

NESEFÎ

Ebü'l-Berekât

(710/1310)

MEDÂRİKÜ't-TENZÎL ve HAKÂİKU't-TE'VÎL

مدارك التنزيل وحقائق التأويل

FÂTİHA SÛRESİ

Mekke'de veya Medine'de nâzil olmuştur 7 ayetten müteşekkildir.

Bu sûre Mekke'de veya Medine'de nâzil olmuştur. Ancak en doğru görüşe göre bu sûrenin hem Mekke ve hem Medine'de nâzil olduğudur. Namaz farz kılındığı zaman Mekke'de ve kıble Kudüs'deki Mescid-i Aksa'dan Mekke'deki Kâ'be'ye çevrildiğinde de Medine'de nâzil olmuştur.

Fâtiha Sûresinin İsimleri.

Ümmü'l-Kur'ân : Kur'ân'ın temeli, aslı, anası. Çünkü, bir hadiste Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlar:

“Namazda Ümmül-Kur'ân'ı -Fâtiha Sûresini- okumayanın namazı yoktur.” Müslim, Salat, 394-36.

Bu ismin verilmesi Kur'ân'ın içindeki tüm manaları kapsam olarak taşımasındandır. Nitekim, bu manada olmak üzere, “el-Vafiye - el-Kâfiye” isimleri de bu nedenle verilmiştir.

El-Kenz: Bu sûreye bu adın verilmesi de Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in yüce Allah'tan hikâye ettiği kudsi bir hadise dayanmaktadır. Yüce Allah şöyle buyurmuş:

“Fâtihatü'l-Kitâb (Fâtiha Sûresi), Arşımın hazinelerinden bir hazine/ kenzdir.” Feydul Kâdir, 4/420. İbn Rahuye rivâyet etmiştir.

Eş-Şifa ve Eş-Şâfiye: Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in:

“Ölüm dışında Fâtihatü'l-Kitâb her derde şifadır.”

Ayrıca her namazda ve her namazın tüm rek'atlarında tekrarlanması sebebiyle de, “Sûretü'l-Müsenna” ismi verilmiştir. Yine yapılan rivâyetler çerçevesinde buna “Sûretü's-Salât” yani, namaz sûresi diye de isim verilmiştir. Çünkü, bunun namazda okunması kimilerine göre farz, kimilerine göre de vacip olduğu belirtilmiştir. Aynı zamanda Kur'ân'ın temeli olması ile de, “El-Esas” ve “Hamd Sûresi” olarak da isim verilmiştir.

Fâtiha Sûresi (ittifakla) yedi âyetten ibârettir. Allah en iyisini bilir.

“Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle”

Medine, Basra ve Şam kırâat imâmılarına ve fakihlerine göre Besmele ne Fâtiha'dan ve ne de başka sûrelerin herhangi birinden bir âyet değildir. Ancak ilk defa okumaya başlarken teberrük/bereketlenmek ve bir de sûrelerin arasını ayırmak için yazılmıştır. Bu İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe ile ona bağlı olanların -Allah hepsine de rahmet eylesin- görüşü budur. İşte bu açıdan bu mezhep bağlılarına göre Besmele namazlarda açıktan okunmaz. birinden

Ancak Mekke ve Kûfe kırâat imâmılarına göre Besmele hem Fâtiha Sûresinden ve hem de diğer her bir sûreden bir âyettir. İmâm-ı Şâfiî ve arkadaşları -Allah hepsine rahmet eylesin- da bu görüştedirler. İşte onlar da bu açıdan namazlarda Besmeleyi açıktan okurlar.

Namazlarda Besmele açıktan okunur diyenlerin görüşleri şöyledir:

a - “Kur'ân'dan olmayan hiçbir şeyi Kur'ân'a asla yazmayın.” emrine rağmen selef, Besmele'yi Kur'ân'a yazmıştır. İşte onların Besmele'yi her sûrenin başına yazmış olmaları, bunun Kur'ân'ın her sûresinden bir âyet olduğunu gösterir.

b - Nitekim Abdullah b. Abbâs (radıyallahü anh) tan rivâyete göre demiştir ki: “Kim sûrelerin başındaki besmeleyi terk ederse, Allah'ın Kitabından (.....) âyeti terk etmiş olur.”

Ancak bu görüşlere karşı bizim delillerimiz şudur:

Ebû Hureyre (radıyallahü anh) diyor ki, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) den şöyle buyurduğunu işittim:

“Yüce Allah şöyle buyurdu:

“Müslim, Salat, 38/395. Tirmizî, Fâtiha sûresi tefsiri, H. No. 2953. İbn Mâce, Edeb, H. No. 3784. Ebû Dâvud, Salat, H. No. 821.

Bu kudsî hadisin, Fâtiha Sûresinin ilk âyeti olan, “Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur.” cümlesiyle başlaması, Besmele'nin Fâtiha'dan bir âyet olmadığına delilidir. Eğer Besmele, Fâtiha'dan bir âyet değilse, icma ile bu, diğer sûrelerden de bir âyet değildir.

Nitekim yukarıda sunduğumuz hadis Ebû Muhammed Hüseyin b. Ferrâ' el-Beğavi' nin, “Sahihu'l-Mesabih” ya da “Mesâbihu's-Sünne” adlı eserinde—ki içinde yaklaşık 4719 hadis bulunmaktadır- geçmektedir.

Diğer taraftan aleyhimize delil olarak sundukları ve Besmele'nin her sûreden bir âyet olduğuna âit kanıtlar bizim için herhangi bir sakınca oluşturmaz. Çünkü, Besmele zaten Kur'ân'dan bir âyettir. Biz bunu inkâr etmiyoruz. Bize göre Besmele bir âyet olmasının yanında kendisiyle Kur'ân okumaya başlamak, bunun bereketinden yararlanmak ve bir de sûrelerin arasını birbirinden ayırmak içindir. Biz bu görüşteyiz. Muhaliflerin itirazı, biz onu Kur'ân'dan bir âyet kabul etmeseydik geçerli olabilirdi. Kaldı ki, Fâtiha'l-İslâm Ali b. Muhammed Pezdevi bunu, “Mebcut” adlı eserinde zikretmiştir. Diğer taraftan bu konuya ilişkin daha detay bilgileri, “el-Kâfi” adlı eserde izah olunmuştur.

(.....) Cer edatı.

Şimdi de Besmele'nin başında bulunan, (.....) harfi ile ilgili görüşleri ele alalım. Buradaki cer edatı olan (.....) harfi; mahzûf olan ve var sayıları bir fiile taallûk etmektedir. Bu ise şu şekilde var sayılmıştır:

(.....)

Yani, “Allah'ın ismiyle okurum.” veya “Allah'ın ismiyle tilâvet ederim.” demektir. Kısaca buraya, “Okurum. “veya “Tilâvet ederim.” fiillerinden biri âyette yer almamasına rağmen takdir olunur. İşte (.....) cer edatı da bu

fiillere bağlanır, taallûkun manası budur. Çünkü herhangi bir şekilde Besmele çeken kimse -ki bu, okumak için olabileceği gibi, herhangi bir başka şey için de olabilir- eğer okumak amacıyla çekmiş ise, dolayısıyla bu, “Allah’ın ismiyle tilâvet ediyorum. “olur.

Nitekim, herhangi bir kimse bir yolculuğa çıkarken yol güzergâhında bir mola yerine girerken ya da oradan ayrılırken, (.....) ve (.....) Bu şu demektir:

“Ben Allah’ın ismi ve izniyle bu konaklama yerine giriyor ve yine Allah’ın ismiyle bu konaklama yerinden ayrılıyorum.” Hatta kurban veya bir hayvan kesen kimsenin bu kesim sırasında sadece, “Bismillah” demesi, şu manaya gelir:

“Allah’ın ismiyle bu kurbanı ya da hayvanı kesiyorum”

İşte çekilen Besmele yapılan işe göre değerlendirilir ve o anlamda bir mana yüklenmiş olur.

Besmele ile herhangi bir işe başlayan bir kimse, yani fâil, aslında yapacağı şeyi belirten fiili, Besmele’yi çekerken söylemez. Zaten kendisi o fiili ya da işi gönlünde ve kafasında bulundurmakta ve böylece o fiil var sayılmaktadır. Fakat burada mahzûf olan, yani var sayıları fiilin mamulünden sonraya bırakılması yani müteahhir olması şundandır; fiil ve muteallikun bih (taallûk eden) açısından önemli olan mutallakun bihdir (kendisine taallûkta bulunulandır), bağları ve alâka kurulan şeydir.

Bilindiği gibi müşrikler herhangi bir işe başlarken o işi önemsemeleri sebebiyle ilâhlarının adlarını hep öne çıkarırlardı. Bunun için de şöyle derlerdi: “Lât adına” ve “Uzza adına.”

İşte bu bakımdan tevhid ehli, yani Allah’ın birliği inancına bağlı bir kimsenin de özellikle azîz ve celîl olan yüce Allah’ın adma öncelik vermesi, en başta onu gaye edinmesi gerekir. Bunun sağlanması da ancak, en başta Allah’ın ismini anmak ve yapılması gereken işi de bundan sonra belirtmekle, yani fiilin ertelenmesiyle mümkün olur.

Öyle ise, “Oku, Rabbinin ismiyle” Alak, 1. âyetinde fiil Allah adından önce zikredilmiştir. Şimdi buna ne diyeceksiniz? Burada bunun bu şekilde gelme sebebi, okuma işinin önemini belirtip anlatmak gerektiğinden ve bu manada bu sûre de bir kavle göre ilk inen sûre olduğu içindir. Gerçi bir mü’min için Allah’ın ismi her zaman her şeyden önce gelir ama, burada önemle üzerinde durulan ve dikkat çekilmesi istenen husus okumanın önemidir. Bunu emretme işidir. En önemli meselenin bu olması bakımından fiilin burada mamulüne takdimi, ondan önce gelmesi daha etkindir.

Bir başka tefsire göre de, (.....) yani, “Oku” emrinin (fiilinin), “Okuma işini yap ve onu gerçekleştir.” Anlamında değerlendirilmesi de câizdir. Bu şekilde değerlendirilmesi, “Faları kimse hem verir, hem vermez.” ifadesine benzer bir ifadedir. Dolayısıyla mesele, Makruun bihe (okunması istenen şeyle) hiç ilişkilendirilmeksizin teaddi yapmadan yani müteaddi (geçişli) alınmaksızın değerlendirilmiş olabilir.

Bu şekilde değerlendirilmesi durumunda, “Rabbinin ismiyle...” ifadesi, kendisinden sonra gelen, “Oku” fiilinin mef’ûlü (tümleci) olmuş olur. Bu itibarla da, “Allah’ın ismi” da kırâat yani okuma işine taallûk eder, onunla bağlarıdır. Bu âdeti:

“Bu ağaç yağ bitirir (verir).” Mü’minun, 20. âyetinde geçtiği gibidir. Halbuki bitki misali yetiştirilen yağ değildir. Esasen yetişen ağacın bünyesinde ve onunla birlikte ondaki yağ ile beraber yetişir, manasındadır. Dolayısıyla bunun kırâate yani okumaya taallûk etmesi, onunla ilişkilendirilmesi tıpkı yağın ağaç ile bağlarıdır. Bu gibidir.

İşte mesele bu açıdan değerlendirildiği zaman mana; “O’nun adından bereketlenmek ve faydalanmak için Allah’ın ismiyle okuyorum.” olur. Bir diğer husus ise, kulları, yüce Rablerinin adından nasıl yararlanacaklar, nasıl bir bereket ve sevap beklemeliler ve Allah’a karşı nasıl tazim-saygıda bulunmaları gerektiği gerçeği de burada ele alınmış ve öğretilmiş bulunuyor.

(.....) harfi esre ile mebni/sonu değişmez kılman bir harftir. Bunun nedeni de, bu harfin hep harf olarak kalmış olması ve cer edatı oluşmadandır. Esre olmasının sebebi de, başında yer aldığı kelimenin “mamulünün” son harfinin harekesini esreli kılması bakımından ona benzerlik gösterebilir, ilişkilendirilmesi gibidir.

(.....) Kelimesi

Bu kelime tıpkı, (.....) ve (.....) kelimeleri gibi baş taraftan sükun üzere mebni (değişmez) olan kelimelerdendir. Eğer cümle ya da söz başlarında bu kelimeler ile başlamak gerekirse, ortaya bir okunmama mazereti doğacağından bu gibi kelimeleri okuyabilmek için başlarına bir hemze eklenmiştir. Fakat bu gibi kelimeler şayet söz arasında gelirlerse bu gibi durumlarda ayrıca bu ve benzeri harflerin başlarına bir hemze harfinin eklenmesine gerek yoktur.

Ancak bazıları bu gibi kelimelerin başlarına bir hemze ilave etmeksizin sadece sakın yani baş tarafı harekesiz olan harfe bir hareke yani sesli harf vererek hemzeye gerek duymaksızın okumuşlardır. Bunların da gerekçeleri şöyledir:

(.....) kelimesi, (.....) ve (.....) olarak harekeli okunur. Çünkü bu ve benzer kelimeler, sonları eksik (güdük) olan, (.....) ve (.....) kelimeleri gibi değerlendirilmelidir. Çünkü (.....) kelimesi aslında, (.....) ve (.....) kelimesi de, (.....) dur. Buna göre (.....) kelimesinin aslı, (.....) dur. Bunun da gerekçesi:

Söz konusu (.....) kelimesinin, (.....) gibi çekimlerinin yapılr olmasıdır. Çünkü, (.....) çoğul, (.....) ismi tasgîr (küçültme) sıfatı ve (.....) de fiildir. Bu Basra okulunun görüşüdür.

(.....) kelimesi, (.....) kelimesinden türemedir. Bu yücelik mânâsındadır.'Çünkü isimlendirme bu manasıyla müsemmayı, yani o ismi alarını zihinlerde yüceltmek, tazim de bulunmaktır ve her an onun üstünlüğünü haykırıp yaymaktır.

Besmele'nin yazımında (.....) harfinden sonra (.....) harfi yazımdan kaldırılmıştır. Halbuki Alak Sûresinin ilk âyetinde yer alan (.....) kelimesinin başında bulunan (.....) harfinden sonra (.....) yazılmıştır. Ancak Besmele'nin çok söylenen (okunan ve yazıları) bir cümle olması bakımından her ne kadar, (.....) harfi lâfız itibarıyla yazıdan bu gerekçeyle kaldırılmış ise de, yine de (.....) harfi var sayılır. İşte bunun için Besmele yazılırken, (.....) harfinin hattı (çizgisi) uzatılarak yazıya böyle geçirilmiştir ki, kaldırılan (.....) harfinin yerini almış olsun.

Nitekim halîfe Ömer b. AbdülAzîz, katibine Besmele'yi şöyle yazmasını buyurur:

“(.....) harfinin çizgisini uzat, (.....) harfinin dışlarını göster ve (.....) harfini de yuvarlak yaz.”

(.....) Allah Lâfza-i Celâli.

(.....) lâfza-i Celâli, (.....) kelimesinden türemedir. Bu tıpkı, (.....) kelimesi gibidir. Çünkü, bu kelime de asıl yani kök bakımından, (.....) kelimesinden türetilmemiştir. (Burada söz konusu kelimelerin başında yer alan hemze hafzedilmiş (kaldırılmış), bunun yerine harfi tarif denilen ve Türkçede belirtme takısı olarak ifade olunan takı getirilmiştir). Kaldı ki, “İlâh “ismi, Arapçada cins isimlerdendir.

Bu bakımdan ister hak, ister bâtil olsun tüm tanrılara ad olarak verilen bir isimdir (kelimedir). Daha sonraları en çok Hak Mabud adına kullanılması sebebiyle yüce Allah için ve O'na özgü özel isim olarak kullanılagelmiştir. Nasıl ki, her gök cisminin genel anlamıyla, “necm (yıldız) “deniliyorsa işte bu da öyledir. Ancak daha sonraları bu “necm” kelimesi yani yıldız ismi geçtiğinde “Süreyya” yıldızı akla gelir olmuş, çünkü ona özel isim olarak kabul görmüştür. Artık nerede, “necm” kelimesi geçerse bundan böyle akla gelen Süreyya yıldızı olmuştur.

Ancak “Allah” Lâfza-i Celâl'i hemzenin hafız ıle bundan böyle sadece ve sadece Hak Mabud olan yüce Rabbimize âit bir isim olmuştur. Allah'tan başka diğer tanrı ya da ilâhlara ad olmamıştır.

Bu isim, sıfat olmayan bir isimdir yani vasıf ya da niteleme değildir. Çünkü insanlar yüce Allah'ı bununla biliyor ve tanıyorlar. Ancak “Allah'ı” herhangi bir şeye vasıf kılarak bununla O'nu tanıtamazsın. Meselâ nasıl

ki, “adam olan şey” diyemiyorsan, “İlâh olan şey” da diyemezsin. Fakat, “Bir tek (Vahid)” ya da “Samed” olan ilâh diye vasfederek tanıtılabilirsin.

Çünkü, yalnızca yüce Allah'a has olan sıfatlar, mutlaka o şey ile bağlı bulunan bir isim üzerinde cereyan etmesi gerekir. Eğer isim dahil olmak üzere hepsini sıfat olarak değerlendirir ve kabul edersen ortada hepsi de sıfat olan ve fakat o sıfatlarla nitelenen herhangi bir isim üzerinde cereyan etmemiş olan birtakım sıfatlar ortaya çıkmış olur ki, bu da câiz olmaz.

Ayrıca Halîl b. Ahmed, Ebû İshak Zeccâc , Muhammed b. Hasen ve Hüseyin b. Fadl'a göre, “Allah” İsm-i Celil'i herhangi bir kelimedenden türetilen bir isim değildir.

“İştikak” kelimesinin manası için denilmiştir ki; iki siganın (kipin) ya da daha çok sigaların veya kiplerin bir tek manayı kapsamalarıdır. Meselâ; “İlâh” isminin ya da kelimesinin sigası (kipi) ile yine başkalarının (.....) kipleri değerlendirildiklerinde burada bir tahayyür (şaşkınlık), dehşet ve tereddüt manası belirir. Dolayısıyla bu gibi bir durumla karşı karşıya kalanların zihinleri bulanır, Hak Mabudu tanımada bir sıkıntı meydana getirir. Zeki ve uzak görüşlü olanlar ise bundan ötürü dehşete kapılırlar. Nitekim, sırf bu yüzden de sapıklık artar ve bâtil da yaygınlık kazanır. İşin sonunda doğru bakış açısına sahip olanların da sayıları azalır.

Farklı bir diğer görüş de şöyledir; denilmiştir ki bu kelime, (.....) den türetilmiştir. Bu ise ibâdet etmek anlamındadır. Bu durumda, “İlâh” kelimesi, “me'luh” yani ilâh edinilen manasında olmak üzere mabud anlamındadır. Nitekim, yüce Rabbimizin şu kavli buna bir örnektir:

“İşte bunlar Allah'ın halkı, (mahlûku), yarattığıdırlar.” Lokman, 11.

Şimdi bu âyette geçen, “Halk” kelimesi nasıl ki, “Mahlûk” manasında ise, “İlâh” kelimesi de “me'luh” yani mabud anlamındadır.

“Allah” İsm-i Celîli'nin öncesindeki kelimenin ya da harfîn harekesinin fetha (üstün) veya damme (ötre) olması durumlarında, Lâfza-i Celâl'in (.....) harfî kâim olarak okunur. Eğer öncesindeki kelimenin ya da harfîn harekesi kesre (esre) ise, (.....) harfî ince okunur. Ancak kimi kırâat imâmları da önceki hareketler nasıl olursa olsunlar, üstün, esre ve “ötre olmalarına bakmaksızın her halükârda hep ince okumuşlardır. Kimisi de her durumda hep kâim olarak okumuşlardır. Fakat cumhur (çoğunluk) ilk görüşü benimsemiştir.

(.....) ve (.....) İsimleri “rahmân” ismi, (.....) kalıbında olup, (.....) fiilinden türetilmiştir. Mana bakımından, “Rahmet ve merhameti, acıması ve şefkati her varlığı kuşatan” demektir. Tıpkı (.....) fiilinden alınan (.....) kelimesi gibi. Bunun da anlamı, “gazap ve öfke ile dopdolu” demektir.

Nitekim, “rahîm” de böyledir. Ve bu da, (.....) kalıbında ya da ölçüsünde gelmiştir. Tıpkı, “hastalandı” kökünden alınan, “hasta” kelimesi gibi. Kısaca her ikisi de aynı vezin ya da kalıp ölçüsünde gelmişlerdir.

“Rahmân” kelimesi mana ve kapsam bakımından, “rahîm” kelimesinin taşıdığı manadan çok daha geniş kapsamlı bir manayı içerir. Kısaca “rahmân” kelimesinin taşıdığı mana, “rahîm” kelimesinde yoktur. Çünkü “rahîm” kelimesinde bir tek ziyade (ek) var iken -ki bu, harfidir-, Halbuki “rahmân” kelimesinde iki ziyade (ek) harf vardır, -ki bunlar da, (.....) ve (.....) harfleridir-. Kelimenin bünyesinde yer alan ziyadelik aynı zamanda manayı da etkiler ve daha kapsamlı bir mana ifade eder.

İşte bu bakımdan yapılan dualarda, “Ey dünyada rahmân sıfatıyla tecelli eden Rabbim!” diye dua edilir. Çünkü “rahmân” kelimesi inanan ve inanmayan herkesi kapsamaktadır, “rahîm” kelimesinde bu mana yoktur. Yüce Allah “rahmân” ismiyle ya da sıfatıyla yaratmış olduğu kulları arasında inanan ve inanmayan ayırımını bu dünyada yapmaksızın hepsine inam, ikram ve ihsanda bulunan Allah'ım! demektir.

Ayrıca, “Ey yalnızca dünyada iken inanıp da bu îman üzere ölenlere âhîret hayatında cennet ve cemaliyle ikramda bulunacak olan Rabbim!” demektir. İşte bu “rahîm” isim/sıfatıyla Allah, kıyamet gününde sadece mü'minlere merhamette bulunacak, kâfirler ve inançsızlar içinse merhamet ve acıma söz konusu değildir.

Yine farklı bir görüş olarak denir ki: “Rahmân” kelimesi isim olarak özel bir isimdir. Bu itibarla yüce Allah'tan başkasına bu kelime isim olarak verilemeyeceği gibi, O'ndan başkası bu isimle nitelenemez.

Ancak yukarıda açıkladığımız gibi mana bakımından geneldir. Halbuki, “rahîm” kelimesi ya da ismi, “rahmân” isminin aksine, bir başka kimseye vasıf olarak verilebilir. Kısaca Allah'tan başkası da “rahîm” diye nitelendirilebilir ve bu, sadece mü'minlere has (özü) bir isimdir. İşte bu bakımdan “rahmân” ismi her ne kadar taşımakta olduğu mana açısından “rahîm” isminden daha çok ve geniş kapsamlı ise de, yine de, “rahîm” kelimesinden önce zikredilmiştir. Rahmân ismi rahîm ismine takdim olunmuştur.

Halbuki genel kural açısından bir şeyin asttan üste, azdan çoğa, aşağıdan yukarıya gidiş esas iken, burada buna dikkat edilmemiştir. Ancak bir başka açıdan ve gerekçeyle “rahmân” ismi, “rahîm” ismine takdim olunmuştur. Bu da, rahîm isminin Allah'tan başkasına isim olarak verildiği, bunun olabildiğidir. Halbuki “rahmân” ismi Allahtan başkasına ad olarak verilemez, doğru değildir.

Nitekim “Faları kimse büyük bir bilgidir.” manasında, (.....) vezninde olmaması, yani bu şartı taşımaması sebebiyle, bu kelimeyi gayri munsarîf (cer ve tenvîn kabul etmeyen) bir kelime olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Bazıları da, asıl şart burada, (.....) ölçüsüdür, eğer bu vezin (ölçü) var olsaydı kelime munsarîf (cer ve tenvîn kabul eden bir kelime) olurdu. Halbuki “rahmân” kelimesinde bu, (.....) vezni ya da kalıbı geçerli değildir. Bu şart olmadığından kelimenin munsarîf bir kelime olması da düşünülemez, demişlerdir. Ancak burada doğru olan ilk görüştür.

2

Hamd (övmek ve övülme), âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

Bu âyette yer alan, (.....) kelimesi, üstünlük tanıma bakımından bir şeyi güzellik ve iyilikle tanıtip anlatmaktır. Bu kelime aynı zamanda mübteda/öznedir. Bu itibarla merfûdur (ötrelidir). Esasen bu kelimenin mensûb (üstünlü) olması gerekir. İhbar manasındaki fiiller yani bir iş, oluş, hareket ve eylem bildiren fiiller sebebiyle mensûb kılman masdar (kök) fiillerdendir. İşte bu bakımdan da fiilleri muzmer (gizli) kabul edilen ve bu şekilde okunması uygun görülen kelimelerdendir.

Meselâ; (.....) ve (.....) gibi ki, bu kelimeler, (.....) ve takdirindedirler. Manaları da şöyledir:

“Şükranlarını ifadeyle teşekkürde bulunuyorum.” ve “Nankörlük ederek inkâra kalkıştım.”

İşte, (.....) kelimesi de tıpkı bu örneklerdeki gibidir.

Yani bu da kök (masdar) kelimelerden olup, başlarında takdir olunan (var sayıları) yani muzmer olan bir fiil bulunan kelimelerdendir. Dolayısıyla bu kelime, (.....) takdirinde olup, “Allah'ı överek O'na hamd ederiz” demektir.

Burada özellikle mensûbluk (üstünlülük) hâlinin bırakılıp yerine merfû' (ötreli) hâlinin almasının tek amacı sırf mananın sabitliliğini ve daim oluşunu göstermesi, istikrarı bildirmesi ve göstermesi, buna delâlet etmesi içindir.

Mübtedanın haberi (yüklemi) de, (.....) dir. (.....) deki cer edatı olan, (.....) harfi, mahzûf yani var sayıları ve fakat âyette yer almayan bir kelimeye taallûk etmektedir. Bu ifade de, “vaciptir-gereklidir, sabittir” kelimeleridir.

Yani; “Allah için hamd etmek gereklidir, lâzımdır ve O'nun için sabit ve vardır.” demektir.

Bir diğer tefsire göre, “hamd” ve “medh” kelimelerinin her ikisi de aynı anlamdadırlar. Bu da; “İster nimet olsun ve daha başkaca şeyler olsun onları veren bundan dolayı övmek, senada bulunmak ve güzelliklerini seslendirmektir, onlardan söz etmektir.” Nitekim; “adama yardımı ve ikramı için hamd ettim, onu övdüm.”, “Adamı cesareti ve asaleti, nesebi (soyu) sebebiyle övdüm, ona hamd ettim.” denilmesi gibi.

Halbuki şükür, yani teşekkürde bulunmak böyle değildir. Bu, yalnızca nimete karşı yapılabilir ve üç şekilde ifade olunabilir; kalb (gönül) ile, dil ve vücut organlarıyla olabilir. Şâir bunu şiirinde şöyle dile getiriyor:

İyiliklerinize üç şey ile karşılık veririm ben: Elim, dilim bir de size karşı sevgi dolu gönlüm.

Hamd etmek sadece dil ile ve konuşup söylemekle ifade olunur. Bu ise şükretme ya da teşekkürde bulunma yollarından sadece bir tanesidir. Nitekim bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

“Şükürün (teşekkürde bulunmanın) başı Allah'a hamd etmektir. Allah'a hamd etmesini bilmeyen kimse O'na şükretmemiş olur.” Beyhaki; Şuabu'l-İman, H. No. 4395. Deylemî, Müsnedu'l-Firdevs; H. No. 2784.

Dikkat edilirse, “Allah'a hamd etmek” hadiste şükürün ya da teşekkürde bulunmanın başı olarak kabul edilmiştir. Çünkü nimetlerin karşılığını dil ile söylemek itikada ya da inanca göre çok daha yaygınlık kazanan bir durumdur. Hatta organların adabından da öndedir. Çünkü kalb ile yapılan ameller gizlidir, herkes onlara vakıf olamaz. Bir de organlar ile yapılan şeyler de daha ihtimalidir, farklı tefsirlere sebep olabilir.

Hamd etmenin zıddı yani karşıtı zemmetmek, yani yermek ve kötülemektir. Şükürün karşıtı da, küfrandır nimete karşı nankörlük etmektir.

Denilir ki; medih; herhangi bir kimsenin sahip olduğu kemal (üstünlük ve olgunluk sıfatları) özellikleri gereği onun övülmesidir. Meselâ; bâkî, kâdir, alim, ebedî ve ezeli olma vasıfları gibi.

Şükretmek ya da teşekkürde bulunmak ise; Bir kimseden gelen üstünlük ve başkaca özellikleri sebebiyle övülmesidir. Hamd ise, medih ve şükürün her ikisini de kapsam olarak içinde bulunduran bir kelimedir.

(.....) kelimesinin başındaki (.....) takısı yani “elif ve lâm” harfleri dediğimiz belirtme takıları yani harfî tarîf Ehl-i sünnet görüşüne göre, “İstiğrak - genel kapsamlılık” manasındadır. Ancak Mu'tezile mezhebi mensupları bunu kabul etmemektedirler. Mu'tezile açısından buradaki söz konusu belirtme takısı ahd içindir, yani zatın (kişinin) kendisini ilgilendirir.

işte bundan dolayı da, (.....) kelimesi, “Allah” İsm-i Celâli'nin hemen yanında gelmiş oldu. Çünkü, “Allah” İsm-i Celâl'i “Zât” ismidir. İşte bu bakımdan tüm kemal (üstünlük) sıfatlarını kendi zatında toplamıştır. Nitekim, bu konuda yine Ehl-i sünnet mensuplarıyla Mu'tezile mezhebi mensupları arasında tartışmalı olan, “Halku'l-Efal” kulların kendi fiili ya da işlerinin yarattıkları konusundaki mesele ile ilişkilidir. Ancak ben bu meseleyi birçok yerde gerçekçi bir şekilde aktardım.

Âyetin bu yerinde yer alan, (.....) kelimesi ya da ismi; “mâlik ve sahip” anlamındadır. Nitekim, Safvan b. Ümeyye'nin Ebû Süfyan'a söylediği ifadelerinde yer alan ve bu kökten gelen kelime de bu manada kullanılmıştır. Safvan Ebû Süfyan'a şöyle der:

“Şüphesiz Hevazin kabilesine mensup bir liderin yönetiminde kalıp onun benim mâlikim ya da sâhibim olması yerine Kureyş kabilesinden bir liderin yönetiminde kalıp onların benim sâhibim ya da mâlikim olmaları benim için çok daha iyidir.”

Nitekim (.....) diye de bu kelimenin çekimini yapabilirsiniz.

Diğer taraftan sırf mübalâğa (aşırılık) manasında masdar bir vasıf, yani sıfatı müşebbehe olması da mümkündür, yani bu şekilde de değerlendirilebilir. Tıpkı bir kimsenin (.....) vasfıyla nitelenmesi gibi ki bu, mübalâğa anlamında oldukça adil, kimse, çok adaletli kimse manasındadır. Kısaca “adalet sâhibi adam” demek yerine “adl sâhibi kimse” denir ki, işte “rab” kelimesi de tıpkı bu şekilde mübalâğa içindir. Ancak “rab” ismi mutlak manada söylendiğinde yalnızca yüce Allah için söylenebilir.

Eğer Allah'tan başkasına da bu sıfat verilecekse bu takdirde bir kayda bağlanması, bir ek ile beraber söylenmesi gerekir. Meselâ:

“Senin kocan olan kişi benim Rabbim (efendim, sâhibim, mâlikim) dir. Bana karşı iyi davranıyor.” Yûsuf, 23.

Bu âyete dikkat edilirse burada, Zeliha'nın kocası olan mısır Azîzi için Hazret-i Yûsuf (aleyhi's-selâm), “O benim sâhibim, efendim ya da mâlikim. “manasında olmak üzere, “rab” kelimesini kullanmıştır. Demek ki, bu şekilde bir kayıtle bu kelimeyi kullar da kullanılabilmektedirler. Bu ise câizdir. Yine:

“Yûsuf dedi ki: Rabbine (efendine, sâhibine) dön.” Yûsuf, 50. âyetinde de bunun aynını görmekteyiz.

Vasîtî, Ebû Bekir Muhammed b. Mûsa diyor ki:

“O (Allah) başlarıgıçta her şeyin ve varlığın yaratıcısı olması bakımından Halik, yarattığı varlıkları beslemesi, yetiştirmesi, eğitmesi bakımından mürebbi, sonunda da onları yaptıklarından dolayı bağışlaması sebebiyle de ğafir'dir. İşte o Allah'ın yüce ismi (İsm-i A'zam'ı) dır.

“Âlem” kelimesi isim olsun, cevher olsun ya da araz olsun yaratıcının kendisiyle bilinip tanındığı her şey. Ya da yüce Allah dışında her şey. Bu şeylerin yüce Rabbimizin varlığının delilleri olması itibariyle ve onun âlemi, yani onun bilinip tanınmasına işaret ve sebep olmaları açısından böyle denmiştir. Kelimenin akıl sâhibi varlıkların niteliklerine özgü (.....) ve (.....) harfleriyle çoğul yapılmasına veya bu hükümde olan özel isimler mesabesinde sayılmasına gelince, kendisinde vasfîyet, yani böyle bir nitelik taşıması sebebiyledir. Bu vasfîyet ya da nitelik ise bunun, “İlme (bilme ve tanımaya) “delâlet etmiş olmasıdır.

3

O Rahmândır, Rahîmdir.

Bu iki kelimenin ya da ismin (sıfatın) tefsîr hakkındaki açıklama ve tefsirler daha önceki sayfalarda, Besmele'nin tefsiri konusunda (bak. âyet: 1) geçmişti. Bu iki ismin (sıfatın) burada tekrar edilmiş olması, Besmele'nin Fâtiha Sûresinden bir âyet olmadığının delilidir. Eğer Besmele Fâtiha sûresinden bir âyet olmuş olsaydı, bu iki isim burada yeniden tekrarlanmamış olurdu. Çünkü tekrardan bir yarar sağlanması düşünülemez.

4

Din (cezâ ve hesap) gününün de sâhibidir.

Kırâat imâmılarından İmâm Âsım ile İmâm Ali Kisâî (.....) kelimesini aynen olduğu gibi yani “mâlik” olarak, (.....) harfine, (.....) ekleyerek okumuşlardır.

Ancak bu iki imâm dışındaki kırâat imâmıları ise, bu kelimedeki (.....) harfine (.....) eklemeksizin, (.....) (melik) şeklinde kırâat etmişlerdir. Nitekim, bazılarına göre tercih olunan okuyuş bu kırâattir. Çünkü burada herhangi bir izafete ihtiyaç yoktur. Allah bundan müstağnidir. Kaldı ki, aşağıdaki âyet de buna delil olarak gösterilmiştir:

“Bugün mülk kimindir?” Ğafir-Mü'min 16.

İşte bu âyette görüldüğü gibi herhangi bir izafet yani tamlama yoktur. Halbuki tefsirini yaptığımız âyette ise, “din gününün sâhibi” diye bir tamlama yapılmıştır. Cenâb-ı Hak bundan münezzehtir. Zaten örnek gösterilen âyette de bu gerçek ortadadır.

Bilindiği gibi her melik (kral) aynı zamanda mâliktir, emri altındakilerin sâhibi, mâliki ve efendisidir. Halbuki her mâlik, yani bir şeylere sahip olan her kimse melik (yani kral) ya da varlığın sâhibi ve efendisi değildir. Bu bakımdan melik yani hükümdar olan kimsenin mâlik yani bir şeylere sahip olan üzerinde hak sâhibi ve etkili olduğu hâlde, mâlik olan kimsenin ise melik üzerinde herhangi bir etkisi yoktur, böyle bir güce de sahip değildir. Kısaca birinin emri diğeri üzerinde geçerli ve etkin iken, ötekisinin hükmü beriki yani melik üzerinde geçerli ve etkin değildir.

Bir tefsire göre (.....) olarak okumak, (.....) okumaktan daha çok sevaplıdır. Çünkü “mâlik” kelimesinin Arapçada harf sayısı, “melik” kelimesinden çoktur. Birinde “elif harfi var, birinde yoktur. Bu bakımdan harf sayısı fazla olanın sevabı da fazladır.

İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe ile Hasen-ı Basrî bu kelimeyi, fiil olarak, (.....) şeklinde kırâat etmişlerdir.

“Eza, mükâfat ve hesap günü” Nitekim hadiste şöyle buyruluyor:

“Ne işlersen (yaparsan) karşılığında onu bulursun.” Beyhâkî, “el-Esma ve'l-Sıfat” adlı eseri.

Bu ise, genişletme yoluyla ism-i fâil (etken sıfat/fiil) yani “mâlik” kelimesinin genişletme yoluyla bir zarf olan, “yevmi'd-din” ifadesine izafetidir, tamlama yapılmasıdır. Bu, âdetâ şu izafete yani tamlamaya benzer:

“Ey ev halkının gecesini çaları” demek olup asıl mana böyle değildir. Çünkü gece çalınmaz. Geceleyin hırsızlık yapılır, çalma işi gecenin içerisinde cereyan eder. Bu tabirin burada bizim konumuzla ilgisi, “din günün mâlik ya da sâhibi” derken tıpkı burada olduğu gibi bunun da manası şöyle olmaktadır:

“Ey din (cezâ ve hesap) gününde her şeyi elinde bulundurup hükümrân olan mâlik!”

Bu âyette özellikle “cezâ gününe” vurgu yapılmasının sebebi, o günde her şeyin ve hükmün bizzat yüce Allah'ın elinde olmasındandır. Her şey bizzat O'nun tarafından görülecektir..

Bir de ism-i fâilin (etken sıfat fiilin) izafeti (tamlaması), hakiki olmayan bir izafet (tamlama) olmasının yanında, bunun ma'rife (belirli) olana sıfat olması da mümkündür. Çünkü burada bununla murad olunan şey devamlılıktır. Bu durumda izafetin hakiki izafet olacağı gibi aynı zamanda ma'rife (belirli) olan kelimeye sıfat olması da mümkündür.

İşte; rab olması, âlemlerin mâlik ve sâhibi bulunması, her çeşit nimeti vermesi, ödüllendirme ve cezâlarıdırma gününü her şeyinin mâlik olması gibi sıfatları kendisinde toplayan ve her şeyden yüce ve münezzeh olan ulu Allah hakkında tüm bu sıfatlar gerçekleşmiş olan zata, “Hamd Allah'a mahsustur.” ifadesinden sonra zikredilmiş olması, gerçekten ve ancak nitelik ve özellikleri bu olan bir varlığa hamd, övgü ve şükür tahsis olunabilir, bir başkasına ise asla! Çünkü, bu sıfatlar ya da nitelikler hamdolunmaya, övgüye ve senaya en değer olan zatın Allah olduğunun da delilidir.

5

Rabbimiz! Ancak Sana kulluk (ibâdet) eder, yalnız senden medet (yardım) bekleriz.

Bu âyetteki, (.....) kelimesi Halîl b. Ahmed ve İmâm-ı Sîbeveyh göre muzmer (zamîrleşmiş) bir isimdir.

(.....) kef harfi ise İmâm-ı Sîbeveyh'e göre hitap (sesleniş) harfidir. İraptan mahalli yoktur. Halîl b. Ahmed'e göre bu, muzmer (zamîr) olan bir isimdir. Dolayısıyla (.....) kelimesi buna izafe kılınmıştır. Çünkü bu kelimenin fiil ve faile takaddüm etmesi (onlardan önce gelmiş olması) bakımından zamîrden çok zahir bir isme (gerçek isme), benzemektedir.

Fakat Kufe nahiv (dil) okuluna göre, (.....) kelimesini bir bütün hâlinde isim olarak kabul etmektedirler. Bu takdirde mana şöyle olur:

“Kulluk ve ibâdeti sadece Sana tahsis ederiz.” Bu ise kulluğun ve ibâdet etmenin Allah'ın önünde eğilme, Hûdu ve tezellülün, yani baş eğmenin ve küçülmenin en zirve noktasıdır.

Yani “Senden başkasının önünde asla ve hiçbir zaman eğilmeyiz, aynı şekilde Senden dileriz yardımı, isteğimizi Sana tahsis ederiz, asla başkasından dilenmeyiz.”

Bir de bu âyette kimi edebî sanatlara da yer verilmiştir. “Gâib” -ten, yani hazırda olmayandan hitaba (muhataba) iltifat yani dönüş yapılmıştır. Buna dikkat ve ilgi çekilmiştir. Bu kimi zaman gaibten hitaba, hitaptan gaibe ve gaibten mütekellime (birinci şahıslara) olabilir. Bu noktalara dikkat çekilebilir. Nitekim, yüce Rabbimizin şu kavillerinde (âyetlerinde) bunu görmekteyiz. Rabbimiz şöyle buyuruyor:

“...Hatta siz gemide iken de. Nitekim gemi tatlı bir rüzgârla içindekileri götürür.” Yûnus, 22.

Dikkat edilince görülecektir ki bu âyette hitaptan (muhataptan) gaibe (o anda orada bulunmayanlara) yöneliş ve dikkat çekme vardır. Çünkü önce âyette, “siz” diye hitap ifadesine yer veriliyor, muhatap kipi kullanılıyor. Sonra da, “İçindekileri” ifadesiyle gaib kipi kullanılıyor ve muhatap kipi bırakılıyor.

Yâni burada, “sizi götürür” denilmiyor, “İçindekileri” denmekle sanki, “onları, gaib olanları, yanlarında hazır olmayanları” der gibi bir ifadeye yer veriliyor, yani iltifat sanatı gerçekleşmiş oluyor, kısaca dikkat çekiliyor.

Bir diğer âyette de Rabbimiz şöyle buyuruyor:

“Rüzgârı gönderip de bulutu harekete geçiren Allah'tır. Böylece Biz onu ölü bir beldeye sevk ederiz...” Fâtır ,9.

Dikkat edildiği takdirde bu âyette de gaibten hitaba geçiş vardır. Çünkü, “Rüzgârı gönderip de bulutu harekete geçiren Allah'tır.” diye buyurduktan sonra, yani gaib ifadesinden sonra, “Biz sevk ederiz.” Buyurmakla da hitaba geçiyor, yani iltifat yapıyor, dikkatimiz buna çekiliyor.

İşte câhiliye dönemi ünlü şairlerinden Imrulkays'ın da bu örnekte bir şiiri bulunuyor. İmrulkays bu şiirinde diyor ki:

Esmüd mevkiinde senin gecen uzayıp durdu.

Gamsız uyudu kaldı, gözlerin, hiç kapanmadı.

Geceledi ama gecesi de geceledi

Tıpkı sancıyan ağırlı gözlerle geceleyen gibti

Bunun sebebi aldığım bir haber idi

Bu, bana gelen babam Ebû'l-Esved'in ölüm haberi idi

Şimdi burada sunulan bu üç beyitte iltifat sanatı vardır. Bunun ilki, “senin gecen” ifadesidir. Halbuki burada birinci tekil şahsın kullanılması gerekirdi.

Yani, “Benim gecem” demesi gerekirken, bunu yerine hitabı seçiyor ve, “senin gecen “diyor. İşte bu, birinci iltifat sanatıdır.

İkincisi de, “geceledi” ifadesidir. Halbuki burada da, “geceledin, geceyi geçirdin” denmeliydi. Bu da ikinci iltifattır. Burada da hitaptan gaibe geçiş olmuştur.

Üçüncüsü de; “bana geldi (gelen)” ifadesidir. Halbuki burada söylenmesi gereken ifade, “Sana geldi” olmalıydı.

Araplar bu türden sanatları oldukça fazla kullanırlar. Onlar açısından bu manada sanatlar kullanmanın, söz söylemenin, yani bir sözden diğerine geçmek, iltifat yapmak dinleyenler üzerinde daha etkindir. Dinleyenlerin pür dikkat kesilmelerini sağlar, insanların kulak kesilmelerine neden olur.

Aslında bunun birçok yararları, etkileri ve güzellikleri bulunmaktadır. Ancak bu işin Erbâbı ve gerçek ustası olanlar, bu alarıda otorite olan ilim adamları bilebilirler ve bu sanatı kullanabilirler. Bunların sayıları da oldukça azdır.

Burada konumuzla alâkalı olan husus şudur: Gerçek manada hamd olunmaya, sena ve övgüye değer olan Allah'tır. O tümüyle bu sayıları üstün niteliklerin yegâne sâhibidir. Şam yüce olan Rabbimizin bu yönünün bilinmesini ilim gerekli kılmaktadır. Senaya, yani övgüye, önünde eğilmeye, secdeye kapanmaya, her işte O'ndan yardım beklemeye gerçek anlamda lâıyk olan O'dur. Mademki bu böyledir, işte bu bakımdan söz konusu niteliklere sahip olan ve onlarla seçkinliği bulunan ve bilinen bu vasıflarla seslenildi ve dendi ki:

“Ey bütün bu ismi geçen özelliklerin ve vasıfların sâhibi olan Allah'ım! Ancak Sana kulluk ederiz ve yalnız Senden yardım dileriz. Senden başkasından ise asla değil.”

Âyette, “kulluk” ifadesi, “yardım dileme, isteme” ifadesine takdim olunmuştur, buna öncelik verilmiştir. Bu, şundan dolayıdır; eğer bir kimse birinden herhangi bir istek ya da talepte bulunacaksa her şeyden önce bir vesileye, vasıtaya yani aracıya öncelik verilir. Böyle bir aracı olmasının ihtiyacı karşılamada büyük ve olumlu tesiri vardır. İşte bu bakımdan önce kulluk hatırlarıp öne sürülüyor ve ardından da istekte bulunuluyor.

Veya bu takdim-tehir (yani öncelik ve sonralık) durumu, âyetlerin nazmı, yani düzen ve dizimi bakımından olmuş olabilir. Tıpkı, “rahmân” isminin “rahîm” isminden önce gelmesi ya da takdimi gibi. Halbuki mübalağa manası taşıyan bir kelimenin takdimi değil tehiri (sonraya bırakılması) daha uygun iken burada da bu hususiyetler nazım-dizim gereği böyle olmuştur.

İstianenin (yardım talebinin) ifade olarak mutlak gelmiş olması, istenen yardımın her çeşidini kapsasın diyedir.

Allah'tan yardım istenmesinin asıl amacı, yüce Allah'ın kullarını kendisine karşı ibâdet ve kulluk görevlerini yerine getirmeye muvaffak kılması anlamında değerlendirilmesi de mümkündür. Dolayısıyla, bundan sonra gelecek olan âyette, “bizi yönelt” ifadesi de söz konusu istenen yardımın bununla alâkalı bulunduğunu açıklamak için de olabilir. Sanki âyetin içinde şöyle gizli bir soru var gibi:

“Size nasıl yardım edeyim? Söyler misiniz?” İşte Rabbimizin bu sorusuna karşı kulların da cevabı şöyle oluyor:

6

Bizi dosdoğru yola ulaştır.

“Bizi apaçık yolda sabit kıl.” Bu ifade tıpkı ayakta bulunan bir kimseye, (.....) demeye benzer ki, yani, “Bekle, sana dönene kadar buradan ayrılmı, bekle “gibi bir anlam taşır.

Yani konumunu ve yerini belirle ve oradan ayrılmı demek olur. Ya da bunun anlamı şöyle de tefsirlerilebilir:

“Şu anda bizi doğru yola ilettiğin gibi, gelecekte de bizi hidâyette kıl, doğru yola yönelt. Hep o yolda sabit kıl.”

(.....) fiili, bizzat kendi başına bir mef'ûl yani nesne alabilir. Nitekim, bu âyette kendi adına müteaddi (geçişli) olup mef'ûl aldığı gibi birden fazla mef'ûl alabilmesi, geçişli olması ise, (.....) ve (.....) cer edatlarıyla olabilir. Nitekim, Rabbimizin şu âyetleri buna örnektir:

“Bizi buna yönelterek kavuşturan Allah'a hamd olsun.” A'raf,43.

Bu âyette, (.....) derken, buradaki (.....) cer edatıyla, (.....) fiili müteaddi (geçişli) hale gelmiş, böylece mef'ûl almıştır. Diğer örnek de şöyledir:

“Rabbim beni doğru yola iletti.” En'am, 161.

Bu âyette ise, (.....) fiili, (.....) cer edatıyla müteaddi (geçişli) kılınmış, böylece mef'ûl almıştır.

(.....) harfiyle, (.....) kelimesi, cadde, orta ve doğru yol anlamındadır. Nitekim, herhangi bir mesafenin alınması ya da bir yolun kat edilmesi manasında olmak üzere, (.....) denir ki bu, onu yuttu, uzun mesafeyi kat etti, yol aldı, anlamlarındadır. Sanki yolcular herhangi bir yola girdiklerinde o yolu âdeta yutuyorlar gibi hızlıca geçiyorlar, anlamım taşır. Aslında harfiyle (.....) kelimesi, (.....) harfinin (.....) harfine dönüştürülmesiyle elde olunan bir kelimedir. Çünkü, bu harf “İtbak” harflerindendir.

Aynı kategorideki harflerle uyum sağlarsın diye bazen kimi işlemler yapılmaktadır. Bu harfin, (.....) harfiyle mahreç (çıkış yerleri) noktasından benzerlikleri bulunmaktadır. Bu harfler dört tane olup, (.....) harflerinden oluşmaktadırlar. Bu harfler dilin üst damağa yapıştırılmasıyla ortaya çıkar.

Bazen de, (.....) harfî, (.....) harfinin sesini koklatır, yani yaklaşık bir ses benzerliği gösterilerek okunur. Çünkü (.....) harfî, (.....) harfine daha yakındır. Her iki harf de mechure harflerindendir. Bunlar hakkında fazla bilgi kırâat (tecvid) kitaplarında ele alınmış olup, isteyen oralara bakabilir.

Bu şekildeki bir kırâat, kırâat imâmlarından Ebû Ammare İmâm Hamza b. Habib'in kırâatidir (okuyuşudur). Kur'ân'ın tamamında bu kelimeyi, (.....) harfiyle okumak ise İmâm-ı ibn Kesîr'in kırâatidir.

Kaldı ki, kelimedeki asl olan da, bunun (.....) harfiyle okunmasıdır. Bu iki imâmın dışında kalan diğer kırâat imâmları ise bu kelimeyi halis (.....) harfiyle okumaktadırlar. Bu şekildeki okuma tarzı ise, Kureys kabilesine âit konuştukları lehçe göz önünde tutularak devam ettirilen bir okuyuştur. Nitekim, "İmâm "ismi verilen asıl "Mushaf nüshasında da bu okuyuş ölçü olarak kabul edilmiştir.

Bu "sırat" kelimesi de tıpkı, "tarik" ve "sebil" kelimeleri gibi müzekker ve müennes yani eril ve dişi kalıplarına girmektedir. Burada bu ifadedeki asıl murat olunan şey, "Hak yol" demek olup bu da, "İslâm Dini" manasındadır.

7

Kendilerine lütuf ve ikramda bulunduğu kimselerin yoluna ilet, gazâba uğramışların ve sapmışların yoluna değil!

Bu âyette geçen, "sırat" kelimesi, bir önceki âyette geçen "sırat" kelimesinden bedeldir. Bu ise, amilin tekrarı hükmündedir. Bunun yararına gelince; "sırat-ı müstakim" denilen "doğru yoldan" kasıt, bu yolun Müslümanlara âit bir yol olduğunu açıklayıp bildirmek ve bu gerçeği ortaya koymak, bunu pekiştirmek içindir. Böylece en açık ve en kesin bir ifadeyle, Müslümanların yolunun bu olduğuna doğrulukla tanıklık etmektir. Bu yoldakiler de mü'minlerdir veya peygamberlerdir.

Yani genelde mü'minler ve özelde de peygamberlerdir (salât ve selâm onlara olsun).

Ya da henüz asıl durumları değişmeden ve asıl olması gereken hâlde bulunan Hazret-i Mûsa'nın kavmi olabilir..

"gazâba uğramışların ve sapmışların yoluna değil."

Bu âyet de, bir önceki âyette geçen, (.....) cümlesinin bedelidir.

Yani, "Kendilerine nimet verilip ikramda bulunulanlar, yüce Allah'ın gazâbından ve bir de sapıtmaktan, sapıklıktan kurtulanlardır." demektir.

Ya da bu, (.....) nin sıfatıdır. Bu da şu demektir:

"Bu kimseler mutlak manadaki nimet (ki bu îman nimetidir) ile, Allah'ın gazâbından ve sapıklıktan kurtuluş nimetidir."

Bunun (.....) ye sıfat olarak gelmesi câiz görülmüştür. Çünkü bu, ma'rife (yani belirli) bir kelimedir. Halbuki (.....) kelimesi, izafet yoluyla ma'rifelik kazanmaz. Ancak bu kelime birbiriyle zıt manada bulunan iki kelime arasında gelir ve bu her iki kelime de ma'rife yani belirli olurlarsa, işte böyle bir durumda bu kelime ma'rifelik kazanır.

Meselâ: (.....)

Yani "Sakinliğin (hareketsizliğin) dışında hareketliliğe şaşırdım."

Bu ibârede bizim için önemli olan mana değil, burada yer alan, (.....) kelimesinin durumudur. Burada dikkat edilirse, birbirine zıt iki kelime yer alıyor. Bunlarda biri, "hareket" diğeri de, "sükun" yani hareketsizliktir. Her iki kelime de, (.....) ve (.....) şeklinde ma'rife (yani belirli) olarak gelmişlerdir. İşte, (.....) da bu ikisi arasında yer almıştır. Şimdi buna göre bu âyeti ele alalım:

a - “Kendilerine nimet verilenler”

b - “Gazâba uğrayanlar ve sapmış olanlar”

Dikkat edilirse bunun her ikisi de birbirine zıttırlar. Fakat böyle olmakla birlikte bizzat herhangi bir toplum yani şu toplum, diye işaret olunmamıştır. İşte her ikisi de bu yönleri sebebiyle nekraya (yani belirsizliğe) daha yakındır.

Halbuki, (.....) cümlesi ise ma'rifeliğe yani (belirliliğe) daha yakındır. Çünkü, izafet yani tamlama yoluyla kendisinde bir tahsis ortaya çıkmış bulunmaktadır. Dolayısıyla bunun her ikisi de bir yönleriyle yani mana bakımından mübhem (kapalı), anlaşılamaz durumda, diğer bir yönüyle de yani ilgi zamîrinin lâfzına ve “gayr” kelimesinin de muzaaf (tamların) oluşuna baktığımızda ihtisas (yani ma'rifelik) kazanmış oluyor ki, bu şekliyle de her ikisi de eşitlenmiş duruma gelmiş oluyorlar.

Buna göre ilk, (.....) zamîri mefûl olarak mahallen mensûbtur. İkincisi ise, fâil olarak mahallen merfûdur.

“Allah'ın gazâbı” demek; “Allah'ın kendisine, hükümlerine ve peygamberlerine” karşı gelerek onları yalanlayanlardan yüce Allah'ın intikam almayı murad etmesi, onları cezâlarıdırımayı dilemesidir. Tıpkı her kralın ya da hükümdarın hükümrânlığı altında bulunanlara kızıp haklarında gerekeni yaptığı gibi yüce Allah'ın da kendi emir ve hükümleri karşısında böyle davranan kullarını cezâlarıdırmasıdır.

Bir görüşe göre, “gazâba uğramış olanlar” , Yahûdilerdir. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

“Allah'ın larietlediği ve gazap ettiği...” Mâide, 60.

Sapıtanlar yani (.....) maksat ise Hıristiyanlardır, denmiştir. Çünkü Kur'ân'da şöyle buyurulmuştur:

“Daha önceden sapan... “Mâide, 77.

(.....) Bu kelimenin başında yer alan, (.....) harfi, Basra okuluna göre manayı pekiştirmek için gelen zâid bir harftir. Ancak Kûfe okuluna göre bu harf, (.....) kelimesi manasındadır.

“Amin” .

Bu, bir sesleniştir ki, bunun için bir fiil (kelime) uygun bulunup meydana getirilmiştir. Bu kelime de, “icabet eyle, kabul buyur” manasındaki, (.....) kelimesidir. Nitekim (.....) kelimesi de tıpkı bunun gibidir. Bu da, “Bekle, yavaş ol, süre tanı” kelimesi yerine kullanılan isim/kelimedir.

Abdullah b. Abbâs (radıyallahü anh) diyor ki; “Rasûlulah (sallallahü aleyhi ve sellem) den, “âmin” kelimesinin manasını sordum. O da şu cevabı verdi:

Bu, (.....) yani, “yap/eyle” manasındadır. Kurtubî, Tefsîr; 1/128. Bu, Kelbî tarafından rivâyet olunmuştur

“Âmin” kelimesi mebni (yani sonu değişmeyen) bir kelimedir. Bu kelime iki şekilde okunmuştur:

1- İlk okuyuşa göre baştaki hemze harfi uzatılarak okunmuştur.

2- Bu ikincisinde de baştaki hemze harfi uzatılmaksızın okunmuştur.

Yani, hemze harfinin kısa tutulmasıyla olan bir okuyuş. Asıl olması gereken de budur.

Yani, “Emîîn” gibi. Eğer med ile yani uzatarak okunursa, mutlaka hemzenin tok bir ses ile gür bir şekilde uzatılarak gösterilmesi gerekir.

Yani, “Aaaamiiin” gibi. Şâir şöyle seslenir:

Rabbim! O sevgilinin sevgisini alma benden

Allah rahmet etsin buna “ââmiin” diyen kuldan

İşte bu şiirde “aaaamiiin” uzatılmış ve bu şiir buna örnek getirilmiştir. Başka bir şâir de şöyle diyor:

Futhul uzaklaştı benden istedim devesini diye

Emiinin, Allah onu benden uzak kılsın istemem deve.

Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

“Fâtihatul-Kitabı (Fâtiha Sûresini) okumam esnasında, sonunda “Âmin” dememi Cebrâîl bana telkin etti.”
Beyhâkî ve başkalan tarafından rivâyet olunmuştur.

Bir başka rivâyette de Rasûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

“Amin demek, tıpkı mektuba (yazıya) mühür başınak gibidir.”

“Amin” kelimesinin mushaflara yazılmamış olması, bunun Kur’ân’dan olmadığının bir delili olarak kabul edilmiştir.

BAKARA

SÛRESİ

Bu sûre Medine'de nâzil olmuştur, 286 âyetten müteşekkildir.

1

Elif. Lâm. Mîm.

(.....) İşte bu ve benzerin ifadeler müsemâmaları (isimlendirmeleri) basit ve farklı farklı (dağınık) harflerden ibârettir ki, kelimeler bu basit yani farklı (yayılmış ya da dağınık) harflerden meydana gelirler. Meselâ; buradaki, (.....) harfi (.....) fiilin harflerinden ortadaki harfi, (.....) harfi de aynı fiilin son harfini gösterir. İşte diğer benzerleri de böyle değerlendirilir. Bu harflerden oluşan söz konusu bu sembollerin isim olarak değerlendirilmelerine gelince, hepsinin kendi adlarına başlı başına birer mana taşımalarından dolayıdır. Bir de bu sembollerin üzerinde imâle, tefhim, tarif/mârifelik, tenkir/nekralık, cemi' ve tasgîrin (küçültme) isminin cereyan etmiş olması sebebiyledir.

Meselâ; (.....) harfini ele alalım. Bu harf (.....) şeklinde mârife, (.....) şeklinde nekra ve (.....) şeklinde küçültme ismi olabilir. Fazla bilgi için ilgili kaynaklara bakılabilir.

Bu murab yani değişebilir. Ancak tıpkı “Zeyd - “ve benzeri diğer isimlerin sakın kılınması gibi sakın kılınmıştır. İrabın gerektirdiği şeyleri kaybetmesi ya da taşımamaları sebebiyle bunlarda herhangi bir irab aranmaz.

Farklı bir görüşe göre de tıpkı kimi sesler gibi değerlendirildiklerinden ötürü bunlar mebni (yani değişikliğe uğramayan, değişmeyen) kelimelerdir. Meselâ; karga sesinin taklidi olan, “gak “sesi gibi. Ayrıca cumhurun görüşüne göre bu tür semboller bulundukları sûrelerin isimleridirler.

İbn Abbâs (radiyallahü anh), yüce Allah'ın bu harfler adına yemin ettiğini söylemektedir. İbn Mesud (radiyallahü anh) a göre de bunlar Allah'ın İsm-i A'zamidir (en yüce ismidir).

Yine farklı bir görüşe göre bunlar, müteşabihattan (anlamı açık olmayanlardan) olup tevilini (tefsirunu) Allah'tan başkası bilemez. Bir de mübhem (manaları anlaşılamaz) ve icamları sebebiyle muceme harfler diye adlandırılmışlardır. Bu isimlerin âdeta bir metodu izler gibi gelmiş olması şu sebeplerden dolayıdır: Kur'ân'a karşı meydan okuyanlara bir uyan, kendilerine okunan bu Kitabı dikkatle dinlemeleri noktasında bir tahrik (harekete geçirme) gibi nedenler... Fakat hepsi de tümüyle bundan âciz kaldılar, karşı koyamadılar. Halbuki bu da tıpkı onların kullarıgeldikleri söz ve kelimelerden düzenlenmiş olmakla beraber hiçbirisi bir benzerini getirmeye kâdir olamadı. Böylece onların dikkatleri bu Kitaba çekiliyor.

Eğer bu meydan okuyanların Kur'ân karşısında güç ve kuvvetleri tükenmemiş ve uzun araştırmalar, çaba ve gayretler neticesinde âciz kalmamışlarsa -ki kendileri edebiyat ve şiir alanında bu işin otoriteleridirler- buyurup benzerini getirsinler. Ancak bunun bir beşer sözü olmaması sebebiyle asla bunu başaramayacaklar ve hep âciz kaldıkları gibi yine bu acizlikleri sürüp gidecektir. Çünkü bu, en güçlü ve her şeye kâdir olan tek yaratanın sözüdür. İşte bu söz daha gerçekçi ve daha çok kabule değer bir ifadedir.

Yine bir görüş olarak denilir ki; sûrelerin bu tür harfler ile başlaması, bir bakıma dikkat çekmek ve hiç alışmadıktan garip bir tarz ile karşı karşıya kaldıklarını duyup anlamak sebebiyledir. Bir de icaz yani (âciz bırakma) delillerinin bir Meselâi sunmak maksadıyladır. Kaldı ki; bizzat bu harflerin kendisiyle konuşmakta tüm Araplar aynı seviyededirler. Bu hususta okuma yazması olmayanlar olsun veya hatipler olsun aynı idiler.

Ancak harflerin adlarını bilip söyleyenler böyle değil. Çünkü bu, bizzat yazıp çizen, okuyan ve kitap ehliyle bir araya gelip oturanlara âit bir özelliktir. Onlardan okuyup öğreniyorlardı. Bunlar ile ümmî olanlar aynı değildir. Çünkü ümmî olan bir kimsenin harfleri tanınması, okuyup yazması mümkün değildir.

Peki bütün bu gerçeklere rağmen ümmî olan bir zatın Kur'ân'da söz konusu edilen kıssalardan hiçbirisini kitap ehlinde iktibas etmediğine ve almadığına -ki, Kureyş ve benzerleri de söz konusu kıssalardan hiç birini bilmediklerine- göre buna nasıl bir hüküm ve karar verilir? Bu hususta nasıl bir yargıya varılabilir? İşte bütün bu bilgiler ona ancak vahiy yoluyla gelmiştir. Bunlar da onun peygamberliğinin sıhhatine, doğruluğuna şâhittir.

Bilinmesi gereken bir husus da şudur: Sûre başlarında yer alan harflerden bir kısmı mu'cem ismi verilen harflerin yansıdır, ki bunlar da şu harflerden oluşmaktadırlar:

Bu harfler aynı zamanda o sûrelerin adlarını da oluşturmaktadırlar. Yaklaşık 29 sûrede bu mu'cem harflerin sayısmcadırlar. Bunlar da sayıca yaklaşık olarak diğer kısımlarını kapsamaktadırlar.

Bunlardan yine yaklaşık yarısı mehmuse harflerinden oluşmaktadır. Bu harfler de şunlardır:

Yaklaşık olarak bu harflerin yarısı da mechure harflerindendir. Bu harfler de şunlardır:

(.....)

Yaklaşık yarısı da şiddet sıfatı taşıyan harflerdir. Şöyle ki:

(.....) harfleri bu sıfatı taşıyan harflerdir.

Bir kısmı da rihvet sıfatını taşıyan harflerdir ve şunlardır:

(.....)

Bir kısım harfler de itbak sıfatını taşıyanlardır ve şunlardır:

(.....)

Bunların bir kısmı da infitah sıfatını taşıyan harflerdir. Bunlar:

(.....)

Bazısı da, isti'la sıfatını taşıyan harflerdir. Bunlar da:

(.....) harfleridirler.

Bunların bir kısmı da inhifad sıfatını taşıyan harflerdir ve şunlardır:

(.....)

Bunların bir kısmı da kalkale harfleridirler ve şunlardır:

(.....)

Ancak burada sıfatlarından söz ettiğimiz harflerin tamamını tek tek ele almadık. Onları da burada saymaya kalkışsaydık mümkün olamazdı. Çünkü, her harf türünün dahil olduğu sıfatları saymaya kalkışsak buradakinden daha fazla sayı ile karşı karşıya kalırdık.

Artık sen de, bir şeyin en önemli noktalarını ele alıp anlatmanın, tamamını anlatmak manasında olduğunu öğrenmişsindir. âdeti yüce Allah Kitabında onların cümlelerini, konuşmalarının kelimelerini oluşturan lafızları

(harfleri) saymakla daha önce işaret olunan susturulmaları ve azarlanmaları konusuna işaret ediyor gibidir. Bizzat hüccet ve delil getirilerek onların ilzam olunduklarını gösteriyor gibidir.

Ancak bu harflerin ayrı ayrı sûrelere serpiştirilerek getirilmesi ise, şunun içindir: Kendilerine karşı meydan okunan toplumun uyanması konusundaki tekrarlar, amaca daha çabuk ulaştırması sebebiyledir, başka bir gaye ile değil. Çünkü, bu insanlar üzerinde bir tesir bırakır ve insanların buna ısınmalarını sağlar. Kaldı ki, Kur'ân'da varit olan her tekrar da bu manadadır. Bundan beklenen de, bunun insan nefsi (ruhu) üzerinde etki bırakması ve karar kılmasıdır.

Bu harflerin tamamı da hep aynı sayıda ve aynı tarzda gelmemiştir. Aksine bunların sayıları değişik değişik. Meselâ:

(Sâd), (Kâf), (Nun), (Ta Ha), (Ta Sin), (Ya Sin), (Ha-Mîm), (Elif-Lam-Mîm), (Elif-Lam-Ra), (Ta-Sin-Mim), (Elif-Lam-Mîm-Sad), (Elif-Lam-Mîm-Ra), (Keef-Ha-Ya-Ayrı-Sâd) ve (Ha-Mîm-Ayrı-Sîn-Kâf) gibi.

Görüldüğü üzere bir harften başlayarak, iki, üç, dört ve beş harfe kadar varan ifadeler ki, bu, Arapların konuşmalarında gayet olağan ve normal olan bir tarzıdır. Yabancı oldukları bir şey değildir. Çünkü, Arap dilinde de kelimeler bir tek harften başlayarak beş harfe kadar varan harflerden meydana gelmişlerdir. İşte kimi sûrelerin girişleri bu harflerle yapılmıştır.

Nitekim bunlardan, “Elif, Lâm, Mîm” (.....) bir âyet olarak geldiği gibi “Elif, Lâm, Mîm, Sâd” (.....) da bir âyet olarak irimiştir. Bununla birlikte, “Elif, Lâm, Mim, Ra” (.....) bir âyet olarak sayılmadığı gibi, aynı şekilde, “Elif, Lâm, Râ” (.....) da başında bulunduğu beş sûrenin birer müstakil âyeti olarak sayılmamışlardır. Nitekim “Tâ, sin, Mim” (.....) başında yer aldıkları iki sûreden birer âyet sayılmıştır. Aynı şekilde, “Tâ-Hâ” (.....) ve “Yâ-Sîn” (.....) de bulundukları sûrenin birer müstakil âyetidir.

Bunun yanında, “Tâ-Sîn” (.....) bir âyet değildir. Ancak, “Hâ-Mîm” (.....) başında yer aldığı bütün sûrelerde birer âyettirler. Bu arada, “Hâ, Mim, Ayrı, Sîn, Kaf” (.....) ise başında bulunduğu sûreden iki ayrı âyet sayılmıştır. “Kâf, Ha, Ya, Ayrı, Sad” (.....) da bulunduğu sûreden bir âyettir. Ancak, “Sâd”, (.....), “Nûn”, (.....) ve “Kaf, (.....) harfleri bulundukları sûre başlarında birer âyet sayılmamışlardır.

Aslında bu değerlendirme Kûfe okuluna göredir. Kûfe okulu dışında kalanlar ise sûre başlarında yer alan bu harflerden hiçbirisini birer âyet olarak değerlendirmemişlerdir.

Bu, tevkifi bir ilimdir. Bunun üzerinde görüş işleri sürülemez. Bunlar için herhangi bir kıyas olayı da burada geçerli değildir.

Yani, bunlar tamamen duymaya bağlı bilgilerdir. Nasıl duyulup öğrenilmiş ve bize kadar gelmişse aynen öyle kabul edilir. Herhangi bir kıyasa gidilemez.

Meselâ; sûrelerin bilinmesi yani sûre sonu nerede bitiyor, bunların öğrenilmesi gibi. Nitekim Übeyy (radiyallahü anh) den rivâyete göre demiştir ki:

“Biz herhangi bir sûrenin bittiğini ancak, Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in, “Bismillahirrahmânirrahîm” yaz, diye söylemesiyle bittiğini öğrenmiş olurduk.” Bk. El-İklil, 1/32.

Ayrıca sûre başlarında yer alan bu harfler okunurken, bunların bağımsız manalar ifade ettiğine hamledilir ve kendisinden sonra gelene ihtiyaç duyulmaz ise hepsinde tam bir vakfe (duruş) ile vakfolunur. Bu ise, söz konusu edilen bu harflerin sûre isimleri olarak değerlendirilmemesi hâlinde olabilir.

Yani tıpkı diğer harflerin söylendiği gibi bunlarla da gereken mana seslendirilirse olabilir. Veya bunların hepsinin mahzûf birer mübtedanın haberleri kabul edilmeleri hâlinde olabilir.

Meselâ, ikinci sûre olan, Âli İmran sûresinin ilk âyetindeki, (.....) gibi. Bunun başına, sûre başında yer almayan ve mahzûf (varsayıları) (.....) işaret ismi getirilir ve: (.....) işte bu, (.....) dir, denilir. Daha sonra da ikinci âyet olan, şu âyetle devam eder:

Bu harfleri sûrelerin isimleri olarak kabul edenlere göre bunların ayrıca i'raktan mahalleri de vardır. Çünkü, bu görüşü ileri sürenler açısından bunlar da tıpkı diğer özel isimler gibidir. Dolayısıyla bunlar ya mübteda olarak merfû' kabul edilirler veya bunlarla yemin etmek (and içmek) sahih olduğundan ya mahallen mensûb ya da mecrûr olurlar. Çünkü bunlar sanki, “Allah'a” (yemin olsun ki) ya da “Vallahi” demek gibidir (o anlamdadır).

Yani, iki şekildeki değerlendirmeden birine göre, cer edatının hazfı ile, mensûb olarak “Allah'a” denir ki, “Allah'a yemin ederim ki...” takdirindedir. Ya da cer edatının izmârı (gizlenmesi, söylenmemesi) ile mecrûrdur, “Vallahi” gibi. Bu harfleri bulundukları sûrelerin ismi olarak kabul etmeyenlere göre ise bunların i'raktan bir mahallerinin olabileceği zaten düşünülemez. Tıpkı i'raktan mahalli olmayan ve cümle (söz) başında yer alan cümleler ile sayı tarzında gelen kelimeler gibi.

2

İşte bu o Kitaptır ki, Allah tarafından gönderildiğinden asla şüphe yoktur. Emirlerine bağlılık gösterip yasaklarından kaçman takva sahipleri için bir yol gösterendir.

(.....) Hazret-i Mûsa (aleyhi's-selâm) İle Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) ın dilleriyle vaat olunan işte bu Kitap! Ya da, (.....) burada “Elif-Lam-Mim” sûresini, yani bu sûre ve âyeti işaret etmektedir.

Görüldüğü gibi işaret ismi olan, (.....) müzekker (eril) olarak gelmiş, Halbuki işaret ettiği şey (müşarun ileyh) ise müennes (dişi) bir kelime olan “Sûre” kelimesidir. Şayet “Kitap” bunun haberi (yüklemi) ise, bu da zaten aynı manaya gelmektedir. Dolayısıyla her ikisinin de müsemması (ad olarak aldıkları şey) aynıdır.

Bu itibarla bunun hükmü de müzekker (eril) olarak söz konusu kelime üzerinde icrası mümkündür. Şayet sıfat olarak gelmiş ise bu takdirde bu kelime ile Kitaba işaret olunduğu gayet açık olarak ortadadır. Çünkü işaret ismiyle, kendisi için sıfat olarak gelen bir kelimeye (cinse) işaret olunabilir.

Meselâ: “Hind, şu insan ha?” gibi. Halbuki “Hind” kadın ismi olmakla birlikte, (.....) ile işaret olunmuştur. Çünkü “İnsan” müzekkerdir. Bu itibarla o da bir insan olduğundan, (.....) nin getirilmesinde bir salarica yoktur.

Bir başka örnek, “Şu şahıs şöyle yaptı.” gibi. Yine burada da, (.....) işaret ismi kullanılmıştır.

Şimdi, (.....) ile, (.....) in arasım nasıl bulacağız? Bunun ortası şöyle bulunabilir. Eğer, “Elif-Lam-Mim” ifâdesini sûrenin ismi olarak alır ve mübteda (özne) olarak değerlendirirsek, (.....) de ikinci bir mübtedâ olur. “Kitap” kelimesi de bunun haberi (yüklemi) olur.

Cümlelerin tamamı ise, yani, (.....) ise bütünüyle ilk mübtedanın -ki bu “Elif-Lâm-Mim” idi- haberi olur. Bu bakımdan mana da şöyle olacaktır:

“Şüphesiz bu, bizzat O kamil ve mükemmel olan Kitaptır.”

İşte bu ifadeyle sanki onun dışındaki tüm kitaplar eksiktir, onlarda mükemmeliyet yoktur, manası anlaşılmaktadır. Meselâ bu, şu ifadeye benzer bir ifadedir: “O, adam gibi adamdır.”

Yani, erkeklikte kemal ve olgunluk derecesine erişen biridir, anlamı çıkar. Diğer insanlarda var olan tüm hoşagiden özellikleri ve güzel hasletleri kendisinde toplayan demektir. İşte burada, “Bu, o Kitaptır ki,” ifadesiyle anlatılmak istenen gerçek budur.

Ayrıca, (.....) in mahzûf (yani var sayıları) bir mübtedanın öznenin haberi (yüklemi) olarak değerlendirilmesi de uygundur. Bu da, (.....) takdirindedir. İşte mahzûf olan (yani var sayıları), (.....) burada mübtedâdır. Diğeri de onun haberidir. Buna göre, (.....) bir cümledir. (.....) da ikinci bir cümledir.

Eğer, (.....) i, bir sesleniş (savt) olarak değerlendirirsek, bu takdirde, (.....) mübteda (özne) olur. (.....) da bunu haberi (yani yüklemi) olur. Bu durumda mana şöyle olur.

“Şu indirilen Kitap var ya, işte şüphesiz kamil Kitap odur.”

“Şüphe yoktur.” Bu kelime, (.....) kökünden masdar bir kelimedir.

Rayb: İnsanda herhangi bir kuşkunun, rahatsızlık veren bir şeyin meydana gelmesidir. Gerçekte ise bu, insanda ruh bozukluğu ve bundan doğan bir ısıdıraptır. Nitekim, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır:

“Sana şüphe veren şeyi bırak, şüpheye düşürmeyi al. Şüphesiz şek (şüphe) huzursuzluk doğurur. Doğruluk ise gönül huzurudur, tümüyle tatmin olmak, rahata kavuşmaktır.” Bk. Ahmed b. Hanbel, Musned; 1/200. Tirmizî, Kıyamet, 60 “2518” . Buhârî, Buyu', 3.

Hadiste vurguları nokta şudur; eğer bir şeyde şüphe ve şüphe bulunuyorsa, işkillendiriyorsa, ondan dolayı insan rahatsızlık duyar, manen huzur bulamaz, kendisinde istikrar ya da kararlılık bulunamaz. Eğer bir şey de sahih yani sağlıklı ve doğru ise, nefis (ruh) bunda huzur bulur, tatmin olur ve sükunet kazanır..

Nitekim, “Raybu'z-zaman” da bu manada olup, zamanın cilvesi, zaman içinde meydana gelen rahatsızlıklar anlamındadır ki, bu yüzden insanlar hep huzursuzluk ve rahatsızlık duyarlar. Durr ak bilmeyen olaylar sebebiyle şaşkın hâldedir.

Burada, (.....) kelimesi tümünü kapsamak manasında nefiy-olumsuz hâlde gelmiştir. Halbuki, şüphe ve kuşkularianlar oldukça fazladır. Burada nefyedilen, yani kabul edilmeyen husus, bunun “rayb” taallûk etmesi olayıdır. Bunda bir şüphenin var edildiği zannıdır ki, red olunan budur. Zira bu, açık bir şekilde görülmektedir, delil (burhan) açısından bir kapalılık yok, netlik vardır. Öyle ki, herhangi bir kuşkucunun böyle bir şüphenin içine düşmesi, bundan işkillenmesi doğru değildir. Aynı zamanda bu, hiçbir kimsenin şüphe etmeyeceği manasında da değildir.

Dikkat edilirse âyette, “Yoktur bunda şüphe” demedi yani, “Cennette içilen şarapta bir sersemletme yoktur.” Saffât, 47.

âyetindeki gibi bir ifade taşımamaktadır.

Burada, “rayb” kelimesine nefiy (olumsuzluk) edatının eklenmesi, Kur'ân'da herhangi bir işkillenme, kuşkulama durumunun var olmadığını açıklamak içindir.

Bir de Kur'ân'ın, kâfirlerin ileri sürdükleri gibi bâtil bir kitap değil Hak bir kitap olduğunu ispat etmek içindir. Şayet nefiy (olumsuzluk) edatı olan (.....) harfi (.....) kelimesiyle değil de, zarf olan, (.....) ile beraber, (.....) şeklinde gelmiş olsaydı maksadı anlatmaktan gerçekten uzak olacaktı. Bu da şöyle bir anlam ifade ederdi:

“Bunda değil ama bir başka kitapta şüphe var.”

Yani tıpkı, (.....) Saffât, 47. âyetindeki ifadeye benzer bir mana çıkardı.

Yani, “Cennette içilen içkide, dünyadakilerde olduğu gibi bir sersemletme yoktur.” Çünkü burada demek istenen şey zaten budur. Cennet şarabının ya da içkisinin dünyadaki içkilerden üstün olduğunu göstermektir. Çünkü biri akılları giderirken, sarhoş ederken, diğerinde böyle bir durum yoktur. Halbuki, (.....) ile belirtilmek istenen böyle bir şey değildir. İşte bu nokta gözden kaçırılmamalıdır.

Kırâat ilmine göre meşhur olan, (.....) üzerinde durmaktır (vakfetmektir). Ancak kırâat imâmlarından Nâfi' ile Âsım (.....) üzerinde vakfetmişlerdir.

Burada vakfeden (okurken duran) bir okurun mutlaka, içinden bir habere niyet etmesi, yani bunun için bir haber düşünmesi gerekir ve (.....) şeklinde değerlendirmelidir ve buraya, bir ikinci, (.....) takdir etmelidir. Nitekim biz de bunu burada gösterdik: “....onda asla şüphe yoktur.”

Hemen bunun ardından da şöyle devam ediyor “Onda hidâyet ve yol gösterme vardır.”

Kırâat imâmılarından İbn Kesîr, (.....) deki tüm (.....) harflerini, “İşba” ile okumuştur. Hafs ise, ona sadece, (.....) Furkân, 69. âyetinde muvafakat etmiştir ki, asıl olan da budur. “İşba” ile okumak demek, (.....) harfinden sonra hemen bir med (uzatma) harfî olan (.....) harfîni getirerek okumaktır.

Yani, “fi hî” şeklinde uzatarak okumaktır.

Meselâ, (.....) ve (.....) gibi. Burada altı çizili olanlarda (.....) harfî işba ile yani bir (.....) harfî veya, (.....) da olduğu gibi bir (.....) harfî eklemek suretiyle okunur. (.....) harfî iyice belirtilmiş olur.

Ancak söz konusu harf belirtilmeksizin, kısa olarak, (.....) veya (.....) denemez. Böyle denmeyeceğine göre, kısaca, (.....) de denmemesi gereklidir.

Ancak İmâm-ı Sîbeveyh şöyle diyor: “İbn Kesîr'in dediği şöyle bir duruma sebep olur. Ortada üç tane sakin harf bir arada toplanmış olur. Bunlardan ilki, (.....) harfinden önce okunmayan yani sessiz harf olan, (.....) harfî, hemen bundan sonra gelen ve yine sessiz bir harf olan, (.....) harfî. Çünkü harekeli (.....) harfî Mekkelilerin dilinde sakin (sessiz) harf hükmündedir. Çünkü (.....) harfinden gizlilik (sessizlik) vardır. Gizlilik yani sessizlik ise sakin olan harfe daha yakındır. Ve üçüncüsü de, (.....) harfinden sonra gelen sakin (.....) harfidir.”

(.....) kelimesi, tıpkı, “el-Büka/Büka” kelimesi gibidir ve fiil olarak masdar hâlinde gelmiştir. Bu da, “kişiyi istediğini elde etmeye ulaştıran, yol gösteren” demektir. Çünkü bu gerçeği, bunun karşısı ya da zıddı olan “dalâlete düşmek” olduğunu şu âyetten anlayıp çıkarmaktayız. Yüce Rabbimiz şöyle buyurmuştur:

“İşte onlar, hidâyete karşı dalâleti satın alanlardır.” Bakara, 16.

Ancak burada şöyle denildi: “(Emirlerine bağlılık gösterip yasaklarından kaçman) takva sahipleri için bir hidâyettir (yol gösterendir).” Takva sahipleri demek, hidâyete erenler, istediklerine kavuşanlar, demektir. Bu âdeti değerli ve saygın bir kimse için kullanılan şu ifadeye benzer bir durum sergilemektedir:

(.....) yani, “Allah seni Azîz ve soylu (saygın) bir kimse kılarak ikramda bulunsun.” Böyle denmekle o kimse hakkında Allah'tan, onda var olan iyilik hâlinin sabit kalmasını ve devamını istemiş olmaktadır. Tıpkı şu kavli (isteği ya da talebi) gibi:

“Bizi dosdoğru yola ulaştır.” Fâtîha, 5.

Çünkü yüce Allah'ın, muttaki olmayanları takva sahipleri olarak isimlendirmesi, onların takva giysisini giymek üzere olmaları sebebiyledir. Bu tıpkı Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in şu hadisindeki ifadeye benzer:

“Kim ölmek durumunda olan birini öldürürse, üzerinde bulunan her şey öldürene âittir.” Müslim, Cihad; H. No. 1751/41. Buhârî, 3142.

Yani cihad ya da gazâ esnasında bir gazi herhangi bir düşmanı öldürürse üzerinde var olan şeyler gaziye âittir, onun hakkıdır.

Nitekim İbn Abbâs'ın -Allah her ikisinden de râzı olsun- :

“Herhangi biriniz haccetmek istediğinde acele etsin. Çünkü o hastayı hastalarındır.”

Hadiste, “maktûl” manasında “kâtil” ifadesi kullanılmış ki bu “ölmüş kimse” demektir. Halbuki ölmüş olan öldürülemez. Burada, ölmek durumunda olan, ölmeye kesin yaklaşmış olan, demektir.

İbn Abbâs da, “O hastayı hastalarındır.” demekle, haccm hastalık sebebi olduğunu değil, yolculuğun meşakkati açısından hastalık sebebi hac ifadesiyle zikredilmiştir ki, genelde insanlar yolculuklarda daha çok hastalarıabilirler, daha yakın ihtimal yolculuk olduğu gerçeğine dikkat çekiliyor. İşte buradaki âyette de buna

benzer bu inceliğe dikkat çekiliyor. Çünkü, ölmek üzere olana “ölmüş” , hastalanma ihtimalinin kuvvetli olduğu yerde de, “hasta” ifadesini görüyoruz.

Bu âyetle, “Takva sahiplerini hidâyete erdirir.” denildi ve fakat, olanları, “dalâlettekileri hidâyete erdirir.” denmedi.

Çünkü, dalâlet Erbâbı iki gruptur. Bu gruplardan birinin dalâlette kalacakları, birinin ise hidâyete, doğru yola yönelecekleri bilindiğinden dolayı denmemiştir. İşte takvaya en yakın olanlar bunlar olmaları sebebiyle, “müttakîler” ifadesi bunlar için zikredilmiştir. İşte anlattığımız üzere ifade bu açıdan böylece kısa ve öz tutulmuştur.

Burada süreye böylece başlamanın yanında, “Takva sahipleri için bir hidâyettir.” denilmesi -ki bu sûre Zehraveyn ismini taşıyan iki sûreden ilki olup, ikincisi de Âl-i İmran sûresidir, Kur’ân’ın en üst noktası ismi da verilmiş olması- yüce Allah’ın sevgili kulları dediğimiz velileri hakkında bu sûrede oldukça çok söz edilmesindendir.

“Muttaki” kelimesi lügatte ism-i fâil (yani etken sıfat/fiil)dir. Kelime, (.....) kökünden alınmadır ve “İfial” kalıbında, “İtteka” dır.

Bu kelimenin “Feal fiili” (yani ilk harfi) (.....) harfidir, “lamel fiili” (yani son harfi) ise (.....) harfidir. İşte bu kelime iftial kalıbında olması bakımından, kelimedeki (.....) harfi, (.....) harfine dönüştürülmüştür. Sonra da bu (.....) harf diğer (.....) harfinin içine katıştılmış, idgam olunmuştur. Böylece, (.....) fiili elde edilmiştir.

Vikaye: Aşırı derecede korumak, himaye etmek, demektir. Şer’at dilinde vikaye: Yapılmaması ya da işlenmemesi gereken bir şeyi yapmak ya da işlemek, yapılması veya işlenmesi gerekli olan bir şeyi de terk etmek sonucu gelebilecek cezâ ve azaptan kişinin kedisini istenilenleri yerine getirmek suretiyle korumasıdır.

(.....) kelimesi mahzûf bir mübtedanın (öznenin) haberi (yüklemi) olarak mahallen merfûdur. Ya da, hüden kelimesi, (.....) ile birlikte, işaret ismi olan, (.....) nin haberi olarak mahallen merfûdur. Yahut da, (.....) deki (.....) zamîrinden hâl olmak üzere mahallen mensûbtur.

Ancak dil, edebiyat ve belâgat bakımından söylenmesi gereken en uygun söz şudur:

“Elif - Lâm - Mim” başlı başına bağımsız bir cümledir veya yine kendi başına bağımsız bir takım mûcem (yani manaları pek anlaşılamayan, mübhem ve kapalı) harflerdir. Bu bir.

(.....) ise ikinci cümledir. Bu da iki. (.....) de üçüncü cümledir, bu da üç ve dördüncüsü olarak; (.....) de dördüncü cümledir. İşte söylenmesi gereken en doğru söz de budur.

İşte böyle bir tertip ile gerçek anlamda belâgat ölçülerine dikkat olunmuş olmaktadır. Çünkü; öyle bir cümle düzeni kurulmuştur ki, cümleler arasında herhangi bir bağlaç (bağ edatı) kullanılmadan birbiriyle ahenkli cümleler hâlinedirler. Çünkü görüldüğü üzere cümleler peş peşe ya da art arda, biri diğerini kucaklar hâlde gelmişlerdir. Kısaca cümleler hep iç içe olmuşlardır. Meselâ, ikinci cümle birinciyle müttahid (birleşmiş), onu kucaklamış bir hâldedir ve cümleler böyle devam edip gitmektedirler.

Yani üç iki ile, dördüncüsü de üçüncüsüyle iç içedirler.

Bunun böyle olmasının açıklaması ise şöyledir: Öncelikle ilk cümle ile, meydan okunmak üzere ortaya konan bu Kitap hakkında uyan ve ikazda bulunuluyor. Hemen bunun peşinden bu Kitabın en üst seviyede kemal derecesine ulaşan ve bu özelliği taşıyan bir Kitap olduğu gerçeği anlatılıyor, buna vurgu yapılıyor. Bu ise işin meydan okuma yönünü kesin olarak ortaya döküyor. Hemen bundan sonra da, bu kitapta bir şüpheye, işkillenmeye yer olmadığı hususu kesin bir dille anlatılıyor. Bu ise bu, Kitabın bu yönüne bir tanıklık ve onun kemal yönünü tescildir, onaylamadır. Çünkü, hak olan ve bunun hak olduğu gerçeği de yakın olarak bilinmesi açısından dolayısıyla bunların kemâl derecesinden daha üstün bir kemal gösterilmez, gösterilemez. Nitekim bâtil ve şüpheye dayalı olan şeylerden de daha eksik ve kısır olanı yoktur ve olamaz.

Nitekim bir alime:

— “Neden haz alır ve hoşnut kalırsın?” diye sorulduğunda şu cevabı vermiştir:

— “İzah ve açıklamaya fırsat vermeyecek açıklık ve netlikteki susturucu bir hüccet (delil) ile insanı küçültüp rezil eden, aşağılayan bir şüphe...”

Sonra Rabbimiz bu Kitabın, “Takva sahipleri için bir hidâyet” olduğunu haber vermiştir. Böylece yakın denilecek bir kesinlikte bu Kitabın etrafında bir şüphenin yer almayacağı tescil etmiş ve “Ona önünden de ardından da bâtil gelemes.” 403 demekle de hak ve gerçek olduğunu belgelemiş olmaktadır.

Diğer taraftan bu cümlelerin bu kadar ince bir tertip ile ve tatlı bir nazım ve düzen ile sıralanmasının yanında bir takım nükteler ve göndermeler de vardır. Şöyle ki; ilk cümlede hem hazif var, hem de en güzel bir şekilde matluba (istenip arzularına) da bir işaret vardır. İkincisinde ma'rife oluştaki azamet ve fehamet ifadesi bulunmaktadır. Üçüncüsünde ise, “rayb-şüphe, şüphe ve işkillenme” ifadesinin bir zarf olan, (.....) üzerine takdimi, bundan önce zikredilmesindeki incelik.

Dördüncü cümlede ise hem hazf vardır. Bir de bir masdar kelime olan, “hüda” kelimesinin ism-i fâil yerinde ve o manada getirilmiş olması yani, “el-Hâdi” anlamında, “hidâyete erdiren, doğru yolu gösteren “manasında zikredilmiş bulunmasıdır.

Sanki burada âdeti; “O Kur'an'ın kendisi bizzat hidâyettir, hidâyet kaynağıdır.” der gibi bir mana. Bir de, (.....) kelimesinin nekra (belirsiz) olarak gelmiş olması da şöyle bir manayı göstermek içindir:

“Bu öyle bir kitaptır ki, hiçbir kimse onun künhüne, detaylarına asla vakıf olamaz. Onu gerçek manasıyla ihata edemez.”

Daha önce geçtiği üzere müttakiler konusunda da icaz hususu var idi ki, az bir ifadeyle birçok manayı içermesi gibi.

3

O takva sahipleri görmedikleri gayba inanırlar, namazlarını gerektiği şekilde dosdoğru olarak kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz imkanlardan da Allah yolunda harcarlar.

Burada bir ilgi zamîri olan, (.....) kelimesi, bir (.....) zamîrinin takdiriyle medih (övgü) manası içermek üzere mahallen merfûdur. Ve cümle: (.....) takdirinde olmuş olur. Ya da bunun başına bir (.....) kelimesi eklenmek suretiyle yine medih manasını içermek üzere mahallen mensûbtur ve bu takdirde de cümle şöyle olmaktadır:

Veya bu, mübteda (öznedir). Bunun haberi de, (.....) dir. Bu durumda yine mahallen merfûdur. Ya da, (.....) kelimesinin sıfatı olarak mecrûrudur.

Yani bu takva sahiplerinin kimler olduğunu açıklamak ve onları göstermek için gelen bir sıfat olmuş olur. Meselâ:

“Zeyd, muhakkik (gerçekçi) ya da muhakkak (gerçek) bir fakih (ilim adamı)dır.” gibi.

Dolayısıyla bu âyet de, îman noktasından takva sahiplerinin durumlarının temel olarak üzerinde bina edilen şeyleri kapsadığından böyle denmiştir. Takva sahiplerinin temelini oluşturan da “îman” gerçeğidir ki, bu, diğer hasenelerin (yani iyilik ve güzelliklerin), namazın ve zekâtın temelidir.-Bütün bunlar îman temeli üzerine bina edilirler. Namaz ve zekât beden ve mal ile yapılan ibâdetlerin anası ve temelidirler. Diğer ibâdetler üzerinde asıl ölçü bu ikisidir.

Görmez misin Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), namazı, “dinin direği” olarak adlandırmıştır.

Yine Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) İslâm ile küfür arasındaki belirleyici unsur olarak namazı zikretmiştir. Müslim, İman; 134. E. Dâvud, Sünnet; 15. Tirmizî, İman; 9. İbn Mâce, İkamet; 17. Dârimî, Salat; 29.

Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) malî bir ibâdet olan zekâtı da “İslâm'ın köprüsü” olarak isimlendirmiştir. Taberânî, “el-Kebir” kitabında, Beyhaki de, Ebû Derda'dan zayıf bir senetle merfû' olarak, “Şuabu'l-İman” kitabında rivâyet etmiştir. El-İklil, 1/39.

İşte başta bu iki ibâdet olmak üzere diğerleri de onları izler. Bu iki ibâdeti zikretmekle, diğer taatleri tek tek saymaya ihtiyaç duyulmamıştır. Çünkü, bu iki ibâdet âdeti diğer taatleri öğrenmenin bir adresi, hedefi olarak gösterilerek hedefe ulaşıncı ya da adrese gidilince orada nelerin olduğunu zaten öğrenmiş olacaktır. Kaldı ki, bu iki ibâdetin belirtilmesiyle çok açık olarak ve net bir şekilde diğerlerini anlatımına artık gerek kalmamış oldu. Bir de bu iki ibâdetin eh faziletli ibâdetler- olduğunu da açık olarak dile getirmiş oldu.

Veya bu, takva sahipleriyle ilgili bir sıfat olarak ortaya konmanın yanında bunun dışında da birtakım faydalar taşımaktadır. Meselâ: “Fakih, mütekellim (kelâmcı) ve tabip (hekim) olan Zeyd gibi” .

Takva sahipleri yani muttakilerden murat, günah ve kötülüklerden sakınan, kaçınıp uzak duranlar demektir.

“İman ederler (inanırlar)” Bu kelime ifal babındandır ve “emn” kökünden türemedir. Manası da: doğrularlar, tasdik ederler, onaylarlar, demektir. Nitekim, (.....) denir ki bu, “Onu tasdik etti, doğruluğunu onayladı.” manasındadır. Bunun gerçek ifadesi ise şöyledir:

“Onu yalanlamaktan ve ona karşı çıkmaktan uzak durarak ona güven ve teminat verdi.”

Bir de bu kelimenin ikrar etti, itirafta bulundu manasım içermesi için, cer edatı olan,(.....) harfiyle müteaddi (yani geçişlilik) kazanır.

“Gayba, bilinmeyen ve görülemeyene” ifadesine gelince; insanların gözlerinden kaybolan, görülemeyen şey ve şeyler demektir.

Yani, peygamberimiz Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) tarafından bildirilen öldükten sonra yeniden dirilme, mahşer alanında toplanma, hesap görülme ve benzeri hususlar demektir. Kelime bu manasıyla aynı zamanda kayıp olan şey manasını da içerir. Fakat burada görüldüğü gibi masdar olarak gelmiştir. Şayet bu kelimeyi, “İman” ifadesini sırası (yani ilgi cümlecisi) olarak değerlendirirsen bu, kök olarak, (.....) dendir. Eğer kelimeyi hâl olarak değerlendirirsen bu takdirde mana, görünmeme ve gizlilik yani (.....) ve (.....) anlamında olmuş olur.

Yani:

“İnanılması gereken şeylerden uzakta ve onları görmeksizin iman ederler, inanırlar.” demektir. Kısaca, “gayb ile (yani görünmez ve bilinemez ile) karışık” demektir.

Sahih ve gerçekçi manadaki iman; dil ile ikrar ve kalp ile de tasdik olunan bir imandır. Amel ise îmana dahil ve iman çerçevesi içinde değerlendirilmemiştir.

“Namazlarını gerektiği şekilde dosdoğru olarak kılarlar.” ibâresine gelince bu, “eda ederler” anlamındadır. Burada, “eda” yerine “İkame ederler” ifadesinin yer alması şundan ötürüdür: Kıyam ile namazın bazı rükünleri demektir. Nitekim, kıyam, “kunut” diye de ifade olunmaktadır ki bu da, “kıyam” manasındadır.

Aynı zamanda, rüku, secdeler ve teşbih (namaz) için bu ifade kullanılmış ve bütün bunlar da aynı manayı kapsamaktadırlar. Çünkü âyetlerde tüm bu ifade ve tabirler geçmektedir. Kısaca namazın içinde tüm bu sayılanlar var olduklarından dolayı bunlara da kıyam denmiştir.

Ya da, “namazın ikamesinden “murat, namaz ile ilgili ta'dil-i erkân olabilir. Bu da, direği dikmek, düzeltip sağlamlaştırmak manasındadır. Dolayısıyla namazları böyle bir dikkat ve titizlik, itina içerisinde kılmak ve

yamukluk yapmamak gerekir. Veya bu ifadeden asıl gaye, namaza devamlılık ve onun hakkını koruma manası olabilir.

Meselâ: (.....), “Pazar kuruldu.” denildiği vakit, artık herkes oraya yöneliyor, pazar iyice revaç kazandı, demek gibi. Çünkü namaza devam olunması Ve hukukunun korunması hâlinde bu da tıpkı pazar misalde olduğu gibi revaç kazanır, insanların ona rağbeti de artar. Eğer bunun değeri kaybedilir ya da kaybettirilirse bu, artık kâr sağlamayan, rağbet olunmayan veya rağbet görmeyen bir şey durumunda olur.

“Salât” kelimesi, (.....) fiilinden, (.....) yani (.....) ölçüsünde bir kelimedir ki bu da tıpkı, (.....) kelimesinden alman, “zekât” kelimesi gibi. Bu kelimenin yazılışı ise (.....) harfiyle olup tefhim ile okumaktır.

“Salla” fiili aslında, “Kalçalarını hareket ettirmek” demektir. Çünkü namaz kıları bir kimse de rüku ve secdelere vardığında iki taraftan da kalçasını hareket ettirir. Nitekim dua eden kimseye de, “Musallî” denir ki, bu, rüku ve secde yapan kimseye huşu ve huzur yönlerinden benzediği için böyle denmiştir.

“Rızık olarak verdiklerimizden.” (.....) burada, (.....) demek olup “verdik” anlamındadır. (.....) da burada, (.....) manasındadır.

“Tasadduk ederler, harcarlar.” demektir.

Burada, “Bazı, bir kısmını...” manasında olan (.....) cer edatının getirilmesinin sebebi, yasakları yerlere harcama yapılmaması ve haram yollarda har vurup harman savrulmaması açısından bir bakıma onları korumak için getirilmiştir. Bir de burada mef’ûl (yani tümleç) fiile takdim edilmiştir. Bunun da sebebi, onun önemini yani rızık ve imkan olarak sunulan şeylerin ehemmiyetini göstermek ve vurgulamak içindir. Bundan da anlatılmak ya da belirtmek istenen şey, zekâttır. Çünkü namaza hem yakındır ve hem namazın ikiz kardeşidir yani zekâtsiz namaz ve namazsız zekât düşünülemez.

Veya bununla hem zekât ve diğer yardım ve infak konulan denmek istenmiş olabilir. Çünkü, ifade mutlak olduğu için bütün hayır yollarını ve çeşitlerini kapsar. Bir de (.....) ile (.....) kelimeleri, (.....) ve (.....) kelimeleri anlam bakımından aynı manaları taşırlar.

Feal fiili (yani baş taraftaki harfleri) (.....) ve aynel fiili (kelimenin ortasındaki harfi) ikinci harfi (.....) harfi ise, bütün bu türden fiillerin manası, “Çıkmak (çıkış) ve gitmek (gidiş)” anlamında olur.

Bu âyet, amellerin îmandan olmadığını da gösteriyor. Çünkü görüldüğü gibi namaz ve zekât ibâdetleri “îman” ifadesi üzerine atıf yapılarak anlatılmıştır. Halbuki atıf ise muğayereti (farklılığı) yani bunların îman ile aynı şey olmadıklarını, farklı şeyler olduğunu gösterir.

4

Onlar hem sana indirilen Kitaba ve hem de senden önceki peygamberlere indirilen kitaplara îman ederler, âhîret gününe de kesinkes inanırlar.

“O mü’minler” dan maksat, Ehl-i Kitap’tan Abdullah b. Selâm ve benzer îman edenlerdir. Bu gibileri Allah tarafından indirilen tüm vahye îman etmişlerdir. Kesin bir şekilde âhîret hayatına da şüphe duymayacaktan bir manada îman etmişler ve daha önceki inançları olan, “Cennete ancak Yahûdî veya Hıristiyanlar girecektir, ancak sayılı günler onlara ateş dokunacaktır.” gibi sakat düşüncelerini de bir kenara atmışlardır.

Bir de eğer bu kısmı, “....gaybe inanırlar.” kısmına atfedecek olursan, bu da, “muttakiler” cümlesinden olmuş olur. Böyle değil de bunu, “muttakiler” üzerine atfedecek olursan bu takdirde o cümleden olamazlar. Bu takdirde de sanki şöyle denilir gibidir:

“Bu Kitap, takva sahipleri için bir hidâyet olduğu gibi, sana indirilenlere îman edenlere de bir hidâyettir.”

Veya bundan murat şu olabilir: “Birincileri vasfetmek, tanıtmaktır. “Bunun ardından da araya bir bağ edatı koymuş oldu. Bu tıpkı şu cümlede olduğu gibi nitelikler arasına bir bağ edatının getirilmesine benzeyen bir durumdur. Meselâ; “O, cesur ve cömerttir.” gibi. Nitekim şâirin şu ifadesi de buna benzer bir örnektir:

(.....) yani “Sana indirilene...”

Yani Kur'ân'a îman ederler. Bundan kasıt, onların zamanında indirilmiş olan Kur'ân'ın bir kısmına îman değil, henüz inmeyip ileride inecek olan vahyin tamamına îman etmektir. Çünkü vahyin ya da Kur'ân'ın tamamına îman etmek vaciptir (yani farzdır).

Âyette, “İndinlen “diye vahiyden geçmiş zaman ile söz edilmiştir. Halbuki bu ifade nâzil olduğu zaman henüz Kur'ân'ın bütünü inmiş değildi, ancak onların da vahyi ya da inzali bekleniyordu.

Bunun böyle ifade edilmesinin sebebi, elde var olanın henüz inmemiş olana oranla daha galebe çalmış olması, fazla olması sebebiyle tamamı elde imiş gibi bir ifadeye yer verilmiştir. Çünkü onların da vahyi kesindir. Kaldı ki, vahyin bir kısmı gelmiş ve bir kısmının da gelmesi bekleniyor ise bu, tamamı gelmiş ya da nâzil olmuş hükmündedir ve öyle değerlendirilip kabul edilir.

“Ve hem de senden önceki peygamberlere indirilen kitaplara” . Dikkat edilirse burada da, daha önce geçmiş olan peygamberlere -Allah'ın salât ve selâmı üzerlerine olsun- indirilen başkaca kitaplara, demek istiyor.

Burada (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin müennesi (yani dişi kelimesidir ki, “son” anlamında olması bakımından, “İlkin” ya da “birincinin” zıttıdır ve bu bir sıfattır. Mevsûfu (yani niteleneni) de mahzûftur. Bu mahzûf yani asılda olmayan ve fakat olduğu var sayıları kelime, “ev, yurt” kelimesidir.

Bunu da bir başka âyette geçen ifadeden öğreniyoruz. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmuştur:

“İşte âhiret yurdu” Kasas, 83. Bu kelime, sıfatı galibeden yani öteki dünya için en çok kullanılan bir sıfattır. Nitekim bu dünya için de, “dünya” kelimesi sıfat-ı galibedir. Böyle denildiğinde içinde yaşadığımız dünyadan başka bir dünya akla gelmez, öncelikli olarak aklımıza gelen bu dünya olur. İşte bu türden kullanılan sıfatlara sıfat-ı galibe denir.

Kırâat imâmılarından Nâfi' bu kelimedeki (.....) harfini hazfetmek (çıkarmak) ve bunu harekesini de (.....) harfine nakletmek suretiyle hafifleterek okumuştur.

Yani, (.....) yerine, (.....) olarak kırâat etmiştir.

El-İykan: Şekke, şüphe ve şüpheyeye, işkillenmeye yer vermeksizin kesin bilgi ve ilim manasındadır.

5

İşte bu özelliklere sahip olanlar Rablerinden gelen bir hidâyet üzerindedirler; onlar gerçekten kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.

(.....) şayet, (.....) mübtada olarak kabul edilirse, (.....) de mahallen merfû' olur. Eğer böyle kabul edilmezse i'raktan mahalli olmaz. Aynı zamanda ilk ilgi zamîrinin, (.....) üzerinde takdiri, geçerli kılınması ve ikincisinin de mübtada olarak merfû' kabul edilmesi de mümkündür. Bu takdir de, (.....) de bunun haberi olur.

Hidâyetin ve felahın (yani kurtuluşun) bunlara tahsisi, kitap ehline tarizde bulunmaktır. Çünkü kitap ehli (yani Yahûdî ve Hnstiyanlar) Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in peygamberliğine îman etmezler. Buna rağmen kendilerinin hidâyet üzere olduklarını zannederler. Böylece de yarın Allah katında felaha ereceklerini umarlar.

(.....) ifadesinde yer alan, (.....) cer harfindeki isti'lâ manası sadece bir temsildir ve takva sahiplerinin hidâyet noktasındaki kararlılıklarını gösterir.

Yani cer edat olan, (.....) bir şeyin üzerine çıkmak, demektir. Buradaki mana takva sahiplerinin hidâyetin üzerine çıkmaları değil, temsili bir mana olarak, bundaki kararlılıkları belirtiliyor. Buna sağlam bir şekilde bağlılıklarına değiniliyor. Böylece bunların durumları âdeta bir şeyin üzerine çıkıp binen manasında temsili bir

anlatımdır. Nitekim bunun bir benzer ifadesi de, “Hak üzerinde, bâtil üzerinde” ibâresinde de geçmektedir. Kaldı ki şu ifade de bunu açık olarak ortaya koymaktadır. Meselâ:

“Günahı binek edinmiş” , “Cehaleti, bilgisizliği yularını bırakmıyor” , “Rüzgarın esişine göre yön değiştirir” gibi.

“Allah katından verilen bir hidâyet üzere” Burada, (.....) kelimesinin nekra olarak getirilmiş olması, kimsenin kühüne, incelik ve detayına ulaşamayacağı bir tür hidâyet, anlamındadır. Sanki, “Hangi hidâyet üzerindedirler?” denilir gibi bir ifade. Bunun benzer bir ifadesi şu cümledir: Bir etin üzerine düştüler. Bu şu demektir: Büyük ve tarifsiz bir et ziyafetine konuk oldular. İşte âyetteki ifade de böyle bir ifadedir.

“İstediklerini elde ettiler, kaçtıkları şeylerden kurtuldular.”

Felah: İstedigine ulaşmak, ona kavuşmak, demektir. Müflih: İstedigini kazanan, arzuladığını elde eden, manasındadır.

Yani âdetâ kendileri için çeşitli zafer yolları açılmış olan, demektir.

Bu terkip yani kelime, yarmak ve açmak gibi manalara gelir. Nitekim buna benzer kelimeler de yani, Feal fiili (ilk harfi) (.....) ve aynel fiili (ikinci harfi) de (.....) olan kelimeler hep bu manadadırlar.

Meselâ (.....), gibi. Bu âyetle bir başka sûrede geçtiğinin aksine (.....) arasında atıf edatı ile gelmiştir. Halbuki şu âyetle söz konusu işaret isimleri arasında atıf edatı yoktur. İşte âyet, Rabbimiz buyuruyor ki:

“İşte onlar hayvanlar gibidir; hatta daha da şaşkındırlar. İşte asıl gafiller onlardır.” A'râf, 179

Çünkü önceki âyetle, aralarında atfın olmasını gerektiren bir durum vardır. O da, iki farklı haberin Bakara Sûresinin 5. Âyetinde yer almasıdır. İki haber arasında tam bir ittisal ya da beraberliğin var olması yanında, yine ikisi arasında tam bir inkita (kesiklik) bulunmaktadır. Bunlardan biri hidâyet, diğeri de felahıtır (kurtuluştur). Çünkü ikisi arasında akıl ve varlık açısından bir temayüz bulunmaktadır. Hidâyet bu dünya ile alâkalıdır. Halbuki felah âhiret ile alâkalıdır. İşte bu bakımdan aralarında atıf (bağ) edatı yer almıştır.

Halbuki yukarıdaki âyetle geçen (A'râf, 179), “hayvanlar” tabiri ile, “gafiller ifadesi” sonuçta aynı şeydir, bu açıdan da aralarında bir bağlaç geçmesine yer verilmemiştir. Kısaca birinde gaflet olayı ile hayvanlara benzetme yer almıştır -ki bu A'râf Sûresinde böyledir- dolayısıyla ikinci ifade ilk ifadeyi teyid etmekte ve desteklemektedir, ikrar etmektedir. Bunun için de burada atfa ihtiyaç duyulmamıştır.

(.....) zamîri ise, fasl zamîridir. Bunun da üç yaran bulunmaktadır. Bunlardan ilki; kendisinden sonra gelen kelimenin sıfat değil, haber olduğunu göstermektir. İkincisi de te'kid etmektir. Üçüncüsü de mûsnedin, mûsnedi ileyle hasndır. Bu arada, mûsnedin başka şey için değil, mûsnedi ileyle için var olduğunu gösterip ortaya koymaktır. Ya da bu mübtedâ olabilir, haberi de, (.....) kelimesi olmuş olur. Cümle ise bütünüyle, (.....) nin haberidir.

Buraya özellikle dikkatini çekmek isterim, Yüce Allah değişik yollarla, takva sahiplerinin hiçbir kimsenin erişip edemediği derecelere erdiğini tekrar tekrar ifadelerle uyandı bulunup dikkatimiz buraya çekilmek isteniyor.

Bahis konusu edilen ise işaret ismi ve bu ismin tekrardır. Bu işaret ismiyle, takva sahipleri için, hidâyet açısından bir tercihin var olduğu gibi, yine onlar için felaha ermekle de bunun tercihin ya da seçilmiş olmanın var olduğu da bir gerçektir.

(.....) kelimesinin ma'rife ya da belirli olarak gelmesine gelince, burada şöyle bir incelik bulunmaktadır:

“Takva sahipleri, öyle insanlardır ki, onların âhirette felaha ya da kurtuluşa erecekleri sana ulaşmıştı. Nitekim senin beldenin halkından da birisinin kesin olarak dönüp tevbe edeceği de sana ulaşmıştı. Sen de, Onun kim

olduğunu sorup soruşturmuşum, haberini öğrenmeye çalışmıştın. Sana o kişinin Zeyd bin Sabit olduğu haberi verilmişti.”

Burada, (.....) ile (.....) arasına bu zamîrin girip yer alması, sana onların mertebelerini göstermek, istedikleri şeyi istemekte seni teşvik ettirmen, rağbet ettirmen içindir. Aynı zamanda onların gelecekleri için sundukları konularda seni daha zinde tutmak ve buna arzunu artırmak içindir.

Allah'ım! Bizi takva elbisesiyle süsle. Bizi, Bakara Sûresinin başında yer verip kendileriyle Sûreye giriş yaptığın kimselerden eyle!

6

Şüphesiz şu ki, küfür ve inkârlarında ısrar edenleri uyarıp korkutsan da, uyarmayıp korkutmasan da onlar için birdir, yine de inanmazlar.

(.....) Küfür: İnkâr yolu ile hakkı örtmek ve gizlemektir. Aslında terkip ya da kelime, örtmek ve kapatmak manasındadır. Nitekim tohumu toprağa atıp gizlemek anlamında çiftçiye de “Kâfir-örten, kapatan, gizleyen” denmiştir. Bu manada geceye de kâfir ismi verilmiştir. Çünkü gece kendisi içinde işlenenleri saklar ve gizler. Ancak burada:

“İyiler muhakkak cennettedirler ve kötüler de kesinlikte cehennemdedirler.” âyetleri arasında atıf edatı olduğu hâlde, bizim şu anda tefsirini yaptığımız âyette böyle bir atıf yoktur. Çünkü buradaki ilk cümle kitabın durumunu açıklamak için getirilmiştir. Yoksa mü'minlerin durumundan haber vermek için gelmemiştir.

İkinci cümle ise aynı şekilde kâfirlerin durumunu bildirmek, haber vermek için getirilmiştir. Dolayısıyla anlatılmak istenen ya da murad olunan konu açısından iki cümle arasında farklılık vardır. Dolayısıyla burada her ikisi de bir tamm üzerinde cereyan etmektedirler. İşte bu açıdan burada atfa gerek yer yoktur.

Eğer, “Uyarıp korkutsan da, uyarmayıp korkutmasan da onlar için birdir.” Kûfe kırâat okulu mensupları -ki Âsım, Hamza ve Kisâî bu okulun baş temsilcileridir- (.....) kelimesinin başındaki her iki hemze açık şekilde telâffuz ederek okumuşlardır. (.....) kelimesi, İstiva (eşit) manasındadır. Tıpkı mastar kelimelerin nitelenmesi gibi bu da bununla nitelenmiştir.

Nitekim Rabbimizin, “.... müşterek olan bir söze...” Âl-i Imrân, 64. âyetinde yer alan, (.....) gibi ki bu, (.....) manasındadır. Kelimenin merfû' (yani öterli) oluşu ise (.....) edatının haberi olması sebebiyledir.

(.....) fâil olarak merfûdur. Sanki şöyle denilmektedir:

“Şüphesiz küfür ve inkârlarında ısrar edenleri, senin uyarman da, uyarmaman da eşittir, onlarda herhangi bir değişikliğe sebep olmayacaktır.”

Veya burada, (.....) kelimesi, mukaddem (önce zikredilen) haberdur. Dolayısıyla, (.....) ise mübteda konumundadır.

Yani, “Onları uyarman ya da uyarmaman onlar için birdir.” Cümlelerin tümü ise, (.....) edatının ya da harfinin haberidir. Ancak burada, hep haber olmakla birlikte fiilden de haber olması câiz görülmüştür. Bunun böyle değerlendirilmiş olması, bunun mehur cümle ya da kelâm türünden olarak değerlendirilmesindendir.

Yani, işin lâfız yönünün değerlendirilmeyip durumun gereği açısından manaya önem verilmesidir. Kısaca burada denmek istenen husus şudur:

Eğer fiilin lâfzına bakılarak bunun lâfzı bakılarak zahirin gerektirdiği, yani olması gereken mana zahire göre muteber kabul edilirse, bu takdirde bunun bu kelimedden haber olması söz konusu değildir, çünkü olamaz yani mümtenedir. Ancak burada lâfzın gerektirdiği mana terk edilerek, failine muzaf (tamlıyan) bir mastar kelimeye tevil olunmuş oldu. İşte demek istenen budur.

Yine âyetle yer alan ve bir soru edatı olan, “hemze” ile (.....) mücerred (yani soyut) anlamda “İstiva” (eşitlik) manasındadır. Her ikisinden de doğrudan soru edatı olma manası çıkarılıp atılmıştır. Artık burada bir soru söz konusu değildir. Ancak nahiv (Arap dili) bilginlerinden İmâm-ı Sîbeveyh, bu yine istifham (soru) edatı olarak cereyan etmiştir ki, bu tıpkı aşağıdaki şu ifadede bir ünlem (nida) harfi olarak geçmesi gibidir:

(.....) İşte burada altı çizili kelimenin başında yer alan, “hemze” ile yukarıdaki aynıdır. Kısaca demek istiyor ki, burada cümle içerisinde geçerken sanki bir soru edatı imiş gibi yer aldı. Fakat aslında bu, böyle gelmekle beraber soru edatı değildir. Nitekim, bizim verdiğimiz şiir misalde de bir ünlem (nida) konumunda gelmiş olmasına rağmen nida (yani ünlem) değildir.

İmar: İnsanları ma'siyetlerden ve günahlardan menetmek suretiyle Allah'ın azâbıyla onları korkutmaktır.

“Yine de inanmazlar. “Bu cümle, kendisinden önceki cümleyi teyit ve te'kid eden bir cümledir. Ya da bu, (.....) edatının haberidir. Bundan önceki cümle de muterize (parantez) cümlesidir. Ya da haberden sonra ikinci bir haberdur.

Bunların küfürlerinde ısrar ettikleri kesin bilinmesine rağmen uyarmadaki hikmet, karşılıklarına hüccet ve kanıtlarla dikilmek içindir. Bir de risâlet görevinin evrensel olduğunu bildirmek ve Rasûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in sevap kazanmasını sağlamaktır.

7

Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözlerine de bir tür perde çekilmiştir. Onlar için pek şiddetli ve acıklı bir azap vardır.

“Allah onların kalplerini,... mühürlemiştir.” İmâm Zeccâc bu hususta diyor ki: “hatm; örtmek, bürümek anlamındadır. Çünkü vesika olarak hazırlanan bir şey mühürlenerek üstü kapatılır ki, içindeki şeylere ilgisi dışında kimse vakıf olmasın istenir.”

İbn Abbâs (radiyallahü anh) ise şöyle diyor: “Allah onların kalplerinin üzerini mühürleyip damgalanısür. Bu itibarla onlar hayrın ve iyiliğin ne olduğunu akletmez ve anlamazlar.”

Yani Allah onların kalplerini damgalayıp mühürlemiştir. Öylene bir damgalanıştı ki, artık bundan böyle onda var olan küfür ondan çıkıp ya da ayrılıp gitmeyecektir. Aynı zamanda aslında kendisinde bulunmayan îman olayı da içine girmeyecektir.

Yani îman denen olay onda yer etmeyecektir.

Kısaca hatm ve tab', bize göre yani Ehl-i sünnet açısından kulun göğsünde (kalbinde) bir zulmetin, kararışlığın ve darlığın, sıkıntının meydana gelmesidir. Kulun kalbinde zulmet denen bu karanlık var olduğu müddetçe o kimse îman etmez, edemez.

Mu'tezile mezhebine göre, Melekler tarafından ancak bilinebilen ve tanınmalarını sağlayan ve kişilerin kalpleri üzerinde yer alan bir takım özel işaretler olup, böylece melekler onların kâfir olduklarını tanırlar ve onlara hep lânet okurlar, onlar için asla hayır duasında bulunmazlar.

Kimi alimlere göre, mühürleme ve damgalama işinin Allah'a isnadı mecazîdir. Aslında mühürleyen veya damgalayan gerçek manasında kâfir olanlardır. Ancak bunu takdir etmesi ve böyle bir imkanı meydana getirmesi bakımından bu mühürleme ya da damgalama işi, yüce Allah'a isnad olunmuştur. Tıpkı fiilin sebebe isnadı gibi. Meselâ; emir (devlet başkanı ya da yetkili), şehri bina etti. Halbuki emilin kendisi bu işi yapmaz, ancak o yaptırır. İşte burada böyle bir mana bulunmaktadır.

Çünkü fiilin değişik değerlendirilmeleri olabilir. Meselâ, faile, mef'ûlü bihe, masdara, zaman ve mekân isimlerine ve müsebbibun lehe isnadı gibi. Fiilin faile isnadı gerçek anlamdadır yani hakikattir. Ancak bazen adım saydığımız şeylere de mecazî manada isnat olunabilir. Çünkü bazen fâil fiilin işini yüklenmekle ona benzerlik gösterebilir. Tıpkı adamın cesaret bakımından Aslaria benzetilmesi gibi ki, bu onun müstear ismi olmuş olur. Ancak bu anlattığımız husus da “halku'l-efal” konusunun bir yönüne dahildir.

“Ve kulaklarını da mühürlemiştir.” Âyetin aslında kulak, tekil olarak zikredilmiş, yani “kulaklar” değil, “kulak” ifadesi geçiyor. Tıpkı şu ifade gibi:

“Midenizin bir kısmını doldurun ki afiyette olasınız.”

Yani mide ifadesi çoğul olarak zikredilmemiştir. Çünkü meselenin birbirine karıştırılmaması istenmiştir. Zira, (.....) kelimesi aslında masdar, yani kök fiildir. Kelime, (.....). Dolayısıyla bir kelime cemilenemez, çoğul yapılamaz. Çünkü bu cins isimdir. Hem az ve hem çoğa kullanılır. Bu tür kelimelerin ayrıca tesniyesinin (ikil hâlinin) ve çoğulunun yapılmasına gerek yoktur. Böylece kelimenin aslına işaret etmiş oluyor.

Diğer bir görüşe göre burada muzaf olan kelime mahzûftur. Bu da, (.....) işitme yerlerine (organlarına), demektir. Bir de bu, çoğul olarak, (.....) diye de okunmuştur.

“Gözlerine de bir tür perde çekilmiştir.” Haber ve mübteda olmak üzere merfûdur.

Basar: Gözdeki nur ve aydınlık, ı ışık demektir.

Yani, görenlerin görme aracı ve vasıtasıdır. Nitekim, basiret de, kalbin nuru ve aydınlığıdır, kalp gözüdür. Ki bu sayede insan uzağı görebilir ve düşünebilir. Her ikisi de yüce Allah'ın yarattığı iki lâtif cevher olup her ikisinin de görmek ve kalp gözüyle de uzağı görmek için iki aleti bulunmaktadır.

(.....) kelimesi perde ve örtü manasındadır. (.....) kalıbında gelmiştir ve fiil olarak manası örtmek, kapatmak demektir. Bu kökten gelen kelimeler, Meselâ, (.....) veya (.....) gibi kelimeler bir şeyi tümüyle, örtmek, kapsamak, üzerine geçirmek anlamlarını kapsarlar. Kısaca, (.....) kalıbındaki kelimelerin hemen tümü böyledir.

“Kulaklar” mühürlenme, damgalanma hükmüne tâbidirler, yoksa gözlerde olduğu gibi perdelenme hükmüne değil. Çünkü bir başka âyette bunun böyle olduğu gerçeği açık olarak beyan edilmiştir. Rabbimiz şöyle buyurmaktadır:

“Kulağını ve kalbini mühürledi, gözünün üstüne de perde çekmiştir.” Casiye, 23.

Bir de kırâat esnasında vakfedilirken (yani durulduğunda) (.....) üzerinde değil de, (.....) kelimesi üzerinde vakfedilmektedir (yani durulmaktadır). Bu da, “kulaklar” ifadesinin bir öncesine yani mühürlenme manasına tabi olduğunu ve örtülü olma manasına tabi bulunmadığını gösterir. Burada (.....) kelimesini sadece mufaddal, bir (.....) fiilinin izmariyle (gizli) ve metinde yer almayan (.....) fiiliyle mensûb olarak okumuştur.

Bir de, (.....) derken, cer edatı olan, (.....) harfinin tekrar edilmesi iki'yerde mühürlemenin şiddetinin delili olduğunu gösterir. Nitekim, Ebû Mansûr Muhammed b. Ali b. İbrâhîm Mâturîdî diyor ki:

“Kâfirler hak olan sözü dinlememiş ve sonradan yaratıldıklarına dair var olan eserlere bakıp, gerek bizzat kendi üzerinden ve gerekse diğer yaratıklardan bir ibret bakışıyla bakmamış ve görmemiştir. Çünkü bu gözle bakıp görseydi ve hak sözü dinlemiş olsaydı, mutlaka bu kainatın bir ustasının, sanatkârının ya da yaratıcısının olduğunu bilirdi. Fakat o âdeta gözleri ve kulakları üzerine bir perde germiş gibidir. Gerçi hakikatte böyle bir perde var değil ama, o böyle davranıyor.”

İmâm-ı Mâturîdî'nin bu ifadesinden yola çıkarak onun kulakları da tıpkı gözlerde olduğu gibi, “perdelenme” ile değerlendirmiştir.

Bu âyet, en doğru olan ifadesiyle bizim yani Ehl-i sünnet'in lehine ve fakat Mu'tezile'nin ise aleyhine bir hüccet yani delildir.. Çünkü yüce Allah, “Onların kalplerini mühürlediğini bildirmiştir.” Hiç şüphesiz onların hatmi (yani mühürlenme olayını) terk etmeleri onlar adına çok daha yerindedir.

“Onlar için pek şiddetli ve acıklı bir azap vardır. “Azap kelimesi tıpkı (.....) kelimesine benzer ki, hem bina yani temel fiillerinin temeli açısından ve hem mana bakımından denktirler. Nitekim, birini herhangi bir şeyden

uzak tutunca, “Kişiyi o şeyden men etti ona onu yaptırmadı. “denir ki, bu manadadır. İşte bu bakımdan,(.....) da aynı manayı taşır.

(.....) ile (.....) arasındaki fark ise şöyledir: (.....) kelimesi, hakir ve aşağılık kelimesinin karşıtı ya da zıddıdır.

(.....) ise, (.....) yani küçüğün karşıtıdır. Bu açıdan nasıl ki, hakir (aşağılık) kelimesi sağır (küçük) kelimesinden daha düşük ve alt bir anlam ifade ediyorsa, (.....) kelimesi de mana bakımından,;(.....) kelimesinden manaca üstündür. Her iki kelime de hem bizzat cisim olan varlıklar için kullanılırlar ve hem mana açısından ayrıca değerlendirilirler. Kısaca hepsi için bu iki kelime kullanılmaktadır.

Meselâ; (.....). “Büyük ve üstün bir adam.” Denilir ki, bu ifade ile ya o adamın iri cüsseli olduğunu demek istersin veya oldukça tehlikeli biri olduğunu anlatmak istersin.

Yani, her iki manaya da tefsirleriabilmektedir.

Yine âyetteki (.....) kelimesiyle (.....) kelimelerinin nekra olarak gelmeleri şu bakımdandır. Onların gözleri üzerinde öyle bir perde çekilmiştir ki, insanlar onu bilemezler, o oldukça farklı bir perdedir. Bu, Allah'ın âyetlerini görmeme örtüşüdür ya da perdesidir. Yine bunlar için o, oldukça büyük elemeler, acılar arasında öyle bir acıklı azap türü vardır ki, onun kühnünü, ne olup olmadığını yüce Allah'tan başkası bilemez.

8

İnsanlardan öyleleri de vardır ki, iman etmedikleri hâlde “Allah'a ve âhiret gününe inandık.” derler.”

“İnsanlardan öyleleri de vardır ki, Allah'a ve âhiret gününe, inandık, derler....” Yüce Allah bu sûrede önce, Allah için dinlerinde samimi ve ihlâs sâhibi olanları anlattı. Bunlar özleriyle dışları aynı olan, gönüllerinin demek istediğim dilleriyle de söyleyen kimselerdir.

Daha sonra yüce Rabbimiz ikinci olarak inkârcıları, yani kâfirleri ele aldı, onların durumlarını bildi ki, bunlar da inkârcılık bakımından özleriyle dışları aynı olan, inkârcılıklarında dobra dobra olan kimselerdir. Kâfirliklerinde yamukluk göstermezler.

Üçüncü olarak da münâfıkları gündeme getirdi. Bunlar ağızlarıyla-dilleriyle inandık deyip de, kalpleriyle içtenlikle iman etmemiş olan yamuk ve ikiyüzlü kimselerdir. İşte bunlar kâfirlerin ya da inkârcı olanların en iğrenç ve en korkulacak olan tipleridir. Çünkü bunlar kâfirliklerinin yanında bir de küfürlerine istihzayı, alaycılığı ve inadı kanştıranlardır. Mü'minlerle eğlenip oyun oynayan kimselerdir. Bunun için bunların haklarında şu âyet nâzil olmuştur.

“Hiç şüphesiz münâfıklar cehennemden en alt tabakasında (katındadırlar).” Nisa, 145.

Tâbiîn büyüklerinden İmâm Mücahid diyor ki: “Sûrenin başından dört âyet mü'minlerin özelliklerini ele alıyor. Sonraki iki âyet de kâfirlerin durumlarını anlatıyor. Bu âyetleri izleyen on üç âyet ise, münâfık denilen iki yüzlü kimselerin durumlarını zikrediyor. Bu on üç âyette onların hile ve tuzaklarından, iğrençliklerinden, aşağılık bunak ve ahmak kimseler olduklarından, câhilliklerinden, onlarla alay edileceğinden ve yaptıkları işlerinin yanlışlığından ve hiç olduğundan söz etmenin yanında, azgınlıkları ve sapkınlıklarının tescil edilmiş olmasından, şaşkınlık, dalgalılık ve körlüklerinden, bu özelliklerinin tescilinden söz ediyor. Rabbimiz bu âyetlerinde onları sağır, dilsiz ve körler olarak seslenip adlandırıyor. Kısaca bu ikiyüzlü münâfıkları aşağılık ve iğrenç örneklerle tanıtıyor.

Münâfıklarla ilgili bu kıssa (hikâye ve anlatım) başından sonuna kadar kâfirler dediğimiz inkârcılar üzerine ma'tûftur. Nitekim, her bir cümle de yine birbirleri üzerine atfedilmişlerdir.

(.....) kelimesi aslında, (.....) şeklindedir. Ancak kelimenin başındaki (.....) hemze, hafiflensin, okuyuşta bir sıkıntı vermesin diye hafifedilmiştir (kaldırılmıştır). Hemze harfinin lââm-ı tarif ile (belirtme takısıyla) birlikte hafif (kaldırılması) âdeti gerekli gibidir. Neredeyse hiçbir şekilde, (.....) denmemiştir. Bunun aslının böyle olduğunun delili da, (.....) ve (.....) kelimeleridir. Bu isimle isimlendirilmeleri, insanın görülmesi sebebiyledir. Nitekim cinler tarafımızdan görülemediklerinden dolayanlara cin (gizlenen, görülemeyen) ismi verilmiştir.

(.....) kelimesi (.....) vezninde bir kelimedir. Çünkü kalıplar asıllarına göre ifade olunurlar. Meselâ, “ki” kelimesinin ölçüsü ya da kalıbı, (.....) dır. Halbuki burada gördüğün gibi sadece kelimenin ortası (yani aynel fiili) olan (.....) harfi kalmıştır. Baştaki ve sondaki harf yer almamıştır.

(.....) kelimesi cemi' (çoğul) sayıları isimlerdendir. Başındaki harfi tarif denilen (.....) ise cins manasındadır.

Yani insan cinsi demektir. Âyette yer alan, (.....) ise, Mevsûfe (nitelenendir) ve nekradır. (.....) fiili de bunu sıfatıdır. Sanki şöyle denilir gibidir:

“İnsanlardan öyle kimseler de vardır ki, şöyle derler:”

Yine bu âyette özellikle “Allah'a ve âhiret gününe îman” ifadesi yer almıştır, çünkü âhiret vaktinin bir sınırı, haddi (Hûdudu) yoktur. O öyle sürekli bir ebediyettir ki, sonu gelmez.

Bir de buna, “âhiret” denmesinin sebebi; şu geçici dünya hayatının bitiminden sonra gelecek olmasıdır, yani dünya hayatından sonra geleceğinden ötürü bu ad verilmiştir. Ya da bu sınırlı zaman ya da vakit, ölümlerin yerlerinden diriltilerek başlayacağı andan itibâren cennet ehlinin cennete ve cehennem ehlinin de cehenneme girmelerine kadar olan süredir.

Çünkü o münâfıklar bu hususta vehme kapıldılar. Böylece işin başından ve sonundan olmak üzere bu ikisini ifadelerinde ele alarak îman etmenin her iki tarafını da işin içine katmış oldular. Çünkü bilindiği gibi akait ya da îman ile alâkalı meseleler, esas bakımından işin mebdetini, (baştan itibâren ele alınmasını) gerektirir. Bu meseleler de şunlardır:

Bu kainatın sanii (yaratıcısı) olan Allah'ı, sıfat ve isimlerini bilmek ve tanımaktır. Mead; yani âhiret hayatıyla ilgili hususları bilmektir. Mead ile alâkalı şeyler de; ikinci sur üfürülme vaktinden itibâren kabirlerden yeniden dirilip kalkmak, sırat, mizan ve âhiret hayatıyla ilgili diğer şeyleri bilmekten geçer.

Âyetin, (.....) kelimelerinde yer alan ve tekrarları (.....) cer edatının tekrarları'sebebi, şu noktaya işaret ve dikkat çekmek içindir. Bu münâfıklar imanının her iki konusundaki iddialarında sağlıklı ve mükemmel, sağlam bir îman üzere bulundukları iddiasını dile getiriyorlar, böyle bir iddia ile ortaya çıkıyorlar.

Bir de, onların ifadelerim, “Halbuki onlar îman etmiş değillerdir.” ifadesiyle mutabık hale getirdi. Zaten bu, failin durumuyla ilgilidir, fiil ile değil.

Yani, burada kullanılan ve kelime olarak ism-i fâil olan (.....) ifadesini açıklamaktır. Kısaca onlardan îman denen olayın söz konusu olmadığını belirtmektir.

Münâfıkların, “Allah'a ve âhiret gününe inandık.” sözlerine gelince, bu da fiilin durumunu açıklamaya yöneliktir, yani bu tür bir fiilin muhakkak olarak onlardan sadır olacağı ya da çıkacağını açıklamak içindir, yoksa failin değil. Çünkü, münâfıklar her ortamda Allah'a ve âhirete îman ettiklerini hep söyleyeceklerdir ve böyle bir ifadenin onlar tarafından söyleneceği de muhakkaktır.

Kaldı ki; burada asıl demek istenen şey, savundukları ya da iddiasına kalkıştıkları şeyleri inkâr etmek, kabul etmemek ve en net ve mübalağalı bir tarzda nefyetmektir, bu nefyi ya da inkârı pekiştirmektir. Bu ise, bunların bizzat inananlardan oluşan bir taife ya da grup olmadıklarını, bu anlamın içinden çıkarmaktır. Nitekim bunun benzeri, Rabb'imizin şu âyetinde de belirtilmektedir; yüce Allah şöyle buyuruyor:

“Ateşten çıkmak isterler ve fakat onlar oradan çıkacak değillerdir.” Mâide, 37.

İşte bu âyetteki, (.....) ifadesi yani, “Ve fakat onlar oradan çıkacak değillerdir.” sözü, “Ve oradan çıkamazlar.” demekten daha mübalağalı ve etkin bir ifadedir.

Yani fâil (ism-i fâil) olarak, (.....) kelimesi, fiil olarak (.....) kelimesinden daha kesin bir mana anlatır.

“İman” olayım ikinci ifadede, inanılacak şeyleri zikretmeksizin mutlak olarak Rabbimiz zikretmiştir. Halbuki ilk ifadede bu, kayda bağlanmıştı. Kaldı ki; bununla takyidin de murat olunma ihtimali vardır. Dolayısıyla önce zikredilen ifade buna da delâlet etmesi bakımından burada kayıtlamayı terk etmiştir.

Ayrıca burada imanlarının olmadığını anlatmak, yani aslında mü'min olmadıklarını belirtmekle ilk başta zikredileni de reddetmek ve böyle bir durumun var olmadığını ortaya koymaktadır. Çünkü, bu mananın içinde zaten o da yer almış oluyor. Kısaca mutlak anlamda bir imanın varlığından söz edilmediğine göre, mukayyed manadaki bir imanın olmayışından öncelikle söz edilmeyi gerektirir. O da içerik bakımından mutlak manadaki imansızlık içinde yer alır.

Âyet aynı zamanda Kerramiye Mezhebinin inançlarını da reddetmektedir. Çünkü Kerramiye Mezhebinin inançlarına göre îman, sadece dil ile ikrardan ibârettir. Zira onlarda imanın ikran olduğu hâlde onlardaki îman etme ismini reddetmektedir. Bu âyet Ehl-i sünnetin inancını ve görüşünü desteklemektedir. Ehl-i sünnet inancına göre îman: “Dil ile ikrar ve kalb ile tasdik” ten ibârettir.

Bir de, (.....) nm haberine (.....) harfinin gelmesi, reddi ve nefyi te'kid etmek içindir. Çünkü böylece eğer dinleyen ya da duyan kimse sözün başından gaflete düşer, aymaz bir tavır takınırsa, bununla, o kimselere inkârcılıkları yüzünden bir delil ya da delil gösterilmiş olur.

(.....) kelimesi ya da edatı lâfız bakımından tekil (yani müfret) bir kelimedir. Mana bakımından ise cemi' (çoğuldur). İşte bu açıdan, (.....) fiili müfret olarak gelmiştir. (.....) edatının müfret olan lâfzı esas alınmıştır. “Onlar îman etmiş değiller.” cümlesi, (.....) edatının çoğul olan manası göz önünde tutularak da çoğul olarak gelmiştir.

9

Onlar akıllarınca güya Allah'ı ve mü'minleri aldatıyor sanırlar. Halbuki onlar kendilerinden başkasını aldatamazlar da yine de farkında olmazlar.

“Allah'ı aldatıyorlar.” Burada aslında muzaf (tamların) mahzûftur. Bu da, “elçi” kelimesidir ve (.....) demektir ki mana, “Allah'ın Rasûlünü aldatıyorlar (aldatırlar)” demektir. Bu tıpkı şu âyetteki ifade gibidir:

“Kasabaya sor.” Yûsuf, 82.

Halbuki burada demek istenen “Kasabaya” değil, “Kasaba halkına sor” demektir. İşte burada, muzaf (yani tamların olan) “halk” kelimesi mahzûftur. Nitekim, Ebû Ali Farisî Hasen b. Ahmed b. Abdulgaffar (rahmetüllahi aleyh) ve başkaları da böyle söylemişlerdir.

(.....) kelimesi; asıl içlerinde gizlediklerinin aksini açıklamak, demektir. (.....) kelimesi ise, “Onlar içlerindeki aksini dışa gösteriyorlar. “manasındadır. Çünkü (.....) kelimesi, kişinin esas itibariyle içinde gizlediğinin aksini dışa vurması, açıklaması demektir. Yüce Allah, Peygamberi Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in yerini yüceltmıştır. Çünkü peygamberini aldatıp tuzağa düşürmek isteyenleri tıpkı kendisini aldatmak isteyenler olarak değerlendirmiştir. Zira âyette görüldüğü gibi muzaf zikredilmemiştir. İşte bu, tıpkı şu âyetteki ifadeye benzer bir ifadedir. Yüce Mevlâmız şöyle buyurmuştur:

“Muhakkak ki, sana biat edenler, ancak Allah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir.” Fetih, 10.

Bu âyete dikkat olunduğunda, Rasûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile biat eden bir kimse tıpkı Allah ile biat etmiş gibidir. Çünkü Allah böyle değerlendirmektedir. Biat olabilmesi için de mutlaka kendisiyle biat yapılabilen gerçek bir araca gerek vardır. İşte bu biat aracı eldir. Dolayısıyla Resûlüllahın eli onların elleri üzerindedir. Rabbimiz, Rasûlünün elini tıpkı kendi eli olarak değerlendiriyor ve bu âyette buna işaret ediyor. Ancak Allah cisimden münezzehtir. Detaylar için ilgili kaynaklara bakılabilir.

İşte burada tefsirini yaptığımız bu âyet de aynen örnek olarak verdiğimiz âyetteki gibidir.

Bir diğerk tefsir olarak da denilmiş ki; “Onlar, kendi iddialarına göre Allah'ı aldattıklarını sanırlar. Çünkü bu münâfıklar, Allah da gerçekten tıpkı diğerk aldatıları kimseler gibi aldanır zannediyorlar.”

Aslında bu örnek, yani (.....) ya da aldatma olayı çoğunlukla iki kimsenin müşareketi (birlikteliğı, işbirliğı) dışındakiler için söz konusudur.

Meselâ, “Hırsızca cezâ verdim, işkence ettim. “gibi. Kısaca mufaale babının binası çoğunlukla tek kişinin üstünlüğündeki müşarekete dayanır.

Bu âyet, (.....) olarak okunduğı gibi, aynı zamanda, (.....) olarak da okunmuştur. Bu da, (.....) fiilini beyan (açıklamak) içindir. Ya da bu, başlı başına bağımsız yeni bir cümledir. Sanki burada şöyle bir soru yer alır gibidir:

“Neden inanmadıkları hâlde yalan yere inandıklarını iddia ediyorlar? Onların bundan çıkarları nedir?” Buna şöyle cevap veriliyor:

“Allah'ı aldatıyorlar.” onların bundan çıkarları şudur; Müslümanların münâfıklar dışındaki kâfirlerle savaşmaları hâlinde münâfıklara dokunmamaları, Müslümanların onları affetmesi, kendileri için İslâm hükümlerinin uygulanması, savaş ganimetlerinden pay almaları vb. gibi yararlar ya da çıkarlar...

Kur'ân'daki durak (vakf) konulannı ele alan, “el-Vukuf ya da “el-Kitabu'l-Ferid fi İ'rabi'il-Kur'ân'il-Mecid” adlı eserin yazan diyor ki: (.....) kelimesi üzerinde vakfetmek (durmak) lâzımdır. Mutlaka durulmalıdır. Eğer durmayıp sonraki âyete hemen geçilirse, yani vasl yapılırsa bu durumda şöyle bir mana ortaya çıkar:

(.....)

Yani: “Onlar aldatan, hile yapıp tuzak kuran mü'minler değiller.” olur ki, böylece münâfıkların asıl mü'min olmadıkları niteliğı ortadan kalkmış olur ve yanlış bir mana çıkar.

Bu, âdetâ şu örnekteki gibi bir durum gösterir: (.....) gibi. Bunun manası: “Oyalancı bir adam değildir.” Halbuki biz'adamin yalancılığı özelliğle ortaya koymaya çalışırken böyle bir yanışa girmek gerçekten büyük bir tehlike gösterir. Kaldı ki, üzerinde durup tefsirini yaptığımız âyette, Onların imansız olduklarını veya îman etmemiş olduklarını vurgulamaktır. Bir de bunların düzenbaz, hileci ve aldatan kimseler olduklarını ortaya koymaktır.”

Bir de, (.....) fiilindeki zamîrden ötürü, (.....) kelimesini hâl olarak ve bundaki amili de (.....) fiilini kabul edenlere göre, bu durumda mana şöyle olur: “Allah'a, aldatanlar olarak îman ettik.”

Eğer böyle değil de, (.....) kelimesindeki zamîrden hâl olarak alınır ve bunda da amil olarak ism-i fâil kabul edilirse, böyle diyenlere göre mana şöyle olur:

“Onlar aldatanlar, hile ve tuzak kuranlar oldukları hâlde inanmış olmazlar.”

İşte bu manalarda değerkendirildiğinde artık (.....) üzerinde vakfa (durmaya) gerek kalmaz. Ancak doğru olanı ilk görüştür, bu bakımdan vakfedilmesi daha uygundur.

“Ve mü'minleri (îman edenleri)”

Yani; “Güya inandıklarını açıklayarak ve inkârcılıklarını gizleyerek Resûlüllahnü ve mü'minleri aldatıyorlar.”

“Halbuki onlar kendilerinden başkasını aldatamazlar.”

Yani hile ve desiseye saparak bu tür kimselerin yapageldikleri yollara başvurmaları sonucu olabilecek şeyler bizzat kendilerinin tuzağı düşürölmesi ve aldatılmasıdır. Çünkü sonuçta bundan zarar göreceğ olanlar yine kendileri olacaktır. Aldatmalarının ürünü nihayet kendilerine dönecektir ki bu, onların âhirette azap görmeleridir. İşte onlar âdetâ bu halleriyle kendilerini aldatıp tuzağı düşürmüş kimselerdir.

Kırâat imâmılarından Ebû Amr, Nafi ve Abdullah b. Kesir, baş tarafıyla mutabakat sağlasın diye, (.....) olarak okumuşlardır. Ancak diğer kırâat imâmıların bunlara karşı delili (ya da gerekçeleri) şöyledir: Kelime ister üçlü baplardan (yani üç harfli basit fiillerden) olarak (.....) olsun, ister mufaale babından olsun burada her ikisinin de manası birdir. Dolayısıyla öyle veya böyle okumakta bir sakınca yoktur.

Nefs: Bir şeyin kendisi, aslı ve hakikati manasındadır. Daha sonra bu kelime, “kalp ve ruh” için de kullanılır oldu.

Yani onlara da “nefs” denmeye başlandı. Çünkü zaten nefis, bu ikisi ile (yani kalp ve ruh ile) vardır. Nitekim “kan” için de nefis ifadesi kullanılır olmuştur. Çünkü nefsin ayakta kalabilmesi kan sayesinde. Hatta insanın aşırı ihtiyaç duyduğu ve onsuz yaşayamayacağı bir şey olan suya da nefis denmiştir.

Bu âyette geçen, (.....) ten murat, burada, bizzat insanların kendileridirler. Dolayısıyla, “Bizzat kendilerini aldatırlar. “ın manası:

“Aldatma olayı onların içinde ve onlardan ayrılmayan, kendilerine yapışmış bir şeydir. Onlardan başkasına geçmez.”

Fakat bunlar, aldatmalarının sonucunda doğacak ve kendilerine dönecek olan şeyin, “.... yine de farkında olmazlar.”

Şuur: Bir şeyi his ve duygularla bilip anlamak, sezmek ve farkına varabilmek demektir. Bu da, (.....) dan alınmadır. (.....) ise, bedene-tene değen ya da temas eden giysi demektir. “İnsanın meşairi” denince, insanın duyu organları demektir. Çünkü bu duyular algılamanın ya da sezginin aletleri veya araçlarıdır. Bunun manası da şöyledir:

“Bunun zararı da tıpkı duyu organlarıyla hissedilip anlaşıldığı gibi bizzat bu kimselere dokunacaktır, onlara ulaşacaktır. Ancak bunlar sürekli gaflet içinde olduklarından ve aymazlıkları sebebiyle âdeta hissiz ve duygusuz kimseler gibi olacaktır.”

10

Onların kalplerinde bir hastalık vardır. Allah hastalıklarını daha da artırmıştır. Israrlı yalan söylemeleri sebebiyle onlar için acıklı bir azap vardır.

“Onların kalplerinde bir hastalık vardır.”

Yani şek, şüphe ve nifak vardır. Çünkü şek; İki durum ya da şer arasında tereddüt etmek ve kararsız olmaktır. Nitekim münâfık denilen kimse de bu manada hep tereddüt içindedir, huzursuz ve rahatsızdır. Nitekim, bir hadislerinde Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

“Münâfık kimsenin durumu âdeta iki koyun sürüsü arasındaki şaşkın koyun gibidir. Bir o sürüye gidip kâtilir, bir bu sürüye gelip kâtilir.” 416 Müslim, K. Münâfık; H. No. 2784-17. Ahmed, Musned; 2/32,47. Nesai, 8/124.

Nitekim hasta olan kişi de yaşam ile ölüm arasında mütereddittir, gider gelir. Bilindiği gibi hastalık, sağlığın zıddıdır. Fesat da sıhhatin yani sağlıklı ve düzenli olmanın karşıtıdır. Dolayısıyla maraz (yani hastalık) her fesâdın, bozulmanın ve sağlıksızlığın ismi olduğu gibi şek ve nifak da kalpte meydana gelen bir bozulma ve sağlıksızlıktır.

“Allah da hastalıklarını daha da arttırmıştır.”

Yani giderek güçsüzleştirdi, iyileşme ve kurtuluş imkanı bırakmadı, iktidarı ve takati kalmadı.

Bir tefsir de şöyle yapılmıştır: Hayatta kaldığı sürece benzerlerim yaratması gibi nifak denen şeyi onda yaratıp var ermesidir. Nitekim imanın artması meselesinde bu gerçek bilinmektedir. İşte bu da aynen onun gibidir.

“İsrarlı yalan söylemeleri sebebiyle onlar için acıklı bir azap vardır.” Buradaki, (.....) kelimesi, (.....) ölçüsünde olup (.....) anlamında ism-i fâildir. “Acıklı, incitici” demektir.

Kûfe kırâat okulu mensupları, (.....) olarak okumuşlardır.

Yani bunlar, daha önce geçen, “Allah'a ve âhiret gününe îman ettik sözlerinde hep yalan söylüyorlar.” demektir. (.....) edatı başında geldiği, (.....) fiiliyle birlikte mastar manasındadır.

Kizb: Olması gerekenin aksine bir şeylerden haber vermektir. Doğruyu ve gerçeği değiştirerek farklı şekilde bildirmektir (yani söylemektir).

Kûfe kırâat okulu dışında kalanlar ise bu kelimeyi, (.....) şeklinde kırâat etmişlerdir. Bunun da anlamı şöyledir:

“Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’in getirip haber verdikleri şeyleri yalanlamaları yüzünden.” Bir diğer tefsire göre de; Bu, nasıl ki doğruyu söylemede aşırıya, mübalağaya gidiliyorsa, yalan söylemede de mübalağaya, aşırıya kaçmak ve abartmak, demektir.

Yani (.....) ve (.....) fiillerindeki mana gibi. Bu iki fiilin benzeri, (.....) ve (.....)dir.

11

Ne zaman onlara: “Yeryüzünde bozgunculuk (fesat) çıkarmayın.” denilse, onlar: “Biz ancak ıslah edicileriz (düzeni sağlayanlarız).” derler.

Bu âyet, (.....) üzerine ma'tûf olduğu gibi, (.....) üzerine de atfî câizdir. Birincisine ma'tûf olması hâlinde eğer sen, (.....)

Yani onlara: “İnsanlardan kimileri de vardır ki kendilerine: (.....) denilse...” olarak mana verilmiş olsa bu doğru bir mana olur.

Fesat: Bir şeyin doğru olan durumundan çıkması ve bundan fayda elde olunması ve yararlanılmasıdır. Bunun karşıtı ya da zıddı ise “Salâh “tır. Bu ise yararlı ve doğru olan hâl üzere bulunmaktır.

“Yeryüzünde fesat çıkarma (bozgunculuk etme).” demek, savaş ve fitnelere neden olmak, anarşi çıkarmak demektir. Çünkü, bu gibi durumlarda yeryüzünde huzursuzluk, dalgalanmalar, öldürme ve tehdit olayları, can ve mal güvenliğinin ortadan kaldırılması söz konusudur.

İnsanlar doğru (dürüst) bir hayat yaşamaktan uzaktırlar. Elde edilen ürünler, ziraat, dinî ve dünyevî menfaatlerin sarsılması gibi olaylar. İşte bunlar ikiyüzlü diye isimlendirdiğimiz münâfıkların ortaya çıkardığı düzensizliklerdir, anarşidir ve huzursuzluktur. Çünkü bunlar kâfirlerden yana tavır ortaya koyarlar. Müslümanlara âit: sırları kâfirlere aktararak onları Müslümanlar aleyhinde kışkırtırlar, Müslümanların üzerlerine saldırtırlar. İşte böyle bir durum Müslümanlar arasında kargaşaya ve huzursuzluğa kapı açar. Aralarında güven diye bir şey kalmaz.

“Biz ancak ıslah edicileriz, derler.”

Yani mü'minler ile kâfirlerin arasım müdara yoluyla bulanlarız, düzeltenleriz.

Yani asıl ve gerçekten mü'min denilecek kimseler varsa o da bizleriz. Bu vasıf, samimi olarak ancak bizim için geçerlidir. Şu veya bu manada bizi lekeleyici ve şaibe altına sokacak bir durum bizde asla yoktur.

Burada böyle bir mânanın yer alması, (.....) kelimesinden dolayıdır. Çünkü bu kelime bir hükmü bir şey üzerinde var kabul etmeyi ifade eder ya da bir şeyin bir hükümde karar kılmasını sağlar.

Meselâ: “Giden sadece Zeyd'dir, başkası değil.”, gibi. Veyahut, “Ancak Zeyd yazar, başkası değil,” gibi. (.....) daki (.....) kelimesi “mâ-i kâffe” dir yani amel etmeyen ve amelden men olunan bir (.....)dır.

(Şunu aklınızdan çıkarmayın ve) iyi bilin ki, asıl düzeni bozup sarsanlar onların ta kendileridir. Fakat şuursuzluklarından ötürü bunun farkında olmazlar.

“Onlar bozguncudurlar.” burada mefûl bilindiği için hazf olunmuştur. (.....) kelimesi de mürekkep (bileşik) bir kelimedir. Soru edatı olan (.....) ile nefiy (olumsuzluk) harfi olan (.....) dan oluşmuştur. Bunun da nedeni, kendisinden sonrasının tahakkuku (gerçekleşmesi) amacıyla tenbih (uyarı) manasını, ya da dikkat çekme anlamını vermek içindir. Çünkü soru edatı olumsuzluk manası veren bir harfin başına geldiğinde tahkik manasım ifade eder. Meselâ; yüce Rabbimizin şu kavli (sözü) gibi:

“Allah kâdir değil mi?” Kıyame, 40.

Bunun anlamı, “Allah elbette kâdirdir.” demektir.

İşte bu gibi yerlerde tahkik (yani muhakkak) manasmm verilebilmesi için ancak bu harflerden ya da soru şeklindeki bir ifadeden sonra gelecek olan cümle, kendisiyle yemin telakki olunan benzer bir cümle ile başlamalıdır. Yüce Allah, onların kendilerini ıslah edicilerden, düzeni sağlayanlardan kabul etmelerini kesin ve net bir dille reddediyor.

Aynı zamanda onların büyük bir gazap ile karşı karşıya bulunduklarını delil olarak sunup gösteriyor. Buradaki mübalağa ya da aşırılık ya da abartı sadece istinaf (başlarıgıç ya da giriş) cümlesi olması bakımındandır, bir de (.....) ve (.....) deki te'kit, haberin ma'rife oluşu ve araya bir fasl zamîrinin girmesi bir de Rabbimizin, “Şuursuzluklarından ötürü bunun farkında olmazlar.” cümlesi. Bütün bunların ayrı ayrı değerlendirilmeleri hâlinde işin inceliği anlaşılmış olacaktır.

Onlara: “Şu halkın (insanların) îman ettikleri gibi siz de inanın.” denildiği zaman, onlar da: “Biz beyinsiz ve bunakların îman ettikleri gibi mi inanacaktıysınız, öyle mi?” derler. Şunu iyice bilin ki, onlar beyinsiz ahmakların ta kendileridir; ancak bunu bilmezler.

“Onlara: (.....) denildiği zaman, onlar da: (.....) derler.” İşte burada onlara iki yönden öğüt verilmektedir.

Bunlardan ilki, halen üzerinde bulundukları ya da taşımakta oldukları inanç ve tavırlarının çirkin ve iğrenç olduğudur ki bunun doğru ve hak olandan uzak olduğu, sonuçta insanları fesâda götürdüğünün takbih edilmesi, yerilmesidir.

İkincisi de; kendilerine en doğru yolun hangisi olduğunun gösterilmesidir ki, bu da akıl sahiplerinin gittikleri yolda yürümek ve onlara tabi olmakla sağlanır.

Fakat onların bu teklife verdikleri cevap, hep cehaletlerinde ısrar etmeleri sebebiyle, o îman etmiş olanları akılsızlık, beyinsizlik ya da ahmaklıkla suçlamışlar, kendilerince onları aşağılamışlardır. İşte âyetin bu noktasında ilim sahiplerinin câhillerin elinden çektikleri ezâ ve cefâlar sebebiyle, onlara bir teselli yer almış bulunmaktadır.

Ayrıca burada, fiilin fiile isnadı doğru ve sahih olmamakla birlikte (.....) fiilinin, (.....) ve (.....) fiillerine isnadı sahihtir (doğrudur). Çünkü bu fiilin lâfzına bir isnaddır. Halbuki mümtenî olan yani uygun görülmeyen şey, fiilin lâfza değil fiilin manasına isnadıdır. Bu uygun değildir. Bu itibarla sanki şöyle denilir gibidir: “Onlara şu söz söylenince... “. Nitekim şu ifade de buna benzer bir ifadedir: “Onlar yalan bineğine bindiler.”

(.....) kelimesinde yer alan, (.....) harfi tıpkı (.....) daki (.....) gibi “mâ-i kâffe”dir. Veya (.....) Tevbe, 25. âyetindeki yer alan, mastar mâ'sı gibidir.

(.....) kelimesindeki (.....) harf-i ta'rîfi ahd içindir, yani akılda var olan belli bir şeyi işaret etmektedir. Dolayısıyla bu şu demektir:

Tıpkı Resûlullahın ve onunla birlikte îman etmiş olanların îman ettikleri gibi ...” Hazret-i Peygamberin yanında yer alan imanlı kimseler de, Abdullah b. Selâm ve taraftarlarıdır.

Yani arkadaşlarınızın ve kardeşlerinizin inandıkları gibi siz de gelin îman edin, manasındadır.

Ya da buradaki (.....) harfi cins içindir. Bu durumda mana şöyledir:

“İnsanlıkta kemâl ve olgunluk derecesine ulaşmış olanların inandıkları gibi...” Ya da sanki burası, bu ifade ile, “İnanmış olanları gerçek anlamda insan ve onların dışındakileri de hayvanlar olarak...” değerlendirmesidir.

(.....)deki (.....) harfi nasb mahallinde gelmiştir. Çünkü bu mahzûf bir mastarın sıfatıdır.

Yani, şu demektir: “Öyle bir îman ki tıpkı gerçek insanların imâm gibi bir îman.” Nitekim, (.....) da aynen böyledir.

(.....) daki istifham, yani soru edatı inkâr manasındadır.

(.....) kelimesindeki (.....) lâm harfi ile işaret edilmek istenenler, gerçek anlamdaki imanlı insanlardır ki, bunlar o münâfıklar tarafından aşağılarıan kimselerdir. Halbuki bunlar akıl ve olgunluk bakımından en üstün kimselerdir. Halbuki bu bunaklar, kendilerinin sürdürdükleri inanç ve tavırlarını hak olarak görmekteler, kendilerinin dışındakileri de batılda olduklarını kabul etmekte. Şüphesiz kim batılı ve cehaleti binek edinirse sefil, aşağılık ve bunak bir kimse olur. Aklından zoru olanlardan olur ve hilm sâhibi kimselerden olmaz.

“Şunu iyice bilin ki, onlar beyinsiz ahmakların ta kendileridir, ancak bunu bilmezler.” Evet, onlar bunakların, beyinsizlerin ta kendileridirler. Burada, “.... bilmezler” buyuruldu. Bundan önceki âyette de, “....farkında olmazlar, şuursuzdurlar.” denildi. Çünkü burada “sefeh” ten söz edilmiştir ki bu, cehildir, bilgisizliktir. Dolayısıyla cehaletin söz konusu edildiği bir yerde ona uygun olarak ilimden, yani bilmekten söz etmek daha yerindedir. Çünkü îman olayı delil ve delil ister, doğru teşhis ister, ki bu sayede delil ve kanıtları göz önünde tutan kimse bilgi kazanmış olsun.

Yeryüzünde fesat çıkarma, bozgunculuk meydana getirme, huzuru bozma olayına gelince bu, sıradan şeylere dayanan bir durumdur. Bu da âdeti duyularla algılayabilen şeyler gibidir.

(.....) kelimesi, (.....) edatının haberidir. (.....) zamîri de fasl zamîridir. Veya, (.....) zamîri mübteda, (.....) kelimesi de, haberdur. (.....) ve ayrıca cümle ikisi birlikte (.....) nin haberidirler.

14

Bu münâfıklar inananlarla karşılaştıkları zaman, “Biz de îman ettik.” derler. Ancak şeytan tıynetindeki kendi liderleriyle baş başa kaldıklarında ise, “Hiç şüphesiz biz sizinle beraberiz, biz îman edenlerle sadece alay edip eğlenenleriz.” derler.

“Bu münâfıklar inananlarla karşılaştıkları zaman, (.....) derler” . İmâm Ebû Hanîfe, bu âyeti, (.....) olarak okumuştur. Nitekim, birini ona yakın bir şekilde karşıladığın takdirde, (.....) ve (.....) denilir.

İlk âyet münâfıkların mezhebini ya da görüşlerini ve onların nifak durumlarını açıklamaktadır. Şimdi tefsirini yapmakta olduğumuz bu âyet ise, müNâfıkların mü'minlere karşı sergiledikleri tavır ve tutumlarını, alay ve eğlenme hallerini ele alıyor. Görünüşte sanki onların dostları imişler gibi onları karşılarlarken, aynı zamanda onlarla beraber hareket ettikleri ya da etmedikleri noktasını açmamaları, mübhem kalmaları bunu gösteriyor.

“Ancak şeytan tıynetindeki kendi liderleriyle baş başa kaldıklarında ise...” Buradaki, (.....) kelimesi, (.....) ve (.....) cer edatlarıyla kullanılabilmektedir.

Meselâ: (.....) veya “Onunla baş başa kaldım.” demektir ki bu, bir kimse ile birebir baş başa olmak manasındadır. Ancak, (.....) edatıyla kullanılması daha çok mübalağalıdır. Çünkü (.....) edatı kullanınca, “Başından sonuna kadar...” demek olur. Dolayısıyla bunun manası, “Müzminlerden ayrılıp tamamen ve baştan

sona şeytan tıynetindeki (aynı görüşte oldukları) liderleriyle bire bir baş başa kaldıklarında...” olur. Aynı zamanda, (.....) fiilinin dat harfiyle “geçti” manasında olması da mümkündür.

“Şeytanları” ifadesinden kasıt; azgınlık ve sapkınlıklarında şeytanlara benzeyen, şeytanlaşan kimseler, demektir. Bunlar da Yahûdilerdir.

İmâm-ı Sîbeveyh'e göre, (.....) kelimesindeki (.....) harfi kelimenin bünyesindendir, aslidir. Çünkü bu kelimenin fiil şekli pları, (.....) fiilinde (.....) harfi bulunmaktadır. Yine ondan gelen bir görüşe göre bu (.....) zâidedir. Eğer kelime, “uzak oldu.” anlamında ise, (.....) kelimesinden türemiş demektir. Çünkü şeytan salâhtan ve hayırdan uzaktır. Ya da kelime, (.....) harfiyle (.....) kelimesinden türetilmiştir. Bu da “bâtıl oldu.” manasına gelir. Nitekim şeytanın adlarından biri de Bâtıl'dır.

“Hiç şüphesiz biz sizinle beraberiz.” Biz sizin dostlarınızız ve sizin inancımızdayız, sizin dininiz üzereyiz.

Dikkat edilecek olunursa bu âyette, mü'minlere hitapta bulunurlarken münâfıklar, “fiil cümlesiyle” durum anlatılıyor. Halbuki kendi şeytanlarıyla hitaplarında isim cümlesini kullanmışlardır. Hem de bu, (.....) ile de te'kit olunmuştur. Çünkü münâfıklar mü'minlerle olan konuşmalarında, kendilerinde îman denen şeyin var olduğunu söylemekle birlikte, îman konusunda tevhit ehli olduklarına ilişkin olarak bir şey söylemiyorlar. Bu da şu nedenlerden olabilir:

Ya bizzat kendileri buna uygun değiller, yani mü'minlerle aynı şeyi paylaşmamalarındandır. Çünkü bunlara akidelerinde herhangi bir muharrik (harekete geçiren, yönlendiren) bir sebep yoktur veya münâfıklar bunu te'kit ve mübalağa ifadeleriyle de söylemiş olsalar bile mü'minler tarafından doğru kabul edilmeyeceklerini bilmelerindendir. Bunlar Ensar ile Muhacirin'in tam ortasında bulunurlarken durumları bilindiği hâlde onların mü'minler olarak kabul görmesi hiç olacak şey mi? Fakat münâfıkların kendi yoldaşlarıyla hitapları, konuşma ve görüşmeleri bir arzu ve isteğin sonucudur. Onlar tarafından kabul görmektedirler. İşte bu, te'kit ve teyidin olması gereken yerdir.

“Biz îman edenlerle sadece alay edip eğlenenleriz, derler.” Bu ifade, “Biz sizinle beraberiz.” görüşünü te'kit içindir. Çünkü bunun manası, Yahûdilikte sebat edip kalmak, onda karar kılmaktır. Kaldı ki, “Biz îman edenlerle sadece alay edip eğlenenleriz.” ifadesi, İslâm'ı reddetmektir. Onların İslâm ile bir bağlarının olmadığını ortaya koymaktadır. Çünkü herhangi bir şey ile alay eden, eğlenen kimse ya da kimseler, o şeyi hafife alıyor, küçümsüyor ve inkâr ediyor demektir. Onun varlığını reddetmektir, Bir şeyin zıddını reddetmek demek, onun varlığını pekiştirmek manasındadır.

Veya bu bir başlarığıç ya da giriş cümlesidir. Sanki münâfıkların yoldaşları, müNâfıkların, “Biz sizinle beraberiz.” söz ve davranışlarından ötürü onlara itirazda bulunarak, “Mademki bizimle berabersiniz, neden dolayı onlara muvafakat ediyorsunuz, onların yanına gidip geliyorsunuz?” der gibi bir mana çıkıyor. İşte münâfıklar da, “Biz îman edenlerle sadece alay edip eğleniyoruz.” şeklinde karşılık vermiş oluyorlar.

İstihza; alay edip eğlenmek, küçümsemek, aşağılamak, demektir. Esasen kelime, “hafiflik, basitlik” kökünden alınmadır.

(.....) kelimesi (.....) ten, (.....) da, (.....) bu da hızlı ve ani ölüm manasındadır. (.....), “Olduğu yerde cansız düşüp ölmek” .

15

Aslında Allah onlarla alay eder de, azgınlıklarında onlara süre tanır, bundan ötürü onlar bir zaman sersemce ve başıboş olarak dolaşırlar.

“Aslında Allah onlarla alay eder.” demek, münâfıkların mü'minlerle alay etmeleri yüzünden Allah onları cezâlandım. Dikkat edilirse istihza ya da alayda bulunmanın cezâsının karşılığını yine alay etmek olarak gösteriyor yani aynıyla karşılık veriyor. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“Bir kötülüğün cezâsı yine ona denk bir kötülüktür.” Şura, 40.

Yine başka bir âyette de şöyle buyurmaktadır:

“Kim size saldırırsa siz de ona misilleme olacak kadar saldırın.” Bakara, 194.

Eğer dikkat edilirse ilk âyette, kötülüğün cezâsı yine kötülük olarak ve ikinci âyette de saldırının karşılığı yine misliyle saldırı olarak değerlendirilmiştir. Gerçi her ne kadar cezânın karşılığı kötülük ve saldırı olmasa da böyle ifade olunmuştur. Kaldı ki; yüce Allah için alay etmek, işin gerçeği ve hakikati bakımından câiz değildir. Zira bu abesle uğraşmaktır ki, Allah bundan yücedir ve münezzehtir.

İmâm Zeccâc diyor ki:

İşin doğru olan yönü de budur. Ayrıca, (.....) âyeti istinaf (giriş yani başlı başına bağımsız bir cümledir). Başında da herhangi bir atıf (yani bağ edatı) da yoktur. Bu gayet önemli bir şekilde Allah'ın azametini ve büyüklüğünü göstererek, yüce Allah'ın alay etmesinin öyle onlarınkine benzemediğini gösteriyor.

Âyet bu mananın yanında bir de şunu göstermektedir. Şüphesiz o münâfıklarla alay edecek olan yüce Allah, onların yaptıklarının çok çok üzerinde bir cezâ ile cezâlarıdıracaktır. Yoksa onların alay ve eğlenmelerine karşılık yine bir alay ve eğlenmeyle geçiştirecek değildir. Çünkü Allah onlara öyle bir ağır cezâ, bir zillet ve aşağılık cezâ verecek ki, mahiyetini ancak kendisi bilir. Mademki yüce Allah'ın cezâlarıdırması Ve imtihanı an be an münâfıkların başlarına inecektir, işte bu bakımdan, (.....): “Allah onlarla alayedendir.”

Yani, (.....) âyetiyle bir mutabıktık olsun istemedi.

(.....) Onlara süre verir, mühlet tanır.”

(.....) Zeccâc'a göre “Küfürlerinde azgınlık ve taşkınlıklarında onlara fırsat verir.”

(.....) burada hâldir.

Yani “....şaşkın bir hâlde mütereddit bir vaziyette,” manasındadır.

Bu âyet aslâhı (en doğru ve iyiyi) yaratma noktasındaki görüşleri hususunda Mu'tezile mezhebinin aleyhine delildir, hüccettir.

16

İşte onlar hidâyet yerine dalâleti satın alanlardır. Ancak onların bu ticareti kendilerine kâr sağlamamış ve kendileri de hidâyete erememişlerdir.

Bu âyetteki (.....) mübtedâdır. Bunun haberi de devamızdaki, (.....) dır. Yâni dalâleti alıp hidâyeti verdiler, hidâyeti sapıklıkla değiştirdiler. Hidâyet yerine sapıklığı tercih ettiler. Bu âyette, (.....) denildi. Çünkü bunlar hidâyet üzere değillerdi. Bunlar îman etmiş olan bir kavim arasında idiler, ancak sonradan küfre saptılar.

Ya da bu âyet, bunlar henüz Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), peygamber olarak gelmeden önce ona îman etmiş olan ve fakat Peygamber olarak gönderildiğinde ise ona îman etmeyen Yahûdîler olduğunu bildirmektedir. Veya bunlar hidâyetin kendi içlerinde var olduğunu kabul edip de onu dalâlete terk eden, onunla değiştirenlerdir.

Yani hidâyeti kendilerince kontrolleri altında kabul eden zavallı kimselerdir.

Bu âyette, alışverişin teati hâlinde câiz olabileceğine işaret ediyor. Çünkü onlar “Satın alma” ibâresini telaffuz etmemişlerdir. Ancak bunlar kendi ihtiyarlarıyla, istekleriyle hidâyeti terk etmişler ve tercihleri olarak da sapıklığı almışlardır. Ancak buna, (.....) = “Satın alma” adının verilmesi şu hususa bir delildir: Bir kimse herhangi birinden eğer bir şey alır ve kendi rızasıyla karşılığım ona bırakırsa, bu konuda ilgiliyle hiçbir konuşma yapmaksızın da olsa onu satın almış demektir.

Dalâlet: Orta yoldan, normal olan yoldan ya da doğru yoldan ayrılmaktır. İhtidayı, doğru yolu yitirmektir. Meselâ; “Evin yolunu kaybetme /şaşıрма.” anlamında, (.....) cümlesi bunu belirtiyor.

Dalâlet; dinde doğru yolu bırakıp ondan ayrılıp uzaklaşmak anlamında kullanılan bir kelime.

“Onların bu ticareti kendilerine bir kâr sağlamadı, kazanç getirmedi.”

Ribh: Ana malda, sermayede meydana gelen fazlalık olup buna kâr ya da kazanç denir.

Ticaret: Tacirin ya da tüccarın yaptığı iş veya sanat. Çünkü tüccar bu işleri kâr elde etmek maksadıyla hem satın alan ve hem satan kimsedir. Burada kâr ya da kazancın ticarete isnadı (dayandırılması) mecâzî manadaki isnatlardandır. Bunun manası şu demektir:

Onlar ticaretlerinde kâr elde etmediler, kazanç sağlamadılar. Çünkü ticaret artmaz “Ancak ticarete konu olan mal artar.”

Mademki burada mecâzî anlamda hidâyet verilip karşılığında dalâlet, yani sapıklık satın alınmıştır. İşte buna bağlı olarak da kâr ile ticaret terimlerini âdetâ söz konusu mecazı süslemek için bu âyette söz konusu etmiş oldu. Kısaca burada teşrihi mecâz yapılmıştır. Nitekim benzer durumu şâirin şu dizelerinde görmekteyiz: (.....)

“Ve kendileri de hidâyete erememişlerdir.”

Yani, bunlar kâr” ve zararlarını bilebilen mahir ve işinin Erbâbı tüccarlar gibi doğru olan ticaret yolunu da bulamamış ve kâr elde edememişlerdir.

Burada asıl mana şudur: Ticaret Erbâbının ve işinin ehli tüccarların asıl amacı hem ana parayı, yani sermayeyi korumak ve kârını da kaçırmamasıdır. Halbuki burada söz konusu olan münâfıklar bunun her ikisini de, yani hem sermayeyi ve hem kârı kaybetmişler ve iflâs etmişlerdir. Bunların sermayeleri hidâyettir. Ancak bunlar dalâleti almakla kendilerinde hidâyetten eser kalmamıştır. Mademki ellerinde kalan tek şeyleri dalâlet olmuştur, dolayısıyla bunlar kâr etme ve kazanç sağlamayı da elterinden kaçırmışlardır. Gerçi bu sayede belki bazı dünyevî kazanımları olabilmıştır ama, bunun hiçbir değeri ve anlamı da yoktur. Çünkü sapıtan esas bakımından ziyandadır. Zira sadece sermayesiyle kalakalan ve hiçbir kazanç sağlamayan kimseye, kârdadır, kazançlıdır denemez.”

Anlatıldığına göre, (.....) ilgi zamîri, (.....) nin sıfatıdır. (.....) ise sonuna kadar olan kısmi da, (.....) nin haberi olarak mahallen merfûdur.

17

Bu münâfıkların durumu geceleyin bir ateş yakan kimsenin haline benzer. O ateş yanıp da çevresini aydınlattığı anda, Allah hemen onların aydınlığı yok eder ve onları karanlıklar içerisinde bırakır. Artık hiçbir şeyi göremezler.

“Bu münâfıkların durumu geceleyin bir ateş yakarı kimsenin haline benzer.”

Yüce Allah münâfıklara âit onların gerçek özelliklerini anlattıktan sonra, bu defa durumlarının daha iyi bir şekilde ortaya konabilmesi için onların hallerini örneklerle sunuyor. Konu çok iyi anlaşılсын ve açıklarısın istiyor. Kaldı ki, gerçeklerin çok iyi olarak anlaşılabilmesi, üstü kapalı şeylerin açıklanması ve gizli manaların gizli olarak kalmaması için örneklerle açıklânmasında etki bakımından önemi oldukça büyüktür. Nitekim, bu türden örneklerle semavî kitaplarda çok fazla rastlanılır. Hatta İncil’in içinde yer alan sûrelerden birinin ismi da, “Emsal/Darbı meseller (örnekler)” sûresi ismini taşır.

Arap dilinde bu kelime, “Misl” olarak geçer. Bu da, “Eşit, benzer ve denk” manalarındadır. Meselâ; “Misl, Mesel ve Misil” gibi ki bu tıpkı, “Şibh, Şebih ve Şebih “kelimelerine benzer.

Daha sonradan atasözlerine de bu şekilde “mesel” denilir olmuştur. Ancak kendisinden bir ders çıkarılamayan bir söz olmadıkça bu şekilde değerlendirilmemiştir. İşte sırf bu maksatla bu kalıplara dokunulmamış ve bu örnekler aynen korunmuştur.

Bu âyette âdetâ şöyle denir gibidir:

“Bunların gerçekten şaşılacak durumları, âdetâ geceleyin bir ateş yakan kimsenin haline benzemektedir.”

Nitekim Rabbimizin şu kavli de bunun bir başka Meselâi oluşturmaktadır:

Yüce Allah şöyle buyuruyor:

“Takva sahiplerine vaad olunan cennetin özelliği şudur:” Rad, 35.

Yani cennetin hayret uyandıran şaşırtıcı özellikleri hakkında sana anlattığımız şeyler. Daha sonra yüce Rabbimiz cennetin bu şaşırtıcı ve hayret uyandıran özelliklerini bir bir açıklıyor. Yine Rabbimiz şöyle buyuruyor:

“En yüce örnekler (sıfatlar) Allah'a âittir.” Nahl, 60.

Bu âyette de Rabbimiz şöyle demek istiyor: “Azamet (yücelik) ve kibriya (büyüklük) vasıfları kendisinin olan Allah,...”

Âyette geçen (.....) her ne kadar müfret (tekil) ise de burada çoğul manasındadır; yani (.....) demektir ki, bu durum tıpkı şu âyette yer alan (.....) gibidir:

“Bâtıla dalanlar gibi siz de daldınız.” Tevbe, 69.

Halbuki çoğul olan münâfıklar müfret (tekil) olan (.....) ile temsili doğru değildir. Ancak burada mesele münâfıklar meselesi değil, asl olan bunun ateşe yakana benzetilmesidir, ki bu da müfrettir (tekildir). Evet bu ya böyledir veya bununla bizzat ateş yakan kimselerin kendileri demek istenmiş olabilir. Veya bununla ateş yakan grup kastedilmiş olunabilir. Kaldı ki, burada bizzat münâfıkların kendileri aynen ateş yakanların kendilerine, yani şahıslarına benzetilmiş değildir. Böyle olmadığı için de cemaatin tek kişiye veya çoğulun tekile benzetildiğinden söz edilemez. Burada yapılan şey, münâfıkların kıssaları ya da hikâyeleri benzerlik bakımından ateş yakan veya yakanların kıssasına benzetilmiştir ve durum da bundan ibârettir.

(.....) fiilinin manası, (.....) demek olup bu da “Tutuşturmak, ateşe vermek ve yakmak” manalarındadır. “Ateşin yanması” demek, parlaması ve ışıldaması demektir.

Ateş: Işık yayan, aydınlatan, ısı veren ve yakıcı olan latif bir cevherdir. Kelime Arapça'da, (.....) — (.....) kökünden türetilmiştir. Bu da, parlamak manasındadır. Çünkü ateşte bir hareket, bir yayılma ve kanışıklık vardır.

“O ateş yanıp da çevresini aydınlattığında...”

Burada, (.....) kelimesi, fazla ve aşırı ışık yaymak ve aydınlatmak demektir. Nitekim bunun bu manada doğruluğunu da şu âyet onaylamaktadır:

“Güneşi ışıklı ve ayı da parlak kıları O'dur.” Yûnus, 5.

Bu âyette yer alan bu kelime, müteaddidir. (Ancak müteaddi olmaması ihtimali de vardır.) Dolayısıyla kelime, (.....) ifadesine isnad olunmaktadır. Bir de kelimenin müennes (dişi) olması ise, mana göz önünde tutulduğundandır. Çünkü çevreleri aydınlattıkları şeyler; yerler ve eşyadır.

(.....) kelimesinin cevabı ise, “Allah hemen onların aydınlığını yok eder.” cümlesidir ve bu cümle de zaman zarfıdır.

Bunun amili de, (.....) gibi bunun cevabıdır. (.....) harfî de mevsûledir (ilgi zamîridir). (.....) ise zarf olarak mensûbtur. Ya da nekra-ı mevsûfedir. Buna göre cümlelerin manası şöyle olmaktadır: “Sabit bir şey olarak çevresini aydınlatınca.” .

Âyette zamîrin cemi' (çoğul) ve müfred (tekil) olarak gelmesi ise konunun bazen kepmenin lâfzı ye bazen da manası üzerine hamledilmesi sebebiyledir. (.....) ise, (.....) ın ışığıdır.

Yani aydınlık, ateşin ışık yayması sonucu olan bir şeydir. Kısaca aydınlık veren, ışık yayan her şeyin adıdır.

(.....) demek, “gidermek, yok etmek, ortadan kaldırmak” demektir. (.....) demek; götürmek, görüşünde ve beraberinde olmak demektir. Buna göre mana şöyle olur. “Allah onların aydınlığım yok etti, aldı ve tuttu.”

Nitekim yüce Allah şöyle buyuruyor:

“O'nun (Allah'ın) tuttuğunu O'ndan başka salıverecek de yoktur.” Fâtır, 2.

İşte bu ifade, “götürmek” ifadesinden daha mübalağalı ve belîğdir.

Allah bu âyetinde, “etrafını aydınlatınca” buyurduktan sonra “Allah onların ışığını giderdi, yok etti.” demedi. Bunun yerine, “Allah, onların nurunu yok etti.” buyurdu. Çünkü, “nâr” ifadesinin zikri daha mübalağalı bir ifadedir. Zira, (.....) kelimesinde fazlaca ışık vermek, aydınlık yapmak anlamı vardır.

Eğer bu kelime geçseydi, ola ki bundan, ışığın azalması manası çıkabilirdi. Aydınliğin bütünüyle yok olmadığı manası anlaşılabilirdi. İşte burada (.....) kelimesinin zikredilmesi, yani nurun giderilmesi, yok edilmesi demek aydınlığın ve nurun tamamen yok olması ve eserinin kalmaması demektir. Şayet:

(.....) denseydi, bundan ışığın gücü azaldı, fazla aydınlatmadı, anlamı çıkabilirdi, böyle bir vehim doğardı. Geriye az da bir aydınlık kalabilmiştir, diye bir düşünce ortaya çıkabilirdi.

Görmez misin ki, Rabbimiz hemen bunun arkasından şöyle buyurmuştur:

“Ve onları karanlıklar içerisinde bırakır. Artık hiçbir şeyi göremezler.”

Eğer âyetin bu kısmına iyice dikkat edildiği zaman, bir defa burada (.....) kelimesi geçiyor ve bu, aydınlıkla aykırılık doğuran bir şeydir. Bir de burada, “karanlıklar” çoğul olarak gelmiş ve aynı zamanda nekradır. Bunun hemen ardından ışığın izinin dahi yer almadığı gerçeğini pekiştiren ifade geliyor. Bu ifade, “Artık hiçbir şeyi göremezler” ifadesidir.

Yine bu âyetteki, (.....) fiili, (.....) yani “atmak, savurmak, savurup atmak” ve “fırlatmak ve bir de bırakmak” manalarında. Ancak bu manalarda olması için bir mefûl alması durumunda böyledir. Eğer iki mefûl alırsa bu takdirde, (.....) manasında olur. Böylece de “Ef’ali kulub” denen ve genelde mübtada ile haberin başına gelip bir mefûl ile yetinmeyen fiiller grubuna girer. Nitekim, (.....) da bundandır. Esasen bunun aslı, (.....) dir. Daha sonra bunun başına, (.....)fiili getirilmiştir ve böylece de her iki parçayı; da yani, (.....) ve (.....) cüzlerini nâsbetmiştir.Bir de, (.....) daki sakıt olan mefûle gelince bu, terk edilen ve atıları mefûl kabilindendir, yoksa takdir olunan, yani var sayıları ve insanın niyetinde var kabul edilen türden bir mefûl değildir. Sanki fiil esas bakımından müteaddi(geçişli olmayan) bir fiil imiş gibi.

Ancak münâfıkların hâlinin burada ateş yakan bir kimsenin durumuna benzetilmesi, aydınlanmanın ya da parlamının bir sonucu olup böylece hemen bunun ardından bir karanlığa ve şaşkınlığa düşmüş oldular.

Evet münâfık olan bir kimse ebedî olarak küfür bataklığında ve karanlıklarında hep yalpalayıp durur.

Fakat, bu âyette belirtilmek istenen şey ve aydınlanmaktan murat, münâfıkların sırf dünyalık çıkarların için dilleriyle söyleyegeldikleri kelime sebebiyledir ve zaten bundan yararlanmaları da oldukça azdır, bu fani dünya

için geçerlidir. Çünkü, söyledikleri bu kelimenin sayesinde aydınlanmalarının ötesinde nifak zulmeti ya da karanlığı vardır. Bu öyle bir karanlıktır ki, sonunda münâfıkları ebedî karanlığa götürüp oraya gömecektir.

Ayrıca bu âyetin farklı bir tefsiri ya da tefsiri vardır ve bu da şöyledir:

Münâfıklar hidâyeti verip bunun yerine dalâleti satın alanlar olarak tanıtıldıktan ve nitelendiklerinden sonra Rabbimiz hemen bunun peşinden daha iyi anlaşılması için bu örneği getirdi. Bununla münâfıkların hidâyeti bırakıp tıpkı geceleyin aydınlanmak için bir ateş yakarak aydınlanmaya çalışan kimse örneğiyle anlatıldı ki, böylece geçici bir aydınlanma için hidâyetini bu uğurda satanlara benzetiliyor. Nitekim, hidâyeti satanlar, bunun yerine Allah'ın nurlarını yok edip kaldırdığı dalâleti satın aldılar. Böylece yüce Allah münâfıkları karanlıklar içinde terk etmiş oldu.”

“Ateş” kelimesinin nekra olarak zikredilmiş olması ise tazim içindir.

18

Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Bundan dolayı onlar hakka ve hidâyete dönmezler.

“Onlar sağırdırlar, dikizdirler, kördürler.”

Yani onlar sağırdırlar. Ancak onların duyu organları sağlıklı iken, kulaklarını hakkı dinlemeye kapatmaları, dilleriyle hakkı ve gerçeği konuşup söylememeleri, gözleriyle hakka bakıp onu görmemeleri bakımından tamamen duyularını ve hislerini yitirmişlerdir. Böylece kulakları sağır, dilleri lâl ve gözleri de kör olmuştur.

Beyan alimlerince bunun ele alınmasındaki metod ya da üslup âdetâ şunun gibi bir üsluptur:

“Onlar dövüşe (savaşa) hazır arslanlardır ve denizler misali cömertdirler.”

Ancak burada âyetteki ifadeler sıfatlar ile alâkalı iken, verdiğimiz örnekte ise isimlerle alâkalıdır. En sahih olan görüş açısından âyetteki durum belîğ bir teşbihtir, istiâre değildir. Çünkü, musteârün lehi, yani müsebbeb olan (benzetilen) zaten burada zikredilmiş bulunuyor, ki bu da münâfıklardır. İstiare ancak musteârün lehi, yani Müsebbehun bihi (kendisine benzetileni) de beraberinde bulundurarak mutlak manada olur. Bunun bir sonucu olarak da cümle (kelâm) musteârün lehten hâli (boş) olmuş olur. Böylece bununla hem “menkûlün anı” ın ve “hem menkûlün ileyh” İn yani, hem hakiki ve hem mecâzî mananın murad olunmasına uygun düşer.

Eğer halin delâleti ya da, “Bundan dolayı onlar hakka ve hidâyete dönmezler” cümlesinin anlatmak istediği gerçek olmamış olsaydı hidâyeti sattıktan sonra artık bir daha ona dönmezlerdi veya dalâleti satın aldıktan sonra ondan dönmezlerdi.

Yani, bir şeye dönüşün ve bir şeyden geri dönmenin çeşitlilik göstermesi sebebiyle...

Ya da burada belirtilmek istenen şey, “Onların “yani münâfıkların şaşkınlığıdır. Dolayısıyla onlar oldukları yerlerinde kalakalırlar ve artık geriye dönüş yapamazlar yani ileri mi gitsinler yoksa geri mi dönsünler noktasında şaşkındırlar, bunun için de oldukları yerlerinde tereddütlü bir hâlde kalakalırlar.

19

Veya onların durumu, gökten boşanan, içinde zifiri karanlıklar, gürültü ve yıldırımların bulunduğu bir yağmura tutulan kimselerin haline benzer. İşte o münâfıklar yıldırımlar sebebiyle gelecek olan ölüm korkusundan parmaklarını kulaklarına tıkarlar. Halbuki Allah kâfirleri çepeçevre kuşatmıştır.

Şimdi de bir başka örneğe geçiliyor ve şöyle buyuruluyor:

“Veya onların durumu, gökten boşanan, içinde zifiri karanlıklar, gürültü ve yıldırımların bulunduğu bir yağmura tutulan kimselerin haline benzer.” Şimdi yüce Allah bu âyette de münâfıkların durumlarıyla alâkalı olarak meselenin daha iyi anlaşılabilmesi için ikinci bir örnek sunuyor. İlk örnekte münâfıkların hâlini yüce Allah ateş yakan kimselerin haline benzetti. Bu ilk örnekte münâfıkların “Biz de îman ettik “diyerek görünürde kendilerini mü'min olarak göstermeleri hâli, yanan ateş sayesinde aydınlığa benzetilmiştir.

Ancak bu aydınlanmaktan yararlanmanın kesilmesi olayı da ateşin sönüp karanlıkta kalmaya benzetilmiştir.

Bu âyette İslâm dinini Allah sağanak ve bol yağmura benzetmiştir. Çünkü toprağın yağmur sayesinde yeşermesi ve hayat bulması nasıl ise, kalpler ya da gönüller de îman sayesinde yeşerir ve hayat bulur. İslâm dini açısından kâfirlerin “zulümât” ismi verilen karanlıklara benzetilmesine, İslâm dinindeki vaadin (söz vermenin) ve vaidin (yani tehdit ve korkutmanın) yıldırma, gök gürültüsüne ve şimşegin çakmasına benzetilmelerine gelince ve bir de Müslümanlar açısından başlarına gelebilecek belâ, felâket ve musibetlerin de yıldınmlara benzetilmesine gelince tümü münâfıklar ve mü'minler açısından gerçekleri gözlerimiz önüne seriyor. Buna göre âyetin manası şöyle olmaktadır: “Veya onların durumu âdeta bol yağmur misalidir.”

Bu âyette, “Mesel” kelimesi, atıf edatının buna delâlet etmesi bakımından hazf olunmuştur (söylenmemiştir). Aynı şekilde, (.....) fiilinin kendisine delâleti sebebiyle burada, (.....) kelimesi de hazf olunmuştur. Bundan murat şudur:

Onların durumu bir kavmin durumu gibidir ki, gök ya da yağmur işaret ettiğimiz biçimde kendilerini yakalanıştır. Dolayısıyla da bundan dolayı başlarına gelenler gelmiştir.

İşte buradaki bu benzetme, eşyanın eşyaya benzetilmesi olayıdır. Ancak burada teşbihten söz ettiği hâlde açık ve net olarak müşebbehât (benzetilen) belirtilmemiştir. Halbuki aşağıda göstereceğimiz âyette Yüce Allah bunu açık olarak zilaetmiştir. Allah şöyle buyuruyor:

“Kör ile gören, inanıp iyi amellerde bulunanla kötülük yapan bir olmaz.” Ğafir-Mü'min, 58.

Bir de câhiliye dönemi şairlerinden İmru'l-Kays'ın şu dizeleri de buna bir örnektir. Şâir diyor ki:

Kartalların (kuşların) kalpleri yuvaları dibinde Sanki taze ve kuru misali Benzer tazeliğinde hünnaba ve Olgunlaşmadan düşen kuru hurmaya

Aksine burada konuyu sarîh (açık) istiâre metodu uyarınca ortaya koymuştur. Doğru ya da işin sahîh tarafı her iki temsil de ayrı ayrı, yani tek temsiller gibi değil de mürekkep (bileşik) temsiller (örnekler) olarak konmasıdır. Çünkü burada bir tek şeyi bir tek şeye benzetmede bir tekellüf ya da zorlanma vardır ki, bu da benzettiği şey oranında olabilmektedir.

Bunun açıklaması da şöyledir; Araplar herhangi bir şeyi değerlendirirken o şeyleri tamamen birbirinden ayrı ve bağımsız bir şekilde birer birer ele alırlar. İşte bu, burada bu şekilde birbiriyle uyumlu olarak alınmamıştır. Çünkü söz konusu şeylerin teşbihi (benzetilmesi) de benzeriyle olmamıştır.

Yani İmru'l-Kays'ın yaptığı gibi değildir.

Burada tüm eşyanın toplamından oluşan bir niteliği benzetmiştir ki bunlar birbirleriyle iç içe ve bağlantılı duruma gelmişlerdir; öyle ki, bu şeyler diğer eşya ile onun gibi olmada tek bir şey imiş gibi bir duruma dönmüştür. Meselâ; yüce Rabbimizin şu kavli gibi:

“Tevrât'la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerce kitap taşıyan merkebin durumu gibidir.” Cuma, 5.

Buradaki teşbih (benzetme) olayı şöyledir; Yahûdîlerin Tevrât'ı bilip kavrama noktasında durumu merkebin sırtında taşıdığı hikmeti bilmeme durumuna benzetiliyor. Dolayısıyla merkebe göre her iki durum da eşittir. Merkebin hikmet dolu eserleri sırtında taşıması ve onların değerlerinin ne olduğunu bilmemesi ne ise, Yahûdîlerin Tevrât'a karşı durumları da aynen merkebin durumu gibidir, her ikisi de eşittir. Çünkü merkebe diğer yükler ne ise taşımakta olduğu kitap yükü de aynıdır ki, bu da onların ağırlığıdır. Merkep sadece bunun ağırlığım, sıkıntısını ve yorgunluğunu hisseder. Nitekim Rabbimizin şu kavli de buna bir örnektir:

“Onlara şunu da misal göster. Dünya hayatı, gökten indirdiğimiz bir su gibidir.” Kehf, 45.

Şimdi bu âyette anlatılmak istenen gerçek şu; bu dünya hayatı tıpkı yeşilliklerin az bir süre kalmalarından sonra kurumaları misali dünya hayatının parlaklığı da tıpkı bu yeşillikler gibi solacak ve yok olup gidecektir. Yeşilliklerin bitim süresi ne kadar az ise dünya da öyledir. İşte bu bir keyfiyetin (durumun) diğer bir keyfiyete (duruma) benzetilmesidir. Ancak müfret şeylerin yine müfret olanlara teşbihinin murat olunması meselesine ve birinin diğerine bağlı kılınmayıp bir tek şey olarak değerlendirilmesine veya murat olunmasına gelince işte bu olamaz ve gerçekleşemez.

İşte tıpkı buradaki gibi münâfıkların da dalâlete ve sapıklığa düşmeleri durumu aynen buna benzetilmiştir. Onların şaşkınlıkları, ne yaptıklarını bilememelerindeki tereddüt ve huzursuzluk hâli, hep bu benzetmeler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Kısaca münâfıkların şaşkınlık ve içinde bulundukları durumlarının ağırlığı ve sıkıntısı, gecenin zifiri karanlığında bir ateş yakıp da ateşi sönen kimsenin Şaşkınlığının ve huzursuzluğunun şiddetine benzetilmiştir.

Koyu bir karanlık içinde geeleyin yağmura tutulup da, gök gürlemesi, şimşeklerin çakması ve yıldırımların şiddetine yakalanan kimsenin çektiği sıkıntı ve ızdırap ne ise münâfıkların da öyledir. İşte bu ikinci temsil birinciye göre daha belîğ ve daha mübalağalıdır. Çünkü, burada şaşkınlığın had safhada olduğunu ve durumun da oldukça şiddetli olduğunu net olarak ortaya koymaktadır. İşte su açıdan bu örnek sonraya bırakılmıştır. Onlar böylece bu gibi hallerde basitten en ağır ve kuvvetli olanına basamak basamak geçmiş oluyorlar.

Bir de iki meselâ, “veya” bağlarıtı edatıyla birbirine atfedilmesine gelince, bu ikisinin esas itibariyle çok olarak eşit olmaları sebebiyledir. Çünkü bazılarına göre bu eşitlik şek denilen şüphede olmuş ve daha sonra mücerred (soyut) anlamdaki eşitlikler için istiâre yapılmıştır.

Meselâ; (.....) yani “İstersen Hasen-ı Basrî ile veya dilersen İbn Sîrîn ile otur.” İşte böyle arada, “veya” ifadesini sokmakla “Her ikisinin yanında olmak ve beraberlerinde bulunmak eşittir, biri diğerine bu manada tercihe gerek yoktur. “anlamım kasetmiş olursun. Nitekim Yüce Allah şöyle buyuruyor:

“Onlardan hiçbir günahkâra, yahut hiçbir nanköre itâat etme!” İnsan-Dehr, 24.

İsyân olayının varlığı ve gerekliliği açısından “Günahkâr olma veya nankörlük etme.” aynı değerdedirler. Nitekim burada da durum aynıdır. Şimdi buradaki mana şöyledir:

“Münâfıkların kıssalarının durumu işte bu iki kıssanın durumuna benzetilmiştir. Her iki kıssa da örnek gösterilme bakımından her birinin diğerinden bağımsızlıkları itibariyle eşittir. Dolayısıyla bu ikisinden hangisini örnek olarak gösterirsen göster isabet etmiş, yanlış yapmamış olursun. Eğer bunu her ikisiyle örnekleyecek olursan yine isabetli hareket etmiş olursun.”

(.....): Yağan, düşen yağmur. Nitekim aynı zamanda bulut anlamındadır. Sayyib kelimesinin nekra olarak gelmesi ise, bir tür şiddetli ve fırtınalı korkutan yağmur demektir. Nitekim tıpkı ilk misalde görüldüğü gibi nasıl “Nar/ateş” kelimesi nekra olarak gelmiş ise burada da “Sayyib” kelimesi öyle gelmiştir.

(.....) kelimesi de şu üzerimizde gölgelik yapan gök demektir. Nitekim Hasen-ı Basrî'den gelen rivâyete göre dünya seması; iç içe durulmuş ve akıp yok olmaktan alıkonulmuş bir dalgadır.

Bir de burada “Semâ”ve “Sayyib” kelimelerinin yer almasındaki yarar şudur; Sayyib yani bilindiği gibi gökten (semadan) gelir. “Semâ”kelimesinin ma'rife oluşu da, bunun bir bulut olduğunu belirtmek suretiyle söz konusu bulutun tüm ufukları kaplayıp dört bir tarafı sarmış anlamındadır. Bu bakımdan, kelimeyi nekra, yani belirsiz olarak, (.....) şeklinde getirmemiştir. Eğer böyle nekra gelmiş olsaydı yağmurun tüm ufuklardan değil de tek bir ufuktan, kısaca dört bir taraftan değil, yalnız bir tek yönden gelmesini ifade ederdi. Çünkü, semanın her bir ufku başlı başına birer ufuk sayılması sebebiyle böyle zikretmiştir. Nasıl ki, “Sayyib” kelimesinin nekra olması, terkihi ve binası belli bir değerlendirme ile gelmiş ise, “Semâ”kelimesinin ma'rifeliği de aynen böyle olmuştur. Bütün bunlar belli bir ölçü iledir.

Ayrıca bu, bulutların semadan suyunu alıp indiğinin, döküldüğünün de delilidir. Ancak bulutların yağmur sularını denizlerden alıp yukan çıkardıkları ve buradan da yağmur şeklinde yere döktükleri de ileri sürülmüştür.

“Zulümât” kelimesi câr ve mecrûr ile merfûdur, yani zarf olarak böyledir. Çünkü bu, “Sayyib” kelimesinin sıfatı olması sebebiyle bazen daha kuvvetlidir. Ancak bunu başta söylemen hâlinde durum değişir.

Yani başta, (.....) okuman hâlinde durum farklıdır. Çünkü bu hususta İmâm Ahfeş ile İmâm-ı Sîbeveyh arasında ihtilaf bulunmaktadır.

(.....): Bulutların aralarındaki elektriklenmeleri sebebiyle meydana gelen ses veya bulutları sevk ve idare ile görevli meleğin sesidir.

(.....) Şimşegin çakmasıyla oluşan ışıma, aydınlık. Bu da kelime olarak, (.....) babından olup parlamak anlamındadır. (.....) deki zamîr, Sayyib kelimesine râcidir. Böylece, Sayyib'i, “zulümât” (karanlıklar) için bir yer ve mekân olarak göstermiş oldu. Eğer bu ifadeden kasıt bulut ya da bulutlar ise bu takdirde bunun zulümâtı, yani karanlıkları her tarafı simsiyah olarak kuşatmış ve üst üste tabakalar haline gelmiş olur. Bunun karanlıkları, bulutların tabakalar hâlinde üst üste binmiş olması ve bu tabakalar hâlinde oluşa bir de gece karanlığının buna eklenmiş olmasıdır.

Yağmurun karanlıklarına (zulümâtına) gelince; sağanak hâlinde ve aralıksız olarak sicim hâlinde yağan yağmur sebebiyle oluşan bir karanlık ve buna bir de gece ile bulutların karanlığının eklenmesiyle meydana gelen karanlık. Sayyib'i yıldırım ile şimşeklerin mekânı olarak göstermesinden asıl maksadın bulutlar olduğu bir gerçektir. Nitekim bununla eğer yağmur murat olunursa yine aynıdır. Çünkü her ikisi de, yani gök gürlemesi ile şimşek çakması bu anlamda yağmur ile aynı şeye tâbîdirler, benzerlik gösterirler. Âyetle Rad ile Berk kelimeleri çoğul olarak gelmemişlerdir. Zira her ikisi de esas bakımından mastardır. Nitekim (.....) denilir. Burada her iki kelimenin de çoğulları bırakılarak aslın hükmüne riâyet uyuldu.

Bütün bunların nekra olarak getirilmesinde de şu esas alınmıştır. Asıl olan bunların türleri demektir. âdetle şöyle denilir gibidir: “Bunun içinde koyu karanlıklar, büyük ve korkutucu gürültü ve sesler ile gözleri kapıp alan şimşekler vardır.”

“İşte o münâfıklar yıldırımlar sebebiyle gelecek olan ölüm korkusundan parmaklarını kulaklarına tıkarlar.”

Buradaki zamîr, her ne kadar mahzûf ise de “yağmura yakalananlara” âittir. Tıpkı şu âyetle geçtiği gibi: (.....) A'râf, 4.

Görüldüğü gibi bu âyetle de (.....) zamîri çoğul olarak gelmiştir. Çünkü mahzûf olan kelime her ne kadar lâfız olarak düşmüş ise de mana olarak vardır ve bâkîdir. Ayrıca (.....) fiilinin i'rabtın mahalli yoktur. Çünkü müste'nef yani yeni bir cümledir. Çünkü şiddet, dehşet ve korku uyandıran anlamında gök gürlemesinden ve şimşek çakmasından söz edilince sanki birileri şöyle bir soru yöneltir gibi bir durum ortaya çıkıyor. O da şu sorudur: “Bu kadar şiddetli gök gürlemesi karşısında onların durumu nicedir?” İşte buna verilen cevap şu oluyor:

“Onlar parmaklarını kulaklarına tıkıyorlar.” Hemen bunun peşinden de; “Böylece şiddetli bir şimşek çakması karşısında ne yapıyorlar?” Buna da bir sonraki âyetle şöyle cevap veriliyor:

“İşte tam o sırada şimşek gözlerinin aydınlığını yok edecekmiş gibi çakar.”

Yani nerede ise gözlerini kör edecek olur. Âyetle, “parmaklar” ismi geçiyor da, “parmaklarının uçlarını” demiyor, neden? Çünkü kulaklara tıkanacak olanlar parmaklar değil, parmakların uçlarıdır. Ancak genelde konuşmalarda böyle geçtiğinden bu ifadeye yer verilmiştir.

Yani, konuşma geleneği itibara alınmıştır. Bu, âdet şu âyetteki ifadeye benzer. Rabbimiz şöyle buyuruyor:

“İki ellerini de kesin.” Mâide, 38.

Bu âyetle, “Ellerini kesin.” ifadesinden kasıt, “bileklerinden itibâren” demektir. Kaldı ki, âyetle “parmakları” ifadesi, “parmaklarının uçları” ifadesine göre çok daha abartılıdır. Burada da zaten işin bu noktasına işaret ediliyor. Ayrıca kulağın kendisiyle tıkatıldığı bilinen bir parmağı söz konusu etmemiştir. Çünkü, işaret parmağı

genel olarak sövgü de ve yanlış şeylerde kullanılan bir parmaktır. Kur'ân'ın âdabı gereği bundan sakınmak daha yerinde bir durumdur. Ayrıca müsebbihe parmağı (işaret parmağı) diye de söylemedi. Çünkü bu, pek yaygın olarak kullanılan bir tabir değildir, sonradan ortaya çıkmıştır.

(.....) burada. (.....) fiiline mütealliktir.

Yani, “Yıldırımlar sebebiyle parmaklarını kulaklarına tıkarlar.”

(.....) kelimesi; öylene şiddetli bir gök gürlemesidir ki, bunun sonucunda bulutların elektriklenmeleri sebebiyle yıldırım ismi verilen bir ateş parçasının kopup düşmesidir. Nitekim, bu oldukça yakıp kavuran latif bir ateş olup neye dokunursa onu ortadan kaldırır. Fakat bütün aşırı süratteki hızına rağmen çok çabuk soğuyup sönen ve kaybolan bir ateştir. Nitekim söylendiğine göre yıldırım bir hurma ağacına isabet etmiş ve yansına yakınına yaktıktan sonra sönmüştür.

Nitekim, (.....) ifadesi, yıldırmanın bir şeyi yakıp yok etmesine denir.

Yani, yıldırımın dokunduğu canlı veya kimse ya onun oldukça dayılmaz sesinin şiddetinden ya da onu yakmasından dolayı öldü, demektir.

“Ölüm korkusundan.” Bu, mef’ûl-i lehtir.

(.....): Canimin bünyesinin bozulması, canlılığını yitirmesi demektir. Ya da öyle bir arazdır ki, artık bu arazın (hastalığın) ortaya çıkmasıyla orada hayattan ve canlılıktan iz kalmaz.

“Halbuki Allah kâfirleri çepeçevre kuşatmıştır.”

Yani münâfıklar Allah'ın azâbından ve cezâsından kurtulamazlar. Nasıl ki, kuşatılanlar kendilerini kuşatanlara! elinden kurtulamazlar ise bunların da hâli böyledir. Bu, esasen mecâzî manadır. Bu cümle de muterize (parantez) cümlesi olup i'rabta mahalli yoktur (cümle dışı unsurdur).

20

İşte tam o sırada, şimşek gözlerinin aydınlığını yok edecekmiş gibi çakar. Şimşegin etkisiyle çevrenin biraz aydınlanması üzerine hemen o aydınlıktan yararlanıp birazcık yürürler. Ancak üzerlerine karanlıkların çökmesiyle de oldukları yerde kalakalırlar. Allah dileseydi kulaklarını sağır ve gözlerini de kör ederdi. Hiç şüphesiz Allah her şeye kâdirdir.

“İşte tam o sırada, şimşek gözlerinin aydınlığını yok edecekmiş gibi çakar.”

Bu âyette yer alan, (.....) kelimesi hızlıca kapıp yakalanak demektir. (.....) bir yardımcı fiil olarak “oldukça yakınlaştırma” (az kalsın olacaktı) anlamında (olayazdı ve kapayazdı gibi manalarda) kullanılır. (.....) kelimesi (.....) fiilinin haberi olması itibariyle nasb mahallinde gelmiştir.

“Şimşegin etkisiyle çevrenin biraz aydınlanması üzerine.” Buradaki, (.....) kelimesi zarftır. (.....) ise nekra-ı mevsûfedir ve “vakit” manasındadır. “âid” ise mahzûftur.

Yani, “Şimşegin etkisiyle çevrenin birazcık aydınlanması esnasında” demektir. Bunun amili de, yine bunun cevabı olan, “onda yürürler” olup “onun aydınlığında/aydınlığı üzerine ...” demektir. Bu da üçüncü bir istinaf (yeni) cümledir. Bu âdetâ, “Şimşegin çakmasıyla kaybolması esnasında, bu iki durumda bunlar ne yaparlar?” şeklinde bir soru soran kimseye verilen cevap niteliğini taşıyor.

İşte böyle bir temsil münâfıkların durumlarının ne kadar ağır ve bunalımlı olduğunu ve hatta görünenden çok daha şiddetli olduğunu göstermektedir. Çünkü yağmura ve tipiye yakalananların gök gürültüsü, yıldırımların düşmesi gibi olaylar nasıl ki buna yakalananları neredeyse bir bunalıma sokuyor ise, münâfıkların hâli bundan daha beterdir. Çünkü, münâfıklar yaptıkları yanlışlıklar ve terk ettikleri gerçekleri görüp düşündükçe büyük bir dehşet, sıkıntı ve şaşkınlık içindedirler. Yağmur fırtınasına tutulup da neredeyse gözlerini kör edebilecek durumda bir şimşek çakmasının verdiği sıkıntı yanında onun birazcık oluşturduğu aydınlığı da kaçışları için bir

fırsat sayarlar. Hemen bu aydınlıktan yararlanmak için birkaç basit adım atıverirler, fakat ışımanın yok olmasıyla hemen bulundukları yerde kalakalırlar, ne öne bir adım atabilirler ne de geriye...

(.....) fiili, müteaddi (yani geçişli) bir fiildir.

Yani “fırtınaya yakalananlar nerede yürüyebilecekleri bir aydınlık, gidebilecekleri bir yön bulsalar hemen o tarafa yönelirler. Heyhat işte münâfıkların durumu bundan daha vahimdir.” Burada mef’ûl (yani tümleç) mahzûftur. Veya bu fiil müteaddi (yani geçişli) bir fiil değildir. O takdirde mana şöyle olur: “Ne zaman şimşek bir aydınlık yayarsa, hemen onun aydınlığında yürürler.”

“Ancak üzerlerine karanlıkların çökmesiyle de oldukları yerde kalakalırlar.” Burada, (.....) fiili müteaddi (geçişli) değildir. Bu âyette, (.....) fiiliyle birlikte, (.....) kelimesini ve (.....) fiiliyle birlikte de, (.....) kelimesini zikretti. Çünkü bu münâfıklar öylene dünyaya düşküncüdürler ki, hırsları sebebiyle hep bir şeyler elde etmek isterler. Zira dünyaya göbekten bağlılar. Ne zaman bir yerde bir fırsat bulsalar hemen oraya atılırlar. Nitekim onların bekleyişleri de fırtınaya yakalananlarınla gibi değil, daha ileri durumdadır.

(.....) kalakalırlar, oldukları yerde durakalırlar. Nitekim, suyun buz tutmasına da, (.....) denir.

“Allah dileseydi kulaklarını sağır ve gözlerini de kör ederdi.”

Yani şiddetli gök gürlemesiyle kulaklarını sağırлаştırır ve şimşek çakışının gözleri alan ışımasıyla da gözlerini kör ederdi. (.....) fiilinin mef’ûlü mahzûftur. Çünkü, cevap zaten buna delâlet ediyor.

Yani, “Eğer Allah onların kulaklarını ve gözlerini giderip yok etmek isteseydi mutlaka onları yok ederdi.” Ancak, (.....) fiilinde bu manada hazf oldukça fazladır.

Burada şunu belirtmek istiyor: Garipsenecek şey dışında neredeyse (.....) fiilinin mef’ûlünü açık olarak belirtmezler. Meselâ; şâirin şu kavli gibi:

Dileseydim onun için gözyaşı yerine akıtmak

Kanı akıttırdım elbet

Lakin ağlamaktansa sarılıırım

Sahası çok geniş olan sabra

Yüce Allah'ın şu kavli de bize diğer bir örnektir; Rabbimiz şöyle buyuruyor:

“Eğer biz eğlence edinmek isteseydik.” Enbiyâ', 17. Yine bir başka âyet de şöyledir:

“Eğer Allah bir çocuk edinmek isteseydi” Zümer, 4.

“Hiç şüphesiz Allah her şeye kâdirdir.” Muhakkak Allah her şeye kâdirdir, her şeye gücü yetendir.

21

Ey insanlar! Hem sizi ve hem sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk ediniz ki, takva ile azâbından korunup rızasını kazanmış olasınız.

“Ey insanlar!” : Tabiin'den Ebû Şibl Alkame b. Kays diyor ki, Kur'ân'da ne kadar, “Ey insanlar! “diye bir ifade var ise. Bu, Mekkelilere bir hitap ya da sesleniştir ve Kur'ân'da ne kadar, “Ey îman edenler!” olarak geçen bir hitap var ise bu da Medinelileredir. Buradaki hitap Mekke müşriklerinedir. Buradaki Ey anlamındaki (.....) bir harf (edat) olup uzağı ifade için kullanılır. Nitekim, Arapçadaki, “ey” edatı ile fetha harekeli olarak hemze harfi yakını işaret için kullanılan birer ünlem edatıdır.

Daha sonra bu, gâfil ve unutkan, aymaz olan kimseleri uyarmak, onların dikkatlerini çekmek için kullanılır oldu. Hatta her ne kadar bu, uzak için kullanılan bir ünlem ise de böyle gâfil ve aymazlar yakınımızda da olsalar yine de bu ünlem edatı kullanılır. O yakında olanlar da tıpkı o uzaktakiler gibi değerlendirilir.

Yani, bu harflerle ünlenirler. Çünkü onlar da diğerleri gibi aymazdırlar.

Eğer bu ünlem edatlarıyla akli başında, zeki ve uzağı görenler ünlenilirse, yani bunlara hitap olunursa bu takdirde bu edatlar seslenilen kişiyi daha çok dikkate çağırarak ya da onun dikkatini çekmek içindir.

Yani, uyan ile anlatılacak şeyin oldukça önemli olduğunu ve buna itina gösterilmesi gerektiğini ifade içindir.

Dua eden kişinin, “Ey benim Rabbim!” yakarmasına gelince -ki O, kendisine dua edene onun şah damanndan daha yakındır- diye seslenmesine gelince, kendi adına yakarmadır ve kendisine hasretmek içindir.

Yani Allah'ı kendine yakın bulmadır. Ve nefsinden yakın mı değil mi gibi sakıncalı düşünceleri de uzaklaştırmak, nefsinı kırmak içindir. Bu gerçeği nefsinin aşırı bir şekilde kabul ettirmekle birlikte duasının kabul olunabileceği inancına da tüm varlığıyla inanması, âdeti bu inanç ve duygu içinde kendini kaybetmesidir.

“Ey” kelimesi, kendisinde elif ve lam harfi bulunan bir nida aracıdır. Nitekim. (.....) ve kelimeleri de cins isimleri tanımada birer vesiledirler bir de ma'rife kelimeleri cümlelerle vafsetmek içindir. Bu aynı zamanda mübhem bir isimdir dolayısıyla kendisinden söz konusu mübhemliği (kapalılığı, anlaşılamazlığı) giderecek bir şeye muhtaçtır. Buna mutlaka bir cins ismin eklenmesi gerekir. Ya da onun yerine geçip onu tanıttak veya vafsetmek bir cins isme ihtiyacı vardır. Bu olmalı ki, nida (ünleme) ile neyin kasdolunduğu açıklanmış ya da bilinmiş olsun.

Bunda amil olan (etkin rol oynayan) kelime de, (.....) ve (.....) kelimeleridir. Buna tabi olan ise onun sıfatıdır. Meselâ: (.....) gibi.

Ancak, (.....) kelimesi kendi başına, (.....) kelimesinde olduğu gibi müstakil değildir, bu bakımdan sıfattan ayrı olarak gelemmez. Bu arada, sıfat ile mevsûf, yani niteleyen ile nitelenen arasında fazladan yer alan tenbih (uyan) kelimesine gelince; bu, nida manasını te'kid etmek (pekiştirmek) içindir. İvaz (karşılık) için de hakkı ne ise o verilir.

Yani, izafet sebebiyle gereken hakkı yerine getirilir.

Kaldı ki, Kur'ân'da bu tarzda nida oldukça çok vardır. Çünkü yüce Allah'ın, emirleri olsun nehiyleri (yasakları) olsun, vaadleri ve yaidleri, yani ikaz ve tehditleri olsun oldukça önemli şeyler olduğundan. Kendisiyle kullarına seslendiği kelimeler de bu bakımdan dikkat çekici olmalıdır ve zaten de öyledir. İşte bu bakımdan bu değerde uyanmaları gerekir. Dolayısıyla tüm kalpleriyle ona meyletmeliler Halbuki onlar daha önceden bundan gâfil idiler. İşte sırf bunun içindir ki daha güçlü ve daha abartılı (mübalağa içeren) bir ifade ile seslenilme gerekti.

“Rabbimize kulluk (ibâdet) ediniz.”

Yani, O'nu birleyiniz, tevhid inancına bağlanınız. İbn Abbâs (radiyallahü anh) : “Kur'ân'da yer alan ibâdet anlamındaki her kelime tevhidi, Allah'ın birliği manasını ifade eder.

“Ki, O sizi yarattı.” Bu, açıklayıcı ve izah getirici bir sıfattır. Çünkü, bilindiği gibi Allah'a ortak koşanlar, İlâhlarını “Rabler/Erbâb” olarak isimlendiriyorlar. “Halk” kelimesi bir takdire ve düzene, ölçüye göre madum olanı, yani olmayanı var etmek, icadettir. Fakat Mu'tezile mezhebine göre; bir takdir (ölçü) ve düzene göre madum olanı değil, “şey” i icad etmek, var etmektir. Çünkü Mu'tezile'nin görüşüne göre, “madum, yani olmayan” da “şey” dir inancından hareketle böyle demektedirler. Zira Mu'tezile açısından, “şey” , kendisi hakkında bilgi alıp verilmesi, haber getirilmesi doğru olandır. Ancak Ehl-i sünnet inancına, yani bizlere göre bu, mevcudun yani var olan şeyin adıdır. Hiç var olmamışın değil.

Kırâat imâmılarından Ebû Amr; (.....) cümlesini, (.....) şeklinde idğam ile yani şeddeli olarak okumuştur.

“Ve sizden öncekileri de yarattı.” Böylece yüce Allah'ın hem onların ve hem onlardan öncekilerin yaratıcısı olduğuna dair aleyhlerine bir hüccet ve kamt getirilmiş oldu. Çünkü, kendileri zaten bunu ikrar ediyorlar. Dolayısıyla onlara şöyle deniliyor:

“Mademki O'nun sizin yaratanınız olarak ikrar edip kabul etmektesiniz, o hâlde O'na karşı olan kulluk ve ibâdet görevlerinizi yerine getirin. Artık bundan böyle putlara, putlaştırdıklarınıza kullukta bulunmayın.”

“ki, takva ile azâbından korunup rızasını kazanmış olabilirsiniz.” Ümitvar olarak ve sakınarak Allah'a kullukta bulunup ibâdet edin ki, bu sayede azaptan kurtulursunuz.

(.....) edatı, terecci içindir yani “ümitvar olma” manasını ifade eder ve bir de beklenti içinde olmak demektir ki, her ikisi de aynı manaya gelir demektir. Fakat bu beklenti Kerîm olan bir zattan olmalı, kişi O'ndan beklemelidir. İşte bu, yerine getirmesi kesin olan vaadinin yerine bir ifadedir. İmâm-ı Sîbeveyh de bu görüştedir. Ancak Kutrub ise; (.....) kelimesi, “için” manasındadır, diyor.

Yani, “Sakınıp korunmanız için.”

22

O (Allah) ki, üzerinde karar kılmanız için yeri size bir döşek, göğü de kubbe misali bir tavan yaptı. Gökten (bulutlardan) su indirerek onunla size, yararlanabilmeniz için yerden çeşitli ürünler ve meyveler çıkardı. Öyleyse bütün bu gerçekleri bile bile Allah'a ortak koşmayın.

(.....) Bu âyette yer alan, (.....) fiili, (.....) manasındadır. (.....) ilgi zamîri ya medih üzere mahallen mensûbtur veya gizli bir (.....) zamîri ile merfûdur.

(.....) kelimesi de üzerinde oturulan sergi, rahat edilen minder, uyunulan döşek ve dolaşılacağı yer.

Yani üzerinde dinlenir, uyur ve dolaşırsınız. Bu, aynı zamanda, (.....) fiilinin ikinci mefûlûdür. Ancak bu âyette dünyanın dümdüz olduğu ya da küre şeklinde olduğu hakkında bir delil yoktur.

Yani, bu âyet bu konuda bir delil değildir. Çünkü her iki durumda da yani ister düz ve ister küre şeklinde olsun, bu, üzerinde yaşanılmaz, döşek misali üzerinde yayılamaz manasında değildir.

“Göğü de bina (tavan) yaptı.” Nitekim, yüce Allah (celle celâlühü) bir başka âyette şöyle buyuruyor:

“Biz, gökyüzünü korunmuş bir tavan gibi yaptık.” Enbiyâ', 32.

“Bina” kelimesi, mastar bir kelimedir. Bu yapılmış, bina edilmiş şeyin ismi olmuştur.

“Gökten su (yağmur) indirdi” yağdırdı.

“Onunla (su ile) çıkardı.” Evet meyvelerin, ürünlerin çıkması Allah'ın kudreti, dilemesi ve yaratmasıyla olur. Ancak bunların ortaya çıkması için suyu sebep kılmıştır. Nitekim, çocuğun ya da yavrunun meydana gelmesi için de erkeğin suyunu (spermini) buna sebep kılmıştır. Kaldı ki; Allah, nasıl sebeplerin ve maddelerinin kendilerini var etmiş ise hiçbir sebep olmaksızın da her şeyi yaratmaya, var etmeye kâdirdir. Ancak, Allah'ın eşyayı var etmede tedricilik (derecelendirme, adım adım var etme) kanunu vardır ki, bu sayede bir hâlden diğerine geçerek ve bir mertebeden ötekisine taşınarak meydana getirir. Bütün bu şeylerin bu tarzda yaratılmasında basiret gözüyle bakmak isteyenler için hikmetler ve ibretler vardır, hepsinden ders çıkarmak gerekir.

“Ürünlerden, meyvelerden” âyetin bu ifadesinin başında yer alan, (.....) cer edatı ya teb'îz veya beyan (açıklamak) içindir. Teb'îz: Bazısı, bir kısmı, anlamındadır.

“Rızık olarak.” Eğer, (.....) cer edatı “teb'îz” manasında değerlendirilirse, bu, mefûlû leh olur. Şayet (.....) edatı beyana (açıklama) anlamında kabul edilirse bu kelime, (.....) fiilinin mefûlû bihi olur.

Ancak şöyle bir tefsir de vardır: (.....) kelimesi çoğul olmakla birlikte, yine aynı kökten olan, (.....) ve (.....) kelimelerinden manaca daha alttadır. Gerçi yağmur suyu ile oluşan meyveler daha çoktur. Ancak burada belirtilmek istenen şey, (.....) kelimesinin (.....) olarak çoğul olmasıdır. Çünkü cemi' (çoğul) kelimeler kimi vakit birbirlerini yerine kullanılabilirler. Zira hepsi de cemi' (çoğul) oluşturmaya çalışıyorlar. Kısaca burada cemi' killet (azlık çoğul) ile cemi' kesret (çokluk çoğul) söz konusu olmaktadır ve bu türden çoğullar da birbirlerinin yerine kullanılabilmektedirler.

“Sizin için.” Eğer bununla bizzat rızıklayanlar murat olunmuş ise (kastedilmişse) bu kelime “rızık” kelimesinin sıfatı olur. Eğer ifade ettiği mana için bir isim ise bu takdirde de mefûlü bihtir. Sanki şöyle denilir gibidir: “Ancaksizce rızık olarak”

“Öyleyse Allah'a ortak koşmayın.” Bu kısım, emre taallûk etmektedir ki mana şöyledir: “Rabbimize ibâdet (le kulluk) edin ve fakat O'na eşler, denkler edinmeyin, ortak koşmayın.” Çünkü ibâdetin temeli tevhid inancıdır. Bu bakımdan O'na eş ve ortak koşulmamalı, hiçbir şey O'nunla denk tutulmamalıdır.

Bu arada, (.....) kelimesinin mübteda olarak merfû' olması ve

(.....) kelimesinin de bunun haberi olması da câiz olur. (.....) diye başına, (.....) harfinin gelmesi ise, cümlelerin içerik olarak cezâ manasının taşınmasıdır.

Yani, burada deniliyor ki:

“Ki O, sizi bu muazzam âyet ve mu'cizelerle, birliğini ya da vahdaniyetini gösteren açık seçik delillerle kuşatmıştır. Öyleyse, O'na ortaklar koşmayın.”

(.....) kelimesi, misl ve denk anlamındadır. Bu kelime sadece uzak ve aykırı olan misl için söylenen bir kelimedir. Nitekim, “O'nun niddi (misli) de yoktur, zıddı da yoktur.” demek, birinci olarak Onun yerine asla bir şey kâim olmaz (geçemez) ve ikinci olarak da; O'na zıt ve karşı çıkabilecek bir varlık da yoktur, demektir.

“Ve siz bütün gerçekleri bile bile...”

Yani putların hiçbir şeyi yaratmayacağını ve rızık olarak hiçbir şey vermeyeceğini bile bile. Çünkü yaratan da rızık veren de yalnızca Allah'tır.

Ya da, (.....) kelimesinin mefûlü tamamen terk olunmuş olabilir.

Yani, “İlim Erbâbı olarak sizin bile bile, putları Allah'a denk (eşler) tutmanız cehaletin ve bilgisizliğin ta kendisidir.” Cümle ise bütünüyle, (.....) kelimesinin zamîrinden hâldir.

23

Eğer kulumuz Muhammed'e indirdiğimiz Kur'ân'dan herhangi bir şüphe içinde iseniz, haydi (küçük de olsa) onun benzeri bir sûre getirin. Eğer iddianıza sâdık iseniz, Allah'tan başka güvendiğiniz şahitlerinizi de çağırın!

“Eğer kulumuz Muhammed'e indirdiğimiz Kur'ân'dan herhangi bir şüphe içinde iseniz...”

Bu âyette yer alan, (.....) kelimesindeki (.....) harfi nekra-ı mevsûfedir. Ya da (.....) manasındadır. “Kulumuz” ifadesinden kasıt da, Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) dir.

“Kul” kelimesi de akıllı varlıklardan olup bir kralın emri altında bulunan, mâlikinin mülkü konumunda olan demektir. Ya da köle demektir. Memluk; Başkalannın istilasına uğramak suretiyle onun egemenliği altına giren varlık, kimse.

Bir tefsire göre, (.....) kelimesi anlam olarak, (.....) kelimesinden daha alt derecededir. Çünkü (.....) ile anlatılmak istenen, tedrici olarak ve peyderpey indirilen manasındadır. Çünkü bu, meydana okumak yerinde gelmiştir. Bilindiği üzere müşrikler şöyle derlerdi:

“Eğer bu, Allah tarafından indirilmiş olsaydı bu şekilde aralıklı olarak ve peyderpey değil, süre süre olarak da değil bir âyetin ardından bir başka âyet olarak da değil, toptan indirilirdi. Halbuki bu olaylara ve duruma göre inmektedir. âdetâ gördüğümüz ve alıştığımız gibi hatiplerin, şâirlerin zaman zaman kendilerinde görülen ve olaylara göre gelişen ifadeleri gibi bir şey. Zira, herhangi bir şâir şiir divanını bir defada ortaya koyamaz. Aynı şekilde bir naşir de konuşmalarını bir defada sergilemez. İşte Muhammed'in de yaptığı budur. Eğer bunu Allah indirmiş olsaydı mutlaka bir defada indirirdi.”

Nitekim Yüce Allah şöyle buyuruyor:

“İnkâr edenler: (.....) dediler” Furkân, 32.

Yine denilir ki: “Eğer şu tedrici olarak, peyderpey inen Kitap'tan şüphe içinde iseniz, bu takdirde; (.....) siz de bir süre getirin!”

Yani, siz de onun süreleri gibi, âyetleri gibi bir süre getirin. Hem de aralıklı olarak da olsa getirin, onun parçalarından bir tekini, en küçük bir sûresini olsun getirin!”

Sûre: En azı üç âyetten oluşan Kur'ân'dan bir parça ya da bölüm, demektir. Eğer, (.....) kelimesinde var olan, (.....) harfi kelimenin aslından, yani kök harflerinden ise, bu takdirde bu isim ya Peygamber şehri olan Medine'yi çevreleyen duvarlardan (surlardan) ötürü bu ismi almıştır. Çünkü sûre de, Kur'ân-ı Kerîm'den bir parça olup ayrı ayrı sürelerin toplanarak bir araya getirilmiş kitaptır. âdetâ surlarla çevrili beldeler gibi. Ya da Kur'ân süreleri farklı ilim dallarını ihata etmiş (kuşatmış) olduğunda-ı ve faydalı birçok şeyleri içerdiğinden bu isim verilmiştir. Tıpkı Medine surlarının içinde var olanları çevreleyip kuşatması gibi.

Veya bu isim; rütbe (mertebe) manasında olarak verilmiş olabilir. Çünkü, süreler de menziller ya da mertebeler veya konaklar manasındadırlar. Okuyucu her bir sûreyi okudukça diğerine ilerler ki bu, onun mertebesini yükseltir ve aynı zamanda bir sûreden diğerine geçme ve yükselme manasındadır.

Kaldı ki, bizzat süreler kendi aralarında derecelendirilmişlerdir. Meselâ; uzun, orta ve kısa süreler gibi. Veya dini bakımdan değerinin ve yerinin oldukça üstün olmasından ötürü bu ad verilmiş olabilir.

Eğer (.....) kelimesindeki (.....) harfi, (.....) Hemze'den çevrilmiş bir harf ise, bu takdirde bu, Kur'ân'dan bir parça, bir kısım ya da bölüm manasındadır. Tıpkı, (.....) kelimesi gibi. Bu da “herhangi bir şeyden arta kalan” demektir.

Kur'ân-ı Kerîm'in bölümlere ve parçalara ayrılmasının birçok faydaları bulunmaktadır. İşte bunun içindir ki, Yüce Allah, Tevrât'ı, İncîl'i, Zebûr'u ve diğer peygamberlerine vahyettiği şeyleri süre başlıkları altında indirmiştir. Nitekim yazarlar, herhangi bir sanat alanıyla ilgili kitaplarını kısımlara ayırmışlar ve hepsine farklı bölüm başlıkları vermişlerdir. Meselâ:

Eğer kitap türü ya da cinsi, içinde birçok nevileri bulunduruyor ve birçok ilim (bilgi) çeşitlerini (sınıflarını) da kapsıyorsa bunun için en uygun olanı tek bir açıklama ile giriş yapılmalıdır.

Eğer okuyucu bir sûreyi tamamlar veya kitabın bir bölümünü bitirir de bundan sonra bir başkasını alıp okumaya başlarsa bu onun için daha dinlendirici ve daha çok istek doğurur. Dersine daha fazla yönelir ve ondan bir şeyler edinmeyi daha fazla ister. Hatta uzun bir müddet o kitap üzerinde çalışmasını sürdürse de yine durum aynı olur. İşte bunun içindir ki, Kurra (kırâat otoriteleri), Kur'ân'ı değişik kısımlara ayırmışlardır, yedişer cüz olarak okumak, tek cüz hâlinde okumak, onar ya da beşerli cüzler hâlinde okumak gibi.

Yine bu örneklerden biri de şöyledir: Hafız olan bir kimse eğer bir sûreyi gereğince bilir ve öğrenirse, artık o, Allah'ın kitabından bir parçasını bağımsız (müstakil) olarak kendi adına öğrendiğine inamır. Bu sûrenin bir Fâtıhası (başı ya da girişi) ve bir de hatimesi (sonu) vardır.

Yani, bunlar da buna dahidir. Bu kimse bu şekildeki bir ezberi kendisi adına büyük bir basan kabul eder ve bunu kendisi için muazzam bir şey olarak değerlendirir. Nitekim, Enes bin Mâlik (radiyallahü anh) şöyle rivâyet etmiştir:

“İçimizden bir kimse Bakara ile Âl-i Imrân sûrelerini okuyunca, o bizim gözümüzde büyür, değer kazanırdı.” Ahmed, Müsned; 3/120.

İşte bunun içindir ki, namazda bir sûreyi başından sonuna kadar okumak daha faziletlidir.

“Onun benzeri” Bu sûreye müteallik olup onun sıfatıdır, zamîr ise, (.....) ya âittir.

Yani, “onun gibi olan bir sûre.” Kısaca şöyle deniliyor:

“Garib beyanlarıyla onun niteliğini taşıyan, en güzel nazım itibariyle en üst basamağa çıkabilen bir sûre getirin.”

Ya da kulumuz Muhammed için; “Tıpkı onun gibi bir ümmî olan, (okuma yazması olmayan ve ilim adamlarından ilim tahsil etmemiş olan) ve aynı zamanda orada onun gibi bir benzerine ve nazirine yönelmeksizin onun gibilerini toplayıp getirin!”

zamîrin, inzâl olunan Kur'ân'a râci olması (âit olması) daha yerindedir. Çünkü, Yüce Allah şöyle buyuruyor:

“Onun benzeri bir sûre getirin!” Yûnus,38.

Yine Rabbimiz buyuruyor:

“.... Siz de onun gibi on sûre getirin.” Hûd,13.

Bir başka âyet Rabbimiz buyuruyor ki:

“.... Bu Kur'ân'ın bir benzerini ortaya koymak üzere ins ü cin bir araya gelseler, birbirlerine destek de olsalar. Onun benzerini ortaya getiremezler.” İsrâ', 88.

Dolayısıyla kelâmı (cümleyi), zamîri Kur'ân'a âit kılmak sûretiyle ele almak tertip bakımından en güzel olanıdır. Kaldı ki, burada indirilen vahiyden, Kur'ân'dan söz ediliyor, yoksa vahyin kendisine indirildiği kimseye değildir. Söz onun üzerine sevk olunmaktadır. Bu takdirde mana şöyleoluyor:

“Şayet siz Kur'ân'ın Allah tarafından indirildiğinden şüphede iseniz, o hâlde siz de ona denk olabilecek (küçük) bir parça olsun indirin.”

Burada asıl tertip meselesi şudur: Şâyet buradaki zamîr Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e râci olsaydı şöyle denilirdi:

“Eğer siz Muhammed'in kendisine vahyin indirildiğinden şüphe duyuyorsanız, öyleyse onunki gibi siz de bir Kur'ân getirin.”

Çünkü, bu tefsîr ya da tefsir, “Şâhitlerinizi, yardımcılarınızı çağırın.” sözüne daha uygundur. (.....) kelimesi, hazır veya şâhitliği yerine getiren kimse manasında olup (.....) kerimesinin çoğuludur.

(.....) Yâni, “Allah'tan başka.” (.....) cer edatı burada, “şâhitlerinizi” ibâresine mütealliktir.

Yani; “Allah'tan başka ilâh edindiklerinizi de (peşlerine takılıp ilâhlaştırdıklarınızı da) çağırın. Çünkü, siz onların hak üzere olduklarını ve yarın kıyamet gününde size şâhitlik ya da tanıklıkta bulunacaklarını savunuyorsunuz veya size Kur'ân'ın benzerini getirmede tanıklık edip yardımda bulunacakları da çağırın.” demektir.

“Eğer bunu yapamazsanız -ki asla yapamayacaksınız- ...” Rabbimiz itirazcı müşrikleri, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’in doğruluğunu öğrenip tanımları için onlara gereken yolu göstermek maksadıyla onlara şöyle buyurdu:

“Mademki ona karşı koyabilecek, muaraza edebilecek durumda değilsiniz, mademki âciz olduğunuz ortaya çıkmıştır. Onu tasdik etmek de farz hale gelmiştir. Öyle ise, derhal ona îman edin ve yalanlayanlar ile inat edip direnenler için hazırlanmış olan azaptan korkun.”

Burada peygamberliğin ispatı ya da kanıtlanması için iki delil bulunmaktadır. Meydan okunulan şeyden âciz kalacaklarının doğruluğu ve sahihliği ile müşriklerin böyle bir şeyi asla ve hiçbir zaman başaramayacaklarının haber verilmesidir. Bu ise Allah'tan başka hiçbir kimsenin hiçbir zaman bilemeyeceği bir gaybtır.

Olayı gereği gibi düşünüp değerlendirmeden önce muarazadan (yani karşı koyup meydan okumadan) acziyetleri onlara göre bu hususta şüpheli bir şeydir.

Yani, müşrikler böyle bir işe başlamadan yenilip acze düşeceklerine pek ihtimal vermemekte idiler. Çünkü, bunlar kendi fesahatlerine (kavrayışlarına, zekalanna) güveniyorlar ve kendi belâgatlerini (etkileyici söz söyleme yeteneklerini) üstün görüyorlardı. İşte burada izlenen yol da bu tarzda, onların değerlendirmelerine göre getirilmektedir. İşte bunun içindir ki, şüphe içeren, (.....) edatıyla durum ele alınmış oldu. Bu bakımdan, vücup (gerekliklik) bildiren “-Ki asla yapamayacaksınız...,” cümlesinin i'raktan mahalli yoktur. Çünkü bu, mutarize (parantez) cümlesidir. Kaldı ki, bu parantez cümlesi de yerinde ve güzel bir cümle olmuştur. Çünkü şart lâfzı tereddüt içindir. Dolayısıyla, “-ki asla yapamayacaksınız.. “itiraz cümlesiyle bu tereddüde yer bırakılmamıştır. Gerçi (.....) edatı olsun ve (.....) edatı olsun her ikisi de gelecek zamanda olumsuzluğu bildirirler. Ancak (.....) edatında te'kit manası vardır.

Halîl b. Ahmed (100-170/718-786)’e göre, (.....) edatının aslı, (.....) dir. Fakat İmâm Ferrâ' Ebû Zekeriya Yahya Deylemî (144-207/761-822) ye göre bunun aslı, (.....) dir. Ancak bunun sonundaki (.....) harfî, (.....) harfine dönüştürülmüştür. İmâm-ı Sîbeveyh’e göre, Bu (.....) edatı te'kid-i nefy-i istikbal için konulmuş bir harftir.

Ancak bilinen gerçek şu ki, bu, tamamen gaypten haber vermedir ki, nihâyetinde bir mu'cize olsun istenmiştir. Çünkü, müşrikler eğer herhangi bir şekilde buna karşı koyabilselerdi ve bir benzerini getirme başarısını gösterebilselerdi bu mutlaka şöhet bulur yayılırdı. Nasıl olmasındı ki, buna dil uzatanlar, onu savunanlardan çok daha fazla idiler. Cehennem ateşinden korunmaları için ön şart onun gibi bir sûreyi getiremeyecekleridir. Çünkü bunlar eğer istenileni getiremezlerse, böylece muarazada (tartışmada, karşı koymada) acizlikleri ortaya çıkmış bulunacaktır. Bundan âciz oldukları anlaşılınca da Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in doğruluğu gerçekleşmiş olacaktır. Onlara göre Resûlüllah’ın doğruluğu ortaya çıkınca da bunlar inatlaşma yolunu seçtiler ve îman edip boyun eğmekten kaçındılar. Sonuçta da kendilerine cehennem ateşi gerekli (vacip) kılınmış oldu.

Bunlara denildi ki; eğer acze düştüğünüzü anladıysanız, o hâlde inadı elden bırakın.

Burada, “Öyleyse cehennem ateşinden sakının.” Cümlesi bunu yerine konulmuş bit cümledir.

Yani, yukarıdaki ifade yerine konulan bir cümledir. Çünkü “cehennem ateşinden sakınmak” için gerekli olan sebep ise, inadı elden bırakmaktır, vazgeçmektir. Bu da âdeta bir kinaye kabilindendir. Nitekim kinaye de belâgat ilminin bir dalıdır. Bunun faydası da şudur: Kur’ân-ı Kerîm’in bir süsü mahiyetinde olan icazı sağlamaktır, yani az söz ile çok şeyler anlatmaktır.

“Kendisiyle ateşin tutuşturulduğu şey” demektir.

Yani odundur. Master ise mazmumdur (ötrelidir). Gerçi fetha olarak da okunmuştur. (.....) ve (.....) ilgi zamîrlerinin sılaları (ilgi cümlecikleri) muhatap açısından bilinmesi gerekir. İhtimâldir ki, onlar bunu kitap ehlinden veya Resûlüllah'nden duymuş olabilirler ya da bunlar bu âyetten önce yüce Rabbimizin şu kavlini duymuş olabilirler:

“...Yakıtı insanlar ve taşlar olan bir ateşten koruyun.” Tahrîm, 6.

Görüldüğü gibi, “ateş” kelimesi Tahrîm sûresindeki âyetle nekra olarak gelmiş, tefsirini yaptığımız bu âyetle ise ma'rife olarak gelmiştir. Çünkü Tahrîm sûresindeki âyet Mekke döneminde nâzil olanlardan iken bu âyet Medine döneminde nâzil olan âyetlerdendir. Bununla böylece onların daha önce bildikleri bir noktaya işaret etmiş oluyor.

İşte buna göre, yüce Rabbimizin, “Ki yakıtı insanlarla taşlar olan “manasındaki bu âyeti şunu belirtiyor:

“Bu, diğer ateşlerden farklı öyle bir ateştir ki, bu ateş insanlar ve taşlar ile tutuşturulup yanan bir ateştir.”

Bu taşlar da kükürt taşlarıdır. Oldukça hızlı tutuşurlar, geç sönerler. İğrenç bir kokuları vardır, bedene yapışıp kalır. Veya bunlardan maksat tapınmak ve ilâhlaştırmak amacıyla yapılan putlardır, put olarak yapılan maddelerdir. Çünkü, bunlar gerçekten oldukça ciddi bir anlamda insanı üzüntü içinde bırakacaklar, zira onlar kendilerine tapanlara zarardan başka hiçbir yarar sağlamayacaklardır.

Dikkat edilirse, ateşin tutuşturulmasında insanlar taşlarla birlikte zikredildi. Bunun sebebi de onlar dünyada iken bu putlardan ve putlaştırdıkları şeylerin heykellerinden ayrılmadıkları için, hep onlarla hemhal olmalarından ötürüdür. Çünkü bunlar bu putlara tapıyorlar, onlara saygıyı elden bırakmıyorlardı. Hatta onlara Allah ile denk manada eş olarak kabul edip ilâhlaştırıyorlardı. Nitekim benzer bir âyetle Rabbimizin şu âyetidir:

“Siz ve Allah'ın dışında taptığınız şeyler cehennem yakıtıdır.” Enbiyâ', 98.

Bu âyetle (.....) olarak geçen ve “yakıt” olarak manalarındakileri kelime, odun anlamında olan (.....) demektir.

Yani, onlar cehennem odunudurlar. İşte bu âyetle de insanların taşlarla birlikte geçmesi, o kızgın taşlarla yamp kavrulacaklarını onlara bildirmek ve ulaştırmak maksadıyladır.

“Kâfirler için hazırlanmıştır.” Bu âyetten, ateşin (cehennemin) de mahlûk olduğunu, yani yaratılmış olduğunu anlamaktayız. Bu âyet onun için bir delildir. Ancak Cebriye Mezhebinin mümessil olan Cehm b. Safvan bunu kabul etmemektedir, karşı çıkmaktadır.

25

Îman edip sâlih amel işleyenleri de müjdele ki, gerçekten onlar için altlarından ırmaklar akan cennetler vardır. O cennetlerdeki bir meyveden kendilerine rızık olarak yedirildiği her defasında, “İşte bu, daha önce dünyada bize verilenlerdendir.” derler. Bu rızıklar kendilerine bazı yönlerden dünyadakilere benzer olarak verilmiştir. Onlar için cennette tertemiz zevceler de vardır. Onlar orada ebedî kalıcıdırlar.

“Îman edip sâlih (iyi) amel işleyenleri de müjdele ki...”

Bu âyetle, “müjdele” emriyle görevli bulunan kişi Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) olduğu gibi ayrıca herkes olabilir. İşte bu, daha güzel ve yerinde bir tefsirdir. Çünkü, böylece söz konusu emrin büyüklüğü, önemi ve şanının üstünlüğü bakımından böyle bir durumu müjdelemeye güç yetiren her kimse buna gerçekten lâyık bulunmaktadır. Aynı zamanda, “müjdele” demek olan, (.....) kelimesi, “Sakının “kelimesi üzerine atfolunmuştur.

Meselâ: “Ey Temîm oğulları! işlediğiniz suçların cezâsından sakının. Ey filân kimse! Sen de benim, Esed oğullarına olan ihsanımı kendilerine müjdele.” gibi. İşte yukarıdaki âyetler de bu çerçevede değerlendirilmeli.

Ya da bu, mü'minlerin sevaplarını tanıtan (vasfeden) bir cümle olup kâfirlerin cezâsını (ikabını) anlatan cümle üzerine ma'tûf bulunmaktadır. Meselâ: “Zeyd zincire (kelepçeye) vurulmak ve sindirilip baskı altına alınmakla cezâlarıdırılacaktır. Amr'ı da, affolunmak ve salıverilmekle müjdele...” gibi bir ifade.

Beşâret: Kendisine haber verilen kimsenin sevincini gelen haber ile açıkça göstermesidir. İşte bunun içindir ki, İslâm bilginleri şöyle demişler: Bir kimse kölelerine, “Sizden hanginiz filân kişinin gelişini bana müjdelerse o bundan böyle özgürdür.” dese ve köleleri de ayrı ayrı gelip o şahsın gelişim müjdelerlerse, bunlardan ilk defa

müjdeyi getiren kim ise o özgür olur, yani âzat olunur. Çünkü haberi alan zât, ilk haberi getirenin müjdesi üzerine sevincini ve mutluluğunu göstermiştir. Diğerlerinin haber vermesiyle böyle bir durum söz konusu değildir. Eğer efendileri “Kim bana müjde verirse...” ifadesi yerine, “Kim bana haber verirse...” demiş olsaydı, bu dururda hepsi âzat olunurlardı. Ayrıca vücûdun dış yüzüne, yani tene de, (.....) denir. (.....) da günün ilk ışması vakitleri demektir.

Ancak: “Onlara acıklı bir azâbı müjdele-haber ver, bildir.” Âl-i Imrân,21. âyetine gelince, bu bir bakıma bir alay içermektedir.

Karşı tarafa daha ağır bir darbe vurmanın bir habercisi durumundadır.

Yani, kendilerine karşı aşırı öfke dolu bulunulan ve alay edilen kimseye karşı bu sınırsız öfkesini gösteren bir ifade tarzıdır. Meselâ; adam düşmanına karşı, “Sana soyunu öldürmeyi (öldüreceğini) ve malını da yağmalanayı (yağmalayacağım) müjdelerim.” gibi.

(.....) kelimesi de, tıpkı, (.....) gibi isim yerine geçen bir kelimedir. (.....) kelimesi de akıl, Kitap ve Sünnetin öngördüğü deliller çerçevesinde doğru olan her amele ya da şeye verilen isimdir. Başında yer alan, (.....) harfi cins içindir. Ayrıca bu âyet, amelleri îman olarak değerlendirip kabul edenlere karşı bir hüccet (delildir). Çünkü görüldüğü gibi sâlih amelleri îman üzerine atfetmiştir. Ma'tûf, yani affolunan ise ma'tûfun aleyhten, yani üzerine atf yapılan şeyden ayrı olan bir şeydir. Ancak şöyle bir gerekçe ile de karşı çıkılamaz:

“Siz diyorsunuz ki, hiçbir sâlih ameli bulunmaksızın mü'min olan kimse cennete girebilir, bu, câizdir. Halbuki Yüce Allah, îman edip sâlih amel işleyenleri cennetle müjdeliyor. Çünkü, mutlak anlamda cennetle müjdenmenin şartı ya da koşulu, îman ile birlikte sâlih amelin de var olmasıdır. Kaldı ki, biz Ehl-i sünnet olarak, büyük günah işleyenleri mutlak manada cennetle müjdelemiyoruz. Aksine biz onların cennetle müjdenmelerini bir kayda bağlıyoruz, Allah'ın dilemesine bırakıyoruz ve diyoruz ki, Allah dilerse büyük günah işleyeni affeder, dilerse onu işlediği günahı kadar ona azap eder ve sonra da cennetine sokar.”

“Gerçekten onlar için cennetler vardır.” Bu, (.....) takdirindedir. Burada, (.....) ve amel ettiği şey, İmâm-ı Sîbeveyh'e göre, (.....) fiiliyle mensûb olmasıdır. Ancak Halîl b. Ahmed bunu kabul etmemektedir. Ki bu, Kur'an'da oldukça çok bulunmaktadır.

Cennet: Hurmalıklardan ve sık ağaçlardan oluşan bağ, bahçe, demektir. Ancak cennet kelimesini oluşturan harfler mana bakımından örtmek, setr anlamındadır. Nitekim, (.....) ve (.....) hep aynı kök harflerden oluşmuş kelimelerdendir. Nitekim sevap yurduna de cennet denmektedir, çünkü; orada sonsuz bahçeler, saraylar ve nimetler vardır. Cennet de mahlûktur, yani şu anda vardır ve yaratılmıştır. Nitekim, yüce Allah'ın şu kavli buna delildir.

“Ey Âdem! Sen ve eşin beraberce cennette yerleşin.” Bakara, 35.

Ancak Mu'tezile mezhebi mensuplarından bazıları bunu kabul etmemektedirler. “cennet” kelimesinin çoğul ve nekra olarak gelmesinin tefsiri de şöyledir:

Cennet: Tüm bir sevap yurdunun adıdır. Bu ise sayısız cennetleri-bahçeleri içinde bulunduran bir yurttur ve herkesin amel durumuna göre kendilerine verilen mertebe ve dereceler demektir. Dolayısıyla her bir tabaka için söz konusu cennetlerden (bağ ve bahçelerden) oluşan cennetler vardır.

“Altlarından ırmaklar akan” Bu cümle, “cennât” kelimesinin sıfatı olarak nasb mahallinde gelmiştir. Bundan murat da, “cennet ağaçlarının altlarından” demektir. Nitekim büyüüp gelişmiş olan ağaçların özellikle akar su kenarlarında ve nehir boylarında daha gür olarak yetişip geliştiklerini görürsün. Cennet nehirleri ya da ırmakları ise, herhangi bir kanal olmaksızın akarlar. En değerli ve nezih bahçeler, ağaçları gölgelik yapan ve aralarında durmaksızın aralıksız bir hâlde nehirler akanlardır. (.....) kelimesi, “İttirat” manasında olup bu da devamlı akıp duran, kesintisiz devam eden, anlamındadır.

Nehir: Denizden aşağı ve fakat derelerin üzerinde daha geniş akarsu, demektir. Nitekim, Nil nehrine de Mısır Nehri denmektedir. Aslında fasih kullanımda bu, “Neher” olarak söylenip konuşulur. Ancak kelime (.....)

harflerinden oluşan kelimeler cinsinden olması itibariyle genişlik manası, baştan sona kadar gibi manalar içerir. Bir de “akma” fiilinin nehre isnadı vardır ki, bu mecâzî manadadır. Yoksa akan nehir değil, nehir yatağındaki sudur.

(.....) kelimesini ma'rife olarak gelmesi ise, bununla cennet nehirlerinin murat olunduğu ihtimaliyledir. Burada izafetle ma'rifelik yerine, (.....) harf-i ta'rîfiyle ma'rife kılınmıştır. Nitekim, Yüce Allah'ın şu kavlinde de yine böyle geçmektedir. Rabbimiz şöyle buyuruyor:

“...ve başımın saçı bembeyaz alev gibi tutuştu.” Meryem, 4.

Veya harf-i ta'rîf olan (.....) harfiyle aşağıdaki âyette sözü edilen ırmaklara işaret olmuş olabilir. Rabbimiz şöyle buyuruyor:

“O cennet içinde bozulmayan sudan ırmaklar, tadı değişmeyen süttan ırmaklar, içenlere lezzet veren şaraptan ırmaklar ve süzme baldan ırmaklar vardır.” Muhammed, 15.

Şüphesiz Allah'ın verdiği akarsu nimetlerin en büyüğü, lezzetlerin en üstünüdür. İşte bu bakımdan yüce Allah cennetlerden söz ederken hep akar sularla, nehirlerle birlikte zikretmiştir. Cennetin diğer özellikleri arasında hep ırmaklara öncelik vermiştir.

“Kendilerine rızık olarak yedirildiği her defasında...” Bu, “cennetler” kelimesinin ikinci bir sıfatıdır. Yahut da bu, yeni bir giriş cümlesi olabilir. Çünkü kendilerine, “Gerçekten onlar için cennetler, bağ ve bahçeler vardır.” denildiği vakit, bunu duyanların kalbine ya da aklına, “acaba bu bahçelerde yetişen meyveler de tıpkı dünyadaki bağ ve bahçelerde yetişenlere mi benzer veya sözü edilen cinslere benzemeyen başka cins ürünler mi var?” diye bir düşünce gelebilir. İşte buna verilen cevap; şüphesiz o bağ ve bahçelerin meyveleri dünya meyvelerinin benzeridirler.

Yani, onların cinsleri her ne kadar bir dereceye kadar değişiklik gösterebilir de dünyadakilerin cinsleri gibidir. Fakat yine de mahiyetini yüce Allah'tan başkası bilemez.

“O meyvelerden bir meyve verildiğinde işte bu ... derler.”

Yani, cennet denilen o sevap yurdunun bağ ve bahçelerinin meyvelerinden her ne zaman bir meyve verilirse, türü ne olursa olsun, ister elma, ister nar veya başka bir meyve olsun, rızık olarak sunulduğunda, işte o zaman böyle derler.

Âyetin bu kısmında yer alan birinci ve ikinci cer edatı (.....) harflerinin her ikisi de ibtidai (başlangıç) gaye içindirler yani zarf-ı lağvıdır. Çünkü rızık, bahçelerden (cennetlerden) ilk olarak çıkmaya başlar. Cennetlerden (bahçelerden) ilk olarak çıkan rızık da ilk defa meyve olarak çıkar. Nitekim bunun benzeri şöyledir. Meselâ; birine, beni Filanca rızıklandırdı (yedirdi), demen gibi. İşte bunun üzerine, “Seni nereden yedirdi?” diye gelen soruya da cevabın şöyle olur: “Bahçesinden” Bu defa, “Bahçesinin hangi meyvesinden sana yedirdi?” diye sorulur. Sen de, “Nar meyvesinden.” diye cevaplırsın.

Âyette yer alan, (.....) kelimesi bir tek meyve, yani elma demek değildir Ya da bir tek nar meyvesi demek de değildir. Bundan asıl maksat mey ve türleridir.

“Rızıklandırdık.” ifadesi, (.....) yani, ondan rızıklandırdık, manasındadır. Burada âid (zamîr) mahzûftur (zikredilmemiştir).

(.....) bu da, (.....) demektir. Bu kelime izafetten kesilince, yani tamlama yapılmayınca mebnî hale gelir. Bu itibarla mana şöyle olur: “İşte bu, bundan önce rızık olarak yedirildiklerimiz (nimetlendirildiklerimiz) gibi...” Dolayısıyla burada bir teşbih, yani benzetme vardır, bunu da âyetin şu ifadesinden anlıyoruz:

“Bu rızıklar kendilerine bazı yönlerden dünyadakilere benzer olarak verilmiştir.” İşte buradaki ifade âdetâ şu ifadenin bir benzeri gibidir. Meselâ, “Ebû Yûsuf, Ebû Hanîfe'dir” sözü gibi.

Yani burada Ebû Yûsuf (113-182/731-798) un Ebû Hanîfe'ye benzemesini öyle bir dile getiriyorsun ki, âdeta şöyle demek ister gibisin; “Sanki Ebû Yûsuf un kendisi, Ebû Hanîfe'nin ta kendisidir.” İşte âyetteki benzerlik de bu manadadır. Nasıl ki; Ebû Yûsuf Ebû Hanîfe'nin ta kendisi değilse, Cennet meyveleri de dünyadaki gibi de kendisi değildir. Ancak bazı yönlerden benzerlikleri vardır.

(.....) deki zamîr hem dünyada rızıklanmış olanlara ve hem âhirette rızıklarıyla râcidir. Çünkü, (.....) cümlesi her iki dünyada da rızıklananları içermektedir. Kaldı ki cennet meyveleri de tıpkı dünya meyveleri gibidirler. Farklı cinsler değiller. Çünkü insan alışık olduğu şeye daha bir yakınlık duyar, alışık olduğu şeye daha çok yönelir. Eğer alışık olmadığı, aşinalığı bulunmadığı bir şeyle karşılaşır yaratılış olarak ondan uzak durur, kaçar. Nefsi onu o şeyden muaf tutar (istememez). Zira, insan eğer daha önce kendisiyle geçmiş bulunan bir şeyle karşılaşır ya da görürse ve onda da açık bir meziyet (farklılık) görürse, apaçık bir durum sezerse gerçekten buna karşı daha fazla şaşkınlık duyar, hayretler içinde kalır ve fazlasıyla garipser. Dolayısıyla rızık olarak yedikleri her meyvenin ya da ürünün yanında bu sözü tekrarlamaları bu işin sonsuza kadar hep böyle olacağına da bir delildir. Meziyetin ortaya çıkışı, bu halin hep böyle uzayıp gideceğinin delilidir. Bu duruma göre meyvelerde görülen farklılık her an onların bu hayretlerini dile getirmelerine neden olacaktır.

Veya (.....) deki zamîr rızka râci olabilir. Nitekim, bu aynı zamanda ona işaret de etmektedir. Buna göre mana şöyle olmaktadır: “Şüphesiz o cennet meyvelerinden kendilerine yedirilenler, her meyvenin getirilişinde onlara âdeta aynı cinsten imişler izlenimini verir.” Nitekim, Hasen-ı Basrî (rahmetüllahi aleyh) den hikâye olunduğuna göre demiştir ki:

“Cennet ehlinde birinin önüne bir tabak (sofra) konulur. O bu tabaktan yer. Sonra başkası getirilir. Yiyen kimse de; bu, bize daha önce verilip yedirilendir, der. Melek de ona: “Bundan ye, çünkü bunların renkleri bir ve fakat tatları farklıdır” der.

Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) den rivâyete göre şöyle buyurmuş:

“Muhammed'in varlığı elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki, cennet ehlinde olan adam bir meyveyi yemek için ağzına götürdüğü zaman daha o, o meyveyi ağzına ulaştırmadan Allah onun yerine onun gibi bir meyveyi hemen yerleştirir.” Taberânî, “el-Kebir, 1449. Bezzâr, “Keşfü'l Estar” ; 3530. Ebû Nuaym, Sıfatu'l-cennet; 345. Buradaki lafız da şöyledir: “Cennet ehlinde biri o cennet meyvelerinden koparır koparmaz, hemen onun yerine Allah onun gibisini yaratır.”

Bir de bakarlar ki, durum aynen eskisi gibi, sanki eksilen bir şey olmamış gibi. İşte bu durumda dedikleri o sözleri söylerler.

(.....) Rabbimizin bu kavli de muterize (parantez) cümlesidir. Durumu tespit ya da takriri içindir. Bu, âdeta şu ifadeye benzer bir durumdur. Meselâ: “Fîlân kimse fîlân ile ne güzeldir -yaptığı şey ne güzeldir- Şöyle bir görüş ortaya attı ve doğru da oldu.” İşte burada da, iki parantez cümlesi yer aldı, biri; “Yaptığı şey ne güzeldir” , biri de, “ve doğru da oldu” cümlesidir. Nitekim, Rabbimizin şu kavli de böyledir:

“Ve halkının ulularını alçaltırlar. Herhâlde onlar da böyle yapacaklardır.” Neml, 34.

“Onlar için orada zevceler vardır.” Burada, (.....) kelimesi mübtedadır, (.....) da haberidir. (.....) da zarf-ı müstekardır. “Tertemiz” kötü ahlâktan arınımış, kocalarına bütmezler ve başkalanna da bakmazlar. Ya da aynı zamanda kâdirîlara âit aybaşı hâlini ve istihaza kanını görmezler, kısaca kâdirîlara âit rahatsızlıklardan arınıştırırlar. Aynı zamanda küçük ve büyük abdest gibi şeylerden ve benzeri tiksindiricilik veren durumlardan tamamen arınımış, tertemiz zevceler. Burada sıfat mevsûfu (niteleyen niteleneni) gibi cemi' (çoğul) olarak gelmedi. Çünkü her ikisi de dil açısından fasihtirler. Ayrıca âyetle, (.....) yerine, (.....) kelimesi söylenmedi, Bunun nedeni ilk kelime ikinciye göre daha mübalağalı olmasıdır. Kaldı ki, (.....) kelimesinin binası tekdir (çokluk) içindir. Bir de bu kelimedeki şöyle bir mananın var olduğu da ayrıca görülmektedir. “Onları tertemiz kıları, ak pak haline getiren bir mutahhir (temizleyen, tertemiz kıları) vardır ki, bu da elbette Allah'tan başkası değildir.”

“Onlar orada ebedî kalıcıdır.” Âyetle bulunan, (.....) kelimesi, sonu gelmeyen ve sürekli olan kalış, ebedî kalış (demektir).

Bu aynı zamanda Cehmiye mezhebi mensuplarının görüşlerinin bâtil ve geçersiz, anlamsız olduğunu da ortaya koymaktadır. Çünkü, bu mezhep mensuplarının görüşlerine göre, “Cennet ve cennet ehli de fena bulacaklardır, onlar da yok olacaklardır. Çünkü yüce Allah kendisini Evvel ve Âhir (ilk ve son) olarak vasfedip tanıtıyor. Allah'ın ilk olduğunun gerçekliliği bütün yarattığı varlıklardan daha önceliklidir, yani öncesi yoktur. Dolayısıyla sonluluk olayının gerçekleşmesi için de diğer yaratıklarının sonrasına kalmasının gerekliliğidir, ebedî sonsuzluk. Şimdi yüce Allah açısından bunun böyle olabilmesi de ancak yaratılmış olan tüm varlıkların fena bulmasından ve yok olmalarından sonra gerçekleşebilir. Aksi hâlde zorunlu olarak Allah için böyle bir şey gerçekleşmemiş olur deriz. Halbuki yüce Allah bâkîdir. Nitekim, sıfatları da bâkîdir. Eğer cennet, ehliyle birlikte bâkî olacaksa, kalıcı ise bu durumda yaratan ile yaratıları arasında teşâbüh (benzeşme) meydana gelir. Bu ise muhâldir, olamazdır.

Ehl-i sünnet, olarak bizim buna cevabımız şudur: deriz ki; “Allah için Evvel (ilk) oluş, varlığının başlangıcının olmaması gerçeğidir. Âhir (son) olması da zatının bir nihâyetinin, sonunun olmaması anlamındadır. Ancak bizim açımızdan ise ilk oluş, Onun ferdi sabık olmasıdır, Âhir ise, Onun ferd-i lâhik olmasıdır. Yüce Allah'ın bu iki vasıfla nitelenmiş olması, kemal sıfatlarını beyan (açıklamak) ve aynı zamanda nakisayı (eksikliği) ve zevali (yok oluşu) reddetmek içindir. Bunun böyle anlatılması, yüce Allah'ı hadis olma ve fena bulma (yok olma) ihtimallerinden tenzih içindir, uzak kılmak içindir. Yoksa dedikleri şey için değildir. Hiç beka ile bir teşâbüh olabilir mi? Halbuki ki, yüce Allah zâtı itibariyle bâkîdir ve bâkî olması da varlığının bir gereğidir, yani vâcibu'l-vücûddur. Kaldı ki yaratılanların bekası ve varlığı da O'nun varlığıyla kâimdir. Bu ise varlığı câiz olandır, yani bekası başkasının bekasına (Allah'ın bakılığına) bağlı olanlar ise caizu'l-vücûddurlar, varlıkları ya da yoklukları da câiz olanlar demektir.

26

Şüphesiz Allah ibret ve öğüt olması için bir sivri sineği, hatta ondan küçük ya da büyük olsun benzeri bir şeyi örnek vermekten kaçınmaz. İman edenlere gelince onlar, kesinlikle bu tür misallerin Rablerinden gelen bir hak (gerçek) olduğunu bilirler. İnkarcı kâfirlere gelince onlar, Allah böyle basit şeyleri örnek olarak vermekle ne murad eder, derler. Allah böyle misallerle birçok toplumları saptırır, birçoklarını da hidâyete (doğru yola) yönlendirir. Allah verdiği bu tür örneklerle ancak fâsıkları (yolunu şaşırmışları) saptırır.

(.....) örneğimde bunu görmekteyiz. Dolayısıyla burada bu iki durum da ihtimal dahilindedir. (.....) Darbı Mesel, “kerpiç/tuğla başınak, yapmak” ve “yüzük/mühür başınak” ifadelerinden alınma olup, “ders alınacak örnek üretmek, göstermek” manasındadır. Âyetle yer alan, (.....) ise, ibham içindir, yani “mâ-i ibhâmiyedir” . Bu (.....) harfi eğer nekra olan bir isimle birlikte zikredilirse onu tam anlamıyla mübhem (kapalı), anlaşılamaz kılar ve ona umum (genellik) manasım ekler (yükler). Meselâ;

(.....) cümlesinde de gördüğün gibi, (.....) var ve bu da sözünü ettiğimiz harftir. Bununla şunu demek istiyorsun, “Bana herhangi bir kitap ver, kitap olsun da.” Veya bu harf te'kit için gelen bir sıla (ilgi) zamîridir. Tıpkı Rabbimizin şu âyetinde geçtiği gibi:

Nisa, 155. İşte bu âyetteki (.....) te'kit için gelen ve aynı zamanda sıla (ilgi) zamîri olan (.....) dır. Sanki tefsirini yapmakta olduğumuz bu âyetle şöyle der gibi:

“Şüphesiz Allah, kesinlikle misal vermekten çekinmez...” Ayrıca, (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin atf-ı beyanî (onu açıklayan tarzdaki) bir atıftır ya da, (.....) kelimesinin mef'ûlüdür. (.....) kelimesi de nekra olan, (.....) kelimesinden hâl olup ona takaddüm etmiştir, (ondan önce gelmiştir). Veya (.....) kelimesinin, (.....) manasında kabul edilmesiyle her ikisi de mef'ûlleri olarak mensûbturlar.

(.....) kelimesi, kelimesinden türemedir. Bu da kesmek anlamındadır. Tıpkı, (.....) ve (.....) kelimeleri gibi. Meselâ: (.....) gibi ki bu, “Sinek onu ısırды.” demektir. Nitekim, (.....) demek, o şeyden bir parça manasındadır. Aslında (.....) kelimesi, (.....) ve (.....)

“Ondan büyük ya da küçük olsun benzeri bir şeyi misal vermekten çekinmez.”

Yani, ondan daha büyüğünü ve örnek olarak gösterilen şeyden manaca daha fazlasını göstermekten çekinmez. Halbuki onlar verilen örneği basit, az ve hakir bir şey olarak değerlendiriyorlardı. Dolayısıyla, hacim bakımından ondan daha basitini de veya büyüğünü de gösterebilir. Allah böyle bir şeyden çekinmez.

Sanki böyle bir ifade ile söylenmek istenen şey; o kâfirlerin bir misal olarak gösterilen sinek ve örümceğin örnek gösterilmesine karşı takındıkları inkârcı tavırlarını red manası yer alır gibi bir durum var. Çünkü sinek de, örümcek de sivri sinekten daha büyük hacimdedirler.

Yani, “Sivrisinekten daha küçük olan bir şey ile nasıl ibret veren bir örnek verilebilir ki? O, en basit ve en küçük bir canlıdır. Çünkü sivrisineğin kanadı ötekilerinkinden daha küçük ve basit ve derecelerle de ondan küçüktür” denilemez. Kaldı ki, Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) onu, dünyayı değerlendirme noktasından bir misal olarak vermiştir. Bk. Tirmizî; 2320. İbn Mâce El-İklil, 1/154.

“İman edenlere gelince onlar, kesinlikle bu tür misallerin Rablerinden gelen bir hak (gerçek) olduğunu bilirler.” Burada, (.....) daki zamîr, ya (.....) örnek kelimesine veya, (.....) kelimesine râcidir.

Hak: İnkârı hiçbir zaman doğru olmayan ve sabit olan gerçek, demektir. Nitekim bir şeyin sabit ve gerekli olması durumunda, (.....) artık bu iş kesinleşti, denilir. “Rablerinden” bu ifade hâl olarak nasb mahallinde gelmiştir. Burada amil, Hak kelimesinin taşıdığı manadır. “Zül hâl” ise müstetir (gizli) zamîrdir.

“İnkârcı kâfirlere gelince onlar; (.....) derler.” Bu âyette, (.....) kelimesi üzerinde vakfedilir (durulur). Eğer vakfedilmeyip de vasl edilirse (yani bitştirilerek ve durulmayarak okunursa), bu takdirde mabadi yani kendisinden sonra gelen ibâre bunu sıfatı olur ki, durum öyle değildir.

İnkârcıların “Allah böyle basit şeyleri örnek olarak vermekle ne murad eder?” sözleri ise meseleyi aşağılamak, küçümsemek ve basit olarak görmektir. Nitekim, Abdullah b. Amr hakkında Hazret-i Âişe (radiyallahü anha) nin şu sözü buna bir örnektir. Hazret-i Âişe, Abdullah b. Amr (radiyallahü anhüma) hakkında onu aşağılamak maksadıyla demiştir ki: “Tüh yazıklar olsun! Abdullah b. Amr b. El-Asl'ye!”

(.....) kelimesi, olduğu gibi temyiz veya şu âyet misalde olduğu gibi hâl olarak mensûbtur:

Bu âyette, (.....) kelimesi müellif tarafından hâl olarak değerlendirilmiştir. Yine âyette yer alan, (.....) kelimesi, şart manasını taşıyan bir harftir. İşte bu bakımdan bunun cevabının başına bir (.....) harfi getirilmiştir. Bunun yaran ise, cümleye te'kit manasını kazandırır ve te'kidin değerini gösterir. Meselâ, (.....) gibi. Bu basit bir ifadedir. Şayet bunu te'kit etmek istersen bu ve Zeyd'in kesinlikle gitmiş olduğunu belirtmek istersen te'kitli bir ifade ile şöyle denilir:

(.....) İşte bu bakımdan Sîbeveyh bu cümlemin tefsirunu şöyle yapmıştır. “Her ne olursa olsun, Zeyd mutlaka gidecektir, bu, kesindir.” İşte böyle bir tefsir bu harfin te'kit (pekiştirmek) için olduğu ve böyle bir mana ifade ettiği ortaya çıkıyor ve bu şart manasıdır.

Bir de âyetteki her iki cümle de, (.....) ile başlamaktadır. Dolayısıyla bu âyette, “İman edenler bilirler ve kâfirler de derler. “manasında; (.....) dememesi mü'minlerin işine oldukça büyük bir önem atfetmiş olması ve övgüye değer bulmasıdır.

Bir de mü'minlerin bunu hak olduğunu bilmeleri de beliğ manada bir güvenin de göstergesidir. Rabbimiz böylece buna işaret buyuruyor. Kâfirlerin ise kendi payîanna gaflet ve aymazlık içinde olduklarını ilân etmenin yanında onların ahmak kimseler olduğunu da açık olarak ifade ediyor.

(.....) kelimesine gelince, bunun için iki görüş bulunmaktadır:

Buradaki, (.....) harfi ya da kelimesi, (.....) manasında ilgi, zamîridir. (.....)ise soru edatıdır. Bu takdirde iki kelime olmuş olurlar. Bu ilk görüştür. İkincisine gelince; (.....) ile (.....) kelimeleri birleştirilerek tek kelimelik bir soru edatı, ismi haline getirilmişlerdir.

İlk görüşü doğru kabul edersek, (.....) kelimesi mübteda olarak mermdur ve bunun haberi de, sılasıyla (ilgi cümlecğiyle) birlikte (.....) kelimesidir. Yâni, “Murat etti” demektir. Âid (zamîr) ise mahzûftur.

İkinci değerlendirmeye göre, bu, (.....) fiiliyle mahallen mensûbtur ve bunun takdiri de şöyledir: “Allah neyi, hangi şeyi murat etti?”

“İrade” kelimesi mastar (kök) kelimedir. Kişinin herhangi bir şeyi kendi adına istemesi ve gönlünün de ona meyletmesidir ki, “Ben şunu murat ettim, kendi özgür irâdemle istedim.” der.

Kelâm bilginleri açısından bu, mümkünattan olan şeyleri şu veya bu şekilde herhangi bir varlığa tahsis etmeyi, ona âit kılmayı gerektiren bir manadır.

Ehl-i sünnet açısından ise her şeyden münezzeh olan yüce Allah gerçek anlamda “İrâde” sıfatına sahiptir.

Bağdat Mu'tezile okulu ise; Yüce Allah gerçek anlamda irâde sıfatıyla vasıflanmaz, görüşünü benimsemişlerdir. Bunlara eğer, “Allah şöyle murat etti.” denilirse bu eğer Allah'ın fiiliyle alâkalı bir şey ise, bu durumda bunun manası; “Allah bunu yaptı, işledi. “demektir. Çünkü, O yanılmaz ve O şeye zorlanamaz (ikrah olunmaz). Eğer yapılan veya meydana gelen şey, başkasına âit bir fiil ise, bu durumda bunun manası, “Allah bunu emretti.” oldu, derler.

“Allah böyle misallerle birçok toplumları saptırır birçoklarını da hidâyete erdirir.” Âyetin bu kısmı daha önce geçen ve (.....) ile başlayan iki cümleyi tefsîr edip açıklar mahiyettedir. Onun hak olduğunu bilenler grubu ile bunu bümeyip câhillik ederek alaya alanlar grubu olarak her ikisi de “birçoğu “ifadesiyle nitelendirilmiştir.

Bir şeyin hak olduğunu bilmek hidâyet açısından dır. Cehalet ise en güzel ifadeyle dalâlet (sapıklık) türündendir. Nitekim, kendi adlarına hidâyete erenler oldukça çokturlar. Ancak dalâlet ehline kıyasla az sayıda olarak değerlendirilirler. Halbuki hidâyete erenlerin görünürde az sayıda kimseler olarak görülmeleri önemli değil, çünkü onlar gerçekte çokturlar. Kısaca, şekil ve görünürde az sayıda da olsalar, gerçekte öyle değil. Bakın şâir ne söyler:

Az gibi gözükseler de cömertler ülkelerde yine fazladır herkesten

Çok gibi görünseler de namertler ülkelerde azdırlar er olanlardan

İdlâl: Kulda dalâlet ya da sapıklık fiilinin veya eyleminin yaratılmış olması işidir.

İhtida: Kulda hidâyet bulma, doğru yola erme fiilinin yaratılması işidir. İşte Ehl-i sünnet açısından “İdlâl ve ihtidanın” anlamı gerçek manâsıyla böyledir.

Âyetin siyakından, yani ifade tarzından şöyle bir açıklamanın var olduğunu çıkarıyoruz. Kâfirlerden olup da câhil kesimin inkâr etmeye kalkıştıkları ve örnek olarak gösterilmesini garipseyip aşağıladıkları, alaya aldıkları şeylerin basit olmadıklarını, inkâr edilemeyeceklerini, garipsenmemeleri gerektiğini ifade ediyor. Çünkü temsil getirmek, o şeyle ilgili mana derinliğini ortaya çıkarmak ve görülüp müşahade olunanlardan olan beklentileri daha yakına getirip gerçeğin anlaşılmasının ortaya sermek içindir.

Eğer mütemesselün leh (yani kendisi için örnekleme yapılan şey) büyük ve önemli ise, mütemesselün bih (yani gösterilen örnek) de o değerdedir. Eğer kendisi için örnekleme yapılan şey basit ise gösterilen örnek de o nisbette basit olur. Görmez misin hak açık, net ve büyük olması bakımından bu, ziya (ışık) ve nur (aydınlık) ile örneklendirildi. Bâtıla gelince bunun tamamen hakkın taşıdığı sıfatın zıddı olması açısından zulmet (karanlık) ile örneklendirildi.

Kâfirlerin Yüce Allah'a -hâşâ- denk tuttukları ilâhların hâinden daha aşağılık ve daha rezil bir durum olamaz ve daha azı da. İşte bu bakımdan örümcek ağını (evini) zayıflıkta, basitlik ve önemsizlikte bunların inançlarına örnek gösterdi. Hatta sinekten de daha basit olarak değerlendirdiği için bunların durumlarını da sivrisinekle örneklendirdi. Çünkü sivrisinek sineğe göre daha basit bir şey... İşte bu açıdan bunu reddetmedi, uzak bir şey olarak görmedi ve bunu örnek olarak verene de: “Bunları sivri sineğe benzemekten sıkıl, uzak dur.” diye de bir

şey söylenmedi. Çünkü, bunu böyle bir örnekleme ile sunmada isabetlidir. Kavlinde, yani söylemiş olduklarında da Rabbimiz gerçeği ve hakkı ortaya sermiştir. Dolayısıyla örneği de verilmesi gerektiği şekilde gözler önüne sermiştir.

Âdetleri ve durumları hep insaf ölçüleri içinde hareket etmek, olayları akıl süzgeci içinde değerlendirmek olan mü'minlerin hâlini açıklamak için de görüldüğü gibi aynı makul yol izlenmiştir. Çünkü; mü'minler böyle bir temsili ya da ders çıkarılacak örneği işittiklerinde, o şeyin gerçekten hak olduğunu bildiler.

Halbuki cehaletleri akıllarına baskın çıkmış olan kâfirlere (inkârcılara) gelince, bunu duyduklarında büyüklendiler, kibirlilik gösterdiler, inadettiler ve bunun bâtil olduğu yargısına vardılar, dolayısıyla da inkâr ile karşıladılar, kabul etmediler.

İşte bu durum mü'minlerin hidâyetlerine, doğru yolu bulmalarına sebep oluştururken, fâsıkların ise sapıklığına neden olmuştur. Ancak burada şaşılacak nokta nasıl oluyor da bütün bu gerçeklere rağmen bunu inkâr etmeleridir. Halbuki, insanlar genelde herhangi bir hususta bir darbı mesel vermek istediklerinde, hayvanlardan, kuşlardan, böceklerden hep örnekler vermişlerdir. Meselâ; işte bunlardan bazı temsiller, insanlar bu örneklemede şöyle derler:

“Karıncalardan daha toparlayıcı, sineklerden daha atak (cüretkâr), maymundan daha uyanık, pervaneden (kelebekten) daha zayıf, güveden daha zararlı, daha çok yiyen, sivrisinekten daha güçsüz ve sivrisineğin beyninden daha değerli, az rastlanır.” gibi.

Fakat bütün gerçeklere rağmen yenilen pehlivan güreşten vazgeçmez misali bu kâfirler de yenildikçe ve şaşkın duruma düştükçe, açık, net ve meydanda olan gerçekleri gördükçe şaşkınlığa rıza gösteriyorlar da parıldayan hakikati ise inkâr ediyorlar.

“Allah verdiği bütün örneklerle ancak sapıkları (yolunu şaşırmışları) saptırır.” Burada, (.....) kelimesi, (.....) fiilinin mefûlûdür. Yoksa istisna ile mensûb kılınmış değildir. Çünkü “Yudillu” kelimesinin mefûlû tamamlanmamıştır.

Fısk: Orta yoldan çıkmak, demektir. Şerî'at/Din dilinde ise, büyük günah işleyerek Allah'ın emrinden dışarı çıkmaktır. Kısaca bu, iki menzile arasında bir yerdedir.

Yani; ne mü'mindir, ne de kâfir, ikisi arasında bir yerdedir demektir ki, bu, Mu'tezile'nin görüşüdür. Allah'ın izniyle ilerideki sayfalarda bunların görüşlerinin bâtil ve geçersiz olduğunu gösteren kanıtları öğreneceksin.

27

Bu fâsıklar öyle kimselerdir ki, Allah'a verdikleri akitlerini (antlaşmalarını) bozarlar. Allah'ın ziyaret edilmelerini emredip hâl ve hatırlarının sorulmasını istediği kimselerle bağlarını koparırlar. Ve yeryüzünde bozgunculuk yapıp anarşi çıkarırlar. İşte bunlar gerçekten kaybedenlerin ta kendileridir.

“Bu fâsıklar öyle kimselerdir ki, Allah'a verdikleri akillerini (antlaşmalarını) bozarlar.”

Nakz: Bozmak, feshetmek ve terkibi çözmek manalarındadır. Ahd; Güvenmek, güven vermek, akdetmek gibi anlamlara gelir. “Allah'a verdikleri akitlerini ve antlaşmalarını bozanlar”“dan” murat, inatçı, kargaşacı Yahûdî bilginleridir veya onların münâfık olanlarıdır ya da tüm kâfirlerdir.

Abdullah: Tevhid konusunda akıllarında delil ve belgelerden oluşturdukları, meydana getirdikleri birikim. Sanki bu, Allah tarafından kendilerine emredilmiş ya da tavsiye olunmuş bir emir olup bunu üzerine onlara güven vermesi, onlardan söz ve vesika alması, demektir. Veya Allah'ın kullarından, kendilerine herhangi bir peygamber göndermesi hâlinde, Yüce Allah'ın ona vereceği mu'cizelerle doğrulamış olduğu peygamberini doğrulamalarına ve ona uymalarına, ve onun adım gizlememelerine dair onlardan kesin söz almasıdır. Yahut da, birbirlerinin kanlarını dökmemeleri, haksız yere birbirlerine saldırmamaları, azgınlıkta bulunmamaları ve yakın/uzak akraba ile olan bağlarını koparmamaları hususunda Allah'ın kendilerinden kesin söz almasıdır. Diğer bir tefsire göre; Allah'ın yarattıklarından (kullarından) aldığı kesin söz (ahit) üçtür.

Bunlardan ilki, Yüce Allah'ın (celle celâlühü) Hazret-i Âdem (aleyhi's-selâm)'in tüm soyundan (zürriyetinden) aldığı söz olup, bu da kendi birliğini ikrar etmeleri “ve tevhid inancına bağlı kalacakları sözüdür, O'nun rububiyetini (rabliğini) kabullenmeleri ahdidir. Nitekim, yüce Rabbimiz şöyle buyuruyor:

Onlar da: (.....) dediler. Bu, kıyamet günü; (.....) dememeniz içindir.” A'râf, 172.

İkincisi de risâleti, aldıkları mesajları aynen iletmeleri ve dini ayakta tutup hakim kılmaları konusunda Allah'ın peygamberlerinden aldığı misaktır (kesin sözdür). Nitekim, Rabbimizin şu âyeti de bu gerçeği ifade ediyor ve şöyle buyuruyor:

“Hani, biz peygamberlerden söz almıştık; Sen'den Nûh'tan, İbrâhîm'den, Mûsa'dan ve Meryem oğlu İsa'dan da. Evet biz onlardan pek sağlam bir söz aldık.” Ahzâb, 7.

Üçüncü ahdi alması da alimlerden aldığı sözdür. Bunu da Yüce Rabbimizin şu kavlinden öğreniyoruz. Rabbimiz buyuruyor ki:

“Allah, kendilerine kitap verilenlerden, (.....) diyerek söz almıştı.” Âl-i Imrân, 187.

“Kesin söz verdikten sonra...”

“Misak” kelimesi esasen, (.....) kökünden türemedir. Bu da bir şeyi sağlamlaştırmak, muhkem duruma getirmek manasındadır.

(.....) de yer alan zamîr (.....) kelimesine âittir. Bu ise, Allah'a verdikleri sözü ve antlaşmayı kesin olarak bağlayıcılık haline getirmek ve kendilerini bu antlaşma esaslarına göre harekete mecbur kılmaktır. Bunun aynı zamanda güven verme manasında alınması da câizdir.

Tıpkı, (.....) kelimesinin (.....) söz verme manasında olmasının caizliği gibi bu da öyledir.

Veya bunun “yüce Allah için” olması da câizdir.

Yani, “Allah'ın onlardan kesin güven sözü almasından sonra “manasındadır. (.....) cer edatı da ibtidai gaye içindir. Rabbimiz buyuruyor:

“Allah'ın ziyaret edilmelerini emredip hâl ve hatırlarının sorulmasını istediği kimselerle bağlarını koparırlar. “Yakın ve uzak akraba ile olan bağlarını, mü'minlerle olan velayet münasebetlerini, yetkilerini keserler. Yahut da kimi peygamberlere îman edip kimisini de inkâr ederek tüm peygamberlerin hak üzere birleştikleri, bu manada bir arada toplandıkları gerçeğini inkâr ederek îman bağlarını koparırlar.

Emir: Herhangi bir şeyi veya işi (fiili) belli bir ifade ölçüsü içerisinde kendisinin üstünlüğünü dikkate alarak birinden istemek ya da talep etmektir. (.....) harfi ise ya nekrayı mevsûfedir veya (.....) manasında ilgi zamîridir. (.....) de, (.....) deki zamîrden bedel olarak mecrûrdur.

Yani, (.....) takdirindedir ki, “Vaslını/birleştirmesini” demektir. Veya bu kelime, mahallen merfûdur ve (.....) o da birleşmesini, hâl ve hatırlarının sorulmasını...” demektir.

“Ve yeryüzünde bozgunculuk yapıp anarşi çıkarırlar.” Yol keserler, inanların imanlarını engellerler.

“İşte bunlar gerçekten kaybedenlerin ta kendileridir. “Hüsrana uğrayıp aldanânlardır. Çünkü, vefayı bırakıp verdikleri kesin sözlerinden vazgeçtiler, vefasızlığa sarıldılar. Bağların kesilmemesi ve kopanlması istenen kesimlerle olan bağlarını kopardılar. Barışı ve salâhı bırakıp bozgunculuğa, fesâda ve anarşiye sarıldılar. Sevabı, ödülü bırakıp cezâyı ve cezâlarıdırılma yolunu seçtiler.

(.....) mübtedadır. (.....) kelimesi, munfasıl (bitişen) ya da fasl zamîridir. (.....) ise haberidir.

Ey kâfirler! Allah'ı nasıl inkâr edersiniz? “Sizler henüz var değilken ve ölümler iken sizi yaratan -ana rahminde- var edip diriltten sonra -ecellerinizin bitiminde- sizi öldürecek, sonra yeniden -hesap için- diriltecek, sonunda tekrar O'na döndürüleceksiniz.

“Ey kâfirler! Allah'ı nasıl inkâr edersiniz?” Burada, (.....) de bulunan soru manası, soru hemzesi manası olup tıpkı şu ifade gibidir:

Yani, “Sizi küfürden alıkoyacak, küfre götürmeyecek her delil sizin üzerinizde varlığını sürdürürken ve îmana davet etmeniz gerekirken bütün bunları bir tarafa bırakarak Allah'ı inkâr mı ediyorsunuz?” demektir.

İşte bu da inkâr ve şaşkınlığın ta kendisidir. Bu, âdeta şu cümleye benzer, “Sen kanatsız mı uçuyorsun?” ve “Sen kanatsız olarak nasıl uçarsın?” gibi.

“Sizler henüz var değilken ve ölümler iken...”

Yani

“Sizler, henüz babalarınızın sulbünde nutfе/sperm hâlinde iken...” demektir.

Bu cümlelerin başında yer alan, (.....) harfî hâl içindir. Burada muzmer (gizli) bir (.....) harfî vardır. Nasıl ki (.....) kelimesi (.....) kelimesinin çoğulu ise, (.....) kelimesi de, (.....) kelimesinin çoğuludur. Nitekim hayatını kaybeden kimseye de, ölü ve ölmüş anlamında, (.....) denir. Yüce Rabbimizin şu kavlinde geçtiği gibi.

“Ölü toprak/belde.” Furkân, 49.

“Sizi yaratan -ana rahminde- var edip diriltten” ve, “Sonra -ecellerinizin bitiminde- sizi öldürecek” aynı zamanda, “Sonra yeniden -hesap için- diriltecek,” ve, “Sonunda tekrar O'na döndürüleceksiniz.” Cezâ veya mükâfat almak üzere O'nun huzuruna gidip hesap vereceksiniz.

Veya bunun manası şöyledir: “Sonra sizi kabirlerinizden diriltip kaldıracak ve sonra da O'nun huzurunda toplanmak üzere O'na döndürüleceksiniz.”

Bu âyette ilk atıf (.....) edatiyle, sonrakileri ise, (.....) ile yapılmıştır. Bunun nedeni, ilk diriltmenin hemen ardından ölüm olayının gerçekleşmesi sebebiyledir. Halbuki ölüm olayı hayattan sonradır, dirilmeye göre geridedir. İkinci hayat (dirilme) olayı da, şayet bununla toplanma, dirilme kasd olunuyorsa ölümden sonraya kalmış olmasındandır. Eğer bununla kabirden dirilme murat olunuyorsa dolayısıyla bunun sonraya kalmış olması sebebiyle ilim (bilgi) bundan kazanılır. Nitekim, cezâ gününe dönülmesi de neşr olayından sonra olacağındandır. Yüce Allah anlatmış olduğu bu kıssada küfrün varlığını reddetmiştir. Çünkü, bu kıssalar o kadar açık ve net delilleri kapsıyor ki, hepsi de onları küfre girmekten menediyor, uzaklaştırıyor. Kaldı ki, bu kıssalar öyle muazzam nimetleri kapsamaktadır ki, bunun hakkı, bu nimetlere şükredilmesi ve asla nankörlükte bulunulmamasıdır, inkâra kaçılmamasıdır.

29

O, yerde ne varsa tümünü sizin için yarattı. Sonra da zâtına mahsus bir tarzda semâya yöneldi. Böylece onu yedi kat semâ' (gök) hâlinde tanzim edip yarattı. Ve O her şeyi detaylarıyla bilendir.

“O, yerde ne varsa tümünü sizin için yarattı.” Hem bu dünyanızda yararlanmak ve hem dininiz (âhiret) açısından faydalanmak üzere sizin için her şeyi yarattı. Birincisi; yani şu anda içinde yaşadığımız dünyamızın bize olan yararları açık ve ortadadır. İkincisine, yani dini hayat ya da âhiret hayatı açısından yararlarına gelince; bunu dikkatle incelemek ve dünyada insanı şaşırtan, hayretler içinde bırakan şeylere bakıp ders çıkarmak gerekir. Çünkü o, hayret uyandıran deliller her şeye gücü yeten kâdir, her şeyi bir hikmet gereği var eden Hakîm ve her şeyi bütün detaylarıyla bilen bir “Âlim” sanatkarın varlığının delilleri olduğu açık olarak görülecektir. Bu delillerden âhiret hayatım hatırlatanlar vb. kanıtlar... Çünkü, dünyanın haz ve lezzet veren şeyleri, âhiret hayatının sevabım, ödülleri ve oradaki sonsuz güzel hayatı hatırlatır. Bu dünyanın azâbı, işkence ve huzursuzlukları da âhiret hayatının buradakisiyle kıyaslanamayacak derecede ağır ve şiddetli olan azâbım, cezâlarını hatırlatır.

İmâm Kerhî, Ebû Bekir Razi ve Mu'tezile mezhebi mensupları, “Sizin için yarattı.” ifadesinden hareketle, “Kendisinden yararlanılması sahih olan şeyler esasen mubah olarak yaratılmışlardır.” demektedirler ve delil olarak da bunu gösteriyorlar.

“Tümünü, hepsini” kelimesi, (.....) harfinden hâl olarak mensûbtur.

“Sonra da zâtına mahsus bir tarzda semâya yöneldi. “

İstiva: İtidal ve istikamet, doğru ve dümdüz olmak manalarındadır. Meselâ; (.....) gibi ki bu, dimdik durdu ve mutedil (normal) durumda oldu, demektir. Daha sonra da şu şekilde de tefsir edilmiştir; “âdetâ atıları ok misali ona doğru istiva etti.” denir ki bu, herhangi bir kimseyi hedef alıp başka bir yere yönlendirmeksizin ve hedefini şaşırmadan direkt olarak ok atıları hedefe yöneldi, manasındadır. Nitekim, Rabbimizin, (.....) kavli de bu anlamdadır.

Yani: “Yeryüzündekileri yaratıp var ettikten sonra döndü ve bu arada başka bir şeyi yaratmayı murat etmeksizin doğrudan göklere yöneldi.” manasındadır. (.....) kelimesinden kasıt da, yükseklik cihetleridir (yönüdür). Sanki burada şöyle denir gibi bir anlam var: “Daha sonra yukarıya, yükseğe yöneldi.”

“Böylece onu yedi kat semâ' (gök) hâlinde tanzim edip yarattı.” (.....) kelimesindeki zamîr, kapalı bir ifadedir ve bundan sonra gelen, “Yedi kat semâ' (gök)” ifadeleri bu (mübhemliği), kapalılığı kaldırıp açıklıyor. Bu, tıpkı şu cümledeki mübhem (kapalı) ifade gibidir: (.....)

Diğer bir tefsire göre buradaki zamîr, semâ' (göğe) râcidir. Semâ' kelimesi lâfız bakımından müfret (tekil) kelime olup mana bakımından ise çoğuldur. Çünkü bu, cins manasındadır.

(.....) yani (.....) kelimesinin manasına gelince, yarattıklarını düzene koyup tanzim etmek, doğrultmak, eğrilikten, eksik ve fazlalıktan anndırmak veya onların yaratılışlarını tamamlamak gibi manalara gelir. Bu âyette bulunan (.....) kelimesi, göklerdeki varlıkların yeryüzündekilere oranla daha faziletli ve değerli olduklarını açıklamak içindir. Ancak bu, Rabbimizin şu âyetiyle çelişmez. Rabbimiz şöyle buyurmuştur:

“Ondan (göğün yaratılmasından) sonra da yer küreyi döşedi.” Nâziât, 30.

Çünkü dünyanın/yeryüzünün yaratılması semadan, yani gökyüzünün yaratılmasından öncedir. Ancak yerkürenin yayıp döşenmesi olayı gökyüzünün yaratılmasından sonradır. Hasen-ı Basrî'den rivâyete göre der ki: “Allah, yerküreyi Beyt-i Makdis'in bulunduğu yerde ceviz kıracak veya avuç içine sığacak büyüklükte yarattı. Üzerinde ona yapışık hâlde bir duman bulunuyordu. Daha sonra dumanı ondan ayırıp yükseltti ve bundan da gökleri yarattı, taşı ise yerinde bıraktı ve bundan da yerküreyi yayıp döşedi.” Nitekim yüce Allah'ın şu kavli bunu belirtiyor:

“Göklerle yer bitişik idiler.” Enbiyâ', 30.

Bu âyette bitişik anlamında olan kelime, (.....) kelimesidir. Bu da bitişik ve yapışık manalarına gelir.

“Ve O, her şeyi detaylarıyla bilendir.” işte bunun içindir ki, her şeyi ve varlığı en muntazam ve en muazzam olarak yaratıp var etmiştir. Aralarında hiçbir dengesizlik var olmaksızın en muhkem ve en sağlam bir şekilde yaratmıştır. Yaratılanlar ister göktekiler olsun ve ister yeryüzündekiler olsun, hiç aralarında bir dengesizlik söz konusu olmadan, onların ihtiyaçlarına ve menfaatlerine göre yaratmıştır.

Kırâat imâmılarından Verş dışında Medine Okulu imâmı ile Ebû Amr ve Ali Kisâî, (.....) kelimesi ile benzeri olan kardeşlerini/diğerlerini, (.....) harfinin sükunu ile, (.....) şeklinde kırâat etmişlerdir. Vav harfini sanki kelimenin bünyesinden bir harf gibi değerlendirmişlerdir. Tıpkı, “(.....) kelimesi gibi. Çünkü bu kelimeyi, yerine (.....) harfinin sükunu ile, (.....) olarak söylüyorlar.

Hani, Rabbin meleklerle: “Ben yeryüzünde bir halîfe yaratacağım.” demişti. Melekler de: “Bizler devamlı sana hamd ile Seni takdis ve tenzih edip durduğumuz hâlde, yeryüzünde anarşi doğuracak ve dünyayı kana bulayacak bir varlık mı yaratıp halîfe kılacaksın?” dediler. Allah da: “Şüphesiz sizin bilmediğiniz her şeyi herhâlde ben bilirim.” dedi.

Yüce Allah yeryüzünü (dünyayı) yaratınca buraya cinleri ve semâya da (göğe de) melekleri yerleştirdi. Ancak cinler yeryüzünde bozgunculuk ve anarşi meydana getirdiler. İşte bunun üzerine yüce Allah onların üzerine bir kısık melek gönderdi ve onlar bu cinleri denizlerdeki adalara ve dağların tepelerine sürdüler ve kendileri onların yerlerine yerleştiler veya onları yeni yerlerinde ikamet ettirdiler. Yüce Peygamberi Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)e onların bu kıssalarını anlatmasını emretti de şöyle buyurdu:

“Hani, Rabbin meleklerle demeti ki:” Bu âyetin başında bulunan, (.....) harfî, gizli (var sayıları), (.....) fiiliyle mensûbtur. (.....) kelimesi de , “mel'ek” kelimesinin çoğuludur. Tıpkı (.....) kelimesinin, (.....) kelimesinin çoğulu olduğu gibi. “melâike” kelimesinin sonuna, dişilik (müennesallallahü aleyhi ve sellem) (.....) sının getirilmesi ise, Arapça da çoğul olan kelimelerin müennes (dişi) kabul edilmeleri bakımındandır.

“Ben yaratacağım.” Bu kelime iki mef'ûl alan, (.....) fiilinden alınmadır. Bu iki mef'ûl de, “Yeryüzünde bir halîfe.”

Halîfe: Yerine başkasını görevlendiren, halef atayan, demektir. Halîfe kelimesi, (.....) ölçüsünde bir kelime olup, (.....) manasındadır.

Yani, (.....) demektir. Sonuna bir (.....) harfinin yani yuvarlak (.....) harfinin eklenmesi mübalağa içindir. Manâsı da, “sizden olan bir halîfe” demektir. Çünkü yeryüzünde yerleştirilenler insanlardır. Yüce Allah yeryüzüne Hazret-i Âdem'i ve soyunu halîfe olarak görevlendirmiştir. Bu âyette Rabbimiz, (.....) veya (.....) ifadesini kullanmadı. Çünkü burada, (.....) ifadesiyle murad olunan kimse bizzat Hazret-i Âdem (aleyhi's-selâm)'in kendisidir. Böylece Hazret-i Âdem (aleyhi's-selâm) den bahisle soyundan ayrıca söz etmeye gerek duymadı.

Meselâ; Mudar ve Haşim denilerek sadece kabile liderinin ya da atasının adının zikredilmesiyle nasıl ki, tüm o kabileden söz edilmiş gibi olunuyorsa, bu da öyledir. Veya bununla, “Size, yerinize halef olabilecek veya sizin adınıza hareket edecek bir halef manası murad olunmuştur. İşte bu bakımdan kelime müfret (tekil) olarak zikredilmiş olabilir. Yahut da, “Benden, Benim tarafımdan bir halîfe” demektir. Çünkü Hazret-i Âdem (aleyhi's-selâm), Allah (celle celâlühü) ın arzında O'nun halîfesidir. Nitekim, her peygamber bu manada böyledir. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

“Ey Dâvud! Biz seni yeryüzünde halîfe yaptık.” Sad, 26.

Ancak yüce Rabbimizin, meleklerin kendisine sordukları gibi bir soru sormaları ve verdikleri cevap türünden bir cevap alması için onlara bunu haber vermiştir. Böylece onlar henüz yaratılmazdan önce Allah'ın onları halîfe kılmasındaki hikmeti bilsinler, tanısınlar istemiştir. Yahut da, kullarının önüne herhangi bir konuya ilişkin olarak bir mesele gelmezden önce o konuda tartışıp birbirleriyle istişarede bulunmalarını öğretmek istemesindendir. Gerçi yüce Allah üstün ilim ve hikmetiyle böyle bir istişareden müstağni (danışma ihtiyacı olmayan) ise de böyle bir şeye muhtaç değilse de gaye kullarının öğretip eğitmektir.

“Melekler de, (.....) dediler.” Taat ehli kimseler yerine isyan edebilecek kimselerin geçmesine bir hayret ve şaşkınlık ifadesi burada yatmaktadır. Ancak, asla kendisi için bilgisizlik söz konusu olmayan, Hakîmdir. Meleklerin böyle bir durumdan bilgi sâhibi olmaları ya yüce Allah tarafından bunun kendilerine haber verilmesindendir veya bunu Levh-i Mahfûz kanalıyla öğrenmiş olabileceklerindendir. Yahut da iki insanı da cinlerle mukayese etmeleri sonucu böyle bir durum olabilmıştır.

“Ve dünyayı kana bulayacak...”

“Bizler devamlı sana hamd ile seni takdis ve tenzih edip durduğumuz hâlde...” Burada, (.....) fiilinin başında yer alan (.....) harfî hâl içindir. Bu tıpkı şu cümleye benzer bir ifadedir:

“öen ona nazaran daha çok ihsana (iyiliğe) lâıık iken sen ona mı iyilikte bulunuyorsun?”

(.....) kelimesi de hâl yerinde gelmiştir.

Yani, “Sana hamd ederek seni teşbih ve tenzih ediyoruz, eksikliklerden beri kılıyoruz. Sena hamd etmekle meşgulüz.”

Tıpkı yüce Allah'ın şu kavli gibi:

“Yanınıza kâfir olarak girdikleri hâlde...” Mâide, 61.

Âyette geçen, (.....) içimizi, nefsimizi senin için arındırır, temizleriz. Bir başka tefsire göre “teşbih” ve “takdis” Yüce Allah'ı kötülüklerden beri kılmak, ırak etmektir. Dolayısıyla, yeryüzünde teşbih ve takdis eden, demek oradan gitmek ve uzaklaşmak demektir.

“Allah da, şüphesiz sizin bilmediğiniz her şeyi herhâlde ben bilirim, dedi.”

Yani, bundaki hikmetleri, size gizli kalan noktaları ben bilirim.

Yani Rabbimiz burada şunu demek istiyor; onların içlerinden peygamberler, Allah'ın sevgili kulları ve alimler çıkaçaktır. Buradaki, (.....) ise, (.....) manasındadır. Ve (.....) fiilinin mefûlûdür. Âid (yani zamîr) mahzûftur. Ve bu, (.....) demektir. Kırâat imâmılarından İbn Kesîr ve Ebû Amr, (.....) kelimesini, (.....) olarak okumuşlardır.

31

Allah bütün isimleri Âdem'e öğretti. Ardından da onları önce meleklerle arz ederek: “Eğer söylediklerinizde doğru iseniz, bana şunların isimlerini bildirin.” dedi.

“Allah, Âdem'e öğretti.”

“Âdem” ismi Arapça olmayan bir isimdir.

Yani, munsarif bir isim değildir. Ancak olsa olsa belki yaklaşık bir ifade ile bu, tıpkı (.....) Azer isimi gibi, (.....) vezninde olabilir.

Ancak dil bilginlerinin, bu kelimeyi yer yüzeyi manasında olan, (.....) kelimesinden veya, (.....) kelimesinden türemiş kabul etmelerine gelince, tıpkı Ya'kûb ismini, (.....) kelimesinden, İdrîs ismini, (.....) kelimesinden ve İblîs ismini da, (.....) kelimesinden türediğini ileri sürdükleri gibi bir görüştür.

“Bütün isimleri,”

Yani, varlıklara ad olan isimleri, hangi isim hangi şeye âittir veya hangi isimle çağrılır gibi. Burada muzâfun ileyh, yani tamlayan, belirten mahzûftur. Çünkü, “İsimler” ifadesinin geçmesiyle neye delâlet ettiği gerçeği artık bilinir olduğundan müsemmaların zikrine gerek duyulmamıştır. Çünkü isim müsemmasına, yani neyin veya İdmin ismi ise ona delâlet eder. İşte bundan dolayı da başına bir (.....) getirilmiştir. Bu tıpkı şu âyetteki gibidir.

“Saçım, başım ağardı” Meryem, 4.

İşte bu âyette de, “baş” kelimesi, aslında, “başım..” manasında iken, başına gelen, (.....) harf-i ta'rîfi bu izafetin (tamlamanın) yerine geçmiştir. İşte burada, “el-esma” kelimesi de böyledir. Dolayısıyla, muzâfın (tamlarının, belirtilenin) hazfı üzerine muzâfun ileyhın (tamlayanın) bunun yerine geçirilmesi ya da takdiri doğru değildir.

Yani, “Âdem'e, müsemmaların (isim alan varlıkların) adlarını öğretti” demek sahih olmaz. Çünkü; burada öğretilen şey isimlerdir, o ismi alan varlıklar değil. Zira yüce Allah:

“Bana şunların isimlerini bildirin.” ve “Bu varlıkların adlarını onlara anlat (öğret)!” Bu iki âyetde gördüğünüz gibi buyurmuş ve fakat, (.....) ve (.....) diye buyurmamıştır.

Müsemmeyatın (varlıkların) adlarını öğretmek demek şu demektir:

“Yüce Allah, Hazret-i Âdem (aleyhi’s-selâm) a, yaratacağı (yaratmış olduğu) varlıkların cisimlerini gösterdi ve ona; işte bunun ismi kısarak, bunun ismi deve ve şunun ismi da şudur ve şudur diye hepsini bir bir öğretti. Nitekim İbn Abbâs (radıyallahü anh) demiştir ki:

“Allah, Hazret-i Âdem'e kazana ve kepçeye varana kadar her şeyin ismini bir bir öğretmiştir.”

“Ardından da onları önce meleklerle arzederek:”

Yani, “adlarıdırılan varlıkları meleklerle sunarak” . Çünkü müsemmeyat (yani adlarıdırılan varlıklar) içerisinde akıl sâhibi varlıkların olması sebebiyle Allah değerleri itibariyle onları öne çıkardı. Allah'ın meleklerden haber soruşturması, peygamberlerin onları acze düşüreceklerini bilmiş olması sebebiyle bir bakıma melekleri susturmak, uyarmak içindir. İşte bunu için Rabbimiz onlara:

“Eğer söylediklerinizde doğru iseniz, bana şunların isimlerini bildirin (haber verin), dedi.”

“Eğer iddia ettiğiniz ve ileri sürdüğünüz gibi ben yeryüzünde bozgunculuk yapacak, anarşi doğuracak ve dünyayı kana bulayacak bir halîfe yaratacaksam...” ifadesinde meleklerle hem red cevabı bulunmaktadır ve hem de tüm faydalı şeylerin temellerini oluşturan ilmi esasların halîfe tayin edeceği kimseler tarafından nasıl bilindiğini ve onların buna nasıl ehil kimseler olduklarını açıklamak içindir. Çünkü ilmî bir ehliyeti hâiz olanlar ancak hilafete seçilme hakkını hâiz olabilirler.

32

“Melekler de: Rabbimiz! Seni tesbih ederek eksikliklerden tenzih ederiz, Senin bize öğrettiklerinin dışında bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi en iyi bilen ve her şeyi bir hikmet gereği yaratan Alîm ve Hakîmsin Sen' dediler.”

“Melekler de: Rabbimiz! Seni tesbih ederek eksikliklerden tenzih ederiz, dediler.” Sana herhangi bir şeyin gizli kalacağından seni tenzih eder, beri kılarız veya senin tedbirinde kusur edeceğine dair herhangi bir itirazda bulunmak suretiyle de böyle bir şeyden seni uzak tutarız. Tedbirsizlik sana değil, ancak bizim için vardır. Rabbimiz! Seni böyle bir durumdan beri tutarız.

“Sübhanek” kelimesi mastariyet üzere mensûbtur.

Yani, (.....) demektir.

“Senin bize öğrettiklerinin dışında bizim hiçbir bilgimiz yoktur.” Senin bize öğrettiklerin arasında eşyanın ve varlıkların isimlerine dair herhangi bir bilgi yoktur. Âyette yer alan, (.....) harfi, (.....) manasındadır. Burada geçen, “İlim” ise, “malum /bilinen” manasındadır.

Yani, “Senin bize öğrettiklerin dışında bizim bilgimiz dahilinde (malumumuz olan) bir başka bilgi yoktur.” demektir.

“Şüphesiz, her şeyi en ince detayına kadar bilen -öğretilmeyen- ve her şeyi -hükmettiğinde ve takdir buyurduğunda- bir hikmet gereği yaratan Alîm ve Hakîmsin Sen.”

(.....) deki, (.....) harfi, (.....) nin ismidir. (.....) mübtada ve sonrası da haberidir. Cümle bütünüyle, (.....) nin haberidir. Veya, (.....) fasl zamîridir, (.....) birinci haber ve (.....) de ikinci haberdur.

33

İşte bunun üzerine Allah, Âdem'e: “Ey Âdem! Bu varlıkların adlarını meleklerle anlat/öğret” dedi. Âdem o varlıkların isimlerini meleklerle anlatıp öğretince, Allah da: “Ben, size göklerin ve yerin gaybını (gizemlerini),

bilinmezlerini bilirim ve neleri açıkça ortaya döktüğünüzü ve neleri gizlediğinizi de ben bilirim, dememiş miydim?” diye buyurdu.

“İşte bunun üzerine Allah, Âdem'e, (.....) dedi. Âdem, o varlıkların isimlerini meleklerle anlatıp öğretince,” Hazret-i Âdem (aleyhi's-selâm) her varlığı kendi ismiyle çağırıp seslendi.

“Allah da: (.....) diye buyurdu.”

Yani, göklerde ve yerde bilmediğiniz ve size göre gayb olan her şeyi ben bilirim. Olmuş olanı da olacak olanı da ben bilirim.

“Neleri açıkça ortaya döktüğünüzü ve neleri gizlediğinizi de ben bilirim.”

34

Hani Biz meleklerle: “Âdem'e secde edin!” demiştik de, İblîs hariç, hepsi secde ettiler. İblîs direndi, büyüklük tasladı ve böylece kâfirlerden oldu.

“Hani, biz meleklerle, Âdem'e secde edin, demiştik de,” Âdem'e karşı tevazu gösterin, ona boyun eğin. Onun size olan üstünlüğünü tanıyın.

Übey b. Ka'b ve İbn Abbâs (radıyallahü anh) tan rivâyete göre, buradaki secdeden kasıt, boyun eğmek ve eğilmek anlamındadır. Yoksa bu yüzün koyu yere kapanıp bu manadaki bir secde değildir.”

Ancak cumhurun görüşüne göre bu, yüzü yere koyup kapamak manasında bir secdedir. Sahih olan görüşe göre, secdeden kasıt, Hazret-i Âdem (aleyhi's-selâm) t karşı bir tahiyye, saygı manasındaki bir selâmdır. Eğer bahis konusu secde yüce Allah'a yapılması emri olsaydı, iblis, bundan geri durmaz ve kaçmazdı, secde ederdi. Nitekim daha önceler, yani geçmişte câiz görülmekte idi. Ancak, Hazret-i Selmân'ın (radıyallahü anh) Rasûlullah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) secde etmesini istemesi, üzerine bu, Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) tarafından kaldırıldı. Çünkü, Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

“Herhangi bir mahlûkun herhangi bir kimseye secde etmesi doğru değildir, yakışık almaz. Ancak Yüce Allah'a secde olunur.” Tirmizî Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir. 1159. Ahmed b. Hanbel, Müsned; 3/158, Enes'ten; 6/86 Hazret-i Âişe'den ve 5/227, Muaz b. Cebel'den (radıyallahü anhüm).

“İblîs hariç, hepsi secde ettiler.” Buradaki istisna, muttasıl istisnadır. Çünkü İblîs de meleklerden bir melek idi. Nitekim Hazret-i Ali, İbn Abbâs ve İbn Mesud -Allah hepsinden de râzî olsun- böyle söylemişlerdir. Ancak asl olan şey, istisna müstesna minhin kendisinden istisna olunanın emsinden olur. İşte bunun içindir ki Rabbimiz şöyle buyurmuştur:

“Allah, (.....) diye İblîs'e sordu.” A'râf, 12.

Yine Rabbimizin:

“İblîs cinlerden idi.” Kehf, 50. kavlinin manası ise, “O, cinlerden oldu.” demektir. Bu, tıpkı Rabbimizin şu âyetinde yer alan ifade gibidir:

“Böylece o da boğulanlardan oldu.” Hûd, 43.

Bir diğer tefsire göre, buradaki istisna, münkati istisnadır. Çünkü, İblîs meleklerden bir melek değildi. Zira, nass ile sabit olduğu gibi o cinlerden idi. Bu görüş Hasen-ı Basrî ile Katâde'in görüşleridir. Bilindiği gibi İblîs ateşten yaratılmış, melekler ise nurdan yaratılmışlardır. İşte bu bakımdan İblîs secde etmekten kaçındı, Allah'a karşı geldi ve büyüklük tasladı. Melekler ise, Allah'ın kendilerine emrettiği hiçbir konuda asla Allah'a karşı gelmezler ve O'na ibâdet ve kulluktan da kibirlilik göstererek isyana kalkışmazlar. Bunun içindir ki, Rabbimiz şöyle buyurmuştur:

“Şimdi siz, beni bırakıp da onu ve onun soyunu mu dost ediniyorsunuz?” Kehf, 50.

Halbuki melekler üremezler. Çünkü, meleklerde erkeklik ve dişilik yoktur.

Câhiz'e göre melekler ile cinler aynıdırlar. Onlardan temiz olup temiz kalanlar melek oldular, onlardan kötü ve habis olan da şeytan oldu. Melekler ile şeytan arasında olanlar ise cinlerdir.

“İblîs direndi -kendisine emredilenden imtina etti, kaçındı, büyüklük tasladı, kendisini büyük görerek emre uymaktan geri durdu- ve böylece kâfirlerden oldu.” Dayatarak, büyüklük taslayarak ve verilen emri kabul etmeyerek böylece kâfirlerden, inkârcılardan oldu. Gerçi emir gereği ameli terketmekle değil, bizzat emri reddetmek ve kabul etmemekle kâfirlerden oldu.

Çünkü Ehl-i sünnet'e göre secdeyi yani ameli terketmek kişiyi îmandan çıkarmaz. Bu, Ehl-i sünnet açısından küfür değildir. Fakat Mu'tezile ile Hâricîler buna karışı çıkıyor ve bu görüşü reddediyor.

Veyahut da o, “Allah'ın ilmi ezelisinde kâfirlerden oldu.” demektir yani; Allah'ın ezeli ilmine göre, o îman ettikten sonra küfredecek (inkâr edecek)lerden oldu. Yoksa o, ebedî manada Allah'ın ezeli ilminde zaten kâfir idi, demek değildir.

Aslında bu mesele muvâfat meselesiyle alâkalıdır.

35

Ve Biz dedik ki: “Ey Âdem! Sen ve eşin Havva cennette yerleşin. Orada dilediğiniz gibi cennet nimetlerinden bol bol yeyin. Fakat şu ağaca yaklaşmayın! Aksi takdirde her ikiniz de kendine yazık eden zalimlerden olursunuz.”

“Ve Biz dedik ki: Ey Âdem! Yerleşin.” Âyette yer alan, (.....) kelimesi, (.....) kökünden türemedir. Bu da bir yerde (evde) ikamet etmek, yerleşip kalmak anlamındadır. Nitekim, hareket hâlinde olan sükuna erdi, hareketsizleşti ifadesi de böyledir.

“sen” Bu kelime aynı zamanda, “yerleş” kelimesinde gizli bulunan “sen” kelimesini te'kit ve pekiştirmek içindir. Bunun da nedeni bundan sonra gelecek olan kelimenin bunu üzerine atfı sahih olması içindir. Bu da şimdi vereceğimiz şu ifadelerden oluşmaktadır:

“Ve eşin Havva cennette...” işte burada, “eşin Havva” bir önceki, (.....) üzerine atf olunmuştur. Burada sözü edilen cennet ise, “Cenneti Huld” adındaki cennettir. Bu cennet takva sahipleri için hazırlanmıştır. Çünkü meşhur olan rivâyet bunu göstermektedir. (.....) kelimesindeki (.....) harfi belirtme takısıdır (tarif içindir).

Ancak Mu'tezile'ye göre burada sözü edilen cennet, Yemen'de bulunan bir bahçedir. Çünkü cennette herhangi bir görev ve sorumluluk altına sokma olayı olmadığı gibi oraya giren de artık bir daha oradan çıkmaz.

Buna karşılık olarak da Ehl-i sünnet olarak biz de şöyle deriz: Oraya mükâfat olarak giren bir kimse artık bir daha oradan çıkıp ayrılmaz. Halbuki mi'râc gecesinde Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) oraya girdi ve sonra da oradan çıkıp ayrıldı. Kadı ki, cennet ehlinin orada bir sorumlulukları da vardır. Bu, Allah'ı bilmek, tanımak ve tevhid ile mükelleftirler.

“Orada ikiniz de yiyin.” Aslında, “Oranın meyvelerinden, nimetlerinden yiyin.” demektir. Muzaf burada hazfolunmuştur (gizlenmiştir).

Burada, (.....) kelimesi mastar olarak bir vasıf/sıfattır.

Yani “Bol bol ve geniş olarak yeyin” demektir.

“Dilediğiniz gibi, istediğiniz kadar” manasındadır.

Kırâat imâmılarından Ebû Amr, (.....) kelimesini hemzesiz olarak, olarak kırâat etmiştir. (.....) belirsiz yer (mekân) anlamında olup, “Cennette istediğiniz neresi ise, orada.” demektir.

“Fakat şu -buğday veya üzüm yahut da incir- ağacına yaklaşmayın.” Nitekim, bunun için şu tekerlemeyi söylerler:

“İnsan nasıl etmesin isyan, çünkü hamurudur isyan.”

Nasıl ki; buğday, azık olarak isyan ağacı diye değerlendirilmiş ise, üzüm de, her fitnenin başı kabul edilmiştir.

“Aksi takdirde her ikiniz de kendine yazık eden veya kendine zarar veren (zâlim)lerden olursunuz.” Burada, (.....) kelimesi, (.....) kelimesi üzerine ma'tûftur veya nehyin cevabı olarak mensûbtur.

36

Derken şeytan cennetten her ikisinin de ayağı kaydırdı ve böylece her ikisini de içinde bulundukları huzurlu cennet hayatından onları çıkardı. Bunun üzerine Biz de kendilerine: “Kiminiz kiminize düşman olarak inin. Sizin için yeryüzünde karar kılabilceğiniz bir yer ve belli bir süreye kadar yaşamak vardır” dedik.

“Derken şeytan oradan her ikisinin ayağı kaydırdı.”

Yani ağaçtan.

Yani, şeytan her ikisini de yasakları ağaçtan yemeye sevk etti, bundan dolayı da ayaklarının kaymasına sebep oldu. Bunu gerçek manası şöyledir:

Şeytan onların ayaklarının kaymasını o ağaç sebebiyle sağladı, o ağaç onların oradan çıkışma neden oldu. Yahut da, “O ikisinin ayağını cennetten kaydırdı.” demek, “Onları oradan gönderdi, uzaklaştırdı.” demektir.

Kırâat imâmılarından Hamza, (.....) kelimesini, (.....) olarak kırâat etmiştir. Ancak Hazret-i Âdem (aleyhi's-selâm)'in, “te'vil” adlı eserde tahrir, yani haramlık kasdolunmaksızın söz konusu nehiy (yasaklama) ya tenzihi anlamdadır veya lâm-ı tarifi “ahd” manasına tefsirlenmesindandır. Sanki, yüce Allah cins manası murat etmiş gibi. Ancak ilk görüş daha yerindedir. İşte bu, peygamberler hakkında da mutlak manada zelle tabirinin kullanılabileceğinin caizliği hakkında bir delildir. Nitekim, Buharalı ilim adamları da bu görüştedirler. Bu kelime isim fiil olup herhangi bir ihtilafı (tartışmayı) kasdetmeksizin emrin, olması gerekenin hilafına (aksine) varit olmuştur. Tıpkı çamurda (batak yerde) yürüyen kimsenin ayağının kayıp sürçmesi gibi.

Ancak Semerkant uleması ise, peygamberlerin fiillerine nasıl ki mutlak manada ma'siyet ismi verilemezse, aynı şekilde mutlak anlamda zelle ismi de verilemez. Fakat peygamberler için şöyle söylenebilir; “Daha üstünü ve iyisi varken, yani efdali varken daha aşağısını, alt derecede olan bir şeyi yaptılar ve bundan dolayı da itap olundular(eleştirildiler).”

“Ve böylece her ikisini de içinde bulundukları huzurlu cennet hayatından onları çıkardı.”

Yani, içinde bulundukları nimetlerden, ikramlardan, demektir. Eğer buradaki cennete râci ise bu takdirde, “İçinde bulundukları cennetten” demek olur. Nitekim İblîs şu:

“O hâlde oradan çık! Çünkü sen artık kesinlikle kovuldun, uzaklaştınlm.” Hicr, 34.

Yasaklama emrinden sonra Âdem ile eşi Havva'ya bir şekilde ulaşarak onların ayağını oradan kaydırdı. Çünkü İblîs'in cennete girmesi yasaklanmıştı. O artık melekler gibi oraya girip çıkamıyordu. İblîs'in cennete Âdem ile Havva'ya vesvese vermek ve onları denemek için girmesi meselesi değil, sırf cennetin saygınlığı ve önemi itibarıyla artık oraya giriş ve çıkışı yasaklanmıştı. Melekler için böyle bir durum söz konusu değildir.

Nitekim rivâyete göre; İblîs cennete girmeyi istemiş ise de, ancak orada görevli melekler tarafından engellenmiştir. O da çare olarak bir yılanın ağzına girer ve onunla birlikte cennete girmeyi başarırın

Yani, Âdem ile Havva'yı bu yoldan kaydırır. Farklı bir tefsire göre de: İblîs cennetin kapısının önünde durup onlara seslenmek suretiyle ayaklarını kaydırdı.

“Bunun üzerine Biz de kendilerine: (.....) dedik.”

“Hubût” Yeryüzüne inmektir. Burada hitap ya da sesleniş; Hz Âdem (aleyhi’s-selâm), Eşi Havva ve İblîs’dir. Diğer bir tefsire göre, yılıradır. Ancak doğru olanı seslenişin Hazret-i Âdem (aleyhi’s-selâm) ile eşi Hazret-i Havva’ya olmasıdır. Dolayısıyla, o ikisi ve bir de onların soyundan gelecek olan çocukları murat olunmaktadır. Çünkü, Hazret-i Âdem (aleyhi’s-selâm) ile eşi insanlığın aslı olmaları ve onların da soyundan gelecek olanlar bakımından sanki o ikisi tüm insanların kendileri imişçesine hitap olunmuşlardır. Zira, yüce Allah’ın şu kavli buna işaret buyurmaktadır:

“Allah buyurdu ki: «Birbirinize düşman olarak hepiniz (ikiniz) cennetten inin.»“Ta Ha, 123.

Âyette, “İnin” kelimesi tesniye, yani ikildir. İşte bu âyete dayanarak hitabın Âdem ile eşine olduğunu zikretmektedirler.

“Kiminiz kiminize düşman olarak” Bu insanların karakter ve yaratılış gereği azgınlık ve düşmanlıklara yatkın oldukları, kiminin kimisini saptıracağını belirtiyor. Cümle ise, (.....) kelimesinde bulunan (.....) harfinden hâldir.

Yani, “Birbirinize düşmanlık edeceğiniz bir hâlde...” demektir.

“Sizin için yeryüzünde karar kılabileceğiniz bir yer -ve yerleşme/istikrar ve kararlılık- ve belli bir süreye -kıyamete veya öleceğiniz ana kadar yaşamak- hayattan faydalanmak- vardır.”

İbrâhîm b. Edhem diyor ki:

“Şu bir lokmacık dünya bize uzun bir hüznü bıraktı.”

37

Böylece yeryüzüne inen Âdem, nihayet Rabbinden bir takım ilhamlar alarak hemen tevbe edip Rabbine döndü. Şüphesiz Allah tevbeyi kabul buyuran ve merhameti bol olandır.

“Böylece yeryüzüne inen Âdem, nihayet Rabbinden bir takım ilhamlar (kelimeler) aldı.” Hazret-i Âdem (aleyhi’s-selâm) o kelimeleri almak, kabul etmek ve onlarla amel etmek, onların gereğini yapmak üzere onları karşılayıp aldı. Kırâat imâmılarından İbn Kesîr, “Âdem” kelimesini nasb ve “kelimat” kelimesini de raf ile okumuştur.

Yani:

(.....) olarak kırâat etmiştir ki, bunun da manası şöyledir: “Âdem’e Rabbinden bir takım kelimeler (ilhamlar) geldi/ sunuldu.”

Yani, o kelimeler ona ulaşmakla onları elde etti. Onları ona ulaştırdı ki bunlar da yüce Rabbimizin şu kavlindeki ifadelerdir:

“Rabbimiz! Emrine karşı gelip şeytanın sözlerine kanmakla biz kendimize yazık ettik! Eğer bizim kusurumuzu bağışlamaz ve bize rahmet ve merhamet etmezsen, hiç şüphesiz biz mutlaka helâk olanlardan olacağız” A'râf, 23.

Burada Hazret-i Âdem (aleyhi’s-selâm) ile eşi Hazret-i Havva'nın çocuklarına da bir öğüt bulunmaktadır. Çünkü bunun sayesinde onlarda günahlardan nasıl kurtulabileceklerinin yolunu öğrenmiş oluyorlar. Nitekim, Abdullah ibn Mesud (radıyallahü anh) şöyle der:

“Allah katında en makbul ve geçerli söz (dua), babamız Hazret-i Âdem'in hata işlediğinde (yamlarak yaptığı şeyde) söylediği (yaptığı) şu duadır:

“Allah'ım! Sana hamd etmek suretiyle seni teşbih, tenzih ve takdis ederim. Sen her tür eksiklikten berisin. Senin ismin mübarektir. Senin şerefine ve azametini yücedir. Senden başka bir ilâh yoktur, sen varsın ancak. Rabbim ben kendime yazık ettim, zulmettim. Şüphesiz günahları bağışlayan bir merci yok, ancak yegâne ve tek merci sensin!”

İbn Abbâs (radıyallahü anh) tan rivâyete göre, Hz Âdem (aleyhi's-selâm) ile Rabbi arasında şöyle bir diyalog yaşanmış:

— Rabbim! Sen beni elinle yaratmadın mı?

— Evet, elbette seni elimle yarattım.

— Öyle ise ruhundan bana ruh üflemedin mi? Senin rahmetin gazâbını geçmedi mi? gazâbına üstün gelmedi mi? Sen beni cennetine yerleştirmedin mi?

Yüce Allah da tüm bu sorulara yukarıda geçtiği gibi “Bela, Bela...” diye cevaplamış, yani elbette ruhumdan üfledim, rahmetim gazâbıma üstün gelmiştir ve seni de cennetime yerleştirdim, diye buyurunca Hazret-i Âdem de (aleyhi's-selâm) :

— Mademki böyledir neden beni cennetten çıkardın?” der. Yüce Allah da:

— Senin yanlış davranışın, kötü ma'siyetin yüzünden, buyurur. Bunun üzerine de Hazret-i Âdem (aleyhi's-selâm):

— Eğer tevbe edersem, beni yeniden oraya gönderir misin, diye yakarmasını arz edince yüce Allah da:

— Evet, diye buyurur. İşte bunun üzerine Hazret-i Âdem (aleyhi's-selâm):

“Hemen tevbe edip Rabbine döndü.”

Yani; rahmet, merhamet ve kabul ile Rabbine dönüş yaptı. Görüldüğü gibi sadece Hazret-i Âdem (aleyhi's-selâm)'ın “Tevbesini kabul etti.” ifadesiyle yetinilmiştir. Çünkü eşi ve annemiz Hazret-i Havva da ona tâbıdır. Bu, her ikisi de tevbe ettiler, anlamındadır.

İşte bu açıdan Kur'ân'ın birçok yerinde sadece erkekten bahsedilmekle, kadın da buna dahil olarak ele alınmış olduğundan ayrıca kâdirilerden de söz edilmemiştir. Nitekim Sünnetin (hadislerin) de birçoğunda aynen bu yol izlenmiştir.

“Şüphesiz, Allah tevbeleri çok kabul buyuran ve kullarına karşı ah merhameti bol olandır.”

38

Dedik ki: “Hepiniz toplu hâlde cennetten inin! Ne zaman Benden size doğru yolu gösteren bir rehber gelir de her kim ona uyarsa artık onlara bir korku olmayacak ve onlar üzülmeyecekler.”

“Dedi ki: “Burada yer alan, (.....) kelimesi hâldir ve “hep birlikte, toplu hâlde” demektir.

Âyette, “İnin” emrinin tekrar sebebi te'kit içindir. Yahut ilk “İniş” emri cennetten semâya ve ikincisi de dünya semasından yeryüzüne olması sebebiyle tekrarlanmıştır. Veyahut da, “Afe zaman benden size doğru yolu gösteren bir rehber gelir de...” buraya eklenince, bundan dolayı, “İnin” emri tekrarlanmış olabilir.

Yani “size göndereceğim bir rasul (elçi) veya size indireceğim bir kitap geldiğinde... “Çünkü yüce Allah'ın şu kavli bu gerçeğin delilidir:

“İnkâr ederek âyetlerimizi yalanlayanlara gelince.”

Çünkü bu, şu âyete mukabildir:

“Her kim ona -kabul etmek ve ona îman etmek suretiyle- uyarsa...” , “Artık onlara gelecekte- bir korku olmayacak ve onlar -geride bıraktıklarına karşılık- üzülmeyecekler.”

İkinci şart cevabıyla birlikte, birinci cevabın şartıdır. Bu tıpkı şuna benzer bir ifadedir: “Eğer bana gelir ve gücün de varsa bana ihsanda bulunursun.”

Kırâat imâmılarından Ya'kûb, Kur'ân'ın tamamında geçen, (.....) kelimesini, fethalı olarak, (.....) tarzında okumuştur.

39

İnkâr ederek âyetlerimizi yalanlayanlara gelince; işte onlar cehennemliklerdir. Onlar orada ebedî olarak kalacaklardır.

(.....) mübteda, “cehennemliklerdir” de haberdır.

Yani cehennem ehlidirler ve cehennemi hak etmişlerdir.

“Onlar, orada ebedî olarak kalacaklardır.” Bu cümle mübtedanın haberi olması bakımından raf mahallinde gelmiştir.

40

Ey İsrâ'iloğulları! Size verdiğim nimetlerimi hatırlayın ve bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki, ben de size vaad ettiklerimi yerine getireyim. Ve yalnız benden korkun!

“Ey İsrâ'il oğulları!” Aslında İsrâ'il'den kasıt Hazret-i Ya'kûb (aleyhi's-selâm) dır. Bu, Hazret-i Ya'kûb (aleyhi's-selâm) un lâkabıdır. Bunun manası, kendi dillerinde yani İbrânîcede, “Allah'ın seçkin kulu” ya da “Allah'ın kulu” manalarında (.....) yada (.....) demektir.

“İsra” kul veya seçkin demektir. “İyi” de İbrânîcede Allah demektir. Kelime gayri munsariftir. Çünkü kendisinde hem alemlik (özel isim olma vasfı) ve hem de ucmelik vasfı (yani Arapça olmama vasfı) bulunmaktadır.

(.....) verdiğim nimetlerimi hatırlayın.” Nimetleri hatırlamaları demek, verilen nimetlerin şükrünü edadan geri kalmamaları, kendilerine bu nimetleri bahşeden Allah'a itâat etmeleridir. Onlardan istenen budur. Bununla Rabbimizin murat ettiği şey de, onların atalarına verdiği nimetlerin hatırlanması ve bunun unutulmamasıdır. Çünkü, tek tek bildirildiği gibi yüce Allah, İsrâ'il oğulları'nı Fir'avundan ve onun azâbından, işkencelerinden, denizde boğulmaktan kurtarmış, buzağıya tapmalarından dolayı cezâlarıdırılmayıp affetmiş, tevbeleri kabul etmiştir. Bütün bunlarla beraber Tevrât ve İncil'de müjdelenmiş olup bildirilen Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in zamamm idrak ile kendilerine sunulan nimetleri hatırlamaları dile getiriliyor.

“Ve bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki, ben de size vaad ettiklerimi yerine getireyim.”

(.....) Burada, Tastamam, eksiksiz olarak yerine getirin, demektir. Nitekim, (.....) kelimeleri de kök itibariyle ve anlam bakımından aynı olmakla birlikte burada tercih olunan kelime, (.....) kelimesi olmuştur. Çünkü, Kur'ân'da genelde bu kelime ve türevleri geçmektedir.

(.....): İman edeceğinize, taatte bulunacağımızda dair bana verdiğiniz sözü, demektir. Yahut da, Rahmet peygamberi Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)e ve ona indirilen mu'ciz kitaba îman etme sözünüzü, demektir.

(.....)

Yani, yaptığımız ve işlediğiniz iyi şeyler için size sevap ile ihsanda bulunayım. Yine bu âyette yer alan (.....) kelimesi, mastar bir kelimedir. Dolayısıyla bu, bazen muahide, yani failine ve bazen de muahede, yani mef'ûle kısaca hepsine muzaf olabilir.

Nitekim, Katâde'den rivâyete göre bunu her ikisi de Mâide Sûresi, 12'de : (.....) ve (.....) de yer almaktadır.

İşaret (mâna) Erbâbı yani gerçek anlamda tasavvuf ehli olanlar şöyle demişlerdir:

“Sıkıntı yurdunda bana verdiğiniz sözü gereğince yerine getirin, hizmetimin döşeği üzerinde olun (emir ve yasaklarını iyi değerlendirin), çiğnemeyin. Haremimi (çizdiğim sınırları) güzel muhafaza edip koruyun ki, Ben de nimetim yurdunda sözümü tutayım ve benim ikram döşeklerimde yaşayın, benim cemalimi görerek mutlu olun.”

“Veyalnız benden korkun!” Bana verdiğiniz sözü ve ahdi bozmayın. Bu tıpkı şuna benzer: Meselâ;

“Yalnızca korkuttuğum Zeyd'dir” . Veya “Zeyd var ya, işte onu korkutup uyariyorum.” , demektir. Çünkü bu, Fâtîha, 5'te geçen, (.....) ibâresinden tahsis ifade etmede daha te'kitlidir. Âyetteki, (.....) kelimesi, mabadının (sonrasının) delâlet ettiği (gösterdiği) muzmer bir fiil ile mensûbtur. Bu, (.....) takdirindedir ki, “Korkun, ancak benden korkun!” demektir. İşte burada birinci kelime olan, (.....) fiili hazf olunmuştur (söylenmemiştir). Çünkü; ikinci (.....) kelimesi buna delâlet etmektedir. Fakat, (.....) kelimesi, (.....) kelimesiyle mensûb kılınmamıştır. Çünkü bu kelime zaten kendisine âit olan mef'ûlû almıştır, ki bu da, (.....) kelimesinin sonunda olması gereken mahzûf (.....) harfidir.

Burada bir (.....) harfinin mahzûf (söylenmemiş) bulunduğunu bilmemiz için de fiilin sonunda bulunan (.....) harfinin harekesinin esre olması burada bir (.....) harfinin var olduğunun delilidir. Nitekim, (.....) cümlesinde Zeyd kelimesinin cümlede yer alan (zahir olan), (.....) kelimesiyle mensûb olması câiz olmaz.

41

Elinizdeki Tevrât'ın aslını doğrulayıcı olarak indirdiğim Kur'ân'a îman edin! Onu inkâr edenlerin ilki olarak başıru çeken siz olmayın! Âyetlerimizi az bir fiyatla (dünya pahasına) satmayın. Ve sadece Bana karşı gelmekten korkun!”

“Elinizdeki Tevrât'ın aslını doğrulayıcı olarak indirdiğim Kur'ân'a îman edin!”

Âyette, “İndirdiğim” ifadesinden murat Kur'ân-ı Kerîm'dir. “doğrulayıcı olarak” ifadesi de mahzûf olan, (.....) zamîrinden te'kit eden bir hâldir. Sanki burada, (.....) denir gibi. “Elinizdekini/Beraberinizdekini” ifadesiyle de Tevrât denmek istenmiştir.

Yani; ibâdet, tevhit, nübüvvet (peygamberlik) ve Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in durumu ile ilgili hususlarda hep Kur'ân'ı doğrulayıcı olan Tevrât'ı...

“Onu inkâr edenlerin ilki olarak başıru çeken siz olmayın!”

Yani; o Kur'ân'ı ilk inkâr eden, baş çeken siz olmayın. Veya inkâra kalkışan hizip (grup) siz olmayın, veyahut da onu inkâr eden grubun ilki, baş çekeniz olmayın. Onu ilk inkâr eden kimseler sizden tek tek her birinizden olmamış olsun.

Esasen burada bir tariz sanatı vardır.

Yani “Onu bilmeniz ve özelliklerini ya da vasıflarını tanıyıp bilmenizden ötürü ona ilk îman etmesi gereken sizlersiniz.” ince anlamı yarmaktadır. (.....) deki zamîr de Kur'ân'a râcidir.

“Değiştirmek ve tahrif etmek suretiyle âyetlerimizi az bir fiyatla (dünya pahasına) satmayın (değiştirmeyin).” Hasen-ı Basrî merhum, “az bir fiyatla” ifadesini, “Dünya ve içindekilerinin tamamıyla da olsa “diye tefsirlamıştır. Bir başka tefsire göre bu, “riyâset ve koltuk pahasına da olsa” şeklinde değerlendirilmiştir. Çünkü toplumları içinde lider olmak, koltuğa konmak İsrâ'il oğulları için vazgeçilmez bir şeydi. Zira Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)a uymaları hâlinde bu türden tüm imkanlarını elden çıkarmak demektir ki onlar da bu uğurda her kötülüğü göze aldılar.

“Ve sadece bana karşı gelmekten korkun.” Burada, (.....) kelimelerinde görüldüğü gibi hem vakf (duruş) ve hem vasl (geçiş) hâlinde (.....) ile okunmuştur ki bu kırâati seb'a imâmlarından olmayan Ya'kûb'un kırâatidir. Nitekim, bu manada hatta (yazıda) yer almayan her mahzûf (.....) harfî de böyledir.

42

Bile bile hakkı bâtil ile karıştırmayın ve bildiğiniz hakkı (gerçeği) de gizlemeyin.

“Hakkı bâtil ile karıştırmayın.” Hakkın bâtil ile kanşınılması demek, birinin ötekisinin içine katılması demektir.

Eğer (.....) harfî sıla, yani müteaddi (geçişlilik) manasında değerlendirilirse, Meselâ; (.....) cümlesi gibi ki bu, “Ben onu, sununla karıştırdım.” anlamındadır. Dolayısıyla mana şöyledir:

“Allah tarafından indirilmiş olan hakkı kendi elinizle yazdığınız bâtil şeylerle karıştırarak Tevrât içinde yer almamış olan şeyleri onda varmış gibi yazmayın ki, Tevrât'a var olan hak ile sizin batılınız ayırt edilemez olmasın.”

Eğer (.....) harfî, istiâne (yardım alma) manasında ise, Meselâ;

“Kalem ile (kalem yardımıyla) yazdım.” gibi ise, bu durumda mana şöyle olur:

“Hakkı, kendi ellerinizle yazdığınız bâtila benzeterek ve ona karıştırarak sunmayın. Hakkı, yazdığınız bâtila benzetmeyin.”

“Ve hakkı da gizlemeyin.” Burada fiil, nehiy (yasaklama) hükmü içinde olduğundan meczumdur. Dolayısıyla, (.....) takdirindedir. Yahut da, gizli bir (.....) ile mensûbtur. Kelimenin bünyesindeki (.....) vav harfî de cemi' (çoğul) manasındadır.

Yani:

“Hakkı gizleyerek, hak ile bahlı birbirine karıştırma noktasında birleşmeyin.”

Meselâ; bu ifade âdetâ, “süt/yoğurt ile birlikte balık yeme.” ifadesi gibidir.

Çünkü her iki husus da ayrı ayrı emirlerdir. Kaldı ki daha önce belirttiğimiz gibi Tevrât'ta yer almayan herhangi bir hükmü kendi elleriyle yazarak orada var imiş gibi sunmaları hak ile batılın birbirine kanşınılmasıdır ki, kesinlikle yasaktır. Bu birincisi. İkincisi de hakkı gizlemeleridir ki bu da, “Biz Muhammed'in vasıf ya da özelliklerini veya şununla ilgili hükmü Tevrât'ta bulamıyoruz.” diye söylemeleridir ve kesinlikle bu da yasak, yani haramdır.

“Ve siz kendiniz bildiğiniz hâlde.”

Yani batılı hak ile karıştırdığınızı bildiğiniz hâlde, gizlediğiniz hâlde. Halbuki bir şeyi bile bile gizlemek, saklamak, hak ile batılı birbirine karıştırmak onlar adına en büyük bir iğrençliktir ve en çirkin bir davranıştır. Çünkü, câhil olan ya da bilmeyen birinin bilmeden ve cehaletinin eseri olarak bir hata yapması durumunda kimi zaman bu hâli bir mazeret olarak değerlendirilebilir. Halbuki bunlarınkisi bilmeden değil, bilerek ve kasden yaptıkları bir iştir.

43

Namazı dosdoğru olarak kılın, zekâtı verin ve rüku edenlerle birlikte siz de rüku edip namaz kılın.

“Namazı dosdoğru olarak kılın, zekâtı verin.”

Yani, Müslümanlara faz olan namazı kılın ve zekâtı verin.

“Ve rüku edenlerle birlikte siz de rüku edip namaz küm.”

Yani, Müslümanlar gibi siz de namaz kılın. Çünkü Yahûdîlerin kıldıkları namazlarda rûku bulunmuyordu.

Yani, Müslüman olun ve Müslümanların işledikleri ameller gibi amel işleyin. Aynı zamanda, “rûku” ile namaz manası da kasdolunması câizdir. Nitekim, namaza “sücut” ismi da verilmektedir. Namaz kılanlarla birlikte namaz kılma emri, cemaat ile kılınma emri olması da câizdir.

Yani, namazlarınızı tek başınıza (münferit olarak) değil, namaz kıları cemaatle birlikte kılın.

44

Ey bilginler! Sizler Kitabı (Tevrât'ı) okuduğunuz hâlde halka iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz? (Bunun dışında mı tutuyorsunuz?) Hâlâ aklınızı başınıza almayacak mısınız?

“Ey bilginler! Halka iyiliği mi emrediyorsunuz?”

Buradaki (.....) hemze takrir ve tevbih içindir.

Yani; hem bir durumu tesbit ve hem de bu durumdakileri kötölemek ve uyarmak içindir. Bir de onların bu davranışlarından dolayı hayret ifade eder.

Birr: bol hayır ve iyilik demek olup nitekim genişlik ve bolluk manasında olarak buna, “el-Berr” de denmiştir. Zira, her türlü hayrı ve iyiliği kapsar.

Nitekim, (.....) cümlesi de bu manada söylenen güzel bir ifadedir.

Yahûdî bilginleri kendi yakınlarına ve etrafındakilere gizli olarak Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’e uymalarını söyledikleri hâlde kendileri buna uymuyorlardı. Bir diğer tefsire göre, bunlar sadaka (zekât) vermeleri için halka emir verdikleri hâlde kendileri sadaka (zekât) vermezlerdi. Kendilerine dağıtılmak üzere sadakalar (zekât) getirildiğinde ise buna ihanet ederlerdi, gereğini yerine getirmezlerdi.

“Kendinizi unutuyor musunuz?” Kendinizi âdeta unutmuş kabul ederek kendinizi iyilik yapmaktan geri mi bırakıyorsunuz, terk mi ediyorsunuz?

“Sizler Kitabı okuduğunuz hâlde. Hâlâ aklınızı başınıza almayacak mısınız?”

İşte burada, “Sizler kitabı okuduğunuz hâlde” demekle onları ilzam vardır, susturma ve azar vardır.

Yani, sizler içinde Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’e âit nitelikler bulunan, ihanete karşı, iyilikleri terk etmeye, söz ile amelin birbiriyle çelişmesine âit cezâ ve tehdidi içeren Tevrât'ı da okuyorsunuz. Bütün bu gerçeklere rağmen mi, evet bunlara rağmen “Aklınızı kullanmayacak mısınız?” İşlediğiniz ve sergilediğiniz bu çirkinliklere karşı daha düşünmeyecek misiniz? Ki bu sayede böyle bir çirkin fiili işlemekten kurtulmuş olabilirsiniz. Şüphesiz bu, oldukça önemli ve büyük bir uyarıdır, yermedir.

45

Sabır göstererek ve namazı vesile kılarak Allah'tan yardım isteyin. Şüphesiz sabır göstermek ve namaz kılmak kalpleri saygıyla ürperenlerin dışında herkese zor ve ağır gelen bir iştir.

İhtiyaçlarınıza karşılık olarak Allah'tan “Yardım isteyin.” “Sabır göstererek ve namazı vesile kılarak...” Her iki görevi de ihmal etmeden beraberce. Namazın sorumluluklarına göğüs gererek, sabrı elden bırakmadan devamlı bir şekilde kılın ve zorluklarına da katlanın. Namaz konusunda gerekli olan kalbi samimiyet ve ihlâsı elden bırakmaksızın kılın. Tüm şeytanî vesveseleri, düşünceleri geriye atın, nefsî istekleri bir kenara bırakın. Bununla ilgili âdaba uyun, riâyet edin, gözetilmesi gereken hususları çok iyi gözetin. Huşûyu elden bırakmayın. Namazda iken, kimin huzurunda durulduğu bilincini oluşturun ve o bilinçle huzura durun. Çünkü göklerin ve yerin yegâne Cebbarı olan, yani göklerle yeri ve bu ikisinde ve aralarında yer alanların iş ve durumlarını düzene koyan, ıslah eden ya da her iki yerdekileri de gücüyle kahredecek olan yüce Allah'ın huzurunda durulmuştur. İşte bunun idrakinde bulunulmalı.

Ya da belâlara, zorluklara, başa gelen musibet ve felâketlere karşı sabır göstermek suretiyle göğüs gerin ve bunun için sabırdan yararlanın, yardım bekleyin. Herhangi bir musibet, felâket veya belâ gelince de derhal namaza koşarak bundan yardım ve medet bekleyin.

Nitekim; Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) önemli bir zorluk ortaya çıktığında, üzüntü veya sıkıntıya düştüğünde derhal namaza koşardı. Taberi bu hadisi tefsirinde, buradaki lafızla, Hazret-i Huzeyfe'den rivâyet etmiştir. 1/260.

Abdullah b. Abbâs'tan gelen rivâyete göre kendisine bir yolculuk esnasında, kardeşi Kusem'in öldüğü haberinin verilmesi üzerine, derhal istircâda bulunmuş, yani (.....) Bakara, 156. âyetini okumuş ve iki rek'at namaz kılmıştır. Sonra da tefsirini yaptığımız: “Sabır göstererek ve namazı vesile kılarak Allah'tan yardım isteyin.” mealindeki bu âyeti okumuştur.

Yine bir tefsire göre de sabırdan maksat oruç tutmaktır. Çünkü oruç, yeme, içme ve cinsel ilişkiyi belirlenen süre zarfında bırakmak, nefsin isteklerine cevap vermemektir. Nitekim, bu nedenle ramazan ayma sabır ayı diye de isim verilmiştir.

Yine âyette yer alan namaz ifadesinden kasıt, “duadır” diye de tefsir edilmiştir.

Yani: “Belâlara karşı sabır göstererek direnin ve hemen dua etmeye başlayın, o belaların kaldırılması için derdinizi Allah'a havale edin.”

“Şüphesiz sabır göstermek ve namaz kılmak, kalpleri saygıyla ürperenlerin dışında herkese zor ve ağır gelen bir iştir.”

(.....) daki zamîr, namaza veya yardım istemeye (istiâne) râcidir.

(.....): Gerçekten zordur, ağır gelir.

Meselâ; “Şu iş bana ağır geldi. “gibi.

“Kalpleri saygıyla ürperenler hariç.”

Yani, ancak kalpleri saygıyla ürperenlere kolay gelir. Çünkü, bunlar Allah'ın sabredenler için neler hazırladığını kesin olarak bildiklerinden o ödülleri beklemektedirler. İşte bundan dolayı onlar için sabır ve namaz zor değil kolay gelir. Görmez misin bir sonraki şu âyette neler buyuruluyor:

46

Ki onlar gerçekten Rablerine kavuşacaklarını ve O'na döneceklerini çok iyi bilenlerdir.

“Ki, onlar gerçekten Rablerine kavuşacaklarını çok iyi bilenlerdir.”

Yani Allah'ın kendilerine bahşedeceği sevabı her an bekler dururlar. Onun katındaki başkaca şeyleri ve daha umdukları ne varsa hep bunun beklentisi ve kesin inancı içindedirler.

Abdullah b. Mesud'un (radiyallahü anh) kırâatine göre, (.....) kelimesi, (.....) olarak tefsir olunmuştur, “bilirler” demektir.

Yani, Bilirler ki kesin olarak Allah'ın kendilerine vereceği mükâfat ve ödül ile mutlaka karşılaşacaklardır. Dolayısıyla da buna göre amellerine değer verip gerekeni yaparlar. Ancak kesin bir mükafatın kendileri için varlığına ikan etmemiş olanlar, yani buna samimi manada inanmamış olanlar ise, dolayısıyla bunlar herhangi bir sevap ve mükâfat ummazlar. Bunun için de ameller kendilerine zor ve sıkıntılı gelir.

(.....) Huşu ve (.....) İhbat kelimelerinin ifadelerine gelince bu ikisi de: “alçak gönüllülük” demektir. Halbuki, “Hûdu” kelimesi ise: Yumuşaklık ve boyun eğmek demektir. (.....) kelimesi ruyet (görmek) diye tefsir olunmuştur. (.....) de; yüce Allah'ı keyfiyetsiz olarak görmek, diye tefsir edilmiştir.

“Ve gerçekten onlar Ona döneceklerini...” Âhiret gününde onların durumlarını Allah'tan başka kimse değerlendirmeye mâlik olamaz, buna güç yetiremez. Sadece Yüce Allah onların durumuyla ilgilenir.

47

Ey İsrâ'il oğulları! Size verdiğim nimetimi ve özellikle sizi bir zamanlar âlemlere gerçekten üstün kıldığımı hatırlayın!

“Ey İsrâ'il oğulları! Size verdiğim nimetimi hatırlayın.” Bu tekrar, te'kit içindir.

(.....) özellikle sizi bir zamanlar âlemlere gerçekten üstün kıldığımı....” Burada, (.....) kelimesi, (.....) kelimesi üzerine atfolunduğundan mensûbtur.

Yani, “Size verdiğim nimetlerimi ve sizi tüm aleme üstün kıldığımı hatırlayın.” demektir. (.....) Halk topluluklarından oldukça çok ve önemli bir insanlar topluluğu üzerine üstün kılmak, demektir. Meselâ, halktan bir âlem gördüm, denildiğinde bu, onlardan oldukça çok sayıda olan bir halk topluluğunu gördüm, demektir. Maksat bunun çoğunluk ifade ettiğidir.

48

Öyle bir günün dehşetinden korkup korunun ki o günde hiç kimse başkası için herhangi bir şey yapamaz; kendisinden herhangi bir şefâat (aracılık) da kabul olunmaz, fidyeye alınmaz ve kendilerine yardım da olunmaz.

“Öyle bir günün dehşetinden korkup korunun ki,” Bu gün kıyamet günüdür.

“Yevm” kelimesi zarf değil mef'ûlû bihtir. (.....) O günde- “Hiçbir mü'min” “başkası (kâfir biri) için herhangi bir şey yapamaz,” O inkârcı kimse için gerekli olan hukuk açısından onun adına bir şey ödemez.

(.....) kelimesi ya mef'ûlû bihtir veya mastardır.

Yani az da olsa bir şey (karşılık) alınmaz. Cümle, mahallen mensûb olup (.....) kelimesinin sıfatıdır. Burada mevsûfa âit olan zamîr ise mahzûf (söylenmemiş) olup, (.....) takdirindedir.

“Kendisinden herhangi, bir şefâat (aracılık) da kabul olunmaz.” Mekke ve Basra kırâat imâmları, yani İbn Kesîr ve Ebû Amr, (.....) kelimesini, (.....) harfîyle olmak üzere, (.....) olarak kırâat etmişlerdir. (.....) kelimesindeki zamîr mü'min kimseye râcidir.

Yani îman etmiş olan bir kimseden inanmamış birine (kâfir kimseye) şefâat etmesi kabul olunmaz, aracılığına izin verilmez.

Anlatıldığına göre Yahûdiler; peygamber olan atalarının kendilerine şefâat edeceklerini ileri sürerlermiş. Dolayısıyla, böyle bir durumun onlar için asla var olmadığı ve olmayacağı burada belirtiliyor. Ümitlerine bir yer olmadığı böylece anlaşılmış oldu. Tıpkı Rabbimizin şu kavli gibi:

“Artık şefâatçıların şefâati onlara yarar sağlamaz.” Müddessir, 48.

Mu'tezile mezhebi mensuplarının bu âyete dayanarak, büyük günah işleyenlere şefâat olunmaz tarzındaki görüşlere kalkışmaları onlara iade olunmuştur, anlamsızdır. Çünkü âyette kabul edilmeyecek şefâat, kâfirler için olanıdır. Yoksa mü'min olup da büyük günah işleyenlere şefâat olunmayacaktır değil. Kaldı ki, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Efendimiz bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır:

“Benim şefâatim, ümmetimden büyük günah işleyenleredir. Kim bu şefâati yalanlarsa o buna nail olmayacaktır.” Ahmed b. Hanbel, Müsned; 3/213. Ebû Dâvud, 4739. Tirmizî de Enes b. Mâlik'ten, ikinci bölüme yer vermeksizin rivâyet etmiştir. 2435.

“Bir fidyeye de alınmaz.” Çünkü bu feda olunana muadil (denktir). “Ve kendilerine yardım da olunmaz.” Arka çıkılmaz, destek çıkılmaz. (.....) kelimesinin çoğul yapılması, inkârcı kimselerin diğerlerine oranla çok

olmalarını gösterebilirsin, buna delâlet etsin içindir. “Nefs” kelimesi müennes bir kelime olduğu hâlde, (.....) kelimesinin müzekker olarak gelmesi de (.....)

“Kullar” kelimesinin ya da insanlar kelimesinin anlamı açınsındandır.

49

Hatırlayın ki, sizi en dayanılmaz işkencelere uğrattıkları zaman, Fir'avun taraftarlarının elinden kurtarmıştık. Çünkü onlar yeni doğan erkek çocuklarınızı boğazlarken kâdirılarınızı da hayatta bırakıyorlardı. İşte bunda (size reva görülen böyle bir muamelede) Rabbiniz tarafından (gelen) pek büyük bir belâ (mihnet veya nimet) bulunmaktaydı.

“Hatırlayın ki, sizi Fir'avun taraftarlarının elinden kurtarmıştık.”

Âyetteki “Âl” kelimesinin aslı “ehl”dir. İşte bunun içindir ki bunun küçültme (tasgîr) ismi, (.....) olarak gelmiştir. Dolayısıyla kelimenin (.....) harfî, (.....) harfine dönüştürülerek, (.....) şeklini almıştır. Artık bundan böyle önemi sebebiyle kelime “Âl” olarak kullanılmıştır.

Yani, kralların ve benzeri değerde olan kimselerin yanında önemli bir unvan şeklinde kullanılır oldu. Ancak (.....) dendiği gibi, (.....) ve (.....) yani ayakkabıcıların âli ve Kan alanların âli diye bir ifade kullanılmaz.

Fir'avun: Amâlika toplumunun yönetimini elinde bulunduranlara verilen özel bir isim ya da unvan. Nitekim Bizans krallarına da “kayser” unvanı verildiği ve İran (Farsallallahü aleyhi ve sellem) krallarına da “kisra” dendiği gibi bunların krallarına da “Fir'avun” deniliyor.

“En dayanılmaz işkencelere uğrattıkları zaman, uğrattıkları hâlde, tattırdıkları hâlde” Bu âyetteki, (.....) ibâresi, (.....) dan hâldir.

Yani size hileli bir şekilde yaklaşp sizi aşağılarlar, rezil rüsvay ederler. Çünkü (.....) kelimesi utandırmak, altından kalkılamayacak bir iş yüklemek manalarına gelir. Nitekim: (.....) denir ki, birine zulmetmek ve adil olarak davranmamak, demektir. Bunun aslı da, (.....) den alınma olup eşyaya fiyat koymak, demektir. Bu da mala talep artınca olur. âdeta, “size karşı azgınlık edip saldırırlar” manasındadır. “En şiddetli ve ağır azap, işkenceleri sizin için isterler, uygulurlar.” demektir. (.....) demek, alışverişin artması, talep artışı, demektir. (.....) kelimesi de, (.....) fiilinin ikinci mef’ûlüdür. Bu da, (.....) kelimesinden mastardır. Nitekim şöyle dua edilir:

“Kötü ahlâktan ve fena işten Allah'a sığınırım.”

Burada bu dua ile her iki şeyin de çirkin bir davranış olduğunu belirtmek isteriz.

(.....) ifadesinin manası şu demektir: Azâbın her türü kötüdür ama bu, en şiddetli, en ağır işkence, cezâ demektir.

“Çünkü onlar yeni doğan erkek çocuklarınızı boğazlarken, kâdirılarınızı da hayatta bırakıyorlardı.”

Burada, (.....) cümlesi, (.....) kavlini açıklamak içindir. Böyle olduğu için de aralarında bir atıf edatına yer verilmemiş, terk olunmuştur.

Kadınları sağ bırakmaları ise, kendilerine hizmet etsinler diyedir. Çünkü Fir'avun hanedam ve taraftarları Yahûdîlere bu fiili uyguluyorlardı. Çünkü kahinler, Fir'avun'u, doğacak bir erkek çocuğun kendisinin saltanatına son vereceğini haber vererek uyarılmışlardı. Nitekim, daha önce Nemrût da bu manada uyarılmıştı. Ancak ister Fir'avun ve ister Nemrût olsun tüm çabalarına ve korunmalarına rağmen yine de mukadder olan sondan kendilerini kurtaramamışlardı. Neticede yüce Allah'ın dilediği olmuştur.

“İşte bunda (size reva görülen böyle bir muamelede) Rabbiniz tarafından (gelen) pek büyük bir belâ (mihnet veya nimet) bulunmaktaydı”

Eğer burada, (.....) kelimesiyle Fir'avun'un yaptıklarına işaret olunuyorsa, bu takdirde, “mihnet ve sıkıntı, imtihandır,” demektir. Eğer (.....) ile işaret olunmak istenen şey, Fir'avun'dan kurtuluş ise bu takdirde bu, “nimet” olur demektir. (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin birinci sıfatıdır, (.....) de bunun ikinci sıfatıdır.

50

Yine hatırlayın ki, Biz sizin için denizi yarmış ve böylece sizi kurtarmıştık. Ve Fir'avun'un taraftarlarını da siz bakıp duruyorken gözleriniz önünde orada boğduk.

“Yine hatırlayın ki, biz ...yarmıştık.”

Yani, aralarını kısım ya da parça parça ayırdık, yarıdık.. Böylece deniz içinde yollar oluştu.

(.....) kelimesi aynı zamanda şeddeli olarak, (.....) diye de okunmuştur. Bu da ayırmak ve yarmak demektir. Nitekim iki şeyin arasını açmaya, (.....) veya birçok şeyi birbirinden ayırmaya da, (.....) denir. Çünkü Yahûdiler on iki boydan (kabilelerden) meydana gelmeleri sebebiyle her birine bir yol olmak üzere denizde on iki yol açılmıştır.

“Sizin için denizi...” Böylece açılırlar yolda yürüyorlardı ve onlar yürüdükçe su da yarılıp gidiyordu. Bu durum sanki onların yürümesiyle yanlıyor gibiydi. Ya da, “O denizi sizin için yarıdık” demektir veya “Onu size bağlı olarak yarıdık,” demektir. Bu aynı zamanda hâl yerinde gelmiştir.

Rivâyete göre Yahûdiler Hazret-i Mûsâ (aleyhi's-selâm) ya:

— Bizim arkadaşlarınız (ashâbımız) neredeler? Biz onları görmeden buradan ayrılmayız, dediler. İşte bunu üzerine Allah Hazret-i Mûsâ (aleyhi's-selâm) ya:

— Elindeki asan ile şöylece vur, diye vahyetti. O da hemen elindeki asasıyla, duvarlara vurarak, bu sayede açılırlar yol duvarlarından delikler-pencereler açıldı. Artık birbirlerini görüyor ve birbirlerinin konuşmalarını duyabiliyorlardı.

“Ve böylece sizi kurtarmıştık. Ve Fir'avun'un taraftarlarını da siz bakıp duruyorken gözleriniz önünde orada boğduk. “Nitekim, iş ta bu noktaya gelene kadar siz hep onları görüyordunuz ve bunda artık şüphe ve şüphe duymuyordunuz.

51

Hatırlayın biz Mûsa ile kırk gece vahyetmek için Tûr'da sözleşmiştik. Ancak siz sonra onun ardından buzağıyı ilâh edinmiştiniz. Ve böylece zalimlerden oldunuz.

“Hatırlayın, biz Mûsa ile kırk gece vahyetmek için Tûr'da sözleşmiştik.” Çünkü, yüce Allah ona vahyetmek vaadini ve sözünü vermişti. (Hazret-i Mûsa (aleyhi's-selâm)) Sözleşme yeri Tûr Dağı'na verilen süre içinde gelip burada vahye muhatap olacaktı. Burada bu kelime, kırâat imâmılarından Ebû Amr elifsiz olarak (.....) okunmuştur.

Fir'avun'un helâkından sonra İsrâ'il oğulları, yani Yahûdiler gelip Mısır'a girdiler. Ancak bu sırada İsrâ'il oğullarının başvuracakları ilâhi bir kitapları yoktu. İşte yüce Allah bunun için Hazret-i Mûsa (aleyhi's-selâm) ya Tevrât'ı indireceğini vaadetti, bunun için de Hazret-i Mûsa (aleyhi's-selâm) ya bir yer ve zaman belirledi. Bu zaman zilkade ayı ile zilhicce ayının ilk on günü idi ve buna “kırkgece” dedi. Çünkü aylar aynı ilk günü itibarıyla, yani hilâlin ilk ortaya çıktığı zaman itibarıyla değerlendirilir.

(.....) kelimesi (.....) fiilinin ikinci mef'ûlü, yani tümlecidir, yoksa zarf değildir. Çünkü bunun manası, “Kırk gün içinde demek değildir. “Zira burada zarf manasını ifade edecek olan, (.....) cer edatı yoktur.

“Ancak siz sonra buzağıyı ilâh edinmiştiniz.” Burada (.....) kelimesinin ikinci mef'ûlü mahzûftur. Bu da, (.....) kelimesidir.

Ancak bu kelime ve türevlerinde (.....) harfî idgam olunmaksızın izhar ile, yani gösterilerek kırâat olunmuştur. Bu, İbn Kesîr ile Hafs'ın kırâatidir. Diğer kırâat imâmları bu kelimeyi, (.....) şeklinde (.....) harfini, (.....) harfine idgam ederek okumuşlardır.

“Onun arkasından..”

Yani Hazret-i Mûsa'nın Tûr dağına gitmeşinden sonra.

“Ve böylece zalimlerden oldunuz”

Yani ibâdet etmemeniz gereken bir şeye ibâdet ederek onu lâıyk olmayan yere koydunuz. Bu cümle hâl cümlesidir.

Yani, “Zalimler olduğunuz hâlde (zâlim olarak) o buzağıya taptınız.”

52

Bundan sonra yanlışlarınızdan dönüp şükredersiniz diye sizi bağışladık.

Bundan sonra (buzağıya tapınıp onu ilâh edinmenizden sonra) yanlışlarınızdan dönüp (sizin bağışlanmanız sebebiyle olan nimetlere) şükredersiniz diye sizi bağışladık (günahlarınızdan geçtik, onları sizin adınıza sildik).

53

Doğru yolu bulasınız diye Mûsa'ya Kitabı ve hak ile batılı birbirinden ayıran hükümleri verdik.

“Doğruiyolu bulayırınız diye Mûsa'ya Kitab'ı ve hak ile batılı ayvan hükümleri verdik.”

Yani, şu özelliklere sahip bir kitap. Allah tarafından indirilmiş olacak, hak ile batılı birbirinden ayırt edecek.

Yani, bu özellikleri içinde toplayan bir kitap verdik. Bu da Tevrât'tır. Bu, tıpkı şu cümledeki ifadeye benzer bir ifadedir:

“Bolluk (bereket) ve cesaret gördüm.” denir ki bununla, “hem cömert ve hem cesaret sâhibi olan kimseyi” demek istemiş olursun.

Veya bundan kasıt, Tevrât ile küfür ile îmanı birbirinden ayıran burhan (kanıtlar)dır ki bunlar da; Hazret-i Mûsâ (aleyhi's-selâm) nm âsâsı, elinin bembeyaz bir hâl alması ve benzeri mu'cizelerdir. Yahut da helâl ile haramı ayıran şerî'at demektir.

(.....) Furkân: Denizin yanılması, ayrılması demek olacağı gibi Hazret-i Mûsa (aleyhi's-selâm) ile düşmanlarının arasını ayıran zafer ve yardım, demektir. Bütün bunlar doğru yolu bulup hidâyete eresiniz diyedir.

54

Mûsa kavmine dedi ki: “Ey kavmim! Şüphesiz siz buzağıyı ilâh edinmekle kendinize yazık ettiniz (zulmettiniz). “Hemen sizi yaratan Rabbinize dönün, tevbe edin! Derhal nefsinizin kötü duygularını öldürün. İşte böyle yapmanız yaratan Rabbiniz katında sizin için çok daha hayırlıdır. Kaldı ki, bu sayede de Allah tevbelerinizi kabul buyurur. Şüphesiz O çok acıyan ve tevbeleri kabul edendir.”

“Mûsa -buzağıya tapan- kavmine dedi ki:”

“Ey kavmim! Şüphesiz siz buzağıyı ilâh -ma'bût- edinmekle kendinize zulmettiniz.”

“Hemen sizi yaratan Rabbinize dönün, tevbe edin.”

Yani her türlü eksikliklerden beri ve uzak olarak sizi yaratıp var eden Rabbinize dönün. Çünkü yaratıkları tam olarak yaratan ve var eden O'dur.

İşte âyetin bu noktasında, Yahûdîlerin her şeyi bilen ve her bakımdan Hakîm olan Allah'a ibâdet ve kulluğu bırakıp buzağıyı ilâh edinmeleri sebebiyle bit uyarı, bir itap ve azar yer almaktadır. Halbuki yüce Allah onları buzağıya tapmaktan beri kılmış, anndırmıştı. Halbuki buzağıya tapmak aptallığın, bunaklığın, anlayışsızlığın ve kabalığın ta kendisidir.

“Derhal nefsinizi öldürün.” Burada geçen, “nefsinizi (nefislerinizi) yani canlarınızı” öldürün ifadesinden kasıt, kimi tefsirlere göre bu, zahiri manasına göredir ve bu da kendi canlarına kıyıp kendilerini öldürmeleridir ki, öfke ve kederden hayatlarına son vermek demektir. Farklı bir diğer tefsire göre ise, birbirlerini öldürmeleri demektir.

Farklı bir başka tefsir de şöyledir:

“Bu, buzağıya tapmamış olanların tapanları öldürmeleri için bir emirdir. İşte bu suretle yetmiş bin kişi öldürülmüştür.” Rabbimiz devamla şöyle buyuruyor.

“İşte böyle yapmanız -tevbe edip nefsinizi veya birbirinizi öldürmeniz, ma'siyette ısrar etmenizden- yaratan Rabbiniz katında sizim içim çok daha hayırlıdır.”

“Kaldı ki, bu sayede de Allah tevbelerinizi kabul buyurur. Şüphesiz O, çok acıyan ve tevbeleri kabul edendir.”

Yani, ne kadar çok olursa olsun Allah tevbeleri fazlasıyla kabul buyuran ve günahlar da ne kadar büyük olursa olsun, acıyıp onları bağışlayandır.

(.....) harfi yani ilk (.....) sebep bildirir. Çünkü zulüm, tevbe etmek için bir sebep oluşturmuştur. (.....) buradaki (.....) yani, ikincisi ise takip içindir. Çünkü, mana şöyledir.

“Tevbeye kesin karar verin (azmedin) ve böylece nefislerinizi öldürün.” Çünkü, yüce İsrâ'iloğullarının tevbelerini kendilerini (nefislerini) öldürme olarak istemiştir. Üçüncü (.....) harfi ise yani, (.....) fiilindeki ise mahzûf olan bir şarta bağlıdır. Sanki burada şöyle der gibidir:

“Eğer bunu yaparsanız, muhakkak Allah tevbenizi kabul eder.”

55

Bir vakitler de demiştiniz ki: “Ey Mûsa! Biz Allah'ı açık bir şekilde görmedikçe asla sana îman etmeyeceğiz.” Nihayet siz bakıp duruyor olduğunuz hâlde sizi hemen bir yıldırım çarptı.

“Bir vakitler de demiştiniz ki, (.....) Ey Mûsa! Biz Allah'ı açık bir şekilde görmedikçe asla sana îman etmeyeceğiz.”

Açık olarak ayan-beyan görmedikçe, (.....) kelimesi, “masdariyet üzere mensûbtur” . Yahut da (.....) fiilinden hâl olarak mensûbtur.

Yani açık bir hâlde, demektir.

“Nihayet siz bakıp duruyor olduğunuz hâlde, sizi hemen bir yıldırım çarptı.” Buradaki yıldırımdan maksat, ölümdür. Başka bir tefsire göre bu, gökten gelip onları yakan bir ateştir.

Anlatıldığına göre, Hazret-i Mûsa (aleyhi's-selâm) ile birlikte Tûr dağına giden yetmiş kişi, Hazret-i Mûsâ (aleyhi's-selâm)ya dediler ki:

— Şu insanların buzağıya taptıkları gibi bizler ona tapmadık. Öyle ise bize Allah'ı gözümüzle görecektik şekilde göster. İşte bunun üzerine Allah üzerlerine bir yıldırım gönderip onları bununla yaktı. Hazret-i Mûsa da (aleyhi's-selâm):

— Ben de Rabbimden bunu istedim ve fakat Rabbim bunu benim için uygun görmedi, dediği hâlde onlar:

— Sen mutlaka yüce Allah'ı gördün. Biz Allah'ı açık olarak görmedikçe kesinlikle sana îman etmeyeceğiz.” dediler. İşte bunun için Allah onları yakması için kendilerine bir yıldırım gönderdi. Gelen yıldırım da onları yaktı.

Mu'tezile mezhebi bu âyete bakarak, Allah'ın görülemeyeceğini iddia ettiler, yani ru'yeti reddettiler. Gerekçe olarak da, eğer görülmesi câiz olabilen bir varlık olsaydı Allah, dolayısıyla câiz olduğu sabit olan ve bilinen bir şeyi istemekten ötürü azap olunmazlardı, görüşünü ileri sürdüler.

Ehl-i sünnet olarak bizim buna cevabımız ise şöyledir: “Onların cezâlarıdırılma sebepleri, Allah'ın görünebilirliği veya görünemezliği meselesi değil, küfür ve inkârlarıdır. Çünkü İsrâ'il oğulları Hazret-i Mûsa'ya: “Sen mutlaka ve kesin olarak Allah'ı gördün. Biz Allah'ı açık bir şekilde görmedikçe asla sana îman etmeyeceğiz. “demişlerdi. İşte onların bu davranışları ve ifadeleri onların küfrünü ve inkârını gösteriyor. Çünkü, bunlar Hazret-i Mûsâ (aleyhi's-selâm) nın kendilerine mu'cizeleri göstermesine rağmen ona îman etmekten kaçınıp ondan Allah'ı açık olarak baş gözüyle görmek istiyorlardı. Halbuki peygamberler mu'cizeleri gösterdikten sonra artık o açık mu'cizeler karşısında onlara îman etmek vacip yani farzdır. Dolayısıyla açık mu'cizelere rağmen bölesi tavır sergileyenlerin mu'cizeler istemeleri câiz değildir. Çünkü bunlar, Hazret-i Mûsâ (aleyhi's-selâm) dan doğru yolu bulmak için değil, aksine inat ve direnmek için istekte bulunuyorlardı.

Yıldırım, siz bakıp dururken gelip sizi çarptı.

56

Sonra da şükredesiniz diye bu ölüm hâlindeki durumdan sizi tekrar dirilttik.

(.....) “Sonra da -ölümden sonra sizi diriltme nimetine karşılık- şükredesiniz diye bu ölüm hâlindeki durumdan sizi tekrar dirilttik.”

Yani uyandırdık.

57

Bulutlarla üzerinizi gölgelendirmiş ve size kudret helvasıyla bıldırcın eti indirmiş (göndermiş)tik. “Size rızık olarak verdiklerimizin temizinden (helâlinden) yiyin.” demiştik. Halbuki onlar bize, kötülük etmediler, yalnızca kendilerine kötülük edip zulmettiler.

(.....) “Bulutlarla üzerinizi gölgelendirmiş” Bulutları size gölgelik kılmıştık. Bu olay Tih çölünde cereyan etmişti. Allah, bulutları onların hizmetine vermiş, onlar yürüdükçe yol boyunca onlarla birlikte hareket ederek onları hep güneşten koruyup gölgelemiştir. Geceleyin de gökten bir direk şeklinde bir ateş (ışık huzmesi) inerek yollarını aydınlatıyor, onlarda bu aydınlıkta hareket ediyorlardı. Üzerine giyinmiş oldukları giysileri kirlenmiyor ve eskimiyordu.

“Ve size kudret helvasıyla ... indirmiş (göndermiş)tik. “Bu, âdeta kar misali güneşin doğmasıyla yağmaya başlardı ve herkes için bir sa (ölçek) miktarı yağardı.

“bıldırcın eti....” Allah kendilerine güneyden esen bir rüzgar gönderir ve bu rüzgar etkisiyle bıldırcın kuşları onlardan tarafa toplanıp gelirlerdi. Onlar da kendilerine doğru uçup gelen bu kuşlardan kendileri için yetecek miktar kadarını keserlerdi. Biz onlara:

“Size rızık olarak verdiklerimizin temizinden (helâlinden), lezzetli olanlarından yiyin, demiştik.” Ancak onlar bu nimetlere karşı nankörlük ederek zulmettiler.

“Halbuki onlar - böyle yapmakla - bize zulmetmediler, yalnızca kendilerine kötülük edip zulmettiler.”

Âyetteki, (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin mef'ûlüdür.

58

Ve yine hatırlayın! İsrâ'il oğullarına şöyle demiştik: “Şu kasabaya girin ve orada bulunan nimetlerden dilediğiniz gibi bol bol yiyin. Kapıdan içeriye eğilerek girin ve (.....) deyin ki, biz de sizin hatalarınızı bağışlayalım. Çünkü biz iyilikte bulunanlara karşılıklarını daha fazlasıyla verelim.”

İsrâ'il oğulları Tih çölünden çıktıktan (ayrıldıktan) sonra:

“Ve yine hatırlayın! İsrâ'il oğullarına şöyle deniştik:”

“Şu kasabaya (Beyti Makdis'e veya Eriha'ya) (.....) kelimesi hâldir. Bu ise, (.....) kelimesinin çoğuludur.

İsrâ'il oğulları kapıya varıp ulaştıklarında Allah için şükür secdesi yapmakla ve O'na karşı tevazularını belirtmek, hiç olduklarını anlamak için bununla emrolunmuşlardı.

“Ve Hıttâ (bağışla) Rabbim, deyin ki,” Burada geçen, “Hıttâ” kelimesi tıpkı “Cılse” kalıbında gibidir ve “sıl” anlamında bir kelimedir ve bu kökten alınmadır. Bu da mahzûf (gizli) bir mübtedanın haberidir.

Yani, “Bizim senden istediğimiz senin bizi bağışlamalıdır.” veya “Senin bizden, (.....) diye yakarmamızı isteme emrin “yahut da, “Bu kasabaya girerken bizi oradakilerden koru.” tarzındaki emrin...

Esasen bunun mensûb olması gerekir. Bu şekilde okunmuştur ki bu da: “Bizden günahlarınızı nasıl bağışlamak gerekiyorsa öylece bağışlamayı isteriz.” demektir. Bunun mérfu kılınması ise, “sebat” manasının elde olunması içindir. “Bizim isteğimiz hittadır.” demek: “Bizi bu kasabada korumandır, bizi burada yerleştirmen, kararlı kılmandır.”

Hazret-i Ali'den rivâyete göre bu, “Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle “cümlesidir.

Yani Besmele'dir. Ancak Hazret-i İkrime (radiyallahü anh) ye göre bu, (.....) kelimeyi tevhididir.

“Bizde sizin hatalarınızı bağışlayalım.”

(.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğuludur. Bu da, günah demektir. Kırâat imâmılarından Nâfi, (.....) kelimesini, (.....) olarak, İbn Âmir de, (.....) olarak kırâat etmiştir.

“Çünkü, biz iyilikte bulunanlara karşılıklarını daha fazlasıyla verelim.”

Yani, içinizden ihsan sâhibi olanlar ise, biz de fazlasıyla ona karşı gereğini yapalım. Kısaca kim istenen o kelimeyi söylese, işte bu, onun sevabının artışına bir neden olacaktır. Kim de kötülük ederse, ya da etmiş ise o kelimeyi söylemek onun için bir tevbe ve bağışlanma nedeni olacaktır.

59

Fakat zulmedenler, kendilerine söylenenleri (istenenleri) başka şekle soktular. İşte biz de bunun üzerine o zalimlere itaatsizlikleri ve fâsıklıkları sebebiyle gökten acı bir azap indirdik.

“Fakat zulmedenler, kendilerine söylenenleri (istenenleri) başka şekle soktular.” Burada bir hazif bulunmaktadır. Bunun da takdiri şöyledir:

Burada koyu harflerle belirtilen cümle mahzûftur.

Yani “Zulmedenler, kendilerine söylenenleri (kendilerinden istenenleri) söylenmemiş (istenmemiş) olanla değiştirdiler.” demektir.

(.....) fiili kendisi herhangi bir edat almaksızın tek mefûl alır yani bir mefûle müteaddidir. Ancak ikinci bir mefûlü ise, (.....) cer edatıyla alabilir. Ancak (.....) edatıyla alacağı mefûl metruktür, yani terk olunmuştur. (.....) siz olarak aldığı mefûl ise mevcuttur.

Yani İsrâ'il oğulları burada (.....) yerine bir başka söz (ifade) koydular. Dolayısıyla mana şöyledir:

“İsrâ'il oğulları manası tevbe etmek ve mağfiret dilemek olan bir söz söylemekle emrolundukları hâlde, onlar buna aykırı hareket ettiler de anlamı emredilenden başka bir şey olan bir kelime (söz) söylediler. Allah'ın emrine yapışmadılar.”

Bir tefsire göre onlar, “bağışla “kelimesi yerine buna benzerlik gösteren ve fakat manası farklı olan “Buğday” kelimesini söylediler. Yine anlatıldığına göre bu kelime, Napti dilinde, (.....) diye söylerler ki bu, Kırmızı buğday manasında, (.....) olup, İsrâ'il oğulları bunu, kendilerinden istenen şeye karşılık alay maksadıyla söylemişlerdir. Böylece Allah'ın kendilerinden istediğini bırakıp nefislerinin ve şehvi duygularının kendilerinden istediği dünyalığı ister oldular.

“İşte biz de bunun üzerine o zalimlere itaatsizlikleri ve /aşıklıkları sebebiyle gökten acı bir azap indirdik.”

Âyette yer alan, (.....) kelimesi azap manasındadır. Ayrıca yine âyette, (.....) cümlesinin tekrarnın sebebi de, İsrâ'il oğulları'nın yaptığı şeyin oldukça çirkin bir davranış olduğunu belirtmek içindir. Bir de gökten başlarına azap indirilme sebebinin yaptıkları zulüm, haksızlık ve nankörlükleri olduğunu onlara iyice bildirmek içindir. “gökten” kelimesi de (.....) kelimesinin sıfatıdır. Başlarına gelenler ise yaptıkları yanlışlıklar ve fışkırları yüzündendir.

Anlatıldığına göre bir saatlik (anlık) bir süre içerisinde veba (taun) salgınından yirmi dört bin kişi, bir söylentiye göre de yetmiş bin kişi ölmüştür.

60

Bir vakitler Mûsa kavmi için Rabbinden su istemişti. Biz de kendisine: “Asân ile taşa vur!” demiştik. İşte bunun üzerine taştan derhal on iki pınar fışkırmış, her kabile de su alacağı pınarı bilmişti. Biz onlara: “Allah'ın rızından yiysin, içsin, ama sakın yeryüzünde bozgunculuk ve taşkınlık çıkarmayın.” demiştik.

“Bir vakitler Mûsa kavmi için Rabbinden su istemişti.”

Buradaki (.....) kelimesi nasb mahallindedir. Sanki: “Mûsa'nın bir vakitler su istediğim hatırlayın.” denir gibi bir ifade.

Yani, Mûsa kavmi için su isteme ihtiyacını duymuştu.

“Biz de kendisine: (.....) demiştik.”

İsrâ'il oğulları Tih çölünde susuz kalmışlardı. Hazret-i Mûsâ (aleyhi's-selâm) onlara su vermesi için Allah'a dua etti. Bunun üzerine kendisine, “Asan ile taşa vur!” denildi. “taş” kelimesinin başında yer alan (.....) harf-i ta'rîfi (belirtme takısı) “ahd” ifade eder. Bununla bilinen (malum) bir taşa işaret olunmaktaydı.

Rivâyete göre Hazret-i Mûsa (aleyhi's-selâm) bu taşı Tûr dağından almış ve onu beraberinde taşımakta idi. Bu taş kare şeklinde bir taş idi ve dört yönü bulunuyordu ki, her bir yönünden ya da yüzünden üçer pınar olmak üzere on iki pınar fışkınyordu. Yahûdî kabilelerinin her biri için bir pınar düşüyordu. Sayıları altı yüz bin kişi idi. Ordugâh alan yani, konaklama mahalli ise on iki mil tutuyordu.

Ya da kelimenin başmda yer alan (.....) harfi cins manasındadır. Dolayısıyla bunun anlamı, “Elindeki asan ile adına taş denen herhangi bir maddeye vur.” olur. İşte bu, delil olma açısından daha doğru ve en büyük bir mu'cize olduğu gerçeğini gösteriyor bir de ilâhî kudretin kemâl derecesine işaret ediyor.

“İşte bunun üzerine taştan derhal on iki pınar fışkırmış,”

(.....) Bu kelimenin başında yer alan (.....) harfi mahzûf bir kelimeye taallûk etmektedir.

Yani, cümle şöyledir: “Mûsa da taşa vurdu ve ondan oldukça fazla su akmaya başladı.” Veya, “Eğer taşa vurursan taş kesinlikle su fışkırtacak.” takdirindedir. Bu durumda, (.....) harfi yani, (.....) olarak takdir

olunması hâlinde bu, (.....) harfî, fasih bir (.....) demek olur ki, bu da ancak belîğ olan ifadelerde ve sözlerde kullanılır.

Yani, edip olan kimseler ancak böyle söz söyleyebilirler.

On iki pınarın fişkırması da, İsrâ'il oğulları'nın kabile sayısınca olmuş oluyor. On manasındaki, (.....) kelimesi ayrıca, hem esreli olarak, (.....) ve hem üstünlü olarak, (.....) şeklinde kullanılan bir kelimedir. “pınar” kelimesi burada temyizdir.

“Her kabile de su alacağı pınarı bilmişti.”

(.....) kelimesi burada her kabile demektir. “Su alıp içecekleri pınar” demektir.

“Ve onlara demiştik ki: (.....) Sakın yeryüzünde bozgunculuk ve taşkınlık çıkarmayın.”

Yani, yeryüzünde anarşi ve huzursuzluk çıkarmayın.

(.....) kelimesi, fesâdın da ötesinde fesat; yani, anarşi ve terör estirmeyin, demektir. (.....) kelimesi ise te'kit eden bir hâldir.

Yani: “Şu bozgunculuk ve fesat hâlinizi hep sürdürüp durmayın.” Çünkü İsrâ'il oğulları, yani Yahûdiler karakterleri ve yapılan gereği toplumda hep huzursuzluğa, fesâda, anarşiye ve teröre devam edip durmuşlardır, kötülüklerin membaı hep onlar olmuştur. Bu nokta hiçbir zaman göz ardı olunmamalıdır.

61

Hani bir vakitler siz demiştiniz ki: “Ey Mûsa! Biz bir tek yemek çeşidi ile yetinemeyiz. Bizim için Rabbine dua et de bize yeryüzünün yetiştirdiği şeylerden; sebzesinden, hıyarından, sarımsağından, mercimeğinden ve soğanından çıkarsın.” Mûsa da: “Daha iyi olmayan bu şeyleri çok daha üstün olan şeylere mi tercih edip değiştirmek istiyorsunuz? O hâlde çıkın herhangi bir şehre gidin. Çünkü sizin için istedikleriniz orada var.” demişti. Artık bu olaydan sonra üzerlerine zillet (aşağılık) ve yoksulluk damgası vurulmuştu. Allah'ın gazâbına uğradılar. Bu durum, Allah'ın âyetlerini inkâr etmelerinden ve haksız yere peygamberleri öldürmelerinden dolayı idi. Yine bu durum onların isyan etmelerinden ve hadlerini aşmalarından dolayı idi.

“Hani bir vakitler siz demiştiniz ki: (.....)” Söz konusu yemek çeşidi, İsrâ'il oğulları'na Tih çölünde verilen kudret helvası ile bıldırcın etidir. Burada iki çeşit yemek verildiği hâlde, Yahûdilerin, “bir tek yemek çeşidi” ifadesini kullanmalarının sebebi, değişmeyen ve hep aynı olan yemek çeşidi anlatmak istemeleridir. Nitekim bir kimsenin sofrasına değişik türlerden olmak kaydıyla yemek çeşitleri konsa ve her gün aynen o değişik türler değişmeksizin sofraya konulsa bu durumda, “Filân kimse sadece bir çeşit veya tek çeşit yemek yiyor.” denir. Halbuki çeşitle yemekler bulunduğa hâlde bu çeşit hep aynı olduğundan böyle denmektedir. Dolayısıyla tek çeşitten maksat yemek çeşitlerinde herhangi bir değişikliğin ve farklılığın olmamasıdır. Kaldı ki, bu iki yiyecek türü, lezzetine ve zevkine düşkün zengin (ileri gelen) kesiminin yiyeceği türündendir. Halbuki Yahûdiler kendileri ziraatçıydılar, tarımla uğraşırlardı ve dolayısıyla burada alıştıkları ve aşınası bulundukları sebzelerden, danelerden ve benzeri şeylerden istiyorlardı.

“Bizim için Rabbine dua et de...” Rabbinden iste ve ona: “Bizim için çıkar. “de.

“Bize yeryüzünün yetiştirdiği şeylerden; sebzesinden,... çıkarsın.” Bizim için meydana getirsin, icat etsin., kısaca yerin bitirdiği yeşilliklerden. Bunlardan kasıt sebzelerin ve yeşilliklerin temizi ve güzeli olan nanesinden, kerevizinden, pırasasından ve benzeri insanlar tarafından yenilen türden şeylerden çıkarsın.

“hıyarından, sarımsağından, mercimeğinden ve soğanından çıkarsın.” Âyette geçen, (.....) kelimesi hıyar (salatalık ya da acur), demektir. (.....) kelimesi de buğday veya sarımsak demektir. Çünkü İbn Mesud'un kırâatine göre bu kelime, (.....) şeklindedir.

“Mûsa da: “

Burada, (.....) çok daha basit ve daha önemsiz, miktarca daha az olan demektir. (.....) ise daha iyi, daha değerli ve üstün anlamındadır.

“(.....) demişti.”

Yani öyle ise artık Tih çölünden inin, çıkın. Çünkü sizin bu istedikleriniz Tih çölünde bulunmaz, ancak şehirlerde bulunur.

Tih Çölü: Beyt-i Makdis (Kudüsallallahü aleyhi ve sellem) ile Kınnesrin arasındaki alana denir ki, bunun alan, 12 x 8 Fersahlık bir alarıdır. Ya da burası, Fir'avun'un beldesi Mısır'dır. (.....) kelimesi iki sebepten ötürü munsarif bir kelimedir, yani cer ve tenvîn kabul eder. Bunlardan biri tenislik, yani müennes oluş ve ikincisi de bununla “ülke” murat olunması sebebiyle ma'rifeliktir. Yahut da, kelimenin ortasının tıpkı Nûh ve Lût kelimeleri gibi sakin olması bakımından munsariftir. Nitekim Nûh ve Lût kelimeleri ya da isimlerinde hem ucmelik (Arapça olmama) ve hem de ma'rifelik vardır.

(.....) ibâsesini şu şekilde, (.....) olarak okumuşlardır. Nitekim, bu şekilde (.....) harfinden önce sakin bir (.....) harfi olan tüm kelimeler de bu iki imâma göre böyle okunurlar. Kırâat imâmlarından Ebû Amr ise bu kelimeyi esreli olarak, (.....) şeklinde okumuştur.

Yani, hem (.....) harfini ve hem de (.....) harfini esreli okumuştur. Bu imâmların dışındaki imâmlar ise, âyetle görüldüğü gibi, (.....) harfinin kesresi ve (.....) harfinin de zammesiyile okumuşlardır.

“Allah'ın gazâbına uğradılar.” Nitekim, birinin diğerini yerine eşitlikleri sebebiyle öldürülmesine, (.....) denir ki bu, “Filân kimse falarıcanın yerine haklı olarak gitti, gazâbına uğradı.” demektir. Dolayısıyla âyet ele alındığında bu, “Onların hepsi Allah'ın gazâbım hak ettiler.” demektir.

Kisâi de bu kelimeyi, “Allah'ın gazâbıyla döndüler.” manasında olmak üzere, (.....) olarak okumuştur.

“Bu durum (yani zillet ve yoksulluk damgasının vurulması, Allah'ın gazâbına uğramaları) Allah'ın âyetlerini inkâr etmelerinden ve haksız yere peygamberleri öldürmelerinden dolayı idi.”

Kırâat imâmlarından Nâfi, (.....) kelimesini, hemze harfiyle olmak üzere, aslına binaen, (.....) diye okumuştur.

Yani, onların küfürleri (inkârları) ve peygamberleri öldürmeleri yüzünden... Çünkü; Yahûdîler, Şa'ya, Zekeriya ve Yahya peygamberleri (Allah'ın salat ve selâmı üzerlerine olsun) öldürmüşlerdi.

(.....) kelimesi, (.....) kelimesinden türemedir. Çünkü, peygamber olan zât, Allah'tan haber vermektedir. Bu (.....) kelimesi, (.....) vezinde olup, (.....) ve (.....) manalarıdır.

Yani, “münbi” Allah'tan haber veren, demek olup, “münbe” de, Allah'ın vahiy yoluyla kendisine haber verdiği kimse demektir.

Ya da bu kelime, “neba “kelimesinden alınmadır ki bu da, yükseldi, yüksek oldu anlamlarına gelir. “nübüvvet” de yüksek yer demektir.

Nitekim, peygamberleri de öldürmeleri haksız yeredir. Eğer gerçekten Yahûdîler adil davransalardı, dolayısıyla kendilerince öldürme nedenlerinden hiçbir şeyden söz edilmezdi. (.....) ifadesi, (.....) fiilinin zamîrinden hâl olarak mahallen mensûbtur.

Yani “Haksız yere onları öldürdükleri hâlde “demektir.

“Yine bu durum onların isyan etmelerinden ve hadlerini asmalarından dolayı idi.”

Âyetin bu kısmında yer alan, (.....) kelimesi işaret ismi olarak tekrarlanmıştır ve sonrasındaki duruma işaret etmektedir. Bütün başlarına gelen şeyler, türlü türlü isyan yollarına başvurmaları, ma'siyet işlemelerindendir.

Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve bir de peygamberleri öldürmeleri yanında, bunlarla da yetinmeyip hadlerini de hemen her aşamada ve konuda aşmışlardır.

Bir tefsire göre bu, hadlerini aşma meselesi, kendileri için yasak olan “Cumartesi günü yasağına” uymamalarıdır. Nitekim, (.....) kelimesiyle Yahûdîlerin Allah'ı inkâr işi ile peygamberleri öldürme fiiline de işaret olunmuş olması da câizdir. Bunlar da yine onların isyanlarının ve haddi aşmalarının sebebi olabilir. Çünkü onlar bu işlere tümüyle kendilerini kaptırmışlar, giderek aşırılıkta işi taşkınlığa ve anarşiye, teröre vardırmışlardır. Nihayet kalpleri kararmış, bu kalp kararmasının doğal bir sonucu olarak da Allah'ın âyetlerini mu'cizeleri red ve inkâr etmişler, peygamberleri de öldürmüşlerdir. Yahut da; işte bu isyanları yanında bir de inkârları ve peygamberleri öldürüşleri, diye de tefsirlerimıştır.

62

Şüphesiz îman edenlerle Yahûdîlerden, Hıristiyanlardan ve Sâbiîlerden kim Allah'a, âhiret gününe (Muhammed aleyhisselâmın şer'âtına tâbi olarak) gerçekten îman eder ve sâlih amel işlerlerse, artık onlar için Rableri katında ecirleri vardır. Onlar için herhangi bir korku olmadığı gibi aynı zamanda onlar için üzülecek bir şey de yoktur.

“Şüphesiz -kalpleri onaylamaksızın dilleriyle ki, bunlar münâfıklardır- îman edenlerle” “Yahûdîlerden -Yahûdîleşenlerden, Yahûdîlik dinine girenlerden - Hıristiyanlardan,” “Sâbiîlerden ...”

Şimdi Yahûdîlerden başlayarak anlatalım, Bu kelime, kök itibariyle, (.....) Nasâra'dır. Bu da “Nasran” kelimesinin çoğuludur. Tıpkı “Nedman ve Nedâma” kelimeleri gibi. Meselâ, (.....) gibi. (.....) kelimesindeki (.....) harfî mübalağa (aşırılık) bildirmek içindir. Tıpkı, (.....) kelimesindeki gibi.

Hıristiyanlara (.....) adının verilmesi, Hazret-i Mesih İsa'ya yardım ettiklerindendir.

(.....) ise tanınmış bir dini bırakıp başka bir dine geçen demektir. Bu ise kök itibariyle, (.....) den alınmadır ve dinden çıkmak manasına gelir. Bunlar, Yahûdîlik ve Hıristiyanlık dinini bırakıp meleklerle tapan bir toplumdurlar. Diğer bir tefsire göre bunlar Zebûr'a îman eden bir toplumdurlar.

(.....) onlar için Rableri katında (âhirette) ecirleri (sevapları) vardır. Onlar için herhangi bir korku olmadığı gibi aynı zamanda onlar için üzülecek bir şey de yoktur.”

Eğer, (.....) ibâresini mübteda olarak değerlendirirsen haberi de, (.....) ibâresi olur. Bu durumda da mahallen merfû' olmuş olur. Eğer bunu, (.....) edatının isminden ve ma'tûfu aleyhlerinden bedel olarak değerlendirirsen bu durumda mahallen mensûb olur. Haberi ise, birinci duruma göre cümle olduğu gibi haberdir.

Yani, (.....) haberdir. Eğer bedel olarak kabul edersen, (.....) haberdir. (.....) deki (.....) harfî ise, (.....) edatının şart manası içermesindendir.

63

Ey İsrâ'il oğulları! Hatırlayın ki, sizden Tevrât ile amel etmek üzere kesin söz almış ve Tûr dağına da üzerinize kaldırmıştık. Ve size demiştik ki: “Tevrât'taki emrettiğimiz hükümlere sıkıca tutunun ve içindekilerini hatırlayın ki, takvaya eresiniz.”

“Ey İsrâ'il oğulları/ Hatırlayın ki, sizden Tevrât ile amel etmek üzere kesin söz almış ve Tûr dağına da üzerinize kaldırmıştık.” Tevrât'ı ve içindekilerini kabul etmeniz için, siz bunları kabul edip söz verene kadar, Tûr dağına da üzerinize kaldırmış ve siz de kabul edip kesin söz vermişsiniz.

Bu olay Hazret-i Mûsa (aleyhi's-selâm) Tûr dağından onların yanına levhalarla dönüp, onlar da levhalarda yer alan hükümlerin, şartların oldukça ağır hükümler ve şartlar içerdiğini, kendilerince bunun altından kalkılamayacağını düşünmüşler ve Tevrât levhalarındaki hükümleri kendilerin için ağır bulmuşlardı. Bunun içinde Tevrât levhalarında yer alan hükümleri ve şartları kabul etmekten kaçındılar. İşte bunun üzerine yüce Allah hemen Hazret-i Cebrâîl (aleyhi's-selâm)'e Tûr dağına yerinden söküüp kaldırması emrini verdi. Cebrâîl de hemen dağı kaldırdı ve üzerlerinde bir gölgelik-şemsiye misali bekletti. Hazret-i Mûsa (aleyhi's-selâm) da

Tevrât levhalarını kabul etmeyen kavmine, “Ya bunları kabul edersiniz veya bu dağ üzerinize atılacaktır.” dedi. Nihayet kabul ettiler. Onlara

Dedik ki:

“Tevrât'a emrettiğimiz hükümlere sıkıca tutunun.” Tevrât'a ciddiyetle ve gayretle sanlın, gerekeni yerine getirin.

“Ve içindekilerini hatırlayın ki takvaya eresiniz.” Kitap'ta yani Tevrât'a yer alan hükümleri iyice muhafaza edin, içindekileri okuyun, okutun ve eğitimi yaptırsın, sakın unutmayın ve o hükümlerden gâfil yaşamayın, gafletinizi sürdürmeyin. Böyle yapmanız hâlinde sizin gereğince Allah'ın hükümlerine bağlı kalanlardan olmanız umut edilir.

64

Fakat bundan sonra siz verdiğiniz sözden tekrar döndünüz. Eğer Allah'ın lütfü ve merhameti üzerinizde olmasaydı, mutlaka hüsrana uğrayanlardan olurdunuz.

“Fakat bundan sonra siz verdiğiniz sözden tekrar döndünüz.”

Yani, kesin sözünüzden ve sözünüzde duracağınıza dair verdiğiniz güvenceden, hepsinden vazgeçtiniz, yüz çevirdiniz.

“Eğer -azâbınızı ertelemekle veya tevbenizi kabul buyurmakla- Allah'ın lütfü ve merhameti üzerinizde olmasaydı...” “mutlaka hüsrana uğrayanlardan olurdunuz.” azap görerek helâk olanlardan olurdunuz.

65

İçinizden Cumartesi günü yasağını hiçe sayıp haddi aşanları muhakkak bilip tanımışsınızdır. İşte biz onlara: “Aşağılık maymunlar olun!” demiştik.

“İçinizden Cumartesi günü yasağını hiçe sayıp haddi asanları muhakkak bilip tanımışsınızdır.”

Âyetteki (.....) fiili, tek mefûl alabilen, bu manada müteaddi (geçişli) bir kelimedir. (.....) kelimesi mastar bir kelimedir. Nitekim, Yahûdilerin Cumartesi gününe tazim ve saygıda bulunmalarına (.....) denir. Ancak Yahûdiler o gün hep ibâdet etmek, o güne tazim etmekle görevli iken, kendilerine böyle bir sınır yol çizilmişken onlar hadlerini aşılar, yasağı çiğnediler ve gidip o günde avlanmakla meşgul oldular. Halbuki Allah tarafından o gün avlanmaları yasaklanmıştı.

Daha sonra Allah kendilerini imtihan etti. Bu suretle denizden Cumartesi dışında hiçbir balık çıkmaz oldu. Sadece Cumartesi günleri ortaya çıkıp başlarını (kendilerini) gösteriyorlardı, yani su yüzünü kaplıyorlardı. Cumartesi günü dışındaki günlerde ise böyle toplanıp gemliyorlardı, dağılıp gidiyorlardı. İşte bunun üzerine bir hileye başvurdular, denizin kenarında havuzcuklar yaptılar, bu havuzlara da denizden yollar açarak balıkların böylece havuzlara, yani tuzağa düşmesine başvurdular. Böylece kanallar yoluyla gelip havuzlara doluşan balıkların tekrar dönmemeleri : için kanalların ağızlarını kapatıp, Pazar günü de gelip hazır tuzağa düşmüş balıkları yakalıyorlardı. Güya böylece Cumartesi günü avlanmamış oluyorlardı. Halbuki bu bir hile idi ve balıkları böyle havuzlarda hapsederek ertesi günü gelip hazır ve kaçma imkanı olmayan baliği avlamaları haddi aşmak oluyordu. Yasağı çiğnemekti.

“İşte biz onlara: (.....) demiştik.” Biz sizi aşağılanmış maymunlar kıldık.

Âyetteki, (.....) cümlesi, (.....) fiilinin haberidir.

Yani, maymunlaşma ile aşağılanmak hakaret görme özelliklerini de taşıyarak maymunlasın. Çünkü bu, aşağılanmak ve atılmak, değerden düşürülmek manalarıdır.

66

İşte biz bu maymuna dönüşme olayını bizzat o dönemde yaşayıp görenlere, bir de onlardan sonra geleceklere bir ibret ve takva sahiplerine de bir öğüt kıldık.

“İşte biz, bu maymuna dönüşme -mesh- olayını bizzat o dönemde yaşayıp görenlere -öncekilere- bir de onlardan sonra gelenlere -sonraki çağlarda gelecek olanlara ders çıkarıları ve kendilerine de bir pay çıkaracak olanlara bir— ibret ve emir ve yasaklara bağlı takva sahiplerine de bir öğüt olsun istedik.”

Bilindiği gibi Yahûdîlerin maymuna dönüştürülmeleri, yani meshi daha önce geçen kavimlerin de kitaplarında söz edilmiş bir olaydır. Onlar bundan ders aldılar veya almalıydılar. Dolayısıyla onlardan sonra gelen ve kendilerine bu bilgiler ulaşacak olanlar da ders alsınlar ve ibret çıkarsınlar diyedir.

Öğüt alacak olan muttakiler ise, Yahûdî kavminin arasında olan ve kötü yoldakileri doğruya yöneltmeye çalışan sâlih kimselerdir veya bu manada takva sâhibi olan herkestir.

67

Bir vakitler Mûsa kavmine: “Allah size bir inek kesmenizi emrediyor.” demişti de kavmi ona: “Sen bizimle alay mı ediyorsun?” karşılığını vermişlerdi. Mûsa da: “Alay eden câhillerden olmaktan Allah'a sığınırım.” demişti.

“Bir vakitler Mûsa kavmine: (.....) demişti de...”

Âyetteki, (.....) ifadesi, “Hatırlayın ki, Mûsa kavmine şöyle demişti ...” Anlamında olup daha önce geçen,

“Ey İsrâ'il oğulları! Size verdiğim nimetlerimi hatırlayın.” Bakara, 40. âyeti üzerine ma'tûftur.

Yani, Rabbimiz bütün bu ifadelerle; “Şu olayı hatırlayın, Mûsa'ya dediği şu meseleyi hatırlayın... “gibi bu manada geçen her olayı ve ânını hatırlatmak istiyor.

Yani; “Benim size olan nimetlerimi hatırlayın, sizi kurtardığımız vakti bir hatırlayın, denizi yollara ayırıp sizi boğulmaktan vs. den kurtardığımızı hatırlayın ve yine size verdiğim nimetleri hatırlayın, Mûsa'nın Rabbinden kavmi için su istediğini hatırlayın... Kısaca şunları ve şunları hatırlayın.” buyururken, tâ;

“Bir zamanlar Rabbi, İbrâhîm'i birtakım kelimelerle sınadığını da hatırlayın.” Bakara, 124. kavline gelinceye kadar hep bu manada uyarılarda ve hatırlatmalarda bulunuyor.

Tefsîr âlimlerine göre kıssanın baş tarafı tilâvet (okuma) açısından sonraya bırakılmıştır, ki bu da birazdan gelecek olan:

“Yine hatırlayın ki, hani siz bir kişi öldürmüştünüz de, hemen bunun ardından öldürenini kim olduğu hakkında aranızda tartışıp suçu birbirinizin üzerine atmıştınız.” Bakara, 72. âyetidir.

İşte bu âyette sözü edilen maktûl (yani öldürülen kişi), Âmîl adında oldukça varlıklı bir Yahûdîdir. Bunun malına mirasçıları olarak sahip olmak için amcasının oğulları tarafından öldürülür. Ancak kendilerini kurtarmak için öldürdükleri amcalarının oğlunun cesedini başka bir şehrin girişine bırakırlar. Sonra da gelip o şehir halkından amcalarının oğlunun diyetini istemeye kalkıştılar. Bunun üzerine Rabbimiz onlardan bir inek kesmelerini ve öldürülen kimsenin dirilmesi için de boğazladıkları bu ineğin herhangi bir parçasıyla ona vurmalarını, böylece ölenin dirilip kâtilini haber vereceğini emreder.

“Kavmi ona: (.....) karşılığını vermişti.” Sen bizi alay edilecek kimselerin yerinde mi görüyorsun? Ya da alay edilecek insanlar olarak mı görüyorsun? Veya bizim alay edilecek bir yanımız mı var? Çünkü, (.....) kelimesi, aşırı alay etmek, kişiyle haddinden fazla eğlenmek, demektir.

Kırâat imâmılarından Hamza, (.....) kelimesini, (.....) ve (.....) harflerinin sükûnu ile, (.....) şeklinde okumuştur. Hafs ise, âyette geçen şekliyle yani (.....) ve (.....) harflerinin zammesi, (.....) harfinin de fethasıyla okumuştur. Bu iki imâmın dışında kalan imâmılar ise teşkil ve hemze ile okumuşlardır.

Yani (.....) harfını zammesi ve (.....) nin de fethasıyla, (.....) şeklinde kırâat etmişlerdir.

“Mûsa da: (.....) demişti.” Çünkü; bu alay edenler gibi alay edip eğlenmek cehaletin, bilgisizliğin ve kendini bilmezliğin eseridir. Aslında burada Hazret-i Mûsa (aleyhi’s-selâm) kavmine karşı tarizde bulunuyor ve şöyle diyor:

“Aslında beni, alay eden olarak değerlendirmekle siz kendiniz câhilliğinizi ortaya koydunuz, câhil sizlersiniz.”

68

İşte bunun üzerine kavmi Mûsa'ya: “Öyle ise bizim için Rabbine dua et ki, onun ne özellikte bir inek olduğunu bize açıklasın.” dediler. Mûsa da “Allah buyuruyor ki: (.....)” dedi.

“İşte bunun üzerine kavmi Mûsa'ya: (.....) dediler.” Kesilmesi istenen ineğin durumu ve özelliğinden soruluyor. Çünkü onlar sözü edilen ineğin mahiyetini biliyorlardı. Gerçi Arapçada, (.....) kelimesi her ne kadar “cins” ifade eden şeyler için ve (.....) de “vasıf (nitelik) ifade edenler için kullanılan kelimeler ise de, ancak bazen, (.....) edatı, (.....) yerine kullanılabilir. Bu ise onlar, ölü bir sığırın herhangi bir parçasıyla bir ölüye vurmalarıyla dirilme olayına şaşkınlık göstermelerini belirtiyor. İşte bu durumdaki hayret ve şaşkınlık uyandıran ineğin niteliğini sorup öğrenmek istiyorlardı.

Âyette geçen, (.....) mübteda ve haberdir.

“Mûsa da, Allah buyuruyor ki: (.....)”

Yani fazlaca yaşlı, son demlerini yaşayan biri değil.

(.....) kelimesi kullanıldı. Çünkü, artık ömrünün sonlarına gelmek manasındadır. (.....) kelimesinin merfû' oluşu ise, (.....) kelimesinin sıfatı olmasındandır. (.....) kelimesi de genç ve körpe demektir. Bu da bir öncekine ma'tûftur.

“Ancak ikisi arası bir inek.”

Yani yaşlı ile körpe arası yaşta bir inek.

Âyette, (.....) buyuruldu ve fakat, (.....) buyurulmadı. Kaldı ki, (.....) kelimesi iki ve daha çok şey manasında olmayı gerektiren bir kelimedir. Çünkü, Allah (celle celâlihü) bununla sözü edilen özelliktekiler arasında herhangi birini murat etmiştir. Nitekim, bu hüküm konusunda zamîr işaret ismi yerine geçmiştir. Ebû Ubeyde Mamer b. Müsenna (120-209/737-824) diyor ki, Ebû Muhammed Rube el-Accac’a şöyle dedim:

O kısrakların rengi siyah ve beyaz çizgilidir

Sanki derisinde (üzerinde) gri renkte çizgiler var gibi

Eğer bu şiirde yer alan, (.....) kelimesi vurgulanmak istenirse, bu takdirde (.....) diye tekil zamîri söylenir. Fakat bunu değil de söz konusu “siyah ve beyaz renkleri” yani; (.....) ve (.....) kelimeleri vurgulanmak istenirse bu takdirde de, (.....) olarak zamîr tesniye yapılır.

Yani buyuruyor ki; Ben şu özellikteki gibi birini murat ettim.

“Ö hâlde size emredileni derhal yerine getirin, dedi.” Emr olunduğunuz şeyi. Bu, kendisiyle emr olunduğunuz şey, manasındadır. Yahut da, “size emretti”nin manası, emr olunduğunuz veya memur kılındığınız şey, anlamındadır.

Yani mef’ûl olan bir şeyi mastar olarak isimlendirmedir. Meselâ: “Darbu'l-emir” denir ki bu emirin kendisiyle adam dövdürdüğü manasındadır.

Yani, emirin maşası gibi.

Kavmi bu defa şöyle dedi: “Rabbine bizim için dua et de bize o ineğin rengini de açıklasın.” Mûsa da dedi ki; “Allah şöyle buyuruyor: (.....)”

“Kavmi bu defa şöyle dedi: “

Burada (.....) harfî sora edatıdır ve mahallen merfûdur. Bunun takdiri şöyledir.

“Rabbine bizim adımıza dua et de, o ineğin rengi ne türden bir renktir, bize açıklasın? “

“Mûsa da dedi ki; Allah şöyle buyuruyor: “

Âyette geçen (.....) ya da (.....) kelimesi, hâli, saf, canlı ve parlak manalarına gelir. Burada sapsarı, katışıksız, capcanlı bir sarı, demektir. Nitekim te'kit anlamında, (.....) denir ki; sapsarı, göz alıcı canlı bir sarı demektir. Dolayısıyla bu (.....) kelimesi, (.....) yani san anlamındaki bu kelimeyi daha da pekiştirmek için getirilmiştir. Ancak bu kelime renk anlamındaki (.....) kelimesinden haber değildir. Ancak bunu burada (.....) kelimesini merfû' kılması, tıpkı failin merfû' olması gibi bir durumdur. Kaldı ki, (.....) ile (.....) arasında da herhangi bir fark yoktur. Burada renkten söz edilmiş olması te'kit noktasından yararlıdır. Çünkü rengin, burada bir şeye ad olma durumudur ki, bu da burada, “Sarı” rengine ad olmasıdır.

Âdeta şöyle denir gibi: “Sarılığına gelince, sapsarı...” Tıpkı şu ifade gibi:

“Elinden geleni yaptı, olaya dört elle sarıldı. “gibi.

“-Güzelliği sebebiyle-bakanların içini açar.”

Sürûr: Bir menfaatin, iyi bir şeyin olması veya olacağı kesin olması sebebiyle kalpte oluşan mutluluk, lezzet ve haz.

Nitekim Hazret-i Ali (radıyallahü anh) den rivâyete göre bu âyetin, “Bakanların içini açar.” ifadesine bakarak demiştir ki: “Kim sarı bir takunya (ayakkabı) giyerse gayret ve himmeti azalır.”

Kavmi bu sefer de şöyle dedi: “Bizim için Rabbine dua et, onun asıl özelliği nedir? Nasıl bir inek olduğunu bize açıklasın. Çünkü sığırlar hep birbirlerine benziyor (biz işin içinden çıkamıyoruz). Ancak Allah dilerse biz emrolunanı yerine getirme yolunu buluruz.”

“Kavmi bu sefer de şöyle dedi: (.....)” Burada yine ineğin ne tür özelliklere sahip olduğuna ilişkin soru tekrar ediliyor ve niteliklerini ne olduğu soruluyor. İneğin daha belirgin mahiyette farklı başka ne gibi özellikleri var, onların açıklanmasını istiyorlar. Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) den rivâyete göre şöyle buyurmuş:

“Eğer sıradan herhangi bir ineği bulup getirselerdi ve onu da hemen kesmiş obalardı, bu onlar için yeterli olacaktı. Ancak onlar işi zorlaştırdılar (yokuşa sürdüler). Allah da bunun üzerine işlerini daha da zorlaştırdı.” Bezzâr rivâyet etmiştir. Bk. Keşfü'l-Esrâr, 2188. Ayrıca İbn Ebi Hatim ve İbn Merduye rivâyet etmişlerdir. Bk. El-Dürrü'l-Mensur, 1/189.

Çünkü fazla incelemeye kalkışmak iyi değildir. Kısaca fazla merak işe yaramaz. Fazlaca ileri giderek ince eleyip sık dokumamak gerekir.

“Çünkü, sığırlar hep birbirine benziyor, biz isin içinden çıkamıyoruz.” Çünkü san renkte ve orta yaşta olan bir hayli inek vardır, hepsi de birbirlerine bu manada benzerlik gösteriyorlar, dolayısıyla işin içinden çıkamıyoruz.

“Ancak Allah dilerse bize emrolunanı yerine getirme yolunu buluruz.,’

Yani bizden kesmemiz istenen ineği bulabiliriz veya kâtilin durumu ile alâkalı bizce gizli kalan noktaları ortaya çıkarabiliriz.

(.....) cümlesi burada (.....) edatının ismi ile haberi arasında yer almış olan bir parantez (mu'terize) cümlesidir. Nitekim bir hadiste şöyle buyuruluyor:

“Eğer “Allah dilerse” cümlesini / istisnasını kullanmamış olsalardı, bu olay ta kıyamete kadar onlara açıklanmayacaktı.” Bk. İbn Cerir, Tefsîr: 1/189.

71

Mûsa dedi ki; Allah şöyle buyuruyor: “O inek henüz boyunduruk altına alınmamış, toprak sürmemiş ve ekin de sulamamış, başıboş dolaşan (salma), renginde de hiç alacası bulunmayan bir inektir.” Kavmi: “İşte tam şimdi ineğin gerçek özelliklerini anlattın (bildirdin)” dediler. Derhal o ineği bulup kestiler; ama neredeyse kesmeyeceklerdi.

“Mûsa dedi ki, Allah şöyle buyuruyor: (.....)”

Burada, (.....) kelimesi ya da harfî, (.....) kelimesinin sıfatı olup, (.....) manasındadır. Bu da, tarlaya koşulmamış ve toprak sürüp kaldırmamış, demektir.

“Ve ekin sulamamış,”

Yani ekin sulamak için koşulmamış bir inek.

Âyetteki ilk, (.....) harfî nâfiyedir. İkincisi de, birinciye te'kit ve takviye için gelen zâid bir (.....) dır. Çünkü mana şöyledir:

“O inek ne toprak sürüp kaldırmış, ne de toprak (tarla) sulamasında kullanılmıştır.”

Âyette geçen her iki fiil de, (.....) kelimesinin sıfatıdır. Sanki, “ne tarla sürmek ve ne de toprak sulamak için koşulmuş bir inek” anlamında gibidir.

“Başıboş dolaşan (salma)...” Üzerinde herhangi bir kusuru olmadığı gibi, çalıştırıldığına dair de üzerinde herhangi bir iz ve emare yoktur.

“Renginde hiçbir- alacası bulunmayan bir inektir.” Öyle ki; üzerinde san rengin dışında bir başka renkten en ufak bir emare, parça dahi yoktur. O öyle bir inektir ki; boynuz ve tırnaklarına varana kadar tamamen sapsarı bir inektir.

(.....) kelimesi esasen mastar bir kelimedir. Bu kelime türevleriyle beraber, bir renge başka bir rengin ya da lekenin karışması anlamına gelir.

“Kavmi: (.....), dedi.”

Yani; aradığımız gerçek ineğin özelliklerini şimdi bildirmiş oldun. Artık onun özellikleri hakkında herhangi bir zorluk kalmadı, dediler.

Kırâat imâmılarından Ebû Amr, (.....) kelimesini hemzesiz olarak, (.....) harfiyle, (.....) şeklinde okumuştur.

“Derhal o ineği bulup kestiler.” İstenilen tüm özelliklere sahip olan ineği buldular ve hemen onu kestiler.

“Ama neredeyse kesmeyeceklerdi.” Fiyatını çok fazla bulmalarından dolayı veya kâtilin ortaya çıkması durumunda rezil olmaları endişesiyle az kalsın kesmeyeceklerdi.

Anlatıldığına göre İsrâ'il oğulları içinde sâlih ve yaşlı bir adam varmış. Bunun da bir buzağısı varmış. Adam bu buzağısını götürüp oldukça bol otlığı bulunan, yeşil bir alana, ormanlık alanına bırakıp salıverir ve şöyle dua eder.

“Allah'ım! Benim henüz küçük yaşta olan oğlum büyüyene kadar bu buzağıyı sana emanet ediyorum, korumanı dılıyorum.”

Bu çocuk ana ve babasına karşı itaatkâr idi. Derken buzağı büyüdü, genç bir inek oldu. İnekler içinde en güzeli ve en semiz olanıydı. Gidip yetim çocuk ve annesiyle pazarlığa tutuştular. Nihayet onu, tulumunun dolusu altın vererek satın aldılar. Halbuki o dönemde bir sığır, üç dinara satın alınabiliyordu.

Tam kırk yıl istenen özelliklere sahip ineği arayıp durdular.

Bu beyan ya da açıklama bir bakıma mutlak olanı kayıt altına almak (mukayyet) kılmak kabilinden olup, bu da neshedilmiştir. Çünkü fiil gerçekleşmeden önce nesh câizdir. Nitekim, biz Ehl-i sünnet'e göre temekkünden (yani olay gerçekleşmeden) önce nesh olayı itikattandır, câizdir ve fakat Mu'tezile'ye göre değildir.

72

Yine hatırlayın, hani siz bir kişi öldürmüştünüz de, ancak hemen bunun ardından öldürenin kim olduğu hakkında aranızda tartışıp suçu birbirinizin üzerine atıyordunuz. Halbuki sizin gizlemekte olduğunuz şeyi Allah meydana çıkaracaktı.

“Yine hatırlayın, hani siz bir kişi öldürmüştünüz de,...”

Yine burada da, (.....) fiili takdir olunmuştur. Âyette hitabın çoğul olarak yer alması, öldürme olayının onların içinde meydana gelmesindendir.

“Ancak hemen bunun ardından öldürenin kim olduğu hakkında aranızda tartışıp suçu birbirinizin üzerine atmıştınız.” ihtilafa düşmüştünüz, onun hakkında birbirinizle çekişip durmuştunuz. Çünkü, birbirlerinizi suçluyordunuz.

Yani kendinizi başkalannı suçlayarak savunuyordunuz. Ya da bizzat tarh (atma) kelimesi bizatihi defetmek, önlemek manasınadır.

Bu kelimesinin aslı, (.....) idi. Daha sonra bunun hafifletilmesi yoluna gidildi. Harfin kelimenin bünyesinde yer alan, (.....) harfinin cinsinden olması için (.....) harfi (.....) harfine dönüştürüldü. Çünkü kelimenin “Feal fiili” yani ilk harfi (.....) harfidir. Bu sayede idgam, yani harfleri birbirine katına imkanı olsun istendi. Sonra da (.....) harfini sakın kıldılar. Çünkü idgamın şartı ilk harfin sakın olmasıdır, sakın ile yani harekesiz harf ile ya da sessiz ile başlamak mümkün değildir. Bunun mümkün olabilmesi için de başına bir vasl hemzesi getirtiler.

Kırâat imâmlarından Ebû Amr bu kelimeyi (.....) siz olarak, (.....) tarzında okumuşlardır.

“Halbuki sizin gizlemekte olduğunuz şeyi Allah meydana çıkaracaktı.” Öldürme işini zaten hiçbir şüphe kalmayacak şekilde yüce Allah ortaya çıkaracaktı. Onu öyle gizi bir hâlde bırakmayacaktı.

Burada, (.....) ibâresini mahallen mensûb kılmıştır. Bu da öldürme işini ileriye dönük, yani gelecekle ilgili olayı tartışıp birbirlerinin üzerine atmayı geleceğe dönük hikâye ettiğinden câizdir. Buradaki itirazın sebebi, ism-i fâil olan yukandaki (.....) kelimesinin, fiilin görevini yapabilmesi için yani amel etmesi için cümlelerin hâl veya istikbal manasını içermesi yani ya şimdiki zamanı veya geleceği ifade edebilmesi gerekir. Halbuki bu olay geçmişte olup bittiğine göre burada ism-i fâil olan (ve gelecek anlamı taşıyan) söz konusu kelime nasıl kullanılabilir sorusu gündeme gelmektedir.

Yani, burada bu kelimenin kullanılmaması lâzım ne dersin, denebilir.

Bunun cevabı şöyle olmaktadır: Bu kelime burada kullanılabilir. Çünkü, geçmiş bir olayı hikâye etmekle birlikte o zamana göre, geleceğe dönük, kâtilin bulunması tartışmasını hikâye etmektedir ve Kur'ân'ın indiği zamana göre her ne kadar olay geçmişte kalmışsa da, dönemin kendisi açısından geleceğe dönük bir olaydır. İşte bu açıdan kelime bu kalıpta kullanılabilir. Burada da böyle olmuştur.

Aslında bu cümle ma'tûf ile ma'tûfun aleyh arasında bir parantez cümlesidir. İşte bu ikisi de, yani ma'tûf ve ma'tûfun aleyh de, bunlardan biri, (.....) diye başlayan cümledir. İkincisi de, yani ma'tûfun aleyh de bundan sonra gelen âyettir.

73

İşte bunun üzerine biz de dedik ki: “Kesilen ineğin herhangi bir organıyla öldürülen kimseye vurun.” İşte bu olayda görüldüğü gibi Allah ölüleri bu şekilde diriltir ve aklınızı kullanmanız için de âyetlerini size gösterir.

“İşte bunun üzerine biz de dedik ki: (.....)”

Âyetteki (.....) kelimesinde yer alan zamîr bir önceki âyette geçen (.....) kelimesine işaret eder. Ancak zamîrin müzekker olarak gelmesi, (.....) kelimesinin “şahıs” veya “İnsan” olarak tefsir edilmesi sebebiyledir.

Yahut da, “Katil/öldürülen “kimseye râcidir ki, buna daha önceki âyette geçen, (.....) cümlesi delâlet etmektedir. “Herhangi bir organıyla “demek, kesilen ineğin herhangi bir organı manasındadır. Bu organ da kimine göre hayvanın dili, kimine göre sağ oyluğu ve kimine göre de kuyruk kemiği idi. Mana ise şöyledir:

“Hemen bir organ ile ölüye vurdular ve o da diriliverdi.”

İbarenin ya da mananın bu noktası âyette yer almamıştır. Çünkü âyetin sonrası böyle bir mananın var olduğunu gösteriyor ki o da şu kısımdır:

“İşte bu olayda görüldüğü gibi Allah ölüleri bu şekilde diriltir.” Rivâyete göre hayvanın organıyla maktûle vurulunca Allah'ın izniyle hemen kalkar ve (amcasının iki oğlunu göstererek) “Beni filân ve filân kimseler öldürdüler.” der ve hemen düşüp ölür. Bunun üzerine derhal o iki amca oğlu yakalanp öldürülür. Artık bundan sonra bir kâtil (öldürdüğü kişiye) mirasçı kılınmamıştır.

“.... Allah ölüleri bu şekilde diriltir.” kavli, ya Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in zamanındaki inkârcılara bir hitaptır ya da, maktûlün dirilmesi sırasında orada hazır bulunanlara bir sesleniş ve dikkat çekmedir. Dolayısıyla, “Onlara: (.....)” olur.

“Ve aklınızı kullanırsınız diye de âyetlerini size gösterir.” Allah, her şeyi yapmaya kâdir olduğuna dair delillerini işte böyle gösterir ki, artık akıllarınızın gereği olarak amel edersiniz. Bu da; bir tek canı yaratmaya kâdir olan Allah, dolayısıyla tüm varlıkları yaratmaya da kâdirdir, yoksa herhangi bir varlığı tahsis söz konusu değildir.

İneğin kesilerek herhangi bir organıyla ölüye vurulup böylece onun dirilmesindeki hikmete gelince (gerçi Allah herhangi bir vasıta söz konusu olmaksızın da onu diriltmeye kâdirdir), bu, bir şeyi isteme esnasında önceden bir şeyler sunmanın iyi ve güzel olduğunu bildirmek ve aynı zamanda kullarına yapacakları şeylerde işi ağırlaştırmamalarını, yokuşa sürmemelerini öğretmek içindir. Yine burada gaye, Allah'ın emirleri söz konusu olduğunda hiç ara vermeksizin derhal onların gereğini yapmayı ve emre bağlılığı da öğretmektir. Bu konuda öyle işi fazla kurcalamamalı, çok soru da sormamalıdır. İşte bu ve benzeri daha nice hikmetler...

Neden başka hayvanlardan değil de, bir ineğin kurban edilmesi istendi? Bununla emrolunmaları, sığırın Yahûdîlerce en makbul ve en değerli bir kurban olarak kabul görmesindendir.

Bir de, burada önce öldürülen kimseden ve sığırın herhangi bir organıyla vurulmasından söz etmesi ve bundan sonra da ineğin kesilme olayını ele alması gerekirdi değil miydi?

Yani:

“Biz de onlara bir inek kesin ve ineğin herhangi bir organıyla ona vurun, dedik. “olmalı değil miydi?

Ancak Yüce Allah burada, İsrâ'il oğullarının işledikleri cinayetlerden her birini tek tek sayarak onları hikâye ediyor ve yaptıklarını yüzlerine yüzlerine vuruyor. Bu iki kıssa, yani ineğin kesilmesi kıssası ile, öldürülen adamının kıssası her ne kadar birbiriyle bağlantılı ise de, ancak durumu İsrâ'il oğullarının başlarına kakmak için ayrı ayrı olarak anlatılması durumu burada söz konusudur.

Bunlardan ilki, alay ve dalga geçme meselesinde konuyu başlarına kakmak ve yüzlerine vurmaktır. Kendilerinden istenen şeylerde derhal Allah'ın emrine uymayı terk etmeleri, yani uymamalarıdır. İşte bu ve benzeri şeyler ilk durumu gösteriyor.

İkincisi de dokunulmaması gereken ve öldürülmesi haram olan bir cana haksız yere kıymaları olayı başlarına kakılıyor ve uyanılıyorlar. Bir de buna bağlı olarak meydana gelen büyük mu'cize! İşte bu bakımdan ineği kesme emri ile alâkalı kıssa, adamın öldürülme kıssasından önce zikredilmiştir.

Eğer bu kıssa yukarıda bahsedildiği şekilde gelseydi bu takdirde bir tek kıssa imiş gibi olurdu. Halbuki burada iki olay anlatılıyor (ele alınıyor). Bu durumda da iki defa uyarılma istendiği, hâlde bu yapılmamış olurdu.

Bir de burada ikinci olaya başladıktan sonra bir ince nükteye uyulmaktadır ki bu da, bağımsız yani yeni bir kıssanın ele alınışıdır. “İneği” açık olarak ismiyle zikrederek değil de buna râci olan zamîr ile ikinci kıssayı birinciye bağlamış olması; yani, (.....) ile işaret olunmuş olması da yine bunların iki kıssa olduğunu ve bu iki kıssanın da bir uyan, bir başa kakma olduğunu göstermek ve öğretmek içindir ve bilinsin diyerdir.

Yani bu açıdan bakıldığında iki kıssadır ve fakat “İneğe” işaret eden zamîr açısından değerlendirildiğinde ise tek bir kıssadır.

Ayrıca burada şöyle bir tefsir de yapılmıştır: Müşahedeler yoluyla kim kalbini diriltmek istiyorsa, dolayısıyla değişik mücadele, gayret ve çalışmalarla önce nefsinin öldürsün.

74

Fakat bundan sonra yine kalpleriniz katılaştı, âdeta taş kesildi. Hatta daha da katı, kaskatı kesildi. Çünkü öyle taşlar var ki, içinden nehirler akar, öyle taşlar da var ki, çatlar da içinden sular fışkırır ve yine öyle taşlar da var ki, Allah korkusundan yukarılardan aşağıya yuvarlanır. Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir.

“Artık bundan sonra yine kalpleriniz katılaştı.” Kalpleri yumuşatan ve incelmeye neden olan bunca olaydan sonra kalplerin katılaşmasını ya da kararmasını sanki imkansız gibi bir durum gözüküyor olsa da yine de olabildiğini gösteriyor. Kalplerin katılaşma veya kararmakla nitelenmesi, o kalplerin olaylardan ders çıkarmadığı, öğüt almadığı gerçeğine bir örnektir.

“Bundan sonra” ifadesiyle de, öldürülen kimsenin diriltilmesinden sonra veya daha önce tek tek sayıları ve geçen olaylardan sonra anlamınadır.

“Âdeta taş kesildi.” Katılaşmada tıpkı o kalpler taşlaştı, taş kesildi. “Hatta daha da katı, kaskatı kesildi.”

Yani o kalpler katılıkta taşlara da taş çıkartacak hale geldi.

Burada, (.....) kelimesi, (.....) harfi üzerine ma'tûftur. Bunun takdiri de şöyledir: “Daha da şiddetli katılaşma gibi” Burada muzaf hazfolunmuş (gizlenmiş) ve muzâfun ileyh onun yerine geçmiştir. Veya mana şöyledir:

“Bizzat kalpleri çok daha katıdır.”

Yani “onların(kalplerinin) hallerini tanıyan ve bilenler onları taşa benzetir.”

Yahut da ondan daha katı bir maddeden olduğunu görür. Bu taştan katı olan madde de demirdir. Ya da; “Onları tanıyan onları taşa benzetir. “demektir. Veya: “Onlar taştan da öte katı kesilmişlerdir.” dedi.

Ancak âyette, (.....) diye buyurmadı da, (.....) diye buyurdu. Çünkü bu kelime bizatihi şiddet manası içerdiğinden ötekisine göre daha yerinde bir ifadedir ve daha fazla katılığı ve kararmayı gösterir. Yine ibârede üstünlük gerektiren zamîrin (ism-i tafdil zamîrinin) terk edilmiş olması da, bir karışma ve benzerlik olmasının diyedir. Meselâ: (.....) gibi.

“Çünkü öyle taşlar var ki, içinden nehirler akar.” Burada örnek gösterilen taşlarla, kalplerin katılaşmasının taşları da geride bıraktığını bildiriyor.

(.....) harfî burada (.....) manasında olup nasb mahallindedir ve aynı zamanda, (.....) edatının da ismidir. (.....) kelimesinin başındaki (.....) harfî de te'kit içindir. Tefeccür kelimesi de, çok geniş açılıp fazlaca su akıtmak ya da boşaltmak, demektir.

“Öyle taşlar da var ki, çatlar da içinden sular fışkırır.”

Bu âyette bulunan, (.....) kelimesi aslında, (.....) dur. Nitekim A'meş de böyle kırâat etmiştir. Kelimedeki (.....) harfî, (.....) harfine dönüştürülmüş ve sonra da bu ikisi idgam olunmuştur.

Âyetin bu kısmında ise şuna işaret ediliyor: Taşlar içinde öyle taşlar da vardır ki, onlarda büyük ve oldukça geniş yanklar bulunur. İşte kayalann o büyük ve oldukça geniş oyuklarından ya da yanklarından sular fışkırır, kaynar ve akar. O taşlardan (kayalardan) kimisi uzunluğuna boydan boya yarıktır, kimisi de genişliğine ya da enine yarıktır. İşte bunlardan da sular akar, fışkırır. Halbuki bu İsrâ'il oğullarının kalplerinde en ufak bir etkilenme bile olmaz.

“Ve yine öyle taşlar da var ki, Allah korkusundan yukardardan aşağıya yuvarlanırlar.” O taşlar dağların yüksek kısımlarından yuvarlanıp gelmek istedikleri yere inerler. Bir tefsire göre taşların Allah'ın emirlerine boyun eğmeleri yani buradaki “Allah korkusundan” ifadesi mecâzî manadadır. Çünkü o taşların orada istediklerini yapmaya engel bir şey yoktur. Zira sorumlu değiller. Halbuki şu Yahûdîlerin kalpleri Allah'ın emrine karşı ne boyun eğer ve ne de Allah'ın emrini yerine getirirler.

Bir diğer tefsire göre burada, “Allah korkusundan” murat şu tefsirun ölçü olarak alınmasına dayanmaktadır:

“Allah o cansız dediğimiz varlıklarda da hayat ve temyiz gücü yaratmıştır. Kaldı ki bir şeyde hayatın ve temyiz gücünün yaratılması için mutlaka onun belli bir bünye üzerinde yaratılması şartı diye bir şey yoktur.”

İşte bu, Ehl-i sünnet açısından böyledir ve şu âyete göredir:

“Eğer biz Kur'ân'ı bir dağa indirseydik, muhakkak ki onu, Allah korkusundan baş eğerek, parça parça olmuş görürdün.” Haşr,21.

Yani burada, Yahûdîlerin kalplerinin korkmadığını belirtiyor.

“Allah yaptıklarınızdan gâfil (habersiz) değildir.”

Kırâat imâmılarından, İbn Kesîr, (.....) fiilini (.....) harfiyle, (.....) olarak okumuştur. Bu da tehdit içermektedir.

75

Ey mü'minler! Şimdi siz onların (Yahûdîlerin) size îman edip Muhammed'in peygamberliğini doğrulamalarını mı bekliyorsunuz? Halbuki, onlardan öyle bir grup var ki, Allah'ın kelâmını dinlerler de tam olarak anladıktan sonra bile bile onu tahrif edip değiştirirlerdi.

“Ey mü'minler! Şimdi siz Yahûdîlerin size îman edip Muhammed'in peygamberliğini doğrulamalarını mı bekliyorsunuz?”

Âyetin başındaki (.....) hitabı Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile mü'minleredir. (.....) yani, davetiniz gereği size îman etmelerini ve size kâtilmalarını mı umut ediyorsunuz, demektir. Tıpkı şu âyetteki ifadeye benze bir ifade:

“İşte bunun üzerine Lût ona îman etti.” Ankebut, 26.

Dolayısıyla “Yahûdîlerin Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem) inanacaklarını mı...” demektir.

“Onlardan öyle bir grup var ki -geçmişlerinde içlerinden öyle bir grup çıkmış ki- Allah'ın kelâmını

—Tevrât 1- dmlerler de “tam olarak anladıktan sonra -anlayıp kavradıktan ve akıllarıyla da iyice zaptettikten sonra kendilerinin yalancı ve iftiracı olduklarını da- bile bile -Rasûlullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) niteliklerini ve recm ile ilgili âyeti değiştirdikleri gibi- onu tahrif edip değiştirirlerdi.” İşte buna göre mana şöyledir:

“Eğer bu Yahûdîler inkâr eder, küfre girer ve tahrif edip değiştirirlerse, bu konuda deneyimleri var, çünkü geçmişlerinde de bu işi yapmışlardı, bunlar bu manada tescillidirler.”

76

(Yahûdîlerden münâfık olanlar) mü'minlerle karşılaştıkları zaman, “Biz de îman ettik.” derler. Fakat birbirleriyle baş başa kaldıklarında ise: “Allah'ın, Tevrât'ta size açıkladığı bilgileri, yarın Rabbiniz katında aleyhinizde delil olarak kullanmaları için mi onlara anlatıyorsunuz; bunları hâlâ düşünemiyor musunuz?” diye konuşurlar.

“Yahûdîlerden münâfık olanlar mü'minlerle karşılaştıkları zaman, (.....) derler.”

Yani hem münâfık ve hem Yahûdî olanlar veya sadece Yahûdîler, Hazret-i Muhammed'in (sallallahü aleyhi ve sellem) samimi ve ihlâs sâhibi ashâbıyla karşılaştıklarında, münâfıklar onlara: “Siz hak üzeresiniz ve Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) de Tevrât'a müjdelenen peygamberdir.” derler.

“Fakat birbirleriyle baş başa kaldıklarıda ise ... diye konuşurlar.” Ancak içlerinden münâfıklık yapmayanlarla münâfık olan, yani ikiyüzlü davrananlar bir araya geldiklerinde ikiyüzlü hareket etmeyenler ötekileri ayıplarlar, kınayıp azarlarlar ve derler ki:

“Allah'ın, Tevrât'ta -Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in vasıfları konusunda- size açıkladığı bilgileri, ... için mi onlara -Muhammed'in ashâbına haber verip- konuşuyorsunuz?”

“Yarın Rabbiniz katında aleyhinizde delil olarak kullanmaları, için” Rabbinizin, Kitabı Tevrât'ta indirdiklerini aleyhinizde delil olarak kullanmaları için mi...

Yani yarın kıyamette Müslümanların, “Sizin kitabınızda şöyle değil mi?” diye Allah katında delil yapmayacaklar mı, diye kendilerince uyanda bulunurlar. Görmez misin: “O Allah'ın kitabında şöyledir ve Allah katında şöyledir. “İfadeleri aslında aynı anlama gelirler.

Bir tefsire göre ise burada gizli bir izafet yer almaktadır: Bu izafet de: “Sizin Rabbinizin Kitabı katında demektir. Bir tefsire göre de onlara anlattıklarınız sebebiyle: “Yarın kıyamet gününde Muhammed'in doğruluğuna vakıf olup gerçeği öğrendikten sonra bilerek mi inkâr ettiniz? “diye sizinle tartışmaları ve mücadele etmeleri maksadıyla mı gidip söylüyorsunuz?”

“Bunları hâlâ düşünemiyor musunuz?”

Yani siz bu gerçekleri onların yanında itiraf ediyor ve fakat gidip ona da uymuyorsunuz. Ö hâlde siz bunun sizin aleyhinizde delil ve delil olarak kullanılabileceğine hiç akıl erdiremiyor musunuz?

77

Öyle ise bu Yahûdîler bilmezler mi ki, Allah onların gizlediği şeyleri de açıkladıklarını da muhakkak bilir.

“Öyle ise bu Yahûdiler bilmezler mi ki, Allah onların gizlediği -tüm- şeyleri de, açıkladıklarını da muhakkak bilir.” İşte bu bildiği gerçeklerin içinde onların küfürlerini gizlemeleri ve îman ediyor gibi açıklamaları da vardır.

78

Onların içlerinden öyleleri de vardır ki ümitlidirler. Onlar Kitabı (Tevrât'ı) bilmezler. Bildikleri şeyler kulaktan dolma şeylerdir. Onlar yalnızca zan ve tahmine dayanıyorlar.

“Onların -Yahûdilerin- içinden öyleleri de vardır ki, ümmîdirler -güzel olarak yazmasını ve okumasını bilmezler ki, Tevrât'ı mütalaa edip içindekilerini uygulayıp gerçekleştirebilsinler- onlar Kitabı (Tevrât'ı) bilmezler.” “Bildikleri şeyler kulaktan dolma şeylerdir.”

Yani birtakım dayanaksız kuruntulardan ibârettir. Meselâ;

Allah kendilerini bağışlayacakmış, onlara merhamet edecekmiş, sayılı günler dışında onları cehennem ateşinde yakmayacakmış gibi. Yahut da kendi bilginlerinden dinleyip öğrendikleri birtakım uyduruk yalanlar olup, taklit yoluyla aldıkları bu şeyleri doğru kabul etmelerinden ibâret olan boş laflar. Nitekim, Hazret-i Osman (radıyallahü anh)'in şu ifadesi de böyledir:

(.....)

Yani “Müslüman olduğumdan bu yana hiç kuruntuya başvurmam, yalan söylemedim.” Ya da sadece okuduktan şâirin şu mısraları gibi, Şâir Hassan bin Sabit Hazret-i Osman (radıyallahü anh) için der ki:

Gecenin ilk saatlerine girdi Kur'an ile

Son saatlerini bitirdi takdir olunan şehadet ile

Burada önemli olan mana değil, kelimeni nasıl ve hangi anlamlarda kullanıldığını göstermek için sunulan örneklerdir.

Yani işte bu ümmî Yahûdiler, Allah tarafından indirilmiş olan Tevrât'ı gerçek manasıyla bilmezler, bildikleri şeyleri kendi bilginlerinden öğrendikleri şeyleri okuyup durmaktır. Burada yer alan istisna ise, münkatî istisnadır.

“Onlar yalnızca zan ve tahmine dayanıyorlar.” Onlar o kitapta neler var bunun hakikatini bilmiyorlar. Dolayısıyla senin peygamberliğini yalnızca zan ve varsayımlarına göre inkâr ediyorlar. Âyetlerde önce, bildikleri hâlde Tevrât'ı tahrif edip bunda direnenleri, inat edenleri zikretti, hemen peşinden de bilginleri körü körüne taklit eden sıradan kimselere yer verdi, onların durumlarını bildirdi.

79

Elleriyle bir kitap yazıp daha sonra da onu az bir bedel (dünyalık) karşılığı satmak için bu, “Allah katındandır.” diye söyleyenlere yazıklar olsun! Elleriyle yazıp uydurduklarından dolayı yazıklar olsun onlara! Ve ondan kazandıklarından dolayı da yazıklar olsun onlara!

“Elleriyle bir Kitap yazıp daha sonra da onu az bir bedel (dünyalık) karşılığı satmak için bu, (.....) diye söyleyenlere yazıklar olsun!”

Burada geçen, (.....) “yazıklar olsun “ifadesi için bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

“Veyl, cehennemde bir vadidir.” İbn Mübarek bu hadisi, “Zevaidü'l-Zühed” kitabında rivâyet etmiştir. Bk. S: 344. Hadis Ebû Said Hûdri'den rivâyet olunmuştur.

Âyetle söz konusu edilen kitaptan kasıt muharref olanı yani değiştirilenidir. “Elleriyle” ifadesiyle de, “kendi kafalarından” uydurdukları ve Allah tarafından indirilmemiş olan, demektir. “Eller” ifadesi sadece te'kit içindir bu da te'kit anlamında kullanılan bir mecazdır.

“Elleriyle yazıp uydurduklarından dolayı yazıklar olsun onlara! Ve ondan kazandıklarından -aldıkları rüşvetlerden- dolayı yazıklar olsun onlara!”

80

Yahûdîler: “Sayılı birkaç gün dışında bize asla ateş dokunmayacaktır.” dediler. Onlara de ki: “Siz buna dair Allah'tan kesin bir söz mü aldınız? -ki Allah asla sözünden caymaz-, Yoksa siz Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi uydurup söylüyorsunuz?”

“Yahûdîler: “Sayılı birkaç gün dışında bize asla ateş dokunmayacaktır.” dediler.” Bu sayılı günler ise Yahûdîlerin kırk gün buzağıya tapmış olmaları sayısındır. Mücahid'den rivâyete göre Yahûdîler:

“Dünyanın ömrü yedi bin yıldır, dolayısıyla biz Yahûdîler her bir bin yıla karşı sadece bir gün ateşte yanacağız, bu da toplam olarak yedi gün eder.” diyorlar.

“Onlara de ki: (.....)”

Yani Allah'ın, söylediğiniz miktarın dışında sizi ateşte yakmayacağına ilişkin Allah size söz mü verdi?

“Ki Allah asla sözünden caymaz.-” Bu cümle mahzûf olan bir cümleye yöneliktir, onun da takdiri şöyledir:

“Eğer siz Allah'tan kesin bir söz almış iseniz öyleyse Allah asla sözünden caymaz.”

“Yoksa siz Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi uydurup söylüyorsunuz?”

Âyetteki bu, (.....) edatı ya muâdelet içindir, buna göre mana şöyle olabilir: “Yoksa siz Allah hakkında bildiğiniz bir şeyi mi, bilmediğiniz bir şeyi mi söylemektесiniz?” Veya bu edat, münkatiadır, dolayısıyla mana şöyledir: “Hayır hayır, Bilâkis siz, Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylüyorsunuz.”

81

Ey Yahûdîler! mesele sizin ileri sürdüğünüz gibi değil. Hayır hayır, asla öyle değil! Kim bir kötülük (günah) kazanır da işledikleri hataları kendilerini çepeçevre kuşatmışsa işte onlar cehennemlikler. Onlar o cehennem ateşinde ebedî olarak kalıcıdırlar.

“Ey Yahûdîler! Mesele sizin ileri sürdüğünüz gibi değil. Hayır, hayır- asla öyle değil!” Bu kelime nefiyden, yani olumsuz bir ifadeden ve red durumundan sonra manayı müsbete, olumluya dönüştürmek için gelir. Bu menfî (yani olumsuz) olan ifade de: “Bize asla ateş dokunmayacak. “ifadesi olup, bu kelime söz konusu bu manâyı tersine, yani doğru olan şekline dönüştürerek “Hayır, öyle mesele sizin söylediğiniz gibi değil, size hem de ebedî olarak azap dokunacaktır.” demektir. Çünkü, “Onlar orada ebedî kalıcıdırlar.” cümlesi bunun delilidir.

“Kim bir kötülük (günah) kazanır da -bir şirke girer ve bulaşır da-” Bu şekilde şirk olarak değerlendirme İbn Abbâs, Mücâhid ve daha başkalarından yapılmıştır.

“İşledikleri hataları, kendilerini, çepeçevre kuşatırsa,”

Yani kurtulabilmeleri noktasında tüm yolları kapanıp tıkanırsa, Meselâ müşrik olarak ölürlerse:

“İşte onlar cehennemlikler.”

Ancak mü'min olarak ölürler ve Allah'a itaate de değer verirlerse, buna imanları da devam ediyorsa, işte böyle için günah kendisini çepeçevre kuşatmış denemez. Dolayısıyla bu nass onu içine almış olamaz. İşte bu tefsire göre Mu'tezile ile Hâricîlerin farklı tefsir girişimlerinin de bir anlamı kalmamış ve geçersiz olmuş olur.

Bunun bir tefsiri de şöyle yapılmıştır:

“Nasıl ki, bir toplum bir düşman tarafından etrafı sarılıp kuşatılırsa, eğer tevbe ederek bundan kurtulmaya çalışmazsa işte günahın kişiyi kuşatması da buna benzer.”

Kırâat imâmılarından Nâfî, (.....) kelimesini çoğul olarak, (.....) olarak okumuştur.

“Onlar o cehennem ateşinde ebedî olarak kalıcıdırlar.”

82

İman edip sâlih ameller işleyenlere gelince; işte onlar cennetlikler, onlar orada ebedî olarak kalıcıdırlar.

83

Yine hatırlayın, bir zamanlar İsrâ'il oğulları'ndan; “Allah'tan başkasına ibâdet ve kulluk etmeyin, ana babaya, yakın - uzak tüm akrabaya, yetimlere ve yoksullara iyilikte bulunun ve insanlara da güzellikle söz söyleyin, namazı kılın, zekâtı verin.” diye kesin söz almıştık. Sonra da içinizden pek azınız dışında yüz çevirdiniz ve halen de bu yüz çevirme durumunuzu sürdürüp duruyorsunuz.

“Yine hatırlayın, bir zamanlar israiloğulları'ndan kesin söz almıştık.” Bu son derece önemli bir şekilde yapılan bir kesin söz verişi te'kittir.

“Allah'tan başkasına ibâdet (kulluk) etmeyin,” Bu ifade nehiy, yani yasaklama anlamında bir haber (bildirim)dir. Meselâ: “Filanca kimseye gidiyorsun, ona şunu da söylersin.” cümlesi gibi. Bununla asıl söylenmek istenen şey emirdir.

Yani, “Ona söyle.” demektir. Çünkü bu şekildeki bir ifade, açık olarak, “Şunu yap, bunu yapma.” gibi emir ve yasaklardan daha etkindir, daha belîğ ve edebidir. Çünkü, böylece sanki derhal verilen emre yapışılacak veya yasakların şey de yapılmayacak, anlamı çıkarılır. Zira ondan haber vermektedir.

Nitekim, Übey b. Ka'b'ın kırâati de bunu desteklemektedir. Übey bunu, (.....) olarak okumuştur. Ayrıca, (.....) kavli de bunu te'kit etmektedir. Çünkü burada “kavi” yani (.....) ifadesi muzmerdir (gizlidir).

Kırâat imâmılarından İbn Kesîr, Hamza ve Ali ise, (.....) olarak okumuşlardır. Çünkü İsrâ'il oğulları açık olarak zikrolunan bir isimdir. Dolayısıyla açık olarak zikredilen isimlerin fiil kipleri de tümüyle gaip olurlar. Bunun manası, “İbadet (kulluk) etmesinler, “dir. Başındaki nasb edatı olan, (.....) hazfedilince (gizlenince) muzari fiil merfû kılınmış olur.

“Ana babaya iyilikte bulunun.”

Yani, (.....) iyilik yapın, iyilikte bulunun, demektir. Böyle olmalı ki, emrin atfı uygun gelmiş olsun. Bu emir de, daha önce ifade ettiğimiz gibi, (.....) kavlidir.

“Yakın — uzak tüm akrabaya,yetimlere...”

Buradaki, (.....) kelimesi, “yetim” kelimesinin çoğuludur. Yetim, babasını kaybeden çocuktur ki, bu da sıfır yaşından bulûğ (ergenlik) çağına kadar sürede olan bu özellikteki çocuklara verilen isimdir. Çünkü, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Efendimiz bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır:

“Bulûğ (ergenlik) çağından sonra yetimlik yoktur.” Hazret-i Ali'den Ebû Dâvud rivâyet etmiştir. H. No. 2873.

“Ve yoksullara iyilikle bulunun.”

Kelime, “miskin” kelimesinin çoğuludur. Bu da, ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük çeken kimse demektir.

“Ve insanlara da güzellikle, söz söyleyin, namazı kılın, zekâtı verin, diye kesin söz almıştık.”

Buradaki, (.....) kelimesi, bizatihi kendisi, güzelliği itibariyle güzel olduğundan, bu mastar kelimesi kullanıldı. Çünkü bu, istenilen mânâ için en uygundur.

Kırâat imâmılarından Hamza ve Ali, bu kelimeyi, (.....) olarak okumuşlardır.

“Sonra da içinizden azınız dışında -ki bunların da Müslümanlığı kabul eden az sayıdaki Yahûdîler olduğu söylenir- yüz çevirdiniz -verdiğiniz kesin sözden döndünüz onu terk ettiniz-. Ve halen de bu yüz çevirme durumunuzu sürdürüp duruyorsunuz.” Siz öyle bir kavimsiniz ki, adetiniz gereği hep yüz çevirir, verdiğiniz kesin sözlerden döneçlik edersiniz.

84

Ey Yahûdîler! yine hatırlayın, hani birbirinizin kanını dökmeyeceğinize ve birbirinizi yurdundan çıkarıp sürgün etmeyeceğinize dair sizden kesin söz almıştık. Nitekim, siz de her şeye şahit olarak bunu kabul etmişsiniz.

“Ey Yahûdîler! Yine hatırlayın, hani birbirinizin kanını dökmeyeceğinize ve birbirinizi yurdundan çıkarıp sürgün etmeyeceğinize dair sizden kesin söz almıştık.”

Yani; kiminiz kiminize böyle yapmayacaktı. Kanlarını dökmeyecek ve ülkeden çıkarmayacaktı. Çünkü bunlar eğer aynı dini veya soyu paylaşıyorlarsa aynen karşıdakini bizzat kendisi imiş gibi kabullenecekti. Bu inançları gereği böyle idi.

Farklı bir tefsir de şöyledir: Eğer biri bir başkasını öldürürse, sanki kendisini öldürmüş demektir. Çünkü öldüren kimse öldürülenin yerine kısas yoluyla öldürülecektir.

“Nitekim, siz de sonra her şeye şahit olarak bunu kabul etmişsiniz.” Siz de verilen sözü ikrar ettiniz ve kendi adınıza buna uymanın gerekli olduğunu da itiraf ettiniz. Kaldı ki, bütün bunlara da tanıksınız. Tıpkı, filân kimse kendi adına şunu kabul etti ve buna tanıklık etti, demek gibi bir ifade. Yahut da, (.....) demek, artık ey Yahûdîler! Sizler bugün bile atalarınızın böyle bir söz verdiklerini ikrar ediyor ve kabulleniyorsunuz, demektir.

85

Siz öyle bir toplumsunuz ki, soma da bütün bunlara rağmen birbirinizi öldürüyor ve içinizden birtakımlarını ülkeden çıkarıp sürgün ediyor, kötülük yapmakta ve düşmanlıkta onlara karşı birbirinizle yardımlaşıyorsunuz. Eğer onlar size esir olarak dönerlerse fidye vererek onları kurtarıyorsunuz. Halbuki, onları yurtlarından çıkarıp esir kılmak size zaten haram kılınmıştı. Yoksa siz, Kitabın bir kısmına inanıyor ve bir kısmını da inkâr mı ediyorsunuz? Sizden bu şekilde yapanların cezası dünya hayatında rezillik ve ezilmişlik, kıyamet gününde de en şiddetli ve ağır azâba (cezâyâ) çarptırılmaktır. Ve her ne yapıp ederseniz Allah bunlara hiçbirinden gâfil (habersiz) değildir.

“Siz öyle bir toplumsunuz ki, sonra da bütün bunlara rağmen birbirinizi öldürüyor,”

Buradaki, “Siz öyle bir toplumsunuz ki” ifadesiyle kendilerinden kesin söz alındıktan sonra giriştikleri öldürme, sürgün etme ve düşmanlık gibi olaylar sebebiyle âdeta haklarında uzak bir olasılık gibi görülen gerçek karşısında bir tür hayret ve şaşkınlık... Çünkü kesin söz vermişler, bunları verdiklerini de kabullenmişler ve ayrıca bunlara da tanıklık etmişlerdir. Bütün bu gerçeklere rağmen böyle yaparsınız ha, demektir.

(.....) zamîri mübtedadır. (.....) de, (.....) manasındadır. (.....) cümlesi, (.....) nin sılası - ilgi cümlecîğidir. Dolayısıyla (.....) sılasıyla birlikte, (.....) mübtedasının haberiçler.

“Ve içinizden birtakımlarını -Allah'a verdiğiniz kesin sözü gözetmeksizin- ülkeden çıkarıp sürgün ediyor,”
“kötülük yapmakta ve düşmanlıkta -ma'siyet ve zulümde- onlara karşı birbirinizle yardımlaşıyorsunuz.”

Kûfe kırâat okulundan Âsım, Hamza ve Kisâî, (.....) olarak şeddesiz/tahfif ile okumuşlardır. Diğer kırâat imâmıların ise şeddeli olarak, (.....) şeklinde kırâat etmişlerdir. Tahfif ile okuyanlar, iki (.....) harfinden birini hafzediyorlar. Ancak hafzedilen harfin ikinci (.....) harfi olduğunu söyleyen de olmuştur. Çünkü asıl dile ağırlık veren bu ikincisidir, demişlerdir. Kimisi de hafzedilen birincisidir, demişlerdir. Şeddeli olarak okumayı savunanlar, ikinci (.....) harfini (.....) ya kalbédiliyorlar ve sonra da idgam yapıyorlar.

“Eğer onlar size esir olarak dönerlerse fidye vererek onları kurtarıyorsunuz.”

Kırâat imâmılarından Ebû Amr, (.....) olarak, İbn Kesîr ve İbn Âmir, (.....) şeklinde, Hamza, (.....) olarak ve Ali de, (.....) okumuştur.

İster, (.....) ve ister, (.....) olarak okunsun hepsinin anlamı aynıdır. (.....) kelimesi hâldir ve “esir” kelimesinin de çoğuludur. Nitekim, (.....) da böyledir.

“Halbuki onları yurtlarından çıkarıp esir kılmak size zaten haram kılınmıştır.”

Buradaki (.....) zamîri, şan (dikkat çekme) zamîridir. Ya da bu mübhem (kapalı) bir zamîr olup, (.....) ibâresi bunun tefsiridir.

“Yoksa siz kitabın bir kısmına -esirlerin fidyesini verip kurtarmaya- inanıyor ve bir kısmım da -savaşmayı, öldürmeyi ve sürgün etmeyi- inkâr mı ediyorsunuz?”

Müfessir Süddi diyor ki:

“Allah Yahûdîlerden dört konuda kesin söz almıştır: öldürmeyi bırakmaları, ülkeden halkı çıkarmamaları, ma'siyet konusunda birbirleriyle yardımlaşmamaları ve esir düşenlerle ilgili fidye meselesi Ancak Yahûdîler fidye ödeyerek esirleri kurtarma meselesi dışında diğer konularda verdikleri ve yerine getirmekle emrolundukları tüm sözlerini unuttular, hepsinden döndüler, yüz çevirdiler.”

“Sizden bu şekilde yapanların -kitabın bir kısmına îman edip bir kısmını da inkâr edenlerin- cezâsı dünya hayatında rezillik ve ezilmişlik,” rüsvay olup bir hiç haline gelmek, “Kıyamet gününde de en şiddetli ve ağır azâba (cezâyâ) çarptırılmaktır.” Orada ne bir rahatlık ve ne ferahlık vardır. Ya da dünya azâbından çok daha şiddetli, onunla kıyaslanamayacak bir azap ya da cezâ.

“Ve her ne yapıp ederseniz Allah bunların hiçbirinden gâfil değildir.”

Kırâat imâmılarından İbn Kesîr, Nâfi ve Ebû Bekir, (.....) harfiyle, (.....) olarak okumuşlardı” .

86

İşte bunlar dünya hayatını âhîret hayatına karşılık satın alanlardır. Bu bakımdan bunların ne azapları hafifletilir ve ne de kendilerine yardım olunur.

“İşte bunlar dünya hayatını -alıcının tercihi misali- âhîret hayatına karşılık -tercih edip- satın alanlardır.”

“Bu bakımdan bunların ne azapları hafifletilir ve ne de kendilerine yurdun olunur.” Hiçbir kimse onlardan azâbı kaldırmak konusunda kendilerine asla yardımcı olmaz.

87

Yemin olsun biz Mûsa'ya Kitabı (Tevrât'ı) vermiştik. Peşinden de art arda peygamberler gönderdik. Meryem oğlu İsa'ya da apaçık mu'cizeler verdik ve onu Rûhu'l-Kudüs (Cebrâîl) ile destekledik. Ne var ki, ne zaman size gönlünüzün istemediği şeyleri getiren bir peygamber geldiyse, büyüklenip böylece kimini yalanlayacak ve kimini de öldürecekmişiniz değil mi?

“Yemin olsun biz Mûsa'ya Kitab'ı (Teyrat'ı) vermiştik. Peşinden de art arda peygamberler gönderdik.” Allah Tevrât'ı Hazret-i Mûsâ (aleyhi's-selâml) ya toptan, bir bütün hâlinde verdi.

Âyetteki, (.....) kelimesi türevleriyle birlikte bir şeyi izi sıra sürmek, izlemek, art arda, peş peşe gitmek gibi manalara gelir. Bizzat birinin ardı sıra gitmek, demektir.

Yani, Hazret-i Mûsa'nın peşi sıra bir çok peygamberler gönderdik. Meselâ; Hazret-i Yuşa, Hazret-i Eşmuyil, Hazret-i Şem'un, Hazret-i Dâvud, Hazret-i Süleyman, Hazret-i Şa'ya, Hazret-i Ermiya, Hazret-i Uzeyir, Hazret-i

Hazkil, Hazret-i İlyas, Hazret-i Elyesa, Hazret-i Yûnus, Hazret-i Zekeriya, Hazret-i Yahya ve daha başkalan (aleyhimü's-selâtü ve's- selâm) gibi.

“Meryem oğlu İsa'ya da apaçık mu'cizeler verdik.”

Meryem: Hizmet eden, hizmetçi manasınadır. Nahivcilere (dilbilimcilerine) göre, bu kelime, (.....) kalıbında bir kelimedir. Çünkü kelime kalıpları içerisinde, (.....) diye bir kalıp yoktur.

Beyyinat: Ölülere diriltmek, doğuştan körleri iyileştirmek, baras (alaca) hastalığını tedavi etmek ve gaypten bilgi ve haber vermek gibi apaçık mu'cize ve belgeler demektir.

“Ve onu Ruhul-Kudüs (Cebrâîl) ile destekledik. “Bu, temiz olan ruh demektir. Kırat imâmlarından İbn Kesîr, bu kelimeyi, (.....) harfinin sükunu ile Kur'ân'ın geçen her yerinde (.....) olarak okumuştur.

Yani mukaddes olan Ruh ile, demektir. Nitekim bu âdeti (.....) diye kısaca işaret edilen “Hâtem-i Tâî'nin cömertliği” tamlaması gibidir.

Yani “Ruhul-Kudüs” de bunun gibi bir terkiptir (tamlamadır). Ruhun “Kudüs” kelimesiyle nitelenmesi, tahsis ve takrib maksadıyladır ki bu, Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) nın ruhunun şeytan tarafından dokunulmadığı ve bu manasıyla da Allah'a olan yakınlığı demek istenmiştir. Ya da Hazret-i Cebrâîl (aleyhi's-selâm) ile desteklenmesi sebebiyle ona böyle denmiştir. Çünkü Hazret-i Cebrâîl (aleyhi's-selâm), İsa (aleyhi's-selâm) ya kalplere hayat veren şeyleri getirip onu destekliyordu. Nitekim Yahûdîler Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) yı öldürmek için tuzaklara başvurup harekete geçmekle Cebrâîl (aleyhi's-selâm) onu göğe yükseltmişti. Yahut da Kur'ân'da da belirtildiği gibi İncil ile desteklemiştir. Çünkü şöyle buyurulmuştur:

“Emrimizden bir ruh ile..” Şura, 52.

Yahut da, okunmasıyla ölümlerin diriltildiği İsm-i A'zam duasıyla teyid ettik.

“Ne var ki, ne zaman size, gönlünüzün istemediği -sevip hoşlanmadığı- şeyleri getiren bir peygamber geldiyse büyülenip -hakkı kabulden kibirlilik gösterip-” “-Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) ile Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) gibi- kimini yalanlayarak ve -Hazret-i Zekeriya (aleyhi's-selâm) ve Hazret-i Yahya (aleyhi's-selâm) gibi- kimini de öldüreceksiniz değil mi?”

Âyette, “öldürdünüz” ifadesi kullanılmadı, böylece âyet sonları arasında bir Uyum olsun istendi. Ya da bundan gaye şu demek olabilir:

“Siz geçmişte peygamberler öldürmüştünüz, şimdi de öldürmeyi sürdüreceksiniz değil mi? Ben onu sizden korumamış olsaydım Muhammed'i öldürecektiniz. Çünkü siz Muhammed'i öldürmenin planlarını yapıyor ve bunun yollarını arıyorsunuz. Nitekim sırf bu amaçla ona büyü yaptınız ve yine bu gaye ile ona zehirli koyun etini yedirdiniz.”

Mana şöyledir:

“Ey İsrâ'il oğulları! Biz sizin peygamberlerinize verdiklerimizi size vermiştik. Ne zaman ki onlardan bir peygamber hak olarak size gerçeği getirmişse, siz ona imandan büyüklendiniz, kibirlilik gösterdiniz.”

(.....) harfiyle ve buna taallûk eden şey (kelime) arasına bir tevbih (yani uyan ve ikaz) hemzesi girmiştir ve onları hâlden hayret ve şaşkınlık göstermektedir.

88

Bir de Yahûdîler kalkıp: “Kalplerimiz perdelidir.” dediler. Hayır hayır, hiç de öyle değil! Aslında Allah onları inkârları yüzünden lânetleyip rahmetinden uzak tutmuştur. Dolayısıyla onlardan ancak pek azı iman ederler.

(.....) Bir de Yahûdîler kalkıp: (.....) dediler.”

Âyette geçen, (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğuludur. Bu şu demektir: “Kalplerimizin üzeri yaratılış gereği, tıpkı sünnetsiz kimselerdeki kılıf gibi kılıflı ve perdelidir, üstü kapatılmıştır. Bu itibarla Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’in getirdikleri oraya ulaşmaz ve onları anlayıp kavramazlar.” Çünkü, bu kelime henüz sünnetsiz olan kimsenin kabuklu olmasından müstear bir ifadedir.

“Hayır hayır, hiç de öyle değil! Aslında Allah onları inkârları yüzünden lânetleyip rahmetinden uzak tutmuştur.” Allah da bunların kalplerinin de aynen fitrata uygun olarak yaratıldığını ve dolayısıyla hakkı kabul edebilecek bir kapasitede olduğunu bildiriyor, söyledikleri gibi bir kılıf olmadığını belirtiyor. Ancak onların uzaklaştırılma nedenleri küfürleri ve hak yoldan ayrılımları, sapmalarıdır.

“Dolayısıyla onlardan ancak pek azı îman ederler.” Bu âyetteki, (.....) ifadesi, mahzûf bir mastarın sıfatıdır.

Yani: “İnanacak kimseler olarak ne de az sayıda îman eden insanlardır.” Yine âyetteki (.....) ise, zâidedir ve azlık manasını te'kit içindir. Yoksa nâfiye değildir. Bu da onların kitabın bir kısmına îman etme anlamım içermektedir ki bu, zaten îman sayılmaz. Çünkü, Kitabın tamamına îmanları yoktur. Yine âyette geçen azlık yani killet manası, adem yani yokluk ve olmama manasıdır.

(.....) kelimesi, “Gulûf” kelimesinin hafifletilmiş şeklidir. Nitekim böyle de, yani “Gulûf” olarak da okunmuştur. Bu da, (.....) kelimesinin çoğuludur.

Yani Yahûdîler bununla demek istiyorlar ki: “Bizim kalplerimiz zaten ilimlerin kasasıdır. Bu açıdan bizim başkalarından ilim almaya bir ihtiyacımız da yoktur.” Veya şöyle demektedirler: “Bizim kalplerimiz ilimlerin kasasıdır. Eğer senin getirdiklerin hak (gerçek) olsaydı, biz mutlaka onları kabullenirdik.”

89

Ne zaman ki onlara Allah'ın katından yanlarındaki Tevrât'ı doğrulayan bir Kitap gelince, - Ki, daha önceleri kâfirlere karşı, üstün gelmek için gelecek olan bu peygamberi ve kitabını ileri sürerek dua ederlerdi-, ancak bilip tanıdıkları o peygamber gelince, onu inkâr ettiler. İşte bundan dolayı Allah'ın lâneti kâfirlerin üzerine olsun.

“Yahûdîler yanlarında bulunan Tevrât'a aykırı olmayan ve onu doğrulayan Kur'ân gelince, (.....) 'ki, daha önceleri kâfirlere karşı, üstün gelmek için gelecek olan bu peygamberi ve kitabını ileri sürerek dua ederlerdi,”

Yani, Allah'a şirk koşanlarla savaşırken müşriklere karşı zafer elde etmek için bu gelecek olan peygamberi ve kitabını öne sürerek zafer isterlerdi Ve şöyle yalvarırlardı:

“Allah'ım! Tevrât'ta niteliklerim gördüğümüz ve ahir zamanda son peygamber olarak göndereceğin peygamberin hürmetine bize yardım eyle, bizi zafere ulaştır.”

Düşmanları olan müşriklere de derlerdi ki:

“Bizim söylediklerimizi doğrulayacak olan peygamberin gölgesinin zamanı gelip bizi gölgeleyecektir (pek yakın bir zamanda çıkıp gelecektir). İşte biz onun emri altında tıpkı ad ve İrem kavimleriyle olan savaş gibi size karşı savaşıp sizi öldüreceğiz.”

“Ancak bilip tanıdıkları o peygamber gelince, onu inkâr ettiler.”

(.....) Âyetteki mevsûledir. Yani: (.....) tanıdıkları takdinndedir. Bu, “geldi” fiilinin failidir. Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’i inkâr nedenleri de; çekememeleri, makam ve mevkilerinin elden çıkacağı ve azgınlıkları idi.

“İşte bundan dolayı Allah'ın lâneti kâfirlerin üzerine olsun.” Aslında bu, “onların üzerine...” olmalıydı. Ancak burada, zamir yerine özellikle ismin kendisi (ism-i zahir) yani kâfirler ismi getirildi. Bunun da sebebi, özellikle onların böyle bir cezâyı (lânete çarptırılmaya) lâayık görülmeleri küfür ve inkârları sebebiyle bunu hak etmiş olmalarını net olarak göstermek maksadıyladır.

Bu, (.....) kelimesinin başında yer alan, harf-i ta'rîf, yani (.....) ahd için yani âyetle sözü edilenleri amaçlayan bir mana için olabileceği gibi, cins için de olabilir. Dolayısıyla bu manada olan herkesi içerir. Bu da öncelikli olarak âyetle sözü edilenleri, yani Yahûdîleri içerir.

Âyetteki ilk (.....) edatının cevabı gizlidir. Bu da Meselâ: “Onu yalanladılar” - (.....) ibâresi olabilir. Yahut da, (.....) ilk (.....) ile ikinci (.....) nın cevabıdır. Çünkü ikisinin de gerektirdiği mana aynıdır.

90

Allah'ın dilediği kuluna peygamberlik ihsan etmesini kıskandıklarından ötürü Allah'ın indirmiş olduğu Kur'ân'ı inkâr ederek bu şekilde kendilerini kaptırdıkları şu boş yere gururlanmaları ve kendilerini harcamaları ne fena bir şeydir! Böyle yapmakla onlar tekrar tekrar Allah'ın gazâbını hep üzerlerine çektiler. Nitekim, kâfirler için alçaltıcı ve perişan edici bir azap vardır.

(.....) Allah'ın dilediği kuluna peygamberlik ihsan etmesini kıskandıklarından ötürü Allah'ın indirmiş olduğu Kur'ân'ı inkâr ederek bu şekilde kendilerini kaptırdıkları şu boş yere gururlanmaları ve kendilerini harcamaları- “Ne fena bir şeydi!”

(.....) kelimesinde bulunan (.....) harfî, (.....) kelimesinin failini tefsîr eden (açıklayan) nekra-ı mevsûfedir.

Yani, “Ne kötü şeydir” demektir. “Canlarını sattıkları, kendilerini kaptırdıkları, harcadıkları şey ne kötüdür!” demektir.

Burada mahsus-u b'iz-zem de, (.....) cümlesidir ki, “Allah'ın indirdiğini inkâr etmeleri” demektir.

Yani canlarını verip karşılığında satın aldıkları o kötü şey küfürdür, inkârcılıktır. Allah'ın indirdiği de Kur'ân'dır. Bunu inkâr etmişlerdir.

“Allah'ın kullarından dilediği kimseye -ki bu kimse Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) dir- fazl-u kereminden -olan vahyi- bıdirmesini çekemedikleri için ...”

Burada, (.....) kelimesi mefûlun lehtir. Kendileri lehine olmayan bir şeyi istemelerinden, çekemediklerinden, haset ettiklerinden, demektir ki bu da, (.....) kelimesinin illetidir. (.....) ibâresi, “Allah'ın indirmesi sebebiyle” demektir veya “Allah'ın indirmesi üzerine” demektir.

Yani:

“Allah'ın onu indirmesi üzerine çekemediler, haset ettiler” demektir. (.....) yani, fazlından demek vahyetmesiyle ve vahyinden, demektir. (.....) kullarından dilediği kimseden murat ise Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) dir.

“Böyle yapmakla onlar tekrar tekrar Allah'ın gazâbını hep üzerlerine çektiler.” Böylece art arda Allah'ın gazâbını hakkettiler. Çünkü, onlar hak olan peygamberi inkâr ettiler ve ona karşı isyana kalkıştılar, onu çekemediler. Ya da Hazret-i İsa (aleyhi's-selâml) dan sonra Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'i de inkâr ettiler. Bütün bunlardan ötürü gazâba uğradılar. Ya da:

“Uzeyir Allah'ın oğludur.” Tevbe, 30. âyetinde geçen ifadelerinden sonra veya:

“Allah'ın eli bağlıdır.” Mâide, 64. ifadelerinden veya buna benzer daha başka davranışlarından dolayı Allah'ın gazâbını hep üzerlerine çektiler.

“Nitekim, kâfirler için alçaltıcı ve perişan edici -zelil kıları- bir azap vardır.”

Burada, (.....) kelimesi ve bu bap (kalıptan) benzeri kelimeleri kırâat imâmılarından Ebû Amr hemzesiz olarak, (.....) olarak okumuştur. Ayrıca Mekke ve Basra Kur'ân okulundan olanlar da, (.....) kelimesini şeddeli olarak değil hafifletilmiş şekliyle, yani şeddesiz olarak, (.....) olarak okumuşlardır.

Yani, İbn Kesîr ile Ebû Amr böyle okumuşlardır.

91

Kendilerine: “Gelin, Allah'ın indirdiğine îman edin.” denilince, o Yahûdîler: “Biz sadece bize indirilen Tevrât'a îman ederiz.” derler ve ondan sonra gelen Kur'ân'ı (Halbuki Kur'ân yanlarındaki Tevrât'ı da doğrulayan hak bir kitaptır) inkâr ederler. Onlara de ki: “Mademki inanıyor idiniz de neden Allah'ın daha önceki peygamberlerini öldürüyordunuz?”

“Kendilerine: (.....), denilince,” Yahûdîlere, gelin Kur'ân'a veya mutlak manada Allah'tan gelen tüm kitaplara îman edin, denildiği zaman:

“Bu Yahûdîler: (.....), derler.”

“Ve ondan sonra gelen Kur'ân'ı inkâr ederler.” Yahûdîler böyle derler ve fakat buna rağmen Tevrât'tan sonra gelen Kur'ân'ı da inkâr ederler.

“Halbuki, o Kur'ân, yanlarındaki Tevrât'ı da doğrulayan hak bir kitaptır.” Tevrât'a aykırı bir kitap değildir. Burada aynı zamanda Yahûdîlerin, “Biz, bize inene îman ederiz.” tarzındaki sözlerine de bir cevap ve reddiye bulunmaktadır. Çünkü; madem ki Tevrât'a uygun olarak gelen bir kitabı inkâr ettiler, bu, onların Tevrât'ı da inkâr etmeleri demektir. Âyetteki, “doğrulayan “kelimesi te'kit için gelen bir hâldir.

“Onlara de ki: (.....)” Bu, “Neden öldürdünüz?” demektir. Burada gelecek zaman kipi, “öldürüyorsunuz” ifadesi kullanılmakla birlikte bu, dili geçmiş zaman kipi yerinde yani, “öldürdünüz” manasında kullanılmıştır. Çünkü, mananın böyle olduğunu, (.....) kısmı göstermektedir.

Yani; Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)den önce... demektir. Tevrât'a îman ettiklerini söylemelerine ve iddialarına rağmen peygamberleri öldürmeleri konusuna bir itirazdır bu. Çünkü; Tevrât da, peygamberlerin öldürülmesini asla uygun bulmaz. Anlatıldığına göre Yahûdîler bir gün içinde üç yüz peygamberi Kudüs'te (Beyt'i Makdis'te) öldürmüşlerdir.

92

Yemin olsun, Mûsa size apaçık mu'cizelerle gelmişti. Ama siz sonra onun peşinden buzağıyı ilâh edinip tapınmıştınız ve böylece siz hakkı reddeden zalimlerden olmuştunuz.

“Yemin olsun, Mûsa size apaçık mu'cizelerle gelmişti.” Dokuz mu'cize ile dönüp gelmişti.

Kırâat imâmılarından Ebû Amr, Hamza ve Ali, (.....) kelimesindeki (.....) harfini (.....) fiilindeki (.....) harfine idgam etmişler (katınışlar) ve öyle kırâat etmişlerdir; yani, (.....) olarak Kur'ân'ın her yerinde bu kelimeyi böyle okumuşlardır.

“Ama siz sonra onun peşinden -Hazret-i Mûsâ (aleyhi's-selâm) nın Tûr dağına çıkmasının peşinden- buzağıyı ilâh edinip tapınmıştınız.”

“Ve böylece siz hakkı reddeden zalimlerden olmuştunuz. “Bu cümle hâl cümlesidir.

Yani:

“Siz ibâdet yapılmaması ve edilmemesi gereken bir yerde bir şeye tapınarak yerinde yapmadınız. Halbuki buzağıya değil, Allah'a ibâdet ve kullukta bulunacaktınız.”

Ya da bu bir itiraz, yani parantez cümlesidir.

Yani: “Siz, adetleri zulmetmek olan bir kavim ya da toplumsunuz.”

93

Şunu da hatırlayın ki, hani sizden kesin söz almış ve Tûr dağını da üstünüze kaldırıp yükseltmiş ve size: “Size verdiğimiz Tevrât'a var gücünüzle sarılın ve dinleyip içindekilerle amel edin!” demiştik. Yahûdîler de: “Dinledik ve fakat karşı çıkıyoruz.” dediler.

Çünkü, küfürleri (inkârları) yüzünden buzağıya tapınma sevdası gönüllerine iyice sinip yerleşmişti. De ki: “Eğer îman ediyorsanız inancınız size ne kadar kötü bir şey emredip yaptırmaktadır.”

“Şunu da hatırlayın ki, hani sizden kesin söz almış ve Tûr dağını da üzerinize kaldırıp yükseltmiş, ve: (.....) demiştik.” Bu âyette de Tûr dağının kaldırılıp yükseltilmesi olayı tekrarlanmaktadır. Bunun nedeni ilk âyetten farklı bazı bilgilerin yer alması sebebiyledir. Halbuki, ilk âyette burada sözü edilen hususlar yer almamıştı. Dileyen oraya (Bakara, 63) bakabilir.

Tevrât'ta yer alan ve sizden istenilenleri dinleyin, emredilenleri yerine getirin. “Yahûdîler de -senin sözünü dinledik ve fakat -senin emrine- karşı çıkıyoruz, dediler.” Burada yüce Allah'ın ifadesi onların cevaplarına uygun düştü. Çünkü, yüce Allah onlara şöyle buyurmuştu:

“Dinleyin! Ancak sizin dinlemeniz, size söyleneni duyup kabullenmek ve itâat manasında bir işitme veya dinleme olsun.” İşte Yahûdîler de bunun üzerine dediler ki:

“Biz dinledik; ama, itâat etmek üzere bir dinleme değil bizimkisi.” .

“Çünkü küfürleri (inkârları) yüzünden buzağıya tapınma sevdası gönüllerine iyice sinip yerleşmişti.” Buzağıya tapınma sevgisi bir parçaları olmuştu, ona tapınmaya oldukça düşkün idiler. âdeti elbiseye boya maddesinin sinip onun bir parçası olduğu gibi o da öyle olmuştur.

(.....) kavli, buzağıya tapına sevgisinin yerleştiği mekân ya da mahal demektir. Burada muzaf olan kelime mahzûftur (gizlidir). (.....) küfürleri yüzünden, küfürleri sebebiyle demektir. Bir de teşbih inancına sahip olmaları bakımından, demektir.

“De ki: Eğer -Tevrât'a- îman ediyorsanız inancınız size ne kadar kötü bir şeyi emredip yaptırmaktadır.” Çünkü; Tevrât'ta buzağıyı ilâh edinmek ve ona tapınmak yoktur.

Âyette, “emrin” Yahûdîlerin imanlarına ve imanlarının da kendilerine izafe edilmesi sırf onları tahkir ve aşağılamak maksadıyladır. (.....) cümlesi de Yahûdîlerin imanlarının şüpheli olduğu gerçeğine işaret etmektedir ve davalarının doğru olmadığına, mü'min olmadıklarına dair bir kötöleme ve ikazdır.

94

De ki: “Eğer Allah katında âhiret yurdu (cennet) diğer insanlara değil de sadece size mahsus kılınmış ise ve iddianızda da samimi ve doğru iseniz öyleyse ölümü istesenize!”

“De ki; Allah katında âhiret yurdu (cennet) diğer insanlara değil de sadece size mahsus kılınmış ise ...”

Burada, (.....) zarftır. (.....) ise, (.....) fiilinin haberidir. (.....) kelimesi de, (.....) den hâldir.

Yani; sadece size aitse, sizden başkalan girmeyecekse ve bu da gerçek ise, kısaca bu konudaki “Ancak Yahûdîler cennete girecekler” Bakara, 111. de geçen sözünüz doğru ise ve sizden başka diğer hiçbir kimse cennete girmeyecekse.

“Ve iddianızda da samimi ve doğru iseniz öyle ise ölüm istesenize!?” Çünkü bir kimse ya da toplum kesin olarak kendilerinin cennet ehli olduklarını bilmeleri hâlinde, bu dünyanın sıkıntılardan ve şaibelerinden bir an önce kurtulmak için orayı özler. Nitekim cennet ile müjdelenen on sahabeden her biri bir an önce ölüp oraya gitmelerini arzu eder oldukları ta bize kadar nakledilegelmiştir. Hep onu özlemim duymuşlardır.

95

Halbuki onlar, önceden ellerinin takdim ettiklerinden (yapıp ettiklerinden, işlediklerinden) ötürü asla ve hiçbir zaman ölümü arzulamayacaklardır. Kaldı ki Allah zalimlerin tüm yapıp ettiklerini her bakımdan bilendir.

“Halbuki onlar asla ve hiçbir zaman ölümü arzulamayacaklardır.”

Burada, (.....) zarf olarak mensûbtur.

Yani Yahûdiler yaşadıkları müddetçe asla ölümü arzulamayacaklardır.

“Önceden ellerinin takdim ettiklerinden (yapıp ettiklerinden, işlediklerinden) ötürü, ...” Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’e îman etmemeleri, onu inkâr etmeleri, Allah'ın kitabını tahrif edip değiştirmeleri ve daha buna benzer başka şeyler yüzünden onlar hiçbir vakit ölmeyi istemezler. İşte Kur’ân'ın verdiği bu bilgiler de mu'cizedirler. Zira gaypten, bilmediğimiz ve haberdar olmadığımız konular hakkında bize bilgiler aktarmaktadır. Nitekim, Kur’ân ve Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) nasıl haber vermiş ise, olaylar aynen cereyan etmiştir. Nitekim, Bakara, 24. âyetinde, “....ki asla yapamayacaksınız... “kavli de bu gerçeği bildiriyor. Eğer gerçekten Yahûdilerin bu yolda bir istek ve temennileri bulunmuş olsaydı, diğer olaylar bize kadar nasıl aktanlagelmiş ise bu da aynen öylece nakledilip bizlere ulaşırdı.

“Kaldı ki; Allah, zalimlerin tüm yapıp ettiklerini her bakımdan bilendir.” İşte âyetin bu noktası îman etmeyenler ve özellikle de Yahûdiler için bir tehdit manası içermektedir.

96

Yemin olsun ki, sen onları yaşamaya çok daha düşkün olduklarını, hatta her biri bin yıl ömür sürmeyi arzulayan müşriklerden de daha çok yaşamaya düşkün bulursun. Halbuki uzun bir ömür hayat sürmeleri onları asla azaptan kurtaracak değildir. Kaldı ki, Allah onların tüm yaptıklarını tam ve eksiksiz olarak görür.

“Yemin olsun ki, sen onları yaşamaya daha düşkün bulursun.”

Burada, (.....) zamîri ile, (.....) kelimesi (.....) fiilinin iki mef’ûludurlar. (.....) Bu kelimenin nekra oluşu ile, belli bir hayat murat olunmaktadır. Bu da, uzun olması arzuların hayatıdır. Çünkü bunu, (.....) olarak okumak, Übeyy'in kırâati olan, (.....) kırâatinden belâgat noktasından daha etkindir.

“Hatta her biri bin yıl ömür sürmeyi arzulayan müşriklerden de daha çok yaşamaya düşkünlüdürler. “

Burada, (.....) cümlesi bir öncesinin manası üzerine ma'tûftur. Çünkü, (.....) ibâresinin manası, (.....) takdirindedir. Evet buna göre, müşrikler de mana itibariyle, (.....) yani, halk ifadesi içerisinde yerlerini almış oldular. Ancak halk ifadesinin içinde yer almış olmalarına rağmen ayrıca müşriklerin zikredilmesi, bunlara hayata olan düşkünlüklerinin diğer insanlara nazaran daha çok olmasındandır. Nasıl ki, melekler ifadesi içerisinde yer almalarına rağmen ayrıca Cebrâîl ve Mikâîl'den özellikle zikredilmesi onların önemini göstermekte ise, işte bu da aynen böyledir.

Yahut da, “Bunların müşriklerden de çok yaşamaya düşkün oldukları “manası murat olunmuş olabilir. Bu ifadeye, (.....) cümlesi delâlet ettiğinden hazf olunmuş (gizlenmiş) olabilir.

Şüphesiz burada büyük bir uyan yer almaktadır, tevbih vardır. Çünkü müşrikler âhiret hayatına, akıbeti îman etmezler ve onlar sadece bu dünya hayatını var kabul ederler. Dolayısıyla onların dünya hayatına düşkünlükleri garipsenmemeli. Çünkü onların cenneti burasıdır.

Eğer kendilerine kitap verilmiş olanlar, âhiret (cezâ) gününe îman ettikleri hâlde çok yaşama isteği bu denli fazla ise elbette onlara yapılacak olan uyan ya da tevbih daha büyük olacaktır ve bunu hak etmektedirler. Ancak kitap ehlinde böylene yaşamaya müşriklerden daha fazla düşkünlüklerinin artmış olması, bunların cehenneme kesin gideceklerini bilmiş olmalarından ileri gelmektedir. Zira kendi durumlarını bilmektedirler. Halbuki müşrikler bunu bilmezler. Bir de, (.....) kavli, yeniden hayata başlama manasında, bunların ne kadar buna düşkün olduklarını açıklamak içindir.

Bir tefsire göre de, “müşriklerden de çok..” ifadesinden kasıt, mecûsiler, yani ateşe tapanlardır. Çünkü bunlar kralları için, “Bin Nevruz yaşa, hayat sür!” şeklinde dua ederlerdi. Abdullah ibn Abbâs'ın rivâyetine göre, acemler yani Arap olmayanlar, “Bin yıl ömür sür!” diye dua ederlermiş.

(.....) Cümlesinin yeni (ayrı) bir cümle olarak değerlendirilmesi de mümkündür. Buna göre mana şöyledir: “Yahûdîlerden öyle insanlar da vardır ki,.. “Buna göre burada mevsûf mahzûfdur (gizlidir). Dolayısıyla, “Şirk koşanlar” ifadesinden işaret olunanlar Yahûdîlerdir. Çünkü bunlar, Uzeyir Allah'ın oğludur, demektedirler.

“Halbuki uzun bir ömür hayat sürmeleri onları asla azaptan kurtaracak değildir.”

Buradaki, (.....) zamîri, (.....) e râcidir (işaret eder). (.....) kelimesi, (.....) nin failidir.

Yani: “Onlardan herhangi birisinin uzun bir ömür sürmesi, onu cehennem ateşinden uzak tutacak değildir.” demektir. Ayrıca, (.....) zamîrinin mübhem (kapalı) olması ve (.....) kelimesinin de onu açıklayan olması da mümkündür.

(.....) kelimesi “uzaklaştırmak” manasınadır.

“Camiu'l-Ulûm” ve başka eserlerde belirtildiği gibi, (.....) kelimesi, (.....) manasınadır. Çünkü burada, (.....) kelimesi, (.....) yerinde gelmiştir. Dolayısıyla, (.....) fiili olan, (.....) ile birlikte mevsim tar manasındadır. Bu da, (.....) kelimesinin mef'ûlüdür.

Yani; “Onlardan her biri ister ki bin yıl yaşasın. “

“Kaldı ki, Allah onların tüm yaptıklarını tam ve eksiksiz olarak görür.”

Yani, sözü geçen kâfirlerin yapıp ettiklerini görür ve buna göre de onları cezâlarıdırır.

Kırâat imâmılarından Ya'kûb, (.....) kelimesini, (.....) harfiyle, (.....) olarak okumuştur.

97

De ki: “Kim Cebrâîl'e düşman ise, iyice bilmelidir ki, Allah'ın izniyle öncekileri doğrulayan, mü'minler için de bir hidâyet kaynağı ve müjdeleyici olarak Kur'ân'ı senin kalbine indiren odur.”

“De ki: (.....)”

Bu âyette geçen Cebrâîl ismi, kırâat imâmılarından İbn Kesîr'e göre hemzesiz olarak, (.....) harfinin fethası (üstünü) ve (.....) harfinin de kesresiyle (esresiyle) olmak üzere, (.....) okumuştur. (.....) ve (.....) harflerinin fethalı ve hemzeli olarak Hafs dışında Hamza, Kisâî ve Halef, (.....) olarak okumuşlardır. Bu kırâat imâmıların dışındakiler de, görüldüğü gibi (.....) ve (.....) harflerinin esresi ve hemzesiz olarak, (.....) okumuşlardır. Kelime hem ma'rife ve hem de ucmelik (yani Arapça kökenli) olmaması sebebiyle gayri munsarıftır. Cebrâîl kelimesinin manası Allah'ın kulu anlamında Abdullah demektir. Çünkü “cebr” Süryanî dilinde (.....)

Yani kul, köle manasınadır. (.....) ise Allah'ın adıdır.

Anlatıldığına göre Yahûdî din bilginlerinden olan İbn Surya, Hazret-i

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) İle taitlŞIT ve Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)

— Sana vahyi indiren kimdir? Kim getirir?” diye sorar. Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) de:

— Cibril'dir, diye cevaplar. Bunun üzerine İbn Surya:

— O zaten bizim düşmamımızdır. Eğer sana vahyi indiren Cebrâîl değil de bir başka melek olsaydı mutlaka sana îman ederdik. Hem o bize defalarca düşmanlıkta bulundu durdu. Bunun en ağır olanı da, bizim peygamberimize gelip Beyt-i Makdis'in Buhtunnasar tarafından yakın bir gelecekte tahrip edileceği haberi idi. İşte bunun üzerine biz de, o henüz bir şey yapamayacak miskin (zavallı) bir çocuk iken onu öldürecek birini gönderdik. Fakat Cebrâîl buna engel oldu ve:

“Eğer Rabbiniz ona sizi helâk etmesi emrini vermiş ise, Allah sizi onun başına musallat kılmaz (size bu fırsatı vermez). O gelip mukadder olanı yapar. Fakat eğer o bunu yapmayacaksa bu takdirde hangi suça dayanarak onu öldüreceksiniz?” dedi. Bak. Vahidi, Esbabu'l-Nüzul; S: 18-19.

“İyice bilmelidir ki, Kur'ân'ı senin kalbine indiren O'dur.” Senin kalbine Kur'ân'ı indiren Cebrâîl'dir.

İşte bu türden izmar (gizleme), yani önceden ilgiliden söz etmeksizin olan izmar, burada malum şey ile ilgili durumun azametinden ve oldukça yaygın bir şöhrete sahip olmasından ileri gelmektedir. Sanki bizzat onun kendisine delâlet eder gibi. Dolayısıyla onun niteliklerinden herhangi birine işaretle, açık olarak ismini anmanın yerine yeterli buluyor. Ayrıca ismi zikretmeye gerek duymuyor.

Burada, (.....) ifadesiyle, bizzat onu sana hıfzettirmekle, unutturmamakla, demektir. Ancak burada kalp ifadesine yer verilmesinin sebebi, bunun ezber, hıfzetme, koruma yeri olması sebebiyledir. Meselâ; bir başka âyette Rabbimiz şöyle buyuruyor:

“Onu Ruh'u'l-Emin (Cebrâîl) senin kalbine indirmiştir.” Şuara, 193-194.

Halbuki burada uygun ifade olarak, “Benim kalbime indirdi.” denmeliydi. Ancak bu, Allah'ın kelâmını -sözünü hikâye- anlatma yoluyla onunla konuştuğu gibi gelen bir ifadedir. Bundan ötürü de böyle gelmiştir.

Birde, (.....) ifadesinin şartın cezâsı olması da doğru olabilir. Çünkü bunun takdiri şöyledir:

“Eğer kitap ehlinden, yani Yahûdî ve Hıristiyanlardan herhangi biri Cebrâîl'e düşmanlık gösteriyorsa, bununla birlikte Cebrâîl'in ona düşmanlık beslemesinin bir manası yoktur. Çünkü Cebrâîl, kendisinden önce indirilmiş olan kitapları da doğrulayan bir kitap indirmiştir. Eğer adil hareket etseler ve insafli olsalardı mutlaka onu severlerdi. Bununla da kalmayıp onlara faydalı olacak bir şeyi indirdiği ve onlara indirileninin sahliliğini bildirdiği için de kendisine teşekkürde bulunurlardı.”

Bir diğcr tefsire göre de bunun şartı mahzûftur ve takdiri de şöyledir:

“Kim Cebrâîl'e düşman olursa o derhal öfkesinden gebersin! Çünkü senin kalbine vahyi Allah'ın izniyle (emriyle) indiren odur.”

“Önceküeri doğrulayan, nüVmîrîler için de bir hidâyet kaynağı ve müjdeleyici olarak -Kur'ân'ı senin kalbine indiren odur-.” Aslında bu, Yahûdîlere bir cevap niteliğindedir ve onların söylediklerini reddetmektedir. Çünkü, Yahûdîler diyorlardı ki:

“Cebrâîl hep savaş ve şiddetle gelir, bunları indirir.” Dolayısıyla buna şöyle cevap veriliyor:

“O aynı zamanda hidâyet ve müjdelerle de iner.”

(.....) ibâresi burada, (.....) fiilindeki zamîrden hâldir.

Yani

“Ona verilen iznin bir gereğı olarak...” demektir. (.....) kelimesi de, (.....) kelimesindeki, (.....) zamîrinden hâldir. Nitekim, (.....) ifadesi de, hâldir ve, (.....) ve (.....) takdirindedir.

Batınîler derler ki: “Kur'ân şu anda bizim okumakta olduğumuz harflerle Rasûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem)’e indirilmedi. Ancak onun kalbine ilham olarak indirildi. Fakat Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) onu Arapça olarak ve şu anda okumakta olduğumuz harflerle aktardı. Asıl Kur'ân işte o batında ilham olunan Kur'ân olup, şu andaki lâfızlarla okuduğumuz değildir. Çünkü Allah,

“Onu Cebrâîl senin kalbine ... indirdi” buyurmuştur.”

Ancak Ehl-i sünnet olarak biz de deriz ki:

Bu yanlış ve fasid bir iddiadır. Çünkü, Allah Kur'ân'ı hayret uyandıran nazmıyla mu'cize kılmıştır. Bu manasıyla o bir mu'cizedir. Nitekim Allah şöyle buyuruyor:

“Haydi onun benzeri bir sûre getirin!” Bakara, 23.

Yine şöyle buyurmuştur:

“Biz onu Arapça bir Kur'ân olarak indirdik...” Yûsuf, 2.

İşte bu, bakmaya, okumaya taallûk etmektedir (işaret etmektedir), ilhama değil.

98

Kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrâîl'e ve Mikâîl'e düşman olursa, iyice bilsinler ki, Allah inkârcı kâfirlerin düşmanıdır.

“Kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, meleklerine, Cebrâîl'e ve Mikâîl'e düşman olursa...”

Kırâat imâmlarından Ebû Amr, Ya'kûb ve Hafs, (.....) olarak okumuşlardır. Ancak kırâat imâmlarından Nâfi ve Ebû Cafer ise, bunu tıpkı, (.....)(.....) kalıbında, (.....) olarak hemzenin ihtilasıyla (yani (.....) harfi olmaksızın) okumuşlardır. Bunların dışındaki kırâat imâmları da, med ile ve hemzenin kesresiyle (.....) harfi de olmak kaydıyla, (.....) tarzında okumuşlardır. Özellikle faziletlerinden ve diğer meleklerden üstünlükleri sebebiyle bu iki melek ayrıca isimleri zikredilmekle belirtilmiştir ki, sanki bu ikisi başka bir cinsten imiş gibi gösterildi. Çünkü, nitelik açısından olan farklılık, zât bakımından olan farklılık yerine geçer.

“İyice bilsin ki, Allah inkârcı kâfirlerin düşmanıdır.” Âyette bizzat kâfirler diye açık olarak belirtildi. Halbuki “Onlara” diye zamîr gelebilirdi. Ancak zahir olarak getirilmesi, “Allah'ın, onlara küfürleri yüzünden düşman olduğu gerçeği anlaşılın.” diyedir. Çünkü nasıl ki peygamberlere düşmanlık küfür nedeni ise, meleklerle de düşmanlık aynen peygamberlere olan düşmanlık gibi küfür sebebidir. Kin onlara düşmanlık ederse, Allah da onlara düşmanlıkta bulunur ve düşmanıdır.

99

Yemin olsun ki; biz sana apaçık âyetler (mu'cizeler) indirdik. Bilmelisin ki, bunları hakkın karşısına dikilen fâsıklardan başkası inkâr etmez.

“Yemin olsun ki; biz sana apaçık âyetler (mu'cizeîler) indirdik. Bilmelisin ki, bunları, hakkın karşısına dikilen fâsıklardan başkası inkâr etmez.” Fâsiklar, kâfirlerden tereddüt içinde olan kesimdir.

(.....) kelimesinin başındaki (.....) harfi cins manasındadır, bu da kâfirler demektir. Fakat en güzel tefsiri bunun, kitap ehli olan Yahûdî ve Hıristiyanlara işaret ettiğidir.

İbn Abbâs (radıyallahü anh) tan rivâyete göre, Yahûdî bilginlerinden İbn Surya, Rasûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e:.

“Sen bize bizim bilip tanıdığımız hiçbir şey getirmedi, sana tabi olabileceğimiz bir âyet de sana indirilmedi.” der. İşte bunun üzerine bu âyet inmiştir. Bak. Taberi Tef. 1/441.

100

Yahûdîler ne zaman bir antlaşma yaptılarsa içlerinden bir grup o antlaşmayı hiçe sayarak bozmadı mı? Bilâkis onların çoğu zaten îman etmezler.

“Yahûdîler ne zaman bir antlaşma yaptılarsa içlerinden bir grup o antlaşmayı hiçe sayarak bozmadı mı?”

Burada, (.....) bir mahzûf ifadeye atıf içindir. Bunun takdiri de şöyledir:

“Apaçık âyetleri inkâr mı ettiler? Onlar ne zaman bir antlaşma yaptılarsa, o antlaşmayı bozdular ve terk ettiler, geri ittiler.”

Yine âyetle, “İçlerinden bir grup” diye söylendi. Bu içlerinde antlaşmayı bozmayanların var olduğunu göstermek içindir.

“Bilâkis onların çoğu zaten -Tevrât'a- îman etmezler.” Bunlar zaten din adına bir şeye inanmazlar. Dolayısıyla antlaşmayı bozmanın, ahde vefa etmenin bir günah, bir suç ve vebal olduğunu zaten kabul etmezler ve buna aldırılmazlar bile. Çünkü önemsemezler.

101

Ne zaman ki kendilerine, yanlarındakini doğrulayan bir peygamber Allah tarafından geldiyse, kendilerine kitap verilenlerden bir kısmı Allah'ın kitabını hiçe sayarak, sanki onu hiç bilip tanımıyorlarmış gibi arkalanna atıp terk ettiler.

“Ne zaman kendilerine, Allah tarafından yunlarındakini doğrulayan bir peygamber -Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) geldiyse...”

“Kendilerine kitap verilenlerden bir kısmı” “Allah'ın kitabını hiçe sayarak arkalanna atıp terk ettiler.” Yanlarındaki kitapta kasıt, Tevrât'tır. “Kendilerine kitap verilenler” den murat Yahûdîlerdir.

“Allah'ın Kitabı” ndan kasıt da, Tevrât demektir. Çünkü yanlarındaki kitap olan Tevrât'ı doğrulayan Resûlullah Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)i inkâr etmek demek, Tevrât'ı da inkâr etmek demektir. Ya da Allah'ın Kitabından kasıt Kur'ân'dır. Çünkü onu almaları, kabullenip inanmaları gerekirken terk ettiler, hiçe saydılar. (.....)ise, Allah'ın kitabını terk etmelerine bir örnek ve temsildir. Ondan yüz çevirmeleridir.

Âyetle, “Arkalanna attılar.” ifadesi bir temsil olup, Yahûdîler buna ihtiyaç duymadıklarını, bundan müstağni olduklarını söylediler, manasıdır. Allah'ın kitabına ilgilerinin azlığını belirtmektir.

“Sanki -onun Allah'ın kitabı olduğunu- hiç bilip tanımıyorlarmış gibi.”

102

Yahûdîler, Süleyman'ın hükümrânlığı hakkında şeytanların uydurup söylediklerine uydular. Halbuki Süleyman büyü yapıp kâfir olmadı, ancak şeytanlar kâfir oldular. Çünkü onlar halka sihri ve Bâbil'de Hârut ve Mârut adlı iki meleğe indirilen şeyleri öğretiyorlardı. Halbuki o iki melek herkese, “Biz ancak imtihan için gönderildik, sakın büyü yaparak kâfir olma!” diye uyardıkça hiçbir kimseye büyü (sihir) ilmini öğretmezlerdi. Onlar, o iki melekten koca ile karısının arasını ayıracak şeyleri öğreniyorlardı. Fakat Allah'ın izni olmadan büyücüler hiçbir kimseye zarar verecek değiller. Böylece onlar kendilerine fayda verecek olanı değil de zarar verecek olanı öğrenirler. Yemin olsun ki; onlar, büyüü tercih edip satın alanların -büyüye inananların âhiretten bir nasiplerinin - paylarının olmadığını kesin olarak bilirlerdi. Karşılığında canlarını satıp verdikleri şey ne kötüdür! Keşke bunu bilselerdi!

“Yahûdîler, Süleyman'ın hükümrânlığı hakkında şeytanların uydurup söylediklerine uydular.”

Yani, Yahûdîler Allah'ın kitabını hiçe saydılar ve onu bırakıp büyücülerin, şaklabanların onlara okudukları kitaplarına uydular. (Ki bunlar Hazret-i Süleyman (aleyhi's-selâm)'in saltanatı, hükümrânlığı ve zamanıyla ilgili şeylerdi.)

Şöyle ki; şeytanlar birtakım kulaktan hırsızlama (kulak kabartma) olarak edindikleri yalan yanlış bilgilere kendileri de katıştırarak ve birtakım yalanlarla süsleyip bezeyerek bunları kahinlere aktarıyorlardı, gönüllerine atıyorlardı. Onlar da bunları halka okuyup dinlettikleri kitaplarında derleyip toparlayarak halka öğretiyorlardı. Bu durum Hazret-i Süleyman (aleyhi's-selâm) döneminde iyice yaygınlık kazandı, neredeyse hemen her yerde: “Cinler gaybı biliyor.” demeye başladılar. İşte buna bağlı olarak da diyorlardı ki:

“İşte budur Süleyman'ın ilmi, bilgisi. Hepsi buna dayanmaktadır. Süleyman tüm bu saltanatı ve imkanları ancak bu ilim sayesinde olabilmıştır. Buna dayanarak cinleri ve insanları, rüzgarı egemenliği altına alabilmiş, hükmedebilmiştir.”

“Halbuki Süleyman büyü yapıp kâfir olmadı.” Böyle, âyet şeytanları tekzip ediyor, yalanlıyor. Böylece Hazret-i Süleyman (aleyhi's-selâm) a attıkları iftiralar, onun büyücülerin inancına bağlı olduğu ve ona göre amelde bulunduğu yalanlarının önüne geçilmiş olunuyor. Bu türden tüm iftiralar reddediliyor.

“Ancak şeytanlar kâfir oldular.” Ancak bizzat büyücülerini kullanmak ve onların derleyip topladıkları uydurmaları değerlendirmek suretiyle kâfir olanlar şeytanların kendileridirler.

(.....) kelimesi şeddesiz olarak, (.....) şeklinde de kırâat olunmuştur. (.....) kelimesini de kırâat imâmlarından İbn Âmir, Hamza ve Ali, merfû' olarak, (.....) tarzında okumuşlardır.

“Çünkü onlar halka sihri öğretiyorlardı.”

Bu cümle hâl olarak gelmiştir.

Yani, “Halka sihri öğretmek suretiyle, bununla onları aldatmayı, saptırmayı ve yoldan çıkarmayı amaçladıklarından kâfir oldular.”

“Ve Bâbil'de Hârut ve Mârut adlı iki meleğe indirilen şeyleri öğretiyorlardı.”

Cumhûr'a göre buradaki, (.....) manasındadır ve (.....) kelimesi üzerine affolunan mensûb bir kelimedir.

Yani, “Onlar iki meleğe indirileni öğretiyorlardı.” demektir. Ya da bu, (.....) kelimesi üzerine ma'tûftur. Buna göre mana:

“Onlar, Bâbil'de Hârut ve Mârut adlı iki meleğe indirilen şeylere uydular.” olur. Hârut ve Mârut iki meleğe âit özel isimdir ve her iki isim de iki melek, (.....) kelimesinin atf-ı beyanı, yani açıklayıcı mahiyette bir atfıdır.

Bu iki meleğe indirilen şey, sırf insanları imtihan için Allah tarafından indirilen sihir (büyü) ile ilgili ilimdir. Kim bu ilimden öğrenir ve buna göre amel ederse ve içinde de îman edilmesi bakımından gerekli bir şart var ve bu şart hiçe sayılıyorsa işte bu yüzden o kimse kâfir olur. Fakat kim de bundan sakınır ya da öğrenir de, fakat bununla amel etmez ya da amel etmemek kasdıyla öğrenirse, ancak sihrin kötülüklerinden korunup sakınmak için bunu öğrenirse ve buna aklarıarak bir şey yapmazsa bu kimse mü'mindir.

Şeyh Muhammed Ebû Mansûr Mâturîdî şöyle diyor:

Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed Mâturîdî; Kelâm alimlerinden olup Müslümanların akidelerindeki yanlışları tashih eden bir zâttır. Kendisinin, “Tevhid” ve 'Te'vilatü Ehli's-Sünnet” gibi kitapları bulunmaktadır.

Mutlak mânada, sihirbazlar ya da büyücüler kâfirdir, demek yanlıştır, hatadır. Ancak o kimsenin durumunu çok iyi incelemek ve gözden geçirmek lâzımdır. Eğer bu araştırma ve inceleme sonucu îman edilmesi gereken şartlardan birini ret ya da inkâr var ise, o kimse kâfirdir, değilse değildir. Diğer taraftan eğer bir sihir küfrü gerektiriyorsa; yani küfür olan bir sihri (büyüyü) eğer biri yapıyorsa bundan dolayı büyü yapan kişi erkek ise öldürülür, kadınsa öldürülmez. Ancak küfrü gerektirmeyen bir büyü ya da sihir yaparsa bunu yapan kimse de bu sihriyle bir canın helâk ya da telef olmasına neden oluyorsa, bunun cezası da yol kesenlere verilen cezânın aynısı olacaktır. Böyle bir büyü yapan kadın olsun erkek olsun aralarında herhangi bir ayırım gözetilmeksizin kendilerine yol kesme cezası ne o cezâ uygulanır. Eğer tevbe ederse bunu tevbesi kabul olunur. Ancak kim, böylelerinin tevbesi kabul olunmaz derse yanlışmış, hata etmiş olur. Çünkü Fir'avun'un sihirbazlarının tevbesi kabul olunmuştur.

(.....) bunun anlamı; “O iki meleğin kalplerine, bunlarla amel etmemek kaydıyla atıldı.” demektir.

Bir diğere tefsire göre bu iki melek, diğere melekler tarafından seCinlererek, kendilerinde shevî duygular oluşturulmak suretiyle gönderilmişlerdi. Çünkü, melekler Hazret-i Âdem (aleyhi's-selâm) ın yaratılması sırasında birtakım itirazlarda bulunmuşlardı. İşte bundan dolayı onlar bu şekilde shevî duygularla donatılmış olarak yeryüzüne gönderildiler. Her ikisi de yeryüzünde hüküm icra ediyorlardı. Geceleyin ise göğere çıkıyorlar ve her ikisi de Zühre yıldızına aşık idiler. O da bu ikisini şarap içmeye yöneltti. Her ikisi de zina ettiler. Bu ikisi bir kişı gördü ve onu öldürdü. Böylece o ikisi dünyada azap görmeyi âhirette görecekleri azâba tercih ettiler. Böylece o ikisi Bâbil'deki dipsiz bir kuyuya baş aşağı olarak azap görmekteler. Bâbil diye isimlendirilme nedeni ise, burada farklı dillerin bu yüzden oluşmasına, birbirlerini anlayamayacak derecede dillerin oluşmasıdır.

“Halbuki o iki melek herkese: (.....) diye uyarmadıkça hiçbir kimseye büyü-sihir ilmini öğretmezlerdi.” O iki melek, halkı uyarmaksızın ve onlara nasihat etmeksizin onlara hiçbir şey öğretmezlerdi ve biz Allah tarafından bir imtihan ve dene maksadıyla gönderildik, diye uyanda bulunurlardı. Dolayısıyla bunu öğrenmekle ve insanı küfe götürebilecek bir şekilde onunla amel ederek kâfir olmayın.

“Onlar o iki melekten ödeniyorlardı.”

Kelimenin başında yer alan, (.....) harfî atıf içindir ve bunu, (.....) cümlesi üzerine atfetmektedir.

Yani; “O iki melek onlara öğretiyor, bunlar da sihir ve küfür olabilecek şeyleri bunlardan öğreniyorlardı.” Çünkü, (.....) ile, (.....) cümlesi buna delâlet etmektedir. Ya da bir muzmer üzerine ma'tûf olabilir. Bunun da takdiri şöyledir:

“İnsanlar da onlara gelirler -veya melekler onları menederler, buna rağmen onlar da- bunu öğrenirler.” Buna delâlet eden zamîr ise, (.....) ibâresidir.

Yani:

“Halk, meleklerden, (.....) öğreniyordu.”

Yani kan ile kocanın bir birinden ayrılmalara sebep olabilecek sihir ilmini öğreniyorlardı. Yüce Allah'ın sihir yüzünden kadının kocasına itâat etmemesi gibi, aralarında anlaşmazlık meydana getirilmesi gibi olayları bir imtihan vesilesi olarak var etmesi..

Ehl-i sünnet noktasından -Allah sayılarını çoğaltsın- sihir bir gerçektir, bir vakıadır, hakikattir. Ancak Mu'tezileye göre ise bu bir tür hayaldir ve göz boyamadan ibâret olan bir durumdur.

“Fakat Allah'ın izni olmadan -bilgisi ve dilemesi olmadan- büyücüler -büyüleriyle- hiçbir kimseye zarar verecek değiller.”

“Böylece onlar -âhirette- kendilerine fayda verecek olanı değil de zarar verecek olanı öğrenirler.” Âyetin bu kısmıyla, sihirden uzak durmanın, kaçınmanın vacip olduğuna delil olduğunu öğrenmiş oluyoruz. Meselâ; sonuçta insanı tuzağere ve inançsızlığere, dalâlete (sapıklığere) götüren felsefe öğreniminin yapılması gibi.

“Yemin olsun, onlar -Yahûdiler- büyüyü tercih edip satı alanların -büyüye inananların- âhirette bir nasiplerinin (paylarının) olmadığını kesin olarak bilirdiler.”

Yani şeytanların Allah'ın kitabından uydurdukları şeyleri alanların bir nasibi yoktur.

“Karşılığında canlarını satıp verdikleri şey ne kötüdür! Keşke bunu bilselerdi!” Canlarını verip de karşılığında tercih ettikleri şey ne fena şeydir! Yüce Allah, “Keşke bilselerdi. “kavliyle bunların ilim ve bilgiden yoksun olduğunu belirtiyor. Halbuki; bunun öncesinde ise, (.....) cümlesiyle hem de yeminli te'kit ifadesiyle bunların bilgi sâhibi olduklarını zikretmişti. Ancak bunun manası: “Keşke bildikleriyle amel etmiş olsalardı.” demektir. Dolayısıyla bildikleriyle amel etmediklerine göre âdeta bilmez kimseler gibi değerdendirilmişlerdir.

Eğer onlar hakkıyla îman edip de sihirden uzak dursalardı, bundan dolayı mutlaka Allah katında alacakları mükâfat kesinlikle daha hayırlı olurdu. Keşke bunu bilip anlasalardı!

“Eğer onlar hakkıyla -Allah'ın Rasûlü ile Kur'ân'a- îman edip de -Allah'tan korkarak— sihirden uzak dursalardı.” Allah'ın Kitabını hiçe saymak ve şeytanların uydurduğu kitaplara inanmak gibi bâtil inançları terk etselerdi, üzerinde direndikleri şeyleri bırakmış olsalardı, işte:

“Bundan dolayı Allah katında alacakları mükâfat kesinlikle daha hayırlı olurdu. Keşke bunu bilip anlasalardı!” Şüphesiz Allah'tan alacakları sevap ve ödül, üzerinde direndikleri şeyden çok daha hayırlıydı. Gerçi onlar bu gerçeği de bilip duruyorlardı. Ancak bildikleriyle amel etmemek gibi bir cehalet yolunu seçtiler.

Mana şöyledir: “Şüphesiz Allah katında çok daha hayırlı olan ile ödüllendirilirlerdi kendilerine sevap verilirdi.”

(.....) kelimesinin cevabı isim cümlesi olarak getirilmesi fiil cümlesine tercih edilmiştir. Çünkü isim cümlesinde devamlılık, istikrar ve sebat manası vardır. Âyette, (.....) diye geçmedi. Bunun nedeni,

“Sevaptan bir şey almaları onlar için daha ...” demektir. Bir tefsire göre de, (.....) kelimesi temenni manasındadır. Sanki, “Keşke îman etselerdi.” demek gibidir. Sonra da, bir ilk cümle olarak, (.....) diye başladı.

104

Ey îman edenler! Muhammed'e, “Raina!” diye seslenmeyin. Ve: “Unzurna!” diye çağırın ve size söylenenleri dinleyin! Kâfirler için acıklı bir azap vardır.

“Ey îman edenler! Muhammede, (.....) diye seslenmeyin. Ve, (.....) diye çağırın!” Rasûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) tarafından Müslümanlara herhangi bir ilim ya da bilgi öğretilince, Rasûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem)a Müslümanlar, “Ey Allahın Rasûlü! Bizi de gözet, bize de gerekeni yap ki, anlayabilelim de muhafaza edelim.” anlamında, “Râina!” derlerdi. Yahûdîlerin de Süryânî veya İbrânî dilinde buna yakın ve sövme, küfretme manasına gelen bir kelimeleri vardı. Bu kelime, (.....) idi ve karşılıklı sövüşme, küfürleşme manasına idi. Yahûdîler, Müslümanların Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)e, (.....) bizi de gözet ve koru manasındaki bu kelimeyi duyduklarında mal bulmuş mağribi gibi hemen fırsatı ganimet bilerek, bununla Rasûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ı çağırır oldular, seslenir oldular. Ancak niyetleri Rasûlüllah'a küfretmek ve hakaret idi. İşte mü'minler bu sözü kullanmaktan men olundular. Dolayısıyla, aynı anlama gelen, (ünzurna) kelimesini kullanmaları kendilerinden istendi; Bu da bakmaktan, ve gözetmekten gelir.

“Ve size söylenenleri dinleyin!” Rasûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in size söylediklerini ve konuştuklarını güzel olarak dinleyin. Size öğretmeye çalıştığı meseleleri dikkatlice ve dinleyip kabul eden bir kulak ile dinleyin. Zihinlerinizi ve gözlerinizi, kulaklarınızı dört açın. Rasûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ! tekrar tekrar aynı şeylerle uğraştırıp meşgul etmeyin.

Ya da onun dediklerini kabullenmek ve ona itâat etmek şartıyla dinleyin. Yoksa, “Dinledik ama karşı geldik.” diyen Yahûdîlerin dinlemesi gibi dinlemeyin.

“Rasûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e dil uzatıp sebbetmeye kalkışan —Yahûdî- kâfirler için acıklı bir azap vardır.”

105

Kitap ehli kâfirler ve başka şeyleri ilâhlaştıran müşrikler, Rabbiniz tarafından size herhangi bir hayrın (vahyin) indirilmesini arzu etmezler. Halbuki Allah rahmet denilen vahyini dilediği kuluna tahsis eder. Allah, büyük lütuf ve ihsan sâhibidir.

“Kitap ehli kâfirler de, başka şeyleri ilâhlaştıran müşrikler de arzu etmezler.”

“Rabbiniz tarafından size bir hayrın (vahyin) indirilmesini arzu etmezler.”

Kırâat imâmılarından İbn Kesîr ve Ebû Amr, (.....) kelimesini şeddesiz olarak, (.....) tarzında kırâat etmişlerdir. Cümledeki ilk, (.....) harfî beyan (açıklama) içindir. Çünkü, kâfir olanlar manasında cins içindir.

Yani, genel anlamda kâfirler demekle birlikte burada iki çeşidine işaret ediyor. Bunlar da kitap ehli ile müşriklerdir. İkinci, (.....) ise hayrın bolluğunu ifade için olup mezîdedir. Kısaca te'kit içindir. Üçüncü, (.....) de ibtidai gaye içindir.

Hayr: Bundan maksat vahiydir. Nitekim “Rahmet” de vahiy manasındadır.

“Halbuki Allah rahmet denilen vahyini dilediği kuluna tahsis eder.”

Yani, o Yahûdiler ve müşrikler kendilerini vahye daha lâıyk kimseler olarak görüyorlar, dolayısıyla size haset edip sizi çekemiyorlar. Vahiyden herhangi bir şeyin size inmesini ya da indirilmesini arzu etmiyorlar. Halbuki Allah peygamberliğe dilediğini tahsis eder. Bu onların istedikleri gibi değildir.

“Allah büyük lütuf ve ihsan sâhibidir.” İşte Rabbimiz âyetin bu kısmıyla peygamberliğin büyük bir lütuf ve ikram olduğu gerçeğini bildiriyor.

106

Biz bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak (ya da ertelersek) mutlaka ondan daha iyisini veya bir benzerini getiririz. Allah'ın her şeye kâdir olduğunu bilmez misin?

“Biz bir âyetin hükmünü nesh eder yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak (ya da ertelersek)...”

Nesh: Lügatte tebdil etmek, değiştirmek demektir. Şerî'at dilinde ise Nesh; Terahi (gecikme) ya da uzama yoluyla zihinlerimizde devam edeceği karar kılmış olan şer'î bir hükmün sona erdiğinin açıklanmasıdır. Böyle bir şey bizim açımızdan ya da bizim hakkımızda tebdil (yani değişme) olurken şer'î'at sâhibi (Şer'î'atı koyan yani Allah) açısından ya da O'nun hakkında sırf bir açıklamadan ibârettir.

Burada aynı zamanda, neshi inkâr eden Yahûdilerin ve benzerlerinin ileri sürdükleri “Bedâ” meselesine de bir cevap oluşturmaktadır.

Bedâ' inancına göre Allah'ın daha -hâşâ- önce düşünemediği veya bilmediği bir şeyin âniden doğuvermesi, bilmesi demektir ki, Allah hakkında böyle bir şey asla câiz değildir.

Nesh meselsine gelince bu, bizatihi olması da olmaması da ihtimal içerisinde olan bir hükümdür ki, bir delil veya nass ile sabit olmalı ve fakat neshe aykırı olan bir zaman ile ya da ebedilikle sınırlı bulunmamalıdır. Bunun da şartı şudur:

Burada Ehl-i sünnet açısından kalbin buna bağlanması (inanması) noktasında bir sağlamlaşmanın olmasıdır; yoksa fiil açısından buna gerek yoktur.

Yani hükmü yürürlükten kaldırılan (mensûh) ile hükmü yürürlükten kaldıran (nâsih) arasında bir ayrı zamanın olması gereğidir. Bu da itikat bakımından nesh edilen hükme inamlacak kadar bir zamanın mümkün olması demektir ki, nesh eden (yani nâsih) işte bundan sonra gelir (iner). Ancak mensûh olan (hükmü kaldırılan) fiil ile ilgili bir yerleşme (yani temekkün) zamamna gerek yoktur, şart değildir. Fakat Mu'tezile buna muhalefet etmektedir.

Ayrıca neshin Kitap ve Sünnet ile de olabileceği konusu, hem üzerinde ittifak edilen nokta var, hem de tartışılabilir ve ittifak olunmayan nokta vardır. Hem tilâvetin ve hem de hükmün birlikte neshi câiz olduğu gibi, aynı zamanda hüküm nesh edilmiş olabilir ama, tilâvet mensûh olmayabilir bu da câizdir. Bazan da tilâvet mensûh olabilir (yürürlükten kaldırılabilir) ama, hüküm geçerliliğini sürdürür. Yine bu da câizdir. Aynı zamanda bir hükme dayalı olarak bir vasfın (niteliğin) neshi de câizdir. Meselâ, nass üzerine bir ziyade gibi. Bu biz Hanefilere göre nesh ise de HANEFÎ'ye göre değildir.

İnsa: Kalplerde yerleşmiş ve ezberlenmiş olan bir şeyin unutturulmasıdır.

Kırâat imâmılarından İbn Kesîr ve Ebû Amr, (.....) kelimesinin, (.....) olarak okumuşlardır. Bu da tehir etmek, ertelemek demektir. Kelime, (.....) kökünden gelmektedir ve (.....) demektir.

“Daha iyisini veya bir benzerini getiririz.”

Yani, kullar bakımından ondan daha hayırlısını, iyisini getiririz ki, kendisiye amel olunacak olan bu yenisi yürürlükten kaldırılana göre daha fazla sevap getirir. Ya da benzerini getiririz ki, bazı âyetlerin bazılarına göre bir fazileti aranmaz, bu, söz konusu değildir.

“Allah'ın her şeye kâdir olduğunu bilmez misin,”

Yani, Allah hayra kâdir olduğu gibi diğer şeylere de kâdirdir.

107

Yine bilmez misin göklerin ve yerin mülkiyeti ve hakimiyeti yalnızca Allah'a âittir? Ve sizin için Allah'tan başka ne bir veliniz ve ne de bir yardımcınız vardır.

“Yine bilmez misin? göklerin ve yerin mülkiyeti ve hakimiyeti yalnızca Allah'a âittir.” Sizin işlerinize mâlik olan, onları düzene koyan ve gereğin yapan O'dur. O, naşih ve mensuhtan nelerle amel edip etmediğinizi de pekâlâ bilir.

“Ve sizin için Allah'tan başka -işlerinizi düzeltecek- ne bir veliniz ve -sizden azâbı men edebilecek- ne de bir yardımcınız vardır.”

108

Yoksa siz daha önce kavmi tarafından Mûsa'dan istendiği gibi peygamberinizden olur olmaz isteklerde mi bulunuyorsunuz? Kim îmanı küfre değiştirir (tercih ederse) o kesin olarak dosdoğru olan yoldan sapmıştır.

“Yoksa siz daha önce kavmi tarafından Mûsa'dan istendiği gibi peygamberinizden olur olmaz isteklerde mi bulunuyorsunuz?”

Burada bulunan, (.....) kelimesi “münkatia” dır. Bu, (.....) takdirindedir.

Rivâyete göre Kureyş Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'e:

“Ey Resûlüm Muhammed! Bizim için Safâ tepesini altına dönüştür, bizim için Mekke topraklarının sahasını genişlet.” gibisinden isteklerde bulunmuşlardı. İşte bunun üzerine, Allah, Hazret-i Mûsâ (aleyhi's-selâm) nın kavmi gibi kendisinden birtakım olmayacak isteklerde bulunmamasını istedi. Çünkü Yahûdiler, Hazret-i Mûsâ (aleyhi's-selâm) dan, “Bizim için bir ilâh (put) yap.” A'râf, 138. gibisinden isteklerde bulunmuşlardı.

“Kim îmanı küfe değiştirir -tercih ederse—Kim Allah tarafından indirilen âyetler ve mu'cizeler hakkında güveni terk ederse, o âyetler hakkında şüpheye düşer ve onlardan başka âyet ve mu'cizeler istemeye kalkışırsa- o kesin olarak dosdoğru olan yoldan sapmıştır.” Normal ve mutedil olan orta yoldan uzaklaşmıştır.

109

Kitap ehlinden birçoğu hak ve gerçek kendilerine açıkça belli olduktan sonra sırf içlerindeki hasetleri yüzünden siz îman ettikten sonra yeniden kâfir olarak geriye döndürmeyi istediler. Fakat yine de siz bu hususta Allah'ın hükmü gelene kadar onları affedin ve bağışlayın. Şüphesiz Allah her şeye kâdirdir.

“Kitap ehlinden birçoğu geriye döndürmeyi istediler.” Sizi döndürmeyi.

“Siz îman ettikten sonra, kâfir olarak” Bu (.....) kelimesi, (.....) zamîrinden hâldir.

Yani: “Sizi dininizden tekrar kâfirler olarak eski inancı kabullenmenize sizi döndürürler.”

Bu âyet, Müslümanların Uhut savaşında yenilgiye uğramalarından sonra nâzil olmuştur. Çünkü bu yenilgi üzerine Yahûdiler Müslümanlara:

“Başırıza gelenleri halen göremiyor musunuz? Eğer siz hak din üzere obaydınız, hiçbir zaman yenilgiye uğramazdınız. O hâlde gelin bizim dinimize dönün. Çünkü bu, sizin için daha hayırlıdır...” demişlerdi.

“Sırf içindeki hasetleri yüzünden” Buradaki (.....) edatı, (.....) fiiline taallûk eder.

Yani “İçlerindeki hasetten, çekemezlikten dolayı, şehvî arzuları sebebiyle. Yoksa içlerindeki dindarlık ve hakka yönelme duygusuyla değil. Çünkü onlar:”

“Hak ve gerçek kendilerine açıkça belli olduktan sonra” küfre dönesiniz isterler.

Yani, sizin hak üzere olduğunuzu bile bile bunu arzu ederler, demektir. Ya da, bu cer edatı, (.....) kelimesi üzerine ma'tûftur.

Yani, “onlar içlerindeki haset, kin, çekemezlik gibi kendilerinde karakter hâlini almış olan kötü inanç ve duygularından ötürü bunu isterler.” demektir.

“Fakat yine de siz onları affedin bağışlayın.” Onların cehaletleri ve düşmanlıktan sebebiyle yaptıkları yanlış davranıştan bakımından siz yine de onları affedin ve bağışlayın. Siz yine de, “Bu hususta Allah'ın emri gelene kadar ...”

Yani, Allah'ın size, onlarla savaşmanın hakkındaki kesin emri gelene kadar, bekleyin, şimdilik bir şey yapmayın, onları bağışlayın.

“Şüphesiz Allah her şeyi kâdirdir.” O, onlardan intikam almaya kâdir olan ve gücü yetendir.

110

Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin. Kendiniz için önceden hayır olarak her ne sunmuşsamz, Allah katında onu bulacaksınız. Muhakkak ne yapıp ederseniz Allah her şeyi eksiksiz olarak görür.

“Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin. Kendiniz için önceden hayır olarak her ne sunmuşsanız,” İyilik etmek, namaz kılmak, sadaka vermek ve benzeri diğer şeyler gibi ne sunmuşsanız, “Allah katında onu bulacaksınız. “Allah katında yaptıklarınızın sevabım ve mükafatım göreceksiniz.

“Muhakkak ne yapıp ederseniz Allah her şeyi eksiksiz olarak görür.” O'nun katında hiçbir kimsenin işlediği bir ameli boşa çıkmaz.

111

Kitap ehli dediler ki: “Yahûdî veya Hıristiyan olanlardan başkası asla cennete giremez.” Bu, ancak onların kuruntusudur. De ki: “Eğer iddianızda doğru ve samimi iseniz o hâlde delilinizi getirin!”

“Kitap ehli dediler ki: “Âyetteki, (.....) fiilindeki zamîr Yahûdî ve Hıristiyanlardan oluşan Kitap ehline râcidir.

Yani: Yahûdiler; dediler ki;

“Yahûdî olanlardan başkası asla cennete giremez.” , Hıristiyanlar da dediler ki;

“Hıristiyanlardan başkası asla cennete giremez.”

Dolayısıyla burada iki ifadeyi birleştirerek, dinleyenlerin de sağlıklı dinleyeceklerine güvenerek, onların bu ifadede herhangi bir karışıklığa meydan vermeden ne demek istediğini anlayacaklarını bilerek böyle ifade buyurdu. Çünkü, her iki grup arasındaki düşmanlık onlar tarafından, yani dinleyenler tarafından zaten bilinen bir gerçektir. İki gruptan her biri ötekisini dalâlet ve sapıklıkla suçladığını zaten görmekteyiz. Nitekim, Bakara Sûresinin 113. âyetinde bu gerçek açıkça ortaya konulmuştur.

Âyetteki, (.....) kelimesi tıpkı, (.....) ve (.....) kelimeleri gibi (.....) kelimesinin çoğuludur. Yine âyette, (.....) fiilinin isminin müfret (tekil) olarak gelmesi, (.....) kelimesinin lâfza itibar olunması sebebiyledir. Haberinin çoğul olarak gelmesi ise, (.....) kelimesinin manası itibariyledir.

“Bu, ancak onların kuruntularıdır.” Âyetin bu kısmıyla onların sözü edilen kuruntularına işaret olunmaktadır. Bu ise, onların:

“Rableri tarafından mü'minler üzerine herhangi bir hayrın ve vahyin indirmeyeceği kuruntusu ile, mü'minleri tekrar kâfir olarak eski inançlarına döndürme beklenti ve kuruntuları, bir de kendilerinden başka hiçbir kimsenin cennete giremeyecekleri kuru iddiaları idi.”

Yani, işte tüm bu boş ve bâtil beklentiler ve kuruntular onlardan meydana gelmektedir.

(.....) kelimesi “temenni” kökünden olup (.....) kalıbında bir kelime olup, tıpkı (.....) gibidir.

“De ki: O hâlde delilinizi getirin!” Öyle ise cennetin yalnızca size mahsus olduğuna ve oraya sizin gireceğinize âit delil ve hüccetinizi getirin!

Buradaki, (.....) fiili, (.....) yerindedir. Bu da, “getir, ortaya koy, göster” demektir. Bu, ele aldığımız bu âyetin, (.....) kısmıyla bağlantılıdır. (.....) cümlesi de mutarize (yani parantez) cümlesidir.

“Eğer iddianızda doğru ve samimi iseniz,” İleri sürdüğünüz davanızda...

112

Hayır hayır! Kim samimi ve dürüst bir şekilde yüzünü ihsan sâhibi bir Müslüman olarak Allah'a döndürürse, işte onun ecri Allah katındadır. Öyleleri için ne bir korku vardır ve ne de bir üzüntü olacaktır.

“Hayır, hayır! Kim samımı ve dürüst bir şekilde yüzünü ihsan sâhibi bir Müslüman olarak Allah'a döndürürse,...”

Âyetteki, (.....) kelimesi, Yahûdî ve Hıristiyanların kendilerinden başka hiçbir kimsenin cennete giremeyeceklerine ilişkin ifadelerini reddederek, bunun onların dediği gibi olmadığını belirtiyor. Burada, (.....) cümlesi,

“Kim Allah için içtenlikle ihlâslı olarak hareket eder ve Allah'a hiçbir şeyi şerik — ortak koşmaz ise “(.....)

Yani Kur'ân'ı tasdik eder ve doğrularsa..

“İşte onun ecri Allah katındadır.

Bu cümle, (.....) nin cevâbıdır. Ve bu cümle şart manasım içeren bir başlarığıç cümlesidir. (.....) kelimesi ise, onların sakat görüşlerini reddeden ve şu ifadeyi teyid eden bir kelimedir.

“Öyleleri için ne bir korku vardır ve ne de bir üzüntü olacaktır.”

113

Yahûdîler dediler ki: “Hıristiyanlar doğru bir temel üzerinde değildirler.” Hıristiyanlar da: “Yahûdîler doğru bir temel üzerinde değildirler.” dediler. Halbuki her ikisi de Tevrât ve İncîl'i okuyorlar. Nitekim, kitabı bilmeyenler de tıpkı onların birbirlerine söyledikleri gibi söylediler. Ancak yarın kıyamet gününde anlaşılmadıkları bu hususlarda Allah aralarında hükmünü verecektir.

“Yahûdîler dediler ki; (.....), Hıristiyanlar da: Yahûdîler doğru bir temel üzerinde değildirler.'dediler.”

Yani, doğru olarak kabul edilecek ve dikkate alınacak bir esas şeye sahip değildirler, diye söylediler.

“Halbuki her ikisi de Tevrât ve İncîl'i okuyorlar.”

Buradaki, (.....) harfi hâl içindir. (.....) ise cins manasınadır.

Yani:

“Onlar böyle konuşuyorlar. Halbuki her ikisinin de durumu bellidir. Çünkü onlar ilim ehlidirler (bu konuda bilgileri olan kimselerdir). Zira kitapları okuyup durmaktalar. Dolayısıyla işin gerçeği Tevrât ve İncîl gibi iki kitaba sahip olanlar ve bunlara îman edenlerin diğerlerini inkâr etmemeleri gerekir. Çünkü, Tevrât ve İncîl'den her biri diğerini doğrulamaktadır.”

“Nitekim Kitabı bilmeyenler de tıpkı onların birbirlerine söyledikleri -ve senin de dinlediğin sözleri- gibi söylediler.”

Yani, herhangi bir kitapları ve bilgileri olmayan câhil takımından putta tapanların, hiçbir şeye inanmayanların söyledikleri gibi söylediniz. Çünkü bu câhil kesimi tüm din ve inanç Erbâbına yönelik olarak, onların bir esas ve temele dayanmadıklarını söyler dururlar. Şüphesiz böylene bir ifade onlar için oldukça önemli bir uyandır. Çünkü, ortaya koydukları ya da sergiledikleri tavır ve hareketleriyle o câhil takımından farklı olmadıklarını gösterdiler.

“Ancak yarın kıyamet gününde -Yahûdîlerle Hıristiyanlar arasında, her bir gruba düşen ve onlara lââyık olan cezâlarıdırma konusundaki- anlaşılamadıkları bu hususlarda Allah aralarında hükmünü verecektir.”

114

Allah'ın mescitlerinde O'nun adının anılmasına -hükümlerinin açıkça tebliğ edilmesine- engel olandan - yasak getirenden ve oraların ıssız ve harap hale dönüşmesine çalışanlardan daha zâlim kim olabilir? Aslında bunların oralara Allah'ın kendilerini cezâlarıdırmasından korkarak girmeleri gerekir. Bunlar için dünya hayatında zillet, âhirette de büyük bir azap vardır.

“Allah'ın mescitlerinde O'nun adının anılmasına -hükümlerinin açıkça tebliğ edilmesine- engel olandan — yasak getirenden ve onların ıssız ve harap hale dönüşmesine sebep olandan daha zâlim kim olabilir?”

Burada (.....) mübtada olarak mermdur ve soru edatıdır. (.....) kelimesi de haberidir. Manası; “Daha zâlim hangisi olabilir?” demektir.

(.....) ibâresi, (.....) fiilinin iki mef'ûlünden ikincisidir. Nitekim, (.....) cümlesi de buna örnektir. Şu âyetler de buna benzer âyetlerdir:

İsrâ', 59. âyeti ile,

İsrâ',94. âyeti gibi.

Aynı zamanda, (.....) ile birlikte cer edatının hazfı da (gizlenmesi, söylenmemesi de) câizdir.

Yani, (.....) gibi. Aynı zamanda mef'ûlü leh olarak mensûb olması da mümkündür.

Yani:

“Orada Allah adının anılmasından hoşlanmaması, anılmasını istememesi sebebiyle men edenden... “

Bu ifade yeryüzündeki tüm mescitleri kapsamak suretiyle hükmü geneldir. Mescit ve camilerde Allah adının anılmasına, yani oralarda şer'i'atının açıklanmasına ve tebliğinin yapılmasına engel olan, yasak getiren zulüm ve ezmede ifrat noktasma varmış demektir.

Bunun nedeni Hıristiyanların Beyt-i Makdis'e eza verecek şeyleri atarak, Mescit-i Aksa'da halkın namaz kılmalarına mani olmaları ve onlara rahatsızlık vermeleri idi. Âyet buna işaret etmektedir. Ya da bu âyet,

Hûdeybiye yılında müşriklerin Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ı Mescid-i Harâm'a sokmayı men etmeleri, yasaklamaları ile alâkalıdır.

Âyette, (.....) diye çoğul olarak “Allah'ın mescitleri” şeklinde gelmiştir. Halbuki yasaklama ya da men etme olayı sadece bir mescit ile, yani Mescit-i Aksa ile veya Mescit-i Haram ile alâkalıdır. Ancak her ne kadar Mescit tek ise de, yani sebep özel (haleyhisselâm) ise de buradaki hüküm geneldir. Tıpkı şu âyetteki gibi:

“Arkadan çekiştirmeyi, yüze karşı eğlenmeyi âdet edinen herkesin vay haline!” Hümeze, 1.

Bu âyet esasen Ahnes b. Şerik hakkında nâzil olmuş yani özel (haleyhisselâm) bir konu ile alâkalı ise de mana itibarıyla geneldir.

(.....)

Yani Allah'ı anmayı, zikri, tebliği kesenden, bunun koşup gayret gösterenden daha zâlim olanı var mıdır?

Âyetteki (.....) kelimesinden murat, mananın umumîliği, genelliğidir.

Yani, böyle davranan kim olursa olsun, onlardan daha zâlimi yoktur, olamaz. Nitekim, “Allah'ın mescitlerinden “murat da genel manasıyla yeryüzündeki tüm mescitler demektir.

“Aslında bunların -bu mani olanların, yasaklayanların- oralara -o mescit ve camilere- Allah'ın kendilerini cezâlarıdırmasından korkarak girmeleri gerekir.” Yoksa başka bir şekilde girmeleri doğru değildir.

(.....) ibâresi, (.....) fiilindeki zamînden hâldir.

Yani:

“Oraya korku ve endişe içerisinde, sıkıntılı bir hâlde girmeleri icabeder. Mü'minler bu şekilde cami ve mescitlerine giren din düşmanlarının bu girişlerini fırsat bilerek onları yakalayıp tutuklamalarından korka korka girmeliler. Bırakın Müslümanları abluka altına almaları, işkence ve zulme tabi tutmaları bir yana, onlara yasaklar getirmeleri bir tarafa, onların Müslümanlardan korku içinde olmaları gerekir.” demektir.

Mana şöyledir: “Eğer onların zulümleri ve taşkınlıkları, azgınlıkları olmamış olsaydı, mescitlere girişleri böyle olurdu. “

(.....) demek, Allah'ın hükmünde, demektir.

Yani: Allah, Levh-i Mahfûz'da mü'minlere yardım etmeyi ve onları takviye edip desteklemeyi yazmış ve buna hükmetmiş, karar vermiştir. Dolayısıyla o mabetlere zâlimi, kâfir ve münâfık, kısaca hakka ve İslâm'a karşı olanları korka korka gireceklerine hükmetmiştir. Nitekim rivâyete göre Beyt-i Makdis'e Hıristiyanlar girerlerken öldürülürüz endişesiyle kılık değiştirerek girerlermiş.

Katâde der ki:

“Beyt-i Makdis'te, yani Kudüs'te (Mescd-i Aksa'da) herhangi bir Hıristiyan yakalanınca darbe saldırıya maruz kalırdı.”

Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) de şöyle ilân ettirmiş ve buyurmuş ki:

“Dikkat edin, iyi dinleyin. Artık bu yıldan sonra kesinlikle hiçbir müşrik haccetmeyecektir.” Bk. Buhârî, 369. Müslim, 1347.

Bir tefsire göre; bunun manası, müşriklerin bundan -öyle Müslümanlar arasında yerleşmeleri, istedikleri gibi gezip tozmaları kesin olarak yasaklanmıştır. Nitekim, Rabbimiz bir âyette şöyle buyurmuştur:

“Sizin Resûlüllahnü üzmeniz asla câiz olmaz.” Ahzâb, 53.

“Bunlar için dünya hayatında zillet,” Müslümanlar ile savaş hâlinde olan düşmanların öncelikle öldürülmeleri, esir alınmaları ve zimmî olanlardan da cizye denilen vergi alınmak suretiyle zelil kılınmaları, yani Müslümanların aleyhlerine kalkışacak bir fırsat bırakılmayacak tarzda baskı altında tutulup, kendilerine fırsat tanınmamalıdır, “ahirette de büyük bir azap -cehennem ateşi- vardır.”

115

Doğu da Allah'ındır, batı da. Artık hangi tarafa dönerseniz Allah'ın yüzü (zâtı) oradadır. Şüphesiz Allah'ın rahmeti ve ihsanı geniştir, her şeyi hakkıyla bilendir.

“Doğuda Allah'ındır, batı da.”

Yani doğuda ve barıda var olan tüm beldeler ya da ülkeler Allah'ındır. O bizatihi onların sâhibi ve mâlikidir ve onları düzene koyan, onlara imkan verendir.

“Artık hangi tarafa dönerseniz...”

Burada, (.....) şarttır., bundan sonraki, (.....) kelimesi ise bununla meczum bir fiildir.

Yani: “Nereye döner ve yönelirseniz...” K1-': saca nerede kıbleye karşı yönünüzü dönerseniz, demektir ki, bunun delili de Rabbimizin şu kavlidir:

“Artık yüzünü Mescit-i Haram tarafına, çevir. Ey mü'minler! Siz de nerede olursanız olun, namazda yüzlerinizi o tarafa çevirin.” Bakara, 144.

Yukanda geçen şartın cevabı da, “Allah'ın vechi-zâtı oradadır.” cümlesidir.

Yani, “Allah'ın dönülmesini emrettiği ve râzı olduğu taraf ya da yön orasıdır.” Bunun anlamı şu demektir:

“Eğer siz Mescit-i Haram'da veya Beyt-i Makdis'te/Mescit-i Aksa'da namaz kılmaktan men ediliyorsanız (yasaklanırsanız)., sizin için tüm yeryüzü mescit kılınmıştır. Dolayısıyla yeryüzünün herhangi bir yerinde veya noktasında namazınızı oralarda kûm ve fakat yüzünüzü de mutlaka Kâ'be'den tarafa döndürün. Çünkü istediğiniz her yerde o tarafa yönünüzü çevirmek mümkündür.”

“Şüphesiz Allah'ın rahmeti ve ilısanı geniştir, her şeyi hakkıyla bilendir.” Allah rahmeti geniş ve bol olandır. Bununla Rabbimizin kullarına karşı bol rahmet ve merhamet sâhibi olduğu gerçeğine dikkat çekiliyor. Kaldı ki, Allah, onların yarar ve zararlarına olacak her şeylerini ve maslahatlarını çok iyi bilir.

Abdullah b. Ömer'den gelen rivâyete göre bu âyet, binek üzerinde yolculuk yapanlar hakkında nâzil olmuştur. Dolayısıyla binek ya da herhangi bir taşıt ile yolculuk yapan bir kimse taşıt hangi yöne dönerse dönsün, o kimse o haliyle namazını o binek üzerinde kılabilir.

Bir diğer tefsir de şöyledir: Bir grup kimse yolculuk sırasında kıblenin hangi tarafta olduğuna karar veremezler. Her biri ayrı ayrı taraflara doğru o tarafı kıble sanarak durup namazını öyle kılarlar. Ancak sabah olduğunda hatalarını anlarlar ve bundan dolayı da mazur sayılırlar.

Bu âyet bizim lehimize ve HANEFÎ (rahmetullâhi aleyh) nin de aleyhine bir delildir. Çünkü, HANEFÎ'ye göre kıbleye arka dönüldüğünde bu sahîh değildir.

Bir tefsir de şöyledir: “Zikretmek ve duada bulunmak için hangi tarafa doğru yönelirse yönelsin.” demektir.

116

Bir de onlar: “Allah çocuk edinmiştir.” dediler. Haşa! Allah bu gibi şeylerden yüce ve beridir. Bilâkis göklerde ve yerde her ne varsa hepsi O'nundur. Hepsî de O'nun emrine boyun eğmiştir.

“Bir de onlar: Allah çocuk edinmiştir, dediler.” Çünkü Hıristiyanlar; “Mesih İsa Allah’ın oğludur.” ve Yahûdîler de, “Uzeyir Allah’ın oğludur.” dediler, ifadeleri murad olunmaktadır.

Kırâat imâmılarından İbn Âmir, (.....) ifadesini (.....) harfî olmaksızın, (.....) olarak okumuştur. Bu kelimeyi, (.....) harfini isbat ile yani bu harfî (.....) olarak okumak, bu ibârenin kendisinden önce geçen kıssaya ma'tûf bir kıssa olduğunun kabul edilmesi sebebiyledir. (.....) sız olarak yani, (.....) olarak okumak ise bunun diğer kıssalardan ayrı yeni bir kıssa olması itibariyledir.

“Hâşâ! Allah bu gibi şeylerden yüce ve beridir.” Allah bunlardan münezzehtir ve uzaktır. Onu tenzih ederim.

“Bilâkis göklerde ve yerde her ne varsa hepsi O'nundur.”

Yani göklerde ve yerde var olan şeylerin tamamının yaratıcı, sâhibi ve Mâlikî O'dur. Nitekim, bu cümleden olmak üzere Mesih İsa'nın da, Uzeyir'in de yaratıcı ve Mâlikî Allah'tır. Dolayısıyla çocuk edinmek mâlikliğe ve yaratıcılığa aykırıdır.

“Hepsi de O'nun emrine boyun eğmişlerdir.” O'na râm olmuşlardır. Onlardan hiçbir şey Allah'ı onları yaratmaktan, takdir etmekten, “Ol!” emriyle var etmekten menedemez.

(.....) kelimesindeki tenvîn ise, muzâfun ileyh yerine gelmiştir, onun yerini almıştır.

Yani, “Göklerde ve yerde var olan her şey” demektir.

Ya da, “Mesih ve Uzeyir'i Allah'a çocuk olarak isnad eden herkes, “takdirindedir. (.....) ibâresi, itâat ederler, ibâdet ederler, O'nu Rab olarak ikrar ve kabul ederler, kendilerine izafe edilen hususları kabul etmeyip reddederler.

Yine bu âyette, ilim ve akıl sâhibi varlıklar için kullanılan bir kelime olan, (.....) getirildi ve âyetin sonu da akıl sâhibi varlıklar için kullanılan bir ifadeyle, (.....) getirildi. Neden? Bu tıpkı, (.....) kavli gibidir.

117

O göklerin ve yerin eşsiz yaratanıdır. Bir şey dilediği zaman ona yalnızca, “Ol!” der ve o da hemen olur.

“O göklerin ve yerin eşsiz yaratanıdır.” Gökleri de ve yeri de daha önce asla benzeri ve örneği görülmemiş bir şekilde icâdetmiş, var etmiştir. Yoksa bir örnekten yararlanma değil haşa! Nitekim daha önce hiçbir benzeri ve örneği görülmemiş olan her şeye, bunu ben icadettim, benim eserim, bedii olarak ortaya koyduğum şey, denir. Hatta bundan hareketle, Sünnet ve Cemaate muhalefet edenlere de mübtedi (bidatçi) denmiştir. Çünkü bu kimseler sahâbe ve tabiin (Allah hepsinden de râzı olsun) dönemlerinde hiç Meselâe rastlanmamış olan fikir ve düşünceleri, inançları İslâm'a sokmuşlardır. Bu anlamda kendilerine bidatçi denmiştir.

“Bir şey dilediği zaman” bir şeye hüküm verdiği, bir şeyi takdir buyurduğu zaman,

“Ona yalnızca (.....) der ve o da hemen olur.”

Burada geçen, (.....) kelimesi nakıs olan (.....) fiili olmayıp tam olan fiil olarak görev yapmaktadır.

Yani, “Meydana gel, var ol, der. O şey de hemen meydana gelir, var olur” demektir. Bu ifade aslında yaratma olayının yani “ol” emrinin çok hızlı bir şekilde meydana geldiğini gösteren mecâzî bir ifadedir, bizim anlayabilmemiz için söylenen bir ifadedir. Kısaca bu bir temsildir, örneklemidir. Yoksa ortada bir söz ya da konuşma yoktur, sadece bir mecâz vardır burada. Ancak bunun manası şöyledir:

“Yüce Allah herhangi bir şeye hükmettiğinde ya da onları takdir buyurduğunda, o şeyler derhal oluşur ve hepsi de bundan kaçınılmaksız, imtina etmeksizin ve asla beklemeksizin var oluş emri içinde gerçekleşir. Bu, âdeta şuna benzer: itaatkâr olan bir memur (emir alan kişi) hiç beklemeksizin ve verilen emirden kaçınılmaksız derhal o emri yerine getiriyorsa ve uzak durmaktan sakınıyorsa işte bu da öyledir.

İşte bu ifade ile Allah (celle celâlühü) çocuk edinmekten ya da doğurmaktan uzak olduğu gerçeğini bu manasıyla pekiştirmiş oluyor. Çünkü, bu manasıyla kudret sıfatına sahip olan bir zatın elbette ki tüm sıfatları cisimlerrinkinden farklı olacak ve asla onların sıfatlarına benzemeyecektir. Öyleyse, ortada nasıl bir doğma ya da doğramaktan söz edilebilsin ki?

(.....) kelimesinde asl olan merfû' olmasıdır. Çünkü bu, genel manada tüm kırâat imâmlarının okuyuş tarzıdır ki, bu da bunu yeni bir cümle (istinaf) olduğu esasına dayanır.

Yani, “O da oluverir. “demektir. Yahut da bu, (.....) üzerine ma'tûf olarak merfûdur.

Ancak kırâat imâmlarından İbn Âmir ise, (.....) kelimesini, (.....) kelimesi üzerine atfederek bunu mensûb okumuştur. Çünkü, (.....) kelimesi emir kipidir (fiildir). Bu itibarla, emrin cevabı da (.....) ile olunca bunun mensûb olması gerekir.

Ancak biz de burada diyoruz ki, (.....) kelimesi gerçek manada bir emir fiili, yani kipi değildir. Çünkü burada, (.....) demekle, (.....) demek arasında herhangi bir fark yoktur. Mademki, durum böyle ise bu takdirde kelimeyi mensûb okumanın bir anlamı da olmaz. Böyle bir durumun olması yani bunu emir kabul edilebilmesi için, bu takdirde bu emir kipiyle ya var olan bir muhataba bir emir olması gerekir. Halbuki mevcut yani var olana, zaten var olması bakımından tekrar ona, “Ol!” emri verilemez. Çünkü zaten var. Ya da, muhatap yoktur, madumdur. Yok yani madum olana da hitap olunmaz, seslenilmez.

118

Hakkı bilmeyenler dediler ki: “Allah bizimle konuşmalı ya da bize bir âyet (mu'cize) getirmeli değil miydi?” Nitekim, onlardan öncekiler de tıpkı onların söyledikleri gibi söylemişlerdi/Kalpleri (düşünceleri) nasıl da birbiriyle örtüştü! Biz gerçekleri kesin bilmek isteyenlere işte âyetlerimizi böylece açıklamışızdır.

“Hakkı bilmeyenler dediler ki:” Bunlar ya müşrikler veya kitap ehli Yahûdî ve Hıristiyanlardan olanlardır. Allah, âyetinde bunları ilimden yoksun olmakla zikretti. Çünkü bunlar bildikleriyle amel etmediklerinden ya da bildiklerinin gereğini yapmadıklarından dolayı böyle buyurmuştur.

“Allah bizimle konuşmalı değil miydi?” Allah meleklerle, Hazret-i Mûsâ (aleyhi's-selâm) ile konuştuğu gibi bizimle de konuşması gerekmez iniydi? Bu kâfirler sırf kendilerini büyük gördüklerinden ve azgınlıklarından söylemektedirler.

“Ya da bize bir âyet (mu'cize) getirmeli değil miydi?” Bunu da yine sırf inkâr ve aşağılama, küçümseme kasdıyla söylemektedir.

“Nitekim, onlardan öncekiler de tıpkı onların söyledikleri gibi söylemişlerdi. Kalpleri (düşünceleri) nasıl da birbiriyle örtüştü.”

Yani günümüzde böyle diyenlerin kalpleriyle (düşünceleriyle) onlardan önce geçenlerin kalpleri (ve düşünceleri) körlükte, basiretsizlikte ne kadar da örtüştü ve benzeşti.

“Biz gerçekleri kesin bilmek isteyenlere iste âyetlerimizi böylece açıklarız.”

Yani, insaf ölçüleri içerisinde hareket eden ve böyle gelen âyetlerin - mu'cizelerin Allah tarafından geldiğine ve olduğuna kesin olarak inanan bir toplum için bunların gerçekliğini itirafta bulunmaları gerekir. Onlar karşısında boyun eğmeleri icabeder. Başka hiçbir şeyle değil, bunlar ile yetinmesi lâzım gelir.

119

Muhakkak biz seni Kur'ân ile müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Sen cehennemliklerden sorulacak değilsin.

“Muhakkak biz seni -mü'minleri sevap ve- Kur'ân ile müjdeleyici ve -kâfirleri de azap ve cezâ ile- uyarıcı olarak gönderdik.”

“Sen cehennemliklerden sorulacak değilsin.” Biz sen onlardan sorumlu tutacak değiliz. Çünkü, sen onlar için var gücünü ortaya koyup tebliğ ettikten sonra buna rağmen onların îman etmemelerinin hesabını sana soracak, faturasını sana çıkaracak değiliz. Kaldı ki, sen davetini onlara ulaştırmak için de elinden geleni yaptın. Bu son cümle de tıpkı, (.....) ile (.....) kelimeleri gibi hâldir.

Yani, sorumlu değildir, demektir. Ya da bu, yeni bir cümle olabilir.

Kırâat imâmılarından Nâfi", (.....) kelimesini, (.....) olarak nehiy manasında okumuştur. Bunun da manası; kâfirlerin karşı karşıya bulundukları azâbın önemini ve büyüklüğünü göstermektir.

Meselâ; bir belâ ve felâket içerisinde kalmış olan birinin durumunu “Faları şahıs nasıl? “diye sorman durumunda tıpkı senin karşımdakinden, “Arkadaş onu hiç sorma!...” diye cevap almana benzer bir ifadedir buradaki.

Bir diğer “kîle” ile gelen zayıf tefsir ise şöyledir: “Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) keşke babam ve annemin şu anda ne durumda olduklarını ve ne yaptıklarını bilebilseydim.” diye hayıflanır. İşte bunun üzerine yüce Allah peygamberini, kâfirlerin durumlarını sormaktan, öğrenme isteğinden men etmiştir.

120

Yahûdîler olsun, Hıristiyanlar olsun sen onların dinlerine uymadıkça asla senden hoşnut olmayacaklardır. De ki: “Allah'ın dosdoğru yolu, İslâm'ın ta kendisidir.” Eğer sana gelen ilimden (vahiyden) sonra sen Yahûdî ve Hıristiyanların hevâ ve heveslerine (isteklerine) boyun eğersen, yemin olsun ki, Allah'tan sana ne bir yar -dost ve ne de bir yardımcı vardır.

“Yahûdîler olsun, Hıristiyanlar olsun, sen onların dinle/ine uymadıkça asla senden hoşnut olmayacaklardır.” Sanki burada onların şöyle bir ifadelerine yer verilir gibidir:

“Sen ne kadar bizi memnun etmeye, hoşnut etmeye çalışırsan çalış, sen bizim dinimize, inanç, sistem ve uygulamalarımıza uymadığın sürece biz hiçbir zaman ve asla senden memnun kalacak değiliz.”

Böylece Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in, bu gibi kimselerin ya da toplumların kesinlikle İslâm dinine giremeyeceklerini ve onlardan umut kesmesi gerektiğini Rabbim bu şekilde bildirmiş oluyor ve onların konuşmalarını, söz ve niyetlerini Azîz ve celil olan Allah bildirmiş oluyor.

Çünkü, İslâm bizatihi tümüyle ve hepten hidâyettir. Artık onun ötesinde bir hidâyet, doğru yol aranmaz, aranamaz. Halbuki onların hidâyet ya da doğru yol diye halkı davet ettikleri şey ya da şeyler hevâ ve hevesten başkası değildir. Görmez misin bak, Allah ne buyuruyor:

“Eğer sana gelen ilimden (vahiyden) sonra” yani, Allah'ın hak dininin bizzat islâm dini olduğu gerçeğini öğrendikten ya da kesin ve sağlıklı deliller, apaçık hüccet ve kanıtlarla malum dinin İslâm olduğunu bilip öğrendikten sonra, “Şu Yahûdî ve Hıristiyanların hevâ ve heveslerine, -hevâ ve bidatlerden oluşan sözlerine, görüşlerine— boyun eğersen,yemin olsun ki:”

“Allah'tan sana ne bir yar (dost) ne de bir yardımcı vardır.” Seni Allah'ın azâbından kurtaracak ne bir dostunu ve ne de bir yardım edenin bulunacaktır.

121

Kendilerine kitap verdiklerimizden öyleleri de vardır ki; o kitabı, okunması gerektiği gibi okuyup uygularlar. İşte bunlar o kitaba îman edenlerin ta kendileridir. Kim de onu inkâr ederse işte hüsrana uğrayanlar da onlardır.

“Kendilerine kitap verdiklerimizden öyleleri de vardır ki; o kitabı, okunması gerektiği gibi okuyup uygularlar.”

Burada, (.....) mübtedadır. (.....) ise bunun sıkışıcıdır (ilgi cümlecigidir). Burada sözü edilenler, kitap ehlinin mü'min ölarılarıdır, inananlarıdır. Bu kitaplar da Tevrât ile İncîl'dir ki, dolayısıyla bu iki kitabın inananları demektir. Bu, birinci tefsirdir. Diğer bir tefsire göre bunlar Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in ashâbıdır. Buradaki kitaptan maksat da Kur’ân-ı Kerîm'dir. Buradaki, (.....) kelimesi de, (.....) zamîrinden

takdir olunan bir hâldir. Çünkü, onlar Kitap inmekte olduğu sırada onu okuyor değillerdi. Bu mastar kabul edilerek de mensûb kılınmıştır.

(.....)

Yani tertîl üzere (okunma açısından kırâat kurallarına uyarak, harfleri çıkması gereken yerlerden/mahreçlerden çıkararak), tefekkür ve tedebbür suretiyle üzerinde düşünme düşünme okurlar. Ya da içindeki hükümlere îman ederek ve gereğini yaparak, amel ederek okurlar. Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in o kitaplarda var olan sıfatlarını değiştirmeden okurlar, gereğini yaparlar.

“İste bunlar o kitaba îman edenlerin ta kendileridir.”

Burada, (.....) mübtedadır. (.....) cümlesi de bunun haberidir. Cümle bütünüyle de, (.....) nin haberidirler. Aynı zamanda, (.....) ibâresinin haber olması, cümlelerin de bir başka haber olması da câizdir.

“Kim de onu inkâr ederse, iste hüsrana uğrayanlar da onlardır.” Hidâyeti verip de yerine dalâleti satın alanlar da bunlardır.

122

Ey İsrâ'il oğulları! Size önceden verdiğim nimetlerimi ve sizi âlemlere üstün kıldığımı hatırlayın!

“Ey İsrâ'il oğulları! Size önceden verdiğim nimetlerimi -üzerinize nimet olarak sunduğum şeyler- (.....) ve sizi âlemlere üstün kıldığımı hatırlayın. “Sizi kendi çağınız insanlarına üstün kıldığımı hatırlayın.

123

Öyle bir günün dehşetinden sakının ki, o gün hiçbir kimse bir başkası adına ödeme yapamaz, hiçbir kimseden bir fidye kabul edilmez ve (Allah'ın izni olmadan) hiçbir kimseye şefâat de fayda vermez ve onlara yardım da olunmaz.

“Öyle bir günün dehşetinden sakının ki, o gün hiçbir kimse bir başkası adına ödeme yapamaz, hiçbir kimseden bir fidye kabul edilmez ve hiçbir kimseye şefâat de fayda vermez ve onlara yardım da olunmaz.”

Burada, (.....) zamîri mübteda olarak merfûdur. Haberi de, (.....) fiilidir. Her dört cümle ise, (.....) kelimesinin sıfatıdır.

Yani mana şöyledir:

“Hiçbir ödemenin alınmadığı o günden, hiçbir şeyin kabul edilmediği o günden, hiçbir şefâatin yarar sağlamadığı o günden ve hiçbir yardımın yapılmadığı o günden sakının.”

Bu iki âyetin bu şekilde tekrar olunmasının sebebi, Yahûdîlerden sudur eden tekrar tekrar ma'siyetleri sebebiyledir/Böyle İsrâ'il oğullarının kıssası başladığı şekliyle son bulmuş oldu.

124

Ve yine hatırlayın ki: Bir zamanlar Rabbi İbrâhîm'i birtakım kelimelerle (emirlerle) denemişti. İbrâhîm de emredildiği gibi onları yerine getirdi. Rabbi de ona: “Seni insanların üzerinde emirlerini uygulayan bir imâm (önder) kılacağım.” buyurdu. İbrâhîm de: “Soyumdan da imâmlar gönder.” diye yakardı. Allah: “Ahdim zalimlere ermez (zalimler için böyle bir söz vermem).” buyurdu.

“Ve yine hatırlayın ki, bir zamanlar Rabbi birtakım kelimelerle (emirlerle) denemişti.”

Burada, (.....) ifadesi, (.....) takdirindedir. Birtakım emir ve yasaklarla onu denedi, imtihan etti.

İhtibar: Deneme ve tecrübe ya da imtihan ifadesi bizim açımızdan değerlendirildiğinde, bizim bilmediğimiz şeylerin ortaya çıkması manasındadır. Yüce Allah açısından ele alındığında ise, Allah'ın bildiği bir gerçeği açıklaması, ortaya koyması demektir.

İbtilanın ya da imtihanın akıbeti veya sonucu ise; gerek şahit hazır olan açısından olsun ve gerekse gaib (yani yanımızda hazır olmayan) noktasından olsun her ikisi yönünden gizli (yani bizim açımızdan anlaşılması zor olan) bir şeyin tümüyle ortaya çıkması anlamındadır. İşte bunun içindir ki, bunun yüce Allah'a izafesi câiz görülmüştür.

Bir diğer tefsire göre; Allah'ın kulunu denemesi demek, iki şeyden birini tercih yani Allah'ın dilediği şey ile kulun arzuladığı şey arasında mümkün olması sebebiyle birini tercih noktasında bu, mecâzî anlamda kullanılmıştır. Sanki Allah kulunu, ondan olabilecek bir şey ile imtihan ediyor da, sonuçta kulunu buna göre değerlendirip cezâlarıdırıyor gibi bir şey..

İmâm Ebû Hanîfe (rahmetullahi aleyh) burada, İbrâhîm kelimesini merfû' olarak okumuş yani, (.....) tarzında kırâat etmiştir ki, bu, aynı zamanda İbn Abbâs'ın da kırâatidir.

Yani bunun manası şu demektir:

“Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm) dualardan oluşan birtakım kelimelerle, âdetâ denemeye tâbi tutulan biri gibi Rabbine dua edip çağırdı. Acaba Rabbi onun bu kelimelerine icabet buyuracak mı, buyurmayacak mı?”

İbtıla: İhtibar, imtihan, deneme ve tecrübe etmek demektir. Allah'ın ibtilası, imtihan etmesi demek, bir şeyi kullarına bildirmesi meselesine râcidir. Yoksa o şeyi bilmek ya da öğrenmek manasında değildir. Çünkü olacakları zaten bilir. Dolayısıyla Allah'ın öğrenmek için bu türden bir denemeye ihtiyacı yoktur. İşte bu yönüyle mana şöyledir: “Allah, kullarına deneme, imtihandan geçirme muamelesi yapar.

Tefsîr bilginlerinin çoğunluğu da, söz konusu kelimelerin, sünnet itibariyle on haslet olduğu noktası üzerinde durmuşlardır.

Bu on hasletten beş tanesi baş bölgesinde olup kalan beş haslet de vücûdun diğer bölgelerindedir. Bk. Tefsiru'l-Vasît.)

“İbrâhîm de emredildiği gibi onları yerine getirdi.”

Yani, nasıl yapması gerekiyor idiyse aynen öylece tamamladı. Hiç ifrat ve tefrite girmeksizin kendisinden istenileni yerine getirdi. Bu âdetâ:

“Ahdine vefa gösteren İbrâhîm..” Necm, 37. kavlindeki gibidir. Ebû Hanîfe merhumun kırâatine göre bunun manası şöyledir:

“Allah, ona istediklerini hiç eksiltmeden tastamam olarak verdi.” İşte bu tefsire göre Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm) ın Rabbinden istediği kelimeler, tefsirimizin bu âyet grubu içerisinde yer alacak olan, Bakara Sûresi, 126. - 129. âyetlerinde yer alan dualarıdır.

(.....) yani, kelimelerden murat; meşhur olan kırâate göre beş tanesi baş bölgesindedir ve şunlardır; Saçım ortadan ikiye ayırmak, bıyıkları kısaltmak, misvak kullanmak, mazmaza (yani ağzı su ile temiz olarak çalkalayıp yıkamak) ve istinşaktır (buruna su çekip burnu temizlemektir).

Bunlardan beş tanesi de vücûdun diğer bölgelerinde olup şunlardan oluşmaktadır; Sünnet olmak, tırnakları kesmek, koltuk altlarını temizlemek ve eteğini tıraş etmek, bir de istinca, yani taharetlenip temizlenmektir.

İbn Abbâs'a göre bunlar şerî'attan otuz paydır. Bu otuzdan on maddesi, Tevbe Sûresi, 112. âyetinde, on maddesi, Ahzâb Sûresi, 35. âyetinde ve kalan on maddesi de, Mü'minûn Sûresi, 9. ve Meâric Sûresi, 34. âyetlerde yer almaktadır.

Bir tefsire göre de bunlar hac menâsikidir.

“Rabbi de ona: seni insanların üzerine emirlerimi, uygulayan bir imâm (önder) kılacağım, buyurdu.”

İmâm: Kendisine uyuları kimseye verilen addır.

Yani, onlar dinlerini uygulamada seni imâm ve lider kabul edecekler.

“İbrâhîm de: (.....) diye yakardı.”

Yani neslimden de kendilerine uyuları imâmlar gönder. Kişinin zürriyeti demek, erkek olsun - kadın olsun var olan çocukları, demektir. (.....) kelimesi, (.....) kalıbından bir kelimedir. Kelime kök itibariyle, (.....) den türeme olup “yaratmak” manasındadır. Sonundaki (.....) hemze harfi (.....) harfine dönüştürülüp idgam olunmuştur.

“Allah: (.....) zalimler için böyle bir söz vermem-, buyurdu.” Kırâat imâmlarından Hamza ve Hafs, (.....) kelimesindeki (.....) harfini sakın olarak okumuşlardır. Diğer kırâat imâmları ise, (.....) harfinin fethasıyla okumuşlardır. Mana da şöyledir:

“Senin neslinden zâlim olanlara imâmet isabet etmeyecek, verilmeyecektir.”

Yani, onlardan kâfir olanlarına sana verilen onlara verilmeyecektir.

Rabbimiz burada şu gerçeği bize bildiriyor:

Müslümanlara âit olan bir imâmet görevi kâfirler için söz konusu değildir. Çünkü; Hazret-i İbrâhîm (aleyhi’s-selâm) ın soyundan hem Müslüman olan bir nesil ve hem de kâfir olan bir nesil gelmiştir ve gelecektir de. Yüce Allah (celle Celâluhû) şöyle buyuruyor:

“Kendisini ve İshak’ı mübarek (berekatli) kıldık. Fakat her ikisinin de soyundan iyi kimseler (muhsinler) olacağı gibi, kendine açıktan açığa kötülük edenler (zalimler) de olacaktır.” Saffât, 113.

Bu âyette yer alan ve “İyi kimseler” olarak belirttiğimiz (.....) kelimesi, (.....) yani, îman eden manasındadır. “kötülük edenler” diye belirttiğimiz (.....) kelimesi de, (.....) inkârcılar anlamındadır.

İşte Mu'tezile mezhebi mensupları bu âyete dayanarak, fâsık kimenin imâmetinin sahih ve uygun olmadığını ileri sürmektedirler. Diyorlar ki:

“Buna göre bir kâfirin imâmeti nasıl câiz olabilsin ki? Çünkü İmâmın, yani İslâm devlet başkanının görevi zulmün önüne geçmektir. Eğer bizzat kendisine zulümde bulunan bir kimse imâm (devlet başkanı) olarak tayin olunursa bu akla şu atasözünü getirir: “Sürüye kurdu çoban atayanlar, koyunlara zulmetmiş olurlar.”

Ancak Ehl-i sünnet olarak biz burada şunu demek istiyoruz. Burada zâlimden murat kâfir demektir. Çünkü kâfir mutlak manada zâlim demektir.

Bir tefsire göre de Hazret-i İbrâhîm (aleyhi’s-selâm), soyundan gelenlerin tıpkı kendisi gibi peygamber olmalarını istemiştir. Yüce Allah da ona, zalimlerin peygamber olmayacaklarını bildirmiştir.

125

Ve yine hatırlayın ki: “Beytullah’ı insanların sevap kazanmaları için toplanma yeri ve güvenli bir mekân kılmıştık. Öyle ise siz de İbrâhîm’in makamından bir namaz yeri edinin (orada namaz kılın).” Ve biz İbrâhîm ile İsmâîl’e, “Beytimi, tavaf edenler, itikafa girerek kendilerini ibâdete verenler, rüku ve secde ederek namaz kılanlar için tertemiz tutun.” diye emrettik.

“Ve yine hatırlayın ki: Beytullah’ı insanların sevap kazanmaları için toplanma yeri ve güvenli bir mekân kılmıştık.” Nasıl yıldız denince ilk akla gelen Süreyya yıldız oluyorsa, “Beyt” denince ilk ve hemen akla gelen Kâ’be’dir. Çünkü hep Beyt ismi kullanıla geldiğinden bu artık bir özel isim mahiyetini almıştır ve Allah’ın evi akla gelir.

(.....) Halkın dönüp geldikleri ve toplandıkları yer.

Yani hacca ve umreye gidenlerin, dünyanın dört bir tarafından çıkıp gelenlerin toplanıp sığındıkları mahal. (.....) Güvenli mekân. Çünkü buraya bir caninin gelip sığınması hâlinde o orada bulunduğu müddetçe dokunulmazlığı var demektir. Oradan çıkıp ayrılarla kadar kimse ona dokunamaz, saldıramaz. İşte bu âyet bizim için yani Ehl-i sünnet lehine bir delildir. Hareme sığınan herhangi bir kimsenin orada bulunduğu müddetçe dokunulmazlığı vardır.

“Öyle ise siz de İbrâhîm'in makamından bir namaz yeri edinin (orada namaz kılın).”

Biz: “Orada kendiniz için namaz kılabilceğiniz bir yer edinin.” dedik. Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)den rivâyete göre, kendisi Hazret-i Ömer (radiyallahü anh)'in elinden tutarak şöyle buyurmuş:

— İşte burası Makam-ı İbrâhîm'dir. Bunun üzerine Hazret-i Ömer (radiyallahü anh).

— Biz burayı namaz edinmeyelim mi, diye sorar. Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) de:

— Ben bununla emrolunmadım.” buyurur. Henüz güneş batmamıştı ki, bu âyet nâzil oldu.”

Hafız İbn Hacer, bunu Ebû Nuaym rivâyet etmiştir. İbn Ebû Dâvud da bunu el-Mesahif te rivâyet etmiştir. Bk. Kenzu'l-Ummal, 38107.

Bir tefsire göre, (.....) dua edilecek yer edinin, demektir.

Makam-ı İbrâhîm: Üzerinde Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm)'in ayak izlerinin bulunduğu taş, demektir. Bir tefsire göre de Harem'in tamamı Makam-ı İbrâhîm'dir.

Kırâat imâmılarından İbn Âmir ve Nâfi' mazi (geçmiş zaman) kipiyle, (.....) olarak kırâat etmişler, diğerleri ise âyetle geçtiği şekliyle emir kipi olarak okumuşlardır. Mazi sigasıyla okuyanlar bunu, (.....) üzerine atfetmektedirler.

Yani:

“Halk, Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm)'in işaretlediği (belirlediği), önem verdiği ve soyunu yerleştirdiği yeri kible edinerek orada namazlarını kılmak üzere orayı namazgah edindi.”

“Ve biz İbrâhîm ile İsmâîl'e emrettik:” “Beytimi tertemiz tutun!”

Kırâat imâmılarından, Nâfi', Cafer ve Hafs, (.....) harfinin fethiyle, (.....) olarak okumuşlardır. Bu da, (.....) takdirindedir. Veya sadece, (.....) takdirindedir. “Temizleyerek veya temizleyin.” Manalarında olmak üzere. Manası şöyledir:

“Her ikiniz onu (evimi) putlardan, necis, pis ve murdar olan her şeyden arındırarak tertemiz hale getirin!”

“Tavaf edenler -Beytullah'ın çevresinde dolananlar veya değişik ülkelerden çıkarak oraya gelenler-, itikafa girerek kendilerini ibâdete verenler —Kâ'be'nin civarında yerleşip kalanlar veya orada ikamet edip de ayrılmayanlar, Mekke'nin yerlileri- rûkû ve secde ederek -her iki hareketi de namazlarında cem etmek suretiyle- namaz kılanlar için tertemiz tutun, diye emrettik.”

126

Ve şunu da hatırlayın ki: “İbrâhîm; Rabbim! Burayı emin ve güvenli bir belde kıl! Halkından da Allah'a ve âhiret gününe iman edenleri çeşitli meyve ve ürünlerle rızıklarıdır!” diye yakardı. Rabbi de: “Halkından inkârcıları bile az bir süre de olsa rızıklarıdır, sonra da onu cehennem ateşinin azâbına suçunun cezası olarak mahkum ederim. Orası ne kötü bir varış yeridir!” diye buyurdu.

“Ve şunu da hatırlayın ki: İbrâhîm, (.....)”

Yani bu beldeyi veya bu mekânı, mutlu bir hayatın geçirilmesi için güven duyuları, emin olan bir yer kıl. Ya da burada bulunanları güven ve emniyet içinde eyle, demektir. Bu tıpkı, “Tam uyku çekilecek, dinlenilecek bir gece.” İfadesinde yer alan güven ifadesine benzer bir ifade gibidir.

Burada, (.....) kelimesi ilk mef’ûl, (.....) kelimesi ikinci mef’ûl ve, (.....) kelimesi de bunu sıfatıdır.

“Halkını, da çeşitli meyve ve ürünlerle rızddandır!” Çünkü o dönemlerde Mekke’de pek ürün bulunmazdı. İşte bu cümledeki, (.....) den bedel, âyetin bundan sonra gelen şu cümlesidir:

“Bunlardan da Allah’a ve âhiret gününe îman edenleri çeşidi meyve ve ürünlerle rızıklarıdır.”

Bu, külden bedeli ba’zıdır.

Yani özellikle “Oradaki halktan mü'min olanları rızıklarıdır” . Böylece Hazret-i İbrâhîm (aleyhi’s-selâm) rızık olayını da imâmet ile kıyaslayarak, bunu da sadece ona îman edenlere tahsis etmiş oldu.

“Rabbi de -ona cevap olarak- halkından inkârcıları bile az bir süre de olsa -ecellerinin bitimine kadar da olsa ya da az bir müddet faydalanmaları da olsa- rızıklarıdır:”

Kırâat imâmılarından İbn Âmir, (.....) kelimesini, (.....) olarak kırâat etmiştir.

“Sonra da onu cehennem ateşinin azâbına suçunun cezâsı olarak mafikum ederim.” Mecburi olarak gidip sığınacağı yer ateştir. Burada mahsusun bi'z-zem mahzûftur (gizlidir).

127

Hani şunu da hatırla ki: İbrâhîm ve oğlu İsmâîl birlikte Beytullah’ın temellerini yükseltiyorlar ve şöyle dua ediyorlardı: “Rabbimiz! Bunu bizden kabul buyur; şüphesiz sen her şeyi hakkıyla işiten ve hakkıyla bilensin.”

“Hani şunu da hatırla ki, İbrâhîm ve oğlu İsmâîl birlikte Beytullah’ın, temellerini yükseltiyorlar ve şöyle dua ediyorlardı:”

Burada, (.....) cümlesi, geçmiş zamanı hikâye ediyor.

Yani daha önce geçen bir olayı muzari (şimdiki zaman) kipim kullarıarak zikrediyor. (.....) kelimesi, “kâide” kelimesinin çoğuludur. Bu da esas ve asıl anlamında binanın üzerinde kurulduğu ya da inşa edildiği temel demektir, “kâide” kelimesi sıfat olmakla birlikte artık daha çok isim gibi kullanılan bir kelimedir. Bunun manası da sabit, demektir. Bu açıdan sıfat-ı galibe denmiştir. Temellerin yükselmesi demek, inşaatın ya da binanın o temeller üzerinde yükseltilmesi anlamındadır. Çünkü, temel üzerinde inşâata devam olunurken artık o alçak (düşük) seviyeden yükselerek çıkar ve daha önce kısa bir yapı iken duvarlar uzayıp yükselir.

(.....) Beytullah manasına olup Kâ'be demektir. İsmâîl kelimesi, İbrâhîm kelimesine ma'tûftur. Hazret-i İbrâhîm (aleyhi’s-selâm) bir usta olarak binayı inşa ediyor, Hazret-i İsmâîl (aleyhi’s-selâm) de bir çırak gibi ona taş taşıyıp veriyordu.

“Rabbimiz! Bunu bizden kabul buyur!”

Her ikisi de, “Rabbimiz, diyorlardı.” Bu (.....) fiili hâl olarak mahallen mensûbtur. Abdullah b. Mesud, kendi kırâatinde bu fiili açıktan okuyarak izhar ederdi. Manası da:

“Her ikisi de binanın temellerini yükselterek, ey Rabbimiz! Bizden kabul buyur! Biz Senin bu beytini yapmakla sana yaklaşıyoruz, diye yakarıyorlardı.”

“Şüphesiz sen her şeyi hakkıyla işiten duamızı duyan- ve hakkıyla -içimizden geçenleri ve niyetlerimizi- bilensin.”

Âyette önce geçen “temeller” kelimesi, neyin temelleri olduğu belli olmadığından mübhem olarak zikredilmiş bulunuyor. Sonra bu, “Beyt” ile kayıtlanınca Beytullah'a âit temeller olduğu anlaşılıyor ki, bu da yapılan işin (Beytin) önemine ve şanının yüceliğine işaret kasdını taşımaktadır.

128

“Rabbimiz! Her ikimizi de (Müslüman olarak) Sana teslim olmuş iki kul eyle. Soyumuzdan da sana teslim olan (Müslüman) bir ümmet çıkar! Rabbimiz! Bize nasıl ibâdet edeceğimizi, ibâdet edeceğimiz yerleri göster! Tevbelerimizi kabul buyur! Çünkü, Sen gerçekten tevbeleri çok kabul eden ve merhamet sâhibi olansın.”

“Rabbimiz! Her ikimizi de (Müslüman olarak) Sana teslim olmuş iki kul eyle!” Yüzlerimizi ihlâslı ve samimî bir şekilde sana döndür. Bu ifade, Bakara Sûresi, 112. âyete dayanan bir ifadedir. Çünkü, orada şöyle buyurulmuştur:

“... Kim samimî ve dürüst bir şekilde yüzünü ... bir Müslüman olarak Allah'a teslim ederse ...”

Ya da boyun eğen iki Müslüman olarak, demektir. Meselâ:

(.....) ve (.....) denir ki bu, boyun eğmek, ram olmak, teslim olmak manalarıdır. Mana ise şöyledir:

“Bizim sana karşı olan ihlâs ve samimiyetimizi artır, sana hep boyun eğen kıl”

“Soyumuzdan da sana teslim olan (Müslüman) bir ümmet çıkar!” Burada geçen (.....) cer edatı teb'iz (ayırma, istisna tutma) ya da tebyin (açıklama) içindir. Bir tefsire göre de Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm) ve İsmâîl (aleyhi's-selâm) “ümmet” ifadesiyle Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in ümmetini kastedti, demektir. Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm) ve Hazret-i İsmâîl (aleyhi's-selâm) özellikle kendi soylarından gelenleri dualarına almaları, insanın kendi öz çocuğuna karşı daha merhametli olması sebebiyledir. Çünkü, Allah şöyle buyurmuştur:

“Ey îman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun.” Tahrîm, 6.

“Rabbimiz! Bize, nasıl ibâdet edeceğimizi, ibâdet edeceğimiz yerleri göster! “

Buradaki, (.....) kelimesi, (.....) fiilinden nakledilmiştir. Göster veya tanıtmak manasıdır. Bu bakımdan fiil iki mef'ûl almamıştır.

Yani; bize hac esnasında ibâdet edebileceğimiz yerleri göster ya da onları bize öğret, tanıtmak, demektir.

(.....) kelimesi, (.....) harfinin fetha ve kesresiyle olan, (.....) kelimesinin çoğuludur. Bu da, içinde ibâdet olunan yer demektir. Nitekim, bu manada âbid yani ibâdet edene nâsik denmiştir.

Kırâat imâmılarından İbn Kesîr bu kelimeyi, (.....) olarak okumuştur. (.....) kelimesindeki (.....) a kıyaslayarak böyle okumuştur. Ebû Amr ise kesre ile işmam yaparak okumuştur.

“Tevbelerimizi kabul buyur!” İşlediğimiz kusurlarınız sebebiyle ya da nesilleri adına tevbe talebidir.

“Çünkü sen gerçekten tevbeleri çok kabul eden ve merhamet sâhibi olansın.”

129

“Rabbimiz! İçlerinden onlara bir peygamber gönder ki, onlara senin âyetlerini okusun, Kitabını ve hikmeti onlara öğretsin ve onları şirkin her çeşidinden arındırsın. Muhakkak sen Azîzsın, Hakîmsin.”

“Rabbimiz! İçlerinden -Müslüman ümmet içinden- onlara, bir peygamber gönder ki,” işte bunun üzerine Allah onların arasından Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'i peygamber olarak gönderdi. Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

“Ben babam İbrâhîm'in duasının, Hazret-i İsa'nın müjdesinin ve Annem Âmine'nin de rüyasının ürünüyüm.”

Çünkü Peygamberimizin annesinin rüyasına göre, “Kendisinden Mekke'yi aydınlıkla dolduran bir nurun çıktığını görmüştür.” Bk. Ahmed b. Hanbel, 4/127; İbn Hibban, 6404. Hakîm, Müstedrek, 2/600. Bezzâr da Keşfu'l-Esrâr'da, 2365 rivâyet etmişler.

“Onlara senin âyetlerini okusun,” Onlara vahyini okusun, kullarına, vahyetmiş olduğun şeyi, senin birliğinin ya da vahdaniyetinin delillerini tebliğ etsin, peygamberlerinin doğruluğunu tasdik eden gerçekleri anlatsın.

“Kitabını -Kur'ân'ı-, hikmetini -Sünneti ve Kur'ân'ı kavrama gücünü- onlara öğretsin ve onları şirkin her çeşidinden -ve diğer murdarlıklardan- arındırsın.”

“Muhakkak sen Azîzsın -asla yenilmeyen gahpsin-, Hakîmsin -Senin hükmün üzerinde başka şeylerin geçerliliği yoktur.”

130

Kendini bilmezden başka kim İbrâhîm'in dininden vazgeçebilir? Yemin olsun ki, biz onu dünyada peygamber olarak seçtik. Ve o âhirette de muhakkak sâlih olan kullardandır.

“Kim İbrâhîm'in dininden vazgeçebilir?” Buradaki soru aslında inkâr anlamında bir ifadedir. Bu, akıl sâhibi varlıklarda söz konusu olan bir inkârdır. Dolayısıyla apaçık olan hakkı ve gerçeği kim inkâr edebilir? Ki bu da İbrâhîm'in dinidir. Âyette geçen ve din olarak verdiğimiz kelime “millet” kelimesidir.

Millet: Sünnet, gidilen yol, demektir. Nitekim Zeccâc da bunu böyle zikretmiştir.

“Kendini bilmeyenden başka,”

Buradaki, (.....) kelimesi, (.....) fiilindeki zamînden bedel olarak merfûdur. Bedel olması da sahihtir. Çünkü , (.....) fiili tıpkı, (.....) gibi amel etmeyen bir kelimedir. Mana şöyledir:

“Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm)'in dininden ancak kendini bilmeyen vazgeçer, inkâr eder.” Henüz kendini bilmeyen, ne idüğü belirsiz kimseler. Kelime müteaddi (geçişli) olduğu şekliyle öyle kabul edilmiştir. Ya da bunun manası:

“Kendi adına bilgisizlik etmiştir, aptalca davranmıştır.” demektir. Burada, (.....) cer edatı tıpkı aşağıdaki örneklerde görüldüğü gibi cer edatları nasıl hafzedilmiş ise burada da öyledir. Meselâ:

A'râf, 155. âyetinde (.....) edatı mahzûftur ve bu, (.....) takdirindedir. Keza:

Bakara, 235. âyetindeki, (.....) edatı gibi; yani: (.....) takdirindedir.

Bu her iki görüş de Zeccâc'a âittir. İmâm Ferrâ'ya göre bu temyiz olarak mensûbtur. Ancak bu görüş zayıftır. Çünkü kelime ma'rifedir.

(.....). “Yemin olsun ki, biz onu dünyada peygamber olaralı seçtik ve o âhirette de muhakkak sâlih olan kullardandı.” Âyetin bu kısmı, Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm)'in dininden dönenlerin yanlış bir görüşlerini açıklamak içindir. Çünkü her iki dünyanın kerametini ve ikramlarını bünyesinde toplamış olan bir zatın yoluna herkes rağbet eder, ona koşup gelir, ondan kaçıp uzaklaşmaz.

131

Şunu da hatırla: “Rabbi ona; (Müslüman olarak) teslim ol!” dedi. İbrâhîm de: “Alemlerin Rabbine (Müslüman) olarak teslim oldum.” demişti.

(.....) burada bu, (.....) kelimesinin zarfıdır. Aynı zamanda, (.....) fiilinin izman (gizli) (.....) fiili ile mensûbtur. Sanki, “Şu vakti hatırla,” der gibi. Çünkü, böylece İbrâhîm'in seçkin ve sâlih bir kul olduğunu, dolayısıyla onun gibileri asla onun dininden dönmeyeceklerini ve vazgeçmeyeceklerini öğrenirsin. Çünkü

Rabbi ona; “Teslim ol, boyun ey, itâatkâr ol ve dinini ihlâs sâhibi olarak Allah adına sürdür. “Buyurmuştu. O da ihlâslı olarak ve boyun eğerek teslim, oldum, demişti.

132

Bu dini İbrâhîm oğullarına tavsiye etti. Nitekim Ya'kûb da aynı vasiyette bulunarak dedi ki: “Çocuklarını! Muhakkak Allah sizin için bu dini (İslâm'ı) din olarak seçti. Sakın İslâm dışı herhangi bir inanç uğruna can vermeyin!”

“Bu dini İbrâhîm oğullarına tavsiye etti. Nitekim, Ya'kûb da aynı vasiyette bulunarak dedi ki:”

Kırâat imâmılarından Nâfi', Ebû Cafer ve İbn Âmir, (.....) kelimesini, (.....) olarak okumuşlardır. (.....) Bu dini veya kelimeyi tavsiye etti, ki bu da daha önce geçen: (.....) cümlesidir.

Ya'kûb kelimesi (ismi), İbrâhîm üzerine mamfûr ve hüküm itibariyle onun hükmüne dahildir. Manası da: “Aynı şekil de Ya'kûb da oğullarına tavsiyede (vasiyette) bulundu.” demektir.

“Çocuklarını! Muhakkak Allah sizin için bu dini (İslâm'ı) din olarak seçti.”

Burada bir gizli “dedi” kelimesi bulunmaktadır ki, biz mealde zaten bunu verdik.

Yani Allah, size dinlerin en seçkini ve süzölmüş olanını verdi. Bu da İslâm dinidir ve Allah, sizin onu din edinmenize, sizi muvaffak kıldı.

“Sakın İslâm dışı herhangi bir inanç uğruna can vermeyin.” Sakın ölümünüz, sizin şu anda üzerinde sebat etmekte olduğunuz İslâm'dan başka bir inanç sistemi uğrunda olmasın.

Gerçekte buradaki yasaklama, insanların öleceklerinde, halen din olarak üzerinde bulundukları İslâm'dan başka herhangi bir inanç sistemi ya da rejimi adına hayatlarını ortaya koymamalarını öngörmektedir. Bu tıpkı şuna benzer bir ifadedir. “Namazın huşu içinde olmadıktan sonra kılma.” Bu, namazı terk et manasında değil, fakat namazı kılınması gerektiği şekilde kılınma isteği ve tavsiyesidir. Dolayısıyla bu, “Namazını kıl ama, namazda huşûu elden bırakma. “demektir.

133

Ey İsrâ'îl oğulları! Yoksa Ya'kûb'a ölüm gelip çattığında onun, çocuklarına: “Benim ölümünden sonra hangi inanca göre kullukta bulunacaksınız?” diye sorduğunda siz orada hazır mıydınız? Çocukları babalarına şöyle cevap vermişlerdi: “Senin ilâhına ve senin ataların olan İbrâhîm, İsmâîl ve İshak'ın ilâhına, bir tek ilâh olarak Ona kullukta bulunacağız. Biz ancak (Müslüman) olarak O'na teslim olmuşuz.”

“Ey İsrâ'îl oğulları! Yoksa Ya'kûb'a ölüm gelip çattığında siz orada hazır mıydınız?”

Bu âyette yer alan, (.....) kelimesi münkatıdır. Başında yer alan hemzenin manası da inkâr ve ret içindir. Yine, (.....) kelimesi de, (.....) kelimesinin çoğuludur ve hazır anlamındadır.

Yani, “Hazret-i Ya'kûb (aleyhi's-selâm) ölüm döşeginde iken, onun yanında siz hazır değildiniz, yoktunuz. “demektir.

Burada hitap mü'minleredir ve: “Siz o esnada orada değildiniz. Fakat siz bu bilgileri ancak vahiy yoluyla öğrenmiş oldunuz.” anlamındadır. Ya da buradaki, (.....) kelimesi muttasıladır. Dolayısıyla bundan önce bir mahzûf takdir olunur. Hitap Yahûdîleridir. Çünkü onlar hep şunu savuna gelmişlerdir: “Ölen her peygamber Yahûdî dini üzere ölmüştür. “Sanki burada şöyle denir gibidir:

“Siz peygamberlerin Yahûdîlik dini üzere olduklarını mı savunup duruyorsunuz öyle mi? Yoksa siz, Ya'kûb ölüm döşeginde iken, söylediklerini söylediği esnada yanında hazır mı bulunuyordunuz?”

“Onun, çocuklarına; benim ölümünden sonra hangi inanca göre kullukta bulunacaksınız? diye sorduğunda ...”

(.....) deki (.....) ilk geçen, (.....) den bedeldir. Her ikisi üzerinde amil (etkin) görevini yapan, (.....) kelimesidir. Ya da (.....) fiilinin zarfıdır. (.....) fiilinin başındaki, (.....) başında yer aldığı, (.....) fiiliyle mahallen mensûbtur.

Yani “Hangi şeye ve neye kullukta bulunacaksınız? “Buradaki, (.....) hemen her şey için genel olarak kullanılan bir kelimedir. Ya da, mabudun niteliğini soran bir soru edatıdır. Meselâ:

“Zeyd ne istiyor, fakih mi doktor mu?”

“Çocukları babalarına şöyle cevap vermişlerdi: Senin ilâhuia ve senin ataların olan...” “İbrâhîm, İsmâîl ve İshak’ın ilâhına, bir tek ilâh olarak O’na kullukta bulunacağız.”

Bu âyette, “İlâh” ismi tekrarlandı. Bunun nedeni de, cer edatı yeniden zikredilmeksizin mecrûr olan zamîr üzerine atıf yapılması içindir.

Yine âyette yer alan, “İbrâhîm, İsmâîl ve İshak” kelimeleri de, (.....) kelimesinin atfı beyanıdır. Hazret-i İsmâîl (aleyhi’s-selâm) de onun ataları arasında sayılmıştır. Çünkü amcasıdır ve amca baba mesabesindedir. Nitekim Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) de, amcası Abbâs (radiyallahü anh) tan ötürü şöyle buyurmuştur:

“Bu, atalarının geride kalanıdır.” Bk. İbn.Ebû Şeybe, Musannaf: 121/109.

(.....) ifadesi, (.....) cümlesinden bedeldir. Bu, tıpkı şu âyetteki ifadeye benze bir ifadedir.

“..... perçeminden, yalancı perçeminden.” Alak, 15-16.

Yahut da bu, ihtisas üzere mensûbtur.

Yani bu şu demektir:

“Biz, senin atalarının ilâhı sözüyle bir tek olan ilâhı, Allah’a demek istiyoruz.”

“Biz ancak (Müslüman olarak) O’na teslim olmuşuz.”

Bu cümle, (.....) kelimesinin failinden hâldir. Ya da, (.....) üzerine atfedilen bir cümledir. Veya bu, te’kit için gelen bir parantez cümlesidir.

134

Onlar bir ümmetti, gelip geçti. Onların kazandıkları onlara âit, sizin de kazandıklarınız size âittir. Siz onların yaptıklarından sorumlu tutulacak değilsiniz.

(.....) Bu işaret ismiyle, ismi geçen ümmete işaret olunmaktadır. Ki bunlar da Hazret-i İbrâhîm (aleyhi’s-selâm) ile Ya’kûb (aleyhi’s-selâm) ve bunların tek ilâh inancına yani tevhid inancına bağlı olan zatlardır. İşte, (.....) kelimesiyle bunlara işaret ediliyor. “Onlar bir ümmetti, gelip geçti.”

“Onların kazandıkları onlara âit, sizin de kazandıklarınız size âittir.”

Yani hiçbir kimsenin kazandığı şey, ister önceden takdim edilmiş olsun, ister sonradan olmuş olsun başkasına yarar getirmez. Nitekim, şu daha önce geçmiş olanlara kendi kazandıklarının dışında başkalarının onlara bir faydası ve menfaati olmaz. İşte bu bakımdan sizler de öyleniz. Kendi kazandıklarınızın dışında kimsenin size bir menfaati olmaz. Bunun nedeni de, onların (Yahûdîlerin) atalarıyla övünmeleridir.

“Siz onların yaptıklarından sorumlu tutulacak değilsiniz.” Siz onların işlediği kötülüklerden ötürü sorumlu tutularak hesaba çekilecek değilsiniz.”

135

Kitap ehli olanlar Müslümanlara: “Yahûdî veya Hıristiyan olun ki, doğru yola eresiniz” dediler. De ki: “Asla! Bilâkis, biz yalnızca bir tek Allah inancına dayanan İbrâhîm'in dinine bağlı kalırız. Çünkü o, Allah'a ortak koşanlardan değildi.”

“Kitap ehli olanlar Müslümanlara: Yahûdî veya Hıristiyan olun ki,...”

Yani, Yahûdîleri Yahûdî olun, Hıristiyanlar da, Hıristiyan olun ki, “doğruyola eresiniz, dediler.”

Burada, (.....) fiili emrin cevabı olduğundan dolayı meczumdur.

“De ki: Asla! Bilâkis biz yalnızca bir tek Allah inancına dayanan İbrâhîm'in dinine bağlı kalırız.” Aksine biz, İbrâhîm'in dinine uyanız.

(.....) kelimesi muzâfun ileyhten (tamlarından) hâldir. Tıpkı şu cümle gibi:

“Hind'in yüzünü ayakta iken gördüm.”

Hanif: Tüm bâtil, din, sistem, rejim ve inançları bırakıp hak olan dine dönmek demektir.

“Çünkü o Allah'a ortak koşanlardan değildi.” Burası kitap ehli Yahûdî ve Hıristiyanlarla daha başkalanna bir tariz ifadesidir. Çünkü bu gruplardan hemen hepsi şirk üzere oldukları hâlde Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm)'in dim üzere olduklarını ve onun müşrik olduğunu iddia ediyorlar, bunu ileri sürüyorlar. Bu bakımdan da onun dini üzere olduklarını savunuyorlar.

136

Ey Müslümanlar deyin ki: “Biz Allah'a, bize indirilene, İbrâhîm'e, İsmâîl'e, İshak'a, Ya'kûb'a ve esbata (torunlarına) indirilene, Mûsa ve İsa'ya verilenlere ve Rableri tarafından öteki peygamberlere verilenlere îman ettik. Onlardan hiçbirini diğerinden asla ayırmayız. Ve biz (Müslümanlar olarak) yalnızca Allah'a teslim olduk.”

“Ey Müslümanlar! Deyin ki:” Bu hitap ya mü'minlere yapılan bir hitaptır ya da kâfirlere yapılmıştır. Her iki ihtimal de vardır.

Yani: “Deyin ki, hak üzere olasınız. Aksi takdirde siz bâtil üzere olmuş olursunuz. “

“Biz Allah'a, bize indirilen -Kur'ân'a”

“İbrâhîm'e, İsmâîl'e, İshak'a, Ya'kûb'a ve esbata (torunlarına) indirilenlere,”

“Mûsa ve İsa'ya verilenlere ve Rableri tarafından öteki peygamberlere verilenlere îman ettik.” “Onlardan hiçbirisini diğerinden asla ayırmayız ve biz (Müslümanlar olarak) yalnızca Allah'a teslim olduk.”

Âyette geçen, (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğuludur, bu da torun, demektir. Hazret-i Hasen ve Hazret-i Hüseyin Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem)'in iki torunu (sıbtı) idiler. İşte esbat da, Hazret-i Ya'kûb (aleyhi's-selâm) un torunları, çocuklarının çocukları demek olup, bunlar da Hazret-i Ya'kûb (aleyhi's-selâm) un on iki oğlunun çocuklarıdır.

Âyette geçen, (.....) kelimesi, hem, (.....) cer edatı ile ve hem, (.....) cer edatıyla müteaddi (geçişli) hale gelir. İşte bu bakımdan burada yani Bakara Sûresinin bu âyetinde (.....) ile müteaddi olmuşken, Al-i İmran Sûresi, 84. âyetinde ise (.....) cer edat ile müteaddi olmuştur.

“Onlardan ayıramayız.” derken bazısına inanıp bazısını da inkâr etmeyiz, demektir. Halbuki Yahûdî, ve Hıristiyanlar böyle yapmaktadırlar. (.....) kelimesi burada cemaat manasındadır. İşte bu manada olduğundan ötürü, başına, (.....) kelimesinin gelmesi sahihtir.

Şayet onlar da tıpkı sizin inandığınız gibi îman ederlerse, mutlaka dosdoğru yolu bulmuş olurlar. Yok şayet îmandan yüz çevirirlerse, mutlaka onlar bir ayrılık ve düşmanlık içindedirler. Onların düşmanlıklarına karşılık muhakkak Allah sana yeter. Şüphesiz Allah her şeyi işiten ve her şeyi bilendir.

“Şayet onlar da tıpkı sizin îman ettiğiniz gibi îman ederlerse, mutlaka dosdoğru yolu bulmuş olurlar.” Âyeti zahiri (göründüğü) şekliyle ele aldığımızda bir müşkil (zorluk) ile karşı karşıya olduğumuzu görürüz. Çünkü, âyet yüce Allah'a, denk-benzer yani “misl” gerektiriyor gibi. Halbuki Yüce Allah bundan uzak, beri ve münezzehtir.

Bir tefsire göre (.....) kelimesinin başında yer alan (.....) cer harfî zâidedir, “misl” kelimesi de mahzûf bir mastarın sıfatıdır. Bunun takdiri de şöyle olmaktadır: “Eğer onlar, tıpkı sizin imanının gibi bir îman ile îman ederlerse”

(.....) deki (.....) zamîri de Azîz ve Celil olan Allah'a âittir. (.....) harfinin zâideliği ise doğru değildir. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

“Kötülük yapanlara gelince, kötülüğün cezâsı misli ileler.” Yûnus, 27.

Bu âyetteki, (.....) cümlesi, (.....) takdirindedir. Nitekim, Rabbimizin bir başka kavlinde de şöyle buyurulmuştur:

“Bir kötülüğün cezâsı ona denk bir kötülüktür.” Şura, 40. gibi.

Bir tefsire göre de, “misl” kelimesi ziyadededir.

Yani: “Eğer onlar, sizin îman ettiğiniz şeye îman ederlerse,” takdirindedir. Çünkü, Abdullah b. Mesud (radiyallahü anh) un kırâati bunu desteklemektedir. Çünkü o, (.....) olarak okumuştur. Burada, (.....) kelimesi, Übeyy b. Ka'b'ın kırâati delil gösterilmek suretiyle, (.....) manasında olduğu belirtilmiştir. Çünkü Übeyy, “Billezi amentüm bihi” olarak okumuştur.'

Bir tefsire göre de buradaki (.....) harfî, tıpkı, (.....) cümlesinde olduğu gibi istiâne içindir.

Yani mana şöyledir: “Eğer sizin kendisiyle îmana girdiğiniz şehadet gibi bir şehadet getirerek îman ederlerse (îmana girerlerse).”

“Yok şayet îmandan yüz çevirirlerse,” Sizin onlara söylediklerinizden vazgeçerler ve adalet ölçüleri içinde hareket etmezlerse veya eğer şehadet getirmekten ve o şehadet ile îmana girmekten yüz çevirirler ve vazgeçerlerse.

“mutlaka onlar bir ayrdık ve düşmanlık içindedirler.”

Yani, onlar bu durumda sadece ihtilaf içindedirler, düşmanlık sürdürmektedirler. Hak alanında istedikleri hiçbir şeyleri yoktur, hakkın peşinde değillerdir.

“Onların düşmanlıklarına karşılık muhakkak Allah sana yeter.” İşte bu, yüce Allah tarafından, Rasûlü'nün onlara üstün geleceğine ilişkin ona verilen kesin bir garantidir. Nitekim, yüce Allah o düşmanlarının kimini öldürmekle vaadini yerine getirdiği gibi ve kimisini de sürgün ettirerek vaadini yerine getirmiştir.

(.....) kelimesindeki (.....) harfî, kesinlik bildirmek manasınadır.

Yani, sana verdiğim söz bira gecikmeli de olsa mutlaka ve kesin olarak yerini bulacaktır.

“Şüphesiz Allah -onların tüm konuştuklarını- işiten ve -içlerinde gizledikleri kin, haset, ve düşmanlık gibi- her şeyi bilendir.” Ve Allah kendilerini buna göre de cezâlarıdıracaktır. Bu, Allah düşmanlarına karşı bir tehdit olabileceği gibi Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) için de bir vaad olabilir.

Yani, Allah senin dua ettiğin şeyin konusunu iştir ve senin bu konudaki niyetini de bilir. Hak dini açıklama konusunda neleri muradettiğini de duyar, iştir ve bilir. Allah senin isteklerine icabetle cevap verecek ve seni, dilediğin şeye erdirecektir.

138

Allah'ın boyasıyla (dini ve şerî'atıyla) boyanmaya bağlı kalın. Allah'ın boyasından (din ve şerî'atından) daha güzel olanını kim ortaya koyabilir? Ve Biz yalnızca O'nun boyası içinde kulluk ederiz.

“Allah'ın boyasıyla (dini ve şerî'atıyla) boyanmaya bağlı kâln.” Bu, Allah'ın dini anlamındadır. Önceki âyetlerde geçen, (.....) kavlinden müekked (tekidli) ve mensûb bir mastardır. Kelime, tıpkı (.....) fiilinden (.....) maştan gibi bu da (.....) fiilinden (.....) olarak türemiştir. Bu, üzerine boya yapılan bir durum, hâl manasındadır. Manası da, Allah'ın kişiyi temizleyip arındırması, demektir. Çünkü, îman nefisleri (ruhları) arındırır, temizler.

Bunun aslı da şuna dayanır. Bilindiği gibi Hıristiyanlar yeni doğan çocuklarını san bir suda vaftiz ederler. Bunun adına da (.....) derler. Ve: “vaftiz, onlar (yani çocuklar) için bir temizlenmedir.” derler. Bir Hıristiyan bu şekilde çocuğunu vaftiz edince, “İşte şimdi çocuk gerçekten Hıristiyan oldu.” derlerdi. İşte bu açıdan Müslümanlara da Hıristiyanlara:

“Biz Allah'a îman ettik. Allah bizi îman boyasıyla boyadı. Biz sizin yaptığınız bir vaftiz gibi bir su ile boyanmayız” , diye söylemeleri emri verildi.

Âyette bu, “boyama” lafzıyla getirildi. Bunun nedeni benzerlik açısından yani farklı ve şekli bir benzerlikten ötürüdür. Meselâ, ağaç diken bir kimseye: “Sen de filân kişinin ağaç diktiği gibi ağaç dik.” denmesine benzer bir ifade. Halbuki sen bununla, filân kimsenin ikramda bulunduğu gibi ikramda bulun, demek istiyorsun.

“Allah'ın, boyasından (din ve şerî'atından) daha güzel olanını kim ortaya koyabilir?” Bu temyizdir.

Yani: “Allah'ın boyası, dini ve şerî'atı üzerinde daha güzel olan bir başka boya, din ve şerî'at yoktur.” Burada boya ile murad olunan din veya temizlenmedir.

“Ve biz yalnız O'nun boyası içinde kulluk ederiz.”

Bu da, (.....) üzerine ma'tûftur. Bu atıf, (.....) kavlinin, (.....) kavlinin mefulüne dahil olduğunun delilidir.

Yani: “Şunu, ve biz yalnız O'nun boyası içinde kulluk ederiz, deyin.” demektir.

Bu aynı zamanda, (.....) kavlinin, (.....) kavlinden bedel olduğunu ileri sürenlerin de görüşlerini reddediyor. Ya da bu, iğra-iltam suretiyle mensûbtur.

Yani: “Size Allah'ın boyasına sarılmanızı - bağlı kalmanızı emrederim.” demektir. Çünkü, bunda nazmı çözme Ve sözü uygun olan rayından çıkarmak gibi bir durum vardır. Bunun müekked bir mastar olarak mensûb olması görüşü de Siybeveyh'e âittir. Ancak gerçek görüş Hüzami kadının görüşüdür.

139

(Ey Rasûlüm!) De ki: “Allah bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbiniz iken O'nun hakkında siz kendinizce birtakım delilin- ileri sürerek bizimle tartışmaya mı girişiyorsunuz? Bizim yaptıklarınız bize âittir, sizin de yaptıklarınız size âittir. Biz Allah'a samimiyet ve içtenlikle bağlı kalanlarız.”

“(Ey Rasûlüm!) De ki: Allah hakkında siz kendinizce birtakım deliller ileri sürerek bizimle tartışmaya mı girişiyorsunuz?” Allah hakkında mı bizimle mücadele edip tartışıyorsunuz? Allah'ın peygamberini sizin içinizden değil de Araplardan seçip gönderdiğini mi tartışıyorsunuz? Ve: “Eğer Allah herhangi bir kimseye vahiy indirseydi mutlaka bizim üzerimize indirirdi” mi diyorsunuz? Siz kendinizi peygamberliğe bizden daha mı lâyık görüyorsunuz?

“Halbuki Allah bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir.” Hepimiz de müştereken O'nun kullarıyız. O da bizim Rabbimizdir. O rahmetini, ikram ve kerametini kullarından kimi dilerse ona isabet ettirir, ona verir.

“Bizim, yaptıklarınız bize âittir, sizin de yaptıklarınız size âittir.”

Yani amel ve iş her şeyin temelidir, esasıdır. Nasıl sizin kendinize göre amelleriniz ve yaptıklarınız var ise, aynı şekilde bizim de kendimize göre iş ve amellerimiz vardır.

“Biz Allah'a samimiyet ve içtenlikle bağlı kalanlarız.”

Yani biz Allah'ın birliğini kabullenip buna ihlâs ve samimiyetle sarılıp îman ile bağlı kalanlarız. Halbuki sizler Allah'a ortak koşmaktasınız. İşte bu bakımdan ihlâs sâhibi olanlar elbette ikrama daha lâyıktırlar ve başkalarından daha çok peygamberlik ihlâs sâhibinin hakkıdır.

140

Yoksa siz: “İbrâhîm'in, İsmâîl'in, İshak'ın, Ya'kûb'un ve esba-tın (torunlarının) Yahûdî ya da Hıristiyan olduklarını mı iddia ediyorsunuz? De ki: “Siz mi daha iyi bilirsiniz yoksa Allah mı?” Allah tarafından yamnda bir şâhitlik bilgisi bulunup da onu gizleyen kimseden daha zâlim başka kim olabilir!? Kaldı ki, Allah yapıp ettiklerinizden habersiz değildir.

(.....) Bu kelimeyi, kırâat imâmlarından İbn Âmir ve Kûfe okulundan da Ebû Bekir Şube dışında Hafs, Hamza Kisâî ve Halef görüldüğü gibi (.....) harfiyle, (.....) olarak okumuşlardır. Buna göre kelimenin başında yer alan, (.....) edatı da, (.....) kelimesinin başındaki soru edatı olan hemzeye muadildir (denktir).

Yani:

“İki şeyden hangisini gündeme getiriyorsunuz: Allah'ın hükmü hakkında tartışmayı mı yoksa peygamberlerin Yahûdî ya da Hıristiyan oldukları iddiası mı? Bu ikisinden hangisi?”

Ya da burada bu, (.....) münkatia olabilir.

Yani, “Bilâkis şöyle mi diyorsunuz?” demektir. Yukanda adları geçen kırâat imâmları dışındakiler de: (.....) harfiyle, (.....) olarak okumuşlardır.

“Yoksa siz: “Rabbimiz daha sonra peygamberine emrederek, soru şekliyle ve Rabbimizin şu kavliyle cevap vermesini buyurdu:

“De ki: Siz mi daha iyi bilirsiniz yoksa Allah mı?”

Yani yüce Allah'ın, “Onların İslâm milletinden “olduklarına kendilerini şâhit, tanık gösterdi. Çünkü Rabbimiz şöyle buyurmuştur:

“İbrâhîm Yahûdî de değildi, Hıristiyan da değildi. Ancak O Allah'ı bir olarak tanıyan dosdoğru bir Müslüman idi. O müşriklerden de değildi” Al-i İmran, 67.

“Allah tarafından yanında bir şâhitlik bilgisi bulunup da onu gizleyen kimseden daha zâlim kim vardır?”

Yani, yamnda Allah'ın şâhitlik etmelerini istediği bilgiyi ve şehadeti gizlediler. Bu şâhitlik, yüce Allah'ın, Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm) ın müşrik olmadığı ve dosdoğru bir Müslüman olduğu hakkındaki şâhitliğidir. Bunu Allah onlardan istemektedir. Mana şöyledir:

“Gerçekten kitap ehli olan Yahûdî ve hıristiyanlardan daha zâlimi yoktur. Çünkü onlar bu şâhitliği ve gerçeği bildikleri hâlde bile bile şehadeti gizlediler.” Veya:

“Eğer biz bu şehadet gerçeğini gizleyip saklarsak, bu durumda bizden daha zâlimi olamaz. O hâlde biz onu gizleyip saklamayız.” demektir.

Aynı zamanda burada, kitap ehli, yüce Allah'ın olara gönderdiği kitaplarda Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in peygamberliğine olan şâhitliği ve daha başka hususlardaki şâhitliği gizlediklerinden dolayı onlara bir tariz vardır. (.....) daki, (.....) edatı, Meselâ senin herhangi birine şâhitlik yapman bakımından ve o şâhitliğinde onun, bir niteliği, sıfatı olması açısından dersin ki:

“Bu benim tarafımdan Filanca kimse hakkındaki tanıkıdır.”

“Kaldı ki, Allah yapıp ettiklerinizden habersiz değildir.” Peygamberleri yalanladığınızı da, şâhitlikleri gizlediğinizi de bilir.

141

Onlar bir ümmetti, gelip geçti. Onların kazandıkları onlara âit, sizin de kazandıklarınız size âittir. Siz onların yaptıklarından sorumlu tutulacak değilsiniz.

Bu âyetin tekrarı te'kit içindir. Ya da ilk ayetten murat peygamberlerdir (Allah'ın salat ve selâmı üzerlerine olsun). İkinci, yani bu ayetten murat ise, Yahûdî ve Hıristiyanların selefleridir, onlardan önce geçen atalarıdır.

142

İnsanlardan câhil ve kendini bilmez beyinsiz takımı: “Onları daha önce yönelmekte oldukları kibleden döndüren sebep nedir?” diyecekler. De ki: “Doğu da batı da Allah'ındır. O dilediğini doğru yola iletir.”

“İnsanlardan câhil ve kendini bilmez beyinsiz takımı: (.....) diyecekler.” “Beyinsiz, ayak takımı, düşük seviyeliler, bayağı kimseler. Sefeh: Esâs itibariyle hafiflik, basitlik, demektir. Bu kimseler de Yahûdîlerden başkası değiller. Çünkü, Yahûdîler, Kâ'be'ye doğru yönelip namaz kılınmasını hoş görmüyor ve bundan rahatsız oluyorlardı. Zira Yahûdîler nesh olayını kabul etmemektedirler.

Ya da bunlardan maksat münâfıklardır. Çünkü, münâfıklar insanlara dil uzatmayı ve onlarla alay etmeyi çok çok isterler. Yahut da bunlar müşriklerdir. Çünkü, bunlar da, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) için, “Atalarının kiblesinden dönüp vazgeçti, sonra tekrar oraya döndü. Allah'a yemin olsun ki o, yakında yine onların dinine dönecektir.” diyorlardı.

Bir de henüz olmamış bir şey hakkında onların ileri geri konuşacaklarının haber verilmiş olması, insanları ileride olabileceklere karşı hazırlıklı olmaya bir alıştırma niteliğindedir. Çünkü, kişinin hoşlanmadığı bir durumla ansızın karşı karşıya kalması gerçekten rahatsız edici olur. Dolayısıyla ileride kesin olabilecekler hakkında gereken cevapları hazırlamak, hasmı yenmenin en etkin ve doğal yoludur. Çünkü, insan silahını kullanmadan önce hedef atışları yapar ki, ileride artığını vurabilsin.

“Onları çeviren şey nedir?” “Yönelmekte oldukları kibleden.” Bununla demek isten Beyt-i Makdis'tir, Kudüs'tür.

Kible: Kişinin namaz kılarken yüzünü çevirdiği cihet, taraf demektir. Çünkü namaz kılacak olan kimse karşısına onu hedef olarak alır ve namazını öyle kılar.

“De ki: (.....)”

Yani, dünyanın doğuları olsun batıları olsun dört bir yanı Allah'ındır. İşte bu itibarla:

“O -dünyada- dilediğini doğru yola iletir.”

Yani, onlardan dilediklerini hak ve gerçek olan kibleye yöneltir ki, burası da Kâ'be olup, Allah bizim ona yönelmemizi emir buyurmuştur.

Ya da, tüm mekânlar Allah'a âittir demektir. Allah nereyi dilerse o tarafa dönmeyi emir buyurur. Bazan bu Kâ'be olur ve bazen de bu Beyt-i Makdis olur. Allah'a karşı bir itiraz olamaz. Çünkü yegâne mâlik ve tek sahip Allah'tır.

İşte böylece insanlara karşı şâhit olmanız ve Peygamberin de size karşı şâhit olması için sizi vasat (orta) bir ümmet kıldık. Senin halen yönelmekte olduğun hedefi, kıbleyi (Kâ'be'yi) biz ancak peygambere uyanları, iki ökçesi üzerinde geri dönecek olanlardan ayırt edelim diye kıble yaptık. Gerçi bu, Allah'ın kendilerine hidâyet verdiği kimselerden başkasına oldukça ağır gelecektir. Fakat Allah sizin imanınızı ve Kudüs'e doğru kılmakta olduğunuz namazınızı asla zayi edecek (boşa çıkaracak) değildir. Şüphesiz Allah insanlara karşı pek şefkatli ve çok merhametlidir.

“İşte böylece sizi vasat (orta) bir ümmet kıldık.” İşte böylece hayret ve şaşkınlık duyulacak bir şekilde sizi vasat ümmet kıldık.

(.....) kelimesindeki (.....) harfi teşbih (benzetme) içindir. (.....) ise (.....) harfiyle mecrûrdur. Kelime bünyesindeki (.....) harfi de yakın ve uzağı birbirinden ayırt etmek için kullanılan bir işaret harfidir. (.....) harfi de i'raktan mahalli olmayan ve hitap için gelen bir harftir.

(.....) demek hayırlı olan ümmet demektir. Çünkü, hayırlı manasında, “vasat” kelimesi kullanılmaktadır. Çünkü aşırı uçlarda yer almak hep sıkıntı getirir, oldukça çabuk yıpranır. Ortalarda yer almak, merkezde bulunmak her zaman güven altında bulunmak demektir. Nitekim nasıl ki, sizin kıbleniz en hayırlı ve merkez kıble kılınmış ise yüce Allah sizi de aynen o şekilde ümmetlerin ve milletlerin en hayırlısı ve en mutedil olanları kılmıştır.

Bunun sebebi, yani orta bir ümmet kılınma nedeni ise şudur: Sizin ortaya konan hüccet, delil ve kanıtları düşünerek ve tartarak öğrenmeniz bakımındandır. Kadı ki, Allah Tealâ, kitabı olan Kur'ân'ı üzerinize indirdi ve orada şu gerçeklere yer verdi. Hiçbir kimseye cimrilik ederek Haksızlık ve zulümde bulunmamıştır. Aksine Allah tüm yolan açıklamış, peygamberlerini göndermiş ve onlar da kendilerine indirilenleri tebliğ etmişler ve nasihatlerde bulunmuşlardır.

Fakat inkârcı kâfirlere gelince, düşmanlık, kötülük onları şehvi arzu ve istekleri doğrultusunda yönlendirdi. Onlar da böylece gelen âyetlerden, mu'cizelerden yüz çevirdiler. İşte siz bu hâlinizle, yani orta ve hayırlı bir ümmet olmakla kendi çağdaşlarınız olan bu kimselere şâhitlik ve tanıklık ettiğiniz gibi, sizden öncekilere de ve sonra gelecek olanlara da yine siz şâhit ve tanık olacaksınız.

Ya da bu “vasat ümmet” ifadesinden, oldukça adil olan ümmet demektir. Çünkü vasat demek, aşırı uçlar arasında adaleti sağlamak demektir. Yoksa bu, ucun birine yakınlık gösterip ötekisinden uzak durmak demek değildir.

Yani:

“Nasıl ki, kıblenizi doğu ile batı arasında orta ve merkez bir yer olarak değerlendirmiş ve böyle kılmış ise, sizi de iki aşırı ucun arasında yani en uç noktada olan ile en geri noktada olan arasında orta ve hayırlı bir ümmet kılmıştır. Çünkü, sizler Hıristiyanlar gibi çok aşırı giderek, onların Mesih İsa'ya ilâhlık vasfını verdikleri gibi bir yola gitmediniz. Aynı zamanda Yahûdiler gibi de haddini aşp Hazret-i Meryem'e zina fiilini isnadettikleri ve Hazret-i İsa'yı da zina ürünü gösterdikleri gibi bir alçaklığa ve düşüklüğe de düşmediniz.

“İnsanlara karşı şâhit olmanız için.”

Buradaki, (.....) te'nis elifi sebebiyle gayn Munsarıftır. (.....) de (.....) kelimesinin sılasıdır.

“Ve peygamberin de size karşı şâhit olması için ...” Burası, (.....) üzerine ma'tûf bulunmaktadır.

Rivâyete göre ümmetler kıyamet gününde peygamberlerin tebliğlerini inkâr edeceklerdir. Bunun üzerine Allah peygamberlerden, ümmetlerine tebliğde bulunduklarına ilişkin kamt talebinde bulunacaktır. Kaldı ki, Allah zaten gerçeği bilmektedir. Onlar da bunun üzerine Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in ümmetini gösterecekler ve onlar da gelip peygamberlerin tebliğde bulunduklarına ilişkin şâhitlik edeceklerdir. Bu defa

diğer ümmetler, “Siz bunları nereden öğrendiniz?” diye itirazlarını ileri süreceklerdir. Bizim peygamberimizin ümmeti de:

—Yüce Allah'ın konuşan (natık) kitabıyla, doğru söyleyen peygamberinin diliyle verdiği haber sayesinde öğrendik.” diyecekler.

Bu durum karşısında bizim Peygamberimiz Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) huzura getirilir ve ona ümmetinin durumundan sorulur. Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) de onları tezkiye eder, ümmetin adil olduklarına dair şâhitlikte bulunur.”

Şâhitlik bazan müşahedesiz, yani olay ve durumu görmeden de olabilir. Meselâ, bilinip tanınmış olan şeyler hakkında duyduklarını söylemesi gibi. Mademki şâhit ya da tanık tıpkı bir murakıp (gözetmen) gibidir. Bu, İsti'la kelimesiyle yani, (.....) ile getirilmiştir. Meselâ şu âyet gibi:

“.... Onların üzerine gözetleyici yalnız sen oldun.” Mâide, 117.

Bir diğer tefsire göre, (.....) âyeti, peygamberimizin ümmetinin dünyada onlara şâhitlik etmeleri gerçeğini dile getiriyor. Çünkü, bir şeyin gerçekliliği ve doğruluğu ancak, dürüst, hayırlı ve adil olan şâhitlerin şâhitliğiyle mümkündür.

(.....) Böylece Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) de sizi tezkiye etsin, sizin adil olduğunuzu bilsin ve bildirsin.

İmâm Muhammed Ebû Mansûr Maturidî bu âyeti delil göstererek ve buna dayanarak, “İcma”nın hüccet (delil) olduğunu belirtmiştir. Çünkü Yüce Allah bu âyette bu ümmeti, “Adalet” vasfıyla tanıtmaktadır.

Adi: Şehadette bulunmaya ya da tanıklık etmeye lâyık olan ve şâhitliği kabul edilen demektir. Dolayısıyla onlar bir şey üzerinde toplanırlar ve buna şâhitlik ederlerse artık bundan böyle o şeyin kabul edilmesi gerekir.

Başta “şehadet” kelimesinin sırası tehir edildi, sonraya bırakıldı. Sonundakinde ise sıra önce getirildi. Neden? Çünkü ilkinden asıl amaçları olan şey, onların, yani bizim peygamberimizin ümmetinin şâhitliklerinin diğer ümmetler hakkında tesbiti ve gerçekliği konusu belirtildi.

Yani ilk başta bu ümmet Onlara tanıklık edecek, bunun gerçekleşmesinden sonra da, Rasûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in şâhitliğinin de bu ümmete has olduğu gerçeği anlatılmış olacağından böyle gelmiştir.

“Senin halen yönelmekte olduğun hedefi, kıbleyi — Kâ'be'yi, ... yaptık.”

Yani, “Senin halen üzerinde bulunduğun - yöneldiğin ciheti-, -ki burası Kâ'be'dir-.... kıldık,yaptık.”

Âyetin bu kısmında yer alan, (.....) cümlesi kıble kelimesinin sıfatı değildir. Aksine bu, (.....) fiilinin ikinci mef'ûlüdûf.

Rivâyete göre Rasûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) henüz Mekke'de bulunduğu sırada Kâ'be'ye doğru namazını kılarlarını. Ancak hicret ettikten sonra namaz için Beyt-i Makdis'te bulunan Mescit-i Aksa'ya (Taş kubbeye) yönelmekle emrolundu. Bunun amacı Yahûdîleri yeni dine ısındırmak ve onları İslâm'a kazandırmaktı. Bu daha sonra tekrar eski haline yani Kâ'be'ye doğru çevirildi.

Bu aynı zamanda şu hususun da delili olmaktadır. Sünnet ile Kitabın neshi (yürürlükten kaldırılması) câizdir. Fakat HANEFÎlerin ileri sürdükleri bunu aksinedir. Bilindiği üzere Beyt-i Makdis'e doğru namaz kılma olayı vahyi gayri metlûvle (okunmayan vahiyle) sabit olmuştur. Kitap ile de oraya dönüş (oraya doğru namaz kılınması) neshedilmiştir.

(.....) Biz ancak peygambere uyanları, iki ökçesi üzerinde geri dönecek olanlardan ayırdedelim diye kıble yaptık.” Senin halen üzerinde bulunduğun ve yönelmekte olduğun, hep sevip istediğin ciheti -ki burası daha önceleri Mekke'deki Kâ'be idi- sana şunun için kıble yaptık; insanları denemek ve imtihan etmek. Böylece

İslâm'a inanmada samimi ve dürüst olan ile, b'ir yarin kenarında olanları bilip öğrenelim diye. Çünkü, içlerinde öyle kimseler var ki, bir uçurumun kenanndadır, en ufak bir sarsıntıyla hemen iki ökçesi üzerinde gerisin geri esli inancına döner, irtidaf eder. Kiblenin değişmesiyle İslâm'a pamuk ipliğiyle bağlı bulunanlar hemen dini terk eder, mürted olur.

Şeyh Muhammed Ebû Mansûr Maturidî der ki: “Bilelim, ayırt edelim “manasındaki bu kelimenin asıl manası şöyledir:

“Ezelde olacağını ve meydana getirilmiş olacağını bildiğimiz bir gerçeği oluyor ve ileride olabilecek haliyle bilelim diyer. “Çünkü var olmasını murad ettiğı her şeyi ezeli ilmiyle bildiğı gibi, O aynı zamanda var olmasını istediğı şeyin aynı zamanda var edeceği vaktiyle de bilir. Ancak Allah, o şeyler ezelde olduğı ve olacağı için bilir diye bu şekliyle vasıflanamaz, nitelenemez. Çünkü, o şeyler ezelde var değildi, o hâlde ezelde olmamış olanı nasıl var olmuş gibi bilebilirsin ki? Zaten bir şey eğer mevcut (var) ise bu, Allah'ın ezeli bilgisi altına girer, onun içinde değerlendirilir. Dolayısıyla, bu da Allah için mevcut ve ileride olabilecekler manasında malum (bilinen) olmuş olur. Bu bakımdan meydana gelen değişiklik zaten bilinenler üzerinde olan değişikliktir. Yoksa Allah'ın ilminde bir değişiklik asla söz konusu değildir.

Ya da kimler peygambere uyuyor ve kimler yan çiziyor, inanmıyor, bu gerçek aydınlarısın ve ortaya çıksın, diyer. Nitekim, Rabbimiz şöyle buyurmuştur:

“Bu, Allah'ın murdarı (kâfiri) temizden (mü'minden) ayıklaması içindir.” Enfal, 37.

Bu manasıyla, “İlim” kelimesi ayırt etmek ve ayıklamak anlamında değerlendirilmiş bulunmaktadır. Çünkü insan ancak ilim sayesinde gerçekleri ayırt edebilir.

Yahut da bu, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile mü'minler bu gerçeği bilsinler diyer. Ancak bunların bilgilerinin yüce Allah'ın zâtına isnad olunma nedeni, bunların Allah'ın has ve üstün kulları olması sebebiyledir.

Ya da bu, meseleyi bilmeyenlere karşı nezaket kuralları içerisinde meseleyi aktarıp öğrenmeye benzer. Meselâ, altın madeni erimez, diyen bir kimseyi ikna etmek ve bunu nezaket kuralları içerisinde yerine getirmek için, o inkâr eden kişiye, “Sen onu ateşe at da, eriyor mu, erimiyor mu?” demeyip ona, “Gel öyle ise birlikte onu ateşe atalım, bakalım eriyecek mi, erimeyecek mi?” gibi bir ifadedir.

“Gerçi bu, -değiştirme olayı, bu hayırlı ümmet kılış hâli veya kible durumu- Allah'ın kendilerine hidâyet verdiği kimselerden başkasın oldukça ağır -zor ve güç- gelecektir.”

Bu, (.....) kelimesinin başında yer alan, (.....) harfi muhaffefedir. (.....) kelimesi, (.....) fiilinin haberidir. Başındaki (.....) harfi de lâm-ı farikâdir.

(.....)

Yani, Allah'ın kendilerini hidâyette kıldıkları kimseler. Burada “âid” mahzûftur (gizlidir).

Yani, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'e tabi olmakta sebat eden, doğru, samimi ve dürüst davrananlar, demektir.

“Fakat Allah sizin imanınızı ve Kudüs'e doğru kılmakta olduğunuz namazlarınızı zayi edecek (boşa çıkaracak) değildir.” Burada Müslümanların Medine'ye hicretlerinden sonra Beyt-i Makdis'e doğru kıldıkları namazlarının boşa kılınmadığı, zayi olmadığı ve olmayacağı gerçeğine dikkat çekiliyor.

Yine âyette, “namaz” ifadesi, “îman” kelimesiyle zikredildi. Çünkü namaz, ancak mü'minlere, îman etmiş olanlara farzdır da ondan. Yine !

ancak îman ehli olanlardan namaz kabul edilir. Kaldı ki, bu ibâdetin cemaat hâlinde edası da yine imanın bir delilidir.

Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Kâ'be'ye doğru namaza durunca sahâbe Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e:

— Kiblenin değişmesinden önce Kudüs'e doğru namaz kılmış ve fakat bu gün hayatta olmayan, ölen kardeşlerimizin namazları ne olacak, diye sorarlar. İşte bu âyet bunun üzerine nâzil olmuştur. Daha sonra da Rabbimiz bunun illetim ve sebebini şöyle gösterdi:

“Şüphesiz Allah insanlara karşı pek şefkatli ve çok merhametlidir.” Bk. İbn Kesîr, Tefsîr: 1/378.

(.....) Bu kelime hemze ile, “şekur” kalıbında ve hemze belirtilerek okunur. Bu kırâat Hicaz kırâat okulunun, yani Mekke ve Medine kırâat okulunun okuyuşudur. Bu okulun temsilcileri de İbn Kesîr ve Nâfi'dir. Ayrıca Şam okulundan İbn Âmir ve bir de Hafs böyle kırâat etmişlerdir. Bunlar dışındaki kırâat imâmları ise, (.....) kalıbında olmak üzere, (.....) şeklinde okumuşlardır. Her ikisi de mübalağa içindir.

(.....) demek, Allah onların ecirlerini zayi etmez, boş'a çıkarmaz, demektir. (.....) anlam bakımından, (.....) kelimesinden manaca daha mübalağalıdır. Rabbim bu âyette bu her iki vasfı, tıpkı Fâtiha Sûresi, 3. âyetindeki (.....) gibi birlikte zikretmiştir.

144

(Ey Rasûlüm!) Biz senin yüzünü hep göğe doğru kaldırıp umutla bir haber beklediğini muhakkak görüyoruz. Mutlaka seni şimdi memnun kalacağın bir kibleye döndüreceğiz. Artık yüzünü Mescit-i Haram tarafına (Kâ'be'ye) doğru çevir! (Ey mü'minler!) Siz de nerede olursanız olun yüzlerinizi namazda Mescit-i Haram'a doğru çevirin. Şüphesiz kitap ehli Yahûdî ve Hıristiyanlar bunun Rablerinden gelen bir hak (gerçek) olduğunu çok iyi bilirler. Allah onların yapıp ettiklerinden habersiz değildir.

“(Ey Rasûlüm!) Biz senin yüzünü hep göğe kaldırıp umutla bir haber beklediğini muhakkak görüyoruz.” Yüzünü hep dönderip durduğunu, semâya bakıp durduğunu kesin olarak görüyoruz. Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Efendimiz, hep Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm)'in kiblesine uygun olarak kiblenin değiştirilmesi beklentisi içinde idi. Bunu Yahûdîlere muhalefet olarak da istiyordu. Çünkü kiblenin Mekke cihetine, Kâ'be'ye çevirilmesi hâlinde Arapların îman etmeleri üzerinde büyük bir etkisi görülecekti. Çünkü Araplar hep bununla övünürler ve bu aynı zamanda onların hep ziyarette bulunduktan bir mekân idi. Hep onu tavaf ile hayatlarını geçirirlerdi.

“Mutlaka seni döndüreceğiz” Muhakkak olarak sana istediğini vereceğiz. Ona dönme imkanını senin için sağlayacağız.

Bu ifade, tıpkı, (.....) gibidir. Ki bu da birine yardımda bulunulduğunda, velayeti üstlenildiği zaman kullanılan bir ifadedir. Ya da bu, “Biz mutlaka seni Kudüs cihetinden o cihete döndürerek arzuladığını sana vereceğiz.” demektir.

“Mutlaka seni şimdi memnun kalacağın bir kibleye döndüreceğiz.” Arzuladığın, sevdiğin ve hep istediğin kibleye. İçinde gizli tuttuğun kendi doğal ve sahih amaçların için oraya meylettiğini, gönlünün hep orada olduğunu biliyoruz ve oraya çevireceğiz. Ki sen bununla Allah'ın dilemekte olduğuna ve hikmetine de uygun hareket etmekteisin.

“Artık yüzünü Mescit-i Haram tarafına (Kâ'be'ye) doğru çevir!”

Âyetteki, (.....) kelimesi zarf tümleci olarak mensûbtur.

Yani; “Yüzün dönüş cihetini Mescii-i Haram tarafına doğru çevir. “

Yani o tarafa, o yine doğru, demektir. Çünkü Mescit-i Haram bölgesinden uzakta bulunanlar için bizzat Kâ'be'nin kendisine yönelmeleri, oldukça zor bir şeydir. Bu bakımdan onun bulunduğu cihet esas alınmıştır. Kaldı ki, âyette, “Kâ'be” demeyip bizzat “Mescit-i Haram” adının geçmesi, vâcib (farz) olanın istikbal veya cihette Kâ'be'nin aynı olmayıp, o tarafa ve o cihete dönmeye uymak, buna riayet etmektir.

Rivâyet olunduğuna göre Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Medine'ye hicret buyurup geldiklerinde Beyt-i Makdis'e doğru onaltı ay namaz kılmıştır. Daha sonra kible Kâ'be'nin bulunduğu tarafa çevirilmiştir. Bk. Buhârî, 4492.

“(Ey Müslümanlar) siz de -yeryüzünün, dünyamn- neresinde olursanız olun” namaz kılmak istediğinizde, “yüzlerinizi namazda Mescit-i Haram’a doğru çevirin!”

“Allah onların yaptıklarından habersiz değildir.” Kırâat imâmılarından İbn Kesîr, Ebû Amr, Nâfi' ve Âsım, (.....) olarak okumuşlar, bunlar dışındakiler de, (.....) harfiyle olmak üzere, (.....) okumuşlardır. İlk okuyuşa göre yani, (.....) okuyuşuna göre bu, kâfirleri cezâ ve azap ile tehdit manası içerir. Çünkü inkârlarının ve haktan kaçışlarının cezâsı budur. İkinciye göre yani, (.....) okuyuşuna göre mü'minlere, sevap verme ve gereğini yapmaları dolayısıyla da vaaddir, söz vermedir.

145

(Ey Peygamber!) And olsun ki sen, kendilerine kitap verilmiş olan Yahûdî ve Hıristiyanlara her türlü âyet ve mu'cizeyi versen bile yine de senin kiblene uymazlar (dönmezler). Sen de onların kiblesine uyacak değilsin. Kaldı ki, onlardan kimi diğerinin kiblesine de uymazlar. And olsun ki, sana gelen bunca ilimden sonra eğer onların arzu ve isteklerine faraza uyarsan, o takdirde sen mutlaka zalimlerden olursun.

“(Ey peygamber!) And olsun ki sen, kendilerine kitap verilmiş olan Yahûdî ve Hıristiyanlara her türlü âyet ve mu'cizeyi versen bile.” Bu âyette Rabbimiz bunlar arasında inatçı olanları murad ediyor. Dolayısıyla, bu türden inatçılara Kâ'be'nin hak ve gerçek kible olduğunu, oraya mutlaka dönülmesi gerektiğini çok açık, net ve kesin delil ve kanıtlarla bile ortaya koymuş olsan, “Yine de senin kiblene uymazlar.” Çünkü bunların sana uymamaları, sana uymayı terk etmeleri herhangi bir şüpheye dayalı değil ki, ortaya koyacağın kanıtlarla şüphelerini ortadan kaldırasın. Onların sergiledikleri tavır ve durum sadece inada ve bir de kendilerini üstün kabul etme kibirliliğine dayanmaktadır. Kaldı ki, bunlar kendi yanlarında bulunan hak kitaplarında senin niteliklerini görüp okumuşlar ve hepsim de hak ve gerçek olduğunu öğrenmişlerdir. Kasemin yani yeminin mahzûf (gizli) olan cevabı, şartın cevabı yerindedir.

“Sen de onların kütlesine uyacak değilsin.” Bu ifade ile Rabbimiz İslâm düşmanlarının bu türden beklentilerine de kesin noktayı koymuş oluyor. Çünkü bunlar herhangi bir mecburiyet karşısında böyle bir davranış sergileyebilirler. Nitekim bunlar:

“Eğer bizim kiblemize (Kudüsallallahü aleyhi ve sellem) üzerinde sebat etmiş obaydı, bu takdirde biz de onun, bizim beklemekte olduğumuz arkadaşımız (peygamber) olduğunu umabilirdik.” dediler. Böylece Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’in kendi kiblelerine dönme beklentisi içine girdiler.

Âyette onlara âit kible meselesini tekil olarak zikretti. Halbuki biri Yahûdîlere ve biri de Hıristiyanlara âit olmak üzere iki kible bulunmaktadır. Bunu nedeni her ne kadar bunların her birinin kendilerine âit bir kibleleri var ise de, bâtil de birleşmeleri sebebiyle hedef açısından tek oldukları için, kible de tekil olarak getirilmiştir.

“Kaldı ki onlardan kimi diğerinin kiblesine de uymazlar.”

Yani her ne kadar bu kitap ehli şana muhalefette, karşı çıkmada ittifak içine girseler bile, bunlar da kible meselesinde kendi aralarında da tartışmalıdırlar. Onların sana muvafakatları nasıl ki beklenemezse, kendi aralarında ittifakları da beklenemez. Çünkü Yahûdîler Kudüs'e (Beyt-i Makdis'e) doğru yönelirlerken, Hıristiyanlar ise güneşin doğuşunu bekler ve ona dönerler.

“And olsun ki sana gelen bunca ilimden sonra eğer sen onların arzu ve isteklerine (faraza) uyarsan,”

Yani delil, burhan ve kanıtların açıkça meydana çıkmasından sonra ve kiblenin de gerçekte Kâ'be olduğunu öğrendikten sonra, Allah'ın dininin de İslâm'dan başkası olmadığı gerçeğini kavradıktan sonra (faraza) onlara uyarsan,

“O takdirde sen mutlaka zalimlerden olursun.” Sen de o iğrenç zulüm planı içerisinde yer almış olur ve o suçu işlemiş olursun.

İşte burada dinleyenlere ve duyanlara bir lütuf ve ikram yer almaktadır. Kişiyi hakka yöneltmek ve onda sebat açısından sevaba aşırı bir teşvik vardır. Aynı zamanda aydınlandıktan ve gerçekleri anlayıp kavradıktan sonra delile göre hareket etmeyi bırakıp hevâ ve istekleri doğrultusunda hareket edenleri de uyarıp ve tehdit ediyor, sakındırıyor.

Bir tefsire göre ahirde ilk değerlendirmede sanki hitap Rasûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem)a imiş gibi gözükse de bundan asıl murat olunan ümmetidir. İşte âyetin bu noktasında, (.....) üzerinde vakfetmek lâzım gelir. Eğer vasl edilir, yani durmayıp geçilirse, bu takdirde, bundan sonra gelecek olan âyet yani, (.....) bu, (.....) kelimesinin sıfatı olmuş olur.

146

Kendilerine kitap verdiğimiz Yahûdî ve Hıristiyanlar, kendi öz çocuklarını tanır gibi, O'nun (Muhammed'in) peygamber olduğunu bilir ve tanırırlar. Bu gerçeklere rağmen yine de içlerinden bir grup bile bile hakkı (gerçeği) mutlaka gizlerler.

“Kendilerine kitap verdiğimiz Yahûdî ve Hıristiyanlar onun (Muhammed'in) peygamber olduğunu bilir ve tanırırlar.”

Az önce gördüğümüz gibi, (.....) kelimesinde durulmadığı ve doğrudan geçildiği takdirde, (.....) ibâresi bunun sıfatı oluyordu. Bu ibâre aynı zamanda mübtada ve bunun haberi de, (.....) kelimesidir.

Yani Kitap ehli Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'i, Kur'ân'ı ya da kıblenin değiştirilmesi gerçeğini bilip tanırırlar, demektir. Ancak bu görüşler içinde ilk görüş daha sahihtir, geçerlidir.

Çünkü bundan sonra gelen âyetin şu kısmı bu gerçeğe ışık tutmaktadır. Şöyle ki:

“Kendi öz çocuklarını tanır gibi..” Nitekim Abdullah b. Selâm diyor ki:

— Ben onu (Muhammed'i), onun bir peygamber olduğunu, kendi öz çocuğumu bildiğimden daha iyi biliyor ve tanıtefsir.

İşte bunun üzerine Hazret-i Ömer ona:

— Neden ve nasıl? diye sorar. O da:

— Ben Muhammed'in peygamber olduğundan şüphe eden biri değilim. Çocuğuma gelince ondan şüphe ederim. Çünkü belki annesi bana ihanet etmiş olabilir, diye cevap verince Hazret-i Ömer de derhal gidip onun alnından öper.

“Bu gerçeklere rağmen yine de içlerinden —İslâm'ı kabul etmemiş olan- bir grup -sırf haset ettiklerinden ve inatlarından dolayı- “bile bile -Allah'ın kitaplarında açıklamış olduğu söz konusu- hakkı (gerçeği) mutlaka gizlerler.”

147

Hak ve ebedî gerçek Rabbin tarafından sana bildirilendir. O hâlde sakın şüphelenenlerden olma!

“Hak ve ebedî gerçek Rabbin tarafından sana bildirilendir. O hâlde sakın -bunu Rabbin tarafından olduğundan- şüphelenenlerden olma!”

Burada, (.....) mübtedadır. (.....) de bunun haberidir. (.....) kelimesinin başındaki (.....) yani belirtme takısı cins manasındadır.

Yani: “Hak ve gerçek başkasından değil, Allah'tandır.”

Yani bu şu demektir:

“Hak, şu anda senin üzerinde bulunduğun ve kabul ettiğin gibi Allah tarafından olduğu sabit olan gerçektir. Yoksa şu anda kitap ehlinin üzerinde bulunduğu ve Allah tarafından sabit olmayan şey değildir, ki bu da batılın kendisidir.”

Ya da bu (.....) ahd için yani hâli hazır durumu göstermek ve bildirmek için olabilir. Bu da, Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’in üzerinde bulunduğu gerçeğe işaret etmektir.

Veyahut bu kelime mahzûf (gizli) bir mübtedanın haberidir. Bu da, (.....) demektir. (.....) ise haberden sonra ikinci bir haberdir (yüklemidir). Ya da bu, hâldir.

148

Herkesin yüzünü dönderdiği bir ciheti (kıblesi) vardır. Öyle ise hayırda (Kâ'be'ye dönüşte) yarış edin! Her nerede olursanız olun, nihâyetinde Allah hepinizi bir araya getirecektir. Muhakkak Allah her şeye kâdirdir.

(.....) olarak okumuştur.

(.....) bu zamîr, (.....) kelimesine âittir. (.....) daki zamîr de, (.....) kelimesine âittir.

Yani: “O yüzünü o tarafa çevirir.” Burada iki mefûlden biri hazfolunmuştur (gizlenmesi).

Ya da, (.....) yüce Allah'a âittir.

Yani: “Onu o tarafa yönlendiren Allah'tır.” demektir. Kırâat imâmlarından İbn Âmir, (.....) olarak okumuştur.

Yani, “Onların yöneldiği cihete onları yönlendiren de Allah'tır.” Mana şöyle olmaktadır: “Sizden olsun, sizden başkalan olsun her bir ümmetin yöneldiği bir kıblesi vardır.”

“Öyleyse —sizler— hayırda —kıble konusunda olsun başkaca hayır olan şeylerde olsun sizden başkalanıyla- yarış edin!”

“-Siz ve düşmanlarınız- her nerede olursanız olun, nihâyetinde -kıyamet günü- Allah hepinizi bir araya getirecektir.” Böylece kim hak üzere ve kim batlıdadır, aralarında ayırıcı hükmünü ortaya koyacaktır.

Veya: “Ey Resûlüm Muhammed ümmeti! Sizden her biriniz için bir yön, kendisine doğru yönelip namaz kılacağınız yönlerden, güney, kuzey, doğu ve batı olmak üzere bir ciheti, Kâ'be'ye bir bakış açısı vardır. Dolayısıyla bu yönlerden en değerli olanında yarışın. Gerçi bu yönler farklı yönler olsalar bile, bunların içerisinde Kâ'be'ye yönü olan hangisi ise en değerli yön de orasıdır. İşte siz bu farklı cihetlerden hangisi üzerinde olursanız olun, Allah hepinizi toplayıp bir araya getirecektir. Böylece hepinizin namazını da sanki siz tek bir yöne doğru kılmışsınız gibi değerlendirecektir. Sanki sizler gerçekte Mescit-i Haram'da imişsiniz ve orada namaz kılıyormuşsunuz gibi olacaksınız.

“Muhakkak Allah her şeye kâdirdir.”

149

Nereden ve hangi araçla yola çıkarsan çık, namazda mutlaka yüzünü Mescit-i Haram'a (kıbleye) doğru çevir! Çünkü bu, Rabbin tarafından sana gelen gerçek emirdir. Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir.

“Nereden -hangi belde ya da ülkeden- ve hangi araçla yola çıkarsan çık, (.....) —namaz kılacağın zaman- namazda mutlaka yüzünü Mescit-i Haram'a (kıbleye) doğru çevir! (.....) Çünkü bu -sana emredilen şey- Rabbin tarafından sana gelen gerçek bü- emidir. (.....) Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir.”

Kırâat imâmlarından Ebû Amr, (.....) kelimesini, (.....) harfiyle, (.....) olarak okumuştur.

150

Nereden ve hangi araçla yola çıkarsan çık, namazda yüzünü mutlaka Mescit-i Haram'a (kıbleye) doğru çevir! (Ey Müslümanlar!) Dünyanın neresinde olursanız olun, yüzlerinizi Mescit-i Haram tarafına döndürün ki, içlerinden zâlim olanlar dışında insanlar sizin aleyhinizde kıble için kullanabilecekleri bir hüccete (delile) sahip olmasınlar. Sakın onlardan korkup çekinmeyin, benim sizi cezâlarıdırmamdan korkun! Böylece size karşı olan nimetlerimi tamamlayayım da bu sayede doğru yolu bulasınız.

“Nereden ve hangi araçla yola çıkarsan çık, namazda yüzünü mutlaka Mescit-i Haram'a (kıbleye) doğru çevir! (Ey Müslümanlar!) Dünyanın neresinde olu/sanız olun, yüzlerinizi Mescit-i Haram tarafına döndürün ki,” İşte bu tekrar, kıble olayı ile ilgili durumun ne kadar önemli olduğunu te'kit, teyit ve teşdit içindir. Çünkü nesh olayı aslında beraberinde fitne ve şüphe durumunu da getirir.

İşte bu tekrarların sebebi/Müslümanlar arasındaki şüpheyi önlemek ve gerçek üzerinde sebat etmelerini sağlamaktır. Dikkat edilirse bütün yapılan bu tekrarlar da farklı farklı yol ve yöntem izlenmiştir. Bu açıdan bunu yararları da buna göre farklıdır.

“İnsanlar sizin aleyhinizde kıble için kullanabilecekleri bir hüccete (delile) sahip olmasınlar.”

Yani, şam yüce olan Allah, âyetlerinde kıble konusunda hüccet gösterme ile alâkalı olarak size gereken tanıtmada bulunmuştu. Meselâ:

“Herkesin yüzünü çevirdiği bir ciheti (kıblesi) vardır.” Bakara, 148. gibi.

Yani Yahûdîler için sizin aleyhinizde, kıblenin tahvili (değiştirtmesi) ile alâkalı olarak Tevrât'ta yer alanın aksine aleyhinizde bir hüccet, delil ve kanıtı sahip olmasınlar. Âyette, “hüccet/delil” ismi inatçıların sözlerine karşılık mutlak manada zikredilmiş oldu. Çünkü inat içinde olanlar, ileri sürdükleri görüşlerini sanki birer hüccet imiş gibi hep sunarlar.

“İçlerinden zâlim olanlar dışında sizin aleyhinizde “İşte âyetin bu kısmı, “nas/insanlar” ifadesinden istisna edilmiş, dışarıda tutulmuştur.

Yani Yahûdîler içinde oldukça inatçı olanlar dışında kalan diğerleri lehine ve sizin aleyhinize ellerinde bir hüccetleri bulunmasın. Çünkü Yahûdîlerin inatçı ve azılı takımı:

“Muhammed bizim kıblemizi sırf eski dinine dönmek istemesi ve beldesini sevmesi bakımından bizim dinimizi terk etti. Eğer Muhammed hak ve gerçek üzere olsaydı mutlaka geçen peygamberlerin kıblesine, Beyt-i Makdis'e bağlı kalırdı.” Ya da bunun manası şöyledir:

“Arapların atası olan İbrâhîm ve İsmâîl'in kıblesi durumundaki Kâ'be'ye doğru ibâdeti terk etmeniz bakımından Arapların sizin aleyhinize olarak ellerinde bu manada bit kanıtları olmasın.”

“İçlerinde zâlim olanlar dışında” ifadesiyle işaret olunmak istenen Mekke halkıdır. Çünkü onlar bu kıble olayı üzerine şöyle demeye başlamışlardı:

“Şimdi Muhammed gerçeği gördü ve böylece atalarının kıblesine dönmüş oldu. Artık atalarının dinine de döneceği zaman oldukça yakındır.”

İşte bundan sonra onları uyarmak maksadıyla yeniden Rabbimiz meseleye şöyle girmiş oldu:

“Sakın onlardan korkup çekinmeyin.” Sakın onların kıbleniz hakkındaki sakat görüşlerinden ve dil uzatmalarından korkup ürkmeyin. Çünkü onlar size zarar veremezler.

“Benim sizi cezâlarıdırmamdan korkun!” Bunun için de benim emrime aykırı hareket etmeyin.

“Böylece size karşı olan nimetlerimi tamamlayayım da” Sizin aleyhinize bir hüccet bulamasınlar delil getirtmesinler için size gerçeği öğrettim. Bir de sizi doğru yola iletmemle ve Kâ'be'ye yönlendirmemle size karşı olan nimetlerimi tamamlayayım da...

“Bu sayede, doğru yolu -İbrâhîm'in kıblesine dönme gerçeğini- bulasınız.”

151

Nitekim içinizden size bir peygamber gönderdik. O size bizim âyetlerimizi okur, sizi arındırır ve size Kitabı ye hikmeti öğretir. Ve o size bilmediğiniz şeyleri de öğretir.

“Nitekim içinizden -Araplardan- bir peygamber gönderdik.”

Bu âyette bulunan, (.....) kelimesinin başında yer alan, (.....) harfi, ya bir öncesine mütealliktir, yani bağlatılıdır. Dolayısıyla bunun manası şöyledir:

“Dünyada size Rasûl göndererek nasıl ki nimetimi tamamlamış isem, âhirette de size sevap vererek nimetimi tamamlayacağım.”

Ya da bu, mabadine (kendisinden sonra gelen cümleye) mütealliktir. Bu takdirde de mana şöyle olur:

“Nasıl ki size peygamber göndererek sizi anmış (size yol göstermiş) isem, siz ede bana itâat ederek beni anın ki, ben de sizi sevap ile ödüllendirerek anayım.”

İşte bu tefsire göre, (.....) kelimesi üzerinde (okuma esnasında) vakfedilir (durulur). Ancak ilk tefsire göre ise bu kelime üzerinde vakfolunmaz.

“O size bizim âyetlerimizi -Kur'ân'ı- okur,”

“sizi arındırır, size Kitab'ı —Kur'ân'ı- ve hikmeti -Sünneti- ve fikhı -derin anlayışı- öğretir.”

“Ve size bilmediğiniz —ve fakat öğrenilmesi ancak vahiy yoluyla kazanılabilecek- şeyleri de öğretir.”

152

Öyleyse siz benim hükümlerimi uygulayarak beni anın ki, ben de sizi mağfiretimle anayım. Benim nimetlerime şükredin ve sakın nankörlükte bulunmayın!

“Öyleyse siz benim Mikümlerimi uygulayarak beni -takdir ettiklerimle- anın ki, (.....) ben de sizi mağfiretimle anayım.” Veya siz beni sena ile anın ki, ben de size vereyim. Yahut siz benden isteyin ki, ben de sizi istediğinize erdireyim, ya da siz bana tevbe ederek beni anın ki, ben de sizi af ile anayım, yahut da siz beni ihlâs ve samimiyetle anın ki ben de sizi kurtararak anayım ve nihayet siz beni münacat ile yakararak anın ki, ben de necat (kurtuluş) ile anayım.

“Benim, nimetlerime -size nimet olarak verdiklerime- şükredin ve -verdiğim nimetlere karşı- nankörlükte bulunmayın.”

153

Ey îman edenler! Sabır göstererek ve namazı vesile kılarak Allah'tan yardım isteyin. Şüphesiz Allah sabır gösterenlerle beraberdir.

(.....) “Şüphesiz Allah sabır gösterenlerle beraberdir.”

Çünkü, onlara zafer vermekle ve yardım etmekle onların yanındadır.

154

Sakın Allah yolunda öldürülenleri, “ölüler” diye anmayın. Bilâkis onlar (bilmediğiniz bir hayat ile) diridirler ve fakat siz bu gerçeği anlayamazsınız.

“Sakırı Allah yakında öldürülenleri, “Ölüler” diye anmaym.” Bu âyetin nüzul (iniş) nedeni Bedir savaşında şehit edilenlerle alâkalıdır. Bu savaşta on yedi sahabe şehit olmuş idi. İşte Allah yolunda canlarını ortaya koyan bu manadaki insanlara diğer ölümler gibi sıradan ölümlerle bırakılmaması gereğine işaret edilmektedir.

“Bilâkis onlar (bilmediğiniz bir hayat ile) diridirler ve fakat siz bu gerçeği anlayamazsınız.” Siz bunun bilemezsiniz. Çünkü şehidin yaşadığı o hayat bu duyu organlarıyla hissedilip anlaşılamaz, bilinemez.

Hasen-ı Basrî'den gelen bir rivâyete göre demiştir ki:

“Gerçekten şehitler, Allah katında diridirler, bir hayat yaşamaktadırlar. Onların rızıkları ruhlarına sunulur, işte bu rızık sunulma olayından onlar mutlu olurlar, haz ve sevinç duyarlar. Nitekim, cehennem ateşi de Fir'avun ve arkadaşlarına sabah ve akşam gösterilir de onların ruhları da bundan ötürü acı ve ızdırap duyarlar.”

Mücahid'in söylediğine göre: “Şehitler cennet rızıklarıyla rızıklarıdır ve cennetin içinde henüz yer almadıkları hâlde kokusunu duyup hissederler.”

155

Yemin olsun ki, Biz, sizi mutlaka bir tür korku ile, bir çeşit açlıkla, mallardan, canlardan ve ürünlerden yana bir miktar eksiltmekle imtihan edeceğiz. Sabır gösterenleri müjdele!

“Yemin olsun ki, Biz, sizi mutlaka bir tür korku ile, bir çeşit açlıkla, mallardan, canlardan ve ürünlerden yana bir miktar eksiltmekle imtihan edeceğiz.” Şimdi bu âyetteki bazı kelimeler üzerinde duralım:

(.....) Size, bu şekilde tıpkı denemeye tabi tutulanların hâli gibi birtakım şeyler isabet ettireceğiz. Acaba sizlerden istenen Allah'a itaati, emirleri yerine getirip yasaklardan uzaklaşarak sabır gösteriyor musunuz, göstermiyor musunuz? Sizi kesin olarak bunlarla sınavacağız.

(.....) Âyette söz konusu edilen belâ, felâket ve musibetlerden biraz tattırarak... Bu âyette belânın azlığına özellikle dikkat çekiliyor. Çünkü, herhangi bir insanın başına gelen musibet, belâ ne kadar büyük olursa olsun, mutla o belâ, ondan daha üstün ve ağır olanına göre azdır. Dolayısıyla bu gerçeğe işaret edilmiştir. Bununla beraber yüce Allah, her halükarda rahmetiyle, şefkat ve merhametiyle, bağışlamasıyla da kullarının yanında olduğunu insanlara gösteriyor ve gösterecektir. Aynı zamanda kullarına henüz belâ ve musibet gelip çalmazdan önce insanın kendisini her an bu gibi şeylere hazırlaması gerektiğini de bildirmiş bulunmaktadır ki, ileride bu gibi durumlarda bunlayım içine girmesinler.

“korkudan”

Yani düşman veya Allah korkusu gibi korkularla... (.....) Açlıkla yani kıtlık veya ramazan orucu sebebiyle olan açlık ile de imtihan edeceğiz.

“Mallardanyana eksiltmekle” yani, canlı mallarınızın (hayvanlarınızın) ölümüyle veya zekât ile imtihan ederiz.

Bu kelime de ya, (.....) üzerine veya, (.....) üzerine ma'tûftur.

Yani mallardan bir kısmını eksiltmekle...

“canlardan yana,” yani öldürülme ile, normal ölüm ile, hastalık ve yaşlılıkla da imtihan ederiz. “ürünlerden yana eksiltmekle,..”

Yani ekili alanlarınızı herhangi bir şekilde musibetlere uğratmakla ya da çocuklarınızın ölümüyle de imtihan edeceğiz. Çünkü çocuk insanın ciğerparesidir.

“Sabır gösterenleri müjdele!”

Yani, yukanda sayıları belâlar karşı sabır gösterenleri ya da, belâlar karşısında İstirca yapanları, yani “Biz Allah’ın kullarıyız, nihâyetinde Ona döneceğiz” diye teslimiyet göstererek sabredenleri müjdele! Çünkü İstirca; Allah'a teslimiyettir ve işin hassasiyetini gerektiği gibi kavramaktır. Nitekim, bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

“Herhangi bir musibet ve belâ anında kim (.....) diye teslimiyet ve sabır gösterirse, Allah ona verdiği musibeti ya da belâyı hafifletir, Âhîret hayatını güzel eyler ve Allah o kuluna verdiği musibet yerine kendisinin memnun ve hoşnut kalabileceği iyi ve sâlih bir şey (evlat) verir.” Bk. Taberânî, el-Kebir; Ve Mecmeuzzevaid, 2/331. Beyhaki, Şuâbu'l-Îman; 9688. Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’in kandili söner ve bunun üzerine şöyle buyurur:

“Biz Allah'tan geldik ve sununda O'na döneceğiz.” der. Bunun üzerine kendisine bu da mı bir musibet ya da belâdır? diye sorulur. Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurur ki:

“Evet, mü'mine eza ve sıkıntı veren her şey bir belâdır, bir musibettir.” Bk. Ebû Dâvud, Mürseller: 412.

Bu hitap ya Rasûlallah (sallallahü aleyhi ve sellem)’e âittir veya müjde beklentisi içinde bulunan herkesedir.

156

Sabır gösteren kimseler öyle kullardır ki, kendilerine herhangi bir musibet (belâ) geldiğinde: “Biz Allah'a âit kullarız ve biz vakti gelince O'na döneceğiz.” derler.

“Sabır gösteren kimseler öyle kullardır ki, kendilerine herhangi bir musibet — belâ geldiğinde: (.....) derler.”

Şimdi âyetteki kelimeler üzerinde duralım:

(.....) Mensûbdur ve, (.....) kelimesinin sıfatıdır. Dolayısıyla bu, (.....) kelimesi üzerinde vakfedilemez (okuma sırasında durulmaz). Aksine bu âyetin sonunda yani, (.....) kelimesi üzerinde vakfolunür (durulur). Ancak, (.....) ile cümleye (âyet) başlayan ve, (.....) yi de haber kabul edenlere göre, (.....) kelimesi üzerinde değil de, (.....) kelimesi üzerinde vakfeder (durur). Fakat, doğru olan görüş ilk görüştür. Çünkü, (.....) ve sonrası sabır olayım açıklamaktadır. Musibet ise, hoşlanılmayan, kişiyi huzursuz ve rahatsız eden şey demektir. Kelime ism-i fâildir. Başına herhangi bir şiddet ve sıkıntı doğuran şey gelen manasındır. Aynı zamanda, (.....) kelimesi üzerinde durulmaz. Çünkü, (.....) kelimesi, (.....) edatının cevâbıdır. (.....) da cevabıyla birlikte, (.....) kelimesinin sılasıdır.

(.....) demekle mülkün Allah'a âit olduğunu ikrar ve kabul etmek, demektir. (.....) ile de kendimizin bir gün gelip yok olacağımızı, faniliğimizi ikrar ve kabul demektir.

157

Rablerinden gelecek olan mağfiret ve rahmet işte bu özelliklere sahip olanlardır. Ve işte bunlar doğru yola erenlerin ta kendileridir.

“Rablerinden gelecek olan mağfiret ve rahmet işte bu özelliklere sahip o kullardır.”

Âyetteki, (.....) kelimesi şefkat, acıma ve merhamet manasındadır. Bu kelime, (.....) yerinde burada kullanılmıştır. Dolayısıyla kelime hem merhamet ve hem şefkat yanı acıma manalarında değerlendirilmiştir.

Yani “rahmet” ve “re'fet” manasını bünyesinde toplamıştır. Meselâ:

(.....) ile (.....) âyetlerinde görüldüğü gibi.

Dolayısıyla bunun manası şöyledir: “İşte bu özelliklere sahip olanlar için rahmet üzerine rahmet, şefkat üzerine şefkat vardır.”

“Ve işte bunlar doğmyola erenlerin ta kendileridir. “Hak ve doğru yolda olanlardır. Çünkü bunlar istircada bulunmuşlardır, Allah'ın emrine boyun eğmişlerdir.

Hazret-i Ömer (radiyallahü anh) der ki: “Şu iki denklik ve bir ilâve ne güzeldir. Bu iki denklik eşit olan şey ise, salât (re'fet, şefkat) ve rahmet (merhamet, acıma)’e hidâyet olup, şüphesiz bu üçü ne güzeldir.” diyor.

158

Şüphesiz Safa ile Merve Allah'ın alâmetlerindendir. Her kim Beytullah'ı hacceder veya umre yaparsa bunları tavaf etmesinde kendisi için bir günah (vebal) yoktur. Her kim de fazladan farz olmayarak gönülden hayır işler, ibâdet eder ve umre yaparsa şüphesiz Allah onun bu iyiliklerini kabul eder ve tüm yaptıklarını da bilir.

“Şüphesiz Safa ile Merve Allah'ın alâmetlerindendir.” Safa ile Merve ikî dağa âit isimlerdir. Bu iki dağ ise Allah için ibâdet edilmesi gereken yer ve işaretlerdendir.

(.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğuludur. Bu da âlâmet, işaret demektir.

“Her kim Beytullah'a hacceder,” Kâ'be'ye gitmeye niyet eder,

“veya umre yaparsa” Kâ'be'yi ziyaret ederse,

“Bunları tavaf etmesinde kendisi için bir günah (vebal) yoktur.”

Hac: Bir yere veya şeye yönelmek, niyet etmek ve kasdetmek, demektir.

İtimar (umre) ise; ziyaret etmek, demektir. Daha sonraki dönemlerde bu ikisi Beytullah'a niyetle onu ziyaret için kullanılmıştır ki, gidip oralarda görülüp ibâdet edilmesi gereken yerlerde ibâdet etmek olarak bir terim hâlini almıştır. Bu ikisi yani hac ve umre mana itibariyle hacca niyet ve ziyaret etmek manasındadırlar.

Yani tıpkı özel isim hâlini almışlardır. Meselâ; nasıl ki “necm” dendiğinde herhangi bir yıldız değil de Süreyya yıldızı akla geliyorsa ve beyt dendiği zaman da herhangi bir ev değil Kâ'be akla geliyorsa hac ve umre dendiği zaman da başka bir yere yönelmek ve ziyaret etmek değil, Beytullah'ı niyetle oraya yönelmek ve orayı ziyaret etmek akla gelir.

(.....) yani kendisine bundan dolayı bir günah, vebal ve salarınca yoktur. (.....) Bu kelime, (.....) demektir. Bu kelime, (.....) harfi, (.....) harfine idgam olunmuştur.

Tavf/Tavaf: Esas itibariyle bir şeyin etrafında ya da çevresinde dolanıp yürümek demektir. Burada ise, âyette ismi geçen Safa tepesiyle Merve tepesi arasında gidip gelme yani sa'y etmektir.

Anlatıldığına göre İslâm öncesi câhili dönemde burada iki put varmış. Bunlardan İsafe adlı put Safa tepesi üzerinde bulunmuş ve Merve tepesi üzerinde de Naile adındaki put yer almış. Güya bu iki put aslında biri erkek ve diğeri de kadm olmak üzere iki insan imişler. Kâ'be içinde zina fiilini işlemişler ve Allah böylece onları cezâlarıdırılmak üzere iki taşâ dönüştürmüştür. Sonra da bu ikisinin yaptıkları işten ötürü kendilerinden ibret alınmaları için her ikisi de Kâ'be'den alınarak biri safâ ve diğeri de Merve tepelerine konmuştur. Ancak ardan oldukça uzun bir zaman diliminin geçmesiyle artık bu ikisine Allah'tan başka tapınılır olmuştur. Câhiliye dönemi insanları bu iki tepe arasında sa'y yani gidip gelme görevlerini yaparlarken bu iki puta dokunup meshederlermiş.

Ancak İslâm'ın gelişiyle, putlar kırıldı, çöplüğe atıldı. Fakat Müslümanlar, câhiliye döneminde müşriklerin bu iki tepe arasında sa'y görevim yapmalarını göz önünde bulundurarak burada sâyetmeyi pek uygun bulmayıp rahatsızlık duyuyorlardı. Çünkü daha önce burada câhiliyenin işledikleri yanlış işler ve puta tapınma vardı. Akla bu geliyordu. Putlar kırıldığından ve bundan eser kalmamış olduğundan artık bu iki tepe arasında sa'y etmek günah olmaktan çıkmıştır.

İşte âyet, yani, (.....) ifadesi bu noktaya dikkat çekiyor. Bu ise, İmâm Mâlik ve İmâm-ı Şâfiî'nin -Allah her ikisine de rahmet eylesin- söyledikleri gibi bunun haccı bir rüknü (farzı) olmadığının bir delilidir.

“Her kim fazladan farz olmayarak gönülden hayır işler, ibâdet eder ve umre yaparsa,”

Yani bu ikisi arasında sa'y ya da tavaf ile gidip gelirse -nitekim âyetin bu kısmı da bunun haccın bir rûknü olmadığını gösteriyor-,

“şüphesiz Allah onun bu iyiliklerini kabul eder -onun az işine, ameline karşılık ona çok şey verir- ve tüm yaptıklarını da -küçük ve büyük her ne yaptıysa- bilir.”

Kırâat imâmılarından Hamza ve Ali (.....) olarak okumuşlardır. Kelimenin aslı ise, (.....) olup, (.....) harfi, (.....) harfine idgam olunmuştur.

159

Şüphesiz bizim indirdiğimiz apaçık âyetleri ve doğru yolu, Kitapta (Tevrât ve İncil'de) insanlara açık seçik olarak bildirmemizden sonra gizleyenler var ya, işte Allah onları rahmetinden uzak tutarak lânet eder ve lânet etme durumunda olan her varlık da onlara lânet (beddua) okur.

“Şüphesiz bizim -Tevrât'ta- indirdiğimiz -ve Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in durumuyla ilgili gerçekleri dile getiren- apaçık -şehadet eden- âyetleri ve -Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)i tanıtarak İslâm'ın yolunu gösteren-doğru yolu Kitapta (Tevrât ve İncil'de) içinde herhangi bir zorluکه yer bırakmaksızın- insanlara açık seçik olarak bildirmemizden sonra gizleyen -hahamlar, Yahûdî bilgin- ler var ya, -çünkü bunlar bile bile açık ve seçik olan gerçeklere yönelip onu gizlediler,- işte Allah onları rahmetinden uzaklaştırarak lânet eder ve lânet etme durumunda olan her varlık da onlara lânet (beddua) okur.”

Bu lânet edebilecek ve beddua edecek olanlar ise melekler, insanlardan ve cinlerden îman etmiş olanlardır.

160

Ancak onlardan tevbe edenler, yaptıkları yanlışları düzelterip tamir edenler ve gizledikleri gerçekleri halka açıklayanlar var ya, işte ben onların tevbelerini (hakka dönüşlerini) kabul ederim.

Çünkü, ben tevbeleri çok çok kabul eden ve çok merhamet sâhibi olanım.

“Ancak onlardan -gizleme fiilini terk ederek ve imansızlığı bırakarak- tevbe edenler, yaptıkları yanlışları düzelterip tamu- edenler -bozuk hâl ve davranışlarını düzelterip, eksiklerini tamamlayanlar- ve gizledikleri gerçekleri halka açıklayanlar var ya, işte ben onların tevbelerini (hakka dönüşlerini) kabul ederim. Çünkü ben tevbeleri çok çok kabul eden ve çok merhamet sâhibi olanım.”

161

Şüphesiz inkâr yolunu seçerek kâfir olanlar ve bu küfürleri üzerinde ölenler var ya, işte Allah'ın, meleklerin ve tüm insanların da lâneti onların üzerinedir.

“Şüphesiz inkâr yolunu seçerek kâfir olanlar ve küfürleri üzerinde ölenler -yani gizledikleri gerçekler sebebiyle pişmanlık duymayıp tevbe etmeden o hâl üzere ölenler- var ya, işte Allah'ın, meleklerin ve tüm insanların da lâneti onların üzerinedir.”

Önceki âyette, onlar hayatta iken lânete uğradıkları belirtiliyor. Bu âyette de ölümlerinde de lânete uğratıldıkları belirtiliyor.

Âyette geçen, (.....) kelimesinden kasıt mü'minlerdir. Ya da hem mü'minler ve hem de kâfirlerdir. Çünkü kıyamet gününde kimisi kimisine lânet okuyacaktır. Nitekim, yüce Allah şöyle buyuruyor:

“Cehenneme giren her grup kendi yoldaşına lânet okur.” A'râf, 38.

162

Onlar artık sürekli olarak hep bu lânet içindedirler. Onlardan ne azapları hafifletilir ve ne de yüzlerine bakılıp bir süre tanınır.

“Onlar artık sürekli olarak hep bu lânet içindedirler.”

(.....) kelimesi, (.....) deki (.....) zamîrinden hâldir. (.....)ya “lânet içinde” veya “ateş içindedirler” , demektir. Ancak bu hususlar konunun önemi sebebiyle ve korkutmak, tehdit etmek için gizli bırakılmıştır.

“Onlardan ne azapları hafifletilir ve ne de yüzlerine bakılıp bir süre tanınır.”

Yani onlara asla bir mühlet, yeni bir süre tanınmaz. Ya da mazeret göstermeleri için beklenilmez. Ya da bunlara rahmet nazıyla asla bakılmaz.

163

İlâhınız bir tek ilâhtır. O'ndan başka bir ilâh yoktur. O Rahmândır, Rahîmdir.

“İlâhınız bir tek ilâhtır.”

Yani, O ilâhlığında-ulühiyetinde ferddir, bir tektir. İlâhlığmda O'nun ortağı, şeriki yoktur. Bu itibarla Allah'tan başkasının “İlâh” olarak adlandırılması doğru değildir.

“O'ndan başka bir ilâh yoktur.” Âyetin bu kısmıyla başta Allah'ın birliğini kesin ikrar ile bildiriyor. Diğer şeyleri ilâh olarak kabul edilmesini ve bir başka ilâh varlığını reddediyor ve bunun yalnızca kendisinin olduğunu tesbitle belirtiyor.

Âyetteki, (.....) zamîri, (.....) den bedel olarak merfûdur. Burada nasb câiz değildir. Çünkü bedel, ikinci amile itimad etmeye dayanır, ona delâlet eder. Nitekim âyetteki mana da buna dayanır. Eğer mansüb olarak kabul edilirse bu takdirde ilk amile dayanır.

“O Rahmân'dır, Rahîm'dir.” Bu ise merfûdur.

Yani nimetlerin hangi türü, aslı ve yan ürünleri varsa hepsini veren Allah'tır. Allah'tan başka böyle bir niteliğe sahip bir varlık asla yoktur. O'ndan başka olan şeyler ya nimet türünden olan şeylerdir veya kendilerine nimet verilenlerdir.

Bunun merfû' oluşu ya mübtedanın haberi olması itibariyledir. Ya da, (.....) zamîrinden bedel olarak merfûdur. Yoksa sıfat olarak değil. Çünkü zamîr bir kelime vafedilemez, nitelenemez.

Müşrikler bir tek ilâh konusunda şaşkınlık ve hayret duyunca, buna ilişkin olarak bir âyet ve mu'cize istediler. İşte bu âyetin iniş sebebi bu olaydır.

164

Şurası bir gerçektir ki, göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde, insanlara yarar sağlayacak şeylerle denizde yüzüp sefer yapan gemilerde, Allah'ın gökten indirip de ölü durumundaki toprağı sayesinde canlarırdığı suda, yeryüzünde her türlü canlıyı üreterek dağıtıp yaymasında, rüzgarları ve yer ile gök arasında Allah'ın emrini hazır olarak beklemekte olan bulutları dünyanın dört bir tarafına yönlendirmesinde şüphesiz aklını çalıştıran bir toplum için Allah'ın varlığının ve birliğinin delilleri vardır.

“Şurası bir gerçektir ki, göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün -renkte, uzayıp kısılmasında ve birbiri ardınca gelmesinde,” “İnsanlara yarar sağlayacak şeylerle denizde yüzüp sefer yapan gemilerde,” orada kendilerine faydalı olan şeyleri taşımada veya insanlara fayda getirmesinde,

“Allah'ın gökten indirip -yağdın- cfa ölü -kurumuş- durumundaki toprağı sayesinde canlarırdığı suda,”

Burada, (.....) deki, (.....) edatı ibtidai gaye içindir. Âyetteki, “sudan “kasıt yağmur demektir ve suyun cinsini açıklamak içindir. Çünkü gökten yağmur da, başka şey de iner (yağar). Daha sonra işe gelen şu ifade, (.....)fiili üzerine atfedilmiştir. Bundan sonraki, (.....) kelimesi de, (.....) kelimesi üzerine atfedilmiştir.

“Yeryüzünde her türlü canlıyı üreterek dağıtıp yaymasında,” yeryüzünde debelenen her canlıyı.... “rüzgarları ve yer ile gök arasında Allah'ın emrini hazır olarak beklemekte olan bulutları dünyanın dört bir tarafına yönlendirmesinde “şüphesiz aklını çalıştıran bir toplum için Allah'ın varlığının ve birliğinin delilleri vardır.”

Kırat imâmılarından Hamza ile Ali, (.....) çoğul olan bu kelimeyi, tekil olarak, (.....) şeklinde kırâat etmişlerdir.

Yani, rüzgarların doğudan, batıdan, kuzey ve güneyden estirilmesinde, kimi zaman sıcak olarak ve kimi zaman da soğuk olarak estirilmesinde ve yönlendirilmesinde, kimi vakit kasırga ve fırtınalar şeklinde ve bazen de ılık ve yumuşak bir hâlde estirilmesinde, kimi vakit hiçbir yarar sağlamayan ve aşılamaya neden olmayan bir rüzgar hâlinde ve kimi vakit de bitkiler arasında aşılama görevini yapar hâlde estirilmesinde, bazan rahmet oluşunda ve bazen de azap ve cezâ oluşunda akıl sahipleri için çıkaracağı dersler ve ibretler vardır.

Allah'ın dilemesine bağlı kalarak ona boyun eğen ve emrinde hazır bekleyen gök ile yer arasında da ibretler vardır. Yeterki bütün bunlara ders alabilecek şekilde kalb gözüyle bakılmalı ve ibret alınmalıdır. Tüm bu sayıları şeyler dikkate alınarak bunları var eden zatın kudreti için birer delil ve delil görmeli, bunlar eşsiz şekilde yaratan zatın hangi hikmete bağlı kalarak yarattığı üzerinde kafa yormalıdır. Bir de bunlardan bunun sâhibinin birliğini, vahdaniyetini öğrenmeli, Allah'ın birliği için bunları delil saymalıdır. Nitekim bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

“Bu âyeti okuduğu hâlde bunun üzerinde düşünmeyen, bundan ders çıkarmayan kimseye yazıklar olsun!”

165

Bu delilleri düşünmeyen öyle insanlar da vardır ki, Allah'tan başka varlıkları Allah'a denk ilâhlar kabul ederler ve onları Allah'ı sever gibi severler. Halbuki Allah'a îman edenlerin, Allah'a karşı olan sevgileri müşriklerin ilâhlarına (ilâhlaştırdıkları sistemlerine) olan sevgi ve bağlılığından çok daha fazladır. Keşke zalimler azâbı gördükleri andan itibaren gerçeği anlayacakları gibi bütün güç ve kuvvetin Allah'a âit olduğunu, Allah'ın azâbının pek şiddetli olduğu gerçeğini şimdiden anlayabilselerdi.

“Bu -apaçık burhan ve delilleri düşünmeyen öyle insanlar da vardır ki, Allah'tan başka varlıkları — put ve benzeri şeyleri- Allah'a denk ilâhlar olarak kaimi ederler ve” “onları Allah'ı sever gibi severler.”

Onlara tazimde bulunurlar, sanki sevilmesi ve saygı gösterilmesi gereken onların gibi ona boyun eğenler. âdeta Allah'a tazimde bulunur ve Ona boyun eğilir gibi yaparlar.

Yani putlarını, (putlaştırdıkları sistemlerini) ve adamlarını tıpkı Allah gibi severler. Kısaca bunlara olan sevgi ile Allah'a olan sevgide eşitlik gösterirler. Çünkü bunlar da Allah'ın varlığını ikrar ile kabul ediyor ve O'na yaklaşmak için kendilerince ibâdetler yapıyorlar.

Bir tefsire göre de mü'minlerin Allah'ı sevdikleri gibi bunlar da putlarını ve putlaştırdıklarını bu manada severler.

“Halbuki Allah'a îman edenlerin Allah'a karşı olan sevgileri, müşriklerin ilâhlarına (ilâhlaştırdıkları sistemlerine) olan sevgi ve bağlılığından çok daha fazladır.”

Çünkü mü'minler her ne olursa olsun asla Rabpleri olan Allah'tan vazgeçip bir başka varlığa asla dönmezler, dönek değiller. Halbuki münâfıklar dönektirler. Çünkü başlarına bir sıkıntı gelince, başları sıkışınca Allah'a denk mttukları ilâhlarını bırakır hemen yüce Allah'a sığınır ve O'na boyun eğenler.

“Keşke zalimler azâbı gördükleri andan itibaren gerçeği anlayacakları gibi.”

Bu âyetteki, (.....) kelimesini İmâm Nafi ve İbn Âmir muhatap sigasıyla, (.....) olarak okumuşlardır. Dolayısıyla bu okuyuşla sanki Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'e sesleniliyormuş gibi değerlendirilmiştir. Ya da her muhataba bir hitap olarak değerlendirilmiştir.

Yani: “Sen bu durumu eğer görebilseydin, gerçekten büyük bir olay karşısında olduğunu görürdün.” demektir.

(.....) ile Allah'a denk eşler edinen, ortaklar kabul edenleri ifade ve işaret ediyor.

Kırâat imâmılarından İbn Âmir, (.....) kelimesini, meçhul olarak, (.....) şeklinde kırâat etmiştir.

“Bütün güç ve kuvvetin Allah'a âit olduğunu, Allah'ın azâbuun pek şiddetli olduğu gerçeğini şimdiden anlayabilselerdi.”

Âyetteki, (.....) hâldir.

Yani şirkleri yüzünden büyük bir zulüm ve inkâr içinde olanlar her bakımdan, sevap vermede ve cezâlarıdırma da güç, kuvvet ve kudretin Allah'a âit olduğunu, Allah'a denk tuttıkları varlıkların bir hiç olduklarını keşke bilmiş olsalardı, kıyamet gününde azâbı gördükleri anda, Allah'ın zalimlere uygulayacağı azâbın şiddetini bilselerdi, artık onlarda görülecek ve duyulacak pişmanlığın, üzüntünün tarifi anlatılamazdı.

Burada cevap mahzûftur. Çünkü, “eğer” arzu duyuları-özlenen bir ifadenin başında veya kendisinden korkuları bir durumu anlatan bir cümle başında yer alınca, o zaman akla gelebilecek tüm sorulara bir cevap içeren bir ifade ya da cümle ile birleştirilmesi olayı oldukça azdır.

Yani çoğunlukla cevap net olarak gösterilmez. Ki bu edattan sonra mazi (geçmiş zamanlı) fiil gelir, aynı şekilde bu, kelimeye eğer mazi (geçmiş zaman) manasına delâlet edecekse yine bu edat gelir.

Ancak burada geleceğe âit fiilin başına yani Muzari (şimdiki zaman) fiilinin başına gelmiş olması şu sebeptendir. Allah'ın gelecekte haber vermesi, doğruluğu itibariyle tıpkı geçmişte olmuş bir vakanın gerçekliği manasındadır. Zira Allah'ın bildirdiği şey mutlaka gerçekleşeceğine göre bu bir manada mazi anlamındadır, olmuş gibidir.

166

İşte o andan itibâren lider durumundakilerin, peşlerinden gelenlerden nasıl kaçıp uzaklaştıklarını görecekları anı da hatırla! Zaten azâbı da görmüşlerdir ve aralarındaki her türlü bağlar da kopup kesilmiştir.

“İşte o andan itibâren lider durumundakilerin, peşlerinden gelenlerden nasd kaçıp uzaklaştıklarını görecekları anı da hatırla! Zaten azâbı da görmüşlerdir ve aı akmada her türlü bağlarda kopup kesilmiştir.”

Kırâat imâmılarından Âsım dışında Irak okuluna mensup olanlar (ki bunlar Kûfe ve Basra kırâat okulu mensupları olup eğer bunlar bir kelimede ittifak ederlerse hepsine birden Irak okulu mensupları denmektedir) (.....) kelimesindeki (.....)harfini (.....) harfine idgam etmişler ve öyle okumuşlardır ki, bu okul mensuplarına göre bu türden kelimeler Kur'ân'ın neresinde gelirse gelsin, hepsi aynı şekilde ve aynı kuralı uygulayarak okumuşlardır.

Aynı zamanda bu kelime, (.....) cümlesinden bedeldir. (.....) cümlesinden murat, kendilerine uyulanlar, lider konumunda olanlar, önderler, demektir. Bundan sonraki cümlede de bu liderlerin peşinden gidenler anlatılmaktadır.

(.....) Bu cümle başında yer alan, (.....) harfi hâl içindir.

Yani, “Azâbı gördükleri durumdan itibâren onlardan uzaklaştılar, bağlarını kestiler.” Yine âyetteki, (.....) kelimesi de, (.....) kelimesine ma'tûftur.

(.....) yani aralarında birleşmeye neden inançları, akideleri, ideolojileri, soy sop yakınlığı ve ahablıkları gibi her tür bağları koptu, kesildi, demektir.

167

Kötülük önderlerine uyanlar liderleri için derler ki: “Keşke bizim için yeniden dünyaya dönüş imkanı olabilseydi de, onların şu anda bizden kaçıp uzaklaştıkları gibi biz de onlardan kaçıp uzaklaşsaydık” İşte

böylece Allah onlara amellerini içlerindeki hasret, pişmanlık ve üzüntüyle gösterecek ve onlar cehennem ateşinden de çıkacak değillerdir.

“Kötülük önderlerine uyanlar liderleri için dediler ki: “

Âyetteki, (.....) kelimesi, temenninin cevabı olmak üzere mensûbtur. Çünkü (.....) edatı temenni manasındadır. Mana şöyle oluyor:

“Keşke dönebilme imkanımız olaydı da biz de onlardan uzaklaşıp kaçsaydık.”

(.....) İşte gerçekten bu iğrenç ve ürpertici azâbı gösterme olayı gibi.. “İşte böylece Allah onlara amellerini -putlara tapınışlarını ve ilâhlaştırdıkları ideolojilerinin hesabını— içlerindeki hasret, pişmanlık ve üzüntüyle gösterecek.”

Âyetteki, (.....) ibâresi, (.....) kelimesinin üçüncü mefûlûdür. Mana ise şöyledir:

“Onların amelleri kendilerine hasret, üzüntü, pişmanlık olarak dönmüştür. Çünkü onlar yapıp ettiklerinin karşılığı olarak hasret ve nedametten başka bir şey görmeyecekler, göremeyeceklerdir.”

“Ve onlar cehennem ateşinden de çıkacak değillerdir.” Aksine onlar cehennem ateşinde daimdirler, ebedî kalıcıdır.

168

Ey insanlar! Yeryüzünde bulunan şeylerin helâl ve temiz olanlarından yiyin. Şeytanın adımlarına uymayın. Çünkü şeytan sizin için apaçık bir düşmandır.

“Ey insanlar! Yeryüzünde bulunan şeylerin helâl ve temiz olanlarından yiyin.” Bu, “Ey insanlar yiyin.” emri mubah olan bir emirdir yani emri ibahidir. Farz ve vacip manasında değildir.

(.....) ibâresindeki (.....) cer edatı, teb’îz yani bazısı, bir kısmı manasındadır. Çünkü yeryüzünde bulunan her şey yenen şeylerden değildir. (.....) kelimesi, (.....) fiilinin mefûlû olabileceği gibi, (.....) ibâresinden hâl de olabilir. (.....) her tür şüpheden arınmış, tertemiz, demektir.

“Şeytanın adımlarına uymayın!” Şeytanın önünüze serdiği ve sizi çağırdığı yollara, planlara uyarak onun tuzağına düşmeyin.

Kırâat imâmılarından Ebû Amr b. Ala, Nâfi, Hamza ve Ebû Bekr, (.....) kelimesindeki (.....) harfinin sükun ile, (.....) şeklinde kırâat etmişlerdir. (.....) veya (.....) aslında iki adım arasındaki mesafe, aralık, demektir. Dolayısıyla bir kimsenin örnek alındığında, “Onun adımlarına uydu.” denir ki bu, onun izinden gitti, onu örnek aldı, onun yolundan gitti manalarına gelir.

“Çünkü şeytanlar sizin için apaçık bir düşmandır.” Onun düşmanlığı meydandadır. Düşmanlığının gizli ve saklı bir yanı da yoktur. (.....) kelimesi hem müteaddi (geçişli) ve hem de lâzım (geçişsiz) bir fiildir.

Yani, (.....) kelimesi bu kökten gelmektedir. Diğer taraftan bu âyet:

“İnkâr edenlere gelince, onların velileri de tağuttur.”

mealindeki bu âyetle bir çelişki ortaya koymaz. Âyette geçen, “tağut” kelimesi de şeytan demektir. Çünkü şeytan gerçekte insanların düşmanı iken, görünürde onların dostu imiş rolünde gözüktür. Zira şeytan onlara görünürde onların yanında imiş ve onlara dost elini uzatıyormuş tavrını sergileyip gösterir. İnsanların yaptığı şeyleri süslü, çekici ve cazip olarak onlara gösterir. Aslında şeytan bununla içinden onların helâkine ve belâlarını istemektedir.

169

Şeytan size ancak kötülüğü, iğrenç hayasızlığı ve Allah hakkında bilmediğiniz (söylememeniz gereken) şeyleri emreder.

“Şeytan size ancak kötülüğü, iğrenç hayasızlığı ve Allah hakkında bilmediğiniz (söylememeniz gereken) şeyleri emreder.”

Âyetteki, “Ancak size emreder.” ifadesi, şeytan uymamanın gerekliliğine ve ona uymaya son vermenin zaruri olduğunu açıklayan bir ifadedir.

Yani bu şu demektir:

“Şeytan hiçbir zaman size iyiliği, hayır olabilecek bir şeyi emretmez. Onun emredeceği şey, kötülüktür, çirkinliktir. (.....) yani haddi aşır çok daha kötü işer yapmak gibi şeyleri emreder.”

Bir tefsire göre, (.....) kelimesi had (cezâ) gerektirmeyen kötülükleri size emreder, demektir. (.....) ise had yani cezâ gerektiren şeyleri de emreder, demektir. (.....) ifadesi, (.....) kelimesi üzerine ma'tûf olarak mecrûrudur. Dolayısıyla bu, (.....) demektir.

“Allah hakkında bilmediğiniz (söylememeniz gereken) şeyleri emreder.” demek, işte sizin herhangi bir bilgi ve belgeye dayanmaksızın, “Bu helâldir, şu da haramdır.” diye söylediğiniz ifadeler gibi. Dolayısıyla bu ifadenin içerisine, Allah hakkında söylenmesi câiz olmayan söz ve ifadelerin konuşulması da bu hükmün içerisine girer.

170

Ne zaman onlara (İslâm'a karşı olanlara), “Gelin, Allah'ın indirdiği hükümlere uyun!” denilse, onlar: “Asla! Biz atalarınızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız.” derler. Ya ataları bir şeye akıl erdirememiş ve doğru yolu da bulamamış idiyse?

“Ne zaman onlara (İslâm'a karşı olanlara): (.....) denilse,”

Âyetteki, (.....) zamîri insanlara râcidir. Burada iltifat yoluyla onlara direkt hitaptan, gaibe geçilmiş oldu. Bir tefsire göre, “onlar” dan maksat, “müşrikler “dır, bir diğer tefsire göre de bir kısım Yahûdilerdir. Çünkü Resûlullah onları îman etmeye ve Kur'ân'a uymaya davet edince, onların cevabı şöyle olmuştu:

“Onlar: (.....) dediler.” Çünkü atalarınız bizden daha iyi, daha üstün ve daha bilgilidirler. Yüce Allah da onların bu türden olan söz ve davranışlarını şu şekilde reddediyor.

“Ya ataları bir şeye akıl erdirememiş ve doğru yolu da bulamamış iseler!”

Burada, (.....) ifadesinde yer alan, (.....) hâl içindir Baştaki hemze de red ve taaccub içindir. Manası da şöyledir:

“Onlar atalarının izinden mi gidecekler? Ya ataları din konusunda bir şey bilmeyen, akletmeyen ve doğru yolu da tanımayan türden insanlar ise de mi?”

Daha sonra yüce Allah onların durumlarını bir örnek ile şöyle açıklıyor:

171

Kâfirlerin durumu ile onları hakka çağıran peygamberin durumu bağırış ve çağırıştan başka bir şey duymayan hayvanlara seslenen çobanın haline benzer. Çünkü onlar sağırdırlar, dilsizdirler ve kördürler. İşte bu bakımdan onlar akletmezler (kafalarını çalıştırmazlar).

“Kâfirlerin durumu ile onları hakka çağıran peygamberin -davetçinin- durumunu,” Burada muzaf mahzûf (gizlidir) bulunmaktadır. Ve bu, “.... davetçinin ...” demektir.

“Bağırış ve çağırıştan başka bir şey duymayan hayvanlara seslenen çobanın haline benzer.” Mealde de gördüğümüz gibi, “Bağırış ve çağırıştan başka bir şey duymayan” ifadesinden murat “hayvanlar” demektir. Manaya gelince şöyledir:

“Bu çağırış ve seslenişinde sadece bir ses ve haykırmayı, yalnızca sesin yankısını duyup onu zihinlerine yansıtmayan ve basiretle meseleyi kavramayan kâfirleri îmana çağırın davetçinin durumu, tıpkı haykıran çobanın ne dediğini anlamayıp sadece seslenişini ve çağırışını duyan hayvanlar karşısındaki bir çoban gibidir. O hayvanlar bir ses ve bağırışın olduğu ve bunurda kendilerinin uyarıldığını hissederler, evet sadece hissederler ama, akıl sâhibi kimselerin akıllarını çalıştırmaları gibi davranıp bir şey anlamaya çalışmazlar. Çünkü bu yetenekten yoksundurlar,”

“naik” kelimesi seslenme, çağırış ve bağırma, demektir. Meselâ, (.....) ve (.....) yani Müezzin ezan ile uyardı, çoban koyunları (sürüyü) uyardı gibi!

(.....) Nida: Duyulup işitilen seslenme anlamında olduğu gibi.

(.....) Dua ise kimi zaman duyulabilen ve kimi zaman da işitilemeyen ses, çağırış, demektir.

“Çünkü onlar sağudırlar, dilsizdirler ve kördürler, işte bu bakımdan onlar dikletmezler (kafalarını çalıştırmazlar).”

(.....) kelimesi muzmer olan bir mübtedanın haberidir. Bu da, (.....) zamîridir. (.....) Bunlardan ilki ikinci haber, ikincisi de üçüncü haberdur. Bu kâfirler hakka kulaklarını tıkımlar, dillerini hakkı itiraftan tutmuşlar ve hakkı görmekten de gözlerini köreltmışler. Bu bakımdan hiçbir öğüdü anlamazlar, anlamak istemezler.

Yüce Allah daha sonra da müşriklerin haram kıldığı helâl konusunu açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

172

Ey îman edenler! Size rızık olarak verdiklerimizin temiz ve helâl olanlarından yiyin. Eğer siz yalnız Allah'a kulluk ediyorsanız, O'na şükredin.

“Ey îman edenler! Size rızık olarak verdiklerimizin temiz — lezzetli ve iğrenç olmayan- helâl olanlarından yiyin. Eğer siz yalnız Allah'a kulluk ediyorsanız- Eğer sizin ibâdet ye kulluğunuzu yalnızca O'na tahsis ettiğinizde ve nimetleri verenin Allah olduğu hususundaki ikrarınızda doğru ve samimi iseniz size verdiği rızıklar için- O'na şükredin.”

Yüce Allah şimdi de haram olan şeyleri şöyle açıklıyor:

173

Allah size ancak ölüyü, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı. Her kim de bundan yemek zorunda kalırsa, bir başkasının hakkına saldırmadan ve haddini aşmadan yemesinde herhangi bir günah yoktur. Şüphesiz Allah pek çok bağışlayan ve pek çok merhamet edendir.

“Allah size ancak ölüyü -herhangi bir şekilde meşru kesim yapılmadan ruhu bedeninden ayrılma hayvanı- haram kıldı.”

Âyetteki, (.....) sadece âyette zikredilenlerle konunun münhasır bulunduğunu ve bunların dışında kalanların ise haram kılınmayacağı belirten bir kelimedir.

Yani Allah size öleni, “Kanı,” yani akıcı olan kanı, çünkü bir başka âyette bu noktaya işaretle şöyle buyurulmuştur:

“Veya akıtılmış kan...” En'am, 145. kaldı ki hadiste de iki ölü ile iki kan helâl kılınmış olduğu açıklanmıştır. Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır:

“Bize iki ölü ile iki kan helâl kılındı. İki ölü balık ile çekirgeci. İki kan ise karaciğer ile dalaktır.” Ahmed b. Hanbel, Müsned: 2/97. İbn Mâce, 3218.

“domuz etini” yani domuzun tüm parçaları, organları ve cüzleri haramdır, demektir. Âyette özellikle “et” ifadesine yer verilmiş olması, yenen şeyin et olması bakımındandır.

“ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı.”

Yani putlar için, için kesilenler de haram kılınmıştır. Çünkü Allah'ın ismi bırakılarak kesilen hayvanlara bunların adları söylenerek kesilmektedir. Âyette yer alan, “İhlâl” kelimesinden maksat, sesi yükseltmek, demektir.

Yani, kesim anında kesilen hayvan ne maksatla kesildiği haykırarak yüksek bir sesle boğazlamak demektir. Çünkü câhiliye toplumu, bir hayvan keserlerken Lat ve Uzza adına diye keserlerdi.

“Her kim de bundan yemek zorunda kalusa bir başkasının hakkına saldırmadan ve haddini aşmadan yemesinde herhangi bir günah yoktur.”

Kırâat imâmılarından Ebû Amr, Ya'kûb, Hamza ve Âsım, iki sakın biri (.....) ve ötekisi de (.....) harfi olarak bir araya geldiklerinden ötürü (.....) harfi kesreli okunmuştur yani, (.....) olarak bu imâmı bu kırâat etmişlerdir. Bu imâmıların dışındaki kırâat imâmı ise, (.....) harfinin ötresine uymak için (.....) harfini de ötreli olarak (.....) okumuşlardır.

(.....) kelimesi de hâldir. (.....)

Yani, “lezzet, haz ve şehvi duygular için olmamak kaydıyla,” “ve ütiyaç miktarını aşmaksızın yerse herhangi bir günah ve vebal yoktur.”

Ancak “Devlet başkanına ve meşru nizama baş kaldırmaksızın ve haram olan bir sefere (yolculuğa) çıkmaksızın...” diye tefsir yapanların tefsiri yerinde bir tefsir olmayıp zayıf bir tefsirdir. Çünkü itaate bağlı olarak yapılan bir sefer (yolculuk) zaruret olmaksızın bir mubahlık sağlamaz. Halbuki sefere çıkmaksızın hizada iken yani mukimken bile hapsetmek mubahtır. Kaldı ki, kişinin meşru bir düzene ya da başkana başkaldırması onun imandan çıkmasına bir neden değildir. Bu bakımdan da böyle biri mahrum bırakılmayı hak etmez.

Eğer bir kimse mecbur kalırsa ve başka bir imkanı da kalmamış ise, kendisini ayakta tutabilecek ve sağlığını koruyabilecek bir miktardan yemesinde herhangi bir sakınca yoktur. Yoksa tıka basa yemesi söz konusu değildir. Çünkü mubahlık, bir konuda verilen izin ya da müsaade sadece muzdar olması yani mecbur kalınması hâlinindedir. Bu da ancak zaruret ölçüsü ne şekilde önlenebilecekse işte o miktar ya da ölçüde izin verilmiş bulunmaktadır; Böyle olması hâlinde bunlardan yiyenler için herhangi bir günah ve vebal de yoktur.

“Şüphesiz Allah -büyük günahları- pek çok bağışlayan -olunca, eğer bir kimse mecbur ve çaresiz kalmış ise ve bu yüzden haram kılınanlardan yemiş ise onu hiç bağışlamaz mı?- ve -izin ve ruhsat tanıyarak- pek çok merhamet edendir.”

Şimdi tefsirin yapacağımız âyet Yahûdî liderler ve önderler hakkında nâzil olmuştur. Çünkü bunlar Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)in Tevrât'ta yer alan niteliklerini değiştirmişler ve bunu için de rüşvet almışlardır.

174

Şüphesiz Allah'ın indirdiği kitaptan bir şeyi gizleyip de onu biraz dünyalık için yok pahasına değiştirenler yok mu? İşte onların yiyip karınlarına indirdikleri şey cehennem ateşinden başka bir şey değildir. Kıyamet gününde Allah onlarla konuşmaz ve onları temize de çıkarmaz. Onlar için ayrıca acıklı bir azap da vardır.

“Şüphesiz Allah'ın indirdiği Kitaptan bir şeyi gizleyip de”

Yani Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’in nitelikleri hakkındaki gerçekleri gizleyip de, “Onu bir dünyalık için yok pahasına değıştirenler yok ma?” bir karşılık veya bir değer, para ile

“İşte onların yiyip karınlarına indirdikleri şey cehennem ateşinden başka bir şey değildir.” Karınları dolana kadar, yani patlayana kadar. Meselâ:

“Filân kimse karnını (midesini) iyice doldurdu.” ve “Karnını birazcık doyurdu. “ifadesi gibi. Çünkü bir kimse yediğı şeylere karşılık olarak ateş ile cezâlarıdırılacaksa, bu kimse bizzat ateş yemiş demektir.

Nitekim, bir kimse bedeli karşılığı olan diyet parasını alıp yiyorsa, ona,

“Filân kimse kan yedi.” denir. İşte bu da tıpkı bunun gibi bir ifadedir.

Nitekim şâir şöyle der:

Birtakım, cılız eşeklerimiz var bizim

Her gece yedikleri semerdir durmaksızın

Burada eşeklerin yedikleri şey Halbuki semer değil, semerden kazandıkları, elde edilen şeydir. Burada semer denmesinin sebebi, kazancın o yoldan elde olunması sebebiyledir. İşte âyetteki ifade de tıpkı buna benzer bir ifade olmaktadır. Çünkü eşeklerin yediğı şey her ne kadar saman ise de, o samanın kazancı eşığın sırtına vurulan semer sayesinde olmaktadır. Dolayısıyla Allah'ın haram kıldığı şeyleri yiyenler de ileride bunun cezâsı ateş olacağından burada bu, ateş yemek, midelerine ateş indirmek diye ifade olunmuştur.

“Kıyamet gününde Allah onlarla -onları mutlu kılacak, sevindirecek bir söz ile— konuşmaz” Ancak şunun gibi bir ifade ile karşılık verir:

“Alçaldıkça alçalın orada! Bana karşı konuşmayın artık!” Mümünun, 108.

“ve onları temize çıkarmaz.” Onları bulaşıp bulandıkları günah kirinden temize çıkarmaz veya onlara sena olunmaz, ikinci kez bir söz hakkı, tekrar tekrar söz hakkı verilmez.

“Onlar için ayrıca acıklı bir azap vardır.” Her üç cümle de, (.....) kelimesinin haberi üzerine ma'tûfturlar. Dolayısıyla, bu kelimenin cümlelerden oluşan dört haberi bulunmaktadır.

175

Onlar hidâyete karşılık dalâleti (sapıklığı) ve mağfirete karşılık da azâbı satın alan kimselerdir. Onlar ateşe karşı ne kadar dayanıklıdırlar!

“Onlar -Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’in niteliklerini gizleyenler- hidâyete karşılık dalâleti (sapıklığı) ve mağfirete karşılık da azâbı satın alan kimselerdir. Onlar ateşe karşı ne kadar dayanıklıdırlar!” Acaba onları cehennem ateşine karşı dayanıklı kılacak (kılan) şey nedir ki?

Aslında bu, yerme anlamında olan bir soru şeklidir.

176

Bunun sebebi, Allah'ın Kitabı hak olarak indirmiş olması ve onların da buna aykırı davranmalarıdır. Hiç şüphesiz Allah'ın kitabı hakkında anlaşmazlığa düşenler mutlaka içinden çıkılmaz bir anlaşmazlığın içine düşmüşlerdir.

“Bunun sebebi Allah'ın Kitabı hak olarak indirmiş olması ve onların da buna aykırı davranmalarıdır.”

Yani bu azâbın nedeni, allah'ın kitaplarında indirdiklerini hak ve gerçek olarak indirmiş olmasıdır.

“Hiç şüphesiz Allah'ın Kitabı -Tüm kitapları için kimisine haktır, kimisine de batıldır diyerek bunlar- hakkında anlaşmazlığa düşenler -Yahûdî ve Hıristiyanlar- mutlaka içinden çıkılmaz bir anlaşmazlığın içine düşmüşlerdir.” Haktan uzaklaşmışlardır.

Ya da onların inkârlarının sebebi, Allah'ın Kur'ân'ı hak olarak indirmesidir ki kendileri de bunun hak olduğunu biliyorlar ve bildikleri hâlde küfre gidiyorlar. Dolayısıyla bunun hakkında anlaşmazlığa ve ihtilafa düşenler gerçekten hidâyetten, doğru ve hak yoldan tamamen uzaktırlar.

Bu âyette geçen, “kitap” kelimesi cins manasına olup, bütün ilâhi kitaplar anlamındadır.

177

Asıl iyilik yüzlerinizi (soyut manada) doğu ve batı tarafına çevirmek değildir. Fakat gerçek iyilik yapan kimse Allah'a, âhiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere îman eder, mala olan sevgisine rağmen onu yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelerin hürriyetine harcar, namazı doğru bir şekilde kılar, zekâtı verir. Söz verdikleri zaman verdikleri sözleri yerine getirir. Sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabreder. İşte imanlarında asıl doğru ve samimi olanlar bu özellikleri taşıyanlardır. Allah'ın emirlerine bağlılık gösteren ve yasaklarından uzak duran gerçek takva sahipleri de işte bunlardır.

“Asıl iyilik yüzlerinizi (soyut manada) doğu ve batı tarafına çevirmek değildir.” Bu hitap aslında kitap ehli denilen Yahûdî ve Hıristiyanlardır. Çünkü Hıristiyanlar kible olarak Beyt-i Makdis'in doğusunu kullanırlarken, Yahûdîler de bunun batışım kible olarak kabul ediyorlar. Dolayısıyla iki gruptan her biri asü iyiliğin kendi kiblelerine dönmekte olduğunu ileri sürmektedirler. İşte burada bunlara, kible olarak iddia ettikleri yönlerin kible olmadığını bildiriyor ve onların bu husustaki inançlarını reddediyor. Çünkü onların kibleleri mensuhtur, yani artık bir hükmü kalmamıştır, yürürlükleri kaldırılmıştır.

“Fakat gerçek iyilik yapan kimse Allah'a, âhiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere îman eder.”

Yani asıl iyilik, şöyle şöyle yapanların iyiliğidir veya asıl iyilik sâhibi, ... olanlardır. Bu her iki tefsir de muzafın (tamlarının) hazfedilmiş (gizlenmiş) olduğu varsayımına göredir. Ancak bu iki tefsirden en doğru ve sık olanı ilk tefsirdur.

Birr: Hayır ve iyiliğe ad olan bir kelime olup hoşnut kalınan her iyi ve güzel şey manasındadır.

Anlatıldığına göre Müslümanlar kible konusunda aralarında hayli tartışmalara giriştiler. Denilmiştir ki; asıl büyük ve gerçek birr yani iyilik, diğer iyilik çeşitleri içinde önem verilmesi gerekli olan ve diğerlerini bir kenara bırakıp sadece kible meselesini ele almak ve iyiliğin bu olduğunu ileri sürmek değildir. Fakat asıl ye gerçek birr yani iyilik, ihtimâm ve önem verilmesi gereken iyilik, îman edenlerin ve buna bağlı olarak da yapılması gereken amelleri yapanların yaptığı iyiliktir.

(.....) kelimesinin haberidir. İsmi de, (.....) kelimesidir. Bu tarz okuyuş ise kırâat imâmlarından Hamza ile Hafs'ın okuyuşudur. Ancak kırâat imâmlarından Nâfi ve İbn Âmir ise, (.....) ibâresindeki (.....) kelimesinde (.....) harfini şeddesiz olarak tahfif haliyle olmak üzere (.....) şeklinde merfû' okumuşlardır.

Ancak Müberred'den gelen bir rivâyete göre demiştir ki: “Eğer ben Kur'ân okuyanlardan:.(kırâat imâmlarından) olsaydım, mutlaka, (.....) olarak da okunmuştur.

Âhiret gününden kasıt, öldükten sonra dirilme günüdür. Kitaptan kasıt cins manasında olması sebebiyle bütün ilâhi kitaplar veya sadece Kur'ân olabilir.

“Mala olan sevgisine rağmen onu yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelerin hürriyetine harcar,”

Burada, (.....) farklı olarak tefsir edilmiştir. Meselâ, “Allah'ın sevgisine dayanarak, mal sevgisine rağmen veya verme sevgisi, harcama isteği... “ gibi. Hep o malı vermek ister. Ve verirken de içten isteyerek bir sıkıntı duymaksızın verir.

Âyette yardım ve verme sırlamasında öncelik yakınlar verilmiştir. Çünkü bunun sebebi, akrabanın yardım olunmaya çok daha lâıyk ve hak sâhibi olmalarındandır. Nitekim, Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bir hadîşlerinde şöyle buyurmuşlardır:

“Senin yoksullara yaptığın bir iyilik (verdiğin bir sadaka, bir tek sadaka) sevaptır. Halbuki senin yakın - uzak akrabanı yaptığın bir iyilik - verdiğin bir sadaka ise vuslattır (akrabalık bağıını pekiştirmek).”

Yetimlerden kasıt ise, hem yakın ve uzak akraba içindeki yetimler ve hem genel manadaki yetimleri içerir. Ancak burada mutlak anlamda “yetimler” ifadesinin geçme nedeni herhangi bir karışıklığa meydan verilmemesi sebebiyledir.

Miskin, yani yoksullardan kasıt, sürekli olarak insanların yardımlarına muhtaç olan demektir. Çünkü böyle kimselerin ellerinde ve avuçlarında hiçbir şeyleri yoktur. Bunlar âdetâ hiç ayılmayan ve gece gündüz sarhoş gezenler gibidirler. Bir türlü iki yakalan bir araya germez.

Yol oğlu, yani yolcu:

Yani yolda kalmak suretiyle ulaşabilmesi gereken yerlerle bağı kopmuş olan kimse demektir ki, elinde avucunda buseyi de kalmamış olan kimse demektir. Her ne kadar lâfız olarak tekil ise de cins manası taşıdığından bütün yolcular demektir. Yol oğlu yani “İbn sebil” denmesinin nedeni de yola bağılı kalması ve bu yolculuğun kendisi için gerekli olması yüzündendir. Veyahut doğrudan doğruya misafir demektir.

Dilenenlerden kasıt ise, yiyecek vb. gibi şeyleri isteme ihtiyacını duyanlardır.

(.....) Fi'r-rikab: Boyunduruk altında bulunanlar, köleler. Bunlar efendileriyle özgürlüklerine kavuşmak kaydıyla antlaşma ya da sözleşme yapan kölelerdir, ki bunlara mükâteb ismi verilir. Bunlara da gereken yardımın yapılması icab eder, ki bu sayede özgürlüklerini kazanabilsinler ve boyunduruk altından çıkıp kurtulabilsinler. Ya da esaret altında bulunanlara yardım ederek onların kurtulmasını ve özgürlüklerini kazanmalarını sağlamaktır.

(.....) Farz olan “namazı doğru bir şekilde kılar -yine farz kılınmış olan- zekâtı verir.” Bir tefsire göre bu, birinciye teyit ve te'kit içindir. Yine denildiğine göre birinciden murat da; sadakaların Nâfile olanları ve yapılan iyiliklerdir.

(.....)Allah'a veya insanlara “Söz verdikleri zaman verdikleri sözü yerine getirir.” Bu cümleler de yine “îman edenler” ifadesi üzerine ma'tûftur.

(.....) fakirlik ve yoksulluk manasında “sıkıntı, -kronik ve müzmin manada- haslalık ve savaş zamanlarında - savaş alanlarında- sabreder.”

(.....) kelimesi medih ve ihtisas üzere mensûbtur. Bu da şiddet ve sıkıntı anlarında sabrın değerini ve üstünlüğünü ortaya koymaktır. Diğer ameller arasında savaş meydanlarında ve şiddet anlarında sabrederek göğüs germenini değerini ve üstünlüğünü ortaya koymak içindir.

“İşte imanlarında asd doğru ve samimi olanlar bu özellikleri taşıyanlardır.” Bu niteliklere sahip olan kimseler gerçekte dinde doğru söyleyen ve sadakat gösterenlerdir. “Allah'ın emirlerine bağılılık gösteren ve yasaklarından uzak duran gerçek takva sahipleri de işte bunlardır.”

Rivâyete göre câhiliye döneminde iki Arap kabilesi arasında kan davası varmış. Ancak bu kabilelerden biri diğerine göre daha bir üstün ve değerli bir kabile imiş. Bunlar, yani üstünlük iddiasını taşıyanlar şöyle bir yemin ederler:

“Eğer sizden herhangi biri bizden bir köle öldürürse biz de buna karşılık öldürülen kölemizin yerine sizden hür olan birini, bir kadınıımızı öldürmeniz hâlinde yerine bir erkeğinizi, bir hür adamımızı öldürmeniz durumunda da iki hür adamınızı öldüreceğiz.”

Ancak İslâm'ın gelmesi üzerine bunlar meselelerini Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ne götürdüler. İşte bunun üzerine aşağıdaki âyetler nâzil olmuştur.

178

Ey îman edenler! Kasden öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hür olana karşılık hür, köle olana karşılık köle, kadına karşılık kadın kısas yoluyla öldürülür. Ancak her kimin kısas cezâsının bir kısmı, öldürülenin yakınları tarafından herhangi bir şekilde bağışlanırsa, artık diyeti alacak olan örfe uygun hareket etsin ve diyeti ödemek durumunda bulunan kâtil de gerekli olan diyeti güzellikle ödesin. İşte bu durum Rabbinizden bir kolaylık ve rahmettir. Her kim de affetme veya diyetten sonra kâtilden öc almaya kalkışarak haddi tecavüz ederse muhakkak onun için pek acıklı bir azap vardır.

“Ey îman edenler! Kasden öldürülenler hakkında size kısas faiz kılındı.” Esas itibariyle kısas eşitlik demektir. Kelime birinin izini takip etmek demektir. Nitekim, bir kimsenin izini takip etmeye bu anlamda iktisas denmektedir. Kaldı ki, eskilere âit bilgileri ve haberleri araştırıp anlatana da bu manada (.....) ismi verilir.

(.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğuludur, Dolayısıyla mana şöyle olmaktadır: “Öldürülenler açısından eşîûik ve denkliğe önem ve özen gösterilmesi size farz kılındı. “

“Hür olana karşılık hür,” Önce bu cümle mübteda ve haberdır. Manası da, hür birini öldüren kimseye karşılık olarak özgür olan biri yakalanıp tutulur veya öldürülür, “köle olana karşılık köle, kadına karşılık kadın kısas yoluyla öldürülür.” İmâm-ı Şâfiî (rahmetüllahi aleyh) işte bu âyete dayanarak, hür yani özgür olan bir kimse, bir köleye karşılık olarak öldürülemez, demektir. Ancak biz Hanefîlere göre şu âyete dayanılarak hür olan bir kimse ile köle olan arasında kısas hükmü cereyan eder. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmuştur:

“Cana karşı can, ...” Mâide, 45.

Nitekim, erkek ile kadın arasındaki durum da böyledir. Nitekim Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır:

“Müslümanların kanları denktir.” Ebû Dâvud, 2751. İbn Mâce: 2685.

Dolayısıyla can alma noktasında eşitlik esastır, üstünlük söz konusu değildir. Kadının da, hür erkeğinde ve kölelerinde canı candır. Çünkü bunun delili de şudur:

“Eğer bir topluluk bir kişiyi öldürecek olurlarsa, öldürenlerin tamamı (tüm kâtiller) öldürdükleri o bir kişi sebebiyle öldürülürler.”

Çünkü hükmün bir çeşide ya da türe tahsisi (aidiyeti), diğer bir türe uygulanamaz hükmünü getirmez. Aksine hüküm o konuda varid olan (gelen) bir başka delile göre aynen bâkî kalır. Nitekim yukanda açıkladığımız gibi de varid olmuştur.

“Ancak her kimin kısas cezâsının bir kısmı öldürülenin yakınları tarafından bağışlanırsa, artık diyeti alacak olan örfe göre hareket etsin ve diyeti ödemek durumunda bulunan kâtil de gerekli olan diyeti güzellikle ödesin.” Nitekim affetmek, cezâlarıdırmanın karşıtıdır, derler. Meselâ; filarî affettim, demr ki bu, onu bağışladım, onu cezâlarıdırmaktan vazgeçtim, demek olur.

Bu (.....) kelimesi (.....) cer edatıyla canı ve cinayet manalarında müteaddi (geçişli) hale gelir. Meselâ:

(.....) Bakara, 25. ve (.....) Şûrâ, 52. gibi. Şayet bu ikisi bir arada bulunurlarsa, birincisine, (.....) cer edatıyla müteaddi (geçişli) hale gelir.

Meselâ; (.....) gibi. Nitekim şu hadis de buna bir örnektir:

“Sizden atların ve kölelerin zekâtını kaldırdım.” Ahmed, Müsned: 1/18. Ebû Dâvud, 1594. İbn Mâce: 1812-1813. gibi.

Zeccâc diyor ki: (.....) cümlesinin manası, “kendisine öldürme konusu diyet olarak bırakıları kimse “demektir. Ebû Mansûr Muhammed Ezheri de diyor ki:

“Afv” lügatte fazlalık manasına gelir. Nitekim şu âyette bu manada gelmiştir:

“Yine sana iyilik yolunda ne harcayacaklarını sorarlar. (.....) de. Bakara, 219.

gibi. Meselâ, birine mal bakımından bir üstünlüğün bulunması ve ona o maldan verilmesi hâlinde şöyle denir: (.....) gibi. Ona onda olan malın bırakılması hâlinde de şöyle denir: (.....) gibi.

Cumhûr’a göre âyetin manası şöyledir:

“Kim kardeşi cihetinden ona bırakacağı, terk edeceği bir şeyi varsa.”

Burada fiilin mastara isnadıyla bu, elde olunmaktadır. Tıpkı şu: (.....) cümlesi gibi.

Âyette geçen, (.....) — “kardeşten “maksat, maktûlün yani öldürülenin velisi demektir. Burada özellikle “kardeş” lafzının kullanılmış olması, şefkat duygularını harekete geçirmek içindir. Çünkü aralarındaki soy ve İslâm bağı için böyle zikredilmiştir.

Yine âyetteki, (.....) kelimesinden kasıt, kendisi için af ve bağışlanma istenen ve suçu işlemiş olan kâtili ifade etmektedir. Diğer mef -ulun terk edilmiş olması ona gerek duyulmaması sebebiyledir.

Yine bir tefsire göre denmiştir ki, âyette geçen, (.....) edatı, (.....) yerinedir. Ayrıca, (.....) ve (.....) kelimelerinde yer alan zamîr, (.....) kelimesine âittir. (.....) kelimesindeki zamîr ise, (.....) kelimesine âittir. Veya, (.....) kelimesinin delâlet ettiği tabi olan, olması gerekene râcidir. Çünkü mana şöyle olmaktadır:

“Maktûlün velisi ya da yakın kâtilden diyet alacağım güzellikle istesin, bu noktada örfe ve uygulamaya uysun. Kâtil de kendisinden isteneni hemen güzellikle ödesin, kan bedelini versin. İşi uzatarak savsaklamasın ve örften düşük bir şey vererek kandırma cihetine gitmesin.”

Yine âyette “bağışlanan şey” ifadesine yer verilmiş olması da şu gerçeğe dikkat çekmek ve şunun bilinmesini istemek içindir: “mağdur olan taraf eğer kanın bir kısmından vazgeçmişlerse veya varislerden bir kısmı haklarından feragat etmişlerse, artık af yani bağışlanma işi tamamlanmış, demektir. Bundan böyle kısas cezâsı da düşmüş olur.”

Diğer taraftan, (.....) terk anlamında tefsîr edenlere göre, (.....) mefulun bih olur. Nitekim bu kelime, (.....) manasına tefsirlandığında da durum yine böyle olur.

Yani, mana şöyle olur:

“Eğer veliye kardeşinin (karilin) malından barış ve antlaşma ile bir şey verilirse o da bunu herhangi bir sıkıntı ve zorluk çıkarmaksızın alsın. Fakat kâtil de vermesi gerekeni savsaklamaksızın, ödemeyi ona (maktûlün ilgililerine) hemen yapsın.”

(.....) bu kelime muzmer bir mübtedanın haberidir ve merfû' oluşu da bundandır.

Yani bu konuda gerekli olan, “İşte bu durum -bağışlanmadan ötürü varıları hüküm ve diyetin alınması “meselesi- Rabbinizden bir kolaylık ve bir merhamettir.” Çünkü Tevrât'taki hükme göre hiçbir şey alınmaksızın, diyete gidilmeksizin kâtilin her halükarda ve mutlak manada öldürülmesinin gerektiğidir.

Tevrât'a göre kâtil mutlaka öldürülecektir. İncil'in hükmüne göre ise kâtilden herhangi bir bedel (diyet) alınmaksızın doğrudan affedilmesi ve bağışlanmasıdır. Halbuki biz Müslümanlar için durum böyle değildir. Bizim için durumda daha bir genişlik ve esneklik ya da kolaylık sağlanmıştır. Şöyle ki, ya kısas yoluyla kâtilin öldürülmesi veya bağışlanması ya da diyet alınmasıdır. İşte bu üç yoldan biri barış ya da sulh (anlaşma) yoluyla çözüme bağlanması istenmiş dolayısıyla konuya daha bir kolaylık, genişlik ve esneklik getirilmiştir. Halbuki

Yahûdîlikte (Tevrât'ta) kesin öldürme, Hıristiyanlıkta (yani İncîl'de) ise hiçbir şey alınmaksızın bağışlama vardır. İslâm'da ise görüldüğü gibi kolaylık getirilmiştir.

Bu âyet ayrıca şu gerçeğe de delâlet etmektedir. Büyük günah işleyen bir kimse mü'mindir, kâfir değildir. Çünkü adam öldürme olayından sonra bile adam mü'min vasfını ve niteliğini taşımakta, bunu yitirmemektedir. Bir de îman sebebiyle var olan din kardeşliği de sürmektedir, bâkîdir. Bir de bu kimseye bir hafifletme, kolaylık sağlanmış ve ona karşı şefkat ve merhamet duyguları harekete geçirilmiştir. İşte bütün bunlar büyük günah işleyen bir Müslümanın mü'min olarak kaldığının delilidir.

“Her kim de affetme veya diyetten -hafifletme ve kolaylıktan- sonra kâtilden öç almaya kalkışarak haddi tecavüz ederse...” Meselâ gidip kâtil dışında aynı aileden birini öldürürse ya da diyetin alınmasından sonra gidip kâtili öldürürse, bu anlamda haddini aşarsa, “....muhakkak onun için pek acddı bir azap vardır.” Âhirette onun için bir tür çok şiddetli bir azap olacaktır.

179

Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Suç işlemekten bu sayede sakınasınız diye.

“Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için bir hayat vardır.” Şüphesiz bu ifade taşıdığı dikkat çekici manası ve garabetiyle yani muktezayı hale (durumun gerektirdiği şeye) uygun düşmesiyle fasih bir söz ve kelâmdır. Bilindiği üzere kısas olayı bir öldürme, ortadan kaldırma olayıdır. Hayata, yani yaşama son verdirmedi. Buna rağmen kısas, yani öldürme olayı hayatın zarfı kılınmıştır.

Kaldı ki, (.....) kelimesinin ma'rife (belirli) olarak getirilmesinde, (.....) kelimesinin de nekra (belirsiz) getirilmesinde apaçık bir belâgat sergilenmiştir. Bu itibarla bunun manası şöyle olmaktadır:

“Sizin için kısası içeren bu cinsten hüküm verilmesinde gerçekten büyük ve önemli bir hayat vardır.”

Çünkü bununla Meselâ bir kişiyi öldüren birkaç kişi ya da cemaat veya topluluk güçleri ne olursa olsun haksız olarak bir kimseyi öldürmeleri sebebiyle öldürülürler, İşte bu cezâ uygulaması sebebiyle kısası göz önünde tutan bir kimse için bir caydıncılık sebebi ve unsurudur. İşte bu açıdan kısasta hayat vardır, yani insanı öldürmek değil yaşatmak vardır. Hem de ne hayat ve ne yaşatma! Bunun üzerinde bir başka şey gösterilebilir mi? Ya da bir tür yaşatma veya hayat vardır. Bu, öldürülebilirim, bana da ölüm cezası uygulanır korku ve endişesinin berberinde getirdiği bir hayat. Çünkü, kâtile kısas uygulamayıbileceği gerçeğini bilmesi onu genel manada öldürmeden uzak tutar. Çünkü, bir kimse eğer birini öldürmeyi planlayıp tasarlasa aklmâ hemen kısas hükmü gelir. Bundan dolayı kendi adına korkar, ürperir. Bu şekilde öldürmekten kaçınır. Dolayısıyla öldüreceği kimse ölümden kurtulur, hayatını sürdürür. Kendisi de kısas cezasından kurtularak o da hayatını öylece sürdürür. Görüldüğü üzere kısas cezasının meşruluğu, şerî'at noktasından getirilmiş olması, iki hayatın ya da canın hayatta kalmalarına sebeptir.

Suç işlemekten bu sayede sakınasınız diye.

180

Herhangi birinize ölüm yaklaştığında eğer geride bir varlık bırakacaksa anaya, babaya ve yakınlar maruf (uygun) bir şekilde vasiyette bulunmak size farz kılındı. Bu, Allah'ın emir ve yasakları karşısında titizlikle davranıp sakınanlar için bir borçtur.

“Herhangi birinize ölüm yaklaştığında -kendisinde ölüm emareleri belirlediğinde- eğer geride bir varlık -çokça mal- bırakacaksa”, rivâyete göre Hazret-i Ali (radiyallahü anh) nin bir kölesi varmış, bunun da yedi yüz dirhem kadar bir varlığı bulunuyormuş. Bunları vasiyet etmek ister, fakat Hazret-i Ali (radiyallahü anh) buna mani olur. Bu defa kölesi ona:

— Yüce Allah, “Eğer bir hayır bırakırsa...” buyuruyor, der. Hazret-i Ali (radiyallahü anh) de:

— Hayır, çok mal, demektir. Halbuki senin malın yoktur, diye karşılık verir.” İbn Hacer diyorki, Abdurrezzak ve İbn Ebû Şeybe tahrictmişler. Bk. Haşiyetu'l-Keşşaf, 1/223.

(.....) kelimesinin faili (öznesi) bundan sonra gelen, (.....) vd. olan cümledir. “....anaya, babaya ve yakutlara maruf - uygun bir şekilde vasiyette bulunmak size farz kıldı.” İslâm'ın ilk zamanlarında vasiyet varislere yani mirasçı olanlara yapıldı. Daha sonra bu âyet, “Şerhü'l-Menâr” adlı eserimizde de açıkladığımız gibi miras ile ilgili âyetin gelmesiyle neshedilmiştir, hükmü yürürlükten kaldırılmıştır.

Bir tefsire göre de bu âyet mensûh değildir, yani hükmü yürürlükten kaldırılmamıştır. Çünkü, âyet küfürleri sebebiyle mirasçı olmayanlar hakkında nâzil olmuştur. Zira bu dönem henüz İslâm'ın yeni geldiği bir dönemdir. Dolayısıyla adam Müslüman olmuş ama, henüz ana ve babası Müslüman olmamış veya yakınları Müslüman olmamışlardır. İslâmiyet ise bu manadaki yakınlıklarda mirasçı olmaya yer vermiyor ve hak tanımıyor. Ancak buna sadece aralarındaki akrabalıkları sebebiyle bir mendup hüküm olarak farz olmaksızın bu durumda olanlara vasiyetin yapılabileceğine bir izin mahiyetindedir.

İşte bu şekilde âyetin tefsirlenmesi durumunda, (.....) kelimesiyle farz kılındı manası murat olunamaz. (.....) demek, adaletle, demektir.

Yani fakir ve yoksul bir kenara bırakılarak zengin olana vasiyetin yapılmaması ve malın üçte birinden fazlasının vasiyetle başkalana bırakılmaması demektir.

“Bu, Allah'ın emir ve yasakları karşısında titizlikle davranıp sakınanlar -şirkten uzak duranlar- için bir borçtur.” Buradaki, (.....) kelimesi müekked mastardır olup (.....) demektir.

181

Artık her kim bu vasiyeti işitip kabul ettikten sonra değiştirirse, bunun vebaU ancak onu değiştirenlere âittir. Hiç şüphesiz Allah her şeyi en iyi işiten ve her şeyi en iyi bilendir.

“Artık her kim bu vasiyeti -şerî'ata uygun olarak yapıldığını vasi ve şahitlerden- işitip kabul ettikten sonra -vasiyeti- değiştirirse,” “Bunun vebali ancak onu değiştirenlere âittir.” Vasiyeti değiştirmenin vebal ve günahı yalnızca onu değiştirenlerdir. Yoksa bu vebal ne: vasiyet dene ve ne de kendileri için vasiyet yapılmış olanlardır. Bunların bir günahları yoktur. Çünkü her ikisi de zulümden beri ve uzaktırlar.

“Hiç şüphesiz Allah her şeyi en iyi işiten —vasiyet edenin söylediklerini duyan- ve her şeyi en iyi bilendir.” Vasiyeti değiştirerek zulmeden kimsenin de durumunu bilendir.

182

Bununla birlikte kim de vasiyet edenin hataya yönelmesinden veya günaha girmesinden endişe eder de ilgili kimselerin aralarını bulursa kendisine herhangi bir günah yoktur. Şüphesiz Allah çok çok bağışlayan ve çok çok merhamet edendir.

“Bununla birlikte kimde vasiyet edenin hataya yönelmesinden veya günaha girmesinden endişe, eder de, ilgili kimselerin aralarını bulursa kendisine, herhangi bir günah yoktur.”

Âyette geçen, (.....) kelimesi bildi (bilmek) manasındadır. Bu ifâde genelde Araplar arasında yaygın olarak kullanılır. Meselâ:

(.....) gibi ki, “Neredeyse göğün yağdırmasından korktum” , demek olup bununla, bilgi yerine geçen galip zannı (kuvvetle muhtemel olan ihtimal) demek istiyorlar.

(.....) kelimesini Hafs dışında kalan Kûfe okulu temsilcileri (.....) olarak kırat etmişlerdir. (.....) vasiyet konusunda yanılmak suretiyle haktan meyletmek, başka bir şeye yönelmek, demektir. (.....) sırf zulmetmek, haksızlık yapmak için bilerek yan çizmek demektir.

(.....) kendi lehlerine vasiyet yapılanlar demek olup bunlar da, ana baba ve akrabalarından meydana gelirler. İşte bunlar arasında şerî'at ölçüleri içerisinde aralarını bulmaktır.

(.....) Çünkü bu kimsenin yaptığı değişiklik bâtıl ve yanlış olan bir şeyi hakka dönüştürmek, hak olanı gerçekleştirmektir. Bu açıdan bir vebal altına girmez. Önce hakkı değiştirip bâtıla yönelenleri anlatması ve

sonra da batılı tekrar eski durumuna, yani hakka getirmesini, hakka dönüştürmesini zikretmesi meselesi her değiştirmenin ya da tebdilin vebal ya da günah olmadığını göstermek ve bildirmek içindir, bu bilinsin dıyedir.

Bir tefsire göre de bu, vasiyet edenin hayatta iken olacak olan durumuyula ilgilidir.

Yani, bir kimse bir vasiyet hazırlarken bir kimse de yanında bulunur ve yapılan vasiyetin şerî'ata aykırılığını görür de bunun üzerine ona mani olur ve öyle yapmaması gerektiği üzerinde durarak onu doğruya yöneltirse, dolayısıyla bu şekilde ilk defa hatalı bir vasiyete bulunan kimsenin bununla ilgili söyledikleri açısından kendisine bir günah ve vebal yoktur.

“Şüphesiz Allah çok çok bağışlayan ve çok çok merhamet edendi:”

183

Ey imân edenler! Oruç tutmak sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı ki, takva ile hareket edip Allah'ın emir ve yasaklarına bağlı hareket edesiniz.

“Ey îman edenler! Oruç tutmak sizden öncekilere farz /alındığı, gibi size de farz kılındı.”

Âyette geçen, (.....) kelimesi, (.....) fiilinden mastardır. Maksat ramazan ayında tutulan oruçtur. (.....) kelimesi farz kılındı, demektir. “Yazıldığı gibi ...yazıldı. “Bu ifade mahzûf bir mastann sıfatıdır. (.....)

Yani, Hazret-i Âdem (aleyhi’s-selâm) den itibâren sizin zamanınıza kadar bütün peygamberlere ve ümmetlerine de farz kılınmıştır. Çünkü, oruç oldukça eskiye dayanan bir ibâdetdir. Buradaki teşbihin, yani benzetmenin sebebi, eski ümmetlerin hepsini de günlere dayalı oruç ibâdetiyle mükellef bulunmaları itibariyledir.

Yani, “sizden öncekilerin ibâdet ettikleri gibi, siz de günlerle sınırlı oruç ibâdetiyle sorumlu tutularak ibâdet edeceksiniz.”

“ki, takva ile hareket edip Allah’ın emir ve yasaklarına bağlı hareket edesiniz.” Oruç sayesinde ma'siyetlerden uzak kalırsınız. Çünkü, oruç nefsi kötülüklerden daha fazla korur. Onu kötü yerlere gitmekten daha çok alıkoyar, kötülüklerine set olur. Ya da bunun manası şöyle olur:

“ki, siz bu sayede müttakiler zümresi içerisinde yer alarsınız. Çünkü oruç tutmak onların şiarıdır.”

184

Farz kılınan oruç sayılı günlerdedir. Sizden her kim hasta ya da yolcu olursa, tutamadığı günler sayısınca diğer günlerde oruç tutusun. Oruç tutmaya güç yetiremeyenler de bir yoksulu doyuracak miktar fidye versin. Her kim de kendi adına fidye miktarını fazlasıyla verirse bu, onun lehine çok daha hayırlıdır. Eğer bilerseniz, fidye vererek oruç tutmamanızdan oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.

“Farz kılman oruç sayılı günlerdedir.”

Burada, (.....) kelimesinin mensûb oluşu, (.....) ileidir.

Yani:

“Size (.....) oruç tutmanız farz kılındı.” demektir. (.....) yani zamanla vakitleri belirlenmiş sayılı günlerde, demektir.

Yani az sayıda günler, demektir. Bu esasen şuna dayanmaktadır; az sayıdaki bir mal sayı ile değerlendirilir. Halbuki çok olması hâlinde durum değişir.

(.....) Sizden her kim hasta -oruç tutması hâlinde hastalığı artacak- ya da yolcu olursa -herhangi bir yolculuğa çıkarsa- tutamadığı günler sayısınca diğer günlerde oruç tutsun.”

Yani, bu takdirde o günlerde oruç tutmaz daha sonra kaç gün oruç tutamamış ise onlar sayısınca oruç tutsun.

Burada, (.....) kelimesi ma'dut, yani sayılı günler, demektir.

Yani bu durumdaki bir kimseye daha sonra tutamadığı günler sayımca oruç tutması emrolunur.

(.....) hastalık veya yolculuk günleri dışındaki günler demektir. (.....) kelimesi vasıf olması ve bir de elif ve lâm harflerinden dönülmesi bakımlarından gayri munsarif bir kelimedir. Çünkü, (.....) vezninde sıfat olan kelimelerde asıl olan cemi' yani çoğul olmaları hâlinde elif ve lâm ile kullanılması gerekir. Meselâ:

(.....) gibi.

“Oruç tutmaya güç yetiremeyenler de bir yoksulu doyuracak miktar fidye versin.” Şimdi âyetin bu kısmına âit tefsirimizdeki tefsiruna geçelim. Şöyle ki:

“Oruç tutmaya güçleri yettiği hâlde herhangi bir mazereti bulunmaksızın oruç tutmayanlara gelince, bunlar için”

“Bir yoksulu doyuracak miktar vermek vardır. “Bu miktar buğdaydan olursa bu, her gün için yarım sa'dır (ölçektir), eğer buğday dışındaki maddelerden olursa bu, bir sa'dır (ölçektir). Bir sa'ise yaklaşık dört kg. demektir. (.....) kelimesi, (.....) kelimesinden bedeldir.

Kırâat imâmılarından Medine okuluna mensup olan Nafi (70-169/ 689-785), Ebû Cafer ve ayrıca İbn Zekvan, (.....) cümlesini, olarak okumuşlardır.

Bu şekilde mazereti olmadan oruç tutmayıp da fidye verme durumu İslâm'ın ilk dönemlerinde idi. Çünkü bunlara oruç farz olmuş olmasına rağmen bir türlü alışamamışla ve oruç tutmak ağırlarına gidiyordu, açlık sıkıntı veriyordu. Dolayısıyla bu durumda olanlar için onlara oruç tutmayıp fidye vermeleri için bir ruhsat tanınmış oldu, bir muhayyerlik getirildi. Daha sonra bu muhayyerlik olayı şu hükümle neshedilmiş oldu, yürürlükten kaldırıldı.

“O hâlde izden her kim o aya erişirse hemen oruç tutsun.” Bakara, 185

Nitekim bunun için, (.....) kavli yani, “Sizden herkim hasta ya da yolcu olursa... “İfadesi tekrarlanmış oldu. Mademki bir kez hükmü yürürlükten kaldırılan yani mensûh olan âyette bir kez zikredildi. O hâlde bir kez dehükmü yürürlükten kaldıran, yani nâsih olan âyette de böylece zikredildi ki, gerçek anlaşılın istendi. Böylece bu hükmün halen bâkî olduğunu ve yürürlüğünün devam etmiş olduğunu gösterebiliriz.

Bir başka tefsire göre de bunu manası, (.....) yani güç yetiremeyenler, tutamayacak kadar mazereti bulunanlar, demektir. Dikkat edilirse burada kelimenin başına bir nefy edatı olan, (.....) takdir olunmuştur. Mü'minlerin annesi bizim annemiz Hazret-i Hafsa'nın kırâatinde, (.....) harfi muzmerdir, (gizli kılınmıştır). Bu değerlendirmeye göre âyet mensûh değildir, yürürlüktedir.

(.....) kelimesini (.....) olarak okumuşlardır. Bunun da manası, (.....) demektir.

“Eğer bilerseniz -ey gücü yetenler!— sizin için oruç tutmamanızdan, oruç tutmanız —fidyeden ve fazlasıyla hayır yapmaktan- daha hayırlıdır.” Bu durum İslâm'ın henüz ilk dönemlerinde idi. Bir diğer tefsir ise şöyledir:

“Yolculuk esnasında olsun hastalıklı durumunuzda olsun eğer bilerseniz, oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır. Çünkü bu size daha ağır geleceğinden sevabı da o oranda artar,”

(.....) cevabı mahzûf (gizli) olan bir şart cümlesidir.

185

Ramazan ayı ki Kur'ân o ayda indirilmiştir. O Kur'ân insanlar için doğru yolu gösteren, doğruyu ve hak ile batılı ayırdeden ölçüleri koyan apaçık delilleri taşıyan kitaptır. O hâlde sizden her kim o aya erişirse hemen oruç tutsun. Kim de hasta olur veya bir yolculukta bulunursa tutamadığı günler sayısınca diğer günlerde oruç

tutsun. Allah sizin için kolaylık diler, size zorluk dilemez. Böylece size farz kılınan sayılı günleri tamamlayasınız, size doğru yolu göstermesi sebebiyle Allah'ı tazim edesiniz ve şükredesiniz diyerdir.

“Ramazan ayı, ki Kur'ân o ayda indirilmiştir.”

Burada, (.....) ifadesi mübtedadır. Bunun haberi de, (.....) cümlesidir.

Yani, ilk defa Kur'ân'ın indirilmeye başlanılması bu ayda olmuştur ve bu da bu aydaki Kâdir gecesinden itibaren olmuştur. Ya da mana şöyledir:

Bu ayın şanı ve önemi dolayısıyla Kur'ân indirilmiştir, hakkında bir âyet nâzil olmuştur, ki bu da Rabbimizin: (.....) kavlidir.

(.....) kavli de, (.....) kelimesinden bedeldir. Ya da mahzûf bir mübtedanın haberidir.

Yani, (.....) kelimesi de, (.....) kelimesinin mastarı olup, yakmak ve yanmak manasındadır. (.....) kökünden alınmadır. (.....) kelimesi buna izafe olunmuştur. Böylece bir alem (yani özel bir isim) olmuştur. Kelimenin ma'rife olması ve kendisinde (.....) ile (.....) harfinin var olması sebebiyle gayrimunsariftir. Bu isimle isimlendirilmiş olması, insanların ramazanda tuttıkları oruç sebebiyle çektikleri açlık ve susuzluk sıkıntısı, zorluğu ve şiddetidir. Çünkü genelde Araplar ayları içlerindeki durum ve olaylara göre zaman açısından değerlendirmektedirler. Ramazan ayının ise yakıcı sıcak günlere denk düşmesi sebebiyle buna bu isim verilmiştir.

Eğer sen, “Kim ramazanı (ramazan ayında), inanarak ve mükafatını da Allah'tan bekleyerek oruç tutarsa...” hadisindeki ifadeyi nasıl tefsirleyecek ve bunun hakkında ne diyeceksin? Çünkü özel isim hâlini almış olan kelime, “muzafve muzâfun ileyh” ile birliktedir. Halbuki burada sadece “ramazan” geçiyor, ne diyeceksin? Buna benim cevabım şöyledir. Bu, bir karışıklığa meydan verilmeyeceği kesin olması bakımından bir tür hazf kabilindendir.

Yani ramazan denince ramazan ayı demek olduğunun herkesçe bilinmesi sebebiyle ayrıca, “ramazan ayı” denmesine gerek yoktur.

(.....) ismi ya da kelimesi, Kur'ân-ı Kerîm'in her neresinde geçerse geçsin, İbn Kesîr burada görüldüğü gibi hemzeli olarak, (.....) tarzında değil de, hemzesiz olarak, “el-Kur'ân” olarak okumuştur. Âyetin bundan sonra gelen kısmı ise hâl olarak mensûbtur ki, şu kısımdır:

“Kur'ân insanlar için doğru yolu gösteren, doğruyu ve hak ile baldı ayu deden ölçüleri, koyan apaçık delilleri taşıyan bir kitaptır.” Şimdi dé bu kısmın tefsirimizdeki tefsirunu alalım. Şöyle ki:

“O Kur'ân, insanları hakka, doğru yola ileten bir kitap olarak indirildi O apaçık âyetlerden, net ve şüpheye meydan bırakmayan kanıtlardan, açık delillerden ibâret bir kitap olarak hakka yönlendirir. Hak ile batılı birbirinden ayırt eder.”

Âyetin bu kısmında önce, bu Kur'ân'ın bir hidâyet olduğu, doğru yolu gösterdiği ele alındı. Hemen bunun ardından da, bu kitap ya da Kur'ân ile Allah'ın insanları hidâyete yönlendirdiği apaçık âyetler (gerçekler) cümlesinden olduğu anlatıldı. Bunun hak ile batılı birbirinden ayırt eden bir kitap olduğu gerçeği üzerinde duruldu. Çünkü bu, Allah'ın vahyinin bir eseridir. Semavî olan kitaplarının gösterdiği bir gerçek çizgi ve yoldur. Çünkü bu vahiy ve semavî kitaplar hem insanları doğru yola iletir, yönlendirir ve hem hidâyet ile dalâlet (sapıklık) arasındaki farkı anlayabilme ve gerçeği kavrama imkanını verir.

“O hâlde sizden her kim o aya erişirse hemen oruç tulsün.”

Yani kim bu ayda hazır ve mukim olur, misafir (yolcu) olmazsa hemen hiç durmaksızın bu ayda farz olan orucu tutsun. Sakın orucu tutmamazlık ederek yemesin.

(.....) kelimesi zarf tümleci olarak mensûbtur. Aynı şekilde, (.....) kelimesinde ki, (.....) zamîri de zarf olarak mensûbtur. Yoksa mefulü bih değildir. Çünkü, ister mukim olsun vé ister yolcu olsun her ikisi de zaten o aya şâhit oluyor ve o ayda bulunuyorlar.

“Kim de hasta olur veya bir yolculukta bulunursa, tutamadığı günler sayısınca diğer günlerde, oruç tutsun.”

Burada, (.....) mübtedadır. Haberi ise mahzûftur (gizlidir).

Yani, bu kelime (.....) takdirinde olup, kendisi için tutamadığı günlerin orucunun tutmak vardır, demektir.

“Allah -yolculuk ve hastalık sırasında- sizin için kolaylık diler, size zorluk dilemez.” Hasta ve yolcu olanlara oruç tutmamayı farz kılanlar bakımından meseleye bakılınca, hasta ve yolcunun bu durumda oruç tutmaları hâlinde, her ikisine de oruçlarını iade etmeleri gerekir. Çünkü bu gibi bir durumda oruç tutmamaları kimilerine göre farz kabul ediliyor. İşte böyle bir yanılaşa düşülmemesi için bundan geri dönülmüştür.

Yani bu gibilerin oruç tutup tutmamaları ramazan içinde muhayyerdir. Durumları müsait olduğunda ise tutmak zorundadırlar.

“Böylece size farz kılınan sayılı günleri tamamlamanız, “

Yani, hastalık veya yolculuk gibi mazeret ortadan kalkınca, tutamadığınız günler sayısınca kaza etmek suretiyle sayıyı tamamlamanız. Burada illet olarak gösterilen fiil mahzûftur (gizlidir). Çünkü daha önce geçen ifadeler buna işaret etmektedir. Dolayısıyla bu, (.....) takdirindedir ki, “....bilmeniz ve böylece size farz kılınan sayılı...” demektir.

“Size doğru yolu göstermesi sebebiyle Allah'ı tazim edesiniz ve suaredesiniz diyer.”

Yani bütün bunlar için Allah bunları meşru kılmıştır. Kısaca ramazan ayında hazır bulunanların o ayda oruç tutmaları, verilen ruhsatların da ileride tutamadığı sayıyı tamamlamaları kaydıyla oruç tutulmamasına izin verildiği gerçeğini aktaran bu hususlar işte bu maksatlardır.”

(.....) kavli, tutulamayan sayının yerine getirilmesi emrinin illeti ve sebebidir. (.....) kavli ise, orucu kaza etme keyfiyetinin bilinmesi ile oruç yeme bağlayıcılığından ya da sorumluluğundan çıkmayı bilmenin illetidir.

(.....) ise ruhsata ilişkin illettir. Bu, güzel ve latif bir leff örneğidir, yani edebî bir örnektir. Âyetteki “tekbir” yani, (.....) kelimesi, (.....) cer edatı ile müteaddi olmuştur. Çünkü “hamd” manasım içermektedir. Sanki şöyle denir gibidir:

(.....) Bu da, “....size doğru yolu göstermesi sebebiyle O'na hamd ederek O'nu tazim edesiniz.” Kırâat imâmlarından Ebû Bekir, (.....) kelimesini, (.....) olarak şeddeli hâlde okumuştur.

Bir bedevînin Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e:

“Rabbimiz bize yakın mı, yakınsa biz fazla ses çıkarmadan düşük bir ses tonuyla Rabbimize yakaralım, yok uzak ise sesimizi yükselterek O'na yalvaralım.” demesi üzerine işte aşağıdaki âyet bununla ilgili olarak nâzil olmuştur.

186

Kullarını sana benden sorduklarında, de ki onlara: “Ben onlara gerçekten çok yakınım. Bana dua edip çağırdığında dua edenin çağrısına cevap veririm. Öyle ise kullarını da benim davetime karşılık versinler ve bana îman etsinler ki, doğru yolu bulmuş olsunlar.

“Kullarını sana beni sorduklarında de ki onlara: (.....)” Allah'ın mekândan münezzeh olması itibariyle kullarına ilmiyle ve onların isteklerine icabetle çok daha yakındır.

“Bana dua edip çağudığında, dua edenin çağrısına cevap veririm.” Kırâat imâmlarından Sehl b. Muhammed ile Ya'kûb b. İshak, (.....) ve (.....) kelimelerini, her iki hâlde de, (.....) ve (.....) olarak okumuşlardır. Nitekim, kırâat imâmlarından Kalun dışında vasl hâlinde Ebû Amr ile Nâfi de bu ikisine muvafakat etmişlerdir. Diğer kırâat imâmları ise her iki durumda da (.....) harfi olmaksızın kırâat etmişlerdir.

Diğer taraftan, yapılan dualara icabet etmesi yüce Allah tarafından doğru olan bir vaaddir, söz vermedir ki, bu konuda Allah asla sözünden dönmez. Ancak duaya icabet bazan ihtiyacın giderilmesine muhalif olabilir.

Yani ihtiyacı dışında bir başka şekilde tezahür edebilir. Duaya icabet meselesine gelince kulun: “Rabbim!” demesi, Allah'ın da, “Buyur kulum!” diye buna bu şekilde cevap vermesidir. İşte bu, her mü'min için vaad olunan ve var olan bir gerçektir.

Kaza-i hacet denilen ihtiyacın karşılanmasına gelince, bu, istenenin verilmesi demektir. Bu ise bazen karşılanabilir, yerine getirilir, bazen de istendikten bir müddet sonra olabilir, gerçekleşebilir. Bazen ise bu arzu âhirette karşılanır ya da bu, istekte bulunan, dua eden için kendisi adına daha hayırlı olabilecek bir şekilde bir başka türlü ortaya çıkar.

(.....) Onların kendi ihtiyaçları için bana dua ettiklerinde benim onlara icabet ettiğim gibi, ben kendilerini bana îman etmeye ve itaate bulunmaya çağırduğımda “Öyle ise kullarını da benim davetime karşılık versinler ve” “bana îman etsinler ki, “doğru yolu bulmuş olsunlar.”

Yani azgınlık ve sapkınlıktan kurtulup doğruyu umabilsinler.

“Rüşd” kelimesi, “ğayy” kelimesinin zıddı, karşıtıdır. Burada, (.....) ve (.....) kelimelerindeki (.....) harfi her ikisinde de emir manasındadır.

RAMAZAN AYINDA EŞİYLE BERABER OLMAK

İslâm'ın ilk zamanlarında adam akşam olup da iftar edince bu zamandan itibâren yatsı vaktine erişip namazım kılincaya veya bundan önce yatıp uyumasına kadar yemesi, içmesi ve eşiyle cinsel ilişkide bulunması helâl idi. Bir yasaklama yoktu. Ancak yatsı namazını kıldıktan ya da yatıp uyuduktan sonra artık hiçbir şey yapmaksızın ertesi akşama kadar kendisine yeme, içme ve eşleriyle cinsel ilişkide bulunma haram kılınmıştı. Ancak bir gece Hazret-i Ömer (radiyallahü anh) yatsıdan sonra eşiyle beraber oldu. Yıkanınca ağlamaya ve kendi, kendisini kınamaya başladı. Hemen Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e koşup geldi ve olup biteni ona anlattı. Bunun üzerine Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) de,

— Ben bu hususta bir şey diyebilecek ve yapabilecek bir güce-hakka sahip değilim, buyurdu. İşte bunun üzerine, (.....) âyeti nâzil oldu.

Şimdi âyetin tefsirine geçebiliriz.

187

Oruç tutulan günlerin gecesinde eşlerinize yaklaşmak size helâl kılınmıştır. Eşleriniz sizin için birer elbise, sizler de onlar için birer elbisesiniz. Allah sizin kendi nefislerinize karşı kötülük ettiğinizi bildiğinden dolayı sizin tevbenizi kabul buyurdu ve sizi bağışladı. Artık ramazan gecelerinde onlara yaklaşırı ve Allah'ın sizin için takdir buyurduğunu isteyin. Şafak vakti, günün ağarması gecenin karanlığından ayırt edilinceye kadar yiyecek için, sonra akşama kadar orucu tamamlayın. Mescitlerde itikafta bulunduğunuz müddetçe eşlerinize geceleri de yaklaşmayın. İşte bunlar Allah'ın koyup çizdiği sınırlardır. Sakın o sınırlara yaklaşıp çiğnemeyin. İşte Allah insanlara âyetlerini böylece açıklar ki yasakların sınırları çiğnemekten sakınsınlar.

“Oruç tutulan günlerin gecesinde eşlerinize yaklaşımı size helâl kılınmıştır.”

(.....)einsel ilişki, cima demektir. (.....) burada (.....) cer edatı ile müteaddi (geçişli) yapılmış ki, bundan ifza yani cinsel ilişki manası anlaşılabilir. Âyette cinsel ilişki ifadesi, (.....) lafzıyla kinaye olarak zikredilmiştir. Çünkü bu, çirkinlik ve yanlışlık anlamında cinsel ilişkiye geçme manasına delâlet etmektedir. Âyette, (.....) denilmiş ve fakat, (.....) buyurulmamıştır. Çünkü henüz ramazanda cinsel ilişki serbestliği getirilmediği için

böyle bir fiil çirkin bir fiil olarak kabul ediliyordu. Nitekim bu durum kendi nefislerine ihanet olarak adlandırılmıştır.

Mademki kadın ve erkek her ikisi birlikte aynı çarşafın ya da yorganın altında kucaklaşıp beraber olmaktadır. Her ikisi de bu manada tek bir örtü içinde yer aldıklarına göre bu durum kişinin üzerinde onu tümüyle kuşatan elbiseye benzetilerek ifade olunmuştur. Bunun için Rabbim şöyle buyurmuş:

“Eşleriniz sizin için -sizi haramdan koruyup örten- örter elbise, sizler de onlar için birer elbisesiniz.” (.....) cümlesi bir istinaf (yeni cümledir), bir ara cümledir ki, âdeta olayın helâl kılınma gerekçesini açıklar gibidir. Mademki sizinle eşleriniz arasında bu manada bir iç içelik varsa, tıpkı üzerinize giydiğiniz elbise gibi hep berabersiniz, artık onlara karşı sabrınız ve dayanma gücünüz azalmıştır. Onlardan uzak kalmanız ve kaçınmanız gittikçe ağırlaşmış ve sabredemeyeeğiniz bir duruma gelmiştir. İşte bunun için yüce Allah size bu konuda ruhsat ve izin vermiştir.

“Allah sizin kendi nefislerinize karşı -cinsel ilişkide bulunmakla ve alacağınız sevabınızdan eksiltmekle- kötülük ettiğinizi bildiğinden dolayı (.....) sizin -işlediğiniz sakıncalı işten tevbe etmeniz ve dönmeniz sebebiyle- tevbenizi kabul buyurdu ve sizi -ruhsattan önce işlediğiniz suçtan- bağışladı.”

“İktisab” kelimesinin, (.....) kelimesi de “hiyanet” kelimesinden alınmadır. Dolayısıyla bunun manasında ziyadelik ve şiddet vardır.

“Artık ramazan gecelerinde onlara yaklaşı.”

Ramazan gecelerinde onlarla cinsel ilişkiye girin. Bu mubahlık anlamında bir emirdir.

Yani, cinsel ilişkiye girebilirsiniz, demektir. Âyette cima (cinsel ilişki), mübaşeret kelimesiyle yani, (.....) kelimesi ile dile getirilmiş olması, her iki cinsin tenlerinin birbirlerine temas etmesi, direkt olarak değmesi sebebiyledir.

“...vé Allah'ın sizin için takdir buyurduğunu isteyin.” Allah'ın sizin için taksim edip bölüştürdüğünü arayın. Çünkü Levh-i Mahfûz'da çocuğun dünyaya gelmesini, doğrudan cinsel ilişkiyle olacağını tesbit etmiştir.

Yani bu, şu demektir; yalnızca şehvî arzularınızı tatmin için cinsel ilişkiye geçmeyin. Ancak Allah'ın evlenme yoluyla istediği çoğalmayı ve nesil üretmeyi isteyerek ve bunu dileyerek cinsel ilişkiye geçin.

Ya da bunun anlamı şudur: “Allah'ın sissin için yazdığı ve emredip helâl kıldığı mahâlden arayın. Yoksa istemediği ve haram kıldığı yerden değil.”

“Şafak vakti günün ağarması gecenin karanlığından ayırt edilinceye kadar yiyin, için,”

(.....) Bu vakit, sabahleyin doğu tarafında tan zamanından itibâren uzun bir çizgi (hat) hâlinde enine doğru genişleyerek yayıları vakittir. (.....) Uzayıp giden gece karanlığı demektir. Her iki vaktin de beyaz ve siyah ipliğe benzetilmeleri, her ikisinin de uzayıp gitmesi sebebiyledir. (.....) ise, beyaz iplikten ya da çizgi veya hattın maksadın fecre (tan yerine) veya şafak vaktine dahil olduğunu, bundan başka bir şeye dahil olmadığını açıklamak içindir. Dolayısıyla, (.....)ifadesinin ayrıca açıklanmasına bu (.....) ifadesi sayesinde gerek duyulmamış oldu. Çünkü, bunlardan birisinin açıklanması demek, aynı zamanda ötekisinin de açıklandığı anlamına gelir. Ya da buradaki(.....) cer edatı, tab'iz içindir, yani “bir kısmı” demektir. Çünkü bu, fecrin birazı ve başlatıcı demektir.

Âyette, (.....) ifadesinin zikredilmesiyle cümle istiâre durumundan çıkanmış olup, böylece belîğ (edebî) bir teşbih (benzetme) yapılmış olmaktadır. Meselâ, “Ben bir arsları gördüm.” dediğin zaman bu bir mecâz olmuş olur. Fakat buna bir ilâve yaparak, “Ben filanlardan bir arsları gördüm.” dediğinde ise, bu defa teşbihe, yani benzetmeye yönelmiş olursun. Örnek, bir teşbihe (benzetmeye) döner.

Adıby. Hatim (radıyallahü anh) anlatıyor, diyor ki:

“Biri beyaz diğeri de siyah olan iki ip aldım. Bunları yastığımın altına koyarak, sabahın olup olmadığını anlamak ve ayırt etmek için biribeyaz ve diğeri siyah olan bu iki ipe bakıp dururdum. Fakat karanlık sebebiyle bir türlü siyah ile beyazı ayırt edemedim. Sonunda bu durumu Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’e bildirdim. Bunun üzerine Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) onun saflığına işaret ederek şöyle buyurdu:

“Sen, gerçekten kafası geniş olan birisin.” (Aslında bununla kafasının çalışmadığına, bir bakıma beyinsizliğine bir işaret vardır). Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) devamla:

Şüphesiz bu, gündüzün beyazlığı (ışması) ve gecenin de karanlığı demektir.”

“Sonra akşama kadar orucu tamamlayın. “Bu kavliyle Rabbimiz söz konusu şeylerden artık uzak durulması gerektiğini bildiriyor. Yine buradan, ramazan orucunda gündüz vakti içinde oruca niyet yapılabileceğinin câiz olduğunu da öğrendiğimiz gibi cünüplükten dolayı yıkanmayı fecir (şafak) ya da tan vaktine kadar erteleme­nin de câiz olduğunu öğreniyoruz.

Bir de visal orucunun, yani hiç iftar etmeksizin ve ara vermeden art arda oruç tutulamayacağını da bu âyet gösteriyor. Bile bile yeme ve içme yüzünden kefaretin (cezânın) vacipliğini (farz olduğunu) da yine öğreniyoruz. Aynı şekilde cünüp olmanın oruca bir zarar vermediğini, buna aykırı gelmediğini de öğrenmiş bulunuyoruz.

“Mescitlerde itikafta bulunduğunuz müddetçe eşlerinize geceleri deyaklaşmayı.” Âyetin bu kısmından da, ramazan ayında geceleyin kişilerin eşleriyle cinsel ilişki kurmalarının helâl olduğunu ve fakat mescit ve camilerde itikafta bulunanların ise geceleri de eşleriyle cinsel ilişkiye girmelerinin yasak olduğuna açıklık getiriliyor ve buna dikkat çekiliyor. Ayrıca cümle hâl yerindedir. Yine bu âyetten anlaşıldığı gibi itikafa girmek ancak mescitlerde olur, başka yerde değil. Ancak mescitler için de özel bir mescit değil, herhangi bir mescit olursa olsun bu, câizdir, olabilir.

“İşte bunlar -zikredilen hükümler- Allah’ın koyup çizdiği sınırlardır.” Bu sınırlara aykırı hareket ederek ve onları değiştirerek “Sakin o sınırlara yaklaşip çiğnemeyin.” “İşte Allah insanlara âyetlerini -şerî’atlerini ve hükümlerini- böylece açıklar ki,yasakları -haram kılınan- sınırları çiğnemekten sakınsınlar.”

188

Aranızda mallarınızı haksız sebeplerle yemeyin. Kendiniz bildiğiniz hâlde halka âit hiçbir malı haram yollardan yemeniz için o malları hakim ve idarecilere verip yedirmeyin!

“Aranızda mallarınızı haksız sebeplerle -Allah'ın mubah kılmadığı ve meşru saymadığı yollarla kiminiz kiminizin mallarını- yemeyin.”

“Kendiniz bildiğiniz hâlde halka âit hiçbir malı haram yollardan yemeniz için o malları, hakim ve idarecilere verip yedirmeyin.”

(.....) cümlesi meczum olup nehiy (yasak) hükmü içerisindedir ve (.....) takdirindedir.

Yani, onun durumunu, işini ve o konuda hüküm vermesini isteyerek hakim ve yöneticilere aktarmayın, götürmeyin, demektir.

(.....) halka ya da insanlara âit hiç bir malı, hakim ve yöneticilere peşkeş çekmek için yalan yere şahitlikte bulunarak veya yalan yere yemin ederek ya da haksız tarafla anlaşmak suretiyle bile bile yanıltma ve aldatma yolunu seçerek zâlimden, ezenden yana hareket ederek yedirmeyin. .

Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) bir hadislerinde birbirleriyle hasım olan iki kişni davalarına bakarlarken şöyle buyurmuşlar:

“Nihayet ben de ancak bir beşerim. Siz davalarınızı bana getiriyorsunuz. Ola ki, biriniz diğerine göre konuşması ve deliliyle daha kurnazca hareket ederek beni ikna edebilir ve ben de ondan dinlediklerim

doğrultusunda onun lehine hüküm (karar) verebilirim. Kardeşinin hakkı olan bir şeyden her kimin lehine bir hüküm vermiş isem, ondan hiçbir şey almasın. Çünkü benim onun lehine verdiğim hüküm (karar) ateşten bir parçadır.”

İşte bunun üzerine davalı ve davacının her ikisi de ağlamaya başlarlar ve her biri kendi hasmı lehine feragat ederek:

— Bana âit olan hakkım arkadaşşıma kabın demişlerdir.

Bir başka tefsire göre ise, (.....)ile dikkat çekilmek istenen şey, o malların bir kısmım art niyetli hakim ve yöneticilere rüşvet olarak verilip yedirilmemesidir.

Âyetteki, (.....) kelimesi, (.....) kökünden türemedir. Bu da atmak ve sarkıtmak manalarına gelir. Meselâ; (.....) denir ki bu, kuyudan su ihtiyacını karşılamak için oraya kovasını sarkıtıp oradan su çekmek, demektir. İşte burada hakim ve yöneticilerin önüne rüşvet atarak haksız olduğu bir noktada davayı kendi lehine dönüştürmek içindir ki, haramdır.

(.....) Kendinizin bâtil yolda olduğunuzu, haksız olduğunuzu bildiğiniz hâlde. Böyle bir ma'siyeti (çirkeflîği) bilerek işlemek suretiyle daha iğrenç bir konuma gelmektir. Bunu yapan bir kimse de kesinlikle kötülenmeyi, tevbihi çok daha fazlasıyla hak etmiştir.

Muaz b. Cebel Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve aellem)'e, hilâl ile ilgili soru yöneltir ve:

“Ey Allah'ın Rasûlü! Nedir bu hilâlin durumu? Bir bakıyorsun ip gibi inceliyor, o şekilde gözüküyor, sonra da giderek yavaş yavaş doluyor ve normal haline geliyor. Sonra tekrar eksilmeye başlıyor ve böylece yine ilk haline dönüyor. Güneş gibi hep aynı durumda kalmıyor, acaba neden?”

İşte bu soru üzerine aşağıda tefsirini yapacağımız âyet nâzil olmuştur. Vahidi, Esbab'ul-Nüzul, S: 32.

189

Sana hilâl şeklinde doğan yeni ayları soruyorlar. De ki: Onlar insanlar için ve özellikle de hac için vakit ölçüleridir. Birr (erdemlilik) ihramlı iken ve hac dönüşü evlere arkadan gelip girmeniz değildir. Fakat asd erdemlilik ve davranış Allah'ın emir ve yasaklarına riâyet ederek sakınanların gösterdiği erdem ve davranıştır. Öyleyse evlere normal giriş kapılarından girin. Allah'ın emir ve yasaklarına muhalefetten sakının (uzak durun) ki, kurtuluşa eresiniz.

“Sana, hilâl şeklinde doğan yeni ayları soruyorlar.” (.....) kelimesi “hilâl” kelimesinin çoğuludur. Buna bu ismin verilmesi, halkın hilâli görmesiyle seslerini yükseltmelerinden ötürüdür.

“De ki: Onlar insanlar için ve özellikle de hac için vakit ölçüleridir.”

Yani, bunlar öyle ölçü ve işaretler (alâmetlerdir) ki, halk bunlar sayesinde ne zaman ziraat yapacaklarını, ekinlerini ne zaman ekip, ne zaman biçeceklerini, ticari yönden alış verişlerindeki alacaklarının ve vereceklerinin zamanlarını belirlemede, ne zaman ve hangi ayda oruç tutmaları gerektiğini, ne zaman bayram yapacaklarını, kâdirîlerinin iddet sürelerini, hayız (aybaşı) dönemlerini (günlerini), gebelik sürelerini, doğumlarını ve daha buna benzer şeyleri belirleyen zaman belirleme ölçüleridir.

Bunlar dışında ayrıca hac ibâdetiyle ilgili vakitlerin belirlemede de hilâl bir vakit ölçüsüdür.

Bir de Ensar'dan yani Medineli Müslümanlardan kimileri ihrama girdikleri zaman herhangi bir bağ - bahçeye, bir eve ve çadıra kapılarından içeri girmezlermiş. Bunlardan köy ve kasabalarda yerleşik halk olarak oturanlar, evlerinin arkasından bir delik (kapı) açarlar ve buradan evlerine girip çıkarlarını. Köy ve kasaba gibi yerlerde yerleşik olarak kalmayıp da çadır hayatı yaşayanlar da, çadırlarına, kapının bulunduğu istikamet tersine olan arka taraftan girer çıkarlarını. İşte şimdi tefsirim” yapacağımız âyetin bu kısmı bu gerçeğe işaret ediyor.

“Birr (erdemlilik) ihramlı iken ve hac dönüşü evlere arkalanndan gelip girmeniz değildir”

Yani, asıl fazilet ve erdemlilik evlere girmek için kendinizi zora sokmakta değildir.

Bu âyetteki, (.....) kelimesinin merfû' kılınmasında herhangi bir ihtilaf yoktur. Daha önce, Bakara Sûresi 177. âyetde açıkladığımız gibi âyet orada iki şekilde tefsirleriabilir bir ihtimal taşımaktadır. Orada hem merfû' ve hem de mensûb olarak okunması câizdir. Halbuki buradaki âyetle sadece bir tek tefsir ihtimali vardır. Bu da merfû' okunması ihtimalidir. Çünkü (.....) cer edatı yalnızca (.....) kelimesinin haberine dahil olur.

“Fakat asıl erdemlilik ve davranış Allah'ın emir ve yasaklarına riâyet ederek -Allah'ın haram kıldıklarından - sakınanların gösterdiği erdem ve davranıştır.”

Kırâat imâmılarından Nâfî, Ebû Cafer, Ebû Amr, Ya'kûb ve Hafs, (.....) kelimesini görüldüğü gibi zamme (ötre) ile okumuşlardır. Ki asl olan da zaten budur. Tıpkı, (.....)ve (.....) kelimeleri gibi.

Ancak (.....)harfinden sonra gelen (.....)harfi sebebiyle (.....) harfini kesreli olarak, (.....) tarzında okuyanlar da olmuştur. Fakat böyle bir okuma tarzında kesreden zamme harekesine geçişi gerektirmektedir.

Onların hilâller hakkında soru sormalarında sanki şöyle bir soru sorulmuş gibi: “Bu hilâllerin eksilip artmasındaki hikmet nedir?” Bilindiği gibi yüce Allah her ne yaparsa mutlaka bir hikmete dayalı olarak onu işler. Dolayısıyla siz hilâlden faları soru sormayı bırakın da işlemekte olduğunuz ve birr (iyilik ve fazilet) sandığınız hâlde iyilik ve faziletle hiçbir alakası bulunmayan bu gerçeğe ve bu tek haslete bakın, onun üzerinde düşünün.

İşte bu şekildeki bir tefsirle bu kısmın âyetin öncesiyle bağlarıtısı mümkün olabilmektedir.

Bir diğer ihtimale göre de bu, bir tür konuyu değiştirmektir. Mademki burada hac ile ilgili vakitlere değinildi. Hemen buradan bir saptama yapılarak onların hac esnasındaki fiillerine de böylelikle değinilmiş oldu.

Bir başka ihtimal de şudur: Bu, onların sorulanna bir bakıma aksiyle bir cevap oluşturma açısından bir temsil, yani örneklendirmedir.

Yani, böyle bir soru sormak âdeta evin normal giriş kapısından girmeyi bırakıp da arka taraftan açtığı bir delikten içeriye girenin durumuna benzemektedir. Mana şöyledir:

“Soru sormakla meseleyi çarpıtarak üzerinde durmak istediğiniz ve yapmamanız gereken şeyi işlemeniz iyilik ve fazilet değildir. Ancak asıl fazilet ve iyilik, haramlardan sakınanların, yasaklardan kaçınanların ve bu türden işler işlemeye kalkışmayanların fazilet ve iyiliğidir.”

“Öyleyse evlere (normal) kapılarından girin.” İşlere başlamanız gereken noktadan ve yerlerden başlayın. Tersine iş yapmayın. Ya da bundan murat şudur:

Allah'ın yaptığı tüm fiillerin mutlaka bir hikmete dayalı olarak ve doğru bir şekilde işlediğine îman etmek, buna şekilde itikatta bulunmaktır. Herhangi bir şüpheyi ve yanlış düşmeden, bunlara fırsat vermeden inanmaktır. Bu konuda bir şüpheyi yer olmadığma kesin îman etmektir. Bunlar olmalı ki, herhangi bir soru sorulmamış olsun. Çünkü, bu türden sorulann sorulmasında bir tür şüphenin yer aldığına işarettir. Bunlardan da uzak durulmalıdır. Nitekim, Rabbimiz şöyle buyurmuştur:

“Allah, yaptığından sorumlu tutulamaz; onlar ise sorguya çekileceklerdir.” Enbiyâ', 23.

“Allah'ın emir ve yasaklarına muhalefetten sakının - uzak durun ki -ebedî nimetleri elde ederek- kurtuluşa eresiniz.”

“Size karşı savaş açanlara siz de Allah yolunda savaş açın!” Allah yolunda savaş açmak demek, Allah'ın kelimesinin yücelmesi, dininin Azîz olması ve uygulama alanına geçirilmesi için cihad etmektir. Ancak karşı taraftan size herhangi bir şekilde engel çıkarmaksızın ve savaşa girişmeksizin dokunmazlarsa, siz de onlara bir müdahalede bulunmayın. İşte bu duruma göre bu âyet, yüce Rabbimizin şu kavliyle mensûh bulunmaktadır, yani hükmü yürürlükten kaldırılmıştır.

“Müşrikler size karşı nasıl topyekûn olarak savaşıyorlarsa siz de onlara karşı topyekûn olarak savaşın!” Tevbe, 36.

Rivâyete göre Bakara sûresindeki bu âyet savaşma konusunda ilk inen âyettir. Böylece Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) kendisiyle savaşanlarla savaşır, savaşmayanlardan da uzak dururdu, onlara herhangi bir şey yapmazdı.

Ya da bunun manası şöyle olabilir: Sizinle doğrudan savaşanlarla ve açıkça düşmanlık sergileyenlerle Allah için savaşın. Fakat yaşlı, çocuk ve kadim gibi sizinle doğrudan savaşmayan, bir hareket içinde bulunmayanlarla savaşmayın. Bunları savaşın dışında tutun.

Ya da her manadaki inkârcı kâfirlerle, İslâm'a ve hakka karşı olanlarla Allah yolunda savaşın, demektir. Çünkü bunlar ve bunlar gibi hareket edenlerin tümü, Müslümanlara karşı topyekûn imha planının içinde yer almaktadırlar ve fiilen savaş hâlinindedirler. Dolayısıyla böyle bir amaçla hareket eden kâfirler âdetâ Müslümanlara karşı savaşıyor hükmünü taşırlar. Bu itibarla bunlar da asla göz ardı olunmamalıdır.

“Sakın -savaşı ilk başlatan olarak veya size yasaklanan şeyleri yapmakla Meselâ kadınları, yaşlıları ve benzerlerini ezerek veyamüsle yaparak- saldırganlıkta bulunmayın.”

(.....) Şüphesiz Allah saldırganlık yaparak hadlerini aşanları sevmez.”

191

Size karşı savaşanları her nerede bulur (yakalarsanız) hemen orada öldürün! Sizi çıkardıktan yerden siz de onları çıkarın! Fitne (Şirki ve şirk düzenlerini ayakta tutmak için baş vurulan tüm yollar) adam öldürmekten de beterdir. Onlar Mescit-i Haram'da sizinle savaşmadıkça siz de onlarla orada savaşmayın. Eğer onlar size karşı savaş açarlarsa siz de fırsat tanımaksızın onları hemen öldürün, işte hakka karşı çıkan kâfirlerin cezası böyle verilecektir.

“Size karşı savaşanları her nerede bulursanız (yakalarsanız) hemen orada öldürün.”

“Sekk kelimesi üstün gelmek suretiyle bulup yakalanak demektir.

Yani, kelime hem yakalana ve hem de üstün gelme anlamında bulmak demektir.

“Sizi çıkardıkları yerden -Mekke'den- siz de onları çıkarın!” Yüce Allah bu âyet ile onlara Mekke'nin fethini vaat buyuruyor. Nitekim Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Mekke'nin fethi günü de Müslüman olmayanları buna dayanarak Mekke'den çıkarıp atmıştır.

“Fitne (şirki ve şirk düzenlerini ayakta tutmak için başvurulmuş tüm yollar) adam öldürmekten de beterdir.” Onların Allah'a şirk koşmaları sizden dolayı onların helâl kılman ölümünden bu şirk olayı daha beterdir. Bir diğer tefsire göre de buradaki fitneden kasıt, âhiret azâbıdır. Farklı diğer bir tefsire göre de fitne, insanın karşı karşıya kaldığı belâ, felâket, sıkıntı ve musibet demektir. Kişinin bu türden karşı karşıya bulunduğu sıkıntılar ölümden daha beter gelir.

Nitekim bir bilge kişiye:

— Ölümden daha beter ve şiddetli şey nedir, diye sorulur. O da:

— Karşı karşıya kalman mihnet ve sıkıntı sebebiyle ölümün temenni edilmesi olayıdır, der. Nitekim, bir kimsenin öz vatanından çıkarılması, sürgün edilmesi, kişinin sırf bu ezadan dolayı ölümü arzuladığı olaylardandır.

“Onlar Mescid-i Harâm'da sizinle savaşmadıkça siz de onlarla orada savaşmayın.” Harem dahilinde ve çevresinde olsun savaşa ilk başlayanlar ve saldırıya ilk geçenler onlar olmadıkça buna ilk başlayan siz olmayın. Biz Ehl-i sünnet'e (Hanefilere) göre Mescit-i Haram ifadesiyle tüm, harem sınırla-n buna dahildir.

“Eğer onlar size karşı savaş açarlarsa siz de fırsat tanımaksızın onları hemen -Harem'de- öldürün.” Her né kadar, “Size karşı savaşanları her nerede bulursanız (yakalarsanız) hemen orada öldürün!” hükmüne göre bütün mekânlarda İslâm düşmanlarını öldürmenin mubah olduğu, bir sakıncasının bulunmadığı ifade edilmiş ise de bize (Hanefilere) göre haram aylarda savaşılır. Ancak onlar savaş ye saldırıya ilk başlatan olurlarsa biz de hemen onlarla savaşırız ve saldırırız. Bunun Harem dahilinde olup olmaması fark etmez.

Ancak, “Onlar Mescit-i Haram'da sizinle savaşmadıkça siz de onlarla orada savaşmayın.” kavlinde özellikle Harem'in söz konusu edilmesi ve burada savaşa başlama İzni, ilk saldırının ve savaşını onlar tarafından başlatılması hâlinde biz de aynıyle karşılık veririz. Nitekim “Şerhu'l-Te'vilat” eserinde de böyledir.

“İşte hakka karşı çıkarı kâfirlerin cezâsı böyle verilecektir.” Bu cümle mübteda ve haberdir.

Kırâat imâmılarından Hamza ve Ali elifsiz olarak (.....) (.....)tarzında kırâat etmişlerdir.

192

Eğer şirk ve bu uğurda savaştan vazgeçerlerse siz de onlara dokunmayın. Çünkü Allah mağfîret edendir ve merhamet edendir.

“Eğer şirk ve bu uğurda savaştan vazgeçerlerse siz de onlara dokunmayın. Çünkü Allah—onların geçmişte işledikleri azgımlı ve taşkınlıklarını- mağfîret edendir, -tevbe ve imanlarını kabul etmekle de- merhamet edendir.”

193

Fitne (İslâm dışı şirk sistemleri ve işkenceleri) bütünüyle yok edilinceye ve dini nizam Allah adına hakim oluncaya kadar onlarla savaşı. Eğer inkârdan ve saldırmaktan vazgeçerlerse bilin ki zalimlerden başkasına düşmanlık ve saldırı yoktur.

“Fitne (İslâm dışı şirk sistemleri ve işkenceleri) bütünüyle yok edilinceye ve dini nizam Allah adına hakim oluncaya -şeytani ve tağuti bir düzene imkan kalmayınca ve Allah'tan başkasına kulluk edilmeyinceye- kadar onlarla savaşı.”

Bu âyetteki, (.....) fiili tam fiildir. (.....) kelimesi de, (.....) ya da (.....) manasınadır.

“Eğer inkârdan ve savaştan vazgeçerlerse biliniz ki zalimlerden başkasına düşmanlık ve saldırı yoktur.” Eğer küfrü bırakılırsa artık onlarla savaşmayın. Çünkü zalimlerden başkasına düşmanlık yoktur. Zalimler de kalmayınca artık dokunmayın. Ya da bunun tefsiri şöyle de olabilir:

“Düşmanlıkta ısrar eden zalimlere karşı değil, zulmetmeyenlere karşı bir şey yapmayın.”

Benzerlik sebebiyle zalimlerin cezâsı zulüm olarak adlandırıldı. Tıpkı Rabbimizin şu kavli gibi:

(.....) Bakara, 194.

Bunu biraz sonra açıklayacağız.

Müşrikler Hûdeybiye senesinde haram olan ayda, yani savaş yapılmaması gereken ve dokunulmazlığın bulunduğu bir ayda Müslümanlara savaş açmışlardı. Bu ay zilkade ayı idi. Müslümanlar umrelerini kaza etmek

maksadıyla umre haccı için yola çıktıklarında ve savaşmayı da istemediklerinden ötürü -ki çıktıkları ay da yine haram olan zilkade ayı idi— kendilerine işte aşağıdaki âyette belirtildiği şekilde cevap verildi.

194

Haram (saldırmazlığın geçerli olduğu) ay, haram aya karşılıktır. Hurumat (denen, dokunulmaz zaman ve mekânlarda dokunulmazlıklar da) karşılıklıdır (bunlarda da kısas geçerlidir). Öyleyse her kim saldırılmazlık bulunan bu dönemlerde size saldırırsa siz de ona saldırdığı kadar saldırın. Allah'ın koyduğu sınırları çiğnemekten sakının ve bilin ki Allah, koyduğu yasakları çiğnemekten sakınanlarla beraberdir.

“Haram (saldırmazlığın geçerli olduğu) ay haram aya karşılıktır.”

Burada, (.....) mübtedadır. (.....)de bunun haberidir.

Yani; mademki onlar geçen yıl bu haram ayda dokunulmazlığı hiçe saydılar ve saldırın olabilecek girişimlerde bulundular. İşte onların o aydaki hareketlerine ve davranışlarına karşılık biz de aynı ayda görevimizi gerektiği gibi yerine getireceğiz ve ne icabederse onu da yapanız. Onların yasakları çiğnemeleri hâlinde biz de aynıyla karşılık veririz. Nasıl ki onlar o yasaklı ayda size saldırıya ve engel olmaya kalkıştılar ise siz de aynı şekilde o ayda bunu onlara yapabilirsiniz.

“Hurumcıl (denen dokunulmaz zaman ve mekânlarda dokunulmazlıklar da) karşılıklıdır (bunlarda da kısas geçerlidir). “

Yani, hürmet gerektiren her yer ve zamanda kısas cereyan eder, geçerlidir. Her kim bir hürmeti (dokunulmazlığı) çiğnerse, yani kısas gerektirecek tarzda bir sınırı çiğneyene bu cezâ verilir. Mademki onlar sizin haram (dokunulmaz) olan sınırınızı çiğnediler. Siz de onlara aynısını yapın ve bu hususu da önemsemeyin, dedikodulara aldırmayın. Nitekim Rabbimiz bu gerçeği şu kavliyle de te'kit ve teyit ederek şöyle devam ediyor:

“Öyleyse her kim saldırılmazlık ve dokunulmazlık bulunan bu dönemlerde size saldırırsa siz de ona misilleme olacak kadar saldırın.”

Âyette geçen, (.....) edatı şart içindir. (.....) harfi zâide değildir. Âyette aynı zamanda, “mümaselet” cezâsı tesbit edilmiş bulunuyor. Saldırganın saldırın şekli, zamanı ve yerine göre aynıyla kendisine karşılık verileceğinin kesin yolu açılmış oluyor. Onların düşmanlıklarından sakınıp Allah'ın emirlerine sağlam bir şekilde bağlanın.

Veya âyetteki, (.....) harfi zâidedir. Bu durumda mana şöyle takdir olunur, “onların düşmanlıkları gibi bir düşmanlık. “

“Allah'ın koyduğu sınırları çiğnemekten sakınm. -Siz onların size pları düşmanlıklarını ve tecavüzlerini bertaraf ederek zafer ve üstünlük kazanmışken, helâl olmayan bir yoldan onlara saldırmaktan uzak durun.- Ve bilin ki, Allah, koyduğu yasakları çiğnemekten sakınanlarla -yardımı ve zafere erdirmesiyle- beraberdir.”

195

Allah yolunda harcama yapın da kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın. Hep iyilikte devam edin. Çünkü Allah muhsinleri (her bakımdan kendi emirleri doğrultusunda davrananları) sever.

“Allah yolunda harcama yapın da kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın.”

(.....) Allah rızası uğrunda harcayın. Bu, cihad ve diğer tüm hayri konular anlamında geneldir.

(.....) kendi canınızı .. (.....) harfi zâidedir. Ya da bunun manası, “Kendi ellerinizle kendinizi öldürmeyin, canlarınıza kıymayın.” demektir. Nitekim, kişinin kendisinin helâkine sebep olabilecek bir şeyi yapması durumunda “Fîlân kimse kendi eliyle canını helâk etti.” denir. Bu durumda mana şöyledir: Allah yolunda infak ve harcamayı terk etmekten nehiy, yasaklanma vardır. Çünkü Allah yolunda harcamayı terk etmek helâk sebebidir. Ya da bizzat kendisini bile başkasına muhtaç hale getirecek olan israftan, savurganlıktan, nafakayı har vurup harman savurmaktan men etmektir. Çoluk çocuklarını başkalanna el-avuç açacak konuma

düşürmekten men etmektir. Ya da canını tehlikeye sokmaktan men etmektir. Ya da bir bakıma düşmanın güçlenip kuvvetlenmesine neden olabilecek olan gazaya (savaşa) gitmeyi terk etmeyi bir yasaklamadır. Tehlike, helâk ve helek hepsi de aynı anlamdadırlar.

“Hep iyilikte devam edin -geride bırakacağınız şeyler noktasında Allah hakkında iyi zanna ve niyete sahip olun- çünkü Allah mahsûlleri — her bakımdan kendi emirleri doğrultusunda davrananları) ihtiyaç sahiplerine yarım ellerini uzatanları-,sm?r.”

196

Haccı da umreyi de Allah adına tamamlayın. Şayet engellenirseniz bu takdirde kolayınıza gelen kurbanı gönderin. Kurban yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. Sizden her kim hasta olur ya da başından bir rahatsızlığı olursa, bu gibi kimselere fidye olarak oruç tutmak, sadaka vermek veya kurban kesmek gerekir. Hac yolculuğu için tehlikeden emin olduğunuz zaman her kim hac günlerine kadar umre yaparak sevaptan yararlanmak isterse kolayına gelen bir kurban kesmesi gerekir. Kurbanı bulamayan kimse de hac sırasında üç ve memleketine döndüğünde de yedi gün olmak üzere toplam on gün oruç tutar. Kendilerinden bu görevler istenen kimseler, ailesi Mescit-i Haram civarında oturmayanlar içindir. Allah'ın emirlerine karşı gelmekten sakının ve iyi bilin ki; Allah'ın vereceği cezâ pek çetindir.

“Haccı da umreyi de Allah adına tamamlayın.” Hac ve umre görevlerini eksiksiz olarak, tüm şartlarını yerine getirerek ve savsaklamaksızın Allah rızası için farzlarını işleyerek yerine getirin.

Bu görevlerin tamamlanması ancak göreve başlanmasından sonradır, denmiştir. Bu da, hac ve umre görevlerine başlayan kimselerin bu takdirde bu her iki görevi tamamlamalarının lâzım geldiğini gösterir, bunun için bir delil oluşturur. Nitekim biz Hanefiler, işte buna dayanarak, Umre görevine başlanmakla bu görev artık mutlaka yapılması gereken bir ibâdet olmuş olur, demektediriz.

Ancak HANEFÎlere göre bu ayete dayanarak umrenin de lüzumuna hükmetmek gerekmez. Çünkü bu, bunu tamamlamakla ilgili bir emirdir. Öyle olur ki, bazen bir vâcibin (farzın) tamamlanması emredileceği gibi bir tatavvuun (Nâfilenin) tamamlanması için de emir verilebilir.

Ya da hac ile umrenin tamamlanması demek, bu her ikisi için bulunduğu yerden itibâren bu niyetle ihrama giyerek bu şekilde hareket etmektir. Ya da hac ve umre için ayrı ayrı yolculuk tertib etmektir. Yahut da bu her iki ibâdet için de helâl yoldan infakta bulunmak, harcama yaparak gelmektir. Ya da bu her iki ibâdet ile bir ticarete niyet etmemektir.

“Şayet engellenirseniz,” Meselâ, “Filân kimse muhasara altına alındı. “demek, herhangi bir korku, hastalık ve acizlik gibi bir durumdan ötürü bu ibâdetlerden engellenirse, demektir.

“hasara” kelimesinin manası bir kimsenin düşman tarafından hapsedilmesi, engellenip kuşatma altına alınması, gitmesine engel oluşturması, demektir.

Biz Hanefîlere göre “İhsar” yani engel olma durumu her türden mazeretle olabilir. Meselâ, düşman varlığı, hastalık veya bu ikisi dışında herhangi bir mazeretle olabilir. Çünkü, ayete ilk bakışta anlaşılabilir mana budur. Nitekim bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

“Kimin bir tarafı kırılır veya hac yolculuğunda vasıtasız ve parasız kalırsa ya da topallaşırsa bu takdirde ihramdan çıkar ve ertesi yıl haccetmesi gerekir.”

Ancak İmâm-ı Şâfiî'ye göre “İhsar” yani engellenme sadece düşman tehlikesinin baş göstermesiyle olabilir, başka değil.

Yine bu nassın zahirine (görünüştaki anlamına) göre ihasn yani olabilecek bir engellenmenin aynı şekilde umre için de geçerli olduğu gerçektir. Çünkü, âyette geçen hüküm hemen bu iki görevin yani hac ile umre görevinin ardından zikredilmiş bulunmaktadır.

“.... bu takdirde kolayınıza gelen kurbanı gönderin.” Kurbandan kolayınıza geleninden. Nitekim tıpkı, (.....) ve (.....) denmesi gibi, (.....) ve (.....) denir ki, iş kolay oldu, kolayına geldi, manasınadır. (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğuludur.

Yani, mana şöyle olmaktadır:

“Hac veya umre için ihramlı iken eğer Beytullah'a gitmekten engellenirseniz ve böyle bir durumda da ihramdan çıkacaksanız (çıkmanız gerekiyorsa), bu takdirde, (deve, sığır veya koyun gibi) kurbanlardan herhangi birini kolayınıza nasıl geliyorsa öylece kesmeniz gerekir.”

(.....) kelimesi mübteda olarak merfûdur.

Yani bu, “o hâlde kolayınıza geleni kurban etmek için göndermeniz gerekir.” takdirinde olur. Ya da bu kelime mensûbtur. Bu takdirde mana,

“Kolayınıza geleni kurbanı gönderin. “olur.

“Kurban yerine varıncaya kadar baslarınızı tıraş etmeyin.” Bu sesleniş ya da hitap hac ve umre ibâdetlerinden engellenenleredir. Dolayısıyla mana şöyledir: “Sizin kesme yerine gönderdiğiniz kurbanlarınızın kesilmiş olduğu bilgisini almadan başlarınızı tıraş ederek ihramdan çıkmayın.”

Yani kurbanların kesilmesinin vacip olduğu yere (ki burası Harem'dir) gönderin, başka yerde kesmeyin, demektir. İşte bu, biz Hanefilerin lehinde ve Safimin de aleyhine olan bir hüccettir. Çünkü bize göre ihsar yani engellenme sebebiyle kesilecek olan kurban ancak Harem dahilinde kesilebilir, başka yerde değil. Çünkü HANEFÎ (rahmetüllahi aleyh) ye göre bu, Harem'den başka bir yerde de kesilebilir, kesilmesi câizdir.

“Sizden her kim -başırını tıraş etmek zorunda kalacağı şekilde- hasta olur, yada başından -yaralanma veya bitlenme gibi- bir rahatsızlığı olursa, bu gibi kimselere -tıraş olmaları hâlinde- fidye olarak -üç gün-oruç tutmak, -her birine buğdaydan yarım sa (ölçek) olmak üzere altı yoksul kimseye- sadaka vermek veya kurban kesmek gerekir.” (.....) kelimesi, ya mastardır veya (.....) kelimesinin çoğuludur.

“Hac yolculuğu için tehlikeden emin olduğunuz zaman...”

Yani karşınıza bir engel çıkmadığı ve çıkarılmadığı zaman ve siz güven içinde iseniz, hâliniz de yerinde ise, “.... her kim hac günlerine kadar umre yaparak sevaptan yararlanmak isterse,”

Yani hac vaktine kadar hac yapmadan önce, umre yaparak bununla Allah'a yaklaşmak ve bundan menfaat sağlamak isterse veya her kim hac zamanında kendisi için haram ve yasak olan şeylerin vakti gelmeden umre yaparak böylece hac sırasında haram (yasak) olabilecek şeylerin helâl (serbest) olmasından bu şekilde yararlanmak isterse, “.... kolayına gelen bir kurban kesmesi gerekir.” İşte bu kurban mut'a kurbanı olup, bundan yenilebilir.

Yani sâhibi bu kurbanın etinden yiyebilir ve bu da yine Kurban günleri denilen nahr (kurban bayramı) günlerinde kesilir.

“Kurban bulamayan kimse de hac şuasında üçgün” oruç tutar. Bunun zamanı biri umre ihramı diğeri de (.....) hac ihramı olan iki ihram arasındaki süredir.” “ve memleketinize döndüğünüzde de- yani Mina'dan aynılıp hac ile alâkalı tüm görevleri bitirip ülkelerinize dönmeniz hâlinde de- “yedi gün olmak üzere toplam on gün oruç tutar(sımsız).” Ya bu, tamamen kurban yerine geçer anlamında on gün demektir, çünkü bu, “hedy” den bedeldir. Ya da sevap bakımından ona denktir, manasınadır. Yahut da bundan murat ortadaki mübhemiği (anlaşılamazlığı) kaldırmak içindir. Çünkü, arada yer alan (.....) harfi sebebiyle bundan mübahlık gibi bir anlam çıkarılmasın diye,

“....tamamı on gündür. “ifadesine ayrıca yer verilmiş oldu. Bu, tıpkı şuna benzer: (.....) Sfoi. Bu takdirde ibahelik (mübahlık, serbestiyet) anlaşılır. Halbuki durum öyle değildir.

(.....) Bu işaret ismiyle temettua işaret olunmaktadır. Çünkü biz Hanefilere'göre Mescit-i Haram'da oturanlar için Temettü haccı da Kıran haccı da yoktur.

HANEFÎ'ye göre bu işaret ismi ile hedy'in, yani kurbanın vucubiyetini gerektiren hükme işaret etmektedir veya oruca işaret etmektedir. Dolayısıyla onların üzerine herhangi bir şey gerekmez, vacip kılınmaz.

“İşte kendilerinden bu görevler istenen kimseler, ailesi Mescit-i Haram civarında oturmayanlar içindir.” (.....) ise Harem mikatı içinde yer alanlar ile Mekke civarında bulunanlardır. İşte Hanefilere göre bunun dışında olanlar için söz konusu görevler istenmektedir.

“Allah'ın emirlerine karşı gelmekten -hac sırasında olsun başka zamanlarda olsun Allah'ın emirlerine karşı gelmekten ve nehyettiği şeyleri de işlemekten- sakının ve iyi bilin ki -sakınılması gereken şeylerden sakınmayanlar için- Allah'ın vereceği ceza pek çetindir.”

197

Hac ibâdeti bilinen aylarda yerine getirilir. Kim o aylarda hacca niyetle ihrama girerse hac esnasında kadına yaklaşmak, günah sayılabilecek tutum ve davranışların içine girmek ve kavga etmek yoktur. Her ne hayır işlerseniz Allah onu bilir. (O hâlde ey mü'minler!) Azık edinin. Şüphesiz azığın en hayırlısı ve en iyisi Allah'ın emir ve yasaklarına bağlı amel işlemek suretiyle olan takvadır. Ey akıl sahipleri! Emir ve yasaklarını çiğnemekten sakının.

“Hac ibâdeti bilinen aylarda yerine getirilir.” Bu, haccın vakti ve zamam anlamındadır.

Yani haccm zamanı ve vakti halk tarafından bilinen aylardadır. Onlar açısından bu hususta herhangi bir zorluk de yoktur. Bu aylar da; şevval, zilkade ve zilhicce ayının da ilk on günüdür. Haccın bu vakit olarak bu aylarla sınırlanmasıyla ilgili yarar, hac fiilleriyle ilgili herhangi bir fiilin ancak bu aylarda sahih olmasına bağlı olduğundandır. Nitekim İmâm-ı Şâfî (Rahmetullâhi Aleyhfe göre de ihram meselesi de böyledir. Biz Hanefilere göre her ne kadar böyle bir şey câiz ise de mekruhtur. Âyette, ay ifadesi çoğul olarak, (.....) diye gelmiş olmasıdır. Bunun nedeni iki ay tamamen ve üçüncü ayın da birkaç gününün buna dahil olmasındandır. Ya da cemi' (çoğul) manasında isim olan kelimeler birden fazla olması hâlinde müşterektirler. Bunun da delili Rabbimizin şu kavlidir:

“Kim o aylarda hacca niyetle ihrama girerse” kendisini ihrama sokarak bu farzı işlemeye karar kılarsa,” kadına yaklaşmak,” cinsel ilişkide bulunmak, kâdirlerin bulunduğu bir yerde bu gibi şeylerden söz etmek ve çirkin sözler sarfetmek, “günah sayılabilecek tutum ve davranışların içine girmek” ma'siyet türünden işler yapmak, kinci olmak, sövmek. Çünkü Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

“Mü'mine sövmek (mü'mini kırıcı hareket yapmak) fâsıklıktır.”

Ya da onu kötü lâkaplarla çağırmmamak. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmuştur:

“İmandan sonra fâsıklık ne kötü bir isimdir.”

“ve kavga etmek yoktur.” Arkadaşlarıyla olsun yanında çalışanlarıyla olsun, hayvanbakıcılarıyla (araba sürücülerıyla) olsun kavga ve tartışma yoktur. “hac esnasında” Evet yukanda sayılanlara tamamı hac esnasında yasaktır. Bütün bu sayılanlardan kaçınılması ve uzak durulması emredildi. Çünkü, bunlar insanın her zaman kaçınması ve uzak durması gerekli olan şeylerdir. Başka zamanlarda kaçınılması gerekli olan şeylerden hac esnasında kaçınılması ise haliyle daha bir önem kazann. Çünkü, hacda böyle bir davranış içine girmek çok daha çirkindir. Zira hacda böyle bir davranışın sergilenmesi tıpkı namaz kılarken haram olan ipek giysi giymek gibidir veya Kur'ân okurken okuyuşu şarkı söylemeye benzetmek gibidir.

Buradaki nefiyden murat nehiydir, yasaklamadır.

Yani, bunun vacip ve gerekli olduğudur. Bunların işlenmemesi açısından bu, gerçek ifadesiyle bu demektir, yani kesin yasak olduğudur.

Kırâat imâmılarından Ebû Amr ile İbn Kesîr ilk iki kelimeyi yani, (.....) kelimelerim merfû' olarak okumuşlar ve her ikisini de nehiy manasına tefsirlamışlardır. Üçüncü kelime olan, (.....) kelimesini ise nasb ile okumuşlardır. Bunu böyle okumalarının sebebi de haber manasında yani cinsi nefiy için olan (.....) nın ismi olarak değerlendirmeleri ve bu manada cidalin yani kavganın olumsuz bir şey olduğu ifade edilmiştir. Sanki şöyle denir gibi: (.....) yani “hacda şüpheye ve kavgaya yer yoktur. “

Yüce Allah daha sonra kötülükten men etmenin hemen peşinden hayra ve iyiliğe teşvikte bulunuyor ve çirkin, kötü söz kullanma yerine güzel ve iyi sözler ve işler kullanmalarını, fâsıklık yerine de fazilet ve takvaya yönelmelerini istiyor. Kavga ve tartışmanın yerini de anlaşılmaya ve güzel ahlâka bırakmalarını emrediyor. İşte bütün bunlar için Rabbimiz şöyle buyuruyor:

“Her ne hayır işlerseniz Allah onu bilir.” Şunu iyice bil ki; Allah her yaptığınızı çok iyi bilendir ve sizi, yaptıklarınız sebebiyle de ya cezâlarıdıracak ya da ödüllendirecektir.

İşte âyetin bu kısmı, Allah cüzleri, basit şeyleri bilmez, diyenlerin görüşlerini reddediyor.

Yemen halkı yol için azık temin etmez, yanlarına almazlarımış ve: “Biz Allah'a tevekkül edenleriz.” diyerek hep halka yük olurlarımış. İşte şimdi tefsirini yapacağımız bu kısım bununla ilgili olarak nâzil olmuştur.

“O hâlde ey mü'minler! azık edinin.” Kendiniz adına azık hazırlayın. Halktan yiyecek istemekten sakının. İnsanları zora sokmaktan uzak durun ve onların omuzlarında ağırlık oluşturmayın.

“Şüphesiz azığın en hayırlısı ve en iyisi Allah'ın emir ve yasaklarına bağlı amel işlemek suretiyle olan takvadır.”

Yani bu konuda onlara yük olmak ve onları güç durumda bırakmaktan sakınmaklardır. Ya da kötü ve yasak olan şeylerden uzak durmak suretiyle âhiret hayatı için azık hazırlayın. Çünkü bu manada azığın en hayırlısı, kötülüklerden el etek çekerek sakınmaktır.

(.....) tıpkı, (.....) gibidir.

Rabbimizin akıl sahiplerine seslenmesi, aklın, Allah'ın emirlerine bağlı ve yasaklarından sakınmanın temeli olması sebebiyledir. Dolayısıyla bir kimse akıllı olduğu hâlde istenenlere aykırı hareket ediyorsa o âdeti akılsız kimseler gibidir, demektir.

Aşağıda tefsirin ele alacağımız âyetin nüzul sebebi şöyledir. Bazı kimseler deve peşinden koşuranların ve ticaret için hac yapanların haccı makbul değildir iddiasını ileri sürerek:

“Şu kira ile hacılara iş yapanlar ve yardımcı olanlar hacı olamazlar, onlar sadece ticaret ve kar peşinde koşuranlardır.” diyorlardı; İşte şimdi ele alacağımız âyet bu konuyu işlemektedir:

198

Hac mevsiminde ticaret yapmak suretiyle Rabbinizden size gelecek bir lütfü ve kazancı aramanızda size herhangi bir vebal ve günah yoktur. A'râfat'ta vakfeden ayrılıp sel misali Müzdelife'ye doğru yol aldığınızda Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin. Ve Allah sizi nasü doğru yola hidâyet etmiş ise siz de öylece Allah'ı anın. Halbuki siz bundan önce gerçekten hep dalâlet içinde (yani sapıklardan) idiniz.

“Hac mevsiminde ticaret yapmak suretiyle Rabbinizden size gelecek bir lütfü ve kazancı aramanızda herhangi bir vebal ve günah yoktur.” Rabbinizden bir vergi, bir ihsan, bir lütuf ve mali üstünlük, kâr.

(.....) ticaret yapmak ve kira ile iş yapmak suretiyle kazanç elde etmek ve fayda sağlamak, demektir.

“A'râfat'ta vakfeden ayrılıp sel misali Müzdelife'ye doğru yol aldığınızda Mes'ar-i Haram'-da Allah'ı zikredin.”

“Kalabalık hâlinde yola düştüğünüzde.” Bu ifade suyun taşmasından alınan bir ifadedir. Suyun fazlasıyla dökülmesi, akıp gitmesi demektir. Esasen bu ifade, (.....) takdirinde olup mefûlü terk edilmiş, buna gerek duyulmamıştır.

“A'râfat” bir özel isimdir. Vakfe yapılan yerin adıdır. Kelime çoğul olarak isim hâlini aldı, tıpkı Şam civarında bir beldenin ismi olan (.....) gibi. Kelimenin munsarif olması ise, sonunda bulunan (.....) harfinin müenneslik (dişilik) harfi olmamasındandır. Aksine kendisinden önce gelen elif harfiyle beraber cem, müennes (dişilik) alâmetidir. A'râfat diye isimlendirilmesinin sebebi, bunun Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm) için bir tanıma işareti, nirengi noktası görevi yapmasından ileri gelmektedir. Çünkü Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm) o taşı gördüğünde onu tanımış ve bundan ötürü Arefe (A'râfat) ismini almıştır.

Bir tefsire göre de Hazret-i Âdem (aleyhi's-selâm) ile Hz Havva burada karşılaşırlar ve birbirlerini tanırlar. İşte bunun için bilinme, tanıma ya da tanıma manasında Arefe denmiştir.

İşte bu, aynı zamanda A'râfat'ta vakfe'nin (durmanın) vücûbiyetinin de delilidir. Çünkü ifada/ıfaza yani sel gibi dönüş ancak vakfe yapıldıktan sonra olur.

Allah'ı zikretmek demek, telbiye getirin (yani Lebbeyk duasım okuyun), tehlil getirin (La ilahe illallah, ...) deyin, tekbir getirin, Allah'a senada bulunun, dua edin ya da akşam ve yatsı namazlarını kılmak suretiyle Allah'ı amn.

Bütün bu istenenler Meş'ar-i Haram denilen yerde olmalıdır. Burası da Müzdelife'deki Kuzah tepesinin yanıdır. Ki bu tepede İmâm (Emir) durumundaki kimse durur, vakfe yapar. Burada üzerinde kandillerin yakıldığı bir çadır (kulûbe) bulunmaktadır.

“Meş'ar” demek, belli yer ve nokta, nirengi noktası demek olup, ibâdet edilecek yerlerin bu şekilde belirlendiği yerler manasındadır. Buna da Haram adının verilmiş olması, bu yerlerin de kutsallığındandır. Dolayısıyla burada da hiçbir yasak çiğnenmez, çiğnenmemesi gerekir. Aynı zamanda Meş'ar-i Haram'a Müzdelife ismi de verilmektedir. Müzdelife dendiği gibi buraya Cem (yani toplanma ve buluşma) noktası da denmektedir. Çünkü Hazret-i Âdem (aleyhi's-selâm) burada Hazret-i Havva ile bir araya gelmişler ve Hazret-i Âdem (aleyhi's-selâm) burada ona yaklaşmıştır. Bunun için : de ayrıca buraya Cem'ismi verilmiştir. Ya da burada iki namaz cem edilerek bir arada kılındığından dolayı buraya Cem'ismi verilmiştir. Yahut da halk burada yaptıkları vakfe ile Allah'a yaklaşmaktadır diye bu isim verilmiştir. Çünkü Müzdelife'nin manası yaklaşmak demektir.

(.....) kelimesindeki (.....) harfi ya mastar içindir veya “mâ-i kâffedir. (.....) harfi sakileden yani şeddeli durumdan hafîfeye (şeddesiz hale) dönüştürülmüştür. (.....) buradaki (.....) harfi de farika (ayrışma) lamıdır.

199

Bundan sonra insanların sel misali akın edip geldiği yerden siz de akıp gelin. Allah'tan mağfiret dileyin, Şüphesiz Allah çok affeden ve çok merhamet edip merhamet edendir.

“Bundan sonra insanların sel misali akm edip geldiği yerden siz de akıp gelin.” Sizin de akışınız, aynı şekilde insanların akın edip geldiği yerden olsun. Müzdelife'den olmasın.

Bunun Kuryeş için bir emir olduğu belirtilmiştir. Çünkü, Kureyşliler dönüşlerini A'râfat'tan başlayıp Cem'e yani Müzdelife'ye doğru yapmalarını isteyen bir emirdir. Çünkü, diğer insanlar vakfelerini A'râfat'tan başlayarak yaptıkları hâlde Kureyşliler vakfelerini Cem denilen yerde yaparlardı. Kendilerini diğer insanlardan farklı kabul ederlerdi. Nitekim bu hususta şöyle derlerdi:

“Biz Harem'in yerlileri ve bakıcılarıyız. Bu itibarla biz diğer insanlarla birlikte vakfe yapmaya çıkmayız.” İşte bu şekilde kendilerine bir ayrıcalık veren Kureyş'e bu bir emir olup, onların da diğer insanlar gibi A'râfat'ta vakfe yapmalarını ve dönüşlerini de onlarla beraber yapmalarını istiyor.”

Bir tefsire göre de şöyle denmiştir: A'râfat ile alâkalı ifada (dönüş) zaten anlatıldı. Bu ise, Cem'denen yerden Mina'ya olan ifadadır (dönüştür). Burada bundan murat ise bizzat inançlarına oldukça sıkı biçimde bağlı olan Kureyş toplumdur. Bu itibarla hitap onlara olduğu gibi genel manasıyla mü'minlerdir.

(.....) Vakfe durulacak yerlerdeki muhalefediniz sebebiyle ve benzeri câhili davranışlardan dolayı ve bir de hac ile ilgili amellerinizdeki eksik ve kusurlarınız sebebiyle “Allah'tan mağfiret dileyin.” “Şüphesiz Allah çok affeden ve çok merhamet edip merhamet edendir.”

200

Hac ibâdetlerinizi tamamlayınca, zamanında atalarınızı överek andığınız gibi, hatta ondan da çok Allah'ı anın. İnsanlardan öyleleri de var ki: “Ey Rabbimiz! Bize vereceklerini bu dünyada ver.” derler. Böylelerinin âhirette sevaptan yana elde edecekleri bir nasipleri yoktur.

“Hac ibâdetlerinizi tamamlayınca,”

Yani hac esnasında yapmakla emrolunduğunuz görevlerinizi bitirip dönmeye başladığımızda, “Zamanında atalarınızı andığınız gibi, hatta ondan da çok Allah'ı anın.”

Yani babalarınızdan sitayişle söz ettiğiniz gibi öylene anın. Mana bakımından şu demektir: Allah'ı oldukça çok çok zikredin, hatırlayın ve anın. Bu noktada ne kadar ileri gidebilir ve fazla zikredebilirseniz bunu yapın. Tıpkı atalarınızdan söz ettiğiniz gibi. Onlara âit hatıraları canlarıdır olduğunuz ve onların o dönemlerde o günlerde yaptıklarını andığınız gibi anın. Çünkü Kureyşliler câhiliye dönemi atalarının geleneklerine uyarak Mina'da Mescit ile dağ arasında vakfe yaparak (durarak) atalarının yaptıklarını biri bir sayıp ortaya dökerler ve onların anılannı orada canlandırırlardı. O günlerin güzelliklerinden söz ederlerdi.

Burada, (.....) buyurulmasıyla yam; “hatta ondan da çok Allah'ı anın.” denmesi câhili yönetimlerin, dönemlerin reddi açısından önemlidir. Dolayısıyla burada, hiçbir câhili donemi ve yönetimi övmeyin, peşinden gidip savunmayın bütünüyle Allah'a ve O'nun şer'i'atına yönelerek onu nasıl hakim kılacağınızı düşünün ve bunu değerlendirmesini yapın, demektedir, buna dikkat çekilmektedir. Bu cümle, (.....) kavimdeki “z/fcr”Vkelimesinin izafe olunduğu kelime üzerine atfolunması sebebiyle cer mahallinde gelmiştir.

Meselâ: (.....) veya, (.....) demen gibi. (.....) temyizdir.

“İnsanlardan öyleleri de vardır ki -Hac ibâdetini yapmak üzere o beldeye gelenler arasında öyle insanlar da vardır ki, dünyalı için istekte bulunarak şöyle dua ederler: (.....)

Yani bize vereceklerini özellikle dünya ile ilgili olarak ver, makam, mevki ve zenginlik ver, derler.

“Böylelerinin âhirette sevaptan yana elde edecekleri bir nasipleri yoktur.” Çünkü bunların tek amaçları ve tasaları vardır. O da bu dünyadır. Zira âhîret hayatım inkâr ederler. Mana şöyledir:

“Allah'ı çok çok anın, zikredin, O'na hep dua edin. Çünkü insanlar genelde iki şey arasında az ile çok arasında talepte bulunur dururlar, az istekre bulunanlar, Allah'ı anarlarken, O'ndan bir talepte bulunurlarken hep dünyaya yönelik şeyleri ister. Kimisi de çok fazla talepte bulunur, dualarını bu çerçevede yapar. Dolayısıyla hem bu dünya ile ilgili hayrı, iyilik ve güzelliği ister ve hem âhîretle ilgili hayrı, iyilik ve güzelliği talebeder. O hâlde ey insanlar! Sizler çok istekte bulunanlardan olun.

Yani haklarında şöyle denenlerden olun!”

201

Onlardan öyle insanlarda vardır ki, şöyle yakanrlar: “Rabbimiz! Bize bu dünyada da iyilik ve güzellik ver, âhirette de iyilik ve güzellik ver ve bizi cehennem ateşinden koru!”

“Onlardan -hac ibâdeti görevim yerine getirmek üzere gelen— öyle insanlar da vardır ki, şöyleyakarırılar: (.....) nimet, afiyet, ilim ve ibâdet etme imkanlarını ver,(.....)

(.....) Af ve mağfiret, bağışlanma ver, mal ve cennet ver, halkın övgüsün, hakkın rızasını bize kazandır. İman ve eman-güven ver. İbadet ve işlerimizde ihlâs ve samimiyet, kötülüklerden halâs-kurtuluş ver. Sünnet üzere hareket etmeyi ve cennetini ver. Kanaat ve şefâat ihsan eyle. Sâliha, iffet ve namus sâhibi bir eş (hatun) ve

cennet hurilerini ver. Mutlu bir hayat, sağlıklı bir yaşam ve müjde ile kabirden dirilme ver. (.....) “Cehennem ateşinin azâbından veya kötü huylu bir eşin şerrinden kuru!

202

İşte bunlar için kazandıklarından önemli bir pay vardır. Kaldı ki; Allah, hesabı pek çabuk görendir.

“İşte onlar -dünya ve âhiret güzelliğim isteyenler- için kazandıklarından önemli bir pay vardır.” Kazandıkları ameller cinsinden. Bunlar da yaptığı iyiliklerden elde ettiği menfaatlerden oluşan sevaptır. Ya da kazandıkları şeylerden dolayı. Ya da burada, “dua” kazanç ya da kazanım olarak isimlendirilmiştir. Çünkü dua da işlenen ameller türündendir. Ameller ise kazanç diye nitelenir. Yahut, (.....) ile işaret edilmek istenen şeyin her iki grubun olması da, yani sadece dünyayı isteyenler ile hem bu dünyanın ve hem âhiretin güzelliğini isteyenler olabilir. Dolayısıyla her iki grubun da kendi yaptıkları amelleri cinsinden kazammları, pay ve nasipleri vardır.

“Allah, hesafn pek çabuk görendir.” Kıyametin kopması pek yakındır. Kullarının hesabını da çarçabuk görüverecektir. Öyleyse Allah'ı çokça anmakta acele edin, âhiret hayatının mutluluğunu istemede hızlı davranın. Bunun manası ya böyledir yahu da şu şekildedir:

Yüce Allah'ın yarattığı varlıkların çokluğuna ve amellerinin oldukça fazla olmasına rağmen zâtını hesabı süratle görüveren olarak nitelemesi, kamil manada bir kudretin sâhibi olduğunu göstermek içindir. Dolayısıyla kişinin bu manada dikkatli olması ve gereken ameli yapmasının gereği ileride başına geleceklerden kaçınması lâzımdır.

Rivâyete göre, Allah, yarattıklarını bir koyunun süt sağım kadar bir sürede kullarının hesabını görüverir. Yine yapılan rivâyete göre göz açıp kapanacak bir zaman zarfında hesabım görüverir.

203

Sayıli günlerde tekbir ve telbiye (Lebbeyk) ile Allah'ı anın! Kim erken hareket edip iki gün içinde Mina'dan Mekke'ye dönmek isterse ona bir vebal yoktur. Kim de geri kalırsa ona da bir vebal yoktur. Bütün bunlar Emir ve yasaklar uyararak sakınıp hareket edenler içindir. O hâlde Allah'ın emirlerine bağıli kalarak yasaklarından sakının! Ve iyi bilin ki; sonunda hesap vermek üzere O'nun huzurunda toplanacaksınız.

“Sayılı, günlerde -teşrik tekbirleri günlerinde- tekbir ve telbiye (Lebbeyk) namazların ardından ve şeytan taşlama sırasında tekbir- ileAlUdı'ı anın.”

“Kim erken hareket edip iki gün içinde Mina'dan Mekke'ye dönmek islerse ona bir vebal yoktur.”

Yani kim Nefr gününde acele edip dönmek isterse.

Nefr Günü: Şeytan taşlamanın üçüncü günü, Teşrik tekbirlerinin ikinci günü ve zilhicce ayının da on üçüncü günü olup bu güne Yevm-i Nefr denmektedir. Ya da “Bu günde acele ederek dönmek isterse...”

Gerek (.....) fiili olsun, gerekse (.....) fiili olsun her ikisi de, (.....) anlamında mutavaat (dönüşlü) fiildirler. Meselâ, (.....) gibi. Müteaddi (geçişli) fiil de olabilirler. Meselâ, (.....) gibi. Ancak bundan sonra gelen, (.....) fiiline bakıldığında mutavaat (dönüşlü) için olması daha uygundur.

Yani; söz konusu üç gün kalması yerinde iken iki gün kalıp cemreleri attıktan sonra hemen Mekke'ye dönmek isterse, üçüncü günü de cemre (şeytan taşlaması) için kalmazsa, üç gün şeytan taşlaması uygun iken iki gün taşlama ile yetinirse bu acelesi sebebiyle günahkâr olmaz ve vebal altında kalmaz.

“Kim de geri kalırsa -üçüncü gününde cemre için kalır, iki gün içinde dönmezse- ona da vebal yoktur.” “Bütün bunlar emir ve yasaklara uyararak -avlanmaktan, cinsel ilişkiden ve kırıci davranışlardan- sakınıp hareket edenler içindir.”

Yani her ne kadar geride kalıp üç günü tamamlamak daha faziletli ise de kişi acele ederek iki gün içinde dönme ile üçüncü gününe kadar kalıp tehir arasında muhayyerdir (serbesttir). Hangisini isterse öyle hareket edebilir. Dolayısıyla muhayyerlik meselesi faziletli olan ile çok daha faziletli olan arasında cereyan etmektedir. Bu tıpkı

bir yolcunun ramazan ayında oruç tutma ile tutmama arasında muhayyer olması gibi bir duruma benzemektedir. Yolcunun bu haliyle oruç tutması tutmamasından daha faziletlidir.

Bir tefsire göre ise, câhiliye döneminde üç gün kalmayıp iki gün içinde dönenleri kimileri günahkâr sayarlarken, kimisi de iki gün içinde dönmeyip üçüncü güne kadar bekleyenlerin günahkâr olacaklarını ileri sürmüşlerdir. Bu hususta ikiye ayrılmışlardır. Dolayısıyla Kur'ân bu ayetiyle etken dönen olsun, geri kalıp üçü tamamlayan olsun hiçbirisinin günahkâr olmayacağını belirterek onların bu inançlarını ret ediyor.

204

İnsanlardan öyleleri de vardır ki, dünya hayatı hakkındaki sözleri senin hoşuna gider. Kalbinde olana (samimi davrandığına) da Allah'ı şâhit tutar. Halbuki o, düşmanların en yamanıdır.

“İnsanlardan (içlerinde vardır ki,) dünya hayatı hakkındaki sözleri senin hoşuna gider. “Seni mest eder, gönlünde üstün bir yer edinmek ister. Nitekim, insanın gönlünde yer eden ya da taht kuran bir şey için de “şaşılacak şey, harika şey” türünden ifadeler kullanılır.

(.....) cer edatı, (.....) kelimesine taallûk eder.

Yani: “Onun dünya ile ilgili olarak söyledikleri senin hoşuna gider. Çünkü; onun “.....,” iddiasıyla esasen söylemek istediği, dünya sevgisi ve muhabbetidir. Onun bu sevgiyle âhiret sevgisini murat ettiği söz konusu değildir.” demektir.

Ya da, “senin hoşuna gider” sözü, “Onun dünya hakkındaki sözleri hoşuna gider, âhiretle alâkalı olanı değil. Çünkü yarın kıyamet gününde hesap yerinde dili tutulacak ve bir şey söyleme gücüne sahip olmayacaktır.” demektir.

“Kalbinde olana, (samimi olduğuna) da Allah'ı şâhit tutar. Halbuki o, düşmanların en yamanıdır. “

Yani, bu kimse sana yemim ederek şöyle der: “Seni ve İslâm'ı sevdiğime dair kalbimde olana Allah şahidimdir. “Halbuki bu adam, düşmanlıkta düşmanlar içerisinde daha çok düşmanlık besleyen, Müslümanlara karşı kin, öfke ve düşmanlık ile dolu olan biridir.

(.....) kelimesi, (.....) manasındadır. Buradaki izafet, yani tamlama ise, (.....) manasındadır. Çünkü, (.....) kalıbında olan kelimeler, Meselâ (.....) kelimesi gibi, kendisinin bazısı (bir kısmı) olan şeye muzaf olur, meselâ, (.....) gibi. Dolayısıyla kişi, genç bireylerin bazısı demek değildir. Bu değerlendirmeye göre âyetin takdiri şöyledir. “Düşmanlık etmede daha bir azılıdır.”

Ya da, (.....) kelimesi, tıpkı, (.....) kelimesinin çoğulu (.....) kelimesi olduğu gibi bu da (.....) kelimesinin çoğuludur.

Bunun da takdiri şöyledir: “O düşmanlıkta düşmanlık edenlerin en azılısı ve en yamanıdır.”

205

İş başına geçince yeryüzünde fesat çıkarmaya (bozgunculuk ederek anarşi doğurmaya), ekinleri (ürünleri) tahrip ederek nesilleri de bozmaya çaba harcar. Halbuki Allah fesâdı sevmez.

(.....),” İş başına geçince...” Bu kimse sana yumuşak ve hoşuna giden sözler söyleyip, mest eden ifadeler kullanıp yanından ayrılp gidince, daha önce Sakif kabilesi üzerine geceleyin onların bir şeylerden haberi olmadığı bir sırada apansızın baskın yaparak hayvanlarını ve ekinlerini yakıp öldürdüğü, toplumu tarumar ettiği gibi.

“Yeryüzünde fesat çıkarmaya, (bozgunculuk ederek anarşi doğurmaya), ekinleri (ürünleri) lahrip ederek nesilleri de bozmaya, çaba harcar” Kısaca, ekinleri, canlıları yok eder. Ya da idari manada başa geçince kötü ve zâlim idarecilerin yaptıkları gibi o da nesli, ekinleri bozgunculuğu ve anarşik ruhlu davranışıyla toplumu fesâda verir, bozar. Her yerde terör estirir.

Bir tefsiri de şöyledir: Bu tür idareciler zulümlerini öylene açıktan işlerler ki; nihayet onların bu kötülükleri sebebiyle yağmurlar kesilir, kıtlık baş gösterir. Sonuçta her yerde ve her şerde kuraklık olur. Toplum sonuçta bütünüyle bozulur.

“Halbuki Allah fesâdı sermez”

206

Ona: “Allah'tan kork.” diye uyan yapıldığında, benlik ve gurur onu daha çok günaha sürükler. İşte böylelerinin hakkından ancak cehennem gelir. Gerçekten o ne kötü varış yeridir.

“Ona -Ahnes b. Şurayk ve benzerlerine toplumu ve nesli ifsadetmekten, anarşi çıkarmaktan dolayı- Allah’tan kork, diye uyarı yapıldığında, gurur onu daha çok günaha, sürükler. “Câhiliyenin getirdiği kibir ve gurur onu kaçınması gereken günaha daha da sürükler. Daha fazla kötülük yapmaya çabalar, daha çok günah işleme gayretine düşer.

Ya da, (.....) kelimesindeki (.....) harfi, sebep içindir.

Yani, mana şöyle olur: “Kalbindeki var olan günah işleme hırsı ve kini sebebiyle o kibire, gurura kapılır.” Bu ise küfürden başka bir şey değildir.

“İste böylelerinin hakkından ancak cehennem gelir.” Onlara cehennem ateşi yeter. “Gerçekten o ne kötü varış yeridir.” Yatak olarak onlar için cehennem ne kötü yerdir.

Aşağıda okuyacağımız âyet Suhayb (radiyallahü anh) hakkında nâzil olmuştur. Çünkü müşrikler onu, İslâm'ı bırakması için zorlamışlar, ona baskıda bulunmuşlar ve beraberinde bulunan bazı arkadaşlarını da şehit etmişlerdi. Ancak Hazret-i Suhayb (radiyallahü anh) varlığını (malını) onlara bırakarak sadece canının bağışlanması ve İslâm'dan dönmesini istememeleri kaydıyla müşriklere bırakmıştı. Bu şekilde Medine'ye hicret etmişti.

Ya da bu âyet öldürülene (şehit olunana) kadar hep iyiliği emredip kötülükten meneden mü'minler hakkında nâzil olmuştur.

207

İnsanlardan öyle kimseler de vardır ki, Allah'ın rızasını kazanmak için canını ortaya koyar -canını satar-. Allah kullarına karşı oldukça şefkatlidir.

Bu yaptığından dolayı ona sevap verecektir.

208

Ey îman edenler! Hepiniz topluca İslâm'a girin. Sakın şeytanın izinden giderek tuzaklarına düşmeyin. Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır.

“Ey îman edenler! Hepiniz topluca. İslâm'a girin.” Kırâat imâmlarından İbn Kesîr, Nafi, Ebû Cafer ve Ali, (.....) harfinin fethi/üstünü ile, (.....) kelimesini, (.....) olarak okumuşlardır. Bu da istisla, yani teslim olma ve itâat etme manalarına gelir.

Yani “Allah'a -teslim olun ve O'na itâat edin.”, demektir. Ya da bu, “İslâm” demektir. Hitap, yani sesleniş ve uyarı kitap ehline. Çünkü, bunlar yalnızca kendi peygamberlerine ve kitaplarına îman ediyorlardı. Ya da bu hitap münâfıklardır. Çünkü, münâfıklar sadece dilden inandıklarını söylemekte idiler. Esasen îman etmiş değillerdi.

(.....) yani; içinizden hiçbir kimse O'na itaatten dışarı çıkmaksızın, hepiniz toptan, demektir. Bu kelime, (.....) fiilindeki zamîrden hâldir.

Yani, “toplu olarak” demektir. Ya da bu kelime, (.....) kelimesinden hâldir. Çünkü bu, müennes (dişi) olabilmektedir. Sanki, “Allah'a itaatle ilgili tüm taatleri yerine getirmekle ve bu manada Allah'ın emri altına

girmekle emrolunuyorlar.” Ya da “İslâm'ın tüm kurallarını, şerî'atın her esasını uygulamakla emrolunmaktadırlar.” demektir.

(.....) kelimesi, (.....) kelimesinden alınmadır. Sanki içlerinden hiçbirinin de hariçte yer almaması şartıyla toplu olarak dinden ya'da itaatten çıkmaktan men olunmaktalar.

(.....) bakın şevkinin izinden -vesveselerinden- giderek tuzaklarına düşmeyin. Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır.” Size karşı düşmanlığı açıkça meydanda çıkarıdır.

209

Size apaçık deliller geldikten sonra eğer buna rağmen tökezler (de şeytanın izine uyar)sanız, iyi bilin ki; Allah (kurulan her tuzağa) galip gelen ve hükümlerinde hikmet sâhibi olanıdır.

“Size apaçık deliller geldikten -davet olunduğunuz hakka girmekten apaçık kanıtlardan ve inkâr olunamayacak açıklıktaki burhanlardan- sonra eğer buna rağmen tökezler, şıykının izine uyarsanız -İslâm'a ve barışa girmekten yan çizerseniz-,” “.... iyi bilin ki, Allah, kurulan her tuzağa galip gelen -hiçbir güç onun sizi azap etmesinden asla kurtaramaz- ve hükümlerinde hükmet sâhibi, olanıdır.” O ancak hakka dayalı olarak azap eder.

Rivâyete göre biri bu âyeti okurken, sonunu, (.....) olarak yanlış bir şekilde bitirir. Fakat hiç Kur'ân okumamış olan bir bedevi/Arabî bilmediği hâlde okuyana karşı çıkar ve şöyle der:

“Senin bu okuduğun Allah'ın kelâmı olamaz. Çünkü hakim olan bir zât, hakka aykırılıktan ve isyandan bahseden bir konudan sonra mağfiretten ve bağışlamaktan söz etmez. Zira bu, bir tür kötülüğe teşvik ve özendirme anlamına gelir.”

210

Onlar, mutlaka buluttan gölgeler içinde Allah'ın ve meleklerin kendilerine gelivermesini (ve işlerinin hemen bitirilivermesini) mi bekleyip duruyorlar? Halbuki iş bitirilmişdir. Bütün işler yalnızca Allah'a döndürülecektir.

“Halbuki iş bitirilmişdir.” -yani artık onların helâkine ilişkin mesele bitmiştir-

“gözetiyorlar mı/bekliyorlar mı” manasındaki bu söz “gözetmiyorlar/beklemiyorlar” (.....) ancak Allah'ın onlara gelmesini bekliyorlar. “manasına gelmektedir. Aynı Rabbimizin şu sözünde olduğu gibi:

“Ya da Rabbinin emrinin gelmesinden başka bir şey mi bekliyorlar?” Nahl, 33

Yine Rabbimiz buyuruyor:

“Azâbımız onlara,.... geldi.” A'râf, 4

Veya burada getirilecek şey mahzûftur. Mana şöyledir: “Allah'ın onlara azâbını getirmesini,....”

Çünkü; mananın bu şekilde olduğuna bundan önceki âyette geçen, (.....) cümlesi işaret etmektedir.

Âyette geçen, (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğuludur. Bu da, kişiyi gölgeleyen şey, demektir.

(.....) Bulut, bulutlar demektir. Bu, bir anlamda onları korkutup ürkütmek içindir. Çünkü bulut söz konusu olduğunda genelde bundan rahmetin geleceği düşünülür. Eğer rahmet beklerken bundan üzerlerine azap gelirse bu, gerçekten onlar için çok daha feci ve korkutucu olur.

(.....) Onları cezâlarıdırmak ve onlara azap getirmekle görevli meleklerin gelmesini mi, ya da kıyamet gününde onların hazır olmasını mı beklerler? Ya da meleklerin onları kıyamet gününde azap yerine getirmelerini mi?

“Bütün işler Yalnızca Allah'a döndürülecektir.” Gerçi kullar bu dünyada kimi şeyleri yapabilme, onlara sahip olma gücüne sahip ise de yarın kıyamet günün de bütün işler Allah'a döndürülecektir. Çünkü her şeyin gerçek sâhibi O'dur.

Kırâat imâmılarından İbn Âmir, Hamza ve Ali, Kur'ân'ın her yerinde geçen, (.....) cümlesini, (.....).olarak okumuşlardır.

211

(Ey Resûlüm Muhammed!) İsrâ'il oğullarına sor, Biz onlara apaçık âyetlerden nicelerini verdik. Her kim kendilerine geldikten sonra Allah'ın nimetlerini (hükümlerini) değiştirirse, iyi bilsin ki, Allah'ın azâbı ve cezâsı pek şiddetlidir.

“(Ey Resûlüm Muhammed!) İsrâ'il oğullarına sor,”

Buradaki, (.....) kelimesinin aslı, (.....) olup, baştaki vasl hemzesinin hazfinden (düşürülmesinden) sonra fetha/üstün hareketi (.....) harfine aktarıldı. Artık bundan böyle vasl hemzesine de gerek duyulmadığından kelime, (.....) hâlini almış oldu. Bu, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e veya her kes için “sor” anlamında bir emirdir. Bu, bir paylama ve azarlama anlamında sormadır. Nitekim, yarın kıyamet gününde kâfirlere bu türden sorular yöneltilecektir.

“Biz onlara, -peygamberlerinin elleriyle- apaçık belgeler/âyetlerden -ya da onların kitaplarında İslâm'ın doğruluğuna ilişkin yer alan, şâhit konumunda bulunan âyetlerden- nicelerini verdik.” Âyetteki, (.....) edatı ya istifham (soru) içindir veya haber manasındadır.

“Her kim kendilerine geldikten sonra -gelen âyetleri bildikten, tanıdıktan ve yanlarındaki bilgilerin doğru olduğunu gördükten sonra- Allah'ın nimetlerini, hükümlerini, âyetlerini değiştirirse,“Çünkü, insan eğer o âyetleri bilmez veya tanımaz ise, bu âdeti o âyetler onun yanında tok anlamına gelir.

Âyette geçen, “nimet” kelimesi, “Allah'ın âyetleri” manasındadır. Çünkü bu âyetler, yüce Allah tarafından gönderilen en üstün ve değerli nimetleridirler. Zira bu âyetler dalâletten, (sapıklıktan) hidâyete (kurtuluşa) sebep olan şeylerdir. Bunların değiştirilmesi ise; Allah, bu âyetleri ya da mu'cizeleri, onlar îman etsinler, hidâyetlerine vesile olsun diye ortaya çıkardı, gönderdi. Ancak bunlar ise onu dalâletleri (sapıklıkları) için bir sebep durumuna getirdiler. Zira inkâra ve tahrife kalkıştılar. Nitekim şu âyet onların durumlarını çok net olarak sergilemektedir:

“Kalplerinde hastalık (kâfirlik ve münâfıklık) olanlara gelince, onların da inkârlarını büsbütün artırır.” Tevbe, 125

Veya Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in getirdiği dinin doğruluğunu gösteren ve kitaplarında yer almış bulunan bu âyetleri tahrif ettiler, değiştirdiler.

“İyi bilsin ki, Allah'ın azâbı ve cezâsı, -hak edenler için- şiddetlidir.”

212

Kâfirlere dünya hayatı cazip gösterildi. (Dolayısıyla bu inkârcılar) îman edenleri alaya alırlar. Halbuki muttakiler kıyamet gününde onlardan üstündür. Allah dilediklerini hesapsız olarak rızıklandırır.

“Kâfirlere dünya hayatı cazip gösterildi.” Dünya hayatını onlara böyle cazip gösteren şeytandır. Şeytan vesveseleriyle onların gözünde dünyayı güzelleştirir, dünyayı onlara sevdirebilir.

Ya da dünyayı onlara bu manada cazip gösteren Allah'tır. Çünkü onlarda şehvî istekleri yaratmıştır. Çünkü tüm kainatı yaratıp var eden Allah'tır. Çünkü, (.....) olarak bu âyeti okuyan Mücahid, İbn Muhaysm, Humeyd/Hamid b. Kays ve Ebû Hayve'nin kırâatlerine göre mana buna da delâlet etmektedir. Buna göre mana şöyledir: “Kâfirlere Allah dünya hayatım cazip gösterdi.”

“Dolayısıyla bu inkârcılar îman edenleri alaya alırlar.” Çünkü bu kâfirler İbn Mesud, Ammar, Suhayb ve benzeri'mü'minlerden fakir ve yoksul olanlarla hep eğlenir dururlardı.

Yani; kâfirler, dünyadan başkasını istemezler, dolayısıyla dünyalıkları olmayanların veya az olanların haline bakarak hep onlarla alay eder dururlar veya dünyadan başka şey isteyenlerle alay ederler, demektir.

“Halbuki müttakiler —Şirk ve küfürden uzak duranlar ki bunlar burada ismi geçen değerli mü'minlerdir- kıyamel gününde onlardan üstündür.” Çünkü bu kimseler cennette yüksek mevkilerde olacaklar, kâfirler ise cehennem ateşinin en alt tabakalarında yer alacaklardır.

“Allah dilediklerini, hesapsız olarak rızıklarındır.” Onlardan hiçbir şeyi eksiltmez.

Yani; Allah, Kârûn ve benzerlerinin imkan ve varlıklarını bol bol verdiği gibi yine Allah dilediğine bol imkanlar ve rızıklar verir. Size bu türden bol imkanların verilmesi Allah'tan bir hikmete dayalıdır. Bu hikmet ise, nimet ile bir deneme ve istidraçtır, dünyalıkla bir ilerlemedir, başka değil. Eğer bu dünyada bir keramet, bir değer olsaydı, öncelikle sizden önce mü'minlerin bunu hak etmeleri gerekirdi. Bu itibarla mesele sizin anladığınız gibi değildir.

213

İnsanlar bir tek ümmet idiler. Allah da kendilerine müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberler gönderdi. İnsanların anlaşmazlığa düştükleri konularda hüküm vermek için hak yolu gösteren kitapları da beraberlerinde gönderdi. Halbuki o konularda anlaşmazlığa düşenler, ancak kendilerine deliller geldikten sonra sırf aralarındaki azgınlık ve hasetleri yüzünden anlaşmazlığa düşen (Yahûdî ve Hıristiyanlar)dan başkası da değildir. İşte böylece Allah, îman edenlere, hak konusunda anlaşmazlığa düştükleri gerçeklen izniyle gösterdi. Allah dilediğini doğru yola iletir.

“İnsanlar hır tek ümmet idiler.” İnsanlar ta Hazret-i Âdem (aleyhi's-selâm) dan Hazret-i Nûh (aleyhi's-selâm) a kadar hep İslâm dini üzere ittifak etmişlerdir.

Veya Hazret-i Nûh (aleyhi's-selâm) ile onunla birlikte gemiye binenlerdir. Daha sonra aralarında ihtilâf, anlaşmazlık başgösterdi. İşte bunu üzerine, “Allah da kendilerine -mü'minleri sevap ile- müjdehyici ve -kâfirleri de azap ve cezâ ile- uyarıcılar olarak peygamberler gönderdi.” Çünkü ihtilâf ettiklerine dâir ifadenin hazfine (gizlendiğine), âyetin (.....) kısmı delalet etmektedir. Kaldı ki, Abdullah b. Mesud'un, (.....) tarzındaki kırâati de buna delâlet etmektedir. Ayrıca Rabbimizin:

“İnsanlar sadece bir tek ümmetti, sonradan ayrılığa düştüler.” Yûnus, 19. âyeti de bu manayı doğrulamaktadır.

Ya da, “İnsanlar kâfirler (inkârcılar) olarak tek bir ümmet idiler. İşte bunun üzerine Allah peygamberler gönderdi de onlar hakkında anlaşmazlığa düştüler.” demektir. (.....) kelimelerinin her ikisi de hâldir.

“Halbuki o konularda -hak konusunda- anlaşmazlığa düşenler, ancak kendilerine -hakkın doğruluğunu gösteren- deliller geldikten -tartışmaya son verdirecek kitabın indirilmesinden- sonra sırf aralarındaki azgınlık ve hasetleri yüzünden -kendilerine inen kitaplar konusunda giderek daha fazlasıyla -anlaşmazlığa, düşen Yahûdî ve Hıristiyanların başkası, da değildir.”

Burada, (.....) mefûl-ü lehtir.

Yani, aralarındaki haset ve çekememezlikten ötürü, dünyaya olan aşırı düşkünlükleri sebebiyle bir zulüm olarak ve bir de acımasızlıklarından ve adaletsizliklerinden, demektir.

“İşte böylece Allah, îman edenlere, hak konusunda anlaşmazlığa düştükleri gerçekleri açıklayarak- izniyle -ilmi ile- gösterdi.” “Allah dilediğini doğru yola iletir.”

214

Yoksa siz, sizden önce geçen ümmetlerin başlarına gelen durumlarla denenmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız? Onlara öyle yoksulluklar ve sıkıntılar gelip çatmış ve öylene sarsılmışlardı ki, nihayet peygamber ve beraberindeki mü'minler: “Allah'ın yardımı ne zaman?” demişlerdi. İyi bilin ki, Allah'ın yardımı yakındır.

“Yoksa siz, sizden önce geçen ümmetlerin başlarına gelen durumlarla denenmeden cennete girivereceğinizi mi sandınız?”

(.....) kelimesinin başında yer alan, (.....) kelimesi muttasıla olmayıp münkatiadır. Çünkü bunun şartı, kendisinden önceki istifham, yani soru hemzesinin olmasıdır. Meselâ:

(.....) gibi.

Yani, bu ikisinden senin yanında bulunan hangisidir? Bunun cevabı ise şöyledir; Eğer yanındaki Zeyd ise, cevabı da “Zeyd” olur Ya da yanındaki Amr ise, cevabı da “Amr” olur. Halbuki Münkatia manasındaki (.....) ise, istifhamdan ve haberden sonra gelir. Bu da bu takdir de, (.....) ve hemze manasında olur. Dolayısıyla bunun takdiri de şöyle olur: (.....) Bundan önce gelen hemzenin ifade ettiği mana takrir ve tesbit içindir. Böyle bir durumu hesaba katınamalarını bertaraf etmek ve bunun uzak bir ihtimal olmadığını tesbit içindir.

Yüce Allah, tüm açık delillerin ortaya konmasına rağmen peygamberlerin gelmesinden ve bu açık âyetlerden sonra ihtilâfa düştüklerini zikredince hemen bunların peşinden rasûlü Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)e ve mü'minlere cesaret vermek ve dinlerinde sebatlarını sağlamak için bu açıklamaya yer verdi. Böylece müşrikler ve ehli kitap ile olan ihtilâflarında, bunların Allah'ın âyetlerini inkâr etmelerine ve kendisine karşı olan düşmanlıklarına sabretmelerini istemektedir. İşte bu bakımdan en mübalağalı bir ifade ve en belîğ bir anlatım olan iltifat yoluyla onlara sesleniyor ve yukarıda mealini sunduğumuz gibi, “Ey îman edenler! Yoksa siz, ...” diye hitap devam ediyor.

(.....) ifadesinde yer alan, (.....) kelimesinde “olabilme” durumunda ya da “Beklenen şey” durumundaki bir mana içerir.

Yani, “Bu, denilen husus, beklenen ve olabilecek olan bir hâldir.” anlamındadır. (.....) ile de, geçen bu toplumların çektikleri şiddet ve sıkıntı konusunda örnek oluşturacak toplumlar olduğu gerçeğidir.

“Sizden öncekilerden”, ifadesiyle bizden önce geçen peygamberler ve onlara îman etmiş olanlar, demek isteniyor.

“Onlara öyle yoksulluklar ve sıkıntılar gelip çatmış ve öylene sarsılmışlar ki,”

(.....) kelimesiyle başlarına gelebilen ve örnek gösterilen sıkıntıları açıklıyor. Bu, yeni bir cümledir. Sanki birileri: “Bu söylediğin örnek gösterilen durum nasıl bir durum?” diye sorar gibi. İşte buna cevap olarak, (.....) buyurulmuştur. (.....) yoksulluk, sıkıntı ve şiddetli açlık. (.....) Hastalık, açlık vb. şeyler. (.....) akla hayale gelmedik belâlarla denenmeleri, âdetâ deprem misali sarsıntıya uğratılmış olmaları..

“...nihayet peygamber ve beraberindeki mü'minler, (.....) demişlerdi. “Burada, (.....) kelimesi gaye içindir. Bu imtihanda öyle ki Resûlullah ve mü'minler de, “Allah'ınyardıma ne zaman?” diye feryat ediyorlardı. Artık sıkıntı öylene had safhaya ulaşmış ki, bundan böyle sabredecek bir güçleri de kalmamıştı. İşte bunun için de söyleyeceklerini söylemişlerdi. Bunu anlamı ise, zafer ve kurtuluş isteği ve arzusudur. Çünkü sıkıntı ve şiddet zamanı olabildiğince uzamıştı.

“İyi bilin ki, Allah'ın yardımı Yalandır.” Bu cümle ile onların isteklerine karşılık verilmiş bulunuyor ve zaferin yakın bir gelecekte olduğu ifade ediliyor. Âyette geçen, (.....) kelimesini kırat imâmlarından Nâfi, mazi halin hikâyesi olarak raf ile (.....) şeklinde okumuştur. Meselâ:

(.....) gibi. (

Yani; deve su içti, ta ki deve geviş getirip gevişini yutma kadar.)

Diğer kırâat imâmları ise bir, (.....) izmariyle nasb ile ve istikbal/ gelecek manasıyla okumuşlardır. Çünkü, (.....) edatı istikbafmanası için alemdir, yani özel olarak bunun için kullanılır.

(Allah yolunda) ne harcayacaklarını sana soruyorlar. De ki: Maldan sadaka olarak harcayacaklarınız, ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara yapılmalıdır. Hayır olarak ne işlerseniz muhakkak Allah onu en iyi bilendir.

“(Allah yolunda) ne harcayacaklarını sancı soruyorlar. De ki: Maldan sadaka olarak harcayacaklarınız ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara yapılmalıdır.”

Âyette geçen, (.....) ifadesi, nelerin infak olunacağını veya harcanabileceğini de açıklama bakımından mana olarak bunu içermektedir. Bu her türlü -hayır ve iyilik manasındadır. Dolayısıyla harcama ve hizmet işte bu çerçevede yapılabilir. Esasen âyet konuya giriş olarak işin en önemli olanlarından meseleyi ele alarak açıklama getirmektedir. Bu işe, harcamanın nerelere ve kimlere yapılabileceği işinden başlanarak ele alınmaktadır, Çünkü iyilik ve hayır anlamında yapılacak harcama eğer- yerini bulamazsa bu yerinde harcanmış bir hayır olmaktan çıkar. Hasen-ı Basrî ise bunun Nâfile yardımlarla alâkalı olduğunu zikretmiştir.

“Hayır olarak ne işlerseniz muhakkak Allah onu en iyi bilendir.” Bu yaptığınız hayra göre de sizi ödüllendirecek olan da kendisidir.

216

Hoşunuza gitmediği hâlde savaş üzerinize farz kılındı. Ola ki bazen hoşlanmadığınız bir şey sizin için hayırlı olabilir ve sizin sevip hoşlandığınız bir şey de hakkınızda kötü olabilir. (Şüphesiz) Allah bilir, siz bilmezsiniz.

“Hoşunuza gitmediği hâlde -kâfirlerle- savaş -Allah yolunda cihad- üzerinize farz kılındı.”

(.....) kelimesi, “Kerahet” kökünden türemedir. Burada mastar mübalağa anlamında olarak vasıf yerinde ya da manasında kullanılmıştır. Bu âdeti tanınmış İslâm şairelerinden Hazret-i Hansa (Radıyallâhü Anha) nın şu şiirindeki gibidir::

Yani” İkbal ve idbar kelimeleri mübalağa manasında vasıf burada değerlendirilmiştir.

İnsanların hiç de hoşlanmadıkları savaş meselesi gündeme gelince sanki o bizatihi hoşlanılmayan bir şey imiş gibidir. Ya da buradaki, (.....) kelimesi, “mefûl” manasında olan (.....) gibi değerlendirilebilir, yani, (.....) anlamındadır. Tıpkı ekmek manasında olan, (.....) kelimesinin, “yenen/yiyecek” anlamında olması gibi.

Yani “o savaş sizin için hoşlanmadığınız bir şeydir.” demektir.

“Ola ki bazen hoşlanmadığınız bir şey sizin için hayırlı olabilir.” Meselâ; siz savaştan hoşlanmayabilirsiniz, ama bunda sizin yararınıza olmak üzere iki güzellik vardır. Bunlardan biri ya zaferdir ve ganimet elde etmeniz veya şehitlik mertebesine ererek cennete girmeniz olacaktır.

“... ve sizin sevip hoşlandığınız bir şey de. -Meselâ, savaşa gitmeyip evde oturmak gibi— hakkınızda kötü olabilir.” Çünkü sonuçta zillate düşebilir; fakir ve yoksulluk çekebilir, ganimet ve cihad faziletinden mahrum kalabilirsiniz.

“....şüphesiz Allah bilir, siz -bunu- bilmezsiniz.” O hâlde sizin zor ve ağır da gelmiş olsa Allah'ın size emir buyurduklarını yerine getirmek için acele edin.

Şimdi tefsirini okuyacağımız bu âyetin iniş sebebi şöyledir. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) müşriklerle savaşmak üzere bir seriye (askeri birlik) çıkarmıştı. Fakat bu sırada recep ayının hilâli de girmişti. Ancak onlar bunu bilemiyorlardı. Kureyş bundan yararlanarak:

“Muhammed, dokunulmazlık bulunan bir ayda dokunulmazlığı çiğnedi, saldırıya geçti. Halbuki herhangi bir durumdan korkan bir kimse bu ayda hiçbir korkuya kapılmaksız istedikleri gibi gezer.” demişlerdi. İşte âyet bu olayı dile getiriyor.

217

Sana haram ayda savaşmanın hükmünü soruyorlar. De ki: “O ayda savaş yapmak büyük bir günahdır. Fakat (insanları) Allah yolundan (dininden) men etmek, Mescid-i Harâm'ın ziyaretine ve orada ibâdete engel olmak, halkını oradan çıkarıp atmak ise Allah katında daha büyük günahdır. Fitne ise adam öldürmekten daha korkunçtur.” Elllerinden gelse, sizi dininizden döndürünceye kadar size karşı hep savaşmayı sürdürüp duracaklar. Ancak içinizden her kim dininden döner ve kâfir olarak ölürse, işte onların tüm işledikleri hem dünyada ve hem âhirette boşa gider. İşte bunlar cehennem halkıdır ve orada ebedî olarak kalıcıdır.

(.....) Ey Peygamber! Kâfirler ya da Müslümanlar- “Sana haram ayda savaşmanın hükmünü soruyorlar.” (.....) burada, (.....) kelimesinden bedel-i istimaldir. Bu, aynı zamanda, (.....) tarzında âmilin tekrarı ile de okunmuştur. Tıpkı, A'râf, 75. kavlinde olduğu gibi.

“De ki: o ayda savaş yapmak büyük bir günahdır.” Âyette geçen (.....) kelimesi mübtedadır, haberi de, (.....) kelimesidir. Bunun aynı zamanda nekire başlaması ya da mübtada olması da câizdir. Çünkü, (.....) ile vasıflanmıştır. Çoğu görüşlere göre âyetin bu kısmı:

“Müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün.” Tevbe, 5. ayetiyle mensuhtur, yani yürürlükten kalkmıştır.

“Falcı insanları Allah yolundan (dininden) men etmek,” müşrikler Hûdeybiye senesinde hem Resûlullah'ı ve hem de ashâbını Beytullah'ı ziyaretten menetmişlerdi. Bu, aynı zamanda mübtedadır. “O'nı ve dinini inkâr etmek,” Allah'ı inkâr etmek, bu da bir önceki ifade üzerine ma'tûftur. “Mescid-i Harâm ı ziyaretine ve orada, ibâdete engel olmak,” Bu da, (.....) üzerine ma'tûftur.

Yani, Allah yolundan ve Mescid-i Harâm'dan menetmek, demektir.

İmâm Ferrâ' ise bunun, (.....) deki zamîr üzerine ma'tûf olduğunu ileri sürmüştür. Buna göre mana: “Allah'ı ve Mescid-i Harâm'da ibâdeti ve ziyareti inkâr etmek” demektir. Basra okuluna göre mecrûr zamîr üzerine atıf yapmak câiz değildir (mümkün değildir). Ancak cer tekrarlanırsa bu, câiz (mümkün) olabilir. Meselâ:

denemez, ancak, (.....) denebilir, câiz (doğru) olanı budur. Eğer burada bu, (.....) zamîri üzerine atfolunmuş olsaydı bu takdirde: (.....) denmesi gerekirdi.

“Halkını oradan -Mescid-i Harâm halkını ki bunlar da Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile ona îman etmiş olan mü'minlerdir, işte bunları oradan- çıkarıp atmak ise” yine burası da daha önce geçen, (.....) üzerine ma'tûftur. “Allah katında en büyük günahdır.”

Yani küçük askeri birliğin bir yanlışlık sonucu haram ayda işledikleri fiilden sizin bilerek yaptığınız şey Allah katında daha büyük bir suç ve vebaldir.

İşte bu son cümle daha önce geçen üç ismin haberidir. “Fitne ise adam öldürmekten daha korkunçtur.”

Yani Mescid-i Harâm halkını haksız bir şekilde yerlerinden etmek, şirki hakim kılmak için çalışmak bir fitne olarak haram olan ayda adam öldürmekten ve kâfirlerin, genel manasıyla İslâm düşmanlarının Müslümanları her yerde ve her durumda cezâlarıdırılmaları/işkenceye tabi tutmaları, şu Müslümanların bir yanlışlık sonucu haram ayda yaptıkları saldırıdan daha korkunç ve daha tüyler ürperticidir.

“Ellerinden gelse, sizi dininizden -küfre- döndürünceye kadar size karşı hep savaşmayı sürdürüp duracaklar.” Bu gerçek aynı zamanda yüce Allah'ın, kâfirlerin ve müşriklerin Müslüman toplumlara karşı devamlı ve sürekli bir düşmanlık içinde olduklarını bize haber vermesidir. Kâfirler olsun müşrikler olsun ve onların izinden giden sözde Müslüman özde kâfirler olsun, Müslümanlar gerçek manada dinlerini terk etmedikçe, onlar gibi olmadıkça hiçbir, vakit Müslümanların yakalanandan olmayacaklardır.

Âyette geçen (.....) edatının manası ta'lîl (sebeup bildirmek) içindir. Meselâ, “Filân kimse ta ki cennete girsın diye hep ibâdet eder durur.” gibi.

Yani, “Sizinle savaşır ve ta ki siz dininizden dönene kadar. “

Âyette yer alan, “ellerinden gelse, güçleri yetse” manasındaki, yüce Rabbimizin şu (.....) kavli, onların buna güç yetiremeyeceklerine bir işarettir. Bu, senin düşmanına karşı söylemekte olduğunu şu ifadeye benzer bir ifadedir: “Eğer bana üstün gelersen, bana hiç acıma, elinden geleni yap. “Düşmana bu tarz konuşurken, sen kendine gayet güven içindesin, eminsin ve düşmanın seni hiçbir zaman yenemeyeceğini bildiğin için bu gerçeğe o cümle ile dikkat çekmiş oluyorsun.

“Ancak içinizden her kim dininden -müşriklerle kâfirlerin dinine- döner ve —irtidat ettiği din üzere-M/ır olarak ölürse,” “İşte onların tüm işledikleri hem dünyada ve hem ahirette boşa gider.” İslâm dininden irtidat edip başka bir dine geçmekle Müslümanların menfaatlerine olan her şeyden mahrum bırakılacak ve yoksun kalacak, âhirette de sevaptan ve iyi bit sondan mahrum bırakılacaktır. “İşi? bunlar cehennem halkıdır ve orada ebedî olarak kalıcıdır.”

İmâm-ı Şâfiî Merhum, bu ayete dayanarak, bir kimse irtidat ettiği inanç üzere yani küfür üzere ölmediği sürece amellerinin boşa gitmeyeceğini ileri sürüyor. Biz Hanefîler ise diyoruz ki; bir kimse irtidat etti mi, yani dinden döndü mü, o din üzere ölsün ya da ölmesin irtidat etmesiyle tüm amelleri boşa gitmiştir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmuştur:

“Her kim îman etmeyi kabul etmezse onun ameli boşa gitmiştir.” Mâide, 5.

Biz Hanefîlere göre temel dayanak şudur: Mutlak olan bir şey kayıt altına alınamaz. HANEFÎ'ye göre mutlak olan bir şey mukayyede hamlolunabilir, yani kayıt altına alınabilir. İşte olay buna göre değerlendirilmektedir.

İslâm'ın askeri birliğinde yani seriyesinde yer alan ve recep ayında müşriklerle savaşan mücahitler, Resûlullah'a:

“Bizim için Allah yolunda cihad edenlerin sevabı olacak mı?” sorusu üzerine işte aşağıdaki âyet nâzil olmuştur.

218

Muhakkak ki îman edenler, imanlarının gereği olarak hicret (göç) edenler -Mekke'yi ve yakınlarını terketmek zorunda kalanlar- ve Allah yolunda -müşrik ve diğer İslâm düşmanlarıyla- cihad edenler (savaşanlar) var ya, işte Allah'tan rahmet ve merhamet beklentisi içinde olanlar bunlardır. -Nitekim denir ki, uman kişi ister, korkan da kaçar - Allah çok mağfîret eden ve çok merhamet edendir.

Bu âyette geçen, (.....) üzerinde vakf yapılmaz, durulmaz. Çünkü bundan sonra gelen, (.....) diye devam eden kısım, (.....) edatının haberidir.

Şarap (içki) hakkında dört âyet nâzil olmuştur. Bunlardan Mekke'de nâzil olanı ise şu ayettir:

“Hurma ve üzüm gibi meyvelerden içki edinirsiniz....” Nahl, 67.

Müslümanlar İslâm'ın ilk yıllarında içki içiyorlardı, çünkü ilk zamanlar onlara içki yasaklanmamıştı. Daha sonra Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) ve sahabeden bazı kimseler Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)a dediler ki:

“Ey Allah'ın Rasûlü! Bize şarap (sarhoşluk veren şeyler) hakkında bir açıklama getir. Çünkü bu, aklı gideriyor ve malı da yok ediyor.” İşte bunun üzerine şu âyet-i kerime nâzil oldu.

219

Sana şarabın (sarhoşluk veren şeylerin) ve kumarın (hükmün)den soruyorlar. De ki: “Her ikisinde de insanlar için büyük bir günah ve birtakım da yararlar vardır. Ancak her ikisinin de günahı (ve tahribatı) yararlarından çok daha büyüktür.” Yine sana Allah için ne harcaacaklarını soruyorlar. De ki: “İhtiyacınızdan fazla olanını harcayın.”, Allah âyetleri-ni size işte böyle açıklar ki gerçekleri düşünesiniz.

“Sana şarabın (sarhoşluk veren şeylerin) ve kumarın hükmünden soruyorlar:” İşte bu âyetin nâzil olması üzerine sahabeden bir kısmı içki içmeyi bırakırlarken bir kısmı da halen içmeyi sürdürüyorlardı.

Daha sonraki tarihlerde sahabeden Abdurrahmân b. Avf bir davet yaptı. Bu davette yemekler yenilip içkiler içildi ve sarhoş olundu. Bu sırada namaz vakti de girmişti. İçlerinden biri sarhoş bir hâlde imâm olarak geçip namaz kıldırıldı. Namazda, Kâfinin Sûresini okumaya başladı.

Fakat okurken sarhoşluk sebebiyle sûreyi, (.....) şeklinde yanlış okudu. Çünkü, (.....) harfini okumadı, atladı.

Yani, (.....) diye okuması gerekiyordu. Bunu okumadığı için mana da yanlış oldu.

Yani, asıl mana “Ey kâfirler, sizin tapmakta olduğunuz (putlar)a ben tapmam.” iken, mana bu defa, (.....) harfinin okunmamasıyla, “Sizin taptıklarınıza ben de taparım. “olmuştu. İşte bunun üzerine şu âyet nâzil oldu.

“Ey îman edenler! Siz sarhoş iken (ne söylediğinizi bilinceye kadar) namaza yaklaşmayın.” Nisa, 43.

İşte bu âyetin de gelmesi üzerine Müslümanlardan içki içenlerin sayısı azalmaya başlamıştı. Yine bir gün Utban b. Mâlik bir davet hazırladı, bazılarını buraya davet etti: Bir hayli içip iyice sarhoş olduklarında birbirleriyle kavgaya ve hatta vuruşmaya başladılar.

Bu olay üzerine Hazret-i Ömer (radiyallahü anh) şöyle yakardı:

“Allah'ım! Bize şarap ve içkiye ilişkin olarak gönlümüze şifa veren bir açıklama gönder!” İşte bunun üzerine Mâide Suresinin 90. ve 91. âyetleri geldi. Artık bu âyetlerle içki bütünüyle yasaklanmış, haram kılınmış oluyordu. Mâide sûresindeki ilgili âyette, “Artık vazgeçtiniz değil mi?” deniliyordu. Hazret-i Ömer (radiyallahü anh) de “Rabbim! Vazgeçtik.” dedi.

Hazret-i Ali (radiyallahü anh) den şöyle bir rivâyet bulunmaktadır:

“Eğer bir kuyuya bir damla içki düşse, sonra da o kuyunun bulunduğu yerde bir minare yapılırsa, o minarede ezan okumam. Eğer bir damla içki'bir denize düşse, sonra da denizin suyu çekilip deniz kurumuş olsa ve orada da otlar bitse, orada hayvanlarını gütmem.”

(.....) Hamr (yani şarap): Üzümün çok fazla kaynatılmasıyla üzerinde oluşan köpük atılarak elde edilen bir içkidir. Master ismiyle, “hamr” ismini almıştır ki, örtmek ve bürünick manasına gelir. Bu da aklı giderdiğinden ötürü, bu manada “hamr” ismi verilmiştir.

KUMAR

(.....) kelimesi kumar demektir. Bu, (.....) filinden alınmadır. Kolay oldu, demektir. Çünkü bu, adamın malını elinden hiçbir zorluk ve sıkıntı çekmeden, alın teri harcamadan kolay bir yoldan elde etmek demektir. Ya da bu kelime, (.....) kelimesinden alınmadır. Bu ise zenginlik demektir. Dolayısıyla sanki adamın bütün varlığını alıp götürüyor, manasıdır. Kumar oynama şekline gelince bu da şöyledir.

Câhiliye dönemi Araplarının on adet oku bulunuyordu. Bunlardan yedi tanesinin üzerinde birtakım çizgiler bulunuyordu. Üzerinde tek çizgi olana -ki buna (.....) denirdi- kumardan bir pay, (.....) yani çift çizgi bulunan çıkarsa iki pay, (.....) yazılı olan yani üç çizgi taşıyanın çıkması hâlinde buna da üç pay düşerdi. (.....) diye adlandırılan ve üzerinde dört çizgi bulunanın çıkması hâlinde bu kimse de dört pay alırdı. Üzerinde (.....) yazılı olan ya da Nafis diye adlandırdıkları beş çizgili okun çıkması hâlinde buna da beş pay verilir. (.....) ismini verdikleri beş çizgili okun çıkması hâlinde ona da altı pay verilir. (.....) ismini taşıyan yedi çizgili okun çıkması hâlinde ise buna da yedi pay ayrılırdı. Geride kalan üçü ise boş idi. Üzerlerinde herhangi bir çizgi yoktu. Bunlara da (.....) ve (.....) ismini vermişlerdi.

İşte bu on adet kumar oku bir torbaya ya da koni şeklinde bir kabın içine konulurdu. Bunu da güvendikleri adil birinin eline teslim ederlerdi. Daha sonra adam bunları karıştırır ve içlerinden okları teker teker adamlar adına çekerdi. Çekilen oklardan kimin payına ne kadar bir hisse düşüyorsa o kendi okuna isabet edeni alırdı. Boş ok çıkan ise hiçbir pay alanazdı. Aynı zamanda ortaya konan devenin tüm ödenecek parasını bu adam ödemek zorunda kalırdı. Kazanlar da paylarına düşenleri yoksullara dağıtırlardı. Kesilen devenin de etinden yemezlerdi. Fakat bununla da övünürlerdi. Hatta bu gibi bir oyuna kâtilmayanları da kınarlardı.

Kumar hükmünde sayıları daha birçok oyunlar da vardır. Meselâ, tavla, satranç ve benzeri oyunlar gibi.

Yani, sana içki ve kumarın durumu nedir, diye sorarlar. Çünkü aşağıdaki âyet delil olarak bunu gösteriyor.

“De ki: Her ikisinde de insanlar için -çekişme, kavga, küfürleşme, ağıza alınmayacak manada kötü sözler çıkmasına neden olmasından ötürü- büyük bir güncdî ve birtakım da yararlar vardır.” Meselâ; içki ticareti, içenin bundan haz duyması gibi az da olsa yararı, kumar da ise fakirlerin bununla gözetilmesi, hiçbir sıkıntı çekmeden kolay yoldan mal elde olunması türünden yine az da olsa faydası vardır.

Kırâat imâmılarından Hamza ve Ali, (.....) kelimesini, (.....) olarak okumuşlardır. Buna göre mana, “Büyük” yerine “çok” olur.

“Ancak her ikisinin de günahı ve tahribatı -ikisine devam edilmesi, alınması hâlinde-, yararlarından çok daha büyüktür.” Çünkü içkiciler, ayyaş ve kumarbazlar birçok yönden hep günaha bulaşırlar, hep tahribat ve yıkım getirirler.

“Yine sana, Allah için ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: İhtiyaçtan fazla olanını harcayın.” Burada geçen, (.....) kelimesi, fazla olan anlamındadır.

Yani, ihtiyacınızdan artanını harcayın, demektir. İslâm'ın ilk zamanlarında, fazla olanı tasadduk etmek farz idi. Eğer adam ziraatçı ise, bir yıllık ihtiyacını alır, bundan art kalanını da sadaka olarak dağıtırdı. Eğer bir iş yapan sanatkar idiyse, günlük ihtiyacını alır, bundan arta kalanını da sadaka olarak verirdi. Ancak bu hüküm zekât ayetiyle nesh edilmiştir, yani yürürlükten kaldırılmıştır.

Kırâat imâmılarından Ebû Amr, (.....) kelimesini, raf (ötre) ile, (.....) olarak okumuştur. Bu kelimeyi nasb ile okuyanlar, (.....) kelimesini tek isim olarak kabul ederek, bunu, (.....) fiiliyle nasb mahallinde kabul etmektedirler. Dolayısıyla bunu da takdiri şöyledir: “De ki: Fazla olanını harcarlar.”

Fakat, (.....) kelimesini raf (ötre) ile okuyanlar ise, (.....) kelimesindeki, (.....) kelimesini mübtada ve (.....) kelimesini de sılası ile birlikte haber kabul etmektedirler. Burada, (.....) kelimesi, (.....) manasındadır. Bunun sılası, yani ilgi cümlecigi de, (.....) kelimesidir.

Yani: “İnfak edecekleri şey nedir?” demektir. (.....) kelimesinin cevabı ise, (.....) olup, yani, “O fazla olanı vermektir. demektir. Dolayısıyla cevabın irabı da, cevap ile soru arasında bir uyum olsun diye tıpkı sorunun irabı gibidir.

“Allah âyetlerini işte size böyle açıklar ki, gerçekleri düşünesiniz.”

Burada yer alan, (.....) işaret isminde yer alan, (.....) harfi mahzûf bir mastarın sıfatı olması bakımından nasb mahallindedir.

Yani, “Şu açıklama gibi bir açıklama.” anlamındadır.

220

Dünya ve âhiret hakkında (lehinize olan davranışları düşünün ve ona göre davranın). Sana yetimler hakkında soruyorlar. De ki: Onları iyi yetiştirmek (yüz üstü bırakmaktan) daha hayırlıdır. Eğer onlarla birlikte yaşarsanız, onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah, işleri bozanla düzelteni bilir. Eğer Allah isteseydi, sizi de zahmet ve meşakkate sokardı. Muhakkak ki Allah güçlüdür, hakimdir.

“Dünya ve âhiret hakkında (lehinize olan davranışları düşünün ve ona göre davranın).”

Âyetin başında yer alan, (.....) cer edatı, bir önceki âyetin sonunda yer alan, (.....) fiiline taallûk etmektedir.

Yani, “Her iki dünyayı da ilgilendiren şeyler hakkında düşünesiniz ve sizin için daha uygun olanı alarsınız, diye... demektir. Ya da, “Her iki dünya hakkında iyice düşünüp bu ikisinden hangisi bâkî ise ve hangisi daha

çok faydalı ise onu tercih edersiniz, diye...” demektir. Aynı zamanda bu edatın yine bir önceki âyette geçen, (.....) fiiline taallûk etmesi de câizdir.

Yani, “Her iki dünyaya ilişkin âyetleri, mu'cizeleri ve bû ikisi ile alâkalı şeyleri sizin için açıklar.” demektir.

“Zulüm ve haksızlık yoluyla yetimlerin mallarını yiyenler hiç şüphesiz karınlarına (midelerine) ancak ateş tıkmış olurlar.” Nisa, 10. mealindeki bu âyet yetimler hakkında nâzil olunca, insanlar bundan böyle yetimlerden uzak durmaya, onlarla ilgilenmemeye başladılar. Onlarla bir araya gelmiyor, mallarına âit işlerle de ilgilenmiyorlardı. Bu durum Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’e anlatılınca, işte bunun üzerine şu âyet-i kerime gelmiştir.

“Sana yetimler kuklarıda soruyorlar. De ki: Onları iyi yetiştirmek (yüz üstü bırakmaktan) daha hayırlıdır.”

Yani, yetimleri korumak, kollamak, yanlış düşmemelerini sağlamak ve mal varlıklarını da üretmek amacıyla iyi bir niyetle kendilerine yaklaşmak, onlardan ayrılıp hiç ilgilenmeden uzak durmaktan daha hayırlı bir görevdir.

“Eğer onlarla, birlikle yasarsanız, -kendileriyle ilgilenir ve uzak durmazsanız-, (unutmayın, ki) onlar sizin -dinde- kcurleşlerinizdir.” Kardeşliğin bir gereği de onunla birlikte olup onu yalnızlığa terk etmemesidir.

“Allah, işleri -yetimlere âit malları- bozanla -har vurup harman savuranla, o malları- düzelteni bilir. Dolayısıyla Allah onları hangi amaçla yetimin malına yaklaşırlarsa, yaklaşma niyetine ve müdahalesine göre ya cezâlarıdır veya ödüllendirir. Bu bakımdan böyle bir şeyden uzak durun ve yetime âit imkanları düzeltme ve artırma niyeti dışında bir başka yol aramayın.

“Eğer Allah -sizin için zorluk ve meşakkat- dikseydi sizi de zahmet ve meşakkate sokardı.” Sizi sıkıntı ve meşakkat içinde bırakırdı. Dolayısıyla onlara müdahale konusunu bu açıdan mutlak anlamda zikretmedi.

“Çünkü. Allah güçlüdür -kullarını bu hizmete mecbur bırakmaya, ve onları sıkıntı ve zora sokmaya kâdir olan, gücü yetendir- hakimdir.” Kullarının gücü üzerinde onlara yük yüklemeyen, sıkıntı vermeyendir.

Mersed adındaki bir sahabi, Anak adında müşrik olan bir kâdirîla evlenme ile ilgili Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)e soru sorması üzerine şimdi tefsirini okuyacağımız, (.....) âyeti nâzil olmuştur. Bk. Ebû Dâvud, 2051. Tirmizî, 2176. Nesai, 6/66.

221

İman etmedikleri müddetçe müşrik kâdirîlarla evlenmeyin. Müşrik bir kadın hoşunuza gitse de, îman etmiş bir câriye (köle kadın) kesinlikle ondan daha hayırlıdır. İman etmediği müddetçe müşrik erkeklerle de kızlarınızı evlendirmeyin. Müşrik bir erkek hoşunuza gitse de, îman etmiş, bir köle elbette ondan daha hayırlıdır. Çünkü müşrikler amelleri itibarıyla onları cehennem ateşine davet ederler. Halbuki Allah izni ve ilmiyle cennetine ve mağfiretine çağırır. İşte Allah üzerinde düşünsünler de gerçeğe ulaşınsınlar diye insanlara âyetlerini böylece açıklar.

“İman etmedikleri müddetçe müşrik kâdirîlarla evlenmeyin.”

Bu Âyetteki, (.....) cümlesi, (.....) yani; onlarla evlenmeyin, demektir. Çünkü “nikah” evlenme manasındadır. “İnkah “ise başkasını evlendirmek, demektir.

“Müşrik bir kadın hoşunuza gitse de, -ister onu sevmiş olun, ister bir başka yönden olsun- îman etmiş bir câriye (köle kadın) kesinlikle ondan daha hayırlıdır.”

“İman etmedikleri müddetçe müşrik erkeklerle de -Müslüman- kızlarınızı evlendirmeyin.” Nitekim Zeccâc da bunu söylemiştir. Camiu'l-Ulûm diye bilinen Şeyh Nuruddin Ebû Hasen Ali b. Hüseyin b. Ali el-Bakuli ise diyor ki: Burada iki mefûlden biri hazfedilmiştir. Bunun takdiri ise şöyledir:

“Kızlarınızı müşrik erkeklerle evlendirmeyin.”

“Müşrik bir erkek hoşunuza gitse de, îman etmiş bir köle elbette ondan daha hayırlıdır.” Daha sonra yüce Allah hangi sebepten dolayı böyle bir evliliğin olamayacağını şöyle açıklıyor:

“Çünkü -kadın olsun, erkek olsun- müşrikler amelleri itibariyle onları cehennem ateşine -küfre ve inkâra- davet ederler.” Çünkü işi cehennem ehlinin ameli olan küfrü işlemektir. Dolayısıyla bir hak olarak bunların dost edinilmemeleri, bunlarla akrabalık ilişkilerinin kurulmaması ve onlara velayet yetkisinin verilmemesidir.

“Halbuki Allah izni ve ilmiyle -emriyle- cennetine ve mağfiretine çağırır.” Allah'ın dost ve velileri ise -ki bunlar mü'minlerdir- cennete, Allah'ın mağfiretine veya bu ikisine ulaştırabilecek yollara çağırılırlar. Ancak dost edinilmeleri, velayet yetkisi verilmesi ve kendileriyle akrabalık kurulması gerekenler de işte bunlardır.

“İşte Allah üzerinde düşünsünler de, gerçeğe ulaşsınlar diye insanlara âyetlerini böylece açıklar.”

Câhiliye döneminde Araplar tıpkı Yahûdilerle Mecusiler (ateşperestler) gibi aybaşı hâlinde olan, yani hayız gören bir kadının pişirdiğini yemezler, elinden su içmezler ve onlarla aynı çatı altında oturmazlardı. Ebû Dahdah (radiyallahü anh) adındaki sahabe bunun hükmünü Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) tan sorar ve:

“Ey Allah'ın Rasûlü! Kâdirılarınız aybaşı olduklarında onlara karşı ne yapmalıyız?” der. İşte bunun üzerine (.....) âyeti iner. Müslim, Hayz, 302. Ebû Dâvud, 258. Tirmizî, 2981.

222

(Ey Resûlüm Muhammed!) Bir de sana aybaşı (hayız) hakkında soruyorlar. Onlara de ki: “Aybaşı bir ezadır (rahatsızlık ve zarar vermedir). O hâlde aybaşı hâlindeki kâdirılarla (cinsel ilişkiden) uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Ancak temizlendiklerinde artık Allah'ın size emrettiği mahâlden olmak suretiyle onlara yaklaşırı. Çünkü, Allah tevbe edenleri de sever, temizlenenleri de sever.”

“(Ey Resûlüm Muhammed!) Bir de sana aybaşı (hayız) hak/anda soruyorlar.” Bu kelime, tıpkı (.....) gibi (.....) olarak gelir.

“Onlara de ki, aybaşı bir ezadır, rahatsızlıktır ve zarar vermedir.”

Yani, hayız hâli insanın tiksineceği bir durumdur, cinsel ilişkide bulunmak isteyen bundan rahatsızlık duyar.

“O hâlde aybaşı hâlindeki kâdirılarla (cinsel ilişkiden) uzak durun.” Onlarla bu durumda cinsel ilişkiye girmeyin.

Anlatıldığına göre Hıristiyanlar kadının aybaşı hâli olup olmamasına bakmaksızın her halükârda kâdirılarla cinsel ilişkide bulunurlardı. Kadının hayızlı olup olmadığına aldırmazlardı. Yahûdiler ise, aybaşı gören kâdirılarla her manada bağlarını aybaşı sonuna kadar keserlerdi. Pişirdiklerini yemezler, aynı evi ve yatağı birlikte paylaşmazlardı. Ancak, Allah, Hıristiyanların ya da Yahûdilerin yaptıklarını değil orta yolu emretti.

İmâm-ı Azam Ebû Hanîfe ile İmâm Ebû Yûsuf'a göre, peştemaliyle kapatması gereken yer dışında, yani göbeği ile diz kapağı arası dışındaki yerlere temas edebilir, bunda bir sakınca yoktur. Bahsedilen yerlerden kaçınması gerekir. İmâm Muhammed'e göre cinsel organ dışında dilediği yerlere dokunabilir. Hazret-i Âişe (radiyallahü anha) ise şöyle demiştir:

“Sadece kan mahallinden (cinsel organdan) uzak durur ve bunun dışında koca için her şey mubahtır.”

“Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın.” Cinsel ilişkiye geçerek yaklaşmayın ya da cinsel ilişki kurmak maksadıyla yaklaşmayın. (.....) kelimesini kırâat imâmlarından Hafs dışında Ebû. Bekir, Hamza, Kisâi ve Halef şeddeli olarak, (.....) tarzında okumuşlardır. Bu da “Yıkayıp temizleninceye kadar” demektir. Kelimenin aslı ise, (.....) idi. (.....) ile (.....) harflerinin mahreçleri (çıkış yerleri) birbirlerine yakın olması sebebiyle (.....) harfi (.....) harfine idğam olundu. İsmi geçen diğer kırâat, imâmları ise bu kelimeyi, (.....) olarak âyetle geçtiği gibi okumuşlardır. Bunun da manası, “aybaşı kanı ya da hayız kesilinceye kadar” demektir. Her iki kırâat yani okuyuş tarzı sanki iki ayrı âyet imiş gibidir. Biz de bu ikisiyle amel ederiz.

Bunun için gerekçemiz şudur: (.....) kırâatini, yani tahfif kırâatini göz önünde bulundurarak aybaşı hâlindeki kadın bundan dolayı yıkanmış olmasa da hayız süresinin çoğunun geçmesi ve aybaşı kanının da kesilmiş olması hâlinde ona yaklaşıp.

Yani; hayız kesilme süresinin en fazla zamanı olan on gün içinde kesilirse, kadın bu hâlde yıkanmış olmasa da, yani gusletmese de hayız süresinin fazla olan on günlük süresi tamamlandığı için kanın kesilmesinden sonra eşyle cinsel ilişki kurabilir. Eğer aybaşı süresinin en fazla olan süresinden daha az bir sürede hayız kanı kesilmiş ise kadın bundan dolayı yıkanıp (gusledip) temizlenmedikçe koca hanımına cinsel ilişki için yaklaşamaz. Ya da şedde ile okunan (.....) kırâatini göz önünde tutarak ve bununla amel ederek yıkanmasa bile üzerinden bir namaz vakti geçmedikçe koca hanımına cinsel ilişki kurmak maksadıyla yaklaşamaz. İşte âyeti buna hamletmek (tefsirlamak) aksine tefsirlamaktan daha evlâdır (yerindedir). Çünkü bu takdirde bilindiği gibi ikisinden biriyle amel terk olunmuş olacaktır.

İmâm-ı Şâfiî (rahmetüllahi aleyh) ye göre koca, hanımı aybaşı kanından kesilip ve aynı zamanda yıkanmadıkça eşine yaklaşamaz.

Yani, hem kandan kesilmiş olacak ve aynı zamanda yıkanmış da olacak ki, kocası hanımıyla cinsel ilişki kurabilsin. İmâm-ı Şâfiî'nin delili ise, âyetin devamı olan: (.....) kavlidir. Böylece İmâm-ı Şâfiî her iki hükmü de yani, kanın kesilmiş olmasını ve bununla beraber aynı zamanda yıkanmış olmasını cem ederek: “Onlar temizlenip yıkanınca onlarla cinsel ilişki kurabilirsiniz.” diye tefsirlamıştır.

“Ancak temizlendiklerinde arlık Allah'ın size emrettiği mahâlden olmak suretiyle onlara yaklaşıp.” Allah'ın size cinsel ilişkiye geçmesini emrettiği ve sizin için helâl kıldığı yerden -ki burası ön mahâldir ve bilinen uygun yerdir- cinsel ilişki kurabilirsiniz.

“Çünkü, Allah tevbe edenleri de sever” Yasaklandığı şeyleri işlemekten tevbe edenleri ya da defalarca günah ve yasaklara bularıp tekrar tekrar tevbe ile Allah'a dönenleri, ne kadar sürçerlerse sürçsünler yine de dönenleri Allah sever. Sevgi ya da mahabbet, Allah'ın affının ve mağfiretinin çok büyük olduğunu ve O'ndan umutsuzluğa kapılmaması gerektiğini bilmesi ve tanınması sebebiyledir.

“temizlenenleri de sever.” Su ile yıkanıp temizlenenleri ya da kâdirılara uygun olmayan arka mahâlden ilişkiden uzak duranları veya hayız hâlinde iken hanımlarıyla cinsel ilişkiden sakınanları veya her tür kötülükten uzak duranları sever.

Şimdi tefsirini okuyacağımız âyetin nüzul sebebi şöyledir. Yahûdiler şöyle derlermiş:

“Kişi hanımına arka taraftan yaklaşarak cinsel ilişki mahallinden ilişkiye geçerse, kadının hamile kalması hâlinde doğacak olan çocuk şaşı olarak doğar.”

İşte gerçeğin onların inandıkları ve söyledikleri gibi olmadığını inen bu âyet şöyle açıklıyor:

223

Kâdirılarınız sizin tarlalarınızdır. Tarlarınıza (haram yoldan gitmemek kaydıyla) istediğiniz gibi gidin. Kendiniz için ileriye hazırlık yapın ve Allah'tan korkun. Ve bilin ki muhakkak Allah'a kavuşacaksınız. (Ey Rasûlüm!) Mü'minlere müjde ver.

“Kâdirılarınız sizin tarlalarınızdır.” Tohum ektiğiniz arazinizdir. Bu bir mecâzî ifadedir. Kâdirılar tarlalara benzetilerek, onların rahîmlerine (döl yataklarına) bırakıları nutfeler (sperm) de tohuma benzetilmiştir. Nasıl ki tarlaya atıları tohumdan ekin bekleniyorsa, ana rahmine aktarıları sperm ile de nesil (çocuk) beklenir. Dolayısıyla çocuk da meydana gelen ürüne benzetilmektedir. Bu açıdan, (.....) nâzil olmuş ve bu âyet (.....) âyetini açıklama ve izah anlamında gelmiştir.

Yani; Allah'ın size cinsel ilişki için emrettiği yer, tohum atmanız gereken yerdir. Yoksa pisliğin çıkış yeri olan makattan ilişkiye girmeyin.

Böyle bir uyarı ile asıl amacın nesil üretme olduğuna ve şehvî arzuların tatmini olmadığı gerçeğine dikkat çekmek içindir. Dolayısıyla eşlerinize bu amacın gerçekleşebileceği yerden cinsel ilişkiye geçin, demektir.

“Tarlara istediğiniz gibi gidin. “Onlarla ne zamanı isterseniz ve nasıl isterseniz haram olan mahâlden gitmemek kaydıyla istediğiniz gibi cinsel ilişki kurabilirsiniz. İster arkadan normal cinsel organla ilişkiye geçin, ister uzanır vaziyette, ister yanı üzere yattığı hâlde cinsel ilişkiye geçebilirsiniz. Hiçbir sakıncası yoktur. Yeter ki doğal cinsel organdan ilişki kurulmuş olabilsin. Burası da üremenin, neslin geliştiği tohum ekme yeridir, ekim alanıdır. Bu bir temsildir.

Yani; siz tarlalarınıza gidip onları nasıl ki dilediğiniz yerden ve dilediğiniz gibi sağlıklı bir tohum atmak istiyorsanız, işte tıpkı o tarlalarınızdaki tohum atma şekli ve rahatlığı ile siz de hanımlarınıza o rahatlıkla nutfeyi (spermi) dilediğiniz gibi atabilirsiniz. Hiçbir yön ve taraf doğru olan yerden cinsel ilişkiye geçtikten sonra sakıncalı değildir.

Yani ister ayakta, ister yatıp uzanarak, ister yana yatarak, ister oturarak olsun bu ve benzeri hiçbir durum sakıncalı değildir. Yeter ki meşru mahâlden cinsel ilişki olabilsin.

Rabbimizin, (.....) kavli, (.....) ve (.....) kavilleri hep hoş olan güzel kinayeler ve uygun görülen tarzilerdendir. Bu itibarla her Müslüman da bu ayetlerin çizdiği doğrultuda edebe riayet etmeli, konuşmalarında olsun, yazışmalarında olsun bu sözleri direkt olarak değil de o anlama gelebilen kelimelerle konuşması ve yazması daha yerinde bir hareket olmuş olur.

“Ve kendiniz için ileriye hazırlık yapın.” Size yasaklananların aksine sizin için doğru olabilecek amelleri takdim ermeniz gerekir ya da çocuk isteme niyetiyle veya cinsel ilişkiye geçerken Besmele çekerek bu manada iyi şeyler sunun ve isteyin.

“Ve Allah'tan korkun.” Dolayısıyla yasakları işlemeye kalkışmayın, bu manada cüretkâr davranmayın.

“Ve bilin ki; muhakkak Allah'a kavuşacaksınız. “O'na gideceksiniz. Öyleyse o kavuşma ve buluşmaya hazırlanın ve bunun için hazırlık yapın. “(Ey Rasûlüm!) Mü'minlere. -sevap ile- müjde ver.”

(.....) kelimesi üç yerde (.....) harfi olmaksızın sadece, (.....) tarzında geldi. Üç yerde de aynı kelime (.....) harfiyle, (.....) olarak geçti. Çünkü, ilk üç sorma olayında sanki farklı farklı hallerde geçmesiyle ilgili sorular niteliğindedir. Bu bakımdan ara: larında herhangi bir atıf (bağ) edatına yer verilmemiştir. Sanki her bir soru ilk sorular imiş gibi geçiyor. Diğer olaylarla ilgili sorulara gelince bunların tek bir zamanda sorulmalarından ötürü aralarına atıf yani bağ edatı, kısaca cem harfi getirilmiş oldu.

224

Allah adına yemin etmek suretiyle bunu iyilik yapmaya, emir ve yasaklara uymaya ve insanların arasını bulmaya mani bir sebep haline getirmeyin. Allah her şeyi en iyi işiten ve en iyi bilendir.

“Allah adına yemin etmek suretiyle bunu mani bir sebep haline getirmeyin.”

Âyetteki, (.....) kelimesi (.....) kalıbında “mefûl” manasına gelir. Tıpkı (.....) kelimesinin, “alınan” anlamında olduğu gibi. Bu (.....) kelimesi, herhangi bir şeyin önüne engel ya da siper olmak maksadıyla öne sürülen bir mani, barikat demektir. Meselâ, kabın üzerine konan tahta parçası gibi. Dolayısıyla bu parça o kabın üzerinde bir engeldir. Meselâ, filân kimse iyilik önünde bir urzedir, denilince, bundan o iyiliğin yapılmasına engel kişi demek olur.

Meselâ; adamın biri bundan böyle iyilik yapmayacağına, sılayı rahîm gibi akraba ile olan münasebetlerini keseceğine, insanların arasını bundan böyle bulmaya çalışmayacağına, herhangi bir kimse artık iyilikte bulunmayacağına veya ibâdet etmeyeceğine yemin eder, and içer. Kendisinden bu manada bir yardım istenince hemen, “Ben yeminliyim, yeminimi bozmaktan Allah'a sığınırım. “bahanesiyle bunu yapacağı iyilikler için bir siper, bir engel olarak öne sürer.

İşte böyleleri için Rabbimiz:

“Bir de Allah adına yemin, etmek, sureliyle bunu mani bir sebep haline getirmeyin.” buyurmuş oluyor.

Yani üzerinde yemin ettiğiniz şey için bunu bir engel yapmayın. Üzerine and içilen şeye yemin adının verilmiş olması, bunun yemine benzemesi, onunla karıştırılması sebebiyledir. Nitekim, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır:

“Kim herhangi bir şeyi yapmamaya ya da yapmaya yemin eder de, ancak yemininin aksi işin yapılmasını daha hayırlı olarak görürse hemen yeminini bozup kefareтини ödesin ve hayır gördüğü şeyi yapsın.” Ahmed, Müsned; 2/185. Nesai, 7/10. İbn Mâce, 2111.

“İyilik yapmaya, emir ve yasaklara uymaya ve insanların arasını bulmaya mani bir sebep haline getirmesin.” Âyetin bu kısmı, (.....) ifadesinin atf-ı beyanıdır.

Yani, hakkında yemin ettiğiniz şeyler için, ki onlar da iyilik yapmak, emir ve yasaklar uymak ve insanların aralarını bulmak gibi hususlardır. (.....) harfi ise, fiile mütealliktir.

Yani, “Allah'ı yeminleriniz için bir kalkan yapmayın. “demektir. Aynı zamanda (.....) harfinin ta'lil, yani illet ve neden için olması da mümkündür. (.....) kelimesi ya fiile veya (.....) kelimesine taallük etmektedir.

Yani mana şöyledir: “Allah'ı yeminleriniz için iyilik yapma hususunda bir payanda, bir engel kılmayın.”

“Allah her şeyi -ettiğiniz yeminlerinizi- en iyi işiten ve -niyetlerinizi de- en iyi bilendir.”

225

Allah “lağv” (kasıtsız) olan yeminlerinizden dolayı sizi hesaba çekmez. Fakat bilerek yaptığınız yeminleriniz yüzünden hesaba çeker. Allah çok mağfiret eden ve azâbını erteleyendir.

“Allah «Lağv» (kasıtsız) olan yeminlerinizden dolayı sizi hesaba çekmez. “

Lağv: Söz ve benzeri başka şeylerde hiçbir değer taşımayan ve bir mana ifade etmeyen boş lâf, demektir, “lağvu'l-yemin” ise yapılan yeminde bir anlam ifade etmeyen boş yemin manasıdır.

Yani, adam doğru zannıyla bir konuda yemin eder ve fakat iş aksi olarak meydana çıkar. İşte bu tür bir yeminde kasıt olmadığından buna boş yere yemin anlamında, “lağvu'l-yemin” ya da “yemin-i lağv” ismi verilir. Bu takdirde mana şöyle olur:

“Allah, herhangi birinizi boş yere yapmış olduğu yemin sebebiyle hesaba çekmez, cezâlarlandırmaz.”

İmâm-ı Şâfiî'ye göre yemin-i lağv; kişinin kasıtlı olmaksızın dilinin ahşâ geldiği gibi yaptığı yemine denir. Meselâ: Hayır vallahi, öyle değil vallahi, evet öyledir vallahi... gibi.

“Fakat bilerek yaptığınız kasıtlı yeminleriniz yüzünden sizi -cezâlarıdırır- hesaba çeker.” içten isteyerek yalan yere yemin etmek karar ve kasıtlı yaptığınız yeminleriniz yüzünden cezâlarıdırılacaksınız. Çünkü bu tür yapılan bir yeminde, yemin eden kimse, doğru olanın yemin ettiği şekil olmadığını, başka şey olduğunu bilerek ve isteyerek yemin etmektedir. İşte bu yemine, “ğamus yemin” diye ad verilir. Çünkü kişiyi cehennem ateşine daldırıp bırakan yemin budur.

İmâm-ı Şâfiî (rahmetüllahi aleyh) bu ayete dayanarak ğamus yemin için kefaretin vacip (farz) olduğuna hükmetmiştir. Çünkü kalbin kesbi (kazancı) demek, kesin karar ve kasıt demektir. Muaheze yani cezâlarıdırma ve hesaba çekme konusu burada bu âyette açıklanmamıştır. Bu konu Mâide Sûresinde ilgili âyette açıklanmıştır. Dolayısıyla orada yapılan bir açıklama aynen burada yapılmış bir açıklama manasında geçerli bir açıklama ve bir hükümdür.

Biz Hanefiler ise diyoruz ki; burada sözü edilen muaheze ya da hesaba çekilme olayı mutlak manadadır. Bu da zaten âhîret hayatını, cezâ yurdunu ilgilendirir, orada olacak bir husustur. Halbuki Mâide Sûresinde sözü edilen

cezâ ise bu dünya ile kayıtlıdır, burada uygulanacak olan bir cezâdır. İşte bu bakımdan birinin ötekisin hamli doğru değildir, sahih olmaz.

“Allah çok mağfîret eden ve azâbını erteleyendir. “Yeminlerinizdeki yanılığlarınız sebebiyle sizi hesaba çekmeyecek olandır.

226

Kâdirîlarına yaklaşmamaya yemin edenler dört ay beklerler. Eğer bu zaman zarfında eşlerine dönmek isterlerse şüphesiz Allah çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.

“Kâdirîlarına yaldaşmamaya yemin edenlerin...” Âyetteki, (.....) kelimesi “yemin ederler” manasındadır. Nitekim bu, aynı zamanda İbn Abbâs’ın da kıfaatidir.

(.....) Cer ile mecrûra taallûk eder.

Yani, (.....) ye taallûk eder. Bu ifade âdeta, (.....) ve (.....) gibidir.

Yani; “Hanımlarından dolayı yemin edenler için... “

“dört ay beklemeleri gerekir.”

Yani i'lâ maksadıyla yemin edenler için dört ay beklemeleri kararlaştırılmıştır. Bu, (.....) değildir. Çünkü bu (.....) fiili, cer edatı olan (.....) ile müteaddi olur. Meselâ, (.....) gibi. Ancak, (.....) diye bu kelimeyi (.....) cer edatıyla müteaddi olduğunu düşünmek bu âyet sebebiyle doğan bir vehimden ibârettir. Ancak burada yer alan yemin ifadesinde, bu kelime, (.....) cer edatıyla müteaddi olmuştur. Çünkü uzaklaşma manası verilmekle böyle değerlendirilmiştir. Sanki şöyle denir gibidir: “Kâdirîlarından yemin ederek uzak kalırlar.”

“Eğer bu zaman zarfında eşlerine dönmek isterlerse -Hanımlarına cinsel ilişkide bulunmamada ısrardan vazgeçip ilişkiye dönerlerse- şüphesiz Allah çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.” Çünkü Allah kefareti meşru kılmıştır.

227

Eğer boşamada kesin kararlı iseler, iyi bilsinler ki, Allah hakkıyla işiten ve hakkıyla bilendir.

“Eğer boşamada kesin kararlı iseler,” Eşlerine dönmezler ve sürenin bitimini beklemede kararlı iseler, “İyi bilsinler ki Allah -onların yeminlerini- hakkıyla işiten ve -niyetlerini- hakkıyla bilendir.” Bu, onların yeminde ısrarları ve tekrar dönmeyi terk etmemeleri yani, dönmemeleri açısından onlar hakkında bir tehdit manası içermektedir.

İmâm-ı Şâfiî'ye göre bunun manası, “Eğer dönerlerse” sürenin geçmesinden sonra “kesin kararlı iseler” demektir. Çünkü baştaki, (.....) harfi takip içindir.

Ancak biz Hanefîlere göre, (.....) ile (.....) ibâreleri, (.....) kavlini açıklamak içindir. Çünkü tafsîl (açıklama) mahiyetinde olan bir ifade mufassal, yani açıklarıyan ibâreyi takip eder. Meselâ:

“Ben bu ay sizin konuğunuzum. Eğer size karşı iyi hareket edersem yanınızda ay sonuna kadar, kalırım. Eğer öyle davranmazsam, kalmam. Ancak kaldığım kadarıyla yetinir, dönerim.”

İşte bu ifade içerisinde yer alan, (.....) harfi de aynen buradaki gibidir veya âyette geçen (.....) harfi buradakine benzer,

228

Boşanmış kadınlar tekrar evlenmeden üç hayız süresi beklesinler. Eğer gerçekten Allah'a ve âhiret gününe îman ediyorlarsa, Allah'ın onların rahîmlerinde boşandığı kocasından yarattığı cenini (çocuğu) ya da hayzı gizlemeleri onlara helâl değildir. Eğer kocaları kendileriyle süresi içinde barışmak isterlerse (bu takdirde boşadıkları kadınları süresi içinde) geri almaya kendileri daha fazla hak sâhibidirler. Kâdirîların da erkekler

üzerinde hakları vardır. Ancak erkeklerin, kadınlara göre hakları bir derece daha fazladır. Allah Azîzdır, Hakîmdir.

“Boşanmış kâdirılar, tekrar evlenmeden üç hayız süresi beklesinler.”

Âyette, (.....) yani “Boşanmış kâdirılar”“dan kasıt, başlarından evlilik olayı geçen ve kocalarıyla cinsel ilişki olan kâdirılar demektir.

Yani, hayız ya da temizlik süresine sahip kadınlar.. İşte bu durumdaki kâdirılar, “kendi kendilerine beklerler (beklesinler)” Bu cümle emir manasında bir haberdır.

Yani, “Beklerler” değil, “Beklesinler” anlamında bir haber. Zira cümlenin aslı şöyledir: “Boşanmış kadınlar beklesinler.”

Bir emrin haber şeklinde getirilmesi ise, emir manasını te'kit ve pekiştirmek ve bir an önce emre göre hareket etmenin gerektiği gerçeğini bildirmek içindir. Sanki bununla o kâdirılar bekleme emrine hemen sarılmış oldukları manası anlaşılmaktadır. Çünkü bu ifade bu gerçeğin var olduğunu bildiriyor.

Nitekim bunun benzeri insanların dualarında, “Allah sana rahmet ve merhamet eylesin.” diye söyledikleri ifadeye benzer. Alacağı cevaba güveni sebebiyle hadiseyi haber tarzında belirtti. Sanki, “Ben rahmeti elde ettim, buldum da o da bundan haber veriyor.” gibi bir ifade. Ayrıca cümlenin bir mübteda şeklinde takdimi ise yine fazladan bir tekit ve pekiştirme sebebidir. Çünkü isim cümleleri, fiil cümlelerinin aksine devam ve sebatlılık bildirirler.

Âyette, “kendi kendilerine” ifadesine yer verilmesi ise, kadınları beklemeye, iddet sürelerini beklemeye yönlendirmek ve özendirmek ve bundan kaçmamalarını sağlamak manasınadır. Çünkü kâdirılar şehvî duygular noktasından hep bir an önce erkeklere kavuşsun isterler. Bu açıdan onların nefislerine sahip olmaları, gem vurmaları, nefislerine yenilmemeleri ve dikkatli hareket etmeleri için ve aynı zamanda kendilerinden istenen bekleme sürelerini bitirmeleri için de bir icbar emridir.

(.....) Burada geçen, (.....) kelimesi, (.....) veya (.....) kelimesinin çoğuludur. Bu da “hayz” yani kâdirıların ayhali anlamına gelir. Çünkü Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır:

“Kur (aybaşı) günlerinde namazı bırak.” Bk. Darekutni, 1/212.

Yine Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in şu kavli: “Cariyenin talâkı iki boşamadır ve iddeti (beldeme süresi) de iki hayız süresidir.” Bk. Ebû Dâvud, 2189. Tirmizî, 1182. İbn Mâce, 2080.

İşte bu iki hadise baktığımızda Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Kur' için iki temizlik süresi yani (.....) dememiş, hayız olarak değerlendirmiştir. Kaldı ki, şu âyet de yine buna delildir. Rabbimiz şöyle buyurmuştur:

“Kâdirılarınız içinde adetten kesilmiş olanların bekleme süreleri hakkında şüpheye düşerseniz, onların bekleme süresi üç aydır.” Talak, 4.

Dikkat edilirse, hayız (yani ayhali) durumu (.....) ile değerlendirilmiş ve bu, temizlik ayları olarak değil hayız ayları olarak gösterilmiştir. Kaldı ki, iddet olayında yani kadının bekleme süresinde aranan nokta rahmin temize çıkması, yani gebeliğin olup olmadığının meydana çıkmasıdır. Bu ise ancak hayız yoluyla yani kadının ay hâlini geçirmesiyle-sağlarıabilir, yoksa temizlenme (tuhr) ile değil. Bunun içindir ki, cariyenin yani köle kadının istibra (arınına) durumu bir hayız ile değerlendirilmiştir. Eğer bu, İmâm-ı Şâfiî'nin dediği gibi tuhr (temizlik) manasında olsa idi bu takdirde cariyenin iddet süresi iki tam ve biraz da üçten de gün alarak kur'ile mümkün olabilirdi. Böyle olması hâlinde süre üç ay hâli süresinden daha aşağıya çekilmiş ve azalmış olurdu. Düşünün bir kez eğer adam hanımını temizliğin sonunda boşamış olsa, İmâm-ı Şâfiî'ye göre bu, kadının iddet (bekleme) süresinden sayılır, mahsup edilir. Eğer adam temizlik süresinin sonunda değil de, hayız günlerinin sonunda boşasa, bu, biz Hanefilere göre kadının iddet süresinden sayılmaz, ona mahsup edilemez.

Halbuki (.....) kelimesi, bilinen belli bir adedin özel ismidir, yani “üç” sayısının adıdır. Dolayısıyla bu, üçten az bir mana ifade etmez, edemez.

Nitekim, kadın ayhali olunca, (.....) ve (.....) denmesi de bu açıdandır. (.....) kelimesinin mensûb olması mefûl-ü bih olması itibariyledir.

Yani, “Kâdirılar üç kuru'süresinin geçirinceye kadar beklesinler.” demektir. Ya da bu, (.....) kelimesi zarf tümleci olarak mensûb olabilir. Bu takdirde de mana şöyledir: “Üç kuru'müddeti süresince beklesinler.”

Temyiz olan, kuru'kelimesi yerine cem-i killeti (azlık çoğulu) olan, “akra”“olarak değil de, cem-i kesreti (çokluk çoğulu) olan “kuru”“lafzıyla gelmiştir. Çünkü ister, “akra”“olsun, ister “kuru”“olsun her ikisi de cemi' (çoğul) oluştta genelde kullanımları itibariyle ortaktırlar. Kaldı ki, (.....) kelimesinin çoğulu olarak (.....) lâfzı daha çok kullanılan bir kelimedir. Çoğul olan “akra”“lâfzı ise daha az kullanılıyor olabilir. Dolayısıyla dilde kullanılışı az olan bu kelime sanki kullanılmıyormuş gibi değerlendirilerek bunun yerine daha çok kullanılan, “kuru”“lâfzı zikredilmiştir.

“Eğer kocaları kendileriyle süresi içinde barışmak isterlerse (bu takdirde boşadıkları kadınları süresi içinde) geri almaya kendileri daha fazla hak sâhibidirler.”

Âyetteki, “Buul” kelimesi, “ba'l” kelimesinin çoğuludur. Fakat, (.....) kelimesinin sonunda bulunan, (.....) harfi, cemi' olan kelimenin müennesliğini bildirmek içindir. (.....)

Yani kâdirıların kocaları hanımlarına müracaata, dönmeye daha çok hak sâhibidirler. İşte âyetin bu kısmından delil olarak şunu anlamaktayız:

Ric'î talâk, vat'a yani cinsel ilişkiye engel değildir. Çünkü burada “boşama”“(talâk) ifadesinden sonra bile, onlardan kâdirıların kocası diye âyetle söz edilmektedir. Bu da vat'ın (yani cinsel ilişki için) bir mani olmadığına delilidir. (.....) yani bekleme süresi içerisinde, demektir. Bu durumda mana şöyledir:

“Eğer adam, yani koca karısına dönmek isterse, buna rağmen kadın da bu dönüşe rıza göstermez ve kabul etmezse, bu takdirde kadının sözü değil, kocasının müracaat (dönüş) konusundaki sözü dikkate alınması gerekir, vâcib olanı budur. Çünkü buna daha çok hak sâhibi ve yetkili olan kocasıdır. Ric'at konusunda kadının bir söz hakkı, dönmeme hakkı yoktur, dönmek durumundadır.”

“Eğer ric'at ile kocalar ile karıları arasında barış ve anlaşmayı istiyorlarsa... “, bununla kâdirılara bir iyilik yapılması arzu ediyor ve onların zarar görmemeleri aranıyorsa bu olabilir.

“Kâdirıların da erkekler üzerinde hakları vardır.” Kâdirıların erkekler üzerindeki gerekli olan hakları, Meselâ onların mehirlerinin tam olarak verilmesi, nafakalannın gereği gibi karşılanması, onlarla güzel ve insanî manada ilişkiler kurulması, kendilerine zarar verilmemesi gibi. Bunlar kâdirılara âit haklar iken bir de kocalarının da iyilikle emir ve yasaklar çerçevesinde onlara iyilikleri emretme ve kötülüklerden de onları menetme hakları vardır. Fakat bütün bunlar şer'i'atın öngördüğü ve toplum arasında da gelenek olarak kabul gören şekliyle yapılmalıdır. Eşlerden hiçbirisi diğerine altından kalkamayacağı ve yapamayacağı bir şeyi teklif edemez ve isteyemez, (istememelidir).

Âyette geçen, “mümasaletten” yani, (.....) den kasıt, olayın iyilik ve güzellik yani hasene'olması bakımından tarafların görevlerinin birbirine denkliği anlamındadır. Yoksa iş olarak yaptıkları şeylerin denkliği demek değildir. Meselâ kadın erkeğin giysilerini yıkadığında veya ona ekmek ve yemek yaptığında bu demek değildir ki erkek de aynen bunları yapacaktır. Böyle bir durum söz konusu değildir. Ancak bunu karşılığında da erkeklerin de onlara yakışır şekilde bir iş yapmaları demektir.

“Ancak erkeklerin kâdirılara göre hakları bir derece daha fazladır.” . Hak açısından biraz daha farklıdır. Kadına karşı görev ve sorumlulukları bakımından bir üstünlüğe sahiptir. Gerçi taraflar birbirlerinden yararlanmaları, lezzet almaları noktasında her ne kadar müşterek (ortak) iseler de, evin harcamasını yapmada (infak noktasında) ve nikahı elinde bulundurmada erkek kadına nazaran bir derece daha üstündür.

“Allah Azîzdir -işlerinde Allah'a asla itiraz olunamaz- ve Hakîmdir.” Allah ancak doğru ve güzel olan şeyleri emreder.

229

Boşama iki defadır. (Bundan sonrası) ya iyilikle tutmak ya da güzellekle salıvermektir. Hanımlarınıza vermiş olduğunuz (mehirden her hangi) bir şeyi geri almanız size helâl değildir. Ancak karı ve koca Allah'ın sınırlarında duramayacaklarından korkarlarsa başka. Eğer karı ve kocanın Allah'ın sınırlarında duramayacaklarından korkarsanız bu taktirde kadının (boşanmak için kocasına) verdiği fidyeye de ikisine de bir günah yoktur. İşte bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Sakın bunları aşmayın. Kimler Allah'ın (çizmiş olduğu) sınırları aşarsa işte onlar zalimlerin ta kendileridir.

“Boşama iki defadır”

“Talâk” kelimesi “boşama” manasınadır. Tıpkı “Selâm” kelimesinin “teslim” yani, selâm verme manasında olması gibidir.

Şerî'at noktasından tatlik yani boşama ayrı ayrı olmak kaydıyla bir talâkın verilmesinden sonra ikinci talâkın verilmesidir. Yoksa toptan boşamak suretiyle bir tek defada vermek demek değildir.

Yani âyette yer alan, (.....) ile belirtilmek istenen şey tesniye manasında demek değildir. Bu, tekrar anlamındadır.

Yani iki kez tekrarlarıyan boşama., tekrar tekrar ard arda olan boşama demektir. Bu, tıpkı, Mülk, 4. ayinde geçen, (.....) kelimesi gibidir. Burada bu, “İki kere” demek değildir. Bu, “tekrar tekrar” demektir.

Yani, “Sonra gözünü tekrar tekrar çevir.”

İşte bu âyet bizim lehimizde bir delildir. Dolayısıyla biz Hanefilere göre bir tek tuhr (temizlik) içinde iki ve üç boşamayı bir anda vermenin bidat olduğu, yani sünnete uygun bir boşama şekli olmadığı gerçeğidir. Bu manada âyet lehimizde bir delildir. Çünkü yüce Allah tarafından ayrı ayrı olarak talâkın (boşama fiilinin) bizden istendiği emridir. Gerçi ayete ilk bakışta bize bir haber cümlesi gibi'gözükse de bu, mana itibariyle bir emirdir. Aksi takdirde Allah'ın haberinde bu iş bunu yerine geçecek diğer bir şeye, bunun halefine döner. Çünkü bazen talâkın toptan verildiği de olabilmektedir.

Yine bir tefsire göre Ensar'dan bir kadın demiştir ki:

“Kocam bana şöyle dedi: Seni hep boşayıp duracağım ve fakat her defasında da sana ric'at ile döneceğim.”

Yani, sana hep eza edeceğim, demek istemiştir. İşte bu âyet bu olay üzerine nâzil olmuştur. “Talâk (boşama) iki defadır. “

Yani ric'î talâk art arda iki defadır. Artık üçüncü boşamadan sonra kadına müracaat (ric'at) yoktur.

“(Bundan sonrası) ya iyilikle -ric'at ile- tutmak”

Yani, size düşen görev kadının hukukunu gözeterek birlikte karı koca olarak yaşamak “ya da güzelinde salıvermektir. “

Yani yeniden dönüş yapmamak, müracaatta bulunmamak suretiyle iddeti bitimi bain talâk olmuş olsun. Bir tefsire göre de, üçüncü temizliğinde onu üçüncü talâk ile boşamak suretiyle yol versin, diye değerlendirilmiştir.

Bu âyet, Cemile adındaki kadın ile kocası Sabit b. Kays b. Şemmas hakkında nâzil olmuştur. Cemile kocasına karşı hep kin güder, onu sevmezmiş; fakat kocası da aksine onu severmiş. Hanımı onunla olan evliliğinden kurtulmak için kendisini boşamak kaydıyla kendisine âit olan bahçesini hul'suretiyle kocasına verir ve böylece ondan boşanmasını sağlar. Bu olay, İslâm'da ilk olarak meydana gelen, “hul” olayıdır. Bk. Önceki kaynak, 2/461.

“-Ey kocalar veya ey hakimler!- Hanımlarınıza vermiş olduğunuz (mehirden her hangi) bir şe)d geri almanız size helâl değildir.” Âyetin hükmü içerisinde, “ey hakimler! “ifadesinin de yer alması, herhangi bir anlaşmazlık sonucunda onlara başvurulması ve hakların onlar tarafından alınıp verilmesinde emrin onlar tarafından verilmesi sebebiyledir. Bu durumda sanki alan ve verenler onlar imiş gibi olay değerlendirilmiştir.

“Ancak karı ve koca Allah'ın sınırlarında duramayacaklarından korkarlarsa başka.”

Yani eşlerin, birbirlerine karşı yapmaları gereken görevlere riayet edemeyeceklerine ve Allah'ın koyduğu sınırları çiğneyeceklerine dair bir bildikleri var ise, Meselâ kadının huysuzluğu, ahlâkî kurallara uymaması, haksızlıkta direnmesi gibi bir durumun varlığı hâli bundan müstesnadır, bunun dışındadır.

“Eğer karı ve kocanın Allah'ın sınırlarında duramayacaklarından korkarsanız bu taktirde kadının (boşanmak için kocasına) verdiği fidyeye de ikisine de bir günah yoktur.”

(.....) kısmını verirken “Ey yetkililer, veliler, hakimler” diye açıklanması ile âyetin bu kısmı ile bunlardan, önceki kısmı yani; ey kocalar, diye belirtilen kısmı ile de gerçekten kocaların kastedilmiş olması da câizdir (mümkündür).

Âyetin bu kısmında belirtildiği gibi kocanın boşanma karşılığında karısından bir fidyeye almasında ve karısının da bunu gönül rahatlığıyla vermesinde herhangi bir vebal ve günah yoktur. Çünkü kadın bununla hul'suretiyle kendisini evlilik bağına mehirinden verdiği bir kısım karşılıkla sona erdirmiş oluyor.

Kırâat imâmılarından Hamza, meçhul olarak, (.....) şeklinde okumuştur ve (.....) ifadesini de zamîr olan elif harfinden bedel yapmıştır ki, bu bedel-i istimaldir. Tıpkı, (.....) gibi.

“İşte bunlar -Nikah konusunda çizilen sınırlar, yemin, iyla, boşama, hulu've daha başka hususlar gibi hepsi- Allah'ın sınırlarıdır.”

“Saları bunları -karşı çıkarak- aşmayın.” “Kimler Allah'ın (çizmiş olduğu) sınırları aşarsa, işte onlar zalimlerin -kendi kendilerine zarar verenlerin- ta kendileridir.”

230

Eğer (koca ikinci talâktan sonra hanımını üçüncü talâk ile) boşarsa, o kadın bir başka erkekle evlenip ondan boşanmadığı müddetçe tekrar (ilk boşanmış olduğu) kocasına helâl olmaz. Eğer bu ikinci kocası da (aralarında bir anlaşma söz konusu olmaksızın) kadını boşar ve kadın ile boşandığı ilk kocası, Allah'ın koyduğu sınırları çiğnemeyeceklerine inanırlarsa yeniden evlenmelerinde taraflar için bir sakınca yoktur. İşte bunlar kendini bilen ve gereğini yapmak isteyen kimseler için Allah'ın açıkladığı sınırlardır.

“Eğer koca (ikinci talâktan sonra hanımını üçüncü talâk ile) boşarsa,” İlk iki talâkı verdikten sonra üçüncüsünü de verirse,

Eğer sen, “Biz Hanefîlere göre, hul'talâk (yani boşama)dır, nitekim HANEFÎ'nin de bir görüşüne göre de bu bir boşamadır, sanki bu anlatıları ise dördüncü bir boşama oluyor gibi.” diye bir soru yöneltecek olursan, benim vereceğim cevap şöyle olur:

“Evet hul'u bir talâk yani boşamadır; fakat bu, bir bedel karşılığında olan bir boşama olup, dolayısıyla bu da üçüncü talâk olmuş olmaktadır. İşte bu ise, onu açıklar mahiyettedir.

Yani bu şu demek olur:

“Eğer koca karısına, bir bedel karşılığında üçüncü boşamasını da verirse...”

Bu boşanmış kadının eski, yani boşanmış olduğu kocasına yeniden helâl olması için hüküm ise şöyledir:

“O kadın -üçüncü boşamadan sonra- bir başka erkekle evlenip ondan boşanmadığı müddetçe tekrar (ilk boşanmış olduğu) kocasına helâl olmaz.” Nasıl ki evlilik erkeğe isnat ediliyorsa bu âyette görüldüğü gibi nikah fiili kadına da aynen isnat olunmuştur. Tıpkı tezevvüc (evlenme) gibi. Bu ayetten delil olarak şu hükmü de elde edebiliyoruz: Evlenme akdi (sözleşmesi) sadece kadının buna rıza göstermesiyle de nikah, yani evlilik geçerlidir. Ayrıca velinin iznine gerek yoktur.

Bir de, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’in (.....) yani “balçağız” hadisini göz önünde bulundurmamız gerekiyor. Bu hadise göre boşanan bir kadının evlendiği ikinci kocasıyla mutlaka aynı yatağı paylaşmaları ve aralarında cinsel ilişkinin de gerçekleşmiş olması şarttır. Nitekim bu bir fıkıh usulü hükmü olarak bilindiği gibi konuya ilişkin detay bilgiler fıkıh kitaplarında yer almaktadır, dileyen oralara bakabilir. Çünkü fıkıh açısından durum şöyledir:

Koca, karısını kesin boşayınca artık bundan böyle pişmanlık duymanın kurtuluş için bir çare olmayacağıdır. Artık hanımı kendisi için helâl olmaz. Kendisine helâl olabilmesi için mutlaka duhul gerekir.

Yani yeniden başından bir evliliğin geçmesi ve bu evlilikte kadın ve yeni evlendiği kimsenin kan koca olmaları, aralarında cinsel ilişki olması şartı vardır. İşte koca bunu bilmelidir ki; böyle bir boşamaya kolay kolay kalkışanlasın.

“Eğer bu ikinci kocası da (aralarında bir anlaşma söz konusu olmaksızın) kadını -vat’ından, yani cinsel ilişkiden sonra- boşar” “kadın ile boşandığı ilk kocası Allah’ın koyduğu sınırları çiğnemeyeceklerine inanırlarsa -birbirleriyle- yeniden evlenmelerinde taraflar için bir sakınca yoktur.”

Yani eski kocası ile karısı aralarında evlilikle alâkalı karşılıklı haklara uyacaklarına dair bir inançları var ise evlenebilirler.

Âyette, (.....) ifadesi kullanıldı, bunu yerine, “bilirlerse” denmedi.

Yani, “Her ikisi evlilikle ilgili hakları yerine getireceklerini bilirlerse” diye âyette geçmedi. Çünkü yakînî anlamda kesin bilgiyi Allah’tan başkası bilemez. Bu, insanlar için bir ğayb yani bilinemezdir. Bu açıdan “bilme” fiili yerine, “zanne” fiiline yer verildi.

“İşte bunlar kendilerini bilen ve gereğini yapmak isteyen kimseler için Allah’ın açıkladığı sınırlardır.” Kendilerine açıklananları anlayabilecek kimseler için ...

(.....) kelimesi Mufadd'al İbn Muhammed Dabbi tarafından (.....) harfiyle, (.....) olarak da kırâat olunmuştur.

231

(Ey kocalar!) Hanımlarınızı (ric'i talâk ile) boşayıp onlar da iddet (bekleme) sürelerini tamamlamışlarsa bundan böyle ya onları meşru sınırlar içinde yanınızda tutun ya da güzellikle (önlerinden çekilip) bırakın. Ancak sırf onlar zarar görsünler ve rahatsızlık çeksinler diye onlara haksızlık ederek hanımlarınızı yanınızda alıkoyup sınırları aşmayın. Kim böyle bir iş yaparsa kesinlikle kendi kendine yazık etmiş olur. Sakın Allah’ın âyetlerini (hükümlerini) alay ve eğlence konusu etmeyin. Allah’ın size verdiği hidâyet ve İslâm nimetini, size kendisiyle öğüt vermek için indirdiği Kitap ve hikmeti hatırlayın. (Allah’ın emir ve yasaklarına riayet ederek) Allah’tan korkun. Ve iyi bilin ki; Allah, her şeyi (tüm incelikleriyle) bilendir.

“(Ey kocalar!) Hanımlarınızı (ric'i talâk ile) boşayıp onlar da iddet (bekleme) sürelerini tamamlamışlarsa, “İddetlerinin sonuna erişmişler ve nihayete erdirmek üzere iseler, “Bundan böyle ya onları meşru sınırlar içinde yanınızda tutun ya da güzellikle (önlerinden çekilip) bırakın.”

Yani; ya kadına tekrar dönüş (müracaat) ile ona herhangi bir zarar verme isteği olmaksızın normal sınırları korumak maksadıyla evliliği sürdürün ya da iddeti, yani bekleme süresi bitene kadar bırakın, dokunmayın, böylece herhangi bir zarara uğramaksızın bina talâk ile boşanma meydana gelmiş olsun.

“Ancak sırf onlar zarar görsünler ve rahatsızlık çeksinler -böylece fidye ödemek zorunda kalsınlar- diye onlara haksızlık ederek hanımlarınızı yarımızda alıkoyup sınırları aşmayın.” Buradaki, (.....) kelimesi ya mef’ûl-ü lehtir veya hâldir.

Yani, onlara zarar vererek, demektir.

Eskiden adam hanımını boşar ve ilgilenmez, öylece bırakır, daha sonra iddet (bekleme) süresinin bitimine az bir zaman kala, ric'at ile hanımına tekrar dönerdi. Bu hareketi ona olan ihtiyaçtan dolayı değil de sırf o kadını zorlamak, sıkıntı ve mecburiyet karşısında bırakmak için böyle bir yola başvurur. Yeniden boşar, tekrar müracaat eder ve böylece kadının evli mi boşanmış mı olduğu bilinemez. Kadın da bundan ötürü büyük zarar çeker ve sıkıntı içinde kalır. İşte bu şekilde kadını tutma olayına zarar verme ismi verilir. Çünkü kocanın amacı ya kadına zulmetmek veya boşanma karşılığında kadının melihinden ya da malından bir şeyler elde etmektir. İşte bu, yanlıştır, zulümdür.

“Kim böyle, bir iş yaparsa -sırf kadın zarar görsün diye tutarsa- kesinlikle kendi kendine yazık etmiş -kendisini Allah'ın ikabına ve azâbına arzetmiş- olur.”

“Sakın Allah'ın âyetlerini, (hükümlerini) alay ve eğlence konusu etmeyin.”

Yani, Allah'ın âyet ve hükümlerine ciddi anlamda sarılın ve onları ciddi manada hayatınıza uygulayın. Onlar ne istiyorsa aynen isteneni yerine getirin. Tam anlamıyla ve gereği gibi o hükümlere riayet edin. Aksi takdirde siz onları alay ve eğlenceye almış olursunuz, bu duruma düşersiniz. Nitekim verilen emir konusunda ciddiyetsiz olarak hareket eden ve umursamayan kimseye sen bunu oyuncak mı, eğlence mi kabul ediyorsun, diye uyarırlar.

“Allah'ın size verdiği hidâyet ve islâm nimetini -Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’in peygamberliğini,-” “Size kendisiyle öğüt vermek için indirdiği kitap -Kur’ân’ı- ve hikmeti –Sünneti- hatırların.”

Yani; bundan dolayı Allah'a şükretmek ve istenen hakları da uygulamakla Allah'ı anın. (.....) hâldir.

“(Allah'ın) sizi imtihan ettiği konulardaki- (emir ve yasaklarına riayet ederek) Allah'tan korkun. Ve iyi bilin ki Allah, her şeyi (tüm incelikleriyle) bilendir.” Allah'ı anıp anmadığınızı, emirlerine bağlı olarak kendisinden sakınıp sakınmadığınızı, öğüt alıp almadığınızı ve daha başka her şeyi en iyi bilendir. Şüphesiz bu, en belîğ, en net ve en açık ve aynı zamanda en mübalağalı bir söz verme ve bir tehdit içeren bir ifadedir.

232

(Ey kocalar!) Hanımlarınızı boşayıp onlar da iddet (bekleme) sürelerini bitirdiğinde, aralarında iyilikle anlaşmaları hâlinde onları boşayan kocalarıyla evlenmelerine engel olmayın. İşte içinizden Allah'a ve âhiret gününe îman edenlere bununla öğüt verilmektedir. Bu sizin için daha iyi ve daha temizdir. Allah bilir; fakat siz bilmezsiniz.

“(Ey kocalar!) Hanımlarınızı başarıp onlar da iddet (bekleme) sürelerini bitirdiğinde,” Bu âyetin baş tarafı ile bir önceki âyetin baş tarafı ibâre bakımından aynı olmakla beraber anlam gelişimi içerisinde değerlendirildiğinde, orada geçen, (.....) ile burada geçen, (.....) ifadelerinin iyice dikkat edilmesi hâlinde farklı anlamlarda oldukları göze çarpar. Bu âyette nikahtan söz edilmektedir. Nikah olayı ise ancak iddet bitiminde olabilir. Halbuki ilk âyette ise ric'atten söz edilmektedir. Ric'at ise ancak iddet süresi içinde olabilir.

“aralarında -dünür olan erkek ile kadın- iyilikle -din açısından uygun görülen hususlarda ve yerine getirilmesi insanlık şartı olan konularda, mehri misli vermede veya denklikte- anlaşmaları hâlinde -kâdirılar da buna arzulu iseler- onları boşayan kocalarıyla -yeniden- evlenmelerine engel olmayın.” Kaldı ki; velilerden birinde burada ifade edilen denklikler yoksa bu bir saldırı sebebi olabilir.

(.....) kelimesi, kâdirılara engel olmayın, onları men etmeyin, demektir. (.....) kelimesi, men etmek, baskı kullanmak manasınadır.

Bu âyet aynı zamanda kâdirîların kendi nikahlarını akdetmede, kıymada sözlerinin geçerli olduğuna da işaret bulunmaktadır.

Buradaki hitap ya da uyarı, iddet durumunun bitiminden sonra sırf zulüm olsun ve ezilsinler diye hanımlarına baskı yapan, önlerinde evlenmelerine engel oluşturan kötü niyetli kocalar içindir. Çünkü bu kötü niyetli kocalar kâdirîların diledikleri başka erkeklerle evlenmemeleri için bir türlü onların önünden çekilmiyor.

Yani; kadın ne evli gibi oluyor, ne de bekar. Bu sesleniş öylece ortada bırakıp zulmeden kocalardır. Dolayısıyla iyi niyetle ve isteyerek tekrar bu kâdirîlarla evlenmek isteyen ve onlara iyi davranacaklarını belirten iyi niyetli olanlara da mani olmayın.

Âyette “zevçler: eşler, kocalar” ifadesine yer verilmesi sonuçta biri diğerrinin eşi olması bakımındandır. Ya da bu hitap, kâdirîların yeniden kocalarına dönmek istemeleri hâlinde buna engel olmak isteyen velilere bir uyarıdır. Çünkü; o evlenmek istedikleri kimseler bu kâdirîların eşleridirler. Zaten bu bakımdan da kocaları ismi kullanılmıştır. Bunlar ise buna mani oluyorlar. Evet bu ismi almıştır.

Âyet sahabeden Ma'kil b. Yesar hakkında nâzil olmuştur. Çünkü bu zât, kız kardeşine ilk kocasına varmaması için baskı kurmuştu. Ya da genel manada herkes içindir.

Yani, aranızda olabilecek şeylerde herhangi bir baskı ve engel bulunmasın. Çünkü; aralarında böyle bir durum eğer var ise, onlar da buna rıza gösteriyorlarsa, dolayısıyla bu kimseler de aynen baskı kuranlar hükmündedirler.

“/şfc içinizden Allah'a ve aliret gününe îman edenlere bununla öğüt verilmektedir.” (.....) ile olan hitap ya Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) edir veya herkes içindir. Çünkü yapılan öğüt kendilerine faydalı olabilir.

“Bu -baskıyı terk etmek ve zarar vermek- sizin için daha iri ve daha temizdir -üstün ve güzeldir- “Çünkü sizi günah kirlerinden arındırır.

“-Temizlenme ve arınmayı- Allah bilir. Fakat siz -bunları- bilmezsiniz.”

233

Emzirme sürelerini tamamlamak isteyen kimse için (boşanmış ya da boşanmamış) anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler. Annelerin meşru şekildeki yiyecek ve giyeceklerinin sağlanması baba tarafına âittir. Bir kimse ancak gücünün yettiğinden sorumlu tutulur. Hiçbir anne çocuğundan dolayı ve hiçbir baba da çocuğu yüzünden zarar görmesin. Ve babanın mirasçısına da aynı görev düşer. Eğer ana ve baba birbirleriyle anlaşmak suretiyle çocuğu iki yıldan daha az veya fazla bir sürede süten kesmek isterlerse her ikisine de bir vebal yoktur. Eğer çocuklarınızı süt anneye verip emzirtmek isterseniz, kendisine vermekte olduğunuz ücretini iyilikle vermek kaydıyla, bunda da size herhangi bir vebal yoktur. Allah'tan korkun ve bilin ki Allah yaptığınız her şeyi görmektedir.

“Emzirme sürelerini kıyımlamak isteyen kimse için (boşanmış ya da boşanmamış) anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler.”

(.....) tıpkı, (.....) fiilinde olduğu gibi te'kit eden emir manasında haberdır. Bu emir ya “nedip” manasında, yani mendup anlamında bir emirdir. Ya da, bebek annesinin memesinden başka bir kadının memesini emmeyi kabul etmiyorsa vucûp anlamında bir emirdir. Veyahut da çocuk için bir süt anne bulunamıyorsa, ya da çocuğun babası süt annenin ücretini ödemekten âciz ise yine vucûp ifade eder. Yahut burada geçen, “anneler” den boşanmış anneler murat olunmuş olabilir. Bunlara nafaka vermenin ve giyimlerinin karşılanması vucûp sebebi emzirme için olabilir. (.....) kelimesi zarftır. (.....) kelimesi de tam, bütün manasına olup te'kit içindir ve bu müsamaha verilen süredir. Meselâ; “Sen filân kimsenin yanında iki yıl kalmak istiyordun ve fakat iki yılı tamamlamadın.” gibi bir ifade.

Yani; burada kişi dilerse iki yılı tamamlar, dilerse tamamlamadan da ayrılabilir. Âyetteki de buna benzer bir ifadedir.

(.....) Âyetin- bu kısmıyla yani, “Emzirme sürelerini tamamlamak isteyenler için” ifadesiyle bu hükmün kimlere yönelik olduğu belirtiliyor.

Yani; bu hüküm, emzirme süresini tamamlamak isteyenler içindir.

Özet olarak anlatmak istersek, baba çocuğunu emzirtmekle yükümlüdür. Annenin böyle bir emzirme sorumluluk ve yükümlülüğü yoktur. Bu itibarla baba, çocuğunu emzirecek bir süt anne bulmakla görevlidir, yükümlüdür. Meğerki çocuğun öz annesi kendi arzu ve isteğiyle çocuğunu karşılıksız olarak emzirmek istesin. Bu, müstesna. Kadın çocuğunu emzirmeye teşvik edilse de ancak onu emzirmesi için üzerinde baskı kurulamaz. Ancak kadın halen eş olarak kocasıyla beraber ise veya iddet süresini bekliyorsa bu takdirde kendi çocuğu için ücret istemesi ya da ücretle tutulması câiz olmaz.

“Annelerin meşru şekilde yiyecek ve içeceklerinin -aşırıya kaçmaksızın ve olması gerekenden de kısaksızın- sağlanması baba tarafına âittir.” (.....) kavlinde yer alan, (.....) deki (.....) zamîri, (.....) manasındaki, (.....) harfine râcîdir. Bunun da takdiri şöyledir: “Kendisi için çocuk dünyaya getirilen -ki bu da babadır.-”

(.....) tıpkı, (.....) Fâtiha, 7. âyetinde geçen, (.....) de olduğu gibi fâil olarak raf mahallinde gelmiştir.

Burada âyette, (.....) denildi ve fakat, (.....) denmedi. Bunun sebebi çocuğu doğuran annelerdir ve onlar da çocukların babaları için onları doğururlar. Çünkü; çocuklar babalarına aittirler ve soy (nesep) babalarına âittir, kâdirîlara değil. Bu itibarla kocaların o anneleri yedirmeleri ve giydirmeleri, onlar çocukları emzirdikleri sürece tıpkı süt anneler gibi çocukların babalarına âittir. Görmez misin Allah onu, yani babayı, bu mana burada olmadığı hâlde “valid” diye zikretmiştir. Bu da Rabbimizin şu kavlinde yer almaktadır:

“Ey İnsanlar! ... Ne babanın evlâdı, ne evlâdın babası nâmına bir şey ödeyebileceği günden çekinin.” Lokman, 33.

Dolayısıyla israfa kaçmamanın ve aşırı kısmanın tefsiri de şimdi geliyor. Bu da: “Taraflardan hiçbirisi diğerini gücünün üzerinde bir ödeme yapmaya zorlamamalı ve zarar vermemelidir.”

“Bir kimse anca/i gücünün yettiğinden sorumlu tutulur.” Gücü neye yetiyorsa o kadarı istenir. İmkanları neye elveriyorsa imkanı ölçüsünde istenir.

Teklif, ya da sorumluluk, külfet konusunda sorumluluk altında tutulacak ve buna mecbur kılınacak şeyi vermeye sahip olmasıdır. Dolayısıyla böyle bir imkana sahip olana sorumluluğu yüklenilir. (.....) kelimesinin mensûb olması istisna ile değil, (.....) kelimesinin ikinci mefulü olması hasebiyledir. Ancak istisna edatı olan, (.....) iki meful arasına girmiştir.

“Hiçbir anne çocuğundan dolayı zarar vermesin.”

(.....) kelimesini İbn Kesîr, Ebû Amr, Ya'kûb (.....) harfinin refî, yani ötresiyle olmak üzere, (.....) şeklinde okumuşlardır. Bunun manası ise nehiydir. Hem malum, hem meçhul bir fiil olması ihtimali vardır. Kelimenin aslı, ya (.....) harfinin kesri (esresi) ile, (.....) dur veya (.....) harfinin fethi (üstünü) ile, (.....) dur. Diğer kırâat imâmları ise, âyette olduğu gibi, (.....) olarak nehiy anlamında kırâat etmişlerdir. Kelime aslında, (.....) idi. Burada ilk (.....) harfi sakın hale getirildi, sakın hale gelen bu harf ikinci (.....) harfine idgam yapıldı. Bu defa iki sakın harf birleşince, sükun sebebiyle ikincisi fetha ile harekelendi ve kelime, (.....) şeklini aldı.

(.....) demek, “Hiçbir anne çocuğu sebebiyle kocası -na zarar vermesin.” Çocuğa hep sert muamelede bulunmakla, kocasına zorluk çıkarmakla, adalete varmayan ölçülerde yedirme ve giydirme ihtiyaçlarını istemekle, çocuğu sebebiyle kısıntıya gitmesine yol açacak şekilde kocanın kafasını hep onunla meşgul bırakmakla, bebek kendisine iyice alıştıktan sonra annenin, bu çocuk için bir süt anne bul, diye zorlamakla ve benzeri şeylerle zarar vermesin.

“ve hiçbir baba çocuğu yüzünden zarar vermesin. “

Yani kendisi için çocuk dünyaya getirilen baba da çocuğu sebebiyle hanımına zarar vermesin. Ona vermesi gereken yiyecek, içecek ve giyeceklerinden vermemek suretiyle ya da kadın çocuğunu emzirmek istediği hâlde onu ondan alarak ona bir zarar vermesin.”

Eğer, (.....) kelimesi meçhul kabul edilirse bu takdirde mana, kadının kocası tarafından uğrayacağı bir zarardan kaçınılması yasağı getiriliyor.

Yani; kadın kocası tarafından böyle bir sıkıntıya maruz bırakılmasın, demektir. Bir de hanımı tarafından kocaya çocuğu bahane edilerek herhangi bir zarara sokulmasın, demektir.

Ya da, (.....) kelimesi, (.....) manasında olabilir. (.....) kelimesindeki (.....) harfi de bunun sılası, yani ilgi cümlecisi durumundadır. Bu itibarla mana şöyle olmaktadır:

“Anne çocuğunun gıdasına önem vermeyip, bu konuda yapması gerekenleri yapmayarak, çocuk kendisine iyice alıştıktan sonra onu babasının üzerine atıp bırakarak zarar vermesin, böyle bir yanlışın içine girmesin.”

“Aynı şekilde baba da çocuğunu hanımının eline bırakarak, çocuğa karşı yerine getirmesi icabeden hakları yerine getirmeyerek, bu açıdan kadının alması gereken haklarından da kısararak ve kadının da buna bağlı olarak çocuğun haklarından kısmaya sebep olabilecek bir davranışın içine girmek suretiyle çocuğun annesine zarar vermesin.”

Âyette, (.....) ve (.....) yani “annenin çocuğu “ve “babanın çocuğu “ifadelerinin yer alma'neâeni şudur: Kadının zarar vermekten yasaklanması sebebiyle şefkat ve merhamet duygularının kabarması bakımından çocuk orada anneye izafe edilirken, beride de, aynı amaçla çocuk babaya izafe edilmiştir.

“Ve babanın mirasçısına ela aynı görev düşer.”

Âyetin bu kısmı, (.....) kavli üzerine ma'tûftur. Bu son cümle ile bu cümle arasında yer alan kısım ise, (.....) kelimesini açıklama mahiyetindedir ve ma'tûf ile ma'tûfun aleyh arasında mutarize (parantez) cümlesidir ya da yan cümleciktir. (.....) yani; sabinin varisi olanlar da, çocuğun babasının olmaması durumunda, baba hayatta iken, nasıl ki yedirme ve giydirme ile alâkalı konularda sorumlu idiyse, aynı görevleri yerine getirmekle yükümlü ve sorumludurlar.

Ancak bu konuda ihtilâf, yani farklı görüşler vardır. İbn Ebû Leyla'ya göre çocuğa varis olan herkes bu görevle yükümlüdür. Biz Hanefilere göre çocuğun mahremi olanlardan mirasçı olanlar öncelikli olarak bu sorumluluğu almak zorundalar. Herkesten önce nafaka ve bakımı bunlar üstlenmekle mükelleftirler. Çünkü Abdullah b. Mesud'un kırâatine göre hüküm bu şekilde ortaya çıkıyor. İbn Mesud'un kırâati de şöyledir:

(.....) İşte bu kırâate göre, bebeğin mahremi manasındaki yakın akrabası mirasçı olmaları bakımından, yedirme ve giydirme ile alâkalı nafaka bu mirasçılara âittir. Ancak İmâm-ı Şâfiî'ye göre çocuk ile onun arasında vilâdet (doğum) itibariyle akrabalık bağı bulunanlar nafaka ile yükümlüdürler. Bunlar dışında kalanlara nafaka sorumluluğu yoktur.

“Eğer ana ve baba -kendi aralarında- birbirleriyle anlaşmak suretiyle çocuğu iki yıldan daha az veya fazla bir sürede süttten kesmek isterlerse her ikisine de -bu konuda- bir vebal yoktur.”

Yani; bu süre iki yoldan ister eksik, ister fazla olsun bir sakınca yoktur. Bu, şüphesiz getirilen sınırlamadan sonra bir genişliktir.

Teşavur, danışma, bir görüşü ortaya çıkarmak içm çaba göstermek demektir. Meselâ; süzme bal elde etmek için, (.....) denir ki, balı süzüp çıkardım, demektir. Burada bu ifadeye yer verilme nedeni, karşılıklı hoşnut kalınması durumu ve memnuniyetin bir düşünme, fikir yorma sonucu meydana çıkabileceğini göstermek ve hatırlatmaktır, henüz emmekte olan bebeğin zarar görmemesini sağlamaktır.

Büyükleri tedip eden, onlara edebi öğreten, küçükleri ihmal etmeyen Rabbimi tüm eksikliklerden tenzih ederim. Çünkü, karı ile kocanın her ikisinin ittifaklarına değer veriyor. Zira babanın soy ve velayet hakkına, annenin de şefkat ve titizlik hakkına uyuluyor.

“Eğer çocuklarınızı süt anneye verip emzirtmek isterseniz, kendisine -süt annelere- vermekte olduğunuz ücretini iyilikle vermek kaydıyla, bunda da size herhangi bir vebal yoktur.”

(.....)

Yani, çocuklarınız için... Bu, Zeccâc'dan gelen tefsirdur. (.....) filinin, (.....) filinden nakledildiği söylenmiştir. Nitekim, (.....) ve (.....) denir.

Yani; kadın bebeği emzirdi ve ben o kadına bebeği emzirttim, demektir. Bu kelime iki mefule müteaddidir, yani iki mefûl alır.

Yani bu şu demektir: “Süt annelerine çocuklarınızı emzirmek isterseniz. “Burada iki mefûlden biri hazfedilmiştir.

Yani; anneden başka, eğer anne emzirmek istemezse veya âciz kalırsa, demektir. “Ücret olarak onlara vermek istediğinizi. “demektir. Bu kavli kırâat imâmılarından İbn Kesîr, (.....) olarak okumuştur. Bu, birine iyilikte bulunmak, ona ihsanı ulaştırmak, demektir. Nitekim Rabbimizin şu kavli de buna bir örnektir:

“Şüphesiz O’nun va’di yerini bulacaktır.” Meryem, 61.

Bu âyette geçen, (.....) kelimesi “mefûlen” demektir; yani yerini bulmuştur, anlamındadır. Ücretin teslimi cevaz için şart olmayıp menduptur. (.....) kelimesi, (.....) kelimesine mütealliktir.

Yani, “Süt annelere ücretlerini güzellikle ve gönül huzuruyla, mutlu bir şekilde teslim ettiğinizde...” demektir.

“Allah'tan korkun ve bilin ki; Allah, Yaptığınız her şeyi görmektedir. Hiçbir işiniz ve yaptığınız Allah'a gizli kalmaz ve Allah sizi yaptığınız o şeylerden dolayı cezâlaradır ya da ödüllendirir.

234

İçinizden eşlerini geride bırakarak vefat edenlerin eşleri (evlenebilmeleri için) kendi kendilerine dört ay on gün beklerler. Onlar söz konusu sürelerini bitirdiklerinde, kendileri ile ilgili meşru olarak yaptıkları şeyler konusunda size herhangi bir günah ve vebal yoktur. Allah her yaptığınızdan haberdardır.

“İçinizden eşlerini geride bırakarak vefat edenlerin eşleri (evlenebilmeleri için) kendi kendilerine dört ay on gün beklerler.”

(.....) Âyette geçen (.....) kelimesini ele alalım. Herhangi bir şeyin tam ve eksiksiz olarak alınması hâlinde, (.....) ve (.....) denir; ki bu, “Ben o şeyi tastamam, eksiksiz olarak aldım. “manasıdır.

Yani, onların ruhları (canları) tamamen alındığında, öldüklerinde, demektir.

(.....) kelimesi de terk ederler, bırakırlar, anlammadır. (.....)

Yani; içinizden kocaları ölen kadınlar beklerler.

Yani, iddet (bekleme) sürelerini beklerler. Veya bunun manası şöyle olabilir: “Onların ölümlerinden sonra eşleri kendi kendilerine beklerler. “İşte burada, “Onlardan sonra/ölümlerinden sonra” ifadesi mahzûftur, açık olarak âyette yer almamıştır. Çünkü; “Bundan sonra” ifadesinin zaten, konuşmanın ya da mananın seyri içinde böyle geldiği bilinmektedir. Ancak yine de bunun takdir edilmesine gerek duyulmuştur. Zira haber olarak gelen bir cümlede mutlaka mübtedaya râci bir zamîrin olması gerekmektedir.

(.....) kelimesi Mufaddal İbn Muhammed Dabbi tarafından, (.....) olarak kırâat olunmuştur.

Yani, “ecellerini bitirenler” demektir.

“Dört ay ve on” . İşte buradaki “on” sayısı ile belirtilmek istenen gecesi ve gündüzüyle birlikte dört aydan sonra ayrıca artı on gün de buna ilâve olarak tam dört ay on gün müddetle bekleyip iddetlerini bitirmiş olacaklar. Burada ayrıca on ifadesinden sonra günler manası anlaşılacağından yeniden buna bir hatırlatmada bulunmaya gerek yok, Meselâ, “On oruç tuttum.” denilince bu, “On gün oruç tuttum.” manasında olur. Şayet böyle bir hatırlatmada bulunulursa kurala uygun davranılmamış olunur.

“Onlar söz konusu sürelerini, -iddetlerini- bitirdiklerinde,” “Kendileriyle ilgili meşru olarak -şerî’at tarafından yadırganmayacak bir tarzda nişan ve evlenme hususunda- yaptıkları, şeyler konusunda -ey idareciler ve hakimler- size herhangi bir günah ve vebal yoktur.” “Kaldı ki; Allah her yaptığınızdan haberdardır. “İçinizden geçen tüm gizli sırlarınızı bilir.

235

(Bekleme sürelerini tamamlamakta olan bu) kâdirîlerle evlenme hususundaki niyetlerinizi üstü kapalı bir şekilde aktarmanızda veya içinizde saklı tutmanızda size bir günah yoktur. Sizin onları mutlaka anacağınızı (evlenmeyi içinizden geçireceğinizi) muhakkak Allah bilir. Ancak onlara karşı hislerinizi gizlilik içinde bildirmek yerine, kendileriyle en uygun bir şekilde görüşüp konuşun. Kesin olarak beklenmesi istenen süre bitmeden sakın nikah kıymaya kalkışmayın. Bilin ki; Allah içinizden geçeni bilir. O hâlde Allah'a karşı çıkmaktan sakının ve iyi bilin ki; muhakkak Allah, mağfireti sonsuz olan ve cezâlarındırma acele etmeyendir.

“Bekleme sürelerini tamamlamakta olan bu kâdirîlerle evlenme hususundaki niyetlerinizi üstü kapalı bir şekilde aktarmanızda viya içinizde saklı tutmanızda size bir günah yoktur.” (.....) evlenme teklifi ve nişanlanma, sözlenme manasındır.

Tariz ise; Kişin kadına: “Sen gerçekten güzelsin.” , “Sen sâliha, dini bütün bir hanımsın.” , “Ben evlenmek istiyorum.” türünden o kâdirîle evlenmeyi istediği izlenimini verecek sözler sarfetmektir. Böylece eğer o kadın da onunla evlenme arzusunu duyuyorsa kendisini ona göre hazırlaması açısından bir işarettir. Yoksa açık seçik olarak bir evlenme teklifi, nikah isteği değildir ve bunu yapmamalıdır.

Yani kişi, “Ben seninle evlenmek istiyorum.” türünden laflar etmemelidir. O hâlde kinaye ile tariz arasındaki fark nedir?

Kinaye: Bir şeyi asıl söylenmesi gereken kelime (ifade) ile değil de bir başka lâfızla belirtmektir.

Tariz: Asıl maksat hakkında hiçbir şey söylemeksizin konuşmasıyla karşıdakinin bununla ne demek istendiğini anladığı sözdür. Meselâ; ihtiyaç sâhibi bir kimsenin ihtiyacını karşılayacağına inandığı bir kimsenin yanına varıp: “Şöyle bir geçiyordum, sana da bir selâm vereyim, şu güzel soylu ve nurlu yüzüne bakayım istedim.” gibisinden bir konuşma tarzıdır. Halbuki adamın maksadı ona ihtiyacını bildirmektir. Karşıdaki de gelenin maksadım anlar ve gereğini yapar. Nitekim şâir der ki:

Burada maksat selâm vermek ise de asıl gaye yardım isteğidir. Bu itibarla âdeta söylenen ifadede bir gaye için geldiği zaten kendisini göstermektedir. Ben selâm vermek istiyorsam da, sen de bir isteğim olduğunu anla ve gereğini yap, gibi...

(.....) ne tariz yoluyla olsun ne de açık bir şekilde olsun söyleyemeyip içinizde gizlediğiniz şeylerden dolayı da sizin için bir vebal söz konusu değildir.

“Allah, sizin onları mutlaka anacağınızı (evlenmeyi içinizden geçireceğinizi) muhakkak bilir.” Sizin onları hiç aklınızdan çıkarmayıp hep hatırlayıp duracağınızı ve bunu onlarla konuşmaktan geri durmayacağınızı da Allah muhakkak bilmektedir. O hâlde onları hatırlayın, ama...

“Ancak onlara karşı ilişkilerinizi gizlilik içinde -gizlilik içinde olacak şeylerden olan cinsel ilişki anlamında- bildirmek yerine kendi/erirle en uygun bir şekilde -iddet süresi içinde söylememek ve ben bu cinsel ilişkiyi de bilirim gibisinden olmamak kaydıyla- görüşüp konuşun.”

Yani; tariz yoluyla konuşun, fakat serahat anlamında bir şey söylemeyin.

(.....) edatı, (.....) kavline mütealliktir.

Yani, “Onlarla kesin bir evlenme ve ilişki anlamında söz almayın. Ancak şerî'at bakımından hoş karşılanan ve münker olmayan (yasaklanmayan) bir sözleşme ile onlarla görüşün. “demektir.

“kesin olarak beklenmesi istenen süre bitmeden sakın nikah kıymaya kalkışmayın.” Âyetteki, (.....) fiili, bir şeye kesin karar vermek, azmetmek demek olan, (.....) fiilinden alınmadır. Burada özellikle (.....) kelimesine yer verilmesi, nikah yani evlenme akdinden kesin olarak uzak kalınması gerçeğine dikkat çekilmesi içindir. Çünkü azim bir şeyi işlemekten önce gerekir, yani önce kesin karar ve bunun ardından da eyleme geçme gelir. Eğer bir şeye kesin karar vermekten yasaklanma emri veriliyorsa, dolayısıyla ona bağlı fiili işlemek de haydi haydi yasaklanmış demektir.

Yani, “nikah (evlenme akdinin) düğümünü (kurdelayı) kesmeyin.” veya “nikah (evlenme) düğümünü kesmeyin.” demektir. Çünkü; azmetmek demek, gerçekte kesmek, kati karar kılmak, demektir. Nitekim bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

“Geceleyin oruca kesin karar vermeyen (geceden oruç tutmaya niyet etmeyen) kimsenin orucu yoktur.” Farklı bir rivâyet de şöyledir:

“Oruca geceden hazırlanmayanın orucu yoktur.” Bk. Nesai, 4/196. Tirmizî, Savm, B. 33.

Yani; kesin nikah (evlilik) akdini bağlamaya karar vermeyin, nikah kıymaya kalkışmayın.

“Kesin olarak beklenmesi istenen süre bitmeden” kavlinin manası, iddet süresini bitirmeden nikaha kalkışmayın, demektir. Rabbimizin bu kavlinde geçen, (.....) iddet anlamındadır. Çünkü; bu sürenin beklenmesinin farziyeti Kitap ile sabit olmasından dolayı Kitap olarak zikredilmiştir.

Yani, “farz kılınan bekleme süresi bitinceye, sona erene kadar. “demektir.

“Şunu çok iyi bilmelisiniz ki; Allah, içinizden geçeni bilir.” Câiz olmayan bir şey konusunda kesin kararlılığınızı bilir.

“O hâlde Allah’ın emirlerine karşı çıkmaktan -câiz olmayan bir şey konusunda kesin kararlı olmaktan- salanın.”
“Ve iyi bilin ki; muhakkak Allah, mağfireti sonsuz olan ve cezâlarıdırmada acele etmeyendir.” Sizi cezâlarıdırmak için acele etmez.

Aşağıda tefsirini okuyacağınız âyet, mehir adım belirlemeksizin ve eşiyle cinsel ilişkide bulunmamış bir kimsenin eşini boşamasıyla ilgili olarak nâzil olmuştur.

236

Nikahlanmanızdan sonra henüz kendilerine dokunmadığınız ya da kendileri için bir mehir belirlememiş olduğunuz kadınları boşadığınız takdirde bundan dolayı size bir mehir mecburiyeti yoktur. Böyle bir durumda onlara sadece hediye kabilinden bir şeyler verin. Bunu (zengin olan kimse kendi durumuna uygun bir şekilde, fakir olan da kendi durumuna) uygun bir şekilde vermelidir. Uygun bir hediye vermek isteyen ihsan sâhibi kimseler için bu, bir borçtur.

“Nikahlanmanızdan sonra henüz kendileriyle cinsel ilişki kurmadığınız ya da kendileri için bir mehir belirlememiş olduğunuz kadınları basacağı mız takdirde bundan dolayı size bir vebal ve mehir mecburiyeti yoktur.”

Burada, (.....) demek size bir mehir mecburiyeti yoktur, demektir. (.....) bu bir şarttır. Bunun cevabına ise, (.....) kavli delâlet etmektedir. Bunun takdiri de şöyledir: “Eğer kadınları boşarsanız.... size bir vebal (günah) yoktur.”

“Kendilerine dokunmadığınız (cinsel ilişkide bulunmadığınız) müddetçe.” (.....) burada şart manasınadır.

Yani, “Eğer onlarla cinsel ilişkide bulunmamışsanız...”

Kırâat imâmılarından Hamza ve Ali, Kur'ân'ın neresinde geçerse geçsin hepsinde de, (.....) kelimesini, (.....) olarak okumuşlardır. Çünkü fiil (iş) iki kimse arasında cereyan etmektedir.

“Ya da onlar için bir mehir ismi koymadıkça “veya, “Onlara taki bir mehir belirlenene kadar...” demektir.

Fardu'l-Farida: Kadına verilecek olan mehrin adının konması,'belirlenmesi'manasınadır. İşte bu, kendisiyle cinsel ilişkide bulunulmamış olan ve fakat nikahtan sonra, mehrin de ismi konulmuş olduğu hâlde kadın boşanmışsa, bu kadına ismi konan mehrin yarısının verilmesi gerekir. Eğer bir mehir belirlenmemiş ise, böyleleri için mehr-i misil ismi verilen mehrin yarısı da gerekmez. Aksine bunlar için sadece mut'a, yani bir bakıma uygun bir hediye verilmelidir. Gereken de budur.

“Böyle bir durumda, onlara sadece hediye kabilinden bir şey verin.” Bu (.....) cümlesi mahzûf bir fiil üzerine ma'tûftur. Bunun da takdiri şöyledir: “Onları boşayın ve verilmesi gereken hediyelerini de verin.”

Mut'a: Bir dış elbise, bir iç elbise ve bir de başörtüsünden ibâret olan birtakım giysi manasınadır.

“Bunu —verilmesi gereken mut'ayı- zengin olan kimse kendi durumuna uygun, bir şekilde -gücü neye yetiyorsa-, fakir olan da -gücü yetmeyen de- kendi durumuna uygun bir şekilde vermelidir.”

Kırâat imâmılarından Ebû Bekir dışında Hafs, Hamza, Kisâî, Halef ve İbn Zekvan, (.....) olarak her iki yerde de böyle okumuşlardır. Bu imâmıların dışındakiler ise, (.....) olarak okumuşlar, mana itibariyle her ikisi de aynıdır. (.....) Sıkıntı çeken, yoksul olan veya darda olan manalarına gelir. Mehir sorumluluğunu yerine getirip getirmemenin günah olup olmaması konusundaki delil, (.....) kavinden itibâren, (.....) kavline kadar olan kısımdır.

(.....) kavli, burada verilme mecburiyeti bulunmadığını isbat içindir. Biz Hanefilere göre mut'anın ancak böyle bir durumda vacip, yani gerekli olabilmesi için bu Âyetteki şartları taşıması gerekir. Bu şartlar var ise mut'a gerekir, vacip olur. Diğer boşananlar içinse, yani belirtilen şartları taşımayanlar için mut'a müstahaptır.

(.....) kelimesi, (.....) kavlini te'kit içindir ve faydalarındırmak, yararlarındırmak suretiyle, demektir. (.....) Şerî'at ve insani değerler bakımından, örf itibariyle güzel ve iyi olan bir şekilde, manasına gelir.

“Uygun bir mut'a hediye vermek isteyen ihsan sâhibi kimseler -Müslümanlar- için bu, bir borçtur.” (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin sıfatıdır.

Yani; onlara vermeleri gerekli olan bir mut'adır. Ya da, bu ihsan sâhibi kimselere düşen gerçek bir borçtur. Veya, “Mut'a yoluyla boşanmış kâdirılara iyilikte bulunmak isteyenler için bu bir borçtur.” demektir.

Henüz böyle bir yardım yapılmış değilken, âyetle bunların, “midisin (ihsanda bulunan)” diye anılmaları, tıpkı şu hadisteki ifadeye benzer bir durumdur:

“Kim bir ölüyü (kimseyi) savaş esnasında öldürürse üzerinde bulunanlar onu öldüren gaziye âittir.” Bk.Buhârî, 3142. Müslim, 1751.

Buradaki ihsan ifadesinden, kişinin vermek zorunda olmayıp teberru veya sadaka mahiyetinde birine bir şeyler verdiği şey gibi bir anlam çıkarılmasın. Burada geçen ihsan ifadesinden kasıt, burada sözü edilen ve vacip olan mut'adır. Bu gerçek böylece bilinmiş olsun.

Şimdi okuyacağımız âyetin tefsirinde de nikah akdi yapıp ve fakat temas olmadan boşanmış ve mehri de belirlenmiş olan kâdirıların mehir durumlarından söz edeceğiz. Rabbimiz şöyle buyuruyor:

Eğer kendileriyle mehirlerini belirlemek suretiyle evlenme akdini yaptığınız kadınları onlara dokunmadan boşarsanız, bu takdirde onlar için belirlediğiniz mehrin yarısını vermeniz gerekir. Meğerki kâdirılar bu mehri almaktan vazgeçmiş olsun ya da nikah akdini elinde bulunduran (koca ya da velisi) onu bağışlamış olsun, bu, müstesna. Ancak (Ey kocalar!) Sizin affetmeniz (mehri bağışlamanız) takvaya daha uygundur. Aranızdaki ihsanı sakın unutmayın. Şüphesiz Allah yapmakta olduklarınızı hakkıyla görendir.

“Eğer kendileriyle mehirlerini belirlemek suretiyle evlenme akdini yaptığınız kadınları onlara dokunmadan boşarsanız...”

(.....) kavlinde yer alan, (.....) ve beraberindeki fiili cer mahallinde te'vilî mastar hükmündedir.

Yani “siz onlarla temas (ilişki) kurmadan önce... “demektir.

“Bu takdirde onlar için belirlediğiniz mehrin yarısını onlara -boşadığımız kâdirılara- vermeniz gerekir.”

(.....) olarak gelmiştir. (.....) mehir demektir.

“Meğerki kâdirılar bu mehri almaktan vazgeçmiş olsun ya da nikah akdini elinde bulunduran (koca ya da velisi) onu bağışlancu olsun, bu müstesna.

Yine, (.....) fiiliyle beraber istisna üzere nasb mahallinde gelmiştir. Sanki şöyle denmektedir: “Boşanan kâdirıların sizden mehir almaktan vazgeçmeleri hâlleri dışında her zaman sizin vermeniz gereken mehir bu gibi durumlarda belirlemiş olduğunuzun yarısıdır.”

Şimdi burada geçen ve erkekler manasına gelen, (.....) ile kâdirılar için değerdinlen, (.....) arasındaki fark nedir? Bunun cevabı şöyledir:

İlk fiilde, (.....) harfi, cem-i müzekker zamîridir. Kelimenin Lamel fiili denilen son harfi mahzûftur. Sonundaki (.....) harfi de rEfâlâmetidir. Halbuki ikinci fiilde yer alan (.....) harfi cem-i müzekker zamîri değil, kelimenin lamel fiili yani son harfidir. (.....) harfi de cem-i müennes zamîridir. Fiil mebni (yani sonu değışmeyen) fiillerdendir, dolayısıyla bu gibi kelimelerin lâfzı üzerinde amilin herhangi bir tesiri görülmez.

(.....) Bir önceki fiilin mahalli üzerine ma'tûftur.

(.....) Bundan kasıt, kadının kocası demektir. Nitekim Hazret-i Ali (radiyallahü anh) de bunu böyle tefsir etmiştir. Bu, Said bin Cubeyr'in, Kadı Şurayh'in, Mücahid'in, Ebû Hanîfe'nin ve İmâm-ı Şâfiî'nin de yeni kavlidir. Bunun böyle olmasının nedeni, kadını boşama yetkisinin kocanın elinde olmasından dolayıdır. Böyle olunca nikah akdinin bekası ya da devamlılığı da kocanın elindedir. Buna göre âyetin manası şöyle olabilmektedir:

“Şerî'at açısından vacip ve gerekli olan mehir yarısıdır. Yok eğer kadın isterse alacağı mehrin tümünden bir fazilet gereği vazgeçebileceği gibi, koca da dilerse yine bir üstünlük ve fazilet gereği mehrin tamamını eşine bağışlayabilir. “

İmara Mâlik ile İmâm-ı Şâfiî'nin de eski (kadim) kavline göre, nikah akdini elinde bulunduran kimse velidir. Ancak biz Hanefiler bunlara şöyle karşılık verebiliriz ve deriz ki:

Veli durumunda olan bir kimse henüz sağıre (küçük yaşta) olan kız çocuğu adına onun hakkından teberruda bulunamaz, böyle bir hak ve yetkiye sahip değildir. Durum böyle olunca nasıl olur da akdi elinde bulundurma yetkisi ona verilebilir ki?

“Ancak (Ey kocalar!) Sizin mehri almayıp bağışlamanız takvaya daha uygundur” (.....) kavli mübtedadır. Bunun haberi de, (.....) kavlidir. Buradaki hitap birinin diğerine karşı üstünlüğünü ortaya koymasına bakımından her iki eş içindir; hem kocaya ve hem kadına bir hitaptır. Zeccâc bunu böyle zikretmiştir.

Yani; kocanın mehrin tamamını boşadığı karısına bağışlaması koca açısından daha hayırlı olduğu kadar, boşanan kadının da kendi hakkı olan mehri almayıp bırakması onun adına çok daha hayırlıdır. Ya da buradaki hitap tüm eşleredir.

“Aranızdaki ılısanı. -üstünlüğünüzü- de sakın unutmayın.”

Yani; kiminizin kiminizden üstün olduğunuz gerçeğini sakın ola unutmayın.

“Şüphesiz Allah yapmakta olduklarınızı hakkıyla görendir.” Dolayısıyla Allah sizi üstünlüğünüze göre değerlendirip durumunuza göre ya cezâlarıdır ya da ödüllendirir.

238

Namazlara ve (özellikle de) orta namaza devam edin. Allah için huşu içinde ve O'na bağlı kalarak namaza durun.

“Namazlara ve (özellikle de) orta namaza devam'edin.” Namazların vakitlerine, rükünlerine ve şartlarına titizlikle uyarak devam edin ve bu namazlar arasında fazilet ve derece bakımından daha üstün olan orta namaza devam edin. Burada, (.....) kelimesinin tekil olarak zikredilmiş olması ve aynı zamanda çoğul olan, (.....) üzerine atfedilmesi, fazilet ve derece bakımından tek olması içindir. Bu orta namaz da Ebû Hanîfe'ye göre ikinci namazdır. Nitekim cumhur da, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in Ahzâb (Hendek) savaşı gününde söylediği hadise dayanarak bunun ikinci namaa olduğu görüşünü ortaya koymuşlardır. Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Ahzâb gününde şöyle buyurmuştu:

“Bizi meşgul ederek orta namaz olan ikinci namazım kılmaktan bizi alıkoydular. Allah evlerini ve kabirlerini ateşle doldursun.” Bk. Buhârî, 2931. Müslim, 627. Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1/150.

Yine Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlar:

“Bu namaz, güneş batana kadar Hazret-i Süleyman'ın da alıkonulduğu bir namazdır.” Bk. İbn Ebû Şeybe, 2/505.

Hazret-i Hafsa (radiyallahü anha) annemizin mushafında ise bu, “Ve orta namaza ki bu ikinci namazıdır.” tarzında geçer. Çünkü bu namaz iki gece namazı ile iki gündüz namazı arasında yer alan bir namazdır. Bu namazın önemi ve faziletine gelince, ikinci vaktinin ticaretin, alışverişin yoğun olduğu ve uğraşların çok daha fazla olduğu bir vakit olmasındandır. Ayrıca bu namazın öğle namazı olduğunu, çünkü bunun gün ortasında kılınan bir namaz olduğunu ileri sürenler olduğu gibi, bu namazın sabah namazı olduğunu söyleyenler de olmuştur. Çünkü sabah namazı iki gündüz namazı ile iki gece namazı arasında yer alan bir namazdır. Ya da bu namaz akşam namazıdır, çünkü akşam namazı dört rek'atlı namazlar ile iki rek'atlı namazlar arasında yer alan üç rek'atlı bir namazdır ve bu namaz iki sessiz olarak kılman namaz ile iki sesli olarak kılman namaz arasında yer alan bir namazdır diye de tefsirlanmışlardır. Ya da bu namaz yatsı namazıdır, diyenler de olmuştur. Çünkü bu iki vitir (tek kılman) namaz arasında yer alan bir namazdır. Akşam namazı üç rek'at, vitir namazı üç rek'at, bu manada vitir tabiri zikredilmiştir. İki tek namaz arasında yatsı namazı denmiştir. (Mütercim) Ya da bu vakti bilinemeyen herhangi bir namaz olabilir. Tıpkı Kâdir Gecesinde kesin olarak bilinmemesi gibi. Böylece hepsini, yani tüm namazları orta namazıdır niyetiyle kılıp eda etsinler istenmiştir.

“Allah için huşu içinde ve O'na bağlı olarak namaza durun.” (.....) kelimesi burada hâldir. Allah'a itâat eder ve huşu içinde hareket eder hâlde namaza durun, demektir. Ya da kıyamınızda, ayakta iken Allah'ı anarak namaza durun, demek olabilir. Çünkü kunut mana olarak, Allah'a ayakta zikretmek, anmak veya namazda kıyâmı (ayakta durmayı) uzatarak, manasına gelir.

239

Herhangi bir durumdan korkacak olursanız yaya olarak veya binek üzerinde namazlarınızı kılın. Korkudan emin olduğunuzda ise, siz daha önce bilmezken size öğrettiği şeklide Allah'ı (ibâdetle) anın.

“Herhangi bir durumdan -düşmandan veya başka bir şeyden- korkacak olursanız -namazlarınızı- yaya olarak veya -ima ile- binek üzerinde namazlarınızı kılın.” Tıpkı (.....) kelimesinin (.....) kelimesinin çoğulu olması

gibi, (.....) kelimesi de (.....) kelimesinin çoğuludur. Bu durumda bulunanlar korkuları ya da mazeretleri devam ettiği sürece kibleye karşı durup namaz kılmak zorunda değiller.

“Korkudan emin olduğunuzda ise” korktuğunuz şey ortadan kalkınca, “siz daha önce -güven içinde nasıl ibâdet olunacağım- bilmezken size -güven içinde nasıl namaz kılınacağını ve ibâdet olunacağını- öğrettiği şekilde Allah'ı ibâdetle anın.”

240

Sizlerden ölüp geride (dul) eşler bırakanlar, eşlerinin evlerinden çıkarılmaksızın bir yıl kadar bir süre içinde bıraktıkları maldan yararlarıdırılmaları için ölmezden önce vasiyette bulunsunlar. Eğer o kâdiriler kendi istekleriyle evden çıkıp giderlerse, kendi adlarına meşru (ölçüler içinde yaptıkları) şeylerden dolayı size herhangi bir günah yoktur. Allah, Azîzdir, Hakîmdir.

“Sizlerden ölüp geride (dul) eşler bırakanlar,.... vasiyette bulunsunlar.” İbn Âmir, Ebû Amr, Hamza ve Hafs, (.....) kelimesini nasb ile okumuşlardır. Nitekim Zeccâc'dan gelen rivâyet de böyledir. Çünkü Zeccâc bunu mef'ûl-u mutlak ya da mef'ûl-ü bih olarak değerlendirmiştir. Bu, “bir vasiyet yapsınlar” ya da “bir vasiyette bulunsunlar” demektir. Bunlar dışında kalan imâmlar ise (.....) kelimesini ref ile okumuşlardır. Buna göre de mana şöyle olur:

“Onların bir vasiyet yapması gerekir.”

“... eşlerinin evlerinden çıkarılmaksızın bir yıl kadar bir süre içinde, bıraktıkları maldan yararlarıdırılmaları için ölmezden önce Buradaki, (.....) kelimesi, (.....) kelimesiyle mensûbdur. Çünkü mastardır. Veya, (.....) takdirindedir. (.....) ise, (.....) kelimesinin sıfatıdır. (.....) kavli de, tıpkı, “Bu söz, senin söylediğinden başka bir sözdür.” ifadesine benzer müekked mastardır veya bu, (.....) kelimesinden bedeldir. Mana da şöyledir:

“Zevcelerini geride bırakarak ölenler üzerinde bir hak o'larak henüz ölmezden önce onlar için bir vasiyette bulunmaları ve bu vasiyetlerinde, kendilerinin ölümünden sonra eşlerinin evden atılmayıp tam bir yıl yararlarıdırılmalarını belirtmeleri bir borç ve görevdir.”

Yani; ölenin geride bırakmış olduğu terekesinden onlara harcamada bulunsunlar ve onları evlerinden çıkarmasınlar, orada barındırsınlar.

İşte bu hüküm İslâm'ın ilk dönemlerinde yürürlükte idi. Ancak daha sonra bu hüküm, Bakara Sûresi, 234. âyetindeki, “dört ay on gün” olarak sınırlarıdıran ifade ile neshedilmiştir, hükmü yürürlükten kaldırılmıştır. Nesh eden yani nâsîh veya yürürlükten hükmü kaldıran âyet tilâvet bakımından, yani Kur'ân'daki okuma sırası itibariyle bu ayetten önce yer almış ise de, nüzul yani iniş bakımından bu ayetten daha sonradır. Bu âyet, 234. ayetten önce gelmiştir. Bu, tıpkı Bakara Sûresi, 142. âyeti ile yine Bakara Sûresi, 144. âyeti gibidir.

Yani 142. âyet daha sonra nâzil olduğu hâlde, 144. ayetten önce âyet sırası olarak yazılmıştır, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) böyle işaret buyurmuşlardır.

“Eğer o kâdiriler -bir yıl bekledikten sonra- kendi istekleriyle evden çıkıp giderlerse, kendi adlarına meşru ölçüler içinde yaptıkları şeylerden -süslenmelerinden ve şer'at ölçüleri içerisinde kendileriyle evleneceklerle yaptıkları tariz yollu hareketlerinden- dolayı size herhangi bir günah yoktur.”

“Allah, Azîzdir, -hükmettiklerinde de- Hakîmdir.”

241

Boşanmış kâdiriler için de meşru ölçüler içerisinde (kocalarından) alacakları -iddet nafakası- hakları vardır. Bu, Allah'tan korkanlar üzerinde bir borçtur.

(.....) kelimesi mastar olması üzerine mensûbdur.

242

İşte Allah âyet (hüküm)lerini size böylece açıklar ki, düşünüp gerçekleri anlayasınız.

Bu, (.....) edatının haberi olması itibariyle ref mahallindedir. Eğer buradaki, (.....) kelimesiyle mut'a murat olunuyorsa bu takdirde âyetle söz konusu edilen boşanmışların dışındakiler demek isteniyordur. Eğer onlar boşanmışların dışındakiler murat olunuyorsa bu takdirde mut'a mendup olarak söz konusudur, demektir.

243

Binlerce (kişi) olmalarına rağmen ölüm korkusuyla yurtlarından çıkıp gidenleri görmedin mi? Allah onlara, “ölün” dedi (öldüler). Sonra onları diriltti. Şüphesiz Allah insanlara karşı sonsuz lütuf sâhibidir. Fakat insanların çoğu şükretmezler.

“Binlerce kişi olmalarına, rağmen ölüm korkusuyla yurtların çıkıp gidenleri görmedin mi?”

(.....) kavliyle özellikle Kitap ehlinden olup da bunların kıssalarını ve öncekilere ilişkin haberleri duymuş olanların kulaklarını çınlatmak ve bir bakıma onların dikkatlerini çekmek istenmiştir. Onların durumlarından, şaşkınlık ve hayret içine düşenlerin de aynı şekilde dikkatleri bu noktaya çekilmektedir. Evet burada böyle bir tefsir yapıldığı gibi şöyle bir tefsir yapılması da câizdir.

Olayı hiç görmemiş ve duymamış olanların da bu gerçekler üzerinde düşünmeleri için olay onların dikkatlerine sunuluyor. Çünkü bu ifade hayret ve şaşkınlık anlamında bir bakıma bir ders alınacak hikâye, darbimesel tarzında sunulmuştur.

“Ülkelerinden” ifadesinden kasıt, bulundukları kasabadan, demek olup, burasının da “Vasıt” kasabası olduğu söylenmektedir. Bu kasabada taun (veba) salgını başgöstermiş ve orada bulunanlar da kasabalarından kaçıp kurtulmaya başlamışlar. Ancak bu kaçışları onları ölümden kurtaramamıştır. Allah onları yine de öldürmüş, daha sonra yüce Allah onları, Peygamberleri Hazret-i Hizkil (aleyhi's-selâm)'in duası üzerine tekrar diri İtmıştır.

Bir başka tefsire göre bunlar İsrâ'il oğullarından bir toplum idiler. Hükümdarları tarafından cihad etmeleri için çağırıldıkları hâlde, ölüm korkusuyla savaştan ve cihaddan kaçmışlardı. Bunun üzerine bunlar Allah tarafından öldürüldüler ve sekiz gün ölü olarak kaldılar. Daha sonra Allah bunları yeniden diriltip hayat verdi. Sayılar da binlerce denilecek kadar fazla idi.

(.....) hâl olarak nasb mahallinde gelmiştir. Burada, (.....) kelimesinin çokluk manasına geldiğini bir delil olarak görmekteyiz. Çünkü bu kelime, cemi' kesret (çokluk çoğuludur). Dolayısıyla bu kelime, (.....) kelimesinin çoğulu olup, (.....) kelimesinin çoğulu değildir. (.....) kavli mef'ûl-ü lehtir.

“İşli'bundan ölürü Allah anlara., (.....) dedi, öldüler.”

Yani; Allah onları öldürdü. Âyetle, “ölün” tarzında, emir kipiyle getirilmiş olması, şunun içindir:

Yani; onlar, Allah'ın, “ölün” emri ve dilemesi üzerine âdeta tek bir adamın ölmesi gibi anında hepsi ölüverdiler, demektir. Kaldı ki; bu türden bir ölüm olayı da, olağan dışı bir ölüm olayıdır.

Özellikle bu örneklerin verilmiş olmasından kasıt, Müslümanların cihad etmelerine karşı cesaretlerinin artırılmasıdır. Mademki ölümden herhangi bir şekilde bir kurtuluş olmayacak ve kaçmakla da ölümden kurtulabilmek manasında bir fayda elde olunamayacağına göre o hâlde bu konuda en yerinde hareket ve en evlâ olanı da Allah yolunda cihad ederek ölmektir.

“Sonra Allah onları -ibret alsınlar, Allah'ın hükmünden ve kazasından kaçıp kurtulmanın mümkün olmadığı bilsinler diye- yeniden diriltti.” Bu cümle mahzûf olan bir fiile ma'tûf bulunmaktadır. Cümlelerin takdiri de şöyledir: “Onlar da öldüler. Sonra Allah onları yeniden diriltti.” Ya da, “Allah onlara, ölün, dedi. “kavlinin manası, “Allah onları öldürdü. “demektir. Bu durumda, bu cümle mana bakımından bunun üzerine ma'tûf olabilir.

“Şüphesiz Allah, insanlara karşı, sonsuz lütuf sâhibidir.” Çünkü; Allah onların ibret alacakları ve ders çıkaracakları şeyleri, âyetle sözü edilenlere gösterdiği gibi bunlara da gösterecektir. Aynı şekilde onlara ilişkin

haberleri ve hikâyelerini bildirmekle gerçekleri gösterdiği gibi insanlara da gösterecektir. Bu bakımdan Allah kullarına karşı lütuf sâhibidir. Ya da Allah'ın insanlara karşı lütufkâr olması, söz konusu kimseleri ölümlerinden sonra dirilmekle hem onlar ve hem insanlarda onlardan ibret alsınlar da kurtulsunlar diyedir. Halbuki ki; Allah dileseydi onları ta kıyamete kadar öylece ölü olarak bırakırdı.

“Fakat insanların çoğu -buna- şükretmezler.”

Burada bir ince noktaya dikkat çekiliyor. Çünkü bundan sonra gelen âyet cihad konusunu ele almaktadır. Dolayısıyla bu kıssa ile anlatıları olayda ölümden kaçışın mümkün olamayacağını Rabbimiz bildirmekle, Müslümanları Allah yolunda cihada teşviktir. Bundan sonraki âyet böyle bir emri içermektedir ve Rabbimiz şöyle buyurmaktadır :

244

Allah yolunda savaşıyı iyi bilin ki; Allah, her şeyi -geride kalanların söyleyeceklerini de, önce geçenlerin söylemiş olduklarını da- işiten ve -içlerinde gizli tuttukları- her şeyi bilendir.

Yüce Allah ölümden kaçışın insanı ölmekten kurtaramayacağını açıkladıktan sonra bu ayetiyle de cihada teşvikte bulunmaktadır. Bu hitap ya Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in ümmetinedir veya Allah'ın öldürdükten sonra tekrar diriltmiş olduğu kimselerdir. Böylece onların kendi dinini hakim kılmaları için cihad etmelerini onlardan (ve bizden) bir farz olarak istemektedir.

245

Allah'a güzel bir borç verecek kimse var mı ki, (Allah) ona verdiğinin kat kat fazlasını versin? Darlığı da genişliği de veren Allah'tır. (Sonuçta) Yalnızca O'na döndürüleceksiniz.

“Allah'a güzel bir borç verecek bir kimse var mıdır,”

(.....) Burada soru edatı olup ref mahallinde mübtedadır. (.....) ise bunun haberidir. (.....) ise, (.....) nm sıfatı veya ondan bedeldir.

(.....) kavli ise, (.....) nin sılası yani ilgi ya da yan cümlecîğidir. Burada Allah yolunda yapılan harcamaya, Allah'a borç ya da ödünç verme manasında zikredilmiştir. Çünkü, “karz” demek, herhangi bir şeyi daha sonra mislini vermek ya da ödemek suretiyle alınan şeydir. Buna karz adının verilmiş olmasının nedeni, borç veren bir kimse yani alacaklı olacak olan kişi, bunu malından kesip vermesidir. Kaldı ki; kan kelimesi de sözlük anlamı bakımından kesmek demektir. Nitekim “mikraz” kelimesi de bu kökten gelir ve bu da makas ve kesici şey, demektir. Hatta farenin bir giysiyi kumaşı yemesi hâlinde de buna, “karzu'l-fe'r” denir. Nitekim (.....) da bu köktendir. Yüce Allah burada bu olayı direkt böyle bir kelime ile verirken bununla şuna dikkatimizi çekiyor. Nasıl ki, malından bir şey ayırıp/kesip veren daha sonra alacağını alıyorsa, Allah için bir şey yapan ve veren de tıpkı bunun gibi yarın karşılığını Allah'tan alacaktır. Allah bundan dolayı hiç şüphe edilmeyecek bir şekilde onu ödüllendirecektir. (.....) kavli de, helâl maldan ve gönül rahatlığıyla, demektir. Bundan gaye da, cihad konusunda gerekli olan nafaka ve harcamalar demektir. Çünkü yüce Allah, kendi yolunda savaşılmasın!, cihad yapılmasını emir buyuranca, bundan dolayı bir harcamaya gerek duyulacaktır, mal gerekecektir. Bu yoldan cihada âit mali bütçenin ve savaşla alâkalı harcama kalemlerinin sağlanabilmesi için gerekli mali ve nakdi harcamalara teşvikte bulunmaktadır.

“Allah'da onun bu iyiliğine karşılık kendisine kat kat karşılığını vermiş olsun.”

(.....) kavli kırâat imâmlarından Âsım tarafından, sorunun cevabı olmak üzere nasb ile okumuştur. Ancak imâmlardan Ebû Amr, Nâfi, Hamza ve Ali ise bunu, (.....) kelimesine atfederek merfû' olarak, (.....) tarzında okumuşlardır.

Ya da bu, yeni bir cümledir ve (.....) takdirindedir. Kırâat imâmı Ebû Amir bunu, (.....) olarak nasb ile okurken, İbn Kesîr de aynı kelimeyi (.....) olarak ref ile okumuştur. (.....) mastar yerinde zikredilmiştir. (.....) kühnünü ve ne kadar olacağını Allah'tan başkası bilemez. Öylene sayısız mükâfat ve ödüldür. Bir görüşe göre de bire yedi yüz misli verilecektir.

“İmkanları kısan da, bollaştıran da Allah'tır. “Kullarının rızıklarını kısıttığı gibi, o rızık istediği gibi genişletir. Dolayısıyla Allah'ın size vermiş olduğu bol imkanlarınızdan kısmayın, cimrilik etmeyin ki, imkanlarınızı elinizden alıp da sizi darlığa sokmasın. Kırâat imâmılarından İbn Kesîr, Nafî, Ebû Cafer, Âsım ve Ali, (.....) harfiyle olmak üzere, (.....) olarak kırâat etmişlerdir.

246

Mûsa'dan sonra İsrâ'il oğullarının liderlerini görmedin mi? Onlar kendilerine gönderilmiş peygambere demişlerdi ki: “Bize bir hükümdar tayin et ki, (onun komutasında) Allah yolunda savaşalım.” Peygamber de onlara dedi ki: “Ya size savaşmak farz kılınır (emredilir) de savaşmazsanız?” Dediler ki: “Biz neden Allah yolunda savaşmayalım ki? Zaten bizler yurtlarınızdan çıkarılıp atılmışız, çocuklarınızdan da ayrı bırakılmışız.” Fakat kendilerine savaş farz kılınınca içlerinden pek azı dışında çoğu geri çekilip kaçtılar. Allah, zalimleri bilir.

“Mûsa'dan sonra Israiloğullarının liderlerini görmedin mi?”

(.....) kelimesi, Önde gelenler, eşraf, büyükler, liderler manasınadır. Çünkü bunlar öncü olmaları bakımından gönülleri, korku ve heybet bakımından da göz doldurmalarından bu isim verilmiştir.

Âyetteki, (.....) cer edatı tab'iz içindir; yani bazıları, bir kısmı manasına gelir. “Mûsa'dan sonra” demek, “Mûsa'nın ölümünden sonra” demektir. Buradaki ikinci, (.....) edatı ise iptidai gaye içindir yani, “.....den itibaren” manasına gelir.

“Onlar peygamberlerine -Şem'un, Yuşa veya İsmuîl'e- demişlerdi ki: “Emrinde savaşmak üzere, savaş sanatını bilen ve görüşlerine göre hareket edeceğimiz ve onun gösterdiği doğrultuda hareket edebileceğimiz bir komutan başımıza tayin et.

(.....) harfiyle ve meczum olarak okunmak suretiyle. (.....) ise, kelimesinin sılasıdır.

“Peygamber de onlara elledi ki: “Kırâat imâmılarından Nâfî’ , (.....) kelimesini, Kur'ân'ın neresinde geçerse geçsin hep, (.....) olarak okumuştur. (.....) şart cümlesi olup, (.....) kelimesinin ismiyle haberi arasına girmiştir. Haberi de, (.....) kavlidir. Manaya gelince o da şöyledir:

“Nerede ise siz savaşmama isteğinde değil misiniz?”

Yani, durum benim de görebildiğim ve beklediğim kadarıyla siz herhâlde savaşmayacaksınız, çünkü korkuyorsunuz.

(.....) soru edatının âyetle yer alma nedeni, onlardan beklenme olasılığı bulunan durumu sorgulamak içindir. Dolaylı böyle bir soru ile esasen bir durum tesbiti yapılmaktadır.

Yani, sizden beklenen mutlaka olacaktır, demektir. Dolayısıyla peygamberlerinin de bu tahminlerinde isabetli bir tahmin yürüttüğü gerçeğine işaret edilmiş bulunmaktadır.

“Dediler ki: Biz neden Allah yolunda savaşmayalım ki?”

Yani, savaşı bırakmaya hangi saik bizi yönlendirecek ki? Savaşmamaktan biz ne gibi bir amacımız olabilir ki? “Zaten bizler yurtlarınızdan çıkarılıp edilmişiz, çocuklarınızdan da ayrı bırakılmışız.” (.....) buradaki (.....) harfî hâl (.....) ıdır.

Bilindiği gibi Calût'un kavmi Mısır ile Filistin arasında yerleşik bulunan bir toplum idiler. Bunlar İsrâ'il oğullarının önde gelen liderlerinden dört yüz kırk kadar çocuklarını esir almışlardı. Dolayısıyla demek istiyorlardı ki, mademki Calût denen bu adam bizim bu kadar çocuğumuzu esir aldı, bizlere her türlü zulmü reva gördü, o hâlde neden savaşmayacakmışız? Biz mutlaka onlarla savaşmalıyız.

“Fakat kendilerine savaş farz kılınınca içlerinden pek azı dışında çoğu geri çekilip kaçtılar.” Ne zamanki onların cihad isteğine olumlu karşılık gelip farz kılındığı bildirilince, oldukça az sayıdaki kimseler dışında çoğu

hemen geri dönüp kaçtılar. Kaçmayanların ve savaşmada, Allah yolunda cihad etmede sebat gösterenlerin sayıları ise Bedir Savaşma kâtiları mü'minlerin sayısı kadar idi, ki bu sayıda üç yüz on üç kişi idi.

“Allah, zalimleri bilir.” Bu, cihadı terk edenlerin bu terk sebebiyle kendileri zulmettiklerine ilişkin yüce Allah'ın onları bir tehdididir.

247

Peygamber onlara dedi ki: “İyi bilin ki; Allah, hükümdar olarak size Talût'u gönderdi.” Bu durum karşısında dediler ki: “Hükümdarlığa biz ondan daha çok lâıykken nasıl olur da o bizim üzerimizde hükümrân olabilir? Kaldı ki; onun geniş bir mal varlığı da yok (zengin de değil).” (Peygamber onlara) şöyle dedi: “Allah, üzerinize onu seçti. Kaldı ki; ilim (bilgi) ve bedence ona üstünlük verdi. Allah mülkünü dilediğine verir. Allah, lütfü geniş ve herşeyi bilendir.”

“Peygamber anlara dedi'ki: İyice, bilin ki; Allah, hükümdar olarak size Talûl'ı gönderdi.” Âyette geçen, Talût ismi, tıpkı Calût ve Dâvud isimleri gibi Arapça kökenli olmayan isimlerdendir. Marife olmaları ve bir de Arapça kökenli olmamaları, yani ucme olmaları sebebiyle gayri munsarif bir kelimedir. (.....) kelimesi de hâldir.

“Bu durum karşısında dediler ki: Hükümdarlığa biz ondan daha çok lâıykken nasıl olur da o bizim üzerimizde hükümrân olabilir? Kaldı ki, onun bir mal varlığı da yok (zengin de değil).” (.....) nasıl olur, nereden olabilir ki, anlamındadır. Bu ifade İsrailoğullarının Talût'a başlarına bir hükümdar olarak göstermek istemediklerini, böyle bir görevi onun için uzak bir ihtimal olarak gördüklerini göstermektedir. (.....) kelimesinin başında yer alan (.....) harfi hâl içindir.

(.....)

Yani; nasıl olur da bu kimse başımıza geçirilebilir? Halbuki bu kimsenin böyle bir makama gelmesi, hükümdar olması bile bir haksızlıktır. Çünkü o buna lâıyk biri değildir. Zira ortada bu iş için ondan çok daha liyâkat sâhibi olanlar bulunmaktadır. Kadı ki; Talût aynı zamanda fakir biridir. Halbuki iktidar sâhibi olunabilmesi için mutlaka o kimsenin bu durumunu destekleyecek ve takviye edecek olan bir de mal varlığının bulunması gerekir.

İsrâ'iloğullarından bir kesimin buna bu şekilde karşı çıkmalarının nedeni, o sırada peygamberlik görevi Hazret-i Ya'kûb (aleyhi's-selâm) ın soyundan gelen Lavi kolundan olanlarda idi. Kral, yani hükümdar da yine Hazret-i Ya'kûb (aleyhi's-selâm)'in Yehuza kolundan olanlar da bulunuyordu. Bunların her ikisi de yani Lavi ve Yehuza, Hazret-i Ya'kûb (aleyhi's-selâm) ın oğlu Bünyamin neslinden geliyorlardı.

Talût fakir biriydi. Şakilik yapardı, su taşır veya deri tabaklama işiyle uğraşırdı. Rivâyete göre, İsrâ'il oğulları peygamberlerinden başlarına bir hükümdar tayin etmelerini istediklerinde, peygamberleri de bunun için Allah'a dua eder. Bunun üzerine kendisine bir asa getirilir (verilir). O bununla kim hükümdar olabilir diye bir değerlendirmeye yaptı. Ancak asa (değnek), Talût'un boyuna, poşuna daha uygun düştü.

“Peygamber onlara şöyle dedi: Allah bizzat üzerinize görevle onu seçti.” Allah sizi idare etmek üzere başınıza onu tercih etti. Çünkü o size göre işlerin nasıl idare olunacağını çok daha iyi bilmektedir, dolayısıyla onun vereceği herhangi bir hükmüne itiraz gerekmez.

(.....) kelimesinde yer alan, (.....) harfi sakın (.....) harfi yerine geçen (.....) harfinden (.....) harfine dönüştürülmüş olan harftir.

Daha sonra yüce Rabbimiz, onların ileri sürdükleri soy asaletinden ve mal varlığından, Talût ile ilgili olarak iki önemli özelliğine işaret buyurmaktadır. Bu da oldukça sahasında geniş bir bilgi ve bu bilgiyi uygulama birikimine sahip olduğu özelliğiyle beden ve vücut yapısı bakımından da oldukça güçlü ve yapılı bir bedene sahip olduğudur. Bunun için şöyle buyurmuştur:

“kaldı ki; ilim (bilgi) ve bedence ona üstünlük verdi.” (.....) kelimesi ikinci mefûldür. Rivâyete göre Talût, kendi döneminde savaş sanatı ile alâkalı olarak ve dini bakımdan herkesten daha üstün bilgiye sahip bulunuyordu. Baş, boyu ve omuzlarını genişliği bakımından herkesten daha uzun boylu ve güçlü biriydi.

(.....) kelimesi; büyük ve geniş kabiliyet, üstün yetenek manasına gelir. Dolayısıyla Talût hem bedeni yapı bakımından hem de çağının bilgi birikimi ve askeri beceri açısından en yetenekli kimse idi, demektir. Aslında yetki sâhibi olan, hükmü elinde bulunduranların mutlaka ili ehli olmaları gerekir. Çünkü câhil, bilgisiz kimse başkalanca hem kendisi basit ve zelil biridir, hem de yönettiği toplumu zelil ve perişan kılar. Dolayısıyla böyle bir kimsenin yönetiminden yararlanılamaz, fayda sağlanamaz. Aynı zaman iri yapılı, vücutça da insanların gözünü doldurabilmelidir. Zira insanları en fazla etki altına alabilmesi, gönüllerde en çok korku ve heybet doğurması buna bağlıdır.

“Allah, lütfu geniş ve her şeyi bilendir.” Allah fazlı ve ikramı geniş, vergisi bol olandır. Bu itibarla O, herhangi bir şeyi olmayan, fakir ve yoksul olanın imkanlarını genişletir, bollastırır ve fakirken zengin kılar. Bu itibarla Allah, hükümdarlığa, iktidara kimi getireceğini ve kimi seçeceğini de elbette çok daha iyi bilir.

İsrâ'il oğulları bu noktada peygamberlerinden, Talût'un Allah tarafından gerçekten seçilip seçilmediğine dair bir delil ve delil istediler. İşte şimdi okuyacağımız âyette de bu gerçek ele alınmaktadır.

248

Peygamber onlara dedi ki: “O'nun hükümdarlığının alâmeti, tabutun size gelmesidir. Meleklerin taşıdığı o tabutun içinde Rabbiniz tarafından size bir sekinet (güven duygusu) ile Mûsa ve Harun hanedanlarından geriye kalanlar (bir miras kalıntısı) bulunmaktadır. Şüphesiz eğer mü'minseniz bunda kesin olarak sizin için bir âyet vardır.”

“Peygamber onlara dedi ki: () nun hükümdarlığının alâmeti, tabutun -Tevrât'ın konduğu sandığın- size gelmesidir.” Hazret-i Mûsa (aleyhi's-selâm) savaşa çıktığı zaman bu sandığı ya da kasayı öne koyardı. Bu sandık manen İsrâ'il oğullarının moralinin yükselmesine ve savaştan kaçmamalarına yarardı.

“Meleklerin taşıdığı o tabutun içinde Rabbiniz tarafından size bir sekinet (güven duygusu) ile Mûsa ve Harun hanedanlarından geriye kalanlar -Tevrât levhalarının kırık parçaları, Hazret-i Mûsa (aleyhi's-selâm)'ın asası, elbiseleri, bazı Tevrât ayetlerinden bir kısmı, Hazret-i Mûsa (aleyhi's-selâm) ın ayakkabıları ve Hazret-i Harun (aleyhi's-selâm) ın da sarigidir miras kalıntısı) bulunmakladır.”

(.....)

Yani, Hazret-i Mûsa (aleyhi's-selâm) ve Hazret-i Harun (aleyhi's-selâm) ın ölümlelerinden sonra bıraktıkları şeyler. Âyette, (.....) ifadesine yer verilmesi, Hazret-i Mûsa ile Hazret-i Harun (Aleyhime:s-Selâm) a verilen büyük önem ve değer itibarıyla zikredilmiştir.

(.....) Meleklerin taşımakta olduğu ifadesiyle de, şuna işaret edilmektedir. Söz konusu tabut, Hazret-i Mûsa (aleyhi's-selâm) ın vefatından sonra Allah tarafından göğe çıkarılmıştı. İşte kaldırılan bu tabutu ya da sandığı melekler onların gözleri önünde getirip bıraktılar. Bu cümle hâl olarak gelmiştir. Nitekim, (.....) de böyledir. (.....) ise, (.....) kelimesinin sıfatıdır. (.....) kavli de, (.....) kelimesinin sıfatıdır.

“Şüphesiz eğer mü'minseniz bunda kesin olarak sizin için bir âyet vardır.” Şüphesiz eğer doğruluğunu kabul edip inanıyorsanız, tabutun size geri getirilmesi, Allah'ın Talût'u sizin başınıza hükümdar ve emrinde savaşıcağınız komutanınız olarak gönderdiğinin bir alâmetidir.

249

Talût askerleriyle beraber ayrılınca şöyle dedi: “Muhakkak ki Allah sizi bir nehirle imtihan edecek. Kim o nehirden içerse benden değildir, kim de ondan tatmazsa (kana kana içmezse) o bendendir, ancak avucuyla ondan bir miktar avuçlayıp içenler hariç.” Ne var ki; içlerinden pek azı dışında hepsi de o ırmaktan içtiler. Talût ve beraberindeki mü'minler (ırmaktan) geçtiklerinde, diğerleri: “Bizim bugün Calût ve ordusuna karşı çıkıp savaşıma gücümüz yok.” dediler. Fakat Allah'ın huzuruna varıp O'na kavuşacaklarına kesin olarak îman edenler

ise şöyle dediler: “Nice küçük birlikler vardır ki, Allah'ın izniyle nice büyük birliklere galip gelmiştir. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir.”

“Talût askerleriyle beraber -kendi beldesinden düşmanla savaşmak üzere- ayrılınca onlara şöyle dedir (.....) hâl olarak gelmiştir.

Yani ordusu ile birlikte, onlarla iç içe, demektir. Sayıları seksen bin kişi idi. Savaşa çıktıkları mevsim sıcakların o insanları oldukça bunalttığı aşırı sıcak ve kavurucu bir mevsimdi. Allah'tan kendilerine su içmek için bir nehir istediler.

“Bakın! Allah sizi bir nehirle imli han edecek.” Herkesi birşeyle imtihan ettiği gibi sizi de bununla imtihan edecektir. Bu nehir Filistin nehridir. Yüce Allah bununla cihada kâtilabilecek olan ile katılamayacak olanın mazereti ortaya çıksın istemiştir.

Yani, kim gerçekten bu işi istiyor ve kim cepheden kaçmak istiyor, belirlensin istenmiştir.

“Kim o nehirden -suya kafasıyla abanıp avucuyla değil, ağzıyla- içerse benden -tarafdarlarından ve bana uyanlardan- değildir.” “A7m de ondan kılmazsa (kana kana içmezse) o bendendir.” Kırâat imâmlarından Nafi, Ebû Cafer ve Ebû Amr, (.....) kelimesindeki (.....) harfini fetha ile, (.....) olarak okumuşlardır. Diğer kırâat imâmları ise (.....) harfinin sükunu ile okumuşlardır.

“ancak avucuyla ondan bir miktar avuçlayıp içenler hariç.” Böyle yapanlar, kafalarını suya kapatarak kana kana içenlerden ayrı olarak değerlendirilmişlerdir. Çünkü, (.....) kavli, (.....) kavlinden istisna edilmiştir, ikinci cümle istisnadan hüküm itibariyle sonra olarak değerlendirilmiş, ancak işin önemi sebebiyle öne alınmıştır.

Kırâat imâmlarından Hicaz okulu mensuplarıyla Ebû Amr, (.....) kelimesindeki (.....) harfini fetha ile, (.....) olarak mastar manasında okumuşlardır.

Yani “avuçlamak” anlamında okumuşlardır. Ötreli olarak okuyanlar ise, bunu, “mağruf” yani “avuçları” anlamında okumuşlardır. Bunun manası şöyledir: “Ağzınızla suya kapanmamak kaydıyla elinizle ondan bir avuç alıp içmeniz hâli müstesna.” Bunun bu manaya geldiğinin delili da âyetin şu kısmıdır:

“Ne var kî; içlerinden pek azı dışında hepsi de o ırmaktan -kafalarıyla suya abanarak doya doya- su içtiler. “Bu az sayıdakilerin adedi de 313 kişi idi.

“Talût ve beraberindeki -az sayıdaki- mü'minler ırmaktan karşıya geçtiklerinde, diğerleri:” “Bizim bugün Calût ve ordusuna karşı çıkıp savaşma gücümüz yok, dediler.” Bizim Calût'un gücüne karşı koyabilecek bir gücümüz yok.

Calût; Amâlîka toplumunun zâlim ve cebbâr olan liderleriydi. Bunlar, İmlik b. Âd soyundan gelen kimselerdi. Calût'un üzerinde demirden yapılan ve ağırlığı da üç yüz rıtl bulan bir zırh vardı.

“Fakat Allah'ın huzuruna varıp O'na kavuşacaklarına -şehit olacaklarına- kesin olarak îman eden -ve Talût ile birlikte hareket edip sebat gösterenler ise -savaştan geri duran çok sayıdaki rezil kimselere- şöyle karşılık veriler:” Rivâyete göre sadece bir avuç su alıp içenlere, içtikleri su, onlara tamamen yetmiş, onların bu husustaki sıkıntılarını ortadan kaldırmış, ancak suya abanarak ağızlarıyla doyaya içenlerin ise dudakları morarmış, göbekleri şişmiş, giderek susuzlukları canlarına tak etmiştir.

“Nice küçük birlikler vardır ki, Allah'ın izniyle -yardımıyla- nice büyük, birliklere galip gelmiştir. Çünkü Allah, sabredenlerle beraberdir.” (.....) haberiyledir. Mübteda olarak mahallen merfûdur. (.....) kelimesi de bunu haberidir.

(İman edenler) Calût ve ordusuyla karşı kanşıya geldikleri zaman şöyle dediler: “Rabbimiz! Bize bol sabır ver. Ayaklarınızı -kalplerimizi güçlendirerek ve düşmanlarınızı kalplerine korku salarak- sabit kıl, ve bize kâfir kavimlere karşı yardım et.”

251

Derken Allah'ın izniyle onlara galip geldiler. Dâvud da Calût'u öldürdü. Allah (Dâvud'a) hükümdarlık ve hikmet verdi ve ona istediği ilimleri de öğretti. Eğer Allah'ın kimi insanları ötekilerin eliyle bertaraf etmeseydi, elbette dünyanın düzeni sarsılıp bozulurdu. Fakat Allah bütün alemlere karşı sonsuz lütuf ve kerem sâhibidir.

“Allah'ın izniyle -kazası ve hükmü ve irâdesiyle-Talut ve askerleri –mü'minler- onları- Calût ve ordusunu – hezimete uğrattılar.”

Dâvud da Calût'u öldürdü.”

Hazret-i Dâvud (aleyhi's-selâm)'ın babası İyşa da altı çocuğuyla birlikte Talût'un askerleri arasında bulunuyordu. Dâvud ise bunların yedincileri idi ve küçüktü. Kendisi koyun güderdi, çobanlık yapıyordu. Bunun üzerine Allah, İsrâ'il oğullarının peygamberine vahyederek, Calût adındaki zâlimi öldürecek olan kişinin Dâvud (aleyhi's-selâm) olduğunu bildirdi. Peygamberleri, Dâvud (aleyhi's-selâm)'ı babasından istetti, o da geldi. Hazret-i Dâvud (aleyhi's-selâm) yolda gelirken yolu üzerinde üç taş bulunuyordu. Bu her üç taş da Hazret-i Dâvud (aleyhi's-selâm)'a seslenerek kendilerini almalarını istediler ve ona: “Sen bizimle Calût'u öldüreceksin.” dediler. Hazret-i Dâvud da o üç taşı aldı ve heybesine ya da torbasına attı. İşte bu taşları Calût'a atarak bunlarla onu öldürdü. Ordu komutanları Talût da bunun üzerine Calût'un kızıyla Hazret-i Dâvud (aleyhi's-selâm)'ı evlendirdi. Fakat daha sonra Talût, Hazret-i Dâvud (aleyhi's-selâm)'ı kıskanır ve öldürtmek istedi. Ancak sonra yaptıklarından tevbe ederek vefat etti.

“Allah Dâvud'a hükümdarlık ve hikmet -peygamberlik- verdi ve ona islediği ilimleri -zırh yapımını, kuş dili konuşmasını ve benzeri şeyleri- de öğretti.” Allah o kutsal toprakların dört bir tarafını Hazret-i Dâvud (aleyhi's-selâm)'ın hükümrânlığına verdi. Hazret-i Dâvud (aleyhi's-selâm)'dan önce İsrâ'il oğulları hiçbir dönemde bir devlet kurarak bu tarzda bir birlik kurup bir araya toplanmış değillerdi.

“Eğer Allah kimi insanları ötekilerin eliyle bertaraf etmeseydi, kesinlikle dünyanın düzeni sarsılıp bozulurdu.”

(.....) kavli mefûl-i bihtir. (.....) ise, (.....) kelimesinden bedeldir. Kırat imâmılarından Nâfi' ve Ebû Cafer, (.....) kelimesini, (.....) şeklinde olarak okumuştur. Bu da, (.....) kelimesinin veya, (.....) kelimesinin mastarıdır.

Yani, mufaale babından mastardır.

Yani, bunun manası şöyledir:

“Eğer Allah kimi insanların kötülüklerini kimilerinin eliyle önlemeseydi, bunlar yoluyla ötekilerin kötülüklerine, bozgunculuklarına engel olmasaydı, kesinlikle anarşistler, bozguncular ve vurguncular baskın çıkarlar, üstün gelirlerdi. Böylece ne ürünleri, ne de nesilleri kalırdı, hepsi darmadağın hale gelirdi.” Ya da:

“Yüce Allah kâfirlere karşı Müslümanlara yardım etmeseydi, dolayısıyla kâfirlerin galebe çalması ve baskın gelmeleriyle dünyanın düzeni tamamen sarsılırdı. Sonuç olarak iyiler öldürülür, ülkeleri harabeye dönüştürülür ve insanlar işkenceler altında inim inim inletilirdi.”

“Fakat Allah, bütün alemlere karşı -onlardan fesâdı önlemekle- sonsuz lütuf ve kerem sâhibidir.” İşte burası, “aslâh olanı yani en güzel ve en doğru olanı” yaratma meselesiyle ilgili olarak Mu'tezile'nin aleyhine bir delildir.

252

İşte bunlar Allah'ın ayetleridir. Biz bu âyetleri tüm gerçekleriyle sana açıklıyoruz. Ve muhakkak sen Allah tarafından gönderilmiş olan peygamberlerdensin.

(.....) mübtedadır. (.....) de bunu haberidir.

Yani; bütün bu anlatıları hikâye ve kıssalar, Meselâ binlerce kimsenin ölümünden kaçışları, Allah'ın onları öldürüp sonra yeniden diriltmesi, Talût'un hükümdar ve başkomutan, seçilmesi, henüz bir küçük çocuk olan Hazret-i Dâvud (aleyhi's-selâm) eliyle Talût'un düşmanına karşı üstünlük kazanarak onu yenmesi gibi olayları sana aktardık, tüm yönleriyle açıkladık, demektir.

(.....) kavli, (.....) kavlinden hâldir. Bunda etkili amil ise işaret manası-ismidir. Ya da, (.....) kavli, (.....) işaret isminden bedeldir. (.....) kavli de bunu haberidir.

(.....) Bunda Kitap ehlinin asla şüpheye düşmeyecekleri bir şekilde kesin olarak sana açıklıyoruz. Çünkü onların kitaplarında da zaten bu şekilde yer almaktadır.

(.....) Herhangi bir kitaptan okumaksızın ve ehli olan birinden dinleyip işitmeksizin bu gerçekleri onlara bildir. Çünkü sen gönderilen peygamberlerdensin.

253

İşte böylece peygamberlerden kimini ötekilerine üstün kıldık. Allah onlardan kimisiyle konuşmuş ve kimilerini de derecelerle yükseltmiştir. Meryem oğlu İsa'ya apaçık belgeler verdik ve onu Rûhu'l-Kudûs ile güçlendirdik. Eğer Allah dileyseydi o peygamberlerden sonra gelen toplumlar, kendilerine gelen apaçık mu'cizelerden sonra savaşmazlardı. Ama onlar anlaşmazlığa düştüler. Dolayısıyla onlardan kimisi îman etti, kimisi de kâfir oldu. (Bütün bunlara rağmen) Allah dileyseydi onlar savaşmazlardı. Fakat Allah dilediğini yapar.

“İşte böylece sözünü ettiğimiz peygamberlerden kimini ötekilerine üstün kıldık.” (.....) kavliyle burada bu surede söz konusu edilen peygamberlerden, Hazret-i Âdem (aleyhi's-selâm) den tutun ta Hazret-i Dâvud (aleyhi's-selâm) peygambere kadar haklarında bilgi verilen peygamberler ya da Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in bilgisi dahilinde bulunan peygamberler söz konusu edilmektedirler.

(.....) Buna göre bunlar peygamberliklerinin ötesinde birtakım özelliklerle ve meziyetlerle üstün kılınmışlardır. Çünkü; bunların hepsi de tıpkı mü'minleri'n birbiriyle eşit olması gibi risâlet görevinde eşittirler.

Yani; mü'minler nasıl ki imâm açısından eşit iseler, peygamberler de risâlet görevinde eşittirler. Mü'minler nasıl ki îman dışında taatleri ve amelleri bakımından farklılık gösterebiliyorlarsa, işte peygamberler de böyledir. Nitekim Rabbimiz bu gerçeği şöyle açıklamaktadır:

“Allah onlardan kimisiyle -Meselâ Hazret-i Mûsa ile, arada herhangi bir elçi olmaksızın doğrudan- konuşmuş ve kimilerini de derecelerle yükseltmiştir.” (.....) demek, (.....) takdirinde olup, Allah kendisiyle konuştu, manasıdır ve bu zât da Hazret-i Mûsa (aleyhi's-selâm) dır. Burada ilgi cümlecîğinden âit yani zamîr hazfedilmiştir. Buna göre mana şöyledir: “Onlardan öylesi de var ki, Allah aralarında bir elçi olmaksızın kendisiyle konuştu,” bu da Mûsa (aleyhi's-selâm) dır.

(.....) kavli birinci mefûldür, (.....) kelimesi de ikinci mefûldür.

Yani, derecelerle veya derecelere demektir. Kısaca onlardan kimisini de diğer peygamberlerin üzerine derece bakımından yükseltti. Nitekim fazilet bakımından peygamberler aralarında birtakım farklılıklara sahip olmalarının yanında, onlardan derecelerle çok daha üst durumda olan da vardır ki, bu da Hazret-i Muhâmmed (sallallahü aleyhi ve sellem) dir. Çünkü Allah onu, evrensel olarak tüm insanlığa ve cinlere peygamber olarak göndermiştir. Öyle ki; Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Efendimize binlerce denilebilecek manada çok mu'cizeler verilmiştir. Ondan önceki hiçbir peygambere bu manada mu'cize verilmiş değildir. Bu mu'cizelerin en büyüğü de Kur'ân'dır. Çünkü bu Kur'ân mu'cizesi dünya durdukça yeryüzünde var olacaktır.

Burada bu konunun açık ve net olarak değil de üstü kapalı bir ifadeyle anlatılmasındaki incelik ise, onun durum ve konumunu yüceltmektir. Bir de, ondan başka hiçbir peygamberde benzeri görülmeyen özel durumu sebebiyledir. Öyle bir farklılık ki; başka birisiyle asla karıştırılamayacak kadar net ve belirgin.

Farklı bir tefsire göre de bununla belirtilmek istenen Hazret-i Muhâmmed (sallallahü aleyhi ve sellem), Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm) ve bu ikisi dışındaki ulu'l-azm peygamberlerdir.

“Meryem oğlu İsa’ya -ölüleri diriltmek, anadan doğma körleri, alaca hastalığına yakalananları ve buna benzer şeyleri iyileştirmek gibi- apaçık belgeler verdik ve onu Rûhul-Kudûs -Cebrâîl veya İncîl- ile güçlendirdik.”

“Eğer Allah dileyseydi, o peygamberlerden sonra gelen toplumlar kendilerine gelen apaçık belgelerden sonra -ihtilâfa ve ayrılmazlığa düşerek- savaştılar. “Çünkü savaşların nedeni anlaşmazlıklardır. “Ancak onlar -benim dilememle- anlaşmazlığa düştüler.” Daha sonra Rabbimiz anlaşmazlık nedenlerini açıklayarak şöyle buyuruyor:

“Dolayısıyla onlardan kimisi îman etti, kimisi de kâfir oldu.” Hepsi de Benim dilememle oluyor. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

“Tüm peygamberlerimin işlerini bu şekilde belirledim. Hepsi için aynı kanunu uyguladım. Hiçbir peygamberin ne sağlığında ve ne de ölümlerinden sonra bütün ümmetinin ona uymakta bir araya geldikleri, anlaşmazlığa düşmedikleri olmamıştır. Aksine onun hakkında anlaşmazlığa düşmüşler, (.....)

“Bütün bunlara rağmen Allah dileyseydi onlar -anlaşmazlığa düşerek- savaştılar.” Burada bunun tekrarı durumu pekiştirmek ve te'kit içindir.

Yani, “Ben onların savaşmamalarını dikseydim, savaştılar. Çünkü mülkümde cereyan eden her olay ancak benim meşietime, yani dilememe bağlıdır.”

İşte işin bu noktası, Mu'tezile mezhebinin görüşünü geçersiz kılıyor. Çünkü Allah, “Eğer onların savaşmalarını dilemesem, onlar savaştılar” diye bildirmektedir. Halbuki Mu'tezile mezhebi savunucuları diyorlar ki, “Allah onların savaşmamalarını istedi ve fakat onlar buna rağmen savaştılar. “

“Fakat Allah dilediğini yapar.” Allah, âyetin bu ifadesiyle mutlak manada irâdenin kendi zâtına âit olduğunu, başkasına has olmadığını net olarak bildirmektedir. Nitekim Ehl-i sünnetin de mezhebi (görüşü) budur.

254

Ey îman edenler! Ne bir alışverişin, ne bir dosttan medet beklemenin ve ne de bir şefâatin bulunmadığı gün gelmeden önce size rızık verdiğimiz şeylerden Allah yolunda harcayın. Kâfirlere gelince, onlar zalimlerin (hakkı tanımayanların) ta kendileridirler.

“Ey îman edenler/ Ne bir alışverişin, ne bir dosttan medet be/demenin ve ne de bir şefâatin (kayırmanın) bulunmadığı gün gelmeden önce size rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda harcayın.”

(.....) Allah yolunda cihad etmek üzere harcayın. Ya da bu hüküm genel manasıyla farz olan her sadakayardım ya da zekât manasıdır. (.....)

Yani; daha önce yapmamış olduğunuz harcamalara karşı hiçbir şey yapabilme gücüne sahip olamayacağınız ve infak etmek için de başvuracağınız bir alışverişin olamayacağı o gün... (.....) Dostlarınızın size müsamaha ile yaklaşacakları imkanı olmayan o gün.. (.....) Kâfirler için bir şefâatin var olmadığı, demektir. Çünkü mü'minler için şefâat vardır. Yahut Allah'ın izninden sonra mü'minler için şefâat olacaktır.

“Kâfirlere gelince onlar zalimlerin (hakkı tanımayanların) ta kendileridirler.” Çünkü kâfirler, kıyamet gününde ihtiyaç duyacakları şeyleri yapmamakla kendi canlarına kıyıp haksızlık edenlerdir. Veya, kıyamet gününü inkâr eden bunlar, zalimlerin ta kendileridirler.

Kırâat imâmılarından İbn Kesîr, Ebû Amr ve Ya'kûb, fetha ile (.....) olarak kırâat etmişlerdir.

255

Allah, kendisinden başka hiçbir mabud olmayan bir tek ilâhtır: Haydır (ebedî ve ezeli diridir), Kayyumdur (bütün varlıkların durumlarını elinde bulundurup ayakta tutan ve koruyandır). O'nu; ne bir uyuklama ve ne de

bir uyku tutar. Göklerde ve yerde var olanların tamamı O'nundur. İzni olmadan O'nun katında kim şefâat edebilir? O, kullarının yaptıklarını da ileride yapacaklarını da bilir. O'nun bilgisi dışında asla gizli bir şey kalmaz. Allah'ın dilediklerinin (öğrettiklerinin) dışında kulları O'nun ilminden hiçbir şeyi tam olarak (ihata edip) kavrayamazlar. O'nun kürsüsü (ilmi ve kudreti) bütün gökleri ve yeri kuşatıp içine almıştır. Gökleri ve yeri gözetip koruması O'na ağır ve zor gelmez. O çok yücedir ve çok uludur.

“Allah, kendisinden başka hiçbir mabud olmayan bir tek ilâhtır. Hay'dır (ebedî ve ezeli diridir), Kayyum'dur (bütün varlıkların durumlarını elinde bulundurup ayakta tutan ve koruyandır). “

Burada, (.....) ismi, haberi ve bedel kılındığı yer itibariyle mübtedanın haberidir. Bu mübteda ise, (.....) ismi celalidir. (.....) Faniliğine asla bir yol olmayan bâkî, demektir. Ölmeyen ve hep diri olan manasında ezeli ve ebedidir. (.....) Daim ve her zaman yaratmış olduğu varlıkları elinde tutan ve onları koruyup muhafaza eden, demektir.

“O'nu ne bir uyuklama ve ne de bir uyku tutar.” (.....) kelimesi, uyku öncesi insanda meydana gelen dalgınlık, gevşeme ve uyuklama halidir. Mufaddal b. Muhammed Dabbi ise, (.....) olarak değerlendirmiş ve bu okuyuşuyla kelimenin manası, başta meydana gelen ağırlık halidir. (.....) ise gözlerde meydana gelen ağırlık, uykusuzluk halidir. (.....) kelimesi ise, kalbin uyuması halidir ki, diğer ikisine göre en ağır olanıdır. İşte bu ifadeler, “kayyum” ismini tekid etmektedir. Çünkü; bir varlık eğer uyukluyorsa veya uyuyorsa ya da üzerine bir ağırlık çöküyorsa böyle bir varlığın kayyum olması asla söz konusu değildir, muhâldir.

Hazret-i Mûsa (aleyhi's-selâm) ya vahyedilerek denilir ki: “Şu kimselere söyle; gökleri ve yeri Ben kudretimle tutmaktayım. Eğer beni bir uyku ya da uyuklama tutsa gökler ve yer yok olur.” Ebû Ya'la. Müsned; 6669.

“Göklerde ve yerde var olanların tamamı -hem mülk olarak ve hem milk olarak- O'nundur.”

Yani; göklerde ve yerde var olanların tamamı hem otorite ve hükümlanlık” olarak Allah'a âittir ve her şey bütün varlıklar Allah'ındır.

“İzni olmadan O'nun katında kim şefâat edebilir?” Allah'ın izni olmaksızın katında kimse asla şefâat edemez. İşte bu ifade yüce Allah'ın melekutunu ve kibriyasını; yani O'nun azametini, yüceliğini ve celâlini açıklamaktadır. Çünkü yarın kıyamet gününde hiçbir kimse Allah kendisine izin vermedikçe asla Onunla konuşmaya cesaret edemez, kendisinde böyle bir güç bulamaz.

Burada kâfirlerin iddia edip ileri sürdükleri ve “yarın putlar bize şefâat edecek” dedikleri gibi onların bu iddialarına da bir red cevâbıdır âyetin bu kısmı.

“O, kullarının yaptıklarını da ileride yapacaklarını da bilir.” Allah kullarından önce olanları bildiği gibi onlardan sonra olacakları da bilir. (.....) de yer alan zamîr ise, “göklerde ve yerde var olanlara râcidir. Çünkü bu her iki gezegende de akıl sâhibi varlıklar bulanmaktadır. O'nun bilgisi dışında asla bir şey kalmaz. “

“Allah'ın dilediklerinin (öğrettiklerinin) dışında kulları O'nun ilminden -O'nun malumu olan şeylerden- hiçbir şeyi lam olarak (ihata edip) kavrayamazlar.” Nitekim bir duada şöyle denir: “Allah'ım hakkımızda bildiklerinden bizi mağfiret eyle!”

(.....) kavli, öğrettikleri manasıdır.

(.....) “O'nun kürsüsü (ilmi ve kudreti) bütün gökleri ve yeri kuşatıp içine almıştır: “kürsü” kelimesi burada Allah'ın ilmi manasıdır. Nitekim, kürrase diye adlandırılan Kitap da bu manadadır. Çünkü o da içinde bilgi taşımaktadır, “kerasi” de alimler, bilginler demektir. Bir de ilme kürsü adının verilmesi, alimin ya da bilgin kimsenin yeri ve makamı olması bakımından da bu manasıyla ilme de kürsü denmiştir. Bu âdeti yüce Allah'ın şu kavli gibidir:

“Rabbimiz! Senin rahmetin ve ilmin her şeyi kuşatmıştır.” Ğafir-Mü'min.7.

Kürsü bir tefsire göre de Allah'ın mülkü manasınadır. Bu ismi alma nedeni, mülkünün kürsüsü durumunda olan yeri itibariyledir. Ya da bundan maksat Allah'ın Arş'ıdır. Nitekim Hasen-ı Basrî'den de bu manada rivâyet olunmuştur. Ya da bu, Arş'ın altında bir tahttır. Nitekim hadiste şöyle buyurulmuştur:

“Yedi kat gök, kürsüye göre çöle bırakılmış bir halka gibidir. Arş'ın kürsüye göre üstünlüğü ve değeri, çölün halkaya olan üstünlüğü gibidir.” İbn Merduye rivâyet etmiştir. Bk. İbn Kesîr, Tefsîr; 1/458.

Ya da “kürsü” Allah'ın kudreti demektir. Nitekim bunun da delili Rabbimizin şu kavlidir:

“Gökleri ve yeri gözetip koruması, O'na ağır ve zor gelmez. 6 -mülkü ve otoritesi bakımından- çok yücedir ve -izzet ve celâli açısından da- çok uludur.”

Ya da, (.....) demek, kendisine lâıyk olmayan nitelemelerden yücedir, beri ve uzaktır, manasındır. (.....) ise kendi şanına yaraşır sıfatlarla muttasıftır, demektir. Rabbimiz'in bu iki sıfatı da tevhidi manayı tam kemal manasıyla kapsamaktadırlar.

Bakara Suresinin 255. âyeti olan (ve adına Âyet'el-Kürsî denen) bu âyette cümleler arasında herhangi bir atıf (bağ) edatı olmaksızın dizilmişlerdir. Çünkü tüm cümleler birer gerçeği açıklamak için gelmişlerdir. Bunlar sırasıyla şöyledir:

1- Allah'ın tüm yarattığı yarlıklarının her durumuyla ilgili olarak onları kendi gözetimi altında tuttuğu ve her şeyini düzene koyduğudur. Bunlardan hiçbirisinde herhangi bir yanılğı ve unutkanlık söz konusu olmaksızın hepsinin de üzerinde bu manada hüküm icra ettiğidir.

2- Çünkü; Allah tedbiri altında bulundurduğu ve işlerini düzene koyduğu tüm varlıkların sâhibi ve mâlikidir.

3- Şanının yüceliği, kibriyası ve azameti gereği bu böyledir.

4- Tüm yarattığı varlıkların durumlarını her bakımdan ihatası ve kuşatması altına almıştır.

5- İlminin genişliği, bu ilminin tüm malumata, yani bilinen her şeye taallûku itibariyle ya da celâli ve kudretinin azameti bakımından bunun böyle olduğu gerçeğini ortaya koymak ve açıklamak içindir.

İşte bu âyet tüm bu noktalar sebebiyle ve daha bizim bilemediğimiz niceleri açısından bu âyet faziletli ve üstün bir âyet kılınmış ve nitekim faziletine ilişkin olarak da birçok hadisler rivâyet olunmuştur. İşte bu konuda gelen rivâyetlerden bazıları şöyledir:

1- Hazret-i Ali (radiyallahü anh), Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) den rivâyet etmiştir:

“Kim her farz namazın peşinden Ayete'l-Kürsi'yi okursa cennete girmesinde kendisiyle cennet arasındaki tek engel ölümdür. Bu âyeti de okumaya devam edecek olanlar ancak sıddık (sözü ve özü bir olanlar) ya da âbid (çok ibâdet edenler)dir. Kim yatağına yatacağında bu âyeti okursa Allah onu kendi canına kıyacaklardan, komşusunun kötülüğünden, komşusunun komşusu durumunda olanların kötülüğünden ve çevresindeki evlerin ya da çevresinde geceleyenlerin kötülüklerinden güvencede kılar.” Beyhaki rivâyet etmiştir.

2- Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurur:

“Beşerin (insanların) efendisi Hazret-i:Âdem'dir. Arapların efendisi Muhammed'dir. Ancak ben yine de bununla övünmem. İranlıların efendisi Selman'-dır. Rum (Bizanslı)Zarm efendisi de Suheyb'tir. Habeşlilerin efendisi Bilal'dır. Dağların efendisi (önemlisi) Tûr dağıdır. Günlerin efendisi (en önemlisi) de cuma günüdür. Sözlerin efendisi (en üstünü) Kur'ân'dır. Kur'ân'ın efendisi (en değerli olan şeyi) de Bakara Süresidir. Bakara Suresinin efendisi de Ayete'l-Kürsi'dir.” Deylemî, Müsriedu'l-Firdevs; 3471.

3- Yine Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurur:

“İçinde bu âyetin okunduğu evi, şeytanlar otuz gün terk ederler. O eve kırk gece erkek ve kadın hiçbir sihirbaz ya da büyücü giremez.” İbn Hacer, ben buna rastlayamadım, demiştir.

4- Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurur:

“Kim uyuyacağı esnada Ayete'l-Kürsi'yi okursa, Allah onu sabaha kadar koruması için bir melek gönderir (görevlendirir).”

5- Yine Resûlullah şöyle buyurmuş:

“Her kim akşamleyin şu iki âyeti okursa bu iki âyet sayesinde ta sabaha kadar koruma alına alınır, kim de sabahleyin o iki âyeti okursa ta akşama kadar bu iki âyet sayesinde korunma altına alınır. Bu iki ayetten biri Ayete'l-Kürsi'dir, diğeri de Mü'min (Ğafir) Suresinden ilk ayetten itibaren ilk uç ayettir. Bk. Tirmizî, 2879.

Çünkü bu âyet tevhid esasını, Allah'ın birliğini, azametini ve temcidini (ululuğunu) ele almaktadır. O'nun yüce sıfatlarından, niteliklerinden söz etmektedir. Çünkü Azîz ve yüce Rab olan Allah'ı anmaktan daha üstün bir şey olamaz. Dolayısıyla Allah'ı zikretme, anma mahiyetinde olan bir şey elbette diğer şeyleri anmaktan daha değerli ve faziletlidir. Böylece anlaşılıyor ki, ilimler içerisinde en değerli ve en önemli olan ilim “tevhid” ile ilgili olan ilimdir.

256

Dinde zorlama yoktur. Artık doğru olan (İslâm yolu) ile bâtıl olan (küfür yolu) birbirinden ayrıl(ıp gerçek ortaya çık)mıştır. Öyleyse her kim tağutu reddedip Allah'a îman ederse işte o, muhakkak kopması mümkün olmayan sapasağlam kulpa yapışmıştır. Allah her şeyi hakkıyla işitendir, bilendir.

“Dinde zorlama yoktur.”

Yani hiçbir kimse hak dinine girsin diye icbar olunamaz. Bu hak din de İslâm dininden başkası değildir. Bir tefsire göre bu ifade, “men etme, yasaklama” manasında haberdır.

Rivâyete göre, Ensar'dan bir zatın iki oğlu varmış, her iki oğlu da Hıristiyanlık dinini seçmişlerdi. Babası bunlara baskı yaparak İslâm'ı seçmelerini ve onda kalmalarını ister ve:

— “Siz Müslüman olmadıkça sizi bırakmam.” der. Ancak her iki oğlu da buna yanaşmazlar ve nihayet durum Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e iletilir ve Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in huzurunda şikâyetlerini dile getirirler. Ensar'dan zât der ki:

— Ey Allah'ın Rasûlü! Benim bir kısmım (ailemden bazıları) cehenneme girecek mi, işte ben onu bekliyorum.” Bunun üzerine bu âyet iner ve adam da çocuklarının peşlerini bırakır.” Bk. Vahidi, Esbabu'n-Nüzul, s. 52.

Abdullah b. Mesud ve bir grup (cemaat) diyorlar ki; bu âyet İslâm'ın ilk dönemlerinde bu manasıyla geçerliydi. Daha sonraları bu âyet savaşıma ve cihad ile ilgili âyetin gelmesiyle neshedilmiştir.

“Artık doğru olan (islâm yolu) ile bâtıl olan (küfür yolu) birbirinden ayrıl(ıp gerçek ortaya çık)mışlar. “

Yani; açık seçik olarak ve net delillerle îman ile küfür birbirinden ayırdedilir olmuştur. Neyin hak ve neyin bâtıl olduğu gerçeği ortadadır.

“Öylerse her kim tağutu -şeytanı ve putları, putlaştıraları şeyleri- reddedip Allah'a îman ederse, işte o, muhakkak kopması olmayan sapasağlam kulpa yapışmıştır.” Tagut: İnsanın haddini aşarak, Allah'tan başkasını ma'bût edinmesidir. Buna göre Allah'ın emirlerini ve yasaklarını tanımaksızın ve şer'i'atını reddetmek suretiyle olan her itâat taguttur. Her rejim ve ideoloji, hak dinin dışında din gibi kabul edilen her sistem ve her yasa bu anlamda tagut kavramı içinde yer aldığı gibi, her çeşit put ve putlaştıraları her varlık ve madde de yine taguttur. Dolayısıyla bir toplumun tagutu denilince o toplum tarafından Allah ve Rasûlünün emir ve hükümleri dışlanmak suretiyle bağlı kaldıkları ve uygulayageldikleri her sistem, rejim ve ideoloji bu manasıyla taguttur. Allah'ı ve hükümlerini tanımamaktır. Yoksa bu yalnız şeytanlar veya putlar demek değildir. (Mütercimin notu)

(.....) kelimesi, (.....) manasınadır. Bu da yapışmak, tutunmak, demektir. (.....) ise bağları, takınılan şey, kulp, tutamak manasınadır. (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin müennesidir. Bu, hiç kopmayan çok güçlü ip, sağlam ve güvenilir, demektir. (.....) kopma imkanı olmayan, manasınadır. Bu, bir bakıma bilinen maddi örneklerden ve delillerden hareketle gerçeği kavramak manasına gelen bir temsil yani öraeklendirmedir. Gözle görülebilen ve duyularla anlaşılabilenlerden yola çıkılarak gerçeğe ulaşmanın bir yoludur. Bu şekilde bu âyeti dinleyip duyan bir kimse bunları kafasında canlandırır ve âdeta olay karşısında cereyan ediyormuş ve kendisi de gözleriyle bu gerçeği görüyormuşçasına hareket etsin de bu sayede inancını pekiştirmiş olsun. Bu durumda mana şöyle olur:

“Kişi kendi adına öylene sağlam olarak dinine bağlarısın ki, asla herhangi bir noktadan ona herhangi bir şüphe girişine izin verilemesin.”

Kaldı ki; “Allah her şeyi -onun ikrarını- haklarla işitendir, -ve itikadını da hakkıyla- bilendir.”

257

Allah îman edenlerin velisi ve dostudur. Onları karanlıklardan nura (aydınlığa) çıkarır. Kâfirlere gelince onların da yardımcıları ve velileri tağuttur. Onları aydınlıktan alıp karanlıklara götürür. İşte bunlar cehennemliklerdir. Onlar orada ebedî olarak kalıcıdır.

“Allah imarı edenlerin velisi ve dostudur”

Yani; îman etmek isteyenlerin yanındadır ve onların yardımcısıdır, onların işlerini çekip çevirendir. “Onları -küfrün ve dalâletin, sapıklığın- karanlıklarından nura (aydınlığa) îman ve hidâyete (yoluna) çıkarır.”

Âyette “zulümât (karanlıklar)” kelimesinin çoğul olarak getirilmiş olması, bunların değişik ve farklı olmaları açısından. Halbuki “nûr (aydınlık)” kelimesinin tekil olması ise, imanın bir tek olmasındandır.

Yani; inancın bir tekliği ölçü alınmasından dolayıdır.

“Kâfirlere gelince onların dayardımaları ve velileri tağuttur.”

(.....) kavli burada mübtedadır. (.....) cümlesi de bunun haberidir.

“Onları aydınlıktan alıp karanlıklara götürür.” Yine burada, “zulümât” kelimesi çoğul olarak gelmiştir. Çünkü tağut kelimesi mana itibariyle çoğul anlamındadır.

Yani; bunun manası şöyledir: “Küfürde ısrar edenlerin hâli ve onların işleri nur (hidayet) üzere olanların tak aksinedir.” Ya da bunun manası şöyle olabilir:

“Allah mü'minlerin velisi ve yardımcısıdır. Eğer mü'minler din ve inançlarında herhangi bir kuşkuya düşerlerse, hemen onlara doğruyu gösterecek noktaya, mü'minleri yönlendirerek yardım eder. Böylece onları girdikleri çıkmazdan bu doğruya muvaffak kılar. Böylece onların yakini ve kesin bilgi manasında aydınlığa çıkmalarını, “nuru'l-yakine” ulaşmalarını sağlar. Kâfirlere gelince onların yardımcıları da şeytanlardır. Şeytanlar onlar tarafından da görülen nurun aydınlığından ve apaçık delillerinden uzaklaştırıp şüphe ve kuşkunun karanlıklarına bırakırlar.”

“İşte bunlar cehennemliklerdir. Onlar orada ebedî olarak kalıcıdır.”

258

Allah'ın kendisine hükümler verdiğini kimsenin şüphesiz Rabbi hakkında İbrâhîm ile tartıştığını görmedin mi? (İşte bu tartışma esnasında) İbrâhîm ona dedi ki: “Benim Rabbim diriltip yaşatan ve öldüren.” O da: “Diriltip yaşatan ve öldüren benim.” diye karşılık verdi. (Bu defa) İbrâhîm (tekrar) dedi ki: “Şüphesiz Allah güneşi doğu tarafından doğduruyor, o hâlde sen de onu baü tarafından doğdur bakalım.” İşte o an (bu cevap ve istek karşısında) kâfir (neye uğradığım bilemeden) şaşırıp kaldı. Allah, zalimler topluluğunu hidâyete erdirmez.

Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’in hayret ve dikkatini çekmek ve onu teselli etmek üzere, ilâhlık ve rab olduğu iddiasına kalkışan Nemrût ile onunla bu konuda mücadele eden Hazret-i İbrâhîm (aleyhi’s-selâm) ın durumunu aşağıdaki âyetle bir gönül rahatlatıcı olarak göreceğiz. Rabbimiz şöyle buyuruyor:

“Allah’ın kendisine hükümlanlık verdiği kimsenin (Nemrût’un) şımararak Rabbi hakkında İbrâhîm ile tartıştığını, görmedin mi?”

Yani; Hazret-i İbrâhîm (aleyhi’s-selâm)’in Rabbinin rububiyeti konusundaki tartışmasını... (.....) zamîri ya Hazret-i İbrâhîm (aleyhi’s-selâm) a veya Hazret-i İbrâhîm (aleyhi’s-selâm)’in kendisiyle tartıştığı Nemrût’a râcidir. Çünkü yüce Allah her ikisinin de Rabbidir.

(.....) Allah’ın kendisine mülk ve varlık vermiş olması sebebiyle şımararak...

Yani; ona hükümlanlığın, zenginliğin verilmiş olması onu şımarttı, yoldan çıkarttı ve onun büyüklenmesine neden oldu. İşte bu yüzden de tartışmaya başladı. Yine bu âyet bu kısmıyla “aslan” olanı yaratma meselesinde Mu’tezilenin aleyhine bir delildir. Veya bunun manası, “Allah’ın ona varlık ve hükümdarlık verdiği zaman tartıştı.” demektir.

“(İşte bu tartışma esnasında) İbrâhîm ona dedi ki: Benim Rabbim diriltip yaşatan ve öldürenidir.” Burada, (.....) kavli, (.....) fiiliyle mensûb kılınmıştır. Eğer, (.....) vakit manasında ise bu takdirde, (.....) bundan bedeldir.

Kırâat imâmılarından Hamza, (.....) kelimesinde (.....) harfini sakın olarak, (.....) tarzında okumuştur, diğerleri ise âyetle görüldüğü gibi okumaktalar.

Hazret-i İbrâhîm (aleyhi’s-selâm) ın, “Benim Rabbim diriltip yaşatan ve öldürenidir.” derken sanki, ona, “Senin Rabbin de kimdir?” diye bir soru yöneltilmiş, o da: “Benim Rabbim diriltip yaşatan ve öldürenidir. “demiş, gibi bir anlam çıkıyor.

“O da -Nemrût da- diriltip yaşatan ve öldüren benim, dire karşılık verdi: Nemrût böyle söylemekle, “İdam etmek durumunda olduğum kimseleri dilersem idam etmem, öldürmem, onu bağışlarını, dilersem bağışlamam, öldürürüm. “demek istiyordu. Bunu da, “Ben de diriltir ve öldürürüm.” manasında söylemekte idi. Nemrût böyle söylemekle tartışmayı kendince bitirmek istiyordu, karşısındakinin susacağını sanıyordu. Ancak öyle olmadı. İşte bunun üzerine Hazret-i İbrâhîm (aleyhi’s-selâm) onu şaşırtan ve apışıp kalmasına sebep olan, demagojiye de yer bırakmayan sorusunu hemen peşinden ekleyerek şöyle söylüyordu.

“(Bu defa) İbrâhîm (tekrar) dedi ki: Şüphesiz Allah güneşi doğu tarafından doğduruyor, o hâlde sen de onu balı tarafından doğdur bakalım!”

Bazı kimselerin ileri sürdükleri gibi, Hazret-i İbrâhîm (aleyhi’s-selâm) bir delil ileri sürdü, bu olmayınca bu defa bir başkasını gündeme getirdi, böylece kanıttan kanıta geçti demek değildir. Çünkü; birinci hüccet ya da delil gerekli olan bir delil idi. Ancak lânetli adam Nemrût işi demagojiye vurup inat ederek bunu ölüme mahkûm edilenlerden birini Salıvermek, diğerini de idam ederek öldürmek manasında ele alıp, “Ben de yaşatır ve öldürürüm.” demesi üzerine, Hazret-i İbrâhîm (aleyhi’s-selâm) bu defa onun demagoji yapamayacağı ve cevap veremeyeceği bir hüccet ve kanıtla karşı karşıya bıraktı. Çünkü; o dönemdeki insanlar genel olarak astroloji ile, falcılık ve gök cisimlerinin hareketlerinden mana çıkarmakla ilgili kimselerdi. Bu itibarla onlar gezegenlerin doğudan batıya yönelik olan hareketlerini bilirlerdi. Fakat; karıncanın suyun akış istikametinin tersine hareket etmesi, yürümesi gibi bizim tarafımızdan bilinen güneşin ters istikamete doğru zorunlu olarak hareket ettirilmesi olayını bunlar bilmiyordu. Nasıl ki su karıncayı gidiş yolundan mecburen akış yönü itibarıyla kendi akışına o istemese de kaptırıyorsa bu da böyledir. İşte bundan hareketle Hazret-i İbrâhîm (aleyhi’s-selâm) Nemrût’a diyordu ki:

“Benim Rabbim güneşi doğal olan hareketiyle değil, emri gereği istediği gibi aksi şekilde hareket ettiriyor Eğer gerçekten sen rab isen, o hâlde onu doğal hareketi gereği hareket ettir. Çünkü bu, bir şeyi tersine hareket etmekten kendi normal yörüngesinde hareket ettirmek daha kolaydır. İşte sen bu kolay olanı yap.”

“İşte o an (bu cevap ve istek karşısında) kâfir (neye uğradığını bilemeden) şaşırıp kaldı.” Şaşırdı ve dehşete kapıldı. “Kaldı ki; Allah, zalimler topluluğunu hidâyete erdirmez.”

Yani, onları buna muvaffak kılmaz.

Yine derler ki; Nemrût: (.....) diye Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm)'e söylemedi, neden? Çünkü; Allah onu bundan menetti, ona bu fırsatı vermedi. Bir başka tefsire göre denir ki; Nemrût, kendisinin rab olduğunu iddia ediyordu ve başkasının rabliğini kabul etmiyor ve böyle bir itirafa kalkışmıyordu. Diğer taraftan, (.....) kavlinin manası şöyledir:

“O, kendisine diriltten ve öldüren özelliği verilen varlık benim, başkası değil.”

Bu âyet ayrıca kelâm ve münazara ilminde bu tür tartışmalarda konuşup delil getirmenin mübahlığma bir delildir. Çünkü; yüce Allah âyetle şöyle buyurmuştur:

(.....) dolayısıyla tartışma iki kimse arasında cereyan eder. Âyet aynı zamanda Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm)'in de onunla tartıştığına bir delildir. Eğer tartışma mubah olmamış olsaydı, Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm) böyle bir şeye girişir miydi? Asla girişmezdi. Çünkü peygamberler haram iş işlemekten masumdurlar, yani haram işlemezler. Kaldı ki; bizler de, kâfirleri îmana ve tevhid inancına davet etmekle emrolunmuşuz. Onları îmana çağırdığımız zaman bizden mutlaka konuya ilişkin delil isteyeceklerdir. Bu da ancak karşılıklı münazara ve tartışma sırasında olabilir. Nitekim, bu durum “Şerhu't-Te'vilat” adlı eserde de böyle geçmektedir.

259

Ya da görmedin mi o kimse gibisini ki, kendisi, binalarının duvarlarının üstüne çatılarının çöktüğü ve harabeye dönüştüğü (ıpıssız) bir şehre uğramıştı. (Bu manzara karşısında) şöyle konuşmuştu: “Bu şehir (böyle yerle bir olup) öldükten sonra acaba Allah bunu nasıl diriltecek?” (İşte onun bu konuşması üzerine) Allah kendisini yüz sene ölmüş olarak öylece bıraktı. Sonra onu yeniden diriltti ve ona: “Ne kadar kaldın (bekleyip durdun)?” diye sordu. O da: “Bir gün ya da bir günden az (bir süre kaldım)” dedi. Allah kendisine: “Hayır yüz yıl kaldın. Yiyecek ve içeceğine bir baksana henüz bozulmamış. (Bir de) eşğine bak. Seni, insanlara bir âyet (mu'cize) kılalım diye (bu şeklide tam yüz yıl ölü bırakıp sonra yeniden dirilttik). Şimdi de şu kemiklere bak. Onları nasd düzenliyor (bir araya getiriyor), sonra da onlara et giydiriyoruz, dedi. Durum onun tarafından anlaşılınca “Şimdi (çok iyi) biliyorum ki Allah herşeye kâdirdir” dedi.

“fa da görmedin mi o kimse gibisini ki, kendisi, binalarının duvarlarının üstüne çalılarının çöklüğü ve harabeye dönüştüğü (ıpıssız) bir şehre uğramıştı.” Buradaki, (.....) kavlinin manası, “Ya da şunun gibisini gördün mü? “dür. Çünkü bunun bu manaya geldiğine, önceki âyetle geçen (.....) delâlet etmektedir. Çünkü her ikisi de hayret ifade eden kelimelerdir. Ya da bu, bir önceki âyetin ilgili kelimesinin lâfzma değil de manasına hamledilmektedir. Bunun takdiri de şöyledir: “Sen İbrâhîm ile tartışan gibisini gördün mü?” Ya da, “Uğrayan gibisini “

Keşşaf sâhibi diyor ki: (.....) deki (.....) harfi zâidedir, (.....) de, (.....) kavline ma'tûftur. Bk. Zemahşeri, Keşşaf 1/389. Beyrut, Daru'l-Marife.

Hasen-ı Basrî de diyor ki, kasabaya uğrayan kişi öldükten sonra dirilmeye îman etmeyen biri idi. Dolayısıyla bu noktada Nemrût ile aynı çizgide buluşuyorlardı ve bir de, “Ölüyü nasıl diriltecek? “ifadesiyle buna bir ihtimal vermemesi, böyle bir tefsir yapılmasına nedendir. Ancak çoğunluğun tefsiruna göre burada sözü edilen zatın Hazret-i Uzeyir (aleyhi's-selâm) olduğu yönündedir. Hazret-i Uzeyir (aleyhi's-selâm) de tıpkı Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm)'in istediği gibi ölümlerin dirilmesini gözüyle görüp böylece basiretinin artmasını istemiştir. (.....) Diriltme işinin nasıl meydana getirildiğini öğrenerek acizliğini bu yoldan görmek ve aynı zamanda dirilttenin de kudretinin yüceliğini ve azametini takdir ve itiraf etmektir.

Âyetle kendisinden söz edilen şehir ya da kasaba Beyt-i Makdis'tir. Buhtunnasır burayı yerle bir ederek harabeye dönüştürmüştü. (.....) yani; tavanlarıyla birlikte alt üst olmuş, demektir. Ya da önce tavanları yıkılmış, sonra da üzerine duvarları devrilmiş manasında olabilir. Yüksek olan her şey, mana itibarıyla Arş demektir.

“(Bu manzara karşısında) şöyle konuşmuştu: ““(İşte onun bu konuşması ve şaşkınlığı üzerine) Allah kendisini yüz sene ölmüş olarak öylece bıraktı. Sonra onu yeniden diriltti ve” “Ona: -bir melek- (.....), diye sordu. O da: (.....) diye cevap vermişti.”

Bunu kendi tahminine göre söylüyordu. Âyetin bu kısmı içtihad yapmanın câiz olduğuna da bir delildir. Rivâyete göre bu zât kuşluk vaktinde ölmüş, yüz sene sonra henüz güneş batmamışken dirilmişti. Önce güneşe bakmadan, bir gün oldu, diye cevap vermiş ve fakat sonra dönüp güneşe baktığında, güneşin henüz batmadığını görmüş ve bunun üzerine de, “bir günden az bir süre “diye karşılık vermiştir..

“Allah (ya da melek) kendisine dedi ki: “Rivâyete göre yiyecekleri incir ve üzüm imiş. İçeceği de şıra ve süt imiş. Bakar ki, incir ve üzüm sanki dallarından yeni koparılmış gibi taptaze ve içeceği de aynen olduğu gibi duruyorlar. Hiçbiri bozulmamıştır.

(.....) kelimesindeki (.....) harfi ya kelimenin kendi sindendir yani aslidir veya sekte (.....) sidir. İki duruma göre bu kelime, (.....) kelimesinden türemedir. Çünkü; kelimenin lamel fiili yani son harfi, (.....) harfidir. Çünkü kelimenin aslı, (.....) olup fiili olarak, Meselâ; (.....) denir ki bu, (.....) demektir ki, bunun manası da: “Ben onu bir yıl çalıştırdım.” demektir. Ya da bu kelimenin lamel fiili (.....) harfidir. Çünkü bunun aslı, (.....) dur. Bu da fiil olarak (.....) den almıdır. Bunun da manası, “Yıllar onu değiştirmedir” demektir.

(.....) Vasl yani geçiş hâlinde (.....) harfinin hazfîyle okunur, vakf yani duruş hâlinde ise (.....) harfini ortaya çıkarmakla okunur. Ki işte bu tarz bir okuma kırâat imâmlarından Hamza ile Ali'nin kırâatidir.

“Bir de eşeğine bak!” nasıl da kemikleri darmadağın olmuş, çürümüş ve kurtlanmış. Bu zatın bir de eşeği vardı. Onu bir yere kaçmaması için bağlamıştı. Ancak eşeği de ölür, geride sadece kemik kalıntıları kalır. Ya da, “Ona bak, o yerinde senin bağladığın gibi sağ salim, yemsiz ve susuz bir hâlde tam yüz sene duruyor. Yiyecek içeceklerin korunduğu gibi o da korunmuş. Şüphesiz bütün bunlar Allah'ın gösterdiği en büyük âyetlerden ve mu'cizelerdendir.”

“Seni insanlara bir âyet (mu'cize) kılalım diye bu şekilde Lam yüz yıl ölü bırakıp sonra yeniden dirillik.” Evet biz bunu yaptık. Burada demek istenen şey, ölümden sonra yeniden dirilmesi ve yanındaki eşyasının hiç bozulmadan aynen kalmış olmasıdır. Bir tefsire göre de bu kısmın başında yer alan, (.....) harfi bunu mahzûf olan bir kelimeye atfetmektedir.

Yani, “Senin ibret alman için biz seni...” demektir.

Bir tefsire göre eşeğine binerek bu zât böylece kavminin yanma gelir ve onlara, “Ben Uzeyir'im” der. Ancak kavmi onu yalanlarlar. Bunun üzerine kavmine, “Tevrât'ı bana getirin.” der. Kendisi başlar ezberinden Tevrât'ı okumaya. Nitekim; Hazret-i Uzeyir (aleyhi's-selâm)dani önce hiçbir kimse Tevrât'ı böyle okumuş değildi. İşte bu da onun bir mu'cizesi idi.

Yine bir tefsire göre de Hazret-i Uzeyir (aleyhi's-selâm) evine döner, bakar ki; bütün çocukları yaşlanmışlar, kendisi onlara göre daha genç durumdadır.

“Şimdi, de şu kemiklere -eşeğin veya nasıl diriltilecekler diye haklarında şaşkınlık geçirdiği ölülerin kemiklerine- bir dikkat el; onları nasıl da bir araya getirip -harekete geçirip, birini diğerine girdirerek- iskelet oluşturuyor, sonra da onlara -kemiklere- el giydiriyoruz, diye buyurmuştu.” Burada giydirme ifadesi mecâzî manada kullanılan bir ifadedir. Et elbiseye benzetilmiştir.

Kırâat imâmlarından Hicaz ve Basra okulu mensupları, (.....) kelimesini, (.....) olarak (.....) harfiyle okumuşlardır. Bu da, “diriltiriz” manasıdır.

“Bu şekilde her şey açık ve net olarak ortaya konulup durum onun tarafından anlaşılınca, şöyle demişti: Bundan böyle Allah'ın her şeye kâdir olduğunu öğrenmiş bulunuyorum” Burada, (.....) kavlinin faili gizlidir. Bunun takdiri de şöyledir: “Allah'ın her şeye kâdir olduğu gerçeği, (.....) ...” İlk cümlede hazfedilen ve sonradan takdir olunan bu cümlelerin aynısı ikinci ve son cümlede yer aldığı için birincisinde zikredilmemiştir. Bu tıpkı şuna benzer: (.....)

Diğer taraftan, (.....) kavli, durumu pek anlayamayan, yani ölülerin diriltilmesi noktasında bir sıkıntı gösteren olayla değerlendirilmesi de, atfı da câiz olur. Bir de, (.....) kavli emir lâfzı olarak değerlendirenler de olmuştur. Böyle değerlendirenler de kırâat imâmlarından Hamza ve Ali'dir.

Yani, “Allah ona şöyle dedi: “. Ya da bu adamın kendi kendisine seslenmesi, hitâbıdır, bu manada müttekellim birinci şahıs kipini kullanmıştır,

260

(Şunu da hatırla:) Hani İbrâhîm Rabbine demişti ki: “Rabbim! Ölüyü nasıl dirilttiğini bana göster.” Rabbi de ona: “Yoksa îman etmedin mi?” diye söyledi. İbrâhîm dedi ki: “Elbette îman ettim. Ancak kalbim huzur bulsun istedim.” İşte bunun üzerine Rabbi ona: “O hâlde dört adet kuş yakala ve onları kendine iyice alıştır. Sonra da onları kesip parçalara ayır ve her bir dağın başına da o parçalardan birini bırak. Daha sonra onları sana gelmeleri için çağır, (hepsi de) koşarak sana geleceklerdir. İyi bilmelisin ki; Allah, Azîzdır, Hakîmdir.” buyurdu.

“(Şunu da hatırla:) Hani İbrâhîm Rabbine demişti ki: Rabbim! Ölüleri, nasıl dirilttiğini bana göster.” Burada, (.....) kelimesi, (.....) fiiliyle nasb mahallindedir.

“Rabbi de ona: Yoksa îman etmedin mi? diye söyledi. İbrâhîm de dedi ki: “Yüce Allah, Hazret-i İbrâhîm (aleyhi’s-selâm)’ın insanlar içinde en sağlam ve güçlü bir îmana sahip olduğunu bilmesine rağmen, “Yoksa îman etmedin mi?” diye buyurması, ondan almak istediği cevabı alsın diyedir. Çünkü; bunda dinleyenler açısından önemli faydalar bulunmaktadır. (.....) kelimesi olumsuzluktan sonra manayı olumlu hale çevirmek içindir. Bunu manası, “Elbette inandım. “demektir.

Ancak bu, zorunlu olarak bilinmesi gereken şeye bir de delile dayalı bilgi eklenirse dolayısıyla bunun insan kalbi üzerindeki etkisi daha fazla olur ve da bir huzur sağlar. Uzağı görmede, basiret sâhibi olmada tesiri görülür. Çünkü; delillerin açıktan açığa gösterilmesi gönülleri daha sükun ve rahata kavuşturmasını yanında basiretin da artırır, ilerisini çok daha rahat olarak görebilir. Delile dayalı ilimlerde kimi zaman kuşkular doğurabilir ve fakat kesin ve zaruri manada bilinen gerçeklerde ise herhangi bir kuşkuyla yer yoktur.

(.....) kelimesindeki (.....) harfi, mahzûf olan bir ifadeye taallûk etmektedir. O da: “Fakat benim bunu sormuş olmam, kalbimin huzur bulma (tatmin) isteğindendir.”

“İşte bunun üzerine Rabbi ona: O hâlde -kuşlardan tavus, horoz, karga ve güvercin olmak üzere- dört adet kuş yakala ve onları -meylettirerek, yanma alarak- kendine iyice alıştır.” (.....) kelimesini kırâat imâmlarından Hamza (.....) harfinin esresiyle, (.....) olarak okumuştur.

“Sonra da onları kesip parçalara ayır ve her bir dağın başına da o parçalardan birini bırak.” Sonra onları parçalara ayır, daha sonra da ayırmış olduğun parçaları da çevrende ve senin bulunduğun topraklar üzerinde yer alan dağlardan her birinin üzerine bir parçasını bırak. Rivâyete göre bunlar dört ya da yedi dağ idi.

Kırâat imâmlarından, Ebû Bekir, (.....) kelimesini, iki ötre ve hemzeli olarak (.....) diye kırâat etmişlerdir.

“Daha sonra onları sana gelmeleri için -Allah’ın izniyle gelin diye- çağır, hepsi de koşarak sana gelecekler.” (.....) kelimesi, hâl yerinde mastardır.

Yani, “uçuşlarında hızlıca hareket ederek” veya “yürüyerek gelişlerinde süratli olarak gelmek suretiyle” demektir.

Âyetle, Hazret-i İbrâhîm (aleyhi’s-selâm) a yakaladığı kuşları kendisine iyice alıştırtmasının istenmesinin emredilme sebebi şundandır: Hazret-i İbrâhîm (aleyhi’s-selâm) onları yakaladıktan sonra onları iyice tanısin, şekillerini, renk ve süslerini, durumlarını iyice öğrensin ki; kuşlar çağmldığı zaman yanma geldiklerinde o kuşların kendisinin yakalayıp bıraktığı kuşlar olduğunu ve bu kuşların başka kuşlar olmadığını iyice tanısin, bir kanışıklık ve bir şüphe gönlünde meydana gelmesin diyedir.

Rivâyete göre Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm) yakaladığı kuşları kesme emrini aldıktan sonra, kuşların tüylerini yolması, onları kesip parçalanması, parçalarının her birinin bir dağa bırakılması, tüylerini, kan ve etlerini birbirine kanıştırıp yoğurması emredilir. Bütün bu kanışmaları dağların başına bırakılması ve kuşların kafalarının da yanında bırakılması emredilir. Dolayısıyla Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm) emredileni yapar ve her bir kuşun dörtte bir parçasını bir dağa bırakır. Daha sonra onlara: "Yüce Allah'ın izniyle bana gelin." diye seslenir. Dolayısıyla her bir parça diğer parçasının yanına gider ve böylece tam şekillerini alarak, Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm)'in yanında bulunan kafalarını kendilerine eklemek üzere gelirler. Her bir cüsse kendi kafasının bulunduğu yere konar ve kafasını kendine ekler.

"İyi bilmelisin ki; Allah, Azîz'dir -hiçbir güç kendisinin murat ettiği şeyin önüne geçip engel olamaz-, Hakîm'dir -tedbirini yüklediği şeyde hikmet sâhibidir ve Allah içinde hikmet bulunmayan bir şeyi işlemez- diye buyurdu."

Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in hayret ve dikkatini çekmek ve onu teselli etmek üzere, ilâhlık ve rab olduğu iddiasına kalkışan Nemrût ile onunla bu konuda mücadele ede Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm)'in durumunu gelecek âyette bir gönül rahatlatıcı olarak göreceğiz. Rabbimiz şöyle buyuruyor:

261

Allah yolunda mallarını harcayanların durumu, yedi başak veren ve her bir başağında da yüz dane bulunan bir tek tohumun haline benzer. Allah, dilediğine kat kat fazlasını verir. Allah lütfü ve ihsanı bol olan ve her şeyi bilendir.

"Allah yolunda mallar mı harcayanların durumu," Burada mutlak olarak bir muzafın hazfı vardır ki o da, "yani harcamalarının benzeri" tamlamasıdır.

"yedi başak veren ve her bir başağında yüz dane bulunan bir tek tohumun haline benzer. "Esasen bire yüz ve daha fazla veren, yani bitiren yüce Allah'tır. Mademki dane yani tohum bunun sebebinin oluşturuyor, nasıl ki toprağa ve suya mal ediliyor ya da isnad ediliyorsa bir şey, burada verimlilik tohuma yani daneye isnad edilmiştir ya da yüklenilmiştir.

"Yedi başak bitirmek" demek, yani tek bir tohumdan yedi ayrı başağın çıkması ve ürün vermesidir. İşte bu şekildeki bir olayın tasvir edilmesi, Allah'ın vereceği mükâfatların da kat kat olmasına sadece bir örnektir ve âdeta o olayı insanın gözü önünde böyle bir örnekleme ile canlandırmış bulunmaktadır. Burada benzetilen ya da örnekleme olarak verilen şey mısır tohumu ile akdarı tohumu misalde görülebilir. Bu ikisinde bunu görmek mümkündür. Ancak bazen öyle olur ki buğdayın ekili bulunduğu alan çok verimli bir toprak olabilir ve dolayısıyla bu durum buğdayda da gerçekleşebilir. Ancak bu sadece bir örnekleme olayıdır, her ne kadar hepsinde de bu durum görülmez ise de bu "doğru ve gerçekçi bir varsayımdır, bir değerlendirmedir.

Burada, (.....) kelimesi (.....) yerinde değerlendirilmiştir. Nitekim; temizlik ya da hayız manasına gelen, (.....) lâfzı da, (.....) yerine zikredilmiştir.

"Allah dilediklerine kat kat fazlasını da verir."

Yani; yüce Allah her infakta bulunan kimseye değil bunlardan dilediklerine fazlasıyla olmak üzere'kat kat verebilir. Çünkü; her infakta bulunan kimse aynı değildir. Bu itibarla değerlendirilmeleri de Allah tarafından öyle olacaktır. Ya da Allah dilediklerine yedi yüzden fazlasını da verir.

Kırâat imâmılarından İbn Âmir, (.....) olarak tilâvet ederken, İbn Kesîr de bunu, şeddeli olarak, (.....) olarak kırâat etmiştir. Ancak farklı baskılarda gördüğünüz gibi (.....) kelimesi hem İbn Âmir ve hem İbn Kesîr ve daha başka imâmılarınca şeddeli olarak okunduğu gösterilirken, kimi baskılarda ise İbn Âmir'in (.....) olarak okuduğu belirtilmektedir. El-İklil'de ise bu her iki imâmın da aynı kelimeyi şeddeli olarak, (.....) okudukları belirtilmektedir (çev.).

"Allah lütfü ve ihsanı -cömertliği, fazlı ve keremi- bol olan ve her şeyi -infakta bulunup harcama yapanların niyetlerini- bilendir."

Allah yolunda mallarını harcıyıp ardından da harcadıklarını başa kakmayan ve yardımda bulundukları kimselerin onurlarını kırmayanlar var ya, işte bunlar için Rableri katında büyük ecirleri vardır. Onlara korku yoktur, üzüntü de çekmeyeceklerdir.

(.....) yolunda mallarını harcıyıp ardından da harcadıklarını basa kakmayan ve yardımda bulundukları kimselerin onurlarını kırmayanlar var ya,”

Yani “başakakmamak” demek, yaptığı iyiliği ileri sürerek ve haddini aşarak karşısındakine yaptığı iyilikleri sürekli olarak sayıp dökmesi, adamı rencide etmesidir. Karşısındakinin kendisine her zaman bir minnet duyması gereğini ima ettirmesidir. İşte bu bakımdan eskiler böyle bir duruma düşülmemesi açısından, “Bir kimseye eğer bir iyilik yaparsanız, onun unutulmuş, bir daha gündeme getirmeyin.” derlerdi.

(.....) demek, yardımda bulunduğu kimseye karşı yardımı sebebiyle onu hep etkisi altına almaya, aşağılamaya çalışmak demektir. (.....) kelimesinin manasına gelince bu, infak yanı yapılan yardım ile başakakma ve onur kırma arasında büyük bir çelişki olduğunu açık olarak göstermek içindir. Dolayısıyla eğer bir iyilik varsa orada söz konusu yanlış her iki davranışa yer verilmemelidir. Böyle bir hareket yapmamak, bu manada bir harcama yapmaktan daha iyidir. Bu, tıpkı şuna benzer: Bir kimsenin iman etmesi elbette hayırlı ve güzel bir harekettir. Ancak imanını dosdoğru bir şekilde sürdürmesi ve istikamet üzere olması elbette birincisine göre çok daha güzel bir şeydir. Nitekim; yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“Şüphesiz Rabbimiz Allah'tır deyip, sonra da dosdoğru yürüyenlerin...” Fussilet, 30.

“İşte bunlar için Rableri katında büyük ecirleri vardır.” Yaptıkları harcama ve infakları sebebiyle alacakları sevapla-n vardır. “Onlara her iki dünyada da korku olmayacağı gibi bu dünyada da üzüntü çekmeyeceklerdir.”

Yani; alacakları ecirden herhangi bir azalma olmayacağı gibi, bir azap görme endişesi de olmayacaktır. Elden kaçırıp yapamadıkları şeyler sebebiyle de üzülmeceklerdir. Başka bir ifadeyle onlar için azaptan ötürü bir korku, sevabı kaçırmadan yana bir üzüntüleri de olmayacaktır.

Bu âyette, (.....) dendiği hâlde bundan sonra gelecek olan Bakara Sûresi, 274. âyette ise, (.....) diye, bir da (.....) harfinin başına, (.....) harfi gelmiştir. Neden? Çünkü buradaki cümle, yani ilgi cümlesi şart manasını taşımamaktadır, Halbuki orada böyle bir şart vardır. Bu şart manası da ancak, (.....) harfi sayesinde olabilmektedir.

Güzel bir söz ve bağışlama arkasından eza (incitme) gelen sadakadan daha hayırlıdır. Çünkü Allah, zengindir, aceleci değildir.

Güzel bir söz söyleyerek -gönül kırmayarak- isteyen (dilencinin) gönlünü almak ve hatasını görmezden gelmek -kendisinden yardım talebinde bulunulan kimsenin talepte bulunan kendisine karşı bir yanlış görmesi hâlinde onu affetmesi ya da ona güzel davranması sebebiyle Allah'ın mağfiretine ermesi- arkasından başakakmanın, eza verip onur kırmanın yer alacağı bir sadaka ve yardımdan çok daha hayırlıdır. Çünkü Allah, zengindir, hiçbir şeye -infakta bulunup da başa kakan ve eza verenlere- muhtaç değildir ve cezâlarıdırmasında da aceleci değildir.” Hemen cezâlarıdırmaz. Bu, onlar için bir tehdit ve uyarıdır.

Ayrıca nekra olan ve bir sıfat ile tahsis edilen bir mübtedanın haber alması da sahihtir.

Daha sonra Rabbimiz bunu sununla teyid etmektedir, buyuruyor ki:

Ey iman edenler! Sırf insanlara gösteriş için malını harcayan, Allah'a ve âhiret gününe inanmayan kimseler gibi başa kakarak, yardımcı olduğunuz kimselerin onurlarını kırarak sadaka ve yardımlarınızı boşa çıkarmayın. Böyle bir kimsenin durumu, şiddetli bir yağmurun yağmasıyla üzerinde toz toprak bulunan zemini kaygan bir kayanın üstünü silip süpürerek onu katı ve çıplak bir duruma getirmiş olmasına benzer. Böyleleri kazandıklarından asla bir şeye sahip olamayacaklardır. Allah kâfirleri doğru yola iletmez.

“Ey îman edenler! gibi basa kakarak, yardımcı olduğunuz kimselerin onurlarını kırarak sadaka ve yardımınızı boşa çıkarmayın.” (.....) harfi mahzûf bir mastarın sıfatı olarak mensûbdur.

Yani bu, (.....) takdirindedir.

Yani, “Şunların boşa çıkardıkları gibi sizde boşa çıkarmayın.”

“Sırf insanlara gösteriş için malını harcayan, Allah'a ve âhiret gününe inanmayan insanlar gibi ...”

Yani; münâfık kimsenin sır insanlara gösteriş için harcama yaparak, bu yardımıyla Allah'ın rızasını ve âhiret sevabını istemeyerek harcama yaptıkları gibi siz de başa kakarak ve onur kırarak yaptığınız yardımları boşa çıkarmayın. (.....) kelimesi mef'ûl-ü lehtir.

“Böyle bir kimsenin durumu, şiddetli bir yağmurun yağmasıyla üzerinde toprak bulunan zemini kaygan bir kayanın üstünü silip süpürerek onu katı ve çıplak bir duruma getirmiş olmasına benzer.” Âyetin bu kısmında hem harcamayı yapan kimse ve hem de kendisine hiçbir yarar sağlamayan harcaması üzerinde toz toprak bulunan kaygan düz bir kayaya benzetiliyor. (.....) bol ve sağanak hâlindeki bir yağmur, şiddetli yağmur manalarına gelir. (.....) yani, üzerinde hiç toz topraktan eser bırakmaksızın çıplak olarak, cascavlak bir hâlde bırakıverdi, demektir.

“Böyleleri kazandıklarından asla bir şeye sahip olmayacaklardır.”

Yani; infakta bulundukları ya da harcamasını yaptıkları şeylerden hiçbir şeyin sevabını ve faydasını bulamayacaklardır.

Ya da, (.....) kelimesindeki (.....) harfi, hâl olarak mahallen mensûbdur.

Yani bunun manası şöyledir: “Sadakalannızı ve yardımlarınızı şu ve şu şekilde dağıtanların durumlarına benzetererek boşa çıkarmayın.”

Âyette, (.....) kavlinden sonra, (.....) buyurulmuş olması ile, infakta bulunan kimsenin cinsi murat olunmuştur, yoksa belli bir kimse değil. Ya da harcamada bulunan kimseler kasdolunmuştur.

“Çünkü Allah -onlar küfürlerini devam ettirdikleri sürece- kâfirleri doğru yola iletmez”

265

Sırf Allah'ın rızasını kazanmak ve ruhlarındaki îmanı güçlendirmek için mallarını Allah yolunda harcayanların durumu da âdeta bir tepenin üzerinde bulunan güzel bir bahçenin haline benzer. Öyle bir bahçe ki, ona bol bir yağmur düşer, o da bunun üzerine iki kat ürün verir. Eğer bu bahçeye bol miktarda bir yağmur düşmese de, ona yine bir çisenti bile yetişir. Allah, yaptığınız şeyleri görür.

“Sırf Allah'ın rızasını kazanmak ve ruhlarındaki îmanı güçlendirmek için mallarını Allah yolunda harcayanların durumu da âdeta bir tepenin üzerinde bulunan güzel bir bahçenin haline benzer.”

(.....) yani İslâm'ı içten tasdik edip doğrulayan ve ruhlarının ta derinliklerinde mükâfatı gerçekleştirenlerin durumu Çünkü; bir Müslüman Allah yolunda malmı harcarınca böylece o kimsenin sevabın geleceğini doğrulayıp kabullendiği ve îman ettiği bilinmiş olur. O işi samimiyetle, içtenlikle ve ta ruhunun derinliklerinde duyar, demektir.

Âyetteki (.....) cer edatı İptidai gaye içindir ve bu mef'ûl-u leh üzerine ma'tûftur.

Yani, “Allah rızası için ve pekiştirmek için “, demektir. Manâ ise şöyledir:

“İşte böylelerinin yapmış olduğu harcamaların Allah katındaki üreme hâli, “yüksek bir tepenin üzerindeki bir bahçeye benzer.” Özellikle yüksek tepeden söz edilmesi, bilindiği gibi yeryüzünün yüksek noktalarında ağaçlar daha fazla ve gürlük olarak yetişir. Ürünleri daha bol olur.

(.....) kelimesini kırâat imâmılarından Âsım ile İbn Âmir aynen burada olduğu gibi okumuşlar, bu ikisinin dışında kalanlar ise, ötre ile, (.....) olarak tilâvet etmişlerdir.

“Öyle bir bahçe ki, ona bol bir yağmur düşer, o da bunu üzerine iki kal ürün verir.”

Yani; bol ve bereketli yağmur öncesine nazaran iki kar ürün verir. Kırâat imâmılarından Nafi, İbn Kesîr ve Ebû Amr, (.....) kelimesini, (.....) olarak okumuşlardır.

“Eğer bu bahçeye bol miktarda yağmur düşmese de ona yine bir çisenti bile yetişir.”

Yani; öyle istenildiği gibi bol bir yağmur değil de şöyle çiselemek suretiyle oldukça hafif bir yağmur bile o bahçeye yeter. Ya da burada böyle kimselerin Allah katındaki durumları, tepe üzerindeki bir bahçeye benzetilmiştir. Fazla olarak veya az miktarda yaptıkları harcamaları da bol ve bereketli olan yağmur ile çisenti şeklinde yağan bir yağmura benzetilmiştir. Çünkü her iki yağış hâli de öyle bir noktada bulunan bahçedeki ürünü artırmış olmaktadır. Nitekim; bu kimselerin az veya çok olarak. Allah'ın rızasını isteyerek O'nun yolunda yaptıkları harcamaları, bu gibi kimselerin Allah'a yaklaşımlarını daha fazlasıyla sağlamış olacaktır ve olmaktadır, aynı zamanda Allah katında durumlarının güzelleşmesini de sağlayacaktır.

“Zira Allah, ne yapıp ederseniz hepsini görmektedir. “Allah sizin çok ya da az ne amel işlemişseniz bunların hepsini gördüğü gibi, aynı zamanda çok ya da az olarak yaptığınız harcamaları hangi niyetle yaptığınızı da çok iyi bilir.

266

Sizden herhangi biriniz ister mi ki, kendisine âit hurmalığı ve üzüm bağı bulunsun da içinden akan dereleri ve her türden meyveleri olsun? Bu kimsenin henüz bakıma muhtaç çocukları varken kendisine ihtiyarlık gelip çatsın. İşte tam böyle bir anda ateşli bir kasırga çıksın bahçesini kasıp kavursun. (Şüphesiz böyle bir felâketi kimse arzulamaz). İşte düşünüp aklınızı başınıza alınız diye Allah âyetlerini açıklar.

“Sizden herhangi biriniz ister mi ki, kendisine âit bir hurmalığı ve üzüm bağı bulunsun da içinden akan dereleri ve her türden meyveleri olsun?”

(.....) kelimesinin başında yer alan, (.....) harfi inkâr manasınadır. (.....) ile bahçe sâhibinin yararlanacağı ve elde edeceği faydalı şeyler denmek isteniyor. Ya da hurma ağaçları ve üzüm asmaları ağaçlar içerisinde en değerlileri ve en çok yararlı olanlarıdır da bundan dolayı özellikle bu ikisinin adına yer verilmiş oldu. Gerçi her ne kadar bahçede farklı ağaçlar ve ürünler bulunmuş olsa da sanki bütün bahçedeki ürünler bu ikisi imiş gibi bu özelliğinden ötürü yer verilmiş ve sanki diğer ağaç ve ürünler nerede ise yok imiş gibi ele alınmıştır. Zira bu ikisinin sağladıkları diğerlerinkine göre çok daha değerlidir. İşte âyette önce hurmalıklarla üzüme yer verildi hemen bu ikisinin ardından da her türden meyvelere yer verilmiş oldu.

“Bu kimseye, henüz bakıma muhtaç çocukları varken bunun üzerine bir de ihtiyarlık gelip çatsın.” (.....) hâl içindir. Manası da şöyledir: “Adamın bu manada bir bahçesi olsun bir de bunu üzerine yaşlılık gelip çatsın.”

(.....) kavlindeki (.....) harfi hâl içindir. (.....) ise küçük ve bakıma muhtaç çocuklar, demektir. Cümle ise, (.....) kavlinde bulunan (.....) harfinden hâl olarak gelmiştir.

“İşte tam böyle bir anda ateşli bir kasırga -hortum- çıksın, adamın bağını bahçesini kasıp kavursun, şüphesiz böyle bir felâketi kimse arzulamaz.” (.....) dolana dolana göğe doğru yükselerek çıkan rüzgâr, kasırga veya hortum demektir. (.....) kelimesi zarf olarak merfû' kılınmıştır. Çünkü zarf, (.....) kelimesinin sıfatı olarak gelmiştir.

İşte bu örnek, yaptığı iyilik ve harcamaları gösteriş olsun diye yapanların durumunu sergilemektedir. Çünkü; yarın kıyamet gününe gelindiğinde o yaptıklarının boşa gittiğini ve bir işe yaramadığını göreceklardır. İşte

böyle bir anda duyulacak üzüntü, hasret ve insanın belini büken manzara âdetâ âyetin örnek olarak sunduğu gibi meyve ve ürünlerle dolu bir bahçesini, varı yoğu olan bu varlığını yitiren kimsenin o anki ruh haletinin ne olduğunu ve riyakarların da nasıl olacaklarını gözler önüne sermektedir. Çünkü; bahçe sâhibi yaşlanmış, fakat geride küçücük ve yardıma muhtaç çocuklar, bir aile, maişetleri ve gelir kaynakları olan bir bahçeleri var, ancak yazık ki o da bir hortum ya da kasırga ile yanıp yok oluyor. Siz şimdi böyle bir kimsenin hâlini düşünün!...

“İşte düşünüp aklınızı başınıza alınız diye Allah âyetlerini açıklar”

Yani; az önce geçen örnekte açıklandığı gibi Allah, tevhit ve din konusundaki âyetlerini size açık olarak bildirir ki; belki böylece uyanabilirsiniz.

267

Ey îman edenler! Kazandığınız şeylerin iyi, temiz ve helâl olanlarından ve yerden size rızık olarak çıkardıklarınızdan hayra harcayın. Size verilmesi hâlinde göz yumup alanayacağınız kötü (ve basit) malı hayır olarak vermeye kalkışmayın. Biliniz ki; Allah zengindir, (kimseye muhtaç değildir) ve her övgüye lâyıktır.

“Ey îman edenler! Kazandığınız şeylerin iyi, temiz ve helâl olanlarından ve yerden size rızık olarak çıkardıklarınızdan hayra harcayın.” (.....) ile, ticaret mallarından da zekât vermenin farz olduğunu öğreniyoruz.. Çünkü âyetin bu kısmı buna delildir. (.....) yani daneli ürünler, Meselâ, buğday ve arpa gibi, meyveler, madenler ve daha buna benzer şeyler gibi. Âyetin bu kısmının takdiri şöyledir:

“Sizin için çıkardığımız temiz ve güzel şeylerden...” demektir. Ancak bu cümlede, (.....) kelimesi hafzedilmiştir. Çünkü bir önceki cümlede yer alması sebebiyle tekrar edilmemiştir.

“Size verilmesi hâlinde göz yumup alanayacağınız kötü (ve basit) malı hayır olarak vermeye kalkışmayın.” (.....) kötü, basit işle yaramaz, değersiz malı vermeye çalışmayın.

(.....) Halbuki siz o tür malları yardımda kullanıyor, harcıyorsunuz. Bu cümle hâl mahallinde gelmiştir. Mana şöyle olmaktadır: “Kötü, işe yaramaz şeyleri nafaka olarak takdir edip vermeye kalkışmayın. “

(.....) Halbuki siz kendiniz böyle basit ve işe yaramaz bir şeyi almazsınız. (.....) Meğerki o şeye göz yummuş olarsınız ya da görmezden gelesiniz, işte bu şekilde almış olmanız başka.” Meselâ; bu ifade tıpkı şuna benzer:

“Filân kimse bir kısım hakkından vazgeçti, görmezlikten, geldi.”

Yani; gözünü kapadığında, görmezden geldiğinde, böyle denir. Nitekim;

Satıcıya, (.....) denir ki bu, “Beni görmüyor sanarak eksik tartma. “demektir. Abdullah b. Abbâs'tan rivâyete göre der ki:

“Onlar hurmanın işe yaramayanını, kötü olanını sadaka ve yardım olarak verirlerdi, fakat bundan menolundular.”

“Biliniz ki; Allah zengindir, (kimseye) kimsenin sadakasına- (muhtaç değildir) ve her övgüye lâyıktır.” Hamd olunmaya lâyıktır veya zaten hamd olunandır, övülendir.

268

Şeytan Allah yolunda harcama yapmanız hâlinde sizi hep fakirlik (ve yoksullukla) korkutur ve size cimriliği, (her türden fenaliği teşvik ve) telkin eder. (Halbuki) Allah kendi katından bir mağfiret ve lütuf vaad eder. Allah fazlı (ve ikramı) bol olan, her şeyi hakkıyla bilendir.

“Şeytan Allah yolunda harcama yapmanız -infakta bulunmanız- hâlinde sizi hep fakirlik (ve yoksullukla) korkutur.” Size der ki: “Sizi harcamada bulunmanız ve infaka kalkışmanız sizi yoksullaştırır, fakirleşirsiniz.”

Vadetme ifadesi -ki biz burada onu korkutma olarak verdik- hem hayır için ve hem de şer için kullanılan bir kelimedir.

“Ve size cimriliği, her türden fenaliği teşvik ve telkin eder.” Sizi cimrilik ve pintiliğe çağırır, size bunları emreder. Sadaka yoluyla yardımda bulunmamanızı ister. Kısaca emreden konumunda olan birinin emredileni sürekli olarak etki ve baskı altında tutmasıdır. Araplar, fahiş kelimesini aynı zamanda, cimri ve pinti anlamında da kullanırlar.

“Halbuki Allah kendi katından -yaptığınız infak ve yardım sebebiyle günahlarınızdan- bir mağfiret -ve kefare- ve lütuf -sizin yaptığınız iyilikten daha fazlasını size vermeyi veya bundan ötürü âhirette sevabı- vadeder.”
“Allah, fazlı ve ikramı -dilediklerine genişleten ve ihsanı- bol olan, her şeyi -yaptıklarınızı ve niyetlerinizi- hakkıyla bilendir.”

269

Allah hikmeti; dilediğine verir. Hikmet (faydalı ilim) kime verilirse, ona dünya ve âhiret hayrı verilmiş demektir. Ancak gerçek akıl sahipleri bu hakikatleri anlayıp düşünürler.

“Allah hikmeti, dilediğine verir.” Allah, Kur’ân’ı, sünneti, faydalı ilmi ve bu ilimle amel etmeyi, bilgisinin pratiğini uygulamasını dilediği kimselere verir. Allah katında “hakim” , ilmiyle amel eden, yani bildiklerini pratiğe dönüştüren kimse demektir.

“Hikmet (faydalı ilim) kime verilirse, ona dünya ve âhiret hayrı verilmiş demektir.” Kırâat imâmılarından Ya’kûb, (.....) kelimesini (.....) olarak okumuştur.

Yani; (.....) Bunun manası şöyledir:

“Allah hikmeti kime verilirse kesin olarak ona çok verilmiştir.”

Yani; ona hayır verilmiştir, hem de çok çok hayır verilmiştir, demektir.

(.....) kelimesindeki tenkir yani nekrelik tazim ve çokluk içindir.

“Ancak gerçek akıl sâhibi olanlar bu hakikatleri anlayıp düşünürler” Allah’ın ortaya koyduğu şeylerden ders alacak olanlar şüphesiz ancak selim akıl sâhibi olanlardır, sağduyulu, kimselerdir. Ya da ilimleriyle gerektiği şekilde amel edenlerdir. Bundan maksat ise, âyetlerde ele alınan Allah yolundaki infak ve harcama konusuna teşvikte bulunmak, onlara bu gerçeği telkin etmektir.

270

Yaptığınız her çeşit infakı ve harcamayı, adadığınız her adağı Allah kesin olarak bilir (ve bundan dolayı sizi ödüllendirir). Zalimlerin hiçbir yardımcıları yoktur.

“Yaptığınız her çeşit infak ve harcamayı” İster Allah yolundadsun, ister şeytan adına olsun bu türden her harcamayı, “adadığınız her adağı” Bu adaklar ister Allah’a itâat manasında olsun, ister Allah’a karşı bir ma’siyet amacıyla olsun “Allah kesin olarak bilir.” Çünkü; Allah’a hiçbir şey asla gizli kalmaz. Ve Allah bu yapılan harcamalarda bu kişilerin niyet ve amaçlarına göre ya onları ödüllendirir veya cezâlarıdır. “Zalimlerin hiçbir yardımcıları yoktur.” Allah yolundaki hizmetleri ve sadakaları engelleyenlerin ve mallarını Allah’a karşı gelmek, İslâm şer’atını önlemek için harcayanların, bu yola yardım edenlerin, ma’siyet yolunda adak adayanların veya adaklarını yerine getirmeyenlerin yardımcıları olmayacaktır. Çünkü bunlar zalimdirler. Dolayısıyla yarın Allah katında hiçbir kimse onlara yardımcı olmayacağı gibi onları Allah’ın azâbından da kurtaracak değildir.

271

Eğer Allah rızasını gözeterek verdiğiniz sadakaları açık olarak verirsiniz güzel; eğer bu yardımlarınızı fakirlere gizlice verirsiniz bu, sizin için çok daha hayırlıdır. İşte Allah bundan ötürü sizin kötülüklerinizin de bir kısmını bağışlar. Allah yaptığınız her şeyden haberdardır.

“Eğer Allah rızasını gözeterek verdiğiniz sadakaları açık olarak verirsiniz güzel;” Onları açık ve alenî olarak vermeniz ne güzel bir davranış! (.....) kelimesindeki, (.....) harfî, Nekre-yi gayrimevsûledir. Yoksa sıfat olan yani mevsûfe olan değildir. Mahsusun bil medih de, (.....) zamîridir.

Kırâat imâmılarından Ebû Amr ve Veri dışında Nâfi, (.....) kelimesini, (.....) harfinin esresi ve (.....) harfinin sükunu ile, (.....) olarak okumuşlardır. Ancak İbn Âmir, Hamza ve Ali ise bunu, (.....) harfini üstünü ve (.....) harfinin de esresiyle, (.....) olarak okumuşlardır. Diğer kırâat imâmıların ise âyetle görüldüğü gibi hem (.....) ve hem (.....) harflerinin esresiyle okumuşlardır.

“eğer bu yardımlarınızı fakirlere gizlice verirsiniz” bununla onların masraflarını gizlice karşılırsanız, “Bu, sizin için çok daha hayırlıdır.” Yaptığınızı yardımı gizli tutmanız sizin adınıza daha hayırlıdır. Burada gizli verilmesinden söz edilen sadakalar Nâfile türünden olanlar olup, farz olan zekât değildir. Çünkü farz olan zekâtı açık olarak vermek daha faziletli ve önemlidir. Herhangi bir şekilde töhmet altında kalmamış olur, zekâtı vermiyor, dedikodularından kendisini kurtarır. Hatta zekât veren kimse, eğer halk tarafından zengin olarak bilinip tanınan biri değilse bu kimsenin zekâtı açıktan vermesi daha faziletli ve önemlidir. Eğer Nâfile olarak yardımda bulunmak isteyen kimse başkalarının da kendisini örnek almalarını arzu ediyorsa, bu kimselerin açıktan bu tür yardımlarını yapmaları daha uygundur ve daha faziletlidir.

“İşte Allah bundan ötürü sizin kötülüklerinizin de bir kısmını bağışlar. Allah -açık ve gizli olarak- yaptığınız her şeyden haberdardır.” bilendir.

(.....) kelimesini kırâat imâmılarından, Nafi, Hamza ve Ali, (.....) harfi ve (.....) harfini de cezmiyle (.....) olarak okumuşlardır. İbn Âmir ile Hafs ise bunu, (.....) harfi ve (.....) harfinin de ref'i ile (.....) okumuşlardır. Diğer kırâat imâmıların da bunu, (.....) harfiyle ve merfû' olarak, (.....) okumuşlardır. Meczum olarak okuyanlar, kelimeyi, (.....) harfinin ve mabâdının mahalline yani (.....) den sonra gelen kısmın mahalline atfetmektedirler. Çünkü o şartın cevâbidir. Merfû' olarak okuyanlar ise, bunu istisna üzere değerlendirmeleri sebebiyle okumaktadırlar. (.....) ile okunması hâlinde, mana, “Allah bağışlar, kefareti sayar.” olarak değerlendirilir. (.....) ile okunması hâlinde, (.....) takdirinde olur ki; bunun da manası “biz bağışlarız, örteriz” , demek olur.

272

(Ey Rasûl!) onları hidâyete erdirmek sana âit değil. Fakat Allah dilediklerini doğru yola iletir. Hayır olarak Allah yolunda neyi harcarsanız o sizin kendi iyiliğinizdir. (Kaldı ki;) siz Allah rızasını gözetmeksizin bir hayır yapmazsınız. Hayır olarak ne harcama yapmışsınız o, eksiksiz olarak size döner. Ve” siz hiçbir zaman haksızlığa uğratılmayacaksınız.

“(Ey Rasûl!) onları hidâyete erdirmek senin vazifen değil.” Ey Peygamber! Kimi insanların rencide etmek maksadıyla işledikleri başa kakma fiilini, onur kırmalarını, haram olan şeylerden infak etmelerini zor kulları olarak ve yasaklama getirerek onları doğru yola iletmek senin görevin değildir. Senin vazifen yalnızca yasakları onlara bildirmen ve tebliğ etmendir, başka değil.

“Fakat, Allah dilediklerini doğru yola iletir.” Ya da bu şöyle tefsir edilmiştir: “Onları hidâyete muvaffak kılmak senin elinde değildir.” , ya da “Hidayeti var etmek senin elinde olan bir şey değildir. Bu sadece Allah'a âittir. “

“Hayır olarak Allah yolunda neyi ne tür bir malı- harcarsanız, o sizin kendi iyiliğinizdir.” Bundan sizin dışınızda bir başkası faydalananak değildir. O hâlde bunu insanların başına kakıp durmayın, onlara karşı üstünlük taslayarak onurlarını kırmayın, eza etmeyin ve üzmeyin.

“Kaldı ki; siz Allah rızasını gözetmeksizin bir hayır yapmazsınız.” Sizin infakımız sadece Allah nzasına yöneliktir.

Yani; Allah'ın nzasını ve O'nun katında sizin olan şeyleri istersiniz. O hâlde size ne oluyor ki yaptığınız harcama ve iyilikleri insanların başına kakıyorsunuz ve asla öyle bir şeyle Allah nzası gözetilmezken nasıl oluyor da bu türden malları infaka kalkışsınız? Bu olacak şey mi? Ya da bu nefiy olarak gelen ve fakat mana itibarıyla nehiy, yani yasak koyan bir durumdur.

Yani bunun manası şöyle demektir:

“Allah'ın rızasını istemekten başka bir şekilde infakta bulunmayın, harcap ma yapmayın.”

“Hayır olarak ne harcama yapmışsanız o, eksiksiz olarak size döner. Ve siz hiçbir zaman haksızlığa uğratılmayacaksınız.” Yaptığınız hayırın karşılığı size kat kat verilecektir. Dolayısıyla ihtiyaç sahiplerine yardımda bulunmaktan kaçınmak için herhangi bir mazerete sarılmayın. Aynı zamanda yardım yaptığınız takdirde bunun en güzel ve kişiyi en incitmeyecek, onurunu kırmayacak manada en güzel ve en iyi olmasından da kaçınmayın. Çünkü; yaptığınız yardımlar açısından size haksızlık yapılmayacaktır. Bu tıpkı:

“Onda hiçbir şeyi eksik bırakmamıştı.” Kehf, 33. âyetinde geçtiği gibidir. Dikkat edilirse burada, (.....) kelimesi eksik bırakmadı, manasma gelmektedir.

273

(Bu yardımlar,) kendilerini Allah yoluna adayan ve bu yüzden rızık aramak için uğraşamayan fakirler içindir. Çekiniş istemediklerinden dolayı bilmeyen kimseler onları zengin sanırlar. (Fakat sen ey Rasûlüm!) onları simalarından, tanırırsın. Çünkü onlar, yüzüzlük ederek kimseden bir şey istemezler. Siz hayır olarak her ne verirseniz muhakkak Allah hepsini hakkıyla bilendir.

“Bu yardımlar, kendilerini Allah yoluna adayan ve bu yüzden rızık aramak için uğraşamayan fakirler içindir.”

(.....) kelimesindeki cer edatı, bir mahzûf kelimeye taallûk etmektedir.

Yani, “Fakirleri hedefleyin, onlara verin.” demektir. Ya da bu, mahzûf bir mübtedanın haberidir.

Yani: “Bu sadakalar fakirler içindir.” demektir.

(.....) Kendilerini Allah yolunda adayan, demek, Allah yolunda cihat etmeleri sebebiyle başka bir şey yapamayan kimseler, demektir. Çünkü cihat onları ticaretten alıkoymaktadır. (.....) cihat ile meşguliyetleri, İslâm ordusunda hizmetleri, onları kazanç elde etmekten uzak tutmaktadır.

Bir tefsire göre bu âyette sözü edilen yoksullar Ashâb-ı Suffe'dir. Bunlar Kureyş muhacirlerinden olup sayıları dört yüz kadar idi. Mekke'den Medine'ye sadece inançlarını yaşamak için göç eden bu insanların Medine de bir yuvaları yoktu, yalanları da orada bulunmuyordu. İşte bu kimseler Peygamber mescidinin bir bölümünde kendilerine yapılan bir gölgelik yerde kalıyorlardı. Bir bakıma ilk yatılı okul gibiydi. Bunlar burada Kur'ân öğreniyorlar, gündüzleri çekirdek kırarak çalışırlar, Medine'den ayrılmayıp her savaşa hazır birlik hâlinde kâtilmek için beklerler ve gerek görüldüğünde Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) hemen bunlar savaşa gönderirdi. Ya da Resûlullah'ın gönderdiği her savaşa bunlar kâtilirlardı. Kimin yanında fazladan bir yiyecek, içecek vb. gibi bir şey varsa, akşam olunca o kişi onu alıp bu kimselere getirir, yardımcı olurdu.

“Çekiniş istemediklerinden dolayı -durumlarını- bilmeyen kimseler onları zengin sanırlar.” Kırâat imâmılarından İbn Âmir, Ebû Cafer Yezid, Hamza, A'sa dışında Âsım ve Hubeyre, (.....) kelimesini burada görüldüğü gibi, (.....) olarak kırâat etmişlerdir. Diğerleri ise, (.....) harfinin esresiyle, (.....) olarak okumuşlardır. (.....) yani iffetleri sebebiyle istemekten ve dilenmekten kaçınırlar, dilenmezler.

“(Fakat ey Rasûlüm!) Onları simalarından, tanırırsın. “Çünkü; onların yüzleri iyi beslenememeleri yüzünden soluktur, benizleri sararmıştrr, üst başları perişandır. “Çünkü; onlar yüzüzlük ederek kimseden bir şey istemezler.” İnsanların yakasına yapışıp mutlaka bir şey vereceksin gibisinden bir harekete girişmezler.

Bir tefsire göre bu âyet, kişinin yakasına yapışıp bir şeyler istemek dahil olmak suretiyle dilenmenin her çeşidini red ediyor. Nitekim; Şâir şöyle der:

(Burada, (.....) kelimesinin ifade ettiği anlam ne ise, (.....) kelimesinin ifade ettiği aynıdır. Burada, (.....) denilen yoldaki nirengi noktalarının bir anlam ifade etmediğini, yol göstermediğini dile getirirken bunun nehyini değil nefyini murat ediyor.

Yani; açık bir yoldadır ama, onun kılavuzluk eden nirengi işaretlerinden ya da trafik kurallarından yararlarıp aydınlanıyor, demek gibi.

İlhah, bir şeye bağlı kalmak ısrar etmek, aynlmamak, demektir.

Yani; kendisine bir şey verilmeden veya bir şey almadan aynlmamak istediğini almakta ısrarcı olmak demektir. Nitekim bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

“Şüphesiz Allah, diri, halim ve iffetli olanı sever, ağzı kötü söz söyleyen, adamın yakasından olmayıp ısrarla dilenen kimseye de buğz eder.” Bk. İbn Ebû Şeybe, Mûsannaf, 8/335.

Bir tefsire göre de bunun manası şöyledir: “Eğer bu tür kimseler bir şey isterlerse, onu istemekte ısrarcı olamazlar, adamın yakasına yapışıp illâ da şunu vereceksin demezler, uygun bir dil ile dertlerini dile getirirler.”

“Siz hayır olarak her ne verirsiniz muhakkak Allah, hepsini hakkıyla bilendir.” O'nun katında asla bir şey zayi olmaz.

274

Gece ve gündüz, gizli ve açık olarak mallarını Allah için harcayanlar var ya, işte onlar için Rableri katında mükâfatları vardır. Onlar için hiçbir korku yoktur ve onlar üzülecek de değildir.

Burada, (.....) kelimelerini her ikisi de hâldirler.

Yani; gizleyerek ve açıktan olarak, demektir. Âyette, “gece ve gündüz, gizli ve aşikâr” ifadeleriyle her zaman ve her durumda, demektir. Yoksa söz konusu vakitler demek değildir. Çünkü; burada demek istenen husus günün her saati ve her ortamda demektir. Çünkü; böyle yapanlar öylene hayır ve iyilik yapmaya düşkünlüdürler ki, hayır yapmadan bir anları geçsin istemezler. Ne zaman herhangi bir ihtiyaç sâhibinin zorluk ve derdi kendilerine ulaştınlırsa bunlar derhal onu karşılamak üzere harekete geçer ve gereğini yaparlar ve onu savsaklayıp geciktirmezler, demektir. Dolayısıyla şu veya bu vakit gelsinler ya da şu veya bu zamanda bunu yaparım diye herhangi bir neden ileri sürmezler.

Rivâyete göre bu âyet Hazret-i Ebû Bekir Sıddık (radıyallahü anh) hakkında nâzil olmuştur. Çünkü kendisi kırk bin dinar sadaka olarak dağıtmış, bunun on bin dinarını geceleyin, on bin dinarını gündüz, on binini gizli ve on binini de açıktan olarak dağıtmıştı. İşte bu âyet bununla ilgili olarak inmiştir.

Ya da âyet Hazret-i Ali (radıyallahü anh) hakkında nâzil olmuştur. Hazret-i Ali (radıyallahu anh) dört dirhemden fazla bir varlığı yoktu. Ancak buna rağmen bu dört dirhemden bir dirhemini gece, bir dirhemini gündüz, bir dirhemini gizli ve bir dirhemini de açıktan olarak dağıtmıştı.

“İşte onlar için Rableri katında mükâfatları vardır. Onlar için hiçbir korku yoktur ve onlar üzülecek de değiller.”

275

Faiz yiyenler (âdeta) şeytan çarpmış kimselerin kalkışları gibi kalkarlar. Bu, onların “Alışveriş de tıpkı faizdir.” demelerinden dolayıdır. Halbuki Allah alışverişi helâl, faizi haram kılmıştır. Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt ve uyan gelir de hemen faizden vazgeçerse geçmişte elde ettiği şeyler kendisinindir. Bununla ilgili durumu artık Allah'a kalmıştır. Her kim (bu yasaklamadan sonra) yeniden (faize) dönerse işte onlar cehennemliklerdir. Orada ebedî olarak kalıcıdır.

“Faiz yiyenler âdeta şeytan çarpmış kimselerin kalkışları gibi kalkıp hareket ederler.”

Âyette geçen (.....) yani faiz kelimesi, mal karşılığı mal vermek suretiyle karşılığında bir bedel olmaksızın verilen maldan veya paradan ya da eşyadan fazla olarak, alınan şeydir. (.....) kelimesinin (.....) ile yazılması tefhim ile okuyanlara göredir. Tıpkı (.....) ve (.....) kelimelerinin (.....) harfiyle yazılıp tefhimle okunması gibi. Cem'î vavma benzetilerek (.....) harfinden sonra bir (.....) harfi eklenmiştir.

(.....) Kabirlerinden diriltilip kalktıklarında âdeti saraya tutulmuş kimsenin kalkışı gibi kalkarlar. Çünkü yaptıkları muamelede çarpmaya ve aldatmaya kalkışmışlardır, dolayısıyla aynı şekilde cezâlarıdırılacaklardır.

Habt kelimesi, önünü göremeyen; deve gibi doğru dürüst hareket edemeyen ve sağa sola, bir ileri bir geriye yalpalanma demektir.

(.....) delilikten, çarpmaktan... bu biraz önce geçen, (.....) kelimesine taallûk etmektedir.

Yani, mana şöyledir: “Şeytan çarpmasından dolayı âdeti sara hastalığına yakalanmış kimsenin uyanışı gibi kalkarlar.”

Ya da bu, (.....) fiiline mütealliktir. Dolayısıyla: “Sara hastalığına tutulan kimsenin bu nöbetinden kalkışı gibi kalkar. “Mefhumu şöyledir:

“Bu faiz yiyenler kıyamet gününde âdeti sara nöbetine yakalanan saralı hastanın nöbetinden uyanışı gibi uyanır ve kalkarlar.” Çünkü bu onların hesap alanında bekleme sırasındaki hareketleridir. Bunlar bu özellikleriyle tanınıp bilineceklerdir. Bir tefsire göre de şöyle denmiştir:

“Kıyamet gününde kabirlerinden çıkanlar sadece faiz sofrasına koşarlar. Oraya doğru koşup giderlerken hep sara nöbetine yakalanmış olanlar gibi bir düşerler, bir kalkarlar. Çünkü yedikleri hep faiz idi. Allah bu faizi onların karınlarında artırarak büyüttü ve bu onlara bir ağırlık yaptı. Dolayısıyla yürümeye, hareket edip koşmaya güçleri kalmamıştır.”

“Bu -azap ve cezâlarıdırma- onların, (.....) demelerinden dolayıdır.” Burada, (.....)

Yani, “Faiz de tıpkı alışveriştir.” demedi. Halbuki konu faizdir, alışveriş değil. Bunun âyette böyle ifade edilmiş olması, mübalağa (yani abartma) açısından. Çünkü bu kimseler, kendi inançlarınca faizi helâl kabul ediyorlar ve bunu, faizi helâl kılmada temel bir yasa ve ölçü olarak kabul etmektedirler. Bunun içindir ki faizi tıpkı alışveriş gibi gördüklerinden ona benzetmişlerdir.

“Halbuki Allah alışverişini helâl, faizi haram kılmıştır.” İşte bu nokta, iki şey arasında bir eşitliğin olduğunu reddediyor, çünkü helâl ile haramın bir arada eşit olarak gösterilmesi birbiriyle zıttır. Zıt olan iki şey birbiriyle nasıl denk olabilir ki? Kaldı ki; delâlet yoluyla da zaten kıyas bunu reddetmektedir. Çünkü eldeki delil onların kıyaslarının bâtil, anlamsız ve geçersiz olduğunu ortaya koymaktadır. Zira Allah'ın bir şeyi helâl ve haram kılması onların yapmış oldukları kıyasın geçersizliğini ve bâtil oluşunu göstermektedir.

“Bundan böyle kime Rabbinden -faizle ilgili olarak- bir öğüt ve -yasaklama ile alâkalı bir- uyarı gelir de hemen -yasağa uyararak- faizden vazgeçerse geçmişte elde ettiği şeyler kendisininindir.” Dolayısıyla geçmişte olanlardan ötürü hesaba çekilmeyecektir. Çünkü almış olduklarını haram ve yasaklama âyetinden önce almıştır. “Bununla ilgili durumu Allah'a kalmıştır.” Yüce Allah kıyamet gününde onun hakkında hükmünü verecektir. Dolayısıyla onun geçmişte olan şeyleri hakkında sizin bir şey yapmanız gerekmez. Haram emrinden önce yaptığı şeyleri ondan istemeye kalkışmayın.

“Her kim bu yasaklamadan sonra yeniden (faize) dönerse,” Zeccâc'tan rivâyete göre faizi helâl sayarsa ya da faizi helâl diye almayı sürdürürse, (.....).” İşte onlar cehennemlikler. Orada ebedî olarak kalıcıdır. Çünkü bunlar faizi helâl kılmakla ve saymakla kâfir olmuşlardır. Zira; kim Allah'ın haram kıldığı bir şeyi helâl kılar veya sayarsa bu kimse kesin olarak kâfirdir. Bunun için de ebedî olarak cehennemde kalmayı hak etmiştir.

Bu ayetten de anlıyoruz ki; Mu'tezile mensubu kimselerin fâsıklar da ebedî olarak cehennemliktir, tarzındaki inançlarına âyet delil değildir bununla bir alâkası yoktur.

“Allah faiz bereketini yok eder.” İçinde faiz bulunan malın bereketini kaldırır. Allah içinde faizin bulunduğu malı helâk eder. “Sadakanın bereketini artırır “O malları nemalandır, ziyadeleştirir.

Yani; zekâtı ve sadakası verilen malı artırır, onu bereketlendirir. Nitekim; bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

“Verilen bir zekât hiçbir zaman verildiği maldan asla bir eksiltme yapmamıştır. Müslim, 2588.

“Allah, küfür ve günahlarında -Faizi helâl sayarak, onu yemeyi sürdürerek- ısrar eden azgın ve sapıkları asla sevmez.’

277

Şüphesiz îman edip sâlih amel işleyen, namazlarını kıları ve zekâtlarını verenler var ya, işte bunların mükâfatları Rableri kalındadır. Onlara hiçbir korku yoktur ve onlar mahzun da olacak değillerdir.

Şüphesiz -faizin haram kıkındığma- îman edip sâlih amel işleyen, namazlarını kıları ve zekâtlarını verenler var ya, işte bunların mükâfatları Rableri katındadır. Onlara hiçbir korku yoktur ve onlar mahzun da olacak değillerdir.

278

Ey îman edenler! Allah'tan korkun ve eğer gerçekten îman etmişseniz, var olan faiz alacaklarınızı terk edin.

Faiz olarak halktan almayı şart kostaklarını, faizden arta kalan şeylerin alınmayıp terk edilmesi ve kalanın istenmemesi emrolunmaktadır.

Rivâyete göre bu âyet Sakifliler hakkında inmiştir. Bunların bir Kureyşliden alacakları vardı. Süre bitiminde Sakifliler gelip alacaklı oldukları mallarını faiziyle birlikte istediler. Bu bakımdan, “Eğer gerçekten îman etmişseniz... “Buyurularak buna dikkatleri çekilmiştir. Çünkü kamil imanın delili, kişinin emredilene bağlı kalıp kalmadığıdır. Bk.Vahidi, Esbabu'n- Nüzul, s. 125.

279

Eğer (faizden) vazgeçmezseniz (bunun) Allah ve Rasûlünden (faizcilere karşı açıları) bir savaş olduğunu bilin. Eğer tevbe edip faizi terk ederseniz, (bu takdirde) sermayeniz size âittir. Böylece ne haksızlık etmiş ve ne de haksızlığa uğramış olursunuz.

“Eğer faizden vazgeçmezseniz (bunun) Âlfah ve Rasûlünden (faizcilere karşı açıları) bir savaş olduğunu bilin!” Savaşı bilin. “Bir şeye izin vermek” demek, o şeyi bilmek demektir. Nitekim, Hasen-ı Basrî'nin kırâati bu manayı desteklemektedir. Bu kırâat, (.....) şeklindedir.

Ancak kırâat imâmlarından Hamza, Ali ve Cafer İbn Ğalib dışında Ebû Bekir, (.....) kelimesini, (.....)olarak okumuşlardır.

Yani, “Bunu sizin dışınızdakilere bildirin.” demektir.

Âyette, (.....) diye söylemedi, çünkü, (.....) kavli daha mübalağalıdır ve meseleyi daha açık olarak ortaya koymaktadır. Çünkü mana şöyledir: “Allah ve Rasûlünden bir tür hayal edemeyeceğiniz manada bir büyük savaş bekleyin.”

Rivâyete göre bu âyet nâzil oluca Sakif kabilesi mensupları şöyle demişlerdi:

“Bizim Allah ve Rasûlü ile savaşımaya gücümüz yoktur.”

“Eğer tevbe edip faizi terk ederseniz, bu takdirde sermayeniz size âittir.” Artık, “Böylece -borçlulardan fazladan faiz alarak- ne haksızlık etmiş ve ne de -ana malınızdan eksilterek bir- haksızlığa uğramış olursunuz.”

280

Eğer (borçlu gerçekten) sıkıntı içinde ise, rahatlayana kadar ona zaman tanıyın. Eğer biliyorsanız bunu tasadduk etmeniz sizin adınıza daha hayırlıdır.

“Eğer borçlu gerçeklen sıkıntı içinde ise, rahatlayana kadar ona zaman tanıyın.” Eğer kendisinden alacaklı bulunduğunuz borçlularınız gerçekten borcunu ödeyemeyecek derecede sıkıntı ve zorluk içinde bulunuyorsa burada yapılacak şey, ona ileride ödeyebilmesi için fırsat verin, süre tanıyın.

Kırâat imâmlarından Nafı, (.....) kelimesini, (.....) olarak okumuştur. Bu her iki kelime de dilde kullanılmaktadır.

“Eğer biliyorsanız bunu tasadduk etmeniz sizin adınıza -kıyamet gününde- daha hayırlıdır: Eğer bununla amel ederseniz sizin için daha hayırlıdır. Burada eğer bildiği hâlde gereğini yapmıyor ve amel etmiyorsa âdeti onu bilmeyen konumundadır.

Kırâat imâmlarından Âsım, (.....) harfinin tahfifi ile, (.....) olarak okumuştur.

Yani; burada iki (.....) harfinden bir hazfedilmiştir.

Aslı, (.....) dur. Âsım dışındakiler ise teşdid ile kırâat etmişlerdir.

Teşdid hâlinde idgam yapılmıştır.

Yani;

“Ana paranızı, malınızı sadaka olarak vermeniz, ya da borçlularınızdan en zor durumda bulunan kimseden bir kısmını bağışlamanız sizin için daha hayırlıdır.”

Yine bir tefsire göre, “tasadduk” ile murat olunan şey, mühlet verilmesi, süre tanınmasıdır. Çünkü Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlar:

“Herhangi bir Müslümanın borç süresinin dolması hâlinde, alacaklının onu ertelemesi durumunda, ertelediği her gün için bir sadaka sevabı vardır.” Bk. İbn. Mace, 2418.

281

Allah'a döndürüleceğiniz günden korkun. Sonra herkesin kazanıp hak ettiği şey -iyi ya da kötü ne işlediyse- kendisine eksiksiz olarak verilecek ve onlara -iyilikleri eksiltilecek veya kötülükleri artırılarak- haksızlık da yapılmayacaktır.

Kırâat imâmlarından Ebû Amr, (.....) kelimesini, (.....) olarak kırâat etmiştir. (.....) kelimesi hem lâzım ve hem müteaddi'olan bir kelimedir.

Rivâyete göre bu âyet, Hazret-i Cebrâîl (aleyhi's-selâm) tarafından Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'e indirilen son ayettir. Cebrâîl (aleyhi's-selâm) Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e demiştir ki:

“Bu âyeti, Bakara Suresinin iki yüz sekseninci âyetin hemen peşine yerleştir.”

Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bu âyetin nâzil olmasından ya 21 gün veya 81 gün, ya da 7 gün veya üç saat yaşamıştır.

282

Ey iman edenler! Birbirinizden belli bir süre ile borç alıp verdiğiniz zaman onu yazın. Onu, aranızda adaletle tanınan bir katip yazsın. Hiçbir katip Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan geri durmasın. Üzerinde hak olan (borçlu) kişi de (taahhüdünü) yazdırsın. Rabbinden korksun ve borcundan herhangi bir şeyi düşük olarak kaydettirmesin. Eğer borçlu olan kimse sefih (harcamasını bilmeyen savurgan) veya akli zayıf veya kendisi söyleyip yazdıramayacak bir durumda ise velisi (olan kişi) adaletle yazdırsın. Erkeklerinizden de iki şahit bulundurun. Eğer iki erkek şahit bulunamazsa bu durumda kendilerini şahit olarak kabul edebileceklerinizden

bir erkek ve iki de kadın şâhit bulundurun ki, bu ikisinden birisinin yanılması hâlinde diğeri ona hatırlatsın. (Şâhitler) çağırıldıkları zaman şâhitlikten kaçınmasınlar. İster küçük olsun ister büyük olsun, anlaşmanın tüm maddelerini vadesiyle birlikte yazmaktan üşenmeyin. İşte bu şekilde yazmanız Allah katında daha adil, şâhitliğin isbatı için daha sağlam ve şüpheye düşmemeniz bakımından daha yerinde olan bir iştir. Meğerki yaptığınız muamele hemen aranızda peşin olarak so-nuçlanmışsa işte bu, değişir. Çünkü böyle bir hâlde bunu yazmamanızda sizin için bir vebal yoktur. Alışveriş yaptığınızda da yine şâhit bulundurun. (Bunlardan ötürü) yazan kimse de, şâhit olan kimse de bir zarara uğratılmasın. Eğer bunu yaparsanız (zarara uğratırsanız) muhakkak ki bu haktan sapmanız demektir. Allah'tan korkun. Allah size gerçekleri öğretiyor. Allah her şeyi bilendir.

(.....) denir ki bu, alıp ya da vermek suretiyle kişiye borçlanmak veya borç vermek manasında bir muamele yapmak anlamını taşır.

“Belli bir süre ile” demek, bilinen bir zamana kadar demektir. Meselâ; hasat zamanına kadar, harman zamanına kadar, hac dönüşüne kadar... gibi.

Bu âyette, (.....) denmedi, Bunun sebebi, (.....) kavimdeki zamîr buna râci olmasındandır. Eğer zamîr zikredilmemiş olsaydı bu takdirde mutlaka, “Borcu yazın. “demesi gerekirdi. Fakat böyle olması hâlinde asıl âyette yer alan nazım güzelliğinde olmazdı. Çünkü bu, belirlenen süreye ve işin çözümü açısından her türden borcu daha açık olarak ifade etmektedir. Ancak âyette, borcun yazılmasının emredilmiş olması, bunun daha güvenli olmasından, unutmayı önlediğinden ve inkâra kalkışmaya da bir fırsat bırakmamasındandır. Mana şöyle olmaktadır:

“Süresi belli bir borç muamelesi yaptığınızda onu yazın.”

Âyetteki emir farz anlamında değil, nedip anlamındadır, menduptur. Abdullah b. Abbâs'tan rivâyete göre, o bundan maksadın, “selem” ile olan alışveriştir. Çünkü Allah, faizi haram kılınca selem ile alışverişi helâl kılmıştır. Yazımda Allah, belirli bir süre ile teminat verilen, diye ifade etmektedir ki; bu konuda yüce Allah en uzun âyetini indirmiştir. Nitekim bu, selem ile yapılan bir alışverişte sürenin şart koşulmasının şart olduğunun da bir delilidir.

“Onu aranızda -yani borç alıp verenler arasında- adalede tanınan bir katip yazsın.” (.....) kavimdeki cer edatı, (.....) kelimesinin sıfatı olması itibariye ona mütealliktir.

Yani, “yazdığı şeyde kendisine güven duyuları bir katip” demektir. Dolayısıyla katip, “Yazdıklarını ihtiyatla yazsın, dikkatli ve titiz davransın, yazması gerekenden ne fazlasını, ne de eksigini yazsın.” İşte âyetin bu noktasından öğreniyoruz ki, borç alışverişinde olayı kayda geçen kişinin konuyu bilen bir bilgin (fakih) olması, konu ile ilgili şartları bilmesi de gerekmektedir. Çünkü; böyle olmalı ki, yazdığı şeyler şerî'at açısından uygun ve adalet ölçüsünde yazılmış bir vesika kabul edilebilsin. Bu, borç ile muamele yapan taraflar açısından onlara olan bir emir olup, katip seçiminde muhayyerdirler. Ancak yazdıracakları kimse de fakih, dindar bir olmalı ki, üzerinde ittifak olunan şeyleri yazmış olsun.

“Hiçbir katip Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan geri durmasın.” Herhangi bir katip hiçbir zaman, Allah'ın vesika niteliğinde olan şeyleri yazmayı kendilerine öğrettiği gibi herhangi bir değişikliğe ve tahrife gitmeksizin olduğu gibi gerçeği yansıtarak aynen yazsın. Yazdığı şey konusunda haktan sapmasın. (.....) kelimesi, (.....) kelimesine mütealliktir.

“Üzerinde hak olan borçlu kişi de taahhüdünü yazdırsın.” Yazdıran kişi borçludan başkası olmasın, borcu ödemek zorunda bulunan kimsenin kendisi gerekeni yazdırsın. Çünkü kendisinin yazdırmasıyla, o bu borcun kendisine âit olduğunu orada kabul ve ikrar ederek bir kendisi için şâhitlikte bulunmaktadır. Bu da adamın kendi ağzından, borcun kendisine âit olduğunu söyleyip ikrarı demektir, “İmlal” ve “İmla” kelimelerinin her ikisi de aynı manayı ifade eden iki ayrı kelimelerdir.

“Rabbi olan Allah'tan korksun.” Borçlu olan bir kimse borcunu kayda geçirmekten, yazdırmaktan kaçınmasın, bu konuda Allah'ın emir ve yasakları çerçevesinde hareket etsin ve Allah'ın kendisini cezâlarıdırmasından

sakınsın. Çünkü kaçınması ve yazdırmaması hâlinde herkesin kendisinde olan hakkını bu manada inkâr etmiş demektir.

“Ve borcundan herhangi bir şeyi düşük olarak kaydettirmesin.” Üzerinde hak olarak sabit ve var olan bir şeyi yazdırırken eksik yazdırmaya kalkışmasın, bu takdirde kimine âit hakları inkâr etmiş olur veya kendisinin olan bazı hakları inkâr etmiş olur. “Eğer borçlu olan bir kimse sefih (harcamasını bilmeyen savurgan) biri ise,” deli ise, çünkü “sefeh” kişinin akılca sıkıntısının olması, akli hafif olması manasıdır. Ya da hacr altındadır. Çünkü; eline geçeni saçıp savurmakta, neyi nasıl ve nereye, niçin harcadığını bilmemekte, savurganlık etmektedir.

“herhangi bir nedenle borcu yazdırabilecek bir hâlde değilse” henüz çocuk yaşta ise veya ileri derecede yaşlanmış ve bilmez durumda ise, “veya kendisinde var olan herhangi bir rahatsızlık sebebiyle söyleyip yazdırabilecek bir hâlde değilse,” derdini doğru dürüst anlatamıyorsa, dilsiz ise veya o dili bilmiyorsa, “Bu takdirde velisi adaletli bir şekilde yazdırsın.” Böyle bir durumda borçlunun velisi veya işlerini üstlenip yürütmekte olan kimse, doğru olarak, hakkaniyetten ayrılmadan ve adaletli bir şekilde gerekeni yazdırsın.

“Erkeklerinizden de iki şahit bulundurun. “Bu arada borçlanma konusunda size şahitlikte bulunabilecek iki de şahit isteyin, Ancak isteyeceğiniz bu şahitler rû'min erkeklerden olmuş olsunlar. Müslüman olmaları yanında bir de şart olarak özgür olmaları ve ergenlik ve rûşt çağına ermiş olmaları gerekir. Biz Hanefilere göre kâfirlerin birbirleri hakkındaki tanıklıkları geçerlidir.

“Eğer iki erkek şahit bulunamazsa,” “Bu durumda kendilerini şahit olarak kabul edebileceklerinizden bir erkek ve iki kadın şahit bulundurun ki,” biri erkek ve ikisi kadın olmak üzere şahitlikte bulunsunlar. Erkeklerle birlikte kâdirîların şahitliğinin kabulü ancak hadler (cezâlar) ve kısas dışındaki konularla alâkalıdır.

“...şahit olarak kabul edebileceklerinizden” yani, adaletli olduklarını bilip tanıdığınız kimselerden, demektir. Âyetin bu kısmından öyle anlaşılıyor ki, memnun kalmadığımız ya da tanımadığımız kimselerin de şahitliği kabul olunabilir, Çünkü âyetin bu kısmı buna delildir.

“Bu ikisinden birisinin yanılması hâlinde diğeri ona hatırlatsın.”

Yani; iki kadın birinin şahitliği unutulabilir ihtimaliyle, bunu hatırlayan kadın söz konusu şahitliği diğer kadma hatırlatsın içindir.

Bir de şart olarak, (.....) kavli değerlendirilmesi hâlinde, kırâat imâmılarından Hamza bundan sonra gelen, (.....) kelimesini (.....) harfini ref ve (.....) harfini de şeddeli olarak, (.....) tarzında okumuştur. Bu tıpkı: (.....) kavli gibidir.

İbn Kesîr ile Ebû Amr ve Ya'kûb aynı kelimeyi (.....) harfinin nasbıyla, (.....) olarak okumuşlardır ki bu kelime de, (.....) kelimesinden değil, (.....) kelimesinden türemedir.

“Şahitler çağırıldıkları zaman, şahitlikten kaçınmasınlar.” Şahitler şahitlik görevlerini yerine getirmek veya şahitliği üstlenmek için çağırıldıklarında, hakların kaybolmaması için bu görevden kaçınmasınlar. Âyette henüz insanlar bu manada bir şahitliği üstlenmedikleri hâlde burada onlardan, “şahitler” diye söz edilmesi veya bu isimle anılmaları, sanki bu olay gerçekleşmiş anlamında söylenen bir ifadedir. Çünkü bu, zaten gerçeğe Meştirilecektir. Bunlardan ilki farz içindir, ikincisi de mendupluk bildirir.

“İsler küçük olsun, ister büyük olsun anlaşmanın tüm maddelerini vadesiyle birlikte detaylarıyla yazmaktan üşenmesin” Nitekim; (.....) kelimesine örnek olarak şâir Zühre b. Ebû Sülma'nın aşağıdaki beytini göstermişlerdir. Çünkü bu kelime, “usanmak, bıkmak, üşenmek” gibi manalara gelmektedir. Dolayısıyla bu manada şiirden bir örnek getirilmiştir. Şâir demiştir ki:

Hayatın sıkıntılarından bitkin düştüm (üşenir oldum),

Yaşarsa da kişi seksen yıl sanmasın

O da üşenip kalacaktır iyi bil!...

(.....) kelimesindeki zamîr, deyne (borca) veya hakka râcidir. (.....) Hak ne türden olursa olsun, küçüklüğüne ve büyüklüğüne, önemli olup olmamasına bakılmaksızın her şeyi kayda geçirin. Âyetin bu kısmı, “selem” muamelesinin giysilerde de geçerli olduğunu gösteren bir delil konumundadır. Çünkü kile veya tartı ile değerlendirilen bir şey için, “küçük/büyük” ifadesi kullanılamaz. Bu tür bir ifade ancak zira ile yani metre hesabıyla ölçülen ya da değerlendirilen şeylerde kullanılır. Bu arada, zamîrin yazan katiplere râci olması da câizdir.

Yani “yazacaklarını özet olarak veya detaya inerek yazmaları...” (.....) üzerinde ittifak edip anlaşmış oldukları hususun her iki tarafça bilinen ve tayin edilen süresine kadar..

“İşte bu şekilde onu yazmanız Allah katında daha adildir,” Burada, (.....) ile, (.....) kavline işaret olunmaktadır. Çünkü bu, mastar manasmadır.

Yani, “şuyazma işi” demektir. (.....) kelimesi, (.....) kelimesinden alınmadır bu da adalet manasına gelir ve “daha adaletli, daha adil” demektir. (.....) kavli, (.....) kelimesinin zarfıdır.

“şâhitliğin isbalı için daha sağlam”

Yani; şâhitliği gereğince yerine getirebilmek için daha uygun ve yerinde bir şeydir. Burada, (.....) ile (.....) kelimeleri ism-i tafdil (en üstünlük) sıfatı kalıbında ya da kipinde gelmişlerdir. Bunun sebebi Nahiv bilgini İmâm Siybeveyh'in görüşü doğrultusunda, biri, (.....) diğeri de, (.....) kökünden alınmış kabul edildiğindendir.

“ve şüpheyeye düşmemeniz bakımından daha yerinde, bir iştir” Bu şekilde davranmak hem şâhit açısından, hem hakim bakımından ve hem de hak sâhibi yönünden gerçeğe daha uygun olan bir harekettir. Çünkü; olur ki, bazen insan borcun miktarı konusunda kuşkuya düşebilir, bazen niteliği hakkında bu şüphe olabilir. Ancak yazılı belgeye başvurulduğunda artık bu kuşkuların tamamı önlenmiş olacaktır. (.....) kelimesinin (.....) harfi (.....) harfinden dönüştürmedir. Çünkü kelime, (.....) kökünden türemedir.

“Meğerkiyaptığınız muamele hemen aranızda peşin olarak sonuçlanmışsa, işte bu, değişir.” Kırâat imâmlarından Âsım bunu, (.....) olarak okumuştur. Buna göre mana şöyledir: “hemen alım satım esnasında peşin muamele ile olan bir ticaret ise,” ya da “yapılan muamele peşin bir ticarete dayalı ise...”

Âsım dışındaki kırâat imâmları ise (.....) fiilini tam fiil olarak kabul ettiklerinden her ikisini de merfû' olarak, (.....) olarak kırâat etmişlerdir.

Yani, “meğerki peşin olabilecek bir ticaret olmuş olsun...” “Ya da (.....) fiili nakıs fiildir. Bu takdire, (.....) bunun ismidir. (.....) ise bunun haberidir. “Aranızda idare ettiğiniz, çevirip durduğunuz...” demek, hemen elden peşin olarak alıp verdiğiniz demektir.

“Çünkü böyle bir hâlde bunu yazmamanızda sizin için bir vebal yoktur.”

Yani; meğer yaptığınız ticari alışveriş peşin olarak hemen elden teslim edilip alınmış olsun. Böyle peşin yapılan bir muameleyi yazıya geçirmemenizde sizin için herhangi bir sakınca yoktur. Çünkü peşin yapılan bir alışverişte, borca dayalı olarak yapılan işlemlerde olduğu gibi herhangi bir şüphe ve vehim söz konusu olamaz.

“Alışveriş yaptığınızda da yine şâhit bulundurun. “Âyetin bu kısmından, yapılan alışverişlerde mutlaka manada şâhit bulundurmanın hem peşin olan ve hem de vadeli olan için bir emir olduğunu görüyoruz. Çünkü bu, ihtiyatlı davranma açısından daha yerinde bir işlemdir. İleride doğabilecek tartışmalara da son veren bir işlemdir.

Ya da, (.....) kavliyle demek isten şey, az önce söz konusu ettiğimiz peşin olan alışveriştir. Böyle bir alışverişte şâhit bulundurmak yeterlidir. Ayrıca bunun yazılmasına da gerek yoktur. Bu durumda emir mendupluk bildirir.

“Bunlardan ötürü yazan kimse de şahit olan kimse de sakın zarara uğratılmasın.” Hazret-i Ömer (radiyallahü anh)’in kırâatine göre bu kelime malumdur ve mana buna göredir.. Çünkü Hazret-i Ömer (radiyallahü anh) bu kelimeyi, (.....) olarak kırâat etmiştir. Ancak Abdullah b. Abbâs (Radiyallahu Anh/m kırâatine göre meçhul fiildir. Çünkü; o bu kelimeyi, (.....) olarak kırâat etmiştir. Mana şöyle değerlendirilmektedir:

İster yazacak olan katip olsun ister şahit olsun her ikisi de kendilerinden istenilen görev için çağırıldıklarında, bundan kaçınmamalarını emrediyor, kaçınmalarını ise yasaklıyor. Aynı zamanda yazıyı tahrif etmemeleri, fazla veya eksik yazmamaları isteniyor. Ya da her ikisine de, onları önemli işlerinden alıkoymak ve mecbur bırakmak suretiyle bu şahit ve yazan kimselere zarar verilmemesini emretmektedir. Ya da yazan kimseye ücretini vermemekle haksızlık edilmemesi istenmektedir. Veya şahit olan kimseyi şahitlik etmesi için ülkesinden onu bir minnet altmda tutarak alıp getirmemeli, üzerinde baskı uygulamamalıdır.

Kısaca her iki tarafın da zarara sokulmaları yasaklanmaktadır. İster yazan katip olsun, ister şahit olan olsun. Ne alacaklı olan kimseyi ne de borçlu konumda bulunan kimseyi yazıyı tahrif edip değiştirerek, fazla veya eksik yazarak, ya da şahitlik yapmaktan veya katibin yazmaktan kaçınması suretiyle bir zarar meydana getirmeleri yasaklanmakta ve böyle bir davranışın içine girmemeleri istenmektedir. Hak sâhibi olan alacaklı kimse veya borçlu olan kimse, yazan ve şahit olanlara bir takım yanlış teklifler sunarak şahitlik ve katipliğe yakışmayacak bir fiili işleterek şahit ve katip zarara uğratılmasınlar.

“Eğer onlara zarar verecek bir davranışın içine girerseniz -size yasaklanan şeyleri işlemeye kalkışırsanız-, bu, -zarar verme ya da zarara uğratma işi- haktan sapmanız ve hakkı çiğnemeniz -günah işlemeniz- demektir.”
“Allah'ın emir ve yasaklarını istendiği gibi uygulamamaktan sakının. Çünkü Allah gerçekleri -işlerinizle ilgili hususları ve dininin prensiplerini- size öğretendir ve Allah her şeyi bilendir.” O ne yanılır ve ne de kusur işler.

283

(Eğer siz bir) yolculukta olur, (borcu) yazacak bir katip de bulamazsanız, (bu takdirde borca karşılık) alacağınız bir rehin de yeter. Birbirinize güvenerek herhangi bir emanet bırakmışsanız, güvenilir de kendisine emanet bırakıları kimse, hemen emaneti sâhibine versin ve (bu hususta) Rabbi olan Allah'tan korksun. Görüp bildikleriniz hakkında şahit olduğunuz şeyleri gizlemeyin. Her kim (görüp bildiklerini yapacağı şahitlikle) gizlerse muhakkak kalben (vicdanen) günahkârdır. Allah yaptıklarınızın hepsini en iyi bilendir.

“Eğer siz bir yolculukta olur, (borcu) yazacak bir kâtip de bulamazsanız, bu takdirde (borca karşılık) alacağınız bir rehine de yeter.”

Kırâat imâmılarından İbn Kesîr ve Ebû Amr, (.....) kelimesini, (.....) olarak kırâat etmişlerdir. (.....) ve (.....) kelimelerini her ikisi de, (.....) kelimesinin çoğuludurlar. Tıpkı, (.....) ve (.....) ve (.....) kelimeleri gibi. Çünkü böyle bir durumda meselenin güvence altına alınabilmesi ancak rehin alınmak suretiyle olabilir. Aslında, (.....) kelimesi mastardır. Sonra bu isimlerin çoğulu olarak bu şekilde zikredilmiş oldu. Mademki yolculuk esnasında bu tür muamelenin yazılması, belgelendirilmesi ve şahit bulundurulması ihtimali ve sıkıntısı vardır. İşte böyle bir durumda bir çıkar yol olarak bu gibi yolculuk durumlarında rehin alıp verilmek suretiyle de bu, belgelenebilir. Tıpkı mukim iken konunun katip ve şahitlerle belgelenmeye bağlanıp gerçekleştirildiği gibi yolculukta da bu, rehin alınıp verilmesiyle sağlanabilir. İşte burada bu emir gündeme getiriliyor. Yoksa yolculuk, rehin alınıp verilmenin bir şartı veya koşulu değildir.

(.....) kavline gelince, bu, kabz olayını yani, alma meselesinin şart olduğuna delâlet etmektedir. Yoksa mesele İmâm Mâlik'in dediği gibi, kabz olmadan icab ve kabul ile bu, sahih olabilir, demek değildir “Birbirinize güvenerek herhangi bir emanet bırakmışsanız,”

Yani; borç veren taraf ile borçluları taraflar olarak birbirlerinin iyi niyetlerine dayanarak birbirinize güveniyorsanız, bu takdirde meseleyi yazıyla ve şahitlerle belgeleme imkanı da bulunamıyorsa, bunun için rehin alınıp verilebilir.

“güvenilip de kendisine emanet bırakıları kimse, hemen emaneti -aldığı borcu- sâhibine geriversin” (.....) kelimesi iftial babmdandır. (.....) kökünden alınmadır. Bu ifade ile borçlu olan kimsenin alacaklının zarım altmda olduğu hatırlatılıp üzerine düşeni yapması için kendisine teşvikte bulunmaktadır. Çünkü; alacaklı ona güvenmiştir. Alacaklının borçlusuna güveni bakımından, ondan herhangi bir rehin alma yoluna gitmemiştir.

Halbuki alması hakkıdır. İşte âyette, “deynin (borcun)” emanet olarak zikredilmiş olması, karşılığında herhangi bir rehin alınmadığından bir bakıma emanet kapsamı içinde de değerlendirilebilmektedir. Çünkü; alacaklısı kendisine borçlu olan kimseye güveni bakımından rehin almamıştır.

“(ile emanet hususunda) Rabbi olan Allah'tan korksun.” Alacaklısının hakkım inkâra kalkışmasın. “Görüp bildikleriniz hakkında şahit olduğunuz şeyleri gizlemeyin.” İşte bu sesleniş tanıklar içindir. “Her kim görüp bildiklerini yapacağı şahitlikle gizlerse muhakkak kalben (vicdanen) günahkârdır. “

Burada, (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin faili (öznesi) olarak merfû' olmuştur. Sanki burada, ism-i fâil olan kelime, (.....) şeklinde bir fiil cümlesi gibidir. Ya da, (.....) kelimesi mübteda olarak merfûdur ve (.....) ise bunun mukaddem haberidir. Cümle ise bütünüyle, (.....) edatmm haberidir. Ancak bu, (.....) kelimesine isnad olunmuştur ama, cümle ise, hem (.....) (günahkâr olma) ile hem de kalptir. Yoksa yalnızca kalb demek değildir. Çünkü; şahitliğin ya da tanıklığın saklanması veya gizli tutulması ancak kalpte olabilen bir şeydir. Kimse o şahitliği konusunda çıkıp konuşmaz, söylemez.

İşte şahitliğin kalpte gizlenen bir günah olması, kalp ile işlenmiş olması sebebiyle bu günah burada kalbe isnad olunmuştur. Çünkü; işlenen günahın bizzat onu işleyen organa isnadı gerçekten daha etkili bir anlatımdır. Nitekim; bir kimse gördüğü bir şeyi anlatırken bazen, “Onu gözlerim gördü.” der, ya da “Bunu kulaklarını duydu.” veya “Kulaklarımla bunu duydum. “der yahut da, “Bunu kalbim (gönlüm) biliyor.” ya da “Bu, gönlümün bildiği bir şeydir.” Çünkü kalb, tüm organların başı ve lideridir. O öyle bir et parçasıdır ki, eğer o düzelirse bütün beden salaha erer, düzelir. Eğer o bozulursa bütün bir beden sarsılıp bozulur.

âdeta şöyle denir gibidir: “Günah tamamen kalpte kökleşip yerleşmiştir ve o bedende en değerli ve en önemli olan yeri elde etmiştir.” Çünkü kalp ile işlenen fiiller, diğer organlarla işlenen fiillerden çok daha büyük vebal ya da sevap getirir.

Nitekim; iyiliklerle kötülüklerin temeli îman ile küfre dayanmıyor mu? Bu gerçeği görmüyor musun? İşte bunun her ikisi de kalbi ilgilendiren fiillerdir. Mademki burada görüldüğü gibi, “şahitlikte bildiklerini gizlemek” kalbin işlediği günahlardandır, dolayısıyla bu günahın da günahların en büyüğü olduğuna bu, şahitlik etmektedir. Abdullah ibn Abbâs (radıyallahü anhüma)'dan gelen rivâyete göre demiştir ki:

“Büyük günahların en büyüğü Allah'a şirk koşturmak, yalan yere şahitlikte bulunmak ve bildiği şahitliği gizlemektir.”

(.....) Şahitlikte bildiklerinizi gizlemek veya açıkça ortaya koymak konusunda “Allah yaptıklarınızın hepsini en iyi bilendir.” Hiçbir şey O'na gizli kalmaz.

284

Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. İçinizde var olan şeyi (niyeti) ister açıkça söyleyin, ister gizli tutun, bundan dolayı Allah sizi hesaba çekecektir. Daha sonra Allah dilediğini bağışlayacak ve dilediğini de cezâlarıdıracaktır. Allah, gücü her şeye yetendir.

“Göklerde ve yerde ne varsa hepsi -de hem yaratılmış olmaları bakımından ve hem de mülk olarak- Allah'ındır.” “İçinizde var olan şeyi (niyeti) kötülükleri- isler açıkça söyleyin, isler gizli tutun, bundan dolayı Allah sizi hesaba çekecektir.” Ya ödüllendirecek veya cezâlarıdıracaktır.

Ancak insan içinden geçen vesveseler ve benzeri insanın gizli tuttuğu şeyler bu hükmün içine girmezler. Çünkü insanın bu gibi şeylerden kendini kurtarması kendi gücü dahilinde değildir. Ancak insanın inanarak ve karar vererek bir şeye teşebbüs etmesi hâli bunun içine girer.

Özetle söylemek gerekirse; Küfre yönelik bir şeyi isteyerek ve inanarak yapması hâlinde bu, küfürdür. Ancak istemeyerek ve önceden tasarlamaksızın bir günaha düşme hâlinde bu, bağışlanır. Eğer günaha bile girerse, sonradan da bundan ötürü pişmanlık duyarsa ve cayıp geri dönerse, bundan ötürü de Allah bağışlanmasını dilerse, bu da bağışlanır. Eğer bir kimse bir kötülük (günah) işlemeye karar verse ve bu kararında da kararlı ise, ancak kendi elinde olmayan bir sebepten ötürü o kötülüğü işlemeye bir fırsat bulamazsa, bu kimseye o fiili işlemiş anlamında cezâ verilemez, bundan dolayı o kişi cezâlarıdırılmaz. Meselâ; adam zina fiilini işlemeye

karar vermiş ve bunu işlemekten de vazgeçmemiş, fakat fırsatını bulamamıştır. İşte bu kimseye zina fiilinin cezası uygulanmaz, bundan ötürü cezâlarıdırılmaz.

Peki ya bu kimseye zina işlemeye azmetme cezası verilebilir mi? Bunun için Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in bir hadisine dayanılarak, “hayır, verilemez” denmiştir. Çünkü; Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlar:

“Şüphesiz Allah, ümmetimi, içinden geçenleri işlemedikçe veya onu konuşmadıkça bundan dolayı affetmiştir.” Buhârî, 2528. Ebû Dâvud, 2209. Tirmizî, 1183. Nesai, 6/156-157. İbn Mâce, 2044. Ahmed, Müsned; 2/255.

Cumhûrun görüşüne göre, bu hadis hata ve yanılma sonucu böyle bir tehlikeye düşenlerle ilgilidir. Yoksa azmedip kesin kararlı olanları içermemektedir. Nitekim; İmâm Mansûr Mâturîdî ve Şemsul-Eimme el-Hulvani de bu görüşe meyletmişlerdir. Ancak eldeki deliller ise bunun aleyhinedir. Meselâ; yüce Allah şöyle buyuruyor:

“İnananlar arasında kötü şeylerin yayılmasını arzulayan kimseler için hem dünyada ve hem de âhirette acıklı bir azap vardır.” Nur, 19.

Nitekim; Hazret-i Âişe validemiz (radıyallahü anh) den rivâyete göre demiştir ki: “KuL, herhangi bir ma'siyete niyet eder de, onu işlemezse bundan dolayı o kimse dünyada başına gelebilecek bir tasa ve üzüntü ile cezâlarıdırılır.”

Birçok tefsirlerde yer aldığına göre bu âyet nâzil olduğu zaman sahabeden birçokları ürpermişler ve rahatsızlık duymuşlardır. Bundan dolayı da: “Biz içimizden geçen her şey yüzünden hesaba mı çekileceğiz?” diye sorarlar. İşte bunun üzerine bundan sonra gelecek olan iki âyet, yani bu surenin son iki âyeti nâzil olmuştur. Bu, 285. âyetin tamamı ile 286. âyetin de, (.....) kısmına kadar olan yerinde bu gerçeğe işaret olunmaktadır. Dolayısıyla bu durum bu âyette, işi “kesbe”

(işlemeye, kazanmaya) dayandırmakta ve buna taallûk etmektedir. Yoksa azmetmeye, kararlılıkla kötülüğün üzerine gitmeye değil. Kimilerine göre bu âyet, bundan sonraki 286. ayetle neshedilmiştir. Ancak tahkik ehli alimlere göre nesih olayı ahkam ile alâkalı hususlarda geçerlidir, yoksa haberlerle ilgili şeylerde değil.

“Daha sonra Allah dilediğini bağışlayacak ve dilediğini de cezâlarıdıracaktır.”

Kırâat imâmılarından İbn Âmir ile Âsım, görüldüp gibi, (.....) kelimesiyle, (.....) kelimesini merfû' olarak okumuşlardır.

Yani bu,

(.....) demektir. Bu iki imâm dışında kalanlar ise, her iki fiili de şartın cevabı üzerine atfederek meczum olarak, (.....) ve (.....) şeklinde kırâat etmişlerdir. Ebû Amr ise bu iki kelimeyi idgam ile, (.....) ve (.....) olarak okumuştur.

Yani; ilk fiilde (.....) harfi (.....) harfine, ikincisinde de, (.....) harfi, (.....) harfine idgam olunmuştur. Nitekim Aşere kırâatiyle ilgili, “el-İşaretu ve'l-Beşaretu” adlı eserde de böyle geçmektedir.

Keşşaf tefsiri sâhibi, demiştir ki:

“(.....) harfini (.....) harfine idgam eden bir kimse hatalıdır ve yanlış yapmaktadır. Çünkü; (.....) harfi tekrarlanan bir harftir. Böylece muzaaf kelime konumuna gelir Halbuki muzaaf olan bir kelimenin de idgamı câiz olmaz.”

Bunu Ebû Amr'dan rivâyet eden ravi de iki defa hata etmiş bulunmaktadır. Çünkü; lahn yapıyor, hata işliyor ve bu hatasını da Arapçayı en iyi bilen bir kimseye nisbet ediyor ki, bu da büyük bir cehaleti sergiliyor.

“Allah gücü her şeye yetendir.” O dilerse bağışlar, dilerse azâb eder veya bu ikisi dışında neyi dilerse onu yapar. Çünkü O, her şeye kâdirdir.

Peygamber, Rabbi tarafından kendisine indirilene îman etti. Mü'minler de îman ettiler. Hepsi de Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine îman ettiler. Onlar: “Allah'ın peygamberleri arasında asla hiçbir ayırım yapmayız, işittik ve itâat ettik, Rabbimiz! Mağfiretini dileriz. Çünkü dönüş sanadır.” dediler.

“Peygamber, Rabbi tarafından kendisine indirilene îman elli. Mü'minler de îman ettiler.” Eğer, (.....) kelimesi, (.....) üzerine affedilirse, (.....) kelimesindeki tenvîn zamîri hem Resûlullahne ve hem mü'minlere râcîdir.

Yani, “hepsi” demektir.

“Hepsi de Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine îman ettiler.” Tecvid kuralı gereği, (.....) kelimesi üzerinde vakfedilir. Eğer bu, mübteda ise bunun üzerinde durulur ve (.....) kelimesi de ikinci mübteda olur. Bunun takdiri de şöyledir: “Onlardan hepsi de.”

(.....) fiili de ikinci mübtedanın haberidir. Cümle ise birinci haberdur. zamîr de mü'minlere âit olur. (.....) fiilinde (.....) kelimesinin zamîri müfret olarak kabul edilmesi şu manaya dayanmaktadır: “Onlardan her biri îman etti.”

Kırâat imâmılarından Hamza ve Ali, (.....) kelimesini Kur'ân'ı veya cins anlamında tüm kitapları kastederek (.....) olarak tilâvet etmişlerdir.

“Onlar -derler ki-: (.....) kelimesi burada cemi' (çoğul) manasındadır. Bunun için, (.....) kelimesi başına gelmiştir. Çünkü; (.....) kelimesi ancak çokluk manası ifade eden isimlerin başına gelir. Meselâ; (.....) yani

“Mal varlığı toplum arasındadır. “, denir de fakat, “Mal Zeyd arasındadır. “denmez.

“İşittik -sözüne icabet ettik- ve -emrine- itâat ellik. Rabbimiz! Mağfiretini dileriz -bizi bağışla-. Çünkü dönüş sanadır dediler.” (.....) kavli muzmer (gizli) bir fiil ile mensûbdur. (.....) kavlinde, öldükten sonra dirilme ve hesap gününü ikrar etme manası vardır. Aynı zamanda âyet, îman noktasından kimi istisnalara girmeyi de çürütüyor, bunun bâtil olduğunu gösterdiği gibi aynı zamanda büyük günah işleyen kimsenin de mü'min olduğuna delâlet ediyor.

Allah hiçbir kimseye taşıyamayacağı bir yükü yüklemeyiz. İnsanın işlediği her iyilik kendi lehine ve her kötülük de kendi aleyhinedir. Rabbimiz! Eğer unutursak veya yandırsak bizi hesaba çekme! Rabbimiz! Bizden önce geçenlere yüklediğin gibi bize de ağır yükler yükleme! Rabbimiz! Altından kalkamayacağımız şeyleri bize taşıtma! Bizi affet, bizi bağışla, bize merhamet et! Sen bizim mevlâmızsın. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et.

“Allah hiçbir kimseye taşıyamayacağı -gücünün yetmediği, altından kalkamayacağı- bir yük yüklemeyiz.” Âyetteki, (.....)

Yani; “Allah hiçbir kimseye.... yüklemeyiz.” kavli konusunda Ehl-i sünnet tarafından anlatıları şey budur. Ya da bu, yeni bir cümledir. Çünkü; teklif ya da sorumluluk, ancak mükellefin yapabileceği bir fiili ya da işi red ile mümkün olabilir.. Gücünün üzerinde olan bir fiili red söz konusu değildir. Nitekim bu konu, “Şerhul-Te'vilat” adlı eserde de bu şekilde zikredilmiştir.

Keşşaf sâhibi diyor ki: (.....) denen şey, insan gücünün kaldıracağı ve yapabileceği şey demektir. Ona zor gelmeyen, onu sıkıntıya sokmayan, anlamındadır.

Yani; “Allah hiçbir kimseye gücünün kaldıramayacağı bir şeyi yüklemeyiz.” Ona gücünün yetebileceği, kolayına gelebileceği manada gücünün son sınırına kadar yapabilecekleri yükler. Meselâ; bir kimse günde beş vakit namazdan fazla olarak namaz kılabilir, bir aydan fazla olarak oruç tutabilir ve birden fazla hac ibâdetini yapabilir. Bütün bunlar kişinin gücüne dahildir.

“İnsanın işlediği her iyilik kendi lehine ve her kötülük de kendi aleyhinedir.”

Yani; hayır olarak işlediği şeylerin yaran kendisine olduğu gibi, işlediği kötülüğün zarar da kendisine dokunacaktır. Âyette, “hayır” konusu, “kesb” kelimesiyle ifade edildiği hâlde, “şer” konusu da, “İktisab” kelimesiyle anlatılmıştır. Çünkü; iftial babından alınan bir kelime -ki iktisab kelimesi de bu baptandır-, mana itibariyle bir şeye daha fazla veya çok yönelmek, meyletmek manasınadır. Dolayısıyla insan nefsi şer olana yani kötülüğe karşı daha çabuk ve daha hızlı kayar. Halbuki hayır işlemeye ise zorlanır.

“Rabbimiz! Eğer unutursak -Senin emirlerinden herhangi birini yanılarak terk edersek- veya yanlışlıkla bir kötülük işlersek bundan dolayı bizi hesaba çekme!” Âyetin bu kısmı bir kimsenin unutarak veya hata ile bir şeyi yapması hâlinde, Allah'ın o kimseyi hesaba çekebileceğinin câiz olduğunu göstermektedir. Ancak Mu'tezile mensubu kimseler buna karşı çıkmaktadırlar. Çünkü; Mu'tezileye göre bunlardan kaçınmak esasen mümkündür.

Fakat, Allah'ın bu şeylerden dolayı insanı muaheze edeceği ya da hesaba çekeceği câiz olamamış olsaydı, bu takdirde duada bunu istemenin bir manası kalmazdı.

“Rabbimiz! Bizden önce geçenlere -Yahûdilere- yüklediğin gibi bize de ağır yükler yükleme!” Taşıyanın altında belinin büküleceği, kaldırmayacağı ve altından kalkamayacağı şeyleri yükleme. Âyette, “sorumluluk” denen, “teklif için zor ve ağır kelimesi istiâre yoluyla zikredilmiştir. Meselâ; bir günah sebebiyle insanın kendi hayatına son vermesinin tevbe etmenin bir şartı ve gereği olarak istenmesi, elbiseye veya giyilen ayakkabı ya da mestin bir yerine bulaşan necaset (pislik) sebebiyle o noktayı yıkamak değil de kesip atmak gibi ve daha benzeri ağır yükler.

“Rabbimiz! Altından kalkamayacağımız şeyleri -bizden önce geçen toplumlara verdiğin cezâlar ve belâlar türünden şeyleri- bize taşıtma!” “Bizi affet, bizi bağışla, bize merhametinle muamele buyur.” Kötülüklerimizi bizden sil, günahlarınızı ört, gösterip bizi utandırma, iflâs etmiş olduğumuz hâlde sevap mizanımızı ağır eyle. Ya da bizi bir başka varlığa dönüştürme, zelzele gibi felâketlerle bizi yerin dibine geçirme, bizi suda boğulmaktan koru.

(.....) Bu, bir tekrar manasında değildir. İlk cümle, büyük günahlarınızı bağışla, ikincisi de küçük günahlarınızı affet, demek anlamıdır. “Sen bizim meolâmızsın -Sen bizim efendimiz biz ise Senin kullarınız, Sen bizim yardımcımızsın ve işlerimizi çekip çevirensin- Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et.” Dolayısıyla Mevlâ olan bir yüce zata yaraşanı da kullarına yardım etmesidir.

Hadiste şöyle buyurulmaktadır:

“Her kim (.....) ile başlayan âyeti ve devamını bir gecede sonuna kadar okursa bu iki âyet o gece her şeyden koruması bakımından ona yeter.” Ahmed, Müsned; 4/122. Buhârî, 5009. Müslim, 807'255'.

Yine şöyle buyurulmuştur:

“Her kim o iki âyeti yatsı namazından sonra okursa gece kıyamı için onun adına kâfi gelir.” İbn Adiy, İbn Mesud'dan rivâyet etmiştir. Bu hadisin isnadında Velid b. İbad var ki; bu, meçhul biridir. Eban b. Ayaş'tan rivâyet etmiştir ki, bu da metruktur.

Bu sûre ile ilgili olarak, “Ben Bakara Sûresini okudum.” demek câiz olduğu gibi, “Bakara'yı okudum.” demek de câiz olur. Çünkü Hazret-i Ali (radiyallahü anh) den şöyle rivâyet olunmuştur:

“Bakara Suresinin son âyetleri Arş'ın altından indirilmiştir.” Kimilerine göre de, bu, mekruhtur. Şöyle denilmelidir:

“İçinde sığır (inek) olayından söz edilen sûreyi okudum.”

Allah her şeyi en iyi bilendir.

ÂL-İ İMRÂN

SÛRESİ

Bu sûre Medine'de nâzil olmuştur, 200 âyetten müteşekkildir.

1

Elif, Lâm, Mîm.

Önce kırâat açısından bunu ele alacağız. Daha sonra ikinci âyetin tefsirine geçeceğiz.

(.....) Bu, “Elif. Lâm. Mimellahu ...” olarak kırâat imâmılarınca okunmuştur. Şöyle ki:

(.....) kavlindeki, (.....) harfi sakın olduğundan ve ondan sonra gelen, (.....) lâfz-ı celâldaki (.....) harfi de sakın olması sebebiyle, (.....) harfine fetha (üstün) bir hareke verilmiştir. Çünkü; iki sakın yani harekesiz harf yan yana geldiğinden okunma zorluğu doğmuştur. Bu zorluğu önlemek için fetha harekesiyle (.....) harfi harekelenmiştir. Fetha hareketlerinin en hafifi (kolayı) olması sebebiyle bu hareke verilmiştir. Ancak, “mîm” diye söylerken, mimden önce var olan (.....) ile ve (.....) harfinden önce gelen esreli (.....) göz önünde bulundurularak sondaki (.....) harfine esre harekesi verilmemiştir. Bunun da nedeni peş peşe esre harflerin gelmesinden sakınmaktır. Bir de, (.....) harfinin fetha ile harekelenmesi, (.....) harfi sakindir ve ondan önceki (.....) harfi de sakindir diye değildir. Eğer gerçekten böyle olmuş olsaydı bu takdirde, (.....) ifadesinde geçen (.....) harfinin mutlak manada fetha olması gerekirdi, vacip olurdu. Bunun için: (.....) harfinin fetha harekesi, (.....) lâfz-ı celâlin başında yer alan hemze harfinin fetha (üstün) harekesidir, işte bu hareke (.....) harfinden alınıp (.....) harfine taşırıldı demek doğru olmaz. Çünkü;

(.....) harfi, vasıl hemzesidir.

Bu hemze geçiş hâlinde düşer, okunmaz. Dolayısıyla onunla beraber bunun harekesi de düşer. Eğer bu vasl (.....) sinin fetha harekesinin (.....) harfine nakli câiz olabilseydi, mutlaka (.....) nin kendisinin de yerinde kalması gerekirdi. Halbuki vasl (.....) sinin gösterilmesi câiz değildir.

Yani; yazılıшта sabittir ve fakat kırâatte yoktur.

Ancak kırâat imâmılarından Ebû Cafer Yezid ile A'sa diye şöhret kazanan Ebû Yûsuf Ya'kûb İbn Halîfe (.....) harfini sakın okumuşlar yani, “Elif, lâm, mîm” olarak okumuşlardır. Bu iki kırâat imâmı aynı zamanda, (.....) lâfzının başındaki (.....) harfini de harekeli olarak, (.....) tarzında kırâat etmişlerdir. Bu ikisinin dışında kalan kırâat imâmılarınca ise, (.....) i vasletmişler ve (.....) harfini de fetha ile okumuşlardır.

Yani, “Elif Lâm Mimellahu...” olarak okumuşlardır.

2

Allah, kendisinden başka hiçbir mabud bulunmayan bir tek ilâhtır. Hay'dır (diridir), Kayyum'dur.

(.....) mübtedadır. (.....) bunun haberidir. (.....) harfinin haberi muzmerdir. Bunun takdiri de şöyledir: “Varlık aleminde O'ndan başka hiçbir şey yoktur.”

(.....) zamîri raf mahallinde gelmiştir. Çünkü; (.....) ve isminin mahalli (yeri) bakımından ondan bedeldir. (.....) mahzûf bir mübtedanın haberidir.

Yani bu, (.....) demektir. Ya da bu, (.....) zamîrinden bedeldir.

(.....) kavli, (.....) vezninde (kalıbında) bir kelimedir. Kelime, (.....) fiilinin kökünden türemedir. Bu da “adaleti ayakta tutan ve her nefsin kazandıklarına hükmeden, onlar üzerinde kâim olan “demektir.

3

(Ey Peygamber!) O, sana Kitab'ı, kendisinden önce gönderilen kitapları doğrulayan ve gerçekleri de açıklayan hak bir kitap olarak indirdi. Tevrât'ı ve İncil'i de O indirmiştir.

“(Ey Peygamber!) O, sana Kitab'ı, kendisinden önce gönderilen kitapları doğrulayan ve gerçekleri de açıklayan hak bir kitap olarak indirdi.”

Burada, (.....) fiili, (.....) takdirindedir. Kitap'tan gaye da Kur'ân'dır. (.....) ise hâldir.

Yani, “Onu sabit ve kesin hak bir Kitap (Kur'ân) olarak indirdi.” demektir.

(.....) ise kendinden önce manasınadır. “Tevrât'ı ve İncil'i de O indirmiştir.” Tevrât ve İncil isimleri yabancı olan yani Arapça olmayan iki isimdir. Tevrât ismi, (.....) kelimesinden, İncil ismi de (.....) isminden türemiştir. Ancak bu zoraki bir tefsirlamadır. Bu kelimelerin kalıpları da şöyledir. Tevrât, (.....) kalıo bmda, İncil de, (.....) kalıbında gelmiştir. Ancak bu isimlerin Arapçalaşmalarından sonra böyle olmaları doğru ve sahih kabul edilebilir. Bir de bu âyette Kitab'ın, (yani Kur'ân'ın) indirilmesiyle Tevrât ve İncil'in indirilmelerinde yer alan kelimeler farklı kalıplarda kullanılmıştır. Meselâ; Kitap için, (.....) ifadesi zikredildiği hâlde, Tevrât ve İncil için, (.....)ifadesi zikredilmiştir. Çünkü; Kur'ân tek bir defada toplu hâlde indirilmemiştir. Kur'ân 23 yıllık bir zaman dilimi içerisinde nâzil olmuştur. Bunun için, (.....) fiili kullanılmıştır. Halbuki Tevrât ile İncil bir defada ve toplu hâlde nâzil olmuşlardır. Bu sebepten dolayı, onlar için, (.....) fiili kullanılmıştır.

4

Bundan (Kur'ân'dan) önce insanlar için birer hidâyet idiler. Ve Allah, Furkân'ı (Kur'ân'ı) da indirdi. Şüphesiz Allah'ın âyetlerini inkâr edenler için pek şiddetli bir azap vardır ve Allah, intikamı en güçlü olan ve üstün gelendir.

“Ki bunlar Kur'ân'darı önce -Mûsa ile İsa'nın kavmine veya tüm- insanlar için birer hidâyet idiler.” “Ve Allah, Furkân'ı (Kur'ân'ı) da indirdi.”

Bu âyette yer alan, (.....) kelimesi, cins manasında ele alındığı takdirde, hak ile batılı birbirinden ayırdeden her ilâhi ve semavî kitap demektir. Ya da bununla denmek istenen, “Zebûr” adındaki kitaptır. Ya da Kur'ân'ın bir sıfatı olması bakımından ve onun değerini, şanını yüceltmek anlamında Kur'ân yerine olmak üzere bunu tekrarlamıştır.

“Şüphesiz, Allah'ın âyetlerini -indirilen kitaplarını ve daha başkaca şeyleri- inkâr edenler için pek şiddetli bir azap vardır.” “Ve Allah intikamı en güçlü olan ve üstün gelendir.” Oldukça şiddetli ve ağır cezâ verme yetkisi ve gücüne sahip olandır. Bu itibarla onun azâbı ve cezâsı gibisi bir intikamı ve öç almayı asla hiçbir kimse güç yetiremez.

5

Şüphesiz ki, gökte ve yerde olan hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz.

Âyette, “gök ve yer” ifadelerine yer verilmiş olmasının sebebi şu açıdandır: Allah kimler inkâr ediyor, kimler îman ediyor, onların hepsini bilir ve hepsine muttallidir ve dolayısıyla onları buna göre ya cezâlarıdır veya ödüllendirecektir, demektir.

6

Sizi rahîmlerde dilediği gibi şekillendiren O'dur. O'ndan başka ilâh yoktur. O Azîzdur, Hakîmdir.

Sizi rahîmlerde dilediği gibi şekillendiren O'dur. O'ndan başka ilâh yoktur. O Azîz'dir (her şeye gücü yetendir) kendi yarattığı alemlerde hükümandır-, Hakîm'dir (her hükmü bir hikmete dayalıdır) Her işi bir hikmete bağlı olarak yerine getirir -.

Rivâyete göre Mecranoğullarına (Hıristiyanlarına) âit bir heyet Medine'ye gelmişti. Sayıları altmış kadar idi. Aralarında on dört kişi kadarı ileri gelenlerden idiler. Başlarında da bir emirleri, bir vezirleri bir de alimleri bulunuyordu. Emirleri Akib adında biri idi, vezirleri de Seyid diye andıkları Eyhem adında biri idi. Bir de papaz olan ve Ebû Harise diye anılan alimleri bulunuyordu. Bunlar Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) konusunda tartışmaya giriştiler ve:

“—Eğer İsa Allah'ın oğlu değilse, o hâlde babası kimdir, dediler. Bunun üzerine Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) kendilerine:

— Siz bilmez misiniz, bir çocuk olmasın ki babasına benzememiş olsun, diye söyledi. Gelen heyet:

— Elbette babasına benzer, dediler. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bu defa:

— Siz, Allah'ın Hayy (hep diri olan ve ölmeyen) olduğunu, İsa'nın ise öldüğünü bilmez misiniz? diye sordu. Halbuki bizim Rabbimiz kulları üzerinde egemendir, onları ayakta tutan ve koruyan, rızık veren O'dur. İsa ise bunların hiçbirisini yapmaya asla kâdir değildir. Yerde ve gökte her ne varsa hiçbir şey asla Allah'a gizli kalmaz, Allah hepsini bilir. Halbuki İsa sadece kendisine öğretilenlerin dışında asla bir şey bilmez, bilemez. Kaldı ki; yüce Allah, İsa'yı anasının rahminde dilediği gibi şekillendirmiş, annesi de onu karnında taşımış ve daha sonra zamanı gelince de doğurmuş ve büyütme üzere de emzirmiştir. İsa da yer, içer ve konuşurdu; çünkü o da hadistir, sonradan yaratılmadır. Halbuki Rabbimiz bütün bunlardan münezzehtir.”

İşte Resûlullah'ın bu konuşması karşısında hepsi seslerini kestiler, bir şey diyemediler. İşte bunlarla ilgili olmak üzere Âl-i İmran Suresinin başından itibaren seksen küsur âyet bunlarla ilgili olarak indirmiştir. İbn Cerir ve İbn Ebû Hatim rivâyet etmişlerdir. Bk. el-Dürrü'l-Mensur, 2/142. Vahidi, Esbabu'l-Nüzul, S: 53. el-Bahru'l-Muhit, 2/373 vd.

7

(Ey Resûlüm Muhammed!) Kitab'ı (Kur'an'ı) sana indiren O'dur. Onun bir kısım âyetleri muhkemdir (açıktır). Bunlar kitabın esasıdır. Diğerleri de müteşabih (tefsire açık) âyetlerdir. Fakat kalplerinde eğrilik bulunanlar sadece fitne çıkarmak ve te'vil etmek için müteşabih âyetlerle uğraşırlar. Halbuki onların te'vilini ancak Allah bilir. İlimde derinleşip yüksek payeye erenler ise, “Biz onlara îman ettik. Hepsi de Rabbimizin katındandır.” derler. Şüphesiz bu inceliği ancak sağduyu sâhibi akıllı kimseler gereğince düşünüp anlarlar.

“Ey Resûlüm Muhammed! Bu Kitab'ı (Kur'an'ı) sana indiren O'dur.” “Onun -Kitabın- bir kısım âyetleri muhkemdir (açıktır).” İbareleri net olarak anlaşılır durumdadır. Çünkü; yanlış tefsirlerden korunmuş, bir takım müteşabih anlamlara gelmekten korunma altına alınmıştır. Bu muhkem âyetlerde herhangi bir karışıklık söz konusu olmaz.

“Bunlar kitabın esasıdır.” Müteşabih denilen ve anlaşılmalari kolay olmayan âyetler bu esas olan âyetlere göre değerlendirilir ve anlaşılmalari durumunda muhkem âyetlere başvurulur. “Bir kısım âyetler ise, mütesabihtir.” Farklı farklı ihtimalleri taşıdıkları gibi birçok benzer manada ifadeleri de içerirler. Meselâ;

“Rahmân olan Allah Arş'ı istiva etti.” Taha, 5. âyetinde yer alan, (.....) kelimesi gibi. İstiva kelimesi, hem oturmak, hem güç ve kudret ve hem'de istila gibi manalara gelir. Bir defa ilk mana olan, “oturma “manasına gelmez. Çünkü bu manaya gelmediğine dair elde muhkem delil, âyet vardır. Bu muhkem delil ya da âyet şöyledir, Rabbimiz buyuruyor ki:

“O'nun (Allah'ın) benzeri hiçbir şey yoktur.” Şura, 11.

Bir başka ifadeye göre muhkem, Allah'ın indirmiş olduğu her kitabında emrettiği şeylerdir. Meselâ; Rabbimizin şu kavli gibi:

“De ki: Gelin, Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım...” En'am, 151. İşte bu ve devamındaki âyetler bu gerçeği açık olarak anlatmaktadırlar.

Yine Rabbimiz bir başka yerde de şöyle buyuruyor:

“Rabbin sadece kendisine kulluk etmenizi, ... kesin bir şekilde emretti.” 60 İsrâ',23. âyeti ve devamındaki âyetler de yine aynı gerçeği dile getirmektedir.

Müteşabih, muhkemin ötesinde olan, muhkem gibi bir kesinlik ifade etmeyen, demektir. Ya da müteşabih demek, tek bir ihtimalden başka bir şeye ihtimali olmayan yahut birçok yönlere göre ihtimali bulunan demektir. Ya da tevili bilinen ve tevili bilinmeyen demektir. Ya da bu, kendisiyle amel olunan neshedici, yani nâsîh olan hüküm ile kendisiyle amel olunmayan mensûh (hükmü yürürlükten kaldırılan) demektir.

Ancak Kur'ân'ın tamamı muhkem olarak gelmedi. Çünkü; müteşabih olanlarda kimi imtihan edilmesi konusu vardır. Çünkü; bu hak üzere sabit olan ile, bu konuda yalpalayan arasındaki gerçeği ayırdetmek, gerçek îman edenle imanında sıkıntısı olanı belirlemek içindir. Bir bu konuda alimlerin kafa yormaları, fikir yürütmeleri, gerçek nedir, ne değildir açısından düşünerek bu alarıda derinlemesine; akıllarını yorarcasına çalıştırmaları istenmektedir. Sonuçta bunu muhkem olanlar ile değerlendirerek gerçeğe ulaşmaları talep edilmektedir. Çünkü; müteşabih olanları sonuçta muhkem olanlar çerçevesinde ele alıp değerlendirmekte gerçekten önemli ve güzel yararlar bulunmaktadır. Aynı şekilde birçok ilimler kazanmak ve Allah katında da üstün derecelere ermek demektir.

“Fakat kalplerinde eğrilik bulunanlar” Bu tür kimseler gerçekten bidat ehli olan sapıklardır. “Sadece fitne çıkarmak ve onları farklı tefsirlamak için müteşabih ayetlerle uğraşıp dururlar.” Bidat ehli sapıklar, hep muhkem olarak tatbik edilemeyecek olan müteşabih âyetleri gündeme getirirler ve kafaları hep onlara takılıp kalır. Bu arada hak ehlinden olan ve bir bakıma muhkem ile bir mutabakatı bulunan hükümlere yani müteşabih meselelere takılıp kalırlar. Çünkü; bidat ehlinin bu gibi meselelere takılıp kalmalarının amacı halkın inançlarını sarsmak ve dinleri hakkımda kafalarında bir şüphe ya da şüphe uyandırma ve onları hak olan doğru yoldan saptırmaktır. Çünkü; istedikleri şey, onu kendi kafalarında oluşturdukları sapık bir manaya göre tevil edip tefsirlamaktır.

“Halbuki onların tecilini ancak Allah bilir”

Yani; asıl verilmesi gereken mana ve yapılması icabeden tefsirunu ise yalnızca Allah bilir, Allah'tan başkası asla bilemez.

(.....) derler.” Gerçek anlamda bir ilmi ehliyete ulaşanlar, o noktada söz sâhibi bulunanlar ve bu konu üzerinde durup meseleye dört elle sanlanlar var ya, işte onlar bunun için, “Biz onlara inandık, çünkü hepsi de Rabbimiz tarafından indirilmedir. “derler.

Cumhûr Ulema'ya göre, (.....) diye devam eden kısım yeni bir cümledir. Dolayısıyla cumhura göre, (.....) kavli üzerinde vakfetmek, yani durmak gerekir. Bunlar müteşabihi de, Allah'ın, bilgisini, sadece kendisine ayırdığı ve kendisine özgü kıldığı ilim, diye tefsirlamışlardır. Cumhûr'a göre bu, mübtedadır ve bunu haberi de, (.....) kavlidir. Yüce Allah bu kavliyle ilimde derinleşip yüksek payelere erişenleri senada bulunuyor ve onları imanlarındaki teslimiyetleri herhangi bir keyfiyeti araştırmaksızın bildirilen şeyin gerçekliliğine aynen îman etmeleri sebebiyle övüyor.

Müteşabih ayetlerin indirilmesindeki yarar ise şöyledir: Buna îman edip etmemeleri hususunu -ki kendisi zâten bilmektedir-, Allah'ın bunların hak olduklarına ilişkin neyi murat ettiğine îman etmelerini belirlemek, ortaya koymasını sağlamaktır. Bir de bunun yanında beşer olarak insan aklının bilemeyeceği ve bilmesine akıl erdirip o noktalara ulaşamayacağı, bu hususta akıllarının bu gerçekleri öğrenmede yetersiz kaldığını bildirmektir. Nitekim; Übeyy b. Ka'b'ın (.....) kırâati ile Abdullah b. Mesud'un, (.....) kırâati bu gerçeği teyid etmektedir.

Ancak bazı kırâat imâmları ise, (.....) üzerinde durmamakta, yani vakfetmemektedirler. Bunlar, ilimde yüksek payeye erenlerin, üstün bir dereceye gelenlerin yani rusûh sâhibi olanların da bunu bileceklerini söylemektedirler. O takdirde ise mana şöyle olmaktadır:

“Şu tevili bilenler var ya, işte onlar, (.....), derler.”

“Bunların tamamı Rabbimiz katındandır.”

“Şüphesiz; ancak akıllı kimseler gereğince düşünüp anlarlar.” Öğüt alırlar.

(.....) kelimesinin aslı, (.....) dır. (.....) ise akıl sahipleri demektir. Bu da ilimde yüksek manevi derecelere erenlerin zihin açısından ileri bir seviyeye geldiklerine, Rabbimin manevi lütfuna mazhar olduklarına ve makul, sağduyulu bir düşünceye sahip olduklarına işaretle onlar için bir övgüdür. (.....) kavli de, (.....) kavlinden hâldir.

8

(İlimde derinleşip yüksek payeye erenler şöyle yakarırlar:) “Rabbimiz! Bize doğru yolu gösterip bizi o yola ilettikten sonra kalplerimizi saptırma! Katından bize rahmet bağışla! Muhakkak ki Sen lütfü en bol olansın.

(İlimde derinleşip yüksek payeye erenler şöyle yakanrlar:) “Rabbimiz! Bize doğru yolu gösterip bizi o yola ilettikten -muhkem olanlarla amel edip müteşabih olanlara da teslimiyet gösterdikten- sonra kalplerimizi sapürma! -kalplerde şüphe yaratmak suretiyle gönüllerimizin haktan dönmesine fırsat verme!- Katından bize rahmet -nimet ver- ve merhametinle -ona muvaffakiyet ve onda sebat etmemizi sağlamakla- muamele buyur! Çünkü; Sen gerçekten bol bol ikram edip -hibesi ve ihsanıyla- bağışlayansın.”

Âyetin bu kısımları ilimde gerçekten üstün derecelere erenlere âit olan sözlerdir. Bunun aynı zamanda yeni bir cümle olarak değerlendirilmesi de mümkündür. Nitekim; bunu izleyen âyet de böyledir. O âyet de şudur:

9

“Rabbimiz! Geleceğinden asla şüphe olmayan günde muhakkak insanları toplayacak Sensin. Şüphesiz Allah sözünden asla caymaz.”

“Rabbimiz! Geleceğinden asla şüphe olmayan günde muhakkak insanları toplayacak olan Sensin. Şüphesiz Allah sözünden asla caymaz.” Onları gelmesinde asla bir şüphe ve şüphe duyulmayan hesap gününde veya cezâ gününde kesin olarak toplayıp bir araya getireceksin. Mana şöyledir:

“Şüphesiz ilâhlık ya da ilâh olabilme özelliği, sözünden caymakla, sözde durmamakla çelişki gösterir. Bu itibarla ilâh olan bir zât asla ve kat'a sözünden caymaz. O mutlak manada sözünde durur ve verdiği sözü de yerine getirir.” Bu, esasen şu ifadeye benzer bir ifadedir. Gerçekten cömert olan kişi, asla kendisinden bir istekte bulunan kimseyi boş çevirmez, hayal kırıklığına uğratmaz. Dolayısıyla âyetin ifade ettiği mana da şöyle olmaktadır:

“Allah, Müslümanlara ve kâfirlere ne gibi bir söz vermiş ise, sevap ve cezâlarıdırma olarak asla bunlardan caymaz, kesinlikle bunları yerine getirir.”

10

Şüphesiz kâfirlerin malları da çocukları da (çevreleri) onları Allah'tan gelecek olan azaptan asla kurtaramayacaktır. İşte onlar cehennemin yakıtıdırlar.

Şüphesiz -Resûlüllahnü reddeden- kâfirlerin malları da çocukları da (çevreleri) onları Allah'tan gelecek olan azaptan asla kurtaramayacaktır -kendilerine bir fayda getirmeyecek ve azâba da mani olamayacaklardır-. İşte onlar cehennemin yakıtıdırlar, odunudurlar.

11

(İşte bu kâfirlerin tutum ve davranışları tıpkı) Fir'avun hanedanı ile daha önceki inkârcıların hâli gibidir. Onlar da bizim âyetlerimizi ve hükümlerimizi yalanladılar. Allah da hemen onları -işledikleri- günahları üzerinde suçüstü yakalayiverdi. Allah cezâlarıdırması pek şiddetli olandır.

Âyette geçen, (.....) hâl, durum, herhangi bir işteki tutum ve davranış demektir. Herhangi bir işte veya şeydeki çaba ve gayreti, çalışması ve elde ettiği şey, demektir.

Yani bu, genel manada iş ve durum olarak insanın yaptığı fiiller manasına gelir.

(.....) kavlinde yer alan, (.....) harfi, mahallen merfûdur. Takdiri de şöyledir: “Hakk'ı yalanlama konusunda şu kâfirlerin hâli tıpkı kendilerinden önce geçen Fir'avun hanedanı ile onlar gibi daha önce geçen diğer kâfirlerin halleri gibidir.”

Ya da bu, (.....) nasb edatıyla mahallen mensûbdur.

Yani, “Onları kurtaramayacaktır. Tıpkı şu kimselerin kurtulamadıkları, varlıklarının bir yararı olmadığı gibi” demektir.

Kırâat imâmılarından Ebû Amr, (.....) kelimesini Kur'ân'ın geçen her yerinde (.....) siz olarak (.....) le, (.....) olarak okumuştur.

(.....) kavli ise, yaptıkları şeyler veya onlara yapılanlar açısından, (.....) kavlini açıklamaktadır. âdeta onların durumlarını sorgulayan mukadder bir sualin cevabı niteliğindedir. Aynı zamanda bunun hâl olması da câizdir.

Yani, “yalanlamış oldukları hâlde “demektir.

Bir de, (.....) denir ki bu, (.....) yani onu bundan dolayı yakalayıp cezâlarıldırım demektir.

“Allah, cezâlarıldırması pek şiddetli olandır.” Buradaki izafet, izafet-i gayrimahzadır.

Yani; bu şekil itibariyle bir izafet olup hakikat ya da gerçek manada bir izafet terkibi değildir.

12

(Rasûlüm!) Kâfirlere de ki: “Pek yakın bir gelecekte siz mağlup olacak ve cehennemde de toplanacaksınız. Orası ne kötü kalınacak bir yerdir.”

Yani; karar kılacakları, yerleşip kalacakları yer olan cehennem ne kötü bir yerdir.

Âyette her ne kadar Mekke müşrikleri denmek isteniyorsa da, bu, her türden, renk ve boyadan kâfiri içermektedir.

Yine yalan bir gelecekte yenilecek olanların her ne kadar Bedir savaşırıda yenilen kâfirlerden söz ediliyor ise de, bu ayını zamanda tıpkı Mekke'de mağdur ve mazlum kalıp hicret etmek zorunda bırakıları o altın nesil gibi, nesiller her şeye rağmen oldukça pek yakın bir gelecekte yenileceklerini Rabbimiz burada onların şahsında tüm mazlum Müslümanlara müjde vermektedir. Ebû Cehil ve benzeri kimselerin şahsında da kâfirlerin sonlarını bildiriyor.

(.....) kelimesi, dipsiz kuyu manasında olup, (.....) kelimesinden alınmadır. Ayrıca kırâat imâmılarından Hamza ve Ali, (.....) kelimesiyle, (.....) kelimesini (.....) harfiyle değil de, (.....) harfiyle, (.....) ve (.....) olarak kırâat etmişlerdir.

13

Şüphesiz karşı karşıya gelen iki toplulukta sizin için büyük bir ders vardır. (Bunlardan) biri Allah yolunda savaşan bir topluluktu, diğeri de kâfir bir topluluktu. (Müşrikler) Müslümanları kendilerinin iki katı olarak görüyorlardı. Allah dilediğini yardımıyla destekler. Şüphesiz bunda uzağı görebilen basiret Erbâbı için çıkarılacak büyük bir ders vardır.

(.....) Aslında bu hitap Mekkeli Kureyş müşriklerine olmakla birlikte genelde tüm kâfir ve müşrikleredir. “Şüphesiz karşı karşıya gelen iki toplulukla sizin için büyük bir ders vardır. Bunlardan biri Allah yolunda savaşan -mü'min- bir topluluktu, diğeri de kâfir bir topluluktu.”

“(Müşrikler) Müslümanları kendilerinin iki katı olarak görüyorlardı.”

Yani; müşrikler Müslümanların sayılarını tıpkı kendilerinininki gibi iki bin olarak veya (savaşa kâtiları) Müslümanların 313 olan sayılarını iki kat olarak görüyorlardı. Çünkü, yüce Allah, Müslümanların sayılarının, müşriklerin sayılarından oldukça az olmasına rağmen, müşrikler korksun için Müslümanların sayılarını düşmanlarının gözlerinde kat kat olarak göstermiştir ki; müşrikler Müslümanlarla girişecekleri bir savaşta korksunlar istenmiştir.

Kırâat imâmılarından Nâfi de, (.....) kavlini, (.....) harfiyle, (.....) olarak okumuştur.

Yani: “Ey Kureyş müşrikleri! Siz Müslümanların sayısını tıpkı kâfir olan toplumunuzun sayısı gibi iki katı olarak göreceksiniz.” Veya, “Kendilerinin olduğunun iki katı gibi göreceksiniz. “Ancak burada ele alınıp anlatılanlar, Enfal Sûresinde yer alan, “Sizi onların gözlerinde az gösteriyor.” Enfal, 44. ile herhangi bir çelişki meydana getiriyor değildir. Çünkü; ilk başta onlar ötekilerin gözlerinde oldukça az bir sayı olarak gösterildi ki; böylece onlara karşı saldırabilme cesaretini kazansınlar istenmiştir. Ne zamanki toplarıp savaş için bir araya geldikler, ta ki onları yenene kadar hep onların gözlerinde sayıca oldukça çok olarak gösterildiler. Burada azlık ve çokluk durumları iki farklı durum açısından. Bunun benzeri farklı durumlarda ve konumlarda meydana gelen olaylara göre değerlendirilir. Nitekim, Rabbimiz şöyle buyuruyor:

“İşte o gün insanlara da cinlere de günahları sorulmaz.” Rahmân, 39.

Özellikle burada dikkat çekilen nokta kıyamet gününde mahşer alanında herkes simalarından tanmacaklarından bu bakımdan onlara bir şey sorulmayacaktır, demektir. Dolayısıyla bu âyetin tefsirinde her şey ortama göre değerlendirilirden maksat bu ve benzeri şeylerdir. Nitekim; bir diğer ayette de Rabbimiz şöyle buyuruyor:

“Onları tutuklayın, çünkü onlar sorgulanacaklardır.” Saffât, 24.

Onların gözünde kimi zaman çok bir sayı olarak gösterilmesi ve kimi zaman da az sayıda gösterilmeleri, gücün gösterilmesini, yüce Allah'ın kudretini daha net olarak ve mübalağalı ya da belîğ bir tarzda ortaya koymaktadır. Âyetin ya da mu'cizenin açık bir şekilde gösterilmesidir.

Âyette yer alan, (.....) kavli hâl olarak mensûbdur. Çünkü bu, bizzat gözle görülme olayıdır. Çünkü bunu, (.....) kavlinde öğrenmekteyiz. Delil burasıdır.

Yani; “Apaçık bir şekilde çıplak gözlerle, arada herhangi bir şey olmaksızın gördüler.” demektir.

“Allah dilediğini yardımıyla destekler. “Nitekim; Bedir ehlinin sayılarını düşmanlarının gözünde çok göstererek onlara destek verdiği gibi bu samimiyette olan her mü'mini de bu manada destekleyecektir. “Şüphesiz bunda - az sayıdakileri çok sayıda göstermede- basiret Erbâbı için büyük bir ders -öğüt— vardır.”

14

Şehvî isteklere, kâdirılara, oğullara, kantar kantar yığılmış alto ve gümüşe, salma ve damgalı güzel atlara, hayvanlara ve ekine olan düşkünlük insanlar için cazip hale getirildi. Halbuki bütün bunlar bu dünya hayatının metâdır. Fakat en güzel varılacak yer Allah katında olanıdır.

“Şehvî isteklere, ... olan düşkünlük insanlar için cazip hale getirildi?’Cumhûr’a göre bunları insanlara süslü ve cazip olarak gösteren bizzat yüce Allah'ın kendisidir. Nitekim; Rabbimiz bir başka kavlinde şöyle buyurmaktadır:

“Biz, insanların hangisinin daha güzel amel edeceğini deneyelim diye yeryüzündeki her şeyi dünyanın kendine mahsus bir ziynet yaptık.” Kehf,7.

Nitekim; İmâm Mücahid'in kırâati de ayrıca zaten bunun delilidir. O bunu, (.....) olarak malum şeklinde okumuştur. Ancak Hasen-ı Basrî ise, süslü ve cazip hâlde gösteren şeytandır, demiştir.

Şehvet, nefsin bir şeyi şiddetle çekmesi, aşırı olarak istemesi demektir. Özellikle âyette kimi şeylerden söz edilerek ele alınmış olması, insanların bu gibi şeylere aşırı olan düşkünlüklerinden ve arzu etmelerindendir. Veya bunlara şehvat olarak isim verilmiş olması, bunların oldukça basit ve önemsiz şeyler olduğunu demek ve

murat etmek istediğindendir. Çünkü; şehvet denen şey, esasen bilge kimseler açısından pek de uygun kabul edilmeyen rezilce şeylerdir.

Yani; insanı rezil edebilecek konumlara ve komikliklere düşürecek önemsiz ve basit şeylerdir. Dolayısıyla şehvî duyguların ve burada tek tek sayıları şeylerin esiri konumuna gelenler yerilmeyi, uyanlmayı hakleden kimseler demektir. Çünkü; bunlar kendi adlarına bir tür behimî ya dahayvanca bir yaşantıyı kabullenmişlerdir, demektir.

“kâdirılara -ve cariyelere-, oğullara,...” Burada, (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğuludur. Burada bu ifade ile “erkek çocuklar” kasdolunurken, Kur’ân’ın başka yerlerinde geçen bu ifade hem erkek ve hem kız çocuklarını kapsamaktadır.

Yani; genel olarak çocuklar, demektir. Çünkü doğal olarak insanlar hep erkek çocukları olsun isterler. Kaldı ki; erkek çocuklar bir bakıma insanın geleceğidir ve ailesini ya da toplumunu savunmaları için onlardan yararlanılır.

“kantar, kantar yığılmış altın ve gümüşe,” Âyette yer alan, (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğuludur. Bu da “oldukça çokça mal ve varlık” demektir. Bir tefsire göre de bu, “bir sığır tulumu dolusu altın ve gümüş” ya da, “yüz bin dinar” demektir.

İslâm’ın geldiği ilk dönemlerde Mekke’de gerçekten yüklerle ya da kasalarla ifade edilecek mal varlığına sahip yüz kadar kişi vardı.

(.....) kasalarda veya belli yerlerde saklanıp gizli tutulan, defnedilen manasınadır. Burada, altın manasına gelen, (.....) kelimesiyle meselenin isimlendirilmesinin sebebi,o bunun harcama yoluyla çabucak elden çıkıp yok olmasındandır. (.....) yani gümüş ismini alması ise, bunun da yine infak ve harcama'yoluyla dağılıp gitmesi sebebiyledir. Çünkü; (.....) kelimesi ayrıma ve dağılma manasındır. Nitekim; diğeri de, (.....) kelimesinden alınmadır ki o da gitmek anlamına gelir.

“Salma ve damgalı güzel adara,” Yine burada, (.....) diye isimlendirilmesi, yürürken âdeti böbürlenerek, büyüklük göstererek yürümesi sebebiyle bu isim verilmiştir.

(.....) damgalanmış, özel işaret vurulmuş, belirlenmiş manasınadır ki, kelime, (.....) kelimesinden türemedir. Bu da alâmet, belirti demektir. Ya da bu, meraya yaylıma bırakıları serbest atlar demektir.

Nitekim, (.....) da bu manadadır.

“...hayvanlara ve ekine olan düşkünlük insanlar için cazip hale gedrM.” Âyette geçen, (.....) kavlınden kasıt ileride bir başka surede göreceğimiz gibi erkekli ve dişili olmak üzere sekiz sınıf hayvan kastedilmektedir.

Yani; deve, sığır, koyun ve keçi, ki bunlar erkekli dişili sekiz sınıf oluştururlar.

“Halbuki bütün bunlar -bu sayıları şeyler- bu dünya hayatının melaldir.” Çünkü insan dünyada bunlardan yararlanır. “Fakat en güzel varılacak yer Allah katında olanıdır.”

Daha sonra Rabbimiz onları dünyadan uzaklaştırarak bir başka aleme götürerek şöyle buyurdu:

15

(Habibim, onlara) de ki: “Size tüm bunlardan çok daha hayırlı ve üstün olan şeyleri bildireyim mi? Şüphesiz takva sahipleri için Rableri katında altından ırmaklar akan ve içinde ebedî olarak kalacakları cennetler, tertemiz eşler ve Allah'ın rızası vardır. Allah kullarını görür.”

(Habibim, onlara) de ki: “Size tüm bunlardan çok daha hayırlı ve üstün olan şeyleri bildireyim mi? Şüphesiz takva sahipleri için Rableri katında altından ırmaklar akan ve içinde ebedî olarak kalacakları cennetler, tertemiz eşler ve Allah'ın rızası vardır. Kaldı ki; Allah kullarını görür.” kanda sayıları ve insanlara cazip gelen şeylerden... “Şüphesiz takva sahipleri için Rableri katında altından ırmaklar akan ve içinde ebedî olarak

kalacakları cennetler,” Bu, yeni ve açıklayıcı mahiyette olan bir cümledir. Burada insanlar için nelerin daha hayırlı olabileceklerine âit delil verilmektedir, yol gösterilmektedir.

Âyette geçen, (.....) kelimesi mübteda yani öznedir. (.....) kavli ise bunun haberidir. (.....) kavli de (.....) kavlinin sıfatıdır. Diğer taraftan, (.....) harfinin, (.....) kelimesine taallûku da câizdir. Özellikle takva” sahiplerinden tahsisle söz edilmiş olması, burada sayıları nimetlerden yararlanacak olanların bu kimseler olması sebebiyledir. (.....) kavlinin merfû' olarak gelmesi ise, bunun, (.....) olarak takdir edilmesindendir. Bir de bu kelimeyi, (.....) kavlinden bedel olarak kabul edenlere göre (.....) kelimesini cer ile okuyanlar da var ki, onların bu okuyuşunu işte bu bedel olma hâli destekliyor.

“tertemiz eşler ve Allah'ın rızası vardır.” Allah'ın nzasma ve hoşnutluğuna ermek vardır. ““Kaldı ki; Allah kullarını görür.”

16

“Rabbimiz! Biz kesin olarak îman ettik. Kusurlarınızı bağışla. Ve bizi cehennem ateşinin azâbından korusun!” diyenler,

“Rabbimiz! Biz -senin davetine icabet ederek- kesin olarak îman ettik. Kusurlarınızı -verdiğin söze göre- bağışla. Ve bizi -fazlınla- cehennem ateşinin azâbından korusun!” diyenler, (.....) kavli medih üzere mensûbdur veya merfûdur. Ya da “takva sahiplerinin” sıfatı olarak mecrûdur. Ya da, (.....) kelimesinin sıfatı olarak mecrûdur.

17

(Onlar) sabredenler, dosdoğru olanlar, (Allah'a) itâat edenler, Allah yolunda infak edenler ve seher vakitlerinde Allah'tan mağfiret dileyenlerdir.”

“Onlar sabredenler,” Allah'a taatte, musibetlere ve felâketlere dayanmada hep sabrederler. (.....) kavli de yine medih üzere mensûbdur. “dosdoğru olanlar” Hep söz olarak haktan haber verilirler, hükümlerin gerektirdiği şekilde amelleri fiilen yerine getirirler ve kesin bir kararlılıkla ve niyetle hakka ve gerçeğe sarılırlar. “(Allah'a) itâat edenler,” içtenlikle ve sadakatle yalvarıp yakaran, dua edenler, itâat edenler, “Allah yolunda infak edenler” tasadduku elden bırakmayıp ihtiyaç sahiplerinin dertlerine derman olanlar, “ve seher vakitlerinde Allah'tan mağfiret dileyenlerdir.” Hep Allah'tan affedilmelerini isteyenlerdir. Özellikle burada “seher vaktine” dikkat çekilmesinin bir nedeni vardır. Bu, dualara en çok icabet olunan bir vakittir ya da duaların en çok kabul edildiği vakit olmasındandır. Çünkü bu, halvet vaktidir. Zira herkesin uyumakta olduğu bir sırada, sıcak yatağından kalkarak Rabbine dilekçe sunmak, ağlayarak derdini ve zorlukunu O'na aktarmak gibi Nâfile bir ibâdet yoktur. Nitekim; Hz Lokman (aleyhi's-selâm) oğluna şöyle bir öğütte bulunuyor:

“Ey oğul! Seher vaktinde uyanıp öten horoz senden daha erken ve akıllıca davranıp kalkmasın, sen ondan önce davran, sakın o öterken sen mışıl mışıl uyumayasın.”

Sıfat ya nitelikler arasında yer alan ve bir bağ edatı olan (.....) harfî, burada bu özellikleri taşıyan kimselerin taşıdıkları bu niteliklerin her biri açısından ayrı ayrı bir kemale, özelliğe ve üstünlüğe delâlet olsun içindir. Aynı zamanda her bir nitelik ya da özelliğin övme ya da medih konusunda bağımsız birer sıfat olduklarını, bu açıdan birinin diğeriyle bağlı olmadığını bildirmek ve öğretmek içindir.

18

Allah, kendisinden başka ilâh olmadığına şâhitlik etti. Melekler ve ilim sahipleri de (Allah'tan başka ilâh olmadığına) adaletle şâhitlik ettiler. Azîz ve Hakîm olan Allah'tan başka ilâh yoktur.

“Allah, kendisinden başka ilâh olmadığına şâhitlik etti.” (.....) Burada mana olarak hükmetti ve dedi, söyledi manalarına gelir.

“Melekler (de) ...” Burada geçen “Melekler de” kavli ise, “Onlar açıkça da görmüş oldukları yüce Allah'ın muazzam kudreti karşısında gördükleri gerçeklere ve o muazzam kudretin sâhibi dışında bir başka ilâh olmadığına tanıklık ettiler. “demektir.

“ve ilim sahipleri de Allah'tan başka ilâh olmadığına adaletle şahitlik ettiler..” Âyetin bu kısmında yer alan, (.....) kavlinden murat peygamberleri ilim adamları ve inanmış bilgili kimseler, demektir. (.....) kavli de, dağıtılar ya da taksim edilmiş olan rızık ve eceller konusunda Allah'ın yaratmış olduğu gerçeğin dışına çıkarak adalet sinirinin çiğnemezler. Allah'ın dağıttığı sevap olsun, ya da amellere göre cezâlarıdırması olsun bu hususlarda da adalet ölçüsünün dışına taşmazlar.

Aynı şekilde Rabbimizin kullarının bir birlerine karşı acımaları ve insaf ölçülerini çiğnememeleri, aralarındaki meselelerde eşitlik esaslarını ayakları altına almamaları konusunda adalet ölçüleri içerisinde hareket edenler demektir.

(.....) kelimesi Allah isminden müekked hâldir veya, bu, (.....) zamîrinden hâldir. Bilindiği gibi iki çeşit hâl vardır. Bunlardan biri, müekkidedir, ki zilhâlden ayrılmaz. Diğeri de mütehavvile veya muntakile ismini alır ki, burası yeri olmadığından detaylarına inmek istemiyoruz.

Ya da bunun iki ma'tûf kılmaksızım halin nasbryla ifradı da, yani bu manada müfret olması da câizdir. Meselâ; Arapça olarak, (.....) diyecek olursan bu, câiz olmaz. Çünkü; aralarında bir ilbas yani bir anlaşılamayan taraf yoktur. Zira her ikisi de erkektir. Fakat, (.....) diyecek olursan bu, câizdir. Çünkü burada Zeydi, Fiind'den ayıran özellik onun erkek olmasıdır. Ya da, (.....) kelimesi medih üzere mensûbdur.

Bir de âyette, (.....) kavli iki kez geçti ki bu, te'kit maksadıyladır.

“Azîz ve Hakîm olan Allah'ları başka ilâh yoktur.”

Âyetin sonunda yer alan, (.....) kavli, istinaf cümlesi yani yeni bir cümle olarak merfûdur.

Yani bu, (.....) demektir. Yoksu bu, (.....) zamîrinin bir vasfı yani sıfatı demek değildir. Çünkü zamîrler tavsif olunamazlar (nitelenemezler). Dolayısıyla, “yenilmeyen, her an üstün ve güçlü olan” demektir. (.....) ise asla haktan dönmeyen, taviz vermeyeni manasınadır.

19

Allah katında (tek makbul) din İslâm'dır. Ancak kitap ehli kendilerine ilim (gerçekler) geldikten (bildirildikten) sonra sadece aralarındaki haset ve azgınlık sebebiyle ayrılığa düştüler. Kim Allah'ın âyetlerini inkâr ederse, bilsin ki; Allah hesabı çok çabuk görendir.

“Allah katında (tek makbul) din İslâm'dır” Bu bir cümleyi, müstenefedir yani mübteda olan bir cümledir yoksa bu- açıklama mahiyetinde olan bir istinaf cümlesi, yeni bir cümle değildir. Burada, (.....) kavlindeki, (.....) edatı hemzenin fethiyle, kırâat imâmı olan, Ali Kisâî tarafından, (.....) şeklinde okunmuştur. Bu da, (.....) kavlinden bedel yapılmak suretiyle böyle okunmuştur.

Yani mana şöyledir: “Allah katında gerçek inanılacak dinin İslâm olduğuna Allah şahitlik etti.”

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır:

“Her kim bu âyeti uyuyacağı sırada okursa, işte bundan dolayı Allah, yetmişbin varlık yaratır. Bu yaratılanlar ta kıyamet gününe kadar onun bağışlanması için Allah'tan mağfiret dilerler. Her kim de bu âyeti okuduktan sonra ben de Allah'ın kendisine bunu şahit kıldığı şeylerle şahitlikte bulunacağım ve ben bu şahitliği Allah'a havale buyuracağım. Çünkü bu, yarın Allah katında benim için bir vedia (emanet), depozito olacaktır. Kıyamet gününde Allah şöyle buyuracaktır: Şüphesiz kulumun benim katımda emanet olarak duran bir sözü (ahdi) bulunmaktadır. Halbuki ben verdiği sözü yerine getirmede vafara en çok lâyık olanım. Bu bakımdan bu kulumu cennete sokun hele!”

“Ancak kitap ehli kendilerine ilim geldikten (bildirildikten) sonra sadece aralarındaki haset ve azgınlık sebebiyle ayrılığa düştüler.”

Kitap ehlinde kasıt Yahûdî ve Hıristiyanlardan olanlardır. İhtilâfa ve anlaşmazlığa düştükleri nokta ise, her iki kesim de Tevhid dini olan İslâm'ı terk ettiler, kabul etmediler. Nasâra denilen Hıristiyanlar teslis, yani üç ilâh inancına sarıldılar. Yahûdiler ise, Uzeyir Allah'ın oğludur, dediler.

(.....) ile bildirilen gerçek ise, kendisinde asla bir yanlışlık ve eğrilik bulunmayan hak din olan İslâm'dır.

(.....) demek, aralarında baş gösteren ihtilâf ve ayrılık sırf birbirlerini çekememeleri ve haset etmeleri sebebiyledir. Çünkü; her iki toplum da liderlik peşinde ve baş olma davasındadırlar, hepsi de dünyalık çıkar kaygısıyla hareket etmektedirler. Çünkü; her iki toplumda bir takım insanları peşlerine takarak ve onları aldatarak hakkın kendilerinde olduğu yalanını savunuyorlardı. Halbuki İslâm'ın hak dini oluşunda şüphe olmadığı gibi onlar da zaten bunda şüphe etmiyorlardı. Çıkarları ve menfaatleri öyle gerektirdiğinden dolayı böyle yanlış ve bâtıl bir yol izliyorlardı.

Ancak bir tefsire göre bunlar, Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in peygamberliği konusunda ihtilâf edip duruyorlardı tartışma bunu üzerinde idi. Çünkü; kimisi onun peygamberliğini kabul ediyor ve kimisi de red ediyordu.

Bir tefsire göre de, bu ihtilâfa düşenler Nasâra dediğimiz Hıristiyanlardır. Çünkü; kendilerine gerçek bilgi geldikten ve onun da Allah'ın bir kulu olduğunu öğrendikten sonra işte bu gerçeğe rağmen onun hakkında ihtilâfa düştüler. Teslis inancını savundular.

“Kim Allah'ın âyetlerini -hüccet ve delilleri, kanıtları- inkâr ederse, bilsin ki; Allah hesabı çok çabuk görendir.” Cezâyı pek hızlı olarak uygulayandır.

20

Eğer seninle tartışılırsa (onlara) de ki: “Bana uyup îman edenlerle birilikte ben, kendimi tamamiyle Allah'a adayıp teslim ettim.” Ve yine kitap ehline ve ümmî olanlara de ki: “Siz de İslâm'ı kabul ettiniz mi?” Eğer kabul ederlerse, kesin olarak hidâyete ermişlerdir. Eğer yüz çevirirlerse, senin üzerine düşen yalnızca tebliğ etmektir. Allah kullarının her haline vakıftır.

“Eğer seninle tartışılırsa,”

Yani; hak din islâm'dır, konusunda seninle tartışıp mücadele ederlerse. Burada bu konu ile ilgili olarak Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile tartışan ve mücadele edenlerin cumhura göre Necran oğullarına mensup Hıristiyanlarıdır.

“(Onlara) de ki: Bana uyup îman edenlerle birlikte ben, kendimi tamamiyle Allah'a adayıp teslim etlim.”

De ki ben varlığımı ihlâs ile ve tümüyle kendimi bir tek olan Allah'a teslim ederek Müslüman oldum. Allah'a ibâdet etmekle birilikte kesinlikle bu konuda bir başkasını O'na ortak koşmadım. Allah ile birlikte bir başka ilâhî çağırıp ona dua ile onu mabud edinmedim.

Yani; kısaca benim dinim tevhid dinidir. Bir tek Allah'a îman etme dinidir. Ki bu din, en sağlam ve her şüpheden uzak olan tek dindir. Nitekim; bu gerçek benim tarafımdan böyle olduğu bilinmenin yahmda zaten sizin de tarafınızdan bilinmektedir. Ben gerçekten yeni ve aykırı bir şey getirmiş değilim ki bu konuda kalkıp benimle tartışıp mücadele edesiniz?...

Diğer taraftan bunun bir benzeri âyet de yine tefsirini yaptığımız bu surede yer alan şu ayettir. Rabbimiz şöyle buyuruyor:

“(Ey Peygamber) de ki: Ey kitap ehli, bizim de sizinde üzerinize inen tüm semavî kitaplarda inen eşit ve ortak olan noktada gelin birleşelim; Allah'tan başkasına kulluk etmeyelim, O'na eş koşarak asla hiçbir şeyi kendisine denk edinmeyelim. Allah'ı bırakarak kimimiz kimimizi rab edinmesin. Eğer kabul etmeyip yüz çevirirlerse, şöyle deyin: “Şâhit olun ki; biz Allah'ın her hükmünü kesin olarak kabul eden Müslümanlarız!” Al-i İmran, 64.

İşte bu âyet, onların üzerinde bulundukları inançlarını ve savunageldikleri şeyleri reddetmektedir.

Bir de Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ile birlikte onun yanında yer alan mü'minler de hiçbir şüphe ve kuşkuyla yer vermeksizin aynen teslim olmuşlardır. O hâlde bu konuda tartışmanın ne anlamı var söyletebilir misiniz?

Kırâat imâmılarından Nafi, Ebû Cafer, İbn Âmir, Hafs, A'sa (Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Halîfe) ve Burcumi (Abdülhamit b. Sâlih), (.....) kavlini gördüğünüz gibi, (.....) olarak (.....) harfinin fethasıyla okumuşlardır. Bu imâmın dışında kalan İbn Kesîr, Ebû Amr, Âsım, Hamza, Kisâi, Ya'kûb, Hadrami ve Halef ise (.....) harfinin sükunu ile, (.....) olarak kırâat etmişlerdir. Bk. Mu'cemu'l-Kırâati'l-Kur'aniyye, 2/16

(.....) kavli ise, (.....) kavlindeki (.....) harfi üzerine atfolurmuşur.

Yani; bu (.....)demektir ki,. “Ben ve bana uyanlar teslim olduk.” demektir. Ayrıca bu kelimenin mef'ûl ile ayrılması da nahiv açısından güzeldir.

Diğer taraftan (.....) kavlindeki (.....) harfinin “İle-beraber” manasına gelen, (.....) manasında olması da câizdir. Böyle olması hâlinde bu kelime mef'ûl-ü meah olur. Bu kelime, (.....) olarak okunduğu gibi, (.....) olarak da okunabilir.

Yani; hem vasl (geçiş) ve hem vakf (duruş) hâlinde de böyle okunabilir, câizdir. Bunu her iki hâlde câiz görenler kırâat imâmılarından Sehl b. Muhammed ile Ya'kûb b. İshak'tır. Ancak kırâat imâmılarından olan Ebû Amr ise bu iki imâma sadece vasl okuyuşu hâlinde katılmıştır.

“Ve yine kitap ehline ve ümmi olanlara -Kendilerinin herhangi ilâhi bir kitabı olmayan müşrik Araplara- de ki: Siz de İslâm'ı kabul ettiniz mi?”

Buradaki, (.....) kavlinde iki hemze yer almaktadır. Bunu bu şekilde okuyan kırâat imâmı Kûfe kırâat okulu mensuplarıdır.

Yani bunu manası şöyledir: “Çok açık ve net delillere dayalı olarak İslâm'ın hak olduğu gerçeği size geldi ve bildirildi. Siz bu gerçekler karşısında İslâm'ı kabul ettiniz mi? Yoksa siz hâlâ küfrünüz üzere direnip kalmakta mısınız?”

Bir diğer tefsire göre bu lâfız bir soru lâfzıdır, mana itibariyle de emir anlamındadır.

Yani, “Hemen Müslüman olun!” Ya da “İslâm dinine girin!” demektir. Bu âdetâ, şu Âyetteki ifadeye benzer bir ifadedir:

“Artık vazgeçtiniz mi?” Mâide,91.

Bu her ne kadar meallerde ve burada da bizim yaptığımız gibi sora olarak görüyorsanız da esasen bunun manası, “vazgeçin” şeklinde emir manasındadır. İşte yukarıdaki âyette de, (.....) olarak soru şeklinde gelmiş ise de bu, “Müslüman olun, İslâm'a girin.” demektir.

“Eğer İslâm dinini kabul ederlerse, kesin olarak hidâyete ermişlerdir.” Bu demektir ki; irşat olmuşlardır ve böylece sapıklıktan kurtulup hak yolu bulmuşlardır. “Eğer yüz çevirirlerse, senin üzerine düşen yalnızca tebliğ etmektir.”

Yani; onlar sana hiçbir şey yapamazlar ve zarar da veremezler. Çünkü sen uyaran bir elçisin. Bu itibarla senin vazifen risâleti ve yüklendiğin mesajı tebliğ etmek, iletmek ve bildirmektir. Bir de hidâyet yolunu gösterip bu hususta onları uyarmandır.

“Allah kullarının her haline vakıftır” Müslüman iseler, bundan dolayı onları mükâfatlandırarak, kâfir iseler, küfürleri yüzünden onları cezâlarıdıracaktır.

Şüphesiz, Allah'ın âyetlerini inkâr edenler, peygamberleri haksız yere öldürenler ve bir de halka adaleti emredenleri öldürenler var ya, işte onlara çok acıklı bir azâbı müjdele!

“Şüphesiz, Allah'ın âyetlerini inkâr edenler, peygamberleri haksız yere zulmederek öldürenler” Burada “peygamberleri öldürenler” diye kendilerinden söz edilenler Yahûdîler olup, bunlardan sonra gelen nesilleri de atalarının bu vahşetine ve zulmüne nza gösterip memnun olanlardır.

(.....) kavli burada müekked hâldir. Çünkü peygamberin öldürülmesi hiçbir zaman hak olarak değerdinlemez ve hak olamaz. “ve bir de -peygamberler dışmda- halka adaleti emredenleri -Hazret-i Hamza'yı- öldürenler var ya,” Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)em gelen rivâyete göre demiştir ki:

“Günün hemen ilk saatlerinde İsrâ'il oğulları kırk üç peygamberlerini bir anda öldürdüler. İşte bu olay karşısında haksızlığa dayanamayan İsrâ'il oğullarından îman etmiş olan ibâdet ehli tam yüz on iki kişi harekete geçerek, iyilikleri ve hakkı anlatan peygamberleri haksız yere öldürenlere iyiliği emredip onları kötülük işlemekten menettiler. Onlar da kendilerine karşı böyle bir görevle harekete geçen yüz on iki inanmış kişinin tamamım aynı günün sonunda kılıçtan geçirip hepsini öldürdüler.” Bk. İbn Cerir, Tefsîr; 2/216.

“İşte onlara çok acıklı bir azâbı müjdele!” Bu âyette, (.....) edatının haberi olan, (.....) kavlinin başına, (.....) harfi gelmiştir. Çünkü, bunun ismi cezâ manasımı içermektedir.

Sanki âyette şöyle denilir gibidir:

“O küfürde ısrar edenler var ya, işte onları müjdele!”

Yani bu şöyle demektir: “Her kim inkâr ederse, küfürde direnirse, işte onları müjdele! “Bunu da sebebi şundan dolaydır:

(.....) edatı mübteda olmanın manasımı değiştirmez.

Yani; kelime yine görev olarak mübteda görevini üstlenmiştir ama, burada bu edatm görevi, orada tahkik ve kesinlik manasımı kazandırmak için gelmiştir. Burada, (.....) harfini gelmiş olması, sanki gelmemiş mesabesindeir. Eğer burada söz konusu, (.....) edatının yerine, (.....) veya (.....) edatlarından biri gelmiş olsaydı, bu takdirde (.....) harfinin gelmesi mümkün olamazdı, yani mümteni olurdu.

22

Onların tüm yaptıkları hem dünyada ve hem âhirette boşa gitmiştir -zayi olmuştur-, onların hiçbir zaman yardımcıarı da olmayacaktır.

Dünyada Allah'ın rahmetinden uzak kalarak lânete uğrayacaklar, ve rezil rüsvay olacaklardır. Âhirette ise en acıklı azâba çarptırılacaklardır. Âyetin sonu başı olması itibariyle sırf vakfetmek yani durmak için cemi' yani çoğul olarak gelmiştir. Eğer böyle olmasaydı nekra olan müfret bir kelime mana itibariyle nefiy yani olumsuzluk açasından daha bir genel olurdu.

23

(Ey Peygamber!) Kendilerine kitaptan bir pay verilenleri görmedin mi ki, aralarında hüküm verilmesi için Allah'ın kitabına çağırılıyorlar da sonra aralarından bir grup bundan cayarak bu hükme sırt çeviriyor.

“(Ey Peygamber!) Kendilerine kitaptan bir pay verilenleri görmedin mi kir” Bu âyette konu edilenler Yahûdî din bilginleri yani hahamlardır. Onlar gerçekten Tevrât konusunda doğru manada bir hayli bilgilere s'âhip bulunuyorlardı.

Âyette yer alan, (.....) cer edatı ya teb'îz manasınadır ya da beyan içindir

Yani; ya bir kısmı veya bazısı demektir ya da açıklama anlamındadır, demektir.

“aralarında hüküm verilmesi için Allah'ın kitabına -yani Tivrât'a ya da Kur'ân'a- çağrılıyorlar da” bir hüküm sebebiyle aralarında hakim olması, ona göre hüküm verilmesi ya da Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in aralarında hüküm vermesi için çağrılıyorlar da,...

Rivâyete göre Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)onlaia âit bir mektebe (eğitim kurumuna) gitti de onları hakka davet etti.. Öunun üzerine Yahûdî din bilginlerinden Naim b. Amr ile Haris b. Zeyd Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) di.

“—Sen hangi dindensin veya hangi din üzeresin? diye soru yönelttiler. Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) de:

— İbrâhîm'in dini üzereyim, cevabını verdi. Bu iki Yahûdî Haham, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e:

— Aslında İbrâhîm Yahûdî idi, diye karşılık verince, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Onlara:

— Öyle ise, gelin Tivrât'a gidip onu hakem kılalım, aramızda gerçek hükmü o versin, İbrâhîm gerçekten Yahûdî miydi, değil miydi bakalım?” diye teklif edince, her iki Yahûdî köşeye sıkıştıklarını anladılar ve Tivrât'a bakmaktan kaçındılar, kabul etmediler. Bk. Bir önceki kaynak, 2/217.

“sonra aralarından bir grup bundan cayarak bu hükme sırt çeviriyorlar.” Çünkü; bu zaten oldum olası onların adetidir. Onlar karakter olarak böyle bir yapıya sahiptirler. Tarih boyunca hep döneklilik etmişler ve hep arkadan vurup hançerlemişlerdir. Dolayısıyla onların bu hâlini garipselemek gerekir.

24

Bunun sebebi, “Bize sayılı birkaç günden başka cehennem ateşi dokunmayacaktır.” demeleridir. Gerçekten dinleri konusunda uydurageldikleri şey onları bu hususta yanılgıya düşürmüştür.

“Bunun sebebi: «Bize sayılı birkaç günden başka cehennem ateşi dokunmayacaktır», demeleridir. “Yahûdîlerin kendilerine uygulanacak olan azâbı pek umursamadıklarından ve basit bir azap olarak gelip geçecektir düşünce ve inancı sebebiyle böyle hareket ediyorlar ve haktan yüz çeviriyorlar. Çünkü; inançlarına göre birkaç gün yandıktan sonra ateşten çıkıp kurtulacaklardır ki bu günlerde öyle uzun süreli değildir.

Meselâ; Yahûdî inancına göre ya kırk gün yanacaklar, cezâ görecekler, ya da yedi gün kadar bir cezâ göreceklerdir. Onun için de her şeyi yapmak onlara göre mubah sayılmaktadır.

Âyetteki, (.....) mübtedadır. (.....)ise haberidir.

“Gerçekten dinleri konusunda uydurageldikleri şey, onları bu hususta yanılgıya düşürmüştür.” .

Yani; Allah'-a karşı iftiraya kalkışmaları onları yalan uydurmaya ve yanılgıya düşürmüştür. Çünkü; Yahûdîler şöyle bir gerekçeyle ortaya çıkıyorlar:

“Biz Allah'ın öz oğullarıyız ve aynı zamanda O'nun yanında yer alan en sevgili kullarıyız. Bizim bu açıdan diğer insanlara göre bir ayrıcalığımız vardır. Bu ayrıcalık sebebiyle Allah diğer kullarına azap ettiği gibi bize işlediğimiz günah ve cinâyetlerimiz sebebiyle uzun bir müddet azap etmeyecek ve bizi gayet kolay ve basit bir cezâlarılmadan oldukça kısa sürecek bir zaman içerisinde geçirecektir.”

25

Asla şüphe bulunmayan kıyamet gününde onları topladığımızda acaba halleri nice olur ki? Ve o günde hiçbir kimseye asla haksızlık edilmeksizin herkesin kazandığı kendilerine tastamam verilecektir.

Asla şüphe bulunmayan kıyamet gününde onları topladığımızda acaba halleri nice olur ki? Ve o günde hiçbir kimseye asla haksızlık edilmeksizin -işledikleri günahlarında bir artışa ye yaptıkları iyiliklerde de bir eksikliğe gidilmeksizin- herkesin kazandığı kendilerine tastamam verilecektir.

Acaba o inkârcı Yahûdîlerin ve onları onayanların hâli nice olacak ki!? Çünkü; şüphesiz olarak gelecek olan o kıyamet gününde herkese ne kazandıysa o verilecektir.

Âyetteki, (.....) zamîri “Her nefis ya da herkes” anlamındaki ifadenin üzerine mana itibariyle râcidir.

26

(Ey Rasûlüm!) De ki: “Ey mülkün (ve hakimiyetin) sâhibi Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsın ve dilediğinden de çekip alırsın. Dilediğini yüceltirsın, dilediğini de alçaltırsın. Çünkü; her iyilik Senin elindedir. Şüphesiz sen her şeye kâdirsin.

“(Ey Rasûlüm!) De ki: Ey mülkün ve hakimiyetin sâhibi Allah'ım!” Bu âyetin başmda yer alan, (.....) kavlindeki, (.....) harfî, ünlem harfî olan ve ey manasına gelen (.....) harfine karşılıktır. İşte bu bakımdan bu ikisi aynı kelimedede bir araya gelemeler.

Yani, (.....) denemez. Zaten bu, bu değerli ismin bazı hususiyetlerindendir.

Nitekim; yemin manasında aynı durumu (.....) harfinde de görmekteyiz, bu özellik orada da vardır. Yine nida (ünlem) harfinin buna dahil olması, kendisinde lâm-ı tarif denilen belirtme harfinin bulunması da bunun özelliklerindendir.

Aynı şekilde başına gelen hemzenin kat'î hemze olması da böyledir.

Yani, (.....) denir ve fakat bu manada, (.....) denemez. Aynı zamanda tefhim ile okunur.

(.....) kavli ise, mülkün cinsine, kendisine sahip olan, tıpkı varlık sahiplerinin kendi mal varlıklarında diledikleri gibi nasıl tasarrufta bulunuyorlarsa Allah da öylece kendi mülkünde dilediği ve istediği gibi tasarrufta bulunur. O'na asla kimse müdahale etmez, edemez. İşte âyetin bu kısmı da ikinci bir ünlemdir, nidadır.

Yani bu, “Ey mülkün Mâliki ve sâhibi!” demektir.

“Sen mülkü dilediğine verirsın.” Sen mülkünde kime ne kadarlık bi'r pay ve nasip ayırmış isen o kadar verirsın.

“ve dilediklerinden de çekip alırsın.”

Yani onu da ondan çeker alırsın. İlk geçen, “mülk” ifadesi genel yani amm'dır. Daha sonra geçen iki “mülk” ifadeleri ise genel olandan yani tümünden cüz (tikel/kısmî) olandır. Bu manada hastırlar.

Rivâyete göre Hz Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Mekke'yi fethedince, ümmetine Fars yani Acem dediğimiz İran ile Rum/Bizans mülkünü ümmetine vadetmiştir. Bunun üzerine Yahûdîler ile iki yüzlü kimseler olarak tanımları münâfıklar bunun karşısında şöyle alay eder oldular.

“Heyhat! heyhat! Şu zavallılara bakın hele!?! İran ve Bizans mülkünü Muhammedmi alacakmış, bu nasıl olacak ki? Mekke ve Medine Muhammed'in nesine yetmiyor ki, her hâlde Muhammed hayal görüyor.” gibisinden havalara girmişlerdi. Çünkü; ismi geçen bu iki toplum da hem güçlü ve hem de engelleyici varlığa sahipler, diyorlardı. İşte bunu üzerine biraz sonra gelecek âyetin şu kısmı nâzil olmuştur: Bk. Vahidi, Esbabu'l-Nüzul, s. 63.

(.....) Çünkü mülkünde kimine varlık vererek “dilediklerini yüceltirsın,” “dilediklerini de -elinde ve avucunda ne varlığı varsa onlardan alarak- alçaltırsın.” “Çünkü her iyilik Senin elindedir.”

Yani; iyilik de kötülük de senin elindedir. Dolayısıyla yüce Allah burada birbiri olan iyiliği zikretmekle yetindi diğeri de anlaşılacağından ondan, yani şer denen kötülükten söz etmedi.

Ya da buradaki ifade ile söylenmek istenen şey; kâfirlerin kabul etmeyip inkâr ettikleri ve mü'minlerin ise yöneldikleri hayır olan şeylerle ilgili hususlardır. İşte bunu için, (.....) diye buyurdu. Mademki hayır ve iyilik

senin elindedir. Sen onu, düşmanlarına rağmen velilerine, dostlarına, dinini hakim kılmak için çalışanlara verirsın.

“Şüphesiz Sen her şeye kâdirsin.” Senin kendilerine güç vermemen durumunda hiçbir kimse hiçbir şeye asla güç yetiremez. Çünkü; Senden başka güç ve iktidar sâhibi olan asla yoktur.

Bir tefsire göre ise, (.....) kavlinden maksat, afiyet ve sağlıkla alâkalı olan mülktür. Ya da kanaatkarlıkla alâkalı olan mülk demektir. Nitekim; Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır:

“Ümmetimden cennet (melikleri), günlük rızıklarıyla yetinen kanaat sâhibi olan kimselerdir.”

Ya da burada geçen, “mülk” kavlinden kasıt geceleyin kalkıp ibâdet etmek demektir. İmâm Şiblî’ de şöyle der:

“Kainatı ver edenle yetinip dünya ve âhireti düşünmemek, sadece onları var eden ile yetinmek gerekir.

Yani; ma'rifet yoluyla, kişinin Rabbini tanınmasıyla insan yücelir. Ya da sadece kainatı var edenle yetinmekle Azîz olur veya kanaat sâhibi olmakla yücelir. İnsan bunların zıddı olan şeylerle de zelil olup alçalır.”

Daha sonra da Rabbimizin yüce kudretini zikretmeye, gece ve gündüz arasındaki münasebeti, mevsimler çerçevesinde uzayıp kısaltmalarını, birbiri ardı sıra hep geldiklerini, ölüden diriye ve diriden ölüyü çıkarma olayını ele almaya başladı ve bunu için de Rabbimiz bundan sonraki ayetiyle bu gerçekleri dile getirdi. Bunların hemen ardından geniş ve bol rızık verdiğini bu gerçeklere bağlı olarak bildirdi.

27

Geceyi (kısaltarak) gündüze katarsın, gündüzü de (kısaltarak) geceye katarsın. Ölüden diriye çıkarırsın, diriden de ölüyü çıkarırsın. Dilediklerini de hesapsız olarak rızıklarıdırırsın.”

“Geceyi kısaltarak gündüze katarsın, gündüzü de kısaltarak geceye katarsın.” (.....) kelimesi, mastar ifadesiyle, (.....) kelimesi, bir şeyi diğer bir şeyin içine sokmak ve girdirmek demektir. Bu ifade burada mecâzî anlamda kullanılmıştır.

Yani; gecenin saatleri eksilir, ya da geceler kısaltmaya başlar ve gündüzleri de uzar. Aynı şekilde zamanı geldiğinde bu defa gündüzün saatleri kısaltmaya ve geceler de uzamaya başlar.

“Ölüden diriye çıkarırsın.” Nutfe denen spermden ya da meniden canlıyı çıkarıp yaratırsın veya yumurtadan civciv çıkarırsın ya da kâfir olandan mü'min kimse var edersin. “diriden de ölüyü çıkarırsın.” İnsandan meniye ya da nutfeyi veya spermi, tavuktan yumurtayı ve mü'minden de kâfiri çıkarır var edersin.

“Dilediklerini de hesapsız olarak rızıklarıdırırsın. “Gerçi her ne kadar bunun durumu Allah katında bilinen bir gerçek ise de yaratılanlar bunun ne sayısını, ne miktarını ve ne de ölçüsünü bilebilirler. Bunun da nedeni yaratılanlar, akıllara böylece durgunluk veren ve hayret uyandıran manasındaki bu muazzam ve yüce fiilleri var eden kudretin ne kadar üstün olduğunu delilleriyle anlayıp kavrayabilsinler.

Bunun yanında aynı kudretin kullarından dilediklerine sonsuz ve hesapsız manada rızık verme kudretine sahip olduklarını da anlayıp kavrasınlar. Dolayısıyla böyle bir gücün ve kudretlin sâhibi olan Allah, Arap olmayan toplumlardan mülkü alıp Araplara vermeye kâdir olması yanında aynı zamanda ellerinden mülklerini ve varlıklarını aldığı Arap olmayan unsurları veya o dönemin ateşe tapan İran toplumu ile yine sapık olan Bizans toplumunu da zelil kılmaya kâdirdir. Onları zelil hale getirdiği gibi Müslüman Arap toplumunu da Azîz ve güçlü kılar. Bazı kaynaklarda ise şöyle ifadeler yer almaktadır:

“Ben Allah, melikler melikiyim, krallar üstü kralım. Bütün kralların kalpleri ve perçemleri benim elimdedir. Gerçekten kullarını bana itâat ettikleri müddetçe, ben o kralları başlarında onlara merhamet eder hale getiririm. Eğer kullarını bana karşı gelir ve hükümlerimi tanımazlarsa, ben o kralları onların başlarında kendilerine zulmeden kimseler kılarını. Sakın krallara, sizi idare edip duranlara küfredip bununla zamanınızı geçirip durmayın. Ancak yaptıklarınızdan dolayı tevbe ederek bana dönün ki; size şefkat edeyim, onların aleyhinde olarak yanınızda yer alayım.”

İşte bu ifadeler bize Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in şu hadislerinin ifade ettiği manayı hatırlatıyor:

“Siz nasıl iseniz, başınıza sizi öyle idare edecek biri getirilir.” Kudai bu hadisi, “Müşnedu'l-Şihab” kitabında rivâyet etmiştir. S: 372.

Kırâat imâmılarından Medine okulu ile Ebû Bekir dışında Kûfe okulu mensupları, Kur’ân’ın hangi yerinde geçerse geçsin, (.....) kavli ile, (.....) kavillerindeki (.....) harflerini şeddeli ve meksur olarak kırâat etmişlerdir.

28

Mü'minler, mü'minleri bırakıp da kâfirleri (işlerinde) dost (edinip söz sâhibi) kümasmlar. Her kim böyle yaparsa hiçbir şeyde Allah'tan yardım göremez. Meğerki o kâfirlerden (can ve mal güvenliğiniz açısından bir) korkunuz olmuş olsun. Allah sizi kendisinden sakındırıyor. (Sonuçta) varış Allah'adır.

“Mü'minler, mü'minleri bırakıp da kâfirleri işlerinde dost edinip söz sâhibi kılmasınlar.”

Bu âyet, inanlarla kâfirler arasındaki yakınlık ve karabet sebebiyle var olan içten dostluk ve samimiyet, sır bildirmeleri yasakladığı gibi, İslâm öncesi aralarında var olan sadakat sebebiyle onları kendilerine yakın bilip sırdaş edinmeleri veya buna benzer şeyleri de yasaklamaktadır. Nitekim; bu gerçek Kur’ân'da çok çok tekrar edilmiş ve mü'minler bu açıdan uyanmışlardır. Kaldı ki; îman açısından Allah için sevmek ve Allah için buğzetmek gerçekten büyük ve önemli olan bir meseledir.

(.....)

Yani burada şu gerçeği vurguluyor ve diyor ki, “Kâfirleri bırakıp mü'minlerle dostluk kurmanız, yetkiyi onlara vermeniz sizin için kaçınılmaz bir görevdir. Sakın kâfirleri mü'minlere tercih etmeyin.”

“Her kim böyle yaparsa iste onlar Allah'ın yardım ve rahmetinden uzaktırlar.”

Yani; her kim ne tür olursa olsun kâfirlerden yana tavır takınır, onlarla birlikte hareket ederse, artık onun Allah'tan her hangi bir yardım ve velayet beklemesi ortadan kalkmıştır. Böyle yapanlar Allah'tan bir şey beklemesinler. Çünkü; hem dost ile beraber olma görüntüsünü vermek ve bir de onun düşmanlarının safında yer alarak onıan da veli edinmek esasen birbiriyle çelişir, bir şaşkınlıktır.

“Meğerki o kâfirlerden (can ve mal güvenliğiniz açısından bir) korkunuz olmuş olsun.”

Yani; gerçekten düşmanlarınız olan kâfirler tarafından mutlak kaçınmanızı gerektiren bir korku ve endişe hâliniz varsa, o zaman durum değişir.

Kısaca bulunduğunuz ortamda gerçekten kâfirlerden ve kâfirleşmiş kafalardan üzerinizde yetki sâhibi bir güç varsa ve bunlar da sizin mal ve can güvenliğiniz açısından gerçekten büyük bir tehlike oluşturuyorlarsa, korkunuz da bu sebepten ise, işte bu gibi durumlarda görünürde dost imiş gibi gözükmek ve öyle davranmak suretiyle düşmanlıklarını bertaraf etmek ya da önlemek için câiz olur.

“Allah sizi kendisinden sakındırıyor.”

Yani; bizzat yüce Allah'ın kendisi sizi uyandır. Bu itibarla Allah'ın düşmanlarını bağrınıza basarak onlara yetki vermek suretiyle üzerinize Allah'ın gazâbını ve öfkesini çekmeyin. Eğer dikkat edilirse bu, gerçekten büyük bit tehdit demektir. Mü'minler bu tehdidi iyi değerlendirsınler.

“(Sonuçta) varış Allah'adır.”

Yani; sonunda dönüp varacağınız yer Allah'ın huzuru olacaktır. Zaten azaplarıdırma ve cezâ verme de O'nun katında olacaktır. İşte bu da bir başka tehdit ve uyandır.

(Ey Rasûlüm!) onlara de ki: “(Niyetinizi) ister içinde gizli tutun, ister onu açığa vurun, Allah bunların hepsini bilir göklerde olanları da, yerde olanları da bilir. Allah her şeye kâdirdir.”

“(Ey Rasûlüm!) Onlara de ki: (Niyetinizi) kâfirlere karşı dostluğunuzu ve ayrıca Allah'ın hoşlanmadığı, rıza göstermediği şeyleri- ister içinde gizli tutun, ister onu açığa vurun, Allah bunların hepsini bilir.” Ona karşı işlediğiniz hiçbir şey gizli kalmaz, hepsini bilir. Şüphesiz bu, en net ve en belîğ bir tehdittir.

“Ve Allah, göklerde olan (bitenleri) de, yerde olan (bitenleri) de bilir.” Bu bir yeni cümledir. Yoksa şartın cevabı üzerine atfedilen bir cümle değildir. Bu şu demektir: “O Allah, göklerde var olanları da yerde var olanları da bilendir. Dolayısıyla sizin ne bir saklınız, gizliniz ve ne de alenen yaptığınız bir şey O'na asla gizli kalmaz. O sizin her şeyinizden haberdar olandır.”

“Allah her şeye kâdirdir.” Bu itibarla Allah sizi cezâlarıldırmaya da elbette kâdirdi.

Herkesin iyilik olarak ne yaptıklarını ve kötülük olarak işlediklerini karşısında göreceği âhiret gününde, (kötülük işlemiş olanlar), kendileriyle işledikleri günahattan arasında uzak bir mesafe olsun arzu edeceklerdir. Allah (kendisine karşı gelmemeniz için) sizi uyarıyor. Zira Allah kullarına karşı çok şefkat ve merhamet sâhibidir.

“Herkesin iyilik olarak yaptıklarını ve kötülük olarak işlediklerini karşısında göreceği âhiret gününde, (.....) (kötülük işlemiş olanlar,) kendileriyle işledikleri günahları arasında uzak bir mesafe olsun arzu edeceklerdir.”

Bu âyette geçen (.....) kelimesiyle mensûbdur.

Diğer taraftan, (.....) kavlinde bulunan zamîr de, (.....) kelimesine âittir.

Yani; bunun manası şöyle olmaktadır:

“Kıyamet gününde herkes işlediği hayrı (iyiliği) ve şerri (kötülüğü) hazır ve gerçek olarak karşısında gördüğünde, işte o gün ile kendisi arasında hiçbir zaman varıp ulaşamayacak bir mesafe, bir aralık olsun temennisinde bulunacaktır.”

Ya da bu, (.....) kelimesi, “hatırla, an” manasında olan, mukadder (.....) fiiliyle mensûbdur. Dolayısıyla bu, sadece, (.....) üzerinde vaki olur, gerçekleşir. (.....) kavli de mübtada olarak merfû' olur. (.....) kelimesi de bunun haberi olur. Bu takdirde de mana şöyledir: “Kötülük işlemiş olan kimse de, kendisiyle o kötülüğü arasında uzaklaşabileceği (kaçabileceği) bir mesafe olsun isteyecektir.”

Ancak burada, (.....) kavlinin merfû' olması sebebiyle, âyette geçen, (.....) kelimesinin şart için olması sahih (doğru) olmaz. Evet burada merfû' olmak câiz olabilir; ama, bu takdirde şartın mazi fiil olması gerekir. Bu olmadığı takdirde câiz olmaz. Ancak daha çok cezm olabilmektedir. Nitekim, bu sahanın otorite alimlerinden olan İmâm Müberred Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezid b. Abdulkber'den gelen rivâyete göre der ki: “Merfû' olarak okunması şazdır.” yani, az rastlarian bir durumdur.

“Yüce Allah, bizzat sizin (kendisine karşı gelmemeniz için) sizi uyarıyor.” Bu âyetin burada da tekrar edilmesinin sebebi, insanların gaflete düşmemeleri için ve her an kendilerini âhiret ve ölüm ötesi hayat için iyi olarak hazırlamalarını akıllarında tutmalarını isteyen bir uyandır. “Halbuki Allah kullarına karşı çok şefkat ve merhamet sâhibidir.” Nitekim; Allah'ın kullarına karşı merhametli olduğu ve onlara şefkatle muamele ettiğinin bir delili de bizzat kendisinin kullarını burada da görüldüğü gibi tekrar tekrar uyarmasıdır. Evet uyanyor ki ileride Allah'ın gazâbı ile karşı karşıya kalmasınlar.

Ayrıca yüce Allah'ın kemal manasındaki kudreti sebebiyle kullarını uyarması yanında burada, rahmetinin genişliği sebebiyle bunu umut etmeleri ve beklmeleri manasının da var olabilmesi de câiz olduğu da murat olunmuş olabilir. Çünkü; Rabbimiz bir başka âyetinde şöyle buyurmaktadır:

“Şüphesiz senin Rabbin tevbe eden mü'min kulları için kesin olarak mağfiret sâhibi olduğu gibi, Allah düşmanı kâfirleri cezâlarıdırma için de mutlak manada acıklı bir azâbın sâhibidir de.” Fussilet,43.

Bu âyetin nüzul sebebi, şöyledir. Yahûdîler:

“Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz.” diyorlardı. Onların bu tür konuşmaları üzerine Rabbimiz şöyle buyurdu:

31

(Ey Rasûlüm!) De ki: “Eğer siz gerçekten Allah'ı seviyorsanız, bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günâhlarınızı da bağışlasın. Çünkü; Allah çok çok mapret eden ve çok çok merhamet edendir.”

(.....) (Ey Rasûlüm!) De ki: Eğer siz gerçekten Allah'ı seviyorsanız, bana uyun ki, Allah sizden memnun ve hoşnut kalsın” Kulun Allah'ı sevmesi ancak şöyle olur; Allah'a taat ve itaati başkalanm taat ve itaatine tercih edecektir. Allah'ın kulunu sevmesi ise, kulundan râzı olması ve yaptıklarını övmesidir. Hasen-ı Basrî'den gelen rivâyete göre demiştir ki:

“Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) döneminde bazı kimseler ve toplumlar Allah'ı seviyor iddiasında bulundular. İşte bunu üzerine ileri sürdükleri ve söyleyip durdukları iddialarını amelleriyle doğrulanmalarını istedi Çünkü sevgi, doğrulanmayı gerekli kılar. Dolayısıyla kim Allah'ı seviyor iddiasında bulunuyorsa ve buna rağmen de Resûlullahın sünnetine ve onun dininin yani şerî'atının uygulamalarına karşı çıkıyorsa, o ve benzerleri kesin yalancıdırlar. Çünkü; Allah'ın Kitab'ı olan Kur'ân onlar yalanlamaktadır.”

Bir diğer tefsire göre de, Allah sevgisi denen, “mahabbetullah” ya da “muhabbetullah” Allah'ı bilip tanımak yani “ma'rifetullah” demektir. Sürekli olarak hep Allah korkusunu ve O'na olan bağlılık duygusunu devam ettirmektir. Kalbini ve fikrini hep O'nunla ve onu anmak, onun dinini yani şerî'at ahkâmını uygulamakla meşgul bulundurmalı, bunun planları üzerinde kafa yormalıdır. Hep Rabbiyle ünsiyet ve yakınlık elde etmeli, sürekli bu yolları denemelidir.

Farklı bir tefsir ise şöyle yapılmıştır: “Allah sevgisinin ya da mahabbetinin alâmeti, Müslümanlar, söz, fiil (eylem) ve davranışlarıyla sadece Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e âit olan ve ona has (özü) bulunan davranışları tatbik etmeli, uygulamalı ve buna uyarak hep o yolda yürümelidir.”

Yine bir tefsire göre de mahabbetin, yani Allah'ı sevmiş olmanın en belirgin bir özelliği de, Müslümanın sürekli ya da daimi manada tefekkür hâlinde bulunmalıdır. Burada tefekkürden kasıt Allah'ın şerî'atını ve kanunlarını uygulayabilme açısından ne yapılabilirin üzerinde fikir jimnastiğini yapması, pratik hayatta çözümler üretmesi, eğitiminden, öğretimine, öğretiminden de pratik hayattaki tatbikatına varıncaya kadar gerekeni yapmalıdır. Bunun için halveti yani boş zamanları değerlendirmeli ve buna zaman ayırmalıdır. Yoksa uçmak kaçmak anlamındaki halvet değildir bu.

Hep sessizliği yeğleyerek doğru düşünme imkanlarını kazanabilmelidir. Bakınca hatayı, yanlış ve kötüyü görmemeli, onlara da göz yummamalıdır. Kısaca baktığı zaman hep Allah'ın hükümlerini görmeli, çağınılmca ya da seslenilince de hakkın dışında başka bir şey duymamalı, dinlememeli, bunlara izin vermemelidir. Allah için başına herhangi bir şey isabet edince de buna üzülmemeli, başkasının başına bir şey gelince de bundan sevinç duymamalıdır. Allah'tan başka kimseden korkmamalı ve yine Allah'tan başkasından bir beklenti içine girmemelidir.

“ve günâhlarınızı da bağışlasın. Çünkü Allah, çok çok mağfiret eden ve çok çok merhamet edendir.”

32

(Rasûlüm!) De ki: “Allah'a ve Rasûlüne itâat edin. Eğer (Allah ve Rasûlüne itaatten) yüz çevirirlerse, şüphesiz ki; Allah kâfirleri asla sevmez.

Çünkü; Allah ve Rasûlüne itâat demek, sevginin kanıtlanması ve alâmeti demektir. Eğer itaatten yüz çevirecek olurlarsa Allah onları asla sevmez.

(.....) kelimesinin muzari olması ihtimali de vardır.

Yani; (.....) demek de olabilir.

33

Şüphesiz Allah -insanlığın babası- Âdem'i, -rasûllerin şeyhi, piri- Nûh'u, İbrâhîm ailesini -İsmâîl'i, İshak'ı ve bu ikisinin soyundan gelenleri- ve İmran ailesini -İmran b. Yashur'un iki çocuğu olan Mûsa ve Harun'u- seçerek alemlere üstün kıldı.

Yine bir tefsire göre de, “Hazret-i İsa ve İmran b. Masan kızı Meryem'i” evet bunların hepsini kendi dönemlerinin insanlarına üstün kılarak seçti.

Ancak Hazret-i Mûsa ile Hazret-i Harun'un babaları olan İmran b. Yashur ile, Hazret-i İsa'nın dedesi ve Hazret-i Meryem'in de babası olan İmran b. Masan arasında, kısaca iki İmran arasında geçen zaman 1800 yıllık bir zamandır.

Yani; iki İmran arasında on sekiz asırlık bir zaman geçmiştir.

34

(Bunlar) birbirlerinin zürriyetindendir (aynı soydandır). Allah her şeyi işitendir, bilendir.

Allah kimin seçilmeye ve tercih edilmeye daha lâıyk olduğunu elbette kendisi çok daha iyi olarak bilir. Ya da Allah, İmran'ın hanımının dediklerini ve niyetini işitendir ve bilendir.

Burada yer alan, (.....) kelimesi, “Al-i İbrâhîm” ile “Al-i imran'dan” bedeldir. (.....) mübtedadır. Bunun haberi de nasb mahallinde olup zürriyet kelimesinin sıfatıdır.

Yani ismi geçen her iki aile de, İmran ve İbrâhîm aileleri müteselsil manada bit tek soydan birbirlerini izleyerek geliyorlar, demektir. Hepsı de aynı soy kütüpten gelmektedirler.

Meselâ; Hazret-i Mûsa ve Hazret-i Harun İmran'ın çocuklarıdır. İmran ise Yashur'un oğludur. Yashur Kahes'in, Kahes de Lavi'nin, Lavi ise Ya'kûb'un çocuğudur. Ya'kûb İshak'tandır. Nitekim; Meryem oğlu İsa da dedesi ve annesinin babası İmran b. Masan da böyledir. Bunlar Yahuza b. Ya'kûb b. İshak'ta yani İshak torunu Ya'kûb oğlu Yahuza'da soy olarak birleşmektedirler. Bizim Peygamberimiz Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) ise Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm)'in soyundandır.

Yine bir tefsire göre bunlar din açısından da aynı köktendirler. Bu bakımdan da biri diğerinden sayılmaktadır.

35

İmran'ın hanımı demişti ki: “Rabbim! Ben, karnımdakini Sana hizmet etsin diye adadım. (Bu adağımı) benden kabul buyur! Çünkü; Sen (yapılan her duayı) duyan ve (her maksadı) en iyi bilensin.”

“İmran'ın hanımı demişti ki: Rabbim/ Ben, karnımdakini Sana hizmet elsin diye adadım.”

Bu âyetin başında yer alan (.....) kelimesi, (.....) kavliyle mensûb olmuştur veya burada muzmer olan bir, (.....) fiiliyle mensûb kılınmıştır. Burada geçen İmran'dan kasıt ise, İmran b. Masan'dır ve Meryem'in annesi Hanne'nin kocası, Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) nın da dedesidir. Hanne de Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) nın ninesi ya da anne annesidir. Hanne de Fakuza'nın kızıdır.

“Sana adadım” yani, senin uğrunda mabedinde hizmette bulunması için bunu kendim için kesin bir görev edindim, kendime vacip ya da gerekli saydım. (.....) kavlinde yer alan, (.....) kelimesi, (.....) harfinden hâldir. Bu da, (.....) manasıdır.

Yani bu, “Onu Beytu'l-Makdise hizmet için özgür kıldım, onun üzerinde hiçbir kimsenin söz sâhibi olmamasını diledim ve ben onu bu gayenin dışında herhangi bir maksat ile de bir hizmete koşmayacağım.” demektir.

Aslında bu türden bir adakta bulunmak onların inançlarına göre meşru idi. Ya da bunun manası, “Sırf sana ibâdet etsin diye adadım, başka değil. “manasınadır. Meselâ; “özgür çamur harç” diye bir tabir söylenir ki, bunu manası, “pürüzsüz en sağlıklı harç “demektir. İşte buradaki ifade de buna benzer bir anlam taşımaktadır.

“(Bu adağımı) benden kabul buyur!” Kırâat imâmılarından Nâfi, Ebû Cafer ve Ebû Amr, burada geçen, (.....) kavlini, (.....) olarak (.....) harfinin fethasıyla okumuşlardır.

Takabbul, bir şeyden memnun kalarak ve hoşnutluğunu göstererek almak demektir.

“Çünkü; Sen (yapılan her duayı) duyan ve (her maksadı) en iyi bilensin.”

36

(İmran’ın hanımı) onu (bebeği) doğurunca demişti ki: “Rabbim! Onu kız olarak doğurdum.” Halbuki Allah onun ne doğurduğunu daha iyi bilmektedir. (İmran’ın karısı:) “Erkek ile kız aynı değildir. Ben ona Meryem ismini verdim. Onu ve soyunu, şeytanın şerrinden koruman için senin himayene bırakıyorum.” dedi.

“İmran'ın hanımı onu (bebeği) doğurunca demişti ki:”

Burada geçen zamîr, (.....) kavline râcidir. zamîrin müennes bir zamîr olarak gelmesi ise, kız çocuğuna hamile olması açınsındandır. Ya da, “nefs” kelimesine râcidir. Çünkü bu, müennes bir kelimedir veya (.....) kelimesine râcidir, çünkü bu da zaten müennes bir kelimedir. İşte tüm bu ihtimaller sebebiyle zamîr müennes olarak gelmiştir.

“Rabbim! Ben onu kız çocuk olarak doğurdum” Burada geçen, (.....) kelimesi, (.....) kavlindeki zamîrden hâldir.

Yani; bunun manası şu demektir: “Ben gebe kaldığım çocuğu ya da nefsi (canı) veya nesemeyi (canlıyı) kız olarak doğurdum.”

Hazret-i Meryem'in annesi Hanne'nin böyle söylemesinin sebebi, genelde mabede adanan kimseler erkek çocuklar olması sebebiyledir. Dolayısıyla kız çocuk dünyaya gelince Rabbine bir bakıma bir mazeret arz ediyor, özür beyan ediyor. Rabbine karşı üzünmsümuve mahzun olduğunu sunuyor. İşte Meryem'in annesi Hanne'nin böyle mahzun, üzüntülü ve kederli bir şeklide söylenmesi üzerine Rabbi de şöyle buyurdu:

“Halbuki Allah zaten onun ne doğurduğunu daha iyi bilmektedir.” Burada yüce Allah, onun doğurduğuna tazim ifadesiyle teselli babında böyle buyurdu. Çünkü Allah, onun doğurduğu şeyin ne olduğunu zaten bizzat en iyi olarak bilmektedir. Aynı zamanda buna bağlı olarak olabilecek çok büyük ve önemli olayları, işleri de en iyi bilendir.

Kırâat imâmılarından İbn Âmir ile Ebû Bekir (.....) kelimesini, olarak kırâat etmişlerdir. Bunun da manası şöyle olur: “Ola ki Allah'ın bunda bir sırrı ve bir hikmeti vardır. “Bu durumda bu ifade de, “Meryem'in, söyledikleri içerisinde yer alan bir ifade” demek olur. Birinci duruma göre, (.....) kavli üzerinde vakfedilir, yani durulur. (.....) kavli, bir giriş ya da başlarığıç cümlesi olup, yüce Allah'ın ne buyurduğunu haber vermektedir.

“(İmran’ın karısı:) istemekte olduğu- erkek ile -ona verdiği, bağışladığı- kız aynı değildir.” Burada, (.....) kavillerinde yer alan lâm her ikisinde de ahd içindir.

“Ben ona Mer)fem ismini verdim.” Âyetin bu cümlesi, daha önce geçen, (.....) kavli üzerine ma'tûftur.

Bunların arasında ise iki tane mutarize (parantez) cümlesi bulunmaktadır.

Burada özellikle, Meryem'in annesi Hanne tarafından, kızma Meryem ismini verdiğini Rabbine belirtip söylemiş olmasının amacı şudur. Çünkü İbrânîce dilinde “Meryem” demek, “İbadet eden kadın” , manasına olduğu içindir. Hanne bu ismi kızma vermekle Rabbinden şunu diliyordu, Rabbine daha çok yaklaşmak, O'ndan kızım her tür fenalıktan korumak arzu ediyordu, talebi ve dileği bu idi. Böyle kızını yapacakları şeyler verilen isimle bir uyum sağlam isteniyordu. Onun için olmasını arzuladığı her şeyi doğrulamasını istemekteydi.

Nitekim; âyette söylediklerini ve dilekleri görmez misin? Ne söyledikleri üzerinde düşünmez misin? O hemen bu isteklerine şunları da ekliyor, Rabbinden onu ve ondan doğacak olan çocuğu şeytanın her kötülüğünden koruması için hemen şöyle yakanyor:

“Onu ve soyunu, kovulmuş şeykmin şerrinden koruman için senin himayene bırakıyorum, dedi.”

Kırâat imâmılarından Nâfî, (.....) kavlini, (.....) olarak okumuştur. Racim, larıetlenmiş, uzaklaştınlmış demektir.

Bir hadiste şöyle buyurulmaktadır:

“Doğan hiçbir çocuk olmasın ki, doğum esnasında şeytan ona dokunmamış olsun. İşte şeytanın çocuğa (bebeğe) bu dokunuşu esnasında bağırıp feryad etmesi bundandır. Şeytan doğum sırasında sadece Meryem ile oğluna dokunamamıştır.”

Buhârî, 3431. Müslim, Fedail, (146) 2366. Ahmed, Müsned; 2/233.

37

Rabbi, onu güzel bir hoşnutlukla kabul etti. Onu güzel bir bitki gibi büyüterek yetiştirdi. Onun bakımının üstlenmesini de Zekeriya'ya verdi. Zekeriya her ne zaman onun bulunduğu mabede girdiyse, onun yanında bir rızık (farklı yiyecekler) bulurdu. Zekeriya: “Ey Meryem! Bunlar sana nereden geliyor?” diye sorardı. O da: “O rızık Allah tarafından bana gönderilmektedir. Şüphesiz Allah dilediklerine hesapsız rızık verir.” derdi.

“Rabbi, onu güzel bir hoşnutlukla kabul elli.” Allah Meryem'i adak olarak kabul etti, erkek adak yerine onu memnuniyet ve hoşnutlukla aldı ve güzel bir kabul ile kabul buyurdu.

Kabul, kendisiyle herhangi bir şeyin kabullendiği ve alındığı şeye olan ad ya da isim. Meselâ; tıpkı enfiyenin (burun otunun) içine konduğu enfiye kutusu gibi. Çünkü; buranın adanan erkekler gibi Meryem'e âit kılınması, orada kalmasına izin verilmesi bu kabulü gösteriyor. Çünkü; Hazret-i Meryem'e gelene kadar ondan önce hiçbir kız çocuk, adak olarak kabul edilmemiştir. Ya da ondan önce hiçbir kız, annesi tarafından hemen doğumun ardından ve henüz yetişme ve olgunluk çağına gelmeden ve hizmet edebilir bir olgunluğa gelmeden oraya teslim edilmemiştir.

Anlatıldığına göre Meryem'in annesi Hanne, kızını doğurunca hemen onu bir bez parçasına (kundağa) sararak, alıp Mescid-i Aksa'ya götürmüştür. Kız bebeğini Hazret-i Harun (aleyhi's-selâm) un soyundan olan ve hahamlık (din) görevini yapan oğullarının yanına bırakır. Onlar da Beyt-i Makdis'te kalıyorlardı ve oranın bakımını üstlenmişlerdi. Bu tıpkı Kâ'be'nin bakımını üstlenen kimselerin yaptığı görev gibi bir görev idi.

Meryem'in annesi Hanne onlara, işte bu benim kız bebeğim buraya adanmıştır, dedi. Onlar da derhal bunun bakımı için birbirleriyle yarıştılar. Çünkü bu bebek onların imâmıların, liderlerinin ve kurbanlarının sâhibinin kız bebeği idi. Çünkü; onlar Allah'a bir şeyi kurban ederlerken onun nezaretinde bu görevi yerine getirirlerdi.

Masanoğulları, İsrâ'il oğullarının liderleri ve onların din görevlileri, din bilginleri idiler. Hazret-i Zekeriya (aleyhi's-selâm) bakım için kendileriyle tartışıp yarıştığı kimselere:

“Ben bu bebeğe bakmaya daha hak sâhibiyim, ona bakmak öncelikli olarak benim görevimdir. Çünkü; ben onun annesinin kız kardeşiyle, yani teyzesiyle evliyim.” demiş ise de, diğerleri bunu kabul etmemişler ve:

“Aramızda kura çekelim, kura kime isabet ederse, kız çocuğun bakımını da o üstlensin.” dediler. Hazret-i Meryem'in bakımını üstlenmek isteyenler on yedi kişi idiler. Hepsı beraberce bir nehre gittiler. Hepsı de Tevrât'ı yazdıkları ellerindeki kalemlerini nehre attılar. Nehre kura maksadıyla atıları kalemlerden herkesin kalemi suya batıp kaybolurken Hazret-i

Zekeriya (aleyhi's-selâm) nın kalemi batmadı, o su üzerinde kaldı. İşte böylece bebek Meryem'in bakımını da Hazret-i Zekeriya (aleyhi's-selâm) üstlenmiş oldu.

Yine bir görüşe göre, bu mastar bir kelimedir ve burada bir muzaf takdir olunmaktadır. Şöyle ki: “Rabbi onu güzel bir kabul ediş şekliyle kabul etti.”

Yani, “Güzel bir kabulü içeren bir hâlde kabul buyurdu.” Demektir. Bu da ihtisası gerektirir, yani bir bakıma bir hususiyet göstermektedir.

“Onu güzel (bir bitki gibi) büyüterek yetiştirdi” Burada Meryem'im yetiştirilmesinin, eğitilip büyütülmesinin bir bitkiye benzetilmesi, güzel terbiye anlamında bir mecâz ifadesidir. Nitekim; İbn Ata Ebû'l Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Sehl şöyle der:

“Şüphesiz onun İsa gibi bir meyvesi oldu, işte bu nebatların ya da bitkilerin en güzelidir.”

(.....) kelimesi “Sadr” m aksine mastar bir kelimedir. Ya da bunun takdiri, (.....) şeklindedir.

(.....) yani onu kabul etti veya onunla ilgilenilmesi garantisini verdi. “Onun bakımının üstlenmesini de Zekeriya'ya verdi.”

Yani; yüce Allah, Meryem'in bakım görevini, işleriyle ve durumuyla ilgilenmesini Zekeriya (aleyhi's-selâm) peygambere verdi, bakımına onu kefil kıldı.

Kırâat imâmılarından Âsım, Hamza, Kisâî ve Halef, (.....) ismini elifsiz (.....) olarak Kur'ân'ın her geçen yerinde kasr ile okumuşlardır. Sadece Ebû Bekir Şube Kasr ile okumamıştır. Ebû Bekir bu ismi sadece burada med ile, yani uzatarak ve mensûb olarak okumuştur. Diğer kırâat imâmıları ise tıpkı ikinci ve üçüncü isimde olduğu gibi med ile merfû' olarak okumuşlardır.

“Zekeriya” İbrânîce dilinde “hep zikreden, sürekli olarak teşbihte bulunan, sübhanallah” diyen kimse manasınadır.

“Zekeriya her ne zaman onun bulunduğu mabede girdiyse, onun yanında bir rızık (farklı yiyecekler) bulurdu.” Hazret-i Meryem'im rızık ona cennetten gelirdi. O asla hiçbir meme emmemiştir. Hazret-i Zekeriya (aleyhi's-selâm), onun yanına vardığında eğer mevsim yaz ise, kış meyvelerinden, şayet kış ise yaz meyvelerinden bulurdu.

Rivâyete göre Hazret-i Zekeriya (aleyhi's-selâm), Meryem için, mescitin içerisinde mihrap diye isimlendirilen bir oda (yer) yaptı. Buraya Meryem merdivenlerle çıkardı.

Yine söylendiğine göre mihrap, oturulması ya da meclis edinilmesi için tahsis edilen en değerli, en önde bulunan ve en kutsal olan yer demektir. Sanki bu, Beyt-i Makdis'in, yani Mescid-i Aksa'nın en değerli ve en kutsal kabul edilen yerinde kurulmuş anlamına gelir gibidir. Yine bir başka tefsire göre o dönemde bunlar mescitlerine mihrap ismini verirlmiş, dolayısıyla bu da bu manada bir mescit demek olur. İşte mihrap denilen ve Hazret-i Meryem için hazırlanan bu yere sadece Hazret-i Zekeriya (aleyhi's-selâm) tek başına girip çıkardı, bir başkası onunla beraber oraya çıkamazdı. İşte Zekeriya onun yanında her defasında farklı rızıklar bulması üzerine:

“(.....) diye sorardı.”

Yani; bu dünyadaki rızıklara hiç benzemeyen bu rızıklar, yiyecekler sana nereden geliyor, diye sorardı. Çünkü gelenler henüz o mevsimlerde bulunması mümkün olmayan şeylerdi.

“O da: (.....) Şüphesiz Allah dilediklerine hesapsız rızık verir.'derdi.” Buradaki ifade ya Meryem'in söylediği ifadelerden bir cümledir veya âlemlerin Rabbi Allah'ın kelâmmdandır.

“Hesapsız” demek, onun çokluğu asla takdir olunamaz ölçüye gelemmez, onun muhasebesi yoktur ve o bir tek amele karşılık çok çok mükâfatlar verebilir, demektir.

Orada Zekeriya, Rabbine dua ederek dedi ki: “Rabbim! Bana katından tertemiz ve sâlih bir nesil ver! Çünkü gerçekten sen dua edenin duasını işitirsin.”

(.....) demek, o yerde, demektir. Çünkü; Hazret-i Zekeriya (aleyhi’s-selâm) henüz Hazret-i Meryem’e âit olan mihrap yani odada oturuyorken, demektir. Ya da işte o zamanda, o esnada veya o vakitte, demektir. Bilindiği gibi, (.....) kelimesi, (.....) kelimesi ve (.....) kelimesi bazen zaman ve vakit manalarında kullanılırlar.

Hazret-i Zekeriya (aleyhi’s-selâm) Meryem'deki olağanüstülüğü görünce, Allah katındaki yerini ve değerini, kerametini görmesi üzerine, kendisinin de tıpkı İmran’ın hanımı Hanne'den doğan Meryem gibi kendisinin de imran kızı İsa'dan bir çocuğunun olmasını diledi. Gerçi Hazret-i Zekeriya (aleyhi’s-selâm) nın hanımı İsa hem yaşlı ve hem kısır idi, doğurmuyordu ama, yine de o bundan bir çocuğu olsun istiyordu. Nitekim; annesi de böyle idi.

Yine bir tefsire göre de şöyle denilmiştir: “Hazret-i Zekeriya (aleyhi’s-selâm) Meryem'in yanında mevsimi olmayan meyveleri görünce hemen uyandı, bu olay dikkatini çekti, böylece kısır olan eşinin de doğurabileceğini bundan çıkardı. Bunun üzerine de âyette geçtiği şekilde dua etti.”

“zürriyet” kelimesi, çocuk manasınadır. Bu kelime hem tekil manasında olarak ve hem çoğul anlamında olarak kullanılan bir kelimedir.

(.....) kelimesi, mübarek, temiz ve sâlih manalarına gelir. Bu kelimenin müennes olarak gelmesi, (.....)

39

Zekeriya mabedde durup namaz kdıp dua etmekte iken, melekler ona şöyle seslendiler: “Şüphesiz Allah sana Yahya'nın doğumunu müjdeler. O Allah'tan gelecek olan bir kelimeyi doğrulayan, kavminin efendisi, iffetli ve sâlihlerden bir peygamber olacaktır.”

“Zekeriya Mabedde durup namaz kdıp dua etmekte iken, melekler ona şöyle seslendiler:” Esasen Hazret-i Zekeriya (aleyhi’s-selâm) ya seslenenin Hazret-i Cebrâîl (aleyhi’s-selâm) olduğu söylenir. Fakat, “melekler” diye çoğul ifadesiyle zikredilmiş olması şundandır:

Hazret-i Zekeriya (aleyhi’s-selâm) ya gelen ses bu türden bir çoğul ses gru: bu idi. Tıpkı şu ifadeye benzer bir cümle, “Filân kimse atlara biniyor.” gibi Halbuki binilen bir tek attır, tamamı değil. İşte burada da bu türden bir mana inceliği vardır.

Ancak kırâat imâmlarından. Hamza ile Ali bu kelimeyi hem (.....) harfiyle ve hem de imaleli olarak, (.....) şeklinde kırâat etmişlerdir.

Ayrıca bu ayetten şu gerçeği de öğrenmekteyiz. İnsanlar arzularına ancak namaz ve dualarla kavuşabilirler. Çünkü; namazlarda birçok dualar yer aldığından dolayısıyla dualara icabet daha fazladır, duaların kabulü daha çok namaz ile kazanılır. Aynı şekilde insanın ihtiyaçlarının karşılanabilmesi de onun namaz kılmasına ve bundaki niyetine bağlıdır. Nitekim; İbn Ata şöyle der:

“Yüce Allah kulu üzerinde en değerli ve en üstün halin ya da durumun kapısını, onun emirlere olan bağlılığı ve onlara uyması ölçüsüne, Allah'a karşı yapmakta olduğu taatlerindeki ihlâsına ve samimiyetine, bir de mescitlere ve bu manadaki önemli yerlere devam durumuna göre açar.”

“Şüphesiz Allah sana Yahya'yı müjdeler.”

Kırâat imâmlarından İbn Âmir ve Hamza, (.....) edatını “kavi” Kodesi sinin izmariyle esreli olarak, (.....) şeklinde okumuşlardır. Ya da zaten nida yani ünlem ifadesi kavi manasındadır, bu bakımdan da kesre ile okumuşlardır. Bunlar dışında kalan kırâat imâmları ise, fetha ile (.....) olarak okumuşlardır.

(.....) kavlini ve mabadını Hamza ve Ali, sülâsiden olarak, (.....) olarak okumuşlardır. Bu takdirde kelimenin sülâsisi, (.....) fiilidir. İster şeddeli olarak olsun, ister şeddesiz olarak olsun Arap dili açısından her ikisi de kullanılmaktadır.

(.....) kelimesi eğer Arapça bir kelime değilse gayrimunsarif olan bir kelimedir. Ki doğru olanı da budur. Tıpkı Mûsa ve İsa isimleri gibi ma'rifelik ve ucmelik vardır.

Yani; kelime bu manada hem özel bir isimdir ve hem de Arapça kökenli olmayan bir isimdir. Eğer bu isim Arapça kökenli ise, bu takdirde ma'rifelik yani özel isimlik ve bir de fiil kalıbında (vezninde) olan özelliği taşımaktadır. Meselâ “yağmur” kelimesi gibi. Bu kelime hem özel isimdir ve hem de fiil kalıbında olan bir kelimedir. Her iki hâlde de gayrimunsariftir.

“O Allah'tan gelecek olan bir kelimeyi doğrulayan” (.....) kelimesi Yahya'dan hâldir. Âyette tasdik edeceği kelime ise Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) dır ki, Yahya (aleyhi's-selâm) ona îman edecektir, onun peygamberliğini kabul edecektir. Nitekim; Hazret-i İsa (Aiey-hi's-Selâm) ya ilk îman eden Hazret-i Yahya (aleyhi's-selâm) dır. Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) ya, Allah'ın kelimesi yani, “kelimetullah” denmiştir. Çünkü; yüce Allah Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) yi babasız olarak, (.....) emriyle var etmiştir. Ya da, “Allah'tan gelecek bir kelimeyi doğrulayan... “demek, ondan gelecek olan bir kitabı tasdik edecek olan demektir.

“Kavminin efendisi,” yani; kavmine önderlik edecek olan, şeref, saygınlık ve derece halanından onların üzerinde bir değere sahip olacak olan, demektir. Çünkü; Hazret-i Yahya (aleyhi's-selâm) kavminin üzerinde onlar arasında bir değer ve üstünlüğe sahip bulunuyordu. Zira o hiçbir zaman bir kötülük işlememiştir. Gerçek efendi diye işte ona ancak denir! Nitekim; Cüneyd-i Bağdadi şöyle der:

“O kendisini yaratanın değerini bildiğinden her iki kainatta da cömertlikle değer kazanan bir kimsedir.”

“İffetli ve sâlihlerden bir peygamber olacaktır.” Burada geçen, (.....) kavliyle, gücü ve imkanı olasına rağmen şehvî duygulardan uzak duran ve kâdirılara yaklaşmayan, demektir. Aynı zamanda sâlih peygamberlerden doğup yetişecektir. Çünkü; Hazret-i Yahya, peygamberler soyundan gelen bir peygamberdir. Ya da kendisi de peygamberler kervanından bir peygamber olacaktır, demektir.

40

(Zekeriya:) “Rabbim! Ben yaşı hayli ilerlemiş bir ihtiyar olduğum hâlde, karım da kısır iken nasü olur da bir çocuğum olabilsin?!” dedi. (Rabbi de) şöyle dedi: “Evet aynen öyle (senin bir çocuğun olacak). Zira Allah ne dilerse onu yapar.”

“(Zekeriya:) “karım da kısır iken...” eşim de doğum yapmayan bir kadın iken. Bu sırada hanımı 98 yaşında bulunuyordu.

“Benim nasıl olur da bir çocuğum olabilsin?! ”

Çünkü böyle bir şey normalinde uygun olan bir durum değildir. Bu bakımdan âdeta uzak bir ihtimal gibi görüyor olmanın yanında yüce Allah'ın gücü ve kudretini de bir bakıma tazim ile karşılıyor ve bunda her hangi bir kuşku da kapılmıyor.

“(Rabbi de) şöyle buyurdu: “Çünkü; gerçekten bunlar hayret ve şaşkınlık doğuran fiillerdendir.

41

(Zekeriya) dedi ki: “Rabbim! bana bir alâmet göster.” (Rabbi de) şöyle buyurdu: “Senin alâmetin, insanlarla işaretle anlaşman dışında üç gün süreyle konuşmamandır. Bir de Rabbini çok çok an ve akşam sabah hep Rabbini tesbih et.”

“(Zekeriya) dedi ki: “

Yani; öyle bir alâmet göster ki, onun sayesinde eşimin gebe kaldığını bileyim ve o nimet gelince de onu şükür ile karşılayayım, dedi.

Kırâat imâmılarından Nafî ve Ebû Amr, (.....) kavlinde yer alan, (.....) kelimesini (.....) olarak okumuşlardır. Diğerleri ise, (.....) olarak kırâat etmişlerdir.

“(Rabbi de) şöyle buyurdu: “Ya sadece el ile veya baş ile, ya da göz veya kaşlarınla işaretle konuşmandır.

Yani; konuşmama dışında bir takım hareketlerle meramım anlatmaktır. Nitekim; bir hareketle işaret yapıldığında Arapça'da (.....) denir. İşretleşme ile anlaşma konuşmaktan istisna edildi. Çünkü; işaret esas itibariyle konuşma cinsinden olan bir şey değildir. Zira konuşan bir kimse söz söylediğinde ve söylenen ya da konuşuları bu sözden de bir şey anlaşıldığında işte bu, Kelâm yani söz ya da konuşma ismini alır. Ya da bu, burada istisnayı münkatidir.

Âyette özellikle “İnsanlarla konuşmama “noktasının istenme nedeni, onlarla konuşabilme gücüne sahip olduğu hâlde, dilini onlarla konuşmamak için tutması, hapsetmesidir, istenen budur. Çünkü insanlarla konuşmamasına rağmen Allah'ı zikretmeye ve teşbihte bulunmaya gücü yetiyor, onun bu özelliği kendisinde bâkîdir. Bunun içindir ki, Rabbimiz şöyle buyurmuştur:

“Bir de Rabbini çok çok an ve sabah akşam hep Rabbini teşbih el.”

Yani; insanlarla konuşmakta acze düştüğün o günlerde Rabbini zikret, Sübhanellah, diyerek tesbihatta bulun.

Gerçekten bu, oldukça apaçık olan mu'cizelerden ve kanıtlardan birer delil ya da âyet ve mu'cizedir. Böylece üç günlük bir süreyle insanlar konuşmamak suretiyle onlarla bir bakıma alâkasını kesecek ve tüm ihlâsıyla o günlerde Rabbini zikre kendisini adayacaktır. Dili zikirden ve tesbihattan başka bir şeyle meşgul olmayacaktır.

Burada âdeta şöyle bir durum sergilenmiş bulunmaktadır. Hazret-i Zekeriya (aleyhi's-selâm) Rabbine şükretmek için ondan bir âyet isteyince, ona şöyle denildi: “Senin işaretin ya da alâmetin, Allah'a şükretmen dışında dilini tutmandır.” Kaldı ki; burada cevapların en güzeli, sorunun kendisinden çıkarılıdır.

(.....) kelimesi, Zeval vaktinden gün batımına kadar olan vakte denir, (.....) ise, tan vaktinden itibâren kuşluk zamanına kadar olan vakte denir.

42

Melekler: “Ey Meryem! Şüphesiz Allah seni seçti, seni temizledi ve âlemlerin kadınlarına üstün kıldı” demişlerdi.

Âyetin başında yer alan, (.....) kavli daha önce geçen, (.....) kavli üzerine atfedilmiştir. Ya da bu, (.....) takdirindedir.

Rivâyete göre melekler Hazret-i Meryem'le şifahi (sözlü) olarak konuşmuşlardır:

“Şüphesiz Allah önce seni annenden adak olarak kabul etmekle seni büyütüp yetiştirmekle ve seni çok üstün meziyet ve değerlere sahip kılmakla seçti. Seni kirletecek fiillerden de arındırıp tertemiz hâlde kıldı bir başka husus da seni dünya kâdirlerinin üzerinde bir değere ve üstünlüğe sahip kıldı. Çünkü babasız olarak sana İsa'yı bağışladı. Halbuki böyle bir durum hiçbir dünya kadınına nasip olmuş bir şey değildir.”

43

Ey Meryem! Rabbinin huzurunda dur, secde et ve rükû edenlerle birlikte rükû et.

Ey Meryem! Rabbine ihlâs ve samimiyetle itâat et -taatini sürekli yap veya namazda kıyamını uzun tut-, namaz kılarak secdeye kapan -burada kunut ve secde ile emredilen şey namazdır, diye tefsir edilmiştir. Çünkü kunut ve secde namazın asli unsurlarındandır. Daha sonra da Meryem'e şöyle denildi:- ve rükû edenlerle (cemaate kâtilarak namaz kılanlarla) birlikte sen de (namaz kıl ve) rükûya var.

Yani; senin de namazın namaz kılanlarla birlikte yani cemaatle olsun. Ya da kendini bizzat namaz kılanlar arasında hep gör, hep onların sayıları arasında yer al, başkalannın sayılarına kâtilma, demektir.

44

Bütün bunlar sana vahyetmekte olduğumuz gayb (bilinmezlik) ile ilgili haberlerdir. Meryem'in sorumluluğunu kimin üzerine alacağına ilişkin kura maksadıyla kalemlerini attıkları sırada sen yanlarında değildin. Kaldı ki; onlar bu hususta aralarında çekişirlerken de sen yanlarında bulunmuyordun.

“Bütün bunlar,”

Yani; daha önce geçen İmran'ın karısı Hazret-i Meryem'in annesi Hanne'nin, Hazret-i Zekeriya, Hazret-i Yahya ve Meryem'in (aleyhimü's-selâm) durumlarıyla ilgili hususlar, “Sana vahyetmekte olduğumuz gayb (bilinmezlik) ile ilgili haberlerdir.”

Yani; bu anlatılanlar, senin daha önceleri bilmediğin, ancak vahiy yoluyla öğrenebildiğin gayb ile alâkaliyani bilinmeyen gerçeklerle ilgili bilgilerdir.

“Kimin Meryem'in sorumluluğunu alacağına ilişkin kura maksadıyla kalemlerini, attıkları sırada sen yanlarında değildin.” Burada geçen kalemlerden kasıt, fal oklarıdır. Onlar bu okları, kura çekmek amacıyla nehre atarlardı. Ya da burada sözü edilen kalemlerden kasıt, kendisiyle Tevrât'ı yazmakta oldukları kalemlerdir. Bu kalemleri mübarek saydıklarından teberruken kura atmak için bu kalemleri kullanmayı tercih ettiler, demek olabilir.

(.....) kavli, (.....) kavlinin delâlet ettiği bir mahzûfa taallûk etmektedir. Burada sanki şöyle denilmiştir:

“Meryem'in sorumluluğunu hangisi üstleniyor diye (.....) kalemlerini (fal oklarını) o nehre atıyorlardı.”

Veya o mahzûf (.....) ifadesidir. Bu durumda mana; “Meryem'in sorumluluğunu hangisinin üstleneceğini (.....) kalemlerini (fal oklarını) o nehre atıyorlardı.” şeklinde olur.

Ya da o mahzûf (.....) ifadesidir. Bu durumda ise mana şu şekildedir:

“Onlardan hangisi Meryem'in sorumluluğunu üstlenecek (.....) kalemlerini (fal oklarını) o nehre atıyorlardı.”

“onlar bu hususta aralarında tartışırken de sen yanlarında değildin.”

Yani; Meryem'in hâli hakkında, onun sorumluluğunu üstlenmek hususunda birbirleriyle yansırırken sen orada bulunmuyordun.

45

Hani melekler Meryem'e demişlerdi ki: “Ey Meryem! Şüphesiz Allah seni katından bir kelime ile müjdelemektedir. Onun ismi Meryem oğlu İsa Mesih'tir. O hem dünyada ve hem âhirette (Allah katında) ona yakın kılınanlardandır.

“Hani melekler Meryem'e demişlerdi ki:” Burada geçen, (.....) kelimesi, (.....) manasınadır. “Ey Meryem! Şüphesiz Allah seni katından bir kelime -İsa- ile müjdelemektedir.” Burada, (.....) cer mevziinde gelmiştir ve (.....) kavlinin de sıfatıdır. (.....) mübtedadır. Kelimeye râci olan buradaki zamîrin müzekker olarak gelmiş olması, Kelimenin müsemması olan şeyin –ki bu Hazret-i İsa'dır- müzekker olması sebebiyledir. Bunun haberi de, (.....) kelimesidir. Cümle bütünüyle, (.....) kavlinin sıfatı olması hasebiyle cer mahallinde gelmiştir.

–” mesih” kelimesi tıpkı, “sıddîk” ve “faruk” kelimeleri gibi üstünlük manası ifade eden lâkaplardandır. Bunun İbrânîce deki aslı, (.....) dir. Manası da mübarek, demektir. Tıpkı onun şu kavli gibi:

“Her nerede olursan olayım Rabbim beni mübarek kıldı.” Meryem, 31.

Bir başka tefsire göre, Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) nın “Mesih” diye adlandırılmış olması, hastalıklı olan birine dokunmuş ise mutlaka o iyileşmiştir, demektir. Bir diğer tefsire göre ise, Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) herhangi bir yeri, vatan edinmeyip hep gezip dolaşması sebebiyle “Mesih” denmiştir. “İsa” ismi, “mesih” kelimesinden bedeldir.

(.....) kavli mahzûf bir mübtedanın haberidir.

Yani; “O, Meryem’in oğludur.” demektir. Ancak bu ifadenin, “İsa” isminin sıfatı olması câiz olmaz. Çünkü çocuğun ismi sadece “İsa” olup, yoksa “Meryem oğlu İsa” demek değildir. Ancak âyette özellikle “Meryem oğlu İsa” diye vurgulanmış olması, onun babasız dünyaya geldiğini bildirmek içindir. Dolayısıyla annesinden başkasına nisbet olunamaz.

“O hem dünyada -peygamberlikle ve taatle- ve hem ahirette -yüksek bir makama ve şefâat etmeye hak kazanan- ve (Allah katında) semâya çekilmekle- ona yakın kılınanlardandır. “

Yani; yakın kılındığı sabit olanlardandır.

46

Beşikte bir bebek iken ve yetişkinlik çağında iken de insanlarla konuşacak ve sâlihlerden olacaktır.

Burada, (.....) kelimesi, (.....) manasına olup, konuşacak olan, demektir. (.....) kavli ise, (.....) kelimesinin zamîrinden hâldir.

Yani; henüz beşikte bir bebek olduğu sabit iken de konuşacak olan, demektir.

(.....) Bebeklerin dinlenmesi ve uyumaları için hazırlanan beşik ve benzeri şeylerdir. Burada mastar olarak zikredilmiş oldu. (.....) kavli de bunun üzerine ma'tûftur.

Yani, “O hem bebek iken ve hem olgunluk çağında iken insanlarla konuşacaktır.” demektir.

Yani; o bu iki durumda da halkla konuşabilecektir. Çünkü; peygamberlerin konuşmaları bebeklik çağlarında olsun olgunluk dönemlerinde olsun, anlaşılamayacak veya yadırganacak bir hâl değildir. Çünkü; onlarda akıl her zaman yerinde ve sapasağlamdır, aklı melekelerinde bir sıkıntı sala söz konusu değildir. O hep peygamberlerin verdikleri haberleri ve bilgileri hayatının her çağında -ki buna bebeklik dahildir- verecektir.

47

Meryem bunun üzerine dedi ki: “Rabbim! Bana bir beşer eli dokunmamış olduğu hâlde nasıl olur da benim bir oğlum olabilir?” Allah şöyle buyurdu: “Evet işte böyledir. Allah dilediğini yaratır. Allah bir şeye hükmedince ona yalnızca, “ol” der, o şey de hemen oluverir.”

Yani; Allah bir şeyin olmasını takdir buyurunca, onu hiç ertelemeksizin derhal var eder. Fakat onu, (.....) kavliyle ya da emriyle ifade buyurur. Bu da, bir şeyi yaratıp var etmedeki sürati ve hızı haber vermektedir.

48

“(Allah) ona kitabı, hikmeti (eşyanın sırlarını), Tevrât ve İncîl'i de öğretecek.”

Kırâat imâmılarından Nâfi ve Âsım, (.....) kelimesini burada görüldüğü gibi aynen okumuşlardır.

Yani (.....) harfiyle, (.....) olarak okumuşlardır. Konumu itibariyle de, (.....) Üzerine ma'tûfolduğundan hâldir. Ancak bu iki kırâat imâmının” dışındakiler ise, bu kelimeyi (.....) harfiyle, (.....) olarak ve mübteda olan bir söz yani bir yeni cümle kabul ederek okumuşlardır.

Âyette yer alan, (.....) kavli de yazı yazmak, yani kitabet manasınadır. Çünkü; Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) kendi döneminin yazı yazan kişi olarak en güzel hat sâhibi olan bir kimse idi Bir diğer tefsire göre de bundan maksat, Allah'ın kitaplarıdır. (.....) kavlinden murat ise, Helâl ve haram konulannı açıklanması demektir. Ya da, âyette geçen, “kitaptan” kasıt, el ile yazı yazmasıdır, “hikmetten” kasıt ise dil ile yani güzel bir anlatımla anlatmak demektir.

49

“O, İsrâ'il oğullarına bir elçi olarak gönderildiğinden onlara diyecek ki: Şüphesiz ben, size Rabbiniz tarafından bir mu'cize ile geldim. Şüphesiz ben, size çamurdan kuş şeklinde bir şey yapar, bunun ardından da ona üflerim. O da Allah'ın izniyle hemen canlanan bir kuş oluverir. Aynı zamanda anadan doğma kör olanları ve abraş

(denilen tendeki alaca) hastalığını da iyileştirir ve Allah'ın izniyle ölüleri de diriltirim. Bu arada size, yediklerinizi ve evlerinizde biriktirdiğiniz şeyleri de haber veririm. Eğer gerçekten inanan kimselerden iseniz bütün bunlarda sizin için kesin deliller vardır.”

“O, israiloğullarına bir elçi olarak gönderildiğinden onlara diyecek ki:”

Âyetin başında yer alan, (.....) kavli, “Biz onu bir elçi, bir Rasûl kılacağız.” demektir. Ya da bu, hâl konumundadır.

Yani, “O dünyada da âhirette de değerli, şerefli, saygın olmanın yanında, İsrâ'il oğullarına gönderilen bir elçi olacak.” demektir.

(.....) Şüphesiz ben, size Rabbiniz tarafından bir mu'cize ile geldim.” Burada, (.....) kavli, (.....) demektir. Burada yukandaki manaya delâlet eden ve peygamberlik iddiamı doğrulayan bir gerçekle geldim yad bir gerçeği, bir mu'cizeyi size getirdim. “Şüphesiz ben, size çamurdan kuş şeklinde bir şey yapar,” yani; ben sizin için kuş suretinde bir şey yapabilme gücüne sâhibim, demektir.

Burada, (.....) kavli, (.....) kavlinden bedel olarak mensûbdur. Ya da, (.....) kavlinden bedel olarak mecrûrdur. Veya mahzur bir mübtedanın haberi olarak merfûdur. Bu mahzûf mübteda da (.....) zamîridir.

Yani, “Onu sizin için ben yaparım.” demektir.

Kırâat imâmılarından Nâfi ise bunu yeni bir cümle olarak, (.....) diye okumuştur.

“Bunun ardından da ona üflerim.” (.....) kavlindeki zamîr, (.....) harfine râcidir.

Yani; “O kuş şeklinde temsil edilen şeye üflerim.” “O da Allah'ın izniyle hemen canlanan bir kuş olur.” O da tıpkı diğer kuşlar gibi bir kuş olar. Haliyle bütün bunlar da Allah'ın izni ve emriyle olmaktadır.

Kırâat imâmılarından Nâfi, (.....) kelimesini, (.....) olarak okumuştur. Rivâyete göre Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) yarasa kuştı dışında bir başka kuş yaratmamıştır.

“Aynı zamanda anadan doğma kör olanları ve abraş denilen tendeki alaca hastalığını da iyileştirir ve Allah'ın izniyle ölüleri de diriltirim.” Âyette özellikle, “Allah'ın izniyle” ifadesinin tekrarlanmasının sebebi, Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) ya ilâhlık isnadının vehmini önlemeye yöneliktir. Böyle bir inanç ve düşünceye kapılmması ihtimalini ortadan kaldırmak içindir.

Rivâyete göre kavmi bakıp dururken Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm), Hazret-i Nûh (aleyhi's-selâml) un oğlu Şam'ı diriltmiştir. Bunun üzerine orada bulunanlar şöyle demiştir:

“Bu apaçık bit büyüdür. Bize bundan başka bir âyet, bir mu'cize göster.” Onların bu isteği üzerine Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) şöyle dedi:

“Ey filân kişi, sen şu yemeği yedin ve ey filân kimse, senin için de şu gizlenmiştir.” Nitekim; işin bu noktasını şimdi ele alacağımız âyetin bu kısmı bize bildirmektedir.

“Bu arada size yediklerinizi ve evlerinizde biriktirdikleriniz şeyleri de haber veririm.”

Bu âyette yer alan her iki (.....) harfi, (.....) manasıdır ya da mastariyedir.

“Eğer gerçekten inanan kimselerden iseniz bütün bunlarda -bu anlatıları şeylerde- sizin için kesin deliller ve mu'cizeler vardır.”

“Ve ben, benden önce gönderilen Tevrât'ı doğrulayan olarak” da gönderildim. Ve “size haram kılınan bazı şeyleri helâl kılmak için gönderildim.” Yine burası da, “Size Rabbinizden bir âyet (mu'cize) ile gönderildim.” kısmının bir cevâbıdır.

Yani, “Ben Rabbiniz tarafından bir mu'cize ile gönderildim, Allah'ın size Hazret-i Mûsa (aleyhi's-selâm) nın şerî'atında haram kıldıklarını helâl kılmak için gönderildim.” Çünkü; Hazret-i Mûsa (aleyhi's-selâm) nın şerî'atında iç yağı haram kılındığı gibi, deve eti, balık ve tırnaklı olan her hayvan haram kılınmıştı. İşte Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm), onlara bu sayılanların bir kısmını Allah'ın emri ve izni gereği helâl kılmıştır.

“Ben size Rabbinizden bir mu'cize gelirdim.” Bu cümlemin tekrarı te'kit içindir. “Öyleyse Allah'tan -ve beni yalanlamaktan, bana karşı gelmekten- korkun ve (bana) emirlerime- itâat edin.”

51

“Şüphesiz Allah benim de Rabbimdir, sizin de Rabbinizdir. O hâlde hemen Ona kulluk edin! İşte dosdoğru olan yol budur.”

“Şüphesiz Allah benim de Rabbimdir, sizin de Rabbinizdir.” Bu ifade ile Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) kul olduğunu kabullenip ikrar ettiği gibi, kendisinden rububiyyeti (rab olmayı) nefy ediyor. Halbuki Hıristiyanlar, Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) nın ulûhiyetine, Allah'ın oğlu olduğuna inanırlar.

“O hâlde hemen O'na kulluk edin.” Bana değil. “İşte dosdoğru olan yol budur.” Çünkü bu yol, sâhibini ebedî olan nimetlerin olduğu yere ulaştırır.

52

İsa, onların inkârlarında ısrar ettiklerini sezince, “Allah yolunda benim yardımcılarını kimlerdir?” dedi. Havariler, “Allah'ın dininin yardımcıları bizleriz, biz Allah'a îman ettik. Bizim Müslüman olduğumuza şahit ol.” dediler.

“İsa onların inkârlarında ısrar ettiklerini sezince,” Yahûdîlerin gerçek anlamda inkârcı olduklarını ve bunda hiçbir kuşkuyla yer olmadığını, tıpkı duyu organlarıyla kesin olarak bilinen gerçekler gibi kesin olarak öğrenince, “(.....) dedi.”

Kırâat imâmılarından Nâfi ve Ebû Cafer, (.....) kelimesinin sonundaki (.....) harfini üstünlü olarak, (.....) şeklinde okumuşlardır. Bu kelime, (.....) kelimesini çoğuludur, tıpkı (.....) kelimesinin, (.....) kelimesinin çoğulu olduğu gibi veya (.....) kelimesi nasıl ki (.....) kelimesinin çoğulu ise bu da (.....) kelimesinin çoğuludur. (.....) kavli bir mahzûfa mütealliktir ve kelimenin sonunda yer alan, (.....) harfinden hâldir.

Yani, “Benimle Allah'ın dinine yardım konusunda kim Allah'a gidecek ve kim ona sığınacak? “demektir.

“Havarileri, “biz Allah'a îman ettik.” -Ey İsa- “bizim İslâm'ı kabul ettiğimize şahit ol.” dediler.” Havariler, Müslüman olduklarına ilişkin olarak ve imanlarını pekiştirmek maksadıyla Hazret-i İsa'nın kendilerine şahitlik etmesini istediler. Çünkü; peygamberler yarın kıyamet gününde kavimlerinin durumlarına göre ya onların lehlerinde veya aleyhlerinde şahitlik yapacaklardır. Buradan da İslâm ile imanın aynı olduklarını anlıyoruz. Çünkü bu, bunun için bir delildir.

53

“Ey Rabbimiz! İndirdiğine (kitaba) inandık. Peygamberine de uyduk. Bizi, şahitlerle birükte yaz.”

Kıyamet gününde ümmetlerine şahitlik yapacak olan peygamberlerle beraber yaz ya da senin vahdaniyetine şahitlikte bulunacak olanlarla beraber yaz veya Ümmet-i Muhammed'le beraber yaz. Çünkü onlar halkın üzerinde yarın şahitlikte bulunacaklardır.

54

(Yahûdîler,) Tuzak kurdular. Ama Allah, onların tuzaklarını boşa çıkardı. Çünkü Allah, tuzak kuranları en iyi biçimde cezâlarıdır.”

(.....) Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) yı öldürmek veya çarmıha germek istemeleri sırasında, Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm), kâfir Yahûdîlerin ya da İsrâ'il oğullarının kesin küfürlerini ve kendisini öldürmek istediklerini sezdiği kimseler tuzak kurdular, komplolara giriştiler.

(.....) Ancak Allah onların tuzaklarını kendi başlarına geçirdi. Çünkü Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) yı semâya yani göğe çekti. Dolayısıyla Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) yı öldürmek isteyen, ona benzeterek, o böylece öldürülerek kendisinin kurduğu tuzağa kendisi yakalandı. Allah'a tuzak kurmak gibi bir durum izafe olunamaz. Ancak bu, Allah'ın onları cezâlarıdırması manasında kullanılır. Çünkü; böyle bir ifadenin kullanılması halk nezdinde pek kabul görmez ve hoş karşılanmaz. Nitekim; aldatmak ve alay etmek gibi ifadeler için de Allah hakkında söylenmez, zira yine bunlar da halk açısından nahoş olarak karşılanan ifadelerdir.

Yani, “Allah tuzak kurdu, Allah aldattı, Allah alay etti. “türünden ifadeler genelde, “Allah cezâlarıdır” olarak anlamlarıdırılır. Nitekim, “Şerhu'l-Te'vilât” adlı eserde de böyle yazar.

(.....) Cezâlarıdırınların en güçlüsü Allah'tır. Cezâlarıdırıları kimsenin hiç de bilemeyeceği ve farkına varamayacağı yerden cezâlarıdırırmaya, tokadı indirmeye güçlü olanların en kâdir olanıdır.

55

Allah şöyle buyurmuştu: “Ey İsa! Ben seni dünyada vefat ettireceğim. Seni katıma yükselteceğim. Seni kâfirlerden temize çıkaracağım. Sana îman edip tâbi olanları da kıyamet gününe kadar inkârcıların üstünde tutacağım. Sonra hepinizin dönüşü banadır. İşte o zaman aranızda anlaşmazlığa düştüğünüz her konu hakkında hükmü ben vereceğim.”

“Hani Allah şöyle buyurmuştu: (.....) kavli, (.....) kavlinin zarfıdır. (.....) kavli de, “seni eceline erdireceğim, ecelini tamamlayacağım” demektir. Manası ise şöyledir: “Kâfirlerin seni öldürmelerinden seni koruyacağım. Senin ölümün onların elinden olmayacak ve seni normal ecelinle ölüme götüreceğim, öldüreceğim.”

“Seni katıma yükselteceğim.”

Yani; kendi semâma ve meleklerin bulunduğu, karargâh kurdukları yere alıp yükselteceğim. “Seni kâfirler (tuzakların)efan kurtarıp arındıracağım. “Onlaim kötü komşuluklarından, yakınlarında bulunmaktan ve iğrenç, kötü sohbet ve konuşmalarından arındırıp temizleyecek ve kurtaracağım.

Bir tefsire göre, (.....) demek, Seni yerden alacağım kabzedeğim, demektir.

Yani; herhangi bir şeyi eksiksiz olarak yerine getirildiğinde bu kelime kullanılır. Meselâ; (.....) denir ki, “Fılanın üzerindeki malımı tümüyle aldım.”, demektir. Ya da bunun manası şöyledir: “Ben seni şimdilik katıma yükseltiyorum. Ancak sen semadan (gökten) indikten sonra zamanın gelince, ömrün sona erince seni öldüreceğim.” Çünkü; aralarında yer alan (.....) harfi yani (.....) kelimeleri arasındaki (.....) harfi, tertibi gerektirmez, bir sırayı izlemez. Nitekim; Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Efendimiz şöyle buyurmuştur:

“İsa ümmetim üzerine bir halife olarak incek (gelecek), haçı parçalayacak, domuzları öldürecek ve yeryüzünde kırk yıl kadar kalacak, evlenecek, çocukları olacak ve daha sonra da ölecektir. Şüphesiz başında ben, sonlarında da İsa bulunacak olan bir ümmet nasıl olabilir ki (hiç helâk olur mu)? Kaldı ki; Ehl-i Beytimden olacak olan Mehdi de onların ortasında yer alacak.” Bk. İbn Cerir, 3/291. el-Dürrü'l-Mensur, 2/225.

Ya da bunun tefsiri şöyledir: “Seni uyutacağım ve sen uyuyorken seni katıma yükselteceğim ki; herhangi bir korku ve endişeye kapılmayasın. Bir de uyanınca kendini göğe yükselmiş ve mukarreblerle (bana yakın olanlarla) birliktesin.”

“Sana îman edip tabi olanları -Müslümanları- da kıyamet gününe kadar -reddeden- inkârcıların üstünde tutacağım.” Çünkü; Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) ya tabi olanlar, uyanlar, her ne kadar şer'atleri farklı olsa da, temelde İslâm'ın özüne uyanlardır. Ancak onu yalanlayanlar değil, Yahûdî ve Hıristiyanlardan olup da onun aleyhinde yalan uyduranlar üstün tutulacak değillerdir. Müslümanların ya da o dönemde Hazret-i İsa (aleyhi's-

selâm) ya uyanların onlara üstün gelmeleri kimi zaman hüccet, delil ya da kanıtlarla olacaktır, çoğu zaman da hem hüccet yani delil ve kanıtlarla hem de kılıç

Yani silâh ve teknoloji üstünlüğü ile. (Müterc.) üstünlüğü ile galebe çalacaklardır.

“Sonra hepinizin -âhirette- dönüşü banadır. İşte o zaman aranızda anlaşmazlığa düştüğünüz her konu hakkında hükmü ben vereceğim.”

56

“İnkâr edenlere gelince, onları hem dünyada ve hem âhirette şiddetli bir azâba çarptıracağım. Onların yardımcıları da olmayacaktır.”

57

İman edip sâlih ameller işleyenlere gelince, Allah onların amellerinin karşılığını tastamam olarak verecektir. Allah zalimleri sevmez.

İşte bu iki âyet nihâyetinde hükmü ortaya koymaktadır, sonucu açıklamaktadır. (.....) kırâati Hafs'a âittir.

58

(Ey Rasûlüm!) Bunları sana âyetlerden ve hikmet dolu Kur'ân'-dan anlatıyoruz.

Burada, (.....) ile Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) ile alâkalı ve daha başka konularla ilgili geçen olaylara işaret etmektedir. Bu, aynı zamanda mübtedadır. (.....) kavli de bunun haberidir. (.....) haberden sonra bir ikinci haberdir. Ya da mahzûf bir mübtedanın haberidir. (.....) kavli de, Kur'ân demektir.

Yani; muhkem, sağlam haberler getiren anlamındadır. Ya da birçok hikmetleri taşıması bakımından sanki hep hikmetle konuşur, anlamındadır.

59

İsa'nın durumu Allah kafanda tıpkı Âdem'in durumu gibidir. Onu topraktan yarattı ve ona, “Ol!” dedi, o da hemen oluverdi.

“İsa'nın durumu, Allah katında tıpkı Âdem'in durumu gibidir. Onu topraktan yarattı.”

Yani; Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) nın durumu ve onun garipsenen veya yadırganan hâli tıpkı Hazret-i Âdem (aleyhi's-selâm)'in durumu gibidir. “Çünkü; Allah onu da topraktan yarattı.” Ona çamurdan bir ceset ya da beden takdir buyurdu. Aslında Hazret-i Âdem (aleyhi's-selâm) ile alâkalı olarak araya giren bu cümle açıklama ve tefsîr mahiyetinde bir cümledir. Çünkü; Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) nm da yaratılışı onunkisine benzemektedir. O hâlde esas itibariyle bu, üzerinde tartışılması gereken bir husus olmamalıdır.

Yani; Allah, İsa (aleyhi's-selâm) yı babasız yaratmış olduğu gibi Âdem (aleyhi's-selâm)'i de topraktan yaratmış ve ortada ne bir baba ve ne de bir anne var. O hâlde Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) nın yaratılışında şaşılacak ne var ki? Eğer Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) nın babasız olarak yaratılması hâli yadırganacak bir durum ise, o hâlde anne ve babası olmadan Âdem (aleyhi's-selâm)'in yaratılması olayı ondan daha da yadırganacak bir durum olmaz mı? Babasız olarak dünyaya gelen Hazret-i. İsa (aleyhi's-selâm) ya göre Hazret-i Âdem (aleyhi's-selâm)'in anne ve baba olmadan yaratılması harikulade bir şey değil midir, olağan dışı bir durum ve normal doğum ölçüsü ele alındığında bu, daha da garipsenemez mi?

Burada garip olan bir olay ondan çok daha garip olan bir diğer olaya benzetilerek durum ortaya konuyor ki, böylece hasım olan taraf artık konuşamaz ve tartışamaz bir duruma gelmiş olsun. Dolayısıyla sağlıklı bir şekilde düşünebilen bir kimse, kendisince yadırgadığı bir olayın çok daha ötesinde yadırganan bir olay ile karşılaştığında, bundan böyle dili tutulur ve konuşamaz olur. Eğer inada sapmayacaksa gerçeği teslim eder ve kabullenir.

Bir ilim adamından gelen rivâyete göre, kendisi Rumların (Bizanslıların) eline esir düşer. Bu arada,-onlara:

— Neden sizler İsa'ya tapıyorsunuz, diye sorar. Onların cevabı:

— Çünkü, o babasız olarak dünyaya gelmiştir, olur. Bu defa o alim kişi, onlara şöyle bir karşılık verir:

— Öyleyse tapınılmaya Âdem, ondan daha lâyıktır; çünkü onun ne annesi ve ne de babası vardır. Onlar:

— İsa ölüleri diriltir, derler. Bu defa o alim kişi:

— Burada da tapınılmaya daha lâıyk olan kişi bu takdirde sekiz bin kişiyi diriltten Hizkil (aleyhi's-selâm) olmalıdır. Çünkü İsa peygamber sadece dört kişi diriltmiştir. Bu defa onlar tekrar:

— O anadan doğma körleri ve alaca ten hastalığını tedavi edip iyileştirir, derler. Âlim zât da:

— O hâlde Circis (aleyhi's-selâm) ondan daha çok tapınılmaya lâıyk olmalıdır. Çünkü önce pişirilir ve sonra da yakılırdı, fakat sonra dipdiri olarak kalkardı, kendisine bir şey olmazdı, diye onlara cevap verdi.

“Ve ona, (.....) dedi, o da hemen oluverdi. “

Yani, Allah onu bir beşer olarak var etti. O da hemen bir beşer olarak var oldu.

(.....) burada, (.....) demektir.

Yani, (.....) denmeliydi. Ancak burası yeri olmadığından detaya inmek istemiyoruz. Bu da mazi olan yani dili geçmişin hâl hikâyesidir veya mazi halin hikâyesidir. (.....) ise haberin haber üzerine tertibi içindir, yoksa kendisinden haber verilenin tertibi için değildir.

60

(Ey Peygamber!) Rabbinden sana gelen vahiy haktır. Sakın -ey duyup işiten- şüpheye kapılanlardan olma!

Buradaki hitabın Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)e olması ihtimali de vardır. Bu takdirde bu, daha çok sebat etme noktasında bir heyecana getirmektir. Çünkü; Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) masumdur, bu bakımdan da şüpheye düşmekten beridir, uzaktır. (.....) kavli mahzûf mübtedanın haberidir.

Yani, “O haktır, gerçektir” demektir.

61

Sana gelen bu gerçek bilgilerden sonra kim seninle tartışmaya girerse onlara de ki: “Gelin! Çocuklarınızı ve çocuklarınızı, kâdirlerinizi ve kâdirlerinizi çağıralım ve sonra topluca dua ederek, kimler yalan söylüyorsa, Allah'tan o yalancıları helâk etmesini dileyelim.

“Sana gelen tüm bu gerçek bilgilerden sonra -Hnstiyanlardan- kim seninle -İsa hakkmda- tartışmaya girerse onlara de ki:” Kesin bilgi anlamına gelen beyyinelerden, delillerden sonra... (.....) burada (.....) anlamındadır.

“Gelin!” Burada gelin, demekten murat, gayretle ve kendi reyile karar vererek gelmek manasmadır. Yoksa zaten kendileri hep oradalar. Bu, “gelin birlikte bir şey yapalım ve karar verelim ki, sonucuna'da katlarıalım.” anlamında bir eyleme veya fiile çağrıdır. Bu tıpkı, “Gelin şu mesele konusunda düşünelim. “demek gibi bir ifadedir.

“Bizler ve sizler hepimiz kendimizi ortaya koymak suretiyle biz kendi çocuklarınızı, siz de kendi çocuklarınızı, biz kâdirlerinizi siz de kâdirlerinizi çağıralım.” Bizden ve sizden hepimiz bizzat kendimizi ortaya koymak suretiyle çocuklarınızı ve kâdirlerinizi da çağıralım, hep birlikte lânetleşelim.

“ve sonra topluca larıetlenmek için dua ederek,” Burada, (.....) kelimesi, (.....) demektir. (.....) veya (.....) lânet manasındadır, lânet etmek, larıetlemek demektir. Meselâ; (.....) demek, “Allah ona lânet etsin, Allah onu rahmetinden ırak eylesin, uzaklaşsın. “demektir. İşte “İbtihal” ın asıl manası budur. Daha sonra bu kelime zorda kalman her durum için dua ya da beddua manasında kullanılır oldu.

Yani; karşılıklı bir lânetleşme söz konusu olmasa da artık her sıkışık anlarda başvurulmuş dua olarak ele alındı.

Rivâyete göre Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) onları bu manada mübaheleye, lânetleşmeye çağırdığında, dediler ki:

— Bu konuda biraz bekleyip düşünelim ve bir karara varalım. Nihayet; içlerinde Akib dedikleri ve sözcüleri konumunda bulunan Abdulmesih adındaki kişi adamlarına karşı söze şöyle başladı ve:

— Ey Hıristiyan topluluğu! Allah'a yemin ederim ki; siz de Muhammed'in gerçekten gönderilen bir elçi (peygamber) olduğunu görüp anladınız. Herhangi bir kavim bir peygamberle lânetleşmemiş olsun ki, mutlaka onların yaşlıları ortadan yok olmuş ve geriden de küçükleri artık yetişip gelmemiştir. Eğer siz böyle bir şey yapacak olursanız kesin olarak helâk olup gidersiniz. Eğer yapmazsanız, dininize sarılın kâim, başka da bir şey yapmayın. Gidin bu adamla (Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) ile) vedalaşırı ve ülkenize dönün, diye konuştu.

Nihayet ertesi sabah Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)a gittiler. Bu sırada Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) torunu Hüseyin (radiyallahü anh)'i kucağına almış, Hasen (radiyallahü anh)'in da eline yapışmış, arkasından kızı Hazret-i Fatima (radiyallahü anha) Ve Onun da arkasından Hazret-i Ali (radiyallahü anh) bulunduğunda hâlde yürüyorlardı ve onlara şöyle diyordu:

— Ben dua ettiğim zaman siz de benim yaptığım duaya amin deyin.

Necran heyetinin lideri, papazları ya da dini konuda bilgili adamları bu manzarayı görünce kendi adamlarına dönerek şöyle dedi:

— Ey Hıristiyanlar topluluğu! Şüphesiz ben karşımda öyle yüzler görüyorum ki; eğer bunlar bir dağın yerinden sökülüp atılması için dua etseler, Allah o dağı onların bu duasıyla yerinden yok eder. Sakın bunlarla mübaheleye, lânetleşmeye girmeyin, aksi takdirde helâk olursunuz ve bundan böyle yer yüzünde bir tek Hıristiyan bile kalmaz.

Bunun üzerine dediler ki:

— Ey Ebû'l-Kasım (Ey Resûlüm Muhammed!) Biz, seninle böyle bir mübaheleye girişmemeye karar verdik. Onların bu kararları üzerine Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) onlarla, her yıl Müslümanlara, iki bin hülle (takım elbise) veya altın cizye (vergi) vermek üzere antlaşma yaptı, banş imzaladı. Sonra da Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

“Varlığım elinde olan Allah'a yemin ederim ki; gerçekten helâk olmaları Necran heyetini yüzlerinden okunuyordu (üzerlerine inmiş sarkıp duruyordu). Eğer lânetleşmiş obalardı, mutlaka maymunlarla domuzlara dönüştürüleceklerdi.”

Ebû Nuaym, bunu, “Delâil'un-Nübüvve” de Muhammed b. Mervan el-Süddi yoluyla Kelbi'den, o da Ebû Sâlih yoluyla İbn Abbâs'tan rivâyet ediyor. İbn Mervan ise metruktür ve yalancılıkla töhmet altında bulunmaktadır. Haşiyeni'l-Keşşâf, 1/369.

Burada mübahele olayı her ne kadar Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ile onu yalanlayan kimseleri ilgilendiren bir konu ise de, çocukların ve kadınların yani tümüyle ailesinin buna eklemesi, bunun daha çok güven verici ve inancı pekiştirici olması sebebiyledir. Kendisine olan kesin güven hâlini ortaya koymak, kendisinin davasında doğru ve samimi olduğuna dair kesin inancı göstermek içindir. İşte bunu için Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) en sevdiklerini, ciğerparelerini bundan dolayı ortaya koyma ve tehlikeye atma cesaretini gösterdi. Meseleyi sadece kendini ortaya koymakla, bırakmadı. Kaldı ki; hasminin da kesin olarak yalancı olduğunu bildiğinden, onların hem kendileri ve hem de tüm sevdikleri varhkları ve ciğerpareleriyle helâk olmalarını istiyordu. Çünkü; mübahele yani lânetleşme olayı eğer gerçekleşmiş olsaydı mutlaka helâk olacaklardı. Zaten Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) de onların helâk olacaklarını bu manada kesin olarak biliyordu.

Aile bireylerinden olan çocukların ve kadınların da böyle bir olayda yer almalarının istenmesi, bunların aile bireylerinin en değerli varlıkları olması sebebiyledir. Gönülden en çok bağlanmaları varlıklar olması sebebiyledir. Bir de âyette görüldüğü gibi kendisinden önce bunların ortaya konmalarının sebebi, onlara karşı olan sevgisinin ve onların kalbindeki yerlerinin ne kadar fazla olduğunu göstermek içindir.

İşte bütün bu anlatılanlardan çıkan gerçek şudur. Bu âyette anlatılanlar ve âyetin kendisi, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in peygamberliğinin sahih olduğunun delilidir. Çünkü; bu konuda ne muhalif olan birinden ve ne de taraftar olan herhangi bir kimseden buna cevap ve karşılık verildiğine ilişkin bir rivâyet yapılmamıştır.

“Kimler yalan söylüyorsa, Allah'ın o yalancıları helâk etmelerini dileyelim.”

Yani; bizden olsun, sizden olsun İsa hakkında kim yalancıysa, Allah onları helâk etsin, isteyelim. Buradaki, (.....) ve (.....) kelimeleri, (.....) kelimesi üzerine ma'tûfturlar.

62

İşte bu anlatılanlar gerçek kıssalardır. Allah'tan başka da kendisine kulluk edilecek bir başka ilâh da yoktur. Şüphesiz Allah Azîzdır, Hakîmdir.

“İşte bu anlatılanlar gerçeğin ta kendisidir.”

Görüldüğü gibi, (.....) edatının ismi ile haberi arası, (.....) kavliyle ayrılmıştır. Ya da mübtedadır. (.....) kavli ise bunu haberidir. Cümle de, (.....) edatının haberidir. Yine görüldüğü gibi fasıl zamîr olan, (.....) kelimesinin başına (.....) harfinin gelmesi yani duhulü câizdir. Mademki burada görüldüğü gibi haber olan bir kelimeye (.....) harfini gelmesi câiz görülmektedir, bu takdirde fasıl zamîri olan kelimenin başına gelmesi haydi haydi câizdir. Çünkü bu, mübtedaya, habere göre daha çok yakındır. Esasen işin doğru olanı bunun mübtedanın başına dahil olmasıdır.

“Allah'tan başka da kendisine kulluk edilecek bir başka ilâh da yoktur.”

Burada yer alan, (.....) cer edatı tıpkı, (.....) kelimesinde oldup gibi feth üzere mebni kabilindedir. Bu da istiğrak manasını elde etmek için böyledir. Bunda asıl gaye, Hıristiyanların teslis yani üçleme, üç ilâh kabul etme yanlışını reddetmek içindir.

“Şüphesiz Allah - intikam almada - Azîzdır, (her şeye gücü yetendir, her şeyi bir hikmete bağlı olarak işleyendir) hükümleri değerlendirmede ve gereğini yapmada - Hakîmdir.”

63

Eğer yüz çevirirlerse -kabul etmezlerse-, muhakkak Allah, fesat çıkaranları en iyi bilendir.

İşte bu durum bir başka âyette belirtildiği gibi onlar için söz konusu azap ile bir tehdit demektir. Çünkü Rabbimiz şöyle buyurmuştur:

“Onlara bozgunculuk yapmalarına karşılık azap üstüne azap ekleriz.” Nahl, 88.

64

(Ey Rasûlüm!) de ki: “Ey Kitap ehli! Gelin bize ve size vahiy yoluyla indirilen aramızda ortak bir söze gelin. Allah'tan başkasına kulluk etmeyelim ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım, Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi rabler edinmeyelim.” Eğer yüz çevirirlerse, bu takdirde, “Şâhit olun ki; bizler Allah'ın hükümlerine boyun eğmiş olan Müslümanlarız.” deyin.

“(Ey Rasûlüm!) De ki: “

Yani; Ey Yahûdîler ve Hıristiyanlar veya ey Necran heyeti ya da ey Medine'de ikamet etmekte olan Yahûdîler! “Gelin, bize ve size vahiy yoluyla indirilen aramızda ortak bir söz üzerinde anlaşalım” Üzerinde

tartışılamayacak olan Kur'ân, Tevrât ve İncîl kitapları üzerinde anlaşalım. Âyetle geçen, (.....) kavlinin açıklaması ise âyetin şimdi ele alacağımız bu kısmıdır:

“Gelin, Allah'tan başkasına kulluk etmeyelim ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım. Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi rabler edinmeyelim.”

Yani atamızdaki o ortak kelimeye gelin, gelin ki; “Uzeyir Allah'ın oğludur ve ya İsa Mesih Allah'ın oğludur. “gibi şeyler demeyelim. Çünkü; bu her iki kimse de bizlerdendir ve bizim gibi birer insandırlar. Aynı zaman Allah'ın şer'atında izin verdikleri dışında din bilginlerinizin kendiliklerinden getirdikleri kimi helâl ve haram konularında onlara itâat etmeyelim.

Adiy b. Hatim'den gelen rivâyete göre, demiştir ki:

“— Ey Allah'ın Rasûlü! Biz onlara kullukta bulunmadık ki. Bunun üzerine Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur:

— Onlar sizin için bazı şeyleri helâl sayıp bazı şeyleri de haram kılmıyorlar mı? Siz de onların bu yaptıklarına kâtilip onları almıyor musunuz? Adiy de:

— Evet demiş. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) de:

— İşte sizin bu yaptığınız şey onlara kullukta bulunmanız, itâat etmeniz, Rab edinmenizdir.” Tirmizî, 3095. Tirmizî bu, garip bir hadistir, demiştir.

“Eğer -tevhit inancından- yüz çevirirlerse, bu takdirde, (.....) deyin.”

Yani; hüccet ve deliller sizi bağlar, dolayısıyla sizin gerçekleri itiraf etmeniz gerekir. Gelin, bizim Müslüman olduğumuzu kabullenin ve sizin/kendinizin yanlışlığını söyleyin..

Yani; tıpkı birbirleriyle güreşip yenişenlerin sonunda galip gelen tarafın yenilen tarafa, “Artık galibin ve yenen kimsenin ben olduğumu itiraf et ve bana seni yendiğim gerçeğini teslim et.” gibi bir ifadedir bu.

65

Ey Kitap ehli! İbrâhîm konusunda ne diye tartışıyorsunuz? Halbuki Tevrât da, İncîl de kesin olarak ondan sonra indirilmiştir. Siz hâlâ buna mı akıl erdiremiyorsunuz?

“Ey kitap ehli! İbrâhîm konusunda ne diye tartışıyorsunuz? Halbuki Tevrât da, İncîl de kesin olarak ondan sonra indirilmiştir.” İster Yahûdîler olsun, ister Hıristiyanlar olsun, Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm) in kendilerinden olduğunu iddia ettiler. Bu konuda Hazret-i Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile ona îman eden mü'minlerle tartışılar.

Denildi ki; Yahûdîlik, ancak Tevrât'ın nâzil olmasından sonra meydana geldiği gibi, Hıristiyanlık da ancak İncîl'in inmesinden sonra meydana gelmiştir. Halbuki Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm) ile Hazret-i Mûsa (aleyhi's-selâm) arasında geçen zaman bin yıldır. Yine Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm) ile Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) arasında geçen süre ise iki bin yıldır. Nasıl olur da İbrâhîm peygamberden bunca uzun yıllar değil asırlar geçtikten sonra İbrâhîm (aleyhi's-selâm) Yahûdî veya Hıristiyan dini üzere olabilsin ki? Bu, mümkün mü? “Siz hâlâ buna da mı akıl erdirmeyeceksiniz?” Hâlâ kalkıp bu türden münakaşalara, tartışmalara artık girmeyin. Bu tür mücadele ve tartışmaları bırakın.

66

İşte sizler böyle. (Varsayalım ki;) sizler bildikleriniz hakkında tartışıp duruyorsunuz; ama, hakkında hiç bilgi sâhibi olmadığınız konularda ne diye tartışıyorsunuz? Halbuki gerçekleri en iyi Allah bilir, siz bilemezsiniz.

“İşte sizler böyle;” (.....) burada tenbih içindir. (.....) mübtedadır. (.....) haberdir.

“(Varsayalım ki;) sizler, bildikleriniz hakkında tartışıp duruyorsunuz,” (.....) kavli ilk cümleyi açıklayan yeni, müsteneffe bir cümledir.

Yani; mana şöyledir: “Siz öyle ahmak kimselersiniz ki; sizin ahmaklığınızın ve akılsızlığınızın açıklaması da şudur. Sizler Tevrât ve İncîl'in ele aldığı ve diyelim ki, hakkında bilgi sâhibi olduğunuz konulan tartışıyorsunuz.”

“ama, hakkında hiç bilgi sâhibi olmadığınız konularda'ne diye tartışıyorsunuz?” Meselâ; siz Yahûdî ve Hıristiyanların kitaplarında Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm)'in dini hakkında hiçbir şey ele alınmazken, neden tartışıyorsunuz?

Bir diğer tefsire göre, (.....) burada, (.....) manasınadır. (.....)ise onun sılası yani ilgi ya da yan cümlecîğidir.

Kırâat imâmılarından Nâfi ve Ebû Cafer ile Ebû Amr, (.....) kavlini med ile ve fakat hemzesiz olarak, Kur'ân'da geçen her yerde (.....) şeklinde kırâat etmişlerdir.

“Halbuki -hakkında tartıştığınız- gerçekleri en iyi Allah bilir, siz bilemezsiniz.” Çünkü; sizin o konulardan haberiniz yok, siz o konulann câhilisiniz.

Daha sonra Rabbimiz, Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm)ın onların inançlarından beri olduğunu, onların bâtıl birtakım inanışlarıyla alâkası bulunmadığını şöyle açıklıyor:

67

İbrâhîm, Yahûdî de değildi, Hıristiyan da. Fakat o muvahhid bir Müslümandı. O, Allah'a ortak koşan müşriklerden asla olmadı.

Sanki burada bu âyette geçen, “müşrikler” ifadesinden yüce Allah Yahûdî ve Hıristiyanian'murat eder gibidir. Çünkü; bunlardan biri Hazret-i Uzeyir (aleyhi's-selâm)i, diğeri de Mesih (aleyhi's-selâm)i Allah'a ortak koşmaktadırlar. Ya da bunun manası, “İbrâhîm onlardan olmadığı gibi müşriklerden de değildi.” demektir.

68

İnsanlar içinde İbrâhîm'e en yakın olanlar şüphesiz ona îman edenler, onun soyundan gelen şu peygamber (Muhammed) ve ona îman edenlerdir. Allah mü'minlerin velisidir.

İnsanlar içinde İbrâhîm'e en yakın olanlar -ona en candan bağlı bulunanlar- şüphesiz -onun döneminde ve ondan sonra- ona îman edenler, onun soyundan gelen -özellikle- şu peygamber (Muhammed) ve -ümmetinden- ona îman edenlerdir. Allah mü'minlerin velisi, yardımcısı ve dostudur.

Burada ayrıca Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e vurgu yapılması, onun fazileti açısından. Ki “şu peygamber” ifadesinden kasıt da, Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) dir.

(.....) — El-Vely, yakınlık manasınadır.

69

Kitap ehli bir grup, sizi dininizden saptırmayı arzulamaktadırlar. Halbuki onlar sadece kendilerini saptırırlar da bunun farkında bile olmazlar.

Kitap ehlinde bir grup -Yahûdî- sizi dininizden saptırmayı arzulamaktadırlar. Halbuki onlar sadece kendilerini saptırırlar -insanları doğru yoldan saptıranlara! vebali sadece kendilerinedir. Çünkü sapmalarının ve saptırmalarının azâbı kendilerine katlı olarak yüklenir. Onlar hâlâ da bunun farkında bile olmazlar.”

Çünkü; Yahûdîler, Hazret-i Huzeyfe'yi, Hazret-i Ammar'ı ve Hazret-i Muaz'ı (radıyallahü anhüm) Yahûdîliğe çağırılmışlardı.

70

Ey kitap ehli! Sizler (bütün gerçeklere) tanıklık edip durduğunuz hâlde ne diye Allah'ın apaçık âyetlerini inkâr ediyorsunuz?

Ey kitap ehli! Sizler (bütün gerçeklere) tanıklık edip durduğunuz hâlde -bu gerçeklerin Allah'ın âyetleri olduğunu itiraf ettiğiniz hâlde- ne diye Allah'ın apaçık âyetlerini -Tevrât ve İncil'i- inkâr ediyorsunuz?

Çünkü Yahûdî ve Hıristiyanlar, bu kitaplarda Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in peygamberliğinin sıhhatine ilişkin olarak ve daha başka hususlar açıkça zikredildiği hâlde, onlara îman etmemektedirler.

Ya da ne diye Kur'ân'ı, ve Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in peygamberliğine ilişkin delilleri ne diye inkâr ediyorsunuz? Halbuki sizler onun niteliklerin hem Tevrât'ta ve hem İncil'de görüp duruyorsunuz. Ya da sizler anlatılanların ve gelen tüm âyetlerin hak olduklarını bildiğiniz hâlde neden dolayı o âyetleri inkâr ediyorsunuz?

71
Ey kitap ehli! Niçin hakkı bâtil ile karıştırıyor ve bile bile hakkı (gerçeği) gizliyorsunuz?

Ey kitap ehli! Niçin hakkı bâtil -Mûsa ile İsa'ya îman ederken Muhammed'i inkâr- ile karıştırıyor ve bile bile hakkı (gerçeği) Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in vasfını- gizliyorsunuz? Halbuki onun hak olduğunu sizler de bilmektesiniz.

72
Kitap ehlinden (Yahûdîlerden) bir topluluk birbirlerine yol gösterip şöyle dediler: “Müslümanlara indirilene günün başında îman etmiş gibi gözükün; (fakat çok fazla beklemeden) günün sonunda da onu inkâr edin, ola ki, (dinlerinden) dönerler.

Kitap ehlinden (Yahûdîlerden) bir topluluk -kendi aralarında- birbirlerine yol gösterip şöyle dediler: “Müslümanlara indirilene -Kur'ân'a- günün başında îman etmiş gibi gözükün; (fakat çok fazla beklemeden) günü sonunda da onu inkâr edin. Ola ki, dinlerinden dönerler.”

(.....) kavli burada zarftır.

Yani; günün başında, ilk saatlerinde, demektir. Mana şöyledir:

“Müslümanlara indirilenlere günün erken saatlerinde inanmış gibi gözükün, fakat günün sonunda ise onu inkâr edin. Ola ki, böyle bir durumda Müslümanlar şöyle düşünebilir ve diyebilirler ki: “

73
(Kitap ehli) dediler ki: “Sakın ha! Kendi dininize uyanlardan başkasına inanmayın.” (Ey Peygamber! Onlara) de ki: “Asıl hidâyet, Allah'ın hidâyetidir.” Dediler ki: “Size verilenin benzerinin, sizden olmayan birine verilmesinden dolayı delil getireceklerine de inanmayın.” (Ey Peygamber!) De ki: “Gerçek lütuf Allah'ın elindedir. Allah onu dilediğine verir. Allah, lütuf ve ihsanı geniş olan ve her şeyi en iyi bilendir.”

“(Kitap ehli) dediler ki: «Sakın ha! Kendi dininize uyanlardan başkasına inanmayın.» (Ey Peygamber! Onlara) de ki: «Asıl hidâyet, Allah'ın gerçek hidâyetidir.»“

Âyetteki, (.....) kavli, “Dediler ki: «size verilenin benzerinin sizden olmayan birine verilmesinden dolayı...” kavline mütealliktir. Aralarında yer alan cümle ise mutarize (parantez) cümlesidir.

Yani bu şu manayadır: “Sedan ha! Sizden olmayan birine size verilenin bir benzeri verildi diye inancınızı onlara açıklamayın, bunu sadece kendi dindaşlarınıza açıklayın, başkalanna değil. “Yahûdîler bununla şunu demek istiyorlar:

“Müslümanlara da tıpkı size verilen (gönderilen) Tevrât gibi bir kitabın gelişini bu manada tasdik etmeyin, doğrulamayla, bu gerçeği içinizde gizli tutun, onu kendi taraftarlarınız dışında kalanlara açıklamaya, ifşaya kalkışmayın. Çünkü; bu gerçeği öğrenirlerse dinlerinde yani Müslüman olmalarında direnmeleri ve bağlılıkları

artar. İslama fazlasıyla sarılırlar. Özellikle de müşriklerin yanında böyle şeyler konuşmayın ki; Müslüman olmasınlar. Müslümanlar da bu sayede onları dinlerine davet etmesinler.”

“delil getireceklerine inanmayın.” âyetin bu kısmı, (.....) kavline ma'tûftur. (.....) kavlindeki zamîr de, (.....) kavline âittir. Çünkü bu (.....) kelimesi çoğul manasındır. Dolayısıyla mana şöyle olmaktadır:

“Size tabi olanların (uyanların) dışında hiçbir kimseye uymayın. Çünkü; yarın kıyamet gününde Müslümanlar hak üzere olduklarına ilişkin olarak karşınıza delil ile çıkarlar. Böylece Allah katında ellerindeki sağlam deliller sayesinde size üstün gelirler.”

Burada yer alan, “Asıl hidâyet Allah'ın elinde olan gerçek hidâyettir. Allah kimi dilerse onu Müslüman olması için hidâyete erdirir ve o da böylece İslâm üzere sebat kılar ve bu öyle de olmuştur.” İtiraz ya da parantez cümlesi, işte bu gerçeğin ifadesidir. Dolayısıyla sizin tuzaklarınız, planlarınız size bir yarar sağlamadı, sağlamayacaktır da, hatta sizin kendi aranızda onların doğruluğunu bildiğiniz hâlde Müslümanlarla müşriklere işin bu tarafını gizleyerek İslâm'ı kabul etmeye engel çabalarınız da size bir fayda getirmedi.

“(Ey Peygamber!) De ki: «Gerçek lütuf Allah'ın elindedir. Allah onu kullarından dilediğine verir.»“Bununla hidâyete erdirmeye ve muvaffakiyet murat olunmaktadır. Ya da cümlenin manası, (.....) kavliyle tamamlanmaktadır.

Yani, “Böyle görünürde inanmış gibi gözükmeyin.” demektir. Çünkü; Yahûdîler günü başında îman etmiş gibi ortaya çıkıyorlardı. Ancak sizin dininize uyanlara, sizden olanlara açıklayın.

Yani; sizden Müslüman olup da sizin talimatlarınıza göre hareket edenlere açıklayın. Çünkü; böylelerinin İslâm'ı bırakıp eski inançlarına dönmeleri diğerlerinin dönüşüne göre daha inandmcı olur.

(.....) kavlinin manası, (.....) demektir. Evet siz bunu söylediniz ve bu manada gereken yolları denediniz, yoksa bir başka şey için değil.

Yani, tüm başvurduğunuz bu yollar sizin azgınlığınız ve hasediniz yüzündendir.

(.....)

Yani, size verilen ilim ve Kitap'tan sizden olmayan birine verilmiş olması sizi bu söylediklerinizi söylemeye sevk etti, sırf bunun için böyle bir yolu denediniz. Nitekim; İbn Kesîr'in de kırâati bunu gösterir. Çünkü o, (.....) kelimesini soru manasında (.....) şeklinde elifi uzatarak med ile okumuştur.

Yani, “Kendilerine haset edip çekemediğiniz kimselere size verilen kitabın bir benzerinin verilmesi yüzünden mi?...” Buna göre, (.....) kavlinin manası şöyle olur:

“Size verilen bir benzerinin verilmiş olması sebebiyle sizler yapabileceklerinizin tamamını yaptınız, denemedik yol bırakmadınız. Her şeyi denediniz. Ya da yarın Rabbiniz katında onların sizin karşınıza delil ile çıkmaları ve onu inkâr ettiğiniz gerçeğinin gelip sizi yakalanası korkusundan böyle bir yola girdiniz.”

“Allah lütuf ve ikramı -rahmeti- geniş olan ve maslahat açısından- her şeyi de en iyi bilendir.”

74

Allah rahmetini dilediği kuluna âit (haleyhisselâm) kılar. Allah büyük (geniş) lütuf sâhibidir.

Allah rahmetini -İslâm'ı- dilediği kuluna âit (haleyhisselâm) kılar. Allah büyük (geniş) lütuf ve ihsan sâhibidir.

75

Kitap ehlinde öyle kimseler vardır ki, kendisine kasalarla dolu hazineler emanet etsen, onu sana eksiksiz olarak tekrar iade eder. Yine onların içinden öyle kimseler de vardır ki; kedisine bir tek dinar da bı-raksan tepesinde durup dikilmezsen onu sâna iade etmez. Bunun nedeni, “Bizden olmayanlara böyle davranmak günah değildir.” demelenndendir ve onlar bilerek (kasten) Allah'a yalan söylemektedirler.

“Kitap ehlinden öyle kimseler vardır ki; kendisine kasalar dolu hazineler emanet etsen, onu sana eksiksiz olarak iade eder.” Burada sözü edilen kişi Abdullah b. Selâm’dır. Kureyş’ten biri kendisine 1200 ukye (yedi miskal) altın emanet bırakır, o da aynen onu kendisine iade eder. “Yine onların içinden öyle kimseler de vardır ki; kendisine bir tek dinar bıraksan, tepesinde durup dikilmezsen onu sana iade etmez.” Bu şahıs da Finhas b. Azura’dır. Çünkü Kureyş’ten biri ona bir dinar emanet bırakır; ancak Finhas bunu inkâr eder ve emanete ihanette bulunur.

Bir tefsire göre genelde güvenilir olan toplum Hıristiyanlardır. Çünkü olara güven daha fazla idi. Az da olsa ihanet içerisinde bulunanlar ise Yahûdîlerdir. Çünkü; onlar daha çok ihanet içinde yaşadıklarından bu, onlarda bir huy hâlini almıştır.

(.....)

Yani; ey hak sâhibi! Sen onun başında dikilip durmadığın müddetçe, bu hususta yakasına sanılmadıkça çıkarıp vermez.

Kırâat imâmılarından İbn Kesîr, İbn Âmir, Nâfî, Ali el-Kisâî ve Hafs, (.....) kavliyle, (.....) kavlindeki (.....) harfini kesre ile ve tok bir sesle okumuşlardır. Bir rivâyete göre Ebû Amr, ihtilas yapmıştır. Diğer kırâat imâmları da bunu (.....) harfini sükunu ile okumuşlardır.

“Bunun nedeni, (.....) demelerindendir.”

(.....) işaret ismiyle belirtilmek istenen şey, (.....) kavlinin ifade ettiği, “onu iade etmez, gerivermez” manasına işarettir. Çünkü; ödemeleri ya da geri vermeleri gereken şeyi vermeyip edayı terk etmişlerdir.

Yani; onların, üzerlerine düşen hakkı çiğneme sebebi, şu ifadeleridir:

“Bizden olmayanlara, ümmî Araplara bir şey ödemek bize gerekmez.” Çünkü, bizden olmayanların varlıklarını alıp yemek bize mubahtır, demelerinden ileri gelmektedir.

Yani, ümmiler konusunda bizi ilgilendiren bir günah, bir yerme söz konusu değildir. Bununla kitap ehli olmayanları kasdediyorlar ve şunu demek istiyorlar, onların mallarını herhangi bir yoldan almamızda bize bir vebal yoktur. Onların mal varlıklarını tutmamız, vermememiz, onlara zarar vermemiz gayet olağan bir şeydir. Çünkü; onlar bizim dinimizden değildirler. Nitekim; Yahûdîler bu manada kendilerine karşı çıkanlara zulmetmeyi helâl saymaktadırlar ve diyorlar ki: “Bizim kitabımızda onlara saygı göstermemiz gerektiğine ilişkin bir hüküm yoktur. “

Rivâyete göre Kureyşlilerden bazı kimselerle Yahûdîlerle alışverişte bulunurlar. Kureyşliler Müslüman olduktan sonra Yahûdîlerde olan alacaklarını istediler. Onlar da:

— Sizin bizden bir alacağımız yoktur. Çünkü siz dininizi bvaktınız, diye karşılık verdiler. Gerekçe olarak bunu kitaplarına dayandırıyorlardı ve:

— Bizim kitabımızda böyle bir borcun ödeneceğine dair bir bilgi yok, diyorlardı.

“Ve onlar -kendilerinin yalancılar olduğunu- bilerek (kasten) bu ödememe olayı bizim kitabımızda var diye-Allah hakkındayalan söylemektedirler.”

76

Hayır, gerçek hiç de onların ileri sürdükleri gibi depdir. Her kim verdiği sözünü yerine getirir, (Allah'ın emir ve yasaklarına uyarak) sakınırsa, şüphesiz ki Allah sakınanları sever.

(.....) Ümmiler veya kendilerinden olmayanlar hakkında kendi lehlerine olabilecek şekilde ortaya attıkları gerekçelerini bu ifade ile Rabbimiz red ediyor ve bilâkis onların söyledikleri bu gerekçe onların dediği gibi değildir, durum onların aleyhinedir.

“Hayır! Gerçek hiç de onların ileri sürdükleri gibi değildir. Her kim verdiği sözünü yerine getirir, (Allah'ın emir ve yasaklarına uyarak) sakınırsa,”

Aslında, (.....)eümlesi yeni bir cümledir ya da müste'nefe cümlesidir. Bu, (.....) kelimesinin yerini aldığı bir cümleyi tesbit edip ortaya koymaktadır. (.....) kavlindeki zamîr ise yüce Allah'a râcidir.

Yani, “Allah'a verdiği sözü yerine getiren bu manada Emir ve yasaklar çerçevesinde sakınan herkes. “demektir.

“İyi bilsin ki; Allah, emir ve yasakları çerçevesinde hareket eden takva sâhibi kullarını sever.”

Yani, onları sever. Burada zamîr gelmesi gereken yere bizzat ismin kendisi (ismi zahir) getirilmiştir. Bu da, (.....) kelimesidir. Dolayısıyla tüm müttakiler, cezâ edatı olan, (.....) kelimesine râci olan zamîr yerine geçmiştir. Bu konu içerisine îman ve bunun dışında tüm sâlih ameller girdiği gibi sakınılıp kaçınılması gereken Mfür ve her kötü amel de bunun kapsama girer.

Söylendiğine göre bu âyet kitap ehlinden olan Abdullah b. Selâm ve benzerleri hakkında nâzil olmuştur.

Diğer taraftan zamîrin, (.....) kavline râci olması da câiz olur. “

Yani; verdiği sözü yerine getiren herkim, ihanette bulunma ve tuzağa düşürme gibi kötü şeylerden uzak durarak sakınır, Allah'ın emir ve yasaklarını uygularsa, işte Allah onu sever. “

Bu âyet Yahûdîlerden Tevrât'ı tahrif ederek. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in özelliklerini anlatan âyetleri ve hükümleri değiştirip bunun için rüşvet alanlar hakkında nâzil olmuştur.

77

Allah'a karşı verdikleri sözü ve yeminlerini basit (önemsiz) bir bedel karşılığında değiştirenlerin âhirette asla bir nasipleri yoktur. Allah, onlarla kıyamet gününde onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temize de çıkarmayacaktır. İşte onlar için acıklı bir azap vardır.

“Allah'a karşı verdikleri sözü -yanlarında olanı tasdik eden peygambere îman edeceklerine dair Allah'a verdikleri sözü- ve -Vallahi biz o peygambere îman edeceğiz ve ona mutlaka yardımcı olacağız diye- yeminlerini basit (önemsiz) rüşvet almak, makam kapmak ve bunun gibi— bir bedel karşılığında değiştirenlerin âhirette asla nasipleri yoktur.”

(.....) kavli, (.....) kavlindeki zamîrin Allah'a râci olduğunu güçlendiriyor. (.....) nasibi, payı ve hissesi yoktur, demektir.

“Allah, onlarla kıyamet gününde -kendilerini sevindirecek bir- güzellikle konuşmayacak, onlara rahmet gözüyle bakmayacak ve onları -övgüyle- temize çıkarmayacaktır.” “İşte onlar için acıklı bir azap vardır.”

78

Şüphesiz kitap ehlinden öyleleri de vardır ki; dilleriyle kitabı eğip bükerek siz onu, kitaptan okuyor sanasmız diye çarpıtarak okurlar. Halbuki okudukları kitaptan değildir. Bu, “Allah katından gelmedir.” derler, Halbuki o, Allah katından değildir. Onlar bile bile Allah'a karşı yalan söylerler.

“Şüphesiz kitap ehlinden öyleleri de vardır ki; dilleriyle kitabı eğip bükerek, siz onu, kitaptan okuyor sanasınız diye çarpıtarak okurlar.”

Burada sözü edilenler Ka'b b. Eşref, Mâlik b. Sayf, Huyey b. Ahtap ve başkalandırlar. Bunları doğru olan şeklini dilleriyle değiştirerek okurlardı.

(.....) — Leyy, eğmek, bükmek ve sarmak ve değiştirmek gibi manalara gelir. Bundan murat ise, Yahûdîlerin Tevrât'ı tahrif etmeleri ve bozmalarıdır. Meselâ; recm âyetini, Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) ile alâkalı nitelikleri ve daha başka hükümleri değiştirip bozmuşlardır.

(.....) kavimdeki zamîr, (.....) kavlinin ifade ettiği manaya râcidir. O da Tevrât'ın ya da Kitabın tahrif edildiği gerçeğidir. Ayrıca bundan muradın şöyle olduğu da câiz olabilir; “Kitaba benzer sözler söyleyerek, bu benzetilenleri kitaptan sanasınız, diye parlar. “Zaten Kitaptan kasıt da Tevrât'tır.

“Halbuki okudukları kitaptan değildir,”

“(.....) derler. “Bu cümle, (.....) kavlini te'kit içindir. Bu ifade ile onlar daha da aşağılanmakta ve şenaatleri ortaya konmaktadır. “Halbuki o Allah katından değildir. Onlar bile bile Allah hakkında (Allah adına) yalan uyduruyorlar.” Onlar kesin yalancıdırlar.

79

Hiçbir beşerin, Allah'ın kendisine kitap, hikmet (hüküm) ve peygamberlik verdikten sonra kalkıp insanlara, “Allah'ı bırakıp bana kul olun.” demesi mümkün değildir. Aksine o şöyle der: “Öğretmekte ve okutmakta olduğunuz Kitap sayesinde rabbaniler (halis ve samimi kullar) olun.”

“Hiçbir kimsenin, Allah'ın kendisine kitap, hikmet (hüküm) ve peygamberlik verdikten sonra” Bu âyet Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) ya tapınmaya itikadı yalanlamaktadır. Anlatıldığına göre bir adam Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e gelir ve:

— Ey Allah'ın Rasûlü! Biz aramızda birbirimizle selâmlattığımız gibi seninle selâmlamıyoruz. Senin önünde eğilip secde etmeyelim mi, diye sorar. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) da şöyle buyurur:

— Allah'tan başkasına secde etmek, eğilmek yakışık almaz. Ancak peygamberinize saygılı olun ve hakkı da ehil olana verin.”

Bk. Vahidi, Esbabu'l-Nüzul; S:74. Hasen-ı Basrî rivâyet etmiştir. Ancak İbn Hacer şöyle diyor: “Ben bu hadisile ilgili olarak bir isnada rastlayamadım. Bk: Haşiyetu'l-Keşşâf; 1/378

Âyette yer alan, “hüküm” kelimesinden kasıt hikmet demektir veya Sünnet manasınadır ya da hüküm vermek, yargılamak, demektir.

“kalkıp halka, (.....) deme hakkına sahip değildir.”

Burada, (.....) kavli, (.....) kavline ma'tûftur.

“Aksine O şöyle der: “Fakat o, “rabbaniler olun “der.

(.....) — rabbanîy kelimesi, (.....) ve (.....) harflerinin ilâvesiyle “Rabbe mensup, Rabbe âit” demektir. Bu da, Allah'a çok fazla bağılı ve itaatkâr olan, demektir. Nitekim; Abdullah b. Abbâs öldüğü zaman İbn Hanefî'ye demiştir ki:

“Bu ümmetin rabbanisi vefat etti.” Hasen-ı Basrî'ye göre rabbaniler; “Fakih (derin anlayış sâhibi) olan alimlerdir.” Kimilerine göre de; “Öğretici olan alimlerdir.” Bazıları da: “Rabbani demek, ilmiyle amel eden alim, demektir.” demişlerdir.

Kırâat imâmılarından Âsım ve İbn Âmir, (.....) olarak kırâat etmişlerdir.

Yani; kendinizden başkalarını, demektir. Fakat bu imâmıların dışında kalanlar da bunu, (.....) olarak kırâat etmişlerdir.

(.....)

Yani; okutmakta olduğunuz, demektir. Mana şöyledir: “Sizin ilim öğrenmeniz ve öğretmeniz sebebiyle rabbaniler var oldu.” “Rabbani” Allah'a itaate son derece bağılı olan demektir. Çünkü bu, hem ilim öğrenmeye ve hem öğretmeye sebep teşkil eder. Dolayısıyla kendini tümüyle ilme adayan, ömrünü bu yolda tüketenler,

sıkıntılara katlarıyanlar ve fakat bunun gereğiyle amel etmeyenler için delil olması bakımından bu âyet yeter. Çünkü böyleleri güzel bir ağaç dikerek onun güzel manzarasıyla eğlenip durduğu hâlde, fakat onun meyvesinden yazık ki yararlanmıyor. İşte kendini ilme adadığı hâlde bütün zamanım onunla yararlanmadan geçiren kimsenin geçirdiği zamana yazık olur.

Bir tefsire göre de: (.....) kavlinin manası, onu halka okuyan, demektir. Nitekim; Rabbimizin şu kavli de bunun gibidir:

“Biz onu, Kur’ân olarak, insanlara dura dura okuyasın diye ayırdık.” İsrâ', 106.

İşte bunun manası da, (.....) olur, bu da tedris kökünden alınmadır. Nitekim; İbn Cubeyr'in de kırâati böyledir.

80

Size: “Melekleri ve peygamberleri rabler edinin.” diye de emretmez. Siz Allah'ın emirlerine boyun eğip Müslüman olduktan sonra o size hiç küfre gireceğiniz bir şeyi emreder mi?

“O aynı zamanda size: (.....) diye de emretmez.”

Burada, (.....) kavli nasb ile olmak üzere, (.....) kavli üzerine ma'tûftur. Bunun durumu ise, (.....) kavlindeki olumsuzluk manasını artırmak ya da te'kit için baştaki, (.....) mezîdedir. Bunun manası şöyledir:

“Hiçbir insan, Allah kendisinden haber versin diye peygamber olarak göndersin, Allah'ın kullarını yalnızca Allah'a kulluk etsinler ve Allah'a eşler ve denkler edinmeyi terk etsinler göreviyle diksın, sonra da bu adam kalksın insanlara, onların kendisine kulluk etmelerini emretmiş olsun” ve size de, (.....) diye emretmiş olsun. İşte bu, olacak şey değildir.”

Meselâ; bu âdetâ şu ifadeye benzer:

“Ben Zeyd'e ikramda bulunayım da o da kalksın beni aşağılasın ve beni önemsememiş olsun.”

Kırâat imâmılarından İbn Kesîr, Nafi,-Ebû Amr ve Ali, (.....) fiilindeki (.....) harfini merfû' olarak okumuşlar; çünkü bunu yeni bir cümleye giriş olarak değerlendirmişlerdir.

“Siz Allah'ın emirlerine boyun eğip Müslüman olduktan sonra o size hiç küfre gireceğiniz bir şeyi emreder mi?”

(.....) kavlinin başında yer alan hemze, inkâr içindir. Bir de, (.....) kavliyle, (.....) kavlindeki zamîrler de, (.....) kavline veya (.....) lâfza-i celâline râcidir. (.....) kavli ise, burada muhatapların Müslümanlar olduğunu göstermektedir. Çünkü; Müslümanlar Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e secde etmek için kendisinden izin istemişlerdi.

81

(Ey Kitap ehli!) Hani Allah nebilerden “Ben size kitap ve hikmeti (şerî'atın sırlarını) verdim. Sonra da yanınızda olanı doğrulayan bir rasûl gelince mutlaka ona îman edecek ve onu mutlaka destekleyeceksiniz.” diye söz almıştı ve “Kabul edip bununla ilgili ahdimi (emirlerimi) yüklendiniz mi?” diye buyurduğunda, (nebiler de:) “İkrar ettik.” (kabul ettik) diye cevap vermişlerdi. Allah da: “Öyle ise birbirinize şahit olun! Ben de sizinle beraber size şahitlikte bulunanlardanım.” buyurdu.

“(Ey Kitap ehli!) Hani Allah nebilerden söz almıştı.” Ayete hemen baktığımızda, kendilerinden kesin söz alınanların, peygamberler olduğunu görmekteyiz. Ancak ayetten, “kendilerinden kesin söz alınmış olanların, peygamberlerin soylarından gelen çocukları olduğu” manası da çıkabilir. Bunlar ise İsrâ'iloğullarıdır. Bu ise muzafın hazfedildiği varsayımına göredir.

“Ben size kitap ve hikmeti (şerî'atın sırlarını) verdim.”

Buradaki, (.....) kelimesinde yer alan, (.....) harfî, lââm.-ı tavadır. Çünkü; ayete baktığımızda, “kendilerinden söz alınma” olayı sanki bir yemine dayalı alınan bir söz, yemin ile alâkalı bir ifade imiş gibi bir mana sergiliyor. (.....) kavlindeki (.....) harfî ise, kasemin, yani yeminin cevâbıdır. Ayrıca (.....) edatının şart manasını taşıması (içermesi) de câizdir. (.....) ise hem kasem yani yemin ve hem şartın cevabı yerine geçmesi olabildiği gibi şu manada ilgi cümlecisi olması da câizdir. Size onu verince, (.....) yani: “size gönderdiğim o peygamber gelince, mutlaka ona îman edin” (.....) ilgi cümlecisi (sıla üzerine) mamftur. Burada bulunan âid (zamîr) mahzûf olup (.....) edatına râcidir. Bu, (.....) takdirindedir.

“Sonra da yanınızda olanı -yanınızdaki kitabı- doğrulayan bir peygamber -Muhammed- gelince, mutlaka ona -o peygambere- îman edecek ve onu -Muhammed'i- mutlaka destekleyeceksiniz, diye söz almış.”

Kırâat imâmılarından Hamza, (.....) harfinin kesresi ile, (.....) olarak okumuştur. Âyetteki, (.....) edatı ise, (.....) manasınadır veya bu (.....) edatı mastar manasında olan bir edattır.

Yani; mana şöyledir: “Size bir kitap ve hikmet vermemden sonra da yanınızdakini doğrulayan bir elçi (Muhammed'i) göndermemden dolayı..,” (.....) harfî ise talil yani sebep (illet) bildirmek içindir.

Yani; bu durumda mana şöyle olur:

“Allah, Rasûle mutlaka îman edesiniz ve size hikmeti verdiğimden dolayı mutlaka onu destekleyesiniz, diye Allah kendilerinden (sizden) kesin söz aldı. Kaldı ki; size, kendisine îman etmenizi ve ona destek vermenizi emrettiğim peygamber, size karşı aykırı bir şey getirmiş değildir, nitekim o da îman noktasında size muvafakat etmektedir, îman edilecek hususlara zaten îman etmektedir.”

Kırâat imâmılarından Nâfî ve Ebû Cafer, (.....) kavlini birinci çoğul şahıs olarak (.....) olarak okumuştur.

“ve (.....) diye buyurduğunda”

Yani; Allah, “Siz, benim sizden istediklerimi, ahdimi kabul ettiniz mi?” diye buyurdu.

Âyette, (.....) kelimesine yer verilmesinin sebebi, yani; “ağır yük, zor olan yük” demektir. Bu ağır ve zor olan yükü üstlendiniz mi, manasınadır.

“Nebiler de: (.....) diye cevap vermişlerdi.” “Allah da: (.....) diye buyurdu.” Kiminiz kiminize bu ikrar ve kabulünüzden dolayı şahitlikte bulunun. Ben de sizinle beraber sizin bu ikrar ve kabulleriniz için ve birbirinize olan şahitlikleriniz için olan tanıklığınıza şahitlikte bulunacağım.

İşte bu, onlardan ilerisi için alınan pekiştirilmiş bir ifadedir ve gerçeklerden sapmamaları için bir uyandır. Çünkü; ortada Allah'ın şahitliği ile birlikte bir de kendi aralarında birbirlerine olan şahitlikleri bilinince, bundan kolay kolay dönmek mümkün olmaz.

Bir başka tefsire göre ise, yüce Allah meleklerine: “Bunlara şahit olun.” diye buyurmuştur.

82

Artık bundan sonra her kim dönerse, işte onlar, fâsıkların ta kendileridir.

“Artık her kim îmandan dönerse,” verdiği kesin sözden, pekiştirilmiş ifadeden, kabul ettikten sonra verdiği kesin antlaşmadan döner, ahdini bozarsa, gelecek olan peygambere îman etmekten yüz çevirirse, “İşte onlar, fâsıkların ta kendileridir.”

Yani azılı kâfirlerdendir.

83

Onlar Allah'ın dininden başka bir din mi istiyorlar? Halbuki göklerde ve yerde var olan her şey ister istemez Ona boyun eğmiştir sonunda da Ona döndürüleceklerdir.

“Onlar Allah'ın dininden başka bir din mi isliyorlar?” Bir cümleyi diğer bir cümleye atfeden (.....) harfinin başına soru şeklinde inkâr manasına gelen (.....) harfi gelmiştir. Dolayısıyla mana şöyledir:

“İşte onlar, Allah'ın koyduğu sınırları (hükümleri) çiğneyip inkâr edenlerin ta kendileridir ve bu yüzden Allah'ın dininden başka bir din istiyorlar. -” Daha sonra bu iki cümle arasına inkâr manasındaki hemze harfi yer aştırmıştır.

Ayrıca bu cümlelerin mahzûf bir başka cümle başka üzerine atfedilmesi de câizdir. Bu cümlelerin takdiri de şöyledir: “Onlar hâlâ yüz çeviriyorlar da Allah'ın dininden başka bir din mi istiyorlar? “

Burada mefûl yani tümleç, fiili (yüklemi) üzerine takdim olunmuştur. Mefûl ise, (.....) kavlidir. Çünkü; inkâr bakımından bu, oldukça önemlidir. Diğer taraftan inkâr manasını taşıyan harf ise (.....) harfidir. Bu ise bâtil olan ma'bûtlara, ilâhlaştırmaları şeylere ve sistemlere yöneliktir.

“Halbuki göklerde ve yerde var olan her şey isler islemez O'na teslim olmuşlar.”

Yani; gökte melekler, yer yüzünde insan ve cinler, kısaca her varlık ya eldeki mevcut .

delillere bakarak ve akıl yürüterek kendi istekleriyle Allah'ın dinini kabul edip teslim olmuşlardır. Ya da kendilerine karşı silâh, ok veya kılıç kullanılarak zorla yola getirilmişlerdir. Yahut da azâbı görerek yola gelmişlerdir. Meselâ; İsrâ'iloğuUarmin başları üzerine Tûr dağının kaldılması, Fir'avun'un suda boğulması, insanların ölümle yüz yüze gelmeleri gibi. Nitekim; yüce Allah bir başka âyetinde şöyle buyuruyor:

“Artık o çetin azâbımızı gördükleri zaman: Allah'a inandık ve O'na ortak koştığımız şeyleri inkâr ettik.'derler.” Ğafir/Mü'min, 84.

(.....) ve (.....) kelimeleri hâl olmaları bakımından her ikisi de mensûbdurlar.

Yani; “İtaat ederek (kendi istekleriyle de olsa), zorla da (istemeyerek de) olsa...” demektir.

“Ve sonunda O'na döndürüleceklerdir.” Dolayısıyla işledikleri amellere göre cezâlarıdırılacaklardır.

Kırâat imâmılarından Hafs, (.....) ve (.....) kelimelerini (.....) harfiyle okumuştur. Fakat kırâat imâmılarından olan Ebû Amr ise, (.....) kavlini (.....) harfiyle ve (.....) harfinin de fethiyle, (.....) olarak okumuştur. Çünkü; azıtp sapanlar bizzat yüz çevirenlerdir. Halbuki Allah'a dönecek olanlar ise, bütün insanlardır. Bu iki kırâat imâmı dışındaki diğer kırâat imâmı ise, söz konusu her iki kelimeyi de (.....) harfiyle ve bir de (.....) harfinin fethiyle olmak üzere, (.....) ve (.....) olarak okumuşlardır.

84

(Ey Resûlüm Muhammed!) de ki: “Biz Allah'a, bize indirilene, İbrâhîm, İsmâîl, Ya'kûb ve torunlarına indirilenlere, Mûsa'ya, İsa'ya ve diğer peygamberlere Rableri tarafından verilenlere îman ettik. Biz (îman bakımından) hiçbirini diğerinden ayırt etmeyiz, hepsine imâm ederiz. Ve biz Allah'a teslim olmuşuz.

“(Ey Resûlüm Muhammed!) De ki: Biz Allah'a, bize indirilene, ... îman ettik.” Bu âyetinde yüce Allah, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'e ve îman edip onunla beraber hareket edenlere, kendileriyle ilgili durumlarını açık olarak ortaya koymaları için kendilerine emir buyuruyor. İşte bu bakımdan, “de ki” kavlindeki zamîri tekil olarak zikretti ve “îman ettik” kavlindeki zamîri de çoğul olarak getirdi.

Ya da krallar nasıl ki kendilerinden söz ettiklerinde saygı ifade eden kelimelerle söz ederlerse, Allah da peygamberine, kendisinden söz etmesini ve Allah tarafından görevlendirilen peygamberinin değerini yücelttiğinden söz etmesini emretmektedir.

Bu âyetinde, (.....) fiili, isti'lâ harfi olan, (.....) cer edalıyla müteaddi (geçişli) kılınmıştır. Nitekim; Bakara Suresinin 136. âyetinde ise bu, intiha (sonuç) ve neticeye varma ve varacağı noktaya ulaşma manasında olan (.....) cer edatıyla müteaddi kılınmıştır. Çünkü; bu âyetlerde her iki mana da bulunmaktadır.

Yani; hem isti'lâ (yukandan aşağıya iniş) ve hem intiha (bitiş noktasına ulaşma) vardır. Çünkü; vahiy üstten yüce Allah'tan geliyor ve Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ta son buluyor. Dolayısıyla bazen bu iki manadan biriyle ve bazen de diğeriyle gelmektedir.

“Lübab” adlı eserin yazarı diyor ki: “Bakara Sûresi, 136. Âyetteki, “deyin/söyleyin” kavlinin olması dolayısıyla, bununla hitap ümmetidir. Dolayısıyla burada ancak, (.....) cer edatının gelmesi doğrudur. Orada, (.....) cer edatının zikredilmesi yerinde olmaz. Çünkü; gönderilen ilâhî kitaplar sonuçta gelip peygamberlerde ve onların ümmetlerinde son buluyor. Halbuki bu âyette yüce Allah, (.....) — “de ki” emriyle söze başlamaktadır. Bu emir de, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)in ümmetine değil, bizatihi Resûlullah’ın kendi şahsıdır. Bunun için de burada uygun olan da, (.....) cer edatının gelmesidir. Çünkü; peygambere indirilen kitapta ümmetin herhangi bir ortaklığı yoktur.” Ancak “Lübab” adlı eserin müellifinin bu görüşü ihtiyatla ele alınmalıdır. Çünkü bu âyet meselenin müellifin dediği gibi olmadığına işaret etmektedir.

Burada yüce Allah’ın şu kavline bir işaret vardır: Al-i İmran, 72.

“İbrâhîm'e, İsmâîl'e, İshak'a, Ya'kûb'ave torunlarına indirilenlere, ... îman ettik.” Bu âyette yer alan, (.....) kelimesi torunlar demek olup, bununla Hazret-i Ya'kûb (aleyhi's-selâm) un oğulları, soyu kasdolunmaktadır. Çünkü; yüce Allah onun soyundan peygamberler göndermiştir. “Mûsa'ya, İsa'ya ve diğer peygamberlere Rableri tarafından verilenlere îman ettik.”

Bu âyette geçen (.....) kavli, Bakara Sûresi, 136. âyette tekrar olunduğu hâlde bu âyette, (.....) kavlinde tekrar olunmamıştır. Çünkü; daha önce zaten, (.....) kelimesi zikrolunmuştur. Kaldı ki; bundan önce 81. âyette, (.....) buyurmuştur. Yine bu âyette geçen, (.....) — “Rablerinden” kavli, “Rableri tarafından, Rableri katından, Rableri nezdinden” demektir.

“Siz (îman bakımından) hiçbirini diğerlerinden ayırt etmeyiz, hepsine îman ederiz.” Nitekim; Yahûdî ve Hıristiyanlar îman açısından kimi peygamberlere inanıyor ve kimilerini inkâr ediyorlardı. “Ve biz Allah'a teslim olmuş (boyun eğmiş) Müslümanlarız.” Kendimizi O'na bağlamış tevhit inancına sahip kimseleriz. Allah'a kulluk ve ibâdetimizde Allah'a hiçbir şeyi asla şerik (ortak) kurmayız.

85

Her kim İslâm'dan başka bir din ararsa, o (istediği din) asla kendisinden kabul edilmeyecek ve o âhirette hüsrana uğrayanlardan olacaktır.

“Her kim islâm'dan başka bir din ararsa...”

Yani tevhit inancı olan bir tek Allah'a îmanı ve İslâmî yaşantıyı bırakıp başka bir din ve inanç ararsa... bu âyette geçen (.....) kelimesi dilbilgisi bakımından temyizdir ve bundan dolayı da mensûbdur.

“Bilsin, ki; o istediği din asla kendisinden kabul edilmeyecektir ve o âhirette kendine yazık edenlerden olacaktır.”

Yani, hüsrana uğrayacaktır.

Şimdi tefsirini ele alacağımız âyet, önce İslâm'ı kabul edip sonra da İslâm'dan dönen ve ondan sonra da Mekke'ye giden bir topluluk hakkında nâzil olmuştur.

86

İman edip, Rasûlün hak olduğuna şهادet ettikten ve kendilerine apaçık beyyineler (kanıtlar) geldikten sonra inkârcılığa sapan bir topluma Allah nasıl hidâyet nasip eder? Halbuki Allah zâlim bir toplumu asla hidâyete erdirmez.

“İman etmelerinden, Rasûlün hak olduğuna şهادet ettikten ve kendilerine apaçık beyyineler (kanıtlar) geldikten sonra inkârcılığa sapan bir topluma Allah, nasıl hidâyet eder?” Bu âyette geçen, (.....) kelimesinin başında yer alan (.....) harfî hâl vavidir. Ancak burada, (.....) kelimesi muzmâr (gizlidir), Bu, şu demektir:

“İnkâr ettiler. Halbuki Rasûl Muhammed'in hak peygamber olduğuna kesin olarak şâhitlikte bulunmuşlardı. “

Ya da buradaki (.....) harfi, (.....) kelimesinde var olan fiil manası üzerine atfolunmuştur. Çünkü; bunun manası; “îman ettikten sonra...” “Ve kendilerine apaçık beyyineler (kanıtlar) geldikten sonra” nın ifade ettiği manada, “Kur'ân ve benzeri diğer mu'cizeler gibi şâhitler geldikten sonra “demektir.

“Halbuki Allah, zâlim bir topluma asla doğru yola iletmez.”

Yani; onlar kâfirliği tercih ettikleri sürece ya da onların kâfir olarak ölmeleri hâlinde, Allah onlara cennet yolunu asla göstermez.

87

İşte onların cezâları, Allah'ın meleklerin ve bütün insanların larîetlerinin üzerlerine olmasıdır.

Bu âyette geçen, (.....) ikinci mübtedadır. Bunun haberi de, (.....) kavlidir. Bu haber ve ikinci mübteda ikisi birlikte birinci mübteda olan, (.....) kelimesinin haberidirler. Ya da (.....) kavli, (.....) kavlinden bedeli istimaldir.

88

Onlar, o lânetin içinde ebediyen kalıcıdır. Onlardan azap hafifletilmez ve kendilerine yüz verilmez.

Bu âyetin (.....) kavli, (.....) kavlindeki (.....) zamîrinden hâldir.

89

Ancak tevbe edip îman ederek durumlarını düzeltenler müstesna. Şüphesiz ki Allah gafurdur, rahîmdir.

Ancak dinden -büyük asli küfürden veya irtidattan- tevbe edip îman ederek durumlarını -bozduklarını ve yanlışlarını- düzeltenler -veya salâha girenler- müstesna. Çünkü; Allah tevbe edenleri -küfürlerini- mağfiret buyuran ve onlara merhamet edendir.

Şimdi tefsirini okuyacağımız âyet Yahûdîler hakkında nâzil olmuştur.

90

Îman ettikten sonra (yeniden) küfre girenlerin, sonra da azıtıp çok daha ileri gidenlerin tevbeleri asla kabul edilmeyecektir. Ve onlar sapıkların ta kendileridir.

“Şüphesiz -Mûsa ve Tevrât'a- îman ettikten sonra yeniden küfre girenlerin” İsa ve İncîl'i inkâr edenlerin “Sonra da -Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)i ve Kur'ân'ı inkâr ederek- küfürde azıtıp çok daha, ileri gidenlerin,” Ya da Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) & henüz peygamber olarak gönderilmezden önce ona inandıkları hâlde sonradan inkâr edenlerin ve daha sonra da bu'küfür ve inkârlarında ısrar ederek azıtıp daha da ileri gidenlerin, her fırsatta ve her zaman ona dil uzatanların “Tevbeleri asla kabul edilmeyecektir.” Veya bu âyet, dinden dönen mürtedler hakkında nâzil olmuştur. Bunlar dinden döndükten sonra, Mekke'ye dönerler ve küfürlerini daha da ileri götürerek şöyle derler:

“Biz şimdilik Mekke'de ikâmet edip kalıyoruz. Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) ile ilgili olarak, ondan önce gelenlerin başına gelen felâketlerin onunda başına gelecek günleri bekleyip duruyoruz.”

İşte bunların “Tevbeleri asla kabul edilmeyecektir.”

Yani; yeis (umutsuzluk) anında, iş işten geçtikten sonra bunların îman etmeleri işe yaramayacaktır ve kendilerinden tevbeleri de kabul olunmayacaktır. Çünkü bunlar, ancak ölüm anında ve iş işten geçtikten sonra, varacakları yeri de gördükten sonra îman etmişlerdir. Nitekim; yüce Allah bunlarla ilgili olarak şöyle buyurmuştur:

91

Şüphesiz inkâr edip kâfir olarak ölenler var ya, işte onlar, yeryüzü dolusu altını fidye olarak verseler bile, bu, asla onlardan kabul edilmeyecektir. Onlar için kıyamet gününde acıklı bir azap vardır ve onları azaptan kurtaracak hiçbir yardımcıları da olmayacaktır.

Bu âyetinde bulunan (.....) kavlindeki (.....) harfî, bu cümleinin şart ve cezâ cümlesi olarak geldiğini bildirmek içindir. Bu kimselerden fidyenin kabul edilmeme nedeni, bunların kâfir kimseler olarak ölmelerindendir. Daha önce geçen 90. âyetinde benzer kelimede (.....) harfinin yer almaması, cümleinin mübteda ve haber cümlesi olduğunu yani isim cümlesi olduğunu göstermek içindir. Âyetindeki (.....) kelimesi de temyizdir.

İşte durumları böyle olan inkârcılar, yeryüzü dolusu altını fidye olarak verseler bile yine de onlardan bu fidye kabul edilmeyecektir. Onlar bu bakımdan azaptan da kurtulmayacaklardır.

Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Efendimiz şöyle buyurmuştur:

“Kıyamet gününde kâfirlere denilecek ki: (.....) O da, (.....) diyecek. Ancak kendisine, (.....) denilecektir.” Ahmed b. Hanbel, Müsned; 3/218. Buhârî, 6538. Müslim, 2805/52.

Bir başka tefsire göre, (.....) kavlindeki (.....) harfî, olumsuzluğu daha da pekiştirmek içindir.

92

Siz sevdiğiniz şeylerden (Allah yolunda) harcamadıkça asla gerçek “İyi” ye eremezsiniz. Her ne harcarsanız şüphesiz ki Allah onu hakkıyla bilir.

“Siz sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça asla gerçek (.....)ye eremezsiniz.” (.....)

Yani; gerçek iyiyi elde edemezsiniz veya gerçek iyilerden olamazsınız. Ya da Allah’ın sizin için hazırladığı gerçek “İyi” ye, sevaba ve cennete kavuşamazsınız. (.....) Taki yaptığınız harcamalarınız sizin için en gözde olan malınızdan ya da farklı bir değer biçtiğiniz mallarınızdan vermedikçe... Hasen-ı Basrî diyor ki:

“Kim sevdiği şeylerden, bu sevdiği şey tek bir hurma tanesi de olsa, Allah için harcarsa, işte o kimse hüküm bakımından bu âyetin içerisinde yer alır.”

Vasiti Ebû Bekir Muhammed b. Mûsa ise şöyle diyor:

“Birr'e yani gerçek'iyi'ye ulaşabilmek kişinin sevdiği şeylerden harcamasıyla olur. Allah'a kavuşmak ise, her iki dünyadan da feragatle elde edilir.”

Ebû Bekir el-Verrak da şöyle der: “Sizin gerçek iyiliğiniz ve hizmetiniz kardeşlerinize ulaşmadıkça, benim gerçek iyiliğim/sevabım ve mükâfatım size ulaşmaz.”

Eğer özetle demek gerekirse; “Kişi, istediğini elde edebilmesi, ancak onun uğrunda sevdiğini gözden çıkarmasıyla kazanabilir.”

Ömer b. AbdülAzîz'den aktarıldığına göre:

“Kendisi heybeler (paketler) dolusu şeker satın alır ve sonra da satın aldığı bu şekerleri de sadaka olarak dağıtırmış. Kendisine:

— Bu şekerlere harcadığın parayı sadaka olarak dağıtsan olmaz mı, diye sorduklarında, şu karşılığı verir:

— Çünkü, ben şekeri çok daha fazla seviyorum. Dolayısıyla en çok sevdiğimi Allah yolunda harcamak istiyorum.”

Âyetinde geçen, ilk (.....) cer edatı teb'iz içindir.

Yani bir kısmı, bazısı manasını taşır. Bu ise Abdullah b. Mesud'un kırâatine göredir.

Yani; mana şöyledir: “Sevdiğiniz şeylerin bir kısmını ya da birazını verinceye kadar vermedikçe...” demektir. İkinci (.....) edatı ise tebyîn yani açıklama mahiyetindedir.

Yani; “Hangi şeylerden harcamak iyi olursa siz onu istersiniz (seversiniz). Hangi şey kötüdür siz onu harcamak istemezsiniz.”

Şimdi tefsirini okuyacağımız âyetin nüzul sebebi şöyledir:

'Yahûdîler Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'e,

— Sen İbrâhîm'in dini üzere olduğunu ileri sürüyorsun. Halbuki İbrâhîm peygamber deve etini yemez ve deve sütünü de içmezdi. Fakat sen hem deve etini yiyor ve hem sütünü içiyorsun, demişlerdi. İşte bunun üzerine Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

— Bu söyledikleriniz İbrâhîm (aleyhi's-selâm)'e helâl idiler ve biz de onları helâl sayıyoruz.” Vahidi, Esbabu'l-Nüzul, s: 75-76.

Ancak Yahûdîler bunların hem Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm) ve hem Hazret-i Nûh (aleyhi's-selâm) un dinlerinde haram olduğunu ve haramlıklarını sürdürdüklerini iddia ettiler. İşte onların bu iddialarının bir yalandan ibâret olduğunu açıklamak üzere şimdi okuyacağımız bu âyet nâzil olmuştur.

93

Tevrât'ın indirilmesinden önce İsrâ'il'in (Ya'kûb'un) kendisine haram kıldığı şeyler dışında, İsrâ'iloğullarına yiyeceklerin her çeşidi helâl idi. (Ey Resûlüm Muhammed!) de ki: “(Ey Yahûdîler!) Eğer iddianızda doğru iseniz, Tevrât'ı getirin de onu okuyun.”

“Tevrât'ın indirilmesinden önce, İsrâ'il'in (Ya'kûb'un) kendisine haram kıldığı şe)der dışında, israiloğullarına yiyeceklerin her çeşidi helâl idi.”

Bu âyette geçen, (.....) kavli hakkında tartışma söz konusu olan her yiyecek demektir. Bu yiyeceklerin içinde daha önceden haram olan leş ve kan gibi şeyler de yer almaktadır. (.....) Burada geçen, (.....) helâl idi demektir. Kelime olarak ise mastar bir kelimedir. Meselâ; (.....) denir ki, “Şey helâl olarak helâl kılındı. “manasındır. İşte bu açıdan bu, hem müzekker (eril) ve hem müennese (dişi kelimeye) sıfat olmada eşit olduğu gibi müfret (tekil) ve cemi' (çoğul) oluşt da eşit olan bir kelimedir. Nitekim, yüce Allah bir başka âyette de şöyle buyuruyor:

“Bu kâdirîlar onlara helâl değildir.” Mümtetine, 10.

Âyette geçen “İsrâ'il” Hazret-i Ya'kûb (aleyhi's-selâm) un diğer adıdır.

Kırâat imâmılarından İbn Kesîr, Ebû Amr ve Ya'kûb'a göre, (.....) kelimesi tahfif ile yani (.....) harfinin sükûnu ve (.....) harfinin şeddesiz okunmasıyla, (.....) olarak kırâat etmişlerdir.

Bu âyette söz konusu edilen haram şey, deve eti ve sütüdür. Çünkü; bu yiyecek maddeleri onun için daha lezzetli ve yiyeceklerin en gözdesi, iyisi idi. Âyetin manası şöyledir:

“İsrâ'il'in, yani Ya'kûb'un bizzat kendi kendisine haram kıldığı şeyler dışında henüz Tevrât indirilmeden önce İsrâ'iloğullarına ya da Ya'kûboğullarına yiyeceklerin her çeşidi helâl idi. Ancak Hazret-i Mûsa (aleyhi's-selâm) ya Tevrât inince (gelince) onlara deve eti ile deve sütü de haram kılındı. Çünkü; bizzat İsrâ'il'in; yani Hazret-i Ya'kûb (aleyhi's-selâm) un kendisi bunları kendisine haram kılmış idi. İşte bundan dolayı bu, Yahûdîlere de haram kılınmış oldu.”

“(Ey Resûlüm Muhammed!) de ki: “İşte âyetin bu kısmında yer alan ifade onları susturan bir emirdir. Çünkü bu âyetle, Yahûdîlerle yapılacak olan tartışmada, bizzat onların kendi kitapları olan Tevrât'ı getirmeleri ve Tevrât'ta var olan gerçeğe onların susturulmaları isteniyor. Zira Tevrât'ta, onlara haram kılınan bizzat onların

zulümleri, azgınlıkları ve taşkınlıkları yüzünden meydana gelen bir haramdır. Yoksa onların ileri sürdükleri gibi öteden beri var olan bir haram değildir. Ancak Yahûdîler Hazret-i Peygamber (aleyhi's-selâm) t, Tevrât'ı getirip okumaya cesaret edemediler. Nihayet apışıp kaldılar. Çünkü; verecekleri bir cevap kalmamıştı.

İşte bu âyet Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in doğruluğuna ilişkin apaçık bir delil olduğu gibi aynı zamanda inkânna kalkıştıkları şeyin de neshedilebileceğinin, yani yürürlükten kaldırılabilirliğinin de câiz olduğunu gösteren bir delil ve delildir..

94

Artık her kim bundan sonra Allah adına yalan uydurursa, işte onlar zalimlerin ta kendileridir.

Yani; her kim kendilerine gösterilen kesin kanıtlardan sonra söz konusu yiyeceklerin haram olduğunu savunur ve iddia ederse, onlar kendilerine acımayan ve büyüklük taslayan, apaçık kanıtları tanımayan zalimlerin ta kendileridirler.

95

(Ey Resûlüm Muhammed!) De ki: “Allah, doğru söylemiştir. O hâlde hakka (tevhide) yönelmiş olarak İbrâhîm'in dinine uyun Çünkü o, Allah'a ortak koşanlardan değildi.”

“(Ey Resûlüm Muhammed!) De ki: Allah bildirdiklerinde doğru söylemiştir.”

Yani; söz konusu yiyeceklerin haram olmadığını bildirmesinde Allah, doğru söylemiştir. Ayrıca burada YaHûdüerin yalancı kimseler olduklarına ilişkin bir tariz bulunmaktadır.

Yani; Allah'ın indirdiği hükümlerde doğru söylediği artık kesin olarak sabit olduğu gibi, Yahûdîlerin de yalancı kimseler olduğu gerçeği de kesinleşmiş bulunmaktadır.

“O hâlde hakka (tevhide) yönelmiş olarak İbrâhîm'in dinine uyun.” Çünkü bu din, Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) ile onun yanında yer alıp ona îman etmiş olanların dini olan İslâm dinidir. Bu dine uyun ki; sizi fesâdm, bozgunculuğun her çeşidine bulayan, dininizi ve dünyanızı mahveden Yahûdîlikten kurtulasınız. Çünkü bu Yahûdîlik, sizin kötü emellere ve amaçlara yönelmeniz için, sizleri Allah'ın kitabını tahrife (değiştirip bozmaya) kadar götürmüştür. Sizi buna zorlamıştır. Allah'ın, İbrâhîm'e ve ona uyanlara helâl kıldığı temiz şeyleri haram kılmaya kadar götürmüştür.

Âyette geçen, (.....) kelimesi İbrâhîm'den hâldir. Bu, bâtıl dinlerden hak olan dine, tevhide yönelmek ve dönmek demektir.

“Çünkü o, Allah'a ortak koşanlardan değildi.”

Yahûdîler bizim kıblemiz sizin kıblenizden öncedir, diye itiraz ettiklerinde işte şimdi okuyacağımız âyet nâzil olmuştur.

96

Şüphesiz insanlar için ilk mabet olarak kurulan ey, âlemlere bereket ve hidâyet kaynağı olan Mekke'deki ev (Kâbe) dir.

“Şüphesiz insanlar için ilk mabet olarak kurulan ev” Esasen'o mabedi'kuran Azîz ve Celîl olan yüce Allah'tır. “Allah insanlar için bir beyt (ev) kurdu.” demek, onlar için ibâdet edecekleri bir yer belirlerdi, tayin etti demektir. Sanki âyette şöyle der gibi:

“İnsanlar için ibâdet edecekleri merkez olarak kurulan ilk ev (yer) Kâ'be'dir.” Nitekim; bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

“Mescid-i Harâm, Beyt-i Makdis'ten tam kırk yıl önce kurulmuştur.” Buhârî; 3366. Müslim; 520. Ahmed, Müsned; 5/160, 166.

Bir rivâyete göre bunu ilk inşa eden Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm) dir. Yine rivâyete göre Hazret-i Nûh (aleyhi's-selâm) tufanından sonra ilk hac edilen yer (ev) burasıdır. Bir başka rivâyete göre de gök ile yer yaratıldığı sırada su yüzüne ilk çıkan ev (beyt) burasıdır. Bir diğer rivâyete göre ise, Hazret-i Âdem (aleyhi's-selâm) tarafından yer yüzünde yapılan ilk ev burasıdır.

(.....) kavli de burada, (.....) kelimesinin sıfatı olup cer mahallinde gelmiştir. Haberi ise, “Mekke'de olan evdir. “kavlidir. Bekke ismi haram beldenin özel adıdır. İster Mekke ve ister Bekke ismi olsun, her ikisi de Mekke için kullanılan oraya âit iki özel isimdir.

Bir tefsire göre Mekke, beldenin, yani genel olarak yörenin adıdır. Bekke ise mescide âit yerin adıdır. Başka bir tefsire göre Mekke ismi, kök itibariyle Bekke isminden türemedir. Bu ise mana bakımından sıkışıklık, izdiham ve kalabalık manalarına gelir. Çünkü; insanlar buraya kalabalıklar hâlinde gelirler. Ya da burası, zalimlerin boyunlarını eğmeye mecbur bıraktığı için Bekke ismi verilmiştir. Çünkü; oraya hangi zâlim saldırmışsa, Allah onun belini mutlaka kırmıştır.

(.....) kavli, hayrı ve bereketi bol olan demektir.

Yani; hac ve umre ibâdetini işleyenler için bol bereketli sevap olduğu gibi, aynı zamanda günahların bağışlanması da vardır. (.....) Alemlere hidâyet oluşu ise, buranın bütün Müslümanlara âit kible olmasındandır ve ibâdetlerinde döndükleri istikamettir.

(.....) ve (.....) kelimeleri, (.....) kelimesindeki zamîrden hâldirler.

97

Orada (Beytü'l-Haram'da) apaçık âyetler ve ayrıca İbrâhîm'in makamı vardır. Her kim oraya girerse (her saldırıdan) emin (güvencede) olur. Oraya yol bulabilenlerin o evi (beyti) haccetmeleri Allah'ın insanların üzerinde bir hakkıdır. Artık her kim inkâr ederse (bilsin ki), şüphesiz Allah âlemlere muhtaç depdir.

“Beylü'l-Haram'da apaçık âyetler ve ayrıca İbrâhîm'in makamı vardır.”

Yani hiçbir kimsenin şaşırmayacağı, birbirine kanştıramayacağı apaçık işaretler vardır.

Âyetteki, (.....) kavli (.....) kavlinin atfı beyanıdır. Cemi' (çoğul) olan bir kelimenin tekil olan bir kelime ile açıklanması sahihtir. Çünkü; o tek olan şey bile yeri ve makamı itibariyle birçok âyetler ve mu'cizeler değerindedir. Zira; şanınin yüceliği zaten ortadadır. Çünkü bu, yüce Allah'ın kudretine delâlet bakımından en güçlü delildir.

Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm)'in peygamberliğinin eseri, kaskatı olan taş üzerinde ayak izini bırakması ve daha başkaca âyetleri kapsamına alması böyledir. Çünkü; ayağının izi o kaskatı taş üzerinde çıkmıştır, bunun çıkması bir mu'cizedir. Ayaklarının ta topuklarına kadar taşa iz bırakması bir başka ayettir. Kaldı ki; bir taşırı diğerine göre yumuşaması da bir mu'cizedir. Hatta bu taşırı diğer peygamberlerin mu'cizeleri yanında daha sonraki nesillere kadar varlığını sürdürmesi de yine Hazret-i İbrâhîm'e âit bir mu'cizedir.

“Her kim oraya girerse (her saldırıdan) emin (güvencede) olur.” Bu cümle her ne kadar mana bakımından bir ibtida veya şart cümlesi ise de (.....) kavimin atfı beyanıdır. Çünkü bu cümle, oraya girecek bir kimsenin güvencede olduğunu gösteriyor. Sanki burada şöyle denir gibidir:

“Orada apaçık âyetler, mu'cizeler vardır; Hazret-i İbrâhîm'in makamı var, oraya girenin can güvenliği var.” Burada zikredilen bu iki örnek, çoğul anlamındadır.

Yani; orada birçok mu'cizeler ve birçok şeyler var demektir. Şunu söylemek de câizdir:

Bu iki âyetin zikredilmesiyle diğer ayetlerin, mu'cizelerin bunların kapsamı içerisinde var olduğu gerçeğidir. Çünkü; bu ikisi zaten birçok âyet ya da mu'cizenin olduğuna delildirler. Bu ikisi dışında da daha birçok âyetler ya da mu'cizeler var demektir. Meselâ; atanlarının çokluğuna rağmen atıları taşların yok olması, Kuşların uçarlarken Beytullah'ın üzerinden yüksekten uçarak gitmekten sakınmaları, Beytullah'ın üzerinden uçmamaları

ve daha buna benzer nice örnekler, âyetler... Yine bunun bir örneği de dünya ile alâkalı olan bir şeyin bir zikir ya da dua ile birlikte ele alınmış olmasıdır. Çünkü Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

“Dünyanızdan bana üç şey sevdirdi: Güzel koku, kadınlar ve gözümün nuru namaz.” Ahmed b. Hanbel, Müsned; 3/108. Nesai, Sünenu'l-Kübra; 8888. Hakîm, Müstedrek; 2/160.

Hadiste yer alan, “gözümün nuru (aydınlığı) namaz” maddesi, sayıları dünyalık üç maddeden biri değildir. Aksine bu, yeni bir isim cümlesidir. Çünkü; namaz dünyaya âit olan bir şey değildir. Dolayısıyla üçüncü madde burada zikredilmeden var olduğu kabul edilerek hemen âhiretle ilgili olana geçilmiştir. Sanki Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) üçüncü maddeyi zikretmek istemedi ve onu bu sebepten terk etti ve şu noktaya dikkatimizi çekti gibi; Peygambere düşen görev dünyaya âit bir şey üzerinde durmamaktır. İşte bunun için hemen âhiretle alâkalı olan ibâdete, namaza geçti, din ile alâkalı olanını zikretti.

Bu eser (hadisin) sebebiyle alâkalı olarak şöyle bir tefsir yapılmıştır: Beytullah'ın (Kâ'be'nin) duvarları yükseltirken Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm)'in yorgun düşmesi ve güçsüz duruma düşmesi üzerine taşları yerine yerleştirmede zorlanınca, işte üzerinde ayak izlerinin bulunduğu taşı üzerine çıkararak duvan yükseltmeye çalıştı. Bu sırada üzerine çıktığı taşı üzerinde ayakları gömülerek taşı üzerinde iz bıraktı.

Başka bir tefsire göre Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm) Şam'dan ziyaret için Mekke'ye gelir. Gelini (Hazret-i İsmâîl (aleyhi's-selâm)'in eşi) de kayınpederi olan Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm)'e:

— Binitinden in de, başırını yıka (serinlen), der. Ancak Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm) bineğinden inmez. Bunun üzerine Hazret-i İsmâîl (aleyhi's-selâm) -in hanımı olan gelini, söz konusu taşı Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm)'in üzerinde olduğu binitin yanına getirir. Taşı önce sağ tarafa koyar, Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm) de sağ ayağını bu taşı üzerine basar, gelini de Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm) ın başırının sağ yanını yıkar. Sonra taşı alır ve sol tarafa koyar. Bu defa Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm) sol ayağını taşın üzerine basar gelini bu sefer de başırının sol tarafını yıkar. İşte Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm)'in ayakları bu esnada taş üzerinde iz bırakır.

“Her kim oraya girerse her (saldından emin) (güvencede) olur.” demek Hazret-i İbrâhîm (Aleyhi's-Selâm)'in duası bereketiyle oraya girenin güvencede olacağı gerçeğidir. Çünkü; Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm) şöyle dua etmişti:

“Rabbim! Bu şehri emin belde kıl” Bakara, 126.

Eğer bir kimse gerçek anlamda bir cinayet ya da suç işlese, sonra gidip Harem'e sığınır, dokunulmazdır, orada bulunduğu sürece yakalanmaz.

Hazret-i Ömer şöyle der:

“Ben Harem sınırları içerisinde babam Hattab'ın kâtilini yakalana imkânını bulabüsem, o kimse oradan çıkmadıkça asla dokunamam.”

Eğer Harem sınırları dışında bir kimse bir suç işler veya irtidat eder (dinden dönerse) ya da zina fiilini işleyen biri gidip Harem'e sığınır, o kimseye dokunulmaz. Ancak onun orada bannmasma, orada yiyip içmesine imkân verilmez. Ona orada bulunduğu müddetçe bir şey de satılmaz. Böylece baskı altında tutulur ki; sonuçta oradan çıkmak mecburiyetinde kalabilsin ve yakalansın.

Bir başka tefsire göre de; “Cehennem ateşinden güvencede olur.” Çünkü; Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

“Her kim iki haremden birinde ölürse, kıyamet gününde cehennem ateşinden emin olmuş olarak diriltir.” Beyhaki, Şuab;4180.

Yine Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlar:

“Hacun ile Bâkî denilen yerler çevresiyle birlikte alınır ve her ikisi de cennete serpiştirilir. Bu iki yer Mekke ile Medine'nin mezarlıklarıdır.” İbn Hacer, ben bu hadisi bulamadım, diyor. Bak. Haşiyetu'l-Keşşaf; 1/389.

Yine Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) buyuruyor ki:

“Kim gündüzün bir vaktinde (bir saatinde) ya da anında Mekke'nin kavurucu sıcaklığına sabrederse, cehennem o kimseden iki yüz yıllık bir yol mesafesinde uzaklaşır.” Ukayli, el-Duafau'l-Kebir; 1/226. Ukayli bu hadisle alâkalı olarak; “Bu, bâtil ve aslı olmayan bir sözdür” demiştir.

(.....) harfinin kesriyle (.....) olarak okumuşlardır. Bu kırâat tarikine Kûfe okulu denir. Kesre okuyuşuna göre, (.....) kelimesi isimdir. Fetha ile yani, (.....) olarak okunması hâlinde bu, kelimenin mastar şekli olur.

Bir tefsire göre bu kelime ister kesre ile okunsun ister fetha ile okunsun dil bilgisi bakımından her ikisi de, (.....) fiilinin maşandılar. (.....) edatına gelince bu kelime, Külden bedeli ba'zıdır.. Bu bakımdan da mahallen mecrûrdur.

“oraya yol bulabilenler” kavlini Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem); “azık ve yol vasıtası, binit ve bağlı şeyler” olarak tefsîr etmişlerdir. Bak. Tirmizî; 2998.

(.....) kavlindeki zamîr ise, “Beyt” e veya “hac” ca râcidir. Dolayısıyla bir yere veya bir şeye nereden ve nasıl çıkış bulunursa, işte o şeyin veya o yenn yolu odur. Yüce Allah'ın, (.....) kavli nâzil olunca Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bütün dinlere mensup kimseleri toplayarak onlara şöyle seslendi:

“Yüce Allah size hacı farz kılmıştır. Bundan böyle haccedin.” Taberi, Tefsîr; 4/20.

İşte bunun üzerine ona îman eden tek bir din Erbâbı oldu. Bunlar da Müslüman olan toplumdur. Beş din Erbâbı ise onu inkâr ettiler. Biz ona îman etmeyiz ve biz oraya doğru ibâdet edip namaz kılmayız, hac ibâdetini de yapmayız, dediler, işte bunun üzerine, “Artık her kim inkâr ederse, bilsin ki, şüphesiz Allah âlemlere muhtaç değildir.” Kavli nâzil oldu.

Yani bu, her kim hac ibâdetinin farz oluşunu inkâr ederse, demektir. Bu görüş, Abdullah b. Abbâs'ın, Hasen-ı Basrî'nin ve Atâ'nın görüşüdür. Aynı zamanda bu küfür ifadesinin, nankörlük manasında olması da câizdir.

Yani, “Her kim Allah'ın kendilerine bahşeylediği vücut sağlığına, vermiş olduğu bol rızka şükretmez ve aynı zamanda hac ibâdetini de yapmazsa, bilsin ki, Allah âlemlere muhtaç değildir. “Allah'ın onların kendisine itaatlerine de ihtiyacı yoktur.

Bu âyette farklı şekilde tekit ifadeleri, aynı zamanda şiddet içeren manalar vardır. İşte bunlardan bir kısmını şöylece sayabiliriz. Meselâ:

(.....) ve (.....) cer edatı gibi.

Yani, “O hac ibâdeti halkın boynunda farz olan bir haktır.”

Yine bu âyette ibdal var ve amacı (maksadı) defalarca vurgulama var. Burada aynı zamanda konuyu tekrar var. Çünkü kapalı olan bir anlatımdan sonra, açıklama, mücmel (kısa ve toplu) anlatımdan sonra detay var ki bu konu dolayısıyla farklı iki şekilde anlatılıyor. İşte bunlardan biri, (.....) kavlidir. Bu ifade, (.....) yerinedir. Böylece hac ibâdetini imkânı olduğu hâlde yerine getirmeyen, terk eden kimse hakkında daha ağır bir ifade kullanılmış bulunmaktadır. Burada diğer bir husus da istiğna durumudur.

Yani; Allah'ın hiçbir şeye muhtaç olmadığıdır.

Bu da, Allah'ın gazâbına, kin ve öfkesine bir delildir. Bu ifadelerden bir diğeri de, (.....) kavlidir. Çünkü; yüce Allah burada, (.....) dememiştir. Zira (.....) kavlinin içerdiği mana delâlet bakımından çok daha geniş kapsamlıdır. Bu ise delil ve burhana dayalıdır. Çünkü; yüce Allah âlemlere muhtaç olmayınca, dolayısıyla hiçbir şeye ve kimseye asla muhtaç olmaz. İşte bu, kamil manada istiğnaya, yani hiçbir varlığa muhtaç

olmadığına delâlet eden bir ifade ve delildir.. Dolayısıyla bu, aynı zamanda bu maksatla gelecek olan en büyük azâba daha fazlasıyla delâlet eder.

98

(Ey Peygamber!) De ki: “Ey kitap ehli! Allah yaptıklarınızı görüp durduğu hâlde neden Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorsunuz?”

(.....) kavlindeki (.....) harfi, hâl içindir. Mana ise şöyledir:

“Hazret-i Muhammed (aleyhi's-selâm)'in davetinde bildirmiş olduğu haberde doğru söylediğine dair tüm deliller bu gerçeği gösterirken nasıl olur da bu âyet ve delilleri inkâr edersiniz? Halbuki Allah sizin tüm amellerinize (yaptıklarınıza) kesinlikle şahittir. Bundan dolayı da sizi cezâlarıdıracaktır.”

99

De ki: “Ey kitap ehli! (Gerçek dinin İslâm olduğuna) tanık olup durduğunuz hâlde, neden Allah'ın yolunu eğri (yanlış) göstermeye kalkışarak îman edenleri Allah'ın yolundan saptırmaya çalışıyorsunuz? Allah sizin yaptıklarınızdan gâfil değildir.”

De ki: (.....) kelimesi menetmek, engel olmak manasınadır. Dolayısıyla mana şöyledir: “Allah'ın gidilmesi ve izlenmesini emretmiş olduğu yolun gerçek hak din olduğu bilindiği hâlde ad, bu da İslâm'dır- siz insanları bile bile bu yoldan nasıl engelleyip men edersiniz?”

Bilindiği gibi kitap ehli denilen Yahûdî ve Hıristiyanlar, İslâm dinine girmek isteyenleri gayret ve çabalarıyla bu hak yoldan çevirmek gayreti içinde idiler. İşte âyet bu noktaya dikkat çekmektedir.

Âyetteki, (.....) kelimesi mahallen mensûbdur ve manası da “İstiyorsunuz” demektir. (.....) kelimesi de doğru ve mutedil olan ana yoldan ve çizgiden insanları soğutmak, yolu eğri ve yanlış göstermek, demektir. Dolayısıyla mana şöyledir:

“Siz doğru ve normal olan yoldan kitabınızda yer alan son peygamberin asıl niteliklerini değiştirerek ve benzeri yollar deneyerek saptırmak istiyorsunuz. “

“Halbuki siz ona tanık olup durmaktasınız.” Buna rağmen doğruluğuna tanık olduğunuz o hak (gerçek) olan Allah yolundan insanları saptırıyorsunuz. Kaldı ki; bu doğru olan yoldan sapan kimse hem kendisi sapıktır ve hem de başkalannı da saptırandır. Ancak “Allahyaptıklarınızdan gâfil değildir.”

Yani; Allah'ın yolundan sapmanızdan Allah haberdardır. Bütün yaptıklarınızı bilir.

İşte âyetin bu son kısmı gerçekten büyük bir tehdidi ve şiddetli bir azâbı içermektedir.

Şimdi ele alacağımız bu ayetle mü'minlerin, dine karşı engel çıkaran bu kimselerden uzak durmaları isteniyor ve onlarla beraber olmaları yasaklanıyor. Rabbimiz şöyle buyuruyor:

100

Ey îman edenler! Eğer siz kendilerine kitap verilenlerden herhangi bir kesime itâat eder (uyar)sanız sizi imanınızdan (inanmanızdan) sonra yeniden kâfirler olarak geri döndürürler.

Rivâyet edildiğine göre Medineli Yahûdîlerden Şas bin Kays, Ensardan olan Evs ve Hazrec kabilelerinden insanların bir araya gelip toplandıkları ve birlikte sohbet ettikleri, meselelerini görüştükleri yere gelir. Fakat Ensardan Evs ve Hazrec kabileleri arasındaki samimiyeti ve güzel muhabbetlerini görünce, Yahûdî Şas b. Kays, Evs ve Hazrec arasındaki bu birlik ve beraberlikten oldukça büyük bir rahatsızlık duyar. Çünkü; bu iki kabile câhiliye döneminde, İslâm öncesi dönemde birbirleriyle kanlı bıçaklı iki düşman toplum idiler.

Ancak Müslüman olmalarından sonra aralarındaki geçmişe âit tüm kin ve düşmanlıkları bir tarafa bırakmışlar ve hepsi de candan kardeş olmuşlardı. Bu, İslâm kardeşliğinden başka bir şey değildi.

İşte Yahûdî Şas bin Kays bu dikkat çekici manzarayı görünce, bundan dolayı büyük bir rahatsızlık duydu. Müslümanların birliğini kıskanmaya başladı. Bu adam söz konusu bu birliği bozmak üzere hemen harekete geçti. Yanında bulunan bir Yahûdî delikanlısını çağırır. Daha önce Evs ile Hazrec kabileleri arasında cereyan eden Buas olayını hatırlatmasını ve aralarında bir fitne çıkması için gerekeni yapmasını istedi. Böylece iki kardeş kabile arasında yeniden fitne ateşini yakmasını ve bunları tekrar düşman kardeşler yapmasını emretti.

Buas Savaşı, Evs kabilesiyle Hazrec kabilesi arasında çıkan bir savaştır. Bu savaşta Evs tarafı Hazrec kabilesini yenmişti.

Emri alan genç Yahûdî derhal işe koyulur. Bunun etkisiyle iki kabile arasında eski câhiliye duyguları harekete geçer. Hemen birbirlerini silahlı düelloya, çarpışmaya davet ederler ve silâha sanırlar. Bu durum hemen Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'e iletilir. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) de beraberindeki muhacir ve Ensar ile birlikte toparıtı yerine gelir ve:

“Allah size, İslâm sayesinde ikramda bulunduğu hâlde ve aranızda sevgi, kardeşlik bağlarını pekiştirmişken ve henüz ben de sizin aranızda hayatta iken, yeniden bu câhiliye adetine davetiye çıkarıyorsunuz?” uyanında bulunur.

Bu uyan üzerime orada bulunanlar derhal, bu işin şeytandan kaynaklanan bir fitne eseri olduğunun farkına varırlar. Hemen silâhlarını bırakıp ağlaşıp birbirlerinin boyunlarına sanlıp kucaklaşırlar.

İşte bu âyet bununla ilgili olarak nâzil olmuştur. Taberi, Tefsîr; 4/23.

101

Size Allah'ın âyetleri okunup dururken, bir de Allah'ın Rasûlü aranızda iken nasıl oluyor da hakkı inkâr ederek dalâlete saparsınız. Her kim Allah'ın dinine bağlanırsa (tutunursa) o kimse kesinlikle doğru yola iletilmiştir.

“Size Allah'ın âyetleri okunup dururken, bir de Allah'ın Rasûlü aranızda iken nasıl oluyor da hakkı eder de dalâlete saparsınız?”

(.....) Buradaki istifham/soru, inkâr, şaşkınlık ve taaccüp/hayret manalarındadır.

Yani; “Küfür nereden gelip size bulaşır? Nereden gelip kapmızı çalar?” Halbuki Allah'ın âyetleri -ki bu, benzerini getirmekten herkesi âciz bırakan Kur'ân'dır-, Resûlullah'ın dilinden size taptaze okunup durmaktadır. Kaldı ki; Resûlullah de sizin aranızda bulunuyor, sizi uyanyor ve size öğüt veriyor. Kafanızda oluşan şüphe ve kuşku ortadan kaldırıyor.

“Her kim Allah'ın dinine (şerî'atına) bağlanırsa (tutunursa),” kitabına sanlırsa ya da bu onların kâfirlerin kötülük ve tuzaklarının bertaraf edilmesinde Allah'a sığınmaları için bir teşvik manasındadır. “O kimse kesinlikle doğru yola iletilmiştir.” Hak olan dine kesin olarak iletilmiştir. Veya o kimse şüphe anlarında olsun, şiddet ve sıkıntılı durumlarında olsun Rabbini kendisi için bir sığınılacak yer ve makam kabul ederse...

102

Ey îman edenler! Allah'tan nasd sakınmak gerekiyorsa öyle sakının ve Müslüman olarak ölün.

“Ey îman edenler.1 Allah'tan nasd sakınmak gerekiyorsa öyle sakının.” Çünkü; Allah'ın emir ve yasaklarına uymak, gereğini yapmak Allah'a lâîk olacak bir şekilde çalışmak farzdır. Bu ise, farz olan görevleri yapıp yerine getirmek ve haram olan şeylerden, yasaklardan da sakınmak demektir. Abdullah b. Mesud'dan gelen rivâyete göre demiştir ki:

“Allah'a isyan etmemek ve karşı gelmemek kaydıyla itaatte bulunmak, şükretmek ve nankörlükte bulunmamaktır. Allah'ı unutmamak ve her an hatırlamaktır.” Ya da, “Allah için, kınayanın kınamasına asla aldırış etmemek, kişinin kendisinin, çocuklarının veya babalarının aleyhine de olsa hep adalet üzere bulunup doğruluk üzere hareket etmektir.”

Başka bir tefsire göre ise; “Bir kul, diline sahip olmadığı müddetçe gereği gibi Allah'ın emirlerine bağlanmış sayılmaz.”

(.....) — “et-Tuka” kelimesi, (.....) kelimesinden türemedir. Bu da tıpkı, (.....) — “et-Tu'detu” kelimesinin (.....) kelimesinden türediği gibidir.

“Ve Müslüman olarak ölün.” Sakın ölümünüz İslâm'dan başka bir din, bir durum ve inanç üzere olmasın. Ölüm gelip sizi yakaladığı zaman inancınız sadece İslâm inancı olsun.

103

Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı sarılın ve (câhiliyede olduğu gibi) dağılıp parçalanmayın. Allah'ın üzerinizdeki nimetini de hatırlayın; hani sizler bkbmnize düşman idiniz de, Allah gönüllerinizi birbirinize yaklaştırmıştı. Onun nimeti sayesinde kardeş olmuştunuz. Yine bir ateş çukurunun tam kenarında bulunurken, Allah sizi oradan (îman ve İslâm sayesinde) kurtarmıştı. İşte Allah, doğru yola eresiniz diye âyetlerini size böylece açıklar.

“Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı sarılın.” Çünkü Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır:

“Kur'ân yüce Allah'ın asla kopma imkân ve ihtimali bulunmayan en sağlam ipidir. Onun incelikleri ve hayret uyandıran hikmetleri asla bitip tükenmez. O çok okunmakla yıpranıp eskimez. Ona dayalı olarak konuşan mutlaka doğru söyler. Onun emir ve yasakları doğrultusunda amel eden mutlaka doğru yolu bulur. Her kim ona tutunup bağlanırsa kesinlikle dosdoğru olan Allah'ın yoluna iletilir.”

Tirmizî, 2906. Bu hadis burada anlatılardan çok daha uzundur. Ancak Tirmizî, bu, isnadı meçhul/bilinmeyen olan bir hadistir ve ravileri arasında yer alan Haris'ul A'ver ise, hakkında pek güzel sözler söylenen biri değildir, der.

(.....) muhatap zamîrinden hâldir. Bir tefsire göre de bu âyetin tefsirinde, “Ümmetin icmâına sarılıp bağlanın.” diye ele alınmıştır.

“Câhiliyede olduğu gibi dağılıp parçalanmayın.” Sakın parçalanmayın. Ümmetin icmâına delil olarak işte âyetin bu dağılıp parçalanmayın kısmı gösterilmiştir. Kısaca sonuçta Müslümanların bölünüp parçalanmalarına neden olabilecek hareket ve davranışlardan uzak durun. Zira böyle yapılması hâlinde birlik, beraberlik ve toplu hâlde hareket etme ortadan kalkar. Ya da âdeta Yahûdilerle Hıristiyanların anlaşmazlığa düştükleri gibi aranızda aynen bü manada ihtilâf ve anlaşmazlık girer. Bu sebepten dolayı da haktan uzaklaşıp ayrılmış olursunuz. O hâlde böyle bir duruma düşmeyin. Veya tıpkı câhiliye döneminde olduğu gibi anlaşmazlığa düşerek birbirinizle savaştığınız gibi savaşp parçalanmayın.

“Allah'ın üzerinizdeki, nimetini de hatırlayın; hani siz birbirinize düşman idiniz de Allah, gönüllerinizi birbirinize yaklaştırmıştı. Onun nimeti sayesinde kardeş olmuştunuz.” Çünkü; câhiliye döneminde bunların arasında hem düşmanlık vardı ve hem de savaş bulunuyordu. Allah İslâm sayesinde bunların gönüllerini birleştirdi. Kalplerine sevgi ve muhabbet yerleştirdi. İşte bu sayede onlar birbirleriyle kimseler oldular.

“Siz yine bir ateş çukurunun tam kenarında bulunurken” Neredeyse siz, üzerinde bulunduğunuz ve savunduğunuz inkârcılık ve küfür yüzünden tam cehennem ateşinin düşüverecektiniz. “Allah sizi oradan îman ve islâm sayesinde kurtarmıştı. “İşte âyetin bu kısmı Mu'tezile aleyhine bir cevaptır. Çünkü; Mu'tezile mezhebinin görüşüne göre, onları ateşten kurtaran yine bizzat onların kendileridir. (Haşa) Allah değildir.

(.....) kelimesindeki zamîr, (.....) kelimesine râcidir. Bu zamîrin müennes (dişi) olması (.....) kelimesiyle izafet (isim tamlaması) meydana getirmesi sebebiyledir. (.....): Bir tarafı, kenan manasınadır. (.....) kelimesinin lamel fiili yani sonu (.....) harfidir. Bu bakımdan bu kelimenin tesniyesi (ikili) (.....) olarak gelir.

“İşte Allah, doğru yola eresiniz diye âyetlerini size böylece açıklar.”

Yani; içinde emir ve yasaklarının, vaad ve vaidinin (tehdidinin) yer aldığı Kitabını (Kur'ân'ı) böylece açıklar ki; bu sayede doğru yolu bulabilesiniz ya da doğru olan gerçeğe ulaşmayı, kendisiyle sevap kazanabileceğiniz şeyi elde edesiniz.

104

(Ey mü'minler!) İçinizden hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.

“(Ey mü'minler!) İçinizden iyiliğe çağıran, -Şerî'atın ve aklın güzel ve uygun bulduğu- iyilikleri emreden kötülükleri -şerî'atın ve aklın çirkin gördüklerini- de meneden bir topluluk bulunsun.” Bir diğer tefsire göre âyette geçen “maruftan” kasıt Kitap ve sünnete uygun olan demektir, “münkerden” kasıt ise, Kitap ve sünnete aykırı olan şeylerdir. Veya maruftan kasıt Allah'a karşı yapılması gereken taattır, münker de Allah'a karşı gelmek, isyana kalkışmaktır.

“Hayra davet” veya “İyiliğe çağrı, irşad” yapılması gereken veya terk edilmesi icabeden yükümlülükler konusunda gerekeni yapmakla ilgili her türlü sorumluluk demektir. Ancak atıf yoluyla buna eklenen diğer iki husus ise daha özel bir anlam taşırlar.

Âyette geçen (.....) edatı teb'iz için olup, bir kısmı/bazısı, manasına gelir. Çünkü; “marufu emretmek ve münker olanı da menetmek” far-z-ı kifaye olan bir ibâdetir. Dolayısıyla bu görevi yapabilecek veya üstlenecek olan kimselerin mutlaka özel bir eğitimden geçirilmeleri, maruf ve münker ile alâkalı ilimleri öğrenmeleri gerekir. Bu görevi nasıl ve ne şekilde yapmaları gerektiği hususunda da ayrıca bunu ilmini, eğitim ve öğretimini almaları icabeder.

Meselâ; önce işe basitten ve kolayından başlar, bu yoldan uyanlarını değerlendirir. Eğer bununla basan elde olunamazsa hafif cezâdan ağına doğru basamak basamak gereken tedbirleri uygular. İşte bu da ehliyet işidir. Nitekim; yüce Allah önce: “Onların arasını bulun, ıslah edin, düzeltin..” Hucurat, 9. diye buyurur, eğer bu onlara kâr etmezse bu defa: “....Allah'ın hükmünü kabul edene kadar saldıran tarafla savaşı.” diye buyurmaktadır.

Ya da bu (.....) edatı tebyin (açıklama) manasındadır. Dolayısıyla bunun manası, “Emreden bir ümmet olun.” demek olur. Nitekim; yüce Allah'ın şu kavlinde olduğu gibi:

“İşte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir. “

Yani; kamil anlamda gerçek kurtuluşu hak eden bunlardır. Nitekim; Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bir hadislerinde şöyle buyurmuştur:

“Her kim Allah'ın emrettiği doğrultuda iyiliği emreder ve kötülüğü de menederse o kimse Allah'ın arzında (yeryüzünde) onun halîfesidir, Rasûlünün halîfesidir ve Kitabının halîfesidir.” Zehebi, Mizanu'l-İ'tidal, 3/400 eserinde Kadîh bin Rahmet'in hâl tercemesinde şöyle diyor: “Ezdi ve başkalan bu şahsın oldukça pek yalancı biri olduğunu söylemişlerdir.”

105

(Siz,) kendilerine apaçık deliller geldikten sonra ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte onlar için büyük bir azap vardır.

Çünkü; bunlar birbirlerine olan düşmanlıkları yüzünden dinde ayrılığa düştüler de birbirlerini tekfir ettiler. Halbuki kendilerinde üzerinde ittifak etmeleri, birleşmeleri gereken bir kelimeleri (kitapları) vardı ki bu Hak olan Allah'ın kelimesi idi. Bu hak kelimesi ise onların îman birliğini sağlayan bir kelime idi. “İşte onlar için büyük bir azap vardır. “

106

Nice yüzlerin ağardığı ve nice yüzlerin de karardığı (o kıyamet gününde), yüzleri kararmış olanlara (şöyle denir:) “Siz imanınızdan sonra inkâr mı ettiniz? Öyleyse inkâr ettiğiniz şey sebebiyle tadın azâbı!”

(.....) Nice yüzlerin ağardığı ve nice yüzlerin de karardığı o kıyamet gününde,” Yüzleri ağaranlar mü’minlerdir, yüzleri kararanlar ise kâfirlerdir. Çünkü; beyazlık nurdan kaynaklandığı gibi karanlık veya siyahlık da zulmetten kaynaklanır. (.....) kavlindeki (.....) kelimesi zarf olarak mensûbdur bu ise, (.....) kavlidir. Ya da (.....) kelimesi (.....) kelimesiyle veya (.....) fiiliyle mensûbdur.

“Yüzleri kararmış olanlara -misak gününde- şöyle denir: Siz imanınızdan sonra inkâr mı ettiniz?” Esasen burada murat olunan bütün kâfirlerdir. Bu görüş Übeyy'e âit olup doğru olan da bu görüştür.

Ya da bunlardan maksat mürtedler (dinden dönenler) veya münâfıklardır.

Yani; siz görünürde inanır gibi gözüküp gerçekte inancınızı saklayarak kâfir mi oldunuz?

Veya bunlardan maksat kitap ehli olan Yahûdî ve Hıristiyanlardır. Bunların îman etmelerinden sonra kâfirlikleri, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Efendimiz henüz peygamber olarak gönderilmezden önce onun Allah elçisi olduğunu itiraf ettikleri hâlde, peygamber olarak gönderilmesinden sonra onu yalanlamaya kalkışmışlar ve yalanlamışlardır. İşte bu, onların îman etmelerinden sonra küfre girmeleri demektir.

Diğer taraftan bu cümlelerin başında yer alması uygun olan, (.....) kavli mahzûftur.

Yani; hem (.....) harfî ve hem kavi maddesi hazf olunmuştur. Çünkü zaten bu, mananın gelişi itibariyle bilinmektedir.

(.....) kelimesinin başındaki hemze de tevbihi yani azarlama ve onların durumlarından ötürü şaşkınlık ve hayret bildirmek manasındadır.

“Öyleyse inkâr etliğiniz şey sebebiyle tadın azâbı!”

107

Yüzleri ağaranlara gelince, onlar Allah'ın rahmetiyle cennettedirler ve onlar orada ebedî olarak kakçıdırlar.

“Yüzleri ağaranlara gelince, onlar Allah'ın rahmetiyle cennettedirler.” Allah'ın rahmeti demek, onun ebedî olan sevabı demektir. Daha sonra yeni bir girişle Rabbimiz şöyle buyuruyor: “ve onlar orada ebedî olarak kalıcıdırlar. “Oradan bir daha ayrılmazlar ve onlara orada ölüm de yoktur.

108

İşte bunlar sana hak olarak okuduğumuz, Allah'ın ayetleridir. Allah hiçbir kimseye haksızlık etmek istemez.

“İşte bunlar sana hak olarak okuyup anlattığımız şeyler, Allah'ın ayetleridir.”

Yani; iyilikte bulunanlara mükâfat vadeden, kötülük işleyenlere de tehdit ve uyanda bulunan ve daha başkaca hükümler içeren Allah'ın hakkı ve adaleti gösteren ayetleridirler. Böylece iyilik yapana bunun karşılığı verileceği gibi, kötülük işleyene de kötülüğünün cezâsı verilecektir.

“Allah hiçbir kimseye haksızlık etmek istemez.”

Yani; yüce Allah suçsuz yere haksızlık ederek asla hiçbir kuluna haksızlık yapmaz veya bir suçlunun cezâsmı olması gerekenden fazla olarak vermez ya da iyilikte bulunan bir kimsenin de sevabını olması gerekenden düşük olarak vermez, hiçbirine haksızlıkta bulunmaz.

109

Göklerde ve yerde var olan her şey Allah'ın mülküdür. (Sonunda) bütün işler Allah'a döndürülür.

İyilikte bulunan kimseye işlediği iyilik sebebiyle mükâfatını, kötülük işleyene de kötülüğü yüzünden cezâsını verir.

Kırâat imâmılarından İbn Amr, Hamza ve Ali Kisâî (.....) kelimesini, (.....) olarak okumuşlardır.

Bu âyetin tefsirine geçmeden önce bir noktayı iyice belirtmek gerekir. Nakıs fiillerden olan, (.....) fiili, herhangi bir şeyin mübhem (kapalı), anlaşılamaz veya zor anlaşılır olması itibariyle geçmişte bir şeyin var olmasının söz konusu olması gerekir. Nitekim; bununla ilgili olarak daha önce geçen bir örnek sergilenmediği gibi aynı zamanda devam edegelen bir şeyin de artık kesilmiş olduğuna dair de bir delil yoktur.

Konuyu daha iyi anlayabilmek için bunu biraz açalım; (.....) fiili, herhangi bir şeyin, niteliğin var olduğunu (mevcudiyetini) belirtir. Fakat, burada asıl mesele nakıs bir fiil olan, (.....) kelimesiyle ilgilidir. Çünkü; eğer (.....) kelimesi tam fiil olursa, bu takdirde bu, (.....) manasında olur. Bu ise herhangi bir şeyin var olduğu manasında, (.....) demek olur. O takdirde de bu, (.....) vaki oldu, meydana geldi ve (.....) meydana geldi manalarına gelir. Dolayısıyla bu fiilin geçmişle ilgili olarak bir şeyin meydana gelmesine herhangi bir delâleti yoktur, bu, böyle bir ihtimalden uzaktır, denemez.

Yani; bu fiil de geçmişte olmuş olan bir şeye delâlet edebilir.

Halbuki nakıs olan (.....) fiilinin bu anlamda herhangi bir şeye delâleti yoktur. Nakıs olan bu fiilde sadece mübhemlik (kapalılık) manası vardır. Bu bakımdan bu nakıs fiil olabilecek şeylerde yani hadis olanlarda söz konusudur.

Meselâ; “Zeyd, binen (binici) oldu.” gibi. Bir de süreklilik manası ifade eder. Meselâ; “Allah, Gafur ve Rahîmdir.” gibi. İşte, (.....) kavli de böyledir.

Yani; kavli ile, “Bu ümmet daha önce hayırlı bir ümmet değildi de, şimdi öyle bir ümmet oldu.” gibi bir manaya delâlet etmez veya “Bu hayırhık onlardan kesildi.” gibi bir anlam da ifade etmez. Ancak burada (.....) ifadesi bunun (.....) fiilinin tam fiil olduğu manası vehmettirmesin. Çünkü; (.....) fiilinin nakıs fiil olduğu apaçık ortadadır.

110

Siz insanların (iyiliği) için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten meneder ve Allah'a îman edersiniz. Eğer Kitap ehli îman etseydi, kesinlikle bu, onlar için çok daha hayırlı olurdu. Gerçi içlerinden îman edenler de var ama, onların çoğu fâsıktır.

“Siz insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış hayırlı bir ümmetsiniz.” Bu Âyetteki, (.....) kavli ile sanki, (.....) denir gibidir.

Yani; “Siz en hayırlı bir ümmet oldunuz.” veya “Siz Allah'ın ezeli olan ilminde en hayırlı bir ümmet idiniz-” veya “Levh-i Mahfûz'da en hayırlı bir ümmet idiniz.” Yahut da “Siz, sizden daha önce geçen ümmetler için ortaya çıkarılmış en hayırlı bir ümmet olarak tanınan bir ümmet idiniz.” demektir.

(.....) kelimesindeki (.....) cer edatı, (.....) fiiline mütealliktir.

“İyilikleri emreder, kötülükleri meneder ve Allah'a îman edersiniz.”

Bu Âyetteki (.....) diye başlayan cümle yeni bir cümledir. Bu cümle ile bu ümmetin neden hayırlı bir ümmet oldukları yönleri açıklanıyor. Meselâ; “Zeyd, insanları yediren ve giydiren soylu bir kimsedir.” cümlesinde olduğu gibi. Dikkat edilirse bu cümlede de Zeyd adındaki kimsenin soyluluk yönü yedirme ve giydirme özellikleriyle açıklanıyor.

(.....) yani; “İmanı ve Resûlullahne itaati emredersiniz. ““Küfürden ve her sakıncalı şeyden de menedersiniz.” “ve Allah'a imanda devam edersiniz.” Ya da bu özellikler arasında yer alan atıf edatı (.....) harfi tertibi gerektirmeyebilir.

“Eğer Kitap ehli îman etmiş olsalardı, kesinlikle bu, onlar için çok hayırlı olurdu.”

Yani; hâlen üzerinde bulundukları ve inatla sürdürdükleri inançlarından vazgeçerek Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)e îman etmiş olsalardı bu, onlar için daha iyi ve hayırlı olurdu. Çünkü; kitap ehli sırf makam, mevki ve şöhret peşinde koşturduklarından ve başkalarının kendilerine uymalarını istediklerinden dolayı kendi sapık ve bâtıl inançlarını îslâm dinine tercih ediyorlardı. Halbuki Kitap ehli îman etmiş olsalardı istedikleri o şeylere de, riyâsete yani makam ve mevkilere de gelebilir ve başkaları da kendilerine tâbi olabilirdi. Ancak bunlar dünya çıkarlarını bâtıl inançları adına tercih ettiler, Bu itibarla kendileri için hayırlı olanı bâtıl dinleri uğruna feda ettiler. Hâlbuki îman etselerdi belki dünyada da istediklerini yine elde edebilirlerdi. Çünkü; îman etmeleri hâlinde kendilerine iki kat ecir vaad buyurulmuştu.

“Gerçi içlerinden -Abdullah b. Selâm ve arkadaşları gibi- îman edenler de var ama, onların çoğu fâsıktır.” Küfürde inat eden aşırı ve azılı kimselerdir.

111

Onlar (Kitap ehli) size (dilleriyle incitip) rahatsız etmekten başka asla bir şey yapamazlar. Eğer sizinle savaşa girecek olsalar, arkalarını dönüp kaçarlar. Sonra onlara yardım da olunmaz.

“Kitap ehli size (dilleriyle incitip) rahatsız etmekten başka bir şey yapamazlar.” Size verecekleri zarar sadece sözle sataşmaktan başka bir şey olamayacaktır. Onlar dininiz konusunda size sataşacaklar veya sizi tehdit edecekler ya da bu ve benzeri türden sıkıntı vermeye çalışacaklardır. “Eğer sizinle savaşa girecek olsalar, size arkalarını dönüp kaçarlar.”

Yani; hezimete uğrarlar, öldürmek veya esir almak gibi size bu anlamda asla zarar veremezler. “Sonra onlara yardım da olunmaz.”

Yani daha sonra hiçbir kimse tarafından onlara destek verilmez, onlara yandaş çıkmaz, size karşı onların yanmda yer alacak bir kimse bulunmaz.

Âyetin bu kısmında bunlardan Müslüman olanlar için İslâm'da sebat ettikleri gerçeği anlatılıyor. Çünkü; Yahûdîler, kendilerinden olup da Müslüman olanları hep rahatsız etmişler, onları tehdit ederek rahatsızlık verip durmuşlardır.

Buradaki (.....) kavli şart ve cezâ cümlesi üzerine ma'tûf haber manasında yeni bir cümledir. Yoksa bu, (.....) üzerine ma'tûf bir cümle değildir. Eğer bu cümle (.....) kavli üzerine ma'tûf olsaydı bu takdirde, (.....) denilirdi.

Ancak bu, yeni bir cümle olarak getirildi ki, bununla, İster savaşsınlar, ister savaşmasınlar, onlara herhangi bir yardımın olmayacağını bildirmek için Allah bu cümleyi zikrediyor. Cümlenin takdiri şöyledir: “Size bildiriyorum ki, eğer onlar sizinle savaşlırlarsa mutlaka bozguna uğrayacaklardır ve size yine haber veriyorum ki onlara yardım da olunmayacaktır.”

(.....) edatı mertebe açısından terahi manasındadır.

Yani; aralıklarla, zaman içinde serpiştirilerek peyderpey olabilecek durumları bildirmektedir. Çünkü; Yahûdîlere hep rezil olmak ve aşağılanmak gün bir durumlarının olacağını bildirmek, onlara arkalarını dönüp kaçacaklarını haber vermekten daha büyük bir olaydır.

112

Onlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar üzerlerine zillet damgası vurulmuştur. Ancak (bu zilletten) Allah'ın ahdine ve mü'minlerin himayesine sığınanlar müstesna. Onlar Allah'ın gazâbına uğramışlar ve üzerlerine miskinlik damgası vurulmuştur. Bunun sebebi, onların Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmeleridir. Bu da onların isyan etmelerinden ve haddi aşmalarındandır.

“Onlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar üzerlerine zillet damgası vurulmuştur.”

Yani; bu zillet ve aşağılanma damgası artık onların kendilerinden ayrılmaz bir özellikleri olmuştur. “Ancak bu zilletten Allah'ın ahdine ve mü'minlerin himayesine sığınanlar müstesna.”

Buradaki, (.....) hâl olarak mahallen mensûbdur. Kelimenin başındaki(.....) harfî mahzûf olan bir kelimeye mütealliktir. Bu ise, “Allah'ın dinine, himayesine girmeleri, ona sıkı sıkıya sarılıp bağlanmaları hâli müstesna.” demektir. Âyette geçen, “İp “kelimesi burada ahd ve zimmet manalarındadır. Dolayısıyla bunun manası şöyledir:

“Her halükârda Yahûdîlere zillet damgası vurulmuştur. Meğerki onlar Allah'ın ve inananların himayesine girmiş olsunlar, Onun dinine girip himayesini istesinler. İşte bu, müstesna.”

Yani; Allah'ın ve Müslümanların himayesine girmeleri hâli onları kurtarır. Çünkü; onlar için bu hâlin dışında bir izzet ve üstünlük yoktur. Bu ise, onların cizye (vergi) vermeyi kabullenerek bu himaye ya da korunma altına girmeyi kabullenmeleriyle sağlanabilir.

“Onlar döne dolaşa her bakımdan Allah'ın gazâbına uğramışlardır -Allah'ın gazâbı onlara artık gerekli hâle gelmiştir- Üzerlerine miskinlik damgası vurulmuştur.”

Yani; fakirlik onlar için artık vazgeçilmez bir cezâ hâlini almıştır. Onlar her şeye rağmen hep ihtiyaç içinde kalacaklardır. Çünkü onlar: “Şüphesiz Allah fakirdir (ihtiyaç içindedir). Biz ise zenginiz (hiçbir şeye muhtaç değiliz).” demişlerdi.

Veya varlık içinde olsalar bile hep fakirlik ve yoksulluk endişesi ve rahatsızlığı içinde kıvranıp duracaklardır.

“Bunun sebebi onların Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmeleridir.”

Burada, (.....) işaret ismiyle âyette söz konusu edilen zillet, aşağılanma, meskenet, Allah'ın gazâbına uğrayarak dönmeleri gibi durumlarına işaret olunmaktadır.

Yani işte onların başlarına gelen bu şeyler, bu kimselerin Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri de öldürmeleri sebebiyledir. Yüce Allah devamla şöyle buyuruyor:

(.....) “Başka bir sebep ise, Allah'a isyan etmeleri ve hadlerini aşmalarıdır.”

Yani; bu küfür ya da inkâr ve bu öldürme olayı onların Allah'a isyan ederek karşı gelmeleri ve hadlerini aşmaları yüzündendir.

113

Bununla beraber kitap ehlinin hepsi bir değildir. Onların içlerinde öyle samimi inanmış bir topluluk vardır ki; gece vakitlerinde secdeye kapanarak Allah'ın âyetlerini okurlar.

“Kitap ehlinin hepsi bir değildir.”

Yani; kitap ehlinin hepsi aynı değiller. “Onların içlerinde öyle samimi inanmış bir topluluk vardır ki;” adaletli, dürüst ve dosdoğru bir cemaat vardır.

Bu âyette geçen, (.....) kavli, (.....) kavlini açıklamak için bir müstenef cümledir. Tıpkı, (.....) kavlini açıklamak için gelen (.....) kavli gibi. Al-i İmran, 110.

(.....) kelimesi de (.....) fiilinden alınma olup bu, âdeta, (.....) kavli gibidir.

Yani, “Ben değneği diktim, o da hemen ayakta durdu.” ifadesi gibi.

Yani; yolunu ve hedefini düzeltti, demektir. Bunlar da onların içinden Müslümanlığı kabul eden Yahûdîlerdir. “gece vakitlerinde -saatlerinde- secdeye kapanarak -namaz kılarak- Allah'ın âyetlerini -Kur'ân'ı- okurlar.” Bir tefsire göre burada söz konusu edilen yatsı namazıdır.. Çünkü Kitap ehli yatsı namazı kılmazlardı.

Yine bir tefsire göre burada “Gece vakitlerinde secdeye kapanarak Kur'ân okurlar.” demekten kasıt, teheccüd (gece) namazı kılarlar, demektir.

Âyetteki (.....) kelimesi, tıpkı (.....) kelimesi gibi, (.....) kelimesinin çoğuludur. Ya da tıpkı, (.....) kelimesi gibi, (.....) kelimesinin çoğuludur. Veya (.....) kelimesi gibi (.....) kelimesinin çoğuludur.

114

(Onlar) Allah'a ve âhiret gününe inanırlar, iyiliği emreder, kötülükten menederler ve hayır işlerinde yarışırlar. İşte bunlar sâlih kimselerdendir.

“(Onlar) Allah'a ve âhiret gününe inanırlar, iyiliği emreder, kötülükten menederler ve hayır işlerinde yarışırlar.”

Yani; îmanı ve her tür iyiliğin kapılarını gösterip emrederler. Küfürden ve şerî'atın yasakladığı şeylerden de menederler. Hayır ve iyilikleri kaçırmamak için o işlerde acele ederler.

Âyetteki, (.....) kavliyle (.....) kavli mahallen merfû' olup ümmet kelimesinin sıfatıdır.

Yani; “onlar hep ayakta durup namaz kılan, Kur'ân okuyan mü'min kimselerdir.”

Yüce Allah burada mü'minleri öyle vasıflarla niteliyor ki; bu vasıf ya da özellikler Yahûdîlerde bulunmayan özelliklerdir. Çünkü onlar geceleyin secdeye kapanarak, namaz kılarak Allah'ın âyetlerini okumadıkları gibi, mü'minler gibi de îman etmemişlerdir. Onların imanları Hazret-i Üzeyir (aleyhi's-selâm)'i Allah'a ortak koşturmak olan bir inançtır. Aynı zamanda onlar Allah'ın bazı kitapları ile bazı peygamberlerini de inkâr ederler. Âhirete imanları da yine farklıdır. Çünkü; Yahûdîler Allah (celle celâlühü) 1, vasfedilmemesi gereken niteliklerle tanıtır. Aynı şekilde Allah'ın istediği doğrultuda emretmek ve nehyetmek konusunda da farklı bir inanca sahiptirler. Çünkü; Yahûdîler hep yalâkalık yapan bir toplumdurlar. Hayırda yanışta da farklı özelliklere sahiptirler. Çünkü; bu konudaki işleri hep ağırdan alırlar. Hayırda yanış yapmak, o işe istekle girişmek demektir. Çünkü; bir işe rağbet eden ya da ona istekli olan kimse mutlaka onu yerine getirmek için de hemen ara vermeden derhal gereğini yapar.

“İşte bunlar -yukandaki özellikleri taşıyanlar- iyi kimselerdendir.”

Yani Müslümanlardır. Ya da durumları Allah katında iyi olan ve Allah'ın kendilerinden râzı olduğu kimselerdendir

115

Onların işledikleri hiçbir iyilik asla karşılıksız kalmayacaktır. Allah takva sahiplerini çok iyi bilir.

“Onların işledikleri, hiçbir iyilik asla karşılıksız kalmayacaktır.” Bu Âyetteki (.....) ve (.....) fiilleri, Ebû Bekir Şu'be dışında Kûfe okuluna mensup kırâat marifetlerine göre (.....) harfiyle okunmuştur. Ancak Ebû Amr muhayyer hareket etmiştir.

Yani, bu zât hem (.....) ve hem (.....) harfleriyle gaip ve muhatap olarak okumuştur. Kûfe okuluna mensup imâmlar; Hafs, Hamza, Kisâî ve Halef. Bunların dışında kalan diğer kırâat imâmları da bu kelimeleri (.....) harfiyle okumuşlardır.

Her ne kadar, (.....) ve (.....) fiilleri tek bir mefûle müteaddi iseler de bu âyette, (.....) kelimesi iki mefûle müteaddidir; yani iki mefûl almıştır. Meselâ; (.....) ve (.....) fiilleri mahrumluk manasını içermeleri bakımından, (.....) dersin. Sanki şöyle denir gibi: “Onu mahrum bırakmayacaksınız.”

Yani; “Onu alacağı mükâfattan yoksun ve mahrum bırakmayacaksınız.”

“Allah takva sahiplerini çok iyi bilir.” İşte burada yüce Allah, Emirlerini yerine getiren ve yasaklarından da uzak duran takva sahiplerine bol sevap müjdesi veriyor.

116

İnkâr edenlere gelince şüphesiz ki, onların malları da, çocukları da Allah katından gelecek bir azâba karşı kendilerine asla fayda sağlamayacaktır. İşte onlar, cehennemlikler; onlar orada ebedî olarak kalıcıdır.

Onların bu dünya hayatında yapmakta oldukları harcamalarının durumu, kendilerine zulmetmiş (yazık etmiş) bir toplumun ekinlerini vurup da yok eden kavurucu bir rüzgârın durumu gibidir. Onlara Allah zulmetmemiştir, ancak onlar kendi kendilerine zulmetmişlerdir.

“Onların bu dünya hayatında yapmakla oldukları harcamaların durumu,” Kendileri için övünç vesilesi olan şeyler, kimi üstünlükler ve övgü kazanmaya neden olan şeyler, toplum arasında güzel olarak anılmak gibi şeylerin durumu veya İdifürleriyle birlikte kendilerini Allah'a yaklaştıracak şeyler yapmalarının ve harcamalarının durumu, “kendilerine -küfürleri sebebiyle- zulmetmiş (yazık etmiş) bir toplumun ekinlerini vurup da yok eden kavurucu bir rüzgârın durumu gibidir.” Çünkü bu onların inkârlarının sonucu olarak onlara verilen bir cezâdır.

Âyetteki, (.....) kavli, “Tıpkı helâk edici, yok edici bir rüzgârın durumu gibidir.” demektir. Bundan maksat ise ekin demektir.. Ya da, yaptıkları harcamalarının helâk olması durumu âdeta bir rüzgârın ekini helâk etmesi gibidir. (.....) demek şiddetli ve kavurucu soğuk demektir. Bu, İbn Abbâs (radiyallahü anh)’in görüşüdür. Bu, aynı zamanda mübteda ve haberdur, yani isim cümlesidir. Aynı zamanda (.....) kelimesinin sıfatı olması bakımından mahallen mecrûdur.

“Onlara -ekinlerini yok etmekle- Allah zulmetmedi. “Ancak onlar kendi kendilerine zulmettiler.”

Yani; kazandıkları ve işledikleri suç sebebiyle kendileri bu cezâyı hakkettiler.

Ya da «amir infak edenlere râcidir.

Yani; “Allah'ın söz konusu kâfirlerin harcamalarını kabul etmemesiyle Allah onlara zulmetmedi. Fakat bunlar kendi kendilerine yazık ettiler. Çünkü, yaptıkları harcama ya da infak ile kabul olunabilir liyâkatte bir şey getirip sunmadılar.” demektir.

Ey mü'minler! Kendi dışınızdakileri kendinize sırdaş edinmeyin. Çünkü onlar hiçbir vakit size fenalık yapmaktan geri durmazlar. Size sıkıntı verecek şeyleri hep ister dururlar. Gerçekten kin ve düşmanlıkları ağızlarından (dökülen sözlerinden) belli olmaktadır. Kalplerinde gizledikleri (kin ve düşmanlık) ise (açıkladıklarından) daha büyüktür. Eğer düşünüp aklediyorsanız işte size âyetlerimizi böyle açıkladık.

Şimdi tefsirini okuyacağımız âyet, mü'minlerin münâfıklarla aynı safta yer almamalarını ve onlara karşı dikkatli olmalarını emrediyor:

“Ey îman edenler! Kendi dışınızdakileri kendinize sırdaş edinmeyin.”

(.....) demek, kişinin en yakın dostu, içten ve candan arkadaşı, sırdaşı ve her türlü gizli işlerine vakıf olan kimse demektir. Burada durum elbisenin astarına veya vücûdun tene isabet eden kısmına (.....) ifadesiyle benzetilmesi ile Rabbimiz münâfık olan kimselerle bu manada iç içe olmamamızı istiyor. Nitekim, “Filân kimse benim şiarımdır. “denir ki; bu ifade ile o kimsenin onun en yalan ve candan dostu ve arkadaşı olduğunu dile getirmek ister. Nitekim, bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

“Ensar, şiardır (iç elbisedir), diğer Müslümanlar ise disar (dış elbise)dır.” Buhârî, 4330. Müslim, 1061.

Burada Ensarın yani Medineli Müslümanların iç elbiseye benzetilmesi, İslâm'a ve Müslümanlara kucak açmaları sebebiyle Müslümanların ve Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in sırlarına vakıf olmaları demek istenmiştir. Onların dışındakileri de dış elbiseye benzetmesi ise, ten ile temas eden elbise misali her sırdan haberdar olmamaları anlamıdır.

(.....) kavliyle yani “sizden olmayanlar, sizin dışınızdakiler” ifadesiyle İçendi cinsinizden olan çocuklarınızdan, yani Müslümanlardan başkasını sırdaş edinmeyin, demektir. Bu, (.....) kavli, (.....) kelimesinin sıfatıdır.

Yani, “Sizin dışınızdakileri, kendinize sırdaş ve karındaş edinmeyin ki, sonunda sizi cezâlarıdıracak bir duruma gelmesinler.”

“Çünkü; onlar hiçbir vakit size fenalık yapmaktan geri durmazlar.” Bu, (.....) kavli (.....) kavlinin sıfatı olması itibariyle mahallen mensûbdur.

Yani mana şöyledir: “Dininizi fesâda uğratmak ve bozmak için ellerinden geleni yaparlar, önlerindeki arkalanna bırakmazlar.”

Âyette geçen (.....) kelimesi bir şeyde eksik ve kusur yapmak, demektir. (.....) kelimesi de fesat ve bozgunculuk demektir. Bu kelime temyiz olduğu için de mensûbdur. Ya da cer harfinin hazfiyle -ki bu harf de (.....) cer edatıdır- mensûbdur ve bu, (.....) demektir.

“Size sıkıntı ve zarar verecek şeyleri hep ister dururlar.”

Yani, sizin sıkıntı yaşamamanızı ve zarar görmenizi arzu ederler. Âyetteki, (.....) edatı mastariyedir. (.....) ise, “şiddetli ve ağır zarar ve sıkıntı. “demektir.

Yani; “Dininiz konusunda olsun dünyanız bakımından olsun size en ağır zararı ve sıkıntıyı ve en aşırı olanını vermek isterler.” Bu, Yeni bir cümledir. Çünkü münâfıkların sırdaş edinmenin yasaklığının gerekçesini ve nedenini ortaya koymaktadır, sebebini açıklamaktadır. Tıpkı bundan sonra gelen şu cümle gibi:

“Gerçekten kin ve düşmanlıkları ağızlarından dökülen sözlerinden belli olmaktadır.” Çünkü; bu münâfıklar her ne kadar kendilerini açığa vurmamak için konuşmamak ve bir şey söylememek maksadıyla kendilerini zorlasalar da yine de kendilerine hakim olamayarak bir şeyler ağızlarından kaçmyorlar. Müslümanlara olan kinlerini ve salyalannı istemeyerek de olsa bazen kusmak zorunda kalıyorlar.

“Kalplerinde gizledikleri kin ve düşmanlık ise açıkladıklarından daha büyüktür. Eğer düşünüp aklediyorsanız işte size âyetlerimizi böyle açıkladık.”

Yani; dinde ihlâs ve samimiyet sâhibi olmanın, Allah'ın dostlarına sevgi göstermenin ve Allah düşmanlarına da düşmanlık beslemenin gerekliliğini gösteren âyetleri size açıkladık. Eğer bu açıklamaları üzerinde akıl yorarsanız gerçeği bulabilirsiniz.

119

İşte siz (öyle kimselersiniz ki); onlar sizi sevmedikleri hâlde siz onları seversiniz. Ve, bütün kitaplara inanırsınız. Onlar sizinle karşı-laştıkları zaman, “İman ettik.” derler. Yalnız kaldıklarında ise, size karşı olan kinlerinden dolayı parmaklarının uçlarını ısırır. De ki: “Kininizle kahrolup geberin!” Şüphesiz Allah, kalplerin içindekini hakkıyla bilendir.

“İşte siz (öyle kimselersiniz ki); onlar sizi sevmedikleri hâlde, siz onları seversiniz.”

Âyetteki, (.....) tembih yani uyan manasınadır, (.....)mübtedadır. Bunun haberi de, (.....) kelimesidir.

Yani, mana şöyle olmaktadır: “Ey kitap ehlinde münâfık olanları dost ve sırdaş edinen yanlış (hatalı) yoldaki mü'minler! Siz onları seversiniz ama onlar, sizi sevmezler. “İşte âyetin bu kısmı münâfıkları dost ve sırdaş edinenlerin hatalarını açıklıyor. Çünkü; mü'minler buğzedilmeleri ye kendilerine karşı tavır sergilenmesi gerekenlere karşı her tür sevgilerini sunuyorlar.

Yahut da buradaki (.....) kavli mevsuktur. Bunun sılası ise (.....) kavlidir.

“Halbuki siz bütün kitaplara inanıyorsunuz. “Âyetin bu kısmının başında yer alan (.....) harfi hâl vavidir. Bu, (.....) kavliyle mensûbdur.

Yani mana şöyle olmaktadır:

“Onlar sizi sevmezler. Halbuki siz onların kitaplarının tamamına da îman ediyorsunuz. Bununla beraber onlar size buğzedip kin güdüyorlar. Onlar sizin kitabınızdan hiçbir şeye inanmazlarken size ne oluyor da onları sevip duruyorsunuz?”

İşte âyetin bu kısmında böyle hareket eden mü'minler için oldukça büyük bir uyarı, tekdir ve kınama bulunmaktadır. Çünkü o münâfıklar bâtil olan davalarında sizin hakkınızda daha da katı tutumludurlar, çok daha serttirler.

Bir tefsire göre buradaki “kitaptan” kasıt cins anlamında olup bütün semavî (ilâhî) kitaplar kastedilmiştir.

“Onlar sizinle karşılaştıkları zaman, (.....) derler.”

Yani, tevhid kelimesini açıkça okuyup söylerler. “Yalnız kaldıklarında ise,”

Yani; sizden ayrılınca ve kendi adamlarıyla baş başa kaldıklarında ise, “Size karşı olan kinlerinden dolayı parmaklarının uçlarını ısırırlar.” Dikkat edilirse öfkeli olanlarla nedamet/pişmanlık duyanlar parmaklarını, parmaklarının uçlarını ve başparmaklarını ısiranlar olarak niteleniyor.

“De ki: “Bu onlar aleyhine yapılan bir bedduadır. Bununla kin ve öfkelerinin giderek artması ve sonuçta bu kinleriyle helâk olmaları istenmektedir. Âyette “kinlerinin artmasından “murat İslâm'ın güçlenmesiyle öfke ve düşmanlıklarının çoğalması, İslâm'ın güçlenmesinden rahatsızlıklarını artması vurgulanmak isteniyor. Müslümanların da güçlenmeleri ve münâfıkların giderek zelil ve rezil olmaları dile getiriliyor.

“Şüphesiz Allah, kalplerin içindekini hakkıyla bilendir.” Şüphesiz Alîah, münâfıkların içlerinde sakladıkları kin, öfke ve düşmanlıklarını en iyi bildiği gibi, onların kendi adamlarıyla başbaşa kaldıkları zaman ne yaptıklarına ilişkin olan durumlarını da en iyi bilir. Çünkü bu mananın varlığı da zaten cümle içinde ve kapsamında var demektir.

Yani bu şu manadadır:

“Onlara, kendi adamlarıyla baş başa kaldıklarında kin ve öfkelerinden dolayı parmaklarını nasıl ısırdıklarını da bildir ve onlara de ki: “

Ya da bu, söylenenin dışındadır.

Yani, âyetin sonuç ve netice kısmıdır:

“Ey Resûlüm Muhammed! Şunu onlara söyle! Onların gizlemekte oldukları şeye muttali olup bunu sana bildirmeme şaşkınlık gösterme! Çünkü Ben, bundan çok daha gizli olanlarını, en gizli olanlarını bilirim. Bu da, onların sinelerinde gizledikleri kin ve düşmanlıklarıdır.”

120

Size bir iyilik dokunursa bu, onları huzursuz eder. Eğer başınıza bir musibet gelirse buna da sevinirler. Eğer sabreder ve (Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda) sakınırsanız onların tuzağı size hiç bir zarar vermez. Şüphesiz Allah, onların yaptıklarını çepeçevre kuşatmıştır.

“Size bir iyilik -bolluk, bereket, ganimet ve zafer, basan- dokunursa bu, onları huzursuz eder.” Bu başanlardan onlar rahatsız olurlar ve üzürlürler. .” Eğer başınıza bir musibet gelirse -yukanda anlattıklarınızın tersi bir durum olursa- buna da sevinirler.” felâketlerin gelmesinden sevinç duyarlar. Âyette geçen, (.....) kelimesi, isabet etmekten ve başa gelmekten istiâredir. Sanki her ikisi de mana itibarıyla bir gibidir. Görmez misin bir başka âyette Rabbimiz şöyle buyuruyor:

“Eğer sana bir iyilik (zafer) erişirse bu, onları üzer. Şayet başına bir musibet gelirse bu defa da, (.....) derler.” Tevbe, 50.

“Eğer -onların düşmanlıklarına veyahut, dini yükümlülüklerle ve bununla ilgili sıkıntılara- sabreder ve Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda sakınırsanız,” Sizi menettiği gibi onlarla dostluk kurmaktan veya Allah'ın haram kıldıklarından uzak durursanız, “Onların tuzağı size bir zarar vermez.” Hilesi size bir şey yapamaz. Çünkü siz, Allah'ın himayesindeyiz. İşte bu, Allah'tan bir öğretimdir, bir irşaddır. Dolayısıyla sabır ve takva sayesinde düşmanların tuzağından kurtulma imkânı sağlanmış olmaktadır.

Bir bilge kişi şöyle der:

“Eğer seni çekemeyen ve haset eden birini rezil etmek ve susturmak istersen kendi adına ona karşı ihsanda bulun.”

Kırâat imâmılarından İbn, Kesir, Ebû Amr, Ya'kûb ve Nâfi (.....) kelimesini (.....) olarak okumuşlardır. Bu da kök olarak, (.....) kökünden alınmadır ve (.....) manasınadır. Bu ise galebe çalmak, üstün gelmek manasınadır.

Ancak işin müşkil (zor) yanı bunların dışındakilerin kırâatidir. Çünkü bu, şartın cevâbıdır. Halbuki şartın cevabı da meczum olur. Mufaddal İbn Muhammed Dabbi'nin Âsım'dan rivâyeti olan kırâatinde olduğu gibi bunun (.....) harfinin fethasıyla olması gerekirdi. Ancak (.....) harfini mazmum (ötreli) olarak gelmesi (.....) harfinin ötreli olması bakımından ona uygun olarak gelmiştir. Meselâ; (.....) fiili gibi. İşte bu da böyledir.

“Şüphesiz Allah, onların yapıp ettiklerini çepeçevre kuşatmıştır.”

Yani; Allah onların sabırlarını, takvalarını ve daha başka her şeylerini tümüyle kuşatmıştır, bilendir. Dolayısıyla siz neye lâıysanız, Allah onu size yapacaktır. Bu mana kırâat imâmılarından Sehl b. Muhammed'in okuyuşuna göredir. Çünkü Sehl buradaki (.....) kelimesini (.....) olarak (.....) harfiyle okumuştur. Sehl dışındakiler ise bunu, (.....) harfiyle (.....) okumuşlardır. Mana şöyledir:

“Allah, sizin düşmanlık konusunda yaptıklarınızı bilir ve buna göre de onları cezâlarıdır.”

121

Hani sen, mü'minleri savaşa uygun yerlere yerleştirmek üzere erkenden ailenin yanından ayırmıştın. Allah hakkıyla işiten ve hakkıyla büendir.

“Hani sen mü'minleri savaşa uygun yerlere yerleştirmek üzere erkenden ailenin yanından ayrılmıştın.” Ey Resûlüm Muhammed! Sen ailenin yanından bir sabah erkenden Medine'den ayrılmıştın. Burada belirtilmek istenen husus, “Resûlullah'ın hücrelerinden (sallallahü aleyhi ve sellem) ayrılıp Uhûd'a gitmesi” dir.

“Mü'mirileri yerleştirmek.” bu, hâldir..” Savaşyerleri ve menzilleri” demektir.

Yani; sağ, sol, merkez noktalarına ve her iki savaş kanadına ve artçılar olarak yerleştirmek için... (.....) kelimesi burada, (.....) kelimesine taallûk etmektedir.

“Allah hakkıyla konuştuklarınızı işiten ve yaptıklarınızı -niyetlerinizi ve içinizden geçenleri- de en iyi bilendir.”

Anlatıldığına göre müşrikler çarşamba günü Uhûd'a konarlar. Bunun üzerine Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ashâbıyla istişarede bulundu. Bu arada Abdullah b. Übey'i de çağırıp onunla istişarede bulundu. O da bunun üzerine:

— Medine'de kal, diye görüş bildirdi ve:

— Biz ne zaman bir düşmana karşı çıkıp savaşırsak, mutlaka o savaşı kazanmışızdır. Her ne zaman onlar bizi bulduğumuz yerde vurmaya geldilerse, biz onlardan darbe almışızdır, dedi. İşte bunu üzerine Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

— Ben rüyamda birtakım sığırların etrafımda boğazlanmış olduklarını gördüm. Ancak ben bunu hayra tefsirladım. Aynı zamanda kılıcımın keskin tarafından bir kısmının kesmez olduğunu gördüm. Bunu da

bozguna uğrama olarak tefsirladım. Yine ben, ellerimi oldukça sağlam olan bir zırha koyduğumu gördüm bunu da Medine olarak tefsirladım.

Ancak kimileri gidip savaşmak için durmaksızın can atıyorlardı. Sonunda Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) zırhını giydi. Fakat Medine dışında savaşmak için can atanlar bu defa yaptıklarına pişmanlık duydular ve dediler ki:

— Ey Allah'ın Rasûlü! Sen ne buyurursan biz onu işlemeye hazırız. Ancak Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

— Bir peygamberin, zırhını giyiliktikten sonra savaşmadan tekrar çıkarması yakışık almaz. Nihayet, cuma namazından sonra çıktı ve yanındakilerle beraber şevval ayının ortasında Cumartesi günü dağ yolunu tutarak Uhûd'da sabahladı. Ahmed, Müsned; 1/271. Beyhaki, Delailu'l-Nübüvve; 3/205.

122

Hani, Allah kendilerinin yardımcısı olduğu hâlde sizden iki grup bozulmaya yüz tutmuştu. Mü'minler ancak Allah'a dayanıp güvensinler.

“Hani Allah, kendilerinin yardımcısı olduğu hâlde sizden iki bölük bozulmaya yüz tutmuştu.”

Burada (.....) kelimesi, (.....) kelimesinden bedeldir. Ya da bunda amel yapan amel, (.....) kelimesidir. (.....) kavlinden maksat Ensardan iki kabile olup bunlar da Hazrec kabilesinden Selemeoğulları ile Evs'ten Hariseoğulları idiler:

Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) bin kişilik bir kuvvetle Uhûd'a çıktı. Müşriklerin sayısı ise üç bin kişi idi. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) sabretmeleri hâlinde ashâbma fetih ve zafer sözü verdi. Ancak münâfıkların başı ve lideri olan Abdullah b. Übey b. Selul kendisine bağlı olan askerleri alıp ayırdı ki; bunların sayıları üçte bir kadar bulunmaktaydı ve “Neden biz canımızı ve çocuklarınızı ölüme atalım ki? “dedi. İşte bunun üzerine ismi geçen iki kabile de neredeyse onlara kâtilmak üzere niyetlenmişlerdi. Ancak Allah onları korudu. Böylece Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile birlikte savaşa kâtildılar.

(.....) kavli, (.....) takdirindedir.

Yani, korkmaya ve zayıf düşmeye başladılar, çözüldüler, demektir. Çünkü (.....): korkaklık ve zayıflık demektir.

(.....) Allah onların dostudur, yardımcısı ve sevenidir. Ya da işlerini düzenleyen, üzerine alarıdır. O hâlde neden korkup zaafa düşüyorlar? Neden Allah'a dayanıp güvenmiyorlar ki?

“Mü'minler ancak Allah'a dayanıp güvensinler.” Allah onlara, kendisinden başkalanna güvenmemelerini emretti. İşlerini yalnızca Allah'a havale etmelerini istedi. Cabir diyor ki:

“Biz karar ve önem verdiğimiz, niyet ettiğimiz şeyi yerine getirmediğe Allah'a yemin olsun ki; biz o şeyden memnun kalmayız. Çünkü; yüce Allah bize, velimiz ve yardımcımız olduğunu haber vermiştir.”

123

Şüphesiz ki siz Bedir'de zayıf bir durumda iken, Allah yardım etmişti. Allah'tan sakının ki, şükretmiş olasınız.

“Şüphesiz ki siz Bedir'de zayıf bir durumda iken Allah size yardım etmişti.” Bedir, Mekke ile Medine arasında bulunan bir suyun adıdır. Burası Bedir adında bir kişiye âit olduğu için onun ismiyle anılmıştır.

Ya da burada Rabbimizin önce Uhûd Savaşını zikredip ardından da Bedir'i zikretmesi, sabır ile şükür olayını bir arada göstermesi içindir. (.....) kavliyle Müslümanların sayıca azlıklarını dile getirmiştir. Çünkü, Müslümanlar sayı bakımından 313 kişi idiler. Halbuki buna karşılık düşman kuvvetinin sayısı bine ulaşıyordu. Kaldı ki; maddi yapılan ve silâh gücü açısından da üstün idiler.

Ancak sayıca az ve güçsüz olan Müslümanların her şeye rağmen manevi güç ve moral üstünlüğü vardı. Müslümanlarda sadece tek bir deve ve bir at bulunuyordu. Diğerleri ise piyade idiler. Düşmanların ise yüz kadar atı bulunuyordu, ayrıca savaş araç ve gereçleri, mızrakları ve yük develeri bakımından da üstün idiler.

Âyette, “zelil” kelimesinin çoğulu olan (.....) kelimesi cem-i killet (azlık çoğul) olarak gelmiştir. Bunun sebebi de, onların zelil olmaları demek sayılarının azlığı manasındadır. Yoksa perişanlık ve hezimet manasında değildir.

“Allah'tan sakının ki, şükretmiş olasınız.”

Yani; Resûlullah ile birlikte olup sebat edin ki; Allah'ın emir ve yasaklarını uygulamanız sebebiyle Allah'ın zafer ve nimetlerine ererek buna şükredesiniz.

124

Hani sen mü'minlere o zaman şöyle diyordun: “Rabbinizin indirmiş olduğu üç bin melek ile sizi güçlendirmesi, sizin için yeterli değü midir?”

“Hani sen mü'minlere o zaman şöyle diyordun:” Bu cümle, (.....) kavlinden zarftır. Çünkü Bedir gününde onlara bunu söylemişti.

Yani: “Allah size bu sözü söylediğinizde size yardımda o bulunmuştu.” demektir. Ya da bu, (.....) kavlinden ikinci bedeldir. Bu takdirde bu söz onlara Uhûd Savaşında denilmiştir, demektir.

“Rabbinizin indirmiş olduğu üç bin melek ile sizi güçlendirmesi, sizin için yeterli değil midir?”

Kırâat imâmılarından İbn Âmir, (.....) kavlini, (.....) olarak okumuştur. Ebû Hayve de bunu, (.....) olarak kırâat etmiştir. Bu da yardım ve zafer demektir.

(.....) kavlinin manası şöyledir: Onlara üç bin melek ile destek verilmesinin onlara yetmeyeceğini belirten inkâr manasında bir istifhamdır. Burada (.....) edatının getirilmesi ise nefyi yani olumsuzluğu pekiştirmek ya da tekit içindir. Bir de onların azlığına ve zayıflıklarına rağmen, düşmanlarını sayılarının çokluğu yanında, güç ve kuvvetleri açısından sanki umutlarını kesmiş gibidirler.

125

Evet, bu size yeter. Eğer sabreder ve sakınırsanız, (düşmanlarınız da) ansızın üzerinize baskın yapacak olurlarsa Rabbiniz, işaretlenmiş beş bin melek ile sizi takviye eder.

“Evet, bu size yeter.” Bu ifade (.....) edatından sonra olumsuz manaya karşı olumluluğu belirtiyor.

Yani; “Onlarla size takviye yapılması size yeter” , demektir. Bu yeterliliği gerektirmektedir. Sonra şöyle buyurdu:

“Eğer -savaşa- sabreder ve Allah'tan sakınırsanız” Resûlullahne muhalefetten ve karşı gelmekten uzak durursanız, “düşmanlarınız da ansızın üzerinize baskın yapacak olurlarsa,” müşrikler ansızın size saldırırlarsa...

Âyetteki (.....) kelimesi, “kazanın ya da tencerenin kaynaması” manasındadır. Nitekim, (.....) tabiri bu manadadır. Bu ifade sürat ve hız manasında istiâre olarak kullanılmıştır. Daha sonra bu, hakkında asla bir oyalanma ve sâhibi tarafından bir zızzak söz konusu olmayan şeylere isim olarak kullanılmıştır. Nitekim, (.....) denir ki; bu, “Hemen acele ile çıktı.” demektir. Hatta, “Geldiği gibi anında çıktı, durmadı. “ifadesi de böyledir. Nitekim; Hanefî alimlerinden büyük; imâm Ubeydullah b. Dilhem Ebû'l-Hasen Kerhî'nin;

“Mutlak emir fevrilik ifade eder, terahi ifade etmez.” kavli de bu manadadır.

Yani; “Mutlak manadaki bir emir, derhal gereğinin yapılmasını icabettirir, yoksa geciktirmeyi değil.” Bu durumda âyetin bu kısmının manası şöyledir: “Onlar hemen şu anda size saldırırlarsa.”

“Rabbiniz, işaretlenmiş beş bin melek size takviye eder.” Meleklerin getirilmesi durumunda onların getirilmesi ya da gönderilmesi açısından inişleri ertelenmesi geciktirilmaz.

Yani; yüce Allah, sizin zafere ermeniz ve size yardım etmede acele eder, sizin fethinizi kolaylaştırır. Meğerki sabretmiş olmanız ve Allah'ın emirlerine ve yasaklarına bağlı kalarak Allah'tan sakasmız.

(.....) kelimesini İbn Kesîr, Ebû Amr, Âsım ve Sehl (.....) harfinin esresiyle olmak üzere, (.....) olarak okumuşlardır. Bunun da manası, “İşaretli, alâmeti olan” demektir. Ya da onların binekleri olan atları nişanlı, işaretli veya alâmetli olup bununla savaş atları olduğu anlaşılabilir dıyedir. Zaten (.....) kelimesi alâmet, işaret ve nişan demektir.

İmâm Dahhak ise, bunların hayvanların alınlarında ve kuyruklarında beyaz yün ile damgalanmış olduklarını söylemiştir.

Yukanda ismi geçen imâmların dışındaki kırâat imâmları ise bu kelimeyi (.....) harfinin fethasıyla, (.....) olarak okumuşlardır. Bu da işaretli, üzerlerinde nişan bulunan demektir. İmâm Kelbi’de şöyle demiştir:

“Omuzları üzerinden sarkıtılmış sarı renkli sarıklarla işaretli melekler.” Bedir savaşı gününde Zübeyr b. Avvam'ın sangı san renkli idi. Nitekim, inen melekler de böyle san renkli sanklarla inmişlerdir.

Katâde'nin rivâyetine göre önce bin, daha sonra üç bin ve en son olarak da beş bin olarak inmişlerdir.

126

Allah, (bu yardımı size) sırf bir zafer müjdesi olsun ve bununla gönülleriniz rahatlasın diye yaptı. Yoksa yardım ve zafere erdirmek ancak güç ve hikmet sâhibi olan Allah karındandır.

“Allah, bu yardımı size sırf bir zafer müjdesi olsun ve bununla gönülleriniz rahatlasın diye yaptı.” Bu âyette (.....) kavlindeki zamîr, (.....) kavlinin delâlet ettiği imdada (takviyeye) râcidir. (.....) yani;

“Yüce Allah'ın meleklerle size takviye göndermesi sizin zafere ereceğinizi bildirmek maksadıyla bir müjdecî olsunlar diye ve bir de, nasıl ki, “sekine” İsrâ'îl oğullarının zaferi ve kalplerinin huzur bulması için verilmiş ise “Bununla sizin gönülleriniz huzur bulsun diye size göndermiştir.”

“Yoksa yardım ve zafere erdirmek güç ve hikmet sâhibi olan Allah katındandır.” Yoksa bu savaşma ile olacak bir şey değildir.

Yani; zafer savaşan güçlünün ya da zayıfın tarafından değil, ancak Allah'tandır. Yoksa melekler tarafından da değildir. Ancak bu, kendisinden yardım ve zafer umut edilen ve bu güce sahip olan Allah'ın takviyesi ve Onun rahmetinden umutvar olmakla olabilir.

(.....) O “Azîzdir” hükümlerinde Ona karşı koyacak ve galebe çalacak bir başka güç yoktur. (.....) O “Hakîm'dir” yani; O dostlarına zafer verir, yardımda bulunur, onları düşmanlarının saldırısıyla dener.

127

(Bu yardım ile) kâfirlerden bir kısmını helâk edip (ortadan kaldırmak) ve bir kısmını da ümitlerini yitirmiş olarak dönüp gitsinler diye perişan etmek için sizi desteklemiştir.

“Bu yardım ile kâfirlerden bir kısmını helâk edip ortadan kaldırmak” (.....) kavlindeki (.....) edatı ya, (.....) kavline, veya (.....) kavline ya da, (.....) kavline mütealliktir.

Mana şöyledir: “Onlardan bir grup helâk olmak üzere ve bir grup da esir düşerek helâk olsunlar diye.” Bilindiği gibi Bedir gününde müşriklerden yetmiş kişi öldürülmüş ve yetmiş kişi de esir alınmıştı. Bunlar arasında Kureyş'in önde gelen liderleri de bulunuyordu.

“ve bir kısmını da hezimete uğratıp perişan etmek için onları hezimete uğratmıştır.” Burada, (.....) kavli onları rezil rüsvay etmek için ya da hezimete uğratmakla öfkelerini artırmak için demektir. Aslında, (.....) kelimesi

kalpte oluşan aşırı korku olup bundan dolayı yüzde bunun belirtileri görülür ve hemen durum yüze yansır. (.....) kavli de; zafere ermeden ve bir basan kazanmadan, isteklerine ulaşamadan dönüp gitmek demektir.

128

Senin onlar için yapabileceğin bir şeyin yoktur. Allah dilerse Müslüman olsunlar diye ya onların tevbelerini kabul eder veya küfürleri yüzünden onlara azâb eder. Çünkü onlar zalimdirler.

“Senin onlar için yapabileceğin bir şeyin yoktur.” Âyetteki, (.....) kelimesi (.....) kelimesinin ismidir. Haberide, (.....) kavlidir. (.....) kavli ise, (.....) kelimesinden hâldir. Çünkü bu, mukaddem sıfattır.

“Allah dilerse Müslüman olsunlar diye ya onların tevbelerini kabul eder.” Bu cümle, (.....) kavli üzerine atfolunmuştur. (.....) kavli de ma'tûf ile ma'tûfun aleyh arasında itiraz (parantez) cümlesi, yani yan cümleciktir. Mana ise şöyledir:

“Yüce Allah onların her şeylerine sahip ve mâliktir. Dolayısıyla ya onları helâk eder veya hezimete uğratıp perişan Marya da Müslüman olmaları hâlinde onların tevbelerini kabul buyurur.”

“veya küfürleri yüzünden onlara azâb eder.” Eğer kâfirliklerinde ısrar ederlerse onları azâb eder. Senin onlar adına yapabileceğin hiçbir şey yoktur. Sen ancak onları uyarmak, onlarla cihat etmekle memur bir kulsun.

İmâm Ferrâ' Ebû Zekeriya Yahya b. Ziyad b. Abdullah'a göre buradaki (.....) kelimesi (.....) manasındır. İbn İsa (Ebû'l-Hasen Ali b. İsa) ya göre bu, (.....) manasındır.

Meselâ; (.....)

Yani; “Ya hakkımı verirsin. Ya da ben onu zorla almasını bilirim. “demektir. Buna göre mana şöyle olmaktadır: “Onların durumuyla ilgili olarak senin yapabileceğin bir şey yoktur. Meğerki Allah onların tevbelerini kabul etmiş olsun, bu takdirde sen onların durumuna sevinir mutlu olursun ya da Allah onlara azâb eder, bu durumda da sen onlardan intikamım almış olursun.”

Bir tefsire göre de; Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) onlara bedduada bulunmak istemiş, ancak Allah onların içinden îman edecek olanları bildiği için Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)ı böyle yapmaktan menetmiştir.

“Çünkü onlar zalimdirler.” Dolayısıyla azaplarıdırılmayı hak etmişlerdir.

129

Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Dilediğini bağışlar, dilediğine de azâb eder. Allah çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.

Emir sana değil, Allah'a âittir. Çünkü göklerde ve yerde her ne varsa hepsi Onun mülküdür. Bu bakımdan dilediği mü'minleri bağışlar ve dilediği kâfirlere de azâb eder.

130

Ey îman edenler! Kat kat arttırdımş olarak faiz yemeyin. -Faiz yeme hususunda- Allah'tan sakının ki, kurtuluşa eresiniz.

Kırâat imâmılarından İbn Kesîr ve İbn Âmir (.....) kelimesini şeddeli olarak, (.....) okumuşlardır. Bu ise faiz konusunda şiddetli kınama ve uyan ile birlikte almış oldukları faizin her türünü, yani katlamalı olanını da olmayanını da yasaklıyor. Çünkü câhiliye döneminde adam faizle para mal veriyor, vade bitiminde ise gelip borçluya ya alacağımı verirsin ya da faizin miktarını artırırın diye baskı uygulardı. Ancak bu artırma hâlinde süreyi biraz daha uzatırdı.

131

Kâfirler için hazırlanmış olan ateşten sakının.

İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe (rahmetüllahi aleyh) diyor ki: “Bu âyet, Kur'ân'da yer alan en korkutucu bir ayettir. Çünkü; Allah bu âyetle kâfirler için hazırlanmış olan cehennem ateşiyle mü'minleri tehdit edip korkutmaktadır. Eğer Allah'ın haramlarından sakınmazlarsa bu tehdit onlar içindir.”

Bundan sonra mü'minlerin Allah ve Rasûlüne itâat etmeleri hâlinde Allah'ın rahmetinden umutvar olabileceklerini şu kavliyle ifade buyuruyor:

132

Allah'a ve Rasûlüne itâat edin ki, merhamet olunaszınız.

İşte bu ayetle Mürchie mezhebinin görüşleri reddedilmektedir. Çünkü; bu mezhebin görüşüne göre, “Bir kimse eğer iman etmiş ise, onun günah işlemesi imanına zarar vermez.”

Ancak bize (Ehl-i sünnete) göre, kâfir olmayan isyankâr mü'minler-den kimileri cehenneme girerler. Fakat sonunda cezâlarını çektikten sonra onlar da cennete gireceklerdir.

Yüce Allah'ın, (.....) ve (lealle) yani; “umulur ki” manalarına gelen bu edatları, bu gibi yerlerde zikretmiş olması -her ne kadar tefsir bilginleri bu iki edat için, “Bunlar, Allah tarafından zikredilirse kesinlik anlamı ifade eder.” demişlerse de- arif olan bir kimsenin mutlaka işin takva yönüne dikkat etmesi gerekir ve Allah'ın rızasının öyle kolay kolay kazanılmayacağına işaret etmeleri icabeder. Allah'ın rahmet ve sevabının güç kazanılacağını bilmeleri gerekir.

133

Rabbimizin mağfiretine ve genişliği göklerle yer kadar olan cennete koşun. (Bu cennet,) müttakiler için hazırlanmıştır.

(.....) harfi olmaksızın (.....) diye okumuşlardır. Bunu (.....) ile yani; (.....) olarak okuyanlar bu âyeti makabline (bir öncesine) atfetmektedirler. (.....) harfini hazfedip (düşürüp) okuyanlar ise, bunu yeni bir cümle olarak kabul etmektedirler.

“Mağfiret ve cennete koşmak” demek, kişiyi bu iki nimete kavuşturacak amellerde bulunması ve onlara koşması demektir. Daha sonra da bu amellerin şunlar olabileceği belirtilmiştir: beş vakit namaz, namazın ilk (iftitah) tekbiri veya Allah'a karşı olan taatler, ihlâs, tevbe, cuma namazı ve cemaat.

“O cennetin genişliği göklerle yerin genişliği kadardır. “Nitekim, Rabbimiz şöyle buyurmuştur:

“... O cennetin genişliği gökle yerin genişliği kadardır.” Hadid,21.

Bundan murat, cennetin genişlik ve yayılmışlıkla tanıtılmasıdır. Burada Rabbimiz, halk tarafından bilinen yaratılmışların en geniş ve yayılmış olanına benzeterek cenneti tanıtmaktadır. Özellikle “genişlik” ifadesinin kullanılması sırf mübalağa için ve uzun olmaya göre daha yaygın olan bu ifadeye yer verilmiştir.

Yani; cennetin uzunluğunun çok daha fazla oluşuna dikkat çekmek içindir.

İbn Abbâs'tan rivâyete göre; “Eğer cennet birbirine eklense, genişliği yedi kat gök ile yedi yeryüzü kadardır.”

“Cennet yedinci kat ya da dördüncü kat göktedir.” tarzında gelen rivâyetin manası, “Cennet, o cihette ya da yöndedir.” demektir. Yoksa “oradadır” veya, “onun bir kısmıdır” demek değildir. Bu ifade tıpkı, “ev bahçededir” ifadesine benzer ki, eğer ev, ona ekli ise, evin kapısı bahçe kapısından tarafadır, anlamında demektir.

“(Bu cennet,) Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda sakınanlar için hazırlanmıştır.” (.....) kavli aynı zamanda “cennet” kelimesinin sıfatı olduğundan mahallen mecfurdur.

Yani, “....sakınanlar için hazırlanmış olan geniş bir cennet.”

Geçen her iki âyet de hem cennetin ve hem cehennemin yaratılmış olduklarını göstermektedir. Muttaki (sakınan) demek, şirkten uzak duran demektir. Nitekim; yüce Allah şöyle buyurmuştur:

134

(O takva sahipleri) bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcarlar, öfkelerini yutarlar ve insanları bağışlarlar. Allah da iyilikte bulunanları sever.

“O takva sahipleri bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcarlar,”

Eğer, (.....) kavli mübteda kabul edilirse (.....) kavli üzerinde vakfedilir (durulur). Dolayısıyla, (bir sonraki Âyetteki) (.....) kavli de bunun üzerine atfedilmiş olunur. (.....) diye başlayan âyet de haber yapılır. Eğer (.....) kavli (.....) kavline sıfat yapılırsa ve (.....) kavli de buna atfedilirse, bu takdirde vakfedilmez (durulmaz).

Yani, “Sakınanlar ve tevbe edenler için hazırlanmıştır. “olarak değerlendirilirse durulmaz.

Eğer:

“Cennet, hatalarında ısrar edenler için değil, sadece emir ve yasaklar doğrultusunda sakınan ve tevbe edenler içindir.” diye söylersen ben de buna karşılık derim ki:

“Bunun her iki kesim için de hazırlanmış olabilmesi de câizdir. Daha sonra Allah'ın lütfü ile ve bağışlamasıyla bu ikisinden başkalan da girecektir. Meselâ: (.....), denilir ki; daha sonra aynı sofradan onu izleyenler, tabi olanlar da yiyebilir, manası da çıkar. İşte bu da bunun gibidir. Nitekim, yüce Allah'ın şu buyruğunu görmez misin:”

“Kâfirler için hazırlanmış olan cehennem ateşinden sakının.” buyurulduğu gibi kâfirler dışında da bazı kimselerin oraya gireceği hususunda ittifak bulunmaktadır. Çünkü buna, yalnızca kâfirler girecektir anlamına gelmez.

Âyette infaka, yani Allah yolunda harcamaya öncelik verilmesinin sebebi, Allah yolunda harcama yapmanın nefse en ağır gelen bir ibâdet olmasından ve ihlâsa en çok delâlet etmesindendir. Çünkü; Allah yolunda infakta harcamada bulunmak günümüzün en çok ihtiyaç duyuları amellerin en önemlisi ve en büyüğüdür. Çünkü düşmana karşı koyabilmek ve gerektiği gibi savaşmak buna bağlıdır. Aynı şekilde Müslüman fakir ve yoksullarına karşı gerekeni yapmak da infaka bağlıdır.

Bir başka tefsire göre ise her durumda ve her halükârda infakta bulunmalıdır. Çünkü; her zaman bolluk hâli yaşayan olduğu gibi darlık çekenler de vardır.

“öfkelerini yutarlar”

Yani; öfkelerini gereğini yapmaktan geri dururular. Nitekim, kırba (testi) ağzına kadar dolup taşığmda, (.....) denir. Nitekim; öfkeyi yutmak, öfkesine sahip olmak veya öfkesini tutmak ifadesi de bu manayadır.

Yani, sabretmek suretiyle nefesine hakim olmaktır ve öfkeden bir iz ve eser bırakmamaktır.

Aslında (.....) Gayz: Öfkeden kalpteki hararetin yanması (kan dolaşımının artması) demektir. Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) dm rivâyete göre şöyle buyurmuştur:

“Herhangi bir kimse öfkesinin gereğini yapabilecek durumda iken eğer öfkesini yutarsa Allah onun kalbim güven ve îman ile doldurur.”

“ve insanları bağışlarlar.”

Yani; herhangi biri kendisine karşı bir yanlışlık yapar, hata işlerse onu hesaba çekmez. Nitekim bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

“Kıyamet gününde bir ünleyici şöyle seslenir: (.....) Bu sese ancak bağışlayanlar kalkıp karşılık vereceklerdir.”

Süfyan İbn Uyeyne bunu Harun Reşid'e anlatır. Harun Reşit ise birine oldukça öfkelenmişti. Ancak bunun üzerine ona dokunmadı, bağışladı.

“Allah da iyilikle bulunanları sever.” (.....) kelimesinin başındaki (.....) harfi Eğer cins manasında ise, bu, her tür iyiliği kapsar. Aynı zamanda burada söz konusu olan özelliklere sahip bulunanlar da girer. Eğer bu (.....) harfi ahd içinse sadece burada söz konusu edilenlere işaret eder.

İmâm Sevri de diyor ki: “İhsan, senin kötülük yapan kimseye iyilikte bulunmandır. Çünkü; iyilikte bulunan kimseye iyilik yapmak karşılıklı alışverişte bulunmak, ticaret yapmak demektir.”

135

(İşte bu özellikleri taşıyanlar) herhangi bir kötülük yaptıklarında veya kendi kendilerine yazık ettiklerinde Allah'ı hatırlayıp hemen günahları yüzünden bağışlanmalarını dilerler. (Zaten) günahları Allah'tan başka kim bağışlar ki? Bir de onlar işledikleri günahlar üzerin-de bile bile ısrar etmezler.

“(İşte bu özellikleri taşıyanlar) herhangi bir günah işlediklerinde”

(.....) kelimesi oldukça çirkin ve iğrenç fiil demektir. Burada, (.....) kavlinin mübteda, (.....) kavlinin de haber olması da câizdir.

“veya kendi kendilerine yazık ettiklerinde Allah'ı hatırlayıp hemen günahları yüzünden bağışlanmalarını dilerler.” Bir tefsire göre, (.....) büyük günahlar demektir, “Nefse zulmetmek, kendine yazık etmek” ise küçük günahlar manasındadır. Ya da “fahişe” kelimesinden kasıt zina demektir. Nefse zulmetmek ise öpmek, dokunmak ve benzeri günahlar demektir.

(.....) Hemen tevbe etmeleri için dilleriyle veya kalpleriyle derhal Allah'ı hatırlayıp anarlar. (.....) İşledikleri şeyin çirkin ve günah olması sebebiyle onlardan vazgeçip mağfiret ve bağışlanma dilerler. Anlatıldığına göre bu âyet nâzil olduğu zaman İblîs ağlamış.

“Zaten günahları Allah'tan başka kim bağışlar ki?” Burada, (.....) mübtedadır. (.....) ise bunun haberidir. Ayrıca bu kelimede (.....) edatına râci bir zamîr vardır. (.....) kavli ise (.....) kelimesindeki zamîrden bedeldir. Bunun mana olarak takdiri şöyledir:

“Aslında Allah'tan başka günahları bağışlayacak hiçbir güç yoktur. Yalnızca Allah bağışlar.” Bu ise ma'tûf ile ma'tûfun aleyh arasında bir muterize (parantez) cümlesidir. Bu ifade ile kulların gönüllerini almak ve hoş tutmak da bulunmaktadır. Tevbeye özendirme ve ona teşvik vardır. Umutsuzluktan ve yeisten kurtulma duygusu bulunmaktadır. Aynı zamanda Allah'ın rahmetinin bol ve geniş olduğu ve tevbe edeni Allah'ın bağışlayabileceği inancı verilmektedir. Öyle ki; bir kimsenin günahı ne kadar büyük olursa olsun Allah'ın mağfiretinin bunun çok çok üstünde büyük olduğu, kereminin ve lütfunun daha büyük olduğu inancı yerleştiriliyor.

“Bir de onlar işledikleri günahlar üzerinde bile bile ısrar etmezler.”

Yani; işledikleri kötü fiillerinde durup onda ısrar etmekle, durmazlar. Bir şeyde ısrar etmek demek, onun üzerinde çok durmak demektir. Nitekim; Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır:

“Eğer bir kimse günde yetmiş kere de günah işlese mağfiret dilediği müddetçe o günahlarda ısrar etmiş sayılmaz.”

Yine şöyle rivâyet olunmuştur:

“Mağfiret dilendiği müddetçe büyük günah kalmaz, gûnahta ısrar edildiği müddetçe de küçük günahlar küçük olarak kalmaz, büyür.”

(.....) kavli, (.....) kavlindeki zamîrden hâldir:

Yani onlar kötülük yaptıklarını, yanlış iş işlediklerini bilirler veya onlar günahları yalnızca Allah'ın bağışlayacağını, Ondan başka hiçbir kimsenin günahları bağışlamayacağını bilirler.

136

İşte onların -bu nitelikleri taşıyanların- mükâfatları -tevbe etmeleri sebebiyle- Rablerinden bir bağışlanma, - Allah'ın rahmetiyle- içlerinde sonsuza kadar kalacakları, altlarından ırmaklar akan cennetlerdir. Bu şekilde amel işleyenlerin mükâfatı ne güzeldir.

Âyette mahsusun bil medih mahzûftur.

Yani, “Bu şekilde amel işleyenlerin mükâfatlarının mağfiret ve cennetler olması ne güzeldir. “demektir.

Bu âyetin nüzul (iniş) nedeni bir hurma satıcısıyla alâkalıdır. Kendisinden hurma satm almak isteyen bir kadına, “Evimde bunların daha güzeli var.” diyerek kadını alıp evine götürür ve onu kucaklayıp öper. Fakat daha sonra ise yaptığına pişmanlık duyar.

Bir başka anlatıma göre ise âyet Ensardan biri hakkında nâzil olmuştur. Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) bununla Sakif kabilesinden birini kardeş yapmıştı. Sakifli kardeşi Ensardan olan kardeşini bir gazaya gitmesi sebebiyle evinin ihtiyaçları için görevlendirmişti. Bu şahıs söz konusu ailenin ihtiyacı var mı yok mu diye sormak üzere o ailenin evine gider, arkadaşının hanımını görünce onu öper ve fakat yaptığı bu şeyden dolayı pişmanlık duyar. Çılgınlık atarak çöle kaçır Allah da tevbesini kabul buyurur. İşte bu sebeple bu âyet nâzil olmuştur.

137

Sizden önce nice (ümmeatler hakkında) ilahi kanunlar gelip geçmiştir. Şöyle bir yeryüzünü (dünyayı) dolaşırı da, (Allah'ın hükümlerini ve âyetlerini) yalanlayanların sonlarının ne olduğunu bir görün.

Yani; Allah'ın âyetlerini ve hükümlerini yalanlayanların başlarına gelen olayları ve onların uygulamalarını görün de bunlardan kendiniz için ders çıkarıp ibret alın.

138

İşte bu (Kur'ân'da anlatıları gerçekler), insanlar için bir açıklama ve (Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda hareket edip) sakınanlar için de bir hidâyet ve bir öğüttür.

İşte bu (Kur'ân'da anlatıları gerçekler), -veya bu Kur'ân- insanlar için bir açıklama ve (Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda hareket edip) şirkten- sakınanlar için de bir hidâyet -irşat ve doğru yolu gösterme- ve bir öğüttür. Bir teşvik ve uyandır.

139

Gevşeklik göstermeyin ve üzüntüye kapılmayın. Eğer gerçekten îman etmişseniz, en üstün sizsiniz.

“Gevşeklik göstermeyin.” Başınıza gelen hezimet sebebiyle, bozguna uğramanız yüzünden cihat görevinden gevşeyip geri kalmayın, cihadı hep sürdürün.

“ve üzüntüye kapılmayın.” Ele geçiremediğiniz ganimetler ya da sizden ölenler ve yaralananlar için üzölmeyin. Uhûd Savaşında Müslümanların başlarına gelenlerden dolayı Allah tarafmdan hem Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ı ve hem ashâbını teselli babmda bir hükümdür ve onların gönüllerini güçlendiren bir ayettir.

“En üstün sizsiniz.” Sizin durumunuz onlardan çok daha üstündür ve siz galipsiniz. Çünkü onların Uhûd Savaşında size verdirdikleri kayıpların çok çok üstünde siz Bedir gününde onlara tattırdınız, sizin yaşadıklarınızın en ağırını onlar Bedir gününde ölü ve esirleriyle, bozguna uğramakla yaşadılar. Ya da sonuç

bakımından hem yardım ve hem zafer açısından siz onlardan en üstünsünüz. Bu, Müslümanların üstünlük ve galip gelme bakımından kendilerine verilen bir müjdedir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmuştur:

“Şüphesiz bizim ordumuz mutlaka onlara üstün gelecektir.” Saffât, 173.

Kaldı ki; siz durum ve konum bakımından da onlardan en üstünsünüz. Çünkü; sizin savaşmanız Allah içindir, Allah'ın Kelimesini, şer'atını yüceltmek içindir. Halbuki onlar şeytan adına ve küfrü yüceltmek için çarpışıyorlar. Ya da sizin ölümleriniz cennette, Halbuki onların ölümleri ise cehennemdedirler.

“Eğer gerçekten îman etmişseniz..” Bu nehye (.....) kavline mütealliktir.

Yani; eğer sağlam ve sıhhatli bir inanca sahipseniz “gevşeklik göstermeyin.” Çünkü; imanın sıhhatli oluşu kalbin kuvvetlenmesini gerektirir, Allah'ın vadine güvenmeyi sağlar, düşmana önem vermemeyi, onu basit görmeyi öğretir. Ya da (.....) kavli, (.....) kavline mütealliktir.

Yani “Eğer siz Allah'ın size vadettiği şeyi ve size vermiş olduğu galip gelme müjdesini doğruluyorsanız... “demektir.

140

(Ey mü'minler!) Eğer siz (Uhûd'da) bir yara almışsanız, (Bedir'de düşmanınız olan) o kavim de aynı şekilde bir yara almıştır. İşte biz o günleri (kiminde zafer ve kiminde hezimetle) insanlar arasında döndürür dururuz. Ta ki Allah, îman edenleri ortaya çıkarsın ve içinizden şâhitler (şehitler) edinsin. Allah zalimleri sevmez.

“(Ey mü'minler!) Eğer siz (Uhûd'da) bir yara almışsanız,” Kırâat imâmlarından Hafs dışında Kûfe kırâat okulu mensuptan (.....) harfinin ötersiyle (.....) kelimesini Kur'ân'ın her neresinde geçerse (.....) olarak okumuşlardır. Bunların dışındaki kırâat imâmları ise fetha harekesi ile (.....) olarak okumuşlardır. Her iki kelime de tıpkı (.....) ve (.....) gibi dil bakımından aynı manada kullanılan iki kelimedir. Bir tefsire göre eğer fetha harekesiyle olursa yara manasına gelir, eğer ötüre harekesiyle olursa yaradan dolayı oluşan ağrı ve acı manasıdır.

“(Bedir'de) düşmanınız olan o kavim de aynı şekilde bir yara almıştır.”

Yani; onlar Uhûd'da sizi yenmişlerse, siz de daha önce Bedir gününde onları yenmiştiniz. Dolayısıyla onların o gün Bedir'de yenilgiye uğramaları kalplerinde size karşı bir zaaf oluşturmadı ve bu, onları sizinle yeniden savaşmaktan alıkoymadı. O hâlde sizin bu durumda hiç zaafa düşmemeniz ve korkuya kapılmamanız daha yerinde olmaz mı? “İşte biz o günleri kiminde zafer ve kiminde hezimetle insanlar arasında döndürür dururuz.”

Yani; onda var olan nimet ya da külfeti, intikamı bazen bir tarafa ve bazen de diğer tarafa veririz. Nitekim; İmâm Siybeveh'in kitabında yer verdiği şu beyit bu dile getirir:

Bir gün biz yeneriz savaşta, bir gün yeniliriz Bir gün seviniriz bir gün de üzülürüz.

(.....) mübtedadır. (.....) ise bunun sıfatıdır. (.....) ise haberdir. (.....) “ve içinizden şâhitler (şehitler) edinsin. “

Yani; sizden bazılarınıza şehitlik vererek ikramda bulunsun. Rabbimiz burada bununla Uhûd gününde şehit düşen mü'minleri murat ediyor. Ya da yarın kıyamet gününde diğer ümmetler üzerinde sizden şâhitlik yapmaya elverişli kimseler çıkarsın için. Nitekim; Rabbimizin şu kavli de buna işaret ediyor:

“İşte böylece insanlara karşı şâhit olmanız, ve peygamberlerin de size karşı şâhit olması için sizi vasat (orta) bir ümmet kıldık.”

“Allah zalimleri sevmez.” Bu cümle kimi sebeplere işaret için gelen itiraz (parantez) cümlesidir. Manası ise şöyledir: “Allah, imanda sebat ederek kendi yolunda cihat üzere hareket edenlerden olmayan münâfıklarla kâfirleri sevmez.”

(İşte bu aynı zamanda,) Allah'ın mü'minleri ortaya çıkarması ve kâfirleri (inkârcıları) helâk etmesi içindir.

Âyette geçen, “temhis” kelimesi, temizlemek ve arındırmak, tasfiye edip ayıklamak manalarına gelir. (.....) ise helâk etmek ve yok etmek manasınadır.

Yani; mana şöyle olmaktadır:

“Eğer devlet ve üstünlük inananlardan yana olmazsa bunu ayıklamak, tasfiye etmek, şehadete ermek ve şahitlik içindir. Eğer yenilgi kâfirlerin olursa bu, onların helâk olmaları ve izlerinin silinmesi içindir.”

Yoksa siz, Allah içinizden cihat edenleri belli etmeden ve sabredenleri ortaya çıkarmadan cennete gireceğinizi mi sandınız?

“Yoksa siz, cennete gireceğinizi mi sandınız?” Âyetin baş tarafında yer alan (.....) edatı, münkatıdır. Başındaki hemze ise inkâr manasınadır.

Yani; “Sanmayınız” demektir.

“Allah içinizden cihat edenleri belli etmeden”

Yani; siz savaşmadığınız müddetçe, demektir. Çünkü; ilini maluma (bilgi bilinene) taallûk eder, onunla bağlarıtlıdır. Dolayısıyla burada bilginin olmayışını onun mutaallâkmm olmadığı manasında gelmiştir. Çünkü; olması gerekenin olmaması diğerinin de olmadığı manasınadır. Meselâ; “Allah filân kimseden bir hayır bilmedi (bilmiş değildir) denir ki; bu, “onda hayır beklenecek bir durum yok ki; Allah onun bir iyilik işlediğini bilmiş olsun.” manasınadır.

Yani; o hiç iyilik yapmaz demektir.

(.....) edatı ise (.....) manasınadır. Ancak bunda bir bakıma her an bir beklenti var manası bulunmaktadır.

Yani bu, geçmişte bir cihadın olmadığını bildirmekle beraber geleceğe dönük olarak her an çıkabilir, demektir.

“ve savaşta sabredenleri ortaya çıkarmadan...” (.....) fiili, (.....) edatının izmariyle mensûbdur. Başındaki (.....) harfi de cemi' (çoğul) manasınadır. Meselâ; (.....) sütle birlikte balık yeme, gibi. Ya da bu kelime, daha önce geçen, (.....) kavli üzerine ma'tûf olup bundan dolayı meczumdur. Ancak iki sakın kelime yanyana geldiklerinden ötürü mim harfine hareke “verilmiştir. Fetha harekesiyle harekelenmiş olması makablinin meftuh (üstünlü) olmasındandır.

And olsun ki; siz ölümle karşılaşmazdan önce onu (şehit olmayı) isteyip dururdunuz. İşte şimdi onu karşınızda gördünüz; ama hâlâ bakıp duruyorsunuz.

“And olsun ki; ölümle karşılaşmazdan önce ölümü (şehit olmayı) isteyip duruyordunuz.” Bu ifadeyle Bedir savaşıma kâtilmamış olanlara sesleniliyor. Çünkü; bunlar Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile beraber bir gazaya kâtilmak arzusunda olan kimselerdi. Çünkü; şehit olma temennisini gösteriyorlardı. Bunlar Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile müşriklere karşı çıkmak için istek ve ısrar gösterenlerdi. Bunun için Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ı zorluyorlardı. Halbuki Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Medine'de kalıp savunma savaşı yapmak istiyordu.

Yani; mana şöyledir: “Siz onu görmezden önce ölmek, şehit olmak için hep isteyip duruyordunuz. Bunun ne manaya geldiğini, şiddetini de biliyordunuz.”

“İşte şimdi onu karşınızda gördünüz; ama hâlâ bakıp duruyorsunuz.”

Yani; kardeşleriniz gözlerinizin önünde öldürölüp şehit olunurken ve siz de ölümle yüz yüze gelmişken onu çıplak gözlerinizle görüp gözetip yaşadınız.

İşte bu, onlar için bir ayıplama ve kınamadır. Çünkü; ölümü istemişlerdi. Aynı zamanda bu ölümle neden olan şeyi şiddetle arzulamışlardı. Bu, Resûlullahın isteğine rağmen onu Medine dışında savaşa zorlamaları isteğı idi. Daha sonra hezimete uğramaları, yenilgileri de bundan dolayı oldu.

Esas bilinmesi gereken gerçek şehitlik mertebesine ermeyi arzulamaktır. Onlar bunun için şehitliğı istediler. Halbuki bunun içinde kâfirlere galebe çalmayı, onlara üstün gelmeyi kastetmediler, sadece şehit olmayı dilediler. Bu âdeta şu örneğe benzer. Adam gidip Müslüman olmayan bir doktora tedavi olup onun verdiği ilâçtan alıp içiyor. Ona tedavi için giden kimsenin amacı ondan bir şifa beklemektir, iyileşmektir. Ancak aklına hiçbir zaman Allah düşmanına bir menfaat ve çıkar sağladığını getirmez ve sanatma yardımcı olduğunu, ona değer kazandırdığını düşünemez.

İbn Kamia bir taş atarak Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in azı dişini kırınca, hemen Resûlullah'ı öldürmek üzere atıldı. Ancak Mus'ab b. Umey (radıyallahü anh) derhal engel oldu ve Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'ı savundu. Hazret-i Mus'ab (radıyallahü anh), bayrak (sancak) taşırdı. Fakat Hazret-i Mus'ab (radıyallahü anh), İbn Kamia tarafından şehit edildi. İbn Kamia, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'ı öldürdüğünü sanarak,

— Muhammed'i öldürdüm, diye seslendi. Derken bu arada:

— Haberiniz olsun, Muhammed öldürölldü, diye bir ses duyuldu. Bu sesin şeytan tarafından olduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in öldürölldüğü yalanı halk arasında yayılmış oldu. Böylece orduda çözölüp dağılma başğösterdi. Ancak Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) .

— Ey Allah'ın kulları! Bana doğru gelin, diyerek ashâbmı böylece toparlamaya çalışıyordu. Nihayet ashâbından bir kısmı gelip çevresinde toplandılar. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) kaçışları sebebiyle onları kınadı. Onlar da:

— Ey Allah'ın Rasûlü! Babamız ve anamızla hepimizin cam uğruna feda olsun. Bize senin öldürölldüğü haberi geldi. Biz de bunun üzerine geri dönüp kaçak, dediler. İşte şimdi mealini okuyacağımız âyet bunun üzerine nâzil olmuştur.

144

Muhammed, ancak (diğer peygamberler gibi) bir peygamberdir. Ondan önce de (nice) peygamberler gelip geçmiştir. Eğer o ölür ya da öldürölürse, ökçelerinizin üzerine yeniden küfre mi döneceksiniz? Her kim dininden dönerse, hiçbir şekilde Allah'a zarar vermiş olmayacaktır. (Dininde sebat edip) şükredenleri Allah mükâfatlarıdıracaktır.

“Muhammed ancak diğer pegamberler gibi bir peygamberdir. Ondan önce de nice peygamberler gelip geçmiştir.” Daha önceki peygamberler nasıl gelip girmişlerse Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) de gidecektir. Önceki peygamberlerin gitmelerinden sonra nasıl ki, onların dinlerine bağı kalan tabileri onlardan sonra var olmuşlarsa, sizin de Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) den sonra onun dinine bağlarıp sanmanız gerekir. Çünkü; peygamberlerin gönderilmelerinin asıl amacı risâleti, peygamberlik görevini tebliğdir, gerekli ve bağlayıcı delili ya da hücceti sunmaktır. Yoksa hep kavmi arasında kalıp yaşaması demek değildir.

“Eğer o ölür ya da öldürölürse, ökçelerinizin üzerine yeniden küfre mi döneceksiniz?” Âyetin başmda bulunan (.....) harfi kendisinden önceki cümleye şart cümlesi olarak taallûkta bulunmaktadır ki; kendisinden önceki cümle sebebiyet manasınadır. Baştaki hemze de inkâr manasınadır. Böylece Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) den önce geçen peygamberleri, bunların gerisingeri ökçeleri üzerinde dönmelerinin sebebi kılmak doğru değildir.

Yani; ölüm veya öldürölme sebebiyle o peygamberlerin bu dünyadan gitmiş olmaları, onların bıraktıkları davalarını terk etmeye neden olamaz. Çünkü; Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in kavmi de

biliyorlar ki, ondan önce gelip geçen peygamberlerin gitmiş olmaları, dinlerinin sona ermesi anlamında değildir. Onlardan sonra onların o din üzerinde varlıklarını sürdürmeleri, hak dine olan bağlılıklarından ve ona sanılmalarından kaynaklanıyor. Dolayısıyla bu, Müslümanların da Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’in dinine sanlıp ona bağlanmalarını gerektirmektedir, yoksa gerisin geri ökçeleri üzerinde dönmeyi değil.

Ökçeler üzerinde geriye, dönmek demek, mecazî anlamda olup, dininden dönmek, irtidat etmek veya hezimete (bozguna) uğramak manasınadır.

“Her kim dininden dönerse, hiçbir şekilde Allah'a zarar vermiş olmayacaktır.” O ancak kendisine zarar verir. “Dininde sebat edip şükredenleri Allah mükâfatlarıdıracaktır.”

Yani; dininde sebat edip dönmeyenler... Allah, onları “şükredenler” diye adlandırdı. Çünkü onlar yaptıkları şeyler sebebiyle İslâm nimetine şükrettiler..

*****145

Hiçbir nefis yoktur ki, ölümü Allah'ın iznine bağlı olmasın. Ölüm belirli bir süreye göre yazılmış (takdir edilmiştir). Her kim dünya nimetlerini isterse, ona ondan veririz, kim de yaptıklarıyla âhiret sevabını isterse ona da ondan veririz. Biz (dinlerinde sebat ile) şükredenleri mükâfatlarıdıracağız.

“Hiçbir canlı yoktur ki; ölümü Allah'ın iznine bağlı olmasın.”

Yani; hepsi Allah'ın bilgisi ve ilmi dahilindedir. Veya Allah'ın, o kimsenin ölümü hususunda ölüm meleğine izin vermesine bağlıdır. Burada mana şöyle olmaktadır: “Allah'ın dilemesi ve izni olmaksızın bir canlının ölümü imkânsızdır.” İşte âyetin bu kısmında cihada teşvik ve düşman ile karşılaşmaya da cesaretlendirme bulunmaktadır. Dolayısıyla bundan sakınıp kaçınmanın herhangi bir yarar sağlamayacağını da bildirmektedir. Çünkü; hiçbir kimse eceli gelmeden, süresi bitmeden ölmeyecektir. Hatta en tehlikeli olayların içerisine dalsa ve insanların oraya girenin kurtuluşu olamaz dedikleri yerlerde bile eğer ecel bitmemişse ölüm gelip onu yakalanaz. Bombardıman misali her taraftan silâh ve mermilerle, öldürücü silâhlarla devam eden savaşların ortasında kalsa da eceli gelmemişse ölüm gelip onu yakalanaz.

“Ölüm belirli bir süreye göre yazılmış (takdir edilmiştir). “

Yani; ölüm vakti belirlenen bir şey olup ne bir an öne alınır ve ne de bir an geri atılır. Kısaltılıp uzatılmaz. Süresinde gerçekleşir. (.....) kelimesi müekked mastardır. Çünkü mana: “Ölüm, süresi tayin edilmiş bir yazı olarak kesinleşmiş bir yazıdır. “demektir.

“Kim de yaptıklarıyla âhiret sevabını -Allah'ın kelimesinin yücelmesini ve âhiretteki derecesinin üstün olmasını- isterse ona da ondan veririz. Biz dinlerinde sebat ile şükredenleri mükâfatlarıdıracağız.” Allah'ın dininde sebat ederek Allah'a şükreden ve cihat yapmaktan hiçbir şeyin kendilerini alıkoymadığı ve meşgul etmediği kimseleri de hiç kimsenin hayal etmediği mükâfatlarla ödüllendireceğiz.

146

Nice peygamberler vardır ki; beraberlerinde kendilerini Rablerine adanmış kişilerle birlikte savaştılar. Onlar Allah yolunda başlarına gelenler sebebiyle gevşemediler, zaaf göstermediler ve boyun da eğmediler. Allah sabredenleri sever.

“Nice peygamberler vardır ki; beraberlerinde kendilerini Rablerine adanmış kişilerle birlikte savaştılar.” Bu Âyetteki, (.....) kelimesinin aslı (.....) dir. Burada (.....) kelimesinin başına teşbih anlamında olan (.....) harfi gelmiştir. Bu da teksir, yani çokluk manasında olan, “nice” kelimesi manasınadır.

Kırâat imâmılarından İbn Kesîr, Kur’ân’ın neresinde gelirse gelsin, (.....) kavlini, (.....) vezninde, (.....) olarak okumuştur. Diğer kırâat imâmları ise âyetle görüldüğü gibi okumuşlardır.

(.....) kelimesini ise kırâat imâmlarından İbn Kesîr, Ebû Amr, Ya'kûb ve Nâfî (.....) olarak okumuşlardır. (.....) ise (.....) kelimesindeki zamîrden hâldir. Manası da şöyledir: “Beraberlerinde kendilerini Rablerine adanmış alimler olduğu hâlde öldürüldüler.”

(.....) ise rabbaniler (kendilerini Rablerine adayanlar) manasınadır. Hasen-ı Basrî bunu (.....) harfinin dammesiyle (ötreyle) (.....) olarak kırat ederken kimisi de (.....) harfinin fethasıyla, (.....) olarak okumuşlardır. Fetha yani üstün hareke ile okumak kıyasa göredir. Çünkü bu şekliyle “Rabbe mensup” demektir. Ancak damme ve kesre hareke ile okumak ise olagelen değişiklikler sebebiyledir.

“Onlar Allah yolunda başlarına gelenler sebebiyle gevşemediler -peygamberlerinin öldürülmesi sırasında çözülüp dağılmadılar-, düşman karşısında zaaf göstermediler” ondan sonra cihat etmekten geri kalmadılar “ve onlara boyun eğmediler.” Düşmanlarının önünde eğilmediler. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in öldürüldüğü haberi üzerine meydana gelen panikte ve gösterilen zaaf sebebiyle burada onlara bir tariz yer almaktadır. Çünkü bazı sahabe öylene zaaf içine girdiler ki; bunlar münâfıkların başı olan Abdullah b. Übey b. Selûl’ü aracı kılıp Ebû Süfyan’a göndermeyi ve ondan eman dilemeyi bile düşünmüşlerdi. “Allah -kâfirlerle yapılan cihada- sabredenleri sever.”

147

Onların (kendilerini Rablerine adanmış olanların) sözleri sadece şöyle demekten ibârettir. “Rabbimiz! Günahlarınızı ve işimizdeki aşırılığımızı bağışla; ayaklarınızı (yolunda) sabit kıl; kâfir olan kavme (topluma) karşı bize zafer ver.”

“(Kendilerini Rablerine adanmış olanların) sözleri sadece şöyle demekten ibârettir.” Onların bu esnada söyledikleri sözler ancak şu ifadelerden ibâret bulunmaktadır. “Rabbimiz günahlarınızı ve işimizdeki aşırılığımızı bağışla;” Kul olmamız bakımından yaptığımız yanlışları bizden geç. Bu, onların kendilerini Rablerine adayanlar olmalarına rağmen, yine de günah ve suçu kendilerine izafe etmeleri, kusuru kendilerinden bulmaları manasınadır. “Ayaklarınızı yolunda sabit kıl;” Savaşta bize sebat ver. “kâfir olan kavme (topluma) karşı bize zafer ver.” Bizim üstün gelmemizi sağla.

Dikkat edilirse burada geçen duanın baş tarafına ilk madde olarak günahlardan mağfiret istenmiştir. Bu madde savaşı tam ortasında ayakların sebatı, savaşa direnme gücü ve düşmana karşı zafer isteklerinden önce getirilmiştir. Bunun da sebebi, duanın kabul edilmesi ve icabeti bakımından en uygun yol olmasındandır. Çünkü; bununla alçak gönüllülük, düşmana boyun eğmeme manası aslında dile getiriliyor.

148

(Sonunda) Allah da onlara dünya nimetini ve (en önemlisi) âhiret sevabının güzelliğini verdi. Allah ihsanda bulunanları sever.

“Sonunda Allah da onlara dünya sevabını (nimetini)” yardımı, zaferi ve ganimeti “ve en önemlisi âhiret sevabının güzel olanını verdi.” Mağfireti ve cenneti verdi. Âyette “güzel” ifadesine yer verilmiş olması, âhiretin fazlı ve öncelikli olması bakımındandır. Çünkü; Allah katında kulu için hazırlanan şey budur. “Allah ihsanda bulunanları sever.”

Yani; ihsanda bulunan ve iyilik yapan işte bu rabbanilerdir, ki işte Allah onları sever.

149

Ey iman edenler! Eğer kâfirlere (sözlerine) uyarsanız sizi ökçelerirüzün üzerine (eski dininize) çevirirler. İşte o zaman büsbütün kaybedenlerden olursunuz.

“Ey iman edenler! Eğer kâfirlere (sözlerine) uyarsanız, sizi ökçelerinizin üzerine gerisin geri eski dininize çevirirler.”

Yani; sizi şirke geri döndürürler. “İşte o zaman büsbütün kaybedenlerden olursunuz. “Bir tefsire göre bu hüküm bütün kâfirler için olmak üzere âmm (genel)dır. Dolayısıyla mü'minlere düşen görev onlardan uzak durmaktır, hiçbir konuda onlara itâat etmemektir. Aksi takdirde bu, onlarla muvafakate, anlaşmaya kadar gidebilir. Aralarında mesafe olmalı ki; onlarla birliktelik olmamış olsun.

Süddi Kebir'den gelen tefsire göre demiştir ki: “Eğer Ebû Süfyan ve arkadaşlarına sığınır, onlardan eman dilerseniz, onlar sizi tekrar şirke, küfür inancına döndürürler.”

Hazret-i Ali (radıyallahü anh) den gelen rivâyete göre demiştir ki: “Bu âyet, rnü'minlerin bozguna uğramaları üzerine münâfıkların, (.....) demeleri üzerine nâzil olmuştur.”

150

Halbuki sizin Mevlarınız (Allah'tır). O, yardım edenlerin en hayırlısıdır.

Size yardım edecek olan O'dur. O hâlde başkalanndan yardım istemekten uzak durun.

151

Allah'ın kendileri haklarında hiçbir delil indirmedığı şeyleri Allah'a ortak koşmaları sebebiyle kâfirlerin kalplerine yakında korku salacağız. Onların gidecekleri yer de cehennemdir. Zalimlerin varacakları yer ne kötüdür!

“Allah'ın kendileri hakkında hiçbir delil indirmedığı şeyleri Allah'-a ortak koşmaları sebebiyle kâfirlerin kalplerine yakında korku salacağız.” Kırâat imâmılarından İbn Âmir ve Ali Kisâî, (.....) kelimesini Kur'an'ın neresinde geçerse geçsin (.....) harfinin ötresiyle, (.....) olarak okumuşlardır. Her ikisi de dil açısından okunabilmektedir.

Rivâyete göre Allah, Uhûd Savaşırıda müşriklerin kalplerine korku salmıştır. Bundan dolayı ortada hiçbir durum yok iken ve galip durumda iken kaçıp Mekke'ye gitmişlerdir.

“Allah'a ortak koşmaları sebebiyle”

Yani; şirkleri yüzünden. Kısaca kalplerine korku atılmasının nedeni, onların Allah'a ortak koşmaları, kimi şeyleri Allah'a şerik tanımlarıdır. “Allah'ın kendileri hakkında hiçbir delil indirmedığı.”

Yani; kendisine şerik (ortak) koşulsun diye yüce Allah'ın haklarında hiçbir delil ve hüccet indirmedığı şeyleri ilâhlar olarak tanıdılar.

Yani; “Aslında şirk için bir delil vardır da, Allah bunlara bu konuda bir delil (hüccet) indirmedi.” demek değildir. Çünkü; şirkin hangi türü olursa olsun kesinlikle onun lehinde bir delilin ya da hüccetin inmesi asla söz konusu olmadığı gibi zaten doğru değildir. Buradaki ifadedden asıl maksat şudur; Şirkle alâkalı hiçbir delilin inmeyeceğini, inmesinin de mümkün olmadığını bütünüyle reddetmektir. Nitekim, şâir şöyle der:

Orada bir kertenkele yok ki, ürküp deliğe girsin:

Yani; orada herhangi bir kertenkelenin bulunmasına önem vermediği gibi deliğe de girip saklanmaz. Onu umursamaz, demektir.

“Onların gidecekleri -dönecekleri- yer cehennemdir. Zalimlerin dönüp gidecekleri yer ne kötüdür.” Ki onların girecekleri yer cehennem ateşidir. Burada mahsusun bizzem mahzûftur.

Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ashâbıyla beraber Medine'ye döndüklerinde bazı kimseler:

“Bize bu yenilgi nereden geldi? Halbuki Allah bize yardım ve zafer vadetmişti.” demişlerdi. İşte bunun üzerine şimdi tefsirini okuyacağımız âyet nâzil olmuştur:

152

Şüphesiz Allah, size verdiği sözünü yerine getirmiştir. Siz düşmanlarınızı Allah'ın izni ve yardımıyla kırıp geçiriyordunuz. Ne var ki Allah size, istediğiniz galibiyeti (üstünlüğü) gösterdikten sonra zaafa düştünüz ve peygamberin verdiği emir konusunda tartışmaya başladınız ve emre karşı geldiniz. İçinizden kiminiz dünyayı

istiyor ve kiminiz de âhireti istiyordu. Sonra Allah, sizi denemek için onları yenmenizden alıkoydu. Bununla beraber yine de sizi bağışladı. Allah, mü'minlere karşı çok lütufkârdır.

“Şüphesiz Allah, size verdiği sözünü olduğu gibi yerine getirmiştir.”

Yani; Allah sözünü ve vaadini gerçekleştirmiştir. “Siz düşmanlarınızı Allah'ın izni ve yardımıyla kırıp geçmiyordunuz.”

Yani; onların köklerini kazırcasma Allah'ın emri ve bilgisi ile hızlı bir şekilde öldürüyordunuz. İbn İsa da: “onu öldürmekle ortadan kaldırdı.” diye bu kelimeyi manalarındımyor.

“Nihayet zaafa düştünüz” korktunuz “ve peygamberin verdiği emir konusunda tartışmaya başladınız” ihtilafa düştünüz “ve emre karşı geldiniz.”

Yani, merkezi bırakarak peygamberinizin emrini tanımadınız, gidip ganimetle meşgul oldunuz. “Allah, size istediğiniz galibiyeti (üstünlüğü) gösterdikten sonra...” Zaferi kazandıktan, kâfirleri kahredip ezdikten sonra.. (.....) kelimesinin müteallâkı (taallûk ettiği kelime) mahzûftur. Takdiri ise, (.....) kavlidir. Yardımım sizden esirgedi. Ayrıca mananın şöyle olması da câizdir: “Allah siz zaafa düştüğünüz ana kadar verdiği sözünü olduğu gibi yerine getirdi.” “İçinizden kiminiz dünyayı istiyor.” ganimete konmak istiyor. İşte merkezi bırakıp ganimete koşan bunlardır.

Rivâyete göre savaşta Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Uhûd'u arkasına almış ve Medine istikametlerine gelecek şekilde durmuştu. Okçuları da dağın önemli merkezine yerleştirmişti. Okçuların yerlerinden hiçbir şekilde ayrılmamaları için de kesin bir talimat vermişti. Müslümanlar ister kazansınlar, ister kaybetsinler, okçuların hiçbir şekilde yerlerini terk etmemelerini kesin bir dille ifade buyurmuştu. Müşrikler gelmeye başladıklarında okçular onların athılarını vuruyorlardı, geri kalanlar ise kılıçlarıyla düşmana saldırıyordu. Nihayet bozguna uğradılar, Müslümanlar da peşlerine bakarak onları öldürüyorlardı.

Sonunda Müslümanlar zaafa düştüler ve peygamberin emrini tartışmaya başladılar. Kimisi:

— Müşrikler artık bozguna uğradılar, biz neden hâlâ yerimizde bekleyelim ki, demeye başladılar.

— Hemen siz de gidin Müslüman askerlerine kâtılın, kardeşlerinizle birlikte siz de ganimete koyulun, diye konuşurken, kimisi de:

— Resûlullah'ın emrine karşı gelmeyin, uyansında bulunuyordu.

Emre uyarak yerinde kalanlar şunlardı; Okçuların komutanı Abdullah b. Cübeyr ile sayıları onu bulmayan birkaç kişi kalmışlardı. İşte şimdi manasını okuyacağımız âyet bu noktaya işaret ediyor:

“ve kiminiz de âhireti istiyor.” Müşrikler hemen Müslüman okçuların bulunduğu tarafa saldırarak, ktfmutan Abdullah b. Cübeyr'i öldürdüler. Oradan da Müslümanların üzerine saldırıya geçtiler. Bunun üzerine Müslümanlar bozguna uğradılar. Dolayısıyla bunun üzerine Müslümanlardan da şehit düşenler oldu. İşte âyetin şu kavli de buna işaret buyuruyor:

“Sonra Allah, sizi -musibetlere karşı sabretme ya da etmeme, böyle bir durumda sebat edip etmeme konusunda- denemek için onları yenmenizden sizi alıkoydu.”

Yani; Allah sizden yardım elini çekti. İşte bunun sonucu olarak da onlar sizi yendiler. Kısaca Allah sizi bir denemeden, smavdan geçirdi. Çünkü Allah, kulunun durumuna göre onu değerlendirip ya ödüllendirecek veya cezâlarıdıracaktır. Yoksa Allah katında bilinen duruma göre değil.

Yani; kulunu imtihan etmeden ne yapacağını zaten bildiği gerçeğiyle muamele edecek değildir.

“Bununla beraber yine de sizi bağışladı.” Çünkü; Allah'ın Rasûlü'nün emrine karşı gelmenizden sonra duyduğunuz pişmanlık sebebiyle sizden meydana gelen aşırı ve yanlış davranışınızı Allah bağışladı.

“Allah mü'minlere karşı çok lütufkârdır. “Onları affetmekle, tevbelerini kabul buyurmakla lütufkârdır. Ya da O Allah her halükârda onlara karşı lütuf sâhibidir. İster basan ve üstünlük mü'minlerden yana olsun, ister düşmanlardan yana olsun, Allah her halükârda mü'minlere karşı lütuf ve ikram sâhibidir. Çünkü imtihan olmak, birtakım denemelerden geçmek de bir rahmettir. Nitekim; basan zaferdi, yardım da zaferdi.

153

Resûlullah arkanızdan sizi çağırıp durduğu hâlde siz hiç kimseye bakmaksızın (savaş alanından kaçarak) uzaklaşıyordunuz. İşte bunun için Allah size keder üzerine keder verdi ki; bundan dolayı ne elinizden gidenlere ve ne de başınıza gelenlere üzülmeyesiniz. Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.

“Resûlullah arkanızdan sizi çağırıp durduğu hâlde siz hiç kimseye bakmaksızın savaş alanından kaçarak uzaklaşıp duruyordunuz.” Âyetin baş tarafındaki, (.....) kavli, ya (.....) kavliyle veya, (.....) ya da gizli bir (.....) kavliyle mensûbdur.

Yani, siz yeryüzünde hızlıca kaçıp gidiyordunuz. (.....) İ'sâd kelimesi, yeryüzünde gitmek, yürümek, hareket etmek manalarına olup uzaklaşmak da bu mananın içerisinde yer almaktadır.

(.....) yani “kimseye dönüp bakmıyorsunuz.” Bu ifade Müslümanların büyük bir panik ve korku içinde kaçışmalarını ve düşmandan olan korkularını sergileyen bir ifadedir. “Halbuki Resûlullah arkanızdan sizi çağırıp duruyordu.” Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ashâbına şöyle sesleniyordu:

“Ey Allah'ın kulları! Bana gelin, bana! Kim geri dönüp bana gelirse cennet onu bekliyor.”

(.....) cümlesi hâl olarak gelmiştir. (.....)

Yani; arkanızdan, oluşturduğunuz kaçış grubundan. Meselâ; insanların ardından geldim, onlardan sonra geldim, tabirleri de bu manadadır. Nitekim, Onların ilki olarak geldim, ifadesi de “öncüleri gelen ilk cemaatleri olarak geldim” demektir.

“İşte bunun için Allah size keder üzerine keder verdi ki,” Bu cümle, (.....) üzerine mamftur.

Yani, “Allah, sizin onları yenmenizi engellemesiyle sizi keder ve üzüntü üzerine kederle cezâlarırdı. Çünkü siz, Resûlullah'ne karşı gelmekle, emrini tutmamakla ona karşı gelmiştiniz ve ona böyle bir acıyı tattırmıştınız. Bunun için de Allah size keder üstüne keder tattırdı. Ya da kat kat üzüntü, çok şiddetli sıkıntı verdi, tasa üzerine tasa getirdi, biri bitmeden diğerini getirdi.”

Kısaca Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in öldürüldüğü, yaralandığı, müşriklerin zafer kazandığı haberinin yayılması, kendilerinden öldürülenlerin haberlerinin yaygınlaşması, ganimeti elden kaçırılmaları, zafer kazanmamaları gibi korku, panik ve dağılma hareketleri hep bu keder cinsinden olan şeylerdir.

“Bundan dolayı ne elinizden gidenlere ve ne de başınıza gelenlere üzülmeyesiniz.”

Yani; bundan böyle tasa ve üzüntü tatmanız hâlinde bir daha elde edemediğiniz çıkarlarınız için ve gelecekte başımıza gelebilecek musibetler bakımından deneyimli olasınız ki; bir daha aşırı bir hüzne ve üzüntüye kapılmayasmız. Korkularınızın ve endişelerinizin yersiz olduğunu bilesiniz.

“Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.” Amelinizi ve işlediklerinizi Allah bilir. Yaptıklarınızdan hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz. İşte bu, Allah'a itaate teşvik ve isyandan uzaklaşmaya da bir uyan ve korkutmadır.

154

Sonra o kederin ardından Allah size bir güven (duygusu) ve uyuklama (hâli) indirdi ki; bu, içinizden bir kısmınızı bütünüyle örtmüştü. Bir kısmı ise canlarının derdine düşmüşlerdi. Allah'a karşı haksız yere câhiliye dönemindeMne benzer düşüncelere kapılmaya başladılar, “Bu işten bize bir şey var mı?” diyorlardı. (Ey Resûlüm Muhammed) De ki: “Bütün işler Allah'a âittir.” Onlar sana açıklayamadıkları şeyleri içlerinde gizli tutuyorlar. Yine diyorlar ki: “Eğer bu işten bizim bir payımız olsaydı, burada öldürülmezdik.” Onlara de ki:

“Eğer evlerinizde kalmış olsaydınız bile, öldürülmeleri (almlarına) yazmış olanlar, öldürölüp düşecekleri yerlere kendiliklerinden giderlerdi. Allah, gönüllerinizde olanları yoklamak ve kalplerinizdekileri temizlemek için sizi bu denemelerden geçiriyor. Allah sinelerin özünde olanı çok iyi bilir.”

“Sonra o kederin ardından Allah size bu güven ve uyuklama hâli indirdi ki; bu, içinizden bir kısmınızı bütünüyle örtüp bürümüştü.” Daha sonra Allah mü'minlere güven indirdi, kendilerinde oluşan korkuyu yok etti. Öyle ki; bu güvenden ötürü uyuklamaya başladılar, kendilerini uyku hâli bastı.

Ebû Talha diyor ki: “Biz savaş saflarında bulunuyor olduğumuz hâlde, hepimizi bir uyuklama bürüdü, Hatta kimimizin elinden kılıcı düşüyordu da, hemen uyanıp alıyordu, kılıç tekrar düşüyor ve düşen kılıcı yine alıyorduk.” Buhârî, 4562.

(.....) kelimesi, emniyet ve güven demektir. (.....) kelimesi, (.....) kelimesinden bedeldir veya Mef'ûlun bihtir. Fakat, (.....) kelimesi de (.....) kelimesinden mukaddem hâldir. Tıpkı, (.....) gibi. Dolayısıyla âyet esasen şöyle demektedir: “Allah üzerinize güven dolu bir uyuklama indirdi.” Çünkü uyuklamanın kendisi güven demek değildir. Burada aynı zamanda, (.....) kelimesinin mef'ûlü leh veya “güven sâhibi” anlamında muhataptan hâl olması da câizdir. Ya da, (.....) kelimesinin tıpkı (.....) kelimesinin, (.....) kelimesinin çoğulu olduğu gibi, (.....) kelimesinin çoğulu olması da câizdir. (.....) yani, uyuklama bürüdü (kapladı), tuttu. Kırâat imâmılarından Hamza ve Ali bu kelimeyi (.....) harfîyle ve imaleyle okumuşlardır.

Yani, bunu “güven” kıldı.

(.....) Bunun manası sizden bir grup, bir cemaat ve yakın sâhibi kimseler, demektir.

“Bir kısmı -münâfıklar- ise canlarının derdine düşmüşlerdi.” Bunlar yalnızca kendilerini ve canlarını nasıl kurtaracaklarını düşünüyorlardı. Bunların din adına bir endişeleri, bir dertleri yoktu. Resûlullah'ı ve Müslümanları -Allah onlardan râzı olsun- dert edinmemişlerdi.

“Allah'a karşı haksız yere câhiliyye dönemindekine benzer düşüncelere kapılmaya başladılar.” Buradaki (.....) kavli mastar hükmündedir.

Yani; “Bu münâfıklar hak manadaki bir zan ile düşünmeleri gerekirken tam bunun tersi olan ve hak ile ilgisi bulunmayan bir şekilde ve zan ile düşünürler.” Bu da, Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'e yardım etmeme düşüncesi ve arzusudur.

(.....) kavli bir öncesinden bedeldir. Bundan maksat; câhili toplumlara ve dinlere âit düşünce sistemine bağlı bir düşünceye sahip çıkarlar. Ya da câhiliye toplumunun düşünce sistemine bağlı bir düşünceyi gündeme getirirler.

Yani; böyle bir düşünceye başkalan değil, sadece müşrikler, Allah'a ortak koşan câhilliler sahip çıkarlar, onlar savunurlar.

“Bu işten bize bir şey var mı, diyorlardı.” Ey Müslüman toplumu, Allah'ın bu emrinde (işinde) bizim bir payımız var mı? Müşrikler böyle bir soru ile Allah'ın yardımını ve düşmanlara üstün gelmeyi soruyorlardı.

“De ki: Bütün işler Allah'a âittir.”

Yani; yardım, zafer ve üstün gelme işi. Hepsisi de Allah'ın dost ve velileri olan mü'minler içindir. Rabbimiz şöyle buyurmuştur:

“Doğrunu bizim ordumuz mutlaka üstün gelecektir.” Saffât, 173.

(.....) kavli emri tekit içindir. (.....) lâfza-i celâli (.....) edatmm haberidir. (.....) kavli mübtedadır, haberi de; (.....) lâfza-i celâlidir. Cümlelerin kendisi de, (.....) edatmm haberidir.

Kırâat imâmılarından Ebû Amr; lâm harfinin ref iyle, (.....) olarak okumuştur.

“Onlar sana açıklayamadıktan şeyleri içlerinde gizli tutuyorlar.” Kılıç ve öldürme korkusuyla açıklayamıyorlar.

“Yine diyorlar ki:” O münâfıklar senin onlara dediğin, “Her şey Allah'ın elindedir.” sözünü inkâr maksadıyla kendi kendilerine veya birbirlerine şöyle derler:

“Eğer bu işten bizim bir payımız olsaydı, burada öldürülmezdik.”

Yani; iş, Muhammed'in; “Her şey Allah'ın elindedir.” ve Allah'ın dostları içindir, diye söylediği gibi olsaydı, galip olanlar mutlaka Müslümanlar olurdu, hiçbir zaman biz mağlup olmazdık, dediler. Bu ifadeleri, söz konusu Uhûd Savaşırıda kimi Müslümanların şehit düşmeleri üzerine söylüyorlardı.

(.....) kavli, (.....) kavlinin sıfatıdır. (.....) kavli de, (.....) kavlinin haberidir veya bir başka sıfattır. Ya da hâldir.

Yani, “Bizzat kendileri sandılar ki.” demektir. (.....) kavli de, (.....) kavlinden bedeldir. (.....) kavli ise, (.....) kavlinden hâldir. (.....) kavli de hâl ile zi'l-hâl arasında muterize (parantez) cümlesidir. (.....) fiili, (.....) fiilinden bedeldir ya da istinaf cümlesidir.

“Onlara de ki: “

Yani; yüce Allah'ın ezeli ilminde sizden eğer bu Uhûd Savaşırıda öldürülecek olanlar olacak idiyse ve bu da Levh-i Mahfûz'da takdir edilip yazılmış idiyse, sizin bundan kurtuluşunuz asla mümkün olmayacaktı. Hatta sizler evlerinizde oturuyor olsa idiniz bile yine ölüm gelip sizi bulurdu. Mutlaka sizin kendinizin arasında bir arbede çıkardı ve sizden üzerine öldürülmeleri takdir edilenler kesinlikle öldürölüp düşecekleri yerlere gelirlerdi.

Yani Uhûd'daki düşecekleri yerlere gelirlerdi. Çünkü; Allah'ın bildiği gerçek mutlaka olacağına varırdı.

Mana şöyledir: “Allah Levh-i Mahfûzda mü'minlerden kimin öldürölüp şehit edileceğim yazmıştır. Buna rağmen galip olanların üstün gelenlerin de sonuçta onlar olacağını da yazmıştır. İslâm dininin de bütün dinlere üstün geleceğini de bu manada takdir buyurmuştur. Ancak kimi zamanlarda meydana gelen bir takım yenilgilerin sebebi de onların arındırılmaları içindir, bir tür denemedir.”

“Allah, gönüllerinizde olanları yoklamak ve kalplerinizdekileri temizlemek için sizi bu denemelerden geçiriyor.” Mü'minlerin gönüllerindeki samimiyet ve ihlâsı denemek, ortaya çıkarmak ve onların kalplerindeki şeytanî vesveseyi de anndırmak için bu yollardan geçirip deniyor. Nitekim; bunu yaptı ya da bunları birçok maslahatlar gereği işledi. İmtihan ve deneme için işledi. “Allah sinelerin özünde olanı çok iyi bilir.”

Yani; orada nelerin gizlenip saklandığını her bakımdan bilir.

155

(Uhûd'da) iki ordunun (mü'minlerle müşriklerin) karşı karşıya geldikleri gün, içinizden sizi bırakıp kaçanları, işledikleri birtakım yanlışlar yüzünden, şeytan yoldan çıkarmak istemişti. Yine de Allah onları bağışlamıştı. Şüphesiz, Allah çok bağışlayandır, çok şefkatlidir.

“(Uhûd'da) iki ordunun, mü'minlerle müşriklerin karşı karşıya geldikleri gün, içinizden sizi bırakıp kaçanları,” Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in imanlı ordusu ile Ebû Süfyan'ın müşrik ordusu savaşmak için karşı karşıya geldikleri gün, geri dönenleri “İşledikleri bir lakım yanlışlar yüzünden, şeytan yoldan çıkarmak istemişti.” Şeytan kendilerini yanlışla çağırmış ve onları bu yanlış yola sürüklemişti. Çünkü; merkez noktayı terk etmemeleri emrini almışlardı. Buna rağmen terk ettiler. Resûlullahın orada durup sebat etmeleri emrine rağmen oradan ayrılmışlardı.

Burada “Şeytan onları yoldan çıkarmak istemişti. “diye meselenin şeytana izafe edilmesi bir lütuf ve bir gerçeği vurgulamak içindir. Ayrıca konuyu, “onların işledikleri” ile irtibatlandırması da bir öğüt ve yola getirmedir, tediptir.

Uhûd Savaşırıda Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)in ashâbından sadece on üç kişisi hariç diğerkleri savaş alanından aynlıp uzaklaşmışlardı. Bu zatlar da; Hazret-i Ebû Bekir, Hazret-i Ali, Hazret-i Talha, Abdurrahmân b. Avf, Sa'd b. Ebû Vakkas idiler. Diğerkleri de Ensardan idiler.

“Yine de Allah onları bağışlamıştı.” Onların hatalarını geçti, görmezden geldi. “Şüphesiz Allah -günahları- çok bağışlayandır, çok şefkatlidir.”

156

Ey îman edenler! Sizler, (herhangi bir maksatla) yolculuğa çıktıkları veya savaşa kâtıldıkları zaman (ölen) kardeşleri için; “Eğer bizim yanımızda kalsalardı ölmezler ve öldürölmezlerdi.” diyen inkârcı münâfıklar gibi olmayın. Allah (bunu) kendi kalplerinde (onlara karşı) bir hasret (ve üzüntü) yaratmak için (söyletti). Zira canı veren de alan da Allah'tır. Allah bütün yapıp ettiklerinizi çok iyi görendir.

“Ey îman edenler! Sizler, herhangi bir maksatla -ticaret veya başka şeyler için- yolculukta veya gazada iken hayatlarını kaybeden -soy veya nifakta- kardeşleri için; «Eğer bizim yanımızda kalsalardı, ölmezler ve öldürölmezlerdi.» diyen inkârcı münâfıklar -Abdullah b. Übey b. Selul ve arkadaşları- gibi olmayın.”

Âyette geçen, (.....) kelimesi, (.....) kelimesini çoğuludur. Tıpkı (.....) ve (.....) kelimeleri gibi. Gidenlerin bir kısmı ölmüş ve bir kısfi mı da öldürölümüştü. Bunun için de böyle konuşmakta idiler.

“Allah, bu düşünceyi, onların kaza ve kadere îman etmemeleri ve kaybettikleri yakınları sebebiyle onulmaz bir yara olsun için gönüllerine yerleştirdi.” (.....) kavlindeki (.....) harfi, (.....) kavline mütealliktir.

Yani; mana şöyledir:

“Bu ifadeleri kullarıan şu adamlar gibi olmayın, onların inandıkları gibi inanmayın. Özellikle Allah, bunun o toplumun gönüllerinde bir üzüntü var etmesini istedi ve sizin gönüllerinizi de bundan kurtardı.”

Veya bu (.....) harfi, (.....) kavline taallûk etmektedir. Bu durumda ise mana şöyle olur: “Onlar bu ifadeleri söylediler ve böyle inandılar ki; bu, onların kalplerinde bir yara (hasret) oluştursun.”

Hasret, sevdiğini ya da sevgiliyi elden kaçırmaya karşı duyuları pişmanlık, nedamet demektir.

“Canı veren de alan da Allah'tır.” işte âyetin bu kısmı, münâfıkların, “Savaş eceli keser, ecel gelmeden ölüme neden olur.” inanç ve düşüncelerini, görüşlerini reddetmektedir. Çünkü her şey Allah'ın elindedir. Kimi zaman yolculuğa çıkkanı da, gazaya gideni de yaşatır, öldürmez. Fakat, Allah bazen de mukim olanı, oturanı, yerinden ayrılmayı öldürür.'Çünkü bunlar yalnızca Allah'ın elindedir. “Allah bütün yapıp ettiklerinizi çok iyi görendir.” Sizi amellerinize göre ya cezâlarıdırır veya ödüllendirir.

Kırâat imâmılarından İbn Kesîr, Hamza ve Ali, (.....) kelimesini, (.....) olarak kırâat etmişlerdir.

Yani; “İnkârcıların, küfredenlerin yaptıklarını çok iyi görendir. “

157

(Ey Mü'minler!) Eğer Allah yolunda öldürölür veya bir ölürseniz iyi bilin ki; Allah'ın mağfiret ve rahmeti, onların toplayıp biriktirdiklerinden daha hayırlıdır.

“(Ey mü'minler!) Eğer Allah yolunda öldürölür veya ölürseniz.”

Kırâat imâmılarından Âsım dışında Nafı, Hamza Kisâi ve Halef (.....) kelimesini (.....) harfinin kesriyle, (.....) olarak okumuşlardır. Bu sûre dışında Hafs da onlara tabi olmuştur. Sanki Hafs bu surede, (.....) kavliyle, (.....) kavli arasında okuma bakımından bir uyum olsun istemiş gibidir. Bu imâmıların dışındakiler ise Kur'ân'ın bütününde bunu, (.....) olarak zamme ile okumuşlardır. Zamme ile okuyuş, (.....) dan alınmadır. Kesre ile okuma ise, (.....) dan alınmadır. Tıpkı, (.....) gibi. Nitekim; nasıl ki, (.....) diyorsan aynen bunun gibi, (.....) dersin.

“Allah'tan sizin için olacak olan bir mağfiret ve rahmet, onların toplayıp biriktirdikleri bütün dünyalıklarından daha hayırlıdır.” Âyetteki, (.....) edatı (.....) manasınadır. Âid mahzûftur. Âyette görüldüğü gibi, kırâat imâmılarından Hafs, (.....) kelimesini aynen olduğu gibi okumuştur. Ancak bunun dışında kalan Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Hamza ve Kisâî, (.....) harfîyle, (.....) olarak okumuşlardır.

158

Şüphesiz ki, ölmeniz de öldürülmeniz de, muhakkak ki, hesap için âhirette yalnızca Allah'ın huzurunda toplanacaksınız.

Rahmeti geniş ve bol olan, sevap ve mükâfat veren, verdiği sevabı oldukça büyük olan Rahîm Allah'ın huzurunda toplanacaksınız.

Burada yüce Allah'ın adının öncelikli olarak yer alması ve O'na bağlı olan harfe lam harfinin gelmiş bulunması, delile ve burhana gerek duymayan önemli bir durumdur. (.....) Kasemin (yeminin) cevabıdır. Bu da şartın cevabı yerine geçen bir şeydir. Nitekim, (.....) kavli de böyledir.

Münâfıklar, yandaşlarından yolculuğa çıkanlar ya da savaşa gidenler için: “Eğer Medine'de oturup kalmış olsalardı, ölmeyeceklerdi. “diyorlardı. İşte bu âyet, öncelikle kâfirlerin bu iddialarını reddediyor. Müslümanları da böyle düşüncelere sahip olmaktan menediyor. Çünkü; böyle bir inanış, sonuçta cihada kâtilmamak gibi bir rahatsızlığa sebep olabilir. Sonra Allah onlara şöyle buyuruyor:

“Eğer ölümle ya da Allah yolunda öldürülmekle korktuğunuz hayatın son bulması gerçekleşecekse, unutmayın ki; Allah yolunda ölmek suretiyle elde edeceğiniz mağfiret ve rahmet, sizin dünyada iken elde edip topladıklarınızdan hayırlıdır. Çünkü; dünya âhiret için azık hazırlama yeridir. Kul eğer amaca ulaşırsa, artık bundan böyle herhangi bir azığa da gerek duymayacaktır.”

159

(Ey Resûlüm Muhammed!) Allah'ın bir rahmeti sebebiyle sen onlara yumuşak davrandım Şayet sen kavmine kaba ve katı yürekli olsaydın, mutlaka onlar çevrenden dağılıp giderlerdi. O hâlde onları bağışla ve onlar için Allah'tan mağfiret dile. İşlerinde onlarla istişarede bulun. Kesin olarak bir işe karar verdiğinde de Allah'a (dayanıp) güven. Çünkü Allah kendisine (dayanıp) güvenenleri sever.

“(Ey Resûlüm Muhammed!) Allah'ın senin kalbinde var ettiği bir rahmet sebebiyle sen kavmine yumuşak davrandın.” Burada ki (.....) edatı mezîde olup tekit manasındadır. Bir de, Resûlüllah'ın kavmine yumuşak davranmasının nedeninin Allah'tan olan bir rahmet sayesinde olduğuna delâlet etmek içindir.

Rahmet: Kişinin sükunetini ve soğukkanlılığına koruması, yumuşak davranmayı başarması, karşısındakine lütufkâr olmasıdır.- İşte Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) de sahabelerine ve askerlerine böyle davranmış, onları kendisine bağlamıştır.

“Şayet sen kavmine kaba ve katı yürekli bir kimse olarak davransaydın, mutlaka onlar çevrenden dağılıp giderlerdi “Hepsi senden uzaklaşıp giderlerdi, yanında onlardan bir tek kimseyi bile bulamazdın. “O hâlde onları bağışla” Onların Uhûd gününde sana karşı olan davranışlarını bağışla, görmezden gel. “ve onları affetmesi için Allah'tan mağfiret dile.” Allah'a karşı yapmaları gereken görevlerindeki kusurlarını bağışlaması için ve onlara karşı şefkatli olduğunu göstermek için Allah'tan bağışlanmalarını iste. “İşlerinde onlarla istişarede bulun.”

Yani; hakkında sana vahiy gelmemiş olan şeylerde, Meselâ savaş ve benzeri konularda, onlara danış, görüşlerini al ki, gönülleri hoş kalsın, içlerinde bir ferahlık oluşsun, değerleri yücelmiş olsun. Böylece ümmetin de seni bu gibi konularda örnek edinsinler. Nitekim, bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

“Herhangi bir toplum yoktur ki istişare etmemiş olsunlar, onlar mutlaka işlerinin en doğru olanına sevk edilirler.”

Ebû Hureyre'den rivâyete göre demiştir ki: “Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in ashâbından daha çok istişarede bulunan başka hiçbir kimse görmedim.”

“Filân kimseyle istişare yaptım.” demek, herhangi bir konuda her ikimiz de görüşlerimizi ortaya koyduk, demektir. Nitekim, (.....) demek balı kaynağından, peteğinden çıkarıp aldım, manasınadır.

Bu âyet, aynı zamanda içtihadm câiz olduğuna delâlet ettiği gibi, kıyasın da hüccet/delil olduğunu da açıklamış olmaktadır.

“Kesin olarak bir işe karar verdiğinde de Allah'a dayanıp güven.” İstişare yaptıktan sonra ise, eğer bir konuda kesin karara varırsan, vardığın karan uygulamak için kararnı en doğru olan yönde kulları. Yoksa meşverete göre değil, kendi kesin kanaat ve kararn ne ise onu uygula. “Çünkü Allah, kendisine dayanıp güvenenleri sever.”

Tevekkül, Allah'a dayanıp güvenmektir, işi, gerekeni yaptıktan sonra Allah'a havale etmektir.

Zinnun Mısırî şöyle der: “Tevekkül; esbabı aradan çekmek ve sebepleri kesmektir.”

160

Eğer Allah size yardım ederse artık size üstün gelecek (hiçbir kimse ve kuvvet) yoktur. (Ve eğer) bir de sizi yardımsız bırakırsa, Ondan sonra size yardım edecek olan kimdir? İşte bunun içindir ki, mü'minler yalnızca Allah'a dayanıp güvensinler.

“Eğer Allah -tıpkı Bedir'de olduğu gibi- size yardım ederse, artık size üstün gelecek hiçbir kimse ve kuvvet yoktur.” Çünkü Allah yardımı, kuvvet ve zaferi, üstünlüğü kendisinde görmeyene, kendi gücüne güvenmeyene verir, onlara destek çıkar. Rabbine ve O'nun kudretine yapışp O'na sığmana imdat eder.

“Ve eğer sizi -Uhûd Savaşırıda yardımsız bıraktığı gibi- yardımsız bırakırsa ondan -yenilgiden- sonra size yardım edecek olan kimdir?” Çünkü Allah onlara yardımı bırakmıştı. Bu, tıpkı, “Artık filân kimseden sonra sana kim iyilikte bulunur ki? “ifadesine benzer bir ifadedir.

Yani; sen haddini bilmezsen, sana hep yardım eden filân kimseyi de yanında bulamazsın, demektir. Bu, her işin Allah'ın elinde olduğu hakkında bir uyandır, tembihtir ve Allah'a tevekkül etmenin gerektiğinin de bir ikazıdır.

“İşte bunun içindir ki; mü'minler, yalnızca Allah'a dayanıp güvensinler.” İnananlar güven konusunda Allah'tan başkasına yaslanıp durmasınlar, işlerini hep O'na havale etsinler. Çünkü kendileri de bilirler ki; Allah'tan başka onlara bir yardım eden olmayacaktır. Kaldı ki; zaten imanları da bunu gerektirir.

161

Hiçbir peygamberin, gizlice ganimet malından alıp ihanet etmesi söz konusu olamaz. Her kim bu hıyanetliğı yaparsa kıyamet günü hıyanetliğı ile (aşırıldığı şeyin günahını boynunda taşıyarak) gelir. Sonra herkese kazandığı tastamam olarak verilir ve onlar hiçbir haksızlığa uğratılmazlar.

“Hiçbir peygamberin, gizlice ganimet malından alıp ihanet etmesi söz konusu olamaz.”

Kırâat imâmılarından İbn Kesîr, Ebû Amr ve Âsım, (.....) kelimesini âyette görüldüğü gibi okumuşlardır. Bu da ihanet etmek manasına gelir. Bu kırâat imâmıların dışında kalanlar ise, (.....) harfinin dammı ve (.....) harfinin de fethasıyla, (.....) olarak okumuşlardır. (.....) O ve (.....) kelimeleri ganimete ihanet etmek, bir şeyi gizlice almak, aldatan olarak bulmak ve görmek demektir.

Yani; Peygambere böyle bir şeyi yapması doğru değildir.

Yani; peygamberlik görevinin kendisi bizzat böyle bir şeye engeldir. Nitekim, bu kelimeyi meçhul okuyanlar da neticede aynı sonucuna varırlar. Çünkü manası şöyledir:

“Peygamberde böyle bir davranışın varlığı doğru değildir, söz konusu bile olamaz.”

Anlatıldığına göre Bedir savaşı gününde, müşriklerin yenilmesi üzerine müşriklerden alınan ganimet malları arasında bir kadife parçası kaybolur. Bunun üzerine münâfıklardan biri;

“Belki de o parçayı Resûlullah almıştır.” diyo iftiraya kalkışınca, bunun üzerine bu âyet nâzil olmuştur.

“Her kim ganimete ihanet ederse kıyamet günü aşırıldığı şeyin günahını boynunda taşıyarak gelir.”

Yani; çalıp aşırıldığı şeyin aynısını, sırtında taşımak suretiyle mahşer yerine gelir. Nitekim, hadiste de böyle belirtilmiştir.

Ya da çaldığı şeyin günahnu ve vebalini yüklenerek mahşer yerine gelir. “Sonra herkese kazandığı tastamam olarak verilir.”

Yani; ne kazanmışsa ameline göre ya ödül olarak veya cezâ olarak kendisine verilir.

Dikkat edilirse bu âyette geçen, (.....) kelimesi, (.....) harfiyle geldi, (.....) olarak (.....) harfiyle gelmedi. Çünkü öyle gelseydi, (.....) kavliyle bir mana birliği olabilirdi. Böyle getirmede ki, mana genel olmuş olsun. Çünkü buradaki gibi, (.....) olarak getirilmesi, genel olsun diyedir. Böylece amel bakımından aldatan ve aldatmayan herkes manaca burada yer alsın istenmiştir. Dolayısıyla mana bakımından onunla irtibatlandırılmış oldu. Zira, bu ifade daha uygun ve daha belîğ bir ifadedir. Çünkü aldatma, ihanet bilinince, dolayısıyla ister iyilik işlesin, ister kötülük işlemiş olsun herkes kazancının karşılığını eksiksiz olarak alacaktır. Bu arada bunlar arasında böyle ihanet içinde olanlar da mutlak manada ve kesin olarak onların kaçıp kurtulmaları da mümkün olmayacaktır. “Ve onlar hiçbir haksızlığa uğratılmazlar.”

Yani, herkes kazandığı kadıyla cezâlarıdırmlacaktır.

162

Hiç Allah'ın rızasına uyanla -Muhacirin ve Ensarla- Allah'ın hışmına (gazâbına) uğrayan -münâfık ve kâfirler- bir olur mu?

Allah'ın hışmına (gazâbına) uğrayanın yeri cehennemdir. Ve orası ne kötü bir varış yeridir -dönüş yeridir-.

163

Onlar (insanlar) Allah katında derece derecedirler. Allah onların yaptıklarını çok iyi görmektedir.

“İnsanlar işledikleri amel bakımından âhirette Allah katında derece derecedirler.”

Yani; insanların kendileri amel bakımından nasıl farklılık gösteriyorlarsa dereceleri bakımından da derece derecedirler. Ya da dereceler sâhibidirler. Mana şöyle olmaktadır: “Bu insanlardan ödüllendirilmiş olanlarla cezâlarıdırılmış olanların dereceleri farklı farklıdır. Ya da bunların sevap ve cezâ bakımından dereceleri birbirlerinden ayırdır.”

“Allah onların yaptıklarını çok iyi görmektedir.” Allah onların işledikleri amellerini bilip gördüğü gibi alacakları derecelerini de bilip görmektedir. Dolayısıyla onları işte bu durumlarına ve hesaplarına göre cezâlarıdıracaktır.

164

And olsun ki; Allah mü'minlere, içlerinden bir peygamber göndermekle büyük bit lütufta bulunmuştur. Bu peygamber, onlara Allah'ın âyetlerini okur, onları (maddi ve manevi her tür kirden) arındırır, onlara Kitap ve hikmeti (sünneti) öğretir. Halbuki onlar bundan önce apaçık bir sapıklık içinde bulunuyorlardı.

“And olsun ki Allah mü'minlere, içlerinden bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur.” Kavminden Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile beraber olup îman edenlere büyük ikramda bulunmuştur. Özellikle bunlardan mü'min olanlardan söz etmesinin nedeni, Peygamberin gönderilmesinden yararlananların bunlar olması sebebiyledir.

“İçlerinden bir peygamber” demekle onların arasından onlar gibi Arap olan biri demektir veya Hazret-i İsmâîl (aleyhi’s-selâm)’ın soyundan olması sebebiyledir. Çünkü kendileri de o soydan gelmişlerdir. Buradaki minnet ve lütuf ise, peygamberin onların arasından ve içlerinden biri olmasındandır. Çünkü dilleri birdir. Dolayısıyla konuşup anlaşabilmeleri ve ondan alıp öğrenmek istedikleri şeyler konusunda gayet kolaylık çekeceklerdir. Kaldı ki; o peygamberin nasıl bir kimse olduğunu, doğruluk ve güvenilirlik yönünü de her bakımdan çok iyi bilmektedirler. İşte işin bu yönü, ona daha kolay inanmalarını sağlayacaktır ve daha yakinen onu doğrulayacaklardır. Kaldı ki; peygamberin kendilerinden bir olması da, onlara bir yer ve şeref kazandıracaktır.

Ayrıca; Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in kırâatinde, (.....) diye okuması da, onların en şerefli ve saygını, manası vardır.

“Bu peygamber onlara Allah’ın âyetlerini okur,” Kur’ân’ı okur. Halbuki daha önce câhiliye döneminde yaşayan bir toplum idiler. Kulakları vahiy duyup dinlememişti.

“onları maddi ve manevi her tür kirden arındırır,” Onları îman etmeleri sebebiyle küfür bataklığından, azıp sapmaktan temizler veya onlardan farz olan zekâtı alır.

“onlara Kitap ve hikmeti (sünneti) öğretir. Halbuki onlar bundan -Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) peygamber olarak gönderilmezderi- önce -hakkında hiçbir şüphe olmayan- apaçık bir sapıklık -körlük ve cehalet- içinde bulunuyorlardı. “

(.....) edatı ise, (.....) edatının hafifletilmiş şeklidir. (.....) kavlindeki (.....) harfi de, bununla nefi arasını belirlemek ve ayırtetmek içindir. Takdiri ise şöyledir: “Halbuki asıl durum ve mesele onlar bundan önce apaçık bir sapıklık içinde bulunuyorlardı.”

165

(Uhûd’da) başınıza gelen bir felâket sebebiyle, “(Biz doğru yolda iken, başımıza bu) nereden geldi?” mi diyorsunuz? Halbuki siz bu felâketin iki katını düşmanlarınıza tattırmıştınız. (Ey Peygamber! Onlara) de ki: “Bu felâket, sizin kendinizin kusurudur.” Şüphesiz Allah Kâdir’dir.

“Başınıza gelen bir felâket sebebiyle, (.....) mi diyorsunuz? Halbuki siz bu felâketin iki katını düşmanlarınıza tattırmıştınız.” Burada söz konusu edilen, Uhûd Savaşında ölen yetmiş şehittir. Halbuki Bedir savaşında Müslüman taraf olarak siz de kâfirlere yetmişini öldürmüş ve yetmiş kişilerini de esir almıştınız. (.....) kavli (.....) kavlinin sıfatı olarak raf mahallinde gelmiştir.

“Ey Peygamber/ Onlara de ki: “Çünkü Medine’den çıkıp Medine dışında savaşmayı siz kendiniz istediniz Veya terk etmemeniz gereken merkezi (mevzii) kendiniz terk ettiniz de ondan.

(.....) edatı, (.....) kavhyle mensûbdur. (.....) kavli de, (.....) edatıyla izafet (isim tamlaması) oluşturduğundan dolayı mahallen mecrûrdur. Bunun takdiri de şöyledir: “Başınıza felâket geldiğinde siz mi dediniz?”

(.....) kavli ise kavlin makulü olması sebebiyle mensûbdur. Âyetin başında yer alan hemze ise takrir yani meseleyi tespit ve bir de durumu başlarına vurup uyarmak, dikkatlerini çekmek içindir. (.....) harfi de, bu cümleyi daha önce geçen ve Uhûd kıssasını aktaran, (.....) âyeti üzerine atfolunmuştur. Veya mahzûf olan bir cümle üzerine mamftur. Sanki şöyle deniliyor gibi: “Siz böyle mi yaptınız? Bu takdirde siz şöyle mi dediniz? “

“Şüphesiz Allah Kâdirdir.” Allah yardım edip zafer vermeye kâdir olduğu gibi, bunu engellemeye de kâdirdir.

166

İki ordunun karşı karşıya geldiği gün başınıza gelenler, Allah’ın izniyle olup mü’minleri ortaya çıkarmak içindi.

Âyetteki, (.....) edatı, (.....) manasınadır ve mübtedadır. (.....)

Yani; mü’minlere âit ordu ile müşriklere âit ordunun karşı karşıya geldiği gün, demektir. Bunu haberi de, (.....) kavlidir.

Yani: Allah'ın izni ve ilmi ya da bilgisi veya kazası dahilinde olmaktadır.

167

Bir de münâfık olan kimseleri (meydana çıkarmak içindi). Onlara (münâfıklara): “Gelin Allah yolunda savaşırlar veya savunmada bulunun.” denildiğinde; onlar, “Savaş olacağını buseydik, mutlaka size uyardık.” dediler. O gün onlar, îmandan daha çok küfre yakındılar. Onlar, kalplerinde olmayana ağızlarıyla söylüyorlardı. Halbuki Allah, gizlediklerini çok iyi bilendir.

“Bir de münâfık olan kimseleri meydana çıkarmak içindi.” Nitekim, öyle de olmuştur. Böylece inananlarla münâfıkları meydana çıkarmak için. Kısaca berikilerin mü'min kimseler olduğunu diğerlerinin de ikiyüzlü münâfık kimseler olduğunun ortaya çıkarılması içindir. “O münâfıklara: (.....) denildiğinde”

(.....) kavli mübteda ya da giriş olan yeni bir ifadedir. Bir tefsire göre (.....) kavli, “Eğer savaşmayacaksanız, bari cihat edenlerin gücünü olsun artırmak için sayınızla düşmana karşı savunmaya geçin. Çünkü; sayıca fazla olmak düşmanın psikolojik bakımdan ürküp korkmasına neden olur, bu da mü'minlerin ya da mücahitlerin güç ve kuvvet bakımından üstünlüğü” manasını taşır.

“onlar: (.....) dediler.”

Yani; savaş olarak adlandırılan şeyin gerçekte savaş olduğunu bilmiş olsaydık kesinlikle size uyardık. Böyle diyerek bununla, “Siz savunmakta olduğunuz şeyde ve savaş yapma konusunda hata ediyorsunuz. Görüşünüz yerinde değildir. Çünkü bunun gibisine savaş ismi verilmez. Çünkü savaş demek, kişinin canını tehlikeye atması demektir.” İşte münâfıkların görüş ve itirazları..

“O gün onlar, îmandan daha çok küfre yakındılar.”

Yani; o gün onlar sureta inanıyor gibi gözüküyorlardı. Küfürlerinden bir şey sergilemiyorlardı. Çünkü; kendilerinde küfrün belirtilerini gösteren herhangi bir durum yoktu. Ancak İslâm ordusunda çözülme başgösterince ve yenilgi, bozgun görülünce işte bu durumla birlikte kendilerinde var olduğu sanılan îmandan uzaklaşmaya başladılar ve böylece küfre daha yakın bir hâle gelmiş oldular.

Ya da bunlar yardım ve güç bakımından mü'minlere yakın olmaktan daha çok küfür ehline yakın idiler. Çünkü; bunla mü'minlerin safından ayrılıp uzaklaşmakla bir bakıma İslâm ordusunun gücünü zayıflattılar ve müşrikleri de takviye etmiş oldular.

“Onlar kalplerinde olmayana ağızlarıyla söylüyorlardı.”

Yani; bunlar esas itibariyle kalplerinde var olmayan îman ve benzeri şeyleri varmış gibi dilleriyle söyleyip duruyorlardı.

Burada onların bu iki yüzlü durumlarını bir de “Ağızlarıyla söylüyorlardı. “diye ayrıca belirtmesi, konuyu tekid etmek ve pekiştirmek ve bir de mecazı önlemek içindir.

“Halbuki Allah, gizlediklerini çok iyi bilendir “

Yani; iki yüzlülüklerini ve münâfıklıklarını en iyi bilendir.

168

(O münâfıklar,) kardeşleri için: “Eğer bizi dinleselerdi, (savaşa gidip) öldürülmezlerdi.” diyen kimselerdir. (Ey Resûlüm Muhammed! Onlara) de ki: “Eğer doğru söyleyen kimseler iseniz, kendinizden ölümü uzaklaştırmak için bakahm!”

-” (O münâfıklar) kardeşleri için: (.....) diyen kimselerdir”

Yani; münâfıkların başı Abdullah b. Übey b. Selûl ve arkadaşları.

(.....) kavli, (.....) zamîrinin takdiriyle mahallen merfûdur.

Yani; (.....) takdirindedir. Veya bu, (.....) kavlindeki (.....) harfinden bedel olarak merfûdur. Ya da bu, (.....) kelimesinin izmariyle mensûbdur. Yahut da, (.....) kavlinden bedel olarak mensûbtur. Veya bu, (.....) ya da, (.....) kavillerindeki zamîrlerden bedel olarak mecrûdur.

(.....)

Yani Uhûd Savaşında öldürülen münâfık kardeşleri için, bu gibileri için. (.....)

Yani; bu münâfıklar söylediklerini söylediler ama, kendileri de Medine'de oturup savaşa kâtilmadılar.

(.....)

Yani; “Eğer bizim kendilerinden istediğimizi, emirlerimizi kardeşlerimiz yerine getirmiş olsalardı ve bize itâat edip Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’e kâtilmasalardı, İslâm ordusundan ayrılmış olsalardı, bizim gibi Medine'de oturup kalsalardı ve bize muvafakat etselerdi, biz bugün nasıl öldürülmemiş isek onlar da bugün öldürülmüş olmayacaklardı.”

“(Ey Resûlüm Muhammed! Onlara) de ki: “

Yani; kaçmak ve sakınmak eğer kadere bir fayda getirecekse elinizden geleni yapın bakalım. Kısaca ölüme karşı tedbirinizi gösterin de görelim.

Ya da bunun manası şöyledir: “Habibim onlara de ki: Eğer, siz öldürülmeyi, savaşa kâtilmayıp evlerinizde (Medine'de) oturmakla kendinizden uzaklaştırmak için bir yol bulabilmişseniz, öyleyse kendinizden ölümü uzaklaştırın, bundan böyle ölmeyin bakalım.”

Rivâyete göre münâfıkların bu sözleri konuşup sarfettikleri günde yetmiş münâfık hiç savaşa kâtilmadıkları hâlde o gün öldü.

169

Allah yolunda öldürülenleri ölü sanmayın. Aksine onlar Rableri katında diridirler. Orada rızıklarını alıyorlar.

Bu âyet Uhûd'da şehit düşenler hakkında nâzil olmuştur.

(.....) kavlini kırâat imâmılarından İbn Âmir, Hamza, Ali Kisâî ve Âsım burada görüldüğü gibi okumuşlardır. Bu marnların dışındakiler ise, bu kelimeyi (.....) harfinin kesresiyle, (.....) olarak kırâat etmişlerdir. Burada bununla hitap Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’e olduğu gibi aynı zamanda herkesedir. Kırâat imâmılarından İbn Âmir, (.....) kelimesini (.....) olarak okumuştur.

Söz konusu bu şehitler Allah katında ona yakın olarak yaşayan kimselerdir. Nasıl ki, dünyada insanlar yiyip içiyorlarsa, onlar da aynen orada öyle yiyip içiyorlar.

Yeme ve içme ifadelerini Rabbimiz, onların yaşamakta olduklarını teyit etmek için getirmiştir. Allah, orada onlara verdiği rızıkla nimet içinde bulundukları durumu anlatıyor.

170

(İşte bu şehitler,) Allah'ın lütuf ve kereminden kendilerine verdiği (mükâfatlarla) sevinç ve mutluluk içindedirler. Arkalanndan henüz kendilerine kâtilmamış (hayatta) olanlara da, “onlar için herhangi bir korku olmadığını ve mahzun da olmayacaklarını müjdeliler.

“(İşte bu şehitler,) Allah'ın lütuf ve kereminden kendilerine verdiği (mükâfatlarla) sevinç ve mutluluk içindedirler. “Bu, Allah'ın onlara şehitliği vermesi, buna muvaffak kılması ve buna bağlı olarak Allah'a yakın olmaları ve yaşıyor (diri) olmaları bakımından yüce Allah'ın ayrıca kendilerini başkalanndan üstün kılarak

ikram ve ihsanda bulunmak suretiyle cennet nzkını ve nimetlerini onlara derhal ikram etmesidir. Nitekim; Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır:

“Kardeşleriniz Uhûd Savaşırıda şehit düşünce yüce Allah onların ruhlarını yeşil kuşların kursaklarına yerleştirdi. Kuşlar kendilerini cennet nehirlerinin etrafında gezdirip duruyorlar. Cennetin meyvelerinden yiyiyor ve Arş'ın altında altımdan kandillerde/köşk ve saraylarda barınıyorlar.”

Bir diğer tefsire göre bu rızık kıyamet gününde cennette onlara verilecektir. Ancak bu, zayıf bir görüştür. Çünkü; mana âmm (genel) iken bunu ayrıca tahsis etmede (özel bir duruma indirmede) bir yarar yoktur.

“Arkalanndan henüz kendilerine kâtilmamış (hayatta) olanlara da;'onlar için herhangi bir korku ve kederin bulunmadığını'müjdelerler.”

Yani; henüz öldürülmeyip şehit düşmemiş olan ve hayatta kalıp da arkalanndan cihadı sürdüren Mücâhid kardeşlerine de sevindirici haberi vermek isterler. Yeya,” henüz kendilerine kâtilmamış olanlar” dan maksat henüz onların derecesine ve eriştikleri faziletli makama erişmemiş olanlar, demektir. İşte bunlara herhangi bir korkunun bulunmadığının müjdesini vermek dilerler. (.....) kavli, (.....) kavlinden bedeldir. Bunun manası şöyle olmaktadır:

“Kendileri şehit düştükten sonra geride kalan mü'minlerin durumuyla alâkalı olarak kendilerine açıkça gösterilen ve açıklarıan gerçeklerden dolayı sevinmek ve müjdeyi de vermek isterler.” Bu sevinç ve müjde olayı, kendilerinin kıyamet gününde yerlerinden kalktıklarında gayet emin ve güvencede olarak diriltilip kaldırılacakları hâlidir. Çünkü yüce Allah onlara bu müjdeyi bildirmiştir. İşte onlar da bu müjdeden ötürü oldukça mutlu oldukları gibi, kendilerinden sonra gelecek olan Mücâhid kardeşlerine de içinde bulundukları bu mutlu durumu haber vermenin sevincini yaşarlar.

Şehitlerin durumunun burada ele alınmış olması ve bu şehitlerin kendilerinden sonra gelecek olanları bundan ötürü müjdelemek istemelerinin nedeni, gerideki Mücâhid kardeşlerinin cihat ibâdetine daha ciddi bir anlamda sanılmalarını arzulamalarındandır. Bir de, şehitler mertebesine erişmeye onları teşvik edip özendirmektir. İşte bundan dolayı şehitler orada üzüntü de duymayacaklardır..

171

(Yine onlar,) Allah'tan gelecek bir nimeti ve fazlını -Allah'ın kendilerine verdiği nimetle ve yine kendilerine sunulan daha fazla ihsanlarla- ve Allah'ın, (sâlih amel işleyen) mü'minlerin ecirlerini zayi etmeyeceğini müjdelerler.

Aksine çok daha fazlasını vereceğinin mutluluğunu yaşarlar. (.....) kavli nimet ve fazilet üzerine atfolunmuştur.

Kırâat imâmılarından Ali Kisâî, yeni bir cümle kabul ederek, (.....) kavlini, hemzenin esresiyle, (.....) olarak okumuştur. Cümleyi de muterize, yani parantez cümlesi olarak kabul etmiştir.

172

Aldıkları yaraya rağmen Allah'ın ve Rasûlü'nün çağrısına icabet eden, özellikle içlerinden iyilikte bulunan ve sakınanlar için pek büyük bir ecir vardır.

“Aldıkları yaraya rağmen Allah'ın ve Rasûlünün çağrısına koşup gelenlere,” (.....) kavli mübtedadır. Bunun haberi de, (.....) kavlidir. Veya bu, (.....) kelimesinin sıfatıdır ya da medih olarak mensûbdur. (.....) cerh, yani yaralana manasınadır.

Anlatıldığına göre Ebû Süfyan ve arkadaşları savaş aları olan Uhûd'dan aynılıp Ravha denilen yere geldiklerinde aynılışlarına pişmanlık duyup tekrar dönmek ve savaşı sürdürmek isterler. Ancak onların bu niyetleri Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e ulaşır. İşte bunun üzerine Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) onlara gözdağı ve korku vererek onları ürktüp uzaklaştırmak ister. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bu maksatla hemen ashâbını görevlendirir, Ebû Süfyan'ın peşinden giderek onu ve arkadaşlarını izlemelerini söyler. Uhûd Savaşırıda bu maksatla Medine'den yetmiş sahabi yola çıkar.

Nihayet bunlar Hamrâu'l-Esed denilen yere gelirler. Buranın Medine'ye olan uzaklığı sekiz mil mesafededir. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in bu ashâbı arasında yaralı olanlar da bulunuyordu. Yüce Allah, Ebû Süfyan ve arkadaşlarını, yani müşrik ordusunun kalbine korku saldı, Tekrar Müslümanların karşısına çıkıp savaştan korkup kaçtılar. Halbuki müşrikler sözde galiptiler. Buna rağmen Müslümanlardan, Allah'ın izniyle, korkup kaçtılar. İşte bu âyet bu olay üzerine nâzil olmuştur.

(.....) edatı Tebyin, yani açıklama içindir. Bu, tıpkı Allah Teâlâ'nın şu âyetinde geçen (.....) edatı gibidir. Rabbimiz bu âyetle şöyle buyuruyor:

“Allah, onların içinden îman edip sâlih amel işleyenler için mağfiret ve büyük mükâfat vadetmiştir.”

Çünkü Allah ve Rasûlünün çağrısına uyanların hepsi de özellikle iyilikte bulunup, emir ve yasaklar doğrultusunda hareket eden ve Allah'ın azâbından sakınan kimselerdir. Yoksa bunlardan bir kısmı böyledir, demek değildir. Bu açıdan âhirette bunlar için büyük bir ecir ve mükâfat vardır.

173

(O mü'minler ki,) birtakım kimseler kendilerine: “Şüphesiz, (düşmanlarınız olan) insanlar size karşı bir araya geldiler; onlardan korkun” demişlerdi de bu söz, onların Allah'a olan imanlarını artırdı ve: “Allah bize yeter. O ne güzel vekildir.” dediler.

“(O mü'minler ki,) bir takım kimseler kendilerine dediler ki:” Âyetin bu kısmı, (.....) kavlinden bedeldir.

“Şüphesiz düşmanlarınız olanlar sizin için, büyük bir ordu hazırladılar. Aman ha onlardan korkun!” Anlatıldığına göre Ebû Süfyan Uhûd'dan ayrılacağı sırada Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e:

“— Ey Resûlüm Muhammed! Seneye Bedir'de karşılaşmak üzere, diye seslenir.

Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) de:

— İnşallah, diye karşılık verir. Ertesi sene Ebû Süfyan bu maksatla Mekke halkıyla birlikte yola çıktı, ancak yüce Allah Ebû Süfyan'ın kalbine bir korku saldı. Bunun üzerine geri dönmeyi uygun buldu. Ebû Süfyan bu sırada umre ziyaretini yapmak için Mekke'ye gelmiş olan Naim b. Mesud el-Eşcai ile karşılaştı. Ona dedi ki:

— Ey Mesud! Bedir'de buluşmak üzere Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) ile sözleşmiştik. Ben bundan böyle gitmemeyi, bu işten kurtulmayı düşünüyorum. Medine'ye git, onları böyle bir savaştan alıkoy, sana on deve var.”

İşte bu teklif üzerine Naim yola çıkar. Medine'ye geldiğinde onların Bedir'de savaşmak üzere tam anlamıyla hazırlanmış olduklarını görür. Bu durum karşısında Müslümanlara dedi ki:

— Siz onlara karşı mı çıkmak istiyorsunuz? Halbuki onlar size karşı, sizin karşı koyamayacağınız kadar büyük bir ordu hazırlamışlar? Allah'a yemin ederim ki; onların elinden bir tek kişiniz bile kurtulamaz.” Bunun üzerine Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) de şöyle buyurdu:

— Allah'a yemin olsun ki, benimle birlikte bir kişi de çıkmasa ben tek başıma onlarla savaşmak üzere çıkacağım! Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) yetmiş ashâbıyla birlikte yola, çıktı ve çıkışlarında hep şöyle diyorlardı:

— Allah bize yeter. O ne güzel vekildir.

Nihayet Bedir'e ulaştılar. Burada tam sekiz gece kaldılar. Beraberlerinde ticaret eşyası da bulunuyordu. Onu orada sattılar. Büyük kâr elde ettiler. Daha sonra elleri dolu olarak kazanç elde ederek Medine'ye bol imkânlarla ve sağ salım olarak ve herhangi bir savaş olmaksızın geri döndüler.

Ebû Süfyan da Mekke'ye geri döndü. Mekke halkı bundan böyle Ebû Süfyan'ın ordusuna, “Kar av ana/Sevik ordusu” ismini verdiler. Mekke halkı;

— Siz püre, ezme ve karavana yemek için sefere çıktınız.” diye konuşuyorlardı.

Bu âyette geçen birinci, (.....) kelimesinden maksat, Naim b. Mesud el-Eşcai'dir. Ancak kelime mana itibariyle çoğul olsa da bununla belirtilmek istenen tek kişidir. Ya bundan maksat ona tabi olarak engel çıkarmaya çalışan benzer kişilerdir, ikinci, (.....) kelimesinden kasıt ise Ebû Süfyan ve arkadaşlarıdır. “Onlardan korkun, onlardan uzak durun ha!” demektir.

“İşte bu söz onların Allah'a olan imanlarını artırdı ve:”

Yani; “Düşmanlarınız sizin için büyük bir ordu hazırladılar, aman ha onlardan uzak durun.” sözü, mü'minlerin imanlarını daha fazlasıyla artırdı. Kısaca söz konusu olan ifade veya Naim'in verdiği haber, söyledikleri şeyler, mü'minlerin gözünü açmış oldu, gerçeği daha net olarak gördüler ve, “Allah bize yeter. O ne güzel vekildir, dediler.”

Yani; Allah bize kafidir. Her şeye karşı Allah bize yeter, biz sadece O'nun gücüne güveniriz. Nitekim, yeterlilik anlamında olmak üzere, (.....) denir ki; bu, “o şey ona yeter.” demektir. Bu, yeterlilik manasında, (.....) demektir. Bunun da delili, “Sana yetecek bir adam” demektir. Bu ifade ile nekire (belirsizlik) nitelenmektedir. Çünkü; buradaki izafet (tamlama) hakiki olmayan bir tamlamadır yani lâfzîdir, ma'rifelik ifade etmez. Çünkü bu, ism-i fâil manasındır. (.....) İşlerin kendisine vekâlet olunduğu Allah ne güzeldir.

174

(Nitekim; bu mü'minler, düşmanlarla karşılaşmak için çıktıktan sonra,) kendilerine hiçbir fenalık dokunmaksızın Allah'tan bir nimet ve büyük bir bollukla geri döndüler. (Bu uğurda) Allah'ın rızasına da uygun hareket ettiler. Allah pek büyük lütuf sâhibidir.

“Nitekim, (bu mü'minler,) daha sonra, kendilerine hiçbir fenalık dokunmaksızın -düşmanın hile ve tuzaklarından başlarına bir şey gelmeden- Allah'tan bir nimet -Selâmet ve düşmandan kurtulmakla- ve büyük bir bollukla -ticarete büyük bir kazançla, bir dirhem kazanç yerine iki dirhem kazançla- sağ salım geri döndüler.” Buradaki, (.....) kavli, (.....) kavlindeki zamînden hâldir. Aynı şekilde, (.....) böyledir. Bunun mana yönünden takdir ise şöyledir: “Bedir'den dönerlerken herhangi bir kötülüğe maruz kalmaksızın aynı zamanda büyük bir kar elde ederek geri döndüler.” “Bu uğurda Allah'ın rızasına da uygun hareket ettiler.” Âyetin bu kısmı, (.....) kavli üzerine ma'tûftur.

Düşmanın karşısına cesaretle, metanetle, hiçbir geri adım atmaksızın çıktılar. “Allah pek büyük lütuf ve kerem sâhibidir.” Yapmış oldukları şeylerde Allah onlara muvaffakiyet ve basan vererek büyük bir üstünlük kazandırdı.

175

Hiç şüphesiz sizi dostlarıyla korkudan (ürkütme)ye çalışan) şeytandır. Eğer gerçekten inanıyorsanız, onlardan korkmayın, Benden korkun.

“Hiç şüphesiz sizi dostlarıyla -münâfık olan adamlarıyla- korkutup (ürkütme)ye çalışan şeytandır.”

Bu cümledeki, (.....) kelimesi, (.....) işaret isminin haberidir.

Yani bu, şöyledir: “Sizi bu işten (.....) şeytandır.” Bu ise Ebû Süfyan tarafından on deve yerilerek gönderilen Naim ya da Nuaym adındaki kişidir. (.....) cümlesi müsteneffe (yeni bir) cümledir. Düşmanın şeytanlıklarını açıklamaktadır. Veya, (.....) kelimesi işaret isminin sıfatıdır. Bu durumda, (.....) kavli de haberidir.

“Eğer gerçekten inanıyorsanız onlardan -şeytanın dostları olan kâfirlerden- korkmayın. Benden korkun. “Çünkü îman, kula, Allah korkusunu başka tüm korkulara tercih etmesini sağlar.

Kırâat imâmılarından Sehl b. Muhammed ve Ya'kûb b. İshak, hem vasl (geçiş) ve hem vakf (duruş) hâlinde, (.....) kelimesinde (.....) harfîni göstererek, (.....) olarak okumuşlardır. Fakat, bu iki imâma sadece geçiş, yani vasl hâlinde Ebû Amr muvafakat etmiştir.

176

(Ey Resûlüm Muhammed!) İnkârda yarışanlar seni üzüntüye düşölmesinler. Zira; onlar asla Allah'a zarar veremezler. Allah, âhiretten yana onlara hiçbir nasip bırakmamak ister. Onlar için çok büyük bir azap vardır.

“İnkârda yarışanlar seni üzüntüye düşölmesinler.”

Kırâat imâmılarından imâm Nâfi, Enbiyâ' Sûresi hariç (.....) kavlini Kur'ân'ın tamamında (.....) olarak okumuştur. Enbiyâ' sûresindeki âyeti kerimede ise şöyledir:

(.....) Enbiyâ', 103.

Yani; “Sana zarar vermeleri korkusu, seni üzüntüye, kedere düşürmesin. “Görmez misin bak yüce Allah ne buyuruyor:

“Çünkü; onlar asla Allah'a -Allah'ın dostlarına- zarar veremezler.”

Yani; onlar Mfürde yansırırken sadece kendilerine zarar verirler. Bundan dolayı doğacak vebal onların kendilerine dönecektir, başkasına değil. Nitekim, yüce Allah şu kavliyle de onların işlediklerinin vebalinin kendilerine döneceğini ve onlara âit olacağım şöyle açıklıyor:

“Allah âhiretten yana onlara hiçbir nasip bırakmamak ister. Onlar için -sevaba karşılık- çok büyük bir azap vardır.” İşte bu ifade, bir kimsenin kendi kendine verdiği zarar daha net olarak ortaya koymaktadır.

Ayrıca bu âyet, küfür ve ma'siyetlerin de kişinin irâdesine bağlı şeyler olduğunun delilidir. Çünkü; bu kimseler irâdelerini, tercihlerini seçimlerini âhirette kendileri için bir sevap olmaması yönünde kullanmışlardır. Dolayısıyla Mfür ve ma'siyetleri irâdeleri dışında olan bir şey değildir.

177

Şüphesiz; îmanı verip karşılığında küfrü (inkârı) satın alanlar, asla Allah'a zarar veremeyeceklerdir. Onlar için çok elim bir azap vardır.

Şüphesiz Îmanı verip karşılığında küfrü (inkârı) satın alanlar, -îmanı küfürle değiştirenler- asla Allah'a -hiçbir şekilde ve hiçbir şeyde- zarar veremeyeceklerdir. Onlar için çok elim bir azap vardır.

Bu Âyetteki, (.....) kelimesi mastar olarak mensûbdur.

Bundan önce geçen âyet, savaştan geri kalmak suretiyle cihada kâtilmayan münâfıklar hakkındadır. Veya İslâm'dan dönen mürtedlerle alâkalıdır. İkinci âyet ise bütün kâfirlerle alâkalıdır veya birincisi tüm kâfirlerle alâkalıdır, bu âyet ise ötekilerle ilgilidir.

178

İnkâr edenler, mühlet vermemizi kendileri için daha hayırlı olduğunu sanmasınlar. Aksine onlara zaman tanımamız sadece günahlarını artırmaları içindir. Onlar için aşağılayıcı bir azap vardır.

“İnkâr edenler, mühlet vermemizi kendileri için daha hayırlı olduğunu sanmasınlar.”

Bu ayetten sonra gelen üç âyet daha, (.....) kavimdeki (.....) harfîni ötreli olarak okumakla birlikte (.....) harfiyle (.....) olarak okunmaktadır. Bu kırâat, İbn Kesîr ve Amr'ın kırâatidir. Ancak kırâat imâmılarından Hamza bunların hepsini (.....) harfî yerine (.....) harfiyle, (.....) olarak kırâat etmiştir. Nâfi, Ebû Cafer ve İbn Âmir bunların tâmamını (.....) harfiyle kırâat etmişlerdir. Ancak İbn Âmir, Âl-i İmran,

188. âyetindeki bu kelimeyi (.....) harfiyle, (.....) olarak okumuştur. Diğerleri ise ilk ikisini (.....) harfiyle, son ikisini de, (.....) harfiyle okumuşlardır.

(.....) kavli, (.....) kelimesini (.....) ile okuyanlara göre merfûdur.

Yani; “kâfirler sanmasınlar ki” demektir.

(.....) kavlindeki, (.....) edatı ismi ve haberiyle beraber, (.....) kelimesinin iki mefûl yerindedirler. Bunun mana bakımından takdiri şöyledir: “Kâfir olanlar, bizim onlara mühlet vermemizin kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar.”

(.....) daki (.....) edatı, mastariyedir. Dolayısıyla yazım tekniğine uygun olarak bu (.....) nm ayrı olarak yazılması gerekir. Ancak bu kelime İmâm olarak kabul edilen Hazret-i Osman (radiyallahü anh) Mushaf mda, (.....) şeklinde bitişik olarak yazılmıştır.

Bu kelimeyi (.....) harfiyle, (.....) olarak okuyanlar açısından da, (.....) kavli mensûbdur. Buna göre manası şöyle olur: “Kâfirlere mühlet vermemizi, onlar için hayırlı olduğunu sanma.”

(.....) kavli, kâfirlerden bedeldir.

Yani;

“Bizim kâfirlere mühlet vermemizi onlar için hayırlı olduğunu sanma.” (.....) edatı isim ve haberiyle beraber iki mefûl yerine geçmektedirler. “İmlâ” demek, onlara mühlet verilmesi, süre ye zaman tanınması demektir, ömürlerinin uzun kılınmasıdır.

“Aksine onlara zaman tanımamız sadece günahlarını artırmaları içindir.” İşte buradaki, (.....) kelimesinin yazı tekniği bakımından bitişik yazılması gerekir. Çünkü bu kelime birinciye göre farklıdır ve bu, (.....) edatı mâ-i kâffedir. Ayrıca bu, cümle olarak yeni bir cümle (müstenefe)dir. Bir önce geçen cümleyi sebep yönünden açıklamaktadır. Sanki şöyle denir gibi: “Neden onlar bu süreyi kendileri için hayırlı olarak sanmasınlar?” “Bunun üzerine şöyle cevap veriliyor: “Aksine onlara zaman tanımamız sadece günahlarını artırmaları içindir.” Aslâh olan yani en iyiyi yaratma ve ma'siyet işlemenin de irâde ile olduğu meselesinde bu âyet Mu'tezilenin aleyhine ve bizim de lehimize olmak üzere bizim için bir delildir.

“Onlar için aşâğılayıcı bir azap vardır.”

179

Allah, mü'minleri üzerinde bulunduğunuz şu durumda (münâfıklarla iç içe olmuş hâlde) bırakacak değildir; sonuçta murdar olan ile temiz olanı ayırt edecektir. Ey îman edenler! Allah size gaybı bildirecek de depdir. Fakat Allah, peygamberlerinden dilediğini seçer (ve onu gaybtan haberdar kılar). O hâlde Allah'a ve Rasûlüne îman edin. Eğer îman eder ve sakınırsanız, bu takdirde sizin için pek büyük bir ecir vardır.

“Allah mü'minleri, üzerinde bulunduğunuz şu durumda (münâfıklarla içice olmuş hâlde) bırakacak değildir;”

Yani; samimi, ihlâs sâhibi ve dürüst olan mü'minlerle münâfıkları birbirine kanşmış, biri ötekisinden ayırt edilemez bir durumda bırakacak değildir. (.....) kelimesindeki (.....) harfi, nefyi yani olumsuzluğu tekit (pekiştirmek) içindir.

“Sonuçta murdar olan ile tertemiz olanı ayırt edecektir.”

Yani, böylece ikiyüzlü münâfık kimse ile samimi, dürüst ve ihlâs sâhibi mü'min olan kimse ortaya çıkıp anlaşılmış osun. (.....) kelimesini kırâat imâmlarından Hamza ve Ali, (.....) olarak kırâat etmişlerdir. (.....) yani “siz” kelimesindeki muhatap ifade; tasdik eden halis mü'minlerle münâfıklara yöneliktir. Sanki burada şöyle denir gibidir:

“Allah, içinizden samimi ve dürüst olan mü'minlerle, kiminizin kimi münâfıklarla içli dışlı olan hâli ortaya çıkıp anlaşılabilir kadar bırakacak değildir ki, böylece Allah'ın peygamberine göndereceği vahiy yoluyla ve durumlarınızı bildirmekle onlarla sizin durumunuz meydana çıkıp anlaşılabilirsin.”

“Ey îman edenler! Allah size gaybı bildirecek değildir.” Yüce Allah sizden herhangi birinizi gayb, yani bilinemeze âit ilimlere sizi vakıf kılacak değildir. Dolayısıyla Resûlullahın size herhangi bir kimsenin münâfık olduğunu bildirmesine, birinin de samimi ve ihlâs sâhibi olduğunu söylemesine yanlış bir anlam vererek bakmayın, hatalı bir değerlendirmeye girişmeyin. Çünkü yüce Allah kalplerde var olan gizli şeyleri ona bildirerek peygamberini bu konuda bilgilendirmektedir. Böylece Peygamber birinin küfründen bilgi verirken, diğerinin de imanından haber verebiliyor.

“Fakat Allah, peygamberlerinden dilediğini seçer ve onu gaybtan haberdar kılar.”

Yani; ancak Allah peygamber gönderir ve ona vahyeder ve bu yoldan gayb âleminde şu şeyler şöyle ve şöyledir, diye bilgi ve haber getirir. Buna bağlı olarak da, “filân kimsenin kalbinde münâfıklık vardır, filân kimsenin gönlünde ise dürüstlük, ihlâs ve samimiyet vardır.” diye ümmetini, inananlarını haberdar kılar. Peygamberin verdiği bu türden haberler, onun kendi kafasından değil bizzat yüce Allah'ın ona bildirmesiyle olmaktadır.

Bu âyet Batını görüşe sahip olanlar aleyhine bizim için delildir. Çünkü Batmiler, imâmalarının da bu ilme sahip olduğunu ileri sürmektedirler. Eğer böyle bir kimsenin peygamberliği sabit değilse, dolayısıyla eldeki bu nassa (delile) aykırı hareket ediyorlar, demektir. Zira Batmiler rasûl olmayanın da gayba âit bilgileri bileceğini iddia ediyorlar. Eğer böyle biri için peygamber olduğunu ileri sürerlerse bu takdirde bu nassın dışında bir başka nassa da ayları davranmış olurlar. Bu ise, “peygamberlerin sonuncusu” manasında olan, (.....) Ahzâb, 40. âyetine aykındır.

“O hâlde Allah'a ve Rasûlüne -ihlâs ile- îman edin, Eğer îman eder ve -nifaktan- sakınırsanız, bu takdirde sizin için -âhirette- pek büyük bir ecir vardır.”

Şimdi tefsirini okuyacağımız âyet zekâta karşı çıkan ve mani olan kimseler hakkında nâzil olmuştur.

180

Allah'ın lütuf ve kereminden kendilerine verdiği şeylerde cimrilik gösterenler, bunun kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Aksine bu, onlar için serdir (çok daha kötüdür). Cimrilik ettikleri şeyler kıyamet günü boyunlarına bir halka olarak dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Allah bütün yapıp ettiklerinizden haberdardır.

“Allah'ın lütuf ve kereminden kendilerine verdiği şeylerde cimrilik gösterenler, bunun kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar.” Buradaki, (.....) harfiyle, (.....) olarak okuyanlar buraya bir tane mahzûf muzaf takdir etmektedirler.

Yani, “cimrilerin cimriliğini.... sanma” demektir. (.....) zamîri, fasl zamîridir. (.....) kavli burada ikinci mefûldür.

Nitekim; bu kelimeyi, (.....) olarak (.....) harfiyle okuyanlar, bu kelimenin failini (öznesini) Resûlullah'ne veya herhangi birine racizamîri olarak değerlendiriyorlar. Kimisi de bu kelimenin failini, (.....) kavlini kabul ediyorlar. Bu durumda cümlelerin takdiri şöyledir: “Allah'ın lütuf ve kereminden kendilerine verdiği şeyleri Allah yolunda harcamayıp cimrilik gösterenler” in cimriliklerinin “kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar.”

(.....) zamîri, fasl zamîridir. (.....) kavli de ikinci mefûldür.

“Aksine bu, onlar için serdir (çok daha kötüdür).” Çünkü mal ve varlıkları pek yakın bir gelecekte kendilerinden yok olacaktır. Dolayısıyla ellerinde sadece cimrilikleri sebebiyle kazandıkları veballeri kalacaktır. “Cimrilik ettikleri şeyler kıyamet günü boyunlarına bir halka olarak dolanacaktır.” Âyetin bu kısmı, (.....) kavlinin tefsiridir.

Yani; hakkını ve zekâtını vermedikleri, menettikleri malları, yarın kıyamet gününde bir halka şeklinde boyunlarına dolanacaktır. Nitekim; bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

“Kim malının zekâtını vermezse o mal tüysüz ve iki dişi olan çok zehirli bir erkek yıları hâline gelir, o şahsın boynuna dolanır, ona durmadan sokarak onu böylece cehennem ateşine sürükler.”

“Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır” Gök ve yer ehlinin miras yoluyla buralardan elde ettikleri mal ve başka şeylerin tamamı Allah'a âittir. Onlara ne oluyor ki; Allah'ın mülkünde onun malında cimrilik ediyor ve bu malı Allah yolunda harcamıyorlar?

“miras” kelimesinin aslı (.....) olup, makabli meksur olduğundan burada (.....) harfi (.....) harfine dönüştürülmüştür.

“Allah bütün yapıp ettiklerinizden haberdardır. “Kırâat imâmlarından İbn Kesîr ve Ebû Amr, (.....) kelimesini (.....) harfiyle, (.....) olarak okumuşlardır. (.....) harfiyle okumak ise, iltifat yoluyla. Bu tehdit ve uyan bakımından çok daha etkilidir. Ancak (.....) harfiyle okumak ise zahire göredir.

181

“Gerçekten Allah fakirdir, biz ise zenginiz.” diyenlerin sözlerini muhakkak Allah işitmiştir. Biz onların bu söylediklerini ve haksız yere peygamberleri öldürmelerini yazacağız ve: “Tadın o yakıcı azâbı!” diyeceğiz.

“«Gerçekten Allah fakirdir, biz ise zenginiz.» diyenlerin sözlerini muhakkak Allah işitmiştir. “Bu ifadeyi Yahûdîler,

“Var mıdır Allah'a güzel bir ödünç verecek bir kimse?”

mealindeki âyeti dinlediklerinde söylemişlerdi. Demişlerdi ki:

“Muhammed'in Rabbi bizden ödünç istiyor. Bu takdirde biz zenginiz, Allah fakirdir.”

“Allah, onu işitmiştir.” demenin manası, “Allah'a hiçbir şey gizli kalmaz. Allah ona uygun bir cezâ hazırlamıştır. “

“Biz onların bu söylediklerini...amel defterlerine yazacağız.”

Yani; biz hafaza meleklerine, onların söylediklerini deftere yazmalarını emredeceğiz. Ya da onları muhafaza edeceğiz. Çünkü; yazma işi, insanların yapageldiklerini muhafaza edeceğiz, demektir. Bu ifade mecâzî bir mana olarak isimlendirilmiştir.

(.....) edatı ise burada mastariyedir ve bu, (.....) manasıdır.

“...haksız yere peygamberleri öldürmelerini, yazacağız ve ...” Âyetin bu kısmı, (.....) edatı üzerine maruftur. Peygamberlerin öldürülmesi olayını bunu bir karinesi kılıyor ve burada her iki olayın da büyük günah olması bakımından eşit manadadırlar. Çünkü; Allah'ın peygamberlerini öldürenler, böyle bir sözü söylemekten de geri durmazlar, buna da çekinmeden kalkışabilirler. (.....) kıyamet gününde onlara “Tadın o yakıcı azâbı, diyeceğiz.” Siz Müslümanları nasıl üzüp kedere boğmuşsanız, şimdi de siz cehennem ateşini tadın.

İmâm Dahhak diyor ki:

“Cehennem bekcinleri bu sözü onlara söyleyecekler. Bunun yüce Allah'a izafe olunmasının sebebi, bu emri verenin yüce Allah olması sebebiyledir.” Nitekim; Rabbimizin, “yazacağız” kavli de böyledir.

Kırâat imâmlarından Hamza, (.....) diye okudu.

182

İşte bu azap, sizin dünyada iken kendi ellerinizle işlemiş olduğunuz şeylerin karşılığıdır. Yoksa Allah kullarına zulmedici değildir.

(.....) bir önceki âyette anlatıları cezâlarıdırma olayına işaret etmektedir. (.....) İşte bu azap sizin daha önce işlemiş olduğunuz Mfür ve meası sebebiyledir. Meselenin, (.....) kelimesine izafesi, şundan dolayıdır. Yapılan işlerin çoğunun el ile yapılmasından dolayıdır. Dolayısıyla yapılan her iş genelde el ile işlendiğinden bunun (diğer azalara) galebe çalması sebebiyledir. Nitekim; herhangi bir şeyi emrederken, bunu işleyen ya da yapan için bunun faili diye ad verilir, “ellerin” âyette zikredilmesi tahkik içindir.

Yani; bizzat kendisinin emriyle kendisi yaptı, başkası değil.

(.....) Çünkü; Allah kullarına zulmetmez ve herhangi bir suç işlemekten de onları cezâlarıdırmaz.

183

“Şüphesiz Allah bize Tevrât'ta, gökten inen ateşin yiyeceği (yakıp kor edeceği) bir kurban getirmediğe hiçbir peygambere inanmamamız hususunda söz aldı.” diyenlere de ki: “Benden önce size, apaçık mu'cizelerle ve aynı zamanda bu söylediğiniz mu'cizeyle nice peygamberler geldi. Eğer iddianızda doğru kimseler idiyse, öyleyse ne diye onları öldürdünüz?”

(.....) Şüphesiz, Allah bize Tevrât'ta, gökten inen ateşin yiyeceği (yakıp kor edeceği) bir kurban getirmediğe hiçbir peygambere inanmamamız hususunda söz aldı, diyenlere” Bu âyette geçen, (.....) kavli daha önceki âyette geçen, (.....) kavlinde bedel olarak cer mahallinde gelmiştir. Ya da bu, (.....) fiilin izmariyle mensûbdur. Ya da bu, (.....) zamîrinin izmariyle merfûdur.

(.....) Allah bize Tevrât'ta emretti, bize tavsiye etti.

Yani; Allah'a bir kurban adayacak, bu arada gökten bir ateş inerek o kurbanı yiyecek (yakıp kor hâline getirecek)tir. Eğer sen bize bunu getirirsen biz de seni tasdik ederiz.

İşte onların bu sözleri, bâtil birtakım boş sözlerden ibârettir. Allah'a bir iftirada bulunmaktır. Çünkü; ateşin kurbanı yemesi meselesi onların, o olayı getirip gösterene îman etmeleri için bir sebep oluşturacaktır. Ancak bu da bir mu'cizedir. Ve diğer mu'cizelerle bu da aynı derecede bir mu'cizedir. Ayrıca bir de bunu istemenin hiç bir manası yoktur.

“Eğer iddianızda doğru kimseler idiyse, öyleyse ne diye onları öldürdünüz?” Eğer îman etmemenizin gerekçesi bu söyledikleriniz ise, o hâlde onların size getirdiklerine neden îman etmediniz? Ve niçin onları öldürdünüz? Gerçekten, “Bizim îman etmemizi geciktirme sebebimiz budur.” sözlerinizde dürüst ve samimi idiyse, buyurun!

184

(Ey Rasûlüm!) Eğer seni yalanladılarsa, senden önce de apaçık mu'cizeler, sahifeler ve aydınlatıcı kitap getiren nice peygamberler de yalanlanmıştı.

Eğer Yahûdiler seni yalanladılarsa, bu seni sıkıntıya sokmasın. Çünkü senden önce geçen milletler de peygamberlerine aynı şekilde davranmışlardır. Onlar da apaçık mu'cizelerle, kitaplarla ve sabitelerle, ayrıca aydınlatıcı kitapla geldiler.

(.....) kelimesi (.....) kelimesinin çoğuludur'. Bu ise, (.....) kelimesinden alınmadır. Bu da yazmak manasıdır. Kitap ise bütün ilâhi kitaplar'-demektir. (.....) ise aydınlatma anlamdadır. Söylendiğine göre her ikisi de esasen birdir. Fakat sadece iki vasfın farklı olması sebebiyle burada ikisi de verilmiştir.

Zebûr ise; ilâhi bir kitap olup bunda zecri tedbirler ve ağır cezâyı içeren hükümler vardır. (.....) ise doğru yolu gösteren, hidâyete erdiren kitap demektir.

185

Her nefis ölümü tadacaktır. Ancak kıyamet günü, (iyi ya da kötü) yaptıklarınızın karşılığı size tastamam olarak verilecektir. Kim cehennem ateşinden uzaklaştırılıp cennete konursa o, muhakkak kurtuluşa ermiştir. Bu dünya hayatı, aldatıcı (geçici) şeylerden başka bir şey değildir.

“Her nefis ölümü tadacaktır.” Burada, (.....) kavli mübtedadır. (.....) kavli de bunun haberidir. Eğer kelime mana bakımından genellik (umum) ifade ediyorsa bu takdirde nekre (belirsiz) olan bir kelimeyle giriş yapmak câiz olur. Mana ise şöyledir:

“Salkın onların seni yalanlamaları, seni üzmesin. Çünkü, sonuçta insanların dönüp huzura gelecekleri Benim. Dolayısıyla seni yalanlamalarından ötürü onları cezâlarıdıracağım gibi, seni de sabrettiğin için mükâfatlarıdıracağım.”

İşte bu, “Ancak kıyamet günü, iyi yada kötü yaptıklarınızın karşılığı size tastamam olarak verilecektir.” Âyetinin belirttiği manadır.

Yani; kıyamet gününde işlediklerinizin sevabı eksiksiz olarak size verilecektir. Çünkü; dünya ödüllendirme veya cezâlarıdırma yurdu değildir. (.....) “Kim cehennem ateşinden uzaklaştırılıp cennete konursa, o mutlak kurtuluşa ermiştir.”

Âyette geçen, (.....) uzak oldu. (.....) kelimesi ise uzaklaştırmak manasınadır. (.....) Hayrı kazandı, demektir. Bir tefsire göre, “Bu kimse için mutlak manada kurtuluş meydana gelmiştir.” demektir.

Nitekim; (.....) fevz: “Sevgiliye, sevilen ve arzuların şeye kavuşmak, onu elde etmek, arzulanmayan ve istenmeyen şeyden de uzak olmak. “demektir.

“Bu dünya hayatı, aldatıcı geçici şeylerden başka bir şey değildir.” Dikkat edilirse bu âyette dünya, pazarda satış için getirilen ayıplı bir malın ayıbının gizlenerek iyi ve değerli imiş süsü verilerek satılıp ve fakat sonradan ayıbı anlaşılnca bir hiç olan eşyaya benzetilmiştir. İşte burada asıl aldatan hileci düzenbaz olan şeytandır.

Said b. Gubeyr'den rivâyet olunmuştur, demiştir ki: “Bu âyet, dünya hayatım âhiret hayatına tercih edenler içindir. Fakat her kim de dünya ile âhiret hayatım kazanmak istiyorsa, bu takdirde dünya, kişiyi âhirete ulaştıran bir eşya yani metadır.”

Tabiinden olan Hasen-ı Basrî ise şöyle demiştir: “Dünya, tıpkı sonuçta insanın elinde bir şey bırakmayan yeşil bitki ve çocukların oyun ve eğlencesine benzer. Çünkü; yeşillik kurur, oyunda son bulur.”

186

And olsun ki; siz mutlaka mallarınız ve canlarınız konusunda imtihana çekileceksiniz; ister sizden önce kendilerine kitap verilenlerden, ister Allah'a ortak koşanlardan olsun, sizi oldukça rahatsız eden sözler işiteceksiniz. Eğer sabreder, (Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda) sakınırsanız, işte bu (davranış, üzerinde kararlılıkla durulması gereken) önemli işlerdendir.

“And olsun ki; siz, mutlaka mallarınız ve canlarınız konusunda imtihana çekileceksiniz;” Allah'a yemin olsun ki, sizler malınızı Allah yolunda harcadınız mı, harcamadınız mı bu konuda deneneceğiniz gibi malınıza gelen birtakım âfetlerle de imtihan olunacaksınız. Ayrıca öldürülmek, esir düşmek, yaralanmak gibi hususlarda carımızla da imtihan olunacaksınız. Hatta buna benzer daha farklı ve çeşitli felâketlerle de imtihan geçireceksiniz.

Bu âyette geçen, (.....) kelimesi görülmeyen ve içte olan can (ruh) olmayıp görülen beden olduğunu gösteriyor. Bu açıdan âyet bunun için bir delildir. Yoksa birtakım filozofların ileri sürdükleri gibi görülmeyen can demek değildir. Nitekim; bu gerçek, “Şerhu l-Te'vilat” adlı eserde de aynen böyle ele alınmıştır.

“İster sizden önce kendilerine kitap verilenlerden -Yahûdî ve Hıristiyanlardan-, ister Allah'a ortak koşanlardan olsun, sizi oldukça rahatsız eden sözler işiteceksiniz.” Meselâ; dininize dil uzatmaları ve îman etmek isteyenlerin îman etmelerini engellemeleri ve îman etmiş olanları da hatalı yoldadır, diye göstermeleri ve benzeri şeyler gibi.

“Eğer -onların ezalarına- sabreder,'Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda -hareket eder ve Allah'ın emirlerine karşı gelmekten- sakınırsanız, işte bu davranış, üzerinde kararlılıkla durulması gereken önemli işlerdendir.”

Yani; bu manada kararlılık önemli meselelerdendir, kısaca üzerinde durulması gereken işlerdendir.

Burada böylece mü'minlere seslenilmesi, ileride başlarına gelebilecek bu türden olaylar karşısında hazırlıklı olsunlar ve şiddete, musibetlere karşı sabır gösterebilirler, diyedir. Böyle bir durumda paniğe kapılmasınlar, geri adım atmasınlar, ürkmesinler içindir.

187

Vaktiyle Allah, kendilerine kitap verilenlerden, “(Kitaplarında yer alan tüm hükümleri) mutlaka insanlara açıklayacak ve onu gizlemeyeceksiniz.” diyerek söz almıştı. Fakat onlar bunu kulak ardı edip umursamadılar ve az bir dünyalığa sattılar. Yaptıkları alış veriş ne kadar da kötü!

“Vaktiyle Allah, kendilerine kitap verilenlerden, (.....) diyerek söz almıştı.” İşte yüce Allah’ın onlardan söz aldığı zamanı bir hatırla. (.....) kelimesi (.....) harfiyle muhatap kipi olarak gelmiştir. Bunun sebebi, onlara hitap olayını hikâye etmiş olmasındandır. Nitekim; benzer durum, Allah Teâlâ’nın şu kavlinde de şöyle geçmektedir:

“Biz, Kitap'ta (Tevrât'ta) İsrâ'il oğullarına: «Sizler, yeryüzünde iki defa fesat (bozgunculuk) çıkaracaksınız ve azgınlık derecesinde bir kibire kapılacaksınız.» diye bildirdik.” İsrâ', 4. Bu Âyetteki, (.....) kelimesi ile, (.....) kelimesi buna örnekler.

Kırâat imâmılarından İbn Kesîr, Ebû Amr ve Ebû Bekir, (.....) kavlini (.....) olarak (.....) harfiyle okumuşlardır. Çünkü bunlar gâiptirler. zamîr ise kitaba râcidir.

Yüce Allah burada Kitabın (yani Tevrât'ın) açıklanmasının mutlak manada gerektiği ve farz olduğu gerçeğini belirttiği gibi, aynı şekilde onu gizlemekten de kaçınmalarını farz kılmıştır.

“Fakat onlar bunu kulak ardı edip umursamadılar” Misakı, verdikleri sözü terk ettiler. Kendilerinden alınan kesin sözü tutmadılar.

Yani; sözlerine riayet etmediler, ona iltifat dahi etmediler.

(.....) yani “arkalanna atmak” demek, bir şeye değer vermemekten, önemsememekten bir özlü sözdür. Bunun için gerekli çalışmayı yapmayıp terk etmek manasınadır.

Burası, ilim adamlarının halka hakkı yalm olarak ve saklamadan, tüm gerçekleriyle anlatmalarının vacip (farz) olduğu konusunda bir delildir. İlim adamları, bildikleri gerçekleri mutlaka halka anlatmak zorundalar. Kötü bir gaye için ve zalimlere kolaylık sağlamak maksadıyla ya da bazı kimseleri hoş tutmak ve memnun etmek için hareket etmemeliler, gerçekleri saklamamalıdır. Aynı zamanda kendisine bir menfaat sağlamak veya kendisine bir zarar gelecek düşüncesiyle yahut da sırf başkalanna bilgi vermemek, başkalannın öğrenmelerini istememek düşüncesiyle ilmi saklaması, öğretmemesi doğru değildir. Çünkü; bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

“Kim, ehil olan birinden ilmi saklarsa (öğretmezse), Allah ateşten bir gem ile ağzına gem vurur.” Ahmed b. Hanbel, Müsned; 2/263. Ebû Dâvud, 3658. Tirmizî, 2649. İbn Mâce; 261.

“ve az bir dünyalığa -basit bir çıkara karşılık- sattılar. Yaptıkları alışveriş ne kadar da kötü.”

188

(Ey Resûlüm Muhammed!) Yaptıklarıyla sevinen ve yapmadıklarıyla da övülmeyi isteyen kimselerin azaptan kurtulacaklarını sanma! Onlar için elem verici bir azap vardır.

“Ey Resûlüm Muhammed! Halkı saptırarak yaptıklarıyla sevinen ve yapmadıklarıyla da övülmeyi isteyen kimselerin azaptan kurtulacaklarını sanma!” Burada, (.....) fiilindeki hitap Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) dır. Bunun iki mefullerinden biri, (.....) kavlidir, ikinci mef’ûl ise, (.....) kelimesidir.

“Sakın ha azaptan kurtulacaklarını sanmayasın!” Ancak buradaki, (.....) kavli tekit içindir. Bu, “Sakın ha onların kurtulacaklarını sanmayasın.” takdirindedir. Burada, (.....) kavli yaptılar, işlediler, demektir. Bu kırâat Übey b. Kab'ın kırâatidir. Bu aynı zamanda, (.....) olarak da zikredilmiştir. Her ikisi de “İşledi/yaptı” manasınadırlar. Yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır:

(.....) kelimesini, (.....) olarak kırâat etmiştir. Bu da verdiler, manasmdır.

“Onlar için elem verici bir azap vardır.”

Rivâyete göre; Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Yahûdîlere, bir konu hakkında Tevrât'ta ne söylendiğini sormuş, Yahûdîler de gerçeği gizleyip tam onun aksi olan şekilde, yani Tevrât'ta var olmayan bir bilgi vermişlerdir. Bununla da Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)i güya doğruladıklarını, tasdik ettiklerini göstermek istediler, böylece sözde Resûlullah'ı överlerken aslında yaptıkları hile ile de kendi kendilerine sevinip duruyorlardı.

İşte bu durumu yüce Allah, Rasûlüne bildirdi ve onları tehdit ifade eden âyetini indirerek Rasûlünü böylece teselli etmiş oldu.

Yani; Rabbimiz burada şöyle buyurmaktadır:

“Sevinerek sana karşı koymaya çalışan, hile ve tuzaklar hazırlayan, bununla mutlu olan ve yapmadıklarıyla da övülmek isteyen, senin kendilerine sorduğun şeyde yanlış bilgi vererek sana doğru habermiş gibi bildiren Yahûdîlerin azaptan kurtulacaklarını sakın sanmayasın!”

Bir diğer görüşe göre burada söz konusu edilenler, münâfıklardır. Çünkü; bunlar görünürde îman etmiş gibi gözüktükleri hâlde esasta inanmamaktaydılar. Bundan dolayı da seviniyorlardı. Böylece asıl amaçlarını elde etmek istiyorlardı. Gerçekte var olmayan imanlarıyla da övülmeyi arzu ediyorlardı.

Bu âyette, yaptığı bir iyilikle şımararak sevmen kimselere, böbürlenene bir tehdit yer almaktadır. Çünkü; bunlar aslında hiç kendilerinde var olmayan bir değer varmış gibi halk tarafından söylenip bundan ötürü övülmelerini isterler.

189

Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Allah, her şeye güç yetirendir.

Burada yüce Rabbimizin, “Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır.” buyurması, onların her şeylerine mâlik ve sahip olduğunu ifade etmesidir. Bunun aynı zamanda, “Muhakkak Allah fakirdir...” Al-i İmran, 181. âyetinde ifade edildiği gibi onların bu sözlerini de yalanlama hususu yer almaktadır.

“Allah her şeye güç yetirendir. “Buyurmakla da, Allah onları cezâlarındırmaya da kâdirdir, buyurmaktadır.

190

Muhakkak ki göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde elbette sağduyu sâhibi kimseler için (Allah'ın yüce kudreti hakkında fikir veren) deliller vardır.

Yani; tıpkı kabuktan özün çıkarıldığı gibi aklını heva ve hevesinden arındıran kimseler için kadim, her şeyi en iyi bilen ve her şeye gücü yeten, hikmet sâhibi bir sanatkarın varlığını gösteren deliller vardır.

Yani; böyleleri şu gerçeği çok iyi kavrarlar.” Cevherlerden meydana gelen arazlar (şeyler), aynı zamanda o cevherin de sonradan var olduğunun delilidirler. Çünkü; sonradan var edilmiş olan bir şeyden ayrılmayan bir cevher, ve sonradan var olma özelliğinden hâli olmayan ve hadislikten ayrılmayan şey de aynen hadistir (sonradan var edilmedir).

Diğer taraftan bir şeyin hadisliği, (sonradan var edilmiş olması,) mutlak manada onu meydana getiren bir muhdisin (yaratanın) varlığına, kadimliğine delâlet eder. Aksi takdirde o şey de yine bir başka muhdise (var ediciye) muhtaçtır. Bu da böylece sonsuza kadar sürer gider. Kaldı ki; sanatının güzelliği ise ayrıca o zatın ilminin delilidir. En iyi olarak yaratması (itkanı) da O zatın hikmet sâhibi bir zât olduğuna delâlet eder. Bu zatın bekası da kudretinin delili ve delilidir. Nitekim Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

“Bu âyeti okuyup da üzerinde gereği gibi düşünmeyenlere yazıklar olsun!” Bk. Süyuti, el-Dürr'ül-Mensur, 2/409.

Hikâye olunduğuna göre İsrâ'il oğullarından bir kimse otuz yıl müddetle Allah'a ibâdet edince, bir bulut gelip onu gölgelenmiş. İşte bu manada bir genç Allah'a ibâdet eder, ancak herhangi bir bulut bu genci gölgelemez. Bunun üzerine annesi kendisine:

— Belki bu otuz yıllık süre içerisinde bir yanlış iş yapmış olabilirsin, bu durum ondan kaynaklanıyor olabilir, der. Oğlu da:

— Ben böyle bir şey hatırlayamıyorum, diye cevaplar. Annesi:

— Belki de sen, göğe bakarken bu bakışların herhangi birisine ibret nazarıyla bakmamış olabilirsin, der. Oğlu da:

— Belki de böyle bir şeydir, deyince, annesi:

— İşte bulutun gelip seni gölgelememesi bundan başka bir şey değildir, der.

191

Onlar, ayakta dururlarken, otururlarken, yanları üzerinde yatarlarken (her zaman) Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin (ince ve eşsiz) yaratılışı konusunda derin derin düşünürler. Ve şöyle derler: “Ey Rabbimiz! Sen bunu boş yere yaratmadın. Seni teşbih ve tenzih ederiz. Bizi cehennem ateşinin azâbından koru!”

“Onlar, ayakta dururlarken -ayakta durabilecek güçleri varken-, otururlarken, -güçleri yetmediğinde de- yanları üzeri yatarlarken her zaman Allah'ı anarlar.” Namaz kılarlar. (.....) burada, (.....) kelimesinin sıfatı olarak mahallen mecrûrdur veya (.....) kelimesinin izmariyle mensûbdur. Veya gizli (.....) zamîriyle merfûdur.

(.....) kelimeleri, (.....) fiiline âit failin zamîrinden hâldirler. Nitekim, aynı şekilde, (.....) kavli de hâldir. Diğer taraftan bu kelimeyle, “herhâlükârda Allah'a anmak” da murat olunmuş olabilir. Çünkü; insan her an bu gibi durumları yaşayabilir. Nitekim; bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

“Kim cennet bahçelerinden daha fazla yararlanıp yemek istiyorsa, Allah'ı çokça ansın.” İbn Ebû Şeybe, Mûsannaf; 10/302.

“Göklerin ve yerin ince ve eşsiz yaratılışı konusunda derin derin düşünürler.”

Yani; bütün bu muazzam ve yüce kainatın ve içinde var olan her şeyin yaratılışı konusunda, Allah'ın varlığına işaret eden her varlık hakkında tefekküre dalarlar. Hatta kimi varlıkları anlamada zorluk çekmesiyle de bunlar üzerinde derin olarak düşünür durur. Yüce Allah'ın zatının yüceliğini düşünüp tefekküre dalar. Nitekim; Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) den şöyle rivâyet olunmuştur:

“Adam yatağına uzanıp yatarken bir de başım yukarı kaldırıp yıldızlara ve göğe bakar. Bunun üzerine şöyle der: (.....) Rabbi de kuluna bakar da kulunu böylece bağışlar.” Salebi rivâyet etmiştir. Bak. Haşiyetu'l-Keşşaf, 1/454.

Yine Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır:

“Tefekkür gibi ibâdet yoktur.” Bak. Beyhaki, Şuabu'l-İman; 4648.

Söylendiğine göre tefekkür, gafleti yok eder. Gönülde de Allah korkusunu meydana getirir. Şüphesiz gönülleri parlatmada üzüntü gibisi olmadığı gibi, gönülleri aydınlatmada da tefekkür gibisi yoktur.

“Bu akıl sahipleri şöyle derler: “Bu cümle hâl yerindedir.

Yani; düşünürlerken şöyle derler. Mana ise şöyledir:

“Sen yarattığın hiçbir şeyi boş yere yaratmadın, bir hikmete dayanmadan yaratmadın. Aksine hepsini de büyük bir hikmet gereği olarak yarattın. Sen bütün bunları mükellef olanlar için yerler oluştursun için, yaratıkların seni tanırlarken delil olsunlar için var ettin.”

Burada, “halk” (yaratma) tabiriyle yaratılanlar (mahlûkat) murat olunmuştur. Ya da göklerle yere işaret olunmuştur. Çünkü; bunlar da yaratılmış şeyler manasındadırlar. Sanki şöyle denilmektedir: “Sen, bu hayret uyandıran yaratılmışları boşuna yaratmadın.”

“Seni teşbih ve tenzih ederiz.” Seni yaratılmışlardan bâtil olan şeylerle vasfetmekten uzak kılar, tenzih ederiz. Bu muterize (parantez) cümlesidir. “Bizi cehennem ateşinin azâbından koru!” Burada, (.....) kavlinin başına gelen, (.....) harfi cezâ manasını verdirmek içindir. Bunun takdiri de şöyledir: “Öyleyse seni tenzih ederiz, Sen de biz koru!”

192

“Ey Rabbimiz! Şüphesiz Sen kimi cehennem ateşine sokarsan, muhakkak onu rezil etmişsindir. Zalimlerin hiçbir yardımcıları yoktur.”

“Ey Rabbimiz! Şüphesiz Sen, birini cehennem ateşine sokarsan, mutlaka onu rezil etmişsindir.” Aşağıladın, helâk ettin, rüsvay ettin, demektir. Vaid yani tehdit ehli veya uyarılanlar bu âyeti ve bir de şu âyeti kendilerine delil gösterdiler:

“Peygamberleri ve onunla birlikte îman edenleri utandırmayacağı günde Allah sisi, içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokar.” Tahrîm, 8.

Yani; bu ayetlere dayanarak mü'min olarak kimse cehenneme girmez ki, ebedî olarak kalmış olsun, diyorlar. Ehl-i sünnet olarak biz de diyoruz ki: “Hazret-i Cabir (radiyallahü anh) şöyle diyor:

“Mü'minin cezâlarıdırılması, onun tedibidir, eğer bunun üzerinde bir cezâsı varsa bu da, mutlak manada rezil olmasıdır.”

“Zalimlerin de hiçbir yardımcıları yoktur.” (.....) kelimesindeki (.....) harfi, cehenneme girenlere işarettir. Bundan maksat da kâfirlerdir. Bu bakımdan kâfirlerin kendilerine yardım edecek olan yardımcıları da şefâat edenleri de mü'minlerin olduğu gibi olmayacaktır.

193

“Ey Rabbimiz! Biz, (.....) diye îmana çağırان bir davetçiyi işittik ve hemen îman ettik. Rabbimiz! Artık bizim günahlarınızı bağışla, kötülüğümüzü ört, canımızı da iyilerle beraber al.”

“Ey Rabbimiz! Biz,...bir davetçiyi işittik.” Meselâ, “Adam şöyle derken duydum.” dersin. Dolayısıyla yapılan eylemi adama isnad etmiş olursun ve bu arada duyuları ya da dinlenen şeyi hazfedersin (söylemezsin). Çünkü sen, kişiyi ondan dinlediğinle tanıtmaktasın. Dolayısıyla duyduğun ya da dinlediğini zikretmeye gerek duymazsın. Eğer herhangi bir vasıf ya da tanıtmaya olmasaydı, onun bunda herhangi bir payı da olmazdı. Bu bakımdan, Filancanın sözünü dinledim, denilir.

Âyette seslenenden gaye; Ya Resûlullah'dür (sallallahü aleyhi ve sellem) veya Kur'ân'dır.

“diye... îmana çağırان, ...” Allah'a îman etmeleri için.. Burada böylece çağırان zatın yüceliğinin, üstünlüğünü göstermektedir, Çünkü; îmana davet denen daha üstün bir davetçi olamaz.

“Rabbimize îman edin, ... diye.. biz de hemen îman ettik.” Buradaki, (.....) kavli, (.....) demektir. Ya da, (.....) Rabbimize îman edin, demektir.

Şeyh Muhammed Mansûr Mâtûrîdî'ye göre bu âyet, imanda istisna yapmanın bâtil olduğuna delildir.

“Rabbimiz! Artık bizim günahlarımızı -büyük günahlarımızı- bağışla,” “kötülüklerimizi -küçük günahlarımızı- ört,” “canımızı da iyilerle beraber al.”

İyilerin” sohbetine devam edenlerle beraber hareket eden ve onlardan sayıları.

(.....) Ebrar: Sünnete bağlı olarak hareket edenler demektir. Bu kelime, (.....) kelimesinin veya (.....) kelimesinin çoğuludur. Tıpkı (.....) ve (.....) kelimeleriyle (.....) ve (.....) kelimeleri gibi.

194

“Ey Rabbimiz! Peygamberlerin aracılığıyla bize vadettiklerini bize ver. Kıyamet gününde bizi rezil rüsvay etme. Şüphesiz Sen vaadinden dönmezsın.”

“Ey Rabbimiz! Peygamberlerin aracılığıyla bize vadettiklerini de'bize ver,” Peygamberlerini doğrulamak konusunda ya da peygamberlerin yoluyla bize söz verdiği makamı, ya da onların diliyle verdiklerini de isteriz!

(.....) edatı, (.....) kavline mütealliktir. Vadolunan şey ise, sevap olan şeylerdir ya da düşmana karşı zafer ve üstünlük kazanılmasıdır. Bu kimseler, Allah'ın vadettiklerini yerine getirmeyi istemektedirler. Allah ise asla sözünden caymaz. Çünkü; bunun manası, kıyamet ile alâkalı olarak verilen sözlerin yerine getirilmesi için gereken sebeplere sanlıp onları sürdürmeyi muhafaza konusunda basan istemektir. Yahut da bundan murat şudur:

“Bizi, kendilerine söz verdiklerinden eyle.” Çünkü; verilen söz, kimin için verildiği belli değil, bu, açıklanmamıştır. Veya bundan murat: “Biz, senin bizim için hazırlamış olduğun ve söz verdiği şeylere ulaştırmada sebatlı kıl.”

“Kıyamet gününde bizi rezil rüsvay etme!” Ya da bu, alçak gönüllülük göstermenin bir göstergesidir. “Şüphesiz Sen vaadinden asla dönmezsın.” Buradaki, (.....) kelimesi, vaat manasında mastardır.

195

Bunun üzerine Rableri onların dualarına şöyle karşılık verdi: “Ben, erkek olsun kadın olsun içinizden sâlih amel işleyenlerin amelini boşa çıkarmam. Hep birbirinizdensiniz. Artık dinleri uğruna hicret edenlerin, ülkelerinden çıkarılanların ve Benim yolumda işkence görenlerin, çarpışanların ve öldürülenlerin günahlarını mutlaka örtecek ve and olsun ki, kendilerini altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Bu, Allah katından (onların güzel amellerine) bir karşılıktır. Mükâfatların en güzel olanı Allah karındadır.

“Bunun üzerine Rableri onların dualarına şöyle karşılık verdi.” Cevap verdi, icabet etti. Nitekim, (.....) ve (.....) de bu manayadır.

“Ben, erkek olsun kadın olsun içinizden sâlih amel işleyenlerin amelini boşa çıkarmam.” Burada, (.....) kavli, (.....) demektir. (.....) burada, (.....) kelime-

(.....) kavli de amili açıklayan bir ifadedir.

“Hepiniz, eşitsiniz, birbirinizden bir üstünlüğünüz yoktur.”

Yani; erkek kadındandır, kadın da erkektendir. Hepiniz Hazret-i Âdem (aleyhi's-selâm)'in çocuklarısmız. Ya da din ve yardım açısından birbirinizdensiniz.

Bu, bir muterize (parantez) cümlesidir. Bununla kadmların erkeklerle, yüce Allah'ın güzel amel işleyen kullarına vadettiği şeylerde ortak oldukları açıklanmıştır.

İmâm Cafer Sâdık - Allah kendisinden râzı olsun- der ki:

“Herhangi bir konuda bir kimse bir zorluk yaşarsa, bunun üzerine beş kez: (.....) diye yakarma, Allah o kimseyi korktuğundan emin kılar ve istediğini de verir, dedikten sonra burada dua olarak geçen âyetleri okudu.”

“Arılık dinleri uğrunda hicret edenlerin,” Bu cümle mübtedadır ve, “onlardan güzel amel işleyenler” kısmını açıklamaktadır.. Bu da âdeta onlara tazim ve saygı ifadesini belirtmek için söylenmiştir. Sanki şöyle buyurulmaktadır: “Şu üstün ve değerli işleri yapanlar ki; bu da vatanlarından ayrılıp uzak düşmektir, nerede güvenli bir şekilde imanlarının gereğini yaşayacağız diye dinlerini yaşamak için Allah'a kaçıp koşanlardır.”

Hicret olayı İslâm'ın başlarigıcında var olduğu gibi ahir zamanda da var olacaktır ve var oluşu hep sürdürecektir.

“Ülkelerinden çıkanların,” doğup büyüdükları ve yetiştikleri vatanlarından çıkarılıp sürgün edilenlerin, “ve Benim yolumda işkence görenlerin,” hakaret edilerek, dövülerek, malları yağmalarıarak zulüm ve işkence çekenlerin, Burada, “Benim yolumda” ifadesinden murat, “dinim uğrunda, dinim yolunda” demektir.

“Çarpışanların ve öldürülenlerin günahlarını mutlaka örtecek.” Allah'a ortak koşanlarla, müşriklerle savaşan ve bu uğurda şehit düşenlerin günahlarını mutlaka örteceğim.

Kırâat imâmlarından İbn Kesîr ve İbn Âmir, (.....) kavlini,

(.....) olarak okumuşlardır. Ayrıca kırâat imâmlarından Hamza ile Ali Kisâî de, (.....) kavlini takdim ve tehir suretiyle, (.....) şeklinde kırâat etmişlerdir. Bu okuyuş tarzıyla, (.....) harfinin tertip için olmadığını görüyor ve bunu delil gösteriyoruz.

(.....) mübtedasmin haberi, (.....) kavlidir ve bu, mahzûf bir kasemin (yeminin) de cevâbıdır.

“ve and olsun ki, kendilerini altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağım.” Bu cümle az önce belirttiğimiz gibi mahzûf bir kasemin cevâbıdır.

“Bu, Allah katından onların güzel amellerine bir karşılıktır.”

(.....) kelimesi burada müekked mastardır.

Yani, sevap veya ödül olarak, demektir. Kaldı ki; (.....) kavli,

“And olsun ki; onlara sevap vereceğim, onları mutlaka ödüllendireceğim. “manasınadır.

“Mükâfatların en güzel olanı Allah katındadır”

Yani; mükâfat verebilecek yegâne zât yüce Allah'tır. O'ndan başkası asla buna kâdir olamaz.

Rivâyet olunduğuna göre, kimi mü'minler, Allah düşmanlarının bolluk ve refah içinde yaşadıklarını gördüklerinde;

— “Şüphesiz Allah düşmanları gördüğümüz kadarıyla bolluk ve refah içerisinde bir hayat geçiriyorlar. Bize gelince, biz açlıktan ölmek üzereyiz, nefesimiz kokuyor.” diye yakınmışlar. İşte şimdi tefsirini okuyacağımız âyet bununla ilgili olarak nâzil olmuştur. Rabbimiz şöyle buyuruyor:

196

(Ey Resûlüm Muhammed!) İnkâr edenlerin bolluk ve refah içinde diyar diyar gzmeleri sakın seni yanıltmasın.

Bu Âyetteki hitap herkes içindir ya da Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)e olup, onun şahsında başkalanna yapılmış olmaktadır. Ya da bir toplumun liderleri veya önderleri onlar adına bir şey söylerler.

Dolayısıyla o kimsenin söylediği şey ya da hitabı herkese ve herkes adına olmuş olur, anlamındadır. Burada âdetâ şöyle denir gibidir: “Sizi aldatmasın, sizi yanıltmasın.” Ya da “Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) onların hâline aklanmış değildi, bununla beraber Resûlullah’ın sahip bulunduğu bu özelliği bununla pekiştirilmiş ve buna bağlı olarak sebat etmiş bulunmaktadır. Bu tıpkı şî Âyetteki ifade gibidir:

“Öyleyse sakın kâfirlere arka çıkma!” Kasas, 86. ve

“Sakın müşriklerden olma!” En'am, 14.

Yukanda sunulan yasaklamalar âdetâ emir konusunda Rabbimizin şu ayetlerinde geçen hükme benzemektedir:

“Bize doğru yolu göster!” Fâtiha, 6. ve “Ey îman edenler! İman edin (imanda sebat edin!)” Nisa, 136. gibi.

197
O azıcık bir menfaattir. Sonunda onların varacakları yer cehennemdir. Orası ne kötü bir varış yeridir.

Bu, mahzûf bir mübtedanın haberidir.

Yani; “Onların ülkeleri gezip dolaşmaları, bundan yararlanmaları geçici ve oldukça önemsiz bir yararlanmadır.” Burada söylenmek istenen şey, elde ettikleri dünyalıkları, âhiretteki nimetlere oranla bir hiç mesabesindedir, denmektedir veya Allah’ın âhirette mü'minler için hazırladığı sevap yanında bunların dünyalıklarının ismi bile geçmez. Veyahut, onların bu imkânları geçici olduğundan bu bakımdan hiçbir değeri ve önemi yoktur, demektir. Çünkü; bir şey yok olacaksa o şey az demektir ve bu manada yok olan her şey az hükmündedir, hiçtir, denir. Bu itibarla bu kimselerin kendi varacakları asıl yer için hazırlamakta oldukları şeyler ne kötüdür.

198
Ancak Rablerine karşı gelmekten sakınanlar için, Allah tarafından bir ikram olarak hazırlanan altlarından ırmaklar akan cennetleri vardır. Orada ebedî olarak kalıcıdırlar. Allah katında var olan şeyler de ihsan sâhibi kimseler için daha hayırlıdır.

“Ancak takva sahipleri -Rablerine şirk koştuktan sakınanlar- için, allından ırmaklar akan cennetler vardır”
“Orada ebedî olarak kalıcıdırlar. Allah tarafından kendilerine hazırlanan nice ağırlama ve ikramlar vardır.”

(.....) ve (.....): Gelen konuk için konulan şey, inen sofrâ demektir. Bu kelime de, (.....) kelimesinden hâldir. Çünkü sıfatla tahsis edilmiştir. Amil ise, (.....) kavlindeki (.....) harfidir. Ya da bu, müekked bir mastardır. âdetâ, “Bir rızık ve bağış, vergi olarak” demek gibidir. (.....) kavli de bunun sıfatıdır.

“Allah katında var olan şeyler de ihsan sâhibi kimseler için daha hayırlıdır.”

Yani; Allah katında sürekli ve çok olanlar, facirlerin, inkârcıların gezip dolaşarak elde ettikleri az ve geçici olan şeylerden daha hayırlıdır.

(.....) kelimesi aynı zamanda, (.....) şeklinde şeddeli olarak da kırâat olunmuştur. Bu takdirde artar, manasını da içerir. Bu, istidrak içindir.

Yani; onların yararlanmalarının ya da yararlarındmlmalarının bir devamlılığı yoktur. Ancak böyle bir devamlılık takva sahipleri için vardır.

Aşağıda gelecek âyet Kitap ehlinde olup da Müslüman olan Abdullah b. Selâm ve diğerleri hakkında ya da Necran Hıristiyanlarından olan kırk kişi hakkında nâzil olmuştur. Bunların otuz iki kişisi Habeşistan, geri kalan sekiz kişisi de Rum (Bizansallahü aleyhi ve sellem) Hıristiyanlarından idiler. Bunlar Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) nın dininde iken İslâm dinini kabul etmişlerdi. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

Kitap ehlinden öyleleri de vardır ki; Allah'a, size indirilene ve kendilerine indirilene tam bir samimiyetle ve Allah'a boyun eğerek îman ederler. Allah'ın âyetlerini az bir değer karşılığında satmazlar. İşte onlar için Rableri katında mükâfatları vardır. Şüphesiz Allah, hesabı çok çabuk görendir.

“Kitap ehlinden öyleleri de vardır ki; Allah'a, size indirilene -Kur'ân'a- ve kendilerine indirilene -Tevrât ve İncîl'e- tam bir samimiyetle ve Allah'a boyun eğerek îman ederler.” Burada, (.....) edatmm ismi olan, (.....) üzerine ibtida için olan (.....) harfi gelmiştir. Bunun sebebi aralarında var olan zarf ile aralarını ayırmak içindir. (.....) kelimesi, (.....) fiilinin failinden hâldir. Çünkü; (.....) kavli cemi' (çoğul) manasınadır.

“Allah'ın âyetlerini az bir değer karr şılığında satmazlar. “Ymi; onlardan İslâm dinin kabul etmeyen hahamlarla büyüklerinin yaptıkları gibi yapmazlar. Allah'ın dinini satan kimseler değillerdir onlar. Bu cümle de yine hâlden sonra ikinci bir hâl cümlesidir.

“İşte onlar için Rableri katında mükafatları vardır.”

Yani; onlar için tahsisi edilen ecirleri vardır ki; bu, şu âyette söz konusu edilen ecirdir.

“İşte onlara, (sabretmelerinden dolayı,) mükâfatları iki defa verilecektir.”

“Şüphesiz Allah, hesabı çok çabuk görendir.” Çünkü; yüce Allah'ın ilmi her şeyde geçerlidir, ilmi her şeyi kuşatmıştır.

200

Ey îman edenler! Sabredin; sabırda düşmanlarınızın karşısında sebat edin (cihat için) hazırlıklı ve uyanık bulunun, Allah'tan sakının ki, felâha erişesiniz.

“Ey îman edenler! Sabredin;” Din konusunda ve dini sorumlulukları için sabredip göğüs gerin. Cüneyd-i Bağdadi diyor ki:

“Sabır: Feryadı ve sıkıntıyı bir tarafa atarak bütün gücü o istenmeyen şey üzerinde yoğunlaştırıp gerekeni yapmaktır.”

“Sabırda düşmanlarınızın karşısında sebat ederek onlardan öne, geçmeye çalışın,” Savaşırı tüm şiddetlerine karşı sabırda onları yenin. Onlardan daha az sabır ve sebat göstermeyin. Cihat sırasında Allah'ın düşmanları karşısında direnin, geri çekilmeyin. “cihat için hazırlıklı ve uyanık bulunun.” Smır ve nöbet yerlerinde direnip bekleyin, nöbetinizi ihmal etmeyin. Oralarda atlarınızı, her türlü silâhlarınızı, savaş araç ve gereçlerinizi sağlama alm. Sürekli teyakkuz hâlinde bulunun ve her an savaşa çıkacakmış gibi hazır olun. “Allah'tan sakının ki; başarıya erişebilirsiniz.”

(.....) Felah: Arzu edilmeyen olaydan ya da şeylerden kurtulduktan sonra istenen şeyde sürekli olarak kalmaktır.

(.....) edatı, geleceğin bilinmemesi gibi şeylerde kullanılır. Buda , kişi umduğu ve beklentisi içinde olduğu şeylere dayanıp güvenerek geleceği için amel işlemekten geri kalmaması manasını içerir.

Bir başka tefsir ise şöyledir: “Bana olan muhabbetiniz için sabredin, nimetlerime karşı da elinizden geldiği kadar sabır yarışında olun ve Benim dinime hizmet için canınızı ortaya koyun. Böyle yapmanız hâlinde olur ki kurtuluşa ersiniz ve bana yakın olma imkânını kazanmış olursunuz.”

Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Efendimiz bir hadislerinde şöyle buyuruyor:

“Zehraveyni, Bakara ve Âl-i Imrân surelerini okuyun. Çünkü bu ikisi kıyamet gününde âdeta iki bulut veya iki kuş sürüsü imişcesine sizi gölgelemek üzere gelecekler ve kendilerini okuyanları savunacaklar.” Bak. Müslim; 804.

Allah en iyiyi ve en doğruyu bilendir. Sonuçta dönüş ve varış O'nadır.

NİSÂ SÛRESİ

Bu sûre Medine'de nâzil olmuştur, 176 âyetten müteşekkildir.

1

Ey insanlar! Sizi bir tek nefîsten yaratan ve ondan da kendi eşini yaratan ve bu ikisinden birçok erkekler ve kâdirîlar üretilip yayan Rabbinizden sakının. Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde en iyi gözetleyicidir.

(.....) Ey insanlar!

-Ey Âdemoğulları!- Sizi bir tek candan yaraları -bir tek asıldan, ki bu tek can ise babanız Âdem (aleyhi's-selâm) dir- ve ondan da kendi eşini, yaraları ve bu ikisinden -Âdem ile Havva'dan- birçok erkekler ve kâdirîlar üretilip yayan Rabbinize karşı gelmekten sakının.

(.....) kavli mahzûf olan bir mahzûfa mütealliktir. Sanki şöyle denilmektedir: “Bir tek candan, onu var etti. Ve ondan da onun eşini (zevcesini) yarattı. “Mana şöyledir:

“İşte nitelikleri (özellikleri) şunlar olan bir tek candan sizi üretilip çoğalttı, dallarını budaklarıydı: Bu özellik ise, Allah onu topraktan var etti, onun eşi Havva'yı ise onun kaburga kemiklerinden birinden yarattı.” Bu iki tür cinsten erkekler ve kâdirîlar olarak birçok kimseleri çoğaltıp yaydı. Burada o nefsi ya da canı bir vasıfla nitelemiştir ki; bu, o şeyden onların yaratılışlarını bir bakıma açıklama ve detaydır. Ya da sizin yaratılışınız üzerinde bir açıklama ve detaydır.

“Ey insanlar!” diye olan hitap veya sesleniş ise, kendilerine Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in peygamber olarak gönderildiği kimselerdir. Bunun manasına gelince o da şöyledir: “Sizi Âdem'in kendisinden, o nefisten (candan) da anneniz Havva'yı yarattı Bu ikisinden de sayısız erkek ve kadınları, sizin dışınızda geçen sayısız ümmetleri üretilip yaydı.”

Eğer şöyle bir soru sorar ve dersin ki:

“Âyetin (nazmın) akışı gereği, (.....) emrinin hemen peşinden, buna yapılan çağrının getirilmesi veya yer alması gerekirdi. O hâlde Allah'ın onları bir tek nefîsten veya candan gayet detaylı olarak yaratması nasıl olmuştur? Ki o detayı açıklayan gerçeğe davet ediyor?” Buna cevap olarak derim ki:

“Çünkü bu en yüce kudrete delâlet etmektedir. Dolayısıyla bu gibi bir şeye kâdir olan, güç yetiren varlık, aynı zamanda her şeye kâdirdir ve güç yetirir. Nitekim, bu bağlamda olmak üzere Allah kâfir ve facir (kötü) olan kimseleri cezâlarıdırmaya da kâdirdir. İşte bu gerçek üzerinde düşünüldüğünde, bu, insanların bütün bu şeylere kâdir olan zata karşı gelmemeleri, onun azâbından ve cezâlarıdırmasından korkmaları gerektiği bilincine ulaştırır. Çünkü bu, Allah'ın onlara vermekte olduğu gerçek ve mükemmel nimetlerin varlığına da delâlet etmektedir. Dolayısıyla kendilerine her türlü nimet ve imkânları sunan zata karşı insanların da görevi, o nimetlere karşı nankörlükte bulunmamalarıdır. Bu âyetin nâzil olması üzerine Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

“Kadın, erkekten yaratılmıştır. Bu bakımdan onun hep ilgilendiği, erkeklerle ilgili hususlardır. Erkek ise topraktan yaratılmıştır, onun da hep amacı toprak ile ilgili (ziraat vb. gibi) şeylerdir.”

“Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının” Buradaki, (.....) kelimesi, aslında (.....) idi. (.....) harfinde bulunan hems sıfatı bakımından (.....) harfiyle sıfat bakımından yakın olduklarından (.....) harfi (.....) harfine dönüştürüldü.

Yani (.....) hâline getirildi. Bu kırâat ise Nâfi, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Ebû Cafer, Ya'kûb ve Halefe âit kırâattir. Ancak kırâat imâmılarından Âsım, Hamza, Kisâî ve Halef bunu âyette görüldüğü gibi, (.....) olarak okumuşlar ve iki (.....) harfini okuyuş bakımından dilde bir ağırlık olarak gördüklerinden ikincisini hazfetmişlerdir (kaldırmışlardır).

Yani; mana şöyle oluyor:

“Kiminiz kiminize Allah adım vererek ve akrabalık hukukunu öne sürerek birbirinizden dilekte bulunursunuz.

Yani Allah adına ve akrabalık hukuku adına şöyle yapacağım dersiniz.” Bu ise şefkat ve merhamet duygularını canlandırmak kasdıyla olur.

(.....) kelimesi yüce Allah'ın Lâfzayı Celâli üzerine maruf bulunduğu mensûbdur.

Yani, “Akrabalık hukukunu çiğnemekten sakının. “demektir. Veya bu kelime car ve mecrûr yerindedir. Bu tıpkı, (.....) cümlesine benzer bir ifade olmuş olur. Ya da cer ile okunur. Bu okuyuş kırâat imâmılarından Hamza'nın kırâatidir. Bu ise bir zahir ismin zamîr olan bir kelime üzerine atfolunması demek olup zayıftır. Çünkü; muttasıl yani bitişik zamîr tıpkı muttasıl olan ismi gibidir. Cer ile mecrûru ise tek şeydirler. Bu ise atfi bir kelimeye benzetmek demektir.

“Şüphesiz Allah, sizin üzerinizde en iyi gözetleyicidir.” Siz koruyandır ve sizi en iyi bilendir.

2

(Ey veli ve vasiler!) Yetimlere mallarını verin. Pis olanı temiz olanla değiştirmeyin. Onların mallarını kendi malınıza katarak (malınızmış gibi) yemeyin. Gerçekten bu, çok büyük bir günahdır.

“(Ey veli ve vasiler!) Yetimlere mallarını verin.” Yetimler demek, babaları ölen ve yalnız, olarak kalanlar demektir. Nitekim (.....) kelimesi tek olmak, yapayalnız kalmak, bir başına olmak gibi manalara gelir. Bu manada olmak üzere (.....) tek inci tanesi, nadir bulunan diye de bir deyiş hâlini almıştır. Hatta şöyle denilir: “İnsanlar, babaları ölünce hayvanlar ise anaları ölünce yetim kalırlar. “

Esasen bu ismin küçük ve büyük herkese verilmesi gerekir. Çünkü; babalarının ölümleri üzerine geride kalanların tümünde bu isim aslen var demektir. Fakat bu genel olarak henüz ergenlik çağına ulaşmamış olanlar için kullanılır olmuştur. Çocuklar büyüyüp de kendi adlarına iş yapabilecek ve kendi kendilerini idare edebilecek duruma geldiklerinde artık onlardan yetim ismi kalkar. Bir hadislerinde Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyuruyor:

“Ergenlik çağından sonra artık yetimlik yoktur.”

Bu, şer'i'at açısından bir ifade ve anlatım olup dil bakımından değildir.

Yani; çocuk ergenlik çağına gelip kendi başına hareket edebilecek bir duruma gelmekle artık onun hakkında küçük çocuklar için uygulamaları hükümler uygulanmaz. Mana şöyledir:

“Ergenlik çağına ulaştıktan sonra artık yetimlerin mallarını kendilerine verin.” Bu kimselere yetim adının verilmiş olması; henüz küçüklük çağından yeni kurtulmuş olmaları ve ergenlik çağına girmeleri bakımındandır.

Burada aynı zamanda şuna işaret olunmaktadır: “Eğer kendilerinden rüştlarini kanıtlama durumu görülüyor ise, hemen ergenlik çağından itibaren bunlara âit olan mallar, kendilerine herhangi bir gecikmeye yer verilmeksizin verilmesi gereğidir.

Yani; bu kimselere henüz üzerlerinden yetimlik ve çocukluk ismi gitmeden o mallar kendilerine verilmelidir.”

“Malların kötüsünü onlara vererek kötüsüyle değiştirmeyin.” Yetimlere âit olup da sizin için haram olan mallarını, size âit olan helâl malınızla karıştırıp değiştirmeyin. Yahut, yetimlere âit olup da iyi bir şekilde

korumanız gereken ve üzerinde titizlik ve hassasiyet göstermeniz icabeden mallarını, önemsemeyip çarçur etmeyin, yağmalanayın. Böyle kötü bir şeyle değiştirmeyin. Burada geçen ve (.....) babmdan olan, (.....) kelimesi (.....) manasında olup çok çok demektir. Nitekim, (.....) kelimesi de bu manada (.....) anlamına gelmektedir.

“Onların mallarını kendi malınıza katarak malınızmış gibi yemeyin.” Bu Âyetteki, (.....) cer edatı, mahzûf olan bir kelimeye taallûk etmektedir o da hâl yerinde gelnüştir.

Yani; “Kendi malınıza ekleyerek.” demektir. Mana şöyledir:

“O malları infak konusunda kendi mallarınıza ekleyip katınayın ki, sizin mallarınızla onların malları arasında size helâl olmayan aşırı bir farklılık belirmemiş olsun. Bir dengesizlik ortaya çıkmamış olsun. Onlarla helâl arasında bir eşitlik gözükmüş olsun.”

“Gerçekten bu, çok büyük bir günahdır.”

Yani; yetim malını yemek çok büyük bir günah ve suçtur.

3

Eğer (bakımınız altındaki yetim kızlarla evlendiğiniz takdirde) yetimlerin haklarına riayet edememekten korkarsanız, beğendiğiniz (size helâl olan) kadınlardan ikişer, üçer ve dörder evlenin. Şayet adalet yapamayacağınızdan (haksızlık yapmaktan) korkarsanız o takdirde ya bir tane alın veya sâhibi bulunduğunuz (cariye) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.

“Eğer bakımınız altındaki yetim kızlarla evlenmediğiniz takdirde o yetimlerin haklarına riayet edememekten korkarsanız,” Erkekler için, (.....) ifadesi nasıl ki kullanılıyorsa, tıpkı onlar gibi yetim kızlar için de aynı kelime kullanılır. Bu kelime, (.....) ve (.....) kelimesinin çoğuludur. Ancak (.....) kelimesine gelince bu, yalnızca (.....) kelimesinin çoğuludur, başkasının değil. Adil davranmamaktan korkarsanız...

(.....), adil oldu, adaletli davrandı manalarına gelir.

“Beğendiğiniz/size helâl olan kadınlardan ikişer, üçer ve dörder evlenin.” Çünkü; kimi kâdirılar vardır ki, onlarla evlenmeniz size haram kılınmıştır. Nitekim, bu husus kendileriyle evlenme yasağı bulunan kâdirılarla ilgili âyette açıklanmıştır.

Bu âyette, geçen (.....) kelimesi, sıfata yöneliktir. Çünkü; (.....) akıl sâhibi olan varlıkların sıfatlarında var olur, gelir. Sanki burada, “kâdirılardan temiz olanlardan, hoşunuza gidenlerden, sizin için helâl olanlarından “denir gibidir. Çünkü; akıl sâhibi kâdirılar sanki akıl sâhibi değilmiş gibi değerlendiriliyorlar. Nitekim, yüce Allah'm:

“veya sâhibi bulunduğunuz cariyelerle yetinin.” kavlinde geçen (.....) gibi.

Bir tefsire göre zina yapmaktan geri durmazlar ve fakat yetimlerin velâyetinden, onların bakımların üstlenmekten geri dururlar. Bir de şöyle bir tefsir yapılmıştır:

“Eğer yetimlerin haklarına riayet edememekten korkar ve endişe duyarsanız, bu takdirde zina yapmaktan korkun da, kadınlardan sizin kendileriyle evlenmeniz helâl olanlarla evlenin. Gidip yasak sınırlarda gezip dolaşmayın.” Ya da:

“Yetimlerin mallarına velayet etme bakımından bir sıkıntı çekerler, bundan geri durumlar da, çok kâdirıla evlenmekten (beraberlikten) geri durmazlar, onların haklarını gözetmezler. Halbuki fazla kâdirıla evlendikleri takdirde aralarında adaletle davranamayacağından, onlara zulmedeceğinden sakınmaz.”

Burada sanki şöyle bir mana bulunmaktadır:

“Mademki bunu kendiniz için ağır bir yük ve vebal görerek geri duruyorsunuz, bu takdirde fazla kâdirıla evlenmekten de geri durunuz. “

Yine bir başka tefsir de şöyledir:

“Eğer bakımınız altındaki yetim kızlarla evlendiğiniz takdirde onların haklarına riayet edememekten korkarsanız, bu takdirde yetişmiş, erginlik ve olgunluk çağına gelmiş kadınlardan ikişer, üçer ve dörder olmak üzere evlenin.”

Dikkat edilirse, (.....) kelimeleri nekre kelimelerdir. Bu kelimelerin Munsarîf olmamaları, yani gayri Munsarîf olmalarının sebebi iki özellikten dolayıdır. Bunlardan bir adl/udul, diğeri de vasıf olmasıdır. Nitekim, İmâm Siybeveyh'in ifadesi de buna delâlet etmektedir. Bu kelimeler, (.....) kelimesinden veya (.....) kelimesinden hâl olarak mahallen mensûbdurlar. Bunun takdiri de şöyledir: “Sizin için helâl olan kâdirılardan sayıları ikiye, üçe veya dörde ulaşana kadar evlenin. “

Eğer:

“Nikah, yani evlenme meselesinde çoğul olarak mutlak anlamda kullanılması gereken durum, “İki, veya üç ya da dört” sayıları arasında çoğul yapılmasının uygun olduğudur, o hâlde ikişer, üçer ve dörder ifadesinin tekrar edilmesinin manası nedir?” diye soracak olursan benim buna cevabım şöyle olur:

“Burada hitap yani sesleniş herkesedir. Bu bakımdan tekrar etmek gerekli (vacip) olmuş oldu. Böylece evlenmek isteyen bir kimse âyette mutlak manada anlatıları sayılardan birini dilediğinde kendisinde toplayabilsin.”

Bu, âdeta şu ifadeye benzer, adamın biri birkaç kimseye, “Alın şu bin dirhemi aranızda ikişer ikişer, üçer üçer ve dörder dörder paylaşın. “diyor. Eğer, “Alın bunu birer birer paylaşın.” demiş olsaydı bunun bir manası olmazdı. Bir de burada söz konusu ifadeler arasına, atıf edatı olan, (.....) harfı getirilmiştir. Bunun sebebi de söz konusu bu sayılardaki eşleri bir arada bulundurmanın câiz olduğudur. Eğer (.....) edatı yerine ya da manasına gelen, (.....) atıf edatı getirilmiş olsaydı bu takdirde böyle bir mananın anlaşılması câiz olmaz, uygun görülmezdi.

Yani; cevaz manası yok olurdu.

“Şayet -söz konusu sayılarda kâdirılar arasında- adalet yapamayacağınızdan (haksızlık yapmaktan) korkarsanız o takdirde ya bir tane kadın alın -ya da bir tanesini tercih etmelisiniz- veya sâhibi bulunduğunuz cariyelerle yetinin.” Böylece bir kolaylık olsun ve eşitlik sağlansın. Bu şekilde hür (özgür) olan bir tek kadın ile sayısız cariyeye alma arasında bir kolaylık ve bir eşitlik olmuş olsun. Kısaca kolaylık olması halanından bir tek özgür kadın ile sayısız hâlde cariyeye arasında bu manada bir ayırım söz konusu değildir.

“Bu, -yani; bir tek eş seçme veya odalık edinme meselesi-, adaletten ayrılmamanız -başka şeye yönelmemeniz ve zulmetmemeniz, haksızlıkta bulunmamanız- için en uygun olanıdır.” Meselâ; (.....) denilir. Bu terazi bir tarafa ağır basınca söylenir. Nitekim, hakimın hükmünde yanlı hüküm vermesine de yani taraflı davranarak haksızlık yapmasın da, (.....) denir.

İmâm-ı Şâfiî'den hikâye olunduğuna göre kendisi, (.....) kavlini, “Ayaliniz, (çoluk çocuğunuz) çok olmasın, bakımıyla yükümlü olduklarınızın sayıları fazla olmasın.” diye tefsîr etmiştir. Ancak İmâm-ı Şâfiî'ye bu konuda itirazda bulunulmuş ve bu, (.....) kelimesiyle ifade olunur denmiştir. Bu da ailesi, halanını üstlendiği kimselerin çok olması demektir. Zira ailede nüfus sayısı arttıkça, sıkımtı da o nisbette artar ve aynı zamanda onlara bakma gereği doğar. İşte böyle bir durumda insan haramdan veya şüpheli şeylerden sakınmakta ya da korunmakta zorluk çeker. Helâl kazanç zorlaşır.

Aslında bu türden bir ifade bir bakıma sembol ifadeler olup bunun mutlaka doğru olan manada tefsirlerinası daha bir gerçekçi olur. Bu bakımdan bu kelimenin, (.....) kelimesinden bozularak (.....) elde olunmuştur düşüncesi sanılmasın.

Yani; kelime kök itibariyle (.....) harfi ileydi de sonra (.....) harfiyle olana dönüştürüldü, demek değildir. Sanki bu kelimenin tefsirinde kinaye yolunu izlemiş gibidir.

4

Kâdirılara mehirlerini gönül nzasıyla (cömertçe) verin. Eğer kendileri gönül hoşnutluğuyla bizzat mehirlerinden size bir kısmını bağışarlarsa onu da gönül rahatlığıyla yiğün.

“Kâdirılara mehirlerini gönül rızasıyla, cömertçe verin.” Âyetteki, (.....) kelimesi, (.....) kelimesinden türemedir. Bu da, birine bir şey vermek, gönül rahatlığıyla birine bağışta bulunmak manasınadır. Bu, (.....) mastar olarak mensûb kılınmıştır. Çünkü ister, (.....) kelimesi olsun, ister, (.....) kelimesi olsun her ikisi de, vermek manasınadır. Sanki burada şöyle denilmektedir:

“Kâdirılara mehirlerini hol bol ve gönül huzuruyla verin.”

Yani; “Onların mehirlerini isteyerek, içtenlikle verin.” demektir.

Ya da bu, muhataplardan hâl olarak mensûbdur. Buna göre mana şöyledir: “O kâdirılara mehirlerini canı gönülden isteyerek ve fazlaca vermek suretiyle yerine getirin.” Yahut da bu, (.....) kelimesinden hâl olarak mensûbdur. Bu durumda mana şöyledir: “Gönül huzuruyla, içtenlikle cömertçe verilen bir mehir olarak verin.”

Nitekim, “Yüce Allah'tan birnihle” denildiğinde bu, “Allah'tan kâdirılara bir bağış, fazladan onlara bir lütuf ve ikram “manasınadır. Bu (.....) kelimesi aynı zamanda, millet, yani din manasına da gelir. Meselâ; “Filân kimse şöyle kabullendi, şunu benimsedi.” denir ki bu, “Şu inanca ve şu yaşayışa sahip oldu.” demektir.

Yani; “Kâdirıların mehirlerini dini bakımdan ve inanç yönünden kendilerine verin. Çünkü; o kadınlarla evlenilmiştir, mefûlün leha olan onlardır.” Burada hitap ya kendilerine seslenilenler kocalardır. Bu hitap onlara yapılmaktadır. Bir tefsire göre de bu, hitap velilere âittir, çünkü kızların ya da kâdirıların mehirlerini o velayet yetkisi olanlar alırlar.

“Eğer kendileri gönül hoşnutluğuyla bizzat mehirlerinden size -kocaları olarak- bir kısmını bağışarlarsa, “Sıdak mehir demek olup sadakalar manasınadır. (.....) kelimesi burada temyizdir. Bu kelimenin müfret, yani tekil olarak gelmesi ise, sadece bir cinsi açıklamasındandır, gaye budur. Dolayısıyla kelimenin tekil olması cinse delâletindendir. Mana şöyle olmaktadır: “Eğer hanımlarınız mehirlerinden size kendi arzularıyla bizzat bir şey bağışlayıp hibe ederlerse, sizin herhangi bir baskınız veya huysuzluğunuz karşısında bir mecburiyette kalmaksızın, kötü muamelenizden dolayı zorda kalmaksızın canı gönülden verirse...”

Bu âyet, özellikle bu konuya ilişkin olarak bir zora koşma ve sıkıntı verme ya bir darboğaza girme olabileceği gerçeğine de bir delil olmaktadır. Dolayısıyla mutlaka ihtiyatlı davranma gereğini vurgulamaktadır. Çünkü; dikkat edilirse bu konu, “Kendiliklerinden ve gönül rahatlığıyla şartına bağlarınıştır.”

Yine dikkat olunursa burada, (.....) diye buyuruldu da, “eğer size hibe ederlerse” diye buyurulmadı. Bunun sebebi, yapılan bağışın ya da hibenin gönül rahatlığı içerisinde verilmesine uyulup uyulmadığını bildirmek ve bun anlatmak içindir.

“onu da gönül rahatlığıyla yiğün.”

Burada, (.....) kavlindeki (.....) zamîri, (.....) kelimesine râcidir. (.....) herhangi bir günah yoktur, demektir. (.....) ise, bunda herhangi bir rahatsızlık verecek şey de yoktur, anlamındadır. Bu her iki kelimeyi de Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) tefsîr etmiştir. Ya da, (.....) dünyada yeniden sizden herhangi bir geri isteme olmaksızın ve (.....) kıyamet gününde de bir vebal ile karşı karşıya kalmaksızın ondan yiyebilirsiniz.

Bu kelimelerin her ikisi de sıfattır, sağlık ve afiyetle yemek yemek manasına gelirler

Yani, boğazdan rahatlıkla geçer, boğazmıza takılıp kalmaz. Her iki kelime de mastar olan iki sıfattır.

Yani; “Afiyetle ve sağlıklı yemek suretiyle yiğün.” demektir. Ya da bunlar zamîrden hâldir. “

Yani onu yiyin.” demektir.

Yani; afiyetle, istediğiniz gibi yiyin. Bu iki kelime mubahlıkta aşırılığı ya da mübalağa ve arımdan bir başa kakmanın bir vebal getirmenin olmadığı manasını ifade ederler.

“Kırâat imâmlarından Ebû Cafer bu kelimeleri, (.....) olarak okumuş, Hamza ise buna sadece vakf hâlinde böyle olannuştur. Bu iki imâmın dışında kalanlar ise hemzeli olarak, (.....) olarak okumuşlardır. Hazret-i Ali'den rivâyete göre demiştir ki:

“Herhangi birinizin bir şey sebebiyle bir rahatsızlığı olursa, hanımının mehirinden olmak üzere hanımından üç dirhem/bir miktar mehir istesin. Bununla bir miktar bal satın alsın ve bu balı yağmur suyu ile karıştırsın. Allah bunu, onun için sağlık, afiyet, şifa ve bereket kılar.”

5

Allah'ın, geçiminize dayanak yaptığı mallarınızı aklı ermeyenlerin ellerine vermeyin. Bununla beraber o mallardan onları yedin, giydirin ve kendilerine güzel söz söyleyin.

“Allah'ın sizin geçiminize dayanak yaptığı mallarınızı aklı ermeyenlerin ellerine vermeyin.” (.....) savurganlar demek olup mallarını harcanmaması gereken yerlerde harcayıp tüketenler, har vurup harman savuranlar, aynı zamanda mallarını doğru dürüst harcama ve bunları üretip çoğaltma gibi güçleri de olmayanlar demektir. Aynı şekilde o malları doğru bir şekilde tasarruf etme gücünden de yoksun kimseler manasındır.

Buradaki hitap ve sesleniş esas itibariye bunların velileri olan kimselerdir. Burada velilere aynı zamanda, (.....) yani; “sizin mallarınız” kavliyle sefih denilen ve yukanda açıklamada geçtiği gibi olan kimselerin malları da eklenmiş bulunmaktadır. Çünkü; o malları idare edenler ve ellerinde tutanlar bunlardır.

“Allah'ın, sizin geçiminize dayanak yaptığı” kavli de, “Bedenlerinizin sağlığı, ailenizin ve çocuklarınızın geçimi ve geleceği için dayanak ve destek kıldığı.” demektir. (.....) kelimesini kırâat imâmlarından Nâfi ve İbn Âmir, (.....) olarak okumuşlardır. Bu da yine, (.....) manasındır. Bu, âdeti, (.....) manasına olan, (.....) kelimesi gibidir. Esasen (.....) kelimesi aslında (.....) idi. (.....) harfinin makabli, yani vavdan önceki harf meksur (esreli) olduğundan, (.....) harfi (.....) harfine dönüştürülmüş ve kelime böylece, (.....) olmuştur.

Selef büyüklerinden biri şöyle der: “Mal, mü'min kimsenin silâhıdır. Geride, Allah katında kendisinden hesaba çekileceğim bir mal bırakmak, kendi adıma halka muhtaç olup onlara el açmaktan daha hayırlıdır.”

Süfyan Sevri de elinde bulunan bir miktar ticaret malı ya da parası için şöyle söylemiş:

“Eğer bu varlık olmasaydı, kesinlikle Abbasi halîfeleri beni aşağılarlar, el silinen bir mendil gibi ellerini silip atarlardı.”

Yani; Süfyan burada şöyle demek istiyor: “Beni kendisiyle el silinen bir mendil durumuna getirmeyin, böyle bir konuma düşürmeyin. “

“Bununla beraber o mallardan onları yedin,”

Yani; o malları onlar için geçimlerini karşılayabilecek, ihtiyaçlarını sağlayacak bir kaynak yapın: Onunla ticaret yapsınlar, kazanç sağlasınlar ki, böylece yediklerini sermayeden değil de elde ettikleri karlardan yemiş olsunlar. Bu sayede de sermayeden harcayıp varlıklarını tüketmemiş olsunlar.

“giydirin ve kendilerine güzel söz söyleyin.” İbn Cureyc diyor ki; onlara: “Eğer dürüst, sâlih ve olgun kimseler olursanız, biz size mallarınızı geri verip teslim edeceğiz.” gibisinden güzel ifadelerle vaatlerde bulunun.

Maruf: Gerek akıl bakımından ve gerekse şerî'at açısından güzel olması sebebiyle insanın hoşuna giden ve huzur veren her tür söz ve davranış demektir.

Münker: Yine akıl ve şer'at bakımından kişinin çirkinliği ve kötülüğü sebebiyle hoşlarınıayıp iğrendiği ve reddettiği şeydir.

6

Evlenme çağına gelinceye kadar yetimleri gözetip deneyin. Reşit olduklarını görürseniz, hiç zaman geçirmeden mallarını kendilerine teslim edin. Büyürler (ve o mallarını geri alırlar) düşüncesiyle israf ederek ve tez yoldan hemen yemeyin. Zengin olan veli ve vasi iffetli davransın (yetim malına dokunmasın). Fakir olan da (kendi ihtiyacı ve emeği karşılığını) uygun bir şekilde alıp yesin. Mallarını kendilerine verdiğiniz zaman yanlarında şahit bulundurun. Hesap gören olarak Allah yeter.

“Evlenme çağına gelinceye kadar yetimleri gözetip deneyin.” Burada, (.....) yani, “yetimleri... deneyin” kavli, akıl bakımından onları sınavın, tecrübe edin, henüz ergenlik çağına gelmezden önce durumlarını ve bilgi ve becerilerini gözden geçirin, tasarruf konusunda ne kadar beceriklidirler veya değiller deneyin.

Biz Hanefilere göre deneme şöyle olur: Henüz ergenlik çağına gelmemiş olan kimseye tasarruf yapabileceği bir miktar mal veya para verilir ve bu para ile ne yapıp yapmayacağı, güzel bir şekilde elindekini değerlendirip değerlendirmeyeceği sınanır. Böylece durumu net olarak ortaya çıkana kadar bu deneme sürer.

Aynı zamanda bu âyet henüz ergenlik çağına gelmemiş ve fakat küçük yaşta olan çocuğun akıllı olması hâlinde ticaret yapabileceğine de izin olduğunun bir delilidir.

“Evlenme çağına gelinceye kadar...” Burada geçen, “nikah-evlenme” ifadesi, ergenlik çağına ermek manasındır. Çünkü; ancak bu yaşa gelindiği vakit evlenmeye elverişli bir yaşa gelmiş olunmaktadır. Çünkü; ancak bu yaşta, evlilikten beklenen çocuk sâhibi olma imkânı sağlanabilir. Bundan önceki çok küçük yaşta böyle bir şey söz konusu olamaz. “Reşit olduklarını görürseniz,” Bu konuda elinizde doğruyu yapabildiğine ilişkin açık ve net bilgiler varsa, böyle açık bir durum görülüyorsa ve yaptığı muamelelerde bir uygunluk ve olgunluk görürseniz, “hiç zaman geçirmeden mallarını kendilerine teslim edin.” Ergenlik çağından sonraki dönemlere erteleyerek geciktirmeyin.

Bu cümlelerin düzeni şöyledir: (.....) edatından sonra (.....) kavline kadar olan cümle, deneme ve imtihan etmenin gayesi kılınmıştır. Bu da, kendisinden sonra gelen (.....) edatı için söz konusudur. Meselâ; şâirin şu beytinde olduğu gibi:

Ölülerin hâlâ Dicle nehrinde akar kanı

Öyle ki; Dicle su yerine akıtır kanı

Burada bizim için örnek olan kısım, (.....) kısmıdır. Bunun manası; “Öyle ki; Dicle nehrinin suları bile kan renginde akar oldu.” demektir. (.....) edatından sonra gelen şart cümlesidir. Çünkü; (.....) edatı şart manasını içerir. Şart fiili ise, (.....) kavlidir.

Diğer taraftan, (.....) kavli de şart ve cezâdan oluşan bir cümle olup, ilk şarta cevap olarak gelmiştir O da, (.....) kavlidir. Sanki burada mana şöyledir: “Yetimleri, ergenlik çağına ve mallarını kendilerine vermeye hak elde ettikleri çağlarına kadar deneyin. “Onların mallarında tasarruf sâhibi olmaları kendilerinde rüş durumlarının sabit olmasıylaadır.

(.....) kelimesinin nekre olarak gelmesi, ya şu manayı ifade içindir; burada söz konusu pları özel bir rüş (olgunlaşma) denemesi ve gerçeği olup o da, tasarruf ve ticaretteki rüştüdür, kendini ispatlamasıdır. Veya azlık manasını ifade etmesi içindir ki, bu da tam bir rüş olayı değil de kendisini kısmen kanıtlaması demektir. Bunun için tam rüşünü kanıtlayana kadar beklenmesi gerekmez.

Yani, her alarıda kendini kanıtlaması bu takdirde icabetmez.

İşte işin bu yönü İmâm Ebû Hanîfe için delil sayılmaktadır. Ebû Hanîfe buna dayanarak çocuk yirmi beş yaşma geldiğinde malının kendisine verilmesini gerekli görür.

“Büyürler ve mallarını geri alırlar düşüncesiyle israf ederek ve tez yoldan hemen elden çıkarıp yemeyin. “O malları, büyüyecek ve elimizden alacaklar diye çarçur etmeyin.

(.....) kelimelerinin her ikisi de hâl olarak gelmiş mastardırlar. (.....) kavli mastar konumunda olup, yer itibariyle, (.....) kelimesiyle mensûbdur.

Aynı zamanda her ikisine de mef’ûl olması da câizdir.

Yani, “büyüyecekler diye hemen israf ederek ve malı çarçur etmeye kalkışıyorsunuz, harcamada aşırıya kaçılıyorsunuz. “diyorsunuz ki, “Henüz yetimler büyümeden mallarını harcayarak bununla istediğimizi alalım. İşte böylece o mal varlığını elimizden çıkaralım.”

“Zengin olan (veli ve vasi) iffetli davransın, yetim malına dokunmasın. Fakir olan da kendi ihtiyacı ve emeği karşılığını uygun bir şekilde alıp yesin.” Dikkat edilirse burada durum, vasiin zengin ve fakir olması durumuna göre iki madde içerisinde ele alınmış oldu. Eğer vasi olan kimse zengin biri ise, yetim malını yemekten sakının, uzak dursun.

Sanki âyette, “İffetli davransın” denmekle çok daha fazla titiz olmaları ve yetim malına dokunmamaları istenmektedir. Fakir kimse de, normal günlük yeme ve içme ihtiyacı ne idiye ihtiyacı elden bırakılmamak kaydıyla, aynı miktarda yer ve o miktar ne ise kendisi için o takdir olunur.

Tâbiünden olan İbrâhîm Nehaî de bu hususta şöyle diyor: “Bu miktar, açlığı önleyecek ve açık yerleri (avret yerlerini) kapatacak olan şeyler için yapılacak harcamadır.”

“Yetimlere, olgunluk çağına eriştikten sonra mallarını teslim ettiğinizde, inkâr etmemeleri için kendilerine karşı şahit bulundursun.” Çünkü bunlar, o yetimlerin mallarını teslim aldıklarına ve ellerine geçirdiklerine ilişkin olarak tanıklıkta bulunarak olabilecek bir inkânn önü alınmış olacaktır. Yine herhangi bir çekişme, karşılıklı bir inkârlaşma olayında taraflara yemin verdirmenin önüne geçilmiş olacaktır.

“Hesap gören olarak Allah yeter.” Sizin hesabınızı görücü olarak Allah yeter. İşte bu bakımdan size doğru olmanızı ve doğruluktan ayrılmamanızı, birbirinizi yalanlamamanızı ve doğrulamanızı isterim. Bu ifade aynı zamanda, “uygun bir şekilde alıp yesin” kavline râcidir.

Yani; israfta bulunmasın, savurganlık etmesin. Çünkü onu Allah hesaba çekecek ve yaptığına karşı ya ödüllendirecek veya cezâlarıdıracaktır. (.....) fiilinin faili, (.....), yani lâfzatullah'tır. (.....) harfi ise zâiddir. (.....) kelimesi iki mef’ûl alır. Bunun da delili: (.....) Bakara, 137 kavlidir.

7

Erkekler için anne ile babanın ve yalanların geriye bıraktıklarından bir pay vardır. (Aynı şekilde) kâdirılar için de anne ile babanın ve yakınların geriye bıraktıklarından bir pay vardır. Az ya da çok olsun o maldan erkeğe de, kadına da farz kılınmış (belirlenmiş) bir pay vardır.

“Erkekler için anne ile babanın ve yakınların geriye bıraktıklarından bir pay vardır. Aynı şekilde kadınlar için de anne ile babanın ve yakınların geriye bıraktıklarından bir pay vardır” Bu âyette söz konusu edilen mirasçılar kendi yakınlık durumlarına göre mirastan hisse alacak olan akrabadır.

“Az ya da çok olsun, o maldan erkeğe de kadına da farz kılınmış (belirlenmiş) bir pay vardır.” Burada, (.....) kavli, (.....) kavlinde amilin tekrarıyla bedeldir. (.....) kavlindeki zamîr ise, (.....) kavline râcidir.

(.....) kelimesi mastar olarak ihtisas üzere mensûbdur. Çünkü bu, “Ben bir pay demek istiyorum, kastediyorum.” manasındır. (.....) kesinleşmiş bir pay, demektir. Onlar için mutlaka bunu yerine getirmeleri gerekir.

Rivâyete göre Evs b. Sabit bir cihat sırasında ölünce geride karısı Ümmü Kûhha ile üç kız bıraktı. Amcasının iki oğlu bunlardan miraslarını alıp gizlediler, kendilerine vermediler. Çünkü bunlar câhiliye döneminde yetişen

kimselerdi, câhiliye inancına göre kadınlara ve çocuklara miras bırakılmazdı. Gerekçe olarak da şöyle diyorlardı:

— Ancak ok kullarıabilen (eli silâh tutan) ile ganimet elde eden mirasçı olabilir. İşte bunun üzerine Ümmü Kūhha, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)e gelir ve bu durumdan dolayı şikayette bulunur. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) dâ kendisine:

— Dön git, ta ki bu konuda Allah emrini gönderene kadar bekleyeceğim, diye buyurdu. İşte bu âyet bununla ilgili olarak nâzil oldu. Bunun üzerine Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) iki amca çocuğuna şöyle haber gönderdi:

— Evs'e âit malı iki kişi arasında paylaştırmayın. Çünkü Allah, o maldan onların kâdirilerine ve kızlarına da pay vermiştir. Allah bu paylaşma konusunu tam olarak açıklayana kadar, durum açıklanmadı.

İşte bunun üzerine de “Allah size emreder.” âyeti nâzil oldu. Âyetin nâzil olması üzerine Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Ümmü Kūhha'ya sekizde bir, kızlara da üçte bir olarak verdi. Kalan kısmı da iki amca oğluna verdi. Hafız İbn Hacer diyor ki; SaTebi bunu bu şekilde rivâyet etmiştir. Sonra da Beğavi herhangi bir isnada dayanmaksızın zikretmiştir. Bak. Haşiyetu'l-Keşşaf; 1/477.

8

(Mirastan payları olmayan) yakınlar, yetimler ve yoksullar miras bölüşmesinde hazır bulunurlarsa onları da bundan rızıklarının (yararlandının) ve kendilerine güzel söz söyleyin.

“Mirastan payları olmayan yakınlar, yetimler ve yoksullar miras bölüşmesinde hazır bulunurlarsa,” Eğer mirastan payları olmayan yakınlar, yetimler, yoksul ve yabancılar tereke bölüşmesinde bulunurlarsa, “onları da bundan rızıklarının (yararlandırın)” Anne ile babanın ve yakımların geride bıraktıklarından bunlara da verin.

Bu emir mendup olan bir emirdir ve hâlen geçerlidir, hükmü yürürlükten kaldırılmış yani nesh edilmiş değildir. Ancak bir görüşe göre de bu, henüz İslâm'ın ilk dönemlerinde vacip idi, daha sonra bu hüküm miras ayetiyle nesh olundu, yürürlükten kaldırıldı.

“ve kendilerine güzel söz söyleyin.” Geçerli bir mazeret belirtin, iyi ve güzel bir vaatte bulunun. Denildi ki, maruf söz (güzel ve iyi söz), bu kişilere şöyle denilmesidir: “Bunu alın. Allah bunu sizin için bereketli ve mübarek kılsın, gerçi bu verilen azdır ama, elden ancak bu kadar geliyor...” gibisinden ifadeler kullarısınlar ve verdiklerini onların başlarına kakmasınlar.

9

Arkalannda güçsüz (ve bir iş beceremez) çocuklar bırakıp (da, “Acaba onların durumları ne olacak?” diye) korku ve endişe duyanlar, (yetimlere haksızlık etmekten de) korkup titresinler, Allah'tan korksunlar ve onlara doğru söz söylenler.

Bu âyette söz konusu olanlar vasilerdir. Allah'tan korkmaları, yetim olupda bunların denetim ve gözetiminde ve yanlarında kalanlar hakkında titiz olmaları isteniyor, onlara herhangi bir haksızlık etmemeleri emrediliyor. Nasıl ki, kendilerinin başlarına herhangi bir şey gelmesi ve ölmeleri hâlinde geride kalacak olan çocukları için korku ve endişe hâli yaşıyorlarsa, aynı korku ve endişeyi denetim ve gözetimlerine verilen yetimler için de taşıyınlar ve bu hususta Allah'tan korksunlar. Böyle bir durumun kendi çocukları için de takdir edilmiş olabileceğini düşünsünler. Bū gibi bir durumu gözlerinin önüne getirip canlarıdırısınlar ki, şefkat ve merhamet dışı bir durumla onlara muamelede bulunmaya kalkışmasınlar, merhametsizlik etmesinler.

Âyette geçen, (.....) beraberindekilerle bitlikte, (.....)ilgi zamîrinin sılası yani ilgi cümlecîğidir Bu takdirde âyetin manası şöyle olmaktadır:

“İşte özellikleri ve durumları bu olan kimseler, kendilerinin ölümünün yaklaşmasıyla arkalannda zayıf, güçsüz ve herhangi bir iş beceremeyen çocuklar bırakmaları hâlinde, çocuklarını koruyup gözeticek herhangi bir kimselerinin olamayacağı düşüncesiyle nasıl ki, çoluk ve çocuklarının heba olmalarından korkarlarsa işte yetimler için de aynı şekilde Allah'tan korksunlar ve aksi bir davranışta bulunmasınlar.”

(.....) kelimesinin cevabı, (.....) kelimesidir. Vasi olan kimselerden beklenen güzel, iyi ve doğru söz ise şöyle olmalıdır: “Kendi öz çocuklarıyla nasıl konuşup ilgi ve alâka gösteriyorlarsa, yetimlere kaşı da aynen hareket etsinler, güzel söz söylesinler, edebi, selâmı, şefkati onlardan esirgemesinler ve onlara, “Oğlum!, Çocuğum!” türünden okşayıcı sözler söylenler.”

10

Haksızlıkla yetimlerin mallarını yiyenler, şüphesiz karınlarına ancak ateş tıknmış olurlar. Bunlar pek yakında alevli bir ateşin içine atılacaklardır.

“Haksızlıkla yetimlerin mallarını yiyenler, şüphesiz...” Burada geçen, (.....) kelimesi hâl yerinde gelmiştir. Haksızlık etmek, manasınadır.

“karınlarına ancak ateş tıknmış olurlar.”

Yani; kendilerini ateşe, cehenneme çekip götürecek şeyleri yemiş olurlar. Bu durumda yedikleri sanki ateşin ta kendisiymiş gibi değerlendirilmektedir. Rivâyete göre:

“Yetimlerin mallarını yiyenler kıyamet gününde diriltildiklerinde kabirlerinden kalkıp çıkarlarken, kabirlerinden, ağızlarından, burunlarından ve kulaklarından duman çıkacaktır. Böylece mahşer halkı onların dünyada iken yetimlere âit malların yediklerini bilip tanıyacaklar.”

“Bunlar pek yakında alevli bir ateşin içine atılacaklardır.” Kırâat imâmılarından İbn Âmir ve Ebû Bekir, (.....) kelimesini, (.....) olarak kırâat etmişlerdir.

Yani; cehenneme gireceklerdir. (.....) kelimesi, herhangi bir ateş olup özelliği bilinmemektedir, mübhemdir.

11

Allah çocuklarınızın mirası hakkında, bir erkeğe iki kızın payını vermenizi emreder. Eğer çocuklar ikiden fazla kadm (kız) iseler, ölenin geriye bıraktığı (malın) üçte ikisi onlarındır. Eğer çocuk yalnızca bir kız ise, mirasın yansı ona âittir. Eğer ölen kimsenin çocuğu varsa, anne ve babasından her birine mirastan altıda bir pay vardır. Eğer ölen kimsenin çocuğu yoksa ve mirasçı olarak geride anne ve babası kalmış ise, annesi için üçte bir pay vardır. Eğer ölenin kardeşleri varsa, annesine altıda bir pay düşer. Bütün bu paylaştırmalar, ölen kimsenin vasiyetinin yerine getirilmesinden ve borcunun ödenmesinden sonradır. Babalarınız ve oğularınızdan hangisinin size fayda bakımından daha yakın olduğunu bilemezsiniz. Bunlar Allah tarafından farz kılman hükümlerdir. Şüphesiz Allah her şeyi bilendir ve yegâne hüküm (hikmet) sâhibidir.

“Allah, çocuklarınızın mirası hakkında, bir erkeğe iki kızın payını vermenizi emreder.”

(.....) size emreder, tavsiye eder ve vasiyet eder. (.....) çocuklarınızın mirası hakkında, demektir. Bu mücmel, yani kısa ve toplu bir manadır. Bunun detay yani tafsilat kısmı ise, (.....) kavlidir.

Yani; onların erkek olanlarına, kısaca çocukîannızdan erkek olanları demektir. Burada buna râci olan mahzûf bulunmaktadır. Çünkü; mana zaten anlaşılmaktadır. Bu, tıpkı (.....) kavli gibidir.

Ayete, erkeğin payını belirterek başlarındadır. Dolayısıyla, “iki kızın/kadının payı bir erkeğin payı kadardır.” diye buyurmadı veya, “Kâdirılar için erkeğe fazileti gereği verilen payın yarısı kadar hisse vardır. “diye de buyurmadı. Çünkü; erkeğin payı işte bu değeri ve üstünlüğü sebebiyle katlarındadır. Çünkü; câhiliye döneminde erkekler sadece mirasçı olarak kabul edilir, kâdirılar için böyle bir pay öngörülmezdi. İşte âyetin esasen geliş sebebi de budur.

Şöyle bir tefsir de yapılmıştır: “Kâdirılara âit payın erkeklere iki pay olarak verilmiş olması, erkekler için pay olarak yeter. Kadınlara âit tüm paylarının alınıp erkeğe verilmemesinin sebebi, aralarındaki akrabalık bağlarından mahrum kalmamaları ve yoksun bırakılmamaları içindir.

Yani; erkekler hangi şekilde bir yakınlık (akrabalık) elde etmişlerse kâdirılar da aynen öyle bir yakınlık elde etmişlerdir. Burada demek istenen şey, bunların içtimaları, yani birleşmeleridir (bir arada olmalarıdır). Kısaca bir erkek ve iki kız bir arada olurlarsa yani hayatta iseler -ki birleşmeden veya içtimadan kasıt budur- erkek için kızların iki payı kadar bir pay vardır. Nitekim, her iki kız için iki pay vardır. Ancak; erkek tek ise, başka bir mirasçı da yoksa, erkek çocuk mirasın, yani malın tümünü alır. İki kız ise, sadece üçte ikisini alırlar. Bunun delili de, buna tek erkek hükmünün uygulanmasıdır, Çünkü Rabbimizin şu kavli bunu göstermektedir.

“Eğer çocuklar ikiden fazla kadın (kız) iseler, ölenin geriye bıraktığı malın üçte ikisi onlarındır.”

Eğer ölen kimsenin kalan çocukları tamamen kız ise, hiç erkek çocuğu yoksa, bu takdirde ölenin geride bıraktığından bu kızlara malın üçte ikisi pay olarak verilir (üçte iki pay bunlarındır). Gerçi her ne kadar âyet miras için bir işaret ve ölçüt ise de malı geride bırakan da ölen kimsedir.

Burada geçen, (.....) kavli, (.....) fiilinin ikinci haberidir veya (.....) kelimesinin sıfatıdır. Bu da, “kızlar ikiden fazla iseler” demektir.

“Eğer çocuk yalnızca bir kız ise, mirasın yarısı ona âittir.”

Yani; ölen adamın bir tek kızı var ise, ondan başka çocuğu yoksa bunun mirastan alacağı pay ölenin bıraktığının yansıdır.

Kırâat imâmlarından Nâfi ve Cafer, (.....) fiilini tam fiil olarak kabul ettiklerinden, (.....) kelimesini (.....) olarak merfû' kırâat etmişlerdir. Bunlar dışında kalan imâmlar ise (.....) fiilini nakıs fiil kabul ettiklerinden, (.....) kelimesini (.....) olarak mensûb okumuşlardır. Bu ise, (.....) kavline daha uygun düşmektedir.

Eğer bu âyette sadece erkek çocukla birlikte var olmaları hâlinde iki kız çocuğa âit hüküm, ayrıca bir kızın olması ile daha fazla kızların bir arada olması hâlindeki hükümler ele alınmış bulunmaktadır. Halbuki, yalnızca iki kızm olmaları, erkek çocuğun olmaması hâlinde söz edilmedi, buna ne diyeceksin.

Yani; geride mirasçı olarak yalnızca iki kız çocuğu bulunuyorsa bu iki kızm mirastan alacakları payları ne olacaktır? diye sorabilirsin.

Benim bu konuda söyleyeceğim, bu konuda bunlar hakkındaki hükmün tartışmalı olduğudur. Abdullah b. Abbâs böyle bir durumda iki kızı, tek bir kız olarak değerlendirmiş, ikiden fazla kızlar olarak görmemiş ve dolayısıyla her iki kızm da mirastan- alacakları paylar, terekenin yansının bu ikisi arasında paylaşınlacağı hükmü olmuştur. Ancak İbn Abbâs dışındaki sahabiler ise bunlara uygulanacak olan hüküm ikiden fazla olan kızlara uygulanacak olan hükmün aynısıdır, neticesine varmışlardır. Buna gerekçe olarak da, “bir erkeğe iki kızın payı vardır.” kavlini göstermişlerdir.

Çünkü; ölen kimse eğer geride bir kız çocuk ve bir de erkek çocuk bırakırsa bırakmış olduğu terekeden üçte bir pay kıza âittir, üçte iki hisse de erkek çocuğundur. Eğer bir kız çocuğa verilen pay ya da hisse üçte bir olursa bu takdirde iki kıza verilecek olan pay üçte ikidir. Çünkü yüce Allah bu surenin son âyetinde şöyle buyurmaktadır:

“Eğer ölen kimsenin geride kalan çocuğu varsa, anne ve babasından her birine mirastan altıda bir pay vardır.” Burada, (.....) kavlindeki zamîr ölene râcidir. Bundan maksat da ölen kimsenin baba ve annesidir. zamîrin müzekker yani eril olarak gelmiş olması erkeğin galebe çalmasındandır. (.....) kavli, (.....) kavlinde amilin tekrarı sebebiyle bedeldir. Bu bedelin yaran şöyledir:

“Eğer anne ve baba için altıda bir pay vardır.” denmiş olaydı, bu takdirde her ikisinin de bu payda ortak oldukları manası açık olarak görülürdü. Eğer böyle değil de, “Anne ve baba için altıda iki pay vardır.” densesydi bu takdirde altıda iki olarak yapılacak olan paylaşımda aralanada eşitlik olup olmayacağı noktasında bir vehim oluşabilirdi. Eğer, “Anne ve babadan her biri için altıda bir pay vardır.” densesydi bu takdirde te'kidin bir anlamı kalmazdı. İşte bu, meseleyi toplu olarak ifade ettikten sonra detaya girmedir.

(.....) kelimesi mübtedadır. (.....) kelimesi de haberdir. Aralarında yer alan bedel ise, açıklama (beyan) içindir.

Hasen-ı Basrî âyetle geçen ve şimdi buraya alacağımız kelimeleri tahfif ile tutarlı (cezimli) olarak şöyle okumuştur: (.....).

(.....) kavlinde geçen çocuktan maksat hem erkek ve hem kız için geçen bir ifadedir.

Yani; ölenin çocuğu -kız veya erkek hangisi olursa olsun- varsa, demektir.

“Eğer ölen kimsenin çocuğu yoksa ve mirasçı olarak geride -sadece- anne ve babası kalmış ise, annesi için - geride miras olarak bıraktığı maldan- üçte bir pay vardır.” Çünkü; iki eşten biriyle beraber anne ve baba da ölene mirasçı olarak kalırsa, eşin payı çıkarıldıktan sonra geriye kalandan annenin payı üçte birdir. Yoksa ölenin geride bıraktığı malın üçte biri demek değildir. Çünkü; miras payını almada baba anneden daha kuvvetlidir (daha fazla hak sâhibidir). Şöyle ki; eğer miras alacak olanlar olarak sadece her ikisi kalmış olsalardı, baba annenin iki katını alacaktı. Şayet anneye de tam olarak üçte bir pay verilseydi, bu takdirde babanın da payının kendi payına aktanması söz konusu olurdu.

Eğer bir kadm ölür de geride bir koca ve anne ile babasını mirasçı olarak bırakırsa, bu durumda eş (koca) için terekenin yansı ve annesi için de üçte bir pay verilir, geri kalan ise babanın olurdu. Böyle olunca anneye iki pay, babaya da bir pay düşmüş olmaktadır ki; bu sefer hüküm tersine döner ve kadm iki erkeğin alacağı payı almış olur.

“Kırâat imâmlarından Hamza ve Ali Kisâî, hemze harfini esresiyle, (.....) olarak (.....) harfini (.....) harfini esre oluşuna uydurarak okumuştur.

“Eğer ölenin kardeşleri varsa, annesine altıda bir pay düşer.” Eğer'ölenin erkek ve kız olarak iki kardeşi ya da fazla kardeşleri varsa bu takdirde mirastan anneye düşen pay altıda birdir. Eğer kardeş bir tane ise bu takdirde annenin payım üçte birden engelleyip altıda bir düşüremez, engelleyemez, yani hacbedemez. Kardeşler ister anne ve baba bir, ister babaları bir anneleri ayrı veya ister anneleri bir babaları ayrı olsunlar anneyi hacbetmede (annenin payını düşürmede) ya da engellemede eşittirler.

“Bütün bu paylaştırmalar, ölen kimsenin yapacağı vasiyetin yerine getirilmesinden ve borcunun ödenmesinden sonradır.” Burada geçen, (.....) kavline, miras paylaşımıyla ilgili olarak âyetin başından itibâren ele aldığımız tüm hususlar dahildir. Yoksa sadece bundan önce geçen madde değil. Sanki burada, “İşte bütün buraya kadar anlatıları bütün payların paylaşımında bu ölçü esas alınacaktır.” denilir gibidir. (.....)

Kırâat imâmlarından İbn Kesîr, İbn Âmir ve Hammad, buradaki ve mabadinde gelen (.....) harflerini fetha ile (.....) olarak okumuşlardır. Ancak kırâat imâmlarından Yahya, birincisinde (.....) harfinin fetha harekesi ile okunmasında A'sa'ya kâtilmiştir. Kırâat imâmlarından Hafs ise, sadece ikincisinde, mücaveret sebebiyle kâtilmiştir. Birinciye ise, (.....) kavline olan mücaveret sebebiyle esreli olarak okumuştur.

Bunlar dışında kalan diğer kırâat imâmları ise, (.....) olarak kesreyle okumuşlardır.

Yani ölen kimse vasiyet eder.

Burada bir zorluk var gibi. Çünkü; şerî'at bakımından borç ödenmesi önce gelir. Halbuki âyetle önce vasiyet söz konusu edilmiş ve arkasından da, “veya borcunun ödenmesinden sonra” yani, (.....) kavli gelmiştir. Bunun cevabı nedir?

Bunun cevabı şöyledir; Arapçada “veya” manasına gelen (.....) edatı tertip manasına delâlet etmez yani; bu edat sıralanada sıraya riyeti öngörmez. Meselâ:

(.....) yani “Bana Zeyd veya Amr geldi.” dediğin zaman bunun manası, ikisinden biri geldi demektir. Dolayısıyla, (.....) kavlinin de mana bakımından takdiri şöyledir:

Yani “Bu iki şeyden biri olan vasiyet yerine getirildikten veya borcun ödenmesinden sonra...” demektir. Eğer bu lafızla söylenmiş olsa tertip varlığı bilinmezdi. Aksine burada yapılan şey, sonra getirilenin, yani muahhar

olanın öne alınması (takdimi) ve takdim olunanın (öne alınmış olunanın) da tehiri (sona alınması)dır, bu câizdir. Nitekim, burada da yapılan budur.

Ancak bizim borca öncelik vermemiz, onu vasiyete takdim ettiğimiz Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in hadisine dayanır. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

“Dikkat edin, borç ödenmesi vasiyetten öncedir.” Bak. Ahmed b. Hanbel; 1/79, 131, 144. Buhârî, 5/377. Buhârî bunu talik olarak zikretmiştir. Tirmizî, 2094. İbn Mâce, 2715. Buradaki lafız ise şöyledir: “Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) vasiyetten önce borca hükmetti (borcu ödedi).”

Çünkü vasiyet, karşılıksız bir bağ olması bakımından mirasa benzemektedir. Bu açıdan vasiyet, mirasçılara, ödenme açısından ağır gelir.

Yani; gönül rızasıyla kolay kolay vermek istemezler. İşte bu vasiyet edilen şey, âdeti öncelikli olarak ödensin diye ve borçtan farklı olarak bir muameleye tabi tutulmaması bakımından borçtan önce zikredilmiştir. Yoksa önce vasiyet sonra borç ödensin manasında değildir. Vasiyeti yerine getirmekten sakınsınlar diye borçtan önce züa edilmiştir. İşte vasiyete bu bakımdan öncelik verilmiş olup, borç ödenirken beraberinde vasiyet de yerine getirilsin, o da ödensin içindir.

“Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin size fayda bakımından daha yakın olduğunu bilemezsiniz. “

Burada, (.....) kavli mübtedadır. (.....) kavli de bunun üzerine atfolunmuştur. Haberi de, (.....) kavlidir. Ayrıca, (.....) mübteda ve bunun haberi de, (.....) kavlidir. Cümle ise (.....) fiiliyle nasb mahallinde gelmiştir. (.....) kelimesi de temyizdir.

Bu durumda âyetin manası şöyle olmaktadır:

“Yüce Allah, miras ile ilgili bu hükümle kendi nezdinde bilinen bir hikmete bağlı olarak belirleyip tayin etmiştir. Eğer bunun hükmünü ve bölüşümünü size bırakmış olsaydı, bunlardan hangisinin sizin için daha faydalı olduğunu bilemezsiniz. Dolayısıyla sizler mallar herhangi bir hikmete bağlı olmadan olmaması gereken yerlere koyardınız. Halbuki hisselerdeki farklılık, menfaatlerdeki farklılığa bağlıdır. Hâlbuki, sizler bu farklılığı bilemezsiniz. Yüce Allah’ın size bir lütfü ve keremi olarak Allah bunu kendi üzerine almıştır. Bunu sizin içtihadınıza ve değerlendirmelerinize bırakmamıştır. Çünkü; ölçüleri takdir etmede ve değerlendirmede sizler acizsiniz, bilemezsiniz.”

İşte bu cümle pekiştirme mahiyetinde olan tekit ifade eden bir parantez (itiraz) cümlesidir. İraptan mahalli yoktur.

“Bunlar Allah tarafından farz kılınan hükümlerdir.” . Burada, (.....) kelimesi, müekked mastar olarak mensûb kılınmıştır.

Yani; “Bu, size kesin bir farz olarak farz kılınmıştır.” demektir.

“Şüphesiz Allah her şeyi -henüz onları yaratmadan önce de- bilendir ve yegâne hüküm (hikmet) sâhibidir.” Farz kıldığı her şeyi, miras bölüştürülmesini ve bunlar dışındaki her şeyi bir hikmete ve hükme göre var etmiştir.

12

Yapacakları vasiyetin yerine getirilmesinden ve borcun ödenmesinden sonra, eğer hanımlarınızın çocukları yoksa, geride bıraktıkları mirasın yarısı sizindir. Eğer çocukları varsa, bıraktıklarının dörtte biri sizindir. Eğer sizin de eş (koca) olarak çocuğunuz yoksa, yapacağınız vasiyetin yerine getirilmesinden ve borcun ödenmesinden sonra, bıraktığınızın dörtte biri onlarındır (hanımlarınızındır). Eğer çocuğunuz varsa, bıraktığınız mirastan sekizde biri hanımlarınızındır. Eğer geride miras bırakan erkek ya da kadının ana babası ve çocukları yoksa/kelâle olarak malı mirasçılara kalıyorsa, sadece anneden bir erkek veya bir kız kardeş bulunuyorsa, bunlardan erkek olsun, kız olsun her biri için mirastan payları altıda birdir. Eğer çocuklar birden fazla iseler her biri mirastan eşit olarak üçte bir pay alırlar. (Bu paylaşırma) vasiyetin yerine getirilmesinden ve borcun

ödenmesinden sonra, hiçbir kimse herhangi bir zarara uğratılmaksızın yerine getirilir. Bunlar Allah'tan (size) vasiyettir. Allah her şeyi hakkıyla bilendir, Halimdir (cezâlarıldırmada acele etmez).

“Yapacakları vasiyetin yerine getirilmesinden ve borcun ödenmesinden sonra, eğer hanımlarınızın -sizden veya bir başkasından erkek veya kız olsun- çocukları yoksa, geride bıraktıkları mirasın yarısı sizindir. Eğer çocukları varsa, bu takdirde miras olarak bıraktıklarının dörtte biri sizindir.”

“Eğer sizin de eş (koca) olarak çocuğunuz yoksa, yapacağınız vasiyetin yerine getirilmesinden ve borcun ödenmesinden sonra, bıraktığınızın dörtte biri onlarıdır (hanımlarınızındır). Eğer çocuğunuz varsa, bıraktığınız mirasın sekizde biri hanımlarınızındır.” Dörtte bir ve sekizde bir pay armada, bir tek hanım veya birden fazla hanım da olsalar eşittirler. Bu payları almada bütün hanımlar ortaktırlar.

“Kocanın alacağı hisse hanımının alacağının iki katı olarak öngörölmüşdür. Çünkü bu, “bir erkeğe iki kızın/kadının payı vardır. “kavline dayanmaktadır. Rabbimizin bu kavli buna delâlet etmektedir.

“Eğer geride miras bırakan -ölen- erkek ya da kadının ana babası ve çocukları yoksa/kelale olarak malı mirasçılara kalıyorsa, sadece anneden bir erkek veya bir kız kardeş bulunuyorsa, bunlardan erkek olsun kız olsun her biri için mirastan payları allıda birdir. Eğer çocuklar birden fazla iseler her biri mirastan eşil olarak üçte bir pay alırlar.”

(.....) kelimesi burada, (.....) fiilinin ismidir. (.....) kelimesi, (.....) fiilindendir.

Yani; ondan mirasçı kalınırsa, demektir. Ve bu, (.....) kelimesinin sıfatıdır. (.....) kelimesi, (.....) fiilinin haberidir.

Yani, kendisinden miras kalan kimse kelâle ise, demektir. Ya da burada, (.....) fiilinin haberi, (.....) kelimesidir. (.....) kelimesi de (.....) fiilindeki zamîrden hâldir.

(.....) Kelâle: Kendisinden sonra bir çocuk ve baba kalmayan veya kendisinin ölümünden sonra bir çocuğu ve babası bulunmayan kimse demektir. Esasen bu kelime, (.....) manasında mastardır. Bu da, yorulma sebebiyle kişinin gücünü yitirmesi demektir. (.....) kelimesi de, (.....) kelimesi üzerine ma'tûftur. (.....) yani annenin, anne için...

Eğer:

“Bu âyette hem erkeğin ve hem kadının ismi geçti, neden dolayı burada zamîr müfret (tekil) olarak getirildi ve niçin zamîr müzekker kılındı?” diyecek olursan, ben de derim ki:

“Bunun müfret, yani tekil olarak gelmesine gelince, bilindiği üzere, (.....) edatı iki şeyden biri içindir. İşte bu bakımdan böyle tekil olarak getirilmiştir. zamîrin müzekker olarak gelmesine gelince, bu, adama râci olması sebebiyle böyledir. Çünkü; (.....) kelimesi müzekkerdir ve bu kelime ile konu başlamaktadır. Ya da zamîr erkek ve kadından birine râcidir, bu ise müzekkerdir. “.... her biri mirasta eşit olarak üçte bir pay alırlar.” kavliyle, çocukların anneye olan yakınlıkları sebebiyle buna hak kazanmış olmalarıdır, demektir. Anne bu bakımdan üçte birden fazlasına mirasçı olamaz. Bundan dolayı erkeğe kadından daha fazla bir pay da verilmez.

“(Bu paylaşırma) vasiyetin yerine getirilmesinden ve borcun ödenmesinden sonra, hiçbir kimse herhangi bir zarara uğratılmaksızın yerine getirilir.” Vasiyetin tekrar edilmiş olmasının sebebi, vasiyette bulunanların farklı olmalarındandır. Bunlardan ilki anne baba ve çocuklardır. İkincisi hanımdır, üçüncüsü kocadır ve dördüncüsü de kelâledir.

(.....) kelimesi hâldir.

Yani; mirasçılarına hiçbir zarar vermeksizin bu vasiyetlerde bulunur. Meselâ; belki adam üçte birden fazlasını vasiyet edebilir veya sadece bir tek mirasçı için vasiyet edebilir ve böylece bir zarara sebebiyet verebilir.

“Bunlar Allah tarafından size tavsiye edilen bir emirdir. “Bu, müekked mastardır.

Yani; size bununla bir vasiyette bulunarak emreder. “Allah her şeyi hakkıyla bilendir -vasiyetinde haksızlık edeni, zulmedeni bildiği gibi, adaletli olarak davrananı da bilir.- Halim'dir (cezâlarıldırmada acele etmez).” Haksızlık edip zalimce davranan kimseye cezâsmı hemen vermede acele davranmaz. İşte bu, yüce Allah'tan bir tehdittir.

Eğer:

“(.....) olarak okuyanlara göre bunun zil hâli nerededir?” diye sorarsan? Ben de cevap olarak şöyle derim:.

“(.....)fiili muzmer kabul edilir ve failinden dolayı mensûb kılınır. Çünkü; (.....) denildiği zaman, bu ifadeden, bir vasiyet edenin var olduğu bilinir.”

Nitekim; (.....) diye başlayan Âyetteki (.....) kelimesi, aynı surede geçen (.....) kavlindeki (.....) fiilinin delâlet ettiği şeyin failidir. Bundan ortada bir takdis ve tenzih edenin bulunduğu bilindiğinden, dolayısıyla, (.....) fiili muzmerdir. İşte buradaki durum da tıpkı bunun gibidir.

Şurasını iyice bilmelisin ki, mirasçılar sınıf sınıftırlar. Şöyle ki:

1 - Ashâb-ı Feraiz: Bunlar, kendileri için belirlenmiş pay (hisse) olan kimselerdir. Meselâ; kız gibi. Bunun payı eğer tek ise yarımıdır. Fazla olanlar, yani iki kız ve daha üzeri olanlar içinse, üçte ikidir.

2 - Oğulun kızı, ne kadar aşağı inerse insin: Bu da çocuğun sülbten (nesepten) olmaması hâlinde kız gibidir.

Yani; bir kız için yansı, iki ve daha fazla kız içinse üçte ikidir. İşte bu kız için, sulpten (nesepten) olan kız ile birlikte payı altıda birdir. Bu pay oğul ve sulpten (nesepten) iki kız olması hâlinde düşer (kalkar). Meğerki beraberinde bir çocuk varsa, bu defa asebe yoluyla onunla beraber olur.

3 - Bir baba ve anneden kız kardeşler: Bunlar da çocuğun ve oğulun çocuğunun olmaması hâlinde tıpkı kızlar gibidirler. Baba tarafından kız kardeş olanlar ise, bunlar da kızların olmaması hâlinde tıpkı bir baba ve anneden olan kız kardeşler imiş gibi muamele görürler. Böylece her iki grup kız ile veya oğulun kızıyla beraber asebe olurlar. Ancak bunlar oğulun olması, oğulun oğlunun -her ne kadar aşağı inse de- olması durumunda, babanın ve dedenin olması hâlinde İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'ye göre mirastan düşerler. Annenin çocuğuna gelince, biri için altıda birdir. Fazlası için üçte birdir. Bunlar da kız olsun erkek olsun fark etmez. Aynı şekilde bunlar da çocukla ve -her ne kadar aşağı inerse insin- oğlun çocuğuyla, babayla ve dedeyle mirastan düşerler.

6 - Baba: Bunun için de oğul ile ve -her ne kadar aşağı inerse insin- oğlun oğuluyla altıda birdir. Kız ile ve -her ne kadar aşağı inerse insin- oğlun kızıyla altıda birdir. Nitekim, geride kalanlarla beraber bunların payları altıda birdir.

7 - Dedeye gelince: Bu babanın babasıdır. Bu da babanın olmaması hâlinde tıpkı baba gibidir. Ancak kalanın üçte birini anneye vermede baba gibi değildir.

8 - Anneye gelince: Buna da çocukla veya ne kadar aşağı inerse insin oğlun çocuğuyla beraber altıda birdir. Ya da kardeş veya kız kardeşler iki ve daha fazla olması hâlinde ve hangi cihetten olurlarsa olsunlar. Olmamaları hâlinde ise tamaminin üçte biridir. Bir zevç (koca) ve ebeveyn veya bir zevce (hanım) ve ebeveyn iki eşten birinin farz olan haklarından sonra kalanın üçte biri annenin payıdır.

9 - Nine: Bunun da payı altıda birdir. Hatta bunlar bir baba ve anneden ne kadar çok olurlarsa olsunlar durum aynıdır. Ancak uzak olanı yakın olan hacbeder (mirastan düşürür). Hepsini de anne hacbeder (mirastan düşürür). Babalar da baba ile hacb olunurlar.

10 - Zevç (koca): Bunun çocukla beraber veya ne kadar aşağı inerse insin oğlun çocuğuyla beraber payı dörtte birdir. Çocuğun olmaması hâlinde yansıdır.

11 - Zevce (hanım): Çocukla veya ne kadar aşağı inerse insin oğlun çocuğuyla beraber payı sekizde birdir. Bunların olmamaları durumunda ise payı dörtte birdir.

12 - Asabeler: Bunlar farzdan arta kalan şeye mirasçı olanlardır. Bunlar da şöyledir:

- a) Oğul, sonra da sırasıyla ne kadar aşağı inerse insin oğlun oğlu
- b) Baba ve sonra da ne kadar yükselirse yükselsin babanın babası
- c) Bir baba ve anneden kardeş
- d) Babadan kardeş
- e) Aynı babadan ve anneden kardeşin Oğlu
- f) Aynı babadan kardeşin oğlu
- g) Amcalar, sonra babanın amcaları, sonra dedenin amcaları, sonra azatlı köleler ve sonra sırasıyla asabesi

Farzları (payları) yarım ve üçte iki olan kâdirılar da sadece kardeşleriyle asabe olurlar, başkalarıyla değil.

13 - Zevu'l-Erham: Bunlar asabeden olmayan ve aynı zamanda ashâb-ı feraizden de olmayan yakınlardır. Bunların da sıralarınası tıpkı asabelerin sıralarınası gibidir.

13

Bunlar, Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'a ve Rasûlüne itâat ederse, Allah onu, orada içerisinde ebedî kalmak üzere, altından ırmaklar akan cennetlere sokar. İşte en büyük kurtuluş budur.

“Bunlar, Allah'ın koyduğu sınırlardır.” Bu âyette (.....) kelimesiyle yetimler, vasiyetler ve miras ile ilgili olarak anlatıları hükümlere işaret olunmaktadır.

Yine âyette, “Allah'ın sınırları” diye geçen ifade ile şer'î'at, tıpkı mükellefler için öngörülen ve uyulması zorunlu olan sınırlara benzetilmiştir. Dolayısıyla sorumluluk üstlenen kimselerin o sınırları tecavüz etmeleri doğru değildir, câiz olmaz.

“Kim Allah'a ve Rasûlüne itâat ederse, Allah onu orada içerisinde ebedî olarak kalmak üzere, altından ırmaklar akan cennetlere sokar, işte en büyük kurtuluş budur.”

14

Kim de Allah'a ve O'nun elçisine karşı gelir, O'nun sınırlarını aşarsa, Allah onu, içinde devamlı kalacağı ateşe sokar. Onun için aşağılayıcı bir azap vardır.

Bu ayetlerin birinde, (.....) kelimesi çoğul olarak bu âyette ise, (.....) tekil olarak gelmiş ve her ikisi de hâl olmaları hasebiyle mensûb kılınmıştır. Birinde çoğul, diğerinde tekil olarak gelme nedeni, âyette yer alan, (.....) edatının lafız ve manasıyla alâkalı bir durumdur.

Yani; (.....) edatı mana bakımından çoğul ve fakat lafız bakımından ise tekildir.

Kırâat imâmlarından Nâfi, Ebû Cafer ve İbn Âmir, (.....) kavlini, her iki âyette de (.....) olarak okumuşlardır.

Bu âyet Mu'tezile için de, Hâricîler için de delil değildir. Bu iki görüş mensupları bu ayete dayanarak bir şey söyleme hakkına sahip değiller. Çünkü âyet kâfirler hakkındadır. Zira kâfirler bütün sınırları tecavüz eden ve çiğneyen kimselerdir.

Halbuki asl yani isyankâr olan mü'min bir kimse, îman etmiş olması itibariyle itaatkârdır. Dolayısıyla böyle bir mü'min tevhid çizgisini ve sınırını aşmış bir kimse değildir. İşte bu bakımdan Dahhak bu Âyetteki, “ma'siyet”

kelimesini “şirk” olarak tefsirlamıştır. Kelbi ise, “Kim Allah'a ve Rasûlüne karşı çıkarsa...” mealindeki bu âyeti, “Mirası-bölüştürmeyi inkâr ederek, kabul etmeyerek ve sınırlarını da çiğnemeyi helâl sayarak Allah'a ve Rasûlüne karşı çıkarsa...” şeklinde tefsirlamıştır.

15

Kâdirılarınızdan zina edenlere karşı aranızdan dört şâhit getirin. Eğer şâhitlik ederlerse, ölüm o kadınları alıp götürünceye, yahut Allah kendileri için bir yol açmcaya kadar, evlerde tutun (dışarı bırakmayın).

“Kâdirılarınızdan fuhuş (zina) yapanlara karsı, aranızdan dört kişiyi, kâdirıların bu fili işlediklerine dair şâhit olarak getirin.”

Âyetin başındaki, (.....) ism-i mevsulü, (.....) kelimesinin çoğuludur. Konumu mübteda olması sebebiyle de merfûdur. Yine âyette geçen, (.....) kavli de diğer kötülöklere nazaran çok daha iğrenç ve kötü olması sebebiyle böyle denilmiştir ki, zina demektir. (.....) diye söylendiğı gibi, (.....) ve (.....) diye de kullanılır. Çünkü; hepsi mana itibariyle aynı anlamı içerir.

(.....) kavlindeki, (.....) edatı teb'iz için olup, bazıısı, birtakımı, bir kısmı manasına gelir. Mübtedanın haberi de, (.....) kavlidir.

Yani; şâhitlik etmelerini isteyin. (.....) yani sizden, demekle, mü'minlerden, inananlardan demek istenmiştir.

“Eğer -zina ettikleri konusunda- şâhitlik ederlerse, ölüm, o kadınları alıp götürünceye -Ölüm melekleri canlarını alıncaya ya da ölüm onları alıncaya, ecellerini bitirene- yahut Allah kendileri için bir yol açıncaya kadar o kadınları evlerde tutun (dışarı çıkarmayın).”

Bu Âyetteki, (.....) kavli, tıpkı, Allah Teâlâ'nın, Nahl, 28. kavli gibidir.

Ayrıca, (.....) kavlindeki, (.....) edatı (.....) manasınadır da denmiştir.

Yani; bu yollar dışında bir başka yol...

Abdullah b. Abbâs (radıyallahü anh) şöyle diyor:

“Bulunan yol; hiç evlenmemiş bekâr kimse için yüz celde (sopa) ve bir yıl sürgündür. Dul/evlenmiş olan için ise recmdir (taşlarıarak öldürölmedir). Çünkü Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

“Zina hakkındaki hükmü benden alın, Allah'ın kadınlarla ilgili olarak zina konusunda gösterdiği yolu benden alın (öğrenin). Allah o kadınlar için bir yol koydu. Bekarın bekar ile zina suçu yüz celde (sopa) ve bir yıl sürgün cezâsıdır. Dul/evli olann dul/evli olanla zinasının cezâları yüz celde (sopa) ve taşlarıarak recm edilmesidir.” Ahmed, Müsned; 5/313. Müslim; 1690/12. Ebû Dâvud; 4416. Tirmizî, 1434.

16

İçinizden fuhuş yapan tarafların her ikisine de cezâ verin. Eğer tevbe ederek, durumlarını düzeltirlerse ezadan vazgeçin. Şüphesiz Allah tevbeleri çok kabul eden ve çok merhamet edendir.

“İçinizden fuhuş yapan tarafların her ikisine de cezâ verin. Eğer -fuhuş işinden- tevbe ederek durumlarını düzeltirlerse, ezadan vazgeçin -artık bundan böyle rahatsız etmeyin, ayıplamayı kesin-Şüphesiz Allah tevbeleri çok kabul eden ve çok merhamet edendir.” Çünkü; Allah tevbe edenlerin tevbesini kabul eder ve ona rahmetiyle muamelede bulunur.

(.....) ile zina eden erkek ve kadm kasdolunmuştur. Kırâat imâmlarından İbn Kesîr, (.....) kelimesindeki (.....) harfini şeddeli olarak, (.....) şeklinde okumuştur. (.....) yani, fuhuş (zina) yapan, demektir. (.....) yani azarlamakla, ayıplamakla kendilerini hep rahatsız edin ve, “Hiç mi utanmadınız? Hiç mi Allah'tan korkmadınız? “gibisinden sözlerle kendilerini hep rahatsız edin.

Hasen-ı Basrî (Rahîmehullah) diyor ki:

“Zina suçunun cezâsıyla ilgili olarak ilk inen hüküm, bu fiili işleyenlere eza etmek, rahatsızlık verip sıkıştırmaktı. Bundan sonra evlerde hapsetmek, bundan sonra ise celde (sopa ile vurmak) veya recm cezâsıdır.”

Bu manadaki ayetlerin nüzul (iniş) sıraları, tilâvet (okuyuş) sırasından farklıdır.

Yani, Kur’ân'daki surelerin tertibi nüzul sırasına göre değildir.

Özetle söylemek gerekirse, muhsan olan yani evli olan kadın ve erkek zina ederlerse her ikisinin de cezâları yalnızca recm cezâsıdır, başka değil. Eğer muhsan değilseler, bunların da zina cezâları yalnızca celdedir, başka değil. Eğer zina fiilini işleyen taraflardan biri muhsan (başından evlilik geçen) biri ise, diğeri de muhsan değilse (hiç evlenmemiş ise), bekârsa, bu ikisinden muhsan olana recm cezâsı, muhsan olmayana da celde (sopa) cezâsı gerekir.

İbn Bahr (Abdullah b. Ali b. Babr) diyor ki: Bu âyetlerden ilk âyet, sevicilik hakkındadır, yani kadının kâdirıyla sevişmesi ile ilgili durumu gündeme getiriyor, ikinci âyet ise oğlarcılık suçunu işleyenlerin durumuyla alâkalıdır. Nur sûresindeki âyet ise, zina fiilini işleyenlerle ilgilidir.

Ancak İmâm Ebû Hanîfe (Rahîmehullâhfye göre oğlarcılık suçunu işleyenlere had cezâsının değil de tazir cezâsının uygulanacağına ilişkin olarak bu âyet açık bir delildir. İmâm Mücahid de, eza cezâsının uygulanmasını ele alan âyet, lûtilikle yani oğlarcılıkla (homoseksüellikle) alâkalıdır, diyor.

17

Allah'ın kabulünü üzerine aldığı tevbe ancak o kimseler içindir ki, kötülüğü bilmeden işlerler de sonra hemen tevbe ederler. İşte Allah bunların tevbelerini kabul eder. Allah her şeyi en iyi bilendir, hüküm ve hikmet sâhibidir.

“Allah'ın kabulünü üzerine aldığı tevbe, ancak bilmeden kötülük işleyip de hemen isledikleri kötülüğün ardından tevbe edenlerin tevbesidir.” Yüce Allah birinin tevbesini kabul buyuranca, onun için, (.....) ifadesi söylenir. Burada ise, “Ancak o kimsenin Allah tarafından tevbesinin kabul olunabilmesi şuna bağlıdır” diyor.

Fakat burada, (.....) ifadesinden, bundan bunun Allah üzerinde gerekli (vacip ya da mutlak manada yerine getirilmesi gereken) bir görev olduğu anlaşılmamalıdır. Çünkü; ayetten murat bu demek değildir. Çünkü; hiçbir şey Allah üzerine vacip ve gerekli değildir. Fakat bu ifade sadece verilen sözü ya da vadi pekiştirmek manasındadır, başka değil.

Yani; âdeta terk olunamayacak bir vacip (farz) gibi mutlak manada olacak demek değildir.

(.....) kelimesi, cezâsının olabildiğince kötü olması bakımından bu türden işlenmiş olan suç ve günah demektir. (.....) burada hâl yerinde gelmiştir.

Yani; kötülüğü bilmeden ve serkeşçe işleyenler, demektir. Çünkü kötü ve çirkin bir fiili ancak serkeşler, ne idüğü belirsiz olanlar işlerler ve ancak böyleleri bu tür işlere çağırırlar. Mücahid şöyle diyor:

“Allah'a karşı gelen bir kimse bu cehaletinden ve bilmezliğinden vazgeçene kadar câhil kimse demektir.”

Bir başka tefsire göre cehalet: Bir kimsenin fâni ve geçici olan dünya lezzetini bâkî olannkine tercih etmesidir. Farklı bir tefsir de şöyledir:

Cehalet: Bir şeyin günah ve suç olduğunu bilmemesi değil, işlediğinin sonucunda ne olacağını bilmemesi olayıdır.

(.....) kavli, yakın bir zaman içerisinde manasındadır. Bu yakın zaman kavramı ise, “henüz ölmek üzere olmamak, ölüm döşğinde canını vermek üzere “olan zamana kadar ertelememiş olmak demektir. Zira yüce Allah, “İçlerinden birine ölüm gelip çattığı zaman” buyurmuyor mu? Böylece ortaya çıkan gerçek şu ki; ölüm

anı, yani tam can çekişme esnasında yapılacak tevbe kabul edilemez. Çünkü bu an,tevbelerin kabul edildiği bir an değildir. Nitekim Dahhak, “Ölümünden önce olmak üzere yapûacak her tevbe işlenen günahın hemen ardından yapılan tevbe anlamında yakın bir tevbe demektir.” diyor.

İbn Abbâs (radiyallahü anh) da diyor ki: “Ölüm meleğine bakmazdan (onu görmezden) önce yapılacak her tevbe, işlenen günahın ardından hemen yapılan tevbe manasında yakın tevbe demektir.”

Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) tan şöyle rivâyet olunmuştur:

“Şüphesiz can boğaza gelip tıkanmadıkça Allah, kulunun tevbesini kabul eder.”

(.....) kavlindeki (.....) edatı teb'iz içindir.

Yani, “günahın hemen peşinden çok yakın bir zaman içerisinde tevbe edenlerin...” demektir. Dikkat edilirse sanki burada ma'siyetin veya günahın işlendiği zaman ile kişinin ölmek üzere olduğu can çekişme anı arasındaki süre oldukça kısa ve yakın bir zaman dillimi olarak adlandırılıyor gibidir.

“İşte Allah'ın tevbesini kabul ettiği kimseler de bunlardır.” Bu bir söz vermedir ve Allah bu sözünü yerine getireceğini de bildiriyor. Yine bu âyet şu gerçeği de bildiriyor. Bağışlarına mutlak manada ve şüphesiz olarak vardır ve olacaktır.

“Allah her şeyi -kulunun tevbe etmede kararlı olup olmadığını- en iyi bilendir, hüküm ve hikmet sâhibidir.”

Yani, pişmanlığın da bir tevbe olduğuna hikmeti gereği hüküm verendir.

18

Yoksa kötülükleri işleyip de ölüm gelip çattığı zaman: “İşte ben şimdi tevbe ettim.” diyen kimselerin tevbeleriyle kâfir olarak ölenlerin tevbeleri kabul edilecek değildir. İşte biz bunlar için çok acıklı bir azap hazırlamışızdır.

“Yoksa kötülükleri, işleyip de içlerinden birine ölüm gelip çattığı zaman: (.....) diyen kimselerin tevbeleriyle” Durmadan günah işleyip de tevbelerini hep ileriye dönük olarak erteleyip geciktirenlerin, ta kendisinde ölüm belirtileri görülene ve ölüm meleğini baş gözüyle görecekt zamana kadar bırakanların tevbeleri kabul edilecek değildir. Çünkü bu durumda olanların tevbelerinin kabul edilmesi söz konusu değildir. Çünkü böyle bir an, çaresizlik anıdır yoksa arzuya dayalı olan ihtiyari bir an değildir. Tevbenin kabul olunması bir sevaptır. Bu ise, ancak kişinin kendi isteğiyle bu yola başvurduğunda söz konusudur, başka zamanda değil.

“kâfir olarak ölenlerin tevbeleri kabul edilecek değildir.” Buradaki, (.....) kavli, (.....) kavli üzerine ma'tûf olup mahallen mecrûdur.

Yani; “Kötülükler işleyenlerle kâfir olarak ölenlerin tevbeleri kabul edilecek değildir.”

Said b. Cubeyr diyor ki:

“İlk âyet mü'minlerle ilgilidir. Ortadaki münâfıklarla alâkalıdır, sonuncusu da kâfirlerle ilgili bulunmaktadır.”

(.....) kavli bazı mushaflarda iki lâm harfiyle (.....) olarak gelmiştir. Bu, mübtedadır. Haberi de âyetin bundan sonra gelen son kısmıdır.

“İşte biz bunlar için çok acıklı bir azap hazırlamışızdır.”

Yani; şiddetli ve hemen hazır olan bir azap, demektir. Bu, (.....) kelimesi aslında, (.....) olup iki dal harfinden bir tanesi (.....) harfine dönüştürülmüştür.

Adam mirasçısı olarak bir kadına miras olarak konunca o kadının üzerine hemen elbisesini atar ve mehir vermeden o kâdirle zorla evlenirdi. İşte şimdi tefsirini okuyacağımız âyet bununla ilgili olarak nâzil olmuştur.

Ey îman edenler! Kâdirılara zorla mirasçı olmanız size helâl değildir. Kadınlar apaçık bir edepsizlik (hayasızlık) yapmadıkları sürece, onlara verdiğinizin bir kısmını geri alabilmeniz için kendilerine baskı yapmayın. Onlarla iyilikle geçinin. Eğer kendilerinden hoşlanıyorsanız, biliniz ki, hoşlanamış olduğunuz bir şeyi, Allah, hakkınızda bir çok hayır olmuş olabilir.

“Ey îman edenler! Kâdirılara zorla mirasçı olmanız size helâl değildir.”

Yani; tıpkı miras malına konar gibi, kâdirılar istemedikleri hâlde, üzerlerinde baskı kurarak ve zorlamak suretiyle, onların karşı çıkmalarına rağmen miras yoluyla kadımlara sahip çıkıp almanız doğru olmaz, helâl değildir.

(.....) kelimesi (.....) harfinin fethasıyla (.....) kelimesinden türemedir. Kırâat imâmılarından Hamza ve Ali aynı kelimeyi, zammeli olarak, (.....) okumuşlardır. Bu da (.....) kelimesinden alınmadır. Kelime mastar olup mefûlden hâl olarak gelmiştir.

Âyette meselenin, “zorla, istememelerine ve hoşlanamalarına rağmen” kaydının getirilmiş olması, bu durumların olmaması hâlinde bu, câizdir veya olabilir manasına değildir. Böyle bir anlam çıkarılmamalıdır. Çünkü; herhangi bir şeyin bir başka şeyle tahsis olunmuş olması, bunun başka bir şeye delâlet etmemesi anlamına gelmez. Bu, âdeti Rabbimizin:

“Geçim endişesiyle çocuklarınızın canına kıymayın.” İsrâ', 31. kavline benzer.

“Kâdirılar apaçık bir edepsizlik (hayasızlık) yapmadıkları sürece, onlara verdiğinizin -mehilin- bir kısmını geri alabilmeniz için kendilerine baskı yapmayın..”

“Onlara baskı yapmayın.” Adam herhangi bir şekilde bir kadımla evlenip de daha sonra bu kadıma ihtiyaç duymayınca, bu defa'kadına karşı kötü muamelede bulunarak kadını evde tutmaya, üzerinde baskı kurmaya çalışır ve böylece kadının elindeki mal varlığına bu yoldan sahip olmak ister. Çünkü; kadını boşamak için kadından elindeki mal varlığını, kendisine vermeye ve hulu'yapmaya zorlar.

(.....) kavli, (.....) kavli üzerine ma'tûf olarak mensûbdur. (.....) ise nefyi (olumsuzluğu) tekit içindir.

Yani, “Kâdirılara mirasçı olmanız ve onlara baskı yapmanız sizin için helâl olmaz.”

Ya da, yeni bir cümle olarak (istinaf olarak) meczumdur. Böyle olması hâlinde, (.....) kelimesi üzerinde vakfetmek (durmak) câizdir.

(.....): Hapsetmek, tutmak ve baskı yapmak manalarına gelir. (.....) kavlindeki (.....) harfi, (.....) kavline mütealliktir.

(.....)

Yani; söz konusu rahatsızlık, geçimsizlik, itaatsizlik etmek, ailesini sürekli huzursuz etmek gibi bir durum olması hâli müstesna. Eğer bu gibi durumlar ve huysuzluk, geçimsizlik kâdirılar tarafından meydana geliyorsa, bu takdirde sizin onlardan hulu talebiniz yerindedir, siz erkek olarak mazur sayılırsınız.

Hasen-ı Basrî'den gelen rivâyete göre burada geçen, “fahişe” kelimesinden kasıt zina yapmaktır. Eğer kadın zina fiilini işlerse kocasının hanımından hulu istemesi, yani boşanma karşılığı mal istemesi helâldir.

(.....) kelimesi, İbn Kesîr ve Ebû Bekir Şube b. Ayyaş tarafından, (.....) harfinin fethasıyla (.....) olarak okunmuştur. İstisna ise zarfın umumiliğinden veya mefûlü leh olmasındandır. Sanki, “Bütün zamanlarda değil, yalnızca bir edepsizlik (hayasızlık) etmeleri hâlinde onlar üzerinde baskı kurun.” denir gibidir. Ya da, “Onlara herhangi şu ya da bu sebepten dolayı değil, ancak bir hayasızlık işlemeleri hâlinde baskı yapın.” demektir.

Erkekler kâdirılara körü muamele etmekteydiler. İşte bunun için şöyle buyurulmuştur:

“Onlarla güzellikle geçinin.” Evde onlara karşı adil olun, insafli davranın, nafakalannı ve ihtiyaçlarını karşılayın, kendilerine güzellikle söz söyleyin. “Eğer kendilerinden hoşlanırsanız, sabredin.” Meselâ; çirkinliklerinden veya kötü ahlâklarından ötürü bir rahatsızlığınız varsa sabredin.

“Biliniz ki; hoşlanamış olduğunuz bir şeyi Allah, hakkınızda daha çok hayırlı kılmış olabilir. “

Yani; o şeyde veya hoşlanmadığınız şeyde bol mükâfat ve sevap ya da o kadından size sâlih bir çocuk verebilir. Mana şöyledir:

“Eğer onlardan hoşlanıyorsanız, sadece ve sırf hoşlanamamanız sebebiyle onlardan ayrılmayın. Ola ki, nefis bazen din bakımından çok daha uygun ve yerinde olan bir şeyden de hoşlanıyabilir veya hayra daha yakın ve yatkın olandan rahatsızlık duyabilir. Nefis tamamen bunların zıddı olan bir şeyi arzulayabilir. Fakat asıl olan salah Erbâbına gereken önemi vermek ve ona dikkat etmektir. Bu itibarla yerinde ve uygun olan bir neden göstermek gerekir.”

Burada, (.....) kavlinin şartın cezâsı (cevabı) olması da sahihtir. Çünkü bunun manası, “Eğer kendilerinden hoşlanırsanız, bununla beraber yine de onlara sabredin. Olur ki, hoşlanmadığınız o şeyde, sevip hoşlandıklarınızdan daha çok hayır olabilir. “

Adam, hoşuna giden bir kadm görür, bu kâdirila evlenmek için nikahı altında bulunan hanımına iftira atarak onu, kendisine verdiği mehri de geri almak suretiyle boşamaya mecbur kılar. İşte böyle bir yola başvuranlar hakkında şimdi tefsirini okuyacağımız âyet nâzil olmuştur. Yüce Allah şöyle buyuruyor;

20

Bir eşi (hanımı) bırakıp da yerine bir başka eş almak isterseniz, onlardan birine yüklerle malı mehir olarak vermiş olsanız bile, ondan hiçbir şeyi geri almayın. Siz, iftira ederek ve açıkça günah işleyerek mi geri alacaksınız?

“Bir eşi (hanımı) boşamak sureliyle bırakıp da yerine bir başka eş alıp evlenmek isterseniz,”

Yani; hanımın birini boşayıp yerine bir başkasıyla evlenmek, “Onlardan birine yüklerle malı mehir olarak vermiş olsanız bile,” O hanımlarınıza yüklerle mal vermiş olsanız dahi.

Burada âyette zevceden (eşten) maksat cemidir. Çünkü; burada asıl hitap bütün erkeklere yönelik olarak yapılmaktadır. (.....) çok fazla mal, büyük miktarda mal demektir. Nitekim, aynı ifade daha önce Âl-i imran Sûresinde geçmişti.

Bir gün Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) minber üzerinde cemaate:

“— Kâdirılar için aşırı şekilde mehir alarak durumu zorlaştırmayım diye konuşması üzerine, hemen bir kadının:

— Senin sözüne mi, yoksa yüce Allah’ın, “Onlara yüklerle mal (mehir) vermiş olsanız bile” kavline mi uyacağız, hangisine, demesi üzerine, Hazret-i Ömer (radıyallahü anh):

— Herkes Ömer'den daha fazla bilgilidir. Ne kadar mehir (mal) dilerseniz, onunla evlenin.” der.

“Ondan hiçbir şeyi geri almayın.”

Yani; verdiğiniz yüklerle malı veya mehri geri almayın. “Siz haksızlıkta bulunarak, iftira ederek açık günah işleyerek nasıl geri alacaksınız?” (.....) yani apaçık, ortada, demektir.

(.....) Bühtan: Bir kimseyi hiç alâkası olmadığı hâlde bir şey ile damgalayıp töhmet altında tutmak ve iftira atmak demektir. Çünkü insan gerçekten böyle bir durum karşısında apışıp kalır, şaşırır durur. (.....) kelimesi hâl olarak mensûb kılınmıştır.

Yani, iftira atarak ve günah işleyerek demektir.

Şimdi tefsirini okuyacağımız ayetle de yüce Allah, kocanın verdiği mehiri düzenbazlık ederek eşinden geri almaya kalkışmasının ne kadar büyük bir vebal olduğunu göreceğiz. Adam, her şeyiyle kendisini kocasına adanmış olan hanımına kötülük yapmaya kalkışırsa bu, cidden büyük bir vebaldir. Rabbimiz şöyle buyurmaktadır:

21

Zamanında siz her bakımdan iç içe olup kaynaşmış olduğunuz ve bir de onlar sizden tam bir güvence almışken, nasü olur da verdiğiniz o mehiri (malı) geri alırsınız?

“Zamanında siz her bakımdan iç içe olup kaynaşmış olduğunuz...”

Yani; siz aranızda hiçbir perde ve engel olmaksızın aynı yatağı paylaşmıştınız.

Nitekim, (.....) kelimesi de, (.....) kökündendir ve bir şeyde genişlik, rahat hareket edebilme manasınadır. Kısaca burada karışık kâtilmak, baş başa kalarak söz konusu ilişkide bulunmak demektir.

Bu âyet, halveti sahihe denilen nikah düşen kâdirılar başbaşa kalma konusunda biz Hanefilerin lehine olan bir delildir. Çünkü bu, mehiri teyid etmekte ve desteklemektedir. Böylece âyet, kadına verilen mehirin tekrar ondan alınmasını reddetmekte ve buna cevaz vermemektedir. Meseleye bu, gerekçe görülmüştür.

“ve bir de sizden tam bir güvence almışken nasıl olur da verdiğiniz o mehiri (malı) geri alırsınız?” (.....) Çok sağlam bir güvence sözü, demektir. Bu ise Rabbimizin şu kavlidir:

“....Bundan sonra gereken ise ya haklarına riayet ederek meşru bir şekilde beraber yaşamak veya iddet (bekleme süresi) bitiminde onu güzellikle terk etmektir.” Bakara, 229.

İşte yüce Allah kullarından o kadınlar için bu kesin Sözü almıştır. Allah’ın kâdirılar adına erkeklerden almış olduğu bu kesin söz tıpkı kadımların kendilerinin almış olması gibidir. Evet hu, ya Rabbimizin yukanda sunduğumuz kavlinde olduğu gibidir veya Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in şu buyrukları gibidir:

“Kâdirılara karşı iyilik edin ve hayır tavsiyesinde bulunun, kötü davranmayın. Çünkü onlar, sizin elinizde olan hizmetlilerinizdir. Siz o kadınları Allah'tan bir emanet olarak aldınız ve Allah'ın kelimesi (ismiyle) onları helâl kılarak kendinize eşler kıldınız.” Bu hadis, aslında iki hadisin birleştirilmesinden meydana getirilen bir hadistir. Birinci hadisin lâfzı (sözleri) şöyledir: “Kâdirılar hakkında hayır ve iyilik tavsiyesinde bulunun. Çünkü onlar, sizin yanınızda sizin yardımcılarınızdır.” Bak. Tirmizî; 1163. İbn Mâce; 1851. İkinci hadisin lâfzı (sözleri) de şöyledir: “Gerçekten siz o kadınları Allah’ın güvencesiyle aldınız ve onları Allah’ın kelimesiyle ismiyle kendinize eş kılarak helâl kıldınız.” Müslim; 1218/147. Ebû Dâvud; 1905. İbn Mâce; 3074. Hadiste geçen, “Ayan, kelimesi, esir kadm demektir ki, biz bunu yardımcı diye tefsirladık, (çev.)

Şimdi tefsirini okuyacağımız âyetin nüzul sebebi, şöyledir:

“Ey îman edenler! Kâdirılara zorla mirasçı olmanız size helâl değildir.” Nisa, 19. âyetinin inmesi üzerime kimi insanlar dediler ki:

“Artık biz bu yolu bıraktık. Biz bundan böyle o kadınları isteyip onların rızalarını alarak kendileriyle evleneceğiz.” İşte bunun üzerine şimdi tefsirini ele alacağımız bu âyet nâzil olmuştur. Rabbimiz şöyle buyuruyor:

22

Babalarınızın evlendikleri kâdirılarla evlenmeyin. Ancak geçmişte olanlar başka (müstesna). Çünkü bu, büyük bir hayasızlık, Allah’ın gazâbını çeken bir işti ve ne kadar da kötü bir yoldu o!

“Babalarınızın evlendikleri kâdirılarla evlenmeyin.” Bir tefsire göre âyette geçen, “nikah” (evlenme) ifadesinden asıl kasıt, cinsel ilişkidir.

Yani, “Babalarınızın ilişkide bulunduğu kâdirılarla ilişkide bulunmayın.” demektir. Dolayısıyla bundan banın nikah ile alıp evlendiği, dolayısıyla ilişkide bulunduğu kâdirıla ilişkide bulunmak haram olduğu gibi milk-i yemini (yani cariyesi) olan bir kâdirıla da eğer babası cinsel ilişkide bulunmuşsa bu da haramdır ve zina ettiği bir kâdirıla da cinsel ilişkide bulunması keza haramdır. Nitekim bu, bizim Hanefî mezhebine göre de böyledir. Hatta birçok tefsîr alimlerine göre de durum böyledir, hüküm aynıdır. Bunlar, “Biz bunu yaptık, işledik. Bu takdirde bizden durumu böyle olan kimselerin hâli nice olacak? “demeleri üzerine Rabbimiz şöyle buyurmuştur:

“Ancak geçmişte olanlar başka (müstesna).”

Yani; câhiliye döneminde olanlar, henüz İslâm öncesi geçmişte yaptıklarınız müstesna, siz onlardan dolayı hesaba çekilecek değilsiniz-. Buradaki istisna, İmâm Siybeveyh'e göre münkati istisnadır ya da istisnayı münkatidir.

Daha sonra âyette hâlen bu şekildeki bir evlenmenin ya da nikahın niteliği açıklanarak şöyle buyurulmaktadır:

“Çünkü böyle bir hayasızlık, Allah'ın gazâbını çeken bir işti.” Bu tür bir hayasızlık kepezeliMerin ve edepsizliğin en iğrencidir. Buy, Allah'ın gazâbına sebep olduğu gibi mü'minlerin de nefret ve öfkesini çeken bir olaydır. Nitekim kimi insanlar kendiliklerinden böyle bir evlenmeye nefretle ve buğz ederek bakıyorlar ve böyle bir nikaha (evliliğe) de nefret ve buğuz evliliği ismini veriyorlar. Hatta böyle bir evlilikten dünyaya gelen çocuğa da nefret ve buğz ürünü çocuk diye adlandırmaktadırlar.

“ve ne kadar da kötü yoldu of” Böyle bir evlilik yolunu seçmek gerçekten ne iğrenç ve ne kötü bir yol..

23

Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşlerinizin kızları, kız kardeşlerinizin kızları, sizi emziren sütanneleriniz, süt kız kardeşleriniz, hanımlarınızın anneleri, kendileriyle birleştiğiniz hanımlarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı. Eğer o kızların anneleriyle evlenip henüz birleşmemişseniz, o kızları almanızda (onlarla evlenmenizde) bir sakınca yoktur. Sizin soyunuzdan olan öz oğullarınızın hanımları ve iki kız kardeşi birden alıp aynı nikah altında birleştirmeniz size haram kılındı. Ancak geçmişte olanlar bunun dışındadır. Şüphesiz Allah pek çok bağışlayan ve pek çok merhamet edendir.

Bu surenin başında Rabbimiz kendileriyle evlenilmesi helâl olan kadınları ve aynı zamanda kendileriyle evlenilmesi haram olanlardan da söz ettikten sonra şimdi kendileriyle evlenilmesi haram olanları zikrediyor. Bundan önce babalarınızın evlendiği hanımlarla, yani üvey annelerle evlenilmenin haramlığı ele alınmıştı. Şimdi ise genel anlamda kimlerle evlenilmesi haramdır, işte bu âyette bunları öğreneceğiz. Evlenilmesi yasak olan diğer kâdirılardan yedi tanesi nesep, yani soy akrabalığı sebebiyle haramdır, yedi tanesi de sebep dolayısıyla haramdır. Âyet, önce nesep (soy) itibarıyla haram olanları ele almaktadır. Rabbimiz şöyle buyuruyor:

“Analarınız... size haram kılındı.” Bundan murat bazılarına göre bunlarla evlenmenin haram olduğudur. Nitekim, biz bu konuda muhtar (doğru ve gerçekçi) olan görüşü, “Şerhu'l-Menar” adlı eserde belirttik. Anne tarafından olsun baba tarafından olsun kendileriyle evlenme yasağı bulunanlar içerisinde nineler de dahildir. Onlarda bu yasak (haram) kapsamı içerisindedir.

“kızlarınız, kız kardeşleriniz... size haram kılındı.” Burada “kızlarınız” ifadesi içerisinde, oğulların kızları ve kızların kızları kendileriyle evlenme yasağı bulunanlar kapsamı içerisindedir. Burada esas olan gerçek şudur. Bir de çoğul ile çoğul karşı karşıya gelince dolayısıyla tekler bu manada tek tek ele alınırlar ve bölüştürülerek değerlendirilirler. Bu itibarla her bireri için annesi ve kızı ile evlenmeleri haram olmuş olur

“Kız kardeşleriniz” sözünden ise, aynı anne ve babadan olsunlar ya da anne ayrı aynı babadan yahut da baba ayrı aynı anneden kız kardeş olsunlar, kendileriyle evlenilmeleri' yasakları olanlar kapsamına hepsi dahildirler.

“halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşlerinizin kızları, kız kardeşlerinizin kızları... size haram kılındı.”

Yani; her üç cihetten olan halalar ve teyzelerle evlenmek haramdır.

Yani; aynı ana ve baba tarafından veya aynı anne tarafından veya aynı baba tarafından hala ve teyzelerle evlenilmesi de haramdır.

İşte buraya kadar nesep, yani soy bakımından kendileriyle evlenilmeleri haram (yasak) olanlar anlatılmış oldu. Şimdi ise sebep bakımından kendileriyle evlenilmeleri yasak olunanlar anlatılacaktır. Şöyle ki:

“Sizi emziren sütannelerinizi, süt kız kardeşlerinizi... size haram kılındı.”

Dikkat edilirse yüce Allah burada emzirme yoluyla evlenme yasağını tıpkı nesep (soy) yoluyla olan evlenme yasağı konumuna düşürmüştür, aynı derecede yasak kılmıştır. Çünkü çocuğu emziren kadma, ondan süt emen çocuğun annesi diye isim verilmiş ve böyle söz edilmiştir. Dolayısıyla süt kız kardeşler de onun kardeşleri durumunda gösterilmiş, sütü emziren kadmm kocası da bu çocuğun süt babası durumunda olmuştur. Dolayısıyla bu süt babanın baba ve annesi bu süt emen çocuğun dedesi ve ninesi, bu süt babanın kız kardeşleri de çocuğun süt halaları durumundadırlar.

Ayrıca süt emziren kadmm kocasının ister süt veren kadından önceki bir kadından olan çocukları olsun, ister daha sonraki bir kadından olmuş olsun, süt baba konumundaki kimsenin bütün çocukları, süt emen çocuğa haramdırlar. Çünkü bu takdirde o çocuklar süt emenle, babaları bir, süt erkek ve kız kardeşler olurlar. Süt emziren kadmm annesi de süt emen çocuğun sütninesi olmuş olur. Süt annenin kız kardeşleri de süt emenin teyzeleri olurlar. Dolayısıyla aynı anne ve babadan olan kardeşler, süt emenin anne ve babaları bir süt kardeş olmuş olurlar. Aynı süt annenin bir başka kocadan olan çocukları ise süt emenin anne tarafından erkek ve kız kardeşleri olurlar. Dolayısıyla bunların tamamı emene haramdır. Bu yasaklık durumunun dayandığı esas da Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in:

“Nesep (soy) bakımından haram olanlar, aynen süt emme yoluyla da haram olurlar.” Bak. Buhârî, 5239. Müslim, 1444. Hazret-i Âişe tarafından rivâyet olunmuştur.

“hanımlarınızın anneleri, kendileriyle birleştiğiniz hanımlarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı.”

Hanımlarınızın anneleri, yani kayınvalidelerimiz, mücerred akitle (yani yalnızca evlenme akdinin yapılmasıyla) birleşme olsun olmasın- haram olmuş olurlar.

Hanımlarınızın başka kocalarından olan kızlarına (yani üvey çocuklarınıza) gelince, eğer bu çocuk erkek ise, “rebîb” kız çocuğu ise “rebibe” ismini almaktadır. Bunun sebebi, babanın öz çocuğunu eğittiği gibi genel olarak üvey baba bunları eğiten ve büyüten durumunda olduğundan bu isim verilmiştir. Daha sonra bu kullanım yaygınlık kazandığından, üvey baba tarafından böyle bir eğitime ve yetiştirme söz konusu olmasa da artık böyle anılagelmiştir.

“.... evlerinizde bulunan üvey fazlarınız” kavlinde geçen, (.....) yani evleriniz ifadesi için Zahiriye mezhebi temsilcisi Dâvud-u Zahiri (202-270/817-883) şöyle diyor:

“Eğer evinizde değilse haram değildir.” Ancak Hanefiler olarak biz de şöyle deriz:

“Burada (.....) sözünün kullanılmış olması genel manası bakımındandır. Yoksa bu, şart anlamında olan bir ifade değildir. Bunun anlamı ise, bunun haramlık için bir sebep (illet) kılınmasıdır. Çünkü; bu kızları sizler evinize alarak âdeti kendi öz kızlarınız gibi bağrınıza basmışsınız veya bu kızlar kendilerini bağrınıza basabilecek konumda kimseler olduklarından dolayısıdır. Kısaca haram olmaları işte bu yüzdendir. Nitekim böyle kızları alıp evlenmeniz veya nikahlarınızın âdeti kendi öz kızlarınızla evlenmeniz ya da nikahlarınızın gibi bir durumun sergilemesindendir.”

(.....) Buradaki, (.....) cer edatı, (.....) kavline mütealliktir.

Yani; kendisiyle duhul vaki olmuş (ilişkide bulunulmuş) hanımın ya da eşin rebibe diye adlandırılan kızıyla evlenilmesi erkeğe haramdır. Çünkü erkek onun annesiyle evlilik yaparak cinsel ilişkide bulunmuştur. Eğer erkek yalnızca nikahlamış ve fakat kızın annesiyle cinsel ilişkide bulunmamış ise bu kadının kızıyla evlenmesi haram olmayıp helâldir.

Âyette duhulden, yani birleşmeden söz edilmektedir. Bu, cinsel ilişki denen cimadan kinayedir. Meselâ; (.....) ve (.....) gibi sözler cinsel ilişkiden kinayedir.

Yani, “Onlara örtüyü giydirdiniz.” demektir.

(.....) kavlindeki (.....) harfi müteaddi içindir. Ayrıca dokunmak ve benzeri şeyler tıpkı ilişkide bulunmak yerine geçer.

Bazı alimler ise, (.....) kavlini hem önce geçen, “kâdirılar” ve hem sonra gelen (.....) kelimelerine sıfat yapmaktadırlar. Halbuki durum böyle değildir. Çünkü; tek bir vasıf iki mevsûf üzerinde gerçekleşmez. Çünkü; âyette söz konusu olan ilk (.....) kelimesi, izafetle (isim tamlaması olarak) mecrûrdur. İkinci (.....) kelimesi ise (.....) cer edatıyla mecrûrdur. Dolayısıyla, (.....) demek doğru bir ifade olamaz.

Yani; bu iki ayrı cümlede geçen, (.....) kelimesini hem birinci cümledeki kâdirılar ve hem ikinci cümledeki kâdirılar kelimesine sıfat yapmak yanlıştır.

Nitekim, bunu böyle olduğunu hem Zeccâc ve hem başkalan da zikretmişleridir. İşte bu görüş, Keşşaf sâhibinin bu konuda söylediğinden daha yerinde bir görüştür.

“Eğer o kızların anneleriyle evlenip henüz birleşmemişseniz, o kızları almanızda (o kızlarla evlenmenizde) bir sakınca yoktur”

Yani; sadece kendileriyle nikah yaptığınız bu kâdirılardan ayrılmanız hâlinde veya bunların ölmeleri durumunda bunların kızlarıyla evlenmenizde bir vebal ve günah yoktur.

“Sizin soyunuzdan olan öz oğullarınızın hanımları (size haram kılındı).” Yoksa evlâtlık edindiğiniz oğulluğunuzun hanımı size haram kılınmış değildir. Nitekim, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), oğulluğu Zeyd, hanımı Zeynep’i boşaması üzerine, Hazret-i Zeynep (radiyallahü anha) evlenmiştir. Nitekim bununla ilgili olarak Rabbimiz şöyle buyurmuştur:

“.... Biz onu sana nikahladık ki, evlatlıkları, kadınlarıyla bağlarını kesince o kâdirılarla evlenmek istemeleri hâlinde mü’minlere bir güçlük olmasın.” Ahzâb, 37.

Ancak bu hüküm, süt oğulun hanımının süt babaya haram olmadığı manasında değildir. Böyle yanlış bir anlaşılmaya meydan vermemiş olsun. Çünkü o da süt babaya haramdır.

Âyette geçen, (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğuludur. Bu da eş (hanım) demektir. Çünkü tarafların, yani kan ve kocanın her ikisi birbirlerine helâldirler. Ya da bu, birin diğerine yatağını, beraberliğini helâl kıldığımdandır. Bu kelime ya, (.....) kökünden veya (.....) kökünden türemedir.

“ve iki kız kardeşi birden alıp aynı nikâh altında birleştirmeniz size haram kılındı. Ancak geçmişte olanlar bunun dışındadır.”

Yani; iki kız kardeşi bir nikah altında beraber bulundurmak haramdır.

Yani, İslâm öncesi câhiliye fiili affolunmuştur. Çünkü; Allah bu âyetin devamı olan son kısımda şöyle buyurmaktadır:

“Şüphesiz Allah, pek çok bağışlayan ve pek çok merhamet edendir.”

(.....) kavli, muhanemat (haram kılman şeyler) üzerine ma'tûf bulunduğundan mahallen merfûdur.

Ebû Hanîfe'nin talebelerinden Muhammed b. Hasen Şeybani merhum şöyle diyor:

“Câhiliye dönemindeki insanlar da kendileriyle evlenme yasağı bulunan bu yasakları biliyorlardı. Sadece babanın hanımının haramlığı veya yasaklığı ile iki kız kardeşi aynı anda tek nikah altında bulundurma haramlığını tanımıyorlardı. İşte bunun için âyette bu ikisiyle ilgili olarak, (.....) buyurmuştur.

24

(Harp esiri olarak) sahip olduğunuz cariyeler müstesna, evli kâdirılar da size haram kılındı. Allah'ın size emri budur. Bunlardan başkasını, namuslu olmak ve zina etmemek üzere mallarınızla (mehirlerini vererek) istemeniz size helâl kılındı. Onlardan faydalarınıza karşılık kararlaştırılmış olan mehirlerini verin. Mehir kesiminden sonra (bir miktar indirim için) karşılıklı anlaşmanızda size günah yoktur. Şüphesiz Allah ilim ve hikmet sâhibidir.

“(Harp esiri olarak) sahip olduğunuz cariyeler müstesna, evli kâdirılar da size haram kılındı” Âyette yer alan, (.....) kelimesi evli, kocaları olan kâdirılar demektir. Çünkü bunlar evlenmeleri bakımından namuslarını daha çok korumuş olmaktadır.

Kırâat imâmılarından Kisâi Ali b. Hamza, (.....) kelimesindeki (.....) harfini burada fetha ile okumuş, Kur'ân'ın diğer yerlerinde geçen bu kelimeyi kesreli olarak okumuştur. Ancak Kisâi dışındaki imâmlar ise Kur'ân'ın tamamında bunu fetha ile okumuşlardır.

(.....) Burada “milk-i yemin” den maksat esir olarak alınan kâdirılar demektir. Çünkü bu kadınların kocaları daru'l-harp denilen ve İslâm devletine savaş açmış olan ülkede bulunmaktadır. Dolayısıyla bu âyetin manası şöyle olmaktadır:

Evli olan kâdirılarla nikâhlarınız (evlenmeniz) size haram (yasak) kılınmıştır.

Yani; kocaları olan kadınlarla evlenmek haram kılındı. Fakat bu haramlığın (yasaklığın) dışında kalanlar sizin kendilerini esir olarak almış olduğunuz düşman tarafına âit olan kadınlardır. Bunların ülkelerinde kocaları var olsalar da siz onları esir almışsınız ve kocaları da asıl ülkelerinde kalmışlardır. Fiilen aralarında bir ayrılık oluşmuştur. Dolayısıyla bu kâdirılarla evlenmeniz, onları esir almış olmanızdan ötürü olmayıp, artık dâr yani ülke ayrılığı sebebiyledir. Bu şekilde ganimet olarak esir alınan kâdirılar, onları esir alan Müslümanlara helâldir. Ancak bu helâl olma durumu istibradan sonradır. İstibra ise eğer kadın hamile işe, doğum yapmasıyla, değilse hayız (adet) görmesiyle bilinir.

“İşte Allah'ın size emri budur...” Bu ifade müekked mastardır.

Yani bu; “Allah bunları size mutlak manada yapasınız diye yazdı (emretti)” . Bunu kesin uygulamanız gereken farz bir hüküm yaptı. Bu ise yasakların maddelerin gerçek manada haram olduğu hükmüdür.

Âyetin bundan sonra gelen (.....) kavli, (.....) kavlini nasbenden muzmer (gizli) fiil üzerine ma'tûftur.

Yani; “Allah, size şu sayılanlarla evlenmeyi haram kıldı ve bu haram kılınanların dışında kalanlar da size helâl kılındı.”

(.....) kelimesi, Kûfe kırâat imâmılarından olan Hafs, Hamza, Kisâi ve Halef tarafından, (.....) kelimesi üzerine ma'tûfen (.....) olarak okunmuştur.

“Bunlardan başkasını, namuslu olmak ve zina etmemek üzere mallarınızla (mehirlerini vererek) islemeniz size helâl kılındı.”

Burada, (.....) kelimesi mef'ûl-ü lehtir.

Yani mana şöyledir: “Allah haram olanlarla helâl olanları size açıkladı ki arayasınız.” Veya bu (.....) kelimesi, (.....) kavlinde bedeldir. Bu durum da, (.....) kelimesinin mefûl-ü mukadderdir. Bu ise, “kâdirılar” kelimesidir. Fakat en doğru olanı ise, bu kelimeye bir mefûl takdir edilmemelidir. Çünkü mefûl takdir edilmemesi daha uygundur. Yine âyette geçen, “mallarınızla” ifadesi, mehirlerini vererek, demektir.

İşte bu ifade, nikâhın mehirsiz olmayacağını delilidir.

Yani; nikah akdi esnasında mehir konuşulmasa da mehir vermek vaciptir. Çünkü; malın dışında da herhangi bir şeyi mehir olarak vermek uygun değildir. Verilmesi gerekenden az miktarda mehir verilmesi ve mal denebilecek derecede olmayan bir şeyin mehir olarak verilmesi de aynı şekilde uygun değildir. Çünkü, bir buğday tanesi esasen mal olarak değerlendirilmemek te ve kabul görmemektedir. Kısaca mehir olacak şeyin bir mâlî değer taşıması gerekir.

(.....) yani, namusunuzu korumanız suretiyle, (.....) zinaya düşmeksizin, zinadan kaçınarak, demektir.

Yani; mallarınız zayi olmasın, kendinizi, sizin için helâl olmayan şeylere muhtaç bırakmaksızın. Aksi takdirde hem dininizi hem de dünyanızı kaybedersiniz. Şüphesiz hem dinini hem de dünyasını beraberce kaybetmekten daha kötü ve daha büyük bir hüsrân ve kayıp olamaz.. En büyük fesat işte bu ikisini kaybetmektir.

(.....) İhsan: İffetli, olmak ve nefsinin (kendini) harama düşmekten koruyup kollamak demektir.

(.....) Müsafih: Zina yapan demektir. Kelime kök itibariyle (.....) kelimesinden türemedir. Bu ise meniye (erlik suyunu veya spermi) haram olan yere akıtmak demektir.

“Unlardan faydalarınıza karşılık kararlaştırılmış olan mehirlerini verin.” O kâdirılardan kendileriyle nikâhlândıklarınıza (evlendiklerinize), mehirlerini, ne miktar üzerinde karar kılınmış ise, o miktarı ödeyin.

Burada geçen, (.....) kelimesi, kendileriyle evlendiğiniz kâdirılar, manasındadır. (.....) kelimesinden kasıt da mehirleri demektir. Çünkü mehir, onlardan yararlarının bir karşılığıdır. (.....) burada kâdirılar manasındadır.

Âyette geçen, (.....) cer edatı ise, Teb’îz veya beyan (açıklamak) manasındadır. (.....) deki zamîr ya bu cer edatının lâfzı üzerine ya da (.....) kavlinin manası üzerine râcidir.

(.....) kelimesi de, (.....) kelimesinden hâldir. Bu da farz kılınmıştır, gerekli kılınmıştır, manasındadır. Ya da bu, verme, yerine getirme anlamında burada zikredilmiştir. Çünkü mehri vermek gereklidir, farz kılınmıştır, demektir. Ya da bu ifade müekkid mastardır. Dolayısıyla mana, “Bu, sizin ödemeniz gereken kesin bir farzdır” demektir.

“Mehir kesiminden sonra (bir miktar indirim için) karşılıklı anlaşmanızda size günah yoktur.”

Yani; mehirden bir kısmının hanımın düşürmesinde veya tamamını bağışlamasında bir vebal olmadığı gibi, kocanın da verdiği mehirin miktarını, karısı lehine artırmasında veyahut da koca ile karısının beraber kalmalarında veya ayrılmaları üzerinde aralarında karşılıklı bir şekilde birbirlerini memnun ederek anlaşmalarında hiçbir sakınca söz konusu değildir.

“Şüphesiz Allah ilim ve hikmet sâhibidir.”

Yani; yüce eşyayı ve varlıkları yaratmazdan önce en iyi olarak bilendir. Aynı zamanda nikâh veya evlenme sözleşmesi konusunda nelerin farz veya gerekli olduğunu bildirmesi ve farz kılması da bir hikmet gereğidir. Çünkü; ancak bu nikah yani meşru evlilik yoluyla soylar korunabilir ve sağlıklı nesiller meydana gelebilir.

Bir tefsire göre, (.....) kavli mut'a yani geçici evlilik hakkında nâzil olmuştur. Allah, Mekke'nin fethini Hazret-i Peygambere (sallallahü aleyhi ve sellem) nasip kıldığında, bu mübahlık yani geçici evlilik üç gün süreyle uygun görülmüş ve daha sonra bu hüküm yürürlükten kaldırılmıştır (nesh edilmiştir).

İçinizden, imanlı hür kâdirılarla evlenmeye gücü yetmeyen kimse, ellerinizin altında bulunan imanlı genç kızlarınız (sayıları) cariyelerinizden alsın. Allah sizin imanınızı daha iyi bilmektedir. Hep aynı köktensiniz (insanlık bakımından aranızda fark yoktur). Öyle ise iffetli yaşamaları, zina etmemeleri ve gizli dost da tutmamaları şartı ve sahiplerinin izni ile onları (cariyeleri) nikahlayıp alın, mehirlerini de normal miktarda verin. Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa onlara, hür kâdirıların cezâsının yarısı (uygulanır). Bu (cariye ile evlenme izni), içinizden günaha düşmekten korkanlar içindir. Sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır. Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.

“İçinizden, imanlı hür kâdirılarla evlenmeye gücü yetmeyen kimse,”

Âyette geçen, (.....) kelimesi fazlalık, imkân ve zenginlik gibi manalara gelir. Dolayısıyla bir bolluk, bir imkân ve zenginlik bulamazsa, güç yetiremezse manasınadır. Meselâ; “Filân kimsenin benim üzerimde bir (.....) vardır.” denilince bu, o kimse bana göre daha üstün ve daha fazla bir güce sahiptir manasınadır.

Bu kelime aynı zamanda, (.....) kelimesinin de mefulüdür.

(.....) kavli de, (.....) kelimesinin mefûlûdür ve mastardır. Dolayısıyla bu, kendi fiili nasıl bir görev yerine getiriyorsa aynen o görevi gömlektedir. Ya da bu kelime, (.....) kelimesinin bedelidir.

(.....) demek, inanmış hür (özgür) Müslüman hanımlar demektir.'

“Ellerinizin altında bulunan imanlı genç kızlarınız (sayıları) cariyelerinizden alsın.”

Burada, (.....) demek, Müslüman olan cariyelerden bir cariye ile evlensin, demektir. (.....) kavli ise,

Yani Müslüman genç kızları nız olan cariyelerinizden, anlamındadır. Bu takdirde âyetin manası şöyle olmaktadır.

“Her kim mal bakımından zengin değilse ve imanlı hür bir kâdirıla evlenebilecek fazla bir gücü yoksa, bu durumda bir cariye ile evlensin.”

Bize göre Kitap ehli olan Yahûdî veya Hristiyan cariye bir kâdirıla evlenmek câizdir. Ancak bu âyette Müslüman cariye ile evlenme kaydıran yer almış olması, bir zorunluluk olmayıp müstahap olduğundandır. Çünkü, bu kayda (şarta) rağmen hür olan kâdirıların îman etmiş oîmata şartı yoktur. Bû, ittifakla böyledir. Çünkü delil bunu göstermektedir.

Abdullah b. Abbâs şöyle diyor: “Allah'ın bu ümmete verdiği bir genişlik de cariyelerle evlenmenin, Yahûdî ve Hristiyan kâdirılarla evlenmenin câiz olduğu gerçeğidir. Kişi zengin de oba bu imkân, genişlik ve cevaz ön görülmiştir.”

İşte bu, kişinin imkân sâhibi olması meselesinde biz Hanefîlerin lehinde bir delildir.

“Allah sizin imanınızı daha iyi bilmektedir.” Bu ayetle, bu kadınların görünürde inanmış görünmeleri (zahirde mü'min görünmeleri) sebebiyle bunların imanlı olduklarına dikkat çekilmektedir. Yine âyet; imanın dil ile söylemek sizin tasdikten ibâret olduğuna da delildir. Çünkü; duymaya dayalı olarak kişinin îman sâhibi olduğunun bilinmesi hâlinde bu tür bir îman üzerinde herhangi bir ihtilâf yoktur.'

“Hep aynı köktensiniz (insanlık bakımından aranızda fark yoktur).”

Yani cariyelerle evlenmekten geri durmayınız. Çünkü hepiniz Hazret-i Âdem (aleyhi's-selâm)'in çocuklarısınız. Dolayısıyla insanların soy sop ile, hasep ve neseple övünmelerinin yanlış olduğunu hatırlatarak uyanda bulunmaktadır.

“Öyle ise iffetli yaşamaları, zina etmemeleri ve gizli dost da tutmamaları şartı ve sahiplerinin izni ile onları (cariyeleri) nikahlayıp alın, mehirlerini de normal miktarda verin.” Bu cariyeler herhangi bir zarara uğratılmaksızın, işi uzatıp yokuşa sürmeksizin kendile rine mehirlerini verin.

Bunların meliklerinin sahipleri ise bu cariyelerin efendileridir, sahipleridir. Cariyelerin kendilerine mehirlerin ödenmiş olması, tıpkı sahiplerine ödenmiş gibidir. Çünkü gerek cariyeler olsun, gerekse ellerindeki mal varlıkları olsun, hepsi bunların sahiplerine âittir, onların malıdır.

Ya da bunun manası: “Onların mehirlerini sahiplerine ödeyin.” demektir. Burada muzaf hazf olunmuştur.

Burada, (.....) kavli, Hanefiler olarak bizim lehimizde bir delildir. Buna göre cariyeler, kendi adlarına kendileri bizzat evlenme akdini yapabilirler. Burada cariyelerin sahiplerinin sadece izinlerine itibar ediliyor, onların bu cariyeleri evlendirme akitlerinden söz edilmemektedir. Bir de âyet, kölenin olsun, cariye olsun, efendilerinin (sahiplerinin) izinleri olmadığı sürece evlenme hakları olmadığına delildir.

(.....) kelimesi iffetli, namuslu kâdirılar demektir. Bu kelime, (.....) kavlinden mefûl-ü bihtir. (.....)

Yani alenen, açıktan açığa zina işlemeyen, fuhuş yapmayan demektir. (.....) Gizli olarak zina veya fuhuş yapmayan, demektir. (.....) gizli dost tutmak manasıdır.

“Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa onlara, hür kâdirıların cezâsının yarısı (uygulanır). (.....) kelimesi, yani evlenmekle, evlenmeleri üzerine, manasıdır. Bu kelimeyi Kûfe kırâat imâmaları -Hafs dışında- hepsi, (.....) olarak kırâat etmişlerdir. Fahişe kelimesi de burada zina manasıdır.

(.....) kavlinde geçen, (.....) kelimesinden kasıt özgür, yani hür olan kâdirılara uygulanan cezânın yansı bir cezâ uygulanır, demektir. Yine âyette yer alan, “azap” kelimesinden kasıt, had cezâsı demektir.

Yani; tam cezâ yüz iken bunlara uygulanacak olan had cezâsı elli celdedir. Keza âyette yer alan, (.....) kavlinden maksat, celdedir. Çünkü; bu celdeye (sopaya) delâlet etmektedir, recm cezâsına değil. Zira recm cezâsının yansı bir cezâ yoktur, bölünemez.

Yine burada geçen, (.....) ifadesinden murat, hiç evlenmemiş olan bekar ve hür olan kızlardır.

“Bu (cariye ile evlenme izni), içinizden günaha düşmekten korkanlar içindir.” (.....) sözü ile cariyeler le evlenmeye işaret olunmaktadır.

(.....) kavli, “şehvetin baskın gelmesi sebebiyle kendilerine hakim olamayanların içine düşme korkusu ve endişesi taşıdıkları kötülük ve günah” demektir.

(.....) kelimesi, aslında sapasağlam olan kemiğin kırılması manasına gelir. Dolayısıyla bu kelime bu türden her sıkıntı ve zor iş için istiâre yoluyla kullanılmıştır. Kaldı ki; günah bataklıklarına gömülmekten daha beter bir başka şey de gösterilemez, yoktur. İbn Abbâs ise, bunun zina olduğunu belirtmiştir. Çünkü; zina insanın helâkinin sebebidir.

“Sabretmeniz ise sizin için daha hayırlıdır. Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.” Sizin cariyelerle evlenmekten uzak durmanız, onlarla evlenmeyip buna sabretmeniz, sizim adınıza onlarla evlenmenizden çok daha hayırlıdır.

Çünkü cariyeden doğacak olan çocuk da köle olarak doğmuş olur. Çünkü bir cariye evli de olsa sürekli olarak evinden ayrılmak zorunda kalacaktır, birçok yere girip çıkmakla karşı karşıyadır. Hep sıradan ve ağır işler görmek zorundadır ve kaldı ki; Müslüman ve hür olan kâdirılar gibi de örtünemeyecektir. Çünkü cariyedir, açılıp saçılmak zorundadır. İşte tüm bu özellikler açısından olumsuz durumdadır. Bu eksikliklerin hemen tümü ister istemez onunla evlenen erkeği de ilgilendirecektir, onun adına da birtakım zorluklar getirecektir. Halbuki Mü'minin özelliklerinden biri ve en önemlisi izzet ve şerefiyle, saygınlığıyla hayatını sürdürmesi ve yaşamasıdır. Nitekim, bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

“Müslüman hür kâdirılar, evin salâhmı, dirlik ve düzenini sağlarlar. Cariyelerse, evin düzenini altüst edip helâk ederler.” Deylemî, Müsnedu'l-Firdevs; 2820. İbn Hacer, bu hadisi Sa'lebi tahrir etmiştir. İsnadında Ahmed b.

Muhammed vardır ki; bu adam metruktur. Ebû Halim de bu adamı tekzip etmiştir. Yûnus'a gelince onu da tanıımıyorum, demiştir. Bak. Haşîyetu'l-Keşşaf; 1/501.

“Allah çok bağışlayan -yapılan yanlışların üzerini kapatarak affeder- ve çok merhamet edendir.” Size zor ve ağır gelen şeyleri de sizden kaldırarak merhametiyle muamele eder.

26

Allah size (bilmediklerinizi) açıklamalı ve sizi, sizden önceki (iyi)lerin yollarına iletmek ve sizin günahlarınızı bağışlamak istiyor. Allah hakkıyla bilicidir, yegâne hikmet sâhibidir.

“Allah size (bilmediklerinizi) açıklamak.... (istiyor.)”

Esasen bu cümle, (.....) demektir. (.....) kavlinde lâm harfinin eklenmesinin sebebi, murad etmeyi pekiştirmek, tekid etmek maksadıyladır. Tıpkı, (.....) ifadesindeki (.....) ın eklenmesi (ziyade kılınması) gibi. Bu da, (.....) kelimesinin izafetini tekit içindir. Âyetin manasına gelince o da şöyledir:

“Allah size, sizin açınızdan bilinemeyen ve gizli kalan maslahatlarınızı, işlerinizi ve en değerli amellerinizi açıklamayı ister.”

“ve sizi, sizden önceki (iyi) lerin yollarına iletmek (istiyor.)” Sizi, sizden önce geçmiş olan peygamberlerin ve sâlih kimselerin, dinleri konusunda izlemiş oldukları yolda kendilerini örnek almanız bakımından onların yollarına yönlendirmek ister.

“Ve sizin günahlarınızı bağışlamak istiyor.” İçine düştüğünüz aynılıklardan ve yanlışlardan uzaklaşarak sizi tevbe etmeye muvaffak kılmak ister.

“Allah -kullarının yaranna olan- hakkıyla bilicidir, -onlar için koyduğu kanunlarda- yegâne hikmet sâhibidir.”

27

Allah sizin tevbenizi kabul etmek ister; şehvetlerine uyanlar (kötü arzuların esiri olanlar) ise büsbütün yoldan çıkmanızı isterler.

“Allah sizin tevbenizi kabul etmek ister;” Rabbimizin bu kavli te'kit içindir, durumu daha fazlasıyla tesbit ve takrir içindir, sizden kabul buyurmak içindir.

(.....) şehvetlerine uyan -facir ve kâfir- lar (kötü arzuların esiri olanlar) ise büsbütün yoldan çıkmanızı isterler.

Bu sapma, normal olan, hak olan yoldan sapma demektir. Şüphesiz bundan daha büyük bir sapmadan söz edilemez ve olamaz. Çünkü; şehvi duyguların esiri olmak, o doğrultuda hareket etmekten daha büyük bir sapıklık ve cinayet olamaz.

Bir tefsire göre bunlar Yahûdilerdir. Çünkü; Yahûdiler aynı babadan olan kız kardeşlerle evliliği, erkek ve kız kardeşlerin kızlarıyla evlenilmesini helâl saymaktadırlar. Yüce Allah bunlarla evliliği haram kılınca şöyle demeye başladılar:

“Halbuki sizler de teyze, hala kızlarıyla evlenmeyi helâl saymaktasınız. Bu takdirde size teyze ve hala ile evlenmeniz haram kılınmıştır. Öyleyse siz de kız kardeşlerle erkek kardeşlerinizin kızlarıyla evlenin.” İşte bunun üzerine bu âyet nâzil olmuştur. Şöyle buyurulmaktadır:

“Onlar, sizin de kendileri gibi zinakar olmanızı istemektedirler.”

28

Allah sizden (yükünüzü) hafifletmek ister; -onlarla nikahlarınamızı helâl kılmakla ve daha başka kolaylıklar vermekle- çünkü insan zayıf yaratılmıştır.

Çünkü insan, âciz olması bakımından şehevi arzularına sabredemez, onları engelleyemez, Allah'a itaatte, var olan sıkıntılara kolay kolay katlanamaz.

29

Ey îman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret hâli müstesna, mallarınızı, bâtil (haksız ve haram yollar) ile aramzda (alıp vererek) yemeyin. Ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah, sizi merhamet edendir.

“Karşılıklı rızaya dayanan liaıret hâli müstesna,” Bir ticaret durumunun var olması bunun dışındadır. Âyette geçen (.....) kelimesi, kırâat imâmılarından Nâfi, İbn Kesîr, -Ebû Amr ve İbni Amir tarafından, (.....) olarak okunmuştur. Âsım, Hamza, Kisâi ve Halef tarafından ise, (.....) olarak okunmuştur.

Yani, “Meğer yapacağınız ticaret aranızda karşılıklı rızaya dayanmış olsun.”

(.....) kavli, (.....) kelimesinin sıfatıdır.

Yani; bir akde ve karşılıklı hoşnutluğa dayanan, veya alıp vermeye bağlı olan bir ticaret olması müstesna.

Âyetteki istisna münkati anlamında bir istisnadır. Manası ise şöyledir: “Ancak karşılıklı memnuniyet ve rızaya dayanan bir ticareti amaçlayın” . Veya: “Ticaret, yasak olmayan ve karşılıklı hoşgörüye dayanan bir ticaret olsun.” demektir.

Özellikle âyette ticaret diye söz edilmiş olması, rızık ve kazanç yollarının çoğunlukla ticarete dayanması sebebiyledir.

Bu âyet;

a - Karşılıklı alıp verme ile olan ticaretin câiz olduğuna delildir.

b - Aynı zamanda mevkuf olan (biri adına yapılan) alış verişinde câiz olduğuna yine bu âyet delildir. Ancak bu kısım için rızanın ya da memnuniyetin olduğuna ilişkin bir icazet olmuş olsun. Eğer bu icazet (izin) varsa bu tür bir alış veriş câizdir..

c - Bir de bu âyet meclis muhayyerliğinin olmadığına da delildir. Çünkü; bu âyette karşılıklı rızaya dayalı olan ticaretten yemenin mubah olduğu gerçeği yer almakta ve akit yerinden ayrılma kaydını getirmemektedir. Dolayısıyla böyle bir kaydı getirmek nass üzerine yapılan bir ilave demektir.

“Ve, kendinizi öldürmeyin.” Sizden olan mü'minleri öldürmeyin. Çünkü; aynı dinin inananları tıpkı bir tek can gibidirler veya kimi câhillerin yaptıkları gibi adam bizzat kendisini öldürmesin, canına kıymasın, intihar etmesin. Ya da bu âyette sözü edilen “öldürme” olayından kasıt, bâtil olan yollarla mal elde etmektir, yemektir. Dolayısıyla başkasına zulmeden, başkasını ezen kimse tıpkı kendi canına kıyan kimse gibidir. Yahut bunun manası şöyledir: “Heva ve heveslerinize uyarak canınıza kıymayın.” demektir. Veya “öldürülmenizi gerektirecek herhangi bir cinayet işlemeyin.” demektir.

“Şüphesiz Allah, sizi esirgeyicidir.” Allah sizi esirgediği, korunmanızı istediği için mallarınızı nasıl korumanız gerektiği hususunda sizi uyarıyor, bedenlerinizin, canınızın sağlığı için sizin dikkatinizi çekiyor.

Bir tefsir de şöyle yapılmıştır: “Yüce Allah İsrâ'il oğullarına, kendileri için bir tevbe olmak üzere canlarına kıymalarını ve kendilerini ya da birbirlerini öldürmelerini hatalarından arınmaları için onlara emretmiştir.”

(.....) Ancak ey Resûlüm Muhammed ümmeti! Yüce Allah size karşı merhametli olduğundan dolayı bu şekilde altından kalkılamayacak zor bir sorumluluk altına sizi sokmamıştır.

30

Kim düşmanlık ve haksızlık ile bunu (haram yemeyi veya öldürmeyi) yaparsa (bilsin ki) onu ateşe koyacağız; bu ise Allah'a çok kolaydır.

(.....) kelimelerinin her ikisi de mastar olup ya hâl olarak veya her ikisi de mef'ûlû leh olarak gelmişlerdir.

“(bilsin ki) onu ateşe koyacağız;” özel hazırlanmış bir ateşe, azâbı çok şiddetli olan bir ateşe atacağımızı bilsin.

(.....) ateşe atma- Allah'a çok kolayda:” İşte Âyeti Kerîme'de tehdit içeren bu ifade, haksız yere adam öldürmeyi helâl ve mubah sayan kimse için ebedî cehennemde kalışı anlatırken, böyle bir inkâr ya da helâl sayma olmadan gerçekleşen hatalar içinse, ateşe girmeyi hakettiklerini, fakat yine de Allah'ın bu gibileri bağışlayabileceği vadini içermektedir.

31

Eğer yasaklandığınız büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi şerefli bir yere sokarız.

“Eğer yasaklandığınız büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örteriz.” Abdullah b. Mesud'dan rivâyet olunduğuna göre şöyle demiştir:

“Büyük günahlar, Allah'ın yasakladığı ve Nisa Suresinin (bu surenin) başından itibaren bu âyetin “Eğer yasaklandığınız büyük günahlardan kaçınırsanız...” ifadesine kadar anlatıları yasaklardır.”

Yine Abdullah b. Mesud anlatıyor, diyor ki: “Büyük günahlar üç çeşittir; Allah'a şirk (ortak) koşmak, Allah'ın rahmetinden umudunu kesmek ve Allah'ın mekrinden (kişiyi cezâlarındırmasından) güvencede olmak, yani Allah beni asla cezâlarındırmasın, diye güvenmek”

Bir başka tefsire göre, Abdullah b. Mesud'un, (.....) kırâatine göre ve bu delile dayanılarak büyük günahlar küfrün her çeşididir, denilmiştir.

“ve sizi şerefli bir yere sokarız.” Buradaki, (.....) kelimesini, kırâat imâmlarından Nâfi ve Ebû Cafer, (.....) olarak okumuşlardır. Her iki kelime de hem mekân ve hem mastar manasındırlar. (.....) kelimesi, güzel, şerefli manalarına gelir.

Abdullah b. Abbâs şöyle diyor: “Bu surede sekiz âyet vardır ki, üzerlerine güneş doğup batan bu ümmet için en hayırlı ayetlerdir. Bu âyetler de: 26, 27, 28, 31, 40, 48, 110 ve 147. ayetlerdir.”

Mu'tezile mezhebi mensupları bu ayete dayanarak; “Büyük günahlardan sakınılması için küçük günahların mutlak manada bağışlanmaları vacip ve gereklidir, dolayısıyla bu olamayacağına göre büyük günahların bağışlanması mümkün değildir.” demişlerse de, onların bu görüşleri bâtil, anlamsız ve geçersizdir. Çünkü; ister büyük günahlar olsun, ister küçük günahlar olsun hepsi de Allah'ın dilemesine, meşietine bağlıdır ve bunlar Allah katında eşit şeylerdir. Dilerse bu ikisi sebebiyle Allah kuluna azap edebileceği gibi dilerse bu ikisini de bağışlayabilir. Çünkü yüce Allah şöyle buyuruyor:

“Allah, kendisine şirk (ortak) koşulmasını asla bağışlamaz; Bundan başka günahları dilediği kimse için bağışlar.” Nisa, 48.

İşte bu âyette görüldüğü gibi yüce Allah şirk dışında kalan günahları bağışlayabileceğim vaad ediyor ve bunu kendi dilemesine bağlı kılıyor. Kaldı ki:

“Şüphesiz iyilikler kötülükleri yok eder.” Hûd, 114.

Âyeti de ister büyük günahlar ister küçük günahlar olsun, bütün bunların insanın yapacağı iyi iş ve amellerle yok edilebileceğine delâlet etmektedir, bunun olabileceğini göstermektedir.

Çünkü âyette geçen, “kötülükler” kelimesi, büyük ve küçük bütün günahlar anlamındadır.

Bundan sonra gelen ayetle yüce Allah yine birtakım uyanlarda bulunmaktadır. Başkasına âit bir malı bâtil ve haksız yollarla edinmenin, haksız yere adam öldürmenin ve cana kıymanın dayanağı esas itibariyle başkasına âit olan mala, mevkiye ve makama göz dikmekten, onların özlemini çekmekten ileri gelir. İşte yüce Rabbimiz

bu ayetle, kimi insanları kimisinden mal, servet, makam ve mevkice üstün kılması sebebiyle, onlara göz dikilmemesini, onların özlemlerinin çekilmemesini emretmektedir ve şöyle buyurmaktadır:

32

Allah'ın sizi, birbirinizden üstün kıldığı şeyleri (başkasında olup da sizde olmayanı) hasretle arzu etmeyin. Erkeklerin de kazandıklarından nasipleri var, kâdirîların da kazandıklarından nasipleri var. Allah'tan lütfunu isteyin; şüphesiz Allah her şeyi bilmektedir.

“Allah'ın sizi, birbirinizden üstün kıldığı şeyleri (başkasında olup da sizde olmayanı) hasretle arzu etmeyin.” Çünkü bu manadaki bir üstünlük bizzat Allah tarafından olan bir taksim ve bölüştürmedir. Allah'ın hikmeti gereği, tedbiri icabı ve kullarının durumların bilmesi sebebiyle bu, böyledir. Aynı zamanda kiminin nâzını bol, kimininkini de dar kılmasının gereği olarak böyle olmuştur. Dolayısıyla herkesin kendisi için olan taksimata, bölüşüme nâz göstermesi, karşı çıkmaması gerekir. Kardeşi kendisinden nasip bakımından üstündür diye onu kıskanmamalı, haset etmemeli ve ona göz dikmemelidir.

Haset: Var olan her çeşit değerlerin kendisine âit olmasını ve başkasının (arkadaşının) elinde var olanın ise yok olmasını istemektir. Bir de gıpta vardır ki, buna imrenmek de denir. Kendisi için istediği bir şeyi başkası için de arzulamak, istemektir. Gıptaya izin varken, bir öncekine yani hasede izin yoktur ve o yasaklarındır. Bir de erkekler:

“Bizler nasıl ki miras bakımından kadınların aldıklarının iki katım alıyorsak, ecir ve mükâfat bakımından da Allah katında kâdirîların aldıklarının iki katım dileriz.” deyince, kâdirîlar da:

“Öyleyse bizim de günahlarınızı, işlediğimiz hataların vebalı erkeklerinkisinin yarısı kadar düşük olsun isteriz.” dediler. İşte bunun üzerine Rabbim bu âyeti indirdi:

“Erkeklerin de kazandıklarından nasipleri var, kâdirîların da kazandıklarından nasipleri var.”

Yani; bu durum miras bölüşümü gibi değildir. :

“Allah'tan lütfunu isteyin;” Çünkü Allah'ın hazineleri bitip tükenmez. Dolayısıyla insanların ellerindeki üstünlüklere göz dikmeyin.

“Şüphesiz Allah her şeyi bilmektedir.” insanlar arasındaki mal ve mevki bakımından olan üstünlükler yüce Allah'ın ilmine ve bilgisine dayanmaktadır ve bu, kişiye, onun uygun görmesi sebebiyle verilmektedir.

Süfyan b. Uyeyne (107-198/725-813) şöyle demiştir:

“Allah, bir şeyi isteyin, diye emretmişse, mutlaka onu vermiştir (verir).”

Nitekim bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

“Her kim Allah'ın fazlından ve lütfundan istemezse, Allah ona gazapta bulunur (kızır).” Ve yine hadiste şu ifadeler yer almaktadır:

“Allah kuluna âit hayrın (iyiliğin) çoğunu tutar, ona hemen vermez ve şöyle buyurur: “Bak. İbn Mâce; 3827.

Kırâat imâmılarından İbn Kesîr ve Ali, (.....) kelimesini, (.....) olarak okumuşlardır.

33

(Erkek ve kadından) her biri için, ana, baba ve akrabanın bıraktığından (hisselerini alacak olan) vârisler kıldık. Yeminlerinizin bağladığı kimselere de paylarını verin. Çünkü Allah her şeyi görmek tedir.

“(Erkek ve kadından) her biri için, ana, baba ve akrabanın bıraktığından (hisselerini alacak olan) vârisler kıldık.” Bu âyette yer alan, (.....) kelimesinin muzâfun ileyhi mahzûftur. Bu, (.....) veya (.....) takdirindedir.

(.....) varisler (mirasçılar) veya miras alanlar kıldık. Çünkü bunlar hemen o malı ele geçirip idaresini üstlenirler.

(.....) kavli mahzûf malın sıfatıdır.

Yani;

“anne ve babanın geride bıraktığı her tür maldan” demektir. Ya da bu ifade, mahzûf bir fiilin kendisine taallûk etmekte olup bu mahzûf olan fiile de (.....) kelimesi delâlet etmektedir. Bu da, “Geride bıraktıklarına mirasçı olur.” takdirindedir.

“Yeminlerinizin bağladığı kimselere de paylanın verin”

Yani; siz onları kendi ellerinizle kendinize bağlayıp bağımlı hâle getirdiniz. Buradaki, (.....) kavli, şart manası taşıyan bir mübtedadır. Bunun haberi de; (.....) kavli olup (.....) harfîyle beraber haberdirler.

Kûfe kırâat imâmları bu (.....) kelimesini, burada görüldüğü gibi okumuşlardır. Manası şöyledir: “Sizin yeminlerinizle kendileriyle sözleşip akit yaptığınız kimselere mirastan paylarını verin.” Buradaki akitten gaye, muvalât ile alâkalı olan akittir. Bu ise zaten meşru olan bir sözleşmedir. Genel olarak bu yoldan mirasçı olmak sahâbe tarafından da sabit olan, biz Hanefîlerin de görüşüdür. Bunun açıklaması da şöyledir:

“Bir erkek ya da kadın İslâm dinini kabul eder ve bunların herhangi bir varisleri de yoksa, kendileri de Arap asıllı ve azatlı bir köle de değilseler ve bu kimseler, Müslüman olan diğer bir kimseye, (.....) derse, ötekisi de, 'Ben de kabul ettim.' derse, işte bu sözleşme bu haliyle geçerli olmuş olur. Dolayısıyla üstten aşağıya doğru mirasçı olunmuş olunur.”

“Çünkü Allah her şeyi görmektedir.”

Yani; Allah gaybı da hazır olanı da veya görülemeyeni de görüleni de bilir. İşte bu vadin de tehdidin de en açık ve net olan durumunu ortaya koymaktadır.

34

Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadımların yöneticisi ve koruyucusudur. Onun için sâliha kâdirîlar itaatkârdır. Allah'ın kendilerini korumasına karşılık gizliyi (kimse görmese de namuslarını) koruyucudurlar. Baş kaldırmamasından endişe ettiğiniz kadımlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve (bunlarla yola gelmezlerse) dövün. Eğer size itâat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür.

“Erkekler kâdirîların yöneticisi ve koruyucusudur.” Emreden ve yasaklayan olarak, tıpkı devlet adamlarının vâatandaşları üzerinde egemen oldukları gibi kâdirîlar üzerinde erkekler egemendirler. İşte bu bakımdan erkekler (.....) diye adlandırıldılar.

“... Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve mallarından harcama yaptıkları için...”

Bu âyette geçen, (.....) kavlindeki zamîr ise erkekler ve kadınlara râcidir.

Yani “Yüce Allah'ın, insanların bir kısmını -ki bunlar erkeklerdir-, bir kısmından -bunlar da kâdirîlardır- üstün kılması, onlar üzerinde yönetici (idareci) kılmasındandır.

Allah erkekleri akıl, azim, yetenek, kararlılık, güvenli olmaları, güç, kuvvet ve kudret sâhibi bulunmaları, uzak görüşlü olmaları, savaşta öncülük etmeleri, yükün onlarda olması bakımından kâdirîlardan üstün kılmıştır. Aynı şekilde tastamam olarak oruç tutmaları ve namazlarını tam ve kamil manada kılmaları, peygamberliğin, devlet başkanlığının (hilafetin), İmâmetin (liderliğin) bunlara verilmesi, ayrıca cemaate imâmlık etmeleri, müezzin olmaları, hutbenin onlar tarafından okunması, cemaatin erkeklerden oluşması, Cuma namazının erkeklere farz olması gibi nedenlerden ötürü de erkekler kâdirîlardan üstündürler.

İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'ye göre Kurban bayramı günlerinde Teşrik Tekbirleriyle yükümlü olmaları, had ve kısas cezâlarının uygulanmasında erkeklerin şahitliklerinin geçerli kılınması, keza erkeklerin mirasta kâdirîların aldıklarının iki katını almaları gibi konularda da erkekler kâdirîlardan üstündürler. Aynı zamanda miras konusunda asabe olmaları hâlinde miras hakkını elde etmeleri, nikah (evlenme) ve talak (boşama) hakkının erkekler elinde olması, soyun (nesebin), erkekler yoluyla devam ettirilmiş olması, sakal sâhibi olmaları ve sarık takmaları açısından da erkekler kâdirîlardan üstündürler.

Diğer taraftan kâdirîların nafakalarını sağlamak da erkeklere âittir. Kaldı ki ayrıca bu âyet, kâdirîların nafakalarının (ihtiyaçlarının) sağlanmasının erkeklere vacip (farz) olduğunun da delilidir.

Daha sonra Rabbimiz burada gördüğümüz gibi kadınları iki kısma ayırmaktadır. Bunlardan ilk kısmı, şimdi mana ve tefsirini ele alacağımız şu kısımdır:

“Onun için sâliha -yapmaları gereken görevleri yerine getiren- kâdirîlar itaatkârdırlar. Allah'ın kendilerini korumasına karşılık -Allah'ın, kocalarına, kâdirîlarını korumaları, haklarına riayet etmeleri konusunda, (.....) Nisa, 19. emir ve tavsiyelerine karşılık- gizliyi, (kimse görmese de namus larını) koruyucudurlar. Kocalarının bulunmaması hâlinde yapılması gerekenlere uyanlardır.

Yani kocalarının evde olmamaları hâlinde namus ve iffetlerini, evlerini, mallarını muhafaza edenlerdir, sırlarını gizleyenlerdir.

Veya Allah'ın onları korumasına, muhafaza etmesine ve o kadınları, kocalarının yokluğunda namus ve iffetlerini korumalarına muvaffak kılmasına karşılık, yahut da bizzat yüce Allah'ın o kadınları korumasına karşılık demektir. Çünkü Allah, onlara namuslarını korumaları imkanım vermiştir.

İkinci kısma gelince, bunlar da yine bu âyetin şimdi sunacağımız kısımda ele alınmaktadır. Rabbimiz şöyle buyuruyor:

“Baş kaldırmasından -isyan etmelerinden, kocalarına itaatsizlik etmelerinden- endişe etliğiniz kâdirîlara öğüt verin,” . -Allah'ın azâbım o kâdirîlara hatırlatarak, hafifçe döverecek korkutun.

(.....) — Neşz kelimesi, yüksek yer demektir. Öğüt: Katı yürekleri ve sert karaktere sahip kimseleri yumuşatan, hakka özendiren söze denir. İbn Abbâs'tan rivâyete göre; kocasının haklarını hafife alan, aşağılayan, emrine itâat etmeyen kadın, demektir.

“Onları yataklarda, yalnız bırakın” Beraber aynı yatağı paylaşmayın, cinsel ilişkiye girmeyin veya yataklarında sırtınızı onlara çevirip dargın durun, çünkü burada yataklarından uzaklasın denmemektedir.

Yani (.....) cer edatı getirilmemiş ve (.....) denmemiştir. “(Bunlarla yola gelmezlerse) dövün.” Onların herhangi bir yerinde yara-bere yapmaksızın, bir tarafını zedelemekten hafifçe dövün.

Bu konuda izlenecek yol şöyledir; önce kadına öğüt vermek, sonra yatağını ayırmak, sonra da eğer öğütten ve yatağını ayrı İmasından ders almayacaksa hafifçe dövmek gelir.

“Eğer -serkeşliği bırakıp- size itâat ederlerse aralık onların aleyhine başka bir yol aramayın; -Artık onlara eza ve cefayı bırakın, ezadan uzak durun. Çünkü Allah yücedir, büyüktür.” Eğer elleriniz o kâdirîlara kalkar ve kendilerine haksızlık ederseniz, şunu iyi bilin ki, sizin kadınlara karşı gösterdiğiniz güçten ve kudretten daha üstün olarak Allah'ın gücü ve kudreti vardır.

Dolayısıyla o kâdirîlara zulm etmekten, haksızlıkta bulunmaktan uzak durun, elinizi çekin. Veya:

“Çünkü Allah yücedir, büyüktür.” kavli, şu manaya gelir:

“Siz Allah'ın şanının yüceliğine, kibriyasına (ululuğuna) ve azametini rağmen O'na karşı geliyorsunuz. Fakat yine de sizin tevbe etmeniz durumunda tevbenizi kabul ediyor. Dolayısıyla size karşı suç ve cinayet işlemiş

olsalar bile pişmanlık duyup bundan dönmeleri hâlinde, onlara göre siz, bu takdirde affolunmaya daha layıksınız.”

Burada geçen, (.....) kelimesi, (.....) fiilini mefulüdür.

Şimdi tefsirini okuyacağımız âyetle yüce Allah ilgililere sesleniyor ve şöyle buyuruyor:

35

Eğer karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsamz, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar barıştırmak isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır.

“Eğer karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsanız,” Aslında bu (.....) demek olup, burada (.....) kelimesi, zarfa muzaf olmuştur. Bu, tıpkı: (.....)Sebe, 33 âyetine benzer ki bu aslında, (.....) takdirindedir.

Şikak: Düşmanlık anlaşmazlık, aynlık ve ihtilaf manalarıdır. Çün kü taraflardan hem kan ve hem koca birbirlerine sıkıntı vermekte, biri ötekisine zorluk çıkarmakta veya zorluk verecek tarafa yönelmektedir.

Kısaca arkadaşının memnun olmayacağı ve hoşlanınayacağı tarafı tercih etmektedir. Âyetle geçen (.....) zamîri eşlerin her ikisine de râcidir.

Âyetle özellikle kan ve koca diye açık olarak belirtilmemesi, her ikisine delalet eden ifadenin burada yer almış olmasından dolayıdır. Bu ise, “erkekler ve kâdiriler” demektir.

“-İkisi arasında hüküm vermek ve aralarını bulmak için- erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin.” Çünkü gidecek olan her iki hakemin tarafların ailelerinden birer kimse olarak gönderilmeleri şu açıdan istenmiştir. Tarafların akrabası olan kişiler, akrabalıkları sebebiyle ailenin iç durumlarına daha yakından vakıftırlar. Dolayısıyla her iki tarafta aralarını bulmada oldukça istekli olurlar. Kaldı ki gelecek olan hakemleri de taraflar gönül huzuruyla kabul edebilir ve bir yanlış yapmayacaklarına kanaat getirebilirler. Dolayısıyla gelen hakemlere, kan ve koca çekinmeden birbirlerine karşı içlerinde var olan sevgilerini veya nefretlerini, açıklayabilirler. Beraber kalıp kalanayacaklarını da bu hakemlere gayet rahat olarak aktarabilirler.

“Bunlar barıştırmak isterlerse Allah aralarını bulur;” Burada, (.....) kavlindeki zamîr hakemlere ve (.....) kavlindeki zamîr de eşlere âittir.

Yani eğer aralarını bulmayı dilerlerse, niyetleri de iyi ise, Allah, her ikisini arasında aracılık etmeleri sebebiyle haklarında bu görevi bereketli kılar, verimli duruma getirir. Dolayısıyla Allah'u Teala her iki hakemin iyi niyet yuvanın devamına katkıda bulunma gayretleri yüzünden kan ile kocanın her ikisinin de gönüllerine sevgi sokar ve onları banşıp anlaşmaya muvaffak kılar.

Veya bu zamîrlar her ikisi de hakemlere râcidir. Bu takdirde mana şöyle olmaktadır: Eğer hakemler tarafların arasını bulmak kan ile kocaya öğüt vermek ister ve bu amacı taşırlarsa Allah onları bu görevlerinde muvaffak kılar ve her ikisini de bir nokta ve bir esas üzerinde ittifak etmelerine imkan verir. Dolayısıyla istenilen hedefi gerçekleştirene kadar hakemlerin her ikisi de dayanışma içinde olurlar.

Veya zamîrlerin her ikisi de eşlere râcidir. Bu takdirde ise mana şöyle olur: Eğer kan ile koca aralarındaki anlaşmazlığa son vermek ister, iyi bir yuvanın devamını arzu ederler, aralarındaki anlaşmazlığın son bulmasını dilerlerse, Allah ikisinin arasına sevgi sokar, anlaşmazlıklarını aralarında uyuma dönüştürür, kini de sevgiye çevirir.

“Şüphesiz Allah her şeyi bilen, -hakemlerin muradını bilir- her şeyden haberdar olandır.” Eşlerden hangisinin ötekisine zulmettiğini de bilir.

Hakemlerin ayrıca kan ile kocayı birbirinden ayırma yetkileri yoktur. Ancak İmâm Mâlik bu görüşe karşı çıkmıştır.

Allah'a ibâdet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakk komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşa, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara (köle, cariye, hizmetçi ve benzerlerine) iyi davranın; Allah, kendini beğenen ve daima böbürlenip duran kimseyi sevmez.

“Allah'a ibâdet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın.” Kulluğun dört kısım olduğu belirtilmiştir:

a - Ahde vefa (verilen sözde durmak),

b - Var olana nza göstermek,

c - Sının koruyup aşmamak,

d - Ve olmayana sabretmektir.

Şirk (ortak) koşmamaya gelince, herhangi bir putu veya başka bir şeyi Allah'a ortak koşmamaktır. Bu, (.....) kelimesinin, (.....) manasında mastar olma ihtimali de vardır.

(.....) Anaya-babaya -her ikisine de söz, fiil ve davranışlarınızla iyilikte bulunun, ihtiyaçlarının olması hâlinde ise, her ikisinin ihtiyaçlarını giderin, akrabaya -kendileriyle sizin aranızda akrabalık ilişkileri bulunan kardeşe, amcaya ve bunlar dışındaki her akrabaya-, yetimlere, yakın komşuya -hemen yanı başınızda bulunan komşuya-, uzak komşuya -sizden oldukça uzak olan komşulara veya soy bakımından size yakın olan komşu ve bir de yabancı olan, akraba olmayan komşuya-, (.....) yakın arkadaşa -hanımınıza, eşinize. Hazret-i Ali (radıyallahü anh) den rivâyete göre demiştir ki:

Ya da bunlar senin yanı başında bulunan arkadaşların ve komşularındır. Meselâ yolculukta ya da ilim öğreniminde veya başka türlü olan arkadaşlarına, yahut da herhangi bir mescitte veya mecliste yanı başında bulunanlara da-, “yolcuya -garip ve zayıf olanlara- ellerinizin allmda bulunan (köle, cariye, hizmetçi ve benzerlerine) iyi davranın.

“Allah kendini beğenen büyüklerek Allah'a yakın olmaktan kaçana, O'na komşuluktan uzak duranlara iltifat etmez, bakmaz- ve daima böbürlenip duran -kendisini şöyle veya böyle yaptım diyerek büyüklenen- kimseyi sevmez. Ancak yaptıklarını sadece Allah'ın nimetlerini itiraf kabilinden söylerse bunda herhangi bir sakınca ve vebal yoktur. Çünkü şükür maksadıyla dile getirilmiş olmaktadır.

Bunlar cimrilik eden ve insanlara da cimriliği tavsiye eden, Allah'ın kendilerine lütfundan verdiğini gizleyen kimselerdir. Biz, kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırladık.

“Bunlar cimrilik eden, ve insanlara da cimriliği tavsiye eden...”

Buradaki, (.....) kavli, (.....) kavlinden bedel olarak mensûbtur. Âyette geçen, (.....) edatı çoğul manasını taşıdığından, (.....) fiili bu manaya göre cemi' kılınmıştır. Ya da zem (yerme) anlamında olarak cemidir. Veya mahzûf bir mübtedanın haberi olması bakımından mensûbtur. Mahzûf haber de, (.....) zamîridir.

Yani “Onlar cimrilik ederler.” demektir.

(.....) kelimesi, kırâat imâmlarından Hamza ve Ali tarafından, (.....) olarak tıpkı, (.....) ve (.....) okunmuştur.

Yani bizzat kendileri cimrilik ederler ve başkalannın ellerinde olan şeyden dolayı da cimrilik ederler, bir başkasının bile yardım etmesini istemezler, onların da yardımların kısımlarını ister, cimrilik önerirler. Çünkü cömertleri kıskanırlar, onlara kin ve öfke beslerler. Diğer bir tefsir ise şöyledir:

(.....) Buhl (cimrilik), bizzat elindekileri kendi başına yemek başkalanna yedirmemektir. (.....) Şuhh ise kişinin elindekileri yemediği gibi başkalanna da yedirmemesidir. (.....) Seha de: Kazandıklarını hem kendisi

hem de başkalanna yediren, içirendir. (.....) Cud (cömertlik) de var olanı, elindekini başkalanna yediren ve fakat kendisi yemeyendir.

“Allah'ın kendilerine lütfundan verdiğini gizleyen kimselerdir.” Yüce Allah'ın kendilerine nimet olarak verdiği malları, bolluk ve refah içindeki hallerini gizlerler. Nitekim bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

“Allah, herhangi bir kuluna bir nimet verince, verdiği o nimeti kulunun üzerinde görmek ister.” Tirmizî bu hadisi şu lafızla rivâyet etmiştir: “Şüphesiz Allah, kulunun üzerinde nimetinin eserini görmek ister.” Bak. Tirmizî; 2819

Harun Reşid'in valilerinden biri tam onun sarayının karşısına bir saray diker ve kendi yaptırdığı sarayı Harun Reşid'e göstererek der ki:

“(.....) Adamın bu sözü Harun Reşid'in hoşluna gider ve memnun olur.”

Diğer bir tefsire göre de bu âyet, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in özelliklerini gizleyen Yahûdiler hakkında nâzil olmuştur.

“Biz, kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırladık.” Âhirette kendilerini aşağılatan, küçük düşüren, basitleştiren bir azap hazırladık.

38

Allah'a ve âhiret gününe inanmadıkları hâlde mallarını, insanlara gösteriş için infak edenler (âhirette azâba dûcâr olurlar). Şeytan bir kimseye arkadaş olursa, ne kötü bir arkadaşır o!

“Mallarını, insanlara gösteriş için sarfedenler de (âhirette azâba dûcâr olurlar).”

Bu âyet, (.....) kavli üzerine veya, (.....) üzerine ma'tûf bulunmaktadır. (.....) kavli ise mefûl-ü lehtir.

Yani övünmek ve böbürlenmek için bir de, “ne cömert adammış” desinler için yaparlar. Yoksa Allah rızasını gözetmek bunların istedikleri bir şey değildir. İşte bunlar münâfık olan kimseler olabilecekleri gibi aynı zamanda Mekke müşrikleri de olabilirler.

“Allah'a ve âhiret gününe inanmadıkları hâlde...” “Şeytan bir kimsiye arkadaş olursa, ne kötü bir arkadaşır o!” Çünkü şeytan onları hep cimriliğe, pintiliğe ve kötülüğe sürükleyip götürmüştür. Burada bu ifadenin bu kimseleri tehdit için olması da câizdir. Çünkü yarın kıyamet gününde şeytan cehennem ateşinde onlara yakın kılınır, onların yandaşı yapılır.

39

Allah'a ve âhiret gününe îman edip de Allah'ın kendilerine verdiğinden (O'nun yolunda) harcasalardı ne olurdu sanki! Allah onların durumunu hakkıyla bilmektedir.

“Allah'a ve âhiret gününe îman edip de Allah'ın kendilerine verdiğinden (O'nun yolunda) harcasalardı ne olurdu sanki!” İman etme ve Allah yolunda infakta bulunma gibi şeylerin hangisi insanın başına bir bela ve sıkıntı getirecektir ki? Buradaki ifadeden asıl maksat, yerme ve uyarmadır. Zira bun da iyilik ve fayda vardır. Bu ifade âdeta bir kimsenin, “Ne olurdu, anne ve babana iyilikte bulunsaydın, sana bir zararı mı olacaktı?” gibisinden bir ifadeye benzemektedir. Kaldı ki anne ve babaya iyilik yapmanın bir zararınm olmadığı herkesçe bilinen bir gerçektir. Fakat bu şekilde bir ifade o şahsı kınamak ve kötülemektir.

“Allah onların durumuna hakkıyla bilmektedir. “Bu, tehdit içeren bir ifadedir.

40

Şüphe yok ki Allah zerre kadar haksızlık etmez. (Kulun yaptığı iş, eğer bir kötülük ise, onun cezâsını adaletle verir.) İyilik olursa onu katlar (kat kat arttırır), kendinden de büyük mükâfat verir.

“Şüphe yok ki Allah zerre kadar haicsızlık elmez.” Âyette geçen, “zerre” kelimesi, bir tür, oldukça küçük olan kannea anlamına gelir... İbn Abbâs (radiyallahü anh) elini toprağın içine daldırmış, sonra da kaldırarak, eline (avucuna) üfleyip o tozları yok etmiş ve:

- “İşte bunların her biri birer zerredir.” diye buyurmuştur.

Bir diğer tefsire göre ise; “Kainatta var olan şeylerin en ufak parçalarından her biri için zerre ismi kullanılır.”

“İyilik olursa onu katlar (kat kat arttır),” Burada, “miskal” kelimesine râci olan zamîrin müennes (dişi) olarak gelmiş olması, bunun müennes/dişi olan bir kelimeye muzaf olmasındandır.

Hicaz kırâat imâmların (Mekke ve Medine kırâat imâmları), (.....) kelimesini, (.....) olarak okumuşlardır. Böyle okumalarının gerekçesi de, (.....) fiilini tam fiil kabul etmelerindendir. (.....) kelimesinden (.....) harfinin hazfedilmesi (kaldırılması), ve (.....) olarak gelmesi, bu kelimenin çokça kullanılır olmasındandır.

(.....) sevabını kat kat kılar, demektir. Bu kelimeyi, kırâat imâmlarından İbn-i Kesir ve İbn-i Amir şeddeli olarak, kasr ile (uzatmaksızın), (.....) olarak okumuşlardır.

“Kendinden de büyük mükâfat verir.” Allah bu iyiliği yapan kimseye de katından büyük bir ecir ve mükâfat verir. Allah'ın en büyük ecir diye nitelediği bir şeyin miktar ve ölçüsünü acaba değerlendirebilecek biri var mıdır? Kaldı ki Allah, dünya metanı az şey olarak değerlendirmiş ve böyle isimlendirmişti.

Ayrıca bu âyette, “Birçok iyilikleri bulunan kimsenin büyük günah işlemesi hâlinde ebedî olarak cehennemliktir.” diyen Mu'tezile'ye de bir cevap bulunmaktadır ve onların bu görüşlerini geçersiz kılıp iptal etmektedir.

41

Her bir ümmetten bir şâhit getirdiğimiz ve seni de onlara şâhit olarak gösterdiğimiz zaman halleri nice olacak!

“Her bir ümmetten bir sahil getirdiğimiz”

Yani Yahûdiler olsun, diğer kâfirler olsun, biz bu inkârcı toplumlara yapıp ettikleri peygamberlerini tanık olarak getirdiğimiz zaman acaba ne yapacaklar ki?

“ve seni de, onlara -ümmetin- şâhit olarak gösterdiğimiz zaman halleri nice olacak!” Burada geçen, (.....) kelimesi hâldir.

Yani îman edenlere, îman ettiler ve inkâr edenlere de küfrettiler, münâfık olanlara ise münâfıklık ettiler diye şâhitlikte bulunacakları hâlde..

Abdullah b. Mesud'dan rivâyete göre: “Kendisi Resûlullah'a Nisa sûresini okumaya başlamış ve (.....) âyetine gelip burayı okuduğunda, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ağlamaya başlamış ve şöyle buyurmuştur:

— Bu okuduğumuz bize kafi gelir.” Bak. Ahmed b. Hanbel, Müsned; 1/380. Buhârî, 4582. Müslim; 800.

42

“-Allah'ı- İnkâr edip peygamberi dinlemeyenler, o gün yerin dibine batırılmayı temenni ederler” Nasıl ki ölümler defn edildikten sonra üzerlerine toprak örtülerek yerle bir edilip aynı seviyeye getiriliyorlarsa, onlar da kıyamet gününde öylece üzerlerine toprak atılıp yerle bir olmalarını temenni edeceklerdir. Veya hiç diri İtilmemelerini arzulayıp duracaklardır. Kendileri de toprakla beraber düzenli kalmalarını dileyceklerdir. Ya da insanlar dışındaki diğer canlıların, hayvanların toprağa dönüşmeleri gibi, onlar da durumlarının öyle olmasını isteyeceklerdir.

İnkâr edip peygamberi dinlemeyenler o gün yerin dibine batırılmayı temenni ederler ve Allah'tan hiçbir haberi gizleyemezler.

(.....) kelimesi, (.....) kavlinden zarftır. Kırâat imâmlarından Hamza, Ali Kisâi (.....) kelimesini, (.....) harfinin fethasıyla, (.....) harfinin sükunu ile imale yaparak ve iki (.....) harfinden birini kaldırarak (hazfederek) okumuşlardır.

Yani kelimeyi, (.....) olarak ele almışlardır. Ancak Nâfi, Ebû Cafer ve İbn Âmir aynı kelimeyi, (.....) harfini (.....) harfine idğam ederek, imalesiz olarak (.....) seklinde okumuşlardır.

“ve Allah'ları hiçbir haberi gizleyemezler.”

Bu yeni bir cümledir.

Yani gizlemek isteseler de buna güç yetireme yecekler ve kâdir olamayacaklardır. Çünkü vücut organları zaten onların aleyhine tanıklık edecektir.

43

Ey îman edenler! Siz sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, cünüp iken de -yolcu olan müstesna- gusül edinceye kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur veya bir yolculuk üzerinde bulunursanız, yahut sizden biriniz ayak yolundan gelirse, yahut kadınlara dokunup da (bu durumlarda) su bulamamışsanız o zaman temiz bir toprakla teyemmüm edin: Yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz Allah çok affedici ve bağışlayıcıdır.

“Ey îman edenler! Siz Sarhoş iken, ... namaza yaklaşmayın.”

Yani böyle sarhoş bir hâlde bulunurken, “-ne söylediğinizi bilinceye kadar-”

Yani okuduğunuzun ne anlama geldiğini bilinceye kadar. İşte âyetin bu kısmı bize şunu ifade eder; sarhoş iken, irtidat edecek ifade kullanan bir kimsenin bu irtidatı, dinden dönme değildir. Çünkü Kafirun sûresinde olumsuzluk manasını ifade eden, (.....) ları Ya da (.....) ları (mütercim) ayetten çıkarıp atmak küfürdür. Ancak namazda bu şekilde okunduğu hâlde, böyle okuyanların kafirliklerine hükmedilmemiştir. Hatta bunun ötesinde, mü'minler (imanlı kimseler) diye hitap edilmiştir.

Kaldı ki Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), bu kimsenin hanımının ondan ayrılmasını emretmediği gibi imanların yenilemesini (tazelemesini) de emir buyurmamıştır. Çünkü ümmet, “bir kimsenin ağzından kasıtlı olarak değil, hata veya yanlışlıkla küfür gerektiren bir ifade çıkması durumunda, onun küfre girmeyeceği” hükmünde icma (ittifak) etmişlerdir.

“Ve cünüp iken de,” Bu kelime, (.....) kavli üzerine ma'tûf bulunmaktadır. Çünkü bu cümle, başında bulunan (.....) harfiyle beraber hâl olarak mensubtur. Sanki burada, “Sarhoşken ve cünüp bir hâldeyken namaza yaklaşmayın.” denir dibidir.

Yani cünüp bir hâlde iken de namaz kılmayın. “cünüp” kelimesi, hem tekil, hem çoğul, hem eril ve hem dişi olarak aynı manalarda eşit olarak kullanılan bir kelimedir. Çünkü bu, mastar manasında kullanılan, (.....) anlamında bir kelimedir.

“Yolcu olan müstesna,” Bu ifade, (.....) kavlinin sıfatıdır.

Yani; “yolcu olmanız hâli dışında cünüp iken namaza yaklaşmayın.” Kısaca; “yolcu değilken, mukim hâlde bulunduğunuzda cünüp iken...” demektir. Burada geçen cünüplükten maksat ise, “yıkınma ları gerektiği hâlde henüz yıkınmamış olanlar” demektir. Sanki burada şöyle denilir gibidir: “Yıkınmamış bir vaziyette namaza yaklaşmayın” .

“Gusül edinceye kadar namaza yaklaşmayın.”

Yani sizler yolcu olup da su bulamamanız ve teyemmüm etmiş olmanız hâli dışında, demektir. Dikkat edilirse burada teyemmüm ifadesi yerine mecâzî manada yolcu tabiri zikredildi. Çünkü genelde yolculuk hâlinde bulunan kimseler su bulamazlar (su bulma sıkıntısı çekerler). İşte bu görüş İmâm Ebû Hanîfe'nin mezhebidir. Bu ise Hazret-i Ali (radiyallahü anh) den rivâyet olunmuştur.

İmâm-ı Şâfiî (radıyallahü anh) ise: “Namaza yaklaşmayın.” kavlini, namaz yerlerine yaklaşmayın diye tefsirlamıştır ki, bu yerler” de cami ve mescitlerdir. “Cünüp iken” kavli de, “Cünüp iken mescit ve camilere yaklaşmayın.” Meğer yolunuzun, bu mescitlerin içinden geçmesi hâli bunun dışındadır. Bu takdirde geçebilirsiniz. Dolayısıyla cünüp olan bir kimse için başka bir imkan olmayıp oradan geçmek ihtiyaç hâlinde ise, bu durumda ihtiyaç hâlinde dolayı cünüp bir kimsenin oradan geçip gitmesi câizdir.

“Eğer hasta olur veya bir yolculuk üzerinde bulunursanız, yahut sizden biriniz ayak yolundan gelirse,” Burada geçen, (.....) kelimesi, defî hacet demek olup, tuvalet ihtiyacını görüp gelmişse, demektir. Kinaye olarak burada bu kelime kullanılmıştır. “yahut kâdirîlara dokunup da” onlarla cinsel ilişkiye geçerseniz. Nitekim bu âyetin bu kısmı Hazret-i Ali ve İbn Abbâs (radıyallahü anhüma) tarafından da bu şekilde rivâyet olunmuştur. “(bu durumlarda) su bulamamışsanız”

Yani suyu kullanılabilecek bir güç ve imkân bulamamanız hâlinde, ya da suyun bulunduğu yerin oldukça uzak bir mesafede bulunması durumunda, ya da suyu alabilecek (çekebilecek) bir aletin veya aracın bulunamaması hâlinde yahut da suyun bulunduğu yerde yıları, yırtıcı hayvan veya bir düşmanın var olması gibi hallerde, (.....)H(.....) kelimesini (.....) (elif)siz, (.....) olarak okumuşlardır.

Zeccâc diyor ki:

“(.....) kelimesi, ister toprak olsun ister olmasın bütün yeryüzü manasınadır. Hatta üzerinde toprak bulunmayan bir kaya (taş) parçası da olsa durum aynıdır. Eğer teyemmüm eden bir kimse elini bu türden yeryüzüne vursa ve teyemmüm için yüzüne ve ellerine sürse (meshetse) işte bu onun için abdest olmuş olur.”

Diğer taraftan Mâide süresindeki, (.....) edatı teb’iz (bir kısım) için olup, ibtidai gaye (başlangıç noktasını tesbit) için değildir. (.....) kelimesi burada (.....) temiz manasınadır.

“Yüzlerinize ve ellerinize sürün.” Burada, (.....) kavlindeki (.....) harfî, zâidedir.

“Şüphesiz Allah -ruhsat tanıyarak ve kolaylık göstererek- çok affedici, -hatalarını ve yanlışlarını da-bağışlayıcıdır”

44

Kendilerine Kitap'tan nasip verilenlere baksana! Sapıklığı satın alıyorlar ve sizin de yoldan çıkmanızı istiyorlar!

“Kendilerine Kitap'tan nasip verilenlere baksana!”

Yani Tivrât hakkında bilgi sâhibi olanlar ki bunlar da Yahûdî din bilginleridir. (.....) Burada, “görmedin mi?” anlamı na gelen bu kelime mana itibariyle, “kalp gözüyle veya mana gözüyle görmek” anlamına gelir. Bu kelime aynı zamanda, (.....) cer edatıyla mü teaddi (geçişli) hale gelmiştir. Bu ise, “Sen onların durumunu öğrenebilecek bilgiye ulaşmadın mı?” veya “Sen onları görmedin mi?” mana larınadır.

“Sapıklığı salın alıyorlar” Sapıklığı hidâyete tercih ediyorlar bu da, kendilerine apaçık âyet, delil ve mu'cizeler geldikten sonra ki bütün bu âyetler Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)en hak peygamber olduğunu, Arap kavminden olup Tivrât ile İncîl'de geleceği müjdelenen peygamber olduğu açıkça bildirilmiş olmasına rağmen onu inkâr edip Yahûdîlikte kalmaya ısrar eden kimselerdir.

“Ve sizin de yoldan çıkmanızı istiyorlar/”

Yani ey inananlar! Sizin hak yolu bırakmanızı ve tıpkı onlar gibi sapmanızı isterler.

45

Allah, düşmanlarınızı sizden daha iyi bilir. Gerçek bir dost olarak Allah yeter, bir yardımcı olarak da Allah kâfidir.

“Allah, düşmanlarınızı -sizden- daha iyi bilir.” Allah, size bunların düşmanlıklarını bildirip tanıttı, öyleyse artık bunlardan uzak durun ve sakının. İşlerinizde onlardan öğüt almayın.

“Gerçek bir dost olarak -size yarar sağlaması bakımından -Allah yeter, bir yardımcı olarak da -belaları önlemede de- Allah kâfidir.” O hâlde Allah'ın velayet ve dostluğuna, yar dımma güvenin, O varken asla başkalanna yaslarınayın. Ya da asla onlara önem vermeyin ve aldırmayın. Çünkü Allah muhakkak onlara karşı size yardım edecektir, onların hile ve tuzaklarına karşı Allah size yeter.

Burada, (.....) ve (.....) kelimeleri ya temyiz veya hâl olarak mensûbturlar.

46

Yahûdîlerden bir kısmı kelimeleri yerlerinden değiştirirler, dille rini eğerek, bükerek ve dine saldırarak (Peygambere karşı) “İşittik ve karşı geldik” , “dinle, dinlemez olası” , “râinâ” derler. Eğer onlar “İşittik, itâat ettik, dinle ve bizi gözet” deselerdi şüphesiz kendileri için daha hayırlı ve daha doğru olacaktı; fakat küfürleri (gerçeği kabul etmemeleri) sebebiyle Allah onları lânetlemiştir. Artık pek az inanırlar.

“Yahûdîlerden bir kısmı” kavli, (.....) kavlini açıklamaktadır veya, (.....) kavlini açıklamak içindir. İkisi arasında yer alan cümleler ise muterize (parantez) cümleleridir. Ya da bu kavl, (.....) kavline müteallik bulunmaktadır.

Yani size yardım eder.

Buradaki, (.....) kavli, tıpkı, (.....) Enbiyâ', 77. kavli gibidir. Ya da bu, mahzûf olan bir kelimeye taallûk etmektedir ki, bu mahzûf kelime de, (.....) kelimesidir.

Yani, “Yahûdîlerden öyle bir kavim/toplum da vardır ki,”

“kelimeleri yerlerinden değiştirirle.,”

Burada (.....) kelimesi mübteda, (.....) kavli de bunun sıfatıdır. (.....) kavli ise mukaddem haberdur. Mevsûf (nitelenen) ise hazf edildiğinden, sıfatı onun yerini almıştır. Bu ise, (.....) kavlidir.

Yani o kelimededen farklı bir kelimeye yönelirler. Asıl olan kelimeyi ortadan kaldırırlar. Çünkü Yahûdîler bir kelimeyi değiştirip de yerine başka bir kelime koymak istediklerinde, Allah'ın onu Tevrât'ta olması gereken yere koymuş olduğu hâlde bunlar o kelimeyi başka bir yere yönlendirirler ve onu olması gereken yerden kaldırırlar. Meselâ; Tevrât'ta yer alan “Buğday renkli orta boylu” ifadesi yerine, “koyu esmer uzun boylu” ifadesini getirip koymaları gibi.

Bir de bu âyette, (.....) kavli zikredilirken, Mâide Sûresi, (41.) âyetinde bu kavl, (.....) olarak zikredilmiştir. (.....) kavlinin manası, yukarıda açıkladığımız gibi, “söz konusu kelimenin yerinin değiştirilmesi, ortadan kaldırılmasıdır.” Çünkü yüce Allah hikmeti gereği o kelimenin Tevrât'ta konulduğu yerde yer almasını murad etmektedir. Fakat Yahûdîler kendi heva ve arzuları nasıl istediye onu o doğrultuda değiştirdiler, oradan yok ettiler, başka bir kelime getirip yerleştirdiler.

(.....) kavlinin manası ise şöyledir: Söz konusu kaldırılan kelimenin asıl yeri, zaten o kaldımları yer idi ve layık olanı da o kelimenin orada olmasıdır. Onu değiştirdiklerinde ise, o kelimeyi âdeti garip bir hâlde bıraktılar. Olması gereken yerde olmaması, gerçekten bir gariplik, bir farklı anlayış ortaya çıkarmaktadır.

Ancak her iki cümle mana itibariyle birbirine yakın bir anlam ifade ederler.

“(Peygambere karşı)sözünü- “İşittik ve -emrine- karşı geldik” , -bu sözleri gizlice söylediler-” dinle -sözümüzü-, dinlemez olası” , (derler).”

(.....) kavli muhataptan hâldir.

Yani; “Dinlemez ve duyamaz olasıca adam dinle.” demektir.

Aslında bu ifade zem (yerme) ve medih (övme) ihtimali bulunan iki yönlü bir ifadedir.

Yani, “Aleyhine bedduada bulunduğumuz adam, bizi dinle, behey dinlemez (duymaz) olası adam!” demek olur. Çünkü Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’e kabul olunursa bir şey duymamış olur, dolayısıyla duymayan bir sağır olmuş olur. Yahûdiler bu sözü şuna dayanarak söylemektedirler: “İşitmez olası” demek, bunlara göre kabul görececek olan bir bedduadır.

Veya bu, “Davette bulunduğun davan kabul görmeyesice adam dinle!” demektir. Bunun manası şöyledir: “Kendin için memnun olabileceğin bir cevap duymayası adam! Böylece sen bir şey duymamış ol” Veya bu, “Hoşnut kalabileceğin bir söz duymayası adam duy (işit). Kaldı ki senin kulakların bunu duymaktan uzaktır.” manasınadır.

Medih (övme) yönü ise şöyledir: “Duyur, hoşlarınayacağın bir şey duymayası adam!” Meselâ, biri bir kimseye dil uzattığında, “Filân kimse filân kişiye sözünü duyurdu.” denmesi gibi.

Nitekim, “(.....) derler” Bu ifade, “Bizi gözet de, seninle konuşalım.” manasına gelme ihtimali de olan bir cümledir.

Yani, “Bizi gözet, bize bak, bizi bekle.” gibi manalara da gelebilir. Diğer taraftan bu (.....) kelimesi İbrânîce veya Süryanîceye benzerlik gösteren bir kelime de olabilir. Onlar bununla sövgü ve küfretmeyi kasdetmekte idiler. Bu ise, (.....) kelimesiydi. Bununla onlar dini alay ve eğlenceye alıyorlardı. Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ile alay edip eğleniyorlardı. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile bu gibi ihtimali (olası) manaları da taşıyan kelimelerle konuşuyorlardı. Çünkü Yahûdiler bu tür kelimeleri seçmede asıl gayeleri, Resûlullah'a hakaret etmek ve dil uzatmaktı, onu aşağılamaktı. Görünürde saygı ve hürmet içeren kelimeler kullarıyla beraber, içerik olarak amaçları hakaret ve aşağılamaktı.

“dillerini eğerek bükerek,” kelimeleri değiştirerek, tahrifte bulunarak, dilleriyle hakkı baüla kanştırarak hep bu gibi kelimelerle aşağılamak isterlerdi. Çünkü, “Bizi bekle” kelimesinin yerine, sövgü manasına da ihtimali bulunan (.....) kelimesini kullanırlardı. (.....) yani “İşitmez olası” kavlini de, “hoşnutsuzluk veren bir şeyi duymayasıca adam” ifadesi yerinde kullanırlardı. Ya da sırf nifak olsun için esasen içlerinde gizledikleri kinlerini ve sövgülerini, görünürde saygı ifade ediyor gibi gözüken maksatlı sözler olarak kullanırlardı. “dine saldırarak ...” Çünkü Yahûdiler, “Eğer Muhammed gerçekten hak bir peygamber olmuş olsaydı, bizim kendisi hakkında ne düşündüğümüzü mutlaka haber verirdi.” diye konuşuyorlardı.

“Eğer onlar “İşittik, itâat ellik, dinle ve bizi gözet” deselerdi şüphesiz kendileri için

-Allah katında bu- daha hayırlı ve daha doğru -daha adil- olacaktı;” Bu Yahûdiler, “karşı geldik” , demeselerdi, “İşit” ifadesine, “İşitmez olası” ifadesini eklemeselerdi, (.....) yerine (.....) demiş olsalardı, bu onlar için hem daha hayırlı ve hem daha doğru olurdu.

“fakat küfürleri (gerçeği kabul etmemeleri) sebebiyle Allah onları lânetlemiştir.” Allah onları kovmuştur. Küfrü ve inkar tercih etmeleri yüzünden onları rahmetinden uzaklaştırmıştır. “Artık pek az inanırlar.” Meselâ onların içlerinden Abdullah b. Selâm ve arkadaşları gibi oldukça az sayıdaki bazı kimseler îman ederler. Ya da oldukça zayıf ve basit anlamda bir inanç ile îman ederler ki, bunun da bir manası olmaz. Bu da sadece kendilerinden sonra gelenlere inanmakla birlikte başkalarını inkâr etmeleridir.

Yahûdilerin îman etmemeleri üzerine aşağıdaki âyet nâzil olmuştur. Yüce Rabbimiz şöyle buyuruyor:

47

Ey ehli kitap! Biz, birtakım yüzleri silip dümdüz ederek arkalanna çevirmeden, yahut onları, Cumartesi adamları gibi larıetlemeden önce (davranarak), size gelenleri doğrulamak üzere indirdiğimize (Kitaba) îman edin; Allah'ın emri mutlaka yerine gelecektir.

“Ey ehli kitap! Biz, birtakım yüzleri silip dümdüz ederek arkalanna çevirmeden... size gelenleri doğrulamak üzere, indirdiğimize (Kilab'a) îman edin;”

Yani yüzlerinin görüntüsünü, çizgisini, gözünden başlayarak, kaşlarını, burnunu ve ağzını dümdüz edip tanınmaz hale getirip, onu da tıpkı arkalanna (enselerine) çevirmezden önce.

Yani önü ile arkasını birbirinden ayırdedilemez duruma getirerek

(.....) kelimesinin başındaki (.....) harfi sebep içindir.

Eğer bu kelimenin başında bulunan (.....) harfini takip anlamında değerlendirirsen dolayısıyla iki türlü cezâ ile cezâlarıdırılmaları, tersyüz edilmeleri cezâsıyla korkutulmuş olurlar. Bu iki cezâdan biri de anketteki cezâlarıdır. Bunların yüzleri dümdüz hale getirildikten sonra sırtları veya arkalan üzerinde azâba atılacaklardır. Mana şöyle olmaktadır:

“Bir takım yüzleri silip tanınmaz hale getirdikten sonra, bu defa yüzlerini tersyüz ederek arkalanna, yani enselerini de ön tarafa çeviririz.”

Bir tefsire göre de şöyle denmiştir: Âyette geçen, (.....) kelimesi tersyüz etmek ve değiştirmek demektir. Nitekim Mısır'ın yerli halkı olan Kıptilerin malları da aynen bu şekilde değiştirilip taş haline dönüştürülmüştür. (.....) ifadesinden murat ise, onların liderleri, önderleri ve önde gelen kimseler demektir.

Yani, “Bu kimselerin geleceklerini, imkanlarını ellerinden alıp değiştirmemizden, üstünlüklerini yok etmemizden, kendilerini aşağılarını ve geride kalmışlardan kılmamızdan, rezil etmemizden önce,”

“Yahut onları, Cumartesi adamları gibi larıetlemeden önce (davranarak)...”

Yani Cumartesi gününe saygısızlık edenleri bir başka varlığa (maymuna) dönüştürdüğümüz gibi kendilerini de dönüştürmeden önce... (.....) kelimesindeki zamîr, eğer bununla kasdolunan ileri gelenler ise (.....) kelimesine râcidir.

Ya da iltifat yoluyla kendilerine kitap verilenlere râcidir. Buradaki tehdit bütün inanmayanların hepsiyle alâkalıdır. Bunlardan sadece pek azı îman etmişlerdir.

Abdullah b. Selâm, Şam'dan kabile ile dönerken yolda bu âyeti işitir. Medine'ye döner dönmez daha ailesinin yanına varmazdan önce, Resûlullah'sa uğrayarak Müslüman olduğunu bildirir ve şöyle der:

— “Ben ailemin yanına Allah tarafından yüzü ters olarak dümdüz hale dönüştürülmüş bir şekilde dönmek istemedim.” Ya da yüce Allah onları iki şey ile tehdit edip korkuttu; bunlardan biri yüzlerinin dümdüz hale getirilip enselerine çevrilmesi, diğeri de Allah'ın onlara lânet edip, onları rahmetinden uzaklaştırmasıdır. Eğer söz konusu (.....) yani değişme ile belirtilmek istenen şey, onların liderlerinin durumlarının değiştirilmesi ise, bu iki durumdan biri demektir. Eğer bundan kasıt bunun dışında bir başka şey (cezâ) ise bu, larıetlenmenin olacağı gerçektir. Çünkü Yahûdî toplumu her dilde larıetlenmiş olan bir toplumdur. Başka bir tefsire göre de bu hâl, gerçekten Yahûdîler için ileride olması beklenen bir durumdur. Dolayısıyla bu durumlar gelip sizi yakalanazdan önce gelin îman edin.

“Allah'ın emri mutlaka, yerine gelecektir.”

Yani emredilen şey mutlaka gerçekleşecektir. Bu ise Allah'ın onlar için gerçekleşmesini vadettiği azaptır ve bu kesin olarak olacaktır. Eğer îman etmezlerse Yahûdîler için bu iki azaptan biri mutlaka ve kesin anlamda gerçekleşecektir.

48

Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını, (günahları) dilediği kimse için bağışlar. Allah'a ortak koşan kimse büyük bir günah (ile) iftira etmiş olur.

“Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını, (günahları) dilediği kimse için bağışlar.” Eğer kul şirk üzere ölürse Allah onu asla bağışlamaz ve bağışlamayacaktır. Ancak şirk dışında kalan

günahları, büyük günahlardan da olsa Allah dilediği kimseler için tevbe etmeseler de bağışlayabilir. Kısaca; eğer kişi şirk günahını işlerse, bundan tevbe etmek suretiyle Allah onu bağışlayabilir. Çünkü Allah'ın tevbe etmeden bağışlamayı vad ettiği günahlar şirkin yani Allah'a ortak koşmanın dışın da kalan günahlardır.

Yani Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamayacaktır. Çünkü böyle bir kimse müşriktir. Fakat bunun dışında günah işleyen bir günahkân günahlarını bağışlar. Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Şöyle buyurmuştu:

“Kim Allah'a hiç bir şeyi ortak (şirk) koşmaksızın kavuşursa, o kimse cennete girecektir. Onun işlediği hataları ona bir zarar vermez.” Ahmed b. Hanbel, Müsned; 2/170, 362.

Diğer taraftan bağışlarının ayette, (.....) yani “dilediği kimseler için” ifadesiyle kayıtlarının olması, bunu genel olmaktan (umumilikten) çıkarmaz. Bu, tıpkı yüce Rabbimizin şu kavli (âyeti) gibidir:

“Allah kullarına karşı lütfkardır, dilediğine rısnk verir.” Şura, 19.

Hazret-i Ali (radiyallahü anh) diyor ki: “Kur'ân'da bu ayetten daha çok beni sevindiren (umutlandıran) bir başka âyet yoktur.”

Ancak Mu'tezile mensubu kimselerin bunu “tevbe etmeye” tefsirlamaları batıldır, anlamsızdır. Çünkü küfür bile tevbe edilmesi hâlinde bağlanabilmektedir, affolunmaktadır. Zira yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“İnkâr edenlere söyle: Eğer (sana düşmanlıktan) vazgeçerlerse, geçmişte işledikleri günahları bağışlanır. Enfal, 38.

Bunun dışında kalanlarını ise tevbe ile bağışlanmaları haydi haydi olabilir. Çünkü âyet, bu durum ile diğerleri arasındaki farkı ortaya koymak için gönderilmiştir. Bu âyet ise, zaten bizim anlatmakta olduğumuz konu ile ilgilidir.

“Allah'a ortak koşan kimse büyük bir günah (ile) iftira etmiş olur.” Çok büyük bir yalan uydurmuş olur. Bundan dolayı da acıklı bir azâbı hak etmiş olur.

Aşağıda tefsirini okuyacağımız âyet, kendilerini temize çıkaran Yahûdî ve Hristiyanlar hakkında nâzil olmuştur. Çünkü bunlar:

“Bizler Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz.” Mâide, 18. dedikleri gibi, birde:

“Cennete yalnızca Yahûdî ve Hristiyan olanlar girecektir.” Bakara, 111. diyorlar.

49

Kendilerini temize çıkaranlara ne dersin! Hayır, Allah dilediğini temize çıkarır ve hiç kimse kıl payı kadar haksızlık görmez.

“Kendilerini temize çıkaranları görmez misin?” Bu hükmün altına kendilerini temize çıkaran herkes girer. Meselâ adam ameliyle, fazlaca yaptığı taatleriyle ve Allah'ın emirlerine bağlılığı, yasaklarından uzaklığıyla, takvasıyla kendisini temize çıkarma gayretine girer.

“Hayır, Allah dilediğini temize çıkarır”

Burada geçerli olan tezkiyenin ve temize çıkarma işinin Allah'a âit olduğu gerçeği vurgulanıyor, asıl geçerli olan tezkiyenin Allah'ın tezkiyesi olduğuna dikkat çekiliyor. Çünkü kim temize çıkarılmaya hak kazanmış, kim değil, bunu bilen ancak Allah'dır. O bilir. Nitekim bunun benzeri bir âyet de şöyledir:

“Bundan böyle kendinizi temize çıkarmayın. Çünkü Allah, kimin emirlere bağlı ve yasaklardan uzak durduğunu daha iyi bilir.” Necm, 32.

“ve hiç kimse kıl payı kadar haksızlık görmez.”

Kendilerini temize çıkaranlar, kendilerini temize çıkarmaları sebebiyle cezâlarının karşılığı ne ise bunula cezâlarıdırılır. Veya dilediğini de kendilerini temize çıkarmaları (tezkiyeleri) sebebiyle sevaplarıdır ve sevaplarından asla bir şeyi eksiltip kırmaz. (.....) kelimesi, ince fitil demek olup buradaki anlamı, eldeki kir sebebiyle el ve parmaklar birbiriyle oğuşturulurken oluşan ince kir parçacıkları manasıdır.

50

Bak, nasıl da Allah üzerine yalan uyduruyorlar; apaçık bir günah olarak bu (onlara) yeter!

Bak; -kendilerinin tertemiz ve pırıl pırıl olduklarını ileri sürerek- nasıl da Allah üzerine yalan uyduruyorlar!? Apaçık bir günah olarak -diğer günahları yanında- bu -kendilerini temize çıkarma iddiaları n-, (onlara) günah olarak- yeter.

51

Kendilerine Kitap'tan nasip verilenleri görmedin mi? Putlara ve bâtıla (tannlara) îman ediyorlar, sonra da kâfirler için: “Bunlar, Allah'a îman edenlerden daha doğru yoldadır” diyorlar!

“Kendilerine, kitaptan nasip verilenleri -Yahûdîleri- görmedin mi?” “Putlara ve bâtıla (tannlara) man ediyorlar”

Cibt: Her manadaki putlar ve Allah'tan başka tapınılan her şey demektir. Tağut ise şeytan demek olduğu gibi, istek ve arzuyla ilâh gibi kabul edilip uygulanan ve tapınılan her şey ve sistem.

“sonra da kâfirler için: (.....) diyorlar!”

Yahûdîlerden İslamın azılı iki düşmanı olan Huyey bin Ahtab ile Ka'b bin Eşref bir defasında beraberlerinde bir grup Yahûdîyle Mekke'ye giderler. Mekke'de Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e karşı savaşmak üzere, müşrik Kureys'in ileri gelenleriyle antlaşma yaparlar. Mekke'li müşrikler kendileri gibi İslamın azılı düşmanları olan bu Yahûdîlere derler ki:

— “Siz kendilerine kitap gönderilen bir toplumsunuz ve siz, Muhammed'e bu durumda bizden daha yakınsınız. Nitekim o da bize göre size daha yakındır. Sizin bize bir tuzak kurmuş olmanızdan güvencede değiliz, size güvenebilmemiz için gelin siz de bizim putlarınızı secde edin ki, bize doğru söylediğinize güvenelim ve gönüllerimiz huzur içinde olsun.”

Yahûdîler de hemen bu isteği kabul edip müşriklerin putlarına secde ettiler. İşte onların bu şekildeki îman ve inamışlarına, “Cibte ve Tağut'a îman etmek” denmiştir. Çünkü kendileri kitap ehli oldukları hâlde putlara secde etmişler ve işleyegeldikleri şeyle larıetlenmiş İblîse itâat etmişlerdir. Yahûdîlerin bu davranışları karşısında Ebû Süfyan bu Yahûdîlere:

— “Biz mi yoksa Muhammed mi doğru yolda?” diye sorar. Yahûdî Ka'b bin Eşref:

— “Siz ondan daha doğru yoldasınız.” diyerek cevap verir.

52

Bunlar, Allah'ın larıetlediği kimselerdir; Allah'ın rahmetinden uzaklaştırdığı (lânetli) kimseye gerçek bir yardımcı bulamazsın.

Daha sonra Rabbimiz Yahûdîleri cimrilik, pintilik ve hasetle (çekememezlik özellikleriye) tanıtıyor. Bilindiği gibi cimrilik ile hasetlik (çeke memezlik) kötü hasletlerin başında gelen en kötü iki özelliktir. Çünkü Yahûdîler kendileri için olan şeylerden başkalarının yararlanmasını istemeyip, engelledikleri gibi başkasının elinde olanların da kendilerinin olsun isterler. İşte bunun için Rabbimiz şöyle buyuruyor:

53

Yoksa onların mülkten (hükümranlıktan) bir nasipleri mi var? Öyle olsaydı insanlara çekirdek filizi (kadar bir şey bile) vermezlerdi.

“Yoksa onların mülkten (hükümranlıktan) bir nasipleri mi var?” Âyetin başında bulunan, (.....) edatı münkatiadır. Hemze ise, inkâr manasına olup mülkten ve hükümranlıktan bunlara bir pay ve hisse olmasını reddediyor, böyle bir paylarının olmadığını dile getiriyor.

“Öyle olsaydı, insanlara çekirdek filizi (kadar bir şey bile) vermezlerdi.”

Yani bunların Allah'ın mülkünden bir payları veya bir hisseleri olmuş olsaydı, bu takdirde onlar hiçbir kimseye, bir hurma çekirdeği kmntısını bile vermezlerdi. Çünkü öylene cimridirler ki, cimrilikleri onlara bunu yaptırtmaz, engel olurdu.

“Nekîr” kelimesi, tıpkı “Fetîl” gibi azlıkta bir darbı meseldir.

Yani nasıl ki, “Fetîl” için “kıl kadar” deniliyorsa, (.....) de öyledir. Bu, hurma çekirdeğinin üzerindeki yank manasıdır.

Yani bunlar bir metelik bile kimseye vermezlerdi.

54

Yoksa onlar, Allah'ın lütfundan verdiği şeyler için insanlara hased mi ediyorlar? Halbuki İbrâhîm soyuna Kitab'ı ve hikmeti verdik ve onlara büyük bir hükümranlılık bahsettik.

“Yoksa onlar, Allah'ın lütfundan verdiği, şeyler için insanlara hasedini ediyorlar?” Aksine onlar Resûlullah ile mü'minleri mi kıskanıyorlar yoksa? Bu ifade ile hasedin ve çekememezliğin kötü ve çirkin bir şey olduğu vurgulanıyor, buna dikkat çekiliyor. Çünkü Yahûdîler, Allah'ın Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ile ashâbına verdiği yardımı, zaferi, üstünlüğü gördükçe, onların izzet ve saygımlıklarının arttığını, her gün ilerlediklerini müşahade ettikçe âdetâ çıldırıyorlardı ve bundan dolayı çekemiyor, hased ediyorlardı.

“Halbuki İbrâhîm soyuna Kitab'ı ve hikmeti verdik” .Tevrât'ı, öğüt ve fıkı (derin anlayışı) verdik.

“Ve onlara büyük bir hükümranlılık bahsettik.” Bu Hazret-i Yûsuf (aleyhi's-selâm) a., Hazret-i Dâvud (aleyhi's-selâm) a ve Hazret-i Süleyman (aleyhi's-selâm) a verilen mülk ve hükümranlıklardır. İşte bü, yüce Allah'ın onları ilzamı ve susturmasıdır. Çünkü Yahûdîler de biliyorlar ki Allah bu zatlara mülk ve hükümranlılık vermiştir. Bunlar ise Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm) in soyundandırılar. Dolayısıyla hepsi de Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in selefleridirler. Bu itibarla Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) den önce geçenlere verilen mülk ve hükümranlıkların benzerinin kendisine de verilmiş olması yeni bir olay ve yeni bir şey değildir.

55

Onlardan bir kısmı (İbrâhîm'e) inandı, kimi de ondan yüz çevirdi; (onlara) kavurucu bir ateş olarak cehennem yeter.

“Onlardan bir kısmı ona (İbrâhîm'e) inandı,”

Yahûdîlerden kimisi Hazret-i İbrâhîm'in soyu ile alâkalı olarak anlatılanlara inandı. “Kimide ondan yüz çevirdi;” Kimi Yahûdîler ise bunun gerçek ve doğru olduğunu bildikleri hâlde bile bile inkâr ettiler. Ya da Yahûdîlerden kimisi Resûlullahne îman ettiler, kimileri de onun peygamberliğini inkâr etti ve ondan yüzçevirdiler. “(onlara) kavurucu bir ateş olarak cehennem -o yüz çevirip inkâr edenlere- yeter.”

56

Şüphesiz âyetlerimizi inkâr edenleri, gün gelecek bir ateşe sokacağız; onların derileri pişip acı duymaz hale geldikçe, derilerini başka derilerle değiştiririz ki acıyı duysunlar! Allah daima üstün ve hakimdir.

“Şüphesiz âyetlerimizi inkâr edenleri, gün gelecek bir ateşe sokacağız;” “onların derileri pişip acı duymaz hale geldikçe, derilerini başka derilerle değiştiririz ki acıyı duysunlar!”

Yani o derileri yeniden hiç yanmamış olarak iade ederiz.

Buradaki, “tebdil ve tağyir” olayı hak Erbâbınca derilerin hey'etlerinin yani şekillerinin değişikliği olup derilerin asıllarının değişmesi demek değildir. Ancak Kerramiyye mezhebi mensubları buna karşı çıkmaktadırlar. Fudayl bin İyad ise bu konuda şöyle diyor:

“İyice yanıp pişmiş olan deriyi tekrar yanmamış olarak eski haline döndürmesi demektir.” Bunun nedeni de, cehennemde yananların sürekli azâbı tatmaları, acıyı her an yaşamaları içindir. Çektikleri azâbın ve acının ardı arkası gelmesin diyerdir. Bu tıpkı senin, Azîz bir kimseye “Allah seni Azîz kılsın.” demene benzer ki bunun anlamı, “Allah seni bu saygınlık ve şerefine yaşamam sürdürsün.” demektir.

“Allah daima üstün -her vakit intikam ve öç almada galip olandır. Allah'ın mücrim ya da suçlulara karşı bir şeyi murad etmesi hâlinde asla hiçbir kimse kendisine engel olamaz- ve hakimdir. “Kafirlerle karşı bir şey yapmak istediğinde ve verdiği hükümde hikmet sâhibidir.

57

İnanıp; iyi işler yapanları da, içinde ebediyep kalmak üzere girecekleri, zemininden ırmaklar akan cennetlere sokacağız. Orada onlar için tertemiz eşler vardır ve onları koyu (tatlı) bir gölgeye koyarız.

Burada geçen, (.....) kelimesi aynen, (.....) kökünden türemiş ve sırf manayı pekiştirmek için gelen bir kelimedir. Bu ifade âdeta, “Leylun Elilun” ifadesine benzer ki, bu da, “koyu karanlık bir gece” manasıdır. (.....) kavlinin manası da şöyledir:

“Öylene uzun ve güzel bir gölge ki, asla aralarında bir boşluk olmayan, sürekli olan ve güneşin ortadan kaldırmadığı, ne aşırı sıcaklığı ve ne de dondurucu soğukluğu bulunmayan, tam istenen, aranan bir gölge ki, işte böyle bir gölge ancak cennetin gölgesidir.”

Bundan sonra Rabbimiz idarecilere seslenerek, emanetleri yerine getirmelerini ve insanlar arasında adaletle hükmetmelerini emrederek şöyle buyuruyor:

58

Allah size, mutlaka emanetleri ehli olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emr eder. Allah size ne kadar güzel öğütler veriyor! Şüphesiz Allah her şeyi işitici, her şeyi görücüdür.

“Allah size, mutlaka emanetleri ehli olanlara vermenizi.... emreder.” Bir tefsire göre bu hükmün içerisinde farzların edası, yerine getirilmesi emri de yer almaktadır. Çünkü bu, yüce Allah'ın emanetidir. Zira bu emaneti yer, gök ve dağlara rağmen insanlar yüklenmişlerdir. Yine yüce Allah'ın bir hediyesi ve lütfü olan duyu organlarının korunması da keza bir emirdir.

“Ve insanlar arasında hükmettiğiniz -yargılama yaptığınız- zaman adaletle -eşit olarak ve insaf ölçülerini elden bırakmaksızın- hükmetmenizi emreder.”

Anlatıldığına göre Osman bin Talha bin Abduddar (radiyallahü anh), Kâ'be'nin bakıcısıydı. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Efendimiz bundan Kâ'be'nin anahtarını alıp Hazret-i Ali (radiyallahü anh) ye verdi. Ancak bu âyetin inmesi (nâzil olması) üzerine Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Hazret-i

Ali (radiyallahü anh) ye, anahtarları tekrar eski bakıcısı Osman b. Talha (radiyallahü anh) ya teslim etmesi emrini verdi ve Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

“Allah, seninle ilgili olarak Kur'ân'da bir âyet indirdi.” Ve kendisine, indirilen bu âyeti okudu. İşte bunu üzerine Osman b. Talha (radiyallahü anh) Müslüman oldu. Onun Müslüman olması üzerine Hazret-i Cebrâîl (aleyhi's-selâm) inerek Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e:

— “Bundan böyle Kâ'be'nin bakımı sonsuza kadar Osman b. Talha soyunda kalacaktır.” haberini verdi. İbn Hacer, Salebi bu olayı bu şekilde haber verdi, sonra da Bağavi bunu herhangi bir isnad zikretmeksizin zikretti, diyor. Vahidi de bunu, “el-Vasit” ve “el-Esbab” adlı e-serlerinde zikretmiştir. Bk. Haşiyetu'l-Keşşaf; 1/523.

“Allah size ne kadar güzel öğütler veriyor!” Bu âyette yer alan, (.....) kelimesindeki (.....) edatı, (.....) kavliyle ya mensûb nekiredir veya mensûb mevsûfedir. Burada âdeta şöyle denilir gibidir: “Size öğüt verilen şey ne güzeldir.” Veya bu, mahallen merfû' bir mevsul cümle olup, bunun ma badi (sonrası) ise bunun sılası yani ilgi cümlesidir (yan cümleciktir).

Yani bunun manası şöyle olmaktadır: “Kendisiyle size öğütte bulunulan şey ne güzeldir.” Burada mahsusun bil medih olan (övgüye değer olan) şey ise mahzûftur (zikredil memiştir).

Yani; “Kendisiyle size öğüt verdiği şey ne güzeldir.” Bu da, eda edilmesi (yerine getirilmesi) gereken şeyler olup emredilen hususlardır. Hüküm ve yargıda bulunurken adil davranmak gibi.

Kırâat imâmılarından Nafî ve Ebû Amr (.....) harfinin esresi ve (.....) harfinin de sükunıyla bu kelimeyi, (.....) şeklinde okumuşlardır.

İbn Âmir, Hamza ve Ali Kisâî de bunu, (.....) harfinin fethası (üstünü) ve (.....) harfinin esresiyle olmak üzere, (.....) olarak okumuşlardır.

“Şüphesiz Allah -söylediğiniz- her şeyi işitici, -yaptığımız- her şeyi görücüdür.

Yüce Allah bundan önceki âyette yöneticilere emanetleri ehline vermelerini ve insanlar arasında adaletle hükmetmelerini emrettiği gibi, halka da, İslâmî esas ölçülerine uyan ve uygulayan yöneticilere bu ayetiyle emrediyor ve şöyle buyuruyor:

59

Ey îman edenler! Allah'a itâat edin. Peygamber'e ve sizden olan ülülemre (idarecilere) de itâat edin. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz Allah'a ve âhirete gerçekten inanıyorsanız onu Allah'a ve Resûl'e götürün (onların talimatına göre halledin); bu hem hayırlı, hem de netice bakımından daha güzeldir.

“Ey îman edenler! Allah'a itâat edin. Peygamber'e ve sizden olan ülülemre (idarecilere) de itâat edin.”

Yani yöneticilerinize veya alimlere itâat edin.

Çünkü alimlerin emirleri yöneticiler üzerinde daha etkindir. “Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz” Eğer siz ve yöneticileriniz, dîn ile ilgili herhangi bir konuda anlaşamazsanız, “Allah'a ve âhirete gerçekten inanıyorsanız onu Allah'a ve Resûl'e götürün (onların talimatına göre halledin);”

Yani meseleyi Kitap ve Sünnete götürün. Çünkü Allah'a ve âhiret gününe îman etmek demek, bunun gereği olan Allah'a itaati beraberinde getirir, yoksa isyanı veya karşı çıkmayı değil.

Bu âyet, İslam ile idare eden yöneticilere, hakka uydukları sürece itaatın farz olduğunu göstermektedir. Ancak hakka yani İslâmî esaslara aykırı davranmaya başladıklarında ise, onlara itâat gerekmez. Çünkü bu konuda Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in şöyle bir hadisi bulunmaktadır: “Kulun, Yaratan'a (Allah'a) karşı gelmesi hâlinde artık ona itâat yok tur.” Bak. Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1/409 ve 5/66.

Anlatıldığına göre Mesleme b. Abdulmelik b. Mervan Tabiinden olan Ebû Hazim'e şöyle demiş:

— “Sizler (.....) kavline dayanarak bize halkın itâat etmesini emreden kimseler değil misiniz?” diye sorunca, Ebû Hazim şu karşılığı verir:

— “Sizler de, Rabbimizin, (.....) kavline aykırı hareket ettiğiniz takdirde, size itâat ortadan kalkmıyor mu?” diye cevap verir.

Yani Kur'ân'a ve hayatta olduğu sürece Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e, vefatından sonra Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in hadislerine göre çözümleyin.

“Bu -yani Kitap ve Sünnete işi götürme meselesi, - hem hayırlı, hem de netice bakımından daha güzeldir.”

60

Sana indirilene ve senden önce indirilenlere inandıklarını ileri sürenleri görmedin mi? Tâğut'a inanmamaları kendilerine emr olduğu hâlde, Tâğut'un önünde muhakemeleşmek istiyorlar. “Halbuki şeytan onları uzak bir sapıklıkla büsbütün saptırmak ister.”

“Sana indirilene ve senden önce indirilenlere inandıklarını ileri sürenleri görmedin mi?”

“Tâğut'a inanmamaları kendilerine emrolunduğu hâlde, Tâğut'un önünde mahkemeleşmek istiyorlar.”

Burada, (.....) kavli, (.....) kavlinden hâldir. Burada geçen, “tağut” kelimesinden kasıt da azılı islam düşmanı olan Ka'b bin Eşreftir. Aşırılık ve sapıklıkta oldukça şiddetli olduğundan, İslam'a ve Resûlullahne karşı olan düşmanlığında çok ileri gittiğinden dolayı veya kötülükte şeytana olan benzerliği sebebiyle ona, “tağut” ismi verilmiştir. Ya da Resûlullahnden başkasının önünde yargılarına ve meselelerinin çözümünü istemeleri, şeytanın önünde muhakeme olunmak olarak kabul edilmiştir. Çünkü âyetin ileri ki kısmı bu gerçeğe işaret etmektedir. Rabbimiz şöyle buyuruyor:

“Kendisini inkâr etmekle emrolundukları hâlde,” ve bunun devamında da şöyle buyuruyor:

“Halbuki şeytan onları -haktan saptırarak ölüme kadar sürecek olan- uzak bir sapıklıkla büsbütün saptırmak isler.”

61

Onlara: Allah'ın indirdiğine (Kitab'a) ve Resûl'e gelin (onlara başvuralım), denildiği zaman, münâfıkların senden iyice uzaklaştıklarını görürsün.

Yani seni bırakıp ve senden kaçıp, senin dışındaki birine giderek onu rüşvetle kendi yanına çekip, böylece kendi lehine hüküm verilsin ister.

62

Elleriyle yaptıkları yüzünden başlarına bir felâket gelince hemen, biz yalnızca iyilik etmek ve arayış bulmak istedik, diye yemin ederek sana nasıl gelirler!

“-nasıl yapıyorlar da- Elleriyle yaptıkları yüzünden başlarına bir felâket geldiği -Hazret-i Ömer'in Bişr adındaki münâfık kimseyi öldürdüğü- zaman -öldürülen münâfığın münâfık olan arkadaşı ve yakınları- hemen, (.....) hâldir. (.....) kavli ise, “Senden başkasını hakem kılmamızda biz art bir niyet taşımadık, başka bir şey murad etmedik.” demektir. Bizim amacımız kötülük değil, sadece iyilikti, güzelliği ve bir de iki hasım arasını bulmaktan ibâretti. Yoksa bizim bunu yapmamızla, sana muhalefet ettiğimiz manası çıkarılmasın, biz sana karşı çıkmadığımız gibi, senin verdiğin hükme karşı da öfke dolu değiliz.

İşte bu durum onların işledikleri hataları sebebiyle kendileri için bir tehdit ve gözdağı olmuştur. Çünkü onlar pişmanlığın asla işe yaramayacağı pek yakın bir gelecekte büyük bir pişmanlık ve nedamet duyacaklardır. Onların mazeretleri de o gün kendileri için herhangi bir fayda sağlamayacaktır.

Anlatıldığına göre öldürülen münâfık Bişr'in yakınları, onun kan bedelini istemeye gelirler. Halbuki Allah onun kanını heder kılmıştır.

Yani o öldürülmeyi hak etmişti, artık onun için bir kan bedeli de sözkonusu değildir. Yakınları kan bedelini istemeye geldiklerinde şöyle derler:

“Bizim Hazret-i Ömer (radiyallahü anh)'e gelip onun bizi dinleyip bir hüküm vermesini istememizde, bizim hiçbir zaman art bir niyetimiz yoktu. Biz şunu istemiştik. Ömer, adil bir hükümle bizim yakınımıza iyilikte

bulunsun ve anlaşmazlığa düşen iki hasmın da arasım bulsun, istedik. Başka bir maksadımız yoktu. Halbuki biz hiçbir vakit onun bu şekilde verdiği bir hüküm ik hükmedeceğini asla düşünüp hatırimıza bile getirmemiştik.”

63

Onlar Allah'ın, kalplerindekini bildiği kimselerdir; onlara aldırma, kendilerine öğüt ver ve onlara, kendileri hakkında tesirli söz söyle.

Dolayısıyla onların özürlerim ve bahanelerini kabul etme, onları azarlayarak, yaptıklarının kabul edilir olmadığını cezâlarıdırılmalarının gerekli olduğunu söyleyerek öğütte bulun. Onlara vereceğin öğütler, korku, tehdit ve uyan içerikli olmalı, asla müsamaha olunmayacağı söylenmelidir. Onlara öğüt vermen böyle olmalıdır.

Yahut onlara cezâ vermekten uzak, fakat kendilerini kesin bir dille azarlayıp uyar, bu manada öğütte bulun. Öyle bir öğüt vermelisin ki, senin içinden geçenlerin ne olduğunu, işledikleri suçun cezâsının nasıl bir cezâ olabileceğini gereğince adayabilsinler, başkaca bir harekete kalkışma cesaretini bu vaaz yoluyla artık kendilerinde bulamasmalar.

Belâgat: Dil ile kişinin içinde yar olan şeyi karşısındakine ulaştırmasıdır. (.....) kavli, (.....) kavline taallûk etmektedir.

Yani bu şu demektir: “Onlara, gönüllerinde gizli tuttukları iğrenç niyetlerini, nifak dolu gönüllerini etkileyebilecek çok kesin bir dil ile söyle.”

64

Biz her peygamberi Allah'ın izniyle ancak kendisine itâat edilmesi için gönderdik. Eğer onlar kendilerine zulmettikleri zaman sana gelseler de Allah'tan bağışlarınıay dileseler, Resul de onlar için istiğfar etseydi Allah'ı ziyadesiyle affedici, merhamet edici bulurlardı.

“Biz her peygamberi Allah'ın izniyle ancak kendisine itâat edilmesi için gönderdik.”

Yani halkı kendisine itaate muvaffak kılması ve bunu onlar için kolaylaştırmasıyla. Çünkü Allah peygamberin gönderildiği topluma, peygamberlerine itâat etmelerini emretmiştir. Çünkü peygamber bu görevi Allah'ın emriyle yerine getirmektedir. İşte bu itibarla peygambere itâat etmek demek, Allah'a itâat etmektir. “Kim Rasûle itâat ederse o kesinlikle Allah'a itâat etmiştir.”

“Eğer onlar -tağutun önünde gidip muhakeme olunmakla- kendilerine zulmettikleri zaman, sana gelseler de -işledikleri günahıtan ötürü tevbe ederek ve meydana getirdikleri ay nlıktan özür dilemek suretiyle “-nifaktan ve meydana getirdikleri ayrılıktan dolayı- Allah'tan bağışlarınıay dileseler, (.....) Resul de onlar için -aracı ya da şefâatçi olarak- istiğfar etseydi,”

Burada, (.....) kavlindeki amil (.....) edatının haberidir. Bu ise, (.....) kavlidir. Mana şöyle olmaktadır:

“Eğer bu münâfıkların gelişi kendilerinin mağfiret isteyip özür dilemeleri ve Rasûlün mağfiret dilemesi kendilerine zulmettikleri esnada olmuş olsaydı...”

“Allah'ı ziyadesiyle affedici, merhamet edici bulurlardı.” Âyetteki, (.....) kavli, Allah'ı tevbeleri çok çok kabul eden olduğunu kesinlikle bilirlerdi, demektir.

Yani, onların tevbelerini mutlaka kabul ederdi. Yine âyetinde, “Sen de onlara mağfiret dileseydin” buyurmadı. Bunu bırakıp iltifat yolunu tercih etti. Gaye Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in şanını, derecesini yükseltmek olup, onun mağfiret dilemesinin de büyük bir olay olduğunu göstermektir. Bu arada Allah katında ismi Rasûl (elçi) olan bir zatın şefâatinin bir yeri ve değeri olduğu hususuna da dikkat çekmektir.

Anlatıldığına göre Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in yerine defnedilmesinden sonra bir bedevi gelir, kendisini. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in kabri üzerine atar ve kabrinin toprağından üstüne ve başına serper ve şöyle der:

— “Ey Allah'ın Rasûlü! Sen buyurdun, biz de dinledik ve sana indirilen âyetler içinde, “Onlar sana itaati terk ile kendilerine zulmettiklerinde, özür dileyerek sana gelip de Allah'tan mağfiret dilemiş olsalardı,...” mealindeki bir âyet bulunmaktadır. İşte ben de kendi kendime yazık edip zulmettim. Şimdi sana gelip günahlarımdan ötürü Allah'tan mağfiret dılıyorum. Öyleyse sen de benim için Rabbinden mağfiret iste.” Bu sırada Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in kabrinden, “Sen mağfiret olundun.” diye bir ses duyuldu.”

65

Hayır, Rabbine andolsun ki aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp sonra da verdiği hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın (onu) tam manasıyla kabullenmedikçe îman etmiş olmazlar.

“Hayır, Rabbine andolsun ki,” Bu (.....) kavli, (.....) demek olup, tıpkı, (.....) Hicr,92. âyeti gibidir.

Âyette yer alan, (.....) harfî, mezîde olup yemin manasını pekiştirmek içindir. Kasemin (yeminin) cevabı ise, (.....) kavlidir. Ya da bu şöyle takdir olunmaktadır:

(.....) Hayır durum hiç de onların dedikleri gibi değildir. Sonra da, “Rabbine andolsun ki onlar... îman etmiş olmazlar.” buyurmuştur.

“Aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp” Kendi aralarına çıkan anlaşmazlıktan, kanışıklıkları çözmede seni hakem tayin edip kabul etmedikleri....

Bu âyette ihtilaf ve anlaşmazlık manasına gelen, (.....) kelimesidir. Nitekim ağaca da dal ve budakları birbirine karıştığından, içice girdiğinden dolayı “şecer” denmektedir, “Sonra da verdiği hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın” yani vermiş olduğun hüküm de gönüllerinde bir daralma ve sıkışma, bir şüphe hissetmeksizin, çünkü işi konusunda şüpheyeye düşen, durum kendisine aydınlanana kadar bu hâl öyle devam eder.

(.....) (onu) tam manasıyla kabullenmedikçe (îman etmiş olmazlar) ...” Vermiş olduğun hükmüne kesin anlamda boyun eğip teslim olmadıkça... Bu ifadenin gerçek olarak manası şöyledir: Kendini birine her bakımdan teslim etmek, her bakımdan güvenmek.

Yani samimi ve dürüst olarak kendisi teslim etmek. (.....) kelimesi müekked mastar olup fiilini tekit için getirilmiştir ki bu, tekrar anlamındadır. Sanki şöyle denir gibidir: “Senin verdiği hüküm ve kararda ister görüşlerin de (zahiren) olsun ister içlerinde (batınen) olsun şüphesiz bir şekilde boyun eğip kabul etmedikleri müddetçe...”

Mana şöyledir: “Senin hükmüne ve verdiği karara, yaptığın yargılamaya kesin olarak râzı olmadıkları sürece inanmış olmazlar.”

“Eğer onlara -münâfıklara-; (.....) diye emretmiş olsaydık -eğer onlar üzerinde bu yazımız gerçekleşmiş olsaydı-, içlerinden pek azı müstesna bunu yapmazlardı.” Sırf münâfıklıkları yüzünden bu emri yerine getirmezlerdi.

(.....) kavlinin başında bulunan (.....) müfessiredir. (.....) kavlindeki zamîr ise iki fiilden birinin mastarına âit bir zamîrdir. Bu mastarlar ise, biri, “öldürmek” diğeri de, “çıkmaq” kelimeleridir. Ya da, (.....) kavlinin delalet ettiği “yazıları, farz kılınan” kelime sine âittir.

İbn Âmir istisna durumunu göz önünde bulundurarak, (.....) kelimesini, (.....) olarak okumuştur. Merfû' olarak okunması ise, (.....) kelimesindeki (.....) harfinden bedel kılınması sebebiyledir.

“Eğer kendilerine verilen öğüdü -Resûlullah'a tabi olma ve onun hükmüne uyma konusundaki- yerine getirirlerdi, onlar için -dünya ve âhiret açısından- hem daha hayırlı hem de (imanlarını) daha pekiştirici olurdu.” Bu konuda ızdırıp çekmekten de daha uzak kalırlardı.

67

O zaman elbette kendilerine nezdimizden büyük mükâfat verirdik.

Âyetin başında yer alan, (.....) edatı, mukadder (var sayıları) bir sorunun cevabı niteliğindedir. Sanki burada şöyle denilmektedir: “Sebat etmelerinden, durumu sağlamlaştırmalarından sonra kendileri için ne gibi bir şey olurdu?” Emrimizi uygulayıp sebat etselerdi, kendilerine ardı arkası kesilmeyen çokça bir sevap verirdik onlara.

68

Ve onları dosdoğru bir yolailetirdik.

Yani onları hak din üzere sabit kııldık, sebat etmelerini sağladık. (.....) kelimesi ikinci mefuldür.

69

Kim Allah'a ve Resûl'e itâat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, sıddîkler, şehidler ve sâlih kişilerle beraberdir. Bunlarla arkadaşlık ne güzeldir!

Kim Allah'a ve Resûl'e itâat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, sıddîkler -Meselâ peygamberlerin en değerli sahabeleri-, şehidler -Allah yolunda hayatlarını verenler- ve sâlih -halleri düzgün ve amelleri güzel olan- kişilerle beraberdir. Bunlarla -sıddiklerle, diğer derecedeki iyi kimselerle hep beraber bir çatı altında bulunmak suretiyle- arkadaşlık ne güzeldir!

Sıddik: Doğrulukta üstüne başka kimse olmayan, dürüst olan kimse demek olup hem zahirdeki işlerinde ve hem iç hayatındaki hallerinde her an Rabbinin kontrolünde olduğunu düşünere hareket eden kimse. Bir başka tanıma göre de, sözü, özü ve davranışları birbirini doğrulayan demektir.

70

Bu lütuf Allah'tandır. Bilen olarak Allah yeter.

“Bu lütuf Allah'tandır. “Bu âyette, (.....) mübtedadır. (.....) kavli de bunun haberidir veya, (.....) kelimesi sıfat olup, (.....) kavli de mübtedanın haberidir. Mana şöyledir: “İtaatkar olanlara verilen büyük mükâfat, kendilerine nimet verilip ikramda bulunulan kimselerle olan cennet arkadaşlığı hepsi Allah'tandır. Çünkü Allah bununla onlara lütufta bulunmuştur.” Veyahut bununla murad olunan şudur: “Kendilerine nimet verilenlerin üstünlüğü ve meziyyetleri Allah'tan bir lütuf eseridir.”

“Bilen olarak Allah yeter.” Kullarının hâlini gereğince bilen olarak..: Bunlardan hangileri daha çok lütfâ ve ikrama layıktır sadece O bilir. Bu âyet, Allah'ın kullarına yaptığı şeylerin Allah'ın bir lütfü olduğunu göstermektedir. Ancak Mu'tezilenin bu konudaki söyledikleri farklıdır. Ehli sünnetle farklı görüşlere sahiptirler.

71

Ey îman edenler! Tedbirinizi alın; bölük bölük savaşa çıkın, yahut (gerektiğinde) topyekün savaşı.

“Ey îman edenler! Tedbirinizi alın.” Arapçada (.....) ve (.....) kelimeleri tıpkı, (.....) ve (.....) kelimelerinin aynı manaya geldikleri gibi aynı anlamdadırlar. Nitekim bir kimse uyanık bulunduğu zaman, “tedbirini aldı” ve korkulması gerekene karşı yapacağını yaptı denir. Bu âdetâ kalkanı, kendi canını tehlikeden koruyan ve ruhunu muhafaza eden bir alet olarak kullarınak gibidir. Mana şöyledir: “Düşmana karşı tedbirinizi alın ve ondan sakının.”

“Bölük bölük savaşa çıkın,” Düşmana karşı değişik guruplar, timler ve gerilla ya da çeteler hâlinde, küçük küçük seriyeler olarak çıkın. (.....) kelimesi topluluklar ve guruplar manasıdır. Bu kelime çoğul olup, tekili ise, (.....) kelimesidir.

“Yahut (gerektiğinde) topyekün savaşı” Hep birlikte çıkın veya Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ile beraber çıkın. Çünkü başsız olarak toplu hâlde çıkış bir şey ifade etmez, baş olma dan, lider olmadan iş amacına ulaşamaz. Nitekim vasıta ve aracı olmadan da akit (sözleşme) düzenli olmaz.

Ya da, “Küçük birlikler hâlinde çıkın.” demek, eğer genel seferberlik hâli yoksa, küçük timler hâlinde, düşmanı gizliden gizliye kontrol etmek için çıkın, manasıdır ve;

“veya toplu olarak çıkın” ise, eğer ülkede genel seferberlik hâli varsa hepimiz toptan silâha sanlın ve İslam devletini ve nizamını koruyun, demektir. (.....) ve (.....) kelimelerinin her ikisi de hâldirler.

72

İçinizden bazıları vardır ki (cihad konusunda) pek ağırdan alırlar. Eğer size bir felâket erişirse: “Allah bana lütfetti de onlarla beraber bulunmadım” der.

“İçinizden bazıları vardır ki (cihad konusunda) pek ağırdan alırlar.”

Âyetteki, (.....) edatının başında yer alan (.....) harfi ibtida için olup bu tıpkı (.....) Nahl, 18. kavlinin başında bulunan (.....) harfi gibidir.

(.....) edatı ise ilgi zamîridir yani mevsûledir. (.....) kavlinin başında bulunan (.....) harfi ise mahzûf olan kasemin (yeminin) cevâbıdır. Bu cümle takdir itibariyle şöyledir: “Şüphesiz içinizden öyleleri vardır ki Allah'a yemin ederim savaşa kâtilmamak için işi ağırdan alıyor.”

Kasem yani yemin ve cevabı birlikte, (.....) edatının sıgasıdır (ilgi -yan- cümlecîğidir).

Bu cümledeki yemine râci olan zamîr bizzat, (.....) kavlinde yer almaktadır.

Yani bu, yemin ederim ki yere çakılıp kaldılar ve kesinlikle de cihada kâtilmayacaklardır.

(.....) kelimesi, (.....) manasınadır ki bu da “geri kalmak” demektir. Nitekim, (.....) denir ki, “seni geri bırakan şey nedir”, manasınadır. Bu kelime (.....) harfiyle müteaddi yani geçişli hale gelir.

Burada uyan ve sesleniş, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in ordusudur.

(.....) kavli görünürde Müslüman olup esasen kalben Müslüman olmayan münâfıklar demektir. Çünkü bu sözde Müslümanlar diğer Müslümanlara diyorlardı ki:

“Neden canınıza kıyıyorsunuz, hele bir bekleyin, durum iyice ortaya çıkıp belirginleşsin.”

“Eğer size bir felaket erişirse:” Eğer savaşta öldürülür (şehit düşer) veya yenilgiye uğrarsanız:

(.....) Savaşa kâtilmayıp geri duran, işi ağırdan alan münâfık kişi “(.....) der.” Çünkü onların başına gelenler benim de başıma gelebilirdi, der.

73

Eğer Allah'tan size bir lütuf erişirse -sanki sizinle onun arasında (zahirî) bir dostluk yokmuş gibi- “Keşke onlarla beraber olsaydım da ben de büyük bir başarı kazansaydım!” der.

“Eğer size Allah'tan bir lütuf” Bir fetih kazanırsanız, (.....) kavli, şeddeli hâlden şeddesiz hale getirilmiştir 23. Bunun ismi de mahzûf olup, (.....) demektir.

Kırâat imâmılarından İbn Kesîr ve Hafs (.....) kavlini (.....) olarak okumuşlardır. (.....) kavli de, fiil ile mefulü arasında itiraz-parantez cümlesidir. Fiil, (.....) kelimesi olup, meful ise, (.....) kavlidir. Mana da şöyledir:

“Sanki aranızda daha önce karşılıklı olarak bir sevgi ve dostluk geçmemiş gibi. “Çünkü münâfıklar iki yüzlü olmaları sebebiyle inananları görünür de sever gibi hareket ederler. Halbuki onların içi size karşı kötülük ve fesat doludur, bu itibarla mü'minler için hep kötülük ve fesat arar dururlar.

“Keşke onlarla beraber olsaydım da ben de büyük bir başarı kazansaydım !” Ganimetten büyük bir pay alırdım. (.....) kavli mensûb olarak gelmiştir, çünkü bu, temenninin cevâbıdır.

74

O hâlde, dünya hayatım âhiret karşılığında satanlar, Allah yolunda savaşırlar. Kim Allah yolunda savaşır da öldürülür veya galip gelirse biz ona yalanda büyük bir mükâfat vereceğiz.

“O hâlde, dünya hayalini âhiret karşılığında salanlar, Allah yolunda savaşırlar.” Burada (.....) kelimesi satmak manasına geldiği gibi, aynı zamanda satın almak manasına da gelir. Zira bu kelime Arap dilinde zıt anlama sahip olan kelimelerdendir.

Bu durumda burada sözkonusu edilen mü'minlerdir ve mu'minler bu geçici dünyayı gelecek olan ebedî dünya karşılığında satanlardır, bu dünyayı verip ebedî olanla değiştirenlerdir.

Yani ruhen ve psikolojik olarak hasta olanlar ve niyetleri bozuk bulunanlar savaşa kâilmaktan geri kalırlarsa, bu takdirde ihlas sâhibi ve samimi olan dürüst mu'minler savaşırlar.

Veya Âyetteki söz konusu kelime, “Satın alanlar” manasınadır. Bu takdirde burada asıl muradolunanlar, “âhiret hayatına karşılık bu dünyayı satın alan münâfıklardır” . Böylece kendilerine, “Öyle ise sizde var olan nifak hastalığım değiştirip Allah ve Rasûlüne îman etmede samimi olun ve Allah yolunda da gerektiği gibi cihada sarılın.” diye öğüt verilir.

“Kim Allah yolunda savaşır da öldürülür viya galip gelirse biz ona yakında büyük bir mükâfat vereceğiz.” Allah, kendi kelimesini yüceltme ve şer’atını hakim kılma yolunda savaşan Mücâhid kimselere ister şehit düşsünler, ister zafer kazansınlar, Allah’ın dinini güçlendirmek için savaşanlara, gayretleri sebebiyle büyük bir ecir vereceğini söz veriyor.

75

Size ne oldu da Allah yolunda ve “Rabbimiz! Bizi, halkı zâlim olan bu şehirden çıkar, bize tarafından bir sahip gönder, bize katından bir yardımcı yolla!” diyen zavalh erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda savaşmıyorsunuz!

“Size ne oldu da Allah yolun da ve: “(.....) kavli mübteda ve haberdur. Olumsuzluk ifade eden bir kelimede soru edatı, işi ağırdan alanlarla ilgili olarak bir uyan niteliğindedir. Olumlu bir cümlede soru edatının yer alması ise inkâr ve ret içindir.

(.....) kavli de hâldir. Bunda etkin olan amil, istikrar manasıdır. Bu, tıpkı, “Senin ayakta kalmaya sebep nedir?” kavline benzer bir ifadedir. Mana şöyledir: “Halbuki savaşmanın tüm sebepleri ortada iken sizin savaşı terketmeniz sebebi nedir veya sizin savaşı terketmenize sebep olan şey nedir?”

(.....) kavli, (.....) kavli üzerine ma'tûf olup mecrûdur.

Yani, “Allah yolunda ve gerçekten zavallı, kimsesiz ve zayıf düşürülmüş samimi kimseleri kurtarmak uğrunda savaşmıyorsunuz?” Ya da bu ifade ihtisas üzere mensûb kılınmıştır. Dolayısıyla bunun manası şöyledir: “Allah yolunda savaşı özellikle zaafa uğratılmış, her şeyleri ellerinden alınmış güçsüz düşürülenlerden onları kurtarmak için neden savaşmıyorsunuz?” Çünkü, “Allah yolunda” ifadesi bilindiği gibi her iyilik ve hayır manasında geçerli olan bir tabirdir. Dolayısıyla kafirlerin ellerinde ve yönetimi altında bulunan güçsüz, her şeyleri ellerinden alınmış ve bir şey yapamaz durumdaki Müslümanları kurtarmak ise hayırların en büyüğüdür ve hatta en özel ve başta gelenidir. Bu âyette sözü edilen güçsüzler ise, Mekke’de iken Müslümanlığı kabul eden ve herhangi bir güçleri bulunamayan Müslümanlardır. İslamın azılı düşmanları durumundaki Mekke müşrikleri bu kimselerin hicret etmelerine engel oldular. Onlar böyle bir durumda ezilmiş bir hâlde ve ellerinden hiç bir şey gelmeden bu müşrikler arasında kalmak durumuna düştüler, mecbur kaldılar ve onlardan çok büyük işkencelere, sıkıntı ve baskılara maruz kaldılar.

“Zavallı erkekler, kâdiriler ve çocuklar uğrunda savaşmıyorsunuz?” Âyette çocuklara yer verilmiş olması, müşriklerin ve kafirlerin zulüm ve işkence yapmada işi ne denli ileri götürdüklerini göstermek ve bunu tescil etmek ya da belgelendirmek içindir. Çünkü bunları işkenceyi o kadar ilerletmişler ki, henüz akıl baliğ olmamış ufak çocuklara kadar vardırılabilmişlerdir. Bunun nedeni, bu çocukların anne ve babaları daha fazla ızdırap çeksinler, daha fazla üzüntü yaşasınlar, kendi isteklerine boyun eğsinler diyedir. Çünkü zavallı ve kim sesiz insanlar tıp kî Hazret-i Yûnus’un kavminin yaptıkları gibi henüz günah işleme çağına ermemiş küçük

çocuklarını da beraberlerinde dualarına katıyorlardı ki, küçüklerin duaları bereketi ile Allah'ın rahmetini ümit ediyorlardı.

Abdullah b. Abbâs'tan -Allah her ikisinden de râzı olsun- rivâyete göre demiştir ki: “Ben ve annem gerçekten kadınlardan ve çocuklardan oluşan kimsesiz, zavallı, güçsüz kimselerdendik.”

“Rabbimiz! Bizi, halkı, zâlim olan bu şehirden -Mekke'den- çıkar...” Âyetteki;

(.....) kelimesi, (.....) kelimesinin sıfatıdır. Ancak bu zulüm kelimesi şehre değil, o şehir halkına isnad olunmaktadır. Bununla beraber (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin harekesini almıştır, çünkü kelime, (.....) kelimesinin sıfatıdır.

“bize tarafından, -işlerimizi düzene sokacak, bizi düşmanlarınızdan kurtaracak- bir sahip gönder, bize katından bir yardımcı yolla, (diyen) ...” Düşmanlara karşı bize yardım edecek olan birini gönder. Bunlar kurtuluş için hep Allah'a dua edip duruyorlardı. Allah'tan imdat istiyorlardı. Nitekim bunun sonucunda bazdan için çıkıp Medine'ye gitme yolu açılmış oldu, fakat kimileri de ta Mekke fethine yani Allah kendi katından onlara bir yardımcı ve dost gönderene kadar orada kalmak zorunda kaldı. Bu gelen yardımcı ve dost ise Hazret-i Muhammed Mustafa (sallallahü aleyhi ve sellem) idi. Resûlullah onlara karşı en güzel dostluğu göstererek onları korudu, onlara en güçlü yardım ve zaferle yetişip onları kurtardı.

Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) Mekke'den çıkıp ayrılmca onların başında Mekke'de görevli olarak İtab bin Üseyd'i vali atadı. O zavallı, kimsesiz ve ezilmiş olan Mekke'deki Müslüman kesim ondan istedikleri gibi büyük dostluk ve yardım gördüler. İbn Abbâs (radiyallahü anh) diyor ki:

“İtab bin Üseyd güçlüye karşı hep zayıfa yardım ederdi. Öyleki bunlar o zalimlere karşı üstünlük ve güç kazanacak bir duruma gelinceye kadar bu yardımım onlar için devam ettirdi.”

Bundan sonra gelen âyette yüce Allah, mü'minleri Allah yolunda, dininin yücelmesi için savaşılmaya teşvikte bulunarak, onların yardımcısı ve velileri olacağını, şeytan ve şeytani sistemler uğrunda savaşanların ise şeytandan başka herhangi bir yar ve yardımcılarının, dostlarının olmayacağını açıklamak babında şöyle buyuruyor:

76

İman edenler Allah yolunda savaşır, inanmayanlar ise tâğut (bâtıl davalar ve şeytan) yolunda savaşır. O hâlde şeytanın dostlarına karşı savaşm; şüphe yok ki şeytanın kurduğu düzen zayıftır.

“İman edenler, Allah'ın yolunda savaşır/; inanmayanlar ise tağut (bâtıl davalar ve şeytan)yolunda savaşır.” Âyette geçen, “tağut” kelimesi şeytan ve şeytani düzenler, sistemler demektir. Çünkü âyetin bundan sonraki (.....) kısmı, bunun şeytan manasına geldiğini göstermektedir.

“O hâlde şeytanın dostlarına -kafirlerle- Aa/şt savaşm. Şüphe yok ki şeytanın kurduğu düzen -verdiği vesveseleri- zayıftır (yıkılmaya mahkûmdur).” (.....) Hile ve tuzak manasına gelen (.....) kelimesi, tuzak kurmak ve hile yapmak suretiyle kişinin hâli hazırdaki durumunu bozup dağıtmak, perişan kılmak demektir. (.....) ise, aldatmak, geçici hevesle oyuna getirmek demektir. Çünkü şeytanın kurduğu hile ve tuzak asla bir sonuç vermez ve verecek de değildir. Ya da Allah'ın yardımı karşısında onun kurduğu tuzak ve hile pek basit kalır, hiçbir anlam ifade etmez.

Müslümanlar Mekke'de bulundukları müddetçe kafirlerle savaş-

77

Kendilerine, ellerinizi savaştan çekin, namazı kılın ve zekâtı verin, denilen kimseleri görmedin mi? Sonra onlara savaş farz kılınca, içlerinden bir grup hemen Allah'tan korkar gibi, hatta daha fazla bir korku ile insanlardan korkmaya başladılar da “Rabbimiz! Savaşı bize niçin yazdın! Bizi yakın bir süreye kadar ertelesen (daha bir müddet savaş farz kılmasan) olmaz mıydı?” dediler. Onlara de ki: “Dünya menfaati önemsizdir, Allah'tan korkanlar için âhiret daha hayırlıdır ve size kıl payı kadar haksızlık edilmez.”

“Kendilerine: (.....) denilen kimseleri görmedin mi? Sonra onlara savaş farz kılınınca”

Yani Medine'de kendilerine savaşı farz kılınması üzerine, “İçlerinden bir grup hemen Allah'tan korkar gibi halta daha fazla bir korku ile insanlardan korkmaya başladılar da:”

Allah'ın üzerlerine azâbını indirmesinden korktukları gibi kafirlerin kendilerini öldürmelerinden korkmaya başladılar. Fakat bu korku ve endişeleri din konusunda kendilerinde bir şüphe ve şüphenin doğması sebebiyle değildi. Aynı zamanda dinden vazgeçmeleri anlamında da bir durum söz konusu değildi.

Yani dine gerçek manada îman etmişlerdi, ancak tek korkuları ve endişeleri canlarını tehlikeye atmaları ve öldürülmekten ileri geliyordu.

Nitekim İslam bilginlerinden Ebû Mansûr Muhammed Mâturîdî bu konuda şöyle diyor:

“Bu tür bir korku doğal olan tabii bir korkudur. Yoksa bu, o kimselerin Allah'ın bu hükmünden hoşlanmadıkları ve emrine karşı geldikleri anlamında itikadiyani inançlarını zedeleyecek bir yanıştan ötürü değildi. Onlar böyle bir yanışın içinde değillerdi. Ancak insan doğal olarak eğer bir şeyde hayatının ortadan kaldırılması tehlikesiyle karşı karşıya kalırsa, bundan pek hoşlanmaz.”

(.....) kavli, mastar olan bir kelimesinin mefulüne izafeti yani tamlama oluşturmaları kabilindendir. Bu, (.....) kavlindeki zamîrden hâl olarak mahallen mensûbtur.

Yani: “Bu kimseler, Allah'tan korkan kimseler gibi insanlardan korkarlar.” demek olup, “korkuları Allah'tan korkanlarınkine benzer bir korku gibidir” demektir. (.....) kavli hâl üzerine ma'tûf bulunmaktadır. Veya: “Allah'tan korkanların korkusu gibi bunların insanlardan korkuları daha fazladır.” Âyetteki, (.....) edatı muhayyerlik içindir.

Yani burada, “Bu kimselerin insanlardan korkuları tıpkı Allah'tan olan korku gibidir.” demen hâlinde isabetli bir söz söylemiş olacağın gibi, “Onların insanlardan olan korkuları Allah'a karşı olan korkudan daha fazladır.” demiş olman durumunda yine isabetli bir karar vermiş olursun. Çünkü kimi insanlarda buna benzer bir korku doğabileceği gibi kimilerinde daha fazlası da olabilir. Zira burada söz konusu edilen kimselerde bu olmuştur.

“(.....) dediler.”

Yani öleceğimiz anı, ecelimiz bitene kadar geciktirseydin de evlerimizde yataklarınız içinde ölseydik olmaz mıydı?

Bu soru, bu kimselere savaşı farz kılınma hikmetinin sorulmasıdır. Yoksa Allah'ın hükmüne karşı yapılan bir itiraz değildir. Çünkü bunun bu manaya geldiğinin delili; bu kimselerin bu davranışları yüzünden azar işitmemeleri ve kötülenmemiş olmalarıdır. Tam aksine kendilerine şu şekilde cevap verilmiştir:

“Onlara de ki: “

Yani dünyanın her çeşit menfaatleri yok olucudur. Halbuki âhiret yurdunun menfaatleri hem çoktur ve hem sürekli. Eğer gerçekten çok olan bir şey günün birinde yok olacak ve ortadan kalkacak ise, bu takdirde o yine de azdır ve hiç bir şey değildir, demektir. O hâlde az olup da sonuçta elden avuçtan çıkıp gidecekse, bu takdirde durum nasıl olacaktır?

“Ve size kıl payı kadar haksızlık edilmez.” Oldürülme veya savaşma sıkıntıları karşısında size verilecek olan ecrinizden hiç bir azalma ve en ufak bir eksilme olmayacaktır, işte bu bakımdan savaştan yüz çevirmeyiniz, geri durmaya kalkışmayınız.

Kırâat imâmılarından İbn Kesîr, Hamza ve Ali, (.....) kelimesini, (.....) harfiyle, (.....) olarak okumuşlardır.

Nerede olursanız olun ölüm size ulaşır; sarp ve sağlam kaleler-de olsanız bile! Kendilerine bir iyilik dokunsa “Bu Allah'tan” derler; başlarına bir kötülük gelince de “Bu senden” derler. “Hepsi Allah'tandır” de. Bu adamlara ne oluyor ki bir türlü lâf anlamıyorlar!

“Nerede olursanız olun, ölüm size ulaşır.” Âyetteki (.....) edatı, (.....) soru edatında var olan şart manasını te'kit ve pekiştirmek içindir.

“Sarp ve sağlam kalelerde olsanız bile!” Yine burada geçen, (.....) kelimesi kaleler veya saraylar manasına gelmektedir. (.....) ise yüksek manasınadır.

“Kendilerine bir iyilik dokunsa” Bolluk ve genişlik türünden bir nimet elde ederlerse: “(.....) derler;”

Yani bunu Allah'a nisbet ederler. “başlarına bir kötülük gelince de” kıtlık, sıkıntı ve şiddet gibi bir bela gelirse: (.....) derler.”

Yani bu kötülüğü sana izafe ederler ve: bu, senin sebebinle başımıza gelmektedir. Bunlar senin uğursuzluğun yüzünden başımıza geliyor, derler. Bunun sebebi münâfıklar ile, Yahûdiler eğer bir iyilik elde ederlerse, bir hayra ulaşırlarsa, bundan dolayı yüce Allah'a hamdederlerdi. Eğer hoşlarınadıkları bir şey başlarına gelirse bu defa bunu Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'e nisbet ederlerdi. İşte yüce Allah onları şu “(.....) de.” kavliyle yalanlamaktadır. Burada muzâfun ileyh mahzûf bulunmaktadır.

Yani; “Bunların hepsi de...” demektir. Çünkü rızıkları genişletip bollaştıran Allah olduğu gibi onları kısıp daraltan da yine Allah'dır.

“Bu adamlara ne oluyor ki bir türlü anlamıyorlar!” Halbuki hepsi de nzkı genişletenin de daraltanın da Allah olduğunu ve bütün bunların birer hikmet gereği meydana geldiğini biliyorlar, ama yine de anlamak istemiyorlar.

Bundan sonra ise Rabbimiz şöyle buyuruyor:

79

(Ey insan) Sana gelen iyilik Allah'tandır. Başına gelen kötülük ise nefsendendir. (Ey Resûlüm Muhammed Biz) Seni insanlara elçi gönderdik; şâhit olarak da Allah yeter.

“(Ey insan) Sana gelen ...” Buradaki “ey insan” seslenişi genel bir sesleniştir. Zeccâc ise bu hususta diyor ki:

“Bunun muhatabı Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) olmakla beraber, asıl kasdolunanlar ise başkalarıdır.”

“(Ey insan) Sana gelen iyilik Allah'tandır.” O'nun fazlındandır, ikramındandır.

“Başına gelen kötülük -bela ve musibet- ise nefsendendir.”

Yani kendi ellerinle yaptıkların sebebiyledir. Nitekim yüce Allah şöyle buyuruyor:

“(Ey insanlar!) Başınıza gelen herhangi bir felaket, bir bela ve musibet mutlaka kendi ellerinizle işlediğiniz günahlar sebebiyledir.” Şura, 30.

“(Ey Resûlüm Muhammed Biz) Seni insanlara elçi gönderdik;” Onların şiddet ve sıkıntıyı sana nisbet etmeleri mukadder bir şey değildir.

Veya: “Biz seni insanlara Rdbbinin emrini tebliğ eden bir peygamber olarak gönderdik.” kavlinin manası şöyledir: “Senin görevin risâleti ya da mesajı iletilmesi gerektiği gibi iletmendir. Yoksa iyilik ve kötülük takdiri sana âit bir görev değildir.”

“şâhit olarak da Allah yeter.” Senin Allah'ın Rasûlü olduğuna şâhit olarak bizzat Allah'ın kendisi yeter.

Bir diğerk farklı tefsire göre bu âyet bir öncekine bağılı bir ayettir.

Yani: “Hiçbiri söz dinleyip anlamaya yanaşırmıyorlar” , şöyle diyorlar: “Ey İnsan sana her ne isabet ederse” Mu'tezile'nin bu Âyetteki hasene ve seyyieyi (iyilik ve kötülüğü) taat ve ma'siyet olarak tefsirlaması gerçekten apaçık bir yanlışdır ve olmayacak bir tefsirdur. Kaldı ki, (.....) kavli onların aleyhine olarak seslenmektedir. Çünkü dil açısından bir şey veya fiil soruşturulurken “Sana ne oldu? Başına neler geldi?” gibisinden soru yöneltilir. Çünkü Mu'tezile mezhebi mensupları, “Hasenat (iyilikler) yaratma ve icad olarak Allah tarafındandır.” da demiyorlar, O hâlde bu âyet nasıl olur da bu konuda onlar için bir hüccet ve delil sayılabilsin?

(.....) kelimesi de temyizdir.

80

Kim Resûl'e itâat ederse Allah'a itâat etmiş olur. Yüz çevirene gelince, seni onların başına bekçi göndermedik!

“Kim Rasûle ilaat ederse Allah'a itâat etmiş olur.” Çünkü Resûlüllah, ancak Allah'ın kendisine “emret” dediğini emreder, “nehyet, yasakla” dediğini de nehyedip yasaklar. Dola yısıyla Peygamberin emredip yasakladıkları hususlarda peygambere itâat bizzat yüce Allah'a itâat demektir.

“Yüz çevirene gelince,”

“sera onların başına bekçi göndermedik!”

Yani onların amellerini kontrol edip koruyan, onların üzerinde muhasebelerini yapıp tutan, onları izleyip gözetleyen biri kılmadık.

81

“Bâşüstüne” derler, ama yanından ayrılınca onlardan bir kısmı, senin dediğinden başkasım gizlice kurar. Allah da onların gizlice kurduklarını yazar. Sen onlara aldırma ve Allah'a dayan; sana vekil olarak Allah yeter.

“Başüstüne derler.” (.....) kavli burada mahzûf mübtedanın haberidir.

Yani “senin emrin başımız üstüne, bizim işimiz sana itaatten başka bir şey değildir” demektir.

(.....) kelimesi, derin derin düşünme, komplo kurma, ortaya çıkarma, tesviye etme gibi manalara gelir. Çünkü bu, herhangi bir konuda geceleyin planlar hazırlayıp komplo kurmak, konu üzerinde geceleyin çalışmak demektir. Ya da bu kelime şiirin beyitlerinden alınan bir ifadedir. Çünkü şâir olan kimse de kelimeleri (beytleri) düşünür, planlar ve belli bir ölçü içerisinde dizelere döker.

Kırâat imâmılarından Hamza ile Ebû Amr, (.....) kelimesini (.....) harfine idğam ederek (birleştirerek) 25 okumuşlardır.

“Allah da onların gizlice kurduklarını yazar.” Onların işlediklerini ve yapaklarını amel defterlerine geçiriyor ve kıyamet gününde onları buna göre cezâlarıdıracaktır. (.....) şeklinde.

“Sen onlara aldırma ve Allah'a dayan;” Onlardan öc almak için bir çabanın ve sıkıntının içine de girme! Onların durum ve tutumlarıyla ilgili olarak Allah'a dayanıp güven. Çünkü onların sana zarar verme niyetlerine karşılık olarak Allah sana yeter ve Allah onlardan senin intikamını, islamm güçlenmesiyle mutlaka alacaktır.

“Sana vekil olarak Allah yeter.” Allah kendisine dayanıp güvenene, tevekkül edene yeter.

82

Hâla Kur'ân üzerinde gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık bulurlardı.

“Hâla Kur'ân üzerinde gereği gibi düşünmeyecekler mi?”

Yani onlar Kur'ân'ın manaları ve sözleri, ifadeleri üzerinde hala düşünmeyecekler mi?

Tedebbür: İşin sonucu hakkında gereğince düşünüp karara varmak ve sonuçta varacağı nokta hakkında dikkatlice davranmak demektir. Ancak bu kelime daha sonra her manadaki derin düşünme hakkında kullanılagelmiştir.

Tefekkür: Bu ise, kalbin veya gönlün deliller çerçevesinde tasarruf ta bulunarak bir sonuca varmasıdır. İşte bu durum, Rafızilerin:

“Kur'ân'ın manası ancak Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in tefsîr etmiş olmasıyla ve bir de masum imâmın açıklamasıyla anlaşılır, başka türlü anlaşılabilir.” tarzındaki düşün ve, yargı ve inançlarını, iddialarını da reddetmektedir. Onların bu hatalı görüşlerine de bir cevaptır. Aynı zamanda bu âyet, kıyasın sahih olduğuna ve taklidin ise bâtıl, geçersiz ve anlamsız olduğuna de ayrıca delalet etmektedir.

“Eğer -kafirlerin ileri sürdükleri gibi- o, Allah'tan başkası tarafından gelmiş olsaydı onda -tevhid, şirk koşma, helâl ve haram kılma konularında- bir çok tutarsızlık bulurlardı.” Ya da belâgat konusunda birçok tutarsızlıklar bulurlardı. Kimisi belâgat açısından en zirvede olurken, kimisi de gerçekten bundan yoksun bir durumda olurdu ve dolayısıyla buna karşı meydan okuma imkanı doğardı.

Ya da bu tutarsızlık ve çelişki hâli Kur'ân'ın manaları açısından olabilir. Bunların kimisi gayb âleminden bilgi veren âyetler olurdu ki, bu bazan verilen haberin doğruluğunu gösterirken, bazan da verilen haberin doğru olmadığını, çelişkiler içerdiğini gösterirdi. Kimisi de meanî ilminde uzman olan bilginler açısından doğru görülürken, bazıları da bozuk bir manayı gösterir ve birbiriyle uyum içinde olmadığını sergilerdi. İşte Kur'an1 da bu manada asla herhangi bir çelişkiyle karşılaşmaz.

Ancak dinsiz denilen mühlidlerin bir takım ayetlere bakarak güya kendilerince aralarında çelişkiler bulunduğunu söylemelerine gelince, bunların tutarsız bir yanlarının olmadığını bu kitabımızın ilgili yerleri incelendiğinde görülecektir. Çünkü hâl Erbâbı bu dinsizlerin ileri sürdükleri âyetler üzerinde yaptıkları açıklamaları okurlarınız Allah'ın izniyle hepsini açıklarınıs olarak ellerindeki bu tefsirde bulacaklardır.

Dinsizlerin iddialarına göre göya aralarında çelişki var olan bazı âyetler şöyledir: A'raf, 107, Neml, 10, Hicr, 92, Rahmân, 39

Bunlarla ilgili cevaplar bu Kitabımızda yeri geldikçe görülecektir.

83

Onlara güven veya korkuya dair bir haber gelince hemen onu yayarlar; halbuki onu, Resûl'e veya aralarında yetki sâhibi kimselere götürselerdi, onların arasından işin içyüzünü anlayanlar, onun ne olduğunu bilirlerdi. Allah'ın size lütuf ve rahmeti olmasaydı, pek azınız müstesna, şeytana uyup giderdiniz.

“Onlara, güven veya korkuya dair bir haber gelince hemen onu yayarlar.”

Burada kendilerinden söz edilen Müslümanlar, uzağı göremeyen, meseleleri gereği gibi değerlendiremeyen basit görüşlü kimselerdir. Olayları değerlendirebilecek güçte olmayanlardır. Ya da burada sözü edilenler münâfıklar da olabilirler. Bunlara Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in küçük savaş birlikleri ya da timleriyle alâkalı olarak onların güvenlik ve selâmeti konu edilen veya korku ya da zorluklarını gündeme getiren bir haber gelince, hemen bu kimseler gelen bu haberleri çevrelerine derhal yayıp dururlar. Haliyle onların bu hahaberleri yaymaları iyi bir sonuç vermemekteydi.

(.....) kavlindeki zamîr, (.....) kelimesine veya (.....) kelimesine ya da (.....) kelimesine râcidir. Çünkü (.....) harfi bu ikisinden birinin olmasını gerekli kılar.

“Halbuki, onu, Resûl'e veya aralarında yetki sâhibi kimselere götürselerdi,”

Yani aralarında deneyimli ve işlerin ne olup ne olmayacağını bilen sahabenin büyüklerine veya kendi içlerinde üzerlerine lider (emir) olarak atanan kimselere götürselerdi, “Onların. arasından işin içyüzünü anlayanlar, -

zekâları ve uzak görüşlülükleriyle, deneyimleriyle bununla ilgili durumu, savaş sanatıyla ilgili taktikleri, hile ve tuzakları bilenler mutlaka onu ortaya çıkarır ve- onun ne olduğunu -verilen haberle ilgili tedbiri- bilirlerdi.”

Bunun bir farklı tefsiri de şöyledir; Bazı kimseler Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in ve yetkili kıldığı kimseden düşmanlara üstünlük kazanacağı güveni içinde oldukları, emin olduklarını veya düşmana karşı bir korku ve endişelerinin bulunduğunu öğrenirler ya da bu manada bir kanaate ve duyguya sahip bulunurlardı. Hemen bu kanaat ve duygularını çevrelerine yayıp yetiştirirlerdi. Haliyle bu haberler doğal olarak düşmanın da kulağına ulaşmaktaydı. Sonuçta bu haberler Müslümanlarda bir takım rahatsızlıklara neden olabiliyor ve olumsuz durumlar meydana getirebiliyordu. Eğer bunu böyle yaymayıp da meseleyi doğrudan Resûlullahne veya yetkili kılman kimselere götürselerdi ve durumun değerlendirmesini onlara bıraksalardı, işittikleri şeyleri hiç işitip duymamış gibi davranmış olsalardı, dolayısıyla bu işlerin sonuç olarak nereye varacağını ve neler doğurabileceğini bilen, işin ehli olan kimseler bunu mutlaka bilirlerdi. Ne yapılması gerektiğini, nasıl tedbir alınması icab ettiğini, bunun getirişinin ve götürüşünün neler olacağını bilen ehil kimseler zaten gereğini yaparlardı. Nelerin yapıp ve nelerin yapılmaması gerektiğini de bunlar sonuca bağlardı.

Nabt: İlk kazılınca kuyudan ilk olarak çıkarıları su, bulunan ilk su daman, demektir. İstinbat ise ortaya çıkarmak, meydana koymak manasındır. Daha sonra bu kelime, kişinin zihnini çalıştırması, aklını kullanması suretiyle yapacağı işlerde ve faaliyetlerde ya da zorluk olan meseleleri çözmede varabildiği sonuçlar için kullanılmıştır..

84

Artık Allah yolunda savaş. Sen, kendinden başkası (sebebiyle) sorumlu tutulmazsın. Mü'minleri de teşvik et ki, Allah kâfirlerin gücünü kırsın (güçleriyle size zarar vermelerini önlesin). Allah’ın tazyiki daha üstün ve cezâsı daha şiddetlidir.

“Artık Allah yolunda savaş.” Onlar seni ve terkedip tek başına bırakmış olsalar bile sen Allah yolunda cihad et! “Sen, kendinden başkası, (sebebiyle) sorumlu tutulmazsın.” Cihad hususunda sadece sen kendi kendinden sorumlu olacaksın, başkasından sorulacak değilsin. Çünkü bu konuda sana yardım edecek olanı ordu ve askerler değil, yalnız Allah'dır.

Anlatıldığına göre Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) küçük Bedir'-de halkı savaşa çıkmaya çağırdı. Çünkü Ebû Süfyan burada Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile karşılaşmak üzere sözleşmişti. Ancak kimi insanlar (Müslümanlar) ona karşı savaşmak üzere çıkmak istemediler. İşte bunun üzerine bu âyet nâzil olmuştur. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) beraberinde yetmiş ashâbı olduğu hâlde Ebû Süfyan'a karşı savaşmak üzere yola çıktı. Eğer hiçbir kimse savaşmak üzere ona kâtilmamış olsaydı bile yine de Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) tek başına ona karşı çıkacaktı.

“Mü'minleri de teşvik et.” Senin bu konudaki görevin sadece mü'minleri savaşa teşvik etmekten ibârettir, başka değil. Onları bu konuda zora koşmak sana düşmez. “Umulur ki (şüphesiz) Allah kâfirlerin gücünü kırar (güçleriyle size zarar vermelerini önler).” Onların baskılarını, şiddet ve zarar vermelerini önler. Bunlar Kureyşlilerdi. Allah böylece Kureyşlilerin kalbine korku salarak onların savaşa çıkmalarını önlemiş oldu. Çünkü Allah korkutma ile onları geri püskürttü. Burada geçen ye “umulur ki” manasında olan (.....) kelimesi, umut vaadeden kelimelerden biridir. Kaldı ki Kerîm olan Allah'ın insana umut vermesi ise, basit bir kimsenin sözünü yerine getirmesinden çok daha önemli ve etkili bir vaaddir, sözvermedir.

“Allah'ın gücü -Kureyş'in gücünden de- daha çetin ve cezâsı -azaplarıdırması- daha şiddetlidir.”

(.....) kelimesi de tıpkı (.....) kelimesi gibi temyizdir.

85

Kim iyi bir işe aracılık ederse onun da o işten bir nasibi olur. Kim kötü bir işe aracılık ederse onun da ondan bir payı olur. Allah her şeyin karşılığını vericidir.

“onun da o işten bir nasibi olur.” Aracılık ya da şefâat sevabı vardır. (.....) demektir. İşte bunun zıddı da, seyyiidir yani kötülüktür.”

Hasen-ı Basrî de şöyle diyor: “Kim arabuluculuk için çabalarsa, demek olup bunun zıddı ise nemimedir yani lâf getirip götürmedir.”

“Onun da ondan bir payı olur.” Bir nasip vardır. “Allah her şeyin karşılığını vericidir.”

Burada geçen, (.....) kelimesi muktedir olan, güç yetiren demektir. Kelime, (.....) kökünden türeme olup, bir şeye güç yetirmek veya bir şeyi korumak demektir. Kelime, (.....) kökünden olup nefsi tutmak, nefse sahip olmak ve korumak manalarına gelir.

86

Bir selâm ile selâmlandığımız zaman siz de ondan daha güzeli ile selâmlayın; yahut aynı ile karşılık verin. Şüphesiz Allah, her şeyin hesabını arayandır.

“Bir selâm ile selâmlandığımız zaman;”

Yani size selâm verildiği zaman, demektir. Bizim dinimizde selâmlaşma, hem bu dünyada ve hem âhiret hayatında, “selâm” ifadesiyledir. Yüce Allah bir başka âyetinde şöyle buyurmaktadır:

“Evlere girdiğiniz zaman, Allah tarafından mübarek ve pek güzel bir yaşama dileği olarak kendi kendinize (birbirinize) selâm verm.” Nur, 61.

Ve bir başka âyetinde de Rabbimiz şöyle buyurmaktadır:

“O'na (Allah'a) kavuşacakları gün, Allah'ın onlara iltifatı ve karşılaması, (Selâm)dır.” Ahzâb, 44.

Araplar İslâm'dan önce birbirleriyle karşılaştıkları zaman, (.....) diye selâmlaşırlardı ki bu, “Allah ömrünü uzun kılsın.” demektir. Ancak İslâm'ın gelmesinden sonra bu tür selâmlaşma, “selâm” ile değiştirildi. (.....) kelimesi, (.....) kalıbında bir kelimedir. (.....) den türemedir.

“Siz de ondan daha güzeli ile selâmlayın.”

Yani kişi size, “esselâmu aleyküm” diye selâm verdiği zaman siz de “Ve Aleykümüsselâm ve Rahmetullahi” deyin. Eğer selâm veren kimse selâmına “Ve rahmetullahi” ifadesini de eklerse, siz de buna, “ve berek'atuhu” kavlini ekleyin. Nitekim şöyle bir deyim var, “Her şeyin bir bitiş noktası vardır, selâmın da bitişi (.....) ile.”

“Yahut aynı ile karşılık verin.”

Yani misliyle cevaplayın, mukabelede bulunun. Selâmın reddi yani aynıyla karşılık verilmesi durumu, misliyle cevaplarıdır. Çünkü selâma karşılık veren kimse selâm verenin selâmına mukabelede bulunmaktadır. Bir de burada muzaf hazfolunmuştur.

SELÂMIN HÜKMÜ

Selâm vermek sünnettir fakat alınması bir farizadır, görevdir. Ancak güzel olanı bunun bir fazilet olduğudur. Herhangi bir kimse Müslümanların topluca bulundukları bir yere gittiğinde, onlara selâm verir de onlar da selâmını almazlarsa, kendilerinin değerli olan canları alınır, çünkü o ruhlar günaha bularınışlardır. Melekler de selâm verenin selâmına karşılık verirler. Hutbe okunduğu sırada, açıktan Kur'ân okunurken ve hadis rivâyeti yapılırken selâm verilmez. Aynı zamanda ilmi bir çalışma ve görüşme yapılırken, ezan okunurken ve kamet getirilirken de selâm verilmez.

İmâm Ebû Yûsuf'a göre Satranç ve tavla oynayan, şarkı-türkü söyleyen kimselere selâm verilemez. Defi hacet için oturmuş olan kimseye de selâm verilmez. Güvercin uçurmakla eğlenenlere, herhangi bir mazeret olmaksızın hamamda veya bir başka yerde çıplak vaziyette bulunanlara da selâm verilmez.

Kişi evine girince hanımına ve çocuklarına selâm verir, yürüyen kişi oturana, binek üzerinde olan kimse yaya yürüyene, atlı olan kimse merkep üzerinde olana, küçük olanlar büyük olanlara, az sayıda olan bir topluluk

daha çok olanlara selâm verirler. Eğer iki kimse veya cemaat aynı şekilde karşılaşırlarsa birbirlerinden önce davranarak selâm vermede acele etmeliler.

Bir başka tefsire göre, “o selâmdan daha güzeliyle” ifadesi kendi dinimizde olanlara, Müslüman olanlara verilir, demektir. “Aynıyla karşılık verin” ifadesiyle de zimmi olanlar yani gayri Müslim vatandaşlar kasdolunmaktadır.

Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) den rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurmuşlardır: “Kitap ehli olanlar size selâm verdikleri zaman siz onlara sadece, (.....) diye karşılık verin.” Buhârî, 6258. Müslim, 2163.

Bunun manası şu demektir: “Dediğiniz ne ise sizin de üzerinize olsun.” Bunun sebebi şudur; çünkü kitap ehli selâm verme bahanesiyle veselâm ile benzer bir kelime olan, “Essamu Aleyküm” ifadesini kullanırlardı ki bu, “Ölün, geberin, yok olun.” gibi beddua manasınadır.

Diğer taraftan Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)m, “Selâm vermede eksiklik yoktur, (yapmayın)”

Yani, esselâmu aleyke demeyin, Esselâmu aleyküm, deyin buyruğuna gelince bu, şundan dolayıdır: “İnsanın sağında ve solunda bekleyen her iki meleği kasetmiştir. Dolayısıyla onlara da selâm verin, demek istemiştir.” Ahmed b. Hanbel, Müsned; 2/461. Ebû Dâvud; 928-929

“Şüphesiz Allah, her şeyin hesabını arayanıdır...” Allah, sizin selâmınız da dahil olmak üzere her şey den dolayı sizi hesaba çekecektir.

87

Allah -ki ondan başka hiçbir ilâh yoktur- elbette sizi kıyamet günü toplayacaktır, bunda asla şüphe yoktur. Söz bakımından Allah'tan daha doğru kim vardır!

“Allah -ki ondan başka hiçbir ilâh yoktur-.” (.....) lâfza-i Celâlî mübtedadır, (.....) kavli de bunun haberidir. Ya da bu, itiraz (parantez) cümlesidir. Haber ise, (.....) kavlidir. Bunun manası: “Allah öyle ilahtır ki, vallahi o sizi mutlaka bir araya toplayacaktır.”

“Elbette sifi kıyamet günü toplayacaktır, bunda asla şüphe yoktur.”

Yani orada bir araya getirecek ve haşredecektir ve (.....) tıpkı (.....) ve (.....) kalıbında kelimelerdir. Bu da kabirden insanların kalkmaları veya hesap için kalkmaları demektir. Çünkü Allah şöyle buyurmaktadır:

“İnsanlar o günde Alemlerin Rabbinin huzurunda divan duracaklardır.”

(.....) kavli, (.....) kavlinden hâldir. zamîr ise, ya “gün” kelimesine râcidir veya mahzûf bir mastarın sıfatıdır.

Yani, “Geleceğinden asla şüphe olmayan bir toplarına.” demektir. (.....) zamîri “Cem” kelimesine râcidir.

“Söz bakımından Allah'tan daha doğru kim vardır!” Burada, (.....) kavli temyizdir. Bu, olumsuzluk (nefi) manasında bir sorudur.

Yani verdiği haberlerinde vadinde veya tehdidinde asla O'ndan daha doğru olanı ve sözünde duran, yoktur. Çünkü Allah'a yalan isnadı muhâldir ve çirkindir. Çünkü yalan, bir şeyden onun aksine bir durumda haber vermektir ya da doğru olmayan bir şeyi doğru imiş gibi bildirmektir. Bu, Allah için muhal olmayacak bir şeydir.

88

Size ne oldu da münâfıklar hakkında iki gruba ayrıldınız? Halbuki Allah onları kendi ettikleri yüzünden baş aşağı etmiştir (küfürlerine döndürmüştür). Allah'ın saptırdığını doğru yola getirmek mi istiyorsunuz? Allah'ın saptırdığı kimse için asla (doğruya) yol bulamazsın!

“Size ne oldu da, münâfıklar hakkın da iki guruba ayaldınız?” Burada, (.....) mübteda ve haberdir.

Mana ise şöyledir: “Size ne oldu ki, apaçık bir şekilde kimi zaman size karşı münâfıklık eden kimseler hakkında ihtilafa ve ayrılığa düştünüz? Neden dolayı bu münâfıklar hakkında iki guruba ayrıldınız? Neden dolayı onların kafir olduklarını kesin bir dille söyleyip ifade etmediniz?”

Bu olay şöyle olmuştur; münâfık olan kimselerden bazıları, Medine'nin havasının kirliliğini bahane ederek şehirden uzaklaşmak ve çöle inmek için Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) den izin istediler. Medine'den ayrılır ayrılmaz merhale merhale yol almaya devam ettiler, nihayet gidip müşriklerle buluştular, onlara kâtıldılar.

İşte Müslümanlar da durumları bundan ibâret olan bu kimseler hakkında görüş ayrılığına düşerek ikiye ayrıldılar. Bir kısmı bunların kafir olduklarını, kimisi de Müslüman olduklarını savunur oldular.

(.....) kavli hâldir. Bu tıpkı, (.....) ifadesine benzer bir ifadedir. İmâm Sîbeveyh şöyle diyor:

“Sen, (.....) deyince, bu anlam bakımından, (.....) «Neden kalktın?» demektir. Bunun mensûb olarak okunması ise şu tefsire göredir: «Seni bu hâlde bırakan şeyin sebebi nedir?»“

“Kaldı ki halbuki Allah onları kendi ettikleri yüzünden baş aşağı etmiştir (küfürlerine döndürmüştür).”

Yani bunların gidip müşriklere kâtılarak irtidat etmeleri, dinden dönmeleri yüzünden, kendilerini kâfir hükmüne sokmuştur. O hâlde siz de Allah'ın onlar hakkında verdiği hüküm gibi kendilerine aynen o hükmü uygulayın ve kâfirlikleri hakkında asla tartışmayın.

“Allah'ın saptırdığını doğru yola getirmek mi istiyorsunuz?”

Yani Allah'ın dalalet içinde kılıp sapık olarak gösterdiklerini, sizler onları hidâyete ermiş, doğru yolda olan kimseler olarak mı kabul etmek istiyorsunuz? Yahut da; siz onlara hidâyete ermiş kimseler diyemi isim vermek istiyorsunuz? Halbuki Allah onların dalalet içinde olan sapıklar olduğunu açıkça bildirmiştir. Böylece bu ifade ile yüce Allah, küfre giren bu tür münâfıkları, hidâyet üzere olan kimseler olarak adlarıdırınları ayıplamakta ve onları uyarmaktadır.

Ayrıca bu âyet bizim Hanefî mezhebinin, “Kul kâsibtir, kazandır, yaratan değil. Çünkü yaratan kudreti yüce olan Rabbimiz Allah'tır” tarzındaki görüşüne de ışık tutan bir delildir.

“Allah'ın saptırdığı kimse için asla (doğruya)yol bulamazsın.” Onları hidâyete götüren bir yol bulamazsın.

89

Sizin de kendileri gibi inkâr etmenizi istediler ki onlarla eşit olasınız. O hâlde Allah yolunda göç edinceye kadar onlardan hiç birini dost edinmeyin. Eğer yüz çevirirlerse onları yakalayın, bulduğunuz yerde öldürün ve hiçbirini dost ve yardımcı edinmeyin.

“Sizin de kendileri gibi inkâr etmenizi istediler ki onlarla eşit olasınız.” (.....) kelimesindeki (.....) harfi mahzûf bir mastann sıfatıdır. (.....) harfi ise mastariyedir. Mana şöyle olmaktadır: “İsterler ki siz de onların küfre girdikleri gibi küfre giresiniz.” Burada geçen, (.....) kavli, (.....) kavli üzerine ma'tûftur. (.....) kavli de; “siz ve onlar küfürde eşit olasınız” demektir. “O hâlde Allah yolunda göç edinceye kadar onlardan hiç birini dost edinmeyin.” Onlar îman etmedikleri müddetçe onlarla her manadaki dostluk bağların kopann. Çünkü Allah yolunda hicret ancak Müslüman olmakla, İslam dinini kabul etmekle mümkün olabilir.

“Eğer -îman etmekten- yüz çevirirlerse -diğer müşriklerin hükmünde olduğu gibi -onları yakalayın, bulduğunuz yerde öldürün.” “ve hiçbirini dost ve yardımcı edinmeyin.” Hatta onlar size dostluk ve yardım ellerini uzatsalar bile, kendilerinden bunu kabul etmeyin.

90

Ancak kendileriyle aranızda antlaşma bulunan bir topluma sığınanlar yahut ne sizinle ne de kendi toplumlarıyla savaşmak (istemediklerin)den yürekleri sıkılarak size gelenler müstesna. Allah dileseydi onları başınıza belâ ederdi de sizinle savaşırlardı. Artık onlar sizi bırakıp bir tarafa çekilir de sizinle savaşmazlar ve size barış teklif ederlerse bu durumda Allah size, onların aleyhinde bir yola girme hakkı vermemiştir.

“Ancak kendileriyle aranızda antlaşma bulunan bir topluma sığınanlar -onlara gidip ulaşanlara, katılanlara- ... müstesna.” Burada istisna edilme durumu, “Onları yakalayın, öldürün” hükmünden istisna olunmaktadır.

Yani onlar, bu hükümlerinin dışında tutun ve fakat dost edinmeyin.

Burada söz konusu edilen toplum “Eslemliler”dir. Bu toplum ile Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) arasında bir anlaşma bulunmaktaydı. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Mekke fethine çıkmazdan önce Eşlem oğullarından Hilal bin Uveymir ile şu şekilde bir sözleşme yapmıştı. Ona ve ona karşı olanlara yardımcı olmayacak.

Yani tarafların hiçbirisine yardımcı olmamak koşuluyla anlaşmıştı. Dolayısıyla herhangi biri veya bir toplum gelip Hilal'e katılır ve ona sığınsa, bunlara aynen Hilal'e tanınan haklar tanınmış olacaktır.

Buna göre âyetin manası şöyle olmaktadır: “Sizinle kendileri arasında bir anlaşma bulunan bir topluma gelip kâtilanlar dışındakileri öldürün, anlaşmalılara kâtilanlara dokunmayın.”

. “yahut ne sizinle ne de -sizinle birlikte hareket etmek suretiyle- kendi toplumlarıyla savaşmak (istemediklerin) den yürekleri sıkılarak size gelenler müstesna.”

(.....) kavli burada, (.....) kelimesinin sıfatı üzerine affolunmuştur.

Yani bunun manası şöyledir: “Ancak gidip anlaşmalı bir topluma kâtilanlar dışında veya ne sizin lehinizde ve ne de aleyhinizde hareket etmeyip savaşmaktan geri duranlar.” demektir.

Yahut da (.....) kavli, (.....) kavlinin sılası (ilgi cümlecîği) üzerine ma'tûf bulunmaktadır. Buna göre de mana şöyledir: “Ancak anlaşmalılara gidip katılanlar müstesna (gidip kâtilanların dışında) veya sizinle savaşmayanlara kâtilanların dışında.”

Burada, (.....) kavli, (.....) edatının izmariyle (gizli kalmasıyla) hâl durumundadır. (.....) kelimesi de darlık, sıkıntı, keyfinin kaçması, zorda kalmak gibi manalara gelmektedir. (.....) kavli, (.....) demektir.

Yani “sizinle savaşmaktan ...”

“Allah dileseydi, kalplerini güçlü kılarak ve göğüslerindeki savaştan sıkılma hâlini de ortadan kaldırarak- onları başınıza bela ederdi de sizinle savaşırlardı.”

(.....) kavli, (.....) üzerine ma'tûftur. Bu kelimenin başına bir (.....) harfinin gelmiş olması te'kit içindir.

“Arılık onlar sizi bırakıp bir tarafa çekilir de -size taarruza kalkışmazlarsa- sizinle savaş-: mazlar, ve size barış teklif ederlerse,” yani boyun eğmek ve teslim olmak suretiyle gelirlerse, “Bu durumda Allah size, onların aleyhinde bir yola girme hakkı vermemiştir.” Onlarla savaşmaya bir bahane, bir yol bırakmamıştır.

91

Hem sizden hem de kendi toplumlarından emin olmak isteyen başkalarını da bulacaksınız. Bunlar her ne zaman fitneye götürülseler ona baş aşağı dalarlar (daldırılırlar). Eğer sizden uzak durmaz, sulh teklif etmez ve ellerini çekmezlerse onları yakalayın, rastladığınız yerde öldürün. İşte onlar üzerine sizin için apaçık yetki verdik.

“Hem sizden hem de kendi toplumlarından emin olmak isteyen başkalarını da bulacaksınız. “

Güya kendilerinin asıl durumlarını saklayarak münâfıklıkla siz Müs lümanlardan, kendi toplumlarıyla da aynı inanç içinde olduklarını sergileyerek böylece kendilerini güvencede kılmak istiyorlar. Bunlar Esed ve Gatafan

kabilesinden olanlardı. Bunlar Medine'ye geldikleri zaman Müslüman oldular. Müslümanları da emniyet ve güven içinde bırakmak için anlaşma yaptılar. Fakat kendi toplumlarının yanma döndüklerinde ise, yeniden küfre girdiler. Sözlerini ve anlaşmalarını bozdular.

“Bunlar her ne zaman fitneye götürülseler -en azılı bir düşman ve en iğrenç ve katı bir yürekle- ona baş aşağı dalarlar (daldırılırlar).” Hem de her düşmandan daha kötü ve daha saldırgan olarak...

“Eğer sizden uzak durmaz, sulh teklif etmez ve ellerini çekmezlerse,” Eğer sizinle savaşmaktan uzak durmaz, barış teklif etmek suretiyle size boyun eğmez, sizinle savaşmaktan geri durmazlarsa, “Onları yakalayın, rastladığınız yerde öldürün.” Onları ele geçirip fırsat bulduğunuz her yerde ve elinize imkan geçtikçe hayat hakkı tanımaksızım hemen öldürün. Burada, (.....) kavliyle, (.....) kavli, (.....) kavli üzerine ma'tûf bulunmaktadır.

“İşte onlar üzerine sizin için apaçık yetki verdik.” Bunların düşmanlıkları gayet açık ve ortada olduğundan size apaçık bir yetki ve belge verdik. Çünkü küfür halleri ve Müslümanları tuzağa düşürme planları meydana çıkmış bulunmaktadır. Müslümanları zarara sokmak apaçık hedefleridir Ya da açıkça bir tasallut ve saldımları ortaya çıkışından bu, sizin onları öldürmeniz konusunda size verilen bir yetkidir, bir izindir.

92

Yanlışlıkla olması dışında bir mü'minin bir mü'mini öldürmeye hakkı olamaz. Yanlışlıkla bir mü'mini öldüren kimsenin, mü'min bir köle âzat etmesi ve ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gereklidir. Meğer ki ölünün ailesi o diyeti bağışlamış ola. (Bu takdirde diyet vermez). Eğer öldürülen mü'min olduğu hâlde, size düşman olan bir toplumdaki ise mü'min bir köle âzat etmek lâzımdır. Eğer kendileriyle aranızda antlaşma bulunan bir toplumdaki ise ailesine teslim edilecek bir diyet ve bir mü'min köleyi âzat etmek gerekir. Bunları bulamayan kimsenin, Allah tarafından tevbesinin kabulü için iki ay peşpeşe oruç tutması lâzımdır. Allah her şeyi bilendir, hikmet sâhibidir.

“Yanlışlıkla olması dışında bir mü'minin bir mü'mini öldürmeye hakkı olamaz.” Bir mü'min için ortada herhangi bir sebep olmaksızın, Meselâ kısas gibi bir durum olmaksızın ilk defa öldürme fiilini işlerse, böyle bir şey doğru değildir, onun haline yakışmaz ve bu dürüst bir davranış olmaz. Çünkü Mü'min, daha önceki âyetlerde geçen ve kanının akıtılması mubah görülen bir kafir gibi değildir. Meğer ki bir yanlışlık olmuş olsun. Buradaki istisna mün kati istisna olup, “Lâkin” manasına gelmektedir.

Yani: “Ama bir hata sonucu olursa.” demektir. Bunun mastara sıfat olması ihtimali de bulunmaktadır.

Yani; “Ancak hata sonucu doğan bir öldürme hâli dışında.” demektir. Mana şöyledir:

“Mü'min kimseye düşen şey, daha işin en başında kendisinden böyle bir öldürme olayının kesinlikle olmaması gerektiğidir. Meğer ki herhangi bir kasıtlı durum olmaksızın yanlışlıkla bu türden bir öldürme olayı meydana gelmiş olsun. Meselâ bir kafiri vurayım derken, yanlışlıkla la gidip bir Müslümana isabet edip onu öldürmesi gibi. Ya da birini kafir diye öldürüp sonradan Müslüman olduğunun anlaşılması gibi.

“Yanlışlıkla bir mü'mini öldüren kimsenin,” Bu cümle mahzûf bir mastarın sıfatıdır.

Yani “hata ile olan bir öldürme ile...” demektir.

“Mü'min bir köle azadetmesi.” Bu cümle mübtedadır. Haberi de mahzûf bulunmaktadır.

Yani “Ona gereken cezâ, bir köle azad etmesi lazım geldiğidir.”

Tahrir: Azad etmek demektir. Hür ve Atık kelimeleri de, “Kerîm-soylu, asalet sâhibi kimse.” demektir. Çünkü soyluluk ve asalet özgür olan kimselerde olabilir. Nitekim basitlik ve aşağılarına da kölelerde sözkonusudur. Nitekim kuş gibi özgür ve salma atlar gibi özgür ifadeleri de bu manadadırlar. Çünkü bunlarda asalet vardır.

“Rakabe” kelimesi, (.....)

Yani “Filân kimse şu kadar baş köleye sahip oluyor.” demektir.

Âyette, “mü'min bir köle” kaydı ile şuna dikkat çekiliyor. Yaşayanlar'arasından bir inanmış kimse ölümle ayrılıp gidince, o ölenin yerine yaşayanlar arasına özgür bir kimsenin kâtilması gerekmektedir. Dolayısıyla kölenin azadolunarak özgür toplum arasına sokulması, kölelik boyunduruğundan kurtarılıp özgürler arasına kâtilmasının sağlanması, tıpkı onu diriltmek gibidir. Halbuki daha önceleri köle, ölümler cümlesinden sayılırdı. Bunun sebebi de kölelik küfrün getirdiği bir şeydir, onun eseridir. Küfür ise hükmen ölü demektir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“(Evvelce) Küfürle ölü olup (sonra) kendisini hidâyetle dirilttiğimiz...” En'am, 122.

İşte bu bakımdan köleler ölü gibi kabul edildiklerinden hür ve özgür olanlar gibi tasarrufta bulunmaları ellerinden alınmıştır. İşte bu, bir zorluktur. Çünkü öyle olmuş olsaydı, bu takdirde kasıtlı olarak meydana gelen öldürme olaylarında da bu, vacip (gerekli) olmuş olurdu.

Ancak burada şöyle açıklama ihtimali de vardır: Ancak bunun farz kılınmış olması (gerekli olması), yüce Allah'ın kâtil (öldüren) için mü'min bir canı yerine koyması, bâkî kılması sebebiyledir. Halbuki kısas olayında böyle bir durum sözkonusu değildir. Kısasta bunu vacip (farz) kılmamıştır. Burada ise kâtile mü'min bir köleyi azadetmeyi gerekli kılmıştır.

“uc ötenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gereklidir..”

Yani öldürülenin varisleri arasında paylaşacakları bir diyet verilmesi gerekir. Nasıl ki miras bırakıları şey varisler arasında paylaşılıyorsa bu da aynen öyle paylaşılacaktır. Bununla ölünün geride bıraktığı bütün tereklesi arasında paylaşım bakımından bir fark yoktur. Önce bunlardan ölünün borçları karşılanır, vasiyeti yerine getirilir. Eğer ölen kimsenin herhangi bir mirasçısı yoksa geride bıraktıkları beytümâlâ kalır.

Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), Üşeym el Dabbabî'nin hanımını, kocası Üşeym'in akilesine mirasçı kılmıştır, ona düşen payını vermiştir. Ancak bu gibi durumlarda diyet öldürenin akilesine âittir. Keffaret ise öldürenin kendisine âit bir cezâdır.

“Meğer ki, ölünün ailesi o diyeli bağışlamış ola. (Bu takdirde diyet vermez).”

Yani diyeti sadaka olarak bağışlamış olmaları hâli müstesna. Kısaca affetmeleri dışında demektir. Mana şöyledir: “Esasen her halükârda cinayeti işleyen taraf diyeti ödemek zorundadır. Ancak mağdur taraf diyet almaktan vazgeçip onu sadaka olarak bağışlamaları hâli bunun dışındadır.”

“Eğer öldürülen mü'min olduğu hâlde, size düşman olan bir toplumdan ise mü'min bir köle âzat etmek lâzımda:”

Yani bir yanlışlık sonucu öldürülen şahıs, size düşman olan bir toplumdan ise yani kâfirler arasında ise, çünkü “düşman” tabiri genel bir ifadedir. Herkes ve her toplum için kullanılır. Eğer öldürülen de mü'min biri ise, bu durumda sadece mü'min bir köle azadetmek gerekir.

Yani harbi/düşman konumunda olan bu kimse darulharb denilen küfür diyanda Müslüman olmuş fakat oradan hicret etmeyip kalan ve Müslüman toplumuna kâtilmayan bir kimse ise, bir Müslüman da bu kişiyi hata ile öldürse, bundan dolayı onu öldüren kimseye sadece keffaret ödemesi gerekir. Çünkü Müslümanın dokunulmazlığı vardır, dokunulmaz olan birinin kanını akıttığı için vebal altına girmiştir. Dolayısıyla bunun keffaretini ödemesi gereklidir. Müslüman olmakla dokunulmaz olmuştur. Fakat bu kimseye diyet gerekmez. Çünkü islam ülkesine bağlı olan dokunulmazlığı hicret etmediği, kafir toplum arasında kaldığı için yoktur.

“figer kendileriyle aranızda -Müslümanlarla- antlaşma bulunan bir toplumdan ise ailesine teslim edilecek bir diyet ve bir mü'min koliyi azal etmek gerekir.”

Yani öldürülen kimse bir zimmî (gayri Müslim azınlıktan) ise, bunun hükmü tıpkı Müslüman olarak öldürülen kimsenin hükmü gibidir. Bu âyet, zimmînin diyetinin de tıpkı Müslüman kimsenin diyeti gibi olduğuna delildir. Bu, bizim görüşümüzdür.

“Bunları bulamayan kimsenin, Allah tarafından tevbesinin kabulü için iki ay peşpeşe oruç tutması lâzımdır” Kim de bir köle bulamaz yani buna sahip olamazsa veya onu elde edebilecek bir varlık ve imkandan da yoksun ise, elde edemiyorsa, bu kimsenin ara vermeden iki ay peşpeşe oruç tutması gerekir. Allah'tan kabul olunabilmesi, Allah'ın rahmetine nail olması buna bağlıdır. Bu kelime, (.....) demek olup Allah bir kimsenin tevbesini kabul buyurunca böyle denir.

Yani İslam şerî'atı, bu gibi bir durumda tevbenin kabulü için bunu gerekli kılmıştır. Ya da öyle bir tevbe etsin ki... demektir. Bu, mastar olarak mensûbtur.

“Allah -emrettiği- her şeyi bilendir ve -takdir buyurduğu- hikmet sâhibidir.”

93

Kim bir mü'mini kasden öldürürse cezâsı, içinde ebediyen kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu larietlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.

“Kim de bir mrmü'mini kasden öldürürse,” Bu cümle (.....) fiilinin zamîrinden hâldir.

Yani “bir kimseyi mü'min olduğunu bilerek kasıtlı bir şekilde öldürürse” demektir. Ki bu, küfürdür. Ya da bir mü'mini öldürmeyi helâl sayarak öldürürse bu da aynen küfürdür. “cezâsı, içinde ebediyen kalacağı cehennemdir.”

Yani Allah onu cezâlarıdırsa eğer. Çünkü Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: “Eğer Allah onu cezâlarıdırma işte bu cehennemde ebedî kalış onun cezâsıdır.” Bak. Süyuti, ed-Dürrü'l-Mensur, 2/627.

Bazan, “hulud” ifadesiyle cehennemde uzun müddet cezâlî olarak kalmak kasdolunur. Ancak Mu'tezile'nin büyük günah işleyen kimse îmandan çıkar, tarzındaki görüşleri Rabbimizin şu âyetine aylarıdır.

Yüce Allah şöyle buyuruyor:

“Ey îman edenler! Kasden öldürülenler hakkında size kısas farz kıldık.” Bakara, 178.

“Allah ona gazâbetmiş -intikam ve öc almış-, onu larietlemiş ve -büyük bir suç işlediğinden, muazzam bir yanlış yaptığından dolayı- onun için büyük bir azap hazırlamıştır.” Nitekim bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

“Müslüman bir kimsenin öldürülmesinden dünyanın yok olup ortadan kalkması, Allah katında çok daha basit bir olay olarak gelir.” Bak Tirmizî; 1395.

94

Ey îman edenler! Allah yolunda savaşa çıktığınız zaman iyi anlayıp dinleyin. Size selâm verene, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek “Sen mü'min değilsin” demeyin. Çünkü Allah'ın nezdinde sayısız ganimetler vardır. Önceden siz de böyle iken Allah size lütfetti; o hâlde iyi anlayıp dinleyin. Şüphesiz Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.

“Ey îman edenler! Allah yolunda savaşa çıktığınız -yürüyüp hareket ettiğiniz- zaman iyi anlayıp dinleyin.” Kırâat imâmılarından Hamza ve Ali Kisâî, (.....) kelimesini, (.....) olarak okumuşlardır. Sonuçta her iki kelime de (.....) babından olup, (.....) manasınadır.

Yani; “İşin aslını astarını sorun, soruşturun, doğruluğunu tesbit edin, öyle uluorta hemen atılmayın, enine boyuna inceleyin.”

“Size selâm verene, dünya hayalının geçici menfaatine göz dikerek “Sen mü'min değilsin” demeyin...” Kırâat imâmılarından Nâfi, Ebû Cafer, İbn Âmir ve Hamza, (.....) kavlini, (.....) olarak okumuşlardır.

İster selâm olsun, ister selem olsun her ikisi de istisla manasıdır.

Yani bu, hem selâm vermek, hem teslim olmak ve hem de Müslüman olmak manasıdır. Kısaca İslâm'da selâmlaşma olarak bilinen selâm manasına geldiği gibi Müslüman olan manasına da gelmektedir. (.....) cümlesi, (.....) kavliyle nasb mahallinde gelmiştir.

Anlatıldığına göre Mirdas İbn Nüheyk, kavmi içerisinde İslâm'ı kabul eden tek kişiydi. Onun dışında kavminden Müslüman olan bir kimse yoktu. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e âit küçük bir birlik onlarla savaştı, hepsi de kaçıp gittiler. Ancak bunların içinden Mirdas kaçıp gitmedi. Çünkü Müslüman olmuştu ve nasıl olsa ben Müslümanım, kendimi tanıttıca beni öldürmezler, diye düşünmüştü. Atlıların kendisine geldiğini görünce, koyunlarını alıp dağın bir geçidine bıraktı. Fakat kendisi dağa tırmandı. Ancak atlılar gelip de kendisine yetiştiklerinde tekbir getirdiler, o da bunun üzerine tekbir getirdi ve dağdan aşağıya indi. Bu arada, “La ilahe illallah, Muhammedun Resûlullah, esselâmu aleyküm” diyerek İslam askerlerine karşılık verdi. Buna rağmen Üsâme bin Zeyd onu öldürdü ve koyunlarını da sürüp getirdiler. Fakat Mirdas ile aralarında olan biteni askerler Resûlullah'a bildirince, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bundan dolayı büyük bir üzüntü yaşadı ve:

“«Siz sırf onun elindeki bu malları almak için onu öldürdünüz» buyurdu ve tefsirini okumakta olduğumuz bu (.....) âyetini Üsâme'ye okudu.” Hafız İbn Hacer; bunu Sa'lebi tahrir etmiştir, diyor. Bak. Haşiyetu'l-Keşşaf; 1/552.

Siz çarçabuk bitecek olan dünyalık ganimet peşinden koşunuz. Halbuki bu dünyalık mal ya da ganimet sizi, meseleyi enine boyuna incelemekten, bütün boyutlarıyla ele almaktan alıkoymaya, kendilerini öldürdüğünüz kimselerin durumlarını gereğince incelememenize sizi sevketmektedir.

(.....) Araz: Mal anlamına gelen bir ifadedir ve çarçabuk elden çıkıp giden şey demektir. Bu açıdan mal ifadesi yerine araz kelimesi kullanılmıştır. (.....) kavli, (.....) kavlinin failinin zamîrinden hâldir.

“Çünkü Allah'ın nezdinde sayısız ganimetler vardır.” Allah sizi kendi katında var olandan zengin kılar. Böylece kendisinin Müslüman olduğunu açıkça söyleyen birini öldürmekten de sizi kurtarmış olacaktır. Onda var olana ihtiyaç duymayacak, eline gözü dikmeyeceksiniz. Allah'ın kendi katından size verecekleriyle sizler başkasının malını almaktan ve ona gözdikmekten de kurtulup Allah'a sığınmış olurdunuz.

“Önceden siz- de böyle iken” İslam dinine ilk girişinizde ağızınızdan dökülen kelimeler şehadet kelimesiydi.

Siz de bunu söylemekle İslam garantörlüğüne girmiştiniz. Bu sayede canlarınızı ve mallarınızı garantilemiş oldunuz. Bu konuda ağızınızla söylediklerinizi gerçekten gönülden de söyleyip söylemediğiniz konusu araştırılmaksızın hemen Müslüman olduğunuz kabul edilmişti de...

(.....) kavlindeki (.....) harfi, (.....) nakıs fiilinin haberidir. Ancak haber hem kendi fili ve hem de ismi üzerine takaddüm etmiştir.

“Allah size, -istikametle (doğrulukla), mü'min diye ün yapmanızla- lütfetti.” O hâlde siz İslâm'a girerken size nasıl bir muamele yapılmış ise siz de Müslüman olduğunuzu ikrar edenlere aynı şekilde muaamelede bulunun.

“O halelîl, iyi anlayıp dinleyin. “Bu ifade ikinci kez tekrarlanarak, bundan böyle bu gibi durumları iyice araştırıp gerçeği öğren medikçe bir yanlış yapmamaları hususunda kendilerine pekiştirme manasında bir uyan ve dikkat çekmedir.

“Şüphesiz Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır “Artık bundan böyle herhangi birini öldürürken daha dikkatli davranın, sakın acele etmeyin. Hep dikkatli olun, titiz davranın, bu konuda ihtiyatı elden bırakmayın.

Mü'minlerden -özür sâhibi olanlar dışında- oturanlarla malları ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenler bir olmaz. Allah, malları ve canları ile cihad edenleri, derece bakımından oturanlardan üstün kıldı. Gerçi Allah hepsine de güzellik (cennet) vadetmiş tir; ama mücahidleri, oturanlardan çok büyük bir ecirle üstün kılmıştır.

“Mü'minlerden -özür sâhibi olanlar dışınca oturanlarla -cihaddan geri kalanlarla- malları ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenler bir olmaz.”

Kırâat imâmlarından Nâfî, Ebû Cafer, İbn Âmir ve Ali Kisâî, (.....) kavlini nasb ile okumuşlardır. Çünkü bu, (.....) kelimesinden istisna edilmiştir. Ya da onlardan (oturanlardan) hâldir. Şaz olarak da kırâat imâmlarından Hamza tarafından, (.....) kavlinin sıfatı olarak değerlendirildiğinden mecrûr olarak okunmuştur. Diğer kırâat imâmları ise bunu, (.....) kavlinin sıfatı kabul ettiklerinden merfû' olarak okumuşlardır.

Âyette geçen, (.....) kelimesi hastalık veya körlük, topallık, felç olma, yatalak, kronik ve müzmin hastalıklar gibi herhangi bir musibet, genel olarak meydana gelen rahatsızlık ve hastalıklar..

(.....) kavli, (.....) kavli üzerine ma'tûftur. Gerçi her ne kadar bilinen bir gerçek ise de savaşa (cihada) kâtilanlarla kâtılmayanların hiçbir zaman eşit olamayacaklarını burada belirtiyor. Bu arada hiçbir mazereti olmaksızın cihada kâtılmamış olanlara da bir azarlama, bir uyan olduğu kadar, aynı zamanda onları canlandırıp harekete geçirme manası da bulunmaktadır. Nitekim şu Âyetteki ifade de aynen buna benzer bir ifadedir. Rabbimiz şöyle buyurmaktadır:

“Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” Zümer,9.

İşte bu âyet de ilim öğrenmek isteyenleri ilme teşvik ve tahrik eden, yani uyandırıp harekete geçiren bir hüküm olduğu kadar, cehalete rıza gösteren, bundan memnun kalan kimseleri de bir kınamadır.

“Allah, malları ve canları, ile cihad edenleri, derece bakımından oturanlardan üstün kıldı.” Bu cümle ilk cümleyi açıklamak için zikrolunmuştur ki, burada gaye, cihad edenlerle cihada kâtılmayıp geri kalanların eşit olamayacakları rını izah etmektir. Sanki burada “Hangi yönden eşit olamayacaklarımız?” diye bir soru sorulur gibidir. İşte buna şu şekilde karşılık verilmektedir:

“Derece bakımından” Bu kelime mastar olarak mensûbtur. Çünkü bu, üstünlük bildiren ismi merre (Mastar binai merre) olarak gelmiştir. Sanki burada şöyle denilmektedir: (.....) yani, “Onu (mücahidi) fazilet bakımından bir derece daha üstün bir yere getirdi” demektir. Bu tıpkı, (.....) kavline benzer bir ifadedir. (.....) kelimesi de mensûb kılınmıştır.

“Gerçi Allah hepsine de -hem savaşa kâtılmayıp oturanlara ve hem de mücahidlere- güzellik (cennet) vadetmiştir;”

(.....) kavli, (.....) kavlinin birinci mefulüdür. Bunun ikinci mefulü ise; (.....)(.....) kavlidir. Bu, güzel sevap demek olup cennet manasınadır. Mademki mücahidler oturanlara oranla derece bakımından onlardan daha üstündür, bunun için de Rabbimiz şöyle buyurmuştur:

“Ama mücahidleri, -özürsüz olarak- oturanlardan çok büyük bir ecirle üstün kılmıştır.”

96

Kendinden dereceler, bağışlama ve rahmet vermiştir. Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.

“Kendinden dereceler, bağışlama ve rahmet vermiştir.” Bir önceki âyette geçen, (.....) kelimesi, (.....) fiiliyle mensûb olmuştur, çünkü bu, (.....) takdirindedir, diye de görüş belirtilmiştir. Bu âyette geçen, (.....) ve (.....) kelimelerinin tamamı, (.....) kelimesinden bedeldirler veya (.....) kelimesinin nasb olmasıyla, (.....) kelimesi de mensûb kılınmıştır.

Sanki; (.....) denilir gibi olup bu da Arapçadaki şu, (.....) kavline benzer. Buradaki, (.....) âdeta, (.....) demek gibidir.

(.....) kavli ise bundan önce geçen ve nekire olan, (.....) kelimesinden hâldir. (.....) ve (.....) kelimeleri ise kendilerine âit olan fiillerin izmariyle zikredilmeyip gizli bırakılmasıyla mensûbturlar.

Yani bu; (.....) demektir. Özetlemek gerekirse: “Allah mücahitleri, mazeretleri sebebiyle cihada kâtilmayıp geride kalanlara bir derece üstün kılmıştır. Ancak herhangi bir meşru mazereti olmaksızın Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) emriyle katılmayan ve peygamberin cihad için yeterli gördüğü kimseler ise derecelerle bu berikilerden daha üstündür. Çünkü cihad farzı kifayedir.

“Allah -mazeretlerini kabul ederek- çok bağışlayıcı ve -fazlasıyla ecir vererek- esiıgeyicidir.”

Aşağıda tefsirini okuyacağımız âyet, Müslüman oldukları hâlde Mekke'den Medine'ye hicret etmeyip Mekke'de kalanlarla ilgilidir. O zaman hicret etmek farz idi, fakat bu kimseler bu farzı yerine getirmediler. İşte bu âyetler Müşriklerle birlikte Müslümanlara karşı savaşmak üzere mürted olarak (dinden dönerek) savaşan ve kafir olarak öldürülen kimseler hakkında nâzil olmuştur. Rabbimiz şöyle buyurmaktadır:

97

Kendilerine yazık eden kimselere melekler, canlarını alırken: “Ne işde idiniz!” dediler. Bunlar: “Biz yeryüzünde çaresizdik” diye cevap verdiler. Melekler de: “Allah'ın yeri geniş depl iniydi? Hicret etseydiniz ya!” dediler. İşte onların barınağı cehennemdir; orası ne kötü bir gidiş yeridir.

“Kendilerine yazık eden kümelere melekler, canlarını alırken: “Ne işde idiniz!” dediler.”

Buradaki, (.....) kelimesinin Fiili mazi olması câizdir. Çünkü bazı kırâat imâmları bunu, (.....) olarak okumuşlardır. Aynı zaman da fiili muzari olması da câizdir. Bu takdirde, (.....) manasına olur. İki (.....) hafi tek kelimeye birleştiğinden dolayı ikinci (.....) harfi hazfedilmiştir.

(.....) kelimesi ruhun yani canın alınması, kabzı demektir. Burada geçen meleklerden kasıt ise ölüm meleği ve onun yardımcılarıdır.

(.....) kavli, (.....) kavline âit olan mefulün zamîrinden hâldir.

Yani, “küfür ve inkârcılıkları sebebiyle kendi kendilerine yazık edenler, canlarına kıyanlar ve hicreti terk edenler” demektir.

“Dininizle ilgili konularda sizler nerede idiniz?” Bu, aslında bir kınama, bir kötülemedir. Çünkü sözde Müslüman olan bu kim seler dinleri ile alâkalı olarak hiçbir şey yapmamışlar, kendi nefislerine uyacak müşrikler arasında kalmayı tecih etmişlerdir.

“Bunlar: (.....) diye cevap verdiler.”

Yani, biz hicret edebilecek gücü olmayan, bu duruma getirilmiş kimselerdik. Çünkü müşrikler bizi zor kullanarak, mec bur bırakarak, istemediğimiz hâlde bizi Mekke topraklarından çıkarıyorlardı.

“Melekler de: (.....) dediler.” Melekler bu sözleriyle, o itiazda bulunan kimselere, gidebilecekleri, hicret edebile çekleri yerlerinin olabileceğini ve bulunabileceğini, o yerlerde dinlerini açıklamalarına engel olabilecek herhangi bir durumla karşılaşmayacak larını, hatta Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in hicret buyurduğu yere hicret edebileceklerini dile getiriyorlar.

(.....) kelimesi sorunun cevabı olarak mensûb kılınmıştır.

“İşte onların barınağı cehennemdir; orası ne kötü bir gidiş yeridir.” Burada, (.....) kavli âyetin başındaki (.....) edatının haberidir. (.....) kavlinin başındaki (.....) harfi ise şarta benzeyen mübhem (kaçak) cümleye benzemesi sebebiyledir ya da bunun haberi, (.....) kavlidir. Burada âid yani zamîr mahzûftur.

Yani, “Kalu lehum” demektir.

Âyet şu noktaya da ayrıca bir delil olarak işaret etmektedir. Eğer herhangi bir Mü'min gerektiği gibi bir ülkede veya beldede dinini gerçek anlamda yaşama imkânı bulamazsa ve başka bir yere gittiği, hicret ettiği takdirde o gideceği yerde dinini daha iyi yaşayacaksa, bu takdirde o kimsenin oraya hicret etmesi kesinleşmiş farz olur. Çünkü bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

“Eğer bir kimse sırf dinin yaşamak için bir yerden başka bir yere kaçar (hicret) ederse, hatta kaçıp gittiği yer bir karışlık bir mesafede de bulunsa, ona cennet vacip (gerekli) kılınır. O kimse böylece babası Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm) ile peygamberi Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’in arkadaşı olur.” İbn Hacer, bu hadisin Sa'lebi tarafından mürsel bir hadis olarak tahrir olunduğunu söylemiştir. Bak. Haşiyetu'l-Keşşaf; 1/555.

98

Erkekler, kâdirîlar ve çocuklardan (gerçekten) âciz olup hiçbir çareye gücü yetmeyenler, hiç bir yol bulamayanlar müstesnadır.

Cezâ görececek olanlardan ve tehdit olunanlardan bir istisna yapılmakta, bazı kimseler söz konusu hükmün dışında tutulmuş bulunmaktadır. Bunlar da gerçekten fakirlik ve yoksullukları, acizlikleri sebebiyle bir çıkış bulamayan, çaresiz kalan, yol bilmeyen kimselerdir.

Âyette geçen, (.....) kavli, (.....) kelimesinin sıfatıdır veya, (.....) kavlinin sıfatıdır. Bunun câiz olmasının nedeni, cümlelerin nekire (belirsiz) olmasından dolayıdır. Gerçi mevsûf yani nitelenen kelime de her ne kadar harfî tarif dediğimiz belirtme takısı var ise de bu, bizzat bir önem taşımaz. Nitekim bu ifade tıpkı Şâirin şu ifâdesine benzer:

Kötünün yanından geçmiştım bana dil uzattı Oradan geçip gittim beni ilgilendirmez dedim.

99

İşte bunları, umulur ki (şüphesiz) Allah affeder; Allah çok affedicidir, bağışlayıcıdır.

“İşte bunları, umulur ki (şüphesiz) Allah, affeder.” Bu âyette yer alan, (asâ) kelimesi umutlanmak ve umutlandırmak manasına gelmektedir. Fakat bu umutlandırma Allah'tan olunca bunun gerçekleşmesi gereklidir ve mutlak manada vaciptir. Çünkü soylu ve asil olan bir zât birilerini umutlandırınca, mutlaka onu gerçekleştirir.

“Allah -henüz yaratmadan önce zaten kullarını- çok affedicidir, bağışlayıcıdır.”

100

Allah yolunda hicret eden kimse yeryüzünde gidecek bir çok güzel yer ve bolluk (imkân) bulur. Kim Allah ve Resûlü uğrunda hicret ederek evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse artık onun mükâfatı Allah'a düşer. Allah da çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.

“Allah yolunda hicret eden kimse yeryüzünde gidecek birçok güzel yer ve bolluk (imkân) bulur.” Bu âyette yer alan, (.....) kelimesi kişini hicret ya da göç ettiği yol manasınadır. Dolayısıyla içinde bulunduğu topluma rağmen onlardan davranış ve hareketleriyle, gidişatıyla ve gittiği yol sebebiyle aykırı ve farklı hareket eden kimse demektir.

Yani içinde bulunduğu veya beraber olduğu topluma rağmen her şeyi göze alarak onlardan ayrıları ve farklı hareket eden kimse demektir.

(.....) Rağm: Zillet ve aşağılarına, küçülme demektir. Esasen bu, kişini burnunun toprağa sürülmesi, yapışması manasınadır ki, sürünmek demektir. Meselâ; (.....) denir ki bu, “Adamın istememesine rağmen ondan ayrıldım.” manasında olup, şu gerçeği dile getirmektedir. Adamın senin, ondan ayrılmanı istememesine ve hoş karşılamamasına rağmen ayrılman hâlinde başına bir takım sıkıntıların, aşağılıklarının gelebileceği endişesi bulunmasıdır. İşte bu kelimenin burada ifade ettiği mana budur.

(.....) kavli ise rızıkta bolluk manasına geldiği gibi, kişinin dini bakımdan büyük bir serbestlik ve huzur bulabileceği, korkunun yerini güven duygusu aldığından gönlünde bir rahatlamanın meydana geleceği anlamım bildiriyor.

“Kim Allah ve Resûlü uğrunda -Allah ve Rasûlü'nün emrettiği yere- hicret ederek evinden çıkar da, sonra -hicret ederek gitmeyi düşündüğü yere ulaşmadan- kendisine ölüm yetişirse,” Âyetteki, (.....) kelimesi, (.....) fiilinin zamîrinden hâldir. (.....) kavli de, (.....) fiilinin üzerine ma'tûf bulunmaktadır. “arlık onun mükafatı Allah'a düşer.”

Yani Allah'ın vadetmesi ve söz vermesiyle ecir kendisi için gerçekleşmiş bulunmaktadır. Zaten bu ifade verilen vaadi pekiştirmek maksadıyladır. Çünkü Allah'ın yarattıklarından hiçbirinin Allah üzerinde vacip/farz manasında gerekli olan bir hakkı yoktur, olamaz da.

“Allah da çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.” Nitekim demişlerdir ki:

“İlim öğrenmek, haccetmek, cihadetmek veya bir ülke ya da beldeye Allah'a olan taatı, kanaati, zühd hayatını veya helâl rızık aramak maksadıyla yapılan hicret, eğer bu suretle Allah'a itaati artıracak ve taate devamı sağlayacaksa bu da Allah ve Rasûlü'nün istediği yola hicret etmek demektir. “

Şayet bu yolda iken ölecek olursa onun da mükâfatı, ecir ve sevabı Allah nezdinde kesinleşmiş olacaktır.

101

Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman kâfirlerin size kötülük etmelerinden endişe ederseniz, namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur. Şüphesiz kâfirler, sizin apaçık düşmanımızdır.

“Yeryüzünde sefere çıktığımız zaman kâfirlerin size kötülük etmelerinden endişe ederseniz, namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur..”

“Yeryüzünde yolculuğa çıktığınız vakit.” Burada geçen, (.....) kavli, sefer ve yolculuk demektir. (.....) burada sıkıntı, zorluk ve sakınca manasınadır. (.....) kavli ise, (.....) demektir. (.....) demek ise namazın rek'at sayılarından düşürmek demektir. Böylece dört rek'atlı namazları iki rek'at olarak kılmınız, demek olur. Âyetin zahirine baktığımızda yani ayetten ilk bakışta anlaşılabilir mana, yolculuk sırasında dört rek'atlı namazları iki rek'at olarak kılmak bir ruhsattır, sadece bir izindir. Namazları seferde (yolculukta) tam olarak kılmak ise azimettir. Nitekim İmâm-ı Şâfiî de bu görüşü benimsemiştir. Çünkü, “günah ve sakınca yoktur” kavli, hafifletme yerinde kullanılır. Halbuki ruhsat azimetin olduğu yerde olmaz. İşte bu görüş HANEFÎlere âittir.

Biz Hanefîlere göre ise, namazı sefer esnasında kısaltmak ruhsat değil azimettir. Dolayısıyla namazları sefer esnasında tam kılmak câiz değildir. Çünkü Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) şöyle demiştir:

“Sefer (yolculuk) esnasında namaz tam olarak iki rek'attır. Peygamberiniz Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) dilinde bu, kasr (kısaltma) söz konusu olmaksızın böyledir.”

Bu âyette anlatıları hususa gelince; sahabeyi Kıram namazlarını hep tam olarak dört rek'at hâlinde kılmışlardır. Bu, onlarda bir alışkanlık yapmıştır. Dolayısıyla dört rek'atlı namazları sefer hâlinde kasr ile iki rek'at olarak kılmak izni gelince, âdeti biz günah işliyoruz zannına kapılmışlardır. Ancak yüce Allah kasr yani dört rek'atlı namazları iki rek'ata indirmekle ve bunda bir sakınca olmadığı bildirerek sahabe'nin gönülleri alınıp ve onların gönülleri ki şüphesi ortadan kaldırmıştır.

(.....) kavlinin manası şöyledir: “Eğer kafirlerin sizi öldürmesinden, yaralanasından ve yakalanalarından korkar ve endişeye düşerseniz...”

Zahiriye mezhebi nassın zahirine, mananın ilk bakışta anlaşılmasına bakarak dört rek'atlı namazları seferde iki rek'at olarak kılmak için (.....) ın (korkunun) şart olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ancak cumhura göre namazı kısaltmak yani kasr için korku şart değildir. Çünkü Ya'la bin Ümeyye (radıyallahü anh) den yapılan rivâyete göre, kendisi Hazret-i Ömer (radıyallahü anh)'e şöyle sorar:

— Neden biz güven içinde olduğumuz hâlde, bir korku söz konusu değilken dört rek'atlı namazları, iki rek'at olarak kılıyoruz? Hazret-i Ömer (radiyallahü anh) de:

— Senin şaşkınlık gösterdiğin bu konu benim de hayretimi ve dikkatimi çekti. Bunun üzerine bu durumu Resûlullah'nden (sallallahü aleyhi ve sellem) sordum. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) da şöyle buyurdular:

“Bu, Allah'ın size verdiği bir sadakâdır. O hâlde Allah'ın sadakasını kabul ediniz.” Ahmed b. Hanbel, Müsned; 1/25. Müslim; 686. Ebû Dâvud; 1199. Tirmizî, 3034. İbn Mâce; 1065.

İşte bu, aynı zamanda sefer (yolculuk) sırasında namazları tam olarak kılmanın câiz olmadığının da bir delilidir. Çünkü temlik (mülk edinme) ihtimali olmayan bir şey bizatihi o, o şeyi tamamen ortadan kaldırmak manasınadır. Kaldı ki bunun böyle olması hâlinde ayrıca ret olunmaya yani geri çevrilmeye de ihtimali yoktur.

Meselâ kendisine itâat edilme zorunluluğu bulunmayan ve fakat kısas konusundaki hakkından vazgeçip tasadduk eden velinin bu tasadduku kendisinden kabul olunduğuna göre kendisine itâat edilme mecburiyeti bulunan yüce Allah'ın sadakası haydi haydi kabul edilir. Çünkü bu kimselerin durumları bu âyet nâzil olduğu sırada aynen böyle idi. Böylece söz konusu bu âyet duruma göre nâzil olmuştur. Nitekim bu, aynen şu ayete benzer bir ifadedir:

“....Eğer namuslu kalmak isterlerse...” Nur, 33.

Yani burada, namuslu kalmak istenmeyince zinanın câiz olabileceği manası anlaşılmamalıdır. İşte buradaki durum da aynen böyledir.

Bunun delili Abdullah b. Mesud'un (.....) kırâatidir. Bu ise, (.....) takdirinde olup, “namaz bakımından sizi endişeye sokmamaları için kısaltmanızda...” manasınadır. Burada bu ayetten maksat, durumlara göre namazın kısaltılabilir olacağı meselesidir. Meselâ korku esnasında, hayvan (vasıta) üzerinde ima ile namaz kılmak veya kırâati, rüku ve secdeleri kısa tutmak gibi. Nitekim İbn Abbâs'tan da böyle rivâyet olunmuştur.

“Şüphesiz kâfirler sizin apaçık düşmanımızdır.” O hâlde onlardan uzak durun ve onlara karşı her an tedbirli bulunun.

102

Sen de içlerinde bulunup onlara namaz kıldırдыңın zaman, onlardan bir kısmı seninle beraber namaza dursunlar, silâhlarını (yanlarına) alsınlar, böylece (namazı kılıp) secde ettiklerinde (diğerleri) arkamda olsunlar. Sonra henüz namazını kılmamış olan (bu) diğer gurup gelip seninle beraber namazlarını kılsınlar ve onlar da ihtiyat tedbirlerini ve silâhlarını alsınlar. O kâfirler arzu ederler ki siz silâhlarınızdan ve eşyanızdan gâfil olsanız da üstünüze birden baskın yapsalar. Eğer size yağmurdan bir eziyet olur yahut hasta bulunursanız silâhlarınızı bırakmanızda size günah yoktur. Yine de tedbirinizi alın. Şüphesiz Allah, kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırlamıştır.

“-Ey Resûlüm Muhammed!- Sen de -ashâbının- içlerinde bulunup” “onlara namaz kıldırдыңın zaman,” Eğer onlara bu sırada namaz kıldırma istersen, demektir. Ancak İmâm Ebû Yûsuf bu nassın zahirine ayetten ilk bakışta hemen anlaşılabilen manaya bakarak, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in vefatından sonra korku namazının olmadığı görüşünü belirtmiştir.

Ancak iki imâm (İmâm-ı A'zam ve İmâm Muhammed) ise şöyle demişlerdir: “Her çağda devlet başkanları Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) vekilleri olarak hepsi bu hükme tâbidirler. Çünkü sadece hitabın burada Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e olmuş olması, onun şahsında bütün imâmlara (devlet başkanlarına) olması manasınadır.” Bu, tıpkı yüce Allah'ın şu emrine benzer. Rabbimiz şöyle buyurmaktadır:

“Ey Resûlüm Muhammed! O Müslümanların mallarından bir farz sadaka al ki, bununla kendilerini günahlardan arındırmış olsunlar.” Tevbe, 103.

Bunun en açık delili de Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in vefatından sonra ashâbının uygulamalarıdır.

“Onlardan bir kısmı seninle beraber namaza dursunlar,” Onları iki guruba ayır, bu iki gurupta seninle birlikte hareket etsin ve sen onlara namaz kıldır. Diğer gurup ise, düşmana karşı tetikte bulunsun ve nöbet tutsun. “Silâhlarını, (yanlarına) alsınlar,” Burada belirtilmek istenen, düşmana karşı duranlar, demektir. İşte bunlar silâhlarını da yanlarına alsınlar.

Abdullah b. Abbâs (radiyallahü anh) dan yapılan rivâyete göre şöyle söylemiştir: “Bundan gaye eğer namaz kılanlar ise, bu konuda şöyle demişlerdir: “

“Böylece (namazı kılıp) secde ettiklerinde -

Yani ilk rek'atlarını iki secde ile tamamlayıp bitirdiklerinde- (diğerleri) arkanızda olsunlar.” Burada secde etmekten kasıt, biz Hanefiler'e göre zahiri manasıdır. İmâm Mâlik'e göre bu, namaz manasıdır.

Burada, (.....) kavli şu manadadır: “

Yani bu ilk gurup seninle beraber ilk rek'atı kıldıklarında, hemen geri dönsünler ki düşmana karşı onlar durup nöbet tutsunlar.

“sonra henüz namazlarını kılamamış -ve düşmana karşı nöbet tutmakta- olan (bu) diğer grup, gelip seninle beraber -sana göre ikinci rek'at namaz olan -namazlarını kılsınlar.” Burada, (.....) kavli, (.....) kavlinin sıfatı olarak raf mahallinde gelmiştir.

“ve onlar da ılılıyal tedbirlerini -Meselâ düşmana karşı kendilerini koruyabilecek zırh ve benzeri şeyleri- ve silâhlarını alsınlar.”

Burada geçen, (.....) kelimesi, “silah” kelimesinin çoğuludur. Bu, kişinin kendisiyle savaş işini yürüttüğü araçtır. İmâm-ı Şâfi'ye göre silahı yanında taşımak ve yanına almak şarttır, gereklidir. Biz Hanefilere göre ise bu, müstahaptır. Korku namazının nasıl kılındığı hususu ise bilinen bir şeydir.

“O kâfirler arzu ederler ki siz silâhlarınızdan ve eşyanızdan gâfil olsanız da üstünüze birden baskın yapsalar.”

Yani düşmanlarınız arzu ederler ki, siz namaz kılmakta iken apansızın üzerinize baskın yapıp sizi gâfil avlasınlar. Bir tek saldırıyla en büyük şiddet ve darbeyi indirsinler.

“Eğer size yağmurdan bir eziyet olur yahut hasta bulunursanız silâhlarınızı bırakmanızda size gûnalı yoktur.” Buradaki, (.....) kavli, (.....) takdirindedir.

“Yine de tedbirinizi alın.”

Yani silâhlarınızı yağmurlu bir havada taşımanız size ağırlık yapıyorsa veya hastalıkları sebebiyle kendilerini zayıf düşürüyorsa, bu durumlarda silâhlarınızı bırakmanızda size bir vebal yoktur. Bu konuda size ruhsat (izin) bulunmaktadır. Ancak buna rağmen kendilerine her konuda tedbir almaları ve gafilce avlarınamaları için gereken önlemleri almaları da emrolunmaktadır. Çünkü herhangi bir gâflet anlarından düşman yararlanıp aniden baskın yapabilir.

“Şüphesiz Allah, kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırlamıştır.” Yüce Aİlah burada kâfirler için aşağılayıcı bir azap hazırladığını haber vermekle, mü'minlerin gönüllerini takviye ederek morallerini yükseltmektedir. Bir de, Allah tarafından her zaman tetikte ve uyanık beklemeleri emri ise, mutlaka düşmanın kesin olarak kendilerine baskın yapacağı anlamında olmayıp bu, Allah'tan gelen taabbudi yani kullukla alâkalı bir durumdur.

“Namazı bitirince ayakta, otururken ve yanınız üzerinde, yatarak (daima) Allah'ı anın.” Her durumda Allah'ı zikredin veya, eğer ayakta namazı kılabilerseniz ayakta, ayakta kılablecek durumda olmazsanız oturarak, eğer oturarak da kılmaktan âciz kalırsanız bu defa yan üzeri yatarak namazınızı kılın.

“Huzura kavuşunca da namazı dosdoğru kılın;”

Yani bütünüyle korkunun ortadan kalktığından güvencede olduğunuz takdirde, namazı tek bir gurup (cemaat) hâlinde kılarak tamam laym. Ya da namaz kıldığınızda artık kısaltarak değil tamamlayarak namazı kılın veya sağlığınıza kavuştuğunuz takdirde, ayakta olarak kıyamına, rükuuna ve secdelerine uyarak namazı kılın.

“Çünkü namaz mü'minler üzerine vakitleri belli bir farzdır.”

Yani bilinen sınırlarla belirlenmiş olan bir farz ibâdettir.

104

O (düşman) topluluğu takip etmekte gevşeklik göstermeyin. Eğer siz acı çekiyorsanız onlar da, sizin çektiğiniz gibi acı çekmektedirler. Üstelik siz Allah'tan, onların ümit etmedikleri şeyleri umuyorsunuz. Allah ilim ve hikmet sâhibidir.

“O (düşman) topluluğu takip etmekte -onlara saldırıya geçmekte- gevşeklik -zayıflama ve çözülme- göstermeyin.” Devamla yüce Rabbimiz şu buyruğu ile onlara hüccet göstererek, delil sunarak bu göreve sarılmalarını belirtiyor ve şöyle buyuruyor:

Eğer acı çekiyorsanız onlar da, sizin çektiğiniz gibi acı çekmektedirler. Üstelik siz Allah'tan, onların ümit etmedikleri şeyleri umuyorsunuz.”

Yani yaralarınak ya da öldürülmek ya da şehit düşmekle sadece siz acı çekiyor değilsiniz. Sizin bu acılarınızı onlar da çekmektedir. Çünkü acı çekme olayı taraflar için ortak bir özelliktir. Sizin başınıza gelen şeyler onların da başına gelmektedir. Kaldı ki bütün bunlara rağmen onlar sabredip bu işe göğüs germektedirler, size ne oluyor ki onların gösterdiği sabır ve davranışı siz onlar gibi göstermiyorsunuz?! Halbuki sizin onlardan çok daha sabırlı olmanız gerekir. Çünkü siz, onların Allah'tan ümid edip beklemedikleri şeyleri umuyor ve bekliyorsunuz. Meselâ siz, dini nizin bütün dinlere üstün gelmesini, âhirette de büyük bir sevap almayı umut ediyor ve bekliyorsunuz.

“Allah -mü'minlerin duydukları acıyı, kederi bilme hususunda- ilim ve -İşlerinizi düzene koymakta da- hikmet sâhibidir.”

105

Allah'ın sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hüküm edesin diye sana Kitab'ı hak ile indirdik; hainlerden taraf olma!

“Allah'ın sana gösterdiği şekilde insanlar arasında hükmedesin diye sana Kitab'ı hak ile indirdik;” Sana öğrettiği ve vahyettiği şey ile...

Ebû Mansûr Muhammed Mâturîdî ise: “Allah'dan sana indirilen ve ilham edilen esaslara bakarak o esaslar ölçüsünde hükmetmen” diye tefsirlamıştır. Dolayısıyla bu âyette, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in içtihatla bulunma hakkının bulunduğu da delalet etmekte ve bunu göstermektedir.

“hainlerden taraf olma!”

Yani ihanet içerisinde bulunan Zafer oğullarının hatır ve gönlü için Yahûdîlere düşmanlık etme, böyle bir yanılığa düşme.

106

Ve Allah'tan mağfiret iste, çünkü Allah, çok bağışlayıcı, ziyadesiyle esirgeyicidir.

Kendilerine hıyanet edenleri savunma; çünkü Allah hainliği meslek edinmiş günahkârları sevmez.

“Kendilerine hıyanet edenleri savunma;” Ma'siyette bulunarak, isyana kalkışarak kendi kendilerine ihanette bulunurlar, yazık ederler. Dikkat edilirse burada görüldüğü üzere isyankarların işledikleri günahlar ve ma'siyetler, kendi canlarına kıymak ve kendilerine yazık etmek olarak değerlendirilmiştir. Çünkü sonuçta bunun zararları kendilerine dönecektir. Bununla zaten kasdolunan Tu'me adındaki kişi ile kavminden ona yardımcı olan kimselerdir. Çünkü zaten kavmi Tu'me'nin hırsızlık yapan kişi olduğunu biliyordu. Yahut burada ifadenin çoğul olarak geçmesi, Tu'me adındaki kişiyi ve onun gibi bir ihanet ve yanlışlık içinde bulunan kimseleri de kapsaması içindir.

“Çünkü Allah, hainliği meslek edinmiş günahkârları sevmez.” Âyette, (.....) kelimesinin mübalağa kipiyle gelmiş olması, yüce Allah'ın Tu'me'nin ifrat derecesinde bir hıya net ve ihanet içerisinde olduğunu, tamamen iş ve gücünün gûnahta ısrar etmek olduğunu bilmiş olmasındandır.

Anlatıldığına göre büyük bir hıyanet içerisinde bulunan Tu'me kaçıp Mekke'ye gitmiş ve orada irtidat ederek dinden çıkmıştır. Mekke'de bir evi soymak için evin duvarını delmeye çalışırken, üzerine aynı duvar yıkılır ve alûnda kalıp ölür. Kitaptaki ifadeyle, üzerine düşen duvar onu öldürür.

Denilir ki; herhangi bir kimsenin bir hatasının farkına vardığında bil ki mutlaka o konuda ona yardımcı olanlar vardır.

Hazret-i Ömer (radiyallahü anh) den rivâyet olunduğuna göre, kendisi bir hırsızın elinin kesilmesi için emir verince, annesi ağlayarak çıkagelir ve:

— Ne olur, onu bağışla, Çünkü bu onun yaptığı ilk hırsızlıktır, diye bağışlamasını ister. Hazret-i Ömer (radiyallahü anh) de kendisine:

— Sen yalan söylüyorsun. Çünkü yüce Allah ilk kez kulunu bir hata işlediğinde onu hesaba çekmez, diye söyler.

İnsanlardan gizler de Allah'tan gizlemezler. Halbuki geceleyin, O'nun râzı olmadığı sözü düzûp kurarken O, onlarla beraber idi. Allah yaptıklarını kuşatıcıdır (O'nun ilminden hiçbir şeyi gizleyemezler).

“-Utandıklarından dolayı veya onlardan kendilerine bir zarar geleceğinden korktuklarından ötürü bunu-insanlardan gizler de Allah'tan gizlemezler.” Allah'tan haya edip utanmazlar. “Halbuki ...O, onlarla beraber idi.” Allah onların ne yapıp ettiklerini bilir. Onların tüm planlarına ve tuzaklarına muttalidir, vakıftır. Kaldı ki her gizleyicinin saklayıp gizli tuttuğu her şeyden Allah'a hiçbir şey asla gizli değildir ve gizli de kalmaz.

Şüphesiz bu âyet, insanların hayasızlık, yüce Allah'tan korkmamaları gerçeğini insanların durumlarını açık olarak ilân edip haykırmakla, bir ikaz ve uyan bakımından yeter, başka bir şeye gerek yok. Çünkü insanlar, Allah'a hiçbir şeyin gizli kalmayacağını ve O'ndan hiçbir şeyi asla gizleyemeyeceklerini çok iyi bildikleri hâlde bu yanlışla sapıyorlar. Halbuki Allah için ğayb ve gizlilik söz konusu değildir.

“.... Geceleyin, O'nun râzı olmadığı sözü düzûp kurarken -kendilerince tedbirler ve düzenler kurarlarken-..” (.....) kavli esasen geceleyin kurulan planlar ve düzenler, tedbirler manasındadır.

Allah'ın rıza göstermeyeceği ve izin vermeyeceği pları ve düzen esasen Tu'me adındaki hırsızın kurmaya çalıştığı plarıdan başkası değildir. Çünkü Tu'me çaldığı zırhı, Zeyd adındaki bir Yahûdî'ye vermiş ve böylece onu hırsızlıkla suçlama yönüne gitmek istemişti. Hatta zırhı çalmadığına ilişkin olarak da yemin etmişti.

Bu, aynı zamanda söz konusu ifadenin mana açısından bizzat kişinin kendisiyle alâkalı olduğunu gösteren bir delildir. Çünkü âyette görüldüğü gibi tebir/düzen kurma ifadesi, “söz” kelimesiyle belirtilmiştir.

“Allah yaptıklarını kuşatıcıdır (O'nun ilminden hiçbir şeyi gizleyemezler).” Öyle bir bilgiyle kuşatmıştır ki, onun bu kuşatmasının dışında asla bir bilgi kalmaz. O her şeyden haberdardır.

109

Haydi siz dünya hayatında onlara taraf çıkıp savundunuz, ya kıyamet günü Allah'a karşı onları kim savunacak yahut onlara kim vekil olacak?

“Haydi siz dünya hayatında onlara taraf çıkıp savundunuz,” Bu âyette geçen, (.....) harfî hem, (.....) ve hem, (.....) kelimesinde tenbih yani uyan ve ikaz manasındadır. Her ikisi de mübteda ve haberdirlir.

“Savundunuz” manasında olan bu kelime, (.....) kelimesinin haber olduğunu açıklayan bir cümledir. Bu âdetâ şu ifadeye benzer bir cümledir:

“Sen malın ile cömertlik gösteren Hatem Taisin.”

Yahut da burada, (.....) kelimesi, (.....) manasında ilgi zamîridir, yani ismi mevsuldür. Bu durumda da, (.....) kavli bunun ilgi cümlecîği/sılasıdır. Buna göre mana şöyle olmaktadır: “Haydi hepiniz Tu'me ve kavmini bu dünyada diyelim ki savunup müdafaasını yaptınız.”

(.....) Ta kıyamet günü Allah'a karşı onları kim savunacak?” Kıyamet gününde Allah onları azâbıyla yakaladığın da acaba kim onları müdafaâ edecek?

Ayrıca buradaki, (.....) kavli bazı kırâat imâmları tarafından, (.....) olarak da okunmuştur. Bu takdirde, “Tu'me adındaki o hırsız kim savunacak?” olur.

“Yahut onlara kim vekil olacak?” Onları Allah'ın azâbından ve yakalanasından kim koruyup kollayacak veya kim muhafaza edecek? Avukatlıkların kim yapacak?

110

Kim bir kötülük yapar yahut nefesine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse, Allah'ı çok bağışlayıcı ve merhamet edici bulacaktır.

“Kim bir kötülük yapar -şirk dışında bir günah işler- yahut nefesine zulmeder de -Tu'me'nin Katâde ve Yahûdî'ye karşı yaptığı gibi çirkin bir iş, Meselâ yalan yere yemin etmek veya şirk koşturmak gibi- sonra Allah'tan mağfiret dilerse,”

Allah'tan bağışlanmasını isterse, “Allah'ı çok yarlıgayıcı ve merhamet edici bulacaktır.” İşte bu ifade Tume'yi mağfiret istemeye ve tevbe etmeye yönelten bir ifade ve bir sebeptir, teşviktir.

111

Kim bir günah kazamrsa onu ancak kendi aleyhine kazanmış olur. Allah her şeyi bilicidir, büyük hikmet sâhibidir.

Çünkü suçu işleyenden başkasını asla cezâlaridirmaz, azâbetmez.

112

Kim kasıtlı veya kasıtsız bir günah kazamr da sonra onu bir suçsuzun üzerine atarsa, muhakkak ki, büyük bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmiş olur.

“Kim kasıtlı veya kasıtsız bir günah kazanır da,” Kim küçük veya büyük bir günah kazanır da, veya âyetin ilk kısmı yani, (.....) kavli ile kişinin kendisiyle Rabbi arasında işlediği hata veya kusur demek olup, ikincisi yani, (.....) kavli de kullara âit hakları üzerine geçirmek manasındadır. “sonra onu bir suçsuzun üzerine atarsa,” Tıpkı Tu'me adındaki hırsızın, Yahûdî Zeyd'in suçsuzluğuna rağmen ona iftira attığı gibi iftiraya kalkışırsa, “muhakkak ki, büyük bir iftira -büyük bir yalan- ve apaçık bir günah yüklenmiş olur.” Bu ise şöyle olmaktadır:

Adam suç işleyerek günah kazanmış olmakta ve suçsuz birine iftirada bulunmakla da iftira atan kişi konumuna düşmektedir. Böylece hem suçlu ve hem de müfteri olarak iki suçun sâhibi ve işleyeni olarak bunu kendisinde toplayan kimse konumunda olmaktadır.

Bühtan: kişinin haberi ve bilgisi olmaksızın bir konuda yalan uydurarak başkasını suçlu konuma düşürmek anlamında bir yalan uydurmadır.

113

Allah'ın sana lütfü ve merhameti olmasaydı, onlardan bir grup seni saptırmaya yeltenmişti. Onlar yalnızca kendilerini saptarlar, sana hiçbir zarar veremezler. Allah sana Kitab'ı ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediğini öğretmiştir. Allah'ın lütfü sana gerçekten büyük olmuştur.

“Allah'ın sana lütfü ve merhameti olmasaydı,” Seni koruması, onların sırlarına muttali kılarak sana lütfuyla muamele etmemiş olsaydı, “onlardan bir grup -hak üzere onları yargılamaktan ve adalet yolunu izlemekten- seni saptırmaya yeltenmişti.” Zafer oğullarından bir grup veya bundan maksat Zafer oğullarının tamamıdır. Çünkü bunlar hırsızın, suç işleyenin kendi adamları olduğunu bildikleri hâlde haktan yan çizmişlerdir.

(.....) kavlindeki zamîr, insanlara râcidir.

“Onlar yalnızca kendilerini saptırırlar, sana hiçbir zarar veremezler.” Zira sen elindeki var olan bilgilere göre onları yargılıyorsun. Kaldı ki gerçek senin hüküm verdiğinin aksidir diye aklına herhangi bir şey de gelmemiştir.

“Allah sana kitabı ve hikmeti -Sünneti- indirmiş ve sana bilmediğini öğretmiştir.”

Yani dini konulan, şerî'at ile ilgili hususları ve daha senin bilemediğin, içinden çıkılması zor olan işlere âit incelikleri, gönüllerde gizli olanları sana öğretti.

“-Sana bilmediğin şeyleri öğretmek ve sana nimetler sunmakla- Allah'ın lütfü sana gerçekten büyük olmuştur.”

114

Onların fısıldaşmalarının birçoğunda hayır yoktur. Ancak bir sadaka yahut bir iyilik yahut da insanların arasını düzeltmeyi isteyen (in fısıldaşması) müstesna. Kim Allah'ın rızasını elde etmek için bunu yaparsa, biz ona yakında büyük bir mükâfat vereceğiz.

“Onların -halkın ya da insanların- fısıldasmalarının bir çoğunda hayır yoktur. Ancak bir sadaka, “

Yani bir yardım konusunu içeren fısıldaşma hâlindeki konuşma.

Buradaki, (.....) kelimesi, ya (.....) kelimesinden veya (.....) kelimesinden bedeldir. Ya da münkati istisna olarak mensûbtur ki bu da, (.....) demek olup, “Ve fakat gizlice ve sessiz olarak bir yardım konusunu konuşuyorlarsa bu sessiz konuşmada bir hayır ve iyilik vardır.” manasındadır.

“Yahut bir iyilik” bir borçlarına meselesinde veya yardıma muhtaç birinin imdadına yetişmede, zor durumdaki birini kurtarmada veya her manadaki iyilik ve güzellik işleri hakkında fısıldaşarak yapılan konuşmalar, ya da burada geçen “Sadaka” kelimesin den kasıt farz olan zekât, “maruf kelimesi de Nâfile anlamın daki maddi yardım olarak tefsirleri olabilir. İşte bu gibi konularda fısıldaşarak konuşup görüşmek, “Yahut da insanların arasını düzeltmeyi isteyen (in fısıldaşması) müstesna.” Dargın ve kırgın olanların arasını bulmak için yapılan sessiz görüşmelerin bir sakıncası yoktur, bunlarda hayır ve iyilik vardır.

“Kim Allah'ın rızasını elde etmek için bunları -ismi geçen bu işleri- yaparsa,” evet yalnızca Allah nzasını isteyerek yaparsa işte o kimsenin yaptığı bu tür işler diğerlerinin kapsamından çıkar, riya (gösteriş) olmaktan veya bir konuda başa güreşmekten, liderlik sevdasından kendisini çıkarmış, dışta bırakmış olur.

(.....) kavli burada mefûl-ü lehtir.

Ancak burada bir zorluk var. Çünkü burada önce, (.....) sonra ise, (.....) diye buyurdu. Buna verilecek cevap şöyledir:

Burada “emretme” işini hayır ifadesiyle anlattı ki, bu ifade ile, böyle bir işi yapan ve bu davranış içine giren kimse parmakla gösterilmesi içindir. Böyle bir işi emreden kimse iyilik ve hayır yapanlar arasında görülüyor, bizzat o iyilik ve hayırları yapanlar zaten öncelikli olarak bu hükmün içerisinde yer alırlar, demektir.

İşte bundan sonra, “kim... bunları yaparsa...” diye buyurarak, böylece faili yani özneyi belirtmiş oldu. Böylece de bu kimselere, hemen bunun ardından büyük ecir olduğunu ekledi. Yahut burada bundan maksat bu işi emredenlerdir. Fakat âyetle emir ifadesi yerine yani, “kim emreder” yerine, fiili yani, “kim yaparsa” anlamındaki kelimeyi getirmiş oldu.

“biz ona yakında büyük, bir mükâfat vereceğiz.” Kırâat imâmılarından Ebû Amr ile Hamza, (.....) kavlini, (.....) olarak okumuşlardır.

115

Kendisi için doğru yol belli olduktan sonra, kim Peygam ber'e karşı çıkar ve mü'minlerin yolundan başka bir yola giderse, onu o yönde bırakırız ve cehenneme sokarız; o ne kötü bir yerdir.

“Kendisi için doğru, yol belli olduktan sonra, kim Peygamber'e karşı çıkar...”

Yani doğru olan delilleri ile beraber açık olarak ortaya çıktıktan kim Peygambere muhalefet ederek karşı çıkarsa, “ve mü'minlerin yolundan başka bir yola giderse,” ki bu yol; mü'minlerin inandıkları ve izledikleri Hanif dinine âit olan yoldur.

Nasıl ki Kitap ve Sünnete muhalefet etmek câiz değilse, icma'da öyledir. Çünkü bu âyet, aynı zamanda “İcman” bir hüccet ve delil olduğunun, buna karşı çıkmanın câiz olmayacağının da bir delilidir. Çünkü yüce Allah bu âyetinde; “Mü'minlerin yolundan başka bir yol ile Peygambere karşı gelmeyi” birlikte, tek şart ve hüküm altında toplamıştır. Bunun cezâsını da oldukça ağır bir tehdit olarak bildirmiştir. Dolayısıyla nasıl ki peygamberi dost edinmek, her konu da ona uymak farz ise, mü'minler topluluğuna da uymak vacip/farzdır.

“Onu o yönde bırakırız” Sapıklıkta kimin yolundan gidip yürümüşse ona yandaş kılarız onu ve dünyada tercih ettiklerini sapıklıkları ile baş başa bırakırız. “ve -sonunda âhirette- cehenneme sokarız. Orası ne kötü bir yerdir.” Bir tefsire göre bu âyet Tu'me adındaki hırsızlık yapan kişi ve onun dinden dönmesi/irtidadı ile ilgilidir.

116

Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; ondan başka günahları dilediği kimse için bağışlar. Kim Allah'a ortak koşarsa büsbütün sapıtmıştır.

“Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; ondan başka günahları dilediği kimse için bağışlar.” Bu ayetle ilgili açıklama yine bu sûre de benzer âyetle geçmiştir.

“Kim Allah'a ortak koşarsa, büsbütün sapılmıştır.” Doğru olan yoldan büsbütün uzaklaşmış olur.

117

Onlar (müşrikler) O'nu bırakıp yalnızca bir takım dişilerden (dişi isimli tanrılardan) istiyorlar, ancak inatçı şeytandan dilekte bulunuyorlar.

“Onlar (müşrikler) O'nu bırakıp yalnızca bir takım dişilerden (dişi isimli tanrılardan) istiyorlar,”

Yani onlar Allah'ı bırakıp bir takım dişileri, kadınları Rab ediniyorlar ve onlara tapmıyorlar. Âyetle geçen, (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğuludur. Bundan kasıt ise Lat, Uzza ve Menat adındaki putlardır.

Esasen hemen her Arap kabilesinin kendisine âit mutlaka bir putu vardı ve onlar kendilerine âit bu putlara tapıyorlardı. Putlarını da “faları oğullarının dişisi, ilahesi veya tanrıçası” diye adlandırıyorlardı. Bir diğer bilgiye göre de bunlar putlarını Allah'ın kızları olarak kabul ediyorlardı.

“Ancak inatçı şeytandan dilekle büküyorlar.” Çünkü putperest toplumların putlara tapmasını isteyen ve buna yönlendiren varlık İblis denen şeytandan başkası değildir. Dolayısıyla o toplumlar da putlara tapma konusunda şeytana itâat ediyorlar. Putlara tapmada şeytana itâat etmeleri, zaten şeytana kullukta bulunmaktır, ona tapınıp ibâdet etmektir.

Burada geçen, (.....) kelimesi, itaatten dışarı çıkan, dinlemeyen, her manada hayırdan kesilmiş, nasipsiz olan demektir ki, nitekim (.....) kelimesi de bu köktendir.

118
Allah onu (şeytanı) larıetlemiş; o da: “Yemin ederim ki, kullarından belli bir pay edineceğim” demiştir.

(.....) Bu ikisi de sıfattırlar.

Yani (.....) kavli, Allah'ın lânetiyle şu iğrenç ifadeyi de içeren bir tabirdir:

“Allah, onu (şeytanı) larıetlemiş; o da: (.....) demiştir.”

Yani artık boynumun borcu olan, benim için artık kesin bir görev durumuna gelen şu ki; bundan böyle ben, her bin kişiden 999 kişisini yoldan çıkaracağım. Sadece birini Allah için bırakacağım.

119
“Onları mutlaka saptıracağım, muhakkak onları boş kuruntulara boğacağım, kesinlikle onlara emredeceğim de hayvanların kulakla-ınnı yaracaklar (putlar için nişanlayacaklar), şüphesiz onlara emredeceğim de Allah'ın yarattığını değiştirecekler” (dedi). Kim Allah'ı bırakır da şeytanı dost edinirse elbette apaçık bir ziyana düşmüştür.

“Onları -sapıklığa ve dalaletle çağırarak, dünyayı süslü göstererek, kalbine vesvese vererek- mutlaka saptıracağım,” Eğer gerçekten insanları dalalette bırakmak ve onlar üzerinde bunu uygulayıp infaz etmek şeytanın elinde olmuş olsaydı kesinlikle herkesi dalaletle, sapıklığa götürürdü. “Muhakkak onları boş kuruntulara boğacağın,” Meselâ onların gönüllerine uzun ömür hayalleriyle yaşamak bir takım arzu ve emellerine kavuşmak gibi boş şeylerle oyalayıp duracağım.

“Kesinlikle onlara emredeceğim de hayvanların kulaklarını yaracaklar (putlar için nişanlayacaklar),” Âyetle geçen, (.....) kelimesi kesmek manasıdır. (.....) ise; çokluk ve tekrar manasını sağlamak için gelen bir kiptir.

Yani ben onları, hayvanların kulaklarını kesip yarmaları işine hem de fazlasıyla ve tekrar tekrar yaptırarak sevk edeceğim. Bilindiği gibi câhiliye dönemi Arapları, bir dişi deve beş defa doğum yapar ve beşinci doğumunda da erkek yavru doğursa, artık bunu kendilerine haram kabul ederler ve nişan koyarak salıverirlerdi.

“Şüphesiz onlara emredeceğim de Allah'ın yarattığını değiştirecekler (dedi).” Meselâ Hami diye adlarırdıkları devenin gözlerini oyup kör etmek, artık üzerine binmemek ve onu burkup iğdiş etmek gibi. Bilindiği üzere hayvanları burkup iğdiş etmek mubah olan, dinen yasak olmayan bir iştir. Fakat İnsanları bu manada iğdiş etmek, erkekliklerini ortadan kaldırmak sakıncalı ve haram olan bir şeydir. Aynı şekilde dövme yaptırmak, çocuğun kendisine âit olduğunu reddetmek, kabul etmemek veya başkasına âit bir çocuğun kendisine âit olduğunu iddia etmek kendi ismiyle anılmasını sağlamak, ağaran saçlarını siyaha boya mak, helâl olan bir şeyi haram ve haram olan bir şeyi de helâl olarak kabul etmek, kadın ve erkeklerin birbirlerine benzemeye kalkışması ve. Allah'ın insanları yarattığı fitratı -ki bu İslam dininden başkası değildir- değiştirmek gibi, bütün bunlar haram ve yasaktır. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmuştur:

“Allah'ın yaratışında değişiklik bulunmaz” Rum, 30.

“Kim Allah'ı bırakır da şeytanı dost edinirse,” Şeytanın çağırdığı ve davet ettiği şeylere kâtilırsa, “elbette apaçık bir ziyana düşmüştür.”

(Şeytan) onlara söz verir ve onları ümitlendirir; halbuki şeytanın onlara söz vermesi aldatmacadan başka bir şey değildir.

“(Şeytan,) onlara söz verir ve onları ümitlendirir;” cennet ve cehennem yoktur, öldükten sonra dirilme ve hesap yoktur, diyerek vesvesede bulunur. “ve onları bir takım asılsız beklentilerle oyalar” Hiçbir zaman ulaşamayacakları ve elde edemeyecekleri şeylerle kandırıp durur. “halbuki şeytanın onlara söz vermesi aldatmacadan başka bir şey değildir.” Çünkü o hep söylediğinin aksini yapar, gösterdiğinin hilafına hareket eder.

121

İşte onların yeri cehennemdir; ondan kaçıp kurtulacak bir yer de bulamayacaklardır.

Sığınacakları bir yerleri olmayacağı gibi, saklanacakları bir yerleri de olmayacaktır.

122

İman eden ve iyi işler yapanları, içinde ebedî kalmak üzere, zemininden ırmaklar akan cennetlere koyacağız. Allah, (bu söylenenleri) hak bir söz olarak vâdetti. Söz verme ve onu tutma bakımından kim Allah'tan daha doğru olabilir?

“İman eden ve iyi işler yapanları” herhangi bir hususta inkâr ile şeytana uymayanları “İçinde ebedî, kalmak üzere, zemininden ırmaklar akan cennetlere koyacağız.” İbrâhîm Nahai (.....) kavlini (.....) olarak okumuştur. Buna göre mana; “Onları cennetlere yerleştirecektir.” olur. (Mütercim)

“Allah, (bu söylenenleri) hak bir söz olarak vâdetti.”

Buradaki, (.....) ve (.....) kelimelerinin her ikisi de mastardırlar. Birincisini bizzat kendi zâtını te'kit babında, ikincisini de başkasını te'kit maksadıyla zikretmiştir.

“Söz verme ve onu tutma bakımından kim Allah'tan daha doğru olabilir?” Burada geçen, (.....) kelimesi, (.....) yani söz manasındadır. Âyetin bu kısmındaki soru şekli olumsuzluk manasında olup, “Elbette Allah'tan daha doğru sözlü kimse olamaz” demektir. İşte bu ifade üçüncü bir te'kit yani pekiştirmedir. Bütün bu te'kitlerin buradaki yaran, şeytanın kendi yandaşlarına yalan vaatlerine karşı Allah'ın kesin vaadini pekiştirmedir. Çünkü Allah da kendi dostlarına en doğru vaadini bildirmekte ve bunun gerçekliğini ifade buyurmaktadır.

123

Ne sizin kuruntularınız ne de ehl-i kitabın kuruntuları (gerçektir); kim bir kötülük yaparsa onun cezâsını görür ve kendisi için Allah'tan başka dost da, yardımcı da bulamaz.

“Ne sizin kuruntularınız (gerçektir)” yani sizin şehvi arzularınız ve kuruntularınız ile ileri sürdüğünüz “putlarınız size fayda sağlayacak” türünden boş beklentiler gerçek değildir.

“ne de ehl-i kitabın kuruntuları (gerçektir);” Çünkü Yahûdiler ve Hıristiyanlar şöyle diyorlar:

“Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz.” Mâide, 18. ve:

“Sayılı birkaç gün dışında bize asla ateş dokunmayacaktır, dediler.” Bakara, 80.

“Kim bir kötülük yaparsa onun cezâsını görür.”

Yani ister müşrikler tarafından, ister kitap ehli denilen Yahûdî ve Hıristiyanlar tarafından işlenmiş olsun hepsi de cezâlarıdır. Çünkü âyetin bundan sonra gelen kısmı zaten bu gerçeğe işaret etmektedir. Rabbimiz bunun için şöyle buyuruyor:

“ve kendisi için Allah'tan başka dost da, yardımcı, da bulamaz.” İşte bu tehdit yüce Allah tarafından inkârcılar içindir. Çünkü yüce Rabbimiz bundan sonra gelen âyette şöyle buyurmaktadır:

Erkek olsun, kadın olsun, her kim mü'min olarak iyi işler yaparsa, işte onlar cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar.

“Erkek olsun kadın olsun, her kim mü'min olarak iyi işler yaparsa,” Burada geçen, (.....) kavli hâldir. Bu âyette geçen birinci, (.....) cer edatı teb'îz içindir, yani bir kısmı, bazısı manasındadır. İkinci (.....) edatı ise, (.....) kavlindeki mübhemliği, kapalılık ya da anlaşılmalığı ortadan kaldırmak ve açıklamak içindir. Burada aynı zamanda, amellerin îmandan olmadığına da ayrıca bir işaret bulunmaktadır. “İşte onlar cennete girerler.”

Kırâat imâmılarından İbn Kesîr, Ebû Amr ve Ebû Bekir, (.....) kavlini, (.....) olarak okumuşlardır. “Ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar.”

Yani hurma çekirdeği üzerindeki yank kadar veya metelik kadar kendilerine bir yanlışlık yapılmaz.

(.....) Kavlindeki zamîr, hem kötülük işleyenlere, hem de güzel amelde bulunanlara râcidir. Burada her iki tarafa da asla bir metelik kadar da olsa haksızlık olunmayacağı gerçeği anlatılıyor. Burada bu ifade nin söz konusu iki guruptan sadece biriyle ilgili olması, âyetin ötekiler için de bu hükmü içermesine engel değildir.

Diğer taraftan kitap ehlinin kuruntuları konusunun ele alınmasından sonra, (.....) kavliyle, (.....) kavlinin zikredilmiş olması, tıpkı Bakara Suresinin 80. âyetindeki, (.....) kavli ve bundan hemen sonra gelen 81. Âyetteki (.....) kavliyle 82. Âyetteki, (.....) kavline benzer.

İşlerinde doğru olarak kendini Allah'a veren ve İbrâhîm'in, Allah'ı bir tanıyan dinine tâbi olan kimseden dince daha güzel kim vardır? Allah İbrâhîm'i dost edinmiştir.

(.....) İşlerinde doğru olarak kendini Allah'a veren -kendini samimi olarak ve ihlas ile Allah'a adayan, nefisini sadece Rabbine teslim eden, Allah'tan başka bir Rab ve Ma'bût tanımayan- ...dince daha güzel kim vardır?” (.....) kavli, her tür iyiliği yapan ve yapmayı gaye edinen demektir. “Ve İbrâhîm'in, Allah'ı bir tanıyan dinine tâbi olan kimseden...” Burada geçen, (.....) kavli, bâtil din, inanç ve sistemlerden hak din olan İslam'a yönelen demektir. Bu kelime burada aynı zamanda, (.....) veya (.....) kelimelerinden hâldir.

“Allah İbrâhîm'i dost edinmiştir.” Esasen burada geçen, (.....) kelimesi (.....) demektir. Bu da dostluk ve arkadaşlığı candan olan, içten olan demektir. Çünkü bu kimse herhangi bir anda dostunun boşluğunu dolduran, eksikliğini gideren demektir. Evin içerisinde bile sana yardımcı olan, gedikleri ve eksiklikleri kapatan, kusur ları görmeyen kimsedir. Ya da kedisinin eksikliklerini, gediklerini önlediği gibi senin de eksik ve gediğini kapatan manasınadır.

Hullet: Öylene seçkin ve arı-duru bir sevgidir ki bu, sırların gizli tutulmasına kadar varan, her bakımdan gizli kalması istenen hususlarda dostunun her şeyini saklamak anlamında sırdaş olmak demektir. Ancak mahabbet bunun da ötesinde çok daha özel manada bir sevgi demek olup, ta kalbin içinden gelen apayn bir sevgi demektir.

Âyetin son kısmında yer alan bu cümle, bir itiraz (parantez) cüm leşidir. İraptan mahalli de yoktur. Bu, âdeta şâirin (.....) kavline benzer.

Bunun yaran ise, Hazret-i İbrâhîm'in dinine ve yoluna uymanın farz olduğu gerçeğini te'kit içindir. Çünkü Allah'a yakın dost olan ve o dereceye ulaşan bir kimse, elbette yolunda gidilmeye ve kendisine uyulmaya, di nine tabi olunmaya çok daha layıktır. Şayet bu cümle yani âyetin bu son kısmı kendisinden önce geçen cümleler üzerine atfedilmiş olsaydı, bunun bir manası kalmazdı, bir anlam ifade etmezdi. Nitekim bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

“Allah İbrâhîm (aleyhisselâm) ı yemek yedirmesi, selâmı yaygınlaştırması, herkes geceleyin uyurken onun uyanık kalıp namaz kılması sebebiyle kendine Halîl (dost) edindi.” Bak, Beyhaki; Şuab, 9616.

Yine anlatıldığına göre yüce Allah kendisine: “Ben seni kendime dost edindim. Çünkü sen hep vermeyi sever ve sana verilmesini istemezsin.” diye vahyetmiştir. Bir başka rivâyete göre de: “Çünkü sen insanlara verirsin fakat onlardan istemezsin.” diye buyurmuştur.

126

Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır ve Allah her şeyi kuşatmıştır. (Hiçbir şey O'nun ilim ve kudretinin dışında kalanaz).

“Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır.” Âyetin bu kısmı, yüce Allah'ın Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm)'i kendisine Halîl (dost) seçmesi, Allah'ın ona olan ihtiyacı sebebiyle değil, Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm)'in Allah'a olan ihtiyacı sebebiyle olduğunun bir delili ve delilidir. Çünkü Yüce Allah başkasına muhtaç olmaktan münezzehtir, uzak ve beridir;

“Allah her şeyi kuşatmıştır. (Hiçbir şey O'nun ilim ve kudretinin dışında kalmaz). “Her şeyi bilir.

127

Senden kadmlar hakkında fetva istiyorlar. De ki, onlara âit hükmü size Allah açıklıyor: Kitap'ta, kendileri için yazılmış (mirası) vermeyip nikahlamak istediğiniz yetim kâdirılar, çaresiz çocuklar ve yetimlere karşı âdil davranmanız hakkında size okunan âyetler (Allah'ın hükmünü apaçık ortaya koymaktadır). Hayırdan ne yaparsanız şüphesiz Allah onu bilmektedir.

“Senden kadınlar hakkında fetva istiyorlar.” Kadmların kimi durumları hakkında senden açıklama istiyorlar. Fetva demek, herhangi mübhem, anlaşılamaz olan bir konuda açıklık getirilmesini istemek demektir.

“De onlara âit hükmü size Allah açıklıyor: Kitap'ta, kendileri için yazılmış (mirası) vermeyip nikahlamak istediğiniz yetim kâdirılar, ... hakkında size okunan âyetler (Allah'ın hükmünü apaçık ortaya koymaktadır).”

Yani bu konuda yüce Allah size açıklamayı yapıyor..Kitapta okunan âyetlerden kasıt yine bu surenin başında yer alan ve yetimlerle ilgili hükümleri içeren, Nisa Sûresi, 3. ayettir. Burada, “Eğer yetim kızlara adaletli davranmayacağınızdan korkarsanız, size helâl olan öteki kâdirılardan...” diye buyurulmakta ve gereken açıklama yapılmaktadır.

Buradaki ifade âdeti, (.....) cümlesine benzer bir ifadedir.

Yani “Zeyd ve asaleti benim hoşuma gitti ya da beni hayrette bıraktı.” demektir. (.....) kavli, (.....) kavlindeki zamîr veya

“Allah” lâfzı üzerine atfolunmak suretiyle mahallen merfûdur.

(.....) kavli de, (.....) kavlinin sılasıdır (ilgi cümlecîğidir).

Yani, “Kâdirıların konumu hakkında size gereken şey okun du (açıklama yapıldı).” demektir. Diğer taraftan, (.....) kavlinin, (.....) kavlinde bedel olması da câizdir. İzafet ise, (.....) manasındadır.

(.....)

Yani miras olarak size farz kılınan, yazıları şey, demektir. Bilindiği üzer Araplar yetim kalan kızı da malını da kendine alıp bunlara sahip çıkıyorlardı. Eğer yetim olan kadın/kız güzelse onunla evlenir ve malını da yerdî. Şayet kadın şişman ve hoşuna gitmeyen tipte bir kadın ise, bu kadının evlenmesine engel olur, ölene kadar öyle kalmasını sağlar ve buna mecbur bırakırdı. Böylece o kadına ve malına mirasçı olurdu.

(.....)

Yani (.....) güzelliği sebebiyle onunla evlenmek istediğinizde,...” veya “çirkinliğinden dolayı onunla evlenmek istemediğinizde,...” demektir.

“çaresiz, yetim çocuklar,”

(.....) kavli, (.....) kavli üzerine affolundu ğundan mecrûrdur. Câhiliye döneminde sadece iş yapabilen ve becerisi olanlar mirasçı kılınır, çocuk ve kâdirîlar bundan mahrum bırakılırdı.

“Ve yetimlere karşı -miras olsun, mallarıyla ilgili hususlar olsun- âdil davranmanız hakkında....”

Burada, (.....) kavli de tıpkı, (.....) kavli gibi mecrûrdur. Bu da aynen, “yetim kâdirîlar, ellerinden bir şey gelmeyen güçsüz çocuklar” manasında, hakkında açıklama istenen bir konudur.

Yani adil davranılması istenen bir husustur. Ayrıca bu, (.....) kavli, “Allah size, onlar hakkında adaletli davranmanızı emreder.” manasında mensubtur.

Buradaki sesleniş ve uyan esasen devlet yetkililerinedir. Onların da bu gibi sorunlara bakmaları ve gerekeni yapmaları, bu gibi kimselerin tüm haklarını eksiksiz olarak yerine getirmeleri isteniyor.

“Hayırdan ne yaparsanız” Bu şart manası içeren bir cümledir. Bunun cevabı ise bundan sonra gelen kısımdır. “Şüphesiz Allah onu bilmektedir..”

Yani buna göre size ya mükâfat verir veya sizi cezâlandırır.

128

Eğer bir kadın kocasının geçimsizliğinden yahut kendisinden yüz çevirmesinden endişe ederse, aralarında bir sulh yapmalarında onlara günah yoktur. Sulh (daima) hayırlıdır. Zaten nefisler kıskançlığa hazırdır. Eğer iyi geçinir ve Allah'tan korkarsanız şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

“Eğer bir kadın kocasının geçimsizliğinden yahut kendisinden yüz çevirmesinden endişe ederse,”

Yani kadın bu manada kocasının tavır ve durumları hakkında bir sezgiye kapıldığında, kocasında bu türden emareler baş gösterdiğin de., demektir.

Nüşuz; kocasının hanımından uzaklaşması, ona yakınlık göstermemesi, nafakasını ve gereksinimlerini karşılamada zorluk göstermesi, diliyle hakarete bulunarak ve döverek eza ve cefada bulunması demektir.

İ'raz; karısının yaşlılığını, çirkinliğini, ahlâk veya yaratılışındaki bir durumu ondan bıkkınlığını veya bir başkasında gözü olduğunu ve daha buna benzer bahaneler ileri sürerek onunla konuşmaması, fazla ilgi ve alaka göstermemesi demektir.

“Aralarında bir sulh yapmalarında onlara günah yoktur “

Kırâat imâmılarından Âsım, Hamza, Kisâî ve Halef (.....) kelimesini (.....) (ifal) kalıbından olarak böyle okumuşlardır. Bunlar dışındaki kırâat imâmıları ise, (.....) olarak okumuşlardır. Bu ise, asıl itibariyle, (.....) kökünden alınmadır ve (.....)İtefaul babındandır. Burada işlem olarak, (.....) harfî, (.....) harfine dönüştürülmüş (ibdal yapılmış) ve sonra da iki (.....) harfinden biri diğerine kâtilmiş (idğam yapılmış)tır.

“Barış yapmak” bu mastar manasındadır. Her biri iki fiilden alınmadır.

Sulh: Buradaki manası; kadın ile kocanın aralarında anlaşarak, kadının kendisine âit olan kimi gecelerini kumalarına hoşnutlukla bırakması, ya da bir kısmını bırakması veya kendisine âit olan mehlin bir kısmını ya da tümünü kocasına bağışlaması yahut nafakayı istememesi demektir.

“Sulh (daima) hayırlıdır.”

Yani boşanmaktan, huzur suzluk çıkarmaktan veya mutlak manada husumet göstermekten, dargın kalmaktan daha iyidir.

Veya; (.....) yani “Barışmak daha hayırlıdır.” demek, “Hayırların da en hayırlısıdır” veya “hayırlardan bir hayırdır” demektir. Nitekim husumet ve düşmanlık da, “kötülüklerin en kötüsü” veya “kö tülüklerden bir kötülüktür” demektir. Aslında bu cümle bir itiraz (parantez) cümlesidir. Nitekim bundan sonra gelen cümle de böyledir:

“Zaten nefisler kıskançlığa hazudur.”

Yani kıskançlık, aşırı istek ve çıkar, nefislerde her an varlığını korur. O asla kaybolmaz, hep vardır. Bu kadında olduğu gibi erkekte de vardır, ondan da aynlacak değildir. Dolayısıyla her iki taraf da kendi çıkarnı öne sürer ve ona öncelik verir.

Burada bunun anlamı şu demektir; kadın, kendi adına aynları zamanı ve geceyi bir başkasıyla paylaşmak istemez, buna pek müsamaha ile bakmaz. Nitekim erkek de aynen böyledir. Eğer bir kez ondan tiksiniş ve ona karşı kırgın kalmışsa; o da ona pek itibar göstermek, kendince prensiplerini ya da nefsinin isteklerini çiğnemek istemez. Dolayısıyla ister kadın olsun, ister erkek olsun, her ikisi de kendi rahat ve huzuru nerede ise hep onu ister ve onda direnirler.

(.....) kelimesi iki mefûl alan müteaddi (geçişli) bir fiildir. Bunlardan ilki, (.....) kelimesidir.

Âyetin bundan sonra devam eden kısmında ise yüce Allah, insanın hoşuna giden ve nefsinin istediği şeylere muhalefet etmesini ve şerî'atın gereklerine uymasını teşvik ederek buyuruyor ki:

“Eğer iyi geçinir -kendilerinden hoşlanıyıp, başkalarını sevmiş olmanıza rağmen kâdirîlarınızla beraber kalarak güzel muamelede bulunur, onun eşiniz olduğu gerçeğinden hareketle bu konudaki haklarına riayet eder ve bu sıkıntıya dayanıp sabrederseniz- ve Allah'tan korkarsanız -huzursuzluk çıkarmaz, kendilerinden yüz çevirmez ve işi ezaya, cefaya ve hatta düşmanlığa ve kırgınlığa vordırmazsanız-, şüphesiz Allah yaptıklarınızdan -iyi davranmak ve takva ölçüleri içerisinde hareket etmek gibi- haberdardır.” Ve sizi buna göre ödüllendirecektir.

Harici mezhebi mensubu bir olan İmran bin Hittan, muasırları içerisinde dünyanın en çirkin bir adamı imiş. Hanımı da dünyanın en güzel kadını.. Bir gün hanımı kocasına şöyle der:

“— Ben ve sen yani her ikimiz de cennetlik olmamız sebebiyle Allah'a hamdolsun. Kocas,

— Bu nasıl, diye sorar. Hanımı da şöyle cevap verir:

— Çünkü senin gibi dünya çirkin bir adama, Allah benim gibi dünya güzeli bir kâdirîla evlenmeni nasip kıldı ve sen bundan dolayı Allah'a şükr ettin. Bana da senin gibi çirkin bir adamı koca kılmakla ben de buna sabredip dayanma gücü gösterdim. Nitekim cennet de şükredenlerle sabredenlere vadolunan bir yerdir.”

129

Üzerine düşüp uğraşsanız da kâdirîlar arasında âdil davranmaya güç yetiremezsiniz; bâri birisine tamamen kapılıp da diğerini askıya alınmış gibi bırakmayın. Eğer arayı düzeltir, günahıtan sakınırsanız Aüah şüphesiz çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.

“Üzerine düşüp uğraşsanız da kâdirîlar arasında âdil davranmaya güç yetiremezsiniz;” Tam bir tarafsızlık olmadığı müddetçe sizler kâdirîlar arasında adaleti ve eşitliği asla sağlayamayacak, beceremeyeceksiniz. Halbuki aralarında tam anlamıyla adaleti sağlamak bütün şu hususlarda olması gerekir. Meselâ; hanımlar arasında gece bölüşümünde olsun, onlar için yapılacak harcama larda ve nafakalannda olsun, onları gözetmede olsun veya onlara yanaşma ve yaklaşımda olsun, kendileriyle ve zorlukleriyle ilgilenmekte olsun, birlikte yemek, içmek, şakalaşmak ve benzeri bütün konular da mutlak anlamda adaleti ve eşitliği sağlaması gerekir. Tam bir adalet denilince işte bunlar akla gelir.

Bir diğer tefsire göre ise adalet; kocanın hanımları arasında sevgide adaleti sağlamasıdır. Çünkü Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) hanımları arasında gece bölüşümünü yapar ve aralarında adaletle hareket ederdi. Kaldı ki Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

“İşte bu, gücümün yettiği kadar hanımlarını arasında benim yaptığım gece bölüşümüdür. Rabbim! senin mâlik olduğun fakat benim güç yetiremediğim şey hakkında beni hesaba çekme!” Bak. Ahmed b. Hambel, Müsned; 6/144. Tirmizî, 1140. Ebû Dâvud, 2134. Nesai, 7/64. İbn Mâce, 1971.

İşte Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in bu hadislerinde güç yetiremediği şey mahabbet yani sevgidir. Çünkü Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) hanımları arasında en çok Hazret-i Âişe annemizi severdi. (.....)

Yani adalet aramada var gücünüzü kullanırsanız bile... demektir.

“Bâri birisine tamamen kapılıp da diğerini as/aya aluvnış gibi bırakmayın.” Kendisinden yüz çevrilen kadına eza ve cefa vererek, manevi işkence çektirerek ona haksızlık etmeyin, o rıza göstermedikçe ona âit olan geceyi diğerleriyle geçirmeye kalkışmayın.

Yani birine olabilecek tam yöneliş sınırın aşmamalı, haddi geçmemelidir. Dolayısıyla, bu konuda herhangi bir aşırılığa gitmeyin. Eğer sizde adalet konusunda herhangi bir tefrit vaki olursa, tersine bir aşırılık olursa bu da tamamen bir adaletsizlik manasındadır. Aslında bu, bir tür yermedir, uyandır. (.....) kelimesi mastar olarak mensûbtur. Çünkü her ne kadar kelime gerçek manada mastar değilse de, izafet oluşturduğu kelimenin hükmü çerçevesinde böyle değerlendirilmiştir.

(.....) kavli, ne kocası var evli kadın di yesin, ne de boşanmış ki, boşanan kadın diyesin. Ortada kalmış, ne evli ve ne de bekar. Kadını bu hâlde bırakmak zulümdür, haramdır ve haksızlıktır.

“Eğer -kâdirîlarınızla- arayı düzeltir, gûnahtan sakınırsanız -zulmetmezseniz-, Allah şüphesiz çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.” Gönüllerinizdeki eğilimi sizin için bağışlar ve size azâbetmeksizin, sizi cezâlarıdırmaksızın rahmetiyle muamele eder.

130

Eğer (eşler) birbirinden ayırdırsa Allah, bol nimetinden her birini zenginleştirir (diğerine muhtaç olmaktan kurtarır); Allah'ın lütfü geniş, hikmeti büyüktür.

“Eğer (eşler) birbirinden ayırdırsa” Eğer her iki eş de anlaşılamaz ve başımsızlarsa, huV yoluyla veya kocasının kendisine mehrini vererek ve iddet süresi içerisinde nafakasını da karşılayarak boşarsa, “Allah, bol nimetinden, her birini -yani kan ile kocadan her birini- zenginleştirir (diğerine muhtaç olmaktan kurtarır); “Allah hiçbir şeye muhtaç olmaması ve her bakımdan zengin olması hasebiyle onları rızıklandırır.

Yani kadına, eski kocasından daha hayırlı bir eş ve eski yaşantısından daha mutlu bir yaşantı imkânı verir.

“Allah'ın, -nikahı, evlenmeyi helâl kılmasıyla- lütfü geniş, hikmeti büyüktür.” Boşanmaya izin vermekle de hikmet sâhibidir.

“Sıa“; zenginlik, güç ve kudret demektir. (.....) vasi“; zengin, güçlü ve iktidar sâhibi manasındadır.

Yüce Allah bundan sonraki âyette de zengin ve kudret sâhibi olduğunu şöyle açıklıyor:

131

Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Sizden önce kendilerine Kitap verilenlere ve size “Allah'tan korkun” diye emr ettik. Eğer inkâr ederseniz biliniz ki göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Allah Hûdutsuz zengindir, ziyadesiyle övgüye lâyıktır.

“Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır.” Evet bunların tamamına hem yaratılış bakımından ve hem de kullarını kendisine boyun eğdirmek bakımından sahip ve mâliktir.

Yani hem yaratması ve hem de nzkların temin etmesi bakımından her şeyin mâlik ve sâhibi Allah'tır.

“Sizden önce kendilerine Kitap verilenlere ve size “Allah'tan korkun” diye emrettik.” Burada geçen, (.....) cins isim olup bütün semavi (ilahi) kitapları kapsamaktadır.

(.....) yani daha önce geçen ümmetler ya da milletler demektir. Bu, ya (.....) kavline veya (.....) kavline mütealliktir. (.....) kavli, (.....) kavli üzerine ma'tûftur.

Burada geçen (.....) kavli ise, (.....) takdirindedir. Veya (.....) burada müfessiredir. Çünkü âyette geçen “tavsiye” kelimesi, “söylemek, demek” manasıdır. Bu durumda mana şöyle olmaktadır:

“Bu tavsiye veya emir çok eski bir tavsiye ve emirdir. Allah halen bu tavsiyesini veya emrini kullarına vermeyi devam ettiriyor. Çünkü bu emir sadece size verilen bir emir değildir. Geçmiş ümmetleri ve sizi de kapsayan bir emirdir. Zira insanlar Allah katında ancak O'nun emirlerine bağlı kalmak ve yasakladıklarından uzak kalmak suretiyle mutlu olabilirler, başka şekilde değil.”

“Eğer inkâr ederseniz,” Bu cümle de, (.....) üzerine ma'tûftur. Çünkü bunun manası: “Onlara da size de, Allah'ın emirlerine bağlanın ve yasaklarından kaçının, diye emrettiğimiz gibi, onlara da size de, eğer Allah'ın koyduğu hükümleri inkâr ederseniz, dedik” demektir.

“biliniz ki göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Allah Hûdutsuz zengindir,-onların yaratılmasına da ibâdetlerine de asla muhtaç değildir, hepsinden müstağnidir- ziyadesiyle övgüye lâyıktır.” Hiçbir kimse övmese de O, nimetlerinin çokluğu sebebiyle övülmeye layıktır.

Burada, (.....) kavlinin tekrar edilmiş olması, mutlak manada emirleri ve yasakları doğrultusunda hareket edilmesi gerektiği gerçeğini pekiştirmek ve insanlar tarafından bunun anlaşılmasını sağlamak içindir. Mademki yaratılanlar tamamen Allah'a âittir bu takdirde O, onların yaratıcısıdır, onların sâhibidir. O hâlde bu yaratılanların görevi de, kendilerini yaratan Rablerine itâat etmeleri, O'na karşı gelmemeleridir. Onlardan istenen budur.

Ayrıca bu, takvanın yani Allah'ın emirlerine bağlı olup, yasaklarından uzak kalmanın her haynn ve iyiliğin temelidir. İşte bu takvadır.

Bir de takva ifadesinin hemen ardından, “eğer inkâr ederseniz...” ifadesinin yer almış olması, Allah'a eş ve ortak koşmaktan sakınmanın gerekli olduğunun delilidir.

132

Göklerde ve yerde olanlar Allah'ındır. Vekil olarak Allah yeter.

O hâlde Allah'ı vekil edinin ve Allah'tan başkasına dayanıp güvenmeyin.

Bundan sonra gelen âyette yüce Allah onları uyarıp korkutarak kudretini ve gücünü şöyle açıklıyor:

133

Ey insanlar! Allah dilerse sizi yokluğa gönderip başkalannı getirir; Allah buna kâdirdir.

“Ey insanlar! Allah dilerse sizi yokluğa gönderip, -ortadan kaldırmr-.” “başkalannı getirir;” Sizin yerinize başka insanlar yaratır veya insanlar dışında başka varlıklar yaratır. “Allah buna kâdirdir.” Kudreti ve gücü nihayetsizdir, bütün bunları yapar.

134

Kim dünya mükâfatını isterse (bilsin ki) dünyanın da âhiretin de mükâfatı Allah karındadır. Allah her şeyi işiten ve her şeyi görendir.

“Kim -Mücâhid kimsenin cihadıyla ganimet peşinde olması gibi- dünya mükâfatını isterse,”

“(Bilsin ki,) dünyanın da ahirelin de mükafatı Allah katındadır.” O hâlde o insana ne oluyor ki, âhireti bırakıp sadece dünya hayatını istiyor? Halbuki onun istediği şey, bu ikisinden en basit ve en önem siz olanıdır, işe yaramayanıdır.

“Allah her şeyi işiten ve her şeyi -fiillerinizi- görendir.” Bu hem bir vaat ve hem de bir vaid yani tehdittir.

135

Ey îman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutan, kendiniz, anababanız ve akrabanız aleyhinde de olsa Allah için şahitlik eden kimseler olun. (Haklarında şahitlik ettikleriniz) zengin olsunlar, fakir olsunlar Allah onlara (sizden) daha yalandır. Hislerinize uyup adaletten sapmayın, (şâhitliği) eğer, bükür (doğru şahitlik etmez), yahut şahidlik etmekten kaçınırsanız (biliniz ki) Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

“Ey îman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutan.” Adaleti sağlamak ve zulme meydan vermemek için çalışıp gayret eden! “Allah için şahitlik eden kimseler olun!” (.....) kelimesi haberden sonra haberdır.

Yani Allah rızasını gözeten ve O'nun için şahitlik yapan kimseler olun.

“Kendiniz, anababanız ve akrabanız aleyhinde de olsa” Yapacağınız şahitlik sizin kendi aleyhinizde bir sonuç doğuracak olsa da.. Kişinin kendi aleyhinde şahitlikte bulunması demek, kendi aleyhinde olan şey konusunda ikrarda bulunması demektir.

İşte bu durum, yani dava meselesi, şahitlikte bulunma konusu ve kendisi hakkında aleyhte de olsa ikrarda bulunması, bunların tamamı bir kimsenin bir diğeri üzerinde bir hakkının var olduğunu haber vermeye dayanır. Şu farkla ki, “dava” demek, bir kimsenin başkası üzerinde var olan kendi hakkını dile getirmesi demektir. “İkrar” ise; başkası adına kendisi aleyhinde gerçeği itirafta bulunmak demektir. “Şahadet” veya “şâhitlikte bulunmak” ise; kişinin bir başkası üzerindeki hakkı konusunda haklı olan taraf için gerçeği ortaya koymak maksadıyla söz söylemek ve ifade etmek demektir.

Diğer taraftan yapacağınız şahitlik kendi öz babalarınız, anneleriniz ve yakımlarınız aleyhinde olsa da adaletten aynılmaym. “(Haklarında şahitlik ettikleriniz) zengin olsunlar, fakir olsunlar,” Aleyhlerinde tanıklıkta bulunduğunuz kimseler eğer zengin iseler, sırf zengin oldukları için onların hoşnutluğunu ve nzalarını kazanmak için değil, gerçeği söyleyerek Allah'ın nzasını gözetmelisiniz. Ya da fakir olması sebebiyle ona acıyarak gerçekleri gizleme cihetine gitmeyin, hakkı olduğu gibi teslim ederek şahitlikte bulunun.

“Allah onlara (sizden) daha yakındır.” Zengin olana da fakir olana da hepinizden daha yakındır.

Yani onlara bakmak açısından olsun, rahmetiyle muamelede bulunmak cihetiyle olsun Allah her ikisine de sizden daha yakındır.

(.....) kavlindeki zamîrin tekil olması gerekirken tesniye (ikil) olarak gelmesi şu açıdandır. Eğer durum bu ikisinden biriyle ilgiliyse -ki öyledir-, zaten buna da, (.....) kavli delalet etmekte ve bunu göstermektedir. Bu da bilinen bir zengin ve fakir demek olmayıp, zenginler ve fakirler anlamında cins manası ifade etmektedir. Dolayısıyla bunun manası şöyledir: “Allah tüm zenginiüere de fakirlere de sizden daha yakındır.”

“Hislerinize uyup adaletten sapmayın,”

Yani hevalarınız uğruna haktan saparak adaletsizlik etmeye kalkışmayın. (.....) kelimesi, (.....) kelimesinden alınmadır ki, dönüş ve sapma demektir. Ya da, “İnsanlar arasında adaleti uygulamayı hoş karşılama ma gibi bir yanlışa girmeyin” demektir ki, bu takdirde söz konusu kelime, (.....) kökünden alınmadır.

“(şâhitliği) eğer, bükür (doğru şahitlik etmez),” Kırâat imâmılarından İbn Âmir ve Hamza bu kelimeyi, tek bir (.....) harfine yer vererek (.....) harfini de zammeli (ötreli) olarak (.....) şeklinde. okumuşlardır. Bu durumda kelime kök olarak, “velayet” kelimesinden alınmadır.

“yahut şahitlik etmekten kaçınırsanız,”

Yani şâhitliği, gereğince yerine getirmek yerine dilinizi eğip bükerek veya şâhitlik görevini yerine getirmekten kaçınırsanız, yüz çevirerseniz, bir başka yola saparsanız..

İsmi geçen iki kırâat imâmından başkalan ise bu kelimeyi iki (.....) harfiyle ve (.....) harfinin de sükunuyla (.....) diye okumuşlardır. Bu kelime de, (.....) kökünden alınmadır. Buna göre mana şöyle oluyor:

“Eğer dillerinizi hak ve gerçek olarak şâhitliği yerine getirmekten eğip bükerek, yan çizerseniz veya adil bir hükmün ortaya çıkmasını engellerseniz ya da sizce bilinen bir şâhitlik bilgisinden yüz çevirip kaçınır ve gerçeğin ortaya çıkmasına mani olursanız...” demektir.

“(biliniz ki) Allah yaptıklarınızdan haberdardır.” Eğer aksi hareket ederseniz sizi buna göre cezâlandım veya gerektiği gibi şâhitlikte bulunursanız buna göre de mükâfat verir.

136

Ey îman edenler! Allah'a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği Kitab'a ve daha önce indirdiği kitaba îman (da sebat) ediniz. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve kıyamet gününü inkâr ederse tam mânasıyla sapıtmıştır.

(.....) îman edenleri” Bu hitap ve sesleniş Müslümanlara yapılan bir sesleniştir.

“Allah'a, peygamberine, peygamberine indirdiği Kitab'a ve daha önce indirdiği, kitaba îman (da sebat) ediniz.”

Bu âyette geçen, (.....) hitabı ile kitap ehline seslenilmektedir. Çünkü bunlar kitapların ve peygamberlerin bir kısmına îman ettiler, bir kısmını ise inkâr ettiler.

Ya da bununla münâfıklara seslenilmektedir ve onlara: “Ey nifak içeren bir inanca sahip olan ikiyüzlüler! İhlas ve samimiyet içeren bir inanç ile Allah'a,... imanda sebat ve devam edin!” demektir.

(.....)

Yani elçisi Hazret-i Muhammed Mustafa (sallallahü aleyhi ve sellem) ya (.....) ve ona indirilen Kur'ân'a inanın, îman edin.

(.....) Burada kasdolunan Hazret-i Peygamberden (sallallahü aleyhi ve sellem) önce gönderilen peygamberlere indirilen kitapların tümünden söz edilmekte ve bunlara îman edilmesi istenmektedir. Maksudın böyle olduğuna da yine bu âyette geçen, “kitaplarına “kavli göstermektedir.

Kırâat imâmlarından İbn Kesîr, İbn Âmir ve Ebû Amr, (.....) ve (.....) kelimelerini, (.....) ve (.....) olarak meçhul (edilgen) şekliyle okumuşlardır. Bu kırâat imâmları dışındakiler ise her iki kelimeyi de malum (etken) kip olarak okumuşlardır.

Ayrıca bu âyette peygamberimize indirilen Kur'ân için, Rabbimiz (.....) fiili kullanırken yani, (.....) buyurduğu hâlde diğer kitaplar için Rabbimiz (.....) fiilini zikretmiştir; yani, (.....) buyurmuştur. Çünkü Kur'ân yirmi küsur yıl içerisinde farklı zamanlarda ve çeşitli olaylar üzerine inerek tamamlarınıştır. Halbuki diğer kitaplar gönderildiği peygamberlere bir defada toplu olarak indirilmişlerdir. Bu bakımdan aynı kelime farklı baplardan getirilmiştir.

“Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve kıyamet gününü inkâr ederse” Kim bunlardan herhangi birini inkâr eder ve kabul etmezse, “tam mânasıyla sapıtmıştır.” Çünkü inanılması gereken konulardan herhangi birini inkâr etmek, kabul etmemek tümünü inkâr etmek ve kabul etmemek demektir. Bu manasıyla da küfürdür.

137

İman edip sonra inkâr edenleri, sonra yine îman edip tekrar inkâr edenleri, sonra da inkârlarını arttıranları Allah ne bağışlayacak, ne de onları doğru yola iletecektir.

“İman edip sonra inkâr edenleri” Önce Hazret-i Mûsa'ya îman ettiler, sonra da buzağıya taparak onu inkâr ettiler. “sonra yine îman edip” Hazret-i Mûsa (aleyhi's-selâm) Tûr dağından dönünce yeniden ona îman ettiler. “tekrar inkâr edenleri,” Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm)'in peygamber olarak gönderilmesi üzerine bu defa da onu inkâr ettiler. “sonra da inkârlarını arttıranları”

Yani Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'i de inkâr ederek küfürlerinin dozunu iyice artırmış oldular. “Allah ne bağışlayacak, ne de onları doğru yola iletecektir” Onlara kurtuluş da cennet de söz konusu değildir.

Burada bu âyette söz konusu edilenler görünürde inanmış gibi gözüken münâfıklar da olabilir. Çünkü münâfıklar açıktan îman eder gözüksükleri hâlde gizli olarak hep inkâr etmişlerdir ve bu tavırlarını hep sürdürüp durmuşlardır. Böylece küfürlerini ta ölene kadar devam ettirdiler ve bu hâl üzere ölüp gittiler. Çünkü bunun gerçek olduğunu bundan sonra gelen âyet teyid etmektedir.

138

Münâfıklara, kendileri için acı bir azap olduğunu müjdele! -Onlara haber ver.-

Dikkat edilirse burada Rabbimiz, münâfıklar için, “haber ver, bildir” ifadesi yerine “müjdeyi ver” buyurmaktadır. Bundan kasıt, onlarla alay etmek ve dalga geçmektir.

139

Mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinenler, onların yanmda izzet (güç ve şeref) mi arıyorlar? Bilsinler ki bütün izzet yalnızca Allah'a âittir.

“Mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinenler, onların yanın da izzet (güç ve şeref) mi arıyorlar?” Münâfıklar hep kafirlere destek çıkı yor, onları dost ve sırdaş edinip veli kabul ediyorlardı. Hep onlardan destek ve güç alıyorlar, yardımı onlardan bekliyorlardı ve: “Muhammed'in işi başa varmaz.” diyerek de karşı çıkıyorlardı.

“Bilsinler ki bütün izzet yalnızca Allah'a âittir. “Bir de Allah'ın şerefli kıldığı Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ile Mü'minlere âittir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“İzzet (şeref, güç ve saygınlık) Allah'ındır, Resûlullahındır ve mü'minlerindir. “Münâfikun, 8.

140

O (Allah), Kitap'ta size şöyle indirmiştir ki: Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini yahut onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, onlar bundan başka bir söze dalıncayâ (konuya geçinceye) kadar kâfirlerle beraber oturmayın; yoksa siz de onlar gibi olursunuz. Elbette Allah, münâfıkları ve kâfirleri cehennemde bir araya getirecektir.

“O (Allah), Kılâp'la size şöyle indirmiştir ki:”

Bu âyette geçen, (.....) kelimesini kırâat imâmlarından Âsım (.....) harfinin fethasıyla (üstünüyle) (.....) olarak. okumuştur. Onun dışındaki imâmlar ise, (.....) harfinin zammesiyle (ötresiyle) (.....) olarak. okumuşlardır.

“Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini yahut onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, onlar bundan başka bir söze dalıncaya (konuya geçinceye) kadar kâfirlerle beraber oturmayın;” Ne zaman küfrü gerektiren ve Kur'ân ile alayı içeren konuşmalarını bırakıp bir başka konuya geçerler veya dalarlarsa o takdirde aralarında bulunun. Aksi hâlde oradan hemen ayrılın.

Âyette geçen, (.....) kelimesi, bir şeye başlamak ve dalmak demektir. (.....) kavlindeki, (.....) edatı şeddeli (sakile) durumdan şeddesiz (hafife) durumuna getirilmiştir.

Yani bu, (.....) demektir.

Yani, “durum bu iken siz onu dinlediğiniz (işittiğiniz) zaman...”

Şe'n/Durum: Cümlelerin şartı ve cezâsı (cevabıyla) ifade ettiği mana, demektir. (.....) beraberindeki cümle ile birlikte, (.....) kavliyle raf mahallinde gelmiştir. Ya da, (.....) kavliyle nasb yerinde gelmiştir.

Kitapta yani Kur'ân'da kendilerine indirilen ise, Mekke'de inen En'am süresindeki ilgili ayettir. Allah burada şöyle buyurmaktadır:

“Âyetlerimiz hakkında alaylı bir şekilde ileri geri konuşmaya dalanları gördüğün vakit, onlar bir başka konuya geçinceye kadar onlardan yüz çevir.” En'am, 68.

Bilindiği üzere Mekke döneminde müşrikler toplanıp yerlerinde oturdukları vakit Allah'ın Kitabı Kur'anı Kerîm söz konusu edilince hemen Kur'ân ile alay ederlerdi. İşte bunun üzerine müşrikler bu tavır ve tutumların sürdürdükleri müddetçe Müslümanların onlarla beraber bir arda oturmaları yasaklandı.

Münâfıklar da Medine'de tıpkı müşriklerin Mekke'de yaptıkları gibi Kur'ân hakkında ileri geri konuşup durmaktaydılar. Bunun üzerine nasıl ki Mekke döneminde Müslümanların bu gibi durumlarda müşriklerle bir arada bulunmaları yasaklanmış ise, Medine'de de münâfıkların bu gibi durumlarında yanlarında kalınması ve oturulması yasaklanmış ve buna izin verilmemiştir.

“Yoksa siz de onlar gibi olursunuz.”

Yani onlarla beraber bulunduğunuz takdirde günahla onlar gibi olursunuz. Buradaki benzerlik her bakımdan değildir. Çünkü münâfıkların Kur'ân hakkın da konuşmaları, onu dillerine dolamaları küfürdür. Ancak Müslümanların onlarla beraberlikleri, bir arada oluşları ise ma'siyettir.

“Elbette Allah, münâfıkları ve kâfirleri cehennemde bi- araya getirecektir.” Çünkü her ikisi de Kur'ân'ı inkâr etmede ve onunla alay etmede bir araya gelmişlerdir.

141

Sizi gözetleyip duranlar, eğer size Allah'tan bir zafer (nasib) olursa, “Sizinle beraber değil miydik?” derler. Kâfirlerin (zaferden) bir nasipleri olursa (bu sefer de onlara), “Sizi yenip (öldürebileceğimiz hâlde öldürmeyip) mü'minlerden korumadık mı?” derler. Artık Allah kıyamet gününde aranızda hükmedecektir ve kâfirler için mü'minler aleyhine asla bir yol vermeyecektir.

“Sizi -bir zafer elde ettiğinizi veya bir ganimeti elden çıkarmış olduğunuzu, kaçırdığınızı- gözetilip duranlar,” Bu âyetin başındaki, (.....) ismi mevsulü, bundan önce geçen 139. âyetin başındaki, (.....) kavlinden bedeldir veya, (.....) kelimesinin sıfatıdır. Ya da onlardan zem (yerme) ifadesi olarak mensub kılınmıştır.

“Eğer size Allah'tan bir zafer (nasib) olursa,” bir ganimet ve bir üstünlük (yardım) kazanırsanız, “(.....) derler.” Biz de size yardımcı olma dik mi? O hâlde ganimet paylaşımına bizi de katın, derler.

“Kâfirlerin (zaferden) bir nasipleri olursa,” Dikkat edilirse yüce Allah Müslümanların zaferini “fetih” olarak isimlendirdi. Maksat Müslümanların şanını yüceltmek ve onlara tazimdir. Çünkü Müslümanların zaferi gerçekten önemli bir olaydır, buna tüm gök kapıları açılmaktadır. Kâfirlerin kazanımı ise, “nasip” ifadesiyle değerlendirildi. Çünkü Rabbimiz böylece onların kazanımların da tıpkı kendileri gibi basit ve önemsiz olduğunu belirtmek istemiştir. Zira bu, dişler arasında kalan bir basit yemek artığının kınntısından ibâret gibidir. İşte dünyada bu inkârcılara düşecek olan pay bu kadardır.

“(Bu defa onlara) kâfirlere:- (.....) Biz sizi yenmedik mi, sizi öldürebilecek durumda iken, sizden tarafa tavır koymakla sizin hayatta kalmanızı sağlamadık mı?- derler.”

İstihvaz; istila etmek, galebe çalmak, üstün gelmek ve yenmek manalarındadır.

(.....) Onların size saldırmalarına mani olduk.

Onların sizden korkmalarını, kalplerine endişe girmesini sağladık, böylece sizinle savaşmaktan çekindiler. Onların size üstün gelmelerine mani olarak bunu yavaşlattık, o hâlde kazandıklarınızdan bizim de payımıza düşeni verin, derler.

(.....) Ey mu'minler ve münâfıklar! “Artık Allah kıyamet gününde aranızda hükmedecektir” Böylece münâfıkları cehennem ateşine ve mü'minleri de cennete koyacaktır.

“Ve kâfirler için mü'minler aleyhine asla bir yol vermeyecektir.” Kıyamet gününde zaten buna asla izin vermeyecektir. Bunun böyle olduğuna yani kıyamet gününde olacağına âyetin baş tarafı delildir. Nitekim Hazret-i Ali (radıyallahü anh) den de bu şekilde rivâyet olunmuştur.

Ya da kâfirler mu'minler aleyhinde bir hüccet bulamayacaklardır. Nitekim İbn Abbâs (radıyallahü anh) tan bu şekilde rivâyet olunmuştur.

142

Şüphesiz münâfıklar Allah'a oyun etmeye kalkışıyorlar; halbuki Allah onların oyunlarını başlarına çevirmektedir, Onlar namaza kalktıkları zaman üşenerek kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar, Allah'ı da pek az hatıra getirirler.

“Şüphesiz münâfıklar Allah'a oyun etmeye kalkışıyorlar;”

Yani îman ettiklerini açıklayarak ve küfürlerini de saklaarak tıpkı hile ve aldatma yollarına başvuran kimselerin yaptığı gibi yapmaya kalkışıyorlar.

Münâfık ise inandığını açıkça söyleyip, inkâr ettiğini gizleyen kimse demektir.

Ya da Allah'ın veli/sevgili kullarını aldatmaya kalkışıyorlar ki bunlar da mü'minlerden başkalan değildir. Yüce Allah sevgili kulları olan mü'minlerin aldatılmasını bizzat kendi zâtına izafe etmekle, mü'minlere verdiği değer ve önemi göstermektedir. “Halbuki Allah onların oyunlarını başlarına çevirmektedir.”

Yani Allah, bu aldatma işinde üstün gelen tarafın yenilen tarafa yaptığını yapar. Çünkü dünyada onların can ve mal dokunmazlıkların aynen devam ettirir, bu manada masumluk larını kabul eder. Fakat âhiret hayatında ise, yani işin nihâyetin de onlar için cehennem en alt tabakasını hazırlar.

“Hadi” kelimesi (.....) fiilinden ismi fâil (etken sıfat fiildir).

Yani “Ben onu tuzağa düşürdüm, o da tuzağa düştü.” demek olup, birini yendiğin zaman, sen ondan daha fazla hile yapan, onu oyunlarıyla yenmiş olman hâlinde kullanılır.

Bir başka tefsire göre, Allah onları, kurdukları tuzaklarının bir cezâsı olarak kendilerini cezâlarıdıracaktır.

“Onlar namaza kalktıkları za man üşenerek kalkarlar.” Namazı ağır bir yük olarak görsünürler.

Gaflet meselesine gelince bazen mü'minler de gâfil davranabilmek tedirler.

(.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğuludur.

Tıpkı (.....) kelimesi gibi. Çünkü bu da (.....) kelimesinin çoğuludur.

“İnsanlara gösteriş yaparlar;” Bu cümle hâldir.

Yani münâfıklar kıldıkları namazlarla gösteriş yaparlar, desinler diye kırlarlar.

(.....) kelime olarak (.....) babmdandır. Bu “ru'yet” ten alınmadır. Çünkü gösterişçi yaptığı şeyi halka gösterir ve onlar da o kimsenin bu hareketini güzel bulurlar.

“Allah'ı da pek az hatıra getirirler.” Onlar pek az namaz kılar. Çünkü halkın gözlerinden uzak bulundukları zaman namaz kılmazlar. Yahut tesbihatta ve tahlilde bulunmazlar, yani “sübha nellah ve lâ ilahe illallah” diyerek Allah'ı anmazlar; bunu pek az, nadir denecek kadar az söylerler. Eğer az da olsa söylenen bu zikir, gerçek anlamıyla Allah'ın nzası gözetilerek söylenmiş olsa, elbette Allah bunu artırırdı.

143

Bunların arasında bocalayıp durmaktalar, ne onlara (bağlanıyorlar) ne bunlara. Allah'ın şaşırttığı kimseye asla bir (çıkar) yol bulamazsın.

“Bunların arasında bocalayıp durmaktalar,” (.....) kavli zem üzere mensubtur.

Yani mütereddiddirler, dolanıp dururlar, demektir.

Yani şeytan bunların heva ve hevesleri kendilerini îman ile küfür arasında götürüp getirirler.

Gerçek anlamda müzebzeb; iki tarafın sözlerinden ve konuşmaların dan uzak durmaktır.

Yani herhangi bir tarafta karar kılmaksızın atılıp duran manasındadır. Ancak (.....) ifadesinde tekrar olmakla birlikte (.....) kelimesinde yoktur.

“Ne onlara (bağlanıyorlar)” Ne îman eden tarafa intisap ediyorlar ki kendileri mü'minlerden sayılsınlar, “Ne bunlara.” Kâfir ve müşriklere mensup olduklarını da söylemezler ki kafir ya da müşrik diye adlandırılınsınlar.

“Allah'ın şaşırttığı kimsiye asla bir (çıkar)yol bulamazsın.” hidâyete giden bir yol bulamazsın.

144

Ey îman edenler! Mü'minleri bırakıp da kâfirleri dost edinmeyin; (bunu yaparak) Allah'a, aleyhinizde - azâblarıdırılmanız hususunda- apaçık bir delil mi vermek istiyorsunuz?

Azâblarıdırılmanız hususunda bir delil ve hüccet mi vermek istiyorsunuz?

145

Şüphe yok ki münâfıklar cehennemin en alt katındadırlar. Artık onlara asla bir yardımcı bulamazsın.

“Şüphe yok ki münâfıklar cehennemin en alt katındadırlar.”

Yani cehennemin en dipteki derin tabakasında olacaklardır.

Cehennem ateşi yedi dereke/tabakâdır. Cehennemdeki tabakalara dereke denilmesi, üst üste olmaları, birbiri üzerinde bulunmaları sebe biyîdir.

Ancak şu bir gerçektir ki, münâfıklar kâfirlerden çok daha ağır bir azâba çarptırılacaklardır. Çünkü dünyada iken inanmış gözükererek boyunlarını vurulmaktan kurtarmışlardır. İşte bu yüzden âhiret hayatında buna denk olarak cehennemin en alt katında ve en ağır şekilde cezâlarıdırıla caklardtr. Küfürde, tıpkı kâfirler gibidirler. Bir de bunların küfürlerine İslam ve Müslümanlarla alay etme cezâları eklenmiş olacaktır.

(.....) kelimesi, Kırâat imâmlarından A'sa dışındaki imâmlardan Âsım, Hamza, Kisâi ve Halef (.....) harfinin sükunu ile⁵⁶ okumuşlardır. Di ğer kırâat imâmdan ise, (.....) harfinin fethası ile⁵⁷ okumuşlardır. Her iki kelime de dilde aynen kullanılmaktadır. Zeccâc (v316/928)'in anlattığına göre tercih edileni ise bunu (.....) harfinin fethası/üstünüyle ile okumaktır.

“Artık onlara asla bir yardımcı bulamazsın.” Azaplarının önüne geçecek bir yardımcı da olmayacaktır.

146

Ancak tevbe edip hallerini düzeltenler, Allah'a sınıksız sarılıp dinlerini (ibâdetlerini) yalnız onun için yapanlar başkâdir. İşte bunlar (gerçekte) mü'minlerle beraberdirler ve Allah mü'minlere yakında büyük mükâfat verecektir.

“Ancak tevbe edip hallerini -içlerinde gizli tutup bozdukları şeyleri ve münâfıklıkla ilgili hallerini- düzeltenler,” Buradaki, (.....) kavli, (.....) kavlinin mecrûr olan zamîrinden istisna edilmiştir. “Allah'a sınıksız sarılıp,”

Samimi mü'minlerin Allah'a güvendikleri gibi güvenip, “(ibâdetlerini) yalnız onun için yapanlar -bununla sırf Allah nzasını gözetkenler- başkâdir.” “İşte bunlar (gerçekte) mü'minlerle beraberdirler.” Bu özelliktekiler inananların arkadaşlarıdır ve her iki dünyada onlarla beraber olacaklardır.

“Ve Allah mü'minlere yakın da büyük mükâfat verecektir.” Onlar da bu mükafatta onlara ortak olacaklardır. Burada, (.....) kelimesinin sonundaki (.....) harfi, lafızda uyum sağlarsın için yazıda/hatta düşürülmüştür/yazılmamıştır. Bundan sonra gelen âyette ise yüce Allah bir gerçeğin tesbitini yaparak, şükreden mü'min kimseye azap etmeyeceğini bir soru ile şöyle dile getiriyor:

147

Eğer siz îman eder ve şükrederseniz, Allah size neden azap etsin! Allah şükre karşılık veren ve her şeyi bilendir.

“Eğer siz îman eder ve şükrederseniz, Allah size neden azap etsin!” Âyetin başında yer alan, (.....) edatı (.....) fiiliyle mensûb kılınmıştır.

Yani, “Sizin azaplarıdırılmanıza hangi şey/sebebe var ki!?” demektir.

İman; nimet veren zâtı tanımak ve O'na inanmak demektir. Şükür ise; verilen nimete nankörlük etmeyip itiraf etmektir. Çünkü nimeti verene karşı olsun, nimetin kendisi ne olsun bunlara nankörlükte bulunmak, sadece inadetmektir. İşte bu yüzden kâfirler azâbı ve cezâlarıdırılmayı hak etmişlerdir.

Bu âyette önce “şükür” olayına sonra da “îman” olayına yer verilmiştir. Bunun sebebi şöyledir. Akıllı bir kimse önce kendi yaratılışına dikkatle bakıp inceler ve bununla beraber kendisine sunulan nimetleri görüp değerlendirir. İşte bütün bunlardan sonra üstü kapalı da olsa pek işin detayına inmeden basit manada bir şükreder/teşekkürde bulunur. Fakat bu değerlendirmesinin sonucunda asıl nimeti veren zâtı bulur, tanır ve öğrenir ve böylece îman etmiş olur. İşte asıl bundan sonra daha etraflı bir şekilde düşünüp gerçek şükür nasıl ifa edilmesi gerekiyorsa öyle yapar. Bunun içindir ki önce şükürle giriş yapılmış oldu, şükür bu mana da îmana takdim etti.

“Allah şükre karşılık veren -şükürünüze karşılık sizi ödüllendirir veya az olan amelinizi kabul buyurur ve buna karşılık size bol sevap verir,- ve her şeyi bilendir.” Bütün yaptıklarınızı da en iyi bilendir.

148

Allah kötü sözün açıkça söylenmesini sevmez; ancak haksızlığa uğrayan başka. Allah her şeyi işitici ve bilicidir.

“ancak haksızlığa uğrayan başka...” Ancak zâlim olanlar tarafından açık bir şekilde incitilenler ve hakarete uğrayanlar müstesna. Ezilen bir kimse Allah'ın sevmediği ve istemediği şekilde açık bir hakarete uğrarsa, bunun durumu diğerlerinden farklıdır. Bu kimse kendisine zulmeden kimsenin aleyhinde olmak üzere gerekli girişimlerde bulunabilir. İlgililer nezdinde, kendisine yapılan hakareti ve her türlü kötülüğü açık olarak söyler ve anlatır.

Bir başka tefsire göre, (.....) kavli, sövmek, küfretmek demektir. (.....) kavli ise, “Eğer hakarete uğrayan, ezilen kimse, hakaret edene misliye karşılık verecek olursa bunun da bir sakıncası yoktur.” diye tefsirleriniştir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“Ve her kim zulme uğradıktan sonra hakkını alırsa, artık onlara yapılacak bir şey yoktur. “Şura, 41.

“Allah herşeyi -ezilenin şikâyetini- işitici -zalimin haksızlık ettiğini- ve bilicidir.”

Bundan sonraki âyette Allah bağışlamaya teşvikte bulunuyor. Hiç kimsenin birbirine karşı açıktan hakaret etmemesini, hatta haksızlıkta bulunan kimseye karşılık verme hakkı olduğu hâlde bundan vazgeçip bağışlamalarını istiyor. Bu ise en faziletli olana teşvikte bulunmaktır. Nitekim açık olsun gizli olsun yapılacak bir iyiliğin bağışlarınaya ve affedilmeye sebep oluşturduğunu bildiriyor. Bunun için de yüce Allah şöyle buyuruyor:

149

Bir iyiliği açıklar yahut gizlerseniz veya bir kötülüğü (açıklamayıp) affederseniz, şüphesiz Allah da ziyadesiyle affedici ve kâdirdir.

“-Açıktan bir kötülük işleme yerine- Bir iyiliği açıklar yahut -o ameli- gizlerseniz veya bir kötülüğü - gönüllerinizden silip- (açıklamayıp) affederseniz,”

(.....) Burada (.....) kavli kendisinden önce geçen iki mana üzerine atfolunmuştur. Bunun delili de, bağışlamanın asıl gaye olduğu gerçeğidir. Çünkü açık ve gizli hayır yapmayı istemek bunun delilidir. Çünkü âyetin bundan sonraki kısmında şöyle buyurulmuştur:

“Şüphesiz Allah ziyadesiyle affedici ve kâdirdir.” Allah günahları sürekli affedip durandır, nitekim Allah öç alma ya da gücü yetendir. O hâlde Allah'ın koyduğu kanunlara uymanızı size emreder.

150

Allah'ı ve peygamberlerim inkâr edenler ve (inanma hususunda) Allah ile peygamberlerini birbirinden ayırmak isteyip “Bir kısmına îman ederiz ama bir kısmına inanmayız” diyenler ve bunlar (îman ile küfür) arasında bir yol tutmak isteyenler yok mu;

“Allah'ı ve peygamberlerini inkâr edenler ve (inanma hususunda) Allah ile peygamberlerini birbirinden ayırmak isleyip “Bir kısmına îman ederiz ama bir kısmına inanmayız” diyenler.” Tıpkı Yahûdiler ve Hıristiyanlar gibi. Yahûdiler Hem Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) nm ve hem de Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in peygamberliklerini inkâr ettikleri gibi, İncîl ve Kur'ân'a da îman etmediler, bu ikisini de inkâr ettiler. Hıristiyanlar da Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in peygamberliğini ve ona indirilen Kur'ân'ı inkâr ettiler.

“Ve bunlar (îman ile küfür) arasında bir yol tutmak isteyenler yok mu;”

Yani îman ile küfür arasında orta bir din, bir yol edinmek isterler. Yoksa iki toplum arasında ortak bir din demek değildir.

151

İşte gerçekten kâfirler bunlardır. Ve biz kâfirlere alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır.

“İşte gerçekten kâfirler bunlardır.” Bunlar inkarda gerçekten zirvede olanlar, en katıksız olanlardır. Çünkü inanılması gereken esaslardan tek bir şeyi kabul etmemek, inkâr etmek, tamamim inkâr etmek demektir.

(.....) yani “gerçekten” masındaki bu kelime, cümlelerin mana bakımından içeriğini tekidetmek ve pekiştirmek için gelmiştir. Bu âdeti, (.....) gibi bir cümledir.

Yani “İşte bu, Abdullah'ın bizzat ta kendisidir, başkası değil.”

Yani (.....) demektir ki, “gerçekten bunlar kâfirlerin ta kendileridir” , anlamındadır. Âyet, bu kimselerin şüphesiz bir küfür ve inkarda olduklarını gerçek anlamıyla ortaya koymaktadır.

Ya da bu (.....) kelimesi, (.....) kavlinin mastanna âit bir sıfattır.

Yani; “Onlar öyle ki gerçek olarak ve pürüzsüz anlamda katıksız kafirdirler, kafirlikleri kesindir, sabittir ve bunda herhangi bir şüpheyeye de yer yoktur.”

“Ve biz kafirlere, -âhirette- alçalıcı bir azap hazırlamışızdır.”

152

Allah'a ve peygamberlerine îman eden ve onlardan hiçbirini diğerlerinden ayırmayanlara (gelince) işte Allah onlara bir gün mükâfatlarını verecektir. Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.

“Allah'a ve peygamberlerine îman eden ve onlardan hiçbirini diğerlerinden ayırmayanlara (gelince)”

Bu âyette yer alan (.....) kelimesinin, (.....) kelimesinin üzerine dahil olmasının sebebi, çünkü bu (.....) kelimesi müfret/tekil olmada, müzekker ve müennes (yani eril ve dişi) olmada, bu ikisinin tesnîyelerinde ve cemlerinde aynı lafızla kullanılır.

“İşte Allah onlara bir gün mükâfatlarını verecektir.”

Yani kendilerine söz verilen sevaba kavuşurlar.

Kırâat imâmılarından Hafs, (.....) kavlini burada görüldüğü gibi (.....) harfiyle okumuştur. “Allah çok bağışlayıcı -kötülükleri gizleyip örten- ve esirgeyicidir.” İyilikleri de kabul edendir.

Bu âyet, Mu'tezilenin, “Büyük günah işleyenler, cehennemde ebedî olarak kalacaklardır.” görüşlerini çürütmekte ve geçersiz olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü âyette şu gerçeklere yer veriliyor ve şöyle buyuruluyor:

“Şüphesiz Allah'a ve Resûlüne îman edenler ve Allah'a îman ile peygamberlerine îman arasında herhangi bir ayırma gitmeyenler...” İşte böyle buyurmakla gerçek ortaya konulmaktadır. Dolayısıyla bir kimse bu şekilde bir inanca gerçekten sahip ise büyük günah işlese de kendilerine sevap ve mükâfat vadolunan kimseler arasında yer alır, demektir.

Ayrıca bu âyet “mağfiret ve rahmet” gibi fiil sıfatlarının kadim olduğuna îman etmeyenlerin sözlerinin bâtil olduğuna da bir delildir. Çünkü Allah: (.....) buyuruyor yani, “Allah Gafur ve Rahîmdir.” diyor. Onlar ise: “Allah ezelde Gafur ve Rahîm değildi, daha sonra Gafur ve Rahîm olmuştur.” diyorlar. Bu ise bâtil bir görüştür. Zaten âyette bunun bâtil olduğunun bir delilidir.

153

Ehl-i kitap senden, kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyor. Onlar Mûsa'dan, bunun daha büyüğünü istemişler de, “Bize Allah'ı apaçık göster” demişlerdi. Zulümleri sebebiyle hemen onları yıldırmm çarptı. Bilâhare kendilerine açık deliller geldikten sonra buzağıyı (tanrı) edindiler. Biz bunu da affettik. Ve Mûsa'ya apaçık delil (ve yetki) verdik.

“Ehl-i kitap senden, kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyor.”

Kırâat imâmılarından İbn Kesîr ve Abu Amr, (.....) kelimesini tahfif ile, (.....) olarak okumuşlardır. Bu iki imâm dışındakiler âyette yer aldığı gibi okumuşlardır.

Nasıl ki Tevrât bir defada indirilmiş ise, senden de böyle bir defada indirilen bir kitap isterler. Böyle bir isteğe kalkışmalarının sebebi, sırf inat olsun dıyedir.

Hasen-ı Basrî ise diyor ki:

“Eğer gerçekten îman etmek ve doğruya ulaşmak için böyle bir şey istemiş olsalardı, kesinlikle Allah onlara bunu verirdi. Çünkü Kur'ân'ın bir defada indirilmesi de mümkündü.”

“Onlar Mûsa'dan, bunun daha büyüğünü istemişler de,” Bu ifade mukadder yani var sayıları bir şartın sorunun cevâbıdır. Dolayısıyla bunun manası şöyledir:

“Eğer sen, onların senden istemekte oldukları şeyi büyük bir şey olarak değerlendiriyorsun, şunu iyi bilmelisin ki onlar, Mûsa'dan seden istediklerinin çok daha büyük olanım istediler.”

Ancak burada Hazret-i Mûsa döneminde istenen ya da sorulan bir şeyin, Hazret-i Peygamber zamanındakilere dayandılmış gibi gösterilmesi, esasen kendilerinden önce geçen ataları tarafından Hazret-i Mûsa'dan istenmiş olması sebebiyledir. Çünkü Hazret-i Mûsa'dan böyle bir istekte bulunanlar, yine o dönemdeki Yahûdiler tarafından kendi adlarına seçilip gönderilen yetmiş delege idi. Dolayısıyla onları seçip gönderenler de zaten onlarla aynı görüşte olup, onların isteklerinden hoşnut bulunmuşlardır.

““demişlerdi.”

Yani açık ve seçik olarak göster ki açık bir şekilde şu gözümüzle görelim, demişlerdi.

“Zulümleri sebebiyle hemen onları yıldırım çarptı.” Yerinde olmayan bir istekte bulunmaları yüzünden kendi aleyhlerine olan, çok korkunç bir azap veya yakıcı bir ateş onları kuşatı verdi. Ya da onların bu tutum ve tavırları, durmadan mu'cizeler istemeleri, peygamberlerine hükmetmek, onu baskı altına almak istemeleri nede niyledir. Çünkü onlar Allah'ı görmeyi isteme arzusuyla değil, aslında işi yokuşa sürmek ve sırf inat olsun diye sorup duruyorlardı. Yoksa mesele gerçekten Allah'ı görme arzusu olmuş olsaydı, bu da yani rü'yet meselesi de tıpkı Kur'an'ın bir defada toplu olarak indirilmesi gibi mümkün olan bir şey idi. Eğer Yahûdilerin cezâyâ çarptınlı malarının nedeni, “Allah'ı baş gözleriyle görme istekleri” olsaydı, Hazret-i Mûsa'nın kendisi böyle bir cezâlarındırmayı çoktan hak etmişti. Çünkü Hazret-i Mûsa Rabbine:

“Rabbim! Bana zâtını göster de, Seni göreyim.” A'raf, 143.

demişti. Fakat buna rağmen Hazret-i Mûsa (aleyhi's-selâm) yı yıldım çarpmamıştı. Aksine onun isteğini daha da artırarak durumu mümkün olabilecek bir şeyle kayıtladı. Bir şey ancak olabilecekse mümkün olanla kayıtlanır. Evet Allah Yahûdileri cezâlarıydı ve daha sonra da onları diriltti.

“Bilâhare kendilerine açık deliller geldikten sonra buzağıyı, (tann) edindiler...”

Yani Tevrât'ın ve dokuz mu'cizenin gönderilmesinden sonra, yine de buzağıyı ilâh edinerek ona taptılar. “Biz bunu da affettik.” Kendilerine bir ikramımız ve ihsanımız olsun diye kendilerini bağışladık, köklerini kazıyıp yok etmedik. “Ve Mûsa'ya apaçık delil (ve yetki) verdik”. Kendisine karşı gelenlere rağmen Mûsaya apaçık bir hüccet verdik.

154

Söz vermeleri(ni takviye) için Tûr'u başlarına diktik de onlara, “Baş eğerek kapıdan girin” dedik, “Cumartesi günü sınırı aşmayın” dedik. Kendilerinden sağlam söz aldık.

“Söz vermeleri(m takviye) için Tûr'u başlarına diktik de” Söz vermeleri sebebiyle korksunlar ve verdikleri sözlerinden caymasınlar diye ..

(.....) Tûr dağı üzerlerinde düşecek gibi dururken “onlara, (.....) dedik,”

Yani İlya (Kudüsallallahü aleyhi ve sellem) kapısından başınızı saygıyla eğerek içeri girin. ““-balık avlamayın- dedik.

Kırâat imâmılarından Verş, (.....) olarak okumuştur. Kırâat imâmılarından Nâfi ise Verş'ten ayrı olarak aynı kelimeyi, (.....) harfinin sükunu ve (.....) harfinin de şeddesiyle okumuştur. Her iki okuyuşta da, (.....) kelimesinden idğam olunmuşlardır. Bu okuyuş da Übeyy bin Ka'b'ın kırâatidir. Ancak Übeyy (.....) harfini (.....) harfine idğam etmiştir ve bir rivâyete göre de (.....) harfini sakın bırakmıştır. Başka bir rivâyete göre ise, (.....) harfinin üstün harekesini (.....) harfine nakletmiştir.

“kendilerinden sağlam söz aldık.” Kendilerinden oldukça ağır bir söz ve teminat aldık.

155

Sözlerinden dönmeleri, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri, haksız yere peygamberleri öldürmeleri ve “Kalplerimiz kılıflanmıştır” demeleri sebebiyle (onları larîetledik, türlü belâlar verdik. Onların kalpleri kılıflı değildir;) tam aksine küfürleri sebebiyle Allah o kalpler üzerine mühür vurmuştur; pek azı müstesna artık îman etmezler.

“Sözlerinden dönmeleri,” Âyetin başındaki, (.....) harfi zâidedir ve te'kit içindir. (.....) harfî ise (.....) Nisa, 160. kavline mütealliktir. Buna göre mana şöyle olmaktadır:

“Verdikleri sözleri tutmamaları sebebiyle kendilerine temiz ve helâl olan şeyleri haram kıldık.” Ayrıca, (.....) Nisa, 160. kavli, (.....) kavlinden bedeldir.

Te'kidin ya da pekiştirmenin manasına gelince: “Şurası kesin bir gerçektir ki, temiz ve helâl olan şeylerin bunlara haram kılınmış olması, bunların verdikleri sözleri bozmaları ve buna bağlı olarak küfrü seçmeleri, haksız yere peygamberleri öldürmeleri ve buna benzer durumlarıdır.”

“Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri,” Hazret-i Mûsa'ya verilen mu'cizeleri inkâr etmeleri, “haksız yere peygamberleri öldürmeleri,” Meselâ Hazret-i Zekeriya, Hazret-i Yahya ve daha başkalannı (Aleyhime's-Selâm), öldürülmesini gerektiren herhangi bir neden yokken haksız olarak öldürmeleri gibi. “ve «Kalplerimiz kılıflanmıştır» demeleri sebebiyle (onları larîetledik, türlü belâlar verdik. Onların kalpleri kılıflı değildir;)”

(.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğuludur.

Yani kalplerimizin üzeri örtülüdür, uyan, vaaz, hatırlatma gibi şeylerden hiçbiri oraya ulaşıp etkilemez.

“tam aksine küfürleri sebebiyle Allah o kalpler üzerine mühür vurmuştur;” Bu ifade o kafirlerin, “Kalplerimiz kılıflarla kaplıdır.” söz ve gerekçelerini reddediyor. “pek azı müstesna artık îman etmezler.” İman edenler de Abdullah b. Selâm ve arkadaşları gibi kimselerdir.

156

Bir de inkâr etmelerinden ve Meryem'in üzerine büyük bir iftira atmalarından;

“Bir de inkâr etmelerinden” Bu ifade, (.....) kavli üzerine ma'tûf bulunmaktadır. Ya da aynı cümlede tekrarlanan ve onu izleyen, (.....) kavli üzerine ma'tûftur. Çünkü Yahûdîlerden bu inkâr etme olayı hep tekerrür edip gitmiştir. Bilindiği üzere Yahûdîler Hazret-i Mûsa (aleyhi's-selâm) yı inkâr ettikleri gibi ondan sonra gelen Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) yı ve daha sonra gönderilen Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)ı de inkâr etmişlerdir. Dolayısıyla bu küfür kelimeleri hep birbiri üzerine atfolunmuşlardır. “ve Meryem'in üzerine büyük bir iftira atmalarından;”

157

Ve “Allah elçisi Meryem oğlu İsa'yı öldürdük” demeleri yüzünden (onları larîetledik). Halbuki onu ne öldürdüler, ne de astılar; fakat (öldürdükleri) onlara İsa gibi gösterildi. Onun hakkında ihtilâfa düşenler bundan dolayı tam bir kararsızlık içindedirler; bu hususta zanna uymak dışında hiçbir (sağlam) bilgileri yoktur ve kesin olarak onu öldürmediler.

“Ve «Allah elçisi Meryem oğlu İsa'yı öldürdük» demeleri yüzünden (onları larîetledik).”

Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) ya “mesih” adının verilmesi, Hazret-i Cebrâîl (aleyhi's-selâm) tarafından mübarek bir zât olması için mesh edilmesi (dokunulması/sıvazlanması) sebebiyledir. Bu manasıyla ona, türkçemizde, “el almış” manasında “memsuh” denilir. Ya da hastaları, anadan doğma körleri ve Abraş hastası olanları meshederek tedavi etmesi, onları sıvazla mak suretiyle iyileştirmesi sebebiyle kendisine mesih denmiştir. Bundan dolayı da mesheden, dokunan anlamında mesih olarak adlandırılmıştır. Mesih: Tercih edilen görüşe göre bu kelimenin Süryanîce bir kelime olduğudur. Kelimenin aslı meşîha'dır. Daha sonra Araplar tarafından

Arapçalaştırılmıştır. Fakat bu konuda yapılması gereken en sağlıklı şey, bu kelimenin hangi anlama geldiği konusunda Arap dilinde araştırma yapmamaktır. Çünkü Arapça değildir. Bak. Tacu'l-Arus, 7/124. (mütercim.)

Kafirlerin bizim peygamberimize alay olarak Resûlullah dedikleri gibi Yahûdîler de Hazret-i İsa'nın Resûlullah olduğuna iman etmedikleri hâlde alay olsun diye Resûlullah diyorlardı. Çünkü kâfirler bizim Peygamberimiz Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)e, “Ey kendisine Kur'an indirilen deli adam!” diye alay ederlerdi. Ayrıca ihtimaldir ki, her ne kadar Yahûdîler böyle dememiş olsalar da, Allah onu bu şekilde bu vasıfla niteledi.

“Halbuki onu ne öldürdüler, ne de aslılar; fakat (öldürdükleri) onlara İsa gibi gösterildi.”

Rivâyete göre bir Yahûdî topluluğu hem Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) ya ve hemde annesine çirkin sözlerle hakarete bulundular, sövmeye kalkıştılar.

Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) da onlara şöyle beddua etti:

“Allah'ım! Sen benim Rabbimsin, Sen beni, üflediğin Kelimenle yarattın Allah'ım! Bana ve anneme dil uzatarak iğrenç sövgülerle hakarete kalkışanlara lânet eyle, rahmetinden uzak kıl!” Allah da her ikisine hakarete kalkışanları maymun ve domuzlara dönüştürdü.

İşte bunun üzerine Yahûdîler bir araya gelip Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) yı öldürme karan aldılar. Yüce Allah da ona; “kendisini katına, semâya yük sekeceğini (göğe kaldıracağını) ve Yahûdîlerle beraber olmaktan kurtarıp anndıracağımı” bildirdi.

Bunun üzerine Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) da kendi adamlarına:

“Hanginiz benim benzerini durumuna sokulup öldürülmeyi, asılmayı ve nihâyetinde de cennete girmeyi ister?” diye sorar. Adamlarından birinin, “Ben istiyorum.” demesi üzerine Allah onu Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) ya benzetti, o da bunun üzerine öldürölüp çarmıha gerildi.

Başka bir tefsire göre de, Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) nın aleyhinde çalışan münâfık bir adam vardı. Bu adamı Yahûdîler öldürmek isteyince, onlara, “Ben sizi ona götüreyim, onun yerini size göstereyim.” dedi. Böylece gidip Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) nın evine girdi, bu arada Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) da göğe kaldmılmıştı (çekilmişti). Allah bu münâfık kimseyi Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) ya benzetti. Yahûdîler içeri girdiklerinde onu yakalayıp öldürdüler. Böylece “İsa'yı öldürdük” zannına kapıldılar.

Böyle bir şeyin olması câizdir. Çünkü bunlar öyle inatçı bir kavim idiler ki, Allah zaten onların inanmayacaklarını kesin biliyor ve bunu hülâiünü vermiş bulunuyordu.

(.....) kavli car ve mecrûr olan, (.....) kavline isnadolunmuştur. Bu tıpkı senin, “ona öyle hayal edildi/gösterildi” kavline benzer bir ifadedir. âdetâ şöyle denilir: “Fakat onların gönlüne bir kez şüphe girdi.” Ya da bu, maktûlün zamîrine isnadolunmuş olabilir.

Çünkü, (.....) kavli bunu göstermektedir. Sanki şöyle denilir gibi: “Öldürdükleri kimse, ona benzetildi.”

“Onun hakkında ihtilâfa düşenler bundan dolayı tam bir kararsızlık içindedirler; bu hususta zanna uymak dışında hiçbir (sağlam) bilgileri yoktur” Çünkü Yahûdîler bu konuda anlaşmazlığa düştüler. Şöyle diyorlardı:

“Adamın yüzü, İsa'nın yüzüne benziyor, fakat bedeni ise bizim adamımızın bedenidir.” Ya da bu tartışma ve ihtilaf Hristiyanlar arasında şu manada cereyan etti:

“İsa bir ilâh (tann) idi, ya da Tanrının oğlu veya o için üçüncüsüdür.”

Bu âyette yer alan, “Sadece zanna göre davranmaktadırlar. “ifadesi münkati istisnadır. Çünkü zanna göre hareket etmek, kesin bilgi türüne girmez. Bu manada muttasıl değil münkati istisnadır.

Yani, bunlar zanlarına uymaktan başka bir şey yapmıyorlar demektir. Bir de bunların, “şüphe ve kararsızlık içinde bulundukları” gerçeği dile getiriliyor ve böyle nitelendiriliyor. İki şeyden hangisinin doğruluğuna karar verememiş olmaları yüzündendir. Çünkü önce şüphe ve sonra da zan ile vasıflarınışırlardır. Dolayısıyla bu ikisinden birinin tercihi gerekir. Çünkü adamlar bu konu da şüphe içindedirler, kesin bir bilgileri yoktur. Ancak bir ize rastlamaları, bir belirti görmeleri sebebiyle, zan olarak “Bu odur” diyorlar.

Bir diğer tefsire göre, “Hazret-i İsa'nın öldürüldüğü hakkında tartışanlar, o mu değil mi konusunda kesin bir şüphe içindedirler.”

Yani O'nu öldürdüklerine dair şüpheleri var. Çünkü bu kimseler kendi aralarında şöyle tartışıyorlar:

“Eğer bu öldürdüğümüz İsa ise, bizim adamımız nerede? Eğer bu öldürülen bizim adamımız ise bu takdirde İsa nerede?”

“ve kesin olarak onu öldürmediler.”

Yani kesin olarak onu öldürmediler veya onlar İsa (aleyhi's-selâm) yı öldürdüklerine kesin kanaat getiremediler. Ya da gerçekten onu öldüremediler. Burada, (.....) ifadesi sırf, (.....) kavlini te'kit için gelmiştir.

Yani onu gerçekten öldürmediler.

158

Bilâkis Allah onu (İsa'yı) kendi nezdine kaldırmıştır. Allah izzet ve hikmet sâhibidir.

“Bilâkis Allah onu (İsa'yı) kendi nezdine kaldırmıştır. “İsa'yı, Allah'ın hükmünden başka bir hükmün asla geçerli olmadığı yere veya semâya/göğe yükseltmiştir. “Allah -Yahûdilerden intikam almak açısından- izzet ve -Hazret-i İsa'yı katına çekmekle aldığı tedbirlerinde- hikmet sâhibidir.”

159

Ehl-i kitaptan her biri, ölümünden önce ona muhakkak îman edecektir. Kıyamet gününde de o, onlara şâhit olacaktır.

“Ehl-i kitaptan her biri, ölümünden önce ona muhakkak îman edecektir.” Bu bir kasem/yemin ifade eden cümle olup mahzûf bir mevsûfun sıfatıdır. Bu şu demektir: “Kitap ehlinden -hiçbir kişi yoktur ki-, mutlaka Ona îman edecektir.” Bunun benzeri, Rabbimizin şu ayetidir. Rabbimiz burada şöyle buyuruyor:

“Bizim her birimiz için bilinen bir makam vardır.” Saffât, 164.

Bu durumda âyetin manası şöyledir: “Yahûdiler, Hıristiyanlardan hiç biri yoktur ki, ölümünden önce mutlaka ona inanmış olacaklar. Hepsı de onun Allah'ın kulu ve Resûlü olduğuna îman edeceklerdir.”

Yani imanın kendisine fayda vermediği an olan can çekişmesi sırasında gerçeği gördüklerinde, artık sorumluluk/mükellefiyet görevinin sona erdiği o ölüm anında ona îman edeceklerdir. Ya da her iki zamîr de Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) ya râcidir. Bu durumda mana şöyledir:

“Hepsı de mutlak olarak İsa (aleyhi's-selâm) henüz ölmeden önce İsa (aleyhi's-selâm) ya îman edeceklerdir. Bu îman edecek olanlar, Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) nın yükseltildiği yerden inmesi döneminde yaşayan kitap ehlidir. Hepsı de o zaman ona îman edeceklerdir. Böylece yeryüzünde tekbir dîn kalmış olacaktır. Bu da yalnızca İslam dini olacaktır.”

Ya da, (.....) zamîri yüce Allah'a veya Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'e râcidir. İkincisi ise yani, (.....) kavlindeki zamîr de kitap ehline râcidir.

“Kıyamet gününde de o, onlara şâhit olacaktır.” Kısaca Yahûdiler beni yalanladılar ve Hıristiyanlar da beni Allah'ın oğlu diye çağırdılar diyerek aleyhlerinde şâhitlik edecektir.

160

Yahûdîlerin yaptıkları zulûmden, bir de çok kimseyi Allah yolundan çevirmelerinden, menetmelerinden dolayı kendilerine (daha önce) helâl kılınmış olan temiz ve iyi şeyleri haram kıldık.

Burada söz konusu edilen ve kendilerine haram kılman şeyler, En'am Sûresinde söz konusu edilenlerdir. Rabbimiz burada şöyle'buyurmaktadır:

“Yahûdîlere tırnaklı hayvanların tümünü haram kıldık.” En'am, 146.

Bu durumda âyetin manası şöyle olmaktadır: “Biz Yahûdîlere işledikleri çok büyük bir zulüm sebebiyle helâl ve temiz olan şeyleri haram kıldık. Başka bir nedenle değil. Nitekim o nedenler de biraz önce âyetlerde ele alınıp anlatıldı.” Çünkü Yahûdîler halkı îman etmekten alıkoyuyor ve buna mani oluyorlardı. Bir çoklarını engelliyorlar ya da bir çok engelleme yolunu deniyorlardı.

161

Men edildikleri hâlde faizi almalarından ve haksız (yollar) ile insanların mallarını yemelerinden dolayı içlerinden inkâra sapanlara acı bir azap hazırladık.

“Menedildikleri hâlde fâiz almalarından -Bize faiz almak nasıl haram kılınmış ise onlara da haram kılınmıştı ve faiz alıp veriyorlardı, faizli işlem yapıyorlardı- ve haksız (yollar) de insanların mallarını yemelerinden -rüşvet almaları ve daha başkaca yol ve yöntemlerle haram alıp yemeleri- dolayı”

“İçlerinden -îman edenler için değil- inkâra sapanlara -âhirette- acı bir azap hazırladık.”

162

Fakat içlerinden ilimde derinleşmiş olanlar ve mü'min ler, sana indirilene ve senden önce indirilene îman edenler, namazı kılanlar, zekâtı verenler; Allah'a ve âhiret gününe inananlar var ya; işte onlara pek yakında büyük mükâfat vereceğiz.

“Fakat içlerinden -kitap ehlinde ilimde derinleşmiş olanlar ve mü'minler,” Abdullah b. Selâm ve benzerleri gibi gerçek ilim sâhibi olanlar, Allah'ın emir ve yasakları çerçevesinde hareket edenler.

“Sana indirilene ve senden önce indirilene îman edenler,” Kitap ehlinde îman etmiş olanlar, Muhacir ve Ensar'dan inanmış olanlar. (.....) kelimesi mübteda olarak merfûdur. Bunun haberi de, (.....) kavlidir.

“Namazı kılanlar,” Namazın önemini açıklamak maksadıyla bu cümle medih üzere mensubtur. Abdullah b. Mesud Mushaf'ında bu kelime, (.....) olarak geçmektedir. Bu da Mâlik b. Dinar'ın ve daha başkalarının kırâatidir.

“Zekâtı verenler,” Bu cümle mübtedadır.

“Allah'a ve âhiret gününe inananlar var ya;” Bu da bir önceki cümle üzerine ma'tûf bulunmaktadır. Haberi ise bundan sonra gelen şu kısımdır: “İşte onlara pek yakında büyük mükâfat vereceğiz.” Kırâat imâmlarından Hamza (.....) kavlini, (.....) harfiyle, (.....) olarak okumuştur.

163

Biz Nûh'a ve ondan sonraki peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik. Ve (nitekim) İbrâhîm'e, İsmâîl'e, İshak'a, Ya'kûb'a, esbâta (torunlara), İsa'ya, Eyyûb'e, Yûnus'a, Harun'a ve Süleyman'a vahyettik. Dâvud'a da Zebûr'u verdik.

“Biz Nûh'a ve ondan sonraki peygamberlere -Hûd, Sâlih, Şuayb ve daha başkalarına- vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik.”

Burada geçen, (.....) kavli istekleri sebebiyle kitap ehline bir cevaptır. Çünkü bunlar Hazret-i (sallallahü aleyhi ve sellem) den kendileri için gökten bir kitap indirilmesini istemişlerdi. Böylece onlara karşı bir hüccet ve delil

olsun. Çünkü Resûlüllah'ın vahiy bakımından konumu, tıpkı kendisinden önce geçen peygamberlerin durumu gibidir.

“fe (nitekim) İbrâhîm'e, İsmâîl'e, İshak'a, Ya'kûb'a, esbala (torunlara), İsa'ya, Eyyûb'e, Yûnus'a, Harun'a ve Süleyman'a vahyettik. Dâvud'a da Zebûr'u verdik.”

Kırâat imâmılarından Hamza, (.....) kelimesini, (.....) olarak okumuştur. Bu kelime mefûl manasında bir mastardır. Bununla Hazret-i Dâvud (aleyhi's-selâm) a indirilen kitaba isim verilmiştir.

164

Bir kısım peygamberleri sana daha önce anlattık, bir kısım ise sana anlatmadık. Ve Allah Mûsa ile gerçekten konuştu.

“Bir kısım peygamberleri sana daha önce -bu sureden önce- anlattık,”

Burada, (.....) kavli muzmer olan bir fiil ile mensûbtur. Bu da, (.....) “gönderdik” ve “bildirdik, haber verdik” anlamındadır. “bir kısmını ise sana anlatmadık.”

Ebû Zer (radıyallahü anh) Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'e, ne kadar peygamber gönderildiğini sormuş. Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur:

“Yüz yirmi dört bin peygamber gönderilmiştir.” Bu defa:

“Bu gönderilenler arasında Resul olanların sayısı kaç tanedir?” diye sormuş. Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) buna da şu karşılığı vermiştir:

“Üç yüz on üç tanedir. İlk Resul Hazret-i Âdem (aleyhi's-selâm), son Resul de sizin peygamberiniz Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) dir. Bunlardan dört tanesi; Hûd, Sâlih, Şuayb ve Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) Arap soyandandır.” Bunu İbn Hibban sahihinde “361” numara ile rivâyet etmiştir. (Bak. Ebû Nuaym, Hilye; 1/166-168)

Bu âyet gösteriyor ki tek “tek peygamberleri isimleriyle tanıyıp îman etme şart yoktur.

Yani imanın sahih olması için tek tek hepsini bilme ve tanıma gereği yoktur. Hepsine birden îman etmek yeterlidir. Yeter ki herhangi birini inkâr vuku bulmamış olsun. Çünkü şart olarak istenen hepsine birden îman edilmesidir. Eğer hepsine ayrı ayrı îman etmemiz şart olmuş olsaydı yüce Allah onları mutlaka bizim için bir sayardı.

“Ve Allah Mûsa ile gerçekten konuştu.” Arada hiçbir aracı olmaksızın konuşmuştur.

165

(Yerine göre) müjdeleyici ve sakındırıcı olarak peygamberler gönderdik ki, insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın! Allah izzet ve hikmet sâhibidir.

“(Yerine göre) müjdeleyici ve sakındırıcı olarak peygamberler gönderdik ki” Burada en uygun olan durum, (.....) kelimesinin medih üzere mensûb olmasıdır.

Yani, (.....) “Peygamberleri demek istiyorum, kastediyorum” demek daha yerinde olur. Aynı zaman bunun bu ayetten önce geçen Âyetteki, (.....) kavlinden bedel olması da câizdir. Nitekim mefûl olması da câiz olabilir.

“İnsanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın!” Burada geçen, (.....) kelimesinin başında yer alan lam harfî, (.....) kavline mütealliktir. Mana şöyle olmaktadır:

“Çünkü yüce Allah'ın peygamber göndermiş olması, onların itirazlarına yer bırakmayacağı gibi, yarın kıyamet gününde hüccet ve delil olarak önlerine sürülmekle susturulmuş olacaklardır. Böylece: Eğer sen bize peygamber göndermiş olsaydın ve bizi gaflet uykusundan uyarsaydın, mutlak yapmamız gerekenin ne olduğunu

bize gösterseydin, Meselâ ibâdet, şerî'at ve benzeri konularda ne yapmamız gerektiğini bize duyursaydın, biz de üzerimize düşeni yapardık'türünden itirazlara meydan verilmemesi içindir.”

Ben şunu demek istiyorum; bunların miktarlarını, vakitlerini ve key fiyatlarını bildirseydin gereği yapılırdı. Yoksa bunların asıllarını demek istemiyorum. Çünkü esaslar zaten akıl yoluyla bulunabilecek şeylerdir.

“Allah -inkâra karşı cezâlarıdırma hususunda- izzet, ve -uyarmak için peygamber göndermede - hikmet sâhibidir.”

Rabbimiz “Biz sana vahyettik” kavlini inzâl buyurunca kitap ehli, “Biz bu konuda sana şâhitlik etmeyiz. “ demişlerdi. İşte bunun üzerine aşağıda tefsirini okuyacağımız âyet nâzil olmuştur. Allah şöyle buyuruyor:

166

Fakat Allah sana indirdiğine şâhitlik eder; onu kendi ilmi ile indirdi. Melekler de (buna) şâhitlik ederler. Ve şâhit olarak Allah kâfidir.

“Fakat, Allah sana indirdiğine şâhitlik eder.” Allah'ın indirdiği şeye şâhitlikte bulunması dernek, mu'cizeler göndermek suretiyle bunların doğru olduğunu kanıtlamak demektir. Nitekim davaların doğruluğu da, ortaya konan kesin kanıtlarla ispat olunur. Çünkü Hakîm olan yani hikmet sâhibi olan Allah asla yalan söyleyeni mu'cizeyle desteklemez.

“Onu kendi ilmi ile indirdi.”

Yani Allah bu kitabı sana indirdi. Çünkü Allah, senin buna ehil olduğunu, senin bunu tebliğ edeceğini bildiğinden bunu sana indirmiştir. Veya Allah, kullarının maslahatlarına ilişkin her şeyi bildiği için bunu sana indirmiştir.

Sıfatları kabul etmeyen Mu'tezilenin görüşüne de burada bir cevap bulunmaktadır. Çünkü Allah bu âyette ilim sıfatına vurgu yapmaktadır, bu sıfatının var olduğundan söz etmektedir.

“Melekler de (buna) senin peygamberliğine dair- şâhitlik ederler. Ve şâhit olarak Allah kâfidir.”

Başkalan şâhitlikte bulunmasalar da Allah'ın şâhitliği kâfidir.

167

İnkâr eden ve (başkalann da) Allah yolundan alıkoyanlar şüphesiz doğru yoldan çok uzaklaşmışlardır.

“İnkâr eden,” Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)i yalanlayanlar ki bunlar Yahûdîlerden başkalan değildir. “Ve (başkalann da) Allah yolundan alıkoyanlar” Hâl k1, sözleriyle hak yoldan engelleyip uzaklaştıranlar.

Çünkü bu kâfirler, Araplara: “Biz Muhammed hakkında kitabımızda bir şey bulamadık” derlerdi. “şüphesiz doğru yoldan çok uzaklaşmışlardır.” Doğru yoldan alakalannı koparmışlardı.

168

İnkâr edip zulmedenleri Allah asla bağışlayacak değildir. Onları (başka) bir yola iletecek de değildir.

-Allah'ı- İnkâr edip -Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in kitaplarında yazılı bulunan niteliklerini değiştirerek ve onun peygamberliğini inkâr ederek- zulmedenleri Allah asla bağışlayacak değildir. -Küfürlerini devam ettirdikleri müddetçe Allah- onları (başka) bir yola iletecek de değildir.

169

Ancak orada ebedî kalmak üzere, onları cehennem yoluna (iletecektir). Bu da Allah'a çok kolaydır.

Yani Allah'ın inkârcıları ebedî olarak cehennemde bırakması, Allah için oldukça kolaydır.

Yani Allah onları bundan dolayı ebedî olarak cezâlarıdıracaktır. (.....) kavlinden sonra gelen, (.....) kavli mukadder hâldir. Bu ayetlerin her ikisi de, Allah'ın ezeli ilmi dahilinde îman etmeyecekleri ve küfürleri üzere ölecekleri bilinen bir kavmin durumunu bildiriyor.

170

Ey insanlar! Resul size Rabbinizden gerçeği getirdi (bunda şüphe yoktur), şu hâlde kendi iyiliğinize olarak (ona) îman edin. Eğer inkâr ederseniz, göklerde ve yerde ne varsa şüphesiz hepsi Allah'ındır. (O'nun sizin inanmanıza ihtiyacı yoktur). Allah geniş ilim ve hikmet sâhibidir.

“Ey insanlar! Resül size Rabbinizden gerçeği gelirdi (bunda şüphe yoktur),” (.....) kelimesi hâl de olabilir.

Yani, (.....) demektir. Hak ve gerçek din demektir. “Şu hâlde kendi iyiliğinize olarak (ona) îman edin.”

Nitekim, (.....) 66 âyeti de böyledir.

Yani bunun da mensub olması muzmer olan bir fiilledir. Çünkü Allah onları îman etmeye ve teslis/üçlü ilâh inancına son vermeye davet ediyor. İşte gerçek böyledir. Şunu da bilmelisin ki Allah böylece onlara bir görevi, bir işi yüklemektedir. Bunun içindir ki, (.....) sizin için daha hayırlıdır, buyurmuştur.

Yani, “Şuna yönelin, hedef olarak şunu seçin ve sizin için üzerinde olduğunuz inkarcılıktan ve teslis yani üç ilâh inancına sahip olmaktan daha hayırlı olacak bir işi yapın ve ona yönelin. Bu da Allah'a îman etmekten ve tevhit inancına sahip olmaktan başka bir yol değildir.”

“Eğer inkâr ederseniz, göklerde ve yerde ne varsa şüphesiz hepsi Allah'ındır. (O'nun sizin inanmanıza ihtiyacı yoktur).” Dolayısıyla sizin Allah'ı inkâr etmeniz Allah'a zarar verecek değildir. “Allah -kimin îman edeceğini ve kimin de inkâr edeceğini bilme hususunda- geniş ilim ve hikmet sâhibidir.” Çünkü Allah her iki kesimi değerlendirmede cezâ ve mükâfat konusunda eşit tutacak değildir.

171

Ey ehli kitap! Dininizde aşırı gitmeyin ve Allah hakkında, gerçekten başkasını söylemeyin. Meryem oğlu İsa Mesîh, ancak Allah'ın resulüdür, (o) Allah'ın, Meryem'e ulaştırdığı “kün: Ol” kelimesi(nin eseri)dir, O'ndan bir ruhtur. (O'nun tarafından gönderilmiş, yahut te'yit edilmiş, yahut da Cebrâîl tarafından üfürülmüş bir ruhtur). Şu hâlde Allah'a ve peygamberlerine îman edin. “(Tanrı) üçtür” demeyin, sizin için hayırlı olmak üzere bundan vazgeçin. Allah ancak bir tek Allah'tır. O, çocuğu olmaktan münezzehtir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Vekil olarak Allah yeter.

“Ey ehli kitap! Dininizde aşırı gitmeyin” Yahûdiler bu konuda öylene hadlerini aştılar ki, Hazret-i İsa'yı, zina ürünü diyecek kadar aşağıladılar. Hristiyanlar ise öylene ileri gittiler ki, Hazret-i İsa'ya Allah'ın oğlu diyecek kadar aşırı hareket ettiler.

“Ve Allah hakkında, gerçeklen başkasını söylemeyin.” Allah'ı şirkten, çocuk edinmekten uzak tutun, tenzih edin.

“Meryem oğlu -Allah'ın oğlu değil- İsa Mesîh, ancak Allah'ın resulüdür, (o) Allah'ın, Meryem'e ulaştırdığı “kün: Ol” kelimesinin esen)dir, On dan bir ruhtur. (O'nun tarafından gönderilmiş, yahut teyit edilmiş, yahut da Cebrâîl tarafından üfürülmüş bir ruhtur).”

Yani Allah'ın yaratması ve “Ol” demesiyle yaratılmıştır. Bu tıpkı yüce Allah'ın şu kavli gibidir:

“O, göklerde ve yerde ne varsa hepsini, kendi katından (bir lütfü olmak üzere) size boyun eğdirmiştir. Elbette bunda düşünen bir toplum için ibretler vardır.” Casiye, 13.

İşte bu ayete dayanarak Ali İbn Hüseyin İbn vakid, Harun Reşid'in meclisinde bulunan genç bir Hristiyan doktora cevap vermiştir. Çünkü bu hekim, “Sizin kitabınızda İsa'nın Allah” tan olduğuna ilişkin âyet vardır.” demiş ve bu âyeti, (.....) âyetini okumuştur. İşte Ali İbn Hasen da yukanda mealini verdiğimiz Casiye/13. âyetini okuyarak cevap vermiştir.

Yani, “Hepsi de O'ndandır” buyurmakla, hepsinin de Allah'ın bir parçası olduğunu mu söyleyeceksin? diyerek susturmuştur. Böylece bu Hristiyan'ın Müslüman olduğu ve Harun Reşid'in de bundan büyük mutluluk duyduğu belirtilmektedir.

(.....) kavli mübtedanın haberidir. (.....) ise mübtedadır.

(.....) da bunun atfı beyanıdır ya da bedeldir. (.....) kavli de, (.....) kavli üzerine ma'tûftur. Hazret-i İsa'ya “Kelime” denilmesinin nedeni, nasıl ki söz ile insanlar doğru yolu bulabiliyorlarsa, aynı şekilde Hazret-i İsa ile de doğru yola erişebilmektedirler. Bundan dolayı böyle denmiştir. (.....) kavli hâldir. Olur ki, bu kelime ile anlatılmak istene şey de olabilir.

Yani Allah o kelimeyi Meryem'e ulaştırdı. Ve onu onda var etti, meydana getirdi. (.....) kelimesi de aynı şekil de haber üzerine atfedilmiştir. Hazret-i İsa'ya Ruh adının verilmiş olması, ölüleri diriltmesi sebebiyledir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm de ruh diye adları dmlmiştir. Yüce Allah bunun için şöyle buyurmaktadır:

“İşte böylece sana da emrimizle Ruh'u/Kur'ân-ı vahyettik.” Şura, 52.

Çünkü Kur'ân da kalpleri ve gönülleri yeşertip diriltiyor.

“Şu hâlde Allah'a ve, peygamber lerine îman edin. (.....) demeyin,”

Burada yer alan, (.....) kavli mahzûf bir mübtedanın haberidir.

Yani, “İlahlar üçtür demeyin.” Burada mahzûf olan ilâhlar anlamındaki, (.....) kelimesidir.

“Sizin için hayırlı olmak üzere bundan -ilâhlar üç tür demekten- vazgeçin.” Burada Kur'ân'ın belirtmek istediği gerçek bizzat Hristiyanların kendilerinden gelen açık ifadelerdir. Onlara göre, “Allah, Mesih ve Meryem” üçlüsü üç ilahtırlar. Mesih ise Allah'ın Meryem'den olma çocuğudur. Görmez misin bak yüce Allah şöyle buyurmuyor mu?:

“Allah: “Allah ancak bir tek Allah'tır.” Burada, (.....) mübteda, (.....)ise haberidir. (.....) kelimesi de te'kit içindir.

“O, çocuğu olmaktan münezzehtir.” Onu çocuğu olmaktan takdis ve tenzih ederim, O bunlardan uzak ve beridir.

“Göklerde ve yerde ne varsa hepsi onundur.” İşte âyetin bu kısmı, Allah'a nispet edilen şeylerden Allah'ın uzak ve beri olduğunu açıklamaktadır. Çünkü burada mana olarak şu gerçeğe dikkat çekiliyor; Göklerde ve yerde her ne var ise hepsi Allah'ın yaratıklarıdır ve hepsi de O'nun mülküdür. Durum böyle iken nasıl olur da kendi mülkü olan bir şeyin bir kısmı haşa O'ndan bir parça olsun? Bu asla söz konusu değildir. Çünkü hem oğlu olmak ve hem mülkü olmak gibi ucube bir durum ikisi bir arada toplanmaz.⁷¹ Kaldı ki cüz yani parça olan bir şey, sadece cisim olan şeylerde söz konusudur. Yüce Allah ise cisim olmaktan münezzehtir, uzaktır.

“Vekil olarak Allah yeter.”

Yani her ikisini ve her ikisi arasında var olan her şeyi koruyan, işlerini düzene koyan, kollayan olarak Allah vekildir, bunlara Allah yeter. Her kim bir ihtiyacını karşılamaktan âciz kalırsa o kimse kendisine yardımcı olacak bir çocuğa muhtaç olur. Haşa Allah için bu asla varit değildir.

“Ne Mesîh -bu ifade Hıristiyanlara bir cevaptır-, ve ne de. Allah'a yakın melekler, Allah'ın kulu olmaktan geri dururlar.” Burası da meleklerle tapan Araplara bir cevaptır. Dolayısıyla bu ikincisi, Mesih İsa üzerine ma'tûf bulunmaktadır.

Mukarreb melekler demek Arş'ın çevresinde yer alan Cebrâîl, Mikâîl, İsrâ'fil ve ayrıca onların derece ve seviyesinde olan diğer melekler (Aleyhimü-s-Selâm) demektir. Dolayısıyla mana şöyledir:

“Allah'a en yakın melekler de hiçbir zaman Allah'a kul olmaktan kaçınıp büyükenmezler.”

Âyette sadece, “Mukarreb melekler de...” denildi, burada “Allah'ın kulları olmaktan” ifadesine yer verilmedi. Bu ifadeye yer verilmeyip hafzedilmesinin sebebi, bundan önce geçen, (.....) kavlinin buna delalet etmesi sebebiyledir. Dolayısıyla söz uzatılmasına gidilmeyip öz ifadeyle geçilmiştir.

Mu'tezile mezhebine mensup olanlar bu ayete dayanarak meleklerin insanlardan üstün olduğu gayretine girişmişler ve şöyle demişlerdir:

Yükseliş ancak aşağıdan yukarıya doğru söz konusudur. Meselâ, filân kimse bana hizmetten kaçınmadığı gibi, babası da bundan kaçınmaz, denilir, fakat kölesi (işçisi) de bundan kaçınmaz denmez. Çünkü böyle bir ifade güzel olmaz ve yakışık almaz.

Buna göre, (.....) kavli, yani derece ve değer bakımından onlardan daha üstün olanları da Allah'a kul olmaktan kaçınmazlar, büyüklük taslamazlar, demektir. Çünkü bunun böyle olduğuna özellikle en yakın meleklerin de burada zikredilmesi gerçeği delalet ediyor, bunun böyle olduğunu gösteriyor.”

Bizim ise Mu'tezileye vereceğimiz cevap şöyledir:

“Biz de birinci gruptakilerin ikinci grupta bulunanlardan daha değerli ve üstün olduklarını kabul ediyor, bunu teslim ediyoruz. Fakat bu, bizim şu anda üzerinde durup tartıştığımız konuyla asla alâkalı değildir. Çünkü bu âyet gösteriyor ki bütün mukarreb (en üstün dereceli) melekler Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) dan daha değerli ve faziletlidirler. Biz ayrıca şunu da teslim ederek diyoruz ki, bütün mukarreb melekler beşerden (insanlardan) bir tek resul (elçi)den daha üstündürler. Çünkü Sünnet ehlinde bazı kimseler bu görüştedirler.

Ancak burada demek istenen şudur; meleklerin değerce insanlardan üstün olmaları, Levh-i Mahfûz'daki bilgilere sahip bulunmaları, doğurmaktan ve evlenmekten beri (uzak) olmalarına rağmen yani beşerde var olan bu manadaki özellikler onlarda olmamasına rağmen onlar Allah'a ibâdet ve kulluktan kaçınmıyorlar, herhangi bir büyüklük sergilemiyorlar. O hâlde bir başkasından dünyaya gelen, üremeye bağlı olarak varlıklarını sürdürenler nasıl olur da Allah'a kul olmaktan yüksünürler ve bundan dolayı büyüklük taslayıp kaçınırlar? Bu, olacak şey değildir. Çünkü insanlar meleklerin sahip oldukları güce sahip değiller, onların sahip oldukları ilimlere de sahip değiller. Nasıl olur da melekler kulluktan kaçınmazken, insanlar kaçınmış olsun!? İşte bu durum, yani büyük bir güce, genişçe bir bilgi dağarcığına sahip olmak, farklı bir yaratılışla yaratılmış olmak kimi ahmak kimseleri, (.....) noktasına kadar götürebiliyor. Meselâ Hıristiyanlar gibi. Bunlar Hazret-i İsa (aleyhi's-selâm) dan bu yönleri itibariyle kul olma özelliğini ortadan kaldırıyor ve ona ilahlık vasfını veriyorlar. Çünkü Hıristiyanlar bakıyorlar ki; Mesih İsa (aleyhi's-selâm) babasız olarak bir anne den dünyaya gelmiştir. Kendisi anadan doğma körleri, abraş (alaca) hastalı-'gına yakalannış olanları iyileştirerek sağlıklarına kavuşturuyor, ölüleri diriltiyor, evlerinde neleri yeyip içtiklerini neleri saklayıp depoladıklarını haber veriyor. İşte bu özellikleri sebebiyle onu kul olmaktan ayrı tutuyor ve ona ilahlık vasfını veriyorlar.

Bu kimselere şöyle denilir; sizin saydığınız bu özelliklerin en mükemmeli İsa Mesih (aleyhi's-selâm) te değil de melekler de vardır. Buna rağmen melekler Allah'a kul olmaktan ötürü büyüklük taslamıyor ve onlar bunu en büyük şeref kabul ediyorlar. O hâlde Mesih İsa (aleyhi's-selâm) bir takım farklı niteliklere sahiptir diye neden Allah'a kul olmaktan büyükenip kaçınısın ki?

Özetlemek gerekirse deriz ki, insan oğlunun en özel olan kesimi -ki bunlar peygamberlerdir-, meleklerin en özel olanlarından da üstündürler. Bunlar da meleklerin Resulleri olan Cebrâîl, Mikâîl, Azrail ve benzeri meleklerdir. Evet bütün beşer peygamberleri bunlardan üstündürler. Meleklerin en önde gelenleri (özelleri)

beşerden îman etmiş olanlardan daha üstündürler. Sıradan mu'minler (inanan) kesimin avam tabakası ise, meleklerin avam olan tabakasından daha değerlidirler.

İnsanların meleklerden üstün olduğuna ilişkin delilimiz öncelikli olarak şudur: İnsanlar heva ve nefse sahip olarak yaratılmış olmalarına ve bu çerçevede hareket etmelerinin doğallığına rağmen Allah'ın rızasını elde etmek için heva ve heveslerini yenebilmişler ve ona uyarak hareket etmemişlerdir.

Peygamberler insan olmalarına rağmen ismet açısından meleklerle benzer bir özelliğe sahiptirler. Peygamberler, nefsanî arzu ve isteklerinin önüne geçmeleri ve bedensel bir takım taleplerine ket vurmaları sebebiyle meleklerden üstün hale gelmişlerdir. İşte bu bakımdan insanların yani beşerin itaati, meleklerle oranla çok daha ağır bulunmaktadır. Zira insanın önünde sayısız engeller vardır, buna rağmen o bunları aşmayı başarmaktadır. Halbuki melekler böyle değildir. Zaten onlar doğal olarak öyle yaratılmışlardır.

İşte bütün bu gerçekler göz önünde tutulunca eldeki hadis rivâyetlerine göre insanlar sevap bakımından meleklerden daha fazlasına sahiptirler.”

“O'na kulluktan geri durup büyükenen -yükseklik havalara bürünen- kimselerin nepsini(.....) (Allah) yakında huzuruna toplayacaktır.” Allah'a kulluktan kaçındıkları, yüksündükleri ve büyüklük tasladıkları için hepsini cezâlarıdıraktır.

Yüce Allah bundan sonraki âyette ise daha detay açıklamalarda bulunarak şöyle buyurmaktadır:

173

İman edip iyi işler yapanlara (Allah) ecirlerini tam olarak verecek ve onlara lütfundan daha fazlasını da ihsan edecektir. Kulluğundan yüz çeviren ve kibirlenenlere gelince onlara acı bir şekilde azap edecektir. Onlar, kendileri için Allah'tan başka ne bir dost ve ne de bir yardımcı bulurlar. (Kendilerini Allah'ın azâbından kurtaracak bir kimse bulamazlar.)

Eğer: “Yapılan açıklama esasen açıklanmak istenene uygun değildir. Çünkü detay iki gurubu kapsar, Halbuki burada açıklanan tek bir tarafla ilgilidir” diye soracak olursan, benim buna vereceğim cevap şöyle olur:

Bu senin şöyle bir ifadene benzerlik gösterir. “İmâm/devlet başkanı ya da yetkili kişi Hâricîleri topladı, ona karşı direnmeyenleri giydirdi ve ödüllendirip gönderdi. Karşı durup dinlemeyenleri de cezâlarıdırı.”

Şimdi bu ifadenin doğruluğu iki yünden ele alınır: “Bunlardan biri, buradaki açıklama ya da detay konuyu tüm yönleriyle açıklamış olduğundan ve bu açıklamanın diğer ikinci gruba da delalet etmesi bakımından ola ki iki gruptan biri hazfedilmiş, anlatılmasına gerek duyulmamıştır. Çünkü gruplardan birinden söz edilmiş olması, ikincisine de aynen söz edilmiş gibi delalet eder, onu da kapsam olarak içerir. Tıpkı tafsîl yani o açıklama ve detay bakımından yüce Allah'ın (.....) kavlinde görüldüğü gibi biri hazfedilmiş de olabilir.

İkincisine gelince; başkalanna yapılan ihsan ya da iyilik berikileri tasalarıdırıran bir durumdur. Dolayısıyla bu bir bakıma onları cezâları dırma kapsamı içinde değerlendirilebilir. Burada âdeta şöyle bir mana ortaya çıkar: “Kim Allah'a kulluktan gurura kapılarak çekinir ve büyüklük taslarsa, iyi amel işleyenlerin aldıkları mükafatları ve kendilerine isabet eden azâbı gördükleri zaman pek yakın bir gelecekte pişmanlık duyarak acı çekeceklerdir.”

174

Ey insanlar! Şüphesiz size Rabbinizden kesin bir delil geldi ve size apaçık bir nur indirdik.

Ey insanlar! Şüphesiz size Rabbinizden kesin bir delil yani apaçık mu'cizelerle herkesi âciz bırakacak deliller ortaya koyan bir elçi- geldi ve size apaçık bir nur indirdik. Şaşkınlıklar doğurarı karanlıkları aydınlatan bir Kur'ân indirdik.

175

Allah'a îman edip O'na sınıksı sarılanlara gelince, Allah onları kendinden bir rahmet ve lütuf (deryası) içine daldırarak ve onları kendine doğru (giden) bir yola götürecektir.

Allah'a -ve Kur'ân'a- îman edip O'na sımsıkı sarılanlara gelince, Allah onları kendinden bir rahmete -yani cennete- ve lütuf (deryası) içine -bol nimetlere- daldıracak ve onları kendine -lütfunu yahut kendi yoluna- (giden) doğru bir yola götürecektir.

Buradaki (.....) lâfzı hazfedilen bir muzaftan hâldir.

176

Senden fetva isterler. De ki: “Allah, babası ve çocuğu olmayan kimsenin mirası hakkındaki hükmü şöyle açıklıyor: Eğer çocuğu olmayan bir kimse ölür de onun bir kız kardeşi bulunursa, bıraktığının yansı bunudur. Kız kardeş ölüp çocuğu olmazsa erkek kardeş de ona vâris olur. Eğer kız kardeşler iki tane olursa (erkek kardeşlerinin) bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer erkekli kâdirili daha fazla kardeş mevcut ise erkeğin hakkı, iki kadın payı kadardır. Şaşırmamanız için Allah size açıklıyor. Allah her şeyi bilmektedir.

“Senden fetva isterler. De ki: “Allah, babası ve çocuğu olmayan kimsenin mirası hakkındaki hükmü şöyle açıklıyor: ...”

Cabir İbn Abdullah hasta idi. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) kendisini ziyaret etti. Cabir de kendisini ziyarete gelen Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’e:

“Ben kelaleyim. (

Yani benim çocuklarını ve babam yok, hayatta değiller). Ölmem durumunda malım konusunda ne yapmalıyım?” diye sorar. İşte bu âyet bu olay üzerine inmiştir. Hafız İbn Hacer diyor ki, bu hadisi Salebi tahrir etmiştir. Bak. Haşiyetu’l-Keşşaf;1/598.

“Eğer çocuğu olmayan bir kimse ölür de onun bir kız kardeşi bulunursa, bıraktığının yarısı bunudur.”

Burada yer alan, (.....) kelimesi, zahirde olan bir kelimenin açıkladığı muzmer bir kelimeyle merfûdur, diğer taraftan, (.....) kavlinin yeri ise sıfat olarak merfû' olmasıdır.

Yani çocuğu olmayan bir adam ölürse, burada çocuktan kasıt, oğludur. Çünkü (.....) kelimesi hem erkek ve hem kız çocuğu için kullanılan ortak bir kelimedir. Çünkü ortada erkek çocuk varsa, bu, kızkardeşi hükümden düşürür (çıkanr). Fakat kızkardeşin olması erkek kardeşi düşürmez.

(.....) yani aynı baba ve anneden veya baba bir anne ayrı bir kız kardeşi varsa, demektir. İşte bu kızkardeş, ölen kardeşinden geriye kalan maldan miras payı olarak yarısını alır.

“Kız kardeş ölüp çocuğu olmazsa erkek kardeş de ona vâris olur.”

(.....)

Yani eğer durum aksine olursa ve kız kardeşten sonra geride kalan erkek kardeş olursa, ölen kızkardeşinin bütün malma varis olur.

(.....) yani ölen kız kardeşin bir oğlu yoksa. Çünkü oğlunun olması durumunda erkek kardeşini düşürür fakat kızını değil. Eğer:

“Oğul tek olarak kardeşi düşürmüyorsa, mtekim baba da düşürmede onun benzeridir, o hâlde neden sadece burada çocuğu olmazsa dedi.” diye soracak olursan, ben de cevap olarak derim ki:

“Âyet burada sadece çocuğu olmayanın hükmünü açıklamış bulunmaktadır. Babanın olmaması hâlindeki hükmün açıklarınasını da Sünnete havale etmiştir. Nitekim bu da Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in şu ifadeleridir: (.....) 74 Bu takdirde baba kardeşten daha evla ve önceliklidir.”

“Kız kardeşler iki tane olursa (erkek kardeşlerinin) bıraktığının üçle ikisi onlarındır.” Bunun iki kız kardeş manasına geldiğine ise âyetin, (.....) kavli delalet etmektedir.

“Eğer erkekli kâdirli daha fazla kardeş mevcul ise -bunlardan- erkeğin hakla, iki kadın payı kadardır.” Eğer varis olma hakkı kardeşlikten dolayı doğan bir hâl ise.

Burada geçen, “Şaşırmamanız için Allah size -hakkı- açıklıyor. Allah her şeyi -bütün yönleriyle olmadan önce de, olduktan sonra da- bilmektedir.”

Burada, (.....) kavli, (.....) fiilinin mefulüdür. (.....) kavli, haktan sapmamanız, yanlış düşmemeniz için, demektir.

MÂİDE SÛRESİ

Bu sûre. Medine'de nâzil olmuştur; 120 âyetten müteşekkildir.

1

Ey îman edenler! Akitleri(n gereğini) yerine getiriniz. İhramlı iken avlarınıayı helâl saymamak üzere (aşağıda) size okunacaklar dışında kalan hayvanlar, sizin için helâl kılındı. Allah dilediğine hükmeder.

“Ey îman edenler! Andlaşmaların gereğini yerine getirin.” Nitekim (.....) ve (.....) bu manayı ifade eder.

Akd, güvene dayalı olarak alınan söz demektir. Bu, ip veya benzeri şeylerin düğümünü bağlamaya benzetilen bir ifadedir. Burada bundan anlaşılması mana ise; Allah'ın kullarından aldığı kesin söz ve teminat demek olup; Allah'ın, kendilerine yüklediği sorumlulukların gereğini yapmak zorunda bıraktığı görevler manasındır. Bu ise ya Allah'ın bizzat sizden aldığı teminat gereği sizinle yaptığı kesin sözleşme olduğu gibi aynı zamanda insanların kendi aralarında birbirleriyle yaptıkları sözleşme ler de bu kapsam içinde değerlendirilmektedir.

Esasen burada asıl olan gerçek şu ki. Bu, Allah'ın insanlardan aldığı kesin söz ve teminat olup; bunlar da Allah'ın diniyle alâkalı olan helali helâl kabul edip ona inanmak, gereğini yapmak ve haramı da haram kabul edip ondan uzak durmaktır. Aslında bu ifade önce biraz üstü kapalı ve pek açık olmayan bir şekilde sunulmuş ve sonra da bunun detaylarına geçilerek açıklama yapılmıştır. Açıklamayı içeren ifadeler ise, “Dört ayaklı hayvanlar size helâl kılın mıştır.” sözüdür.

“İhramlı iken avlarınıayı helâl saymamak kaydıyla, size gelecek âyette okunup açıklanacak olanlar dışında kalan hayvanların etleri size helâl kılındı.” Âyette yer alan, (.....) kelimesi, ister karada, isterse denizde yaşayan olsun tüm dört ayaklı hayvanlar manasındır. Ancak bu kelimenin, “hayvanlar” kelimesiyle tamlama oluşturması yani izafeti, beyan/açıklama maksadıyladır. Bu ise, (.....) anlamındadır. âdeta, “Gümüş yüzük” tamlamasına benzer.

Bu nasıl ki, “Gümüşten bir yüzük” demekse, Âyetteki, (.....)ifadesi ya da tamlaması da, (.....) takdirindedir. Bunun da anlamı, hayvanların oluşturduğu sekiz çift demektir. Bu hayvanlar erkekli ve dişili olarak deve, sığır, koyun ve keçidir. İşte bunlar size helâl kılınmıştır.

Bir diğer tefsire göre ise, “Hayvanlar” ifadesinden kasıt, geyik türleri, yabani sığır ve benzeri hayvanlar demektir. “Size gelecek âyette okunup açıklanacak olanlar dışında” ifadesiyle, nelerin haram olduğunu açıklayan (.....) âyetini kasetmektedir.

“Avlarınıayı helâl saymamak” , (.....) sözcüğündeki zamîrden hâldir. Mana ise şöyle olmaktadır: “Avlarınıayı helâl saymamak kaydıyla, size şu sayıları hayvanların etleri helâl kılındı.”

“İhramlı iken” ibâresi de, “Avlarınıayı helâl sayma” sözcüğünden hâldir. Burada ise sanki şöyle denilmektedir: “İhramlı hâlde iken avlarındaktan kaçınmanız şartıyla, size bir sıkıntı ve zorluk olmaması için bazı hayvanların etlerinden faydalarınızı helâl kıldık.”

(.....) hurum kelimesi, (.....) haram kelimesinin çoğulu olup bu da (.....) yani ihramlı anlamındadır.

“Şüphesiz Allah dilediği hükmü verir. O'nun hükmüne de asla itiraz olunmaz.” Ya da dilediğini helâl ve dilediğini de haram kılar.

1 Mâide, 3.

Aşağıda tefsirini okuyacağımız âyet, Allah'ın haram kıldığı ya da yasakladığı şeyi, helâl kılmaktan menetmekle ilgili olarak inmiştir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

2

Ey îman edenler! Allah'ın (koyduğu, dinî) işaretlerine, haram aya, (Allah'a hediye edilmiş) kurbanı, (ondaki) gerdanlıklara, Rablerinin lütuf ve rızasını arayarak Beyt-i Haram'a yönelmiş kimse lere (tecavüz ve) saygısızlık etmeyin. İhramdan çıkınca avlarıabilir siniz. Mescid-i Harâm'a girmenizi önledikleri için bir topluma karşı beslediğiniz kin sizi tecavüze sevketmesin. İyilik ve (Allah'ın yasakla rımdan) sakınma üzerinde yardımlaşın, günah ve düşmanlık üzerine yardımlaşmaym. Allah'tan korkun; çünkü Allah'ın cezası çetindir.

“Ey îman edenler! Allah'ın (Hac'ta uyulmasını istediği) işaret ve sembollere,... “Sakın Allah'ın koyduğu sınırları çiğneyip saygısızlık etmeyin.”

Âyette geçen, “İşaretler, semboller” kelimesi, “Alanet, işaret” kelimesinin çoğuludur. Bu da, sembol kabul edilen şeylere verilen bir isimdir.

Yani, hac ile ilgili yerlerde: Mevkıfler de, (A'râfat, Müzdelife) şeytan taşlamalarında, Remy-i cimarda, tavaf ve sa'y yerlerinde hac ibâdeti için konulan işaretlere ve sembollere; ayrıca hac görevini yapanlar için işaret ya da sembol kabul edilen fiillere mutlak manada riayet edin ve gerektiği gibi uyun. Meselâ; ihram, tavaf, sa'y, tıraş olmak ve kurban kesmek gibi. “Haram olan aya,...” hac aylarına, “Allah'a hediye edilip sunulan kurbanlığa,...”

Yani Beytullah'a hediye edilen ve bununla yüce Allah'a yaklaşılmaması amaçları olan ibâdetler demektir. Bu kelime de “Hediye” kelimesinin çoğuludur. “gerdanlık bakarak belirlenmiş olan kurbanlıklara,...” Burada geçen, (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğuludur. Bu ise kurbanlık olarak hediye edilen hayvanın boynuna takıları kolye, ya da bir uzun ip/bağ, ufak bir ağaç dalı/parçası veya benzeri başka şeyler manasınadır.

“Rablerinin hem ihsanını -sevabını- ve hem rızasını -hoşnutluğunu- kazanmak maksadıyla Beyt-i Haram'a niyet edip gelenlere karşı sakın Allah'ın koyduğu sınırları çiğneyip saygısızlık etmeyin.” Mescid-i Harâm'ı ziyaret etmek niyet ve amacıyla çıkıp gelenlere karşı herhangi bir saygısızlığa kalkışmayın. Allah'ın sınırlarını çiğnemeyin ki bu gelen ler de ya hacılardır veya umre ziyareti için gelenlerdir.

ihlal edilmemesi gereken şeylerin bir kısmını şöylece sıralayabiliriz.. Buradaki sembolleri, işaretleri basit kabul ederek, önemsemeyip saygısızlık etmek; Bu semboller ile buralara ziyaret ve ibâdet etmek maksadıyla gelenlere engel çıkarmak, buralara girmelerine mani olmak, hac aylarında halkın hac ibâdetlerini yapmalarına engel olabilecek olaylar çıkarmak, Beyt-i Haram'a hediye edilen kurbanlıkları gasbetmek veya yerlerine ulaşmalarını engellemek. İşte bunlar hac ve umre sırasında mutlak manada uyulması istenen ve saygısızlıkta bulunulmaması emredilen şeylerdir.

“gerdanlıklar” kelimesine gelince; bununla ya bizzat bu kurbanlık hayvanların veya hediye edilen hayvanların kendileri kastedilmektedir ki bu da câizdir. Bu ise deve ya da sığırdan başkası değildir. Bunun “hediye edilenler” üzerine atfedilmiş olması ise ihtisas içindir. Buna ayrıca bir değer verildiğine işaret içindir. Çünkü deve kesilen kurbanlıklar içerisinde en değerli olanıdır.

Bu âdeti, (.....) Bakara, 98. âyetinde ifadeye “Cebrâîl ve Mikâîl” benzer. Sanki burada, “Özellikle de bu kurbanlıklar içerisinde develeri...” denilir gibi bir mana da bulunmaktadır.

Evet (.....) kelimesini bü manada tefsirlamak câiz olduğu gibi bunun aynı zamanda şöyle tefsirlerması da câizdir: “Bırakın kurbanlı ğın kendisine bir şey yapmayı, onun boynuna işaret için takıları gerdan lığa bile dokunmayın.” Bu da yasaklamanın önemine daha fazla dikkat çekmek ve bu işin gerçekten büyük bir vebal ve günah olduğunu anlatmak içindir. Bu durumda mana şöyle oluyor:

“Kurbanlıklara karşı saygısızca davranmak bir tarafa; onların boyun larındaki işaretlere karşı dahi bir saygısızlığa kalkışmayın, onlara bile bir zarar vermeyin.”

Bu tıpkı, (.....) Nur, 31. âyetindeki söze benzer ki: “Kâdirılar süslerini (ziynetlerini) göstermesinler.” buyurulurken maksat ziynet veya süs değil, bu ziynet ya da süslerin takıldığı yerlerdir. Dolay ısıyla değil süs

yerlerini, o yerlere takıları süsleri bile göstermesinler, denilmesi yasağın ya da emrin şiddet ve önemini belirtmek içindir.

“İsteyerek, arzulayarak” , (.....) sözündeki “niyet edenler, yönelenler” zamîrden hâldir.

“Rablerinden bir sevap olarak ve hem de rızasını ve hoşnutluğunu kazanarak” demek, bü özellik ve niteliklere sahip olarak Beytullah'ı ziyarete gelen bir topluma saldırıya kalkışmayın, saygısızlık etmeyin, demektir.

“İhramdan çıktığınız vakit artık avlarıabilirsiniz.” Daha önce, “Sizi Mescid-i Harâm'a girmekten engellediklerinden dolayı bir topluma olan kin ve nefretiniz sakın sizi onlara karşı saldırmaya sevk etmesin.”

Âyette yer alan (.....) fiili bir ve iki mefûl almada tıpkı (.....) fiili gibidir.

Meselâ, “Onu işledi (yaptı, kazandı).” gibidir. “Ona bir suç işlettim. “cümlesi de âdeta, “Onu, ona yaptı dım.” gibidir.

Âyetin bu kısmındaki iki mefulden ilki, muhatap yani, (.....) zamîridir, ikincisi de “Saldırmanız, haddi aşmanız”

“Sizi engelledikleri” ifadesi, illet yani sebep anlamında değerlendirilen, (.....) kelimesiyle ilgilidir. Bu da aşırı nefret, kin beslemek manasınadır.

Kırâat imâmılarından İbn Âmir ve Ebû Bekir (.....) kavlini, (.....) harfinin sükunuyla (.....) olarak okumuşlardır. Bu durumda mana şöyledir: “Bir kavme olan nefret ya da kininiz, onlara karşı sizi, haddinizi aşmaya götürmesin, sizi böyle bir şeye sevk etmesin.”

Kırâat imâmılarından İbn Kesîr ve Ebû Amr ise, (.....) sözünü şart anlamında, “Eğer sizi men ederlerse” olarak okumuşlardır.

(.....) “Mescid-i Harâm'dan kendilerini menetmek” ifadesinin manası, Mekke müşriklerinin, Hûdeybiye'de Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile mü'minleri umre yapmaları için ziyaretten menetmeleri, engellemeleridir.

“Haddi aşmak” ifadesinden kasıt daÇ “Onlara/müşriklere bir zarar verecek şekilde, istenmeyen bir durumun ortaya çıkabileceği bir tarzda onlardan öğ almak” demektir.

“İyilikler yapmak, kötülüklerden uzak durmak emir ve yasaklar doğ rultusunda gerekeni yapmak -kendilerini bağışlamak ve görmemezlikten gelmek- üzere birbirinizle yardımlaşın. Allah'a karşı gelmek ve insanlara zulmetmek, saldırmak -öç almak ve hıncınızı gidermek- üzere birbirinizle yardımlaşmayın.”

Ya da, (.....) emredilen şeyler, insanın memur bulunduğu vazifelerdir, (.....) ise sakıncalı olan ve yasakları olan şeyler, demektir.

(.....) emredilenleri terketmek manasınadır, (.....) ise, sakıncalı, yasak ve haram olan şeyleri işlemek demektir. Yahut ilk cümleden her türden iyilikler ve korkulması gerekenler manasında olması ve ikinci cümleden de her türden günah ve düşmanlıktan uzak kalınması manası da câiz olabilir. Kısaca bu, genel hatlarıyla affetmeyi ve intikam almamayı kapsamaktadır.

“Allah'ın emir ve yasakları doğ rultusunda hareket ederek Allah'ın azâbından korkun. Şüphesiz Allah, cezâsı pek çetin ve şiddetli olandır.” Kendisine karşı gelenleri ve sakınıp kaçınmayanları cezâlarıdırması pek şiddetlidir.

Şimdi tefsirini okuyacağımız âyette ise, câhiliye döneminde yenen haram şeylerin açıklaması yapılıyor. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

Leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlarıan, boğulmuş, (taş, ağaç vb. ile) vurulup öldürülmüş, yukarıdan yuvarlanıp ölmüş, boynuzlarıp ölmüş (hayvanlar ile) canavarların, vahşi yırtıcı hayvanların yediği hayvanlar -ölmeden yetişip kestikleriniz müstesna- dikili taşlar (putlar) üzerine boğazlarınış hayvanlar ve fal oklarıyla kismet aramanız size haram kılındı. Bunlar yoldan çıkmaktır. Bugün kâfirler, sizin dininizden (onu yok etmekten) ümit kesmişlerdir. Artık onlardan korkmayın, benden korkun. Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı beğendim. Kim, gönülden günaha yönelmiş olmamak üzere açlık hâlinde dara düşerse (haram etlerden yiyebilir). Çünkü Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.

“Sizin için şunlar haram/yasak kılın mıştır: Leş/ölmüş hayvan eti,”

Yani kendi kendine murdar olarak ölen hayvan. “Kan”

Yani sırf akan kan yemek, manasınadır. “domuz eti,” Aslında domuzun tamamı necistir, haramdır. Burada “domuz eti” ifadesine yer verilmiş olması, genel olarak hayvan cinsinde en çok yararlarırları maddesinin et olması bakımındandır.

“Allah'tan başkası adına boğazlarıan hayvanların etleri,” Sesini yükselterek: “Bu hayvanı falarica adına boğazlıyorum” deyip de Allah'ın ismini bırakması. Meselâ: “hat adına! Uzza adına!” diye kesim sırasında söylenmesi gibi.

“Henüz canlıyken yetişip kestikleriniz dışında boğulmuş olarak ölen, herhangi bir cisimle vurulup öldürülen, yüksek yerden düşüp ölen, birbirleriyle tolaşma sonucu ölmüş olan hayvanların etleri ile vahşi ve yırtıcı bir hayvan tarafından parçalanp yenilen hayvanların etleri,”

(.....) herhangi bir şekilde boğulmak suretiyle veya ağa bakarak veya bir başka şekilde boğulup ölen; (.....) dağ gibi herhangi yüksek bir yerden düşüp ölen veya bir kuyuya düşüp ölen hayvan; (.....) iki hayvanın birbirleriye tolaşmaları sonucu ölen hayvanın eti de haramdır. (.....) Yırtıcı bir hayvan tarafından yaralanan ve bunun sonucunda ölen hayvanın eti de haramdır.

(.....) Bunlardan ancak yetişip kestikleriniz bu haram ol manının dışındadır.

Yani böyle bir hayvan kesilince tıpkı boğazlarıan ve can çekişen hayvanın çektiği gibi bir boğazlarına sonucu yenmelidir. Buradaki istisna boğularak ölenle ondan sonrakilere râcidir/ yöneliktir. Eğer bir kimse henüz bu hayvanlarda hayat varken yani yaşam belirtileri görülüyorken yetişip onları şer'atın öngördüğü şekilde boğazlarsa ve besmele çekerse artık helâl olmuş olur ve eti de yenir.

“Dikili taşlar (putlar) adına sunaklar da kesilen hayvanların etleri...” Câhiliye toplumunun kendilerine âit bir takım dikili taşları/heykelleri ve anıtları vardı ki onlar bunları, Beytul lah'ın çevresinde dikmişlerdi. Bunlar üzerinde ve çevresinde kurbanlarını kesiyor ve bu dikili heykellere (putlar) ve taşlara saygıda bulunuyorlardı. Kestikleri kurbanlarla, bu anıtlarına saygı ifade eden bir tavırla yaklaşıyorlardı. İşte bunlara “ansab” “anıt, heykel” ismini veriyorlardı. Bu kelimenin tekili “dikili şe/dik nesne” kelimesidir. Ya da bu kelimenin kendisi çoğul bir kelime olup bunun tekili ise, (.....) kelimesidir.

“Fal okları ve kumar araçlarıyla kismet elde etmeniz size haram kıldı.” Bu cümle, “leş” kelimesi ile bağlatılı olarak merfû'/özne durumunda bulunmaktadır.

Yani “size leş (ölmüş hayvan eti), şunlar, şunlar ve şunlar haram kılındı” demektir.

(.....) yani fal oklarıyla kismet aramak. Burada geçen (.....) kelimesi, (.....) ve (.....) kelimelerinin çoğuludur. Bu da üzeri belirlenmiş, işaret konulmuş fal oku demektir.

Câhiliye dönemi Arapları herhangi bir sefere/yolculuğa, bir savaşa veya ticari manada bir yolculuğa çıkmak, ya da evlenmek istediklerinde yahut herhangi bir başka şeyde bir karar verme durumunda bu fal oklarına başvururlardı. Bunların sayıları üç -tane idi. Bunlardan birinin üzerin de, “Rabbim bana emretti.”, birinde ise, “Beni menetti/yasakladı”, birin de de “Boş” ifadesi yazılıydı. Eğer bunlardan emir içeren ok çıkarsa, hemen

onu yerine getirirdi, eğer yasaklayan ok çıkarsa yapacağı şeyden vaz geçerdı. Eğer üzerinde boş yazılı olan çıkarsa, okları tekrarlardı.

(.....) demek; oklar yoluyla belirlenmemiş olan payını veya hissesini, okları çekmek suretiyle belirlemek, ortaya çıkmasını iste mek demektir.

Zeccâc diyor ki:

“Bunlarla, yıldızlara bakıp mana çıkaranların söyledikleri arasında herhangi bir ayıtım ve fark yoktur. Çünkü yıldızlara bakıp mana çıkaranlar da, şu yıldız doğunca/ortaya çıkınca yolculuğa çıkma ve fakat filân yıldız doğduğu zaman çık, diyorlar. Dolayısıyla berikisiyle ötekisi arasında bir fark yoktur.”

‘Şerhu'l-Tevilat'ta bu görüş redolunmaktadır. Yazar burada diyor ki: “Müneccim yani yıldızlara bakıp mana çıkaran kişi; (.....) diye söylemez. Ancak Müneccim olan kişi, bir takım alâmetleri ve delaletleri ya da işaretleri dikkate alarak yüce Allah'ın hükmü üzerinde değerdendirme yapar. Kaldı ki Allah'ın yıldızları bir takım olaylar için birer işaret ve alâmet koymuş olabilir.

Yani bazı gök cisimlerin den bir takım manalar çıkarılması câizdir ve buna göre Allah'ın koyduğu hükümler konusunda bazı tefsirler getirebilir. Bu, câizdir, olabilir. Böylece tahmini manada başvurulabilir. Bunun yerilecek veya kötölenecek bir yanı da yoktur. Ancak burada kınanması gereken şey, Allah'ın hükmüne rağmen bir şeyler söylemesi ve Allah'ı bunlara şâhit tutmaya kalkışmasıdır.”

Bir tefsire göre de bunun kumar olduğu söylenmiştir. Çünkü câhiliye toplumu böylece kazandıkları develeri bilinen bu ölçüye göre dağıtırlardı.

“İşte bütün bu yasakları tanımamak fisktır/ Allah'a itaati tanımâmadır, küfrün en şiddetlisidir.”

Yani fal oklarıyla pay aramak Allah'a itaatsizliktir. Bu ifadenin bu âyette sayıları tüm yasakları da içerdıği ihtimal dahilindedir.

“Artık bugün yolunu seçenler/kâfirler, sizin dininizi ortadan kaldırmaktan umutlarını kesmişlerdir.” Burada geçen, (.....) kelimesi, (.....) fiilinin zarfıdır. Ancak burada geçen, “Bugün” ifadesiyle bizzat belli bir gün manası kasdolunmamıştır. Fakat bunun manası, “şimdi, şu anda” demek gibidir. Meselâ, “Ben bugün yaşlandım.” ifadesi nasıl bir ifade ise, o da aynen bunun gibidir. Çünkü sen burada o sözle, içinde bulunduğun anı değerdendirip söylemekteisin.

Bir başka tefsire göre bununla, bu âyetin nâzil olduğu/indiği an ve gün kasdolunmaktadır. Bu âyet bir Cuma gününde nâzil olmuştur/in mistir. O gün ise Arefe günü idi, veda haccı sırasında ikinci namazından sonra idi.

Yani, kâfirler o günden itibâren dininizi ortadan kaldırmaktan artık umutlarını kesmişlerdir. Ya da dininize galebe çalmaktan, üstün gelmek ten umutlarını kesmişlerdir. Çünkü yüce Allah, dinini bütün dinler üzerinde egemen kılmak için verdiği sözünü yerine getirmiştir.

“Öyleyse -İslam dini egemen ve hakim olduktan, kâfirlerden korku ortadan kalktıktan, üstün durumda iken yenik duruma düştükten sonra- o kâfirlerden korkmayın, benden korkun!”

Yani, samimiyetle ve ihlas ile sadece “Benden” korkun.

“Benden korkun” kelimesi hem vasıl (geçiş) ve hem vakıf (duruş) hâlinde sonunda (.....) harfi olmaksızın okunmuştur.

Yani, (.....) olarak okunmamıştır.

“Bugün helâl ve haram konulannda dininizin hükümlerini kemale erdirdim.”

Burada geçen, “Bugün” kelimesi, (.....) cümlesinin zarfıdır. Düşmanlarınızdan olan korkunuzu ortadan kaldırmak ve sizi onlardan üstün kılp, onların üzerine egemen kılmakla.. Nitekim bu ifade tıpkı kralların, “Artık bugün bizim tam hükümlanlığımız kesin olarak ortaya konulmuştur, bizden üstünü yoktur.” demesine benzer bir cümledir.

Yani, “Biz artık, bundan böyle korktuklarınızdan güvence altına girmiş bulunuyoruz. Onların bize karşı yapacakları bir şeyleri kalmadı.” . Ya da bunun bir tefsiri de şöyle olabilir:

“Sizin sorumlu bulunduğunuz helâl ve haram ile ilgili hükümleri, İslam şerî'atı ölçüleri içerisinde hareket etmenizle ilgili ahkamı ve kıyas kurallarını size öğretmekle; böylece ihtiyaç duyduğunuz şeyleri olgunlaştırıp kemale erdirdim.”

“Zafere ulaştırmak, inkârcı kahret mek ve üstünlüğünüzü onlara kabul ettirmekle, üzerinize nimetimi tamamladım.” Mekke'nin fethini size nasibetmekle, oraya güven içinde ve galip olarak girmekle, câhiliye sistemini ve tapınaklarını ortadan kaldırmakla size olan nimetimi tamamladım. “Sizin için din olarak İslam'ı seçip beğendim.” Burada geçen, “din” kelimesi hâldir. Size, dinler arasından bu dini seçtim ve yalnızca bu din kendisinden râzı kalman ve hoşnut olunan bir din olduğunu da size bildirdi. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“Her kim İslam'dan başka bir din ararsa, bilsin ki, o istediği din asla kendisinden kabul edilmeyecektir.” Al-i İmran, 85.

“Kim gönülden bir günaha meyletmemek ve bir ma'siyete kalkışmamak şartıyla burada sayıları haramlardan birinden açlık durumunda zora düşerek yerse, bundan dolayı hesaba çekilmez, yiyebilir.”

Burada geçen, “kimdaralırsa..” daha önce bu âyette geçen haramlarla bağlanıdır. “Bunlar fisktır” ifadesi de (') parantez cümlesidir. Bununla haram olma manası pekiştirilmiştir. Nite kim mabadını da pekiştiren bir cümledir. Çünkü bu habis şeylerin, iğrenç olan şeylerin haram kılınmış olması esasen kâmil olan din ve tamamlarıan nimetin, öteki dinler arasında hoşnut kalman yegane din diye tanıtıları İslam dininin bir gereğidir ve o cümledendir.

Dolayısıyla, (.....) kavlinin manası, “Leş (ölmüş hayvan eti) veya diğer haramlardan herhangi birini işlemek zorunda kalırsa, mecbur düşerse...” demektir.

(.....) açlık demektir. (.....) kavli hâldir.

(.....) Bir günaha meyletmek, demektir. Bunu âyet içerisinde ifade ettiği mana ise, “Herhangi bir güçsüzlüğe düşmeksizin, yani yok olma sınırım aşmaksızın..”

“Çünkü Allah mağfireti bol olan -açlık dolayısıyla tehlike sınırına gelen kimseyi hesaba çekmeyecek olan- ve rahmetiyle acıyıp merhamet edendir.” Mazereti sebebiyle haram olan bir şeyi alıp yemekten ve kullarınaktan dolayı da kuluna merhamet edip merhamet edendir.

4

Kendileri için nelerin helâl kılındığını sana soruyorlar; de ki: Bütün iyi ve temiz şeyler size helâl kılınmıştır. Allah'ın size öğrettiğin den öğretip avcı hale getirdiğiniz hayvanların sizin için yakaladıklarından da yeyin ve üzerine Allah'ın ismini anın (besmele çekin). Allah'tan korkun. Allah'ın hesabı pek çabuktur.

“Ey Peygamber! Nelerin kendileri için helâl olduğunu sana soruyorlar.”

Burada geçen, “Sual/Sormak” yani (.....) sözü içinde “demek, söylemek” yani “kavi” manası bulunmaktadır. İşte bu bakımdan, (.....) kelimesinden sonra, (.....) soru edatı gelmiş oldu. Sanki burada: “Onlar sana diyorlar ki/soruyorlar ki: Neler kendileri için helâl kılındı?” diye soruyorlar gibi. Dikkat edilirse burada, söylediklerini hikâye etmek/aktarmak kabilinden olmak üzere, “Bize neler helâl kılındı?” diye sorulmadı.

Çünkü (.....) ifadesi gaip lafzıyla gelmiştir. Bu tıpkı şu cümleye benzer: “Zeyd mutlaka bunu işleyecek diye, yemin etti.” Eğer bunun yerine Zeyd, “Mutlaka işleyeceğim” demiş olsaydı bu da doğru olabilirdi.

Dolayısıyla, “Bize helâl kılındı” demek de doğru olabilirdi. (.....) soru edatı burada mübtedadır. Haberi de, (.....) ifadesidir. Bu senin şu: “Onlar için hangi şey helaldir?” soru şekline benzeyen bir ifadedir. Bunun manası şöyledir: “Yiyeceklerden onlar için neler helaldir?”

Yani kendilerine iğrenç olan ve insanın doğal olarak tiksindiği yiyeceklerin haramlığı Kur'ân'da kendilerine okunup açıklanınca, bu defa bunlardan kendileri için helâl olan şeylerin neler olabileceğini sordular. İşte bu soru üzerine Rabbimiz şöyle buyurdu:

“De ki: Doğal olarak insanın iğrenmediği ve şerî'atın haram/yasak saymadığı bütün iyi ve temiz şeyler sizin için helâl kılınmıştır.”

Yani bunlar içerisinden iğrenç ve tiksindirici, pis ve murdar olmayan şeyler veya Allah'ın kitabı Kur'ân'da, Sünnet'te, İcma ve kıyas'ta haramlık hükmü bulunmayan her iyi ve temiz şey size helâl kılınmıştır.

“Allah'ın size öğrettiği gibi eğitip öğreterek avcı durumuna getirdiğiniz hayvanların sizin için avlayıp getirdiklerini de yeyiniz.”

Burada geçen, (.....) kavli, (.....) üzerine atfolunmuştur.

Yani: “....size iyi ve temiz şeyler helâl kılındığı gibi, eğitip öğrettiğiniz hayvanların avladıkları da sizin için helâl kılınmıştır” demektir.

Burada muzaf/tamlarian. Ya da, “L” burada şart manasına kabul edilir ve bunun cevabı da, “yeyin” olmuş olur. (.....) Yırtıcı hayvanlardan ve kuşlar dan av avlamaları için eğilenler demektir.

Meselâ: köpek, pars, tavşancıl kuşu, kartal, doğan, atmaca, şahin gibi kuşlar. Bir tefsire göre de (.....) kelimesi “Cerahat” kelimesinden alınmadır ve “yaralanak” demektir. Buna göre avın helâl olması için yaralarının olması şarttır, “avcılar” kelimesi, “öğrettiniz” kelimesinden hâldir. Bunun hâl olmasındaki fayda ise -her ne kadar (.....) kelimesinden hâl olmasına gerek yoksa da- avlamayı bilen hayvanın eğitilmişlikle vasıflarınası içindir.

Mükellib: Av hayvanlarını eğiten ve yetiştiren, öğretimlerini üstlenen demektir. Av hayvanları öğretmeni manasınadır. Bu kelime, esasen “kelb” kelimesinden türemedir. Bu ise köpek manasınadır. Çünkü genel olarak köpekler eğitildiği için bu kökten bir kelime ile konu değerlendirilmiştir. Kelimenin bu kökten türetilmesinin sebebi, genelde evcilleştirme olayı daha çok köpeklerde olması sebebiyledir Veya yırtıcı hayvanların genel ismi köpek/kelb olması sebebiyle bu isim verilmiştir. Nitekim bir hadiste şöyle Duyurulmaktadır:

“Allah'ım! Ona/ Ebû Leheb'in oğluna köpeklerinden bir köpek musallat kıl.” Bak. Hakîm, Müstedrek;2/539.

İşte peygamberimizin bu bedduası üzerine kendisine dil uzatan Ebû Leheb'in oğlu bir yolculuk sırasında bir Arsları tarafından parçaları mıştır. “Onlara öğrettiniz” ifadesi ya hâldir veya Yeni bir cümle/istinaf cümlesidir. Bu cümlelerin i'rapta mahalli yoktur.

Bu âyet aynı zaman da şu gerçeğin de bir delili ve delilidir. Şöyle ki: Herhangi bir ilim ya da bilgi öğrenen bir kimse mutlaka o bilgiyi o konuda ehil olandan ve en dirayetli bulunandan almalıdır. Nice kimseler vardır ki, ehil olmayan kimselerden ilim öğrenmeye kalkışırılar da sadece zamanlarını kaybederler. Ne zaman gerçekten değerli ilim adamlarıyla karşılaşırısa onlar karşısında hep parmaklarını ısırıp kalır.

(.....) Allah'ın eğitime ve öğretme konusunda size avlarınıayı öğrettiği gibi, demektir.

(.....) kavlinde yer alan, “İmsak Ala sâhibihi” yani, “Sizin için yakaladılar” ifadesinden maksat: Avı yakalayan5 hayvanın avladığı avdan yememesi gerekir, getirip sâhibine teslim etmesi icab eder. Eğer avlarian hayvan bir av köpeği ve benzeri bir hayvan tarafından avlarıp da bu av hayvanı ondan yerse, artık bu av

yenmez. Ancak doğan ve atmaca gibi eğitilen kuşlar tarafından avlarıran bir av, bu avcı kuşlar tarafından yenmiş olsa bile, o avdan yenmesi haram değildir. Bu konu yerinde anlatılmıştır.

“ve fakat üzerine Besmele çekip Allah'ın ismini anın.”

Burada, “üzerine” deki zamîr, (.....) ifadesine râcidir. Bundan anlaşılırı mana şu demektir: “Eğer o av hayvanını henüz canlıyken yetiştirseniz, boğazlarken Besmele çekerek boğazlayın.”

Yahut, (.....) deki zamîr, “Avcı hayvanlardan öğrettiğiniz” cümlesine yöneliktir. Bu takdirde mana şudur: “Hayvanı ava, salma sırasında Besmele ile gönderin.”

“Allah'tan korkun.” Bütün bu anlatılanlar konusun da Allah'ın emrine karşı gelmekten sakının.

“Şüphesiz Allah hesabı çabuk görendir.” Çünkü O sizin davranışlarınıza göre sizi hesaba çekecektir. O, bu konuda hiçbir engel tanımaz, O'nu durduran olmaz.

5

Bugün size temiz ve iyi şeyler helâl kılınmıştır. Kendilerine kitap verilenlerin (yaHûdi, Hristiyan vb. nin) yiyeceği size helâldir, sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir. Mü'min kadınlardan iffetli olanlar ile daha ön ce kendilerine kitap verilenlerden iffetli kâdirılar da, mehirlerini vermeniz şartıyla, namuslu olmak, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helâldir. Kim (İslâmî hükümlere) inanmayı kabul etmezse, onun ameli boşa gitmiştir. O, âhirette de ziyana uğrayanlardandır.

“Bugün” ifadesi, şimdi, artık bundan böyle demektir. İfadenin tekrarı ise lütfü ve ihsanı tekit/vurgu içindir.

“Kendilerine kitap verilen Yahûdî ve Hristiyanların kestikleri ve yiyecekleri sizin için helaldir,”

Âyette ifade edilen husus, kitap ehli tarafından boğazlarıran hayvan lar demektir. Çünkü bunun dışında kalan diğer yiyeceklerin helâl olması için din şartı aranmamaktadır.

“Sizin de tüm yiyecekleriniz onlar için helaldir.” Dolayısıyla onları yedirmeniz sizin için haram değildir. Eğer mü'minlerin yiyecekleri kitap ehline haram kılınmış olsaydı, bu bakımdan mü'minlerin onları yedirmeleri câiz olmazdı.

“İffetli/Namuslu hür mü'min kâdirılar ile” Burada geçen, (.....) kelimesi hür ya da iffetli ve namuslu kâdirılar demektir.

Ancak, bir kâdirıla evlenme/nikah durumunda, bu özellikler (hürriyet ve iffet) nikahın sıhhat şartları arasında yer almaz. Fakat müsta hap kabul edilmiştir.

Yani daha iyi ve güzel olarak değerlendirilmiştir. Çünkü bir Müslüman kimse, yine Müslüman olan cariyelerle/köle kâdirılarla evlenebilir. Bu câizdir. Keza iffetli olmayanlarla nikahlarınak da câizdir. Burada iffetli ifadesinin özellikle belirtilmiş olması, yani bununla kayıtlarınışı olması, Mü'minlerin evlenmede çocuk sâhibi olmaları konusunda böylelerini seçmeleri için bir teşvik sebebidir.

Bu cümle aynı zamanda, (.....) üzerine de ma'tûftur. Ya da bu cümle mübtedadır, haberi de mahzûftur/gizlidir.

Yani cümlemin manası şöyle olmaktadır: “İnanmış kâdirılardan namuslu olanlarıyla evlenmeniz size helâl kılındı.”

“Sizden önce kendilerine kitap verilmiş olan kâdirılardan iffetli ve hür olanlarla,”

Burada da kitap ehlerinden olan Yahûdî ve Hristiyan hür kâdirılar ya da kitap ehlerinden iffetli olan kâdirılar kastedilmektedir.

“Mehirlerini vermeniz karşılığında” kendilerine mehirlerini verdiğiniz takdirde (.....) Hidn kelimesi; hem erkek ve hem kadın için gizli dost edinmek, metres tutmak manalarına gelir.

“Kim (İslamı hükümlere) inanmayı kabul etmezse onun ameli boşa gitmiştir. O, âhirette de ziyana uğrayanlardandır.”

6

Ey îman edenler! Namaz kumaya kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi, başlarınızı meshedip, topuklara kadar ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp oldunuz ise, boy abdesti alın. Hasta, yahut yolculuk hâlinde bulunursanız, yahut biriniz tuvaletten gelirse, yahut da kadımlara dokunmuşsanız (cinsî birleşme yapmışsamız) ve bu hallerde su bulamamışsanız temiz toprakla teyemmüm edin de yüzünüzü ve (dirseklere kadar) ellerinizi onunla mesnedin. Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez; fakat sizi tertemiz kılmak ve size (ihsan ettiği) nimetini tamamlamak ister ki, şükredesiniz.

“Ey îman edenler! Namaz kılmaya kalkmak istediğiniz zaman abdestsiz iseniz, yüzlerinizi...”

Yani namaz kılmaya kalkmak istediğinizde,.. Bu tıpkı, (16, Nahl,97) âyetinde görüldüğü gibidir. Rabbimiz şöyle buyuruyor:

(.....)

Yani, “Kur’ân okumak istediğin zaman” demektir.

Burada bir fiilin/amelin istenmesi, o amel ile ilgili fiil kullanılmak suretiyle anlatılmıştır. Çünkü bir fiili işlemek ya da yapmak, onu istemeye bir sebep demektir. Bu bakımdan burada sebep oluşturan şey sebep yerine kullanılmıştır. Çünkü her ikisi arasında benzerlik bulunmak tadır. Bu da icaz için yani sözü uzatmamak için önemlidir. Bunu bir benzeri de şu hadistir:

“Nasıl muamelede bulunursan karşılığında onunla muamele edilirsin.” Buhârî, Tefsîr, Sûre, 1. Bap.1.

Burada cezâyâ sebep olan girişe yine aynı cezâ lafzıyla açıklandı. Ki zaten bunu neden olan da o cezâ/cevap fiilidir. Cümlelerin takdiri ise şöyledir: “Siz abdestsiz olduğunuz takdirde,... “Bu tefsir İbn Abbâs tara findan yapılmıştır. Ya da uykudan uyandığınızda. Çünkü uyku da abdest siz oluşun bir delilidir.

Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ve ashâbı her namaz için abdest alırlardı. 3-İbn Cerir, Tefsîr; 6/112

Bir tefsire göre de, her namaz için abdest almak ilk zamanlarda farz kılınmıştı. Ancak sonradan bu hüküm neshedilmiş/yürürlükten kaldırılmıştır.

“Dirseklerinize kadar ellerinizi,...” Bura da yer alan, (.....) cer edatı mutlak manada gayeyi/son noktayı anlatır. Fakat yıkanma emri içerisinde “dirseğin” kendisi de dahil mi değil mi delil çerçevesinde ele alınması gereken bir konudur. Fakat burada görülen o ki, delile göre dirseklerin dışta kaldığıdır.

Çünkü, “Eğer darlık/sıkıntı içinde ise, rahatlığa kavuşana kadar kolaylık gösterin.” (2,Bakara,280)

Çünkü bir yerde zorluk ve güçlük varsa, sıkıntı bulunuyorsa, o, geciktirmenin, bekleme veya erteleme sebebidir. Kolaylığın var olduğu yerde ise illet yani sebep de ortadan kalkar. Eğer kolaylık bunun içinde ele alınırsa, bu durumda her iki hâlde de yani hem zorluk ve hem kolaylık hâlinde tehir/erteleme söz konusu olurdu.

Nitekim, “.... Akşama kadar orucu tamamlayın.” Bakara,187

Eğer orucu ta gecenin belli bir vaktine kadar geçirip geç vakte kadar bırakırsa, bu, visalin, yani sonraki oruçla birleştirmenin farz olmasını gerektirir/vacip kılar.

Burada dirseklerin de yıkanmaya veya orucun da gecenin geç vaktine kadar sürdürülmeye dahil olduğuna bir delil de şu cümlelerin içerdiği hükümdür. Meselâ:

“Kur’ân-ı baştan sona kadar ezberledim.” Gibi. Ancak burada söz konusu olan Kur’ân’ın tamamının ezberlendiğini anlatmak için bu cümlelerin söylenmiş olduğudur. Nitekim Yüce Allah bir âyetinde şöyle buyurmaktadır:

“Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksa'ya kadar.” İsrâ'.1

Bundan anlaşılacağı gerçek şu ki: Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Kudüs'e gecele yin götürülüp Mescid-i Aksa'ya girmemiş olsaydı, İsrâ' denen bir olaydan söz edilemezdi. Bunun İsrâ' olabilmesi, ancak Mescid-i Aksa'ya girmesiyledir.

Şimdi biz kendi meselemize dönelim, “dirseklere kadar” ifadesine gelince, burada dirseklerin de yıkanmaya dahil mi, değil mi konusu ile ilgili olarak her iki husus için de elde bir delil yoktur. Ancak alimlerin çoğunluğu denilen Cumhûr bu konuda ihtiyatlı davranarak, dirseklerinde abdest alınırken yıkmaması gerektiğine hükmetmişlerdir. Ancak İmâm Züfer ile Dâvud-u Zahiri âyetin mana gelişini dikkate alarak kesinlikle abdestte dirsekleri yıkamaya dahil etmemişlerdir.

Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) den, abdest alırken, suyu dirsekleri üzerinde de gezdirdiği/yıkadığı rivâyet olunmuştur. Bak,Dare Kutni; 1/83

“Başlarınızı meshederek” Burada meshetmekten kasıt, ıslak eli başa yapıştırmak, dokundurmadır. İster başın bir kısmını, ister tamamını kaplayacak şekilde meshetmek olsun; her ikisi de ıslak elin mesh yoluyla başa temas ettirilmesi ya da yapıştırılmasıdır. İmâm Mâlik için ihtiyat yönünü ele alarak başın tamamının meshedilmesini, kaplama meshi benimsemiştir.

İmâm-ı Şâfiî ise işin yakın yönünü benimsemiş, ona göre mesh denilecek manada bir dokunmayı mesh olarak kabul etmiştir.

Yani başa dokundun mu, bu İmâm-ı Şâfiî merhuma göre meshtir.

Biz Hanefîler de, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)in açıklamasını esas almaktayız. Rivâyet olduğuna göre, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem): Başının ön tarafını, perçemini ya da alın kısmını meshetmiştir. Müslim,274 “18, 83

Bu durumda Nasiye yani alın başın dörtte biri olarak takdir olunmuştur. Dolayısıyla bizim Hanefî mezhebine göre başta meshin farzı dörtte birdir.

“Topuklarınıza kadar ayaklarınızı yıkayıp abdest alın.”

Âyetin bu kısmında yer alan, “Ayaklarınız” kelimesini kırâat imâmlarından İbn Âmir, Nâfi, Ali Kisâî ve Hafs “Lam” harfinin nasbıyla yani üstün olarak, (.....) okumuşlardır. Bu durumda âyetin manası şöyle olmaktadır:

“Yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi ve topuklarınıza kadar ayaklarınızı yıkayın ve başlarınızı da mesnedin.

Yani burada bir takdim ve tehir, yer değiştirme bulunmaktadır.

Yukanda adları geçen kırâat imândan dışındaki imâmlar ise (.....) kavlini, (.....) kelimesi üzerine atfedilmiş olarak değerlendirerek, “lam” harfini, kesre/esre harekeli olarak yani, tıpkı, (.....) kelimesine benzeterek (.....) olarak okumuşlardır. Çünkü ayaklar yıkanan üç organ arasındadır. Ayakların yıkanması için de üzerine su dökerek yıkamayı gerektirir. Bu ise fazla su harcanmasına sebep olmaktadır, diye düşünülmektedir.

Aşırı su israfı da doğru olmadığından bunun önüne geçilmesi gerekir, çünkü israf yasakları bir şeydir. İşte bu israfın önüne geçmek için ayaklar meshedilen baş organından sonra zikredilmiş ve kelime üzerine atfedilmiştir.

Fakat bu atıf sebebi ayakların da tıpkı başırı meshedildiği gibi meshedilmesi için değil, ancak aşırı su israfım önlemek maksadıyla neredeyse, tıpkı başırı meshindeki gibi az su kullarıarak ayakların yıkanmasını belirtmektedir, aşırı su harcanmasının önüne geçilmesi uyansında bulunmak içindir. Yoksa çıplak ayaklara meshedilmek için değildir.

Hatta, “topuklara kadar” kavlinin gaye manasına gelen, (.....) yani, “....a kadar” edatıyla getirilmiş olmasının nedeni, her hangi bir kimse bundan çıplak ayakların da meshedilebileceği zannına kapılmasın diye böyle bir yanlışı ortadan kaldırmak içindir. Çünkü şer’at açısından ayakların meshi değil, yıkanması öngörülmüştür.

Nitekim “Camîu'l- Ulum” adlı eserde, (.....) kavlindeki “lam” (.....) harfinin mecrûr yani esreli olması (.....) kavline komşu/yakın olması sebebiyledir, yoksa mana bakımından buna atfedilmiş değildir.

Hatta sahih olarak gelen bir rivâyete göre, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) bir toplumun abdest alırlarken çıplak ayakları üzerine meshettiklerini görmüş bunun üzerine şöyle buyurmuştur:

“Vay o topukların ateşten başlarına gelecek olan hallerine. Buhârî,60. Müslim, 241/26. Ahmed, Müsned:21193

Ata İbn Rebah şöyle diyor: “Allah'a yemin ederim ki, Resûlullah’ın ashâbından herhangi birisinin çıplak ayakları üzerine meshettiklerini bilmiyorum. Onlar ancak bu organlarını, kirden arın maları için abdest aldıkları zaman yıkamakla emrolunmuşlardır. Çünkü ayaklar her zaman kir ve pas ile temas hâlinindedir. Nitekim ayaktaki bu kirler de çoğu zaman gözle görülebilir bir hâl alır.”

Namaz ise yüce Allah için bir hizmettir. Her türlü kirden ve pastan annmış olarak Allah'ın huzurunda tertemiz durmak demektir namaz.

Çünkü Allahın huzurunda böyle tertemiz bir hâlde durmak, saygı bakımından daha yerinde bir harekettir. Bu hizmeti en mükemmel bir şekilde yerine getirmek manasınadır. Nitekim bir kralın huzurunda durmak isteyen bir kimse de böyle hareket eder. Bunun içindir ki şöyle denilmiştir:

“Şüphesiz kişi namaz kılarken, en güzel elbiseleri içerisinde kılma sı, sarık takması daha uygundur. Çünkü başı açık olarak kılmaktansa sarıkla kılmak -takke ile değil sarıklı olarak- daha güzeldir. Zira böyle bir davranış saygı bakımından da daha yerinde ve güzel bir harekettir.”

“Eğer cünüp iseniz tepeden tırnağa yıkanın/boy abdesti alın.” Mümkün olduğunca bütün bedeninizi yıkayın.

“Eğer hasta veya yolculukta iseniz, ya da doğal tuvalet ihtiyacınızı gidermiş seniz,”

Fahrüddin Razi bu konuda diyor ki: Bunun manası şöyledir: Burada, (.....) ...gelmişse/gidermişse ifadesinin yer alması, abdestsiz olan hasta veya yolucu olan kimseye hemen teyemmüm etmesi gerektiği manası anlaşılmasın diyedir.'

Âyette geçen (.....) kelimesi, insanın tuvalet ihtiyacını rahat bir şekilde giderdiği yer demektir. Bu kelime burada kinaye olarak bu manada kullanılmıştır.

“Yahut kâdirîlara dokunmuşsanız/ (cinsi birleşme yapmışsanız), ve bu hallerde su bulamamışsanız temiz toprakla teyemmüm edin de yüzünüzü ve (dirseklere kadar) ellerinizi onunla mesnedin.”

Çünkü, “Allah sizin için herhangi bir güçlük çıkarmak istemez.”

Yani temizlik konusunda... Öyle olsaydı sizin için teyemmüme izin vermezdi “Fakat sizi tertemiz kılmak.” Şayet su ile temizlenme imkânını bulamazsanız toprak ile teyemmüm ederek böyle bir kolaylıkla tertemiz hale getirmek ister.

“İslam esasları ile ilgili hükümleri koymakla size nimetini tamamlamak ister.” Azimet olarak sizden istediklerine karşılık ruhsat/kolaylık tanımak suretiyle bu husustaki nimetlerini de size tamamlamak ister.

“ki şükredesiniz.”

7

Allah'ın size olan nimetini, “Duyduk ve kabul ettik” dediğiniz zaman sizi bununla bağladığı (O'na verdiğiniz) sözü hatırlayın ve Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, kalblerin içindekini bilmektedir.

“Allah'ın size olan nimetini “duyduk ve kabul ettik” dediğimiz zaman.”

Yani siz öyle bir söz vermiştiniz ki, ondan caymanız asla doğru değildir. Alınan bu kesin sözü, Müslümanlar Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ile biat yaptıkları zaman Allah kendilerinden almıştı. Alınan bu kesin sözleşmeye göre Müslümanlar Resûlüllahnü dinlemek, ona itâat etmek, her durumda ve her şart altında, zorlukta ve kolaylık anında yardımcı olmak, karşı gelmemek, sıkıntılı anında ve mutla zamanında yanında yer almak üzere söz almıştı. Onlar da bu şartlara rağmen her şeyi kabul etmişlerdi. Ve şöyle demişlerdi:

“Sizi bununla bağladığı (ona verdiğiniz) sözü hatırlayın” demişlerdi. Bir başka tefsire göre de kendilerinden alınan bu kesin söz; Akabe gecesinde ve Rıdvan biatında olmuştu, denilmiştir.

“Ve Allah'tan korkun.” Verdiğiniz kesin sözden caymayın.

“Şüphesiz Allah kalblerin içindekilerini bilmektedir.”

Yani iyi ya da kötü insan neyi içinde saklayıp gizliyorsa Allah bütün bunların hepsinden de haberdardır. Aslında burada hem bir vaad yani söz verme manası vardır. Hem de bir vaid yani bir tehdit/uyar manası da yatmaktadır.

8

Ey îman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi âdil davranmaktan alıkoymasın. Adaletli olun! Bu, Allah korkusuna daha çok yakışan (bir davranış) dır. Allah'a isyandan sakının. Allah yaptıkla rınızı hakkıyla bilmektedir.

“Ey îman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan, adaletle şahitlik eden kimseler olun.”

“Bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi adil davranmaktan ahkoymasın. Adaletli olun!”

Âyetteki, (.....) fiili, (.....) cer edatıyla müteaddi/geçişli fiil haline gelmiştir. Çünkü istila (üste çıkma, üzerinde bulunma) harfi, (.....) cer edatıdır.

Çünkü, (.....) fiili, (.....) cer edatı sayesinde geçişlilik yani müteaddi olma manasını kazanmıştır. Sanki burada şöyle denilmektedir: “Bir topluma karşı olan kin ve öfkeniz, sizi onlar hakkında adaletsiz bir davranışın içine sokmasın, götürmesin.”

“Adaletli olun. Bu Allah korkusuna daha çok yakışan (bir davranış) dır.” Adil davranmak takvaya, Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda hareket etmeye en yakın bir davranıştır. Yüce Allah öncelikle onları/insanları, kin, öfke ve nefretleri sebebiyle adaletsiz davranmaktan men ediyor. Bundan sonra ise yeni bir girişle açıkça kendilerine adaletli olmalarını ve böyle davranmalarını emrediyor. Bunu bir tekit ve bir kesin hüküm olarak mutlak manada uygulaması gereken önemli bir görev olduğunun üzerinde durup, şiddetle emrediyor. Bundan sonra yeniden bir cümle geliyor. Bu cümlede de kendilerine, nasıl adaletle emretmeleri gerektiği yönünü anlatıyor.

Bu cümle ise, “Bu Allah korkusuna daha çok yakışan (bir davranış) dır.” ifadesidir.

Eğer kafir ve inkârcılara karşı da olsa adil davranmak bu kadar önemli ve oldukça ağır uyarıları içeriyorsa, acaba Allah'ın velileri, dosh ları olan mü'minlere karşı adil davranmanın mutlak manada gerektiğine, vacipliğine/farziyetine ne denmeli ki?!

“Allaha isyandan sakının. Allah yaptıklarınızı hakkıyla bilmektedir.” Âyetin bu kısmında hem vaad yani söz verme manası, hem de vaid yani tehdit/uyan anlamı yatmaktadır. İşte bunun içindir ki şimdi tefsirini okuyacağımız âyet, vaad ile yani söz vermeyle alâkalı bir ayettir. Rabbimiz bu âyetinde şöyle buyurmaktadır:

9

Allah, îman eden ve iyi şeyler yapanlara söz vermiştir ki, onlara bağışlarına ve büyük mükâfat vardır.

“Allah, îman eden ve sâlih ameller işleyenlere söz vermiştir ki, onlar bağışlarına ve büyük mükâfat vardır.”

Bu âyetin başında yer alan, “Söz verdi” fiili iki mefûl/ nesne olan geçişli bir fiildir.

Birinci mefulü/tümleci veya nesnesi, (.....) ifadesidir. İkinci si de mahzûftur/kaldırılmıştır.

Ancak, “Onlara bağışlarına ve büyük mükâfat vardır” cümlesi sayesinde ikinci mefule/nesneye gerek duymamıştır.

Tehdit içeren yani vaid âyeti de Rabbimizin şu cümlesidir. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

10

İnkâr eden ve âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, onlar cehennemliklerdir.

(.....) İnkâr eden ve âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, onlar cehennemliklerdir. Cehennemden çıkamayacaklardır.

11

Ey îman edenler! Allah’ın size olan nimetini unutmayın. Hani bir topluluk size el uzatmaya yeltenmişti de Allah, onların ellerini sizden çekmişti. Allah'tan korkun ve mü'minler yalnızca Allah'a güvensinler.

“Ey îman edenler! Allah'ın size olan nimetini unutmayın. Hani bir topluluk size el uzatmaya yeltenmişti de Allah, onların ellerini sizden çekmişti.”

Rivâyet olunduğuna göre Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem), Amr İbn Ümeyye tarafından müşrik sanılarak yanlışlıkla öldürülen iki Müslüman'ın diyet bedeline kâtilmaları ve katkıda bulunmaları maksadıyla paylarına düşeni kendilerinden istemek üzere Yahûdî Kureyza oğullarına gitmişti. Giderken beraberinde Hazret-i Ebû Bekir, Hazret-i Ömer ve damatları Hazret-i Osman ile Hazret-i Ali de bulunuyordu. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bunlardan paylarına düşen diyeti karşılamaları için istekte bulununca, “Olur Ey Ebû'l Kasım/Muhammed! Sen burada biraz otur, sana yemek ikramında bulunalım ve payımıza düşen şeyi de istediğin gibi toplayıp getirelim” demişlerdi. Böyle bir hileyle Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ı ve beraberindekileri bir duvarın gölgesi altında oturtular. Amaçları Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ı orada öldürüp yok etmektir. Bu teşebbüs için bir Yahûdî olan Amr İbn Cihâş büyük bir taş parçasını damın üzerinden yuvarlayıp Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in üzerine atmaya çalışıyordu. Allah bu kişinin elini tuttu/ona bu fırsatı vermedi. Cebrâîl gelerek durumu Hazret-i Peygambere bildirdi.

Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) de hemen orayı terkettiler ve oradan ayrıldılar. İşte bu âyetin iniş sebebi bu olaydır. Hafız İbn Hacer diyor ki: Bu rivâyette geçen, “İki Müslüman” ifadesini bu hadisin gelen rivâyet yolunda bulamadım, böyle bir rivâyete rastlayamadım. Aksine Mûsa İbn Ukbe'nin, “el-Meğazi” de açıkladığına göre öldürülen bu iki kişinin her ikisi de kafirdiler. Fakat her ikisinin de ellerinde emanları/dokunulmazlıkları vardı.” Ebû Nuaym'ın “Delail” adlı eserinde İbn Abbâs'tan rivâyet edilen hadiste de şu ifadeler yer almaktadır: “Amr b. Ümeyye, Kilaboğullarından iki adamla karşılaştı, her ikisinin de emanı/dokunulmazlıkları vardı. Fakat Amr b. Ümeyye bunu bilmiyordu. Bilmemesi sebebiyle onların her ikisini de öldürdü.” Bkz. Haşiyetu'l-Keşşaf, 1/614)

(.....) Burada “nimet” kelimesinin zarfıdır.

(.....) kavli, (.....) takdirindedir/manasındadır.

Yani ellerini sizi öldürmek üzere uzattılar. Nitekim biri bir başkasına sövdüğünde, dil uzattığında, ona, (.....) denir ki, bu, “Ona dil uzattı, sataştı, sövdü” demektir. “Bir kimseyi dövmeye kalkıştığında ya da dövdüğünde de, (.....) denir.

Nitekim bir âyette şöyle buyurulmaktadır:

“Size ellerini ve dilleri ni kötülükle uzatacaklardır.” Mümtetine,2

“Bastu'l-Yed” demek, dövmek istenilen kimseye eli uzatarak döv meye kalkışmak demektir.

“Allah onların ellerini sizden çekmişti.”

Allah, o ellerin size uzanmasını engellemiştir.

“Allah'tan korkun. Ve Mü'minler yalnızca Allaha güvensinler.” Çünkü Allah hepsine yeter, O hepsini defeder ve hepsine engel olur.

12

Andolsun ki Allah, İsrâ'iloğullarından söz almıştı. (Kefil olarak) içlerinden on iki de başkan göndermiştik. Allah onlara şöyle demişti: “Ben sizinle beraberim. Eğer namazı dosdoğru kılar, zekâtı verir, peygamberlerime inanır, onları desteklerseniz ve Allah'a güzel borç vererseniz (ihtiyacı olanlara Allah rızası için faizsiz borç vererseniz) andolsun ki sizin günahlarınızı örterim ve sizi, zemininden ırmaklar akan cennetlere sokarım. Bundan sonra sizden kim inkâr yolunu tutarsa doğru yoldan sapmış olur.”

“And olsun Allah, bu âyette yer alan emirleri yerine getirmeleri için İsrâ'il oğullarından kesin söz almıştı. Sözlerinde durmalarını sağlamak ve onları öğretmek için de içlerinden oniki delege seçip gönderdik.”

(.....) kelimesi görüldüğü üzere başkan diye çevirdiğimiz bu kelime, içinde bulunduğu toplumun temsilcisi, delegesi, onların durumlarını incelemek ve değerlendirmekle görevli sorumlu kişisi demektir.

İsrâ'il oğulları Fir'avun'un helâk olmasından sonra Mısır'da yerleşince, Allah kendilerine Şam toprakları içerisinde yer alan Eriha şehrine gitmelerini emretmişti. Bu sırada söz konusu bu bölgede zâlim bir toplum olan Kenanlılar oturuyorlardı .Allah kendilerine şöyle buyurdu:

“Ben size bir yurda gitmenizi yazdım/farz kıldım. Orada yerleşeceksiniz. Şimdi oraya gitmek üzere çıkın. Orada bulunanlarla savaşı/cihad edin. Ben size yardım edeceğim.”

Bu arada yüce Allah Hazret-i Mûsa'ya da, her bir boy/kabilede de birer delege seçmesini, seçilen her bir delegenin kendi kavmine, verilen emirler ve kendilerinden alınan garanti sözleri için kefil olmasını emretti.

Bu emir gereği delegeler/başkanlar seçildi ve İsrâ'il oğullarından, kendilerine emr edilen şeylerin gereğini yapacaklarına ilişkin kesin söz alındı. Delegeler de bu konuda temsil ettikleri boyları adına söz ve garanti verdiler. Böylece Hazret-i Mûsa onlarla birlikte Kenan yurduna doğru yola çıktı. Kenan yurduna yaklaştıklarında delegeler karşılarında çıkacak olan toplumun durumunu ve gücünü araştırmaya koyuldular. Baktılar ki karşılarında büyük bir maddi güç, insan gücü, küçümsenmeyecek bir kuvvet bulunmaktadır. Bundan oldukça korktular ve büyük bir endişeye kapıldılar. Hemen dönüp kendi kavimlerine karşısındaki toplumun gücünü anlattılar. Halbuki kendilerinden bu durumu toplumlarına anlatmamaları ve aktarmamaları emri verilmişti. Düşman hakkında konuşmak, bilgi vermek yasaklarındı. Bunun üzerine verdikleri sözlerini bozdular, vazgeçtiler. Sadece delegelerden ikisi, Kaleb İbn Yukanna ile Yuşa İbn Nun sözlerinde durdular.

“Allah onlara şöyle demişti. Ben sizinle beraberim.”

Yani ben size yardım edeceğim, sizin zafer elde etmenizi sağlayacağım. Bu cümle üzerinde vakf edilir/durulur. Çünkü bundan sonra gelen cümle üzerine Tavtie lamı denilen ve yemin manasına gelen şart lamı (.....) dahil olmuştur. Bu cümle de şimdi okuyacağınız cümledir.

Allah şöyle buyurmuştur: “Eğer namazı dosdoğru kılar, zekâtı verir” Bu ikisi de İsrâ’il oğullarına farz kılınmıştı.

“Peygamberlerime inanır,” hiçbirini ötekisinden ayırdetmez, hepsine inanır, “Onları desteklerseniz”

Onlara saygı göstererek yanlarında yer alır, düşmanlarını püskürtmek ve etkisiz hale getirmek için onlara yardımda bulunursanız,..

(.....) Azr; lügatte/sözlükte reddetmek, geri çevirmek, mani olmak demektir. Meselâ, (.....) denilince bu, “Ben onu tedip ettim, dersini verdim, hizaya getirdim.” manasınadır.

Yani onu, işleyeceği kötü işinden alıkoydum, demektir;

Nitekim Zeccâc da böyle söylemiştir.

“Allah'ın rızasını kazanmak için Allah yolunda harcamada bulunmak suretiyle Allah'a güzel bir borç verirsiniz,” yani başa kakmaksızın, zora koşmaksızın. Bir tefsire göre bu cümle yapılan her iyilik demektir.

“mutlaka kötülüklerinizi siler”

(.....) kelimesinin başında bulunan Lam harfi kasemin/yeminin cevâbıdır. Aslında bu cevap hem kasemin yani yeminin ve hem şartın ikisine birden bir cevabı yerindedir.

“Andolsun ki, sizin günahlarınızı örterim ve sizi, zemininden ırmaklar akan cennetlere koyarım”

Yani kendileri için büyük bir va'di içeren ve bu va'de bağlı kılman kesin şarta bağlı olarak alınan sözden sonra “Bundan sonra sizden kim inkâr yolunu tutarsa, doğru yoldan sapmış olur.”

Hak yoldan çıkmış olur. Evet kim bundan önce inkara kal kısırda o kimse de doğru yoldan çıkmış olur ama, kesin söz verdikten ve gerçekleri kabul ettikten sonra inkara kalkışmak ise, çok daha büyük bir sapıklık ve daha açık bir dalalettir/yoldan çıkmadır.

13

Sözlerini bozmaları sebebiyle onları larîetledik ve kalple rini katılaştırdık. Onlar kelimelerin yerlerini değiştirirler (kitaplarını tahrif ederler). Kendilerine öğretilen ahkâmın (Tevrât'ın) önemli bir bölümünü de unuttular. İçlerinden pek azı hariç, onlardan daima bir hainlik görürsün. Yine de sen onları affet ve aldırış etme. Şüphesiz Allah iyilik edenleri sever.

“Sözlerini bozmaları sebebiyle onları larîetledir.” Âyetin başında yer alan, (.....) harfi, işin ve emrin büyüklüne işaret için getirilen mezîde/fazladan ek bir harftir.

“Larîetledik.” Kovduk, uzaklaştırdık, rahmetimizden irak ettik veya onları bir başka varlığa dönüştürdük ya da onlara vergi yükü yükledik, cizye bağladık.

“Kalplerini katdaştırdık.” Kalpleri kupkurudur. Kalplerinde asla merhamet duygusu yoktur ve yumuşayacak da değildir.

Kırâat imâmılarından Hamza ve Ali “katılaşıma” kelimesini, (.....) olarak okumuşlardır. Bu da düşük, aşağılık, bir değer taşımaz manasınadır. Bu, âdetâ, (.....) ifadesine benzer ki, geçmez kalp/sahte para demektir.

“Onlar kitaplarındaki kelimelerin yerlerini/yer alan hükümleri tahrif edip değiştirdiler.”

O Yahûdîler, indirilenin aksi manada âyetleri tefsirladılar. İşte bu, onların ne kadar katı yürekli kimseler oldukları gerçeğini açıklamaktadır. Çünkü Allah'a karşı iftiraya kalkışmaktan ve vahyini değiştirmekten daha büyük bir katı yüreklilik ve kalp kararmışlığı gösterilemez.

“Kendilerine öğretilen ahkâmın (Tevrâtın) önemli bir bölümünü de unuttular.”

Tevrât'ta kendilerine hatırlatılan hükümlerin büyük bir kısmını ve önemli bir bölümünü terkettiler.

Yani Yahûdilerin Tevrât'ı terketmeleri ve ondaki hükümlerden yüz çevirmeleri, büyük ve önemli bir kısmını işlemez ve uygulamaz hale getirmeleri demektir. Ya da kalpleri ve gönülleri öylene kâtilaşıp taş kesildi ki, öylene bozuldu ki, işte bunun bir sonucu olarak da Allah'ın hak kitabı Tevrât'ı tahrif edip değiştirdiler.

Onda var olan bir çok hükümler hafızalarından yok olup gitti.

İbn Mesud: “Bazan insan ma'siyetleri/günahlar yüzünden kimi ilimleri unuttur” diyor ve buna gerekçe olarak da işte bu âyeti okuyordu.

Ya da Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'e îman etmek ve onun Tevrât'ta açıklanan özelliklerini kabul etmekle emrolundukları hâlde, onlar bu konudaki görevlerini unuttular, bunu terkettiler ve hiçe saydılar.

“İçlerinden pek azı hariç, onlardan daima bir hainlik görürsün.”

Çünkü bu onların zaten alıştıkları bir davranıştıdır. Onlar için bu, doğal bir şeydir. Zira onların ataları da hep böyle idiler. Onlar da hep peygamberlere ihanet ederlerdi. Nitekim senin zamanındaki bu Yahûdiler de sana ihanet içine girecekler ve seni ortadan kaldırmanın yollarına hep başvuracaklardır.

Âyette geçen, (.....) sözcüğü, yani bir hıyanetlik, bir ihanet içerisinde olacaklardır, demektir veya içinde ihanet bulunan bir planın içerisinde ve üzerindeler manasınadır, ya da bir hain kimsenin veya ihanet içerisinde olan bir gurubun planı üzeredirler, demektir.

Nitekim, (.....) denir ki bu ifade tıpkı, (.....) ifadesine benzer.

Yani şiire doymayan, şiire susamış manasınadır. Diğer de ihanetine doymayan, sürekli ihanet içinde hareket eden demektir.

“Yine de sen onları affet ve aldırış etme.”

Onların muhalefetine, karşı çıkmalarına rağmen kendilerini affet. Ya da onlar arasından îman etmiş olanlarını affet, onların geçmişte yaptıkları yanlışlar yüzünden kendilerini hesaba çekme, bağışla.

“Ve aldırış etme. Şüphesiz Allah iyilikler edenleri sever.”

14

“Biz Hıristiyanlar” diyenlerden de kesin sözlerini almıştık. Ama onlar da kendilerine zikredilen (verilen) öğütlerin veya Kitab'ın önemli bir bölümünü unuttular. Bu sebeple kıyamete kadar aralarına düşmanlık ve kin saldık. Yakında Allah onlara yaptıklarını haber verecektir.

“Biz Hıristiyanlar” diyenlerden de kesin söz, almıştık.” Kendilerinden alınan kesin söz Allah'a îman, Peygamberlere îman ve onlara uymak ve iyi işler işlemek gibi şeylerdi.

Âyetin başında yer alan, (.....) cer edatı, (.....) kelimesine mütealliktir/ilgilidir.

Yani mana şöyledir: “Biz Hıristiyanlar, diyenlerden de kesin sözlerini almıştık.” Burada car ve mecrûr fiil üzerine takdim edilmiştir fiilden önce getirilmiştir. Fiil ile “vav” harfi arası car ve mecrûr ile ayrılmıştır. Âyette, “Nasâradan/Hıristiyanlardan” diye söz edilmedi de, kendilerine, “Biz Nasranilerdeniz/Biz hıristiyanız, diyenlerden” ifadesi ile söz edildi. Çünkü Hıristiyanlar bizzat kendilerinin bu isimle, “Nasâra” ismiyle adlandırmaktadırlar. Çünkü iddialarına göre kendileri Allah'ın yardımcısıdır ve bu isimle kendilerini adlandırmaktalar. Nitekim bunlar Hazret-i İsa'ya da, “Biz Allah'ın yardımcısıyız/Nahnu Ensarullah” demişlerdi. Daha sonraları Nesturiler, Ya'kûbiler ve Melkaniler diye ayrılığa düştükten sonra şeytanın yardımcısı olmuşlardı.

“Ama onlar da kendilerine zikredilen (verilen öğütlerin veya kitabın) önemli bir bölümünü unuttular.

İşte “Bu sebeple kıyamete kadar aralarında düşmanlık ve kin saldık.” Biz de bunun üzerine Hristiyan mezhepleri ve fırkalan arasına ta kıyamete kadar sürecek olan ve değişik şekillerde ortaya çıkacak olan bir düşmanlık ve kin soktuk.

(.....) fiili yapıştırdık, ayrılmaz kıldık. Kelime, (.....) kelimesi de bu kökten olup, bir şeye yapışık ve bağlı olan, ayrılmaz olan manasınadır.

“Yakında Allah onlara yaptıklarını haber verecektir.”

Yani kıyamet günün de cezâlarıdırmada, azap vermede her ne yaptılarsa tek tek bildirecektir.

15

Ey ehl-i kitap ! Resûlümüz size Kitap'tan gizlemekte olduğunuz birçok şeyi açıklamak üzere geldi; birçok (kusurunuzu) da affediyor. Gerçekten size Allah'tan bir nur, apaçık bir kitap geldi.

“Ey ehl-i kitap! Resûlümüz size Kitap'tan gizlemekte olduğunuz birçok şeyi açıklamak üzere geldi.” Meal içinde de yer verdiğimiz gibi, “Kitap ehlinden” kasıt Yahûdî ve Hristiyanlardır. Kitap ise cins manasındadır.

Yani Allah tarafından gönderilen tüm kitaplar demektir. “Resûlümüz” ifadesiyle de demek istenen bizim Peygamberimiz Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) dir. Zaten mealde de buna yer verdik. Gizledikleri gerçekler ise, Meselâ Peygamberimizin nitelikleriyle ilgili bunların kitaplarında yer alan şeylerdir, keza recm âyeti gibi ayetlerdir.

“Bir çok (kusurunuzu) da affediyor.”

Yani, gizlediklerinizden bir çoğunu açıklamıyor veya gizlediğiniz bir çok şeyleri de bağışlayıp sizi o yüzden muaheze etmiyor, kınamıyor, hesaba çekmiyor.

“Gerçekten size Allah'tan bir nur apaçık bir kitap geldi.” Âyette sözü edilen apaçık kitaptan kasıt da Kur'ân'dır. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm şirkin ve şüphenin karanlıklarını ortadan kaldırdığı gibi, hak açısından halk tarafından bilinemeyen ve gizli kalan gerçekleri de açıklayıp ortaya koymuştur. Ya da Kur'ân her bakımdan apaçık bir mu'cize olduğundan ve herkesi benzerini ortaya koymaktan âciz bıraktığından dolayısıdır. Bir de âyette geçen, “NUR” ifadesinden kasıt Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) de olabilir. Çünkü insanlar onun sayesinde doğru olan yola iletiliyorlar. Nitekim ona kandil ve halkı aydınlatan manasında “sirac” ismi da verilmiştir.

16

Rızasını arayanı Allah onunla kurtuluş yollarına götürür ve onları irdadesiyle karanlıklardan aydınlığa çıkarır, dosdoğru bir yola iletir.

“Rızasını arayanı Allah onunla kurtuluş yollarına götürür.”

Âyette geçen, (.....) ifadesi, Allah'ın azâbından insanları kurtaran selâmet ve kurtuluş yolları demektir. Ya da, (.....) ifadesi ile Allah'ın yolları denmek istenmiştir. Selâm ise, Selâmet/Kurtuluş veya Allah demektir.

“Ve onları irdadesiyle karanlıklardan aydınlığa çıkarır.”

“Dosdoğru bir yola iletir.”

17

Şüphesiz Allah, Meryem oğlu Mesîh'dir” diyenler andolsun ki kâfir olmuşlardır. De ki: Öyleyse Allah, Meryem oğlu Mesih'i, anasını ve yeryüzündekilerin hepsini imha etmek isterse Allah'a kim bir şey yapabilecektir (O'na

kim bir şeyle engel olabilecektir)! Göklerde, yerde ve ikisi arasında ne varsa hepsinin mülkiyeti Allah'a âittir. O dilediğini yaratır ve Allah her şeye tam manasıyla kâdirdir.

“Şüphesiz Allah, Meryem oğlu Mesîh'dir” diyenler andolsun ki kâfir olmuşlardır.”

Kesinlikle söylenecek söz şudur: Allah Mesih İsa'nın kendisidir, başka değil. Çünkü Hristiyan toplum arasında bu inançta var olanların olduğu söylenmiştir. Ya da onların görüşleri/mezhepleri işi bu noktaya kadar varırmıştır. Çünkü inançlarına göre, Hazret-i İsa yaratıyor, diriltiyor ve öldürüyor. O hâlde ilâh odur, diyorlar.

“De ki: Öyleyse Allah, Meryem oğlu Mesîh'i, anasım ve yeryüzündekilerin hepsini imha etmek isterse Allah'a kim bir şey yapabilecektir.” (Ona kim birşeyle engel olabilecektir?) Kim Allah'ın kudretinin ve dilemesinin önüne geçip O'nu menedebilir ki?

Yani eğer Allah İsa'yı ve annesini helâk etmeği dilese, Hazret-i Mesih İsa'yı bir ilâh olarak kabul edenlerden hangisi bunu engelleyebilir ki?

Yani Mesih İsa da diğer yaratılmış insanlar gibi Allah'ın kullarından bir kuldur.

Burada, “Göklerde yerde ve her ikisi arasında ne varsa hepsinin mülkiyeti Allaha âittir.”

Yani, Allah dilerse hem erkek ve hem dişi yaratır, dilerse sadece kadından arada bir erkek olmaksızın da insan yaratabilir. Nitekim Hazret-i İsa'nın yaratılışı böyledir. Dilerse Allah, arada bir kadın olmaksızın sadece erkekten de insan yaratabilir. Nitekim Hazret-i Havva annemizin yaratılışı da böyle olmuştur. Dilerse ortada kadın ve erkek olmaksızın da insan yaratabilir. Nitekim Hazret-i Âdem'in yaratılışı da böyledir.

Ya da, “Dilediğini yaratır” demek, Hazret-i İsa'nın elinde çamurdan yapılan kuşun bir mu'cize olarak onun eliyle yaratması demektir. Buna da kimse itiraza kalkışma hakkına sahip değildir. Çünkü dilediğini dilediği gibi yapar, Asla O'na müdahale olunmaz “O dilediğini yaratır ve Allah her şeye tam manasıyla kâdirdir/gücü yeter.”

18

Yahûdîler ve Hristiyanlar: “Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz” dediler. De ki: “Öyleyse günahlarınızdan dolayı size niçin azap ediyor? Şüphesiz siz de O'nun yarattığı insanlardansınız. O, dile diğini bağışlar ve dilediğine azap eder. Göklerde, yerde ve ikisinin arasında ne varsa mülkiyeti Allah'a âittir. Sonunda dönüş de ancak O'nadır.”

(.....) Yahûdîler ve Hristiyanlar: “Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz” dediler. Nasıl ki babanın yanında oğlunun ayrı bir yeri ve sevgisi var ise, bizim de Allah katındaki değerimiz aynen böyledir. Ya da bizler, Allah'ın iki oğlu olan Üzeyir ile Mesih İsa'nın taraftarlarıyız. Meselâ; Ebû Hubeyb denilen Abdullah ibn Zübeyr taraftarlarına nasıl ki, “Hubeybiyyun” yani Hubeybiler deniliyorsa, işte bunlar da bu manada “sevgililer, oğullar veya taraftarlar” denilmektedir.

Nitekim yalancı peygamber Müseyleme'nin taraftarları da: “Biz Allah'ın oğullarıyız” derlerdi. Nitekim kralın yakınları ve adanılan da, “Biz kralların oğulları/çocuklarıyız” derler. Ya da, “Bizler Allah elçilerinin oğullarıyız” gibi..

(.....) Deki: “Öyleyse günahlarınızdan dolayı size niçin azap ediyor?”

Yani sizin Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz olduğunuz doğru ise neden ötürü mesh cezâsıyla/bir başka hayvana dönüştürülme cezâsı veya sadece sayılı birkaç gün cezâlarımlaacağımız iddianızda doğru söylüyorsanız niçin azaplanıyorsunuz? Hiçbir baba çocuğunu bir başka varlığın şekline dönüştürür mü? Ya da hiçbir ata çocuğunu ateşe atarak cezâlandırır mı? Sonra da onların söylediklerini gerçek olmadığına bir cevap olarak Allah şöyle buyurmaktadır:

“Şüphesiz siz de O'nun yarattığı insanlardansınız.”

Yani siz de Allah'ın yaratmış olduğu varlıklardan bir varlıksınız. Yoksa Allah'ın oğulları değilsiniz.

“O, dilediğini bağışlar.”

Yani küfürlerinden ve inkarlarından vazgeçip tevbe edenleri affeder, “Dilediğine azâb eder.” Küfürleri üzere ölmeleri hâlinde adaleti gereği cezâlandır.

(.....) Göklerde, yerde ve ikisinin arasında ne varsa mülkiyeti Allah'a âittir. Sonunda dönüş de ancak O'nadır.”

Burada Mesih İsa'nın kulluğuna dikkat çekiliyor. Çünkü birinin hem mülkü olmak ve hem oğlu olmak birbiriyle çelişkilidir.

19

Ey ehl-i kitap! Peygamberlerin arası kesildiği bir sırada size elçimiz geldi. Gerçekleri size açıklıyor ki (kıyamette): “Bize bir müjdeleyici ve uyarıcı gelmedi” demiyesiniz. İşte size müjdeleyici ve uyarıcı gelmiştir. Allah her şeye hakkıyla kâdirdir/gücü yeter.”

“Ey kitap ehli Yahûdî ve Hristiyanlar! Peygamberlerin kesintiye uğradığı, aradan uzun bir zamanın geçtiği bir dönemde bizim elçimiz Muhammed gerçekleri açıklamak üzere size geldi.”

Allah'ın şerî'at olarak koymuş olduğu hükümleri açıklamak üzere.. Burada, “Şerî'atleri” ifadesi gayet açık olarak anlaşıldığından ayrıca buna yer verilmemiştir. Ya da, “sizin gizlemiş olduğunuz gerçekleri açıklamak üzere” demektir. Burada bu ifadeye de yer verilmemiş olması daha önce aynı ifade geçtiğinden ve burada da bu kasdolunduğundan dolayıdır, bunun için hafzedihriştir/kaldırılmıştır. Ya da burada açıkları husus takdir olunmamıştır.

Buna göre mana şöyledir: “Size açıklama getirecektir. Önünüze gerçekleri serecektir.”

(.....) ifadesi burada hâldir.

Yani “sizin için açıklayarak” demektir.

(.....) cümlesi de (.....) sözcüğüne taallûk etmektedir/ilgilidir.

Yani, “Peygamberlerin gönderilmesine uzun bir süre ara verildiği., vahyin kesilmiş olduğu bir dönemde size geldi” manasınadır. Çünkü Hazret-i İsa ile bizim Peygamberimiz Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) arasında geçen zaman, 600 veya 560 yıldır.

Gerçekleri size açıklıyor ki (kıyamette): “Bize bir müjdeleyici ve uyarıcı gelmedi” demiyesiniz. İşte size müjdeleyici ve uyarıcı gelmiştir.

(.....) kelimesinin başındaki “F” harfi mahzur/uyan ifade eden bir cümleye müteallik/bağlıdır bulununmaktadır. Bn da şöyledir: “Artık bundan böyle mazeret üretmeye kalkışmayın. İşte size mü'minleri müjdeleyen ve kâfirleri de uyanan gelmiştin “Mana şöyledir:

“Tam vahiy izlerinin kesildiği, herhangi eser kalmadığı bir devirde, tam da en çok bir peygambere ihtiyaç duydukları bir zamanda Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) gönderilmiş oldu. Böylece ona gönül huzuru içinde yaklaşp ısınsınlar, inanabilsinler ve bunu kendileri için Allah'tan büyük bir nimet olarak kabul etsinler; birde yarın onlara karşı kullanılabilecek kesin bir hüccet/delil olsun ki, ortaya çıkıp da: Kendilerim gaflet uykusundan uyanan bir uyarıcı gönderilmedi veya gelmedi” diye herhangi bir nedene dayanmamış olsunlar, diyer.”

“Allah herşeye hakkıyla kâdirdir/gücü yetendir.” Bir zaruret gereği olarak Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) de peygamber olarak göndermeye de pekâlâ kâdirdir.

Bir zamanlar Mûsa, kavmine şöyle demişti: Ey kavmim! Allah'ın size (lütftettiği) nimetini hatırlayın; zira O, içinizden peygamber herler çıkardı ve sizi hükümdarlar kıldı. Alemlerde hiçbir kimseye vermediğini size verdi.

“Bir zamanlar Mûsa, kavmine şöyle demişti: Ey kavmim! Allah'ın size (lütftettiği) nimetini hatırlayın; zira O, içinizden peygamberler çıkardı ve sizi hükümdarlar kıldı”

Çünkü yüce Allah Fir'avun'un yok edilmesinden sonra, onun mülkünü İsrailoğullarına verdiği gibi Mukaddes Filistin topraklarında yerleşmiş bulunan zâlim ve zorba Kenanlıların ya da Amâlikalann topraklarına da bunları sahip kıldı. Çünkü bunların içinden bir çok peygamberler geldiği gibi bir çok da krallar gelmiştir.

Melik: Kendisine âit geniş bir yeri, mesken ve bannağı, içinde de akar suyu var olan kimseye denir. Nitekim İsrâ'il oğullarının geniş yerleri ve evleri, içinden akan akarsuları vardı. Bir tefsire göre de, bir evi ve emrinde hizmet edenleri olan kimseye melik/kral denir. İsrâ'il oğulları da Mısır Kıptilerinin köleleri iken, onların emrinde çalışan hizmetCinler iken, Allah kendilerini onların elinden kurtarmıştır. İşte Allah'ın onları kölelikten kurtarmış olması, onlar adına, melik/kral diye adlarınılarına neden olmuştur. Çünkü kurtuluştan sonra artık kendi kendilerinin efendileri olmuşlardır.

“Alemlerde hiçbir kimseye vermediğini size verdi.”

Meselâ; denizin yanıp buradan geçip kurtulmuş olmaları, düşman lamım orada/denizde Allah tarafından boğdurulmuş obuası, kendilerine kudret helvası ile bıldırcın eti gönderilmesi, sıcakın şiddetinden korunma ları için Allah tarafından bulut ile gölgelendirilmeleri ve buna benzer daha nice büyük nimetler vermiştir. Bir diğer tefsire göre de kendi çağlarındaki toplumlara vermediğini Allah bunlara vermiştir. Burada belki de bu sonuncusu murat olunmuş olabilir.

21

Ey kavmim! Allah'ın size (vatan olarak) yazdığı mukaddes toprağa girin ve arkanıza dönmeyin, yoksa kaybederek dönmüş olursunuz.

“Ey kavmim! Allah'ın size (vatan olarak) yazdığı mukaddes toprağa girin.” “Arz-ı Mukaddes” demek, putlardan, şirkten anndılmış tertemiz topraklar veya mübarek, bereketli topraklar demektir.

Bu ise Beyt-i Makdis-Mukaddes denilen topraklardır veya Şam ve kapsamı içerisine aldığı tüm alanlardır. Yoksa Suriye'nin başkenti olan Şam/Dımaşk şehri demek değildir.

“Sizin için ayırdığı, belirlediği, paylaştığı, sizin için ad verdiği yer demektir. Ya da Levh-i Mahfûz'da Allah'ın sizin adınıza yazdığı, kayda geçirdiği yerler demektir.

“Ve Arkanıza dönmeyin.” Topuklarınız üzere gerisin geri dönerek kaçıp gitmeyin, dağılıp parçalarınayın, o zorba lardan korkarak bırakıp gitmeyin. Ya da dininizi bırakarak gerisingeri bâtil dinlerinize, putlara dönmeyin.

“Yoksa kaybederek dönmüş olursunuz.”

Hem dünya ve hem âhiret sevabınızı yitirmiş olarak hüsrana uğramış ve kayb etmiş bir hâlde dönersiniz.

22

Onlar şu cevabı verdiler: “Yâ Mûsa! Orada zorba bir toplum var; onlar oradan çıkmadıkça biz oraya asla girmeyeceğiz. Eğer oradan çıkarlarsa biz de hemen gireriz.”

“Yâ Mûsa! Orada zorba bir toplum var; Burada geçen, (.....) kelimesi, (.....) kalıbında bir kelimedir. Kelime, (.....) kişiyi bir işe zorlamak kökünden alınma bir kelimedir. Manası, “Kişiye o şeyi zorla yaptırdı, mecbur bıraktı” demektir. Bu ise azgın ve zorba olan, halka her istediğini güç zoruyla yaptırtan, demektir.

“Onlar, oradan çıkmadıkça biz oraya asla girmeyeceğiz.” Biz oraya savaş yoluyla değil, savaşız ancak gireriz., canımızı tehlikeye atmayız.

“Eğer oradan çıkarlarsa biz de hemen gireriz.”

23

Korkanların içinden Allah'ın kendilerine lütufda bulundu ğu iki kişi şöyle dedi: Onların üzerine kapıdan girin; oraya bir girdiniz mi artık siz zaferi kazanmışsınızdır. Eğer mü'minler iseniz ancak Allah'a güvenin.

“Korkanların içinden Allah'ın kendilerine lütufda bulundu ğu iki kişi şöyle dedi”

Bu iki adamdan biri Kaleb İbn Yufenna/Yukanna ile Yuşa'İbn Nun yani seçilen on iki delegeden ikisi idiler. Sanki şöyle anlatılıyor gibidir:

“Takva sahiplerinden, Allah'a itâatkâr olanlardan iki adam.”

(.....) ifadesi, “İki adam” kelimesinin sıfatı olması itibariyle mahallen merfûdur. (.....) kavliyle aynı zamanda, Allah'tan korkma nimetiyle lütufta bulunduğu manasınadır.

“Onların üzerine kapıdan girin.” Mealde de belirtildiğı gibi şehrin kapısından, ana girişinden, demektir.

“Oraya bir girdiniz mi artık siz zaferi kazanmışmızdır.” Onlar böylece hezimete ve bozguna uğradılar, zafer sizden yanadır, demektir. O ikisi, Hazret-i Mûsa'nın vermiş olduğu habere göre zaten bu gerçeğı biliyorlardı.

“Eğer mü'minler iseniz ancak Allah'a güvenin.” Çünkü Allah'a îman etmiş olmak, beraberinde O'na dayanıp güvenmeyi yani tevekkül etmeyi de getirir.

Tevekkül: Başkalıyla olan bağları kopanp, insanlara yaltaklıkta bulunmayı terketmek demektir.

24

“Ey Mûsa! Onlar orada bulundukları müddetçe biz oraya asla girmeyiz; şu hâlde, sen ve Rabbin gidin savaşı, biz burada oturacağız” dediler.

“Ey Mûsa! Onlar orada bulundukları müddetçe biz oraya asla girmeyiz.”

İşte âyetin bu kısmı şu önemli noktaya işaret ediyor/şöyle bir mesaj içeriyor; hem de pekiştirilerek ve üzerinde basa basa durarak ileri de/gelecekte de oraya girmeyeceklerini belirtiyorlar.

Bir de, (.....) tekit ve olumsuzluk edatıyla yetinmeyip bunu, (.....) kelimesiyle de kayıtlıyorlar ki uzun sürecek bir zaman dilimi içerisinde oraya giymeyeceklerini ve onlarla cihad etmeyeceklerini belirtiyorlar.

(.....) sözcüğüyle de ne kadar bir zaman dilimi içerisinde oraya gitmeyeceklerini üçüncü bir tekit ifadesiyle anlatmış oluyorlar ki, bu ebediyeti açıklayan bir anlatımdır.

“Şu hâlde, sen ve Rabbin gidin savaşı, biz burada oturacağız” dediler.

Kimi alimler, “Sen ve Rabbin gidin” cümlesinin ilk bakıştaki anlam ifadesine bakarak bunu zahiri manaya tefsirlamışlar ve bu, “Onların küfrü seçtiklerinin bir ifadesidir ve küfürdür” demişlerdir. Ancak durum öyle değildir. Çünkü onlar eğer bu sözü gerçekten, buna inanarak söylemişlerse, mutlaka bu yüzden küfre girmiş olurlardı ve dolayısıyla Hazret-i Mûsa da onlarla kesin olarak savaşırdı. Çünkü zorbalarla yapılacak bir savaştan bunlarla yapılacak savaş çok daha büyük bir önem arz ederdi. Fakat burada denilecek söz şöyle olabilir veya bu şöyle tefsirleriabilir:

“Sen ve Rabbin gidin” cümlesinin manası:

yani Onlarla yapacağın savaşta Allah sana yardım etsin, demektir. Ya da, “Senin Rabbin” ifadesinden kasıt, senin efendin, ağabeyin demektir. Çünkü bununla kardeşi Harun kasdolunmuş olabilir. Hazret-i Harun da, Hazret-i Mûsa'nın büyük kardeşi, ağabeyidir. Bununla gerçek manada gidiş murat olunmuş değildir. Bu şöyle bir ifadeye benzer, Meselâ: “Onunla konuştum, bana cevap vermek üzere gitti.” Burada sen bununla irâde

durumlarını anlam olarak dile getiriyorsun. Sanki İsrâ'illiler şöyle der gibiler: “Onlar Hazret-i Mûsa ile ağabeyi Hazret-i Harun'un gidip savaşmalarını istediler.”

“Orada onlarla ikiniz savaşı, biz burada durup/oturup bekleteceğiz” ifadesiyle savaşmayacaklarını söylemekte dirler.

Yani biz, sizin dininiz için onlarla savaşa/cihada girmeyeceğiz, demektir. Artık İsrâ'illiler böylece isyana kalkışıp Hazret-i Mûsa'ya muhalefet etmeleri üzerine dedi ki:

25

Mûsa: “Rabbim! Ben kendimden ve kardeşimden başkası na hakim olamıyorum; bizimle, bu yoldan çıkmış toplumun arasını ayır” dedi.

(.....) Mûsa: “Rabbim! Ben kendimden ve kardeşimden başkasına hakim olamıyorum;

Burada geçen, (.....) kelimesi, (.....) ifadesine veya (.....) edatının ismi üzerine ma'tûf/yönelmiş bulunduğundan mensûbtur/üstün, fethalıdır.. Bunun manası da şöyledir: “Ben ancak kendime, kardeşim Harun da sadece kedine söz geçirebiliyor, ikimizden başka sözümüz kimseye kar etmiyor.”

Ya da bu, (.....) edatı ile isminin mahalli üzerine veya (.....) ifadesindeki zamîr üzerine ma'tûf/yönelik olarak merfûdur/ötrelidir. Bunun fasl/geçiş için olması da câizdir.

Yani, “Kardeşim kendinden başkasına söz geçiremiyor” demektir. Ya da bu mahzûf/kaldırılmış bir mübtedanın haberidir. Buna göre mana şöyledir: “Aynı şekilde kardeşim de...” İşte bu bir tür Allah'a derdini açmak, şikayet etmektir. Çünkü bu manada kalbin rikkatini/inceliğini ve yumuşamasını ortaya koymak bir bakıma yüce Allah'ın rahmetinin celbine, yardımına sebep olur, yardımın inmesine ve gelişine neden oluşturur. Sanki bu ifadelerde yardımcı olmayı isteyen diğer iki kimseye tam manasıyla güvenemediği gözüküyor. Bu açıdan Allah'tan korkan o iki kimseden yani Kaleb ibn Yufenna/Yukanna ile Yuşa ibn Nûn'a tam bir güveni olmadığını sergiliyor gibi. Bunun için sadece iki masum peygamberi yani kendisi ile kardeşi Harun'u öne sürüp göstermiştir. Yahut bununla şunu demek istemiş olabilir: “Dinim konusunda benim kardeşim olanlar dışında kimseye sözüm geçmiyor” demektir.

“Bizimle, yoldan çıkmış olan bu toplumun arasını ayır.” Bizimle onların arasını ayır. Bunlar neye ehilse onlara layık oldukları şey hakkında hükmünü sen ver. Bu, bir tür beddua manasınadır. Veya bizimle onları birbirimizden uzaklaştır. Bizi bunlarla arkadaş olmaktan sen kurtar. Bu âdeta şu Âyetteki ifadeye benzer bir ifadedir. Rabbimiz şöyle buyurmaktadır:

“Beni zâlim olan toplumdaki kurtar.” Tahrîm, 11.

26

Allah, “Öyleyse orası (arz-ı mukaddesallallahü aleyhi ve sellem) onlara kırk yıl yasaklarıdır; (bu müddet içinde) yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşacaklar. Artık sen, yoldan çıkmış toplum için üzülme” dedi.

(.....) Allah, “Öyleyse orası (arz-ı mukaddesallallahü aleyhi ve sellem) onlara kırk yıl yasaklanmıştır. Onlar oraya giremeyeceklerdir. Buradaki “haram kılınmıştır” ifadesi taabbudi manada yani kulluk ve ibâdet anlamında bir haramlık değildir. Meselâ; bu tıpkı şu Âyetteki ifadeye benzer bir anlam taşımaktadır:

“Biz ona/Mûsa'ya süt annesine kavuşuncaya kadar, süt annelerinden emmesini haram kıldık.” Kasas,12.

Buradaki haramlık dini anlamda bir haramlık olmayıp, “İzin vermedik, müsaade etmedik” anlamında kullanılmış bir ifadedir. İşte bizim ele aldığımız bu âyette de “Haram kılınma” bu anlamdadır. Yoksa adam öldürme veya farz olan bir ibâdeti yerine getirmeme anlamındaki bir haram kılınma anlamında değildir.

Diğer taraftan “Allah'ın size vatan olarak yazdığı, verdiği, sunduğu” cümlesinden murat, şudur: “Oranın size helâl olması, sizin yurdunuz olabilmesi için, orada bulunan zorbalarla cihadetmeniz ve savaşmanız sonucu olarak orayı ele geçirmeniz durumunda ancak size giriş izni vardır. Girişiniz bu şarta bağlıdır.”

İşte İsrâ'illiler o zorba olan toplumla cihadetmekten kaçınınca kendilerine “Öyleyse orası (arz-ı mukaddesallahü aleyhi ve sellem) onlara kırk yıl yasaklanmıştır” denildi. Veya bu ifadede kasıt, “O mukaddes topraklara gümeleri onlara kırk yıl süresince yasak kılınmıştır.” Bu kırk yıllık sürenin bitiminde, “kendileri için yazıları şey gerçekleşti” demektir.

Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) İsrâ'iloğullarından geriye kalanlarla birlikte harekete geçti. Önden de Yuşa İbn Nun gidiyordu ve böylece o mukaddes toprakları fethettiler. Orada Rabbimizin dilediği müddet içerisinde kaldı, sonra orada vefat etti. “Kırk” kelimesi, “Haram kılınma” kelimesinin zarfıdır. Bu durumda, “Yıl” kelimesi üzerinde vakfedilir/durulur. Ya da, (.....) kelimesi, “Bu zaman zarfında Tih çölünden çıkamayarak orada/Yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşırlar” cümlesinin zarfıdır.

Yani Orada herhangi bir çıkış yolu bulamaksızın kırk yıl müddetçe şaşkın bir hâlde dolanıp durumlar. Bu durumda ise, “üzerlerine” kelimesi üzerinde vakfedilir.

İsrâ'illilerin orada tutuklu bir hâlde kalmaları, kendilerinin orada beklemeyi tercih etmeleri sebebiyledir. Halbuki çok hızlı yürümelerine rağmen hep nerede sabahladılarsa hep orada geceleyip kalmışlar veya nerede gecelemişlerse hep orada sabahlayıp beklemişler. Yani tümüyle altı fersahlık/oniki millik bir alan içerisinde dolamp durmuşlardır.

Hazret-i Mûsa, kavmine yapmış olduğu bedduadan dolayı, üzülmünce yüce Allah ona teselli babında, (.....) Artık sen, yoldan çıkmış toplum için üzülmeye dedi” diye buyurmuştur. Onlar adına üzülmeye, çünkü onlar fâsık ve yoldan sapmış olan bir toplumdurlar.

Bir tefsire göre Hazret-i Mûsa ile Hazret-i Harun, Yahûdiler Tih çölünde şaşkın bir hâlde dolamp dururlarken, onlarla beraber değildi, denilmiştir. Çünkü Tih çölünde şaşkın bir hâlde dolaşmaları onlar için bir tür cezâlarıdır. Çünkü Hazret-i Mûsa, Allah'tan kendisi ve kardeşi için onlarla beraber olmamayı, onlardan uzaklaşmalarını istemişti.

Bir diğer tefsire göre her ikisi de bu zaman zarfında onlarla beraber idiler ve fakat bu, ikisi için bir dinlenme ve esenlik, selâmet mahiyetinde olmuştu, yoksa o ikisi için bir cezâ değildi .Bu tefsirin devamında şöyle deniliyor:

Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) Tih çölünde vefat etti. Hazret-i Harun (aleyhisselâm) ise, ondan bir yıl sonra vefat etti. Kaleb ile Yuşa dışındaki diğer on delege de burada yani Tih çölünde vefat ettiler.

27

Onlara, Âdem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak anlat: Hani birer kurban takdim etmişlerdi de birisinin kabul edilmiş, diğerinin ki ise kabul edilmemişti. (Kurbanı kabul edilmeyen kardeş, kıskançlık yüzünden), “Andolsun seni öldürecekim” dedi. Diğer de “Allah ancak takva sahiplerinden kabul eder” dedi:

“Onlara, Âdem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak anlat.”

Veya İsrâ'iloğullarından olan iki adamın gerçek durumlarını anlat. (.....) gerçeğe ve doğru olan şekline dayalı olarak ve ilk kitaplarda belirtilen ve onlara uygun olan haliyle açıkla. Ya da doğruyu ve gerçeği içeren bir okuyuşla onlara açıkla. Ya da, (.....) demek, sen haklı ve doğru olduğun şekilde konuyu onlara oku ve açıkla.

“Hani birer kurban takdim etmişlerdi de”

Burada, (.....) ifadesi, (.....) kelimesiyle mensûbtur/fethalıdır.

Yani, “o ikisinin o zamanki kıssalarını ve konuşmalarını anlat. Ya da bu kelime, (.....) kelimesinden bedeldir. Bu takdirde bir mahzûf muzaf/kaldımlı bir tamlayan takdir olunur.

Yani: “Onlara haberi, o zaman meydana gelen haberi anlat/oku” demektir.

Âyette geçen, (.....) kelimesi kendisiyle Allah'a yaklaşılmak istenen ve ibâdet olarak kabul edilen herhangi bir kurban veya sadaka manasıdır. Meselâ, “Bir sadaka kurban etti” demek, onunla Allah'a yaklaşmayı istedi, demektir. Çünkü Nâfile maksadıyla bir kimsenin bu manada bir ibâdet işlemesi de bir tür Allah'a yakınlıktır. Bu takdirde mana şöyle olmaktadır: “Bu ikisinden her biri kendilerine âit kurbanlarını Allah'a sundular.” Çünkü bunun delili ise âyetin şimdi sunacağımız kısmıdır:

“Birisinin kabul edilmiş, diğerinin ki ise kabul edilmemişti.”

Rivâyete göre, Hazret-i Havva annemiz hemen her doğumda ikiz doğururdu. Yüce Allah bunun için Hazret-i Âdem'e: “İkizlerden her birini aynı batmda beraber dünyaya gelenle değil bir sonraki ikizlerle evlendir” diye vahyetti. Kabil ile beraber aynı batında dünyaya gelen ikiz kız kardeşi daha güzeldi ve ismi da îklîma idi. İşte bu yüzden Kabil kardeşi Habil'i çekemedi, hased etti/kıskandı. Çünkü Habil, Hazret-i Âdem'in şerî'atına göre îklîma ile evlenecekti. Bu yüzden Habil'e karşı öfke doluydu. Hazret-i Âdem her iki oğluna, Allah'a birer kurban adamalarını söyledi ve Allah kimin kurbanını kabul ederse, o îklîma ile evlenecektir, dedi. Allah Habil'in kurbanını kabul buyurdu. Çünkü bunun için gökten inen bir ateş Habil'in kurbanına isabet etti. İşte bundan dolayı Kabil daha çok kardeşi Habil'i kıskanır ve daha fazla kızar oldu. İşte bu yüzden de onu öldürmekle tehdit etti.

(.....) (Kurbanı kabul edilmeyen kardeş, kıskançlık yüzünden): “Andolsun ki seni öldüreceğim'dedi.”

Yani bunları Habil'e söyledi.

(.....) Diğer de “Allah ancak takva sahiplerinden kabul eder” dedi: Bu cümlemin takdiri/değerlendirilmesi de şöyledir:

“Neden beni öldüreceksin?” O da şöyle dedi: “Çünkü Allah senin kurbanını kabul buyurdu, benim kurbanımı ise kabul etmedi.” İşte buna karşılık Habil de şöyle söyledi: “Allah ancak emirlerine bağlı olarak hareket eden takva sahiplerinden kabul eder.

Halbuki sen Allah'ın emirlerine bağlı olmayan bir hâlde, takvadan uzak birisin. Kaldı ki, kalbinden takva elbisesinin eserinin silinmiş olması, senin kendi nefsinin yüzündendir, yoksa benim tarafımdan olan bir durum değildir.”

Amir İbn Abdullah ibn Zübeyr'e dayandırılan bir rivâyete göre, kendisi tam ölüm döşeginde iken ağlamaya başlar. Kendisine: “Neden ağlıyorsun, Halbuki sen şöyle ve şöyle olan biri idin” diye sorulduğunda şöyle cevap vermiştir: “Ben Allah'ın: Allah ancak kendi emirlerine bağlı olarak hareket eden takva sahiplerinden kabul eder'diye buyurduğunu dmlledim.”

28

“Andolsun ki sen, öldürmek için bana elini uzatsan (bile) ben, sana, öldürmek için el uzatacak değilim. Ben, âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım.”

“Habil şöyle devam etti: Yemin olsun ki, sen zulmederek ve düşmanlıkta bulunarak öldürmek için bana elini uzatırsan, ben öldürmek için sana elimi uzatacak değilim. Çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım.”

Kırâat imâmılarından Nâfî, Ebû Cafer, Ebû Amr ve Hafs, “elimi” kelimesini âyette görüldüğü gibi okumuşlardır.

Rivâyete göre Habil, güç ve kuvvet bakımından Kabil'den daha üstün ve daha kuvvetliydi. Fakat buna rağmen kardeşine karşı çıkmaktan uzak kaldı, ona el uzatmadı. Allah'tan korktuğu için kardeşine teslim oldu. Çünkü o çağlarda karşı koymak, kendini savunmak uygun görülüyordu, mubah değildi. Bir tefsire göre aksine kendini savunmak vacip/farz idi. Çünkü burada canının ortadan kaldırılması söz konusudur. Aynı zaman da kendisini öldürmeye kalkışan kimseye karşı koymamak bir bakıma günahla ona ortak olmak demektir. Ancak burada bunun manası şu demektir:

“Senin bile bile beni öldürmeye kalkıştığın gibi, saldırmak ve öldürmek kastıyla sana ilk el uzatacak olan ben olmayacağım.”

Gerçi Habil, kardeşi onu öldürmeye kalkıştığında kendisini kardeşine karşı savunmaya kararlı idi ve bunun için de harekete hazırды. Fakat Kabil onu gâfil avlayarak ani bir hareketle öldürdü.

Kırâat imâmılarından Hicaz kırâat okulu mensupları yani Nâfi, Ebû Cafer, İbn Kesîr ve Ebû Amr, “Ben korkuyorum” ifadesindeki, (.....) kelimesini, (.....) olarak (.....) harfinin fethiyle okumuşlardır.

29

“Ben dılıyorum ki, sen, hem benim günahımı hem de kendi günahım yüklenip ateşe atılacaklardan olasın; zalimlerin cezâsı işte budur.”

“Ben dılıyorum ki, sen, hem benim günahımı hem de kendi günahını yüklenip” benim ve senin günahını yüklenirsin de veya benim ve senin günahınla dönersin de, demektir.

Kırâat imâmılarından Nâfi ve Ebû Cafer, (.....) kavlim, “İnniye” olarak okumuşlardır.

Burada, “Benim günahım” ifadesinden kasıt, (.....) yani “Beni öldürmen sebebiyle işlediğin günah” demektir. (.....) yani, Allah'ın senin kurbanını kabul etmediği şey/gerçek yüzünden işlediğin günah sebebiyle” demektir. Bu ise babasına karşı çıkmak, ona eza ve cefa vermek, haset yani çekememe ve kin gütme durandandır. Bunu istemiş olması ise, Allah'ın hükmünü reddetmesiyle küfre girmesindendir ya da zâlim olması sebebiyledir. Zaten zalimin cezâsının muradolunması da câizdir.

“Ateşe atılacaklardan olasın; zalimlerin cezâsı işte budur.”

30

Nihayet nefsi onu, kardeşini öldürmeye itti ve onu öldürdü. Bu yüzden de kaybedenlerden oldu.

“Nihayet nefsi onu, kardeşini öldürmeye itti ve onu öldürdü, bu yüzden de kaybedenlerden oldu.” Ona rahat bir şey ve kolay bir iş olarak gösterdi.

Yani, bir şey geniş ve bol olunca, “yaylak ona geniş fırsat tanıdı” denir ki, işte burada, (.....) kelimeyi de bu manayadır.

“Ve onu öldürdü.” Kabil kardeşi Habil'i Hıra dağı tepesinde veya Basra'da öldürdü. Bu sırada Habil henüz yirmi yaşlarında bulunuyordu.

“Bu yüzden de kaybedenlerden oldu.”

31

Derken Allah, kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini ona göstermek için yeri eşeleyerek bir karga gönderdi. (Kâtil kardeş) “Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar da olamadım mı ki, kardeşimin cesedini gömeyim” dedi ve ettiğine yananlardan oldu.

Derken Allah, kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini ona göstermek için yeri eşeleyerek bir karga gönderdi.

Âyette yer alan, “Ona göstermek için” ifadesindeki zamîr eğer Allah'a râci/yönelik ise, “Allah'ın göstermesi” manasınadır.

Şayet, “kargaya” râci/yönelik ise, “karganın göstermesi için Allah kargayı gönderdi” demektir.

(.....) cümlesi de, “Kardeşinin çıplaklığını/meydanda oluşunu nasıl örtsün, gizlesin. Cesedinden görünmesi ye açılması câiz doğru olmayan yerleri nasıl kapatsın” demektir.

Rivâyete göre bu cinayet Âdemoğlunun yeryüzünde işlediği ilk cinayet olmuştur. Kabil kardeşini öldürünce onu açık olarak meydanda öylece bıraktı, cesedini ne yapacağını bilemiyordu. Yırtıcı varlıkların gelip onu yemelerinden korkuyordu. Bu şaşkın ve ne yapacağını bilememe sebebiyle kardeşini bir tuluma koyup bir yıl sırtında taşıyıp durdu. Nihayet ceset kokuşmaya başladı, bu koku üzerine cesedin çevresini yırtıcı hayvanlar sardılar. İşte böyle bir durumda iken yüce Allah iki karga gönderdi. İkisi de birbiriyle dövüşe başladılar, biri diğerini öldürünce, gagası ve ayaklarıyla yeri eşeleyip çukur açmaya başladı. Daha sonra açtığı çukura öldürdüğü kargayı bıraktı ve üzerini kapattı. İşte bu olayı gören Kabil hayıflarıarak:

“Bunun üzerine kâtil kardeş: Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar da olamadım mı ki, kardeşimin cesedini gömeyim'dedi.”

Burada geçen, “gömeyim” kelimesi, “oldum” üzerine atfolunmuştur/yüklenmiştir.

“Sonunda işlediği cinayetten ötürü pişmanlık duyanlardan oldu.” Onu öldürdüğü için.

Yani kardeşinin cesedini sırtın da taşımakla yorulunca ve ne yapacağı hakkında şaşkınlığı geçince pişmanlık duydu. Fakat bu nedamet veya pişmanlık, herhangi bir suç işleyen kimsenin işlediği suçtan ötürü tevbe etmesi anlamında bir pişmanlık ya da nedamet değildi. Yahut bir suçtan dolayı pişmanlık duymak sadece bize âit olarak tevbe manasında kabul edilen bir durumdur, onlar için değil. Veya neden daha önce kardeşini gömmek aklına gelmedi diye duyduğu bir pişmanlıktır, yoksa kardeşini öldürmesinden ötürü olan bir pişmanlık değildir.

Rivâyete göre Kabil'in vücûdu/teni bu cinayeti işlemezden önce be yazmış. Ancak kardeşini öldürmesi üzerine vücûdu siyahlaşmış. Hazret-i Âdem oğlu Kabil'e kardeşin nerede? diye sorar. Kabil de, “Ben onun üzerinde vekil atanmadım,” karşılığını verir. Babası da: “Hayır, sen kardeşini öldürdün, çünkü bu cinayet sebebiyle senini tenin siyahlaşmıştır,” der.

Sudanlılar işte bunun soyundandırırlar. Rivâyete göre Hazret-i Âdem (aleyhisselâm) oğlu Habil'in, kardeşi tarafından öldürülmesi üzerine şiir okuyarak Habil için mersiye/ağıt yakmış.

Ancak böyle bir düşünce doğru değildir. Çünkü peygamberler Allah'ın selâmı üzerlerine olsun- şiirden, mersiye ve ağıt yakmaktan masumdurlar.

32

İşte bu yüzdendir ki İsrâ'il oğulları'na şöyle yazmıştık: Kim, bir cana veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya karşılık olmaksızın (haksız yere) bir cana kıyarsa bütün insanları öldürmüş gibi olur. Her kim bir canı kurtarırsa bütün insanları kurtarmış gibi olur. Peygamberlerimiz onlara apaçık deliller getirdiler; ama bundan sonra da onlardan çoğu yine yeryüzünde aşırı gitmektedirler.

“İşte bu yüzdendir ki İsrâ'il oğulları'na şöyle yazmıştık” Âyetin başında yer alan, (.....) ifadesi, bu sebepten ötürü, bundan dolayı, demektir. (.....) ile de söz konusu cinayete, öldürülme olayına işaret olunmaktadır. Bir diğer tefsire göre, bu âyet bir önceki ayete bağlı ve önün devamı olan bir ayettir. İşte bu bakımdan, (.....) kelimesi üzerinde vakfolunur/durulur.

Yani mana şöyledir: “Onu sırtında taşıması ve öldürmesi yüzünden'Sonunda pişmanlık duyanlardan oldu'.”

Bir diğer tefsire göre bu yeni/başlı başına bir cümle/ayettir. Dolayısıyla, bundan önceki âyetin sonu olan, “Pişman olanlar” kelimesi üzerinde vakf edilir/durulur. Âyetin başında bulunan (.....) cer edatı, (.....) kelimesine değil, “yazdık” kelimesine mütealliktir/bağlıdır.

“İsrâ'Uoğulları'na şöyle yazmıştık” Bu Âyetteki hükümde her ne kadar bütün insanlar ortak iseler de, özellikle İsrâ'iloğullarından burada söz edilmiş olması, İsrâ'il oğulları'na gönderilen Tevrât'ın hükümler içeren ilk kitap olması sebebiyledir.

“Kim, bir cana veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya karşılık olmaksızın (haksız yere) bir cana kıyarsa bütün insanları öldürmüş gibi olur.”

Âyetteki, (.....) cümlesinde yer alan zamîr, şan/dikkat çekme, ikaz zamîridir. (.....) edatı ise, şart edatıdır.

(.....) bir cam öldürme suçunu işlememiş, suçsuz kimse demektir. (.....) kavli de, “kişi” üzerine atfedilmistir/yüklenmiştir.

Yani “yeryüzünü fesâda vermeksizin” demek, Allah'a ortak koşmaksızın, yol kesmeksizin demektir. Ya da öldürülmeyi gerektiren her manadaki bozgunculuk, anarşi ve terör demektir.

“âdeta bütün insanları öldürmüş gibidir” demek, günah bakımından aynıdır, fark yoktur, demektir.

Hasen-ı Basrî (110/728) den rivâyete göre; bir kimseyi suçsuz yere öldüren kimsenin cezâsı cehennemdir, Allah'ın gazâbını üzerine çekmesidir ve en büyük azap ile cezâlarıdırılmasıdır. Eğer böyle bir bütün insanları öldürmüş olsa; işte bu cezâlar ile cezâlarıdırılacaktır, bundan başka bir cezâ olmayacaktır.

“Kim de herhangi bir cam kurtarırsa, bütün insanları kurtarmış gibi olur.”

Yani kim herhangi bir kimseyi ölümüne sebep olabilecek durumlardan, Meselâ öldürülmekten, boğulmaktan, yanmaktan, yıkıntı altında kalıp ölecek olan birini göçük altından ve benzeri durumlardan kurtarırsa, âdeta bütün insanları kurtarmış gibidir.

Dikkat edilirse, sadece bir kimseyi haksız olarak öldürmeyi, bütün insanları öldürme olarak âyette gösterilmiştir. Nitekim birini ölümden kurtarmak da bütün insanları kurtarmak olarak değerlendirilmiştir. Bu bir tür uyan ile teşviki beraber içeren bir hüküm ve ifadedir. Çünkü her hangi bir kişi haksız yere birilerini öldürmeye kalkıştığında, bunun tıpkı bütün insanları öldürmek anlamında büyük bir günah olduğunu düşününce, bu kadar ağır olan bir vebalin altına girmek istemez. Çünkü bu, gerçekten onun gözünde çok büyük bir cinayet olduğu anlamına gelecek ve bundan böyle işleyeceği cinayetten geri duracaktır, işlemeyecektir.

Nitekim herhangi bir kimseyi ölümden kurtarmanın âdeta bütün insanları kurtarmış olmak manasında bir mükâfat ve sevap kazanabileceğini düşünen bir kimse de, böyle bir kişiyi kurtarmak için elinden geldiğince çalışır ve gayret sarf eder.

“Peygamberlerimiz apaçık deliller getirdiler.” Burada geçen, “peygamberlerimiz” kelimesini kırâat imâmlarından Ebû Amr, “Rusluna” olarak okumuştur.

“Ama bundan sonra da onlardan çoğu yine yeryüzünde aşırı gitmektedirler.

33

Allah ve Resûlüne İkarşı savaşımların ve yeryüzünde (hak) düzeni'bozmaya çalışanların cezâsı ancak ya (acımadan) öldürülmeleri, ya asılları, yahut el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi, yahut da bulundukları yerden sürülmeleridir. Bu onların dünyadaki rûsvaliğidir. Onlar için âhirette de büyük azap vardır.

“Allah ve Resûlüne İkarşı savaşımların ve yeryüzünde (hak) düzeni bozmaya çalışanların cezâsı ancak ya (acımadan) öldürülmeleri” .Âyette “Allah'a savaş açanlar” diye geçen ifade, “Allah'ın veli/ dost kullarına savaş açanlar” manasınadır. Nitekim bir kudsi hadiste yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“Kim benim bir dostumu, veli kulumu hafife alırsa/düşmanlık ederse, bana/Allah'a karşı açıkça savaş ilân etmiş olur.” Bak, İbn. Mace; Fiten, 3989.

“fesâd” kelimesi, bozgunculuk yaparak, düzeni bozarak manasına dır. Bu kelimenin mefulü leh/nesne için olması da câizdir.

Yani, bozgunculuk için, düzeni sarsmak için, demektir. “Cezâ” kelimesinin haberi, “öldürülmeleri” kelimesiyle buna atfedilenlerdir. Bu kelimenin şeddeli olarak gelmiş olması, bir olaydan sonra diğer birine geçerse manasım ifade içindir.

Dolayısıyla, (.....) kavlinin manası, eğer bir tek kimseyi öldürmüş, işlenen suç tek bir suç ise, bu kimse idam edilmeksizin/asılmadan sadece öldürülecektir.

“Ya asdmaları,” yani eğer hem adam öldürmüş ve hem mal almışlarsa, bunlar önce öldürülecekler, sonra da bu haliyle asılacaklardır.

“Yahut el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi,” Eğer sadece mal almışlar ve mala zarar vermişlerse, bunların da cezası budur.

(.....) kelimesi, (.....) ifadesinden hâldir.

Yani muhtelif olarak değişik olarak demektir. Meselâ sağ eli ve sol ayağı bileklerinden itibâren veya aynı şekilde sol eli ve sağ ayağı bileklerinden itibâren kesilecektir.

“Yahutta bulundukları yerden sürülmeleridir.” Eğer aşırı manada bir tehdit ve terör oluşturmamışlarsa, halkı ileri derecede tedirgin etmemişlerse bu takdirde hapsedileceklerdir.

“Bu onların dünyadaki rüsvahıdır. Onlar için âhirette de büyük azap vardır.”

İşte bu âyette ele alınan cezâlar, onların dünyadaki horlarını ve aşağılıklarınıdır. Âhirette ise...

34

Ancak, siz kendilerini yenip ele geçirmeden önce tevbe edenler müstesna; biliniz ki Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.

“Ancak, siz kendilerini yenip ele geçirmeden önce tevbe edenler müstesna; biliniz ki Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.” Çünkü tevbe etmeleri hâlinde Allah onların tevbelerini kabul eder ve onlara azap etmeksizin merhametiyle muamele eder.

35

Ey îman edenler! Allah'tan korkun. O'na yaklaşmaya yol arayın ve Allah yolunda cihad edin ki kurtuluşa eresiniz.

(.....) Allah'ın kullarına eza etmekten sakının.

“O'na yaklaşmaya yol arayın” Âyette geçen, “vesile” kelimesiyle işaret olunan şey, kendisiyle Allah'a yaklaşma imkanı kazanılan her amel demektir.

Yani yakınlık kazandıran herhangi bir şey, ibâdet, bir hizmet/iş veya daha başka şeyler. Vesile kelimesi burada, ister Allah'a itâat türünden olsun, ister günahlardan ve kötülüklerden uzaklaşma, terketme türünden olsun; kendisiyle Allah'a yaklaşma imkanı kazamları her şeye istiâre olarak “Vesile” denilmektedir.

“Ve Allah yolunda cihad edin ki kurtuluşa eresiniz.”

36

Şüphe yok ki kâfir olanlar, yeryüzündeki her şey ve bunun yanında da bir o kadarı kendilerinin olsa da kıyamet gününün azâbmdan kurtulmak için onu fidye verseler, onlardan asla kabul edilmez; onlar için acı bir azap vardır.

“Şüphe yok ki kâfir olanlar, yeryüzündeki her şey ve bunun yanında da bir o kadarı kendilerinin olsa da” Her türden mal varlıkları bulunsa ve hepsini de harcasalar;

“Kıyamet gününün azâbmdan kurtulmak için onu fidye verseler, onlardan asla kabul edilmez”

Yani canların kurtarmak için fidye/kurtarmâlik olarak ortaya koyup verseler de kurtulamayacaklardır.

Âyetteki, (.....) edatı ve onunla aynı hükme tabi olanlar, (.....) edatının haberidirler. Bir de, “onu fidye verseler” ifadesindeki zamîr müfret/tekil olarak gelmiş ve fakat iki şey zikredilmiştir. Bunun sebebi de, (.....) kelimesindeki zamîrin işaret ismi yerinde değerlendirilmesindendir. Sanki burada, “Liyefte du bizalike” denilir gibidir.

Yani, “Bu varlıklarını fidye olarak verseler” demektir.

“Onlar için acı bir azap vardır.” Herhangi bir şekilde o azaptan kurtulma yolu bulamayacaklardır.

37

Ateşten çıkmak isterler, fakat onlar oradan çıkacak deplerdir. Onlar için devamlı bir azap vardır.

“Ateşten çıkmak isterler, fakat onlar oradan çıkacak değillerdir. Onlar için devamlı bir azap vardır.” Azapları orada daimidir.

38

Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık bir cezâ ve Allah'tan bir ibret olmak üzere ellerini kesin. Allah izzet ve hikmet sâhibidir.

“Hırsızlık eden erkek ve kadının,” Bu kelimelerin her ikisi de mübteda olarak merfûdurlar/ötrelidir. Haberi de mahzûftur/gizlidir.

Takdiri de şöyledir: ve'size okunan/açıklarınan şeye göre,'hırsızlık eden erkek ile hırsızlık eden kadına gelince',

Veya, (.....) ifadesi bunun haberidir.

“Yaptıklarına karşılık bir cezâ ve Allah'tan bir ibret olmak üzere ellerini kesin.” Âyette geçen, “elleri” ifadesinden kasıt, “İki elleri” demektir. Bundan maksat da, her ikisinin de sağ elleri demektir. Çünkü Abdullah ibn Mesud'un kırâati buna delildir.

(.....) kelimesinin başına (.....) harfinin gelmiş olması da, her ikisinede şart manasını kazandırmak içindir. Çünkü mana şöyledir: (.....) yani Hırsızlık eden erkek ile hırsızlık eden kadına gelince, her ikisinin de ellerini kesin, demektir. Çünkü ismi mevsul yani ilgi zamîri şart manasını kapsar.

Âyette hırsızlık meselesinde önce erkeğe ve ondan sonra da kadına yer verilmiş olmasının sebebi, kadınlara göre erkeklerin bu gibi işlerde daha cüretkâr davranmaları, onlardan önce buna girişmeye cesaretlerinin olmasındandır. Bu işe daha çok erkekler kalkışır.

Halbuki zina fiilini işlemeye ise âyette öncelik kâdirîlara verilmiştir. Çünkü zina arzusu şehvi istekten, aşırı seks ihtiyacını duymaktan ileri gelir, bu ise, kâdirîlerde daha çoktur.

Hırsızlık suçu sebebiyle elin kesilmesine gelince, bunun hırsızlığın işlenmesinde alet görevini yapmasındandır. Ancak zina aletinin kesilmemesine gelince, neslin ve üremenin önüne geçilmemesi içindir.

Âyette geçen, (.....)ifadesi mefulü lehtir. “Allah tarafından konulan kesin ve caydınıcı cezâ” demektir. Bu aynı zamanda, (.....) kelimesinden de bedeldir.

“Allah izzet ve hikmet sâhibidir” Allah'ın verdiği hüküm konusunda, itiraz söz konusu değildir. Hırsızlık eden erkek ve kadının ellerinin kesilmesindeki hükmünde de mutlak manada hikmet sâhibidir.

39

Kim (bu) haksız davranışından sonra tevbe eder ve durumunu düzeltirse şüphesiz Allah onun tevbesini kabul eder. Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.

“Kim (bu) haksız davranışından sonra tevbe eder ve durumunu düzeltirse şüphesiz Allah onun tevbesini kabul eder. Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.”

Yani suçunu bağışlar ve rahmetiyle ona muamelede bulunur.

40

Bilmez misin ki, göklerde ve yerde ne varsa hepsinin mülkiyeti Allah'a âittir; dilediğine azap eder ve dilediğini bağışlar. Allah her şeye hakkıyla kâdirdir/gücü yetendir.

“Bilmez inisin ki, göklerde ve yerde ne varsa hepsinin mülkiyeti Allah'a âittir; dilediğine azap eder ve dilediğini bağışlar. Allah her şeye hakkıyla kâdirdir/gücü yetendir.”

Bu âyette, azaplarıdırna ya da cezâlarıdırna işi, mağfîret etmeye takdim olunmuş, öncelik cezâyâ verilmiştir. Çünkü hırsızlık fiiline âyette öncelik verildiğinden, cezâsı da öncelikli olarak açıklanmıştır ve bundan sonra tevbe etme fiiline yer verilmiştir.

41

Ey Resul! Kalpleri îman etmediği hâlde ağızlarıyla “İnandık” diyen kimselerden ve Yahûdîlerden küfür içinde koşuşanlar(ın hâli) seni üzmesin. Onlar durmadan yalana kulak verirler, ve sana gelmeyen (bazı) kimselere kulak verirler; kelimeleri yerlerinden kaydınp değiştirirler. “Eğer size şu verilirse hemen alın, o verilmezse sakının!” derler. Allah bir kimseyi şaşkınlığa (fitneye) düşürmek isterse, sen Allah'a karşı, onun lehine hiçbir şey yapamazsın. Onlar, Allah'ın kalplerini temizlemek istemediği kimselerdir. Onlar için dünyada rezillik vardır ve âhirette onlara mahsus/özü büyük bir azap vardır.

(.....) (.....) yani, “Onda yaşlılık/saç beyazlaması hemen yayılıverdi” demektir ki birden bire yaşlanıverdi manasına gelir. Nitekim münâfıkların arasında küfrün hemen yaygınlaşması da bu anlamdadır. Kısaca müşrikler bit yolunu buldukları an, hemen fırsatı değerlendirip o tarafa geçiverirler. Bu, onların ayrılmaz ve belirgin özelliğidir.

“Ağızlarıyla “İnandık” diyen kimselerden” Âyetteki, (.....) ifadesi (.....) ifadesini açıklamaktadır.

(.....) kelimesi de, (.....) fiilinin kelimesinin mefulüdür/nesnesidir.

(.....) sözcüğü, (.....) fiiline mütealliktir/bağlıdır.

Yani, “Onlar ağızlarıyla biz inandık, dediler” demektir.

(.....) ifadesi hâl olarak mahallen mensûbtur/fethalıdır.

“Ve Yahûdîlerden küfür içinde koşuşanlar(ın hâli) seni üzmesin.”

Âyetin bu kısmında yer alan, (.....) ifadesi, (.....) ifadesi üzerine ma'tûf bulunmaktadır.

Yani Münâfıklarla Yahûdîlerden...demektir. (.....) ifadesi, muzmer yani zamîr olan bir mübtedanın haberi olarak merfû'/ötreli kılınmıştır.

Yani bu, (.....) demektir. Buradaki zamîr ise hem münâfıklara ve hem Yahûdîlere râcidir.

Veya, (.....) kavli mübtedadır, haberi de (.....) kavlidir.

İşte bu değerlendirmeye göre, (.....) kelimesi üzerinde durulur vakfedilir. Eğer ilk değerlendirme dikkate alınırsa bu takdirde de, (.....) kelimesi üzerinde vakfedilir/durulur.

“Onlar durmadan yalana kulak verirler.”

Yalanlara kelimesine gelince, “Seni dinleyip yalanlamak, senden işittiklerine eklemeler ve çıkarmalar yaparak değiştirip karşı tarafa farklı şeyler ulaştırmak gayretini güderler, gerçekleri değiştirirler, tersyüz ederek topluma yayma gayreti içine girerler.”

“Ve sana gelmeyen (bazı) kimselere kulak.”

Yani Yahûdîler adına hareket eden ve sana gelmeyen diğer kibir ve gurur sâhibi Yahûdîler için casuslu etmek maksadıyla gelip seni dinleyenler ve senden öğrendiklerini düşmanların olan Yahûdîlere götürüp ulaştıran ve pek çok yalan uyduran Yahûdîlerden., demektir “Kelimleri yerlerinden kaydınp değiştirirler.”

Yani o kelimeyi ortadan kaldırırılar. Allah'ın onu koyduğu yerden başka bir yere ve şeye meylettirirler, tefsirlerlar. Kısaca o kelime veya hüküm yerinde iken, onu olmaması gereken yerde göstererek ihmal ederler, geçersiz ve anlamsız hale getirirler.

(.....) kelimesi, tıpkı, (.....) ifadesinde olduğu gibi, (.....) kelimesinin sıfatıdır veya mahzûf bir mübtedanın haberidir.

Yani, (.....) demektir. zamîr de, (.....) lafzına râcidir.

“Eğer size şu verilirse hemen alın.”

Yani yerinden kaldırılan ve değiştirilen hüküm verilirse, o muharref/tahrif edilmiş olanı alm.

(.....) ifadesi de tıpkı (.....) kelimesi gibidir. Bunun aynı zaman da, (.....) kelimesindeki, zamîrden hâl olması da câizdir. (.....) yani bilin ki hak olan odur, onunla amel edin.

“O verilmezse sakının! derler.” Şayet Muhammed bizim istediğimiz fetvayı vermeyecek olursa, siz onu da, fetvasını da bırakın, o batıldır, ondan uzak durun, diye direktif verirler.

Anlatıldığına göre Hayber'de ileri gelenlerden birini oğlu, yine ileri gelen birisinin kızıyla zina fiilini işler. Her ikisi de evlidirler. Tevrât'a yer alan hüküm gereği ikisinin de recmedilmesi, taşla tutularak öldürülmesi gerekmektedir. Her ikisinin de soylu ailelerden olmaları sebebiyle recmedilmelerini istemediler. Bu konuda Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) a birkaç kişi gönderip kendisinden fetva almak, bunun hükmünün ne olması gerektiğini sormak üzere gönderdiler. Gönderirken de adamlarına şöyle bir uyanda bulundular: “Eğer Muhammed size bunlar için celde sopa vurulması ve yüzlerinin siyaha boyanmaları emrini, hükmünü/cezâsını verirse, o hükmü kabul edin, eğer recmedilmeleri gerekir, diye bir hüküm verirse bunu kabul etmeyin.” .Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) da bu kimselere recm cezâsının uygulanacağı emrini verince, bu emri uygulamaktan kaçındılar ve kabul etmediler.

“Allah küfürleri ve haktan yan çizmeleri yüzünden, kimin şaşırmasını/ yoldan çıkmasını -sapmasını- dilemiş ise, artık sen onun lehine olarak Allah'ın irâdesine karşı asla hiçbir şey yapamazsın.” Âyetin, “Allah kimim sapmasını dilerse” cümlesi, “Allah îmanı muradeder ve fakat küfrü dilemez” diyen görüşün aleyhinde bir açık delildir.

Âyetin devamındaki kısmında, “.... bir şey yapamazsın” diye buyu rulmasıyla Hazret-i Muhammed'in kesinlikle bunların inanmayacaklarından umudunu kesmesi gerçeğine işaret ediyor.

“İşte bu sapıklar, Allah'ın, kalplerini -küfürden- temizlemek istemediği kimselerdir.” Çünkü Allah, bunların küfür yolunu seçtiklerini biliyor. İşte âyetin bu kısmı da farklı görüşte olanlara karşı bizim lehimizde bir delildir.

“Bunlar için bu dünyada -münâfıklar için rüsvaylık ve Yahûdîler için de zelil olmak, aşağılarınak ve- rezillik vardır ve âhirette/öteki dünyada da en büyük ve en şiddetli bir azap vardır.”

Yani ebedî olarak/sonsuza kadar cehennem ateşinde kalacaklardır.

Hep yalana kulak verir, durmadan haram yerler. Sana gelirlerse, ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir. Eğer onlardan yüz çevirirsen sana hiçbir zarar veremezler. Ve eğer hüküm verirsen, aralarında adaletle hükmet. Allah âdil olanları sever.

“Hep yalana kulak verir.” Bu ifade tekit amacıyla tekrarlarıdır.

Yani bu, (.....) demektir. Nitekim bundan sonra gelen şu cümle de böyledir:

“Durmadan haram yerler.”

Yani kazanılması ve elde olunması helâl olmayan her şeyi, her yoldan alır yerler. Âyette geçen, “el-Süht” kelimesi, bu da, “Sehatehu” kökünden alınmadır ve bir şeyi kökünden kazımak manasına gelir. Çünkü bu, bereketi bütünüyle ortadan kaldııyor, yok ediyor. Nitekim bir hadiste şöyle buyurulmuştur.

“Hüküm açısından rüşvet de böyledir.” Bak Süyuti, el-Dürrü'l-Mensur,3/81

Yahûdîler hükümleri değiştirmek, haramı helâl kılmak için rüşvet alırlardı.

Kırâat imâmılarından İbn Kesîr, Ebû Amr, Eshel İbn Muhammed, Ya'kûb İbn İshak ve Ali Kisâî, “es-Süht” kelimesini, “essühutu” olarak okumuşlardır.

“Sana gelirlerse, ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir.” Bir tefsire göre Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bu konuda muhayyer bırakılmıştı.

Yani kitap ehlinin kendisini hakem kabul etmeleri hainde, Resûlullah aralarında hüküm verme veya vermeme konusunda serbest bırakılmıştı. Yine bir tefsire göre bu muhayyerlik durumu sonradan yürürlükten kaldırılmıştır/nesh olunmuştur. Çünkü Allah, “Aralarında Allah'ın indirdiğiyle hükmet” diye buyurmuştur. Mâide,49

“Eğer onlardan yüz çevirirsen sana hiçbir zarar veremezler.” Sana zarar verebilecek bir güçleri asla olmayacaktır. Çünkü Allah seni, sana düşman olan insanlardan koruyacaktır.

“Ve eğer hüküm verirsen, aralarında adaletle hükmet. Allah adil olanları sever.”

43

İçinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrât yanlarında olduğu hâlde nasd seni hakem kılıyorlar da sonra, bunun arkasından yüz çevirip gidiyorlar? Onlar mü'min kimseler değildir.

“İçinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrât yanlarında olduğu hâlde nasıl seni hakem kılıyorlar.”

Yahûdîlerin Resûlullah'a ve ona indirilen Kitab'a îman etmedikleri hâlde, kendisini hakem tayin etmelerinden duyuları şaşkınlık ve hayret dile getiriliyor. Kaldı ki onların aradıkları hüküm inandıkların ileri sürdükleri kitaplarında zaten gerçek anlamıyla yer almaktadır.

(.....) ifadesi, (.....) lâfzından hâldir ve mübtedadır.

Haberi ise, (.....) ifadesidir.

(.....) Sonra, bunun arkasından yüz çevirip gidiyorlar?” Âyetin bu kısmı, (.....) kavli üzerine ma'tûf bulunmaktadır.

Yani mana şöyledir: “Seni hakem tayin etmelerinden sonra onların kitaplarına uygun olarak hükmetmen üzerine bu hükümden yüz çeviriyorlar ve hükme râzı olmuyorlar.”

“Onlar mü'min kimseler değildirler.”

Yahûdîler iddialarında ileri sürdükleri gibi esasen îman etmiş değiller.

44

Biz, içinde doğruya rehberlik ve nur olduğu hâlde Tevrât'ı indirdik. Kendilerini (Allah'a) vermiş peygamberler onunla Yahûdîle re hükmederlerdi. Allah'ın Kitab'ım korumaları kendilerinden istendiği için Rablerine teslim olmuş zâhidler ve bilginler de (onunla hükmederlerdi). Hepsi ona (hak olduğuna) şâhitlerdi. Şu hâlde (Ey Yahûdîler ve hakimler!) İnsanlardan korkmayın, benden korkun. Âyet lerimi az bir bedel karşılığında satmaym. Kim Allah'ın indirdiği (hükümler) ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir.

“Biz, içinde doğruyu rehberlik ve nur olduğu hâlde Tevrât'ı indirdik.”

“Kendilerini (Allaha) vermiş peygamberler onunla, Allah'ın Tevrât'ta yer alan hükümlerine boyun eğerlerdi. Aslında bu, peygamberleri, övgü yollu bir ifadedir. Bununla, o hükümleri uygulayan peygamberler açısından Yahûdîlere bir tarizdir, bir yergidir. Çünkü Yahûdî toplumu, bütün peygamberlerin dini olan İslam dininden uzak idiler.

(.....) küfür yoluna sapanlar hakkında... demektir. Burada, (.....) lafzında yer alan “Lam” harfi, (.....) kelimesine mütealliktir/bağlıdır.

(.....) cümlesi de, (.....) üzerine ma'tûfturlar. Bu, zahitler ve alimler/bilginler demektir.

“Allah'ın kitabım korumaları kendilerinden istendiği gibi Rablerine teslim olmuş zâhidler ve bilginler de (onunla hükmederlerdi).”

Burada, (.....) kelimesinin, (.....) ifadesinden bedel olması da câizdir, denilmiştir. (.....) yani kitabın açıklarınasında, hükümlerinin anlatımında, demektir.

(.....) fiilindeki zamîr de, peygamberlere, Rabbanilere ve Ahbara/alimlere hepsine birden râcidir/yöneliktir.. Aslında Kitabın korunmasının istenmesi Allah tarafındandır. Allah bunlara kitabı ve hükümlerini korumakla görevlendirmiş, onlara bu sorumluluğu vermiştir. Ya da bu, sadece Rabbanilerle Ahbara/alimlere râcidir/yöneliktir. Bu durumda koruma talebi peygamberlerden gelmiş olabilir.

“Hepsi ona (hak olduğuna) şâhitlerdi.” Kitabın içindeki hükümlerin değiştirilmemesi için üzerinde gözeticiler idiler.

“Şu hâlde (Ey Yahûdîler ve hakimler!) insanlardan korkmayın.” Bununla idarecilerin verecekleri hükümlerin de Allah'tan başka hiçbir kimseden korkmamaları, hiçbir güçten çekinmemeleri emrediliyor. Başka etkenlerle hüküm vermeleri yasaklıyor. Zâlim bir hükümdar ya da siste inin korkusundan veya bir kimsenin kendilerine ezada bulunmalarından korkarak adaleti terketmemeleri, istenilenin aksine davranmamaları emrediliyor.

“Benden korkun.” Benim emrime karşı koymaktan benden korkun.

Kırâat imâmılarından Sehl İbn Muhammed, (.....) kelimesini hem vakf / duruş hâlinde ve hem vasl / geçiş hâlinde, (.....) harfiyle (.....) olarak okumuşlardır. Ancak Ebû Amr vasl hâlinde Sehl İbn Muhammed'e muvafakat etmiştir.

“Âyetlerimizi az bir bedel karşılığında satmayın.” Âyetlerimi ve koyduğum hükümleri, rüşvet karşılığın da, makam ve mansıp için, halkın hoşuna gitmek, olurlarını almak için değiştirmeyin.

“Kim Allah'ın indirdiği (hükümler) ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir.”

İbn Abbâs (radiyallahü anh) diyor ki: “Kim koyduğum hükümleri inkâr ve reddetmek suretiyle uygulamaz ve onlarla hükmetmezse, o kimse kâfirdir. Eğer inkâra kalkışmaksızın uygulamiyorsa, o hükümlerle hükmetmiyorsa, o kimse kâfir değil, fakat fasik ve zâlim bir kimsedir.”

İbn Mesud (radıyallahü anh) ise şöyle diyor: “Bu hüküm genel bir hüküm olup hem Yahûdîler ve hem onlar dışında kalan diğer insanların tamamını yani Müslümanları da kapsar.”

45

Tevrât'ta onlara şöyle yazdık: Cana can, göze göz, burna burun, kulağa kulak, dişe diş (karşılık ve cezâdır). Yaralar da kısastır (Her yaralana misli ile cezâlarıdırılır). Kim bunu (kısası) bağışlarsa kendisi için o keffaret olur. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar zalimlerdir.

“Tevrât'ta onlara şöyle yazdık.” Biz, Yahûdîler için Tevrât'a şu hükümleri uygulamalarını farz kılıp kendilerine emrettik.

“Cana can, göze göz.”

Yani biri herhangi bir kimseyi haksız yere öldürürse, o da onun yerine öldürülecektir. Aynı şekilde biri, bir başkasının gözünü çıkarmış veya gözüne herhangi bir zarar vermiş ise, o çıkaran ya da zarar veren aynı şekilde cezâlarıdırılacaktır.

“Burna burun, kulağa kulak, dişe diş (karşılık ve cezâdır.)”

“Yaralar da kısastır (her yaralana misli ile cezâlarıdırılır.)

Yani kısas hükmünü getirdik. Karşıya yapılan ne ise, berikisine de aynı şeyin yapılması veya uygulaması demektir.

Mana olarak şöyledir: “Kısas yapılması mümkün olanlarında kısas yapılır. Eğer kısas imkanı olmazsa bu takdirde adil ve uygun bir karşılık cezâ ne ise o cezâ uygulanır.

İbn Abbâs'tan rivâyete göre demiştir ki: “Önceleri, eğer bir kadın erkekler tarafından öldürülmüş ise, bundan dolayı erkeklere kısas yapılmazdı/öldürülmezdi.”

İşte bunun üzerine, (.....) âyeti inmiştir. Buna göre bir Müslüman eğer bir zimmiyi/ gayri müslim, azınlıktan birini haksız olarak öldürmüştü, o da bu sebeple öldürülür; eğer bir erkek bir kadını haksız yere öldürmüştü bu kimse de cezâ olarak o kadın için öldürülür. Şayet hür olan bir kimse bir köleyi aynı şekilde öldürmüştü o kimse de bu sebepten öldürülür.

Kırâat imâmılarından Nâfî, Âsım ve Hamza hepsini birbiri üzerine atfederek/yükleyerek mensûb/fethalı olarak okumuşlardır. Atıf için de gerekçe olarak, (.....) edatının amel ettiği esas göstermişlerdir. Kırâat imâmılarından Ali Kisâî de, bunları, “kişi” kelimesinin mahalline atfederek merfû/ötreli olarak okumuştur. Bu durumda manası şöyle olmaktadır: “Biz, Tevrât'ta onlar için yazdık.”

Burada, (.....) Ve devamı ifadeler, “yazdık” fiilinin, (.....) manasında bunların mefulü/nesnesi olması sebebiyledir.

Yani, (.....) fiilinden sonra gelen cümle, nasıl ki, “söyledik” fiilinin mefulü olabiliyorsa aynı şekilde bu fiilin de yani, (.....) fiilinin de mefulü durumundadır. İsmi geçen kırâat imandan dışında kalanlar ise tümünü mensûb/fethalı olarak okumuşlardır ve, “yaralar” lafzını ise merfû/ötreli olarak okumuşlardır.

Yine âyette geçen ve kulak manasına gelen, (.....) kelimesini Kur'ân'ın her yerinde imâm Nafî “Zal” harfinin sükunu ile, (.....) olarak okumuştur. Bu imâmın dışında kalanlar ise zal (.....) harfinin zammesi/ötresiyle, (.....) olarak okumuşlardır. Her iki okuyuş ya da kullanılış tarzı dilde tıpkı, “el-Süht ve el-Sühutu” gibidir ve câizdir.

“Kim bunu (kısası) bağışlarsa kendisi için o keffaret olur.”

Yani kısas hakkını kullanmaktan vazgeçen kimsenin bu iyiliğine karşılık bir keffaret olur. Çünkü Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

“Kim bir kan bedelini veya bundan daha aşağı olan bir hakkını karşı tarafa bağışlarsa bu, tıpkı annesinden doğduğu günden itibâren onun için bir kefarete olur.” Bak, Süyuti, el-Dürrü'l-Mensur, 3/92

“Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar zalimlerdir”

Yani söz konusu hükümlerden geri durursa, tanımazsa...

46

Kendinden önce gelen Tevrât'ı doğrulayıcı olarak peygamberlerin izleri üzerine, Meryem oğlu İsa'yı arkanından gönderdik. Ve ona, içinde doğruya rehberlik ve nûr bulunmak, önündeki Tevrât'ı tasdik etmek, sakınanlara bir hidâyet ve öğüt olmak üzere İncîl'i verdik.

“Kendinden önce gelen Tevrât'ı doğrulayıcı olarak peygamberlerin izleri üzerine, Meryem oğlu İsa'yı arkanından gönderdik.”

(.....) cümlesinin manası, “Ben onu, o kimsenin ya da şeyin izi sıra, hemen ardından yaptım, ettim” demektir.

Yani sanki o kimseyi hemen onun ensesine dayamak, hemen ardından göndermek, izlemek demektir. Çünkü bir şeye tabi olmaya, izlemeye (.....) kelimesi genelde kullanılır. (.....) Emirlerine bağlı olarak kendilerini Allah'a teslim eden peygamberlerin peşi sıra demektir.

“doğrulayıcı” kelimesi, (.....) kavlinden/isminden hâldir.

“Ve ona, içinde doğruya rehberlik ve nûr bulunmak, önündeki Tevrât'ı tasdik etmek, sakınanlara bir hidâyet ve öğüt olmak üzere İncîl'i verdik.”

Yani biz kendisinde insanları sapıklıktan hidâyete, cehalet körlüğün den İslam ve ilim aydınlığına çıkarak hükümleri sabit manada içeren ve kendisinden önceki Tevrât'ı da doğrulayan İncîl'i verdik, demektir.

(.....) kelimesi, taallûka/bağlı bulunduğu sabit olan şey yani (.....) kavline kısaca İncîl üzerine ma'tûf olunarak mensûb kılınmıştır. (.....) ise onun “Sabiten” kavlinin yerine kâim olmuştur. (.....) kelimeleri de yine onun yerine yani “Sabiten” kavlinin yerine kâim olan, (.....) ile merfû' kılınmıştır.

“Ve öğüt olmak üzere İncîl'i verdik.”

(.....) lafızları hâl olarak mensûb/fethalı kılınmışlardır.

Yani bu, (.....) demektir. Bundan ise ancak mealde belirtildiği gibi sakınanlar faydalanırlar.

47

İncîl'e inananlar, Allah'ın onda indirdiği (hükümler) ile hükmetsinler. Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar fâsıklardır.

“İncîl'e inananlar, Allah'ın onda indirdiği (bükümler) ile hükmetsinler.” Biz onlara, “O kitabın gerektirdiği şekilde onunla hükmedin” dedik.

“hükmetsinler” lafzındaki Lam harfi emir lamıdır. Esasen bu harfin esreli olarak yani, “Liyahküm” tarzında okunması icabeder. Ancak lam harfinin sakin kılınma nedeni, önce fetha, sonra kesre ve en sonunda yine fetha olması bakımlarından sakil düştüğü, okuyuşta bir zorluğa neden olduğu içindir.

Yani (.....) olarak okunsaydı, önce (.....) harfi fetha harekelidir, bunun arkasından gelen Lam harfi kesre harekeli ve bundan sonra gelen (.....) Ye harfi ise fetha harekeli olacaktı. Bu ise bir çıkış, bir iniş ve tekrar çıkış gibi bir zorlamaya neden ol-'maktadır. İşte bu açıdan, (.....) olarak lam harfinin sükunu ile okunmaktadır.

Kırâat imâmılarından Hamza ve Ali Kisâî, bu lam harfini “Key” edatının lamı olarak kabul ettiklerinden ötürü, Lamın kesri ve mim harfini de fethayla okumuşlardır.

Yani bu, (.....) demektir ki, “îman etmeleri ve hükmetmeleri için biz onların izi sıra gönderdik” manasınadır.

“Kim Allah’ın indirdiğiyle hükmetmezse işte onlar, fâsıklardır.” Allah'a itâat etmeyi bırakıp karşı çıkan ve isyan edenlerdir.

Şeyh Ebû Mansûr Mâturîdî şöyle diyor: “Burada geçen ve “Kim Allah’ın indirdiğiyle hükmetmezse,...” mealindeki her üç âyet de inkâr manasınadır. Çünkü inkâr hâlinde kişi hem kafir, hem zâlim ve hem fâsık olur. Zira mutlak manada fâsık ve mutlak anlamda zâlim bizzat kafirin kendisidir Dolayısıyla, “Kim Allah’ın indirdiğiyle hükmetmese,...” mealindeki âyetle şu mana dile getiriliyor: O, Allah’ın nimetlerini inkâr ettiğinden, nankörlükte bulunduğundan kafir, hükümlerini uygulamadığından zâlim ve eylemiyle de fâsık olmuş olur.’

48

Sana da, daha önceki kitabı doğrulamak ve onu korumak üzere hak olarak Kitab’ı (Kur’ân’ı) gönderdik. Artık aralarında Allah’ın indirdiği ile hükmet; sana gelen gerçeği bırakıp da onların arzularına uyma. (Ey ümmetler!) Her birinize bir şer’at ve bir yol verdik. Allah dileseydi sizleri bir tek ümmet yapardı; fakat size verdiğinde (yol ve şerfatlerde) sizi denemek için (böyle yaptı). Öyleyse iyi işlerde birbirinizle yarışın. Hepinizin dönüşü Allah’adır. Artık size, üzerinde aynlığa düştüğünüz şeyleri (C7i gerçek tarafını) O haber verecektir.

“Sana da, daha önceki kitabı doğrulamak ve onu korumak üzere hak olarak Kitab’ı (Kur’ân’ı) gönderdik.” Mealde de belirttiğimiz gibi âyette geçen kitaptan kasıt Kur’ân-ı Kerîm’dir.

(.....) lafzının başında yer alan harf-i ta’rîf, ahd içindir.

Yani muayyen, belirli bir kitap demek olup, bu ise Kur’ân-ı Kerîm’dir.

(.....) kelimesi ise, hak/gerçek sebebiyle, onun sabit ve hak bir kitap olduğu gerçeğinin kanıtlarınışı olması sebebiyle, doğruyu yanlıştan ayırd eden bir kitap olması bakımından gibi manalara gelir.

(.....) lâfzı, (.....) lâfzından hâldir. (.....) indirilme ve gönderilme bakımından sana gelen vahiyden/Kur’ân’dan önce gelen kitaplar demektir. Çünkü bir şeyden önce olan herhangi bir olaya, o onun elleri arasında demektir ki, tabir olarak bu ifade ile anlatılmaktadır. Çünkü müteahhir/sonradan olan ise, bir şeyin ardından veya gerisinden gelen demektir. Dolayısıyla bunlara takaddüm eden şey demek, onun önde olan, öncesinde gelen veya elleri arasında olan manalarınındır.

(.....) ifadesi indirilmiş olan tüm semavi ya da ilahi kitaplar demektir. Çünkü Kur’ân, Allah tarafından gönderilmiş olan bütün kitapları doğrulayan bir kitaptır.

Buradaki, (.....) lafzının başında yer alan harf-i ta’rîf ise, cins manasınadır, yani bütün ilahi veya semavi kitaplar demektir. “Önceki kitapları doğrulayan” cümlesinden gaye da, tevhid yani Allah’ın birliği ve ibâdet itibariyle demektir. Nitekim bu gerçeği anlatma açısından bir başka yerde Rabbimiz şöyle buyurmaktadır:

“Ey Resûlüm Muhammed! Senden önce hiçbir Peygamber göndermedik ki ona şöyle vahyetmiş olmayalım: Allah’tan başka ibâdet olunmaya layık hak bir mabud yoktur, yalnızca Allah olarak Ben varım. O hâlde bana ibâdetle kulluk edin.”“Enbiyâ”,25.

(.....) ifadesi, onun üzerinde şahit olarak demektir. Çünkü Kur’ân onların doğruluğunu ve Allah tarafından gönderildiklerinin sabit ve gerçek olduğunu bildiriyor.

“Artık aralarında Allah’ın indirdiği ile hükmet.” Kur’ân’da olan hükümlerle hüküm ver.

“Sana gelen gerçeği bırakıp da onların arzularına uyma.”

Yani kitap ehlinin sözlerine dayanarak veya kanarak, onların söylediklerini gerçek kabul ederek, tahrif ettikleri ve değiştirdikleri hükümlerine bakarak hüküm vermeye kalkışma, manasında bu, bir yasaklamadır.

Çünkü, (.....) emri, inhiraf etme, yan çizme, yanlış sapma manasını da içermektedir. İşte bunun içindir ki bu, (.....) lafzında yer alan, “An” cer edatıyla müteaddi/geçişli kılınmıştır. Sanki burada, “Kitap ehlinin özellikle Yahûdîlerin heva, istek ve arzularına boyun eğerek sana gelmiş olan haktan/Kur’ân hükümlerinden inhiraf etme, yan çizme” denilmektedir. Ya da bu, “Sana gelen...,den dönerek..” takdirin dedir.

“(Ey ümmetler!) Her birinize bir şerî’at ve bir yol verdik.” Âyette geçen, (.....) kelimesi, şerî’at yani ilahi anayasa, kanun demektir.

İşte âyetin bu kısmına dayanılarak kimi müctehidler, “Şüphesiz bizden önceki toplumlarda geçerli olan şerî’at, bizim için geçerli değildir, bizi bağlamaz” demişlerdir.

Yüce Allah, Hazret-i Mûsa’ya Tevrât’ı, bundan sonra da Hz, İsa’ya İncîl’i indirdiğinden söz etmektedir. Bunlardan sonra Hazret-i Muhammed Mustafa (sallallahü aleyhi ve sellem) ya Kur’ân-ı Kerîm’i indirdiğini bildiriyor. Dolayısıyla gelen bu kitabın sadece dinlenilmesi için değil, aksine bununla hükmedilmesini, uygulamaları bu hükümlere göre yapmasını da açıklıyor.

Nitekim ilk âyette “Onunla Allah’a teslim olmuş peygamberler hükmederler” buyurulmuş, bundan sonra gelen ikinci âyette ise, “Kendilerine İncîl gönderilenler de onunla hükmetsinler” diye bildirilmiş ve bu âyette ise yani söz konusu sıralanaya göre burada da, “Onların aralarında Allah’ın indirdiği Kur’ân ile hükmet” buyurulmuştur.

“Allah dileseydi sizleri bir tek ümmet yapardı.”

Yani bir tek şerî’atın uygulaması üzerinde anlaşmış olan tek bir cemaat yapardı.

“Fakat size verdiğinde (yol ve şerî’atlerde) sizi denemek için (böyle yaptı).”

Yani size verdiği muhtelif/farklı şerî’atlerle sizi imtihana çekilen kimselere uygulamaları muameleyi uyguladı. Böylece her bir ümmet de hikmet gereği onlara göre kulluk görevlerini yerine getirdiler.

“Öyleyse iyi işlerde birbirinizle yarışın.” O hayır işlerinde acele ediniz, henüz ölüm gelip siz yakalanazdan önce ve onları kaçırmazdan evvel o hizmetlerde onlara yarışın. Burada geçen hayırlardan murat, yüce Allah’ın emretmiş olduğu her husus ve hüküm demektir.

“Hepinizin dönüşü Allah’adır.”

Burada, (.....) cümlesi, hayırlarda yarış yapma gereğini dile getirme bakımından talil/sebep ya da illet manasındadır ve yeni bir cümle/istinaf cümlesidir. (.....) lâfzı mecrûr olan zamîrden hâldir. Amil ise muzaf/tamları olan mastardır. Çünkü bu, “Siz O’na döndürüleceksiniz “takdirindedir.

“Artık size, üzerinde ayrılığa düştüğünüz şeyleri (n gerçek tarafım) o haber verecektir.” Bununla birlikte şüpheyi düşmeyeceğiniz bir şekilde, haklı ile haksız olanınız, gerektiği gibi amel edeninizle, amel bakımından ifrata/aşırıya kaçanınız arasında ayırdedici, cezâ size bir bir haber verilecektir.

49

(Sana şu talimatı verdik): Aralarında Allah’ın indirdiği ile hükmet ve onların arzularına uyma. Allah’ın sana indirdiği hükümlerin bir kısmından seni saptırmamalarına dikkat et. Eğer (hükümden) yüz çevirirlerse bil ki (bununla) Allah ancak, günahlarının bir kısmını onların başına belâ etmek ister. İnsanların birçoğu da zaten yoldan çıkmışlardır.

(.....) (Sana şu talimatı verdik): Aralarında Allah’ın indirdiği ile hükmet.”

Bu âyetin, (.....) ifadesi, (.....) kelimesi üzerine ma’tûf/yüklenmiş bulunmaktadır.

(.....) demektir ki manası: “Ey Peygamber! Sana hakikatleri içeren Kitabı/Kur’ân-ı indirdik ve onların aralarında Allah’ın indirdiği vahiyle hüküm ver” demektir.

“Ve onların arzularına uyma. Allah’ın sana indirdiği hükümlerin bir kısmından seni saptırmamalarına dikkat et”

(.....) yani seni çevirmelerine, uzaklaştırmalarına fırsat verme, demek olup kelime mefulü lehtir.

Yani, “Sen yanlışa yönlendirme, seni uzaklaştırma endişesi sebebiyle” demektir. Âyette kendisi en güvenilir peygamber olduğu hâlde Resûlullah’ın burada uyarılmasının sebebi, kavminin bu gibi şeylere meylini tamamen ortadan kaldırmak ve kesin bir hüküm olduğu gerçeğini bildirmek içindir.

“Eğer (hükümden) yüz çevirirlerse” Allah’ın hükmünden başka hükümler isterlerse, “Bu ki (bununla) Allah ancak, günahlarının bir kısmını onların başına belâ etmek ister.”

Burada, (.....) ifadesi, (.....) işaret isminin yerinde değerlendirilmiştir. Âyetteki mübhemlik yani suçun veya günahın açıklanmayıp üstü kapalı olarak anlatılması, (.....) nin yani Allah’ın hükmünden yüz çevirmelerinin asla sözle anlatılamayacak manada büyük bir günah ve vebal olduğunu açıklamak manasınadır. Burada günahın büyüklüğüne işaret vardır. Çünkü kimi günahlar vardır ki insanı helâk edicidir. Peki o hâlde bir kimse ya tamamını inkâr ederse durumu veya günahı nasıldır acaba?

“İnsanların birçoğu da zaten yoldan çıkmışlardır.” Allah’ın emrini uygulamaktan uzaktırlar ve uygulamamaları sebebiyle de Allah’a itaatın dışına çıkmışlardır, hakkı inkâr etmişlerdir.

50

Yoksa onlar (İslâm öncesi) câhiliye idaresini mi arıyorlar? İyi anlayan bir topluma göre, hükümranlığı Allah’tan daha güzel kim vardır?

“Yoksa onlar (İslâm öncesi) câhiliye idaresini mi arıyorlar?”

Âyette geçen, (.....) kelimesi; istiyorlar, talebediyorlar demektir. Kırâat imâmılarından İbn Âmir, bu kelimeyi (.....) harfiyle, (.....) olarak okumuştur. Bu âyette söz konusu edilen ve seslenilen toplum iki Yahûdî kabilesi olan Benu Kureyza ile Benu Nadr Yahûdîleridir. Çünkü Kureyza oğulları Yahûdîleri kendilerinin Nadr oğulları Yahûdîlerinden daha üstün olduklarını ileri sürüyorlardı.

Yani Kureyza Yahûdîleri eğer bizden birini öldürürlerse, üstünlüğümüz bakımından bizim de onların yerine en az iki kimseyi öldürmemiz gerekir diyorlar ve bunu savunuyorlardı. Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) onlara şöyle buyurdu:

“Öldürülenlere karşılık öldürülecek olanlar eşit olacaklardır.” İbn Hacer diyor ki; bu rivâyet İbn Ebû Şeybe, Şa’bi yolundan yapılmıştır. Bak. Haşiyetu'l-Keşşaf; 1/641

Ancak Nadr oğulları Yahûdîleri bu hükme karşı, biz buna nza göster meyiz, diyerek karşı çıktılar. İşte bu olay üzerine bu âyet nâzil olmuştur.

Tavus’a, bir kimsenin çocuklarından birin diğerlerinden üstün kabul ederek farklı davranması ile alâkalı olarak soru yönelttiğinde, Tavus onlara bu âyeti okumuştur.

(.....) ifadesi, (.....) kelimesiyle nasb kılınmıştır.

“İyi anlayan bir topluma göre, hükümranlığı Allah’tan daha güzel kim vardır?”

Burada, (.....) mübteda ve haberidir ve olumsuzluk yani ret manasında bir soru tarzıdır.

Yani, “Allah’tan daha güzel hüküm koyacak biri asla yoktur” demektir.

(.....) temyizdir. “İyi anlayan bir toplum için” ifadesindeki Lam harfi tıpkı, (12,Yûsuf,23) âyetindeki, (.....) ifadesi gibi beyan yani açıklama içindir.

Yani burada konu edilen hitap ya da sesleniş, demektir. Buradaki istifham yani soru ise, (.....) ifadesi içindir. Çünkü bunlardır ki şu gerçeği açık seçik görenlerdir Bunlar; Allah'tan daha adil olan bir kimsenin asla olmayacağını, O'ndan daha güzel, daha iyi ve üstün hüküm koyanın olmayacağını bilen ve kesin mü'minlerdir.

Ebû Ali Hasen İbn Ahmed (288-377/900-987) ise, “toplum için” kelimesinin manası, (.....) demektir, demiştir. Çünkü ister Lam harfi olsun, ister (.....) kelimesi olsun mana bakımından birbirine yakındırlar.

51

Ey îman edenler! Yahûdîleri ve Hıristiyanları dost edinmeyin. Zira onlar birbirinin dostudurlar (birbirinin tarafını tutarlar). İçinizden onları dost tutanlar, onlardandır. Şüphesiz Allah, zalimler topluluğuna yol göstermez.

“Ey îman edenler! Yahûdîleri ve Hıristiyanları dost edinmeyin.”

Yani kendilerine yardım edeceğiniz ve aynı zamanda yardım ve des teklerini bekleyeceğiniz, sizin üzerinizde söz sâhibi olabilecek bir konum da onları dost edinmeyin, kardeşlik muamelesi yapmayın, mü'minlerle olan ilişkilerinizde olduğu gibi onlarla ilişkide bulunmayın.

Yüce Allah bundan sonra neden ötürü bunların dost edinilemeyeceklerini, İslam devleti içerisinde görev verilemeyeceğini de şu gerekçe ile açıklıyor:

“Zira onlar birbirinin dostudurlar (birbirinin tarafını tutarlar)” Çünkü hepsi de mü'minlerin düşmanındırlar. İşte burada her tür küfrün tek bir millet/güç olduklarına ve İslama karşı birlikte hareket ettiklerinde bu, bir delildir.

“İçinizden onları dost tutanlar, onlardandır.”

Onlardan bir topluluktur ve hüküm itibarıyla de tıpkı onların hükmüne tâbidirler. İşte burada Allah tarafından din aynlığı olan ve Müslümanlara karşı bir kin ve düşmanlık içinde bulunanlardan uzak durulması, ilişki kurulmaması anlamında çok, hem de pek çok şiddetli bir uyardır, bunun gerekli/vacip olduğu gerçeğidir.

“Şüphesiz Allah, zalimler topluluğuna yol göstermez.”

Kafirlerle destek çıkararak, Müslümanların ve devletin sırlarını onlara aktararak kendilerine zulmedenleri ya da yazık edenleri doğru yola yöneltmez.

52

Kalblerinde hastalık bulunanların: “Başımıza bir felâketin gelmesinden korkuyoruz” diyerek onların arasına koşuştuklarını görürsün. Umulur ki (şüphesiz) Allah bir fetih, yahut katından bir emir getirecek de onlar, içlerinde gizledikleri şeyden dolayı pişman olacaklardır.

“Kalblerinde hastalık bulunanların: “Başımıza bir felâketin gelmesinden korkuyoruz” diyerek onların arasına koşuştuklarını görürsün.”

Âyetteki “koşuyorlar” kelimesi, (.....) kelimesiyle kasdolunan mana baş gözü ise hâl olması muhtemeldir, ya da kalp gözüyle görme ihtimali karşısında ikinci mefûl/nesne de olabilir. (.....)

Yani Müslümanların aleyhinde olabilecek şekilde onlara yardımda bulunmak ve onları dost edinerek velayet yetkisini onlara vermek, manasındadır. “söylüyorlar” yani, “Münâfıklar içlerinde gizledikleri kötü niyetleri yüzünden ...” cümlesi itibarıyla bu münâfıklar kendi kendilerine şöyle derler:

“Başımıza bir felâketin gelmesinden korkuyoruz” “Kafirlerin Muhammed'e/İslam'a üstünlük kazanmaları ve devleti ellerine geçirmeleri durumunda başımıza bir felaketin gelmesinden korkup endişe etmekteyiz.”

Yani hâli hazırdaki durumlarının aksine durumun Müslümanlar aleyhine değişmesinden korkmaktayız.

“Umulur ki (şüphesiz) Allah bir fetih, yahut katından bir emir getirecek de.”

Yani düşmanlarına karşı Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’e bir zafer ve Müslümanlara bir üstünlük veya Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’e, münâfıkların içlerinde gizledikleri kötü niyetlerini açığa vurma ya da onları öldürme ile emrolunabilir.

“Onlar, içlerinde gizledikleri şeyden dolayı pişman olacaklardır.”

Âyetteki, “pişman olanlar” kelimesi, “olacaklar” kelimesinin haberidir.

53

(O zaman) îman edenler: “Bunlar mıdır sizinle beraber olduklarına bütün güçleriyle yemin edenler?” diyeceklerdir. Onların bütün yaptıkları boşa gitmiştir de kaybedenlerden olmuşlardır.

“(O zaman) îman edenler:” Kırâat imâmılarından Basra'lı Ebû Amr ve Ya'kûb, (.....) kelimesini, (.....) kelimesi üzerine ma'tûf sayarak, (.....) olarak nasb ile okumuşlardır. İbn Âmir, İbn Kesîr, Nâfi ve Ebû Cafer ise, (.....) olarak âyette görüldüğü gibi okumuşlardır. Bunlar bu lâfzı, bir söyleyenin: “Bu durum da mü'minler ne dediler” diye söylediği ifadenin bir cevabı olarak değerlendirmişlerdir. İşte bunu üzerine de şöyle denmiştir: “Mü'minler dediler ki:

“Bunlar mıdır sizinle beraber olduklarına bütün güçleriyle yemin edenler?” diyeceklerdir.

Yani söz konusu münâfıklar sizin için çok ağır yeminler ederek, sizinle birlikte hareket edeceklerini, kafirlere karşı sizin yanınızda kalıp sizi destekleyeceklerini söyleyenler bunlar mı?

(.....) cümlesi hâl olarak takdir olunan bir mastardır.

Yani, “Yeminlerini pekiştirmede oldukça gayretli gözükeler” demektir.

“Onların bütün yaptıkları boşa gitmiştir de.”

Sırf gösteriş için, desinler için yaptıkları güzel davranışları boşa gitmiştir. Çünkü onlar bunları işlerken inanarak ve itikadederek işlemiyorlardı. İşte bu ifade yüce Allah'ın sözleriyle, bunların işledikleri amellerin boşa gittiğini gösteren ve tanıklık eden bir ifade, aynı zamanda bu kimselerin kötü durumlarını açıklayan bir hayret/şaşkınlık ifadesidir.

“Kaybedenlerden olmuşlardır.”

Yani bu dünyada da öteki dünyada da yardımını elden kaçırdıklarından ötürü kendileri için ebedî bir azap ve cezâlarıdırma olacaktır.

54

Ey îman edenler! Sizden kim dininden dönerse (bilsin ki) Allah, sevdiği ve kendisini seven mü'minlere karşı alçak gönüllü (şefkatli), kâfirlere karşı onurlu ve zorlu bir toplum getirecektir. (Bunlar) Allah yolunda cihad ederler ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar (hiçbir kimsenin kınamasına aldırılmazlar). Bu, Allah'ın, dilediğine verdiği lütfudur. Allah'ın lütfü ve ilmi geniştir.

“Ey îman edenler! Sizden kim dininden dönerse” Kim kendi hak dini olan İslam'dan daha önce üzerinde bulunduğu küfür sistemlerine geri, dönerse...

Kırâat imâmılarından Nâfi, Ebû Cafer ve İbn Âmir (.....) lafzını iki dal harfiyle, (.....) olarak okumuşlardır.

“Allah, sevdiği ve kendisini seven.” Allahı seven bir başka toplumu yakın bir gelecekte getirecektir/geçirecektir. Allah, bu toplumun amellerinden ve yaptıklarından memnun ve hoşnut kalacak, bu

amellerinden ötürü de onları övecektir. Bunlar da Allah'a itâat edecekler, O'nun nzasını kazanmayı her şeye tercih edeceklerdir.

Âyetin bu kısmı, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in peygamberliği yani nübüvveti için bir delildir. Çünkü, Resulullah henüz meydana gelmemiş olan ve sonradan meydana çıkacak bir gerçeği onlara bildirmektedir. Aynı zamanda bu âyet, Hazret-i Ebû Bekir'in halîfeliğinin isbatı ya da kanıtlarınası için de bir delildir. Çünkü o mürtedlerle yani dinden dönenlerle cihada/savaşa girerek bu üstün görevi yerine getirmiştir. Bu arada hem Hazret-i Ebû Bekir'in ve hem Hazret-i Ömer'in -Allah her ikisinden de râzı olsun- halîfeliklerinin meşruluğuna da delildir.

Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'e bu toplumun kimlerden olacağı sorulunca, Hazret-i Selman'ın omuzuna vurarak, "İşte bu ve bunun toplumundan olanlardır. Şayet îman Süreyya yıldızına asılı bulunmuş olsa yani ulaşılması o kadar güç olsa da, mutlaka Farsoğullarından bir takım kimseler ona ulaşip o îmanı elde edeceklerdir." İbn Hacer bu konuda şöyle diyor: "o ve onlar yani Selman ve kavmi" ifadesi Cuma namazıyla ilgili âyette varit olmuştur. Bu, .üzerinde Buhârî ile Müslim'imın ittifak ettikleri bir husustur. Bir de Kıtâl ayetiyle ilgili olarak gelmiştir. Bak. Tirmizî. Yine bak, Haşiyetu'l-Keşşaf;11646)

Burada cezâ/cevaptan şart manasını içeren isme râci/ilgili olan şey mahzûftur/gizlidir. Bunun manası ise şöyledir: "Yakın bir gelecekte Allah onların yerine bir toplum getirecektir/geçirecektir."

"Mü'minlere karşı alçak gönüllü (şefkatli)." "Bu toplum mü'min kardeşlerine karşı alçak gönüllü," Burada geçen, (.....) kelimesi, "Zelil" kelimesinin çoğuludur. Ancak "Zelul" kelimesine gelince bu, "Zülul" kelimesinin çoğuludur. Fakat bu kelimenin "el-Züll/Zill" kökünden geldiğini ileri sürenler -ki bu suubet yani güçlük ve sıkıntı manasınadır- yanılmaktadırlar. Çünkü, "Zelulen" kelimesi, "Ezille" şeklinde çoğul yapılamaz.

Cevheri diyor ki, "el-Züll" kelimesi mana itibariyle, "el-İzz" kelimesinin zıddı/karşıtıdır. Meselâ, (.....) demek, "şefkate açıkça muhtaç olan adam" demektir. Aynı şekilde, (.....) de, "Şefkat ve korunmaya muhtaç toplum, zelil olmuş toplum" manasınadır. "el-Zillu" kelimesi, yumuşaklık anlamında zal harfinin kesriyle zorluk ve sertlik manasına gelen Suubet kelimesinin zıddıdır. Meselâ, "Dabbetun Zelulun" korunmaya muhtaç bir hayvan ve (.....) korunmaya muhtaç hayvanlar gibi.

Âyette, (.....) denmeyip de, (.....) denmiş olması, "el-Züll" kelimesinin acıma ve şefkat manasını içermesi sebebiyledir. Sanki şöyle denilmektedir: "mü'minlere karşı şefkat göstererek, acıyarak ve alçak gönüllülük ederek."

"Kâfirlere karşı onurlu ve zorlu."

Yani onlara karşı sert ve katıdırlar. Çünkü, (.....) sert ve katı arazi, toprak manasınadır.

Yani yeni gelen toplum mü'minlere karşı tavır ve hareketleri âdetâ baba ile çocuğu arasındaki münasebet veya efendisiyle yanında bulunan kölesi/çalışam arasındaki ilişki gibidir. Fakat kâfirler karşısındaki tavır ve davranışları da tıpkı avı karşısındaki yırtıcı bir canavarın durumu gibidir.

"(Bunlar) Allah yolunda cihad ederler" Kafirlerle savaşırlar.

Bu tıpkı, (.....) ve (.....) lafızları gibi, (.....) kavlinin sıfatıdır.

"Ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar (hiçbir kimsenin kınamasına aldırılmazlar)." Bu kısmın başında yer alan (.....) harfinin hâl olma ihtimali de bulunmaktadır.

Yani,

"Onlar cihadedip savaşırlar. Fakat bunların cihad ederken durumları münâfıkların durumlarına benzemez, onlarınkine muhaliftir. Çünkü münâfıklar Yahûdileri veli edinerek onlarla birlik hareket ederler. Eğer mü'minlere âit ordu içerisinde de bulunur ve onlarla savaşa çıkarlarsa, kendi adlarına yetki verdikleri Yahûdî

dostlarından korkarlar. İşte bu açıdan münâfıklar, bu hareketleri sebebiyle Yahûdî dostlarından gelecek olan sitem ve kınamalarını bildiklerinden harekete geçmezler.

Mü'minlere gelince, bunların cihadları Allah içindir, Bu itibarla kınama ve sitem kimden ve nereden gelirse gelsin hiçbir zaman itibar etmezler ve bundan dolayı da korkmazlar.”

Bir de söz konusu vav harfinin atıf/bağ edatı olması ihtimali de bulunmaktadır.

Yani bunların özelliklerinden biri de, “Allah yolunda cihad etmeleridir. Çünkü onlar dinlerinde metanet ve salabet sâhibidirler, dönecek değiller. Eğer dinleriyle ilgili bir işe girişirlerse, kendilerini herhangi bir kınayıcının kınaması engelleyemez, görevinden vazgeçiremez.”

(.....) kelimesi, “Levm” kelimesinin ismi merresidir veya mastar binai merresidir. Gerek mastar binai merrede olsun, gerekse nekre olmak ta olsun iki kere mübalağa/aşırılık manası vardır.

Yani “Onlar, asla bir şeyden korkmadıkları gibi kötöleyenlerin bir kötölemesine aldırış etmezler” demektir.

“Bu” Burada bu işaret ismiyle söz konusu toplumun yukarıda geçen sevgi ya da mahabbet, mü'minlere karşı şefkatli, kafirlere karşı zorlu ve onurlu olma, Allah yolunda savaşıma/cihad, kimsenin kınamasından korkmama gibi özelliklerine işaret olunmaktadır.

Yani işte bu özellikler;

“Bu, Allah'ın, dilediğine verdiği lütfudur. Allah'ın lütfü ve ilmi geniştir.” Ehil kimselerin kimler olduğunu bilendir.

Yüce Allah kendilerine karşı düşmanlık göstermemiz ve yetki verip dost edinmememizin gerektiği gerçeğini açıklamanın hemen ardından de kendilerini veli/dost edinmemiz gerekenleri açıklamaktadır. İşte şimdi açıklamasını okuyacağımız âyette bu gerçek şöyle anlatılmaktadır:

55

Sizin dostunuz (veliniz) ancak Allah'tır, Resûlüdür, îman edenlerdir; onlar ki Allah'ın emirlerine boyun eğerek namazı kılar, zekâtı verirler.

“Sizin dostunuz (veliniz) ancak Allah'tır, Resûlüdür, îman edenlerdir.”

Bu âyetin başında yer alan, (.....) lâfzı, dostluk verilmesi, dayanılıp güvenilmesi hususunun ya da aidiyetin bu âyette sayılanlar olduğu gerçeğini bildirmektedir. Gerçi âyette veli/dost edinilmesi gerekenlerin çoğul olmalarına rağmen, (.....) kelimesinin tekil olarak gelmesi, şu noktaya ve gerçeğe dikkat çekmek ve uyanda bulunmak içindir: Asıl velayet, yetki ve güç sadece ve sadece Allah'ındır. Bu itibarla asl olana uyulmak suretiyle diğerlerine yani Resûlullah ile mü'minlere de velayet yetkisinin verilmesi gereği vurgulanıyor. Eğer böyle denmeyip de, “Sizin velileriniz Allah'tır, Resûlüdür ve mü'minlerdir” densesdi bu takdirde ifa dede veya anlatımda bu hususta asıl olan kimdir, buna bağlı olarak tabi olanlar kimlerdir konusu anlaşılamazdı, bir karmaşa olurdu.

“Onlar ki Allah'ın emirlerine boyun eğerek namazı kılar.” Bu cümle, (.....) cümlesinden bedel olarak merfûdur/ötrelidir veya, (.....) olarak merfûdur, yahut da medih/övgü üzere mensûbtur/fethalıdır.

“Zekâtı verirler.” Burada, (.....)ifadesindeki vav harfî hâl vavidir. Bu durumda manası: “Onlar zekâtı, namazlarında rûku hâlinde de olsalar bile verirler.”

Rivâyete göre bu âyetin nüzul sebebi Hazret-i Ali'nin bir tavnıdır. Kendisi namaz kılariken rûkuda bulunduğu bir sırada bir isteyici, ihtiyaç sâhibi biri gelip kendisinden bir yardım isteğinde bulunur. Oda serçe parmağında bulunan ve parmağına bol gelen yüzüğünü çıkarıp ona attı. Ancak bunu parmağından gayet kolaylıkla çıkardığı için namazını bozan bir fiil hâlinde olmamıştır.

Her ne kadar âyetin nüzul sebebi bir tek kimse ise de bu “verirler” ifadesinin çoğul olarak gelmiş olması, halkı da tıpkı Hazret-i Ali gibi davranışta bulunmaya ve yardıma teşvik edip, onların da tıpkı onun gibi sevap almaların sağlamak içindir.

Bu âyet aynı zaman kişi namaz kılarken bile olsa, bu hâlde de sadaka verilebileceğinin câiz olduğunun delilidir. Çünkü namaz içinde namaz ile alakası olmayan şey ile az bir uğraş namazı bozmaz.

56

Kim Allah'ı, Resûlünü ve îman edenleri dost edinirse (bilsin ki) üstün gelecek olanlar şüphesiz Allah'ın tarafını tutanlardır.

“Kim Allah'ı, Resûlünü ve îman edenleri dost edinirse” veli/dost edinirse veya veli/dost olursa;

“(Bilsin ki) üstün gelecek olanlar şüphesiz Allah'ın tarafını tutanlardır..”

Burada zamîr kullarınası icabederken bunu yerine bizzat sözkonusu edilen ve zahir diye ifade olunan, (.....) ifadesi getirilmiştir.

Yani, “mutlaka onlardır üstün gelenler” demektir.

Yahut Âyetteki, “Hizbullah'tan” murat, Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) ile mü'minlerdir.

Yani “Kim onları veli/dost edinirse, kesinlikle Allah'ın taraftarı, askeri olma görevini üstlenmiştir ve yenilemeyecek olanlarla kendilerine destek çıkmıştır” demektir.

(.....) kelimesi aslında, kendilerine sıkıntı veren ve başlarına gelen bir kötülük, musibet sebebiyle o iş için toplumun bir araya gelip birlikte hareket etmeleri demektir.

Rivâyete göre Rifaa İbn Zeyd ile Süveyd İbn Haris sözde müslüman olduklarını açıklamışlar. Fakat daha sonra münâfıklık etmeye başladılar. Fakat Müslümanlar arasında da onların ikisini seven bazı kimseler bulunuyorlardı. İşte bu gelecek âyetin nüzul sebebi budur.

57

Ey îman edenler! Sizden önce kendilerine Kitap verilenler den, dininizi alay ve oyun konusu edinenleri ve kâfirleri dost edinmeyin. Allah'tan korkun; eğer mü'minler iseniz.

(.....) ifadesindeki (.....) edatı beyan/açık lama içindir. (.....) lâfzından kasıt da müşriklerdir. Bu da, mensûb olan (.....) lâfzı üzerine ma'tûf/ilgili bulunmaktadır.

Kırâat imâmılarından Ebû Amr, Ya'kûb ve Ali Kisâî, (.....) lâfzı üzerine ma'tûf sayarak kesreli olarak okumuşlardır.

Yani, “sizden önce kendilerine kitap verilmiş olan Yahûdî ve Hıristiyanlarla müşrik ve kâfirlerden...” demektir.

“Allah'tan korkun; eğer mü'minler iseniz.” Çünkü gerçek manada îman, insanı din düşmanlarına velayet yetkisi verip dost edinmekten uzak tutar.

58

Namaza çağırdığınız zaman onu alay ve eğlence konusu yaparlar. Bu davranış, onların düşüneyen bir toplum olmalarındandır.

“Namaza çağırdığınız zaman onu alay ve eğlence konusu yaparlar. Bu davranış, onların düşüneyen bir toplum olmalarındandır.”

Çünkü bu inançsızların ezanı ve namazı, diğer emir ve yasakları oyun, eğlence ve alay konusu etmelerinin sebebi, esasen beyinsiz ve câhil takımının yapacağı şeylerdir. İşte bunlar da onlardandır. Sanki akılsız ve beyinsizdirler.

İşte bu âyet, ezanın Kur'ân nassıyla da sabit olduğunu gösteren bir delil ve delildir., yoksa yalnızca uykuda görülen bir rüya bunun tek delili değildir.

59

(Onlara) şöyle de: Ey kitap ehli! Yalnızca Allah'a, bize indirilene ve daha önce indirilene inandığımız için mi bizden hoşlanıyorsunuz? Halbuki çoğunuz yoldan çıkmış kimselersiniz.

“(Onlara) şöyle de: Ey kitap ehli! Yalnızca Allah'a, bize indirilene ve daha önce indirilene inandığımız için mi bizden hoşlanıyorsunuz? Halbuki çoğunuz yoldan çıkmış kimselersiniz.”

Yani siz bizi ayıplayıp bizde kusur buluyorsunuz. Bizden de sadece biz Allah'a ve Allah tarafından indirilen tüm kitaplara îman ettiğimizden dolayı hoşlanıyorsunuz.

(.....) ifadesi de mecrûr üzerine ma'tûf bulunmakta dır.

Yani: “Sizin bizden hoşlanımanızın sebebi bizim Allah'a ve Allah tarafından indirilenlere inanmış olmamızdandır. Halbuki çoğunuz yoldan çıkmış fâsıklarsınız” demektir.

Mana şöyledir: “Sizin bizi bırakıp geri durmanız, bize karşı olmanızın sebebi, bizim bir tek Allah'a îman etmiş olmamızdan, O'nun gönderdiği peygamberlerinin doğruluğunu kabul etmiş olmamızdandır. Sizin fâsıkhığınız ise, bu konuda bize muhalefet ettiğinizden, bize karşı çıkışımızdandır.” Ayrıca vav harfinin “birlikte, beraber” manasına gelmesi de câizdir.”

Yani: “Sizin bizden hoşlanıma nedeniniz, bizim Allah'a îman etmiş olmamızdandır. Kaldı ki, bununla beraber sizler yoldan çıkmış fâsıklarsınız.”

60

De ki: Allah katında yeri bundan daha kötü olanı size haber vereyim mi? Allah'ın larıetlediği ve gazap ettiği, aralarından may munlar, domuzlar ve tâğuta tapanlar çıkardığı kimseler. İşte bunlar, yeri (durumu) daha kötü olan ve doğru yoldan daha ziyade sapmış bulunanlardır.

“De ki: Allah katında yeri bundan daha kötü olanı size haber vereyim mi?”

(.....) esasen sevap manasındadır ve temyiz olarak mensûbtur/fethalıdır. Gerçi bu kelime her ne kadar ihsan manasında buna âit bir kelime ise de burada “cezâlarıdır” yerinde kullanılmıştır.

Bu tıpkı, (3, Al-i İmran,21) âyetindeki, (.....) âyetine benzer.

Yani, “Onlara acıklı bir azâbı müjdele!” demektir. Bu aslında tıpkı Türkçe'miz deki şu ifadeye, “Gülsün bakalım, son gülen iyi güler” gibi. Esasen tehdit ve cezâlarıdırmayı içeren bir ifadedir. İşte burada durum aynıdır. Çünkü Yahûdiler, “Müslümanların cezâlarıdırılmayı hak ettiklerini” ileri sürmekteydiler. Bu açıdan onlara şöyle denildi:

“Allah'ın larıetlediği.” Sizin ileri sürdüğünüz ve Müslümanların göreceğini söylediğiniz azaptan ve cezâdan daha şiddetlisini sizler göreceksiniz. (.....) işaret ismi daha önce geçen hususlara yani îmana işaret etmektedir.

Yani, bizden hoşlanımayrp bizim inancımız sebebiyle göreceğimizi ileri sürdüğünüz cezâdan çok daha kötüsünü siz göreceksiniz.

Burada mutlaka bundan önce veya, (.....) kelimesinden önce bir muzafın hazfı (tamlarının kaldılması) bulunmaktadır. Bunun takdiri de şöyledir: “Bu îman ehli olanlardan daha kötü ve ağır bir cezâ göreceklersiniz.” “Ve ya, “Allah'ın kendilerine lânet ettiği kimselerin üzerinde bulundukları dindokiler...”

“Ve gazap ettiği, aralarından maymunlar, domuzlar ve tâ guta tapanlar çıkardığı kimseler.” Bunların gençleri maymunlara, ileri yaştakileri de domuzlara dönüştürülmüşlerdir.

Bir de, (.....) Buzağıya tapanlar, şeytana tapanlar diye de tefsirleriniştir. Çünkü Yahûdîlerin buzağıya tapmaları da şeytanın bunu onlara süslü ve iyi göstermesinden ileri gelmiştir. Dolayısıyla bu, bir bakıma şeytana tapınmadır. Bu aynı zamanda, (.....) kelimesinin sılası üzerine atfolunmuştur. âdetâ “ve tağuta tapanların...” denilir gibidir.

Kırâat imâmılarından Hamza, bu cümleyi, “Ve Abudattağuti” okumuş ve bunu mübalağa/abartı bildiren bir isim olarak konulduğunu değerlendirmiştir. Meselâ, (.....) çok sakınan ve (.....) oldukça anlayışlı ve zeki olan ifadeleri gibidir. Söz konusu bu ifadeler aşırı sakınan ve anlayışlı olanlar için kullanılan mübalağa/abartı isimlerdir.

Bu, (.....) kelimeleri üzerine ma'tûf/bağlı bulunmaktadır.

“İşte bunlar, yeri (durumu) daha kötü olan”

(.....) ifadesinde şerlilikleri yani kötülükleri mekân/yer olarak değerlendirilmiştir. Bu ise bunu hak eden kimseler için mübalağa anlamında zikretmiştir.

“Ve doğru yoldan daha ziyade sapmış bulunanlardır.” İnşam cennete ulaştıracak olan normal yoldan çıkanlardır.

61

Yanınıza inkârla girip yine inkârla çıktıkları hâlde size geldiklerinde “İnandık” derler. Allah gizlediklerini daha iyi bilmektedir.

“Yanınıza inkârla girip yine inkârla çıktıkları hâlde size geldiklerinde “İnandık” derler.” (.....) lafzının başında bulunan (.....) harfi hâldir.

Yani: “Onlar hu zura kâfirler olarak girdiler ve yine kâfirler olarak çıktılar.” Bu, “küfre bulaşarak ve küfrü hiç bırakmayarak” takdirinde dir/anlamındadır.

Nitekim, (.....) ifadesi de böyledir.

(.....)

Yani; onlar kesinlikle girdikleri gibi çıkıp gitmişlerdir. İşte bu bakımdan bu lafzın başına (.....) kelimesi gelmiştir. Dolayısıyla bu, hâl olmaktan mazi/geçmiş zaman “ol” fiil olmaya daha yakındır. Bu, aynı zamanda, (.....) ifadesine mütealliktir/bağlıdır.

Yani: “Onlar böyle inandıklarını söylüyorlar ama onlar aslında kafir kimselerdir.”

“Allah gizlediklerini daha iyi bilmektedir.”

62

Onlardan birçoğunun günah, düşmanlık ve haram yeme de yarıştıklarını görürsün. Yaptıkları ne kadar kötüdür!

“Onlardan birçoğunun günah, düşmanlık ve haram yeme de yarıştıklarını görürsün.”

Ya da, “günah işlemeye” ifadesi, kendileriyle ilgili olarak kişisel hata ve yanlış yapmaları, günah işlemeleri, demektir. “Düşmanlık sürdürmede” ifadesi de kendileri dışındaki insanlara haksızlık yapmaları, zulme kalkışmaları ve işlemeleri manasınadır. “Bir şeyde koşuşturmak” demek, o şeyi hemen acil olarak, fırsatı kaçırmadan işlemek, demektir.

(.....) haram manasınadır.

“Yaptıkları ne kadar kötüdür.” Yapmakta oldukları davranışlar gerçekten ne kadar kötüdür.

63

Din adamları ve âlimleri onları, günah olan sözleri söylemekten ve haram yemekten menetselerdi ya! İşledikleri (fiiller) ne kötüdür!

“Din adamları ve âlimleri onları, günah olan sözleri söylemekten ve haram yemekten menetselerdi ya!”

Âyette geçen, (.....) anlamında teşvik manasını ifade eder.

“İşledikleri (fuller) ne kötüdür.”

İşte işin bu noktasında ilim sahipleri yerilmiş bulunmaktadır. Birincisi herkes için hüküm içermektedir.

İbn Abbâs (radıyallahü anh) der ki: “Bu Kur’ân’da yer alan ayetlerin içinde en ağır hüküm içeren bir ayettir. Çünkü münkerden ve yasaklardan insanları menetme ve uzaklaştırma görevlerini yerine getirmeyenleri, tehdit bakımından münker olan ve işlenmemesi gereken bir fiili işleyenlerle tehdit bakımından aynı kefiye koymaktadır.”

64

Yahûdîler, Allah’ın eli bağlıdır (sıkıdır), dediler. Hay dedikleri yüzünden elleri bağlarıası ve lânet olasılar! Bilâkis, Allah’ın elleri açıktır, dilediği gibi verir. Andolsun ki sana Rabbinden indirilen, onlardan çoğunun azgınlığını ve küfrünü arttırır. Aralarına, kıyamete kadar (sürecek) düşmanlık ve kin soktuk. Ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa (fitneyi uyandırmışlarsa) Allah onu söndürmüştür. Onlar yeryüzünde bozgunculuğa koşarlar; Allah ise bozguncuları sevmez.

“Yahûdîler, Allah’ın eli bağlıdır (sıkıdır), dediler. Hay dedikleri yüzünden elleri bağlarıası ve lânet olasılar! Bilâkis, Allah’ın elleri açıktır.”

Rivâyete göre, Yahûdîler -Allah onlara lânet etsin, belalarını versin, iki yakalannı bir araya getirmesin- Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’i yalanladıklarında, yüce Allah onlara verdiği bol imkanları kısıtı, Halbuki daha önce mal varlıkları bakımından çok zengindiler. İşte artık eskisi gibi mal ve servet edinemeyince gelirleri azalmca Finhas adındaki Yahûdî şöyle demeye başladı: “Allah’ın eli bağlıdır, sıkı ve cimridir.” Bu Yahûdînin böyle konuşması üzerine diğer Yahûdîler de bu söylenen sözden hoşnutsuzluk duyular ve onlar da bu noktada onun görüşlerine ortak oldular.

“Elin bağlı ve açık olması” ifadesi, mecâzî bir ifadedir. Birincisi cimrilik manasına, ikincisi de cömertlik anlamınadır. Nitekim yüce Allah’ın şu âyeti de bu manayı ifade etmektedir. Rabbimiz şöyle buyuruyor:

“Elini boynuna bağlayan gibi tamamen yardımdan elini kesme/cimri olma; İnfak konusunda israf derecesinde de elini açık tutma. Sonra hem Allah tarafından ve hem insanlar tarafından kınanır bir duruma gelirsın.” İsrâ', 29.

Ancak buradaki ifade ya da anlatımla elin varlığının isbatı veya kanıtlarınası, bağlı ve açık oluşu manası kasdolunmamaktadır. Burada mecâzî bir mana vardır. İşte böyle bir kasıt olmadığı içindir ki, Meselâ herhangi bir kralın bir kimseye bir şey vermede veya menetmede elini kullarınaksızım işaret ederek de yerine getirebilir, böylece de kullarıabilir. Bu itibarla asıl kasıt el demek değildir. Meselâ; ta omuzuna kadar kolu kesik olan bir kimse herhangi birine fazlasıyla yardımda bulunmuş olsa, bu kolsuz kimse için de onun bu yardımı sebebiyle, “başkalanna yardım da bulunmakta adamın eli ne kadar da açıktır” denir. Halbuki adamın eli değil kolu tamamen kesiktir. Demek ki burada kasdolunan mana cömertliktir. Mecâzî manada kullanılmıştır. Bazan da “el” manasında kullanılması doğru olmayacak bir manada da kullanılır.

Meselâ: (.....) İki avucunun sıkılığını benim göğsümde yaydı/açtı, demektir. Dikkat edilirse bir çok manalara gelen ve Maani ilmiyle ilgili olan bir kelime olan (.....) kelimesi iki avuca izafe edilmiştir/bağlanmıştır.

Dolayısıyla Beyan ilminden haberi olmayan bir kimse bu gibi âyetleri tevil etmede veya tefsirlamada şaşırır kalır.

“Elleri bağlarsın” ifadesiyle Yahûdî ve benzerlerine bedduada bulunmaktadır. İşte bunun içindir ki Yahûdî toplumu insanlar içerisinde en fazla cimri olanlardır. Ya da cehennemde elleri bağlanacaktır, dolayısıyla sanki elleri şimdiden bağlı gibidir.

Bir de âyette (.....) ifadesinde “Allah'ın eli...” (.....) kelimesi, müfret yani tekil olarak geldiği hâlde (.....) kavlinde “yed/el” kelimesinin ikil olarak (.....) şeklinde “İki eli” diye gelmiş olması ise, Yahûdîlerin söylediklerini ve inkarlarını reddetmek anlamındadır ve bu ifade bu manasıyla daha çok bir cömertlik manasını içermektedir. Bir de yüce Rabbimizin sonsuz manada cömert olduğunu ve asla cimri olmadığını kanıtlamak maksadıyladır. Bilindiği gibi çok cömertliğin sembolü ve anlatımı olarak kişinin verdiği iki eliyle vermesidir. Bu bakımdan söz konusu ifade mecâzîdir.

“Dilediği gibi verir.” Burada yüce Allah'ın sahavet yani cömertlikte tek olduğu gerçeği tekit ile pekiştirilmektedir.

Bir de âyet, Allah eğer bir şeyi veri yorsa, onu ancak bir hikmet gereği olarak verir, başka değil.

“Andolsun ki sana Rabbinden indirilen, onlardan çoğunun azgınlığını ve küfrünü arttırır.”

Yani sırf hasetleri/kıskançlığı yüzünden Kur'ân'ın inmesine karşı hep inkâr yolunu tutmuşlardır. Allah'ın âyetlerini inkâr etmişlerdir ve bu onların sürekli olan bir özelliğidir. Bu ifade, fiilin sebebe izafe edilmesine/bağlarnasına benzer. Tıpkı şu âyette yer aldığı gibi:

“Münâfıklara/manen kalp rahatsızlığı bulunanlara gelince, üzerlerine inen her Kur'ân sûresi, nifaklarına nifak, şüphe ve küfür ekler.” Tevbe, 125.

“Aralarına, kıyamete kadar (sürecek) düşmanlık ve kin soktuk.”

“Biz ta kıyamete kadar Yahûdîlerle Hıristiyanlar arasında sürüp gidecek olan bir kin ve düşmanlık soktuk.” Aralarında hiçbir zaman bir anlaşma sağlanamaz, hep tartışma içindedirler. Kalpleri ise ayrı ayndır, aralarında içten gelen bir bağları da yoktur. Bu bakımdan aralarında herhangi bir ittifak ve bir dayanışma sağlarına sözkonusu olmaz.

“Ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa (fitneyi uyandırmışlarsa) Allah onu söndürmüştür.”

Ne zaman herhangi bir mü'minle savaşmak isteseler, mutlak olarak yenilir ve kahr olur giderler. Hiçbir vakit Allah tarafından onlar için bir zafer ve basan olmayacaktır. İslam gediği sırada Yahûdîler, Mecusilerin yönetimi altında idiler.

Bir tefsire göre de, ne zamanki bu Yahûdîler Resûlüllahne karşı savaşmaya kalkışmışlarsa, yüce Rasûlünü onlara karşı üstün kılmış ve ona zafer vermiştir.

Katâde (60-117/679-735) şöyle diyor: “Hangi belde/ülkede bir Yahûdîyle karşılaşsan, mutlaka o kimseyi o bölge halkı içerisinde insan ların en aşağılık karakterli kimseleri olarak bulursun.”

“Onlar yeryüzünde boz gunculuğa koşarlar.” İslamı ve Müslümanları ortadan kaldırma ve Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in sıfatlarıyla ilgili kitaplarında yer alan bilgileri imha yoluna giderler ve hep bunun gayreti içindedirler.

“Allah ise bozguncuları sevmez.”

“Eğer ehl-i kitap îman edip” Allah tarafından getirdiklerine ve bununla birlikte onlar hakkında orada açıkladığımız kötülüklerine bakıp îman etselerdi, “(kötülüklerden) sakınsalardı” imanlarını Allah'ın emir ve yasaklarına bağlılıkla güçlendirip sakınsalardı, “Her durumda (geçmiş) kötülüklerini örter.” O günahları yüzünden onları hesaba çekmez. “Ve onları nimeti bol cennetlere sokardık.”

66

Eğer onlar Tevrât'ı, İncil'i ve Rablerinden onlara indirileni (Kur'an'ı) doğru dürüst uygulasalardı, şüphesiz hem üstlerinden, hem de ayaklarının altından yerlerdi (yeraltı ve yerüstü servetlerinden istifade ederek refah içinde yaşarlardı). - Onlardan aşırılığa kaçmayan (iktisatlı, mutedil) bir zümre vardır; fakat çoğunun yaptıkları ne kötüdür!

“Eğer onlar Tevrât'ı, İncil'i ve Rablerinden onlara indirileni (Kur'an'ı) doğru dürüst uygulasalardı.”

Yani; Tevrât ile İncil'in hükümlerini, bunlarda öngörülen hadleri uygulasalardı, bu ikisinde yer alan Resûlullah'ın özelliklerine bakarak îman etmiş olsalardı, “Ve Rablerinden onlara indirileni (Kur'an'ı) doğru dürüst uygulasalardı.” Allah tarafından indirilmiş olan bütün kitapların içerdiği hükümleri uygulasalardı... Çünkü onlar bütün bu kitaplara îman etmekle mükelleftirler/yükümlüdürler. Sanki burada o kitaplarda bunlara indirilmiş gibi değerlendiriliyor ki, bu da hepsine îman ile mükellefiyetten ileri gelmektedir. Haliyle bu arada kitap ehli ve diğer insanlar elbette Kur'an'a îman etmek ve ahkâmını da uygulamakla mükelleftirler.

“Şüphesiz hem üstlerinden, hem de ayaklarının altından yerlerdi (yeraltı ve yerüstü servetlerinden istifade ederek refah içinde yaşarlardı).”

Aslında bu ifade, Allah'ın emirlerinin uygulanması hâlinde, uygula yanların büyük bir refah ve bolluk içinde olabileceklerini dile getiriyor.

Meselâ, “Filân kimse tepeden tırnağa nimet içindedir” denilince nasıl ki bu cümleden o kimsenin refah ve huzur içerisinde büyük imkanlara sahip bulunduğu dile getiriliyorsa; işte burada da denmek istenen şey aynen bunun gibidir.

Kaldı ki bu âyet aynı zamanda Allah'a itaat etmenin aynı zamanda o kimselerin rızıklarının ya da imkanlarının da bollasacağını bir delili ve delilidir. Nitekim bu, yüce Rabbimizin şu ayetlerinde yer alan gerçeklere benzemektedir:

“Eğer kendilerine elçiler gönderdiğimiz ülkelerin insanları/halkı Allah'a ve elçilerine îman etmiş olsalardı, küfür ve çirkinliklerden sakınıp uzak durarak emir ve yasakları uygulasalardı; biz mutlaka gökten yağmurla bolluk ve bereket indirir, yeraltı ve yer üstü zenginliklerinin her çeşidini ortaya çıkararak refahlarını sağladık.” A'raf, 96

Yüce Allah şöyle buyuruyor:

“Kim Allah'ın emirlerine bağlı kalıp yasakladıklarından da uzak durmak suretiyle Allah'tan korkarsa, Allah ona bir çıkış yolu ve kolaylık sağlar ve onun hiç hayal edip beklemediği yerlerden rızık verir.” Talak, 1-2

Yüce Mevla buyuruyor:

“Onlara dedim ki: Rabbinizden küfür ve şirkinizden dolayı mağfiret/af dileyin. Çünkü Allah tevbe edenlerin günahlarını pek çok mağfiret edendir. Mağfiret dileyin ki üzerinize gökten bol bol yağmur/bereket indirsın. Ve mallarınızı, oğullarınızı/çocuklarınızı çoğaltsın ve sizin için bahçeler ihsan etsin, sizin için nehirler akıtsın.” Nûh, 10-12

Yüce yaratanımız yine buyuruyor:

“Eğer doğru yol olan İslam üzere olup îman etmiş olsalardı, mutlaka kendilerine bol su verirdik, çünkü su her bereketin kaynağıdır.” Cin, 16

“Onlardan aşırıdığa kaçmayan (iktisatlı, mutedil) bir zümre vardır.”

Yani onların içinde Resûlullahne düşmanlık beslemeyen ve orta yolu tutan bir takım kimseler de vardır ki, bunların inanmış bir gurup olduğu da ifade olunmaktadır. Bu kimseler Abdullah ibn Selâm ve onunla beraber hareket eden arkadaşları ile Hristiyanlardan da 48 kişi idiler.

“Fakat çoğunun yaptıkları ne kötüdür.” Aslında âyetin bu kısmında hayret ve şaşkınlık uyandıran bir mana yatmaktadır. Sanki burada şöyle denilir gibidir: “Onlardan çoğunun sergiledikleri bu davranışları gerçekten ne kötü bir davranıştır. “Bu davranışı sergileyenler Yahûdî Ka'b İbn Eşref ile arkadaşları ve ayrıca bunlarla beraber başkalandır, denmiştir.

67

Ey Resul! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Şüphesiz Allah, kâfirler topluluğuna rehberlik etmez.

“Ey Resul! Rabbinden sana indirileni tebliğ et.” Sana indirilenin tamamını tebliğ et. Sana her ne indirilmiş ise bunun tebliği konusunda hiçbir kimsenin görüşünü ve emrini beklemeksizin ve herhangi bir kimseden sana bir kötülük geleceğinden korkmaksızın tebliğ et, anlat ye aktar.

“Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun.” Bu takdirde sana verilmiş olan risâlet/peygamberlik görevine ilişkin sorumluluğunu yerine getirmemiş ve tebliğde bulunmamış olursun. Bunlardan hiçbirini de yerine getirmemiş durumda kalırsın. Çünkü bir kısmını anlatmak, bir kısmın da ertelemek gibi bir durum burada söz konusu olamaz. Şuna öncelik vereyim de, şu kalsın denilemez. İlâhi hükümlerin tümü mana ve önem bakımından aynıdır. Eğer sen bunlardan bir kısmını yerine getirmezsən, bu durumda sana gelen vahyin tamamına âit görevini yerine getirmemiş, gaflete düşmüş olursun. Bu durum tıpkı, Allah'tan gelenlerin bir kısmına inanıp bir kısmını da inkâr etmeye benzer ki, bu durumda olan kimseler bu halleriyle gelen vahyin tümüne îman etmemiş gibidirler. Dolayısıyla vahyin bir kısmını tebliğ edip bir kısmını etmemek bununla aynı anlamı taşır. Çünkü bu, tek bir hitabın ve emrin içerisinde sayıldığından bu itibarla bir tek hüküm olarak kabul edilmektedir. Tek bir şey ise, tamamen tebliğ edilmedikçe tebliğ edilmiş sayılmaz, nitekim bir kısmına îman eden de mü'min sayılmaz.

Ancak şer'at esaslarını çağ dışılıkla değerlendirip reddeden inkârcılar/mülhidler, dinden dönen mürtedler - Allah onların iki yakasını bir araya getirmesin, onlara lânet etsin- ; “Bu, anlamsız bir sözden ibârettir” demektedirler. Gerekçe olarak da şöyle diyorlar: “Bu, senin kölene/çocuğuna veya işçine; İşte senin yiyeceğin, bunu ye! Eğer yemezsen yediğinle kal” demeye benzer.

Bizim bunlara cevabımız şudur: Bu, geleceğe yönelik olarak risâlet/peygamberlik görevine ilişkin risâlete bağlı risâleti tebliğ emridir.

Yani; Rabbinden sana indirilen şeyi gelecekte tebliğ et, eğer bunu yapmazsan yani gelecekte risâleti/mesajı tebliğ etmez/duyurmazsan, bu takdirde sen risâlet işini temelden tebliğ etmemiş, hiç duyurmamış gibi olursun. Ya da; Rabbinden şu anda sana indirileni tebliğ et/duyur. Fazlaca bir kuvveti ve imkanı elde edeyim de öyle yapayım diye bekleme. Eğer tebliğ etmezsen bu takdirde bu görevi hiç yapmamışsındır, demektir. Yahut da; Bunu, hiçbir kimseden ve güçten korkmaksızın tebliğ buyur. Eğer bu özellikte ve manada tebliğde bulunmazsan, sanki sen risâleti tebliğ görevini hiç yerine getirmemiş olursun.

Kırâat imâmılarından Medine okulu mensubu Nâfi ve Ebû Cafer, Şam okulundan İbn Âmir ve Ebû Bekir Şube, (.....) kelimesini çoğul olarak, (.....) tarzında okumuşlardır.

Daha sonra yüce Allah tebliğ konusunda Rasûlüne cesaret vermek üzere şöyle buyuruyor:

“Allah seni insanlardan koruyacaktır.”

Seni öldürmelerine fırsat ve imkan vermeyecektir, himaye edecektir. Hiç biri buna asla güç yetiremeyeceklerdir. Gerçi Uhut savaşırıda mübarek yüzü yaralarının ve azı dişi kınlanmış ise de bütün bunlara

rağmen onu öldürmeye muvaffak olamamışlardır. Ya da bu âyet, Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in başına gelenler gelmiş olduktan sonra nâzil olmuştur. Âyette geçen,

“Nas/İnsanlar” ifadesinden kasıt kafirlerdir. Çünkü âyetin bundan sonra gelen kısmı bunların kâfirler olduğunu göstermektedir.

“Şüphesiz Allah, kâfirler topluluğuna rehberlik etmez.”

Yani seni öldürmek ve ortadan kaldırmak için kurmaya çalıştıkları tuzaklarına asla ve hiçbir zaman imkan ve fırsat vermeyecektir.

68

“Ey Kitap ehli! Siz, Tevrât'ı, İncîl'i ve Rabbinizden size indirileni hakkıyla uygulamadıkça, (doğru) bir şey (yol) üzerinde değilsinizdir” de. Rabbinden sana indirilen, onlardan çoğunun küfür ve azgınlığını elbette artıracakta. Kâfirler topluluğuna üzülme.

“Ey Kitap ehli! Sîz, Tevrât'ı, İncîl'i ve Rabbiniz den size indirileni hakkıyla uygulamadıkça, (doğru) bir şey (yol) üzerinde değilsinizdir” de.

Yani; sizin için din sayılacak ve kabul edilecek bir şey üzerinde değilsiniz ki, ona bir isim verilmiş olsun, Çünkü sizin üzerinde bulunduğunuz şey batıldır.

“Rabbinden sana indirilen, onlardan çoğunun küfür ve azgınlığını elbette artıracaktır!” Küfür ve azgınlıklarının artmasının Kur'ân'a izafe edilmesi, Kurban'a bağlanıması, fauna sebebiyet vermesi ve Kur'ân ahkamından hoşnutkalmamalaia bakımındandır.

“Kâfirler topluluğuna üzülme.”

Onlar için kendini harabetme. Çünkü bundan dolayı meydana gelecek olan zarar onları bulacaktır, seni değil.

69

İman edenler ile Yahûdîler, Sâbiîler ve Hıristiyanlardan Allah'a ve âhiret gününe (gerçekten) inanıp iyi amel işleyenler üzerine asla korku yoktur; onlar üzülecek de deplerdir.

“İman edenler ile” Burada bunlardan kasdın münâfıklar olduğuna Rabbimizin şu âyeti gösterilmektedir. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

“Ey peygamber! Gerçekleri inkâr ederek küfür yolunda yarışanlar seni üzmesin. Ki onlar, kalpleriyle inanmadıkları hâlde ağızlarıyla,'inandık'diyen münâfıklarla,...”

“Yahûdîler, Sâbiîler ve Hıristiyanlardan” İmam Siybeveyh diyor ki: “Basra ulemasının tamamı, (.....) kelimesini mübtada kabul ederek merfû'/ötreli okumuşlardır. Haberi ise mahzûftur/gizlidir. Burada bu kelimeyi tehirden maksat bunun, (.....) edaünın ismi ve haberi mesabesinde/konumunda kabul edilmiş olmasındandır. Sanki burada şöyle denilir gibidir: “Şüphesiz dilden iman edenler, Yahûdîler ve Hıristiyanlardan”

“Allah'a ve âhiret gününe (gerçekten) inanıp iyi amel işleyen ler üzerine asla korku yoktur; onlar üzülecek de deplerdir.”

Nitekim Sâbiîler de aynen böyledir.

Yani “Kim Allah'a ve âhiret gününe iman ederse onlara korku yoktur” demektir. Burada bunu takdim etmiş ve haberi de hafzetmişim Bu tıpkı şâirin şu beyti gibidir:

Kimin göçü Medine'de geceleyip kaldıysa

Bilsin ki ben ve Kayyar burada kimsesiziz

Yani burada şâir şunu demek istiyor: “Şüphesiz ben kimsesizim, nitekim Kayyar da öyle.” Burada, (.....) kelimesini başındaki lam harfi bunun (.....) edatının haberi olduğunu göstermektedir. Ancak bunun (.....) edatının ve isminin mahalli üzerine atfıyla merfû' olması sözkonusu değildir. Çünkü bu, haberden soyutlarınadıkça sahih olmaz.

Bu bakımdan da, “Zeyd ve Amr, ayırtandılar.” diyemezsin.

Ancak, “Zeyd ve Amr ayrıldılar” şeklin de olursa câiz/doğru olur.

(.....) kelimesi mahzûf olan haberiyle birlikte bir cümle üzerine atfolunan/bağlı olan bir ifadedir. Dolayısıyla, (.....) ifadesinin sonuna kadar olan haliyle i'raktan mahalli yoktur. Nitekim bunun üzerine affolunan cümlelerin de i'raktan mahalli olmadığı gibi.

Burada takdimin yani buna öncelik verilmesinin faydasına gelince; Sâbiîlerin sapıklık ve azgınlık bakımından ismi geçen sapık Yahûdî ve Hıristiyanlardan daha ileride ve çok açık olduğu hâlde, eğer bunlar da doğru bir şekilde îman edecek olurlarsa Allah tarafından bunların da tevbelerini kabul olunabileceğini göstermek içindir. Evet böyle sapıkların günahlarının, îman etmeleri ve tevbe etmeleri durumunda bağışlanmayacağına göre, durumları bunlar gibi aşırı olmayan kimselerin günahlarının bağışlanamayacağını zannedebilir misin?

“Îman eden kimse” ifadesi mübteda olarak mahallen merfûdur/ötrelidir. Bunun haberi ise, “Onların üzerine korku yoktur” cümlesidir. Kelimenin başındaki (.....) harfi ise, mübtedaya şart manasını kazandırmak içindir. Ayrıca cümle nasıl ki, (.....) edatının haberiye, (.....) edatının ismine râci/bağlı olan kelime de mah zuftur ve: “Onlardan îman eden kimse” takdirindedir/manasındadır.

70

Andolsun ki İsrâ'il oğullarının sağlam sözünü aldık ve onlara peygamberler gönderdik. Ne zaman bir peygamber onlara nefislerinin arzu etmediğim (ilâhî hükümleri) getirdi ise bir kısmını yalanladılar, bir kısmını da öldürdüler.

“Andolsun ki İsrâ'il oğullarının sağlam sözünü aldık ve onlara peygamberler gönderdik.”

(.....) Ne zaman bir peygamber onlara nefislerinin arzu etmediğini (ilâhî hükümleri) getirdi ise”

Burada, (.....) ifadesi bir şart cümlesi olup, (.....) kelimesine sıfat olarak gelmiştir. Burada buna râci/bağlı olan zamîr ise mahzûftur/gizlidir.

Yani bu, “Onlardan elçiler” takdirindedir. (.....)

Yani arzu ve isteklerine uymayan, getirilen yükümlülüklerin ağırlığı sebebiyle bunu heva ve heveslerine yedirmeyen, şehvi isteklerine aykırı gelen şer'at ile amel etmeleri emri... Burada şartın cevabı mahzûftur/kaldırılmıştır. Çünkü bundan sonra gelen cümle zaten buna delalet etmektedir.

“Bir kısmını yalanladılar, bir kısmını da öldürdüler.” Burada âdeti şöyle denilir gibidir: “Ne zamanki kendilerine bir peygamber geldiyse karşısına dikildiler, düşmanlık edip onunla savaşa kalkıştılar.”

Buradaki, (.....) ifadesi herhangi bir sorana verilen yeni bir cevaptır. Sanki biri şöyle der gibi: “Onlar peygamberlerine karşı neler yaptılar?”

Ayrıca burada, “Öldürürler” kelimesi muzari/geçmiş zaman olarak zikredilmiş olmakla birlikte bu, mazi halin/geçmiş zamanın hikâyesidir.

Yani geçmişe âit bir durumu şimdi olmuş gibi bir fiil ile aktarmasıdır ki, öldürme olayının çok iğrenç ve asla kabul edilemeyecek bir şey olduğunu göstermek ve aynı zamanda peygamberleri öldürmenin Yahûdîlere âit âdeti olağan bir şey olduğu konusunda buna dikkat çekmek ve uyarmak içindir.

Yine âyetle geçen her iki, “bir kısmı” kelimesi, (.....) ve (.....) fiillerinin mefulleri/nesneleri olarak mensûb kılınmışlardır.

Bir tefsire göre peygamberleri yalanlama özelliği, Yahûdîlerle Hristiyanlar arasında ortak olan bir özelliktir. Fakat peygamberleri öldürme özelliği sadece Yahûdîlere âit bir iğrençliktir. Çünkü Yahûdîler hem Hazret-i Zekeriya ve hem Hazret-i Yahya'yı öldürmüşlerdir.

71

Bir belâ olmayacak zannettiler de kör ve sağır kesildiler. Sonra Allah tevbelerini kabul etti. Sonra içlerinden çoğu yine kör ve sağır oldu. Allah onların yaptıklarını görmektedir.

“Bir belâ olmayacak zannettiler de”

Kırâat imâmılarından Hamza, Ali ve Ebû Amr (.....) kavlini,

“Ella Tekuunü” olarak okumuşlardır. Bunun nedeni de, (.....) edatını sakile şeddeli hâlden muhaffefeye/şeddesiz duruma geldiğini kabul ettikleri içindir. Bunun aslı, (.....) olup, dolayısıyla, (.....) edatı şeddeli hâlden şeddesiz hale getirildi ve şan/dikkat zamîri de hafzedildi/ kaldırıldı. Bundan ötürü de onların Göhüllerindeki güçlü olan zanları da bugi mesabesinde değerlendirildi.

Yani burada, (.....) ilim/bilgi anlamında değerlendirildi. Çünkü bundan ötürü, (.....) kelimesi tahkik veya muhakkak/kesinlik manasında olan, (.....) edatının başına gelmişin (.....) belar imtihan ve azap manasıdır-

Yani; “İsrailoğullart peygamberleri öldürmekle ve elçileri yalanlamakla Allah tarafından başlarına bir azâbın ve felaketin gelmeyeceğini sandılar.”

(.....) ve-veya (.....) edatının sılasının/ilgi veya yan cümleciliğinin kapsadığı Müsned ve Müsnedun ileyh (.....) fiilinin iki mefulü/nesnesi yerine geçmiştir. Burada, (.....) ve/veya (.....) diye ayırd etmemizin sebebi iki kırâat esas alındığından dolayıdır.

Bir kırâate göre, (.....) mastar ve nasb edatıdır, diğer bir kırâate göre ise, (.....) şeddeli hâlden hafife/şeddesiz duruma dönüştürülmüştür.

“Kör ve sağır kesildiler.” Gördükleriyle ve işittikleriyle amel etmediler. Ya da doğruyu görmekten kör, öğüt dinlemekten de sağır oldular.

“Sonra Allah tevbelerini kabul etti.”

Onlara tevbe etmeyi nasibetti.

“Sonra içlerinden çoğu yine kör ve sağır oldu.” Bu, zamîrden bedeldir. Burada zamîrden kasıt (.....) harfidir.

Yani külden bedeli ba'zıdır.³¹ Ya da mahzûf/kaldırılmış bir mübtedanın haberidir.

Yani, “İşte onlardan bir çoğu” demektir.

“Allah onların yaptıklarını görmektedir.”

Bu itibarla da onları amellerine göre cezâlarıdıracaktır.

Çoğunluğu kastedilerek bir kısmına işaret etmek.

72

Andolsun ki, “Allah, kesinlikle Meryem oğlu Mesih'tir” diyenler kâfir olmuşlardır. Halbuki Mesîh: “Ey İsrâ'il oğulları! Rabbim ve Rabbiniz olan Allah'a kulluk ediniz. Biliniz ki kim Allah'a ortak koşarsa, muhakkak Allah ona cenneti haram kılar; artık onun yeri ateştir ve zalimler için yardımcılar yoktur” demişti.

“Andolsun ki, “Allah, kesinlikle Meryem oğlu Mesih'tir” diyenler kâfir olmuşlardır. Halbuki Mesih: “Ey İsrâ'il oğulları! Rabbim ve Rabbiniz olan Allah'a kulluk ediniz.” Ayete dikkat edilecek olunursa Hazret-i İsa kendisiyle kavmi arasında kul olma bakımından bir farkının olmadığını belirtmektedir. Bunu da Hristiyanlar aleyhinde bir hüccet/delil olsun diye demektedir.

“Biliniz ki kim Allah'a ortak koşarsa muhakkak Allah, ona cenneti haram kılar.” Çünkü cennet tevhid ehlinin yurduudur.

Yani, Allah muvahhid olamayanı cennete girmeyi haram kılmış ve onu oradan menetmiştir.

“Artık onun yeri ateştir.” Dönüş yeri ateştir.

“Ve zalimler için yardımcıları yoktur” demişti. Âyetin bu kısmı ya yüce Allah'ın kalammdandır veya Hazret-i İsa'ya âit sözdür.

73

Andolsun ki, “Allah, üçün üçüncüsüdür” diyenler de kâfir olmuşlardır. Halbuki bir tek Allah'dan başka hiçbir tanrı yoktur. Eğer söyleye geldiklerinden vazgeçmezlerse, içlerinden kâfir olanlara acı bir azap isabet edecektir.

“Andolsun ki, “Allah, üçün üçüncüsüdür” diyenler de kâfir olmuşlardır.”

Yani Allah üç ilahtan üçüncüsüdür. Burada işin biraz anlaşılamaz gibi gözüken tarafı şudur.

Yüce Allah bundan önceki âyette, “Andolsun ki, Allah Meryem oğlu Mesih İsa'dır, diyenler kafir olmuşlardır.” Mâide, 72. diye geçen bu ifade ile bu âyette geçen, “Andolsun ki, Allah baba, oğul ve Ruh'u'l-Kudüs'ten oluşan üçten biridir, diyenler de kafir olmuşlardır” ifadesidir. Çünkü birinde öyle, birinde de böyle denmektedir. Bm nasıl anlaşılmalı?

Bunun cevabı şöyledir: Bazı Hristiyanlar, İsa Mesih bizzat Allah'ın kendisidir. Bazan Allah bir şahsın bünyesinde tecelli eder/ortaya çıkar. İşte bu zamanda da Hazret-i İsa'nın şahsında tecelli edip ortaya çıkmıştır. Bunun içindir ki, Hazret-i İsa'nın: şahsında Allah'tan başka hiçbir kuvvetin güç:yetiremeyeceği şeyler meydana gelmiştir. Bu da onun Allah olduğunun delilidir, diyorlar.

Bazı Hristiyanlar da üç ilâh olduğuna inanıyorlar. Allah, Meryem ve Hazret-i İsa'yı da birer ilâh olarak kabul ediyorlar. Hazret-i İsa'ya da Allah'ın Meryem'den olan çocuğudur, diyorlar.

“Halbuki bir tek Allah'dan başka hiçbir İlah yoktur.” Burada; geçen, (.....) edatı istiğrak içindir.

Yani, “Varlık dünyasında kesinlikle vahdaniyet sıfatıyla nitelenen bir başka ilâh yoktur, bir tek ilâh olarak Allah vardır. Kesinlikle ikinci bir ilâh söz konusu değildir. Var olan yalnızca eşi ve ortağı olmayan yüce Allah'tır” demektir.

“Eğer söyleye geldiklerinden vazgeçmezlerse, içlerinden kâfir olanlara acı bir azap isabet edecektir.” Âyetin bu cümlesi içerisinde yer alan, (.....) edatı ise beyan/açıklama içindir.

Bu tıpkı “Pis putlardan kaçının.” Hac, 30. âyetinde yer alan, (.....) edatı gibidir.

Burada, “Kafir olanlara isabet edecektir.” diye açıkça kâfirler olarak belirtildi. Bunun yerine, “Onlara mutlaka dokunacaktır” diye zamîr zikredilmedi/söylenmedi. Çünkü zamîr yerine bizzat o zamîrden kask olunan ismin kendisinin zikredilmiş/söylenmiş olması, onlar aleyhine kâfirliklerine olan tanıklığın tekrar edilmesi maksadıyladır.

Veya (.....) edatı burada teb'îz yani bir kısmı, bazıları manasını içeren bir edattır.

Yani: “Bunların içinden kafir olarak kalanlardan bazısına acıklı bir azap dokunacaktır” demektir. Çünkü bunların bir çoğu Hristiyanlıktan dönüp tevbe etmişlerdir.

(.....) Bir tür çok şiddetli acı veren azap demektir.

74

Hâlâ Allah'a tevbe edip O'ndan bağışlarınıay dilemeyec ekler mi? Allah çok yarlıgayıcı, çok esirgeyicidir.

“Hâlâ Allah'a tevbe edip O'ndan bağışlarınıay dilemeyec ekler mi?”

Bunların kafir oldukları gerçeği bu tanıklıktan sonra tekrar tekrar dile getirildiği hâlde hala tevbe etmeyecekler mi? İşte bu ağır tehdit, bunların halen üzerinde bulundukları küfür sebebiyledir. Aynı zamanda burada bu kimselerin küfürde ısrar etmelerine da hayretle karşılanmaktadır.

“Allah çok yarlıgayıcı, çok esirgeyicidir.”

Allah, tevbe etmeleri hâlinde bunları da, başkaların da mağfiret eder/bağışlar.

75

Meryem oğlu Mesîh ancak bir resuldür/elçidir. Ondan önce de (birçok) resuller/elçiler gelip geçmiştir. Anası da çok doğru bir kadımdır. Her ikisi de yemek yerlerdi. Bak, onlara delilleri nasıl açıklıyoruz, sonra bak nasıl (haktan) yüz çeviriyorlar.

“Meryem oğlu Mesîh ancak bir resuldür/elçidir.” Böylece burada Hazret-i İsa'nın ilâh olmadığı gerçeği dile getiriliyor ve buna dikkat çekiliyor.

“Ondan önce de (birçok) resuller/elçiler gelip geçmiştir.”

Bu cümle bundan önce geçen, “elçi” kelimesinin sıfatıdır.

Yani; “O/İsa (aleyhisselâm) kendisinden önce gelip geçmiş olan elçilerden o da bir elçidir, başka değil. Onun anadan doğma körleri, alaca hastalığına yakalanmış olanları iyileştirmesi, ölüleri diriltmiş olması, onun elinde olan bir şey değildir. Çünkü o bir ilâh değildir. Aksine Hazret-i İsa'nın eliyle anadan doğma körleri ve alaca hastalığına yakalananları iyileştiren, ölüleri diriltten bizzat yüce Allah'tır. Nitekim Allah, Hazret-i Mûsa'nın asasına can/hayat vermiş ve Hazret-i Mûsa'nın elinde o, hareket eden, hızlıca koşan bir yılanı oluvermişti. Dolayısıyla Hazret-i İsa'nın bir erkek olmadan yani babasız olarak sadece Meryem'den doğmuş olması, yüce Allah'ın tıpkı Hazret-i Âdem'i hiçbir erkek ve kadın olmaksızın yani anne ve baba söz konusu olmaksızın yaratması gibi bir yaratmadır.

“Anası da çok doğru bir kadındır.” Onun annesi de yine tıpkı peygamberleri tasdik edip onlara îman eden kimi kâdirîler gibidir. Hazret-i Meryem'e, “Siddika” adının verilmiş olması, yüce Allah'ın şu âyetine göredir:

“Rabbinin sözlerim ve kitaplarını tasdik etti/doğruladı.” Tahrîm,12

Daha sonra yüce Allah, hem Hazret-i Meryem'e ve hem de Hazret-i İsa'ya nisbet edilen ilahlık vasfını onlardan şu ifadesiyle uzaklaştırmaktadır:

“Her ikisi de yemek yerlerdi.” Çünkü yemek yemek suretiyle gıda almak gereğim duyan, buna bağlı olarak yediklerini hazmetmesi ve bunları dışarı atması ihtiyacında olan bir varlık sadece, etten, kemikten, damar ve sinirlerden ve bunun gibi şeylerden oluşan tıpkı diğer cisimler gibi oluşmuş/yaratılmış olan bir cisimdir.

“Bak, onlara delilleri nasd açıklıyoruz.

Yani onların bâtil sözlerini gösteren delilleri içeren alâmetleri nasıl da gösteriyoruz.

(.....) Sonra bak nasıl (haktan) yüz çeviriyorlar

Bütün bu açıklamalardan sonra hakkı dinlemekten ve üzerinde düşünmekten nasıl da dönüyorlar. Bu ifade ile yüce Allah, bu kimselerin Rab/Mabud ile kul arasında nasıl da bir fark görmediklerini hayretlerle gözlerimiz önüne sermektedir.

76

De ki: “Allah'ı bırakıp da sizin için fayda ve zarara gücü yetmeyen şeylere mi tapıyorsunuz? Hakkıyla işiten ve bilen yalnız Allah'tır.”

“De ki: “Allah'ı bırakıp da sizin için fayda ve zarara gücü yetmeyen şeylere mi tapıyorsunuz?” Âyette, “zarar ve yarar vermeyen” ifadesinden kasıt Hazret-i İsa'dır. Zaten mealde de buna işaret edilmiştir.

Yani, tıpkı yüce Allah'ın başınıza verdiği bela, felaket, mal ve can bakımından musibetleri vererek zarar verdiği gibi; Hazret-i İsa bunları verme gücüne asla sahip değildir. Yine yüce Allah'ın verdiği beden sağlığı, bol imkanlar, refah türünden yarar sağlayan şeyleri verdiği gibi Hazret-i İsa bunları veremez ve sağlamaz. Buna gücü yetmez. Çünkü beşerin yani insanların güç yetirebildiği zarar ve yarar verme durumları da yine yüce Allah'ın yaratmasıyla olmaktadır. Durum böyle olunca bu demektir ki aslında insanın bir şeye gücü yetmez.

İşte bu gerçekler şu konuda kesin delildir. Hz İsa'nın emri/işi veya durumu Rab olmaya aykındır. Çünkü Allah onu ne zarar ve ne de yarar yerebilecek bir güce sahip kılmaksızın yaratmıştır.

Yani, yüce Allah Hazret-i İsa'ya bu manada bir gücü vermemiştir ki Rab olabilsin!? Rab olmanın özelliği, her şeye gücü yeten olmasıdır. Takdir edilen hiçbir şey asla O'nun kudreti dışında olmaz.

“Hakkıyla işiten ve bilen yalnız Allah'tır.”

Bu cümle, (.....) kelimesine mütealliktir/ilgilidir.

Yani: “Siz Allah'a ortak mı koşuyorsunuz, O'ndan korkmuyor musunuz? Halbuki O söylediklerinizi işiten ve neye inandığınızı da bilendir.”

77

De ki: “Ey Kitap ehli! Dininizde haksız yere haddi aşmayın. Daha önceden sapan, birçoklarını saptıran ve yolun doğrusundan uzaklaşan bir topluma uymayın.”

“De ki: “Ey Kitap ehli! Dininizde haksız yere haddi aşmayın.”

Âyette geçen, “Ğuluvv” kelimesi, haddi aşmak, taşkınlık etmek demektir. Hristiyanların hadlerini aşmaları veya taşkınlıkları, Hazret-i İsa'ya layık olmadığı bir makama yüceltip onun ilahlıgını savunmalarıdır. Yahûdîlerin hadlerini aşmaları ise, Hazret-i İsa'nın peygamberliğe layık biri olmadığı söyleyip reddetmeleridir.

Âyette geçen, (.....)ifadesi, mahzûf/kaldırılmış bir mastann sıfatıdır.

Yani, “Haksız yere bir taşkınlık edip haddi aşmak” demektir.

Yani bâtil manada bir taşkınlığa ve haddi aşmaya kalkışmayın, demektir.

“Daha önceden sapan.”

Yani sizden önce geçen selefleriniz ve Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) peygamber olarak gönderilmezden önceki önderlerinizin hem kendileri sapmışlar...

“Ve birçoklarını saptıran.” Onlardan tarafa çıkan bir çoklarını da saptıran.

“Ve yolun doğrusundan uzaklaşan bir topluma uymayın.”

İsrâ'il oğullarından kâfir olanlar, Dâvud ve Meryem oğlu İsa diliyle larîetlenmişlerdir. Bunun sebebi, söz dinlememeleri ve sınırı aşmalarıdır.

“İsrâ'il oğullarından kâfir olanlar, Dâvud ve Meryem oğlu İsa diliyle larîetlenmişlerdir.”

Anlatıldığına göre Eyle halkı Cumartesi günü yasağını tanımayıp hadlerini/sınırları aşmaları üzerine Hazret-i Dâvud onlara şöyle beddua etmiştir: “Allah'ım! Onları lânetleyip rahmetinden uzaklaştır ve onları yasaklara uymayan toplumlar için bir mu'cize, bir örnek kıl.” İşte bu beddua üzerine yüce Allah onları maymunlara dönüştürmüştür.

Nitekim Hazret-i İsa'nın ashâbı/arkadaşları da gökten gelen sofraya mu'cizesini inkâr etmeleri üzerine Hazret-i İsa da onlara şöyle bedduada bulunmuştur: “Allah'ım! Gökten gelen bu sofradan yedikten sonra küfre saplananları, daha sonra bir başka kimsede, alemde/dünyada benzeri görülemeyecek şekilde bir azap ile cezâlarıdır. Tıpkı Cumartesi yasağını hiçe sayanları lânetleyip rahmetinden kovduğun gibi bunları da rahmetinden kovarak lânetle.” İşte bunun üzerine onlar da domuzlara dönüştürüldüler. Sayıları ise beşbin kişiydi.

“Bunun sebebi, söz dinlememeleri ve sınırı aşmalarıdır.”

Yani onların larîetlenme nedeni isyan etmiş olmaları ve haddi/sınm aşmalarıdır.

Daha sonra onların bu isyana kalkışmaları ve hadlerini/sınırların aşmaları şu ayetle açıklanmaktadır:

Onlar, işledikleri kötülükten, birbirini vazgeçirmeye çabşmazlardı. Andolsun yaptıkları ne kötüdür!

“Onlar, işledikleri kötülükten, birbirini vazgeçirmeye çalışmazlardı.”

Biri ötekisini işlediği kötü fiilden, iğrenç davranışlarından menetmiyordu. Burada âyette, “kötülüğün ya da münkerin” kelimesinin, “İşledikleri” ifadesiyle nitelenmesinin manası şudur: Çünkü, bir fiil işlendikten sonra nehyetmek ya da yasaklamak esas itibarıyla yasaklama anlamını taşımaz. Kötü bir fiilin yasaklanmasında demek, henüz o işlenmeden önüne geçilmesi ve yasaklanması demektir. İşte burada esas üzerinde durulan nokta işledikleri kötülüğü hemen her zaman tekrarladıkları hâlde, hep işleyip durdukları hâlde veya benzer bir kötülüğü işledikleri ya da işlemeyi istedikleri bir kötülüğü yapmaya kalkıştıkları hâlde bundan birbirlerini menetmemeleri demektir. Yahut bundan maksat, işledikleri bir kötülükten menetmiyorlar, aksine onu işlemekte ısrar ediyorlar, demektir.

Meselâ bir kimse bir şeyden kaçındığı, uzak durduğu ve terkettiği zaman, onun için, “Bu işten vazgeçti, ondan uzak durdu, artık ona son verdi” derler.

Daha sonra onların bu davranışlarından hayretle şu şekilde söz edilmekte ve durum yeminli bir ifade ile tekit edilerek aktanlmaktadır. Rabbimiz şöyle buyuruyor:

“Andolsun yaptıkları ne kötüdür!” İşte bu âyet, aynı zamanda kötülük olan yani Kur'ân ifadesiyle münker denilen bir yanlış ve fiilden insanları menetme görevini terketmek büyük günahlardan olduğunun bir delilidir. Yazıklar olsun bu görevlerinden kaçan Müslümanlara!

Onlardan çoğunun, inkâr edenlerle dostluk ettiklerini görürsün. Nefislerinin onlar için (âhiret hayatları için) önceden hazırladığı şey ne kötüdür! Allah onlara gazâbetmiştir ve onlar azap içinde devamlı kalıcıdırlar.

“Onlardan çoğunun, inkâr edenlerle dostluk ettiklerini görürsün.” Burada kendilerinden söz edilen kimseler kitap ehlinde münâfık olanlardır. Çünkü bu münâfık kitap ehli müşriklerle dostluk kuruyorlar ve Müslümanlara karşı onlarla güçbirliği yaparak velayet yetkisini veriyorlar. Onların saflarında samimiyetle yer alıyorlar.

“Nefislerinin onlar için (âhiret hayatları için) önceden hazırladığı şey ne kötüdür! Allah onlara gazâbetmiştir.” Kendi gelecekleri için öne sürdükleri şey gerçekten ne büyük bir kötülüktür. Bundan dolayı Allah kendilerine gazâbetmiş, Allah'ın hışmına uğramışlardır.

Yani, bu fiilleri Allah'ın gazâbını ve hışmını muciptir/gerektirir.

“Ve onlar azap içinde devamlı kalıcıdır.”

81

Eğer onlar Allah'a, Peygamber'e ve ona indirilene îman etmiş olsalardı, onları (müşrikleri) dost edinmezlerdi; fakat onların çoğu yoldan çıkmışlardır.

“Eğer onlar Allah'a, Peygamber'e ve ona indirilene îman etmiş olsalardı...”

“Onları (müşrikleri) dost edinmezlerdi.”

Yani Allah'a ortak koşanlara velayet yetkisi vermez, onlarla birlikte hareket etmezlerdi. Çünkü müşriklerle dost olmak, onları veli edinmek bizzat kendilerinin münâfık olduklarının kesin delili ve delilidir.

“Fakat onların çoğu yoldan çıkmışlardır.”

Yani, küfürlerinde ve nifaklarında hep ısrarlıdır, ısrarcı olmuşlardır.

Yahut bunun manası şöyledir: Eğer sözkonusu bu Yahûdiler, Allah'a, Mûsa'ya ve ona indirilen Tevrât'a gerçekten îman etmiş olsalardı, nasıl ki Müslümanlar müşrikleri dost ve veli/dost edinmemişlerse, bunlar da kesinlikle müşrikleri dost edinmez ve onların yanında yer alarak, veli kabul etmezlerdi. Fakat onlardan bir çoğu dinlerini terketmiş, dinden çıkmış kimselerdir. Esasen onların bu manada bir dinleri de zaten yoktur.”

82

İnsanlar içerisinde îman edenlere düşmanlık bakımından en şiddetli olarak Yahûdiler ile, şirk koşanları bulacaksınız. Onlar için de îman edenlere sevgi bakımından en yakın olarak da “Biz Hıristiyanlarız” diyenleri bulacaksınız. Çünkü onların içinde keşişler ve rahipler vardır ve onlar büyüklük taslamazlar.

“İnsanlar içerisinde îman edenlere düşmanlık bakımından en şiddetli olarak Yahûdiler ile, şirk koşanları bulacaksınız.”

Burada, “Yahûdiler” kelimesi, “Bulacaksınız” kelimesinin ikinci mefulüdür/nesnesidir. “Düşman” kelimesi de temyizdir.

“Şirk koşanlar” ifadesi de bunun üzerine atf olunmuştur.

“Onlar için de îman edenlere sevgi bakımından en yakın olarak da “Biz Hıristiyanlarız” diyenleri bulacaksınız.”

Cer edatı olan “Lam” harfi, (.....) ile “sevgi” kelimelerine taallûka/ilgili bulunmaktadır. Âyette Yahûdiler katı yüreklilikle, Hıristiyanlar ise yumuşak kalplilikle tanıtılmaktadır. Mü'minler olan düşmanlıkları bakımından en şiddetlileri Yahûdiler gösterilmiş ve bunlar müşriklerle aynı derece ve yakınlıkta değerlendirilmiştir. Bir de düşmanlıkta sıra bakımından âyette Yahûdî toplumuna öncelik verilmiş olması, müşriklerin ikinci sırada yer almasının nedeni, Yahûdilerin müşriklere göre bu tür düşmanlıklarda daha çok kıdem ve önceliğe sahip olmalarını göstermek ve buna dikkat çekmek içindir. Hıristiyanların daha ılımlı oluşlarının sebebi de şöyle açıklanmaktadır:

“Çünkü onların içinde keşişler ve rahipler vardır ve onlar büyüklük taslamazlar.”

Âyette geçen, (.....) lâfzından kasıt alimler, bilgin keşişler demektir. “rahipler” ise kendilerini ibâdete vermiş kimseler, zahitler manasınadır.

(.....) ifadesiyle de Hıristiyanların yumuşak kalpliliklerinin sebebine ve mü'minlere sevgi besleme bakımından olan yakınlıklarına işaret olunmaktadır. Çünkü bunların içlerinde gerçekten din konusunda ve gerçekleri dile getirmede ilim adamları var olduğu gibi, yine içlerinde kendilerini Allah için ibâdete adanmış ihlas sâhibi kimseler de bulunmaktadır. Bu bakımdan kendileri tevazu, alçak gönüllü oldukları gibi, kimseyi ezmeyen hak taraftan kimselerdi. Halbuki Yahûdiler tamamen bunun aksi karaktere sahip kaü yürekli ve acımasız, zâlim, kafir ve fâsık bit toplumdurlar.

Bu âyet ayrıca şu gerçeğin de delili ve delilidir: İlim her şeyden çok daha yararlıdır. İnsanı daha çok hayra ve iyiliğe yönelten bir terazidir. Evet bu bilgi özelliği bir keşişte de olsa durum böyledir ve eğer rahiplerde de olsa âhiret alâmetini, özelliğini kazandırmaktadır.

Yani, âhireti için kendim Allah'a adamanın bir özelliği olmaktadır. Durum bir Hıristiyan'da da olsa onun kibir ve gururdan beri ve uzak olduğunu ortaya koymaktadır.

83

Resule indirileni duydukları zaman, tanış çıktıkları gerçekten hak olduğunu bildiklerinden dolayı gözlerinden yaşlar boşandığını görürsün. Derler ki: “Rabbimiz! İman ettik, bizi (hakka) şahit olanlarla beraber yaz.”

“Resule indirileni duydukları zaman, tanış çıktıkları gerçekten dolayı gözlerinden yaşlar boşandığını görürsün.”

Dikkat edilirse Hıristiyanlar bu âyette yumuşak kalplilikle nitelenmekte ve Kur'ân'ı dinledikleri zaman ağladıkları belirtilmektedir.

Nitekim Necaşi'den rivâyet olunduğuna göre, Cafer İbn Ebû Talip başkanlığında Habeşistan'a hicret eden Müslümanlarla onları oradan almak üzere şikayete gelen müşrikler, Necati'nin huzurunda bir arada toplandıkları vakit, Müslüman muhacirler ona Kur'ân'da âyetler okumuşlardı. Bunun üzerine Necaşi onlara: “Sizin kitabınızda Meryem ile ilgili bir şeyler var mı?” diye sorar. Cafer İbn Ebû Talip de ona: “Evet, Kur'ân'da Meryem'in ismiyle bir sûre bulunmaktadır” diye cevap vermiş ve o sûreyi, “İşte bu özelliklerle tanıtıları Meryem oğlu İsa budur. O Hıristiyanların onu tanıttıkları gibi değildir.” (19, Meryem, 34) âyetine kadar okumuştı. Aynı şekilde Taha suresinden de, “Habibim! Mûsa'nın kavmiyle ve Fir'avun ile ilgili haberi sana ulaştı mı?” (20, Taha, 9) âyetine kadar olan kısmı okumuştı. İşte bunları dinleyen Necaşi ağlamaya başlamıştı. Nitekim onun kavminden yetmiş kişilik bir heyet olarak Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'e geldiklerinde, kendilerine Yasin sûresi okunmuş ve bunu dinledikleri zaman ağlamaya başlamışlardı. Gözlerinden yaşlar boşanmıştı.

Çünkü, (.....) gözlerinden yaşlar boşanmıca kadar gözleri yaş ile dolmak, demektir. Çünkü taşmak demek, kabın veya bir başka şeyin çevresindekilerin de farkına varabilecekleri şeklide dolması veya taşması demektir.

Âyette taşmak manasına gelen, (.....) kelimesi esas itibariyle dolmak/imtila manasının yerinde kullanılan bir kelimedir. Yahut da burada ağlama konusu biraz mübalağalı bir şekilde veya abartılı olarak onların durumları anlatılmak istenmiştir. Sanki bizzat gözleri kendiliğinden boşanır anlamı yatmaktadır.

Yani ağlama sebebiyle gözleri dolu dolu olup akmaya başladı, gözleri doluydu, demektir.

(.....) ifadesindeki, (.....) edatı başlarıgıç noktasını tesbit/iptidai gaye içindir.

Yani göz yaşı damlasının başladığı an, aktığı ilk an, demek olup; bu da esasen gördükleri gerçeklerin kendilerine yabancı olmadığını, onları önceden de bilip tanıdıkları gerçeğinden doğmuştur.

Yani ağlama nedenleri bunun içindir.

“Haktan” ifadesindeki (.....) edatı mevsulü/ilgi zamîrini açıklamak için olup, bu da, “tanındıkları” kelimesidir.

Ya da bu (.....) edatı bazısını, bir kısmını manasında teb'iz içindir. Dolayısıyla bu, “hakkın/gerçeğin bir kısmını tanımaları...” hâlinde eğerağlamışlarsa, acaba tamamını öğrenmiş ve Kur'ân'ı okumuş olsalardı, Sünneti de kavrayabilselerdi acaba ne yaparlardı, demektir.

“Derler ki: “Rabbimiz! İman ettik, bizi (hakka) şâhit olanlarla beraber yaz.”

Burada geçen, (.....) kelimesi, (.....) fiilindeki failin zamîrinden hâldir. Burada, “îman etti” fiilinden kasıt, imanın oluşması ve dine girmeleri manası dile getirilmektedir.

“Bizi şâhit olanlarla beraber yaz” ifadesinden murat, kıya met gününde diğer ümmetlerin üzerinde şâhitlik yapacak olan Muham med (sallallahü aleyhi ve sellem)’in ümmetiyle birlikte biz yaz, bizi de onların arasına kat, demektir. Çünkü yüce Allah Şöyle buyurmaktadır:

“İşte böylece insanlara karşı şâhit olmanız...”

Evet Hristiyanlar daha önce Hazret-i Peygamberin ümmetinin diğer ümmetler üzerinde şâhitlik edeceklerini İncil’de gördüklerinden ötürü, işte böyle yakarmışlardı.

84

“Rabbimizin bizi iyiler arasına katınasını umup dururken niçin Allah'a ve bize gelen gerçeğe îman etmeyelim?”

“Rabbimizin bizi iyiler arasına katınasını umup dururken niçin Allah'a ve bize gelen gerçeğe îman etmeyelim?”

Burada, “Allah'a ve bize gelen gerçeğe îman etmeyelim” cümlesiyle imansızlığın kötülüğü ve bundan uzak kalışın yanlışlığı anlamında inkar içeren bir sorgulama bulunmaktadır. Çünkü hem îman etmenin gereği olan şeyleri isteyeceksin, hem de imansızlığı benimseyeceksin, işte bu olmaz. İman etmenini gereği Allah'tan nimet beklentisi içinde olarak kendilerinin sâlihlerle beraber kılınması arzu ve isteğidir.

Bir tefsire göre peygamberimize gelen bu heyet kendi toplumlarına döndüklerinde, onları kınayarak işte bu sözlerle onlara cevap vermişlerdir.

(.....) ifadesi mübteda ve haberdir. (.....) kelimesi hâldir.

Yani îman etmeksizin, mü'min olmayarak demektir.

Bu âdeta, “Neden kalkmayasın.” cümlesi gibidir.

(.....) ifadesi, (.....) takdirindedir. (.....) kelimesinden kasıt da Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) ile Kur'ân kasd olunmaktadır.

“Umuyoruz” kelimesi, “îman ediyoruz” fiilindeki zamîrden hâldir. Bu ise, “Bizler umuyoruz” takdirin dedir. “Sâlih kavimden” kasıt ise peygamberler ve mü'minlerdir.

85

Söyledikleri (bu) sözden dolayı Allah onlara, içinde devam lı kalmak üzere, zemininden ırmaklar akan cennetleri mükâfat olarak verdi. İyi hareket edenlerin mükâfatı işte budur.

“Söyledikleri (bu) sözden dolayı Allah onlara, içinde devamlı kalmak üzere, zemininden ırmaklar akan cennetleri mükâfat olarak verdi. İyi hareket edenlerin mükâfatı işte budur.”

Bu âyet, ikrarda bulunmanın îmana dahil olduğunun delilidir. Nitekim müctehid imâmların/fakihlerin görüşleri de böyledir.

Ancak Kerramiye mezhebi mensupları, (.....) yani, “söyledikleri” kelimesine bakarak mücerret/yalnız sözle “îman ettik” ifadesine bakarak, bunun îman olacağını savundular. Ancak siyak itibariyle yani mananın geliş akışına bakılınca, gözlerden yaşların boşanması ve devamında ihsanda bulunulması manaları onların bu

düşüncelerini ortadan kaldıyor ve yanlışlıklarını sergiliyor. Hiç mücenet ifadeyle yani sadece sözle, “Ben inandım” demenin gerçek manada îman olduğu nasıl söylenebilir ki!? Çünkü yüce Allah şöyle buyurmuştur:

“İnsanlardan öyleleri de vardır ki, îman etmedikleri hâlde,'Allah'a ve âhiret gününe îman ettik'derler.” Bakara, 8

İşte bu âyet, sadece sözde, “Biz Allah'a îman ettik” demenin anlam sız olduğunu, bir gerçeği ifade etmediğini ortaya koymaktadır. Çünkü bu ifadede kalb ile tasdik yani gönülden ve içten îman yoktur.

Marifet ehli/uzağı görenler şöyle demektedirler: “Gelen bu heyetin ifadelerinden üç şey anlaşılmaktadır; cefaya ağlamaları, verilen şeyler sebebiyle dua etmeleri ve Allah'ın kazasına/lükmüne rıza göstermeleridir. Kim ma'rifet iddiasında ise ve fakat sayıları bu üç şeyden kendilerinde bir eser yoksa, o kimse davasında dürüst ve samimi değildir.”

86

İnkâr eden ve âyetlerimizi yalanlayanlara gelince işte onlar cehennemliklerdir.

“İnkâr eden ve âyetlerimizi yalanlayanlara gelince işte onlar cehennemliklerdir.”

İşte bu âyet, düşmanlar ile alâkalı olup onların durumlarını reddediyor ve cezâlarıdırma ile ilgili durumlarını bildiriyor. İlk âyet ise Allah'ın veli kullarının isteklerinin kabulünün bir delilidir ve onların nasıl mükâfat gördüklerini anlatıyor. Sonraki âyet bazı sahabiler -Allah onlardan râzı olsun- hakkında nâzil olmuştur. Çünkü bu sahabiler dünya ile alakalarını keseceklerine ve bir ruhban hayatı yaşayacaklarına, kaba ve sert giysi giyeceklerine, gecelerini ibâdetle, gündüzlerini de oruçlu olarak geçireceklerine, yeryüzünde seyahat edeceklerine/bir yerde yerleşik hayat geçinmeyeceklerine, vatan edinmeyeceklerine, kendilerini hadımlaştıracaklarına, et ve iç yağı yemeyeceklerine, kâdirlerle bağlarını keseceklerine ve koku sürünmeyeceklerine dair yemin etmişlerdi.

87

Ey îman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz şeyleri (kendinize) haram kılmayın ve sınırı aşmayın. Allah sınırı aşanları sevmez.

“Ey îman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz şeyleri (kendinize) haram kılmayın ve sınırı aşmayın.”

Yani temiz olanını ve helâl olandan hoşunuza gideni yeyin. (.....) kelimesinin manası, yani helâl olan bir şeyi tıpkı haram imiş gibi kendinizi ondan menetmeyin, uzak tutmayın. Ya da; “Biz bunu kendi kendimize haram kıldık/yasakladık” demeyin.

Yani helâl olan bir şeyi yememe konusundaki abartıyı belirtmek, helalden uzak durmak, terket mek anlamında böyle bir ifade kullarınayın, manasıdır.

Rivâyete göre Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) et olarak tavuk eti ve pelte paluze yerlerdi. Rasûllah (sallallahü aleyhi ve sellem) tatlı ve balı çok severdi ve: “Mü'min tatlıdır, tatlıyı sever” buyurmuşlardır. Hafız İbn Hacer Askalani, bu hadisi Deylemî, “el-Firdevs” eserinde Hazret-i Ali'den rivâyet etmiştir, diyor. Bak. Haşiyetu'l-Keşşaf;1/671

Hasen-ı Basrî (v110/728) den anlatıldığına göre, kendisi bir yemeğe davet edilmiş, yanında da Ferkad el-Sebehi ve arkadaşları bulunuyormuş. Hepsi de sofraya otururlar. Sofrada da yağlı tavuk etinden yapılmış türlü yemekler, pelte/paluze ve daha başka yiyecekler de bulunuyormuş. Ancak Ferkad sofraya oturmayıp bir kenara çekilir. Hasen-ı Basrî: “Yoksa Ferkad oruçlu mu,” diye sorar. Kendisine: “Hayır, oruçlu değil, fakat o bu şekilde çeşitli yiyeceklerin bol olarak bulunduğu sofralar dan hoşlanmaz” derler.

Bu cevap üzerine Hasen-ı Basrî Ferkad'e dönerek: “Sen, an salyasının/balın buğday özüyle karıştırılarak halis tereyağından yapılmış olan bir tatlıyı bir Müslümanın ayıpladığını, bunda kusur bulduğunu gördün mü hiç?” diye karşılık verir.

Yine Hasen-ı Basrî'ye dayandırılarak rivâyet olunmaktadır. Kendisine filân kişi pelte/paluze yememektedir, denilmiş. Hasen-ı Basrî de: “Peki ya o soğuk su içiyor mu?” diye sormuş, çevresindekiler de: “Evet” demişler. Bunun üzerine Hasen-ı Basrî: “Gerçekten o adam câhilin biriymiş. Çünkü o kimsenin soğuk su içmesi sebebiyle Allah’ın onun üzerindeki nimet hakkı, Paluze/pelte yediği zamanki nimet hakkından daha büyüktür” demiş.

(.....)

Yani, bir şeyi helâl veya haram kılmada Allah'ın sizin için çizdiği sınırı aşmayın veya sizin için helâl kılman sınıra aşır haram sınıra girmeyin, demektir. Yahut da, helâl ve temiz şeyleri yemekte israfa ve savurganlığa kaçmayın, manasınadır.

“Allah sınırı aşanları sevmez.”

88

Allah'ın size helâl ve temiz olarak verdiği rızıklardan yeyin ve kendisine îman etmiş olduğunuz Allah'tan korkun.

“Allah'ın size helâl ve temiz olarak verdiği rızıklardan yeyin ve kendisine îman etmiş olduğunuz Allah'tan korkun.”

Burada, “helâl temiz” ifadesi, “Allah’ın size rızık olarak verdiklerinden” ifadesinden hâldir.

“Allahtan korkun” emrolundukları şeyi tavsiye etme bakımından bir tekit ve pekiştirme ifadesidir.

Bunu da, “îman etmiş olduğunuz” cümlesiyle daha fazla tekit etmiş olmaktadır. Çünkü îman, emredilen ve nehy edilen şeyler bakımından sakınmay ve Allah'tan korkmayı/takvayı gerektirir.

89

Allah, kasıtsız olarak ağzınızdan çıkıveren yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutmaz, fakat bilerek yaptığınız yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar. Bunun da kefareti, ailenize yedirdiğiniz yemeğin orta hallisinden on fakire yedirmek, yahut onları giydirmek, yahut da bir köle âzat etmektir. Bunları bulamayan üç gün oruç tutmalıdır. Yemin ettiğiniz takdirde yeminlerinizin kefareti işte budur. Yeminlerinizi koruyun (onlara riayet edin). Allah size âyetlerini açıklıyor ki, şükredesiniz!

“Allah, kasıtsız olarak ağzınızdan çıkıveren yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutmaz.”

Yeminlerde lağv (.....) demek, her hangi bir niyet olmasızın ağızdan öylene çıkıveren ve bundan dolayı de bir hüküm terettüp etmeyen, cezâ gerektirmeyen yemin demektir. Meselâ, bir konuda onun şöyle veya böyle olduğunu zannederek, öyledir diye yemin etmesidir. Halbuki durum dediği gibi değildir. Bilindiği gibi helâl ve temiz olan bir şeyin haram olduğuna ilişkin adam öyle zannederek ve bunun bir kurbet/Allah'a yakınlık olduğunu düşünerek yemin etmiştir. Ancak bu âyetin gelmesi üzerine, üzülerek “O hâlde bizim daha önce yaptığımız yeminlerin durumu nedir?” diye konuşurlar. İşte âyet bu durumu açıklamak üzere nâzil olmuştur/indirilmiştir.

İmâm-ı Şâfiî merhuma göre böyle bir yemin, herhangi bir kasıt ve niyet olmaksızın ağızdan çıkan yemindir.

“Takat bilerek yaptığınız yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar.”

Yani pekiştirerek ve bile bile, üzerine basa basa yemin etmeniz durumunda... Kırâat imâmlarından Hafs dışında kalan Kufe okulu imâmları; Hamza, Kisâî ve Âsım, (.....) kelimesini şeddesiz olarak, (.....) şeklinde okumuşlardır.

Akd ve akid: Nikahlarınaya ya da cinsel ilişkiye karar vermek, gayret göstermek demektir. Şimdi böyle bir şey ise geçmiş için düşünülemez. Bu düşünce ve karar geleceğe yönelik olur.

Yani Ben bundan önce geçen ongun öncesi için karar vereceğim denemez, Çünkü o zaten geçmiştir ve geçen bir zaman için de böyle yemin edilmez.

Gamus denilen ve yanlış olduğu, yalan olduğu kesin olarak bilinen bir mesele üzerinde edilen yemin için keffaret yoktur.

İmâm-ı Şâfiî (rahmetüllahi aleyh) ye göre, asıl niyet veya kasıt kalb ile olanıdır. Dolayısıyla Gamus denilen ve yalan olduğu kesin olarak bilinen bir şeyde yemin etmek böyledir. Burada da üzerinde durulan da budur. Dolayısıyla böyle bir yemin eden kimse bunu kesin akdetmiş. Kendini bununla bağlı duruma getirmiş demektir. İşte böyle bir yeminde keffaret/cezâ meşrudur. Bunun manası şöyledir: “Fakat Allah sizi kesin manada bağlayıcı olarak ettiğiniz yemininizi bozmanız hâlinde sizi hesaba çeker, sorumlu tutar.” Burada muaheze zamanı yani sorumlu tutulma vakti hazfedilmiş/belirtilmemiştir. Çünkü bu zaman zaten o kimseler tarafın dan bilinmektedir. Yahut, “Kesin olarak yemin edip verdiğiniz sözden/ye minden dönmeniz imlindedir” demektir. Muzaf/tamların burada hazfolunmuştur/kaldımlıdır..

“Bununda keffareti” Bu, (.....) demektir ki, yeminini bozması, tutmaması demektir. Ya da, “kesin bağlayıcılıkla yaptığınız yeminlerin keffareti” demektir.

Keffaret: Öyle bir fiildir ki, yerine getirilmesi hâlinde, günahların silinmesine sebep olana veya yarayan şeydir.

Yani hataları ve günahı örter, kapatır, demektir.

“Ailenize yedirdiğiniz yemeğin orta hallisinden on fakire yedirmek.”

Yani onları sabah ve akşam yedirmektir. Bu arada onlara yedinlecek şeyi temlik olarak yani onlara tamamen mülk olarak bağışlamak da mümkündür. Bu ise yedirilecek olan on kimseye verilecek şey buğday ise, yanın sa/ölçek, arpa veya hurma verilecekse birer sa/ ölçek olarak verilmelidir. İmâm-ı Şâfiî merhuma göre bu her bir fakir için bir Müddür.

(.....)

Yani buğdaydan olmak üzere sabah ve akşam olmak üzere ailenize yedirdiğinizin orta halli/normal olanından yedilin demektir. Durumu iyi olan kimse katıkla birlikte günde üçer defa, durumu iyi olmayan ise buğdaydan veya arpadan olmak üzere günde bir defa yedirir.

“Yahut onları giydirmek.” Bu cümle, (.....) kelimesi üzerine veya “orta halli” ifadesinin mahalli üzerine atfolunmuştur. Bunun şekli ise şöyledir:

(.....) ifadesi, (.....) kelimesinden bedeldir. Zaten bedel ise cümleden kasdolunan yani beklenen şeydir. Giydirilecek elbise ise, kişinin avret yerlerini örtecek olandır.

Abdullah ibn Ömer ise bunun, İzâr/peştamal ya da örtü, veya Kamis/gömlek (veya uzun elbise, fistan ya da ceket), Yahut da Rida/Bol dış elbise veya üstlüktür, diyor.

“Yahut da bir köle âzat etmektir.” Burada nassın/âyetin mutlak olması itibariyle hürriyetine kavuşturulacak olan kölenin mü'min veya kafir olması farketmez, önemli olan bir kölenin özgürlüğe kavuşmasıdır.

Ancak İmâm-ı Şâfiî merhum, öldürmenin keffaretine/cezâsına benze terek yani mutlak olanı/geneli mukayyede olana/özele kıyaslayarak özgürlüğe kavuşturulacak olan kölenin mü'min olmasını şart koşturmaktadır.

Âyette yer alan, (.....) yani “veya” edatının manası, her üç keffarettten birinin gerekli/vacip olduğunu bildirmekle birlikte burada bu üçten birini yerine getirmede muhayyer olduğunu/tercih edebileceğini bildirmek içindir.

“Bunları bulamayan üç gün oruç tutmalıdır.” Übeyy İbn Ka'b ve İbn Abbâs'ın kırâatine göre üç gün peş peşe, ara vermeksizin oruç tutacaktır.

“Yemin edip bozduğunuz takdir de yeminlerinizin kefareti işte budur.”

Yani yemininizi bozduğunuz takdirde cezâsı yukarıda sayılanlardan biridir. Âyette, “Yemininizi bozduğunuz/haleftüm” kelimesine yer verilmemiştir. Çünkü zaten mananın gelişi itibariyle bu, anlaşılmaktadır ve salt yemin etmekle keffaret gerekmez, Keffaretin gerekmesi için edilen yeminin bozulması gerekir. İşte bunun içindir ki, yemin bozulmadan keffaret câiz değildir.

“Yeminlerinizi koruyun.” (onlara riayet edin). O yeminlerinizi iyi koruyun, eğer yemininizi bozmanızda bir hayır ve iyilik beklenmiyorsa, sakın yemininizi bozmayın. Ya da aslında hiç gereksiz yere yemin etmeyin, olur olmaz yemin etmekten uzak durun, demektir.

“Allah size âyetlerini açıklıyor; umulur ki şükredersiniz.” Bu sayede sıkıntı ve zorluklardan kolaylığa çıkasmız. Ya da size bu zorluklardan çıkışı kolaylaştırmış olsun.

90

Ey îman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz.

“Ey îman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları.”

Âyette geçen, (.....) kelimesi kumar ve şans oyunları manasınadır. (.....) tapınılmak maksadıyla dikilen putlar manasınadır. Çünkü bu putlar kendilerine tapılısın, saygı gösterilsin diye dikilmektedir.

(.....) Fal okları demektir. Gelecekte haber vermek için baş vurulan yol ve yöntemler manasınadır. Bu itibarla bu ifadenin içerisinde aynı zamanda bütün medyumlar, falcılar, cinim var veya ben cinlerden Hûddam/hizmetCinler bulundurmaktayım diyenlerin tümü bu hükme tabiri V. İşte konu bu yönden değerlendirilmelidir. Çünkü bütün bunlar akideyi yani inancı sarsan şeylerdir.

“Birer şeytan işi pisliktir.” Necistir, pis ve iğrendiricidir. Bu şeyler şeytana hamledildiğinden ötürü böyle denmiştir.

Yani sanki bu bizzat şeytanın işi ve fiili imiş gibi sunulmuştur.

“Bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz.”

Burada, (.....) kelimesindeki zamîr, “pislik” kelimesine veya “şeytan işi” ifadesine ya da yukarıda söz konusu edilen şeylerin hepsine yahut da mahzûf/gizlenmiş olan muzafa/tamlarına râcidir/yöneliktir. âdetâ şöyle denilir gibidir: “ancak şarap/sarhoşluk veren şeylerin ve kumarın/şans oyunlarının alınıp içilmesi ve kullanılması..”

İşte bunun içindir ki bunlar, “Rics” kelimesiyle yani murdar, iğrenç, tiksindirici vb. gibi bir ifadeyle nitelenmiş oldu.

“Kurtuluşa eresiniz” ifadesi, bir çok yönlerden içki ve kumar denilen şans oyunlarının haramlığını pekiştirmektedir. Çünkü dikkat edilirse cümle, (.....) ile başlamaktadır. Bunun her ikisi de yani şarap ve sarhoşluk veren maddelerle her manadaki kumar, putlara tapmakla aynı değerde tutulduğundan onunla birlikte zikredilmişlerdir. Nitekim bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

“Şarap/içki içen puta tapanın ta kendisidir/kendisi gibidir.” Bezzâr rivâyet etmiştir. Nitekim Keşfu'l-Esrâr eserinde “2925” de böyledir.

Yüce Allah bunun her ikisini de şeytan işi murdar ve iğrenç şeylerden olarak göstermiştir. Çünkü şeytandan insana yalnızca ve sırf kö tülük gelir. Dolayısıyla bundan sakınılmak emredilmiş ve bu sakınma işi de kurtuluş olarak değerlendirilmiştir. Mademki bundan sakınmak gerçekten bir kurtuluş ise, bu takdirde bunu işlemek de zarardır, ziyandır ve hüsrandır.

Şeytan içki ve kumar yoluyla ancak aranıza düşmanlık ve kin sokmak; sizi, Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık (bunlardan) vazgeçtiniz değil mi?

“Şeytan içki ve kumar yoluyla ancak aranıza düşmanlık ve kin sokmak; sizi, Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister.”

Bu âyette bu iki şeyden doğacak olan kötülüklerden söz edilmektedir. Bunlar ise, karşılıklı düşmanlık, kin, nefret ve buğzetmek gibi şeylerdir. Sarhoşlar ile kumarbazların arasında her zaman bu sayılanlar mevcuttur. Buna bağlı olarak bu iki şey bu kimseleri ya bağımlılarını Allah'ı anmaktan, emirlerini yerine getirmekten, yasaklarından kaçınmaktan hep uzak tutar. Aynı zamanda namaz vakitlerine riayetden de alıkoymak. Özellikle Allah'ın anma ile beraber namaz ibâdetine yer verilmesinin sebebi, namazın derecesinin fazlalığı ve önemi, sebebiyledir. Sanki burada özellikle şöyle denilir gibi bir mana vardır: “Özellikle de namazdan..”

Çünkü bilhassa ilk âyette tapınılmak maksadıyla dikilen putlar ile fal okları arasında bu ikisinin zikredilmesinden sonra, sonraki âyette ise bu ikisini ayrıca özel olarak zikretmiş olması şu açıdandır. Asıl burada muhatap îman edenlerdir yani mü'minlerdir. Burada öncelikle mü'minlerin içki ve kumardan el etek çekmeleri ve uzak durmaları kesin olarak istenmektedir. İçki içmemeleri ve kumar oynamamaları istenmekte, bunlardan menolunmaktalar. Bu arada putlardan ve fal oklarından söz edilmiş olması, sırf içki ve kumarın haramlığını veya yasaklığını tekit ve pekiştirmek içindir. Bir de bütün bu fiillerin müşriklerin ve din düşmanların amelleri olduğu gerçeğini açıklamak ve ortaya koymak içindir.

Burada âdeta puta tapanlarla içki içenlerin ve kumarbazların yaptıkları iş bakımından aralarında hiçbir farkın bulunmadığını, hepsinin de günah bakımından aynı olduklarını bildirmek istiyor gibidir. Daha sonra içki ve kumar ayrıca söz konusu etmesi ise, burada asıl üzerinde durulmak istenen şeyin bu ikisi olduğu gerçeğine dikkat çekmek içindir.

“Artık (bunlardan) vazgeçtiniz değil mi?”

Şüphesiz böyle bir ifade, direk olarak yapılacak olan bir nehiyden veya yasaklamadan çok daha etkin bir ifadedir. Burada âdeta şöyle denilir gibidir:

“Size bu ikisi hakkında, onlardan uzak durmanız, yaklaşmamanız hakkında türlü yasaklar okundu ve söylendi. Bütün bu yasaklayıcı nedenlere ve sebep olduğu kötülüklerle bakarak artık vazgeçtiniz değil mi? Yoksa siz bütün bu anlatılanlardan kendinize hiç mi bir ders çıkarıp öğüt almadınız ve hala aynen eski yolda mı devam üzeresiniz?”.“

Allah'a itâat edin, Resule de itâat edin ve (kötülüklerden) sakının. Eğer (itaatten) yüz çevirirseniz bilin ki Resûlümüzün vazifesi apaçık duyurmak ve bildirmektir.

“Allah'a itâat edin, Resule de itâat edin ve (kötülüklerden) sakının.” Hep tetikte olun, sakının ve huşu içerisinde en derin bağlılıkla bağlanın, Çünkü mü'minler yasakları onlardan sakınmaları hâlinde, uzak durmaları durumunda bu, onları her kötülükten sakınmalarına sebep olur ve her manadaki iyiliği yapmalarını da sağlar.

“Eğer (itaatten) yüz çevirirseniz.”

Yani sakınılması gereken şeylere dikkat ederek gerekeni yapmazsanız, “Bilin ki Resûlümüzün vazifesi apaçık duyurmak ve bildirmektir.”

Şu gerçeği çok iyi bilin ki, siz Resûlüllah'den yüz çevirmekle, ona sırtınızı dönmekle asla kendisine zarar veremeyeceksiniz. Çünkü onun tek görevi, kendisine bildirilen âyetleri apaçık birr şekilde anlatmak aktarmak ve tebliğ etmekten ibârettir. Onun sizi mükellef tutması, sorumlu kılması hâlinde ona sırt dönmeniz, yüz çevirmeniz durumunda sadece ve sadece sizin bundan zarar göreceksiniz.

İman eden ve iyi işler yapanlara, hakkıyla sakınıp iman ettikleri ve iyi işler yaptıkları, sonra yine hakkıyla sakınıp iman ettikleri, sonra da hakkıyla sakınıp yaptıklarını, ellerinden geldiğince güzel yaptıkları takdirde (haram kılınmadan önce) tattıklarından dolayı günah yoktur. (Önemli olan inandıktan sonra iman ve iyi amelde sebattır). Allah iyi ve güzel yapanları sever.

“İman eden ve iyi işler yapanlara, hakkıyla sakınıp iman ettikleri ve iyi işler yaptıkları.” “Tattıklarından” ifadesi, yani içki ve kumar haram kılınmazdan önce içtikleri şarap/içki ve kumar yoluyla elde edip yedikleri mallar, demektir.

“Sonra yine hakkıyla sakınıp iman ettikleri.”

“Sonra da hakkıyla sakınıp yaptıklarını.”

“Ellerinden geldiğince güzel yaptıkları takdirde (haram kılınmadan önce) tattıklarından dolayı günah yoktur.”

Yahut birinci, (.....) yani sakınsınlar ile kasıt, şirk koştuktan uzak dursunlar, demektir. İkinci (.....) yani sakınsınlar, kavlından kasıt ile de, haram kılınan her şeyden sakınıp uzak kalmaları istenmektedir ve üçüncü (.....) yani sakınsınlar, kelimesinden kasıt ile de, tüm şüpheli olan şeylerden sakınılması emredilmektedir.

“Çünkü Allah, ihsan sâhibi kullarından memnun kalarak onları sever.”

Hûdeybiye yılında Müslümanlar ihramlı bir hâlde iken yüce Allah kendilerini bir av imtihanıyla karşı karşıya getirmişti. O kadar çok av hayvanı vardı ki, hepsi de gözlerinin önünde, ellerini uzatsalar, hemen avlayabilecekleri bir durumda idiler. Çünkü konaklamış bulundukları yerde bile neredeyse aralarında bu av hayvanları dolaşıp duruyordu. İsteseler hem elleriyle ve hem de mızraklarıyla onları avlayıp yakalayabilecek imkanları vardı. İşte cezâlı bir duruma düşmemeleri için aşağıda tefsirini okuyacağımız âyet bunun üzerine nâzil olmuştur. Rabbimiz şöyle buyurmaktadır:

94

Ey iman edenler! Allah sizi ellerinizin ve mızraklarınızın erişeceği bir avlarına ile (onu yasak ederek) dener ki gizlide (kimsenin görmediği yerde, gerçekten) kendisinden kimin korktuğu ortaya çıksın. Kim bundan sonra sınırı aşarsa onun için acı bir azap vardır.

“Ey iman edenler! Allah sizi ellerinizin ve mızraklarınızın erişeceği bir avlarına ile (onu yasak ederek) dener ki gizlide (kimsenin görmediği yerde, gerçekten) kendisinden kimin korktuğu ortaya çıksın.”

Âyette geçen, (.....) kelimesinin manası, ihtibardır, yani denemek, imtihan etmek, sınamak manalarıdır. Esasen burada geçen, “Allah'ın denemesi” ibâresinden maksat, Allah'ın bilmemesi ya da Allah'ın -hâşâ- bilmediği bir şeyi bilmek demek olmayıp, kulu ile alâkalı olan ve bildiği bir şeyi kuluna bildirmek ve ortaya koymak içindir. Âyette geçen, (.....) edatı teb'îz içindir yani, bir kısmı, bazıları manasıdır. Çünkü bütün avlar yasak kapsamı içinde değildir. Ya da bu edatı bir cinsi/türü açıklamak içindir.

“Açıktan korkanlar nasıl biliniyor ta gizli'de kimin kendisinden korktuğunu böylece ortaya koymuş olsun.” cümlesiyle Allah, bu gibi durumlarda da fiilen kimin kendisinden korktuğunu ve böylece kimin var olan şeyi avlamaktan kaçınıp, çekindiğini belirlemek ve insanlar tarafından da bunun bilinmesi için yapmaktadır. Nitekim yüce Allah, henüz o av olayı ortada yok iken ve böyle bir durum söz konusu değilken de zaten onun hâlini biliyor ve olması halin de de kulunun hangi durumu sergileyeceğini bildiğinden amelîne göre onu ödüllendiriyor.

Yani kulunun ne yapacağını zaten Allah biliyor ve bildiğine göre de, bunu böylece cezâlarıdırayım veya ödüllendireyim demiyor. Yüce Allah burada bizzat onun amelîni ve fiilini görerek gerekeni yapıyor, bilgisine göre değil...

“Kim bundan sonra sınırı aşarsa onun için acı bir azap vardır.” Yüce Allah, (.....) cümlesiyle “avdan bir şeyle” demek suretiyle azlık ifade eden bir mana ile aktarması, bunun büyük fitnelerden biri olmadığını bildirmek maksadına yöneliktir.

“Uzandığı” kelimesiyse, “şey” kelimesinin sıfatıdır.

95

Ey îman edenler! İhramlı iken avı öldürmeyin. İçinizden kim onu kasten öldürürse öldürdüğü hayvanın dengi (ona) cezâdır. (Buna) Kâ'be'ye varacak bir kurban olmak üzere içinizden adalet sâhibi iki kişi hükmeder (öldürülen avın dengini takdir eder). Yahut (avlarının cezâsı), fakirleri doyurmaktan ibâret bir keffârettir, yahut onun dengi oruç tutmaktır. Ta ki (yasak av yapan) işinin cezâsını tatmış olsun. Allah geçmişi atfetmiştir. Kim bu suçu tekrar işlerse Allah da ondan karşılığını ahr. Allah daima galiptir, öç alarır.

“Ey îman edenler! İhramlı iken avı öldürmeyin.”

Yani avlanacak hayvanı öldürmeyin. Çünkü öldürme olayı haliyle avlarian av üzerinde gerçekleşir.

“Ve siz ihramlı iken” , Burada, (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğuludur. Tıpkı, “Redh” ve “Redah” kelimeleri gibi.

Bu, (.....) fiilindeki failin zamîrinden hâl olarak mahallen mensûbtur/fethalıdır.

“İçinizden kim onu kasten öldürürse,”

Burada, (.....) kelimesi, failin zamîrinden hâldir.

Yani, “İhramlı olduğunu bilerek, hatırlayarak” demektir.

Yani öldürülmesi kendisine haram olan bir şeyi ihramlı olduğunu bilerek veya hatırlayarak öldürürse, manasınadır. Eğer ihramlı olduğunu unutarak avı öldürürse veya bir şeyi av değil zannıyla avlar da sonradan av olduğunu öğrenirse bu takdirde hatalı sayılır.

Her ne kadar ihram yasakları ister bilerek, ister yanlışlıkla işlenmiş olsun, aralarında bir fark söz konusu olmamakla birlikte, âyette, “Kasden yani bilerek öldürme” şartının yer almış olması, âyetin özellikle kasıtlı olarak avlarianlara dikkat çekmesi sebebiyledir. Yoksa hatalı olanlar muaftır manasında değildirler.

Rivâyet olunduğuna göre Hûdeybiye Umresi sırasında karşılına vahşi bir merkep çıkar. Ebû'l Yüsr üzerine atılır ve onu öldürür. Bu olay üzerine kendisine: “Sen ihramlı olduğun hâlde avı öldürdün” dediler. İşte âyet bunun üzerine nâzil olmuştur. Çünkü asıl sebep olayı yapanın o işi kasden yani bilerek yapmış olmasıdır. Yanlışlıkla avlarınak ise buna bağlı olarak değerlendirilmiştir.

Yani yanlışlıkla avlarınak bile bu durumda büyük bir günah iken acaba bilerek avı öldürmek ne kadar ağır bir vebali gerektirir, demektir.

İmâm Zühri ise, Kur'ân'da gelen hüküm kasden olan ile alâkalıdır. Hata ile ilgili hüküm ise Sünnet ile varid olmuştur/konulmuştur, diyor.

“Öldürdüğü hayvanın dengi (ona) cezâdır.” Bu, kırâat imâmlarından Hamza, Kisâi ve Âsım’ın kırâatlerine göre böyledir.

Yani; “Bu kimsenin cezâsı, öldürdüğü ava denk bir cezâ olmalıdır/olacaktır.” Bu ise öldürdüğü avın değeri/kıymetidir. Avlandığı yerin durumuna göre değerlendirilir, kıymet biçilir. Eğer avlarian hayvanın değeri oradaki rayiç bedele göre bir hedy/kurban fiyatı tutannda ise bu takdirde dilerse o değerdeki bir hedyi/kurbanı kesip kurban eder, dilerse onun tutan kadar yiyecek maddesi satın alıp bundan her bir yoksula buğdaydan yanın sa (1375.5 gr) veya diğer şeylerden birer sa (2751 gr) verir. Bunlar arasında kişi muhayyerd, dilediğini yerine getirebilir. Eğer dilerse her bir yoksula vermesi gerekenin yerine birer gün oruç tutar.

İmâm Muhammed ile İmâm-ı Şâfiî'ye göre, öldürülen avın misli demek, söz konusu deve, sığır ve koyundan dengi demektir. Eğer sözkonusu edilen dengi hayvanlar bulunamazsa, uygulama biraz öncesinde anlatıldığı şekilde yapılır.

Yukanda adları geçen kırâat imâmları dışındakiler ise yani Ebû Amr, İbn Âmir, İbn Kesîr ve Nâfi bunu izafetle yani isim tamlaması olarak, (.....) olarak okumuşlardır. Bunun aslı ise, (.....) demektir.

Yani; “öldürdüğü avın değeri kadar kendisine cezâ takdiri gerekir.” Daha sonra bu izafe/tamlama yapılmıştır.

Meselâ, (.....) gibi.

“hayvandan” kelimesi, “öldürdü” fiilindeki zamîrden hâldir. Çünkü öldürülen hayvan, bu haliyle söz konusu hayvanlardan yani deve, sığır ve koyun gibi kabul edilmektedir. Ya da bu, (.....) kelimesi, “cezâsı” kelimesinin sıfatıdır.

“(Buna) Kâ be'ye varacak bir kurban olmak üzere içinizden adalet sâhibi iki kişi hükmeder (öldürülen avın dengini takdir eder).”

İki adil ve Müslüman hakem olacaktır. Buradan delil olarak, misil den kastın, avın değeri/ederi olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü bir şeyin kıymetini, ederini veya değerini tesbit etmek demek, müşahede olunan yani görülebilen veya değeri zaten ortada ve belli olan şeylerin dışında bir değerlendirmeye ve içtihadı bağli olan şey demektir.

Çünkü Kitap, Sünnet ve İcma'a göre mutlak olan bir şeyin misli demek, suret/şekil ve mana ile kayıtlı bulunmaktadır, ya da sadece mana ile kayıtlı olur ve fakat suret/şekil ile kayıtlı olmayabilir yahut da mana olmaksızın sadece ve sadece suret/şekil ile kayıtlı bulunabilir.

Kıymet veya değer/eder meselesine gelince bu, icma ile suret/şekil itibariyle bir misli olmayan şey demektir. İcma itibariyle bir misli olmayanın ise kıymetten başka da murad olunacak bir şeyi değerlendirilmesi kalmayan demektir. Çünkü müşterek olan şeylerde umum luk/genellik yoktur.

Eğer, (.....) ifadesinin, misl manasındaki tefsiri “kıymet/değer veya eder” olarak yanlış bir tefsirdur, diye karşı çıkacak olursan, benim buna diyeceğim şudur:

“Kıymeti gerekli kıları kimseler, bununla dilerlerse bir hedy/kur ban, dilerse yiyecek maddesi satın alabilirler veya oruç tutabilirler. Tıpkı yüce Allah'ın âyetinde muhayyer kıldığı/dilediğini seçebildikleri gibi bu durumdakiler bunlardan birini yerine getirmelerinde muhayyer kınırlar.

Kaldı ki, (.....) kelimesinde sözkonusu muhayyerlik şekillerinden birinde kıymet yani değer itibariyle satılacak hedyin açıklarınası hususu yer almaktadır. Çünkü avın değer tesbitini yapan veya yaptıran kimse, onu değer itibariyle hedy yani kurbanlık olarak satın alır ve hediye eder. Böylece öldürülen hayvanı bu şekilde misliyle veya dengiyle değerlendirmiş olur. Çünkü âyetinde sözkonusu muhayyerlik olayı dilerse hedyi kurban eder, dilerse onun değeriyle yiyecek alıp yoksullara keffaret olarak dağıtır, dilerse bunu tutmakla yükümlü olacağı oruç ile karşılar. Çünkü bunlardan birini yapmakta serbesttir, muhayyerdir. Ancak durum/değer tesbiti yapıldıktan sonra bu tesbit ölçüsünde üç şeyden hangisi tercih olunmalıdır, meselesinde biraz farklı görüşler bulunmaktadır.

Eğer dengini kastedip buna hüküm verirse hiç muhayyerliğe pay bırakmaksızın bunu gerekli/vacip kabul ederse, bunu yerine getirmekle yükümlü olur. Eğer avlarıyan hayvan benzeri ya da dengi olmayan türden biri ise, bu takdirde buna değer tesbiti yapılır. Yapılan değer tesbitinden sonra o kimse artık dilerse bunun kıymetini öder, dilerse oruç tutar, bu ikisi arasında muhayyerdir. Ancak böyle bir yargıya varmak âyetin ruhuna ve âyetinde ifade olunan gerçeğe uzaktır. Âyetin şu hükmünü görmezlikten mi geliyorsun? Bak yüce Allah şöyle buyurmuyor mu:

“Yahut (avlarının cezâsı), fakirleri doyurmaktan ibâret bir kefarettir, yahut onun dengi oruç tutmaktır.”

Şimdi bu üç cezâ arasındaki muhayyerlik nasıl olacaktır? Bunun yolu ancak bunların değerlerinin tesbitiyle mümkün olabilir, başka değil.

Âyette yer alan, “kurban” kelimesi, (.....) kelimesindeki

“He” zamîrinden hâldir.

Yani, “Hedy/kurban olması hâlinde hükmedecektir” demektir.

(.....) ifadesi de, (.....) kelimesinin sıfatıdır. Çünkü bunun izafeti hakiki/gerçek olmayan bir izafet ya da tamlamadır. “Kâ'be'ye ulaştırılmak üzere” ifadesinden kasıt da, Harem'de kesilmek üzere demektir. Fakat bunun kıymetini sadaka olarak dağıtma konusuna gelince, dilediğin yerde tasadduk edebilirsin. Ancak İmâm-ı Şâfiî'ye göre -Allah rahmet eylesin- bu da Harem sınırları içerisinde tasadduk olunacaktır.

(.....) ifadesi, (.....) kelimesi üzerine ma'tûf bulunmaktadır. (.....) kelimesi ise, (.....) kelimesinden bedeldir. Yahut mahzûf/kaldırılmış, gizli bir mübtedanın haberidir. Bu da, “O bir yiyecektir” demektir. Yahut da bu, izafet/tamlama olarak, (.....) demektir. Medine ve Şam kırâat okulu imâmları yani Nâfi, Ebû Cafer ve İbn Âmir burada görüldüğü gibi izafetle/tamlama şekliyle okumuşlardır.

Bu izafet ise muzâfun/tamlarının açıklarınası içindir. âdetâ, “Yemekten bir keffaret” denir gibidir. Bu da âdetâ, “gümüş yüzük” ifadesi gibi olup, aslında, “gümüşten bir yüzük” demektir.

(.....) ifadesi aynı zamanda, (.....) olarak kesre ile de okunmuştur.

İmâm Ferrâ' diyor ki: “Eğer üstün olarak, Adi şeklinde okunursa bu, kendi cinsinden olmayan bir şeye muadil ve denk manasınadır. Meselâ; yemek yedirilmesi veya oruç tutulması gibi. Eğer esreli olarak, İdi şeklinde okunursa bu, bizzat o şeyin kendi asıl cinsinden olan demektir.

Nitekim, “Aynısını yüklenme” ifadesi de bu manayadır. Meselâ; (.....) denir ki bu kesre harekeli olarak, eğer köle aynı cinsten biri ise böyle denilir, bununla eğer ikisinin değer ve kıymet ölçüleri kasdolanmak isteniyorsa böyle denilir. Eğer cins itibarıyla aynı değerde değilse bu defa fethalı olarak, (.....) denir. “İşaret ismiyle yiyeceğe işaret olunmaktadır. (.....) ise temyizdir. Bu da âdetâ, (.....) demek gibidir. Burada muhayyerlik öldürene âittir. Ancak İmâm Muhammed'e göre -Allah rahmet eylesin- muhayyerlik iki hakeme âittir.

“Ta ki (yasak av yapan) işinin cezâsını tatmış olsun.” Bu, (.....) kelimesine mütealliktir/bağlıdır.

Yani, “Onun cezâlarınıası veya ona keffaret gerekir ki, ihram saygınlığım hiçe sayarak çiğnediğinden dolayı, kötülüğünün sonucuna katlanmış olsun.”

(.....) Vebal: Arzularınayan, istenmeyen ve hoşlanılmayan bir şey demektir. Sonuç bakımından işlediği kötü bir fiil sebebiyle zararı gelip ağırlığı açısından kendisini buları kimse demektir. Nitekim bir diğer âyette yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“Biz de onu/Fir'avun'a ağır ve çetin bir şekilde yakalayıp hesaba çekmiştik.” Müzzemmil, 16

Dikkat edilirse “Vebal, Vebiyl” kelimeleri, ağır gelen, şiddetli olan, sıkıntı getiren manalarına gelmektedir. Zaten âyetlerde de bu noktaya dikkat çekilmiştir. Meselâ, (.....) denilince mideye sıkıntı veren, midede hazmı güçleştiren yemek, demektir.

(.....) Allah geçmişini atfetmiştir “Kim bu suçu tekrar işlerse Allah da ondan karşılığını alır.”

Yani haram kılındıktan sonra veya bu ihram içinde iken...

Aslında bu cümle mahzûf/kaldırılmış, gizli bir mübtedanın haberidir.

Bu, (.....) takdirindedir.

“Allah daima galiptir, öç alaradır.”

96

Hem size hem de yolculara fayda olmak üzere (faydalarınız için) deniz avı yapmak ve onu yemek size helâl kılındı. İhramlı olduğunuz müddetçe kara avı size haram kılındı. Huzuruna toplanacağınız Allah'tan korkun.

“Hem size hem de yolculara fayda olmak üzere (faydalarınız için) deniz avı yapmak ve onu yemek size helâl kılındı. İhramlı olduğunuz müddetçe kara avı size haram kılındı.”

Mana şöyledir: “Deniz canlılarından Aıyvanlarından bütün avlarırlarda yararlarımanız sizin için helâl kılınmıştır. Bunlardan yenilenini yemeniz de sizin için helâl kılınmıştır ki bu da balıktan başkası değildir.

..... kelimesi mefulü lehtir.

Yani sizin kendisinden faydalarınız için size helâl kılınmıştır.

(.....) yolcular için de, demektir. Mana şöyle olmaktadır: “Deniz avı/hayvanları sizden yerleşik olanlarınız için taze bir yiyecek olduğu gibi, sizden yolcu olanlarınız için de kurutularak ileride ve yolculuk esnasında azık kılmaları için helâl ve faydalı kılınmıştır.

Nitekim Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) da Hazret-i Hızır ile buluşmak üzere baliği kurutup kendisi için azık edinmişti.

“İhramlı olduğunuz müddetçe kara avı size haram kılındı.”

Yani karada avlarırlan hayvan, demektir. Hatta bu tür hayvanlar zaman zaman yaşamlarını suda geçirmiş olsalar bile, karada avlarırlaları haram kılınmıştır. Meselâ; kaz gibi. Çünkü bu hayvan suda yaşasa bile karada yuvalarını yavru lamaktadır.

Yani yumurta larını karada bırakmakta ve kuluçka dönemini karada geçirmektedir. Bu bakımdan bu hayvan deniz hayvanı değil, kara hayvanıdır. Deniz ise bu hayvanlar için sadece gıda toplamak için bir mera alarını kabilindendir. Nitekim deniz insanlar için de bir ticaret alarındır.

“Huzuruna toplanacağınız Allah'tan korkun.”

Emir ve yasaklarına bağlı kalarak huzurunda toplanacağınız Allah'ın sizi hesaba çekip cezâlarıdırmasından korkun.”

Yani Harem sınırları içinde veya ihramlı iken avlarırlarıktan sakının, Allah'tan korkun. Çünkü sonuçta Onun huzurunda toplanacaksınız ve O sizi amellerinize göre ya cezâlarıdıracak veya ödüllendirecektir.

97

Allah, Kâ'be'yi, o saygıya lâıık evi, haram ayı, hac kurbanını ve (kurbanın boynuna asıları) gerdanlıkları (maddi ve manevi yönlerden) insanların belini doğrultmaya sebep kıldı. Bu da Allah'ın, göklerde ve yerde ne varsa hepsini bildiğini ve Allah'ın her şeyi bilici olduğunu (sizin de anlayıp) bilmeniz içindir.

“Allah, Kâ'be'yi, o saygıya lâıık evi.”

Buradaki, (.....) ifadesi ya bedel veya atfı beyandır.

(.....) ise, ikinci mefuldür. (.....) fiili sayyere manasında kıldı, demektir veya bu, “Yarattı” manasında, “Halaka” demektir.

(.....) ise bu durumda hâldir. (.....) insanlar için.

Yani; dini görevlerini yerine getirmeleri bakımından onlar için yeniden hayata dönüş yeri kıldı, dünyalanna ve anketlerine yönelik amaçlarına ulaşabilmeleri için bir kalkınma yeri kıldı. Çünkü insanlar hac ve umreleriyle alâkalı olarak olsun, değişik menfaatleri için olsun ancak bu yoldan eksikliklerini tamamlarlar. Bir tefsire göre eğer onlar bu umrelerini bir yıl terketmiş olsalardı, bekletilmezler ve ertelenmezlerdi.

“Haram ayı.” Özellikle burada sözkonusu edilen hac görevinin ifa veya eda edildiği ay olan Zilhicce ayıdır. Çünkü bu ay, öteki aylara göre bu özelliğiyle diğerlerinden farklılık ve değer kazanmaktadır. Zira bu, hacm ifa edildiği bir mevsimdir. Bunun da Allah katında bir değeri ve yeri bulunmaktadır.

Yahut bundan kasıt belli aylardır ve bu manada cins anlamına gelir. Bu aylar da Recep, Zilkade, Zilhicce ve Muharrem aylarıdır.

“Hac kurbanını ve (kurbanın boynuna asıları) gerdanlıkları (maddi ve manevi yönlerden) insanların belini doğrultmaya sebep kıldı.”

Mekke'ye hediye olarak gönderilen hayvanlar içerisinde özellikle gerdanlıkları yani işaretlenmiş olanlara gelince, bunlar deve cinsinden olan kurbanlıklardır. Çünkü bunların diğerlerine göre sevabı daha fazladır ve bunlarla yapılan hacm değeri çok daha belirgindir.

“Bu da” Bununla Beytullah'ın Allah tarafından kıyam yeri kılınmasına işaret olunduğu gibi aynı zamanda sözkonusu yasakların çiğnenmemesine, ihrama saygılı olunup avlarınamalarına ve benzeri hususlara işaret olunmaktadır.

“Bu da Allah'ın, göklerde ve yerde ne varsa hepsini bildiğini ve Allah'ın her şeyi bilici olduğunu (sizin de anlayıp) bilmeniz içindir.”

Yani yüce Allah sizin göklerde olsun yer de olsun ne türden bir maslahatınız varsa bütün bunları bildiğini bilmeniz için yapmaktadır. Nasıl bilmemiş olsun ki O her şeyi en iyi bilendir.

98

Biliniz ki, Allah'ın cezâlarıdırması çetindir ve yine Allah'ın bağışlaması ve merhameti sınırsızdır.

“Biliniz ki, Allah'ın cezâlarıdırması çetindir ve yine Allah'ın bağışlaması ve merhameti sınırsızdır.”

99

Resule düşen (vazife), ancak duyurmadır. Allah açıkladığınızı da gizlediğinizi de bilir.

“Resule düşen (vazife), ancak duyurmadır.” Bu hüküm, Allah tarafından emredilen şeyin mutlak manada yerine getirilmesi gereğinin olduğunu kesin bir ifadeyle ortaya koymaktadır. Farzların önemini vurgulamaktadır. Çünkü, Resûlullah üzerine düşen tebliğ işini görev olarak yerine getirmiştir. Size gösterilmesi gereken hücceti ya da delili ortaya koymuş, size de sadece itâat etmek kalmıştır. Artık bundan böyle gerisingeri adım atmaya, küfürde ısrara bir mazeretiniz kalmamıştır.

“Allah açıkladığınızı da gizlediğinizi de bilir.”

Dolayısıyla Allah'a karşı nifakınızı da vifakınızı da yani münâfıklık ederek karşı olduğunuzu da, uyum sağlayarak îman ettiğinizi de bilir.

100

De ki: “Pis ve kötü ile temiz ve iyi bir değildir; pis ve kötünün çokluğu tuhafına gitse (yahut hoşuna gitse) de (bu böyledir).” Öyleyse ey akıl sahipleri! Allah'tan korkunuz ki kurtuluşa eresiniz.

“De ki: “Pis ve kötü ile temiz ve iyi bir değildir.” Yüce onların açığa vurduklarını da, gizlediklerini de bildiğini insanlara haber verince, buna bağlı olarak bu kimselerin pis ve murdar olanlarıyla temiz ve mü'min olanlarının eşit olmadıklarını da zikretmiş oldu. Aksine onların durumlarını birbirinden ayırdetti. Dolayısıyla habis, olanını

yani murdar denilen kafiri küfründen dolayı cezâlarıdırarak, temiz olan kimseyi yani Müslümanı da îmanı sebebiyle ödüllendirecektir.

“Pis ve kötünün çokluğu tuhafına gitse (yahut hoşuna gitse) de (bu böyledir).” Öyleyse ey akıl sahipleri.”

Pis, murdar ve haram olan şeyler çok olsalar bile, kâfirler sayıca ve güç bakımından üstün olsalar da, siz azlığına bakmaksızın helâl olanını, mü'minlerin sayıların azlığına önem vermeksizin bunları kafirlere tercih edin.

Bir diğer tefsire göre bu âyette yer alan hüküm genel bir mana ifade eder yani ammdır. Dolayısıyla helâl olanın her çeşidini ve haramın da her türünü, sâlih amellerin her çeşidini kapsadığı gibi kötü olanların da her türünü de içermektedir. İnsanlar arasında iyi ve dürüst olanlarıyla art niyetli olan İslam düşmanlarını da içermektedir.

“Allah'tan korkunuz ki kurtuluşa eresiniz.”

101

Ey îman edenler! Açıklanırsa hoşunuza gitmeyecek olan şeyle ri sormayın. Eğer Kur'ân indirilirken onları sorarsanız size açıklanır. (Açıklarınadığına göre) Allah onları affetmiştir. (Siz sorup da başınıza iş çıkarmayın). Allah çok bağışlayıcıdır, aceleci değildir.

“Ey îman edenler! Açıklanırsa hoşunuza gitmeyecek olan şeyleri sormayın.”

Halîl b. Ahmed, Siybeveyh gibi imâmlar ve Basra ulemasının cumhuru demişler ki; “şeyler” kelimesinin aslı iki hemzelidir ve bunun aslı, (.....) dir. Ve aralarında da bir elif harfî vardır. Bu da (.....) lâfzından alınmak suretiyle esasen (.....) kalıbındadır.

Bunun ikinci hemzesi te'nis yani müenneslik/dişilik içindir. İşte bu bakımdan, “Hamrae” kelimesi gibi, bu da munsarif olmamıştır. Lafız itibariyle de kelime müfret yani tekildir. Fakat mana itibariyle çoğuldur. Ancak tek kelime iki hemze birleşince okuyuşta sıkıntı ve zorluk çıkardığından, bu durumda ilk hemze -ki bu aynı zamanda kelimenin lamel filidir- başa alındı/buna öncelik verildi. Böylece “Şm” harfinden önce getirildi. Dolayısıyla bunu vezni ya da kalıbı yani, (.....) kelimesinin kalıbı “Lef'au” olmuş oldu.

Şart cümlesi ile buna atfedilen cümle ki bu, (.....) cümlesidir ve bu, (.....) kelimesinin sıfatıdır.

“Eğer Kur'ân indirilirken onları sorarsanız size açıklanır.”

Yani vahiy sırasında ve henüz Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) aranızda bulunduğu müddet içerisinde sizin zorunuza giden ve ağırınıza gelen bu ağır sorumlulukları, sizi tasalarandıran, size zor gelen, sizin yapmanız gerektiği emri verilen şeylerle ifrata kaçarak kendi kendinizi Allah'ın gazâbıyla karşı karşıya bırakmış olduğunuz hususları sorarsanız, size cevap verilecektir.

“(Açıklarınadığına göre) Allah onları affetmiştir.”

Allah sizin sorduklarınızın geçmişle ilgili hususları bağışlamıştır. Artık bundan böyle benzeri şeylere ve sorulara yönelmeyin.

“Allah çok bağışlayıcıdır, aceleci değildir.”

Allah sizi uyarmadığı müddetçe cezâlarıdırarak, ancak uyandan sonra sizi cezâlarıdırır.

102

Sizden önce de bir toplum onları sormuş, sonra da bunları inkâr eder olmuştu.

“Sizden önce de bir toplum onları sormuş.”

Burada, “onları sordu” kelimesinde yer alan zamîr/adıl, bundan önce geçen, (.....) keümesine râci/yönelik değil ki, “y” edatıyla müteaddi/geçişli hale gelmiş olsun. Aksine bu, (.....) ifadesinin kapsam olarak içerisinde yer alan isteğe, sorulan şeye meseleye râcidir/yöneliktir.

Yani bu, (.....) takdirindedir.

“Sonra da bunları inkâr eder olmuştu.” Bu sebepten ötürü kafir oldular. Nitekim bu tür durumlar İsrâ'il oğullarında örneği görülmüş olan şeylerdi.

103

Allah bahîra, sâibe, vasîle ve hâm diye bir şey (meşru) kılmamıştır. Fakat kâfirler, yalan yere Allah'a iftira etmektedirler ve onların çoğunun da kafaları çalışmaz.

Şimdi burada söz konusu edilen bu hayvanları açıklayalım:

Bahira: Bir dişi deve beş defa doğurur ve beşinci doğurduğu yavru su erkek olursa, devenin kulağı yarar, artık o devenin sırtına binmez ve onu kesmezlerdi. Su içmek üzere bir suyun başına gider veya otlamak üzere bir meraya girerse ona dokunmazlar ve onu oradan kovmazlardı. Hayvanın bir tür dokunulmazlığı vardır.

Şaibe: Câhiliye dönemi müşriklerin tanrıları için serbest olarak sah verdikleri dişi devedir. Bu da tıpkı Bahira ismini verdikleri devenin sahip olduğu haklara sahip bulunuyordu.

Yani içmek üzere gittiği suyun başından uzaklaşmaz, otlamak üzere girdiği meradan çıkarılıp kovulmazdı.

Nitekim câhiliye dönemi Arapları bazan; “Eğer şu yolculuğumdan sağ-salim dönersem veya şu hastalıktan şifa bulursam, benim bu dişi devam şaibe olsun” diye de bir tür adak adarlardı.

Vasile: Bu da yedi defa doğuran koyun demektir. Eğer bu koyun ye dinci doğumda erkek yavru doğurursa, bunu sadece erkekler yerlerdi. Şayet yedinci yavru dişi olarak doğmuşsa, bu defa o koyun tekrar sürüsünün arasına bırakılırdı. Eğer erkek ve dişi olarak kanşlık doğum yapmışsa yine koyunu salıverirler ve “dişiyi erkek kardeşine bağladı” derler di. Vasile demek zaten bağlamak birleştirmek, ayırmamak demektir.

Ham: Sulbünden on batın doğan erkek devenin adıdır. Böyle bir deve hakkında, “Bu deve bundan böyle sırtını binilmeye haram kılmıştır” diyerek ona ne binerler ve ne de sırtına yük yüklerlerdi. Bu da yine serbest dolaşır, istediği yerden su içer, istediği meradan otlardı, kimse buna mani olmazdı.

“Allah bahîra, sâibe, vasile ve hâm diye bir şey (meşru) kılmamıştır.”

Câhiliye döneminde bir deve eğer beş defa doğurursa ve beşinci doğumda da erkek yavru doğuracak olursa, bu devenin kulağını yararlar ve böylece işaret koyarlardı. Artık işaretli olan bu deveye bundan böyle binilmez, yemek için özel olarak kesilmez, herhangi bir kimsenin suyunun başına veya merasına geldiğinde oradan kovulup uzaklaşmazdı. İşte bu türden olan bir deveye Ham ismini verirlerdi.

Eğer biri “gittiğim bu yolculuktan sağ-salim döner veya yakalandığım bir hastalıktan kurtulursam, benim bu devam Şaibe olsun” diye söylerse ve dediği gibi durum gerçekleşirse arak söz konusu deve Saibe ismiyle tıpkı bir öncesi gibi serbest bırakılırdı ve onun da aynen Bahira gibi dokunulmazlığı vardı. Serbest dolaşmaya sahip ve fakat hiçbir şeyin yararlanılması doğru değil, yasak ve haram kabul edilirdi.

Nitekim bir kimse kölesini serbest bırakıp ona hürriyet verince, bunun için, “O köle Şaibedir” derdi. Böylece köle ile sâhibi arasında ne akile bakımından ve ne de miras yönünden hiçbir bağları kalmazdı.

Eğer bir koyun yedi defa doğurursa ve doğurduğu yedinci yavru erkek olursa, bunun etinden sadece erkekler yerlerdi, kâdirılar yemezdi, onlara haram kılınmıştı. Eğer yedinci yavru dişi olursa, koyunu tekrar sürünün arasına salı verirlerdi, bunu yemezlerdi. Eğer bu koyun yedinci doğumda biri erkek ve biri dişi olmak üzere iki yavru doğurursa, yine buna da dokunmayıp sürüye bırakılırdı ve: “Erkek yavru dişi kardeşine kavuştu”

diyerek dokunmazlardı. İşte buna da, Vasile denirdi. Çünkü Vasiyle demek ulaşmak manasında Vasile demektir.

Eğer bir erkek devenin sulbünden on yavru meydana gelirse, bunun için de câhiliye dönemi arapları, “Artık bu erkek deve sırtını korudu” yani artık yük taşımaktan kurtuldu, derlerdi. Üzerine binilmez ve buna yük taşıtılmazdı. Bu da istediği sulaklardan su içer, dilediği merada yayılıp otlanırdı. Bunun da dokunulmazlığı vardı.

(.....) demek, meşru kılmadı, böyle bir şeyi emretmedi demektir.

“Fakat kâfirler, yalan yere.” Haram olmayan şeyleri haram kılarak “Allah'a iftira etmektedirler.” Bu haram kılınma işini Allah'a nisbet ederek yalan uydurup iftira ediyorlar.

“Ve onların çoğunun da kafaları çalışmaz.”

Yani Allah'ın bunları haram kılmadığından habersizdirler ki bunlar da çoğunlukla halkın sıradan gelenleridirler.

104

Onlara: “Allah'ın indirdiğine ve Resûl'e gelin” denildiği vakit, “Babalarınızı üzerinde bulduğumuz (yol) bize yeter” derler. Ataları hiçbir şey bilmiyor ve doğru yol üzerinde bulunmuyor iseler demi?

“Onlara: “Allah'ın indirdiğine ve Resûl'e gelin” denildiği vakit.”

Yani burada söz konusu edilen ve haram olmadıkları belirtilen şeyler hakkında Allah'ın ve Rasûlü'nün hükmüne gelin denilince, “Babalarınızı üzerinde bulduğumuz (yol) bize yeter” derler.”

Bizim başka şeylere, dine faları ihtiyacımız yok, bizden öncekilerin uygulama ve sistemleri ne idiye biz de onu uygulayacağız. Bizin için kafi olanı budur.

“bize yeter” kelimesi mübtedadır. Haberi de, (.....) ifadesidir. Buradaki, (.....) edatı ise, (.....) manasınadır.

“Allah da: Atalarının bâtil inanç sistemleri üzerinde kalacaklar ha öyle mi? Ya ataları hiçbir şey bilmiyorlar ve hak yol üzere değillerse de mi?” diye buyurur.”

Yani eğer uyulacak kimse bilgin ve gerçeği bilen, doğruyu gerçek manada gösteren biri ise uyulur. Ona uymak ise ancak hüccet ile, kanıtlarla gerçekleşebilir, başka değil.

105

Ey îman edenler! Siz kendinize bakın. Siz doğru yolda olunca sapan kimse size zarar veremez. Hepinizin dönüşü Allah'adır. Artık O, size yaptıklarınızı bildirecektir.

“Ey îman edenler! Siz kendi nize bakın.”

Âyetteki, “kendiniz” ifadesi, (.....) ile mensûb kılınmıştır. Bu ise isim fiillerdendir.

Yani, “Öncelikli olarak kendinizi, nefislerinizi ıslah edin, düzeltin” demektir. (.....) ifadesine yer alan,

“Kef ile “mim” harfleri cer yerinde gelmişlerdir, yani mecrûrdurlar. Çünkü isim fiilin ken dışı car ve mecrûrdur yoksa tek başına cer edatı olan, (.....) değildir.

“Siz doğru yolda olunca sapan kimse size zarar veremez.”

Burada, (.....) ifadesi istisna olarak merfûdur/ötreli veya emrin cevabı olarak meczum/sakin kılınmıştır. Ancak kelimedeki (.....) harfinin zammeli/ötreli olarak gelmiş olması, (.....) harfinin zammeli/ötreli olmasındandır.

Müslümanlar, inatları yüzünden kafirlikte ısrar edip kalanlara karşı, Müslüman olmamaları sebebiyle onların hallerine üzülmüyorlardı. Onların da kendileri gibi Müslüman olmalarını temenni ediyorlardı. Bundan dolayı Müslümanlara; “Siz kendinize bakın, o inatçı kafirlere üzülmeyin, çünkü siz onları düzeltmekle yükümlü kılınmış değilsiniz” denilmiş oldu. Çünkü siz hidâyette, hak din üzere olduktan sonra, onların sizin hak olan dininizden sapmış olmalarının size bir zarar dokunmaz.

Yoksa bu ayetten sakın şöyle yanlış bir mana çıkarılmasın. Siz kendinize bakın da, emri bil maruf ve nehyi anilmünker (iyiliği emretmek, kötülüğü menetmek) denilen Allah'ın emir ve yasakların içeren hükümlerini tebliğ etmeyin, bu görevinizi bırakın, değildir. Çünkü bir Müslüman eğer gücü olduğu hâlde bu iki görevini ihmal ederse bu, câiz değildir.

“Hepinizin dönüşü Allah'adır. Artık O, size yaptıklarınızı bildirecektir.”

Yani amel lerinize göre size gerekeni yapacaktır.

106

Ey iman edenler! Birinize ölüm gelip çatinca vasiyet esnasında içinizden iki adalet sâhibi kişi aranızda şahitlik etsin. Yahut seferde iken başınıza ölüm musibeti gelmişse sizden olmayan, başka iki kişi (şâhit olsun). Eğer şüpheye düşerseniz o iki şahidi namazdan sonra alıkor, “Bu vasiyet karşılığında hiçbir şeyi satın almayacağız, akraba (menfaatine) de olsa; Allah (için yaptığımız) şahitliği gizlemeyeceğiz, (aksini yaparsak) bu takdirde biz elbette günahkârlardan oluruz” diye Allah üzerine yemin ettirirsiniz.

“Ey iman edenler! Birinize ölüm gelip çatinca vasiyet esnasında içinizden iki adalet sâhibi kişi aranızda şahitlik etsin. Yahut seferde iken başınıza ölüm musibeti gelmişse sizden olmayan, başka iki kişi (şâhit olsun).” Âyetteki, “İki kişi” kelimesi mübtedanın haberi olması itibariyle merfûdur/ötrelidir. Burada mübteda olan kelime de, “şâhitlik” kelimesidir.

Yani bunun takdiri şöyledir:

“Aranızdaki şahitlik iki kimsenin şahitliği olacaktır.”

Ya da bu, “aranızda şahitlik” ifadesinin failidir.

Yani: “Bu konuda size farz olan şey, iki kimsenin buna şahitlik etmesidir” demektir. Yine bura da, (.....) kelimesinin (.....) kelimesine izafe olunması/tamlarınası i'rab ve nahiv açısından konunun daha geniş olarak değerlendirilmesindendir. Çünkü buna mastar izafe olunmuştur.

“zamamnda” ifadesi (.....) kelimesinin zarfıdır.

“vasiyet esnasında” kavli de, bundan bedeldir. Bunun ayrıca bundan bedel olarak kabul edilmesine gelince bu, vasiyetin vacip olmasından ileri gelmektedir. Çünkü ölüm belirtilerinin varlığı veya ölümün gelmesi gayet olağan şeylerdendir.

“vasiyet esnasında” ifadesi de bundan bedeldir. Dolayısıyla vasiyetin vacip oluşuna da delalet etmektedir. Eğer bu, kişinin ihti yan/tercihi olmaksızın sözkonusu olsaydı bu takdirde kesinlikle imtihandan söz edilmezdi, yani imtihan bu durumda düşerdi ya kalkardı. Bu, mutlak manada vucubiyete yani farziyete dönüşürdü.

“Huzuru! mevt” demek, ölümün gelip dayanması, artık ölüm emarelerinin kendini göstermesi demektir, ecelin sona erdiğinin emarelerinin görülmesi manasınadır.

(.....)ifadesi, (.....) kelimesinin sıfatıdır. “sizden” akrabanız veya yakınlarınız, akrabanızdan olanlar demektir. Çünkü ölünün yakın akrabası ya da yakınları başkalanna göre onun durumunu daha iyi bilirler.

“Veya diğerleri” ifadesi, (.....) kelimesi üzerine atfolunmuştur/yüklenmiştir.

(.....) Akrabalarınız dışında olanlar, yabancılar demektir.

(.....) cümlesi, yolculukta iseniz manasınadır.

“siz” zamîri, zahirin açıkladığı bir fiilin failidir. Onu açıklayan/tefsîr eden ise, (.....) cümlesidir.

Diğer bir tefsire göre, (.....) kelimesinden maksat akrabası değil de, Müslümanlardan demektir. (.....)ise zimmet ehli olan azınlıklardan demektir. Yine bir tefsire göre bu, mensuhtur, yani bu hüküm yürürlükten kaldırmıştır. Çünkü zimmi olan bir gayri Müslimin Müslümanlara şahitlik etmesi câiz değildir. Bunun İslamın ilk zamanlarında câiz olarak görülme nedeni o zaman Müslümanların sayıca oldukça az olmalarından idi.

“Eğer şüpheye düşerseniz o iki şahidi namazdan sonra alıkor, “Bu vasiyet karşılığında hiçbir şeyi satın almayacağız, akraba (menfaatine) de olsa; Allah (için yaptığımız) şahitliği gizlemeyeceğiz, (aksini yaparsak) bu takdirde biz elbette günahkârlardan oluruz” diye Allah üzerine yemin ettirirsiniz.”

Burada geçen, (.....) ifadesi, O ikisini, yemin verdirmek için, durdurun, bekletin, tutuklayın, alıkoyun gibi manalara gelir. Bu cümle ya yeni bir cümledir. Veya, (.....) ifadesinin sıfatıdır.

Yani; “Sizden olmayan diğer ikisini tutuklayarak, bekleterek,..” demektir.

(.....) cümlesi de sıfat ile mevsûf arasında itiraz/parantez cümlesidir. (.....) yani namazdan sonra cümlesinden kasıt, ikinci namazından sonra demektir. Çünkü bu vakit insanların toplanıp bir araya geldikleri vakittir.

Hasen-ı Basrî'den gelen rivâyete göre bu vakit ikinci namazından sonra olacağı gibi öğle namazından sonra da olabilir. Çünkü Hicaz halkı genelde hükümet ve idari işlere bu iki vakitte sonuca bağlarlardı.

Çünkü Budeyl olayıyla ilgili olarak gelen hadiste denilmektedir ki: “Âyet nâzil olunca, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ikinci namazını kıldırdı ve zanlı olan Adiyy ile Temîm'i çağırttı, her ikisinden de Minberin hemen yanında yemin etmelerini istedi. Her ikisi de yemin ettiler. Daha sonra söz konusu kap Mekke'de bulundu. Mekke'de kabı ellerinde bulunduranlar dediler ki, biz bunu Temîm ile Adiyy'den satın aldık. Bak. Tirmizî,3059. Tirmizî, hadisi Hasen Gariptir, demiştir

(.....) her ikisine de Allah adına yemin verdirmek, demektir. (.....) Eğer onların güvenilirliğinden şüphe ederseniz, anlamındadır. Bu cümle aynı zamanda, (.....) ifadesiyle cevabı arasında bir itiraz/parantez cümlesidir. Bu da, “Satın almayacağız” ifadesidir. Şartın cevabı ise mahzûf/gizli bulunmaktadır. Benim bundan kastım ise cümlenin manasıdır. Bunun takdiri de şöyledir: “Eğer -o ikisi hakkında- şüphe ederseniz” bu durum da her ikisine de Allah adına yemin verdirin.

Çünkü, (.....) ile, “Allah ismiyle” veya “Yemin ile” manası kastolunmaktadır. (.....) dünyalık menfaat, çıkar demektir. (.....)

Yani adına veya hakkında kendisi için yemin edilen kimse demektir.

(.....) en yakın akraba demektir.

Yani: “Biz dünyalık çıkar için yalan söylemek suretiyle Allah adına yemin etmeyiz. Hatta kendisi hakkında yemin edeceğimiz kimse bizim en yakınımız olsa da böyle bir şey yapmayız” demektir.

(.....)

Yani; Allah'ın korunmasını, yerine getirilmesini emrettiği ve saygı gösterilmesini istediği şahitliği saklayıp gizlemeyiz.

(.....) Eğer burada bununla kasdolanın iki şahit ise, şahitlere yemin verdirilmesi nesh olunmuş yani yürürlükten kaldırılmıştır. Eğer burada söz konusu edilen iki vasi ise bu ikisine yemin verdirilmesi nesh edilmemiştir.

Bu şâhitlerin (sonradan yalan söyleyerek) bir günah kazandıkları anlaşılırsa, (şâhitlerin) haklarına tecavüz ettiği ölüye daha yakın olan (mirasçılardan) iki kişi onların yerini alır ve “Andolsun ki bizim şâhitliğimiz onların şâhitliğinden daha gerçektir ve biz (kimsenin hakkına) tecavüz etmedik, aksi takdirde biz, elbette zalimlerden oluruz” diye Allah'a yemin ederler.

“Bu şâhitlerin (sonradan yalan söyleyerek) bir günah kazandıkları anlaşılırsa,”

Yani günahı gerektiren bir fiil işlediklerine muttali olunur, öğrenilirse yani: “O ikisi gerçekten günah işleyenlerdendir” denilecek bir durumu gerekli kılsa, “(Şâhitlerin) haklarına tecavüz ettiği ölüyle daha yakın olan (mirasçılardan) iki kişi onların yerini alır ve.”

Çünkü, (.....) cümlesi, günah işlemeye hak kazanmış olan, günahkar duruma düşmüş olan demektir. Bunun manası da: “Aleyhlerinde cinayet veya suç işlenmiş olan “demek olup bunlar da ölünün ailesi ve yakmlarıdır.

Nitekim Budeyl olayında, onunla yol arkadaşlığı yapan iki kişinin ihanetleri ortaya çıkınca, bu defa Budeyl'in varislerinden iki kişi, söz konusu gümüş kabın kendi adamlarına âit olduğuna ilişkin olarak yemin etmişlerdi. Dolayısıyla iki akrabasının ölen yakınları hakkında şâhitlikte bulunmaları, yakın olmayan iki yol arkadaşının yapacakları yemin ve şâhitlikten daha geçerlidir ve akrabası buna daha layıktırlar.

“İki yakın kul/dost” demek, akrabalıkları sebebiyle bu ikisinin şâhitliği daha gerçektir ve onlar buna daha layıktırlar ya da onu tanımaya daha çok hak sâhibidirler.

(.....) kelimesinin merfû' olması ise, (.....) zamîrinin takdiriyledir. Sanki burada şöyle sorulur gibidir: “O ikisi kimdir?” Buna cevap olarak da, (.....) dır, demektir. Yahut bu, “yerine geçen ikisi” kelimesinin zamîrinden veya, (.....) kelimesinden bedeldir.

Kırâat imâmılarından Hafs, (.....) kelimesini aynen (.....) olarak okumuştur.

Yani mirasçılar arasında ölene daha yakın, onlar arasında şâhitlik etmeye daha layık olanlar vardır ki, işte bunlar arasından şâhitlik etmeleri içm iki kimseyi ayırmalılar ve bunlar vasıtasıyla da yalancılardan yalanlarını ortaya sermeliler.

Kırâat imâmılarından Hamza ve Ebû Bekir Şube, (.....) kelimesini çoğul olarak, (.....) tarzında okumuşlardır. Böyle okumalarının sebebi ise, “Onlardan daha çok hakkı olanlar” sıfatı olarak değerlendirmelerinden dolayıdır. Ya da bu, medih üzere mensûbtur. (.....) diye isimlendirilmiş olmaları, çünkü, “Andolsun ki bizim şâhitliğimiz onların şâhitliğinden daha gerçektir ve biz (kimsenin hakkına) tecavüz etmedik.”

Yani: “Yemin olsun ki bizim yemin etmemiz, bu iki hain vasinin yemin etmelerinden daha gerçektir ve daha doğru olarak kabul görecektir.”

“Aksi takdirde biz, elbette zalimlerden oluruz” diye Allah'a yemin ederler.” Eğer ettiğimiz/edeceğimiz yeminlerimizde biz de hakkı çiğnersek, haksızlığa kaçarsak, yalan yere yemin etmemiz hâlinde biz de mutlak manada zalimlerden olmuş oluruz.

Bu (usul), şâhitliği gerektiği şekilde yapmaya, yahut yeminlerinden sonra, yeminlerin (mirasçılar tarafından) reddedilmesinden korkmalarına (çekinmelerine çare olarak) daha uygundur. Allah'tan korkun ve (O'nu) dinleyin. Allah, yoldan çıkmışlar topluluğuna rehberlik etmez.

“Bu (usul), şâhitliği gerektiği şekilde yapmaya, yahut yeminlerinden sonra.” Burada geçen, (.....) daha yakın, daha yerinde ve uygulama bakımından çok iyi manalarına gelir. Dolayısıyla: “

Yani; “Bu gibi olayların olması hâlinde şâhitlik etmelerine uygulama açısından daha yerinde bir uygulamadır” demektir. (.....) yani, şâhitliği üzerlerine aldıkları gibi hıyanet etmeksizin yerine getirmek, demektir.

“Yeminlerin (mirasçılar tarafından) reddedilmesinden korkmalarına (çekinmelerine çare olarak) daha uygundur.”

Yani kendilerinden başka yemin edecek olanların ortaya çıkmasıyla ve bunlara verilecek yemin ile, yalan söyledikleri ve yalan yere yemin ettikleri gerçeği anlaşıncı, rezil olmaktan korkacaklar, böyle bir durumun olmaması için de bu gibi durumlardan kaçınacaklardır “Allah'tan korkun.”

(.....)

Yani kabul etmek kasdıyla dinleyip kulak verin.

“Allah'tan korkun ve (O'nu) dinleyin. Allah, yoldan çıkmışlar topluluğuna rehberlik etmez.”

Yani, itaatsizlik edenler...

Eğer âyette geçen, “veya” kelimesinin manası burada nedir? diye sorarsan, buna diyeceğim şudur:

Bunun manası; “Ya Allah için veya bunu bir ar kabul edip yeminlerinin reddi hâlinde toplum arasında rezil olmamak için gerçek manada ve doğru bir şekilde şahitlik görevini yerine getirmek” demektir.

Nitekim, “Yemin etmek iddia sâhibine düşer” diyenlerin dayandıkları delil işte bu ayettir, diyorlar.

Burada bunun cevabı şöyledir: Mirasçılar iki Hristiyan kişiye karşı davada bulunmaktadırlar. Çünkü iddiaya göre bu ikisi de ihanetle bulunmuşlardır. Dolayısıyla ikisine de yemin verilmiş ve onlar da yemin etmişlerdir. Ancak her ikisinin de yalan söyledikleri sonradan ortaya çıkınca, gizledikleri o şeyi bu defa satın aldıklarını ileri sürmeye başladılar. Ancak varisler onların bu iddialarını reddedip kabul etmediler, işte bunun üzerine sözkonusu iki Hristiyanın ismi geçen kabı satın almadıklarını ileri sürerek bunu üzerine varisler yemin ettiler.

109

Allah'ın peygamberleri toplayıp da “Size ne cevap verildi” dediği gün, “Bizim hiçbir bilginiz yok, şüphesiz gizlilikleri hakkıyla bilen ancak sensin” diyeceklerdir.

“Allah'ın peygamberleri toplayıp da “Size ne cevap verildi” dediği gün.”

Âyetin başında yer alan, “gün” kelimesi ya (.....) veya, (.....) fiiliyle mensûb/fethalı kılınmıştır.

Yani: “Siz ümmetlerinizi îman etmeye davet ettiğiniz zaman, bu davetinize karşılık ümmetleriniz ne tür bir cevap verdiler?” Esasen böyle bir soru ya da sorgulama tarzı peygamberleri inkara kalkışanlar için bir uyan ve kötülemedir, bir derstir.

“ne” ise, “size cevap verildi” ifadesiyle mensûb/fethalı kılınmıştır.

Yani şu manada mastar olan bir kelimenin mensûb/fethalı kılınmasıdır: “Nasıl bir cevap ile karşılandınız?”

“Bizim hiçbir bilginiz yok, şüphesiz gizlilikleri hakkıyla bilen ancak sensin” diyeceklerdir.”

Bunun delili ise yine bu surede biraz sonra göreceğimiz, Mâide, 117. âyeti olan, “Onlar üzerinde gözetiyici yalnız Sen oldun” cümlesidir.

Yahut peygamber o ifadelerini bir edebî gereği olarak öyle söyleyeceklerdir.

Yani, “Senin ilmin yanında bizim ilmimizin ve bilginizin sözü mü olur? Bizim ilmimiz bir hiç mesabesinde/bununladır” demektir. Sanki burada, “Biz hiçbir ilme sahip değiliz” der gibiler.

Allah o zaman şöyle diyecek: “Ey Meryem oğlu İsa! Sana ve annene (verdiğim) nimetimi hatırla! Hani seni mukaddes ruh (Cebrâîl) ile desteklemiştim; (bu sayede) sen beşikte iken de yetişkin çağında da insanlarla konuşuyordun. Sana kitabı (okuyup yazmayı), hikmeti, Tevrât ve İncîl'i öğretmiştim. Benim iznimle çamurdan, kuş şeklinde bir şey yapıyordun da ona üflüyordun, hemen benim iznimle o bir kuş oluyordu. Yine benim iznimle anadan doğma körü ve alacalıyı iyileştiriyordun. Ölülerini benim iznimle (hayata) çıkan yordun. Hani İsrailoğullarını (seni öldürmekten) engellemiştim; kendilerine apaçık deliller (mu'cizeler) getirdiğin zaman içlerinden inkâr edenler, “Bu, apaçık bir sihirden başka bir şey değildir” demişlerdi.

“İşte o zaman Allah, şöyle diyecek:” (.....) ifadesi, “topladığı gün” ifadesinden bedeldir.

“Ey Meryem oğlu İsa! Sana ve annene (verdiğim) nimetimi hatırla! Çünkü anneni temize çıkarmış ve onu, dünya kadınları arasında onlara üstün kılarak seçkin hale getirdim.

“Hani seni mukaddes ruh (Cebrâîl) ile desteklemiştim.” Takviye etmiştim.

Burada, “seni desteklemiştim” ifadesi üzerinde amil etkisi yapan kelime, “nimetim” kelimesidir. Âyette sözkonusu edilen Ruhul-Kudüs ise mealde de belirttiğimiz gibi Cebrâîl (aleyhisselâm) dir. Yüce Allah Hazret-i İsa'yı Cebrâîl (aleyhisselâm) ile destekledi ki, kavmine karşı kesin kamtı veya hücceti ortaya koymuş olsun. Ya da kendisiyle dini hayata kavuşturduğu kelimam/söz ile onu İsa'yı takviye etti. Hazret-i İsa'yı bu şekilde kutsallığa izafe etmesinin sebebi, Hazret-i İsa'yı her tür günahattan temizleme ve arındırma sebebi olmasındandır. Bunun da delili veya delili:

“(Bu sayede) sen beşikte iken de ergenlik çağında da insanlarla konuşuyordun.” Kavlidir.

Burada, (.....) cümlesi hâldir.

Yani, sen henüz bir bebek iken bir mu'cize olarak onlarla konuştun, demektir. (.....) yani, yetişkin iken tebliğ de bulunarak..

“Sana öğretmiştim” ifadesi, (.....) ifadesi üzerine mamf bulunmaktadır.

Nitekim bunun benzeri olan “yapmıştın” “çıkarmıştın” (.....) ve (.....) ifadeleri de aynen bunu üzerine ma'tûf bulunmaktadırlar.

“Sana kitabı (okuyup yazmayı), hikmeti, Tevrât ve İncîl'i öğretmiştim.”

“Benim iznimle çamurdan, kuş şeklinde bir şey yapıyordun da ona üflüyordun, hemen benim iznimle o bir kuş oluyordu.”

“Ona” lafzındaki zamîr, “Kef harfine râcidir/yöneliktir.

Çünkü bu, Hazret-i İsa (aleyhisselâm) nm meydana getirdiği ve üflediği (.....) şekil/suret kelimesinin sıfatıdır. Yoksa Hazret-i İsa'ya izafe edilen suret veya şekle râci değildir. Çünkü asıl yaratan İsa değil, yüce Allah'tır.

Nitekim, “Benim iznimle kuş oldu” ifadesinde yer alan zamîr de aynen böyledir.

“Yine benim iznimle anadan doğma körü ve alacalıyı iyileştiriyordun.” Bu ibâre de, (.....) kelimesi üzerine ma'tûf/bağlı bulunmaktadır.

“Ölülerini benim iznimle (hayata) çıkarıyordun.” Rivâyete göre Hazret-i İsa, Hazret-i Nûh'un oğlu Şam'ı mezarından kaldırıp diriltmiş, bundan başka iki adam ile bir kadını ve bir cariyeyi ya da kızı da diriltmişti.

“Hani İsrâ'il oğullarını (seni öldürmekten) engellemiştim.” Burada, (.....) ifadesi, “engelledim” fiilinin zarfıdır.

“Kendilerine apaçık deliller (mu'cizeler) getirdiğin zaman içlerinden inkâr edenler, “Bu, apaçık bir sihirden başka bir şey değildir” demişlerdi.

Kırâat imâmılarından Hamza ve Ali, “sihir” kelimesini “sihirbaz” olarak okumuşlardır.

111

Hani havarilere: “Bana ve peygamberime îman edin” diye ilham etmiştim. Onlar (da), “Îman ettik, bizim Allah'a teslim olmuş kimseler (Müslümanlar) olduğumuza sen de şâhit ol” demişlerdi.

“Hani havarilere: “Bana ve peygamberime îman edin” diye üham etmiştim.”

“Onlar (da), “Îman ettik, bizim Allah'a teslim olmuş kimseler (Müslümanlar) olduğumuza sen de şâhit ol” demişlerdi.”

Yani; bizim ihlas sâhibi Müslümanlar olduğumuza sen de tanıklık et Rabbimiz, demektir. Bu, Yüzünü Allah'a teslim etmekten/kendini bütünüyle Allah'a adamaktan alınan bir ifadedir” ki bu manada zaten âyet de bulunmaktadır.

112

Hani havariler: “Ey Meryem oğlu İsa, Rabbin bize gökten, donatılmış bir sofrayı indirebilir mi?” demişlerdi. O: “Îman etmiş kimseler iseniz Allah'tan korkun” cevabını vermişti.

“Hani havariler: “Ey Meryem oğlu İsa, Rabbin bize gökten, donatmış bir sofrayı indirebilir mi?” demişlerdi.”

Âyette (.....) kelimesinin mensûb/meftuh olması, bunun harekesinin, (.....) kelimesinin harekesine tabi olması sebebiyledir.

Meselâ; “Ey Amr'ın oğlu Zeyd” gibi. (.....) ifadesi, “Bunu yapabilir mi?” demektir veya: “Eğer kendisinden bir istekte bulunsan Rabbin dediğini yapar mı?” manasıdır.

Arapça'da, (.....) ve (.....) kelimeleri tıpkı, (.....) ve (.....) kelimelerinde olduğu gibi aynı anlama gelirler.

Kırâat imâmılarından Ali Kisâî, (.....) ifadesi, (.....) olarak okumuştur.

Yani: “Sen Rabbinden isteyebilir misin? sorabilir misin?” demektir. Burada muzaf/tamlama hazfolunmuştur/kaldırılmıştır.

Mana ise şöyledir: “Herhangi'bir engelleyici durum, bir çekinecek hâl olmaksızın sen bu istediğimizi Rabbinden isteyebilir misin ? “

Kırâat imâmılarından Mekke ve Basra okulları imâmı, “İndirme” kelimesini, (.....) olarak okumuşlardır.

(.....) kelimesi üzerinde yemeklerin konduğu sofraya veya büyük sini demektir. İşte üzerine yemeklerin konması hâlinde bu sini değil artık sofraya/Mâide ismini alır. Kelime bir şeyi vermek manasında uzatmak demektir. Sanki bu, kendilerine gelenlere uzatılan şey demek gibidir.

“O: “îman etmiş kimseler iseniz Allah'tan korkun” cevabını vermişti.”

Yani, size gösterilen bütün bu mu'cizelerden sonra tekrar yeni yeni şeyler istemeye kalkışmayın. Çünkü gerçekten îman veya inanmak Allah'ın emir ve yasakların yerine getirmeyi ve buna bağlı olarak Allah'tan korkmayı gerektirir.

113

Onlar: “Ondan yiyelim, kalplerimiz mutmain/tatmin olsun, bize doğru söylediğini (kesin olarak) bilelim ve ona gözleriyle görmüş şâhitler olalım istiyoruz” demişlerdi.

“Onlar: “Ondan yiyelim, kalplerimiz mutmain/tatmin olsun.” Daha kesin ve yakiyn anlamında inancımız armış olsun. Bu, tıpkı Hazret-i İbrâhîm'in şu ifadesine benzemektedir: “Ancak kalbim huzur bulsun istedim.” Bakara,260

“Bize doğru söylediğini (kesin olarak) bilelim.”

Yani delile dayalı olarak gerçeği gördüğümüz gibi çıplak gözlerimizle de açık ve seçik olarak görmek suretiyle gerçeği öğrenelim, bilelim “Ve ona gözleriyle görmüş şahitler olalım istiyoruz” demişlerdi.”

Bizden sonra geleceklere çıplak gözle gördüklerimizi onlara da aktaralım.

Hazret-i İsa, Havarilerin bu isteklerinin bir inattan kaynaklanmadığını ve fakat sadece daha fazla öğrenmek ve bilgi sâhibi olmak, kalben huzur bulmak esasına dayandığını anlayanca;

114

Meryem oğlu İsa şöyle dedi: “Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofrayı indir ki, bizim için, geçmiş ve geleceklerimiz için bayram ve senden bir âyet (mu'cize) olsun. Bizi rızıklarındır; zaten sen, rızık verenlerin en hayırlısıdır.”

“Meryem oğlu İsa şöyle dedi: Ey Rabbimiz!” Esasen, (.....) kelimesi, “Ey Allah!” demektir. Fakat burada, (.....) ünlemi hafifedilip kaldılmış ve bunun yerine bir “mim” harfi getirilerek, “Allah'ım” denilmiştir. “Rabbimiz” ise ikinci bir sesleniş, ünleyle ifadesidir.

“Bize gökten bir sofrayı indir ki.”

“Bizim için, geçmiş ve geleceklerimiz için bayram ve senden bir âyet (mu'cize) olsun.”

Yani; o sofranın indiği gün bizim için mutlu bir bayram günü olsun. Rivâyete göre bu günün Pazar günü olduğu ileri sürülmüştür. İşte bu nun için Hristiyanlar Pazar günün bayram/tatil günü kabul etmektedirler. Ya da burada, “Bayram” ifadesinden kasıt, onlara âit mutluluk ve sevinç günü demektir. Bunun için buna “Bayram günü” diye ad verilmiştir.

Mana şöyledir: “Bizim için sevinç ve mutluluk olmuş olsun.”

(.....)ifadesi, amilin tekrarıyla (.....) kelimesinden bedeldir.

Yani: “Bizim zamanımızda olan dindaşlarınız için ve bir de bizden sonra gelecek olanlar için...” Ya da, “Nasıl ki bundan ilk insanlar yemişlerse sonuncuları da bundan yesinler” demektir. Veya “Bizden önce geçenler ve onlara uyanlar da...”

(.....) ifadesi, Senden benim peygamberliğime bir âyet delil olsun, demektir. Daha sonra bu ifadesini şöyle pekiştirdi:

“Bizi rızıklarındır; zaten sen, rızık verenlerin en hayırlısıdır.” Senden istediğimizi bize ver, çünkü sen verenlerin en hayırlısıdır.

115

Allah da şöyle buyurdu: “Ben onu size şüphesiz indireceğim; ama bundan sonra içinizden kim inkâr ederse, kâinata hiç bir kimseye etmediğim azâbı ona edeceğim!”

“Allah da şöyle buyurdu:” Medine ve Şam okulları kırâat imâmlarıyla Âsım, âyette görüldüğü gibi, (.....) kelimesini şeddeli olarak okumuşlardır. Yüce Allah burada sofrayı indireceğini vaat buyuruyor ve fakat hemen bunu ardından şu şartı ileri sürüyor:

“Ben onu size şüphesiz indireceğim; ama bundan sonra içinizden kim inkâr ederse, kâinata hiç bir kimseye etmediğim azâbı ona edeceğim!”

Burada geçen, “azâb” kelimesi tıpkı Selâm kelimesini teslim manasına geldiği gibi, bu da bu şekilde tazib/azâblarıdırma manasındadır.

(.....) ifadesindeki zamîr, mastara râcîdir/mastar içindir. Eğer azap ile, azap olunacak şey kasdolunsaydı, kesinlikle bundan kaçış olmazdı.

Hasen-ı Basrî'nin görüşüne göre aslında bu sofra indirilmedi. Eğer böyle bir sofra indirilmiş olsaydı bu, ta kıyamet gününe kadar bir bayram olurdu.

Vehb İbn Münebbih'e göre bu sofra melekler tarafından tersyüz edilmiş şekilde taşınarak getirildi ve üzerinde et dışında her çeşit yiyecek bulunuyordu.

Bir diğer tefsire göre onlar gelen sofrada her çeşit yiyeceği buldular. Bir diğer tefsire göre de o sofra, onlar her nerede olsalar sabah ve akşam üzerlerine inerdi.

116

Allah: “Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara, “Beni ve anamı, Allah'tan başka iki tann bilin” diye sen mi dedin” diye buyurduğu zaman o: “Hâşâ! Seni tenzih ederim; hakkım olmayan şeyi söylemek bana yakışmaz. Hem ben söyleseydim sen onu şüphesiz bilirdin. Sen benim içimde kini bilirsin, halbuki ben senin zâtında olanı bilmem. Gizlilikleri eksiksiz bilen yalnızca sensin.

“Allah: “Ey Meryem oğlu İsa! insanlara, “Beni ve anamı, Allah'tan başka iki tanrı bilin” diye sen mi dedin,” diye buyurduğu zaman.” Cumhûrun görüşüne göre bu soru kıyamet gününde olacaktır. Çünkü âyetin siyakı/gelişli-akışı ve sibakı/ öncesi bunu göstermektedir.

Âyetin sibakı/öncesi ise, bu surenin 109. âyeti olan, “Allah, resulleri topladığı zaman” cümlesidir. Bir tefsire göre de, Allah bu hitabı, Hazret-i İsa'yı göğe yükselttiği zaman söylemiştir. Bunun delili ise, (.....) lafzıdır.

“O: “Hâşâ! Seni tenzih ederim; hakkım olmayan şeyi söylemek bana yakışmaz.” Senin bir ortağın olmandan seni tenzih ederim. Böyle bir şey söylemem benim için yakışık almaz. Söylememem gereken bir şeyi söylemek benim için layık değildir.

“Hem ben söyleseydim sen onu şüphesiz bilirdin.” Eğer benim geçmişte böyle bir şey dediğim doğru ise, sen mutlaka onu bilirdin. Bunun manası şu demektir.

Yani sen gerçeği bileceğin için benim herhangi bir mazeret üretmeme gerek yoktur. Çünkü benim bunu söylemediğimi sen de biliyorsun. Eğer söylemiş olsaydım sen onu mutlaka bilirdin. Çünkü:

“Sen benim içimdekini bilirsin, halbuki ben senin zâtmda olanı bilmem.” Bir şeyin nefsi demek kendisi, zâtı ve hüviyeti demektir.

Mana şöyledir: “Sen benim bildiklerimi bilirsin ama ben, senin bildiklerini bilemem.”

“Gizlilikleri eksiksiz bilen yalnızca sensin.”

Bu, her ilci cümleyi de birlik te takviye etmektedir. Çünkü insanın içinde gizli olan şeyler de gayp olan şeyler cümlesindendir. Dolayısıyla bütün gayıpları/gizli olanları bilen bir zatın ilmine, asla kimsenin ilmi yetişemez.

117

Ben onlara, ancak bana emrettiğim söyledim: Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin, dedim. İçlerinde bulunduğum müddetçe onlar üzerine kontrolcü idim. Beni vefat ettirince artık onlar üzerine gözetleyici yalnız sen oldun. Sen her şeyi hakkıyla görensın.

“Ben onlara, ancak bana emrettiğini söyledim.”

Yani sen bana onlara neyi emretmemi söylemiş isen ben de onları kendilerine emrettim. Sonra da emredilen şeyin ne olduğunu da şöyle açıklamaktadır:

“Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin, dedim.” Âyette geçen, (.....) lâfzı, mü- fessire yani açılaiıcı mahiyette olan, (.....) (Ey) “yani” manasınadır.

“İçlerinde bulunduğum müddetçe onlar üzerine kontrolcü idim.”

“Beni vefat ettirince artık onlar üzerine gözetleyici yalnız sen oldun.”

“Sen her şeyi hakkıyla görensın.”

Benim söz ve'fiilimi de onların söz ve fiillerini de murakabe eden/gözetleyen sen idin.

118

Eğer kendilerine azap edersen şüphesiz onlar senin kullarıdır (dilediğini yaparsın). Eğer onları bağışlarsan şüphesiz sen izzet ve hikmet sâhibisin” dedi.

“Eğer kendilerine azap edersen şüphesiz onlar senin kullarıdır (dilediğini yaparsın). Eğer onları bağışlarsan şüphesiz sen izzet ve hikmet sâhibisin” dedi.

Zeccâc şöyle diyor: “Hazret-i İsa (aleyhisselâm) nın ilmi, kavminden kimlerin îman ettikleri ve kimlerin de küfür üzere kaldıkları bilgisinden ibâret bulunuyordu. İşte bu cümleden olarak, “eğer onlara sapıklıkları sebebiyle azâbedersen” yani onların küfürleri sebebiyle kendilerine azap edecek olursan, “şüphesiz onlar senin-âyetlerini inkâr edip peygamberlerini de yalanladıklarını bildiğin- kullarıdır. Sâhibi olman bakımın dan onlara dilediğini yaparsın., bu, adaletin gereğidir.” Çünkü onlar kendilerine bütün hüccetler ya da kanıtlar gösterildikten ve bunun doğal sonucu olarak îman etmeleri gerekli/vacip olduktan sonra küfürde ısrar etmişlerdir. “Eğer onları bağışlarsan. Şüphesiz sen buna da kâdirsin. Ve işlediklerinde de hikmet sâhibisin.”

Yani onların arasından kendilerinden küfrü çıkarıp aldığıın ve inanmalarını sağladığıın kimseleri bağışlarsan bu, senin fazlın ve ihsanın sebebiyledir. Çünkü Sen güçlüsün. Kimse seni dilediğini yapmaktan engellemez, çünkü işlediklerinde hikmet sâhibisin. Ya da “Azîzun” demek, güçlüdür, sevap vermeye kâdirdir, demektir “ve işlediklerinde de hikmet sâhibisin” demek de, kimseyi karşılıksız bırakmazsın, ancak bir hikmet veya doğruluktan ötürü gerekeni yaparsın, demektir.

119

(Bu konuşmadan sonra) Allah şöyle buyuracaktır: Bu, doğrulara, doğruluklarının fayda vereceğı gündür. Onlara, içinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar akan cennetler vardır. Allah onlardan râzı olmuştur, onlar da O'ndan râzı olmuşlardır. İşte büyük kurtuluş ve kazanç budur.

“(Bu konuşmadan sonra) Allah şöyle buyuracaktır: Bu, doğrulara, doğruluklarının fayda vereceğı gündür.”

Burada, “gün” kelimesi “Bu” kelimesinin haberi olması itibariyle bu kelimenin ref i/ötreli ve izafetiyle okunmaktadır.

Yani yüce Allah şöyle buyuracaktır: “İşte bu gün, dünya ve âhirette doğrulukları üzerinde devam eden doğru olan kimselere fayda vereceğı gündür.”

Cümle mübteda ve haberiyle beraber mefûl/ötreli olarak mahallen mensûbtur/fethalıdır. Meselâ: (.....) gibi.

Kırâat imâmılarından Nâfi ise, bunu zarf olarak nasb ile, (.....) diye okumuştur.

Yani, yüce Allah bunu; dürüst olanlara dürüstlüklerinin fayda sağlayacağı günde söyleyecektir ki bu gün de kıyamet günüdür.

“İşte büyük kurtuluş ve kazanç budur.”

Çünkü dünyadaki kurtuluşun aksine bu kurtuluş bâkîdir/sonsuzdur. Halbuki dünyadaki değildir.

120

Göklerin, yerin ve içlerindeki her şeyin mülkiyeti Allah'ındır, O, her şeye hakkıyla kâdirdir.

“Göklerin, yerin ve içlerindeki her şeyin mülkiyeti Allah'ındır.” Yüce Allah Hristiyanların, Allah ile birlikte başka bir ilâh da vardır, demelerinden yüce zâtını tazim/yüceltiyor ile tenzih ediyor.

“O, her şeye hakkıyla kâdirdir.”

Yani, dilerse engeller, dilerse verir, dilerse yaratır ve dilerse yok eder.

Allah'tan bizi rızasına muvaffak kılmasını dileriz. Cennetiyle müjdelenip kurtuluşa erenlerden kılmasını isteriz.

Efendimiz Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'e Ehl-i Beytine ve ashâbına salât ve selâm olsun.

EN'ÂM SÛRESİ

Bu sûre Mekke'de nâzil olmuştur; 165 âyetten müteşekkildir.

1

Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'a âittir. Bunca âyet ve delillerden sonra bir de kâfirler kalkmışlar, bir takım varlıkları putlar edinerek Rablerine denk tutuyorlar.

İlk âyetin başında yer alan, “Hamd, yalnızca Allah'a âittir.” İfadesi, yüce Allah'ın bundan müstağni olmasına, ihtiyacı olmamasına rağmen zikredilmiş olması, sırf bunu hem lafız ve hem mana bakımından öğretmek içindir. Çünkü bu, “Siz O'na hamdetmeseniz de hamd ve övgü yine de ve her şeye rağmen Allah'ın hakkıdır.” demektir.

“Gökleri ve yeri yaratan Allah'tır.”

Âyette, “Gök” kelimesinin tekil olarak değil de çoğul olarak, “gökler/se mavat” şeklinde gelmiş olması, göklerin üst üste tabakalar hâlinde olduğu gerçeğine işaret içindir. Halbuki yerin tekil olarak, “ard” diye gelmiş olması, her ne kadar yerlerin sayıları da yedi ise de, yer, gök gibi üst üste gelmiş tabakalar hâlinde değildir. Yerin bu yedi yer hâli birbirini izleyen tabakalar şeklindedir.

“Karanlıkları ve aydınlığı var eden.” diye geçen âyette yer alan, “var eden” kelimenin Arapçası (.....) dir.

Bu kelime kimi zaman bir mef'ûl alır. Böyle bir mef'ûl alabilmesi de kelimenin, “Ahdese” manasında yani “yaratmak, meydana getirmek, icad etmek vb. gibi” bir manada olması veya, (.....) Anlamında yani, “kurmak, tesis etmek, yetiştirmek, yaratmak” olması hâlinde söz konusu olabilir. Bu ilk âyette geçen, (.....) kelimesi burada tek mef'ûl alır.

Şayet, (.....) kelimesi ya da sözcüğü, “başka bir” konusu (.....) kelimesi bu doğrultuda olmak üzere iki mef'ûl almış

“durumuna dönüştürmek” anlamında kullanılırsa bu takdirde iki mef'ûl/nesne ya da tümleç alır. Nitekim aşağıda ki âyette öyle geçiyor:

“Onlar, Rahmân olan Allah'ın kulları olan melekleri de dışı saydılar.” Zuhruf,19

Âyette görüldüğü üzere erkeklik ve dişilikleri olmayan Allah'ın masum nuranî varlıklarını dışı sayıyorlar.

Bu âyette aynı zamanda Nur ve Zulmet tanrıları diye kadim iki tanrı inancının da ret edildiğine de işaret vardır.

(.....) Kelimesinin âyette müfret olarak gelmiş olması âyette cins murat olunmasından ötürüdür, Çünkü farklı aydınlıklar yoktur. Aydınlık bu manada tektir. Halbuki zulmet ise değişiktir, farklı farklı karanlıklar vardır. Bu bakımdan zulmet kelimesi çoğul şeklinde zulümât olarak gelmiştir. Çünkü her şeyin zulmeti/karanlığı o şeyin farklılığına bağlıdır. Meselâ gecenin karanlığı/denizin zulmeti, karanlık olan bir yerin zulmeti hep birbirlerinden ayrı ve farklı karanlıklardır, birinin zulmeti ya da karanlığı diğerine asla uymaz ve benzemez. Halbuki Nur bir tek özellik gösterir, zulmetlerin farklı karakterleri gibi herhangi bir farklılık göstermez.

Diğer taraftan âyette görüldüğü üzere (.....) kelimesinden önce Zulümât ifadesi yer almıştır. Bunun gerekçesini de Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in aşağıya aldığımız şu hadisinde görüyoruz:

“Allah, yaratıklarını zulmet içinde yarattı. Daha sonra Allah, kendi nurundan bir nur/ışık serpti. İşte bu nur ya da aydınlık kime isabet etmiş ise, o, hidâyeti bulmuştur. Kime de isabet etmemiş ise o da sapıtmıştır.” Tirmizî, İman,18/2780. Ahmed bin Hanbel, Müsned;2/176,197

Bütün bu açıklamalardan sonra, “Bir de kâfirler kalkmışlar, bir takım varlıkları putlar edinerek Rablerine denk tutuyorlar.”

Meselâ, Arapça olarak, (.....) diye söylediğin zaman, bununla, “Onu bununla denk ve eş tuttum.” Demiş olursun. Çünkü Araplar bu manada putlarını ve putlaştırdıkları şeyleri Rablerine denk ve eşit tutuyorlardı.

Âyette yer alan, (.....) deki, (.....) cer edatı “kâfirler” ifadesinin değil, “Denk” tutma ifadesinin ilgi cümlecığıdır. Veya “...bir de kâfirler Rablerinden yüz çevirirler.” Olarak mana verilmesi durumunda âyette yer alan, “bi” cer edatı küfr kelimesinin ilgi cümlecığı olur.

Bu takdirde, (.....) fiilinin ilgi cümlecığı mahzûf olan, “anhu O'ndan” ilgi cümlecığı olmuş olur. Buna göre de, “Bir de kâfirler,..” cümlesi, âyetin baş tarafında yer alan, (.....) Hamd Allah'a âittir” cümlesine atfedilmiş olur.

Yani, “Yüce Allah yaratmış olduğu varlıklar açısından hamd olunmaya, övülmeye layıktır. Övgü ancak Allah'ın hakkıdır.” Demektir. Çünkü yüce Allah, her ne yaratmış ise bir nimet olarak yaratmıştır. Bir de Allah'tan yüz çeviren kâfirler, bununla da kalmayarak kalkıp Allah'ın verdiği nimetlere karşı nankörlükte bulunuyorlar.

Ya da bu, “Göklerin yaratılması” ifadesi üzerine ma'tûftur. Buna göre mana: “Yüce Allah'ın kendisinden başka hiçbir varlığın güç yetiremeyeceği, kâdir olamayacağı bu şeyleri yarattı.” Bir de bu kâfirler, Allah tarafından yaratılmış bulunan bu varlıkları tutup Allah'a denk tutuyorlar, putlar ediniyorlar. Halbuki o kâfirler bu yaratıları varlıkların hiç birisini hiçbir zaman ve asla yaratabilecek bir güç ve kudrete sahip değiller.

Âyette yer alan, (.....) edatı, burada bir şeyi yapabilecek bir güce sahip olmadıkları gerçeğini dillendiriyor.

Yani yüce Allah'ın kudretine ilişkin âyet ve deliller gayet açık bir şekilde ortada olduğu hâlde kafirlerin böyle bir gücünden asla söz edilemez. Çünkü bu manada bir kudretleri yoktur.

2

Sizi bir çamurdan yaratan, sonra size bir ecel, bir ömür süresi tayin eden O'dur. Bir de Onun katında muayyen bir kıyamet günü vardır. Sonra bir de tutup hala şüphe ediyorsunuz.

“Sizi bir çamurdan yaratan O'dur.”

Bu âyette yer alan, (.....) cer edatı asıl ilk yaratılışa işaret içindir. Dolayısıyla bu, “sizin ilk yaratılışımızdır.

Yani Hazret-i Âdem'in yaratılışı çamur dandır, demektir.”

Daha “Sonra size bir ömür süresi tayin eden O'dur.” Burada da insanın ömrünün bir gün biteceğine, bu dünya hayatındaki süresinin sona ereceğine işaret buyurmaktadır. “Bir de O'nun katında muayyen bir ecel vardır.” Kıyamet günü vardır.

Veya ilk “yaratılış”, İnsanın yaratılması ile ölümü arasındaki döneme kadar olan devreye işaret olunmaktadır. İkinci kısım da, ölüm ile tekrar dirilme anma kadar olan döneme işaret tirk bu da Berzah'tır.

Bir diğer tefsire göre ilki “uyku” demektir. İkincisi de, “Ölüm” demektir. Ya da ikincisi yani ölüm. İlk manaya göre olabilir. Bu ise, “O bilinen bir süredir” manasına gelir.

“Muayyen bir ecel” ifadesi arap dilbilgisi kurallarına göre, “Mübteda” dir. Bunu haberi de, (.....) ifadesidir. Her ne kadar mübteda nekire ise de buna rağmen cümleinin başında yer almıştır. Kaldı ki haber de zarf olarak gelmiş bulunmaktadır. Halbuki bu gibi bir durumda mübtedanın sonraya kalması kural gereğidir. Başta haberin yer alması gerekir. Çünkü sıfat ile hususiyet kazanmış olduğundan ötürü ma'rifeye yaklaşmış bulunmaktadır.

Gerçi âyet mealini söz konusu özelliğe göre ele aldıkça âyet orijinalinde meal, “Muayyen bir ecel O'nun katındadır.” tarzındadır.

“Sonra bir de tutup hala şüphe ediyorsunuz.”

Şayet, “şüphe ediyorsunuz” kelimesi, “Mirye” kökünden türemiş ise, (.....) kelimesi yukarıdaki manayadır. Eğer, (.....) kelimesi,

“el-Mira” kökünden türeme ise bu takdirde âyetin meali şöyledir:

“Sonra bir de tutup hala mücadele ediyorsunuz.”

Yani âyetle, “şüphe ediyorsunuz” yerine, “Mücadele ediyorsunuz” manası yer alır.

Yine âyetle yer alan, “Sümme” edatıyla şu gerçeğe işaret edilmektedir:

“Yüce Allah'ın onlara hayat veren, onları öldüren, sonra tekrar diriltecek gerçeğini bilmelerine rağmen bu konuda şüpheyeye düşmeleri veya mücadeleye girişmeleri oldukça uzak bir ihtimaldir.

Yani tüm gerçekleri bilmelerine rağmen şüpheyeye düşmeleri veya hak ile mücadeleye kalkışmaları inatlarının bir sonucudur.”

3

Göklerde de yerde de yegâne gerçek ilâh Allah'tır. O sizin gizlinizi de bilir, açığa vurduğunuzu da. O, hayır ve şer olarak ne kazanacağınızı da bilir.

“Göklerde de yerde de yegane gerçek ilâh Allah'tır.” Âyetle yer alan, “O Allah'tır” cümlesi, dilbilgisi açısından mübteda ve haberdır. “Gökler ve yer” ifadeleri ise, mana bakımından, “Allah” isminin manasıyla alâkalıdır, ona bağlıdır. Sanki şöyle denilmek isteniyor: “O Allah onun yani gökler ile yerin her ikisinde de hak ilahtır.” Nitekim yüce Allah'ın şu âyeti bu gerçeğe gayet açık olarak değinmektedir:

“Gökte de ilâh, yerde de ilâh sadece O'dur.” Zuhurf,84

Yani her ikisinde de bilinen ve tanınan Hak ilâh sadece Allah'tır. Ya da O, kendisi için: “Allah her ikisinde,gökte ve yerde var olan zâttır.” Diye ifade olunan O gerçektir. Birinci görüşe göre, eğer lafız türetilmiş olarak kabul edilmesi baz alınarak : “O, her ikisinde de ilahtır.” Diye tefsirlerürken, ikinci görüşe göre yani Allah Lafzâ-ı Celali türetilmiş bir isim değildir görüşü açısından, “O, her ikisinde de Allah'tır.”

Kısaca bilindiği üzere Arap dil bilginleri arasında “ALLAH” Lâfza-i Celâli “İlah” lâfzından türetilmiştir görüşünü savunanlar olduğu gibi, kimisi de bu, “İlah” lâfzından türetilme değildir,

“Allah” İsm-i Celâli bu manada türetilmemiş/müştak olmayan bir özel isimdir. Görüşünü ileri sürmektedirler. Birinci görüşe göre Allah ismi Celili yerine ilâh ismi de söylene bilir. İkincilerine göre bizzat Allah lafzinm söylenmesi daha yerindedir.

“O, sizin gizlinizi de bilir, açığa vurduğunuzu da.” Bu, dil bilgisi açısından haberdan sonra bir haberdır. Ya da bu, âyetle yer alan yeni bir cümledir bu durumda mana: “O, sizin gizlinizi de bilir, açığa vurduğunuzu da.”

Yani mealde görüldüğü gibi. Hayır ve şer olarak, “Ne kazanacağınızı da bilir.” Buna göre ya sizi ödüllendirir veya yaptıklarınızdan ötürü sizi cezâlarıdırır.

4

“Böyle iken Rablerinin ayetlerinden kâfirlere bir âyet gelmeye dursun, mutlaka o âyetlerden yüz çevirirler.”

Bu âyet içerisinde iki tane (.....) cer edatı geçer. Bu edatlardan ilk cer edatı istiğrak için olup, söz konusu edilen şeylerin tamamını kapsar. İkinci cer edatı ise tab'iz içindir. Söz edilen şeylerin bazısını ya da bir kısmını kapsar. Dolayısıyla âyetin manası şöyle tefsirlerir:

“Kâfirlere Rablerinden ne kadar âyet gelirse gelsin, bu kâfirler mutlaka gelen bu âyetlerden kimisini veya bir kısmını ret ederek yüz çevirirler. Halbuki bu hususta onlar için farz olan inen ayetlere bakmaları ve bunlardan ders çıkarmalarıdır.” Halbu ki onlar gelen ayetlere sırt çeviriyorlar, ders almaya bakmıyorlar. Çünkü sonları gereği gibi düşünmediklerinden ve bu açıdan bir korkuları olmadığından ibret nazanyla ve ders almak amacıyla bakmıyorlar, bu gerçeklere sırt çeviriyorlar.

5

Gerçekten onlar, hakikat kendilerine gelince onu yalanladılar. Ancak alay ettikleri şeyin haberlerini, onunla alay etmenin ne demek olduğunu öğrenecekler.

“Gerçekten (onlar,) hakikat kendilerine gelince onu yalanladılar.” Bu âyette mahzûf bir ifadeye bir cevap yer almaktadır. Şöyle ki: “Eğer onlar âyetlerden yüz çeviriyorlarsa, “Gerçekten onlar, hakikat kendilerine gelince onu yalanladılar.”

Yani, Kur'ân kendilerine meydan okumak üzere gelince, onlar da bunun benzerini getirmekten acze düşmüşlerdir.

“Ancak alay ettikleri şeyin haberlerini, onunla alay etmenin ne demek olduğunu öğrenecekler.”

Alay ettikleri şey, Kur'ân'ın kendisidir.

Yani onun verdiği haberleri ve bununla ilgili durumları, alay ettikleri şeyin nasıl bir şey olduğunu pek yakın bir gelecekte öğrenecekler. Bunu da henüz dünya hayatında iken veya kıyamet gününde Allah'ın kendilerine göndereceği azap ile görüp öğrenecekler. Ya da İslamın üstünlük kazanmasıyla ve O'nun egemen olmasıyla herşeyi açık-seçik görecekler.

6

Kendilerinden önce nice nesilleri ortadan kaldırdığımızı görmediler mi? Halbuki biz onlara, size vermediğimiz imkanları vermiştik; Gökten üzerlerine bol bol yağmurlar yağdırmıştık ve ayaklarının altından ırmaklar akıtmıştık. Ancak Biz günahları yüzünden onları ortadan kaldırdık ve onların peşinden başka nesiller yarattık.

“Kendilerinden önce nice nesilleri ortadan kaldırdığımızı görmediler mi?”

Yani söz konusu gerçeklere karşı çıkan o yalanlayanlar, kendilerinden önce yaşayıp bu dünyadan geçenleri ortadan yok edip kaldırdığımızı görmediler mi? Çünkü her çağda yaşayanların hayat sürelerinin bitiğini görmediler mi? Bilmiyorlar mı? Kaldı ki bu süre yetmiş ya da seksen yıldır. Dolayısıyla her yetmiş yıldan veya seksen yıldan sonra yepyeni bir nesil gelir ve gelen bu yeni neslin kendilerinden önce yaşayıp da bugün kendilerinden bir eser kalmayanlardan bir ders çıkarmayacaklar mı?

“Halbuki Biz onlara, size vermediğimiz imkanları vermiştik.” Âyette yer alan, (.....) ifadesi, cümledeki yeri ve konumu açısından, daha önce geçen, (.....) ibâresinin sıfatı olarak gelmiştir. Dolayısıyla kelime sonraki ibâre göz önünde tutulduğunda mana itibarıyla çoğul olarak değerlendirilmiştir.

“Ülkelerde temkinleştirmek” : demek, Onlara orada imkanlar sunulacak, güvenli bir şekilde yaşamalarını sürdürme imkanını vermektir. Buna göre âyetin manası şöyle olmaktadır: “Âd, Semûd ve başka kavimlere vücut, zenginlik ve dünyada farklı toplumlara karşı üstünlük verdiğimiz gibi Mekke halkına bu manada bir şey vermedik, onlar hemen her bakımdan üstün idiler. Fakat bu, onlara bir şey sağlamadı. Haktan sapmaları yüzünden onları helâk ettik. Aklınızı başınıza devşirin siz de aynı son ile karşı karşıya gelmeyin.

“Gökten üzerlerine bol bol yağmurlar yağdırdık.” Âyette yer alan, (.....) kelimesi, (.....) keli meşinin halidir.

“Ve ayaklarının altından ırmaklar akıtmıştık.”

Yani Ağaçlarının, bağ ve bahçelerinin altlarından ırmaklar akıtmıştık. Dolayısıyla mana şöyle olmaktadır: “Sizden önce geçen o toplumlar ırmaklar, meyveler arasında bolluk içinde bir hayat sürdürdüler. Bol ve bereketli yağmurlar altında bir hayat geçirdiler.

“Ancak Biz, günahları yüzünden onları ortadan kaldırdık.”

Yani onların varlık sâhibi olmaları, büyük imkânlara mâlik olmaları yine de onları helâk olmaktan kurtarmamıştır.

“Ve onların peşinden başka nesiller yarattık.”

Yani helâk yoluyla ortadan kaldırmaların yerine, onların arkasından başka kavimler getirip yerleştirdik.

7

Eğer sana kağıt üzerine yazılı bir kitap indirmiş olsaydık, onlar da o kitaba elleriyle dokunmuş olsalardı, yine de bu inkârcılar: Bu, apaçık bir büyüden başka bir şey değildir, derlerdi

“Eğer sana kağıt üzerine yazılı bir kitap indirmiş olsaydık,” yani Allah'ın kitabı ellerine yazılı bir hâlde geçmiş olsaydı ve, “Onlar da o kitaba elleriyle dokunmuş olsalardı,” Bu cümle esasen bir önceki cümleyi te'kit ve pekiştirmek için gelmiştir. İleride, “Gözlerimiz boyandı.” Hicr,15 Dememeleri için bu konu pekiştirilerek ele alınmıştır. Bu körlükleri ileride aleyhlerine delil olsun için zikredilmiştir. Çünkü:

“Bu inkarcılar: Bu apaçık bir büyüden başka bir şey de değildir,” derlerdi. Bunu da sırf inat olsun, Hak ve îslâm tüm gerçekliğiyle açık-seçik belirdikten sonra yalnızca inatları ve Hakka karşı katı tutum ve davranışları yüzünden karşı çıkarlar.

8

“Peygambere, bizim de görebileceğimiz bir melek gönderilseydi ya!” dediler. Eğer Biz bir melek gönderseydik kesinlikle iş bitirilmiş olurdu da artık kendilerine göz açtırılmazdı.

“Peygamber'e, bizim de görebileceğimiz bir melek gönderilseydi ya!” dediler.”

Yani Hazret-i Peygamber'e, bu zât size peygamber olarak gönderilmiştir, diye konuşup tanıklıkta bulunacak bir melek de peygamber'e gönderilseydi olmaz mıydı?

“Eğer biz melek gönderseydik kesinlikle iş bitirilmiş olurdu.”

Yani helâk edilmeleri için haklarında kesin hüküm ve karar uygulanırdı. Böylece helâk olurlardı.

“Artık kendilerine göz açtırılmazdı.” Meleğin gönderilmesinden sonra artık göz açıp kapayacakları bir zaman dilimi kadar olsun kendilerine hiçbir fırsat asla tanınmazdı. Çünkü bu kimseler bir meleği asli şekil ve hüviyetinde görmeleri hâlinde, görmüş oldukları varlığın dehşetinden ve korkusundan oldukları yerde canları çıkar, ölüp giderlerdi.

Âyette yer alan, (.....) edatı, iki olay arasındaki, meleği görme ile helâk oluş arasındaki süreyi, olayın meydana gelişle beklemenin söz konusu olamayacağı anı anlatmaktadır. Dolayısıyla olayın meydana gelmesinden sonra bir süre beklemenin söz konusu olmayacağını ve hatta meydana gelebilecek helâk olayının asıl meleğin gönderilmesinden çok daha şiddetli olacağına işaret eder. Çünkü bir şiddetin ansızın meydana gelmesi olayı bizzat şiddetin kendisinden çok daha ağır ve çekilmezdir.

9

Eğer peygamberi, Biz bir melek kılsaydık, muhakkak onu bir insan suretine sokar ve onları düşükleri şüpheye yine de düşürmüş olurduk.

“Eğer peygamberi bir melek kılsaydık,”

Yani onların istekleri doğrultusunda eğer Biz, peygamberi bir melek kılsaydık ya da bir meleği peygamber olarak kendilerine gönderseydik.

“Muhakkak onu bir insan şeklinde gönderirdik” Çünkü Mekke müşrikleri kimi zaman, Muhammed'e, onun peygamberliğini doğrulayan bir melek beraberinde gönderilseydi ya! Dedikleri gibi kimi zaman da, Bu Muhammed de tıpkı sizin gibi bir beşer, bir insandır diyorlardı. Eğer Rabbimiz dileseydi, kesinlikle meleklerini gönderirdi. Dolayısıyla ayete dönersek:

“Göndereceğimiz o meleği de kesinlikle bir suretinde gönderirdik.” Nitekim kimi vakitler Cebârîl (aleyhisselâm), Hazret-i Peygamber'e vahiy getirirken veya gelirken genel olarak sahabeden Dihye'nin suretinde gelirdi. Çünkü Sahâbe melekleri asli şeklinde ya da hüviyetinde görmeye dayanamaz, güç yetiremezlerdi.

“Ve onları düştükleri şüpheyi yine düşürmüş olurduk.” -

Yani onları öyle bir duruma getirirdik ki, yine de işin içinden çıkamazlardı. Ey Resûlüm Muhammed! Eğer meleğin de yolu tıpkı senin yolun gibi olacak idiyse, dolayısıyla onun işini, durum ve konumunu onlar için işin içinden çıkılmaz bir hale getirirdik. Çünkü bu kimseler meleği insan suretinde gördükleri zaman,

“Bu da bir insandır, bir melek değildir.” diyeceklerdir.

10

Aslında senden önce de nice peygamberlerle alay edilmişti. Ancak alay edenleri, alaya aldıkları şey onları her taraftan kuşatarak mahvetti.

“Aslında senden önce de nice peygamberlerle alay edilmişti. Ancak alay edenleri, alaya aldıkları şey onları her taraftan kuşatarak mahvetti.”

Yani alaya aldıkları şey sebebiyle onlar cezâ olarak her taraftan çepe çevre kuşatıldılar. Onları kuşatan şey de Hak'km kendisidir. Çünkü peygamberi ve inananları alaya almaları sebebiyle helâk edildiler.

Âyette yer alan, (.....) car ve mecranı bunun öncesinde yer alan, (.....) fiiline taallûk etmektedir.

Bu, tıpkı;5 âyetinde yer alan, (.....) âyeti gibidir. “Onlarla” zamîri/adılı peygamberlere gider.

(.....) âyetinde yer alan, (.....) harfi, kurradan Ebû Amir ile Âsım'a göre iki sakın, harfin yan yana gelmeleri sebebiyle meksur okunur. Ancak, diğer kırâat imâmılarına göre ise, (.....) deki (.....) harfinin zammeli olması sebebiyle, (.....) harfi de ötreli okunur.

Yani, (.....) olarak okunur.

11

De ki: “Yer yüzünü gezip dolaşırı, sonra da peygamberleri yalanlayanların sonlarının ne olduğunu görüp düşünün.”

Âyette yer alan,” (.....) diye bir kelime bulunmaktadır. Bunun, (.....) olarak gelmesiyle, (.....) olarak gelmesi arasında ne gibi bir fark bulunmaktadır? (.....) daki bakış olayı, yer yüzünde dolaşmaya ibret alınması açısından sebep/ neden olmamaktadır.

(.....) denilince sanki, “Yer yüzünde ibret almak için gezip dolaşırı, yoksa aymazların yer yüzünde dolaştıkları gibi gezip durmayın. Ancak, “Yer yüzünde gezip dolaşırı, sonra da... ne olduğunu görün.”

Yani, (.....) olarak gelmesinin anlamı, yeryüzünde ticaret ve başka amaçlarla gezip dolaşmanın mubah olduğunu ve bunun herhangi bir sakıncasının olmadığını anlatmak içindir. Bir de daha önce yok olup gidenlerin, helâk olanların kalıntılarına, onlardan geriye kalmış kalan izlerine bakarak da bunlardan ders

çıkarmanın gerekliliğine de işaret olunmaktadır. İşte işin bu noktasına âyette yer alan, (.....) edatıyla dikkat çekilmiş bulunmaktadır. Çünkü bu edat, vacip olanla mubah olan arasındaki mesafeyi ve farklılığı belirtmek içindir.

12

Göklerde ve yerde olanlar kimindir? diye sor onlara. De ki: “Allah'ındır.” O, merhamet etmeyi kendi zâtına has kıldı. O, hakkında hiçbir şüphe olmayan kıyamet gününde sizi kesinlikle toplayacaktır. Kendilerim ziyana sokanlar var ya işte onlar inanmazlar.

“Göklerde ve yerde olanlar kimindir? diye sor onlara.” Âyette yer alan, (.....) soru edatıdır. Bundan hemen sonra gelen, (.....) harfi burada (.....) anlamında ilgi zamîridir ve mübteda konumun da olduğundan mahallen merfûdur. (.....) ise mübtedanın haberidir.

“De ki: Allah'ındır.” Bu, ifade inkârcıları kesin susturmak için verilen bir cevaptır ve onların da bildikleri gerçeği kesin ifade etmek içindir.

Yani şöyle denilmek isteniyor:

O şeylerin hepsi Allah'ındır. Dolayısıyla bu hususta benimle sizin aranızda herhangi bir ihtilaf ya da tartışma da söz konusu değildir. Kaldı ki bu şeylerden hiç birisini Allah'tan başkasına izafe etmeniz de mümkün değildir ve siz O'ndan başkasına izafe etmeye de asla güç yetiremezsiniz.

“O merhamet etmeyi kendi zâtına has kılmıştır.” Burada “Has kılmak ve Yazmak” ifadeleri âyetin aslı olan, (.....) fiilinden alınmıştır. Esasen bu fiil, “Vacip kıldı.” Demektir. Ancak bu ifadeyi zahiri manasıyla yüce Allah için vacip ya da farz kıldı olarak manalarandırılması câiz değildir. Çünkü kul açısından bakıldığında hiçbir kul, yüce Allah için bir şeyi farz ya da vacip kılmaz, kılamaz. Kaldı ki yüce Allah için de böyle bir mecburiyet yoktur. Dolayısıyla bundan murat, yüce böyle bir şeyi kesin bir dil ile vaad buyurur. Şüphesiz Allah her vadini de kesinlikle yerine getirir.

Âyette, “Nefs” ifadesinin yer alması da, bunun yalnızca kendisine âit ve has olduğunu bildirmek içindir. Dolayısıyla araçlara bırakmamaktadır, araçları devreden çıkarmaktadır. Diğer taraftan ibret gözüyle olayları değerlendirmemesi, aymazlığı, hiçbir şeyi yaratma gücü bulunmayan varlıkları Allah'a ortak koşmaları sebebiyle de onları azâbıyla korkutuyor. Bunun için şöyle buyuruyor: “O, hakkında hiç şüphe olmayan kıyamet gününde sizi kesinlikle toplayacaktır.” Allah'a ortak koşmanız yüzünden sizleri cezâlarırdırmak için kıyamet gününde sizi toplayıp bir araya getirecektir. “Kendilerini ziyana sokanlar var ya işte onlar inanmazlar.”

Âyette yer alan, “Kendilerini ziyana sokanlar var ya,” zemmi, kâfirleri yerme olayını anlatan bu cümle mensûb durumundadır.

Yani burada asıl kasdolunanlar kendi istek ve arzularıyla küfrü seçenlerin, kendilerini ziyana sokanlardır. Dolayısıyla, “Onlar inanmazlar.”

İmâm Ahfeş diyor ki: Âyette yer alan, “Ellezine” ilgi zamîri, “Le Yecmeanneküm” deki, (.....) zamîrinden bedeldir.

Yani yüce Allah, kendilerini ziyana sokan bu müşrikleri kesin olarak toplayıp huzura getirecektir.

Ancak burada geçerli olan görüş ilkidir yani “Ellezine” nin mensûb oluşudur. Çünkü Dil Bilimcisi İmâm Sîbeveyh diyor ki: “Arapça da, (Merartu biyel miskin veya Merartu bikel miskin) diyerek “Miskin” kelimesini (.....) veya (.....) harfinden bedel imiş gibi değerlendirmek câiz olmaz. Çünkü her ikisinin de dilbilgisi bakımından apaçık olarak ortadadır. Bu itibarla bu ikisini bedel olarak veya tefsîr olarak değerlendirmeye gerek yoktur.

13

“Gecenin ve gündüzün içinde yer alıp barınan her varlık O'nundur.”

Âyette yer alan, “O'nundur” ifadesi bundan önceki âyette yer alan, (.....) lâfzı üzerine ma'tûftur. Yine âyet içinde yer alan, (.....) fiili, (.....) dan türemedir. Buna göre mana şöyledir: “Gece ve gündüz hareketsiz olanı da hareket hâlinde olanı da,..” Ya da, (.....) fiili, (.....) kelimesinden türetilmedir, buna göre ise mana şöyle olmaktadır: “Gecenin ve gündüzün içinde yer alıp bannan,..” Dolayısıyla sadece iki zıddm birini zikretmek suretiyle diğerini zikretmeksizin bununla yetinilmiştir. Bu tıpkı Nahl,81 âyetindeki, “Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler,” Âyette yalnızca sıcaktan söz edilerek aynı zamanda soğuğa da işaret olunmaktadır.

Yani, “Sizi sıcaktan ve soğuktan koruyacak elbiseler,..” demek istenmiştir. Zaten bu ibâre itibariyle de böyle anlaşılmaktadır. Dolayısıyla konumuz âyette “sükun” yani hareketsiz olandan söz edilirken hareket hâlinde olanlara da zımnem işaret olunmaktadır. Zira hareketsizlik hâli hareketlilik oranına göre daha çoktur. Bu ise müşrikler aleyhine hüccet olmak için zikredilmiştir. Çünkü müşrikler de her şeyin yaratıcısının ve tedvir edenin yüce Allah olduğunu inkâr etmemektedirler.

“O'Semi'dir, Alîm'dir.” Yüce Allah duyulacak her şeyi duyar ve her malumu da bilir. Dolayısıyla gecenin ve gündüzün içinde yer alan hiçbir şey Allah'a gizli değildir.

14

De ki: Gökleri ve yeri yoktan var eden, yediren ve fakat kendisi yedirilmeyen Allah'tan başkasını mı dost edineyim? Yine de ki: Bana müslüman olanların ilki olmam emredildi ve sakın müşriklerden olma! diye buyuruldu.

“De ki: Allah'tan başkasını mı dost edineyim?”

Yani yardımcı, zafere erdiren Allah'tan başkasını mı ma'bût edineyim?

Âyette yer alan, (.....) ikinci mef'ûldür. İlk mef'ül ise, (.....) a'kelimesidir. İkisi de (.....) fiilinin mefuludur. Dikkat edilirse burada soru edatı olan “hemze” , (.....) fiilinin tümleci olan (.....) kelimesinin başına gelmiş olup bizzat fiilin kendisinin başına gelmemiştir. Çünkü burada özellikle dikkat çekilmesi gereken nokta yadırganan husus, Allah'tan başkasının dost edinilmesidir. Yoksa soyut anlamda herhangi birilerini sevmek ve dost edinmek demek değildir. Yasaklanan şey her hangi bir varlığın ya da sistemin Allah ile denk tutulması meselesidir. Bu itibarla Velayet noktasında öncelik yüce Allah'ındır ve O'na verilmesi gerekir.

“Gökleri ve yeri yoktan var eden,” Âyette yer alan, “Fâtır” kelimesi, “Allah” İsmi Celalinin sıfatıdır ve bu bakımdan mecrûr olarak gelmiştir. Fâtır, gökler ile yeri hiçbir örneği yokken ilk icat eden, yaratan manasıdır. Nitekim Abdullah b. Abbâs bu hususta der ki:

“Ben, (Fâtır) kelimesinin ne manaya geldiğini bir kuyu konusunda yanıbaşımda iki bedevinin tartışmalarını, davalarını dinleyene kadar bilemiyordum. Konuyu çözebilmem için davalarını bana getiren iki bedeviden biri, (.....) dedi.

Yani o kuyuyu ilk açan benim, demek istiyordu.”

“Yediren ve fakat kendisi yedirilmeyen,..”

Yani rızkı veren, rızıklarından, yedirip içiren Allah'tır. Menfaatin ve faydanın her çeşidi ancak O'nun karındandır. Allah için bundan yararlarına, faydalarından câiz değildir. “De ki: Bana, müslüman olanların ilki olmam emredildi.” Çünkü Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ümmetine göre İslam'ı ilk kabul edendir. Bunda öncelik onundur. Nitekim (Enam 163) te şöyle buyurulmuştur:

“Bana sadece bu emrolundu ve ben müslümanların ilkiyim.”

Bu âyet de tefsirini yapmakta olduğumuz âyeti aynı şekilde açıklamaktadır. “Ve sakın müşriklerden olma! diye buyuruldu.” Bana, “Sakın ortak koşanlardan olma, diye emir buyuruldu.” Eğer âyetin bu bölümü lafız bakımından makabline ma'tûf kılınırsa o takdirde de mana şöyle olurdu: “Müşriklerden olmam bana emrolundu.” Dolayısıyla mana şöyle olmaktadır: “Ben İslam ve Müslüman olmakla emrolundum ve aynı zamanda da şirkten de men edildim.”

15

De ki: “Eğer ben, Rabbime isyan edersem ileride geleceği kesin olan büyük bir günün azâbından korkarım.”

Yani ben büyük bir günün azâbından korkarım ki bu gün de kıyamet günüdür. Rabbime karşı gelir, isyana kalkışırsam, sonum budur benim.

“Eğer Rabbime isyan edersem” deki şart ifadesi Fâil ile mefûlu bih arasında yer almıştır. Cevabı ise mahzûftur. Kısaca şar cümlesi, (.....) fiili ile, mefulun bih durumunda olan “Azâb” kelimeleri arasında yer almıştır.

16

O gün her kim azap dışında tutulursa, kesinlikle Allah onu esirgemiştir. İşte apaçık kurtuluş ve gerçek mutluluk da budur.

“O gün her kim azap dışında tutulursa, kesinlikle Allah onu esirgemiştir.” Allah o kimseyi rahmetine erdirmiştir ki bu, apaçık bir kurtulmuştur. Âyette yer alan, (.....) ı, Hamza, Ali ve Ebubekir (.....) olarak okumuşlardır.

Bu durumda mana şöyle olmaktadır: “Allah kimi azâbın dışında tutarsa” “İşte apaçık kurtuluş ve gerçek mutluluk da budur.”

17

Eğer Allah sana bir sıkıntı verirse, onu O'ndan başka giderecek yoktur. Eğer sana bir hayır verirse... Aslında O her şeye kâdir olduğu gibi buna da kesinlikle kâdirdir.

“Eğer Allah sana bir sıkıntı verirse,” herhangi bir hastalık bir yoksulluk veya bu manada bir bela ve musibet verirse, “Onu O'ndan başka giderecek yoktur.” Söz konusu musibetleri, O'ndan başkası kaldıramaz. Çünkü buna O'ndan başkası kâdir değildir. “Eğer sana bir hayır verirse,” zenginlik, sıhhat ve afiyet verirse, her şeye kâdir olduğu gibi, “Aslında O buna da kesinlikle kâdirdir.”

18

O, kullarının her türlü tasarruf ve hükümrânlığa sahiptir. O, hüküm ve hikmet sâhibidir, her şeyden haberdardır..

“O kullarının üzerinde her türlü tasarruf ve hükümrânlığa sahiptir.” Âyetin, “O, her türlü tasarruf ve hükümrânlığa sahiptir. (.....) mübteda ve haberdir. Galip gelen ve her şeye muktedir olandır.

“Kullarının üzerinde” (.....) ise haberden sonra gelen bir başka haberdir.

Yani yüce Allah kudretiyle onlara galebe çaları ve üstün gelendir.

Kahr: Başkasının isteyip amaçlamış olduğu şeyi, o kimse başarmadan muradını ve amacını engelleyen, başarma ve muradına erme fırsatını tanımayan, demektir.

Allah, dilediğini infaz etmede, yerine getirmede “hüküm ve hikmet sâhibidir.” Kulları arasında haksızlık edenleri de bilir. Çünkü O, “her şeyden haberdardır.”

19

De ki: Şâhitlik bakımından hangi şey daha büyüktür? De ki: Allah... Benimle sizin aranızda şâhit olarak yeter. Bu Kur’ân bana, kendisiyle sizi ve kendilerine ulaşan herkesi uyarmam için vahyolundu. Yoksa siz, Allah ile beraber başka ilâhlar olduğuna şâhitlik mi ediyorsunuz? De ki: Ben kesinlikle buna şâhitlik etmem. Ve onlara şu gerçeği de hatırlat, de ki: O, ancak bir tek Allah'tır ve ben sizin ortak koştuğunuz tüm ilâhlardan ve sistemlerden uzağım.

De ki: “Şâhitlik bakımından hangi şey daha büyüktür?”

Âyette yer alan, “Hangi şey” yani (.....) dilbilgisi bakımından mübtedadır. (.....) ise mübtedanın haberidir. (.....) ise temyizdir. (.....) kelimesi ise kendisine izafe olunan bazı şeylerin murat olduğu bir kelimedir. Eğer bu “eyyu” kelimesi bir soru edatı olarak değerlendirilirse, bu takdirde bunun cevabı, muzaf olduğu kelimenin ismini almış olur.

“De ki Allah...” Bu ifade nahiv bakımından cevap konumundadır. Dolayısıyla mana şöyle oluyor: “Şâhitlik bakımından Allah daha büyüktür.” Burada ALLAH ism-i celali dilbilgisi açısından mübtedadır. Haberi ise mahzûftur. Bu âyette yer alan, “ŞEY” kelimesine dayanarak Yüce Allah'a ŞEY denilebileceğinin câiz olduğunu bir delil olarak görebilmekteyiz. Bunun câiz olmasının nedeni ise, “şey” kelimesinin mevcut olan varlıklara bir isim olarak kullanıldığı ve verildiği gerçeğindendir. Bundan hareketle ezeli ve ebedî olarak var olan Allah'a var olması sebebiyle “şey” denebilir. Çünkü “şey” kelimesi yok olan ya da var olmayan bir şeye ad olarak verilmez.

Yani var olmayana “şey” denemez. Dolayısıyla Allah mevcuttur/vardır ve bu itibarla da “Şey” dir. Bu açıdan “Yüce Allah Şeydir ve fakat eşya gibi değildir,” diyebiliriz. Bunda bir sakınca da yoktur.

Bundan sonra, “Benimle sizin aranızda şâhit olarak,” cümlesiyle giriş yapılıyor ki bu, O “Benimle sizin aranızda şâhit olarak yeter” anlamındadır. Diğer taraftan, “Benimle sizin aranızda şâhit olarak” cümlesinin cevap olması da câizdir. Çünkü Peygamber ile inkârcılar arasında yüce Allah şâhit olduğuna göre, artık peygambere yapılan bu şâhitlikten daha büyük ve üstün bir başka şâhitlik hiç olabilir mi? Elbetteki Allah'ın şâhitliğinden daha üstün ve büyük bir şâhitlik olmaz.

“Bu Kur'ân bana, kendisiyle sizi ve kendilerine ulaşan herkesi uyarmam için vahyolundu.”

Yani ta kıyamete kadar Kur'ân her kime ulaşırsa, ulaşacağı herkesi uyarmam için gönderildi. Nitekim bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

“Kur'ân'ın kendilerine ulaştığı herkes âdeta Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’i görmüş gibidir.” Zemahşeri, Keşşaf; 2/11. Hadis Sait b. Cubeyr'e dayanan mevkuf bir hadistir

Âyette yer alan, (.....) kelimesi mahallen mensûbtur. Çünkü (.....) zamîrine atfedilmiştir. Âyette söz konusu edilenler ise Mekke'lilerdir. Buna âit zamîr ise mahzûftur. Bu ise, (.....) takdirindedir. (.....) fiilin faili Kur'ân'ı işaret eden (.....) zamîridir.

“Yoksa siz Allah ile beraber başka ilâhlar olduğuna şâhitlik mi ediyorsunuz?” Burada yer alan soru inkarı ve inkârcıları susturmak anlamını içerir. “De ki: Ben kesinlikle” sizin şâhitlikte bulunduğunuz gibi “şâhitlik etmem.” Âyette sık sık, “deki” ifadesinin tekrarlanması tekit ve pekiştirmek maksadıyladır. “Ve onlara şu gerçeği de hatırlat de ki: O ancak bir tek Allah'tır.” Bu âyet içerisinde yer alan, (.....) daki (.....) dilbilgisi açısından, (.....) Harfine amel ettirmemektedir. (.....) mübtedadır. (.....) ise haberdir. (.....) ise sıfattır. Veya burada bu, (.....) manasında olup “İnne” harfinin etkisiyle mahallen mensûbtur. (.....) mübteda, (.....) haberidir. Cümle ise, (.....) nin ilgi cümlecigidir. (.....) da (.....) nin haberidir. İşte dilbilgisi bakımından bu değerlendirme daha gerçekçidir.

“Ve ben sizin ortak koştuğunuz tüm ilâhlardan ve sistemlerden uzağım.” Allah'a tüm ortak koştuklarınızdan beriyim.

20

Bizim kendilerine kitap verdiklerimiz, o peygamberi kendi öz çocuklarını tanıdıkları gibi tanırlar. Kendi kendilerini en büyük zarara uğratanlar var ya, aslında onlar îman etmezler.

“Bizim kendilerine kitap verdiklerimiz,” Yahûdiler ve Hıristiyanlar ve bunlara verilen Tevrât ve İncîl kast olunmaktadır. “O peygamberi kendi öz çocuklarını tanıdıkları gibi tanırlar.” Yahûdiler olsun, Hıristiyanlar olsun Allah Rasûl'ü Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’i kendi öz çocuklarını nasıl tanıyorlarsa aynen o manada kesinlikle tanırlar. Onu tüm yaşantısıyla olsun, Tevrât ve İncîl'de anlatıları özellikleriyle olsun bilir ve tanırlar. Çünkü bunlar kendi öz yavrulannı giysileriyle olsun, taşıdıkları karakterleriyle ve nitelikleriyle tanırlar. İşte peygamberi de böyle kesin tanırlar.

Burada bu özelliklerden söz edilmesinin nedeni, kendilerine kitap gönderilmiş bulunan Yahûdî ve Hıristiyanların Resûlüllahnû kesin tanımakta oldukları gerçeğini Mekke halkına tanık göstermek içindir. Onun peygamberliğinin de gerçek olduğuna delil olsun içindir. Sonra âyet şöyle devam ediyor; “Kendi kendilerini en büyük zarara uğratanlar var ya,” Ki bunlar Allah'a ortak koşan müşriklerle inkârcı kitap ehli yani yaHûdî ve Hıristiyanlardır. “Aslında onlar îman etmezler.” Peygambere ve getirdiklerine inanmazlar.

21

Allah'a karşı yalan uydurandan veya O'nun âyetlerini yalan sayandan daha zâlim kim olabilir? Şu bir gerçektir ki, zalimler asla kurtulamayacaklardır.

“Allah'a yalan uydurandan veya O'nun âyetlerini yalan sayandan daha zâlim kim olabilir?” Âyette “daha zâlim kim olabilir?” sorusu aslında reddi ve inkar, olumsuzluğu içeren bir ifadedir.

Yani böyle yapan kimseden kendi kendine zulmetmiş, yazık etmiş daha zâlim biri olamaz. Çünkü bunlar Allah hakkında olmayacak şeyler uyduruyorlar, yakışık almayan vasıflarla niteliyorlai” . Kur'ân-ı Kerîm'i ve mu'cizeleri inkâr ediyor ve yalan sayıyorlar,

Zulüm: Yerine konması gereken bir şeyi olması gereken yere koymamaktır. Bunun en iğrenci ve kötüsü ise, mahlûku ilâh olarak tanımaktır.

“Şu bir gerçektir ki, zalimler asla kurtulamayacaklardır.” Çünkü bunlar bâtıl olan iki şeyi bünyelerinde inanç olarak banndırmaktadırlar:

a- Hakkında ellerinde bir kesin delil ve hüccetleri olmadığı hâlde Allah adına yalan şeyler uydurmaları,

b- Hüccet ve delillerle sabit olan gerçekleri yalanlamaları. Meselâ: Meleklerde erkeklik ve dişilik olmadığı gerçeğine rağmen, meleklerle Allah'ın kızları glarak inanmaları ve Kur'ân ile mu'cizeleri sihir olarak değerlendirip kabullenmeleridir.

22

Gün gelecek onların hepsini bir araya toplayacağız; sonra da ortak koşanlara diyeceğiz ki: Nerede boş yere davalarını sürdürdüğünüz ortaklarınız?”

“Gün gelecek onların hepsini bir araya toplayacağız.” Âyette yer alan, (.....) mefûldür. Bu, “gün gelecek onların hepsini toplayacağımız günü hatırla.” Takdirindedir. (.....) ise mefûl zamîrinden hâl olarak gelmiştir. “Sonra da” Allah ile beraber başka şeyleri “ortak koşanlara diyeceğiz ki:” Allah'a ortaklar olarak koştuğunuz “boş yere davalarını sürdürdüğünüz ilâhlarınız nerede?”

Yani siz onları ilâhlar ediniyordunuz. Burada iki mefûl mahzûftur. Ayrıca, (.....) ve (.....) fiilleri kırâat imâmılarından Ya'kûb'a göre, “Ya” harfiyle, (.....) ve (.....) olarak da okunmuştur.

23

“Sonra ortak koşanların ileri sürecekleri mazeretleri, Rabbiniz Allah adma yemin ederiz ki, biz ortak koşanlardan olmadık, demekten başka bir şey olmayacaktır.”

Âyette yer alan, (.....) fiili, Hamza ve Ali kırâatlerine göre “Ye” harfiyle, (.....) olarak okunmaktadır.

Âyetin tefsiri şöyle: “Tüm ömürlerini uğrunda tükettikleri küfürlerinin ve inkarlarının, yoluna baş koyarak verdikleri küfür savaşlarının sonu nihayet şöyle bitmiş olacaktır: “Sürdürdükleri davalarının inkâr etmek, küfür ve inkârcılıkla bir bağlarının bulunmadığını savunmak, böyle bir küfür inancı üzere bulunmadıklarını Allah adına yemin ederek kendilerini temize çıkarmaya çabalanak...” Ya da onların cevapları böyle demekten ibâret bulunacaktır.

Âyette, “fitne” tabiri yer almaktadır. Çünkü işleri yalan uydurmak ve akılları bularıdirmek olduğundan, âyette böyle zikredilmiştir. Yine Âyetteki “Fitne” kelimesi dilbilgisi kurallarına ve İbn Kesîr'in, İbn Âmir'in ve

Hafs'ın kırâatine göredir. Dolayısıyla, (.....) kelimesini, (.....) ile okuyan ve (.....) kelimesini de merfû' olarak okuyan bir kimse, bu takdirde , “Fitne” kelimesini, dilbilgisi bakımından (.....) fiilinin ismi olarak kabul etmiş demektir. Budan sıra gelen, (.....) ise dilbilgisi bakımından haber olur.

Yani mana şöyle olmaktadır. “Onların fitneleri, mazeretleri ancak söyleyecekleri şu sözleri olacaktır...”

Yine kırâat imâmılarından söz konusu fiili yine (.....) ile (.....) olarak okursa ve “Fitne” kelimesini de mensûb olarak, (.....) diye okursa yine anlattığımız hususa tefsirleriniş olacaktır.

Âyette yer alan, (.....) ifadesi Hamza ve Ali kırâatlerine göre münada olarak mensûbtur.

Yani, (.....) demektir. Bu ikisi dışındaki kırâatlere göre ise, Allah isminin sıfatı olması itibariyle esrelidir.

Yani, (.....) Rabbina” olarak okunur.

24

Bak da hallerini gör, nasıl da kendi aleyhlerine yalan söylediler! İlah diye uydurdukları şeyler de kendilerinden nasd uzaklaşıp gitmiştir.

“Ey Resûlüm Muhammed! “Bak da hallerini gör,” “Biz müşriklerden, ortak koşanlardan değiliz diyerek,” “nasıl da kendi aleyhlerine yalan söylediler!” Âyetin tefsirıyla ilgili olarak İmâm Mücahid şöyle diyor:

“Kıyamet gününde yüce Allah insanları huzuruna toplayıp da müşrikler, Allah'ın rahmetinin genişliğini ve Resûlullahın mü'minlere şefâatini görmeleri üzerine, müşrikler birbirlerine şöyle seslenecekler: Gelin birlikte şirkimizi, Allah ortak koştuğumuzu gizleyelim de şu tevhit ehliyle birlikte ola ki biz de böylece kurtulma fırsatını elde ederiz. İşte tam böyle bir anda Rabbimiz onlara şöyle buyuracak: “Boş yere davalarını sürdürdüğünüz ilâhlarınız nerede?” (enam ,22) Onlar da yalan yere yeminle şöyle diyecekler: “Rabbimiz! Senin adına yemin ederiz ki biz müşriklerden olmadık.” (enam 23) Bundan böyle Allah, ağızlarını mühürleyecek bantlayacak ve kendi vucud organları kendileri aleyhine tanıklıkta bulunacaktır. “İlah diye uydurdukları şeyler de ken dilerinden nasıl uzaklaşıp gitmiştir. Şirkleri yüzünden Allah'ın geniş rahmetinden ve Resûlullah'ın şefâatinden mahrum kaldıkları gibi ayrıca boş yere davalarını sürdürdükleri ilâhları ve sistemleri de orada onları kendi başlarına yapayalnız bırakıvermiştir.

25

Onların içinden senin okuduğun Kur'ân'ı dinleyenler de vardır. Bununla birlikte Biz onların onu anlamalarına engel olmak için kalplerinin üstüne perdeler gerdik, kulaklarına da tam anlamıyla işitmemeleri için ağırlıklar koyduk. Onlar her çeşit açık belgeyi görseler bile yine de inanmazlar. Sırf seninle tartışmak maksadıyla sana gelen o inkârcılar; “Bu Kur'ân'da anlatılanlar eski toplumların efsanelerinden başka bir şey depdir.” derler.

“Onların içinden senin okuduğun Kur'ân'ı dinleyenler de vardır.” Anlatıldığına göre, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Kur'ân okurken, Ebû Süfyan b. Harb, Velid b. Muğire, Nadr b. Haris ve benzerleri toplanıp bir likte Resûlullah'ın okuduğunu dinlerlermiş. Topları bu kimseler Nadr b. Haris'e, Muhammed ne diyor? diye sorarlar. O da : “Allah'a yemin ederim ki, ne dediğini anlayamıtefsir. Sadece gördüğüm kadarıyla dilini hareket ettirip duruyor.Devamla; anladığım kadarıyla sizin geçmiş çağların efsanelerinden söz ettiğiniz gibi o da o çağlara ilişkin efsaneleri anlatıp duruyor, der.” Buna karşılık Ebû Süfyan da: “Şüphesiz benim anladığım ve gördüğüm kadarıyla o gerçekten hak üzeredir ve hakkı dile getiriyor.” Der. Bunun üzerine Ebû Cehil: “Kesinlikle hakkı aktarıyor değildir.” Karşılığını verince, işte bu âyet nâzil oldu:

“Biz onların onu anlamalarına engel olmak için kalplerinin üstüne perdeler gerdik, kulaklarına da tam anlamıyla işitmemeleri için ağırlıklar koyduk.” Âyette yer alan (.....) kelimesi “Kinan” kelimesinin çoğuludur. Bu da perde manasıdır. Kelime kalıp itibariyle de tıpkı, (.....) ve (.....) İNAN” kelimesi gibidir. Yine âyette yer alan “VAKR” , duymaya engel olan kulaktaki bir rahatsızlık. Burada Vokr kelimesi mastar olduğu için tekil gelmiştir. Aynı zamanda kelime. “Ekinn” üzerine atfedilmiştir.

Diğer taraftan bu âyet biz ehli sünnet inancında olanların lehine ve Mu'tezile mezhebinin de aleyhine delildir. Çünkü Mu'tezile görüş ve itikat olarak şunu söylüyorlar: “Allah, ancak salahı ve hayn işler.” Bu inanca da “Adalet” ismini veriyorlar.

“Onlar her çeşit açık belgeyi görseler bile yine de inanmazlar. Sırf seninle tartışmak maksadıyla sana gelen o inkârcılar; şöyle derler:”

Bu âyet içerisinde yer alan, (.....) edatından sonra birkaç cümlelerin kendisinden sonra yer aldığı bir edattır. Bunlardan biri, “Sana geldiklerinde,” , birsi, “seninle tartışılır” ve birisi de, “İnkârcılar şöyle derler” cümleleridir. Bu cümlelerden, “Seninle tartışılır” cümlesi Nahiv bakımından Hâl konumundadır. Aynı zamanda, (.....) edatının cer edatı olması da câizdir.

Buna göre, “Sana geldiklerinde- (.....) cümlesi de mecrûr konumunda olmuş olur. Dolayısıyla âyetin bu noktadaki manası da: “Geldikleri vakitte” olur. “Seninle tartışılır” (.....) cümlesi de “hâl” olur. Buna göre de, (.....) onu açıklayan bir tefsir olur.

Yani o kafirlerin ya da inkârcıların Allah'ın âyetlerini yalanlamaları sana ulaştığında bunlar seninle tartışılır, mücadeleye girişirler ve nihayet derler ki: “Bu Kur'ân'da anlatılanlar eski toplumların efsanelerinden başka bir şey değildir.” Böylece Allah'ın kelâmı olan Kur'ân'ı yalan sayarlar ve eskilerin efsaneleri ve masalları olarak değerlendirirler.

26

Dahası bu inkârcılar, hem halkı Peygamber'e ve Kur'ân'a inanmaktan vazgeçirmeye gayret gösterirler, hem de kendileri ondan uzak dururlar. Halbuki onlar farkında olmaksızın sadece kendilerini helâk ediyorlar.

“Dahası bu inkârcılar, hem halkı Peygamber'e ve Kur'ân'a inanmaktan vazgeçirmeye gayret gösterirler.”

Allah'a ortak koşanlar halkı Kur'ân'dan, Resûlullah'ından ve ona uyanlarla bir arada bulunmaktan ve îman etmekten men ederler. “Hem de kendileri ondan uzak dururlar.” Bizzat kendileri de Kur'ân'dan, Resûlullah'ından, Ona uyanlardan ve îman etmekten kaçınırlar, uzak dururlar. Hem kendileri haktan saparlar ve hem başkalarını da saptırırlar.

“Halbuki onlar farkında olmaksızın sadece kendilerini helâk ediyorlar.”

Yani bu husustaki zarar ancak bu inkârcıların kendilerinedir. Bunlar her ne kadar Resûlullah'ne, mü'min ve müslümanlara zarar verdiklerini zannetseler de sadece kendilerini aldatmış olurlar başka değil.

Diğer bir tefsir göre burada söz konusu edilen kişi, Hazret-i Peygamberin amcası Ebû Talip'tir. Çünkü kendisi Kureyş'in Resûlullah'a zarar vermemeleri için, onu korumuş, himayesine almış ve fakat buna rağmen Peygamber'e îman etmekten geri durmuştur. Ancak bu sonuncu tefsir pek yerinde kabul görmemiş, ilk tefsir deha yerinde görülmüştür.

27

Ateşin üstünde durdurulduklarında onların: “Ah ne olurdu, keşke dünyaya geri gönderilseydik de, bir daha Rabbimizin âyetlerini yalanlamasaydık ve inananlardan olsaydık.” Dedikleri zaman bir görsen, neler olacak neler!

“Ateşin üstünde durduruldukların da onların:” Burada cevap mahzûftur ve şöyledir: “Eğer sen onların o hâlini görebilseydin, şüphesiz çok önemli ve büyük bir olayı görmüş olurdun. Çünkü onlar Sırat köprüsünde ateşin üstünde durdurulup haps edildiklerini veya kendilerine cehennem ateşini çıplak gözle görmeleri için bunun onlara gösterildiği anı görebilseydin, gerçekten büyük bir olay olduğunu görürdün.”

“Ah ne olurdu, keşke dünyaya geri gönderilseydik de, bir daha Rabbimizin âyetlerini yalanlamasaydık ve inananlardan olsaydık.” Yeniden îman etmeleri için dünyaya tekrar gönderilmelerini temenni edecekler. Ancak bu arzu ve isteklerinin kendilerine bir yaran olmayacaktır. Bu bakımdan da artık bundan böyle âyetleri yalanlamayacakların ve inanacaklarını söyleyerek bunun için vaadde bulunacaklardır. Fakat bunun da

kendilerine bir yaran olmayacaktır. Ayetten anladığımız kadıyla sanki bu inkârcılar şöyle der gibiler: “Biz bundan böyle yalanlamayacağız ve îman edeceğiz.”

Âyette geçen, (.....) Kırâat imâmlarından Hamza ve Hafs'a göre temenninin cevabı anlamında maiyye vavı ile mensûbturlar. Ayrıca (.....) edatının izman gizli (.....) ile de (.....) meczumdur.

Yani: (.....) olur. Bu durumda mana şöyle olmaktadır: “Eğer tekrar dünyaya döndürülürsek, yalan söylemeyeceğiz ve imân edeceğiz.” Kırâat imâmlarından İbn Âmir de (.....) fiilin mensûb okunacağı konusunda Hamza ile Hafs'a kâtılıyor.

28

“Hayır! Daha önce gizli tuttukları şeylerin ortaya serilmesi dolayısıyladır.” Hayır! Bu kimseler daha önce dünyada iken işledikleri kabahatlerinin ortaya çıkmış olması ve amel defterlerinin sayfalarının kendilerini rezil edecek hata, günah ve suçlarla dolu olması yüzünden öyle bahaneler ileri sürüp duruyorlar.

Âyetin başında yer alan, (.....) kelimesi arzuların şeyin olmayacağını, istenilenin aksinin gerçekleşeceğini bildiren bir kelimedir.

Âyette söz konusu edilenlerin münâfıklar olduğu tefsiri yapıldığı gibi Yahûdîler ve hristiyanlar olduğu şeklinde de tefsirlermiştir. Her ikisi için de yapılan tefsir uygundur. Çünkü münâfık denilen iki yüzlü ler aslında içindeki kini ve düşmanlığı gizleyip açığa vurmamaktadırlar. Nitekim olan Yahûdîler ve hristiyanlar da Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’in peygamberliğinin doğruluğu kendilerince ortaya çıkmış ve bilinmiş olmasına rağmen onlar da işin bu yönünü halktan gizli tutuyorlar

“Şayet dünyaya geri gönderilseler bile yine kendilerine yasakla nan küfre kesin dönerlerdi.”

Yani cehennem ateşinin nasıl bir şey olduğu gerçeğini görüp öğrendikten sonra tekrar dünyaya döndürülseler bile kesin olarak kendileri için yasakları o küfre tekrar dönerlerdi. “Çünkü onlar gerçekten yalancıdırlar.”

Yani bizzat kendi adlarına verdikleri sözü tutmazlar. Çünkü yalancı ve vefasızdırlar.

29

Eğer onlar dünyaya döndürülselerdi, kesinlikle tekrar küfrü seçerler ve şöyle derlerdi: “Hayat ancak bizim bu dünyadaki hayatımızdan ibârettir.”

Âyetin başında yer alan, (.....) bir önceki âyette geçen, (.....) fiiline atfolunmuştur. Buna göre âyetin manası şöyle olmaktadır: “Daha önceleri henüz kıyameti görmeden önce ne diyorlar idiyse, yine aynı şekilde geri döndürülmelerinden sonra da küfürlerinde ınatla ısrar edeceklerdi” .

Veya (.....) kavli, (.....) cümlesi üzerine ma'tûftur.

Dolayısıyla âyetin manası şöyle olmaktadır: “Çünkü onlar gerçekten her şeyde ve konuda yalancıdırlar. Zira onlar şöyle söyleyip duranlardır: “Hayat ancak bizim bu dünyadaki hayatımızdan ibârettir.”

Âyette yer alan, (.....) zamîri hayattan kinayedir. Ya da kıssaya âit zamîrdir. “Öldükten sonra diriltilecek de değiliz, demişlerdi.”

30

Rablerinin huzuruna getirildikleri zaman sen onları bir görsen! Allah: Bu tekrar dirilme olayı hak gerçek değil miymiş? diye soracak. Onlar da: Rabbimiz adına yemin ederiz ki, evet! diyecekler. Allah da. O hâlde inkâr ettiğinizden ötürü tadm azâbı! diyecek.

“Rablerinin huzuruna getirildikleri zaman sen onları bir görsen!” Bu ifade aslında söz konusu inkârcıların ve münâfıkların tutuklanmalarından dolayı ya da hapsedilmeleri sebebiyle mecâz bir ifade olup inkârcıları kötülemek, hadlerini bildirmek içindir. Bu, tıpkı bir suçlunun ya da caninin cezâlarındılması için efendisinin

huzurunda tutulup sorgulanması gibidir. Veya mana şöyle olabilir: Rablerini kendilerini cezâlarıdıracağı yerde tutuklanırlar.

“Allah: Bu tekrar dirilme olayı gerçek değil miymiş? Diye soracak.” Âyette yer alan, “Kale diye soracak” fiili, mukadder bir sorunun cevabı niteliğindedir. Sanki şöyle bir mukadder bir soru varmış gibi: “Rablerinin huzuruna getirildikleri zaman, Rableri onlara ne buyurdu? Buna cevap olarak şöyle buyuruldu:” “Bu tekrar dirilme olayı gerçek değil miymiş?” Var olan şu gerçek olayla hak değil miymiş? Bu ifade esas itibariyle, söz konusu inkârcıların öldükten sonra dirilme olayını yalanlamaları sebebiyle bu kimseleri kınamak ve kötölemek içindir. Çünkü bu tür insanlar, öldükten sonra yeniden dirilme olayını duyduklarında, “Bu olay gerçek değildir” diyerek yalanlamışlardı.

“Onlar da: Rabbimiz adma yemin ederiz ki evet! diyecekler.”

Yani bu noktayı kesin bir dille ikrar edecekler ve ayrıca ettikleri yemin ile de bunu pekiştirecekler. “Allah da: o hâlde inkâr ettiğinizden ötürü tadın azâbı! diyecek.”

31

Allah'ın huzuruna çıkmayı yalan sayanlar gerçekten kayba uğramışlardır. Kıyamet vakti apansız onları yakalayınca günah yüklerini sırtlarına yüklenerek şöyle diyecekler: “Dünyada işlediğimiz kötülükler sebebiyle yazıklar olsun bize! Aklınızı başınıza devşirin, yüklendikleri şey ne kötüdür.

“Allah'ın huzuruna çıkmayı yalan sayanlar gerçekten kayba uğramışlardır.”

Yani âhiret yurduna gitmeyi ve buna bağlı gerçekleri yalan sayanlar veya gerçekten Allah'ın huzuruna çıkmayı yalan sayanlar manasınadır. Çünkü ölümden sonra yeniden dirilme hadisesini inkâr edenler, rü'yet yani Allah'ın huzuruna çıkıp orada hesap vermeyi de inkâr ediyor demektir. “Kıyamet vakti apansızın onları yakalayınca günah yüklerini sırtlarına yüklenerek şöyle diyecekler:”

Âyette yer alan, (.....) edatı, (.....) fiiliyle bağlatılı olup fiiliyle ilgisi yoktur. Çünkü bu fiilin bir gayesi yoktur.

Kıyamet vaktinin süresinin ertelenmiş olması, kıyamet sonrası hayatın ebediliği karşısında âdeti bir anlık ya da bir saatlik bir süre gibi gelir. Yine âyette yer alan, (.....) kelimesi, ya hâl olarak veya masdar olarak mensûb kılınmıştır. Bu, herhangi bir kimsenin vaktini bilemediği bir şeyin kendisine hiç ummadığı bir sırada apansızın çıkıp gelmesi veya ortaya çıkmasıdır.

“Dünyada işlediğimiz kötülükler sebebiyle yazıklar olsun bize!”

Burada başlarına ansızın gelen kıyamet hadisesi yüzünden pişmanlıklarını dile getiriyorlar ve yazıklar olsun bize, biz ne yaptık, o değerli zamanımızı ve varlığımızı neye harcadık? Neredesiniz o imkânlar! Gelin imdadımıza yetişin! Diye hayıflanıyorlar. Çünkü biz dünyada hayli kötülük işledik, hatalı davrandık, kıyameti inkâr ettik. Onunla ilgili konularda kusurlu hareket ettik, ona îman etme konusunda da kusur işledik.

“Günah yüklerini sırtlarına yüklenerek,” Âyette özellikle, “sırt” diye zikredilmesinin nedeni, nasıl ki insanını hayatını kazanması elleriyle olmakta ise, ağır yüklerin taşınması da sırt ile olur. Aslında bu, mecâzî manada bir ifade olup, kişinin işlediği hatalarının her zaman yüzüne vurulacağı ve yüzünün kızarmasıdır. Nitekim şöyle anlatılır; Kâfir bir kimse kabrinden kalkıp doğrulduğunda kendisini suratı oldukça çirkin, iğrenç kokulu bir şey kendisini karşılayacak ve ona: “Ben senin işlediğin kötü amelini, şüphesiz sen dünyada uzun bir süre benim sırtımda taşıydın durdun. Bugün ise artık ben senin sırtına bineceğim.” Diyecektir. “Aklınızı başınıza devşirin, yüklendikleri şey ne kötüdür.” Taşımakta oldukları günah yükü ne kötüdür.

Âyette geçen, “Dikkat edin, uyanın, aklınızı başınıza devşirin” manalarını ifade eden bu kelime, bundan sonra ki âyette anlatılacak şeyin önemine dikkatimizi çekmek içindir.

32

Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Korunup sakınanlar için âhiret yurdu muhakkak ki çok daha hayırlıdır. Hala akıl erdiremiyor musunuz?

“Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir.”

Bu ifade onların, “Hayat ancak bizim bu dünyadaki hayatımızdan ibârettir.” (Enam ,29) sözlerine bir cevaptır. Âyette geçen, (.....) kelimesi faydalı olanı bırakıp faydasız olanı almak demektir. (.....) ise ciddi ve önemli olan şeyden önemsiz ve basit olan eğlenmeye yönelmektir. Nitekim denilmiştir ki: Dünya hayatına ilişkin iş ve ameller sadece oyun ve eğlenceden ibâret bulunmaktadır. Çünkü âhiret hayatına ilişkin yapılan iş ve hizmetler bir çok büyük faydalar sağladıkları hâlde, dünya hayatını ilgilendiren iş ve hizmetlerin neticesinde herhangi bir menfaat ya da yarar yoktur.

“Korunup sakınanlar için âhiret yurdu muhakkak ki çok daha hayırlıdır.” Âyetin bu bölümü, korunup sakınan yani takva sâhibi olan kimselerin bu manadaki amelleri dışındaki tüm ameller oyun ve eğlenceden ibârettir, önemli değildir.

(.....) burada mübtedadır. (.....) ise bunun sıfatıdır.

İzafetle yani isim tamlaması olarak kırâat imâmılarından İbn Âmir, “(.....) olarak okumuştur ki bunun manası şöyle olur: “Âhiret yurdunun zamanı...” Çünkü herhangi bir şey kendi sıfatına muzaf olamaz. Her iki kırâate tekniğine göre mübtedanın haberi, (.....) Nâfi'el- Medeni', Cafer el- Medenî ve Haf's'a göre, (.....) harfîyle, “olarak okunur.

33

Onların söylediklerinin gerçekten seni üzmemekte olduğunu kesinlikle biliyoruz. Şüphesiz onlar seni yalanlamıyorlar, ancak o zalimler açık bir şekilde Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar.

Ebû Cehil, “Ey Resûlüm Muhammed! Aslında biz seni yalanlıyor değiliz. Çünkü sen aramızda doğru konuşan biri olarak tanınırsın. Ancak bizim yalanladığımız şey, senin bize getirip haber verdiğin şeydir” demişti. İşte bunun üzerine bu âyet nâzil olmuştur:

“Onların söylediklerinin gerçekten seni üzmemekte olduğunu kesinlikle biliyoruz. Şüphesiz onlar seni yalanlamıyorlar.”

Yani onlar yalanı sana nisbet etmiyorlar. “Ancak o zalimler açık bir şekilde Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar.” Bu durumda âyetin manası şöyle oluyor: “Senin yalanlarını olman aslında Allah'ı yalanlamaya varan bir husustur. Çünkü sen, Allah tarafından mu'cizelerle desteklenen ve doğrulanıp tasdik olunan peygamberisin. Onlar hakikatte seni yalanlıyor değiller. Aslında onlar sadece böylece yüce Allah'ı yalanlamış oluyorlar. Çünkü peygamberin yalanlarını demek, ona gönderilen şeyin yalanlarını demektedir.”

(.....) daki zamîr dikkat çekmek içindir/zamîri şandır. (.....) okunur. Bu da, birini yalancı olarak bulmak” demektir. “Ancak o zalimler” denilerek açık bir şekilde yalanlayanlardan söz edilmiş ve, “Ancak onlar” diye zamîr getirilmemiştir. Bu takdirde, “Onlar inkârları sebebiyle zulmettiler ve haksızlıkta bulundular.”

(.....) deki (.....) harfi ya, (.....) fiiline veya tıpkı, (A'râf ,103'te) (.....) Âyetinde yer aldığı gibi burada da, (.....) ye mütealliktir.

34

Andolsun ki senden önce nice peygamberler de yalanlanmıştı. Onlar, yalanlarılarına ve eziyet edilmelerine rağmen sabr ettiler. Nihayet yardımımız onlara yetişti. Allah'ın hükümlerini değiştirebilecek hiçbir güç ve kuvvet yoktur. Andolsun ki gönderilen elçilerin haberlerinin bir kısmı sana da gelmiştir.

“Andolsunki senden önce nice peygamberler de yalanlanmıştı.” Burada Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) üzülmeyin diye teselli ediliyor. Çünkü yüce Allah'ın, “onlar seni yalanlamıyorlar” sözü, aslında müşriklerin Resûlüllah'ı yalanladıklarını kabul etmeyen bir ifade, değildir. Bu tıpkı senin kendi çocuğuna ya da yanında çalışanına birileri tarafından aşağılandığı zaman söylediğin, “Aslında onlar seni değil beni aşağılıyorlar.” İfadesine benzer bir ifade gibidir. “Onlar, yalanlarılarına ve eziyet edilmelerine rağmen sabrettiler.” Sabır: Kişinin sıkıntılara ve ezalara rağmen pes etmeyip dayanma gücünü göstermesidir. Çünkü peygamber,

kavimlerine getirdikleri hakikatlere rağmen hem yalanlandılar ve hem bu uğurda dayanılamayacak işkence ve eziyetlere maruz bırakıldılar. “Niha yet yardımımız onlara yetiştı. Allah'ın hükümlerini değıştirebilecek hiçbir güç ve kuvvetleri yoktur.” Çünkü yüce Allah'ın verdiği sözler var ki, O asla bunlardan geri dönmez. Nitekim Rabbimiz şöyle buyuruyor:

“Andolsun ki, peygamber kullarınıza söz vermişizdir. Onlar mutlaka zafere ulaşacaklardır.” (Saffât, 171-172) Ve bir başka âyet. Rabbimiz buyuruyor ki: “Şüphesiz peygamberlerimize... Kesinlikle yardım ederiz.” (Mü'min, 51) “Andolsun ki, gönderilen elçilerin haberlerinin bir kısmı sana da gelmiştir.” Daha önce gelmiş olan peygamberlere âit haberler kıssalar ve onların kendi dönemlerindeki müşrikler karşısında gösterdikleri sabır ve dayanma güçlerine ilişkin bilgilerin kimisi sana da iletili.

İmâm Ahfeş, âyette yer alan, (.....) cer edatını zâid olarak değerlendirir ve “Nebeu'l-Mürselin” İ de fâil kabul eder. Ancak hocası İmâm-ı Sîbeveyh bunu câiz görmez.

35

Eğer onların yüz çevirmeleri sana ağır gelmiş ise, yerin dibine inebileceğin bir tünel veya göğ çıkabileceğin bir merdiven yapmaya gücün varsa bu takdirde onlara diledikleri mu'cizeyi getirebilirsin. Eğer Allah dileseydi, kesinlikle onları hidâyet üzere toplayıp birleştirdi. O hâlde sakın kendini bilmezlerden olma!

Ancak Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'e kavminin inkârcılığı ağır geliyor, bu iş onun zoruna gidiyordu. Ondan yüz çevirmelerine üzülyordu. İstiyordu ki mu'cizeler gönderilsin de kavmi îman etsin. İşte şimdi tefsirini yapacağımız âyet bununla ilgili olarak nâzil olmuştur. Rabbimiz şöyle buyuruyor: “Eğer onların” îslâm'dan “yüz çevirmeleri sana ağır gelmiş ise,” zoruna gidiyorsa, “yerin dibine inebileceğin bir tünel” ,

Yani tüm katınanlarına ulaşp kavminin îman etmeleri için, o derinliklerde bulabileceğin bir mu'cize “veya göğ çıkabileceğin bir merdiven varsa,” bu sayede bir mu'cize temin edebileceksen, “Bu takdirde onlara dilediğin mu'cizeyi getirebilirsin.” O takdirde hemen bir mu'cize getir getirebilirsin.

“Hemen âyet getir” ifadesi Âyetteki, (.....) Fiilinin cevâbıdır. Ayrıca, (.....) fiili ve cevabı ikisi birlikte, (.....) cümlesinin cevâbıdır.

Bu durumda mana şöyle olur: Aslında senin bana gücün yetmez.

Burada anlatılmak istenen gerçek şudur: Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in kavminin îman etmelerini ne denli bir aşırı istekle arzuluyor olduğunu dile getiriyor. Eğer Resûlullah'ın ta yerin derinliklerinden onların inanmaları için mu'cizeler bulup getirebilme gücü ve imkânı olsaydı veya gökleri yukanlarından böyle bir mu'cize getirebilme imkanına sahip olabilseydi bunu mutlaka yapardı. Çünkü hep onların îman etmelerini umut edip durmuştu.

“Eğer Allah dileseydi, kesinlikle onları hidâyet üzere toplayıp birleştirdi.” Eğer îman etmeleri mümkün olabilseydi, yüce Allah. Onları hidâyeti tercih edebilecek bir duruma getirirdi. Ancak Allah, onların îman etme yerine küfrü ve inkârcılığı seçtiklerini bildiğinden, onların hidâyet üzere toplanmaların bu manada dilememiştir. Nitekim bunu böyle olduğunu İmam Muhammed Mansûr Maturidî de böyle zikretmiştir. “O hâlde sakın, kendim bilmezlerden olma!”

Yani bu gerçekleri bilmeyen câhillerden ve kendini bilmeyenlerden olma.

36

Ancak içtenlikle dinleyenler daveti kabul ederler. Ölümlere gelince, Allah onları diriltecek, Sonra da O'nun huzuruna çıkarılacaklardır.

Diğer taraftan yüce Allah, Hazret-i Peygamberin kavminin hidâyeti için hırslı bir şekilde istekli olduğunu ve fakat kavminin onu dinlemek ve duymak istememeleri bakımından bunu onlar için bir yarar sağlamayacağını ve onların tıpkı ölümler gibi olduğunu bildirerek şöyle buyuruyor:

“Ancak içtenlikle dinleyenler daveti kabul ederler.”

Yani senin davetine gerçekten duyabilenler, kulak verenler cevap verip kâtilırlar. Candan o daveti benimsemiş olanlar dinlerler. “Ölülere gelince, Allah onları diriltecek, sonra da O'nun huzuruna çıkardacaklardır.” İşte ancak o zaman duyabilirler. Fakat bundan önce duyup dinlemeyeceklerdir. Âyette yer, “ölüler” nahiv bakımından mübtedadır. Burada ölülerden kasıt da kâfirlerdir, inkârcılardır.

37

O'na Rabbinden bir mu'cize indinlemez miydi? Dediler. De ki: Şüphesiz Allah, onların istedikleri herhangi bir mu'cizeyi indirmeye kâdirdir. Fakat onların çoğu bunu bilmezler.

“O'na Rabbinden bir mu'cize indirilemez miydi?” Meselâ safa tepesini altına dönüştürülmeyi, Mekke topraklarının genişletilmesini ve bu topraklar arasından ırmakların akıtılmasını istediğimiz gibi bu türden bir mu'cize indinlemez miydi peygamber'e?

“De ki: Şüphesiz Allah,” onların arzuladıkları gibi “herhangi bir mu'cizeyi indirmeye kâdirdir. Fakat onların çoğu bunu bilmezler.” Şüphesiz Allah onların istediği mu'cizeleri indirmeye elbette kâdirdir. Ya da bu türden mu'cize isteyenler, eğer istedikleri mu'cize kendilerine gösterilmiş olsaydı bununla birlikte başlarına ne türden bir belânın geleceğini bilmezler.

38

Yeryüzünde yürüyen hiçbir canlı ve iki kanadıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki sizin gibi bir toplum oluşturmamış olsunlar. Biz o Kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Sonra onlar toplanıp Rablerinin huzuruna getirileceklerdir.

“Yeryüzünde yürüyen hiçbir canlı ve iki kanadıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki, sizin gibi bir toplum oluşturmamış olsunlar. Âyette yer alan (.....) hareket eden tüm canlılara verilen genpl bir isimdir, hem erkek ve hem dişi tüm varlıklar için kullanılır.

(.....) Dabbe kelimesinin sıfatı olup cer yerinde gelmiştir.

Âyette uçma olayının “İki kanadıyla uçan” olarak iki ile kayıtlarınışı olması, mecâzî bir mananın çıkarılmasının önüne geçmek içindir. Çünkü kimi zaman uçma imkânı olamayan varlıklar için, o varlığın aşırı hızlı olması sebebiyle “uçtu” denilebilmektedir.

“Sizin gibi bir toplum oluşturmamış olsunlar.” İfadesinin anlamı şu demektir. Siz nasıl yaratılmış iseniz, öyle ölecekseniz ve öyle diriltilecekseniz. Diğer canlılar da bu manada sizin gibidir. Her varlık bizim gibi onların ihtiyaçlarını düzene koyacak bir müdebbire, ihtiyaçları karşılayacak olana muhtaçdırlar.

“O Kitap'ta hiçbir şeyi eksik bırakmadık.” Burada “Kitap'tan” kasıt Levh-i Mahfûz olabilir. Bu durum da, “Biz, yazmamız gereken her şeyi oraya kaydettik, hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Sabit ve var olması istenen her şeyi orada tesbit ettik.” Ya da burada “Kitap'tan” kasıt Kur'ân olabilir. “Hiçbir şeyi,” İhtiyaç duyuları her şeyi... İbare, işaret, delalet ve iktiza olarak kulluk bakımından bizi ilgilendiren her şey tesbit olunmuştur.

Şimdi bu tabirleri tek tek açıklayalım, biz bununla ilgili açıklamayı Seyyid Şerif Cürçani'nin “Ta'rifat” adlı eserinden aktaracağız. Şöyle ki:

a- İbare: Kısaca ibâre diye verdiğimiz bu ifade aslında nassm ibâresi anlamında, “İbaretu'n-Nass” demektir. Bu, “Kendisi için kelam manevi bir nazım olup İBARE, diye isimlendirilmiştir. Çünkü hüküm çıkarmak veya delili göstermek isteyen kimse, nazımdan yani eldeki ibâre den manaya, mütekellim olayı anlatan, gündeme getiren ise manadan nazma geçer. Dolayısıyla işte bu, kulluk yapabilme yeri olmuş olur. Eğer böyle bir durumda gelen kelamın gereği doğrultusunda emir ya da nehiy olsun, bununla amel edilmesi hâlinde bu, Nassm ibâresiyle istidlâl sunma ismini alır.

b- İşaret: Bizzat siganın/kipin kendisinden mana anlaşıldığından artık ayrıca onunla ilgili olarak bir sözün/ifadenin şevkine ihtiyaç duyulmayan demektir. Bir de “İşaretu'n-Nass” vardır ki bu, bizzat kelamın/ifade ya da cümlelerin kendisinden lügat açısından sabit olan şey ile amel etmek demektir. Fakat bununla beraber esasen o cümle ya da nazım bizzat istenilen konu için varit olmamış ve o şey de kast olunmamıştır.

Meselâ:(Bakara/233) “Annelerin yiyecek ve giyeceklerini örfe uygun bir şekilde hazırlamak çocuk babasına âittir.”

Şimdi bu ayete baktığımız zaman âyet sadece nafakanın kim tarafından ödenmesi gerektiğini isbat içindir. Ancak bununla birlikte işaret yoluyla nesebin babalara âit olduğunu da öğrenmiş bulunmaktayız.

c- Delâlet: Bilinmesi gerekli olan bir şeyin öğrenilebilmesi için mutlaka onunla alâkalı bir başka şeyinde bilinip öğrenilmesi gereklidir. Bu iki şeyden ilkinde, “ed-Dall” denir. İkincisine de, “el-Medlul” demektir.

Usul âlimlerinin terimleriyle bu şu demektir: Bir lafzın bir manaya delaleti, beş yoldan biriyledir. Şöyle ki: Ya ibâre yoluyla ya işaret yoluyla, ya delalet yoluyla, ya iktiza yoluyla veya o şeyin tesbiti yoluyla olabilir. Metin yoluyla elde olunan bir hüküm, ya bizzat metnin kendisiyle sabit bulunur ya sabit olmayabilir.

Birincisi yani metnin kendisiyle sabit olan hüküm bu maksatla gelmiş ise işte buna ibâre veya ibâre yoluyla delalet denir. Şayet böyle değilse yani doğrudan ya da direkt olarak o şeye işaret etmeyip dolaylı bir şekilde yol gösteriyorsa buna da İşaret veya işaret yoluyla delalet denir.

İkincisine gelince, eğer hüküm, dil açısından lafızdan hemen anlaşılıyorsa işte buna Delalet yoluyla delalet denir. Eğer hüküm şerî'at yoluyla anlaşılabilir bir şey ise buna da, İktiza veya dal bil iktiza denir. Nassın olaya ibâre yoluyla delaleti, nassın manasının icthadi yol ile değil de dil açısından sabit olmasına bağlıdır.

. “Dil açısından sabit olmak” demek, söz konusu dili bilen her kes o dilde söylenen kelimeyi duyar duymaz onunla ne demek istendiğini hemen anlaması, o hususta düşünmeye hiç yer olmadığını bilinmesidir. Örneğin: “Onlara (ana ve babaya) öf bile deme!” (İsrâ'/23) âyetinde görüldüğü gibi. Bu ayete baktığımızda eğer ana ve babaya öf bile denmeyecekse, herhangi bir içtihada yer kalmaksızın ana ve babayı dövmenin, onlara ezada bulunmanın haram olduğunu hemen anlar.

İKTİZA'N-NASS: Kendisinden önce bir şart olmaksızın geçmek sizin amel etmeyen nass'dır. Çünkü bu, nassın kapsam olarak sahih bir şekilde içine aldığı şeyi gerektiren bir nass'dır. Eğer bu, doğru olmazsa bu takdirde nassa muzaf olamaz. Dolayısıyla durumun öngördüğü şekilde sanki hüküm tıpkı nass ile sabit imiş gibi değerlendirilir.

“Sonra onlar toplanıp Rablerinin huzuruna getirileceklerdir.”

Yani her varlık ve hareket her canlı ve uçan her kuş yüce Allah'ın huzuruna getirilecek ve böylece birbirlerinden hakkı olanlar haklarını orada alacaklardır. Nitekim rivâyete göre, “Boynuzsuz olan koyun boynuzlu olandan hakkını alacak ve sonra Allah onlara: “Toprak olun!” emrini verecek ve hepsi toprak olacaklar.

Diğer taraftan yüce Allah bu âyetinde, “Dabbe” kelimesiyle, “Tâir” kelimesini tekil olarak zikrederken, “Ümem” kelimesini çoğul olarak zikretmiştir. Bunun nedeni diğer iki kelimenin çoğul manasında tüm canlıları ve kuş türlerini kapsamalarından dolayıdır.

39

Âyetlerimizi yalanlayanlar, karanlıklar içinde kalmış sağır ve dilsizlerdir. Allah kimi dilerse onu şaşırtır, dilediğini de dosdoğru yola sokar.

Yüce Allah Rububiyetine şahit olarak yarattığı varlıkları ve kudretine işaret eden eserleri zikrettikten sonra, azametini dayanarak şöyle buyuruyor: “Âyetlerimizi yalanlayanlar, karanlıklar içinde kalmış” uyarıcı sözlere kulak asmayan “Sağır ve” Hakkı söylemeyen, konuşmayan “dilsizlerdir.” Cehalet karanlığında şaşkın vaziyette, küfür içinde dolanıp durular ve gerçekleri düşünmekten de gâfil bulunuyorlar. “(.....) sağır ve dilsiz” bu cümle (.....) ilgi zamirinin haberidirler.

Ancak iki kelimenin arasına “ve” edatının girmiş olması buna mani değildir. (.....) de başka bir haberdur. Rabbim bundan sonra dilediğini yapabilir olduğunu bildirmek için şöyle buyuruyor: “Allah İdmi dilerse onu şaşırtır,” Allah kimin dalaletini, sapkınlığını dilerse onu şaşırtır, “dilediğini de dosdoğru yola sokar.” Bu ayetle,

yüce Allah'ın kullara âit fiilleri, işleri yarattığına ve kötülükleri muradettiğine delil olarak işaret ettiği gibi, aynı şekilde mutlaka kulları için iyilik ve hayırlarına olanı yaratır görüşünü de nefyeyiyor olduğuna da bir delildir.

40

De ki: Söyleyin bakalım, eğer size Allah'ın azâbı gelir veya kıyamet size gelip çatıverirse, Allah'tan başkasına mı yalvaracaksınız? Eğer doğru iseniz söyleyin gerçeği.

“De ki. Söyleyin bakalım, eğer size Allah’ın azâbı gelir veya kıyamet gelip size çatıverirse,” Kimi yardımınıza çağıracaksınız? Daha sonra yüce Allah şu kavliyle onları susturarak buyuruyor ki:

“Allah'tan başkasına mı yalvaracaksınız?”

Âdetiniz gereği size bir sıkıntı ve zarar isabet ettiğinde tannlarınızı mı yardıma çağıracaksınız? Yoksa onları bırakıp Allah'ı mı? Eğer putların ilâhlar oldukları iddianızda “doğru iseniz söyleyin gerçeği.” Ve sizi kurtarmaları için çağırın onları?

“Kul ere eytukum” burada yer alan ikinci hemzeyi yumuşatarak belli-belirsiz bir şekilde Kırâat İmâmlarından Nafi ile Ebû Cafer'in kırâatine göre okunabileceği gibi, kırâat imâmlarından Ali el-Kisâî'ye göre de ikinci hemzeyi haffederek de okunabilir.

Buna göre mana şöyle olur: “İşin, olayların sizin ileri sürdüğünüz gibi geliştiğini mi bilmektesiniz öyle mi? O hâlde yanınızda ne türden ve ne kadar bilginiz varsa bana bildirin bakalım! Âyette yer alan ikinci zamîrin i'rabtan mahalli yoktur. “Ta” harfi ise failin zamîridir. Haber dileğinin mutaallakı açık olarak zikredilmemiştir ve bu, (.....) takdirindedir.

41

Hayır! Yalnızca Allah'a yalvarırsınız. O da dilerse kaldırılmasını dilediğiniz belayı kaldırır. Siz de kendisine ortak koştuğunuz şeyleri unutursunuz.

“Hayır! Yalnızca Allah'a yalvarırsınız.” Hayır hayır hiçbir puta ve putlaştırdıklarınızı yardıma çağırarak değilsiniz. Bilâkis yalnızca Allah'a dua edip yakaracağımız.

“O da dilerse kaldırılmasını dilediğiniz belâyı kaldırır.” Kaldırılmasını istediğiniz felaketi ve belâyı, şayet Allah size lütfetmek isterse sizden onu önler, kaldırır.

“Siz de kendisine ortak koştuğunuz şeyleri unutursunuz.”

Yani öyle sıkıntılı bir durumda hiç putlarınızı aklınıza getirmedığınız gibi onları terk edersiniz, hatta hatırlamazsınız bile. Çünkü artık böyle bir musibet anında zihinleriniz, bir tek olan Rabbiniz Allah'tan başkasını düşünemez. Çünkü söz konusu felaketi ve musibeti sizden kaldıracak sadece O'dur başkası değil.

Ayrıca istihbann, “Allah'tan başkasına mı yalvaracaksınız?” kavline mutaallik olması da câizdir. Bu takdirde sanki şöyle denilir gibidir.

“Eğer Allah'ın azâbı size gelip çatarsa Allah'tan başkasına mı yalvaracaksınız?”

42

Andolsun ki, senden önce de bir takım ümmetlere rasûller göndermiştik, yalvarıp yakarsmlar diye o ümmetleri darlık ve sıkıntıya sokmuştuk.

“Andolsun ki, senden önce de bir takım ümmetlere peygamberler göndermiştik.” Burada mefûl mahzûftur. “Peygamberler” mahzûf olan mefûldür. Ancak O ümmetler ya da milletler gönderilen peygamberleri yalanladılar. “Yalvanp yakarsmlar diye o ümmetleri darlık ve sıkıntıya sokmuştuk.” Darlıktan kasıt kıtlık ve açlık olabilir. Sıkıntıdan kast da, hastalık, ölümler ve mallarının yok olması olabilir. Böyle bir durumla karşı karşıya gelmeliler ki, Rablerine yakarsmlar, günahlarından ve yaptıklarından pişmanlık duyup hakka

yönelsinler. Çünkü genelde insanlar sıkıntı, şiddet ve zorluklarla karşı karşıya kaldıkları zaman Allah'ı hatırlayıp huzurunda diz çökmeye ve yakarmaya başlarlar.

43

Hiç olmazsa azâbımız kendilerine gelince boyun eğselerdi ya! Fakat ne gezer! Onların kalpleri taş kesilmiş ve şeytan da yapmış oldukları şeyleri kendilerine süslü ve cazip göstermişti.

“Hiç olmazsa azâbımız kendilerine gelince boyun eğselerdi ya!”

Yani tevbe edip böylece yalvanp yakaramazlar mıydı? Bu şu anlama gelmektedir: Yalvanp yakarmaları gerekirken onlar bunu yapmadılar. Sanki burada şöyle bir incelik var gibi:

“Yalvarıp yakarmadılar da, bunun için azâbımız kendilerine gelip çattı.” Bu âyette, (.....) İfadesinin getirilmiş olması, onların şu durumlarını ortaya sermek içindir; Yalvanp yakanışı terk sebebinin inatlarından başka bir mazeretlerinin olmadığını açık olarak ortaya koymak içindir. “Fakat ne gezer! Onların kalpleri taş kesilmiş” karşı karşıya kaldıkları sıkıntı, darlık ve belalardan ders alıp yaptıkları kötülüklerinden vazgeçmediler “ve şeytan da yapmış oldukları şeyleri kendilerine süslü ve cazip gösterdi.” Şeytanın allayıp pullayarak kendilerine sunduğu işleri ve amelleri yapageldiler, işledikleriyle âdeta kendilerinden geçmişler ve yaptıklarını iyi ve hoş şeyler olarak görüyorlardı.

44

Kendilerine yapılan uyanları unuttuklarında, kendilerine her şeyin kapılarını açtık. Sonunda kendilerine verilen imkânlar yüzünden şımdıklarında ansızın kendilerini yakaladık.

“Kendilerine yapılan uyardan unuttuklarında,”

Yani darlı ve sıkıntıyı unuttuklarında, bundan kendileri için bir ders ve öğüt almadılar, kötülüklerini hep sürdürüp durdular. İşte bunun üzerine,

“kendilerine her şeyin kapılarını açtık.” Sıhhat, afiyet ve bolluk verdik, çeşit çeşit nimetlere boğduk.

“açtık” anlamındaki bu kelime kırâat imâmlarından Şam'lı İbn Âmir'e göre şeddeli olarak, (.....) okunuyor. Bu durumda da mana belirttiğimiz gibi oluyor. “Sonunda kendilerine verilen imkan lar yüzünden şımdıklarında,” yani bereket, bolluk ve her çeşit nimetin verilmesiyle hadlerini aşmaları yüzünden, “ansızın kendilerini yakaladık. Bir anda onlar büsbütün ümitlerini kaybediverdiler.” Her şeylerini yitirdiler, hasret ve pişmanlık içinde kala kaldılar.

45

Alemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun ki, böylece zulmedenlerin kökü kurutuldu.

“Alemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun ki,” Bu ifade ile yüce Rabbimiz, zalimlerin helâk edilerek ortadan kaldırılmasıyla kendisine hamd edilmesinin vacip ve gerekli olduğunu bildiriyor. Çünkü Allah'a hamdetmek nimetlerin en yücesidir ve yapılan taksimatın en muazzamıdır. Ya da mana şöyledir: Allah'a hamdetmeyip de helâk olanların durumlarını göz önüne getirin böylece Allah'a hamdedin! “Böylece zulmedenlerin kökü kurutuldu.”

Yani bir tek fertleri bile yer yüzünde bırakılmamak kaydıyla kökleri kurutuldu, hepsi de helâk edildi.

46

De ki: “Söyleyin bakalım: Eğer Allah kulaklarınızı sağır ve gözlerinizi kör ederse, kalplerinizin üstüne bir de mühür vursa, bunları size Allah'tan başka hangi ilâh geri verebilir!” Bak nasıl değişik değişik deliller açıklıyoruz. Böyle olduğu hâlde, onlar yine de yüz çeviriyorlar.

Daha sonra Rabbimiz kudretini ve vahdaniyetini göstermek için şöyle buyuruyor: “De ki: Söyleyin bakalım: Eğer Allah kulaklarınızı sağır ve gözlerinizi kör ederse,” işitme özelliğinizi ve görme hassenizi yok ederse,

“Kalplerinizin üstüne bir de mühür vursa,” akıllarınızı kaybettirip, doğru ile yanlış birbirinden ayırdedemez hale getirirse,

“Bunları size, Allah'tan başka hangi ilâh geri verebilir!?” Allah'ın alıp da üstünü mühürledikleri şeyleri size hangi ilâh verebilir? “bak, nasıl değişik değişik deliller açıklıyoruz. Böyle olduğu hâlde, onlar yine de yüz çeviriyorlar.” Kendilerine âyet ve mu'cizeleri çeşit çeşit göstermemize rağmen, tüm deliller ortada olduğu hâlde yine de bunlardan yüz çeviriyorlar.

Âyette geçen, (.....) edatı mübteda olarak merfûdur. (.....) da haberidir. (.....) ile (.....) her ikisi de (.....) kelimesinin sıfatıdır. Cümle ise, (.....) fiilinin iki mefulü yerindedirler. Şart cümlesinin cevabı ise mahzûftur.

47

De ki: Söyler misiniz bana; eğer Allah'ın azâbı ansızın veya göz göre göre size gelirse, zâlim toplumdan başkası mı helâk olacak?

“De ki: Söyler misiniz bana; eğer Allah'ın azâbı ansızın” azâbın hiçbir emaresi ve belirtisi olmaksızın “veya göz göre göre size gelirse,” azap belirtileri ortaya çıkarsa, Hasen Basrî'ye göre gece veya gündüz belirirse, “Zâlim toplumdan başkası mı helâk olacak?”

Yani Allah'ın halis kulları hiçbir zaman azaplarıdırma ile veya Allah'ın gazâbına uğrayarak helâk olacak değiller. Ancak kendilerine kıyan ve yazık eden zalimler azap ve cezâlarıdır. Çünkü onlar Rablerini inkâr etmişlerdir.

48

Biz peygamberleri ancak müjdeleyici ve uyancılar olarak göndeririz. O hâlde kim îman eder, kendini ve amelini düzeltirse onlara hiçbir vakit korku yoktur ve onlar üzüntü de çekmeyecekler.

“Biz peygamberleri ancak müjdeleyici ve uyarıcılar olarak göndeririz.” Mü'min ve kâfirleri cennetle müjdeleyici ve cehennemle korkutarak. Yoksa apaçık delil ve kesin burhanlarla, delillerle durumları meydana çıktıktan sonra onlara âyetler gösterilmesi için o peygamberleri göndermeyiz.

“O hâlde kim îman eder, kendisini ve amelini düzeltirse,” îmanı üzere devamlılık gösterirse, “Onlara hiçbir vakit korku yoktur ve onlar üzüntü de çekmeyecekler.” Yedi kırâat imâmlarından sayılmayan Ya'kûb âyette geçen, (.....) kelimesini, (.....) olarak okumaktadır.

49

Âyetlerimizi yalan sayanlara gelince, isyan edip yoldan çıkmaları yüzünden azâba uğrayacaklardır.

“Âyetlerimizi yalan sayanlara gelince, isyan edip yoldan çıkmaları yüzünden azâba uğrayacaklardır.” Dikkat edilecek olursa âyette, azâbın dokundurulacağından, azâba uğramalarından söz edilirken sanki bu yalanlayıcılar hayatta imişçesine onlara istenildiği şekilde acılar çektirileceği belirtiliyor. Çünkü isyan etmişler, küfre saparak ve inkârcılığı kabullenerek Allah'a itaatten dışan çıkmışlardır.

50

De ki: Ben size, Allah'ın hazineleri yanımdadır, demiyorum. Gaybı da bilmem. Size, ben bir meleğim de demiyorum. Bana ne vahy ediliyorsa, ben ancak ona uyanın. De ki: kör ile gören hiçbir olur mu? Hiç düşünmüyor musunuz?

“De ki: Ben size, Allah'ın hazineleri yanımdadır, demiyorum.” O hazinelerin insanlar ve diğer yaratıklar arasında paylaşımı, nzklarının dağıtılması benim elimde ve bana âit olduğunu söylüyor değilim. Böyle bir iddiam yok benim.

“Gaybı da bilmem.” Bu cümle, yani orijinal ifadesiyle, (.....) cümlesi, “Allah'ın hazineleri yanımdadır.” Cümlesinin mahalline affolunmak suretiyle mahallen mensûbtur. Çünkü bu, sanki “söylenmiş bir ifade” niteliğindedir ve sanki şöyle der gibidir: “Ben size şu sözü demiyorum ve şu sözü de söylüyor değilim” :

“Size ben bir meleşim de demiyorum.” Ben hiçbir akıl sâhibinin hiçbir zaman kabullenemeyeceğı bir beşerin ya da insanın Allah'ı hazinelerine sahip bulunduğı, gaybı bildiğı veya meleklik iddiasına kalkması manasında bir iddianın sâhibi değılim. Böyle akıl dışı bir şeyi savunmuyorum. Ancak benim ileri sürüp davasını sürdürdüğüm şey, bir çok beşer için var olan şeyi savunuyorum ki bu da nübüvvet olayıdır.

“Bana ne vahyediliyorsa, ben ancak ona uyarım.” Size neleri haber olarak bildirmiş isem, ancak Allah'ın bana indirdiğıdir, başka değıl.

“De ki: kör ile gören hiç bir olur mu?” Sapıtan ve saptıranla, hidâyette olan ve hidâyete erdiren hiçbir olurlar mı? Ya da kendilerine vahyedilenlere uyanlar ile uymayanlar bir olurlar mı? Ya da istikamette olduğunu yani peygamberlik iddiasın da bulunduğunu ileri süren aynı olur mu? Ancak işin muhal yani olamaz olanı ise ilahlık davasıdır. Bu, hiçbir kimse için asla söz konusu değıldir.

“Hiç düşünmüyor musunuz?”

Yani tıpkı körler gibi yolunu şaşırırlardan olmayın. Ya da: “Şunu iyice bilin ki, benim şu iddia ettiğim şey, bir beşere ya da insana yakışmayacak veya olma yacak bir iddia değıldir.” Yahut: “Bilmelisiniz ki, bana vahyedilen şeye tabi olunması, benim için mutlak ve kesin manada gerekli olan şeydir. Ben kesinlikle buna bağılıyım.”

51

Rabbinin huzurunda toplanacaklarından korkanları Kur'ân ile uyar. Onlar için Rablerinden başka ne bir dostları vardır ne de bir aracı vardır. Böylece umulur ki şirk ve ma'siyetten sakınırlar.

“Rabbinin huzurunda toplanacaklarından korkanları Kur'ân ile uyar.” Kendine vahyedilenle uyar. Ki, onlar öldükten sonra dinleceklerine inanan ve bunu kesin kabul eden müslümanlardır. Ancak böyle olmakla birlikte o müslümanlar amel konusunda ihmalkâr hareket ediyorlar. Dolayısıyla onları kendilerine indirilen vahiyle uyar. Bir diğere tefsire göre de Kitap ehlini uyar. Çünkü onlar da öldükten sonra dirileceklerini kabul eden toplumdur.

“Onlar için Rablerinden başka ne bir dostları vardır ne de bir aracı vardır.” Bu cümle, bir önce geçen, (.....) fiilinden konumundadır.

Yani, (.....) demektir. Kendilerine ne yardım edebilecek ve ne de onlara aracı olacak Allah'tan başka bir varlık olmayacaktır.

“Böylece umulur ki şirk ve ma'siyetten sakınırlar.” Bu sayede onlar da takva sâhibi olan kimselerin arasında yerlerini alabilirler.

52

Rablerinin rızasını isteyerek sabah akşam O'na yalvaranları yanından kovma! Onların hesabından senin bir sorumluluğun olmadığı gibi senin hesabından da onlara bir sorumluluk yoktur. Onları yanından kovarsan zalimlerden olursun.

Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), takva sâhibi olmayan yani emir ve yasaklarına gereğince dikkat etmeyenleri daha dikkatli davranıp takva sâhibi olmaları konusunda onları uyurma ile emrettikten sonra hemen bunun peşinden de takva sahipleriyle yakın ilişki içinde olması ve onlardan uzak kalmaması, onları yanından kovup uzaklaştırmamasıyla da emrolundu. Bunun için Rabbimiz şöyle buyuruyor:

“Rablerinin rızasını isteyerek sabah akşam O'na yalvaranları yanından kovma!” Dikkat edilecek olunursa, söz konusu edilen kimselerin sürekli olarak Rablerini çağırduklarına ve ibâdet ve kulluk görevlerini ellerinden geldiğince yaptıklarına vurgu yapılıyor. İbadet ve kulluk görevlerinde devamlılık gösterdiklerine dikkat çekiliyor. Çünkü âyette yer alan, “Sabah akşam” ifadesi devamlılığı belirtiyor. Dolayısıyla bunun manası şöyle demektir: “Onlar sabah ve ikindi namazlarını kılarlar” veya “Beş vakit namazlarını kılarlar.”

Diğere taraftan Âyetteki, (.....) kelimesi Şam'lı İbn Âmir kırâatine göre, (.....) olarak okunmaktadır.

Diğer taraftan yüce Allah, söz konusu takva sahiplerini ihlas ve samimiyet içerisinde olmakla tanımlayarak şöyle buyuruyor: Rablerinin nzasını isteyerek (.....) Burada “nzası” diye çevirdiğimiz kelime, (.....)

Yani lügat bakımından “yüz, yüzü” anlamındadır. Bu ise bir şeyin zâtı, kendisi ve aslı, hakikati manasındadır. Âyet fakir, yoksul ve köle olan kimseler hakkında nâzil olmuştur.

Yani Bilal-i Habeşi, Suheyb, Ammar b. Yasir ve benzerleri hakkında nâzil olmuştur. Çünkü müşriklerin önde gelenleri Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) a şöyle demişlerdi: “Şu ayak takımlarını kovup, yanımızdan uzaklaştırırsan o takdirde seninle bir arada oturabiliriz. Aksi takdirde olmaz.” İşte bunun üzerine Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) kendilerine, “Ben asla inananları kovup uzaklaştırmam. Bu, imkânsızdır.” Dedi. Bunun üzerine müşrikler şöyle bir teklif getirdiler: “O hâlde bize bir gün ve bizimle aynı seviyede olmayanlara da ayrı bir gün olmak üzere gün belirle. O şekilde bir araya gelelim. Bunun için de aramızda bir yazışma ile bu tesbit olsun istediler. Yazının yazılması için Hazret-i Ali'yi çağırdılar.” İşte bunun üzerine fakir ve güçsüz kimseler onların arasından ayrı bir kenara çekildiler ve onlardan ayrı olarak oturdular. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu. Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) hemen yazıları belgeyi bir kenara fırlatarak kalktı ve gidip o ihlas sâhibi fakirlerin arasına geçti, kendilerini kucaklayarak gönüllerini aldı. Vahidi, Esbabu'n-nüzul, s: 146

“Onların hesabından senin bir sorumluluğun olmadığı gibi,” Bu, tıpkı şu Âyetteki gibidir: “Onların hesabı ancak Rabbime âittir.” (Şuara,113) “senin hesabmdan da onlara bir sorumluluk yoktur.”

Çünkü müşrikler dinleri ihlasları ve samimiyetleri konusunda yoksullara dil uzatıyorlardı. Bunun için şöyle buyurdu: “Onların hesabı onlara âittir ve onları ilgilendirir. Dolayısıyla ondan sana gelebilecek bir sorumluluk ve sıkıntı yoktur. Kaldı ki senin de hesabın, sorumluluğun sana âittir ve senin hesabından da onlar sorulacak değiller. “Onları yanından kovarsan zalimlerden olursun.”

“kovarsan” Nefyin yani olumsuz cümlelerin cevâbıdır.

Bu cümle de” “Onların hesabından senin bir sorumluluğun olmadığı...” cümlesidir. “Zalimlerden olursun” cümlesi de nehyin/yasaklamanın cevâbıdır ki bu da: “kovma” cümlesidir. Diğer taraftan sebebiyet vermesi sebebiyle aynı cümlelerin, (.....) Üzerine atfı da câizdir. Çünkü “zâlim olma” sebebi, onların kovulması olabilir.

53

Biz. Bazılarının: “Aramızdan Allah'ın kendilerine lütuf ve ihsanda bulunduğu kimseler de bunlar mı?” demeleri için onların bazısını ötekiler ile işte böyle imtihana çektik. Allah şükredenleri daha iyi bilmez mi?

“Biz, bazılarının” zenginleri fakirlerle imtihan ettiğimiz misalde olduğu gibi, zenginlerin:

Aramızdan Allah'ın kendilerine lütuf ve ikramda bulunduğu kimseler bunlar mı!? demeleri için onların bazısını ötekilerle işte böyle imtihana çektik.”

Yani Allah'ın îman ile kendilerine ikram ve ihsanda bulunduğu kimselere karşı ötekiler denilen inkârcı ve şımarıklar şöyle diyorlar; “bizler önde gelenleriz ve lider konumunda bulunan kimseleriz. Halbuki onlar ise fakir, yoksul ve köle, ayak takımından kimselerdir.” Böyle konuşmalarının nedeni, bu gibi kimselerin hak ve doğruluk üzere olmalarını kabullene memeleri ve buna karşı çıkmalarıdır. Bir de kendileri dururken kendilerince aşağıladıkları kimselerin iyilik, lütuf ve ihsana layık görülmelelerini yadırgadıkları gerçeğidir.

Yani diyorlar ki, bizler varken, şu aşağılık kimseler mi Allah'ın lütfüne nail olacaklar!? İşte bu ve benzeri itirazlar...

Nitekim işte benzer bir itiraz: “Eğer İslam'da bir hayır olsaydı, ona ulaşmakta şunlar bizi geçemezlerdi.” (Ahkaf,11) âyeti ile de açık olarak bildirilmektedir. “Allah şükredenleri daha iyi bilmez mi?”

Yani nimetlerine karşı kimlerin şükrettiğini ve kimlerin de nankörlükte bulunduğunu daha iyi bilmez mi?

Âyetlerimize îman edenler sana geldikleri zaman onlara de ki: “Selâmun aleyküm” Rabbiniz merhamet etmeyi kendi zâtına temel bir ilke edinmiştir. Sizden kim bilmeyerek bir kötülük işler, sonra peşinden tevbe ederek kendini düzeltirse, Allah'ın çok bağışlayan ve çok merhamet eden olduğunu bilmelidir.

(.....) Âyetlerimize îman edenler sana geldikleri zaman onlara de ki: “Selâm size!” Bu durum, ya Allah'tan, selâmı onlara tebliğ etmesi için bir emirdir veya onlara ikram olsun diye kendilerine ilk selâmı verenin o olmasını emir buyurmaktadır. Bir de onların gönüllerini almak, onları memnunu etmek için. Nitekim onun şu ifadesi de bu manayadır:

“Rabbiniz merhamet etmeyi kendi zâtına temel bir ilke edinmiştir.” İşte onlara söylenen ve Allah'ın rahmet ve merhametinin bolluğunu ve onlardan tevbelerini kabul edileceğinin müjdesinin verilmesi de bu cümleden bir ifadedir. Dolayısıyla mana şöyle oluyor: “Allah size kesin bir söz ve vaat ile merhamet sözü verdi.”

“Sizden kim bilmeyerek bir kötülük işler,”

Yani yaptığı bir işin sonucunda bir zararın ya da vebalin olduğunu, günah bulunduğunu bilmeden işlerse, Ya da ma'siyeti, günahı taate tercihi bilmez konumunda ise,

“sonra peşinden tevbe ederek” kötülük veya kötü bir iş yaptıktan hemen sonra tevbe eder ve tevbesinde ihlas ile hareket ederse;

“Allah'ın çok bağışlayan ve çok merhamet eden olduğunu bilmelidir.”

Âyet içerisindeki, (.....) zamîri, dikkat çekme/zamîri şandır. (.....) hâl konumundadır. (.....) İbn Âmir ve Âsım kırâatlerinde böyledir. Birincisi yani, (.....) Rahmetten bedeldir. İkincisi yani (.....) mahzûf mübtedanın haberidir.

Yani: “O'nun şanı, O'nun çok bağışlayan ve çok merhamet eden olmasıdır.”

Yani: “O'nun şanı, O'nun çok bağışlayan ve çok merhamet eden olmasıdır.” Yine, (.....) Nâfi kırâatine göre olup, ilki yani, (.....) rahmetten bedeldir. İkincisi yani, (.....) mübtedadır. Yukanda adlarını verdiğimiz kırâat imâmları dışındakiler ise, (.....) Cümle başlagıcı kabul etmişlerdir. Böylece sanki “rahmet” kelimesi açıklarup tefsirlermektedir ve şöyle denmektedir gibi: “Şüphesiz sizden kim amel işlerse...” .

“Cürüm işleyenlerin yolu, inananların yolundan ayırt edilsin diye âyetleri işte böyle açıklarız.”

Âyetteki, (.....) fiili, kırâat imâmlarından Hamza, Ali ve Ebû Bekir'e göre “Ya” harfî ile, (.....) olarak da okunmuştur.

Ayrıca, (.....) Kırâat imâmlarından Nâfi'a göre nasb ile, (.....) olarak okunmuştur. Diğer taraftan, (.....) kelimesi merfû' olarak (.....) veya (.....) olsun okunabilir. Çünkü müennes ve müzekker olabilir, bu, mümkündür.

Yani (.....) hem müzekker ve hem müennes olması mümkündür. Diğer taraftan (.....) harfîyle yani, (.....) olarak muhatap okunması hâlinde hitap Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) dir.

Meselâ Araplar, İstebane'l- emru/ iş ortaya meydana çıktı, açıklandı, (.....) Açıklığa kavuştu. (.....) ve (.....) derler.

Bütün bu apaçık ve meydanda olan detaylar gibi Kur'ân âyetlerini işte bu şekilde etraflı olarak açıklarız. O âyetleri suçluların, canilerin tüm vasıflarını, özelliklerini ortaya koyacak şekilde ve kimlerin kalpleri mühürlü, kimlerin gönlü İslama açık hepsini açıklıyor. Bir de onların yollarının aydınlığa çıkması için kendileriyle nasıl bir muamele yapılması gerekiyorsa öylece muamelede bulun. İşte biz bu detay ve teferruatı bu manada sana açıklamış olduk.

De ki: “Ben Allah'ı bırakıp da sizin kulluk yapmakta bulunduğunuz şeylere kullukta bulunmaktan men olundum.” De ki: “Ben sizin isteklerinize uymam, uyduğum takdirde sapıtırım da hidâyete erenlerden olmam.”

“De ki: Ben Allah'ı bırakıp da sizin kulluk yapmakta bulunduğunuz şeylere kullukta bulunmaktan men olundum.” Akla ve nakle dayalı delillere bağlı kalarak, sizin Allah'tan başka tapıp kulluk ettiğiniz ve ibâdetle bulunup önlerinde saygıyla eğildiğiniz şeylere tapmaktan men olundum.

“De ki: ben sizin isteklerinize uymam,”

Yani herhangi bir delile dayanmaksızın heva ve hevesinize uyarak sürdürdüğünüz dini inancınızda ben sizin yolunuzda yürüyecek değilim. Çünkü sizin üzerinde bulunduğunuz yol, sapıklığa sebep olan bir yoldur. Zaten burada da bu noktaya dikkat çekiliyor.

“uyduğum takdirde sapıtırım da”

Yani sizin arzu ve istekleriniz doğrultusunda hareket ettiğim zaman ben de sapıtanlardan olurum, hiçbir şeyde “hidayete erenlerden olmam”

Yani siz de aynen öyle olursunuz.

De ki: Şüphesiz ben Rabbimden gelen apaçık bir delile dayanmaktayım. Siz ise O'nu yalanladınız. Gelmesi için acele ettiğiniz azap da benim elimde depdir. Azâbı çabuklaştırmak veya geciktirmekle ilgili hüküm, yalnız Allah'a âittir. O hakkı anlatır ve O, doğru hüküm verenlerin en hayırhsıdır.

Âyette heva ve heveslere uymanın yanlışlığı açıklandıktan sonra bu defa bu âyet ile de neye uymanın gerekli olduğuna dikkat çekiliyor ve uyanda bulunuluyor ve şöyle buyuruluyor:

“De ki: Şüphesiz ben Rabbimden gelen apaçık bir delile dayanmaktayım.”

Yani şüphesiz ben Rabbimi çok iyi tanıyorum. O, apaçık delil ve hüccetlerle sabit olduğu gibi tek mabuddur ve O'ndan başka da bir ma'bût yoktur.

“Siz ise O'nu yalanladınız.” Öyle ki, başka şeyleri “Rabbimden bir beyyine üzereyim” demek, Rabbim tarafından gelen bir hüccete, kesin kanıta dayanıyorum. Bu da Kur'ân-ı Kerîm'dir.

“Siz ise onu yalanladınız.”

Yani beyyineyi yalanladınız. zamîrin müzekker olarak gelmiş olması ise, bunun “Burhan veya Beyan” olarak tefsirlerinasına göredir.

Daha sonra böylelerinin azâba hak kazandıkların göstermek için hemen yukandaki ifadenin peşinden şöyle buyuruldu:

“Gelmesi için acele ettiğiniz azap da benim elimde değildir.” Çünkü kimi âyetlerde belirtildiği gibi hemen çarçabuk bir azâbın gelmesini ya da getirilmesini istiyorlardı. Rabbimizin şu kavlindeki onların ifadeleri işte şöyledir:

“Üzerimize gökten taş yağdır.” (Enfal,32) Ancak “Azâbı çabuklaştırmak veya geciktirmekle ilgili hüküm, yalnız Allah'a âittir.”

Azâbınızın ertelenmesi hususu... “O hakkı anlatır.” Âyetin bu kısmı yani, (.....) Kısmı Nâfi', Âsım, Ebû Cafer ve İbn Kesîr kırâatlerine göredir.

Yani (.....) fiiliyle okumuşlardır. Dolayısıyla, “Allah’ın hükmettiği şeyde Hakka ve hikmete uyarlar.” Diğer kırâat imâmları ise, (.....) diye (.....) fiilinden okumuşlardır.

Yani ister ertelemeyeyle ilgili olsun ister çabuklaştırma ile alâkalı bulunsun hükmü vermek yalnızca Allah'a âittir.” Burada, (.....) kaza yani yargı ve hüküm manasınadır. Aynı zamanda, (.....) kelimesi, (.....) Fiilinin mastanna âit sıfattır. Ve, “Ve O, doğru hüküm verenlerin en hayırlısıdır.”

Yani hak yargıyla yargılayanların en hayırlısıdır. Çünkü ayırmak, gerçeği ortaya koymak yargılamanın hükmün ta kendisidir. Yazıda/Hatta “ye” harfinin düşmüş olması iki sakın harfin bir araya gelmemesi için lafız ile uyum sağlasın diyerdir.

Yani, (.....) yerine, (.....) olarak gelmiştir.

58

De ki: Acele istediğiniz azap benim elimde olsaydı, kesinlikle benimle sizin aranızdaki iş çoktan bitmiş olurdu. Zalimlere nasıl davranıl ması gerektiğini Allah çok daha iyi bilir.

“De ki: Acele istediğiniz azap benim elimde,” gücüm ve imkanım dahilinde “olsaydı, kesinlikle benimle sizin aranızda iş çoktan bitmiş olurdu.” Rabbim hakkı için olan öfkem sebebiyle kesin olarak sizi helâk ile ortadan kaldırırdım.

“Zalimlere nasıl davranılması gerektiğini Allah çok daha iyi bilir.” Allah hangi vakitte onlar için azâbın daha caydıcı, ürkütücü olduğu zamanı ve azâbı indireceği anı çok iyi bilir.

59

Gaybın anahtarları Allah'ın karındadır. Onları kendisinden başkası bilemez. Karada ve denizde var olan her şeyi O bilir. O'nun haberi dışında bir yaprak bile düşmez. Yer altı tabakalannın içindeki tek bir dane, yaş ve kuru hiçbir şey olmasın ki apaçık kitapta bulunmasın.

“Gaybın anahtarları Allah’ın katındadır. Onları kendisinden başkası bilemez.” (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğuludur. Bu da, (.....) demektir. Ya da azap ve nzk hazineleri ve depolan demektir veya kulların bilme imkanı olmayan sevap, cezâ, eceller ve durumlar anlamındadır. Burada gayb yani bilinmezler için istiâre yoluyla “anahtarlar” ile belirtildi. Çünkü hazinelere ancak çok güvenli kilitli kasalarda olmaları sebebiyle ancak anahtarlar yoluyla ulaşılabilir. Dolayısıyla kim o sağlam ve güvenlik altındaki kasaların açacaklarını bilir ve aynı zamanda şifrelerine de sahip olursa ancak o kimseler oraya vanp onları açabilirler.

Dolayısıyla burada anlatılmak istenen gerçek şudur; söz konusu gayblara sadece ve sadece Allah ulaşır ve O'ndan başkası da o gayblara asla ulaşamaz. Bu, tıpkı elinde hazine kasalarına âit kilitlerin açacakları bulunan ve aynı zamanda onların şifresini de bilen kimseye benzer Bu itibarla hazinelere ulaşabilecek olan kişi de ancak elinde bu imkânlar olandan başkası olmayacaktır. Nitekim şöyle güzel bir söz vardır: “Gaybm anahtarları Allah'ın katındadır. Kim Allah'ın gaybına îman ederse Allah da onun ayıp ve kusurlarının üzerine perde çeker.” Allah bitki ve canlı türünden olsun, deniz canlıları, değerli cevher ve madenleri olsun “Karada ve denizde var olan her şeyi O bilir.”

“O'nun haberi dışında bir yaprak bile düşmez.” Âyetteki (.....) edatı nefi içindir. (.....)ise istiğrak içindir.

Yani bu şu anlama gelmektedir: “Yer altı tabakalannın içindeki tek bir dane, yaş ve kuru hiçbir şey olmasın ki,” Bu cümle de “yaprak” kelimesi üzerine atfedilmiş olup aynen onunu içerdiği hükme dahil olup onları içermektedir. “Apaçık kitapta bulunmasın.” Bu da tıpkı (.....) kavlinin yani, “O'nun haberi dışında cümlesinin tekran gibidir.

Çünkü, “O'nun haberi dışında...” veya onları “muhakkak bilir” in manası ile, “apaçık kitapta bulunmasın” in manaları birdir. Bu da Allah'ın ilmi veya Levh-i Mahfûz demektir.

60

Geceleyin ölüm gibi uykuda sizi kendinizden geçirip alan O'dur. Gündüz de ne işlediğinizi bilir. Sonra belirlenen ecel tamamlarısın diye gündüz sizi uyandırmakla diriltten de O'dur. Bu sürecin sonunda da dönüşünüz yine O'nadır. Sonunda O, yaptıklarınızı size haber verecektir.

Daha sonra Rabbimiz kefereye-inkârcılara seslenerek şöyle buyuruyor: “Geceleyin ölüm gibi uykuda sizi kendinizden geçirip alan O'dur.”

Yani uykuda iken tümüyle istediğiniz gibi tasarruf yapma imkanlarınızı, ruhunuzu kabzederek elinizden alan O'dur.

“Gündüz de ne işlediğinizi bilir.” Ne tür bir iş ve günah ile meşgul olduğunuzu bilir.

“Sonra belirlenen ecel tamamlarısın diye gündüz sizi uyandırır.” Daha sonra sizi gündüz diriltir. Ya da mana şöyle olabilir: “Daha sonra sizi gündüz uyandırır ve gündüz neler işleyip kazandığınızı da bilir.” Allah kazancı, işlenen işleri daha önce zikrediyor. Bunun sebebi de önemi sebebiyledir. Ancak buradaki ifadeden, “Allah gündüz işlenenleri bilir de geceleyin işlenenleri bilmez anlamı çıkmaz, gündüzleri bizi ölüm gibi uykuda kendimizden geçirmez manası da söz konusu olmaz.” Âyet, özellikle bir şeyi tahsis ederken, zikrederken diğerlerini bunun dışında tutuyor, onların olmayacağını zikrediyor anlamını taşımaz. “Belirlenen ecel tamamlarısın diye” Hayatları boyunca yaşayacakları yaşam sürelerini tamamlamaları için, “Bu sürecin sonunda da dönüşünüz yine O'nadır.” Ölümünden sonra diriltilerek dönüşünüz Allah'a olacaktır. “Sonunda O, yaptıklarınızı size haber verir.” Geceleyin olsun gündüz olsun bu ilcisinde her ne yaptıysanız Allah size her şeyi bir bir haber verecektir.

Kimi Kelâm bilginleri diyorlar ki: “Söz konusu her bir duyunun kendine göre bir ruhu vardır ve bu, uyku sırasında alınır. Ancak uyku gidince yâni kişi uyanınca alınan ruh tekrar verilir. Ancak insanı ayakta tutan asıl ruh ise o hayatını-hayatiyetini sürdürür. Bu ruh insanın ölüm anı gelene kadar yani ecel bitimine kadar kabz olunmaz, alınmaz.

Ruhlardan kasıt ise: Duyuları ve kuvveleri ayakta tutan manalar olup, duyma, işitme, tutma, yürüme ve koklama hep bu manalarla alâkalıdır.” Diğer taraftan, “Sonra... sizi uyandırır-diriltir” in manası; “Sizi uyandırır ve duyularınıza âit ruhlarınızı size yeniden iade eder” demektir. Bu, aynı zamanda öldükten sonra dirilmeye âit olarak da bir delil oluşturmaktadır. Çünkü Allah, uyku uyutmak suretiyle söz konusu duyuların ruhlarını aldığı ve sonra yeniden iade ettiği gibi aynı şekilde ölümünden sonra yeniden insanları ve varlıkları diriltecektir.

61

O kullarının üstünde yegane kudret ve tasarruf sâhibidir. O üzerinize hareketlerinizi kayda geçiren hafaza meleklerini gönderir. Nihayet sizden birine ölüm anı gelince elçi meleklerimiz geciktirmeksizin ve hiçbir kusur istemeksizin onun canını alırlar.

“O kullarının üstünde yegane kudret ve tasarruf sâhibidir. O üzerinize hareketlerinizi kayda geçiren Hafaza meleklerini gönderir.” Amellerinizi ve yaptıklarınızı kontrol edip kayda geçiren melekler. Bunlar Kiramen Katibin melekleridir. Düşünceleri, hâlinde kulların bozgunculuktan, kötülükten kaçınmaları hususunda çok daha caydıcı ve korku vericidir. Çünkü kullara âit amel defterlerinin sayfaları hep şahitler huzurunda delil olarak kendilerine sunulacaktır.

“Nihayet sizden birine ölüm anı gelince” Burada yer alan, (.....) amellerin sonuna kadar kontrol ve koruma altına alınacağı tüm ecel süresini kapsar.

Yani: İşte bu durum, Hafaza meleklerinin ölüm anı gelene kadar hayat boyunca mükellef ile beraber olmaları gerçeğini işaret ediyor. “Elçi meleklerimiz geciktirmeksizin ve hiçbir kusur istemeksizin onun canını alırlar.” O kişinin ruhunu sona erdirirler. Bunlar da ölüm meleği Azrail (aleyhisselâm) ile yardımcılarıdır.

Kırâat imâmılarından Hamza imaleli olarak, (.....) olarak okumuştur. Ebû Amr da, (.....) yı (.....) olarak okumuştur.

62

Sonra insanlar gerçek sahipleri olan Allah'a götürölüp teslim edilirler. İyi bilesiniz ki hüküm verme yetkisi yalnızca O'nundur ve O hesap görenlerin en süratli olanıdır.

“Sonra insanlar gerçek sahipleri olan Allah'a götürölüp teslim edilirler.” Allah'ın hükmüne ve cezâsına teslim edilirler.

Yani ölenler, meleklerin getirmeleriyle, onların işlerini düzenleyen gerçek sahipleri olan Allah'a teslim edilirler. Çünkü O, haktan başka bir şeyle hükmetmeyen yegane adaletli hükümdardır. Bu ikisi, “Mevla ve Hak” Allah'a âit iki sıfattırlar.

“İyi bilmelisiniz ki hüküm verme yetkisi yalnızca O'nundur” O gün hüküm yalnızca Allah'ındır, başkasının değil.

“Ve O hesap görenlerin en süratli olanıdır.” Hiçbir hesap O'nu diğerinden alıkoymaz. Bir hesap görürken aynı anda diğerlerinin hesabını da görür. Tüm yaratıklarını bir koyunun sağıla çağı an kadar bir zaman içerisinde hesabını görür. Nitekim şöyle bir söz vardır: “Sana eza ve cefa verenin yanında kalmaktansa seni yaşatıp büyütmene dönmen çok daha hayırlıdır.”

63

De ki: Sizi karanın ve denizin karanlıklarından, tehlikelerin den kim kurtarır ki? Siz O'na gizli gizli yalvararak: “Eğer bizi bun dan kurtarırsan andolsun şükredenlerden olacağız” diye yalvarırsınız.

“De ki: Sizi karanın ve denizin karanlıklarından ve tehlikelerinden kim kurtarır ki?” Buradaki ifadeler mecâzî manadadır. Çünkü kara ile denizin korkuları, sıkıntıları burada kasdolunmaktadır. Diğer bir tefsire göre karanın karan lıkları demek, yıldırımlar manasınadır. Denizin karanlıklarından kasıt ise dev misali korkunç dalgalarıdır. Her ikisi de bulut ve gece karanlığında meydana gelirler. “Siz O'na gizli gizli yalvararak:” Yalvaşlarınızı açığa vurarak ve bir de gizli gizli yakanr ve:

“Eğer bizi bundan kurtarırsan andolsun şükredenlerden olacağız, diye yalvarırsınız.”

Eğer bizi bu tehlikelerden kurtarırsan mutlaka sana şükredenlerden olacağız diye yakanp dururlar.

Ayrıca burada (.....) fiili, (.....) fiilinin mefulü olan zamîrden hâl konumundadır. Nitekim (.....) kelimesi de öyledir. Ebû Bekir Şube kırâatine göre de, (.....) dır.

Adım laraatine göre, (.....) dır. Hamza ile Ali kırâatine göre imaleli okunur. Kalan diğer imâmların kırâatine göre ise (.....) dır.

64

De ki: Sizi bundan ve bütün sıkıntılardan kurtaracak olan Allah'tır. Böyle olduğu hâlde yine de siz şirk koşarsınız.

“De ki: Sizi bundan ve bütün sıkıntılar dan kurtaracak olan Allah'tır.” Her türlü kederden, tasadan, üzüntüden, karanlık ve tehlikelerden kurtaracak olan yalnızca Allah'tır, başkası değil.

“Böyle olduğu hâlde yine de siz şirk koşuyorsunuz.” Allah'a şükretmiyorsunuz.

65

De ki: Allah size, üstünüzden yahut ayaklarınızın altından bir azap göndermeye, yahut birbirinize düşürüp kiminizin hıncını kimine tattırmaya kâdirdir. Bak, anlasınlar diye âyetlerimizi nasü açıklıyoruz.

“De ki:Allah size kâdirdir.” O, sizin kâdir ve gücü yeten olarak tanıdığınız ve bildiğiniz Allah'tır. Ya da O kâmil kudret sâhibidir, “el- Kadim” daki “elif lam yani belirtme takısı” hem ahde ve cinse ihtimali olan bir takıdır. “....üstünüzden” tıpkı Lûl peygamberin kavmine gökten yağdırdığı gibi ve Fil ashâbına da o taşlar indirdiği gibi, “yahut ayaklarınızın altından” tıpkı Fir'avunu denizde boğduğu, Kârûn'u yerin dibine geçirdiği gibi “bir azap göndermeye kâdirdir.” Veya sizi idare eden sultanlarınız ve ayak takımlarınız tarafından veya

yağmur yağdırmayarak kuraklık yoluyla, bitkileri bitirtmemek yoluyla size bir azap göndermeye kâdirdir. “Yahut birbirinize düşürüp” Farklı istek, heva ve hevesler peşinde koşturan ve her biri ayrı bir telden çalacak gruplar hâlinde birbirlerine düşerek ve her grup kendi adına bir baş seçerek böyle bir vaziyette birbirinize düşürüldüğünüzde, aranızda vuruşmalar, öldürmeler oluştuğunda böylece bir savaş aları haline getirildiğinizde, “kiminizin hıncını kimine tattırmaya kâdirdir.” Böylece birbirinizi öldürüp durursunuz. Nitekim bu konuda Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

“Yüce Allah'tan ümmetime üstlerinden veya ayaklarının altından bir azap göndermemesini istedim. Rabbim bunu bana verdi. Yine O'ndan ümmetimin felaketlerini kendi aralarında vermemesini istedim. Beni bundan menetti. Ve Cebrâîl bana: ümmetimin yok oluşlarının silah ile olacağını, bildirdi. “

“Bak anlasınlar diye âyetlerimizi” vaat ve vaid, sözvermek ve tehdit ile “nasıl açıklıyoruz.”

66
O Kur'ân hak olmasına rağmen senin kavmin onu yalanladı. De ki: Ben size vekil değilim.

“O Kur'ân hak olmasına rağmen” doğru olmasına veya mutlaka onlara indirilmesi gerekmesine rağmen “senin kavmin” olan Kureyş'liler “onu” Kur'ân-ı ya da azâbı, “yalanladı.”

(.....) De ki: Ben size vekil değilim.” Sizin vekaleti, bana emir olarak verilmiş bir şeyiniz yok ki, onun muhafızı ve kontrolü de ben olmuş olayım! Ben sadece bir uyarıcıyım.

67
Her haberin gerçekleşeceği bir zaman vardır. Yalanda siz de gerçeği anlayacaksınız.

“Her haberin” her şeyin kendileriyle ilgili olarak verilmesi gereken bilginin yani azap olunacaklarına ilişkin haberlerin, kendilerine vaat olunan şeylerin de yerine getirileceğine dair haberlerin;

“gerçekleşeceği bir zaman vardır.” Kesinleşeceği ve mutlak olarak meydana geleceği bir vakit vardır.

“Yakında siz de gerçeği anlayacaksınız.” Bu, Allah tarafından bir tehdittir.

68
Âyetlerimiz hakkında alaylı bir şekilde ileri geri konuşmaya dalanları gördüğün vakit, onlar bir başka konuya geçinceye kadar onlardan yüz çevir. Eğer şeytan bir an olsun bunu sana unutturursa, hatırladığın anda derhal oradan ayrd, artık o zalimlerle beraber oturma.

“Âyetlerimiz hakkında alaylı bir şekilde ileri geri konuşmaya dalanları gördüğün vakit,”

Kur'ân ile alay ettiklerinde. Çünkü Kureyşliler Allah'ın ayetleriyle alay ediyorlar ve özellikle kendi toparıtı meclislerinde bir araya geldikleri zaman Kur'ân ile ilgili olarak ileri geri alay ederek konuşmalar yaparlardı. “Onlar bir başka konuya geçinceye kadar onlardan yüz çevir.” Onlarla bir arada oturma, meclislerine kâtilma oradan uzaklaş. Onlar Kur'ân'a dil uzatmayı bırakıp meşru bir konuya başlayana kadar yanlarında kalma. Ancak meşru bir konuşma zemini olursa birlikte oturabilirsiniz. Eğer yasaklarınış bir konuda “Eğer şeytan bir an olsun bunu sana unutturursa, hatırladığın anda derhal oradan ayrıl, artık o zalimlerle beraber oturma.” Durumu hatırlar hatırlamaz hemen yanlarından aynı.

Âyette geçen, (.....) fiilini İbn Âmir, (.....) olarak, (.....) kökünden okumuştur. Diğer kırâat imâmları ise, bunu (.....) den kırâat etmişlerdir.

69
Allah'tan korkanlara îman etmeyenlerin hesabmdan hiç bir sorumluluk yoktur. Fakat bir hatırlatma olmalı, belki korunurlar.

“Allah'tan korkanlara îman etmeyenlerin hesabından hiçbir sorumluluk yoktur.”

Kur'ân'ı yalanlayarak ve onunla alay ederek ileri geri konuşan şu kimselerin hesabından sana hiçbir şey sorulmayacaktır. Kur'ân ile alay edenlerle birlikte oturan takva sâhibi, Allah'ın emirlerine bağlı ve yasaklarından da uzak duran kimselere, inanmayanların günahlarından sorumlu tutulacak değiller. “Fakat bir hatırlatma olmalı” kendilerine bir uyanda bulunulmalı ki onların İslâm'ın aleyhin de olan konuşmalarını duymaları hâlinde hemen onların yanlarından uzaklaşsınlar, onlardan hoşnut kalmadıkların, memnuniyetsizliklerini göstersizler, onlara uyan ve öğütte bulunsunlar. “Belki korunurlar.” Belki utanarak, sıkılarak aleyhte konuşmaktan geri dururlar veya kendilerine bir fenalık dokunmasın diye uzak kalırlar.Âyette bulunan, (.....) kelimesi nasb mahallinde gelmiştir.

Yani: “Fakat onlara hatırlatma olsun diye...” Bu kelime, (.....) yani bir hatırlatmadır, manasınadır. Ya da bu, raf mahallindedir. Buna göre mana şöyledir:

“Fakat onlara hatırlatmak gerekmektedir.” Diğer taraftan, (.....) kelimesi mübtedadır ve haberi de mahzûf tur.

70

Dinlerini oyun ve eğlence edinen ve dünya hayatının aldattığı kimseleri bir yana bırak. Kazandıkları yüzünden hiçbir kimsenin helâk olmaması için Kur'ân ile öğüt ver. Onun için Allah'tan başka ne bir dost vardır, ne de bir şefâatçi. O kimse bütün varlığını fidiye olarak verse bile, yine de kendisinden alınıp kabul edümez. İşledikleri günahlar yüzünden helake sürüklenen kimseler işte bunlardır. İnkâr ettiklerinden ötürü onlar için kaynar sudan ibâret bir içecek ve acıklı bir azap vardır.

“Dinlerini oyun ve eğlence edinen” sorumlu tutuldukları ve davet olundukları dini -ki bu, İslâm dinidir- alay ederek, eğlenceye alarak oyun edinen “ve dünya hayatının aldattığı kimseleri bir yana bırak.” Onlardan yüz çevir, dini ve seni yalanlamalarına ve alay etmelerine aldırma. (.....) : Heva ve hevesten, şımkınlıktan dolayı insanı meşgul eden her şey. “Kazandıkları yüzünden hiçbir kimsenin helâk olmaması için Kur'ân ile öğüt ver.” Helâk olmamaları ve azap görmemeleri endişesiyle onlara Kur'ân ile öğüt ver. Çünkü insan kazandığı kötü amelleri yüzünden rehin tutulacaktır. “Onun için Allah'tan başka ne bir dost vardır” gücü ve varlığıyla ona yardımda bulunabilecek ne bir dost, “ne de bir şefâatçi.” Aracı olarak zorlukunu çözebilecek bir kimsesi.

Âyette bulunan, (.....) fiili üzerinde vakf yapılmaz-durulmaz.

Sahih olan da budur. Çünkü, (.....) kavli (.....) kelimesinin sıfatıdır.

Dolayısıyla bunun manası da şöyle olmaktadır: “Kazandıkları korku, endişe ve hoşnutsuzluğuyla dostlarını kaybedeceklerini ve şefâatçılarının da bulunamayacağını bildirerek onları Kur'ân ile uyar, kendilerine hatırlatmada bulun.” O kimse bütün varlığını fidiye olarak verse bile, yine de kendisinden alınıp kabul edilmez.”

Âyetin, (.....) Kısmı mastariyet üzere mensûbtur.

Yani tüm vannı- yoğunu ortaya fidiye olarak kHalbuki bile... Adi: Burada fidiye anlamındadır. Çünkü fidiyeyi veren kimse, fidiye olarak sunduğu şeyin, kendisi için fidiye sunulan ile aynı değerde olmak durumundadır. Aksi takdirde fidiye sayılmaz.

Ayrıca, (.....) nın faili/öznesi (.....) kelimesinin zamîri değildir. Çünkü “Adl” kelimesi burada mastardır. Dolayısıyla “almak” ona isnat olunamaz. Halbuki, (Bakara,48) “ondan fidiye alınmaz” Âyeti buradakiyle aynı anlamda değildir. Bu, verilmesi istenen şey fidiye demektir, ya da fidiye olarak ortaya konan şey demektir ki, bu itibarla bunun (.....) fiiline isnadı sahihtir.

“İşledikleri günahlar yüzünden helake sürüklenen kimseler işte bunlardır.” Dinlerini oyun ve eğlence edinenlerdir. “İnkâr ettiklerinden ötürü onlar için kaynar sudan ibâret bir içecek” insanı organlarını bir birine yapıştıracak manada kaynar sudan bir içecek “ve acıklı bir azap vardır.”

Burada (.....) mübtedadır. (.....) ise haberdur ve (.....) de (.....)nin ikinci haberidir. Buna göre mana şöyle olur: “İşte günah işlemiş olan bu kimseler için kaynar sudan ibâret olan bir içecek vardır.” Ya da bu, başlı başına burada yeni bir cümledir.

De ki: Allah'tan başka, kendilerine ibâdet ve kulluk ettiğimiz takdirde bize fayda, terkettiğimiz takdirde bize zarar vermeyen şeylere mi tapalım? Allah bizi doğru yola ilettikten sonra şeytanların yeryüzünde ayartıp şaşkın bir hâlde bıraktıkları, arkadaşlarının ise: “Bize gel!” diyerek doğru yola davet ettikleri şaşkın kimse gibi gerisin geriye İslâm'dan şirke mi dönelim? De ki: Allah'ın gösterdiği yol, yegane doğru yoldur. Bize alemlerin Rabbine teslim olmamız emrolunmuştur.

Hazret-i Ebubekir'in oğlu Abdurrahmân babasını putlara tapması çağnsında bulunuyordu. İşte bu âyet bu durumu gündeme getiriyor ve: Ebubekir'e söyle “De ki:” Oğlu Abdmrahmân'a şunu söylen: hem zarar verme ve fayda sağlama gücüne sahip olan “Allah'tan başka,” kendilerine dua ettiğimiz “İbadet ettiğimiz takdirde” bize fayda, terkettiğimiz takdirde “bize zarar vermeyen şeylere mi tapalım?” Allah bizi doğru yola ilettikten sonra” İslâm yolunu gösterip bizleri putlara tapmaktan kurtardıktan sonra “şeytanların yeryüzünde ayartıp şaşkın bir hâlde bıraktıkları,” gûlyabanilerin ve azgın cinlerin yoldan çıkartıp saptırarak tehlike içine sürükledikleri, çöllerde şaşkın hale düşürdükleri, “arkadaşlarının ise: “Bize gel!” diye doğru yola davet ettikleri şaşkın kimse gibi gerisin geriye İslâm'dan şirke mi dönelim?” “Kellezi istehvethuşşeyatinu” bu âyette yer alan, “KEF” harfi, (.....) nm zamîrinden hâl olarak mahallen mensûbtur.

Yani: Şeytanların kendilerini şaşırtıp yoldan çıkardığı kimseler gibi mi olalım? (.....) kelimesi de, (.....) fiilinin mefulünden hâldir.

Yani doğru yoldan çıkmış sapkın şaşkın ve ne yaptığını bilmeyen bunak.

Arkadaşları, “bize gel,” diyerek kendisini doğru yola çağırdığı hâlde onlara kâtilmayıp şeytanın peşinden sürüklenip gider. Arkadaşlarına doğru gelmez. Buradaki ifade dayanır; Cinler insanlara musallat olur, onları yoldan çıkarır, gûlyabaniler ise cinlere musallat olup onları yoldan çıkarırlar. İşte İslâm yolundan ayrılarak sapıtılarak ve şeytanların yollarına uyarak giden şaşkınlar bunlara benzetiliyor. Müslümanlar da böyle şaşkın olanları İslâm'a davet ettikleri hâlde bu şaşkın ve sapıtmış olanlar dönüp de kendilerini İslâm'a çağırarlara kâtilmiyorlar. “De ki: Allah'ın gösterdiği yol yegane doğru yoldur.” Bu da İslâm'dan başkası değildir. Gerisi ise dalalet ve sapıklıktan ibârettir. “Bize alemlerin Rabbine teslim olmamız emr olunmuştur.”

Burada, (.....) fiili, (.....) cümle mahallen mensûbtur. Çünkü bu ikisi söylenmiş iki ifade yerinde gibidir. Sanki şöyle denilmiş bulunuyor: “Şu sözü söyle ve de ki: “alemlerin Rabbine teslim olmamız” emrolundu.”

“Bir de namazı gereği gibi kılın ve Allah'ın emirlerine bağlı kalarak yasaklarından sakının” diye de emrolunduk. Çünkü O, huzuruna varıp toplanacağımız Allah'tır.

“Bir de namazı gereği gibi küm” Bu şu demektir: Bize müslüman olarak Rabbimizin emrine teslim olmamız emrolunduğu gibi, İslâmı hayata geçirmemiz ve buna bağlı olarak namazı da gereği gibi kılmamız emrolundu. “ve Allah'ın emirlerine bağlı kalarak yasaklarından sakının. Çünkü O,” kıyamet gününde “huzuruna varıp toplanacağımız Allah'tır.”

O, gökleri ve yeri hak ile yaratandır, “ol” deyiverdiği gün her şey olurur. O'nun sözü gerçektir. Sur'a üfürüldüğü gün de mülk ve hakimiyet O'nundur. Görünmeyeni de görüneni de bilendir. O hikmet sâhibidir ve her şeyden hakkıyla haberdardır.

“O, gökleri ve yeri hak ile yaratandır. “Ol” deyiverdiği gün her şey olurur.” Bu, cevap öncesi mukaddem haberdır. “O'nun sözü gerçektir.” Mübteda olup haberi önceki cümledir. Bu, tıpkı şu ifadeye benzer: “Cuma günündeki doğru sözün.”

Yani. “Senin doğru olan sözün Cuma günü yerini buldu.” demektir. Burada, “gün” ifadesi “zaman, vakit ve an” manasınadır. Bu duruma göre âyetin manası şöyle olur:

“Gerçekten O, gökleri ve yeri hak ve hikmet ile yaratandır. O, olmasını dilediği şeylerden herhangi bir şeye, “OL” dediği an, hemen o şey olurur. Çünkü O'nun sözü Hak ve Hikmet iledir.”

Yani göklerde ve yerde mükevvenattan kâinatta her ne var olmuş ise kesin olarak bir hikmet ve doğruluk gereği olarak yaratılmıştır. “Sur'a üfürüldüğü gün de mülk ve hakimiyet O'nundur.”

“Mülk O'nundur” cümlesi mübteda ve haberdur yani isim cümlesidir. (.....) da bunun zarfıdır.

Sur: Yemen dilinde boynuz demektir. Ya da bu kelime, (.....) kelimesinin çoğuludur. “O, görünmeyeni ve görüneni de bilendir.” Gizli ve açık her şeyi bilir. “O hikmet sâhibidir” Yok etmede ve yaşatmada her şey O'nun hikmet dairesinde cereyan eder. “ve her şeyden hakkıyla haberdardır.” Hesap görmede olsun cezâ veya mükafatlandırmada olsun her şeyden haberdardır.

74

Bir zaman İbrâhîm, babası Azer'e demişti ki: Sen putları ilâhlar mı ediniyorsun? Şüphesiz ben, seni ve kavmini apaçık bir sapıklık içinde görüyorum.

“Bir zaman İbrâhîm, babası Azer'e demişti ki:” Azer, Hazret-i İbrâhîm'in babasının ismi veya lâkâbıdır. Çünkü ismi soybilimciler arasında tartışmalıdır. Zira kimileri babasının adının Tareh olduğunu ileri sürmüşlerdir. Azer, ismi, (.....) atf-ı beyanıdır.

Ve Azer, Feal kalıbında bir kelimedir. “Sen putları ilâhlar mı ediniyorsun?” Buradaki soru bir tür azarlama, uyan ve haddini bildirme anlamım taşır. Dolayısıyla mana şöyle olmaktadır: “İlah olmaya layık olmayan putları mı tanırlar ediniyorsun?” “Şüphesiz ben, seni ve kavmini apaçık bir sapıklık içinde görüyorum.”

75

Böylece biz, kesin îman edenlerden olması için, İbrâhîm'e göklerin ve yerin melekutunu gösteriyorduk.

“Böylece biz,” kendisine şirkin çirkinliğini gösterdiğimiz gibi, “kesin îman edenlerden olması için, İbrâhîm'e göklerin ve yerin melekutunu gösteriyorduk.” Basireti, uzak görüşlülüğü sayesinde İbrâhîm'e gökleri ve yerin muhteşem güzelliklerini, inceliklerini ve hükümlerini gösterdik. Burada (.....) fiili mazi ifadesidir. (.....) ise, (.....) kelimesinden daha çok mübalağa manasını taşır, daha fazla anlam ifade eder. Çünkü, (.....) kelimesinde yer alan fazladan “Vav ve Te” harfleri sırf daha fazla anlam ve mana yüklemek için eklenmiştir.

Bununla ilgili olarak Tâbiînden İmâm Mücahid diyor ki: “İbrâhîm peygamber için yedi gök açıldı. Öyleki ta Arş-ı Alâ'yı görene kadar her şey kendisine gösterildi. Bunun yanında yedi yer tabakası da açılıp gözlerinin önüne serildi. Böylece yer katınanları içinde nelerin var olup olmadığını tümüyle görmüş oldu. Bunları göstermemizin sebebi, “Kesin îman edenlerden olması için” di. Ya da açık bir şekilde kesin inandığı gibi bir de gözleriyle görerek “kesin îman edenlerden olması için” kendisine bir delil olsun ve yol göstereyin için bunu yaptık.

76

Gecenin karanlığı üstüne bastırınca bir yıldız gördü, Rabbim budur, dedi. Yıldız batmca, batanları sevmem, dedi.

“Gecenin karanlığı üstüne bastırınca” Gece karardığında. Âyetin bu kısmı, (.....) üzerine atfolunmuştur. Diğer taraftan, (.....) cümlesi burada ma'tûf ile ma'tûfun aleyh arasında itiraz cümlesidir. “bir yddız gördü,” bu yıldız Zühre yani mars veya Jüpiter yıldızı idi. Hazret-i İbrâhîm'in babası ve halkı putlara, güneşe, aya ve yıldızlara taparlardı. Burada Hazret-i İbrâhîm, onların hatalarına dikkat çekerek yanlışlarını kendilerine göstermek istiyordu. Böylece akıl yürütme yoluyla onlara gerçeği görüp öğrenme yollarını gösteriyordu. Onlara şunu öğretip anlatmak istiyordu: Doğru bir akıl yürütme insanı öyle bir yere getirir ki, herhangi bir şeyin var oluş delilleri çerçevesinde onun ilâh olup olmayacağı gerçeğine ulaşabilme imkânı sağlanır, bununla ilgili delile ulaşılır. Çünkü eşyanın mutlaka bir ihdas edeni, var edip yaratıcı vardır. Aynı şekilde yıldızların ya da gezegenlerin de doğuşlarını, batışlarını, seyrini ve intikalini düzenleyen bir düzenleyici, bulunmaktadır, diğer farklı konumlarını gücü altında bulunduran bir kuvvet vardır. Hazret-i İbrâhîm kavminin ya da halkının tapınmakta oldukları yıldızı görünce, “Rabbim budur, dedi.” Onlara, ileri sürüp iddia ettiğiniz üzere bu benim Rabbimdir demek?” Ya da onlarla sırf alay olsun diye, “Rabbim bu mudur öyle mi?” anlamında söylenmiş olabilir. Onların inançlarını inkâr etmek amacına dayalı olabilir. Çünkü Arap geleneğinde sözü fazla

uzatmaktansa konuyu soru şeklinde red anlamın da genelde kullanırlar ve bununla yetinirler. İşin şüphesiz bu söz, kişinin karşısındaki hasmına acıdığını, onun batılda ve yanlışta olduğunu bildiğini de göstermek için söylenen bir ifadedir. Karşısındakinin sözünü hikâye yoluyla aktanırken sanki kendi görüşünde taassupsuz imiş gibi hareket ediyor. Çünkü kendisi hakka en çok davet eden olduğu gibi yanlış ve hatalardan da en çok kurtulup uzak olanıdır. Kavgadan ve ağız dalaşırından oldukça uzak kalan bir zâttır. Hazret-i İbrâhîm, durumu böylece gündeme getirdikten sonra hemen üzerlerine vanyor ve onların iddialarını tüm delil ve hüccetleriyle geçersiz kılarak diyor ki: “Yıldız batınca, batanları sevmem, dedi.”

Yani durmadan değişip duran ve ilâh olarak tapınılan şeyleri ben asla Rab olarak tanımâm. Çünkü bu türden şeyler cisim olan varlıkların özellikleridirler.

77

Ayı doğarken görünce, Rabbim budur, dedi. O da batınca, Rabbim bana doğru yolu göstermeseydi elbette yoldan sapan topluluklardan olurdum, dedi.

“Ayı doğarken görünce” Henüz doğmaya başladığını görünce, “Rabbim budur, dedi. O da batınca, Rabbim bana doğru yolu göstermeseydi elbette yoldan sapan topluluklardan olurdum, dedi.” Hazret-i

İbrâhîm böylece toplumunu ve halkını uyararak ayı ilâh edinenlerin sapık olacaklarını söylemek istiyordu. Dolayısıyla hüccet ve delil olarak onlara ayın doğuşunu değil de batışını, kayboluşunu gösteriyor. Her iki durum da yani doğuş hâli ve batış hâli olsun, bir hâlden diğer bir hale geçiştir, değişmedir. Ancak burada batış anlamlı delil olarak göstermesi hüccet açısından çok daha etkindir. Çünkü bu, gizlenmekle birlikte bir intikal ve değişimdir, gözden perdelenip kayboluştur.

78

Daha sonra güneşi doğarken görünce, Rabbim budur, çünkü bu daha büyük, dedi. O da batıp kaybolunca, dedi ki: Ey halkım! Ben, sizin Allah'a ortak koştuklarınızdan uzağım.

“Daha sonra güneşi doğarken görünce, Rabbim budur,” Burada (.....) fiilinin, güneş Arapçada itibari müennes kabul edildiği hâlde müzekker olarak zikredilmiş olması güneşi doğuran zât yani Allah murad olunarak söylenmiş bir ifadedir. Ya da mübtedayı haber gibi değerlendirmesinden dolayıdır. Çünkü her ikisi de mana bakımından aynıdır. Bir de bura yüce Allah'ı dışı varlıklara benzetmekten koruma ve kaçınma söz konusudur. Bunun içindir ki, yüce Allah'ın sıfatları söylenirken dışı tefsiruna yer verecek ifadelerden hep uzak kalınmış ve Meselâ Allah için (.....) olarak söylenmiş ve (.....) ifadesinden uzak durulmuştur. Halbuki (.....) kelimesi mana bakımından çok daha mübalağalıdır, daha çok aşırılık ve fazla anlam içermesine rağmen, kendisinde dişilik alâmeti olan (.....) harfi sebebiyle bundan kaçınılmıştır. “Çünkü bu daha büyüktür, dedi.” Sanki Hazret-i İbrâhîm hasımlarına acır ve alay eder manasında söylenen bir ifade. “O da batıp kaybolunca, dedi ki: Ey halkım! Ben sizin Allah'a ortak koştuklarınızdan uzağım.”

Yani sizin yaratanına ortak olarak koştuğunuz bu şeylerden ben uzağım, onlarla benim bir alakam yoktur. Farklı bir görüş de şöyledir: Hazret-i İbrâhîm'in, “Benim Rabbim budur” tarzındaki sözleri kavmiyle alâkalı olmayıp bizzat önün kendisiyle ilgilidir ve kendisinin dikkatini ve delil arayışını ortaya koymaktadır. Yüce Allah da onun bu sözlerini hikâye yoluyla aktarıyor. Ancak burada en doğru tefsir ilkidir, bu son tefsir değildir. Çünkü bunu da, “Ey halkım! Ben sizin Allah'a ortak koştuklarınızdan uzağım” sözünden anlıyoruz.

79

Ben bir Hanif olarak, yüzümü gökleri ve yeri yaratan Allah'a yönelttim. Ben asla Allah'a ortak koşanlardan değilim.

“Ben bir Hanif olarak” bütün bâtıl inançlardan ve sistemlerden, rejimlerden uzak kalarak İslam'a kabul eden biri olarak, “yüzümü gökleri ve yeri yaratan Allah'a yönelttim.”

Yani sonradan var edilmiş olan bütün şu varlıkların delil olarak kendilerini yaratan bir yaratıcının olduğunu görerek, bilerek yüzümü ve varlığımı O'na adadım. “Ben asla Allah'a ortak koşanlardan değilim.” Allah'ın yarattığı hiçbir varlığı O'na asla ortak kılmam.

Kavmi kendisine karşı deliller getirmeye kalkışarak onunla tartışmaya girişti. O onlara dedi ki: Allah, bana doğru yolu göstermişken, siz Mîâ benimle O'nun hakkında tartışıyor musunuz? Sizin O'na ortak koştuğunuz şeylerden ben korkmam. Ancak Rabbimin benim hakkımda dilediği şey başka. Rabbimin ilmi her şeyi kuşatmıştır. Hâlâ ders almayacak mısınız?

Allah'ın bir tek oluşu ve şirk koşuları varlıkların reddi konusunda “kavmi kendisine karşı deliller getirmeye kalkışarak onunla tartışmaya girişti.” Hazret-i İbrâhîm Allah'ın birliği ve tevhit hakkında “Onlara dedi ki: Allah bana doğru yolu göstermişken, siz hâlâ benimle O'nun” Allah'ın birliği “hakkında tartışıyor musunuz?” Halbuki Allah beni doğru yola iletti. Hazret-i İbrâhîm'in kavmi kendisini putları ve ilâhlarıyla tehdit ediyorlar ve: “Eğer sen böyle gidersen tanrılarının hışmına uğrarsın” demek istiyorlardı.

Kırâat imâmılarından Nâfi' ve İbn Zekvan “nun” harfini şeddesiz olarak, (.....) okumuşlar, diğer kırâat imâmı da nun harfinin şeddesiyle (.....) şeklinde okumuşlardır, Ebû Amr da vasl-bitiştirme hâlinde “Ye” harfiyle okumuştur. Hazret-i İbrâhîm, tehditleri üzerine kendilerine: “Sizin O'na ortak koştuğunuz şeylerden ben korkmam. Ancak Rabbimin benim hakkımda dilediği şey başka,” Ben asla hiçbir zaman sizin ma'bûtlarınıza tapmam ve onlardan korkmam. Çünkü onlar ne bir yarar sağlamaya ve ne de bir zarar vermeye muktedirler. Onların hiçbir şeye güçleri yetmez. Meğer ki Rabbimin, onlar tarafından bir zarar vermesini dilemesi hâli müstesna. Çünkü dilediğine yarar sağlamaya ve istediğine de zarar vermeye kâdir olan putlar değil, ancak yüce Allah'tır. “Rabbimin ilmi her şeyi kuşatmıştır.” Her hangi bir kimseye isabet edecek yarar veya zarar sadece onun kendisinin işlediği amele bağlıdır, başka değil. “Hâlâ ders almayacak mısınız?” Artık kimin kudret ve güç sâhibi olduğunu ve kimin zayıf ve güçsüz olduğunu hâlâ ayırt etmeyecek misiniz?

Hem siz, Allah'ın size ilâh oldukları hakkında herhangi bir delil indirmediği şeyleri O'na ortak koştuktan korkmazken, ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden nasıl korkarım! Şimdi biliyorsanız söyleyin, bu iki guruptan hangisi güvende olmaya daha layıktır.

Çünkü Allah'a şirk koşma hususunda herhangi bir hüccet ve delil sunmak doğru değildir. Dolayısıyla âyetin anlamı şöyle olmaktadır: “Ben güven ve emniyet içinde olduğum hâlde güvensizlik içinde olmamla neden beni tehdit ederek inkara kalkışıyorsunuz. Halbuki sizler korkmanız gereken bir durumda iken nasıl oluyor da kendi durumunuzu yadırgamıyorsunuz? Şimdi biliyorsanız söyleyin, bu iki guruptan hangisi güvende olmaya daha lâyıktır!”

Yani Allah'ın birliğine inanan muvahhidlerle müşriklerden hangisi Allah'ın azâbından kendini emin ve güvence içerisinde kabul edecek biliyor musunuz öyleyse söyleyin bakalım! Âyette, “Söyleyin hangimiz...” diye soru yöneltilmeyip de, “....iki guruptan hangisi,...” şeklinde sorulması, Hazret-i İbrâhîm'in kendisini tezkîyeden, temize çıkarmasından sakınması sebebiyledir. Daha söz konusu sorulan soruya yeni bir cevap verilerek şöyle buyurulmuştur:

İman edip imanlarına herhangi bir zulüm katınayanlar var ya, işte güvende olma onların hakkıdır ve doğru yolda olanlar da onlardır.

“İman edip imanlarına herhangi bir zulüm karıştırmamış olanlar var ya,” Hazret-i Ebû Bekir'den rivâyete göre, imanlarına şirki, Allah'a ortak koşmayı karıştırmayanlar, demektir. “İşte güvende olma onların hakkıdır ve doğru yolda olanlar da onlardır.” Burada Hazret-i İbrâhîm (aleyhisselâm)'in konuşması bitmiş oluyor.

İşte bunlar, kavmine karşı İbrâhîm'e verdiğimiz delillerimizdir. Biz dilediğimiz kimselerin derecelerini kat kat yükseltiriz. Şüphesiz ki senin Rabbin hüküm ve hikmet sâhibidir, her şeyi hakkıyla bilendir.

Şimdi meal ve tefsirini sunacağımız bu âyet, Hazret-i İbrâhîm'in 76. ayetten 82. ayete kadar tüm sunulan delil ve hüccetlere işaret ediliyor. “İşte bunlar,” 76- 82 ayetlerinde ele alınan hususlar, “kavmine karşı İbrâhîm'e verdiğimiz delillerimizdir.” Burada irab-nahiv ya da dil bilgisi açısından haberden sonra haber gelmiştir yani iki haber peş peşe gelmiştir. “Biz dilediğimiz kimselerin derecelerini kat kat yükseltiriz.” İlim ve hikmetle

yüceltiriz. Burada doğru olan görüşe göre Mu'tezilenin çelişki içinde olduğuna da bir delil ve işaret bulunmaktadır. “Şüphesiz ki senin Rabbin hüküm ve hikmet sâhibidir,” Kimin derecesini yükselteceğini hikmetiyle O karar verir. “Her şeyi hakkıyla bilendir.” Kimin liyakat ve ehliyet sâhibi olduğunu bizzat kendisi bilir.

(.....) kelimesi kırâat imâmlarından Âsım, Hamza ve Kisâi'ye göre tenvinli olarak, (.....) şeklinde okumuştur.

84

Biz ona İshak ve Ya'kûb'u armağan ettik, hepsini de hidâyete erdirdik. Daha önce de Nûh'u, onun soyundan gelen Davut'u, Süleyman'ı, Eyyûb'u, Yûsuf'u, Mûsa ve Harun'u da hidâyete erdirdik. Biz iyi hareket edenleri işte böyle mükafatlarıdırız.

“Biz ona” İbrâhîm'e “İshak ve Ya'kûb'u armağan ettik, hepsini de hidâyete erdirdik. Daha önce de Nûh'u,” İbrâhîm'den önce Nûh (aleyhisselâm) u hidâyete erdirmiştik. “Onun soyundan Davut'u, Süleyman'ı, Eyyub'u, Yûnus'u, Mûsa ve Harun'u da hidâyete erdirdik.”

İşte onun soyundan bu sayılanları da hidâyete erdirdik. “ONUN SOYUNDAN” zamîri Hazret-i Nûh veya Hazret-i İbrâhîm'e âittir. Ancak zamîrin Hazret-i Nûh'a râci olması daha yerindedir. Çünkü Yûnus peygamber ile Lût peygamber Hazret-i İbrâhîm'in soyundan değiller. Dolayısıyla zamîr Hazret-i Nûh'a âittir. Ayrıca, (.....) daki, (.....) kelimesi, (.....) fiili ile mensûb kılınmıştır. “Biz iyi hareket edenleri işte böyle mükafatlarıdırız.” Biz iyi hareket ederek sâlih amel işleyenleri işte tıpkı bu isimleri sayılanları ödüllendirdiğimiz gibi ödüllendiririz.

Diğer taraftan, (.....) de yer alan (.....) harfi nasb durumunda olup mahzûf bir mastarın da sıfatıdır.

85

Zekeriyya, Yahya, İsa ve İlyas'ı da hidâyete erdirdik. Onların hepsi de sâlihlerdendi.

“Zekeriyya, Yahya, İsa ve İlyas'ı da hidâyete erdirdik. Onların hepsi de sâlihlerdendi.” Tamamı sâlih kimselerden idiler. Burada sayılanlar arasında Hazret-i İsa'nın da geçmesi, aynı zamanda bir kişinin nesebinin tesbitinin anne tarafından da yapılacağının bir delilidir. Çünkü burada Hazret-i İsa (aleyhisselâm) da Hazret-i Nûh'un soyundan olanlar arasında zikredilmektedir. Nitekim Hazret-i İsa (radiyallahü anh) Ancak annesi Meryem yoluyla Hazret-i Nûh'un soyuna anne tarafından dayanmaktadır. Nitekim Zâlim Haccac, Hazret-i Fatıma evladını, kadın tarafından olması hasebiyle, Hazret-i Peygamber'in evladı olarak kabul etmemesi, reddetmesi üzerine kendisine bu ayetle cevap verilmiştir.

86

İsmâîl, Elyesa', Yûnus ve Lût'u da hidâyete erdirdik. Hepsini alemlere üstün kıldık.

“İsmâîl, Elyesa', Yûnus ve Lût'u da hidâyete erdirdik. Hepsini alemlere” nübüvvet ve risâlet vererek “üstün kıldık.” Kırâat imâmlarından Hamza ve Ali, (.....) iki Lam harfiyle olmak üzere, (.....) olarak okumuşlardır.

87

Onların babalarından, çocuklarından ve kardeşlerinden kimilerini de insanlara üstün kıldık, onları seçtik ve dosdoğru yola ilettik.

“Onların babalarından,” atalarından bazısını, “çocuklarından ve kardeşlerinden kimilerini de insanlara üstün kıldık, onları seçtik ve dosdoğru yola ilettik.” Burada, (.....) nasb durumunda olup, (.....) kelimesi üzerine ma'tûftur.

88

İşte bu yol Allah'ın hidâyetidir ki kullarından dilediğini ona götürür. Eğer onlar da Allah'a ortak koşsalardı, yapmakta oldukları iyi amelleri kesin olarak boşa giderdi.

“İşte bu yol” İsimleri yukarıda geçen zatların gittikleri yol, “Allah'ın hidâyetidir “Allah'ın dinidir “ki, kullarından dilediğini ona götürür.” Âyetin bu kısmı Mu'tezile mezhebinin çelişkisini ortaya koymaktadır.

Çünkü Mu'tezile: “Allah bütün yarattığı kullarının hidâyetini dilemiştir, yoksa bir kısmının değil. Ancak onlar Allah'ın dilemesine rağmen doğru yola gelmediler, bu yolu seçmediler” görüşünü savunuyor. İşte bu âyet onların yanı sıra olduğunu gösteriyor. “Eğer onlar da” üstünlüklerine ve herkese takdim edilmelerine, kendilerine en yüksek ve üstün dereceler verilmesine rağmen “Allah'a ortak koşsalardı, yapmakta oldukları iyi amelleri kesin olarak boşa giderdi.”

Yani işledikleri tüm iyi amelleri boşa gider ve hiçbirinden yararlanamazlardı. Nitekim bir âyette Rabbimiz Hazret-i Peygamber'e hitaben şöyle buyuruyor:

“Andolsun ki Eğer Allah'a şirk koşarsan, yaptığın bütün iyi işler boşa gider.” Zümer, 65

89

İşte bunlar, kendilerine kitap, hüküm, hikmet ve peygamberlik verdiğimiz kimselerdir. Şimdi o müşrikler bu peygamberliği inkâr ederlerse, yerlerine bunları inkâr etmeyerek onu sahiplenecek bir topluluk görevlendiririz.

“İşte bunlar, kendilerine kitap, hüküm, hikmet” ya da Kitabı anlayıp kavrama, “ve peygamberlik verdiğimiz kimselerdir.” Çünkü insanlık açısından mertebelerin en üstünü nübüvvet denilen peygamberliktir. “Şimdi o müşrikler” Allah'a ortak koşan Mekke halkı, “Bu peygamberliği” Kitabı, hüküm ve hikmeti veya Kur'ân âyetlerini “İnkâr ederlerse, yerlerine bunları inkâr etmeyerek onu sahiplenecek bir topluluk görevlendiririz.” Görevlendirileceğinden söz edilen topluluk ya ismi geçen, kendilerinden söz edilen peygamberler ile onlara uyanlardır. Çünkü delil olarak şu âyet bu gerçeği şöylece bildiriyor: “İşte o peygamberler Allah'ın hidâyet ettiği kimselerdir. Sen de Sende onların yolunda yürü!” (Enam/90) Ya da Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in ashâbı veya ona îman eden herkes yahut da îman eden ve fakat Arap olmayanlardır. “Onu sahiplenecek bir topluluk” tan kasıt ise, ona ve getirdiklerine îman etme başarısını kazanmış olarak ve bununla ilgili tüm haklarını ve görevlerini yeterince yapabilenlerdir. Nitekim bu şuna benzer,

Herhangi bir iş veya görevi yerine getirmesi için herhangi bir kimse görevlendirildiğinde nasıl ki artık o görevi yapmak, söz verdiğini yerine getirmek ve bununla ilgili hukuku korumak durumunda ise, Peygambere îman edenlerin de konumu aynen öyledir.

Diğer taraftan bu âyetin içinde yer alan, (.....) yer alan, (.....) cer edatı, (.....) kelimesinin ilgi cümleciğidir. (.....) deki (.....) ise sadece nefyi yani olumsuzluğu pekiştirmek içindir.

90

İşte o peygamberler Allah'ın hidâyet ettiği kimselerdir. Sen de onların yolunda yürü! De ki: Ben risâlet görevini tebliğ için sizden bir ücret istemiyorum. Çünkü bu kitap, alemlerin irşadı için uyan ve öğütten başka bir şey değildir.

“İşte o” ismi geçeri “peygamberler Allah'ın hidâyet ettiği kimselerdir. Sen de onların yolunda yürü!” Uymakta sadece onların yolunu kendin için tahsis et ve onların yolu dışında da bir başka yola uyma! İşte bu, mef lun fiile takdimi hâlindeki manadır. Peygamberin hidâyetinden maksat, onların Allah'a, Allah'ın birliğine ve Usul-i Dine-Dinin îman bakımından izledikleri yoldur yoksa şer'i'atleri değil. Çünkü her bir peygamberin şer'i'atı farklı farklıdır ve bu manada şer'i'atlerin bir bağlayıcılığı da yoktur. (.....) fiilindeki (.....) harfi vakf hâlinde dolaylı yer almaktadır. Eğer vasl bu takdirde (.....) harfi ortadan kalkar.

Ancak Kur'ân'da (.....) harfinin yerinde kalması olması açısından durma hâli en uygun olarak değerlendirilmiştir. Ancak kırâat imâmlarından Hamza hazf hâlini kırâatında uygularken, kırâat imâmlarından Ali el-Kisâi ise vasl hâlinde (.....) harfini kaldırmış, bu harfe yer vermemiştir.

Ancak Şam'lı kırâat imâmlarından İbn Âmir Hişam rivâyetine göre ihtilas yapmıştır yani işba yapmaksızın kesre ile okumuştur.

“De ki: Ben risâlet görevini tebliğ için sizden bir ücret istemiyorum.” İşte bu âyetin bu noktası Kur'ân öğretmek için ücret alınabileceğine, bunun câiz oluşuna bir delil olmaktadır. Ancak hadis rivâyeti için ücret almak câiz olmaz, ücret karşılığı hadis rivâyeti doğru değildir. “Çünkü bu Kitap, alemlerin irşadı için uyarı ve öğütten

başka bir şey değildir.” Kısaca bu Kur’ân hem cinler için ve hem insanlar için sadece bir uyan ve nasihatten ibâret bir kitaptır.

91

Kimi Yahûdîler de Allah'ı gereği gibi takdir edip tanımadılar. Çünkü “Allah hiçbir insana hiçbir şey indirmedir” dediler. Sen onlara de ki: “Mûsa'nın insanlara bir nur ve hidâyet olarak getirdiği Kitab'ı kim indirdi? Siz onu parça parça kağıtlara yazıp işlerinize geleni gösteriyor, çoğunu ise gizliyorsunuz. Sizin de babalarınızın da bilemediği şeyler bu Kitap'ta size öğretilmiştir. Resûlüm! Sen “Allah” de, sonra da onları daldıkları bataklıkta bırak oynaya dursunlar.

“Kimi Yahûdîler de Allah'ı gereği gibi takdir edip tanımadılar. Çünkü Allah hiçbir insana hiçbir şey indirmedir,dediler.”

Yani peygamberlerin gönderilişini ve Allah'ın onlara vahyini indirmesini inkâr ettiklerinde Allah'ın kullarına karşı merhametli ve şefkat sâhibi olduğunu gerektiği şekilde ve hakkıyla tanıyıp takdir etmediler. Halbuki peygamberlerin gönderilmesi ve Allah'ın onlara vahyi, Allah'ın kullarına olan en büyük rahmeti ve merhametinin eseri idi. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmuştur: “Resûlüm! Biz seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik.” Enbiyâ', 107.

Rivâyete göre aralarında Mâlik bin Sayf'ın da bulunduğu bir yaHûdî cemaati Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ile durmaksızın mücadele edip duruyorlardı. Bunun üzerine Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) onlara: “Allah şişman yaHûdî din bilgini gazap eder,” diye Tevrât'ta mevcut değil mi?” diye Mâlik bin Sayf'a sorar. Bir yaHûdî din bilgini olan Mâlik b.Sayf da: “Evet, var” diye karşılık verince, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) de: “İşte o şişman dinbilgini sensin” diye buyurunca adam öfkelenir, kızar ve öfkesinden: “Allah hiçbir beşere hiçbir şey indirmedir” diyerek inkâra kalkıştı. Vahidi, Esbabu'n-Nüzul, s:147

(.....) Mastarın-kök fiilin nasb olması açısından bu da bu manada mensûbtur.

“Sen onlara de ki: Mûsa'nın insanlara bir nur ve hidâyet olarak getirdiği kitabı kim indirdi?” İşte âyetin bu bölümü ya, (.....) deki zamîrden veya (.....) den hâldir. “Siz onu parça parça kağıtlara yazıp işlerinize geleni gösteriyor, çoğunu ise gizliyorsunuz.”

Yani içinde Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) nün özelliklerinin yer aldığı kısımları Tevrât'tan çıkarıp, böylece onu parçalar hâlinde kâğıtlara geçirerek dağınık bir şekilde topluma sunarak böylece açıklamak istediğinizi parçalar haline getirdiğiniz o kâğıtlar yoluyla gösteriyor, fakat halk tarafından gösterilmesini arzu etmediğiniz bir çok gerçekleri de gizleme yoluna gidiyorsunuz.

Bu âyette yer alan üç fiili yani, (.....) ve (.....) fiillerindeki (.....) harfleri yerine yani muhatap fiil yerine gaip fiiller olarak kırâat imâmılarından Mekkeli İbn Kesîr ve ayrıca Ebû Amr (.....) harfiyle, (.....) ve (.....) olarak okumuşlardır.

“Sizin de babalarınızın da bilemediği şeyler” ey kitap ehli yaHûdî ve hınstiyanlar “O kitapta size” din ve dünya işlerinizle ilgili olarak “öğretilmiştir. Resûlüm! Sen, Allah, de.”

Yani onu indiren Allah'tır, diye onlara söyle. Çünkü onlar seni inkâra ve yalanlamaya asla güç yetiremeyeceklerdir. “Sonra da onları daldıkları” içinde bulunduktan batıllarıyla, daldıkları gerçek dışı yanlış işleriyle ve bulundukları “bataklıkta bırak oynayadursunlar.”

Burada, “Oynaya dursunlar” fiili, “Bırak onları” veya “Daldıkları bataklık” ifadelerinden dilbilgisi açısı sından hâldir.

92

İşte bu Kitap, Mekke ve bütün çevresindekileri uyarmak için sana indirdiğimiz ve kendinden öncekileri doğrulayıcı feyiz kaynağı mübarek bir kitaptır. Âhirete îman edenler buna da îman ederler ve onlar namazlarını gereği gibi hakkıyla kılmaya devam ederler.

“İşte” Peygamberimize indirdiğimiz “Bu kitap Mekke ve bütün çevresindekileri uyarman için sana indirdiğimiz ve kendinden öncekileri doğrulayıcı feyiz kaynağı mübarek bir kitaptır.” Bu Kitabın sağladığı sayısız menfaat ve faydaları bulunmaktadır.

“uyarman” fiilini, kırâat imâmlarından Ebû Bekir (.....) harfiyle “şeklinde okumuştur. Bu da “Kitap” demektir.

Dolayısıyla Kitabın sıfatının delalet ettiği sıfat üzerine ma'tûftur. Sanki şöyle denilir gibidir: “Biz o kitabı bereket ve bolluklar getirmesi, kendisinden önce indirilen kitapları doğrulaması ve bir de “Ümmü'l-Kura” denilen Mekke halkını uyarmak için indirdik.” Mekke'ye bu ismin verilmesi nedeni her açıdan dünyanın merkezi olması, şehir, kasaba ve ülke halklarının kible olarak oraya yönelmeleri ve bir de en büyük şeref ve değere sahip olması açısından dır. Çünkü halk, oraya gitmeyi amaçlayarak, oraya yönelir ve giderler, “çevresindekileri” ifadesinden kasıt, dünyanın batısında ve doğusunda, kısaca dünyanın dört bir yanında yer alan tüm insanlar demektir. “Âhirete îman edenler” akıbeti, son hayatı doğrulayıp onda olabileceklerden korkanlar “Buna da” Kitaba ya da Kur'ân'a da “îman ederler” Dinin dayandığı temel esas, akıbetten, son durumdan korkmayı gerektirir. Dolayısıyla kim akıbetten korkarsa, tam bir güvence elde edene kadar o korku kendisinde hep devam eder durur. “Ve onlar namazlarını gereği gibi hakkıyla kılmaya devam ederler.” Özellikle burada namaza yer verilmesinin nedeni, namazın bizzat îman alâmeti olması sebebiyledir ve bir de dini temelini oluşturmastır. Dolayısıyla kim namazı hukukunu korur ve gerektiği gibi kılmayı sürdürürse artık o kimse namaza bağlı ve o manadaki diğer görevlerini de gereğince yerine getirir.

93

Allah'a karşı yalan uydurandan, yahut kendisine hiçbir şey vahyedilmediği hâlde “Bana da vahyolundu” diyenden ve “Ben Allah'ın indirdiği ayetlerin benzeri âyetler indireceğim” diyenden daha zâlim kimse olabilir mi? O zalimler ölümün şiddetleri içinde kıvranırken ölüm meleklerinin de yakalanna yapışarak onlara: “Haydi canlarınızı kurtarın! Bugün zillet azâbıyla cezâlanacaksınız. Zira Allah'a karşı gerçek olmayanı söylüyordunuz ve O'nun ayetlerinden büyülenerek yüz çeviriyordunuz!” diye haykırdıkları sırada onların hâlini bir görsen...

Yahûdî Mâlik bin Sayf gibi “Allah'a karşı yalan uydurandan, yahut kendisine hiçbir şey vahyedilmediği hâlde” Müseylemetu'l-Kezzab gibi bana da vahyolundu, diyenden ve” vahiy katibi Abdullah b.Sa'd b. Ebû Serh gibi “Ben Allah'ın indirdiği ayetlerin benzeri âyetler indireceğim diyenden daha zâlim kimse olabilir mi?”

Âyetin, (.....) kısmı, cer konumunda olup (.....) üzerine atfolunmuştur. Buna göre âyetin manası, “şöyle şöyle diyenden...” olur.

Yani nen de söyleyeceğim ve yazdıracağım. Bu ifadelerin sâhibi Peygamberimize bir zamanlar vahiy katipliğinde bulunan Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh'tir. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) kendisine (Mü'minun,12.) ayetten 14.ayete kadar olan kısmını yazdırıyordu. “Andolsun ki, biz ilk insanı süzülmüş bir çamurdan yarattık Sonra onu başka bir yaratılışla insan haline getirdik.” İşte tam bu sırada ismi geçen vahiy katibinin dilinden, “Yapıp-yaratanların en güzeli olan Allah ne yücedir!” âyetin devamı olan bu kısım döküliverdi. Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ona: “aynen söylediklerini yaz. Çünkü âyet Allah tarafından böyle nâzil oldu.” Demesi üzerine vahiy yazan Abdullah b. Sa'd şüpheye kapıldı ve: “Eğer Muhammed doğru ise, tıpkı ona vahyolunduğu gibi bana da vahyolundu. Eğer Muhammed bir yalancı ise ben de tıpkı onun söylediği gibi aynen söylemiş oldum” der ve böylece dinden irtidat ederek gider Mekke müşriklerinin arasında yer alır. Vahidin, Esbabu'n-Nüzul,s:148 Veya bu şahıs Nadr bin Haris olabilir. Çünkü bu da kendisince şöyle uydurmalarında bulunuyordu: “Vattahinati tahnen, felacinatı acnen, felhabizatı hubzan.” Sanki Nadr b. Haris böylece muareze de bulunuyor, karşı çıkıp protesto ediyor gibidir. “O zalimler ölümün şiddetleri içinde kıvranırken ölüm meleklerinin de yakalanna yapışarak onlara: Haydi canlarınızı kurtarın! Bugün zillet azâbıyla cezâlanacaksınız. Zira Allah'a karşı gerçek olmayanı söylüyordunuz ve O'nun ayetlerinden büyülenerek yüz çeviriyordunuz, diye haykırdıkları sırada onların hâlini bir görsen.”

Burada, “Bir görsen” ifadesinin cevabı mahzûftur, âyet içerisinde açık olarak cevaba yer verilmemiştir. Dolayısıyla cevap şöyle olmaktadır: “Kesin olarak çok büyük bir olay görürdün, bir durumla yüz yüze gelirdin.” Diğer taraftan, “O zalimler den maksat söz konusu edilen Yahûdîlerle peygamberlik iddiasına kalkışan iftiracılarıdır. (.....) de yer alan harfî tarif yani (.....) ahd için olabileceği gibi cins için de olabilir. Dolayısıyla bunun içerisine söz konusu olan tüm inkârcılar kapsam olarak girer.

(.....) Ölüm anındaki şiddetli sıkıntı ve ızdırap ve ölüm sarhoşluğu manalarındadır. “Ölüm meleklerinin de...” Ölüm melekleri bu zalimlere ellerini uzatarak onlara derler ki: “Getirin ruhlarınızı bize, onu bedenlerinizden çıkarıp verin bize bakalım!” Aslında bu ifade bu ve benzeri zâlim ve inkârcılara hiçbir nefes bile aldırmaksızın, bir süre tanımaksızın tam anlamıyla bir baskı, şiddet ve sıkıntı içinde bırakılacaklarına âit bir ifadedir. “Bugün zillet azâbıyla cezâlanacaksınız.” Bununla onların ölüm anlarını demek istiyorlar. Can çekişme sırasındaki şiddet, sıkıntı ve azap içinde kıvranışları...

(.....) şiddetli azap ve cezâ demektir. Azâbın (.....) kelimesine izafesi tıpkı, kötü adam ifadesinde adamın kötü izafesine benzer bir durum gibidir. Bununla aşağılanmadaki zillet ve alçaklığa düşüşteki durum ve onu tamamiyle huy edinmiş olması hususu anlatılıyor. Bir de, “Allah'a karşı gerçek olmayanı söylüyordunuz.” Allah'a ortak koşuyor, eşinin ve çocuğunun olduğunu söylüyordunuz.

(.....) gerçek olmayanı” ifadesi, (.....) fiilinin mefulüdür. Ya da mahzûf bir mastarın sıfatıdır.

Yani: (.....) Gerçek olmayan, asılsız olan bir söz.” “O'nun ayetlerinden büyülenerek yüz çeviriyordunuz.” O ayetlere îman etmiyordunuz.

94

Andolsun ki, sizi ilk defa yarattığımızda olduğunuz gibi yapayalnız, teker teker huzurumuza geldiniz! Size verdiğimiz mallarınızı da arkanızda bıraktınız. Yaratılışınızda ortakçı lanınız iddiasında bulunduğunuz şefâatçılarınızı da şimdi aranızda görmüyoruz. Andolsun, onlarla aranızdaki bağlar bir bir kesilmiş ve Allah'a ortak sanıp iddia edip güvendiğiniz ilâhlar sizden kaybolup gitmiştir.

“teker teker, birbir” ifadesi yanlarında herhangi bir mal,servet ve yardımcı olmaksızın, demektir. (.....) kelimesi tıpkı (.....) kelimesinin (.....) kelimesinin çoğulu olduğu gibi bu da (.....) kelimesinin çoğuludur.

Diğer taraftan, “sizi yarattığımız gibi” cümlesi, “bize geldiniz” fiilinin mastarının sıfatı olmak suretiyle mahallen mensûbtur. Dolayısıyla bu, “Sizi yarattığımız durumdaki gelişiniz gibi geldiniz.” “Size verdiğimiz mallarınızı da” bir metelik dahi yanınıza almaksızın “arkanızda bıraktınız. Yaratılışınızda ortakçılarınız iddiasında bulunduğunuz şefâatçılarınızı da şimdi aranızda görmüyoruz.” Kendilerine sizin kul köle olduğunuz ortaklarınız, şefâatçılarınız nerede şimdi söyler misiniz?! “Andolsun onlarla aranızdaki bağlar bir bir kesilmiş ve Allah'a ortak sanıp iddia edip güvendiğiniz ilâhlarınız sizden kaybolup gitmiştir.” Halbuki o ilâhların Allah katında şefâatçılarınız olduğunu hep savunup duruyordunuz.

“aranızda” Zeccâc tarikiyle gelen kırâatte, (.....) dur. Buna göre mana, “bağlarınız” demektir. Çünkü: (.....) kelimesi hem bağ ve hem aynlık, uzaklaşma manalarındadır. Nitekim Şâir şöyle der: Andolsun ki, aynlık olmasaydı heva ve arzu olmazdı. Eğer heva ve arzu olmasaydı aynlık için bir ülfet olmazdı. Medineli kırâat imâmlarından Nafi, Ali el Kisâi ve Hafs kırâatlerine göre, (.....)

Yani artık bundan böyle aranızda aynlık ve uzaklaşma kesinleşmiştir. Çünkü şefâatçılarınız iddiasında bulunduğunuz güçler, ilâhlar sizden kaybolup gitmiştir.

95

Şüphesiz Allah, taneyi ve çekirdeği çatlatıp yarandır. Ölüden diriye O çıkarır, diriden ölüyü çıkaran da O'dur. İşte bunlara kâdir olan Allah budur! Nasıl oluyor da haktan çevriliyorsunuz?

“Şüphesiz Allah, taneyi ve çekirdeği çatlatıp yarandır.” Bitki tohumlarıyla ağaç fidelerini, çekirdeklerini çatlatıp yararak meydana getirendir. Başaktan taneyi, hurmanın da çekirdeğini (.....) yarmak anlamadır. Mücâhid'ten gelen rivâyete göre, söz konusu yarmadan gaye, çekirdek ile buğdayın ortasında var olan yank demektir. Çünkü buğdayın ve benzerlerinin olsun, hurma çekirdeğinin olsun ortaları yanktır. “Ölüden diriye çıkarır, diriden de ölüyü çıkaran da O'dur.” Dikkat edilirse taptaze ve yemyeşil bitkileri kupkuru tanelerden, tohumdan var ettiği gibi, kuru tohumları ya da taneleri de işte o yetişen ve gelişen bitki ya da ürünlerden meydana çıkar. Ya da spermden insanı ve insandan da spermi yaratır. Bir diğer tefsire göre de, kâfirden inanan bir kimseyi ve mü'minden de kâfiri var eder. Yüce Allah burada, kendisinin yaratmış olduğu varlıklardan insanların gözlerinin gördüğü şeyleri ya da gerçekleri onların aleyhlerine olmak üzere delil ve hüccet olarak

gösteriyor. Çünkü itirazcılar öldükten sonra yeniden dirilmeyi inkâr etmektedirler. Burada Rabbimiz onlara, bütün bu şeyleri yaratanın kendisi olduğunu onlara bildirerek, yeniden onları diriltmeye de kâdir olduğunu gösteriyor.

Âyette, (.....) diye Rabbimiz bu ifadeyi ismi fâil kipiyle zikretmiştir. Bunun sebebi de, bu ifadenin daha önce geçen ve yine ismi fâil olan, (.....) ifadesi üzerine atfedilmiş olmasıdır. Yoksa fiil üzerine atfedilmiş değildir.

Diğer taraftan, “taneyi ve çekirdeği çatlatıp yaran” ifadesini açıklayıcı konumunda olan bir cümle durumundadır. Çünkü yetişmekte olan bitkilerde olsun, ağaçlarda olsun tanelerini-tohumlarının ve çekirdeklerinin çatlayıp yanlması ve böylece ürünlerin meydana gelmesi tıpkı ölüden dirinin çıkanlması türünden bir şeydir. Kaldı ki gelişip büyümesini sürdüren bir bitki bir hayvan ya da doğru ifadesiyle bir canlı hükmündedir. Bunun delili ise, “Yeryüzünü ölümünün ardından O canlarıdırıyor.” (Rum, 19) ayetidir. “İşte bunlara kâdir olan Allah budur!” İşte şu diriltme ve öldürme işini yapan, bunlara gücü ve kudreti olan Allah budur! Ki O, Rab'lık kendisinin hakkı olan Allah'tır... Yoksa putların, sistem ve rejimlerin değil. “Nasıl oluyor da haktan çevriliyorsunuz?” Bütün bizim bu açıklamalarınıza rağmen nasıl oluyor da O'ndan yüz çeviriyorsunuz ve her gerçek açık ve net olarak ortada iken Allah'ı bırakıp ta nasıl başkalanna velayet yetkisi ve hakları olmadığı hâlde sizi yönetme imkânlarını verirsiniz?

96

Karanlığı yarıp sabahı meydana çıkaran da O'dur. Geceyi dinlenmek, güneş ve ayı da vakitlerinizi belirlemek için hesap ölçüsü kılmıştır. İşte bu, her şeye mutlak üstün ve galip gelen ve her şeyi hakkıyla bilen Allah'ın takdiridir.

“Karanlığı yarıp sabahı meydana çıkaran da O'dur.” Bu Âyetteki (.....) içerisinde yer alan, (.....) kelimesi bir mastar olup kendisiyle sabah vakti adlarıdırılmıştır. Dolayısıyla manası, “gecenin karanlığından sabahın sütunlarını yarıp meydana çıkaran veya gündüz vaktinin nurunu, aydınlığın yaratan” demektir. “Geceyi dinlenmek,” manasındaki (.....) eümlesinde yer alan (.....) kelimesini Kufe kırâat ekolünden olan Âsım, Hamza ve Kisâî mazi fiil olarak görüldüğü gibi, (.....) olarak okumuşlardır. Bunların dışındaki yedi kırâat imâmlarından olanlar da ismi fâil olarak (.....) şeklinde tıpkı (.....) gibi onunla uyumlu olarak okumuştur. Çünkü daha önce geçen ismi fâil mazi zaman anlamındadır. Mademki ismi fâil olan, (.....) kelimesi (.....) manasında mazi olduğuna göre, bu münasebetle; onun üzerine atfölmüştür ki böylece ikisi arasında bir uygunluk olduğu bilinmiş olsun istenmiştir.

(.....) içinde rahatı temin etmek ve dinlenmek için. Çünkü bir başka âyette de şöyle buyurulmuştur: “Geceyi içinde dinlenesiniz diye sizin için yaratandır.” (Yûnus, 67)

Yani insanların ve yaratıları diğer varlıkların gündüzün maişet ve geçim sıkıntısından kurtulup geceleyin uyku gafletine dalmaları için veya halkın yani insanların o vahşetinden, sıkıcıhğmdan, huzursuzluk veren hâl ve davranışlarından kaçıp Hakk olan Rabbiyle ünsiyet ve yakınlık: elde etmek için O'na sığınmak ve Onunla başbaşa kalmak için geceyi yaratandır. “Güneş ve ayı da vakitlerinizi belirlemek için hesap ölçüsü kılmıştır.” Âyetin bu bölümünde yer alan, (.....) kelimelerinin mensûb olmaları muzmer iledir. Böyle bir fiilin varlığını da, (.....) deki (.....) den anlıyoruz.

Dolayısıyla bu, (.....) takdirindedir.

Yani güneş ile ayı zaman ve vakitleri belirlemeniz için iki alâmet olarak yarattı. Çünkü vakitlerin hesaplarıabilmesi güneş ile ayın hareketlerine ve dönüşlerine göre değerlendirilir.

(.....) kelimesi ötreli olarak, (.....) fiilinimaştandır. Tıpkı esreli olarak, (.....) kelimesinin (.....) fiilin maştan olduğu gibi.

“İşte bu,” güneş ile âym hesaplamada takdir ölçüsü kılınması gerçeği, bilinen hesap ölçülerine göre bu hareket ve devir olayı, “her şeye mutlak üstün ve galip gelen” Güneş ve ayı kahn ve gücü altına alan ve her ikisini emrimize veren “ve her şeyi hakkıyla bilen Allah'ın takdiridir.”

Onların hareketlerini düzenleyen, varlıklarını elinde bulunduran, istediği gibi hareket ettiren ve bütün bunların bilgisi kendisinde olan Allah'ın takdiridir.

97

Karanın ve denizin karanlıkları içinde kendileriyle yol bulma imkânını elde etmeniz maksadıyla yıldızları sizin için yaratan O'dur. Gerçekten biz, bilen bir toplum için âyetleri geniş geniş açıklayıp bildirdik.

“Karanın ve denizin karanlıkları içinde kendileriyle yol bulma imkânını elde etmeniz maksadıyla yıldızları sizin için yaratan O'dur.” Karada ve denizde geceleyin bu ikisinin koyu karanlıkları içerisinde yol bulabilmeniz amacıyla yıldızları sizin için yaratıp var eden Allah'tır. Karanlıkların kara ile denize izafe edilmesinin sebebi, her ikisi arasında bir benzerliğin olmasındandır veya karanlıklar ve çıkmazlar açısından yolların tıpkı söz konusu zulümât denilen karanlıklara benzerlik göstermesi sebebiyledir. “Gerçekten biz, bilen bir toplum için âyetleri geniş geniş açıklayıp bildirdik.” Biz bilen bir toplum için tevhide ve birliğe delalet, yol gösteren âyetleri, mu'cize ve delilleri bütün detaylarıyla açıklayıp ortaya koymuşuzdur.

98

Hem sizi tek bir candan var eden de O'dur. Sonra sizin için bir kalma yeri, bir de emanet olarak konulacağınız yer vardır. Biz âyetlerimizi iyice anlayıp kavrayan bir topluluk için gayet detaylı bir şekilde açıkladık.

“Hem sizi bir tek candan” Hazret-i Âdem (aleyhisselâm) den “var eden de O'dur. Sonra sizin için bir kalma yeri, bir de emanet olarak konulacağınız yer vardır.” Âyette “bir kalma yeri” olarak verilen, (.....) kelimesi, esreli olarak Mekkeli kırâat imâmılarından İbn Kesîr ve Basra ekolünden Ebû Amr ile Ya'kûb (.....) şeklinde ismi fâil olarak okumuşlardır. Ancak “Kaf harfinin fethasıyla (.....) olarak okuyan ekole göre (.....) kelimesi de onun gibi mekân olur. Ancak (.....) kelimesindeki “Kaf harfini esreli olarak okuyanlara göre bu, ismi fâil olur ve dolayısıyla (.....) kelimesi de dal” harfinin fethasıyla ismi mefûl fiil olur. Bu durumda mana şöyle olur: “Sizin için ana rahminde bir kalma yeri ve baba sulbünde emanet yeri veya yeryüzünde bir ikamet yeri ve yer altında da bir emanet olarak konulacağınız yer vardır. Yahut da sizin için baba sulbünde kalacağınız bir yer ve bir de ana rahminde emanet olarak bırakılacağınız yer vardır. “Biz Âyetlerimizi iyice anlayıp kavrayan bir topluluk için gayet detaylı bir şekilde açıkladık.”

Dikkat edilirse bundan önceki âyette, (.....) olarak geçtiği hâlde bu âyette ise, (.....) ifadesi geçiyor. Çünkü bir önceki âyette anlatılanlar hemen ilk bakışta ne demek istendiği anlaşılabilecek türdendir. Onun için orada, (.....)ifadesi zikredildi. Halbuki bu âyette anlatılanlar hemen ilk bakışta öyle kolay bir şekilde anlaşılacak bir türden değil, dikkat isteyen ve incelik gerektiren bir husustur. Çünkü insanların bir tek candan yaratılmış olması ve çok değişik evreler geçirmesinin hemen kolay anlaşılır bir yanı yoktur. Dolayısıyla burada “Fekahet” kelimesinin geçmesi daha yerindedir. Çünkü anlayıp kavramak dikkat ve hassasiyet ister, detayları gözden kaçırmamayı gerektirir. Bu itibarla bu ifadenin burada zikredilmesi oldukça uygun ve yerinde bir ifadedir.

99

Gökten bir su indiren de O'dur. İşte biz o su ile her çeşit bitkiyi ortaya çıkardık. O bitkilerden de bir yeşillik var ettik ki, bu yeşillikten birbirinin üstüne binmiş taneler meydana getirdik. Hurmanın tomurcuğundan sarkan salkımlar; üzüm bağları; zeytin ve nar bahçeleri yetiştirdik. Bunlardan bazısı birbirine benzer, bazısı da benzemez. Her birinin meyvesine, bir ilk meyve verdiği sırada bir de tam olgunlaştıkları sırada bir bakın... Elbette bütün bunlarda îman eden bir toplum için çıkarılacak birçok ibretler vardır.

“Gökten bir su” buluttan yağmur yağdırıp “İndiren de O'dur. İşte biz o su ile her çeşit bitkiyi ortaya çıkardık.”

Yani üreyip çoğaları ve büyüyüp artan her türden bitkiyi çıkaran Allah'tır. Kısaca burada sebep bir tane olup o da yağmurdur. Halbuki müsebbepler sonucunda meydana gelenler isedeğişik türlerden olan şeylerdir. “O bitkilerden de bir yeşillik var ettik ki,”

Yani tohumdan meydana gelen yeşil bitkiler çıkardık, “Bu yeşillikten birbiri üstüne binmiş taneler meydana getirdiki” Birbiri üzerine binmiş tanelerle dolu başaklar... “hurmanın tomurcuğundan sarkan salkımlar;”

Burada, (.....) kelimesi mübtada olması bakımından merfû'-ötrelidir. (.....) de haberidir. (.....) ise bundan bedeldir. Sanki şöyle anlatılır gibi: hurma tomurcuğundan meydana gelen salkımlar. (.....) kelimesi “Kinv” kelimesinin çoğuludur. Bu da salkım demektir. Kelime tıpkı “Smv” ve “Sınvan” kalıbında olduğu gibidir.

(.....) Bu da ürün devşirmek manasınadır. Çünkü ürün o kadar fazladır ki, ağırlığı sebebiyle dallar aşağıya doğru eğilip sarmaya başlamıştır. Ya da dallarının kısalığı sebebiyle. Bununla iktifa vardır.

Yani salkımın uzun olması sebebiyle sarmamış salkımlar... demektir. Bu, tıpkı şu âyette anlatıldığı gibidir: “Sizi sıcaktan koruyacak giysiler.” Nahl, 81

“Üzüm bağları; zeytin ve nar bahçeleri yetiştirdik.” Kısaca hurmalılarla birlikte bütün bunları da sizin için yetiştirdik. Burada geçen,

(.....) kelimesi, (.....) üzerine atfolunduğundan mensûb olarak değerlendirilmiştir. Ancak Aşa'ya göre bu, merfû' olarak değerlendirilmiştir.

Yani bu durumda mana şöyle olur: Aynı zamanda hurmalıklarla birlikte size orada üzüm bağları da yetiştirdi. “Bunlardan bazısı birbirine benzer, bazısı da benzemez.” (İştebehe ve Teşabehe tıpkı İsteva ve Tesaveya gibidir.) Kaldı ki İftial ve Tefaul bapları çoğu zaman manada müşterektirler. Bu şu demektir: Zeytinlerin kimisi birbirleriyle benzerlik gösterirken kimisinde de benzerlik olmaz. Nitekim nar meyvesi de böyledir. Kısaca bunlar miktar (ağırlık, renk ve tat) bakımından birbirlerine bezerken, bazısında ise benzerlik görülmez. “Her birinin meyvesine bir ilk meyve verdiği sırada bir de tam olgunlaştıkları sırada bir bakın.” İlk meyve vermeye başladığı sırada ne kadar zayıf ve faydadan uzak bir hâlde meyve oluşurken, henüz ilk döneminde yenebilecek gibi değilken daha sonraları nasıl olgunlaşıp yararlanılabilir bir duruma geldiğini bir görün. Çünkü olgunlaşma sırasında içinde birçok yararlı maddeler barındırdığını bir hatırla ve bütün bunlardan kendin için ders çıkar ve bunlardan ibret al. Bunlara bakarak bunları takdir eden kudretin varlığı adına birer delil olduğunu ibretle öğren ve takdir et. Bunları değişik evrelerden geçirerek bizin yararlanmamıza hazır hale getiren yüce kudreti düşün ve hatırla. “Elbette bütün bunlarda iman eden bir toplum için çıkarılacak bir çok ibretler vardır.” Kırâat imâmlarından Hamza ve Ali “meyve” kelimesini, (.....) olarak okumuşlardır. “Sümür” kelimesi, (.....) kelimesinin çoğuludur. (.....) kelimesi de çoğul bir kelime olması sebebiyle, (.....) çoğulun çoğulu oluyor yani cem'ul cem'dir. Nitekim (.....) ve (.....) da denir.

100

Bir de cinleri Allah'a ortak koştular. Halbuki onları da Allah yaratmıştır. Bundan başka ne söylediklerini bilgisizce O'na oğullar ve kızlar yakıştırdılar. O müşriklerin kendisine isnat ettikleri bu tür vasıflarıdirmalardan münezzehtir ve beridir.

“Bir de cinleri Allah'a ortak koştular.” Eğer sen burada, “Allaha ortak koşma” ibâresini, (.....) fiilinin iki mefulü olarak değerlendirecek olursan bu durumda, (.....) kelimesi (.....) kelimesinin bedeli olmuş olur. Eğer, (.....) ibâresini söz konusu fiilin iki mefulü olarak değerlendirirsen bu takdirde, ikinci meful olan (.....) kelimesi ilk meful olan, (.....) mefulüne takdim edilmiş, öncelik verilmiştir.

Mefulün takdim edilmesinin yaran da şudur: Allah'a şerik ya da ortak olarak koşuları melek, cin veya herhangi bir varlığa, onu ortak koşanlar tarafından saygı ve tazim gösterildiğini belirtmek içindir. Dolayısıyla bunun manası da şöyledir: “Şüphesiz onlar cinlere itâat ettiler. Çünkü onları Allah'a ortak koşmaları için, şirki güzel göstermeye çalıştılar. Böylece onları Allah'a eşler ve ortaklar koşmaya başladılar.” “Halbuki onları da Allah yaratmıştır.” Cinleri de yaratan Allah'tır. Durum böyle iken nasıl oluyor da bir yaratıları olarak cinler yaratanı olan Allah'a ortak koşulabilir, bu hiç olacak bir şey mi?! Buradaki cümle dil bilgisi açısından hâl cümlesidir. Veya mana -şöyle olabilir: “Allah'a ortak koştuklarını da yaratan O'dur. Nasıl oluyor da Allah'tan başkasına kullukta bulunup onların boyunduruğu altına girebiliyorlar?!”

“Bundan başka ne söylediklerini bilgisizce O'na oğullar ve kızlar yakıştırdılar.” Bu âyette yer alan, “O'na yakıştırdılar. “İfadesi daha doğru bir anlatımla fiili, “kurdular ve tasarladılar” demektir. Nitekim, “İftira ve yalan uydurdu” diye bu kelime kullanılır. Dolayısıyla (.....) ve (.....) hepsi de aynı anlamdadırlar. Ya da elbisenin eskiyip yıpranması sonucu yırtılması manasında olabilir. Bu takdirde “Onun için yamalar ve tırtıklar ürettirler, yalanlar uydurdular” olur. Nitekim Kitap ehlinde Hınstiyanlar İsa Allah'ın oğludur ve Yahûdiler de

Uzeyir Allah'ın oğludur diyerek Allah'a oğul isnad etmişler, kimi araplar da melekler Allah'ın kızlarıdır uydurmasına kalkışmışlardır.

Ayrıca, (.....) fiilini, yedi kırâat imâmı arasında yer almayan Medineli Nafî ile Ebû Cafer bu kelimeyi şeddeli olarak (.....) şeklinde okumuşlardır, diğerleri ise şeddesiz olarak,” (.....) okumuşlardır.

(.....) fiili teksir yani çokluk manasını taşıdığından buna göre âyetin bu kısmı, “Allah'a çokça oğullar ve kızlar yakıştırdılar” olur. Bu türden şeyleri söylerlerken işin aslıma bakmaksızın, doğru mu yanlış mı olduğunu hiç düşünmeksizin öyle ulu orta ve herhangi bir bilgiye dayanmaksızın Allah'a iftiraya ve yakıştırmalarda bulunmaya kalkıştılar. Câhilce ve bilgisizce ileri geri konuşmalar yaptılar.

Âyetin bu noktası, (.....) fiilinin failinden hâldir. Bu ise, “Ne söylediklerini bilmeksizin...” demektir. “O müşriklerin kendisine isnad ettikleri bütün vasıflarıdırımalardan münezzehtir, uzak ve beridir.”

Yani yüce Allah eş edinmekten münezzehtir olduğu gibi O, çocuk sâhibi olmaktan da, şeriki bulunmaktan da münezzehtir, uzaktır ve beridir.

101

Gökleri ve yeri eşsiz olarak yaratan O'dur. O'nun bir eşi olmazken nasıl bir çocuğu olabilir?! Kaldı ki her şeyi O yaratmıştır ve her şeyi hakkıyla bilen de O'dur.

“Gökleri ve yeri bir örnek olmaksızın eşsiz olarak yaratan O'dur.” Nitekim (.....) Eşsiz ve harika oldu. Bai şeyin örneği daha önce görülmedi, anlamında olan bir kelimedir. (.....) ifadesi sıfatı müşebbehenin failine izafeti türünden olup, “Göklerinin ve yerinin hiçbir benzeri olmaksızın var eden ilk mucidi” demektir. Ya da onları ilk icadeden manasında Mübdi'demektir. (.....) kelimesi mahzûf bir mübtedanın haberidir. Ya da kendisi mübteda haberi de, (.....) olabilir. Ya da, (.....) mukadder fiilinin failidir.

“O'nun bir eşi olmazken nasıl bir çocuğu olabilir?!” Yüce Allah'ın nasıl bir çocuğu olabilir ki? Çünkü birinin çocuğunun olabilmesi için mutlaka, bir eşi ya da hanımı olması gerekmez mi? Halbuki yüce Allah'ın bir eşi de yoktur. Kaldı ki, doğum olayı cisim olan varlıkların niteliklerindendir. Cisimleri var eden, yaratan bir varlık ise cisim değil ki O'nun bir çocuğu olabilsin. “Kaldı ki her şeyi O yaratmıştır ve her şeyi hakkıyla bilen de O'dur.” Kâinata bir şey yoktur ki yaratıcısı ve bilen O olmamış olsun. Dolayısıyla durumu ve konumu bu olan bir yüce zatın başkasına muhtaç olması söz konusu bile değildir. Çünkü O her şeyden müstağnidir. Çocuk istemek, ancak buna ihtiyaç duyanın arzusu olabilir. Hiçbir şeye muhtaç olamayanı için böyle bir şey vaki olmaz, olamaz.

102

Rabbimiz Allah, işte bu özelliklere sahip olan en yüce zâttır. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Her şeyin yaratıcısıdır. Öyle ise yalnız O'na kulluk edin. Çünkü her şeyin yönetimi sadece O'nun elindedir, her şeyin vekili O'dur.

“Rabbimiz Allah, işte bu özelliklere sahip olan en yüce zâttır.”

Burada, (.....) işaret ismi, daha önceki âyetlerde geçen bütün özellik ve niteliklere sahip yüce Allah'ı işaret ediyor. Kelime burada mübtedadır. Bundan sonra gelen ifadeler ise müteradif haberlerdir ve bu haberler de,

(.....) diye devam eden kısımdır. “O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Her şeyin yaratıcısıdır. Öyle ise yalnız O'na ibâdet ve kulluk edin.” Buradaki, “Öyle ise yalnız O'na ibâdet ve kulluk edin” cümlesi ya da kavli, cümlelerin tümünün kapsadığı mana bakımından elde olunan bir sonuç ya da müsebbeptir. Bu itibarla mana şöyle olmaktadır: “Kendisinde tüm bu nitelikler bulunan zât, gerçekte ibâdet edilmeye ve kendisine kullukta bulunulmaya en lâıyk olan varlıktır. O hâlde O'na kullukta bulunun. O'ndan başka O'nun yaratıkları olan kimi varlıklara kullukta bulunmayın, boyun eğmeyin.”

“Çünkü her şeyin yönetimi sadece O'nun elindedir, her şeyin vekili O'dur.” Kısaca işte bütün bu özellik ve niteliklere sahip ve mâlik bulunan Allah, her türlü rızkı vermeye, ecelleri ya da süreleri tanımaya sahip ve mâlik

olan da O'dur ve aynı zaman yapılan tüm iş ve ameller üzerinde de bir gözetmen ve murakıp olarak da kendisi mâlik ve sahiptir.

103

“Gözler O'nu edemez.” Gözler asla O'nu ihata edemez. Ya da daha önce sözü edilenlerin gözleri O'nu idrak edemez. Ayrıca Mu'tezile mezhebi mensuplarının bu ayete dayanarak delil göstermeleri de uygun değildir. Çünkü burada ret edilen rüyet olayı değil, idrak yani kavrama, algılayış olayıdır.

İdrak: Görülen bir varlığın çevresine ve tüm sınırlarına vakıf olmak, onu bilmek ve öğrenmektir. Halbuki sınırları ve cihetleri muhal olan, kendisi için böyle bir şey asla söz konusu olmayan bir varlığın idraki, algıların kavranılması muhâldir ama rü'yeti değil. Bu âyette rüyetten idrak olayı ilim ile kuşatılabilir, anlaşılabilir bir duruma getirilmiş oldu. Bu itibarla burada red edilen gerçek tüm çevre ve sınırları kuşatılabilme gereği olan şeylerdir. Yoksa ilim ve bilgi manasında kuşatma demek değildir. İşte burada da anlatılmak istenen gerçek budur. Dolayısıyla âyetin anlatmak istediği gerçek bizzat temeddüh yani övünmedir.

Ki bu da niyetin sabit ve var olduğunu gerektiriyor. Çünkü görülmesinin muhal olduğunun kabul edilmemesi hâlinde onun methi de söz konusu olmaz. Zira görülemeyen her şey, aynı şekilde idrak da olunamaz, kavranılamaz. Ancak burada temeddüh ru'yetin gerçekliliğiyle birlikte idrakin olmaması, nefyedilmesi, zattan sonluluk ve sınırlarıdırma eksikliğinin kaldırılmasıdır. Bu itibarla bu âyet bizim aleyhimize değil, bizim lehimize olan bir delildir. Eğer ayete dikkatle bakabilselerdi dolayısıyla kesin olarak onun sorumluluğundan kurtulmayı fırsat bilirlerdi. Kaldı ki, ru'yeti kabul etmeyenlerin bunun doğal bir sonucu olarak O'nun malum ve var olan olduğunu da kabul etmemeleri gerekir.

Yani mademki görülemiyor, o hâlde malum ve var değildir, sonucu doğar.

Mademki -her var olanın aksine- keyfiyetsiz ve cihetsiz olarak O'nun varlığı bilinip kabul edilebiliyorsa, neden -görülebilen her varlığın aksine- keyfiyetsiz ve cihetsiz olarak görülebileceği câiz bulunmasın? Bunun böyle değerlendirilmesi, rüyet denilen görme olayının bir şeyin baş gözüyle olduğu gibi görülmesinin gerçekleşmesidir. Eğer görülen bir şey herhangi bir cihet veya yönde ise dolayısıyla orada görülecektir. Eğer o şey herhangi bir yön veya cihette değilse dolayısıyla bu da orada görüle meyecek demektir. “Halbuki O,” idrakinin latifliği sebebiyle “gözleri görüp idrak eder. O gözlerin görmediği her şeyi pek iyi gören ve bilen,” Bütün şeylerin her detayına, inceliklerine varana kadar, tüm zorluklerine kadar gören ve bilen, “her şeyden haberdar olandır.”

Yani eşyanın içyüzünü bildiği kadar onların dış yüzlerini de bilir. Bu, bir bakıma Leffü Neşr kabilinde bir şeydir.

104

Gerçek şu ki, size Rabbiniz tarafından basiretler (idrak kabiliyeti) verilmiştir. Artık kim gözünü açar uzağı görürse faydası kendisine dir. Kim de körlükte ısrar edip görmezse kendi aleyhinedir. Ben üzeriniz de bekçi değilim.

“Gerçek şu ki, size Rabbiniz tarafından basiretler verilmiştir.”

Basiret: Kalbe âit bir nur olup, kalp gözü bununla görür. Tıpkı baş gözünün dış alemi görme aracı olduğu gibi, kalp gözü de mana alemine bakar. Burada, size vahiy gelmiştir, denilmektedir. Kalbe âit olan bir hususa dikkat çekilmesi tıpkı iç aleme dönük olan basiretler gibidir.

“Artık kim gözünü açar, uzağı görürse” hakkı ve gerçeği görüp buna îman ederse, “faydası kendisinedir.” Kendi adına gerçeği görmüş ve yaran da bizzat kendisinedir. “Kim de körlükte ısrar edip görmezse” haktan saparsa, “kendi aleyhinedir.” Kendi aleyhine körlük yapmış ve ancak bunun zaran da kendisinedir. “Ben üzerinizde bekçi değilim.” Ben yapıp işlediklerinizin muhafızı değilim ki, bundan dolayı sizi cezâlarıdırayım. Ben sadece ve sadece bir uyancıdan ibâret biriyim. Halbuki üzerinizde muhafız ve gözetleyici olan ancak Allah'tır.

105

İşte böylece Biz, âyetleri iyice anlayıp kavramaları için geniş geniş açıklarız. Böylece müşrik ve inkârcılar: “Sen ders almışsın” desinler de biz de anlayan bir toplum için Kur’ân’ı iyice açıklayalım.

“İşte böylece biz, âyetleri iyice anlayıp kavramaları için geniş geniş olarak açıklarız.” Âyetteki, (.....) deki (.....) harfi mahzûf mastann sıfatı olarak nasb mevkiindedir. Buna göre manası şöyledir: Sana okuduğumuz gibi işte böylece âyetleri tam teferruatıyla sana geniş geniş açıklarız. “Böylece müşrik ve inkârcılar: Sen ders almışsın, desinler de,” Burada, “desinler” ifadesinin cevabı mahzûftur.

Buna göre mana şöyle oluyor: “Sen başkasından ders almışsın desinler diye biz o âyetleri geniş geniş olarak açıklıyoruz.” Yine âyette yer alan, “sen ders almışsın” fiilinin manası, “Sen Kitap ehlinin kitaplarını okuyup incelemişsin” demektir. Kırâat imâmılarından İbn Kesîr ile Ebû Amr, (.....) fiilini, (.....) olarak okumuşlardır. Bu da, “Sen kitap ehlinden ders ve öğrenim gördün” demektir. İbn Âmir Şamî’de bunu, (.....) şeklinde okumuştur. Buna göre mana: “Tıpkı önce geçenlerin söyledikleri-uydurdukları efsaneler gibi bu âyetle öyle gelip geçti” olur. “Biz de anlayan bir toplum için Kur’ân’ı iyice açıkladık.” Her ne kadar bu âyetle Kur’ân ifadesi açık olarak geçmiyorsa da, bu bilinen bir gerçek olduğundan, burada söz konusu edilen Kur’ân dır. Ya da âyetler olabilir, Çünkü âyetler de Kur’ân manasındadır.

İkinci (lam) yani (.....) daki Lam, Lam-ı hakikat, gerçeği ortaya koymak içindir. Halbuki ilk (Lam) yani (.....) deki Lam ise akıbet ve sayruret lamıdır. Kısaca ve değişim bildiren manasındadır. Bu itibarla mana şöyle olur: “Nihayet en sonunda söyleyecekleri söz, sen başkasından ders görmüşsün” olacaktır. Bu ise tıpkı aşağıdaki Âyetteki gibidir: “Nihayet Fir’avun ailesi onu yitik çocuk olarak nehirden aldı. O, sonunda kendileri için bir düşman ve bir tasa olacaktı.” (Kasas,8) Halbuki Fir’avun ailesi yitik çocuk Hazret-i Mûsa’yı kendilerine düşman olsun diye nehirden almadılar. Ancak o, onlar için bir göz aydınlığı ve göz nuru olsun için onu oradan aldılar. Fakat işin sonunda bu, düşmanlığa dönüştü.

İşte tıpkı bunun gibi ayetlerin ya da Kur’ân’ın gelmesi çeşitli manalarda açıklanmak üzere gönderildi, yoksa, “sen başkasından ders almışsın, desinler diye açıklarız gönderilmedi. Gaye bu değil ama onlar yine de bunu söyleyecekler ve söylediler de. Nasıl ki, açıklama meydana gelmiş ise, bu söz de ayetlerin değişik olarak açıklanmasıyla meydana gelmiş oldu. Dolayısıyla biri ötekisine benzetilmiş oldu.

Nasıl ki, “onu açıklamamız için” denmiş ise, aynı şekilde, “desinler” denmiştir. Bize göre durum bilindiğinden mesele başkasının söylediği gibi değildir. Hakkı batıldan ayırt edebilen bir toplum için gerçekleri açıklamış olduk.

106

Rabbinden sana ne vahyolunuyorsa ona uy. O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Müşriklere aldırmayıp onlardan yüz çevir.

Onların heva ve heveslerine uyma. “O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur.” Bu bir parantez cümlesi olup, vahye uymanın farz olduğunu pekiştirmek için zikredilmiştir, i’raktan mahalli yoktur. Ya da, (.....) den onu tekit eden bir hâldir, işin sonunda hemen savaşmak bile söz konusu olsa da derhal ve hemen uzaklaş ve “Müşriklere aldırmayıp onlardan yüz çevir!”

107

Eğer Allah dileyseydi, onlar ortak koşmazlardı. Biz, seni onların üzerine bir bekçi kılmadık. Sen onların vekili de değilsin.

Onların inanmalarını “Eğer Allah dileyseydi,” burada mefûl mahzûftur. “Onlar ortak koşmazlardı.” Âyet burada, Allah’ı dilemesi olmaksızın onların şirk koşmayacakları gerçeğini açıklıyor. Eğer Allah, müşriklerin ya da ortak koşanların gerçekten îmanı tercih edeceklerini bilseydi, mutlaka onları doğru olan yola sevk ederdi. Fakat yüce Allah onların îman etme yerine şirk koşmayı seçeceklerini bildiğinden bu açıdan şirk koşmalarını murad etmiştir. Onlar da Allah’ın dilemesiyle Allah’a ortak koşular. “Biz seni onların üzerine bir bekçi kılmadık.” Onların iş ve hizmetlerini gözetleyen, suçlarını kontrol altına alıp cezâları dıran biri olarak göndermedik. “Sen onların bir vekili de değilsin.” Onların başına musallat kılınmış biri de değilsin.

108

Onların Allah'tan başkasına tapanlara kullukta bulundukları ve putlarına hakaret edip sövmeyin ki, onlar da haddi aşarak bilmeksizin Allah'a hakaret edip sövmesinler. Böylece biz her ümmetin yaptıkları işi kendilerine cazip gösterdik. Sonra dönüşleri Rablerinedir Artık o ne yapıp işlediklerini kendilerine haber verecektir.

Müslümanlar Müşriklerin ilâhlarına ve putlarına hakaret ederek dil uzatıyor ve sövüyorlardı. Bu davranışları, hakaret ve sövgüleri sonucu müşrik ve inkârcıların da Allah'a hakaret ve sövgüye vardırmamaları için müslümanlara bu yasaklanmış oldu, Müslümanlar bu gibi bir davranıştan aşağıdaki ayetle men olundular. Rabbimiz buyuruyor ki:

“Onların Allah'tan başkasına tapanlara ve putlarına hakaret edip sövmeyin ki, onlar da haddi aşarak bilmeksizin Allah'a hakaret edip sövmesinler.” Bu âyette, “onlar da haddi aşarak bilmeksizin Allah'a hakaret edip sövmesinler” kısmı nehyin cevabı olarak mensûb du rumundadır.

Yani onlarda haksızlık ederek, düşmanlıkta bulunarak, gerçek manada Allah'ı bilmeksizin ve O'nu nasıl anmaları, O'na nasıl saygıda bulunmaları gerektiğini bilmeksizin hakarete ve sövgüde bulunurlar. “Böylece” tıpkı şu amellerin kendilerine cazip ve çekici gösterildiği gibi “Biz” kâfir ümmetlerden “her ümmetin yaptıkları işi kendilerine cazip gösterdik.” Bu da Rabbimizin şu âyetinde yer aldığı gibidir:

“Hiç kötü işleri kendisine güzel gösterilip de onu güzel gören kimse, hiç kötülük işlemeyen kimseye benzer mi? Şüphesiz Allah dilediğini sapıklık içinde bırakır, dilediğini doğru yola iletir.” (Fâtır,8)

İşte bu âyet en iyi ve doğru olanı tercih konusunda bizim lehimize olan bir delil ve hüccettir. “Sonra dönüşleri Rablerine olacak ve O, ne yapıp işlediklerini kendilerine bir bir haber verecektir.” Allah onlara işledikleri amellerini tek tek bildirecek ve buna göre de haklarında gereken muameleyi yapıp ya işlediklerinden ötürü cezâlarıdırarak veya ödüllendirecek.

109

Eğer kendilerine bambaşka bir mu'cize gelmesi hâlinde mutlaka ona inanacaklarına dair bütün, güçleriyle Allah'a yemin ettiler. De ki: Mu'cizeler ancak Allah karındandır. Fakat istedikleri mu'cizeler geldiğinde onların yine de îman etmeyeceklerinin siz farkında mısınız?

(.....) bir masdar olup hâl olarak gelmiştir. Bu itibarla mana:

“Ona inanacaklarına ilişkin en güçlü yeminlerle bunu teyidederler” demektir. Çünkü onlar kendilerince böyle istiyorlar. “De ki: “mu'cizeler ancak Allah katındandır.” Mu'cize göndermeye kâdir olan Allah'tır. Benim böyle bir gücüm yok ki, ben size nasıl o mu'cizeleri getirebilirim?! “Fakat istedikleri mu'cizeler geldiğinde onların yine de îman etmeyeceklerinin siz farkında mısınız?”

Yani ben, onların istemekte olduktan o mu'cizeler geldiğinde onlara inanmayacaklarını biliyorum, Halbuki siz bunu bilmiyorsunuz. Çünkü mü'minler, inkârcı ve müşriklerin istedikleri mu'cizelerin gelmesini istiyorlardı, sebebi de onların da tıpkı kendileri gibi inanmalarını çok arzu ediyorlardı. İşte bunun üzerine yüce Allah şöyle buyurdu: “Onların îman etmeyeceklerini siz hâlâ anlamıyor musunuz?” Bir diğer tefsire göre de mana şöyledir: “Şüphesiz benim ezeli ilmimde onların inanmayacakları gerçeğini siz bilmiyorsunuz.”

Kırâat imâmılarından İbn Kesîr, Ebû Amr ve Ya'kûb ile Ebû Bekir, (.....) yı yeni bir cümle olarak değerlendirdiklerinden elif harfini esreli olarak, (.....) olarak okumuşlardır. Çünkü bunlara göre bundan önceki cümle tamamlanmıştır.

Yani mana: “Onların ne yapacaklarının siz farkında mısınız?” olmaktadır. Daha sonra da yüce Allah, onların durumuyla ilgili olarak ezeli olan ilmiyle kendilerine şunu haber verdi: Şüphesiz onların istedikleri mu'cizeler onlara gönderilseydi bile yine de kesin olarak inanmazlardı.

Kimileri Fetha okunmasını ölçü alarak (.....) deki (.....) yı mezid kabul ediyorlar. Tıpkı şu âyette geçen (.....) deki (.....) gibi. Rabbimiz buyuruyor: “Ortadan kaldırdığımız bir kasaba halkının, yeniden dönmeleri kesinlikle imkânsızdır.” (Enbiyâ, 95)

Kırâat imâmılarından İbn Âmir ile Hamza (.....) fiilini (.....) harfiyle değil de, (.....) harfiyle yani ğaib kipiyle değil de muhatap kipiyle (.....) olarak okumuşlardır.

110

Yine ona inanmadıkları o ilk durumdaki gibi onların gönüllerini ve gözlerini ters çeviririz. Ve onları şaşkın olarak ve azgınlıkları içinde terkederiz.

Hakkı kabulden “Onların gönüllerini ve” istedikleri âyet ya da mu'cizelerin gönderilmesi hâlinde hakkı görmekten de “gözlerini ters çeviririz.” Dolayısıyla o mu'cizelere inanmazlar. Bir tefsire göre de, âyetin bu kısmı “İnanmazlar” hükmü üzerine ma'tûftur. Bu bakımdan da hüküm açısından “siz farkında mısınız” içinde yer alır.

Yani: “Gerçekten onların inanmayacaklarının siz farkında değil misiniz? Yine onlarmgönüllerini ve gözlerini ters çevireceğimizi siz hala anlamıyor musunuz? Onlar anlayıp kavrayacak kapasitede kimseler olmadığı gibi hakkı görebilecek bir göze de sahip değiller. “Yine ona inanmadıkları o ilk durumdaki gibi istedikleri mu'cizeyi gördükten sonra da inanmazlar.” Nasıl ki ilk âyetlerimiz ve mu'cizelerimiz kendilerine geldiği anda onlara îman etmemişlerse yeniden gönderilecek mu'cizelere de îman etmeyeceklerdir. “Ve onları azgınlık ve taşkınlıkları içinde bocalanaya terkederiz.” Bir tefsir de şöyle yapılmıştır: “Onları azgınlıkları, taşkınlıkları içinde bocalar vaziyette bırakacağımızın siz farkında mısınız?”

111

Eğer biz onlara istedikleri gibi gerçekten melekleri indirseydik, ölümler de kendileriyle konuşsaydı ve diledikleri her şeyi de toplayıp karşılarına getirseydik, Allah dilemedikçe yine de îman edecek değillerdi. Ancak onların çoğu bunu bilmezler.

“Eğer Biz onlara istedikleri gibi gerçekten melekleri indirseydik,” Çünkü bunlar “Bizim üzerimize melekler indirilmeli-Bize melekler gönderilmeli değil miydi?” (Furkân, 21) diyorlardı, “ölümler de kendileriyle konuşsaydı” Çünkü atalarınızı getir de bizimle konuşsunlar, diyorlardı, “ve diledikleri her şeyi de toplayıp karşılarına getirseydik,” Bizim kendilerini müjdelediğimiz ya da uyardığımız şeylerin doğruluğuna kefil olması için açık olarak önlerine serseydik, “Allah dilemedikçe yine de îman edecek değillerdi.”

Âyetteki, (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğuludur. Bu da

“Kefil” anlamındadır. Kırâat imâmılarından Nâfi ve İbn Âmir de, (.....) kelimesini esreli olarak, (.....) diye okumuşlardır. Bunu da anlamı “açık bir şekilde, meydanda olarak” demektir. Her iki okuyuş tarzında da yani, (.....) , (.....) okuyuşlarında bu hâl olarak mensûbtur.

Evet her şeye rağmen o inkârcılar, Allah dilemedikçe îman etmezler. İşte âyetin bu manadaki kısmı, inananların: “Ola ki onlar, mu'cizenin indirilmesi ya da gönderilmesiyle inansalar” diye söylüyorlardı.

İşte yukandaki, “Allah dilemedikçe yine de îman etmezler” ifadesi onlara bir cevap niteliğindedir. “Ancak onların çoğu bunu bilmezler.”

Gerçekten istedikleri mu'cizelerin kendilerine gönderilmesi durumunda inanmayacak olan bu kimseler yine de bu gerçeği bilmezler.

112

Böylece Biz, her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. Bunlar aldatmak için bazısı bazısına yaldızlı sözler fısıldarlar. Eğer Rabbin dileseydi bunu da yapamazlardı. Öyleyse onları düzmekte oldukları yalanlarıyla başbaşa bırak.

Nasıl ki müşriklerden sana düşmanlar var olmuşsa, “Böylece Biz, her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman laldık.” Dolayısıyla senden önce ki peygamberlere de düşmanlar var etmiştik. Çünkü bunun böyle olmasında sebat etmenin, sabnn, sevap ve ecrinin çok olacağının ortaya çıkması maksadıyla bu bir denemedir.

Ayrıca, (.....) ifadesi, (.....) kelimesinden bedel olmak üzere veya birinci mefûl olarak mensûbtur. Bu durumda da (.....) kelimesi ikinci mefûldur. “Bunlar aldatmak için bazısı bazısına yaldızlı bir takım sözler fısıldarlar.” Cin şeytani an insan şeytanlarına vesvesede bulunduktan gibi, kimi cinler de birbirlerine ve kimi insanlar da yine birbirlerine vesvesede bulunurlar.

Nitekim Mâlik b. Dinar diyor ki:

“Şüphesiz insanlardan oluşan şeytanlardan çekinip korktuğum kadar cin şeytanlarından o kadar korkmam. İnsanlardan oluşan şeytanlar bana göre daha çetindirler. Çünkü ben, cinlerden olan şeytanların şerrinden Allah'a sığındığım zaman, onlar benden kaçıp uzaklaşırlar. Halbuki insan suretindeki şeytanlar bana gelirler, beni açığa çıkarırlar.” Kaldı ki Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur:

“Kötü arkadaşlar, cinlerden oluşan şeytanlardan daha kötüdürler.” Benzeri için bk. İbn Kesîr;Tefsîr:2/211

“Yaldızlı bir takım sözler”

Yani süsledikleri, bir takım tuzaklar içerisinde sundukları, vesvese verdikleri, kötülük ve günah işlemeye karşı çekici şeylerle sürükledikleri...demektir. (.....) kelimesi burada Mefulün lehtir. “Eğer Rabbin dileseydi bunu da” yaldızlı bir takım sözler fısıldamalarını da “yapamazlardı.” Eğer Allah dileseydi kesin olarak şeytanları vesvese vermekten menederdi. Ancak Allah'ın bildiği hikmet gereği daha çok sevap alınacak şeyle imtihan etmiştir. “Öyleyse onları düzmekte oldukları yalanlarıyla başbaşa bırak.” Sen yoluna devam et ve onları da Allah'a bırak. Çünkü Allah gerçekten onları rezil ve rüsvay edecektir. Sana zafer ihsan edecek, onları ise cezâlarıdıracaktır.

113

Bir de şeytanlar o telkini âhirete inanmayanların gönülleri yaldızlı söze meyletsin, aynı zamanda ondan hoşnut kalsınlar ve işledikleri günahı işlemeyi sürdürsünler diye yaparlar.

“Bir de şeytanlar, o telkini âhirete inanmayanların gönülleri yaldızlı söze meyletsin,” kâfirlerin kalpleri ve gönülleri o yaldızlı ve süslü söze eğilim gösterebilir, “aynı zamanda ondan hoşnut kalsınlar” kendi adlarına bundan memnun kalsınlar “ve işledikleri günahı işlemeyi sürdürsünler diye yaparlar.” Bu âyetin ilk bölümü, “meyletsin” e kadar olan kısmı bir önceki âyette geçen, (.....) kelimesinin üzerine ma'tûftur.

Yani aldanmaları için.... demektir.

114

De ki: Allah'tan başka bir hakem mi arayacakmışım? Ki O, içinde hak ile batılı her yönüyle net olarak açıklanmış bir hâlde Kitab'ı size indirmiştir. Daha önce kendilerine kitap verdiklerimiz de kesin olarak bilirler ki, o Kur'ân gerçekten Rabbin tarafından hak olarak indirilmiştir. O hâlde sakın şüphe edenlerden olma!

(.....) kelimesi burada, (.....) tan hâldir. Mana şöyle olmaktadır: “İçinde hak ile batılı açıklayıp ortaya koyan, benim doğruluğuma ve sizin de iftiracı olduğunuza tanıklıkta bulunan Kur'ân'ı...” daha sonra yüce Allah, Kur'ân'ın Allah tarafından gönderilmiş hak bir Kitap olduğunu destekler ve teyit eder mahiyette delil olarak Kitap ehlini gösteriyor, onların bildiği gibi Kur'ân hak Kitaptır. Çünkü Kur'ân Kitap ehline gönderilenleri de doğrulamaktadır ve onlar da bunun doğruluğuna muvafakat etmektedirler. Kitap ehlinin Abdullah b. Selâm ve arkadaşları gibi, “Daha önce kendilerine kitap verdiklerimiz de kesin olarak bilirler ki, o Kur'ân, gerçekten Rabbin tarafından hak olarak indirilmiştir.” Âyetteki, (.....) kelimesini İbn Âmir ve Hafs şeddeli olarak okumuşlardır. “O hâlde sakın şüphe edenlerden olma!” Ey işitip dinleyen kimse sakın kuşkuya düşenlerden olmayasın. Ya da mana şöyledir: “Kitap ehlinin bu Kur'ân'ın Allah tarafından indirilen bir kitap olduğunu bildiklerinden kuşkuya kapılma! Aynı zamanda onlardan bir çoğunun bu gerçeği inkâra kalkışmaları ve reddetmeleri seni bir şüpheye götürmesin!”

115

Rabbinin sözü doğruluk ve adalet bakımından tamamlanmıştır. O'nun sözlerini değiştirebilecek kimse yoktur. O hakkıyla işitir ve bilir.

“Rabbinin” kendisiyle konuşmakta olduğu “sözü” vadi vermesi konusunda olsun vaidi ve cezâlarıdırma konusunda olsun haber olarak bildirdiği, emrettiği, yasakladığı ya da nehyettiği, söz verdiği veya uyarıp korkuttuğu her şeyi “doğruluk ve” emir ve nehyindeki “adalet bakımından tamamlanmıştır. O'nun sözlerini değiştirebilecek kimse yoktur.” O'nun sözlerini değiştirmek asla hiçbir kimsenin haddi değildir. Bundan hiçbir kimse hiçbir şeyi değiştiremez. “O hakkıyla” bu gerçekleri ikrar edip kabul edenleri “İşitir ve” inatlarında ısrarcı olanların da ısrarını “bilir.” Ya da onların açıktan söylediklerini işitir, içinde gizlemekte oldukları şeyleri de bilir.

Âyetteki, (.....) sözcüğünü Mekke ve Medine Kırâat ekolü ya da İbn Kesîr, Nafi, İbn Âmir ve Ebû Amr çoğul olarak, (.....) şeklinde okumuşlardır. (.....) ya Temyiz olmak üzere veya hâl olarak mensûb kılınmıştır.

116

Eğer yeryüzünde bulunan insanların çoğuna uyarsan, seni Allah'ın yolundan şaşırtıp saptırırlar. Çünkü onlar yalnızca zanna uyarlar, dolayısıyla onlar kafadan atıp hep yalan uydururlar.

“Eğer yeryüzünde bulunan insanların çoğuna uyarsan” ki. bunlar kâfirlerdir ve kâfirler de çoğunluktadırlar, “seni Allah'ın yolundan” dininden “şaşırtıp saptırırlar. Çünkü onlar yalnızca zanna uyarlar,”

Onlar sanırlar ki hak ve doğru yolda olanlar kendi atalarıdır, bu itibarla da hep onları taklit edip dururlar, “dolayısıyla onlar kafadan atıp hep yalan uydururlar.” Yalanlar uydurarak Allah güya kendilerine şunları şunları şöylece haram kılmış ve şunları da şu şekilde helâl kılmış diye hep kafadan atıp tutarlar.

117

Şüphesiz ki senin Rabbin kendisinin yolundan sapanları çok iyi bildiği gibi, doğru yolda olanları da pek ala bilir.

“Şüphesiz ki senin Rabbin kendisinin yolundan sapanları çok iyi bildiği gibi, doğru yolda olanları da pek alabilir.”

Yani Allah kâfirlerin de mü'minlerin de kimler olduğunu çok daha iyi bilir. Diğer taraftan âyette yer alan, (.....) kelimesi mübteda olarak merfûdur. Lâfzı ise istifham yani soru sorma tarzıdır. Haberi de, (.....) fiilidir. Cümlelerin durumu ise mukadder- var olduğu kabul edilen (.....) fiiliyle mensûbtur. Yoksa âyette yer alan, (.....) fiiliyle değil. Çünkü (.....) kalıbında gelen kelimeler “ki A'lemu bu kalıptadır” zahir olan yani bizzat metinde yer alan isimler üzerinde nasb görevi yapamazlar. Ancak cer görevi yaparlar. Ayrıca mana bakımından bu şöyledir: “Rabbin ... sapanları daha iyi bilmez mi?” denmiştir.

Bunu da sonrasında gelen, (.....) deki (.....) harfinin var olduğuna dayanarak söylemektedirler.

118

“Şayet Allah'ın ayetlerine îman eden kimseler iseniz, artık üzerlerine Allah'ın ismi anılarak kesilmiş olanların etinden yiyeceğiniz.”

Haramı helâl ve helali de haram sayan sapıkların peşinden gitmemeyi ve onlara karşı çıkılmasını belirten bir sebep. Çünkü bunlar ve onların yolunda olanlar müslümanlara şöyle diyorlardı: “Sizler Allah'a ibâdet ve kullukta bulunduğunuzu ileri sürüyorsunuz. Halbuki Allah'ın öldürdüğünün sizin öldürdüklerinizden daha çok yenmeye değerdir.” Yâni bunlar murdar olarak ölen bir hayvanı Allah'ın öldürdüğünü, dolayısıyla bunun yenilmesinin Müslümanların kestiğinden daha fazla yenmeye değer olduğunu demek istiyorlardı.

Müslümanlara deniliyor ki: “Eğer siz gerçekten îman sâhibi ve imanının kendilerinde gerçekleştiği kimseler iseniz, özellikle siz üzerine Allah'ın adının anıldığı-Besmele çekilerek kesilmiş olanı yiyeceğiniz. Yoksa putların ve başka ilâhların adına kesilenlerin ve murdar olarak ölenlerin etlerinden yemeyin.

119

Kesilirken üzerine Allah'ın ismi anılmış olan hayvanların etlerinden yememenize engel olan şey he? Kaldı ki Allah, size haram kıldığı etleri gayet detaylı bir şekilde açıklamıştır. Ancak mecbur kalıp da zaruret miktarı yemeniz bunun dışındadır. Şüphesiz birçokları bildikleri için değil yalnızca heva ve heveslerine uyarak halkı saptırıyorlar. Muhakkak ki Rabbin haddi aşanları çok iyi bilir.

“Kesilirken üzerine Allah'ın ismi anılmış olanların hayvanların etlerinden yememenize engel olan şey ne?” Bu âyette (.....) deki (.....) soru edatı olup mübteda olarak ref yerindedir.

Yani merfûdur.

(.....) ise bunun haberidir. Buna göre mana şöyledir: “....söz konusu hayvanların etlerinden yememenizdeki amacınız nedir?” “Kaldı ki Allah, haram kıldığı etleri gayet detaylı bir şekilde açıklamıştır.”

Çünkü Allah, aşağıdaki âyette görüleceği gibi nelerin haram olduğunu ve nelerin de olmadığını açıklamıştır. Rabbimiz buyuruyor ki:

“Leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına kesilen, boğulmuş, vurulup öldürülmüş, yukarıdan yuvarlanıp ölmüş, boynuzlanıp ölmüş hayvanlar ile yırtıcı hayvanlar tarafından parçalanmış -ölmeden yetişip de kestikleriniz dışında- dikili taşlar üzerine kesilmiş hayvanların etlerini yemeniz ve fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılınmıştır...” (Mâide, 3) Kırâat imâmılarından Hafs'ın dışında Kufe Ekolüne göre yani Âsım'ın rivâyetine dayanarak Hamza, Kisâi ve Ebû Bekir (.....) olarak okumuşlardır. Medineli Nafi, Ebû Cafer -ki bu ikisi yedi kırâat imâmılarından değiller- ile Âsım'dan rivâyetle Hafs, her iki kelimeyi de fethalı olarak, (.....) şeklinde okumuşlardır. Mekke'li İbn Kesîr, Basralı Ebû Amf, Şam'lı İbn Âmir de aynı kelimeleri zammeli olarak, (.....) şeklinde okumuşlardır.

“Ancak mecbur kalıp da zaruret miktarı yemeniz bunun dışındadır.” Böyle bir mecburiyet karşısında haram olan o etlerden ya da hayvanlardan yiyebilirsiniz. Çünkü zaruret hâlinde bu, sizin için helâl kılınmıştır.

Yani açlık dayanılamayacak bir derecede ise bunlardan yemenizde sizin için bir sakınca yoktur. “Şüphesiz birçokları bildikleri için değil, yalnızca heva ve heveslerine uyarak halkı saptırıyorlar.” Kısaca halkı saptırarak helâli haram ve haramı da helâl kılıyorlar. Şerî'atın herhangi bir emrine dayanmaksızın kendi shevi istekleri, iieva ve hevesleri doğrultusunda hareket ederek böyle yapıyorlar.

Kırâat imâmılarından Âsım, Hamza, Kisâi ve Halef şu fiili zammeli olarak, (.....) şeklinde okumuşlardır. “Muhakkak ki Rabbin haddi aşanları çok iyi bilir.”

Yani hakkı ve gerçeği bırakıp da bâtıla sapanları ve böylece hadlerini aşanları gayet iyi tanır ve bilir.

120

Günahın açığını da gizlisini de bırakın. Çünkü günah işleyenler muhakkak işlediklerinin cezâsını çekeceklerdir.

“Günahın açığını da gizlisini de bırakın.” Açıktan olsun gizli şekilde olsun günahın her türünü terk edin. Ya da meyhane ve gazino gibi yerlerde zina yapmayın, gizli dostlar, (metresler) edinmeyin, açık ve gizli hiçbir şirk suçunu işlemeyin. “Çünkü günah işleyenler muhakkak” dün yada kazanıp “İşlediklerinin cezâsını” kıyamet gününde “çekeceklerdir.”

121

Üzerine Allah'ın ismi anılmadan kesilen hayvanların etinden yemeyin. Şüphesiz bu, Allah yolundan bir çıkıştır, isyandır. Gerçekten şeytanlar, boyunduruğu altındakilere, sizinle uğraşmaları için telkinlerde bulunurlar. Şayet onların boyunduruğu altına girerseniz sizde doğrudan doğruya müşrik olur çıkarsınız.

Kesim esnasında “Üzerine Allah'ın ismi anılmadan kesilen hayvanların etinden yemeyin. Şüphesiz bu” nu yemek “Allah yolundan bir çıkıştır, syandır. Gerçekten şeytanlar boyunduruğu altındakilere,” müşriklere “sizinle uğraşmaları için telkinlerde” vesvesede “Bulunurlar.” Derler ki: “Sizler Allah'ın öldürdüğünü olarak yemiyorsunuz da kalkıp kendi ellerinizle kestiğiniz hayvanların etlerini yiyorsunuz! Öyle mi?”

Bu âyet kesimde Besmeleyi çekmemenin haramlığını belirtiyor. Ancak unutarak Besmelenin çekilmemesi durumu hadisle tahsis olunmuştur, bu, istisnadır. Ya da Besmele çekmesini unutan bir kimse onu sanki hatırlamış olarak var saymışlardır. Allah'ın haram kıldıkları konusunda “Şayet onların boyunduruğu altına girerseniz siz de doğrudan doğruya müşrik olur çıkarsınız.” Çünkü Allah'ı “dinine rağmen kim Allah'tan

başkasına uyar ve o kimse kesinlikle Allah'a şirk koşmuş yani müşrik olmuş olur. Halbuki dindar kimseye düşen görev, üzerine Allah'ın ismi anılmayan yani Besmelesiz olarak kesilen hayvanların etlerinden yememendir. Zira âyetinde çok büyük bir uyar ve tehdit bulunmaktadır ki bu da o kimselerin müşrik olacakları hususudur. Âyetin başlangıcının, “Leş” İn haramlığıyla başlaması ve Allah'tan başkası adma kesilenlerle de ilgili olarak, Rabbimizin, “Ya da günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilmiş bir hayvan,..” (En'am 145) hükmünün yer alması bu gerçeği ortaya koymaktadır.

Âyetin, (.....) kısmında yer alan, (.....) harfi hâl içindir.

Çünkü isim cümlesinin fiil cümlesi üzerine affolunması uygun değildir. Bu itibarla âyetin manası şöyle olur: “Öyle bir haram etten yemenin Allah yolundan bir çıkış, bir isyan ve bir günah işlemek olduğu ortada iken yemeyin.” Âyetinde yer alan, (.....) kelimesi mücmel bir ifade olup pek anlaşılamamaktadır. Ancak yukarıda sunduğumuz, (En'am,145) âyeti bunu bize açıklamaktadır. Dolayısıyla mana şöyle olur: “Allah'tan başkası adına günah işlenerek kesilen hayvanın etinden yemeyin.” Buna göre genel olarak helâl olanlar çerçevesinde bu kategorinin dışında kalanlar tümüyle helâldir. Nitekim : “De ki: Bana vahyolunanda, leş veya akıtılmış kan yahut domuz eti -ki pisliğin kendisidir- ya da günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka yiyecek kimseye haram kılınmış bir şey bulamıyorum.” (En'am,145)

122

Ölü iken kendisini dirilttiğimiz ve insanlar arasında yürüyebilmesi için kendisine bir ışık verdiğimiz kişi, karanlıklar içinde kalıp çıkamayan kimse gibi hiç olur mu? Kâfirlere yaptıkları işler böyle çekici olarak gösterilmiştir.

“ölü iken kendisini dirilttiğimiz”

Kâfir iken kendisini doğru yola ilettiğimiz kişi -çünkü îman denilen şey, gönüllerin hayatı ve onları diriltmenin temelidir- Burada geçen, (.....) kelimesi yedi kırâat imâmlarından sayılmayan Medineli Nafi ve Ebû Cafer'e göre, (.....) olarak okunmuştur. “Ve insanlar arasında yürüyebilmesi için kendisine bir ışık verdiğimiz kişi,”

Yani kesin îman gerçeğine ulaştırdığımız kimse, yakini anlamda ve gerçeği görmüşçesine halk arasında yürüme imkânını kendisine verdiğimiz kişi, “karanlıklar içinde kalıp çıkamayan kimse gibi hiç olur mu?”

Yani şaşkın hâlde dolanıp duranla aydınlıkta olan hiçbir olurlar mı? Şaşkın olan karanlıktan çıkıp kurtulamaz. Bu ifade burada dilbilgisi bakımından haklıdır. Âyetinde aydınlıkta olan kimseden kasıt Peygamberimizin amcası Hazret-i Hamza'dır. Karanlar içinde şaşkın hâlde dolanıp duran da azılı İslâm düşmanı Ebû Cehil'dir. Ancak burada en sağlıklı tefsir âyetin bu iki kimse ile sınırlı olamayıp Allah'ın doğru yola ileterek hidâyet ettiği herkes için geneldir. Bu manada herkesi kapsar. Aynı şekilde Allah'ın karanlıklar içinde bıraktığı tüm insanları da... Yüce Allah burada, hidâyete eren ve doğru yolu buları kimseleri dinlen ölüye benzetiyor. Dolayısıyla böyle kimseler halk arasında hikmet ve îman nuruyla aydınlırlararak dolaşma imkânını elde ederlerken, kâfirlerin konumu da karanlıklar içerisinde kalıp da oradan çıkıp kurtuluş imkânını bulamayanlara benzetilmiştir. “Kâfirlere yaptıkları işler böyle çekici olarak gösterilmiştir.” Nasıl ki mü'minlere imanlarını süslü ve cazip göstermiş isek, yüce Allah kâfirlere de küfürlerini çekici olarak göstermiştir. Nitekim Rabbimiz şöyle buyurur: “Şüphesiz âhirete inanmayanların amellerini kendilerine cazip gösterdik.” (Neml,4)

123

İşte bu şekilde Biz, her ülkede oranın liderleri konumundaki -cürüm- işleyenlerini, üstün mevkilere getiririz ki, oralarda düzen ve dolaplar çevirsinler. Halbuki bunlar bu davranışlarıyla yalnızca kendilerini aldatırlar da yine de farkına varmazlar.

Mekke'de nasıl ki halkı aldatıp ezmeleri için belli mevki ve makamlara getirmiş isek, “İşte bu şekilde Biz, her ülkede oranın liderleri konumundaki cürüm-suç işleyenlerini üstün mevkilere getiririz ki,oralarda düzen ve dolaplar çevirsinler.” Geldikleri o yerlerde halka eza ve cefada bulunsunlar, kötülükler işleyerek isyanda bulunsunlar.

Âyetinde geçen, (.....) kelimesindeki “Lam” harfi Ehl-i sünnet görüşüne göre akıbet lamı yani sonuç ve netice bildiren bir lam değil, zahiri manası itibariyle sebep içindir.Âyetinde özellikle, (.....) yarı liderler, reisler, önde

gelen idareciler ve ellerinde yetki bulunanlar ifadesi kullanılmış olmasının nedeni, onlardaki güç ve imkânlar, bu tip kimseleri daha çok hileye, tuzaklar kurmaya, dolaplar çevirmeye ve küfre yöneltmeye uygundur. Başka insanlara göre bunların konumları bu işler için çok daha müsaittir. Nitekim bunun delili de Rabbimizin şu ayetidir:

“Eğer Allah, rızkı kullarına bol miktarda vermiş olsaydı, kesin olarak yeryüzünde azıp taşkınlık yaparlardı.” (Şura,27) Yüce Allah, daha sonra Resûlü Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’i teselli buyurarak ona zafer ve yardım vaadiyle şöyle buyuruyor: “Halbuki bunlar bu davranışlarıyla yalnızca kendilerini aldatırlar da yine de farkına varmazlar.” Çünkü onların kuracakları tuzaklar kendi başlarına döner, fakat buna rağmen yine de gerçeğin farkında olmazlar.

Âyetteki, (.....) kelimesi ilk mefûl, ikinci mefûl ise, (.....) ifadesidir. (.....) ifadesi de, (.....) kelimesinden bedeldir.

Ya da ilk mefûl “Mücrimiha” ifadesi olup, ikinci mefûl de, (.....) kelimesidir. Bu itibarla mana şöyle olmaktadır: “Oranın cürüm ve suç işleyenlerini yüksek yerlere getiririz.”

124

Onlara bir âyet gelince, Allah'ın Resullerine verilen risâletin benzeri bize de verilmedikçe asla îman etmeyeceğiz, dediler. Allah risâlet görevini kime vereceğini çok daha iyi bilir. Düzenbazlık yaparak suç işleyen kimselere, kurmakta oldukları tuzaklarına karşılık kendilerine Allah tarafından bir zillet, aşağılık ve çetin bir azap erişecektir.

Ebû Cehil itiraz babında şöyle diyordu: “Biz Abdi Menaf oğullarıyla şerefte hep yarışır dururduk, hep rekabet ederdik, öyle ki bizler iki yarış atı gibi idik. Ancak onlar bugün ortaya çıkıp, Allah tarafından kendisine vahiy gelen bir peygamber bizden çıktı, diyorlar. Allah'a andolsun ki, bize de tıpkı ona indiği gibi vahiy gelmedikçe biz onun peygamberliğine nza göstermeyiz ve ona inanmayız.”

“Onlara” O ekabir ve dol an dinci takımına bir mu'cize veya Kur'ân dan îman konusunu işleyen ve inanmayı emreden “bir âyet gelince, Allah'ın resullerine verilen risâletin benzeri bize de verilmedikçe asla îman etmeyeceğiz, dediler.”

Yani peygamberlere verilen âyet ve mu'cizelerin benzeri bizlere de verilmedikçe biz inanmayız, demektedirler. İşte bunu üzerine Allah onlara: peygamberlik görevi için kimin daha uygun olduğunu kendisinin çok daha iyi bildiğini bildirerek devamla şöyle buyurdu: “Allah risâlet görevini kime vereceğini çok daha iyi bilir.”

Âyetteki, (.....) ifadesini İbn Kesîr ile Hafs tekil olarak (.....) şeklinde kırâat ederlerken bu iki kırâat imâmı dışındakiler ise çoğul olarak, (.....) şeklinde okumuşlardır. Buradaki, (.....) kelimesi mefûlû bihtir. Amil mahzûftur. Cümle, “Allah risâletini koyacağı yeri bilir” takdirindedir. “Düzenbazlık yaparak suç işleyen kimselere,” lider ve idarecilerine, “kurmakta oldukları tuzaklarına karşılık kendilerine Allah tarafından bir zillet, aşağılık ve çetin bir azap verilecektir.”

Kıyamet gününde Allah tarafından cezâlarıdırılacakları gibi ayrıca hem bu dünyada ve hem âhirette olmak üzere de öldürülme, esir olma ve cehennem ateşinde de yanma olacaktır. Dünyada yaptıklarının karşılığını mutlaka göreceklerdir.

125

Bundan böyle Allah kimi doğru yola iletmek isterse, onun göğsünü İslâm'a açar. Kimi de saptırmak isterse, onun göğsünü âdeta göğre çıkıyormuş gibi daraltır ve sıkar. İşte Allah böylece, îman etmeyenlerin üzerine pislik ve murdarlık çökertir. Gönlünü kalbini genişletir, kalbini ilahi nur ile aydınlatır. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyuruyor:

“Kalbe nur girince kalp genişler ve açılıp ferahlık duyar.” Peki o hâlde bunun belirtisi nedir? Diye sorulması üzerine şöyle buyurmuşlardır: “Ebedî hayata dönüş hazırlık yapmak, aldatıcı dünya hayatının süsüne aldanmayıp ondan uzak durmak ve henüz ölüm gelmeden önce ölüme hazırlıklı olmak.” 7 Allah “kimi de saptırmak isterse, onun göğsünü âdeta göğre çıkıyormuş gibi daraltır ve sıkar.”

Âyette geçen, (.....) kelimesini İbn Kesîr şeddesiz olarak,

(.....) şeklinde okumuştur. Aynı zamanda, (.....) kelimesi de esreli olarak, (.....) şeklinde (.....) kelimesinin sıfatıdır. (.....) kelimesini, yedi kırâat imâmı arasında yer almayan Nâfî ile Ebû Cafer ve ayrıca Âsım rivâyetiyle Ebû Bekir esreli şekilde, (.....) olarak okumuşlardır. Bunlar dışındaki imâmlar ise, (.....) olarak okumuşlardır. (.....) olarak okunması hâlinde en sıkıntılı ve bunalım içerisinde sıkışmış bir hâlde..” demektir. (.....) ise mastar olarak bir vasıftır.

“âdeta göğe çıkıyormuş gibi”

Yani böyleleri İslâm'a davet olunduklarında sanki göğe tırmanıyormuş gibi sıkıntı ve bunalım içine girer. Kısaca İslam'dan kalbi çatlama noktasına gelir veya dünya başına dar gelir, öylene sıkılır ve bunalır ki göğe çıkmayı ister. Ya da hiçbir konuda bir görüş ve karan olmayan gibidir. Gönlü hep havalarda uçar.

Âyetteki, (.....) kelimesini İbn Kesîr, (.....) olarak okurken, Âsım'dan rivâyetle Ebû Bekir Şu'be de, (.....) olarak okumuşlardır. Bunu aslı da, (.....) dur. Diğer kırâat imâmları da, (.....) şeklinde okumuşlardır. Bunun da aslı, (.....) dur. “İşte Allah böylece, iman etmeyenlerin üzerine pislik ve murdarlık çökertir.” Âhirette azaplarıdır, dünyada da lânetine uğratar, rahmetinden mahrum bırakır. Ma'siyetleri muradetme açısından bu âyet biz Ehl-i sünnet lehine ve Mu'tezile aleyhine bir delildir.

126

İşte bu din, Rabbinin dosdoğru yoludur. Biz, âyetleri düşünüp bundan öğüt alan bir toplum için iyice ve açık olarak ortaya koymuşuzdur.

“İşte bu din, Rabbinin dosdoğru yoludur.” Bu, Allah'ın hikmetinin bir gereği olan yoludur. Çünkü yüce Allah'ın doğru yola iletmesini istediği kimseler için onların gönüllerini açmada ve huzura erdirmedeki sünnetidir, kanunudur. Aynı kanun ya da sünnet, Allah'ın saptırmasını muradettiği kimseler için de göğüslerinin daralıp sıkılması için de geçerli olan hükmüdür.

Âyetteki (.....) kelimesi tekit mahiyetinde olan bir hâldir.

“Biz âyetleri düşünüp bundan öğüt alan bir toplum için iyice ve açık olarak ortaya koymuşuzdur.”

127

Rableri katında onlara selâmet ve esenlik yurdu olan cennet vardır. Yapmakta oldukları güzel işler sebebiyle Allah kendilerinin velisi, yardımcısı ve dostudur.

“Rableri katında onlara” hatırlayıp anan topluma “selâmet ve esenlik yurdu olan cennet vardır.” Darusselâm, barış, sağbık ve esenlik yurdu, Darullah yani Allah'ın yurdu, selâm yurdu yani cennet vardır. Allah bu yurdu kendi zâtına izafe ederek bunun önem ve azametini, saygınlığın gösteriyor. Ya da her afetten, tehlikeden korunup arman, kir ve pastan uzak olan tertemiz yurt, demektir. Ya da burada “Selâm” tahiyye anlamında selâmlaşmak demektir. Bundan dolayı da “Daru's-Selâm” denmiştir.” Zira Rabbimiz şöyle buyuruyor: “Orada birbirleriyle karşılaştıkları zaman söyledikleri söz Selâmdır.” (Yûnus, 10) ve “Söylenen, sadece ve sadece, 'Selâm, selâmdır.” (Vakıa, 26) “Yapmakta oldukları güzel işler sebebiyle Allah kendilerinin velisi, yardımcısı ve dostudur.” Allah onların yaptıkları iyi ve güzel amelleri sebebiyle onların seveni, düşmanlarına karşı onlara yardım ederek zafere ulaştırana, iyi işlerinin karşılığını onlara vererek dost olandır. Ya da Allah bu dünyada iyi ve güzel amel ve hizmetler verme başarısını vererek bizim, âhirette de bizi istediklerimize ulaştırmak suretiyle velimiz, dostumuz ve yardımcımızdır.

128

Gün gelecek Allah onların tümünü divanında toplayarak: “Ey cinler-şeytanlar topluluğu! İnsanlarla aşırı bir şekilde uğraşarak onların çoğunu saptırdınız değil mi?” diyecek. İnsanlardan onlara teslim olanlar: “Rabbimiz! Biz birbirimizden yararlandık ve bize biçtiğin sürenin sonuna nihayet eriştik” diyecekler. Yüce Allah da: “Allah'ın diledikleri dışmda, içinde ebedî olarak kalacağınız yer cehennem ateşidir. Hiç şüphesiz Rabbin hüküm ve hikmet sâhibidir ve O her şeyi hakkıyla bilendir.

Âyetin başında yer alan, (.....) kelimesini kırâat imâmılarından Hafs, (.....) harfiyle olmak üzere, (.....) diye okumuştur. Ancak kırâat imâmılarından Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Hamza ve Kisâî, “nun” harfiyle olmak üzere, (.....) şeklinde okumuştur.

Bu itibarla mana, “Allah'ın onların tümünü divanında toplayacağı günü veya Onların tümünü toplayacağımız günü” bir hatırla hele! Olur. O gün “Ey cinler-şeytanlar topluluğu!” diyeceğiz. “Ey cinler-şeytanlar topluluğu! İnsanlarla aşırı bir şekilde uğraşarak onların çoğunu saptırdınız değil mi? diyecek.” O insanlardan bir çoklarını saptırarak doğru yoldan çıkardınız. Onları kendinize bağımlı kılarak size itâat eder duruma getirdiniz. Buradaki artırma ifadesi tıpkı, “Emir ya da komutan ordusunun sayısını artırdı” ifadesine benzer bir ifadedir. “İnsanlardan onlara teslim olanlar:” Onlara itâat ederek teslimiyet gösterenler ve onların vesveselerine, fısıldamalarına kulak verenler ise “Rabbimiz! Biz birbirimizden yararlandık”

Yani insanlar şeytanlardan yararlandılar. Çünkü şeytanlar onlara şehvete giden yolan ve onları elde etmenini sebeplerini öğretiyor ve gösteriyorlardı, aldanmaları, tuzaklarına düşmeleri için kendilerine yardımcı oluyorlardı. Cinler de insanlardan faydalanmakta idiler. Zira insanlar onlara itâat ediyor ve onların arzuladıkları doğrultu da onlara hizmette bulunuyorlardı.” Ve bize biçtiğin sürenin sonuna nihayet eriştik, diyecekler.” Burada bununla ölümden sonraki dirilme gününü demek istiyorlar. İşte bu ifade bir bakıma onların cin ve şeytanlara itâat ettiklerinin bir itirafıdır. Heva ve heveslerinin peşinden gittiklerinin, ölümden sonraki hayatı yalanmalarını ve durumları sebebiyle olan pişmanlıklarının kabulü anlamındadır. “Yüce Allah da: Allah'ın diledikleri dışında, içinde ebedî olarak kalacağınız yer cehennem ateşidir.” Sizin konaklayacağınız yer ateştir. “İçinde ebedî olarak kalacağımız-Halidine fi ha” ifadesi burada dilbilgisi bakımından hâldir. Burada etkili amil ise, tıpkı aşağıda sunacağımız âyette de görüleceği gibi izafet manasıdır. Yüce Mevla şöyle buyuruyor: “Sabaha çıkarlarken kesin olarak onların ardı kesilmiş olacaktır.” (Hicr, 66)

Bu âyette geçen, “Sabaha çıkarlarken” kelimesi, (.....) işaret isminden hâldir. Buradaki hâl olabilmede de amil yine izafet yani tamlama manasıdır. Çünkü bunun manası, birbirine kanşmak, birbiriyle uyum sağlamak, birbiri içine girmek demektir. Bu açıdan burada tefsirini yaptığımız âyette geçen (.....) kelimesi amil değildir. Çünkü Mekân ismi olan bir kelime amillik görevi yapmaz. “Allah'ın diledikleri dışında,”

Yani cehennem ateşinin azâbında hepsi bir daha çıkmamak kaydıyla orada ebedî olarak kalacaklardır. Bu azaptan sadece Allah'ın diledikleri istisna olarak ateşe atılmayacaklardır. Kısaca sair adlı cehennem azâbından zemherir adlı azâba taşırdıkları sırada işte bundan ancak Allah'ı istedikleri kurtulabileceklerdir. “Hiç şüphesiz Rabbin” Dostlarına nasıl davranacağı, düşmanlarına karşı ne yapacağı hususunda “hüküm ve hikmet sâhibidir ve her şeyi hakkıyla bilendir.” Onların amellerini bilir ve herkesi de işledikleri amellerine göre ya ödüllendirir veya cezâlandım.

129

İşte biz, işledikleri suç-günahlar dolayısıyla, zalimlerden kimini kimine musallat kılarız.

İşte Biz, onların işledikleri ma'siyet ve küfür yüzünden bazısını bazısına cehennem ateşine sokmakta tabi kılarız, birbirinin peşine takanz veya onları birbirlerine musallat ederiz ya da kimini kimine destekçi kılarız. Daha sonra bir bakıma onları azarlama ve tevbih mahiyetinde olarak kıyamet gününde onlara şöyle buyuracak:

130

Ey cin ve insanlar topluluğu! Kendi içinizden size âyetlerimi anlatan ve bu gününüzle karşılaşacağınıza ilişkin olarak sizi uyaran peygamberler gelmedi mi? Onlar da: “kendi aleyhimize tanıklık ederiz” derler. Halbuki dünya hayatı kendilerini aldatmıştı.

Böylece kendi aleyhlerine kâfir kimseler olduklarına dair yine kendileri şahitlik ettiler.

Dahhak'tan gelen rivâyete göre, tıpkı insanlara onların kendi içlerinden elçiler gönderildiği gibi, cinlere de kendi içlerinden peygamberler gönderilmiştir. Çünkü insanlar, ancak kendi hemcinsleriyle uyum sağlayabilirler. Kaldı ki nassın zahiri de zaten bunu gösteriyor. Fakat kimi ilim adamları da, peygamberler yalnızca insanlardan gönderilmişlerdir, düşüncesini savunmuşlardır. Ancak burada şöyle deniliyor: “Sizden, sizin içinizden peygamberler” Mademki Rabbimiz bu ifadesinde cinlerle insanları birlikte zikretmiş ve her

ikisine birden böylece seslenmiştir. O hâlde onlardan da peygamberlerin gönderildiği fikri de doğrudur. Evet eğer her ikisinden birinden geleceği ifade olunsa da.. Nitekim Yüce Mevla şöyle buyuruyor: “İki denizi birbirine kavuşmak üzere Salıvermiştir. Aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmazlar. ...İkisinden de inci ve mercan çıkar.” (Rahmân, 19-20,22) Ya da cinlerin elçileri bizim peygamberimizin elçileri olabilir. Çünkü Yüce Allah şöyle buyuruyor: “Kur’ân okunması bittiğinde uyarıcılar olarak cinler kavimlerine döndüler.” (Ahkaf, 29) “Size âyetlerimi anlatan” Size kitaplarını okuyan., ve kıyamet denilen “Bu gününüzle karşılaşacağınız...” İşte tüm bu gerçekler karşısında “Onlar da: kendi aleyhimize tanıklık ederiz'derler.” Çünkü hüccet ve delillerin hepsi kesin olarak bizim aleyhimizde gerektiği gibi önümüze konmuştur. Kaldı ki, peygamberlerin tebliğ ettiği şeyler de bize ulaşmıştır. “Halbuki dünya hayatı kendilerini aldatmıştı. Böylece kendi aleyhlerine kafir kimseler olduklarına dair yine kendileri şahitlik ettiler.” Peygamberleri ve getirdiklerini inkâr ettiklerini itirafta bulunarak kendilerinin aleyhlerinde tanıklıkta bulundular.

131

İşte peygamberlerin gönderilmesi ve uyarıları, halkı habersiz iken bir ülkeyi zulüm ve haksızlıkla helâk olmamasından ötürüdür.

Bu ifade daha önceki âyetlerde kendilerine peygamberler gönderilip uyanları toplumlara işaret ederek durumu açıklıyor. Buradaki, (.....) işaret ismi mahzûf mübtedanın haberidir.

Yani, “İşte durum, iş ya da mesele böyledir” demektir, “halkı habersiz iken bir ülkeyi zulüm ve haksızlıkla helâk olmamasından ötürüdür.” Durum şudur: “İş ve vaziyet sana aktardığımız ve anlattığımız gibidir. Böylece Rabbinin herhangi bir ülke halkını zulmederek helâk ettiği yanlısını ortadan kaldırmak içindir.

Evet burada bu mananın öne çıkarılması, âyette yer alan, (.....) edatının mastariyet edatı olarak değerlendirilmesi iledir. Diğer taraftan bu edatın şeddeli (.....) den hafifleştirilmiş (.....) edatı olması da câizdir. Bu takdirde mana şudur: “Durum ve söz şu ki: Senin Rabbin ülkeleri zulüm ile helâk eden değildir.” Veya “senin Rabbin zâlim değildir. Çünkü Rabbin şayet onlar hiçbir şeyden haberdar değilken, herhangi bir peygamber ve bir Kitap ile uyarmadan onları helâk etmiş olsaydı, kesinlikle Allah zâlim olurdu. Haşa Allah böyle bir şeyden yüce ve münezzehtir.

132

Her kimseye yaptığı işlere göre dereceleri vardır. Rabbin onların yaptıklarından habersiz değildir.

Sorumluluk ve yükümlülük taşıyan herkese amellerinin karşılığını almaları için “yaptığı işlere göre dereceleri” menzil ve basamakları “vardır.” imâm Ebû Yûsuf ve imâm Muhammed buna dayanarak yaptıkları taatleri sebebiyle cinlere de sevap olduğunu söylemişlerdir. Çünkü bu durum, hemen cin ve insanların söz konusu edildiği ayetten sonra gelmiş bulunuyor, dolayısıyla bu hükmü içeriyor. “Rabbin onların yaptıklarından habersiz depdir.” Onları haşa unutacak değildir. İbn Âmir bu âyetin son kelimesi olan, (.....) fiilini, (.....) harfiyle (.....) olarak okumuştur. Buna göre mana: “Rabbin sizin yaptıklarınızdan...”

133

Rabbin hiçbir şeye muhtaç değildir, zengindir, rahmet ve merhamet sâhibidir. Eğer isterse sizi ortadan kaldırıp yok eder. Sizi bir başka kavmin soyundan getirdiği gibi sizden sonra da yerinize istediği bir kavmi getirir. Kullarına yüklediği sorumluluk ve onlara sunduğu sürekli menfaatler için merhameti boldur. Ey zalimler! Allah

“Eğer isterse sizi ortadan kaldırıp yok eder. Sizi bir başka kavmin soyundan getirdiği gibi” Özellikleri sizinkiler gibi olmayan bir başka milletin soyundan getirdiği gibi -ki bunlar Hazret-i Nûh'un gemisinde yer alan kimselerdir- “sizden sonra da yerinize istediği” itâatkâr bir toplumu “bir kavmi getirir.

134

Muhakkak size vaat olunan şeyler mutlaka gelecektir. Siz onu engelleyemeyeceksiniz.

Ölümünden sonra dirilme, hesaba çekilme, sevap ve cezâlarıdırma gibi “size vaat olunan şeyler mutlaka gelecektir. Siz onu engelleyemeyeceksiniz.” Bu ifade inkârcıların, “Artık ölen geçip gitmiştir, yok olmuştur, dinlecek değildir” sözlerine bir cevap niteliğindedir. Âyette yer alan, (.....) harfi burada, (.....) manasındır. (.....) ise, (.....) nin haberidir.

De ki: Ey kavmim! Tüm yapabileceğiniz şeyleri var gücünüzle elinizden geldiği gibi yapın. Ben de görevimi yapıyorum. Güzel sonun kime âit olacağını yakın gelecekte bileceksiniz. Şurası bir gerçektir ki zalimler asla kurtuluşa eremezler.

Âyette yer alan, (.....) kelimesi masdar olur. Nitekim araplar bir kimsenin en sağlam olarak bir yer edinmesi hâlinde, (.....) derler. Ayrıca bu kelime aynı zamanda mekân ya da yer manasına da gelir. Nitekim, (.....) ve (.....) denir ki, tıpkı “Makam ve Mekânîet” gibi. İşte buna göre: “De ki: Ey kavmim! Tüm yapabileceğiniz şeyleri var gücünüzle elinizden geldiği yapın.” kavli şu gibi manaları ihtimal olarak içermektedir: “Yamakta ve devam ettirmekte olduğunuz işinizde-durumunuzda hiçbir tarafa yalpalanadan olduğunuz yerde ve inançta durup bekleyin. Bunun için var gücünüzü ve imkanlarınızı da ortaya koyun. Şu anda üzerinde bulunduğunuz yol,yön ve hâl üzere devam ede durun!” Nitekim araplar, birine aynı durumunu sürdürmesini istedikleri bir kimseye: “Ey filân kimse yerinde dur!”

Yani hangi durum ve konumda isen öylece kal ve pozisyonunu değiştirme! derler. “Ben de görevimi yapıyorum!” Ben de hangi durum ve konumda isem onu değiştirmeksizin aynen duruyor ve o görevimi yapıyorum.

Yani şöyle deniliyor: “Sizler küfrünüz ve bana olan düşmanlığınız üzere devam ede durun, o pozisyonunuzu değiştirmeyin. Bana gelince, ben de İslâm'da sebat eder olduğum hâlde görevimi sürdürüyorum ve size karşı sabır ve mücadelemi devam ettiriyorum. Aslında burada ifade tehdit ve korkutmayı da içermektedir. Bunun delili da: “Güzel sonun kime âit olacağım yakın gelecekte bileceksiniz.” Kavlidir.

Yani pek yakın bir gelecekte “hangimizi övgüye değer iyi bir son beklediğini siz de bilecek ve göreceksiniz, biz de.” Aslında insanları uyarmada bu oldukça güzel ve hoş bir yoldur. “Şurası bir gerçektir ki zalimler” kâfirler “asla kurtuluşa eremezler.”

Dolayısıyla mana: “Her biri için nerede olurlarsa olsunlar, bir yer ve mekân vardır” olur. Kırâat imâmılarından Hamza ile Ali el Kisâî de,

(.....) fiilini (.....) harfiyle, (.....) şeklinde okumuşlardır. Eğer Âyetteki, (.....) burada (.....) manasında soru edatı ise bu durumda mübtedadır ve haberi de (.....) dur. Dolayısıyla her ikisi de yani mübteda ile haberi iki mefûl durlar. Her ikisine de istifham yoluyla “İlim” fiili taallûk eder. Ya da nasb durumundadır. Bu hâlde de, (.....) ilgi zamîri olan (.....) manasında olur. Tek bir mefûl alması sebebiyle de bu, (.....) fiilinin tek mefûlü olur.

Kendilerine Allah'ın yarattığı ekinlerle hayvanlardan Allah'a bir pay ayırıp bâtil zanlarınca, bu Allah'a, bu da ortak koştuğumuz putlara âittir, demektedirler. Ortaklarına âit olanından Allah'ın payına aktarılmaz. Ancak Allah'a âit olandan ortakların payına aktarılır. Bunların verdikleri hüküm ne kötüdür.

Ali el Kisâî kırâatine göre, (.....) nitekim bunun mabadi de böyledir.

Yani iddialarına ve zanlarına dayanarak bu Allah'ın payıdır, diye bir hisse ayırıyorlardı. Halbuki Allah onlara bu manada bir emir vermemişti. Nitekim onlara böyle bir bölüşme'ye taksimatı da şerî'at olarak vermemişti. “Ortaklarına âit olannıdan Allah'ın payma aktarılmaz.”

Yani konukları için ayırdıkları veya fakir ve miskinlere sadaka olarak verilmek üzere ayırdıkları hisse çeşitlerinden hiçbir şer Allah'ın payına aktarılmaz. “Ancak Allah'a âit olandan ortakların payına aktarılır.”

Yani “Bu Allah'ın payıdır” diye ayırdıkları hisselerden başkalanna infak için buradan aktarma yaparlar ve aynı zamanda bundan kendi mabetleri için de harcamada bulunurlar. Anlatıldığına göre müşrik ve inkârcılar ekinlerden olsun hayvanlardan olsun, bunlardan bir kısmını Allah için ve aynı zamanda bir de kendi ilâhları ve putları için ayırırlarını. Fakat bakarlar ki Allah'ın payı diye ayırdıkları şeyler üreyip çoğalmaktadır. Hemen söylediklerinden ve sözlerinden cayarak Allah'ı payı diye ayırdıklarını da putlarının, payma aktarmaya

başladılar. Ancak putları için ayırdıkları şeylerin de üreyip çoğaldıklarını gördüklerinde bu defa şöyle bir gerekçeye sığınarak Allah'ın payına, diğerlerinin payından bir ayırıma gitmediler. Gerekçeleri şu idi: “Allah zengindir, bunlara muhtaç depdir.” Bunun sebebi de bu kimselerin ilâhlarını, ilahlaştırdıkları şeyleri daha çok sevmeleri ve onları tercih etmeleridir.

Âyette geçen, “Yarattığı den” şuna işaret etmektedir.

Üreyip çoğaları şeylerin Allah için ortaya konması ve ayrılması çok daha yerindedir. Çünkü o şeyleri yaratıp var eden Allah'tır. Daha sonra Rabbimiz onların yaptıklarını kötüleme kastıyla şöyle buyuruyor: “Bunların verdikleri hüküm ne kötüdür.” İlahlarını, Allah'a tercih etmekle, Allah'ın kendileri için meşru kılmadığı bir şey yapmakla vardıkları yargı gerçekten ne kadar kötü ve ne kadar.

Âyette geçen, (.....) merfû' konumundadır. Buna göre mana şöyledir: “Yargı olarak vardıkları hüküm ne kötüdür.” Veya nasb mahallindedir. Buna göre de mana şöyledir: “Hüküm olarak onların vardıkları yargı ne kötüdür.”

137

İşte böylece onların ortakları, müşriklerden bir çoğuna çocuklarını öldürmeyi hoş gösterdiler ki, hem kendilerini helâk etsinler hem de dinlerini karıştırıp bozsunlar! Eğer Allah dileseydi bunu yapamazlardı. Artık sen onları uydurdukları yalanlarıyla başbaşa bırak!

Nasıl ki yukarıda anlatıldığı gibi müşrikler mal bölüşümünü cazip ve çekici olarak gösterdilerse, aynı şekilde kız çocuklarını diri diri gömmelerini de hoş bir şey olarak gösteriyorlardı. Bunun için devamla buyuruluyor ki: “İşte böylece onların ortakları, müşriklerden bir çoğuna çocuklarını öldürmeyi hoş gösterdiler ki,”

Burada, “Katle” kelimesi, (.....) fiilinin mefulüdür.

(.....) kelimesi de, (.....) fiilinin failidir. Ayrıca (.....) fiili meçhul olarak, (.....) zammeli şeklinde de okunmuştur. Bu bakımdan, (.....) kelimesi naibi fâil olarak (.....) şeklinde merfû' okunmuştur. (.....) kelimesi de mastann mefulü olarak mensûb okumuştur.

İbn Âmirde, (.....) kelimesine izafetle (.....) Şurekauhum” kelimesini mecrûr olarak, şeklinde okumuştur. “

Yani şeytanlar,...” Arada bir zarf olmaksızın ayırmak ancak zaruret hâlinde olabilir. Halbuki bu, burada meful konumundadır. Bu itibarla mana şöyle takdir olunur: “Ortaklarının çocuklarını öldürmeleri bir çok müşriklere cazip gösterildi.” “hem kendilerini helâk etsinler” aldatılarak helâk edilsinler “hem de dinlerini karıştırıp bozsunlar!” Kafalarını kanştırıp, şaşırtarak yolannı saptırsınlar! Dinleri ise, üzerinde yaşadıkları Hazret-i İsmâîl'in dini, Hanif dinidir.

Yani Tevhit inancıdır. İşte müşrikler tevhit dini olan İsmâîl'in dininden uzaklaşıp şirke kaysınlar istiyorlardı. “Eğer Allah dileseydi bunu yapamazlardı.” İşte âyetin bu kısmı tüm kainatın yüce Allah'ın dilemesine bağlı olduğunun delilidir. “Artık sen onları uydurduklarıyla başbaşa bırak!” Haksız olarak Allah'a karşı uydurdukları şeylerle..., Ya da iftiralarıyla, çünkü bu iftiranın zaran senin ve bizim aleyhimize değil, onların aleyhinedir.

138

Onlar saçma iddialarına göre şöyle dediler: “İlahlar, putlar adına ayrıları bu hayvanlarla ekililer dokunulmazdırlar. Onları bizim dilediklerimizden başkası yiyemez. Şunlar da binilmesi haram hayvanlardır.” Öyle hayvanlar da vardır ki, keserken üzerlerine Allah'ın ismini bilerek zikretmezler. Onlar bütün bunları, Allah'a iftira olmak üzere uydurmuşlardır. Allah kendilerini uydurdukları iftiraları yüzünden pek yakın bir gelecekte cezâlarıdıracaktır.

Haram ve yasaktır. Burada haram diye tefsîr olunan, (.....) kelimesi “FiT”kalıbında “mefûl” anlamında (.....) yani yasakları, haram kılman demektir. Tıpkı Zebhin kesilen, Tıhn'ın öğütülen manasında olması gibi. Bununla hem eril, hem dişi, hem tekil ve hem çoğul olmak üzere nitelenme müsavidir. Çünkü bunun hükmü, sıfat olmayan isimlerin hükmü gibidir. Müşrikler ekililerinden veya hayvanlarından ilâhları adına ayırdıkları için şöyle demekteydiler: “Onları bizim dilediklerimizden başkası yiyemez.” Bununla sadece putlara hizmet

verenler ve bir de kâdirîlar dışında erkekler demek isteniyor. Kısaca bunlardan sadece putlara hizmet verenlerle erkekler yiyebilirler. Kâdirîlar ise bundan yiyemezler.

Burada âyette yer alan, (.....) kelimesi içine yalan karıştırırları zandan ibâret olan söz demektir. “Şunlar da” yani Bahire, Saibe, Vasile ve Ham ismi verilen hayvanlar da “binilmesi haram hayvanlardır.” Öyle hayvanlar da vardır ki, keserken üzerlerine Allah'ın ismini bilerek zikretmezler.” Kesim sırasında Allah adına değil de, ilâhları, putları adına keserlen “Onlar bütün bunları, Allah'a iftira olmak üzere uydurmuşlardır.”

Buradaki, (.....) kısmı mefulü Lehtir veya hâldir.

Yani bunlar hayvanlarını üçe ayırıyorlar. Haram olanlar, binilemeyecek olanlar ve üzerlerine Allah'ın ismi anılmaksızın-Besmelesiz olarak kesilenler. Bütün bu bölüşmeyi de yalan uydurarak Allah'a nisbet ederler. “Allah kendilerini uydurdukları iftiralar yüzünden pek yakın bir gelecekte cezâlarıdıracaktır.” İşte âyetin bu kısmı bir tehdit içeriyor. (Tefsirimizin bu âyetin açıklamasında, Bahire, Şaibe, Vasile ve Ham diye nitelendirilen kimi hayvanlardan söz edilmektedir. Gerçi bu konu (Mâide, 103) te de geçmiş olmakla birlikte açıklanmasında yarar bulunmaktadır.

Bahire: Beş kez doğuran ve beşinci doğumunda dişi yavru doğurmuş olan deveye bu ad verilir. Dolayısıyla bu devenin kulağı işaretlenir, sağılmayıp sütü putlara bırakılırdı.

Şaibe: Sütünden yalnızca misafirlerin yararlandığı ve putlar adına serbest bırakıları develere de bu isim verilirdi. Vasile: Biri erkek, ötekisi de dişi olmak üzere, ikiz doğum yapan koyun ya da deveye verilen ad. Erkek yavru putlar adına kurban edilirdi.

139

Yine şöyle demektedirler: “Şu hayvanların kannlarındaki yavrular, canlı olarak doğmaları hâlinde yalnızca bizim erkeklerimize âittir, kadınlarınıza ise haramdır. Şayet yavru ölü doğarsa bu durumda erkek-kadın hepsi bunda ortaklırlar. Allah onların bu değerlendirmeleri sebebiyle pek yakın bir gelecekte cezâlarını verecektir. Şüphesiz Allah hüküm ve hikmet sâhibidir. Her şeyi hakkıyla bilendir.

Müşrikler diyorlardı ki, Bahire ve Şaibe adındaki develerin canlı doğum yapmaları hâlinde, bunlardan sadece erkekler yiyebilirler, çünkü onlara âittir. Bundan kâdirîlar yiyemezler. Ancak ölü doğum yapmışlarsa bunda erkek-kadın ortaklırlar, ikisi de faydalanabilirler.

(.....) kelimesinin müennes olarak gelmesi, (.....) harfinin haberi olması sebebiyledir. Çünkü manaya hamlolunmuştur. Zira, (.....) burada cenin (.....) kelimesinin de müzekker-eril olarak gelmesi, kelimenin lafzına hamlolunduğu içindir.

Veya (.....) deki (.....) harfi tıpkı, -(.....) kelimesindeki (.....) harfi gibi mübalağa-aşmılık için olabilir. “Şayet yavru ölü doğarsa bu durumda erkek-kadın hepsi bunda ortaklırlar.”

Yani ismi geçen hayvanların kannlarındaki yavrular ölü doğarsa,... Kırâat imâmlarından Ebû Bekir Şu'be, Âsım'dan rivâyetle, “ve in tekün meyteten” şeklinde okumuştur.

Yani “Ceninler ölü iseler” İbn. Amir de, (.....) fiilini, tam fiil kabul ederek, (.....) şeklinde kırâat etmiştir. İbri Kesir de, fiilin takaddümü sebebiyle, (.....) olarak okumuştur.

(.....) daki zamîrin-adılın müzekker olarak gelmesi,

“ölü” kelimesinin erkek ve dişi ölen herkes için eşit manada kullanılır olmasındandır. âdetâ şöyle denilir gibidir:

“Şayet yavru ölü....” dikkat edilirse, (.....) yerine, (.....) denilince anlam aynıdır. “Allah onların bu değerlendirmeleri sebebiyle” helali haram ve haramı da helâl kılmada Allah adına yalan uydurmaları yüzünden “pek yakın bir gelecekte cezâlarını verecektir. Şüphesiz Allah” onları cezâlarıdırılmada “hüküm ve hikmet sâhibidir.” Onların inanç ve itikattan konusunda “her şeyi hakkıyla bilendir.”

Bilgisizlik ve düşüncesizlik sebebiyle beyinsiz bir şekilde çocuklarını öldürenler, Allah'ın kendilerine verdiği rızık, Allah'a iftira ederek kâdirîlara haram sayanlar, muhakkak olarak tam bir hüsrana uğradılar. Kesinlikle sapıttılar bunlar ve bunlar doğru yola da bulacak değiller.

Fakirlik korkusu veya esir düşer endişesiyle kız çocuklarını diri diri gömüp öldürenler, akılsızlıkları yüzünden, çocuklarının nızkını verenin kendileri değil de Allah'ı olduğunu bilmemeleri ve takdir etmemeleri sebebiyle yavrulannı ortadan kaldıranlar, “Allah'ın” Bahirelerden, Şaibe lerden ve daha başka şeylerden “kendilerine verdiği rızık, Allah'a iftira ederek kâdirîlara haram sayanlar, muhakkak olarak tam bir hüsrana uğradılar. Kesinlikle sapıttılar ve bunlar doğru yolu da bulacak değiller.”

Ibn Kesir ile Ibn Amir, (.....) kelimesini şeddeli olarak, (.....) şeklinde okumuşlardır. (.....) de mefulü lehtir.

Asmalı ve asmasız bağ ve bahçeleri, tatları çeşit çeşit hurma ve ekinleri, birbirine benzeyen ve benzemeyen tarzda zeytin ve narları yaratan O'dur. Her biri ürün verdiği meyvesinden yiye. Devşirilip toplandığı gün de onların öşür ye zekât hakkını verin. Ancak israf etmeyin; zira Allah israf edip savurganlıkta bulunanları sevmez.,

(.....) mukadder hâldir. Çünkü hurma ilk çıktığı sırada farklılık gösterene, değişik bir hâl alana kadar yenmez Bu tıpkı şu ifade gibidir: “Artık ebedî kalmak üzere girin buraya-cennete,..” (Zümer,73)

Yine, (.....) hurmanın yenen ürünü, meyvesi demektir. Buradaki (.....) zamîri “hurma, hurma ağacı” na işaret eder.

Dolayısıyla (.....) kelimesi de bunun hükmüne tâbidir, Çünkü onun üzerine atfolumuştur. Ya da mana: “Her biri için çeşit çeşit,...” Yine buradaki, (.....) ifadesini, kırâat imâmlarından Nâfi'ile İbn Kesîr, (.....) şeklinde okumuşlardır.

Diğer imâmlar ise, zammeli olarak, (.....) şeklinde okumuşlardır.

“Her biri ürün verdiği meyvesinden yiye.” Hepsinin meyvesinden, meyve verdikleri zaman yiye. Burada, “ürün verdiği” ifadesinin şöyle bir yaran, ince bir manası vardır.

Yani bunlar ürün verdiklerinde, henüz oldukça taze ve ham durumda iken bile yenmesi mubahtır. Yoksa ham durumda iken değil de olgunluğa erdiklerinde yiye, demek değildir. Kısaca her zaman ve her halükarda bunların meyvelerinden yenebilir.

“Devşirilip toplandığı gün de onların öşür ve zekât hakkını verin.” Âyetin bu kısmı mezhep imâmımız İmâm Ebû Hanîfe'nin öşür vergisini genelleştirmede hücceti ve delilidir. Âyetteki, (.....) kelimesi (.....) harfinin fethasıyla Basralı Ebû Amr ve Ya'kûb -her ikisi de yedi kırâat imâmlarından değildirler-, Şam'lı İbn Âmir ve Âsım b. Ebû'n-Necud tarafından okumuştur.

Diğer kırâat imâmları ise, (.....) harfinin esresiyle, (.....) olarak okumuşlardır. Her iki okuyuş da iki lügattırlar, farklı lehçe kullanışdırlar. “Ancak israf etmeyin;”

Yani tamamını vererek saçıp savurmayın, malınızı haksız şekilde savurganlık ederek zayi etmeyin, elden çıkarmayın. “Zira Allah israf edip savurganlıkta bulunanları sevmez.”

Âyetin, (.....) kısmından itibâren, sonu olan, (.....) kısmına kadar olan cümle cümle-i mu'tarizedir.

Hayvanlardan da çeşit çeşit olarak yarattı. Kiminden binit olarak, kiminin de yün ve kılından yaygı ve giysi olarak faydalanılır. Allah'ın size rızık olarak verdiği şeylerden yiye; ancak şeytanın adımlarına uymayın. Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır.

Bu âyette bir önceki âyette bulunan, (.....) kelimesi üzerine ma'tûftur. Dolayısıyla mana şöyle olmaktadır: “Hayvanlardan da yük ve ağırlık taşıyacak olanlarını ve kesim için yere yatınlanları yarattık.” Veya buradaki (.....) kelimesi yük taşımaya elverişli büyük baş hayvanlardır.

(.....)ten maksat da, sütten henüz kesilmiş develer, buzağılar ve bir de koyunlar kast olunmaktadır ki, küçük baş hayvanlar demektir. Çünkü bunlar küçüklükleri bakımından yere daha yakındırlar. Sanki yere serilmiş sergi gibidirler. “Allah'ın size rızık olarak verdiği şeylerden yiyin;”

Yani Allah'ın size helâl olarak verdiği şeylerden rızık olarak yiyin. Onları câhiliye düşüncesinin haram kılması ve yasaklaması gibi haram kılmayın, yasaklamayın. “Ancak şeytanın adımlarına -uygulama ve planlarına- uymayın.” Tıpkı câhiliye düşüncesinin bağlılarının yaptıkları gibi helali haram ve haramı da helâl kılmadaki uygulamalarına uymayın. “Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır.” Din ve inancınız aleyhinde olması itibarıyla onu her zaman töhmet altında tutun ve ona fırsat tanımayın.

143

Sekiz çift hayvanı da yaratan O'dur: Koyundan iki, keçiden iki çift. De ki: Allah iki erkeği mi haram kıldı yoksa iki dişi mi? Ya da iki dişinin rahîmlerinde bulunan yavrulan mı haram kıldı? Eğer ileri sürdüğünüz iddianızda doğru iseniz bana ilimle söyleyin.

Bu âyet daha önce geçen Âyetteki, (.....) kelimelerinden bedeldir. “Koyundan iki, keçiden iki çift.” Burada ikişer çift demekten kasıt, “erkekli-dişili” demektir. Çünkü sadece bir tane olan şeye, “tek bir tane” anlamında “ferd” denir. Eğer aynı cinsten olan bir şeyden yanında bir başkası da varsa buna, zevç yani çift ismi verilir. Dolayısıyla ikisi birlikte çiftler veya iki çift anlamında, (.....) ismi verilir. Nitekim işin bu yönünü teyit eden şu âyet buna delildir: “Şüphesiz, erkek ve dişi iki çifti yaratan O'dur.” (Necm: 45)

Kaldı ki, “Semaniyete ezvac: Sekiz çift hayvan da yaratan O'dur.” kavli de buna delildir. Daha sonra âyetin bu kısmı, “Koyundan iki, keçiden iki çift” , ve “Deveden iki, sığırdan iki çift” kısmıyla tefsîr edilip açıklanıyor.

(.....) ve (.....) kelimeleri, dat harfiyle, (.....) ve (.....) kelimelerinin çoğuludurlar.

Tıpkı, (.....) ve (.....) kelimeleri gibi. Kırâat imâmılarından İbn Kesîr, İbn Âmir ve Amr “Ma'z” kelimesini “Ayn” harfinin fethasıyla, (.....) olarak okumuşlardır. Bu ise iki farklı lehçedir yani,

(.....) ve (.....) kelimeleri. “De ki: Allah iki erkeği mi haram kıldı yoksa iki dişi mi? Ya da iki dişinin rahîmlerinde bulunan yavrulan mı haram kıldı?”

Bu âyetin orijinal metninde yer alan, (.....) deki “A” yani hemze burada inkâr içindir. Burada, “İki erkek” ten murat, koyun kısmının erkeği yani koç demektir. Bu birincisi. İkincisi de, keçi kısmının erkeği yani teke manasınadır. “İki dişi” den maksat ise, koyun kısmının dişisi ile keçi kısmının dişisi demektir.

Burada, câhiliye dönemi kimselerinin koyun ve keçi cinsinden ister bunların erkekleri olsun ister dişileri olsun, bunların hiç birisinin Allah tarafından haram kılınmadığını, yasaklanmadığını belirtiyor. Çünkü câhiliye düşüncelerine bağlı olanlar, ileri sürdükleri hususların Allah tarafından haram kılındığını savunuyorlardı. Aynı şekilde gebe hayvanların rahîmlerinde var olanlar için ileri sürdükleri inanç ve düşünceleri de yine ret ediyor. Bilindiği üzere câhiliye düşünceleri savunanlar bazen bu hayvanların erkek olanlarının haram olduğunu ileri sürüp savunurlar, bazen da dişilerinin haramlığını ileri sürerlerdi. Bazı zamanlarda ise erkek olsun, dişi olsun her ikisini de haram kılarlardı, kimi zamanlarda ise bu haramlığı katına manada yani erkekli ve dişili olarak haram kılarlardı. Çünkü bunlar diyorlardı ki, “Bunların haramlığı ve yasaklığı kesin olarak Allah tarafından konmuştur.” İşte yine Allah, onların bu iftira ve uydurmalarını böylece red ediyor.

Âyetteki, (.....) ve (.....) kelimelerinin mensûb oluşu (.....) fiili sayesinde. Mana şöyle oluyor: “Yoksa Allah iki dişi mi haram kıldı?” Yine, (.....) kelimesindeki, (.....) da aynı şekilde mensûbtur. “Eğer ileri sürdüğünüz iddianızda doğru iseniz bana ilimle söyleyin!”

Yani, “Bu hayvanların haram kılınması Allah tarafındandır” iddianızda doğru iseniz, bu takdirde, sizin haram olarak gösterdiğiniz bunlarla ilgili olarak Allah tarafından da haram kılındığını gösteren ve bilinen bir şeyi, belgeyi getirin ve bana gösterin, bildirin!

144

Ve deveden iki, sığırdan da iki çift yarattı. De ki: Allah iki erkeği mi yoksa iki dişi mi ya da iki dişinin rahîmlerinde bulunan yavrulan mı haram kıldı? Yoksa Allah size bu haramı koyduğunda siz orada hazır ve buna şahitler mi idiniz? Halbuki herhangi bir bilgi ve belgeye dayanmaksızın insanları sırf saptırmak amacıyla Allah'a karşı yalan uydurandan daha zâlim kim olabilir? Şüphesiz Allah zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.

Buradaki, “yoksa” edatı munkatia'dır.

Yani, “Yoksa siz orada hazır mıydınız?” demektir. Bu mana şöyle oluyor: “Bu haram kılmayı ya da yasaklamayı koyarken siz Allah'ın yanında hazır mı bulunuyordunuz?” Çünkü adamlar hem Allah'ın Rasûlüne îman etmiyorlar, hem de: “Bizim haram kıldığımız şu hayvanları Allah haram kılmıştır.” Diyorlar. Bu, bir çelişkidir. Kaldı ki, “Yoksa siz orada hazır mıydınız?” ifadesiyle bir bakıma onlarla alay edilerek yanlışları ortaya konuluyor.

Yani,” Allah size böyle bir emri ya da haram tavsiyesini koyduğunda siz orada hazır olduğunuz şekilde bunu biliyorsunuz öyle mi? Halbuki siz O'nun gönderdiği peygamberlerine îman etmiyorsunuz.” “Halbuki herhangi bir bilgi ve belgeye dayanmaksızın insanları sırf saptırmak amacıyla Allah'a karşı yalan uydurandan daha zâlim kim olabilir?”

Yani Allah'ın haram kılmadığı bir şeyi O'na nisbetle bunu Allah haram kıldı demekten daha büyük bir zulüm olmayacağı gibi bunu söyleyenden de daha zâlimi olamaz. “Şüphesiz Allah zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.”

Yani yüce Allah'ın ezeli ilminde, kendilerinin küfür üzere hayatlarını sonlandıracak olanları hidâyete erdirmez. Dikkat edilirse burada bazı sayıların arasında fasıla-araya girmeler oldu. Kimisi de parantez cümlesi niteliğinde olarak sayılardan farklı sayılmadı. Bunun da sebebi, yüce Allah'ın kullarının yararlanabilmeleri için onlara kimi hayvanları lütfetti ve onlardan faydalanmayı da helâl saydı. Onların yani câhiliye düşüncelerine bağlı olanların yasaklayıp haram kıldıkları şeylere de hüccet ile itirazda bulundu. Bunun sebebi de onlar tarafından haram kılman şeylerin helâl olduklarını tekit ve teyit manasında zikretmiştir. Çünkü konuşma arasında yer verilen itiraz cümlelerinin asıl amacı yalnızca konuyu daha çok pekiştirmek içindir.

145

De ki: Bana vahyedilenlerden başka, şu haram dediklerinizin, yemek isteyen bir kimseye haram kılınmış olduğunu bulamıtersir. Ancak leş veya akıtılmış kan, yahut da pisiliğin ta kendisi olduğunda asla bir şüphe olmayan domuz eti ya da Allah yolunu terk ederek Allah'tan başkası adına kesilen hayvan eti olursa başka. Çünkü bunlar haramdır. Yine kim de kaçınılmaz bir ihtiyaç ile karşı karşıya kalırsa, başkasının hakkına zarar vermemek, bir de zaruret sınırını aşmamak suretiyle bunlardan yiyebilir. Zira rabbin, çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.

Yani şu vakitte veya bana vahyedilen Kur'ân içinde bunun haram kılındığını bulamıyorum. Çünkü sünnetin vahyi de kesin olarak bundan başka şeyi de haram kılar. Ya da sizin haramlığını ileri sürdüğünüz hayvanlardan ve etlerinden faydalanmanın, haramlığma ilişkin bir şey göremiyorum. Çünkü bu âyet sizin daha önce Bahire ve benzeri şekilde adlarındmp haram kıldığınız şeylerin haram kılınmadığını, bâtıl inanç ve düşüncelerinizi reddetmektedir. Ancak herhangi bir şey ile herhangi bir şekilde vurulup öldürülen, yüksek bir yerden düşerek veya yuvarlanarak ölen veyahut da toslaşmak-boynuzlaşmak suretiyle ölen hayvanlar da leş hükmündedirler.

Diğer taraftan burada önemli bir hususa da dikkat çekiliyor, o da şudur; Herhangi bir şeyin haram kılınması ancak Allah'ın vahyi ile sabit olur. Yoksa kişilerin arzuları doğrultusunda haram olmaz. Bu bakımdan sizin haramlığını ileri sürdüğünüz hayvanların etinden yemek isteyen veya bundan faydalanmak arzusunda olanlar için ben bir haramlık bulamıyorum.

“Ancak leş veya akıtılmış kan, yahut da pisliğin ta kendisi olduğunda asla bir şüphe olmayan domuz eti ya da Allah yolunu terk ederek Allah'tan başkası adına kesilen hayvan eti olursa başka. Çünkü bunlar haramdır.”

Yani haram kılman şeyin bir leş olması...durumunda işte haram olanlar bunlardır.

Kırâat imâmılarından İbn Kesîr, İbn Âmir ve Hamza, (.....) kelimesini, (.....) harfiyle, (.....) olarak okumuşlardır. İbn Âmir de,

(.....) kelimesini merfû' olarak, (.....) şeklinde okumuştur. Kanın akıtları haramdır. Ancak etin içinde kalan ve akmayan kısmı haram değildir. Aynı şekilde karaciğer ile dalak haram değildir.

Domuz eti ise, (.....) Pis ve murdar, iğrenç manasında haramlık ifade eder. (.....) kelimesi kendisinden önce geçen mensûb kelime üzerine atfolunduğundan bu da mensûbtur. (.....) iadesi de, ma'tûf ile ma'tûfun aleyh arasında itiraz-parantez cümlesidir, bir açıklamadır.

(.....) ifadesi de, (.....) kelimesinin sıfatı olarak mahailen itibariyle mensûbtur.

“...Allah'tan başkası adına kesilen,...” demek bir hayvanı boğazlarken Allah'tan başkası adına sesli bir şekilde bağırarak, tören münasebetleriyle kesilen hayvanların etleri de haramdır.

Burada bunun, (.....) kelimesiyle nitelendirilmiş olması, özellikle kötülöklere, günahlara alet edilmesinden ötürüdür. “Yine kim de kaçınılmaz bir ihtiyaç ile karşı karşıya kalırsa, başkasının hakkına zarar vermemek, bir de zaruret sınırını aşmamak suretiyle bunlardan yiyebilir.” Eğer herhangi bir kimse bir zorunluluk veya mecburiyet karşısında kalır ve haram kılman bu şeylerden yemek durumuna düşerse bunlardan yemesinde bir sakınca yoktur. Yeter ki, yine kendisi gibi zor durumda kalmış bir ihtiyaç sâhibinin hakkına tecavüz etmemiş olsun, Bir de haddi aşarak kendi ihtiyacından fazla olanını almamış olsun. “Zira Rabbin çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.” Allah onu hesaba çekmez.

146

Yahûdîlere tırnaklı hayvanların tümünü haram kıldık. Sığırların ve koyunların iç yağlarını da haram kıldık. Ancak sırtlarında veya bağırsaklarında yapışık bulunan ya da kemiğe karışan yağları ise haram kılmadık. Bu onların haddi aşmalarından dolayı kendilerine verdiğimiz cezâdır. Hiç şüphesiz biz, kesinlikle hep doğru söyleriz.

“Yahûdîlere tırnaklı hayvanların tümünü haram kıldık.”

Yani ister dört ayaklı hayvan türünden olsun, ister kuşlardan olsun tırnaklı olan her hayvan, kısaca deveden devekuşuna kadar hepsi buna dahildir. “Sığırların ve koyunların içyağlarını da haram kıldık.” Bunlara her tırnaklı hayvanın etlerini haram kıldığımız yani yasakladığımız gibi, bunların içyağlarını ve onların her şeylerini haram kılıp yasakladık. Ancak sığır ile koyunların sadece içyağları yani işkembe ve bağırsaklardaki içyağları ile böbrek üstü yağlar haram kılınmıştır. “Ancak sırtlarında” ancak sırtlarında ve yanlarında yapışık vaziyette olup da sıynlamayan “veya bağırsaklarında yapışık bulunan” bağırsaklara yapışık olup da yine sıynlmayan yağları “ya da kemiğe karışmış yağları ise haram kılmadık.” Bu da kuyruk ve butlarda olan yağ ya da iliklerdeki yağlardır. (.....) kelimesinin tekili ya, (.....) veya (.....) dur. “Bu, onların haddi aşmalarından dolayı verdiğimiz cezâdır.”

Burada, (.....) kelimesi, (.....)ibâresinin ikinci mefulüdür.

Dolayısıyla mana şöyledir: “Bu, onların zulümleri yüzünden kendilerine verdiğimiz cezâdır.” “Hiç şüphesiz Biz, kesinlikle hep doğru söyleriz.”

Yani helâl olan şeyleri haramlaştırmada, yasaklamada buna sebep olanlara ve aynı zamanda bizden önce geçenlerin haramı da helâl kılmada buna neden olanlara hiç teşekkür mü edilir veya kendilerine, “Bravo ne güzel yaptınız” mı denilir? Çünkü Allah şöyle buyuruyor: “Allah,.... sizi bağışladı. Artık ramazan gecelerinde hanımlarınıza yaklaşır.” Bakara, 187.

Eğer onlar seni yalanlayacak olurlarsa de ki: Rabbiniz geniş ve bol merhamet sâhibidir. Ancak dilediğinde Onun azâbı suçlu ve günahkâr toplumdan geri çevrilemez.

“Eğer onlar” sana vahyetmiş olduğum bu konularda “seni yalanlayacak olurlarsa, de ki: Rabbiniz geniş ve bol merhamet sâhibidir.”

Dolayısıyla bu geniş merhameti sayesinde yalanlayanlara süre tanır, müh let verir ve kendilerini cezâlarıldırma acele davranmaz. Kaldı ki rahmetinin genişliği ve bolluğuna rağmen “Ancak dilediğinde Onun azâbı suçlu ve günahkarlar toplumundan geri çevrilemez.” Allah'ın azâbı gelince onun intikam alacağı korkusunu unutup rahmetinin genişliğine aldanmayasın.

Putperestler şöyle diyecekler: “Eğer Allah dileseydi, ne bizler, ne de atalarınız ortak koşmaz ve hiçbir şeyi de haram kılmazdık.” Kaldı ki onlardan önce yaşayanlar da bu şekilde davranarak hakikati yalanladılar. Sonunda bizim azâbımızı tattılar. De ki: “Elinizde bize gösterebileceğiniz kesin herhangi bir bilgi ve belge varsa, hemen ortaya çıkarıp bize gösterin!” Fakat asıl gerçek şu ki siz yalnızca başkalannın zannı ardınca gidiyorsunuz ve doğrudan doğruya yalan uyduruyorsunuz.

Ancak Allah böyle istedi, biz de öyle yaptık. İşte bizim mazeretimiz budur. Onlar bu sözde gerekçeleriyle şunu demek istiyorlar: “gerek kendilerinin gerekse atalarının Allah'a ortak koşmuş olmaları ve haram olan şeyleri helâl kılmaları, sadece Allah'ın kendileri için böyle dilemiş olmasındandır. Eğer Allah'ın bu anlamda bir dilemesi ya da istemesi olmasaydı, bunlardan hiçbir şey zaten olmayacaktı.” “Kaldı ki onlardan önce yaşayanlar da bu şekilde davranarak hakikati yalanladılar.”

Yani onların seni böylece yalanlamaya kalkışmaları tıpkı kendilerinden öncekilerin yalanlaması gibidir. Dolayısıyla bu gibi gerekçelere tutunuyorlar. Ancak bu, onlara herhangi bir yarar sağlamayacaktır. Çünkü onlar bu söylediklerini bir itikat ya da îman etmeleri açısından söylüyor değiller. Aksine onların tek amacı, peygamberlerin getirdikleri ve inananlarla alay etmektir. Çünkü müşrikler ya da putperestler, Allah'ın dilemesini kendi lehlerine güya bir hüccet veya delil olarak öne sürüp böylece böyle bir gerekçeyle mazur olduk! annı gösterme gayretine düşüyorlar. Ancak onların bu gerekçeleri ret olunmaktadır, geri çevrilmektedir. Zira “dileme” şemsiyesinin altına sığınarak yapılan bir ikran aslında ikrar değildir. Ya da “Dileme” nin buradaki manası; nzadır, memnuniyet ve hoşnutluktur.

Nitekim Hasen-ı Basrî bunu şöyle değerlendiriyor: “Allah gerek bizden olsun gerekse atalarınızdan olsun, şirk koşmamızdan memnun kalmıştır.” Halbuki şirk, muradolunan, istenendir. Ancak bundan Allah hoşnut ve memnun değildir, buna nzası yoktur. Nitekim yüce Allah'ın şu buyruğunu görmezlikten mi geliyorsun! O buyuruyor ki: “Eğer Allah dileseydi hepinizi doğru yola yöneltirdi.” (En'am,149) Bu âyet şu gerçeği dile getiriyor. “Eğer hidâyete erme-erdirmeye onların kendilerini ellerinde bulunsaydı, kesinlikle hepsi îman ederlerdi. Ancak hepsinin îman etmeleri murad olunmamıştır. Kiminden inanmaları ve kiminden de inkarları-küfürleri murad olunmuştur. Bu itibarla burada “Dileme” ifadesinin bizim anlattığımız gibi ve aynı zamanda ortadaki çelişkiyi de önlemek için buna hamletmek, tefsirlamak gerekir-vacip olur. “Sonunda bizim azâbımızı tattılar.” Nihayet üzerlerine azâbımızı gönderdik. “De ki: Elinizde bize gösterebileceğiniz kesin herhangi bir bilgi ve belge varsa,” Söylediklerinizi kanıtlayabilecek elinizde hüccet-delil olarak suna bileceğiniz bilinen bir belgeniz bulunuyorsa, “hemen ortaya çıkarıp bize gösterin! Fakat asıl gerçek şu ki siz yalnızca zannın ardınca gidiyorsunuz ve doğrudan doğruya yalan uyduruyorsunuz.”

De ki: her gerçeğin en kesin ve en mükemmel delili sadece Allah'a âittir. Eğer Allah dileseydi hepinizi doğru yola yöneltirdi.

Size tavsiyem Allah'ın emirlerini yerine getirmeniz ve yasaklarından da uzak durmanızdır. Dolayısıyla güya Allah'ın aleyhinde olarak Allah'ın dilemesini bir gerekçe gibi ileri sürerek kendi lehinize bir kesin delil yoktur. “Eğer Allah dileseydi hepinizi doğru yola yöneltirdi.”

Yani Allah sizin hidâyetinizi, doğru yola iletilmenizi dileseydi,... İşte bu hükümle Mu'tezile mezhebinin atılımı, görüşü geçersiz kılmıyor.

150

De ki: “Allah'ın bunların tamamını yasakladığına ilişkin tanıklıkta bulunacak şâhitlerinizi getirin!” Eğer onlar her şeye rağmen yalan yere şâhitlikte bulunurlarsa, sakın onların bu yalan yere şâhitliklerine kâtilıp beraber olmayın; âyet ve hükümlerimizi yalanlayanların ve âhirete inanmayanların keyiflerine ve hatalı görüşlerine uymayın! Çünkü onlar başkalannı Rablerine denk tutmaktadırlar.

Tanıklarınızı getirin, bize yaklaştırp ortaya koyun.

(.....) kelimesinin, Hicaz ekolüne göre tekili de çoğulu da, müzekker ve müennesi de eşittir. Hep, (.....) dir. Ancak Beni Temîm ekolüne göre bu kelimenin müennesi ve çoğulu olur. “Kısaca haram olarak ileri sürdükleri şeylerde,..” “Eğer onlar her şeye rağmen yalan yere şâhitlikte bulunurlarsa, sakın onların bu yalan yere şâhitliklerine kâtilıp beraber olmayın;” Onların şâhitlik ettikleri şeyler konusunda onlara teslimiyet göstermeyin, söylediklerini doğrulamayın. Çünkü teslimiyet gösterilmesi ve doğrulanmaları hâlinde âdeta onlarla birlikte şahadette bulunmuş ve onlar gibi olmuş olur. Kısaca o da bu haliyle onlardan biri haline gelmiş olur. “Âyet ve hükümlerimizi yalanlayanların ve âhirete inanmayanların keyiflerine ve hatalı görüşlerine uymayın!” Onlar müşriklerin ya da putperestlerin ta kendileridirler. “Çünkü onlar başka Rablerine denk tutmaktadırlar.” Putlarını ve putlaştırdıklarını Allah ile eşit tutuyorlar.

(.....) âyetinde zamîr yerine bizzat söz konusu edilenlerin kendileri -ismi zahirin zikredilmiş olması, Yüce Allah'ın âyetlerini, hüküm ve mesajlarını yalanlayanların heva ve heveslerine tabi olduklarını, buna esir düştüklerini göstermek içindir. Çünkü delile tabi olmuş olsaydılar, mutlaka Allah'ı birleyici, tevhit inancına bağlı biri olarak Allah'ın âyetlerini, hüküm ve mesajlarını doğrularlardı.

151

De ki: “Gelin, Rabbinizin size neleri haram kıldığım size okuyup anlatayım: Allah'a ortak koşmayın; anne-babanıza iyilikte bulunun; fakirlik ve yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. Çünkü sizin olsun onların olsun rızıklarını verip besleyen Biziz. Çirkinlik ve fenalıkların açığı olsun, gizlisi olsun hepsinden uzak durun, asla yaklaşmayın. Adaleti yerine getirip sağlamaktan başka Allah'ın yasaklayıp kutsal saydığı cana kıymayın. Düşünüp aklınızı kullanasınız diye bunları size Allah emretmektedir.

Ekinleri ve hayvanları, helâl olan şeyleri yasaklayıp haram kılanlara “De ki: Gelin,” Has olup da genelleştirilen bir ifade tarzıdır. Aslında söz konusu bu ifade yüksek bir yerde olup da aşağılarda olan birine seslenişidir. Daha ifade genel bir hâl alana kadar çoğalarak arttı. “Rabbinizin size neleri yasaklayıp haram kıldığım size okuyup anlatayım:” Rabbinizin size haram kıldıklarını,...

Diğer yönden, “Mâ” harfî, (.....) fiilinin sılası-ilgi cümlecigidir. “Allah'tan başka şeyleri hiçbir zaman Ona ortak koşmayın,”

Burada, (.....) daki (.....) edatı tilâvet yani (.....) fiilini tefsîr ediyor, açıklıyor, yoksa bu, neni yani yasaklama için değildir, “anne-babanıza iyilikte bulunun;” anne ve babanıza elinizden geldiğince ve tüm gücünüzle iyilikte bulunarak onların yanında yer alın, onları üzecek bir davranışın içine girmeyin. Burada anne ve babaya iyilikte bulunmanın haram ya da yasak maddeler arasında yer almasının nedeni, anne ve babaya iyiliktir bulunmayı terketmenin haramlığına dikkat çekmek içindir. Çünkü anne ve babaya iyilikte bulunmak farz anlamında bir vaciptir. Nitekim bundan sonra gelen emirler de bu manada aynı hükmün içerisinde yer almış bulunmaktadır. “Fakirlik ve yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin.” Fakir ve yoksul kalmam, bundan dolayı açlık korkusuyla karşı karşıya kalmış olurum, endişesini ve sıkıntısını, tasasını taşımayın. Bu, tıpkı şu Âyetteki gibidir: “Fakirliğe düşme korku ve endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyiniz!” (İsrâ',31) “Çünkü sizin olsun, onların olsun rızıklarını verip besleyen Biziz.” Zira kul ve kölelerin beslenip yedirilmeleri, rızıklarıdırılmaları efendileri tarafından sağlanır. “Çirkinlik ve fenalıkların açığı olsun” seninle halk arasında işlenenleri olsun, “gizlisi olsun” seninle Rabbin arasında kalanı olsun, “hepsinden uzak durun, asla yaklaşmayın.”

Burada, (.....) ibâresi, (.....) kelimesinden bedeldir. Kısas gibi, mürtedlik ten dolayı ve recm sebebi gibi “Adaleti yerine getirip sağlamaktan başka Allah'ın yasaklayıp kutsal saydığı cana kıymayın.” Size yerine

getirmeniz ve bağı kalmanız için Rabbinizin emrederek etraflica zikrettiği bu gerçekleri, “Düşünüp aklınızı kullanasınız diye bunları size Allah emretmiştir.” Allah katında bunların ne kadar büyük ve önemli olduğunu düşünüp akletmeniz için,...

152

Rüşd-olgunluk ve ergenlik çağına ermedikçe yetimin mal varlığına dokunmayın. Meğer ki ona yaklaşmak bir iyi niyete ve maslahata dayansın bu, müstesna; herhangi bir artırım ve eksiklik yapmaksızın alış-verişte ölçü ve tartıyı adaletli bir şekilde yerine getirin. Biz hiçbir kimseye altından kalkamayacağı bir yükü yükletmeyiz. Herhangi bir görüş ortaya koyduğunuzda veya hüküm verdiğinizde, en yakın akrabınıza karşı da olsa haksızlık etmeksizin adaletli davranın. Allah'a ya da halka karşı taahhütte bulunduğunuz zaman mutlaka ahdinizi yerine getirin! İşte bu âyetle söz konusu edilen şeyleri Allah, öğüt ve ders alabilesiniz diye size emretti.

Yani en güzel bir amaca ve haslete bağlı olarak yaklaşılmış olsun. Bu da, yetimin malını korumak veya onu üreterek çoğaltmaya yönelik bir maksatla olabilir, başka değil. Yetim rüşd çağına gelince de ona malını teslim edin. Burada geçen, (.....) kelimesi, ergenlik çağına ulaşması manasındadır. Bunu tekili de, (.....) kelimesi olup tıpkı, (.....) ve (.....) kelimeleri gibi. “herhangi bir artırım ve eksiklik yapmaksızın alış-verişte ölçü ve tartıyı adaletli bir şekilde yerine getirin.” Eşitliğe dikkat edin, haksızlıkta bulunmayın. “Biz hiçbir kimseye altından kalkamayacağı bir yükü yükletmeyiz.” Ancak gücü dahilinde olanını yükleriz. Yapmasından âciz kalabileceği bir yükümlülüğün altına sokmayız. Dikkat edilirse yüce Allah'ın, ölçü ve tartılarda adaletli olmayı, herhangi bir fazlalık ya da noksanlıktan kaçınmayı emretmesinin hemen peşinden bu hükme yer vermesi şundan dolayıdır. Tartı ve ölçülerde adalet aslında oldukça zor bir meseledir. İşte bunun için “gücün yetmesi” konusuna yer verdi ve bunu emretti. Eğer bir husus insan gücünü aşarsa, zaten bundan dolayı affolunacaktır, sorumlu tutulmayacaktır. “Herhangi bir görüş ortaya koyduğunuzda veya hüküm verdiğinizde, en yakın akrabanız da olsa haksızlık etmeyin, adaletli davranın.”

Yani herhangi bir şahitlik veya bir başka konuda söylenen söz ya da verilen hükümde ister lehinizde olsun, ister aleyhinizde olsun en yakınlarınız dahi olsa doğruyu söyleyin.

Nitekim yüce Allah bir başka âyetinde şöyle buyuruyor: “....vereceğiniz hükmünüz ve şahitliğiniz isterse bizzat kendiniz, anne-babamz ve yakın akrabamız aleyhinde olsun, isterse onlar zengin veya fakir olsunlar adil davranın!” 4,Nisa,135 “Allah'a yahut da halka karşı taahhütte bulunduğunuz zaman mutlaka ahdinizi yerine getirin!” Misak gününde Allah'a verdiğiniz sözünüzde, emir ve yasaklar konusunda veya vaad ve vaid isterse adak adama ve yemin konularında olsun mutlaka yerine getirin. “İşte bu âyetle söz konusu edilen şeyleri Allah, öğüt ve ders alabilesiniz diye size emretti.”

Kırâat imâmlarından Hamza, Ali ve Hafs iki (.....) şeklinde okumuşlardır. Diğer kırâat imâmları ise şeddeli olarak, (.....) okumuşlardır. Bu fiilin aslı, iki (.....) harfiyle olmak üzere, (.....) dur. İkinci (.....) harfi (.....) harfine idğam olunarak (.....) okumuşlardır. Birinci duruma göre mana, “her ne şekilde olursa olsun” demek iken, diğer durumda mana, “Bunu ders çıkarmanız için size emretti” olur.

153

Hiç şüphesiz bu âyetlerde sözü edilen emir ve hükümler benim dosdoğru yolumdur. Öyleyse benim bu yolumu izleyin ve benim yoluma aykırı yol, dinleri uygulamayın. Aksi takdirde sizi Onun dosdoğru yolundan ve dininden ayırıp saptırırlar. İşte Allah'ın emirlerine bağlanıp yasak ve haramlarından uzaklaşmanız için Rabbiniz size bunları emretti.

Çünkü bu istenilen emirlere gerektiği gibi uymak benim emrim ve isteğimdir, Burada, (.....) ibâresine bir (.....) harfinin takdir edilmesi tabi olmaya-uymaya sebep oluştursun diyedir. Kırâat imâm-larından İbn Âmir, (.....) harfini şeddesiz olarak, (.....) şeklinde okumuştur. Bunun aslı da, (.....) dur. Dolayısıyla buradaki “he-el-Hau” harfi dikkat çekme-Şan zamîridir.

Kırâat imâmlarından Hamza ve Ali bunu cümle başı kabul ederek, hemzenin esresiyle, (.....) şeklinde okumuşlardır.

(.....) kelimesi de hâldir. “Öyleyse benim bu yolumu izleyin ve bu yoluma aykırı olan” Yahûdîlik, Hıristiyanlık, ateşperestlik din ve inançlarıyla başka sapık yollardan ve bidatlerden oluşan “yol ve dinleri

uygulamayın. Aksi takdirde sizi O'nun dosdoğru yolundan ve dininden ayırıp saptırırlar.” Allah'ın dosdoğru olan yolundan sapıtan kimseler ve güçler durumuna gelmiş olursunuz. Halbuki Allah'ın dosdoğru yolu da İslâm dininden başkası değildir. Anlatıldığına göre Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), dosdoğru bir hat-çizgi çizer. Sonra da şöyle buyurur: “İşte bu, rüşd-doğru olan yol, Allah'ın yoludur. Dolayısıyla buna uyun ve bunu uygulayın.” Daha sonra ise o doğru çizginin her bir tarafına altışar eğri çizgi-hat çizdi. Sonra da şöyle buyurdu: “İşte bu gördükleriniz de bir takım yollardır ki, bunlardan her birinin başında insanları o yola çağıran bir şeytan durup beklemektedir. Sakın o yollara yaklaşmayın ve onlardan uzak durun.” Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) daha sonra da tefsirini yaptığımız bu âyeti okudular. Bak, Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1/435,465. Darimî, Sünen, 1/67-68. Hakîm, Müstedrek, 2/318. İbn Hibban, 7. Hepsinde de lafızlar yaklaşık ifadelerle aynı konuyu işlemistir. Ancak hiç birisinde, “altı hat çizdi” ifadesinde bir tahdit-sınırlama yoktur, hepsi de farklı farklıdır. Bak. İbn Kesîr, Tefsîr,2/242.

Sonraları Her oniki farklı yol ve çizgiden altışar yol-farklı görüş daha ortaya çıkarak bu sayı yetmişiki farklı yol-anlayış ve görüş hâlini almış oldu.” Abdullah b. Abbâs'ın anlattığına göre bu âyetlerin tamamı muhkem âyetler olup semavî kitapların hiç birisinde nesh olunmamış, hükümleri yürürlükten kaldırılmamıştır.

Ka'b'tan rivâyete göre oda şöyle demiştir: “Şüphesiz bu âyetler, Tevrât'ta kesinlikle ilk yer alan âyetlerdir.” “İşte Allah'ın emirlerine bağlarıp yasak ve haramlardan uzaklaşmanız için Rabbiniz size bunları emretti.” Böylece hepinizin Allah'ın emirlerine bağlı kalarak yasaklarından da uzak durma umudunu taşımanızı emir buyuruyor. Dikkat edilirse, ilk önce, “Düşünüp aklınızı kullarımız diye” , sonra, “öğüt ve ders alabilesiniz diye,” ve en sonra da, “Allah'ın emirlerine bağlarıp yasak ve haramlardan uzaklaşmanız için” yani, önce (.....) peşinden, (.....) ve en sonra da, (.....) buyurarak şu gerçeğe işaret buyuruyor: “İnsanlar bir şeyi düşünerek akıl çerçevesinde değerlendirdiklerinde, gerçek anlamda düşünebilirler, bunun ardından da kendileri için ders çıkarıp haram ve yasaklardan uzak kalırlar.

154

Yine Biz, iyi bir şekilde davrananlara, emir ve yasaklara uyarak doğru yola yönelenlere nimetlerimizi tamamlamak ve zamanlarındaki bütün hükümleri detaylı olarak açıklamak, bir hidâyet, rahmet ve yol gösteren olmak üzere Kur'ân'ın indirilmesinden önce Mûsa'ya da Tevrât'ı verdik ki, Rableri ile buluşup kavuşmaya îman etsinler.

Yani biz size,” Mûsa'ya kitabı verenin biz olduğumuzu size bildirdik” demektir. Ya da bu âyet de daha önce geçen, “De ki” diye başlayan âyet üzerine atfolunmuştur. Buna göre mana. “De ki: Biz Mûsa'ya,... verdik.” Demektir. Veya burada, “Sümme” kelimesi, cümle ile birlikte,

“Vav” manasınadır. Tıpkı, “Yûnus, 46” daki, (.....) burada mana, “sonra Allah,...” olabileceği gibi, “Ve Allah,...” diye de olabilir. İşte bu da böyledir. “Biz iyi bir şekilde davrananlara” yani ihsan sâhibi, sâlih ve olgun olanlara, demektir. Burada asıl vurguların husus, “İhsan ve iyilik sâhibi kimselerdir.”

Çünkü Abdullah b. Mesut'un kırâati olan, (.....) yani ihsanda bulunanlar, buna delildir. Ya da bununla Hazret-i Mûsa'murad olunmuştur. Dolayısıyla bunu manası şöyle olmaktadır: “Allah'ı kendisine emrettiği şeyleri yerine getirmede, tebliğ ve itaatteki tam bağlılık ve teslimiyeti bakımından onun olgunluğuna ve üstünlüğüne karşı bir gösterge olmak üzere Mûsa'ya Tevrât'ı verdik” demektir.

(.....) Dinleri konusunda muhtaç oldukları her şeyi etraflıca açıkladık. İsrâ'il oğulları “Rableri ile buluşup kavuşmaya îman etsinler.” Öldükten sonraki., dirilmeye, hesaba çekilmeye ve rûyete, Allah'ı âhirette görmeye inansılar, bunu doğrulasınlar.

155

İşte bu Kur'ân da indirdiğimiz çok bereketli ve menfaatli bir kitaptır. O hâlde ona uyun, Allah'a karşı olan sorumluluğunuzu iyice bilin ki, Onun merhametine kavuşasmız.

Hayn ve faydası sonsuzdur. “O hâlde ona uyun, Allah'a karşı olan sorumluluğunuzu iyice bilin ki,” Ona muhalefetten kaçının ki, “Onun merhametine kavuşasmız.” Allah'ın rahmet ve merhametine eresiniz.

156

Ve bir de: “Bizden önce yaşayan iki topluluğa ancak Kitap indirildi. Halbuki biz onların ders görüp öğrendiklerinden habersizdik” bahanesini ileri sürmemeniz için,

“Ve bir de: bizden önce yaşayan” ve kendilerine Tevrât verilen Yahûdilerle, İncîl gönderilen Hristiyan “İki topluluğa ancak kitap indirildi.” İşte bu âyet Mecusi denilen ateşperestlerin Kitap ehli olmadıklarının bir delili ve delilidir. “Halbuki biz onların ders görüp öğrendiklerinden habersizdik” Onlara inen kitapları okuyup öğrenmekten bir bilgimiz yoktu “bahanesini ileri sürmemeniz için,” Bizim bu konuyla ilgili olarak hiçbir şeyden,haberimiz ve bilgimiz yokta, dememeniz için.

Burada yer alan, “İn” edatı şeddeli olan (.....) den hafifletilendir. (.....) daki (.....) harfî buradaki, (.....) edatının nefîy/olumsuzluk bildiren (.....) harfinden ayırdedilmesi için gelmiştir. ;

Dolayısıyla bunun aslı şöyledir:

(.....) dır- Bu itibarla, (.....) daki zamîr de dikkat çekme-şan zamîridir. Mana ise: “Şüphesiz biz gerçekten onların bilgilerinden habersizdik, bunu bilirsiniz” demektir.

Buradaki asıl muhataplar da dönemin Mekke halkıdır. Bundan amaçlarıyan şey de şudur: Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’e Kur’ân’ın indirilmesiyle, Mekkelilerin aleyhine bir delili ve hücceti ortaya koymaktır. Böylece yarın kıyamet gününde,- “Tevrât ile İncîl bizden önce geçen iki topluma, Yahûdilerle Hristiyanlara indirildi. Halbuki bizim her iki kitap hakkında herhangi bir bilgimiz de yoktu” bahanesine sığmmamaları için Kur’ân’ı indirdik.

157

Ya da: “Eğer bize de bir Kitap indirilmiş olsaydı, kesinlikle biz onlardan daha çok doğru yola ve hakka sarılırdık” dememeniz için indirdik. İşte şu anda Rabbinizden size apaçık bir delil, bir yol gösteren ve bir rahmet geldi. Bu durumda Allah’ın hüküm ve mesajlarını yalanlayanlardan ve insanları ona yönelmekten alıkoyan kimselerden daha zâlim kim olabilir? Hüküm ve mesajlarınızdan yüz çevirmek suretiyle engelleyenleri, pek yakın bir gelecekte bu engellemeleri yüzünden şiddetli ve incitici bir azapla cezâlarıdıracağız.

Çünkü bizim zihinlerimiz çok daha keskin, kavrayış ve zekâmız onlarınkinden daha üstündür. Kaldı ki Araplara âit eski dönemlerini, soy-soplarıyla ilgili bilgileri biz tümüyle hafızamızda saklamış bir toplumuz “dememeniz için indirdik.” Böyle hoşlarılmayacak bir söz sarfetmemeniz için gönderdik. “İşte şu anda Rabbinizden size apaçık bir delil,” Eğer kendiliğinizden ortaya koyup söylemekte olduğunuz sözlerinizde doğru ve samimi iseniz, işte şimdi içinde kesin ve apaçık delil ve açıklama bulunan, tüm bahanelere son noktayı koyacak olan gerçek delil ve hüccet Rabbinizden gelmiş bulunuyor. Burada şart hazfedilmiş ki bu haziflerin en güzellerindendir, “bir yol gösteren ve bir rahmet geldi.” Kim de bunların sıhhatini ve doğruluğunu öğrendikten sonra “Bu durum da Allah’ın hüküm ve mesajlarını yalanlayanlardan ve insanları ona yönelmekten alıkoyan” ve ondan yüzçeviren “kimselerden daha zâlim kim olabilir? Hüküm ve mesajlarınızdan yüzçevirmek suretiyle engelleyenleri, pek yakın bir gelecekte bu engellemeleri yüzünden şiddetli ve incitici bir azapla cezâlarıdıracağız.” Cezâlarıdırmada örneği asla görülememiş şiddetteki incitici bir azapla.

158

Onlar îman etmek için daha neyi bekliyorlar? Yoksa kendilerine meleklerin inip gelmelerini mi? Rabbinin onları yerle-bir edecek azâbının veya Rabbinin kıyamet belirtilerinden birinin gelmesini mi bekliyorlar? Fakat Rabbinin kimi kıyamet belirtilerinin ortaya çıkacağı günde îman etmenin, önceden îman etmemiş veya îman ettiği hâlde bir iyilikte bulunmamış olan hiçbir kimseye hiçbir yarar ve fayda getirmez. De ki: Bizim Rabbimizin sevabını beklemekte olduğumuz gibi siz de Rabbizin azâbını bekleyin.

Çünkü biz kendilerine vahdaniyemize ilişkin ve ri’saleti’n, peygamberlik ya da mesajın sabit ve kesinliğine dair tüm delilleri, kamtları sergilediğimiz hâlde bu kimseler inanmak için daha neyin peşindeler? Kaldı ki, onların tüm sapık itikat ve inançlarının da geçersizliğini, bâtıl oluşunu da ortaya dökmüşüz. Artık tüm bu gerçeklerden sonra dalaleti terketmek için, sapıklığı bırakmak için bunlar daha neyi beklemektedirler? “Yoksa kendilerine” canlarını almaları için ölüm “meleklerinin inip gelmesini mi? Rabbinin onları yerle bir edecek azâbının” azap

ya da kıyametin “veya Rabbinin kıyamet belirtilerinden birinin gelmesini mi bekliyorlar?” Kıyamet alâmet,veya belirtilerinden pları güneşin batıdan doğması ve benzeri daha başka belirtileri gibi.

Âyetteki, (.....) kelimesini kırâat imâmlarından Hamza, Ali ve Halef (.....) harfiyle, (.....) olarak okumuşlardır.

Yine âyetle, “Rabbinin gelmesini mi?” diye geçen ifade, “Rabbinin emrinin gelmesini mi” olarak verdik. Bu da Allah'ın azâbı veya kıyametin gelmesi manâsında tefsîr olunmuştur.

Burada bunu bu şekilde tefsirlenmesinin sebebi de, “gelme” fiilinin müteşabih olması sebebiyledir. Bu itibarla, bir nass olarak değerlendirilmesi açısından, “Allah'ın emrinin gelmesi” diye verilmiştir, Bu manada muhkemdir. Dolayısıyla buna bu şekilde tefsir getirilmiştir. “Fakat Rabbinin kimi kıyamet belirtilerinin ortaya çıkacağı günde îman etmenin,” çünkü böyle bir îman kişini kendi isteğiyle ve ihtiyarıyla olmayıp, gelen azâbı görmesi sebebiyle, sırf azâbı ve cezâyı önlemek için olan bir imandır, artık kendilerinden umutlarını kesmişler, imândan başka yapacakları bir şeyleri kalmamıştır. İşte böyle bir günde îman etmenin, “önceden îman etmemiş veya îman ettiği hâlde bir iyilikte bulunmamış olan hiçbir kimseye hiçbir yarar ve fayda getirmez.”

Yani inancında bir ihlas ve samimiyet bulunmayanlar... Nitekim güneşin batıdan doğmasından sonra kafirin bu anda îman etmesinin bir anlamı yoktur, böyle bir îman kabul olunmaz. Aynı şekilde böyle bir anda münâfık ya da müslûmanın da îmanı ihlâsa dönüşse de kabul edilmez, tevbe etmesi de bir anlam taşımaz.

Bu itibarla bunun takdiri şöyledir: “Daha önce îman etmemiş bir kimsenin gerçeği gördükten sonra inanması ona bir menfaat sağlamaz ve daha önce tevbe etmemiş bir kimsenin de tam böyle bir anda tevbe etmesi de anlamsızdır. Çünkü kabul edilmez. “De ki: Bizim Rabbinizin sevabını beklemekte olduğumuz gibi siz de Rabbinizin azâbını” üç alâmetten birini “Bekleyin.” Biz de siz de hep birlikte göreceğiz.

159

Şüphesiz dinlerinin esaslarını bozarak parça ve guruplara ayrılanlar var ya, artık senin onlar adına yapacağın bir şey yoktur. Bundan böyle onların hesabı ve cezâsı ancak Allah'a kalmıştır. Sonra vakti geldiğinde Allah kendilerine yapıp ettiklerini bir bir bildirecektir.

Tıpkı Yahûdî ve Hıristiyanların dinleri konusunda ihtilafa düşerek bölünüp parçalandıkları gibi böylece onlar da dinleri hususunda ihtilafa düşerek parçalara ve guruplara bölündüler. Nitekim hadiste şöyle buyurulmuştur: “Yahûdîler yetmişbir fırkaya ayrıldılar, biri dışında hepsi dipsiz olan cehennem ateşine yuvarlandılar. O bir tanesi de kurtuluşa eren fırkâdır-Naciye fırkasıdır. Hıristiyanlar da yetmiş iki parçaya bölündüler, biri dışında hepsi dipsiz cehennem ateşine yuvarlandılar. Benim ümmetim de yetmişüç parçaya bölünecekler. Biri dışında hepsi dipsiz cehennem ateşine düşecekler. O bir tanesi de doğruluk üzere olan büyük İslâm cemaatidir.” Farklı bir rivâyette ise şöyle buyurulmuştur: “O bir tanesi de benim ve ashâbımın üzerinde bulundukları yoldur.” [Ahmed, Müsned; 2/332, Ebû Dâvud, Sünnet; 4596. İbn Mâce, Fiten, 3991. Tirmizî, İman; 2642. İbn Hibban, 6247]

“Dinlerinin esaslarını bozdular, parçaladılar” demek, dinin- kimi esâşlarına îman ettiler, kimisini de inkâr ettiler. Kırâat imâmlarından, Hamza ve Ali, (.....) fiilini, (.....) şeklinde okumuşlardır. Bunun da manası, “terkettiller” demektir. “Fırka ve guruplara ayrıldılar” demek, her bir gurup ve topluluk başlarına bir lider seçerek birbirlerine düştüler, paramparça oldular, “artık senin onlar adına yapacağın bir şey yoktur” demek,- “sen onlardan sorumlu tutulmayacaksın, onların bölünüp parçalanmaları sebebiyle sen hesaba çekilecek değilsin veya sen onların cezâlarıdırılmalarından sorumlu olmayacaksın” “Bundan böyle onların hesabı ve cezâsı ancak Allah'a kalmıştır. Sonra vakti geldiğinde Allah kendilerine yapıp ettiklerini bir bir bildirecektir.” Bundan dolayı da onları cezâlarıdıracaktır.

160

Kim Allah'ın katına güzel bir iş ve davranışla gelirse, yaptığıнын on katı ödül alacaktır. Kim de kötü bir fiil işlemiş olarak gelirse işlediğinin aynısıyla cezâ görecektir. Onların hiçbirisi haksızlığa uğratılmayacaklar.

“Kim Allah'ın katına güzel bir iş ve davranışla gelirse yaptığıнын on katı ödül alacaktır.”

Yani işlediğinin benzeri şeyin on katını alacaktır. Ancak burada açıklayıcı mahiyette olan cins sıfatı, mevsûf yerine geçmiştir. “Kim de kötü bir fiil işlemiş olarak gelirse işlediğinin aynısıylâ cezâ görecektir. Onların hiçbirisi” sevapları eksiltilmek veya cezâları arttırılmak gibi bir durumla asla “haksızlığa uğratılmayacaklar.”

161

De ki: “Rabbim beni din yönünden dosdoğru bir yola, İbrâhîm'in bâtil hiçbir inanca bulaşmamış ve aynı saflığıyla ayakta duran ve tevhid dini olan İslâm yoluna yöneltti. O hiçbir zaman Allah'tan başkasına Rablik ve ilahlık tanımamıştı.”

Kırâat imâmılarından Ebû Amr, Nâfi ve Ebû Cafer, (.....) harfinin fethasıyla (.....) şeklinde okurken, diğerleri, (.....) harfinin sükûnunu ile,

(.....) olarak kırâat etmişlerdir. (.....) kelimesi, (.....) in mahallinden bedel olarak mensûbtur. “....dosdoğru bir yola yöneltti” manasında olan bu cümleye şu âyet delil gösterilmiştir: “Ve sizi dosdoğru yola iletiyor.” (Fetih, 20)

(.....) şeklinde okunan kelime, (.....) fiilinden alımadır.

(.....) kelimesi “Fey'il” kalıbında olup, tıpkı, (.....) kelimesinin de,

“Sâde” fiilinden alınmış olması gibidir. Bu kelimenin, (.....) fiilinden alınmış olması, (.....) kökünden alınmasından daha çok mübalağa ve aşırılık ifade eder. (.....) şeklindeki kırâat, Âsım, Hamza, Kisâî, Halef ve İbn Âmire âittir.

Diğer kırâat imâmıların ise, (.....) olarak okumuşlardır. (.....) kelimesi, (.....) anlamında bir mastar olup, bununla beraber “Din” ifadesi bu sıfatla nitelenmiştir. (.....)de atfî beyan, açıklama manasında bir atıftır. (.....) de “İbrâhîm” den hâldir.

“O hiçbir zaman Allah'tan başkasına Rablik ve ilahide tanımamıştır.” Ey Kureyşliler İbrâhîm Peygamber hiçbir zaman Allah'tan başkasını ilâh edinerek Allah'a ortak koşmamıştır.

162

De ki: “Şüphesiz benim namazım, ibâdetlerim ve yakınlaşmalarını, hayatımdaki taatlerim ve iyi işlerim, varlığım, üzerinde nefesimi îman ve sâlih amellerle verdiğim ölümüm halis olarak âlemlerin Rabbi olan Allah içindir.

“De ki: şüphesiz benim namazım, ibâdetlerim ve yakınlaşmalarını,” farz ve Nâfile namazlarını, ibâdetlerim, Allah'ı nzasma bağlı olarak kestiğim kurbanlarını, yaptığım hac görevlerim, “hayatımdaki taatlerim ve iyi işlerim, varlığım, üzerinde nefesimi îman ve sâlih amellerle verdiğim ölümüm” Hayatta iken yaptığım her iyilik, üzerinde nefesimi-canımı ve ruhumu teslim ettiğim imanım ve sâlih amellerim “halis” ve samimi “olarak âlemlerin Rabbi olan Allah içindir.”

Hep Onun nzasına yöneliktir. (.....) ibâdet eden anlamında,

(.....) manasıdır. Kırâat imâmılarından Medineli Nâfi, (.....) kelimesindeki (.....) harfini sakın olarak, (.....) okumuştur.

(.....) deki (.....) harfini de fethali olarak, (.....) şeklinde okumuştur. Ancak diğer kırâat imâmıların bunun aksi olarak, birinciye yani, (.....) kelimesindeki (.....) harfini fethali olarak, (.....) ve (.....) kelimesindeki (.....) harfini de sükûnlü olarak, (.....) okumuşlardır.

163

İbadet ve işlerimde asla Allah'tan başkasına ilahlık tanımaya yer yoktur. Rabbimin bana emri budur ve ben de buna uydum. Ben kendi ümmeti içinde kendini Allah'a teslim edenlerin -ilki ve öncüsüyüm.”

Bu konuda hiçbir şeye ilâhlık vererek Allah ile ortak tutmaya kesinlikle yer ve imkan yoktur. “Rabbimin bana emri budur.” Çünkü bu manadaki emre ihlas ve samimiyetle bağlı kalmam emri bana verildi. “Ve ben de buna uydum. Ben kendi ümmeti içinde kendisini Allah'a teslim edenlerin ilki ve öncüsüyüm.” Çünkü her bir peygamberin müslüman olması kendi ümmetinin müslümanlığından önce gelir ve öyledir.

164

De ki: “Allah her şeyin Rabbi iken Allah'tan başka bir Rab mı arayacağım? Herkesin kazandıkları yalnızca kendilerini ilgilendirir. Hiçbir günahkâr ve sorumlu kimseye bir başkasına âit günah ve sorumluluk yüklenmez. Kaldı ki sonunda dönüşünüz Rabbinize olacaktır. Ve O da, üzerinde anlaşılamadığınız her hususu tüm çıplaklığıyla gözlerinizin önüne serecektir.

Burada, “Allah'tan başka bir Rab mı arayacağım?” ifadesi, müşriklerin ilâh edinerek ilâhî mesajları dışlayanların, peygamberi ve ona îman edenleri kendi ilâhlarına çağrıda bulunmalarına karşılık bir karşı cevaptır. Çünkü cümle içerisindeki hemze inkâr ve reddi içermektedir. Bu itibarla bu şu anlama gelir: “Ben Allah'tan başka bir Rab istemeyi red ve inkâr ediyorum, asla böyle bir şeyi kabul etmiyorum.” Aynı şekilde, mefulün fiile takdimi, işin bu noktasının çok daha önemli olduğunun gösterilmesi içindir. Kaldı ki, Allah, her şeyin Rabbi olması itibarıyla, Onun dışındakilerin tamamı, Allah'ın kendilerini yetiştirmesine, eğitmesine bağlı ve mahkûmdur. Bir de zaten bu varlık dünyasında O'ndan başka Rab'lık hakkına sahip hiçbir güç ve kuvvet yoktur. “Herkesin kazandıkları yalnızca kendilerini ilgilendirir.” Bu nokta vereceğimiz âyette görüleceği gibi onların oradaki sözlerine de bir cevaptır. Çünkü müşrik ve kâfirlerin iman edenlere çağrısı şöyledir: “Bizim yolumuza girin, sizin günahlarınızı biz yüklenelim.” (Ankebût,12)

“Hiçbir günahkâr ve sorumlu kimse bir başkasına âit günah ve sorumluluk yüklenmez.” Hiçbir günahkâr kimse başkasının suçu ve günahı yüzünden hesaba çekilmez. “Kaldı ki, sonunda dönüşünüz Rabbinize olacaktır. Ve O da, üzerinde anlaşılamadığınız her hususu tüm çıplaklığıyla gözlerinizin önüne serecektir.” Üzerinde tartışarak aynlığa düşüp ve bundan dolayı farklı farklı guruplara ayrıldığımız din ve inançlar konusunda gerçekler önünüze konulacaktır.

165

Ki O, dünyayı Allah'ın emirleri doğrultusunda mamur hale getirmek için sizi yetkili kimseler kılmıştır. Vermiş olduğu nimet ve imkanlarla sizi denemek için derecelerle de kiminizi kiminizden üstün kılmıştır. Şüphesiz senin Rabbin cezâlarıdırma ve hesap görmede çok hızlıdır. Bununla birlikte kesin olarak bilmelisiniz ki, O, gerçekten çok çok bağışlayıcı ve merhamet edicidir.

“Ki O, dünyayı Allah'ın emirleri doğrultusunda mamur hale getirmek için yetkili kimseler kılmıştır.” Çünkü Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem), peygamberlerin sonuncusu olduğu gibi, ümmeti de diğer ümmetlerden sonra gelerek onların yerini almışlardır. Ya da kimisi kimisinin yerine geçerek onlara halef olmuştur veya onlar Allah'ı arzında, var ettiği dünyada O'nun adına hükümleri icra eden ve bu manada o dünyaya sahip olan kimselerdir. Sahip olmaları bakımından da orada tasarruf yetkisine sahiptirler. “Vermiş olduğu nimet ve imkânlarla sizi denemek için derecelerle de kiminizi kiminizden üstün kılmıştır. Şeref, saygınlık, rızık ve daha sayamayacağımız nice şeyler bakımından sizleri derecelerle birbirinizden üstün kılmıştır. Zira size mal, mevki, makam vermiştir. Bu bakımdan acaba söz konusu nimetlere nasıl şükredeceksiniz? Üstün bir konumda olan bir kimse kendi konumundan daha düşük bir seviyede bulunanlara nasıl bir muamelede bulunacaktır? Zengin fakire karşı nasıl bir tavır sergileyecektir? Mâlik ve sahip konumunda bulunan biri kendi emri altındakilere karşı nasıl davranacaktır? İşte bu ve benzeri imtihanlar... Burada, (.....) kelimesi, ikinci bir mefuldür veya, (.....) takdirindedir. Bu da, “derecelere...” demektir. Ya da bu kelime, mastar yerine gelmiş bir ifadedir. Sanki şöyle denir gibi, “derece ardından derecelere yükseltmek-Basamaktan basamağa çıkarmak” .

Nimetlerine nankörlükte bulunanlara karşı “Şüphesiz senin Rabbin cezâlarıdırma ve hesap görmede çok hızlıdır. Bununla birlikte kesin olarak bilmelisiniz ki O,” nimetlerin şükürünü bilip teşekkürde bulunanlara karşı da “gerçekten çok çok bağışlayıcı ve merhamet edicidir.”

Burada, “cezâlarıdırma ve hesap görme” görüldüğü gibi “Çok hızlı” lıkla nitelendirildi. Çünkü bir şey eğer gelmekte ise, sonuçta bu gün, gelecektir ve bu manada hızlı demektir. Kaldı ki Rabbimiz şöyle buyuruyor:

“Kıyametin kopması ise, göz açıp kapama gibi veya daha az bir zamandan ibârettir.” (Nahl,77)

Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyuruyor: “Kim her sabah En'am sûresini başından üç âyet okursa, Yüce Allah bundan ötürü onu koruma altına almaları için yetmişbin melek görevlendirir. Ve ta kıyamete kadar tıpkı onların amelleri gibi amel defterine yazar.” [İbn Daris, Fedailu'l-Kur'ân adlı eserinde, 200 rakamıyla rivâyet etmiştir. Bk. Dürrü'l-Mensur, 3/246. Fethu'l-Kâdir, 2/119]

ARÂF SÛRESİ

Bu sûre Mekke'de nâzil olmuştur; 206 âyettir.

1

“Elif, Lâm, Mîm, Sâd.”

Ebû İshak Zeccâc (öl.Bağdat,316/928)’in ifadesine göre bu hususta bu harflerin tefsiri için tercih edilen görüş, Abdullah b. Abbâs o şöyle tefsirlamıştır: “Ben her şeyi bilen ve detaylarıyla açıklayıp ortaya koyan Allah'ım.”

2

Bu, sana indirilen öyle bir kitaptır ki, onu insanlara tebliğ hususunda gönlünde herhangi bir sıkıntı var olmasın. Ki bu sayede isyan için de olanları korkutasm ve aynı zamanda mü'minlere de Allah'ın fazlıyla öğütte bulunasın.

(.....) kelimesi mahzûf mübtedanın haberidir. Bu mahzûf mübteda ise, (.....) zamîridir.

Yani, “O bir kitaptır ki,” demektir. “Sana indirilen” ifadesi de bunun sıfatıdır.

Burada kitaptan kasıt ise, “Sûre” demektir, “onu insanlara tebliğ hususunda gönlünde herhangi bir sıkıntı var olmasın.” Bu hususta gönlünde bir şüpheyeye ya da kuşkuya yer vermeyesin. “Sıkıntı” olarak türkçeleştirdiğimiz kelime, (.....) kelimesidir. Bu da, “şüphe” manasınadır. Dolayısıyla Şek yani şüphe manası, “sıkıntı” kelimesiyle burada zikredilmiştir. Çünkü şüphecî bir kimse kalbinde ya da göksünde sıkışma yaşar, dolayısıyla bu da onu sıkıntıya sokar, işte bunun için (.....) kelimesi burada zikredilmiştir. Nitekim kesin bir bilgi ve inanca sahip olan kimsenin gönlü ferahdır ve bu bakımdan da onun gönlünde sıkışma değil genişleme vardır. Bu itibarla mana şöyledir: “Bu kitap ya da sûrenin Allah tarafından indirildiğinden senini bir şüphen olmasın.” Ya da, onu tebliğ konusunda “gönlünde bir sıkıntı var olmasın.” Çünkü Hazret-iPeygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) kavminden korkuyordu, onların kendisini yalanlamalarından, kendisinden yüzçevirmelerinden, eza ve cefada bulunmalarından hep endişe ve korku içindeydi. İşte bütün bu sebeplerden ötürü gönlü sıkışıp daralıyordu. Onların eza ve cefalarını düşünürken neşesi ve huzuru kaçıyordu. Yüce Allah bunun için ona güvence verdi, onların durumlarına ve yapıp edeceklerine hiç önem vermemesini ondan istedi. Buradaki nehiy “harace” yönelik bir yasaklamadır.

Yani, “Sen üzülme, gönlünü ferah tut ve onlara da hiç aldırma” manasındadır. Kaldı ki bu ifade içerisinde “Belağat'ın her inceliği gizlidir. (.....) daki (.....) harfi, atıf içindir. Dolayısıyla mana şöyledir: “Sana indirdiğim bu kitap yüzünden, onun indirilmesinden sonra sakın gönlünde bir sıkıntı ve daralma olmasın.”

“Ki, bu sayede isyan içinde olanları korkutasm” Buradaki, “Korkutasın, uyarasın” cümlesinde yer alan, “Lam” harfi, (.....) fiiline mütealliktir. Buna göre mana şöyledir: “Bununla sen uyarıda ve korkutmada bulunasın diye bu sana indirildi ya da yasaklama, menetmek maksadıyla...” Çünkü onlardan korkmaymca onları uyarır, tehdit eder. Aynı şekilde indirilenin Allah katından olduğuna kesin ve şüphesiz îmanı olunca,dolayısıyla ondaki bu kesin inanç ve bilgi, kendisine indirilenle toplumunu uyarma cesaretine sahip olur. Çünkü kesin anlamda bir inanca sahip olan kimse aynı zamanda cesur olur, bundan böyle de Rabbine tevekkül ederek O'na güvenip dayanır, “ve aynı zamanda mü'minlere de Allah'ın fazlıyla öğütte bulunasın.”

Bu manadaki, (.....) muzmer bir fiil ile mahallen-yeri ve konumu bakımından mensûbtur. Bu fiil de, (.....) dir. Çünkü (.....) kelimesi, (.....) den alımadır. Kaldı ki zaten,

(.....) kelimesi, “hatırlatma” manasında bir isimdir. Veya bu cümle, âyetin başında yer alan, (.....) kelimesi üzerine ma'tûftur, bu açıdan da merfûdur. Buna göre de mana şöyledir: “O bir kitaptır,... ve mü'minlere de bir

öğüttür.” Veya bu, mahzûf bir mübtedanın haberidir yahut da, (.....) fiilinin mahalline ma'tûf olarak mecrûrdur. Bu açıdan da mana şöyle olur: “Uyarman ve öğütte bulunman-hatırlatman için.”

3
Rabbiniz tarafından size indirilen ilâhî mesaj, Kur'ana uyun! Allah'ın kitabı dışındaki dostların uygulamalarını tanımayın! Rabbimize karşı görevlerinizi ne kadar da az hatırlıyorsunuz!

Allah'tan başkasına ilahlık tanımayın ve Allah'ı bırakıp sizi putperestliğe, heva ve heveslerinize, bidatlere götürüp yönlendirecek cin ve insan şeytanlarına yetki ve görev vermeyin, onlara ve sistemlerine dayanmayın. “Rabbimize karşı görevlerinizi ne kadar da az hatırlıyorsunuz.” Çünkü sizler Allah'ın dinini, şer'i'atını bırakıp başkalanna âit dinleri uyguluyorsunuz.

Burada, (.....) kelimesi, (.....) fiiliyle mensûbtur.

Yani, “ne kadar da az olarak hatırlıyorsunuz.” Demektir. Yine burada yer alan, (.....) edatı mezittir ve azlığı daha da pekiştirmek için gelmiştir.

Kırâat imâmılarından İbn Âmir, (.....)fiilini, iki (.....) harfiyle, (.....) şeklinde okumuştur.

4
Biz, hakkı yalanlamaları yüzünden helâkini istediğimiz nice ülkeleri ve halkım gece vakti uyurlarken ve güpegündüz dinlenirlerken apansız gelen azâbımızla yok ettik.

Bu âyetteki, “nice” kelimesi mübtedadır. (.....) ise açıklama amaçlıdır. Mübtedanın haberi de, “yok ettik, helâk ettik” cümlesidir. Bu da, “helâkini istediğimiz” manasındadır. Tıpkı şu âyetteki gibi: “.... namaza kalktığınızda,-

Yani: namaza kalkmayı istediğiniz zaman, .” (Mâide, 6)

(.....) O ülkeler halkına azâbımız geldiğinde-gelince, demektir. (.....) kelimesi, “geceleyenler” anlamında hâl yerinde gelen bir mastardır. Nitekim, (.....) diye söylenince bu, “İyi ve güzel bir uyku çekti” anlamındadır. (.....) cümleside,

(.....) kelimesi üzerine atfolumuş bir hâldir. Sanki şöyle denilmektedir: “Bizim azâbımız onlar geceleyin uyurlarken ve gündüz dinlenirlerken apansız geliverdi.” Yine burada, (.....) diye geçen cümlede arada atıf edatı olan vav harfi olmaksızın zikredildi. Nitekim Arapçada, vav harfi olmaksızın, (.....) şeklinde bir ifade kullanılmaz. Çünkü kelime kendisinden önce geçen bir hâl üzerine eğer affolunursa, aynı cümlede iki atıf vav'ın bulunması ağır kaçacak olmasından ötürü biri hazf olunur, çünkü hâl manasına gelen vav harfi bizzat atıf vavı olup sırf vâsi için ödünç olarak alınmıştır.

Âyette özellikle gece vakti ile gündüzün kuşluk vaktinin zikredilmiş olması, bu her iki vaktin de gaflet zamanı olduğundandır. Bu iki vakit içerisinde gelen azap gerçekten çok çetin ve oldukça ağır ve aşağılayıcı bir azaptır. Nitekim Hazret-i Lût'un kavmi geceleyin uykuda iken seher vaktinde helâk olundular. Hazret-i Şuayb (aleyhisselâm) ın kavmi de kaylule vakti denilen sabahın gaflet vakti olan kuşluk zamanında ortadan kaldırıldılar (.....) demek, gece uyurlarken, demektir. (.....) demek de, “gündüzün dinlenirlerken” demektir.

5
Allah'tan başkasına ilâhîlik tanımaları ve peygamberleri inkâr etmeleri sebebiyle azâbımız kendilerine gelince onların imdat ve çağırışları sadece, “Biz kendilerine gerçekten zulmeden kimselerdik” itirafından başka bir sözleri olmamıştır.

“Allah'tan başkasına ilâhîlik tanımaları ve peygamberleri inkâr etmeleri sebebiyle azâbımız kendilerine gelince onların imdat ve çağırışları sadece,” azâbımızın ilk belirtileri ortaya çıkınca onların çağışıp bağışmaları ve yakanışları yalnızca: “Biz kendilerine gerçekten zulmeden kimselerdik” itirafından başka bir sözleri olmamıştır.” Kendilerine yapıp ettiklerinin hiçbir yarannın olmadığını anladıkları an, bunun üzerine Kendi kendilerine zulmettiklerini ve Allah'a şirk koştuklarını ister istemez itiraf ettiler.

Burada, (.....) ifadesi, (.....) nakıs fiilinin ismi, (.....) cümlesi de haberidir. Ancak bunun aksi de câizdir yani, (.....) haber, (.....) da ismi olabilir.

6

Size kesin bir ifade ile belirtmeliyim ki, kendilerine bir şer'at ve mesaj gönderdiğimiz geçmiş ümmetleri kıyamet gününde mutlaka hesaba çekeceğimiz gibi aynı zamanda kendilerine gönderilen Peygamberleri de tebliğ yapıp yapmadıkları konusunda mutlaka hesaba çekeceğiz.

Sizden önce geçen ve kendilerine peygamberler gönderilen ümmet leri kıyamette mutlaka hesaba çekeceğimiz gibi “aynı zamanda kendilerine gönderilen peygamberleri de tebliğ yapıp yapmadıkları konusunda hesaba çekeceğiz.” Görevlerini tebliğ esnasın da nasıl bir durumla karşı karşıya kaldıklarını o peygamberlere de kesin olarak soracaktır.

7

Ve hem peygamberlere, hem de gönderildikleri toplumlara, onları îmana davet noktasında aralarında olup-biten her şeyi kesin bilgimizle detaylı olarak bir bir anlatacağız. Kaldı ki aralarında olup-biten hiçbir şeyden Biz asla habersiz değildik.

Onların açıktan yapıp-ettiklerini ve gizli olarak işlediklerini, söz ve davranışlarını etraflı olarak önlerine sereceğiz. “Kaldı ki, aralarında olup-biten hiçbir şeyden Biz asla habersiz değildik.” Kendileriyle ilgili olsun, kendilerinden meydana gelen şeylerle alâkalı bulunsun biz onların her şeylerinden haberdar idik. Burada sorguya çekilmek ve yaptıklarını önlerine sermek demek, onları bizzat aşağılatmak, kafalarına vurup yüzlerine çarpmak, söylediklerini bizzat onların kendi ağızlarından itiraf ettirip peygamberlerini de kendileri aleyhine tanık olarak getirip onları hesaba çekmektir.

8

Ve o kıyamet gününde adalete dayalı dakik ve şaşmaz terazide amellerin tartılması gerçekleşecektir. Artık kimin iyilikleri kötülüklerine ağır basarsa, işte bunlar Allah'ın rızası ve cennetle ödüllendirilip kurtuluşa ereceklerdir.

Âyetteki, (.....) demek, amellerin tartılıp değerlendirilmesi demektir. Böylece ameller arasında ağır basıp üstün gelen ile altta kalıp hafif olanını ortaya çıkarmaktır. Aynı zamanda bu kelime mübteda olup, haberi de, (.....) kelimesidir. Bu şu manayadır: “Allah'ın ümmetlere ve onların peygamberlerine soracağı günde,” İşte bu cümle hazfedilmiş, yerine bu manayı da içeren, (.....) kelimesindeki tenvîn getirilmiştir.

(.....) burada adaletle demektir. Bu aynı zamanda, (.....) kelimesinin de sıfatıdır. Yine deniliyor ki: Kıyamet gününde içinde amellerin yer aldığı sayfa ve defterler bir dili, tartıda dengeyi sağlayan ibresi ve iki de kefesi bulunan bir terazide tartılacaktır. Bunun da nedeni, onlara insafılı davramldığını açık olarak ortaya koymak, bir mazeret sergilemelerine meydan vermemek içindir. Bir başka tefsire göre eşit manadaki bir yargılama ve adalete dayalı bir hükümle gereken yapılacaktır. Ancak yine de bunun keyfiyetini, nasıl ve nice olduğunu Allah bilir.

“Artık kimin iyilikleri kötülüklerine ağır basarsa,” (.....) kelimesi, mizan veya mevzun kelimesinin çoğuludur.

Yani, “herhangi bir ağırlığı, değerlendirilmesi bulunan ve böylece tartılabilen ameller -ki bunlar kişinin yapıp-ettiği güzel işlerdir- ağır ve baskın gelirse,..” veya “kendisiyle onlara âit güzel iş ve hizmetlerinin tartılıp değerlendirildiği şey.” “İşte bunlar Allah'ın rızası ve cennetle ödüllendirilip kurtuluşa ereceklerdir.”

9

Kimin de kötülükleri baskın çıkar ve iyilikleri-sevap yönü hafif kalırsa, âyetlerimizi inkâr etmeleri yüzünden cehennem ateşine ve azâba maruz kalmalarından dolayı hüsrana uğrayacaklardır.

“Kimin de kötülükleri baskın çıkar ve iyilikleri-sevap yönü hafif kalırsa,” ki bunlar kâfirlerdir, imansız olduklarından ötürü herhangi bir önemi hâiz, değerdinlecek amelleri de yoktur. Bunların mizanlarında bir hayır ve iyilik yoktur. Dolayısıyla iyilik ve sevap yönleri de hafif kalacaktır. “Âyetlerimizi inkâr etmeleri yüzünden cehennem ateşine ve azâba maruz kalmalarından dolayı hüsrana uğrayacaklardır.” Burada geçen,

“âyetler” den kasıt deliller, hüccet ve kanıtlar demektir. “İnkâr etmeleri” zulüm, bir şeyi konması ve olması gereken yerin dışına koymak, gerekeni yapmamak demektir. Burada da, “delil ve hüccetleri inkâr etmeleri onlara boyun eğmemeleri” demektir.

gibi şeylerdir. Diğer taraftan, (.....) kelimesinde (.....) harfinin açık bir şekilde yer alması, bunun kelimenin-aslından olması sebebiyledir. Halbuki (.....) kelimesi böyle değildir. Burada (.....) harfi kelimenin aslından değil, zâiddir. Ancak kırâat imâmlarından Nâfi, (.....) kelimesinin (.....) kelimesine benzerliği sebebiyle bu da hemzeli olarak, (.....) tir. “Hâl böyle iken bu nimetlere ne kadar da az şükrediyorsunuz!” Bu da tıpkı, “...Rabbimize karşı görevlerinizi ne kadar da az hatırlıyorsunuz!” (A'raf 3) âyeti gibidir.

10

Ey Âdemoğulları! Andolsun ki, sizi yeryüzüne her türlü bolluk ve imkânlarla donatıp yerleştirdik. Ve orada geçiminizi sağlayabileceğiniz şeyler verdik. Hâl böyle iken bu nimetlere ne kadar da az şükrediyorsunuz!

Orada size yerleşebileceğiniz, karar kılacağınız bir yer ve mekân verdik. Yine orada her türlü tasarruf konusunda size güç verdik. “Ve orada size geçiminizi sağlayacak şeyleri verdik.”

Âyette geçen (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğuludur. Bû da insanımı kendisiyle ihtiyaçlarını karşıladığı yiyecek ve içecek

11

Gerçekten Biz atanız Âdem'i ve sizin aslınızı topraktan yarattık. Sonra beşer olarak size şekil verdik. Hemen bunun ardından da meleklerle, “Saygı için Âdem'in önünde secde edin” dedik. Derhal secde ettiler. Ancak İblîs secde edenlerden olmadı.

“Gerçekten Biz, atanız Âdem'i ve sizin aslınızı” şekil-sûret ve biçim verilmemiş bir çamurdan “topraktan yarattık. Sonra beşer olarak size şekil verdik.” Atanız Âdem'i şekilsiz bir hâlde önce balçıktan yarattık, daha sonra da biçimlendirip ona şekil verdik. Bunun delili da, Âyetin bundan sonraki şu kısmıdır: “Hemen bunun ardından da meleklerle, 'saygı için Âdem'in önünde secde edin'dedik. Derhal secde ettiler. O Hazret-i Âdem'e “secde edenlerden olmadı.”

12

Allah, “Secde için sana emrettiğim hâlde, Âdem'e secde etmeni önleyen nedir?” diye İblîse sordu. O da: “Ben ondan çok daha üstünüm. Çünkü beni ateşten yarattın, onu da çamurdan yarattın” dedi. Senin secde etmene mani olan şey nedir?

Burada, (.....) deki (.....) harfi merfûdur. (.....) deki (.....) da zâiddir. Bunun zait-fazladân olduğunun delili ise, şu ayettir:

“Allah, ey İblîs! İki elimle yarattığıma secde etmekten seni engelleyen nedir?' diye sordu.” (Sâd,75) Dikkat edilirse bu âyette altı çizili kelimenin başında (.....) yoktur.

İşte bu ayetten anlıyoruz ki, şu anda tefsirini okumakta olduğumuz bu Âyetteki “La” zâiddir. Nitekim bunun bir benzeri de şu ayettir:

“Böylece kitap ehli bilsinler” (Hadid,29)

Buradaki (.....) da zâiddir. Eğer böyle olmasaydı, bu takdirde mana, “bilmeşinler” olurdu. Halbuki burada, (.....) ifadesi, (.....) demektir.

Bu da, “Bilsinler” manasınadır. Yine tefsirini okumakta olduğumuz Âyetteki, “Sana emrettiğim hâlde” ifadesi ile, söz konusu emrin vücut yani farzıyet ifade ettiğinin bir delilidir. Yüce Allah'ın, İblîs ile ilgili durumu bildiği hâlde buna rağmen, onu secde etmekten alıkoyan veya secde etmesine mani olan soruyu yöneltmesindeki kasıt İblîsin foyasını ortaya dökerek onu rezil etmek, aşağılık bir varlık olduğunu, inatçı biri olduğunu, kafirliğini, büyüklük taslamasını, kendi aslı olan ateşle övünç duyduğunu ve Hazret-i Âdem'in - aslinin toprak olmasını hakir ve aşağılık olarak gördüğünü onu bilmeyen ve tanımayanlara göstermek içindir.”

O da: Ben ondan çok daha üstünüm. Çünkü beni ateşten yarattın, onu da çamurdan yarattın, dedi.” Şeytanın açısından güya ateş aydınlatan nuranî bir şeyken, çamur ise karanlığı içerir ve onu temsil eder. Bu rezil ve aşağılık varlık böyle bir yargıya varmada yanılmıştır. Aslında ateşin aksine çamur-balçık ya da toprağın “çok önemli özellikleri vardır. Aksine çamur ya da balçık, kendisinde ciddiyetin, vakarın, sakinliğin ve kendine hakimiyetinin olması sebebiyle çok daha üstündür. Kaldı ki çamurda hilm-yumuşaklık, haya ve sabır vardır. İşte bu özellik, kişiyi tevbe etmeye, mağfiret dilemeye davet eder. Ateşe gelince bunda da, hiddet, sinirlilik, kararsızlık, tutarsızlık, tereddüt etme, düşüncesizlik ve istikrarsızlık ve başkasına karşı üstünlük taslamak gibi özellikler bulunmaktadır. İşte bu özellikler ise o kimseyi büyüklenmeye sevkeder. Kaldı ki toprak ülkelerin ve toplumun varlığı, temelidir, ayakta kalmalarını sağlar. Halbuki ateş ise yok oluşu, toplumların helâkine sebeptir. Ateş, ihanetin ve yok oluşun kaynağı iken, toprak ise emanetin, güvenin ve üreyip çoğalmanın kaynağıdır. Çamur ateşi söndürüp yok eder, yangını ve tehlikelerini ortadan kaldırır. Halbuki ateş çamura bir şey yapamaz, yok edemez. İşte bütün bunlar İblîs denen şeytanın hakkında habersiz olduğu, gâfil bulunduğu toprağa âit gerçeklerdir. İşte bu bozuk ve fasit kıyaslamalarıyla İblîsin ayağı kaymış oldu.

Nitekim kıyası red eden ve buna karşı çıkanların gerekçeleri işte buna dayanmaktadır. Bunlar, “kıyası ilk olarak İblîs gündeme getirdiğinden dolayı, kıyas red ediyoruz” demektedirler. Ancak kıyası kabul edenler ise, eğer ortada bir nass sabit ve var ise, buna rağmen kıyasa gitmeyi yanlış sayarlar ve red ederler. Halbuki İblîsin kıyası, ortada nass mevcut olduğu hâlde, inatla direnıp kıyasa gitmiş olmasıdır. Diğer bir bakımdan da, “Senin secde etmene engel oluşturan şey nedir?” sorusuna verilecek cevap şöyle olmalıydı: “Beni şu hususlar engelledi” demeliydi. Halbuki İblîs böyle demeyip “Ben ondan daha hayırlıyım, üstünüm” demeye kalkışmıştır. Böylece yeni bir konuya geçmiş bulunuyor. Ele aldığı bu yeni konuda bizzat kendisini söz konusu kılıyor ve Hazret-i Âdem (aleyhisselâm) den üstün olduğu açıklamasını yapıyor. Dolayısıyla, Âdem'e secde etmeme engeli olarak üstünlüğünü gerekçe olarak ortaya koymaktadır. Bu itibarla da İblîsin bu ifadelerinden de cevabının gerekçesi kendisince ortaya konuluyor. Sanki İblîs şöyle bir cevap veriyor gibidir:

“Benim Âdem'e secde etmeme gerekçem, benim ona olan üstünlüğüm, benim ondan daha değerli oluşumdur.” Bu ise emre karşı çıkmak ve o emri reddetmektir. Aynı zamanda kendisi gibi üstün bir varlığın yine kendisi gibi bir varlığın önünde secdeye kapanması öyle kabul olunacak bir durum olamaz, bu yadırganacak bir durumdur. Halbuki üstün olan bir varlığın kendisince değer bakımından daha bir alt seviyede bulunan birine secde etmesi şık olamazdı. Bunlar şeytan denen İblîsin kendisince gerekçesi idi ve haliyle bâtil bir gerekçedir. Her şeyden önce Allah'a ve emrine karşı çıkmıştır.

13

Allah da: “Öyleyse hemen bulunduğun o yerden in! Çünkü orada kurulup büyüklük iddiasına kalkışmak senin haddin değildir. Artık oradan derhal çık ve git! Çünkü sen alçaklardansın” buyurdu.

Cennetten veya semadan-gökten derhal in! Çünkü orası mütevazî olanların, alçak gönüllülerin yeridir. (.....) kelimesinde yer alan, (.....) harfî, “Ben ondan daha hayırlıyım” cümlesinin cevâbıdır. Bu bakımdan mana şöyle olmaktadır:

“Mademki sen büyüklük taslayıp kibirlenmekte, defol git, in buradan, aynî.” “Çünkü orada kurulup büyüklük iddiasına kalkışmak senin haddin değildir.” Orada bulunduğun hâlde ve Allah'a karşı isyan içine girdiğin hâlde büyüklük taslaman doğru değildir. “Artık oradan derhal çık ve git! Çünkü sen alçaklardansın, buyurdu.” Artık bundan böyle sen en adi ve alçaklardansın, Allah katında olsun, Onun sevdikleri katında olsun senin hiçbir değer ve önemin yok. Bundan böyle herkes seni kötüleyip duracak ve yerecektir. Konuşan her bir dil, senin büyüklük taslaman sebebiyle sana hep lânet okuyacaklardır. Nitekim bunun için şöyle bir ata sözü geliştirilmiştir: “Büyüklük peşinde koşup kibirli davrananlar, toplumun hep yüz karası aşağılık varlıklar olarak anılırlar.”

14

İblîs: “Rabbim! Bana herkesin yeniden dinlecekleri güne kadar yaşama fırsatı ver” dedi.

“İblîs: Rabbim! Bana herkesin yeniden dinlecekleri güne kadar fırsat ver, dedi.” Son nefhanın-surun üfürülmesiyle insanların yeniden dinlecekleri o güne kadar bana mühlet tanı, dedi.

15

Allah da: “Haydi öyle olsun, istediğin güne kadar sana zaman tanınmıştır” buyurdu.

“Allah da: Haydi öyle olsun, istediğin güne kadar sana zaman tanınmıştır”buyurdu.”

Yani birinci sura üfürülene kadar bu fırsat sana tanınmıştır. Burada İblîse böyle istediği gibi cevap verilmesinin nedeni. Bunda bir çok imtihan ve denemelerin yer alması sebebiyledir. Aynı zamanda yüce böylece sevdiklerinin de gönüllerini almış oluyor, onlara olan yakınlığını göstermek istiyor.

Yani burada şu gerçeğe yer veriliyor ve âdeta şöyle deniliyor gibidir: “İşte bu, bana karşı çıkanlara, beni tanımayanlara, bana sebedenlere olan iyiliğimdir. Bir de siz beni sevenlere karşı iyilik ve mükafatımın ne olacağını vânn düşünün!” Hemen bunda bir ayak sürçmesinin bir kaymanın var olduğu sezinlenmekle birlikte yine de bu isteği ona bir cesaret verdi. Çünkü Celal sâhibi yüce Allah'ın hilm sâhibi ve yumuşak olduğunu biliyordu.

16

İblîs de: “Mademki Sen benim yoldan çıkıp sapıtmamı istedin, ben de çıkıp onların doğru yolunun üzerinde mutlaka pusu kurup yatacağım” dedi.

Mademki benim doğru yoldan çıkmamı, sapıtmamı diledin...

Yani: Bizzat benim yoldan çıkmam sebebiyle, demektir. Burada, (.....) daki (.....) harfi mahzûf olan sebebiyle “yemin-kasem fiiline mütealliktir.

Buna göre de mana şöyledir: “Benim yoldan çıkıp sapmamı istemene and içerim ki, veya burada bizzat (.....) harfinin kendisi yemin manasıdır.

Bu durumda mana şöyle olur: “Senin beni yoldan çıkarman sebebiyle yemin ederim ki,” “Ben de çıkıp onların doğru yolunun üzerinde mutlaka pusu kurup yatacağım'dedi.” Ben de bundan böyle onların İslam yoluna çıkıp kendilerine engel olmak için, onların bu yoldan gidiş ve gelişlerini hep gözeteceğim, tuzak kurup fırsat bekleyeceğim. Tıpkı kervanların yolunu kesip onları vurup yağmalanmak için düşmanların kendilerini pusuda bekledikleri gibi tuzaklar kurup bekleyeceğim.

Burada bunun mensûbluğu ise zarf olması sebebiyledir. Tıpkı Arapçadaki şu cümle gibi: “

Yani (.....) demektir. Türkçe'si ise: Zeyd sırtı vurdu- yani Zeyd onları arkalanndan vurdu, demektir.

Tavus'un anlattığına göre, kendisi Mescid-i Harâm'da bulunduğu bir sırada Kaderiye mezhebine mensup biri geldi, bunun üzerine Tavus kendisine: “Buradan kalkıp gider misin yoksa seni biz mi kaldırıp atalım?” deyince, adam da kalkıp ayrıldı. Bu defa oradakilerden biri Tavus'a: “Sen bu şekildeki bir konuşmayı bir fakih ve ilim sâhibi birine karşı mı yapıyorsun?” demesi üzerine, Tavus da ona: “İblîs ondan çok daha bilgiliydi ve fakat o Rabbine karşı: Rabbim! Senin benim yoldan çıkmama sebep olman.... sebebiyle, diye Rabbine karşı çıkmıştı” demesi üzerine, itirazda bulunan kimse de: “Ben nefsime aldandım” dedi.

17

“Sonra da onları her yönden, önlerinden, arkalanndan, sağlarından veollarından kuşatıp hiç beklemedikleri yollardan sokularak tuzağa düşüreceğim. Sen onların çoğunu nimetlerine şükredenler olarak bulmayacaksın” dedi.

“Sonra da onları her yönden, önlerinden” kuşatıp âhiret hayatı hakkında şüpheyeye düşüreceğim, “arkalanndan” çevirip dünyaya düşkünlüklerini artırmaya gayret edeceğim, “Sağlarından” onların iyilik yapma taraflarından sokularak yapacağımı yapacağım “veollarından” yani kötülük işlemleri tarafından “sokularak tuzağa düşüreceğim, dedi.” Burada, “ollar” kelimesi, “sol” kelimesinin çoğuludur.

Yani genelde düşmanların birine saldırmaları için nasıl ki, onları dört bir taraftan kuşatırlarsa, “İşte ben de onları böylece kesin ve mutlak manada her taraftan kuşatarak kendilerini kurduğum tuzağıma düşüreceğim” demektir.

Şakik-i Belhî diyor ki: “Hemen her sabah şeytan beni dört bir taraftan gözetlemeye başlar; Önce taraftan bana sokulur ve der ki: “Sakin korkmayasın. Çünkü Allah, çok bağışlayan ve çok esirgeyip merhamet edendir.” Onun bu telkini karşısında ben hemen şu mealdeki âyeti okurum: “Şurası bir gerçektir ki, ben, tevbe eden, îman eden ve sâlih amel işleyen ve böylece doğru yolda giden kimseyi bağışlarını.” (Ta-Ha, 82). Bu ilk hareketinde başaramayınca bu defa ikinci hamleyi yapar, ban arkamdan sokularak, beni gelecek endişesiyle korkutur. Ben de hemen şu mealdeki âyeti okurum: “Yeryüzünde debelenen her canlının rızkı sadece Allah'a âittir.” (Hûd,6) Bu ikinci hamlesinde de başanlı olamayınca bu defa üçüncü bir atağa geçer ve sağımdan girerek, beni övmeye, iyiliklerimi sayıp-dökmeye başlar. İşte ben de bunun üzerine şu âyeti okurum: “Güzel bir son muhakkak sorumluluk bilincinde olan takva sahiplerinindir.” (Â'raf,128) İblîs denen şeytan bu atağında da başanlı olamayınca bu defa solumdan, şehvi duygularını noktasından bana yaklaşır ve neni böylece ayartmaya çalışır. Ben de hemen şu âyeti okurum: “Artık, tıpkı daha önce benzerlerine yapıldığı gibi, kendileriyle arzu duydukları şey arasına set ve perde çekilir.” (Sebe', 54).”

Onların “şu, şu yönlerinden kendilerine sokulurum,” dediği hâlde, “onların üstlerinden ve altlarından girerim-sokulurum” dememiştir. Çünkü bu yerler Rahmet ve secde yerleridir. Bir de ilk iki maddede, “Min” cer edatı kullanılmıştır. Bu edat başlarıgıç noktasını belirleyen bir edattır. Son iki maddede ise, “An” cer edatı kullanılmıştır. Çünkü bu edat, inhirafa, bozulmaya delalet eder.

“Sen onların çoğunu nimetlerine şükreden bulmayacaksın, dedi.” İnananlar olarak bulmayacaksın.. İblîs bunu zan ve tahminine dayanarak söylemiş ise de, bu zannında isabet etmiştir. Çünkü bir âyette şöyle buyrulmaktadır: “Andolsun İblîs, onlar hakkındaki tahminini doğru çıkardı.” (Sebe', 20) Veya bizzat yüce Allah'ın bunu meleklerle haber vermesi üzerine o da meleklerden duymuş olabilir.

18

Allah, İblîse: “Çık-git oradan rezil! Aşağılanmış ve kovulmuş bir hâlde ayrıl oradan! Andolsun ki, onlardan kim senin ardından gelecek olursa şunu iyice bilmelisin ki, mutlaka cehennemi sizinle dolduracağım” diye buyurdu.

Cennetten veya gökten, bulunduğu konumdan çık git! Ayıplanmış, Allah'ın rahmet ve merhametinden kovulmuş biri olarak uzaklaş behey rezil ve aşağılık varlık. Arapçada, (.....) ayıp ve noksanlık manasıdır.

“Andolsun ki onlardan kim senin ardından gelecek olursa şunu iyice bilmelisin ki, mutlaka cehennemi sizinle dolduracağım', diye buyurdu.”

(.....) deki (.....) harfi burada Kasem-yemin manasıdır.

Bunun cevabı ise, (.....) cümlesidir. Bu da şartın cevabı yerine geçen bir ifadedir. “sizden” burada “Senden ve onlardan” manasında olup, muhatap zamîrine burada üstünlük tanınmış oldu.

19

Ey Âdem! Sen ve eşin cennet'e yerleşin! Ve dilediğiniz yerden yiye. Ancak şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa zalimlerden olursunuz.

20

Ancak şeytan, her ikisini de çekemeyerek o güne kadar ikisinin farkında olmadığı avret yerlerinin çıplaklığını kendilerine göstermek için onlara alçak bir sesle fısıldayıp vesvese verdi ve: “Rabbinizin bu ağacı sırf melek olursunuz veya ebedî kalanlardan olursunuz diye yasakladı” dedi.

Vesvese: Bir kimsenin yavaş bir şekilde ve etrafa duyulmayacak tarzda konuşması, demektir. Kısaca kişinin sözlerini yavaş yavaş ve sakın bir şekilde tekrar etmesi halidir. Bu bakımdan vavm fethasıyla müvesves adam, denmez. Ancak vav harfinin kesresiyle olmak üzere müvesvis adam, denir.

Yalnız kendi adına vesvese yapılan için, (.....) denir, başkasına bu manada telkinde bulunan kimseye de, “Vesvese yapılan, vesveseye maruz bırakıları” demektir.

Yani kendisine fısıldama yoluyla vesvesede bulunulan adam, anlamındadır.

Diğer taraftan, (.....) demek, vesveseyi o kimse adına, onun için işledi, vesvesede bulunuldu, denilir. (.....) ise, başkasına vesvese de bulundu, demektir.” o güne kadar her ikisinin farkında olmadığı avret yerlerinin çıplaklığını kendilerine göstermek için,”

Her ikisine de avret yerlerinin açık hâlini göstermek için,... İşte âyetin bu kısmından anlıyoruz ki, kişinin avret yerlerini açması gerçekten oldukça büyük bir günah ve ayıptır. Çünkü delil bu ayettir. Kaldı ki, çıplaklık veya avret yerlerini açmak insanın ne doğasına ve ne de aklına uygundur. İnsan akli ve karakteri böyle adi bir şeyi yadırgar.

Eğer, (.....) kelimesindeki (.....) harfine ne diyeceksin? Neden , bu harf “Hemze” harfine dönüştürülmedi? Nitekim “Vâsıl” kelimesinin İsm-i tasğiri-küçültme sıfatı, (.....) olarak gelmiştir, Halbuki bu kelimenin aslı, (.....)dır. Burada iki vav harfinin bir arada hoşnutsuzluk doğuracağı gerekçesiyle ve böyle bir durum oluşmasının için, ilk vav harfi Hemze harfine dönüştürülmüştür.” Şimdi sen buna ne diyeceksin, çünkü (.....) kelimesinde böyle yapılmamıştır, neden diye soracak olursan, buna cevabım şöyle olur:

Aslında, buradaki ikinci vav harfi med harfidir. Tıpkı, (.....) kelimesinin elif harfi gibi. Nasıl ki hemze harfinin hazfi, (.....) kelimesinde gerekli görülmemişse, aynı şekilde, (.....) kelimesinde de bu açıdan gerekli görülmemiştir.

Bunun da sebebi, eğer bir kelimede iki vav harfi de harekeli olursa, bunda görülecek ağırlık, kendisinde İki vav harfi bulunup da, bunlardan biri sakın olana göre çok daha fazladır İkincisinde dilde fazlaca bir zorluk oluşturmamasına karşılık birincisinde daha fazla bir zorlanma görülecektir. Aslında işin bu yönü de zaten zaruret gereği anlaşılacaktır. Dolayısıyla nerede dilde bir ağırlık oluşturuyorsa, orada vav harfi hemzeye dönüştürülür. Böyle bir zorunluluğun olmadığı yerde de buna gidilmez.

Fakat Abdullah b. Mesut, vav harfini hemzeye kalb ederek, (.....) olarak okunmuştur. Ancak Nahhas böyle bir kırâati: tesbit etmemiştir. “Rabbinizin bu ağacı sırf melek olursunuz veya ebedî kalanlardan olursunuz diye yasakladı dedi.” İyilikleri ve kötülükleri bilebilen ve gıda alma gereğini duymayan iki melek olmanızı istemediğinden veya ölümsüz olanlardan olup her ikinizin de cennet içinde ebedî olarak kalmanızı dilemediğinden,diyerek onları tuzağa düşürdü.

Bir de Âyetteki, “İki melek” kelimesi, (.....).” İki melik” olarak da okunmuştur. Gerekçe olarak da şu âyet gösterilmiştir: “Ey Âdem! Sana ebedilik ağacını ve sonu gelmez bir saltanatı göstereyim mi? dedi.” (Tâ Hâ,120)

21

“Bir de onlara: Ben, size söylediklerimle ve bu konuda bildiklerimle öğütte bulunuyorum, diye de yemin etti.”

Burada dikkat edilecek olunursa, İblîsin yaptığı yemin kipi Mufaale babından kullanılmıştır. Bilindiği gibi Mufaale babının binası müşareket içindir. Her ne kadar yemin yapan sadece İblîs ise de, Hazret-i Âdem ile Hazret-i Havva da onun bu yeminin tasdik ederek bir bakıma doğrulamışlardır. Bu itibarla sanki yemin iki karşılıklı kimseden meydana gelmiş gibidir.

22

Bu şekildeki bir tuzakla onları yanılttı. Onlar da kendilerine yasaklanmış ağacın meyvesinden tadınca, edep yerlerinin çıplak olduğunu farkettiler ve cennet ağaçlarının yapraklarıyla edep yerlerini kapatmaya başladılar. Bunun üzerine Rableri kendilerine: “Ben size, o ağaçtan men etmedim mi? diye sizi uyarıp ve şeytan sizin için apaçık bir düşmanınızdır dememiş miydim?” buyurdu.

“Bu şekilde bir tuzakla onları yanılttı.” İblîs yaptığı yeminle her ikisini de aldatıp tuzağa düşürdü. Yasaklanan ağacın meyvesinden yemelerine onları ikna etti. Zaten mü'min kimse, kendisine Allah adına and verilince buna hemen inanır. Nitekim Hazret-i Ömer'in oğlu Abdullah (radıyallahü anh): “Kim bize Allah adın and vererek bizi yanıltıp aldatırsa biz de onun aldatmasına Allah adına aldanırız” der. Bak. Hilyetu'l-Evliya, 1/295. “Onlar da kendilerine yasaklanmış ağacın meyvesinden tadınca,” Yasaklanan ağacın meyvesinden alıp onu

tattıklarında ki bu, buğday veya üzüm olabilir, “hemen o andan itibâren edep yerlerinin çıplak olduğunu farkettiller” kapanık olan üstlerinin, üzerindeki elbise durumundaki giysinin yok olmasıyla avret yerleri hemen açılıp meydana çıkıverdi. Halbuki yasaklı ağacın meyvesinden yemeden önce ne kendileri ne de biri diğerinin avret, yerlerini görmüyordu. Anlatıldığına göre yasaklı ağacın meyvesinden yemeden önce avret yerlerini kapatan giysileri tırnak türünden imiş.

Yani âdeta beyazlıkta tıpkı tırnağa benzeyen ve fakat oldukça latif ve yumuşak olup sertlikleri yokmuş. İşte yüce Allah'ın verdiği bu nimeti sırf hatırlasınlar için, bu elbisenin kaldırılmasıyla sadece tırnaklar bırakılmış ki, o gerçeği ansınlar da pişmanlık duysunlar, istenmiştir, “ve cennet ağaçlarının yapraklarıyla edep yerlerini kapatmaya başladılar.”

Arapçada, (.....) fiili yardımcı fiil olup, “başladı” anlamındadır. Bu itibarla, (.....) demek, “....kapatmaya başladılar” manasınadır. Böyle Âdem ve Havva, avret ya da edep yerlerini kapatmak için incir ve muz yapraklarıyla yaprakları üst üste koyarak kapatmaya gayret ediyorlardı. Tıpkı ayakkabıyı onanp açık yerlerini kapatmak gibi. “Bunun üzerine Rableri kendilerine: Ben size, o ağaçtan men etmedim mi? diye sizi uyarıp ve” Bu, yüce Allah tarafından onların azarlanması, itâbıdır. Yaptıkları yanlış yüzünden bir uyandır. Anlatıldığına göre, yüce Allah Âdem'e: “Şu ağaç dışındaki tüm cennet ağaçlarından yiyip faydalanabilirsin, diye sana ikram ve ihsan da bulunmadım mı?” demiş. Âdem de, “Kesinlikle söyledin. Ancak ben, hiçbir kimsenin yalan yere senin yüce ismini kullanarak birini aldatacağını sanmazdım. Ben işte buna aldandım” dedi. Yüce Allah da: “İzzetim ve zatım adına yemin ederim ki, bundan böyle kesin olarak seni yeryüzüne indireceğim. Artık orada kolay bir şekilde değil, elinin gücü ve alın terinle çalışıp çok ağır şartlarla geçimini sağlayacaksın” buyurdu. Bundan sonra yeryüzüne indirildi, kendisine demircilik sanatı öğretili. Ekin ekmesi, ziraat yapması emrolundu ve oda böylece toprağı ekip biçmeye, sulamaya, hasadetmeye, harman yapıp dövmeye, danelerini başaklarından ayırmaya öğütme, hamur yoğurmaya ve ekmek pişirmeye başladı.” şeytan sizin için apaçık bir düşmandır, dememiş miydiniz?” buyurdu.”

23

“Her ikisi de: Rabbimiz! Emrine karşı gelip şeytanın sözlerine kanmakla biz kendimize yazık ettik! Eğer bizim kusurumuzu bağışlamaz, rahmet ve merhametinle bizi esirgemezsen, mutlaka hüs rana uğrayanlardan olacağız” dediler,”

İşte bu âyet Mu'tezile aleyhine ve bizim lehimize olmak üzere delilimizdir. Çünkü Mu'tezile mezhebi mensupları işlenen küçük günah ve hataların bağışlanmış olduğunu, bunlardan sorumluluk olmayacağını savunuyorlar.

24

Allah: “Hepiniz cennetten kiminiz kiminize düşman olarak derhal inin! Yeryüzünde bir süre için karar kılabilceğiniz bir yer ve geçiminizi sağlayabileceğiniz şeyler var” buyurdu.

Buradaki hitap Âdem ile Havva'yadır. İki kişi oldukları hâlde âyette çoğul kipi kullanılarak, “Hepiniz” inin buyurulmuştur. Halbuki İblîs daha önce kovulmuş ve bulunduğu yerden inmişti. Ola ki İblîs ilk inişinde bulunduğu konum ve yerden semâya inmiş olabilir. Buradan da hepsi birlikte yeryüzüne inmiş olabilirler. Bunların hepsi ihtimal dahilindedir.

“Kiminiz kiminize düşman olarak” (.....) cümlesi burada hâl yerinde gelmiştir.

Yani birbirinize karşı düşmanlar olarak, anlamındadır. Çünkü İblîs Âdem ile Havva'ya düşman olduğu gibi o ikisi de ona düşman idiler. “Yeryüzünde bir süre için karar kılabilceğiniz bir yer” bir istikrar ya da kalabilceğiniz yer “ve geçiminizi sağlayabileceğiniz şeyler var” buyurdu.” Ecel vaktiniz gelene kadar, sizin ihtiyaçlarınızı karşılayacağınız şeyler orada var.

Sabit el-Bünanî'den rivâyete göre demiştir ki: “Hazret-i Âdem yere indikten sonra ölüm vakti geldiğinde, melekler çevresini kuşattılar. Bu arada Hazret-i Havva da onların etrafında dolanıp durmaya başladı. Bunun üzerine Hazret-i Âdem, eşi ve annemiz Hazret-i Havva'ya, “Rabbimin meleklerini rahat bırak! Benim başıma her ne gelmiş ise, hepsi de senin yüzünden gelmiştir” dedi. Âdem, ölünce, melekler kendisini su ve sidir ya da hünnap ile yıkadılar. Yıkama işini tek yaptılar (bir, üç, beş gibi). Aynı şekilde kendisini tekli pları bir kefen ile

sarıp sarmaladılar, mumyaladılar. Ona bir mezar kazdılar ve kendisine bir lahit yapıp onu Hindistan'da Serendip (Seylari Srilanka adası) denilen yerde defnettiler ve Âdem'in çocuklarına da: “İşte bu, ondan sonra sizin uygulamanız gereken sünnetiniz, yolunuz ve uygulamanızdır” dediler.

25

“Yine Allah: Orada” Yeryüzünde “yaşayacak,orada ölecek ve defnolunacaksınız. Kıyamet gününde de oradan diriltilip çıkarılacaksınız'dedi” Kıyamet gününde ödüllendirilmek veya cezâlarırdırılmak için yeniden diriltilip katımızda hesaba çekileceksiniz, buyurdu.

Kırâat imâmılarından Hamza ile Ali Kisâî “çıkarılacaksınız” kelimesini, “çıkacaksınız” şeklinde okumuşlardır.

26

Ey Âdemoğulları! Size avret yerlerinizi kapatacak giysiler ve bir de süslenmeniz için elbiseler var ettik. Ancak takva denilen îman ve sâlih amel elbiseleri en üstün ve en hayırlı elbisedir. İşte bu, Allah'ın kudret ve rahmetini gösteren mu'cizelerindendir ki belki de onlar bu gerçekleri düşünüp ders çıkarırlar.

“Ey Âdemoğulları! Size avrat yerlerinizi kapatacak giysiler”

Gökten yere indirilenden şeylerden size edep yerlerinizi örtecek şeyler “ve bir de süslenmeniz için elbiseler var ettik.” Bilindiği gibi her şeyin aslının su olması itibariyle, edep yerlerinin örtülmesi için indirilen ya da var edilen şeyler de sudandır, “süslenmek için elbiseler...” ifadesi, kuş tüyünden yani diye geçen ifadeden alınmadır. Zira kulların süsü onların tüyleridir, süsleridir.

Yani yüce Allah şöyle buyuruyor: “Biz, size iki tür elbise indirdik. Bunlardan: biri ile, kapanması gereken edep yerlerinizi örtersiniz. Biri ile de süslenirsiniz.” : “Ancak takva denilen îman ve sâlih amel elbisesi en üstün ve en hayırlı elbisedir.” İnsanı cezâdan koruyan vera ya da takva giysisi çok daha üstündür.

Burada, “Takva elbisesi” ifadesi mübtedadır. Bunu haberi de, “en üstün...” cümlesidir. Sanki burada şöyle denir gibidir: “Takva elbisesi, işte o en hayırlıdır.” Çünkü işaret isimleri söz konusu edilen şeye râci olduğu takdirde zamîrlerle ifadesi daha bir yerinde görülmektedir. Ya da burada, (.....) işaret ismi, mübtedanın sıfatıdır. (.....) ise mübtedanın haberidir. Burada âdetâ şöyle denmektedir: “Söz konusu olunan,takva elbisesi'en hayırlısıdır.”

Veya “Takva elbisesi” mahzûf mübtedanın haberidir.

Yani: “O'dur takva elbisesi.” Kısaca, edep yerlerini kapatmak, aslında Îman sâhibi ve sâlih amel işleyen kimselerin elbisesidir. Daha sonra ise, “İşte bu elbise çok daha hayırlıdır” buyurdu.

Söylendiğine göre takva ehli denilen îman sâhibi ve sâlih amel işleyen, kısaca Allah'ın emirlerine bağlı ve yasaklarından da uzak duran kimselerin giysileri yünden, sert ve kaba olan şeylerdendir.

Bir de, (.....) ifadesini kırâat imâmılarından Nâfi, Ebû Cafer, İbn Âmir ve Ali Kisâî, (.....) kelimeleri üzerine atfederek mensûb olarak, (.....) şeklinde okumuşlardır.

Yani: “Size takva elbisesini de indirdik.” “İşte bu, Allah'ın kudret ve rahmetini gösteren mu'cizelerdir ki belki de onlar bu gerçekleri düşünüp kendilerine bir deriş çıkarırlar.” İşte bu, yüce Allah'ı kullarına karşı merhametinin ve fazlının bir delili ve delilidir. Belki bu sayede kullar da Allah'ın nimetini azametini ve büyüklüğünü böylece görüp takdir ederler. İşte bu âyet, kişinin edep yerlerinin açılmasından sonra, açılarda bu yerleri kapatmak maksadıyla toplarıları yaprakların hemen sonrasında bu giysilerden bahsedilmiş olması âdetâ sırf bunu anlatmak için zikredilmiş gibidir. Böylece yüce Allah tarafından kendileri için var edilen ve kendilerine bahşedilen bu elbiselere karşılık minnet duygularını açığa vurmaktır. Çünkü açıklık ve çıplaklıkta rezalet vardır. Dolayısıyla tesettürde yani edep yerlerini açmayıp kapatmakta ise Allah korkusu vardır ve bu da takva ile anlatılmaya çalışılmaktadır.

27

Ey Âdemoğulları! Şeytan, babanız Âdem ile Havva'yı ayartıp tuzağa düşürüp nasd her ikisini de çirkin yerlerini kendilerine göstermek için cennetten çıkarmaya sebep olmuş ise, sizi de Allah'a îman etmekten ve taattan

saptırmasın. Şüphesiz şeytan, ordusu ve yardımcıları sizin kendilerini göremediğiniz ve beklemediğiniz yerlerden sizi görür, bekler ve tuzaklarına düşürürler. Şüphesiz biz şeytanları, inanmayanların dostları kıldık.

Nasıl ki ebeveynleriniz olan Âdem ile Havva'nın- cennetten çıkarılmasma sebep olmuş ise, sizin de oraya girmemeniz için sizi saptırmasın ve aldatmasın. Her ikisinin de edep yerlerini kapatan elbiselerini soymaya sebep olarak böylece cennetten atılmalarına yol açtı. Çünkü buna asıl sebep olan şeytandır. Buradaki yasaklama görünürde her ne kadar şeytana ise de, mana itibariyle yasaklama aslında Âdemoğullarıdır.

Yani: Ey Âdemoğulları! Sakın şeytanın izinden gidip de onun dediklerini uygulamayın. Aksi takdirde sizi tuzağa düşürür, saptırır.”

(.....) ifadesi burada hâldir.

Yani giysilerini üzerlerinden soyarak onları oradan çıkardı.” “Şüphesiz Şeytan, ordusu ve yardımcıları sizin kendilerini göremediğiniz ve beklemediğiniz yerlerden sizi görür, bekler ve tuzağına düşürürler.”

Burada, (.....) şan ve dikkat çekme zamîridir. “Bizzat kendisi sizi görür” ifadesi, yasaklamanın asıl nedenine dikkat çekiliyor. Çünkü şeytan âdeti kendisine mudarada bulunan-yalâkalık yapılan düşman konumunda olduğundan, onun tuzağına düşmemek,fitnesine kapılmamak bakımından bir uyandır. Çünkü sizler hiç farkında bile olmaksızın nereden ve hangi şekilde sizi avladığını, tuzağına düşürdüğünü bile sezemezsiniz. (.....) Şeytanın soyundan gelenler veya şeytanlardan oluşmuş İblîs orduları manasıdır.

Bu, ayrı, zamanda (.....) daki zamîr üzerine atfolunmuştu, ki bu zamîr aynı zamanda, (.....) zamîri ile tekit olunan bir zamîrdir. Ancak, (.....) bü zamîr üzerine ma'tûf değildir. Çünkü fiilin mamulü, meydanda olanın-bariz olanın dışında gizlidir. Dolayısıyla bu da fiilin mamulü olan, (.....) cümlesine ma'tûftur. Zünnun Mısri (Öİ.248/862) der ki:

“Mademki senin onu göremeyeceğin yerlerden o seni görüp tuzağına düşürmek istiyor. O takdir de sen de, kendisin, her an ve her yerden gören ve fakat Şeytanın kendisini görmediği zattan yardım iste! Ki O da, ikramı bol olan kerem sâhibi, hataların üzerlerini fazlasıyla örtüp gizleyen, çok merhamet sâhibi olup merhamet eden ve işlenen hataları ve kusurları çok çok fazlasıyla bağışlayan, affeden yüce Allah'tır.” “Şüphesiz biz şeytanları, inanmayanların dostları kıldık.” İşte âyetin bu kısmı aynı zamanda yüce Allah'ın kullarının fiillerini de yarattığına ilişkin bir delildir.

28

Her türden putperestler, Ka'benin çevresini çıplak olarak tavaf etmek, ilahi mesajı reddetmek gibi büyük ma'siyetlerden herhangi birini işlediklerinde hemen: “Atalarınızı da bu yol üzere bulduk ve kaldı ki bizzat bu kötülükleri işlememizi de bize Allah emr etti” derler. De ki: “Allah asla kötülüklerin işlenmesini emretmez. Yoksa siz doğruluğu hakkında hiçbir bilgi sâhibi olmadığınız bir konuda Allah adma mı konuşuyorsunuz?”

Günahlardan en çirkin olanını işledikleri zaman, Meselâ Beytullah'ı çırlıçıplak hâlde tavaf etmek ve Allah'a ortak koşmak gibi bir fiili işlediklerinde hemen: “Atalarınızı da bu yol üzere bulduk ve kaldı ki bizzat bu kötülükleri işlememizi de bize Allah emretti, derler.” Bu tip kimseler böyle bir büyük ve iğrenç fiili işlediklerinde, hemen, “daha önce geçen atalarınız da böyle yaparlardı” mazeretine sığınır ve onların yolunu izleyip onları model olarak alırlar. Bir de bu gibi şeyleri yapmamızı bize aslında Allah kendisi emretti ve bizim bu şeylerde kararlılığımızı sürdürmemizi bizden O istedi, eğer Allah bizim bu yaptıklarınızdan hoşlanmasaydı ve buna nzası olmasaydı, kesinlikle bizi bundan bir başka şeye taşır ve yönlendirirdi, gibisinden bahanelere yapışırlardı. Ancak her iki bahaneleri de bâtıl, geçersiz ve anlamsızdır. Çünkü ilk gerekçeleri, yani atalarını üzerinde buldukları yolu devam ettirdiklerini öne sürmeleri sadece câhilleri körü körüne taklitten -başka bir şey değildir. İkinci bahaneleri yani, bize bunları yapmamızı emreden tarzındaki bahaneleri Celal ve Azamet sâhibi, yüce Allah'a karşı uydurulan bir iftiradan başka bir şey değildir. “De ki: Allah asla kötülüklerin işlenmesini emretmez.” Çünkü emrolunan şeyin mutlaka iyi ve güzel olması gerekir, Gerçi bunlar arasında da dereceler Ve mertebeler açısından farklılıklar olsa bile yine de emredilen şeylerin iyi ve güzel olması icabeder. Kaldı ki işin bu yönü Fıkıh Usulünde de zaten ele alınıp etraflıca anlatılmıştır, oradan da öğrenilebilir. “Yoksa siz doğruluğu hakkında hiçbir bilgi sâhibi olmadığınız bir konuda Allah adına mı konuşuyorsunuz?” Âyetteki soru edatı, inkâr anlamında olup onları da azarlayıp kötü niyetlerini göstermektedir.

Yani siz öylene iğrenç varlıklarsınız ki, kötülüklerinize Allah'ı bile alet ediyorsunuz, ne iğrenç mahlûklarsınız, demektir.

29

De ki: Rabbim, sadece adaleti ve doğruluğu emretmiştir. Her namazınız ve kulluğunuzda yönünüzü ve yüzünüzü sadece ve sadece Beytullah'a çevirin. Dua, taat ve ibâdet ya da kulluğunuzda samimi olarak, içtenlikle yalnızca O'na yaslanın. Kaldı ki sizi Uk olarak nasıl ki yokluktan var edip yaratmış ise, sizi yeniden diriltecek olmakla da katına gideceğiniz de O'dur.

“De ki: Rabbim, sadece adaleti ve doğruluğu emretmiştir.”

Adaleti ve her akıllı kimse tarafından kabul göreceği iyi ve güzel olan şeyleri emreder. O bunları emrederken nasıl olur da, kötülükleri emreder? Böyle bir şey Allah için asla vaki değildir. “Her namazınız ve kulluğunuzda yönünüzü ve yüzünüzü sadece ve sadece Beytullah'a çevirin. Dua, taat ve ibâdet ya da kulluğunuzda samimi olarak, içtenlikle yalnızca O'na yaslanın.” Ve “De ki: yüzünüzü ve yönünüzü yalnızca O'ndan yana koyun. İbadet ya da kulluk görevlerinizde dürüst olarak sadece Allah'a yönelin ve Ona yaslanın. Her secde, ibâdet ve kulluk anında Ondan yana dönün, Onu bırakıp başkalanna yönelmeyin. Yahut da başka yerleri ve şeyleri mabet ve ma'bût haline sokmayın, onlara yönelip değer vermeyin. Böylece Allah'ın rızasını, yapacağınız iyi ve güzel şeylerle, ibâdet ve taatle istemeye ve aramaya çalışın. “Kaldı ki sizi ilk olarak nasıl ki yoktan var edip yaratmış ise, sizi yeniden diriltecek olmakla katına gideceğiniz de O'dur.” Nasıl sizi hiç yoktan yaratmış ise, yeniden de diriltilip huzurunda hesaba çekecektir. Yüce burada, “İnsanların hiç yoktan ilk yaratılışlarını, yeniden dirilip hesap gününe inanmayanlar aleyhine delil olsun için bu noktaya işaret buyuruyor. İşte bu itibarla mana şöyle olmaktadır: “Yüce Allah kesin olarak sizi yeniden diriltecek ve yapıp ettiklerinizin hesabını vermek üzere de sizi hesaba çekecektir. O hâlde ibâdet ve kulluk görevlerinizde Allah'a karşı ihlas ve samimiyetle davranın.”

30

Kiminiz müslüman olarak doğru yolu seçtiniz. Kiminizin de sapıklığı tercih etmeniz sebebiyle artık dalalette kalmaları kaçınılmaz oldu. Çünkü bunlar Allah'ı bırakıp kesin olarak şeytanları veli edinirler. Bir de kesinlikle doğru yolda olduklarını sanacaktır.

Birinci guruptakiler müslüman olanlardır. İkiçiler ise kâfirlerdir. “Çünkü bunlar” kendileri için dalalette kalmaları kaçınılmaz olanlar “Allah'ı bırakıp kesin olarak şeytanlara-şeytanları veli edinirler. Bir de kendilerinin doğru yolda olduklarını sanacaktır.” İşte bu âyet hidâyete, doğru yola erdirmeye ve dalalette bırakma konusunda Mu'tezile mezhebinin aleyhine, bizim lehimize delildir.

31

Ey Âdemoğulları! Her namazınızda olsun, tavafinızda olsun, giyinip süslenin ve avret yerlerinizi de kapatın! Yiyeceğinizi, içeceklerinizi, ancak israf ve etmeyin. Şüphesiz Allah israf edenleri sevmez.

Her namaz kılışınızda süs ve ziynet giysilerinizi giyin. Burada ziynetten kasıt, tarak, güzel koku-esans manalarıdır. Sünnete-uygulamaya göre olması gereken şudur: Bir müslüman namaz kılması için güzel ve temizlik bakımından en güzeli ne ve nasıl olması gerekiyorsa onları yerine getirmeye gayret etsin. Çünkü namaz kulun Rabbine karşı yakan şı ve müriacatı dernektir. Bu itibarla da süslenip temizlenmek güzel kokular sürünmek müstahap-yerinde bir davranıştır. Nitekim tesettür yani örtünmek de farzdır. İster et olsun, ister içyağı olsun “Yiyin, için, ancak” haram olan şeylere kaçarak veya oburca yiyecek “İsraf etmeyin. Şüphesiz Allah israf edenleri sevmez.”

Abdullah b. Abbâs -Allah her ikisinden de râzı olsun- diyor ki: “Dilediğini ye, istediğini iç ve arzu ettiğini de giyin. Sakın iki haslet-özellik seni yanlışla ve hataya düşürmesin. Biri israf denilen aşırı manadaki savurganlık, diğeri ise büyüklenip kendini beğenmektir, kibirdir.” Harun Reşidin, alanında oldukça uzman ve fakat Hristiyan dinine mensup bir hekim vardı. İşte bu hekim Ali b. Hüseyin b. Vakid'de: “Sizin Kitabınız Kur'ân'da tıp ilmi ile alâkalı hiçbir şey yok..Halbuki ilim-bilimler bedenlerle ilgili olanlar ve dinlerle alâkalı olanlar diye iki gurupta incelenirler” demesi üzerine, Ali b. Hüseyin b. Vakid de ona: “Yüce Allah, tıp bilimiyle alâkalı olan tüm bilgileri yüce Kitabı'nın bir tek yanın âyetinde toplayıp formüle etmiştir: “Yiyin, için ve fakat israf etmeyin” diye bu ayetle cevap vermiştir. Bu defa Hristiyan hekim, “tıp konusunda sizin peygamberinizden

herhangi bir rivâyet yapılmamıştır. Buna ne dersin?” sorusu üzerine de Ali şu cevabı verir: “Peygamberimiz çok kısa ve özlü ifadeleriyle bunları bir araya getirmiştir. Nitekim şu ifade Resûlullah'den (sallallahü aleyhi ve sellem) bu konuya örnektir; “Mide, her hastalığın evi-merkezidir.” “Her devanın, iyileşmenin başı-temeli perhiz ve diyetdir.”, “Her bedene, neye alıştırmış isen, sadece onu ver.” Hristiyan doktor Ali b. Hüseyin b. Vakid'den bu cevapları alınca der ki:

“Ne sizin Kitabınız Kur'ân ve ne de sizin peygamberiniz büyük hekim Calinus'a tıp alanında bir şey bırakmamışlar.” (Rivâyetler için bak. İbn Hacer, “Ben bunu bulamadım” diyor. Haşiyetu'l-Keşşaf;2/100. Makasîd, s:389'da şöyle diyor: Bu sun ifadenin Resûlullah'a ref'i yani vardırılması sahih-doğru değildi): Aksine bu ifade, bir Arap doktor olan Haris b. Kelde'nin veya bir başkasının sözü olabilir. Bunun için bak, Keşfu'l-Hafa,2/297-298. Bk. Bağdadî, Tıbbu'n-Nebevî, s:69ve262. Thk. Yûsuf Budeyvî.)

32

De ki: Allah'ın kulları için var ettiği her tür güzelliği-süsü, rızkın iyi, temiz ve helâl olanını kim haram kıldı? De ki: Bütün bunlar dünyada iken öncelikle îman edenlere âittir. Kıyamet gününde ise özellikle îman edenler içindir. İşte bilen bir toplum için Biz, helâl, haram, din gibi ilahi mesajla ilgili her konuyu böyle etraflı bir şekilde açıklayıp gözler önüne sereriz.

İster giysiler olsun, ister güzelleşmeyi sağlayan şeylerin tamamı olsun, hepsinin aslını topraktan var eden Allah olduğuna göre bunları kim haram kılabilir? Çünkü topraktan pamuğu, ipek böceğinden de ipeği yaratan O'dur. Nitekim yiyecek ve içecek türünden olan şeyleri de yasaklayan kim?Anlatıldığına göre inkârcılar ve müşrikler bir şeyi haram kıldıklarında, koyunu ve ondan elde olunan et, yağ ve sütünden elde olunan şeyleri haram kılarlarmış. “De ki: Bütün bunlar dünyada iken öncelikle îman edenlere âittir.” Sadece iman edenlere değil, aksine bu gibi şeylerde Allah'a ortak koşan müşrikler de mü'minlerle ortaklırlar. Ancak “Kıyamet gününde ise özellikle îman edenler içindir,” Çünkü kıyamet gününde müşrikler artık bu şeylerde mü'minlerle ortak değiller. Eğer ayete iyice dikkat edilirse Rabbimiz burada, “İman edenlerle onlardan başkalan için” buyurmadı. Yüce Allah îman edenler ve başkalan için” demedi. Bunların asıl olarak îman edenler için yaratıldığını tembih etmek için. Kâfirler ise bu konuda mü'minler tâbidir.

Kırâat imâmılarından Nâfi, (.....) kelimesini merfû' olarak okumuştur. Bu manada mübtedadır. (.....) ise haberidir. (.....) cümlesi de haberin zarfıdır. Ya da, (.....) kelimesi, ikinci haberdır veya mahzûf bir mübtedanın haberidir ki o da, “Hiye” zamîridir. Bu cümle, (.....) olur. Diğerinin mensûb oluşu ise, zarftaki zamîr -ki bu haberdır- den hâl olması cihetiyledir. Bu bakımdan mana şöyle olur: “O şeyler kıyamet gününde bizzat inanlara âit olmakla birlikte aynı zamanda dünya hayatında da mü'minler için var olmuştur.” “İşte” yüce Allah'ın şerikinin olmadığını “bilen bir toplum için Biz, helâl, haram, din gibi ilahî mesajla ilgili her konuyu böyle etraflı bir şekilde açıklayıp gözler önüne sereriz.”

33

De ki:Şüphesiz Rabbim, açığı olsun, gizlisi olsun iğrenç ve utandırıcı olan her kötülüğü, büyük ve küçük günah ve ma'siyetlerin her çeşidini, haksız yere insanlara tecavüz edilip zulmedilmesini, kendisinden başkasına tapımhnası hakkında herhangi bir delil indirmedeği kimseye veya güçlere ilahlık tanınmasını ve bilmediğiniz konular hakkında Allah adına olmayacak şeyler uydurmanızı, Allah haram kılmıştır.

Kırâat imâmılarından Hamza b. Habib (Ebû Amare) “Ye” harfinin sükûnu ile, (.....) ifadesini, (.....) olarak okumuş, diğerleri ise, (.....) okumuşlardır. (.....) cümlesi nasb mahallindedir.

(.....) fiilini şeddesiz olarak İbn Kesîr Mekki, Ebû Amr ve Ya'kûb (.....) şeklinde okumuşlardır. Sanki şöyle denir gibidir: “İğrenç ve kötü olan her şeyi haram kıldığı gibi ve Allah'a ortak koşulmasını da haram kılmıştır.” Diğer taraftan bir de bu ifade içerisinde onlarla alay ve dalga geçmek, aşağılamak manası da vardır. Çünkü yüce Allah'ın kendisine başka bir kimsenin veya gücün ortak koşulması için bir delil ya da delil göndermez ve indirmez. Çünkü bu, câiz olan bir şey değildir. Bir de Allah adına yalan uydurmak, iftira atmak, helâli haram ve haramı da helâl kılmak gibi şeyleri ileri sürmeniz de kesin olarak haram ve yasaktır.

34

Her toplum ve insan için hayatta belirli bir süre tanınmıştır. İçinde ölecekleri süreleri dolunca ne bir an geriye erteleyebilirler ne de bir an öne alabilirler.

Herkes ye her toplum; için belirli bir vakit var ki, îman etmemeleri hâlinde o vaktin gelmesiyle onların kökünü kazıyacak azap kendilerine gelecektir. Aslında bu tehdit Mekke'li müşrikleredir. Allah katında süresi bilinen azap, Mekkelilerin inanmaması durumunda, eski ümmetlerin başına gelen azap gelip kendilerini yakalayacaktır. “İçinde ölecekleri süreleri dolunca ne bir an geriye erteleyebilirler ne de bir an öne alabilirler.” Âyette bu süre “bir saat” kelimesiyle anlatılıyor ki, bu, herhangi bir durumda birine bir mühlet verildiğinde verilecek en az süre manasındadır.

35

Ey Âdemoğulları! Sizin içinizden, size ilahî yasa olarak koymuş olduğum hükümleri anlatacak elçiler geldiği zaman, hemen onları doğrulayıp kendilerine itâat edin! Her kim de elçilere ve getirdikleri mesajlara uyar, Allah'ın emirleri ve yasakları doğrultusunda gayret eder, amelini ve durumunu düzeltirse, artık bundan böyle onlara hiç bir korku yoktur ve onlar üzülmeyecekler de.

Size kitaplarını ve içindeki hükümleri okuyup anlatacak peygamberler... Bu âyette geçen, (.....) aslında (.....) dir. Şart manasını daha da pekiştirmek için (.....) edatına bir de, (.....) harfi eklenmiş bulunuyor.. Çünkü (.....) harfi de şart içindir. İşte böyle bir durumda bunlardan sonra gelen fiile şeddeli nun-Nunu sakile şeddesiz nun-Nunu hafife gelmesi gereği vardır.

Nitekim burada da, (.....) dan sonra gelen, (.....) fiilin deki nun şeddeli-sakiledir. (.....) cümlesi, (.....) kelimesinin sıfatı olarak ref mahallindedir. Şartın cevabı ise, bundan sonraki, (.....) cümlesidir. “Her kim de elçilere ve getirdikleri mesajlara uyar, Allah'ın emirleri ve yasakları doğrultusunda gayret eder,” Allah'a ortak koşmaktan uzak durur, “amelini ve durumunu düzeltirse, artık bundan böyle onlara hiçbir korku yoktur ve onlar üzülmeyecekler de.” Kırâat imâmlarından Ya'kûb, üstünlü olarak,

(.....) şeklinde okumuştur.

36

Peygamberlere indirilen, içinde hüküm ve şerî'atleri taşıyan âyetlerimizi yalan sayanlar ve kibirleri sebebiyle onları kabule yanaşmayıp üstten bakarak îman etmeyenlere gelince, işte onlar cehennem ateşinde yanacakların ta kendileridir. Kaldı ki onlar orada ebedî olarak kalacaklardır.

37

Allah'a karşı oğul isnadında bulunarak, ortak koşarak veya şerî'at olarak göndermediği bir şeyi Allah adına yalan uydurarak iftirada bulunandan daha zâlim kim olabilir? Artık hayır ve şer, rızık ve ömür olarak kendilerine ne takdir edilmişse gelip onları bulacaktır. Nihayet ölüm melekleri olan elçilerimiz onların canlarını almak üzere kendilerine geldiklerinde onlara: “Allah'tan başka ma'bût edinip çağırdıklarınız ve kulluğunda bulunduğunuz tanrıla-rınız nerede hani?!” derler. Onlar da: “Bizi ortada bırakıp kaybolup gittiler, şu anda yerlerini de büemiyoruz” diyecekler. Ve böylece kendi aleyhlerine olmak üzere kâfir olduklarına ilişkin şâhitlikte bulunacaklardır.

Yüce Allah'ın asla söylemediği bir şeyi Allah söyledi diye iftirada bulunandan veya Allah'ın söylediklerini yalanlayanlardan zulüm bakımın dan kim daha zâlim, gaddar ve şeni olabilir ki? “Artık hayır ve şer, rızık ve ömür olarak kendilerine ne takdir edilmişse gelip onları bulacaktır. Nihayet ölüm melekleri olan elçilerimiz” ölüm meleği ve onun yardımcıları olan elçilerimiz “onların canlarını almak üzere kendilerine geldiklerinde onlara: Allah'tan başka ma'bût edinip çağırdıklarınız ve kulluğunda bulunduğunuz tanrıların nered e hani?!” derler.” Âyette geçen (.....) edatı, gaye içindir.

Yani: Onlar dünyada kendilerine takdir olunan şeyleri elde ettiklerinde ve hepsini yerine getirdikten sonra,... demektir. Ki bu (.....) edati, kendisinden sonra yeni bir konu içeren bir cümle nin geldiği bir edattır. İşte bu kelim eveya cümle de, bir şart cümlesi olan, “elçilerimiz onlara geldiğinde” cümlesidir. “onların canlarını alırlar” ifadesi de,

“elçiler” kelimesinden hâldir.

Yani: “Onların canlarını alırken-alacakları bir sırada” “Nerede.... çağırdıklarınız” cümlesindeki (.....) edatı Mushaf hattında-yazısında (.....) ile bitişik olarak-Mevsul hâlde yazılmıştır. Halbuki (.....) nın bitişik değil ayrı olarak yazılmaları gerekir. Çünkü (.....) burada ilgi zamîridir, mâ-i mavsuledir. Mana da şöyledir: “Nerede kendilerine kullukta bulunup ibâdet ettiğiniz ilâhlarınız?!” “Onlar da: Bizi ortada bırakıp kaybolup gittiler, şuanda yerlerini bilemiyoruz,” onları göremiyoruz,” diyecekler ve böylece kendi aleyhlerine olmak üzere kâfir olduklarına ilişkin şâhitlikte bulunacaklardır.” Kafirliklerini şâhitlik sözleriyle itiraf edecekler. Çünkü bir olayın gerçekliği ancak şâhitlerle ve şâhitlikle gerçekleştirilir.

38

Allah -veya melekler yoluyla Allah- âhirette kendilerine: “Gelin, ister cinlerden olun, ister insanlardan olun daha önce gelip geçmiş toplumların aralarına kâtilarak girin siz de cehenneme!” buyuracaktır. Cehenneme giren her bir gurup kendi yoldaşına lânet okur. Ne zamanki hepsi bir araya toplanıp cehenneme doluştuklarında, en son girenler kendilerinden önce oraya girmiş olanları göstererek onlar için diyecekler ki: “Rabbimiz! Şunlar var ya, işte asıl bizi yoldan çıkaranlar, saptıranlar onlardır. Bu bakımdan onların ateşteki azâbını fazlasıyla kat kat olarak ver!” Allah da: “Her biriniz için çok daha fazlasıyla kat kat azap olacaktır. Fakat siz bunu bilmiyorsunuz” diye buyuracaktır.

Kıyamet gününde yüce Allah işte o kâfirlere. “Gelin, ister cinlerden olun, ister insanlardan olun daha önce gelip geçmiş toplumların aralarına kâtilarak girin siz de cehenneme! Buyuracaktır.” Yüce Allah cin ve insan kafirlerine böyle buyuracak. Âyetteki, “girin” hâl konumundadır. Manası da şöyle olur: “Kendileriyle arkadaşlık ve dostluk kurduğunuz kimselerin arasına kâtilmiş olarak,..” (.....) burada, (.....) fiiline mütealliktir. “Cehenneme giren her bir gurup kendi yoldaşına” aynı inancı ve dini paylaşan kimselere, yoldan çıkanlara öncülükte bulunup kendilerine örneklik edenlere “lânet okur. Ne zamanki hepsi bir araya toplanıp cehenneme doluştuklarında, en son girenler” yer ve konum itibarıyla en sön gelenler, lider ve baş kabul ettiklerine takılıp geriden gelen ayak takımları, “kendilerinden önce oraya girmiş olanları göstererek onlar için diyecekler ki:”

Yani konum itibarıyla kendilerinden öncekiler için -ki bunlar lider ve elebaşı takımıdır- şöyle diyecekler: “Rabbimiz! Şunlar var ya, işte asıl bizi yoldan çıkaranlar, saptıranlar onlardır. Bu bakımdan onların ateşteki azâbını fazlasıyla kat kat olarak ver.” Allah da: Her biriniz için çok daha fazlasıyla kat kat azap olacaktır.”

Yani öncülük eden, elebaşılık yapanlar için o insanları azdmp saptırmaları için, onların peşinden gidenlerin de, onları örnek edinmeleri, bundan ötürü küfrü seçerek onların izinden gitmeleri yüzünden çok daha fazlasıyla azap olacaktır. “Fakat siz bunu bilmiyorsunuz” diye buyuracaktır.” (.....) kelimesinin aslı, (.....) dur. Manası da: “Cehennemde onlara kâtilip toplandıklarında, bir araya geldiklerinde, hep bir arada buluştuklarında” demektir. Bu kelimede, (.....) harfî, (.....) harfine idğam olundu ve bu idğam sebebiyle sakın hale getirildi. Sonrada başına bir vasl hemzesi getirildi. Ayrıca, (.....) kelimesi de hâldir.

(.....) demek, “Elebaşılık, öncülük ettikleri için” demektir. Çünkü en son cehenneme girenler, kendilerine elebaşılık yapanlara değil, yüce Allah'a sesleniyorlar. Dolayısıyla mananın da buna uygun tefsirlenmesi gerekir. Bir de guruplardan hiçbirisi kendilerine azap olarak neler hazırlandığını bilmiyorlar. Bunun için: “Sizden her bir gurup için ne tür bir azap olduğunu bilmiyorsunuz” buyurulmuştur. Kırâat imâmılarından Ebû Bekir Şu'be b. Ayyaş b. Salim, (öl: 194/809),

(.....) kelimesini, “Ye” harfiyle, (.....)olarak kırâat etmiştir. Buna göre mana şöyle olur: “Guruplardan hiçbirisi ötekinin ne tür ve miktarda bir azap ile cezâlarıdıracağını bilmezler.”

39

Lider konumunda olan öncekiler kendilerine uyan sonrakilere şöyle derler: “Sizin cezânızı hafifletebilecek bizden üstün bir yanınız, bir üstünlüğünüz ve meziyetiniz yok ki böyle konuşuyorsunuz. Siz de tıpkı bizim sapıttığımız gibi sapıttınız. Öyleyse hepiniz sebep olduğunuz küfür ve dalaletleriniz yüzünden tadın azâbı!”

Bu cümle daha önce “A'raf, 38” de geçen, yüce Allah'ın ayak takımına karşı söylediği (.....) ibâresi üzerine atfolunmuştur.

Yani şöyle deniliyor: “Sizin de bizden fazla bir üstünlüğünüzün olmadığı artık ortadadır, kanıtlanmıştır. Hepimiz de kat kat azap ile cezâlarıdırılmayı hak etmişizdir.” “Öyleyse hepiniz sebep olduğunuz küfür ve

dalaletleriniz yüzünden tadın azâbı!” yapıp ettikleriniz ve küfrünüz sebebiyle... Bu ifade elebaşı ve öncü “konumundakilerin kendilerine uyanlara karşı söyledikleri ifadelerdir. Âyetteki, (.....) kelimesi üzerinde vakf yapılmaz. Ya da; Yüce Allah'ın onlara olan (.....) sözü üzeride vakf yapılmaz. Yapılacak vakf-durma işi (.....) kelimesi üzerinde olur.

40

Âyetlerimizi yalanlamaya kalkışanlara, büyülenerek onlara tepeden bakanlara, göğün kapıları açılmayacaktır. Bir de, deve -halat- iğne deliğinden geçmedikçe onlar da cennete giremeyeceklerdir. İşte Biz küfür suçlularını böyle cezâlarıdırırız.

Onların cennete girmeleri için semâya yükselmelerine, göğe çıkmalarına izin verilmeyecektir. Çünkü cennet semadadır. Bir diğer tefsire göre de, onlara âit işledikleri güzel bir işte oraya çıkmaz, çıkamaz. Bunların üzerlerine bereket inmez veya öldükleri zaman ruhları semâya yükselmez. Halbuki mü'minlerin ruhları göğe yükselir.

Kırâat imâmılarından Ebû Amr, (.....) şeddeli olan bu kelimeyi şeddesiz olarak, (.....) şeklinde okumuştur. Hamza ve Ali Ebû Amr gibi okumaları yanında bir de, (.....) harfiyle, (.....) olarak okumuşlardır. “Bir de, deve -halat- iğne deliğinden geçmedikçe onlar da cennete giremeyeceklerdir.” Ne zaman deve iğne deliğinden geçerse, onlar da o zaman cennete girebilirler.

Yani bu demektir ki onlar, ebedî olarak cennet yüzü görmeyecekler, göremeyeceklerdir. Çünkü onların cennete girmeleri şartı hiçbir zaman gerçekleşmeyecek bir şeye, devenin iğne deliğinden geçmesine bağlanmıştır ki bu, asla mümkün değildir. (.....) Kendisiyle dikiş dikilen şeydir ki bu da iğnedir. “İşte Biz küfür suçlularını böyle cezâlarıdırırız.” İşte özelliğini belirttiğimiz bu oldukça feci ve ağır cezâ gibi bir cezâ ile kâfirlik suçunu işlemiş olanları cezâlarıdırırız. Çünkü bunlar Allah'ın âyetlerini yalanlamışlar ve bir de büyülenip kibirlenmeleri durumu göz önünde bulundurularak gereken cezâ ile cezâlarıdırıracaklardır.

41

“Onlar için cehennem ateşinde döşekler, üstlerinden de kendilerini örten yine ateşten örtüler var. İşte bu şekilde hem kendilerine ve hem halka yazık eden kâfirleri Biz böyle cezâlarıdırırız.”

Burada geçen, (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğuludur ve örtü manasınadır.

42

Allah'a, Allah'ın tüm elçilerine îman ederek, emirlere bağlılık gösterip yasaklarından kaçmak suretiyle güzel ve iyi davranışlarda bulunanlara gelince -ki Biz hiçbir kimseye gücünün üzerinde yük yüklemeyiz- işte cennetlik olanlar bir tek bunlardır, oradan bir daha çıkmamak üzere ebedî olarak kalacaklardır.

Âyette geçen, (.....) kelimesi güç ve takat manasınadır. Teklif:

Kendisinde, külfet, meşakkat, sıkıntı ve zorluk bulunan bir şeyi yapmaya kişiyi zorlamak manasınadır. (.....) burada mübtedadır. Haberi de, (.....) dir. Cümleinin kendisi de, baştaki, (.....) nin haberidir. (.....) kısmı ise mübteda ile haber arasında muterize cümlesidir. “Oradan bir daha çıkmamak üzere ebedî olarak kalacaklardır.”

43

Cennete giren bu kimselerin dünyada iken sinelerinde kin türünden saklı ve gizli olarak her ne bulunuyorsa hepsini çıkarıp atmışlardır. Önlerinden-Ayaklarının altından cennet nehirleri akacak ve diyecekler ki: “Bize, dünyada iken îman ve sâlih amel işleme yolunu gösterip bizi buna muvaffak kılmak suretiyle şu muazzam nimetleri elde etme imkânını bağışlayan Allah'a hamd ve şükürler olsun.

Eğer Allah bize doğru yolu gösterip bizi buna muvaffak kılmasaydı, biz asla kendiliğimizden doğru yolu bulacak değildik. Kaldı ki Rahibimizin elçileri de kesinlikle bize doğruyu bildirmişlerdir.” Melekler de yankılayan sesleriyle onlara şöyle seslenecekler: “İşte size cennet! İşlediğiniz güzel amellerinize karşılık yüce Allah tarafından siz ona varis kıldınız.”

Dünyada iken aralarında var olan kinden hiç eser kalmayacak, cennette aralarında, sevgi ve şefkat, mahabbet var olacaktır. :

Hazret-i Ali diyor ki: “Ben öyle umut ediyorum ki Ben, Osman, Talha ve Zübeyr onlardan oluruz.” “Önlerinden-ayaklarının altından cennet nehirleri akacak ve diyecekler ki: Bize, dünyada iken îman ve sâlih amel işleme yolunu gösterip bizi buna muvaffak kılmak suretiyle şu muazzam nimetleri elde etme imkânını bağışlayan Allah'a hamd ve şükürler olsun.” Bu büyük başarıyı elde etmemize vesile olarak bizim îman etmemizi, doğru yolu bulmamızı sağlayan Allah'a hamd olsun.

Bu âyette geçen, (.....) cümlesi, (.....) deki, (.....) zamîrinden hâldir. Burada amil de, izafet manasıdır. “Eğer Allah bize doğru yolu gösterip bizi buna muvaffak kılmasaydı, biz asla kendiliğimizden doğru yolu bulacak depdik.” Kırâat imâmlarından İbn Âmir, (.....) yı “vav” harfi olmaksızın, (.....) olarak okumuştur. Bunu da, bundan önce geçen ilk cümleyi açıklayıcı bir cümle olarak kabul ettiğinden,atıf-bağlaç edatı olan “vav” harfini bu açıdan okumamıştır.

Diğer taraftan, (.....) deki “lam” , yani (.....)deki “lam” harfi nefyi-olumsuzluğu pekiştirmek içindir.

Yani mana şöyle olur: “Eğer Allah'ın hidâyeti olmamış olsaydı, bizim doğru yolu bulmamız gerçekleşmezdi.” .Burada, (.....) nm cevabı da mahzûftur. Ancak kendisinden önceki ifade bunu göstermektedir; “Kaldı ki, Rabbimizin elçileri de kesinlikle bize doğruyu bildirmişlerdir.” Bu, Rabbimizin bize bir lütfudur, doğru yolu bulma konusunda da bir dikkat çekmedir. Dolayısıyla biz de böylece doğru1 yolu bulmuş olduk. Cennettekiler bu ifadelerini, elde ettikleri basanlar sebebiyle mutlulûklarından, sevinçlerinden ve bir de itikat ve inançlarını açıkça ortaya koymalarından ötürü söyleyeceklerdir. “Melekler de yankılayan sesleriyle onlara şöyle seslenecekler: İşte size cennet!”

Burada, (.....) daki (.....) edatı, şeddeli olan, (.....) edatının hafifletilmiş şeklidir. İsmi de mahzûftur. Kendisinden sonra gelen cümle ise onun haberidir.Cümlelerin takdiri şöyledir: “Dikkat! İşte size cennet! Diye seslenilir” . Burada (.....) daki (.....) zamîri dikkat çekme-Şan zamîridir.” Ya da: “ey” manasıdır.

Sanki onlara şöyle denilir gibi: “İşte size cennet!” “İşlediğiniz güzel amellerinize karşılık yüce Allah tarafından siz ona varis kıldınız.”

Yapıp ettiğiniz güzel şeylere karşılık orası size verildi.

(.....) ifadesi, (.....) den hâldir. Buradaki amil, işaret manasına olan (.....) deki amildir. Âyette cenneti, yüce Allah miras olarak isimlendiriyor. Çünkü cennete amel sayesinde hak kazanılmaz. Cennet aksine ancak yüce Rabbimizin bir fazlı ve ikramı olup, kendisi yapılan taatlere karşı bunu vermeye söz ve vaat vermiştir. Tıpkı ölüden kalan ve herhangi bir şeye karşılık olarak verilmeyen mîras gibi. Aksine ölüden geriye kalan miras sadece varis olanların onunla olan yakınlık bağları sebebiyledir. İşte cennetin verilmesi de kulu ile Rabbi arasındaki bağa, îman ve taate dayanır.

Ebü Mansûr Muhammed Mâturîdî derki:

“Mu'tezile yüce Allah'ın, Hazret-i Nûh'un,Cennet ve Cehennem ehlinin ve İblîsin verdikleri haberlere muhalefet etmişlerdir. Çünkü yüce Allah şöyle buyuruyor: “Allah dilediğim sapıklıkta bırakır, dilediğini de doğru yola eriştirir.” (Müddessir, 31), Hazret-i Nûh (aleyhisselâm) da diyor ki: “Eğer Allah sizi azdırmak istiyorsa, ben size nasihatte bulunmak istesem de, nasihatim size yarar getirmez.” (Hûd, 34), Cennet ehli de şöyle diyecekler: “Eğer Allah bize doğru yolu gösterip bizi buna muvaffak kılmasaydı, biz asla kendiliğimizden doğru yolu bulacak değildik.” (A'raf,43), Cehennem ehli de şöyle diyecekler: “Allah bizi doğru yola erdirseydi biz de sizi doğru yola iletirdik.” (İbrâhîm,21) ve İblîs de şöyle diyor: “Mademki Sen benim yoldan çıkıp sapıtmamı istedin,...” (A'raf,16)”

İki taraftan her biri yerlerini aldıktan sonra Cennetlikler, cehennem ateşindekilere şöyle seslenecekler: “Rabbimizin peygamberlerinin dilinden bize bildirip va'dettiği nimet ve ikramını tamamen gerçekleştirmiş olarak bulduk. Peki ya siz de Rabbinizin size va'dettiği cezâyı ve acıklı azâbı gerçekleştirmiş olarak buldunuz mu?”

Onlar da: “Evet hepsini gerçekleşmiş olarak bulduk” diye karşılık verecekler. İki gurup arasından bir dellal şöyle seslenecek: “Allah'ın lâneti zâlim kâfirlerin üzerine olsun.”

Burada, (.....) daki (.....) edatı şeddeli olan “Enne” edatının hafifletilmiş halidir veya tefsîr mahiyetinde açıklamak için olup buna, müfessire denir. Nitekim, (.....) deki (.....) edatı da böyledir. (.....) kelimesi de hâldir.

Yani diyorlar ki Rabbimizin bize va'dettiği sevabı gerçekleşmiş bulduk. “Peki ya sizde Rabbinizin size va'dettiği cezâyı ve acıklı azâbı gerçekleşmiş olarak buldunuz mu?”

Bunun takdiri-değerlendirilmesi de şöyledir: “Sizin Rabbinizin size vadettiğini,..” İşte burada, (.....) den (.....) zamîri hazf olunmuştur. Çünkü bunun delili, “Bizim Rabbimizin bize va'dettiğini,..” cümlesidir. Cennet ehlinin cehennem ehline böyle seslenmeleri, bir bakıma onlar ile alay etmektir ve Allah'ın nimetlerini itirafta bulunmak içindir. “Onlar da: Evet, hepsini gerçekleşmiş olarak bulduk'diye karşılık verecekler.” Bu Âyetteki, “Evet” kelimesini, kırâat imâmılarından Ali Kisâî, (.....) şeklinde okumuştur. Hangisi olursa olsun mana aynıdır. “İki gurup arasından bir dellal şöyle seslenecek:” Seslenecek olan bu kimsenin, sesini hem cennetliklere ve hem cehennemliklere duyurabilecek durumunda olan bir melektir. “Allah'ın la'neti zâlim kafirlerin üzerine olsun.”

Kırâat imâmılarından İbn Kesîr, İbn Âmir, Hamza ve Ali Kisâî, (.....) yu, (.....) olarak şeddeli şeklinde okumuşlardır. Diğer imâmıların ise Mushaf'ta görüldüğü gibi okumuşlardır.

45

Ki onlar da insanları Allah'ın yolundan,İslam'dan meneden, onun doğru olmayan dolambaçlı bir yol olduğunu göstermek isteyen, kıyamet gününü ret ve inkâr ederek Allah'a kavuşmayı kabul etmeyenlerdir.

Burada, (.....) kelimesi, (.....) fiilinin ikinci mefulüdüdür.

46

Cennetlikler ile cehennemlikler arasında bir engel,bir sur bulunacak. A'raf - en yüksek surlar üzerinde de iyi ve kötü işleri eşit olan kimseler duracaklar. Bunlar cennetliklerle cehennemlikleri yüzlerindeki işarelerinden tanıyacaklar. Ancak kendileri henüz cennete giremeyip de Oraya girmek için can atan bu kimseler, cennetlikleri gördüklerinde onlara: “(.....) Selâm ve ikram size!” diyecekler.

Veya cennet ile cehennem arasında “bir engel, bir sur bulunacak.” Burada “engel ve sur” olarak verdiğimiz kelime, “Hicab-perde” kelimesidir. Ancak kelime bütün bu manalara gelir. Nitekim manasını sunacağımız âyette de görüleceğı gibi, bü, “sur” manasında tefsir edilmiştir.

“Nihayet aralarına bir duvar çekilir.” (Hadid,13) “A'raf-en yüksek surlar üzerinde de iyi ve kötü işleri eşit olan kimseler duracaklar.” Surların en yüksek yerleri üzerinde,...

A'raf: Cennet ile cehennem arasına dikilen sur ve bu surların da en yüksek noktaları demektir. A'raf kelimesi, (.....) kelimesinin çoğuludur. Bu da, atın yelesinden veya Horozun ibiğinden istiâre yoluyla alınmıştır “Rical, adamlar, kimseler” : Müslümanların faziletliyelerinden veya iyi amelleri ile kötü amelleri eşit seviyede olanlardan olup cennete en son girecek olanlardan, yahut anneveya babasından her hangi birinin kendilerinden memnun kalmadıkları kimseler yahut da müşriklerin küçük yaşta ölen çocukları duracaklar. “Bunlar cennetlikler ile cehennemlikleri yüzlerindeki işarelerinden tanıyacaklar.”

Yani kimler mutlu olanlar arasında, kimler de mutsuz kalanlar arasında ise, onları yüzlerindeki alâmetlerinden bilip tanıyacaklardır. Nitekim anlatıldığına göre mü'minlerin yüz simaları-belirtilleri beyaz ve parlak, kâfirlerin yüz simaları siyah ve gözleri de mavi olacakmış.” Ancak kendileri henüz cennete girmeiyeip oraya girmek için can atan bü kimseler” Surların en yüksek yerleri denilen A'raf taki bu kimseler, “cennetlikleri gördüklerinde onlara: Selâm ve ikram size!, diyecekler.”

Yani orası selâmet yurdudur veya Esenlikler size diye sesleneceklerdir. Çünkü bu, A'raf ta bekleyenlerin cennet ehlini elde ettikleri makamları sebebiyle tebrikleridir.

“henüz oraya, cennete girmemiş olanlar, A'raf takiler” cümlesinin i'rabtan mahalli yoktur. Bu bir ilk cümle, giriş cümlesidir. Sanki birileri, “A'raf takiler ne durumdalar?” diye bir soru soruyor da, kendisine bu soru yöneltilen kimse de: “Onlar henüz cennete giremediler ama, oraya girmek için de sabırsızlanıp can atıyorlar” manasındadır. Ya da bu cümlelerin de i'rabtan mahalli vardır ve bu, “adamlar” kelimesinin sıfatıdır.

47

A'rafta beklemekte olanların gözleri cehennem ateşindekiler tarafına döndürüldüğünde, onların azap içinde kıvranımlarını görünce: “Rabbimiz! Kendi kendilerine zulüm yoluyla yazık eden bu toplumun içine katına bizi!” diye yakaracaklar.

Bu ifade içerisinde, “Sanki bunların gözleri birileri tarafından cehennemdekilerin nasıl bir azap içinde olduklarını görmeleri ve bundan hemen Allah'a sığınmaları için gözleri-yüzleri o tarafa döndürülüyor” manası var gibidir. “taraf” kelimesi burada zarftır. “Rabbimiz! Kendi kendilerine zulüm yoluyla yazık eden bu toplumun içine katına bizi!, diye yakaracaklar.” Kâfirlerin cehennem ateşi içerisindeki azaptan kıvrandıklarını görmeleri üzerine hemen bundan dolayı Allah'a sığınır ve kendilerinin de onların arasına sokulmamaları için Allah'ın rahmet ve merhametinden imdat beklerler.

48

Üzerlerindeki işaretlerinden ayırdederek tanıdıkları cehennem ateşindeki bir takım kimselere A'râfta beklemekte olanlar şöyle seslenecekler: “İşte gördünüz, toplayıp biriktirdiğiniz mallarınız, hak dini önlemek için güçlerinizi bir araya getirmeniz ve kibirlenerek îman etme meselesine tepeden bakmanız, evet hiçbir şeyiniz size bir menfaat sağlamadı, sizi kurtarmadı.”

Yani ne mal varlığınız, ne sayı çokluğunuz ve ne de hepinizin İslama karşı bir araya gelip cephe oluşturmanız, hiçbir şeyiniz işe yaramadı. Çünkü hakka karşı büyüklendiniz, hakka ve insanlara hep tepeden baktınız, kendinizi hep üstün ve haklı gördünüz. (.....) daki, (.....) harfî burada olumsuzluk içindir. Daha sonra A'raf denilen yerde beklemekte olanlar cehennemdeki elebaşı durumunda bulunanlara şöyle seslenecekler:

49

Yine A'râfta beklemekte olanlar kafirlerin elebaşlarına seslenerek cennetlikleri gösterip:” Şu basit, fakir ve zavallı kimseleri Allah asla rahmetine erdirmeyecek” diye yemin edip aşağıladığınız, itip kaktığınız cennetteki şu insanlar değil mi?” Sonra da cennetliklere dönerek:” Girin cennete! Artık size korku ve endişe yoktur, bundan böyle siz asla üzüntü ve hüznün de görmeyeceksiniz” diye sesleneceklerdir.

Burada, “şunlar değil mi?” işaret ismi mübtedadır.

(.....) ise gizli bir mübtedanın haberidir, bunun da takdiri-değerlendirilmesi şöyledir: “humullezine-şunlar onlar değil mi?” Burada işaret edilip gösterilenler Suhayb-i Rumi ve Selman-ı Fârisî gibi mü'minlerin fakir ve yoksul kesimidirler. “Allah onları asla rahmetine erdirmeyecek” cümlesi, “Yemin ettiniz” kelimesinin cevâbıdır. Bu fiil de, (.....) ilgi cümlecîği içerisinde dahildir. Bu itibarla değerlendirilmesi ya da takdiri şöyledir:

“Allah'ın kendilerini asla rahmetine erdirmeyeceğine dair aleyhlerine yemin ettiğiniz,...”

Yani Allah onları hiçbir zaman cennetine koymayacaktır, diye.... Çünkü müşrik ve kâfirler mü'minleri, özellikle de fakir ve yoksul olanlarını hep aşağılayıp duruyorlardı. “Sonra da cennetliklere dönerek: Girin cennete! Artık size korku ve endişe yoktur, bundan böyle siz asla üzüntü ve hüznün de görmeyeceksiniz! diye sesleneceklerdir.”

Tefsirde âyetin, bu kısmının tefsiri şöyledir: A'raf takiler, cennet ve cehennemdekilerin her ikisine bakıp onların durumlarını gördükten, onları üzerlerindeki alâmetlerinden tanıyıp teşhis ettikten ve bu arada onlara karşı söylediklerini ifâde ettikten sonra bizzat A'raf takilere denilecek ki: “Girin cennete! Artık size korku ve endişe yoktur ve bundan böyle siz asla üzüntü ve hüznün de görmeyeceksiniz.”

50

Cehennem ateşindekiler cennet ehline şöyle seslenecekler: “Ne olur suyunuzdan biraz gönderin veya Allah'ın size rızık olarak verdiği şeylerden olsun biraz da bize verin!” Cennetlikler de: “Allah bunların her ikisini de kâfirlere verilmesini yasak-haram kılmıştır” diyeceklerdir.

“Ne olur suyunuzdan biraz gönderin” suyunuzdan biraz üzerimize dökün. Bu Âyetteki, (.....) edatı müfessi redir. Ayrıca bu âyetin, cennetin cehennemden üstünde-yukansında yer aldığı delili olduğunu görüyoruz. Çünkü, “üzerimize su dökün” ifadesinden bu anlaşılır. Bir şey ancak üstten aşağıya doğru dökülebilir, aşağıdan yukarıya değil, “veya Allah'ın size rızık olarak verdiği şeylerden olsun biraz da bize verin!”

Ya da içecek dışında şeyler gönderin, dökün. Çünkü bu da, (.....) yani atma, göçürme, dökme ve taşıma hükmü içinde yer almaktadır.

Veya burada, “veya” ile demek istenen şey, “Allah'ın rızık olarak size verdiği yiyeceklerden, meyvelerden bize de atın” manasınadır. Bu ifade tıpkı şâirin şu ifadesine benzer:

“O hayvanın önüne yem ve soğuk su koyup yedirdim” derken aslında şunu söylemek istiyor:

“O hayvanın önüne saman koydum, yemini yedirdim ve bir de soğuk su içirdim ona.”

Dolayısıyla cehennemlikler bir şey isterken, bize üstümüzden su dökün, derlerken su ve yiyecek ne varsa biraz da bize yollayın, demek manasınadır. Cehennemdekilerin bu şekilde bir istekte bulunmaları, aslında umutsuzlularının ve çaresizliklerinin bir göstergesidir. Çünkü kendilerine hiçbir şeyin verilmeyeceğini biliyorlar ve zaten umutları da yoktur. Ancak bilindiği gibi şaşkın olan kimseler faydalı faydasız hep konuşur dururlar, kısaca saçmalarlar. “Cennettekiler de: Allah bunların her ikisini de kâfirlere verilmesini yasak-harâm kılmıştır'diyeceklerdir.” Buradaki haramdan kasıt, yasaklamadır. Tıpkı şu âyetteki gibi: “Biz daha önceden annesine kavuşana kadar onun süt annelerinin sütünü emmesini haram kıldık.” (Kasas, 12) Buradaki haramlık, süt annelerinin” sütünün emilmesinin haramlığı değildir. Aslında bu şu demektir: “Mûsa'nın süt annelerinin sütünü emmesine izin vermedik.”

Yani buradaki haramlık din noktasından olan bir haramlık değil, belki sadece bir yasaklamadır.

Eğer merfû' olarak kabul edersen, (.....) da durur, vakfedersin. Eğer bundan sonraki ifadeyi kâfirleri zem-yerme olarak değerlendirirsen mensûb kabul edersin. Eğer kâfirlere vasıf olarak değerlendirip mecrûr kabul edersen bu olmaz.

51

Ki o kâfirler, dinlerini alay,eğlence,oyun ve boş şeylermiş konusu yaptılar. Dünya hayatı da süsü ve şehvetleriyle onları aldattı. Onlar bu günün geleceğini nasıl unutup gözardı etmişler ve âyetlerimizi de nasıl inkâr etmişlerse işte biz de onları bugün unutup kendilerine dönüp bakmayacağız.

“Ki o kâfirler dinlerini eğlence ve boş şeylermiş konusu yaptılar.” Diledikleri şeyleri helâl ve dilediklerini de haram saydılar veya bayramlarını, din kabul ettiler. “Dünya hayatı da onları aldattı.” Uzun süre hayat sürmekle buna aldandılar. “Onlar bugünün geleceğini nasıl unutup göz ardı etmişler ve âyetlerimizi de nasıl inkâr etmişlerse işte biz de onları bugün unutup kendilerine dönüp bakmayacağız.” Onların bizi unutmaları ve inkâr etmeleri gibi Biz de kendilerini azap içinde bırakacağız.

52

Gerçekten onlara, inanan bir toplum için yol gösterici ve rahmet olarak, ilim üzere açıkladığımız bir kitap getirdik.

İçindeki hükümlerin keyfiyetini tüm incelikleriyle ortaya koyan, helalini,haramını, öğütlerini ve kıssalarını etraflıca açıkladığımız “bir kitap-Kur’ân onlara gönderdik.”

Burada (.....) ifadesi, (.....) kelimesinin mensûb kıldığı mefulden hâldir. Nitekim, (.....) ibâresi de, onun failinden hâldir.

(Fakat onlar), Onun te'vilinden başka bir şey eklemiyorlar. Te'vili geldiği (haber verdiği şeyler otaya çıktığı) gün, önceden onu unutmış olanlar derler ki: Şüphesiz Rabbimizin elçileri gerçeği getirmişler. Şimdi bizim şefaatçilerimiz var mı ki bize şefaat etsinler veya (dünyaya) geri döndürülmemiz mümkün mü ki, yapmış olduğumuz amellerden başkasını yapalım? Onlar cidden kendilerine yazık ettiler ve uydurdukları şeyler (putlar) da kendilerinden kaybolup gitti.

(Fakat onlar), Onun te'vilinden başka bir şey eklemiyorlar. Nihâyetinde bu işin sonu nereye varacak, peygamberin söylediği şeylerin açıklandığı, ve gerek vaad ve gerekse tehdit ve korkutma ile ilgili konuştuklarının doğruluğu ortaya çıkınca bu işin sonu nereye gidecek? Te'vili geldiği (haber verdiği şeyler otaya çıktığı) gün, önceden onu unutmış olanlar derler ki: O Kitabı hiçe sayıp bırakanlar, ondan yüz çevirip kaçanlar şöyle diyecekler: “Gerçekten Rabbimizin elçileri bize hakkı ve gerçekleri bildirmişlerdir. Durum tamamen ortaya çıkıp her şey açıklanınca, gerçekten onların hakkı ve gerçeği getirip tebliğ ettiklerinin doğruluğu anlaşılmış bulunmaktadır. Ancak bütün bunları öğrenmenin ve orada îman edip kabullenmenin de kendilerine herhangi bir yarar sağlamayacağını ikrar ederek diyecekler ki:

Şimdi bizim şefaatçilerimiz var mı ki bize şefaat etsinler veya (dünyaya) geri döndürülmemiz mümkün mü ki, yapmış olduğumuz amellerden başkasını yapalım?

Âyetteki, (.....) istiftiâmin-sorunun cevabıdır. Aynı zamanda, (.....) kelimesi de kendisinden önceki cümle üzerine atfedilen bir cümledir. Bu itibarla bu da o cümle ile birlikte soru hükmündedir. Sanki şöyle denilir gibidir: “Bizim için şefaatçılar var mı? veya Bizi yeniden geldiğimiz yere döndürecek var mı?” Burada bu fiili ref eden amil, bunun isim olmaya uygun bir konumda gelmiş olmasıdır. Bu, tıpkı senin bir söze ilk başlamadaki şu ifadene benzer; Zeyd mi dövüyor (.....) Ya da, “Bizim için şefaat edecek bir şefaatçi var mı” takdiri üzerine ma'tûftur. Ya da, “Bizi geldiğimiz yere döndürecek bir, “(.....) cümlesi de aynı şekilde sorunun cevâbıdır. Onlar cidden kendilerine yazık ettiler ve uydurdukları şeyler (putlar) da kendilerinden kaybolup gitti.

Şüphesiz ki Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş'a istiva eden, geceyi, durmadan kendisini kovalayan gündüze bürüyüp örten; güneşi, ayı ve yıldızları emrine boyun eğmiş durumda yaratan Allah'tır. Bilesiniz ki, yaratmak da emretmek de O'na mahsustur. Alemlerin Rabbi Allah ne yücedir.

Şüphesiz ki Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan; Burada gökler,yer ve ikisi arasındaki her şey demek isteniyor. Nitekim Rabbimiz bunu “Secde” sûresinde etraflıca anlatmıştır.

Yani Pazar gününden itibâren Cuma gününe kadar açıklamıştır. Buna da meleklerin ders çıkarmaları ve bir de yapılacak işlerde aceleye yer verilmemesi, teennili davranılmasını bildirmek ve öğretmek içindir. Çünkü her bir iş için bir gün olmalıdır. Zira bir şeyin yapılması bitmeden başka şeye başlanılmaz. Her şey sırasıyla. İşte burada da bunun böyle olması ve gösterilmesi gerçekten, her şeyi bilen, düzenleyen, murad eden, istediği gibi tasarrufta bulunan ve kendi dilemesi doğrultusunda götüren bir zatın varlığına işte bu durum en büyük delildir, “sonra da Arş'a istiva eden-kurularıdır.” “İstiva” kelimesi, “İstila” manasında tefsir edilmiştir. Her şeyden ve eksiklikten beri, uzak ve münezzeh olan yüce Allah gerçi tüm yarattıklarını istila etmiş olmakla birlikte burada, “İstila” ifadesi, “Arş'a izafe olunmuştur. Bunun da nedeni, Arş'ın tüm yaratılanlardan daha yüce, daha üstün ve muazzam olmasındandır.

Bir de, “Arş” ın Karyola diye tefsirlanması, “İstiva” kelimesinin de “karar kılmak” manasında tefsirlanması müşebbihe mezhebinin ileri sürdüğü gibi değildir, çünkü bu, bâtil bir tefsirdur. Kaldı ki yüce Allah, henüz Arş da, mekân da var değilken bunlardan önce de var idi. Zira Allah ezeli ve ebedidir. Halbuki değişim ancak şu kainatta var olan şeylerin özelliğidir, yüce Allah'ın değil.

Nitekim Cafer Sâdık, Hasen-ı Basrî, İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe ve İmâm Mâlik (Allah hepsine rahmetiyle muamele buyursun) den naklolunduğuna göre bunlar, “İstiva” kelimesini şöyle tefsirlamışlardır: “Aslında İstiva bilinen bir gerçektir. Ancak bunun nasıllığı bilinmez. Bunu bu şekilde kabul edip böylece buna îman etmek de farzdır, İnkâr etmek ise küfürdür. Bununla ilgili soru sormak ise bid'attır.” İşte bu görüş, tevili kabul etmeyen selef mezhebinin görüşüdür ki, en sağlam ve sağlıklı görüştür. Geceyi hiç durmaksızın kendisini kovalayan

gündüze bürüyüp örtendir.” Burada, bürüyüp örten” kelimesini,kırâat imâmılarından Hamza, Ali ve Ebû Bekir, (.....) olarak okumuşlardır. “

Yani gece gündüze, gündüz de geceye eklenerek artarda,...” (.....) ifadesi, “gece” kelimesinden hâldir.

(.....) hızlıca, süratlice manasınadır. “Talip-isteyen, kovalayan” da gecedir. Gecenin hızlıca gidip kaybolması, sanki gündüz onu kovalıyormuş anlamı çıkıyor gibidir. “Güneşi, ayı, yıldız ve gezegenleri emrine boyun eğ bir hâlde var edip yaratandır.” Güneşi de, ayı ve yıldızları da emrine amade kılarak yaratan, var eden O'dur. Burada, “emre amade” kelimesi hâldir. Boyun eğmiş, zelil oldukları hâlde,...

Kırâat imâmılarından İbn Âmir de, (.....) şeklinde merfû' olarak okumuştur. Burada, “güneş” kelimesi öznedir Diğerleri de bunun üzerine atıldılar. Yükleme ise (.....) kelimesidir. (.....) Buradaki emir, tekvini manasındaki emirdir yani “ol” emridir. Burada mademki, Allah, “onların hepsini emrine boyun eğ olarak yarattı” cümlesini buyurdu, dolayısıyla hemen buna bağlı olarak da şöyle ferman etti: “İyice düşünüp bilmelisiniz ki,yaratıp var etmek de, yalnızca ve yalnızca Allah'a âittir.”

Yani eşyayı var edip yaratan da O'dur, emir ve hüküm koymak sadece O'nun yetkisidir, bir başka gücün asla değildir. “Şüphesiz alemlerin Rabbi olan Allah ne mübarektir ve ne yücedir.” Hayn ve yardımı boldur. İyiliği hep devam eden, sürekli olanıdır. (.....) kelimesi “Bereket” kelimesinden türeme olup, üreme, çoğalma, nemalanma demektir. Veya, (.....) kelimesinden alınma olup bu da sebat manasınadır. Nitekim “Bereket” kelimesi de bundandır.

55

Rabbimize yalvara ve için için gizlice dua edin. Muhakkak ki O, haddi aşanları sevmez.

(.....) Rabbimize yalvara yalvara ve gizlice dua edin. Burada, (.....) kelimeleri hâl olmaları sebebiyle mensûbturlar.

Yani tazarru, alçak gönüllük sâhibi olarak, sessiz bir şekilde, demektir. (.....) Tedarru'kelimesi, Tefe'ul babındandır. Bu da Daraat'tan türemiştir ki, boyun bükme, yalvarmak, yakarmak manalarındandır. Nitekim Hazret-i Peygamber (s.av.) şöyle buyurmuşlardır:

“Şüphesiz siz sağır ve sizden uzakta olan birine çağırıp dua etmiyorsunuz. Aslında siz, size oldukça yakın ve her söylediğinizi duyup işiten bir zata dua edip çağırıyorsunuz. Siz nerede olursanız olun, O Allah sizinle beraberdir.”

Hasen Basrî demiştir ki: “Yapılan gizli dua ile açıktan yapılan arasında yetmiş kat fark vardır.” “Şüphesiz O, haddi aşanları asla sevmez.” İster dua etmekle ilgili olsun, ister başka bir hususla alâkalı bulunsun yüce Allah, kişilerin emrolundukları şeyler konusunda -haddi aşmaları durumunda asla onları sevmez. İbn Curayc’ den rivâyete göre demiştir ki: “Haddi aşmak,çizgiyi geçmek demek, dua ederken seslerini yükseltenler, demektir.”

Yine İbn Curayc der ki: “Dua ederken bağırarak duada bulunmak mekruhtur, bid'attır. “Başka bir tefsire göre de, haddi aşmak demek, duayı uzatarak bıkkınlık ve usanç verecek şekilde teferruata girmektir. Nitekim Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: “Pek yakın bir gelecekte dua ederlerken haddi aşan bir toplum gelecektir. Halbuki duada sadece şöyle demek yeterlidir: Allah'ım! Senden cennetini ve beni ona yaklaştıracak söz ye ameli isterim. Cehennem ateşinden ve ona yaklaştıran söz ve davranışlardan da Sana sığınırım.'Resûlüllah; böyle buyurduktan sonra, “Şüphesiz O, haddi aşanları asla sevmez” mealin deki bu âyeti okudu.” (Ebû Dâvud,1480.K.Vitr; 23. K.Tahare, 45; İbn Mâce, K. Dua,12; Ahmed b. Hanbel, Müsned,1/172,183)

56

İslah edilmesinden sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Allaha hem korkarak ve hem de (rahmetini) umarak dua edin. Muhakkak ki iyilik edenlere Allah'ın rahmeti iyilik yapanlara çok yakındır.

Taatten sonra ma'siyete, tevhid inancından sonra şirke, adaletten sonra zulme yönelerek Allah’a korkarak ve (rahmetini) umarak dua edin. Burada, (.....) kelimelerinin her ikisi de hâldir. Mana şöyle olmaktadır:

“Duanızın geri çevrilmesinden korkarak ve bu arada kabul olunabilir umudunu da yitirmeden, veya cehennem ateşinden endişede bulunarak ve cennete girme umudunu yitirmeyerek, ya da; ayrı düşme korkusu içinde ve kavuşa umuduyla, yahut; sonun, akıbetin nasıl olabileceği endişesini taşıyarak, görünürdeki hidâyet umudunu her an içinde bulundurarak veya Allah'ın adaletini icra etme korkusunu unutmaksız, fazlından ve rahmetinden de ümitvâr olarak dua ve yakanşta bulun.

“Muhakkak ki iyilik edenlere Allah'ın rahmeti çok yakındır.” Burada, .-(.....) kelimesi müennes olduğu hâlde, (.....) kelimesi müzekker getirilmiştir. Bunun dayanağı da, (.....) kelimesinin, “Rahm veya Terahhum” ile tefsirlenmesi sebebiyledir.

Yahut da bu (.....) kelimesi, mahzûf bir mevsûfun sıfatıdır. Bu mahzûf olan mevsûf ise, “Şey'un” kelimesidir. “Allah'ın rahmet..... ihsan sâhibi iyilik severlere oldukça yakın bir şeydir.” Veya (.....) kelimesi, (.....) kipine benzeyen ve mef'ûl-makrûb manasındadır. Yahut da, “Rahmet” kelimesinin dişillliği hakiki olmayan bir müenneslik olması sebebiyledir veya, müzekker olan bir kelimeye izafeti sebebiyledir.

57

Rüzgarları rahmetinin önünde müjde olarak gönderen O'dur. Sonunda bunlar o ağır bulutları yüklenince onu ölü bir memlekete sevkederiz. Orada suyu indirir ve onunla türlü türlü ürünler çıkarırız. İşte ölüleri de böyle çıkaracağız ki, düşünüp ibret alalım.

“Rüzgarları rahmetinin önünde müjde olarak gönderen O'dur.” Kırâat imâmılarından İbn Kesîr, Hamza ve Ali Kisâî, (.....) kelimesini, (.....) olarak okumuşlardır. Hamza ve Ali, (.....) kelimesini, (.....) olarak kırâat etmişlerdir ki bu da, (.....) fiilinin mastandır. Bunun mensûb olması ise, (.....) fiili ile (.....) fiilinin mana açısından birbirine yakın olmaları sebebiyledir. Sanki, “onu yayıp dağıtmak suretiyle yaydı.” denmiş gibidir. Ya da, hâl olarak mensûbtur.

Yani, “dağıtıp yayarak” Kırâat imâmılarından Âsım, (.....) kelimesinin tahfifi olarak, (.....) şeklinde okumuştur.

(.....) kelimesi de, (.....) kelimesinin çoğuludur. Çünkü rüzgarlar, yağmuru müjdelerler.

İbn Âmir de, (.....) kelimesini (.....) olarak okumuştur. Bu ise, (.....) kelimesinin hafifletilmiş şeklidir. Tıpkı, (.....) ve (.....) kelimeleri gibi. Bu şekildeki bir kırât da diğer kırâat imâmıların okuyuşudur. (.....) Nüşur kelimesi de, (.....) kelimesinin çoğuludur.

Bu ise, yağmuru yayıp dağıtan demektir. “Rahmet yağmurunun öncesinden,...” yani göndereceği nimeti öncesinden, demektir ki bu da yüce Allah'ın en büyük nimetlerinden olan bol bereketli rahmet yağmurudur, fırtına değil.

Âyette yer alan, (.....) kelimesi, yüklendiğinde ve kaldırmaya yükseldiğinde manalarınadır. (.....) kelimesi, (.....) kökünden türeme olup bu da azlık manasındaki (.....) ten türemez. Çünkü gerçekten çok güçlü olan bir kaldırmacının kaldırmaya taşımakta olduğu şey kendisine oldukça az ve hafif gelir basit görünür. Rüzgânın önüne kattığı bulutlar ne kadar su yüklü olarak ağır olsalar da, bu, rüzgânın gücü karşısında oldukça basit bir şey olarak kalır.

“Su ile yüklü ağır bulutlar” (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğuludur. “Onu şevkettik, ederiz” manasındaki bu kelimedeki “hu-onu” zamîri, “Bulutlar” kelimesinin manası üzerine değil, bizzat kelimenin lafzına yani (.....) kendisine râcidir.

Meselâ eğer, “ağır” gibi mana üzerine râci olsaydı, zamîr müzekker olarak (.....) şeklinde değil de, müennes olarak, (.....) şeklinde gelirdi. Nitekim eğer vasıf lafız üzerine hamledilmiş olsaydı, bu takdirde, (.....) yerine, (.....) denirdi. (.....) yağmur yüzü görmeyen bir ölü belde için ve rayı sulamak için. Kırâat imâmılarından Nâfi', Ebû Cafer, Hamza, Ali ve Hafs (.....) şeklinde okurlarken, diğerleri de şeddesiz olarak, (.....) şeklinde okumuşlardır. Orada suyu indirir ve onunla türlü türlü meyveler çıkarırız.

Yani bulutlarla veya sevk yoluyla. İşte ölüleri de böyle çıkaracağız. Her hâlde bundan ibret alırsınız. Böyle bir hatırlatma sizi öldükten sonra tekrar dirilmeye îman etmeye götürür. Çünkü her iki çıkarma arasında yani meyve ve ürünlerle ölüleri tekrar çıkarma arasında aslında herhangi bir fark yoktur. Çünkü her ikisi de var olduktan sonra yeniden hayata dönüşü göstermektedir.

58

Rabbinin izniyle güzel memleketin bitkisi çıkar; kötü olandan ise faydasız bitkiden başka bir şey çıkmaz. İşte biz, şükreden bir kavim için âyetleri böyle açıklıyoruz.

Rabbinin izniyle güzel memleketin bitkisi (güzel) çıkar; Bu hâl mevkiindedir. Sanki şöyle denilmektedir: “Onun bitkileri güzel ve oldukça olgun bir şekilde çıkar, gelişir.” Çünkü bu ifade, (.....) kelimesine yani verimsiz, bereketi ve hayrı olmayan ifadesine karşılık olarak zikredilmiştir. Kötü olandan ise faydasız bitkiden başka bir şey çıkmaz. Bu Âyetteki, (.....) ibâresi, (.....) kelimesinin sıfatıdır.

Yani, “Çorak, verimsiz ve tuzlu toprağa sahip bitek olmayan belde” demektir. Âyette sadece, “Çıkmaz” denirken, yani böyle bir yerde bitki bitmez, ürün çıkmaz demek istenmiştir. Mana kendiliğinden böyle anlaşılacağından, sadece “çıkmaz” ifadesiyle yetinilmiştir. (.....) ise, kendisinden verim alınamayan işe yaramayan, hayrı olmayan demektir. Bu tıpkı, vaaz ve öğütlerden yararlanan kimse ile -ki bu mü'min kimsedir-, bunlardan öğüt almayan kimse -ki bu da kafir olandır- gibi. İşte bu manadaki temsil, yağmur örneği ile ve bu yağmurun ölü bir ülke toprağına düşmesi- yağmasıyla buradan bol ürünlerin çıkarılması istitrad yoluyla yani yeri gelmişken bu arada buna da işaret edilmiş bulunulmuştur. İşte biz, şükreden bir kavim için âyetleri böyle açıklıyoruz. İşte tıpkı rüzgar, yağmur, verimli ve verimsiz ülke topraklarının, ölü arazinin durumlarını etrafıca anlattığımız gibi, mü'minler için de Allah'ın nimetlerine karşı nankörlüğe düşmemeleri ve şükretmeleri için böyle farklı şekilde ve teferruatlı olarak âyetlerimizi açıklarız.

59

Andolsun ki Nûh'u elçi olarak kavmine gönderdik. Dedi ki: Ey kavmim! Allah'a kulluk edin, sizin ondan başka ilahınız yoktur. Cidden ben, üzerinize gelecek bütün bir günün azâbından korkuyorum.

“Ğayruhu” yu, (.....) olarak esreli okumuştur. Ancak merfû' okunması ise mahalline itibârendir. Sanki şöyle denilir gibidir: “Sizin için O'ndan başka bir ilâh yoktur. O hâlde O'nunla birlikte O'ndan başkasına kullukta bulunup ibâdet etmeyin.” (.....) kelimesinin mecrûr-esreli okunması ise lafız üzerine itibar olunacaktır. Şüphesiz ben, üstünüze gelecek bütün bir günün azâbından korkuyorum. Kıyamet gününün şiddet ve dehşetli azâbından veya azâbın kendilerine ineceği büyük günden -ki bu da Tufan günüdür- korku ve endişe duymaktayım.

60

Kavminden ileri gelenler: Biz seni gerçekten apaçık bir sapıklık içinde görüyoruz! dediler.

Mele': Önde gelenler kimseler. İşte bunlar Nûh peygamberin açık bir şekilde doğru yoldan saptığını, yanlış yolda olduğunu söylüyorlar. Buradaki görmek ifadesi de, kalp gözü, uzağı görebilme yetisi demektir. Dolayısıyla bu inkârcılar, Hazret-i Nûh'a kendilerince uyanda bulunurlarken uzağı görebildiklerini zanneden zavallılardır.

61

(Nûh) Dedi ki: “Ey kavmim! Bende hiç bir sapıklık yoktur. Ancak ben, âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir elçiyim.

“Nûh dedi ki: Ey kavmim! Bende haktan ayrılmak, doğru yolu terketmek gibi bir sapıklık türü yoktur.”

Eğer dikkat edilirse burada o inkârcıların söyledikleri gibi, “Sapıklık” kelimesi değil, “herhangi birsapıklık türü” seçilmiştir. Çünkü, (.....) kelimesi, (.....) kelimesine göre daha bir özel anlam taşır. Bu, kişinin kendisiyle alâkalı bir yanlış ve iftirayı ortadan kaldırmak için çok daha etkilidir. Dolayısıyla, “Bende sapıklık yok” demekten daha etkin olanı,” ben de sapıklık türünden hiçbir şey aramayın” demektir Daha sonraki gelen ifade ile de yeniden böyle bir rahatsızlığının asla olmadığını ve onların söylediklerini reddetmek için hemen şöyle devam ediyor: Fakat ben, âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir elçiyim. O'nun Allah'ın mesajını

tebliğ etmek ve bildirmek üzere Allah tarafından gönderilen bir peygamber olduğuna vurgu yapması, “Kendisinin dosdoğru yolda olduğunu ve bu manasıyla da hidâyetin, doğru yolda olmanın son noktasına kadar vardığının inkârcılara açıkça ılları” manasıdır.

62

Size Rabbimin gönderdiklerini duyuruyorum, size öğüt veriyorum ve ben sizin bilmediklerinizi Allah'tan biliyorum.

“Size, asıl tevhide çağırmam,davette bulunmam konusunda Rabbimin mesajlarını” Uzun zamanlar içerisinde bana vahyedilen şeyleri, emir ve yasakları içeren değişik konulan, hususları, mevizaları, müjde içeren şeyleri ve benzeri meseleleri size öğüt veriyorum ve ben sizin bilmediklerinizi Allah'tan (gelen vahiy ile) biliyorum. İhlas ve samimiyetle sizin düzelmenizi amaçlıyorum. Nitekim, “ona öğüt verdim-öğütte bulundum” ve “Onun için öğüt verdim,onun yaranna olsun için nasihat ettim” denir. Dolayısıyla burada bir (.....) harfinin ilave olunması yani, (.....) yerine (.....) denmesi mana ve ifade de bir mübalağa içindir Bir de nasihat ya da öğüdün mahza ve sırf onlara yapılması esasına da bir delalet bulunmaktadır.Aslında gerçek manasıyla nasihat: Başta kendi adma istediğin bir iyiliği, hayn aynen kendinden başkalan için de istemektir. Veya koyulduğu hayır işinde dürüst ve titizlikle işi sonuna kadar vardırmaktır.

Kırâat imâmılarından Ebû Amr, (.....) cümlesini, (.....) olarak okumuştur ki bu, yeni bir cümledir ve Hazret-i Nûh'un alemlerin Rabbi Allah'ın Resûlü olduğunu açıklamaktadır. Allah'ın sıfatlarını,...

Yani O'nun kesin kudretini, düşmanlarını onmayacakları şekilde şiddetli azaplar ile ansızın yakalayıp cezâlarıdıracağını ve suçluların O'nun azâbından kurtulamayacaklarını, azâbı geldiğinde de onlardan geri çevrilmeyeceğim ben çok iyi biliyorum.

63

Rabbinizden sakınıp da rahmete nail olmanız için içinizden sizi uyuracak bir adam vasıtasıyla size bir zikir (kitap) gelmesine şaşıyor musunuz?”

(.....) (Allah'ın azâbından) sakınıp da rahmete nail olmanız için içinizden sizi uyuracak bir adam vasıtasıyla size bir zikir (kitap) gelmesine şaştınız mı?”

Bu âyetin başında yer alan, (.....) kelimesinde yer alan, (.....) soru edatı, inkâr manasıdır, (.....) ise bağlarığıdır yani atıf edatıdır. Burada ma'tûfın aleyh denilen ve üzerine atıf yapılan şey ise mahzûftur. Sanki şöyle denilir gibidir: “yalanlıyor ve şaşkınlık içinde karşılıyor değil misiniz?” (.....) de, (.....) demektir ki, “gönderilmesinden,...” manasıdır.

Yani sizden, sizin cinsinizden olan birinin ağzından bunları duymaktan şaşkınlık duyuyor ve yalanlıyorsunuz değil mi? Çünkü Hazret-iNûh'un kavmi ona peygamberlik verilmesine hayret edip şaşkınlık geçiriyorlar ve dolayısıyla da onu yalanlıyorlardı. Hatta yüce Allah'ın insanlardan peygamber göndermesi meselesini yadırgayarak diyorlardı ki: “Biz daha önce geçen- aralarınızdan böyle bir şey duymadık.” (23, Mü'minûn, 24) ve yine diyorlardı ki: “Eğer Allah bir peygamber göndermek isteseydi, mutlaka melekler gönderirdi. “23, Mü'minûn, 24)

Sizi küfrün ve inkârcılığın akıbetinden sakındınp uyarmak için ve bir de takva sâhibi olmanız yani uyan sonucunda Allah'ın emirlerine sanlıp yasaklarından uzak durmanız için... Ve takva sayesinde, eğer siz bunu kazanırsanız merhamet olunasmız diye,...

64

Bunun üzerine onu yalanladılar. Biz de onu onunla beraber îman edenleri gemide kurtardık, âyetlerimizi yalanlayanları da boğduk. Çünkü onlar kör bir kavim idiler.

Onu yalanladdar, biz de onu onunla beraber gemide bulunanları kurtardık. Onu yalancılıkla suçladılar. Hazret-i Nûh'a îman edenlerin sayısı kırk erkek ve kırk da kadın olmak üzere seksen kişi idiler. Bir diğer görüşe göre de bu sayı, Hazret-i Nûh'un oğullarıyla birlikte dokuz idi. İman eden oğulları Sam, Ham, Yafes ve bu üçü dışında altı îman eden kişi.

(.....) cümlesi, “ya taallûk etmektedir. Sanki şöyle denilmektedir: “Gemide ona arkadaşlık edenler,...”
Âyetlerimizi yalanlayanları da suda boğduk. Çünkü onlar kör bir kavim idiler.

Yani Hakkı görmüyorlardı. Nitekim, “baş gözü görmediği gibi adamın kalp-gönül gözü, basireti de kapanmış” diye de söylerler. İşte Nûh'un kavmi böyle idiler.

65

Âd kavmine de kardeşleri Hûd'u (gönderdik.) O “Ey kavmim! Allah'a kulluk edin! Çünkü O'ndan başka ilahınız yoktur. Hala sakınmayacak mısınız?” dedi ki:

(.....) Âd kavmine de kardeşleri Hûd'u (gönderdik.) Burada, “kardeşleri” ifadesi, onlardan, içlerinden veya aralarından biri manasınadır. “Onlardan biri” olarak tanıtılmasının sebebi, çünkü Hazret-i Hûd, onların içinden olup aralarından en anlayışlı, kavrayışı kıvrak zekalı birine karşı direniyorlar. Bu itibarla da, aleyhlerine gösterilecek veya sunulacak olan kanıtın da onları daha çok ilzam edici ve susturucu olması gerekir. “Onlardan biri” ifadesi tıpkı senin, “Ahal arap” demene benzer.

Yani bu da araplardan biri demektir.

(.....) ibâresi, önceki “59.” Âyette geçen (.....) üzerine atfolunmuştur. Bu âyette geçen, (.....) ismi de, (.....) ifadesinin açıklayıcı mahiyette bir atıftır. Zaten “kardeşleri-kendilerinden biri” ifadesinden belirtilmek istenen kimse de Hazret-i Hûd (aleyhisselâm) dır.

Hazret-i Hûd'un soy kütüğü: Nûh oğlu Sam, Sam oğlu Erfahşez, Erfahşez oğlu Şaleh ve Şâleh'in oğlu Hûd (aleyhisselâm)

(.....) O dedi ki: “Ey kavmim! Allah'a kulluk edin! Çünkü O'ndan başka bir ilahınız yoktur, hala sakınmayacak mısınız?” Bu âyette, daha önce Hazret-i

Nûh (aleyhisselâm) ile ilgili âyette geçtiği gibi, (.....) demeyip yalnızca, “dedi ki” diye başlaması, soruyu soran kişinin soru tipine göre cevap sunulması sebebiyledir. Bu açıdan da, “Hûd onlara öyle demedi.”

Nitekim, (.....) de böyledir, diye zikredilmiştir. Aynı şekilde bundan sonra ele alacağımız âyet de böyledir.

66

Kavminden ileri gelen kâfirler dediler ki:” Biz seni kesinlikle bir beyinsizlik içinde görüyoruz ve gerçekten biz seni yalancılardan biri sanıyoruz”

(.....) Kavminden ileri gelen kâfirler dediler ki; Bu âyette, “önde gelen ekabir takımından yetkili yani (.....) kelimesi, “Kâfirler, kafir olanlar” ifadesiyle vasıflarını tanıttı. Halbuki daha önce Hazret-i Nûh ile ilgili geçen âyette, (.....) kelimesi, “kâfirler kâfir olanlar” olarak nitelendirilmedi. Bunun sebebi şudur; Hazret-i Hûd'un kavminin önde gelenleri arasında îman etmiş olanlar vardı. Bu bakımından böyle bir ayrıntıya dikkat çekilmiş oluyor. Halbuki Hazret-i Nûh'un kavminin önde gelenleri arasında ona îman eden hiçbir kimse bulunmuyordu. Bu bakımdan orada böyle bir ayrıntıya gidilmedi. Nitekim Hazret-i Hûd'un kavmi içinden olup önde gelenlerden Mersed b. Sa'd bu îman edenlerden sadece biridir. İşte sırf bu ayrıntıya dikkat çekmek için, “kafir olanlar” kaydı konmuş oldu. Hazret-i Nûh'un kavminin önde gelenleri arasında böyle îman eden hiçbir kimse olmadığından orada bu manada bir ayrıntıya gerek yoktu.

“Biz seni kesinlikle bir beyinsizlik içinde görüyoruz.” Senin aklından bir zorun var, sen bunamışsın. Çünkü sen halkının dinini bırakıyor, yerine başka bir din-inanç sistemi getiriyorsun. Bu âyette, “Beyinsizlik, akılsızlık ve bunamışlık” ifadesi mecâzî anlamda zarf olarak zikredilmiş oldu.

Yani, “Sen hep böyle bunak olarak ve bunu bırakmadan devam edip duracaksın” anlamında söylenmiştir.

“Gerçekten seni yalancılardan sanıyoruz.”

67

(Hûd) “Ey kavmim! Bende hiçbir çılgınlık yok, fakat ben âlemlerin Rabbinin gönderdiği bir elçiyim.”

68

Size Rabbimin gönderdiklerini tebliğ ediyorum ve ben sizin için güvenilir bir nasihatçiyim.

Çünkü ben sizi davet ettiğim din konusunda size hiçbir zaman ve asla yalan söylemem, Zira ben, size söylediklerim konusunda “Emin” güvenilir biriyim.

Bu âyette, “Ben size öğüt veren güvenilir bir kimseyim” , diye buyurulması, isme karşı yine isim cümlesiyle karşılık verilsin içindir. Çünkü önceki bir âyette, “Ve biz seni yalancılardan biri olduğunu sanıyoruz” deniliyordu. İşte bu isim cümlesine, cevap yine isim cümlesiyle verilsin di yedir.

Peygamberlerin- Allah'ın salat ve selâmı üzerlerine olsun- kavimlerinden kendilerini dalalet, sapıklık, beyinsizlik gibi vasıflarla nitelemelerine rağmen, onların bu kimselere aynı şekilde karşılık vermemeleri, Halbuki kavimleri toplumun en sapıkları oldukları hâlde, aynıyle mukabeleden uzak durmaları, çok uysal ifadelerle karşılık, vermeleri güzel edebin gereğini yerine getirmelerindendir. Halbuki kendileri de kavimlerinin halkın en sapıkları olduğunu çok iyi olarak ve yakinen bilmektedirler. Hasımlarını ya da düşmanlarının halkın arasından en sapıkları olduğu onlar tarafından da bilinen bir gerçektir. Beyinsizliklerine, sapıklıklarına ve onların rezaletlerine rağmen peygamberler hep güzel ahlâk yolunu, edebi öne almışlardır. Yüce Allah'ın bu gerçekleri haber vermesi, kullarını eğitmeye yöneliktir. Samimi kullar, sapıklar tarafından bu gibi durumlarla karşılaşmaları hâlinde, onlara nasıl hitapta bulunmalılar, neden onları önemsememeleri gerektiği gerçeğini öğretmeyi amaçlamaktadır! Onları bulundukları konumda kendi durumlarıyla nasıl başbaşa bırakmaları gereğini öğretiyor.

69

Sizi uyarmak içinizden bir adam vasıtasıyla Rabbinizden size bir zikir (kitap) gelmesine hayret mi ediyorsunuz? Düşünün ki o sizi, Nûh kavminden sonra olanların yerine getirdi ve yaratılıştaki sizi onlardan üstün kıldı. O hâlde Allah'ın nimetlerini hatırlayın ki kurtuluşa eresiniz.

Yani Nûh “as” kavminden sonra sizi onlara halef kılmıştır veya onların meskenlerine, bannaklarına sizi onların yerine yerleştirmiştir. Burada geçen, “İz” edatı, zarf değil, mefulu bihtir. Bu ise şu manayadır: “Sizi onların yerine geçirdiğimiz, halife kıldığımız anı ve zamanı bir hatırlayın hele!”

“Ve yaratılıştaki sizi onlardan üstün kıldı.”

Yani hem boyca ve hem ence üstün kılmıştır. Çünkü bunların em kısa boyluları, altmış zira-arşm imiş. En uzunları da yüz zira-arşm imiş. Bir zira'68 cm. olduğuna göre en uzun boylusu “6 mt, 800 cm.” ve en kısa boylusu da, “4 mt, 80 cm” uzunluğunda oluyor. Âyette geçen “Bestaten” kelimesini Mekke ve Medine kırâat okulu yani Hicaz ekolü ki bunlar Nâfi', Ebû Cafer, İbn Kesîr, Âsım ve Ali Kisâîdirler. İşte bu zatlar, ismi geçen (.....) kelimeşindeki (.....) harfini (.....) harfi olarak, (.....) şeklinde okumuşlardır. O hâlde Allah'ın nimetlerini hatırlayın ki kurtuluşa eresiniz.

Sizi Nûh kavminin yerine geçirmesi, boy-bos ve güç bakımından üstün yaratması ve daha bu manada nice imkanlara sizi sahip kılmasını hatırlayın ve anın ki kurtuluşa eresiniz.

Burada geçen, “nimetler” kelimesi, tıpkı (.....) kelimesinin, (.....) kelimesinin, (.....) kelimesinin çoğulu olması gibi bu da, (.....) kelimesinin çoğuludur. Tıpkı, (.....) gibidir.

70

Dediler ki: “Sen bize yalnız Allah'a tapmamız ve atalarınızın tapmakta olduklarını bırakmamız için mi geldin? Eğer doğru söyleyenlerden isen, bizi edip durduğun azâbı başımıza getir.

“Dediler ki: “Sen bize tek Allah'a kulluk etmemiz ve atalarınızın tapmakta olduklarını bırakmamız için mi geldin?” Bu Âyetteki, “....için mi geldin?” cümlesinde yer alan, “Gelme” ifadesinin manası, bizzat Hazret-i Hûd (aleyhisselâm) a bir hitaptır. Kavmi ona sesleniyor. Çünkü bundan anlaşılıyor ki, Hûd peygamber de, tıpkı

bizim Peygamberimiz Hazret-i Muhammed (aleyhisselâm) gibi halkından aynılır ve gider tek başına bir yerde ibâdet ederdi. Nitekim Resûlullah (aleyhisselâm) da, henüz kendisine peygamberlik görevi verilmezden önce bu şekilde Hıra mağarasına tek başına çekilir ve orada görevini yapardı. Hûd (aleyhisselâm) de böyle imiş. İşte böyle gittiği ve Rabbiyle başbaşa olduğu o yerde kendisine vahiy gelmesi üzerine, Hazret-i Hûd, tebliğ amacıyla hemen kavmine gelir. Kavmi de yukanda belirttiğimiz gibi kendisine itirazda bulunur ve, “Bu amaçla mı gittiğin yeri bırakıp bize geldin” gibisinden karşı çıkarlar. Onu red ve inkâr ederler. Bir tek Allah'a ibâdet ve kulluğun tahsisini de yadırgarlar. Atalarının putları ve putlaştırdıkları dini terketmeyeceklerini ileri sürerler. Çünkü o inanç ve sistem üzere ve onun sevgisiyle yetişip büyümüşler, bunun için de onu bırakmak istemiyorlar ve itirazlarını da şu şekilde sürdürüyorlar:

(.....) Eğer doğrulardan isen, bizi tehdit ettiğini (azâbı) bize getir.

Söylediğin gibi bize azap gelecek mi acaba?

71

Hûd:” İşte üzerinize rabbinizden bir azap ve bir hışım inmiştir. Haklarında Allah'ın hiçbir delil indirmediği, sadece sizin ve atalarınızın taktığı kuru isimler hususunda benimle tartışıyor musunuz? Bekleyin öyleyse, şüphesiz ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim!” dedi.

Âyette, ileride başlarına incek olan azâbın sanki hemen inmiş, gönderilmiş gibi zikredilmesi, bunun artık kesin olduğu gerçeğini bildirmek maksadıyladır. Her ne kadar azap istedikleri anda inme de artık bu, kesinleşmiştir. Bunun için de, (.....) ifadesi zikredilmiştir. Bu tıpkı birilerinin senden bir takım isteklerde bulunması ve seninde ona,

“Sen onu şimdiden oldu bil, elinde bil” manasında bir ifadedir. (.....) azap manasınadır (.....) kelimesi de, Rabbin öfkesi ve cezâlarıdırması manasınadır.

Haklarında Allah'ın hiçbir delil indirmediği, sadece sizin ve atalarınızın taktığı kuru isimler hususunda benimle tartışıyor musunuz? Bir takım hayali ve varsayıma dayalı, esasta varlıkları olmayan semboller, şeyleri ele alarak, bu putlarınızı sizler ilâhlar olarak isimlendirip değerlendiriyorsunuz. Gerçekte öyle bir şey aslında yoktur. Çünkü hepsi de uluhiyet manasından uzaktırlar, yakından ve uzaktan bunların hiç birisinin uluhiyetle ilgi ve alakalan yoktur. Bekleyin öyleyse, şüphesiz ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim!”

72

Bunun üzerine onu ve onunla beraber rahmetimizle kurtardık ve âyetlerimizi yalanlayıp da îman etmeyenlerin kökünü kestik.

Bu âyette geçen, (.....) kelimesi/bir şeyin, aslı ya da kökü manasınadır. Veya bir şeyin arkasında olan şey, dayanak, destek anlamınadır. Dolayısıyla, (.....) cümlesi; “Onların köklerini kesti, kazıdı ve en son fertlerine varana kadar hiçbir kimse kalmaksızın hepsini silip süpürdü, yok etti.” Manasınadır. “Çünkü onlar peygamberleri yalanlayan imansız kimseler idiler.”

ÂD KAVMİ KISSASI

Âd kavmi, Amman ile Hadramavt denilen bölge içerisinde varlıklarını sürdürüyorlardı. Bunların tapınmakta oldukları bir takım putları bulunuyordu. Bu putları da şu şekilde adlandırmışlardı, Sada'Samudve Heba. Yüce Allah Hûd'u kendilerine Hazret-i peygamber olarak gönderdi. Ancak onlar kendisinin tanımayıp yalanladılar. Bunun üzerine üç yıl Allah kıtlık verip yağmurlarını kesti. Başlarına herhangi bir bela ve sıkıntı gelince, yüce Allah'ın Beyti Haraminin yanında o sıkıntı gelince, yüce Allah'ın Beyti haraminin yanında o sıkıntı ve felaketten kurtulmaları için yakarırlardı. İşte Âd kavmi bu amaçla, Mekke'ye girip Beytullah'ta Allaha yalvarmaları ve yağmur yağdırması için üç kişiyi heyet olarak kendi adlarına gönderdiler. Bu kişiler de, Anz oğlu Kayl, Hezal oğlu Lukaym ve bir de Sa'd oğlu Mersed idiler. Ancak Mersed Hazret-i Hûd'a îman etmiş ve fakat imanını gizleyenlerdendi.

O günkü Mekke toplumu Amelika soyundan idiler. Soy kütükleri de şöyledir: Hazret-i N h'un oğlu  am'ın oğlu Lavez'in oğlu Amlik soyundan gelme idiler. O gün Mekke toplumunun lideri de, Muâviye bin Bekir idi Bekrin oğlu Muâviye. Gelen heyet Mekke dışında Muâviye'ye konuk oldular.

Hazret-i H d'a îman etmiş olan ve fakat imanını gizleyen Mersed, orada onlara dedi ki, “Siz H d peygambere îman etmedikçe Allah size yağmur venneyecek sizi sulamayacaktır” bunun üzerine heyet, îman etmiş olan Mersed'i geride bıraktılar ve kendileri çıkıp dua için gittiler. Kayl şöyle yakardı:

“Allah'im!  d kavmine daha önce onları suladı ın gibi sula, yağmur ya dır.”

 şte bunun üzerine yüce Allah    bulut gönderdi. Bunlardan biri beyaz, biri kırmızı, biri de simsiyah idi. Derken bu sırada gökten bir ses şöyle sesleniyordu: “Ey Kayl kendin ve kavmin adına bu üç buluttan birini seç” Kayl da, en fazla yağmur olsa olsa  u siyah bulutta daha fazladır, düşüncesiyle hemen siyah bulutu tercih ettiğini söyledi. Hemen kavmi olan  d toplumuna ko tu gitti, onlara  it olan bir vadide, onlara yağmur müjdesini verdi, onlar da “ şte  u gelen siyah bulut size yağmur ya dıracak” deyip sevindiler. Fakat gelen bulut onların umdukları gibi çıkmadı. Bu rüzgar ile Allah onları helâk etti. Böylece Hazret-i H d ve ona îman'edenler kurtulup hepsi Mekke'ye geldiler. Orada ölene kadar bir tek Allaha ibâdet ve kulluklarını sürdürdüler. Bak.  bni  shak'tan naklen Taberi Tarihi, 1/219-220 ve bk. Ke  af 2/88

73

Semûd kavmine de kardeşleri Sâlih'i gönderdik. Dedi ki :” Ey Kavmim! Allah'a kulluk edin. O'ndan başka ilahınız yoktur. Size Rabbinizden açık bir delil gelmiştir. O da size bir mu'cize olarak Allah'ın  u devesidir. Onu bırakın, Allah'ın arzında yesin (içsin). Ona kötülük etmeyin; sonra sizi acıklı bir azap yakalar.

Semûd kavmine de kardeşleri Sâlih'i gönderdik. Burada, (.....) ifadesi, (.....) olarak da kırâat olunmuştur. Bu şekilde ki kırâat ya da okuyuş A'me  ile Hasen-ı Basrî'ye âittir. Semûd kelimesinin (.....)  eklinde tenvinli olarak okunmasının gerekçesi, bunun “kabile” manasına tefsirlanması a ısındanandır. Ya da bunun kökü dikkate alındığından olmuştur. Çünkü Semûd ismi onların büyük babalarının adıdır. Dolayısıyla kabileye tevili açısından gayn Munsarıf hale getirilmiştir yani cer ve tenvîn kabul etmeyen bir kelime olarak kabul edilmiştir. Diğer bir tefsire göre de, (.....) adının verilmesi, bölgenin suyunun az olması sebebiyledir. Çünkü “Semûd” kelimesi, (.....) kökünden alınmadır ki bu da, “az su” demektir. Semûd kavminin meskenleri, kayalıkların yontulmasından oluşuyordu. Çünkü bunlar Hicaz ile  am-Suriye arasında Hicr denilen bölge içinde yaşıyorlardı. Burası Medine'nin kuzeyinde Tebuk yakmlarında olan bir yerdir. Dedi ki :” Ey Kavmim! Allah'a kulluk edin. O'ndan başka ilahınız yoktur. Size Rabbinizden açık bir delil gelmiştir.” Benim peygamberli imin do rulu una tanıklık edecek çok bir âyet ve mu'cize gelmiştir.  şte için bu noktasında sanki Hazret-i Sâlih'e şöyle bir soru yöneltilmiş gibi: “Peki nedir bu açık mu'cize?” Hazret-i Sâlih dedi ki:

O da size bir mu'cize olarak Allah'ın  u devesidir. Onu bırakın, Allah'ın arzında yesin (içsin).

Burada, “ şte Allah'ın  u devesi” tabiri içindeki “ u” işaret ismi izafet ve tazim anlamında bir tahsistir. Çünkü o deve herhangi bir başka devenin doğurması sonucu olarak değil, bizzat yüce Allah'ın onu bir mu'cize olarak yaratması sebebiyledir.

Yani “ şte bizzat Allah tarafından anasız-babasız yaratıları  u deve, başkası değil  u deve” diyerek için azametini ve önemini belirtiyor.  yetteki, (.....) ifadesi de, “di i deve” den hâldir. Bunun amili de, (.....) işaret isminde var olan işaret manasıdır. Âdeta şöyle denilir gibidir: “Ben size bir mu'cize olarak  u di i deveyi işaret edip gösteriyorum.” Yine burada, (.....) kendilerine bir âyet-mu'cize gönderilen kesimin hangileri olduğunu açıklamak içindir. Bunlar da, Semûd toplumudurlar ki, bizzat o deveyi ba  gözleriyle gören kimselerdir. Onu bırakın, Allah'ın arzında yesin (içsin), ayetiyle işaret olunan arz, zaten Allah'ın arzıdır ve deve de Allah'ın devesidir. Öyleyse bırakın onu da o hayvanca ız Rabbinin arzında Rabbinin yeti tirip b y tt   bitkilerinden yesin. Çünkü onun size bir sıkıntı ve zaran da yoktur, üzerinizde bir yük değildir. Ona kötülük etmeyin; sonra sizi elem verici bir azap yakalar. Allah'ın bu âyetine ve mu'cizesine saygılı davranarak sakın ha onu d vmeyin, ta layıp uzakla tırmayın,  rk tmeyin, yaralayıp bo azlamaya da kalkışmayın. Saygılı olun. Sizi elem verici bir azap yakalar.

Buradaki, “sizi yakalar” cümlesi, yasa ın cevâbıdır.

Düşünün ki (Allah) Âd kavminden sonra yerlerine sizi getirdi. Ve yeryüzünde sizi yerleştirdi; onun düzlüklerinde saraylar yapıyor, dağlarında evler yontuyorsunuz. Artık Allah'ın nimetlerini hatırlayın da yeryüzünde fesatçılar olarak karışıklık çıkarmayın.

Hicaz ile Şam-Suriye arasında bulunan ve Medine'nin kuzeyinde

Tebuk yakınlarında yer alan Hicr topraklarında yerleştirdi, O bölgede size barınacağınız imkanlar sağladı, onun düzlüklerinde saraylar yapıyorsunuz, yazlıklar inşa ediyor “ve” kışlık için dağlarında evler yontuyorsunuz Burada, “evler” kelimesi mukadder hâldir. Bu tıpkı şu ifadeye benzer bir ifadedir: “Şu giysiyi-kumaşı gömlek olarak çizdi-dikti” gibi. Bilindiği gibi dağın oyulması veya yontulması ile dağ ev haline gelmeyeceği gibi, dikiş veya kesim esnasında da kumaş gömlek haine gelmez. “Allah'ın nimetlerini hatırlayın da yeryüzünde fesatçılık ve karışıklık çıkarmayın.”

SEMUD KAVMİ

Anlatıldığına göre Semûd kavmi, Hazret-i Nûh'un kavmi olan Âd toplumu helâk edilince, gelip onların yerine geçmişler ve onların harab olan ülkelerini yeniden yaşanır duruma getirmişlerdir. Orada uzun bir süre hayat sürmüşler, çok uzun bir ömürle varlıklarını devam ettirmişlerdir. Ancak ölmeden önce evlerimiz yıkılabilir ve biz altında kalabilir endişesiyle dağları oyarak, oralarda kendilerine ev ve barınak yapmışlardır. Oldukça büyük bir refah ve bolluk içinde idiler. Bunun sonucu olarak Allah'a karşı isyan ettiler. Allah'ı ve kanunlarını tanımâmaya başladılar. Yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya ve anarşi doğunnaya başladılar putlara ve putlaştırdıkları şeylere tapınmaya kalkıştılar. İşte bunun üzerine yüce Allah, kendilerine Hazret-i Sâlih'i peygamber olarak gönderdi. Semûd kavmi arap idiler. Sâlih ise onların içinden nesep bakımından orta bir soya-nesebe mensup bulunuyordu.

Hazret-i Sâlih onları Allah'ın birliğine tevhid inancına davet etti. Fakat Sâlih'in davetine pek az sayıda kimseler uymuşlardı ki bunlarda müstad'af denilen, toplum tarafından dışlanıp aşağılarıan güçsüz kimselerdi. Sâlih peygamber onları uyardı kavmi de kendisinden bir kayanın içerisin den henüz on aylık gebe olan bir dişi devenin meydana çıkarmasını istediler. O da hemen namaza durdu ve Rabbine duada bulundu. Derken kaya tıpkı gebe bir hayvanın doğurması sırasındaki hareketi gibi hareket ederek, kavminin Sâlih peygamberden istedikleri gibi bir dişi deve ondan meydana geliverdi. İşte bu olay karşısında Semûd kavminden önde gelen Cündü b. Amr kavminden bir gurupla birlikte Hazret-i. Sâlih'e iman ettiler.

Kavmin ileri gelenlerinden büyüklük taslayanlar, içlerinden zayıf görülen mü'minlere dediler ki: “Siz Sâlih'in Rabbi tarafından gönderildiğini biliyor musunuz? Onlarda; şüphesiz biz onunla ne gönderilmişse ona mü'min kimseleriz, dediler.

Kırâat imâmılarından İbn Âmir, âyetin baş tarafında bulunan, “dedi” fiilinin başına bir vav harfi ekleyerek, (.....) şeklinde okumuştur. Ayrıca, (.....) cümlesi, cer edatının tekrarı ile, (.....) dan bedeldir. Çünkü, (.....) derken her ikisinde de, (.....) cer edatı vardır. Burada, Bedel olan bir kelimenin amilin iadesinin takdiri hâlinde gelebileceğinin de bir delil ve kanıtını görmüş oluyoruz. Bir de, (.....) daki (.....) zamîri, (.....) ye râcidir. Bu ise şu gerçeğe işaret ediyor; kafirlerin aşağıladıkları, güçsüz kabul ettikleri kimseler yalnızca inanlardan olanlardır. Yoksa inanmayanlardan güçsüzler var olsalar da kâfirler öyle kabul etmiyorlar. Bu, eğer zamîr (.....) üzerine ma'tûf olursa bir delildir. Eğer zamîr, (.....) üzerine değil de, (.....) üzerine ma'tûf ise, bu takdirde müstad'aflar mü'min de kafir de olabilirler, her iki kesim içinden de böyleleri bulunabilir, manası ortaya çıkar. Âyette kafirlerin önde gelen azıllarının aşağılayıp küçümstedikleri kişilere seslenişlerini ve onlara karşı takmdıkları tavırlarını görüyoruz. “Siz Sâlih'in Rabbi tarafından gönderildiğini biliyor musunuz? Onlarda şüphesiz biz onunla ne gönderilmişse ona inananlarız, dediler. Halbuki lider konumundaki azılı kâfirler, zayıf ve güçsüzlere alaylı bir şekilde soru yöneltiyorlardı. İşte onların verdikleri yukandaki ifade onlar için bir cevap idi. Çünkü onlar, müstad'af olan güçsüz kesime, Hazret-i Sâlih'in elçi olarak gönderildiğini bilebildiklerinden soruyorlardı. Böylece Hazret-i Sâlih'in bir elçi olarak gönderildiğinin teslim edilen manada bilinen bir gerçek olduğunu ortaya koyuyorlardı. Sanki onlar diyorlardı ki: “Onun bir elçi olarak gönderildiğine ilişkin bilgileri yanında hangi görevle ve nelerle gönderildiğine dair de bilgilerinin olduğunu net bir şekilde ifade ediyorlardı.

Çünkü asıl üzerinde durulması gereken konu, Hazret-i Sâlih'e îman etmenin farz olduğu gerçeğidir. İşte biz de bu gerçekten hareketle size bildiriyoruz ki: Bizler aynı zamanda ona îman etmiş kimseleriz de. “

76

Büyüklük taslayanlar dediler ki: “Biz de sizin inandığınızı inkâr edicileriz.”

Bu âyette yer alan, “sizin îman ettiğiniz,..” cümlesi,

“görevli olarak gönderildiği şeyleri de..” yerinde zikredilmiş bir ifadedir. Böylece mü'minler tarafından bilinen ve doğruluğu teslim edilen şeyi onlar red ediyor ve inkâr ettiklerini bildiriyorlardı.

77

Derken o dişi deveyi ayaklarını keserek öldürdüler ve Rablerinin emrinden dışarı çıktılar da: “Ey Sâlih! Eğer sen gerçekten peygamberlerdensen bizi tehdit ettiğin azâbı getir” dediler.

Âyette deveyi kesip öldürmeleri eylemi o toplumun tamamına teşmil edildi. Halbuki deveyi öldüren tek kişidir. O da, Kudar veya Kuzar b. Salif adındaki kişidir. Ancak devenin öldürülmesini hepsi istediklerinden ve bu öldürme işinden hepsinin memnun kalmalarından ötürü sanki hepsi de öldürme işine fiilen kâtilmiş gibi zikredilmiş oldu. Deveyi öldüren Kudâr adındaki şahıs, kısa boylu, kızıl tenli, mavi gözlü idi. Nitekim Rablığı ilân eden Fir'avun da böyle biri idi. Nitekim Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) efendimiz şöyle buyurmuşlardır: “Ey Alî, önceki geçen topluların en acımasız ve kalbi kararmış kişisi, gözü dönmüş olanı Hazret-i Sâlih'e mu'cize olarak verilen deveyi acımasız bir şekilde öldürendir. En sonuncuları da, seni öldürecek olandır.” Bak. Ebû Nuaym, Hilye:4/307 ve Mecmauzzevaid:7/14,299.

“Bu şekilde Rableri'nin emirlerini hiçe sayıp tanımadıklarını sergilediler.” Sâlih'ten yüz çevirdiler, büyülenerek Rablerini ve emrini tanımadıklarını gösterdiler. Rableri onlara, Hazret-i Sâlih peygamberin dilinden emir buyurduğu şey ile, şu ifadeyle emretti: “Dokunmayın ona, bırakın onu, istediği gibi Allah'ın arzında otlayıp yesin” (A'raf,73) emrine karşı gelerek azıttılar veya Rablerinden ötürü ki bu Rabbinin dininden ötürü karşı gelip tanımadılar manasınadır. “Hemen bunun peşinden de alaylı bir tarzda: “Eğer sen gerçekten peygamberlerdensen bizi tehdit ettiğin azâbı bize getir” dediler.

78

Bunun üzerine onları o sarsıntı yakaladı da yurtlarında diz üstü dona kaldılar.

Bunun üzerine onları o (gürültü) sarsıntı yakaladı da Bir ses,bir sayha ve çığlı ki bundan dolayı yer sarsılmaya, deprem olmaya başladı, bundan dolayı rahatsızlıklarını kendilerini kaybettiler de yurtlarında diz üstü dona kaldılar. Meselâ araplar, “Ennasu cesseme” derler ki bunun anlamı, “oturdıkları yerde ve hiç konuşmaksızın hareketsiz bir hâlde kalakaldılar” demektir.

79

(Sâlih) o zaman onlardan yüz çevirerek şöyle dedi. “Ey kavmim! Andolsun ki ben size Rabbimin vahyettiklerini tebliğ ettim ve size öğüt verdim; fakat siz öğüt verenleri sevmiyorsunuz.”

Siz heva ve hevesin yolunu seçtiğinizden dolayı size hidâyet yolunu gösterip Allah'ım emirlerini iletenleri sevmiyor ve istemiyorsunuz. Nasihat, fazihati, rezaleti ortadan kaldıran Allah'ın bir lütfü ve ihsanıdır. Ancak nasihat buna rağmen insana ağır gelir ve sonu da kin ve öfkeyi doğurur.

Anlatıldığına göre, Semûd kavminin deveyi boğazlayıp öldürmeleri bir Çarşamba günü imiş. Bunun üzerine Hazret-i Sâlih toplumuna şöyle seslenir: “Siz bundan sonra üç gün daha yaşayacaksınız. İlk günde yüzünüz sararacak, ikincisinde kızaracak ve üçüncü günde ise kararacaktır. Dördüncü günde de Allah'ın azâbı gelip sizi bulacaktır.” Nitekim durum dediği gibi olmuştur.

Yine anlatılır ki; Hazret-i Sâlih kendisine îman eden yüz on müslüman ile birlikte ağlar bir vaziyette çıkıp ayrıldı. Ne zaman ki kavminin helâk olduğunu ve tamamen yok olup ortadan kaldırıldıklarını öğrendi. Beraberindekilerle tekrar döndü ve onların yerlerine yerleşti.

Lût'u da peygamber olarak gönderdik. Kavmine şöyle dedi: “Sizden önceki milletlerden hiçbirinin yapmadığı alçakhğı siz mi yapıyorsunuz?”

Burada, (.....) ifadesi, “ve Lût'u da hatırlayın” demektir, (.....) kelimesi de Lût'tan bedeldir. (.....) yani çirkinlik ve iğrençlikte devamlılık gösteren bir kötü işi mi yapıyorsunuz?!

(.....)

Yani sizden önceki toplumlardan hiçbirisi sizin işlediğiniz bu fiili, homoseksüelliği işlemiş, önceliği almış değildir. Bunun ilk Meselâi ve hem de örneklerin en iğrencini veren sizsiniz. Sizden öncekilerde bunun benzeri bir örnek yoktur. Nitekim Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in şu hadisi de mana açısından Âyetekine benzer. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurmuş ki: (.....) Bu konuda Ukkaşe seni geçti, bu ilk kez ona nasiptir. (Bak: Ahmed b. Hanbel, Müsned: 1/403,454)

(.....) de yer alan, (.....) cer edatı zâidedir ve nefyi-olumsuzluğu tekit yani pekiştirmek içindir. Bir de istiğrak içindir yani zamanların ve dönemlerin tamamını kapsamına almak manasınadır. (.....) deki (.....) edat, Teb'iz (Teb'id) içindir, yani kimisi, bazıları veya bir kısmı gibi manalara gelir Aslında bu, yeni bir cümledir. Önce “Bir kötülüğü mü, fuhuşu mu işliyorsunuz?” diye onları yadırgayan, onlardan iğrenen ifadeyi zikretti, sonra da onları azarlayarak, nefretini dile getirerek de şöyle söyledi: “Şüphesiz dünyada bu iğrenç fiili ilk işleyen, Meselâi ortaya koyan sizlersiniz.”

Hakikaten siz, kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere yanaşıyorsunuz. Şüphesiz siz haddi aşmış bir milletsiniz.

Yüce Allah'ın, (.....) kavli, (.....) demek olup, “Siz, erkeklerle mi beraber oluyorsunuz?” anlamındadır ve bu aynı zamanda bir önceki, âyette geçen, (.....) kavlini de açıklamak içindir. Buradaki hemze yani (.....) soru edatı, tıpkı (.....) de yer alan (.....) soru edatı gibi inkâr içindir. Buradaki, (.....) ifadesini kırâat imâmlarından Nâfi, Ebû Cafer ve Hafs haber cümlesi olarak değerlendirdiklerinden dolayı bir tek hemze ile, (.....) şeklinde okumuşlardır. Ancak ismi geçenler dışındaki kırâat imâmları ise bir soru cümlesi olarak değerlendirdiklerinden bunu iki hemzeli olarak, (.....) şeklinde kırâat etmişlerdir. Meselâ Arapçada, (.....) denilince, bununla “kâdirîla cinsel ilişkiye geçtiğinde” manası anlaşılır. Yine Âyetteki, (.....) kelimesi de Mefulü Lehtir.

Yani sırf şehvi duygularınızı tatmin için. Yoksa sizi bu duygunun ötesinde ona götüren mücerret manada şehvetin dışında bir başka şey yoktur. Kaldı ki bundan daha ağır bir yerme ve hakaret de olamaz. Çünkü bu sadece behimi-hayvani bir vasıftan, aşağılıktan öteye gidemez.

(.....) demek yani kâdirîlardan tatmini değil, erkeklerden,... “Hayır hayır! Siz isyanda sınır çizgilerini çiğneyen ve normal haddin dışına çıkan dışına çıkan bir toplumsunuz.” Rabbim burada bunlardan söz ederken, inkardan ihbara varan, yani onların durumlarını yadırgayan bir hâlden, yine onlar hakkında bilgi ve haber veren bir giriş yaptı. Çünkü onların işlemekte oldukları bu iğrenç halleri böyle bir ifadeyi gerekli kılıyordu. Söz konusu bilgi de, onların adetleri gereği hadlerini aşarı bir toplum oldukları gerçeğidir. Çünkü bunlar hemen her hususta ve her şeyde hadlerini aşmışlardır. İşte bunun içindir ki bu toplum şehvî arzularını tatmin için de sınır aşmışlar ve normal yoldan giderilmesi gereken ihtiyaçlarını anormal yollardan gidermeye, erkeklerle beraber olmaya gitmişlerdir.

Kavminin cevabı: Onları (Lût'u ve taraftarlarını) memleketinizden çıkarın; çünkü onlar eteklerini çok temiz tutan insanlarınış! Demelerinden başka bir şey olmadı.

Kavminin cevabı: Onları (Lût'u ve taraftarlarını) memleketinizden çıkarın; Hazret-i Lût'un, onların işlemekte oldukları kötü ve iğrenç amel ile ilgili olarak onları yermesi, ağır uyanlarda bulunması üzerine cevap vermeleri yerine başka yollara başvurmaya kalkıştılar. Çünkü Hazret-i Lût, onları hadlerini aşmakla nitelemişti ki bu, her kötülüğün anası ve temelidir. Fakat onlar Hazret-i Lût'un kendilerine ikazda bulunduğu şeylerle hiç de alakası olmayan, verdiği öğüt ile ilgili bulunmayan şeylere başvuruyorlardı. Lût'un kavmi yandaşlarına emirler vererek Lût'un ve ona îman edenlerin birlikte yurtlarından çıkarılıp atılmalarını istemek oldu. Çünkü onlar fazla

temizlenen insahlarını! demelerinden başka bir şey olmadı. Çünkü bu kimselerin kendileri tahareti, temizliği bırakmışlar da, bizim yaptığımız işi de fuhuş ve iğrençlikle değerlendiriyorlar. Nitekim İbn Abbâs'tan gelen rivâyete göre demiştir ki: “Hazret-i Lût, onların övüne geldiği şeyden dolayı onları ayıplıyordu.”

83

Biz de onu ve karısından başka aile efradını kurtardık; çünkü karısı geride kalıp yere geçenlerden oldu.

Yakın çevresinden olan ehlini ya da mü'minlerden olanlarını,... azaptan kurtardık. Çünkü kansı geride kalanlardan (kâfirlerden) idi. O da azapta ebedî kalanlardan oldu. Burada Hazret-i Lût'un inanmamış olan hanımından söz edilirken, âyetle dışı ifadesi yerine, eril ifadesine yer verilmiştir. Bunun da sebebi, erkeklerin sayıca kâdirilerden fazla olmasıdır.

Hazret-i Lût'un kansı Sedom-Sodom'un kâfir toplumuna destek veren, onları himayesiyle destekleyen bir kadın idi. Rivâyete göre, bu kadın Lût ile beraber çıkıp giderken, dönüp arkasına bakar, derken bu sırada kendisine bir taş isabet etmesiyle ölür.'

84

Ve üzerlerine (azap) yağmuru yağdırdık. Bak ki günahkarların sonu nasıl oldu.

Biz de üzerlerine azap olsun için bir tür dehşet saçan bir yağmur saldık. Dediklerine göre Allah üzerlerine kükürt ve ateş yağmuru yağdırmış. Bir diğer rivâyete göre de, onlardan orada ikamet etmekte olanlar oldukları gibi yerin dibine geçirildiler. Fakat orada yolcu olarak gelen misafirlerin ise üzerlerine Allah taşlar yağdırmıştır.

Ebû Ubeyde diyor ki eğer bir yerde azap söz konusu ise, orada,

(.....) Azap, cezâ vb. gibi şeyleri yağdırmak” manasınadır. Rahmet eğer söz konusu ise, orada da, (.....) fiili kullanılır. Bak ki günahkarların sonu nasıl oldu. Kafirlerin akıbeti nice olurmuş gör hele...

85

Medyene kardeşleri Şuayb'ı (peygamber olarak gönderdik) Dedi ki: Ey kavmim! Allah'a kulluk edin, sizin ondan başka ilahınız yoktur. Size rabbinizden açık bir delil ile gelmiştir; artık ölçüyü, tartıyı tam yapın, insanların eşyalanna haksızlık etmeyin. Düzeltilmesinden sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın, eğer inananlar iseniz bunlar sizin için daha hayırlıdır.

Medyene kardeşleri Şuayb'ı (gönderdik) Medyen bir kabile adıdır. Hazret-i Şuayb peygambere, peygamberlerin hatibi, güzel konuşanı denir. Çünkü kendisi, kavmiyle olan ilişkilerinde ve görüşmelerinde hep güzel üslup ile yaklaşmıştır. Halbuki onun halkı ölçü ve tartıda haksızlık eden bir toplum idiler. Alırken kendileri için ağır,başkalanna bir şey satarlarken de eksik tartarlardı. Dedi ki: Ey kavmim! Allah'a kulluk edin, sizin ondan başka ilahınız yoktur. Size rabbinizden açık bir delil gelmiştir; “Her ne kadar bu hüccetten Kur'an'da zikredilmemişse de, bu bir mu'cizedir. Artık ölçüyü, tartıyı tam yapın. Ölçü ve tartının her ikisini de eksiksiz yerine getirin.

Yani bir şeyi ölçekle alıp satıyorsunuz, ölçeklerinizde kendi lehinize fazlalık, müşteri aleyhine de eksiklik etmeyin. Tartarken de, terazide ayını şekilde bir yanlışlığa gitmeyin.

Burada, (.....) kelimesi tıpkı (.....) kelimesi gibi olup mastar manasınadır. İnsanların eşyalarını eksik vermeyin. Ölçekleri eksik ve tartıları da noksan tutarak halkı ezip sövmeyin.

Hazret-i Şuayb'ın kavmi tüm alış-verişlerinde hep halkı aldatırlardı.

(.....) fiili, iki mefûl alan bir kelimedir. Bunlardan ilk mefûl, “İnsanlar” kelimesidir. İkincisi de, “Şeylerini, eşyasını” kelimesidir.

Meselâ: (.....) denir ki, bu, “Ben onun hakkını eksilterek bizzat onu zarara soktum” demektir. Düzeltilmesinden sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın.

Yani ülkede üzenin sağlanmasından sonra,... Çünkü Peygamber ve velilerin, Allah'ın şerî'atına tam bağlılık gösteren sâlih kimselerin o ülkelerde düzeni sağlamalarının ardından sizler anarşi çıkarmak ve hakkı tanımâmak yoluyla huzuru ortadan kaldırmayın. Buradaki izafet tıpkı, (Sebe'33) âyeti gibidir.

Yani: (.....) gibi olup bu da, (.....) takdirindedir. “Hayır, durum sizin söylediğiniz gibi değil. Aksine işiniz gece olsun gündüz olsun bize tuzak kurmaktan ibâret bulunuyordu.” (Sebe'33)

Yani ölçek ve tartı konusunda emredilenleri gerektiği gibi yerine getirmeniz, eksik ölçü ve tartılardan uzak durmanız ve bir de yeryüzünde huzursuzluk doğurmaktan kaçınmanız, Eğer inananlar iseniz bunlar sizin için daha hayırlıdır. Eğer doğru söylediğim hususunda bana inanıp güveniyorsanız bu, insanlık açısından olsun, karşılıklı görüşme ve diyalog noktasından olsun sizin adınıza daha iyidir.

86

Hem öyle tehdit ederek, inananları Allah yolundan alıkoyarak ve o yolu eğip bükme isteyerek öyle her yolun başında oturmayın. Düşünün ki siz az idiniz ve O sizi çoğalttı, bakın ki, bozguncuların sonu nasıl oldu.

Köşe başlarını ele geçirmek suretiyle Hazret-i Şuayb'a inananlara azap ve işkencede bulunmayın.

Anlatıldığına göre Şuayb'ın kavmi halkı yolannı keserlermiş. Yine denildiğine göre, bunlar öşür toplamakla görevli kimselermiş. Halkın yollarını kesip, Allah'ın dininin doğru bir inanç sistemi olmadığını, eğri ve yanlış bir yol olduğunu söyleyerek insanların kafalarını karıştırıyor ve insanlar üzerinde baskı kuruyorlardı. Böylece Halkın hak dine girmelerine engel oluyorlardı.

“Tehdit,ediyorsunuz” fiili ve buna affolunan şeyler hâl olmak itibariyle mahallen mensûbturlar. Dolayısıyla mana şöyle olmaktadır: “Halkı tehdit eder, Allah'ın dininin ve şerî'atının yaşanmasına mani olur ve dini halka yanlış anlatarak eğri olarak gösterir bir hâlde yolları ve köşe başlarını tutmayın. “Bir de sayınız oldukça az iken O'nun sayınızı arttırıp çoğalttığım da hatırlayın!”

Âyetin bu kısmında yer alan, (.....) edatı, zarf değil,mefulübihtir.

Bu itibarla mana şöyle oluyor: Düşünün ki siz az idiniz ve O sizi çoğalttı.

Anlatıldığına göre İbrâhîm oğlu Medyen, Hazret-i Lût'un kızıyla evlenir ve yüce Allah da bunların soylarını bereketli kılar, Nesillerinin çoğalarak artmasını sağlar. Bakın ki, bozguncuların sonu nasıl olmuştur. Hazret-i Nûh'un, Hazret-iHûd'un, Hazret-i Sâlih'in ve Hazret-i Lût'un-Allah'ın selâmı hepsinin üzerlerine olsun-kavimleri gibi dama önce geçen toplumların başına gelenlerden kendinize ders çıkarın ve onlardan ibret alın!

87

Eğer içinizden bir grup benimle gönderilene îman eder, bir grup da inanmazsa artık, Allah aranızda hükmedinceye kadar bekleyin. O hakimlerin en iyisidir.

Eğer içinizden bir grup benimle gönderilene inanır, bir grup da inanmazsa, Allah aranızda hükmedinceye kadar bekleyin.

Yani bâtil olanlara karşı Allah haklı olanlara yardım ederek her iki gurup arasındaki ihtilafı çözüme kavuşturana ve haklı olan tarafı üstün kılarıya kadar bekleye durun!

İşte bu, Allah'ın kendilerinden intikam ya da öç alması konusunda kafirlere karşı bir tehdidi ve uyansıdır. Bu, aynı zamanda mü'minleri sabretmelerine ve dayanıklılık göstermelerine de bir teşviktir. Bu “arada müşrikler tarafından gelebilecek baskı, zulüm gibi durumlar karşısında da Allah aralarında hükmünü icra edip o müşriklerden intikam alana kadar gereken hassasiyeti gösterip acele etmeden beklemeleri gereğini de hatırlatmaktır. Veya taraflardan her ikisine de bir hitap olup şu hususa dikkat çekmek içindir; Allah aralarında hükmünü ortaya koyana ve iyi ile kötü, zâlim ile mazlum ve kâfir ile mü'min tam olarak belirinceye kadar, mü'minler kâfirlerden kendilerine yapılan eza ve cefaya karşı sabır gösterebilirler, acele bir hareketin içine girmesinler. Kafirlerin de îman eden kimselere karşı yapageldikleri kötülük ve ezaları iyice anlaşılarıya kadar

sabretsinler. O hakimlerin en iyisidir. Çünkü Allah'ın hükmü adildir, hak ve gerçektir. O'nun hükmünde herhangi bir korku ve zulüm endişesine hiçbir zaman yer yoktur.

88

Kavminden ileri gelen kibirliler: “Ey Şuayb! Seni ve seninle beraber inananları memleketimizden kesinlikle çıkaracağız veya dinimize döneceksiniz” dediler. (Şuayb) dedi ki: İstemesek de mi?

Yani sizin önünüzde iki seçeneğiniz, iki yolunuz var Bu ikisinden birini mutlaka tercih etmek zorundasınız. Bunlardan biri ya sürgüne gitmeniz,: bu ülkeyi terkedip sınırlanınız dışına çıkmanız veya yeniden küfre, bizim sistem ve inancımıza dönmenizdir. (Şuayb): İstemesek de mi? dedi. Âyetin bu son cümleleri içinde yer alan, (.....) da bulunan, (.....) yani hemze istifham-sorgulama içindir. (.....) harfi de hâl manasınadır. Dolayısıyla mana şöyle olmaktadır: “Biz istemediğimiz hâlde buna rağmen siz yine de böyle bir durumda olarak bizi dininizi, kabule mi zorlayacaksınız. Halbuki biz zaten bunu istemiyor ve buna karşı duruyoruz.” Onlar ise, “evet, öyle yapacağız” dediler.

89

Şüphesiz Allah bizi ondan kurtardıktan sonra tekrar sizin dininize dönersek Allah'a karşı yalan uydurmuş oluruz. Rabbimiz Allah'ın dilemiş olması başka, yoksa ona geri dönmemiz bizim için olacak şey değildir. Rabbimizin ilmi herşeyi kuşatmıştır. Biz sadece Allaha dayanırız. Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında hak ile hükmet! Sen hükmedenlerin en hayırlısıdır.

Bu Âyetteki, (.....) daki (.....) bir (.....) harfinin hazfedildiği varsayımıyla yemin manasınadır.

Yani buna göre mana şöyledir:

“Allah'a andolsun ki,...dininize tekrar dönersek “

Halbuki Allah bizi kurtarmıştı.

Eğer, “Şuayb peygamber, “Şayet dininize dönersek, demiştir. Halbuki peygamberler için küfür muhâldir, olamazdır. Durum böyle olduğu hâlde Şuayb peygamber böyle bir sözü nasıl söylemiş olabilir ki?” diye bir soru yöneltirsen, benim buna cevabım şudur; burada Şuayb, söz konusu olan konuşmasıyla değil, kendisine îman etmiş olan kavmini demek istemiştir. Ancak kendisini de söz gelimi, ifade açısından onlarla birlikte zikretmiştir. Yoksa kendisi için böyle bir durum asla söz konusu değildir. Belirttiğimiz gibi, lafin gelişi olarak söylenmiştir. Kaldı ki kendisi böyle bir durumdan beridir, uzaktır. Sadece çoğunluğun durumu göz önünde tutularak söylenmiştir. Rabbimiz Allah dilemiş başka, yoksa ona geri dönmemiz bizim için olacak şey değildir. Bize yakışmaz ve bizim için sizin dininize dönmemiz de doğru olmaz.Meğerki Rabbinizin ezeli muradında, dilemesinde bunu istemiş olması söz konusu olsun. Çünkü kainatta iyilik olsunu, kötülük olsun yüce Allah'ın meşietiyani dilemesi olmadıkça hiçbir şey gerçekleşmez. Rabbimizin ilmi herşeyi kuşatmıştır.

“İlmen” kelimesi burada temyizdir.

Yani O her şeyi biliridir. Çünkü O, kullarının durumlarının nasıl değiştiğini ve kalplerinin ne şekilde döndüğünü her yönüyle bilendir. Biz sadece Allaha dayanırız. Bizim imanımızda sebat etmemiz ve yakın manasında inancımızın artmasına bizi muvaffak kılmasında tek dayanağımız ve güvencemiz Allah'tır. Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında adaletle hükmet! Sen hükmedenlerin en hayırlısıdır.

Yani bu husustaki hükmünü sen ver. (.....) kelimesi hükümet etmek manasınadır. Çünkü hakka dayalı olarak yapılacak olan bir yargılama, muğlak ve içinden çıkılmaz gibi olan şeyleri açar,sonuca bağlar, İşte bunun için buna, “açma, açığa kavuşturma” ismi verilmiş oldu. Nitekim Umman halkı, kadıya-hakim ya da yargıca, (.....) ismini verililer ki bu, işleri ve olayları açıklığa kavuşturup sonuçlarıdır demektir. Sen hükmedenlerin en hayırlısıdır.

Nitekim daha önce bu surede yer alan, 87. Âyetinde şöyle buyurulmuştu: “O, hakimlerin en iyisidir.” İşte yukarıdaki âyetin son kısmı da aynen böyledir.

Kavminden ileri gelen kâfirler: Eğer Şuayb'a uyarsanız o taktirde siz mutlaka hüsrana düşeceksiniz, dediler.

Yani Şuayb'ın ardından giderek ona uymanız hâlinde eksik ölçüp biçmenin ve tartmanın size sağlayacağı fırsatları elden kaçırmış olursunuz. Çünkü Şuayb sizi hem eksik ölçüp biçmekten ve hem eksik tartıp vermektен men ediyor. Bu hususta size yasaklama getiriyor. Sizi her şeyi tam ve eksiksiz yapmaya, eşit davranmaya zorluyor. (.....) daki (.....) harfinin gündeme getirdiği yeminin ve bir de şartın cevabı, (.....) cümlesidir ve bu cümle iki cevap yerine geçen bir cümledir. .

Derken onları şiddetli bir deprem yakalayiverdi de vatanlarında diz üstü çökekalddar.

Öylece oldukları yerde ölüp kaldılar.

Şuayb'ı yalanlayanlar sanki orada hiç oturmamış gibiydiler. Asıl ziyana uğrayanlar Şuayb'ı yalanlayanların kendileri olmuştu.

Bu âyetin, “Sanki orada...” cümlesidir. Asıl ziyana uğrayanlar Şuayb'ı yalanlayanların kendileridir.

Yine burada da, (.....) mübtedadır. (.....) cümlesi de haberi-yüklemidir. Yoksa iki âyet öncesinde geçen, “İyi bilin ki sizler büyük kayıplara,...” kısmı değildir. Burada böyle bir giriş-başlarıgıç yapılmasının içinde ihtisas, aidiyet ve özellik manası yatıyor. Sanki şöyle denilir gibi bir ifade var burada: “Ki Şuayb peygamberi yalanlayan o kimselerin kendileri bizzat helâk olunmayı hakketmiş olanlardır. Sanki hiç evlerinde ve yurtlarında kalıp ikamet etmemiş gibi olanlar onlardır. Çünkü Şuayb peygambere tabi olanları Allah kesin olarak kurtuluşa erdirmiştir. Ki Şuayb peygamberi yalanlayan o kimseler bizzat hüsrana uğrayan, zarar edip kaybedenlerdir. Yoksa Hazret-i Şuayb'a uyanlar değil. Çünkü onlar kârlı ve kazançlı çıkanlardır.” İşte burada bu şekilde üst üste yapılan tekrarda bir mübalağaya yer veriliyor, Şuayb'ın kavminin onu yalanlamaları olayı gerçekten büyük bir durum ve felaket olarak bildiriliyor ve aynı zamanda başlarına gelenler de öylece aktarılıyor.

(Şuayb) onlardan yüz çevirdi ve: “Ey kavmim! Ben size Rabbimin gönderdiklerini tebliğ ettim ve size nasihat de ettim. Şimdi kâfir bir kavme nasıl acırım” dedi.

Hazret-i Şuayb önce kavminin durumu yüzünden büyük bir hüzne kapılıyor ve hemen bunun ardından da kendi kendini kınayarak diyor ki:

“Kendileri için üzüntü duyulmasına layık olmayan bir topluma karşı benim üzüntüm neden ve nasıl artsın ki! Çünkü onlar kafirlik yolunu seçtiler ve böylece de başlarına inen azâbı da zaten böylece hakkettiler. Neden üzüleyim ki?” Veya bu şu manayadır: “Başınıza gelen bu hususları, yaptığım tebliğ ve uyarılarınıla size karşı bir mazeretim kalmadı, sizi savunacak durumda değilim. Çünkü beni doğrulayıp onaylamadınız. Şimdi ben nasıl size üzülebilirim ki?”

Hangi ülkeye bir peygamber gönderdiysek, ora halkını, (peygamberi yalanlamalarından dolayı) yalvarıp yakarsınlar diye mutlaka yoksulluk ve darlıkla sıkılmışızdır.

Denir ki her bir şehrin ya da idari birimin bir kasabası, beldesi vardır. Bu âyette bir hazif bulunuyor. O da, “Onu yalanladılar” cümlesi olup zaten biz bunu meal içerisinde, “.... yalanlamışlardır” diye verdik.

Burada, (.....) umutsuzluk, fakirlik ve yoksulluk vb. gibi manalara gelir. (.....) ise, sıkıntı, darlık, hastalık vb. gibi şeyler demektir. Bilindiği üzere söz konusu kavimler; Hazret-i Nûh, Hz, Hûd, Hazret-i Sâlih, Hazret-i Lût ve Hazret-i Şuayb'ın kavimleri idiler. İşte bu beş kavim peygamberlerine karşı büyüklük gösterdiler, onları tanımadılar ve onlara uymaktan geri durdular. Dolayısıyla Allah da âyette belirtildiği felaketlerle onları ortadan kaldırdı veya onların can ve mallarını telef ederek onları cezâlarıydı.

Yani üzerlerindeki kibir, gurur ve büyüklük taslama elbiselerini çıkarıp atsınlar da, zelil ve hakir olduklarını bilip îman etsinler için kendilerini mal ve can ile denedik.

95

Sonra kötülüp (darlığı) değiştirip yerine iyilik (bolluk) verdik. Nihayet sayıları çoğaldı ve: “Atalarınız da böyle sıkıntı ve sevinç yaşamışlardı” dediler. Biz de onları, kendileri farkına varmadan ansızın yakalayiverdik.

Sonra kötülüp (darlığı) değiştirip yerine iyilik (bolluk) getirdik.

Yani onların içinde yaşamakta oldukları imtihanın ve sıkıntının yerine kendilerine bolluk, genişlik, huzur ve sağlık verdik. “Taki sayıları çoğalıp arttılar,” Çoğaldılar. Hem insan sayısı olarak, hem de kal ve servet olarak gelişip büyüdüler. Nitekim Araplar, (.....) derler ki bu, “Bitki çoğaldı, uzadı, arttı” gibi manalarda kullanılır. Nitekim Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır: “Ve sakalları da uzatın.” Bak. Tirmizî, 2763 ve Nesai, 1/16,8/129 ve 182 Demek oluyor ki, (.....) kelimesi uzatmak, çoğalmak, artmak vb. gibi manalara gelmektedir.

Sonra kötülüp (darlığı) değiştirip yerine iyilik (bolluk) getirdik. Nihayet çoğaldılar ve: “Atalarınız da böyle sıkıntı ve sevinç yaşamışlardı” dediler.

Dediler ki aslında insanların ve toplumların dönemler içerisinde kimi zaman darlık,kıtlık gibi olaylarla karşı karşıya kalmaları ve kimi zaman ise huzur ve bolluk içerisinde bulunmaları dünyanın olağan bir kanunudur. Nitekim bizim atalarınız da bizden önce bu durumdan yaşamışlardır. Dolayısıyla meydana gelen olayların, günah ile, kötü bir hayat sürmekle alakası yoktur ki bundan dolayı bir cezâlarıdırma ve azap olabilsin. Öyleyse atalarınız nasıl bir hayat sürmüş ve geçirmişlerse, siz de aynen o hayatı ve yaşantıyı devam ettirin! “Bizde onları, kendileri farkına varmadan ansızın yakaladık.”

96

O (kendilerine peygamber gönderilen) ülkelerin halkı îman etseler ve (pnahtan) sakmsalardı, elbette onların üstüne gökten ve yerden nice bereket kapıları açardık, dakat yalanladılar, biz de ettikleri yüzünden onları yakaladık (cezâlarıydırdık).

Şimdi âyetin bu kısmını ele alalım. Âyetin başındaki (.....) de yer alan, “Lam” harfi, daha önce geçen, (.....) (A'raf 94) âyetindeki “Karyelere, şehir ve kasabalara” işaret etmektedir. Sanki şöyle diyor gibidir: “Eğer peygamberlerini yalanlamaları yüzünden helâk edilen şu kasaba halkları, küfür yerine îman etmiş olsalardı, Allah'a ortak koşacaklarına, şirkten uzak kalarak sakınsalardı, Biz muhakkak gökten yağmur sebebiyle bereket ve bolluk, yerden de her çeşit imkanlar verirdik. Hayrın, iyiliğin, bereket ve bolluğun her türünü tattırdık. İbn Âmir, (.....) okumuştur. Fakat yalanladılar, biz de ettikleri yüzünden onları yakalayiverdik.

İnkârları, kafirlikleri ve kötü kazanç ve amelleri yüzünden onları yakaladık. Diğer taraftan ismi geçen (.....) harfinin cins manasında olması da câizdir.

97

Yoksa o ülke halkı geceleyin uyurlarken kendilerine azâbımızın gelmeyeceğinden emin mi oldular?

98

Ya da o ülkelerin halkı kuşluk vakti eğlenirlerken kendilerine azâbımızın gelmeyeceğinden emin mi oldular?

Âyette geçen, (.....) kelimesi gündüz manasınadır. Esasen, (.....) kelimesi, güneşin doğması esnasındaki ışığı, ziyası demektir.

Ayrıca, (.....) deki (.....) ve (.....) deki (.....) harflerinin ikisi de atıf-bağ edatıdır. Her ikisinin de başlarına inkâr ve ret manasını içeren soru edatı olan “hemze” gelmiştir. “onları ansızın yakaladık” cümlesi ma'tûfun aleyh-üzerine atıf yapılan cümledir. Ancak, (.....) diye başlayan 96. âyet sonuna kadar ma'tûf-atfedilen ile ma'tûfun aleyh-üzerine atıf yapılan arasında itiraz-parantez cümlesidir. İlk âyetin, (.....) atıf-bağ edatıyla affedilmesinin sebebi, mananın, “Onlar bunu işlediler ve yaptılar da, biz de kendilerini ansızın yakalayiverdik.

Şimdi bu gerçek durumdan sonra o kasabaların halklarına geceleyin azâbımızın gelip onları kuşatmasından mı emin oldular ve aynı şekilde azâbımızın gündüz vaktinde kendilerini yakalanasından mı güvencede oldular” demektir.

Kırâat imâmılarından İbn Âmir, Nâfi, Ebû Cafer ve İbn Kesîr, “E ve Emine” cümlesini cezmlî olarak, (.....) okumuşlardır. Dolayısıyla bu imâmîlar bu atıf edatını (.....) olarak değerlendirmişler. Halbuki diğer kırâat imâmîları ise, (.....) yi soru edatı olarak ayrı, (.....) harfini de atıf edatı olarak değerlendirmişlerdir. Kırâat farkı bundandır.

Bu takdirde mana her iki değerlendirme yönüyle de olsa, burada, “azâbın gece veya gündüz vakti gelmesinde onlar için bir güvence ve emniyet asla yoktur.”

Yani buradaki soru tarzı inkar kapsamakla, o toplumların hiçbir zaman bir güven ve emniyetlerini bulunmadığının dikkatini çekmektedir.

Eğer, “Nasıl oluyor da, atıf-bağ edatı olan harflerin başına bir soru edatı olan hemze gelebilir? Ki bu sorgulama kurallarına dilbilgisi açısından aykırıdır” diye bir soru yöneltirsen, benim buna cevabım şöyle olur: “Aykınlık müfret-tekil olan kelimelerin birbiri üzerine atfedilmesindedir. Yoksa bir cümlemin diğeri üzerine bu şekildeki soru edatıyla atfedilmesinde bir sakınca yoktur. Çünkü bu, yeni bir cümlemin kendisinden sonra gelen yeni bir cümle ile bağlarıtısını kurmak içindir, “eğlenirlerken” yani olmayacak ve hiç de kendilerine uygun düşmeyecek fiillerle eğlenip dururlarken, demektir.

99

Allah'ın azâbından emin mi oldular? Fakat ziyana uğrayan topluluktan başkası, Allah'ın mühlet vermesinden emin olamaz.

Bu, “Yoksa,... emin mi oldular?” cümlesi, aslında,

“Yoksa kasabalar halkı emin mi oldular?” ifadesinin bir tekrardır. “Allah'ın Mekri-tuzağı, acı son” demek, kulunun hiç farkına varmaksızın yüce Allah'ın kendilerini kuşatıp ansızın yakalayivermesidir.

İmâm Şibli (radıyallahü anh) bu hususta şöyle'diyor: “Allah'ın mekri ya da tuzağı demek, yüce Allah'ın o toplumu veya kimseleri tapıp etmekte oldukları, uygulaya geldikleri iş, durum ve sistem üzere terketmesidir.”

Rebi'bin Hasyem'in kızı da babasına şunu sorar: “Babacığım bakıyorum de halk hep uyuyup dururlarken seni hiç uyur görmüyorum neden?” Babasının kızına cevabı şöyle olur: “Kızcağızım! Senin baban geceleyin uyurken Rabbinden ansızın gelebilecek azaptan korkuyor da ondan gecelerini uykusuz geçiriyor.” Rebi'bin Hasyem yukarıdaki sözleriyle, “geceleyin azâbımızın ansızın onları yakalanası,... “âyetini hatırlatıyor ve insanın her an tetikte hazır olması ye Rabbine böyle bir hazırlıkla gitmesi gereğine dikkat çekiyor. Fakat ziyana uğrayan topluluktan başkası, Allah'ın (böyle) mühlet vermesinden emin olamaz. Ancak kendilerini zarara sokarak böylece canlarına kıyan kâfirler cehennemi boylayana kadar kendilerini hep emniyette ve güvencede sayarlar,yoksa mü'minler değil. Onlar umut ile korku arasında olurlar hep.

100

Önceki sahiplerinden sonra yeryüzüne vâris olanlara hala şu gerçek ortaya çıkmadı mı ki: eğer biz dileseydik onların da günahlarını başlarına çarpardık! Biz onların kalplerini mühürleriz de onlar hakkı işitmezler.

Bu Âyetteki, (.....) cümlesi, (.....) fiilinin faili-öznesi olması itibariyle merfûdur. (.....) ise, şeddeli (.....) edatının hafifletilmiş halidir.

Yani bu şu demektir: “Kendilerinden önce gelip geçenlerin yer ve yurtlarına konarak yerleşen ve bu durumdaki onlara âit topraklara mirasçı olarak yerleşenler hala gerçek kendileri için aydınlanmadı mı? Eğer Biz isteseydik onlardan öncekileri helâk suretiyle ortadan kaldırdığımız gibi, onların yerlerine mirasçı olarak geçenleri de yapıp işledikleri günahları yüzünden felakete uğratar ve böylece miras bırakanları helâk ettiğimiz gibi onların varislerini de aynen helâk ederdik.”

Yine burada, “Hidayet” kelimesi, (.....) cer edatıyla müteaddi-geçişli fiil olmuştur. Bu da “Tebyin-ortaya çıkarmak, ilân etmek” gibi manalara gelir. “Biz onların kalplerini mühürleriz onlar gerçekleri işitmezler.” Burada, (.....) cümlesi bir yeni cümledir. Manası da, “Biz mühürleriz, damgalarız” demektir. Haliyle mühürlü ve damgalı olan bir kimse de vaaz ve öğütten anlamaz.

101

İşte o ülkeler ki Onların başına gelenlerden bir kısmını sana anlatıyoruz. Andolsun ki, onlara peygamberleri apaçık deliller getirmişlerdi. Öyle iken îman etmek istemediler. Çünkü onlardan önce inkâr etmeyi âdet edinmişlerdi. Allah kâfirlerin kalplerini işte böyle mühürler.

Bu âyette, (.....) kavli tıpkı, (.....) kavli gibidir.” Benim şu kocam da yüz yaşma gelmiş yaşlı bir ihtiyar iken,...” (Hûd,72) Mübteda, haber ve hâl olması itibariyle onun gibidir.

Ya da, (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin sıfatıdır. (.....) fiili de bunu haberi olur. İşte bu durumda âyetin manası şöyle olur: “Nûh (aleyhisselâm) un kavminden tutun da Şuayb (aleyhisselâm)’in kavmine gelene kadar ismi geçen peygamberlerin kavmine âit Biz sana bir takım bilgiler, haberler vereceğiz. Ancak yine bu kavimlere âit kimi haberler olmuş olmasına rağmen onları da sana bildirmeyeceğiz. Andolsun ki, peygamberleri onlara apaçık deliller getirmişlerdi. Fakat önceden yalanladıktan gerçeklere îman edecek değillerdi. Peygamberleri onlara apaçık mu'cizelerle gelmelerine rağmen, onların kavimleri elçilerin mu'cizelerle gelmiş olmalarına da inanmadılar. Çünkü daha peygamberler gelmeden önce de bunlar âyetler, mu'cizeleri yalanlamışlardı. Ya da, Peygamberlerin kendilerine geldiği ilk zamanlarda, onları yalanlamaları sebebiyle artık bundan böyle bu yalanlama ve inkâr etme işini hayatları boyunca ölene kadar sürdürdüler ve öylece ölüp gittiler. Halbuki hayatları boyunca yeni yeni mu'cizelerin gelmesine rağmen onlar inatlarını hep sürdürdüler. Bu inat üzere de öldüler.

Bir de, (.....) daki (.....) harfi de nefyi, olumsuzluğu tekit yani pekiştirmek içindir. İşte kâfirlerin kalplerini Allah böyle mühürler.

Çünkü Allah, onların küfürde sebatı seçtiklerini ve tercihlerini biliyor ve bundan ötürü de kalplerini mühürlemiştir.

102

Onların çoğunda, sözünde durma diye bir şey bulamadık. Gerçek şu ki, onların çoğunu itaatten çıkan fâsıklar gördük..

Âyetin, (.....) deki (.....)zamîri mutlak manada insanları ele almaktadır.

Yani âyette şöyle denilmek isteniyor: “Şüphesiz insanların çoğu îman konusunda Allah'a verdikleri sözlerini, ahitlerini ve sözleşmelerini bozdular.” Âyet burada, bir muterize-pârânteş cümlesidir.

Yani zamîr mutlak manada “İnsanları” kapsıyorsa bu bir parantez cümlesidir. Eğer, “Ekserihim” deki zamîr ismi geçen toplundan söz konusu ediyorsa bu takdirde, âyet bir parantez-muterize cümlesi değil, önceki kelâmı,âyet ya da cümleyi tamamlar mahiyettedir.” Çünkü önceki ümmetler herhangi bir zarar veya bir korkunun söz konusu olması hâlinde Allah'a söz verirlerken, “Şayet şen bizi kurtarırsan biz de kesin olarak sana îman edeceğiz” diye söz- verirler, sonra da Allah onları “kurtarıncı, Allah'a verdikleri misak ve ahitlerini bozarlar. Gerçek şu ki, onların çoğunu yoldan çıkmış bulduk.

Burada, (.....) aslında, (.....)takdirindedir.

Yani durum ve mesele,olay bu iken, onların çoğunu Allah'a itaatten çıkmış olduklarını bulduk,demektir. Buradaki, (.....) yani (.....) fiili, ilim-bilmek manasıdır. Bunun ilim yani bilmek manasında olduğunu da, başına, şeddeli (.....) den hafifletilmiş, (.....) edatının ve bir de (.....) daki (.....) lami farikanın gelmiş olmasından anlayıp çıkanyoruz. Bu ise ancak mübteda-haber yani isim cümleleriyle mübteda ve haberin başına dahil olan-gelen fiillerde câizdir. İşte bundan da bunun bilmek manasında olduğunu öğreniyoruz. Dolayısıyla mana şöyledir: “Yalnız ...fâsıklar olarak bilmiştir.”

Sonra onların arkasından Mûsa'yı mu'cizelerimizle Fir'avun ve kavmine gönderdik de o mu'cizeleri inkâr ettiler de bak ki, o bozguncuların sonu ne oldu.

Bu âyetin baş tarafında, (.....) kavimdeki (.....) zamîri, yine bu surede yer alan ve biraz önce geçen, “101.” Âyet olan, (.....) kavlindeki, “peygamberler, elçiler” kelimesine âittir, râcidir. Ya da, geçen ümmetlere râcidir. O mu'cizeleri inkâr ettiler. (.....) demek yani âyetlerimizi inkâr ettiler, demektir. Dikkat edilirse âyetten geçen, “Zulüm” kelimesi burada küfür manasında inkârcılık olarak kullanılmıştır. Çünkü ister küfür yani inkârcılık olsun, ister zulüm olsun her ikisi de aynı noktada buluşmaktadır ki, bu da küfür ya da inkâr anlamındadır.

Nitekim Yüce Rabbimiz bir âyetinde şöyle buyuruyor:” Şüphesiz şirk-Allah'a ortak koşmak büyük bir zulümdür.” (Lokman, 13)” İşte bu âyetten de zulmün küfür yani inkâr anlamında olduğu gerçeği gözler önüne serilmiş bulunmaktadır. Ya da burada geçen “Zulüm” ifadesi, “İnsanlar gelen mu'cizeler sebebiyle Mûsa'ya îman edince, bu yüzden Fir'avun ve adamîan halka zulmetmeye başladılar, eziyetle bulundular” anlamındadır. Veya bunun anlamı ya da tefsiri şöyle olabilir: “Gelen mu'cizeler sebebiyle o mu'cizelere îman etmeleri vacip-farz olduğu hâlde, onlar îman yerine küfrü alıp seçtiler. Dolayısıyla onların küfürleri yani inkara kalkışmaları bu manada bir zulümdür, haksızlıktır. Çünkü bunlar küfrü konmaması, yerleştirilmemesi gereken yere koydular ki bu yer imanın olması ve bulunması gereken yerdir, ama bak ki, fesatçıların sonu ne oldu. Sonunda denizde boğulup helâk oldular.

Mûsa dedi ki: “Ey Fir'avun! Ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim.”

O çağlarda tıpkı İran krallarına “Kisra” unvanı verildiği gibi, Mısır krallarına da “Fir'avun” unvanı veriliyordu. Sanki “Ey Mısır kralı!” diye hitap ediliyor gibi, bir sesleniş. Asıl ismi Kabus ya da Velid bin Mûsab bin Reyyan'dır.

“Masa, ben âlemlerin Rabbi tarafından sana gönderilen elçisiyim “deyince Fir'avun da: “Sen yalan söylüyorsun, sana inanmıyorum” dedi. İşte bunun üzerine Hazret-i Masada dedi ki:

Birinci vazifem Allah hakkında gerçekten başkasını söylememek benim üzerime borçtur. Size Rabbinizden açık bir delil ile geldim. Artık İsrâ'iloğullarını benimle bırak.”

Yani asıl doğru söylemesi ve konuşması gereken benim,sen ne demek istiyorsun!? Kısaca, bir sözün söyleyeni ben isem, mutlaka hak ve gerçek olanı söylememi,dile getirmem bana vacip-fârzdır. Ben hiç yalan söyleyebilir miyim? Onu gerçek anlamda yerine getirmesi gereken kişi de benim!

Kırâat imâmılarından İmâm Nâfi', (.....) kavlini, (.....) olarak kırâat etmiştir.

Yani, “Yüce Allah hakkında yanlış bir şey konuşmamak ve yalnızca doğru olanı söyleyip konuşmak benim üzerime farz olan bir görevimdir. Sadece doğruyu ve doğru olanı söylerim.”

İşte bu kırâate göre, (.....) kavli üzerinde vakf olunur. Birinci okuyuşa yani, (.....) kırâatine göre, (.....) kelimesini bir önceki âyetten geçen, (.....) kelimesine vasfı olması itibariyle vasletmek-birleştirmek câiz olur. Übeyy kırâatinde olduğu gibi, (.....) edatı burada (.....) cer edatı manasındadır.

Yani: “Ben yanlış söylememeye gerçekten layık olanım” demek olur. Ya da, (.....) edat, (.....) kelimesindeki fiil manası üzerine taallûk ediyor olabilir. Buna göre de mana şöyle olur: “Şüphesiz gerçekten risâlet görevine layık ve buna hak kazanan bir elçiyim ben. Ben Allah aleyhinde yanlış bir şey söylememek ve sadece hak-gerçek ve doğru olanı söyleyip aktarmakla görevli olarak gönderildim.” Size Rabbinizden açık bir delil getirdim; artık İsrâ'iloğullarını benimle bırak.” Görevlendirilmiş bir, elçi olduğumu açıkça sergileyen,... Artık İsrâ'il oğullarını benimle bırak.” Çekil bunların önünden, benimle birlikte öz yurtları olan mukaddes toraklarına dönebilsinler.

Bilindiği gibi Mısır'da görev yapan Hazret-i Yûsuf (aleyhisselâm) un ölümü üzerine Fir'avun hanedanı Esbat-İsrâ'il oğulları soyuna baskın geldi, onları kendi egemenliğine aldı ve kendilerini köleleştirdi. Yüce Allah bunları Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) sayesinde kurtardı. Hazret-i Yûsuf'un Mısır'a girişiyle Hazret-i Mûsa'nın gelip ortaya girmesi arasında tam dört yüz bin yıllık bir süre geçmiştir.

Kırâat imâmılarından Hafs, (.....) kavlini, (.....) olarak okumuştur.

106
(Fir'avun) dedi ki: eğer bir mu'cize getirdiysen ve gerçekten doğru söylüyorsan onu göster bakalım.

(Fir'avun) dedi ki: eğer bir mu'cize getirdiysen ve gerçekten doğru söylüyorsan seni bize elçi olarak gönderen tarafından bir delil getirmiş isen, göster de görelim!” Davanı ve iddianı doğrulaman için öyleyse getir onu ve bu konudaki doğruluğunu kanıtla!

107
Bunun üzerine Mûsa asasını yere attı. O hemen apaçık bir ejderha kesiliverdi.

Âyette geçen, (.....) edatı ansızın anlamını meydana getirmek içindir. Bu, mekân-yer zarfı olup, Arapçadaki, (.....) ve (.....) manalarındadır. Bu, türkçedeki işte, “İşte orada, orada” ifadelerinin karşılığıdır. (.....) yılları türünden bir azman, ejderha demektir.

“Anlatıldığına göre bu ejderha erkek imiş ve ağzı da tamamen acıkmış. İki çenesi arasındaki açıklık mesafesi de seksen zira-arşın (68x80=5.440cm.) imiş. Bu ejderha alt çenesini yere, üst çenesini -de sarayın suru üzerine koymuş. Ejderha daha sonra Fir'avundan yana döner, bunun üzerine Fir'avun da hemen kaçmaya başlar ve ilk kez kokusundan yellenir. Halbuki daha önceleri hiç yellenmemiş. Ejderha halkın üzerine doğru yürür. Bundan dolayı halktan on beş bin kişi oluverir. Kimisi kimisini kargaşada öldürür. İşte kaçmakta olan Fir'avun bu sırada, “Ey Mûsa! Onu tut, bırakma! Ben sana îman ediyorum” diye korkusundan bağırır. Hazret-i Mûsa da, onu tutar-alır ve o da eski haline, asaya dönüşür.”

108
Ve elini (cebinden) çıkardı. Birden bire o da seyredenlere bembeyaz görünürdü.

Elini cebinden, yeninden çıkarınca, bir de ne görsünler bakanları şaşkıncı şekilde hayret ve şaşkınlık içerisinde bırakan bembeyaz bir el. “Bakanlar için beyaz gözükken bir şey öyle hemen dikkat çekmez. Eğer sözü edilen beyazlık olağan durumun dışında ve gerçekten hayret ve şaşkınlık uyandıracak türden ise ancak dikkat çeker ve bakanları o yöne yöneltir.Halkm toplarup o tarafa doğru yönelmelerini sağlar. İşte Hazret-i Mûsa'nın da elinin beyazlığı böyle idi.

Rivâyet olunduğuna göre, Hazret-i Mûsa başta henüz mu'cizeye dönüşmeden elini olağan haliyle Fir'avuna gösterir ve: “Bu nedir?” diye sorar. O da: “Senin elindir” der. Daha sonra Hazret-i Mûsa elini cebine-yenine sokup tekrar çıkarınca, bir de ne görsün eli ışıltı ışıltı panlıyor. Öyle ki elinin ışınları güneşin ışınlarını bastıyor. Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm)'in teni olağan üstü bir esmerliğe sahipti,o tümüyle esmer idi.

109
Fir'avunun kavminden ileri gelenler dediler ki: “Bu çok bilgili bir sihirbazdır.

Büyü ya da büyü'nün her çeşidini bilen ve bu alarıda uzman olan maharet sâhibi bir kimsedir. Hazret-i Mûsa'nın elinde bulunan asa halka yılları olarak hayallerinde şekillenip görülürken, esmer olan teni de beyaz olarak yansıyordu.

Aslında bu söz “Şuâra” sûresinde Fir'avun'a nisbet edilirken burada ise Fir'avun'un adamlarına nisbet ediliyor. Çünkü Şuara sûresinde, “Fir'avun önde gelen adamlarına dedi ki:” şeklinde gelmiştir. Ya da ihtimaldir ki, bizzat bu sözü Fir'avunun kendisi söylemiştir de, peşinden de adamları da aynı sözü tekrarlayıp söylemiş olabilirler. Diğer taraftan Fir'avunun sözü (.....) kelimesiyle, adamlarının ifadesi de, (.....) ile hikâye edilmiş olabilir. Yahut da bu sözü ilk söyleyen Fir'avun olmuş olabilir, adamları da aynı ifadeyi ondan alarak onlar da kendilerini izleyen adamlarına bunu söylemiş olabilirler.

Sizi yurdunuzdan çıkarmak istiyor. Ne emredersiniz?

Bu, (.....) ifadesinden alımadır ki, onunla istişarede bulundum, manasınadır. , (.....) bana şöyle bir yol gösterdi, demektir.

Yani biriyle bir konuda danıştığın ve o da sana görüşünü belirtince, işte o ifade için bu cümle kullanılır. Aslında bu, Fir'avuna âit bir sözdür. Fir'avunun önde gelen ekabir takımından adamları, “Bu çok bilgili bir sihir bilginidir. Sizi yurdunuzdan çıkarmak istiyor” demeleri üzerine Fir'avun da, “ne buyurursunuz?” diye adamlarına soruyordu.

(Onlar) Dediler ki: Onu da kardeşini de beklet, şehirlere toplayıcılar (memurlar) yolla.

Bütün bilgili sihirbazları getirsinler.

Kırâat imâmılarından İmâm Âsım ve Hamza (.....) kelimesindeki “He-el-hau” harfini sakın yani harekesiz olarak cezimli-tutarlı okumuştur. Manası da, “Tehir et, ertele, tüt, beklet, hapsed” demektir.

Yani,” onu bu hususta biraz oyala, geciktir, onun hakkında aceleci davranma” demektir. Ya da “Sanki Fir'avun, hemen Hazret-i Mûsa'yı öldürmeye niyetlendi de, çevresindekiler ona, “hemen öldürme, onun öldürülmesini biraz ertele, bir süre beklet. Halk tarafından onun sihir konusundaki durumu tam olarak aydınlanıncaya kadar beklet, hemen öldürme” demektir. Şehirlere toplayıcılar (memurlar) yolla. Burada, el-Haşirin” kelimesi,” toplayıcılar, bulmaya çalışanlar” manasınadır.

Kırâat imâmılarından Hamza ve Ali Kisâî, (.....) kelimesini (.....) olarak okumuşlardır. Bu durumda mana şöyle olur: “Maharet ve uzmanlıkta hiç olmazsa en az onun kadar sihrin her çeşidini bilen veya ondan çok daha iyi bilen sihirbazları bulup sana getirsinler.”

Bütün sihirbazlar Fir'avuna geldiler ve: “Eğer üstün gelen biz olursak, bize kesin bir mükâfat var mı?” dediler.

Burada, tek elif ile, (.....) kısmı haber cümlesi olarak,

“Büyük ve çok önemli bir ödülün kesinliği” manasında olmak üzere kırâat imâmılarından Hicaz ekolü ve Hafs bu şekilde okumuşlardır.

Eğer bir okuyuş üzerinde Mekke ile Medine ekolü ittifak ederlerse bunlara Hicaz ekolü denir.

Yani Medine ekolünden Nâfi' ve Ebû Cafer ile Mekke ekolünden İbn Kesîr ve Âsım rivâyetiyle Hafs böyle okumuşlardır, demektir. Bunlar dışındaki kırâat imâmıların ise iki hemzeli olarak, (.....) olarak okumuşlardır.

Burada, (.....) diye (.....) harfiyle getirmedir. Çünkü bu, bir kimsenin soru sormasının takdir edilmesi üzerine söylenmiş bir ifadedir.

Yani: “Sihirbazlar Fir'avuna geldiklerinde ona ne dediler?” sorusuna bir karşılıktır. Dolayısıyla cevap da şöyle olmuştur: “Dediler ki: Bize önemli bir ödül var değil mi?”

Yani üstün gelmeleri durumunda mutlaka bunun bir karşılığı olacaktır. (.....) kelimesindeki tenvîn ise tazim yani ödülün büyük olmasını belirtmek içindir. Sanki sihirbazlar şöyle der gibiler, “Eğer sihir ve büyümlerle Mûsa'yı yenersek, mutlaka ve kesin olarak bizim bu hizmetimize karşılık bize önemli bir ödül olacaktır, dediler.”

Fir'avun: Evet hem o vakit siz mutlaka yakınlarınızdan olacaksınız, dedi.

Huzuruma ilk girenler siz olacağınız gibi yanımdan en son ayrılacaklar da siz olacaksınız.

Büyücülerin sayıları yetmiş bin veya seksen bin yahut da üçyüz binin üzerinde idiler.

115
Sihirbazlar: Ey Mûsa! Sen mi (hünerini) ortaya atacaksın, yoksa atanlar biz mi olalım? dediler.

Bildiklerimizi önce bizler mi sergileyelim? Buradaki bu ifadelerden öyle anlaşılıyor ki, büyücüler, önceliğin kendilerine tanınmasını istemekte oldukça fazla arzulu bulunuyorlar. İstiyorlar ki, bu hususta öncelik kendilerine verilsin. Çünkü muttasıl-bitişik zamîrle birlikte munfasıl-ayrık zamîr bunu pekiştirdiği gibi, haberi de ma'rife-belirli kılmıştır.

116
(Mûsa) “Siz atın” dedi. Onlar atınca, insanların gözlerini büyülediler, onları korkuttular ve büyük bir sihir gösterdiler.

Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) onlara dedi ki, önce siz atm bakalım! dedi. Hazret-i Mûsa böylece bizzat sırayı onlara vererek ilk tercihin onların olmasını söylemiş olması, aslında güzel bir davranıştır. Böylece Hazret-i Mûsa karşıtlarına böyle bir öncelik fırsatını vererek iyi bir örnek sergilemiş oluyor. Nitekim karşılıklı bir münazaraya-tartışmaya girişen tarafların konuya başlamadan önce birbirlerine karşı bu türden bazı jestler sergilerler. İşte bu da ona benzer bir durumdur.

Özellikle Hazret-i Mûsa, onların canla-başla arzuladıkları önceliği onlara verdi. Çünkü Hazret-i Mûsa hem onları önemsemiyor. Hatta küçümsüyordu. Zira Hazret-i Mûsa, hiçbir sihrin ya da büyüün hiçbir zaman bir mu'cizeye üstün gelmeyeceği ve- yenmeyeceği gerçeğine dayanıp güveniyordu.

Onlar atınca, insanların gözlerini büyülediler, onları korkuttular. Türlü yollarla hünerlerini, hile ve dümenlerini sergilediler. Gerçek olmayan şeyleri gerçek imiş gibi hayal ettirdiler. Anlatıldığına göre sihirbazlar ya da büyücüler ellerindeki kalınca halatvari ipler, uzun tahta ya da odunlar ortaya attılar. Bir de ne görsünler, ortadaki ipler ve tahta ya da odunlar yılanlar misali alanları doldurmuşlar Ve bir biri üzerine binip duruyorlar, “onları korkuttular.” Onları büyük bir korku ve dehşet içinde bıraktılar. Sihirbazlar yaptıkları bu büyülerle sanki hile ve tuzaklarla halkın korku ve dehşete kapılmasını arzular gibiydiler. “Ve büyük bir sihir gösterdiler.” Sihir alanında veya onu görenlerin gözünde büyük bir sihir ortaya koymuş oldular.

117
Biz de Mûsa'ya “Asanı bırakıver” diye vahyettik. Bir de baktılar ki, onların bütün uydurduklarını yakalayıp yutuyor.
Âyette geçen, (.....) kelimesini kırâat imâmlarından imâm Hafs (.....) harfinin sükunu ve (.....) harfinin de fethasıyla (.....) babından yani dördüncü baptan (.....) şeklinde okumuştur. Diğer kırâat imâmları ise, (.....) şeklinde ziyade baptan Okumuşlardır. Kelime, “hızlıca yakalayıp yutmak” manasınadır.

(.....) fiilindeki (.....) edatı mevsûledir-ilgi zamîridir veya mastar anlamındaki “Ma” dır.

Yani, (.....) demektir.

Yani onu haktan bâtıla döndürürler ve onu iftira ile uydururlar. Veya onların uydurmaları, “uydura geldikleri şeyi” uydurma, yalan ve iftira olarak adlandırmaları sebebiyledir.

Rivâyete göre Hazret-i Mûsa'nın asası vadi dolusu odunları ve ipleri hemen yutup yok edince, Mûsa asasını kaldırdı ve asa da hemen eski haline dönüşüverdi. Yüce Allah da kudretiyle o oldukça büyük ve iri cisimleri yok edip ortadan kaldırdı veya yüce onları, inkârcıların göremeyecekleri şekilde un ufak eyleyip latif parçalar haline soktu. Bu durum karşısında büyücüler dediler ki: “Şayet bu, bir sihir ya da büyü olmuş olsaydı kesin olarak bizim meydana attığımız iplerimiz ve asalarınız yerlerinde kalırlardı.”

118

Böylece gerçek ortaya çıktı ve onların bütün yaptıkları yok olup gitti.

Hak meydana çıktı ve sabitleşti.

119

İşte Fir'avun ve kavmi, orada mağlup oldu ve küçük düşerek geri döndüler.

(.....)

Yani Fir'avun, ordusu, takımı ve büyücüleri zelil olarak, şaşkın bir hâlde geri dönüp gittiler.

120

Sihirbazlar ise hep birden secdeye kapandılar.

(.....) Sihirbazlar ise secdeye kapandılar.

Allah için yere, secdeye kapandılar. Kendilerine öylene yere attılar ki, sanki o büyücüler birileri yarafından öylene savurulmuş gibi yere kapanıp secde ettiler. Ya da gördükleri dehşet veren mucşize sebebiyle kendilerine hakim olamadılar. Sanki bir güç tarafından savurulup atılmış gibiydiler. Hepsi günün başında birre kafir büyüler iken, günün sonunda tertemiz şehitler olarak Rablerine kavuşmuşlardı.

121

“Âlemlerin Rabbine inandık” dediler.

122

“Mûsa ve Harun'un Rabbine.

(.....) Dediler ki: “âlemlerin Rabbine inandık” dediler.

“Mûsa ve Harun'un Rabbine.”

123

Fir'avun dedi ki: “Ben size izin vermeden ona îman mı ettiniz? Bu, hiç şüphesiz bir hile. Siz bu hileyi şehirde kurmuşsunuz. Yerli halkı oradan çıkarmak istiyorsunuz. Ama yakında (bazınıza gelecekleri) anlarsınız.

“Fir'avun dedi ki: “Ben size izin vermeden ona îman mı ettiniz?”

Haber üzere kırâat imâmlarından Hafs okumuştur. Bu, Fir'avun tarafından büyücülere bir uyan ve yermedir. Ancak Hafs dışındaki Kufe kırâat okulu (.....) kelimesini iki hemze ile okumuşlardır. Birinci hemze istifham yani soru edatı olarak değerlendirilmiştir Bunun da anlamı, böyle bir durumu kabullenmemek, inkâr etmek ve uzak bir ihtimal olarak görmektir, demektir. Çünkü sihirbazlar ondan izin almadan gördükleri karşısında hemen îman etmişlerdi.

(.....) Bu, hiç şüphesiz şehirde, halkını oradan çıkarmak için kurduğunuz bir tuzaktır. Bu yaptığınız iş, siz onu Mûsa ile birlikte, henüz bu alana çıkmazdan önce kararlaştırdığınız bir hiledir, dolaptır. Bu istediğiniz amacı elde edebilmek için bir oyundur. Bu ise kıptileri Mısır'dan çıkarıp onların yerşine İsrâ'il oğul 1 an nı yerleştirme çabanızdır.

(.....) Ama yakında (başınıza gelecekleri) göreceksiniz! İşte bu ifade bütün söylenilmesi gerekenleri içeren bir tehdittir, kısca yapacaklarını ima etmektedir ve fakat bundan sonraki âyet ile de ne yapacağını detaylandırmaktadır.

124

Mutlaka ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim, sonra da hepinizi birden asacağım!”

(.....) Mutlaka ellerinizi ve ayaklarını çaprazlama keseceğim, sonra da hepinizi asacağım!” Herbir tarafınızdan bir organınızı çaprazlamasına keseceğim. İlk defa yeryüzünde böyle bir zulmü işleyen, yani çaprazlama el ve ayakları keserek sonra da insanları asan kişi Fir'avundur.

125

Onlarda: biz şüphesiz Rabbimize döneceğiz.

126

Sen sadece Rabbimizin âyetleri bize geldiğinde onlara inan dığımız için bizden intikam alıyorsun. Ey bizim Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır ve canımızı müslüman olarak al.

“Onlar biz zaten Rabbimize döneceğiz.” Biz artık ölüme, öldürülmeye aldırıyoruz, bunu önemsemiyoruz. Çünkü biz Rabbimize kavuşmaya yönelmişiz. Onun rahmetine dönmüşüz. Ya da bunun hem kendilerini ve hem Fir'avunu kasdetmekteler ve: “Hepimiz Allah'a döneceğiz ve aramızdaki hükmü Allah verecektir.

(.....) Sen sadece Rabbimizin âyetleri bize geldiğinde onlara inandığımız için bizden intikam alıyorsun. Ey Rabbimiz! Bize bol sabır ver, müslüman olarak canımızı al, dediler.

Senin bizi kınamaya ve ayıplamaya kalkışman bizim Allah'ın ayetlerine îman ermiş olmamızdandır. Büyücüler böyle demekle aslında şunu söylemek istiyorlardı: “Senin bizi ayıplamış olman, esasen bu bir övgü, şeref ve liyakat sebebidir. Bizi ayıplaman bundan başka bir anlam ifade etmez. Nitekim Şâir ne güzel söylemiş:

Vuruşmadan dolayı Kahraman kınanmaz

Savaşırken körelen kılıç ayıp sayılmaz.

“Rabbimiz! Bize sabır ver, Müslümanlar olarak ruhumuzu al!” Bize bol rahmet ver. Mana şöyledir: “Bize geniş bir sabır ver, onu öylene çoğalt ve artır ki, bizim üzerimize taşsın ve bizi bütünüyle sarsın, bürsün, kuşatsın. Tıpkı bol olan bir yağmurun dökülüp toprağı doyurması gibi ve bizi İslama üzere sabit kılarak canımızı al, bizi Müslüman olduğumuz bir hâlde vefat ettir.

127

Fir'avun'un kavminden ileri gelenler: “Mûsa'yı ve kavmini, seni ve ilâhlarını bırakıp yeryüzünde bozgunculuk çıkarsınlar diye mi serbest bırakacaksın?” dediler. Fir'avun onlara: “Biz onların oğullarını öldürüp kâdirilerini sağ bırakacağız. Elbette biz onların tepelerinde mutlak kahrımızı yürütürüz, dedi.

(.....) Fir'avun'un kavminden ileri gelenler dediler ki: “Mûsa'yı ve kavmini, seni ve ilâhlarını bırakıp yeryüzünde bozgunculuk çıkarsınlar diye mi serbest bırakacaksın?”

Yani Mısır toprakları üzerinde egemen olsunlar ve oradaki toplumlarında sürdürdükleri halka âit dîni inançlarını değıştirsınlar diye mi izin vereceksin? Çünkü sihirbazlardan tam 600 bin kişi îman etmeye muvafakat etti, inandı. Âyette geçen, (.....) kavli, (.....) kavli üzerine ma'tûf bulunmaktadır.

Rivâyete göre Fir'avun, kavmi için putlar yaptırmış ve halka, kendisine yakın olabilmeleri için onlara, tıpkı puta tapanların yaptıkları gibi bu putlara tapmalarını emretmişti. Çünkü putperestler de; “Bunlar bizi Allah'a yaklaştırsınlar” diye tapıyoruz diyorlardı. Bunun içindir ki Fir'avun kavmine: “Ben, sizin en yüce Rabbinizim!” (Nâziât,24) diyordu. Fir'avun adamlarına seslenerek şöyle diyordu:

(.....) Fir'avun: “Biz onların oğullarını öldürüp kâdirilerini sağ bırakacağız. Elbette biz onları ezecek üstünlükteyiz” dedi. Kırâat imâmlarından Hicaz Okulu mensupları, (.....) kavlim, (.....) olarak okumuşlardır. Pek yakında onların oğullarını öldürüp kendilerine iade edeceğiz ki, bizim gücümüzün onları ezmek ve onlara üstün gelip egemen olmak düzeyinde olduğunu görmüş olsunlar, öğrenmiş olsunlar. Çünkü önceden de olduğu gibi onlar bizim elimizde ve ezici çoğunluğumuz altında varlıklarını devam ettireceklerdir. Böylece halkın geneli arasında yaygınlık kazanan ve astrologlar tarafından, “doğacak olan bir çocuk Fir'avun'un saltanatına

sonverecektir, ona olan itaatın önüne geçecek ve halkı kendisine tabi kılacaktır” söylentilerine de sonverilmiş olacaktır.

128

Mûsa kavmine dedi ki: “Allah'tan yardım isteyin ve sabredin. Şüphesiz ki yeryüzü Allah'ındır. Kullarından dilediğini ona varis kılar. Sonuç ise Allah'tan korkanlarındır.

“Mûsa ise kavmine şöyle dedi:” Allah'tan yardım isteyin ve sabredin.” Halka, Fir'avun tarafından söylenen, “Onların oğullarını öldüreceğiz” tehdidine karşı bir teselli olması için böyle buyurulmuş ve onlara zafer vaadi verilmiştir.

“Hiç şüphesiz yeryüzü Allah'adır. Kullarından dilediklerini ona varis kılar.” Burada yer alan, (.....) kelimesinin başında bulunan “Lam” harfi, bir görüşe göre ahd içindir, yani özel bir manayı işaret etmektedir. Bununla Mısır toprakları kasdolunmaktadır. Yahut da bu lam harfi cins manasıdır. Dolayısıyla bütün yeryüzü, bütün dünya demek olup, bunun içerisinde de öncelikli olarak da Mısır topraklarını içine almaktadır. Buradan aynı zamanda, İsrâ'il oğullarının Mısır'da kalma arzularının ve temennilerinin bulunduğu manasını da çıkarabilmekteyiz.

(.....) Sonuç (Allahtan korkup gûnahtan) sakınanlarındır.” Bu soii kısımla, en iyi sonun İsrâ'il oğullarından Allah'ın emir ve yâsaklarına bağlı olarak hareket eden takva sahipleriyle, Fir'avun kavmi, içerisinde Allah'a îman edenlere âit olduğu müjdesi verilmiş bulunmaktadır. Çünkü en iyi son bunlar içindir.

Burada, (.....) diye devam eden âyetin bu kısmının başında “vav” harfinin yer almamış olması, bunun yeni bir cümle, İstinâf (.....) kavli, böyle değildir. Çünkü bu, kendisinden önce geçmiş olan, (.....) kavline ma'tûf bulunmaktadır.

129

Onlar da, sen bize (peygamber olarak) gelmeden önce de geldikten sonra da bize işkence edildi, dediler. (Mûsa) “umulur ki Rabbiniz düşmanınızı helâk edipde sizi onların yerine yeryüzünde hakim kılacak da sizin nasıl hareket edeceğinize bakacaktır” dedi.

(.....) Onlar da, sen bize (peygamber olarak) gelmeden önce de geldikten sonra da bize işkence edildi, dediler. Bununla, henüz Hazret-i Mûsa doğmadan önce ve doğduktan sonra da peygamber olana kadar, uygulanan öldürme olayından ve peygamber olduktan sonra yeniden onlara dönüşüne kadar olan dönemden ve durumdan söz etmektedir. Bu olay, bu kimselerin Fir'avun'dan şikâyet ve yakınmalarını ve zaferin, yardımın gecikmesini göstermektedir.

(.....) (Mûsa) Umulur ki Rabbiniz düşmanınızı helâk eder ve onların yerine sizi yeryüzüne hakim kılar da” Burada, daha önce vaat edilen müjdenin gerçekleşeceğine ve bu sıkıntının kalkacağına gayet net olarak işaret olunmaktadır. Bu da Fir'avun'un helâk edileceği ve onun ortadan kaldırılmasıyla Mısır topraklarında bunların onun yerine geçeceklerine dair olan gerçektir.

“Nasıl hareket edeceğinize bakar” dedi.

Bu şekilde bunlardan iyilik işleyenler, işledikleri iyiliklerinin, kötülük yapanlar da yaptıkları kötülüklerin karşılıklarını bulacaklardır. Nimete karşı şükürlerinin de nankörlüklerinin de karşılığını görecekle. Bütün bunlar sizin tarafınızdan yapılanların karşılığını görmemiz içindir.

Amr İbn Ubeyd'ten rivâyete göre, Mansûr henüz halîfe olmazdan önce Amr onun huzuruna girmiş ve bu sırada da sofrasında bir veya iki ekmek varmış. Mansûr, Amr'dan ekmeği artırmasını istemiş ve fakat bulunamamış. Bunun üzerine Amr bu âyeti okumuştur. Ancak halîfe olduktan sonra tekrar yanma vardıgı zaman, bu durumu ona anlatmış, Mansûr da, geriye sadece;

“Bu şekilde nasıl davranacağınıza bakar” kavlinin ifade ettiğİ gerçek kalmıştır, dedi.

130

Gerçekten, Biz de Fir'avun'a uyanları ders alsınlar diye yıllarca kuraklık ve mahsûl kıtlığı ile cezâlarıydırdık.

(.....) Andolsun ki, biz de Fir'avun'a uyanları ders alsınlar diye yıllarca kuraklık ve mahsûl kıtlığı ile cezâlarıydık.

Âyette geçen, (.....) kelimesinden kasıt, kıtlık yılları demektir.

Bunlar da yıl itibariyle yedi yıldır. (.....) tıpkı, (.....) ve (.....) kelimeleri gibi çok sık kullanılan isimlerdendir.

Bir tefsire göre, (.....) yani yıllar ifadesi kırdı yaşayan toplumlar içindir, “Ürün kıtlığı, eksikliği” ifadesi de şehir toplundan içindir.

Bunların bu şekilde imtihan edilmeleri kendilerine ders çıkarsınlar, akıllarını başlarına alsınlar da, küfürde ısrar etmesinler di yedir. Çünkü insanlar sıkıntı çektikleri zaman daha bir yumuşak ve kalpleri de daha bir hassas olmaktadır.

Söylendiğine göre Fir'avun dört yüz yıl ömür sürmüş, bu zaman zarfında ömrünün 320 yılı içöerisinde hiçbir dert ve sıkıntı, hastalık görmemiştir. Eğer yaşadığı o süreler içerisinde bir baş ağrısı, bir sızı çekseydi veya bir açlık hissetseydi ya da yaşasaydı, yahut da bir hastalığa yakalansaydı, Rablık ve ilahlık iddiasına kalkışamazdı.

131

Onlara bir iyilik gelince,” Bu bizini hakkımızdır” diyorlar, eğer kendilerine bir fenalık gelirse Mûsa ve onunla beraber olanları uğursuz sayarlardı. Bilesiniz ki, onlara gelen uğursuzluk ancak Allah katındadır, fakat onların çoğu bunu bilmezler.

(.....) Onlara bir iyilik (bolluk) gelince, “Bu bizim hakkımızdır” derler, eğer kendilerine bir fenalık gelirse Mûsa ve onunla beraber olanları uğursuz sayarlardı.

Yani bu olanlardan ötürü Hazret-i Mûsa ve Onunla beraber olanlara yüklerlerdi. “Eğer onların bu tür durumları olmasaydı, başımıza bunlar gelmezdi, bütün bu olanlar onların uğursuzluklarındır” derlerdi.

Burada geçen, (.....) kelimesi aslında, (.....) idi. Kelimedede bulunan “T” harfi “Ti” harfine idğam olunmuştur. Çünkü bu harf mahreç itibariyle dil ucundan ve ön dişlere temas ile çıkar.

Diğer taraftan, (.....) edatı, (.....) kelimesinin başına gelmiş ve bu kelimeyi ma'rife yani belirli kılmıştır. (.....) edatı ise, (.....) kelimesinin başına gelmiş ve bu kelimeyi nehire yani belirsiz kılmıştır. Çünkü (.....)

Yani iyilik yapma, Allah'ın ihsanının olma durumu geneli itibiryle çok olduğundan sanki olmuş gibi ifade edilmiştir. (.....) yani kötülük ise, pek az görülebilir, bundan oldukça az bir şey meydana gelir, demektir.

Yani Allah çok fazla sıkıntı vermez manasınadır.

(.....) Bilesiniz ki, onlara gelen uğursuzluk Allah katındadır. Onların iyiliklerinin sebebi de kötülüklerinin sebebi de Allah katındandır. Onun hikmeti ve dilemesi gereğidir. Çünkü iyilik olsun kötülük olsun insanların başlarına gelen her şeyi takdir buyuran yüce Allah'tır. Nitekim Rabbimiz şöyle buyurmuştur:

“Ey Resûlüm Muhammed! Onlara de ki: Hepsi de Allah tarafındandır.” (Nisa,78)

“Ancak onların çoğu bu gerçeği bilmezler.”

132

Ve Mûsa'ya: “Bizi büyülemek için her ne mu'cize getirirsen getir, biz sana inanacak değiliz” dediler.

“Ve dediler ki: “Bizi sihirlemek için ne mu'cize getirirsen getir, biz sana inanacak değiliz.”

Âyette geçen, (.....) aslında, (.....) idi. Bunlardan ilk (.....) cezâ içindir, buna cezâyı tekit eden ya da pekiştiren ikinci (.....) yani mezîde olan bu harf eklenmiştir. Bu tıpkı, (.....) kavli gibidir. Keza (Bakara, 148)

(.....) kavli gibi ve yine, (Zuhurf,41) (.....) kavli gibi. Ancak burada bu harflerin sonlarındaki elif harfleri, aynı cinsten harflerin tekrarının hoş karşılanmaması, ağır gelmesi sebebiyle “He” harfine kalbedilmiştir. Bu görüş Basra okulunun doğru kabul edilen görüşüdür. Bu, aynı zamanda, (.....) kavliyle nasb yerinde gelmiştir.

Yani, “Siz bize ne sunarsanız, biz de karşınıza onu çıkarırız, getiririz” demektir. (.....) kavli ise, (.....) kavlini açıklamaktadır. (.....) ve (.....) kavllerindeki zamîrler ise (.....) kavline râcidirler. Ancak birincisinde lafız esas alındığından zamîr müzekker yani eril olarak getirilmiş, ikincisinde ise mana değerlendirildiğinden müennes yani dişî olarak gelmiştir. Çünkü bu, (.....) manasındadır, bu da müennestir. Buna âyet olarak isim verilmesi de, Hazret-i Mûsa'nın bunu âyet olarak isimlendirmesi esas alındığından ötürüdür veya bununla istihza yani alay edilme kast olunmuştur.

133

Biz de kudretimizin ayrı ayrı mu'cizeleri olarak onların üzerine tufan, çekirge, haşere, kurbağalar, ve kan gönderdik; yine de büyüklük tasladılar ve çok suçlu bir kavim oldular.

“çekirge,” Bu hayvanlar bunların ekinlerini, meyve ve ürünlerini yiyip bitiliyorlardı. Hatta evlerinin tavanlarını, giysilerini bile yiyorlardı. Fakat bu hayvanlar kiptilerin evlerine girdiği hâlde îsrailoğullarına âit evlere girip zarar vermiyorlardı.

“haşere,” Henüz kanatları olgunlaşmamış olan çekirge yavrulan, pireler, bitler veya keneler, “kurbağa” Bu hayvanlar kiptilere âit yiyecek ve içeceklere giriyor, hatta bir kimse konuşmamış olsun ki, hemen onun ağzına giriveriyorlardı. “ve kan gönderdik.”

Burun kanamasına yakalattık. Bir tefsire göre de bunların içme suları kana dönüşüyordu. Hatta bir İsrâ'illi ile bir kıptı eğer aynı kaptan beraberce su içerlerse, İsrâ'illiden tarafa olanı suya, kabın kıptiden tarafı olanı ise kana dönüşüyordu. Yine bir tefsire göre Nil nehri kan olarak akıyordu.

Âyette geçen, (.....) kelimesi bütün bu sayıları şeylerden hâldir.

(.....) kelimesi de apaçık, aleni, aşikare, meydanda olarak, hiçbir akıl sâhibi kimse tarafından ret edilemeyecek netlikte açık ve seçik mu'cizeler. Bütün bunların Allah tarafından olduğunu akıl asâhibi herkes kanul eder. Ya da ayrı ayrı zamanlarda bu mu'cizeleri gösterdik, demektir. Her bir mu'cize ile diğeri arasında birer aylık bir süre ile devam ettirdik.

“Yine de büyüklük tasladılar ve günahkar bir kavim oldular.”

134

Azap üzerlerine çökünce, “Ey Mûsa! Sana verdiği söz hürmetine, bizim için Rabbine dua et; eğer bizden'azâbı kaldırırsan, mutlaka sana inanacağız ve muhakkak İsrâ'il oğullarını seninle göndereceğiz” dediler.

(.....) Azap üzerlerine çökünce dediler ki:” Son azap ki bu kan ile cezâlarımlmaları idi. Ya da âyette söz konusu edilen azapların birbiri ardınca gelmesi..

“Ey Mûsa! Sana verdiği söz hürmetine, bizim için Rabbine dua et.” Burada, (.....) daki (.....) harfi mastaririyedir.

Yani onun senin katındaki ahdi hürmetine, demektir.

Bu da nübüvvet ya da peygamberliktir. (.....) daki “B” harfî, (.....) kelimesine mütealliktir.

Yani “Bizim adımıza, Allah katındaki nübüvveti ni buna vesile kılarak dua et” demektir.

“Eğer bizden azâbı kaldırırsan, mutlaka sana inanacağız ve muhakkak İsrâ'il oğullarını seninle göndereceğiz” dediler.

135

Biz, ulaşacakları bir müddete kadar onlardan azâbı kaldırıncaya hemen sözlerinden dönüverdiler.

(.....) Biz, ulaşacakları bir müddete kadar onlardan azâbı kaldırıncaya... Belli bir zamana kadar azaplarını ne zaman kaldırırsak, onlar o zamana mutlaka erişecekler ve o zamanın bitiminde orada azap olunacaklardır. Onlara önceden verilmiş olan mühlet ve süre tanınması da fayda sağlamaz. Azâbın belli bir müddete kadar kaldırılmış olmasının da bir yaran yoktur. Çünkü onlar bu zamanı değerlendirmezler.

“Hemen sözlerinden dönüverdiler.” Bu, (.....) edatının cevâbıdır.

Yani biz onlardan ne zaman azâbı kaldırmış isek de onlar hiç zaman kaybetmeden derhal yaptıkları yeminlerini, verdikleri sözlerini bozdular. Onu ertelediler:

136

Biz de âyetlerimizi yalanlamaları ve onlara kulak asmadıkları için kendilerinden intikam aldık ve hepsini denizde boğduk.

“Onlardan intikam aldık” Nasılla sevap ya da ödüllendirme cezâlarıdırmanın zıddı ise, aynen bunun gibi, intikam damamın yani nimet vermenin zıddıdır,

“Âyetlerimizi yalanlamaları ve onlardan gâfil kalmaları sebebiyle kendilerinden intikam aldık ve onları denizde boğduk.”

Âyette geçen, (.....) kelimesi oldukça fazla olan derinliği yüzünden dibi hiç gözükmeyen, dibine, ulaşamayan deniz, derya demektir. Ya da denizin derinliği, okyanus, suyu çok olması bakımından derya ya da okyanus demektir. Kelime türev olarak, “Teyemmüm” kelimesinden alınmadır. Çünkü ondan faydalananlar hep ona yönelirler ve onu gaye edinirler, onu ister.

Bizim bunları boğmamızın sebebi, onların âyetleri ya da mu'cizeleri inkâr etmeleri yüzündendir. Onu anlamamaları, aymazlıktan sebebiyledir ve konuda fazla düşünemedikleri, fikirsizliklerinden ötürüdür.

137

Hor görülüp ezilmekte olan o kavmi (Yahûdileri) de, içini bereketle doldurduğumuz yerin doğu taraflarına ve batı taraflarına mirasçı kıldık. Sabretmeleri sebebiyle Rabbinin İsrâ'iloğullarına verdiği güzelf söz yerine geldi. Fir'avun ve kavminin yapmakta olduklarını ve yetiştirdikleri bahçeleri yerlere serdik.

(.....) Hor görülüp ezilmekte olan o kavmi (Yahûdileri) de, içini bereketle doldurduğumuz yerin doğu taraflarına ve batı taraflarına mirasçı kıldık.

Burada kendilerinden söz edilenler İsrâ'il oğullarıdır. Çünkü Fir'avun ve kavmi onları aşağılamışlar, öldürmekle hep ezmişlerdi, kendilerine hizmet ettirmişlerdi.

Âyette geçen, (.....) yani “dünyanın doğuları ve batıları” mealde dünyanın dört bir tarafı” diye verdiğimiz bu ifade ile Mısır ve Şam yani Suriye kasdolunmaktadır. Buraların çevresini bolluk kıldık, nzkını geniş olarak verdik, nehirlerini ve ağaçlarının çokluğuyla farklı kıldık.

“Sabırlarına karşılık Rabbinin İsrâ'iloğullarına verdiği güzel söz yerine geldi.”

Çünkü yüce Allah verdiği bu sözünü başka ayetlerle şöyle belirtiyor: “Umut edilir ki, Rabbiniz düşmanlarınızı ortadan kaldırır ve sizleri onların yerine hakim kılar.” (A'raf,129) ve bir de: “Biz ise, o yerde güçsüz düşürülenlere lütufta bulunmak, onları önderler yapmak ve onları mukaddes topraklara varis kılmak istiyorduk. Ve o yerde onları hakim kılmak; Fir'avun ile Haman'a ve ordularına, onlardan/İsrâ'il oğullarından gelecek diye korktukları şeyi göstermek istiyorduk.” (Kasas, 5-6) ayetiyle bu vadini dile getiriyor.

, Âyetteki, (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin müennesi yani dişilidir ve (.....) lafzının da sıfatıdır. (.....) edatı da, (.....) kelimesinin sılasıdır.

Yani “onlar adına geçmiş oldu, devam etmiş oldu” gibi.'

Yani bir şeyin yerine getirilmesi hâlinde, “Temme Alel emri” denmesi gibi bir ifadedir bu. Bir şeyin gerçekleşmesinde söylenen bir ifade tarzıdır. (.....) mealde de belirttiğimiz gibi, “Sabretmelerine karşılık, sabretmeleri sebebiyle” manalarınınadn

Yani, onları sabra teşvik etmen sana yeter. Burada bu cümle şunu da göstermektedir. Herhangi bir kimsenin bela ve imtihanlara karşı, isyan hâlini takınması durumunda, karşı çıkması hâlinde yüce Allah o kimseyi o şeye havale eder, onunla yüzyüze bırakır, yardım etmez. Fakat kim de bu gibi bel al an sabır ile savmaya, karşılamaya çalışırsa, yüce Allah o kimseyi o beladan kurtarmaya garanti verir.

(.....) Fir'avun ve kavminin yapmakta olduklarını ve yetiştirdikleri bahçeleri helâk ettik.

Burada geçen, (.....) kelimesi yerle bir ettik, helâk ettik, ortadan kaldırdık gibi manalara gelir.

Yani Fir'avun ve takiminin yatıkları imar işlerini, saraylarını, bağ ve bahçelerini, Hâmân ve benzerlerinin yaptıkları yüksek binalar/gök delenler misali yaptıkları kendilerine: sağlamı yıkılmaz ve güçlü olan tüm binalarını ve yapılarını alt-üst ettik, yok edip ortadan kaldırdık.

Kırâat imâmılarından İbn Âmir ve Ebû Bekir Şube, (.....) kelimesini (.....) harfini dammesiyle (.....) olarak okumuşlardır.

İşte bununla Fir'avun ve kıptilere âit kıssa bitiyor, onların Allah'ın âyetlerini yalanlamaları ile alâkalı bilgiler burada sonbuluyor. Peşinden de İsrailoğullarına âit kıssayı ve onlarla ilgili olarak olup bitenleri anlattı, özellikle de onları Fir'avun'nun şerrinden kurtardıktan, önemli mu'cizeleri kendilerine gösterdikten ve onları kızık denizden geçirip kurtardıktan son ra olan bitenleri zikretti. Meselâ buzağıya tapmmaları ve benzeri şeyler...

Yüce Allah'ın burada bunları yermesinin nedeni, Medine'de Yahûdîlerin Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ne karşı yaptıkları küstahça davranışları yüzünden kendisini teselli etmek içindir.

138

İsrailoğullarına denizi atlattık. Orada kendilerine mahsus bir takım putlara tapan bir kavme rastladılar. Bunun üzerine: “Ey Mûsa! Onların tanrıları olduğu gibi, sen de bizim için bir tanrı yap! Dediler. (Mûsa): “gerçekten siz câhil bir toplumsunuz” dedi.

“İsrâ'il oğullarını denizden geçirdik.” Söylendiğine göre Yüce Allah'ın Fir'avun ve kavmini helâk etmesinden sonra, Hazret-i Mûsa İsrâ'il oğullarını Aşura günü denizden geçirip kurtardı. Onlar da buna şükür olarak Allah için o gün oruç tuttular.

“Orada kendilerine âit bir takım putlara tapman bir kavme rastladılar.” Denizi geçip ulaştıkları yerde, kendilerine âit bir takım putları, heykel ve timsalleri bulunan ve bunlara tapıp kulluk eden bir toplumun bulunduğu bir yere geldiler.

Kırâat imâmılarından Hamza ve Ali Kisâî, (.....) kelimesini,

(.....) harfinin esresiyle, (.....) olarak okumuşlardır.

(.....) Bunun üzerine: Ey Mûsa! Onların tanrıları olduğu gibi, sen de bizim için bir tanrı yap! Dediler. Bir put yap ki, onların kendi ilâhlarına taptıkları gibi biz de kendi ilâhlarınızı olacak putlara tapalım, dediler. (.....) edatı “Kefiçin mai kaffedir. İşte bu bakımdan kendisinden sonra bir cümle gelmiştir.

Yahûdînin biri Hazret-i Ali'ye dedi ki: “Henüz peygamberinizin suyu bile kurumadan siz, onun ölümünden hemen sonra anlaşmazlığa düştünüz.” Hazret-i Ali'nin de ona cevabı şöyle olmuştur: “Siz de henüz, ayaklarınızın ıslaklığı geçmeden, Hazret-i Mûsa'ya: “Bizim için bir ilâh yap” demiştiniz” diye karşılık verdi.”

(.....) Mûsa: gerçekten siz câhil bir toplumsunuz, dedi.

Hazret-i Mûsa, kavminin gördükleri o muazzam mu'cizelere rağmen, böyle bir isteğe kalkışmalarından dolayı şaşkınlık geçitdi, hayret etti ve onları mutlak bir ifadeyle câhil diye niteledi ve bunu pekiştirerek söyledi.

139

Çünkü o gördüklerinizin içinde bulundukları din yok olmaya mahkumdur. Ve bütün yaptıkları da batıldır.

(.....) Şüphesiz bunların içinde bulundukları (din) yıkılmıştır, yapmakta oldukları da batıldır.

Burada geçen, (.....) kelimesi, “Tebbar” kelimesinden türemedir ve helâk olmak, yok olmak demektir.

Yani Allah onların inançlarını, sahip buluhdukları dini bizzat benim elimle ortadan kaldıracaktır, yıkacak ve helâk edecektir. (.....) kelimesinin, (.....) edatına isim olarak gelmesi, buna haber olarak gelen cümlelerin mübtedasının bunun mukaddem haberi olmasına gelince, bunun putperestler, Hak mabudu ve onun yasalarını kabul etmeyenlerin aynılmaz bir damgalarının varlığına işaret içindir. Bu damga da, bu türden bâtil inanç sistemlerinin ve rejimlerin er ya da geç yok olmaya, silinmeye mahkum ve maruz kalacaklarını belirtmektir. Onlar kesinlikle hükümrân olamayacaklar ve bir varlıkları da olmayacaktır. Kaldı ki bu putperestlerin yapıp ettikleri her şey batıldır, geçersizdir, putlar adma ortaya koydukları her şeyleri tarumar olacaktır.

140

Mûsa dedi ki: “Allah sizi alemlere üstün kılmışken ben size Allah'tan başka bir tanrı mı arayayım.”

(.....) Mûsa dedi ki: “Allah sizi alemlere üstün kılmışken ben size Allah'tan başka bir ilâh mı arayayım.”

Yani ibâdet ve kulluk edilmeye layık olmayan bir şeyi mi size ma'bût edineyim öyle mi? Halbuki Allah, sizi, kendi dönemi insanlarına üstün kılmıştı.

141

Hem düşünseniz ya sizi Fir'avun hanedamından kurtardığı mız (o günleri) hatırlayın ki, size işkencenin en kötüsünü yapan Fir'avun'un adamlarından sizi kurtardık. Onlar oğullarınızı öldürüyorlar, kâdirılarınızı sağ bırakıyorlardı. İşte bunda size Rabbiniz tarafından büyük bir imtihan vardır.

(.....) Hatırlayın ki, size işkencenin en kötüsünü yapan Fir'avun'un adamlarından sizi kurtardık.

Kırâat imâmılarından İbn Âmir, (.....) kavlini (.....) olarak okumuştur. Sizin için en ağır azâbın peşinde koşturan ve tattıran..

(.....) fiili, (.....) fiilinden alınmadır. Bu da, “bir şeye talebin artması” manasınadır. Bu istinaf cümlesidir yani yeni -bir cümle konumundadır ve i'rabtan da mahalli yoktur. Ya da muhataplardan hâldir veya Fir'avun ve takımından, kavminden hâldir.

(.....) Onlar oğullarınızı öldürüyorlar, kâdirılarınızı sağ bırakıyorlardı. Kırâat imâmılarından Nâfi, (.....) kelimesini, (.....) olarak kırâat etmiştir.

(.....) İşte bunda size Rabbiniz tarafından büyük bir imtihan vardır.

142

Bir de Mûsa'ya otuz gece vade verdik ve ona on gece daha ilâve ettik; böylece Rabbinin tayin ettiği vakit kırk geceyi buldu. Mûsa, kardeşi Harun'a şöyle dedi: “Kavmimin içinde benim yerime geç, onları ıslah et, bozguncuların yoluna uyma.”

(.....) (Bana ibâdet etmesi için) Mûsa'ya otuz gece vade verdik ve ona on gece daha ilâve ettik.

Anlatıldığına göre Hazret-i Mûsa henüz Mısır'da iken, İsrâ'il oğullarına, Allah'ın, onların düşmanlarını helâk edeceğini ve kendisine de katından bir kitap vereceğinin sözünü vermişti. Fir'avun helâk olup ortadan kaldılınca, Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) Rabbinden vaad edilen kitabın kendisine verilmesini istedi. Bunun

üzerine yüce Allah, otuz gün oruç tutması için kendisine emir buyurdu. Aylardan da zilkaade ayı idi. Otuz günlük orucu tamamlatılınca, ağız kokusunun değiştiğini, bunun rahatsızlık verici olduğunu gördü. Bundan dolayı misvak ile ağzını temizlemeyi rahatsız edici kokuyu yok etmeye çalıştı.

İşte bunun üzerine yüce Allah, “Benim katımda oruçlunun ağız kokusu miskten daha değerli olduğunu bilmez misin” diye kendisine vahyetti. Bu yüzden zilhicce ayından da on gün daha oruç tutumasını kendisine emretti.

(.....) Böylece Rabbinin tayin ettiği vakit kırk geceyi buldu.

Onun için belirlemiş olduğu süre kırk gün ile sonbuldu. (.....) kavli hâl olarak mensûbtur.

Yani bu sayı kırka ulaşarak nihayet bulud, demektir. Bakara sûresinde bu kırk gün ile ilgili bilgiyi Rabbimiz kısa geçmişti bu surede ise bunu detaylarıydı.

(.....) Mûsa, kardeşi Harun'a dedi ki: “Kavmimin içinde benim yerime geç.”

Yani benim adıma, onlar arasında sen görev yap. Burada, “Harun” ismi, Kardeşi kelimesinin atfı beyanıdır.

“Onları ıslah et” İsrâ'il oğullarıyla düzeltilmesi gereken şeyleri düzelt, yamışla meydan verne, verdirtme.

“Bozguncuların yoluna uyma.”

Onların içinden seni fesâda, yanlış bir işe çağırırsa, ona uyma ve itâat etme!

143

Mûsa tayin ettiğimiz vakitte (Tûra) gelip de Rabbi onunla konuşunca “Rabbim! Bana kendini göster; Seni göreyim” dedi. (Rabbi buyurdu ki): “Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak, eğer o yerinde durabilirse sen de beni göreceksin” Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti, Mûsa da baygın düştü. Ayılmca dedi ki: “Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tevbe ile döndüm ve ben inananların ilkiyim,”

(.....) Mûsa tayin ettiğimiz vakitte (Tûra) gelip de Rabbi onunla konuşunca, dedi.

Bizim kendisine verdiğimiz zaman süresi içinde, belirlediğimiz vakitte... demektir. (.....) kavlinde yer alan, “Lam” harfî tahsis içindir, aidiyet bildirir.

Yani Mûsa'nın gelişi, bizim onun için ayırdığımız zaman dilimi içerisinde idi.

Rivâyete göre Hazret-i Mûsa yüce Allah'ın sözünü her taraftan ve her yönden işitiyordu. Ebû Mansûr Muhammed Matürîdî, “et-Te'vilatü'l-Kur'ân” adlı eserinde şunları zikrediyor: “Mûsa (aleyhisselâm), Allah'ın sözü olduğundan asla şüphe olunmayacak şekilde bir ses işitiyordu. Bu sesin yüce Allah'a âit olduğu ise, yüce Allah'ın ona, yaratmasını üstlendiği bir sesi duyurması sayesinde olmasına göre idi. Öyle bir ses ki, bu sesin Allah'ın yaratmış olduğu öteki varlıklardan birine âit olmadığı, onlardan kazanılmadığı açıklık ve kesinliğiyle duyurmuştu. Onun dışındakisi ise, kullardan elde edilen bir sesi duyar. İşte bundan da, bu sesin yüce Allah'tan başkasın âit olmadığı gerçeği anlaşılmış olur. Hazret-i Mûsa yüce Allah'ın kalamını duyunca, bundan ötürü kendisinde doğan aşırı bir özlem ve arzu ile Rabbinin görmeyi istedi. Bunun için de Rabbi şöyle dedi:

“Rabbim! Bana kendini göster; seni göreyim” dedi. Bu cümledeki, (.....) kavli, (.....) fiilin ikinci mefulüdür. İlk mefulü ise mahzûftur.

Yani bu, “Bana zâtını göster de göreyim seni” demektir.”

Yani, “Bana tecelli etmek/görünmek suretiyle seni görmem için öyle bir imkân ver ki, seni görebileyim.”

Kırâat imâmlarından İbn Kesîr (45-12-/665-737) (.....) kelimesini, (.....) olarak kırâat etmiştir. İhtilas ile ve “R” harfinin kesresiyle Ebû Amr kırâat etmiştir. “R” harfini kesriyle muşabbâa olarak yani tam bir kesre harekesiyle bu ikisi dışındaki imâmlar kırâat etmişlerdir.

Bu âyet Ehl-i sünnet lehinde rü'yetin yani yüce Allah'ın görülebilirliğinin cevazının delilidir. Çünkü Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) yüce Allah'ın görülebileceğine îman ediyordu ki, onu görmeyi istedi. Zira yüce Allah hakkında câiz olması doğru olmayan bir şeye îman etmek veya itikatta bulunmak küfürdür. Hazret-i Mûsa'dan ise haşa böyle bir şeyin olması mümkün değildir.

(.....) Sen beni asla göremezsin.

Yani böyle fani bir gözle istekte bulunmakla beni görmek mümkün değildir, göremezsin. Ancak bâkî ve kalıcı olan bir gözle, Allah'ın lütuf ve ihsanı sayesinde bu, olabilir.

Yine âyetin bu kısmı da bizim lehimizde yani biz ehli sünnet inancına sahip olanların lehinde bir delildir. Çünkü yüce Allah burada, “Ben asla ve hiçbir zaman görülemeyeceğim” diye rü'yetin cevazını ortadan kaldırmış şekilde buyurmamıştır. Eğer yüce Allah, görülebilir olmamış olsaydı, mutlaka görülemez olduğunu bildirirdi. Çünkü bu, gerçekten açıklanması gereken ve ihtiyaç duyuları bit konudur.

“Fakat şu dağa bak, eğer o yerinde durabilirse sen de Beni göreceksin, buyurdu.” Yine bu da bizim lehimize bir delildir. Çünkü yüce Allah'ın görülmesini dağın yerinde kalıp kalanayacağına bağlamaktadır. Bu da mümkündür. Bir şeyin mümkün olan yani olabilir durumda olan bir şeye taallûk etmesi, onun imkanına yani mümkün olacağına bir delildir. Nitekim mümteni olan yani olanayacak, imkan dışı olan bir şeye taallûk ise o da mümkün değildir, mümtenidir.

Bunun mümkün olabileceğini delili de Rabbimizin, (.....) yani “o dağı darmadağın ediverdi” kavlidir.

Çünkü yüce Allah, (.....) buyurmuş, (.....) yani, “Ezildi” diye buyurmamıştır. Yüce Allah'ın var etmesini câiz gördüğü bir şeyi, var etmeyi istemediği zaman var etmemesi de câizdir. Çünkü yüce Allah fiilinde muhtardır, dilediğini yapar. Kaldı ki yüce Allah Hazret-i Mûsa'nın böyle bir şeyi istemekten umudunu kesmedi, bundan dolayı onu azar da etmedi. Eğer böyle bir şey muhal olsaydı, olamayacak bir şey olmuş olsaydı, yüce Allah mutlaka Hazret-i Mûsa'yı azarlar ve ona itapta bulunurdu. Nitekim yüce Allah Hazret-i Nûh (aleyhisselâm) u zarlamış, ona itapta bulunmuştu. Bunun için şöyle buyurmuştu:

“Ben sâna câhillerden olmamanı tavsiye ederim.” (Hûd,46)

Bilindiği gibi Hazret-i Nûh, oğlunun boğulmaktan kurtarılmasını istemişti, çünkü onun imansız olduğunu biliyordu.

“Derken Rabbi dağa tecelli eder etmez”

Yani zuhur edince, görününce, yüce Allah keyfiyeti anlatılamayacak ve bilinemeyecek bir şekilde zuhur edip çıkınca. Ebû Mansûr Muhammed Matürîdî (r.h) diyor ki: “Yüce Allah'ın dağa tecelli etmesi, İmâm Eş'ari'nin dediği gibidir. “Yüce Allah dağda hayat, bilgi ve görme özelliğini yarattı. Nihayet o da bunlar sayesinde Rabbini gördü.” İşte bu da Allah'ın görülebileceğini ispatına ilişkin bir nasıttır.

İşte bütün bu açıkları yönlerle rü'yeti yani yüce Allah'ın görümesini inkâr edenlerin cehaletini, bilgisizliklerini ortaya koymaktadır. Diğer taraftan bu inkârcıların ileri sürdükleri: “Mûsa (aleyhisselâm) aslında yüce Allah'ın görülemeyeceğini biliyordu. Ancak kavmi ondan Rabbini kendilerine göstermesini istemişlerdi. Nitekim Kur'ân'da da şöyle buyurulmaktadır: “Ey Mûsa! Biz Allah'ı açık bir şekilde görmedikçe asla sana îman etmeyeceğiz.” (Bakara, 55) İşte böyle bir istek karşısında, yüce Allah'ın görülemez bir varlık olduğunu onlara açıklamak için bu istekte bulunmuştur” tarzındaki gerekçeleri de bâtil, geçersiz ve anlamsızdır. Çünkü eğer durum onların ileri sürdükleri ve idda ettikleri gibi olsaydı, bu takdirde Hazret-i Mûsa: “Onlara görün ki, sana baksınlar, seni görsünler” derdi. Sonra ona: “Beni asla göremeyeceksiniz” diye buyururdu. Çünkü eğer rü'yet olayı câiz olan bir şey olmasaydı, Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) onlara vereceği cevabı ertelemezdi. Aksine hemen onlar, kulaklarının zannı patlatırcasına durmadan istedikleri o şey sebebiyle gereken cevabı ve karşılığı verirdi. Çünkü böyle bir istekte direnmek demek, küfürde direnmek demektir. Halbuki Hazret-i Mûsa'nın peygamber olarak gönderilme amacı bunu değiştirmektir, yoksa o küfrü onaylamak ve pekiştirmek değildir.

Görmez misin ki bu Yahûdîler Hazret-i Mûsa'dan:

“Ey Mûsa! Onların nasıl ki tanrıları var ise, sen de bize öyle bir tanrı yap” (A'raf, 138) diye istekte bulundukları zaman hemen hiç ara verilmeden, anında kendilerine Hazret-i Mûsa tarafından:

“Gerçekten siz câhillik eden bir toplumsunuz!” diye tepki ve karşılık verilmiştir.

(.....) Onu darmadağın ediverdi.”

Yani un ufak eyledi.

Buradaki, (.....) kelimesi, “Medkuk” ismi mefûl manasında mastardır.

Meselâ, (.....) gibi ki, “Emirin vuruşu” anlamındadır. (.....) ve (.....) sonu ister kaf harfiyle olsun, ister kef harfiyle olsun mana bakımından aynıdır. Darmadağın olmak, un ufak hale gelmek demektir. Kırâat imâmlarından Hamza ve Ali Kisâî, (.....) kelimesini (.....) olarak okumuşlardır.

Yani yerle dümdüz kılmak demektir, hiç tümseği olmamak, tümsek bırakmamak manasındadır. Nitekim hörgüçsüz olan, sırt dümdüz bulunan deveye de, (.....) denilir.

(.....) kelimesi de hâldir.

Yani düşüp bayıldı, demektir.

(.....) Ayılmca dedi ki: “Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tevbe ettim. Ben inananların ilkiyim.”

Senin azamet ve geline ilk inananlardanım. Dünyada câiz olmakla beraber bu rü'yet durumunu dünyada göstermeyeceğine ilişkin olarak ilk îman edenlerdenim.

Ka'bi ile Asamm şöyle demektedirler: “Göster zâtını, göreyim seni” demenin manası, bana bir mu'cize, bir âyet göster ki, bu âyet sayesinde gayet sorunlu olarak seni âdeta görmüşçesine bileyimi îman edeyim, demektir. “Beni asla göremezsın” kavli ise,

“Sen bu özellikle ve bu nitelikte beni göremezsın, göremeyeceksın” .

demektir. “Göster zâtını, Seni göreyim” demiştir. “Onu/âyeti, mu'cizeyi göreyim” dememiştir. Yüce Allah da, “Beni asla göremezsın” buyurmuş ve: “Benim ayetimi göremeyeceksın” buyurmamıştır. Böyle bir şey yok iken nasıl'olur da bunun manası: “Benim ayetimi asla göremeyeceksın” olsun? Çünkü yüce Allah Hazret-i Mûsa'ya en büyük mu'cizeleri gösterdi, dağı yerinden kaldırıp darmadağın hale getirdi.

144

Allah buyurdu ki: “Ey Mûsa! Ben peygamberliğimle ve sözlerimle seni insanların başına seçtim. Sana verdiğimi al ve şükr edenlerden ol.”

(.....) Allah “Ey Mûsa! dedi, ben risâletimle (sana verdiğim görevlerle) ve sözlerimle seni insanların başına seçtim. Sana verdiğimi al ve şükredenlerden ol.” Bu hususta verilen nimete, ki bu en büyük nimetlerdendir, bunlara şükret.

Rivâyete göre Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) Arefe günü baygınlık geçirdi, Tavrât ise kendisine Kurban kesimi günü, Bayram günü yani Nahr günü verildi. Bu zilhicce ayının onuncu günü idi. Hazret-i Harun (aleyhisselâm) vezir ve Hazret-i Mûsa'ya tabi bir durumunda olunca, seçilme görevi Hazret-i Mûsa'ya tahsis kılınmış oldu.

145

Nasihat ve hükümlerin açıklamasına dair ne varsa hepsini levhalarda yazdık. (Ve dedik ki) bunları kuvvetle tut, kavmine de onun en güzelini almalarını emret. İleride size, o fâsıkların yurdunu göstereceğim.

Nasihat ve herşeyin açıklamasına dair ne varsa hepsini Mûsa için levhalarda yazdık.

Burada geçen (.....) kelimesinden kasıt Tevrât'tır. Bu da,

“Levh” kelimesinin çoğuludur. Bunlar on levha, bir tefsire göre yedi levha idiler. Levhalar zümrütten idi, bir tefsire göre de tahtadan idi. İçlerinde.Tevrât yer aldığı hâlde bunlar gökten inmişlerdi.

(.....) kavli, (.....) fiilinin mefulü olarak mahallen mensûbtur.

(.....) Kavli de bundan bedeldir. Mana buna göre şöyledir: “İsrâ’îl oğullarının dinleriyle ilgili olarak ister vaaz, ister hükümlerin detaylı olarak anlatılması olsun ihtiyaç duydukları her konuya ilişkin her bilgi ve açıklamayı yazdık.”

Bir tefsire göre de yetmiş deve yükü idi. Bunların tamamını dört kişi dışında kimse okuyamamıştır. Bu okuyanlar da Hazret-i Mûsa, Hazret-i Yuşa, Hazret-i Uzeyir ve Hazret-i İsa idiler.

“Bunları kuvvetle tut” Ona dedik ki: onu, al, ona dört elle sanl... (.....) kavli, (.....)üzerine ma'tûftur. Buradaki zamîr de ya (.....) kavline veya (.....) kavline âittir. Çünkü bu, “şeyler” manasındadır. (.....) sağlam bir şekilde, ciddiyetle ve kararlılıkla, azimetle al.

Yani Ulül Azm olan peygamberlerin alışıyla al, o dikkatle sarıl, demektir.

(.....) Kavmine de onun en güzelini almalarını emret.

Yani onda bulunan şeylerin güzeli ve en güzeliyle amel etmelerini emret. Meselâ kısas gibi, affetmek gibi, yardımda bulunmak/intikam almak gibi, sabretmek gibi...Onlar, güzel ifadesi veya hükmü içerisinde yer alan şeyleri almalarını emret ve daha çok sevap getirecek olan şeye satılmalarını söyle. Meselâ şu âyette ifade edildiği gibi;

“Rabbinizden size indirilenin en güzeline uyun!” (39, Zümer, 55)

(.....) Yakında size, yoldan çıkmışların yurdunu göstereceğim. Fir'avun'un ve kavminin yurdunu., ki burası de Mısır'dır. ad ve Semûd kavimlerinin topraklarıdır, o helâk edilen toplara âit yurtlar ve yaşadıkları çağlar... Nasıl onları ortadan kaldırmış ve nasıl helâk etmiş, baraları görsünler de, bunlardan ibret alsınlar için. Dolayısıyla onlar gibi fâsıklığa, haksızlığa, şirke ve zulma bulanmasınlar için.. Aksi takdirde bunlar tıpkı onların köklerinin helâk edilmeleri suretiyle kazındıkları gibi helâk edilip yok olmasınlar.

Yahut bu yurttan maksat, cehennem olabilir.

146

Yeryüzünde haksız yere böbürleneni âyetlerimden uzak laştıracam ki onlar bütün mu'cizeleri görseler de iman etmezler. Doğru yolu görseler onu yol tutmazlar. Ve eğer sapıklık yolunu görürlerse, hemen onu ya tutarlar. Bu durum, onların âyetlerimizi yalanlamalarından ve onlardan gâfil olmalarından ileri gelmektedir.

(.....) Yer yüzünde haksız yere böbürleneni âyetlerimden uzaklaştıracam.

Zinnun Mısri -Allah ruhunu kutsasın- şöylediyor: “Kur'ân'ın gizli hikmeti sebebiyle yüce Allah, köksüzlerin ve bâtıla yönelmiş aşırıların gönüllerine ikramda bulunmaktan geri durmuştur, uzak kalmıştır.” Çünkü bu tür kimseler insanlara karşı büyüklük taslamaktalar, hakkı kabul etmekten yüksünüyorlar, büyüklük gösteriyorlar. Bu gerçekte şu manaya gelir; büyüklük yalnızca yüce zâtına has olan bir konuda kibirlenmeye ye böbürlenmeye kalkışmak dernektir. Bu, kudreti yüce olan Allah'a karşı saygısızlık ve en büyük gühantır.

(.....) kavli hâldir.

Yani hakketmedikleri hâlde büyükenirler. Çünkü gerçek manada büyülenme bir tek Allah'a âittir.

“Onlar bütün mu'cizeleri görseler de îman etmezler.” Kendilerine indirilen ayetlere ve mu'cizelere inanmazlar.

“Doğru, yolu görseler onu kendilerine yol edinmezler.” Kırâat imâmılarından Hamza ve Ali Kisâî, kelimesini, (.....) olarak okumuşlardır. Gerçi (.....) Ve (.....) kelimeleri tıpkı, “Sukm ve Sekam” kelimeleri gibidirler.

“Fakat azgınlık yolunu görürlerse hemen ona saparlar.”

Yani sapıklık ve dalalet yolunu..

(.....) Bu durum, onların âyetlerimizi yalanlamalarından ve onlardan gâfil olmalarından ileri gelmektedir.

Yani âyet ve mu'cizeleri yalanlamaları sebebiyle, inat yüzünden gaflete düşmeleri ve aymazlıkları sebebiyledir. Yoksa onların aymazlığı yanılgıya ve bilgisizliğe, cehalete dayanan bir gaflet ya da aymazlık değildir. Burada, (.....) mahallen merfûdur.

147

Halbuki âyetlerimizi ve âhirete kavuşacakları yalanlayanların amelleri boşa çıkmıştır, çekecekleri sırf kendi amellerinin cezâsıdır.

(.....) Halbuki âyetlerimizi ve âhirete kavuşmayı yalanlayanların amelleri boşa çıkmıştır.

Burada, (.....) kavli, mastarın mefulü bihe izafeti kabilindendir.

Yani onu, “Onların âhirete kavuşmaları ve oradaki durumları müşahede edip görmeleri anında., demektir.

Buradaki, (.....) kavli, (.....) kavlinin haberidir.

(.....) Onlar, yapmakta oldukları amellerden başka bir şey için mi cezâlarıdırılırlar. Bu, peygamberlerin gönderilmesini yalanlayanların durumlarını yalanlayan, hallerini ortaya koyan bir ifadedir.

148

Mûsa'nın kavmi onun ardından ziynet ve süs eşyalarından böğürebilen bir buzağı heykeli yapıp ilâh edindiler. Görmediler mi ki o, onlarla ne konuşabiliyor ve ne de onlara yol gösterebiliyor? Buna rağmen onu ilâh edinerek zalimler oldular.

(.....) (Tûr'a giden) Mûsa'nın arkasından kavmi, zinet takımlarından, böğürülebilen bir buzağı heykelini (tanrı) edindiler.

Burada görüldüğü gibi, bu durum îsrailoğullarına nizpet olunmaktadır. Halbuki İsrâ'iloğulları onlar arasında avare dolaşan, aylak ve varlıksız kimselerdi. Bununla beraber Fir'avun ve kavminin yaptıklarından” etkilenmişlerdi. Onlara nispet edilen şey bu açıdan bunlara nispet olunmuştur. Çünkü en basit bir şey sebebiyle de olsun ona izafetle bu olabilmektedir.

Ayrıca bu, sununda delilidir; herhangi bir kimse bir eve girmek üzere yemin etse ve istiâre ilke yanbi ödünç ve benzeri bir yol ile oraya girmiş olsa, yeminini bozmuş olur. Çünkü bunlar helâk olanların evlerine ve varlıklarına sahip olmuşlar ve onların üzerine konmuşlardır. Nitekim bu şeyler dışında da onlara âit mallara sahip olmuşlardır.

İşte bu, aynı zamanda şunun için de bir delil teşkil etmektedir: İstila yoluyla kafirlere âit mallara sahip olmak, aynı zamanda onların mülklerinin de ellerinden gideceğini gerektirir. Evet putu yapan ve put edinen kimse Sâmiri adında bir Yahûdîdir. Fakat ötekiler de onun bu yaptığına nza göstermişler ve ses çıkarmamışlardır. Dolayısıyla bu fiil bunlara isnat olunmuş oldu.

(.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğuludur. Bu kendisiyle süslenilen altın ve gümüşten elde edilen süs eşyası demektir. Kırâat imâm larından Hamza ile Ali Kisâî bu kelimeyi, (.....)tarzında, öncesiyle uyum sağlasın için okumuşlardır. (.....) kelimesi, (.....) fiilinin mefulüdür. (.....) ise bundan bedeldir.

Yani diğer bedenler gibi eti, kanı olan bir varlık, buzağı yaptı. Âyette geçen (.....) kelimesi sığır böğürmesi manamadır. (.....) kavli de, (.....) fiilinin ikinci mefulüdür.

Yani böğüren bir ilâh, bir put edindiler, demektir.

Daha sonra onların çok aşağılık ve basit olan akıllarına hayret ederek şöyle buyurdu:

“Görmediler mi ki o, onlarla ne konuşabiliyor ve ne de onlara yol gösterebiliyor?” Bir söz söylemeye kâdir olmadığı gibi, doğru bir yol göstermeye de kâdir değildir. Bunlar hangi akla hizmet ederek Allah'ı bırakıp bir buzağıyı, bir sığır ilâh edinyorlar. Halbuki yüce Allah'ın sözlerini yazmak için okyanuslar mürekkep olsa, yüce Allah'ın sözleri bitmeden kesinlikle okyanuslar mutlaka bitip tükenir. Çünkü insanların akıllarında yerleştirdiği deliller sayesinde onları hakka, doğru yola ileten ve yönlendiren ve kitaplarında indirdi lideriyle de yol gösteren bizzat yüce Allah'ın kendisidir. Bundan sonra söze şöyle başlayarak diyor ki:

“Ve onu ilâh tanrı olarak benimsediler ve zalimler oldular.”

Yani bütün gerçeklere ve mu'cizelere rağmen onlar buzağıyı ilâh edindiler, hoş karşılanmayan ve red edilen, kabul olunmayan bu iğrenç yola giriştiler. Çünkü bunlar zâlim yani kâfirler idiler.

149

Ne zaman ki başları elleri arasına düşüp pişmanlık duydular da kesin olarak saptıklarını gördüler. Dediler ki: “Eğer Rabbimiz bize merhamet etmez ve bizi bağışlamazsa, kesin olarak herşeyimizi kaybedenlerden olacağız.”

“Ne zamanki başları elleri arasına düşüp pişmanlık duydular da” buzağıya tapınmaları yüzünden pişmanlıkları artınca.. Bunun esası şöyledir: Aşırı derecede pişmanlık duyan bir kimse bunun şiddetinden ve üzüntüsünden ötürü parmağını ısırır, sanki eli onun değilmiş, ondan düşmüş gibi olur. Çünkü eli ağzına girmiş olmaktadır. Burada (.....) fiili, (.....) kavlime isnat olunmuştur. Bu da bir tür kinayedir.

Zeccâc diyor ki bunun manası şöyledir: “Pişmanlıkları ellerine düştü”

Yani gönülleri ve özlery yandı, yakıldı, demektir. Nitekim, “elinde kötü bir iş meydana geldi” ifadesine benzer bir tabirdir. Her ne kadar o kötüğ şeyin elin içinde olması mümkün değilse de, tabir ve deyim olarak böyle denir. Bununla gönülde ya da kalpte meydana gelen şeyin, sanki kişinin elinde meydana gelmiş ve göz ile görülen bir şey imiş gibi bir benzetme ile anlatılmaktadır.

(.....) Kesin olarak saptıklarını gördüler.” Sapıklıkları kendilerine apaçık ve ayan-beyan bir şekilde ortaya çıktı, âdeta onu elle tutulur ve gözle görülür gibi bir açıklık ve netlikte görür oldular.

“Dediler ki: Eğer Rabbimiz bize acımaz ve bizi bağışlamazsa”“Kırâat imâmlarından Hamza ve Ali Kisâî, “Eğer Rabbimiz! Bize merhamet etmez ve bizi bağışlamazsan” manasında, (.....)tarzındaokumuşlardır. “Rabbena” kavlini de nida üzere mensûb kılmışlardır.

“Mutlaka ziyana uğrayanlardan olacağız.” Hem bu dünyada ve hem âhirette aldanmış ve her şeyimizi kaybetmiş olanlardan olacağız.

150

Mûsa dönünce kavmine karşı öfkeli ve üzüntülü bir hâlde dedi ki: “Benden sonra arkamda ne fena işler işlemişsiniz! Rabbinizin emrine beklemeksizin acele mi ettiniz?” Elindeki Tevrât levhalarını yere bıraktı ve hemen kardeşinin başından tutup onu kendine çekti. Kardeşi de dedi ki: “Anamın oğlu! Bu toplum gerçekten beni güçsüz gördüler ve neredeyse beni öldüre yazdılar. Ne olur düşmanlarını bana güldürme ve beni bu zâlim toplumla bir tutma.”

(.....) Mûsa, kızgın ve üzgün bir hâlde kavmine dönünce dedi:

Âyetteki, (.....) kelimesi, Mûsa'dan hâldir. Nitekim, (.....) kelimesi de hâldir ve mahzun, üzüntülü, kederli manalarındadır.

(.....) Benden sonra arkamdan ne kötü işler yapmışsınız?

Benim yerimde durdunuz ve halîfelerim oldunuz, fakat benden sonra ne iğrenç ve kötü işler yapmışsınız! Buradaki uyan ve sesleniş buzağıyı ilâh edinen Samiri ve taraftarlarıdır. Ya da bu söz Hazret-i Harun (aleyhisselâm) ile îman edenlere karşı söylenmiştir. Çünkü Hazret-i Mûsa, kardeşi Hazret-i Harun'a demişti ki: (A'raf,142) “Yokluğumda kavmim arasında benim yerime geç!” Mana şöyle olmaktadır: “Benden sonra arkamdan ne fena işler işlemisiniz,” çünkü siz Allah'a ibâdet ve kulluk edeceğiniz yerde gidip buzağıya tapınıyorsunuz., demektir. Ya da; siz Allah'a kullukta bulunmayanlara engel olmamışsınız, demektir. (.....) kelimesinin faili muzmerdir.

Çünkü bunu, (.....) kavli tefsîr ediyor. Mahsusun bizzem burada mazuf bulunmaktadır. Bu cümle: “Benden sonra benim yerime sizin üstlenmiş olduğunu hilâfet görevi sizin tarafınızdan ne kötü bir hilafet olmuştur” takdirindedir.

(.....) kavlinden sonra gelen,(.....) kavlinin manası şöyledir: “Benden görüp öğrendiğiniz Allah'ın birliği ve Onun şerikinin, ortağının olmadığı gerçeğinden sonra, demektir veya İsrâ'il oğullarını Tevhit inancına yönlendirmemden ve onları ineğe tapmaktan men ettikten sonra, demektir. Çünkü İsrâ'il oğulları: “Ey Mûsa onların nasıl ki ilâhları var ise, sen de bize öyle bir ilâh yap, dediler.” (A'raf,138) Halbuki başkalarının yerine vekalet eden halîfelerin asıl görevi, adına hilafette bulundukları zatın yolunda ve gösterdiği doğrultuda hareket etmeleri gerekir, görevleri budur.

“Rabbimizin emrini beklemeksizin acele mi ettiniz?” Buzağıya tapınmak suretiyle Rabbimizin size gelecek emrini beklemeyip aceleci mi davrandınız? Çünkü Kırk gün sonra size Tevrât'ı alıp getirdim. Acele etmek demek; bir şey konusunda henüz vakti gelmeden önce erken davranmaktır. Bir tefsire göre de, “Acele ettiniz” kelimesi, terkettiniz manasıdır.

“Elindeki Tevrât levhalarını yere bıraktı”

Buzağıya tapınma olayını duyar duymaz, Hazret-i Muşa Allah adına olan öfkesinden ötürü elindeki Tevrât levhalarını yere atı verdi. Zaten Hazret-i Mûsa öfkeli bir kimse idi. Kardeşi Hazret-i Harun ise ona göre daha yumuşak idi. Bu bakımdan da İsrâ'il oğulları onu Hazret-i Mûsa'dan daha çık seviyorlardı. Bu kızgınlık sırasında üzerinde Tevrât'ın yazılı bulunduğu levhalarla tabelar yere atılınca kmlıp hasar görmüştüler. Bunun üzerine yediden altısı yükseğe çekildi, kaldı. Geride sadece yedide bir kaldı. Tevrâtın kaldımları levhalarında her şeye âit detay bilgiker bulunuyordu, kalanında ise hidâyet ve rahmet konulan bulunuyordu.

(.....) Ve kardeşinin (Harunun) başım tutup kendine doğru çekmeye başladı. Kardeşine öfkelenerek öfkesinden onun başındaki saçlarına yapıştı. Çünkü Hazret-i Harun (aleyhisselâm) İsrâ'il oğullarının buzağıya tapmalarına engel olamamıştı. Kızgınlığından saçından yakaladığı kardeşini azarlamak maksadıyla kendine doğru çekmeye başladı. Fakat bu çekiş, kardeşi Harun'u küçümsediğinden veya aşağıladığından değildi. Bu, (.....) kavli Mûsa'dan hâldir.

“Kardeşi de dedi ki: Anamın oğlu!” Bu ifadede,

(.....) kelimesi, (.....) kelimesiyle birlikte tıpkı, “Hamsete Aşere” gibi feth üzere mebni kılınmıştır. Ancak Kırâat imâmılarından Hamza, Ali Kisâi ve İbn Âmir, “mim” harfinin kesriyle, (.....) olarak okumuşlardır. Çünkü bunun aslı, (.....) idi. Sadece kesre ile yetinildiğinden, ayrıca “Y” harfine gerek kalmadığı için hazfedilmiştir. Bundan farklı bir değerlendirmeye gidilmemelidir. Çünkü gerek Hazret-i Mûsa ve gerekse Hazret-i Harun ana ve babaları bir kardeşirler, aralarında üveylik yoktur. Fakat âyette anneye yer verilmesinin nedeni, annesinin mü'mine yani inanmış bir kadın olması sebebiyledir. Bir de anneye yer verilmesi, acıma ve şefkat duygularını harekete geçirmede daha etkin olduğu içindir.

“Bu toplum beni cidden zayıf gördüler ve neredeyse beni öldüreceklerdi.”

Yani öğüt vermemle olsun, uyarmamla olsun ne kadar gayret gösterdiysem de, son gücüme kadar engel olmaya çalıştığım hâlde onlara mani olamadım. Çünkü beni aralarında güçsüz biri olarak görüyorlardı ve neredeyse beni öldürmeye bile kalkıştılar.

“Sende düşmanlarını bana güldürme”

Buzağıya tapmakta olan düşmanlarını bana güldürüp sevindirme. Onların beni aşağılayıp küçümseyecekleri bir şey yapma, bana kötülük etmelerine neden olabilecek bir davranış içine girme.

“ve beni bu zâlim kavimle beraber tutma!” Bana kızman sebebiyle beni onlarla aynı kefeye koyma, onlara yakın görme.

Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) kardeşinin mazeretini anlayınca bunun üzerine Rabbine şöyle yakardı:

151

Mûsa da şöyle yakardı: “Rabbim! Beni ve kardeşimi bağışla ve bizi de rahmetine katarak cennetine koy. Çünkü sen merhametli olanların en merhametlisisin.”

(.....) Mûsa da: Ey Rabbim! Beni ve kardeşimi bağışla. Hazret-i Mûsa kardeşi Harun'u memnun etmek için, kardeşinin de onlarla beraber böyle bir işe kâtilmadığına dair onun lehine dua etti, aleyhte bir şey yapmayı bıraktı. Bu durumda mana şöyledir: Rabbim! Kardeşimle ilgili olarak onun hakkında bendeki raşkmılık sebebiyle beni bağışla, eğer aldığı görevi güzel bir şekilde yerine getirmekten bir yanılığa ve aşırılığa gitmişse onu da bağışla!

(.....) Bizi rahmetine kabul et. Dünyada kendi koruman altına al ve âhirette de cennetine koy.

(.....)Zira sen merhametlilerin en merhametlisisin! dedi.

152

Buzağıyı ilâh edinenler var ya işte onlara Rableri tarafından dünya hayatında muhakkak olarak bir gazap ve bir zillet erişecektir. Ve:

(.....) Buzağıyı (tann) edinenler varya, işte onlara mutlaka rablerinden bir gazap ve dünya hayatında bir alçaklık erişecektir. Ülkelerinden çıkarılmaları, sürgün edilmeleri idi. Çünkü gariplik ve kimsesizlik, şnsana boyum eğdirtir. Ya da kendilerine cizye ödeme mahkumiyetinin verilmesi demektir.

(.....) Biz iftiracıları böyle cezâlarıdırız.

Yani Allah adına yalan nyere iftira uyduranları. Çünkü Samiri adındaki Yahûdî şöyle diyordu: “İşete sizin de ilahınız ve Mûsa'nın da ilahı bu buzağıdır.” (Taha, 88)

153

Kötülükler yaptıktan sonra ardından tevbe edip de îman edenlere gelince, şüphesiz ki o tevbe ve îmandan sonra, Rabbin elbette bağışlayan ve merhamet edendir.

(.....) Kötülükler yaptıktan sonra ardından tevbe edip de îman edenlere gelince;

(.....) Şüphesiz ki o tevbe ve îmandan sonra, Rabbin elbette bağışlayan ve merhamet edendir.

Yani kötülüklerinden dönmelerinden ve tevbe edip îman etmelerinden sonra, yüce Allah kendilerini kesinlikle bağışlayıp günahlarını da örtendir. Daha önceden yaptıklarını da silendir. Bu manasıyla yüce Allah Gafurdur. Rahîmdir. Çünkü cennet ile kullarını nimetlendirip mükafatlandırmaktadır.

Buradaki bu hüküm genel bir hüküm olup, ister buzağıya tapanlar olsun ve ister başkalan olsunlar, yaptıklarından vazgeçip îman etmeleri hâlinde hepsi de bağışlanabileceklerdir. İşledikleri günahın veya suçun, cinâyetin büyüklüğü ne olursa olsun tevbe edilmesi durumunda bağışlanacakları bildirilmiş olmaktadır. Çünkü

burada yüce Allah İsrâ'il oğullarını işledikleri suçun ya da cinâyetin büyüklüğüne yer vermiş, önce bunu ele almış, bunun da hemen peşinden Rahmetinin yüceliğinden söz etmiştir. Rabbimiz böyle buyurmakla şu gerçek bilinsin şstemiştir: “Günahlar ne kadar büyük olursa olsun, Allah'ın affı ve bağışlaması bunların hepsinden daha büyüktür.

(.....) edatı ise, isim ve haberiyle beraber, (.....) nin haberidir.

154

Mûsa'nın kızgınlığı yatışınca levhaları yerden aldı.O levhaların birinde, “Rablerinden korkanlar için hidâyet ve rahmet vardır” bilgisi yer alıyordu.

(.....) Mûsa'nın öfkesi dinince levhaları aldı. Zeccâc diyor ki, (.....) kelimesinin manası sükûnet bulunca demektir.

Yani (.....) manasındadır. Nitekim âyet Sekene olarak da okunmuştur.

(.....) Onlardaki yazıda Rablerinden korkanlar için hidâyet ve rahmet (haberi) vardı.

Bu levhalarından birinden yazılıp alman, istinsah edilen ve yazılara göre Âyette geçen, (.....) kelimesi, (.....) ölçüsünde bir kelime olup mefûl manasındadır yani yazılı olan demektir, ve tıpkı “Hutbe” kelimesi kalıbında bir kelimedir.

(.....) kavline (.....) harfinin dahil olması, mefulün takaddümü sebebiyledir. Bu bakımdan fiilin bu gibi kelimelerde amel etmesi zayıftır.

Yani eğer fiil mamulünden sonraya kalırsa bu takdirde mamulü üzerinde amel etmesi zayıflaşır.

155

Mûsa belirlediğimiz süre içinde kavminden yetmiş kişi seçip ayırdı. Ancak sözleşme yerinde onları müthiş bir deprem sarsıntısının sarsması üzerine Mûsa şöyle dedi: “Rabbim! Dilemiş olsaydın daha önceden onları da beni de helâk ederdin. Şu anda içimizdeki bir takım kendini bilmezlerin yüzünden bizleri helâk mı edeceksin? Bu, yalnızca senin bir denemehdir. Bu deneme sayesinde dilediklerini saptırır ve dilediklerini de doğru-hak olan yola yönlendirirsin. Sensin bizim yardımcımız! Öyleyse bağışla bizi, merhamet eyle bize! Zaten Sen bağışlayıp mağfîret buyuranların en hayırhsısın!

(.....) kavli, (.....) demektir. Burada cer edatı olan (.....) edatı hazfolunmuştur. Fiil buna vasledilmiştir.

Bir tefsire göre Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) oniki boydan ya da kabilenin her birinden altışar kişi seçmişti. Böylece sayıları 72 kişiye ulaştı. Ancak içinizden iki kişi geride kalıp otursun, dedi. Bunun üzerine Kaleb ile Yuşa oturdular.

Yani buzağıya tapmaktan uzak duranlar içerisinden belirlediğimiz vakitte....

(.....) Onları o müthiş deprem yakalayınca Mûsa dedi ki:

“Ey Rabbim! Dileseydin onları da beni de daha önce helâk ederdin.”

Onlardan buzağıya tapmanlarıh olması ve benim de bir kiptiyi öldürmem sebebiyle helâk edebilirdin.

(.....) Bu iş senin imtihanından başka bir şey değildir.

İçimizde bir takım câhillerin ve kendini bilmez takiminin, yani buzağıya tapanların işledikleri yüzünden bizi helâk mi edeceksin?

(.....) Bu senin imtihanından başka bir şey değildir.

Bu, senin bir imtihanındır, sinamandır. Bu ifade, şu ayete dayanmaktadır:

“Senden sonra biz, kavmini imtihan ettik.” (Taha, 85)

İşte bunun üzerine Mûsa (aleyhisselâm) demişti ki: “Bu imtihan var ya işte bu, setlin daha önce bana bildirdiğin imtihandır.” Ya da bu, yüce Allah in kullarını dilediği gibi dilediği şey ile imtihan etmesi ve denemesidir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“Biz, bir imtihan olarak sizi hayır ile de, şer ile de deneriz.” Enbiyâ', 35

(.....)Onunla dilediğini saptırırsın, dilediğini de doğru yola iletirsin.

Bu imtihan ile kullarından dilediklerini, içlerinden dalalet ve sapıklığı tercih edeceklerini bildiğin kimseleri saptarsın, bu yoldan hidâyeti tercih edeceklerini bildiğin kimseleri de doğru yola iletirsin.

(.....) Sen bizim sâhibimizsin Bizim işlerimiz üzerin de güce sahip olan ve idare eden sensin.

(.....) Bizi bağışla ve bizi acı! Sen bağışlayanların en iyisisin.

156

Bize hem bu dünyada ve hem âhirette iyilik yaz. Muhakkak biz Senin yoluna yöneldik.” Allah da şöyle buyurdu: “Azâbımı kimi dilersem ona isabet ettiririm; Rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır. Onu emir ve yasaklara bağlı olarak hareket eden takva sahiplerine, zekâtı verenlere ve âyetlerimize iman edenlere yazacağım.

(.....) Bize, bu dünyada da iyilik yaz âhirette de. Rabbimiz! Bize bu dünyada sağlık, afiyet, güzel bir hayat ver, sana itaatta muvaffakiyet sağla ve bizi imanda sebat ettir, bize paylaşımda bu güzelliği ihsan eyle. Âhirette ise cennetini, ver.

“Şüphesiz biz sana döndük” Tevbe edip sana döndük, sana yöneldik. Meselâ “Hade ileyhi, YeHûdu” denir ki bu, bir şeyden dönüldüğünde denir.

Yani dönmek, tevbe etmek manalarındadır.

(.....) kelimesi de, (.....) kelimesinin çoğuludur. Bu ise tevbe eden ve dönen demektir.

(.....) Allah buyurdu ki: “Kimi dilersem onu azâbıma uğrattırım.”

Yani durum ve vaziyeti bu olanlardan kimi dilersem onlara azap ederim. Onları bağışlayacak değilim.

“Rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır.” Rahmetimin durumuna gelince o öylene geniştir ki, herkesi ve her şeyi kuşatır, herkese ve her şeye ulaşır. Bir Müslüman ya da bir kafir yoktur ki, dünyada üzerlerinde rahmetimin eseri ve izi görülmemiş olsun.

(.....) Onu emir ve yasaklara bağlı olarak hareket eden takva sahiplerine, zekâtı verenlere ve âyetlerimize iman edenlere yazacağım.” O rahmeti, Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’in ümmetinden olup şirkten sakınıp uzak duranlara, farz kılman zekâtı verenlere ve bizim gönderdiğimiz bütün kitaplara îman edip bunlardan hiç birini ye hiçbir şeyi inkâr etmeyenlere yazacağım.

157

Ki onlar yanlarındaki Tivrât ve İncil’de niteliklerini yazılı buldukları ümmi -okuması ve yazması olmayan- Peygamber pları Rasûle uyarlar. O onlara iyilikleri emreder ve kötülüklerden de onları meneder. Temiz, güzel ve hoş olan şeyleri onlara helâl-mubah, pis ve murdar olan şeyleri de haram kılar. Üzerlerindeki ağırlıkları ve omuzlarındaki zincirleri kaldırır. Bû itibârla ona îman eden, ona destek veren, yardım eden ve onunla beraber indirilen nur’a uyanlar var ya, işte gerçekten kurtuluşa erenler onlardır.”

(.....) Yanlarındaki Tivrât ve İncîl'de yazılı buldukları o elçiye, o ümmi peygambere uyanlar (var ya) işte o peygamber;

Kendisine âit olarak bir kitap yani Kur'ân vah yettiğimiz ve mu'cizeler sâhibi olan, okuma ve yazması da bulunmayan peygambere âit özellikleri yanlarında bulanlar,

Yani İsrâ'il oğullarından olup da ona uyanlar, Tivrât ve İncîl'de de onun nitelikleri görmüş, okumuş ve öğrenmişlerdi. —

“O onlara iyilikleri emreder”

Yani Allah eş ve denk edinmekten onları uzaklaştırarak, kullara da acıyarak iyilik yollarını gösterip emreder.

“Ve kötülüklerden de onları meneder.”

Yani putlara tapmaktan ve akraba ile olan bağları koparmaktan meneder, buna engel olur.

(.....) Onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar. Meselâ iç yağ ve benzer şeyler gibi temiz olan ve bunların haram kıldıkları bu türden şeyleri helâl kılar. Ya da üzerine Allah'ın ismi anılarak kesilmiş olan ve böylece şer'at açısından haram olmayan temiz şeyleri, aynı zamanda haramdan kazanılmayıp mubah olan yollardan kazanılan şeyleri de helâl kılar. Diğer taraftan kötü ve iğrenç şeyleri Meselâ kan, leş, domuz eti ve Allah'tan başkası adına boğazlanmış olan murdar şeyleri de haram kılar veya hüküm itibariyle iğrenç ve murdar kabul edilen, kötü sayıları faiz, rüşvet ve benzeri mubah olmayan yollardan kazanılanları da haram kılar.

(.....) Üzerlerindeki ağırlıkları, yani kendilerine hareket ve davranma fırsatı bırakmayan, âdetâ onu hapsedip tutuklayan ağır yükleri, Meselâ altından kalkılamayacak ağırlıktaki sorumlulukları, tevbe etmeleri için kendilerini öldürmeleri, hayatlarına son vermeleri, kendisiyle günah işlenen organların kesilip atılması gibi zor ve ağır gelecek şeyleri kaldırır.

(.....) kelimesi, (.....) kavline müteallik bulunmaktadır.

Yani mana şöyledir: “Peygambere ve onun sünetine uymakla beraber, ona indirilen Kur'ân'a uyanlar var ya “İşte gerçekten kurtuluşa erenler onlardır.” Her hayra ve her başarıya ulaşmışlar ve her türlü kötülükten de kurtulmuşlardır.

Kırâat imâmılarından İbn Âmir, (.....) kelimesini çoğul olarak, (.....) diye okumuştur.

“Ve omuzlarındaki zincirleri kaldırır.” Burada sözü edilen hususlar da oldukça zor ve ağır olan hükümler demektir. Meselâ; diyet sözkonusu olmaksızın ister kasten yani bile bile olsun, ister hata yoluyla olmuş olsun mutlak manada kısas hükmünün uygulanması gerektiğidir. Aynı şekilde ister insan bedeni üzerinde olsun, ister üzerindeki giyside olsun bir necasetin bulaşması durumunda o kısmın kesilip atılması kesin hükmü gibi. Elde edilen ganimetlerin yakılması kesin hükmü gibi. Kişinin işlediği günahların evlerin kapıları üzerinde ortaya çıkartılması, teşhiri hükmü gibi. İşte bütün bu hükümler kesin olarak İsrâ'il oğullarında uygulanması kesin olan hükümlerdi. İslam ile bunlar hafifletilmiş oldu. Bütün bu anlatıları şeyler laleye yani zincire benzetildi ki, benzerlikte bir farkının olmadığı, mutlak manada yerine getirilmesi gereken hükümler olduğu gerçeğini bildirmek ve açıklamak içindir.

“O peygambere inanıp saygı gösteren” Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'e îman eden, ona tazimde bulunup saygı gösteren ya da ona karşı koyan düşmanlarının güçlerini kırarak, onun düşmanlarına mani olan, Azr, kelimesi esasen menetmek manasınadır. Nitekim tazir tabiri de bü kökten türemedir. Çünkü bu da çirkin ve kötü olan Meselâ had uygulaması gibi şeylerden menetmek anlamındadır. Bu manada mani olmak, engel olmak demektir.

(.....) Ona yardım eden ve onunla birlikte gönderilen nur'a (Kur'ana) uyanlar varya, işte kurtuluşa erenler onlardır.

De ki: Ey insanlar! Ben gerçekten sizin hepinize Allah'ın peygamber olarak gönderdiği Rasûlüyüm. Ki göklerin ve yerin hükümlanlığı yegane olarak Onundur. Ondan başka bir ilâh da yoktur. Diriltten de öldüren de Odur. O hâlde Allah'a ve Onun kelimelerine-kitaplarına îman eden ümmî -okuma ve yazması olmayan bir- peygamber olan Rasûlüne îman edin ve ona uyun ki doğru yolu bulasınız.

“De ki: Ey insanlar! Ben gerçekten sizin hepinize Allah'ın Rasûlüyüm.” Her peygamber özellikle kendi yoplumuna has peygamber olarak gönderilmişlerdir. Halbuki Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) efendimiz bütün insanlara ve aynı zamanda cinlere de peygamber olarak gönderilmiştir. (.....) kelimesi, (.....) kavlinden hâldir “Ki göklerin ve yerin sâhibi.”

Bu cümle, muzmer olan, (.....) fiiliyle mahallen mensûbtur. Bu da medh üzere mensûb bulunmaktadır.

“Ondan başka bir ilâh da yoktur.” Bu ifade sıladan yani ilgi cümlecigiğinden bedeldir.

Bu cümle de, (.....) yan cümlecigiğidir. Nitekim bundan sonra gelen, (.....) Diriltten de öldüren de O'dur.” Cümlesi de böyledir. (.....) kavli, kendisinden önce geçen cümleyi açıklamaktadır. Çünkü aleme mâlik olan bir zât, gerçekte ve hakikatte de ilâh olan ancak Odur, başkası değil.

(.....) kavlinde de gerçekten ilâh olmaya layık olan ve ilahlıgım kendisine has olması gereken de yüce Allah olduğunu açıklama manası vardır. Çünkü Allah'tan başkası diriltmeye ve öldürmeye asla kâdir değildir, olamaz.

(.....) Öyle ise Allah'a ve Ümmî peygamber olan Resûlüne -ki o, Allah'a ve onun sözlerine inanır- îman edin.

Burada geçen, (.....) ifadesinden kasıt, Allah tarafından indirilmiş olan kitaplar demektir.

“Ben Allah tarafından size gönderilen peygamberiyim” kavlinden sonra, “Allah'a îman edin ve bana da îman edin” diye söylemedi. Bunun nedeni, yüce Allah hakkında câri ve geçerli olan sıfatların aynen kendisi içinde geçerli olacağı manası çıkarılmasın içindir. Böyle bir yanlış amlaşılmaya meydan verilmemesi istendiğindendir. Kaldı ki iltifatta bir de belâgat üstünlüğü ve inceliği vardır.

Böylece kişi bilsin ki; Kendisine îman edilmesi farz olan bu kişi ya da zât şu özellikleri taşıyan kimsedir; Ümmidir yani anadan doğma olarak aynen kalmış, herhangi bir yere gidip öğrenim görmemiş ve bu manada annesinden doğduğu gibi kalan ve hiç okuma yazması olmayan kişi. İşte bu zât Allah'a îman ediyor, ne tür olursa olsun Allah'tan gelen kitaplara îman etmiştir. İster benim kendime indirilen olsun, ister benden başkalanna indirilmiş olanlar olsun, hepsine îman eden bir kimse. Böylece insafı davranışını sergileyip ortaya koymuş ve kendisi açısından bir asabiyete sapmadığını göstermek için böylece açıklık getirmiştir.

Mûsa'nın kavminden de hak ile insanlara doğru yolu gösteren ve bunun sayesinde adalet ile davranan bir topluluk vardır.

(.....) Mûsa'nın kavmin den hak ile doğru yolu buları ve onun sayesinde âdil davranan bir topluluk vardır.

Hâl sebebiyle aralarında hükmü adaletle uygulayan bir topluluk bulunmaktadır. Bir tefsire göre de, Çin'in uzak doğunun ötelinde Mi'râc gecesinde Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'e îman eden bir kavim veya bunlar, Abdullah ibn Selâm ve arkadaşlarından oluşun toluluktur.

Biz İsrâ'il oğullarını oymaklar olarak on iki boya-kabileye ayırdık. Kavmi kendisinden su istediklerinde Mûsa'ya, “Asan ile taşla vur” diye vahyettik. Derken hemen ondan oniki pınar fışkırdı. Her bir boy su içecekleri yeri kesin olarak belledi. Üzerlerini bulutla gölgelendirdik, kendilerine kudret helvası ile bıldırcın eti indirdik. Dedik ki: “Size rızık olarak verdiklerimizin temizlerinden yeyin.” Ancak onlar emirlerimizi tanınamakla yalnızca kendilerine zulmediyorlardı.

(.....) Biz İsrâ'il oğullarını oymaklar olarak on iki kabileye ayırdık

Yani onları ayrı ayrı guruplara ayırdık.

Yani fırkalara, guruplara.. Her birini de diğerinden farklı özellik ve meziyete sahip kıldık.

(.....) kavli âdeta, (.....) gibidir. Esbat kelimesi, kişinin çocuğunun çocuğu yani torunu manasınadır. Bu kelime, “Sıbt” kelimesinin de çoğuludur. İsrâ'il oğulları Hazret-i Ya'kûb (aleyhisselâm) soyundan gelen on iki çocuğundan oluşan ayrı ayrı on iki kabile ya da boydan meydana gelmişlerdi. Evet bilindiği üzere nahiv yani dilbilgisi kuralı olarak On sayısının üzerinde olan cümlelerin mümeyyezi müfret yani tekildir. Dolayısıyla, “İsney Aşere Sıbtan” olması gerekirdi. Ancak burada asıl gaye, “Onları on iki kabileye ayırdık” yani (.....) demektir. Dolayısıyla her bir kabile bir tek torundan değil, birçok torunlardan meydana geldiğinden böyle zikredilmiştir.

Buna göre de, kabile yerine ve o manada, çoğul olan (.....) kelimesi getirilmiştir. (.....) kelimesi de, (.....) kavlinden bedeldir.

Yani biz onları ümmetler, oymak ve kabileler olarak guruplara ayırdık, demektir. Çünkü bir çok torunlardan oluşan sıbtlar, gerçekten her biri kendi içlerinde oldukça büyük bir topluluk oluşturmuşlardı. Her bir ümmet, ötekisinin aksi bir hedefi amaçlıyordu

“Kavmi kendisinden su istediklerinde Mûsa'ya, “Asan ile taşa vur” diye vahyettik.” Taşa vur, diye bildirdik.

“Derken hemen ondan oniki pınar fışkırdı.” Hemen akmaya başladı.

“Her bir boy su içecekleri yeri kesin olarak belledi.” Âyetteki (.....) mükesser olmayan ismi cemidir.

Yani kink çoğul değildir. Çoğul manasını taşıyan bir isimdir.

“Üzerlerini bulutla gölgelendirdik, kendilerine kudret helvası ile bıldırcın eti indirdik. -Ve onlara- Dedik ki:”

“Size rızık olarak verdiklerimizin temizlerinden yeyin.”

(.....) Ama onlar (emirlerimizi dinlememekle) bize değil kendilerine zulmediyorlardı.

Yani onlar verdiğimiz nimetlere nankörlük etmekle sebep oldukları zulmün zaran bize değil, onların kendilerine dönecektir. Çünkü bunlar kendi kendilerine zarar veriyorlar, bu itibarla da zulüm ve haksızlıklarının, nankörlüklerinin cezâsı ve vebali onlara dönecektir.

161

Çünkü onlara denilmişti ki: “Şu kasabaya-Kudüs'e yerleşin, oradaki ürünlerden dilediğiniz gibi yeyin ve “HİTTA- bağışlanmamızı diliyoruz” deyin ve giriş kapısından eğilerek girin ki hatalarınızı bağışlayalım. Biz iyilik ederek ihsanda bulunanlara pek yakın bir gelecekte daha da artıracğıız.”

(.....) Onlara denildiki: Şu şehirde (Kuduste) yerleşin.

Onlara şu kasabaya yani Kudüs'e ya da Beytu'l-Makdis'e girin, ondan (nimetlerinden) dilediğiniz gibi yeyin, “bağışlanmak istiyoruz” deyin ve kapıdan eğilerek girin ki hatalarınızı bağışlayalım.

Denildiği zamanı bir hatırlayın.

Kırâat imâmılarından Nâfi ve İbn Âmir, (.....) kavlini (.....) olarak okumuşlardır ki, bu, “hatalarınız bağışlanmış olsun” demektir. Kırâat imâmılarından Nâfi, (.....) diye kırâat ederken, Ebû Amr ise, “Hatayaküm” olarak kırâat etmiştir.

İbn Âmir ise, (.....) tarzında okumuştur.

(.....) İyilik yapanlara ileri de ihsanımızı daha da artıracamız.

162

Fakat onların içlerinde bulunan bir takım zalimler, kendilerine söylenen asıl sözü, bir başka söze dönüştürdüler. İşte Biz de zulmetmelerinden dolayı gökten üzerlerine aşağılatan ezici bir azap gönderdik!

(.....) Fakat onlardan zâlim olanlar, sözü kendilerine söylenenden başkasıyla değıştirdiler. Biz de zulm etmelerinden ötürü üzerlerine gökten bir azap gönderdik.

Burada bu surede geçen,

“Şu kasabaya yerleşin ve oradaki ürünlerden dilediğiniz gibi yeyin” kavliyle, (Bakara, 58) de geçen “Şu kasabaya girin ve dilediğiniz gibi yeyin.” Arasında bir fark yoktur.

Yani birinde “Yerleşin” diğesinde de “girin” ifadelerinin yer almış olması arasında mana bakımından herhangi bir fark yoktur. Bu âyetlerde, (.....) kelimesinin kapıdan girişten önce yer verilmiş olsun, ister bundan sonra getirilmiş olsun, fark etmez. Neticede her iki durumda da bunların arasını cemetmektedir. Birinde, “bolluk” manasına gelen kelimeye yer verilip diğeri âyette yer verilmemiş olması da bir tenakuz veya bir çelişki değildir.

Bir de, (.....) kavli iki şeyi vaat buyurmaktadır: Biri Allah tarafından bağışlanmaları ve diğeri de daha fazlasının verileceğı, arttınlacağı sözü. Bu iki vaat arasında (.....) harfinin yer almaması yani, şu “ve” şu denmemiş olmasının bir zararı da yoktur. Buna bir hâle getirmez. Çünkü bu yeni bir cümledir. Sözü söyleyenin söyleyişine esasına göre cümle bina olunmuştur. Bu da, “Peki ya bağışlanmaktan sonra ne var?” sorusuna bir cevap niteliğinde olmak üzere ona:

(.....) denilerek karşılık verilmiştir, ayrıca bir “Ve” ifadesine gerek görülmemiştir. Aynı şekilde, (.....) kavlinin ilavesi de, açıklama getirme bakımından getirilen bir artı ifadedir. Bir de, (.....) ile (.....) arasında ve keza (.....) ile (.....) arasında mana bakımından pek bir fark yoktur. Hepsisi de birbiri yerine kullanılabilen kelimelerdendir.

163

Onlara, deniz kenarında bulunan kasaba halkının hâlini de sor: Hani onlar Cumartesi günü için konulan yasağı saygısızlıkla çiğniyorlardı. Çünkü yasak konulan Cumartesi gününde balıklar ortaya çıkarak akın akın onlara gelirlerdi. Halbuki Cumartesi dışındaki günlerde ise balıklar açıktan su yüzüne çıkıp onlara gelmezlerdi. İşte yasakları çiğnemeleri sebebiyle onları böylece imtihan ediyorduk.(.....) Onlara, deniz kıyısında bulunan şehir halkının durumunu sor.

Âyette bulunan, (.....) kavli, deniz kenarında, denize yakın yerde bulunan demektir. Aslında bu soru bir bakıma onları azarlama ve paylama mâhiyetinde olan bir sorudur. Böylece onlara küfürde oldukça eskiye dayanan bir geçmişlerinin olduğu uyansında bulunuluyor.

(.....) Hani onlar Cumartesi gününe saygısızlık gösterip haddi aşıyorlardı.

O Yahûdiler yüce Allah'ın Cumartesi yasağı konusundaki hükmü ve koyduğu sınırlamayı tanımıyor, o sınırı aşıyorlardı.

Yani Cumartesi günü avlanmaları yasaklandığı hâlde avlıyorlardı. Halbuki o gün avlanmaları yasaklanmıştı. (.....) kavli, (.....) kelimesinden bedel olduğu için mahallen mecrûrudur. Burada geçen “Kasabadan” kasıt o kasaba halkından sor, demektir. Sanki şöyle denilmektedir: “O Yahûdilere, Cumartesi günü yasağını hiçe saydıkları zamanı o kasba halkından sor.” Bu, Bedeli istimal türündendir.

(.....) Çünkü Cumartesi tatili yaptıkları gün, balıklar meydana çıkarak akın akın onlara gelirdi.

Burada, (.....) kavli, (.....) kelimesiyle mensûb kılınmıştır veya bu, bedelden sonra bir ikinci bedeldir. Yine âyette geçen, (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğuludur. Burada vav harfi sakın yani harekesiz olduğundan ve makabli yani kendisinden önce gelen harf de kesreli olduğundan “Y” harfine dönüştürülmüştür. (.....) su

yüzeyine, su üstüne çıkararak, demektir. Kelime, “Sâri” kelimesinin çoğuludur ve “el-Hiytan” kelimesinden hâldir. Sebt (.....) kelimesi,

(.....) fiilinden mastardır. Bu da Yahûdîlerin Cumartesi günü yasağına değer verip onu çiğnememek, o gün balık avlamamak ve yalnızca ibâdetle meşgul bulunmak anlamında, (.....) ifadesinin karşılığıdır. Mana şöyledir: “Çünkü onlar bu günün saygınlığını tammayıp hadlerini aştılar.”

Nitekim, (.....) kavli de bu manayadır.

Yani, “Avlanmamaları gereken o güne saygı gösterdiklerinde” demektir. Kaldı ki bundan sonra gelen kısım da bunu göstermektedir:

(.....) Halbuki Cumartesi dışındaki günlerde ise balıklar açıktan su yüzüne çıkıp onlara gelmezlerdi.”

(.....) kelimesi, (.....) kavlinin zarfıdır.

(.....) İşte böylece biz, yoldan çıkmalarından dolayı onları imtihan ediyorduk.

İşte tıpkı bu büyük imtihan gibi biz onları fasıllıkları sebebiyle deneriz.

164

İçlerinden bir topluluk da demişti ki: “Allah'ın kendilerini helâk edeceği veya şiddetli olarak azapta bulunacağı bir kavme neden dolayı öğüt veriyorsunuz?” Onlar ise şöyle cevap verdiler: “Rabbimize karşı bir mazeret gösterelim için! Bir de belki bu sayede sakınıp gerçeği kavrarlar ümidiyle bunu yapıyoruz.”

“İçlerinden bir topluluk da demişti ki:”

(.....) kavli, bundan önce geçen, (.....) kavli üzerine atf olunmuştur. İrab bakımından aynen onun hükmüne tâbidir.

(.....) O kasaba halkından sâlih olan bir topluluk olup, içinde bulundukları toplumun gûnahta ileri gitmiş olmaları, kendilerine hep sıkıntı ve zorluk çıkarmaları sebebiyle onlara vazetmekten, öğüt vermekten artık umutlarını kesmiş olanlardır. İşte bunlar vaaz ve öğütlerinden ders almayanlara diyordu ki:

“Allah'ın helâk edeceği yahut şiddetli bir azap edeceği bir kavme ne diye öğüt veriyorsunuz?” dedi. Bu kimselerin böyle konuşmalarının sebebi, vaaz ve öğüdün bunlara hiç kar etmeyeceğini bilmelerindendir.

(.....) (Öğüt verenler) dediler ki:

“Rabbimize mazeret beyan edelim diye bir de sakınırlar ümidiyle (öğüt veriyoruz.)”

Bizim beklentimiz belki sakınırlar diyedir. Ayrıca onlara öğütte bulunmamız, yarın Allah'ın huzurunda bir mazeretimiz olsun diyedir. Allah tarafından münkerden nehyetme görevini yapmayanlara nispet olunacak şeylerle biz de karşı karşıya kalmayalım içindir.

Kırâat imâmlarından Hafs tarafından, (.....) olarak okunmuştur ki, mefulü leh kabul edildiği içindir.

Yani bu konuda bizim onlara öğütte bulunmamız bir mazeretimiz olsun içindir.

165

Onlar kendilerine hatırlatılanları unutup umursamaz olunca, Biz de kötülüklerden menedenleri kurtardık, zulmedenleri de işleye geldikleri kötülükleri yüzünden şiddetli bir azap ile yakalayıp cezâlarıydık.

(.....) Onlar kendilerine yapılan uyarıları unutunca;

Yani kasaba halkı, sâlihler tarafından kendilerinin terkettikleri hükümler hatırlatılınca, tıpkı unutanın bir şeyi bıraktığı gibi onlar da hakkı öylene unutup tefkettiler. :

(.....) Biz de kötülükten men edenleri kurtardık, zulmedenleri de yapmakta oldukları kötülükten ötürü şiddetli bir azap ile yakaladık.

Çünkü bunlar; kurtulmuş olanlara; neden dolayı öğüt verip duruyorsunuz? Diyorlardı, itirazda bulunuyorlardı.

Hasen Basrî'den rivâyete göre demiştir ki: “Bunlardan iki fırka kurtuldu, biri ise helâk oldu. Bu helâk olanlar da, yasaklanan Cumartesi gününde balık avlayanlardır.

(.....) şiddetli azap demektir. Bir şey şiddetlendiğinde, bu fiil ile söylenir. Meselâ, (.....) gibi. Kırâat imâmılarından İbn Âmir bu kelimeyi, (.....) olarak kırâat ederken, Nafi ise, (.....) olarak kırâat etmiştir. Hammad dışında Ebû Bekir Şube ise,

(.....) kalıbında, (.....) olarak okumuştur.

166

İşte böylece onlar yasaklandıkları şeylerden vazgeçmeyip serkeşlik ederek durumlarında ısrar edince, Biz de kendilerine: “aşağılık maymunlar olun” dedik.

(.....) Kibirleşip de kendilerine yasak edilen şeylerden vazgeçmeyince onlara;

(.....) Aşağılık maymunlar olun! dedik.

Yani biz onları zelil ve Allah'ın rahmetinden uzaklaşmış maymunlar kıldık.

Bir tefsire göre, (.....) kavli, (.....) kavlinin tekrarıdır. Âyette geçen, (.....) ile kasıt, başka bir varlığa dönüştürülme cezâsıdır.

Bir rivâyete göre bunların gençleri maymuna, yaşlıları da domuza dönüştürülmüşlerdir. Bunlar bu halleriyle yakımlarını tanıyor ve bundan ötürü ağlıyorlardı ve fakat konuşamıyorlardı. Cumhûr'un görüşüne göre bu toplum dönüştürüldükleri bu hallerinden üç gün sonra ölmüşlerdir. Bir rivâyete göre de, yaşamışlar ve üreyip varlıklarını sürdürmüşlerdir.

167

İşte Rabbin ta kıyamete kadar mutlaka onlara en şiddetli ve ağır azâbı tattıracak kimseler göndereceğini haber verdi. Şüphesiz Rabbin kesin olarak cezâyı çarçabuk görendir. Ve O çok bağışlayan ve pek merhamet edendir.

(.....) Rabbin, elbette kıyamet gününe kadar onlara en kötü eziyeti yapacak kimseler göndereceğini ilân etti.

(.....) fiili, (.....) manasınadır ve yemin fiili yerine geçen bir fiil olarak getirilmiştir. Bu bakımdan tıpkı Kasem yani yemin ifade eden bir kelimeye verilen cevap ile cevaplanmıştır.

Bu da, (.....) kavlidir:

Yani yüce Allah, kendi zâtına, Yahûdîlere mutlaka kimi insanları musallat kılacağım yazdı, demektir.

(.....) Onlara tattıracak kavli, onlara karşı yapılması gerekeni uygulayacak olanlar, demektir. Yahûdîler, Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) peygamber olarak gönderilene kadar mecusilere yani ateşe tapanlara cizye yani vergi ödüyorlardı. Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) de onlara cizye vergisi yükledi, bu vergi cezâsı ta kıyamete kadar onlar üzerinde sürüp gidecektir, hep cizye ödeyeceklerdir,

“Şüphesiz Rabbin cezâyı çabuk verendir. Ve O çok bağışlayan, pek merhamet edendir.”

168

Onları parçalanmış topluluklar hâlinde dünyanın dört bir tarafına dağıttık. İçlerinden sâlih- iyi kimseler olduğu kadar yine onlardan bundan aşağı durumda olanlar da vardır. Hatalarından dönerler diye onları kimi zaman iyiliklerle ve kimi vakit de kötülüklerle denedik.

(.....) Onları (Yahûdileri) grup grup yeryüzüne dağıttık. O Yahûdileri parçalayıp dünyanın dört bir canına dağıttık. Onların yer almadığı hiçbir ülke yoktur. Mutlaka herbir ülkede onlardan bir gurup bulunmaktadır.

(.....) Onlardan iyi kimseler vardır,

Meselâ onlardan olup da Medine'de îman edenler gibi veya ta Çin'in, uzak doğunun en uç noktalarında îman edenlerin var olması gibi,

(.....) Yine onlardan bundan aşağı da olanları da vardır.

Bir de nitelik ve özellik bakımından öyle bir takım insanlar da vardır ki seviyece bunlardan düşüktürler. İşte bunlar fâsik olan ve yoldan çıkmış bulunan kimselerdir, (.....) mahallen merfûdur. Bu da mahzûf bulunan bir mevsûfun sıfatıdır.

Yani; “Onların arasından salah bakımından oldukça aşağı olan bir kesim de vardır” demektir.

(.....) (kötülüklerinden) belki dönerler diye onları iyilik ve kötülüklerle imtihan ettik.

Bazen nimetlerle, bazen de intikam almakla, kimi vakit bollukla ve kimi vakit de kuraklıkla denedik ki uyanabilsinler de sevap kazansınlar.

169

Onlardan sonra da Kitaba -Tevrât'a varis olan kötü bir nesil geldi. Onlar Tevrât'ı tahrif etme-bozma karşılığında şu bayağı dünyalığı aldılar da: “Nasıl olsa bağışlarıacağız” dediler. Eğer onlara buna benzer değersiz bir menfaat daha gelse onu da alırlar. Halbuki Allah hakkında haktan başka bir şey söylemeyeceklerine ve kitapta var pları hükümleri okuyup uygulayacaklarına dair kendilerinden kesin söz alınmış değil miydi? Fakat âhiret yurdu kitaba göre hareket edip sakınanlar için elbette daha hayırlıdır. Hala aklınızı başınıza almıyor musunuz?

(.....) Onların ardından da (âyetleri tahrif karşılığında) şu değersiz dünya malını alıp, nasıl olsa bağışlarıacağız, diyerek Kitab'a varis olan bir takım kötü kimseler geldi.

Sözü edilen bu kimseler, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) zamanında olanlardır.

Half (.....) kelimesi, kötü ifadesi yerinde kullanılan bir kelimedir.

Ancak “Halef kelimesi bunun aksidir. Bu, sâlih ve iyi manalarına gelir. Kitaptam kasıt da mealde de belirttiğimiz gibi Tevrât demektir. Bu sözü edilen kimseler, Tevrât'ta yer alan emir ve yasaklardan haberdar idiler, bunlara vakıftılar, burada sözü edilen helâl ve haramları öğrenmişlerdi ve fakat bunlara göre amel etmiyorlardı.

(.....) Onlar Tevrât'ı tahrif etme karşılığında şu bayağı dünyalığı aldılar da:” Bu cümle, (.....) fiilinin zamîrinden hâldir. Âyette geçen, “Araz” ise, meta, eşya ve mal anlamlarına gelir.

Yani şu aşağılık dünyanın varlığını, çer-çöpünü, demektir.

(.....) kelimesiyle belirtilmek istenen şey, dünya ve dünyada kendisinden yararlanırları şeyler demektir. Kelime, “Dünüvv” kelimesinden türemedir ve bu da yakınlık manasınadır. Çünkü dünya ve içindekiler yakındır, şu anda içinde hayat geçirdiğimiz fani varlık alemidir ve hemen de gelip geçicidir. Bundan maksat ise, ilahi hükümleri değiştirmek ve kelimeleri yerlerinden değiştirip tahrif etmek suretiyle elde olunan dünyalıklar ve alınan rüşvetlerdir.

Nitekim (.....) kavli ile denmek istenen şey, “şu basit, aşağılık, hakir ve önemsiz alem için mi bütün bu çabalar?” uyansıdır.

“Nasıl olsa bağışlarıcağınız dediler.”

Yani bunlar, “bizim bu yanlışlarımız ve tahriflerimiz karşılığında aldıklarınızdan dolayı Allah bizi hesaba çekmeyecek ve bizi bağışlayacaktır” derler. Fiil, (.....) yani almak fiiline veya car ile mecrûra müteâlliktir.

Yani, (.....) demektir.

(.....) Eğer onlara buna benzer değersiz bir menfaat daha gelse onu da alırlar.” Bu cümlemin başında bulunan vav harfi hâl içindir.

Yani Bunlar bağışlanmalarını umarlar, bunu ummakla birlikte ayıptıkları kötülüklerde de ısrar ederleri, aynen işlemeyi sürdürürler ve yaptıklarından ötürü pişmanlık duyup tevbe de etmezler.

(.....) Peki, Kitap'ta Allah hakkında gerçekten başka bir şey söylemeyeceklerine dair onlardan söz alınmamış mıydı ve onlar Kitap'takini okumamışlar mıydı?

Âyette geçen, (.....) kavli, (.....) kavlinin atfı beyanıdır yani açıklayıcı atıftır. (.....) kavli de,

(.....) kavline ma'tûf bulunmaktadır. Çünkü bu, bir belirleme ve karar vermedir, tesbittir. Sanki şöyle denmektedir: “Onlardan kitaplarında yazdı olan sözler alındı ve zaten bunlar da orada var olan şeyleri okuyup öğrenmişlerdi.”

(.....) Âhiret yurdu sakınanlar için daha hayırlıdır. Hâla aklınız ermiyor mu?

(.....) ve (.....) her ikisi de aynıdır. Kırâat imâmılarından Nâfi ve Hafs bu kelimeyi “T” harfiyle, (.....) olarak okumuşlardır.

170

Kitaba dört elle sarılıp ve bir de namazlarını gereğince kılanlar var ya, işte Biz bu şekilde güzel amel ve davranışlarda bulunanların yaptıklarını boşa çıkarmayız.

(.....) Kitaba sınıksız sarılıp namazı dosdoğru kılanlar var ya;

Kırâat imâmılarından Ebû Bekir Şube, (.....) kelimesini, (.....)olarak okumuştur. İmsak, Temsik ve Temessük kelimeleri, bağlanmak, tutunmak, sanılmak, bir şeye bağlı kalmak ve bağlanmak, asılmak manalarına gelir. Bu âyette geçen “Kaitaba sanılmak” ifadesiyle gerçi her tür ibâdete sanılmak manası olmakla birlikte, ayrıca namaz ibâdetinin zikredilmiş olması, namazın dinin direği olması sebebiyledir. (.....) kavli mübtedaıdır. Haberi de, (.....) üzerine atf edilerek mecrûr olması da câizdir. (.....) kavli de itiraz yani parantez cümlesidir.

171

Bir zamanlar dağı İsrâ'il oğullarının üzerine bir gölgelik gibi kaldırdık da, o dağı üzerlerine düşecekmiş sandılar. Dedik ki: “Size verdiğimiz kitaba ciddi olarak sarılın ve içindeki hükümleri hep hatırlayıp uygulayın ki felaketlerden korunasınız.”

(.....) Bir zamanlar dağı İsrâ'il oğullarının üzerine gölge gibi kaldırdık da;

Onu kaldırdığımızı bir hatırla, yerinden koparıp kaldırdığımızı bir an hele... Bu ifade âdeta (Nisa,154) (.....) kavli gibidir. (.....) tavan ve bulut gibi insanı gölgeleyen her şey demektir.

“O dağı üzerlerine düşecekmiş sandılar.”

O dağın üzerlerine düşeceğini bildiler, anladılar. Bu olayın oluşu, Yahûdiler Tivrât'ta yer alan hükümlerin kendilerine ağır geldiğinin ve o hükümleri kâdiramayacaklarını gördüklerinde, kabul etmekten kaçındılar. Yüce Allah da Tûr dağın onların kapladığı alan kadar üzerlerine kaldırmayı yükseltti.

Yani bu alan bir Fersaha bir fersah çapında idi. Bir fersah ise üç mil uzunluğunda bir ölçü birimidir yani bu alan, 3¼ X 3¼ demektir. Tûr üzerlerine kaldırılmıca kendilerine: “Ya Tivrât'ta yer alan hükümleri kabul edersiniz veya bu dağ üzerinize düşer.” Başlarını yukarı kaldırmayı dağın üzerlerine düşecek hâlini gördüklerinde hepsi hemen sol kaşı üzerine yatıp secdeye kapandılar. Çünkü sağ gözüyle de dağa dikkat ediyor, korkularından üzerlerine düşüp düşmeyeceğini gözetliyorlardı. İşte bütün gördüğün Yahûdiler secde ederlerken hep sol gözleri üzere secdeye varırlar ve bu secdeye de: “bizden muhakkak olan dağın düşmesi cezâsını önleyen secde” ismini verirler. Biz de onlara şöyle söyledik:

(.....) Size verdiğimi (kitabı) kuvvetle tutun.

Kitapta, Tivrât'ta yer alan hükümlere sağlam ve ciddi manada bağlanın. Bunun için ondaki hükümlere kararlılıkla sanlın, sıkıntı ve zorluklara katlanın, sorumlulukları da yüklenin.

(.....) Ve içinde olanı hatırlayın ki korunasınız” dedik. Halen üzerinde bulunduğunuz kötülüklerden kurtulasınız, korunasınız.

172

Ve yine hatırlayın ki Rabbin Âdem oğullarından misak-söz almıştı. Ve onjarm bellerinden zürriyetlerini alarak onları kendi haklarında tanık tuttu ve şöyle buyurdu: “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” Onlar da: “Elbette! Buna şahit olduk” dediler. Bu, kıyamet günü, “biz bundan habersiz idik” dememeniz içindir.

“Rabbin Âdem oğullarından söz almıştı.”

Âyetteki, (.....) kavli, (.....) kavlinden bedeldir.

Bu cümlemin takdiri şöyledir: “Rabbin atalarının bellerinden onların nesillerini çıkararak...” Çünkü Âyetteki, “Onların nesillerini alarak” cümlesinin manası, onları babalarının veya atalarının bellerinden çıkararak” demektir.

(.....) Onların bellerinden zürriyetlerini çıkardı, onları kendilerine şahit tuttu ve dedi ki: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (Onlar da) Evet (buna) şahit olduk, dediler.

Bu, bir tür temsildir, örneklemedir. Bunun manası şu demektir: “Yüce Allah, onlara Rab olduğuna ve vahdaniyetine yani birliğine ilişkin tüm delillerini ortaya koyup kendilerine gösterdi. Onlara verdiği akılları da, bu deliller çerçevesinde buna tanık kıldı. Bunun sayesinde doğru olan yol ile sapık olan yolu birbirinden ayırt eder oldular. Sanki böyle yapmakla onları kendi kendileri üzerinde tanık konumuna getirdi ve bunu böylece tespit etmiş oldu. Bundan sonra da onlara: “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” diye buyurdu. Böyle bir soru karşısında sanki onlar da cevap olarak şöyle karşılık verdiler: “Elbette! Sen bizim Rabbimizsin. Biz bu konuda kendi adımıza tanıklıkta bulunuyoruz ve Senin vahdaniyetini, bir tek ilâh olduğunu da kesin kabul ediyoruz.”

“Bu, kıyamet günü,'biz bundan habersiz idik'dememeniz içindir.”

Buradaki, (.....) kavli mefulü lehtir.

Yani; “Biz, doğruluğuna delillerin tanıklık ettiği bu şeyleri yaptık ki yarın kıyamet gününde, bizim bunlardan haberimiz yoktu, biz uyarılmamıştık” gibisinden bir itiraza kalkışmamaları sebebiyledir.

173

Ya da: “daha önce babalarınız Allah'a ortak koşmuşlardı. Biz ise onlardan sonra gelip onları izleyen bir nesildik. O hâlde o bâtıl yolu başlatanların yüzünden bizi mi helâk edeceksin” diye itirazda bulunmamanız içindir.

(.....) Yahut “daha önce babalarınız Allah'a ortak koştuk, biz de onlardan sonra gelen bir nesildik (onların izinden geldik) Bâtıl işleyenlerin yüzünden bizi helâk edecek misin?” dememeniz için (böyle yaptık.)

Bu şekilde hoş olmayacak bir itirazınız olmasın yani biz atalarınıza uyduk dememeniz içindir. Çünkü ortaya delillerin konulmuş olması ve yapılam uyanlar zaten onlarla beraber varlığını sürdürmektedir.. Aynen o deliller mevcut bulunmaktadır. Dolayısıyla bunlardan yüzçevirmek için herhangi bir mazeretleri de kalmamıştır. Atalarına uymak onlar için bir mazeret olmaz. Nitekim onların atalarının Allah'a şirk koşmaları konusunda uyanılmalarında ve tevhide ilişkin delillerin gösterilmesi ile nasıl ki bir mazeretleri kalmamış ise bunların da durumu aynen öyledir ve bir mazerete sığınmaları mümkün değildir.

Dolayısıyla sonradan gelenlerin, “Atalarınız bizler için şirk yolunu açmışlar, böyle bir yolu bize bırakmışlar, şimdi onların bıraktıkları yoldan bizim yürümemiz sebebiyle bizi helâk mı edeceksin, Halbuki biz bu çığın açmadık ki bunun suçlusu olalım?” türünden hiçbir özürleri geçerli olmayacaktır.

174
İşte Biz âyetleri bu şekilde gayet etraflı olarak açıklıyoruz. Ola ki, yanlışlarından dönüş yaparlar.

(.....) Belki inkârdan dönerler diye âyetleri böyle ayrıntılı bir şekilde açıklıyoruz.

İşte muhakkik tefsîr alimlerinden olanlar bu görüşe sahiptirler. Ebû Mansûr Muhammed Matürîdî, Zeccâc ve Zemahşerî de bunlardandır. Müfessirlerin çoğunluğuna göre yüce Allah Hazret-i Âdem'in neslini Hazret-i Âdem'in belinden tıpkı zerre misali çıkardı ve onlardan; “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” kavliyle onların Rabbi olduğuna dair kesin söz aldı. Çünkü onlar da: “Evet, elbette sen bizim Rabbimizsin” diye cevap vermişlerdi. Bu âlimler demişlerdir ki: “Bu, yüce Allah'ın onları üzerinde yarattığı fitratın kendisidir.”

Abdullah ibn Abbâs -Allah her ikisinden de râzı olsun- şöyle demiştir: “Allah, Âdem'in belinden onun zürriyetini, neslini çıkardı ve onları ona tıpkı gözle görülemeyecek derecedeki küçük kannecalar misali gösterdi. Onlara akıl verdi ve: “İşte bunlar senin çocuklarındır, Ben onlardan, bana kullukta bulunmaları ve ibâdet etmeleri için kesin söz alıyorum” diye buyurdu.” Söylendiğine göre bu, Hazret-i Âdem henüz cennete girmezden önce, Mekke ile Taif arasında olmuştur. Bir tefsire göre de, cennetten indikten sonra olmuştur. Bir diğer tefsir ise, henüz cennette iken bu olay gerçekleşmiştir. Ancak bütün bu tefsirler içerisinde hüccet ya da delil birinci görüş lehindedir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmuştur:

“Âdem oğullarından, onların bellerinden.”

Dikkat edilirse burada, “Âdemin Belinden” diye buyurulmamıştır, yüce Allah böyle buyurmamıştır. Çünkü biz bunu hatırlamıyoruz. O hâlde nasıl olur ki bu hüccet sayılabilsin!

175
Onlara, (Yahûdîlere) kendisine âyetlerimizi verdiğimiz kimsenin durumunu anlat. Fakat o bunlardan sıyrılıp çıkmıştı, derken şeytan da onu kendisine uydurmuş ve sonunda o azgınlardan olmuştur.

“Onlara -Yahûdîlere-, kendisine âyetlerimizi verdiğimiz kimsenin durumunu anlat.” Burada sözü edilen kişi İsrâ'il oğullarından olan alimlerden biridir, denilmiş, bir tefsire göre de bu kişi Bel'am Bin Baura adındaki kişidir. Yüce Allah tarafından kimi kitaplarıyla ilgili bilgiler verilmişti.

“Fakat o bunlardan sıyrılıp çıkmıştı,” Bu âyetleri inkâr ederek hak yoldan çıkıp kafir olmuştur. O İlmi arkasına atıp terketmiş, dönüp onlara bakmamıştı.

“Derken şeytan da onu kendisine uydurmuş”

Şeytan ona yaklaşmış, onu yakalayıp yoldan azıtmış ve böylece şeytanın yakını ve yandaşı olmuştur.

“Ve sonunda o azgınlardan olmuştur.” Nihâyetinde sapıtan kâfirlerden oluvermişti. Rivâyete göre, mensubu bulunduğu toplumu, kendisinden Hz: Mûsa ile ona îman edip onunla birlikte hareket edenlere lânet etmesi için istekte bulunmuşlardı. Fakat Bel'am önce böyle bir isteği kabul etmedi. Ancak kavmi ısrarlarını sürdürdüler ve

sonunda istediklerini elde ettiler. O da onların dediğini yaptı ve rahmetten kovuldu. Anlatıldığına göre bu kişi yüce Allah'ın İsmi Âzamını biliyormuş.

176

Eğer dilemiş olsaydık onu, o âyetler sayesinde mertebeye mutlaka yükseltirdik. Ancak o dünyaya saplarıp kaldı ve heva ve hevesinin ardına takıldı. Onun bu hâli âdeti köpeğin durumuna benzer. Üzerine varsan da dilini sarkıtıp solur, kendi haline bıraksan da dilini çıkarıp solur. İşte âyetlerimizi yalan sayanların hâli aynen böyledir. O hâlde hikâyeleri aynen aktar, ola ki böylece düşünürler de ibret alırlar.

(.....) Dileseydik elbette onu bu âyetler sayesinde de yükseltirdik.

Yani o âyetler sayesinde onu dürüst, imanlı ilim adamlarının ulâştıkları üstün mertebe ve derecelere yüceltirdik.

“Fakat o, dünyaya saplandı” Dünyaya meyletti ve onu arzuladı, ona sanldı durdu.

Böylece “Ve hevesinin peşine düştü..” Dünyayı ve lezzetlerini ahişrete ve nimetlerine tercih etti.

(.....) Onun durumu tıpkı köpeğin durumuna benzer; üstüne varsan da dilini çıkarıp solur, bıraksan da dilini sarkıtıp solur.

Buna göre mana şöyledir: Bu kimseler bu özellikleri itibariyle âdeti aşağılıkta, rezalette, alçaklıkta tıpkı köpektaki özelliklere sahiptirler. Alçaklık ve aşağılıkta, bayağılıkta ondan farksızdırlar. Bu da köpeklerin sürekli olarak dillerini çıkarıp soluyup durmaları halidir, ister ona karşı bir şiddet kullanışın, üzerine gidilsin, kovulsun, ister herhangi bir saldın da, kovalana girişiminde bulunulmasın köpeğin hâli hep aynıdır.

Bu ise, bilindiği gibi köpekler dışındaki diğer hayvanlar, tahrik edilmedikleri sürece herhangi bir şekilde dillerini çıkarmaz, dişlerini göstermezler. Fakat köpekler her iki durumda da hep dillerini Çıkanp solur dururlar. Sözün gelimi bu şu demektir: “

“Fakat o dünyaya çakılıp kaldı, biz de onu aşağıladık, seviyesiz konuma düşürdük, yerini ve mertebesini alçaktık, bayağılattık.” Böylece bu örneklendirmeyi, “Onu değer itibariyle alçalttıkça alçaltıp bayağı ve rezil bir konuma düşürdük” yerinde bir ifade olarak getirdik. Şart cümlesinin durumu ise, hâl olarak mahallen mensûb olmasıdır. âdeti şöyle denir gibidir:

Zelil ve alçaklıkta tıpkı köpek gibidir, hep sürekli aşağılanmada, bayağılıktadır. Kendisine karşı bir şey yapsan da yapmasan da köpek gibi hep dilini çıkanp solur.

Anlatıldığına göre Bel'am Bin Baura adındaki bu kafir Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) ya bedduada bulununca bundan böyle dili ağzından dışarı sarkmış hale geldi, öyleki dili ta göksünün üzerine düşüyordu. Artık tıpkı köpek gibi solup duruyordu.

Yine bir deyişe göre de, o sapıttır, ister kendisine öğüt verilsin, ister verilmesin hâli hep aynıdır.

Âta diyor ki: “Bir kimse bilir de, bildiği ile amel etmezse o âdeti köpek gibidir. Kovsan da kovmasan da hep havlar durur.

“İşte âyetlerimizi yalan sayanların hâli aynen böyledir”

Yani Yahûdilerden olanların durumu aynen böyledir. Çünkü bunlar, Tevrât'ta Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in özellikleri görüp okudukları hâlde, Kur'an'ın ve onda var olan mu'cizelerin durumunu oradan öğrenmelerine ve halka da o peygamberin gelişi yakındır diye müjdelemelerine rağmen inkara ve redde yöneldiler.

(.....) Kıssayı anlat;

Yani Bel'am ile ilgili hikâyeyi anlat, çünkü bu Yahuilerin ondan bir farkı yoktur ve bu farkın olmadığını onlara bildir.

“Belki düşünürler.” Belki bu gerçekleri hatırlarlar da onun davranışı gibi davranmalarından sakınırlar.

177

Âyetlerimizi yalan sayan ve böylece zulmederek kendilerine yazık eden toplumun durumu ne kötüdür.

(.....) Âyetlerimizi yalanlayan ve kendilerine zulmetmiş olan kavmin durumu ne kötüdür.

Yani şu toplum gibidir. Çünkü, (.....) kavlinde muzaf hazf olunmuştur. (.....) fiilin faili muzmerdir.

Yani (.....) demektir. (.....) kelimesi de temyiz olması bakımından mensûb bulunmaktadır.

(.....) kavli ise, (.....) üzerine ma'tûf bulunmaktadır. Bu da sıla mesabesindedir.

Yani Allah'ın âyetlerini yalanlama ile kendilerine zulmetmek suretiyle yazık etme özelliklerini kendilerinde toplamış olanlar, demektir. Ya da sıla ile yani yan cümlecikle ilgisi yoktur. Buna göre de mana şöyle olur: “Onlar, Allah'ın âyetlerini yalanlamakla sadece kendilerine zulmettiler, yazık ettiler.” Mefulü bihin takdimi yani öne geçmiş olması da ihtisas yani aidiyet içindir.

Yani: “Bunlar, zulmü sadece kendilerine yaparlar, yalnızca kendilerine yazık etmiş olurlar, başkalanna değil.

178

Allah kimi doğru yola yönlendirir de hidâyete erdirirse, işte asıl doğru yolu buları o kimsedir. Kimi de şaşırtıp dalalette kılar, işte asıl zarara uğrayanlar onlardır.

(.....) Allah kimi hidâyete erdirirse, doğru yolu buları odur.

Burada, (.....) kavli lafız üzerine hamledilmiştir. Bunun için müfret olarak gelmiştir.

(.....) Kimi de şaşırtırsa, işte asıl ziyana uğrayanlar onlardır.

Burada da, (.....) kavli de mana üzerine hamledilmiştir. Bunun için de çoğul getirilmiştir. (.....) kavli de (.....) demektir.

Eğer Mu'tezilenin ileri sürdüğü gibi hidâyet için Allah'tan beyan yani açıklama yeterlidir, olmuş olsaydı, mutlaka kâfir ile mü'min bu durumda eşit olurlardı. Çünkü beyan yani açıklama her iki gurup için de sabittir. İşte bu da gösteriyor ki sadece beyan yani açıklama yetmez. Ayrıca Allah'ın buna kişiyi muvaffak kılması, koruması ve yardım etmesi söz konusudur. Bunun da delili işte bu ayettir. Eğer bu, kâfirler için olmuş olsaydı, tepki mü'minlerin hidâyete erdikleri gibi onlara da hidâyete ererlerdi.

179

Yemin olsun Biz cehennem için cinlerden ve insanlardan öylelerini var ettik ki, onların kalpleri vardır ama onlarla hakkı kavramazlar, onların gözleri vardır, fakat bunlarla gerçeği görmezler, onların kulakları vardır ama, bunlarla öğütleri dinlemezler. Kısaca bunlar hayvanlar gibidirler; hatta onlardan daha da sapıktırlar. İşte asıl gaflette olup da aymayanlar bunlardır.

“Yemin olsun Biz cehennem için cinlerden ve insanlardan öylelerini var ettik ki,” Burada sözü edilenler insan ve cin kafirleridir. Bunlar Allah'ın âyetleri üzerinde gereği gibi düşünmekten yüzçevirirler. Kaldı ki yüce Allah onların içlerinden kimlerin kâfirliği tercih edeceklerini kesin bilmektedir. Bu itibarla da onlardan küfrü dileyenler bulunacaktır ve içlerinden bunun için de cinlerden ve insanlardan kimseler yaratmıştır. Bu bakımdan bunların da varacakları yerleri cehennem olacaktır.

Diğer taraftan Rabbimizin bu âyeti ile, (Zariyat, 56) “Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.” Manasındaki bu âyeti arasında hiçbir tezat ve çelişki yoktur. Çünkü yüce kullarından kimisini ibâdet

yani kullukta bulunmaları için yaratmıştır ve zaten o, bunların kendisine ibâdet yani kulluk edeceklerini önceden biliyordu. Bunda bir çelişki yoktur. Bir de kendisini inkâr edecek olanların, kullukta bulunmaktan kaçacak olanların olacağını bilmesi ve bunları da bildiği o inkâr için yaratmış olduğu konusu da çelişki içermez. Çünkü o kafirlerin de tercihi bu olmuştur.

Özetle söylemek gerekirse, Allah'ın ezeli bilgisinde kimin ibâdet edeceğini bilmiş olması ve bunları da yaratması bu gerçeğe dayandığı gibi, yine ezeli bilgisi gereği kimin kafir olacağını bilmesi ve buna göre yaratması da yine bu gerçeğe dayanır. Nice Amm yani genel mana ifade eden, umum belirten ifadeler vardır ki, bununla husus murat olunur! Bu biline.

Mu'tezilenin, (.....) kelimesinin başında bulunan “lam” harfi, akıbet lamıdır yani sonuç ve netice içindir görüşlerine gelince yani; “Mademki bunlar sonuçta cehenneme gireceklerine göre, sanki başka şey için değil de bu kimseler yalnızca cehennem için yaratılmışlardır” tarzındaki yaklaşımlarına gelince, bu sadece ma'siyetleri murad etmekten kaçış için bir bahanedir, âyetin zahirini değerlendirmekten kaçıştır.

“Onların kalpleri vardır, onlarla kavramazlar” bunlarla hakkı kavrayıp anlamak istemezler, o hak üzerinde düşünmezler ve düşünmek de istemezler.

(.....) Gözleri vardır, onlarla göremezler, doğruyu görmezler.

“Onların kulakları vardır, onlarla işitmezler.” Nasihatlere kulak vermezler.

“Basaca bunlar hayvanlar gibidirler; hatta onlardan daha da şaşkınlardır.”

Çünkü bunlar hep kendilerini, akıllarını beğenip durmuşlar, Resûlüllahne karşı inatla durmuşlar, hep yaramaz işlerle uğraşıp durmuşlardır. Bilindiği gibi hayvanlar kendileri için neler faydalı neler zararlı bilirler ve faydalı olandan yararlanırlar, zararlı olanlardan da kaçarlar. Halbuki bunlar cehennem ateşini seçmekle kendilerine zarar verecek şeyleri bilmiyorlar. Bu takdirde bir sorumluluğu bulunan ve bundan dolayı kendisi bir şeyle memur kılman ile başıboş ve âvâre olan hiç eşit sayılırlar mı?

Âdem oğlunun ruhani, şehvî, semavi ve dünyevi olmak üzere dört 344 yönü bulunmaktadır. Eğer ruhi ve manevi yönü şehvî ve maddi olan yönüne galebe çalar, baskın gelirse, mertebeye gökteki meleklerin üzerine çıkar. Eğer heva ve maddi yönü ağır basarsa, bu defa yeryüzündeki hayvanlardan da aşağı bir derekeye yuvarlanır. Hayvanlar ondan üste çıkarlar. -İşte asıl gaflette olup da aymayanlar bunlardır.” Gerçekten aymazlıklarına doymayan gerçek aptallar ve bunaklar bunlardır.

180

“Esmâ'ul-Hüsna” denilen En güzel isimler Allah'ındır. O hâlde Allah'a bu isimlerle dua edin. O'nun isimleri hususunda inkârcılık yolunu seçenleri bırakın-yaklaşmayın. O inkârcılar yapıp ettiklerinin cezâsını çekeceklerdir.

(.....) En güzel isimler (el-esmâ'ul-Hüsna) Allah'ındır.

Çünkü Bu isimler, isimlerin en güzeldirler. Hepsi de çok güzel ve çok anlamlı manalar taşırlar. Bu isimlerden bütün gerçeklik yönleriyle Ona layık olanlardan bir kaç; Meselâ “Kadim” ismi gibi, O her şeyden önce ve hiçbir şey yok iken bu ismin sâhibiydi. Bâkî ismi gibi her şey yok olduktan sonra O yine Bâkîdir. O her şeye kâdirdir, her şeyi en iyi bilendir. O hiçbir şeyin kendisine benzemediği yegane ve tek varlıktır.

Yine etkileri bakımından insanın güzel bulduğu şu isimler de Ona âittir; Ğafûr yani pek çok bağışlayani, mağfîrt eden, Rahîm'dir yani sonsuz merhamet sâhibidir. Şekûr'dur, kendisine şükredenlere karşılığını fazlasıyla verendir. Halîm'dir. Cezâlarındırmada ve azap vermede mühlet veren, süre tanıyandır, acele etmeyendir.

Bu isimlerden kimileri de var ki, insanın onlarla bezenmesi, onları kendisi için huy ve ahlâk haline getirmesi gerekir. Meselâ fazilet sâhibi olması, Affeden olması gibi. Kimi isimleri de var ki, hâl ve durumları incelemeyi, kontrolü gerektirir. Meselâ İşitmek, Görmek ve gücü yetmek gibi

Yani Semi', Basir ve Muktedir isimleri gibi. Rabbimizin kimi isimleri vardır ki azameti, celadeti ve celâli gerektirir. Meselâ el-Aziym, el-Cebbar ve el-Mütekebbir isimleri gibi.

(.....) O hâlde Allah'a bu isimlerle dua edin.” Yüce Allah'ı bu isimlerle adlarıdırın, onlarla çağırın, onları yâd ederek dua edin ve yakann.

(.....) O'nun isimleri hususunda inkârcılık yolunu seçenleri bırakın.” Bu isimler konusunda haktan sapanların ve doğrudan aynlanların yoluna meyletmeyin. Çünkü onlar yüce Allah'a layık olmayan ve en güzel isimler denmesi mümkün olmayan adlarla anıyorlar. Bunlardan uzak durun ve onlara yaklaşmayın.

Çünkü bunlar Allah hakkında câiz ve uygun olmayan isimlerle Onu isimlendiriyorlar. Meselâ: Ey Sahi yani cömert, ey Refik yani arkadaş gibi. Çünkü yüce Allah zatım bu tür isimlerle isimlendirmemiştir. Bir de inkârcılık ve dinsizlik manasına gelen şeylerle onu anmak gibi. Meselâ O'nu bir cisim, bir cevher, bir akıl ve bir sebep/illet olarak adlandırmak da yanlıştır, ilhaddır, dinsizliktir.

Kırâat imâmılarından Hamza, (.....) kelimesini, (.....) olarak kırâat etmiştir. İster (.....) olsun, ister (.....) olsun her ikisi de meyletmek ve yönelmek manalarına gelir.

(.....) Onlar yapmakta olduklarının cezâsma çarptırdacaklardır.

181

Yarattıklarınız içinde öyle bir ümmet-topluluk da vardır ki hep doğru yolu gösterirler ve bununla adaleti sağlarlar.

“Yarattıklarınız içinde topluluk da vardır ki” Bu ifade, (.....) kavline karşılıktır. (Bak. âyet:179)

“Hep doğru yolu gösterirler ve bununla adaleti sağlarlar.” Hükümlerinde hep.... Bu topluluğun âlimlerle din davetCinleri olduğu söylenmiştir. Bu âyetle, her çağda oluşan icmanın hüccet olduğuna ilişkin delalet bulunmaktadır.

182

Âyetlerimizi yalan sayanları hiç farkına varamayacakları bir şekilde yavaş yavaş helake sürükleriz.

(.....) Âyetlerimizi yalanlayanları, hiç bilmeyecekleri yerden yavaş yavaş helake götüreceğiz.

Yani hiç ummadıkları, hiç beklemedikleri bir yerden azar azar onları helake sürükleyecek şeye yaklaştırınız. Bu ise şu şekilde meydana gelir. Bu kimseler her halleriyle azgınlığın ve bataklığın içerisine girmiş olmalarıyla beraber, yüce Allah bunlara daha fazla ve daha çok nimetler verir. Allah'ın onlara verdiği her yeni bir nimete karşılık bunlar daha şımanrlar ve daha fazla sapıtıp azarlar. Bunlar da verilen yeni nimetlere karşılık yeni yeni mâsiyetler, günah işleme yollarını bulurlar. Nimetlerin artması sebebiyle de basamak basamak ma'siyet yollarında ilerlerler. Çünkü kötülük işlemelerine rağmen kendilerine verilen nimetlerini gördüklerinde, bunun yüce Allah tarafından kendileri için bir tercih ve Ona bir yakınlaşma olduğu manasında tefsirlerlar. Halbuki onların bı davranıştan sebebiyle verilenler, onların ileride rezil ve rüsvay olmaları, zelil duruma düşmeleri, Allah'tan daha da uzaklaşmaları içindir.

(.....) kelimesi İstif al kalıbında bir kelime olup,

(.....) kelimesinden türemedir ve yükselme, tırmanmak manalarına gelir. Ya da geriye doğru iniş anlamında derece derece aşağılara sürüklenmek, inmek demektir. Bütün bu şeyler onların hiç de bilemedikleri, farkına varamadıkları, anlayamadıkları yerlerden gelecektir.

183

Ben onlara süre tanıyorum. Ancak zamanı geldiğinde bunlar için kuracağım tuzak pek şiddetli olacaktır.

(.....) Onlara mühlet veririm, (ama) benim cezâm çetindir.

Burada (.....) kavli, (.....) kavline ma'tûftur. Ancak buradaki cümle Sin harfinin hükmüne dahil değildir. Kelime, mühlet verilirim, süre tanırım, demektir. Âyette süre tanınması, (.....) yani tuzak kelimesiyle ifade olundu. Çünkü bu, bir bakıma onlar adına bir tuzağa benzemektedir. Zira görünürde nimet gibi gözükken şey, gerçekte bir tuzak olmaktadır, bir rezalettir, ezilmedir, zelil değildir.

Düşmanları tarafından Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ne delilik nispet edilince, bunun üzerine şimdi okuyacağımız âyet nâzil olmuştur. Rabbimiz şöyle buyuruyor:

184

Bunlar hiç düşünmediler mi ki arkadaşları Muhammed'de (sallallahü aleyhi ve sellem) asla bir delilik eseri yoktur. O yalnızca gelecekle ilgili olarak apaçık bir uyarıcıdır.

(.....) Düşünmediler mi ki, arkadaşların da (Muhammed'de sallallahü aleyhi ve sellem) delilik yoktur?

Burada yer alan, edatı nvakıftan sonra nefiy yani olumsuzluk içindir.

Yani onlar, o kimselerin söylemiş oldukları sözler hakkında hiç mi düşünmediler? Bundan sonra da bunu reddetmek için,

“Arkadaşları Muhammed'de asla bir delilik yoktur.” İfadesini buyurmuştur.

(.....) O, ancak apaçık bir uyarıcıdır. Allah tarafından gönderilen bir uyarıcı, uyarısını dâ açıklayıcı bir zattan başkası değildir.

185

Bunlar göklerin ve yerin Melekutuna-hükümrânlığına, Allah'ın yarattığı her şeye ve eceüerinin yaklaşmış olabileceğine bakmadılar mı? O hâlde bundan sonra daha hangi söze inanacaklar?

(.....) Göklerin ve yerin hükümrânlığıma...bakmadılar mı?” Âyette geçen (.....) büyük ve azametli olan mülk demektir.

(.....) Allah'ın yarattığı her şeye.

Yani Allah'ın yarattığı ve adına şey denilen, sayılarla ifade edilemeyecek olan her şeye ve her varlığa;

“Ve ecellerinin yaklaşmış olabileceğine bakmadılar mı?” Bu kısımda geçen, (.....) edatı sakileden yani şeddeli hâlden hafifletilmiştir. Aslı de, (.....) demektir.

zamîr ise şân yani dikkat çekme zamîridir. (.....) üzerine atfedildiği için de mahallen mecrûrdur. Mana da şöyledir: “Onlar durum ve olayın şöyle olduğuna bakarak ecellerinin yaklaşmış olabileceğini görmediler mi?” Belki de pek yakın bir gelecekte öleceklerdir, o hâlde hemen şöyle ne yaptıklarına bir bakıp ders çıkarsınlar, hakkı arasınlar, ansızın ecelleri gelmeden, ölüm baskın yapmadan ve cezâ zamanı çatmadan kendilerini kurtaracak şeye baksınlar.

(.....) O hâlde bundan sonra daha hangi söze inanacaklar?” Eğer ona İman etmeyeceklerse neye iman edecekler?

Bu, (.....) kavline müteallik tir. Sanki şöyle denilmektedir:

“Belki de ecelleri gerçekten pek yaklaşmıştır. O hâlde neden bir an önce, henüz ölüm kendilerini yakalanadan Kur'ân'a inanmakta acele davranmıyorlar? Hakkın apaçık ortaya çıkmasından sonra neden ders çıkarmıyorlar? Öyleyse bundan daha gerçek ve inanmaya layık olan hangi söz var ki, onu inanmaya değer buluyorlar?!”

186

Allah kimi dalalette kılıp şaşırtırsa, artık onun için doğru yolu gösteren yoktur. Ve Allah kendilerini azgınlıkları içinde bocalayıp durmaya bırakır.

“Allah kimi şaşırtırsa, artık onun için doğru yolu gösteren yoktur.” Âyetteki, (.....) kelimesi, (.....)demektir.

(.....) Ve Allah onları azgınlıkları içinde bocalayıp durmaya bırakır.” Şaşkın bir durumda bırakır.

Kırâat imâmlarından Irak Okulu mensupları bu âyette geçen, (.....) kelimesini GAİP sigasıyla olarak “Y” harfiyle burada görüldüğü gibi kırâat etmişlerdir. Hamza ile Ali Kisâî ise bu kelimeyi (.....) kavlinin mahalline attettiklerinden cezm ile kırâat etmişlerdir. Sanki şöyle denir gibidir: “Allah kimi dalalette kılıp şaşırtırsa artık onu hidâyete erdirecek biri yoktur.”

Cümle istinaf olarak kabul edildiğinde de, “R” harfinin refiyle (.....) okunmuştur.

Yani O onları terkeder, demek olur. Diğer kırâat imâmları ise (.....) harfiyle (.....)olarak okumuşlardır.

187

Sana kıyametin ne zaman gelip çatacağını soruyorlar. De ki: “Onunla ilgili bilgi ancak Rabbimin katındadır.Onun vaktiyle ilgili açıklamayı O'ndan başkası yapamaz. O göklerde ve yerde var olan her varlığa ağır gelmiştir. O size ancak apansızın gelecektir.” Sanki sen onun zamanım biliyormuşsun gibi sana soruyorlar. De ki: “Kıyametle ilgili asıl bilgi sadece Allah'ın katındadır; ama insanların çoğu bunu bilmezler.

(.....) Sana kıyameti, ne zaman gelip çatacağını soruyorlar. Burada geçen ve kıyamet olarak çevirdiğimiz kelime, (.....) kelimesidir. Bu kelime de tıpkı gök cisimlerinden Süreyyaya genel ifadeyle yıldız ismi verildiği gibi, bu kelime de genel anlamda kıyamet manasında kullanıldığından bu isimle zikredilmiştir. Kıyamete saat adının verilmesi, ansızın gelivermesi veya hesabın çarçabuk görülmesi yahut da bunun Allah katındaki süresi âdeti insanlara göre bir saatlik zaman veya bir anlık zaman ne ise bu da Allah katında öyledir ve bu nedenlerle bu isim verilmiştir.

Âyette geçen, (.....) kelimesi de ne zaman yani (.....) manasındadır. Bu, (.....) kelimesinden türemedir (.....) kalıbında olarak bu kökten gelmiştir. Çünkü bunun manası ne zaman, hangi vakit demektir.

(.....) kelimesi, (.....) demek olup mastardır. Tıpkı (.....) kelimesi gibi ki bu da idhal yani sokmak, girdirmek manalarıdır. Ya da kıyametin ispat vakti, meydana geliş zamanı demektir. Mana şöyledir: “Allah o kıyameti ne zaman getirecektir?”

(.....) De ki: “Onunla ilgili bilgi ancak Rabbimin katındadır.”

Yani kıyametin geliş zamanına âit bilgi Allah katındadır, O, kıyametin bilgisini “din gününe kıyamete” bırakmıştır. O bilgiyi hiçbir kimseye, ne kendine en yakın olan bir meleğe, ne de gönderdiği bir peygambere bildirmemiştir. Bildirmeme nedeni de bunun itâat konusunda çok daha etkili olması bakımındandır. İnsanları günah işlemekten menetmede çok daha tesirli olduğu içindir. Tıpkı insanlara âit özel ecel müddetlerini gizlemesi gibi. İşte bunun içindir ki,

“Onun vaktiyle ilgili açıklamayı O'ndan başkası yapamaz.” Onun durumunu kimse ortaya çıkaramaz ve onun bilgisine âit gizlilik emrini kimse açamaz, açıklayamaz, deşifre edemez. Ancak ve bizzat tek olan Allah yapar.

(.....) O göklerde ve yerde var olan her varlığa ağır gelmiştir.”

Yani göklerde olsun yerde olsun bu ikisinde var olan herkese, meleklerle, cin ve insanlara kıyametin durumu ve önemi hepsi için oldukça ağır gelmiştir. Hepsi de onun zamanının açıklanmasını, ona âit bilginin ortaya çıkmasını arzulamaktadırlar. Hepsine de onun gizliliği oldukça zor gelmiştir ve oldukça ağır bir olaydır. Ya da onda olabilecek şeyler ağır gelmiştir. Çünkü göklerde olsun, yerlerde olsun buralarda bulunan tüm varlıklar hep kıyametin şiddetinden ve korkularından ürperip endişe etmişler ve korkmuşlardır.

“O size ancak apansızın gelecektir.” Sizin gaflette bulunduğunuz bir sırada sizi apansızın yakalayacaktır.

“Sanki sen onun zamanını biliyormuşsun gibi sana soruyorlar.” Sanki sen onu biliyormusun gibi... Bunun asıl manası şöyledir: Sanki sen bu konuda yetkin ve gerçekten söz sâhibi birimsin gibi gelip sana soruyorlar.

Yani herhangi bir şey konusunda detay bilgiye ve,araştırmaya sahip olan bir kimse için, o şey hakkında olan bilgisi de o araştırması ve incelemesi çapında sağlam olur. Bu cümle esasen abartılı bir mana taşımaktadır. Nitekim bıyıkları uzatmak kelimesi de bu, (.....) kökündendir yani Ihfa...

Ya da, (.....) ifadesi, (.....) kavline mütealliktir.

Yani: “Sana o kıyamet gününün saatinden soruyorlar, sanki senin onun hakkında bilgin varmış gibi” demektir.

“De ki: “Kıyametle ilgili asıl bilgi sadece Allah'ın katındadır;” Bu âyette, (.....) kavli ile (.....) kavilleri ikişer defa tekrar edilmiş oldu, bunun nedeni tekit içindir. Ve bir de (.....) kavlinin ziyadeliği vardır ki, işte bütün bu tekrar ve ziyadeliğler açısından ilim adamlarının eserlerinde bu türden tekrarlara yer vermeleri faydadan hâli değildir, anlamsız sayılmaz. Nitekim îmam-ı Muhammed İbn Hasen eş-Şeybânî (189/804) bunu savunanlardandır.

“Ama ihsanların çoğu bunu bilmezler.” Özellikle buna âit bilgiye sahip oldukları söylenenlerin çoğu bunu bilmezler.

188

De ki: “Ben kendi adıma da olsa asla hiçbir güce mâlik değilim. Allah dilemedikçe kendime ne bir yarar ve ne de bir zarar sağlayabilirim. Eğer gaybı-bilinemezi bilseydim elbette çok imkanlara sahip olurum, bana hiçbir kötülük de dokunmazdı. Fakat ben yalnızca inanan bir toplumu uyaran ve müjdeleyen bir kimseyim.

(.....) De ki: “Ben, Allah'ın dilediğinden başka kendime herhangi bir fayda veya zarar verecek güce sahip değilim.” İşte bu, ubudiyeti, kul olduğunu bilmek, ortaya koymak ve gayb ile alâkalı Allah'a âit olan yani Rububiyeti ilgilendiren şeylerle uzaktan ve yakından bir ilgisinin bulunmadığını itiraftır.

Yani ben güçsüz bir kulum. Ben kendi adıma, kendim için bir yarar sağlayabilecek kendimden bir zarar önleyebilecek değilim, kralların sahip olduğu gibi bir güce sahip bulunmuyorum. Ancak benim Mâlik ve sâhibim dilerse bana fayda sağlar ve zarar da benden önler. Ben kendim böyle bir güce sahip değilim.

“Eğer gaybı bilseydim; elbette çok imkânlara sahip olurum, bana hiçbir kötülük de dokunmazdı.”

Yani benim durumum şu an üzerinde bulunduğum halin aksi olurdu, imkanların fazla olur, bana da kötülük erişmezdi, dokunmazdı, herhangi bir zarara uğramazdım. Evet eğer gaybı bilmiş olsaydım bu şeylerden başıma hiçbir kötülük gelmez ve ben de varlık içinde hayat çeirirdim. Bu takdir savaşların kimisinde galip kimisinde de mağlup olmazdım. Hepsinde de yenen ben olurum..

Bir tefsire göre burada geçen (.....) ifadesinden kasıt, eceldir, Hayırdan kasıt da ameldir. “Su” kelimesi de korku demektir. Aynı şekilde, (.....) kavli de; “Mutlaka kuraklıktan kurtulmak için bolluğu ve bolluk yolunu hazırlardım” demektir. “Su” ise fakirlik ve yoksulluk manasınadır. Ve Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle cevap vermiştir:

“Fakat ben yalnızca inanan bir toplumu uyaran ve müjdeleyen bir kimseyim.” Lakin ben, uyarmak ve müjdelemekle görevli olarak gönderilen bir kuldan başkası değilim. Bu itibarla gaybı bilmek de benim işim değildir.

(.....) kelimesindeki “Lam” harfi, (.....) kavline mütealliktir. Çünkü uyarmak ve müjdelemek bu konuda onlara yarar verecek iki şeydir. Ya da bu, sadece (.....) kelimesine müteallik bulunmaktadır, (.....) kelimesine taallûk eden ise mahzûftur.

Yani: “Ancak kâfirler için uyaran, inanan bir toplum için de müjdeleyen bir kimseyim” demektir.

Sizi bir tek candan-Âdem'den yaratan ve; ondan da yanında huzur bulsun diye eşini yaratan O'dur. Eşiyle birleşince, eşi hafif bir yük yüklenip hamile kaldı. Bir müddet onu taşıdı. Gebeliği ağırlaşmca-doğum vakti yaklaşmca, her ikisi de birlikte Rableri olan Allah'a şöyle dua ettiler: “Eğer bize sağlıklı ve sâlih bir çocuk verirsen muhakkak sana şükreden kullar oluruz.”

“Sizi bir tek candan-Âdem'den yaratan ve ondan da yanında huzur bulsun diye eşini yaratan O'dur.” Burada sözkonusu edilen tek nefis veya tek can, mealde de yer verdiğimiz gibi Hazret-i Âdem (aleyhisselâm) dir.

Eşinden kasıt ise Hazret-i Havva'dır. Allah onu Hazret-i Âdem'in cesedinden yani bedeninden yaratmıştır. Onu Hazret-i Âdem'in kaburga kemiklerinden birinden yaratmıştır. Bunun nedeni, Hazret-i Âdem onunla birlikte huzur bulsun ve ona meyletsin diyedir. Cinsi karşı cinsler birbirlerine meylederler. Özellikle de eğer o, kendisinden bir parça ise daha bir yakın olur. Tıpkı insanın kendi çocuğuna karşı olan yakınlığı gibi. Dolayısıyla onu severken kendi canı gibi sever. Zira çocuk onun bir parçasıdır.

Âyette geçen, (.....) kelimesi müzekker yani, eril kelime olarak getirilmiş, Halbuki bundan önce geçen kelimeleri de, Meselâ, (.....) kavlinde görüldüğü gibi müennes yani dişi olarak zikretmiştir. Burada nefis kelimesinin manası kasdolunmuştur ki bundan maksadın da Hazret-i Âdem olduğu açıklarısın içindir.

“Eşiyle birleşince,” cinsel ilişkiye girince,

“eşi hafif bir yük yüklenip hamile kaldı.”

Gebeliği ona hafif geldi, kimi gebe kalan kadınların çektiği zorluk ve sıkıntıları, rahatsızlıkları gebeliği müddetince hissetmedi, gebeliği hafif geçti. Gebelik başka kâdirılara ağırlık verdiği, gibi Hz, Havva'ya bu ağırlığı hissettirmedi.

“Bir müddet onu taşıdı.” Hiçbir eksiklik olmaksızın onu doğum anma kadar götürdü. Sağlıklı bir doğum yaptı.

Ya da (.....) kavli nutfe manasınadır.

(.....) kavli de onunla kalkıp onunla oturdu, demektir. “Gebeliği ağırlaşmca-doğum vakti yaklaşırca,” Doğumun yaklaşıp ağırlık belirtileri görülünce,

“Her ikisi de birlikte Rableri olan Allah'a şöyle dua ettiler:”

Yani Âdem ile Havva Rablerine, işlerinin Mâlikî ve Sâhibî olan Allah'a yalvarıp yakardılar, dua ettiler. Ki O, kendisine dua edilmeye ve sığınılmaya en layık olan zâttır. Dualarında dediler ki:

(.....) “Eğer bize sağlıklı ve sâlih bir çocuk verirsen muhakkak sana şükreden kullar oluruz.”

Burada (.....) ve (.....) kelimelerindeki zamîr Âdem ile Havva'ya ve bu ikisinden üreyip çoğaları, herkese âittir.

Fakat Allah kendilerine sağlıklı bir çocuk verince, kendilerine verdiği bu çocuk sebebiyle insanlar Allah'a ortak koşular. Halbuki Allah onların ortak koştukları şeylerden yücedir.

“Fakat Allah onlara kusursuz bir çocuk verince,” Ne zamanki yüce Allah Âdem ile Havva'ya sağlıklı, eli-ayağı düzgün bir çocuk verince,

“Kendilerine verdiği bu çocuk sebebiyle insanlar Allah'a ortak koşular.”

Yani insanlar çocuklarını Allah'a ortak kıldılar. Burada muzaf hazfedilmiş ve muzâfun ileyh bunun yerine kâim olmuştur. Nitekim, (.....) kavlide böyledir.

Yani her ikisine, baba ve anneye çocuklarını verdiğinde,.. Bunun delili de Rabbimizin bundan sonra gelen şu kavlidir:

“Halbuki Allah onların ortak koştukları şeylerden yücedir.” Bu son kısımda görüldüğü gibi zamîr çoğul olarak getirilmiştir. Dolayısıyla Hazret-i Âdem ve Hazret-i Havva Allah'a şirk koştuktan beridirler, uzaktırlar.

“Allah'ın her ikisine verdiği çocuğu Allah'a ortak kıldılar” ibâresinin manası şöyledir; Mekke halkı yani Kureyş ve benzerleri çocuklarına Abdullah, Abdurrahmân ve Abdurrahîm adlarını koyacakları yerde, Abdul Uzza, Abdu Menaf, Abdu Şems gibi isimler veriyorlardı.

Ya da buradaki hitap Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) zamanındaki Kureyş toplumuna yapılmaktadır. Bunlar da Kusayy ailesindendirler.

Yani yüce Allah sizi bir tek candan, yani Kusayy'dan meydana getirdi ve onların eşlerini de onların cinsinden yani Arap ve Kureyş kabilesinden kıldı ki, onunla huzur bulasın, ona yönelesin. Ne zamanki yüce Allah bunlara istedikleri eli ayağı düzgün ve sağlıklı bir çocuk verdi, her ikisi de Allah'ın kendilerine verdiği bu çocuğu Allah'a ortak kıldılar. Çünkü bunlar Allah'ın kendilerine verdiği dört çocuklarına da Abdu Menaf, Abdul Uzza, Abdu Kusayy ve Abdudhar ismini verdiler.

İşte, (.....) kavlindeki zamîr bu iki anne ve babaya ve daha sonra onlardan sonra gelip de onların izi süren gidenler, şirk koştukları onları takip edenler bu hükme dahildirler.

Kırâat imâmalarından Nafî ve Ebû Bekir Şube (.....) kelimesini, (.....) olarak kırâat etmişlerdir.

Yani şirk sahipleri demektir ki, bunlar da ortak koşuları şeylerdir.

191

Kendileri yaratıldıkları hâlde hiçbir şeyi yaratmaya muktedir olmayan varlıkları mı Allah'a ortak koşuyorlar?

(.....) Kendileri yaratıldığı hâlde hiçbir şeyi yaratamayan varlıkları (Allah'a) ortak mı koşuyorlar?

Dikkat edilirse putlar, müşriklerin inanç esasları çerçevesinde âdeta ilim sâhibi akıllı varlıklar gibi değerlendirilmiştir. Nitekim ilâh diye müşrikler tarafından adlandırılmaları da bu manayadır. Mana ise şöyledir: “Hiçbir şey yaratmaya kâdir olmayan, gücü yetmeyen şeyleri mi Allah'a ortak koşuyorlar? Halbuki o şirk koştukları şeylerin kendileri yaratıcılarıdır. Zira onların yaratıcısı yüce Allah'tır. Onlar ise Allah tarafından yaratılan varlıklardır. Bir de, (.....) kavlindeki zamîr onlara ibâdet eden, kullukta bulunanlara âit olabilir.

Yani: “Hiçbir şey yaratmayan ve kendileri Allah tarafından yaratılmış olan şeyleri mi Allah'a ortak koşuyorlar? O hâlde onları asıl yaratan Allah'a kullukta bulunsunlar, ibâdet etsinler. Ya da bu zamîr hem kullukta bulunan ahitlerine ve hem de tapınılan ma'bûtlarına râci olabilir. Bunun, tıpkı ilim sâhibi imişler manasında cemi' yani çoğul olarak gelmiş olması da onlara tapanlar esas alınmasına göredir.

(.....) Onları çağırırsanız da, sükût etseniz de sizin için birdir. Çünkü artık onlarda kurtuluş umudu yoktur, size icabet edecek değildirler.. Fiil cümlesinden isim cümlesine geçiş ise, âyet başları olması hasebiyledir.

192

Halbuki o varlıkların onlara bir yardımları olmayacağı gibi kendi kendilerine de asla yardım edemezler.

(.....) Halbuki (putlar) ne onlara bir yardım edebilirler ne de kendilerine bir yardımları olur.

Yani başlarına gelebilecek herhangi bir olayı Meselâ bir yerlerinin kınılmasını vb. gibi şeyleri de önleyemezler. Aksine belki de kendileri o taptıklarını savunur durumda olurlar.

193

Eğer siz onları doğru yola çağırırsanız size uymazlar. Onları ister çağırın, ister susun size karşı tavırları hep bu olacaktır.

(.....) Onları doğru yola çağırırsanız size uymazlar;

Yani doğru yola, sağlıklı olan yola veya sizi doğruya yönlendirecekleri yola çağırırsanız, tıpkı Allah'tan hayra ve doğruya iletilmenizi istediğiniz gibi bunlardan istesenez, size cevap vermezler, davetinize icabet etmezler. Sizin istediğiniz ve dilediğiniz şeye karşılık vermezler. Yüce Allah'ın isteklerinize karşılık verdiği gibi bunlar vermezler.

Kırâat imâmılarından Nâfi, (.....) kavlini (.....) olarak okumuştur.

194

Şüphesiz Allah'ı bırakıp da kendilerine dua ve kullukta bulunduklarınız da tıpkı sizin gibi kullardır. Eğer iddianızda doğru ve samimi iseniz, onları çağırın, da size cevap versinler.

(.....).(Ey kâfirler) Allah'ı bırakıp da taptıklarınız sizler gibi kullardır.

Yani kendilerine ibâdet ve kulluk ettiğiniz ve kendilerine ilâhlar diye adlar verdiğiniz şeyler de tıpkı sizin gibi yaratıklardır, sizin gibi başkasına, Allah'a âit varlıklardır.

(.....) (Onların tanlığı hakkında iddianızda) doğru iseniz, onları çağırın da size cevap versinler!

Size bir yarar sağlamaları veya sizden bir zarar önlemeleri için onlara yakann da size cevap verecekler mi bir görelim? Eğer bunların gerçekten ilâhlar olduğu iddianızda samimi ve dürüst kimseler iseniz çağırın bakalım onları...

Daha sonra da aşağıdaki âyette yüce Allah bunların ilâh olmadıklarını, böyle bir iddianın yanlışlığını ve geçersizliğini ortaya kormak için şöyle buyurmaktadır:

195

Onların kendisiyle yürüyecekleri ayakları mı var, yoksa kendisiyle tutacakları elleri mi var, yoksa kendisiyle görecekları gözleri mi var ya da kendisiyle işitecekleri kulakları mı var? De ki: “Ortaklarınızı çağmn, sonra da bana dilediğiniz tuzağı kurun ve bana göz bile açtırmayın.

“Onların kendisiyle yürüyecekleri ayakları mı var, yoksa tutacakları elleri mi var,” tutup alacakları veya yakalayacakları elleri mi?

“De ki: “Ortaklarınızı çağırın,” Bana düşmanlık etme hususunda onlardan yardım ve destek isteyin.

“Sonra da bana dilediğiniz tuzağı kurun” Siz ve ortak koştuklarınız bana dilediğiniz tuzağı kurun. Kırâat imâmılarından Ya'kûb, (.....) kelimesini “Y” harfiyle, (.....) olarak kırâat etmiştir. Ebû Amr da sadece vasl yani geçiş hâlinde Ya'kûba muvafakat etmiştir.

“Ve bana göz bile açtırmayın.”

Yani ben sizi önemsemiyor ve size aldırmiyorum. Çünkü müşrikler Resûlüllahnü kendi ilâhlarıyla korkutup tehdit ediyorlardı. Allah da onlar bu şekilde cevap vermesini kendisine emir buyurdu. Kırâat imâmılarından Ya'kûb,

(.....) kelimesini “Y” ile (.....) olarak okumuştur.

196

Muhakkak benim koruyamım Kitab'ı indiren Allah'tır. Ve O tüm sâlih kullarının da velisi ve gözetenisidir.

(.....) Şüphesiz ki, benim koruyamım Kitab'ı indiren Allah'tır.

“Ve o bütün sâlih kullarını görüp gözetir.” Onun sünnetinin ve kanununun gereği olarak o hep kullarından sâlih olanlarına yardım etmiştir ve edecektir. Onları hiçbir zaman ezdirmeyecek, çığnetmeyecektir.

197

Allah'tan başka kullukta bulunarak çağırdıklarınız, ne size yardıma güçleri yetebilir ve ne de kendi kendilerine yardım edebilirler.

(.....) Allah'ın dışında taptıklarınızın ne size yardıma güçleri yeter ne de kendilerine yardım edebilirler.

198

Şayet onları doğru yola çağırırsanız, sizi işitmezler. Onları sana bakar gibi görürsün Halbuki onlar görmezler.

(.....) Onları doğru yola çağırılmış olsanız işitmezler. Ve onları sana bakar görürsün, Halbuki onlar görmezler. Putlarını herhangi bir şeye dikkatlice ve gözünün içine bakıyor tarzında yaparlar. Halbuki onlar görmezler.

199

Sen af ve bağışlama yolunu tut, iyiliği emret, câhillere aldırış etme.

“Sen af ve bağışlama yolunu tut,” Bu cehdin, sert ve bağışlamaz olmanın zıddı olan bir ifadedir.

Yani insanlara âit olan güzel ahlâktan ve fiillerden sen bağışlama yolunu seç, onlara karşı sert ve bağışlamaz olma, onlardan zoru isteme, kendileri için ağır gelecek şeylere onları koşma ki senden kaçmasınlar. Nitekim Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: “Kolaylaştırın, güçleştirmeyin.,

“İyiliği emret,” İyi ve güzel fiilleri emret, onları iste. Maruf: Aklin memnun kaldığı ve dinin de uygun bulunduğu şeylerdir.

“Câhillere aldırış, etme.” Basit ve ayak takımının konumuna düşerek sen de onlar gibi olma. Onlara karşı kaba davranma, kendilerine karşı yumuşak ol. Cebraîl (aleyhisselâm) bunu şu ifadelerle açıklamışlardır:

“Seninle bağlarını kesenlerle sen bağıyı koparma, seni mahrum bırakanı sen mahrum bırakma, ona istediğini ver. Sana zulmedene, haksızlıkta bulunana da sen zulmetme, haksızlıkta bulunma. “Taberi, Tefsîr:9/155

Cafer Sâdık da diyor ki: “Yüce Allah Peygamberi Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’e, güzel ahlâkı emretmiştir. Kur’ân’da güzel ahlâkı bütün yönleriyle, anlatan bundan başka âyet yoktur.”

200

Her ne zaman şeytandan sana bir fitleme gelirse, derhal Allah'a sığın. Çünkü O hakkıyla işiten ve hakkıyla bilendir.

“Her ne zaman şeytandan sana bir fitleme gelirse,” Şeytandan sana bir dürtü, bir tahrik sözkonusu olursa, emrolunduğun şeyin aksi bir vesvesede bulunursa,

“Derhal Allah'a sığın.” Sakın ona itâat etme.

Nezğ: Dürtü, tahrik, kışkırtma ve vesvese gibi manalara gelir.

Yani insanları ma'siyetlere sokarken adetaonu o yönde kışkırtır, tahrik eder. Esasen Nezğ kelimesi iğne ve benzeri şeyleri vücûda batırmak manasındır. Şeytanın tahrik ve vesvesesi de buna benzetilmiştir. Burada Nezğ kelimesi, dürtü olayım yapan şey olarak görülmektedir. Tıpkı “Cedde ciduhu” yani adamın tamamen ciddiyeti tuttu ifadesine benze bir ifade. Ya da, Şeytanın dürtüsünden kasıt, öfke ve gazâbın her yönüyle kişiyi kuşatması demektir. Nitekim Hazret-i Ebû Bekir Sıddîk şöyle demiştir: “Beni öfkeye sevkeden bir şeytanım vardır.”

201

Şüphesiz Allah'ın emir ve yasakları çerçevesinde hareket eden takva sahiplerine gelince, onlara şeytan tarafından bir vesvese geldiğinde derhal düşünüp akıllarını başlarına devşirirler ve bir de bakarsın ki gerçeğin farkına varıp görmüşler bile.

(.....) Takvaya erenler var ya, onlara şeytan tarafından bir vesvese dokunduğunda;

Kırâat imâmılarından İbn Kesîr, Ebû Amr ve Ali Kisâî, (.....) kelimesini “Tayfun” olarak kırâat etmişlerdir. Bu da vesvese, hayal ve dürtü gibi manalara gelir. Kelime “Tafe” fiilinden mastardır, “Yatıyfu tayfen” kökünden alınmadır.

Yani hayal etmek, rüyada görmek gibi bir takım manalar taşır. Ebû Amr'a göre ister” (.....) kelimesi olsun, ister (.....) kelimesi olsun her ikisi de mana bakımından aynıdırlar ve vesvese manasındırlar. Bu da daha önce geçenleri pekiştirmekte, tekit etmektedir ki, herhangi bir şekilde şeytan tarafından bir dürtü, bir vesvese meydana gelince, hemen bundan dolayı Allah'a sığınmanın vacip ve gerektiği gerçeğinin bilinmesidir.

Çünkü gerçekten Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda hareket eden takva sahipleri, şeytan tarafından kendilerine herhangi bir dürtü, bir vesvese gelirse, “hemen düşünürler.”

Yani Allah'ın kendilerine emrettiği şeyler ile, kendilerini menettiği şeyleri düşünürler, buna göre dikkatli davranırlar.

“Bir de bakarsın ki gerçeğin farkına varıp görmüşler bile.” Doğrunun farkına varmışlar ve yanlışı hemen defetmişler bile. Bunun gerçek manası ise, şeytan Allah'a kaçıp sığınmaktır. Böylece yüce Allah da kendisinden bir ihsan olarak onların uzağı görmelerini sağlayacak nimetini arttırır.

202

Şeytanların yoldaşlarına gelince, şeytanlar onları azgınlığa sürüklerler. Sonra da ellerini onların yakalanandan çekmezler.

(.....) (Şeytanların) dostlarına gelince, şeytanlar onları azgınlığa sürüklerler. Sonra da yakalannı bırakmazlar. Sonra da onların arkalannı bırakmazlar, hep peşlerine takılıp onları kötülüklerde ısrarcı durumuna getirip dönmeyecek konumuna sokana kadar onlardan ayrılmazlar.

Burada geçen, (.....) ifadesinden kasıt, şeytanların olması da câizdir. Buna taallûk eden zamîr de câhillere râci olabilir. Ancak birinci tefsir en uygun olanıdır. Çünkü burada, “Kardeşlerinden kasıt” takva sahiplerinin karşısında yer alanlar demektir. Ancak, (.....) ifadesinde zamîrin çoğul, “Şeytanın” ise müfret yani tekil olarak zikredilmesine gelince burada bununla cins manası kasdolunmuştur.

Yani Şeytan işi yapan her kimse demektir.

203

Onlara herhangi bir mu'cize getirmediğin zaman, “Diğerleri gibi kendin onu uyduruverseydin ya!” derler. De ki: “Ben ancak Rabbim-den bana vahyedilene üyanın. Bu Kur'ân Rabbinizden gelen kalp gözlerini açan belgelerdir. İman edecek kimseler için bir hidâyet ve bir rahmettir.

“Onlara herhangi bir mu'cize getirmediğin zaman, (ötekiler gibi) onu da derleyip getirseydin ya! derler.

Yani bundan önceki mu'cizeleri nasıl uydurduysan yine onlar gibi uydursan ya...

(.....) De ki: ben ancak Rabbimden bana vahyolunana uyarım.” Ben mu'cize uyduran biri değilim.

(.....) Bu (Kur'ân) Rabbinizden gelen basiretlerdir, (kalp gözlerini açan beyanlardır) Bu Kur'ân öylene belgelerdir ki bunun sayesinde hakkın gerçek yönlerini görebilirsiniz. Gözünüzü açacak ve hakkı gösterecek belgeler bu Kur'ân'dadırlar.

(.....) İnanan bir kavim için hidâyet ve rahmettir,

Kur'ân okuduğu zaman derhal onu dinleyin ve susun ki merhamete eresiniz.

(.....) Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin.

Âyetin zahirine bakıldığında ister namaz içinde olsun, ister namaz dışında olsun Kur'ân okunduğu zaman susup dinlemek vacip yani farzdır.

Bir rivâyete göre de denilmiştir ki bunun manası şu demektir: “Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) inişi sırasında size Kur'ân okuyup anlattığı zaman susup onu dinleyin.”

Sahabenin çoğunluğuna göre bu, imâmın kırâatini dinlemeye ilişkindir. Cemaat hâlinde imâma uyanlar onu susup dinleyeceklerdir. Bir rivâyete göre bu, hutbeyi dinlemekle ilgilidir, bir başka rivâyete göre de her ikisinde de durum böyledir. Sahih olanı da budur.

Kendi kendine, yalvararak, korkup ürpererek, yüksek olmayan ve kendin duyabileceğin bir sesle Rabbini sabah-akşam an. Aymaz gafillerden olma!

(.....).” Kendi kendine an” Bu, bütün zikirleri çin geçerlidir. İster Kur'ân okumak olsun, ister teşbih yani (.....) demek olsun, ister tehlil yani (.....) demek olsun, ister başka zikirler olsun hepsi için geçerli olanı budur,

“Yalvararak, korkup ürpererek,” Tazarru hâlinde olsun, korku durumunda olsun hep Ona yakar.

“Yüksek olmayan ve kendin duyabileceğin bir sesle” Fazla bağırıp çağırmadan ve normal olan bir ses ile.. Çünkü sessiz olarak yapılan dua ihlaş ve samimiyet açısından daha geçerlidir, riya ve gösterişten uzaktır. Daha güzel düşünme ve tefekkür imkânını sağlar, buna daha yakındır.

“Rabbini sabah-akşam zikret-an.” Çünkü bu iki vakit en önemli vakitlerdendir, en faziletli iki vakittir. Bir rivâyete göre ise; bundan murat düşüncede doğru olmak kaydıyla zikirde devamlılıktır. (.....) demek gündüz ya da sabah vakitlerinde demektir.

Yani “gündüz ve sabah vakitleri” (.....) kelimesi, “el-Usul” kelimesinin çoğuludur, “el-Usul” kelimesi de, “el-Asiyl” kelimesinin çoğuludur. Bu da akşam demektir.

“Gafillerden olma!” Allah'ı zikretmekten, anmaktan gâfil ve habersiz olanlardan, aymazlardan olma. Akı ve kafası başka yerlerde olanlardan olma.

Hiç şüphesiz Rabbinin katındakiler Ona kulluk ve ibâdet etmekten kibirlilik göstererek kaçmazlar. Onu takdis ve teşbihle tenzih ederler ve yalnız Ona secde ederler.

“Hiç şüphesiz Rabbinin katındakiler”

Yani Rabbin katında bir değeri, bir önemi, bir derece ve mevkie bulunanlar ki bunlar meleklerdir. Yoksa bu bir mekânı, bir yeri olan anlamında değildir.

“Ona kulluk ve ibâdet etmekten kibirlenmezler.” Ona karşı büyüklenmeye, azametlilik göstermeye kalkışmazlar, hadlerini bilirler.

“Onu teşbih ederler” Allah'a yaraşmayan ve yakışmayan şeylerle Onu anmazlar, Onu tenzih ederler, eksikliklerden beri kırlarlar.

“Ve yalnız Ona secde ederler.” ibâdet ve kulluklarını yalnızca Ona yaparlar. Hiçbir şeyi Allah'a şerik ve ortak koşmazlar. En iyisini ancak Allah bilir.

ENFÂL SÛRESİ

Bu sûrenin 30 ve 36. âyetleri Mekke'de diğerleri Medine'de nâzil olmuştur, 75 âyettir.

1

Ey Peygamber! Sana savaşta ganimetlerini soruyorlar. Onlara de ki: “Onun paylaşımına dair hüküm Allah ve Rasûlüne âittir. Allah'ın emirlerini uygulayarak ve yasaklarından kaçınarak Allah tan korkun, ayrımcılıktan uzak kalarak aranızdaki kardeşlik bağlarını zedelemeyin. Eğer gerçekten mü'min kimseler iseniz Allah'ın ve Rasûlü'nün emir ve yasaklarını uygulayarak Allah ve Rasûlü'ne itâat edin.

(.....) Sana savaş ganimetlerini soruyorlar. De ki: Ganimetler Allah ve Peygambere âittir.

Nefl: Ganimet, savaşta elde edilen şeylerdir. Çünü bu Allah'ın bir fazlı, ikramıdır ve vergisidir. “Enfal” ise bunun çoğulu olup ganimetler, savaşta elde edilen şeyler demektir.

Müslümanlar arasında Bedirde kazanılan savaş ganimetleri ve bunların bölüştürülmesi hakkında farklı görüşler ve ihtilaf ortaya çıkmıştı. Bununla ilgili hükmü Resûlüllahne sorarak, “Bunları hasıl bölüştüreceğiz?” dediler. - Bu ganimetlerin bölüştürülmesi ile; ilgili hüküm yalnızca Mekke'den hicret edenler için mi, yoksa sadece Medine'li Müslümanlar için mi veya her ikisine de mi bu paylaşırma olacak? Sorusunu sordular.

İşte bunun üzerine Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) a şöyle buyuruldu: “O soranlara deki; bununla ilgili hükmü verecek olan Allah Rasûlûdür, hüküm ona âittir. Bunlar hakkında yegane hakim ve karar mercii Allah Rasûlûdür. Bu ganimetler hakkında o, dilediği gibi hüküm verme yetkisine sahiptir. Bu ganimetler hakkında ondan başkasını bir hüküm ileri sürme yetkisi yoktur. Çünkü bu yetki ona Allah tarafından verilmiştir.

Öyle ise âyette hem Allah ve Rasûlü'nün birlikte anılmasının ne gibi bir manası vardır?

Bunun manası şudur: “Ganimetlere âit hükmü bildirmek Allah ile Rasûlüne âittir. Allah bununla ilgili olarak bunların bölüştürülmesiyle ilgili emri hikmeti gereği Rasûlü Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'e vermiştir. Dolayısıyla da Resûlüllah bu konuda yalnızca Allah'ın emrine bağlı kalarak o emri uygular. Yoksa emreden olarak Allah ganimetlerin bölüştürülmesini bir tek kimsenin reyine bırakmamıştır.

“Allah'tan korkun.” İhtilafa, aynlığa düşmekten, birbirinizle çekişip düşmanlık etmekten sakının. Allah'tan korkun ve Allah için kardeşler olun.

“Aranızdaki kardeşlik bağlarını zedelemeyin.” Aranızdaki yanlış durumlarınızı düzeltin.

Yani aranızda anlaşmazlık konusu yaptığınız şeyleri bahane ederek yanlışla düşmeyin ki bu durumlarınız ülfete, kaynaşmanıza, sevgi ve saygıya, bir araya gelip ittifak ve birliğinize sebep olsun.

Zeccâc diyor ki: “Âyette geçen, (.....) kavlinin manası; gerçek birleşmenizi sağlayın, demektir. Çünkü burada geçen, “el-Beyn” kelimesi, vasl yani birleşme ve kaynaşma manasıdır.

Yani Allah'tan korkun. Allah ve Rasûlü'nün emrettiği gibi toplu hâlde hareket ederek bir ve beraber olun, sakın ayrılmayın, demektir.”

Ubâde İbn Samit bu âyetle ilgili olarak şöyle demiş: “Ey Bedir savaşına kâtiları Bedir ashâbı! Biz kendi aramızda ganimetler konusunda anlaşmazlığa düştüğümüz zaman işte bu âyet bizim için indi. Çünkü o konuda bizim de biraz ahlâkımız yanlışla kaymıştı, hataya sapmıştık. Böylece de Allah onu bizim elimizden çıkarıp aldı

ve onunla ilgili hükmü bizzat Allah, Rasûlüne bıraktı. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ashâbı arasında de bunun bölüştürülmesini eşit olarak yaptı.”

“Eğer gerçekten mü’min kimseler iseniz Allah ve Rasûlüne itâat edin.” Eğer kamil ve gerçek îman sâhibi iseniz ganimetlerin hükmüyle ilgili olarak Allah ve Rasûlünün size emrettikleri şeyleri ve daha başka konulardaki hükümleri gerektiği gibi yerine getirin.

2

Gerçek mü’minler ancak o kimselerdir ki, ne zaman ve nerede Allah'ın emir ve yasaklarından söz edilse yürekleri ürperir, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda bu, onların imanlarını artırır ve yalnızca Rablerine güvenip dayanırlar.

“Mü'minler ancak, Allah anıldığı zaman yürekleri titreyen;” Allah'ın emirlerine karşı saygılı olmak ve yasaklarından da kaçınmak için bunlar gündeme getirildiğinde kalpleri ürperir. O'nun Celal, izzet ve Sultanının/gücünün heybeti karşısında gönülleri titrer.

(.....) Kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda imanlarını artıran;

Bu ayetlerin okunması, anlatılması karşısında kesin olarak îmanları artar veya bu onların imanlarını artırır ve kalpleri de bundan dolayı huzur bulur. Çünkü artık kendileri de açık olarak bu delillerin en net ve güçlü bir şekilde delalet ettiği ya da gösterdiği gerçeği görebilmiş ve kavrayabilmişlerdir. Ya da onların bu ayetlere olan inançları ayetlerin kendilerine okunup anlatılmasıyla bu, onların îman etmelerini sağlamış ve inançlarını da pekiştirerek artırmıştır. Çünkü bunlar bundan önce bu âyetlerde söz konusu edilen hükümlere îman etmiyorlardı.

“Rablerine güvenip dayanıyorlardı.”

Evet Allah'a dayanıyorlar, itimat ediyorlar ve işlerini başkalanna, kendilerinden olmayan gayri Müslimlere ve her manada küfre destek ve koltuk çıkan söz de Müslümanlara da değil yalnızca Rablerine havale ediyorlar. O'ndan başkasından korkmuyorlar ve sadece Rablerine kavuşmayı istiyorlar.;

3

Onlar namazlarını en mükemmel şekilde vakitleri içerisinde kılarlar ve kendilerine rızık ve mal olarak verdiklerimizden de Allah'a itâat ederek O'nun yolunda harcarlar.

(.....) Onlar namazlarını dosdoğru kıları ve kendilerine rızık olarak verdiğimizden (Allah yolunda) harcayan kimselerdir.

Böylece Rabbimiz bu ayetlerinde kalplere ya da gönüllere ilişkin amellerden olan ürperne, ihlas ile samimiyet ve tevekkülü vücut organlarıyla yerine getirilen namaz ve sadaka gibi amelleri beraberce bir arada zikretmiş ve toplamış olmaktadır.

4

İşte yukarıda sayıları özelliklere sahip olanlar, gerçekten inanmış ve dürüst olan kimselerdir. Onlar için Rableri katında nice üstün dereceler, bağışlanma ve tarif edilemeyecek sonsuz bir rızık vardır.

(.....) İşte onlar gerçek mü'minlerdir.

Âyette geçen, (.....) kelimesi mahzûf bir maştan sıfatıdır.

Yani bu, (.....) imanen (.....) takdirinde olup, İşte onlar gerçek bir îman ile inanmış dürüst mü’minlerdir” demektir.

Veya bu, (.....) cümlesini tekit eden/pekiştiren mastardır. Meselâ; “O, Allah'ın gerçekten birkuludur” gibi ki bu, “O gerçekten Allah'a kul olmayı gerçek olarak hakketmiş bir kişisedir” takdirindedir.

Hasen Basrî (radıyallahü anh) den rivâyete göre: “Adamın biri kendisine: “Sen Mü’min misin?” diye bir soru yöneltir. O da o şahsın bu sorusuna şöyle karşılık verir:

“Eğer sen benden Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe, cennete, cehenneme, öldükten sonra tekrar dirilmeye ve hesap günündeki hesaba, îman edip etmediğini soruyorsan, evet ben bu mana da gerçek ten mü'minim, bunlara îman etmiş bir kimseyim, Ancak sen benden, (.....) diye devam eden ayetten soruyorsan, işte gerçekten ben onlardan mıyım veya değil miyim? Burasını bilemem.”

İmâm Sevrî ise şöyle diyor: “Kim gerçekten mü'min olduğunu, gerçek olarak Allah'a îman ettiğini ileri sürer de, sonra da bu kimse kendisinin cennet ehlinden olmayacağına, şهادet etmezse, o kimse sadece âyetin yarısına îman etmiş demektir.”

Yani bir kimse gerçekten kendisinin îman eden sevap ehlinden olduğuna kesin gözüyle bakmaması gerektiği gibi, gerçek anlamda bir mü'min olduğu gözüyle de kendisine bakmasın..

İşte böyle bir ifadeyle: “İnşaallah ben de mü'minlerdenimdir” sözüne yapışmak yoluna girmiş olur. İmâm Ebû Hanîfe (rahmetüllahi aleyh) diyor ki: “Böyle demez/dememelidir.-Katâde'ye: “Neden inşaallah imanlıyım” diye inancını ısıtına ifadesiyle belirtmiyorsun?'- sorusu sorulunca O da, Hazret-i İbrâhîm (aleyhisselâm)'in şu sözüne uyarak hareket ediyorum der ve:

“Ve kıyamet günü benim hatalarını bağışlayacağını umut ettiğim Allah'dır.” (Şuara, 82) mealindeki bu âyeti okur. Bu defa aynı kişi ona: “Sen İbrâhîm'e yüce Allah'ın şu mealdeki âyetini kendine örnek alarak ona üyamaz mıydım? Çünkü Allah şöyle buyuruyor:

“Rabbi ona: Yoksa İman etmedin mi? dedi.” (Bakara, 260)

İbrâhîm Teymi de şöyle diyor: “Ben gerçekten îman etmiş bir mü'minim” diye söyle! Eğer bu sözünde gerçekçi işeri bunda sebat et, eğer bu konuda yalan söylüyorsan senin küfrün yalan söylemenden de daha şiddetli ve ağır bir küfürdür.

İbn Abbâs (radıyallahü anh) tan rivâyete göre şöyle diyor: “Kim münâfık değilse, o gerçekten mü'min olan bir kimsedir.”

Abdullah ibn Mübarek, Ahmed İbn Hanbel'e karşı şöyle bir soruyu delil olarak yöneltir: “Senin adın nedir?” O da: “Ahmed” diye cevaplar. Bu defa: “O hâlde sen, ben gerçekten Ahmed'im veya İnşaallah ben Ahmed'im, diyebilir misin?” sorusunu ona yöneltir. Ahmed İbn Hanbel de onun bu ikinci sorusuna da: “Ben gerçekten Ahmed'i'm” der. İşte Ahmed İbn Hanbel'in bu cevabı üzerine Abdullah ibn Mübarek de ona şu karşılığı verir: “Baban sana: nasıl bir isim vermiş, ise, sen onda istisnaya gitmeksizin yâni İnşaallah ben Ahmed'im, demeksizin, direkt olarak, Ben gerçekten Ahmed'im, dediğin hâlde, Allah sana Kur'ân'da Mü'min ismini vermiş, onda istisnaya gidiyorsun, bu hasıl iş?” der.

(.....) Onlar için Rableri katında nice dereceler, bağışlanma ve tükenmez bir rızık vardır.

Kazanç elde etme sıkıntısı olmaksızın, çalışma ve yorulma bulunmaksızın, bir hesap korkusu yaşamaksızın sonsuz bir rızık vardır.

5

Şüphesiz sahabenin ganimetlerin bölüştürülmesiyle ilgili hoşnutsuzluk hâli, âdeta Rabbin seni, Bedir savaşı için hak yolunda evinden çıkardığı zamanki hoşnutsuzluk hâli gibidir. Çünkü gerçekten mü'minlerden bir gurubu, sayılarının ve silâhlarının azlığını bahane ederek bundan hiç hoşnut değillerdi. Halbuki gerçek, her iki hâlde de onların düşündüklerinin tersine gerçekleşmiş olmuştur.

(.....) Rabbin seni, Bedir savaşı için hak yolunda evinden çıkardığı zamanki hoşnutsuzluk hâli gibidir.”

Bu âyetin başında yer alan, (.....) lafzının başında yer alan, “Kef harfî mukadder bir fiilin mastannm sıfatı olarak mahallen mensûbtur. Bunun mana olarak takdiri şöyledir:

“De ki: Ganimetlerin taksimiyle ilgili hüküm Allah ve Resûlüne âittir. Onların arzu ve isteklerine rağmen bu tam olarak sabit olmuştur. Bu, yine onların arzu ve isteklerine rağmen tıpkı Rabbinin ancak seni evinden cihat için çıkarması gibidir.”

Burada, (.....) kavliyle demek istenen şey ile Resûlüllahın Medine'deki evi veya bizzat Medine şehrinin kendisi murat olunmaktadır. Çünkü Medine'yi Münevvere Resûlüllah'ın bizzat hicret etmiş olduğu ve mesken edindiği yerdir. Dolayısıyla bu mübarek beldenin Peygambere âit olarak gösterilmesi âdeti evin kendi sahiplerine tahsisi gibi bir ifadedir. Yine (.....) kavliyle de şöyle denilmektedir; hikmete ve hakka dayalı olarak doğru olan bir çıkarılmadır.

(.....) Mü'minlerden bir grup kesinlikle istemediği hâlde.

Burada, (.....) kavli hâl olarak gelmiştir.

Yani: “Onlar isteksiz oldukları, arzu etmedikleri hâlde seni çıkardı” demektir.

Bu ise, bilindiği gibi Kureyş'in Ebû Süfyan denetiminde olan oldukça büyük bir ticaret kervanının Şam'dan dönmekte oldukları haberi üzerine bu Kervanın vurulması söz konusu ediliyordu. Bu ticaret kervanında kırk kadar binitli kimse vardı.

Hazret-i Cibrîl bu kervanın dönmekte olduğunu Rasûlüllah'a bildirdi. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) de bunu ashâbına bildirdi. İşte bunun üzerine oldukça büyük bir menfaat sağlamak ve mal varlığını elde etmek için bu, mü'minlerde baskın yapma isteklerini doğurdu. Çünkü ele geçecek büyük bir mâli imkân var, bir de kervanda sayıca oldukça az olan bir topluluk, kırk kadar bir insan vardı. Haliyle bunu vurmak daha basit ve savaşa göre daha kolay olurdu.

İşte kervanı ele geçirmek üzere Müslümanlar harekete geçince, Kureyş kavmi yani Mekke'liler bunu öğrendiler. Bunun üzerine Ebû Cehil bütün Mekke halkını ayaklarıdırarak Mekke'lilerle birlikte harekete geçti. Bu bir genel seferberlik haliydi. Nitekim, “Gün ne kervanı, ne de adamları kurtarma günüdür, gün şerefimizi kurtarma günüdür” manasına gelen bir Arap atasözünde ifadesini buları şekliyle genel seferberlik ilân edilmişti.

Fakat bir rivâyete göre Kervan yolunu değiştirmiş ve dönüşünü Sahil yolundan yapmayı kararlaştırmış ve o yolu tutmuş ve böylece yakalanmaktan kurtulmuştu. İşte bunu üzerine Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) geri döndü ve yanındakilerle birlikte Bedir denilen yere geldi.

Bedir denilen yer, Arapların her yıl, yılda bir kez panayır kurdukları ve toplarıp bir araya geldikleri, fuar kurdukları bir su başı idi. İşte burada Cibrîl (aleyhisselâm) indi ve: “Ey Resûlüm Muhammed! Yüce Allah size iki guruptan birinin vadetti. Bunlardan bir kervan, diğeri ise Kureyş ile cihat edip savaşımdır, bu ikisinden hangisi?” dedi. Bunun üzerine Hazret-i

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) efendimiz ashâbıyla istişarede bulundu, danışmalar yaptı ve: “Siz kervanı mı ele geçirmek yoksa Kureyş ile savaşı mı istersiniz? Bu ikisinden hangisini arzu edersiniz?” dedi. Ashap: “Elbette bu, bizim için kervanı ele geçirmek, düşman ile karşılaşmaktan daha iyidir.” İşte bu cevap karşısında Resûlüllah'ın yüz rengi değişti ve sonra yine ashâbına dönerek:

“İyi bilin ki kervan çoktan sahil yolundan geçip gitmiş. İşte Ebû Cehil, o size karşı silahlanmış geliyor, hangisi?” diye sorar. Yine ashâbı: “Ey Allah'ın Resûlü! Biz yine de sana kervanı vuralım, düşmanı bırak, deriz.” Cevabını verdiler.

Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in öfkelenmesi üzerine Hazret-i Abu Bekir ile Hazret-i Ömer - Allah her ikisinden de râzı olsun- ayağa kalkarak: “Biz Kureyş ile savaşmayı uygun buluyoruz” dediler. Bundan sonra da Sa'd İbn Ubade ayağa kalktı ve: “Ey Allah'ın Resûlü, neyi uygun buluyorsan emrini hemen uygula. Allah'a yemin olsun ki sen Aden denilen yere de savaşmak için harekete geçmiş olsan, kesinlikle Ensar'dan hiçbir kimse seni terketmeyecek, hepsi de sana katdacaklardır” dedi.

Hemen bunun peşinden de Mikdat İbn Amr kalkıp şöyle konuştu: “Allah'ın sana emrettiğini hemen uygula. Sen hangisini daha yerinde buluyorsan biz seninle beraberiz. İsrâ'il oğullarının yani Yahûdîlerin Hazret-i Mûsa'ya: “Sen ve Rabbin ikiniz gidin savaşı, biz burada oturup bekleyeceğiz.” (Mâide, 24) dedikleri gibi demeyeceğiz. Ancak biz, “Sen ve Rabbin ikiniz gidin savaşı, bizler de, bizim tek bir gözümüz de olsun açık olduğu müddetçe sizinle beraber olup yanınızda savaşacağız:

Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bundan dolayı mutluluk duydu, sevindi, yüzü güldü.

Sa'd İbn Muaz da şöyle konuştu: “Ey Allah'ın Resûlü! Ne istersen onu uygula. Seni Hak din ile gönderen Allah adına yemin ederim ki, sen bize şu denizi gösterip de oraya dalsan derhal biz de seninle birlikte o denize dalarız. Bizden tek bir adam dahi bu uygulamandan geri kalmayacaktır. Allah'ın izniyle bizi hemen harekete geçir.”

Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bu sözleri duyması üzerine sevindi, bundan memnunluk duydu. Sa'd İbn Muaz'ın konuşması da artık kendisine güç kazandırdı. Bunun arkasından şöyle buyurdular:

“Allah'ın izni ve bereketiyle bizimle harekete geçin. Size müjdeler olsun. Şüphesiz Allah bana bu iki guruptan birini mülk olarak vâdetmiştir. Allah'a yemin ederim ki şu anda ben sanki kavmin karşılaşacakları yeri ve anı görüyor ve seyrediyor gibiyim.” Bak. ibn Hişam Siyret; 3/31-33

Aslında hoşnutsuzluk ashâbın tümü tarafından değil de, bir kısmın da baş göstermişti.

Çünkü âyetin (.....) kısmı işin bu yönüne işaret etmektedir.

Ebû Mansûr Maturidî şöyle diyor: “Hoşnutsuzluklarını gösteren kimselerin bu kimselerin itikat bakımından münâfık kimseler olma ihtimalleri vardır. Bununla beraber bu kimselerin samimi olmalarına rağmen de hoşnutsuzluk göstermiş olmaları olasıdır. Çünkü insanlar doğal olarak savaştan rahatsızlık duyarlar. Zira savaşa hazırlıklı olarak çıkmamışlardı.

6

Ey Peygamber! Mü'minler doğru ve gerçek görüşün savaşmak olduğunu ve zaferin de kendileri lehine gerçekleşeceğini göre göre, âdeta ölüme sürükleniyorlar gibi Allah yolunda cihat konusunda şeninle tartışıyorlardı.

(.....) Hak ortaya çıktıktan sonra sanki gözleri göre göre ölüme sürükleniyorlar gibi (cihad hususunda) seninle tartışıyorlardı.

Burada, (.....) kavlinden murat, Bunların Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile üzerinde tartıştıkları gerçek dile getirilmektedir, Çünkü Bazı kimseler Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'e rağmen Kureyş ile cihad etme yerine kervanı vurmaya istiyorlardı, tercihlerini kervanı vurmaya yönünde ortaya koyuyorlardı.

(.....)

Yani Resûlullahın zaferin kendilerinin olacağını bildirmiş olmasına ve açıklamasına rağmen istiyorlardı. Bunların Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile tartışmaları ise: “Biz sadece kervanı vurmaya için çıkarız, başka bir şey için değil. Çünkü sen bize hele bir hazırlık yapalım da öyle dememiş miydin?” diye yaptıkları itirazlarıydı. Bu onların savaşmayı iyi: karşılamamalarından, bundan rahatsızlık duymalarından ileri geliyordu.

(.....) kavliyle yani; “....göre göre âdeta ölüme sürükleniyorlar gibi” ifadesiyle bunların durundan, aşırı derecede korkmalarına bağlıydı.

Yani bunların konumları zafere ve ganimete böylece konacakları hâlde durundan tıpkı zorla ölüme götürülen kimsenin durumu ile ölümü küçümseyerek ona doğru koşanın haline benzetilmiştir. Çünkü adam ortada bir savaşı var olduğunu, savaşı olduğu yerde de ölümün mutlaka var olacağını sebeplerini görüyor, burada kesin olarak ölümün var olacağını görüyor ve böyle bir sonuçtan da şüphe duymuyor.

Bir başka tefsire göre de; Onların korkuları sayılarının azlığı yüzünden idi. Çünkü hepsi de piyade idiler, içlerinde binitli olarak iki kişi bulunuyordu.

7

Ey mü'minler! Şunu da hatırlayın ki Allah, zayıf olan Kureyş kervanı ile ordusundan oluşan iki guruptan birini size mülk olarak vadeliyordu. Siz ise zayıf, silâhsız ve güçsüz olan kervanı elde etmek istiyordunuz. Halbuki Allah, sözleriyle/Resûlüne indirdiği ayetleriyle hakkı gerçekleştirmek/İslamı zafere erdirmek ve Kureyş ordusunu imha ederek böylece bütün müşrik ve kefirlerin kökünü kazımak istiyordu.

(.....) Hatırlayın ki, Allah size, iki taifeden (kervan ve Kureyş ordusundan) birinin sizin olduğunu vadeliyordu.

Âyette geçen, (.....) kelimesi, (.....) kavliyle mensûb bulunmaktadır. (.....) kavli ikinci mefuldür. (.....) kavli ise, (.....) kavlinden bedeldir. Bu iki taifeden veya guruptan biri kervan, diğeri ise büyük bir güç ile savaş için gelmekte olan Kureyş ordusu veya gücü idi. Cümlelerin manası buna göre şöyle olmaktadır: “Şunu da hatırlayın ki Allah gerçekten iki guruptan birinin size âit olmasını vâdetmiştir.”

“Siz, ise zayıf, silâhsız ve güçsüz olan kervanı elde etmek istiyordunuz.”

Burada istenen şey, mealde de belirttiğimiz gibi, kervandır. (.....) demek, silahlı ve gücü olan demektir. Halbuki bir genel seferberlik ilanında orduda var olan güç, kâtiları kimselerin sayısına ve onların bu sayıyı esas alarak yaptıkları hazırlıklara göre değerlendirilir.

Yani siz, kervanın sizin olmasını arzu ediyordunuz. Çünkü kervan bir savaş için yola çıkmadığından elinde bir silahlı gücü ve imkanı yoktur, dolayısıyla bunu vurmak daha kolaydır. Bu bakımdan kervan dışında bir başka gurupla karşı karşıya gelmek istemiyordunuz.

“Halbuki Allah sözleriyle hakkı gerçekleştirmek, İslam'ı zafere erdirmek”

Yani silahlı ve her bakımdan tam teçhizatlı bir güçlü orduya karşı savaşmakla ilgili olarak indirdiği ayetleriyle, meleklerine zaferde yardımcı olmaları için verdiği emirle İslam'ı sabitleştirip pekiştirmek, yüceltmek ve düşmanın yenilgiye uğratarak öldürülüp uzaklaştırılmalarına, Bedir kuyularına ayılmalarına hükmetmiş (.....) Kâfirlerin ardını kesmek istiyordu.

Burada geçeri, (.....) kelimesi sonunu getirmek, son vermek mana sında ismi faildir. Kelime kök bakımından, (.....) fiilinden alınmadır ve bir kimsenin arkasını dönüp gittiği zaman söylenen bir ifadedir. (.....) ise bir şeyin kökünü kazımak, ortadan kaldırmak, yok etmek, kökünü söküp atmak manalarına gelir.

Yani manalar bu şu demektir: “Siz geçici olan, kalıcılığı uzun süreli olmayan bir faydanın ve yarann peşindesiniz, basit şeyler için hareket ediyor ve onu istiyorsunuz. Halbuki yüce Allah daha kalıcı ve üstün olan şeyleri, hakkın zafer kazanmasını, İslam kelimesinin ya da şerî'atının yücelip hâkim ya da egemen olmasını istiyor. Şüphesiz iki istek arasında kıyaslanamayacak derecede büyük farklar bulunmaktadır. İşte bunun içindir ki yüce Allah sizin karşınıza, sizin daha kalıcı olabilecek olan silahlı gücü seçip çıkardı. Böylece onlar karşısında güçsüz olmanıza, askeri teçhizat bakımından onlardan çok gerilerde olmanıza rağmen, sizin elinizle büyük bir askeri güce sahip bulunan kâfir ve Müşrik Kureyş ordusunu kırdırıp imha etmeyi, sizi güçlendirmeyi, üstün kılmayı, onları da zelil kılıp darmadağın etmeyi murad ediyor. Bunu gelecekteki Müslümanlar için bir örnek olmasını diliyor.

8

Çünkü Allah, İslam'a karşı suç işleyenler istemeseler de, Hak din olan İslam'ı güçlendirmek, bütün sistemlere egemen kılmak ve batılı/küfür ile şirki de silip ortadan kaldırmak için bunu istiyordu.

(.....) (Bunlar), günahkarlar istemese de hakkı gerçekleştirmek ve batılı ortadan kaldırmak içindi.

Burada, (.....) kavli, (.....) kavline veya mahzûf olan bir kavle müteallik bulunmaktadır. Bu mahzûf olanın takdiri ise şöyledir:

“...Hak din olan İslam'ı güçlendirmek, bütün sistemlere egemen kılmak ve küfür ve şirki ortadan kaldırmak için bunu yaptı.” Mukadder olan kavil ya da ifade sonraya bırakılmıştır ki hususiyet veya aidiyet manası içersin.

Yani: “Allah bunu sadece ve sadece bu ikisi için yaptı. Hakkı hâkim kılmak ve batılın da kökünü kazımak için.” Bu ikisinden biri İslam'ın sabitleştirilmesi, kökleştirilmesi ve hakim konuma getirilmesidir. İkincisi de her manadaki inkârcılığı ve küfrün ortadan kaldırılıp yok edilmesidir.

Bu konu esasen burada tekrar edilerek dile getiriliyor değil yani bir tekrar değildir. Çünkü ilki iki istek arasında bir açıklama veya açıklık getirme anlamında bir nahvi kuraldır. Halbuki bu âyette vurgulanmak istenen şey ise, Rabbimizin muradını, neden dolayı bunu istediği gerçeğini açıklamak içindir.

Yani diğer kolay ve basit olanların yerine böylene zor ve silahlı bir güce dayananını Müslümanlar için tercih buyurması, Müslümanların güçlü olan düşmanlarına karşı zafer kazanmalarını sağlayacaklarını gerçekleştirmesi bakımındandır.

Dolayısıyla, “Suç işleyenler istemeseler de” müşrik ve kâfirler bundan hoşlanmasalar da inananları onlara karşı zafere erdirmekle bunu ortaya koymayı istemektedir.

9

Hatırlayın ki, Rabbinizden yardım istiyordunuz. O da, ben peşpeşe gelen bin melek ile size yardım edeceğim, diye karşılık verdi.

(.....) Hatırlayın ki, Rabbinizden yardım istiyordunuz.

Buradaki, (.....) kavli ya, (.....) kavlinden bedeldir ya da, (.....) kavline müteallik bulunmaktadır.

İstiğase yani yardım ve medet istemek demek, Müslümanların, artık kesin olarak, müşriklerle savaşacaklarını öğrenmeleri üzerine Allah'a yakarmaya ve dua etmeye başlamaları demektir. Müslümanlar Allah'a şöyle yakanyorlardı:

“Ey Rabbimiz! Düşmanına karşı bize zafer ver, bizi üstün kıl, bize yardım eyle! Ey zorda kalanların imdadına yetişen Rabbimiz, bize imdat eyle, yardımını gönder!”

İstiğase demek, yukanda da işaret ettiğimiz gibi Yardım istemek, medet beklemek demektir.

Yani zor bir durumdan veya arzulanmayan bir sondan kurtuluş istemektir.

“Rabbiniz de duanızı kabul edip....” âyette geçen, (.....) kelimesi, (.....) demektir.

“Peş peşe gelen bin melek ile size yardım edeceğim” Âyetteki, (.....) kavli, aslında (.....) dur. Ancak burada cer edatı hazf edilmiş ve, (.....) kavli de, (.....) olarak getirilmiş ve mahallen de mensûb kılınmıştır.

Medine kırâat okulundan Nâfi ve Abu Cafer, (.....) kavlini (.....) harfinin fethasıyla, (.....) olarak okumuşlardır. Bunun dışındakiler ise âyette görüldüğü gibi (.....) harfinin kesresiyle okumuşlardır.

Kelimenin esre hareke ile, (.....) olarak okunması hâlinde, meleklerin başkalannı da arkalanna alıp gelmeleri manasınadır. Eğer, fetha yani üstün hareke ile, (.....) olarak okunursa bu takdirde de peşpeşe, art arda manasınadır.

Yani bir meleğin ardi sıra bir diğeri geliyordu, demektir. Meselâ, (.....) denilince bu, tabi olmak, uymak manasınadır. Ancak, (.....) ise, birini terkisine almak, peşine takmak gibi manalara gelir.

Yani, “Onu terkime aldım, peşime takıp getirdim” demektir.

Allah bunu size sadece müjde olsun ve onunla kalbiniz yatışsın diye yapmıştı. Yoksa yardım yalnız Allah tarafından. Çünkü Allah mutlak galiptir, yegâne hüküm ve hikmet sâhibidir.

(.....) Allah bunu (meleklerle yardımı) sadece müjde olsun ve onunla kalbiniz yatışsın diye yapmıştı.

Âyetteki, (.....) kavliyle, (.....) kavlinin ifade etmiş olduğu imdada ya da yardıma işaret olunmaktadır.

Yani işte o yardım var ya,... (.....) işte yalnızca size zaferi bildiren sizin için bir müjdelemedir.

(.....)

Yani sizler azlığınız sebebiyle Allah'tan imdat dilediniz, O'na niyazda bulundunuz, dolayısıyla yüce Allah'ın melekleri yardımı aracılığıyla sizin zafere erişeceğiniz bildirmesi sizin için bir zafer müjdesidir, sizin yatışıp huzur bulmanız içindir, bir de gönüllerinizi pekiştirmeye yöneliktir.

(.....) “Zaten yardım yalnız Allah tarafından.”

Yani zafere ermenizi sakın ola ki meleklerden sanmayın. Çünkü size de meleklerle de asıl zafer, imkânını veren ve yardımda bulunan Allah'tır. Ya da: “Söz konusu yardım” sebepler arasından bir sebep olan ne melekler tarafından ve ne de başkaları tarafından “değil, yalnızca Allah katındandır.” Asıl yardıma kavuşan, Allah'ın kendilerine yardımda bulunduğu kimselerdir.

Bedir savaşı sırasında meleklerin savaşa kâtilması konusunda farklı görüşler ortaya konulmuştur; buna göre ordugahın sağ tarafına Cebrâîl (aleyhisselâm) komutasındaki beş yüz melek destekte bulunmuş bunlar arasında Hazret-i Ebû Bekir de bulunuyordu. Sol kanatta ise Mikâîl (aleyhisselâm) komutasında beş yüz melek ile takviyede bulunulmuş olup Hazret-i Ali de bunlar arasında idi. Meleklerin hepsi de insan suretinde ve hepsi de beyaz giysiler içerisinde idiler ve başlarında da beyaz sarıklar vardı. Sarıklarının uçlarını da iki omuzları arasında sarkıtmışlardı. İşte bu şekilde savaştılar. Nitekim sırf bu yüzden Ebû Cehil, İbn Mesut'a, “Bize, gelen bu darbeler ve vuruşmalar nereden geliyor? Çünkü ortada darbeleri vuran herhangi bir kimseyi göremiyoruz” demişti İbn Mesut ise: “Meleklerden gelmektedir” diye cevap verince, Ebû Cehil: “Asıl bizi yenenler onlar oldular, siz değilsiniz bizi yenenler” demişti.

Bir diğer tefsire göre melekler savaşa kâtilmadılar. Sadece Müslümanların büyük bir güç ve ordu olduklarını, sayılarının kalabalık olduğunu göstermek ve mü'minleri de savaşta sebat etmelerini sağlamak için bulunuyorlardı/Aksi hâlde bütün dünyadakileri helâk etmeye tek bir melek de yeterlidir.

(.....) Çünkü Allah mutlak galiptir, yegâne hüküm ve hikmet sâhibidir.

11

O zaman katından bir güven olmak üzere sizi hafif bir uykuya daldırıyordu; sizi temizlemek, şeytanın pislüğünü sizden gidermek, kalplerinizi birbirine bağlamak ve savaşta sebat ettirmek için üzerinize gökten bir sü indiriyordu.

(.....) O zaman katından bir güven olmak üzere sizi hafif bir uykuya daldırıyordu.

Âyetteki, (.....) kavli, (.....) kavlinden ikinci bedeldir veya (.....) kelimesi ya da varsayıları (.....) ile mensûb kılınmıştır.

Kırâat imâmlarından Medine okulu mensubu Nâfi, (.....) uyku manasınadır. Her iki kırâate göre de fâil Allah'tır. Kırâat imâmlarından İbn Kesîr ve Ebû Amr ise, (.....) olarak okumuşlardır.

(.....) ise mefulün lehtir.

Yani; “Çünkü size Allah'tan bir güven olsun için uyutuluyordunuz” demektir. (.....) kelimesi güven ve emniyet anlamındadır.

Yani güveniniz ve emniyetiniz için” demektir. Ya da bu kelime mastardır. Dolayısıyla bu, (.....) takdirindedir. Çünkü uyku korku endişesini önler ve ruhu dinlendirir. (.....) da, (.....) kavlinin sıfatıdır.

Yani, “Allah tarafından sizin ortaya konulan bir güvence, bir huzur olsun içindir.”

“Sizi, temizleyip arındırmak üzere bulutlardan üzerinize yağmur yağdırmıştı.”

Kırâat imâmılarından Mekke ve Basra okulu mensupları, şeddeli olan, (.....) fiilini şeddesiz olarak tahfifi ile, (.....) diye okumuşlardır. Bunlar dışındakiler âyetle görüldüğü gibi şeddeli olarak kırâat etmişlerdir. Âyetle geçen, (.....) su kelimesi, yağmur demektir.

“Ve böylece şeytanın endişe uyandıran vesvesesini sizden gidermek,” Şeytanın şu veya bu manada verdiği vesveselerden, onları susuz kalmakla veya ihtilam sebebiyle cünüplükle korkutmasını önlemek için... Çünkü ihtilam vb. gibi şeyler şeytandandır. Şeytan Müslümanlara; “siz böyle cünüp cünüp savaşırsanız, pis pis savaşı sürdürürseniz zafer elde edemezsiniz diye vesvese veriyordu.

“Kalplerinizin pekişmesini, sabretmenizi sağlamak ve savaş alanında -su yani yağmur sayesinde- sağlam bir zemin üzerinde savaşmak imkânım vermek için yapıyordu.” Çünkü kumlar üzerinde ayaklar zeminde tam olarak tutunamıyor, zorlukla karşılaşıyorlardı. Yahut, (.....) yani pekiştirme ve bağlama ifadesiyle şu mana denmek isteniyordu: Eğer kalp ya da gönül bir konuda sabretmesini bilir ve bu sabır duygusu orada yerleşip gerçekleşirse, ayak da savaş alanlarında sağlam olarak yere basar ve oradan kaçmak akıllarına gelmez.

12

O vakit Rabbin meleklere şu vahyi veriyordu: “Muhakkak ben sizinle beraberim; haydi iman edenlere destek olun; ben kâfirlerin yüreğine korku salacağım; vurun boyunlarına! Vurun onların bütün parmaklarına!”

(.....) Hani Rabbin meleklere.

Yine burada da, (.....) kavli, (.....) kavlinden üçüncü bir bedeldir yahut da, (.....) fiiliyle mensûbtur.

“Zafer ve yardımımla Ben sizinle beraberim. Savaşta mü’minlere destek olun ve onlara zafer müjdesini verin.” Melek adam suretinde ordu sıralarının önünde yürüyerek mücahitlere: “Müjdeler olsun, Allah size yardım edecek ve sizi zafere erdirecektir” diye sesleniyordu.

(.....) kelimesi, kalbin veya yüreğin korkuyla dolması, korku sebebiyle hep huzursuz kalması demektir.

Kırâat imâmılarından İbn Âmir ve Ali Kisâî, (.....) olarak okumuşlardır.

“Vurun boyunlarını” Âyetteki vurma emri ya mü’minleredir veya meleklere yapılmıştır. Âyetin bu kısmı meleklere de savaşa kâtildiklerinin bir delili ve delilidir.

(.....) Boyunlarının üzerinden vurmak ifadesiyle, düşmanın kafalarını uçurmak suretiyle savaşı, acıma hissine kapılmayın, demektir. Veya bizzat bu ifade ile başlarını uçuran manası kasdolunmuştur. Çünkü boyunların üzerinde duran başlardır.

Yani bununla şu noktaya dikkat çekilmektedir. Hemen ilk vuruşta öldürücü darbeyi indirin ki, yerlerinden hareket edemesinler, onlara canlanma, palazlanma fırsatını vermeyin ve öldürücü darbeyi öylene indirin ki, bir daha yerlerinden kalkamasınlar.

“Ve vurun el ve ayak parmaklarının tamamını!” Âyetle geçen, (.....) kelimesi parmaklar manasındadır. Bununla söylenmek istenen silah tutan parmaklardır. Aynı zamanda silah kullanmada hareket kabiliyetlerini ortadan kaldıracak olan el ve ayakların dan vurucu darbeyi indirin gerçeğine burada vurgu yapılmaktadır.

Bununla kasdolunan şey, ister savaşan olsun, ister olmasın karşınıza çıkabilecek gücü vurun. Dolayısıyla bu, her iki hususu da bu manada cem etmiş olmaktadır. Allah da onlara bu ikisini de uygulamalarını kendilerine emrediyor.

Bir başka ifadeyle darbe kimi zaman öldürücü olabilir, kimi zaman da olamayabilir. Dolayısıyla ister öldürücü olsun, ister olmasın her iki hâlde de darbe indirin, düşmana fırsat vermeyin, demektir.

13

Bu söylenenler, onların Allah'a ve Resûlüne karşı gelmelerinden ötürüdür. Kim Allah ve Resûlüne karşı gelirse, bilsin ki Allah, azâbı çok şiddetlidir.

(.....) Bu söylenenler, onların Allah'a ve Resûlüne karşı gelmelerinden ötürüdür.

Burada, (.....) işaret ismiyle, başlarına gelen darp ve öldürme olaylarına, hemen bu dünyada gördükleri cezâyâ işaret olunmaktadır. Bu kelime mübtedadır. Bunun haberi de, (.....) kavlidir.

Yani onların başlarına gelen bu cezâ ve felâket, onların Allah ve Resûlüne karşı gelmeleri sebebiyledir. Âyette yer alan, (.....) kelimesi, (.....) kelimesinden türemedir. Çünkü her ikisine yani Allah ve Resûlüne olan düşmanlıkta bunlar Resûlullah ile ona îman edenlerin karşısında yer alarak Allah'a isyan içine girdiler. Nitekim muadat ve muhaseme de bu manayadır.

Yani karşılıklı düşmanlık ve çekişme de bu anlamdadır. Çünkü berikisi bir tarafta, ötekisi ise diğer tarafta yer alıyor demektir.

“Kim Allah ve Resûlüne karşı gelirse Allah, azâbı ve cezâlarıdırması şiddetli olandır.” Burada, (.....) işaret isminde yer alan (.....) harfi ile ya sadece Resûlullahne bir hitaptır veya bu hitap her biri içindir.

14

İşte bu gördüğünüz size Allah'ın azâbı! Şimdi onu tadın. Kâfirlere bir de cehennem ateşinin azâbı vardır.

(.....) İşte bu yenilgi size Allah'ın azâbı! Şimdilik onu tadın. Kâfirlere bir de cehennem ateşinin azâbı vardır.

Burada, (.....) işaret isminde yer alan (.....) harfiyle de yapılan hitap, iltifat yoluyla kafirleredir. Bu da ya, (.....) olarak mahailen merfûdur veya, (.....) olarak merfû' bulunmaktadır.

(.....) kavlinin baş tarafında bulunan (.....) harfi, “İle, beraber” manalarınınadır.

Yani ileride kıyamet gününde göreceğiniz azap ile birlikte şimdilik ve hemen bu azâbı tadın” demektir. Burada zamîr yerine açık şekilde isim getirilmiştir.

15

Ey îman edenler! Toplu ve güçlü hâlde olan bir kafir ordusuyla karşılaştığınız zaman, onların önünde bozguna uğrayıp, sırtınızı dönerek savaş yerini bırakıp kaçmayın.

“Ey îman edenler! Toplu hâlde kafir ordusuyla karşılaştığınız zaman,”

Burada geçen, (.....) kelimesi, (.....) kavlinde hâldir.

Zahf kelimesi, fazlalığı ve çokluğu yüzünden oldukça kalabalık olan büyük ordu demektir. Aşırı kalabalığı sebebiyle âdeta sürüklenerek hareket eden bir bebek gibi yürüyüş hâlinde olan oldukça kalabalık sayıdaki bir topluluk ve ordu demektir.

Yani nasıl ki bebek arka-arka yavaşça hareket ederse büyük kitleler hâlinde olan ordunun da hareketi buna benzetilmektedir. Dolayısıyla bu ifade mastar olan bu kelime ile adlandırılmış oldu.

(.....) Onlara arkanızı dönmeyin, (korkup kaçmayın)

Bozguna uğramış bir hâlde geri dönüp kaçmayın.

Yani kendileriyle savaşmak üzere onlarla karşılaştığınız zaman, bırakın onların sayısına yakın bir asker sayısına sahip olmayı veya onlarınkine denk olmasını, kendi sayınız yanında onların sayılarını oldukça fazla ve üstün olarak görmüş olsanız bile, firar etmeyin, savaş alanını bırakıp kaçmayın.

Yahut da (.....) kelimesi, mü'minlerden hâldir veya her iki gurutpan da hâl olabilir.

Yani; “Büyük bir kitle hâlinde onlarla karşılaştığınızda onlar oldukça kalabalık ve sizler az iseniz sakın arkanızı çevirip kaçmayın.”

16

Tekrar savaşmak için bir tarafa çekilme veya diğer bölüğe ulaşip mevzi tutma durumu dışında, kim öyle bir günde onlara arkasını dönerse muhakkak ki o, Allah'ın gazâbını hak etmiş olarak döner. Onun varacağı yer cehennemdir. Orası, varılacak ne kötü yerdir!

(.....) Tekrar savaşmak için bir tarafa çekilme veya diğer bölüğe ulaşip mevzi tutma durumu dışında, kim öyle bir günde onlara arka çevirirse;

Burada geçen, (.....) kavli taktik gereği geri çekilerek, kaçır gibi yaparak ani bir hareketle ya da dönüşle yeniden ve daha ağır bir baskınla darbe vurmak demektir. Çünkü böyle bir geri çekilme taktiğiyle düşman karşısındakilerin bozguna uğradıkları kanısına kapılsın isteniyor ki, böylece en zayıf anlarında yeniden dönerek düşmanlarını vurabilsinler. İşte bu harp hilelerinden ya da taktiklerinden bir taktiktir.

(.....) Bir başka İslam birliğine kâtilmak, içinde bulunduğu birliğin dışındaki bir birliğe takviye için ayrılmak manasınadır. Bunların her ikisi de yani, (.....) ile (.....) kelimeleri (.....) kavlindeki failin zamîrinden hâldirler.

“Muhakkak o Allah'ın gazâbını hak etmiş olarak döner. Onun yeri cehennemdir, varılacak yer olarak orası ne kötüdür.”

Âyette yer alan, (.....) kelimesinin kalıbı, (.....) dir. Yoksa (.....) (Müteassıb gibi) değildir. Çünkü bu kelime kök itibarıyla, (.....) den alınmadır. Ancak Mütefa'il kelimesinin binasından (.....) kelimesi alınmıştır, (.....) kelimesi değil.

Mekke ehli savaşta kınıp öldürüldüklerinde ve kendileri esir edildiklerinde, Müslümanlardan onları öldüren kimse övünerek ve böbürlenerek, “Ben onu öldürdüm, ben onu esir aldım” türünden sözler konuşuyorlardı. İşte bunun üzerine onlara hitaben Rabbimiz tarafından şöyle buyruldu:

17

Onları siz öldürmediniz, fakat Allah öldürdü; attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı. Ve bunu, mü'minleri güzel bir imtihanla denemek için (yaptı) Şüphesiz Allah işitendir, bilendir.

(.....) (Savaşta) onları siz öldürmediniz, fakat Allah öldürdü onları;

Âyette geçen, (.....) edatının başında bulunan Fe harfi mahzûf olan bir şartın cevâbıdır. Bu takdiri olarak şöyledir: “Eğer onları öldürmekle övünüp duruyorsanız, bilin ki onları siz öldürmediniz.'Fakat onları Allah öldürdü.”

Çünkü Cebrâîl (aleyhisselâm), Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'e; “Yerden bir avuç toprak al da, onu müşriklerin üzerine savüruver” demişti. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) de dediği gibi toprağı alıp onların yüzlerine doğru savurdu. Diyor ki: “Hepsinin yüzleri gözleri toz toprak doldu.” Tek bir müşrik kalmaksızın hepsi de gözlerini temizlemekle ve tozları gidermekle meşgul olmaya başlamışlardı. Böylece hepsi bozguna uğrayıp yenildiler.

(.....) Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı. Bak.-Taberi, Tefsîr; 9/205 406

Yani bizzat senin atıp serpmiş olduğun o toprağı gerçek anlamda sen atmadın. Çünkü onu sen atmış olsaydın, o atış, ancak bir beşerin ya da insanın atış gücü ne idiye o kadar olur ve o oranda ulaşabildiği yere ulaşırdı ve o

nispette etkisi olurdu. Fakat o Allah'ın atışı idi ki bu manada büyük bir etki yaparak onların bozguna uğramalarını sağladı.

Bu âyette ayrıca şu gerçeğin de açıklaması bulunmaktadır; kulun fiili, ona kulun kesbi, elde ettiği olarak izafe edilirken, yüce Allah'a bu, Allah'ın yaratması olarak izafe edilmiş olmaktadır. Yoksa mesele Cebbiye ve Mu'tezile mezhebi mensuplarının ileri sürdükleri gibi değildir. Çünkü yüce Allah, “Attığın zaman” ifadesiyle fiilin kuldan olduğunu ifade ve ispat buyururken, daha sonra bunu ret ediyor ve bu işin Allah'a âit olduğunu “Fakat Allah atmıştır” buyurmakla kendisi adına ortaya koymuş oluyor.

Kırâat imâmılarından İbri Âmir, Hamza ve Ali Kisâî, âyette geçen her iki (.....) edatını da tahfif ile yani şeddesiz olarak, (.....) ve (.....) olarak okumuşlardır.

“Ve bunu üminleri güzel bir imtihan ve büyük nimetlerle denemek için yaptı.” İnananlara büyük ve güzel mükafatlar vermek için yaptı. Mü'minlere ihsanda bulunulması, iyilik yapılması işlenen ve yapılması gereken bir şey idi ki, işte yüce Allah da bunu bunun için yaptı.

“Şüphesiz Allah işiten ve bilendir.”

18

Bu böyledir. Şüphesiz Allah, kafirlerin tuzağını bozar.

(.....) Bu böyledir. Şüphesiz Allah, kafirlerin tuzağını bozar.

Âyette geçen, (.....) işaret ismi ile o güzel nimetlere, denemeye işaret olunmaktadır. Bu mahallen merfûdur.

Yani, “Bu şeylerden maksat ya da murat işte bunlardır” demektir.

(.....) kavli ise, (.....) işaret ismine ma'tûf bulunmaktadır. Maksat mü'minlerin denenmesi ve kâfirlerin de tuzaklarının boşa çıkarılmasıdır.

Hafs dışında Şam ve Kufe kırâat okulu mensupları âyette geçen,

(.....) kelimesini, aynen âyette olduğu gibi okumuşlardır. Bunlardan başkalan ise (.....) diye okumuşlardır.

19

(Ey kâfirler!) Eğer siz fetih istiyorsanız, işte size fetih geldi. Ve eğer (inkardan) vazgeçerseniz bu sizin için daha iyidir. Yine (düşmanlığa) dönerseniz, biz de (ona) yardıma döneriz. Topluluğunuz çok bile olsa, sizden hiçbir şeyi savamaz. Çünkü Allah mü'minlerle beraberdir.

(.....) (Ey kâfirler!) Eğer siz fetih istiyorsanız, işte size fetih geldi, (yenelim derken yenildiniz)

Eğer amacınız zafer ve fetih kazanmaksa işte bu sizin aleyhinizde olarak Müslümanların lehine gerçekleşmiş oldu.

Esasen bu hitap Mekkeli Müşriklere yönelik bir hitaptır. Çünkü Mekke halkı toplu hâlde Resûlullahne karşı savaşa çıkmaya karar verdikleri zaman, Kâ'be'nin örtüsüne asılarak yüce Allah'a şöyle yakarmışlardı:

“Allah'ım! Eğer Muhammed hak yolda ve hak üzere ise ona yardım et, zaferi ona nasip eyle. Eğer Biz hak üzere isek zaferi bize ver, bize yardım eyle!”

Bir başka tefsire göre ise, “Eğer zafer ve fetih istiyorsanız” hitabı mü'minler içindir. “Eğer vazgeçerseniz” hitabı da kâfirleredir.

“Eğer vazgeçerseniz bu sizin için her iki dünya açısından daha hayırlıdır.”

“Eğer yeniden Müslümanlarla savaşmaya kalkışırsanız, biz de onların size karşı zafer kazanmalarını yeniden sağlarız.” Tekrar onlarla savaşırırsanız, biz de sizin aleyhinizde sonuçlanmak üzere tekrar onlara yardım ederiz.

“Sizin topluluğunuz ve ordunuz -sayıca- ne kadar çok ve ne kadar güçlü de olsa size asla bir şey sağlayamaz. Şüphesiz Allah mü'minlerle beraberdir.” Kırâat imâmlarından Medine ve Şam okulu mensuplarıyla Hafs, (.....)edatını âyetle görüldüğü gibi fetha hareke ile okumuşlardır.

Yani bu, (.....) demektir ki manası şöyledir: “Çünkü Allah yardımıyla inananlarla beraberdir. Nitekim bu da gerçekleşmiştir.” Bunlar dışındaki kırâat imâmları ise kesre ile yani esreli olarak, (.....) diye okumuşlardır. Abdullah ibn Mes'ud'un, (.....) kırâati bunu teyid etmektedir.

20
Ey îman edenler! Allah'a ve Resûlüne itâat edin, işittiğiniz hâlde O'ndan yüz çevirmeyin.

(.....) Ey îman edenler! Allah'a ve Resûlü'ne itâat edin, işittiğiniz hâlde O'ndan yüz çevirmeyin.

Âyetle geçen, (.....) kavli, Resûlullah'ndan yüz çevirmeyin demektir. Çünkü bunun manası Allah'ın Resûlüne itâat edin demektir. Bu, âdetâ Rabbimizin şu kavlinde geçtiği gibidir. Allah şöyle buyurmaktadır:

“Allah ve Resûlünü râzı etmeleri daha doğrudur.” (Tevbe, 62)

Çünkü Allah'a itâat ile Resûlullah'ne itâat aynı şeydir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur:

“Kim Resûlullah'ne itâat ederse gerçekte Allah'a itâat etmiş olur.” (Nisa, 80)

Âyetteki zamîr Allah ve Resûlüne birden râci olduğu gibi ikisinden birine râci olması da doğrudur. Meselâ, “İhsan ve icmalin her ikisi de fîlân kimse için bir yarar sağlamaz” cümlesindeki ifade gibi. Çünkü “İhsan ve İcmal” mana bakımından aynıdır.

Yahut zamîr itâat emrine râcidir.

Yani, “Bu ve benzeri emirlerden yüz çevirmeyin” demektir. (.....) aslında (.....)demektir. Kelimenin iki (.....) Te harfinden biri tahfif maksadıyla hazfedilmiştir.

(.....) kavli, (.....) demektir, yani, “Halbuki siz onu işitiyorsunuz.” Manasıdır.

Ya da: “Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) den'yüz çevirmeyin, onu dinleyip durduğunuz hâlde'onun emrine karşı çıkmayın, ona muhalefet etmeyin” demektir.

Yani siz onu tasdik ediyor ve doğruluyorsunuz. Çünkü sizler mü'min kimselersiniz. Yoksa sizler yalancı kâfirlerden olan sağırklar gibi değilsiniz.

21
İşitmedikleri hâlde işittik diyenler gibi olmayın.

(.....) İşitmedikleri hâlde işittik diyenler gibi olmayın.

Yani işittik ve dinledik iddiasında bulunanlar gibi., bunlar da iki yüzlü münâfıklarla kitap ehlidirler. Çünkü bunlar dinlediklerini doğrulamamışlar, kabul etmemişlerdir. Dolayısıyla bunlar da hüküm itibariyle tıpkı dinlememiş olanlar gibidirler. Âyetin manası şöyledir:

“Şüphesiz sizler Kur'ân'ı ve peygamberliği tasdik edip doğruluyorsunuz. Ancak ganimetlerin bölüştürülmesi ve daha başka kimi konularda Resûlullah'ne itâat etmekten yüz çevirdiğiniz zaman, dolayısıyla sizin işittik veya dinledik demenizin durumu tıpkı hiç dinlememiş veya işitmemiş olan imansızların durumuna daha çok benzemektedir. Yüce Allah daha sonra şöyle buyurmaktadır:

Çünkü Allah katında canlıların en kötüsü, düşünmeyen sağırlar ve dilsizlerdir.

(.....) Şüphesiz Allah katında canlıların en kötüsü, düşünmeyen sağırlar ve dilsizlerdir.

Şüphesiz yeryüzünde debelenip duran canlıların en kötüsü hayvanlardır. Hayvanlar içerisinde de en kötülerini hakki dinlemekten sağırlaşıp onu anlamayan ve akletmeyenlerdir. Yüce Allah böyle kimseleri de hayvan cinsinden olarak değerlendirmektedir ve daha sonra da hayvanlar içerisinde en kötülerini olarak sunmaktadır. Çünkü bunlar gerçeği anladıktan sonra sırf inat olsun diye sırt çevirmişler ve hakikati kavradıktan sonra da büyüklük taslamışlardır.

Allah onlarda bir ayır görseydi elbette onlara işittirirdi. Fakat işittirseydi bile yine onlar yüz çevirerek dönerlerdi.

(.....) Allah onlarda bir ayır görseydi elbette onlara işittirirdi. Elbette onları, tıpkı doğrulayıp kabul edenlerin dinledikleri gibi dinleyip doğrulayanlardan kılardı.

(.....) Fakat işittirseydi bile yine onlar yüz çevirerek dönerlerdi.

Eğer onlara duyursaydı ve onlar da tasdik edip doğrulasalardı, bundan sonra kesinlikle dinden dönerlerdi, irtidat ederlerdi ve doğru yolda gitmezlerdi, buna rağmen iman etmekten yüz çevirip kaçarlardı.

Ey mü'minler! Sizi hayat verecek şeylere çağırdığı zaman, Allah ve Resûlüne icabet edin. Ve bilin ki, gerçekten Allah kişi ile onun kalbinin arasına girer ve siz mutlaka onun huzurunda toplanacaksınız.

Ey mü'minler! Hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah ve Resûlüne uyun.

Bundan önce nasıl ki zamîr müfret olarak getirilmişse bura da yine müfret olarak getirilmiştir. Çünkü Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ne icabet etmek demek yüce Allah'ın emirlerine icabet etmek demektir. Burada geçen icabetten ya da kâtilmaktan murat; itâat etmek, emirlerine bağlı kalmak demektir. Davetten murat,ise; teşvik ve özendirme, harekete geçirme demektir.

(.....) kavliyle de din ile alâkalı kişiye hayat verecek ilimlere çağrıda bulunmaktır! Çünkü ilim yani bilgi hayattır, dirilmedir.

Nitekim cehalet yani bilgisizlik de ölüm demektir. Hatta bu konuda bir şâir şöyle sesleniyor:

Sakın yanıltmasın seni câhilin kılık kıyafeti

Çünkü o kefenidir kendisi de içinde bir mevta.

Yahut hayat verecek olan şey, kâfirlerle cihat etmektir, savaşmaktır.. Çünkü mü'minlerin cihadı bırakmaları hâlinde kesinlikle kâfirler onları yenerler ve öldürürler. Veya şahadete yani şehit olmaya çağırdığı zaman derhal kâtilin dâvetine, demektir. Çünkü yüce Allah bir âyette şöyle buyurmaktadır:

“.... Aksine onlar Rableri katında diridirler.” (Al-i İmran,169)

“İyi bilin ki Allah, kişiyle kalbinin dilek ve arzuları arasına girer.”

Yani kalbini öldürür. Böylece elde etmiş olduğu fırsatları değerlendirmeyip kaçırır. Halbuki bu gibi şeyler ancak insanın “İçten olması, samimi ve ihlas sâhibi olmasıyla sağlanır. Öyleyse bu fırsatları birer ganimet olarak değerlendirin. İçtenlikle ve gönülden Allah ve Resûlüne itaate kalplerinizi açın ve itâat edin.

Yani kişiyile gönlünün bü dünya hayatının uzun emelleri arasında istediklerinin arasına girer. Böylece bütün gayretlerini boşa çıkarır.

“Ve iyi bilin ki sonunda siz dönüp kıyamet gününde O'nun huzurunda toplanacaksınız.” Biliniz ki Allah'ın huzurunda toplanacaksınız ve Allah sizi kalplerinizin sağlıklı durumuna ve Allah'a olan itaatinizdeki ihlasâ göre değerlendirecek ödüllendirecektir.

25

Bir de öyle bir fitneden sakının ki o, içinizden yalnızca zulmedenlere dokunmakla kalmaz. Biliniz ki, Allah'ın azâbı şiddetlidir.

(.....) Bir de öyle bir fitneden sakının ki o, içinizden sâdece zulmedenlere erişmekle kalmaz (umuma sirayet ve hepsini perişan eder)

Emrin cevabı olan kelimeye tekit nunun gelmesi de câizdir. Çünkü onda nehiy yani yasaklama manası bulunmaktadır. Meselâ; “Hayvandan in ki seni düşürmesin.” Manasında olan, (.....) denmesi uygun olduğu gibi, aynı zamanda, (.....) denmesi de câizdir..

(.....) zamîrinde yer alan, (.....) edatı tab'iz içindir.

Yani bir kısmı, bazısı manalarına gelir.

“İyi bilin ki şüphesiz Allah'ın azâbı şiddetlidir.”

26

Düşünün ki, bir zaman siz yeryüzünde âciz tanınan bir azınlıktınız; insanların sizi kapıp götürmesinden korkuyordunuz da şükredesiniz diye Allah size yer yurt verdi; yardımıyla sizi destekledi ve size temizlerinden rızıklar verdi.

(.....) Hatırlayın ki, bir zaman siz yeryüzünde âciz tanınan az (bir toplum) idiniz;

Âyette geçen, (.....) kelimesi zarf değil mefulü bihtir.

Yani; “

Yani sizin sayıca az, ezilmiş ve horlanmış olduğunuz vakti bir hatırlayın.”

Yine âyette geçen, (.....) kavliyle de hicretten önceki Mekke kast olunmaktadır. Bu dönemde Mekke müşrikleri yani Kureyş sizi aşağılıyor, küçümsüyor ve eziyordu.

(.....) İnsanların sizi kapıp götürmesinden korkuyordunuz. Çünkü orada insanlar size karşı düşman idiler ve karşınızda yer alıyorlardı.

(.....) Şükredesiniz diye Allah size yer yurt verdi; yardımıyla sizi destekledi.

Ensar'ın yardımı ve meleklerin de Bedir savaşırıda yardımınıza yetişmesiyle size destek ve güç verdi.

(.....) Ve size temizinden rızıklar verdi.

27

Ey îman edenler! Allah'a ve Rasûlüne hıyanet etmeyin; bile bile kendi emanetlerinize hainlik etmiş olursunuz.

(.....) Ey îman edenler! Allah'a ve Peygambere hainlik etmeyin;

Allah'ın farz kıldığı hükümleri hiçe sayarak, Resûlünün de uygulamalarına uymayarak hainlik etmeyin.

(.....) (Sonra) bile bile kendi emanetlerinize hainlik etmiş olursunuz.

Çünkü aranızdaki bu emanetleri korumakla sorumlu idiniz. Onlara riayetsizlik ederek ihanet içine girmeyin. Zira diğerlerine bağlı olarak bu manada da bir hainlikte bulunmayın, bunun vebali de size âit olur.

Ya da (.....) kavli, “Siz hainlik ettiğinizi bile bile” demektir.

Yani, böyle bir hainliği herhangi bir yanılğı sonucu değil, bilerek ve kasten işleyerek, manasınadır. Yahut da bunun manası şöyledir: “Siz iyi ve güzelin iyi ve güzel olduğunu, kötü ve çirkinin de kötü ve çirkin olduğunu bilen ilim sâhibi kimseler olduğunuz hâlde hainlikte bulunmayın.”

Havn kelimesinin manası, eksiklik demektir. Nitekim, Vefa kelimesi de tam olan, eksik olmayan demektir. Hatta bir şeyin eksik yapılması hâlinde, (.....) denir ki bu, “Sen ona ihanet ettin, o şeyi tam yapmadın, eksik yaptın” anlamındadır. Daha sonra bu kelime emanet ve vefanın karşıtı yani zıddı anlamında kullanıla geldi. Çünkü sen bir kimseye ihanet ettiğin takdirde, o konuda veya o şeyde ona bir eksiklik getirmiş olmaktadır.

Burada geçen, (.....) kelimesi, (.....) kavli üzerine ma'tûf bulunması sebebiyle meczumdur.

28

Biliniz ki, mallarınız ve çocuklarınız birer imtihan sebebidir ve büyük mükâfat ise Allah'ın yanındadır.

(.....) Biliniz ki, mallarınız ve çocuklarınız birer imtihan sebebidir.

Yani fitneye düşmeye bir sebeptir. Bu ise günah demektir, azap demektir. Ya'da sizi imtihan etmesi için Allah tarafından bir deneme olup, acaba Allah'ın koymuş olduğu sınırları hangi ölçülerde koruyup korumadığınızı sınamaktadır.

(.....) Ve büyük mükâfat Allah'ın katındadır. O hâlde sizin göreviniz bu büyük ecir istemekte hırslı ve kararlı olmanız gerekmektedir. Bu manada dünyaya değer vermemeniz, kendinizi dünyaya kaptırmamanız icabeder. Dünyalık edineceğim diye kendini buna kaptırmamalıs ve aynı zamanda çocuk sevgisi seni Allah'ın emirlerini çiğnemeye de götürmesin.

29

Ey îman edenler! Eğer Allah'tan korkarsanız o, size hak ile batılı ayırtedecek bir anlayış verir, günahlarınızı örter ve sizi bağışlar. Çünkü Allah büyük lütuf sâhibidir.

(.....) Ey îman edenler! Eğer Allah'tan korkarsanız o, size iyi ile kötüyü ayırtedecek bir anlayış verir,

Âyette geçen, (.....) kelimesi yardım ve ayırdetme demektir.

Çünkü insan bu sayede hak ile küfrü birbirinden ayırabilir ve bu sayede küfür taraftarlarının bozguna uğramalarını, zelil kılınmalarını sağlar. Yine bu sayede İslam'ı ve taraftarlarını yani Müslümanları da güçlü, üstün ve Azîz kılar. Onların seslerinin ve eserlerinin ya da tesirlerinin bütün dünyaya yayılmasını, etkisinin görülmesini de sağlar.

Meselâ; “Setaa'l-Furkân” denilince yani tan ağardı, gün ıdı, sabah gözükmeye başladı gibi manalara gelir. Ya da bu, şüphelerden annıp kurtulmak, çıkmak manasınadır. Gönüllerin gerçeğe ve hakikate açılması demektir. Yahut da sizinle diğer din taraftarları arasındaki ayırt edici özelliğin, üstünlüğün ve meziyetin hem bu dünyada ve hem âhirette öne çıkması, açıkça hak olduğunun bilinmesidir.

(.....) Suçlarınızı örter ve sizi bağışlar. Sizin küçük günahlarınızı örter, görmezlikten gelir ve büyük günahlarınızı da bağışlar.

(.....) Çünkü Allah büyük lütuf sâhibidir.

Kullarının günahlarını bağışlar.

(Ey Peygamber!) Hatırla, hani o kâfirler Mekke'de senin elini kolunu bağlayıp hapsedmek veya seni öldürmek yahut da seni sürgün etmek için aleyhinde çeşitli tuzaklar kuruyorlardı. Onlar tuzak kurarlarken Allah da onların tüm tuzaklarını geçersiz kılıyordu. Çünkü Allah bütün tuzak kuranların tuzaklarını en iyi şekilde boşa çıkarandır.

(.....) (Ey Peygamber!) Hatırla, hani o kâfirler Mekke'de senin elini kolunu bağlayıp hapsedmek veya seni öldürmek yahut da seni sürgün etmek için aleyhinde çeşitli tuzaklar kuruyorlardı.

Yüce Allah, Resûlü Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'e Mekke'nin fethini nasip kılınca. Kendisine Mekke'de bulunduğu sırada Kureyş'in kendisi için başvurdukları tuzak yollarını hatırlatıyor. Bu şekildeki bir hatırlatma ile, yüce Allah'ın kendisini ve inananları müşrik ve kafirlerin tuzaklarından kurtarıp kolladığı ve onlar üzerine egemen duruma getirdiği için şükretsiner istiyor. Dolayısıyla âyetin manası şöyle olmaktadır:

“Sana tuzak kurduklarını bir hatırla hele!”

Bunun sebebi ise, Medine'nin yerlileri olan ve Ensar diye adlandırılan kimseler İslam dinini kabul edince, Kureyş toplumu bundan böyle işlerinin zorlaşacağından korkup endişe duyar oldular. Bu endişe ve korkuları sebebiyle Dârü'n-Nedve denilen küfür ve nifak meclisinde toplanıp bir araya geldiler. Burada Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in durumu hakkında görüşmeye ve bir sonuç elde etmeye başladılar. Derken tam bu sırada İblîs denen şeytan yaşlı bir kişi suretinde kılık değiştirerek aralâna kâtıldı ve söze şöyle başladı:

“Ben Necid bölgesinde oturan gün görmüş bir kimseyim. Mekke'ye gelmişim. Sizin buradaki toplantınızı haber aldım, istedim ki ben de aranızda bulunayım. Dileğim o ki herhâlde benim görüşüme ve öğütlerime de başvurmanızı benden esirgemezsiniz.”

Bu arada Ebul Buhteri söz aldı ve şöyle konuştu: “Bana göre onu tutuklayıp hapse atmalısınız, bir evde gözetim altında tutmalısınız. Haps edildiği bina içerisinde onu sıkı sıkıya bağlayıp kapısını da üzerine örmelisiniz. Sadece yiyecek ve içeceğini vermek için bir aralık bırakmalısınız. Sonra da onu zamanın felaketlerine uğraması için beklemelisiniz”

İblîs bunun üzerine: “Bu ne kötü bir görüş!”

Yani adamı ölüme terk edeceksiniz. Bunu gören yakınları da onu kurtarmak için gelip sizinle savaşacak ve onu kurtaracaklardır. Bu, görüş yerinde değildir” dedi.

Bu defa Hişam İbn Amr söz aldı ve oda şöyle konuştu: “Bana göre onu bir devenin üzerine yükleyip böylece onu aramızdan atıp ülke dışına zorla çıkararak sürgün etmeliyiz. Dolayısıyla yaptığı şey sebebiyle size zarar veremez ve bundan böyle huzura kavuşmuş olursunuz.”

İblîs tekrar devreye girdi ve: “Ne kötü görüş, adamı ülke dışına ata-, caksınız, bu defa sizden başka bir toplumu yoldan çıkaracak ve onları arkasına alarak size karşı savaşacak değil mi? Bu kabul olunacak bir görüş değildir” diye karşı çıktı.

İşte bu noktada Ebû Cehil (Allah'ın lâneti üzerine olsun) söz aldı ve: “Benim görüşüm şudur. Hemen her kabileden ya_ da boydan birer adam alalım ve ellerine birer kılıç verelim, hepsi birlikte onun üzerine saldırmak tek bir adamın darbesi veya vuruşu imiş gibi bir darbeye öldürelim. Böylece kâtilin diyetini de buna kâtıları kabileler arasında bölüştürelim. Çünkü böyle olması hâlinde Haşim oğulları Kureyş'in bütün kabileleriyle savaşmayı göze alanazlar ve diyet isterler. Biz de bu diyeti aramızda akile olarak toplar ve kendilerine öderiz, sonunda kurtulmuş, oluruz” dedi.

Lânet olası İblîs hemen: “Bu genç güzel ve doğru söyler, şüphesiz aranızda en isabetli görüşü o ortaya koydu” deyince, cinayet meclisinde toplananlar Ebû Cehil'in görüşü üzerinde karar kıldılar ve birlikte Resûlüllahnü öldürmeye karar verdiler.

İşte bu durumu Cebrâîl (aleyhisselâm) Allah'ın emriyle Resûlullah (sâv)'e bildirdi ve kendisine bu gece yatağında uyumamasını emretti. Allah da Resûlünün hicret etmesine artık izin verdi. Bütün bu gelişen durumlar üzerine Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Hazret-i Ali'ye yatağında yatınası için gereken talimatı verdi. Hazret-i Ali de gidip onun yatağında yattı. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Hazret-i

Ali'ye: “Git benim yatağımda uyu ve benim yorganımı sartl ve böylece yatağıma uzan. Korkma, hoşlanmayacağın hiçbir şey sana onlardan ulaşmayacaktır” dedi.

Bütün düşmanlar bir gece boyu onu orada bekleyip durdular. Sabah olunca hemen Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in yatağı üzerine abandılar. Bir de ne baksınlar, karşılardaki Hazret-i Ali. Buna hep şaşırıp kaldılar. Bunun üzerine izini sürmeye başladılar. Böylece yüce Allah onların tüm çabalarını boşa çıkardı. Kurdukları tuzaklarını geçersiz kıldı.

(.....) Seni hapsedmeleri ve bağlamaları, tutuklamaları için.

“Onlar tuzak kurarlarken Allah da onların tüm tuzaklarını geçersiz kılıyordu.” Pları ve tuzaklarını gizlerlerken Allah da onlar için hazırladıklarını ve ansızın onlara yapacağını yapması için gizliyordu.

“Çünkü Allah, bütün tuzak kuranların tuzaklarını en iyi şekilde boşa çıkarandır.”

Yani Allah öylene bir tuzak hazırlar ki tüm tuzaklardan daha etkin ve daha sonuç getiricidir. Etki bakımından Allah'ın ortaya koyduğunun üzerinde etkili olanını bulamazsın, göremezsın.

Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) onlara Kur'ân okuyor, okuduklarıyla onlara geçmiş toplumlara âit haberleri hatırlatıyordu. İşte yine böyle bir sırada Nadr İbn Haris: “Eğer istersen ben de mutlaka senin bu söylediğinin benzerini kesinlikle söylerdim” dedi. Çünkü bu adam İran/Fars bölgesinden geliyordu ve elinde de Rüstem'in ve Arap olmayanlarla alâkalı haberlerin yer aldığı bir takım hikâyeler vardı. İşte aşağıdaki âyet bu olay üzerime nâzil olmuştur.

31

O müşriklere âyetlerimiz ulaştırılıp okununca; onlar şöyle dediler: “Biz bu okuduklarını daha önceden de işitmiştik, eğer istesek buna benzer sözler düzmeyi biz de kesinlikle başarabiliriz. Kaldı ki bu (Kur'ân,) geçmiş toplumlara dair efsanelerden başka bir şey değildir.”

“O müşriklere âyetlerimiz okununca, onlar şöyle dediler:”

Yani Kur'ân okununca,...

“Biz bu okuduklarını daha önceden de işitmiştik. Eğer istesek buna benzer sözler düzmeyi biz de kesinlikle başarabiliriz. Kaldı ki bu Kur'ân, geçmiş toplumlara dair efsanelerden başka bir şey değildir.”

Aslında onların bu şekilde konuşmaları kibir ve gururları sebebiyle bir bakıma hadlerini aşmaktır, bir hayasızlık ve utanmazlık örneğidir. Çünkü daha önce kendileri bu Kur'ân'ın tek bir suresinin benzerini meydana getirmeye çağılmışlar ve fakat bunu bile getirememişlerdi.

32

(Ey Resûlüm Muhammed!) Yine hatırla! Hani müşrikler demişlerdi ki: “Allah'ım! Eğer bu (Kur'ân), senin katından gönderilen hak bir kitap ise, derhal üstümüze gökten taş yağdır veya bizi bir başka acıklı ve şiddetli azap ile cezâlarıdır.”

“(Ey Resûlüm Muhammed!) Yine hatırla! Hani müşrikler demişlerdi ki: “Allah'ım! Eğer bu (Kur'ân), senin katından gönderilen hak bir kitap ise,” Âyette geçen, (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin ismidir. (.....) kelimesi de fasl zamîridir. (.....) kelimesi de (.....) kelimesinin/fiilinin haberidir.

Rivâyete göre Nadr İbn Haris: “Bu Kur'ân, geçmiş toplumlara dair efsanelerden başka bir şey değildir” deyince, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) onu şöyle tersler: “Yazıklar olsun sana. Bu, Allah'ın kelimidir.”

Bunun üzerine Nadr İbn Haris başını göğe doğru kaldırarak şöyle der:

“Derhal üstümüze gökten taş yağdır”

Yani Kur'ân hak bir kitap ise, bunu inkâr etmemizden dolayı, tıpkı Ashâb-ı Fiil'i cezâlarırdırdığın gibi bizi de pişirilmiş tuğladan taşlarla cezâlarıdır.

“Veya bizi bir başka acıklı ve şiddetli azap ile cezâlarıdır.”

Yani acıklı azap türlerinden başka bir azap türü ile cezâlarıdır. Dolayısıyla bu şahıs Bedir savaşırıda yakalanıp bu şekilde tutuklarını öldürüldü.

Muâviye'den gelen rivâyete göre; kendisi Sebe'halkından birine, “Senin mensubu bulunduğun toplumun ne kadar da câhil ve bilgisiz bir toplum imiş. Çünkü onlar hükümdar olarak bir kadını, Belkıs'ı başlarına geçirmişlerdi” diye aşağılayınca, adam da Muâviye'ye şu karşılığı vermiştir:

“Aslında benim mensubu bulunduğum kaviminden senin mensubu olduğun kavim cehalet ve bilgisizlikte çok daha öndedir. Çünkü Resûlullah kendilerini Hakka davet ettiği zaman onlar: Allah'ım! Eğer Muhammed'in bize okuduğu bu Kur'ân, senin katından gönderilen hak bir kitap ise, derhal üstümüze gökten taş yağdır veya bizi bir başka şiddetli azapla cezâlarıdır.” “Karşılığım vermişler ve fakat; Eğer bu Kur'ân hak bir kitap ise bizi ona yönelt' dememişlerdi.”

33

Halbuki sen onların içlerinde bulunduğun müddetçe Allah onlara azap edecek değildir. Yine onlar Allah'tan mağfiret diledikleri sürece de Allah onları ortadan kaldıracak bir azap ile cezâlarıdır olacak değildir.

“Halbuki sen onların içlerin de bulunduğun müddetçe Allah senin kavmini tümüyle yok edecek şekilde azap edecek değildir.” Âyetteki, (.....) kelimesinin başında bulunan Lam harfi manadaki olumsuzluğu daha da pekiştirmek içindir.

Bu itibarla bu, şu manaya gelmektedir: “Sen onların aralarında iken Allah'ın onları azaplarıdırması doğru değildir. Çünkü sen âlemlere rahmet olarak gönderildin. Dolayısıyla Allah'ın sünneti gereği, peygamberleri aralarında yaşadığı müddetçe, o peygamberin kavminin kökü kazınacak şekilde bir azap ile cezâlarıdırılmamasıdır.”

İşte burada aynı zamanda Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) onların aralarından hicret ederek ayrılmasıyla, kavminin bir azap beklentisi içerisinde olduklarına da bir bakıma işaret edilmiş bulunmaktadır.

“Yine onlar Allah'tan mağfiret diledikleri sürece de Allah onları ortadan kaldıracak bir azap ile cezâlarıdır olacak değildir.”

Burada geçen, (.....) kavli hâl olarak gelmiştir. Bunun manası ise, bu kimselerin mağfiret dilemeyeceklerini, onlardan böyle bir durumun olmayacağını belirtmiş olmasıdır.

Yani: “Eğer bunlar îman ederek küfürden vazgeçip mağfiret dilemiş olsalardı, kesinlikle Allah onlara azap etmeyecektir” manasınadır. Ya da bunun manası şöyledir: “İçlerinde mağfiret dileyenler bulunduğu müddetçe - ki bunlar Resulullah'ın hicretinden sonra Mekke'de kalan güçsüz ve imkanları olmayan ve müstazaf denilen Müslümanlardır-, Allah kendilerine azap edecek değildir.”

O müşrikler Mescid-i Harâm'ın gerçek sahipleri olmadıkları hâlde mü'minleri Mescid-i Harâm'a girmekten menederlerken neden onları Allah cezâlarıdırmasın ki? Şüphesiz oranın gerçek sahipleri ancak Allah'tan korkanlardır. Onların çoğu bu gerçeği bilmezler.

“O müşrikler Mescid-i Harâm'ın gerçek sâhibi bulunmadıkları hâlde mü'minleri Mescid-i Harâm'a girmekten menederlerken neden onları Allah cezâlarıdırmasın ki?”

Yani sen onların arasında iken Allah onları cezâlarıdıracak değildir. Sen onların arasından aynılınca ancak Allah onları azâbıyla cezâlarıdıracaktır. Dolayısıyla onlar, inananları Mescid-i Harâm'dan menettikleri hâlde ne diye Allah onları neden azaplarıdırmasın ki? Nitekim bu müşrikleri Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'i Hûdeybiye yılında oradan menetmişlerdi. Bunun yanında müşriklerin Resûlullah ile mü'minleri oradan çıkarıp sürmeleri de bir başka engelleme ve giriş yasağı olayıdır.

Çünkü Mekke müşrikleri şöyle diyorlardı: “Beytin ve Harem'in gerçek sahip ve idarecileri bizleriz. Bu itibarla biz buraya giriş için dilediklerimize izin verir, istediklerimizi de sokmayız.”

Bir başka tefsire göre, (.....) kavli şu demektir:

“Bunlar Allah'a şirk koştukları ve Allah'ın dinine karşı düşmanlıkta bulundukları hâlde, bu kimselerin Hareni ile alâkalı işlere bakma hakları olmadığı gibi bunu üzerinde idareci olma, sahip olma ve yetki kullanma hakları da yoktur.”

“Şüphesiz oranın gerçek sahipleri muttakilerdir.”

Yani Müslümanların içinden buna ehil olanlardır. Bir tefsire göre her iki zamîr de, Allah'a râcidir.

“Fakat onların çoğu bu gerçeği bilmezler.” Sanki burada, (.....) kavliyle az sayıda bilen ye fakat inat edip direnenleri bir aymma tabi tutuyor, istisna ediyor gibidir.

Yahut da, nasıl ki azlık yani kılet ifadesiyle bir şeyin yok hükmünde sayılması murat olunuyorsa burada da (.....)-kavliyle hepsini murat etmektedir, diye de tefsir edilmiştir. Çünkü ekseriyeti demekle, ona çoğunluğun hükmü yüklenmiş olmakta ve bu itibarla da az olanın bir hükmü olmamakta ve yok mesabesinde değerlendirilmektedir.

(O müşriklerin) Kâ'be yanındaki dua ye ibâdetleri ıslık çalıp el çırpılmaktan başka bir şey değildir. (Ey kâfirler!) Öyleyse inkâr edip yalanladığınız şeylerden dolayı tadın azâbı.

“(O müşriklerin) Kâ'be yanındaki dua ve ibâdetleri ıslık çalıp el çırpılmaktan başka bir şey değildir.” Âyette geçen, (.....) kelimesi ıslık çalmak manasındadır.

Bu âdeti çoban aldatan kuşun sesine/ötüşüne benzer bir sestir. Çünkü Mükka'çoban aldatan kuş demektir. Bu, hoş sesli bir kuştur. Kelime kök itibariyle “kökünden alınmadır. Bu ise ıslık çalmak anlamındadır. (.....) kelimesi (.....) kalıbında gelmiştir.

(.....) kelimesi de el çırpılmak anlamındadır ve (.....) kalıbında gelmiştir. Kelime kök itibariyle, “es-Sada” kökünden türemedir.

Bilindiği gibi bazı müşrikler Beytullah'ı çırılçıplak bir hâlde tavaf ediyorlardı. Bu sırada parmaklarını birbirine birleştirerek böylece bunlarla ıslık çalıyor, parmaklarına üfleme suretiyle sesler çıkan yor ve alkış tutuyorlardı.

İşte müşrikler, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) namazda Kur'ân okurlarken bu tür davranışlar sergileyerek okumasını zorlaştırıyor, namazda şaşırmasını istiyorlardı.

“Öyleyse inkâr edip yalanladığınız şeylerden dolayı tadın azâbı.” Dünyada Bedir savaşırda görüldüğü gibi öldürölmek ve esir edilmek suretiyle tadın azâbı. Âhirette ise ayrıca cehennem azâbını tadacaksınız.

Şimdi aşğıda tefsirini okuyacağımız âyet, Bedir savaşı sırasında hemen hepsi de Kureys'ten olan oniki kişinin kendi müşrik ordularına ve adamlarına yemek çıkarmaları ve yedirmeleri üzerine nâzil olmuştur. Bunlardan her biri her gün için on deve kesip yediriyor 1 ardı. Bunun üzerine yüce Allah şöyle buyurdu:

36

Gerçek şu ki kâfirler insanları, Allah yolundan alıkoymak için mallarını harcıyorlar. Onlar bu imkanlarını yine de hep harcarlar. Sonunda onlar amaçlarına ulaşamayacaklarından bu harcamaları, onların yüreğinde derin bir acı ve pişmanlık doğuracaktır.

En sonunda da hesapları görölecektir. Küfürlerinde ısrar edenler de işlediklerinin cezâsını bulmak için cehennem ateşinde toplanacaklardır.

“Gerçek şu ki, kâfirler insanları Allah yolundan alıkoymak için mallarını harcarlar.”

Yani kâfirlerin mal varlıklarını ortaya koyup harcamalarının yegane sebebi Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’e uyanları, ona uymaktan menetmek ve buna engel olmaktır. Bu ise bizzat Allah'ın yolunu, manasınadır. “

“Onlar bu mallarını hep harcayacaklar, sonunda bu harcamaları, onların yüreğinde derin bir acı ve pişmanlık doğuracaktır, en sonunda hesapları görölecektir.”

Yani onların yaptıkları bu harcamaları nihâyetinde kendilerine pişmanlık getirecek ve yüreklerinde derin bir acı bırakacaktır. âdeta bizzat o harcamanın kendisi bir pişmanlık nedenidir ve bu da sonunda bir acıya, derin bir üzüntüye dönöşecektir. Ancak işin sonunda onlar yine de yenilgiyi tadacaklar, onların değışmez akıbeti yenilgi olacaktır.

Şüphesiz bu gerçek de peygamberliği gösteren delillerden biridir. Çünkü Hz, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) henüz kâfirler yenilgiyi tatmadan önce onların yenileceklerini haber vermektedir. Nitekim olay Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’in haber verdiği gibi de gerçekleşmiştir.

(.....) Bunlardan kafir olup “Küfürlerinde ısrar edenler de işlediklerinin cezâsını bulmak için cehennem ateşinde toplanacaklardır.” Onlardan küfürlerinde ısrar edenler ifadesiyle daha sonra Müslümanlığı kabul eden ve güzel bir şekilde İslam'ı yaşayanlar bunlardan aynlmış bulunmaktadır.

37

Allah'ın böyle yapması, murdar olan (kafir) ile temiz olan mü'mini birbirinden ayırsın diyerdir. Bir de murdar olan her türden inkârcıların bir kısmını diğer bir kısmıyla yan yana getirip hepsini bir arada üst üste yığarak, bu şekilde cehennem ateşine koysun içindir. İşte gerçekten her şeylerini kaybedip hüsrana uğrayanlar bunlardır.

“Yüce Allah'ın böyle yapması, murdar olan kafir ile iyi ve temiz olan mü'mini birbirinden ayırsın, diyerdir.” Burada, (.....) kelimesinin başında bulunan Lam cer edatı, (.....) fiiline mütealliktir.

Yani kâfirlerden oluşın iğrenç, murdar ve kötüler ile Mü'minlerden meydana gelen temiz, iyi ve güzel olanları bir birinden ayırdetmek içindir.

Kırâat imâmlarından, Hamza ve Ali, (.....) kelimesini, (.....) olarak okumuşlardır.

“Bir de murdar olan her türden inkârcıların bir kısmını diğer bir kısmıyla yan yana getirip hepsini bir arada üst üste yığarak,” toplayarak, “Bu şekilde -murdar ve kötü olan inkârcı kesimi- cehennem ateşine koysun içindir.”

“İşte gerçekten her şeylerini kaybedip hüsrana uğrayanlar böyleleridir.”

Yani işte bu murdar inkârcı kesim var ya, gerçekten hem bizzat kendileri uğrayacaklardır, hem de harcadıkları malları da hep boşa gitmiştir, kendilerine bir yarar getirmekten öteye ateş hazırlamıştır.

38

Ey Peygamber! O kafirlere şunu söyle: “Eğer şirkten vazgeçerlerse daha önce işledikleri suçları bağışlanacaktır. Eğer yeniden isyan ederlerse geçmiş inkârcı toplumların başına gelenlerde gelen ilahi kanun geçmişti.”

“Ey Peygamber! O kafirlere şunu söyle: “Eğer şirkten vazgeçerlerse daha önce işledikleri suçları bağışlanacaktır.”

Yani Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’e karşı sürdürdükleri düşmanlıklarını ve onunla savaşmayı bırakıp İslam dinine girmeyi kabul ederlerse, Allah, onların. İslam'dan önceki düşmanlıkları yüzünden Müslümanlara karşı yaptıklarını bağışlayacaktır.

“Eğer yeniden isyan ederlerse geçmiş inkârcı toplumların başına gelenlerde gelen ilahi kanun geçmişti.”

Bu da dünyada iken helâk edilmeleri ve âhirette de azap ile cezâlarındmlmaları olacaktır.

Yahut bunun manası şöyledir: “Gerçekten kâfirler inkarlarına son verirler ve Müslüman olmayı da kabul ederlerse, onların geçmişe âit olan küfür halleri ve ma'siyetleri bağışlanır.”

İşte İmâm Ebû Hanîfe bu ayete dayanarak, mürtet olan bir kimsenin yeniden Müslüman olması hâlinde terketmiş olduğu namazları kaza etmesi gerekmez, demektedir.

39

Dünyada fitne (şirk ve küfür) kalkıncaya, din yalnız Allah’ın oluncaya kadar onlarla savaşı! Eğer (küfür ve şirkten) vazgeçerlerse, hiç şüphesiz Allah onların her yaptıklarını görmektedir.

“Dünyada fitne (şirk ve küfür) kalkıncaya, din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşı!”

Yani şirk koşma diye bir olay kalmaymcaaya kadar, bü-'tün bâtil din, sistem ve rejimler yok olup sadece ve bir tek İslam dini kalıncaya kadar onlarla savaşı.

“Eğer küfür ve şirkten vazgeçerlerse,” böylece Müslüman olurlarsa, (.....)hiç şüphesiz Allah onların her yaptıklarını görüp gözetmektedir.” Müslüman olmaları hâlinde onları ödüllendirecektir.

40

Yok vazgeçmezlerse artık iyi bilin ki Allah sizin Mevlânızdır. O ne güzel Mevla ve ne güzel yardımcıdır.

“Eğer îman etmekten yüz çevirirlerse,” Yaptıklarına bir son vermezlerse, -

“İyi bilin ki Allah sizin Mevla'nızdır.” Sizin yardımcınız, destekleyeninizdir. Öyleyse O'nun velâyetine, sahipliğine ve sizi zafere erdireceğine güvenin.

“O ne güzel Mevla'dır” Ona dayanıp güvenenin güvenini Allah asla boşa çıkarmaz.

“Ve ne güzel yardımcıdır.” Allah'ın kendilerine yardımda bulunduğu kimseler asla yenilgiye uğratılamazlar. Burada Mahsusun bil medih mahzûf bulunmaktadır.

41

Bilmelisiniz ki ganimet olarak elinize her ne geçirdiyseniz, bunun beşte biri Allah'a, Resûlüne, Resûlünün yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmış olanlara âittir. Eğer Allah'a ve iki ordunun karşılaştığı gün, hak ile batılın ortaya çıktığı gün kulumuza indirdiklerimize îman ediyorsanız, o hâlde bunu böyle bilin. Allah her şeye kâdirdir.

“Bilmelisiniz ki ganimet olarak savaşta elinize her ne geçirdiyseniz,” Burada geçen, (.....) harfi, (.....) manasınadır. Bu itibarla bu (.....) harfi, mevsul/bitişik olarak değil mevsul ayrı olarak yazılır. Çünkü başka türlü yazılması câiz olmaz. Eğer mevsul hâlinde yazılırsa bu, olumsuzluk manasında olan, “Mai” kâffe olur. Kısaca bu (.....)harfi, ismi mevsul olup, (.....) kavli de bunun sılası (yani ilgi veya yan cümlecîğidir.) Burada âid yani zamîr mahzûf bulunmaktadır. Takdiri de şöyledir: “Ellezi Ğanimtümü hu” Yine âyette geçen, (.....) kavli de bunu açıklayan bir ifadedir, atfı beyandır.

Yani bir tefsire göre ganimet olarak elinize geçirdiğiniz şey bir iplik ve iğne dahi olsa bile!, “Bunun beşte biri Allah'a âittir.” Burada, (.....) edatının başında yer alan, “T” harfi,

(.....) kelimesinin taşıdığı cezâ manâsında olması bakımından dahil olmuştur. Yâni şart manasında olan bir cümledeki Mübtedanın haberine “F” harfinin dahil olması gereklidir.

Dolayısıyla (.....) edatı ve amel ettiği şey, mübteda ve haber olmaları bakımından ref mahallinde gelmiştir.

Bunun takdiri de ise: (.....) yani “Bu konuda ki hüküm beşte biri Allah'a,...” tarzındadır.

“Resûlüne, Resûlü'nün yalanlarına, yoksullara ve yolda kalmış olanlara âittir.”

Humus denilen ve beşte bir manasına gelen bu ifadenin Resûlüllah zamanındaki uygulaması şöyle idi. Düşmandan elde edilen ganimetler beş hisseye bölüştürülürdü, Bunun payı Resûlüllahne, bir payı Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’in akrabası olan Haşim oğulları ile Abdulmuttalip oğullarına ayrılırdı. Ancak Abdu Şems oğullarıyla Abdu Nevfel oğullarına herhangi bir hisse ayrılmazdı. Hazret-i Osman ile Cubeyr İbn Mut’im kıssasında görüldüğü gibi kazanılan zafer sebebiyle buna hak kazanmışlardı.

Geri kalan üç hisse ise yetimlere, yoksullara ve yolda kalmış olanlara dağıtılırdı. ;

Ancak Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’in vefatı üzerine ona âit olan pay kalkmış oldu. Aynı şekilde akrabasının da payı düşmüş oldu. Ancak bu paydan onların fakir ve yoksullarına veriliyor, zengin olanlarınâ ise verilmiyordu. Bununla beraber yetimlere, yoksullara ve yolda kalmış olanlara bu pay dağıtılmaya devam olunmaktaydı.

Abdullah ibn Abbâs'tan gelen rivâyete göre bu pay altıya ayrılmaktaydı. Allah ve Resûlüne iki pay, vefatına kadar akrabalarına bir pay verilmekteydi. Hazret-i Ebû Bekir Sıddik (radiyallahü anh) bu beşte bir uygulamasını üç pay olarak uyguladı. Aynı şekilde ondan sonra gelen Hazret-i Ömer ve ondan sonra gelen diğer halîfeler (Allah hepsinden râzı olsun) hepsi de aynen bu uygulamayı devam ettirdi.

“Allah'a ve Resûlüne âittir” ifadesinin manası tıpkı, “Allah ve Resûlünü râzı etmeleri daha doğrudur.” (Tevbe 62)

“Eğer Allah'a ve iki ordunun karşılaştığı gün, hak ile batılın ortaya çıktığı Bedir savaşı günü kulumuza indirdiklerime îman ediyorsanız o hâlde bunu böyle bilin.”

Yani bununla amel edin ve böyle bir paylaşılmaya rıza gösterin. Çünkü gerçek îman, verilen hükme râzı olmayı ve bilgiye dayalı olarak amel etmeyi gerektirir.

Burada geçen, (.....) kavli, (.....) üzerine ma'tûf bulunmaktadır.

Yani; “Eğer Allah'a ve indirilene îman ediyorsanız” demektir. (.....) kavli ile Bedir savaşı günü kasdolunmaktadır.

(.....) ile de iki taraf orduları kasdolunmaktadır ki, .

Müslüman ordusu ile kâfirlerin ordusuna işaret olunmaktadır. Bundan murat ise; Bedir günü Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’e inen âyetler, melekler ve bunların sonucu gelen fetih ve zafer anlatılmak isteniyor. Buradaki, (.....) kavli, (.....) kavlinden bedeldir.

“Allah her şeye kâdirdir.” Bu itibarla yüce Allah az sayıdakileri oldukça üstün ve çok sayıda olan ordulara üstün kılar, onlara egemen duruma getirir, zaferi az olana verirken yenilgiyi de çok olan tarafa verir. Tıpkı Bedir gününde size verdiği zafer gibi yapar.

42

O vakit ki siz (Bedir'de) vadinin beri yamacında idiniz, onlarsa öte yamacında idiler. Kervan'sa sizden daha aşağıda bulunuyordu. Şayet onlarla önceden sözleşmiş olsaydınız mutlaka buluşma vaktinde ihtilafa düşerdiniz. Fakat Allah, yapılması gereken bir işi yerine getirmek için yok olacak olan açık açık delil ile yol olsun, yaşayacak olan da açık delil ile yaşasın diye böyle yaptı. Çünkü Allah herşeyi işiten ve herşeyi bilendir.

“O vakit ki siz (Bedir'de) vadinin beri yamacında idiniz, onlarsa öte yamacında idiler.” Âyetin başında geçen, (.....) kavli yani buradaki (.....) kelimesi, bundan önce geçen Âyetteki, (.....) kavlinde bedeldir. Ya da bu, (.....) takdirindedir.

Yani; (.....) demektir.

(.....) kelimesi vadi kenan ya da kıyısı demektir. Kırâat imâmılarından İbn Kesîr ve Abu Amr bu kelimeyi geçen her iki yerde de ayın harfinin kesresiyle, (.....) olarak okumuşlardır.

Yine âyette geçen, (.....) kelimesi, Medine tarafına yakın manasında olup, “Edna” kelimesinin müennesidir. (.....) kavli ise Medine'ye en uzak olan noktada demektir. (.....) kelimesi,

(.....) kelimesinin müennesidir. Bu kelimenin her ikisi de, (.....) kalıbında olup kök itibariyle kökleri vav harfli olan kelimelerdendir. Kıyas gereği vav harfleri Y harfine dönüştürülmüştür. Tıpkı, (.....) kelimesinin müennesi olan (.....) kelimesi gibi.

Fakat, (.....) kelimesine gelince, kökü itibariyle (.....) kelimesi gibi aslı esas alınarak getirilmiştir. Halbuki burada, nasıl ki, “Dünya” diye getirilmiş ise bunu da “Kusya” diye getirilmesi gerekirdi. Fakat yukarıdaki sebepler çerçevesinde öyle gelmiştir.

“Halbuki kervan sizden daha aşağıda, bulunuyordu.” Âyette geçen, (.....) kelimesi kervan demektir ve bu kelime mana itibariyle, “Rakib” kelimesinin çoğuludur. (.....) kavlindeki (.....) kelimesi zarf olarak mensûbtur.

Yani; “sizin bulunduğunuz yerden daha aşağıda olan bir yerdedir” demektir. Kısaca sizden üç mil uzakta vadi kenarında bulunmaktaydı.”

(.....) kavli, mübtedanın haberi olarak mahallen merfûdur.

“Eğer onlarla sözleşmiş olsaydınız,”

Yani siz ve Mekke müşrikleri savaşmak için burada karşılaşmak üzere bir sözleşme yapmış olsaydınız, böyle bir şey gerçekleştirmiş olsaydınız,

“Mutlaka burada karşılaşma konusunda anlaşmazlığa düşerdiniz.” Kesinlikle bir kısmınız diğer bir kısmına muhalefet ederdi. Çünkü sizin sayıca az olmanız ve düşmanlarınızın sayıca olan üstünlüğü, sizi sözünüzü yerine getirmekten, sözleşilen yerde bir araya gelmekten alıkoyacağı gibi düşmanlarınızın da Resûlullah'ından ve Müslümanlardan gönüllerinde oluşan korkuları, onları da vaatlerinden alıkoyardı. Her iki tarafta bu manada bir takım korku ve endişeler sebebiyle sözleşilen yere gelmekten kaçınırlardı, sözlerini tutmazlardı. Allah'ın sizi muvaffak kıldığı ve sebep oluşturduğu karşılaşmaya, sizin aranızdaki sözleşme ve buluşma netice getirmezdi. Ancak Allah'ın sizi muvaffak kılmasıyla olmuştur.

“Fakat Allah, yapılması gereken bir işi yerine getirmek için.” Herhangi bir sözleşme olmaksızın Allah sizi bir araya getirdi ki, dinin Azîzi kılsın ve Kelimesini-şerî'atını bütün dinlerin üzerine egemen kılsın.

Yahut da, (.....) kelimesinin başındaki (.....) harfî, mahzûf olan bir ifadeye taallûk etmektedir, o da şöyledir: “Allah'ın kesin hüküm ye karar verdiği, olmasını istediği bir olayın gerçekleşmesi içindir” Bu şey ise, Allah dostlarının, zaferini sağlaması ve bunun ardından da düşmanlarını perişan ederek kahretmesi.

Muhammed Ebû Mansûr Mâturîdî şöyle diyor: “Burada geçen,

(.....) kelimesi hüküm manasını taşıma ihtimali olan bir ifadedir.

Yani, “Olmasını bildiği şeyin olmasına hüküm vermesi için, uygulamaya koyması için..” Veya, “İstediği bir şeyin tamamlanması, sona erdirilmesi için..” Şüphesiz O bir şeyi, murat ettiyse o şey mutlaka olur. Bu ise îslam dinin güç kazanması, Müslümanların üstünlük elde etmeleri, küfrün ve taraftarlarını ise zelil kılmalarıdır. Bundan sonra gelen kısım da, (.....) kelimesine müteallik bulunmaktadır.

“Allah'ın bunu böyle yapması, küfrü seçenlerin kesin hücceti/delili açıkça gördükten sonra küfrü sebebiyle helâk olsun ve îman edenler de apaçık kanıtı dayanarak îmanı seçmekle hayat bulsunlar içindir.”

Kırat imâmılarından Nâfi ve Abu Amr, (.....) kelimesini, “Hayiye” olarak izhar ile okumuşlardır. (.....) olarak okunması ise aynı cinsten iki harfin bir araya gelmesi sebebiyle idğam ofunmasındandır. Çünkü ikinci harfin harekesinin okunması pek gerekli değildir. Zira bunun muzari fiilinde, (.....) diye okunmaktadır. Bu kelime daha çok idğamlı olarak okunmaktadır.

Âyette geçen helâk ifadesi küfür manasında, hayat kelimesi de İslam anlamında istiâre olarak kullanılmışlardır.

Yani küfrü seçenlerin bunu seçmeleri herhangi bir şüphe veya kafa kaşıklığı sebebiyle seçmemiş olsun ve yarın Allah katında O'na karşı bir itirazda bulunmaya kalkışmasın ve elinde herhangi bir delil kalmamış olsun.

Aynı şekilde İslam dini seçen bir kimse de kesin bir bilgiye dayanarak bu yolu seçmiş olsun ve kabul ettiği dinin hak din olduğunu ve neden buna girmesinin zorunlu olduğunu bilerek kabul etmiş olsun, buna yapışıp bağlarıabilsin.

Nitekim Bedir savaşı olayı da apaçık olan mu'cizelerdendir. Kim bu Bedir olayından sonra hala küfürde ısrar ederse, onun bu ısrarı mutlak manada nefsinin beğenmesi/kendini büyük görmesi ve buna aldanması sebebiyledir. İşte bu bakımdan burada her iki tarafın da merkezleri ve yerleri zikredilmiş oldu. Kervan ise onların aşağısında sahil kenarında idi. Kaldı ki hepsi de bu gerçeği bizzat görerek biliyorlardı.

Bunun nedeni de insanlar şu gerçeği bilsinler içindi; zafer kazanmak, sayının çokluğuna ve sebeplerle değildir. Aksine bu bizzat yüce Allah'ın yardımıyla sağlanmış olmaktadır.

Bunun böyle olması ise, müşriklerin konakladıkları en uzak nokta olan yer, zemin, açısından uygun bir yerdi. Orada su da bulunuyordu. Kısaca pek öyle uygun olmayan bir yer değildi. Savaş için uygun bir konuşlanma yeri idi.

Halbuki İslam ordusunun konuşlandığı yer savaş için zemin, bakımın dan uygun bir yer değildi, kumluktu, askerler yürümekte zorlanıyorlardı, ve suları da yoktu.

Kervana gelince o da düşman askerlerini arkasında kalıyordu, düşmanın hem sayıca hem de askeri teçhizat bakımından gücü üstün idi. Müslümanlar ise hem sayı bakımından az ve hem teçhizat bakımından oldukça zayıf durumda idiler. Fakat sonunda olanlar oldu. Olay Müslüman ların zaferiyle bitti.

“Çünkü Allah hakkıyla işiten ve hakkıyla büendir.”

Yani kafir olanların küfrünü ve buna göre cezâlarıdırılacaklarını, îman edenlerin de inandıklarını ve alacakları sevabı bilendir.

O vakit ki Allah sana onları rüyanda az gösteriyordu. Eğer onları sayıca çok olarak göstermiş olsaydı, kesinlikle bundan ötürü çekinecek ve kumanda da tartışmaya girişecektiniz. Ancak Allah selâmete bağladı. Çünkü o bütün kalplerin özünü bilir.

“O vakit ki Allah sana onları rüyanda az gösteriyordu.”

Âyette geçen, (.....) kavlindeki (.....) kelimesi mukadder bir fiil olan (.....) fiiliyle mensûbtur ya da bu, bundan önce geçen Âyetteki, (.....) kavline müteallik bulunmaktadır.

Yani Allah maslahatları, durumları bilir. Çünkü bundan dolayı onların sayılarını senin gözünde azaltmıştır. Âyette geçen ve “uykunda” manasında olan, (.....) kavli rüyanda demektir. Çünkü Allah müşrik ordusunun sayılarını bizzat Resûlüne gördürdüğü rüyada ona sayıca az olduklarını göstermiştir. Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) de gördüğü bu rüyasını doğal olarak ashâbına bildirdi. İşte bu olay ashâbına düşmanlarının karşısına çıkmaları konusunda büyük bir cesaret sağlamış oldu.

“Eğer onları sana sayıca çok olarak göstermiş olsaydı, kesinlikle bundan ötürü çekinecek” korkacak ve saldırıya geçmekten endişeye düşecek (.....) ve konu hakkında mutlaka tartışmaya girişecektiniz.”

Yani savaş konusunda tartışacak, sebat edip etmeme de tereddüt gösterecektiniz.

“Ancak Allah sizi kurtardı.” Korudu ve dağılmaktan, anlaşılmazlığa ve endişeye düşmekten kurtarmak nimetiyle yardım etti.

“Çünkü Allah, kalplerden ne geçerse hepsini mutlak olarak en iyi bilendir.”

Yani Allah atak davranmak suretiyle cesurca olan bir hareket sebebiyle olabilecekleri bildiği gibi korkaklık sebebiyle olabilecekleri de bilir, sabır göstermede veya ürperip geri çekilmede nelerin doğabileceğini de çok iyi bilendir.

44

O vakit ki (müşriklerle) karşılaştığınız zaman Allah düşmanlarınızı sizin gözlerinize az gösterdiği gibi, sizin sayınızı da onların gözlerinde azaltmıştı. Böyle yapmakla Allah, ezeli bilgisinde kesinleştirmiş olduğu olayı gerçekleştirmiş olsun istemiştir. Çünkü sonuçta her şey varıp Allah'a dayandır.

“Hatırlayın ki, müşriklerle karşı karşıya geldiğiniz zaman, Allah düşmanlarınızı gözlerinize az gösterdiği gibi,” Burada geçen, (.....) kavlinde yer alan zamîrlerin her ikisi de mefuldürler.

Yani Allah sizi bizzat onlara...gösterdi, demektir. (.....) buluşma anında, karşılaşma zamanında, karşı karşıya gelme vaktinde gibi manalara gelir. (.....) Hâl olarak mensûbtur.

Yüce Allah'ın düşmanların sayılarını Müslümanların gözünde az olarak göstermesi, Resûlünün rüyasını doğrulamak ve bir de ashâbına haber olarak verdiği şeyi açık olarak görmeleri içindi. Bu şekilde daha fazla inanacaklar ve güvenleri daha da artmış olacaktı, nitekim öyle de .. oldu. Sebat gösterdiler ve bu işe ciddiyetle, dört elle sarıldılar.

Abdullah ibn Mesud şöyle diyor: “Onlar gözlerimizde gerçekten oldukça az sayıda kişiler olarak gözüküyorlardı. Hatta ben yanı başımda bulunan birine dedim ki, görüyor musun yetmiş kişi kadarlar.” O da, “Ben onları yüz kişi kadar olarak görüyorum” demişti. Halbuki sayıları bin kişi kadardı.”

“Sizin sayınızı da onların gözlerinde azaltmıştı.” Hatta içlerinden kimi müşrikler şöyle diyordu: “Bunların sayısı bir öğünlük deve eti kadar bir şeydir” diyerek ne kadar az sayıda olduklarını dile getirmek istiyordu.

Bir tefsire göre de onlar henüz Müslümanlar ile karşı karşıya gelmeden önce Müslümanlar onların gözlerinde az olarak gösterilmişti. Ancak bu daha sonra çok olarak gösterilmiştir ki Müslümanların sayı bakımından az olduklarını görerek onlara değer vermeden üzerlerine cesaretle saldırmaya kalkışmaları içindi. Daha sonra karşılarında sayıca çok olarak görünce şaşkınlığa kapılıp, korkmaya başlasınlar diyedir.

Ayrıca çok sayıda olanları az sayıda göstermek de câiz olabilir. Allah kimilerini bir takım örtücü unsurlarla örtmüş yani göstermemiş olabilir ya da gözlerinde çoğu az olarak gösteren şekilde bir rahatsızlık, hastalık meydana getirmiş olabilir. Meselâ şaş olan kimselerin biri iki olarak görmeleri gibi. Bütün bunların olabilmesi câizdir.

Nitekim birine şöyle denilmiştir; “şüphesiz şaşı olan bir kimse, bir tek olan bir şeyi, Meselâ bir horozu iki tane imiş gibi görür.” Halbuki gözlerinin önünde duran tek bir horozdur. Ne oluyor ki ben neden bu iki horozu dört olarak görmüyorum?! Halbuki zaten adamın önünde bir tek horoz var, onu iki olarak görüyor ve kendisinin gözlerinde bir rahatsızlık olmadığını güya belirtmek için, gözlerim eğer rahatsız olsaydı, önümde duran bu iki horozu dört olarak görürdüm, demek istiyor. Halbuki zavallı gözlerinin önünde zaten bir tek horoz olduğunu görmüyor.

“Böyle yapmakla Allah, ezeli bilgisinde kesinleştirmiş olduğu olayı gerçekleştirmek istemiştir. Çünkü sonuçta her şey varıp Allah'a dayanır.” Bütün bu şeylerde Allah dilediğini hükmeder.

Kırâat imâmılarından İbn Âmir, Hamza ve Ali Kisâî, (.....) kelimesini, “Terciu” olarak okumuşlardır.

45

Ey îman edenler! Bir düşman kümesiyle karşı karşıya geldiğiniz vakit, onlara karşı sebat edin, Allah'a çokça dua edin ki kurtuluşa eresiniz.

“Ey îman edenler! bir düşman kümesiyle karşı karşıya geldiğiniz vakit, onlara karşı savaşmakta, direnir sebat edin.” Kâfirlerden oluşan bir toplum ile savaştığınız zaman.. Âyette, (.....) bir toplum diye ifade olunan toplum kâfirlerden oluşan demektir. Burada bu vasfın terkedilmiş olması, böyle bir saldırıya kalkışanların kâfirler olması sebebiyledir. Çünkü Mü'minlerin böyle bir saldırgan durumu ve karşılaşmaları söz konusu değildir. Bu özellik kafirlerindir. (.....) yani karşılaşma ifadesi genel olarak savaş için kullanılan bir isimdir. (.....) yani onlarla savaşmakta sebat edin, dağılmayın, kaçıp gitmeyin.

“Zafer ve yardımı için Allah'a çok dua edin ki kurtuluşa eresiniz.” Savaş alanlarında O'nun adına sığınarak açık bir şekilde ye O'ndan yardım ve zafer isteyerek düşmanlarınıza karşı üstün gelmek için Allah'a dua edin. Düşmanlarınızı yenilgi için de şöyle bedduada bulunun: “Allah'ım onları perişan eyle, Allah'ım onların sonlarını kes, ortadan yok eyle!” diye dua edin. Evet dua edin ki istediğinizi elde edesiniz. Hem size zafer versin, hem de sevap alasınız.

İşte burada bu ayetle şu noktaya dikkatimiz çekilmektedir; kul hiçbir zaman Rabbini anmaktan geri durmamalıdır. Hatta kalbinin en meşgul olduğu, en çok yoğun bulunduğu bir şeyde bile asla Râbbini aklından çıkarmamalı ve hep O'na yakarmalı, yardım istemelidir. Bütünüyle gönlünü ve kendini bu noktada yoğunlaştırmalıdır. Hatta bir takım şeylerle kafası dağınık olsa bile bu noktayı asla unutmamalıdır, göz ardı etmemelidir. “

46

Allah ve Resûlüne itâat edin, birbirinizle çekişmeyin. Aksi takdirde korkuya kapılırsınız da gücünüz yok olur. O hâlde (savaşırlı sıkıntı ve zorluklarına) sabır göstererek katlanın. Allah sabredenlerle beraberdir.

“Allah ve Resûlüne itâat edin,” Cihad emri konusunda olsun, düşmana karşı sebat noktasında olsun ve daha başka hususlarda olsun hiçbir zaman Allah ve Resûlünün emirlerine karşı gelmeyin, yasakları çiğnemeyin.

“Aranızda birbirinizle çekişmeyin. Aksi takdirde gücünüz yok olur.”

Burada geçen, (.....) kelimesi korkarsınız manasındadır ve gizli olan “En” edatıyla mensûbtur. Çünkü, (.....) kavli buna delalet etmektedir. Bu cümle de, “devletiniz gider, gücünüz yok olur” demektir.

Meselâ bir kimsenin işi yolunda gider ve dedikleri de yerine getirilirse onun için, “Adamın rüzgan esiyor, veya adamın dolabı dönüyor, işi” yolunda” gibi manalara gelen, “Hebbetirriyah” özdeyişi söylenir. Burada devletin ya da onu, meydana getirenlerin emirlerinin geçerliliği rüzgara ve onun esişine benzetilmiştir. Nitekim, nerede

bir üstünlük, yardım ve zafer olmuş ise mutlaka Allah'ın gönderdiği bir rüzgar sayesinde sağlanmış, rüzgarsız hiçbir zafer kazanılmamıştır, diye de, söylenmiştir. Hatta bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

“Ben saba rüzgarı ile zafere kavuşturuldum. Âd kavmi/toplumu ise debur/batı rüzgarı ile helâk olundular.”

“Sabredin.” Düşmana karşı savaşlarda olsun başka hususlarda olsun, mutlak manada sabır ve sebat gösterin.

“Çünkü şüphesiz Allah, sabredenlerle beraberdir.”

Yani onların yardımcısıdır, koruyandır.

47

Sakın yurtlarından çalım satarak, insanlara gösteriş yaparak, çıkanlar ve Allah yolundan alıkoyanlar gibi olmayın. Halbuki Allah onların bütün amellerini kuşatmıştır.

“Sakın yurtlarından çalım satarak, insanlara gösteriş yaparak, çıkanlar ve Allah yolundan alıkoyanlar gibi olmayın.”

Bu âyette söz konusu edilenler müşrik Mekke halkıdır. Bunlar Şam'dan dönmekte olan kervanlarını korumak amacıyla genel seferberlik ilân ederek savaş için yola çıkmışlardı. Ancak Ebû Süfyan'ın öncülüğünü yaptığı Kervanın sağ-salim kurtulduğunu Ebû Süfyan tarafından gönderilen elçisi, yola savaş maksadıyla çıkanlara bildirir ve geri dönmelerini söyler. Ancak Ebû Cehil buna nza göstermez ve:

“Biz Bedir'e gidinceye, orada şaraplar içip develer kesip, bizim için şarkıcı kâdirılar tef çalıp oynaymcaya, orada Araplara istedikleri gibi yedirinceye kadar geri dönmeyeceğiz” der.

İşte bu, onların şımanlığıdır. Halka yemek yedirmeleri ise gösterişleridir. Gerçi sözlerini tuttular ama, şarap yerine ölüm şerbetlerini içtiler. Tef çalıp kadmların oynamasını, danslarını beklerken bunun yerine ağıtların yükselmesini tattılar.

İşte yüce Allah, burada mü'minlerin onlar gibi şımarmalarını, bir bakıma zil takıp oynamamalarını, yaptıklarıyla gösterişe yönelmemelerini kendilerinden istiyor. Mutlaka takva ehli olmalarını Allah korkusu sebebiyle hep hüznün içinde olmalarını diliyor. Yaptıklarında da ihlas sâhibi samimi kimseler olmalarını istiyor.

(.....) kelimesi, kişinin nimetlerin bolluğu ve varlık içindeki hâli, onun verdiği şımanlık sebebiyle şükürden alıkoymas, şükretmeyi unutturmasıdır.

(.....) Allah'ın dinine girmekten menedenler, İslam'ı kabul etmeye mani olanlar, insanların hidâyetlerine fırsat ve imkan tanımayanlar, demektir.

“Allah onları her bakımdan çepeçevre kuşatmıştır.” Kısaca her şeyi bilir. Bu ifade aslında bir tehdittir.

48

Yine hatırlayın! Hani şeytan müşriklerin yaptıklarını güzel göstermiş ve onlara: “Artık bugün insanlardan size galip gelecek hiçbir kuvvet yoktur, ben de size arka çıkacağım” demişti. Ancak ne zaman ki, iki ordu karşı karşıya geldiler, şeytan ardına dönüp kaçtı ve: “Ben, sizin yanınızda yer almıyorum. Çünkü ben, sizin görmediğiniz şeyleri görüyorum ve şüphesiz ben Allah'tan korkuyorum, Allah cezâlarıdırması pek şiddetli olandır” demişti.

“Yine hatırlayın! Hani şeytan müşriklerin yaptıklarını güzel göstermiş ve onlara: “Artık bugün insanlardan size galip gelecek hiçbir kuvvet yoktur.” Amellerinin kendilerine süslü ve yerinde gösterilmesi konusu, müşriklerin Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e karşı düşmanlıklarını sürdürmeleri ve bu konuda onlara vesvese vermesi durumudur. Çünkü şeytan müşriklerin yenilemeyecekleri vesvesesini onlara fısıldıyordu.

Âyette geçen, (.....) kelimesi, tıpkı (.....) ifadesi gibi mebnidir. (.....) ise ref mahallinde (.....) edatının haberidir. Bu, (.....) takdirinde olup, Sizi yenebilecek bir güç var olacak değildir, demektir.

“Ben de size arka çıkacağım'demişti.”

Yani sizin koruyucunuz ve haminiz olacağım. Ya da onların düşüncelerine göre, şeytana itâat etmenin onlar için bir yardım olacağı kanaati demektir.

“Ancak ne zaman ki, iki ordu birbirleriyle karşılaşırca şeytan ardına dönüp kaçtı”

Yani iki taraf karşılaşırca şeytan arkasına dönüp hemen oradan uzaklaştı: “Ve: ben kesinlikle sizden uzağım.”

Yani size verdiğim emandan geri döndüm, sizin için garantilediğim destekten vazgeçtim.

Rivâyete göre Şeytan denen İblîs, Süraka İbn Mâlik İbn Cuş'am suretinde şeytanlardan oluşturduğu bir ordu ile gelmişti. Bir de sancakları vardı. Fakat meleklerin inip geldiğini görünce geri döndü:

Bunun üzerine Haris İbn Hişam İblîs'e: “Bizi bu hâlde bırakıp perişan mı etmek istiyorsun?” diye sorunca, İblîs de ona: “Çünkü ben, sizin görmediğiniz bir gücü karşınızda görüyorum” yani melekleri görüyorum. Bunun üzerine hepsi de hezimete uğradılar. Mekke'ye döndüklerinde: “Ordumuzu, bozguna uğratan Süraka olmuştur” demeye başladılar. Nihayet bu sözler Süraka'nın kulağına gidince o, “Allah'a yemin ederim ki sizin hezimete, uğramanıza kadar oraya gidiş ve gelişimizden ben haberdar değildim” dedi. Ancak Müslüman olduklarında bunun şeytan olduğunu öğrenmiş oldular.

“Ve şüphesiz ben Allah'tan (cezâlarıdırmasından) korkuyorum, Allah, azâbı pek şiddetli olandır, demişti.”

49

Hatırlayın, münâfıklarla ve kalplerinde hastalık bulunan kimseler sizin için şöyle diyorlardı: “Şunları dinleri aldattı.” Onlara de ki: “Bilsin ki Allah daima galip ve hikmet sâhibidir.”

“Hatırlayın, münâfıklarla ve kalplerinde hastalık bulunan kimseler sizin için şöyle diyorlardı” Bu ikinci nitelik de münâfıklara âit olan sıfatlardan bir sıfattır. Ya da bununla İslam'a sebat etmeyip hep tek taraflı düşünen zayıf karakterli kimseler murat olunmuştur.

“Şunları dinleri aldattı.” Böylece şunu demek istiyorlar; Müslümanlar dinlerine mağrur kalarak üstün geleceklerini sanıyorlar. Üçyüzonuç kişilik bir ordu ile bin kişiden oluşan bir orduya karşı çıkıyorlar. İşte böyle düşünenlere cevap olarak buyurdu ki:

“Kim Allah'a dayanıp güvenirse, (kesinlikle düşmam yener.)” İşini Allah'a havale ederse...

“Çünkü Allah, asla yenilmeyen galiptir,” bu itibarla az sayıda ve güçsüz olan bir orduyu çok sayıda ve güçlü olan bir orduya musallat kılarak üstün çıkarır, güçlü ve çok sayıda olan bir orduyu da tarumar eder.

“Yaptıklarında ve tedbirinde hikmet sâhibidir.” Bu bakımdan dostu olan ile düşmanı olanı bir tutmaz, elbette dostuna yardım eder.

50

Melekler kafirlerin canlarını alırlarken bir görseydin. Melekler onların yüzlerine ve arkalanna canlarını alıyor ve onlara: “Tadın cehennem ateşinin yakıcı azâbını!” diyorlardı.

“Melekler kafirlerin canlarını alırlarken bir görseydin.”

Burada, (.....) görseydin, müşahede edebilseydin manasınadır. Çünkü (.....) kelimesi muzari olan fiilin manasını maziye/dili geçmiş zamana çevirir. Tıpkı, (.....) edatının mazi olan bir fiilin manasını istikbale/gelecek zamana dönüştürmesi gibi. (.....) edatı da zarf olarak mensûbtur. (.....) kafirlerin ruhlarını kabzederlerken, canlarını alırlarken,” demektir.-(.....)fâil/öznedir.

“Melekler onların yüzlerine ve arkalarına vurarak canlarını alıyor ve onlara: Tadın cehennem ateşinin yakıcı azâbını!” diyorlardı.” Burada geçen,

(.....) kelimesi onlardan hâldir.

Müşrikler yüzlerini meleklerle doğru çevirdiklerinde melekler onların yüzlerine; arkalarını döndüklerinde ise sırtlarına ve yanlarına vuruyorlardı. Ya da müşrikler saldına geçtikleri zaman yüzlerine, dönüp kaçtıkları zamanda sırtlarına ve yanlarına vuruyorlardı.

Bir başka tefsire göre, (.....) kelimesindeki zamîr Allah'a râcidir. (.....) ise mübteda olarak merfûdur. (.....) fiili de haberdur. Ancak ilk ifade edilen açıklama daha yerinde ve uygun olanıdır. Çünkü kafirlerini orada herhangi bir vasıta olmaksızın doğrudan Allah tarafından canlarının alınması doğru değildir. Onlar böyle bir şeye layık değiller. Bunun delili İbn Âmir'in kırâatidir. İbn Âmir, (.....) kelimesini “T” harfiyle, (.....) olarak okumuştur.

(.....) yani melekler onlara, “Tadm...” derler. (.....) kelimesi burada, (.....) kelimesi üzerine ma'tûf bulunmaktadır.

“Yakıcı azap” tan kasıt cehennem ateşinin öncü azâbı, ilk tadılarını demektir. Ya da bununla, âhiret azâbını tadın, denilmektedir. Böylece onlara âhiret azâbıyla cezâlarıdırılacakları haberi verilmiş olmaktadır. Yahut da kıyamet gününde onlara, “Tadm” denilecektir. Âyetin başında geçen, (.....) kelimesinin cevabı mahzûf bulunmaktadır.

Yani bunun cevabı da: -(.....) mutlaka feci ve dayanılmaz bir durum görecektir, demektir.

51

İşte bu sizin kendi ellerinizle işlediklerinizin yüzündendir. Yoksa Allah asla kullarına zulmeden değildir.

“İşte bu şekildeki bir cezâlarıdırma sizin kendi ellerinizle işledikleriniz -kazandığınız- yüzündendir;” Burada Cebriye mezhebine de bir ret cevabı vardır. Bu ya Allah'ın veya meleklerin sözlerindendir.

(.....) kelimesi mübteda olarak merfûdur. (.....) kavli de bunun haberidir. (.....) kavli de bunun üzerine ma'tûf bulunmaktadır.

Yani söz konusu bu azap iki sebepten ötürüdür. Bir sizin küfrünüz ve diğeri de sizin karşı gelmeniz sebebiyledir.

“Yoksa Allah asla kullarına zulmeden değildir.” Çünkü kafirlere azap edilmesi adaletin bir gereğidir. Bir tefsire göre, (.....) kelimesi, kullar sebebiyle teksir yani çokluk manasını ifade içindir veya zulüm çeşitlerini ortadan kaldırmaya ve çeşit çeşit zulümler uygulamanın olmayacağına dair bir açıklamadır.

52

Tıpkı Fir'avun ve taraftarlarıyla onlardan öncekilerin uygulamaları gibi Allah'ın âyetlerinin geçerliliğini inkâr ettiler. Allah da kısıvrak yakalayiverdi. Çünkü Allah çok güçlü ve cezâsı da pek çetin olandır.

“Tıpkı Fir'avun ve taraftarlarıyla onlardan öncekilerin uygulamaları gibidir.”

Burada, (.....) kelimesinin başında yer alan, Kef harfi, ref mahallindedir.

Yani bu kâfirlerin adeti, durumu, tıpkı Fir'avun ve taraftarlarının durumu gibidir.

(.....) de'bi demek, adetleri, işleyegeldikleri sürekli şeyleri yani devam ettikleri, hep üzerinde oldukları şeyleri demektir.

Burada geçen, (.....) kavlinden murat Ya Kureyş kavminden öncekiler demektir veya Fir'avun ve taraftarlarından önce geçenler demektir.

“Allah'ın âyetlerinin geçerliliğini inkâr ettiler. Allah da onları günahları sebebiyle kısıkırak yakalayiverdi. Çünkü Allah çok güçlü ve cezâsı da pek çetin olandır.”

Burada geçen, (.....) kelimesi, Fir'avun ve taraftarlarının durumlarını açıklamaktadır.

Mana şöyledir: “Gerçekleri yalanlamada tıpkı onların davranış ve tutumlarını sergilediler, o yolda yürüdüler. Dolayısıyla yüce Allah bunla-n cezâlarındırda da tıpkı onlara uyguladığının aynısını uygulamıştır. ..

53

Bu (cezânın sebebi de) şudur: Allah, bir topluma verdiği bir nimeti, o toplumun bizzat kendisi değiştirmedeği sürece, asla onu değiştirmez. Şüphesiz Allah, her şeyi en iyi işiten ve her şeyi en iyi bilendir.

“Bu cezânın -azâbın veya intikamın- sebebi de şudur:”

“Allah bir topluma verdiği bir nimeti, o toplumun bizzat kendisi değiştirmedeği sürece, asla onu değiştirmez.” Şu sebeple ki; Allah'ın hikmeti gereği, bir toplum üzerinde bulundukları hâli değiştirmedikleri müddetçe, onlara verdiği nimeti değiştirmez. Evet Fir'avun ailesi ve taraftarları ile Mekke müşrikleri memnun kalınmayan hallerini gazap getiren bir duruma getirmelerinden değil, ancak memnun kalman iyi ve güzel hallerini gazap uyandıracak bir duruma değiştirmeleri yüzünden, dolayısıyla bu gazap getirecek hale dönüşmeleri yüzünden durumları bundan daha çok gazap getirecek bir hale getirilip değiştirilmiş oldu.

Bilindiği gibi Mekke müşrikleri Peygamberimiz Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) henüz peygamber olarak gönderilmezden önce de kafir ve puta tapan bir toplum idiler. Fakat ne zamanki Resûlullah kendilerine apaçık mu'cizelerle peygamber olarak gönderilince, hemen onu yalanladılar, kanım akıtmaya, öldürüp ortadan kaldırmaya kalkıştılar. Dolayısıyla kötü olan hallerini ve tutumlarını çok daha kötü tutum ve davranışlar haline getirdiler, iyice azıttılar, işte bunun üzerine yüce Allah, kendilerine hemen azap vermeyip süre tanıma nimetini hemen azâbı acilen gönderme durumuna değiştirmiş oldu. Durum bu, daha önce hemen gönderilmeyen azap durumlarını değiştirmekle geliverdi.

“Şüphesiz Allah, her şeyi en iyi işiten ve bilendir.”

Yani Hazret-i Peygamberi yalanlayanların her konuştuklarını işiten ve yaptıklarını da bilendir.

54

Tıpkı Fir'avun ve taraftarlarıyla onlardan öncekilerin durumları gibi. Onlar Rablerinin âyetlerini yalanladılar, biz de kendilerini işledikleri günahları yüzünden yok ettik, Fir'avun ailesini de denizde boğduk. Şüphesiz hepsi gerçekten zalimler idiler.

“Tıpkı Fir'avun ve taraftarlarıyla onlardan öncekilerin durumları gibi. Onlar Rablerinin âyetlerini yalanladılar”

Burada tekrarlarıyan, (.....) kavli tekit sebebiyle tekrar olunmuştur veya ilk geçen bu ibârede, günahları sebebiyle kısıkırak yakalanmaları konusu hiç açıklık getirilmeden ele alındı. Burada ise buna açıklık getiriliyor ki, bu da bu toplumun helâk edilmeleri, kökünden kazınmalıdır.

Yine burada geçen, (.....) kavli bu toplumun nimetlere karşı ne kadar nankör ve hakkı inkâr eden bir toplum olduklarını göstermek maksadıyladır, buna delalet etsin içindir.

“Biz de kendilerini işledikleri suçları yüzünden yok ettik, Fir'avun ve taraftarlarını da denizde -deniz suyu ile boğduk. Şüphesiz bunların hepsi -yani denizde boğuları kıptilerle, Bedir savaşında öldürülen Kureyşliler- gerçekten -küfür ve ma'siyetleri sebebiyle kendi kendilerine yazık eden-zalimler idiler.”

55

Allah katında yerde debelenen canlıların en şerlisi şu küfredenlerdir. Onlar asla îman etmezler.

“Allah katında yerde debelenen canlıların en şerlisi şu küfredenlerdir. Onlar asla îman etmezler.”

Yani hep küfürde ısrar edip duran bu gibi kimselerin îman etmeleri beklenemez, onlardan îman etmek gibi bir şey sadır olmaz.

56

Onlar kendileriyle antlaşma yaptığın her defasında antlaşmalarını bozarlar ve hiç çekinmezler.

“Onlar senin kendileriyle antlaşma yaptığın (Yahûdilerdir.)” Âyetin bu kısmı, bundan önceki âyette geçen (.....) kavlından bedeldir.

Yani; “Senin kendileriyle antlaşma yaptığın kimseler, küfürlerinde ısrarcı olan o inkârcıların içindendir” demektir. Çünkü Allah onları yeryüzündeki canlıların en bayağısı, en adisi kılmıştır. Bilindiği gibi insanların içerisinde en bayağıları hakkı inkâr eden kafirlerdir. Kâfirlerin de en bayağıları ise küfürlerinde ısrarcı olanlardır. Küfürlerinde ısrarcı olanların içerisinde de bayağının da bayağısı olanlar yaptıkları antlaşmaları bozanlardır.

“Sonra her defasında onlar antlaşmalarını bozmuşlardır.” Hemen her tür antlaşmayı bozmuşlar bu bozmanın sonucunda neler geleceğinden de asla korku ve endişe duymamışlardır. Bundan dolayı doğabilecek bir utanç duygusuna ve sonlarının cehennem azâbı olmasına da aldınış etmemişlerdir.

57

Eğer savaş alanında onları ele geçirirsen kendilerine, arkanından gelecek olanlara ibret olacak öyle bir cezâ uygula ki, belki bunu hatırlarlar da bir daha böyle bir yanılsa düşmezler.

“Eğer savaş alanında onları ele geçirirsen,” karşılaşır da onları yakalarsan, üstünlük kazanırsan,

“Kendilerine, arkanından gelecek olanlara ibret olacak bir cezâ uygula ki,” onlara öyle bir öldürme cezâsı tatbik et ki, seninle savaşmakta ve sana karşı dikilmekten aynlıp uzak dursunlar, öylene örnek bir cezâ uygula ki arkanından gelecek olan kafirlerin onlardan ibret alarak bir daha böyle bir hareketin içine girmekten cesaretleri kınlınsın, yerlerinden kıpırdayamasınlar. Onların haline bakarak bundan kendileri için bir ders çıkarsınlar.

Zeccâc (316/928) diyor ki: “Onlara birliklerini dağıtabilecek bir darbe indir ki bu sayede onların dışındakiler de bunu görüp kaçınsınlar, böyle bir şeyden uzak dursunlar.”

“Belki bunu hatırlarlar da bir daha böyle bir yanılsa düşmezler.” Ola ki geride kalanlardan kendilerine herkese ibret olabilecek şekilde cezâ uygulanacak olanlar bundan kendileri için bir ders çıkarırlar da böyle bir işe girişmekten uzak dururlar.

58

Eğer bir kavmin ihanetlerinden korkarsan, sen de antlaşmayı bozarak kendilerine bildir. Çünkü Allah antlaşmalarını bozan hainleri sevmez.

“Bir de eğer -muahede imzaladığın bir toplumun ihanetlerinden korkarsan,” Senin tarafından sezilen bir takım bilgilere dayanarak antlaşmalarını bozarak ihanet edebileceklerine dair emareler görür ve sözleşmelerinden vazgeçip ihanetlerinden korkarsan, “Sen de aynı şekilde yaptığın antlaşmayı bozarak kendilerine bildir ki.” Âyetin, (.....) kavli, “antlaşmalarını, yüzlerine fırlat.” (.....) fırlat ki sen de on lar da taraflar olarak her ikisi de bu antlaşmanın bozulduğunu eşit olarak bilmiş olasınız. Bu son kısım, hem antlaşmayı bozan ve hem kendileri aleyhine antlaşma geçersiz sayıları ifadede hâldir.

Yani tarafların her ikisi de bu hususta bilgi sâhibi olacakları şekilde, demektir.

“Çünkü Allah antlaşmalarını bozan hainleri sevmez.” Muahedelerini bozan hain kimseleri mutlaka cezâlarıdır.

59

Küfredenler ileri gidip kurtulduklarını asla sanmasınlar. Çünkü onlar âciz bırakamazlar.

“Küfredenler ileri gidip kurtulduklarını asla sanmasınlar.” Âyetin başında geçen, (.....) kelimesini burada görüldüğü gibi kırâat imâmılarından İbn Âmir, Hamza, Ebû Cafer Yezid İbn Ka'kaa've Hafs tarafından (.....) harfî ile ve (.....) harfinin fethiyle, (.....) olarak okunmuştur. Ebû Bekir Şube ise (.....) harfîyle ve (.....) harfinin fethiyle, (.....) olarak okumuştur. Bunların dışındaki imâmlar ise, (.....) harfîyle ve (.....) harfinin de kesriyle, (.....) olarak okumuşlardır.

(.....) kaçanlar, kaçıp kurtulanlar, ele geçirilmekten kendilerini kurtaranlar, manasınadır.

“Onlar hiçbir zaman âciz bırakamazlar.”

Onlar kaçamazlar. Onlar peşlerinde olanın onları yakalanaktan âciz olduğunu göremeyeceklerdir, böyle bulamayacaklardır. O onları ele geçirecektir ve haklarında gereken de yapılacaktır.

İbn Âmir, (.....) kavlini, (.....) olarak okumuştur ki bu,

(.....) demektir. Çünkü ister (.....) yi meksure olsun, ister (.....) yi meftuhe olsun her ikisi de ta'lil yani sebep bildirmek içindir. Meğerki meksure olan, (.....) edatı cümleinin başında gelmiş olsun, yani istinaf yoluyla gelsin bu, değildir. Ancak, (.....) yi meftuhe açık olarak talil içindir.

Kelimeyi (.....) harfîyle yani, (.....) olarak okuyanlara göre, ilk mefûl, (.....) kavlidir, ikinci mefûl de, (.....) kavlidir.

Ancak aynı kelimeyi (.....) harfîyle, (.....) olarak okuyanlara göre, .

(.....) kavli faildir ve (.....) kavli de mefuldür. Bunun da takdiri, (.....) olup burada (.....) hazf olunmuştur.

Buradaki, (.....) edatı şeddeli durumdan hafifletilmiş/şeddesiz hale getirilmiş olandır.

Yani bu, (.....) takdirinde olup iki mefûl yerine geçerlidir. Ya da burada fâil gizlidir. Bu da şu demektir: “Muhammed kafirlerin kaçıp kurtulduklarını sanmasın.”

Kırâat imâmılarından Hamza'nın bu okuyuşta tek kaldığını kim ileri sürerse sürsün bu şüphe ile karşılanacak bir görüştür. Çünkü onun bu okuyuşta tek olmadığını biz burada açıklamış olduk.

Zühri'den gelen rivâyete göre bu âyet müşriklerin uğradığı bozgunun kurtulanlar hakkında nâzil olmuştur.

60

Siz de onlara karşı gücünüzün yettiği her kuvvetten ve cihad için beslenen atlardan hazırlık yapın. Onunla hem Allah düşmanını korkutursunuz, hem sizin düşmanınızı hem de onlardan başka diğerlerini ki, ne masraf ederseniz mükafatı size tamamen ödenir. Hiç de zarar etmezsiniz.

“Gücünüz yettiği kadar -antlaşmalarını bozan veya her manadaki inkârcı kafir- düşmanlarınıza karşı cihad için bağlarıp beslenen atlar, silâhlar hazırlayın.” Gücünüze güç katabilecek olan her manadaki savaş gücünü hazırlayın. Nitekim bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

“Dikkat edin asıl güç attığını tam hedeften vurabilmektir.” Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) bu ifadelerini minberden üç kez üst üste tekrar ederek buna dikkat çekmiştir. Bir tefsire göre de bundan kasıt kalelerdir.

(.....) kavlinde yer alan, (.....) kelimesinden murat, Allah yolunda bağlarıp beslenen atlara verilen isimdir. Veya nasıl ki, (.....) kelimesinin çoğulu (.....) ise bu da (.....) kelimesinin çoğuludur. Savaş için yapılması istenen kuvvet hazırlığı içinden özellikle atların ele alınmış olması, tıpkı, (Bakara,98) âyetinde geçen (.....) ve (.....) ifadeleri gibidir.

“Bu hazırlıkla -bu güç ile Mekke halkından olan- Allah'ın düşmanımı ve sizin düşmanınızı, bir de onlar dışında sizin bilmeyip Allah'ın bildiği her çağdaki başka düşman güçleri -

Yani Yahûdîleri, münâfıkları, Fars toplumunu ya da cinlerden olan kâfirleri- korkutup caydırırsınız.” Bir hadiste şöyle buyurulmaktadır:

“Şüphesiz şeytan atı olan kimseye yaklaşamaz ve aynı zamanda içinde yarış atı bulunan bir eve de yaklaşamaz.”

Rivâyete göre atın kişnemesi, cinleri korkuturmuş, (.....)

Yani sizin bizzat bilemediğiniz, tanımadığınız düşmanlarınız, demektir.

“Allah yolunda her ne harcarsanız o, hem dünyada ve hem âhirette size eksiksiz olarak ödenecek” bunların karşılığı tastamam ve fazlasıyla size verilecek “ve size asla haksızlık edilmeyecektir.”

Yani verilecek olan mükâfat konusunda size haksızlık ölmeyacağı gibi aksine tastamam olarak ödenecektir:

61

Eğer barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allah'a tevekkül et. Çünkü işiten bilen ancak O'dur.

“Eğer onlar barıştan yana bir durum sergilerlerse,” meylederlerse, Arapça'da, “Ceneha Lehu ve Ceneha ileyhi” demek, meyletmek, yönelmek manasındadır.

Burada geçen, (.....) banş ve sulh anlamındadır. Kırâat imâmılarından Ebû Bekir bu kelimeyi, “Sin” harfinin kesriyle, (.....) olarak okumuştur. Bu kelime zıddı veya karşıtı olan harb kelimesine karşı hiüennes bir kelime olarak getirilmiştir.

“sen de barıştan yana tavır koy.” . Sen de banşa yönel.

“Allah'a güven, işini O'na havale et.”

Yani onların barıştan tarafa gözükersen esas içlerinde kurdukları tuzaklarından korkma. Çünkü mutlak olarak Allah sana yeter ve O seni onların tuzakların koruyup kurtaracaktır.

“Çünkü Allah konuşulanları işiten, fiil ve niyetleri de bilendir.” Senin ne konuştuğunu da işitir, durumunu da bilir.

62

Eğer sana herhangi bir tuzak kurmak isterlerse, iyi bil ki Allah sana yeter. Allah seni yardımıyla ve mü'minlerle destekledi.

“Eğer antlaşmayla sana herhangi bir tuzak kurmak -hileyle gadre uğratmak- isterlerse, iyi bil ki Allah sana yeter. Allah seni yardımıyla ve samimi, dürüst mü'minlerle destekleyip güçlendirecektir.” Ya bütün inananlarla veya Ensar ile destekleyecektir.

63

(Allah) o mü'minlerin kalplerini birleştirdi. Eğer sen bu uğurda yeryüzünde var olan her şeyi harcasaydın yine de onların gönüllerini birleştiremezdin. Ancak Allah onların aralarını birleştirdi.

Çünkü Allah mutlak galiptir, yaptığında da hikmet sâhibidir.

“Allah o mü'minlerin kalplerini birleştirmiştir.” Birbirleriyle tam 120 yıl düşmanlık sürdüren Evs ile Hazrec kabilelerini birbirine ismdmp beraber olmalarını sağlamıştır.

“Eğer sen bu uğurda yeryüzünde var olan her şeyi harcasaydın yine de onların gönüllerini birleştiremezdin.”

Yani onlar arasındaki düşmanlık öyle bir noktaya gelip dayanmıştı ki, eğer herhangi bir infakta bulunan kimse bu uğurda yeryüzünde var olan tüm malları ortaya koyup, onların arasını bulmak için harcamaya kalkışmış olsaydı, buna rağmen yine de güç yetiremezdi.

“Ancak Allah onların gönüllerini birleştirdi.” Fazlıyla ve rahmetiyle birleştirip kaynaştırdı. Kudretiyle onların birliğini sağladı. Bu sayede aralarında sevgi, muhabbet oluştu. Allah onlardan birbirlerine karşı kin ve nefret beslemeyi, buğzu kaldırdı, yok etti.

“Çünkü Allah, mutlak galiptir, yaptığında da hikmet sâhibidir.” Bu itibarla sana tuzak kurmaya kalkışanları yok eder ve sana uyanlara da zafer ihsan eder, yardımında bulunur.

64

“Ey Peygamber! Allah sana ve sana uyan mü'minlere yeter.”

“Ey Peygamber! Allah sana ve sana uyan mü'minlere yeter.”

Âyette yer alan, “vav” harfî, “Mea” manasınadır. Maba'dı (sonrası) ise mensûbtur. Mana şöyledir: “Allah sana da yeter ve mü'minlerden sana uyanlara da yardımcı olarak yeter.” Bir tefsire göre Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) le beraber olan Müslümanların sayısı 330 erkek ve altı da kadın idi. Daha sonra Hazret-i Ömer Müslüman olmuştur. İşte bunun üzerine bu âyet nâzil olmuştur.

65

Ey Peygamber! Mü'minleri cihada teşvik et. Eğer sizden sabreden yirmi kişi bulunursa, ikiyüz kişiye üstün gelirler. Eğer içinizden yüz kişi çıkarsa, bin kişiye galip gelirler. Çünkü onlar gerçeği kavrayamayan anlayışsız bir topluluktur.

“Ey Peygamber! Mü'minleri savaşa teşvik et.” Âyette geçen (.....) kelimesi yani, (.....) Bir kimseyi herhangi bir işe aşn teşvik manasınadır. Kelime kök itibariyle, (.....) kökünden alınmadır. Bu ise herhangi bir has talik sebebiyle kişinin aşırı zayıflayıp ölüm derecesine gelmesi demektir.

(.....) Eğer sizden sabreden yirmi kişi bulunursa, ikiyüz kişiye üstün gelirler. Eğer içinizden yüz kişi çıkarsa bin kişiye galip gelirler.” İşte bu, eğer mü'minlerden oluşan bir topluluk düşman karşısında dayanıp sabır gösterirlerse, kendilerinin onlarca katı olan kafir düşmanlarını, Allah'ın yardım ve desteğiyle yenebileceklerine dair Allah'tan bir söz vermedir, bir müjde vermedir.

“Çünkü onlar anlayışsız bir topluluktur.” Zira kâfirler câhil bir toplumdurlar, hiçbir şeyi hesaplamadan, sevap beklemeden savaşmaya kalkışırlar. Tıpkı hayvanlar gibidirler. Bu itibarla onların sebatları oldukça azdır, cehaletleri ve Allah'ı tanımâmaları, O'nun yardımını unutmaları sebebiyle yok hükmünde olup zaten her şeylerini kaybetmişlerdir.

Halbuki basiretle ile hareket edip bu şekilde savaşan mü'min kimseler böyle değildirler. Çünkü bunlar Allah'tan yardım ve zafer beklerler, bunun umuduyla yaşarlar.

Bir görüşe göre bir mü'min on kişiyle karşılaşırca sebat edip firar etmemesi gerekiyordu. Ancak bu hüküm onlara ağır geldi ve neshedildi. Bir mü'minin iki kişiye karşı koyması şeklinde yüce Allah'ın şu sözleriyle hüküm hafifletildi:

66

Şimdilik Allah yükünüzü hafifletmiş oldu, çünkü Allah bu kadar büyük bir güce karşı sizde zayıflık olduğunu bildi. Eğer içinizden sabırlı yüz kişi çıkarsa ikiyüz kişiye galip gelir.-Eğer içinizden sabırlı bin kişi çıkarsa Allah'ın izniyle iki bin kişiyi yener. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir, onlara yardım eder.

Bu âyette geçen, (.....) kırâat imâmılarından Hamza ve Âsım tarafından dat harfinin fethasıyla (.....) olarak okunmuştur. Yine burada geçen, (.....) kelimesi Kufe okulu kırâat imâmılarına göre “Y” harfiyle okunmuştur.

Bunun böyle okunacağına dair ilk âyette Basra okulu mensupları da Kufe okulu mensuplarına kâtilmişlardır. Âyette söz edilen zayıflık, beden zayıflığıdır.

Gerek hafifletilmeden önce olsun gerekse hafifletildikten sonra olsun, âyette iki kez az olan bir topluluğun çok olan bir topluluğa karşı mukavemet göstermesi şu gerçeği göstermek içindir. İster az olsun, ister çok olsun bunun durumun değişmesi üzerinde bir etkisinin olmayacağını, herhangi bir durum değişikliğine neden olmayacağını göstermektir. Zira durum yirmi kişinin ikiyüz kişiye mukavemeti ile yüz kişinin bin kişiye mukavemeti arasında değişiklik gösterebilmektedir. Aynı şekilde yüz kişinin ikiyüz kişiye ve bin kişinin iki bin kişiye mukavemeti arasındaki farklılık hâli de yine böyledir.

Yani değişen bu sayılardır. Fakat sonuçta bir farklılık söz konusu değildir.

67

Hiçbir peygamber için -yeryüzünde ağır başınadıkça- esirleri bulunması doğru değildir. Siz dünya malını istiyorsunuz. Allah ise âhireti kazanmanızı diliyor ve Allah daima galiptir, hüküm ve hikmet sâhibidir.

“Hiçbir peygamber için -yeryüzünde ağır başınadıkça- esirleri bulunması doğru değildir.” Doğru ve uygun olmaz. (.....) kavlini Basra okulu “T” harfiyle (.....) olarak okumuşlardır.

Âyette geçen, (.....) kelimesi “kalıbında (.....) kelimesinden alınmadır. Bu ise kıyasıya çok kişi öldürmek, öldürmede gerektiği kadar ileri gitmek ve daha çok öldürmek anlamında bir kelimedir. (.....) ise katılık ve yoğunluk, çokluk manasına gelir.

Yani kafir olan düşmana karşı öyle bir şekilde davranılmalıdır ki, mümkün olduğunca ve fırsat ele geçince onlara göz açtırmadan çokçasma öldürmektir. Böylece onların bu hezimetleri, ölülere aileleri üzerinde öyle bir etki bıraksın ki bir daha o düşmanlar bellerini doğrultmasınlar.

Bu sayede İslam da öylene güçlenmeli, üstünlük elde etmeli ki, istila ve onlara üstün gelmenin ve onları hezimete uğratarak perişan duruma getirmenin sağladığı zafer ve üstünlükle artık hiçbir güç İslam'a karşı çıkmasın, çıkmaya cesaret edemesin. İşte bütün bu basanlardan sonra esirler alınmalıdır.

Rivâyete göre Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) a yetmiş esir getirildi. Bunlar arasında amcası Abbâs ile Hazret-i Ali'nin kardeşi Akil de bulunuyordu. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) efendimiz bunlarla ilgili olarak Hazret-i Ebubekir ve Hazret-i Ömer'le istişarede bulundu. Ebubekir (radiyallahü anh) onlarla ilgili görüşünü şöyle açıkladı:

“Bunlar senin kavmin ve senin ailendendir. Onları bırak, belki pişmanlık duyarlar, Allah da tevbelerini kabul buyurur. Ashâbını güçlendirebileceğin bir fidyeyi kendilerinden al.”

Hazret-i Ömer (radiyallahü anh) ise şöyle söyledi: “Onları getir, boyunlarını vur. Çünkü bunlar seni yalanladılar ve (doğup büyüdüğü yerden) sürüp çıkardılar. Şüphesiz Allah seni bunların fidyesine muhtaç bırakmaz. İzin verin Ali, kardeşi Akil'i, Hamza da Abbâs'ı, ben de yakınım fiları alalım ve hepsinin de boyunlarını vuralım.”

Bunun üzerine Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Hazret-i Ebubekir'e dönerek:

“Ey Ebubekir! Senin gibisi Tıpkı İbrâhîm (aleyhisselâm) gibidir. Çünkü o şöyle demişti: Rabbim! ... Kim bana karşı gelirse, artık Sen gerçekten çok bağışlayan, çok merhamet edensin. (İbrâhîm, 36)” dedi. Hazret-i Ömer'e de:

“Ey Ömer! Senin gibisi de tıpkı Nûh (aleyhisselâm) gibidir. Çünkü o da şöyle demişti: Rabbim! Yeryüzünde kâfirlerden hiç kimseyi bırakma! (Nûh,26)” diye buyurdu.

Daha sonra Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) onlara şöyle söyledi: “İsterseniz onları öldürürsünüz, dilerseniz onları fidye karşılığında bırakırsınız. İçinizden onların sayısınca şehit düşecektir.” Onlar da “biz fidye alacağız” dediler, Uhut savaşında şehit düştüler.

Nihayet fidye almaları üzerine bu âyet nâzil oldu

“Halbuki siz dünya malını istiyorsunuz.”

Âyette geçen, (.....) Allah ise, savaşta daha katı davranmanızı emretmekle sizin için âhiret sevabını istiyor.”

Yani savaşta daha katı hareket etmek suretiyle düşmanı öldürmeyi emir buyurması, İslam güç kazanması, üstünlük elde etmesi ve cennete de giriş sebebi olacağımdandır.

“Çünkü Allah, kuvveti her gücün üzerinde olan galiptir -böylece düşmanları hezimete uğratarak yok eder-, işlediğinde ve tedbirinde -dostlarını azarlama işinde- de hüküm ve hikmet sâhibidir.”

68

Eğer Allah'ın Levh-i Mahfûz'da verilmiş kesin bir hükmü önceden olmamış olsaydı, almış olduğunuz fidye yüzünden mutlaka size şiddetli bir azap dokunurdu.

“Eğer Allah'ın Levh-i Mahfûz'da verilmiş kesin bir hükmü önceden olmamış olsaydı,”

Yani Allah'ın, herhangi bir kimsenin içtihadı dayanarak amel etmesi hâlinde onu azap etmeyeceğine ilişkin olarak önceden geçen bir hükmü var olmasaydı, demektir. Onların fidye konusunda yaptıkları şey de onların bir içtihadı idi. Çünkü onlar bu konuda şu gerekçeye dayanıyorlardı. Alınan esirlerin öldürülmeyip fidye karşılığında salıverilmeleri belki de onların Müslüman olmalarını sağlar, böyle bir şeye sebep olabilirdi. Ayrıca kendilerin den alınacak olan fidye ile de cihad için daha güçlü bir hazırlık yapılması da mümkündür. Halbuki fidye almayı bu gerekçelere dayandıran o kimseler işin şu yönünü hiç düşünmemişlerdi. Alınan esirlerin öldürülmeleri İslam adına daha büyük bir güç sağlayacak, dolayısıyla öldürülenlerin geride bıraktıkları aileleri ve çevreleri için de oldukça büyük bir korku, dehşet ve etki bırakacak, böylece İslam'a karşı kendilerinde hareket edebilecek bir mecal ve güç bulamayacaklardı. Onlar işin bu yönünü hesaba katmamışlardı. Veya bu, Allah'ın Levh-i Mahfûz'da Bedir ehline azap etmeyeceğim, diye yazdığı hükmüdür ya da bu, beyan ve mazeretten önce onları hesaba çekmeyeceğine dair olan hükmüdür.

Diğer taraftan burada Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in söz konusu edilen istişaresi içtihadın câiz delalet eder. Dolayısıyla bu, kıyası inkâr edenlerin aleyhine de bir hüccet olmaktadır.

Âyette geçen, (.....) kelimesi mübtedadır. (.....) kavli de bunun sıfatıdır.

Yani, “Allah tarafından sabit ve var olan bir yazgısı, hükmü olmasaydı, demektir. (.....) ise bunun başka bir sıfatıdır. Mübtedanın haberi de mahzûftur.

Yani, “Varlık aleminde bu nitelikte Allah'ın bir kitabı olmasaydı” demektir. (.....) kelimesinin haber olması câiz olmaz. Çünkü (.....) edatının hiçbir zaman haberi ortaya çıkmaz, açık olarak gelmez.

“Mutlaka size şiddetli bir azap dokunurdu.” Burada, (.....) mutlaka size ulaşırdı, isabet ederdi, demektir.

(.....) ise “esirlerden aldığınız fidyeler” demektir.

Rivâyete göre Hazret-i Ömer (radiyallahü anh) Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in huzuruna gittiğinde bir de bakar ki, Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile Hazret-i Ebubekir ağlıyorlar. Bunun üzerine Hazret-i Ömer: “Ey Allah'ın Resûlü! Neden ağladığınınzın sebebini bana da söyleyin ki ben de ağlanacak bir durum varsa ağlayayım, yok eğer ağlanacak bir durum yok ise ağlar gibi yaparak size kâtilayım” der. Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) de şöyle buyurur:

“Fidye almaları sebebiyle arkadaşlarının haline ağlıyorum. Çünkü onların görecekleleri azap bana -kendisine yakın olan bir ağacı işaret ederek- bu ağaçtan daha yakın olarak açık şekilde gösterildi”

Yine rivâyet olunduğuna göre Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

“Eğer gökten bir azap indirilmiş olsaydı, Ömer ile Sa'd İbn Muaz dışında hiçbir kimse bu azaptan kurtulamazdı.” Çünkü Muaz da şöyle demişti: “Öldürmede aşırı davran, sağ kalmalarına fırsat tanımamak benim için daha yerinde bir davranıştır.”

69

Artık elde etmiş olduğunuz kazanılan ganimetlerden helâl ve temiz olarak yeyin. Allah'tan korkun. Çünkü Allah bağışlayan, çok merhamet edendir.

“Artık elde etmiş olduğunuz kazanılan ganimetlerden helâl ve temiz olarak yeyin.” Rivâyete göre Müslümanlar elde ettikleri ganimetlere dokunmayıp öylece tutarlardı, onlara ellerini uzatmazlardı. İşte bunun üzerine bu âyet nâzil olmuştur. Bir başka tefsire göre de bu hüküm, fidyelerin mubah kılındığına dairdir. Çünkü alınan fidyeler de bir bakıma kazanılan ganimetler cümlesindendir.

(.....) kelimesinin başında yer alan, “F” harfi, sebebiyet içindir. Sebep ise mahzûftur. Mana da şöyledir: “Ben kesinlikle size ganimetleri helâl kıldım. O hâlde onlardan yeyin” (.....) mutlak manada helâl olarak, bir azarlama ve cezâlarıdırma söz konusu olmaksızın yeyin, demektir. (.....) kelimesi düğümü çözmek, bağ açmak manasında olan, (.....) ifadesinden alınmadır. Bu kelime alınan ganimetlerden haf olarak mensûbtur ya da mastara âit bir sıfattır.

Yani; “helalinden bir yemekle yeyin” demektir.

(.....)

Yani leziz ve rahat bir şekilde, boğazınıza düğümlemeden... Ya da; “Şerait bakımından helâl ve doğal olarak, tabiat gereği de temiz ve hoş bir yiyecek olarak yeyin” manasındadır.

“Allah'tan korkun.” Size söz vermediğim herhangi bir şey konusunda hemen öne atılmayın.

“Şüphesiz Allah mü'min kullarının günahlarını çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.” Bundan önce işlediklerinizi mağfiret den, bağışlayan ve ganimet olarak size verdiklerini helâl kılarak merhamet edendir.

70

Ey Peygamber! Elinizdeki esirlere de ki: “Eğer Allah sizin kalplerinizde bir hayır bilirse size sizden almandan daha hayırlısını verir ve günahlarınızı bağışlar. Allah çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir.”

“Ey Peygamber! elinizdeki esirlere de ki:” Sahip olduğunuz, eliniz altında bulunan esirler... sanki ellerinizle onları tutuyor, kısıkrak yakalayıp elinde bulunduruyor gibi. Âyette geçen, (.....) kelimesi, “Esir” kelimesinin çoğuludur. Kırâat imâmlarından Ebû Amr ise bunu, (.....) diye okumuştur. Bu (.....) kelimesi de, (.....) kelimesinin çoğuludur.

“Eğer Allah sizin kalplerinizde bir hayır bilirse,” îmanınızın halis olduğunu, niyetinizin de sahih olduğunu görürse,

“Sizden alınan fidyeye karşılık çok daha hayırlı bir rızık ve âhirette de bol mükâfat vererek sizin günahlarınızı da bağışlayacaktır.” Alınan fide yerine ya dünyada kat kat onun yerine geçecek şeyler verecek veya sizi âhirette sevap ile ödüllendirecektir.

“Çünkü Allah günahları çok çok bağışlayan ve tevbe edenlere de çok çok merhamet edendir.”

Rivâyete göre Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e Bahreyn'den alınıp getirilen seksen bin mal varlığı ganimet olarak takdim olunmuştu. Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) öğle namazı için abdest almıştı. Ancak gelen o malları bütünüyle dağıtmaya kadar namazını kılmadı. Bu arada amcası Abbâs'a ondan almasını emretti. O da taşıyabileceği kadar mal almıştı. Bu arada kendi kendine şöyle konuşuyordu; Bu, benden almandan çok daha hayırlı ve ondan da fazladır. Ben Allah'tan mağfiret dilerim. Kendisinin yirmi kölesi vardı. Bu yirmi kölenin içinden en düşük seviyede olanları kendi başına ticaret yapabileceği bin dirheme sahip bulunuyordu, (ya da bu yirmi köleden en basiti, işe yaramazı bile bin dirhem eder.) Abbâs (radiyallahü anh)

şöyle diyordu: “Allah iki vadinden birini gerçekten yerine getirdi. Ben ötekisini de yerine getireceğine dair kesin güven içindeyim.

71

Eğer sana ihanet etmeye kalkışırlarsa, unutmasınlar ki onlar daha önceden de Allah'a ihanet ettiler, Allah da kahredilmelerine imkan verdi.

“Eğer esirler fidye konusunda sana ihanet etmeye kalkışırlarsa,”

Yani Müslüman olarak seninle üzerinde anlaşıp kabul ettikleri bey'atlerini dinden dönmek suretiyle bozarlarsa veya sana vermeyi garanti ettikleri fidye için engel çıkanlarsa,

“Unutmasınlar ki onlar daha önceden de Allah'a ihanet etmişlerdi.” Allah'ı ve Resûlünü inkara kalkışmışlardı. Aynı şekilde bu sözleşmeye kâtilanlardan her biri verdikleri sözlerinde durmamışlar, antlaşmalarını bozmuşlardı.

“İşte bu sebepten Allah sizi onlara karşı üstün kılmış ve onları sizin elinize düşürmüştür.”

Yani seni onlara hakim kılmış, onlara karşı sana zafer vermiştir. Nitekim siz bunu Bedir savaşı gününde gördünüz, yaşadınız. Eğer yeniden böyle bir ihanetin içine girecek olurlarsa Allah seni yine onlara karşı üstün kılacaktır.

“Allah her şeyi bilendir, hüküm ve hikmet sâhibidir.” Gelecekte ne olacağını bildiği gibi şu anda olanlar hakkında verdiği emir konusunda da hikmet sâhibidir.

72

Şüphesiz Allah'a ve Peygamber'e îman edenler, hicret edenler, Allah yolunda mallarını ve canlarını ortaya koyarak cihad edenler ve muhacirleri Medine'de barındırıp onlara yardım eden Ensar var ya, işte bunlar birbirlerinin dostlarıdır. Ancak îman ettikleri hâlde küfür diyarmda kalıp hicret etmeyenlere gelince, hicret edinceye kadar sizin onlar üzerinde bir velâyetiniz yoktur, Eğer din konusunda sizden yardım isterlerse, üzerinize bir borçtur. Yeter ki sizden istenen bu yardım, sizinle kendileri arasında bir sözleşme bulunan bir toplum aleyhinde olmamış olsun. Çünkü Allah bütün yapıp ettiklerinizi hakkıyla görendir.

“Şüphesiz îman edenler ve hicret edenler,” Allah ve Resûlünün sevgisi uğrana Mekke'yi bırakıp ayrılmak zorunda bırakılanlar, göç etmeye mecbur bırakılanlar,

“Allah yolunda mallarını ve canlarını ortaya koyarak cihad edenler” Bu kimseler, inançları uğrunda Mekke'den ayrılmaya mecbur bırakılanları mucirler yani göçmenlerdir.

“Ve muhacirleri barındırıp onlara yardım edenler,”

Yani muhacirlere kucak açan, onları ülkelerinde banndıran, düşmanlarına karşı onların yanında yer alıp onlarla birlikte hareket edenler -ki bunlar Medine'nin yerli halkı olan Ensar'dırlar- işte bunlar var ya, “İşte bunlar birbirlerinin dostlarıdır.”

Yani miras hususunda birbirlerinin velileridirler, biri diğerini himaye etmekle ve ona yardım ile yükümlüdür. Muhacirler ile Ensar yakın akraba dışında ayrıca hicret ve yardım ile birbirine mirasçı kılınmışlardı. Ancak bu hüküm daha sonra gelen şu ayetle neshedilerek yürürlükten kaldırılmıştır:

“Akraba olanlar, Allah'ın kitabına göre, mirasçılık bakımından birbirlerine öteki mü'minlerden ve muhacirlerden daha yakındırlar.” (Ahzâb, 6)

Bir diğer tefsire göre de burada bununla demek istenen şey, yardım ve karşılıklı iyilik demektir.

“Ancak îman ettikleri hâlde hicret etmeyenlere,” Mekke'den ayrılmayanlara gelince, “Onlar hicret edinceye kadar sizin onlar üzerinde bir velâyetiniz yoktur. Miras konusunda onlarla herhangi bir velâyetiniz ve alakanız

yoktur. Bilindiği gibi îman ettiği hâlde hicret etmeyen bir kimse, îman edip de inancı uğrunda hicret eden kimseye mirasçı olamıyordu.

Âyette görüldüğü gibi hicret etmedikleri hâlde kalan imanlı kimselere, îman etmiş kimseler diye ad verilmesi ve bu ismin onlardaki kalıcılığına bakarak, bu kimseler ancak büyük günah işlemişlerdir, denilir. Çünkü küfür diyandan hicret etmek farzdır. Bu kimseler de hicreti terk etmekle büyük günah işlemiş bulunmaktadırlar. Dolayısıyla bu âyet, büyük günah işlemiş olanların dinden çıkmayacaklarına ilişkin bir delildir. Âyet bunu göstermektedir.

Kırâat imâmılarından Hamza, (.....) kelimesini, (.....) olarak okumuştur. Bir tefsire göre her ikisi de mana itibarıyla aynıdır.

“Eğer din konusunda sizden yardım isterlerse,”

Yani İslam dinin kabul ettikleri hâlde yerlerinde kalıp hicret etmeyenler sizden yardım isterlerse, “Sizin onlara yardım etmeniz sorumlu bulunduğunuz bir görevinizdir.”

Yani o Müslüman olan kimseler ile kâfirler arasında bir savaş meydana gelirse ve Müslümanlar sizden yardım isteğinde bulunurlarsa, kâfirlere karşı hemen onlara yardım etmeniz size vacip/farz bir görevdir.

“Yeter ki sizden istenen bu yardım, sizinle kendileri arasında bir sözleşme bulunan bir toplum aleyhinde olmamış olsun.” Böyle bir durumda sizin sözleşmeli olduğunuz taraf aleyhine sizden yardım isteyen Müslümanlara yardım etmeniz câiz değildir. Çünkü sizinle sözleşmeli olan bir toplum böyle bir işe ilk kalkışan olmaz. Zira aradaki sözleşme böyle bir şeye engeldir.

“Çünkü Allah bütün yapıp ettiklerinizi hakkiyle görendir.” Bu, şerî'at sınırlarını aşanlara bir uyardır.

73

Kâfirler de birbirlerinin dostlarıdır. Böyle yapmazsanız yer yüzünde bir fitne ve büyük bir azap olur.

“Kâfirler de birbirlerinin dost ve yardımcılarıdır.” İlk bakışta ayetten kâfirler arasında karşılıklı bir dostluğun var olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Bunun manası şöyledir; Allah, Müslümanları kâfirleri dost edinmekten, onlara velayet yetkisi vermekten menediyor, onlarla mirasçı olmalarından da menediyor. Bunlardan uzak durmanın vucubiyeti üzerinde önemle duruyor. Hatta bunlar akraba dahi olmuş olsalar bile kendileriyle her türlü bağın kopanması gerekir. Birinin ötekisine mirasçı olmaları da söz konusu değildir. Sonra Rabbimiz devamla şöyle buyuruyor:

“Eğer siz emirlerimi yerine getirmezsensiz,”

Yani size, Müslümanların beraber ve birlik içinde hareket etmeleri için verdiği emri yerine getirmez, birbirinizi veli edinmezseniz, hatta bu ilişkilerinizi mirasta bile öne almazsanız -ki burada Allah İslam'a olan mensubiyeti akrabalık mensubiyetinden üstün kılmaktadır, hiçbir zaman kâfirlerle olan akrabalığı bir akrabalık olarak kabul etmemektedir-, işte bu ölçülere uymazsanız bu sebeple, .

“Bir fitne ve büyük bir karışıklık başgösterir.” Yeryüzünde bir fitne doğar ve büyük bir kargaşa, meydana gelir. Çünkü Müslümanlar, şirk ve küfre karşı eğer kendi aralarında tek bir el haline gelmezlerse, bu durumda şirk ve küfür açıkça varlığını sergiler, kargaşa ve terör alabildiğince artar.

74

İman edip hicret eden ve Allah yolunda cihada gidenlere, onları barındırıp yardıma koşan kimseler, işte bunlar gerçek mü'minlerdir. Bunlara bir bağışlanma ve sınırsız bir rızık vardır.

“Allah'a ve Resûlüne îman edenler, hicret edip Allah'ın kelimesinin/dininin yücelip hakim olması için cihad edenler ve muhacirleri Medine'de barındırıp onlara ve İslam'a yardım eden Ensar var ya, işte gerçek mü'min olanlar onlardır.” Çünkü onlar gerçek inananlar olduklarını kanıtladılar, ülkelerini bırakıp hicret etmekle inançlarının gerçekliğini ortaya koymuş oldular. Ülkesini, ailesini, evini-barkını, mal ve dünyalık olarak neleri

varsa hepsini bırakıp sırf dinlerini yaşamak ve anketlerini kazanmak için hepsinden ayrıldılar, her şeylerini terkettiler. Böylece gerçekten inanmış olduklarını kanıtlamış oldular.

“Onlar için Allah tarafından mağfiret ve bol rızık vardır.” Burada bir minnet bir eksiklik ve bir tekrar söz konusu değildir. Çünkü bu âyette mü'minler övülmekte ve kendilerine bol mükâfat vadolunmaktadır. Halbuki bundan önceki âyet beraberliği emretmektedir. Bu âyet onun tekran olan bir âyet değildir.

75

Sonradan îman edip hicret eden ve sizinle beraber cihad edenler, işte bunlar da sizdendir. Akrabalar ise Allah'ın kitabına göre birbirine daha yakındır. Şüphe yok ki Allah herşeyi bilir.

“Bundan sonra îman edenler,” Bu ifade ile, daha önce dinleri uğruna hicret edenlere daha sonradan katılanlar kasdolunmaktadır.

“Hicret edenler ve sizlerle birlikte Allah yolunda cihad edenler var ya, işte onlar velayette mü'min kimseler olarak sizdendir.” Yüce Allah bir üstünlük vermek ve teşvik için sonradan kâtilanları da öncekilere aynen katınaktadır.

“Allah'ın hükmüne göre mü'minlerden olan yakın akrabalar birbirlerine varis olmaya ta baştan beri daha layıktırlar.”

Yani akraba olanlar birbirlerine mirasçı olmaya daha çok hak sâhibidirler. Bu ifade, hicret etmek ve Ensar'dan olmakla oluşan mirasçılığı neshediyor.

Âyette geçen, (.....) kavli, Allah'ın hükmünde, Allah'ın taksiminde, Levh-i Mahfûz'da, Kur'ân'da gibi manalara gelmektedir. Bu da miraslarla ilgili ayettir. Bu, yakın akrabanın mirasçı olabilecekleri hakkında bizim Hanefî mezhebimiz lehinde bir delildir.

“Şüphesiz Allah her şeyi en iyi bilendir.” Dolayısıyla Allah kulları arasında dilediği gibi hüküm verir. Allah insanları dört kısma ayırmıştır, şöyle ki:

a-Îman edip dinlerini yaşamak için hicret edenler,

b- Îman edip hicret edenlere kucak açıp yardım edenler yani Ensar,

c- îman ettikleri hâlde hicret etmeyip Mekke'de kalanlar ve

d- Küfürde ısrar edip îman etmeyenler.

TEVBE SÛRESİ

Bu sûre Medine'de, nâzil olmuştur; 129 âyettir.

Bu surenin bir çok isimleri vardır. İşte bunlardan bazdan; Berae, et-Tevbe, el- Mukaşkişe, el-Muba'sira, el-Muşarride, el-Faziha, el-Müsire, el-Hafire, el-Münekkile, el-Müdemdime.

Bu surede mü'minlerin tevbelerinin kabulü yer aldığından Tevbe sûresi denmiştir. Nifaktan ve münâfıklıktan kişiyi kurtarması, uzaklaştırması sebebiyle de, el-Mukaşkişe ismi verilmiştir. Münâfıkların ve iki yüzlülerin durumlarını, sırlarını açığa vurduğu için de el-Müba'sire denmiştir. Çünkü münâfıkların hâl ve tavırlarını sergiliyor, açığa çıkanyor, inceliyor, rezil rüsvay ediyor, cezâlandınıyor, kovup uzaklaştırıyor, perişan ediyor ve onları helâk ediyor, kahrediyor.

Bu surenin başında Bismelenin yer almaması hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Şöyle ki;

Hazret-i Ali ve İbn Abbâs'tan -Allah her ikisinden de râzı olsun- rivâyete göre, “Bismillah” demekte eman vardır, beraat vardır, güvence ve teminat vardır. Bu sûre ise emanı verilen güvenceyi kaldırmak için nâzil olmuştur.

Hazret-i Osman (radiyallahü anh) dan gelen rivâyet ise şöyledir: “Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) herhangi bir sûre veya âyet nâzil olunca, bunu şu ve şu konulann yer aldığı yere koyun/yazm diye buyururdu. Ancak Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) öldü gitti ve fakat bize bu sûreyi nereye koyacağımızı/yazacağımızı açıklamadı. Bu surenin kıssaları Enfal sûresindeki kıssalara benzemektedir. Çünkü orada antlaşma ve sözleşmelerden söz edilmektedir. Berae sûresinde (yani bu surede) ise sözleşmelerin ve antlaşmaların terki, uygulanmaması yer almaktadır. İşte bu bakımdan bu iki sûre arasında bir yakınlık bulunmaktadır. Her iki sûre de iki karineyi çağnştırıyor ve her ikisi de yedi uzun sureden yedincisi sayılmaktadır.”

Bir başka tefsire göre bu sûre ile ilgili olarak Resulullah'ın sahabesi arasında farklı görüşler ortaya atılmıştır. Kimisi Enfal sûresi ile Berae sûresi bir tek suredir ve savaş ile alâkalı olarak inmiştir, demişler. Kimisi de bunun her ikisi de ayrı ayrı birer suredir, ancak bu ikisi ayrı iki suredir diyenlerin olması sebebiyle iki sûre arasına bir fasıla konmuştur. Tek suredir diyenler olduğu için de Besmele terkedilmiştir, demişlerdir.

1

Allah'tan ve Resûlünden, kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz müşriklere bir ihtardır/ültimeatomdur bu.

“Allah ve Resûlünden, kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz müşriklere bir ihtardır/ültimeatomdur bu.”

Âyetin başında yer alan, (.....) kelimesi mahzûf bir mübtedanın haberidir. Bu da, (.....) demektir. (.....) edatı ise iptidai gaye içindir.

Yani başlarığıç noktasını bildiren bir edattır. Mahzûf olan bir ifadeye müteallik bulunmaktadır, sıra değildir. Bu tıpkı, (.....) cümlesine benzer bir ifadedir.

Yani: “Bu, Allah'tan ve O'nun Resûlünden sizin kendileriyle antlaşma yaptığınız müşriklere ulaşması gereken bir ültimateomdur” demektir. Yine bu da âdetâ; “Filân kimseden faları kimseye ulaştırılması istenen bir mektup” ifadesine benzer bir ifadedir.

Ya da bu, kendi sıfatıyla tahsis edilmiş olması sebebiyle mübtedadır, haberi de; (.....) kavlidir. Meselâ bu; “Temîm oğullarından bir adam evde bulunmaktadır” kavli gibidir. Bu durumda mana şöyle olmaktadır:

“Gerçekten Allah ve Resûlü, sizin kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz müşriklerin sözleşmelerinden kesinlikle beridirler, bununla olan tüm bağlarını koparmışlardır. O antlaşma onlara iade olunmuştur, hiçbir geçerliliği yoktur.”

2

Bundan böyle yeryüzünde serbestçe ve özgür olarak sadece dört ay daha dolaşırı. Ancak iyi bilin ki, siz Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz. Şüphesiz Allah, inkarda ısrar eden kâfirleri rezil edecektir.

“Bundan böyle yeryüzünde serbestçe ve özgür olarak sadece dört ay daha dolaşırı.” Yeryüzünde dilediğiniz gibi gezip özgürce dolaşırı. Âyetle yer alan, (.....) kelimesi yavaş yavaş, istediği gibi yürümek demektir.

Rivâyete göre Müslümanlar Mekke halkı ve bunlar dışında başka Araplar ile antlaşmalar yapmışlardı. Bu antlaşmayı daha sonra bazıları bozdular, antlaşmanın şartlarına uymadılar. Antlaşmalarını bozmayanlar ise Damre oğulları ile Kinane oğulları idiler. Böylece antlaşma, onu bozanlara fırlatıldı, artık herhangi bir antlaşmaya gidilmedi. Bunun üzerine kendilerine dört ay bir süre tanındı, bu zaman zarfında diledikleri gibi istedikleri yerlere özgürce ve güvence içerisinde gidip gelebilecekleri hususu emrolundu. Bu zaman zarfında kendilerine herhangi bir saldırı ve taarruzda bulunulmayacağı gerçeği aktarıldı. Bu dört aylık süre ise bu surede beşinci olarak gelen âyetle söz konusu edilen dört aylık zaman dilimidir. Bu âyetle yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “Haram aylar çıkınca/tanınan dört aylık serbest dolaşım süresi bitince müşrikleri bulup yakaladığınız yerde hemen öldürün.” (Tevbe, 5)

Bunun gerekçesi de, haram aylarının saygınlığı sebebiyledir ki bu aylarda herhangi bir öldürme ve savaş olmasın istenmiştir.

Berae ya da Tevbe suresinin nâzil olması, hicretin dokuzuncu yılında olmuştur. Mekke'nin fethi ise hicretin sekizinci yılında meydana gelmiştir. Hicretin sekizinci yılında Emir, Attab İbn Esiyd idi.

Ancak Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem), hicretin dokuzuncu yılında hac mevsimin de hac emiri olarak Hazret-i Abu Bekir'i atamıştı. Daha sonra onun peşinden Hazret-i Ali'yi, Adba adındaki devesiyle bu surede geçen ultiyatı, hac mevsiminde hacca gelenlere okumak ve duyurmak üzere görevlendirip gönderdi.

Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'e, “İnen âyetleri, Hazret-i Abu Bekir'e göndereydin ya?” diye sorulması üzerine, şöyle buyurmuşlardır: “Benim tarafımdan yerine getirilmesi gereken bir hükmü, ancak benden olan bir yakını icra eder.”

Hazret-i Ebubekir'e Hazret-i Ali'nin yaklaşması üzerine, Hazret-i Ebubekir devenin sesini işitti ve hemen durarak: “Bu ses Resûlullahın devesinin sesidir” dedi. Hazret-i Ali gelip Hazret-i Ebubekir'e yetişince Hazret-i Ebubekir kendisine. “Sen emir olarak mı yoksa memur olarak mı gönderildin?” diye sorar. Hazret-i Ali de, memur olarak gönderildiğini söyler. Hazret-i Ebubekir Terviye Terviye:Zilhiccenin sekizinci günü, arefeden önceki gün gününden önce yani zilhiccenin yedinci gününde hac ibâdetiyle ilgili olarak hacılara hitap edip gereken konuşmayı yaptıktan sonra, Hazret-i Ali de Kurban bayramı gününde Akabe cemresinin yanında ayağa kalkıp:

“Ey insanlar! Ben Allah'ın Resûlü tarafından size gönderilen elçisiyim” diye söze başladı. Halk da: “Nelerle, hangi konularda elçisisin?” diye sordu. O da halka, bu sureden indirilen otuz veya kırk âyeti okudu. Daha sonra konuşmasını şöyle sürdürdü: “Ben dört şeyi ilân etmekle emrolundum. Şöyle ki;

a-Artık bundan böyle bu yıldan itibaren hiçbir müşrik Beytullah'a yaklaşılmayacaktır.

b- Hiçbir kimse Beytullah'ı çırılçıplak tavaf etmeyecektir.

c- Mü'min olan kimseden başkası asla cennete giremeyecektir.

d- Artık bundan böyle her antlaşmalı kimsenin antlaşması süresinin bitimine kadar devam edecektir.”

İşte bu konuşma üzerine müşrikler tepkilerini şu şekilde ortaya koydular: “Ey Ali! Amcan oğlu Muhammed'e şunu bildir. Artık bundan böyle biz hiçbir antlaşmayı tanımıyor, hepsini bozuyoruz, onları arkamıza attık. Bundan sonra aramızda oklarla savaş başlamıştır, kılıçlarla vuruşma gündeme gelmiştir.” İbn Hacer şöyle diyor; bu bilgiler farklı konuşmalardan toplanıp bir araya getirilmiş bilgilerdendir, bak. Haşiyetu'l-Keşşaf; 2/243

Söz konusu edilen dört yasak ay ise, Şevval, Zilkade, Zilhicce ve Muharrem aylarıdır. Ya da bu aylar; Zilhicce ayından yirmi gün, Muharrem, Safer, Rebiulevvel ve on günde Rebiulahir ayından olmak üzere dört aydır. Bu aylar haram/yasaklı aylar olarak ilân edildi. Çünkü bu aylarda herkese güven içerisinde gezip dolaşma hakkı verilmiş, dolayısıyla bu aylarda adam öldürmek de savaş yapmak da yasaklanmıştı. Ya da genel anlayışa dayalı olarak bu aylara haram ay ismi verilmiş oldu. Çünkü yasak sayıları ve içinde dokunulmazlığın ilân edildiği bu aylar içerisinde zaten daha önce haram aylardan sayıları Zilhicce ayı ile Muharrem ayı da yer aldığından ötürü bu ismin baskın gelmesi sebebiyle kullanılan bir ifadedir.

Cumhûrun kanaatine göre haram aylarda savaşmak haram değildir, mubahtır. Çünkü bu yasakla hükmü neshedilmiş yani yürürlükten kaldırılmıştır.

“İyi bilin ki siz, Allah'ı âciz bırakacak azâbından kurtulacak değilsiniz.” Size süre tanınmış olsa, hemen başınıza bir azap göndermemiş olsa da O sizi bırakacak değildir, mutlaka size gereken azâbı gönderecektir.

“Şüphesiz Allah inkarda ısrar eden kâfirleri -dünyada öldürülmekle, âhirette de azaplarırmakla- rezil ve perişan edecektir.”

3

Bir de Allah ve Resûlünden haccı ekber günü insanlara bir ilân ki Allah ve Resûlü müşriklerden uzaktır. Derhal tevbe ederseniz, o hakkınızda hayırdır; yok eğer aldırmazsanız, biliniz ki siz Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz; ve Allah'ı ye peygamberi tanımayanlara acı verici bir azâbı müjdele.

“Haccı Ekber/büyük hac gününde bu, Allah'tan ve Resûlünden bütün insanlara yapılmış olan bir duyuru/bir genelgedir.”

Bu âyetin başında yer alan, (.....) kelimesinin merfû' olmuş ulaması iki veçhe göre de tıpkı (.....) kelimesi gibidir. İşte bu bağlamda olmak üzere cümle aynen misli üzerine ma'tûf kılınmıştır. (.....) kelimesi, “İyzan” manasınadır. Bu da bildirmek, duyurmak ve ilân etmek demektir. Tıpkı Eman ve Ata kelimeleri gibi. Bunlardan ilki İman manasında inanmak demektir, ikincisi de İta manasında vermek demektir. İlk cümle ile ikincisi arasındaki farka gelince bu da şöyledir:

Çünkü ilk cümle beraetin yani ihtarın varlığının kesinliğini bildirmektedir.

İkinci cümle ise kesinleştiği şekliyle bildirim yapmanın ya da gerekli olduğunu, haber vermektedir. Bu manada her iki cümle de haber cümlesidir. Birincisinde beraet ya da (ülmatom) kendileriyle antlaşma yapılmış olan müşriklerle ilişkilendirilmiştir. İkincisinde ise duyuru halk ile ilişkilendirilmiştir. Çünkü ilkinde ültimatom kendileriyle antlaşma yapılmış olanlar ile bunlardan antlaşmalarını bozanları ilgilendirmektedir. Duyuru ise tüm insanları ilgilendirmektedir.

Yani ister kendileriyle antlaşma yapılanlar olsun, ister olmasın, ister antlaşmalarını bozanlar olsun, ister olmasın herkesi bağlamaktadır.

“Haccı Ekber günü” bu günden kasıt ya Arefe gönüdür. Çünkü Arefe günü A'râfat'ta vakfeye durmak haccm en büyük ve en önemli fiillerinden biridir. Ya da Nahr günü denilen Kurban Bayramı günüdür ki, bu günde hac ibâdetiyle ilgili tüm görevler yapılır. Meselâ Tavafe ibâdetinden tutun da, kurban kesilmesi, tıraş olunması, şeytan taşlama hep bu günde yapılır.

Hac ibâdetinin, “Ekber-En büyük” vasfıyla nitelenmiş olması, Umre haccının Küçük hac diye isimlendirilmesinden ileri gelmektedir.

“Allah da peygamberi de mü'minlerden kesinlikle uzaktır.”

Buradaki, (.....) kavli, (.....) demektir. Burada, (.....) kavlinin sılası (ilgi cümlecisi) tahfif için hazf olunmuştur.

(.....) kavli, (.....) kelimesindeki tenvîn üzerine yani bu çerçevede yapılan i'rab değerlendirmesi bakımından ma'tûf bulunmaktadır. Ya da mübteda olarak merfûdur; naberî de mahzûftur.

Yanı, (.....) demektir. Aynı zamanda, (.....) edatının ismi üzerine atfedilmek suretiyle de mensûb olarak okunmuştur. Komşuluk veya yakınlık sebebiyle mecrûr olarak da okunmuştur. Ya da yemin/kasem üzere de mecrûr olarak okunmuş olabilir. Meselâ, “Le umrike” gibi.

Anlatıldığına göre bir bedevi, adamın birisinin bu âyeti okuduğunu duyar ve bunun üzerine: “Mademki Allah, Resûlünden beridir, uzaktır, bende ondan beriyim, uzağım” der. Bu âyeti okumakta olan kişi, yukandaki ifadeyi kullanan adamın yakasına tutup onu alır Hazret-i Ömer'e getirir. Bedevi onun okuyuşunu Hazret-i Ömer'e aktanncâ, Hazret-i Ömer de ona Arapça'yı öğrenmesini emreder.

“Eğer tevbe ederseniz,” gadirlik yapıp arkadan vurmaya kalkışmazsanız “Bu -tevbe etmeniz-, sizin için daha hayırlı olacaktır.”

“Eğer aldırılmazsanız,” Tevbe etmekten kaçınırsanız ya da İslam'dan yüz çevirerek hakka dönmeyi kabul etmekten, bu anlamda tevbe etmekten geri durursanız,

“İyi bilin ki siz, kesinlikle Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz.” Allah'ın önüne hâşâ geçemeyeceksiniz, onun sizi yakalanasından ve cezâlarıdırmasından da kurtulacak değilsiniz.

“Ey Peygamber! Küfürde ısrar edenleri şiddetli bir azâbı müjdele!” İnananlar için ebedî nimetlerin var olduğunun müjdesi yerine bu kafirlere acıklı bir azâbın olduğu haberini müjdele!

4

Ancak (antlaşma) yapmış olduğunuz müşriklerden sonradan size sözlerinde hiçbir eksiklik yapmamış ve sizin aleyhinizde hiçbir kimseye arka çıkmamış, bulunanlar müstesna! Bunlarla antlaşmalarını sonuna kadar tamamlayın. Şüphesiz ki Allah sakınanları sever.:

“Ancak antlaşma yaptığınız, Müşriklerden olup da antlaşmalarını bozmayıp buna eksiksiz olarak uyan ve sizin aleyhinizde düşmanlarınızdan hiçbir kimseye arka çıkmayanlar.”

Bu âyetin, (.....) kavli, bundan önce geçen ikinci Âyetteki (.....) kavlinden istisna edilmiş, dışta bırakılmıştır. Bu durumda mana şöyle olmaktadır:

“Allah'tan ve Resûlünden, kendileriyle antlaşma yapmış olduğu nuz müşriklere antlaşmalarını bozmaları sebebiyle bir ihtardır/ülmatomdur bu. Öyleyse onlara de ki: Yeryüzünde dilediğiniz gibi dört ay özgürce dolaşırı, ancak bunlardan sözleşmelerine sâdık olarak bağlı kalanlar dışta tutulmuştur. Sonra da bu şartlara eksiksiz olarak uyan, şartlardan herhangi birini çiğnemeyen ya da antlaşmaya uyup onu bozmamış olanlar,”

(.....) kavli aynı zamanda, (.....) olarak da okunmuştur.

Yani antlaşmanızı bozmamış olanlar, demektir. Layık olanı da budur. Ancak daha yerinde olanı, en belîğ olanı budur. Çünkü bu, tam olanın, eksik olmayanın karşılığında kullanılmıştır.

(.....) Sizin aleyhinize olarak hiçbir düşmanla anlaşmayan, arka çıkıp yardımcı olmayan demektir.

“İşte bunlarla olan antlaşmalarınızı sürelerinin bitimine kadar sürdürün.” Bu imkanı onlara tam ve eksiksiz olarak kamil anlamda sürelerinin bitimine kadar tanıyın.

İstisna burada istidrak yani bir düzeltme, doğrultma anlamındadır. Sanki burada antlaşmalarını bozanlara yönelik gereken emir ve ültimat verildikten sonra şöyle denilir gibidir: “Fakat antlaşmalarını bozmamış olanlara gelince, onlarla olan bu antlaşmayı süresinin bitimine kadar devam ettirin. Bunlara da ötekilerine uygulamakta olduğunuz ve olacağınız karan uygulamayın, bunları onlarla aynı şekilde değerlendirmeyin. Antlaşmalarına uyanları da tıpkı uymayanlara göre değerlendirmeye kalkışmayın.

“Şüphesiz Allah antlaşmalarına bağlılık gösteren ve Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda hareket edenleri sever.”

Yani takvanın gereğİ Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda hareket etmenin gereğİ her iki gurubu aynı şekilde eşit olarak değerlendirmemektir. Öyleyse bu konuda Allah'ın emir ve yasaklarını çiğnemekten sakının.

5

O haram olan aylar çıktı mı, artık diğer müşrikleri nerede bulursanız öldürün, yakalayın, hapsedin ve bütün geçit başlarını tutun. Eğer tevbe ederler ve namaz kılar, zekâtı verirlerse artık yollarını serbest bırakın. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır çok merhametlidir.

“O haram olan aylar çıktı mı, artık diğer müşrikleri nerede bulursanız öldürün.”

Âyetin başında yer alan, (.....) kavli, geçince, çıkınca, bitince, sona erince gibi manalara gelir. (.....) kavli de, antlaşmalarını, ve yeminlerini bozmuş olanlar için özgürce seyahat etmenin, gezip dolaşmanın tanındığı ve savaşı yasaklandığı aylar demektir.

(.....) kavli ise, “size karşı antlaşmalarını bozmuş olanları, sizin aleyhinizde olarak düşmanlarınıza arka çıkıp yardım edenleri derhal öldürün” demektir.

(.....) Onları yakaladığınız her yerde, ister harem sınırları içerisinde olsun, ister harem sınırları dışında olsun, herhangi bir yasak sözkonusu olmaksızın yakalayın.

“Onları yakalayıp hapsedin ve bütün geçit başlarını tutun.”

(.....) Onları esir alın, tutuklayın “el-Ahz” : Esir almak demektir. (.....) Onları bağlayın, kendilerine fırsat tanımayın, ülke içerisinde faaliyet yapmalarına engel olun, hiçbir çalışmalarına göz yummayın.

(.....)Onların gezip dolaşabilecekleri, gidip gelebilecekleri tüm yolları, geçitleri tutun, onlara göz açtırmayın. Kendilerini en donanımlı bir şekilde kontrol altında bulundurun ki, herhangi bir hareket imkanı bulamasınlar. Burada geçen, (.....) kelimesi zarf olarak” mensûbtur.

“Eğer tevbe eder, namaz kılar ve zekâtı verirlerse artık yollarını serbest bırakın.” Esir almamalarından, yakalanıp kuşatma altında tutulmalarından sonra Müslüman olmaları durumunda artık onları salıverin, serbest bırakın veya onlardan elinizi çekin, artık onlara taarruzda bulunmayın, saldırmayın.

“Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.” Küfürlerini örtmek ve İslam'a karşı vefasızlıklarını bağışlayan, gereğİ yerine getirilmezden önce onlardan öldürölmelerini önlemekle de merhamet edendir.

6

Ve eğer müşriklerden biri aman ile yakınma gelmek isterse, ona aman ver; ta ki Allah'ın” kelamını dinlesin. Sonra da onu güven içinde bulunacağı yere kadar gönder; çünkü bunlar gerçeğİ bilmez bir kavimdirler.

“Ve eğer müşriklerden biri aman ile yalanma gelmek isterse, ona aman ver.” Âyette geçen, (.....) kelimesi muzmer olan bir şart fiiliyle merfû' kılınmıştır ki bunun var sayıldığını görünürdeki bir fiil tefsîr ediyor.

Yani bu, (.....) demektir. Buna göre mana şöyledir: “Seninle kendileri arasında herhangi bir antlaşma bulunmayan müşriklerden birisi söz konusu dört ayın bitiminde sana gelir ve senden, davette bulunduğün tevhit inancı ve Kur'ân hakkında, bilgi edinmek üzere güvence istemeye gelse, sende hemen ona bu güvenceyi ver.”

“Ta ki bu sayede Allah'ın kelamını Kur'ân-ı dinleyip anlayabilsin.” Onun üzerinde düşünebilsin, bu işin gerçek mahiyeti nedir ne değildir bunu öğrenebilsin.

“Sonra da onu, tam anlamıyla kendisini güvencede kabul edeceği bir yere kadar ulaştır.”

Yani İslam'ı kabul etmemesi hâlinde onu, kendisini tümüyle güven içerisinde kabul edebileceği yurduna, evine ulaştır. İşte bu noktadan sonra istersen onu öldürebilirsin.

Bu durum aynı zamanda, himaye isteğinde bulunan bir kimsenin eziyet olunamayacağını da bir delilidir. Keza bu gibi bir kimsenin İslam diyarında ikameti söz konusu değildir. Ona kendi ülkesine dönüş hakkını da tanımamız gerekmektedir. Çünkü âyet bütün bu hususlarda bir delildir. “Sözkonusu bu himaye olayı,”

Yani, (.....) kavliyle emredilen bu koruma, güvence verme emri ya da işi, “Onların Allah'ın dinini gerçekten bilmeyen bir toplum olmaları sebebiyledir.”

Yani onların câhil bir toplum olmaları ve İslam'ın ne olduğunu bilmemeleri, daveti yapılan dinin hakikatının ne olduğunu kavramamaları sebebiyledir. Dolayısıyla bu gibi kimselere mutlak manada eman verilmeli ki İslam hakkında bilgi edinsinler, ne olduğunu dinleyip kavrasınlar veya hakkı gerçek manasıyla idrak edebilsinler.

7

O müşriklerin Allah yanında, Resûlü yanında bir sözü nasıl olabilir? Ancak Mescid-i Harâm yanında (antlaşma) yaptıklarınız var ki bunlar size doğru durdukça, siz de onlara doğru bulunun. Allah hainlikten sakınanları elbette sever.

“O müşriklerin Allah yanında, Resûlü yanında bir sözü nasıl olabilir?”

Âyetin başında yer alan, (.....) kelimesi ret anlamında bir soru edatıdır.

Yani, Bu kimselerin antlaşmalarına bağlı kalmaları, mümkün değildir. Öyleyse onlar hakkında böyle bir beklenti içinde olmayın. Çünkü onlar konuşmaya bile değmez. Onların öldürülüp öldürülmemeleri konusunda da fazla düşünmeye gerek yoktur onların ne lazım gelecekte onu yapın. Daha sonra bu konuya şu açıklama getirilmektedir:

“Ancak Mescid-i Harâm'ın yanında kendileriyle antlaşma yaptıklarınız bunların dışında tutulmuşlardır.”

Yani bunların içerisinde Kendileriyle Mescid-i Harâm'ın yanında antlaşma yaptığınız ve antlaşmalarına sadakatle bağlı kalarak bozma cihetine gitmemiş olan Kinane ve Damre oğulları gibilerine gelince onların durumlarını gözetin. Onlarla savaşmaya kalkışmayın.

“Bunlar antlaşmalarına bağlı kaldıkları müddetçe siz de onların bu antlaşmalarına uyun.”

Onlardan antlaşmalarını bozmak gibi bir tutum olmadıkça, antlaşma vefa gösterdikleri sürece, siz de aynen onlara karşı vefakar olun.

Âyette geçen, (.....) harfî şart içindir.

Yani; “Bunlar size karşı antlaşmalarına bağlı kaldıkları müddetçe siz de onların bu antlaşmalarına uyun” demektir.

“Çünkü Allah, (hainlikten sakınan) takva sahiplerini sever.”

Yani bu durumda bulunanların haklarına riayet etmek, şüphesiz Allah'ın emir ve yasaklarına göre hareket edenlerin işidir.

8

Evet, nasıl olabilir ki size galip gelseler, hakkınızda ne bir zimmet gözetirler ne de bir yemin? Ağızlarıyla sizi hoşnut etmeye çalışırlar, kalpleri ise karşı durur (iba eder); zaten ekserisi insanlıktan çıkmış fâsıklardır.

“Nasıl bir antlaşmaları olsun ki!? Eğer sizi yenip ele geçirmiş olsalardı,” Bu, müşriklerin söz ve antlaşmalarında durmayacaklarını, bunun oldukça uzak bir ihtimal olduğu hususunda bir tekrardır. Ancak burada fiili hazf olunmuştur. Çünkü ne demek istendiği zaten anlaşılmaktadır.

Yani; “Onların nasıl bir antlaşmaları olabilir ki? Onlar antlaşmalarına bağlı bir toplum mu ki? Halbuki onlar geçmişte îman ettik demelerine ve kesin söz vermelerine rağmen size üstün gelir ve sizi yenecek olurlarsa” demektir.

“Onlar sizin için herhangi bir yemini ya dahir yakınlığı,” bir andı ve akrabalığı, “bir antlaşmayı asla gözetmezlerdi.” Bir antlaşmayı önemsemezlerdi.

“Onlar ağızlarıyla sizi hoşnut etmeye çakşırlar.” îman edeceğiz vaatleriyle, antlaşmalarına sadakat göstereceklerine ilişkin sözde ifadeleriyle size yalâkalık ederler.

Buradaki (.....) kavli bu kimselerin iç hallerini yansıtan ve dışları ile içlerinin aynı olmadığını gösteren bir mübteda/giriş cümlesidir. Bunların antlaşmalarına uymaktan uzak bir toplum olduklarını tespit eden bir cümledir.

“Halbuki onların kalpleri antlaşmalara bağlı kalmaya -ve îman etmeye- engel oluyor. Çünkü onların çoğu insanlıktan çıkmış kimselerdir.” Antlaşmalarını bozan veya küfür de inat ederek ısrar edip direnen kimseler olup, kendilerini yalandan menedecek mertlik ve insanlıkları da yoktur, antlaşmalarını bozmaya mani olabilecek bir ahlâki karaktere de sahip değillerdir. Çünkü kimi kâfirler vardır ki onlar antlaşmalarına karşı vefakarlık gösterirler.

9

Allah'ın âyetlerini az bir pahaya sattdar da Allah yolundan men ettiler. Gerçekten bunlar ne kötü şeyler yapmaktalar.

“Onlar Allah'ın âyetlerini az bir değere karşılık sattılar” değiştirdiler. Çok basit bir dünyalık karşılığında... Bu ise heva ve heveslerinin peşinden koşturmak, şehvi arzularını tatmin etmekten başka bir şey değildir.

“Halkı islam'a girmekten menettiler.” Kendileri onu kabul etmedikleri gibi, başkalannı da kabul etmekten menettiler.

“Gerçekten onların yaptıkları bu şeyler ne kötüdür!” Yaptıkları iş ve giriştikleri hareket ne kadar iğrenç bir iş ve harekettir.

10

Bir mü'min hakkında ne bir yemin gözetirler, ne bir zimmet. Bunlar öyle saldırgandırlar.

“Onlar hiçbir mü'minin yemin veya yakınlığını tanımazlar.” Âyetin başında bulunan (.....) burada tekrar mahiyetindedir. Çünkü bundan önceki âyette özel olarak, (.....) yani, “sizin için, sizin hakkınızda” kavli yer aldığı hâlde özel bir durum arz ederken bu ikinci âyette daha genel bir ifadeye yer verilmiştir. Çünkü burada, “Hiçbir mü'minin” ifadesine yer verilmiştir.

“İşte onlar hadlerini aşan kimselerdir.”

Yani onlar zulmetmede, ezmede, işkence ve baskı yöntemlerini kullanmakta asla bir sakınca görmez, bu alarıda her bakımdan hadlerini aşmış kimselerdir.

11

Bundan böyle eğer tevbe ederler, namazı kılarlar, zekâtı verirlerse dinde kardeşleriniz olurlar. Bilecek bir kavim için biz âyetlerimizi uzun uzun açıklarız.

“Eğer -küfürden- tevbe ederler, namazı kılar ve zekâtı verirlerse artık bundan böyle onlar da -nesepte değil-
dinde sizin kardeşlerinizdirler.”

Burada, (.....) kavlinde mübteda mahzûf bulunmaktadır.

Bu, (.....) demektir.

“Bilen bir topluma biz, âyetleri böyle açıklarız.” Onları anlayan ve onlar üzerinde düşünenlere işte bu şekilde açıklarız. Bu bir itiraz (parantez) cümlesidir. Sanki şöyle denilir gibidir: “Gerçekten bu ayetlerin detayları üzerinde düşünenler var ya, işte bunlar, antlaşmalı müşriklere ilişkin hükümlerin ve bunları korumanın, bunlara uymanın açıklaması üzerinde düşünülmesini teşvikte bulunan bilgin kimselerdir.

12

Ve eğer verdikleri sözden sonra yeminlerini bozar ve dininze saldırıya kalkarlarsa, o küfür öncülerini hemen öldürün -çünkü onların yeminleri yoktur- umulur ki vazgeçerler.

“Eğer sizinle yaptıkları antlaşmalarından sonra yeminlerini bozarlar ve dininize herhangi bir şekilde saldırır ya da dil uzatırlarsa,”

Yani yemin etmek suretiyle kesin bir şekilde antlaşma yaptıktan sonra bozarlarsa ve dininizi de ayıplayıp dillerine ve yazıların hedef edinirlerse,

“Böyle küfür önderlerini hemen öldürün!” Onlarla savaşı!

Çünkü, (.....) kavli, (.....)demektir. Âyette geçen, (.....) kavli burada, (.....) zamîri yerine konulmuştur.

Çünkü bu kimseler şirkin önderleridirler. Ya da bunlar Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’i Mekke'den çıkarmaya karar vermiş olan Kureyş toplumun önderleridirler.

Kimi İslam âlimleri şöyle demektedirler: “Bir zimmi yani gayri Müslim bir vatandaş açık olarak İslam dinine sataşırse bu kimsenin öldürülmesi câizdir. Çünkü kendisi hakkında geçerli olan antlaşma, İslam dinine saldırmama esasına dayalıdır. Buna rağmen bu kimse dinimize herhangi bir şekilde saldımda bulunurlarsa, dil uzatırlarsa o kimse veya antlaşmalarını bozmuş demektir. Böylece zimmetten yani dokunulmazlık çıkmış olur.

Kırâat imâmılarından Kufe okulu imâmı ve İbn Âmir, (.....) kelimesini âyette görüldüğü gibi iki hemze ile, “E imme” olarak okumuşlardır. Bunlar dışındaki kırâat imâmı ise bu kelimeyi bir tek hemze ile medsiz olarak ve sonrasında da esre harekeli bir “Y” harfi olduğu hâlde, (.....) şeklinde okumuşlardır.” Bu kelimenin aslı ise, (.....) olup tıpkı “Ef’ile ve A’mide” gibi. Kelime, imâm kelimesinin çoğuludur. İmad ve A’mide kelimeleri gibi. Birinci mim harfinin harekesi, sakın olan hemzeye verildi ve birinci mim harfi, ikinci mim harfine idğam olundu. Her iki hemzeyi de okuyan kırâat imâmı, bu durumda kelimenin aslına dayanarak hemzeleri ortaya çıkanyorlar. İkinci hemzeyi “Y” harfi olarak okuyanlar ise, bu harfin harekesinin kesre olması sebebiyledir.

“Çünkü onların yeminleri yoktur.” Burada âyetin başında geçen, (.....) kavliyle bu kimselerin yeminlerinin varlığı kabul edilmektedir. Çünkü yüce Allah, onların ortaya koydukları, yeminlerini muradetmektedir. Sonra da, (.....) diyerek bu kavliyle de gerçekte onların yeminlerinin ne ifade ettiğini açıklamış oldu.

İşte bu hüküm Hanefilerin lehinde bir delildir. Çünkü bize göre kâfirlerin ettikleri yemin yemin olarak sayılmaz. Ancak İmâm-ı Şâfiî merhuma göre bunun manası, “O kâfirler yeminlerine bağlılık göstermezler, vefalı olmazlar” demektir. Çünkü İmâm-ı Şâfiî’ye göre kâfirlerin yeminleri de yemindir. Zira âyette, “Yeminlerini bozarlarsa” ifadesiyle onların da yeminlerinin var olduğu belirtmiş olmaktadır.

Kırâat imâmılarından İbn Âmir, (.....) kavlini, (.....) olarak okumuştur.

Yani onların İslam’ı yoktur, demektir.

“Umulur ki (bu tutum ve davranışlarından) vazgeçerler.”

Bu cümle, (.....) kavline müteallik bulunmaktadır.

Bu ikisi arasında yer alan cümle ise mutarıza cümlesidir.

Yani mana şöyledir:

“Sizin bu kimselere karşı savaşma amacınız, onlarda görülen küfür ve benzeri kötülüklerden vazgeçirilmeleri esasına yönelik olsun.”

Şüphesiz bu ifade, yüce Allah'ın kötülük işleyenlere karşı ne kadar fırsat tanıdığının bir göstergesidir.

13

Ey mü'minler! Yeminlerini bozarak dininize saldıran, Peygamber'i yurdundan çıkarmaya kalkışan ve her seferinde size karşı ilk defa savaş başlatarak saldırıya geçen bir topluma karşı savaşmayacak mısınız? Yoksa onlardan mı korkuyorsunuz? Eğer gerçekten mü'minseniz, asıl korkup çekinmeniz gereken Allah'tır.

“Ey Mü'minler! -Sizinle olan antlaşmalarında yemin ettikleri hâlde- Yeminlerini bozarak dininize saldıran, peygamber'i yurdundan -Mekke'den- çıkarmaya kalkışan ve her seferinde size karşı ilk defa savaş başlatarak saldırıya geçen bir topluma karşı savaşmayacak mısınız?” Çünkü savaşı ilk başlatanlar elbette daha zalimdirler. O hâlde durum bu iken sizin onlarla savaşmanıza mani hâl nedir? Yüce Allah, savaşı terketmeleri ya da yavaştan almaları sebebiyle mü'minleri kınamakta ve kendilerini savaşmaya teşvik etmektedir. Daha sonra da niçin savaşmaları gerektiği konusundaki gerekçeleri Müslümanlara saymaktadır. Bunları da şöylece açıklıyor:

a- Bu müşrikler antlaşma, ve yeminlerini bozmuşlardır,

b- Resûlüllahnü Mekke'den çıkarmaya karar vermiş ye bunu için girişimlerde bulunmuşlardır.

c- Ortada savaşmayı gerektiren herhangi bir durum yok iken bu savaşı ilk başlatan taraf olmuşlardır.

“Yoksa onlardan mı korkuyorsunuz?” Kafir ve müşriklerden çekinmeleri sebebiyle bu, kendileri için bir kınamadır.

“Eğer gerçekten Allah Allah'ın vadettikleriyle uyarılarına inanıyorsanız, asıl korkup çekinmeniz gereken Allah'tır.” Öyleyse Allah'tan korkuyorsanız, hemen O'nun düşmanlarıyla savaşırı. Çünkü korkulması gereken Allah'tır.

Yani kamil manada var olan bir imanın gereği, mü'min kimsenin Rabbinden başkasından korkmamasını ona sağlar. O'ndan başkalanna asla değer vermez ve onları hiç önemsemez.

Yüce Allah bu ayetle savaşı bırakanları kınadıktan sonra, şimdi ele alacağımız âyette mü'minleri savaşa teşvik ederek şöyle buyuruyor:

14

Onlarla savaşırı ki Allah sizin ellerinizle onlara azâb etsin, onları rezil etsin, yardımıyla sizi üzerlerine galip kılsın ve mü'min bir kavinin yüreklerine su serpsin.

“Düşmanlarınızla savaşırı” Yüce Allah devamında da Müslümanlara zafer ve yardım vadediyor ki gönülleri buna yatışsın, böylece sebatları sağlanmış olsun, bununla ilgili olarak doğru ve sağlıklı niyet ve gaye sâhibi olsunlar. Allah bu konuda buyuruyor ki:

“Allah, onları sizin ellerinizle cezâlarıdırın, elinize esir düşürmekle rezil kılsın, onlara karşı zafere erdirmekle üstün konuma getirsin” Sizi onlara galip kılsın.

“Ve inanmış bir toplumun kalbini yatıştırırsın.” Bu toplum da Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in antlaşmaları ve bir bakıma sırdaşları olan Huzaa kabilesidir.

15

(Onlarla savaşı ki) kalplerindeki gayzı (kini) gidersin. Hem Allah dilediğine tevbe de nasip eder! Allah bilendir, hikmet sâhibidir.

“Ve gönüllerindeki kini yok etsin.” Çünkü Huzaa kabilesi müşriklerden çok çekmişlerdi. Yüce Allah tüm bu vadettiklerini yerine getirdi. Bunlar da Resûlullah’ın peygamberliğinin sıhhatine, hak olduğuna delilidirler.

“Allah dilediklerinin tevbelerini kabul eder.” Bu ifade bir cümle başlarıcıdır. Aynı zamanda bu âyet bazı Mekke kâfirlerinin tevbe ederek küfürlerinden döndüklerini de haber vermektedir. Yine aynı şekilde bu âyet Mekke müşriklerinden bazı kimselerin de Müslüman olduklarını belirtmektedir. Meselâ Ebû Süfyan, Ebû Cehill’in oğlu İkrime, Amr oğlu Süheyl gibileri.

Bu âyet aynı zamanda Mu'tezile aleyhinde onlara bir cevaptır. Çünkü Mu'tezile mezhebi mensupları, Allah dilerse bütün kâfirlerin de tevbelerini kabul buyurur, ancak kâfirler kendi istekleriyle tevbe yolunu seçmiyorlar, görüşünü savunuyorlar.

“Allah herşeyi en iyi bilendir,” Allah önceden olmuş olanları bildiği gibi ileride olabilecek şeyleri de bilir.

“fiillerinde -bu gibi kullarının tevbelerini kabul etmede- de hüküm ve hikmet sâhibidir.”

16

Yoksa siz zannettiniz mi ki hâlinize bırakılvıreceksiniz de Allah içinizden cihad edenleri ve Allah'tan, Resûlünden ve mü'minlerden başkasını kendilerine sırdaş edinmeyenleri hiç de bilip görmeyecek? Halbuki Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.

“Yoksa siz ey mü'minler! Allah içinizden cihad edenleri meydana çıkarmadan salıverileceğinizi mi sandınız?” Âyetin başında yer alan, (.....) edatı, munkatiadır. Başındaki hemze ise zanları sebebiyle bu gibilerini uyarmadır, yermedir.

Yani bunun manası şöyledir: “Sizin üzerinde bulunduğunuz gerçek, asıl inancınızın ne olduğu açık -seçik ortaya konuncaya kadar, sizden kim samimi, kim değil anlaşılاریa kadar bırakılacağınızı mı sandınız. Söz konusu samimi ve ihlas sâhibi olanlar Allah rızasını gözeterek Allah yolunda cihad edenlerdir.

“Allah, Resûlü ve mü'minlerden başkalannı kendilerine sırdaş edinmeyenleri “Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile mü'minlere karşı olanlarla olmayanlar belirinceye, kimlerin sırdaş edinildiğini kimlerin edinilmediğini ortaya çıkıncaya kadar. (.....) edatının manası her an beklenilen, her an olabilecek olan demektir. Dolayısıyla bu, şu gerçeği ifade etmektedir: “Bu gibilerin durumları her an ortaya çıkabilir, bu beklenilmektedir. Böylece kimler Allah'ın dinine îman etmede daha samimi ve ihlas sâhibidir, kimler değildir, bu iki kesimin durumu açıklığa çıksın için ki, bu da zaten her an ortaya çıkacak durumdadır, bu beklenilmektedir.”

(.....) kavli, (.....) kavline ma'tûftur. Bu da sıla/ilgi ya da yan cümlecik içerisinde yer almaktadır. Sanki şöyle denilir gibidir: “Sizin içinizden gerçekten cihad edenlerle ihlas sâhibi olanlar, Allah'tan başkasını sırdaş edinmeyen bilinceye, ortaya çıkıncaya kadar...” Burada sanki bilmiyormuş gibi bir ifade yer almakta ve, “Allah bilinceye kadar” denmektedir ki bu, malumu yani aslında Allah tarafından bilinen bir gerçeğin Müslümanlarca da bilinmesi gerçeğini dile getiriyor. Meselâ; “Benim için demlerini Allah benden bilmedi” kavli gibi ki, bununla şöyle denilmek isteniyor: “Bende böyle bir şey var olmadı.” Bu itibarla mana şöyledir: “Siz hiç cihad yapmaksızın ve müşriklerle olan bağları koparmaksızın bırakılacağınızı mı sandınız?”

“Allah bütün yapıp ettiklerinizden haberdardır.” İster iyilik olsun, ister kötülük olsun her ne işlemişseniz Allah buna göre size muamelede bulunacaktır, ya mükâfat veya cezâlarıdırma...

17

Müşrikler vicdanlarına karşı kendi küfürlerine kendileri şahit olup dururlarken, Allah'ın mescidlerini imar etmeleri kabul edilemez. Onların hayır namına bütün yaptıkları heder olmuştur ve onlar ateş içinde ebedî kalacaklardır.

“Allah'a ortak/şirk koşanlar, kendilerinin bu durumlarına tanıklık edip durdukları hâlde Allah'ın mescitlerini onarmaları doğru değildir.”

(.....) doğru değildir, uygun olmaz, yakışık almaz gibi manalarına gelir. (.....) kelimesi, Mekke ve Basra kırâat imâmılarınca (.....) şeklinde okunmuştur. Bundan maksat da Mescid-i Harâm'dır. Ancak bu, Kur'ân'da kırâat cem'i olarak zikredildi. Çünkü Mescid-i Harâm bütün mescitlerin kiblesi ve imâmıdır. Bu itibarla onu imar eden, âdeta tüm mescitleri imar etmiş gibidir. Çünkü bu Mescidin her bir parçası ve her bir noktası bir mescittir. Ya da bu ifade ile yeryüzündeki tüm mescitler murat olunmuştur. Cins manasında değerlendirilmiştir. Çünkü Mescid-i Harâm cinsinden kabul edilen veya o manada değerlendirilen diğer mescitleri bile imar etmeleri uygun değilken, bütün mescitlerin anası olan Asıl Mescidin yani Mescid-i Harâm'ın imanının da bunlarca yapılması uygun değildir. Çünkü Mescid-i Harâm tüm mescitlerin temelidir. Bu açıdan bu yasaklama daha bir etkin ifade ile dile getirilmiştir. Zira burada kinaye yolu ile bir anlatım izlenmiştir. Meselâ: “Fîlân kimse Allah'ın kitaplarını okumaz” denince, bununla “o kimsenin ashnda Kur'ân-ı hiç okumadığı” manası daha açık ve net bir şekilde ortaya konulmuş olmaktadır.

Zaten, (.....) kavli de bunu açıklamaktadır.

Yani bu kimseler bizzat kendileri açıkça putlara taptıklarını itiraf ettikleri hâlde böyle bir imar onlar için söz konusu değildir.

Ayrıca, (.....) kavli, (.....) kelimesindeki vav harfinden hâldir. Mana ise şöyledir: “Bunlar için, birbirine zıt iki işi bir arada götürmeleri, doğru değildir. Bunlardan biri Allah'a ibâdet olunan mabetleri imar etmek, diğeri de Allah'ı ve O'na ibâdet ve kulluğu inkardır.

“İşte bu kimselerin tüm yaptıkları boşa gitmiştir. Onlar ebedî olarak cehennem ateşinde kalacaklardır.” Daimi olarak kalıcıdır.

18

Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve âhiret gününe inanan, namaza devam eden, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte bunların doğru yola ermiş olmaları umulur.

“Allah'ın mescitlerinin -imar edecek- olanlar, ancak Allah'a ve âhiret gününe iman edenler,”

Yani onanılması gereken yerlerini onaracak, süpürüp temizleyecek, ışıklandırarak, mescitleri yapılış amaçlarına uygun olarak kullanacak olanlar.... Çünkü mescitlerin yapılış gayesi dünya çıkarlarının konuşulacağı yerler değildir. Buraları Allah'a kulluk edilsin ve zikredilsin için yapılmıştır. Burada zikirden kasıt ilim öğrenimi demektir.

Âyette, “Allah'a ve âhiret gününe iman edenler” denilmiş, Resûlullahne'îman ifadesine yer verilmemesi başka bir şeyin akla getirilmesine işi vardırmasın. Çünkü nerede Allah'a imandan söz edilirse, mutlak manada o ifadenin içerisinde Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ne de iman var kabul edilir. Çünkü Ezan ve Kamette, şahadet kelimesinde ve daha başka yerlerde Allah'a iman ve şahadetin yanı başında mutla Resûlüne de iman ve şahadet beraberce zikredilmiştir. Ya da bu hüküm;

“Namazlarını kılanlar, zekâtı verenler”

“Ve asla Allah'tan başkasından korkmayanlardır.” Bu cümle zamanda ihlaslı olma konusunda da bir uyardır. Esasen Allah'tan korkmaktan kasıt, dini konularda dikkatli davranmak, herhangi bir kimseden gelebilecek korku ve endişe sebebiyle onların rızasını Allah'ın rızasından üstün tutmamaktır. Mü'min olan kimse aslın da sakınılması gereken şeylerden kimi zaman sakınmak suretiyle dikkatli davranır. Ancak zamanda kendisine hakim olamayarak korkabilir.

Bir başka tefsire göre de, onlar putlardan korkuyorlardı ve onlar dan umut ediyorlardı. İşte burada onlardan korkulmaması istenmiştir.

“İşte gerçekten doğru yola ermiş olanlardan olmaları beklenenler bu kimselerdir.” Burada müşriklerin hidâyete erme yerlerinden oldukça uzakta bulundukları noktasına dikkat çekiliyor. Onların amellerinden yararlanmalarının ve böyle bir beklenti içinde olmalarının kesinlikle olmayacağını belirtiyor.

Çünkü âyette geçen, (.....) kelimesi, ummak, beklenti içinde olmak anlamındadır. Mana şöyledir: “Ancak bu özelliktekilerin mescitleri imar etmeleri doğrudur. Ancak bu kimseler bu yaptıkları şeylerden ötürü Allah katında bir beklentiye sahip olabilirler. Bunların dışında kalan kafir ve müşrikler değil.”

19

Ya siz hacılara su vermeyi ve Mescid-i Harâm'ı onarmayı, Allaha ve âhiret gününe îman edip de Allah yolunda cihad etmekte bulunan gibi mi tuttunuz? Bunlar Allah katında eşit olmazlar. Allah zalimler topluluğunu hidâyet vermez.

“Ya siz hacılara su vermeyi ve Mescid-i Harâm'ı onarmayı, Allaha ve âhiret gününe îman edip de Allah yolunda cihad etmekte bulunan gibi mi tuttunuz? Bunlar Allah katında eşit olmazlar. Allah zalimler topluluğunu hidâyet vermez.”

Âyette geçen (.....) ve (.....) kelimeleri tıpkı “Sıyanet ve Vikayet” kelimeleri gibi iki mastardır. Biri, “Seka” kökünden, diğeri de, “Amure” kökünden türemedir. Burada mutlaka mahzûf bir muzaf bulunmaktadır. Bunun takdiri ise:

(.....) şeklindedir. Bir başka tefsire göre de bu, fâil manasında bir mastardır. Çünkü İbn Zübeyr'in kırâati bunu doğrulamaktadır. O bunu şöyle okumuştur: “Sükate'l-Hâcci ve Amerete'l-Mescid-i'l-Harami”

Burada asıl üzerinde durulması gereken mana, müşriklerin mü'minlere benzetilmesinin inkâr edilmesi ve müşriklerin boşa giden amallerinin mü'minlerin müspet amellerine benzetilmemesi, bunların aynı şekilde eşit olarak kabul edilip değerlendirilmemesi gerektiği huzurudur. Yüce Allah küfrün zulüm olduğunu belirttikten sonra, mü'minin îmanı ve ameliyle müşrik kafirlerin amellerinin eşit olarak değerlendirilmesini de zulüm olarak belirtmiştir. Çünkü müşrikler medih ve iftihan konulmaması gereken yerlerde kullandılar.

Bu âyet Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in amcası Abbâs esir alındığı zaman onun ileri sürdüğü bir iddia üzerine nâzil olmuştur. Hazret-i Ali (radiyallahü anh) amcasını, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile savaşmak ve akraba ile olan bağlarını kesip koparmakla suçlayarak kınamaya başladığında, amcası Abbâs da buna cevap olarak şöyle demişti: “Sen hep bizim kötü yanlarınızı çıkarıp ileri sürüyor, bizim iyiliklerimizi ise hiçe sayıyorsun?” Bunun Hazret-i Ali, “Sizin iyilikleriniz mi varmış ki?” diye konuşunca Abbâs da: “Biz Mescid-i Harâm'ı imar eder, hacılara su dağıtır ve esirleri de esaretten kurtarınız” cevabını vermişti. İşte bu âyet bununla ilgili olarak nâzil olmuştur.

Bir başka tefsire göre de, Abbâs hacılara su dağıtma işiyle övünürken, Şeybe de Kâ'be'yi İmar ile övünüyordu. Bunlara karşı Hazret-i Ali de İslam ve Cihad ile övünmüştü. İşte bu âyet Hazret-i Ali'yi doğrulamak üzere nâzil olmuştur: Yüce Allah bu ayetle Hazret-i Ali'yi doğrulamaktaydı.

20

İman edip, hicret etmiş ve mallarıyla, canlarıyla Allah yolunda cihad etmekte bulunmuş olan kimseler, Allah katında rütbe bakımından daha büyüktür ve bunlar işte o asıl kurtuluşa erenlerdir.

“Hicret eden ve Allah yolunda malları ve canlarıyla cihad edenler Allah katında -hacılara su dağıtan ve Mescidi imar edenlerden derece ve mertebe bakımından- en yüksek mertebededirler. Ve işte onlar gerçekten kurtuluşa erenlerin ta kendileridirler.” Yoksa siz ey müşrikler! Mü'minler bırakılıp da kurtuluş size âit kılınmış değildir.

21

Onların rabbi kendilerini katından bir rahmet, bir hoşnutluk ve içlerinde tükenmez nimetler olan cennetler ile müjdeler.

“Onların rabbi kendilerini katından bir rahmet, bir hoşnutluk ve içlerinde tükenmez nimetler olan cennetler ile müjdeler.”

Kırâat imâmılarından Hamza, (.....) kelimesini, (.....) olarak okumuştur.

Yine bu âyette müjde olarak sunulan şeylerin nekre olarak zikredilmesi, bu şeylerin onu anlatmaya çalışanların anlatımlarının ötesinde, tanıtmaya çalışanların da tanıtımının ötesinde olduklarını belirtmek içindir. (.....) Yam “onlar için cennetler içinde” demektir.

(.....) ise, daimi ve sürekli manasındır.

22
Onlar ebedî kalmak üzere oradadırlar. Çünkü en büyük mükâfat Allah katındadır.

“Onlar ebedî kalmak üzere oradadırlar. Çünkü en büyük mükâfat Allah katındadır.”

Yüce Allah Peygamberi Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) efendimize hicret emrini verince, Müslümanlardan kimi oğluna, kardeşine ve yakınlarına: “Bize hicret etmemiz olundu” dedikler zaman, kimisi derhal buna hazırlığa başladı ve bu hoşuna gitti. Kimisinin de hanımı veya çocuğu peşine bakarak: “Bizi böyle hiç bir şeysiz ve perişan hâlde kime bırakıp gideceksin, bizi kaybetmek mi istiyorsun?” demeleri üzerine onlarda çoluk ve çocuklarıyla beraber kalma yolunu seçtiler de Allah için hicreti terkettiler. (Şimdi okuyacağımız) âyet bununla ilgili olarak nâzil oldu.

23
Ey îman edenler! Babalarınız ve kardeşleriniz eğer îmana karşı küfrü tercih ediyorlarsa onları dost etmeyiniz, sizden her kim onları veli tanıyacak olursa, işte onlar nefislerine zulmedenlerdir.

“Ey îman edenler! Babalarınız ve kardeşleriniz eğer îmana karşı küfrü tercih ediyorlarsa onları dost etmeyiniz, sizden her kim onları veli tanıyacak olursa, işte onlar nefislerine zulmedenlerdir.”

24
(Ey Resûlüm Muhammed!) De ki: “Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, oğullarınız, kardeşleriniz, kâdirleriniz, hısımlarınız, kabileniz, elinize geçirdiğiniz mallar, zarara uğramasından korktuğunuz bir ticaret, hoşunuza giden meskenler; size Allah ve Resûlünden ve O'nun yolunda cihaddan daha sevgili ise artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyin. Allah öyle fâsıklar topluluğunu, hidâyete erdirmez.”

“(Ey Resûlüm Muhammed!) De ki: “Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, oğullarınız, kardeşleriniz, kâdirleriniz, hısımlarınız, kabileniz,”

Kırâat imâmılarından Ebubekir, (.....) kavlini, (.....) olarak okumuştur. “zorluklarla kazandığınız mallar,” binbir sıkıntıyla kazandığınız mallar,

“Kötüye gitmesinden kaygı duyduğunuz ticaret,” değerlendirmek istediğinizde değerinden az bir edere gideceğinden endişe duyduğunuz alışveriş,- hoşunuza giden evleriniz”

“Size Allah ve Resûlünden ve O'nun yolunda cihad etmekten daha sevimli ise, o hâlde Allah azâbını gönderinceye kadar bekleyin.” Bu ya hemen gönderilecek bir azaptır veya ileride gönderilecek olan bir azaptır. Ya da Mekke'nin fethidir.

“Çünkü Allah fâsıklar güruhunu hidâete erdirmez.” Bu âyet şu gerçeği seslendirmektedir. İnsanlar dini inanç bakımından bir umursamazlık, gevşeklik ve rehavet içindedirler. Yakiyn ve kesin anlamda dine bağlılıktan sarsıntı içerisindedir Hepsinde ayrı bir huzursuzluk bulunmaktadır. Çünkü insanların içinden en takva sâhibi, dini bakımdan en hassas kimse diye bilinenler bile babaları, çocukları, malları ve arzu ve istekleri gündeme geldiğinde bunları dinlerine, akidelerine tercih ediyorlar. Kısaca bunlar içinde dinlerine bu anlatılanlara tercih edenini göremezsin.

İnkara mecal yoktur ki Allah size birçok yerde yardım etti. Huneyn günü de... O lâhzada (sırada) ki çokluğunuz sizi güvendirmişti de bir faydası olmamıştı, yeryüzü o genişliğiyle başınıza dar gelmişti. Sonra da bozularak arkamza dönmüştünüz.

“Andolsun ki Allah birçok yerde size yardım etti.” Meselâ Bedir savaşı gibi, iki Yahûdî kabilesi olan Kurayza ve Nadiyr oğulları ile çıkan olaylar gibi. Hûdeybiye, Hayber savaşları ve Mekke'nin fethi olayı gibi.

Bir tefsire göre burada söz konusu olan, (.....) kelimesinden kasıt, Yüce Allah'ın Resûlü ile mü'min kullarına yardım ettiği yerler demektir. Bu yerler seksen kadar yerdir. Mevatınu'harb denilen savaş alanları ise; savaş için ordunun konuşlandığı yerler ve alanlar demektir.

“Nitekim Huneyn gününde de öyle olmuştu.”

Yani Huneyn gününde bir hatırlayın, demektir. Huneyn, Mekke ile Taif arasında ve Taife üç mil uzaklıkta bir vadidir. İşte burada Müslümanlar ile Hevazin ve Sakif kabileleri arasında bir savaş cereyan etmişti. Müslümanların asker sayısı oniki bin kişi idi. Düşmanın asker sayısı dört bin kişi idi. Bu esnada İslam ordusu içinden biri şöyle konuştu: “Artık bugün azlığını söz konusu olmaz biz yenilgiye uğratılacak değiliz. Çünkü biz sayıca üstünüz. Siz ise azınlıktasınız.” İşte adamın bu konuşması Resûlullahın hoşuna gitmemiş ve bunu yadırgamıştı.

“Hani sayıca üstünlüğünüz sizin başınızı döndürmüştü.” Burada geçen, (.....) edatı, (.....) kelimesinden bedeldir.

Müslümanlar sayılarının çokluğu ile böbürlenmeye başladılar. Bu, başlarını döndürmüştü de bir an asıl yardım edenin Allah olduğunu, ordunun sayısal üstünlüğü olmadığını akıllarından çıkarmışlardı. Bunun üzerine de hezimete uğradılar. Hatta dağları askeri gurubun bir kısmı ta Mekke'ye kadar gidebilmişlerdi. Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) tek başına kalmıştı, o bulunduğu noktada kalıp oradan ayrılmamıştı. Yanında da sadece amcası Abbâs bulunuyor ve o da Resulullah'ın bineğinin gemini tutuyordu, amcası oğlu Ebû Süfyan İbn Haris de üzeniği tutmuştu. Bu esnada Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), sesi oldukça gür olduğundan amcası Abbâs'a: “Şu insanlara seslen!” diye buyurdu. O da: “Ağacın altında Resulullah ile Bey'atta bulunanlar! Dönün ve bir araya toplanın!” diye onlara doğru seslendi. Onlar da hemen kendisine: “Buyur, buyur, derhal toplanıyoruz” diyerek geri dönüp bir araya geldiler. Melekler, üzerlerinde beyaz giysiler içinde alacalı atlara binmiş olarak indiler. Bu arada Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) yerden bir miktar toprak alıp, bunu düşmanın üzerine doğru savurdu ve ardından da şöyle buyurdu:

“Ka'be'in Rabbi Allah'a yemin olsun ki hepsi bozguna uğradılar. Hezimete uğradılar.” Müslim, 1775/77.

O gün Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle dua ediyordu: “Allah'ım! Sana hamd olsun Şikayetimi sana yapıyor, derdimi sana açıyorum., Çünkü yardım edecek olan Sensin Sen!” Nitekim bu duayı Hazret-i Mûsa da denizin varıldığı günde yapmıştı.

“Yine de bu, sizin bozguna uğramanıza engel olamamıştı. Bütün genişliğine rağmen yeryüzü size dar gelmişti.” Burada geçen, (.....) daki (.....) edatı mastar manasındadır. Başında yer alan, “B” harfi de (.....) manasındadır.

Yani bu, (.....) demek olup “Genişliğiyle beraber, geniş olmakla birlikte” manasındadır. Esasen bu, “Yeryüzü her haliyle geniş iken, bir zorluk yok iken” demektir. Burada car ye mecrûr hâl olarak gelmişlerdir. Meselâ, “Onun huzuruna sefer giysileriyle girdim” cümlesi gibi ki bu, “Üzerimde yolculuk emareleri olduğu hâlde huzuruna girdim, öylece içeri daldım” demektir. İşte burada da benzer bir mana vardır. Buna göre âyetin bu kısmının manası şöyle olmaktadır: “Düşmanlarınızdan kaçabilecek bir delik bulamadınız, sanki dünya başınıza dar geldi.”

“Sonra da mü'min gurupla baş başa bırakıp hezimete uğrayarak savaş alanından geri dönüp çekilmiştiniz.”

Sonra da hezimete uğramıştınız.

Sonra Allah, Resûlünün üzerine ve mü'minlerin üzerine sekinetini indirdi ve görmediğiniz ordular indirdi de kendisini tanımayanları (küfredenleri) azâba uğrattı ve bu, işte kâfirlerin cezâsıdır.

“Sonra Allah, katından Resûlüne ve mü'minlerin gönüllerine cesaret veren güvenini -onları sakinleştiren rahmetini ve emniyetini- indirip, onların yeniden savaş alanına dönmelerini ve kalplerinin sebatını sağlamıştı. Sizin moralinizi düzeltmek için görmediğiniz ordular indirmiş” bu meleklerin sayıları sekiz bin, beş bin ve onbeş bin olarak farklı şekilde tefsir edilmiştir.

“Ve kâfirleri de bozguna uğratarak azâb etmişti.” Kimini öldürerek, kimini de esir edinerek, kadın ve çbucuklarını da esir alarak cezâlarıdırılmıştı.

“İşte bu, Allah ve Resûlünü inkâr edenlerin cezâsıdır.”

Sonra Allah bunun arkasından dilediğine tevbe nasib eder ve Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.

“Sonra Allah bunun arkasından dilediğine tevbe nasib eder ve Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.”

Ey îman edenler! Müşrikler bir pislikten ibârettirler. Artık bu yıllarından sonra Mescid-i Harâma yaklaşmasınlar. Eğer yoksulluktan korkarsanız, Allah sizi lütfundan zenginleştirecektir. Şüphe yok ki Allah, herşeyi hakkıyla bilendir, hikmet sâhibidir.

“Ey îman edenler! Müşrikler bir pislikten ibârettir.”

Yani müşrikler pislik taşıyan, necaset bulunduran varlıklardır, iğrençtirler. Âyette geçen, (.....) kelimesi mastardır. Meselâ, (.....) ve (.....) gibi. Çünkü bu adamlar şirk inancına sahiptirler. Allah'tan başkasına da ilahlık tanımaktadırlar. Bu da bir bakıma necis ve murdarlık durumundadır.. Zira müşrikler yıkanması gereken yerde yıkanmazlar. Pis, murdar ve iğrenç olan şeylerden çekinip sakınmazlar. Kısaca pislik onların doğal halidir. Farklı bir tefsire göre de bunlar âdeti bizzat pisliğin kendisidir. Bununla onların durumlarının ne kadar kötü olduğunu sergilemek için bu aşırı ifade ile tanımlanmışlardır.

“Artık bu yıldan sonra onlar herhangi bir maksatla Mescid-i Harâm'a yaklaşmasınlar.”

Yani câhiliye döneminde yaptıkları gibi haccetmesinler, Umre yapmasınlar. Söz konusu olan yıl ise, hicretin dokuzuncu yılıdır. Bu yıl, hac emiri olarak Hazret-i Ebubekir Hac Emiri atanmıştı. Burada yaklaşmama yasağından gaye, yani bundan böyle haccetmesinler, umre yapmasınlar. Bū görüş bizim yani Hanefî mezhebinin görüşüdür. Bizim mezhebimize göre bu kimseler Mescid-i Harâm'a girmekten men edilmezler.

Ancak İmâm-ı Şâfiî merhuma göre sadece ve özellikle bu kimseler Mescid-i Harâm'a girmekten men edilirler, fakat diğer mescitlere girmelerine engel olunmaz. Fakat İmâm Mâlik'e göre ise, müşrikler hem Mescid-i Harâm'a girmekten ve hem dünyadaki diğer mescitlere girmekten men edilirler.

Bir diğer tefsire göre, müşriklerin ya da kâfirlerin Mescid-i Harâm'a yaklaşmalarının engellenmesi, Müslümanların bunların, burada mekân tutmamaları için yasaklamaları, ikamet etmemeleri gerçeğine dayanmaktadır. Müslümanlar, müşriklere bu manada bir fırsat tanımamak durumundadırlar.

“Eğer fakirlikten korkuyorsanız,”

Yani müşrikleri haccetmekten yasaklamakla fakirleşeceğinizden, onların oraya gelmekle size sağlayacakları menfaatlerin kesileceğinden, yok olacağından korkup endişe ediyorsanız,

“Şunu iyi bilin ki Allah, sizin için zenginlik dilerse kendi lütfü ve insanıyla sizi zengin kılacaktır.”
Ganimetlerle, yağmur ve bol ürünlerle veya hac ziyareti için gelecek olan Müslüman hacılarla size bol imkânlar verecektir.

Âyette yer alan (.....) yani “dilerse” kavli, yapılan ve yapılacak şeylerde işleri Allah'a havale etmeyi öğretmeye yönelik bir öğretim metodudur. Ki sonuçta her şeyin Allah'ın dilemesine bağlı olduğu gerçeği kullar tarafından bilinsin ve başkalarından bir umut ve beklenti içinde olmasınlar.

“Şüphesiz Allah, hüküm ve hikmet sâhibidir.” Bu itibarla Allah sizin durumlarınızı çok iyi bilmektedir ve vermiş olduğu hükümlerde, muradettiği şeylerde de hikmet sâhibidir.

Şimdi tefsirini okuyacağımız âyet kendilerine kitap gönderilmiş olan Yahûdî ve Hıristiyanlar hakkında nâzil olmuştur. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

29

O kendilerine kitap verilenlerden oldukları hâlde ne Allah'a he âhiret gününe inanmayan, Allah'ın ve Resûlü'nün haram ettiğini haram tanımayan ve hak dinini din edinmeyen kimselerle küçülmüş oldukları hâlde elden cizye verecekleri hale kadar savaşırlar.”

“Ey îman edenler! Allah'a ve âhiret gününe îman etmeyen,... savaşırlar;” bilindiği gibi Yahûdîler iki ilâh inancına, Hıristiyanlar ise üç ilâh inancına sahiptirler. Âhirete olan inançları ise inanılması gerekenin tam aksinedir. Çünkü bunlar cennette yeme ve içmenin söz konusu olmadığı savunuyorlar, iddiaları böyledir.

“Allah ve Resûlü'nün yasaklayıp haram kıldığını haram saymayan” Yahûdî ve Hıristiyanlar Allah'ın kitabı Kur'ân'da ve Resûlü'nün de Sünnetinde haram kılman şeyleri haram kabul etmemektedirler. Bir başka tefsire göre de bunlar Tevrât ve İncil'de haram kılman şeylerin haramlığını saymıyorlar, haram olarak tanımlıyorlar.

“Filân kimse şöyle bir inanca sahip bulunuyor” denir.

“Kendilerine kitap verilenlerden” işte bu ifade veya cümle kendisinden önce geçen ifadelerin kimler hakkında olduğunu açıklamaktadır. Kısaca bu, biraz önce geçen, (.....) kavlini açıklamaktadır.

Mecusilere gelince bunlar da hüküm bakımından kendilerinden cizye alınma hükmü açısından aynen kitap ehline uygulanan hükme tâbidirler. Nitekim Türkler, Hintliler ve bunlar dışında kalan diğer milletlerin de imansızları bu hükme tâbidirler. Sadece Arap kavminden olup müşrik olanlar bu hükmün dışındadırlar. Bunların dışta tutulma nedenleri de Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) den gelen bir uygulamaya dayanmaktadır. Zühri'nin belirttiğine göre, Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Müşrik Araplar dışında kalan diğer putperest toplumlarla cizye vermeleri kaydıyla barış antlaşması yapmışlardır. İbn Hacer şöyle diyor: Bunu Abdurrezzak Tefsirinde tahrir etmiştir. Bak. Haşiyetu'l Keşşaf, 2/263.

“Ta ki bu yoldan kendilerine boyun eğdirilip kendi elleriyle İslam devletine cizye ödemeye ve aşağılanmaya mecbur kalsınlar da bir daha bellerini doğrultmasınlar.”

Yani cizye denen vergiyi ve yenilgiyi kabul edene kadar. Böylelerinden alınan bu vergiye cizye denmesinin sebebi, bu durumda olanların vermek ve ödemek zorunda kaldıkları bir mali görev olması bakımındandır. Yahut da bunun zillet içerisinde yaşama fırsatı ve mühleti tanınan bu kimselerin küfürleri sebebiyle ödemek zorunda oldukları bir vergidir.

(.....)

Yani hemen elden vermek suretiyle, hiç bekletmeden, herhangi bir geciktirme ve ödememe taktiğine başvurmadan, demektir. Çünkü bundan kaçman, vermek istemeyen, itâatkâr olup ödemesini yapanların aksine ödememezlik eden, engel çıkaran kimse dolayısıyla bu yöndeki yükümlülüğünü hemen yerine getirmemiş kabul edilir.

Bu bakımdan, bir kimse boyum eğip de kendisinden istenenleri yerine getirince, bunun gibileri için, “derhal ödemesini yaptı, hemen elden ödedi” gibisinden sözler söylenir. Bunu yapmayanlar için de, “İtaat etmekten, boyun eğmekten elini çekti” ifadesi söylenir. Ya da, o cizyeyi hiç geciktirmeksizin derhal elden teslim edene kadar, herhangi birinin eliyle göndermemek şartıyla ve yalnızca verenin elinden alacak olanın eline teslim edilmek kaydıyla hemen aynı anda gerçekleştirilmelidir.

(.....) Yani aşağılanmış, zelil bir duruma getirilmiş, belleri bükülmüş bir hale gelene kadar. Onlardan alınacak olan cizye işte bu maksatla alınır. Meselâ bu kimseler vermek zorunda oldukları cizyelerini bizzat kendi elleriyle teslim edecekleri yere veya kimseye ulaşmak için yürüyerek getirip teslim edeceklerdir. Teslimi yaparken kendisi ayakta, teslim alan ise oturmuş hâlde olacak, uygulama bu şekilde yapılacaktır. Kendisinden cizye alınırken bu kimsenin yakasına yapışılmalı ve kendisi sarsarak, aşağılayarak ve ite kaka ondan hakaretlerle cizyesi alınmalıdır. Kendisine; “ey Zimmi! Cizyeni öde” aşağılanmalıdır. Ödemiş olsa bile, buna rağmen ödeyen zimmi itilip kakılarak dışan atılmalıdır.

Ancak bunların Müslüman olmaları hâlinde kendilerinden cizye düşer. Artık sorumlulukları kalkar.

30

Yahûdîler, Uzeyir Allah'ın oğludur, dediler. Hıristiyanlar da, Mesih İsa Allah'ın oğludur, dediler. Bu, onların ağızlarında geveledikleri bir sözden ibârettir. Onlar söyledikleri bu sözlerle daha önce geçen putperest kafirlerin söyledikleri (küfür) sözlerine benzetiyorlar. Allah kendilerini kahretsin! Nasıl da haktan bâtıla döndürülüyorlar.

“Yahûdîler -tamamı veya bir kısmı-, Uzeyir Allah'ın oğludur, dediler. Hıristiyanlar da, Mesih İsa Allah'ın oğludur, dediler.”

Burada, (.....) mübteda ve haberdur. Nitekim, (.....) kavli de böyledir.

Uzeyir (.....) ismi yabancı Arapça olmayan bir başka dilden bir isimdir ve özel isimdir. Bu iki özelliği itibariyle bu gayrı munsarif olan bir kelimedir. Ancak kırâat imâmlarından Âsım ile Ali Kisâi bunu Arapça bir isim olarak kabul ettiklerinden tenvinli olarak okumuşlardır.

“Bu, onların ağızlarında geveledikleri bir sözden ibârettir.” Bu, herhangi bir delil tarafından desteklenmeyen, herhangi bir beyana dayanmayan desteksiz bir sözden başka bir şey değildir. Bunlar sadece ağızlarında geveleyip durdukları boş sözlerdir, herhangi bir anlam taşımayan manasız şeylerdir. Tıpkı anlamsız olan boş lafızlar gibi.

“Onlar söyledikleri bu sözlerle daha önce geçen kafirlerin söyledikleri küfür sözlerine benzetiyorlar.” Bu cümlede kesin olarak bir muzâfun hazfı vardır. Bunun takdiri de şöyledir: “Bu berikilerin söyledikleri öncekilerin söyledikleriyle benzeşiyor.” Daha sonra muzaf hazfedilmiş ve bunu yerine muzâfun ileyhın zamîri geçirilmiştir. Böylece merfû' hale dönmüştür.

Yani bunun manası şöyledir:

“Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) döneminde bulunan Yahûdî ve Hıristiyanların söyledikleri sözler aynen kendilerinden önce geçen eski adamlarının söyledikleriyle benzeştiriliyor.”

Yani onlardaki bu küfür ve inkârcılık yeni bir durum değildir, bu, onların eski atalarında da var olan bir durumdur.

Yahut buradaki zamîr Hıristiyanlara âittir.

Yani bunların, “Mesih İsa Allah'ın oğludur” sözleri, Yahûdîlerin, “Uzeyir Allah'ın oğludur” sözlerine benzemektedir. Çünkü Yahûdîler, Hıristiyanlardan öncedirler.

Bu âyette geçen, (.....) kavlini, Âsım aynen burada görüldüğü gibi okumuştur. Mudahat kelimesi müşabehet yani benzeme manasınadır. Çoğu kırâat imâmları bu kelimede hemze harfini terk ederek,

(.....) olarak okumaktadırlar.. Bu türev olarak Arapların, “Allah kendilerini kahretsin!”

Yani bunlar gerçekten kendilerine bu şekilde lânet olunmasını hak etmişlerdir.

“Nasıl da haktan bâtıla döndürülüyorlar.” Bütün delillerin ortaya konmasından sonra nasıl da haktan dönüp bâtıla doğru uzaklaşıp gidiyorlar.

31

Onlar Allah'ı bırakıp hahamlarını, rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih İsa'yı rabler edindiler. Halbuki onlara bir tek ilaha kulluk etmeleri emrolundu. Ondan başka ilâh yoktur. O, onların ortak koştukları şeylerden münezzehtir, beridir.

“Onlar Allah'ı bırakıp hahamlarını, rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih İsa'yı rabler edindiler.”

Âyette geçen (.....) kelimesi Yahûdî din bilginleri, hahamlar demektir. (.....) kelimesi de, kendisini ibâdete adayan, manastıra kapatan Hıristiyan abitler ve din adamları demektir. Bilindiği gibi, ister Yahûdîler, ister Hıristiyanlar olsunlar, her iki din Erbâbı da helali haram ve haramı da helâl kılma noktasında kendi din adamlarının söylediklerine ve sunduklarına itâat ediyorlardı. Tıpkı emir ve yasakları konusunda tapınılan ilâhlar gibi bunlar da kendi bilginlerinin çarpıtma ve saptırmalarına itâat ediyorlardı.

(.....) kavli, (.....) kavli üzerine ma'tûftur.

Yani İsa'yı Rab/ilâh edindiler. Çünkü Hıristiyanlar, Hazret-i İsa'yı Allah'ın oğlu olarak kabul etmektedirler.

“Halbuki onlara bir tek ilaha kulluk etmeleri emrolundu.”

Âyetin bu kısmının sonunda vakfetmek yani durmak caizdir. Çünkü bundan sonra gelen cümle başlı başına bağımsız bir cümle olarak değerlendirilmeye uygun olabildiği gibi, bu cümlenin aynı zamanda,

(.....) kelimesinin sıfatı olması da câizdir.

“Ondan başka ilâh yoktur. O, onların ortak koştukları şeylerden münezzehtir, beridir.” Allah kendisine şirk koşulmaktan ve ortaklıktan uzaktır, Ona hiçbir eksiklik izafe edilemez.

32

Onlar Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar. Fakat Allah, nurunu tamamlayacak, dinini mutlak olarak üstün kılacaktır. Kâfirler/inkârcı güçler bunu istemeseler bile.

“Onlar Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar. Fakat Allah, nurunu tamamlayacak, dinini mutlak olarak üstün kılacaktır. Kâfirler/inkârcı güçler bunu istemeseler bile.”

Yüce Allah, Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in peygamberliğini geçersiz kılmak isteyenlerin onu yalanlamadaki tutum ve davranışlarını, tüm ufukları aydınlatan ve ışık saçıp her tarafa yayıları büyük bir nuru üfleme suretiyle söndürmek isteyenlerin tutum ve dâvranışlarına benzeterek örneklendiriyor. Allah da bu nuru daha çok artırmak ve aydınlatmada en uzak ve en uç noktalara kadar ulaştırmak diyor ki, onların üflemelemlerini yok etsin.

Yine âyette geçen, (.....) kavli, “Allah murad etmez” yerine kullanılan bir ifadedir. Bu bakımdan bu, (.....) kavline karşılık olarak gelmiştir.

Yoksa (.....) denmez.

33

O Allah ki, Resûlünü sağlam delillere dayalı olan hidâyetle ve hak din ile gönderdi. Müşrikler hoşlanmayıp engel olsalar bile onu, İslam dinini bütün dinlere üstün kılmakla görevli kıldı.

“O Allah ki, Resûlünü -Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’i- sağlam delillere dayalı olarak hidâyetle -Kur’ân ile- ve hak din olan İslam ile gönderdi. Müşrikler hoşlanmayıp engel olsalar bile Resûlünü, İslam dinini bütün dinlere üstün kılmakla görevli kıldı.” İslam dışındaki bütün inanç sahiplerinin inançlarına üstün kılmak ya da Hak olan İslam dinin öteki dinlerin ve inançların tamamına üstün kılıp egemen hale getirmek için.

34

Ey îman edenler! Şüphesiz Yahûdî ve Hıristiyan din bilginlerinden bir çoğu insanlara âit malları haksız yollardan alıp yerler, insanların Allah yoluna (İslam dinine) girmelerine mani olurlar. Altın ve gümüşü biriktirip de kasalarına doldurarak Allah yolun da harcamayanlar var ya, işte onlara acıklı bir azâbın hazırlandığının müjdesini ver!

“Ey îman edenler! Şüphesiz Yahûdî ve Hıristiyan din bilginlerinden bir çoğu insanlara âit malları haksız yollardan alıp yerler. İnsanların -basit ve sıradan kimselerin, aşağılık takımının- İslam dinine girmelerine mani olurlar.” Âyette yer alan, (.....) yani yeme işi, (.....) yani almak manasında olup istiâre olarak “Eki” kelimesi alınmıştır. (.....) demek yani haksız yollardan yemenin manası, rüşvet yoluyla hükümleri değiştirmek ve bu şekilde haksız mal edinmek demektir.

(.....) kavlinde yer alan zamîr, manaya râcidir. Çünkü bunların her ikisi: de yani altın ve gümüşün her ikisi de dirhem ve dinar anlamında paradırlar. İşte bu tıpkı:

(.....) kavli gibidir. Yahut bu zamîrle kasdolunan “Kenzler/hazinelerdir” veya mallardır yahut da bunun manasıdır.

Yani onlar, o malları, biriktirdiklerini ve altını harcamazlar” demektir. Nitekim bu, aşağıdaki şiirin manası gibidir:

(.....) demektir.

Özellikle diğer mallar arasında altın ile gümüşün söz konusu edilme nedeni, bu ikisinin ticari ya da ekonomik ilişkilerde asıl ve temel tedavül aracı olmalarındandır. Eşyanın değerlendirilmesinde bu ikisi ölçü kabul edilir. Bu iki maddenin biriktirilip kasalara doldurulmasının burada zikredilmesi, diğer malların da bu manada biriktirilmelerinin delilidirler.

35

İşte kasalarına doldurdıkları bu altın ve gümüşlerin cehennem ateşinde kızdırılarak bunlarla alınlarının, yanlarının ve sırtlarının dağlarıacağı gün kendilerine: “İşte bu, kendi adınıza biriktirdiğiniz mallarınızdır. O hâlde kendiniz için toplayıp biriktirdiğiniz şeylerin azâbını/cezâsını tadın!” denilir.

“İşte kasalarına doldurdıkları bu altın ve gümüşlerin cehennem ateşinde kızdırılarak bunlarla alınlarının, yanlarının ve sırtlarının dağlarıacağı gün kendilerine:”

Burada âyetin başında yer alan, (.....) kavlinin manası, cehennem ateşinin bunlar üzerinde yakılıp tutuşturulacağıdır. (.....) burada, (.....) manasında tutuşturulur, yakılır, demektir. Fakat kelimenin müzekker olarak gelmesi ise, bunun car ile mecrûra isnad olunmasındandır. Bunun aslı da, (.....) dır. Cümlede, (.....) kelimesi hazf olununca, bunun üzerine (.....) denilmiş, oldu. Çünkü durum, (.....) kelimesinden, (.....) kavline isnad olundu.

Meselâ; “Kıssa/Olay Emire yükseltildi/iletildi”

Yani, “Rufiati’l-kıssatu ile’l-Emiri” gibi. Şayet “Kıssa” kelimesi zikrolunmazsa bu takdirde, “Rufia ilel Emiri” denir.

Âyette özellikle bazı organlara yer verilmesine gelince, bu şu sebeptendir. Bu tür kimseler fakir ve yoksul kimseleri gördüklerinde onlara karşı suratlarını buruşturup yüzlerini ekşitirler. Kendilerinin bulundukları herhangi bir mecliste fakir ve yoksulların da yanlarında yer almaları veya bulunmaları hâlinde rahatsızlık

duyarlar, onlara yüz vermezler, suratlarını asarlar. Tüm adamlarıyla birlikte onlara sırtlarını dönerler. Yahut bunun manası dört bir yönden cezâyâ çarptırılırlar; Önlerinden, arkalarından ve yanlarından...

“İşte bu, kendi adınıza biriktirdiğiniz mallarınızdır.” Onlara şöyle denir: “İşte bunlar, kendisinden yararlanmak için kendiniz için biriktirmiş olduğunuz şeylerdir. Sizin bunları biriktirmekle, kendinize zarar vereceğinizi bildiğiniz şeylerdir.” Aslında bu, onlar için bir kötüleme ve aşağılama ifadesidir.

“O hâlde kendiniz için toplayıp biriktirdiğiniz şeylerin azâbını tadın” denilir.”

Yani biriktirdiğiniz mallarınızın vebalini tadın bakalım! Ya da sizin depolamakta olduğunuz yükün cezâsını çekin şimdi, demektir.

36

Gerçek şu ki, gökleri ve yeri yarattığı günden beri Allah'ın hükmü ve takdirine Allah katında ayların sayısı on ikidir. Bunlardan dördü haram aylardır. Bu, işte ne doğru dindir. O hâlde o haram aylar içinde yasağı çiğneyerek kendinize yazık etmeyin. Müşrikler nasıl topyekün bir hâlde sizinle savaşıyorlarsa siz de onlara karşı aynen topyekün bir hâlde savaşın. Ve bilin ki Allah, emir ve yasakları doğrultusunda hareket edenlerle beraberdir.

“Gerçek şu ki, gökleri ve yeri yarattığı günden beri Allah katında ayların sayısı on ikidir.” Bu aylar üzerine herhangi bir ilave olmaksızın böyledir. Burada asıl maksat şu gerçeğin açıklanmasıdır:

Şerî'at ile ilgili hükümler, hilal esasına göre hesaplanan kameri aylara göre değerlendirilir. Yoksa güneş yılma göre değil.

(.....) kavliyle “hikmeti gereği tespit ettiği ve gerekli kıldığı esasa göre” demektir. Ya da “Levh-i Mahfûz'da tespit ettiği gibi” manasınadır.

“Bunlardan dördü haram aylardır. Bu, işte en doğru dindir.” Bu dört aydan üçü peş peşe gelirler. İlki Zilkade olup, savaştan geri durma, bekleme ayıdır. İkincisi bunun peşinden gelen ve hac görevinin yerine getirildiği ay olan Zilhicce ayıdır. Üçüncüsü de kendisinde savaşılması haram/yasak kabul edilen ve bu manada olan Muharrem ayıdır. Bu aylardan birde tek olan Recep ayıdır.

Araplar bu aya da bir ayrıcalık tanıyıp değer verdiklerinden ötürü bu isim verilmiştir.

Ayların bu şekildeki hesaplanmasının en doğru yol olması ise, câhiliye toplumunun yaptığı hesaplama olmamasındandır.

Yani sözkonusu dört ayın haramlığı/saygımlığı, bunun en doğru dini hesaplama olmasındandır, ilahi ölçüye dayanması sebebiyledir. Hazret-i İbrâhîm (aleyhisselâm)'in uygulaması olsun, Hazret-i İsmâîl (aleyhisselâm)'in uygulaması olsun hep böyle idi. Dolayısıyla Araplar da bu ölçüye bağlı idiler ve bu aylara hürmet anlamında önem veriyorlardı, bu aylarda savaş yapılmasını da haram olarak kabul ediyorlardı. Bu uygulama, ta ayların yerlerini farklı amaçlar için değiştirene kadar devam etmiştir. Nesie denilen erteleme, yani ayların yerlerini değiştirme olayı ile artık değiştirmeye başlamışlardır.

“O hâlde o haram aylar içinde yasağı çiğneyerek kendinize yazık etmeyin.” Günah ve ma'siyet işleyerek bu haram aylarda veya her on iki ayda da kendinize yazık etmeyin.

“Müşrikler nasıl topyekün hâlde sizinle savaşıyorlarsa siz de onlara karşı aynen topyekün hâlde savaşın!” Burada geçen, (.....) kelimesi failden hâldir veya Mefuldür. Bu kelime, hepsi, tamamı, topyekün gibi manalara gelir.

“Ve bilin ki Allah, emir ve yasakları doğrultusunda hareket edenlerle beraberdir.”

Yani onların yardımcısıdır.

Burada Yüce Allah, takvaya yani emir ve yasaklarına bağlı kalarak hareket eden mü'min kullarına yardım ve zafer garantisi teşvikinde bulunuyor.

37

O Nesie denilen erteleme/sıvış âdeti sadece kafirlikte daha da ileri gitmektir. Çünkü bu yoldan kâfirler tamamen saptırılırlar. Allah'ın haram kıldığı ayların sayısına denk düşsün diye onu bir yıl helâl/yasak uygulanmaz sayarlar, bir yıl da haram sayarlar. Bu şekilde Allah'ın haram kıldığını helâl kılarlar. Bu kötü uygulamaları kendilerine süslü gösterildi. Allah küfürde ısrar edenleri doğruya muvaffak kılmaz.

“Haram ayların yerlerini değiştirmek suretiyle ertelemek/nesie sadece küfürde daha da ileri gitmektir.” Âyetin başında yer alan, (.....) kelimesi, Hemze ile “Nes'ee” kökünden türemedir. Bu da bir şeyi tehir etmek, ertelemek ve geciktirmek manasınadır. Burada haram olan bir ayın yasaklığını ya da hürmet ve saygınlığını bir başka aya ertelemek ve geciktirmek demektir.

Bunu böyle yapmalarının nedeni de, genelde Arap toplumunun savaş ve baskın yapma toplumu olmalarından ileri geliyordu. Eğer bir başka toplum ile savaş hâlinde iseler, bu sırada da içinde savaşılmaması haram olan ay girerse, savaşı bırakmak işlerine gelmiyordu. İşte kendilerince buna bir formül buldular. Böylece o savaşılmaması haram olan ayı hemen içinde savaş yapılması uygun bir ay olarak değerlendirirler ve bunun yerine de bir başka ayda savaşmayı haram kılarlar, bir başka aya bu hürmet değerini verirler. Öyle ki sonuçta asıl haram aylara haramlığı tahsis etmeyi bıraktılar. Bunun üzerine yılın ayları arasında kendilerince dört başka ayı haram ay olarak kabul eder oldular. Halbuki böyle bir hareket küfürde çok daha ileri gitmek, demektir. Çünkü Allah ve Resûlünü inkara bir de ayların yerlerini değiştirme işini ekleyerek bir diğer küfre girdiler. İşte onların bu tarzdaki bir girişimleri de onlardan küfürde çok daha ilerilere gitmektir, küfür üzerine küfür eklemektir. Kısaca katınerli bir küfürdür.

“Çünkü bu yoldan -yani erteleme, geciktirme yoluyla- kâfirler tamamen saptırılırlar.”

Kırâat imâmılarından Ebubekir dışında Kufe kırâat okulu, (.....) kelimesini burada olduğu gibi okumuşlardır.

“Allah'ın haram kıldığı ayların sayısına denk düşsün diye onu bir yıl helâl uygulanmaz Sayarlar, bir yıl da haram sayarlar.” Câhiliye müşrik Arap Toplumu haram olan aylardan birini helâl kıldıklarında yani yasak uygulanmaz kıldıklarında, onu gelecek yıl içinde haram yani yasak uygulanır ay kabul ederlerdi.

Burada, (.....) ile, (.....) kelimelerinde bulunan zamîr, Nesieye yani ertelemeye râcidirler. (.....) kelimesi “uygun düşsün için, ayların sayısı Allah'ın koyduğu sayıya uygun olsun, ona aykırı olmasın için” demektir. Burada müşrikler iki taraftan birine bunu tahsis etme ölçüsüne aykırı davrandılar.

Yani yine dört ay olarak kabul ettiler ama, o ayları aynen sürdürmeyi bıraktılar, başka aylara sarkıttılar.

Yani tahsisi gereken iki görevden birine uydular, birini ise uygulamadılar.

Burada, (.....) kelimesinin başında bulunan lam harfi (.....) ile (.....) kelimelerine müteallik bulunmaktadır. Yahut da sadece (.....) kelimesine mütealliktir, uygun olanı da budur.

“Bu şekilde Allah'ın haram kıldığını, helâl kılarlar.”

Yani sadece Allah'ın haram kıldığı ayların sayısını esas alarak ve gerçekte içinde savaşılmaması haram/yasak olan ayları hiç gözetmeksizin bir uygulama getirirler. Yahut da bizzat bu ayların kendisine âit olan haramlığı terk ederler.

“Bu kötü uygulamaları kendilerine süslü olarak gösterildi.”

Yani şeytan bunu onlara uygun ve olabilir olarak gösterdi. Böylece çirkin olan işlerini iyi ve güzel işler ve davranışlar zan nettiler.

“Allah küfürde ısrar edenleri doğru yola muvaffak kılmaz.”

Yani onların kendi tercihleri olan batılda sebatı Allah zorla değiştirmez.

38

Ey îman edenler! Size ne oldu ki:” Allah yolunda savaşa çıkın!” diye emredilince, hemen bulunduğunuz yere çakılıp kaldınız. Yoksa dünyayı âhirete mi tercih ettiniz? Ancak dünya nimetleri âhret nimetleri yanında çok bir şeydir.

“Ey îman edenler! Size ne oldu ki; “Allah yolunda savaşa çıkın!” diye emredilince, hemen bulunduğunuz yere çakılıp kaldınız,”

Âyetteki, (.....) kelimesi, çıkın manasındadır. (.....) kelimesi de aslında “Tesakaltüm” idi. Ancak “T” harfi “Se” harfine idğam olundu. Böylece sakın/harekesiz bir “Se” hâlini almış oldu. Başına bir vasıl/ulama hemzesi getirildi ki, okunabilmesi sağlanmış olsun. Çünkü sakın bir harfle okumaya başlama imkanı yoktur. Bu kelimenin manası ise, “ağırdan aldınız, yere çakılıp kaldınız, harekete geçmediniz,” demektir.

(.....) kavli ile söz konusu kelime (dünyaya) meyletme, yönelme ve sürekli kalıcılık manasını tazmin etmektedir. (.....) kelimesi, (.....) cer edatıyla müteaddi yani geçişli olmuştur.

Yani “siz dünyaya ve onun şehvi isteklerine yöneldiniz, meylettiniz ve seferin zorluk ve sıkıntılarından, vereceği yorgunluklardan rahatsızlık duydunuz” demektir. Ya da: “Siz kendi topraklarınızda ve yurdunuzda kalmaya yöneldiniz, meylettiniz” demektir.

Bu durumlar Tebük seferi sırasında olmuştu. Tebük seferine çıkıldığı dönem, oldukça zor ve sıkıntılı bir zamana rastlamıştı. Çünkü bir taraftan kıtlık baş göstermiş, bir taraftan aşırı sıcaklıklar ve bir taraftan da mesafenin oldukça uzak olması sebebiyle meydâna gelen zorluklar, düşman sayısının çokluğu vb., gibi nedenlerden dolay savaşa çıkmak onlara zor geliyordu. Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) herhangi bir gazveye, bir savaşa çıkacağı zaman onu genelde gizili tutardı. Hep gideceği yerin aksi istikametini işaret ederdi. Fakat bundan sadece Tebük seferi müstesnadır. Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bu sefere çıkılacağını ve istikâmetini hiç kimseden gizlemedi, açık olarak ilân etti ki, bu şekilde sefer için oldukça iyi hazırlanmalarını istedi.

“Yoksa dünyanın geçici nimet ve zevklerini âhirete ve onun daimi olan nimetlerine mi tercih ettiniz?” Âhret yurdu yerine dünyayı mı seçtiniz?

“Ancak dünya nimetleri âhret nimetleri yanımda çok az bir şeydir.”

39

Eğer cihada ıkmazsanız Allah sizi çok acıklı ve aşağılayıcı bir azap ile cezâlandım ve sizin yerinize, başka bir toplum getirir. Siz bu şekilde davranmakla Allah'a asla zarar veremezsiniz. Allah her şeye kâdirdir.

“Eğer cihada -savaşa- ıkmazsamz, Allah sizi çok acıklı bir azap ile cezâlarıdırır ve sizin yerinize başka bir toplum getirir. Siz bu şekilde davranmakla Allah'a asla zarar veremezsiniz.” İşte burada savaştan geri kalanlar, yavaş hareket edenler, işi alttan alıp umursamayanlar, gitmemek için ayak oyunlarına başvuranlar için büyük bir öfke ve tehdit yer almaktadır. Çünkü bu gibilere mutlak manada acıklı bir azap tehdidinden, söz edilmektedir. Bu her iki dünyayı da kapsayacak türden bir azaptır. Zira Allah bu kimseleri helâk edeceğini, bunların yerine onlardan daha hayırlı ve daha itâatkâr bir başka toplum getireceği uyansında bulunuyor. Dolayısıyla dinine yardım etmeleri konusunda yüce Allah'ın ayak direyenlere muhtaç olmadığını, onların işi ağırdan almalarının bu davaya bir leke ve eksiklik getirmeyeceğini belirtiyor.

Bir tefsire göre, (.....) kavlinde bulunan zamîr, Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) a râcidir. Çünkü yüce Allah, onu insanların her türlü tuzaklarından koruyacağına ve ona yardımda bulunacağına dair söz vermiştir, bu konuda vadi vardır. Şüphesiz Allah'ın vadettiği de mutlak olarak gerçekleşir.

“Allah her şeye kâdirdir.”

Yani değiştirmeye de, azâb etmeye de ve daha başka Şeylere de kâdirdir.

40

Eğer siz Allah'ın peygamberine yardım etmezseniz, Allah daha önce de o inkâr edenler onu çıkardığı zaman kendisine yardım ettiği gibi yine yardım eder. O iki kişiden biri olarak mağarada iken arkadaşına şöyle diyordu: “Sakın üzölme! Çünkü Allah bizimle beraberdir.” Nihayet Resûlüllahın gönlüne veren sekinetini indirdi, ve onu sizin görmediğiniz bir melekler destekledi de kafirlerin aşağılık kelimelerini sistemleriyle ilgili planlarını alaşağı etti. Allah'ın kelimesi ise hep yücedir. Çünkü Allah mülkünde hep güçlü ve yaptıklarında da hüküm ve hikmet sâhibidir.

“Eğer siz Allah'ın peygamberine yardım etmezseniz,” Yanında sadece bir tek kişi olduğu zaman ona yardım edenlere yardım ettiği gibi yine de yardım edecektir. Çünkü bundan sonraki cümle zaten bu gerçeğe işaret etmekte, buna delalet etmektedir. İşte bu gerçek göz ardı edilmesin.

“Allah daha önce de kendisine yardım ettiği gibi yine yardım eder.” Şimdi yani bu zamanda ona yardım ettiği gibi ileride, gelecekte de kendisine yardım edecektir.

“Hani -kâfirler onu arkadaşı ile birlikte (Mekke) den çıkardıklarında o, iki kişiden biri olarak mağarada iken arkadaşına şöyle diyordu: Sakın üzölme! Çünkü Allah bizimle beraberdir.”

Dikkat edilirse, âyette, Resûlüllahın Mekke'den çıkarılması işi kafirlere isnad olunmakta, onlara yüklenilmektedir. Çünkü Mekke müşrikleri onu Mekke'den çıkarmaya yeltendiklerinde yüce Allah da bu hususta, onun oradan çıkıp ayrılmasına izin vermişti. Sanki bu sebepten onu Mekke'den çıkaranlar onlar imiş gibi gösterilmektedir: Bu âyette geçen,

“İkinin ikincisi veya iki kişiden biri” ifadesi, âdeti,

(.....) (Mâide,73) “üçün üçüncüsü veya üçten biri” ifadesine benzemektedir. Âyette söz konusu edilen iki kişiden bir Allah'ın Resûlü, bizim Peygamberimiz Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem), diğeri de onun en yakın dostu, ilk halîfesi ve aynı zamanda kayınpederi Hazret-i Ebû Bekir'dir. Bu kavlin/ifadenin mensûb olması ise hâl olmasındandır. (.....) da, (.....) kavlinde bedeldir.

(.....) Mağara, in anlamına gelen bu kelime, burada Sevr dağının tepesinde oyuk hâlinde saklanmaya elverişli olan in, mağara, delil demektir. Bu dağ, Mekke'nin sağ tarafına düşen bir saatlik bir uzaklıktadır. Reşulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile Hazret-i Ebû Bekir bu mağara üç gün kaldılar.

Yine “Allah bizimle beraberdir” derken de, Allah yardımı ve himayesiyle, korumasıyla bizimledir, demektir.

Bir rivâyete göre müşrikler mağaranın kapısına kadar gelip dayandılar. Bu durum karşısında Hazret-i Ebû Bekir, Reşulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) a bir Şey olmasından dolayı endişe duymaya başladı da şöyle konuştu:

“Eğer bugün başına bir Şey gelirse, Allah'ın dini ortadan kalkar.” Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ise buna karşılık şöyle buyurdu: “Üçüncüleri Allah olan iki kişinin durumu hakkında nasıl böyle düşünebilirsin ki?” İbn Hacer diyor ki, “Ben bu ifadeyi bu Şekliyle bulamadım. Ancak Buhârî ve Müslim'de Hazret-i Ebû Bekir'den Şu Şekilde rivâyet olunmuştur, demiştir ki: “Baktım ki, müşriklerin ayak sesleri bizim tepemizdedir. Biz de mağaranın içinde bulunuyorduk. Bunun üzerine Resûlüllahne dedim ki; “ey Allah'ın Resûlü! Eğer onlardan biri şöyle bir ayaklarının ucuna bakıverse, mutlaka bizi görecek.” Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: “Ey Ebû Bekir! Üçüncüleri Allah olan iki kişi hakkında nasıl böyle düşünebilirsin ki?” (Bak. Haşiyetu'l-Keşşaf; -2/272)

Yine bir rivâyete göre Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) arkadaşıyla birlikte mağaraya girince yüce Allah iki güvercin gönderdi. Güvercinler mağaranın ağızında ya da aşağısında yuva kurup yumurtladılar. Bir örümcek de mağaranın ağızında ağını ördü.” Bezzâr rivâyet etmiştir. Nitekim Keşfu'l-Esrâr'da (1741) da böyledir. Taberânî de Mecmeuzzevaid'te (6/53) olduğu gibi rivâyet etmiştir.

Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle yakanyordu: “Allah'ım! Gözlerini kör et!” İbn Hacer bunu bulamadım, diyor. Bak. Haşiyetu'l-Keşşaf;2/272

Müşrikler mağaranın çevresinde dolanıp durdular ve fakat içine bakmayı akıl edemediler. Çünkü Allah onların gözlerini görmez kılmıştı, onu göremiyorlardı.

İlim sahipleri bu ayete dayanarak şöyle demişlerdir: “kim Ebû Bekir'in sohbetini yani sahabeliğini inkâr eder, kabul etmezse, o kimse küfre girmiş olur. Çünkü onu inkâr etmekle Allah'ın bu kelimasını inkâr etmiş olmaktadır. Ancak durum diğer sahâbe için böyle değildir.”

“Nihayet Allah, Resûlünün gönlüne sekinetini indirdi,” Âyetteki, (.....) kelimesi, Allah'ın peygamberinin kalbine huzur ve güven veren, moralini yükselten ve onu sakinleştiren ilham duygusudur ki, Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bu hâli yaşamaya başladığı an, artık kafirlerin ve müşriklerin kendilerine ulaşamayacaklarını anlamış ve kavramış bulunuyordu. (.....) kelimesindeki zamîr ile ya Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in gönlüne sekinet indirdi, güven verdi, demektir veya Hazret-i Ebû Bekir'in gönlüne güven verdi, manasınadır. Çünkü Hazret-i Ebû Bekir korku ve endişe içinde bulunuyordu. Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ise zaten kalben sakindi ve huzurluydu, tam bir güven içinde idi.

“Ve onu sizin görmediğiniz ordularla destekledi” Âyet mealinde de belirttiğimiz gibi ordudan kasıt meleklerdir. Melekler kafirlerin yüzlerini ve gözlerini onu görmekten menettiler, başka yönlerle çevirip görmelerini engellediler. Yahut Allah onu Bedir gününde, Ahzâb gününde ve Huneyn gününde meleklerle destekledi, demektir.

“Kafirlerin egemen kılmak istedikleri aşağılık kelimeleri/sistemleriyle ilgili planlarını -ve küfre davetlerini- alaşağı etti.”

“Allah'ın kelimesi/davası ise hep yücedir ve öyle de kaldı.” Allah'ın İslam dinine davette bulunması ise, en yüce davettir ve bu davet kıyamete kadar hep öyle devam edecektir. Burada geçen, (.....) zamîri, fasl zamîridir.

Kırâat imâmılarından Ya'kûb, (.....) sözcüğünü bundan öncekine atfetmek suretiyle mensûb olarak, (.....) olarak okumuştur.

Ancak bunu yeni bir giriş cümle olarak mübteda hâlinde okumak daha uygundur. Nitekim Allah'ın kelimesi hep yücedir ve yüce olmakta da hep daimdir.

“Çünkü Allah mülkünde hep güçlü ve yaptıklarında da hüküm ve hikmet sâhibidir.” O, kelimesine yani İslam davasına sahip çıkanları yardımıyla zafere erdirip üstün kılarıdır, hikmeti gereği müşrik ve kâfirleri de zelil ve perişan edendir.

41

Ey Mü'minler! Topyekün bir hâlde, piyade ve süvari olarak savaşa çıkın. Allah yolunda mallarınız ve canlarınızla gerektiği gibi cihad edin. Eğer bilerseniz bu (genel seferberlik ve Allah yolunda cihad emri hem dünyanız ve hem âhiretiniz bakımından) sizin için daha hayırlıdır.

“Ey Mü'minler! Topyekün bir hâlde, piyade ve süvari olarak savaşa çıkın.”

Âyette geçen, (.....) ve (.....) kelimeleri “ağırlıksız ve ağırlıklı” manalarına gelmekle birlikte burada daha geniş bir mana ifade etmektedirler. Şimdi bunları ele alalım. Savaşa istekli olduğunuz, gönüllü bulunduğunuz hâlde çıkın, size ağır ve zor gelse de çıkın. Ya da ister aile bireylerinizin sayısının azlığı itibariyle yükünüz hafif olsun, ister aile bireylerinizin sayılarının çok olması sebebiyle yükünüz ağırlaşmış olsun bunlara rağmen yine savaşa çıkın. İster silah gücünüz basit anlamda olsun, ister silah gücünüz fazla olsun bütün bunlara rağmen cihada çıkın. İster piyade/yaya olun, ister binitli olun, ister genç olun, ister yaşlı, ister cılız olun ister şişman, ister sağlıklı olun, ister hasta... bütün bunlara rağmen savaşa cihada çıkın.

“Allah yolunda mallarınız ve canlarınızla gerektiği gibi cihad edin.” Âyetin bu kısmıyla şayet imkan varsa hem mal ve hem de can ile veya duruma göre bu ikisinden biriyle ve ihtiyaç duyulduğu zaman Allah yolunda savaşmanın farz olduğu belirtilmektedir.

“Eğer bilerseniz bu (genel seferberlik ve Allah yolunda cihad emri, hem dünyanız ve hem âhiretiniz bakımından) sizin için -onu terketmekten- daha hayırlıdır.” O hâlde bunun sizin için daha hayırlı olduğunu biliyorsanız hemen ona koşun.

Şimdi tefsirini okuyacağımız âyet Tebük seferine kâtilmayıp geride kalan münâfıklar hakkında nâzil olmuştur. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

42

Ey Peygamber! (Senin davet ettiğin şey) kolayca elde edilebilecek bir dünya malı ve basit anlamda bir yolculuk/sefer olmuş olsaydı, (sefere kâtilmaktan geri kalan o münâfıklar) mutlaka seninle birlikte gelirlerdi. Ancak (Tebük seferine katılmak) onlara uzun ve yorucu bir yolculuk olarak göründü. Bununla beraber kendilerini yalan yeminlerle helâk edercesine Allah adına şöyle yemin edecekler: “Eğer düşmana karşı savaşma gücümüz ve imkanımız olsaydı kesinlikle sizinle birlikte çıkardık.” Halbuki Allah onların yalancılar olduklarını kesinlikle biliyor.

“Ey Peygamber! (Senin davet ettiğin şey,) kolayca elde edilebilecek bir dünya malı ve basit anlamda bir yolculuk/sefer olmuş olsaydı, (sefere kâtilmaktan geri kalan o münâfıklar,) mutlaka seninle birlikte gelirlerdi.” Burada geçen, (.....) kavlinden kasıt, karşına çıkan dünya çıkardan demektir.

Meselâ, “dünya hayatı hemen ortada ve meydanda olan bir arazdır, geçici bir menfaattir. Bundan iyi olan kimse de kötü olan kimse de yer, yararlanır” ifadesi gibi.

Yani davet olunan şey eğer hemen elde olunabilecek, kolayca kazanılacak ganimet türü bir şey olsaydı ve uzun sürmeyecek kolay ve basit bir yolculuk durumu söz konusu olsaydı, bu durumda seninle birlikte o yolculuğa çıkmaya mutlaka muvafakat ederlerdi.

Âyette geçen (.....) kelimesi, orta, yakın, mutedil, normal gibi manalara gelir.

“Ancak (Tebük seferine katılmak) onlara uzun ve yorucu bir yolculuk olarak göründü.” Bilindiği gibi savaş için hedeflenen yer oldukça meşakkatli ve zorlu, uzun bir yolculuğu gerektiriyordu.

“Bununla beraber kendilerini yalan yeminlerle helâk edercesine Allah adına şöyle yemin edecekler: Eğer düşmana karşı savaşma gücümüz ve imkanımız olsaydı kesinlikle sizinle birlikte çıkardık.”

Şüphesiz bunlar peygamberlikle ilgili delillerdendir. Çünkü Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Tebük seferi dönüşünden sonra olabilecekleri önceden haber vermişti Nitekim bu durum kendisinin bildirdiği şekilde meydana geldiğinde gelip olanı biteni söylediler.

(.....) kavli, (.....) kavline müteallik bulunmaktadır veya bu ifade onların ifadeleri cümlesindendir, her iki şekilde de tefsire uygundur.

Yani, “Yemin edecekler” ifadesiyle, “Sen Tebük seferinden geri dönüp Medine'ye geldiğin zaman o geride kalıp da savaşa kâtilmayanlar özür dilemek ve mazeret uydurmak için gelip sana şöyle diyeceklerdir: “Eğer düşmana karşı savaşma gücümüz ve imkanımız olsaydı kesinlikle sizinle birlikte çıkardık.” Veya, “Allah adına şöyle yemin edeceklerdi” ve “Eğer... gücümüz olsaydı...” diyeceklerdi.

(.....) kavli iki yeminin cevabı ve (.....) kelimesinin de şartının cevabı yerine geçmiştir. Âyette geçen, “İstitaa” kelimesinin manası, savaş için gerekli olan hazırlık ve donanım manasında değerlendirildiği gibi, aynı zamanda bedence olan güç ve kuvvet manasına da tefsir edilmiştir. Sanki bu davranışlarıyla bir hastalık belirtisi içine giriyor ve hastalık numarası yapıyorlar gibi. Yine burada geçen,

(.....) kavli, (.....) kavlinden bedeldir veya bundan hâldir.

Yani “helâk edercesine” demektir. Kısaca “Bunlar yalan yeminlerle kendilerini tehlikeye sokarcasma” anlamadır.

Yahut da (.....) kavlinden hâldir.

Yani; “canımızı tehlikeye sokmuş olsak da, bu zor ve sıkıntılı yolculuk sırasında yükleneceğimiz meşakatlere rağmen, canımızı tehlikeye atmış olsak bile mutlaka sizinle beraber çıkardık” demektir.

“Halbuki Allah onların yalancılar olduklarını kesinlikle biliyor.”

Yani konuşup gündeme getirdikleri sözlerinde ve konuşmalarında yalan söylediklerini muhakkak biliyor.

43

(Ey Peygamber!) Allah seni bağışlasın. Mazeret ileri sürenlerden kim doğru söylüyor ve kim yalan konuşuyor, durumlarını iyice ortaya çıkarmadan niçin kendilerine izin verdin?

“(Ey Peygamber!) Allah seni bağışlasın!” Bu ifade aslında bir zelle ya da dil sürçmesi sebebiyle bir kinayeli ifadedir. Çünkü af kelimesi bunun müradıdır, bir bakıma eş anlamlısıdır. Bu da karşısındakini kırmadan tatlı bir şekilde uyarmak ve ikaz etmek demektir. Çünkü yüce Allah önce yanlışı belirtmeden doğrudan ve direkt olarak peygamberini affettiğini belirterek söze başlıyor. Böyle bir hitapta ise, Hazret-i Peygamber (sa.v)’in diğer peygamberlere olan üstünlüğü ve fazileti, değeri vurgulanmış, bu gerçek dile getirilmiş bulunuyor. Çünkü yüce Rabbimizin bu manadaki bir hitabı başka peygamberler için -Allah’ın salat ve selâmı hepsinin üzerine olsun.- sözkonusu edilmemiştir.

“Mazeret ileri sürenlerden kim doğru söylüyor, kim yalan konuşuyor, durumlarını iyice ortaya çıkarmadan niçin kendilerine izin verdin?”

Âyetin, “niçin kendilerine izin verdin?” kısmı, af ile alâkalı söylenen kinayeli ifadeyi açıklamaktadır. Bunun asıl manası da şöyledir: “O münâfıklar savaştan geri kalmak ve evlerinde oturup durmak için senden izin istedikleri ve sana bir çok bahaneler uydurdıkları zaman, sen neden onlara izin verdin, onları oyalayıp izin vermeseydin olmaz mıydı?!” Çünkü bu sayede kim doğru söylüyor ve kim yalan konuşuyor, bu gerçek de senin tarafından meydana çıkmış olurdu:

Bir başka tefsire göre, Reşulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) yapmakla emrolunmadığı hâlde iki şey yaptı. Bunlardan birisi münâfıklara burada görüldüğü gibi savaştan geri kalmaları için izin vermesi, diğeri de, esir olarak aldığı kimselerden serbest kaimalarına karşılık fidye almış olmasıydı. İşte bu yüzden yüce Allah kendisini uyarmıştı.

Bu, aynı zamanda peygamberlerin kimi konularda içtihadta bulunmalarının câiz olduğuna dair bir delildir. Çünkü Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) bu karan kendi içtihadına dayanarak vermişti. Ancak bundan dolayı uyarılmasının sebebi, içtihadta bulunabilme yetkisi olmakla birlikte en önemli olan hususu, en efdal uygulamayı terketmiş olmasından dolayıdır. Dolayısıyla peygamberler en efdal olanı terkettiklerinden ötürü yüce Allah’tan azar ve uyan işitmişlerdir.

44

Allah’a ve âhiret gününe îman edenler mallarıyla ve canlarıyla cihada kâılmaktan geri kalmak için senden izin istemezler. Allah, kendisinden korkup emir ve yasaklarına bağlı olarak hareket edenlerin bütün durumlarına vakıftır.

“Allah’a ve âhiret gününe îman edenler, cihada kâılmaktan geri kalmak için senden izin istemezler. Allah kendisinden korkup emir ve yasaklarına bağlı olarak hareket edenlerin bütün durumlarına vakıftır.” Çünkü gerçekten inanmış olanlar, doğal olarak, cihada kâtilip kâtilmama konusunda senden izin gereğini duymazlar, onlar hemen bu göreve kâtilırlar. Dolayısıyla bunlar için en büyük sevap ve mükâfat vardır.

45

Ancak Allah'a ve âhiret gününe inanmayan ve kalpleri şüphe içinde olan münâfıklar cihada kâtilmamak için senden izin isterler. Zaten bunlar şüpheleri yüzünden bocalayıp dururlar.

“Ancak Allah'a ve âhiret gününe inanmayan ve kalpleri şüphe içinde olan münâfıklar cihada katılmamak için senden izin isterler.” Bu münâfıklar sayıca 39 kişi idiler. Bunlar dinlerinde şüphe ve şüphe taşıyan, akideleri bozuk olan kimselerdi. Hep huzursuz idiler.

“Zaten bunlar şüpheleri yüzünden bocalayıp dururlar.” Çünkü tereddüt hâli şaşkın olanların durmadan hep dile getirdikleri şeydir. Sebat durumu ise, uzağı görebilen basiret Erbâbı kimselerin hep konuştukları, gündemlerine taşıdıkları bir şeydir.

46

Eğer o münâfıklar gerçekten seninle birlikte cihada çıkmak isteselerdi, her türlü teçhizat ve donanım hazırlığına mutlaka girişirlerdi. Ancak Allah, onların seninle beraber savaşa çıkmalarını uygun bulmadı. Bu yüzden onları sizinle savaşa kâtilmaktan geri bıraktı da kendilerine: “Oturun oturanlarla beraber” denildi.

“Eğer o münâfıklar gerçekten seninle birlikte cihada- ve savaşa- çıkmak isteselerdi, her türlü teçhizat ve donanım hazırlığına mutlaka girişirlerdi.” Çünkü bunlar varlıklı idiler ve varlıklı hâlleri aynen devam ediyordu.

Burada âyetin bu, (.....) kavline olumsuzluk manası yüklenilmiştir.

Yani “o münâfıklar çıkmak istemediler, bunların savaşma kabiliyetleri de yoktur” demektir.

“Ancak Allah, onların seninle beraber savaşa çıkmalarını uygun bulmadı.” Savaş için harekete geçmelerine... Sanki burada şöyle deniliyor: “Onlar çıkmadılar. Fakat çıkmaktan geri adım attılar, yerlerine çakılıp kaldılar. Çünkü Allah onların savaş için kalkıp harekete geçmelerini doğru bulmadı.”

“Bu sebepten dolayı onları sizinle savaşa kâtilmaktan geri bıraktı da kendilerine:” Onları tembelleştirdi, savaşa karşı olan hareket duygularını zaafa uğrattı, isteksiz duruma getirdi. Âyette geçen, “Tesbiyt” kelimesi, “bir işten uzak durmak, el çektirip dokundurmamak kaydıyla onu işlememek ve yapmamak” demektir.

47

Eğer (münâfıklar) sizinle birlikte cihada çıkmış olsalardı, size kötülükten ve bozgunculuktan başka bir katkıları olmazdı. Olan bitenler-sebebiyle fitne çıkarmaya kalkışarak ve söz taşıyarak sizin aranızı bozmaya, (birliğinizi sarsmaya) koşuştururlardı. (Hatta) içinizden onların uyduracakları yalanlara kulak asacak kimseler de vardı. Allah zalimlerin açık ve gizli her şeylerini en iyi bilendir.

“Eğer (münâfıklar) sizinle birlikte cihada çıkmış olsalardı, size kötülükten ve bozgunculuktan başka bir katkıları olmazdı.” Buradaki istisna muttasıl istisnadır. Çünkü bunun anlamı: “Onlar size zarar, kötülük, bozgunculuk ötesinde bir yarar getirmezlerdi” demektir. Halbuki munkatı istisnada kural, müstesnanın yani dışta tutulananın, müstesna minhin yani kendisinden dışta bırakılanın cinsinden olmamasıdır. Meselâ; (.....) yani “size hayır değil, sadece zarar ve sıkıntı getirdi” gibi. Bu cümlede ise, müstesna minh yani kendisinden dışta tutulan zikredilmemiştir. İşte bu gibi durumlarda, istisna yani dışta bırakma olayı “Şey” kelimesinden olur ki, bu manada bir istisna da muttasıl istisna olur. Çünkü burada geçen (.....) kelimesi de bunun bazısıdır.

“Olan bitenler sebebiyle fitne çıkarmaya kalkışarak ve söz taşıyarak kesinlikle sizin aranızı bozmaya, (birliğinizi sarsmaya) koşuştururlardı.”

Yani münâfıklar eğer sizinle beraber savaşa kâtilmiş olsalardı, mutlaka aranızda bozgunculuğu yayma gayretine düşerler, lâf götürüp getirirlerdi. Bu şekilde aranızdaki birlik ve uyumu bozarlardı.

Nitekim deve hızlı hareket edince bunun için, Araplar, “Vedaa'l-Baiyru vad'an” ifadesini kullanırlar ve, “Evda'tuhu ene” onu ben hızlarırdım, harekete geçirdim, denir. Asıl mana şu demektir; “münâfıklar aranızda bineklerine hız kazandırdılar/kötü niyetlerini hızlıca yayarlar” . Bunun anlamı, onlar çok hızlı bir şekilde aranızda lâf götürüp getirirler, söz taşırlar, demektir. Çünkü binek üzerinde hareket eden elbette yaya yürüyenden daha hızlı hareket eder.

Bu kelimenin Mushafta yani Kur'ân'da yazılışı, bir elif harfi ziyadesi yani ilavesiyle, (.....) şeklindedir. Çünkü fetha harekesi, Arap yazısından/hattından önce elif harfiyle yazılırdı. “Arap Hattı, yazısı ise Kur'ân'ın nüzulüne yakın bir dönemde icat olunmuştu. Dolayısıyla sözkonusu elif harfi burada da varlığını sürdürmüştür. Bu durumda hemze şeklini elif olarak ve fetha harekesini de bir başka elif şeklinde yazarak devam ettirdiler. Nitekim bunun benzeri bir başka yazılış da, (Neml,21) âyetindeki: (.....) kelimesidir.

(.....) kavli, (.....) kavlinden hâldir. (.....) yani, “İçinize fitne sokarak bu şekilde aranızda bir anlaşmazlığın meydana çıkmasını, savaşa çıkma niyetinizi ve amacınızı bozmayı isterler, bu yola başvururlar.”

“(Hatta) içinizden onların uyduracakları yalanlara kulak asacak kimseler de vardı.”

Yani aranızda sizi dinleyen, konuştuklarınızdan haberdar olan söz taşıyan adamları olacağı gibi, onlar bu sözleri alıp diğerlerine götürüp ileteceklerdir.

“Allah zalimlerin açık ve gizli her şeylerini en iyi bilendir.”

48

Ey Peygamber! Aslında bu münâfıklar (Tebük savaşırından önce de) sana karşı bir çok zorluklar ve ihtilaflar çıkarmışlar ve senin aleyhinde nice yollara başvurmuşlardı. Nihayet sana hak/ilahi destek geldi ve onlar istemedikleri hâlde, Allah emrini/din ve şerî'atını onlara rağmen yüceltip hakim kıldı.

“Ey Peygamber! Aslında bu münâfıklar daha Tebük seferinden önce de sana karşı büyük zorluklar, ihtilaflar çıkarmışlar ve senin aleyhinde nice yollara başvurmuşlardı.”

Kimi zaman insanların îman etmelerini engellemişler, kimi zaman Akabe gecesinde olduğu gibi ansızın baskın ile öldürme girişiminde bulunmuşlardı. Uhut savaşındaki bozgun yoluyla da yine böyle bir denemeye girişmişlerdi. Senin davayı geçersiz ve anlamsız kılmak için her türlü tuzağa, hile ve desiseye başvurmuşlar, inananların senin hakkındaki olumlu kanaatlerini değiştirme çabalarına girişmişler, her yol ve hileyi denemişlerdi.

“Nihayet sana hak/ilahi destek geldi.” Yardımı ve takviyesi yetiştirdi.

“Ve onlar istemedikleri hâlde, Allah emrini/din ve şerî'atını onlara rağmen yüceltip hakim kıldı.” Dinini galip kıldı, şerî'atını yüceltti, hem de onlara rağmen bunu gerçekleştirdi.

49

(Ey Peygamber!) O münâfıklardan kimileri de senden: “Savaşa kâtilmamam için bana izin ver de, başımı belaya sokma, diye istekte bulunurlar. İyi bilin ki, böyle bir girişimde bulunmakla, zaten günaha girmişlerdir. Şüphesiz cehennem bütün kâfirleri kuşatmıştır.

“(Ey Peygamber!) O münâfıklardan kimileri de senden: savaşa kâtilmamam için bana izin ver de, başımı belaya sokma,” diye istekte bulunuyorlar.”

Âyetteki, (.....) kavli, beni fitneye düşürme demektir ki, bununla şöyle demek isteniyor: “Bana günah işletme, izin vermemekle beni günah işlemeye zorlama. Çünkü ben, eğer senden izinsiz olarak savaşa kâtilmayacak olursam, günah işlemiş olurum. İzin ver ki, böyle bir günaha bulaşmayayım.” Ya da bunun anlamı şudur: “Beni helâk olabileceğim bir şeye zorlama. Çünkü seninle birlikte eğer savaşa kâtilacak olursam, varlığım, her şeyim, ailem helâk olur, yok olup gider.”

Bir rivâyete göre münâfıklardan biri olan Cedd İbn Kays gelip şöyle dedi: “Kesinlikle Ensar da bilir ki ben kâdirilere, uçkuruna düşkün biriyim. Beni sarışın Rum dilberleriyle yoldan çıkarma. Ancak ben sana mal vereyim, sen de beni kendime bırak.”

“İyi bilin ki böyle bir girişimde bulunmakla, zaten fitneye düşmüşlerdir.”

Yani asıl fitne zaten onların şu anda içine girdikleri durumdur ki bu da savaştan geri kalma ve cihada kâtilmama fitnesidir.

“Şüphesiz cehennem bütün kâfirleri kuşatmıştır.”

Yani şu anda. Çünkü cehennemin onları kuşatma sebeplerinin tümü kendilerinde var olmuştur. Ya da kıyamet gününde cehennem onları tamamen kuşatacaktır.

50

(Ey Resûlüm Muhammed!) Eğer sana zafer ve ganimet türünden bir iyilik erişirse, bundan dolayı münâfıklar üzülürler. Eğer sana herhangi bir musibet, bir sıkıntı erişirse, bu defa: “İyi ki biz önceden tedbirlerimizi almışız, (çünkü kendimizi tehlikeye atmaktan kurtardık)” diyerek senin ve mü'minlerin başına gelen felaketten ötürü sevine sevine dönüp giderler.

(.....) (Ey Resûlüm Muhammed!) Eğer sana zafer ve ganimet türünden bir iyilik erişirse, bundan dolayı münâfıklar üzülürler.”

Yani kimi gazvelerde zafer ve ganimet elde edecek olursan münâfıklar bu yüzden üzülürler.

“Eğer sana herhangi bir musibet, bir sıkıntı erişirse,”

Yani kimi savaşlarda, Meselâ Uhut savaşırda görüldüğü gibi bir bozulma, bir şiddet ve bir sıkıntı ortaya çıkarsa, bu takdirde de,

“İyi ki biz önceden tedbirimizi almışız, (çünkü kendimizi tehlikeye atmaktan kurtardık,) diyerek”

Yani iyi ki biz oldukça dikkatli hareket etmişiz, uyanık davranmışız, şu anda almış olduğumuz tedbirle gerçekten ihtiyatlı olduğumuzu gösterdik demek suretiyle,

“Senin ve mü'minlerin başına gelen felaketten ötürü sevine sevine dönüp giderler.”

Yani münâfıklar toplumlarıyla ya da aileleriyle birlikte konuşmalarını sürdürdükleri yerden aynlıp giderlerken bu şekilde şımara şımara giderler.

51

(Ey Peygamber! Onlara) de ki: “Bizim için Allah'ın takdir ettiğinden başkası asla başımıza gelmez. O Allah, bizim yardımcımız ve işlerimizi düzene koyan yegane sâhibimizdir. Öyleyse mü'minler sadece Allah'a güvenip dayansınlar.”

“Ey Peygamber! Onlara de ki: Bizim için Allah'ın takdir ettiğinden başkası asla başımıza gelmez.”

Yani Allah bizim adımıza hayır veya şer olarak neyi murad etmişse başımıza gelecek olan da odur, başkası değil.

“O Allah, bizim yardımcımız ve işlerimizi düzene koyan sâhibimizdir.”

Yani bizi yöneten, idare eden, bizim üzerimizde hükümrân olan ve bizim de kendisinin hükümrânlığını kabullendiğimiz yüceler yücesi efendimiz ve Mevla'mızdır.

“Öyleyse mü'minler sadece Allah'a güvenip dayansınlar.” Burada mü'minlere düşen görev, başkalanna ve başkalannın sistemlerine değil, Allah'a ve O'nun dinine dayanıp güvenmeleridir.

52

(Ey Resûlüm Muhammed! O münâfıklara) de ki: “Sizin bizim hakkımızda düşündüğünüz iki iyilikten biri olan ya zafer kazanmak veya Allah yolunda şehit düşmekten başka bir şey mi? Bizim de sizin için beklentimiz (iki kötülükten biridir,) Allah'ın kendi katından size; ya gökten bir azap/cezâ indirmesi veya bizim elimizle (size

ölüm ve esareti tattırmasıdır.) O hâlde siz (bizim akıbetimizi) bekleye durun, biz de (sizin akıbetinizi) bekleyip duracağız.”

“Ey Resûlüm Muhammed! O münâfıklara de ki: Sizin, bizim hakkımızda düşündüpnüz, iki iyilikten biri olan ya zafer kazanmak veya Allah yolunda şehit düşmekten başka bir şey mi?” “Bizim için, beklentide bulunduğunuz iki güzel şeyden biri vardır, bunlar da ya zafer kazanmamız veya Allah'ın dinini hakim kılmak uğruna şehit düşmemizdir. Her ikisi de sonuçta bizim için mutluluktur.

“Bizim de sizin için beklentimiz (iki kötülükten biridir,) Allah'ın kendi katından size; ya gökten bir azap indirmesi veya bizim elimizle (size ölüm ve esareti tattırmasıdır.)” Gökten bir azap indirmesi, Meselâ ad ve Semûd toplumlarına gökten indirdiği bir azap ile onları cezâlarıdırıldığı gibi cezâlarıdırmasıdır. Bizim elimizle olacak olan azap ya da cezâlarıdırma ise, mealde de belirttiğimiz gibi ya bunların bizim ellerimizle öldürülmeleri veya esir edilmeleridir.

“O hâlde siz (bizim akıbetimizi) bekleyedurun, biz de (sizin akıbetinizi) bekleyip duracağız.” Yuka-nda işaret edip zikrettiğimiz hususları siz bizim için bekleyip görün, biz de sizin sonunuzun ne olacağını bekleyip göreceğiz.

53

(Ey Resûlüm! O münâfıklara) de ki: “Allah yolunda ister gönüllü, ister gönülsüz olarak harcayın, bu, sizden asla kabul olunmayacaktır. Çünkü siz, Allah'a itaatten uzaklaşmış, inatçı bir toplumsunuz.”

“Ey Resûlüm! O münâfıklara de ki: Allah yolunda ister gönüllü, ister gönülsüz olarak harcayın,” İyiliğin her çeşidini ve her yardımı Allah uğruna ismi altında, ister kendi isteğinizle, herhangi bir baskı olmaksızın yapın, ister şu veya bu manada bir baskı altında yapın, her ne ad ve unvan ile yaparsanız yapın, (.....) ve (.....) kelimeleri hâl olarak mensûbturlar. Kırâat imâmlarından Hamza ve Ali Kisâî, (.....) kelimesini ötreli olarak,

“Kürhen” okumuşlardır. Bu da haber manasında bir emirdir. Bunun manası da şöyledir: “İster kendi isteğinizle harcamada bulunup yardım edin, ister herhangi bir baskı yoluyla bunu yapın, bu, asla sizden kabul edilmeyecektir.” Bu, âdeta, (Tevbe,80) âyeti gibidir. Yüce Allah burada şöyle buyurmuştur:

(.....)

Yani. “Onlar için ister af dile, ister af dileme;.... Allah onları asla affetmeyecek.”

Ya da şâirin şu kavli gibi: (.....)

Burada şöyle denmek isteniyor: “İster bizi kötüle, ister bize iyi davran, her nasû davranırsan davran, biz seni ne kınar ve ne de sana buğzederiz..”

Nitekim, (.....) kavlinde görüldüğü gibi bunun aksi de câizdir.

Bunun kabul edilmemesi demek, şu demektir: “Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) onların vermek istediği yardımı ya da nafakayı onlara geri iade etti, onu onlardan kabul etmedi.” Yahut da bunun anlamı, “yaptıkları yardımları sebebiyle onlara bunun için bir sevap öngörmedi, bir sevap vermedi” demektir.

Âyette geçen, (.....) kelimesinin manası, “Allah ve Resûlünden bunlara herhangi bir zorlama yapılmaksızın, mecbur bırakılmaksızın” demektir. (.....)ise mecbur bırakılarak, zorunda tutularak demektir.

Burada ilzam yani mecbur bırakılma meselesinin, ikrah diye adlandırılmış olması, bu kimselerin münâfık kimseler olmaları yüzündendir. Çünkü münâfık olanların bir şeyi infak etme mecburiyetinde kalmış olmaları, bir bakıma onlar için infakta bulunmak gayet zor ve ağır geldiğinden ötürü buna ikrah denmiştir. Münâfıklar açısından, sanki bu yardım zor kullanılarak alınıyormuş gibidir.

“Çünkü siz, Allah'a itaatten uzaklaşmış, inatçı bir toplumsunuz.” Burada, “Çünkü siz, muhakkak siz” kavliyle, onların yardımlarının neden kabul edilmediğinin gerekçesi açıklanmaktadır. Çünkü bu toplum fâsık, isyankar, dik kafalı, inatçı bir toplumdur.

54

Münâfıkların bu yardımlarının kabul edilmeme nedeni şudur: Bunların gerçekten Allah'a ve Resûlüne inanmamaları (herhangi bir sevap beklentisi ve azap endişesi taşımaksızın sırf gösteriş için) ve üşene üşene namaza kâtilmaları, (cihad ve benzeri konularda) yardımda bulunurlarken de bunu istemeye istemeye yapmalarıdır.

“Münâfıkların bu yardımlarının kabul edilmeme nedeni şudur:” Kırâat imâmılarından Hamza ve Ali Kisâî, (.....) kelimesini (.....) harfiyle (.....) olarak okumuşlardır. (.....) ise, (.....) kelimesinin failidir. (.....) zamîri ile, (.....) kavli de onun iki mefulüdürler.

Yani: “Onların yardımlarının kabul edilmesinin reddi, sadece onların inkarları yüzündendir.” demektir.

“Bunların gerçekten Allah ve Resûlüne inanmamaları, (herhangi bir sevap beklentisi ve azap endişesi taşımaksızın sırf gösteriş için ve) üşene üşene namaza kâtilmaları, (cihad ve benzeri konularda) yardımda bulunurlarken bunu istemeye istemeye yapmaları.” Âyette geçen, (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğuludur.

“İstemeye istemeye, mecbur kalarak” kavline gelince, bu münâfıkların kıldıkları namaz ve yaptıkları yardımlar ile hiçbir zaman Allah'ın nıazını amaçlamadıkları gerçeğini belirtmek içindir. Ancak, bundan önceki âyette, (.....) yani isteyerek, gönüllü olarak kavli ile nitelenirlerken burada ise onların bu niteliklerine yer verilmemiş, bunun onlardan alınmış olmasının nedeni şudur; Bu kimselerin “İsteyerek veya gönüllü olarak yardım etmeleri” demek, bu münâfık kimselerin, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) tarafından bir baskıya maruz kalmaksızın veya onların liderlerinden bir baskı söz konusu olmaksızın kendiliklerinden getirip harcamalarıdır. Fakat onları böyle bir duruma getiren sebep ise, bunu arzulamaları veya böyle bir şeyi tercih etmeleri değil, kendib lerini böyle bir yardımda bulunmak mecburiyetinde hissetmeleri, moral açıdan böyle bir durumda kalmalarıdır.

55

(Ey Habibim! O münâfıkların) mallarının ve çocuklarının çokluğu seni imrendirmesin. Çünkü Allah dünya hayatında o mal ve çocuklar sebebiyle ancak onların azaplarını, (huzursuzluklarını ve cezâlarını artırmayı) ve canlarının da kafir olarak çıkmasını istiyor.

“Ey Habibim! O münâfıkların) mallarının ve çocuklarının çokluğu seni imrendirmesin. Çünkü Allah dünya hayatında o mal ve çocuklar sebebiyle ancak onların azaplarını, (huzursuzluklarını ve cezâlarını artırmayı...) istiyor.”

Bu âyette, “İmrenme” diye mana verdiğimiz “İcâb” kelimesi, bir şeyden memnun kalmak ve ondan dolayı hoşnut olmak anlamında aşırı sevinç, mutluluk ve hoşnutluk demektir. O şeyin güzelliği sebebiyle sonsuz bir haz duymak demektir. Dolayısıyla mana şöyle olmaktadır:

“Onlara verilmiş olan dünya ziyneti ve süsü seni onlara özentî içine sokmasın, onu güzel bulmayasın, ona imrenmeyesin. Çünkü yüce Allah onlara her ne vermiş ise, onları dünyada sırf bu yüzden birçok musibetlerle cezâlarındırmak ve azap çekirtmek için vermiştir. Yahut da o verdiklerini tüm hayır yollarına harcamak için verdiği hâlde, onlar bunu vermeyi istememektedirler, bundan memnunluk duymamaktadırlar, buna nza göstermemektedirler ve istemeye istemeye zoraki harcama ile azap olunuyorlar. Veya bunların mallarını yağmalanarak, çocuklarını esir düşürmekle azap edecektir. Ya da o malları biriktirmek, depolayıp kasalara doldurarak korumaya çalışmak, aşırı sevgi bağlayıp ondan harcamayıp cimrilik etmekle ve sırf bu yüzden o servetinin yok olma korkusunu taşımakla azaplarındıracaktır.” Evet, işte bütün bunlar insan için birer azap ve işkencedir.

“Ve canlarının da kâfir olarak çıkmasını istiyor.”

Yani ruhlarının da kafir olarak sıkıntı ve ızdırap çeke çeke çıkmasını, alınmasını diliyor. Çünkü, “Zühûk” kelimesi aslında “bir şeyin zorla çıkması” demektir.

Bu âyet, “Allah aslâh/en iyi, en yararlı olanı yaratır” görüşünün geçersizliğine delildir. Çünkü bu âyet ile: “Böyle kimselere servetin verilmesi, çok çocuk sâhibi olmaları bu kimseler için bir azap ve cezâlarıdırma sebebi, kafir olarak hayatlarını sonlarıdırma nedeni olduğu bildirilmiş olmaktadır. Bununla beraber yüce Allah'ın ma'siyet olacak şeyleri de murad ettiğini haber veriyor. Çünkü yüce Allah'ın azap etmeyi murad etmesi demek, bu, aynı zamanda yüce Allah'ın, kendisiyle azap olunacak şeyleri de dilemesi anlamındadır. Nitekim küfür üzere, yani kâfir olarak ölmelerini murad etmesi de bu nevidendir.”

56

(O münâfıklar yalan yere) Allah adına yemin ederek sizin gibi mü'min kimselerden olduklarını ileri sürerler. Halbuki onlar gerçekte mü'min değiller, (sadece inanmış gibi gözükmektedirler. Halbuki kalplerinde îmandan eser yoktur.) Fakat onlar (tıpkı kâfirler gibi bir uygulamaya tabi tutulacaklarından) korkan bir toplumdurlar.

(.....) (O münâfıklar yalan yere) Allah adına yemin ederek sizin gibi mü'min kimselerden olduklarını ileri sürerler. Halbuki onlar gerçekte mü'min değiller, (sadece inanmış gibi gözükmektedirler. Halbuki kalplerinde îmandan eser yoktur.) Fakat onlar (tıpkı kâfirler gibi bir uygulamaya tabi tutulacaklarından) korkan bir toplumdurlar.

Yani bu münâfıklar da kendilerinin Müslüman kimselerden olduklarını savunurlar. Fakat onlar aslında, öldürülmekten, müşriklere ve kafirlere uygulanan cezâlardan korktukları için böyle bir davranış sergiliyorlar. Esasen inanmadıkları hâlde takiyye yaparak müslüman olduklarını söylüyorlar.

57

Eğer (o münâfıklar) korunmak için sığınabilecekleri bir yer veya kapanacakları mağaralar ya da gizlenecekleri bir delik bulabilselerdi, (savaşa kâtilmamak için tıpkı yularından boşanmış yabani kısrak misali) derhal o tarafa dönüp hızlıca koşarak oraya doğru giderlerdi.

“Eğer (o münâfıklar) korunmak için sığınabilecekleri bir yer,” Meselâ bir dağın tepesinde veya bir kalede yahut bir adada her bakımdan sağlam, korunan bir sığınak, “veya kapanacakları mağaralar” inler “ya da gizlenecekleri bir delik bulabilselerdi,” saklanacakları bir gedik bulabilselerdi;

“(Savaşa kâtilmamak için tıpkı yularından boşanmış yabani kısrak misali), derhal o tarafa dönüp hızlıca koşarak oraya doğru giderlerdi.”

Burada geçen, (.....) kelimesi, “Duhul” kelimesinden türemedir ve iftial babındandır. (.....) kavli, ona doğru mutlaka yönelirlerdi, demektir. (.....) kavli ise, hiçbir şeyin kendilerini geri çeviremeyeceği şekilde son hızla koşup gitmek demektir. Bu “Cumuh/Cemuh” kelimesi, yulardan boşanmış yabani kısrak/at anlamındadır.

58

(Ey Resûlüm Muhammed! O münâfıklardan) kimileri de sadakalann-(yardımların) bölüştürülmesi ve dağıtımı konusunda seni ayıplayıp sana dil uzatırlar. Eğer o yardım ve sadakalardan (istenildiği kadar) kendilerine verilirse bundan memnun kalırlar. Eğer kendilerine verilmezse hemen kızarlar.

“Ey Resûlüm Muhammed! O münâfıklardan kinlileri de sadakalann-yardımların bölüştürülmesi ve dağıtımı konusunda seni ayıplayıp dil uzatırlar.” Sadakalann ya da yardımların bölüştürülmesinde seni kusurlu bularak ayıplarlar ve sana dil uzatırlar.

“Eğer o yardım ve sadakalardan (istenildiği kadar) kendilerine verilirse, bundan memnun kalırlar. Eğer kendilerine verilmezse, hemen kızarlar.”

Âyette yer alan, (.....) kelimesi, müfacee içindir, yani “ansızın, hemen” gibi manalara gelen bir kelimedir.

Yani; “Eğer sadakalardan kendilerine bir şey verilmezse hemen aniden değişiverip kızarlar.” Burada münâfıkla tanıtıldığı gibi, bunların din adına değil de hep kendi adlarına ve çıkarlarına göre memnuniyet veya

hoşnutsuzluk gösterdikleri anlatılmaktadır. Kendilerinin ve ailelerinin çıkarları sözkonusu olduğunda hoşnutluk veya hoşnutsuzluklarını gösteriyorlar. Çünkü Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Mekke halkına ganimetleri veya sadakalan dağıttığı o gün, ganimetlerden daha fazla pay dağıtmak suretiyle onları kazanmak istiyordu, münâfıklar ise bundan sıkıntı duymaya ve rahatsız olmaya başlamışlardı.

59

Eğer (bu münâfıklar) Allah ve Resûlünün kendilerine verdiği ganimet ve yardımlara rıza gösteterselerdi ve: “Allah bize yeter, Allah yakın gelecekte bize fazlından ve kereminden daha fazlasını da verecektir, Resûlü de (bize önceki verdiklerinden daha fazlasını sağlayacaktır.) Biz sadece Allah'ın rızasına ve hoşnutluğuna talibiz” deselerdi, elbette kendileri için daha hayırlı olurdu.

(.....) Eğer (bu münâfıklar) Allah ve Resûlünün kendilerine verdiği ganimet ve yardımlara rıza gösteterselerdi ve: “Allah bize yeter, Allah yakın gelecekte bize fazlından ve kereminden daha fazlasını da verecektir, Resûlü de (bize önceki verdiklerinden daha fazlasını sağlayacaktır.) Biz sadece Allah'ın rızasına ve hoşnutluğuna talibiz” deselerdi, elbette kendileri için daha hayırlı olurdu.

Bu âyette geçen, (.....) kelimesinin cevabı mahzûf bulunmaktadır.

Bu şu şekilde takdir olunmaktadır: (.....) Manası da şöyledir: “Eğer onlar, Resûlüllah tarafından yapılan dağıtımda kendilerine isabet eden ganimet payına rıza gösteterselerdi, az da olsa verilen bu pay ile gönülleri hoş olsaydı ve: “Allah'ın fazlı ve istediği şey bize yeter” deselerdi... “Bize Allah'ın bizim için belirlediği pay yeter, O bizi bir başka ganimetle de rızıklandıracaktır. Nitekim Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) de bize bugün verdiğinden çok daha fazlasını da başka bir zaman verecektir. Çünkü biz, “Allah'ın fazlından bizi zengin kılmasına talibiz” demiş olsalardı, bu, onlar için daha iyi olurdu.

Bundan sonra yüce Allah sadakalann yani zekâtın kimlere verileceğini aşağıdaki âyette şöyle açıklamaktadır:

60

Sadakalar Allah tarafından emredilen kesin bir farz ve bir hüküm olarak; (hiçbir varlıktan bulunmayan) fakirlere, (kıt- kanaat geçimlerini sürdürebilen yoksullara/miskinlere, zekât toplamakla görevli kılınan yetkililere, kalpleri İslam'a ısındırılmak istenen kimselere, (özgürlüklerim elde etmeye çalışan) esir ve kölelere, borç yükü altında kalıp da ödeyemeyecek durumda olanlara, Allah yolunda cihad edenlere ve (kendi ülkesinde zengin bile olsa) yolda kalmış kimselere âittir. Çünkü Allah yarattığı kullarının durumlarını en iyi bilen ve hikmeti gereği işlerini düzenleyendir.

“Sadakalar/zekâtlar; (hiçbir varlıkları bulunmayan) fakirlere, (kıt-kanaat geçimlerini sürdürebilen) yoksullara/miskinlere,.... âittir.”

Bu âyette, eğer dikkat edilirse, sadakalar ya da zekâtlar cins itibariyle birkaç sınıfla sınırlanmıştır bulunmaktadır. Zekât sadece bu sınıflara âittir. Bunlardan başkalanna verilemez. Sanki burada, “Sadakalar ancak onlar içindir, başkalan için değil” denir gibidir. Meselâ, “hilafet hakkı sadece Kureyş'e âittir” cümlesi gibi. Sen böyle bir ifade ile, “hilafetin Kureyş kabilesinden başkasına verilemeyeceğini” dile getirmiş olmanız ve bu hakkın yalnızca bunlara âit olduğunu söylemekteisin. İşte âyetin ifade ettiği mana buna benzer bir ifadedir.

Bunun yanında zekâtın bütün sınıflara verilebilme ihtimali olduğu gibi, sadece bunlardan bir kısmına verilme ihtimali de vardır. Nitekim bizim Hanefî mezhebimizin görüşü bu merkezdedir.

Huzeyfe, İbn Abbâs ve ayrıca sahabeden ve tabiinden de bazılarının gelen rivâyete göre şöyle demişler: “Bu sınıflardan hangisine vermek istersen, bu, senin için yeterlidir.” Ancak İmâm-ı Şâfiî'ye göre mutlaka burada ismi geçen sınıfların tamamına verilmelidir. Bu da İkrime'nin rivâyetidir.

Fakir: Az buçuk imkanı olup da dilenmeyen ihtiyaç sâhibi kimse demektir. Çünkü şöyle ya da böyle günlük ihtiyacını karşılayandır.

Miskin: Dilenmek suretiyle geçimini kazanan kimsedir. Çünkü dilenmediği gün açtır. Zira hiçbir mal varlığı bulunmayandır. Fakire göre maddî durumu çok daha zayıf olan kimse demektir.

Ancak İmâm-ı Şâfiî'ye göre bunlar tam tersidir.

Yani miskin için yapılan tarif fakir için geçerlidir. Çünkü asıl hiçbir şeyi olmayan odur. Fakir için yapılan tarif ise miskin için geçerlidir. Çünkü bu kimse günlük ihtiyacını az-çok karşılayabilen kimsedir. İmâm-ı Şâfiî de bunu bu şekilde tefsirlemektedir.

“Zekât toplamakla görevli kılınan yetkililere,”

Yani halktan zekât toplamaları için İslam Devleti tarafından görevlendirilen zekât memurlarına, “Kalpleri İslam'a ısındırılmak istenen kimselere,” Bunlar Arap Toplumu arasında bir takım hatırı sayılır kimselerdir. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bu gibileri İslam'a kazanmak için, onlara maddî imkanlarına rağmen zekât vermiştir. Nitekim onlardan kimileri Müslüman olmuşlardır. Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) onların İslam'da sebat etmeleri, dönüş yapmamaları için onlara bu fondan yardım ederdi.

Yine bu fondan Müslüman olmaları ihtimali bulunan kafirlere, sırf onları İslam'a ısındırmak ve kazanmak için yardım yapılabilir. Ya da Müslümanlığı kabul etmişlerdir ama, pamuk ipliğiyle bağlı bulunmaktalar, işte onları da kazanmak için bu madde işletilerek yardım yapılabilir.

“(Özgürlüklerini elde etmeye çalışan) esir ve kölelere,” Bir takım köleleri satın alıp özgürlüklerine kavuşturmada veya anlaşmalı köle olup da özgürlükleri için çalışan Mükatep kölelere de verilir.

“Borç yükü altında kalıp da ödeyemeyecek olanlara,” Borç yükü altında beli bükülmüş, borç kendilerini dize getirmiş olanlara, “Allah yolunda cihad edenlere” savaşı askerlerin fakir ve yoksul olanlarına, hac görevinden dönüş imkanını kaybeden hacılara “Ve (kendi ülkesinde zengin bile olsa) yolda kalmış kimselere âittir.” Elinde mali herhangi bir gücü olamayan yolcuya. İşte zekât bu sekiz sınıfa âittir.

Dikkat edilirse ilk dört maddenin başında, (.....) cer edatı olduğu hâlde, son dört madde ise, (.....) cer edatıyla devam etmektedir.

Yani (.....) harfinden (.....) harfine geçilmiştir. Bunun nedeni, bu son dört sınıfın ilk dört sınıfa göre daha çok öncelikli olduklarını ve zekâta bunlara mutlaka öncelik tanınması gerektiğini bildirmek içindir. Çünkü, (.....) edatı bir şeyi içine almak, ona kap vazifesini görmek, manasınadır. Dolayısıyla bu edat ile, sadakalann ya da zekâtların öncelikle bu dört sınıfa verilmesi bunlar içinden de son iki sınıfa verilmesi daha önceliklidir ve önemlidir. İşte bu noktaya dikkat çekilmesi için bu edat getirilmiştir. Bu kimselere sadaka verilmesi düşüncesi, hakim kılınmak istenmiştir.

Ayrıca, (.....) kavlinde, (.....) edatının tekrarı ise, bu iki sınıfın, yani “Allah yolunda cihad edenlerle, yolda kalmış olanlar” bundan önce geçen iki sınıfa yani köle ve borçlulara göre öncelikli olmalarına dikkat çekmek içindir. Zekâtın bu iki sınıfa verilmesin de fazilet ve tercih bakımlarından öncelik vardır.

Bu âyetin münâfıkların geniş bir şekilde ele alındığı ayetlerle bir araya gelmiş olması, şu gerçeğe dikkat çekmek maksadıyladır: Sadakalann ya da zekâtların verileceği yerlerin burada ismi geçen sınıflar olduğunu göstermek ve bu sınıflar dışında başkalanna verilemeyeceğini göstermek içindir. Böylece ismi geçen sınıflardan başkalannın kesin olarak bu harcama kalemine göz dikmemelerini net olarak göstermektir. Aynı zamanda münâfıkların böyle bir şeyden pay almalarının mümkün olmadığını ve bu harcama kaleminden kendilerine bir pay verilmeyeceğini de onlara kesin bir dille bildirmektir. O münâfıkların bunda hakları yoktur ve bu zekâtın onlara herhangi bir pay mümkün değildir. O hâlde bu münâfıklar neden zekât hakkında durmaksızın ileri geri konuşup bunu dillerine dolayıp duruyorlar ve neden bunun dağıtımını yapan kimseyi, Resûlullahnû dillerine hedef seçiyor, onu kınayıp üzüyorlar?

Müellefe-i Kulüp diye geçen ve kalpleri İslam'a ısındırılmak istenenler diye Türkçeleştirdiğimiz bu madde, Hazret-i Ebû Bekir'in -Allah kendisinden râzı olsun- halîfelîği döneminde sahabenin icmaîyle, kaldırılmıştır. Çünkü artık yüce Allah, İslam'ı hakim ve güçlü kılmıştır, o türden kimselere ihtiyacı kalmamıştır. Hüküm, özel

bir durum sebebiyle makul bir gerekçeyle dayanılarak sabit olması durumunda, yeniden uygulanabilir ve sözkonusu makul durumun ortadan kalkmasıyla da sona erer.

“....Allah tarafından emredilen kesin bir farz ve bir hüküm olarak;....” Bu ifade müekked mastar manasındadır.

Çünkü, “Sadaklar... fakirlere... âittir.” Kavlinin manası şöyledir: “Allah zekâtı onlara has kıldı.”

“Çünkü Allah, yarattığı kullarının durumlarını -maslahatını- en iyi bilen ve hikmeti gereği işlerini -nasıl bölüştürme yapılacağını- düzene koyandır.”

61

Yine (o münâfıklardan) kimileri Resûlüllahnü üzme için: “O her söyleneni dinler bir kulak” diyorlar. De ki: “Evet, o sizin için hayırlı olanı dinleyen dikkatli bir kulaktır. Allah'a îman eder ve mü'minlere de güvenir. İçinizden îman edenler için de bir rahmettir.” (Söz ve davranışlarıyla) Resûlüllahne eza edip incitenler var ya, işte onlar için (cehennem ateşinde) acıklı ve elem veren bir azap vardır.

(.....) kelimesi ile, her duyduğunu ve dinlediğini doğrulayan, tasdik eden, kim ne söylerse, söylediğini kabul edip ona inanan kimse kasdedilmektedir, çünkü kelime bu manada dır. Kendisine işitme organı olan kulak adının verilmesi, sanki o “tamamen bir dinleme, işitme organı veya aracı gibidir”, anlamı yüklenmektedir. Bununla Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Hazret-i Muhammed'i üzme amacını gütmüşlerdir. Çünkü Hazret-i Peygamberi üzme ifadeleri, münâfıkların ona: “O herkesi dinleyen kulaktır” demeleridir. Onların böyle söylemekten asıl amaçları, bununla Resûlüllahnü kötülemek ve üzme istemeleridir. Halbuki Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) gerçekten selim ve temiz kalpli, izzet ve şeref sâhibi, olan zatlardan bir zâttır. Yüce Allah buna, onun için bir övgü olan şu açıklama ile açıklık getirerek şöyle buyurmuştur:

“De ki: Evet, o sizin için hayırlı olanı dinleyen dikkatli bir kulaktır.” Bu, âdeti şu ifade gibidir: “O hep dürüst bir adamdır, ondan sadece doğruluk sadır olur” gibi. Böyle söylemekle o kişinin mükemmel ve sâlih, çok değerli bir kimse olduğu belirtilmek istenir. âdeti şöyle denmektedir: “Evet, o bir kulaktır, ancak o ne güzel bir kulak.” Aynı zamanda bununla şu ifade de kasdedilmiş olabilir: “Evet, o hayırda, iyilikte ve hakkı dinlemede, hakkın uygulanmasında, dinlenmesi gerekli olan ve kabul edilmesi lazım geleni dinleyen bir kulaktır. Yoksa o, bunlar dışında olan bir kulak değildir.”

Yüce Allah, daha sonra onun hayır dinleyen ve duyan bir kulak olduğunu âyetin devamındaki şu ifadelerle tefsîr edip tefsirlüyor:

“Allah'a îman eder”

Yani elindeki delillere dayalı olarak o, Allah'ı doğrular “ve mü'minlere de güvenir;” İster Muhacirlerden olsun, ister Ensar'dan olsun, bunların samimi ve ihlas sâhibi olanlarını dinler ve onların söylediklerini de kabul eder.

Burada, (.....) kavlindeki, (.....) fiili “b” cer edatıyla müteaddi hale getirilmiştir. Çünkü bununla Allah'ı tasdik etmek, onu doğrulamak manası kasdolunmuştur ki, bu, küfrün yani inkarn zıddı karşıtıdır.

Ancak, (.....) kavlinde ise, (.....) kelimesi, “lam” cer edatıyla müteaddi olmuştur. Çünkü burada istenen şey, mü'minlerin dinlenmesi, onlara kulak verilmesi ve güvenilmesidir. Onların Resûlüllahne söylediklerinin hakkının teslim edilmesidir. Hazret-i Peygamberin onları doğru kabul etmesi ise; mü'minlerin Resûlüllah yanında dürüst insanlar olarak kabul edilmeleridir. Meselâ şu ifadeyi bir incelemeyiz misin? Bak burada ne buyuruluyor: “Sen bize inanmazsın.” (Yûsuf,17) Nasıl da “B” harfinden uzaktır?

“İçinizden îman edenler için de bir rahmettir.” Burada, (.....) kelimesi, (.....) kelimesi üzerine ma'tûf bulunmaktadır. Kırâat imâmlarından Hamza, (.....) kelimesini, kelimesi üzerine atfederek, “rahmetin” olarak okumuştur.

Yani, “O hayırlı bir kulaktır, dinleyicidir ve o aynı zamanda rahmet ve merhamet kulağıdır da, ondan bu ikisi dışında başka bir şey duyulmaz ve dinlenmez” ve o, “İçinizden îman edenlerden” onu kabul eder.

Yani “ve O, içinizden îman edenler için bir rahmettir.” Ey münâfıklar! İçinizden inandıklarını açıklayanlar için de bir rahmettir. Çünkü o, sizin görünürde inanmış hâlinizi îman etmiş gibi kabul etmekte, sırlarınızı açığa vurmamaktadır. O, müşriklere uyguladığını size uygulamamaktadır. Ya da o, mü'minler için de rahmettir. Çünkü onları küfürden, inkârcılıktan kurtarıp îmana kavuşturmuştur. Dünyada îman etmiş olmaları sebebiyle de kıyamet gününde bu samimi mü'minlere şefâat edecektir.

“(Söz ve davranışlarıyla) Resûlüllahne eza edip incitenler var ya, işte onlar için- hem bu dünyada ve hem de âhirette- (cehennem ateşinde) acıklı ve elem verici bir azap vardır.”

62

Yine (o münâfıklar) yanınıza geldiklerinde, sırf sizi memnun etmek için, (daha önce Peygamber hakkında sarfettikleri sözleri, yalan yere) yemin ederek (inkâr ederler.) Halbuki eğer onlar gerçekten îman etmiş olsalardı, her şeyden önce Allah'ı ve Resûlünü memnun etmeleri gerekirdi.

“Yine (o münâfıklar) yanınıza geldiklerinde, sırf sizi memnun etmek için, (daha önce Peygamber hakkında sarfettikleri sözleri yalan yere) yemin ederek (inkâr ederler.)”

Hitap burada mü'min kimselerdir. Münâfıklar Hazret-i Peygamber hakkında hep iğneleyici ve dokundurucu laflar edip duruyorlardı ve onlar cihaddan geri kalmak için bir takım bahanelere başvuruyorlardı. Bütün bu yaptıklarından sonra gelip özür diliyorlardı ve mazeretlerini de ettikleri yalan yeminlerle pekiştirmek yoluna giderek, böylece mazeretlerinin kabulünü istiyorlardı. Bir de böylece mü'minleri de hoşnut etmek yolunu tutuyorlardı. İşte bu sebepten ötürü o münâfıklara şöyle denildi:

“Halbuki eğer onlar gerçekten îman etmiş olsalardı, her şeyden önce Allah'ı ve Resûlünü memnun etmeleri gerekirdi.”

Yani, ileri sürdükleri gibi eğer gerçekten mü'min kimseler idiyse, o hâlde her şeyden önce itâat etmek ve emirlerine karşı uygun davranmak suretiyle Allah'ı ve onun elçisini memnun etmeleri, gerekirdi. Burada, (.....) kelimesindeki zamîr müfret/tekil olarak getirilmiştir. Bununla sadece Allah'ı memnun etmeleri gerekirdi, gibi bir manaya gidip Resûlünü bunun dışında tutmak söz konusu değildir. Çünkü Allah'ın rızası ile Resûlünün rızası arasında herhangi bir fark, bir ayrıcalık bahis konusu değildir. Her ikisi de tek şey hükmünde değerlendirilmektedir ve öyle değerlendirilir.

Yani birinin rızası ötekini rızası demektir. Meselâ bu, şu ifadeye benzer: “İhsanu Zeydin ve İcmaluhu Neaşanı”

Yani “Zeydin yaptığı iyilik ve güzelliği, bana hayat verdi, beni yüceltti.” Ya da âyetin bu kısmının manası şöyledir: “Allah'ı memnun etmeleri gerekirdi, nitekim Resûlünü de aynı şekilde memnun etmeleri icab ederdi.”

63

(Münâfıklar) hâlâ bilmiyorlar mı ki, Kim Allah'a ve Resûlüne karşı çıkıp düşmanlık ederse, elbette onun için, içinde ebedî olarak kalacağı cehennem ateşi vardır. En büyük rezalet ve en büyük zillet de budur.

“(Münâfıklar) hala bilmiyorlar mı ki,” Münâfıklar, durumun, ve vaziyetin nasıl olduğunu hala kavrayıp anlamadılar mı?

“Kim Allah'a ve Resûlüne karşı çıkıp düşmanlık ederse,” Kim ihtilaf çıkararak Allah ve Resûlüne karşı haddini aşarsa, (.....) kelimesi mufaale babından olup, “el-Hadd” kelimesinden alınmadır. Tıpkı, “el-Meşakkatu” kelimesi gibi. Bu kelime de, “el-Şakk” kelimesinden türemedir.

“elbette onun için, içinde ebedî olarak kalacağı cehennem azâbı vardır. En büyük rezalet ve en büyük zillet de budur.” Âyetin bu kısmında yer alan, (.....) kavlinde haber mahzûftur.

Yani bu, “Fe hakkun enne lehu” demektir. “Onun asıl hakkı/layık olduğu şey/cezâ.... dır.”

64

Münâfıklar, kalplerinde (gizledikleri nifakı mü'minlere) bildiren bir sûrenin indirilmesinden, hep çekinip korkarlar. (Ey Peygamber bir tehdit olarak onlara) de ki: “Siz istediğiniz gibi alay edin bakalım! Sizin o endişe duyduğunuz şeyleri Allah muhakkak meydana çıkaracaktır.”

“Münâfıklar, kalplerinde (gizledikleri nifakı mü'minlere) bildiren bir sûrenin indirilmesinden hep çekinip korkarlar.” Âyetin başında yer alan (.....) kelimesi haber manasında emirdir.

Yani, (.....) olup manası: “Münâfıklar çekinip korksunlar” demektir. Bir de kırâat imâmlarından Mekke ve Basra okulu imâmları, (.....) kelimesini, (.....) olarak şeddesiz okumuşlardır, (.....) kavli, “kalplerinde gizledikleri küfür ve nifakı” manasınadır. zamîrler ise münâfıklara âittir. Çünkü sûre onların hâlini ortaya koymak için indiğine göre, onların aleyhlerinde nâzil olmuş demektir. Bunun delili,

“(Ey Peygamber! Bir tehdit olarak onlara) de ki: Siz istediğiniz gibi alay edin bakalım!” kavlidir. Veya ilk ikisi mü'minler hakkında, üçüncüsü ise, münâfıklar hakkındadır. Uygun olanı da budur. Çünkü mana ona doğru yönelmektedir.

(.....) kavli, mealde de işaret ettiğimiz gibi bir tehdit emrini içermektedir.

“Sizin o endişe duyduğunuz şeyleri Allah, muhakkak meydana çıkaracaktır.” Korktuğunuz ve endişe duyduğunuz şeyi Allah mutlaka ortaya çıkaracaktır.

Yani, “Siz nifakınızın, ikili oynamanızın ortaya çıkmasından rahatsızlık duyuyorsunuz.” Bilindiği gibi münâfıklar, yüce Allah'ın vahiy yoluyla haklarında indireceği ayetlerle kendilerini rezil rüsvay edeceğinden, İslam ve Müslümanlar ile alay etmelerini açıklamasından hep korkup durmuşlardır. Hatta içlerinden kimisi de, “Ben, hakkımızda herhangi bir âyetin, bir sûrenin indirilip bizi rezil etmesinden, meydana çıkıp yüz sopa atılarak dövülmemi isterim” demiştir.

65

(Ey Peygamber!) Eğer (o münâfıklara) sorarsan (özür baha nesiyle) şöyle derler: “Biz yalnızca yol boyunca teselli bulalım ve yorgunluk hissetmeyelim diye aramızda şakalaşıyorduk.” Onlara de ki: (“Başka bir konu bulmayıp da) Allah'ın dini, âyetleri ve onun peygamberi ile mi alay ediyorsunuz?”

“Ey Peygamber! Eğer (münâfıklara) sorarsan, (özür bahanesiyle) şöyle derler: “Biz yalnızca aramızda şakalaşıyorduk,” Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Tebuk seferi için hareket hâlinde iken önünde de münâfıklardan bir grup hareket hâlindeydiler. Bunlar aralarında şöyle konuşuyorlardı: “Şu zavallı adama bakın hele! Haline bakmıyor da, Şam'ın/Suriye'nin saraylarını ve kalelerini fethetmeye soyunmuş. Bu, hiç başanacak bir şey mi ki? Şüphesiz bunun gerçekleşebilmesi oldukça uzak bir ihtimaldir.”

İşte yüce Allah, peygamberini bu konuşmadan haberdar etti de bunun üzerine, ilerisinde hareket hâlinde bulunan bu kimselere: “Ey önümde yürümekte olan topluluk! Bana doğru gelin, bana” diye seslendi. Hepsisi de ona geldiler.. Geldiklerinde Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) onlara şöyle konuştu: “Şöyle şöyle konuşanlar, sizler değil misiniz?” Onların Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in sorusuna verdikleri karşılık şöyle idi: “Ey Allah'ın Peygamberi! Hayır, vallahi öyle değil. Biz senin ve ashâbın hakkında herhangi bir şey konuşuyor değildik. Bizim kendi aramızda, konuşmamız yolculuğumuzda yol yorgunluğunu hissetmememiz şakalaşmamızdı.”

Yani, “Onlara soracak olursan” ve kendilerine: “neden bunları konuştunuz?” diyecek olursan, mutlaka şöyle derlerdi: “Biz sadece yol esnasında öylene lafa dalmıştık ve aramızda şakalaşıyorduk. “Bak. İbn Kesîr, Tefsîr: 2/455.

(.....) (Ey Resûlüm Muhammed! “Onlara) de ki: (Başka bir konu bulmayıp da) Allah'ın dini, âyetleri ve onun peygamberi ile mi alay ediyorsunuz?” Sakın onların mazeretlerine, özür dilemelerine bakma, çünkü onlar bu konuda yalan söylemektedirler.

Dolayısıyla buradaki ifade ile sanki bu münâfıklar, alay ettiklerini, böyle bir durumun kendilerinde var olduğunu itirafta bulunmuş gibi gündeme getiriliyor. Çünkü hataları, alay etme olarak kabul edildiğinden bu

sebeple kınanmışlardır. Öyle ki, alay edilenler hemen kesinlik ifade eden bir harfin ya da edatın peşinden getirilmiştir ki, böyle bir şey ancak alay edildiğinin kesinleşmesinden sonra söz konusudur.

66

(Ey Münâfıklar!) Artık özür için bahaneler uydurmayın, (sizin özüünüz bundan böyle kabul edilmeyecektir.) Çünkü siz îman ettiğinizi açıkladıktan sonra, (İslam ile alay ederek) tekrar küfre girdiniz. Sizden bir kısmınızı, (tevbe etmeleri ve nifakı bırakmaları sebebiyle) bağışlasak bile, bir kısmınızı işledikleri suçlar ve küfürlerinde ısrarcı olmaları yüzünden azap edip cezâlarıdıracağız.

(.....) (“Ey münâfıklar!) Artık özür için bahaneler uydurmayın, (özüünüz bundan böyle kabul edilmeyecektir.”) Yalan yere uydurduğunuz özürlerle (bundan böyle) meşgul olmayınız. Çünkü sıranız ortaya çıktıktan sonra o özür dilemeleriniz ya da mazeretleriniz size herhangi bir yarar sağlamayacaktır.

“Çünkü siz, îman ettiğinizi açıkladıktan sonra, (İslam ile alay ederek) tekrar küfre girdiniz.” Yeniden kafir olduğunuzu açıklamış oldunuz.

“Sizden bir kısmınızı (tevbe etmeleri ve nifakı bırakmaları sebebiyle) bağışlasak bile,”

Yani nifaklarından sonra tevbe ederek samimi manada ve ihlas ile îman etmeleri sebebiyle kendilerini bağışlasak da,

“Bir kısmınızı işledikleri suçlar ve küfürlerinde ısrarcı olmaları yüzünden azap edip cezâlarıdıracağız.”

Yani tevbe etmeyip, yaptıklarından pişmanlık duymayarak nifaklarında hala ısrarcı olanlarınızı ise cezâlarıdıracağız.

Kırâat İmâmılarından Âsım dışında kalan imâmılar, (.....) ve (.....) olarak okumuşlardır.

67

Münâfık erkekler ile münâfık kâdirılar birbirlerine benzerler. Münkeri/Kötülüp, (Allah'ın yasakladıklarını) emredip, marufu, (Allah'ın emrettiklerini de) yasaklarlar. (Allah yolunda cihad ve yardımlaşmada) cimrilik edip harcamada bulunmazlar. Onlar Allah'a itaati unutup terkettiler, Allah da onları terkedip (rahmetinden ve sevaptan mahrum kıldı.) Şüphesiz münâfıklar (Allah'a itaatın dışına çıkan ve tevbe etmeyen) yoldan çıkmışların ta kendileridir.

“Münâfık erkekler ile münâfık kâdirılar birbirlerine benzerler.” Erkek münâfıkların sayıları 300 kişi idi, münâfık kâdirıların sayısı da 170 idi.

Âyetin, (.....) kavliyle ifade edilmek istenen mana:

“Her iki tarafta münâfıklıkta tek bir vücut gibidirler, taraflar birbirine benzerler” manasıdır. Burada bunların mü'min kimseler yani inanmış insanlar olmadıkları gerçeğine dikkat çekiliyor. Kaldı ki bu âyet, onların daha önce geçen,

“(O münâfıklar yalan yere) Allah adına yemin ederek, mutlaka sizin gibi mü'min kimselerden olduklarını ileri sürerler.” Kavlini yalanlamakta ve (.....) Halbuki onlar gerçekten mü'min değiller, sadece inanmış gibi gözükmektedirler. Halbuki kalplerinde îmandan eser yoktur.” Kavlinin de doğruluğunu kanıtlamaktadır. (Tevbe, 56)

Tefsirini okuduğumuz bu âyet, münâfıkların durumlarını mü'min durumuyla şu şekilde çelişkili olduğunu belirtiyor.

“Münkeri, (Allah'ın yasakladıklarını -küftü ve isyanı-) emredip, marufu, Allah'ın emrettiklerini -itaati ve îman etmeyi- de yasaklarlar. (Allah yolunda cihad ve yardımlaşmada) cimrilik edip harcamada bulunmazlar.” İyilik konularda olsun, sadaka ve zekât vermede olsun, Allah yolunda harcama işinde olsun hepsinde cimrilik ederler, yardımda bulunmazlar.

“Onlar Allah'a itaati unutup terkettiler,” Emirlerini bıraktılar, Allah'ı anmaktan gaflete düştüler. “Allah da onları terkedip (rahmetinden ve sevaptan mahrum kıldı.”) Allah da onlara rahmetiyle muamelede bulunmayı ve fazlıyla yaklaşmayı terketti.

“Şüphesiz münâfıklar (Allah'a itaatin dışına çıkan ve tevbe etmeyen) yoldan çıkmışların ta kendileridir.” Fâsıklıkta ve Allah'a itaatsızlıkta onların üzerine kimse yoktur. Çünkü fâsıklık, küfürde inatlaşmak, isyanda aşmaya gitmek ve baş kaldırmaktır, haynn hiçbirinde yer almamak, iyiliklerden tümüyle alakayı kesmektir.

Bir Müslüman için, böyle aşağılayıcı bir isimden uzak kalınması, böyle bir vasıfla çağınlmaması, yeter. Kendine böyle kötü bir ad takılma ması, elbette bunun, kaçınmayı gerektiren bir vasıf olduğuna kâfi gelir. Çünkü münâfıklar, mü'minleri aşırı bir şekilde yermeye koyulduklarında onlara bu isim uygun görülür ve verilir.

68

Allah, münâfık erkeklerle münâfık kâdirılara, ve kafirlerin tamamına içinde ebedî olarak kalacakları cehennem ateşini vadetmiştir. İşte bu, (azap ve cezâ olarak) onlara yeter. Allah onları larıetlemiştir ve onlar için (ardı arkası kesilmeyecek olan) sürekli bir azap vardır.

“Allah münâfık erkeklerle münâfık kâdirılara ve kafirlerin tamamına içinde ebedî olarak kalacaktan cehennem ateşini vadetmiştir.” Cehennem ateşinde ebedî olarak kalmaları takdir edilmiş olarak...

“İşte bu (-ateş- azap ve cezâ olarak) onlara yeter.”

Burada bunlara uygulanacak olan azâbın ne denli büyük olduğu gösterilmektedir. Çünkü bunun üzerine bir başka azap eklenmeyeceğine göre, bu, en büyük azap olmaktadır.

“Ve onlar için (ardı arkası kesilmeyecek olan) sürekli bir azap vardır.” Dünyada da her an onlarla beraber olacak ve hiç ayrılmayacak olan bir azap vardır. Dünyadaki sıkıntıları, çekmiş oldukları yorgunluklar ve içleriyle dışlarının aynı olmaması sebebiyle Müslümanlar karşısında içine düştükleri ruh haletidir, bu korkuyu her an yaşamalarıdır. Ebedî olarak kendilerini rezil ve rüsvay edecek olan o endişe içeren, içlerini kemiren nifak hastalıklarının açığa çıkması olayı... sırlarına muttali olunması, sırlarının öğrenilmesi hâlinde başlarına gelecek olan azap korkusu.

69

(Ey münâfıklar!) Sizin durumunuz tıpkı sizden önce geçen kafir ve münâfık toplumların durumu gibidir. Onlar güç ve kuvvet bakımından sizden daha üstün idiler. Mal ve evlat bakımından da sizden daha fazlasına sahiptiler. Onlar dünyalıktan paylarına düşenden gerektiği kadar yararlandılar. Sizden öncekiler paylarına düşenden nasıl faydalandırsa, siz de tıpkı onlar gibi dünyalıktan sizin için takdir olunan payınızdan yararlandınız. Bâtıla dalanlar gibi siz de daldınız. İşte onların yaptıktan işler dünyada ve âhirette boşa gitmiştir, (onlara sevap da yoktur.) İşte asıl hüsrana uğrayanlar ta kendileridir.

“(Ey Münâfıklar!) Sizin durumunuz tıpkı sizden önce geçen kafir ve münâfık toplumların durumu gibidir. Onlar güç ve kuvvet bakımından sizden daha üstün idiler. Mal ve evlat bakımından da sizden daha fazlasına sahiptiler. Onlar dünyalıktan paylarına düşenden gerektiği kadar yararlandılar. Sizden öncekiler paylarına düşenden nasıl faydalandırsa, siz de tıpkı onlar gibi dünyalıktan sizin için takdir olunan payınızdan yararlandınız.”

Bu âyetin baş tarafında bulunan (.....) harfi, mahallen merfûdur.

Yani; “Siz de tıpkı sizden önce geçen toplumlar gibisiniz” demektir.

Veya bu, (.....) yani, “İşlediniz, yaptınız” kavliyle mensûb bulunmaktadır.

Yani bu, şu manaya göre mensûb bulunmaktadır: “Siz de, sizden öncekilerin işledikleri ve yapıp ettikleri gibi işlediniz, yapıp eylediniz.” Bu da, “Onlar paylarına düşen dünya lezzetlerinden ne kadar yararlandılarsa, siz de bu dünya lezzetlerinden payınıza düşenden yararlandınız” demektir.

Yani, “Dünyalık lezzetlerden yararlandılar” anlamındadır.

Âyette geçen (.....) kelimesi, nasip, pay ve hisse manalarına gelir. Kelime “Halk” kelimesinden türemedir. Bu ise, takdir etmek demektir.

Yani, “İnsan için takdir olunan şey, yaratıları şey” demek olur, hayır olarak takdir edilenden, anlamındadır..

“Bâtıla dalanlar -(gruplar, toplumlar gibi veya bâtıla dalanların dalışı) gibi siz de daldınız.” Âyette geçen, “el-Havd” kelimesi, bâtıla, oyun ve eğlenceye dalmak, oyalanmak demektir.

Ancak burada, (.....) Onlar dünyalıktan paylarına düşenden gerektiği kadar yararlandılar” kavlinin başta zikredilmesi, bununla birlikte ayrıca bundan bağımsız olarak;

“Sizden öncekiler paylarına düşenden nasıl faydalandılarsa,” kavlinin de getirilmesi, öncekilere verilen dünyalıklardan yararlanmaları, dünyevi amaçla kullanmaları sebebiyle yerildiklerini, sonlarının ne olacağını düşünmeksizin geçioi'dünya çıkarlarını öne aldıklarından, şehvi arzuları doğrultusunda eğlenip durduklarından ve âhiret hayatı için kurtuluşu dilemekten tamamen uzak kaldıklarını gözler önüne serip göstermek içindir. İşte bundan sonra buna muhatap olan kimselerin durumunu bundan önce durumlarını açıkladığı kimselerin haline benzetmiş bulunuyor.

“İşte onların yaptıkları işler hem bu dünyada ve hem de âhirette boşa gitmiştir.” Kavli, “Ona/İbrâhîm'e dünyada mükafatını verdik, şüphesiz o, âhirette de sâlihlerdendir.” (Ankebut, 27) kavlinin karşıtı olarak zikrolunmuştur. Çünkü burada kafir ve münâfıklardan söz edilirken, Ankebut sûresi âyetinde sâlihlerin durumu buna mukabil olarak belirtiliyor.

“İşte asıl hüsrana uğrayanla kaybedenler de bunların ta kendileridir.”

Şimdi bu gerçeği Rabbimiz bize bildirdikten sonra bu defa bize, bunlardan önce geçip gitmiş olan toplumlara âit bilgiler ve haberleri aşağıdaki âyette açıklamaktadır:

70

(O münâfıklara) kendilerinden önce gelip geçmiş olan toplumlarla ilgili haber ve bilgiler gelip ulaşmadı mı? (Meselâ) Nûh toplumunun, ad ve Semûd toplumlarının, İbrâhîm toplumunun, Medyen halkının ve şehirleri yerle bir edilen toplumların başlarına gelenlere âit bilgiler ulaşmadı mı? Peygamberleri onlara apaçık mu'cizeler, (Allah'ın birliğini gösteren deliller) getirdiler (de, bunlar onları yalanladılar.) Allah onlara (suçsuz yere) zulmedecek değildir. Fakat onlar (suç işlemekle, Allah'ı inkâr edip peygamberleri yalanlamakla) kendi kendilerine zulmediyorlardı.

“(O münâfıklara) kendilerinden önce gelip geçmiş olan toplumlarla ilgili haber ve bilgiler gelip ulaşmadı mı? Nûh toplumunun, ad ve Semûd toplumlarının, İbrâhîm toplumunun, Medyen halkının ve şehirleri yerle bir edilen toplumların başlarına gelenlere âit bilgiler ulaşmadı mı?”

Âyetteki, (.....) kavli, (.....) ism-i işaretinden bedeldir.

Yine, (.....) kavli, yani Medyen ashâbı, Medyen halkı demektir. Bunlar, Hazret-i Şuayp (aleyhisselâm) ın kavmidirler.

(.....) ise, Hazret-i Lût (aleyhisselâm) un kavminin bulunduğu şehirler demektir. Bunların İ'tikafları demek; iyi hallerinin kötüye değiştirilmesi, dönüştürülmesi demektir.

“Peygamberleri onlara apaçık mu'cizeler, (Allah'ın birliği gösteren deliller) getirdiler de, (bunlar onları yalanladılar.) Allah onlara (suçsuz yere) zulmedecek değildir.”

Yani ortada hiçbir neden yok iken, onların helâk edilmeleri suretiyle zulme uğramaları uygun değildir. Çünkü Allah Hakîm'dir ve Hakîm olması itibariyle de hikmete bağlı hüküm verir. Onları herhangi bir suç işlemekten cezâlandırmaz.

“Fakat onlar (suç işlemekle, Allah'ı inkâr edip peygamberleri yalanlamakla) kendi kendilerine zulm ediyorlardı.”

Yani küfür denen inkârcılıkla ve peygamberleri yalanlamakla ki, biz mealde buna yer verdik.

71

Mü'min erkekler ile mü'min kâdirılara gelince, bunlar da birbirlerinin velileri ve destekleyenleridirler. Marufu/iyiliği, (şerî'at tarafından istenen her şeyi) emrederler, münkeri/kötülüğü, (şerî'atın karşı çıktığı her şeyi de) yasaklarlar. Namazı tam ve eksiksiz olarak eda ederler, zekâtı verirler. Allah'a ve Resûlüne itâat ederler. İşte Allah'ın rahmetiyle ödüllendireceği kimseler bunlardır. Şüphesiz Allah Azîz'dir (âciz düşürülmeyecek olan yegane galiptir) ve Hakîm'dir (her şeyi yerli yerince işleyen hikmet sâhibidir.)

“Mü'min erkeklerle mü'min kadınlara gelince, bunlar da birbirlerinin velileri ve destekleyenleridirler.” Birbirleriyle karşılıklı yardımlaşmak, birbirlerine destek çıkmak ve birbirlerine merhamet duyguları içerisinde muamelede bulunmak gibi hususlarda birbirlerinin velileridirler. Mü'minlerden başkalarının kendileri üzerinde egemen olmasına ne fırsat ve ne de yetki verirler.

“Marufu/iyiliği, (şerî'at tarafından istenen her şeyi) emrederler,” Allah'a itaati ve îmanı emrederler.

“Münkeri/kötülüğü, (şerî'atın karşı çıktığı herşeyi) yasaklarlar,” Allah'a şirk koşulmasını, isyan ederek karşı çıkılmasını da yasaklarlar.

“Namazı tam ve eksiksiz olarak kılarlar, zekâtı verirler. Allah'a ve Resûlüne itâat ederler. İşte Allah'ın rahmetiyle ödüllendireceği kimseler bunlardır.”

(.....) kelimesinin başında yer alan, “Sin” harfi, şüpheye yer bırakmayacak bir şekilde Allah'ın rahmetinin var olduğunu ifade etmektedir. Aynı zamanda bu, vadi de ayrıca te'kit ve teyid etmektedir. Nitekim, “Yakın bir gelecekte ben senden öç alacağım” cümlesi nasıl ki, bir tehdidi te'kit ve teyid ediyorsa bu da aynen böyledir.

Yani, Allah'ın rahmet ve merhametini pekiştiren bir ifadedir.

“Şüphesiz Allah Azîz'dir, âciz düşürülmeyecek olan yegane galiptir” Allah her şeye galiptir, her şeye kâdirdir. Bu itibarla O sevap vermeye de, cezâlandırmaya da kâdirdir.

“Ve Hakîm'dir (her şeyi yerli yerince işleyen hikmet sâhibidir.)” Her şeyi yerli yerince koyar, yerleştirir.

72

Allah mü'min erkeklere ve mü'min kâdirılara altından ırmaklar akan cennetler vadetmiştir. Onlar o cennetler içinde ebedî olarak kalacaklardır. Adn cennetleri içinde onlar için hoş ve güzel meskenler var. Bütün bunlardan daha üstünü ve en büyüğü de Allah'ın rızasına ermeleridir. İşte bu, en büyük kurtuluş ve mutluluktur.

“Allah mü'min erkeklere ve, mü'min kâdirılara altından ırmaklar akan cennetler vadetmiştir. Onlar o cennetler içinde ebedî olarak kalacaklardır. Adn cennetleri içinde onlar için hoş ve güzel meskenler var.” İçinde hoş vakitlerin geçirileceği güzel meskenler. Hasen-ı Basrî'den gelen rivâyete göre demiştir ki: “İnciden inşa edilmiş, kırmızı yakuttan ve zebercet taşırından bina edilmiş saraylar vardır.” Yine âyetinde yer alan, “Adn” özel isimdir. Çünkü şu ayekbunun delilidir.

“Evet, onlar Rahmân olan Allah'ın kullarına gıyaben vadettiği, (dünyada iken görmeksizin inandıkları) Adn cennetlerine gireceklerdir.” (Meryem, 61)

Senin de bildiğin gibi, Arapça'da, (.....) ve (.....) işaret isimleri cümlelerdeki ma'rife yani belirli olan kelimeleri nitelemek içindir. Adn ise, cennette bir şehrin adıdır. “Bütün bunlardan daha üstünü ve en büyüğü de Allah'ın rızasına ermeleridir.”

Burada, (.....) kavliyle, Allah'ın nzasından da bir mükâfat vardır. (.....) İşte bu ise, yukarıda sayılanların tamamından daha üstün ve daha büyük olan bir şeydir. Çünkü Allah'ın rızasını kazanmak, Onun hoşnutluğunu elde etmek her kurtuluşun ve her saadetin sebebidir.

“İşte bu,” bununla burada sözkonusu edilen şeylere veya yüce Allah'ın rızasına işaret olunmaktadır. “en büyük kurtuluş ve mutluluktur.” Evet sadece bu, insanların kurtuluş ve saadet sandığı tüm şeylerden daha üstün bir kurtuluştur.

73

Ey Peygamber! Kâfirlere ve münâfıklara karşı cihad et, ve onlara karşı (müsamahaya yer vermeden) sert davran. Onların varacakları yer cehennemdir ve gidecekleri o yer ne kötü yerdir!

“Ey Peygamber! Kâfirler ve münâfıklara karşı cihad et, ve onlara karşı (müsamahaya yer vermeden) sert davran.” Kâfirlere karşı her türlü silah ile, münâfıklara karşı her türlü delil ve donanım ile cihad anlamında savaşı her türlüşünü dene, her yoldan onlarla savaş. Sakın onlara karşı sevgi besleme. Çünkü kimden ve her ne taraftan gelirse gelsin, konumları ne olursa olsun, eğer onlar akidenin önünde bir engel oluşturuyorlarsa, bir fesâda ve bozgunculuğa neden oluyorsa, buradaki hüküm hepsi için aynen geçerlidir. Onlara karşı hüccet ve kesin kanıtlar sunularak, belgeler ortaya konularak kendileriyle cihadın ve savaşı her türlüşüyle ve her yoldan savaşıdır. Mümkün olduğunca da bunlardan hiçbirisiyle ılımlı hareket edilmez. Kendilerine karşı sert ve kaba tutum takınılır, gözlerinin yaşma bakılmaz.

“Onların varacakları yer cehennem dir ve o yer -cehennem- ne kötü bir yerdir.”

Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Efendimiz, Tebü'kte iki ay kaldı. Doğal olarak bu sırada vahiy de inmeye devam ediyordu. İnen vahiyle münâfıklardan geride kalıp da savaşa kâtilmayanlar kınanıyordu. İnen bu Kur'ân âyetlerini münâfıklardan olup da savaşa kâtilmiş olan kimseler de dırılıyorlardı, işitiyorlardı. Bu münâfıklardan birisi de Culas İbn Süveyd idi. Bu kişi duyup dinledikleri üzerine şöyle konuştu: “Eğer Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in, geride kalıp da savaşa kâtilmamış olan kardeşlerimiz, büyüklerimiz ve efendilerimiz hakkında söyledikleri gerçek ise, öyleyse bizler eşeklerden daha kötü, aşağılık kimseleriz, demektir.” Bu konuşmaya tanık olan ve Ensar'dan biri olan Amir İbn Kays, Culas'a şöyle karşılık verir: “Evet, Allah'a yemin ederim ki, Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) doğru söylemektedir ve sen de eşekten daha aşağı ve kötü bir adamsın.” Bu olay Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'e iletili. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) onu huzuruna getirtti. Ancak Culas, öyle bir konuşma yapmadığına dair Allah adına yemin etti. Bu durum karşısında yalancı konumuna düşen Amir elini kaldınp yüce Allah'a şöyle dua etti:

“Allah'ım! Kulun ve aynı zamanda peygamberin olan Hazret-i Muhammed'e, doğru söyleyeni onaylayan, tasdik eden ve yalancı olanı da yalanlayan, bir açıklama indir.” Sa'lebi bunu Kelbi'den tahrir etmiştir. Bak. Haşiyetu'l-Keşşaf,2/291.

İşte bunun üzerine şimdi tefsirini okuyacağımız bu âyet nâzil olmuştur:

74

(Ey Peygamber! O münâfıklar,) sözkonusu bir ifadeleri kullanmadıklarına dair yemin ediyorlar. Halbuki onlar o küfür sözünü kesin olarak söylediler. Müslüman olduklarını açıkladıktan sonra yeniden küfre girdiler. Başaramadıkları şeye (peygamberi öldürmeye) kalkıştılar. (Münâfıkların mü'minlere karşı kin ve düşmanlık beslemelerinin ve) intikam peşinde olmalarının tek sebebi, Allah ve Resûlünün lütfundan onları zenginleştirmesidir. Eğer tevbe edip yeniden îman ederlerse bu, onlar için daha hayırlı olur. Eğer (tevbeden ve îman etmekten) yüz çevirirlerse, Allah kendilerini hem bu dünyada ve hem de âhirette elem verici bir azâba çarptıracaktır. Onlar için yeryüzünde ne koruyucular ve ne de (onlardan azâbı önleyebilecek) yardımcılar vardır.

(.....) (“Ey Peygamber! O münâfıklar,) sözkonusu, ifadeleri kullanmadıklarına dair yemin ediyorlar. Halbuki onlar; o küfür sözünü kesin olarak söylediler.”

Yani, “Eğer Muhammed’in söyledikleri şeyler hak ve gerçek ise, biz eşeklerden daha kötü ve aşağılık kimseleriz” sözünü söylemediklerine ilişkin olarak yemin ediyorlar veya onların alay etmediklerine dair ettikleri sözlere ilişkin yalan yere yemin ederler.

İşte bu âyetin inmesi üzerine Culas gelip Resûlullahne, “Ey Allah’ın elçisi! Vallahi, ben o sözü söylemişim. Amir, sana söylediklerinde doğrudur.” Daha sonra Culas yaptıklarından dolayı tevbe etti. Gerçekten de bu tevbesinde samimi ve dürüst olarak devam etti.

“Müslüman olduklarını açıkladıktan sonra yeniden küfre girdiler.” İslam Dinine girdiklerini ve İslam’ı din olarak kabul ettiklerini açıkladıktan sonra tekrar küfre girdiklerini, ortaya koydular. Buradan anlıyoruz ki, İman ve İslam her ikisi de aynı manadadır. Çünkü âyet bunu göstermektedir.

Çünkü âyetin ibâresi, “Başaramadıkları şeye (peygamberi öldürmeye) kalkıştılar.”

Yani Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’i öldürmeye veya Culas'a gereken cevabı vererek gelip durumu Hazret-i Peygambere bildiren Amir'i öldürme girişimleri. Bir başka rivâyete göre, Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) istemese de, münâfıklar buna rağmen, liderleri konumunda olan Abdullah ibn Übeyy İbn Selül’ü başlarına geçirip ona taç giydirmeyi düşünüyorlardı.

“Münâfıkların mü'minlere karşı kin ve düşmanlık beslemelerinin ve intikam peşinde olmalarının (ret edip kabul etmemelerinin ve ayıplamalarının) tek sebebi, Allah ve Resûlünün lütfundan onları zenginleştirmesidir.”

İşin esası şöyledir. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Medine'ye hicret buyurup geldikleri sırada, gerçekten bir geçim sıkıntısı ve darlık içerisinde bulunuyorlardı. Herhangi bir savaşa gitmemişler ve herhangi bir ganimet de elde etmiş değillerdi. Böylece Resûlullah kendilerini ganimetlerle imkanlara sahip kılmış oldu. İsmi geçen Culas’ın da bir mevlası ya da azatlı kölesi, bir yakını öldürülmüştü. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bunun için oniki bin dirhem diyet ödenmesini emir buyurdu. Böylece onu varlığa boğdu. Bak. Zemahşeri, Tefsîr;2/292

“Eğer (nifaktan) tevbe edip (yeniden) îman ederlerse (sevap bakımından) bu, onlar için daha hayırlı olur.”

Yani Culas’ın tevbe etmesine neden âyet bu âyet.

“Eğer (tevbe eden ve îman etmekten) yüz çevirirlerse (münâfıklıkta ısrar ederlerse) Allah kendilerini hem bu dünyada ve hem de âhirette elem verici bir azâba çarptıracaktır.”

Yani öldürülme ve ateşe atılma ile cezâlarıdır.

“Onlar için yeryüzünde ne koruyucular ve ne de (onlardan azâbı önleyebilecek) yardımcıları vardır.” Onları azaptan kurtaracak hiçbir yardımcıları bulunmayacaktır.

75

(O münâfıklardan) kimileri de yemin ederek Allah'a şu şekilde söz verdiler: “Eğer Allah lütuf ve kereminden bize verirse, biz de, mutlaka (üzerimize düşen) zekâtı verip (yardımımızı yapacağız) ve kesinlikle iyi kimselerden olacağız.”

“(O münâfıklardan) kimileri de yemin ederek Allah'a şu şekilde söz verdiler.” Rivâyete göre Sa'lebe İbn Hatip Resûlullahnden (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle bir istekte bulunmuş: “Ey Allah’ın Resûlü! Allah'a benim için dua et de, Allah bana mal ve servet/imkan versin.” Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) de: “Ey Sa'lebe! Az olup da şükr edilen bir mal fazla olup da şükrüne güç yetiremeyeceğin maldan daha hayırlıdır” buyurur. Ancak Sa'leb'e buna rağmen bu ısrarını sürdürdü ve Resulullah'a müracaat edip durdu ve: “Seni Hak ile gönderen Allah'a yemin ederim ki, eğer Allah, bana bir mal verirse ben de bundan mutlaka her hak sâhibinin hakkını kesinlikle vereceğim” dedi. Bunun üzerine Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) de kendisi için dua

etti. Böylece bir miktar koyun edildi, bunlar tıpkı kurtçukların artıp çoğaldığı gibi üreyip çoğaldılar. Nihayet sürünün fazlasıyla üremesi üzerine Medine arazisi kendine dar gelmeye başladı, buradan ayrılmış bir vadiye gitti. Artık Cuma ve cemaatlara gelmez oldu. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) kendisinin nerede olduğunu, neden gelmez olduğunu sorunca, sahâbe, “Onun mal varlığı fazlasıyla arttığından artık bir vadiye sığamaz oldu” cevabını verdiler.

İşte bunun üzerine Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem): “Vah vah Saleb'ye, yazıklar oldu ona!” diye buyurdu. Daha sonra Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) zekât toplamakla görevli iki memurunu, ondan zekât almaları için gönderdi. Halk onları karşılayıp üzerlerine düşen zekâtlarını kendilerine ödediler. Bu arada o iki görevli Sa'lebe'ye de uğrayıp ondan zekâtını vermesini istediler. Ancak o, “Sizin bu istediğiniz cizyeden başka bir şey değildir” karşılığını verdi ve: “Hele siz şimdilik geri dönün, ben bir düşünüyüm, ona göre kararımı bildiririm” dedi. Her iki memur Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) nün yanına döndüklerinde, adamlar henüz söze başlamadan Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) onlara şöyle söyledi: “Vah vah, yazık oldu Sa'lebe'ye” diye bu sözünü iki kez tekrarladı. İşte bunun üzerine bu âyet nâzil oldu. Bunun üzerine Sa'lebe hemen sadakalarını Resûlullahne alıp getirdi. Ancak Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem): “Şüphesiz Allah, benim senin sadakanı kabul etmemi yasakladı” diyerek reddetti. Sa'lebe başına toprak serpmeye başladı, pişmanlık duydu, fakat bu işe yaramadı. Nihayet Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) vefat edince, Sa'lebe zekâtını getirip Hazret-i Ebû Bekir'e teslim etmek istedi, o da bunları kabul etmedi. Hazret-i Ömer'in hilafeti döneminde, zekâtını getirip ona verdi, fakat o da kabul etmedi, nihayet Sa'lebe Hazret-i Osman'ın hilafeti döneminde vefat etmiştir.” Bak. Beyhaki, Delailünnbüvve, 5/290. Bu hadisin isnadında birçok zayıf kimse vardır ki, bunların hiçbirisi hüccet ve delil kabul edilen kimseler değildir, bunlar, hadisleri hüccet sayılmayan kimselerdir.”

“Eğer Allah Lütuf ve kereminden bize verirse, biz de mutlaka (üzerimize düşen) zekâtımızı verip (yardımımızı yapacağız)” Mutlaka sadakamızı/zekâtımızı vereceğiz. Buradaki, (.....) kavli, aslında (.....) idi. Fakat harflerin birbirine yakın olmaları itibarıyla “T” harfî, “Sad” harfine idğam olunmuştur.

“Ve kesinlikle (zekâtımızı vermek suretiyle) iyi kimselerden olacağız.” Önemli bir not ve uyarı!.. Gerçekten böyle bir sahâbi var mı ve varsa, bu sahâbi böyle bir suç işlemiş midir? Resûlullah ve ondan sonra gelen üç halîfesi bu zâtı ve sadakasını/zekâtını reddetmişler midir?

Biz burada işin detayına inmeden, bu konuda, “Sa'lebe Bin Hatıb; el-Sahabivyu'l- Müftera aleyh” ismiyle Addab Mahmud el-Hams tarafından yapılan bir çalışmadan çok kısa bir özet bilgiyle konuya açıklık getirmek isteriz. Bu eserin ilk baskısı Şevval, 1405/1985 ve ikinci Baskısı da, Dam Bedr Linneşri vettevzi tarafından Saf er, 1406/1985 yılında (Cidde) yapılmıştır.

Eserde Sa'lebe dışında iftiraya uğrayan ve aleyhlerinde hadis uydurulan başka sahabilere de yer verilmektedir.

Yazar bu eserinde mevzu hadisler, sahâbe, sahabenin adil oluşu gibi benzer konularda bilgi verdikten sonra, konuyu inceliyor ve iftiraya uğrayan diğer sahabiler hakkında da gerekli açıklamaları yapıyor ve Salebe hakkında hangi kaynaklarda ne tür bir rivâyete yer verilmiş ve burada o rivâyetler hakkında nasıl bir hüküm yer almış ise, bunlara da açıklık getiriyor.

Özellikle giriş kısmında Hucurat 6; Ahzâb, 71 ve Nahl 105. ayetlerle bazı hadislerle yer vermiş ve Müslümanlara uyarıda bulunmuştur. Özellikle Salebe İbn Hatıb'ın Bedir ehlinden olması sebebiyle, münâfıklardan olmadığı noktası üzerinde durmuş ve Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in: “Şüphesiz o Bedir'de bulunmuştur. Bilir misin ki Allah, Bedir ehlinin hallerine vakıf olduğundan, onlar için, istediğinizi yapın, sizi bağışladım” diye buyurduğu hadisi örnek getirmiştir. (Müslim, Fedailussahabe:161/2494. Buhârî, kitab; el-Meğazi;4274)

Ayrıca, denildiği gibi var sayılsa bile, adam pişmanlık duymuş ve bunu gözyaşlarıyla da kanıtlayıp hatasını düzeltmek üzere zekâtını vermek için başvurmuştur. Halbuki “İslam'da zahire göre karar vermek esas olduğu hâlde, Resûlullah'ın bu şahsın pişmanlığına bakmayıp kesin hükümlere rağmen onun iç durumuna göre karar ve hüküm verdiği de düşünülemez” noktasına da dikkat çekerek bu rivâyetin sahih olmadığı, hem senet ve hem de metin açısından tenkide tabi tutulduğu, oldukça mesnetsiz bir rivâyet olduğuna yazarımız eserinde dikkat çekiyor.

76

Fakat Allah lütuf ve kereminden münâfıklara (varlık ve imkan) verince, onda cimrilik ettiler (ve yeminlerini bozarak yardım ve harcamada bulunmadılar. Allah'a itaatten) yüz çevirdiler ve verdikleri sözlerinden döndüler.

“Fakat Allah lütuf ve kereminden münâfıklara (varlık ve imkan) verince,” Allah kendilerine mal ve servet verince, istediklerini elde edince, “onda cimrilik ettiler (ve yeminlerini bozarak yardım ve harcamada bulunmadılar.)” Allah'ın hakkını menettiler ve vermiş oldukları sözlerini yerine getirmediler.

“(Allah'a itaatten) yüz çevirdiler ve verdikleri sözlerinden döndüler.” Allah'a itaati terketttiler ve yüz çevirmeyi de ısrarla sürdürdüler.

77

(Münâfıkların) Allah'a verdikleri sözlerinden dönmeleri ve (vefasızlık edip) yalan söylemeleri sebebiyle, Allah da onları, kendisiyle karşılaşacakları güne kadar kalplerine nifak olarak (cimriliği sokmak suretiyle) cezâlarıydı.

“(Münâfıkların) Allah'a verdikleri sözlerinden dönmeleri ve (vefasızlık edip) yalan söylemeleri sebebiyle, Allah da onları, kendisiyle karşılaşacakları güne kadar kalplerine nifak olarak (cimriliği sokmak suretiyle) cezâlarıydı.”

Çünkü zaten bu cimrilik buna neden olmaktadır. Bu itibarla onların kalplerine cimriliği tam anlamıyla yerleştirdi. Zira onlar bunda ısrarlı idiler.

Burada görüldüğü gibi, vadinden ya da verilen sözden dönme, münâfıklığın ya da nifakın üçte biri olarak değerlendirilmiştir.

78

(O münâfıklar) hala anlamadılar mı ki Allah, kendi aralarında bir sır olarak konuştuklarını ve fısıldaşmalarını da bilir. Şüphesiz Allah bütün gaybları, gizli şeyleri en iyi bilendir.

“(O münâfıklar) hala anlamadılar mı ki, kendi aralarında bir sır olarak konuştuklarını -verdikleri sözün aksine nifak konusunda gizledikleri hareket etme kararlılıklarını- ve fısıldaşmalarını -ve bir de kendi aralarındaki din aleyhtarlığı ve sadakayı cizye olarak adlandırma ve bunu engelleme tedbirleri hakkındaki fısıldaşmalarını, alttan alta konuşmalarını- da bilir.”

“Şüphesiz Allah bütün gaybları/gizli şeyleri en iyi bilendir.” O'nun için gizli hiçbir şey olamaz. O, her şeyi en iyi bilendir.

79

Sadakalan dağıtma konusunda, mü'minlerden kendi gönüllerinden geldiği kadar yardımda bulunanlarla zar zor çalışıp didinerek kazandıklarından verenleri dillerine dolayıp kınayanlar var ya, işte Allah onları alay ve eğlenmeleri sebebiyle aşağılayıp maskaraya çevirmiştir. Ve onlar için âhirette çok acıklı bir azap vardır.

“Sadakalan dağıtma konusunda, mü'minlerden kendi gönüllerinden geldiği kadar yardımda bulunanlarla,... dillerine dolayıp kınayanlar var ya,”

Burada, (.....) işaret ismi ya mahallen mensûbtur veya zem/

yerme olarak mahallen merfûdur. Ya da, (.....) kavlindeki zamîrden bedel olmak üzere mahallen mecrûdur. (.....) kavlindeki cer edatı, (.....) kavline mütealliktir.

Yani mü'minlerden fazlaca teberruda bulunan, yardım eden, farz olan zekât dışında Nâfile yardımlarda bulunanları kınayıp dururlar.

Rivâyete göre Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) sadaka konusunda ashâbını teşvik eder. Bunun üzerine Abdurrahmân İbn Avfdört bin dirhem yardımda bulunur ve: “Benim sekiz bin dirhemim bulunuyordu, ben bundan dört bin dirhemini Rabbime ödünç olarak veriyorum. Kalan dört bin dirhemini ise, çoluk-çocuğuma, aileme bıraktım” der. Bunun üzerine Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) de: “Verdiğin ve yaptığın yardımın ile ailen için alıkoyduğunu Allah senin için bereketlendirip mübarek kılsın” diye buyurur. Bezzâr rivâyet etmiştir. Nitekim Keşfu'l-Esrâr “2216” da da böyledir, Bak. Mecmau'z-Zevaid, 7/32.

Yüce Allah da Resûlünün duasını kabul buyurup bunu, onun hakkında bereketli kılıp artırdı. Öyle ki, Abdurrahmân İbn Avf, eşi Asbağ kızı Tûrnadır veya Nadir ile anlaşma yaparken, ona kalan seksen bin dirhemini sekizde birinin dörtte biri üzerinde antlaşma yapmıştır. Bu demektir ki, Abdurrahmân İbn Avf gerçekten büyük varlık sâhibi bir kimse idi.

Âsım İbn Adiy de yüz vesaklık hurma yardımında bulundu.

“Zar-zor çalışıp didinerek kazandıklarından verenleri.... var ya,” Buradaki, (.....) kavli, (.....) kavli üzerine ma'tûf bulunmaktadır. Kırâat imâmıların dan Nâfi ise, (.....) kavlini (.....) olarak okumuştur. Her iki kelime de mana itibariyle aynıdır. Bir tefsire göre, (.....) kelimesi, takat ve güç yetirmek manasındadır. (.....) kelimesi ise, zorluk, sıkıntı ve meşakkat anlamındadır. (.....) kavli, güçleri nisbetinde, zar-zor kazanarak demektir.

Ebû Akil de bir sa (ölçek) hurma getirip bağışladı ve: “Ey Allah'ın . Resûlü! Bütün bir gecemi başkalanna iki sa'hurma karşılığında su taşıyarak geçirdim. Bunun bir ölçeğini çoluk-çocuğuma bıraktım. Birini de buraya getirdim” dedi.

Ancak münâfıklar, yardımda bulunan mü'minleri kınamaya, dillerine dolamaya başladılar ve: “Abdurrahmân İbn Avf ile Âsım İbn Adiy'nin yaptıkları yardım sırf gösteriş amaçlıdır, riyakarlıktır. Bir ölçek hurma yardımında bulunan Akil'in yaptığı ise, Allah'ın onun yardımına ihtiyacı yoktur” diyerek kınadılar.

“İşte Allah onları alay ve eğlenmeleri sebebiyle aşağılayıp maskaraya çevirmiştir.” Allah da onların eğlenmeleri sebebiyle onlarla alay edip, eğlenmiş ve onları maskara durumuna getirmiştir, bu şekilde kendilerini cezâlarındırmıştır. Bu beddua değil, haber cümlesidir.

“Ve onlar için âhirette çok acıklı bir azap vardır.” Çok elem verici, şiddetli...

Münâfıkların lideri Abdullah ibn Übeyy'in oğlu Abdullah, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Efendimizden, hasta olan münâfık babası için Allah'tan mağfiret dilemesini istemesi üzerine, şimdi tefsirini okuyacağımız âyet nâzil olmuştur. Yüce Allah burada şöyle buyurmaktadır:

80

(Ey Resûlüm Muhammed! O münâfıklar için) ister af dile, ister af dileme. Eğer sen onlar için yetmiş kez af dilesen bile, Allah asla kendilerini affetmeyecektir. Onların bağışlanmalarının sebebi ise, bunların Allah'ı ve Resûlünü inkâr etmeleridir. Allah (küfürde ısrar edip itaatten çıkan) fâsık toplumu hayra ve doğruya muvaffak kılmaz.

“(Ey Resûlüm Muhammed! O münâfıklar için) ister af dile, ister af dileme.” Daha önceden de geçtiği üzere bu emir, haber anlamında geçen bir ifadedir. Sanki burada şöyle denilmektedir: “Sen onlara af isteğinde bulunsun da bulunmasan da Allah onları asla affetmeyecektir.”

“Eğer sen onlar için yetmiş kez af dilesen bile, Allah asla kendilerini affetmeyecektir.”

Burada geçen, “Yetmiş kez” ifadesi Arap Dilinde bir tür atasözü veya vecize olarak çokluk manasında kullanılan bir ifadedir. Yoksa bu, burada bir sınırlama ve son nokta anlamında bir söz değildir. Çünkü bu, “Sen bir ömür boyu, onların bağışlanması için istekte bulunsan bile, yine de Allah onları affetmeyecektir. Çünkü onlar kafirdirler ve Allah da kendisini inkâr edenleri, tanımayanları bağışlamaz” demektir. Buna göre mana şöyle olmaktadır:

“Sen mağfîret talebinde, af isteme dileğinde ne İcadar aşırı gidersen git, ne kadar ısrarcı olursan ol, yine de Allah onları hiçbir zaman affetmeyecektir.”

Nitekim “Yetmiş” sayısı ile sınırlı bir çok haber/hadis zikredilmiştir. Bunların hepsi de çokluktan kinayedir, çokluk manasındadır. Yoksa bir sınırlama getirmek, son bir nokta koymak demek değildir. Diğer sayılar arasında özellikle, “yetmiş” sayısının seçilmesine gelince, bilindiği gibi sayılar aza ve çoğa delalet bakımından ikiye ayrılırlar. Az olarak kabul edilen sayılar, üç sayısının altında olanlardır. Çok olarak kabul edilen sayılar ise, üç ve üç sayısının üzerinde olan sayılardır. Çokluğun en alt sınırı üçtür. Eh üst sınırın içine herhangi bir tahdit, yani sınırlama yoktur.

Bilindiği gibi adet itibarıyla da sayılar çift ve tek sayılar olmak üzere ikiye ayrılırlar. Çift sayıların ilki ikidir, tek sayıların ilki ise, üç sayıdır. Çünkü bir sayısı adet, yani sayı değildir. Yedi sayısı ise, iki çoğul nevisinin ikidir. Çünkü bu tür bir çoğul oluşta üç tek ve üç çift sayısı yer alır. On sayısı ise tam hesaptır.

Yani on ile tamamlanmış olmasıdır. Çünkü onun üzerinde olan sayılar, on sayısına eklenerek söylenen sayılardır. Meselâ on iki, on üç gibi ki, bu, yirmi sayısına kadar böyledir. Yirmi sayısına gelince bu da ikinci kez on sayısının tekrarı demektir. Otuz sayısında, on sayısının üçüncü tekrarı demektir. Nitekim bunun yüze kadar devamı, böylece on sayısının katları olarak tekrardan ibâret bulunmaktadır.

Yetmiş sayısına gelince, bu, hem çokluğu ve hem nevi ya da türü içerir, ikisini de bünyesinde bulundurur. Nitekim çoklukların meydana gelmesi de bu sayıdan doğar. Hatta hesabın tam olarak değerlendirilmesi ve çokluğun kamil manada belirlenmesi de bu sayı ile olur. Dolayısıyla yetmiş sayısı her bakımdan çok olan sayıların en az olanıdır, en basitidir. Bunun en fazlasının ise bir sınırı yoktur. İşte bu bakımdan, böyle bir mana için bu yetmiş sayısının özellikle kullanılmış olması düşünülebilir. Yine de en iyisini Allah bilir.

“Onların bağışlanmamalarının sebebi ise,” Burada bu işaret ismiyle münâfıkların bağışlanmaktan umutlarını kesmelerine işaret olunmaktadır.

“Allah'ı ve Resûlünü inkâr etmeleri.” Çünkü kâfirler için bağışlanma yoktur.

“Allah (küfürde ısrar edip itaatten çıkan) fâsık toplumu asla hayra ve doğruya muvaffak kılmaz.”

İmanın dışına çıktıkları ve küfrü, sapıklığı, azgınlığı tercih ettikleri müddetçe Allah onları bağışlamayacaktır.

81

(Resûlüllahne karşı çıkmak için savaştan) geri kalan münâfıklar, evlerinde oturmakla sevinip sunardılar. Mallarıyla ve canlarıyla Allah yolunda cihad etmeyi hoş karşılamadılar ve (adamlarına): “Yazın bu sıcak mevsiminde cihada çıkmayın” dediler. (Ey Peygamber! Onlara) de ki: “Cehennem ateşi, (sizin kaçmakta olduğunuz bu sıcaktan) daha sıcak ve daha şiddetlidir! Keşke bunu kavramış olsalardı!

“Resûlüllahne karşı çıkmak için savaştan geri kalan (münâfıklar,) evlerinde oturmakla sevinip sunardılar.” Burada kendilerinden söz edilen kimseler, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) Efendimizden savaşa kâtilmamak için izin isteyen ve Resûlüllahın kendilerine izin verdiği münâfıklardır. Resûlüllah Tebuk seferine çıkarken onları böylece Medine'de, geride bırakmıştı. Yahut onlar, tembelliklerinin, nifaklarının ve şeytanın kendilerini cihada gitmekten alıkoyup geride bıraktığı kimselerdir.

(.....) Savaşa kâtilmayarak oturup kalmakla... demektir.

(.....) Mealde de belirtildiği gibi, “Resûlüllahne karşı çıkmakla, ona aykırı davranmakla, onun emrine ve isteğine rağmen” gibi manalara gelir. Bu ifade, mefulün lehtir ya da hâldir.

Yani: “Ona muhalefet için oturup kaldılar” veya “ona muhalefet olarak, karşı çıkarak” demektir.

“Mallarıyla ve canlarıyla Allah yolunda cihad etmeyi hoş karşılamadılar.”

Yani mü'minlerin Allah yolunda, dini uğrunda mallarını ve canlarını ortaya koyup feda ettikleri gibi yapmadılar. Nasıl hoş karşılayabilirler ki? Çünkü onlarda mü'minlerde var olan îman ve kesin teslimiyetten, buna yöneltecek itici sebeplerden eser yoktur. Bundan dolayı da karşı çıkmaktadırlar.

“Ve (adamlarına): yazın bu sıcak mevsiminde cihada çıkmayın'dediler.” Onlar, bu sözleri birbirlerine söyleyip durdular veya, mü'minleri savaştan caydırmak için, bunu onlara söylediler.

“(Ey Peygamber! Onlara) de ki: Cehennem ateşi, sizin kaçmakta olduğunuz bu sıcaktan daha sıcak ve daha şiddetlidir! Keşke bunu kavramış olsalardı!” Bu, onların câhil olduklarını, bilgisizliklerini ortaya koymaktadır. Çünkü bir anlık sıkıntıya katlanmaktan güya kendisini korumaya aldığı hâlde, böyle anlık bir korunma sebebiyle kendini ebedî meşakkat ve sıkıntıya atan kimseden daha câhil bir kimse olabilir mi? Şüphesiz böyle, bütün câhillerin en câhilidir.

82

Artık kazandıkları günahın cezası olarak az gülsün, çok ağlasınlar.

“Artık (o münâfıklar) az sevinip gülsünler.”

Yani dünyada Allah'ın kendilerinden istediği şeyleri yerine getirmemek ve onlardan geri kalmakla sevinip mutlu olanlar az gülsünler.

“Çok ağlasınlar.”

Yani, âhirette de bir cezâ olarak çok ağlayacaklar. Ancak Âyetteki lafızlar, “gülsünler” ve “ağlasınlar” olarak emir kipiyle gelmişlerdir. Bunun sebebi, bunun kesin olduğunu ve başka bir durumun da asla söz konusu olmadığını göstermek içindir.

Rivâyet olunduğuna göre, münâfıklar cehennemde dünya hayatı süresince hep ağlayıp duracaklar, ne gözyaşları denecek, ne de uyumak için gözlerini kırabilecekler.

“Kazandıkları günah ve ma'siyetler yüzünden...” nifakları ve karşı çıkışları sebebiyle.

83

(Ey Resûlüm Muhammed!) Eğer Allah sem (Tebük seferinden, savaşa katılmayan ve tevbe de etmemiş olan) o münâfıkların yanma tekrar döndürür de, onlar da bir başka savaşa kâtilmak için senden izin isterlerse, onlara de ki: “Benimle birlikte asla (cihada) çıkmayacaksınız ve benim yanımda herhangi bir düşmana karşı asla savaşmayacaksınız! Çünkü ilk davetimde (siz Tebük seferine kâtilmayıp) yerinizde oturmaya rıza gösterdiniz. Bu yüzden (oturup savaşa kâtilamayan zayıflar, kâdiriler ve çocuklarla beraber) şimdi de kalıp oturun.

(.....) (“Ey Resûlüm Muhammed!) Eğer Allah seni (Tebük seferinden, savaşa kâtilmayan ve tevbe de etmemiş olan) o münâfıkların yanma tekrar döndürür de,” Âyette yüce Allah, (.....) diye buyurmuştur. Bunun sebebi, münâfık olup da sonradan tevbe edenleri ve bir de ölüp gitmekle yok olmuş kimseleri buna dahil etmemek içindir. Nitekim meal de bu noktaya uyularak yazılmıştır.

“Onlar da bir başka savaşa kâtilmak için senden izin isterlerse,”

Yani Tebük Savaşı dışında bir başka savaşa kâtilmak için böyle bir izin istekleri olursa,

“Onlara de ki: Benimle birlikte asla (cihada) çıkmayacaksınız” Kırâat imâmlarından Hamza, Ali Kisâî ve Ebubekir Şube, (.....) kelimesindeki “Y” harfini sükun ile, “Maiy” olarak okumuşlardır.

“Ve hangi konumda olursa olsun benim yanımda benimle beraber herhangi bir düşmana karşı asla savaşmayacaksınız!” Âyetin bu kısmında geçen, (.....) kelimesini burada görüldüğü gibi Hafs da böyle okumuştur.

“Çünkü ilk davetimde (siz Tebük Seferine katılmayıp) yerinizde oturmaya rıza gösterdiniz.”

Yani ilk defa davet olunduğunuz Tebük Seferine kâtilmama yolunu seçtiniz.

“Bu yüzden (oturup savaşa kâtilamayan zayıflar, kâdirılar ve çocuklarla beraber) şimdi de kahp oturun.”

Yani herhangi meşru bir mazeretleri sebebiyle katılamayıp kalanlarla beraber siz de kalın.

Münâfıkların lideri Abdullah ibn Übey İbn Selül'ün ölümü üzerine, bunun gerçek îman sâhibi olan oğlu Abdullah, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) den, üzerindeki gömlek ile babasının cenazesini kefenlemesini ve cenaze namazını da kendisinin kıldırmasını istedi. Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) de gerçek bir mü'min olan oğul Abdullah'ın isteklerini kabul etti. Ancak Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) buna karşı çıktı. Bunun üzerine Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdular:

“Bunun ona herhangi bir yararı olmayacaktır. Ancak bundan dolayı onun kavminden bin kişi kadarının gerçek anlamda îman edeceklerini beklemekteyim.” Bak. İbn Cerir; Tefsir: 10/206.

İşte bunun üzerine şimdi tefsirini okuyacağımız âyet nâzil olmuştur.

84

O (münâfıklardan) ölen hiçbir kimsenin cenaze namazım asla kılma ve ona dua etmek için kabri başında durma! Çünkü onlar Allah ve Resûlünü inkâr ettiler ve kafir olarak öldüler.

“O (münâfıklardan) ölen hiçbir kimsenin cenaze namazım asla kılma!” Mealde de belirtildiği gibi burada sözkonusu edilenler münâfıklardır ve namazdan kasıt da cenaze namazıdır.

Rivâyet olunduğuna göre, münâfıkların elebaşısı konumundaki Abdullah ibn Übey İbn Selül'ün, Resûlullahın gömleğiyle teberrük talebinde bulunması, yani ondan yararlanmayı istemesi sebebiyle, Hazreç kabilesinden bu durumu gören bin kişi Müslüman olmuştur.

(.....) kelimesi, (.....) kelimesinin sıfaüdüdür. (.....) kelimesi de, (.....) kelimesinin zarfıdır.

Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ölü defnedilinceye kadar kabri başında beklerdi ve onun için dua ederlerdi. Bunun için ona şöyle buyuruldu:

“Ve (ona dua etmek için) kabri başında durma! Çünkü onlar Allah ve Resûlünü inkâr ettiler ve kafir olarak öldüler.” Burada neden dolayı bunların cenaze namazlarının kılınamayacağını gerekçesi gösterilmektedir.

Yani münâfıklar, üzerlerine cenaze namazı kılınmaya ehil ve layık kimseler değiller. Çünkü onlar, Allah'ı ve Resûlünü tanımadılar, inkâr ettiler.

85

(Münâfıkların) mallarının ve çocuklarının çokluğu seni imrendirmesin. Çünkü Allah, bunlar sebebiyle dünyada azap çekmelerini, ve kâfirler olarak canlarının çıkmasını istiyor.

(.....) (Münâfıkların) mallarının ve çocuklarının çokluğu seni imrendirmesin. Çünkü Allah, bunlar sebebiyle dünyada azap çekmelerim, ve kâfirler olarak canlarının çıkmasını istiyor.

Münâfıklarla ilgili olarak bu ayetlerin tekrarı, mübalağa/abartı ve teyit maksadıyladır. Bir de muhatabın hatırında kalsın, iz bıraksın ve unutmasın içindir. Bu konunun gerçekten önemli bir konu olduğunu bilmesi ve buna içtenlikle inanması gayesiyledir. Çünkü münâfıklar hakkın da gelen bu âyetlerden her biri farklı davranışlar, hareketler ve inanma yollarını izleyen farklı türden münâfıklarla alâkalıdır. Bu münâfık grupların biri ötekine benzemez. Buna dikkat çekmek ve bunların tuzaklarına düşülmemesi içindir.

86

“Allah'a îman edin ve Resûlû ile beraber cihada gidin” diye bir sûre indirildiği vakit, onlardan varlıklı (ve imkan sâhibi) olan kimseler, cihada kâtilmamak için senden izin istediler ve: “Bizi bırak, bize dokunma, evde oturup kalan (zayıf ve güçsüzlerle) beraber oturup kalalım” dediler.

“Allah'a îman edin ve Resûlû ile beraber cihada gidin'diye bir sûre indirildiği vakit,” Burada geçen “sûre” ifadesiyle ya bir sûrenin tamamının veya bir kısmının, bazıları kasdolunması câizdir. Nitekim Kur'ân ve Kitap ifadeleri de söylendiğinde bunların tamamı veya bir kısmı için câiz olabilmektedir.

Âyetteki, (.....) kavli (.....) demektir. Ya da buradaki, (.....) müfessiredir.

“Onlardan varlıklı (ve imkan sâhibi) olan kimseler cihada kâtilmamak için senden izin istediler” Âyette geçen, (.....) kavli, fazilet sâhibi, varlıklı, zengin kimseler demektir.

“Ve: bizi bırak/bize dokunma, evde oturup kalan (zayıf ve güçsüzlerle) beraber oturup kalalım'dediler.”

Yani geride kalabilmeleri meşru bir mazerete dayanan hasta ve yatalaklar, yerinden kıpırdamayacak derecede yaşlı olanlarla birlikte oturup kalalım, dediler.

87

(Böylece o münâfıklar savaştan geri kalıp evlerinde oturan) kâdirîlerle birlikte kalma yolunu seçtiler. Bunların kalpleri (küfürleri yüzünden) mühürlendi. Onlar, (cihadın faziletini de, cihada kâtilmamanın ayıp ve kusurlarını da) anlayıp kavrayamazlar.

“(Böylece o münâfıklar savaştan geri kalıp evlerinde oturan) kâdirîlerle birlikte kalma yolunu seçtiler.” Âyette geçen, (.....) kelimesi, “el-Halife” kelimesinin çoğuludur ve kâdirîler manasındadır. “Bunların kalpleri, (küfürleri yüzünden) mühürlendi.”

Yani küfrü, inkar ve nifakı tercih etmeleri sebebiyle kalplerine mühür vuruldu.

“Onlar (cihadın faziletini de, cihada kâtilmamanın ayıp ve kusurlarını da) anlayıp kavrayamazlar.”

Yani cihada kâtilmakla kazanılacak olan saadeti, mutluluğu, kurtuluş ve başanyı anlayamayacaktan gibi, cihaddan geri kalmakla da kaybedilecek şeyleri, helâk oluşu ve şakaveti, kötülüğü de kavrayacak değiller.

88

Fakat Peygamber ve beraberinde ona îman edenler, mallarıyla ve canlarıyla cihad ettiler. İşte bütün hayırlar ve muazzam ödüller (hem dünya ve hem âhirette) bunlarındır. Kurtuluşa erenler de işte bunlardır.

“İşte bütün hayırlar ve muazzam ödüller (hem dünyada ve hem de âhirette) bunlarındır.” Âyetin bu kısmındaki lafzın mutlak olması sebebiyle hem dünya ve hem de âhîret menfaatlerini kapsamaktadır. Bir başka tefsire göre de, (Rahmân,70) ayete dayanılarak bu hayrın ya da iyiliğin Huriler olabileceği söylenmiştir. Çünkü yüce Allah orada ilgili âyette şöyle buyurmaktadır:

“Fihinne hayratım hisanun” “Orada içinde huyu güzel, yüzü güzel hayırlar/kâdirîler vardır.”

“Kurtuluşa erenler de işte bunlardır.”

Her istediklerine kavuşacak olanlar da işte bu kimselerdir.

89

Allah (bu Mücâhid mü'minler için) bahçelerinin ve saraylarının altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. Onlar oraya içinde ebedî olarak kalmak üzere gireceklerdir. İşte en büyük kurtuluş budur.

“Allah (bu Mücâhid mü'minler için) altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. Onlar oraya içinde ebedî olarak kalmak üzere gireceklerdir. İşte en büyük kurtuluş budur.”

Âyette geçen, (.....) yani “hazırlamıştır” kavli, cennetin de mahlûk olduğuna, sonradan yaratılmışlığma bir delildir.

90

Bedevilerden savaşa kâtilmamak için mazeret ileri sürenler kendilerine izin verilsin diye (Resûlüllahne) geldiler. Allah ve Resûlüne (îman etmedikleri hâlde inandıklarını ileri sürerek) yalan söyleyen (bedevi münâfıklar da mazeretsiz olarak savaşa kâtilmayıp) oturdular. Onlardan kafir olanlarına acıklı bir azap erişecektir.

“Bedevilerden savaşa kâtilmamak için mazeret ileri sürenler, kendilerine izin verilsin diye (Resûlüllahne) geldiler.” Herhangi bir işin eksik ve kusurlu yapılması ve ağırdan alınması hususunda bu mazeret kelimesi ve türevleri kullanılır. Meselâ, “İşinde kusurlu oldu, işi ağırdan aldı” anlamında bu kelime kullanılır.

İşin aslı ise; herhangi bir mazereti olmadığı hâlde, bir özrünün olduğunu, eksiğinin bulunduğunu vehmettirmesidir, böyle bir durumunun olduğunu var saydırmasıdır. Ya da, (.....) demek olup, bu da asılsız olarak, hiçbir şeyleri olmamasına rağmen mazeret uydurmak, bahane ileri sürmektir. Bu kelimedede “T” harfî, “Zal” harfine idğam olunmuştur. Bundan ötürü de “T” harfinin harekesi ayın harfine nakledildi ve kelime, (.....) oldu.

Rivâyete göre, bu şekilde bahane uyduranlar Esed ve Gatafan Oğullarıdır. Bunlar, Resûlüllahne gelerek: “Bizim bakmak zorunda olduğumuz, ailemiz, çoluk çocuğumuz bulunuyor ve biz gerçekten sıkıntı içerisindeyiz, Tebük seferine kâtilmamamız için bize izin ver” deyip mazeret uydurdular.

“Allah ve Resûlüne (îman etmedikleri hâlde inandıklarını ileri sürerek) yalan söyleyen (bedevi münâfıklar da mazeretsiz olarak savaşa kâtilmayıp) oturdular.”

Mealde de belirttiğimiz gibi bunlar bedevilerin münâfık olanlarıdır. Bunlar savaşa kâtilmamak için izin istemeye bile gelmemişlerdir. Halbuki inandıklarını söylemekteydiler. Bu davranışlarıyla bunların, Allah ve Resûlüne îman ettikleri iddialarında yalan söyledikleri gerçeği ortaya çıkmış oldu.

“Onlardan (bedevilerden) kâfir olanlarına acıklı bir azap erişecektir.” Dünyada öldürülmek ve âhirette de cehennem ateşiyle acıklı bir azap kendilerine erişecektir.

91

Allah ve Resûlü için nasihat ettikleri takdirde zayıflara, hastalara ve savaşa kâtilabilmek için harcama gücünden yoksun olmaları sebebiyle katılamayanlara herhangi bir sorumluluk yoktur. Çün kü iyiliklerini sürdürenleri, (savaştan geri kaldıkları için) sorumluluk altına sokacak herhangi bir sebep yoktur. Allah çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.

“Allah ve Resûlü için nasihat ettikleri takdirde” -yani öğüt veren kimsenin öğütte bulunduğu yakınma davrandığı gibi ister gizlide olsun, ister açıkta olsun her halükarda imanlarında ihlas sâhibi olmaları, itâat etmeleri durumunda -zayıflara -yaşlı ve yatalak olanlara, kötürümlere-, hastalara ve savaşa kâtilabilmek için harcama gücünden yoksun olmaları sebebiyle katılamayanlara herhangi bir sorumluluk yoktur.”

Harcama gücünden yoksun olanlar Müzeyne, Cuheyne ve Uzre Oğullarından olan fakir ve yoksul kimseler idiler. (.....) günah, vebal ve savaştan geri kalmaktan dolayı oluşan sıkıntı ve darlık.

“Çünkü iyiliklerini sürdürenleri, (savaştan geri kaldıkları için) sorumluluk altına sokacak herhangi bir sebep yoktur.”

Yani gerçekten mazeret sâhibi olup da hakkı öğütleyenler için bir günah ve sıkıntı yoktur, onların azarlanmalarını gerektiren bir durum da yoktur.

“Allah çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.” Dolayısıyla mazeretleri sebebiyle savaşa kâtilamayıp geride kalanları bağışlar ve onlara acıyıp merhamet eder.

(Ey Resûlüm Muhammed! Cihada kâtilmak üzere) geüp senden binek isteyenlere senin, “size binek sağlayabilecek bir gücüm yok” demen sebebiyle, harcayacak bir şeyleri olmadığından gözlerinden yaşlar akıta akıta üzüntülü bir şekilde dönen (yoksul kimselere de) bir sorumluluk yoktur.

(.....) (“Ey Resûlüm Muhammed! cihada kâtilmak üzere) gelip senden binek isteyenlere senin,” onları taşımak üzere kendilerine binek vermeni senden isteyenlere, “size binek sağlayabilecek bir gücüm yok, demen sebebiyle” Âyette geçen, (.....) kavli, (.....) kavlindeki “Kef'harfinden hâldir. Bundan önce ise, bir (.....) kelimesi gizli olarak bulunmaktadır.

Yani: “Sana geldiklerinde: “Size binek sağlayabilecek bir gücüm yok, dediğin zaman... dönen (döndüler)” demektir. Burada (.....) kavli, (.....) edatının cevâbıdır.

“Harcayacakları bir şeyleri olmadığından gözlerinden yaşlar akıta akıta üzüntülü bir şekilde dönen (yoksul kimselere de) bir sorumluluk yoktur.”

Burada geçen, (.....) kelimesi, (.....) karşılığında “akıtır” , manasıdır. Meselâ, (.....) Yaş damlatıyor, ifadesi (.....) gözünün yaşı akıyor, gözünden yaş damlıyor, ifadesinden daha açık ve net bir ifadedir. Burada sanki gözün tamamı taşan gözyaşı pman gibi değerlendirilmiştir. (.....) edatı ise beyan yani açıklama içindir. Bu tıpkı, (.....) ifadesine benzer. Car ile mecrûr ise temyiz ola rak mahallen mensûbtur.

Aynı zamanda buradaki, (.....) ibâresinin bir istinaf cümlesi olması da câizdir. Burada âdetâ şöyle denilir gibidir: “Senden binit istemek üzere geldikleri zaman geri döndüler.” Bunun üzerine onlara: “Ne oluyor ki, onlar ağlayarak geri dönüyorlar?” diye sorulunca, bu defa onlar: “Sen, size binek sağlayabilecek bir gücüm yok, dedin” diye cevap verdiler. Ancak burada, bu cümle, tıpkı itiraz yani parantez cümlesi gibi şart ile cezânın arasına girmiş bulunmaktadır. (.....) ise, mefulün lehtir.

(.....) Kavli de, (.....) takdirinde olup, “İnfak edecekleri, harcayacakları bir şey bulamamaları sebebiyle” demektir. Mefulün leh olması itibariyle de bu, mahallen mensûbtur. Bunu nasb eden kelime ise, (.....) kelimesidir.

Resûlullahnden savaşa kâtilmak için binek isteyenler ise, Ebû Mûsa el-Eş'ari ve arkadaşlarıdır. Ağlayanlar ise, bunlar da Ensar'dan altı kişidirler.

Asıl kınanması gerekenler, ancak zengin olmalarına rağmen (sırf savaşa) kâtilmamak için senden izin isteyip geride kalanlardır. Çünkü bunlar savaştan geri kalan kadınlarla beraber kalma yolunu seçtiler. Allah da onların kalplerini mühürledi (de hakkı görmez oldular.) Artık onlar hiçbirşey anlamazlar.

“Asıl kınanması gerekenler, ancak zengin ve varlıklı olmalarına rağmen, (sırf savaşa) katılmamak için senden izin isteyip geride kalanlardır.” Bundan sonra gelen, (.....) cümlesi istinaf cümlesidir yani yeni bir cümledir.

Sanki burada, “Onlar zengin oldukları hâlde, neden savaşa kâtilmamak ve geride kalmak için izin istediler?” diye bir soru soruluyor da buna,

(.....) diye cevap verilir gibidir.

“Çünkü bunlar, savaştan geri kalan kadınlarla beraber kalma yolunu seçtiler.”

Yani bunlar da kâdirılar sınıfından olmaya, rıza gösterdiler.

“Allah onların kalplerini mühürledi (de hakkı görmez oldular.) Artık onlar hiçbir şey anlamazlar.”

(Savaşa kâtilmayıp da geride kalan bu münâfıklar) yanlarına döndüğünüz de size mazeretler uyduracaklar. (Ey Resûlüm Muhammed! Onlara) de ki: “Hiçbir şekilde özür dilemeye kalkışmayın. Size asla inanmıyoruz. Zira

Allah (vahiy yoluyla) sizin gerçek durumunuzu bize bildirmiştir. Bundan böyle işleyeceğiniz her şeyi Allah da, Resûlü de görüp değerlendirecektir; daha sonra da, ister gizli olsun, ister açık olsun, her şeyi en iyi büen Allah'ın huzuruna çıkarılacaksınız. O da bütün yapıp ettiklerinizi size bir bir haber verecektir. .

“(Savaşa kâtilmayıp da geride kalan bu münâfıklar) yanlarına döndüğünüz de size mazeretler uyduracaklar.”

Yani siz bulunduğunuz şu Tebük seferinden döndüğünüz de kendileri adına bir takım bâtil, yalan-yanlış, uyduruk mazeretler icat edecekler.

(.....) (“Ey Resûlüm Muhammed! Onlara) de ki: Hiçbir şekilde (bâtil ve asılsız şeyler uydurarak) özür dilemeye kalkışmayın. Çünkü size asla inanmıyoruz.” Biz sizi doğrulayacak, tasdik edecek değiliz. Bu ifade, onların özürlerini kabul etmemenin bir gerekçesidir. Çünkü mazeret sergileyen kimsenin asıl amacı, mazeret dilediği konuda isteğinin kabul edilmesidir. Bu istek ise, reddedilmektedir.

“Zira Allah (vahiy yoluyla) sizin gerçek durumunuzu bize bildirmiştir.” Bu da münâfıkların ileri sürdükleri mazeretlerinin doğrulanmamasının bir gerekçesidir. Çünkü yüce Allah, Resûlü Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’e, onlara âit durumu, içlerinde gizleye geldikleri şeyleri vahiy yoluyla bildirince, artık bundan böyle bunların ileri sürecekleri mazeretleri bu gerçek karşısında kabul edilmez, edilmesi de doğru olmaz.

“Bundan böyle işleyeceğiniz her şeyi Allah da, Resûlü de görüp değerlendirecektir;” Küfrünüzden dönecek misiniz yoksa onda ayak mı direyeceksiniz?

“O da bütün yapıp ettiklerinizi size bir bir haber verecektir.” Evet, işlediğiniz bu şeylere göre sizi cezâlarıdırılacaktır.

95

(Savaştan dönüp) yanlarına geldiğiniz vakit, (münâfıklar) mazeretlerini kabul etmeniz için Allah adına yemin edecekler. Artık onlardan yüz çevirin, (onları muhatap kabul etmeyin.) Çünkü onlar pis ve murdardırlar. Onların varacağı yer cehennem ateşidir. Bu cezâ, onların işledikleri günahlar sebebiyledir.

(.....) (“Savaştan dönüp) yanlarına geldiğiniz vakit (münâfıklar,) mazeretlerini kabul etmeniz için Allah adına yemin edecekler.” Onlara ilişmemeniz, onları olduğu gibi bırakmanız ve kınamamanız için gelip size yemin edeceklerdir.

“Artık onlardan yüz çevirin, (onları muhatap kabul etmeyin.)” Onlara istediklerini verin, başıruızdan savın ve onları önemsemeyin. “Çünkü onlar pis ve murdardırlar,” Bu, kendilerine yaklaşılmaması ve azarlarıp ayıplanmaması gerektiğini belirten bir, gerekçe ve sebeptir.

Yani onları azarlamak, onlara karşı tavır almak, hiçbir yarar sağlamayacaktır. Çünkü bunlar, yüz­süz kimselerdir, kmanmaları onlara bir yarar sağlamayacak, düzeltilmeleri de mümkün olmadığından düzeltmek için çabanın da bir yaran olmayacaktır, sen onları ıslah edemezsin. Zira onlar pisliktirler, murdardırlar, bulaşırlar, Bu itibarla, onları temizlemeye gerek yoktur, bu, mümkün de değildir.

“Onların varacakları yer cehennem ateşidir.”

Gidecekleri yer ateştir.

Yani azarlanmaları ve yerilmeleri bakımından onlara cehennem ateşi yeter. Dolayısıyla onları azarlamaya kalkışmayın, buna kendinizi zorlamayın.

“Bu cezâ, onların işledikleri günahlar sebebiyledir.”

Yani onlar yapıp ettiklerinin karşılığını bulacaklardır, kazandıklarıyla cezâlarıdırılacaklardır.

96

(Ey Mü'minler!) Siz kendilerinden râzı olabilirsiniz diye gelip size yemin edecekler. Fakat siz onlardan memnun kalıp özürlerini kabul etseniz bile, (iyi bilin ki) Allah, hak yoldan sapan bir toplumdan asla hoşnut kalmayacaktır.

“(Ey mü'minler!) Siz kendilerinden râzı olabilirsiniz.”

Yani onların gelip size Allah adına yemin etme nedenleri, sırf sizi memnun etmek ve bir de bunun dünyalıkları bakımından onlara faydası olmasından dolayıdır, başka değil.

“Fakat siz onlardan memnun kalıp özürlerini kabul etseniz bile, (iyi bilin ki) Allah, hak yoldan sapan bir toplumdan asla hoşnut kalmayacaktır.”

Yani, eğer Allah onlardan memnun kalmadıysa, onlara gazapta bulunmuş ise, sadece sizin onlardan hoşnut kalmanız onlara bir fayda getirmeyecektir. Onlar dünya ve âhiret azâbına aday ve hedef oldukları, sürece sizin memnuniyetinizin hiçbir manası olmayacaktır.

Bu ifadenin burada yer alma nedeni de şudur: “Mü'minlerin onlardan hoşnut kalmaları, memnuniyetleri aynı zamanda Allah'ın da onlardan memnun ve hoşnut kalmasını sağlar” türünden vehimleri, akla gelebilecek ihtimalleri önlemek içindir.

97

Bedeviler (katı yürekli, kaba-saba kimseler obuaları itibariyle) inkârcılıkta ve nifak çıkarmada (başkalanna göre) daha azılı toplumlardır. Ve aynı zamanda bunlar, Allah'ın Resûlüne indirdiği kanunları reddetmeye daha hevesli ve daha yatkın olan kimselerdir. Allah çok iyi bilendir ve hikmet sâhibidir.

“Bedeviler (katı yürekli, kaba-saba kimseler olmaları itibariyle) inkârcılıkta ve nifak çıkarmada (başkalanna göre) ve daha azılı toplumlardır.” Âyetin başında yer alan, (.....) kavli, yani Bedeviler ifadesi, çöl hayatı yaşayan Araplar demektir. Bunlar şehir hayatı yaşayan yerleşik bir toplumdan, uygarlıktan uzakta bulundukları için hep kaba-saba, katı yürekli, ilimden ve ilim adamlarından uzak kalmış kimseler olduklarından kafirlikte ve münâfıklıkta başı çekme konusunda en önde yer alan kimselerdir.

“Ve aynı zamanda bunlar, Allah'ın Resûlüne indirdiği kanunları reddetmeye ve daha yatkın olan kimselerdir.” Özellikleri itibariyle tanımâmaya daha yatkındırlar. Bu açıdan onlar, dinin sınırlarını, Allah'ın indirdiği şer'atı yani kanun ve yasaları, hükümleri tanımazlar, kabul etmezler. Çünkü durumları buna en uygun olan kesim bunlardır. Nitekim Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in şu ifadeleri de bu gerçeği vurgulamaktadır. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyuruyor:

“Şüphesiz kabalık, müsamahasızlık ve katı yüreklilik, toprağa bağlı ve hayvanları arasında kaba saba haykırıyla yaşayan yaygaracı, kendini beğenen toplumların özelliğidir.” Buhârî, Bed'ul-Halk;14/3302 ve Müslim, İman, bab; 21. H.51/81

Yani bu toplumlar toprağa bağımlıdırlar, yancıdırlar. Çünkü bulundukları toprakta ya da kırsal alarında, ekinleri, tarlaları ve hayvanları arasında kabaca bağınıp dururlar. Bu itibarla, “el-Fediye” kelimesi çok bağırın demektir.

“Allah çok iyi bilendir ve (onlara mühlet ve süre vermede) de hikmet sâhibidir.”

98

Bedevilerden (kimi münâfık kimseler de) vardır ki, (fayda ve sevabına inanmadıklarından Allah yolundaki) harcamaları bir angarya, kabul eder ve başınıza türlü belalar gelmesini bekler dururlar. Bekleye durdukları o bela ve felaketler kendi başlarına dönsün. Allah (onların söyledikleri her şeyi) en iyi işiten ve (kötü amaçlarını da) en iyi bilendir.

“Bedevilerden (kimi münâfık kimseler de) vardır ki, (fayda ve sevabına inanmadıklarından Allah yolundaki harcamaları) bir angarya, kabul ederler” Çünkü bunlar, sırf Müslümanlara karşı takiyye yaparak ve gösteriş için verirler. Verdiklerini Allah rızası için vermezler, onun katından bir sevap beklemezler.

“Ve başınıza türlü belalar gelmesini bekler dururlar.”

Yani devrin değişmesini, günlerin geçmesiyle olayların kendileri lehine düzelmesini, sizin onlara olan üstünlüğünüzün ve egemenliğinizin yok olmasını, böylece sadaka vermekten, infakta bulunmaktan kurtulmalarını isterler.

“Bekleye durdukları o bela ve felaketler kendi başlarına dönsün.”

Yani bunların, içine Müslümanların düşmesini bekledikleri felaketler, musibetler ve savaşlar onların başına gelsin, bunun altında yok olup gitsinler. Mekke Kırâat Okulu İmâmları ve Ebû Amr, (.....) kelimesini, “es-Suu” olarak okumuşlardır. Bu da azap manasındadır. Sin harfinin fethasıyla (.....) kelimesi, zamanın kötülöklere gebe olmasını, kötü olayların olabileceğini anlatan bir yerme ifadesidir. Meselâ, (.....) doğruluk sembolü, dürüstlük âbidesi bir adam, ifadesine karşıt olarak (.....) tamamen kötü bir adam hiçbir iyi yanı olmayan kişi, cümlesi gibi.

“Allah (onların söyledikleri her şeyi) en iyi işiten ve (kötü amaçlarını da) en iyi bilendir.”

Yani sadaka vermeleri, infakta bulunmaları kendilerinden istendiğinde onların ne söylediklerini Allah işitendir ve içlerinde saklı tuttıkları niyet ve gayelerini de bilendir.

99

Bedevilerden öyleleri de vardır ki, Allah'ı ve âhireti tasdik eder, (Allah yolundaki) harcamalarını da Allah katında bir yakınlığa ve peygamberin duasını almaya vesile kılar. İyi bilin ki yaptıkları harcamalar onlar için Allah katında bir yakınlık vesilesidir. Allah onları rahmeti içine koyacaktır. Şüphesiz Allah, çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.

“Bedevilerden öyleleri de vardır ki, Allah'ı ve âhireti tasdik eder, (Allah yolundaki) harcamalarını da Allah katında bir yakınlığa ve Peygamberin duasını almaya vesile kılar.” Cihad ve zekât konusundaki infaklarını, harcamalarını, Allah katında ona yakın olma sebebi ve Resûlüllahın de duasını alma nedeni kılar. Çünkü Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) iyilik yollarına harcamada bulunanlara hayır duada bulunur, onlar için Allah'tan mağfiret dilerdi. Meselâ Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in:

“Allah'ım! Ebû Evfa ailesine rahmetinle muamelede bulun” diye dua etmesi gibi. Bak. Buhârî, Zekât, 64/1497. Müslim, Zekât, H.107a. Ahmed İbn Hanbel, Müsned; 1353

“İyi bilin ki yaptıkları harcamalar onlar için Allah katında bir yakınlık vesilesidir.”

Yani mealde de belirtildiği gibi yaptıkları harcamalar veya Resûlüllahın onlar için hayır duada bulunması, Allah katında O'na yakın olmaya sebeptir.

Kırâat imâmılarından Nâfi, (.....) kelimesini, (.....) olarak okumuştur.

İşte bu, Allah yolunda harcamada bulunan kimsenin yapmış olduğu harcamanın ve Resûlüllahın duasının Allah katında bir yakınlık vesilesi olduğuına Allah tarafından onlar adına bir tanıklıktır. Bu, aynı zamanda onların beklentilerini de doğrulayan bir tanıklıktır. Çünkü cümle iki dikkat çeken edat ile, yani bir uyan edatı olan, (.....) ile diğeri de tahkik edatı olan, (.....) ile bunun sabit ve kesin olduğunu yeni bir cümle, istinaf yoluyla aktarmış bulunmaktadır. Nitekim bundan sonra gelen cümle de bu bağlamda bir cümledir.

(.....) kavlinin başında yer alan sin harfi ise verilen sözün kesinlikle gerçekleşeceğini bildirmek içindir. Şüphesiz, Allah yolunda harcamada bulunanların Allah'ın nezamı kazanacaklarına dair bundan daha tesirli bir ifade olamaz! Çünkü yapılan yardım, eğer samimi, halis ve dürüst bir niyet ile yapılmışsa, böyle bir sadakanın Allah katında büyük bir yeri ve değeri vardır.

“Şüphesiz Allah, çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.” Herhangi bir nedenle kusur işleyen kusurunu, eksikliğini kapatır ve zar-zor, imkanlarını kullanarak ve sıkıntılı olmasına rağmen yine de Allah yolunda harcamaya yapan kimseyi de Allah esirger, ona rahmetiyle muamelede bulunur.

Müslüman olmakta ilk sırayı kazanıp (inançları uğruna yurtlarını terkedene) muhacirler, (onlara kucak açıp yardım eden) Ensar ve güzel bir şekilde onları izleyenler var ya, işte Allah, onlardan râzı olmuştur, onlar da Allah'tan râzı olmuşlardır. Allah onlara, altlarından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. Onlar oraya, için de ebedî olarak kalmak üzere gireceklerdir. İşte bu (hoşnutluk ve râzı olma işi), en büyük kurtuluş (ve en büyük başarıdır.)

“Müslüman olmakta ilk sırayı kazanıp (inançları uğruna yurtlarını terk eden) muhacirler, (onlara kucak açıp yardım eden) Ensar ve güzel bir şekilde sağlam bir îman ile onları izleyenler var ya,”

Burada, (.....) mübtedadır. (.....) bunun sıfatıdır. (.....) edatı ise bunların kimler olduğunu açıklamaktadır. Haberi ise, (.....) diye başlayan cümledir.

Muhacirler: İki kıbleye doğru namaz kılma şerefine erenlerdir.

Yani Medine'de Kudüs'e doğru ve daha sonra kıblenin değişmesi emri üzerine Mekke'deki Kâ'be'ye doğru namaz kılanlardır. Yahut Bedir savaşma kâtılıp orada bulunanlardır. Yahut da Hûdeybiye antlaşması sırasın da Beyatu'r-ırdvan denilen olayda yer alanlardır.

Ensar: Bu kelime bundan önce geçen muhacirler üzerine ma'tûf bulunmaktadır.

Yani “Ensar'dan...” demektir. Bunlar ilk Akabe biatına kâtılanlar ile ikinci Akabe biatma kâtıları Medine'li yerlilerdir. Birincilerin sayısı yedi kişi, ikincilerin sayıları ise yetmiş kişi idi.

“Ve güzel bir şekilde ile onları izleyenler” ibâresinden kasıt ise sonradan hicret edenler ile Ensar'dan olan sahâbe demektir. Bunlar, ilk sırayı alanlar arasına giremeyen diğer sahâbıdırler. Bir diğer tefsire göre ise bu, ta kıyamete kadar îman ve Allah'a itâat etmek suretiyle onlara uyanlar, onları izleyenler anlamındadır.

“İşte Allah onlardan râzı olmuştur.” Bunların güzel amellerinden ötürü Allah bunlardan râzı olmuştur.

“Onlar da Allah'tan râzı olmuşlardır.”

Yani yüce Allah'ın kendilerine bahşettiği din ve dünyevi nimetler sebebiyle Allah'tan hoşnut kalmışlardır.

Bundan sonra gelen, (.....) kavli, bundan önceki, (.....) üzerine atfolunmuştur.

“Allah onlara, altlarından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır.” Kırâat imâmılarından İbn Kesîr, kavlini, (.....) olarak okumuştur.

“Onlar oraya, içinde ebedî olarak kalmak üzere gireceklerdir. İşte bu (hoşnutluk ve râzı olma işi,) en büyük kurtuluş (ve en büyük başarıdır.)”

Çevrenizde bulunan bedeviler arasında münâfık kimseler var olduğu gibi, Medine halkı içerisinde de öyle iki yüzlüler, münâfıklar var. (Ey Resûlüm Muhammed!) Sen onları bilemezsin, ama biz onları çok iyi biliriz. (Kat kat olmak üzere) biz onlara iki kez azap edeceğiz. Daha sonra da onlar en şiddetli bir azâba itileceklerdir.

“Çevrenizde bulunan bedeviler arasında münâfık kimseler var olduğu gibi,”

Yani beldeniz olan Medine çevresinde yerleşmiş bulunanlar arasından, demektir. Medine çevresinde konaklamış bulunan kabileler ise Cüheyne, Eşlem, Eşca' ve Gıfar kabileleri idiler. Bu kabileler Medine çevresinde oturuyorlardı.

“Medine halkı içerisinde de öyle iki yüzlüler/münâfıklar var.” Burada; (.....) kavli, mübtedanın haberi üzerine atfolunmuştur ki, bu da, (.....) kavlidir. Diğer taraftan bunun, mübteda ile haber üzerine atfedilen bir cümle olarak değerlendirilmesi de câizdir. Ancak bu durumda bir (.....) kelimesinin takdir olunması gerekir. Şöyle ki:

(.....) gibi. Burada geçen, (.....) kelimesi, bu işte maharet sâhibi olmuş, ustalık kazanmış kimseler demektir. Bu takdirde bu kelime, mahzûf bir mevsûfun sıfatıdır. İlk değerlendirmeye göre bunun isim cümlesi olması veya, (.....) kelimesinin sıfatı olması mümkündür. Dolayısıyla bumfhla sıfatının arası, bunun haberi üzerine atfedilen bir kelime ile ayrılmıştır.

Bunların münâfıklıkta oldukça mahir ve usta kimseler olduğunu ise âyetin şimdi okuyacağımız kısmı göstermektedir:

“Ey Resûlüm Muhammed! Sen onları bilemezsin.” Uzağı çok iyi görmene ve feraset sâhibi olmana, bundaki doğruluk ve isabetine rağmen yine de sen onları tanıyamazsın. Çünkü onlar kendilerini çok iyi kamufle etmesini bildiklerinden, şüphe uyandırabilecek, şüpheyi meydan verecek şeylerden uzak dururlar. Kısacası saklarıp gizlenmesini çok iyi becerirler. Daha sonra yüce Allah şöyle buyuruyor:

“Ama biz onları çok iyi biliriz,”

Yani onları sadece yüce Allah bilir, Allah'tan başkası onların sırlarına muttali olamaz, ulaşamaz. Çünkü onlar, kafirliklerini kalplerinin ta en derin yerinde gizlerler de sana tıpkı mü'minlerin durumları gibi mü'min samimi ve ihlaslı mü'min görüntüsü verirler. Halbuki öyle değildirler.

“(Kat kat olmak üzere biz) onlara iki kez azap edeceğiz.” Bu iki azaptan biri öldürülmeleri, diğeri de kabir azâbıdır. Ya da durumlarının açığa vurulmasıyla rezil edilmeleri ve kabir azâbıdır. Yahut bunların mallarından zekât ve sadakalannın alınmasıyla bedenlerinin hastalıklara ve musibetlere hedef kılınarak yok edilmeleridir.

“Daha sonra da onlar en şiddetli bir azâba itileceklerdir.”

Yani cehennem azâbına...

102

(Mazeretsiz olarak savaşa kâtilmayan diğer) bir grup var ki, onlar sonradan günahlarının farkına varıp itirafta bulundular. Bunlar, iyi işlerle kötü işleri birbirine karıştırdılar. (Sonra bu davranışlarından tevbe ettiler). Umulur ki, Allah bunların tevbelerini kabul eder. Çünkü Allah bağışlayandır, merhamet edendir.

“(Mazeretsiz olarak savaşa kâtilmayan diğer) bir grup var ki, onlar sonradan günahlarının farkına varıp itirafta bulundular.”

Yani bunlar önceki âyetlerde ismi geçenlerden farklı olan bir gruptur. Bunlar, öncekiler gibi bir takım uydurma bahanelerle, yalan mazeretlerle gelip, savaştan neden geri kaldıklarını söylemediler. Fakat bunlar savaşa kâtilmamaktan dolayı üzüntülerini, yaptıkları işin kötü olduğunu belirterek pişmanlıklarını ortaya koydular, hatalı olduklarını itiraf ettiler. Bu durumda olan kimselerin sayıları on kişi kadardı. Bunlardan yedisi, yüce Allah'ın savaşa kâtilmayıp geride kalanlar hakkında indirilen hükümleri öğrendiklerinde, hemen kendilerine bir cezâ uygulayarak, kendilerini mescidin direklerine bağladılar.

Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) seferden dönüp geldi ve adeti gereği önce hemen mescide gidip orada iki rek'at namaz kıldı. Bu arada kendilerini direklere bağlamış olan kimseleri gördü, bunların kendilerini direklere bağlama sebebini sordu. Orada bulunanlar da: “Bunlar, Resûlullah gelip kendilerini elleriyle çözene kadar, bu direklerden kendilerini çözmeye yemin ettiler” diye karşılık verdiler. Bunun üzerine Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) de şöyle buyurdu:

“Ben de aynı şekilde yemin ediyorum ve onları çözmem için emr olunmadıkça, kendilerini çözmeyeceğim.” İşte bunun üzerine bu âyet nâzil oldu. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) de kendilerini serbest bırakır. Onlar da bu olay üzerine: “Ey Allah'ın Resûlü! İşte bizim sana kâtilmamızı engelleyen varlığımız/malımız, al onları istediğin gibi dağıt ve bizi temizleyip arındır” dediler. Ancak Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem):

“Ben, sizin mallarınızdan herhangi bir şeyi almakla emrolunmadım” diye buyurması üzerine, “Ey Peygamber! Onların mallarından zekât al ki,..” mealindeki bundan sonra gelen âyet nâzil olmuştur.” Hafız İbn Hacer diyor ki, Beyhaki bunu el-Delil eserinde ve ayrıca İbn Merduye de tahrir etmiştir. Bak.Haşıyetu'l-Keşşaf, 2/307

“Bunlar, iyi işlerle kötü işleri birbirine karıştırdılar. (Sonra bu davranışlarından tevbe ettiler.)”

Cihada çıkma işiyle, bundan geri kalma, kâtilmama işini veya tevbe etme ile günah işleme işlerini karıştırdılar. Meselâ; “Bi'tu'l-Şae saten ve dirhemen” yani “Koyunları bir koyun ve bir dirheme sattım” cümlesindeki ifade benzerliği gibi. Esasen bu cümlelerin asıl manası, (.....) yani “her bir koyunu bir dirheme sattım” demektir. Çünkü kelime arasında yer alan, “vav” harfi, (.....) harfi manasıdır. Çünkü vav harfi Arapçada çoğul içindir. (.....) harfi de birini ötekine bağlamak, irtibat içindir. Böylece her ikisi de birbirine uymaktadır.

Yahut bunun manası, bunlardan her biri ötekine kanştı. Dolayısıyla bunların her biri hem kansan ve hem de kendisi içine kanştınları manalarını taşırlar. Meselâ, “Halettu'l-Mae ve'l-Lebene” yani bu cümle ile sen, “Su ile sütü her birini diğerine, ikisini de birbirine karıştırdım”

Yani “suyu süte, sütü suya karıştırdım” manasında kullanmış olursun. Halbuki: “Halettu'l-Mae bi'l-Lebeni”

Yani, “Suyu süte karıştırdım” cümlesi bu manaya gelmez. Çünkü bu cümlede kansan su, kendişinin içine kanştınları ise süttür. Halbuki bu cümlede “B” yerine eğer “vav” harfi kullanılırsa, bu takdirde sen, su ile sütü hem kansan ve hem de kendilerinin içine kanştınları kılsın.

Yani sanki burada sen; “Ben suyu süte, sütü de suya karıştırdım” der gibi olursun.

“Umulur ki (şüphesiz) Allah bunların tevbelerini kabul eder. Çünkü Allah bağışlayandır, merhamet edendir.” Burada yüce Allah bu kimselerin tevbe ettiklerini belirtmedi. Çünkü bu kimseler günahlarını ve hatalarını itiraf etmişlerdir, işte bu itiraf, bu kimselerin tevbe ettiklerinin delilidir.

103

(Ey Peygamber!) Onların mallarından bir sadaka al ki, bununla onları günahlarından temizleyesin ve onları daha çok armdırasın. Ve onlar için dua da et, çünkü senin dua etmen onlar için büyük bir huzur ve güven sebebidir. Allah (onların itiraflarını) işitir, (senin onlar lehine ettiğin duayı da) bilir.

“(Ey Peygamber!) Onların mallarından sadaka al ki,” günahlarına keffaret olması için al ki, burada sözü edilen sadakadan kasıt zekâttır, denmiştir.

“Bununla onları günahlarından temizleyesin ve onları daha çok armdırasın.” Bu (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin sıfatıdır. Fiilin başında yer alan (.....) harfi ya muhatap içindir veya müennes/dişi gaibe içindir. (.....) daki zamîr sadakaya râcîdir.

Tezkiye, temize çıkarmada, andırmada daha aşırıya ve fazlasına gitmek, bunun artmasına sebep olmak demektir. Ya da bu kelime, artma, malın bereketlenmesi manasıdır. “Ve onlar için dua et.” Onlar için dua ederek kendilerine şefkatte bulun, yardımcı ol, onları koru.

Sünnete uygun olan, sadakayı alan kimsenin, sadaka verene dua etmesidir.

“Çünkü senin dua etmen onlar için büyük bir huzur ve güven sebebidir.” Ebû Bekir dışında Kufe Kırâat Okulu, (.....) kavlini, (.....) olarak okumuşlardır. Bir tefsire göre tekil olarak, “Salat” kelimesi, mana bakımından çoğul olan, “Salavat” kelimesinden mana itibariyle daha kuşatıcıdır. Çünkü cins manasını taşımaktadır. (.....) kavli, onlara daha yatkın gelir, böylece Allah tarafından tevbelerinin kabul edildiğine dair inançları artar, güven ve huzur içerisinde hareket ederler, demektir.

“Allah (onların itiraflarını) işitir, (senin onlar lehine ettiğin duayı da) bilir.” Ya da Allah, senin onlar için yaptığın duayı işitir veya onların işledikleri günahları itiraf etmelerini ve buna bağlı olarak pişmanlık sebebiyle ettikleri dualarını işitir. Aynı zamanda içten içe duydukları pişmanlıklarını, tasa ve kederlerini, onlarda meydana gelen aşırılıklarını bilir.

Onlar hala anlamadılar mı ki, Allah (samimi olarak tevbe eden) kullarının tevbesini kabul eder, ve sadakalan alır. Şüphesiz, tevbeleri en çok kabul eden, en çok merhamet buyuran Allah'tır.

“Onlar hala anlamadılar mı ki,” Burada konu edilenler, tevbeleri kabul edilen kimselerdir.

Yani bu kimseler, henüz tevbeleri ve sadakalan kabul edilmezden önce bilmiyorlar mıydı ki,

“Allah, (samimi olarak tevbe eden) kullarının tevbelerini kabul eder, ve sadakalan alır.” Yeter ki ettikleri tevbede dürüst olsunlar. Bu takdirde Allah tevbelerini kabul eder. Sadakalan içtenlikle ve samimi olarak, ihlaslı bir şekilde vermeleri hâlinde Allah alır ve kabul eder.

Buradaki, (.....) zamîri tahsis ya da aidiyet içindir.

Yani; “Bu, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ne âit bir görev değildir. Bunu yapmak yalnızca ve sadece Allah'a âittir, tevbeyi ancak Allah kabul eder ve reddeder. O hâlde O'na yönelin, bunu O'ndan isteyin, tevbenin kabulünü O'na yöneltin.

“Şüphesiz tevbeleri en çok kabul eden, en çok merhamet buyuran Allah'tır.” Şüphesiz Allah'tır tevbeleri en çok kabul eden. Günahları ve hataları en çok affeden de O'dur.

(Ey Peygamber! Onlara) de ki: “Yapm (yapmak istediklerinizi!) (İyi veya kötü) yapıp ettiklerinizi Allah da, Resûl de mü'min ler de göreceklerdir. Sonra da gizli ve açık her şeyi bilen Allah'a döndürüleceksiniz ve O, bütün yapıp ettiklerinizi (gözlerinizin önüne sererek tek tek) size bildirecektir.

(.....) (“Ey Peygamber! Onlara -şu tevbekar olanlara-) de ki: Yapın (yapmak istediklerinizi! İyi veya kötü) yapıp ettiklerinizi Allah da, Resûlü de mü'minler de göreceklerdir.”

Yanırsızın de gördüğünüz ve sizin için açıkça ortaya çıktığı gibi işledikleriniz, yapıp ettikleriniz, ister iyilik olsun, ister kötülük olsun, her ne yaparsanız yapın, yaptıklarınızın hiçbirisi Allah'a ve kullarına gizli kalmış değildir, kalacak da değildir.

Ya da bu uyan tevbe etmemiş olanlardır. Bu şekilde onların da tevbe etmeleri teşvik edilmektedir. Rivâyete göre, sözü edilen kimselerin tevbelerinin kabul edilmesi üzerine, tevbe etmeyenler şöyle konuşmaya başladılar: “Şu tevbe edenler daha dün bizimle beraber idiler. Ne oluyor ki, onlar bizimle konuşmuyor ve bizimle beraber aynı meclisi paylaşmıyorlar?” İşte bunun üzerine yüce Allah, “Allah da... görecektir.” Mealindeki bu âyeti indirdi. Bu, onlar için bir tehdittir, hatalarında ısrar etmenin akıbetinden kaçmmaları konusunda bir uyan ve dikkat çekmedir, tevbe etmemekten vazgeçmelerini bildirerek ikazda bulunmaktır.

“Sonra da gizli ve açık her şeyi bilen Allah'a döndürüleceksiniz” insanların bilmediği ve bilemediği şeyleri de, bildiği ve müşahade ettiği şeyleri de bilen Allah'a...

“Ve O, bütün yapıp ettiklerinizi (gözlerinizin önüne sererek tek tek) size bildirecektir.” Bu, bir hatırlatma bildirışıdır ve buna göre cezâlarıdırılacaklar veya ödüllendirileceklerdir.

(Sefere katmayan) diğer bir kısmı ldmselelerin akıbetleri ise, Allah'ın, haklarında vereceği hükme bağlı kalmıştır. Allah dilerse onları cezâlarıdırır, dilerse onların tevbelerini kabul eder. Allah her şeyi bilendir, hüküm ve hikmet sâhibidir.

“Sefere katmayan diğer kısık kimselerin akıbetleri ise, Allah'ın haklarında vereceği hükme kalmıştır.”

Kırâat imâmılarından Medine okulu mensupları ile Ebubekir Şube dışında kalan Kufe kırâat okulu mensupları, (.....) kelimesini burada görüldüğü gibi hemzesiz olarak okumuşlardır. Bunlar dışındaki imâmlar ise bu

kelimeyi hemzeli olarak, (.....) şeklinde okumuşlardır. Bunlar kelimeyi, (.....) ve (.....) fiillerinden türetilmiş olarak değerlendirmişlerdir. Bu da bir şeyi ertelemek, tehir etmek ve geciktirmek gibi manalara gelir. Nitekim (.....) kelimesi de bu fiil türevlerindendir.

Yani mana şöyledir:

“Seferden geride kalan diğer bir kısım kimselerin durumu, Allah'ın onlar hakkındaki durumu açıklarına kadar beklemede bırakılmıştır.”

“Allah dilerse onları cezâlarıdırır,” Eğer durumlarında ısrar ederler ve tevbe etmezlerse bu takdirde dilerse Allah onları cezâlandım,

“Dilerse onların tevbelerini kabul eder.” Tevbe etmeleri durumunda da ...

Bunlar üç kişi idiler; Ka'b İbn Mâlik, Hilal İbn Ümeyye ve Murare İbn Rebi. Bu üç sahabe Tebük seferine katılmamışlar, geride, Medine'de kalmışlardı. Bunlar haklarında, (.....) (Tevbe, 118) âyeti nâzil olan zatlardır. Bak. İlgili âyet.

“Allah her şeyi -onların beklentilerini- bilir ve hükmünde de hikmet sâhibidir.” Neden o kadar ertelediğinin de bir hikmeti vardır.

Âyette geçen, (.....) şek yani şüphe ifadesi içindir. Bu da kullara râcidir.

Yani, “Onlar hakkında azap olunacaklarından korktukları kadar onlar için rahmet umudunu da beslediler.”

Rivâyete göre “Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), bunlara selâm vermemeleri, onlarla konuşmamaları konusunda ashâbına emir-talimat verdi. Bu üç kişi, kendi kendilerine cezâ verip kendilerini mescidin direklerine bağlayan sahabiler gibi yapmamışlar ve onları gibi üzüntülerini, tasalarını açık olarak göstermemişlerdi. Ancak hiçbir kimsenin bunlara dönüp bakmadıkları anlaşılınca, bunların durumlarını Allah'a havale ettiler. Niyetleri samimi kıldılar ve tevbelerinde dürüst oldular. Allah da onlara merhamet buyurdu, onları affetti. “n

107

Münâfıklar arasında öyleleri de vardır ki, mü'minlere zarar vermek, yeniden küfrü yaymak, mü'minlerin arasını açmak ve bir de daha önce Allah ve Resûlüne karşı savaş açmış olan adamı beklemek ve tuzak için bir mescid kurdular. Bir de bunlar: “Biz bundan, iyilikten başka hiçbir gaye gütmedik” diye de kesinlikle yemin edecekler. Halbuki onların yemin ettikleri konuda yalancı olduklarına muhakkak Allah şahitlik etmektedir.

“Münâfıklar arasında öyleleri de vardır ki, mü'minlere zarar vermek, yeniden küfrü yaymak, mü'minlerin arasını açmak ve bir de daha önce Allah ve Resûlüne karşı savaş açmış olan adamı beklemek ve tuzak için bir mescid kurdular.”

Burada âyetin baş tarafında yer alan, (.....) kavli (.....) takdirindedir. Diğer taraftan Kırâat imâmlarından Medine, Şam okuluna mensup imâmlar, (.....) işaret isminin başına vav harfini getirmeksizin vavsız olarak okumuşlardır. Bu kelime mübtedadır. Haberi de mahzûf bulunmaktadır ve, (.....) takdirindedir.

Rivâyete göre Avf oğulları Kuba mescidini inşa ettiklerinde, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) efendimize haber gönderip oraya gelip orada namaz kılmasını istemişler. Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) da onlara gelip, orada namaz kıldı. Ancak bunların kardeşleri olan Ganem İbn Avf oğulları ise, kendilerini kıskandılar. İbn Hacer diyor ki, bu şekliyle ben bu hadisi bulamadım. Ancak Salebi'de isnadı belirtilmeksizin yer almaktadır. Bu hadisin baş tarafı sahih değildir. Çünkü Kuba Mescidi, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) henüz Kuba'da iken bu mescid kuruldu. Ki burası Resûlullah'ın ilk hicret ettiği yerdir. Halbuki Dırar mescidi kurulduğu zaman Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Tebük gazvesinde bulunuyorlardı. İkisi arasında tam dokuz yıl bulunmaktadır. Bak. Haşiyetu'l-Keşşaf; 2/309

Ve bunlar yani önem oğulları demişler ki, biz bir Mescid yapalım. Resûlullahın gelip içinde namaz kılması için birini gönderelim. Ebû Amir Rahip de Şam'dan dönünce o da gelip burada ibâdetini yapsın -ki papaz olan bu adam, Uhut savaşı sırasında Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'e: "Nerede sana karşı savaşan bir toplum görsem onlarla beraber ben de sana karşı savaşacağım" diyen adamdır. Nitekim ta Huneyn savaşıma kadar da bunu devam ettirmişti- İşte bu amaçla Kuba Mescidinin hemen yanbaşında bir mescid bina ettiler.

Sonra da Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'e gelip: "Biz hasta, zavallı, ihtiyaç sâhibi olan kimseler için bir mescid yaptık. Biz, senin bizim için burada namaz kılmam istiyoruz" dediler. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) de: "Şimdi sefere çıkmak üzereyim, yoldayım. Allah'ın izniyle Tebuk seferinden dönersek, inşa Allah orada namaz kılarız" diye buyurdular. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Tebuk gazvesinden dönünce, ondan mescitlerine gelmesini istediler. İşte bunun üzerine bu âyet nâzil oldu. Bunun üzerine Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Hazret-i Hamza'nın kâtili olan Hazret-i Vahşi'ye, Maan İbn Adiy'e ve daha başkalanna şöyle buyurdu:

"Hemen halkı zâlim olan şu mescidi yapanların mescidine gidin ve derhal onu yıkıp yerle bir edin ve onu ateşe verip yakın."

Derhal verilen emir yerine getirildi. Daha sonra Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) efendimiz, bunu yerinin çöplük yapılmasını, oraya leşlerin, pisliklerin, süprüntü ve çöplüklerin atılmasını emir buyurdular.

Papaz Ebû Amir de Şam'da geberdi.

(.....) kâfirliği ve nifakı desteklemek, ona güç katınak için... "Mü'minlerin arasını açmak için." Çünkü mü'minler Kuba mescidinde cemaatle toplu olarak namazlarını kılıyorlardı. Böylece cami cemaatini bölerek ayırmak birlik ve beraberliklerini ortadan kaldırmak istiyorlardı. Aralarında ihtilaf çıksın istiyorlardı.

(.....)

Yani daha önce de Allah ve Resûlüne karşı savaş açmış olan papaz için hazırlık yapmak, imkân sağlamak için. Çünkü onlar esasen bu mabedi onun için inşa ettiler. Onun oraya gelip burayı hem bir mabet ve hem de karargâh olarak, üs olarak kullanması için hazırlamışlardı. Böylece burada Resûlullahne üstünlük kazanmayı amaçlıyorlardı. Burada ona suikast girişiminde bulunacaklardı.

Bir tefsire göre kendisiyle övünmek ve gösteriş maksadıyla veya desinler için ya da Allah nzasının dışında bir gaye için yapılan her mescid ya da mabet "dılar mescidi" hükmündedir. Bu tür mescitler de buna ilave edilir. Nitekim helâl olmayan bir mal ile inşa edilen mescitler de aynen "dılar mescidi" hükmündedir.

(.....) kavimdeki cer edatı, (.....) fiiline mütealliktir. Bu da şu manayadır: Bu mescid henüz inşa edilmeden önce de, Hendek savaşıda ...

"Bir de bunlar -Bu yalancı kimseler, : Biz bundan, iyilikten başka hiçbir gaye gütmedik'diye de kesinlikle yemin edecekler." Biz bu mescidi kurmakla sadece güzel ve iyi bir davranış sergilemek istedik, yani burada namaz kılınsın, Allah'ın ismi anılsın, namaz kılmak isteyenler için geniş ibâdet imkânları sunulsun istedik.

"Halbuki onların yemin ettikleri konuda yalancı olduklarına muhakkak Allah şahitlik etmektedir." Çünkü yeminlerinde yalancıdırlar.

108

Ey Peygamber! tuzak kurmak ve zarar vermek için yapılan o mescitte asla namaza durma! Şüphesiz daha ilk günde temeli takva üzere kurulan Kuba mescidinde namaza durman daha uygun ve daha yerinde olacaktır. Orada hem maddi ve hem manevi kirlerden ciddi olarak arınmayı seven adamlar vardır. Allah da ciddi olarak temizlenip arınanları sever.

"Ey Peygamber! Tuzak kurmak ve zarar vermek için yapılan o mescitte asla namaza durma!" Namaz kılmak için oraya gitme.

“Şüphesiz daha ilk günde temeli takva üzere kurulan Kuba mescidinde namaza durman daha uygun ve daha yerinde olacaktır.”

Burada, (.....) kelimesinin başında bulunan lam harfi ibtida içindir. (.....) kavli ise bunun sıfatıdır. Yapılan bu ilk mescid, âyette belirtildiği gibi Kuba mescididir. Bu mescidi Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) efendimiz kurdu ve hicreti sırasında burada kaldığı müddet içerisinde namazlarını burada kıldı. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Pazartesi, Salı, Çarşamba ve Perşembe günleri burada kalmışlar, Cuma günü ise buradan ayrılmışlardır. Diğer bir tefsire göre ise burada sözü edilen Mescit, Resulullah'ın Medine'deki mescididir. (.....) kavliyle, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) orada bulunduğu günden itibaren kurulmuş olan demektir.

Bir tefsire göre burada asıl kaide gereği, (.....) edatı yerine,

(.....) edatının olması gerekir. Çünkü bu edat zaman manasında ve ilk başladığı andan itibaren manasını ifade eden bir edattır. Halbuki (.....) edatı mekân yani yer bildirme bakımından ilk kaldığı yerden itibaren manasınadır. Dolayısıyla bu edatın değil, “Müz” edatının olması gerekirdi.

Buna verilen cevap şöyle olmuştur: (.....) edatına göre, (.....) edatı (.....)dır. Hem zaman ve hem mekân anlamında kullanılır.

(.....) yani içinde namaz kılmana, namaza durmana daha uygun ve daha yerinde olan yer burasıdır.

“Orada hem maddi ve hem manevi kirlerden ciddi olarak arınmayı seven adamlar vardır. Allah da ciddi olarak temizlenip arınanları sever.”

Bu âyetin nâzil olması üzerine Resûlullah -Sallallahü aleyhi ve sellem- beraberinde muhacirler olduğu hâlde buraya yürüyüp geldiler. Kuba mescidinin kapısının önünde durdular, bir de baktılar ki Ensar orada oturuyor. Bunun üzerine Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) kendilerine: “Sizler mü'minler misiniz?” diye seslendi. Ancak onlar sustular. Bunun üzerine Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) yeniden sözünü tekrarladı. Hemen Hazret-i Ömer (radiyallahü anh) devreye girerek: “Ey Allah'ın Elçisi! Evet, onlar gerçekten mü'mindirler, mü'min kimselerdir onlar ve ben de onlarla beraberim” diye konuştu. Bunun üzerine Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) onlara: “Peki ya siz kazaya, Allah'ın hükmüne rıza gösterir misiniz?” Onlar da, “Evet” dediler. Resûlullah: “Peki ya siz, belalara, musibetlere sabreder misiniz?” diye sordu. Onlar da, “Evet” karşılığını verdiler. Bu defa, “peki ya siz bollukta da Allah şükrediyor musunuz?” diye sordu. Onlar da, “evet” dediler. Bunun üzerine Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdular:

“Kâ'be Rabbinin adına yemin ederim ki sizler gerçekten mü'min kimselersiniz.” Sonra oturdu ve sözlerine şöyle devam etti:

“Ey Ensar topluluğu! Şüphesiz Azîz ve Celil olan yüce Allah sizi övmektedir. Siz abdest alırken/ küçük abdeste çıkarken olsun, büyük abdeste çıkarken olsun ne yapıyorsunuz?” Onlar da şöyle cevap verdiler:

“Ey Allah'ın Resûlü! Biz büyük abdeste çıktığımızda, ihtiyacımızı giderdikten sonra önce üç adet taşla temizleniriz/siliniriz, bunun peşinden de su ile temizleniriz.” Bu cevabı alan Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem):

(.....) bu âyeti okudu. İbn Hacer diyor ki; Ben bu rivâyeti buradaki şekliyle bulamadım. Sanki bu, iki hadisten yararlanılarak ortaya konmuş bir hadis gibi. Bak. Haşiyetu'l-Keşşaf;2/311

Bir diğer tefsire göre de bu âyet bütün necislerden, pisliklerden temizlenip annma konusunda genel bir hüküm ifade etmektedir, Amindir. Bir tefsire göre de, tevbe etmek suretiyle günahlardan arınmadır, denmiştir. Diğer taraftan bunların, “temizlenip arınmayı sevmeleri” demek, bunlar, bu şekildeki bir temizlenmeyi tercih etmişlerdir, bu şekildeki bir temizliğe aşırı özen göstermeleri, tıpkı bir şeye aşırı düşkün olan kimselerin özen göstermesi gibidir, manasınadır. “Yüce Allah'ın onları sevmesi” demek ise, nasıl ki seven bir kimse, sevgilisine karşı ne yapması gerekiyorsa yüce Allah'ın da onlardan râzı olması, memnun kalması, hoşnutluğu ve onlara iyilikte bulunması demektir.

Binasını, Allah'ın emir ve yasaklarını uygulamak üzere takva ve Allah'ın rızasını elde etme temelleri üzerine yükseltenler mi daha hayırlı, yoksa yapısını her an yıkılabilecek bir kenarında kaygan zemin üzerinde inşa ederek, sonra da onunla beraber kendisi de yuvarlanıp cehennem ateşine giden mi? Bu ikisi hiç bir olabilirler mi? Allah, bozgunculuk çıkararak hak yolunu tıkayan kâfirler toplumunu doğru yola muvaffak kılmaz.

“Binasını, Allah'ın emir ve yasaklarını uygulamak üzere takva ve Allah'ın rızasını elde etme temelleri üzerine yükseltenler mi daha hayırlı, yoksa yapısını her an yıkılabilecek bir kenarında kaygan zemin üzerinde inşa ederek, sonra da onunla beraber kendisi de yuvarlanıp cehennem ateşine giden mi? Bu ikisi hiçbir olabilirler mi?” Allah zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.

Burada, (.....) kavli, inşa edeceği, bina edeceği şeyin temellerini...koymak mı..” demektir.

(.....) kavli ise, cevabına yer verilmeksizin neticesi belli olan kesin bir sorudur. Çünkü bunun cevabı gayet açık ve nettir. Uçurum kenanında ve kaygan zemin üzerinde inşa edilen binanın sonucu bellidir. Bunun manası şu demektir:

Dininin temellerini sağlam esaslar üzerine kuran mı daha hayırlıdır? Yoksa dininin temelini, temellerin en zayıfı olan bir temel üzerine kurmak mı -ki bu da bâtıla bağlanmak ve nifak çıkarmak, münâfıklıktır- daha hayırlı?

Dikkat edilirse burada bâtil ile münâfıklık bir uçurum kenanında bulunan kaygan ve hep heyeları hâlinde olan bir zemine benzetilmiştir. Burada yarın ya da uçurumun kenan takvaya karşıt olarak gösterilmiştir. Çünkü bu mecâzî manada takvaya zıt olan şeyler için kullanılmıştır.

Burada, (.....) kenar, kıyı ve uç manalarına gelir. (.....) ise, su ve seller tarafından sürekli olarak altı oyularak boşaları, yıkılmaya doğru her gün kayan ve şekilde kalan yer ya da zemin demektir. Âyette geçen, (.....) kelimesi ise, yıkılmaya, çökmeye ve parçalanmaya her an için yüz tutmuş yer demektir. Buradaki (.....) kavli (.....) kalıbında bir kelimedir. (.....) kelimesinden kısaltılmış şeklidir.

Meselâ: (.....) kelimesinden (.....) kelimesi gibi. Ancak bu kelimeye bulunan elif harfi, fâil (ism-i fâil) elifi değildir. Ancak bu kelimesin bünyesinde var olan bir elif harfidir. Kelimenin aslı, (.....) dir. Buradaki vav harfi harekeli olduğundan ve makabli yani kendisinden önceki harfin harekesi de meftuh olduğundan vav harfi elif harfine dönüştürüldü ve kelime, (.....) şeklini aldı. Dolayısıyla bu kelimedenden daha çok ve daha net bir dil ile durumu anlatan daha mübalağalı bir kelime görülemez. Batılın gerçekten ne olup olmadığını ve bu işin mahiyetini, kühünü bundan daha açık ifade eden bir ifade de görülemez.

(.....) ile (.....) kavli Şam kırâat okulu mensuplarıyla Nâfi'tarafından meçhul olarak elif harfinin zamme harekesi ve sin harfinin de kesre harekesiyle, her ikisinde de (.....) olarak okunmuştur. Yine, (.....) kelimesi de, İbn Âmir, Hamza ve Yahya tarafından cezimli olarak, (.....) şeklinde okunmuştur. Diğer taraftan kırâat imâmlarından Ebû Amr, bir rivâyete göre Hamza ve bir de Yahya, (.....) kelimesini imaleli olarak okumuşlardır.

(.....)

Yani bâtil onu da beraberinde alıp cehennem ateşine yuvarladı, savurup götürdü. Mademki kaygan zemin, yar veya uçurum mecâzî manada bâtil anlamında kullanılmıştır, dolayısıyla mecâz tercih olunmuştur.

Bunun için de, “İnhiyar” lâfzı yani, (.....) kelimesi getirilmiştir ki bu, oyuk için, yar ve uçurum için yerinde bir ifadedir. Düşülsün bir kez, batılı seçmiş olan bir kimse sanki binasının, dayandığı inançlarının temellerini cehennem vadilerinden, uçurumlarından birinin kenarında kurmuş gibidir. İşte kaygan zemin üzerinde kurulmuş olan bu bâtil bina yıkılırken onu da beraber yuvarlandığı çukura savurup götürüyor, demektir. Böylece o binanın içinde ki de beraber cehennem ateşi çukuruna yuvarlanıp gidecektir.

Hazret-i Cabir İbn Abdullah: “Dırar mescidi yıkılıp yakıldığı sırada ondan dumanların yükseldiğini gördüm” diyor.

“Allah, zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.” Onların münâfıklık etmelerine karşılık cezâ olarak Allah, onları hayra, iyiliğe muvaffak kılmaz.

110

Nifak maksadıyla kurdukları mescid, kendileri geberip de kalpleri parçalarınıcaya kadar yüreklerinde hep bir şüphe ve ukde olarak devam edip duracaktır. Allah her şeyi çok iyi bilendir, hikmet sâhibidir.

“Nifak maksadıyla kurdukları mescid, kendileri geberip de kalpleri parçalarınıcaya kadar yüreklerinde hep bir şüphe ve ukde olarak devam edip duracaktır.”

Yani nifak merkezi haline getirmek amacıyla yaptıkları “dırar mescidi” nin yıktılması, bu münâfıkların şüphe ve nifaklarının üzerine daha da arttırarak hep sürdürecektir. Çünkü buakıllarına geldikçe öfke ve kinleri artacak, bundan ötürü kızgınlıktan çoğalacak ve sıkıntılarından patlama noktasına geleceklerdir,

Kırâat imâmılarından İbn Âmir. Hamza ve Hafs, (.....) kelimesini âyette görüldüğü gibi okumuşlardır ki bu, (.....) demektir. Ancak bunlar dışındaki imâmlar ise, bu kelimeyi, (.....) olarak okumuşlardır.

Manaya gelince şöyledir: “Kalpleri sıkıntıdan patlama noktasına gelecek ve paramparça olup dağılacaktır. Sonuçta geberip gideceklerdir.” İşte bu durumda bundan ötürü sorgulanacaklardır. Ancak sağlıklı oldukları ve hayatta bulundukları ve gebermedikleri sürece, o nifak ve şüphe duygusu gönüllerinde hep devam edip duracaktır. Ayrıca burada kalplerinin parçalanmasından söz edilmiş olması ile, kendilerinden şüphe ya da şüphe hâlinin kalktığını da tasvir edilmiş olması da câiz olduğu gibi, bir de yapmış oldukları davranışlar yüzünden öldürülmeleri sebebiyle ya da kabirde olacaklar ile veya cehennem ateşinde olabileceklerle bunun gerçekten kalplerinin paramparça olacağını anlatmış olması da câizdir. Yahut da, kalplerini paralayacak bir pişmanlık duygusuyla ve aşmıllıklarına karşı duyacakları üzüntü ile tevbe edinceye kadar devam edecektir.

“Allah her şeyi çok iyi bilendir, hikmet sâhibidir.” Yüce Allah onların bu konudaki gayretlerini çok iyi bildiği gibi, suçları yüzünden onlara vereceği cezâda da hikmet sâhibidir.

111

Şüphesiz Allah mü'minlerden, kendilerine (verilecek) cennet karşılığında canlarını ve mallarını satın almıştır. Çünkü onlar Allah yolunda savaşır, Allah için öldürürler ve Allah için öldürülürler. Bu, Allah'ın hem Tevrât'ta, hem İncil'de ve hem Kur'an'da üzerine aldığı bir gerçek vadedir. Allah'tan daha çok vadini yerine getiren kim olabilir? O hâlde yapmış olduğunuz bu alışveriş sebebiyle sevinin! İşte bu, gerçekten büyük kazançtır.

“Şüphesiz Allah mü'minlerden, kendilerine (verilecek) cennet karşılığında canlarını ve mallarını satın almıştır.” Görüldüğü gibi bu âyette yüce Allah, mü'min kullarını cennet ile ödüllendirmek için, onlardan kendi dini uğrunda önce canlarını, peşinden de mallarını ortaya koymalarını isteyerek ve bunu bir alışveriş benzeterek örneklemektedir. Rivâyet olduğuna göre, onların tacir yani cenneti onlara satan zât olan yüce Allah, onların karlarını, kullarının verdiğinin çok çok üstünde bir değerle karşılık verecektir.

Hasen Basrî de şöyle diyor: “Canlarınızı istiyor, çünkü onları yaratan bizzat yüce Allah'ın kendisidir. Malları istemektedir, çünkü onları rızık olarak veren de kendisidir.”

Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in bu âyeti okuduğu bir sırada yanma bir bedevî gelir bu âyeti dinlediğinde şöyle der: “Bir alışveriş, Allah'a yemin ederim ki çok kârlı bir alışveriş. Ne iptal ederiz ve ne de iptalini isteriz, yani bundan vazgeçmeyiz ve vazgeçme teklifini de kabul etmeyiz, dedi. Hemen gazaya kâtildi ve orada şehit düştü” Hafız İbn Hacer diyor ki; bunu herhangi bir senede yer vermesizin Salebi'Hasen Basrî'den mürselolarak rivâyet etmiştir. Ancak bunu senedi kitabının başında Hasen Basrî'ye varmaktadır. Bak.

Haşiyetu'l-Keşşaf,2/313

(.....) Çünkü onlar Allah yolunda savaşır.”

Âyetin bu kısmı alış veriş bedellerini teslim yerlerini ve noktalarını açıklamaktadır. “Allah için öldürürler ve Allah için öldürülürler.”

Yani kimi zaman bunlar Allah'ın düşmanlarını öldürürler, kimi zaman da kendileri Allah ve din düşmanlarınca öldürülürler, şehit edilirler.

Kırâat imâmılarından Hamza ile Ali Kisâî, (.....) kavlini, (.....) yani, “öldürülürler ve öldürürler” anlamında okumuşlardır.

“Bu, Allah'ın hem Tevrât'ta, hem İncîl'de ve hem Kur'ân'da üzerine aldığı bir gerçek vadidir.” Buradaki, (.....) kelimesi mastardır.

Yani, Allah onlar vaat buyurdu, demektir. “Allah'tan daha çok vadini yerine getiren kim olabilir?” Çünkü verdiği sözü tutmamak, verilen vaaddan geri dönmek çirkin bir davranıştır. İçimizden kerem sâhibi olan hiçbir kimse böyle bir şeye kalkışmaz.. Peki ya kerimlerin en kerimi olan Allah hiç sözünden döner mi?! Asla!.. Cihada teşvik noktasında bundan daha güzel, daha belîğ ve net, daha mübalağalı bir ifade göremezsin.

“O hâlde! Yapmış olduğunuz bu ahşveriş sebebiyle sevinin.” Bundan dolayı büyük bir ferahlık ve memnuniyet yaşayın. Çünkü siz geçici olanın karşılığında ebedî olanı satın alıyorsunuz, fani olanı satıyor, karşılığında ebedî olan cenneti satın alıyorsunuz.

“İşte bu, gerçekten büyük kazançtır.”

Cafer-i Sâdık da şöyle diyor: “Sizin bedenlerinizin karşılığı, değeri cennetten başkası değildir, o hâlde bedenlerinizi başka bir şey karşılığında değil, sadece cennet karşılığında satın.”

112

(Bu alış verişi yapanlar) tevbe edenler ibâdet edenler, hamdedenler, oruç tutanlar, rukû edenler, secde edenler, iyiliği emr edip kötülüklerden alıkoyanlar ve Allah'ın sınırlarını koruyanlardır. O mü'minleri müjdele!

(.....) (Bu alış verişi yapanlar) tevbe edenler Bu kelime övgüyle mahallen merfûdur.

Yani, (.....) demektir. Bu da, daha önceki âyette söz konusu edilen mü'min kimseler demektir. Yahut bu kelime mübtedadır, haberi de, “İbadet edenler,” kavli de bir önceki mübtedanın haberidir.

Yani, O tevbe edenler var ya, onlar bir tek Allah'a ibâdet ederler, ibâdetlerine riya karıştırmaksızın samimi olarak ve ihlas ile Allah için sarılırlar. Artık bundan sonra gelen kelimelerin tümü de peş peşe gelen buna bağlı haberler.

Yani hakiki anlamda küfrü bırakıp ondan tevbe edenler ve kendilerinde şu özellikleri toplamış olanlar, demektir. Hasen-ı Basrî'den gelen rivâyete göre: “Bunlar şirkten, dönüp tevbe edenler ile münâfıklıktan uzaklaşıp arınanlardır.”

“Hamd edenler” İslâm nimetine karşılık Allah'a hamd eden, “Oruç tutan/seyahat eden Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır:

“Ümmetimin seyahati oruç tutmaktır” İbn Cerir bu hadisi mevkuf olarak Hazret-i Âişe'den rivâyet etmiştir. Bak. El-Dürrü'l-Mensur, 4/297. Ayrıca yine bu hadisi merfû' olarak Ebû Hureyre'den şu lafızla rivâyet etmiştir: Seyahat edenler, bizzat oruç tutanların kendileridir.'

Yahut ilim tahsil etmek demektir. Çünkü ilim öğrenenler hep gezip dururlar. Amaçları nerede öğrenebilecekleri bir bilgi ve ilim varsa, hemen oralara giderler öğrenmek için. Ya da yeryüzünü ibret almak maksadıyla gezip dolaşanlar, demektir.

“Rükû eden, secdeye kapanan,”

Yani namazlarını devamlı olarak, aksatmaksızın kılanlar,

“Allah'ın yapılmasını istediği şeyi emreden,” İman etmeyi, Allah'ı ve hükümlerini tanımayı ve Allah'a itaati emreden, “yasaklanmasını da istediği şeyleri de yasaklayan,” Allah'a ortak koşmaktan, Ona karşı gelmekten meneden, Bütün burada ele alınan yedi maddenin arasında vav harfinin yer alması yani “ve, ve, ve...” şeklinde zikredilmeleri, bu her yedi madde arasında tam bir bağın var olduğunu bildirmeye, yöneliktir veya emir ile yasağın arasındaki farklılığı, öğretmek içindir. Bu âdetâ şu Âyettekine benzer bir ifadedir:

“Dul ve bakire eşler..” (Tahrîm, 5)

“Allah'ın koyduğu hükümleri koruyup kollayan kimseler var ya,” Emir ve yasaklarını koruyup kollayanlar var ya, “Ey Resûlüm Muhammed! işte o mü'minleri müjdele!”

Yani burada sayıları özellikleri taşıyan mü'min kimseleri müjdele!

Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) efendimiz amcası Ebû Talip için mağfiret dilemek istemişti. İşte aşağıda tefsirini okuyacağımız âyet bu hususla ilgili olarak nâzil olmuştur. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

113

(Kâfirler olarak ölüp) cehennem ehli oldukları, onlara açıkça belli olduktan sonra akraba dahi olsalar (Allaha) ortak koşanlar için afdilemek ne peygambere yaraşır ne de insanlara.

(.....) (Kâfirler olarak ölüp) cehennem ehli oldukları, onlara açıkça belli olduktan sonra akraba dahi olsalar (Allaha) ortak koşanlar için afdilemek ne peygambere yaraşır ne de insanlara.

Kendilerinin küfür ve şirk üzere ölmüş oldukları kesin olarak açıklandıktan ve gerçek öğrenildikten sonra, Allah'ın hükmü ve hikmeti gereği, böyleleri için af dilemek doğru değildir.

“Yüce Allah bundan sonraki âyette de Hazret-i İbrâhîm'im mazeretini dile getirerek şöyle buyurmaktadır:

114

İbrâhîm'in babası için af dilemesi ise, sadece ona önceden verdiği sözden dolayı idi. Ancak babasının Allah düşmanı olduğu kendisine belli olunca, ondan uzaklaştı. Şüphesiz İbrâhîm çok yumuşak huylu ve pek sabırlı idi.

(.....) İbrâhîm'in, babası için af dilemesi ise, sadece ona önceden verdiği sözden dolayı idi.

Yani babası oğlu İbrâhîm'e Müslüman olma sözü vermişti de ondan. Ya da Hazret-i İbrâhîm, babası için mağfiret dilemek üzere babasına söz vermişti. Bu da, (Mümtehin,4) âyetindeki, “Andolsun ki senin için mağfiret dileyeceğim” sözü idi.

Bunun delili ise Hasen-ı Basrî'nin, (.....) kavlini, (.....) olarak okumasıdır.

Hazret-i İbrâhîm'in babası için mağfiret istemesi demek, babasının Müslüman olmayı kabul etmesi hâlinde ona mağfiret dilemesi için, babasının kendisinden istekte bulunması, anlamındadır veya kendisi sebebiyle af olunacağı İslam'ı ona nasip etmesini istemesi manasındadır.

“Ancak babasının Allah düşmanı olduğu kendisine belli olunca, ondan uzaklaştı.”

Yani Hazret-i İbrâhîm'e vahiy yoluyla babasının Allah düşmanı olduğu ve kâfir olarak öleceği bildirilince, Hazret-i İbrâhîm'in umudu kesilmiş oldu. Babasıyla olan bağını kesti, bundan böyle ona mağfiret dilemedi.

“Şüphesiz İbrâhîm çok yumuşak huylu ve pek sabırlı idi.”

(.....)

Yani çok çok şefkatli, acıyan, merhamet duyguları son derece hassas olan, demektir. Manası ise şöyledir:

Yani aşırı merhameti, kalbinin yumuşaklığı ve rikkati, onu inkârcı olan babası için bile şefkat ve acıma duygularıyla hareket etmeye yöneltiyordu.

Hâlim: Belalara karşı dayanma gücü gösterip olağan üstülükle sabır sergilemesi, yapılan eziyetlere karşı bağışlayıcı olması, demektir. Çünkü babası oğlu İbrâhîm'e: “Seni mutlaka taşla tutturup cezâlarıdıracağım” demesine rağmen yine de babası için mağfiret dilemekte idi.

115

Allah bir topluluğu doğru yola ilettikten sonra, sakınacakları şeyleri kendilerine açıklayıncaya kadar onları saptıracak değildir. Allah herşeyi çok iyi bilendir.

(.....) Allah bir topluluğu doğru yola ilettikten sonra, sakınacakları şeyleri kendilerine açıklayıncaya kadar onları saptıracak değildir. Allah herşeyi çok iyi bilendir. Meselâ müşrikler için af dilemek ve daha başka yasaklamış olduğu şeyler konusunda, sizin bunlardan uzak durmanızı ve kaçınıp sakınmanızı emretmediği, bunların sakıncalı ve günah olduğunu açıklamadığı müddetçe yüce Allah, İslam'a muvaffak kıldığı ve hidâyete erdirdiği kullarını hesaba çekecek değildir, rezil de edecek değildir. Ancak kullarına bu şeylerin sakıncalı olduğunu bildirdikten ve onların da bu şeylerin mutlak anlamda kaçınılması gereken ve uyulması icabeden emirler olduğunu öğrendikten sonra olabilir. Fakat kendilerine durum bildirilip bilgilendirilmeleri sağlanmadan böyle bir şey olamaz.

İşte bu, müşriklere mağfirette bulunan kimselerin hesaba çekileceklerinden korkmalarına ilişkin mazeretleri için bir açıklamadır. Burada sakınmaları istenen şeylerden maksat, yasaklanmış olması bakımından sakınılması gereken şeylerdir. Ancak akıl yoluyla sakınılması bilinen şeylere gelince bunlar, herhangi bir şekilde bir şeye mevkuf bulunmamaktadır, tevkifi değildir.

116

Şüphesiz göklerin ve yerin mülkü yalnız Allah'ındır. Sizin için Allah'tan başka ne bir dost, ne de bir yardımcı vardır.

(.....) Şüphesiz göklerin ve yerin mülkü yalnız Allah'ındır. Sizin için Allah'tan başka ne bir dost, ne de bir yardımcı vardır.

117

Andolsun ki Allah, müslümanlardan bir gurubun kalpleri eğilmeye yüz tuttuktan sonra, peygamberi ve güçlük zamanında ona uyan muhacirlerle ensarı affetti. Sonra da onların tevbelerini kabul etti. Çünkü o, onlara karşı çok şefkatli, pek merhemetlidir.

“Andolsun ki Allah peygamberini affetti.”

Yani, savaştan geri kalmak isteyen münâfıklara geri kalmaları için izin veren peygamberini bağışladı. Çünkü yüce Allah peygamberi için: “Ey Peygamber! Allah seni bağışlasın!” (Tevbe,43) buyurmuştur.

“Allah, müslümanlardan bir gurubun kalpleri eğilmeye yüz tuttuktan sonra, güçlük zamanında ona uyan muhacirlerle ensarı affetti.

Burada, Muhacir ve Ensar ifadesiyle mü'minler tevbe etmeye teşvik olunmaktalar. Çünkü hiçbir mü'min yoktur ki affa ve mağfiret dilenmeye ihtiyacı olmasın. Hepsi de buna muhtaçtırlar. Bunun için tevbeye teşvik edilmekteler. Nitekim Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in kendisi, muhacir ve Ensar bile buna muhtaçtırlar. Ki bu kimseler kendisine zorluk, sıkıntı ve güçlük anında hep yardımcı olmuşlar, yanında yer almışlardır.

Âyete geçen, (.....) yani güçlük zamanında, sıkıntı vaktinde ifadesiyle belirtilmek istenen şey, Tebük seferi sırasında, demektir. Mana şöyledir: “Tebük savaşı zamanında..”

Burada geçen, (.....) kelimesiyle mutlak zaman ifade edilmektedir. Çünkü kelime bu manada kullanılmaktadır. Çünkü öyle sıkıntılı ve dar bir durumda idiler ki, sefere giderlerken çoğunun binitisi yoktu, on kişiye bir tek deve düşüyordu. Yol azığına gelince, hepsi de kurtlanmış, kelebeklenmiş hurmalardan, güve tarafından yenmiş arpa ekmeğinden ve kokmuş yağdan ibâret bulunuyordu. Sıkıntı öyle bir noktaya gelmiş ti ki, yiyecek bir şey bulamadıklarından bir hurma iki kişi arasında paylaştırılıyordu. Çoğu zaman da o hurmayı aralarında dolaştırıp üzerine su içmek için ağızlarında emiyorlardı. Su bakımından da sıkıntı çekiyorlardı. Hatta deve kesip, o devenin işkembesinden çıkan şeyleri sıkarak, ondan çıkan suyu içerlerdi. Mevsim bakımından da sıkıntı çekiyorlardı, çünkü mevsim sıcaklarının en şiddetli olduğu bir zamanda yola çıkmışlardı. Bir de bunlara bağlı olarak kıtlık ve kuraklık yaşanıyordu.

10Ç

(.....)

Yani tam de imanda sebat etmekten kalpleri kaymaya yüz tuttuğu bir sırada, demektir. Ya da bu gazvede Resûlullahne uyma ve onunla beraber savaşa çıkma noktasında kalpleri kaymak üzere iken... anlamındadır. Burada, (.....) kelimesinde şan zamîr durumu vardır. Bundan sonra gelen cümle mahallen mensûb olarak gelmiştir. Meselâ; (.....)

Yani, “Allah'ın yarattıkları onun gibi değildir” cümlesi gibi ki bu, (.....) yani, “Allah'ın yarattıklarının durumu onun gibi değildir” demektir.

Âyetteki, (.....) fiili, Mûsannif tarafından asıl nüshada, “T” harfiyle, (.....) olarak belirtilmiştir. Bu ise Kisâ'î'nin, İbn Âmir'in, Ebû Amr'ın, İbn Kesîr'in ve Nâfî'in kırâatidir İlk okuyuş yani (.....) kırâati ise Hamza ile Hafs'ın kırâatidir. “Evet tevbelerini kabul edip onları affetti.” Bu cümle öncekilerini tekit ve pekiştirmek için tekrar olunmuştur. “Çünkü O çok şefkatli onlara karşı pek merhametlidir.”

118

Ve (seferden) geri bırakıları üç kişinin de (tevbelerini kabul etti) Yeryüzü, genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları kendilerini sıktıkça sıkılmıştı. Nihayet Allah'tan (onun azâbından) yine Allaha sığınmaktan başka çare olmadığını anlamışlardı. Sonra (eski hallerine) dönmeleri için Allah onların tevbesini kabul etti Çünkü Allah tevbeyi çok kabul eden, pek merhamet edendir.

“Ve (seferden) geri bırakıları üç kişinin de (tevbelerini kabul etti)” Esasen bu cümle, (.....) takdirindedir. Allah bu üç kişinin de tevbelerini kabul buyurdu, demektir. Bu zatlar Kab İbn Mâlik, Mürare İbn Rebi ye Hilâl İbn Ümeyye idiler.

Bu cümle, (.....) üzerine ma'tûf bulunmaktadır. (.....) Gazaya kâtilmayıp geride kalanlar demektir.

“Yeryüzü genişliğine rağmen onlara dar gelmişti.”

Yani genişliğine rağmen dünya başlarına dar gelmişti. Aslında bu cümle onların şaşkınlığını ifade eden bir özdeyiş durumundadır. Sanki dünyada kalabilecekleri, karar kılacakları bir yer bulamayıp hep karsız ve ızdırap ve huzursuzluk içinde kalan kimseler gibidirler.

“Vicdanları kendilerini sıktıkça sıkılmıştı.”

Yani vicdanen öylene rahatsız idiler ki, gönüllerinde huzurdan, sevinçten ve mutluluktan eser kalmamıştı. Çünkü toplumun kendileriyle bağları kesmesi sebebiyle artık tasadan ve üzüntüden ötürü aşırı derecede bir yalnızlığa mahkum edilmişlerdi.

“Allah'a sığınmaktan başka bir çare olmadığını anlamışlardır.” Allah'ın gazâbından kurtulabilmek için artık Allah'tan mağfiret dilemekten ve af edilmelerini istemekten başka bir çarelerinin ve sığınacak bir yerlerinin olmadığını artık öğrenmiş oldular.

“Sonra (eski hallerine) dönmeleri için Allah onların tevbesini kabul etti.”

Tam elli gün sonra Allah, bunların da daha önce tevbe edip tevbeleri kabul edilmiş olanlar arasında yerlerini “almaları için, kendilerini tevbe etmeye, tevbelerinin kabul edilmesine muvaffak kıldı.

“Çünkü Allah, tevbeyi çok kabul eden, pek merhamet edendir.”

Ebû Bekir Verrak'tan rivâyete göre, demiştir ki: “Nasuh teybesi:

Yani dürüstlükle yapılan en samimi tevbe; genişliğine rağmen dünya başına dar gelen kimsenin ettiği tevbedir. Tıpkı dünya başlarına dar gelen bu üç zatın ettikleri tevbe gibi.”

119

Ey îman edenler! Allah'tan korkun ve doğrularla beraber olun.

“Ey îman edenler! Allah'tan korkun ve doğrularla beraber olun.” Münâfıklar gibi değil, îman eden mü'minlerle beraber olun veya savaştan geri kalmayanlarla beraber bulunun, ya da Allah'ın dinine bağlılık bakımından niyet, söz ve davranışlarıyla dürüst hareket edenlerle beraber olun.

Bu âyet, icmanın hüccet olduğuna delildir. Çünkü âyet bütün mü'minlere sâdık ve dürüst olanlarla beraber hareket etmeyi emretmekte ve sözlerinin kabul edilmesini gerekli kılmaktadır.

120

Medine halkına ve onların çevresinde bulunan bedevi Araplara Allah'ın Resûlünden geri kalmaları ve onun canından önce kendi canlarını düşünmeleri yakışmaz. İşte onların Allah yolunda bir susuzluğa, bir yorgunluğa ve bir açlığa duçar olmaları, kâfirleri öfkeliendirecek bir yere (ayak) başınaları ve düşmana karşı bir başarı kazanmaları, ancak bunların karşılığında kendilerine sâlih bir amel yazılması içindir. Çünkü Allah iyilik yapanların mükafatını zayi etmez.

“Medine halkına ve onların çevresinde bulunan bedevi Araplara Allah'ın Resûlünden geri kalmaları yakışmaz.” Burada söz konusu edilen nefiyden gaye nehiydir. Gerçi her ne kadar bu konuda bütün insanlar için durum aynı düzeyde ise de, özellikle burada Medine ve civarındaki halkın konu edilmiş olmaları, bunların Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e yakın olmaları sebebiyledir. Resûlullahın çevresinde ve yakınında bulunanlar, onun çıkışından genelde haberdar olabilirler, çıkışı onlardan gizli kalanaz. Bu açıdan özellikle bunlara dikkat çekilmiştir.

“Ve onun canından önce kendi canlarını düşünmeleri yakışmaz.”

Yani Resûlullahın canına herhangi bir kasıt var olduğunda öncelikle kendi canlarını esirgemeye, korumaya kalkışmasınlar.

Yani sıkıntılar, zorluklar ve şiddet karşısında Resûlullahın canını düşünmeyip kendi canlarını kurtarma yolunu seçemezler. Çünkü her şeye rağmen sıkıntı anında olsun, savaş hâlinde olsun, başka durumlarda olsun hep onun yanında yer almakla emrolunmuşlardır. Resûlullahın karşılaştığı ve karşılaşacağı her şiddetin önün de kendilerini siper etmekle, onu koruyup kollamakla emrolunmuşlardır.

“Bu yasaklama sebebi”

Yani savaşa kâtilmamaktan, geri kalmaktan yasaklanmalarının nedeni;

“İşte onların Allah yolunda bir susuzluğa, bir yorgunluğa ve bir açlığa duçar olmaları” Allah yolunda cihadetmek için bunlara katlanmamış,

“Kâfirleri öfkeliendirecek bir yere (ayak) başınaları”

Yani ister süvari olarak atları ve develeriyle ister piyade olarak ayaklarıyla kafirlerin topraklarını çiğneyip ele geçirmek suretiyle, onları kızdırmak, bunalıma sokmak şekliyle zaptetmemiş “Ve düşmana karşı bir başarı kazanmaları,” yani düşman tarafından öldürülmeleri, esir alınmaları, yaralanmaları, bir taraflarının kırılıp dökülmesi, bozguna uğratılmaları gibi herhangi bir durumla karşılaşmamış olsunlar ki, “Ancak bunların karşılığında kendilerine sâlih bir amel yazılması içindir.”

İbn Abbâs'tan -Allah her ikisinden de râzı olsun- rivâyete göre demiştir ki: “Her bir korku ve ürperti için yetmiş bin hasene, sevap vardır. Bir kimsenin başına herhangi bir musibet, bir eksiklik geldiğinde, bir kayba uğratıldığında onun için, “O bundan ötürü elde edeceğini elde etmiştir” denir. Bu ifade başına herhangi kötü bir olay gelen herkes için genel bir kuraldır.

Bu hüküm, ayrıca şu hususların da bir delilidir. Bir kimse kabule şayan ve teşekkür değer bir hizmeti ister ayakta, ister oturarak, ister yürüyerek, ister söz veya başka herhangi bir şey ile ve herhangi bir şekilde yerine getirmiş olsun, mutlaka bunlardan ötürü payına düşeni alacaktır. Delili de işte burasıdır. Ayrıca bu şunun için de bir delildir. Orduya takviye için gelen ve fakat savaş bittikten sonra kâtılanlara da ganimetten pay verilir. Çünkü değil midir ki sonradan destek ve takviye için geleft” : leri düşman topraklarına ayak başınakla onları kızdırmışlar, onları çıldırtacak duruma getirmişlerdir, işte bu sebeple takviye olarak gelenler, savaş bitmiş de olsa, ganimetten paylarını alırlar, bunlara hisse verilir.

Nitekim Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), Amir'in iki oğluna ganimetten pay vermişti. Halbuki bunların her ikisi de savaş bittikten sonra gelip orduya kâtilmişlardı.

(.....) Kavlinin manası, yani onların topraklarına ayak basılması, onları çileden çıkartır, âdeta çıldırtır, demektir.

“Çünkü Allah iyilik yapanların mükâfatını zayı etmez.”

Yani bu kimseler ihsan sâhibi kimselerdir, dolayısıyla Allah, onların sevaplarını geçersiz kılmaz, boşa çıkarmaz.

121

Allah onları yapmakta olduklarının en güzeli ile mükafatlandırmak için küçük büyük yaptıkları her masraf, geçtikleri her vâdi mutlaka onların lehine yazılır ki, böylece Allah onları, yaptıklarının en güzeliyle mükafatlandırmış olsun.

“Allah onları yapmakta olduklarının en güzeli ile mükafatlandırmak için küçük büyük yaptıktan her masraf ister bir hurma tanesi vermek gibi az bir yardım olsun, ister Hazret-i Osman'ın sıkıntı ve zorluk çeken ordu için, Tebük seferine çıkacak olan ordu için yapmış olduğu yardım gibi çok büyük bir yardım olsun, Allah'ın kelimesi ve şerî'atının hakim olması için yapılan her harcama,

“Ve geçtikleri her vâdi,” yani savaşa gidip gelişlerinde güzergâh olarak her nereye uğramış olurlarsa olsunlar, nereden ve hangi yoldan dönerlerse dönsünler, Buraları yol boyunca geçip gittikleri dağ geçitleri, vadiler, sel için yanılmış olan sel yatakları, evet bütün bu yerler, kayalıklar, tepeler, sellerin yığıldığı kum ve çakıllar,

Aslında, Vâdi kelimesi aslında” (.....) kelimesinden İsmi faildir ve akmak manasınadır. Nitekim (.....) kelimesi de bu kökten gelen bir kelimedir. Bu, ufak abdestten sonra çıkan beyaz yapışkan sıvı anlamındadır. Genel olarak yaygınlaşan mana yeryüzü, toprak anlamında kullanılmıştır.

“Mutlaka onların lehine yazdır.”

Yani yukanda sözü edilen harcama ve geçip gidilen yollar, vadiler...

“Böylece Allah onları, yaptıklarının en güzeliyle mükafatlandırmış olsun.”

Burada, (.....) kavimdeki cer edatı, (.....) kelimesine müteallik bulunmaktadır.

Yani onları ödüllendirmek için hesap defterlerinde kayda geçilecektir. Böylece yüce Allah her bir mü'min için yaptığı hizmete karşılık ödüllerin en güzeliyle onu mükafatlandıracaktır. Ayrıca bunlara ek olarak da ecirlerinin artması için başka şeyleri de verecektir.

122

Mü'minlerin hepsinin toptan sefere çıkmaları doğru değildir. Onların her kesiminde bir gurup dinde (dini ilimlerde) geniş bilgi elde etmek ve kavimleri (savaştan) döndüklerinde onları ikaz etmek için geride kalmalıdır. Umulur ki sakınırlar.

“Mü'minlerin hepsinin toptan sefere çıkmaları doğru değildir.” Burada (.....) kelimesinin başında yer alan lam harfi nefyi yani olumsuzluğu pekiştirmek içindir.

Yani hepsinin ülkelerini terkedip ilim tahsiline yer vermeksizin topluca savaşa çıkmaları, fesâda ve bozulmaya sebep olacağından doğru değildir.

“O hâlde her kesimin büyük bir kısmı savaşa kâtilırlarken, bir takımları da dini ilimlerde geniş ve sağlıklı bilgi kazanmak, dini hükümleri öğrenmek için kalıp ilim tahsil etsinler.”

(.....) mademki hepsinin ve herkesin ilim tahsil etmeleri mümkün değildir, o hâlde, (.....) çok olan bir topluluktan, az bir topluluk onların içinden bu işi için aynisin. İlim öğrenmek maksadıyla aynılacak olan bu az sayıdakiler, onlar için yeterlidir. Bu az sayıdakiler ilim uğrunda sıkıntı ve zorluklara katlarısınlar, derin bilgi edinme hususunda gereken gayret ve çabayı gösterebilirler.

“Ve kavimleri (savaştan) döndüklerinde onları ikaz etmek için geride kalmalıdır.

Yani ilim tahsili yapan bu kimselerin gayeleri ve amaçları, toplumlarının kendilerine dönüp gelmeleri hâlinde onları uyarmak ve kendilerini doğru yola iletmek olmalıdır. Başka aşağılık bir maksada yönelik olmamalıdır. Başa geçmek, lider olmak, binitinde ve giyiminde zalimlere benzemeye kalkışmak gibi bir maksatla ilim edinmemelidirler.

“Umulur ki sakınırlar.” Sakınılması gereken şeylerden uzak durumlar.

Rivâyete göre denilmiştir ki: “Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Tebuk seferinden sonra herhangi bir yere bir seriye, bir tim veya bir ordu göndermek istediğinde, özellikle savaştan geri kalanlarla ilgili olarak ağır hükümler içeren âyetlerden sonra asker çıkardığında, mü'minler savaşa kâtilmak ve geri kalmamak için birbirleriyle yansır hale gelmişlerdi. Bundan dolayı hemen hepsi ilim tahsilini bir kenara bıraktılar. İşte bunun üzerine her bir guruptan cihada büyük bir kesimin kâtilması emrolundu. Geride kalanlarının ise dinî ilimlerde derinleşmeleri istendi Böylece asıl en büyük cihat olan ilim tahsilinin arkası kesilmesin istendi. Çünkü delillere dayalı olarak cihad etmek, silah yoluyla yapılacak olan cihaddan daha büyük ve daha önemlidir.

(.....) kelimesindeki zamîr, aralarından ayrılıp savaşa çıkan gruptan sonra geride kalanlara râcidir. (.....) yani geride ilim tahsili için kalanlar, savaşa çıkıp gitmiş olan topluluklarının kendilerine dönüp gelmeleri hâlinde onları uyarsınlar, onlar yok iken öğrendikleri bilgileri onlara aktarmaları için. Birinci duruma göre zamîr, ilim tahsili için Medine'de kalan küçük topluma râcidir.

123

Ey îman edenler! Kâfirlerden yakınınızda olanlara karşı savaşı ve onlar savaş anında sizde bir sertlik bulsunlar. Bilin ki, Allah sakınanlarla beraberdir.

“Ey îman edenler! Kâfirlerden yakınınızda olanlara karşı savaşı ve onlar savaş anında sizde bir sertlik bulsunlar. Bilin ki, Allah sakınanlarla beraberdir.” Kâfir olup da yakın çevrenizde bulunanlarla önce savaşı. Aslında yakın olsun, uzak olsun bütün kâfirlere karşı savaşmak farzdır. Ancak önce en yakından başlamak üzere kademe kademe kendileriyle savaşılmalıdır. Önce en yakını, sonra onun ardından gelen ve sonra onun peşinden gelen.... böylece devam eder.

Çünkü Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) önce kendi kavmiyle savaşmıştır. Daha sonra da Hicaz bölgesindeki diğer Arap toplumlarıyla savaşmıştır. Bundan sonra Şam'a yönelmiştir. Çünkü Şam, Irak'a ve diğer Arap bölgelerine göre Medine'ye en yakın olan bölge idi. Dolayısıyla her yerdeki Müslümanların savaş stratejileri, ferz olan bu çerçevede olmak üzere en yakınından başlayarak gidilmeliydi.

Kendileriyle savaşacağınız toplumlar öncelikle sizin konuşmalarınızda kendilerine karşı bir katılık ve sertlik görmeliler. Savaştan önce ilk olarak bu olmalıdır.

Şurasını da bilmelisiniz ki Allah takva sâhibi kullarıyla beraberdir.

124

Herhangi bir sûre indirildiği zaman onlardan bir kısmı der ki: “Bu sizin hanginizin imanını artırdı?” İman edenlere gelince (bu sûre) onların imanlarını artırır ve onlar sevinirler.

“Her hangi bir sûre indirildiği zaman onlardan bir kısmı der ki: “Bu sizin hanginizin imanını artırdı?” O münâfıklar birbirlerine, inen bu sûre hanginizin imanını artırdı, deyip alay ederler. Esasen bu, inkâr anlamında ve mü'minlerle alay için olan bir ifadedir. Âyetteki, (.....) tekit eden, pekiştiren bir sıladır. (.....)ise mübteda olarak merfûdur.

Bir başka tefsire göre buradaki birbirlerine sorma ifadesi, mü'minlere âit bir söz olup, kendi aralarında birbirlerini îmana teşvik etmek ve uyarmak maksadıyla söylenmiştir.

“İman edenlere gelince (bu sûre), onların imanlarını artırır” bu kesin olarak ve yakın bir bilgiyle, sebat ederek, Allah'tan korkmalarını fazlasıyla sağlayarak veya inen sureye îman ederek zaten var olan imanlarını daha da arttır, sağlamlaşmasına sebep olur. Çünkü henüz inmesi sebebiyle bütün detaylarını öğrenerek îman etmiş değillerdi. Gelen surelerin ve ayetlerin neler içerdiğini öğrendikçe bağılılıkları fazlasıyla artmış oldu.

“Ve onlar sevinirler.” Çünkü mü'minler teklifin ya da sorumluluğun artmasını, beraberinde şerefin de artmasını sağladığını kabul ederek birbirlerini tebrik ederler.

125

Kalplerinde hastalık (kâfirlik ve münâfıklık) olanlara gelince, onların inkârlarını büsbütün artırır ve onlar artık kafir olarak ölürlər.

“Onlarında inkârlarını büsbütün artırır.” Eski inkârlarında daha inatla ısrarcı olurlar.

“Ve onlar artık kâfir olarak ölürlər.” Bu, onların küfürlerinde ve nifaklarında ölene kadar ısrarcı olacaklarını ve öyle öleceklerini bildirmektedir.

126

Onlar, her yıl bir veya iki kez (çeşitli belâlarla) imtihan edildiklerini görmüyorlar mı? Sonra da ne tevbe ediyorlar ne de ibret alıyorlar.

(.....) kelimesini mü'minlere hitap anlamında, (.....) olarak okumuştur.

Yani, “siz ey.... görmüyor musunuz?” demektir. Burada sözü edilen denemeden kasıt, kıtlık, hastalık ve benzeri şeylerle imtihan olunmaları anlamındadır.

“Sonra da ne tevbe ediyorlar ne de ibret alıyorlar.”

Yani ibret de almıyorlar Ya da Resûlullah ile beraber cihad ile... İslam devletinde gördükleri gerçeklerden sonra hala tevbe etmiyorlar ve aynı zamanda çarpışmalar sebebiyle başlarına gelenlerden de ders çıkarmıyorlar.

127

Bir sûre indirildiği zaman (göz kırpıp alay ederek) birbirlerine bakarlar (ve): (çevreden) sizi birisi görüyor mu? diye sorarlar, sonra da (sıvışıp) giderler. Anlamayan bir kavim oldukları için Allah onların kalplerini (îmandan) çevirmiştir.

“Bir sûre indirildiği zaman (göz kırpıp alay ederek) birbirlerine bakarlar (ve):” Sırf gelen vahyi inkâr etmek ve'onunla alay etmek için birbirlerine:

“(Çevreden) sizi birisi görüyor mu? diye sorarlar.” Müslümanlardan bizi gören var mı ki, artık onları dinlemeye tahammülümüz kalmadı. Gülmekten kendimizi alanıyoruz. Neredeyse aralarında rezil olacağız gibisinden konuşurlar.

Ya da münâfıkların kusurlarını ve Müslümanlara karşı yanlışlarını ortaya koyan bir sûre indiği zaman, aralarında birbirlerine işaret ederek: “Peygamberin yanından kalktığınız sırada Sizi Müslümanlardan herhangi bir kimse gördü mü acaba?” diye işaret ve davranışlarda bulunurlar.

“Sonra sıvışıp giderler.”

Yani Rezil olma korkusuyla Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) huzurundan aynlıp giderler.

“Anlamayan bir kavim oldukları için Allah onların kalplerini (îmandan) çevirmiştir.” Anlamak ve kavramak için üzerinde düşünüp tefekkür etmezler.

128

Andolsun size kendinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, mü'minlere karşı çok şefkatlidir, merhametlidir.

“Andolsun size kendinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki” O sizin kendi cinsinizden, kendi soyunuzdan biridir, Arap asıllıdır, sizin gibi Kureyş kabilesindendir.

“Sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir.” Sizde aynı aileden olmanız hasebiyle, çekeceğiniz sıkıntı ona oldukça ağır ve zor gelir. Size istenmeyen bir şey olmasından üzülmür, sıkıntı duyar ve o sizin azap görmeyişinizde, azâba duçar olmanızdan oldukça endişelidir.

“O, size çok düşkün, mü'minlere karşı çok şefkatlidir, merhametlidir.”

Yani ister siz Araplardan olsunlar, ister başka milletlerden olsunlar hepsine karşı...

Bir ifadeye göre de yüce Allah, isimlerinden olan (.....) ve (.....) isimlerini Resûlü Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) den başkası için beraberce kullanmış değildir.

129

(Ey Resûlüm Muhammed!) Yüz çevirirlerse, de ki: “Allah bana yeter. Ondaki başka ilâh yoktur. Ben yalnızca Ona dayanıp güvendim. O yüce Arş'ın sâhibidir.

“(Ey Resûlüm Muhammed!) Yüz çevirirlerse “ve sana karşı düşmanca tavır sergilerlerse,

“De ki: Allah bana yeter.” Allah'tan yardım iste. İşlerini Ona havale et. Onların utanç verici davranışları karşısında, Allah sana yeter. Onlara karşı Allah senin yardımcındır.

“Ondaki başka ilâh yoktur. Ben yalnızca Ona dayanıp güvendim.” İşimi Ona havale ettim.

“O yüce Arş'ın sâhibidir.” Arş, yüce Allah'ın en muazzam olarak var ettiği, yarattığı şeydir. Allah bunu, gök ehlinin tavaf etmeleri için ve bir de duanın kiblesi olarak yaratmıştır.

Âyetin son kelimesi olan, (.....) kelimesi cer ile okunduğu gibi, yine âyette geçen, Azîz ve Celil olan yüce Allah'ın (.....)isminin de sıfatı olarak (.....) şeklinde merfû' okunmuştur.

Übeyy İbn Kab'tan rivâyete göre bu âyet, Kur'ân'ın en son olarak inen ayetidir.

YÛNUS SÛRESİ

1

Elif. Lâm. Râ. İşte bunlar, vahyedilen hikmetle dolu kitabın (Kur'amn) ayetleridir.

(.....) Elif. Lam. Ra. İşte bunlar vahyedilen ve hikmetle dolu olan ilahi kitabın ayetleridir.” Burada surenin ilk âyetinin başında yer ve mukattaa harfleri denilen, (.....) harflerine gelince, bu ve benzeri harfler, kırâat imâmlarından Hamza, Ali Kisâî ve Ebû Amr tarafından imaleli olarak okunmuşlardır. Bu, bir tür, harfleri saymak ve söylemek suretiyle bir meydan okumadır. Yine Âyetteki, (.....) işaret ismiyle, surenin içerdiği ayetlere işaret olunmaktadır. (.....) kelimesiyle de sûre denmek istenmiştir. (.....) Kitabın birçok hikmetleri kapsamı sebebiyle, hikmet dolu, hikmet taşıyan anlamındadır veya yalanın kendisine ulaşmasından uzak, sağlam, ihtilaftan anılmış ve korunmuş olan kitap demektir.

2

İçlerinden bir adama, “İnsanları uyar ve îman edenlere, Rableri katında onlar için yüksek bir doğruluk makamı olduğunu müjdele” diye vahyetmemiz, insanlar için şaşılacak bir şey mi oldu ki, (peygamber onları uyarınca) o kâfirler, “Bu elbette apaçık bir sihirbazdır” dediler.

“İçlerinden bir adama, “İnsanları uyar ve îman edenlere, Rableri katında onlar için yüksek bir doğruluk makamı olduğunu müjdele” diye vahyetmemiz, insanlar için şaşılacak bir şey mi oldu ki.”

Bu âyetin başında yer alan, (.....) yani hemze böyle bir şaşkınlık geçirenlerin şaşkınlıklarını yersiz olduğunu reddetmek manasında inkâr anlamında bir soru edatıdır. Bir de bu şaşkınlık geçirenlerin de şaşkınlık hallerini de reddetmektedir. Çünkü asıl şaşılması ve hayret etmeleri gereken konularda değil de şaşmamaları gereken yerde şaşkınlık göstermeleri dikkatlere sunulmaktadır.

(.....) kavli, (.....) fiilinin ismidir. (.....)ise bu fiilin haberidir. (.....) kavlindeki “Lâm” harfi, mahzûf olan bir kavle müteallik olup bu da (.....) kelimesinin sıfatıdır. Eğer, (.....) kavli, (.....) kelimesine takaddüm etseydi bu takdirde, (.....) kelimesi hâl olurdu. (.....) kavli, (.....) takdirindedir veya buradaki, (.....) müfessiredir. Çünkü vahyedilmede kavil manası, yani söylemek, demek gibi manalar bulunmaktadır.

(.....) kavli de, (.....) demektir. (.....) kavlinde bulunan “lâm” harfinin manası ise şöyledir: “Onlar, onu, kendisinden hayret edilecek, şaşkınlık duyulacak bir hayret ve şaşma aracı kabul ettiler, öyle değerlendirdiler.” Özellikle bunların kendisi sebebiyle şaşkınlığa düştükleri şeyin, bu vahyin bir beşere, bir insana gelmesi sebebiyledir. Özellikle de büyük olarak kabul ettikleri liderlerinden herhangi birine değil de kabileleri içerisinde böyle basit birine vahyin gelmesine hayret etmektedirler. Çünkü bunlar kendi sakat düşüncelerine göre şöyle gerekçeler uyduruyorlardı ve diyorlardı ki:

“Allah, Allah! Allah elçilik görevini verecek birini bulamadı da bula bula Ebû Talib'in yetimini mi buldu?” Aynı şekilde Hazret-i Peygamberin onlara ölümden sonra diriltileceklerini hatırlatmasını, onları cehennem ateşiyle korkutup uyarmasını, cennetle müjdelemesini hep şaşkınlıkla karşıladılar.

Halbuki bunların hiçbirisi hayret edilecek ve şaşkınlık gösterilecek şeylerden değildir. Çünkü toplumlara ve milletlere gönderilen peygamberlerin hepsi yine onların içinden olan onlar gibi kimselerdi. Bir de herhangi bir yetim veya yoksulu peygamber olarak gönderilmesi de hayret uyandıracak bir durum değildir. Çünkü yüce Allah, peygamberliği, ancak onun sebep ve şartlarını taşıyanlara verir, peygamberlik için bunları seçip tercih eder. Dünyadaki zenginlikler, ileri düzeyde bir yerler edinmiş olmak, peygamber olmanın sebep ve şartlarından değildir. Kişinin yaptığı iyilik ve kötülüklerinin karşılığını bulabilmesi için diriltilmesi de, bizzat en büyük hikmet gereğidir. Evet bunlar nasıl olur ki, şaşılacak şeyler olabilsinler? Asıl şaşılması gereken ve akıl

bakımından kabul edilemeyecek olanı, insanın dünyada yaptıklarının karşılığını bir başka âlemde görmeyeceği iddiasıdır, yanlışlığıdır.

(.....) Kavli, öne geçmek, ileriye varmak, başkalarından üstün olarak öne geçmek, değer ve fazilet sâhibi olmak ve faziletçe başkalarını geçmek, yüksek derece ve mertebe manalarıdır. Nasıl ki koşmak ve geçmek ayak ile, yürümekle sağlanıyorsa, bu bakımdan güzel koşular ve gayretler için de burada ayak kelimesi zikredilmiştir.

Çünkü Arapça'da ayak kelimesi olan (.....) kelimesi burada geçmektedir. (.....) kelimesi de doğruluk demektir.

(.....) yani, “Doğruluk ayağı” ile şike yapmadan hileye sapmadan doğruluk üzere olanlar için Allah katında manen tırmanacakları yüksek mertebe ve makamlar vardır, demektir. Burada da Müsabaka koşuda geçiş ayak ile sağlanır. Dolayısıyla burada mecâzî manada kullanılmıştır.

Nitekim, “El” kelimesi ve “Kulaç” kelimesi de nimet diye adlandırılmıştır. Çünkü kişi alış-veriş yapmak istediğinde bütün bunları eliyle verir, alır, satar ve alışverişini yapar. Nitekim Araplar bir deyim olarak, (.....) denir ki, bu, “Fîlân kimsenin ayağı hep hayır yolundadır” anlamında söylenir.

Âyette ayak yani (.....) kelimesinin, doğruluk yani (.....) kelimesine izafesi ise, bunun faziletinin çok daha üstün olduğunu anlatmak ve göstermek içindir. Bunun büyük dereceler kazandıran yaşlardan olduğunu anlatmaktır. Ya da bu, doğruluk, dürüstlük, sadakat makamıdır yani “Makam-ı Sıdk'tır.” Ya da saadete ulaşmak, mutluluğu elde etmek için olan en güzel yanstır.

“(Peygamber onları uyarınca) o kâfirler, “Bu elbette apaçık bir sihirbazdır” dediler.

Burada, (.....) kavliyle hem kitaba ve hem Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) a işaret olunmaktadır.

Yani: “Bu kitap gerçekten apaçık bir büyü kitâbıdır, bu Muhammed de düpedüz bir büyücü” demektir.

Medine, Basra ve Şam kırâat okulları mensupları âyette geçen, (.....) kavlini, (.....) olarak okumuşlardır. Buna göre apaçık bir büyü olan şey Kitap Kur'ân demek olur. Ancak, âyette geçtiği gibi, (.....) olarak kırâat edenlere göre bunun Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ne işaret olunmuş olur.

“Bu da, onların âciz kaldıklarını bir delili ve delilidir, bir itirafıdır, kaldı ki bunun kitabı bir büyü, Resûlullah'ın de bir büyücü olduğu iddialarında da yalancı oldukları gerçeği yanında bu da onların itiraz ve acizyet delilidir.

3

Şüphesiz ki sizin Rabbiniz (yaratanımız, yaşatanınız ve terbiye edeniniz) gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra da işleri (yerli yerince) idare ederek arşa yerleşendir. Onun izni olmadan hiç kimse şefâati olamaz. İşte özellikleri size anlatıları o güç, Rabbiniz Allah'tır. O hâlde O'na kulluk edin. (bunca delile rağmen Allah'ın ibâdete layık olduğunu) hâlâ düşünmüyor musunuz?

“Şüphesiz ki sizin Rabbiniz (yaratanımız, yaşatanınız ve terbiye edeniniz) gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra da işleri (yerli yerince) idare ederek arşa yerleşendir” Âyetteki, (.....) burada,

(.....) manasındır. Deyyan olan yüce Allah'ın mekândan münezzeh, uzak ve beri olduğunu, Hak Ma'bût olan Allah'ın bir şeyle sınırlandırmaktan da aynen uzak ve beri olduğunu kesin olarak aktarmaktadır.

“her işi yerli yerince idare ederek çekip çeviren Allah'tır.”

Âyetteki, (.....) kelimesi, hikmeti gereği hükmeder, takdir buyurur demektir.

Yani bütün yarattığı varlıkların her işini, göklerin ve yerin, Arş'ın hükümlerini, Melekûtunu düzenler, idare eder.

Yüce Allah, azametini ve varlığının yüceliğini gösteren gökleri, yeri ve Arş'ı burada zikredince hemen bunun peşinden de, daha fazlasıyla azametine delalet etmesi açısından bu cümleye, “her işi yerli yerince idare ederek

çekip çeviren Allah'tır.” cümlesine yer verdi. Çünkü Onun kazasının, takdirinin ya da hükmünün dışında cereyan eden hiçbir şey, ama hiçbir şey asla sözkonusu değildir, olamaz. Nitekim bunu izleyen şu kavli de bunu gösterir:

“Onun izni olmaksızın hiçbir kimse şefâatçi olamaz.” Bu da Onun İzzetinin ve Kibriyasının, yücelik ve Azametinin delilidir.

“İşte Rabbiniz,” İşte bu nitelikler ve özelliklerle tanınan en yüce Rabbiniz, “O güç Rabbiniz Allah'tır!” ibâdet olunmaya layık olan Rabbiniz Allah işte budur! “O hâlde O'na kulluk edin.” Onu birleyin, yarattığı şeylerden hiçbir zarar ve yarar sağlamayacak olan cansız varlıklar bir yana, insan olsun, melek olsun bunlardan da hiçbirini asla ortak koşmayın.

“(Bunca delile rağmen Allah'ın ibâdete layık olduğunu) hâlâ düşünmüyor musunuz?” Hâlâ bu iş üzerinde dikkatle eğilmeyecek misiniz? Böylece maslahattan ve yarar sağlayan şeyleri ele alarak bu yoldan hareketle size fayda sağlayan, sizi doğruya yönelten, ıslah edenin varlığı hakkında düşünüp akıl yormayacak mısınız?

4

Hepinizin dönüşü ancak O'nadır. Allah (bunu size) bir gerçek olarak vadetmiştir. Çünkü O, halkı önce yaratır, sonra da îman edip iyi işler yapanlara adaletle mükâfat vermek için (onları öldürüp kendisine) geri çevirir. Kâfir olanlara gelince, inkâr etmekte oldukları şeylerden ötürü onlar için kaynar sudan bir içki ve acıklı bir azap vardır.

“Hepinizin dönüşü ancak O'nadır.” Bu Âyetteki, (.....) kelimesi hâldir.

Yani, “nihâyetinde başkasına değil, sadece Ona döneceksiniz. O hâlde o buluşmaya hazırlıklı olunuz.”

Âyette geçen, (.....) kelimesi, dönüş veya dönüş yeri manasına gelir.

“Allah (bunu size) bir gerçek olarak vadetmiştir.” Buradaki, (.....) kavli, (.....) kavlinin müekked mastarıdır. Nitekim, (.....) kelimesi de, (.....) kavlinin müekked mastarıdır.

“Çünkü O, halkı önce yaratır, sonra da îman edip iyi işler yapanlara adaletle mükâfat vermek için (onları öldürüp kendisine) geri çevirir.” Bu bir istinaf cümlesidir, yeni bir cümledir. Manası da, Allah'a dönüşün mutlak manada gerekli olduğu gerçeğinin illetini ya da sebebini bildirmektir.

“Böylece îman edip iyi işler yapan kullarını adaletle ödüllendirsın için.”

Yani ilk defa yaratması ve sonradan onları yeniden dirilterek hayata kavuşturmasının hikmeti, mükellef olan kimseleri, yaptıkları amellerin ya da işledikleri şeylerin karşılığını bulabilsinler içindir ki, bunu da adalet ile sağlayıp yerine getirecektir. (.....) kavlinin başında yer alan (.....) cer edatı, (.....) fiiline müteallik bulunmaktadır.

Yani adaletiyle onlara mükâfat vermek ve ecirlerini eksiksiz olarak sunmak için” manasındadır. Ya da, “Onların adil davranmaları ile” demektir.

Yani “îman ettikleri zaman adil davrandıklarına, zulme sapmadıklarında, güzellikle îman üzere sebat ettiklerinde” gibi manalara gelir. Çünkü Allah'a ortak koşmak yani şirk de zulümdür, zulmün ta kendisidir, demektir. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmuştur:

“Gerçekten şirk, en büyük zulümdür.” (Lokman, 13)

İşte bu âyet, bundan sonra gelen şu kısmı daha net olarak açıklamış bulunmaktadır:

“Kâfir olanlara gelince, inkâr etmekte oldukları şeylerden ötürü onlar için kaynar sudan bir içki ve acıklı bir azap vardır.”

Yani “İnkâr ettikleri şeyler sebebiyle” kavlini en iyi açıklayan Lokman suresinin bu ayetidir.

5

Güneşi ışıkl, ayı da parlak kıları, yılların sayısını ve hesabı bilmemiz için ona (aya bir takım) menzille takdir eden O'dur. Allah bunları, ancak bir gerçeğe (ve hikmete) binaen yaratmıştır. O, bilen bir kavme âyetlerini açıklamaktadır.

“Güneşi ışıkl, ayı da parlak kıları, yılların sayısını ve hesabı bilmemiz için ona (aya bir takım) menzille takdir eden O'dur.” Âyetteki, (.....) kelimesinin aslı vav harfiyle (.....) idi. Dolayısıyla buradaki (.....) harfi (.....) harfinden dönüştürülen bir harftir. Çünkü vav harfinin makabli yani öncesi meksur olduğundan daha uygun görülmüştür. Ancak kırâat imâmılarından Kunbul bu harfi hemzeye dönüştürerek (.....) olarak okumuştur. Çünkü bu hareke bakımından çok daha güzeldir. Işığın kendisi, nura kaynaklık etmesi bakımından aydınlıktan daha güçlüdür. Bu açıdan güneşi ışık kaynağı olarak gösterdi.

“Yılların sayısını ve hesabı bilmemiz için ona (aya bir takım) menzille takdir eden O'dur.” Burada, (.....) kavli, ayı takdir eden, yani ayın gidişine menzillerini takdir buyuran demektir. Ya da, “Ayı menzillerine sahip olarak takdir buyuran” manasınadır. Bu tıpkı Rabbimizin şu kavli gibidir: “Aya ise, ona da bir takım menziller, yörüngeler belirledik.” (Yasin, 39)

“Yılların sayısını.... bilmeniz için” kavline gelince, bunun hem yılların ve hem ayların sayısını bilip öğrenmeniz için demektir. Burada sadece yılları belirtmekle yetinilmesi, yılların içerisinde o ayların yer alması sebebiyledir. “ve hesabı...” kavli ile de, aylar ve yıllar olarak belirlenmiş olan süre hesaplamalarını, takdir edilen zamanları, ecelleri belirlemeniz için demektir.

“Allah bunları ancak bir gerçeğe, (ve hikmete) binaen yaratmıştır.” Ki bütün bunlar bir hikmete göre yaratılmışlardır. Hiçbirisini Allah boşuna yaratmış değildir.

“O, bilen bir kavme âyetlerini açıklamaktadır.”

Yani bilip bunlar üzerinde düşünüp bununla yararlanabilecek olanlar için açıklar.

Kırâat imâmılarından Mekkî, Basra okulu mensuplarıyla Hafs, (.....) kelimesini burada görüldüğü gibi okumuşlardır. Fakat bunlar dışında kalan imâmılar ise (.....) harfiyle, (.....) olarak kırâat etmişlerdir.

6

Gece ve gündüzün değişmesinde (uzayıp kısılmasında) Allah'ın göklerde ve yerde yarattığı şeylerde (onu inkâr etmekten) sakınan bir kavim için elbette nice deliller vardır.

“Gece ve gündüzün değişmesinde (uzayıp kısılmasında)” Bu ikisinden herbirini ötekisini ardından hemen gelmesinde veya reklerinin farklılığında, birinin karanlık, diğerinin aydınlık olmasında, “Allah'ın göklerde ve yerde yarattığı şeylerde” tüm yaratmış ve var etmiş olduğu şeylerde,

“(Onu inkâr etmekten) sakınan bir kavim için elbette nice deliller vardır.” Burada özellikle “(Onu inkâr etmekten) sakınan bir kavim için” ifadesine yer verilmiş olması, âhiret hayatı bakımından sakmanların ve bu konuya titizlik ve hassasiyet gösterenlerin bunlar olmasındandır. Çünkü bir şeyden hep dikkat üzere olan ve titizlik duyan kimse, o noktaya daha çok dikkat etmeye bakar ve daha fazlasıyla ona önem verir.

7

Huzurumuza çıkacaklarını beklemeyenler, dünya hayatına râzı olup onunla rahat bulanlar ve âyetlerimizden gâfil olanlar yok mu?

“Huzurumuza çıkacaklarını beklemeyenler,” haddi zatında böyle bir şeyin olacağına hiç inanmayan ve ihtimal de vermeyenler, bunu hiçbir zaman hatırlarına getirmeyenler, esasen bu gerçekleri düşünmekten, hakikatleri anlamaktan gaflete düşüp de aymayanlardır. Ya da, saadete erenlerin bize iyi ve güzel bir şekilde kavuşacaklarını düşünüp davrandıkları gibi, bize güzel olarak ulaşacaklarını, bizimle karşılaşacaklarını

beklemeyenler, demektir. Yahut da, aslında korkmaları gerektiği hâlde bizimle kötü bir şekilde karşılaşacaklarından korkmayanlar, demektir.

“Dünya hayatına râzı olup” dünya hayatını âhiret hayatına tercih edip, fani ve geçici olan azı, sürekli ve bâkî olan çoğa tercih edip, “Onunla rahat bulanlar” Hiç ondan bir endişe ve rahatsızlık duymayanların durumu gibi buna ısınıp, bununla huzur içinde kalanlar, sağlam binalar inşa ederek uzun uzun yıllar yaşayacakları beklentisini taşıyanlar,

“Ve âyetlerimizden gâfil olanlar yok mu?” İşte bunlar o âhiret hayatını düşünüp tefekkür etmezler. Âyetin bu son kısmında, (.....) kelimesi üzerinde vakfedilmez, durulmaz. Çünkü bu âyetin başında geçen, (.....) edatının haberi bundan sonra gelen âyettir.

8

İşte onların kazanmakta oldukları (günahlar) yüzünden var olacakları yer ateştir!

“İşte onların kazanmakta oldukları (günahlar) yüzünden varolacakları yer ateştir.” Burada (.....) mübtedadır. (.....) ise ikinci mübtedadır. (.....) kelimesi bunun haberidir. Cümle ise bütünüyle ilk mübteda olan, (.....) kavlinin haberidir. (.....) daki (.....) harfi mahzûf olan bir kelimeye ma'tûftur. Çünkü cümle bunu göstermektedir. Mahzûf olan bu kelime de, (.....) kelimesidir.

9

İman edip güzel işler yapanlara gelince, îmanları sebebiyle Rableri onları nimet dolu cennetlerde, alt tarafından ırmaklar akan (saraylara) erdirir.

“İman edip güzel işler yapanlara gelince, îmanları sebebiyle Rableri onları nimet dolu cennetlerde, alt tarafından ırmaklar akan (saraylara) erdirir.”

Burada, (.....) kavli,

Yani, “Allah kendilerini îmanları sebebiyle en doğru gidiş ve giriş yolu olan doğruluğa, istikamete sevkeder.” Çünkü bu yol kişiyi sevaba götürür. Bunun içindir ki, “Saraylarının altından ırmaklar akan” ibâresi bunun açıklaması ve tefsiri kılınmıştır. Çünkü bir kimsenin saadete götüreceği olan bir sebebe sarılması demek, tıpkı oraya ulaşmak demektir. Ya da bunun manası, “Allah onlara, imanlarını nuru sayesinde cennetin yolunu gösterir, onları cennet yoluna yönlendirip sevkeder” demektir.

Nitekim şu hadis de bu gerçeği bildirmektedir; “Şüphesiz mü'min kimse kabrinden çıktığında, amelî, onun için güzel bir şekilde şekillendirilip gösterilir. Bu durumda amelî ona şöyle der: Ben, senin işlediğin amelinim. Bu durumda amelî hemen onun için yol gösteren bir aydınlık olarak alıp onu cennete götürür. Kâfir bir kimse de kabrinden ditilip çıktığında onun da amelî kötü bir surette şekillendirilip karşısına çıkartılır. Amelî ona der ki: Ben, senin dünyada iken işlediğin amelinim. Onu alır ta cehenneme kadar götürür.” Bak. İbn Cerir, Tefsîr, 11/88.

İşte bu da, sadece mücerret anlamda îman etmiş olmanın da, kişinin kurtulacağına delilidir. Çünkü âyette, “îmanları sebebiyle” buyurulmakta ve buna sâlih amel şartı da eklenmemiş olmaktadır. (.....) burada, (.....) fiiline müteallik bulunmaktadır. Veya,

(.....) kavlinde hâldir.

10

Onların oradaki duası “Allahım seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz” (sözleridir) Orada birbirleriyle karşılaştıkça söyledikleri ise “selâm” dır. Onların dualarının sonu da şudur: “Hamd âlemlerin rabbi Allah'a mahsustur.”

“Onların oradaki duası “Allahım seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz” (sözleridir).” Âyette geçen, (.....) kavli mealde de belirtildiği gibi, onların duaları demektir.

Çünkü, (.....) kavli yüce Allah'a bir sesleniştir. Bunun da manası: “Allah'ım! Biz seni takdis ve tenzih ederiz, teşbih ederiz” demektir.”

Yani onlar; (.....) kavliyle, bundan haz duyarak, ibâdet maksadıyla ve ibâdet olarak değil, sırf içlerinden öyle geldiği için hep Allah'ı anar dururlar. “Orada birbirleriyle karşılaştıkça söyledikleri ise “selâm” dır.” Ya kendi aralarında birbirleriyle karşılaşmaları selâmlaşma ile, dolayısıyla birbirlerini hep selâmlayıp dururlar. Ya da melekler tarafından kendilerine selâm verilmesi manasınadır. Burada mastar mefule izafe olunmuştur. Yahut da bizzat yüce Allah'ın onlara selâm vermesi, tahiyyesidir.

“Onların dualarının sonu da şudur: “Hamd âlemlerin rabbi Allah'a mahsustur.” Cennettekilerin bir tür teşbihleri demek olan oradaki son duaları ve sözleri de, “Âlemlerin Rabbi Allah'a hamd olsun” sözü olur.

Yani: “Hamd âlemlerin Rabbi Allah'a âittir” ifadesi olur.

Burada bulunan, (.....) yani şeddeli olan harften hafifeye yani şeddesizliğe dönüştürülmüş olan harftir. Bunun aslı ise,

(.....) idi. zamîr de şan yani dikkat çekme zamîridir. Bir başka tefsire göre de, cennettekilerin cennette ilk sözleri teşbih yani (.....) olur, son sözleri de tahmid yani (.....) olur. Böylece Allah'a tazimle, Onu eksikliklerden beri kılmakla söze giriş yaparlar ve şükür ile senada bulunmakla da sözlerini noktalarlar. İşte bu ikisi arasında diledikleri gibi konuşur dururlar.

11

Eğer Allah insanlara, hayrı çarçabuk istedikleri gibi şerri de acele verseydi, elbette onların ecelleri bitirilmiş olurdu. Fakat bize kavuşmayı beklemeyenleri biz, azgınlıkları içinde bocalar bir hâlde (kendi başlarına) bırakırız.

“Eğer Allah insanlara, hayrı çarçabuk istedikleri gibi şerri de acele verseydi,” Esasen bunun aslı, (.....) idi. Burada,

(.....) kavli yerine, (.....) kavlinin konulmuş olması, yüce Allah'ın hemen onlara çabuk bir şekilde icabet etmesi gerçeğini hissettirmek içindir. Burada esasen kendilerinden söz edilenler ise müşrik olan Mekke halkıdır. Çünkü onlar şöyle demişlerdi: “....Üzerimize gökten taş yağdır.” (Enfal,32)

Yani, “onların istedikleri hayır ve çıkar için isteklerini hemen yerine getirip onlara cevap verdiğimiz gibi, istedikleri kötülüğü ve belayı derhal vermiş olsaydık”

“Elbette onların ecelleri bitirilmiş olurdu.”

Mutlaka öldürülürler ve helâk edilip sonları getirilirdi.

Kırâat imâmılarından İbn Âmir burada geçen, (.....) kelimesini meçhul iken malum olarak okumuş ve: (.....) diye kırâat etmiştir. Bu da Azîzi ve Celil olan Allah'tır.

“Fakat bize kavuşmayı beklemeyenleri biz, azgınlıkları içinde bocalar bir hâlde (kendi başlarına) bırakırız.” Mütereddit bir hâlde bırakınız.

Bu cümlelerin öncesiyle bağlatılı olması yönü ve irtibat durumu şöyledir: (.....) kavli, aynı zamanda acele etmeme, hemen karşılık vermeme manasını da taşımaktadır. Sanki burada şöyle denilmektedir: “Biz onlara kötülüğü, belayı vermekte aceleci davranmadık, öldürüp hayatlarına son vermedik. Onları içinde bulundukları sarhoşluk ve dünyanın baş döndüren debdebesi içinde şaşkın bir hâlde bırakıverdik.”

Yani onlara biz süre tanıdık, mühlet verdik, üzerlerine bol bol nimetler sunduk, azgınlık, sapıklık ve sapkınlıklarına rağmen refah içinde yaşattık. Bütün bunları yarın kendilerine susturucu mahiyette hüccet ve delil sunmak içindir.

İnsana bir zarar geldiği zaman, yan yatarak, oturarak veya ayakta durarak (o zarann giderilmesi için) bize dua eder, fakat biz ondan sıkıntısını kaldıncı, sanki kendisine dokunan bir sıkıntıdan ötürü bize dua etmemiş gibi geçip gider. İşte böylece haddi aşanlara yapmakta oldukları şeyler güzel gösterildi.

“İnsana bir zarar geldiği zaman, yan yatarak, oturarak veya ayakta durarak (o zararın giderilmesi için) bize dua eder.” Âyetteki, (.....) kavli, iki halin atıf olunabilirliği deliline dayalı olarak hâl yerinde gelmiştir.

Yani,

(.....) kelimelerinin bunun üzerine atfı sebebiyle bu, hâl olarak gelmiştir.

Yani: “yan yatarak da dua eder” demektir. Bütün bu ifadelerin burada yer almasının yararına gelince; yani sıkıntı içerisinde kalmış ve bunalım geçiren biri her halükârda dua hâlinde. O, kendisinde var olan o sıkıntı geçene kadar hiç ama hiç ara vermeksizin hep dua eder durur. O hangi durumda ve hangi konumda olursa olsun hiç ara vermeksizin hep dua eder. İster oturmaktan âciz kalıp da yanı üzere uzanırken olsun, ister ayağa kalkmaktan âciz kalıp da oturduğu hâlde olsun veya ayağa kalkabildiği hâlde yürüyemez durumda olsun, bütün hallerinde hep dua eder, yakan durur.

“Fakat biz ondan sıkıntısını kaldırcı,” yani o sıkıntısını izale edip önlese, ortadan kaldırsak,

“Sanki kendisine dokunan bir sıkıntıdan ötürü bize dua etmemiş gibi geçip gider.”

Yani ilk durumu gibi, sanki başına hiçbir şey gelmemişçesine, olanlardan kendisine bir ders çıkarmaksızın aynen yoluna devam eder durur. Sıkıntı içerisinde kıvrandığı anları ve günleri unuttur. Ya da artık o yalvarma, yakarma konumunu unuttur, o tazarru hâlini hatırlamaz ve ona bir daha dönmez. Sanki daha önce hiç öyle bir yola başvurmamış, sanki hiç Allah'a yakarmamış gibi durumunu sürdürür.

Burada esasen, (.....) kavli, (.....) idi. Şeddeli durumdan şeddesiz duruma getirildi ve şan yani dikkat çekme zamîri de hazfedildi.

“İşte böylece haddi aşanlara yapmakta oldukları şeyler güzel gösterildi.” Çünkü şeytan, onlara verdiği vesvese ile yapıp ettiklerini onlar için iyi ve güzel şeyler imiş gibi gösterir. Allah'ı anmaktan yüz çevirmeyi, kâfirlerin peşi sıra gitmeyi şeytan onlara hep cazip olarak sunar.

Andolsun ki sizden önce, peygamberleri kendilerine mu'cizeler getirdiği hâlde (yalanlayıp) zulmettiklerinden dolayı nice milletleri helâk etti. Zaten onlar îman edecek değillerdir. İşte biz suçlu kavimleri böylece cezâlarıdırız.

“Andolsun ki sizden önce, peygamberleri kendilerine mu'cizeler getirdiği hâlde (yalanlayıp) zulmettiklerinden dolayı nice milletleri helâk etti.” Burada geçen, (.....) kavli, (.....) kavlinin zarfıdır.

“Peygamberleri kendilerine mu'cizeler getirdiği hâlde.” Âyetin bu kısmının baş tarafında bulunan vav harfi hâl içindir.

Yani peygamberleri kendilerine apaçık mu'cizeler, belgeler getirdikleri hâlde onlar peygamberleri yalanlamak suretiyle kendilerine zulmettiler.

“Zaten onlar îman edecek değillerdi.”

Yani helâk edilmeyip de bâkî kalmış olsalardı yine de inanacak değillerdi. Çünkü Allah onların küfür ve inkârcılıklarında ısrarcı olduklarını biliyordu. Bu cümle de, (.....) üzerine ma'tûf bulunmaktadır ya da bu bir itiraz cümlesi yani parantez cümlesidir. (.....) kavlindeki Lam harfi ise nefyi yani olumsuzluğu pekiştirmek içindir.

Yani onların helâk edilme sebepleri, peygamberlerini yalanlamış olmaları yüzündendir. Zaten Allah da biliyor ki, peygamberlerini onlara gönderdikten ve îman etmeleri gereği konusundaki hüccetleri gösterdikten sonra, artık kendilerine bir mühlet verilmesi, bir süre tanınması faydasızdır.

“İşte biz suçlu olan kavimleri böylece cezâlarıdırırız.” Bu ifade, Mekke halkının Resûlüllahnü yalanlamalarından ötürü, onların bu suçlarına karşılık bir tehdittir.

14

Sonra da, nasıl savranacağımızı görmemiz için onların ardın dan sizi yeryüzünde halîfe kıldık (onların yerine sizi getirdik)

“Sonra da, onların ardından sizi yeryüzünde halîfe kıldık” Burada muhatap alınan toplum, kendilerine peygamber olarak Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’in gönderildiği toplumdur.

Yani, Biz, daha önce helâk ettiğimiz toplumların yerine sizi geçirdik, demektir.

“Nasıl savranacağımızı görmemiz için.”

Yani bakıp görelim, acaba sizler iyi işler mi yapacaksınız, yoksa kötü şeyler mi? Dolayısıyla sizin yapıp ettiğiniz ve edeceğiniz işlere göre size muamelede bulunalım. Âyette geçen, (.....) kelimesi, (.....) kavliyle değil, (.....) kavliyle mahallen mensûbtur. Çünkü burada istifham manası yani sorgulama anlamı, amilinin kendisine takaddümüne manidir. Bu takdirde mana şöyle olmaktadır: “Siz şu anda bizim kontrolümüz ve gözetimimiz altındasınız. Yapın bakalım acaba ne yapacaksınız? Geçmişinize bakarak onlardan kendiniz için ders çıkarıp ibret mi alacaksınız? Yoksa şuandaki durumunuza aldanıp yanıltta ısrar mı edeceksiniz? Hangisi olacak göreceğiz? Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır:

“Şüphesiz dünya hem tatlı, hem de bahar havasında yeşil bir bahçedir. Şüphesiz Allah sizi dünyada, sizden önce geçenlerin yerine geçirmiş, halîfe ya da onların halefi kılmıştır. O hâlde nasıl işler yaptığınıza ve yapacağınıza şöyle bir bakacaktır.” Müslim, Zikir, 2742/99. Tirmizî, 2191. İbn Mâce, 4000. Ahmed İbn Hanbel, Müsned; 3/19.

15

Onlara âyetlerimiz açık açık okunduğu zaman (öldükten sonra) bize kavuşmayı beklemeyenler; ya bundan başka bir Kur’ân getir veya bunu değiştir” dediler. De ki: onu kendiliğimden değiştirmem benim için olancak şey değildir. Ben, bana vahyolunandan başkasına uymam. Çünkü Rabbime isyan edersem büyük günün azâbından korkarım.”

“Onlara âyetlerimiz açık açık okunduğu zaman” Burada geçen, (.....) kelimesi hâldir.

“(Öldükten sonra) bize kavuşmayı beklemeyenler” yani putlarının ve puta tapmalarının Kur’ân tarafından yerilmesinden kızıp öfkelenenler, ki bu tehdit aslında hakkı tanımayanlara yöneliktir.-: Bize bundan başka bir Kur’ân getir -yani bizi öfkelenlendirmeyecek, çığırdan çıkarmayacak başka bir Kur’ân getir ki sana uyalım- ya da bunu değiştir - yani azap âyetleri yerine rahmet içeren âyetler, içinde ilâhlar ifadesinin yer almayacağı ve o ilâhları yermeyecek olan âyetler getir-'dedi.” İşte bunun üzerine, böyle bir değişiklik konusunda onlara cevap verilmesi emri kendisine verildi. Bilindiği gibi böyle bir değiştirmeyi insan yapabilir, bu onun kudreti dahilindedir. Bu da azap âyetleri yerine rahmet âyetlerini koymak ve tanrılarını yeren bir şeye yer vermemekle olabilir. Ancak burada Resûlüllah aldığı emir ve uyan gereği, onlara şöyle denmesi istendi:

“De ki: onu kendiliğimden değiştirmem benim için olancak şey değildir.” Böyle bir işi kendi kafama göre yapmam bana helâl değildir, bu, benim yapabileceğim bir şey değildir.

“Ben bana vahyolunandan başkasına uymam.” Ben herhangi bir ilâveye veya çıkarmaya gitmeksizin, bir değişiklik yapmaksızın sadece Allah'ın bana gönderdiği vahye uyanırı, buna uymak zorundayım. Çünkü size getirdiğim bu şeyler, benim kendiliğimden getirdiğim bir şey değil ki değiştirme imkânım olsun. Ben asla böyle bir şey yapmam, yapamam.

“Çünkü Rabbime karşı isyan edersem, büyük günün azâbından korkarım.” Eğer böyle bir değiştirme işini kendiliğimden, kafama göre işleyecek olursam, o dehşetli kıyamet gününün azâbından korkarım.

Bu Kur'ân'dan başka bir Kur'ân getirme isteği, insanın yapabileceği bir şey değildir. Bu, onun güç yetiremeyeceği bir şeydir. Böylece onlar için, bunun apaçık bir mu'cize olduğu gerçeği de ortaya çıkmış oldu.

Fakat buna rağmen onlar bundan âciz olduklarını bir türlü itirafta bulunmuyor ve kabullenmiyorlardı. Ancak sadece şöyle demekle yetiniyorlardı:

“Eğer isteseydik biz de bunun gibisini söyledik.” (Enfal, 31)

Vahiy bakımından bunların, (.....) kavliyle böyle bir şey demek istedikleri ihtimali yoktur. Çünkü Rabbimizin,

(.....) kavli bu gerçeğe işaret etmektedir. Ancak bunların böyle bir isteğe kalkışmalarındaki asıl amaçları bir hile, bir tuzaktır. Mevcut hak olan Kur'ân'ın değiştirilip yerine bir başka Kur'ân getirilme istekleri ise, burada bu inkârcıların, “Bu Kur'ân'ı sen kendin uydurdun” diye düşünmelerinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla sen kendin bunu uydurduysan, elbette bunu değiştirmeye de gücün yeter, öyleyse onun yerine başkasını getir, onu başkasıyla değiştir, demek istiyorlar. Onu değiştirme istekleri ise, içinde bulundukları durumu denemek içindir. Eğer böylece onu değiştirme gibi bir durum sergilerse, bu takdirde de ya Allah onu helâk eder ve böylece kendileri de ondan kurtulmuş olurlar, ya da helâk etmez, ancak bu durumda da onlar için bir alay ve eğlence konusu olur. Çünkü Hazret-i Peygamberin Kur'ân'da değişiklik yapması hâlinde bunu, bu defa onun aleyhinde bir hüccet olarak kullanacaklar ve onun Allah'a karşı yalan uydurduğunu böylece doğrulamış olacaklardır.

16

De ki: eğer Allah dileseydi onu size okumazdım. Allah da onu size bildirmezdi. Ben bundan önce bir ömür boyu içinizde durmuştum. Hâlâ akıl erdiremiyor musunuz?

“De ki: eğer Allah dileseydi onu size okumazdım.”

Yani o Kur'ân'ı okuyup anlatmamı Allah istedi, Onun dilemesiyle ben okuyup anlatıyorum. Bunun açıklarını ortaya konması olağan üstü, şaşılacak bir hâldir. Düşünün bir kez, hiç okuma ve yazması olmayan, hiçbir öğrenim de görmemiş, hiçbir ilim adamıyla karşılaşmamış olan bir adam ortaya çıkacak ve bu adam size gayet açık, net ve fasih bir kitap okuyacak, işte bu cidden şaşkınlık ve hayret uyandıracak bir şeydir. Hem de her fasih ve güzel söze de baskın gelecek, harikalar üstü bir harika olacak. Bütün nesirleri, bütün nazımları ezip geçecek ve hem de ilimlerin hem esaslarıyla hem de ikinci derecede olanlarıyla dopdolu bulunacak, metotlar taşıyacak. Bir de yalnızca Allah'ın bileceği ve Ondan başka hiçbir kimsenin bilmeyeceği, bilemeyeceği gayp lardan, bilinemezlerden haber verecek... buna hiç şaşılmaz mı?

“Allah da onu size bildirmezdi.”

Yani bu Kur'ân'ı benim ağzımdan, benim dilimden Allah size bildirmezdi.

“Ben bundan önce bir ömür boyu içinizde durmuştum.”

Yani Kur'ân henüz inmeden önce ben yine aranızda idim.

Yani ben bundan önce tam kırk yıl aranızda yaşadım, içinizden biri olarak bulundum. Bütün bu zaman zarfında size böyle bir şey getirip sundum mu? Ben buna kâdir değilim, aynı zamanda ben şu veya bu manada bir ilme, bir beyana sahip biri olarak da tanınmış değilim, böyle bir özelliğim de yoktur. Bunları düşünmeden, kalkıp bir de Kur'ân'ı benim uydurduğumu söylüyorsunuz, beni bununla töhmet altına sokuyorsunuz. Bu, olacak şey değildir. “Hâlâ akıl erdiremiyor musunuz?” O hâlde iyice bilin ki, bu Kur'ân sadece Allah katındadır ve Onun tarafından indirilmedi. Benim gibisinden olan bir şey değildir, İşte bu, onların kurdukları tuzaklarına, desiselerine bir cevaptır.

Çünkü onlar: (.....) (Yûnus, 15) kavlinin içerisin de veya altında bunu demek istiyorlardı.

Yani Allah'a iftira uydurmayı ona izafe etmeye çalışıyorlardı.

17

Öyleyse kim Allah'a karşı yalan uydurandan veya onun âyetlerini yalanlayandan daha zalimdir! Bilesiniz ki suçlular asla anmazlar!

“Öyleyse kim Allah'a karşı yalan uydurandan” İhtimal ki bu ifadeyle müşriklerin Allah'a karşı yalan uydurmaya kalkışmaları anlatılmak isteniyor. Çünkü rrfüşrikler, yüce Allah için, Onun ortağı var, O çocuk sâhibidir türünden iftiralar uyduruyorlardı. Böylece ona izafe ettikleri iftiradan bir fayda sağlasınlar ihtimali de vardır.

“Veya onun âyetlerini yalanlayandan daha zalimdir!” İşte bu ayetten anlıyoruz ki, ister Allah'a karşı yalan uyduranlar olsun, ister Onun âyetlerini inkâr ve yalanlamak suretiyle karşı çıkanlar olsun, hepsi de küfür ve inkârcılıkta eşittirler.

“Bileşimiz ki suçlular asla anmazlar!”

18

Onlar Allah'ı bırakıp kendilerine ne zarar ne de fayda verebilecek şeylere tapıyorlar ve: bunlar, Allah katında bizim şefâatçilerimizdir, diyorlar. De ki: “Siz Allah'a göklerde ve yerde bilemeyeceği bir şeyi mi haber veriyorsunuz? Hâşâ! O, onların ortak koştuklarından uzak ve yücedir.”

“Onlar Allah'ı bırakıp kendilerine ne zarar ne de fayda verebilecek şeylere tapıyorlar” Putlara tapmamaları, onlara ibâdeti terketmeleri hâlinde zarar vermeyecek ve veremeyecek, ibâdet ve kulluk etmeleri durumunda da onlara bir fayda sağlamayacak olan şeylere tapıyorlar.

“Ve: bunlar, Allah katında bizim şefâatçilerimizdir, diyorlar.”

Yani dünyada ve dünya maişetinde bizim yardımcılarınızdır, derler. Çünkü bunlar öldükten sonra dirilmeyi ve hesaba çekilmeyi zaten kabul etmiyor, buna îman etmiyorlar. Hatta bir âyette de onların durumları şu şekilde bildiriliyor: “Onlar,'Allah ölen bir kimseyi diriltmez'diye olanca güçleriyle Allah adına yemin ettiler.” (Nahl,38) Ya da eğer yeniden dirilme ve huzura toplanma varsa, bunlar kıyamet gününde bize şefâatçi ve aracı olacaklardır, derler.

“De ki: “Siz Allah'a göklerde ve yerde bilemeyeceği bir şeyi mi haber veriyor sunuz?” O taptıklarınızın Allah katında şefatçı olacaklarını mı haber vermek istiyorsunuz? Bu, Allah'ın hâşâ bilmediği bir şeyi Ona haber vermek anlamında bir ifadedir. O bütün âlemleri bilen tek zât olduğu hâlde eğer o bilmeyecekse, bu demektir ki bir şey olmayacaktır. Halbuki böyle bir durum imkân dışıdır. Bir de âyette yer alan: “Göklerde ve yerde” kavli bu nefyi reddetmek içindir. Çünkü eğer herhangi bir şey bu ikisinde yok ise, demektir ki o şey yoktur.

“Hâşâ! O, onların ortak koştuklarından uzak ve yücedir.” Burada Allah zatının, bir ortağının olmadığını bildirerek, zâtını şerikten tenzih ediyor, uzak ve beri kılıyor.

Kırâat imâmılarından Hamza ile Ali Kisâî, (.....) kelimesini (.....) harfiyle, (.....) olarak okumuşlardır. Buradaki, (.....) edatı da mavsuledir ya da mastariyedir.

Yani; “Allah'a ortak koştuklarından münezzehtir” demektir. Ya da; “Onların kendisine ortak koşmalarından münezzehtir” demektir.

19

İnsanlar sadece bir tek ümmetti, sonradan aynlığa düştüler. Eğer (azâbın ertelenmesi ile ilgili) Rabbinden bir söz (ezeli bir takdir) geçmemiş olsaydı, aynlığa düştükleri konuda heen aralarında hüküm verilirdi. (Derhal azâb iner ve işleri bitirilirdi.)

“İnsanlar sadece bir tek ümmetti.”

Hepsi Hanif idiler, yani tek ilâh inancına sahiptiler. Tek bir dine bağlı bulunuyorlardı ve aralarında herhangi bir ihtilaf ve aynlık da yoktu. Bu ise Hazret-i Âdem (aleyhisselâm) döneminde idi. Bu hâli ta ki Kabil tarafından Habil öldürölünceye kadar devam etmişti. Yahut da Hazret-i Nûh (aleyhisselâm) tufanından sonra idi. Çünkü yüce Allah tufan ile yeryüzünde hiçbir kâfir bırakmamıştı. “Sonradan ayrılığa düştüler.” Daha sonraları ayrılığa düşerek farklı inançlar edindiler, dinlere sahip oldular.

“Eğer (azâbın ertelenmesi ile ilgili) Rabbinden bir söz (ezeli bir takdir) geçmemiş olsaydı, ayrılığa düştükleri konuda heen aralarında hüküm verilirdi. (Derhal azâb iner ve işleri bitirilirdi.)

Aralarında anlaşımadıkları, ihtilafa düştükleri konuda acilen hüküm verilmiş olurdu ki bu sayede, hak ile bâtıl birbirinden ayırt edilmiş olsun. Ancak bir hikmet gereği, bunu kıyamete erteleme konusunda sözü vardır. Bu söz de, “Bu dünya sorumluluk taşıma yeridir, âhîret yurdu ise buna göre sevap ya da cezânın uygulandığı yurt oluşu” ile ilgili sözüdür.

20

Ona (Muhammede) Rabbinden bir mu'cize indirilse ya! Diyorlar. De ki: gayb ancak Allah'ındır. Bekleyin (bakalım) ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim.

“Ona (Muhammede) Rabbinden bir mu'cize indirilse ya! diyorlar?”

Yani istedikleri âyet ya da mu'cizelerden herhangi bir âyet ya da mu'cize...

“De ki: gayb ancak Allah'ındır.”

Yani bu istediğiniz şey gayb ilmiyle alâkalı bit husustur. İstenilen âyetleri ya da mu'cizeleri indirmeye mani olan şeyi sadece Allah bilir, başkası değil.

“Bekleyin (bakalım)” İsteddiğiniz şeyin indirilmesini bekleye durun bakalım.

“Ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim.” İnadinız yüzünden ve mu'cizeleri, âyetleri inkâr etmeniz sebebiyle Allah'ın size neler yapacağını ben de bekleyip göreğim.

21

Kendilerine dokunan (kıtık ve hastalık gibi) bir sıkıntıdan sonra insanlara bir rahmet (esenlik) tattırdığımız zaman, bir de bakarsın ki âyetlerimiz hakkında onların bir tuzağı vardır. De ki: Allah'ın tuzağı daha süratlidir. Şüphesiz elçilerimiz kurduğunuz tuzakları yazıyorlar.

“Kendilerine dokunan (kıtık ve hastalık gibi) bir sıkıntıdan sonra insanlara bir rahmet (esenlik) tattırdığımız zaman “bir de bakarsın ki âyetlerimiz hakkında onların bir tuzağı vardır.”

Yani âyetlerimiz hiçe saymak, onları inkâr etmek için bir takım hileli yollara başvururlar. Rivâyete göre yüce Allah Mekke halkına yedi yıl kıtlık ve açlık tattırmış, neredeyse bu yüzden helâk olmakla yüz yüze gelmişler. Daha sonra yüce Allah, onlara yağmur vererek merhametini göstermişti. Fakat yüzleri Allah'ın rahmeti sayesinde bolluk görünce, buna rağmen Allah'ın âyetlerine karşı tavır aldılar, dil uzatmaya kalkıştılar. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ne de düşmanlıklarını sürdürerek, onun aleyhinde tuzaklar kurdular.

Âyette geçen birinci, (.....) şart içindir, ikincisi ise bunun cevabıdır ve aynı zamanda (.....) manasınadır.

Yani “Ansızın, bir de bakarsın ki, bir de görürsün ki, hemen ve derhal” gibi manalar taşır. Bu tıpkı şu âyette geçen (.....) edatı gibidir.

“Eğer yaptıkların dan dolayı başlarına bir musibet, gelirse derhal ümitsizliğe düşüverirler.” (Rum, 36) işte bu âyette geçen, (.....) edatı da böyledir.

Yani kendilerine bir kötülük gelirse, hemen umutlarını keserler. İnsanlara bir genişlik tattırdığımız zaman da hemen tuzak kurmaya kalkışırılar.

(.....) Mekk: Hile ve tuzak kurmak, gizlice dolaplar çevirmek demektir. Bu ifade hep kötü yollara gizliden gizliye giden kadın ya da cariye, kötü huylu kadın, kişinin arkasından dolaplar çevirip hile yapan kadın ya da cariye.

Âyette geçen, (.....) kavli, yani kendilerine bulaşan bir şeyin kötü etkileri görülene ve onu hissedene kadar o şeyin onlara kanşması ve bulaşması manasınadır.

“De ki: Allah'ın tuzağı daha süratlidir.”

Burada yüce Allah, (.....) diye buyurdu ve İslâm düşmanlarını böyle hızlı tuzak kurmakla, davranmakla nitelemedi. Çünkü bunun sebebi, müfacee diye adlandırılan, (.....) kelimesi zaten bu manaya delalet etmektedir. Sanki şöyle der gibidir: “Sıkıntıdan sonra kendilerine esenlik ve rahmet verdiğimiz kimselerse, hemen bir hile yoluna giriştikleri görülür, henüz başlarını çekmekte oldukları sıkıntı, musibet ve zorluktan, kurtarmazdan önce hile yollarını aramaya başlarlar.

“Şüphesiz elçilerimiz kurduğunuz tuzakları yazıyorlar.” Bu kavliyle yüce Rabbimiz, onların gizli diye sandıkları şeyin Allah için gizli olmadığı bildirmektir. Ve Allah sizden intikam alacaktır.

Kırâat imâmılarından Sehl, (.....) harfiyle, (.....) olarak okumuştur.

22

Sizi karada ve deniz de gezdiren O'dur. Hatta siz gemilerde bulunduğunuz, o gemiler de içindikileri tatlı bir rüzgarla alıp göturdükleri ve (yolcular) bu yüzden neşelendikleri zaman, o gemiye şiddetli bir fırtına gelip çatar; her yerden onlara dalgalar hucüm eder ve onlar çepeçevre kuşatıldıklarını anlarlar da; dini yalnız Allah'a halis kılarak: “Andolsun eğer bizi bundan kurtarırsan mutlaka şükr edenlerden olacağız” diye Allah'a yalvarırlar.

“Sizi karada ve deniz de gezdiren Odur,” Sizi, gerek yaya olarak, gerekse hayvanlarla taşıtarak, denizlerde gemilerle uzun mesafeler katetmenize kâdir olarak yaratan Allah'tır. Ya da sizde yürüme özelliğini yaratan, hareket etme gücünü var eden Odur.

Kırâat imâmılarından İbn Âmir, (.....) kavlini, (.....) olarak okumuştur.

“Hatta siz gemilerde bulunduğunuz” Gemi ve vapurlarla.

“O gemiler de içindikileri tatlı bir rüzgarla alıp göturdükleri ve (yolcular) bu yüzden neşelendikleri zaman”

Burada, (.....) kavliyle muhataba olan hitaptan, (.....) kavliyle de gaip olana ifade yöneltilmiştir ki, bu türden bir ifade mübalağa içindir. (.....) yani yumuşak esintili hoş ve tatlı bir rüzgar.

(.....)

Yani esen o rüzgâr ile mutlu ve sevinçlidirler. Çünkü çok yumuşak ve tatlı olarak esmektedir. Yönü istenilen istikamettedir.

“O gemiye şiddetli bir fırtına gelip çatar” Ya da o tatlı tatlı esen rüzgârı.

Yani çok şiddetli bir fırtına ve kasırga, büyük ve şiddetli bir esinti gelir yakalar.

Çünkü, (.....) bu manalara gelir.

“Ve her yerden onlara dalgalar hücum eder.” (.....) yani dalga su yüzeyinde fırtına yüzünden kabarıp yükselen tehlikeli su kütlesi ki buna dalga denmektedir. “Her taraftan veya her yerden” ifadesi, yani denizin dört bir yanından veya dalgaların geldiği bütün yerlerden, demektir.

“Ve onlar çepeçevre kuşatıldıklarını anlarlar da,”

Yani artık helâk edildiklerini, yok olacaklarını, kurtulamayacaklarını sanırlar. Dikkat edilirse burada düşman tarafından kuşatılmayı burada onların helâk edilmelerine bir örnek olarak getirmiştir.

Yani yok edilişte bunlar tıpkı düşman kuşatması altında kalmış olanların durumuna benzetilmiştir.

“Dini yalnız Allah'a halis kılarak, Allah'a yalvarırlar”

Yani artık hiçbir şeyi ve gücü Allah'a ortak koşmazlar. Çünkü bunlar artık böyle bir durumda Allah ile beraber bir başkasına yakanp dua etmezler, edemezler ve şöyle derler:

“Andolsun eğer bizi bundan kurtarırsan mutlaka şükredenlerden olacağız.” Mutlaka senin nimetlerine şükrede, sana îman eden, sana itaatte bağlılık gösterip bu yol üzere devam eden kimselerden olacağım.

Eğer, nasıl oluyor da, (.....) kavli, (.....) kavlinin gayesi kılınmış olabilir, diyecek olursan, durum öyle değildir. Çünkü gemide olmak, denizde hareket etmenin gayesi kılınmış değildir sadece. Ancak, (.....) edatından sonra gelen şart cümlesinin bütünü affolunduğu şeylerle beraber bu hükümdedir. Sanki burada şöyle denilmektedir: “Bu olay meydana geldi, şunlar ve şunlar oldu.

Yani deniz fırtınasının ya da rüzgann çıkışından tutunda, dört bir taraftan dalgaların birikmesi, helâk olacaklarını düşünmeleri, kurtuluş için dua etmeleri gibi bütün hususlar buna dahildir.

Nitekim, (.....) edatının cevabı, (.....) kavlidir. (.....) kavlinden bedeldir. Çünkü bunların dua ediş nedenleri, kendilerinin helâk olacaklarının zorunlu bir sebebidir, bunun gereklerindendir. O da ona bağlıdır ve onunla iç içedir.

23

Fakat Allah onları kurtarınca bir de bakarsın ki onlar, yine haksız yere taşkınlık ediyorlar. Ey İnsanlar! Sizin taşkınlığınız ancak kendi aleyhinizedir; (bununla) sadece fani dünya hayatının menfaatini elde edersiniz; sonunda dönüşünüz yine bizedir. O zaman yapmak ta olduklarınızı size haber vereceğiz.

“Fakat Allah onları kurtarınca bir de bakarsın ki onlar, yine haksız yere taşkınlık ediyorlar.” Bozgunculuğa koşuyorlar, hem de haksız yere, gerçeklen kabul etmeyerek, bâtıla saparak.

“Ey İnsanlar! Sizin taşkınlığınız ancak kendi aleyhinizedir”

Yani sizin zulmünüz sonunda size dönecektir. Bu tıpkı Rabbimizin şu kavli gibidir:

“Kim iyi bir iş yaparsa bu, kendi lehinedir. Kim de kötülük ederse kendi aleyhinedir.” (Fussilet,46)

“Bununla sadece geçici dünya hayatında menfaatini elde edersiniz.” Kırâat imâmlarından Hafs, (.....) kelimesini âyetle görüldüğü gibi “Ayrı” harfinin fethasıyla okumuştur.

Yani “onlar dünya hayatının menfaatiyle yararlanırlar” demektir.

(.....) kavli de, (.....) kavlinin haberidir. Hafs dışındaki kırâat imâmları (.....) kelimesini, (.....) kavlinin haberi olarak (.....) kavlini de bunun sılası yani ilgi cümlecîği kabul etmişlerdir. Bu tıpkı, (Kasas,76) âyetinde geçen, (.....) kavli gibidir. Manası ise şöyledir: Ya da bu, haberdir, (.....) kelimesi de haberden sonra bir diğer haberdir. Yahut da (.....) zamîridir.

Yani; “O dünya hayatının geçici bir menfaatidir” demektir.

Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: “Sevap açısından karşılığı derhal verilen şey, sıla-ı rahîmdir, akraba ile bağları koparmamaktır. Cezâlarıdırma bakımından karşılığı hemen verilen kötülük ise, azıp sapmak, taşkınlık etmek ve yalan yere yemin etmektir.” Hafız İbn Hacer, bunun İshak tarafından Müsned'inde tahriç olduğunu söylemektedir. Bak.Haştyetu'l-Keşşaf, 2/339

Yine rivâyet olunduğuna göre şöyle buyurulmuştur: “İki kimse vardır ki, Allah onların cezâlarını hemen dünyada vermekte acele eder; birisi taşkınlık etmek, diğeri de ana ve babaya ezada bulunmaktır.” Yine Hafız diyor ki bu rivâyeti İshak Müsned adlı eserinde tahriç etmiş ve ayrıca Taberânî de zikretmiştir. Bak. Haşiyetu'l-Keşşaf, 2/340

İbn Abbâs'tan (radiyallahü anh) rivâyete göre diyor ki: “Eğer bir dağ, bir başka dağa karşı taşkınlık ve haksızlık etmiş olsaydı, şüphesiz taşkınlık ve azgınlıkta bulunan dağ darmadağın olurdu.”

Muhammed İbn Kab'tan rivâyete göre demiştir ki: “Üç özellik var ki, kimde bu üçü bulunursa, bunun cezâsı ve vebalı ona döner: “İlki haddini aşmak, taşkınlık etmek, ikincisi de verdiği sözü ve ahdi bozmak, üçüncüsü ise tuzak kurup başkalannı aldatmaktır.”

Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: “Taşkınlığınız ve haksızlık etmeniz sadece kendi aleyhinizedir.” (Yûnus, 23).

Başka bir âyetinde de Rabbimiz şöyle buyurmuştur: “Halbuki kişi kazdığı kuyuya kendi düşer.” (Fâtır,43)

Yine yüce Allah şöyle buyuruyor: “Kim ahdini bozarsa ancak kendi aleyhine bozmuş olur.” (Fetih, 10) Dikkat edilirse hadiste geçen her üç maddeye de âyetlerle delil getirilmiştir.

“Sonunda dönüşünüz yine bizedir. O zaman yapmakta olduklarınızı size haber vereceğiz.” Size yaptıklarınızı bildirecek ve bu yaptıklarınıza göre de cezâlarıdıracağız.

24

Dünya hayatının durumu, gökten indirdiğimiz bir su gibidir ki, insanların ve hayvanların yiyeceklerinden olan yeryüzü bitkileri o su sayesinde gürleşip birbirine girer. Nihayet yeryüzü zinetini takınıp, (rengarenk) süslendiği ve sahipleri de onun üzerinde kudret sâhibi olduklarını sandıkları bir sırada, bir gece veya gündüz ona emrimiz (afetimiz) gelir de onu sanki dün yerinde yokmuş gibi kökünden kopanlarak biçilmiş bir hale getiririz. İşte iyi düşünecek kavimler için âyetlerimizi böyle açıklıyoruz.

“Dünya hayatının durumu, gökten indirdiğimiz bir su gibidir ki,” Buluttan indirdiğimiz...

“İnsanların ve hayvanların yiyeceklerinden olan yeryüzü bitkileri o su sayesinde gürleşip birbirine girer.”

Yani hububat, meyveler ve sebzeler ve hayvanların yiyecekleri olan otlar birbirlerine kanşarak sarmaş-dolaş, iç içe bir hâl alırlar.

“Nihayet yeryüzü zinetini takınıp, (rengarenk) süslendiği ve” Bitkilerle, türlü türlü renklerle süslenip bezendiği...

Burada geçen, (.....) kelimesi aslında, (.....) idi. Bu kelimedede (.....) harfî, “Z” harfine idğam olunmuştur ve bu fasih bir kelâmdır, cümledir ve görüldüğü gibi kelime, (.....) olmuştur. Yeryüzü bir geline benzetilerek, yeryüzü süsünün, bezemesini takındı, denmiştir.

Nitekim bir gelin de, her türden renklerle bezenmiş olan değerli giysilerini giyinin başkaca renklerle de bezenince böyle söylenir.

“Sahipleri de onun üzerinde kudret sâhibi olduklarını sandıkları bir sırada” Bunların sağlayacağı menfaatlerden gayet emin oldukları, meyvelerini devşireceklerine, ürünlerini de kaldıracaklarına tam da kanaat getirdikleri bir anda, “Bir gece veya gündüz ona emrimiz (afetimiz) gelir de”

Yani tam ürünlerini toplayacakları, ekinlerini biçeceklerine güven sağladıkları, artık ürünlerimiz kurtuldu diye güven içinde kesin bir kanaate sahip bulundukları bir sırada, bir takım afetler ve felaketler yüzünden ekinlerinin yok olması olayı gerçekleşir.

“Kökünden kopardarak biçilmiş bir hale getiririz.”

Yani sanki biçilmiş, kökünden sökülüp atılmış ekili araziye benzer bir durma getiririz.

“Onu sanki dün yerinde yokmuş gibi.”

Sanki o ekinleri, ürünleri hiç orada ekilmemiş, yok imiş gibi olur.

Yani bir şey kalmaz. Burada mutlak olarak muzafın hazfi vardır. Çünkü doğru bir mananın çıkması için bu, gereklidir. Âyetle yer alan, “dün” ifadesi yakın bir zamanı anlatmak maksadıyla bir temsildir.

Yani, “Sanki az önce burada hiçbir şey yokmuş gibi” denilmiş gibidir.

“İşte iyi düşünecek kavimler için âyetlerimizi böyle açıyoruz.” Belki bu verilen örneklerden yararlanırlar.

Bu benzetme mürekkep teşbih tütündendir. Çünkü burada dünyanın çarçabuk geçivereceğinin durumu, nimetlerinin gelişmesinden sonra yok olacağı hâli, kuruyup yok oluşta, birbiriyle sarmaş-dolaş olup gürleştikten sonra moloza dönüşmeleri, yeryüzünün bütün bunlarla yeşile bezenme hâlinin kararip dökülmeleri hep yeryüzündeki bitkilere benzetilmiştir.

Bu teşbihin ya da benzetmenin hikmeti şu noktaya dikkat çekmek içindir; hayatın o ilk dönemleri, o berrak ve tertemiz anları gençliğe, bula nık, yıkık dökük halleri de yaşlılık haline benzer. Nitekim suyun en temiz ve en berrak olanı, kabın en üst kısmıdır, dibi bularıktır, tortu ve çökelti ile doludur. Nitekim Şâir ne güzel söylemiştir:

Ömür; ilk demi, şarabın ilk demi olduğunu bilmez misin?

Önü; saf ve berrak, sonu; bularık ve kirli; görmez misin?

İşin aslı şundan ibâret bulunmaktadır: Şu çamurdan bedeninin dünya ve din maslahatlarıyla bezenmesidir. Tıpkı bitkilerin değişik renk ve özellikte birbiriyle sarmaş-dolaş olmaları gibi. Tertemiz ve güzel olan tiynet ya da toprak veya çamur, insap bahçelerini ve ruh rayihalarını, gizliliklerini, zühd çiçeğini, asil üzüm asmalarını, sevgi tohumlarını, hakikat bahçelerini, tarikat güllerini, gelinciklerini bitirir, meydana gerir.

Kötü ve çorak olan toprağa gelince; tek tük aykırı söğüt, ve zayıf ot, köksüz bitki, tuzak dikenleri, cimrilik tohumlarını, helâk olma ve felaket odunlarını ve hindiba gibi bitkileri çıkarır. Sonra da artık yok oluş zamanı gelir. Tıpkı ekinlerin biçme zamanının geldiği gibi. Böylece haya tı kararip bozarmaya yüz tutar, tıpkı bitkilerin sararmaya yüz tutması gibi. O meydana çıkan boyu da toprak içerisinde yok olup gider. Sanki dün o hiç var olmamış gibi kaybolur gider. Ta ki yeniden gelecek olan ilk baharda ortaya çıkacağı zamana kadar görülmez. Tekrar ortaya çıkış zamanı gelene kadar.

Yani insan da aynen böyledir, doğar, gelişir, büyür, yaşlanır ve sonunda ölür, toprakta kaybolur, zamanı geldiğinde yeniden dinlerek hesap için huzura getirilir.

Nitekim dünya malı da tıpkı suya benzer. Azı faydalı ve fakat fazlası helâk edici, yok edicidir. Bu bakımdan azığının alınması mutlak anlamda gereklidir ama, suyun da fazlasını mutlaka terketmek, bırakmak gerekir. Nasıl ki suyu alan bir kimse, ıslanmaksızın alanaz ise, malı alan da zelleden, kusurdan ve hatadan annamaz. Mal biriktirmek ve onu elde tutup saklamak sâhibinin telef olmasına ve helâkine neden olur. ,,

Nisaptan az olan mal, derin olmayan suya benzer. İnsan herhangi bir tedbir almaksızın o suyu geçebilir. Nisap miktarı var olan mal ise geçiş noktaları arasında nehrin yer aldığı bir yola benzer. Dolayısıyla bu geçiş noktalarını geçebilmek ve kurtulmak için mutlaka bir köprüye gerek bulunmaktadır.

İşte bu köprü zekâttır. Onun tamiri ve üzerinde geçilebilmesi için de gerekli olan malzemeyi atmak için, köprüyü kurmak için gayret gösterme yani çokça sadakalar vermek gerektir. Eğer atıları köprüünün harcı bozuk

ise, bozulmaya yer tuttuğu andan itibâren de, o yığınlar hâlinde biriktirilmiş olan köprü mallarının dalgaları onu batırır, yok eder.

İşte bundan dolayı Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) efendimiz şöyle buyurmuşlardır: “Zekât, İslâm'ın köprüsüdür.” Taberânî, M. Kebir, M. el-Evsat. Mecmauz-Zevaid;3/62

Nitekim mal ve zenginlik, genelde daha çok aptallığa, bunamaya ve ahmaklığa sebeptir. Bir soyluluğa, asaletе değil. Çünkü su, katı, sert ve çorak olan toprak üzerinde birikip toplanmaz. Su, ancak yumuşak topraklar üzerinde, çukur ve alçak yerlerde birikip toplanır. Nitekim fazla mal edinmek ancak çok çok çalışmak ve aşırı bir şekilde yorulmakla, bir de cimrilikle kazanılır. Nitekim suyun önüne geçmek ve akışını durdurmak için de set çekmek gerekir. Ancak böyle toplanır. Sonra da yok olur, telef olur gider, tıpkı avuçtaki suyun durmayıp kaybolduğu gibi o da yok olur.

25

Allah kulları esenlik yurduna çağırıyor ve O, dilediğini doğru yola iletir.

“Allah kulları esenlik yurduna çağırıyor” Âyette yer alan, “Daruşselâm” kavli mealde de belirttiğimiz gibi cettir. Yüce Allah cenneti, kendi isimlerinden olan, “Selâm” ismine muzaf kılmakla ona olan tazimi ve önemi belirtmektedir. Yahut da burada geçen, “Selâm” kelimesinden maksat, selâmet yurdu demektir. Çünkü cennete girenler, orada asla bir sıkıntı ile karşılaşmayacaklar ve her türlü hoşnutsuzluktan emin olacaklardır. Bir tefsire göre de, orada aralarında açıkça selâmlaşmayı yaygınlaştırmalarından ve meleklerin onlara selâm vermelerinden ötürü bu isim verilmiştir. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“Orada söylenen, yalnızca,'Selâm, Selâm'dır.” Vakıa,26

“Ve O, dilediğini doğru yola iletir.” Allah dilediklerini islam'a muvaffak kılar veya Sünnet yoluna iletir.

Esasen davet geneldir. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) nün dilinden yol gösterilmekle bu olabilmektedir. hidâyete gelince bu, peygamberi gönderenin bir lütfü ve ikramı gereği onu muvaffak kılmasına ve inâyetine has olan özel bir durumdur. Mana şöyledir: “Allah bütün kullarını Darus-selâm denilen cennete davet ediyor, ancak oraya hidâyete ermiş olanlardan başkası giremez.”

26

Güzel (davrananlara daha güzel) karşılık, bir de fazlası vardır. Onların yüzlerine ne bir toz (kara leke) bulaşır ne de bir horluk (gelir) işte onlar cennet ehlidirler. Ve onlar orada ebedi kalacaklardır.

“Güzel (davrananlara daha güzel) karşılık” Allah ve Resûlüne îman etmek... suretiyle en güzel sevap yani cennet vardır.

“Birde fazlası vardır.” Burada geçen bu (.....) kelimesiyle Azîz ve Celil olan yüce Allah'ı görme ödülü, demek isteniyor. Nitekim Hazret-i Ebû Bekir, Huzeyfe, İbn Abbâs, Ebû Mûsa Eş'arî ve Ubade İbn Samit'ten - Allah hepsinden râzı olsun- de bu şekilde rivâyet olunmuştur.

Kimi tefsirlere göre: “Müfessirlerin icmaina göre, âyette geçen, “Ziyade” (.....) kelimesi, Yüce Allah'a bakmaktır.”

Suhayb'ten gelen rivâyete göre, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır: “Cennet ehli cennete girdiklerinde, her eksiklikten münezzeh olan yüce Allah: “Sizin için daha fazla olarak artırmamı istediğiniz bir şey var mı?” diye buyuracak, onlar da: “Rabbimiz! Sen bizim yüzlerimizi ağartmadın mı? Sen bizi cehennem ateşinden kurtarıp cennete koymadın mı?” diye cevap verirler. Ravi diyor ki; işte bu sırada yüce Allah aradaki perdeyi kaldırarak ve kulları da cennette Allah'a bakıp duracaklar. Şüphesiz cennettekilere, Rablerine bakmaktan daha sevimli ve daha üstün olan bir mükâfat verilmiş değildir. İşte sonra da bu, (.....) kavlini okudu. Müslim, 181. Tirmizî, 2552. İbn Mâce,187. Ahmed İbn Hanbel, Müsned:4/333

Ancak Keşşaf sâhibi Zemahşerî'ye şaşmak gerek. Çünkü o da bu hadisi zikretmiş ama, bizim burada verdiğimiz ibâre ile değil, bir de: “Bu mevzu ya da Merku'yani şuradan buradan derlenip toparlanarak bir araya getirilmiş

bir hadistir, demiştir. Halbuki hadis merku'yani mevzu değil, aksine merfûdur. Çünkü “el-Mesabiyh” sâhibi bunu Sıhah eserinde zikr etmiştir.

Bir tefsire göre de, âyette geçen, “Ziyade” kelimesi, kulların gönlündeki sevgidir” denmiştir. Bir diğer tefsire göre de bu, Allah'tan mağfirettir ve Onun hoşnutluğudur, denmiştir.

“Onların yüzlerine ne bir toz (kara leke) bulaşır ne de horluk (gelir)” Âyette geçen, (.....) kelimesi, içinde kara lekeler bulunan toz, toprak demektir. Zillet ise, aşağılanma demektir. Zaten mealde de bunlara yer verilmiştir. Buna göre mana şöyledir: “Cehennem ehlini kaplayan o kötü hallerin hiçbirisi cennet ehlini sarmaz, onlara böyle bir kötülük bulaşmaz” demektir.

“İşte asıl cennetlik olanlar bunlardır. Onlar cennetten bir daha çıkmamak üzere ebedî kalacaklardır.”

27

Kötülük yapanlara gelince, kötülüğün cezâsı misli ileldir. Onları zillet kaplayacaktır. Onları Allah'a karşı koruyacak hiç kimse yoktur. Onların yüzleri sanki karanlık geceden bir parçaya bürünmüştür. İşte onlar da cehennem ehlidir. Onlar orada ebedî kalacaklardır.

“Kötülük yapanlara gelince, kötülüğün cezâsı misli ileldir.” Burada, (.....) kavli,

(.....) kavli üzerine ma'tûf bulunmaktadır.

Yani bu, (.....) demektir. (.....)ise şirk çeşitleri, türleri manasınadır.

“Kötülüğün cezâsı misli ileldir.” Burada, (.....) kavlindeki “B” harfi zâidedir. Bu mana itibariyle Rabbimizin şu kavline benzer: “Bir kötülüğün cezâsı ona denk bir kötülüktür.”

(Şura,40) Ya da bu, “kötülüğün cezâsı ya da karşılığı onun misliyle takdir olunmuştur” demektir.

“Onları zillet kaplayacaktır. Onları Allah'a karşı koruyacak hiçbir kimse yoktur.”

Yani hiçbir kimse onları Allah'ın gazâbından, cezâlarıdırmasından koruyamayacaktır.

“Onların yüzleri sanki karanlık geceden bir parçaya bürünmüştür.”

Yani bunların üzerlerine gece karanlığından bir örtü kılınmış gibidir.

Yani onların yüzleri kapkaradır. Âyette geçen, (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğuludur ve bu kelime aynı zamanda, (.....) kelimesinin ikinci mefulüdür. Kırâat imâmılarından İbn Kesîr ve Ali Kisâî bu kelimeyi, (.....) olarak okumuşlardır. Bu da, “Hûd: 81” âyeti olan, (.....) kavline göredir. Bu kırâate göre, (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin sıfatıdır. Birinci kırâate göre ise bu kelime, (.....) kelimesinden hâldir. Bunda amil ise, (.....) kelimesidir.

Çünkü, (.....) kavli, (.....) kelimesinin sıfatıdır.

Yani bunun mevsûf üzerinde etki etmesi, tıpkı sıfat üzerinde etkili olması gibidir. Yahut da, (.....) kavlinde bulunan fiil manasından dolayıdır.

“İşte onlarda cehennem ehlidirler. Onlar orada ebedî kalacaklardır.”

28

Onların hepsini bir araya toplayacağız, sonra Allah'a ortak koşanlara: “Siz ve koştuğunuz ortaklar yerinizde bekleyin” diyeceğimiz gün artık onların (putlarıya) aralarını tamamen ayırımsızdır. Ve onların ortakları (putları) derler ki: “Siz bize ibâdet etmiyordunuz.

“Onların hepsini bir araya toplayacağız.”

Yani kâfirleri de, başkalannı da bir araya toplayacağız. Burada geçen, (.....) hâldir.

“Sonra Allah'a ortak koşanlara: “Siz ve koştuğunuz ortaklar yerinizde bekleyin” diyeceğimiz gün.” Burada geçen, (.....) kavli, (.....) demektir. Yerinizden ayrılmayın, ta ki size nelerin yapılacağını görene kadar burada bekleyin. (.....) zamîriyle, (.....) kavlindeki zamîr tekit olunmuştur. Çünkü bu, (.....) kavli yerine geçmektedir. Ayrıca, (.....) kavli de bunun üzerine ma'tûf bulunmaktadır.

“Artık onların (putlarıya) aralarını tamamen ayırmışsızdır.” Onları bir araya getirmeyeceğiz, yakmlarıyla bağlarını keseceğiz. Dünyada aralarında var olan ilişkiye son vereceğiz.

“Ve onların ortakları (putları) derler ki: “Siz bize ibâdet etmiyordunuz.” Allah'tan başka tapındıkları akıl sâhibi olan varlıklar veya putlar -ki Allah onları konuşturacaktır- onlara: Siz ancak şeytanlara tapmıyordunuz, çünkü Allah'a eş ve ortak koşmanızı size emrediyorlardı. Siz de onlara itâat ediyordunuz, diyeceklerdir. Bu husus Rabbimizin, (Sebe: 40-41) âyetlerinde ifade edilen şu gerçeği dile getirmektedir. Rabbimiz burada şöyle buyuruyor:

“O gün Allah, onların hepsini toplayacak; Sonra meleklerle: Size tapanlar bunlar mıydı?'diyecek. Melekler de: Sen yücesin, bizim velimiz onlar dep, sensin. Belki onlar cinlere tapıyorlardı. Çoğu onlara inanmıştı'diyecekler.”

29

“Bu yüzden bizimle sizin aramızda şâhit olarak Allah yeter. Şüphesiz ki biz sizin (bize) tapmanızdan tamamen habersizdik.”

“Bu yüzden bizimle sizin aramızda şâhit olarak Allah yeter. Şüphesiz ki biz sizin (bize) tapmanızdan tamamen habersizdik.”

Burada geçen, (.....) kavli, (.....) demektir. (.....) kavli temyizdir. (.....) edatı sakileden yani şeddeli hâlden hafifletilmiştir. (.....) kavimdeki Lam harfi de bununla nefiy için olanı arasındaki farkı belirtmek içindir.

30

Orada herkes geçmişte yaptıklarını karşısında bulur. Artık onlar gerçek sahipleri olan Allah'a döndürülmüşlerdir. Uydurmakta oldukları şeyler (bâtıl tanrıları) da onları terkedip kaybolmuştur.

“Orada herkes geçmişte yaptıklarını karşısında bulur.” İşte o yerde, o alarıda ve o zamanda. Burada mekân ismi istiâre yoluyla zaman ismi yerinde zikredilmiştir. Her nefis yaptığına karşılık denenir, yaptıklarının karşılığını tadar ve nasıl olduğunu öğrenir:

Yani yaptıkları çirkin mi güzel mi? faydalı mı zararlı mı? kabul edilebilir mi yoksa ret mi edilir? Zeccâc diyor ki: “Her nefis önceden gönderdiğin bilecek.”

Kırâat imâmılarından Hamza ve Ali Kisâî, (.....) olarak okumuşlardır.

Yani daha önce işlediklerini izler, onlara tabi olur, onun peşinden gider. Çünkü onu, cennete veya cehennem ateşine götürecek, bu konuda kılavuzluk edecek olan işlediği amelidir. Ya da amel defterinde iyilik ve kötülük olarak neler yazılmış ise onları oradan okuyacak. Nitekim Ahfeş'ten de böyle gelmiştir, böyle aktanılmıştır.

“Artık onlar gerçek sahipleri olan Allah'a döndürülmüşlerdir.” Sizin Rububiyeti sâdık olan Rabbiniz Allah'a döndürüleceklerdir. Çünkü müşrikler, Onun Rububiyetine lâıyk olmayan şeyleri ona ortak koşmuşlar ve kendilerine Rububiyet lâıyk olmayanlara Rablık isnad etmişlerdir. Ya da onların hesaplarını ve sevaplarını ele alıp değerlendirecek olan zât, asla hiçbir kimseye zulmetmeyecek, haksızlıkta bulunmayacak olan Adil Allah'a döndürülecektir.

“Uydurmakta oldukları şeyler (bâtıl tannları) da onları terkedip kaybolmuştur.” Allah'ın ortaklarıdır, diye ileri sürdükleri putları onları bırakıp ortalıktan kaybolmuşlardır. Ya da yalan olarak uydurdıkları ve bu tannlar bizim için şefâatçi, aracı olacaklardır, diye ileri sürdükleri bütün şeyler boşa çıkmıştır, gerçekliği olmamıştır.

31

Resûlüm! De ki: size gökten ve yerden kim rızık veriyor? Ya da kulaklara ve gözlere kim mâlik (ve hakim) bulunuyor? Ölüden diriye kim çıkarıyor, diriden ölüyü kim çıkarıyor? (Her türlü) işi kim idare ediyor? “Allah” diyecekler. De ki: Öyle ise (Ona asl olmak tan) sakınmıyor musunuz?

“Resûlüm! De ki: size gökten ve yerden kim rızık veriyor? Ya da kulaklara ve gözlere kim mâlik (ve hakim) bulunuyor?” Bu hayret verici olan fitrat ve yaratılıştaki istenilen güzellikte ve düzeyde kulakları ve gözleri yaratmaya, böylece güzel bir şekilde ve uygun olarak yerli yerince yerleştirmeye kim güç yetirebilir? Kim buna kâdir olabilir? Ya da uzun süren zaman dilimleri içerisinde onları tehlikelerden, afetlerden koruyup kollayan ve muhafaza eden kimdir? Çünkü her iki organ da hassas organlardır, en basit ve en ufak bir şeyden zarar görebilirler. O hâlde onları bütün bu hassaslıklarına rağmen böylece koruyan kimdir?

“Ölüden diriye kim çıkarıyor, diriden ölüyü kim çıkarıyor?”

Yani canlıları, yavrulan, ekinleri, îman edenleri ve bilginleri nutfeden, yaratıp var eden kimdir? Yumurtayı, daneyi, kâfir ve câhiliye bunların aksi şeyleri var eden kimdir?

“(Her türlü) işi kim idare ediyor?” Bütün bu âlemin işlerini, her şeylerini çekip çeviren, düzene koyan kimdir? Dikkat edilirse önce özel olarak tek tek varlıkları saydı, sonra da genel bir ifade ile “var olan her şeyi” ifadesini buyurdu.

“Allah” diyecekler.” Senin kendilerine sorman hâlinde sana şöyle cevap vereceklerdir: “Bütün bunlara kâdir olan, güç yetiren yegâne zât bizzat yüce Allah'ın kendisidir.”

“De ki: Öyle ise (Ona asl olmaktan) sakınmıyor musunuz?” Kullukta Ona başka şeyleri ortak koştuktan hala korkmuyor musunuz. Çünkü sizler Allah'ın Rab olduğunu itirafta bulundunuz.

32

İşte o, sizin gerçek Rabbiniz olan Allah'tır. Artık haktan (ayrıldıktan) sonra sapıklıktan başka ne kalır? O hâlde nasıl (sapıklığa) döndürülüyorsunuz?

“İşte o, sizin gerçek Rabbiniz olan Allah'tır.”

Yani kudreti ve gücü bu olan zât sizin Rabbiniz olan Allah'tır. Onun Rabliği kesin ve sabittir, gerçek ve ibret alıcı bir gözle bakanlar için Onun hak ma'bût olduğunda şüphe olmadığı gerçeğini anlar ve görür.

“Allah'a kulluktan ayrıldıktan sonra artık geride dalalet ve sapıklıktan başka ne kalır?”

Yani hak ile dalalet ve sapıklık arasında bir başka vasıta ve yol yoktur. Kim haktan aynılırsa, sapıklığa düşer.

“O hâlde nasıl (sapıklığa) döndürülüyorsunuz?”

Haktan sapıklığa ve tevhit inancından da şirke nasıl da döndürülüyorsunuz?

33

İşte böylece Rabbinin yoldan çıkanlar hakkındaki “Onlar inanmazlar” sözü gerçekleşmiş oldu.

(.....) İşte böylece Rabbinin yoldan çıkanlar hakkındaki “Onlar inanmazlar” sözü gerçekleşmiş oldu.

Yani işte bu gerçek gibi, bunun kesinleşmiş olduğu ve sabit olduğu gibi Haktan sonra sadece sapıklık ve dalalet vardır. Ya da: “Bunların haktan döndürülmüş olduklarının kesin olduğu gibi” aynı şekilde Rabbinin bu yoldan

çıkış fâsıklar hakkındaki azap hükmü de kesinleşmiştir. Çünkü bunlar küfürde ısrar etmişler ve küfürde en uç noktalara kadar gitmişlerdir.

Şam ve Medine kırâat okulları mensupları, (.....)lafzını, çoğul olarak, (.....) şeklinde okumuşlardır. (.....) kavli de,

(.....) kavlinden bedeldir.

Yani onların îman etmeyecekleri gerçeği kesinleşmiştir. Ya da Allah'ın onlar hakkındaki kelimesi, hükmü kesindir. Onlar artık îman etmeyeceklerdir, îman etmeleri sözkonusu değildir.

Ya da burada geçen, (.....)ifadesinden kasıt, bununla onlara aza bîm hazırlandığını bildirmektir.

Nitekim, (.....) kavli de, bir gerekçedir.

Yani; çünkü onlar îman etmeyeceklerdir, îman etmezler.

34

(Rasûlüm!) De ki: (Allah'a) ortak koştuklarınız arasında (birini yokken) ilk defa yaratacak, arkasından onu (ölümünden sonra hayata) yeniden döndürecek biri var mı? De ki: Allah ilk defa yaratıp (ölümünden sonra) onu yeniden (hayata) döndürür. O hâlde nasıl saptırılırsınız?

“(Rasûlüm!) De ki: (Allah'a) ortak koştuklarınız arasında (birini yokken) ilk defa yaratacak, arkasından onu (ölümünden sonra hayata) yeniden döndürecek biri var mı?” Burada, “Sonradan onu yeniden hayata döndürecek.” kavline yer verilme nedeni, bu toplumların öldükten sonra dirilmeyi inkâr etmeleri bakımındandır. Ancak kıyametin ve öldükten sonra yeniden diriltilmenin gayet açık ve kesin delillere dayandığından dolayı artık inkâr edilecek bir yönü bulunmadığından bu gerçeği kabullenmek zorundadırlar. Çünkü işlerinde kabul etmeyenlerin yanında kabul edenler de vardır. Ya da buradaki iadede maksat, beşerin dışında olan gece ve gündüzün iadesi, yağmurun ve bitkilerin yeniden iadesi de olabilir.

“De ki: Allah ilk defa yaratıp (ölümünden sonra) onu yeniden (hayata) döndürür.” Yüce Allah burada, inkârcılara cevap vermesi için onların yerine kendisinin gerçeği dile getirmesini emir buyuruyor.

Yani onların büyüklük taslamaları, bu hak kelimeyi söylemelerine engeldir, kibirleri buna izin vermez. Dolayısıyla onlar adına Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) konuşmuş olmakta ve gerçeği dile getirmektedir.

“O hâlde nasıl saptırılırsınız?” Nasıl oluyor da normal olan yolu izlemekten döndürülürsünüz, saptırılırsınız?

35

De ki: ortak koştuklarınızdan hakka ütecek olan var mı?

De ki: “Hakka Allah iletir” Öyle ise hakka ileten mi uyulmaya daha layıktır; yoksa hidâyet verilmedikçe kendi kendine doğru yolu bulamayan mı? Size ne oluyor? Nasıl (böyle yanlış) hükmediyorsunuz?

“De ki: ortak koştuklarınızdan hakka iletecek olan var mı? De ki: “Hakka Allah iletir” Öyle ise hakka ileten mi uyulmaya daha layıktır; yoksa hidâyet verilmedikçe kendi kendine doğru yolu bulamayan mı?” Nitekim, “Hak için yol gösterdi, doğruya yönlendirdi, denir. Dolayısıyla bu iki mananın her ikisi de burada bir araya getirilmiştir.

Meselâ, (.....) manasında (.....) denir ki kendi başına doğruyu buldu, doğruya ulaştı demektir. Tıpkı “Satın aldı” manasında, (.....) denmesi gibi. Kırâat imâmlarından Hamza ile Ali Kisâî'nin de kırâatleri böyledir. (.....) kavli, (.....) manasındadır. Kırâat imâmlarından İbn Kesîr, İbn Âmir ve Verş, (.....) olarak kırâat etmişlerdir. Fetha harekeli olarak (.....) harfinin işmamıyla Ebû Amr kırâat etmiştir. Yahya dışında Âsım ise (.....) harfinin kesri ve (.....) harfinin de fethasıyla okumuştur. Kelimenin aslı ise, “Yehtedi” olarak kırâat etmiştir. Ancak burada (.....) harfi (.....) harfine idğam olunmuş, (.....) harfine de (.....) harfinin harekesi verilmiştir. Ya da

iki sakın yani harekesiz harf bir araya geldiğinden meksur kılınmıştır. Kırâat imâmılarından Yahya ise (.....) ve (.....) harflerinin kesresi ve (.....) harfinin de şeddesiyle okumuştur. Bunu da mabadına uysun için yapmıştır. (.....) harfinin sükunu ve (.....) harfinin de şeddesiyle Verş'in dışında İmâm Nâfi okumuştur.

Manaya gelince: “Hakka ve doğruya hidâyet eden, doğru yolu gösteren ve yönlendiren bizzat yalnızca Allah'tır. Çünkü sorumluluk altında tuttuklarına, mükellef kıldıklarına akıl vermiş, onlar için gösterdiği delillere bakarak sağlam olan gerçeği bulmalarına imkân hazırlamıştır. Onları muvaffak kıldığı ve kendilerine ilhamda bulunduğu gerçeklerle hakkı ve hak olan yolu göstermiştir. Peygamberler göndermek suretiyle de kendilerini ilâhî yasalara muvaffak kılmıştır. O hâlde Allah'ın gösterip hîlâyet ettiği, Allah'a ortak koştuklarınız arasında bölüne hidâyet edebilecek, doğru yolu gösterip yönlendirebilecek var mı?” demektir. Sonra şöyle buyurmaktadır: “Gereği gibi hakkıyla kendisine uyulabilecek, tabi olunacak manada hidâyet eden biri var mı?”

Yani bu şu demektir; hiçbir kimse kendi kendine doğru yolu bulamaz. Ya da Allah kendisine doğru yolu göstermedikçe, başkası da onu hidâyete erdiremez. Veya bunun manası şöyledir: “Yoksa bizzat kendileri bulundukları yerden bir başka yere intikal etme gücü olmayan putlar mı doğru yola hidâyet edecek, yoksa hidâyet yolunu bizzat gösteren ve onu bir başka yere taşımaya gücü olan mı? Hangisi?” Ya da onlar kendi kendilerine doğruyu bulamazlar, onlardan böyle bir şeyin kendiliğinden olması de doğru değildir. Meğerki onlar yüce Allah tarafından konuşabilir bir canlı haline getirilsinler, işte bu takdirde Allah'ın izniyle hidâyeti gösterebilir.

“Size ne oluyor? Nasıl (böyle yanlış) hükmediyorsunuz?” Bâtıl üzerinde karar kılıp hüküm veriyorsunuz? Çünkü Allah'ın ortakları ve dengi olan şeyler var iddiasında bulunuyorsunuz.

36

Onların çoğu zandan başka bir şeye uymaz. Şüphesiz zan, haktan (ilimden) hiçbir şeyin yerini tutmaz. Allah onların yapmakta olduklarını pek iyi bilendir.

“Onların çoğu zandan başka bir şeye uymaz.”

Yani puta tapanların, ilahlaştırdıkları güçleri savunanların: “Bu güçler ve putlar ilâhtırlar ve bunlar Allah katında bizim şefâatçılarınızdırlar” tarzındaki tüm söyledikleri sözler boş sözlerdir. Âyette geçen, “Çoğu” ifadesiyle hepsi kasdolunmaktadır, zandan ve hayalden ibâret olan ifadelerdir. “Zanna uymak” demek ise, herhangi bir delile bağlı kalmaksızın, delilsiz olarak, daha önce geçmiş olan atalarının ve seleflerinin yaptıkları şeylerin doğru olduğunu sanarak, körü körüne onları taklit ederek, demektir.

“Şüphesiz zan, haktan (ilimden) hiçbir şeyin yerini tutmaz.”

Yani ilmin, kesin bilginin, demek.

(.....) burada mastar yerinde gelmiştir. (.....) demektir.

“Allah onların yapmakta olduklarını pek iyi bilendir.”

Yani zanna uyduklarını ve hakkı da terkedip hiçe saydıklarını bilir.

37

Bu Kur'ân Allah'tan başkası tarafından uydurulmuş bir şey değildir. Ancak kendinden öncekini doğrulayan ve o kitab'ı açıklayandır. Onda şüphe yoktur, o âlemlerin Rabbindendir.

“Bu Kur'ân Allah'tan başkası tarafından uydurulmuş bir şey değildir.” Allah'tan başkası bunu uydurmamıştır, meydana getirmemiştir. Bu manada ve bu derecede üstün olan ve herkesi âciz bırakan bir eserin Allah adına uydurulmuş olması doğru değildir ve anlamsızdır. Bu, yalnızca Allah tarafındandır.

“Ancak kendinden öncekini doğrulayan ve o kitab'ı açıklayandır.”

Yani kendisinden daha önce indirilmiş olan kitapları tasdik edip doğrulayan, yazılanları açıklayan, hükümleri ve şerî'atleri izah eden bir kitaptır. Nitekim bu manayı da, (Nisa,24) âyetinden anlıyoruz. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “İşte Allah'ın size emrettiği hükümler bunlardır.”

“Onda şüphe yoktur, o âlemlerin Rabbindendir.” Bu da îstidrak çerçevesinde değerlendirilmekte ve sanki şöyle denmektedir: “Bu kitap, kendisinden önce indirilmiş olan kitapları doğrulayan, tam olarak anlaşılmamış olan hükümleri ve kanunları açıklayan, kendisinde herhangi bir şüpheyeye yer verilmeyen ilâhi bir kitaptır.

Hem de âlemlerin Rabbi olan Allah tarafından indirilme ve gönderilmedir. Diğer taraftan bundan maksadın: “Ancak bu, âlemlerin Rabbi tarafından doğrulanan, Onun tarafından etraflı bir şekilde açıklanan ve bu konuda kendisinde asla şüphe bulunmayan bir kitaptır” diye murad olunması da câizdir.

Buna göre (.....) ve (.....) kelimelerine müteallik bulunmaktadır. Bu durumda da, (.....) kavli de parantez cümlesidir.

Meselâ, (.....) cümlesi gibi.

38

Yoksa, onu (Muhammed) uydurdu mu diyorlar? De ki: eğer sizler doğru iseniz Allah'tan başka, gücünüzün yettiklerini çağırmda (hep beraber) onun benzeri bir sûre getirin.

“Yoksa, onu (Muhammed) uydurdu mu diyorlar?” Yoksa onlar o mu bunu uydurdu?

“De ki: eğer sizler doğru iseniz Allah'tan başka, gücünüzün yettiklerini çağırmda (hep beraber) onun benzeri bir sûre getirin!”

Durum sizin ileri sürdüğünüz gibiyse o hâlde belâgat yönünden ona benzeyen, nazım güzelliği bakımından onun aynısını getirin. Çünkü sizler de Arapça'yı bilmede benim gibisiniz.

(.....) Ve Allah'tan başka gücünüzün yettiklerini çağırın da.” Allah'ın yaratüklerinden, size bunun benzerini getirmede yardım edecek olan güçleri de çağımı.

39

Bilâkis, onlar ilmi kavrayamadıkları ve tefsiru kendilerine asla gelmemiş olan (Kur'anı) yalanladılar. Onlardan öncekiler de böyle yalanlamışlardı. Şimdi bak, zalimlerin sonu nasıl oldu!

“Bilâkis, onlar ilmi kavrayamadıkları ve tefsiru kendilerine asla gelmemiş olan (Kur'anı) yalanladılar.” Aksine onlar, hemen duymakla, sadece bununla yetinip derhal onu yalanlamaya koştular. Onun ne demek istediğini anlayıp kavramadan, işin mahiyetini öğrenmeden, onun ne demek istediği üzerinde düşünmeden yalanlamaya kalkıştılar! Onun mana ve tefsirleri üzerinde durmaksızın reddetmeye başladılar. Onların böyle davranma nedenleri, bundan kaçmaya kalkışmaları, inançlarına uygun gelmediği içindir. Atalarının dinlerini ve inançlarını terketmelerinin kendilerine ağır gelmesindendir.

Buradaki, (.....) kavlinde yer alan, “tefsiru kendilerine asla gelmemiş olan” ifadesi şu manaya gelmektedir; onlar beklenmedik bir şey karşısında kalınca, bunun üzerinde hiç düşünmeksizin, tefsirunu anlamaksızın sırf atalarını taklit etmeleri sebebiyle böyle bir yola başvurmaktadırlar. Fakat bu işin gerçek mana ve mahiyetini anladıktan sonra inkâra, yalanlamaya devam etmeleri ise, sırf inatçılık olsun, karşı dursunlar içindi. Âyetle öncelikle gerçeğin ne olduğunu henüz bilmeden bunu yermeye, aleyhte konuşmaya hemen kalkışmaları bu yüzdendir. İşte bunun için “hemen tepki verdiler, itiraza kalkıştılar” manasın da olan kelime ile cevap verdi ki, şu gerçeği onlara böylece duyurup bildirsın istedi. Onlar bunu yüceliğini ve icaz yönünü anladılar. Çünkü Kur'ân onlara meydan okuyor ve bu meydan okuyuşunu da tekrar tekrar gündeme getiriyordu. Böylece Kur'ân'a karşı bütün güçlerini ve denemelerini ortaya koydular ve fakat gördüler ki, kendileri bunun bir benzerini getiremeyecekler ve bundan acizdirler. Bu durumda yapılacak tek şeyleri kalıyordu, yalanlamak. Onlarda bunu çekemediklerinden ve azgınlıklarından dolayı bu yalanlama yolunu seçtiler.

“Onlardan öncekiler de böyle yalanlamışlardı.” Tıpkı bunların Kur’ân’ı yalanladıkları gibi, geçmiş toplumlardaki kâfirler de aynen kendilerine gelenleri, peygamberleri yalanlamışlardı. Hem de onların gösterdikleri mu’cizeler bakmaksızın ve onlar üzerinde düşünmeksizin sırf bir inat uğruna ve atalarını taklit yoluna, körü körüne onlara uyma pahasına yalanlıyorlardı.

(.....) kavlinin şu manada tefsirlenmesi da câizdir:

“Kur’ân’ın gayb ile alâkalı olarak verdiği bilgiler hakkında henüz bir tefsir ve açıklama gelmeksizin yalanladılar.

Yani bu yalan mı yoksa doğru mu diye işin akıbetini düşünmeden yalanlamaya kalkıştılar.

Yani kısacası bu kitap iki bakımdan mu’cizdir, benzerinin ortaya konması imkânsızdır. Bunlardan ilki Kur’ân’ın nazmı itibariyle mu’ciz olduğudur. İkinci yönü de gayp ile alâkalı olarak verdiği bilgiler bakımından mu’ciz olmasıdır. İşte inkârcılar Kur’ân ne nazmına ve ne de belâgat açısından icaz derecesine vardığına bakmaksızın, onun haber verdiği gayp ile ilgili bilgiler hakkında herhangi bir inceleme ve araştırma deney yapmaksızın, doğru mu yalan mı bakmaksızın hemen yalanlamaya kalkışmış olmalarıdır.

“Şimdi bak, zalimlerin sonu nasıl oldu!”

40

İçlerinden öyle var ki ona (Kur’ana) inanır, yine onlardan öyle de var ki ona inanmaz. Rabbin bozguncuları en iyi bilendir.

“İçlerinden öyle var ki ona (Kur’ana) inanır” Onların arasından Peygambere veya Kur’ân’a inanacak olanlar olduğu gibi, yani kendi kendine, bu Kur’ân’ın ve peygamberin hak olduğunu gerçekten bildiği gibi fakat onu sırf inadı yüzünden yalanlayanlardır.

“Yine onlardan öyle de var ki ona inanmaz.” Onu tasdik etmeyen, doğrulamayanlar da vardır, bunda kuşkuya düşenler de vardır. Ya da ileride böyle olacak olanlar da çıkacaktır.

Yani onların içinden yakın bir gelecekte îman edecek olanlar olacağı gibi, inkârlarında ısrar edecek olanlar da olacaktır.

“Rabbin bozguncuları en iyi bilendir.”

Yani yalan ve küfürlerinde inatçı olanlarla ısrarcı olanları gerçekten bilir.

41

Rasûlüm! Onlar seni yalanlarsa de ki: benim işim bana, sizin işinizde size âittir. Siz benim yaptığımdan uzaksınız, bende sizin yaptığınızdan uzağım.

“Rasûlüm! Onlar seni yalanlarsa,” Seni yalanlamayı sürdürürlerse ve sen de onlardan, onların davete icap etmelerinden umudunu kesersen,

“De ki: benim işim bana, sizin işinizde size âittir.” İşlediklerimin karşılığı benimdir, sizin de amellerinizin cezâsı size âittir.

“Siz benim yaptığımdan uzaksınız, bende sizin yaptığınızdan uzağım.” Herkes kendi ameliyle hesaba çekilecektir, muamele edilecektir.

42

Onlardan seni dinleyenler vardır. Fakat sağırlara -üstelik akılları da ermiyorsa- sen mi duyuracaksın?

“Onlardan seni dinleyenler vardır.”

Sen Kur'ân okuduğun ve kendilerine şerî'atı anlatıp öğrettiğin zaman insanlardan seni dinleyen kimseler de vardır. Fakat onu içtenlikle ve inanmak için dinlemezler, onu kabul etmezler. Onu öğrenmek ve anlamak için dinlemezler. Onlar âdeta sağır gibidirler.

“Fakat sağırlara –üstelik akılları da ermiyorsa- sen mi duyuracaksın?”

Yani sen, sağır olan kimselere işittirebilecek, duyurabilecek güçte misin? Böyle bir beklentin mi var? Hele bir de sağırılıklarına kabul etmeme durumu da eklenmişse sen ne yapabilirsin ki? Çünkü öyle sağırlar vardır ki, akıllıdır, uzağı görebilirler, eğer onun kulağına şöyle hafiften de olsa bir ses fısıltısı gidiversin, böyle bir durumda o bundan yola çıkarak bir şeyler anlayabilir, bir yol bulabilir. Eğer adamın hem aklı yok ve hem de kulakları sağır ise, artık iş bitmiştir, bununla uğraşmaya deymez.

43

Onlardan sana bakanda vardır. Fakat -hele (gerçeği) göremiyorlarsa- körleri sen mi doğru yola ileteceksin?

“Onlardan sana bakanda vardır .” O müşrikler içinde öyleleri de vardır ki, sana bakıp duruyorlar ve seniz üzerinde açıklıkla doğru söylediğin gerçeği ve peygamberlik alâmetlerini gayet net olarak görüyorlar, fakat buna rağmen yine de seni doğrulamıyorlar.

“Fakat -hele (gerçeği) göremiyorlarsa- körleri sen mi doğru yola ileteceksin?” Sen, kör olanları doğru yola iletebileceğin mi sanıyorsun? Hele hele bir de baş gözüne basiretsizlik de eklenmişse ne yapabilirsin? Çünkü gerçekten kör olan kimi insanların basiretleri açık olur da onlar bu sayede bir şeyler sezebilirler. Halbuki adamın körlüğüne bir de ahmaklık eklenmişse işte bu, belanın en çıkılmazıdır. Mana şu demek oluyor: Bu müşriklerin gerçekleri kabul etmeme ve onu doğrulama konusundaki yeisleri, âdeta akıldan da, basiretten de yoksun olan sağır ve kör kimseler gibidir.

44

Şüphesiz ki Allah insanlara hiçbir şekilde zulmetmez, fakat insanlar kendilerine zulmederler.

“Şüphesiz ki Allah insanlara hiçbir şekilde zulmetmez, fakat insanlar kendilerine zulmederler.”

Kırâat imâmılarından Hamza ve Ali Kisâî, (.....) kavlini (.....) olarak (.....) kelimesini merfû' okumuşlardır.

Yani mana şöyledir: “Bu müşrikler gerçekten kendilerine yol gösteren delili reddetmekle onlara haksızlık etmediler. Ancak o delillerden yola çıkarak gerçeği bulmayı terk etmekle onlar bizzat kendi kendilerine haksızlık ve zulmettiler. Çünkü Allah'ı bırakıp kendileri canlı olduğu hâlde gidip cansız varlıklara tapınır oldular.

45

Allah'ın onları günün ancak bir saati kadar kaldıklarını zanneder vaziyette yeniden diriltip toplayacağı gün aralarında birbirleriyle tanışırlar. Allah'ın huzuruna varmayı yalanlayanlar elbette zarara uğramışlardır. Zira onlar doğru yola gitmemişlerdi.

“Allah'ın onları yeniden diriltip toplayacağı gün” Kırâat imâmılarından Hafs âyette görüldüğü gibi, (.....) kelimesini “Y” harfiyle (.....) olarak okumuştur. Bu aslında, (.....)dur.

Bu da İbn Âmir, Ebû Amr, İbn Kesîr, Nâfi gibi kırat imâmının okuyuşudur.

“Günün ancak bir saati kadar kaldıklarını zanneder vaziyette aralarında birbirleriyle tanışırlar.” Bunların dünyada veya kabirlerinde kalış müddetlerini, gördükleri dehşet veren korku karşısında oldukça az bir süre olarak görecektir. Hepsi de kendi aralarında birbirlerini tanıyacaklardır, orada birbirlerini gördüklerinde sanki oldukça az bir süre zaman içerisinde birbirinden ayrılmışlar gibi gelecek. Bu durum, bu kimselerin kabirlerinden diriltip çıktıklarında meydana gelecektir. Sonrada kıyametin dehşeti karşısında o anlık tanışma zamanı da geçecektir.

“(.....) Kavli, (.....) zamîrinden hâldir.

Yani biz onları, sanki bir anlık bir süreden başka hiçbir arada kalmayanların hâli gibi bir araya toplarız. (.....)de, (.....) edatının hafifletilmiş yani şeddesiz halidir. İsmi de mahzûftur. Bu, (.....) demektir. Ayrıca, (.....) kavli de hâlden sonra ikinci bir hâldir. Ya da bu yeni bir cümle olup, (.....) takdirindedir.

“Allah'ın huzuruna varmayı yalanlayanlar elbette zarara uğramışlardır.” Bu cümlede, “dediler, diyerek” manasında bir kelime eklenmekle mana şöyle olmaktadır: “aralarında tanışılar” derler ki, demektir. Ya da bu, Allah tarafından bunların hüsrana ve yıkıma uğradıklarına dair bir şahitlik, bir tanıklıktır. Mana şöyle olmaktadır: “Bu kimseler ticaretlerinde olsun, alışverişlerinde olsun îmanı küfürle değiştirdiler, îmanı verip yerine küfrü koydular, küfrü satın aldılar.

“Zira onlar doğru yola gitmemişlerdi.” Bunlar aslında ticareti bilmiyor ve ticaretten anlamıyorlar. Bu son cümle hayret ve şaşkınlık manasında olan bir istinaf cümlesidir. Sanki, “Zararları ne de kadar da büyük, hasarları ne kadar da fazla” denilir gibidir.

46

Eğer onları tehdit ettiğimiz (azâbın) bir kısmını sana (dünyada iken) gösterirsek (ne âlâ); yok eğer (göstermeden) seni vefat ettirirsek nihayet onların dönüşü de bizdir. (O zaman onlara ne olacağını göreceksin) Sonra, Allah onların yapmakta olduklarına da şahittir.

“Eğer onları tehdit ettiğimiz (azâbm) bir kısmını sana (dünyada iken) gösterirsek (ne âlâ); yok eğer (göstermeden) seni vefat ettirirsek.” Burada, (.....) kavlinin cevabı mahzûftur.

Yani bunun takdiri de şöyledir:

“Ey Resûlüm Muhammed! Onlara vadettiğimiz azâbın bir kısmını henüz sen hayatta iken ya o azâbı bu dünyada sana gösteririz ya da o azâbı size göstermeden önce senin canını alırız da. Biz onu sana âhirette gösteririz” demektir.

(.....) onlara ne olacağım göreceksin).” Bu cümle de, (.....) kavlinin cevâbidir.

“Sonra, Allah onların yapmakta olduklarına da şahittir.”

Burada Allah şahittir, ifadesi geçmektedir. Bununla asıl, şahitliğin gereğinin yerine getirileceğidir. Bu ise onların cezâlarıdır. Sanki burada şöyle denilmektedir: “Bundan sonra Allah, onların yapmakta oldukları şeyler sebebiyle kendilerini cezâlarıdır.” Bir tefsire göre burada geçen, (.....) edatı, (.....) manasıdır.

47

Her ümmetin bir peygamberi vardır, peygamberleri geldiği zaman, aralarında adaletle hükmedilir ve onlara asla zulmedilmez.

“Her ümmetin bir peygamberi vardır.” Yüce Allah, o ümmetleri tevhide yönelmeleri konusunda uyarmak ve onları hak olan dine davet etmek üzere bir peygamber göndermiştir.

“Peygamberleri geldiği zaman” Onu yalanladılar ve ona uymadılar.

“Aralarında adaletle hükmedilir” “

Yani peygamberleriyle onu yalanlayanları arasında adaletle hüküm verilir. Peygamber kurtarılr, yalanlayanlar cezâlarıdır. Yahut Kıyamet günün de her bir ümmetin mensubu bulunduğu bir peygamberi vardır ve onun adıyla çağınırlar. Peygamberleri onların kâfir olanlarının kâfirlikleri aleyhine, îman etmiş olanların da lehine şahitlikte bulunmak üzere mahşer yerine geldiğinde aralarında adalet ile hükmedilir.

“Ve onlara asla zulmedilmez.” Hiçbir kimseye kendi suçu dışında azap olunmaz.

Yüce Allah, “Ey Resûlüm Muhammed! onlara vadettiğimiz azâbın bir kısmını henüz sen hayatta iken ya o azâbı bu dünyada sana gösteririz....” mealindeki bu âyeti indirince, o inkârcılar da hemen vadedilen azâbın acilen gelmesini istediler. İşte şimdi okuyacağımız âyet de bunun üzerine nâzil olmuştur. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

48

Doğru iseniz bu vaad (azap) ne zamandır? diyorlar.

“Doğru iseniz bu vaad (azap) ne zamandır? diyorlar”

Bu istek, müşrikler ve inkârcılar tarafından Peygamere ve ona îman etmiş olanlara karşı söylenmiş bir karşı ifadedir.

49

De ki: “Ben kendime bile Allah'ın dilediğinden başka ne bir zarar ne de bir menfaat verme gücüne sâhibim” Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri geldiği zaman artık ne bir saat geri kahrlar ne de ileri giderler.

“Deki: “Ben kendime bile Allah'ın dilediğinden başka ne bir zarar ne de bir menfaat verme gücüne sâhibim” Buradaki istisna munkati istisnadır.

Yani bunlardan Allah'ın dilediği olur. Durum böyle olduğuna göre ben kendi adıma size zarar vermeye veya sizin için azap getirmeye nasıl güç yetirebilirim ki?

“Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri geldiği zaman artık ne bir saat geri kahrlar ne de ileri giderler.” Her ümmet için belirlenmiş olan bir azap vakti vardır ki bu zaman da Levh-i Mahfûz'da yazılmıştır. İşte buna göre onların azâbının vakti- geldiğinde bir an ne öne alınır, ne de geriye bırakılır: O hâlde acele etmeyiniz. Günü geldiğinde o azap sizi bulacaktır.

50

De ki (Ey müşrikler!) Ne dersiniz? Allah'ın azâbı size geceleyin ve gündüzün gelirse (ne yaparsınız?) Suçlular ondan hangisini istemekte acele ediyorlar!

“De ki (Ey müşrikler!) Ne dersiniz? Allah'ın azâbı size geceleyin ve gündüzün gelirse (ne yaparsınız?)” Buradaki, (.....) kerimesi, zarf olarak mensûbtur. Gece vakti demektir.

“Suçlular ondan hangisini istemekte acele ediyorlar” Mana şöyledir: “Azâbın,hiçbir çeşidi arzulanmaz. Hepsi de nefretşi gerektirir. O hâlde neyi istemekte acele ediyorlar? Bu azâbı istemekte acele edilecek bir taraf yoktur..

(.....) soru edatı, (.....) fiiline mütealliktir. Çünkü bunun manası: “Bana bildirin, bana haber verin, Suçlular ondan hangisini istemekte acele ediyorlar demektir. Şartın cevabı ise mahzûftur. Bu da, “Siz azâbı hemen istemekte pişman olacaksınız, nedamet duyacaksınız.” Ya da, “Bu konudaki hatayı anlayacaksınız.”

Yine burada çoğul olarak, (.....) diye buyurulmamasının sebebi şudur; Çünkü burada asıl üzerinde durulan nokta ve istenen şey, acele etmemeleri gerektiğidir, acele etmeyi terketmeleri gerekmektedir. Çünkü ortada işlenen bir suç vardır. Bu da hemen azâbın gelmemesini ister.

Yahut da, (.....) kavli şartın cevabıdır. Meselâ: (.....) cümlesi gibi.

Daha sonra cümle (.....) fiiline taallûk etmektedir. Yahut da, bundan sonra gelen, (.....) kavli şartın cevâbıdır ve (.....) kavli de itiraz cümlesidir. Bu durumda mana şöyle olmaktadır: “

Yani size, îman etmenin hiçbir yarar sağlamayacağı zaman olan o istediğiniz azâbın gelmesinden sonra mı siz inanacaksınız?..”

51

Başınıza belâ geldikten sonra mı O'na îman edeceksiniz, şimdi mi? (çok geç) halbuki onu (azâbın gelmesini) istemekte acele ediyordunuz.

“Başımıza belâ geldikten sonra mı O'na îman edeceksiniz.”

Burada, (.....) edatının başına istidham edatının gelmiş olması, tıpkı (.....) ve (.....) harflerinin başına gelmesi gibidir.

Meselâ, (.....) (A'raf,97) ve (A'raf,98) ayetlerinde görüldüğü gibi.

“Şimdi mi? (çok geç)” Bu cümleden önce yine bir (.....) maddesi öngörölmüştür.

Yani o müşriklere, azâbın gelmesinden sonra îman etmeleri üzerine, “Şimdi mi o azâba îman ettiniz?” denilecektir.

“Halbuki onu (azâbın gelmesini) istemekte acele ediyordunuz.”

Yani azâbı yalanlamak ve onu alay konusu etmekle ona îman etmiyordunuz.

Kırâat imâmılarından Nafî, (.....) kelimesindeki (.....) harfinden sonra gelen hemze harfini hafifleterek ve onun harekesini de (.....) harfine vererek, (.....) olarak kırâat etmiştir.

52

Sonra o (kendilerine) zulmedenlere “Ebedî azâbı tadın!” denilecek. Kazanmakta olduğunuzdan başkasının karşılığını mı bulacaksınız?

“Sonra o (kendilerine) zulmedenlere'Ebedî azâbı tadın!'denilecek. Kazanmakta olduğunuzdan başkasının karşılığını mı bulacaksınız?”

Burada, (.....) kavli (.....) kelimesinden önce gizli olduğu var sayıları, (.....) üzerine atfedilmiştir.

53

“Gerçekten bu azap olayı doğrumu, diye senden haberin aslını soruyorlar?” Onlara de ki: “Evet, Rabbim adına yemin ederim ki o kesin olarak gerçekleşecektir. Ve O sizi cezâlarıdırmak istediğinde siz Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz.”

“Gerçekten bu azap olayı doğrumu, diye senden haberin asimi soruyorlar?”

Bu âyetin başındaki (.....) kelimesi, sana haber soruyorlar ve diyorlar ki “Gerçek bu azap olayı doğru mu?” Ancak soru şekli esasen öğrenmek için bir sorma değil inkâra dayalı, alay için yapılan bir sormadır, (.....) zamîri ise vadedilen azâba râci olan bir zamîrdir.

(.....) De ki: “Evet, Rabbim adma yemin ederim ki o kesin olarak gerçekleşecektir. Ve O sizi cezâlarıdırmak istediğinde siz Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz.” Siz o azâbı savacak değilsiniz. Her ne şekilde olursa olsun ve nerede olursanız olun o azap mutlak olarak gelip sizi bulacaktır.

54

Küfür ve sapıklık yoluyla haksızlık eden herkes, kıyamet gününde yeryüzündeki, dünyadaki bütün servet imkânlarına sahip olsa, azaptan kurtulmak için onların tamamını feda ederdi. Her taraftan azap ile kuşatıldıklarını gördükleri zaman îman etmediklerinden dolayı pişmanlıklarını gizlemeye gayret etseler bile gizleye-mezler. Mü'minler ile kâfirler arasında adalet ile hükmedilecektir ve onlar bir haksızlığa da uğratılmayacaklardır.

“Küfür ve sapıklık yoluyla haksızlık eden herkes, kıyamet gününde yeryüzündeki, dünyadaki bütün servet imkânlarına sahip olsa, azaptan kurtulmak için onların tamamını feda ederdi.”

O varlıkların hepsini bu uğurda fidiye olarak verirdi. (.....) ve (.....) ile (.....) kelimelerinin hepsi de, (.....) manasındırlar yani feda ederdi, fidiye olarak verirdi, demektir. Âyette geçen, (.....) kelimesi de, (.....) kelimesinin sıfatıdır.

Yani, zulmeden, yazık eden bir kimse, demektir.

“Ve azâbı gördükleri zaman içi için yanarlar.”

Yani açığa vururular. Aslında, (.....) yani bir şeyi gizlemeye çalışmak demek, onu açıklamak, ortaya dökmek demektir. Ya da bu, durumun şiddeti ve vahameti sebebiyle konuşamamaktan dolayı gizlemek demektir.

Çünkü bu (.....) kelimesi, kendisiyle zıddı kasdolunan kelimelerdendir. Gizledi, denmekle, açıkladı, manası denmek istenmektedir.

“Aralarında adaletle hükmolunur” Mazlum ile zalimler arasında o gün hüküm verilecektir. Çünkü böyle bir mananın varlığına, yine bu âyette geçen bundan sonraki zulüm kelimesi buna delalet etmektedir.

“Ve onlara zulmedilmez” Kavli bunun delilidir.

Yüce Allah bu gerçeği bildirdikten sonra, bundan sonraki âyet ile de bütün mülkün kendisine âit olduğunu bildirerek şöyle buyurmaktadır:

55

Aklınızı başınıza devşirin, dikkat edin! Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. Aklınızı başımıza alın ve dikkat edin! Allah'ın vadi haktır, gerçektir. Ancak onların çoğu bu gerçeği bilmezler.

“Bilesiniz ki göklerde ve yerde olan herşey Allah'ındır.” Şimdi durumu bu olan yüce Allah, hiç fidiye kabul eder mi? Zaten varlıklar kendisininindir. O gerçekten sevap hakk etmiş olana vadettiği mükafatı sunar ya da azap hakk etmişse ona da vadettiği azâbı ve cezâyı verir. Çünkü Rabbimizin bundan sonraki kavli bunun hak ve gerçek olduğunun delilidir.

“Yine bilesiniz ki, Allah'ın vâdi haktır.”

Mutlaka gerçekleşecektir.

“Fakat onların çoğu bilmez.”

56

Dirilten/yaşatan da öldüren de yalnızca Allah'tır. Ve amellerinize göre ödüllendirilmek veya cezâlarıdırırdmak üzere âhirette Ona döndürüleceksiniz.

“O hem diriltir hem de öldürür.” Diriltip yaşatmaya ve öldürüp hayatını sona erdirmeye kâdir olan yegâne Allah'tır, başkası değil. Bu ikisine de Ondandır başkası asla kâdir değildir.

“Ve Ona döndürüleceksiniz.” Hesabınızın görülmesi, cezâ veya mükâfat alabilmeniz için dönüş sadece Onadır. Yalnızca Ondandır korkulur ve yalnızca Ondandır umut beklenir.

57

Ey insanlar! Rabbinizden size bir öğüt, gönüllerde/sinelerde oluşabilecek her türlü derde bir şifa ve mü'minler için doğru yolu gösteren bir hidâyet ve rahmet gelmiştir.

“Ey insanlar! Size Rabbinizden bir öğüt,”

Yani sizin için şu faydaları sağlayan bir kitap gelmiştir Rabbinizden. Bunda size öğüt vardır, tevhide dair ve ikaz vardır.

Mev'iza: Arzuların ve imrenilen her şeye çağıran, korkuları ve kaçınılması gereken her şeyden de meneden şeydir. Kur'ân'da yer alan emir ve yasakların tamamı insanı rağbet edilmesi gereken şeylere, arzuların güzelliklere çağırıp davet eder, korkuları ve kaçınılması gereken her şeyden de men eder. Çünkü bir konuda var olan emir, emredilen o şeyin güzel olmasını gerektirir. Bir konudaki yasak ise, emredilenin zıddını yani kötü olduğunu, güzel olmadığını gerektirir.

Yani çirkindir. İşte yasaklama bir şeyin çirkin olduğu temeline dayanır.

(.....) Gönüllerdekime bir şifa” bir şifadır.

“Ve mü'minler için -içinizden buna îman edenler için- doğru yolu -dalalet ve sapıklık yolundan uzaklaşmasını- gösteren bir hidâyet ve rahmet gelmiştir.”

58

De ki: Ancak Allah'ın lütfü ve rahmetiyle, işte bunlarla sevininler. Bu, onların (dünya malı olarak) topladıklarından daha hayırlıdır.

“De ki: Ancak Allah'ın lütfü ve rahmetiyle, işte bunlarla sevininler.” Aslında bu cümle, (.....) takdirindedir. Nitekim mealde de bu manayı göreceksiniz.

Bu ifadenin tekrarı ise tekit ve tespit içindir. Bir de dünyadaki yarar açısından sevinç ve ihsanın, lütuf ve keremin buna âit kılınmasının gerekli olduğunu göstermektedir.

Yani sevincin temeli Allah'ın fazlına ve rahmetine bağlıdır. Âyette zikredilen fiilin bir tanesinin buna delalet etmesi sebebiyle, ayrıca ikinci bir defa aynı fiili hazfedilmiştir. Kelimenin başına gelen, (.....) harfi ise, şart manasını kazandırmak içindir. Sanki burada, “Eğer bir şeyden dolayı sevinip mutlu olmak istiyorlarsa, o hâlde sevinçlerine bu iki şeyi, Allah'ın fazlını ve rahmetini esas alsınlar” denir gibidir. Ya da, “Allah'ın fazlı ve rahmetine itina gösterip, önem verip işte bununla sevininler” demektir. Bu her iki şey ise, biri Allah'ın Kitabı olan Kur'ân, diğeri de İslâm dinidir. Nitekim bir hadiste şöyle Duyurulmaktadır:

“Allah kimi İslâm'a yöneltip ona Kur'ân öğretmişse o da buna rağmen fakir ve yoksulluktan şikayet edip yakınır, Allah, kendisiyle karşılaşacağı kıyamet gününde onun fakirliğini gözlerinin önüne serer. “Ve bu âyeti okur. Ebul Kasın Bin Büşran bunu Emali adlı eserinde rivâyet etmiştir. Bk. ed-Dürrü'l-Mensur, 4/368

“Bu, onların (dünya malı olarak) topladıklarından daha hayırlıdır.” Kırâat imâmlarından İbn Âmir, (.....) kelimesini, (.....) harfiyle, (.....) olarak okumuştur. Ya'kûb da (.....) kavlini, (.....) harfiyle, (.....) olarak kırâat etmiştir.

59

De ki: Allah'ın size indirdiği rızıktan bir kısmını helâl, bir kısmını da haram bulmamza ne dersiniz? De ki: “Allah mı size izin verdi, yoksa Allah'a iftira mı ediyorsunuz?”

“De ki: Allah'ın size indirdiği rızıktan bir kısmını helâl, bir kısmını da haram bulmanıza ne dersiniz?”

Yani bana bildirin, haber verin. Burada geçen, (.....) harfi ya (.....) kavliyle ya da, (.....) ile mensûb bulunmaktadır.

Yani, bana onu haber verin, demektir.

Nitekim (En'am 139) da şöyle buyrulmaktadır: “Şu hayvanların karnlarındaki yavrular, canlı olarak doğmaları hâlinde yalnızca bizim erkeklerimize âittir kâdirlerinizi ise haramdır.” Evet! Erzak yani rızıklar topraktan elde edilmektedir. Mademki bunun meydana çıkma nedenleri semâya bağlıdır, yani yağmur ve güneş olmalı ki meyveler olgunlaşsın, meydana gelmiş olsun. İşte bu bakımdan rızıkların indirilmesi göğe izafe edilmiştir.

“De ki: “Allah mı size izin verdi” Burada,

“De ki” kavlinin tekran tekit içindir. Mana ise şöyle olmaktadır: “De ki: Bana haber verin, helâl ve haram kılınma hususunda size Allah mı izin verdi? Siz bunları Allah'ın verdiği bir izne dayanarak mı işliyorsunuz?”

“Yoksa Allah'a iftira mı ediyorsunuz?”

Yoksa bu durumu yüce Allah'a nispet ederek Onun adına yalan mı uyduruyorsunuz? Bir tefsire göre burada yer alan ve soru edatı olan hemze, inkâr manasınadır. (.....) ise munkatiadır ve: “Aksine siz kesin olarak Allah'a iftira ediyorsunuz, Allah adına yalan uyduruyorsunuz” demektir. Böylece onların yalan söylemiş olduklarını, iftirada bulunduklarını kesin bir ifade ile kanıtlamak ve tespit etmek içindir.

Bu âyet, ilâhî hükümler konusunda herhangi bir şeyin sorulması hâlinde hemen o işin caizliği yoluna gidilmemesi ve bu tür konularda ihtiyatlı davranılması gerektiği gerçeğine vurgu yapılmakta ve inananlar buna yönlendirilmektedir. Bu itibarla hiçbir kimse kalkıp, şu câizdir, bu değildir, türünden bir şeyler söylememelidir. Böyle bir şeyi söyleyebilmesi için kesin olarak o meseleyi bilmesi ve onun öyle olduğuna da kani olması gerekir. Aksi takdirde hiçbir araştırma ve incelemeye girmeksizin kafasının estiği doğrultuda söz söylemeye, kanaat belirtmeye kalkışırsa yargılayıcı olan yüce Allah'a iftira etmiş olur.

60

Allah'a yalan uyduranların kıyamet günü (akibetleri) hakkında ki kanaatleri nedir? Şüphesiz Allah insanlara karşı lütuf sâhibidir. Fakat onların çoğu şükretmezler.

“Allah'a yalan uyduranların kıyamet günü (akibetleri) hakkında ki kanaatleri nedir?”

Burada geçen, (.....) de, (.....) kelimesiyle mensûb bulunmaktadır. Bu, o yalan uyduranlar hakkında kesin olarak meydana gelecek olan bir zandır.

Yani mana şöyledir: “O kıyamet günü hakkında iftiracı olan kimselerin düşünce ve kanaatleri nedir, Allah onlara o gün ne yapacak biliyorlar mı? Çünkü o gün iyilik yapanlara iyilik ile, kötülük işleyenlere de kötülükle karşılık verilecektir.” Şüphesiz bu, gerçekten büyük bir tehdittir. Çünkü sonuçta onlara nasıl bir muamele yapacağı gerçeğini mübhem bırakmıştır.

(.....) Şüphesiz Allah insanlara karşı lütuf sâhibidir,” Çünkü Allah onlara akıl nimetini vererek iyilikte bulunmuş, vahiy yoluyla, helâl ve haramları öğretmekle onlara merhamet etmiştir.

“Fakat onların çoğu şükretmezler.”

Ve gösterildiği yola da gitmezler, o yola uymazlar.

61

Ne zaman sen bir işte bulunsan, ne zaman Kur'andan bir şey okursan ve siz ne zaman bir iş yaparsanız, o işe daldığınız zaman biz mutlaka üstünüzde şahidizdir. Ne yerde ne gökte zerre ağırlığınca bir şey Rabbinizden uzak (ve gizli) kalmaz. Bundan daha küçüğü ve daha büyüğü yoktur ki apaçık kitapta (Ievh-i mahfuzda) bulunmasın.

“Ne zaman sen bir işte bulunsan” Âyetin başında yer alan, (.....) harfi Nâfiyedir. Burada muhatap Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) dür. (.....) kelimesi de iş, amel gibi manalara gelir.

“Ve ne zaman Kur'andan bir şey okusan” Burada, (.....) kavlinde maksat, indirilen Kur'ân demektir.

Sanki burada deniliyor ki: “İndinlen Kur'ân'dan her ne okuyup anlatırsan anlat.” Çünkü indirilen vahyin ya da Kur'ân'ın her bir cüzü aynen Kur'ân'dır. Âyetin bu kısmında, “Kur'ân” isminden önce Kur'ân manasında zamîre yer verilmesi ona olan tazim ve onun değeri ile alâkalıdır. Ya da bunun manası, “Bu Azîzi ve Celil olan Allah tarafından indirilmedir” anlamındadır.

“Ve siz ne zaman bir iş yaparsanız, o işe daldığınız zaman biz mutlaka üstünüzde şahidizdir.” Sizin üzerinizde şahidiz ve gözetenezdir, sizi görür, duyar ve yaptıklarınızı da kayda geçiririz.

“Ne yerde ne gökte zerre ağırlığınca bir şey Rabbinizden uzak (ve gizli) kalmaz.” (.....) kelimesi, uzak kalmaz, bilinmez değildir, gaip olmaz gibi manalara gelir. Kırâat imâmılarından Ali Kisâî, (.....) kelimesini (.....) olarak kırâat etmiştir. Yine âyette geçen, (.....) kelimesi, oldukça küçük olan bir tür karıncadır, yani bu karıncanın ağırlığınca da olsa demektir.

“Bundan daha küçüğü ve daha büyüğü yoktur ki apaçık kitapta (Levh-i Mahfûzda) bulunmasın.”

Kırâat imâmılarından Hamza, (.....) kavlini mübteda kabul ederek buradaki (.....) ve (.....) kelimelerini (.....) ve (.....) şeklinde merfû' olarak okumuştur. Haberi ise, (.....) kavlidir. Burada Kitaptan kasıt da mealde de belirttiğimiz gibi Levh-i Mahfûz'dur. Ancak Hamza dışındaki diğer kırâat imâmıların bu kelimenin başında yer alan, (.....) edaını, nefiy cins yani cinsin olumsuzluğu anlamında değerlendirdikleri için her ikisini de mensûb olarak okumuşlardır.

Bu sûredeki bu âyette, (.....) kelimesi, (.....) kelimesinden önce zikredilmiş, takdim olunmuştur. Halbuki “Sebe” sûresi (âyet 3) ise (.....) kelimesi, (.....) kelimesinden önce zikredilmiştir. Çünkü aralarındaki atıf (.....) harfiyle olmuştur. Bu da tesniye hükmündedir.

62

Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına korku yoktur, onlar üzülmeyecekler de.

“Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına korku yoktur, onlar üzülmeyecekler de.”

Evliyaullah yani Allah'ın sevgili kulları kimlerdir. Bunlar Allah'a itâat ederek Onu kendileri için veli ve yardımcı olarak kabul edip ima edenlerdir ki Allah da onlara ikramda bulunarak kendilerine yardımcı ve, veli olmuştur. Ya da bunlar, Allah'ın kendilerini burhan yoluyla doğruya yönelttiği ve bunların da Allah'ı veli edindikleri kimselerdir. Çünkü Allah kendilerine burhan vermiş, onlar da bunu hakkıyla yerine getirecek, gereklerini de yaparak, yarattıklarına merhamet göstererek Allah'a karşı olan görev ve dostluklarını yerine getirmişlerdir. Ya da bunlar Allah için başkalanna karşı, aralarında herhangi bir akrabalık bağı olmaksızın, aralarında bir mal alışverişi, çıkar kaygısı bulunmaksızın birbirlerini sevenlerdir. Ya da bunlar, bundan sonra gelecek olan âyetle de belirtildiği gibi Allah'ın emirlerine bağlı ve yasaklarından uzak olan takva sahipleridir.

63

Onlar îman edip te takvaya ermiş olanlardır.

“Onlar îman edip te takvaya ermiş olanlardır.” (.....) kavli ya, (.....) muzmer olan fiil ile mensûbtur ya da, (.....) kelimesinin sıfatı olarak mansûbtur ya da mahzûf bir mübtedanın haberi olarak merfûdur...

Bu da: (.....) takdirindedir.

64

Dünya hayatında da âhirette de onlara müjde vardır. Allah'ın sözlerinde asla değişme yoktur. İşte bu, büyük kurtuluşun kendisidir.

“Dünya hayatında da âhirette de onlara müjde vardır.” Bu müjde yüce Allah'ın, emir ve yasaklarına bağlı olarak hareket eden ve takva sâhibi kimselerin Kur'ân'ın birçok yerinde vadedilen müjdelerdir. Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) den rivâyete göre buradaki müjdeden kasıt,

“Müslüman tarafından görülen veya ona gösterilen sâlih rüyadır.” Bak. Tirmizî, 2275/375. İbn Mâce, 3898

Bir başka hadislerinde de Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyuruyor: “Nübüvvet son buldu Geride. Sadece müjdeler yani sevindirici sâlih ve güzel rüyalar kaldı.” İbn Mâce, 3896, Ahmed İbn Hanbel, Müsned;6/381

Başka bir hadiste de şöyle buyurulmaktadır:

“Sâlih rüya nübüvvetin yani peygamberliğin 46 cüzünden yani bölümünden bir parçasıdır.” Tirmizî,2278/2372-2373. Ahmed İbn Hanbel, Müsned;4/12-13

Bunun böyle belirtilmiş olmasının nedeni, şu gerçeğe dayanmaktadır. Bilindiği üzere vahiy süresi 23 yıl devam etmiştir. Bu 23 yıllık sürenin ilk altı ayında ise rüya hâlinde uyarma görevi ile emredilmiş olmasıdır. Dolayısıyla 23 yıllık süre, içerisinde altı aylık süre, 46 da bir parça olmuş olur.

Yahut da bu, halkın kendisini sevmesi ve halk tarafından güzel olarak yadedilemesi demektir. Ya da bu kimselere, ölümleri sırasında cennetteki yerlerinin gösterilmesi suretiyle müjde ile sevindirilmeleri demektir.

(.....) Allah'ın sözlerinde asla değişme yoktur.”

Yüce Allah ne verdiği sözlerinden, ne yaptığı vaatlerinden döner. Bunlar için asla bir değişiklik yoktur. “İşte bu,”

Yani hem bu dünyada ve hem âhirette müjde ile sevinmeleri ve sevindirilmeleri olayı bu kimseler için, “İşte bu, büyük kurtuluşun ta kendisidir.” Her iki cümle de parantez cümlesidir. Artık parantez cümlesinden sonra bir kelamın ya da cümlelerin gelmesi gerekmez. Meselâ: “Fîlân kişi gerçeği konuşur, gerçek yani hak da parlaktır ve susturucudur.” İfadesi gibi.

65

(Rasûlüm) Onların (inkârcıların) sözleri seni üzmesin. Çünkü bütün izzet (ve üstünlük) Allah'ındır. O, işitendir, bilendir.

“(Rasûlüm) Onların (inkârcıların) sözleri seni üzmesin.” Seni yalanlamaları, tehditleri, seni ortadan kaldırmak için kurdukları, kurmaya çalıştıkları planları ve tuzakları, getirdiğin davayı geçersiz kılmak ve iptal etmek için olan girişimleri hiçbir zaman seni üzmesin.

“Çünkü bütün izzet (ve üstünlük) Allah'ındır.” Bu cümle talil yani sebep anlamında istinaf cümlesidir, yeffi bir cümledir. Sanki: “Neden üzölmeyeyim?” denir gibi. Bunun üzerine şöyle denildi: “Şüphesiz izzet Allah'ındır.”

Yani üstünlük Allah'ın mülkünde bütünüyle Allah'a âittir. Göklerde olsun, yerde olsun hiçbir güç hiçbir şeye sahip değiller. Ne bunlar ve ne de bunlardan başkaları, hiçbirisi bir varlık sâhibi değiller. Allah onların hepsine galiptir, onların hepsinin üstünde güç ve izzet sâhibidir. Onlara karşı sana yardım edecek ve seni zafere erdirecektir. Nitekim yüce Rabbim şöyle buyurmaktadır:

“Allah ezeli bilgisinde: Bana karşı düşmanlıkta bulunanlar hakkında elbette ben ve elçilerim galip geleceğiz'diye yazmıştır.” Mücadele, 21

Bir başka âyette de şöyle buyurmaktadır: “Şüphesiz peygamberlerimize ve... elbette yardım ederiz.” Mü'min, 51

Ya da her Azîz ya da güçlü sadece Allah'ın gücü sayesinde güç kazanabilir. O Allah seni destekleyecek, sana güç verecek, senin dini güçlendirecek ve senin ailene, taraftarlarına yardımda bulunacaktır.

Bu âyette, (.....) ifadesi üzerinde vakfetmek lazımdır, burada durmak gereklidir. Tilâvet sırasında bu cümle üzerinde durulmalıdır ki, (.....) kavli kâfirlerin söyledikleri bir söz olduğu gibisinden bir mana anlaşılmamış olsun, (.....) ise hâldir.

“O, işitendir, bilendir.”

Ne yapmak istediklerini, ne düşündüklerini, neyin üzerinde kararlı olarak durduklarını en iyi bilen Allah'tır ve O onları bu yaptıklarına göre cezâlarıdıracaktır.

İyi bilin ki, göklerde ve yerde ne varsa yalnız Allah'ındır. (O hâlde) Allah'tan başka ortaklara tapanlar neyin adına düşüyorlar! Şüphesiz onlar, zandan başka birşeyin ardına düşmüyorlar ve onlar sadece yalan söylüyorlar.

“İyi bilin ki, göklerde ve yerde ne varsa yalnız Allah'ındır.” Burada göklerde ve yerde diye kendilerinden söz edilenler, akıl sâhibi olan varlıklardır ki bunlar da, melekler, cinler ve insanlardır. Bu âyette özellikle akıl sâhibi varlıklar olan bunların ele alınmış olması, bunların Allah'a âit olduklarını, Onun mülkünde yaşadıklarını kendilerine bildirmek ve duyurmak içindir. Dolayısıyla konum ve güçleri böyle olanların Rablik ya da ilâhlık iddiasına kalkışmaları asla doğru değildir ve buralarda Ona ortak koşmaları da uygun değildir, olmaz ve olamaz. Dolayısıyla onların ötesinde olan, onların hiçbir zaman akıl erdirmeyecekleri bir varlık olan zata karşı denk tutmaları ve ortak kabul etmeleri doğru olmaz, kimse Ondan başka buna layık değildir.

“(O hâlde) Allah'tan başka ortaklara tapanlar neyin adma düşüyorlar”

Burada geçen, (.....) edatı olumsuzluk bildirir.

Yani,” bunlar aslında ve gerçek manada ortak koştuklarına uymuyorlar, gerçi bunian şerikler olarak âdlarıdmyorlar ama bu, onların söyledikleri gibi değildir. Çünkü Rububiyet noktasında bunların ilâhlıkta ortaklıkları muhâldir, asla olası değildir.

“Şüphesiz onlar, zandan başka birşeyin ardına düşüyorlar” bunlar Allah'ın şerik ve ortaklarıdır türünden olan boş zanlarından ibârettir, başka değil.

“Ve onlar sadece yalan söylüyorlar.” Böyle takdir ediyorlar. Bâtıl bir değerlendirme sonucu, bunların Allah'ın ortakları olduğu iddiasına kalkışıyorlar.

Ya da buradaki ifade bir soru ifadesidir: “

Yani “Bunlar neye tabi oluyorlar, ne yapmak istiyorlar?” demek olur. Bu durumda, (.....) kelimesi, (.....) fiiliyle mensûbtur, ilk duruma göre ise, (.....) fiili ile mensûbtur. Bu durumda bu, şöyle olmalıdır:

“Allah'tan başkasını şerik edinerek neye uymaktadırlar?” Ancak burada, (.....) kelimesi ikinci bir (.....) kelimesinin var olduğunu mana itibariyle içerdiğinden, buna delalet ettiğinden dolayı sadece bir tanesiyle yetinilmiş oldu. Mahzûf olan ise, (.....) kelimesinin mefulüdür veya, (.....) üzerine ma'tûf olan bir mevsûledir. Sanki şöyle denilir gibidir: “Allah'tan başka şerik olarak çağınp peşine takıldıkları da Allah'a âittir.”

Yani bunların şirk koştukları da Allah'ındır, Onun tarafından yaratılmadır, Onun mülküdür. Yüce Allah daha sonra da kendi yüce ve muazzam olan kudretine, kullarına karşı nimetlerinin oldukça geniş ve kapsamlı olduğuna aşağıda gelen şu âyetle dikkat çekiyor:

O (Allah) geceyi içinde dinlenesiniz diye sizin için yaratan, (çalışıp kazanmanız için de) gündüzü aydınlık kılarıdır. Şüphesiz bunda dinleyen bir toplum için ibretler vardır.

“O (Allah) geceyi içinde dinlenesiniz diye sizin için yaratan.” Geceyi sizin için karartarak, gündüzün yorgunluğunu gidermeniz ve dinlenip rahat etmeniz için karanlık kıları, (çalışıp kazanmanız içinde) gündüzü aydınlık kılarıdır. Rızık elde etmek istediğiniz yolları ve kazanç elde etmek istediğiniz yerleri görebilesiniz ve bulabilesiniz diye. Şüphesiz bunda dinleyen bir toplum için ibretler vardır.

Yani gerçeği anlamak ve ders çıkarmak anlamında can kulağıyla dinleyenler için deliller vardır.

(Müşrikler) “Allah çocuk edindi” dediler. Hâşâ! O bundan münezzehtir. O'nun (çocuğa) ihtiyacı yoktur. Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. Bu hususta yanınızda herhangi bir delil yoktur. Allah hakkında bilmediğiniz bir şeyi mi söylüyorsunuz?

“(Müşrikler) ‘‘Allah çocuk edindi’’ dediler. Hâşâ! O bundan münezzehdir.” Bu, Allah'ın çocuk edinmekten münezzeh ve beri olduğunu gösteren net bir ifadededir ve aynı zamanda onların söylemiş oldukları bu ahmakça sözlerinden dolayı hayret etmektir, şaşkınlık göstermektir.

“O'nun (çocuğa) ihtiyacı yoktur.” Neden çocuğunun olmadığını belirten illet yani gerekçedir. Çünkü çocuğu ancak zayıf ve güçsüz olanlar isterler ki bu sayede güç ve kuvvet elde edebilsinler. Ya da fakir olanlar isterler ki, onun yardımından yararlanabilsinler ya da zelil ve kimsesiz olanlar isterler ki o sayede aşağılanmaktan kurtulup saygınlık kazanabilsinler. Evet! Bütün bu istekler gerçekten bir ihtiyacın emareleri ve belirtileridirler.

Her kim zenginse ve hiçbir kimseye ve güce muhtaç değilse, böyle birinin çocuğa ihtiyaç duyması söz konusu değildir. Çünkü çocuk babanın bir parçasıdır. Böyle olması hâlinde bu, bunların biri birinden meydana gelmiş olmasını gerektirir. Dolayısıyla mürekkep olan yani biri birinden meydana gelmiş olan bir şey de mümkün olan bir varlıktır, demektir. Her mümkün ise başkasına muhtaçtır, başkasına ihtiyaç duyar. Böyle olması halin de o da hadis yani sonradan meydana gelmiş, var edilmiş demek olur. O hâlde Kadim olan bir zatın çocuğunun olması muhâldir, olamazdır.

“Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur.” Mülk ve varlık olarak zaten hepsi Onundur. Bu itibarla hem mülk sâhibi olması hem de oğul edinmesi bir arada toplanmaz.

“Bu hususta yanınızda herhangi bir delil yoktur.” Bu söz ve iddia ile ilgili olarak elinizde hiçbir hüccet, yoktur. (.....) kavlindeki, (.....) harfinin, (.....) kavline taallûkta bulunması doğru olanıydı.

Yani “delil” ifadesi yerine, “Demek” anlamında (.....) maddesinden bir kelime konulmalıydı. Meselâ; “Sizin ülkenizde hiç muz yoktur” cümlesi gibi.

İşte burada da sanki: (.....) yani, “Eğer söylediğiniz şey konusunda elinizde bir delil varsa” der gibidir. Böylece ellerinde herhangi bir delillerinin bulunmadığını ortaya koyunca, onları bu şekilde bilmezler sınıfına, câhillere arasına katmış oldu da şöyle buyurdu:

(.....) Allah hakkında bilmediğiniz bir şeyi mi söylüyorsunuz?”

69

De ki: Allah hakkında yalan uyduranlar asla kurtuluşa eremezler.

“De ki: Allah hakkında yalan uyduranlar asla kurtuluşa eremezler.” Cehennem ateşinden kurtulmayacaklar ve cenneti de asla kazanmayacaklardır.

70

Dünyada bir miktar geçim (sağlarlar) sonra dönüşleri bizedir; sonra da inkâr etmekte oldukları şeylerden ötürü onlara şiddetli azâbı tattırırız.

“Dünyada bir miktar geçim (sağlarlar)”

Yani onların Allah'a karşı böyle bir iftiraya kalkışıp yalan uydurmaları, sadece bu dünya hayatında kendileri için basit bir çıkar vardır. Çünkü bu sayede küfürlerindeki liderliklerini ayakta tutacak ve onu sürdüreceklerdir. İleri, sürdükleri bu putlarıyla peygambere karşı duracaklardır ve düşmanlıklarını devam ettireceklerdir.

“Sonra da inkâr etmekte oldukları şeylerden ötürü onlara şiddetli azâbı tattırırız.”

71

Onlara Nûh'un haberini oku: Hani o kavmine demişti ki: “Ey kavmim! Eğer benim (aranızda) durmam ve Allah'ın âyetlerini hatırlatmam size ağır geldi ise, ben yalnız Allah'a dayanıp güvenirim. Siz de ortaklarınızla beraber toplanıp yapacağınızı kararlaştırın. Sonra işiniz başınıza dert olmasın. Bundan sonra (vereceğiniz) hükmü, bana uygulayın ve bana mühlet de vermeyin.”

(.....) kelimesi üzerinde vakf etmek lazımdır, yani burada vakf-ı lâzım vardır. Eğer durulmayıp da vasledilir bu takdirde (.....) kelimesi, (.....) kavlinin zarfı olur. Aksine takdir şöyledir:

“Hatırla hani...”

(.....) Hani O kavmine demişti ki: “Ey kavmim! Eğer benim (aranızda) durmam” Yüklendiğim bu konumum ve varlığım.. Bu da tıpkı yüce Allah'ın şu kavli gibidir:

“Rabbinin makamında/huzurunda durmaktan korkan kimselere iki cennet vardır.” (Rahmân,46) Rahmân sûresinin bu âyetinde, “Rabbinin makamından korkan” ifadesi, Rabbinden, Onun huzurunda durup hesaba çekilmekten” manasınadır. Ya da benim sizin aranızda 950 yıllık gibi uzun bir zaman dilimi bulunmuş olmam sizin işinize gelmiyorsa.. Yahut da benim bu konumum, peygamber olmam gibi manalar içermektedir.- “ve Allah'ın âyetlerini size hatırlatmam -Çünkü bunlar cemaate öğütte bulundukları zaman, ayakları üzerinde dikilerek vaazda bulunurlardı, Bu şekilde yerlerinin açık olarak görülmesini ve bilinmesini, sözlerinin de dinlenir olmasını isterlerdi. Eğer sizin ağrınıza -size zor ve sıkıntılı- geliyorsa, -Bu, tıpkı Rabbimizin şu kavli gibidir: “Şüphesiz sabır göstermek ve namaz kılmak kalpleri saygıyla ürperenlerin dışında herkese zor ve ağır gelir.” (Bakara,45)

“Ben yalnız Allah'a dayanıp güvenirim.” işimi ve durumumu Ona bırakıyorum.

“Siz de ortaklarınızla beraber toplanıp yapacağınızı kararlaştırın.” Bir şeye niyet edildiğinde veya karar verildiğinde, (.....) işini toparlamaya, bir araya getirmeye karar verdi denilir. (.....) kelimesinin naşırda yet alan vav harfi, “İle, beraber” manasına gelen, (.....) anlamındadır.

Yani Allah'a ortak koştuklarınızla beraber gücünüzü, imkânlarınızı bir araya toplayın” demektir.

“Sonra işiniz başınıza dert olmasın.”

Yani başınıza bir sıkıntı çıkarmasın, bir tasa getirmesin.

(.....) âdeti (.....) kalıbında olan bir kelimedir ve sıkıntı, tasa, keder manalarına gelir. Ya da gizlilikle kanşık bir durum manasındadır. (.....) kelimesi sütre, perde, engel gibi manalara gelir. Bir şeyi örtmek, setretmek manasında, (.....) onu kapattı, üstünü örttü, gizledi demektir. Nitekim bu manada bir hadiste şöyle buyurulmaktadır:

(.....)

Yani “Allah'ın farz kıldığı şeylerde gizlilik yoktur, kapalılık yoktur” İbn Hacer diyor ki bu hadis. Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’in kabile reislerine gönderdiği mektubun bir parçasıdır. Bak. Haşiyetu'l-Keşşaf, 2/360

Yani bana karşı ne tür bir uygulama yapacaksanız, onu gizli tutmayın, o yapacaklarınızı açık olarak ortaya serin. Bu durumda mana şöyle olmaktadır: “Bana karşı ve beni ortadan kaldırmak için yapmak istediklerinizi gizli tutmayınız, bana karşı yapacaklarınızı açık olarak haykırıp söyleyiniz.

“Bundan sonra (vereceğiniz) hükmü, bana uygulayın.” Şu bana yapmayı istediğiniz şeyi.

Yani sizin açınızdan beni ortadan kaldırmak için gerçekten yapılması gereken ne ise, tıpkı alacaklısının borçlusuna karşı uyguladığı yaptırımlar ne ise siz de aynısını bana uygulayın. Ya da elinizden geleni ardınıza koymayın, yapacağınızı yapın!

“Ve bana mühlet de vermeyin.” Bana hiç mühlet ve süre vermeyin, bana nefes aldırmayın.

““Eğer yüz çeviriyorsanız.” Şayet benim sizi hatırlatmamdan ve size yaptığım öğütten yüz çevirirseniz, “Zaten ben sizden bir ücret istemedim.”

Yani benden yüz çevirmenizi, kaçmanızı gerektirecek bir ücret talebinde bulunmadım. Ya da “Sizin benden yüz çevirmeniz sebebiyle de ben bu ücretten mahrum bırakılacak değilim.

“Benim ecrim Allah'tan başkasına âit değildir.” Bu, âhirette gelip beni bulacak olan sevabımdır, Rabbim tarafından bana verilecektir.

Yani: “Ben size sadece Allah için öğütte bulunuyorum. Bunun dışında dünyalık herhangi bir amacım yoktur.

Âyetin bu kısmına dayanarak, Kur'ân öğretimi ile alâkalı olsun, diğer dinî konularla ilgili öğretim olsun ücret almanın yasak olduğuna delalet vardır.

“Ve bana müslümanlardan olmam emrolundu.” Allah'ın emir ve yasaklarına teslim olmakla emredildim.

Kırâat imâmılarından Nafî, İbn Âmir, Ebû Amr ve Hafs, (.....) kelimesini fetha ile burada görüldüğü gibi okumuşlardır.

73

Yine de onu yalanladılar, biz de hem onu hemde onunla beraber gemide bulunanları kurtardık ve onları (yeryüzünde) halîfeler kıldık; âyetlerimizi yalanlayanları da (denizde) boğduk. Bak ki uyanlanların (fakat inanmayanların) sonu nasıl oldu!

“Yine de onu yalanladılar.” Böylece cezâlarıdırılmayı da hakkettiler.

“Biz de hem onu hemde onunla beraber gemide bulunanları kurtardık ve onları (yer yüzünde) halîfeler kıldık.”

“Âyetlerimizi yalanlayanları da (denizde) boğduk. Bak ki uyarılanların (fakat inanmayanların) sonu nasıl oldu!”

Bu, bu kimseler aleyhinde cereyan eden şeylerin oldukça büyük bir olay olduğunu göstermek Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) tarafından uyarılmış olanları da benzeri bir akıbetle karşılaşmaları konusunda uyarmak ve Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'i de teselli etmek içindir.

74

Sonra onun arkasından bir çok peygamberi kendi toplumlarına gönderdik. Onlara mu'cizeler getirdiler. Fakat onlar daha önce yalanladıkları şeye inanacak değillerdi. İşte haddi aşanların kalplerini biz böyle mühürleriz.

“Sonra onun arkasından bir çok peygamberi kendi toplumlarına gönderdik. Onlara mu'cizeler getirdiler.”

“Fakat onlar daha önce yalanladıkları şeye inanacak değillerdi.” O peygamberlerin gelmesinden sonra da küfürlerinde ısrar edip durdular. Burada şu denilmek isteniyor. Bu toplumlar Resûlüllah kendilerine henüz peygamber olarak gönderilmezden önce hakkı yalanlayan bir câhiliye toplumu idiler. Bu itibarla gerek peygamber gönderilmesinden önceki durumları olsun, gerekse peygamberin gönderilmesinden sonra olsun bu iki dönem arasındaki tavır ve inançlarında bir farklılık olmadı. Sanki kendilerine hiçbir peygamber gönderilmemiş gibi aynı durumlarını ve tutumlarını devam ettirdiler.

“İşte haddi aşanların kalplerini biz böyle mühürleriz.” Yalan söylemekle hadlerini aşanları, tıpkı mühürle bir şeyi damgalar gibi bunların kalplerini damgalayıp mühürleriz.

75

Sonra da onların ardandan da Fir'avun ve toplumuna Mûsa ve Harun'u mu'cizelerimizle gönderdik, fakat onlar kibirlendiler ve günahkâr bir toplum oldular.

“Sonra da onların ardandan da Fir'avun ve toplumuna Mûsa ve Harun'u mu'cizelerimizle gönderdik”

“Fakat onlar kibirlendiler.” Büyüklük taslayıp kabul etmediler. Kibrin ve büyüklük taslamanın en tehlikeli boyutu, kulların, Allah tarafından gönderilen mesajın kendilerine açıkça belli olmasından sonra onu basite alıp onunla eğlenmeleri ve alay etmeleridir. Büyüklük taslayarak onu kabul etmekten uzak durmalarıdır.

“Ve günahkâr bir toplum oldular.” Büyük günahlar kazanan kâfirler oldular. İşte bundan dolayıdır ki büyüklük taslayıp onu kabul etmeyip reddetme cüretini gösterdiler.

76

Katımızdan onlara hak (mu'cize) gelince “Bu elbette apaçık bir sihirdir” dediler.

“Katımızdan onlara hak (mu'cize) gelince,” Gelenin hak ve gerçek olduğunu öğrenince, bunların Allah katından gelen gerçekler olduğunu bilince “kibirlerinden ve şehvi istekleri peşinde gitmeyi sevdiklerinden ötürü dediler ki:”

“Bu elbette apaçık bir sihirdir” dediler.”

Halbuki kendileri bunun sihir yani büyü olmadığını, hak ve gerçek olduğunu, uzaktan ve yakından büyü ile ilgisi bulunmadığını çok iyi biliyorlardı.

77

Mûsa: “Size hak geldiğinde onun için (hep böyle) mi dersiniz? Bu bir sihir midir? halbuki sihirbazlar iflah olmazlar” dedi.

“Mûsa: “Size hak geldiğinde onun için (hep böyle) mi dersiniz?” Bu bir inkâr ifadesidir. O kâfirlerin söylemiş oldukları sözleri ise mahzûftur.

Bu da: (.....) yani “Bu bir sihir midir diyorsunuz?” demektir. Sonra bu cümlemin hemen ardından yine inkâr manasını yani onlara cevap ve kendilerin ret mahiyetinde olan yeni bir cümleyi söylüyor:

“Bu bir sihir midir?” Bu, hem haber ve hem mübtedadır. “Halbuki sihirbazlar iflah olmazlar” dedi.” Bir zafer elde edemeyeceklerdir.

78

Onlar dediler ki: “Babalarınızı üzerinde bulduğumuz (dinden) bizi döndüresin ve yeryüzünde ululuk sizin ikinizin olsun diye mi bize geldin? Halbuki biz size inanacak değiliz.”

“Onlar dediler ki: Babalarınızı üzerinde bulduğumuz (dinden) bizi döndüresin.”

Tapmak ve kulluk etmekte olduğumuz putlardan veya Fir'avuna ibâdet ve kullukta bulunmaktan bizi çevirip döndürmek,

“Yeryüzünde ululuk sizin ikinizin olsun diye mi bize geldin?” Mülk ve varlık sizin olsun için mi geldin? Çünkü kralların özelliği kibirlilik ve büyüklenmedir. Onlar azamet ve yücelik niteliklerine sahiptirler.

(.....) Halbuki biz size inanacak değiliz.”

Her ikinizin bize getirdiklerini biz tasdik edecek, doğrulayıp kabullenecek değiliz. (.....) kelimesini Hammad ile Yahya, (.....) harfiyle, (.....) olarak okumuşlardır.

79

Fir'avun dedi ki: Bilgili bütün sihirbazları bana getirin.

“Fir'avun dedi ki: Bilgili bütün sihirbazları bana getirin.” Kırâat imâmlarından Hamza ve Ali Kisâî, (.....) kelimesini, (.....) olarak okumuşlardır.

Sihirbazlar gelince Mûsa onlara: atacağınızı atın, dedi.

“Sihirbazlar gelince Mûsa onlara: atacağınızı atın, dedi.”

Onlar (iplerini) atmca, Mûsa dedi ki: “Sizin getirdiğiniz sihirdir. Allah onu boşa çıkartacaktır. Çünkü Allah bozguncuların işini düzeltmez.”

“Onlar (iplerini) atınca, Mûsa dedi ki: “Sizin getirdiğiniz sihirdir” Burada, (.....) edatı mevsuie olup, mübteda olarak gelmiştir. (.....) kavli de bunun ilgi cümlecisidir. (.....) haberdır.

Yani: “Getirmiş olduğunuz şey aslında sihirdir. Yoksa Fir'avun ve kavmi tarafından sihir diye adlandırılırları Allah'ın âyetleri değildir sihir olan.

Kırâat imâmılarından Ebû Amr, vakıftan sonra, (.....) kelimesini biri soru edatı olmak üzere iki hemze ile, (.....) diye kırâat etmiştir.

Bu kırâate göre, (.....) istifhamiyedir, soru edatıdır.

Yani: “Getirdiğiniz şey nedir? O sihir midir?” demektir.

“Allah onu boşa çıkartacaktır.”

Bunların asılsız olduklarını meydana çıkaracaktır. “Çünkü Allah bozguncuların işini düzeltmez.” Onu sabit kılmaz, varlığını sürdürtmez, aksine onu darmadağın eder.

“Suçluların hoşuna gitmese de Allah, sözleriyle gerçeği açığa çıkaracaktır.”

“Suçluların hoşuna gitmese de Allah, sözleriyle gerçeği açığa çıkaracaktır.” Varlığını devam ettirecektir.

Fir'avun ve kavminin kendilerine işkence etmesinden korkuya düştükleri için kavminden bir gurup gençten başka kimse Mûsa'ya îman etmedi. Çünkü Fir'avun yeryüzünde ululuk taslayan (bir diktatör) ve haddi aşanlardan idi.

“Fir'avun ve kavminin kendilerine işkence etmesinden korkuya düştükleri için kavminden bir gurup gençten başka kimse Mûsa'ya îman etmedi.” Bunlar da İsrâ'il oğullarının genç kesiminden idiler. Sanki burada şöyle denilir gibidir: “Sadece kavmine âit olan çocuklardan bir takım gençler îman etti.” Çünkü Hazret-i Mûsa bunların babalarını davet etmiş ise de, babaları Fir'avun'dan olan korkuları yüzünden Hazret-i Mûsa'nın davetine kâtilmadılar. Ancak korkuya rağmen Hazret-i Mûsa'nın davetine bu adamların çocukları icabet ettiler.

Bir de (.....) ifadesindeki zamîr Fir'avun'a râcidir. (.....) yani çocuklar ifadesi de, Fir'avun hanedanından îman etmiş olan kimselerdir. Bunlar da Fir'avun'un eşi Asiye, hizmetçisi, hizmetçinin eşi ve bir de berberi yani kuaförlüğünü yapan kadından ibâret olan kimselerdi.

(.....) kavlindeki zamîr de yine Fir'avun'a râcidir ve “Fir'avun'un ailesi, ileri gelenleri, seçkin adamları” demektir. Meselâ Tıpkı Rabia ve Mudar kabileleri denmesi gibi bir ifadedir. Ya da bu, Fir'avun'a danışmanlık yapan kimselerin olması sebebiyle onlar için söylenmiş bir ifadedir. Yahut da buradaki zamîr, (.....) kavline râcidir.

Yani,

“Fir'avun'dan olan korkuları ve bir de İsrâ'il oğullarının üst düzey adamlarından olan korkuları sebebiyle...” demektir. Çünkü bunlar hem kendi çocukları ve hem de kendi canları adına Fir'avun'dan hep korkuyorlardı.

Bunun delili da, “kendilerine baskı ve cezâ uygulanır..” kavlidir. Bununla Fir'avun tarafından işkence göreceklerine işaret edilmektedir.

“Çünkü Fir'avun yeryüzünde ululuk taslayan (bir diktatör)” Herkese karşı baskı uyguluyordu.

“Ve haddi aşanlardan idi.”

Yani zulmetme de, halkı ezmede, bozgunculuk çıkarmada, Rablık iddiasına kalkıştığında kibirlilik gösterip taşkınlık etmede gerçekten haddini aşmış bulunuyordu.

84

Mûsa dedi ki: “Ey kavmim! Eğer Allah'a inandıysanız ve O'na teslim olduysanız sadece O'na güvenip dayanın.”

“Mûsa dedi ki: “Ey kavmim! Eğer Allah'a inandıysamz-Onu tasdik edip âyetlerini de doğrulamışsanız- ve Ona teslim olduysanız -Çünkü tevekkülde İslam yani Müslüman olmak şarttır. Bu ise, Müslümanların kendilerini Allah'a teslim etmeleridir.

Yani kendilerini ya da canlarını ihlaslı olarak Allah'a teslim ederler. Gönüllerinde şeytana bir yer vermezler. Çünkü tevekkül denilen şey, öyle kaşık bir şekilde olmaz. Samimiyet ve dürüstlük ister “Sadece O'na güvenip dayanın.” Fir'avun'dan korunmak için o hâlde işinizi Allah'a dayandmn.

85

Onlar da dediler ki: “Allah'a dayandık. Ey Rabhimiz! Bizi o zalimler topluluğu için deneme konusu kılma!”

“Onlar da dediler ki: “Allah'a dayandık.” Evet! Onlar böyle dediler. Çünkü gerçekten ihlas sâhibi idiler. Hiç şüphesiz Allah böylelerinin tevekkülünü kabul eder. Dua ve isteklerine karşılık verir, onları kurtarır ve onların kendilerinden korktukları kimseleri de helâk eder. O helâk edilenlerin yerine ve topraklarına bunları geçirir, halife kılar. Kim Rabbine karşı tevekkülde, Ona dayanıp güvenmede samimi ve dürüst olmak isterse, onun yapması gereken şeyi, itilasına ve dürüstlüğüne başka bir şeyi kaşırtmaması gerekir.

“Ey Rabbimiz! Bizi o zalimler topluluğu için deneme konusu kılma!” Onların elinde bir sıkıntıya uğratma, yani, bize işkence etmelerine fırsat verme. Onların baskıları sonucu dinimizden bizi döndürmelerine imkân tanıma.

Yani bizi saptırmalarına izin verme.

El-Fatin: Kişiyi hak olan yoldan saptıran kimse demektir.

86

“Ve bizi rahmetinle o kâfirler topluluğundan kurtar!”

“Ve bizi rahmetinle o kâfirler topluluğundan kurtar!”

Yani onları bizden uzaklaştırmak ve bize üstün olmalarına fırsat vermemek suretiyle Rahmetin ile bizi kurtar.

87

Biz de Mûsa ve kardeşine: “kavminiz için Mısır'da evler hazırlayın ve evlerinizi namaz kılınacak yerler yapın, namazlarınızı da doğsdogru kılın (Ey Mûsa!) Mü'minleri müjdele! Diye vahyettik.

“Biz de Mûsa ve kardeşine: “kavminiz için Mısır'da evler hazırlayın.”

“ev edildi, bannak, sığmak edildi” manasındadır.

Bu tıpkı, (.....)

Yani “vatan edildi” anlamında bir ifadedir. Mana şöyle olmaktadır: “Her ikiniz de onlara âit evlerden kimi evleri, kavminiz için Mısır'da sığınmak durumuna sokun, getirin. Orada ibâdet edebilmek, ve kimi kararlar almak için oraları uygun ve korunur hale getirin.

“Ve evlerinizi namaz kılınacak yerler yapın”

Yani o evleri kibleye yönelik mescitler edinin. Burada geçen kible den kasıt Kâ'be'dir. Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) olsun ona îman edenler olsun birlikte Kâ'be'ye doğru namaz kılıyorlardı. Hazret-i Mûsa ve kavmi ilk zamanlarda, kâfirlerden olan korku ve endişeleri yüzünden evlerinde namazlarını kılıyorlardı. Böylece kâfirlerin saldırılarından, onların kendilerine ezada bulunmalarından, baskı yoluyla dinlerinden döndürmelerinden korunuyorlardı.

Yani tıpkı Müslümanların İslâm'ın ilk dönemlerinde Mekke'de yaptıkları gibi yapıyorlardı.

“Namazlarınızı da dosdoğru kılın!” Tam bir güvence elde edene kadar evlerinizde kılın.

“(Ey Mûsa!) Mü'minleri müjdele! Diye vahyettik.”

Dikkat edilirse âyette başta ikil hitapla, Hazret-i Mûsa ve Hazret-i Harun'a sesleniş yapılmış. Sonra bu ifade çoğul olarak getirilmiş ve en sonunda da, “Müjdele” ifadesiyle de, tekil ifade kullanılmıştır. Bunun sebebi, ibâdet yerlerinin seçimi ve takdiri konusu, iki peygambere havale edildiğinden ikil ifade getirilmiştir. Bundan sonra çoğul getirilmesi ise, oraların mescitler haline getirilmesi ve buralarda namaz kılınması cumhura yani îman eden herkese farz olması itibariyledir. Sadece Hazret-i Mûsa'ya hitaben, “Müjdele” denmesi de, bu müjdenin büyüklüğü ve önemi ile müjdeyi verenin değeri açısından.

88

Mûsa dedi ki: “Ey Rabbimiz! Gerçekten sen Fir'avun ve kavmine dünya hayatında zinet ve nice mallar verdin. Ey Rabbimiz! (onlara bu nimetleri) insanları senin yolundan saptırsınlar ve elem verici cezâyı görünceye kadar îman etmesinler, diye mi (verdin?) Ey Rabbimiz! Onların mallarını yok et, kalplerine sıkıntı ver (ki îman etsinler)”

“Mûsa dedi ki: “Ey Rabbimiz! Gerçekten sen Fir'avun ve kavmine dünya hayatında zinet ve nice mallar verdin” İnsanın kendisiyle süslendiği her şey demektir. Meselâ giysi, süs ve takı eşyası, yatak ve mobilya takımları ile başka şeyler, mallar, nakit paralar, nimetler ve her türlü ve her manadaki eşya.

“Ey Rabbimiz! (onlara bu nimetleri) insanları senin yolundan saptırsınlar,” Buradaki, Kırâat imâmılarından Kufe okulu mensupları (.....) kelimesini aynı zamanda, (.....) diye de okumuşlardır.

Yani insanları sana itaatten saptırsınlar için mi? Âyette geçen, (.....) kelimesi üzerinde vakıf yapılmaz, yani durulmaz.

Çünkü, (.....) kelimesi ya da kavli, (.....) kavline mütealliktir.

“Ey Rabbimiz!” kavli yakarmada daha içten olduğunu ve bu manada bir niyazda bulunulduğunu göstermek manasında birincinin tekrardır.

Şeyh Ebû Mansûr (r.h) diyor ki: “Bu kâfirlerin, halkı Allah'ın yolundan saptırdıkları bilinince, Allah da onlara vereceğini verdi ki, böylece Onun yolundan hem kendileri sapsınlar ve hem de başkalarını saptırma çabasıyla daha çok azap görsünler istemiştir. Bu âdeti yüce Allah'ın şu kavlindeki ifadeye benzer. Allah şöyle buyuruyor: “Aksine onlara zaman tanımamız sadece günahlarını artırmaları içindir.” (Al-i İnnan, 178) Şu anda açıklamasını okuduğumuz bu âyet Mu'tezile aleyhinde bir hüccettir.

“Ey Rabbimiz! Onların mallarını yok et” Mallarını helâk et. Mallarından ve varlıklarından eser bırakma. Çünkü bunlar sana karşı giriştikleri isyanlarında Senin nimetinden yararlanıyorlar.

(.....) Mahvolmak, yok olmak, eseri kalmamak manalarına gelen bir kelimedir. Anlatıldığına göre bu topluma âit altın ve gümüş paralar, sikkelerin tamamı üzerindeki süslemeleri, armaları kalmak üzere taş haline dönüşü vermişti. Bir diğer anlatıma göre de bunların diğer malları da aynı akıbete uğramıştır.

“Kalplerine sıkıntı ver (ki îman etsinler)”

Bunların kalpleri üzerine damga bas ve gönüllerini kaskatı kılarak taşlaştır.

“Elem verici cezâyı görünceye kadar îman etmezler.” Zaten bu durumda da îman etmek onlara fayda sağlamaz.” Acıklı azâbı görene kadar bu hallerini devam ettirirler. Nitekim durum bu şekilde sürüp gitmiştir. Çünkü bu kâfirler denize boğulma anına kadar imansızlıklarını devam ettirmişler, o ana kadar inanmamışlardır. Kaldı ki, çaresizlik ve ümitsizlik anında îman etmenin bir yaran yoktur. Çünkü böyle bir îman kabul edilmez.

Bu şekilde bu kimselere bedduada bulunulmasına gelince; artık onların îman etmeyecekleri kesin anlaşılmış, kendilerinden bu açıdan umut kesilmiştir. Kaldı ki vahiy yoluyla da bunların îman etmeyecekleri kendisine bildirilmişti.

Ancak bunların inanmayacaklarını henüz bilmediği ya da bir kimsenin îman edeceği henüz bilinmediği bir durumda onlara bedduada bulunmak câiz değildir. Çünkü yüce Allah onu o topluma peygamber olarak göndermiş ki, onları îman etmeye davet etsin, beddua etsin diye değil.

Buradan anlıyoruz ki herhangi bir kimseye beddua etmek onu küfre sokmaz.

(.....) diye başlayan duanın yani bedduanın cevâbıdır.

89

Allah: İkinizin de duası kabul olunmuştur. O hâlde siz doğruluğa devam edin ve salon o bilmezlerin yoluna gitmeyin! Dedi.

“Allah: İkinizin de duası kabul olunmuştur.” Rivâyete göre Hazret-i Mûsa dua etmiş ve Hazret-i Harun da “Amin” demiştir. Böylece duaya amin demenin de dua olduğu sabit olmuştur. Ancak bunu yani sessiz olarak söylemek daha eyladır ve daha yerindedir. Mana şudur: “Her ikinizin de duası kabul edilmiştir. İstedığınız şey de olacaktır. Ancak zamanı gelince, zamanı içinde olacaktır.”

“O hâlde siz doğruluğa devam edin.” Azâbın geleceği ana kadar dine ve hükümlerine sanlıp bağlı kalın.” Şu anda üzerinde bulunduğunuz davet ve tebliğ üzere olun ve o tebliği de sürdürün.

“Ve sakın o bilmezlerin yoluna gitmeyin” Cehelenin, kendini bilmezlerin yoluna uymayın. Çünkü bunlar doğrulukla icabetin, daveti kabul etmenin ne anlama geldiğini bilmezler. Bunu bilmedikleri gibi mühlet vermenin ne anlama geldiğinin hikmetini de kavrayamazlar.

Rivâyete göre yapılan dua ile duanın kabulü arasında geçen süre tam kırk yıl olmuştur.

Kırâat imâmılarından İbn Âmir, (.....) kavlini şeddesiz olarak, nun harfinin tahfîfi ve kesresiyle (.....) olarak okumuştur.

Çünkü iki sakın harf bir araya gelmiş ve tesniye nununa benzerliği sebebiyle bu şekilde okumuştur. Çünkü hafife olan yani şeddesiz olan nun harfinin sakın olması vaciptir.

Bir değerlendirmeye göre bu, o ikisinin yani Mûsa ile Harun'un üzerinde bulundukları hallerini bildirme anlamındadır, bir nehiy anlamında değildir. Ya da hâldir ve: “Başkalanna uymamak kaydıyla her ikiniz de doğruluk ve dürüstlükte devam edin” takdirindedir.

90

Biz İsrâ'üoğullarını denizden geçirdik. Ama Fir'avun ve askerleri zulmetmek ve saldırmak üzere onları takip etti. Nihayet (denizde) boğulma haline gelince, (Fir'avun): “Gerçekten İsrâ'il oğullarının inandığı Tanrı'dan başka tanrı olmadığıma ben de îman ettim. Ben de müslümanlardanım!” dedi.

“Biz İsrâ'il oğullarını denizden geçirdik.” “Kullar işledikleri fiillerin yaratıcısıdır” diyenlerin görüşüne karşı bu âyet bizim lehimizde olan bir delildir.

(.....) Fir'avun ve askerleri zulmetmek -üstünlük tasarlayarak ezmek- ve saldırmak -ezmek- üzere onları takip etti.” Onları takip etti, izledi.

Nitekim, (.....) denir ki bu, “onu izledim ve ardı sıra izlettim, peşine takıldım” demektir.

Âyetteki, (.....) ve (.....) kelimelerinin her ikisi de hâl olarak mensûbturlar. Ya da mefulü leh olarak mensûbturlar.

“Niyahet (denizde) boğulma haline gelince;” Bu cümle üzerinde vakıf yapılmaz, durulmaz. Çünkü, (.....) kavli, (.....) edatının cevâbıdır.

“(Fir'avun): “Gerçekten İsrâ'il oğullarının inandığı Tanrı'dan başka tanrı olmadığına ben de îman ettim. Ben de müslümanlardanım!” dedi.

Âyetin bu kısmı, îman ile İslâm'ın mana bakımından bir olduğunun delilidir. Çünkü burada önce, (.....) demiş, sonra da, (.....) buyurmuştur.

Fir'avun da aynı manayı tek âyette üç kez üç ibârede tekrar ederek, üzerine basa basa îman ettiğini, İslâm'ı kabul ettiğini söylemiştir ama bunu söylememesi gereken yerde ve zamanda söylemiştir, bunun için de kabul olunmamıştır. Halbuki insanın mecbur kalmadığı bir sırada kendi isteğiyle tek bir defa söylemesi, îman etmiş olması için yeterlidir.

Kırâat imâmılarından Hamza ve Ali Kisâî, (.....) kavlini, (.....) olarak kırâat etmişlerdir. Böyle okuyuşta bunu yeni bir cümle, istinaf cümlesi olarak kabul etmeleri ve (.....) kavlinde de bedel saymaları sebebiyledir. Bu iki imâmın dışındaki kırâat imâmı ise, “İman” kavlinin sırası olan (.....) harfinin hazfiyle de fethalı olarak okumuşlardır.

91
Şimdi mi îman ettin! Halbuki daha önce isyan etmiş ire bozgunculardan olmuştun.

“Şimdi mi îman ettin!”

Mecbur kaldığın bu sırada mı kıyamete inandın, boğulmaya başlayıp hayatından umudunu kestiğin bu saatte mi inandın? Söylendiğine göre Fir'avun, Tam boğulurken bunu söylemiştir. Burada asıl amel, (.....) kelimesidir.

“Halbuki daha önce isyan etmiş ve bozgunculardan olmuştun.” îman etmekten hem kendisi sapan ve hem de başkalannı îman etmekten saptıran, azdıran..

Rivâyet olunduğuna göre Cebrâîl (aleyhisselâm) ona bir fetva ile geldi burada şöyle soruluyordu:

-Acaba Emir ne buyurur. Bir adama âit olan bir köleyi düşünün. Bu köle efendisinin varlığından, malından yararlanıp yetişmiş, onun nimetiyle büyümüştür. Fakat bu köle sonra da efendisine karşı çıkıp ona nankörlükte bulunmuş, onun kendisi üzerindeki hakkım inkâr etmiş ve bir de kalkıp onun önünde beyliğini iddia ve ilân etmiş, Emir buna ne buyurur?

-O da içinde şu ifadelerin yer aldığı bir fetvayı yazar: Ebû'l-Abbâs Velid Bin Mus'ap der ki: Efendisine karşı çıkan ve nimetlerine karşı nankörlük edip küfre sapan kölenin cezası denizde boğulmaktır.

İşte Fir'avun tam boğulmak üzere iken Cebrâîl (aleyhisselâm) onun kendi eliyle yazdığı fetva ve fermanı ona verir ve o da hemen yazısını tanır.

92

Ey Fir'avun! Senden sonra geleceklere ibret olman için, bugün senin bedenini (cansız olarak) kurtaracağız. İşte insanlardan bir çoğu, hakikate âyetlerimizden gafilirdirler.”

“(Ey Fir'avun!) Sen (.....) kavli, “Senden sonra geleceklere ibret olman için” (.....) bir âyet kılınması manasına gelince bu da, Fir'avun'un nasıl bir Rab olduğu, Rablik davasına kalkışanın ne duruma düştüğü ortaya çıksın dıyedir. Dolayısıyla Rablik iddiasına kalkışmanın muhal olduğunu, bu iddiada olanların sonlarının ne olduğu görülsün de ders çıkanlsm içindir. Onun sahip olduğu bu varlık, mülkünün büyüklüğü, gördüğünüz gibi sonuçta onu Rabbine isyana götürdü. Peki ya bu kadar imkânlarla ve azamete rağmen böyle biri helâk oluyorsa, acaba varlık ve güç bakımından durumları ondan daha altta olanlar için ne düşünülür ki?- bugün senin bedenini cansız olarak kurtaracağız.” Denizin dışında sudan uzak bir yere çıkarıp atacağız. Su onu sahile attı, âdeta bir öküz hâlini almıştı.

(.....) hâl olarak gelmiştir.

Yani cansız bir durumda olduğun bir şekilde.. çünkü sen artık sadece cansız bir bedensin, cesetsin. Yalnızca bir beden ya da ceset hâlinde çıkarıp bırakacağız.

Ya da, (.....) kavli ile, sapasağlam ve ondan hiçbir şeyi eksilmemiş, değişip bozulmamış olan cansız bir beden. Ya da üzerinde hiçbir giysi kalmamış olan çıplak bir bedenden başka değil. Ya da üzerindeki zırhın ile birlikte bir beden. Fir'avun'un altından bir zırhı vardı, onunla Fir'avun olduğu biliniyordu, durumu da o sayede ortaya çıkmıştı.

Ebû Hanîfe bu kelimeyi, (.....) olarak okumuştur. Bu da şuna benze: (.....) O bütün üzerindikilerle, günahlarıyla, demektir.

Âyete gelince mana şöyledir: “Bütün bedeninle, hiçbir parçası eksik olmaksızın.” Ya da bütün zırhlarıyla. Çünkü kendisi onlar arasında bununla meydana çıkmıştı.

“İşte insanların birçoğu, hakikaten âyetlerimizden gafilirdirler.”

93

Andolsun ki biz İsrâ'il oğullarını güzel bir yurda yerleştirdik ve onlara temiz nimetlerden rızık verdik. Kendilerine ilim gelinceye kadar ayırdığa düşmediler. Şüphesiz ki Rabbin, kıyamet günü onların, aralarında ihtilaf etmekte oldukları şeyler hakkında hükmedecektir.

“Andolsun ki Biz İsrâ'il oğullarını gerçekten güzel bir yurda yerleştirdik.” Güzel, uygun, üzerinde yaşanılacak bir yer ve ortam sunduk. Buraları da Mısır ve Suriye'dir.

“Ve onlara temiz nimetlerden rızık verdik. Kendilerine ilim gelinceye kadar dinleri konusunda- ayrılığa düşmediler.” Bunlar Tevrât hükümlerini tefsirlamada anlaşmazlığa düştüler. Nitekim Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in de ümmeti Kur'ân âyetlerini tevil etmede ihtilafa düşmüşlerdi. Ya da buradaki ilimden, Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in peygamberliğini bildikleri konusundaki ihtilaflarıdır. İsrâ'il oğullarının ihtilafı, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in sıfatı hakkındaki ihtilafı idi. Kendilerine ilim geldikten sonra bu, o mu değil mi konusundaki ihtilafları...

“Şüphesiz ki Rabbin, kıyamet günü onların, aralarında ihtilaf etmekte oldukları şeyler hakkında hükmedecektir.”

Yani hakkı batıldan ayıracak ve herkese işlediğinin cezâsını ve karşılığını verecektir.

94

Rasûlüm! Eğer sana indirdiğimizden (bu anlattığımız olaylardan) kuşkuda isen, senden önce kitab'ı (Tevrâtı) okuyanlara sor. Andolsun ki, Rabbinden sana hak gelmiştir. Sakın şüphecilerden olma!

“Rasûlüm! Eğer sâna indirdiğimizden (bu anlattığımız olaylardan) kuşkuda isen, senden önce kitab'ı (Tevrâtı) okuyanlara sor.”

Yüce Allah İsrâ'il oğulları ile ilgili olarak burada bunlardan söz edince, ki bunlar aynı zamanda ehli kitap idiler. Burada ilmin onlara geldiği ifadesiyle, onları kendilerine ilim gelenler olarak nitelemiştir. Çünkü Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in Resûlüllah olduğuna dair Tevrât ve İncil'de yazılı bulunuyordu. Bu itibarla Kitap ehli Yahûdî ve Hristiyanlar kendi öz oğullarını tanıdıkları kadar Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ü tanıyorlardı. Burada, onların bu bilgilerinin aynı zamanda Kur'ân'ın Allah tarafından gönderilen doğru bir kitap, Hazret-i Muhammed'in nübüvvetinin sahih olduğu gerçeğini de tekit ve teyit etmektedir. Bu hususta daha da ileri giderek şöyle buyuruluyor:

“Var sayalım ve takdir edelim ki sende de bir şüphe doğdu. -

Yani Herhangi bir kimse bir konuda bir şüpheye düşerse, bunun yolu, meselesini çözümleyebilmek için hemen dini kurallara ve onun delillerine başvurur ve bu alarıdaki ilim adamlarının incelemelerine gider, sen de öyle yap demek gibi- Bu takdirde hemen Kitap ehlinden olan alimlere bu işi sor. Çünkü onlar sana indirilen şeyin doğruluğunu ve sıhhatini iyi bilirler. Kaldı ki onlar senden başka kendilerine gelip başvuran kimselerin de zorluklerini çözüme bağlamaktadırlar.”

Bundan gaye, Yahûdî din bilginlerinin, Resûlüllahne indirilenlerin sıhhati ve doğruluğu konusunda kesin bilgi sâhibi oldukları, bu özellikte oldukları gerçeğini belirtmektir. Yoksa bu hususta Resûlüllah kesinlikle bir şüphe sahip değildir, bu manada bir vasıfla nitelenmemektedir. Daha sonra âyet şöyle devam ediyor:

“Andolsun ki, Rabbinden sana hak gelmiştir.”

Yani sen de, tanık olduğun ve kesin olarak bildiğin gibi bu hak, sendeki apaçık mu'cize ve delillerle, parlak ve reddi, inkârı mümkün olmayacak burhanlarla zaten sabit olmuştur: “Sana gelen ve verilen şey haktır, gerçektir. Bunda asla şüpheye yer yoktur.”

(.....) Sakın şüphecilerden olma!” Burada atıf sebebiyle vakfetmek yoktur.

95
Allah'ın âyetlerini yalanlayanlardan da olma, sonra ziyana uğrayanlardan olursun.

“Allah'ın âyetlerini yalanlayanlardan da olma, sonra ziyana uğrayanlardan olursun.” Halen sürdürdüğün şüphesizlik durumunu, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeme hâlini devam ettir ve bunda sebat et. Ya da bu bir bakıma heyecanlandırma ve harekete geçirme anlamında bir ifade tarzıdır. Tıpkı Rabbimizin şu kavli gibi: “Sakın kafirlere arka çıkma!” (Kasas,86) Keza şu kavli gibi: “Allah'ın âyetleri sana indirildikten sonra, artık sakın onlar seni bu âyetlerden alıkoymasınlar.” (Kasas,87) Kısaca bu, Resûlüllah'ın bir yanı sıra düşeceğinden değil, onun sebatını ve devamlılığını daha çok sağlamak, onu korumak, masumluğunu göstermek içindir. İşte bunun içindir ki Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) vahyin nüzulü sırasında şöyle buyurmuştur:

“Ben şüphe de etmiyorum, soracak da değilim. Aksine ben, bunun gerçek olduğuna tanıklık ederim.” İbn Cerir, Tefsir; 11/168

Ya da her ne kadar bu hitap Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) efendimize yapılmış ise de, asıl murat olunan onun ümmetidir.

Yani; “eğer siz, indirdiğim şeylerde herhangi bir şüphede iseniz...” demektir. Kısaca tıpkı yüce Allah'ın şu kavli gibidir: “Ve size, sapıklığın her çeşidinden sizi kurtaracak olan apaçık bir Kur'ân indirdik.” (Nisa,174) Dolayısıyla duyup da şüphe edebilecek ihtimali olan herkesedir bu hitap. Bu âdeti şu Arap atasözü gibidir: “Kardeşin sana zorluk çıkarırsa sen ona kolaylık göster.”

Yahut da, (.....) kavlinin başında yer alan, (.....) edayı nefiy yani olumsuzluk içindir.

Yani, “Sen şüphe ediyor değilsin ki, sorma gereği duyasın.”

Yani biz sana şüphecisin anlamında sorman için emretmiyoruz. Fakat daha kesin ve yakın bilgiye sahip olasan için yapıyoruz. Bu âdetâ Hazret-i İbrâhîm (aleyhisselâm)’in ölülerin diriltilmesini görmeyi istemesi gibi bir şeydir.

Eğer, (.....) edatının nefiy anlamında olması için, bu edattan sonra bir (.....) edatı gelmesi gerekmez mi? Meselâ;

(.....) (Mülk,20) âyetinde görüldüğü gibi. Ne dersin?” diye sorarsan, cevabım şudur: Bu, aslında gerekli olan bir şey değildir. Görmez misin yüce Allah şu âyetinde bak bu (.....) edatı olmaksızın, (.....) edatını nefiy anlamında getirmiştir.

İşte âyet: (.....) (Fâtır.41) Görüldüğü gibi bu âyette, (.....) edatından sonra, (.....) edatı gelmemiştir.

96

Gerçekten haklarında Rabbinin sözü (hükmü) sabit olanlar inanmazlar.

“Gerçekten haklarında Rabbinin sözü (hükmü) sabit olanlar inanmazlar.”

-Levh-i Mahfûz'da Allah'ın yazmış olduğu sözü, hükmü sabit olmuştur, yüce Allah, meleklerine onların kafir kimseler olarak öleceklerini haber vermişti. Ya da yüce Allah'ın, “Onları kesinlikle cehenneme dolduracağım...” (A'raf, 18) buyruğunun kesinleşmesidir.

Burada, (.....) kavli üzerinde vakf yoktur. Çünkü makabline taallûk etmektedir.

97

Onlara her türlü delil gelse bile, can yakıcı azâbı görünceye kadar;

“Onlara her türlü delil gelse bile, can yakıcı azâbı görünceye kadar;”

Yeis hâlinde îman etmenin de yaran kendilerine bir olmayacaktır.” Mealde de belirttiğimiz gibi yeis hâlinde yani hiçbir umudu kalmadığı bir anda îman etmiş olması kişiye bu îmanı fayda vermez. Ya da kıyamet anında ve o günde onlardan o an îman etmiş olmaları, kabul edilmeyecektir.

98

Yûnus'un kavmi müstesna, (halkını yok ettiğimiz ülkelerden) herhangi bir ülke halkı, keşke (kendilerine azâb gelmeden) îman etsede bu îmanları kendilerine fayda verseydi! Yûnus'un kavmi îman edince, kendilerinden dünya hayatındaki rüsvaylık azâbını kaldırdık ve onları bir süre (dünya nimetlerinden) faydalarıldık.

“Yûnus'un kavmi müstesna, (halkını yok ettiğimiz ülkelerden) herhangi bir ülke halkı, keşke (kendilerine azâb gelmeden) îman etsede bu îmanları kendilerine fayda verseydi!”

(.....) Bizim kendilerini helâk etmek suretiyle ortadan kaldırdığımız ülkeler içinden tek bir ülke, küfürlerinde tevbe ederek îman etmiş olsalardı ya? Henüz azap gelip çatmadan samimi ve dürüst olarak inansalardı olmaz mıydı? Fir'avun gibi ta boğulma anına kadar imanlarını geciktirenler gibi geciktirmeselerdi ya? (.....) böylece o ülkeler halkının imanları kendilerine yarar sağlasaydı olmaz mıydı? Kendi serbest nzalarıyla vaktinde îman edip Allah'ın da imanlarını kabul etmesini kazansalardı olmaz mıydı?

“Yûnus'un kavmi müstesna.” Buradaki istisna munkatı istisnadır.

Yani, “Ancak Yûnus'un kavmi öyle değil, bunlar müstesna.” Ya da bu istisna muttasıl istisnadır. Cümle ise nefiy anlamında bir cümledir. Sanki şöyle denilmektedir: “Helâk olan ülkeler halkından hiçbirisi îman etmedi. Sadece Yûnus'un kavmi îman etti.” (.....) kelimesinin mensûb olması ise, istisna edatının asli görevine göredir.

“Yûnus'un kavmi îman edince, kendilerinden dünya hayatındaki rûsvaylık azâbım kaldırdık ve onları bir süre (dünya nimetlerinden) faydalarındırdık.” Ecellerinin bitimine kadar...

Rivâyete göre Hazret-i Yûnus, Musul sınırları içerisinde bulunan Ninova halkına peygamber olarak gönderilmişti. Fakat o toplum kendisini yalanladı. O da toplumuna öfkelenip Ninova'yı terketti. Ancak Ninova halkı Hazret-i Yûnus'u aralarında bulamayınca, azâbım gelip kendilerini yakalanasından korktular. Pişmanlık duyular. Bunun üzerine hepsi de zayıflıklarını, zelil ve hakir olduklarını, ellerinden hiçbir şeyin gelmediğini simgeleyen yoksulluk ve tevazu, alçak gönüllülük anlamında kıldan sert giysilerini giyindiler. Kırk gece seslerini avaz avaz yükselterek feryad etmeye, ağlamaya başladılar. Hepsi de, kadmlarını, çocuklarını, hayvanlarını da alarak sahraya, geniş bir alana çıktılar. Çocuklu kâdirlerle çocuklarının arasını, hayvanlarla yavnilarını birbirinden ayırdılar. Hepsi birbirlerinin haline acırak ve başlarına gelecek olanlardan korkarak iyice hassaslaşmış bir gönül diliyle birbirlerine kucak açıyor, birbirlerine sanlıyorlardı. Açık olarak îman ettiklerini, yaptıklarından dönüp tevbe ettiklerini dile getiriyorlardı. İşte onların bu samimi tevbeleri sebebiyle yüce Allah onlara merhamet etti, onlardan azâbı kaldırdı. Günlerden Aşure idi ve Cuma gününe tesadüf etmişti. Hatta öyle ki birbirlerine karşı yaptıkları haksızlıkları ortadan kaldırmaya gayret gösteriyorlardı. Nitekim eğer biri birisine âit bir taş parçasını almış ve binasının temelinde kullanmışsa ve sâhibinin de bundan haberi yokmuşsa, gidip o taşı evinin temelinden çıkarıp getirip sâhibine vermiştir.

Bir rivâyete göre, azâbın kendilerine ineceği am gördüklerinde, hemen hayatta kalmış olan alimlerinden yaşlı bir zata giderler, ondan sonlarının ne olacağını sorarlar. O da kendilerine şöyle dua etmelerini söyler: “Ey hiçbir canlıının olmadığı zaman hep var olup hayat sâhibi olan Rabbim! Ey ölüleri dirilten hayat sâhibi Rabbim! Ey hep diri olan hayat sâhibi ölmez Rabbim! Senden başka ilâh yoktur, sadece Sen varsın Rabbim!”

Bunun üzerine yüce Allah da onlardan azâbı kaldırdı. Fudayl İbn İyad diyor ki -Allah ruhunu kutsasm-: Onlar şöyle dua ediyorlardı: “Allah'ım! Şüphesiz günahlarınız büyüdükçe büyüdü, Halbuki Sen bizim günahlarımızı bağışlamakta, onları silmekte en büyüksün, en yücesin. Rabbimiz! Sen, sana yakışır olanıyla bize muamele buyur. Yoksa bizim layık olduğumuz muameleyi bize uygulama, reva göreme!”

99

(Rasûlûm!) Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzündekilerin hepsi elbette îman ederlerdi. O hâlde sen, inanmaları için insanları zorlayacak mısın?

“(Rasûlûm!) Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzündekilerin hepsi elbette îman ederlerdi.”

Burada, (.....) kelimesi hâldir. İmanda bir araya gelirlerdi, onun üzerinde mutabık kalırlardı. Bu konuda herhangi bir aynlığa düşmezlerdi.

Yüce Allah, kudretinin kemâlinden, üstünlüğünden ve meşietinin yani dilemesinin geçerli olduğundan, nüfuzundan şöyle haber vermektedir: “

Yani Allah dilemiş olsaydı yeryüzündekilerin hepsi îman ederlerdi. Ancak Allah, kendi özgür aklı ve tercihiyle, seçimiyle kendisine îman edeceklerini ezeli ilminde bildiği gibi îman etmelerini diledi, yine kendi özgür seçimleri sonucu küfrü tercih edeceklerini ve îman etmeyeceklerini ezeli bilgisiyle bildi.”

Ancak Mu'tezilenin görüşü şöyledir: “Burada Meşietten murat, zoraki ve mecburi manada bir meşiettir.

Yani; “Eğer Allah bunlarda zorunlu olarak îman etmelerini yaratmışsa, mutlaka îman edecekler, başka bir tercih yapamayacak şekilde var etmişse, bunlar da mutlaka îman edeceklerdir. Fakat Allah bunların îman etmelerini ihtiyarlarına bıraktı, onlar da îman etmediler delilleri de bu âyetin gelen şu kısmıdır:

“O hâlde sen, inanmaları için insanları zorlayacak mısın?”

Yani îman konusunda, ikrah ve cebretme meşieti yani isteği sana âit değildir, bu, sadece bana âittir.” İşte bu düşünce bozuktur, sakattır. Bozuk ve sakatlığına gelince durum şöyledir:

“îman, kula âit bir fiildir. Dolayısıyla kula âit olan bir fiil de ancak kulun kudreti ve gücü ile meydana gelir. Böyle bir şey de ancak kişinin kendi özgür seçimiyle olabilir, onun seçimi ya da ihtiyarı olmaksızın bu, gerçekleşmez.”

Bize yani Ehl-i sünnete göre bunun tevili ya da tefsiri şöyledir: “Yüce Allah'ın bir lütfü ve ihsanı vardır. Eğer Allah bunu kullarına verirse, onlar da kendi ihtiyarları yani seçenekleri ile hepsi de îman ederler. Fakat Allah, onların îman etmeyeceklerini biliyordu, bunun için de onlara bu manada lütüfta bulunmadı. Bu ise muvaffakiyet demektir. Onlar bu muvaffakiyeti hakketmediler.

(.....) kelimesinin başında yer alan soru edatı, nefiy manasındadır. Mana şöyledir: “Ey Resûlüm Muhammed! Sen onları îman etmeye zorlayamazsın, buna mâlik ve sahip değilsin Çünkü bu, tasdik etmeyi, doğrulamayı ve ikran gerektirir, bunlarla olur. Dolayısıyla bir kimseyi tasdik etmeye zorlamak, mecbur bırakmak mümkün olmaz.

100
Allah'ın izni olmadan hiç kimse inanamaz. O, akıllarını kullanmayanları murdar (inkârcı) kılar.

“Allah'ın izni olmadan hiç kimse inanamaz.” “O, akıllarını kullanmayanları murdar (inkârcı) kılar.” Ya da şeytanı onların başına musallat kılar.

101
De ki: “Göklerde ve yerde neler var, bakın da ibret alın” Fakat inanmayan bir topluma deliller ve uyarılar fayda sağlamaz.

“De ki: “Göklerde ve yerde özellikle gece ile gündüzün değişmesiyle, ekin, meyve ve ürünlerin çıkmasıyla- neler - ders çıkarılacak ne gibi mu'cizeler, deliller- var, - bunlardan ders çıkarmak ve ibret almak gözüyle- bakın da ibret alın!”

“Fakat inanmayan bir topluma deliller ve uyarılar fayda sağlamaz” Çünkü bunlar akletmeyenlerdir. (.....) kavlindeki (.....) edatı nefiy içindir.

102
Onlar, kendilerinden önce gelip geçmiş toplumların “(acıklı) günlerinin benzerlerinden başkasını mı bekliyorlar? De ki: Haydi bekleyin! Şüphesiz ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim.

“Onlar, kendilerinden önce gelip geçmiş toplumların (acıklı) günlerinin benzerlerinden başkasını mı bekliyorlar?”

Yani daha önce gelip geçmiş toplumların başına gelen, yüce Allah tarafından meydana getirilen olaylar gibisini mi? Nitekim Arapların kendi aralarında olaylar diye andıkları ve içinde yaşadıkları olayların geçtiği günler manasınadır. Buradaki ifade de buna benze bir ifadedir.

“De ki: Haydi bekleyin! Şüphesiz ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim.”

103
Biz, sonra Peygamberlerimizi ve aynı şekilde îman edenleri kurtarıyoruz. İnananları üzerimize bir borç olarak kurtaracağız.

(.....) kavlinin delalet ettiği mahzûf bir cümle üzerine ma'tûf bulunmaktadır. Sanki burada şöyle denilmektedir: “Biz toplumları helâk ederiz.”

“Biz, sonra peygamberlerimizi kurtarıyoruz.”

Diye geçmişteki durumların hikâye edilip anlatılması gibi. “Biz, sonra peygamberlerimizi ve onlara -onlarla birlikte- aynı şekilde îman edenleri kurtarıyoruz.”

“İnananları üzerimize bir borç olarak kurtaracağız.” Tıpkı şu anlattığımız kurtarma hikâyesi gibi, sizden mü'min olanları da kurtaracak ve müşrikleri de helâk edeceğiz.

(.....) kavli burada muterize, cümlesidir.

Yani, “Bu, bize gerçek olarak borç oldu. Kırâat imâmlarından Hafs ile Ali Kisâî, (.....) kavlini şeddesiz olarak, (.....)tarzında okumuşlardır.

104

De ki: “Ey insanlar! Benim dinimden şüphede iseniz (bilin ki) ben Allah'ı bırakıp da sizin taptıklarınıza tapmam, fakat ancak sizi öldürecek olan Allah'a kulluk ederim. Bana mü'minlerden olmam emrolundu.”

“(Bilin ki) ben Allah'ı bırakıp da sizin taptıklarınıza tapmam.”

“Fakat ancak sizi öldürecek olan Allah'a kulluk ederim.”

Öldürecek olan... bu âyette durumu “öldürme” ifadesiyle dile getirdi ki bu inkârcılara, gerçek manada kendisinden korkulması gereken ve buna layık olan Allah olduğunu göstererek uyanmalarını sağlamaktır. Ondan sakınılmasını göstermek, hiçbir şeye kâdir olmayan şeylerin mabud kabul etmemelerini temin içindir.

“Bana mü'minlerden olmam emrolundu.”

(.....) kavli, (.....) demektir.

Yani, Rabbimin bana verdiği akla göre, Allah bana bununla emretti, Kitabında bana vahyolunduğu ve bildirildiği gibi, bana böyle emir buyurdu.

105

“Ve (bana) hanîf (Allah'ın birliğini tanıyıcı) olarak yüzünü dine çevir, sakın müşriklerden olma, diye (emredildi)”

“Ve (bana) hanîf (Allah'ın birliğini tanıyıcı) olarak yüzünü dine çevir,”

Burada, (.....) kavli, (.....) takdirindedir, mealde de buna dikkat edilmiştir. Bu şekilde, (.....) kavliyle aralarında bir uyum olsun istenmiştir.

Yani; “Yüzün ile Allah'ın sana emrettiği şeylere yönel” ya da, “Allah'a dön, o doğrultuda yürü, sakın sağa ve sola değer verme, iltifat etme, dönüp bakma!” demektir.

(.....) kelimesi, (.....) kavlinden veya, (.....) kavlinden hâldir. “Sakın müşriklerden olma!” diye emredildi.

106

Allah'ı bırakıp da sana fayda veya zarar vermeyecek şeylere tapma. Eğer bunu yaparsan, takdirde sen mutlaka zalimlerden olursun.

“Sakın Allah'ı bırakıp da -dua etmen ve çağırman durumunda- sana fayda veya -aşağılaman hâlinde sana- zarar vermeyecek olan şeylere tapma.”

“Eğer bunu yaparsan” Eğer sana ne bir yaran ve ne de bir zarar olmayan bu şeylere, Allah'ı bırakıp kulluk edersen, dua edip çağırırsan. Burada uzatmamak için konuyu kısaca “eğer işlersen” diye fiil ile durumu özetlemektedir. ; .

“O takdirde sen mutlaka zalimlerden olursun. Çünkü Allah'a şirk koşturmak en büyük zulümdür” diye de bana yasak getirildi.” Âyetteki, (.....) kelimesi, şartın cevâbıdır, mukadder yani var sayıları bir soruya cevaptır. Sanki burada, birisi, Puta tapanların ardından gidenlerin durumu ve sonu nasıl olacak diye bir soru yöneltiyor

gibi, cevap veriliyor ve onların da zalimlerden olacağı bildiriliyor. Çünkü Allah'a şirk koştuktan daha büyük bir zulüm yoktur.

107

Eğer Allah sana bir zarar, dokundurursa onu yine O'ndan başka girecek yoktur. Eğer sana bir hayır dilerse, o'nun keremini geri çevirecek de yoktur. O, hayrım kullarından dilediğine eriştirir. Ve o bağışlayandır, merhamet edendir.

(.....) “Eğer Allah bana bir zarar vermek isterse, Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, Onun verdiği zararı giderebilir mi? Yahut Allah, bana bir rahmet dilerse, onlar Onun bu rahmetini önleyebilirler mi?” (Zümer,38)

Dikkat edilirse iki âyetten birinde “Eriştirmek, erdirmek, isabet ettirmek” manalarına gelen kelimeyi zikretmiş, bu âyette bu kelime kullanılmış, Zümer süresindeki âyette ise, “Murad etmek, dilemek” manalarına gelen kelime zikredilmiştir.

Yani buradaki âyette, (.....) ve (.....) fiili zikredilmiştir. Sanki böylece yüce Allah her iki şeyi de murad etmeyi zikrediyor gibidir. Çünkü murad etme ve isabet ettirme zarar ve iyilik vermenin her birinde de vardır. Dolayısıyla yüce Allah'ın bu iki şeyi murad ettiği zaman, bu ikisini geri çevirebilecek bir kimse ve güç yoktur. Aynı şekilde bu ikisini isabet ettirdiklerinden de yine onları izale edebilecek, ortadan kaldıracabilecek yoktur. Sadece bu (.....) yani dokundurma ifadesini zikretmekle cümleyi daha öz ve veciz olarak ortaya koymuştur. Bu ise, ikisinden birinde, “İsabet” kelimesi ile, diğerinde ise, “İrâde” kelimesiyle anlatılmıştır. Böylece söylenmemiş olan şey hatırlarısın, ona da delalet etsin diye zikredilmiştir.

Meselâ yüce Rabbimizin; (.....) âyetinde hayrın, iyiliğin isabeti zikredilmiştir.

108

De ki: Ey insanlar! Size Rabbinizden Hak (Kur'ân) gelmiştir. Artık kim doğru yola gelirse, ancak kendisi için gelecektir. Kim de saparsa, o da ancak kendi aleyhine sapacaktır. Ben sizin üzerinize vekil değilim, (sadece tebliğ etmekle memurum)

“De ki: “Ey insanlar! Rabbinizden Kur'ân gelmiştir. Artık bir mazeretiniz kalmamıştır.” “Artık kim doğru yola gelirse -hidayeti tercih ederse, hakka uyarsa-,” “ancak kendisi için gelecektir” -bu seçimin faydası yalnız kendisinin olacaktır-.”

“Kim de saparsa, kendi aleyhine sapacaktır.” Kim de sapıklığı seçerse, bu kimse de sadece kendisine zarar verir. (.....) kavimdeki (.....) harfi fayda ve zarar verme manalarına delalet eder.

“Ben sizin üzerinize vekil değilim (sadece tebliğ etmekle memurum)” Ben sizin üzerinizde bir muhafız değilim, işiniz ve durumunuz bana bırakılmış değil ki, ben sadece bir müjdeleyenim, bir uyarırım.

109

(Rasûlüm!) Sen, sana vahyolunana uy ve Allah hükmedinceye kadar sabret. O hakimlerin en hayırhsıdır.

“(Rasûlüm!) Sen, sana vahyolunana uy ve Allah -sana onlara karşı yardım etme ve üstün gelme- hükmedinceye kadar -onların yalanlamalarına ve ezalarına- sabret!”

“O hakîmlerin en hayırhsıdır.” Çünkü Allah bütün sırlara muttalidir, hepsini bilir. Herhangi bir beyyineye, bir delile ve tanığa muhtaç değildir.

HÛD SÛRESİ

Bu sûre Mekke'de nâzil olmuştur; 123 âyettir.

1

Elif. Lâm. Râ. (Bu sana indirilen) hikmet sâhibi ve herşeyden haberdar olan (Allah) tarafından âyetleri sağlamlaştırılmış, sonra da açıklanmış bir kitaptır.

“Elif. Lâm. Râ (Bu sana indirilen) bir kitaptır.

Mealde de belirttiğimiz gibi, “Bu, bir kitaptır” demektir ve Mahzûf mübtedanın haberidir.

“Âyetleri sağlamlaştırılmış.” Bu cümle, bir öncekinin sıfatıdır.

Yani oldukça muhkem, sağlam ve sarsılmaz bir düzenle düzenlenmiş ve tanzim edilmiştir. Asla bunda bir eksiklik, bir gedik yoktur ve olmayacaktır da. O oldukça sağlam ve sarsılmaz olan bir bina, bir yapı gibidir.

“Sonra da açıklanmış” âdetâ kâdirîların gerdanlıklarının dizileri arasına nadide incilerin serpiştirtmesi gibi tane tane yerleştirilmesi tevhide, ilahi hükümlere, öğütlere, kıssalara âit delillerin içinde yer aldığı bir kitaptır bu. Ya da bu kitap sûre sûre, âyet âyet olarak bölümler haline getirilmiştir. Ya da indirilirken bölümlere ayrılıp parça parça olarak indirilmiş, tek bir defada gönderilmemiş bir kitaptır bu. Yahut da içinde kulların ihtiyaçlarına âit hususların etraflı olarak yer aldığı bir kitaptır bu.

Yani açıklanmış ve özet haline getirilmiş bir Kitap.

Âyette yer alan (.....) yani “Sonra” manasındaki kelime, anlam bakımından zaman açısından bir aralığı, bir süreyi ifade manasında değildir.

Yani; “Bu böyledir ama, sonra da...” demek değildir. Çünkü bu, hâl yani anında, aynı zamanda manasınadır. Dolayısıyla, “Bu böyledir ama, aynı zamanda şu gerçekleri de halen içinde bulunduran ...” demektir.

“(Ve) her şeyden haberdar olan (Allah) tarafından.” Bu da (.....) kelimesinin bir diğer sıfatıdır. Ya da haberden sonra gelen ikinci bir haberdur. Yahut bu, (.....) ve (.....) kelimelerinin sılasıdır.

Yani, “Hükümleri ve detayları katında bulunan Allah tarafından gönderilen bir kitaptır.

2

(De ki): Bu kitap “Allah'tan başkasına ibâdet etmemeniz için indirildi. Şüphesiz ki ben, onun tarafından size (gönderilmiş) bir uyarıcı ve müjdeleyiciyim.

“Etraflı olarak açıkların ve her bakımdan muhkem olan bu âyetler, Allah'tan başkasına ibâdet etmemeniz için (indirildi)” Bu, mefulün lehtir.

Yani, (.....) demektir. Ya da, (.....) müfessiredir. Çünkü, “Âyetlerin detaylı anlatımı, tafsilatı” ifadesi içerisinde (.....) yani, “demek, söylemek” manası yer almaktadır. Sanki burada şöyle denilmektedir; “Dedi ki, buyurdu ki: “Allah'tan başkasına asla ibâdet etmeyin'veya'Allah, kendisinden başkasına ibâdet etmemenizi emretti” demektir. “Şüphesiz ki ben, onun tarafından size (gönderilmiş) bir uyarıcı ve müjdeleyiciyim.”

3

Ve Rabbinizden mağfiret dilemeniz, sonra da ona tevbe etmeniz için (indirildi) Eğer bu emrolunanları yaparsanız, Allah sizi, tayin edilmiş bir süreye kadar güzel bir şekilde yaşatır, fazlasını yapan herkese de iyiliğinin karşılığını verir. Eğer yüz çevirirseniz, hem sizin başınıza gelecek büyük bir günün azâbından korkarım.

“Ve Rabbinizden mağfiret dilemeniz” -Tevhit inancına dönmenizi ve mağfiret dilemenizi,- Ona tevbe etmeniz - Şirkten dönüp bağışlanmanızı istemenizi, bunun ardında da Ona itâat etmeye dönmenizi- için (emredildi).”

“Eğer bu emrolunanları yaparsanız, Allah sizi, tayin edilmiş bir süreye kadar güzel bir şekilde yaşatır.”

Bolluk içinde geniş ve huzurlu, memnun kalacağınız güzel bir hayatı ve bu dünyada uzunca yararlanabileceğiniz bir imkanı, ardı arkası kesilmeyecek olan nimetleri vererek belli bir süreye kadar sizi yaşatacaktır.

Yani öleceğiniz zamana kadar size iyi ve güzel imkanlar tanıyacaktır.

“Fazlasını yapan herkese de iyiliğinin karşılığını verir.” Amel bakımından bir üstünlüğü ve fazla bir çalışması, hizmeti olanlara da âhirette o fazlalıklarının karşılığı olan mükafatı kendilerine verecektir.

(.....) Eğer yüzçevirirseniz ben, sizin başınıza gelecek büyük bir günün azâbından korkarım.” Bu şiddetli gün kıyamet günüdür.

4

Dönüşünüz yalnız Allah'adır. O, herşeye kâdirdir.

“Dönüşünüz yalnız Allah'adır. O, herşeye kâdirdir.” Sizi yeniden diriltmeye de kâdirdir, sevabı da cezâyı da verecek Odur.

5

Bilesiniz ki, onlar peygamberden, (düşmanlıklarını) gizlemeleri için göğüslerini çevirirler (gönüllerinden geçeni gizlerler) İyi bilin ki, onlar elbiselerine büründükleri zaman dahi, Allah onların gizlediklerini de açığa çıkardıklarını da bilir. Çünkü o, kalplerin özünü bilendir.

“Bilesiniz ki, onlar peygamberden, (düşmanlıklarını) gizlemeleri için göğüslerini çevirirler (gönüllerinden geçeni gizlerler)”

Âyette geçen, (.....) kavli haktan uzaklaşırlar, ondan aynılırlar. Bilindiği gibi bir şeye yönelen kimse, o şeye doğru göğsüyle, yüzüyle dönüp yönelir. Nitekim bir şeyden dönüp uzaklaşan da, pndan göksünü ya da yüzünü ters istikamete doğru çevirir.

Yani ona sırtını döner. İşte bu ifade de bu manayadır.

(.....) Böylece Allah'tan peygambere kendisini göstermemesini, ondan gizli kalmasını, kendisini tanımamasını diler. Böylece Resûlullah olsun, ona îman edenler olsun, kendilerinin çevirmekte oldukları dolaplara, desiselere muttali olmamasını, öğrenmemesini, yaptıklarının gizli kalmasını isterler.

“İyi bilin ki, onlar elbiselerine büründükleri zaman dahi”

Yani tanınmamak için giysilerine sannıp bürünürler.

Yani örtünmeye başladıklarında bu yol ile saklı kalmalarını dilemektedirler. Çünkü Allah'ın kelâmını dinlemeyi istememektedirler. Tıpkı Hazret-i Nûh (aleyhisselâm)'ın dediği gibi. Hazret-i Nûh şöyle diyordu: “Beni dinlememek için parmaklarını kulaklarına tıkadılar ve görmemek için de elbiselerine hüründüler.” (Nûh, 7)

“Allah onların gizlediklerini de açığa çıkardıklarını da bilir.”

Yani onlar ister gizlensinler, ister açıkça hareket etsinler, Allah'ın ilminden hiçbir şey kaçmaz, her şey Onun bilgisi dahilindedir. Dolayısıyla bu kâfirlerin göğüslerini çevirip Resûlullahne sırt dönerek elbiselerine bürünüp gizlenmelerine, böyle bir yola başvurmalarına hiç gerek yoktur. Çünkü yüce Allah onları çok iyi bilir ve hepsine muttalidir. Onların elbiselerine bürünüp gizlenmelerinin ve nifak çıkarmalarının Allah kaında kendilerine hiçbir yaran yoktur.

Rivâyete göre bu âyet münâfıklar hakkında nâzil olmuştur. (.....) Çünkü O kalplerin özünü bilendir.” Orada nelerin saklı ve gizli tutulduğunu çok iyi bilir.

6

Yeryüzünde yürüyen her canlının rızkı, yalnızca Allah'ın üzerinedir. Allah o canlının durduğu yeri ve sonunda bırakılacağı mekânı bilir. Bunların hepsi açık bir kitapta (Levh-i Mahfûzda) dır.

“Allah o canimin duracakları yeri,” Yeryüzündeki yerlerini ve barınacakları yeri, meskeni de bilir, “sonunda bırakılacağı mekânı bilir.” Ya da henüz dünyaya gelmeden önce, karar kılmazdan evvel baba sulbünde kime âit olacak ve ana rahminde hangi anneye âit kılınacak ve kime âit olacağını da bilir.

Çünkü, “(Bunların) hepsi apaçık bir kitapta, (Levh-i Mahfûz'da) dır.”

Yani bütün canlılar ve rızıkları, yaşayacakları yerleri, sonra konulacak, tevdi olunacak yerleri, baba sulbünden tutun ana rahmine veya kime tevdi olunacağına dair hepsini bilir. Hepsini de Levh-i Mahfûz'da yazılmış ve tespit olunmuştur.

Yani bütün bunların anlatımı apaçık bir kitapta anlatılmıştır.

7

O, hanginizin amelinin daha güzel olacağı hususunda sizi imtihan etmek için, arşı su üzerinde iken, gökleri ve yeri altı günde yaratandır. Yemin ederim ki, (Rasûlûm!) “ölümden sonra muhakkak diriltileceksiniz” desen kâfir olanlar derhal “Bu açık bir büyüden başka bir şey değildir” derler.

“O, gökleri ve yeri -ve ikisi arasında var olan şeyleri- altı günde yaratandır.” Pazar gününden Cuma güne kadar olan altı günde. Bu, yüce Allah'tan yapılacak işlerde acele edilmemesi ve gerektiği gibi normal hareket edilmesi konusunda bir öğretimdir.

“Arşı su üzerinde iken,”

Yani gökler ve yer yaratılmazdan önce sudan başka varlık yoktu. Arş'ın altında sadece su bulunuyordu. Bundan anlıyoruz ki, gerek Arş olsun, gerekse su olsun her ikisi de gökler ve yer yaratılmazdan önce yaratılmışlardır. Bunun delili de bu ayettir. Rivâyete göre yüce Allah bunu yaratmaya yeşil bir yakutla başlamıştır. Yaratınca yüce Allah buna heybetle bakınca, bu yeşil yakut suya dönüşür. Bundan sonra rüzgârı yarattı. Suyu da rüzgâra dayalı olarak tuttu, sonra da Arş'ı suyun üzerine koydu. Arş'ın su üzerinde durmasında düşünebilen için en büyük bir ders ve ibret vardır.

“O, hanginizin amelinin daha güzel olacağı hususunda sizi imtihan etmek için,” Daha çok şükredecek?

Nitekim Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır: “Hanginiz aklını daha iyi kullanacak, hanginiz Allah'ın haramlarından daha çok sakınıp uzak duracak ve hanginiz Allah'a itaate daha çok koşacak? Kim Allah'a şükreder, itaate bulunursa Allah, onu ödüllendirir. Kim de küfreder ve emirlerine karşı çıkarsa, onu da cezâlarıdırır.” Dâvud İbn el-Mucber, Kitabu'l-Akl adlı eserinde, Haris de Müsnedinde rivâyet etmiştir.Bk. Haşiyetu'l-Keşşaf, 2/380

Burada böyle bir benzetme ile deneyenin denenişini gösterince, bu bakımdan, (.....) diye buyurmuştur.- “sizi imtihan etmek için.”

Yani göklerle yeri ve bu ikisi arasında yaratmış oldukları şeylerin tümünde sizi imtihan etmek içindir. Yoksa bu şeyleri kendisi için var etmiş değildir, boşuna var etmiş değildir.

Yani, tıpkı imtihana sokulup denenene kimseler gibi sizin ne yapacağınızı, neler işleyeceğinizi buna göre durumlarınızı değerlendirip denemek için yaratmıştır.

(.....) kelimesini (.....) olarak okumuşlardır. Bununla da Resûlüllah'ın bir büyücü olduğunu demek istiyorlar. (.....) Sahir: Yalancı olan ve aslı astan olmayan bâtil şeyler ileri süren kimse demektir.

8

Andolsun, eğer biz onlardan azâbı saydı bir süreye kadar ertelese, mutlaka “Onun gelmesini engelleyen nedir?” derler. Bilesiniz ki, kendilerine azap geldiği gün, bir daha onlardan uzaklaştırılacak değildir. Ve alay etmekte oldukları şey, onları çepeçevre kuşatacaktır.

(.....) kavli, bir süreye, bir müddete, bir zamana kadar gibi manalara gelir. (.....) ise malum, bilinen, belli olan gibi manalara geldiği gibi, oldukça az sayıda bir vakit, bir süre manasına da gelir.

Yani bilinen bir zamana veya süreye kadar, demektir.

“Onun gelmesini engelleyen nedir?” derler.”

İnmesinin önündeki engel nedir, Ona mani olan şey nedir? Bu tür bir soruyu sorup azâbın hemen bir an önce gelmesini istemeleri, ona inanmadıklarını, onu yalan söylediklerini sergilemek maksadıyla sordukları alay yollu bir soru şeklindedir.

“Bilesiniz ki, kendilerine azap geldiği gün, bir daha onlardan uzaklaştırılacak değildir.” Burada yer alan, (.....) kelimesi, (.....) kelimesiyle mensûb kılınmıştır.

Yani, “azap onlara geldiği gün, o azap onlardan geri çevrilecek değildir.”

“Ve alay etmekte oldukları şey, onları çepeçevre kuşatacaktır.” Hemen acele olarak meydana gelivermesini istedikleri o azap. Burada, (.....) kelimesi, yani “alay etmek istedikleri” ifadesi, esasen, (.....) kelimesi yerine gelmiş bir ifadedir. Çünkü müşrik ve kâfirlerin azâbı istemekte acelecilikleri aslında, alay manasında idi, bununla eğlenmek maksadını güdüyorlardı.

9

Eğer insana tarafımızdan bir rahmet ve nimet tattırır ve sonra da o nimeti ondan çekip alırsak, o hemen rahmetten umudunu keserek büyük bir nankör olur.

“Eğer insana tarafımızdan bir rahmet ve nimet tattırır” Burada, (.....) kelimesinin başında yer alan belirtme takısı, cins manasıdır.

Yani, Müslüman ve kafir bütün insanlara bir rahmet ya nimet tattırdığımız zaman, inanan kimse de derhal umutsuzluğa, kâfir olan da küfründe daha da ileri gitmeye kalkışır, anlamında bir mana içermektedir. Âyette yer alan, (.....) kelimesi, nimet, sıhhat, sağlık, emniyet, güven, servet, mal ve imkân gibi manalara gelir. (.....) kelimesindeki lam harfi, yemin anlamındadır.

“Ve sonra da o nimeti ondan çekip alırsak,”

Söz konusu nimeti ve varlığı ondan soyup alırsak, “o hemen rahmetten umudunu keserek” Bu ifade, yeminin cevâbidir.

Anlam olarak elinden alınmış ve yok olmuş olan o nimetin veya varlığın artık bir daha hiç geri gelmeyeceğine inanır ve büsbütün umutsuzluğa düşer. Hiç sabretmeksizin Allah'ın lütfundan kesin olarak ümidini kesmiştir, Allah'ın hükmüne ve kazasına asla rıza göstermez, karşı çıkıp isyan eder.

“Büyük bir nankör olur.” Allah'ın geçmişte kendisine verdiği nimetin böyle bir değişikliğe uğraması sebebiyle büyük bir nankörlüğün içine girer. Allah tarafından kendisine olan tüm iyilikleri büsbütün unutuvermiştir.

Eğer kendisine isabet eden bir sıkıntıdan sonra, bir nimet, bir genişlik tattırırsak, hemen der ki: “Kesinlikle benden kötülükler gitti, artık bir daha dönmeyecek.” Çünkü şükrü unutup, şımanır ve büyüklenir.

“Eğer kendisine isabet eden bir sıkıntıdan, sonra, bir nimet, bir genişlik tattırırsak,” içinde yaşadığı fakirlik ve yoksulluktan sonra bol nimet ve imkân verirse, tattırırsak, “hemen der ki: Kesinlikle benden kötülükler gitti, artık bir daha dönmeyecek.”

Yani hayatımı zehire dönüştüren ve beni üzen şeyler geçti, bundan böyle de gelmeyecek der.

(.....) “Çünkü şükrü unutup, şımarır” Artık kendini beğenmiştir, şirazeyi kaçırmış, dengeyi şaşırmıştır, “Ve büyüklenir.” Allah'ın kendisine verip tattırdığı nimet sebebiyle şımarır, Artık Rabbini hatırlamaz, insanlara karşı büyüklük taslar. Çünkü şımarıklık ve büyüklük taslaması ona şükretmeyi unutturmuştur.

Ancak şiddet ve sıkıntı sabredenler, güzel işler yapanlar böyle depdir. İşte onlar için bir mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır.

“Ancak sabredenler, güzel işler yapanlar böyle değüdir. İşte bu özelliktekiler için bir mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır.”

Müşrikler hep yeni yeni âyetler, mu'cizeler isteyip duruyorlardı. Ancak onların bu türden istekleri doğru yolu bulmak için değil, sırf inat yüzünden idi. Çünkü bunlar eğer gerçekten doğru yolu anyor olsalardı, irşatları yani doğru yolu bulmaları için gelen âyet ve mu'cizelerden bir tanesi de yeterdi. Ancak onlar hep inad ettiler. İşte onların bu isteklerinden bir ikisi de şöyleydi: “Ona gökten bir hazine inseydi ya veya onunla beraber bir melek gelseydi ya!” Çünkü müşrikler Kur'an'ı önemsemiyor, ona îman etmiyorlardı. Onu hep basite alıyorlardı. İşte bu bakımdan Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) efendimizin; “Onlar tarafından kabul görmeyen ve hep inkâr ettikleri âyetleri anlatması tebliğde bulunması sebebiyle gönlü daralıyor, ruhu sıkılıyor, göğsü sıkışıyordu. Çünkü Resûlullahne karşı alaylı alaylı gülüp onunla eğleniyorlardı. İşte bu bakımdan yüce Allah, risâlet görevini yerine getirmesi ve mesajı iletmesi için onu harekete geçiriyor, ona destek vererek heyecanını ve şevkini arttırmıyordu. Onların karşı çıloşlarına, alay edişlerine ve yeni yeni mu'cizeler istemesine bakmamasirii”, aldmş etmemesini, onları önemsememesini ve yolunaf tebliğine devam etmesini istiyor. İşte aşağıdaki âyet hu gerçeği aktanıyor. Rabbimiz şöyle buyuruyor:

Belki de sen, müşriklerin için ve, “Ona gökten bir hazine inseydi veya onunla beraber bir melek gelseydi ya!” demelerinden ötürü ruhun daralarak sana vahyedilen âyetlerin bir kısmının tebliğini terkeceksin, salon terketme! Fakat sen ancak bir uyarıcısın, Allah ise her şeyi gözetken vekildir.

“Belki de sen, müşriklerin gazâbını çekmemek için” Belki de sen, o vahyedilenleri onlara aktarmayı, onlar ret ederler, basite ve hafife alırlar korku ve endişesiyle onu onlara tebliğ etmeyi terkeceksin,

“Ve, 'Ona gökten bir hazine inseydi veya onunla beraber bir melek gelseydi ya!' “Bizim istediğimiz gibi harcayabilmemiz için kendisinden indirilmesini istediğimiz hazine, ona indirilmeli değil miydi veya onu tasdik etmemiz için bir melek onunla beraber gelmeli değil miydi? Neden dolayı istemediğimiz ve teklife bulunmadığımız şeyi indiriyor?”

(.....) Demelerinden doğabilecek korkudan ötürü ruhun daralarak sana vahyedilen âyetlerin bir kısmının tebliğini terkeceksin, sakın terketme!” vahyi, âyetleri onlara okuman sebebiyle ruhun sıkılacaktır, diye sakın onlara vahyi okumaktan geri durma! Bunu zorluk yaparak terketmeye kalkışma!

Burada görüldüğü gibi, (.....) buyurmuş ve fakat, (.....) buyurmamıştır. Bunun nedeni Resûlullahnde görülen bu sıkıntı devamlılık gösteren ve geçmeyecek olan bir sıkıntı olmayıp, geçici bir durum olduğunu ifade için, (.....) buyurmuştur. Çünkü Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) insanlar içerisinde gönlü en ferah olan, sürekli bunalım nedir bilmeyen bir zât idi.

“Fakat sen ancak bir uyarıcısın,”

Yani senin tek görevin yalnızca sana vahyedilen şey ile onları uyarman, tebliği ile sorumlu bulunduğunu onlara tebliğ etmendir. Yoksa senin bir başka görevin yoktur. Ya da onların cevaplarına ve aşağılamalarına karşı cevap vermen gerekmez, senin böyle bir görevin yoktur.

“Allah ise her şeyi gözetken vekildir.”

Onların ne söyledikleri kayda geçer ve Allah, onlara ne yapılması gerekecekse onu da onlara yapacaktır. O hâlde sen Allah'a dayanıp güven, işini Ona havale et. Kalbini oldukça ferah tutarak, için için bir sıkıntıya kapılmaksızın çok rahat bir şekilde ve geniş bir nefesle sana vahyedileni tebliğ et, senin görevin budur. Göğsünü ve gönlünü ferah tut, onların kibirlenmelerine, büyüklük taslamalarına kafanı takma ve üzülme! Onların seni küçük düşürmelerine, seninle alay etmelerine de aldırma, onları önemseme!

13

Yoksa müşrikler, “Kur’ân’ı Muhammed mi uydurdu?” diyorlar. Ey Resûlüm Muhammed! de ki: “Eğer iddianızda doğru ve samimi iseniz, siz de onun gibi uydurulmuş on sûre getirin ve Allah’tan başka çağırabildiklerinizi de yardıma çağırın!”

“Yoksa müşrikler, 'Kur’ân’ı Muhammed mi uydurdu?' diyorlar.” Âyetin başında bulunan, (.....) edatı munkatiadır.

Yani bu, (.....) takdirindedir (.....) kelimesindeki zamîr ise, (.....) kavline râcidir.

“Ey Resûlüm Muhammed! De ki: “Eğer iddianızda doğru ve samimi iseniz, siz de belâgat ve güzellikte onun gibi uydurulmuş on sûre getirin” Yüce Allah bu şekilde vahye karşı çıkıp da peygamberi yalanlayana önce ön"süre getirmelerini isteyerek meydan okudu. Daha sonra ise bir tek sûre Sürmelerini isteyerek meydan okudu. Meselâ yazışma konusunda uslardan ve güzel yazâbilen bir kimsenin arkadaşına; “Öyle ise sen de tıpkı benim yazdığım gibi on satır yaz da görelim” diye meydan okuyarak kendisinin yazı sanatında mahir olduğunu kanıtlaması gibi bir ifade tarzı. Eğer karşısındaki istenilen on satın yazamayacak durumda ise, bu defa, “Öyleyse sen on satın bırak da, benimkisi gibi bir tek satır olsun yaz da görelim” diyerek bunu tek satıra indirmesine benzer bir meydan okuyuş.

(.....) ise, yani, “güzellikte, akıcılıkta, üslup ve ifade tarzında böylece on sûre..” Burada, (.....) kelimesi, (.....) demektir.

Yani her bakımdan bu surelere tek tek denk olabilecek benzerlikte ve mümasalette... (.....) kelimesi, (.....) kavlinin sıfatıdır. Çünkü müşrikler: “Sen bu Kur’ân’ı kendi kafandan uydurdun, kendin böyle bir şey ortaya koydun, bu Allah katından değildir” diye ulu orta konuşup karşı çıkıyorlardı. Bunun için de şöyle buyurdu: “Öyleyse hazırlanın, mademki bunu ben kendiliğimden uydurmuşum, siz de aynen ve tıpkı bunun gibi güzellikte benzer bir kelim, sûre getirin. Çünkü sizler de benim gibi fasih konuşan Arap toplumundan olan kimselersiniz.

“Ve Allah’tan başka çağırabildiklerinizi de yardıma çağırın!” Böyle bir muarezeye, karşı çıkışa kimlerden destek ve yardım alacaksınız, yardım alın.

14

Eğer putlarınız size cevap veremiyorlarsa, ö hâlde o Kur’ân ancak Allah’ın ilmi ve izniyle Muhammed'e indirilmiştir. Allah’tan başka ilâh yoktur. O hâlde Müslüman oluyorsunuz değil mi?

“Eğer yardıma putlarınız size cevap veremiyorlarsa, o hâlde o Kur’ân ancak Allah’ın ilmi ve izniyle Muhammed'e indirilmiştir. İyi bilin ki Allah’tan başka ilâh yoktur.”

Yani yüce Allah, kendisinden başka hiçbir kimsenin bilemeyeceği mu'ciz bir nazımla, kullarından benzerini hiç kimsenin meydana getiremeyeceği bir güzellikte indirdi. Gayb âlemlerinden haber veren ve hiçbir kimsenin

bilmediği, bilemeyeceği bir nazım şekliyle indirdi. O hâlde bu gerçek karşısında şunu iyi bilin ki; “Allah, kendisinden başka ilâh olmayan tek ilahtır.” Onun birliğini, kendisinden başka ilâh olmadığını kabullenmek farzdır. Ona şerik yani ortak koşmak ise büyük bir zulümdür. Burada önce tekil ifade ile hitapta bulunmuş, bunun ardından da çoğul ifadeyle seslenmiştir.

Bu ifade ise, “de ki” kavlından sonra gelen, (.....) çoğul kavlidir. Çünkü bu çoğul ifade ya Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) efendimize bir saygı ifadesidir veya Resûlullah ile mü'minleredir. Çünkü onlar Resûlullah ile birlikte müşriklerle konuşuyorlardı. Ya da burada hitap müşrikleredir. (.....) kavlindeki zamîr de, (.....) kavline râcidir.

Yani mana şöyledir: “Allah'tan başka çağırdıklarınız, böyle bir şeyi meydana getiremeyeceklerinden ve bundan âciz kalacaklarından ötürü böyle bir meydan okuyuşa karşı size yardım etme konusunda cevap vermez ve gelmezlerse iyi bilin ki o Kur'ân ancak Allah'ın ilmi ve izniyle Muhammed'e indirilmiştir.” Kesin bir bilgiyle bilmelisiniz ki bu Allah'ın emriyle indirilmiştir.

“O hâlde Müslüman oluyorsunuz, değil mi?” Bu kesin hüccet ve kanıttan sonra İslam'a tabi olacak, inanacak mısınız? Eğer bu hitap ya da sesleniş Müslümanlara ise mana şöyledir: “O hâlde şu anda sahip olduğunuz kesin bilgide sebat edin, bildiğiniz gerçekler üzere devam edin ve bunun Allah tarafından indirildiğine ilişkin olarak yakın manasında bilginizi artırın! Tevhit üzere hayatınızı sürdürün.”

Ayrıca, (.....) kavli, “siz samimi, dürüst ve ihlas sâhibi iseniz” demektir.

15

Kim sadece dünya hayatını, servetini isterse, biz onlara dünyada istediklerinin karşılığını tastamam veririz. Onlar dünyada zarara uğratılmazlar.

(.....) Kim sadece dünya hayatını, servetini isterse, biz onlara dünyada istediklerinin karşılığını tastamam veririz. Onlar dünyada zarara uğratılmazlar. Onlara işlediklerinin ücretini, karşılığını, dünyada eksiltmeksizin tastamam olarak ulaştırırız. Bu da dünyada sağlık ve sıhhat içinde yaşamlarını sürdürmeleri, rızıkları gibi şeylerdir. Bu kimseler de ya kâfirler veya münâfıklardır.

16

İşte âhirette kendilerine sadece cehennem ateşi vardır. Dünyada tüm yaptıkları iyilikleri de boşa gitmiştir. Çünkü bütün yapıp ettikleri her şeyleri zaten batıdır.

“İşte âhirette kendilerine sadece cehennem ateşi vardır. Dünyada tüm yaptıkları iyilikleri de boşa gitmiştir.” Bütün yapıp ettikleri, işledikleri şeyler âhirette boşa gidecektir ya da işleri boşa çıkacaktır.

Yani onlar için bir sevap olmayacaktır. Çünkü bunlar yaptıkları veya işledikleriyle âhireti istememişlerdir. Bütün bunlarla dünyalık elde etmek ve dünya hayatını iyi geçirmek için işlemişleridir. Nitekim istedikleri de tümüyle kendilerine verilmiştir.

(.....) Çünkü bütün yapıp ettikleri her şeyleri zaten bâtıl/değersizdir.

Yani bizzat işledikleri şeylerin kendisi anlamsız, değersiz ve boş şeylerdir. Çünkü bunları yaparlarken sağlıklı ve doğru olan bir gaye için yapmamışlardır. Boş ve değersiz olan işlerin ya da amelin ise sevabı yoktur.

17

Öyleyse yapıp ettikleriyle peygambere uyan kimseler ile sadece dünya hayatını isteyenler bir ve eşit olabilirler mi? Bir şahit olarak Allah'tan gelen Kur'ân izler. Bundan önce de Mûsa'nın kitabı Tevrât bir rahmet ve önder olarak onu izlemektedir. İşte Allah'tan gelene ve peygamberine îman ederler. Zümrelerden hangisi onu inkâr ederse işte cehennem ateşi onun varacağı yerdir. Bundan senin şüphesi bulunmasın. Çünkü o, Rabbin tarafından gönderilen bir vahiydir. Fakat insanların çoğu, buna îman etmezler.

“Öyleyse yapıp ettikleriyle peygambere uyan kimseler ile sadece dünya hayatını isteyenler bir ve eşit olabilirler mi?”

Yani dünya hayatını isteyenler ile, Rabbi tarafından elinde bir beyyineye, bir kanıta sahip olan kimse hiç eşit olabilirler mi?

Yani onlar derece bakımından ötekisine yetişemezler, ona yaklaşılamazlar. Aralarında bir yakınlık, bir izleme olamaz. Kısaca her iki gurup arasında gayet açık bir fark ve durum vardır. Bu âyette burada kasdolunan kimseler, Yahûdîlerden olup da İslam dinini kabul eden Abdullah ibn Selâm ve benzeri başka zatlardır.

Burada, (.....) kavli, Allah tarafından bir delile, bir açıklamaya sahip olan, İslam dininin hak ve gerçek din olduğuna ilişkin olarak ellerinde kesin bir kanıta sahip olan kimseler, demektir. Bu da akla dayalı olan bir delildir.

“Bir şâhit olarak Allah'tan gelen Kur'ân izler.” Bu burhan ve delili da bir şâhit ya da tanık izler ki, bu tanık o şeyin doğru olduğuna şâhitlikte bulunur. Doğruluğu hakkında şâhitlik yapacak olan da Kur'ân'dır ve bu Kur'ân ise Allah tarafından indirilmedir. Ya da Kur'ân'dan bir tanıktır. Nitekim bu da az önce geçti.

“Bundan önce de Mûsa'nın kitabı Tevrât bir rahmet ve önder olarak onu izlemektedir.”

Kur'ân'dan önce de, Hazret-i Mûsa'nın kitabı olan Tevrât, dinde uyuları ve izlenen bir din kitabı, örnek alınacak bir hayat kitap, onlara göre bir değere ve öneme sahip olan büyük bir nimet olarak o burhanı, o delili izlemişti.

Burada geçen, (.....) kelimelerinin her ikisi de hâldirler.

“İşte bunlar Allah'tan gelene ve peygamberine îman ederler.”

Yani bir beyyine, bir delile üzerinde olanlar Kur'ân'a îman ederler.

(.....) Zümrelerden hangisi onu inkâr ederse işte cehennem ateşi onun varacağı yerdir.” Mekke halkından olsun ve Hazret-i Muhammed'e karşı örgütlenmek suretiyle harekete geçen guruplar olsun kim Kur'ân'ı inkâr ederse, onların varacağı yer ve gidecekleri mekân cehennem ateşi olacaktır.

“Bunda şüpheden olmasın.” Ya da vanlacak yerleri hakkında hiçbir kuşkuları olmasın.

“Çünkü o, senin Rabbin tarafından gönderilen bir vahiydir. Fakat insanların çoğu, buna îman etmezler.”

18

“Allah'a karşı yalan uydurandan daha zâlim kim olabilir? Onlar kıyamet gününde Rablerine arz edilecekler.” Sorgulama yerinde, mahşer alanında hapsedilip bekletilecekler ve amelleri, yaptıkları işler kendilerine gösterilecektir.

“Şâhitler de: İşte Rablerine karşı yalan uyduranlar bu kimselerdir'diyeceklerdir.”

Bunların aleyhinde melekler ve peygamberler tanıklıkta bulunacaklar ve “Allah çocuk edindi ve şeriki vardır” diye Allah adına yalan uyduran kimseler, işte bunlardır, diyecekleridir.

“Ki Allah'ın lâneti bizzat zalimler üzerinedir.” Allah adına yalan uyduranlara lânet olsun! (.....) kelimesi, tıpkı, “Ashâb” kelimesinin, “Sâhib” kelimesinin çoğulu olduğu gibi bu da, “Şahid” kelimesinin çoğuludur. Ya da, “Eşraf” kelimesinin, “Şerif” kelimesinin çoğulu olması gibi bu da, “Şehid” kelimesinin çoğuludur.

19

Onlar insanları Allah'ın yolundan alıkoyanlardır. Ve onu eğri göstermek isteyenlerdir. Âhireti inkâr edenlerde onlardır.

“Onlar insanları Allah'ın yolundan alıkoyanlardır” Halkın önüne yasaklar koyarak dinlerine ve dini hayatlarına engel olanlar, “Ve onu eğri göstermek isteyenlerdir. Âhireti inkâr edenlerde onlardır.” O din en sağlam ve

dürüst bir din olduğu hâlde onu çarpıtıp farklı bir şekilde gösterip sunanlar veya ona îman edenleri çeşitli desiselerle saptırarak dinden döndürenler, irtidat etmelerine sebep olan ve çalışanlar..

“Âhireti de inkâr edenlerde onlardır.” Bu kısımda geçen ikinci, (.....) zamîri, bu tür kimselerin âhireti inkâr ettiklerini, bu manadaki küfrünü tekit içindir ve bu özelliğin bunlara âit olduğunu bildirmek maksadıyladır.

20

Allahı dünyada âciz bırakacak değildir. Allah'tan başka dost ve velileri de yoktur. Onların azapları kat kat olacaktır. Çünkü onlar gerçekleri ne görebiliyorlar ne de kulak veriyorlar.

“Allahı dünyada âciz birakaçak değildir.” Buradaki, (.....) kavli, (.....) demektir.

Yani yüce Allah'ın kendilerini bu dünya hayatında cezâlarındırmak istemesi durumunda, bunu dilemesi hâlinde asla Onu âciz bırakacak değildir.

“Allah'tan başka dost ve velileri de yoktur.” Onlara sahip çıkabilecek, azaptan kurtarmak için yardım edebilecek, azâbı engelleyebilecek bir destekleyenleri, sahip çıkanları da olmayacaktır. Ancak yüce Allah onlara süre tanımayı diledi ve cezâlarındırılmalarını da âhret gününe erteledi. Bu da tanıklık edecek olanların sözleri çerçevesindedir:

“Onların azapları kat kat olacaktır.” Çünkü bunlar halkı Allah'ın dininden saptırıp uzaklaştırdılar. Kırâat imâmlarından İbn Kesîr ve İbn Âmir, (.....) kelimesini, (.....) olarak şeddeli okumuşlardır.

“Çünkü onlar gerçekleri ne görebiliyorlar ne de kulak veriyorlar.”

21

İşte onlar kendilerini ziyana uğrattılar. Uydurdukları da kendilerinden uzaklaşıp gitmişlerdir.

“İşte onlar kendilerini ziyana uğrattılar.” Çünkü bunlar Allah'a kulluğu ve ibâdeti bırakıp bir takım putlara ve putlaştırdıkları sistemlere kullukta bulunup, Allah'a kulluğun gerine bunu satın almışlardır.

“Uydurdukları da kendilerinden uzaklaşıp gitmişlerdir.” Satın aldıkları o ilâhları da kaybolup gitmiştir. Bu kaybolanlar ise, o sözde tanrıları, ilâhları ve şefâatçi diye takdim ettikleridir.

22

“Şüphesiz yok ki, âhirette zarara uğrayacak olanlar da bunlardır.”

“Şüphesiz yok ki, âhirette zarara uğrayacak olanlar da bunlardır.” Engel olmakla, barikatlar kurmakla, her yönden kuşatmakla... (.....) kelimesiyle ilgili olarak bir takım görüşler vardır. Bunlardan biri, başında bulunan (.....) harfi, önceki cümleyi ret içindir, onlara bir cevap niteliğindedir.

Yani; “durum hiç de onların ileri sürdükleri gibi değildir” demektir. (.....) kelimesi de mazi yani dili geçmiş zaman olup, “Kesebe” manasındadır. Faili ise muzmerdir. (.....) kavli nasb mahallinde gelmiştir. Mana şöyledir: “Onların sözleri, âhret gününde kendilerine sadece zarar kazandırdı.” İkinci bir görüş de, (.....) kavli iki kelimededen meydana gelmiş bir kelimedir. Her ikisinin birlikte, “gerçek şu ki, şüphesiz, kuşkuşuz” manalarına gelirler. Buradaki, (.....) edatı ise, (.....) kelimesinin faili olması itibariyle mahallen merfûdur.

Yani, “Onların kaybetmeleri bir hak, bir gerçek olmuştur, dönüş yoktur” demektir. Üçüncüsü de bunun manası, “Hiç şüphesiz, hiç şüphesiz” demektir.

23

İman edip iyi ve güzel işler yapan, Rablerine içten bağlanıp kullukta bulunanlar ise, işte bunlar cennetliklerdir. Onlar orada ebedî kalıcıdır.

“İman edip iyi ve güzel işler yapan, Rablerine içten bağlanıp kullukta bulunanlar ise” Ona kulluk ile tatmin olanlar, huşu ve tevazu içerisinde sadece kulluklarını Ona âit kılıp hasredenler ise, (.....) kelimesi, (.....) kelimesinden türemedir. Bu da, yumuşak ve rahat toprak, yer demektir.

“İşte bunlar cennetliklerdir. Onlar orada ebedî kalıcıdırlar.”

24

Bu iki zümrenin insanın, (mü’minler ile kafirlerin) durumu gören ve duyan kimseler gibidir. Bu ikisinin durumu hiç eşit olabilir mi? Hala bir ders çıkarmayacak mısınız?

“Bu ikisinin durumu hiç eşit olabilir mi?” Bir örnek olması bakımından hiç bir benzerlik olabilir mi? (.....) kelimesi temyiz olarak mensûbtur.

(.....) Hala bir ders çıkarmayacak mısınız?” Verilen bu örnekten kendilerine hala bir ders çıkarmayacaklar mı?

25

Andolsun ki biz Nûh'u da kavmine peygamber olarak gönderdik. O da kavmine demişti ki: “Ben sizin için apaçık bir uyarın olarak geldim.”

“Andolsun ki biz Nûh'u da kavmine peygamber olarak gönderdik. O da kavmine demişti ki: “Ben sizin için apaçık bir uyarın olarak geldim.” Burada geçen, (.....) aslında, (.....) takdirindedir. Mana şöyle olmaktadır:

“Biz onu, şu durumu da beraberinde bildirimek üzere gönderdik.”

Bu ise, (.....) kavlidir. Burada, elif harfi kesreli olarak, (.....) tarzındadır. Ancak başına bir cer edatı gelince bu elif harfi fetha harekeli olur.

Yani, (.....) olur ki âdeti, (.....) kavlinde fetha olması gibi olur. Mana ise kesreye göredir. Kırâat imâmlarından İbn Âmir, Nâfi, Âsım ve Hamza, burada bir kavi kelimesi yani, “dedi” ifadesini düşünerek kesre ile okumuşlardır.

26

“Allah'tan başkasına ibâdet ve kulluk etmeyin! Şüphesiz ben sizin için çok acıklı bir günün azâbından endişe ediyorum.”

“Allah'tan başkasına ibâdet ve kulluk etmeyin!” Bu cümle açıklayıcı manada olan müfessire cümlesi olup ya, (.....) kavline veya (.....) kavline râcidir.

“Şüphesiz ben sizin için çok acıklı bir günün azâbından endişe ediyorum.” Âyetin bu kısmında, gün manasında olan (.....) kelimesi, (.....) yani acıklı ifadesiyle nitelenmiş oldu. Bu, mecazî manada olan bir isnaddır. Çünkü o gün zaten acı verecek, cezâ çektirilecek gündür.

27

Kavminden önde gelen tanınmış kâfirler dediler ki: “Biz seni bizim gibi bir insan olarak görüyoruz, aramızdan sana uyduklarını gördüklerimiz, bizim aşağılık, basit düşünceli tabakamızdan olanlardan başkalan depdir. Kaldı ki sizin bize karşı bir üstünlüğünüzün olduğunu da görmüyoruz. Aksine biz, sizin söylediklerinizde yalancılardan olduğunuzu samyozuz.

“Kavminden önde gelen tanınmış kâfirler dediler ki:” Burada, (.....) kelimesiyle murad olunan kimseler, toplumundan önde gelen, o toplumun tanınmış kimseleridir. Çünkü bunlar toplumun gönlünde bir ürperti, heybet ve korku oluştuyorlardı. Bulundukları meclislerde ise orada bir ağırlık, bir baskı hissettirirleri toplum üzerinde bir baskı havası sağarlardı, görkemleri vardı. Ya da bunlar, halk tarafından aklı başında ve isabetli karar sâhibi kimseler olarak bilinmeleri sebebiyle halkın gözünü bu manada dolduruyorlardı. “Biz seni peygamber değil, sadece bizim gibi bir insan olarak görüyoruz,” Böyle söylemekle, peygamber olarak gelenin ya bir kral veya bir melek olması gerekirdi. Sıradan birinin olmaması icabederdi, demek istiyorlardı.

“Aramızdan sana uyduklarını gördüklerimiz, bizim aşağılık, basit düşünceli tabakamızdan olanlardan başkalan değildir.”

Burada geçen, (.....) kavli, (.....) kelimesinin çoğuludur ve “bizim aşağılık kimselerimiz, alt tabakamızdan olan kimseler” gibi manalara gelir. Kırâat imâmlarından Ebû Artır, (.....) kelimesini, hemze harfiyle, (.....) olarak okumuştur. Diğer imâmlar ise âyetinde görüldüğü gibi okumuşlardır. Yine âyetinde geçen, (.....) kelimesini de hemzesiz olarak Ebû Amr, (.....) tarzında okumuştur.

Yani, “Bu gibileri daha ilerisi ne olacak düşünmeden hemen ilk başta sana tabi oluyorlar, ya da daha baştan düşüncelerini açıklıyorlar, gibi bir mana taşır.

Bu kelime, (.....) kökünden alınmadır. Bu ise, ortaya çıkmak, meydana çıkmaz manasınadır. Ya da bu kelime, (.....) fiilinden alınmadır. Bir şeyi ilk önce yapmak demektir. Bu (.....) kelimesinin mensûb olması ise zarf olması sebebiyledir. Bunun aslı şöyledir: “Onların düşüncelerinin, kararlarının ortaya çıktığı an.” Ya da, “Düşüncelerin ilki...” Bu hazfedildiğinden, bunun yerine muzâfun iley geçmiş bulunmaktadır. Bununla şunu demek istediler: “O kimselerin sana tabi olmaları, kendilerinin bu işin ilerisini ve geleceğini hiç düşünmeden hemen teklif edileni kabul edivermeleridir. Eğer düşünselerdi zaten sana uymazlardı.” Bir de bunların, inanan kimseleri aşağılamaları, basit görmeleri, sırf fakir ve yoksul olmaları ve bir de dünyalık bakımından onlardan geride bulunmaları sebebiyledir. Çünkü bunlar câhil, bilgisiz kimselerdir. Bunlar dünya hayatının şu görünen hâlinde başka bir şeyi görmekten başka bir şey bilmezler. Bunlara göre değerli ve soylu insan, varlıklı, makam ve mevkii bulunan kimse demektir. Nitekim güya Müslüman olduklarını ileri süren bir çok kimseler de böyle inanıyor ve böyle hareket ediyorlar. Hatta insanlara değer verirlerken veya onları basit kabul ederlerken hep bu ölçülere göre hareket ediyorlar. Hatta bunlardan öyleleri de vardır ki, bu dünya sarhoşluğu akıllarını başlarından aldığından şöyle inanmaktadırlar: “Dünya hayatında ilerlemenin kimseyi Allah'a yaklaştırmayacağını, belki de sizi bu hâlinizle Allah'tan uzaklaştıracığını, onu yükseltmek değil belki de alçaltacağım hiç mi hiç düşünmüyorlar, akıllarına bile getirmiyorlar.”

“Kaldı ki sizin bize karşı bir üstünlüğünüzün olduğunu da görmüyoruz.” Mal varlığı ve düşünce, görüş bakımından.. Bu söyledikleriyle Hazret-i Nûh ve ona îman edenleri kastediyorlardı.

“Aksine biz, sizin söylediklerinizde yalancılardan olduğunuzu sanıyoruz.”

Yani daveti konusunda Nûh'u, ona uyma ve onu tasdik etme konusunda da tabilerini yalancı kimselerden olduklarını sanıyoruz.

Yani sizler davet ve icabet konusunda aranızda ittifak edip anlaştınız. Çünkü bu, riyâsete, baş olmaya giden bir sebep ve bir yoldur.

28

Nûh onlara dedi ki: “Ey kavmim! Şayet ben Rabbim tarafından apaçık bir kanıtı dayanıyorsam ve Rabbim katından bana bir rahmet vermiş ise, işin bu yönü size gizli tutulmuşsa buna ne diyeceksiniz? Siz buna karşı olduğunuz hâlde, size bunu zorla mı kabul ettireceğiz?

“Nûh onlara dedi ki: “Ey kavmim! Şayet ben Rabbim tarafından apaçık bir kanıtı dayanıyorsam ve Rabbim katından bana bir rahmet vermiş ise, işin bu yönü size körleşmişseniz.

Burada geçen, (.....) kelimesi, (.....) olarak da okunmuş ve kelime bu durumda (.....) manasında gizli kalmak, haberi olmamak, görünmemek ve kaybolmak demektir. Nitekim yazma olan asıl nüshada da böyle geçmektedir. Bu okuyuş tarzı da Kırâat imâmlarından Nâfi, İbn Kesîr, İbni Amir, Ebû Amr, Âsım, Şube, Ya'kûb ve Ebû Cafer'in tilâvet şeklidir. Ancak Hamza, Ali Kisâî ve Hafs tarafından ise, âyetinde görüldüğü gibi, (.....) olarak okunmuştur bu da, (.....) manasında yine gizlemek, saklamak gibi manalara gelmektedir.

Yani bu şu demektir: “Delil, burhan ve delil size gizli kaldı ve bu sebepten ötürü de siz doğruyu bulamadınız öyle mi?

Yani âdeta çölde yolunu şaşırp kalan, bir kılavuzları da olmayan delilsiz şaşkınlar gibi olmuşsanız” Esasen hüccet yani kesin delil aslı da hem uzağı görmek yani basiret sâhibi olmak ve hem de onu göstermek manasında iken burada, körlük olarak gösterilmiştir. Çünkü kör olan kimse ne kendisi doğruyu bulabilir, ne de başkalanna doğru yolu gösterebilir. İşte elinde delil bulunmasına rağmen bunlardan gerektiği gibi yararlanmayan inkârcıların durumu böyle anlatılmıştır.- söyleyin bakalım buna ne diyeceksiniz?”

“Siz buna karşı olduğunuz hâlde, size bunu zorla mı kabul ettireceğiz?” Çünkü siz bunu istemiyorsunuz. Burada, (.....) kavlinde, (.....) harfinin getirilmesi, (.....) harfini çoğul bakımından tamamlamak içindir. Ebû Amr ise bu kelimeyi mim harfinin sükunu ile, (.....) olarak okumuştur. Bu ise, mim harfinin sanki harekeli-harekesiz arası belli-belirsiz olarak okunması sebebiyledir. Dolayısıyla Râvinin bu harfi sakın olarak sanmasıdır. Bu ise bir yanlış demektir. Çünkü i'rab harekesi, şiir zarureti olmadan atılamaz, çünkü câiz değildir.

29

Ey kavmim! Allah'ın emirlerini bildirmeye karşılık bir mal ve istemiyorum. Benim mükafatım yalnızca Allah'tandır. Ben, îman edenleri kovacak değilim. Çünkü onlar îmanları gereği yeniden dirilmekle Rablerine kavuşacaklardır. Fakat ben sizi, câhil ve bilgisiz bir toplum olarak görüyorum.

“Ey kavmim! Allah'ın emirlerini bildirmeye karşılık bir mal ve istemiyorum.” Çünkü bu, delalet bakımından (.....) kavlinin doğal sonucudur.

“Benim bundan beklediğim mükafatım yalnızca Allah'tandır.” Kırâat imâmlarından Medine, Şam okulu mensuplarıyla Ebû Amr ve Hafs, (.....) olarak okumuşlardır.

“Ben îman edenleri kovacak değilim.” Hazret-i Nûh'un kendileriyle beraber hareket ederek, zayıf ve kimsesiz mü'minleri yanından kovma isteklerine bu bir cevap olmaktadır.

“Çünkü onlar Rablerine kavuşacaklardır.”

Onları yanımdan kovmam hâlinde yarın âhirette Allah katında benden şikayetçi olurlar.

(.....) Fakat ben sizi câhil ve bilgisiz bir toplum olarak görüyorum.” Siz inananları basit ve câhil kimseler olarak görüyor ve onları, reziller, ayak takınılan, aşağılık basit insanlar olarak değerlendirip çağmıyorlar. Ya da sizlerin, Rabbinize kavuşmanızı bilmezlikten geliyorlar, kabul etmiyorlar. Ya da o basit gördükleriniz sizden daha hayırlı kimselerdir.

30

“Ey kavmim! Ben onları kovarsam, beni Allah'ın azâbından kim kurtaracak? Hiç düşünmüyor musunuz?”

“Ey kavmim! Ben onları kovarsam, beni Allah'ın azâbından kim kurtaracak? Hiç düşünmüyor musunuz?” Öğüt almıyor musunuz?

31

Ben size, “Allah'ın hazineleri benim elimdedir” demiyorum. “Ben gaybı da bilirim” demediğim gibi, “Ben bir meleğim de” demiyorum. Sizin gözlerinizde aşağılık kimseler olarak gördüklerinize ben, “Allah onlara asla bir hayır vermeyecektir” diye bir şey söyleyemem. “Aksine onların gönlünde var olanı Allah çok daha iyi bilir. Onları kovduğum taktirde ben kesinlikle zalimlerden olurdum.”

“Ben size, “Allah'ın hazineleri benim elimdedir” demiyorum.” Ben size karşı bir zenginlik ve üstünlük iddiasıyla ortaya çıkmıyorum ki, söz ve davranışlarınızla benim üstünlüğümü kabul etmeyip inkâr edesiniz ve bana karşı: “Kaldı ki sizin bize söylediklerinizde yalancılardan olduğunuzu sanıyoruz.” (Hûd,27) diyerek böyle bir iddia ile karşı çıkasınız. “Ben gaybı da bilirim” demediğim gibi,” bu yoldan bana tabi olanların içlerinden neler geçtiğini bilebileyim, gönüllerindekini okuyayım. Çünkü gaybı bilemem. Bu ifade, (.....) üzerine ma'tûf bulunmaktadır.

Yani: “Ben size, Allah'ın hazineleri benim elimdedir demediğim gibi, ve yine ben gaybı biliyorum de demiyorum” demektir.

(.....) Ben bir meleğim de” demiyorum.” Böyle bir iddiam yok ki siz de bana: “Sen de ancak bizim gibi bir insansın.” (Şuara,154) diyesiniz.

“Sizin gözlerinizde aşağılık kimseler olarak gördüklerinize -sırf yoksullukları yüzünden aşağılık kimseler diye haklarında hüküm verdiğiniz mü’min kimselere- ben, “Allah onlara -sırf bunlar tarafından aşağılanıyorlar diye dünya ve âhirette o mü’minlere- asla bir hayır ve iyilik vermeyecektir” diye bir şey söyleyemem.”

Yani size bir yardım olsun, isteğiniz doğrultusunda hareket edilmiş olsun diye böyle bir şey diyemem. Sizin onlar hakkında düşündüğünüz gibi ben sizin seviyenize düşerek böyle bir şey söyleyemem.

“Aksine onların gönlünde var olanı Allah çok daha iyi bilir.” Onların inançlarındaki sadakat ve samimiyeti Allah daha iyi bilir. Bana gelince, ben sadece onların bana açık olarak söylediklerine ve açık şekildeki kabullerine bakanın. Ben onların içlerini, gizli sırlarını bilemem, buna muttali olamam.

“Eğer bu gibi şeyleri demiş olsaydım kesinlikle zalimlerden olurum.” Şayet bu dediklerinizden bir şey demiş olsaydım ben de zalimlerden olurum.

Âyette geçen, (.....) yani İzdira kelimesi, birini kötülemek, birinin kabahat ve kusurunu bulmak, kınamak gibi manalara gelir. Kelime İftial babındandır. Kelimenin aslı, (.....) olup, “T” harfi dal harfine dönüştürülmüştür.

32

Dediler ki: “Ey Nûh! Önümüze bir çok deliller sererek bize karşı çok ileri gittin. Eğer söylediklerinde samimi olan kimselerden isen, bizi kendisiyle tehdit edip durduğun şu azâbı bize getir!”

“Dediler ki: Ey Nûh! Önümüze bir çok deliller sererek bize karşı çok ileri gittin. Eğer söylediklerinde samimi olan kimselerden isen, bizi kendisiyle tehdit edip durduğun şu azâbı bize getir!”

Yani siz ondan kaçıp kurtulmayacaksınız, buna güç yetiremeyeceksiniz.

33

Nûh onlara dedi ki: “Ve siz Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz.”

“Nûh onlara dedi ki: “Ve siz Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz.”

Yani azâbı getirip getirmemek benim elimde olan bir şey değildir.

O, kendisini inkâr edip hükümlerine karşı çıktığınız Allah'ın elindedir.- “Ve siz Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz, bu bakımdan da azaptan da kurtulamayacaksınız.”

Yani siz Ondan kaçıp kurtulamayacaksınız, buna güç yetiremeyeceksiniz.

34

Eğer Allah sizi azdırmak muradetmiş ise, benim öpdüm size yarar sağlamaz. Çünkü O sizin Rabbinizdir. Ona döndürüleceksiniz.”

“Eğer Allah sizi azdırmak muradetmiş ise -İşte bu cümle, şart üzerine şartın geldiği bir cümledir. Bilindiği üzere, hüküm bakımından ikincisi birinciye takdim olunur.

Yani bu cümle: “Eğer Allah sizi azdınp saptırmak muradederse, ben size öğüt vermek istesem de öğüdüm size yarar sağlamaz” takdirindedir. İşte âyetin bu kısmı, ma'siyet işlemeyi isteme ya da dileme konusunda bizim lehimizde apaçık bir delildir. Benim öpdüm size yarar sağlamaz.” Bu ifade aslında sakınılması gereken bir nokta konusunda uyanda bulunmayı ve aynı zamanda izlenmesi gereken doğru yolu göstermektedir.

Kırâat imâmılarından Nâfi ve Ebû Amr, bundan önceki âyetlerde geçen, (.....) kavlini (.....) kavlini de, ve burada geçen, (.....) kavlini de, olarak okumuşlardır. “O sizin Rabbinizdir.” Bu itibarla O neyi muradetmiş ise,

hükmü gereği O, sizin üzerinizde tasarrufta bulunur. “Ona döndürüleceksiniz.” O da sizi işlediğiniz amellerinize göre cezâlandır.

35

Ey Resûlüm! Yoksa “Bunu uydurdu” diyorlar? De ki: “Eğer onu uydurmuş isem, günahım bana âittir. Fakat ben sizin işlediğiniz günahıtan uzağım.”

“Ey Resûlüm! Yoksa “Bunu uydurdu” diyorlar?”

Buradaki, (.....) edatı esasen, (.....) takdirindedir.

“De ki: Eğer onu ben uydurmuş isem, günahım bana âittir.”

Yani bunu, benim kendiliğimden uydurduğum doğru ise, dolayısıyla bundan ötürü oluşacak suçumun cezâsı da bana âittir.

Yani benim iftiramın, uydurmamın cezâsı demektir. Bir kimse herhangi bir suç ya da günah işlediğinde onun için, (.....) denir yani adam suç işledi, demektir.

“Fakat bu işlediğiniz günahıtan uzağım.” Sizin uydurup bana isnat ettiğiniz suçtan, uydurduğunuz iftiradan ben uzağım. Sizin düşmanlığınıza, yüz çevirmenize herhangi bir sebep de yoktur.

36

Nûh'a şöyle vahyolundu: “kavminden sana asla kimse inanmayacak. Ancak daha önce îman edenler hariç. Öyle ise onların işledikleri şeyler sebebiyle sakm üzülme.”

“Nûh'a şöyle vahyolundu: “kavminden sana asla kimse inanmayacak. Ancak daha önce îman edenler hariç.”

Nûh'un kavminin îman etmelerinden tümüyle umudunu kestiğini bildiren bir ifade. Halbuki o bunu beklemiyordu. Burada, îman etme bakımından yeniden inanma hükmünün olabileceğinin delilini görmekteyiz. Sanki şöyle denilir gibidir: “Şüphesiz îman eden kimse, şimdi de îman eder.” İşte buna göre Kur'ân'a îman etme hususunda zikredilen ziyadelik meydana çıkıyor.

“Öyle ise onların işledikleri şeyler sebebiyle sakm üzülme.”

Yani elinden bir şey gelemeyen güçsüz ve her şeye boyun eğen kimsenin üzüldüğü gibi sakın üzülmeysin. İbtias kelimesi, “Bu's” kelimesinden türeyen ve iftial babından olan bir kelimedir. Bu ise, hüzn, üzüntü, fakirlik, yoksulluk gibi manalara gelir. Bu durumda mana şöyledir: “Seni yalanlama ve sana eziyet verme konusunda onların sana yaptıklarına sakın üzülme. Çünkü senin düşmanların olan o kimselerden artık intikam alma vakti ve zamanı gelip çatmıştır.

37

Gözlerimiz önünde, vahyettiğimiz emir doğrultusunda gemiyi yap. Ve zulmedenler hakkında bana (bir şey) söyleme. Onlar kesin boğulacaklardır.

“Gözlerimiz önünde” Bu ifade hâl yerinde gelmiştir.

Yani, onu korumamız altında yap. Bunun asıl manası da şöyledir: “Bizim gözetim ve denetimimizde, gözlerimiz önünde inşa et” demektir. Sanki Hazret-i Nûh ile birlikte Allah adına bir takım gözler var da, o gemiyi yaparken, herhangi bir yanlışında onun hatasını düzeltecek imiş gibi, sağlıklı olarak yaptırır, -ve vahyettiğimiz- Biz sana vahyedeceğiz ve onu nasıl yapman gerekecekse onu ilham yoluyla sana öğreteceğiz.

İbn Abbâs'tan rivâyete göre Hazret-i Nûh gemiyi nasıl inşa edeceğini bilmiyordu. Allah kendisine, onu tıpkı kulun göksüne benzer bir şekilde inşa etmesini bildirip öğretti.- emir doğrultusunda gemiyi yap.”

“Ve zulmedenler hakkında bana (bir şey) söyleme.” Kavminin durumu ile ilgili olarak bana dua etme, beni çağırma, onlara şefaatçi ve aracı olmayı isteyerek kendilerinden azâbın kaldırılmasını isteme!

“Onlar kesin olarak boğulacaklardır.” Onlar için kesin boğulma karan çıkmıştır, bu hüküm onlar için gerçekleşmiştir. Artık bunun üzerinden kalem geçmiş, bundan böyle o yazının kalkmasına bir yol ve çare yoktur.

38

Böylece Nûh gemiyi yapmaya başladı. Kavminin önde gelenleri ona her uğradıklarında, onunla alay edip eğleniyorlardı. Dedi ki: “Eğer siz şimdi bizimle alay ediyorsanız, sizin bugün bizimle alay ettiğiniz gibi gün gelecek biz de aynen öyle sizinle alay edeceğiz.”

“Böylece Nûh gemiyi yapmaya başladı. Kavminin önde gelenleri ona her uğradıklarında, onunla alay edip eğleniyorlardı.” Gemi yapma işini devam ettirirken. Çünkü Hazret-i Nûh, gemiyi yapmaya başladığı yer, üzerinde geminin yüzeceği suyun ya da denizin bulunduğu yer arasında oldukça uzak bir mesafe bulunuyordu. Karada gemi hareket etmeyeceğine göre, kavmi bunu ileri sürerek onunla eğlenip gülüyorlardı ve: “Ey Nûh, sen daha önce peygamber idin, şimdi de marangoz mu oldun?

(.....) “Nûh, dedi ki: “Eğer siz şimdi bizimle alay ediyorsanız, sizin bugün -gemi yapmamız sebebiyle onu görüp- bizimle alay ettiğiniz gibi gün gelecek -helâk olmanız sırasında- biz de aynen öyle sizinle alay edeceğiz.”

Rivâyete göre Hazret-i Nûh (aleyhisselâm) gemiyi, gemi yapımında kullanılan bir tür ağaçtan iki yılda yapıp bitirmiştir. Uzunluğu yani boyu 300 zira yani 228 m. veya 1200 zira yani 912 m imiş. Genişliği yani eni ise 50 zira yani 38 m veya 600 zira yani 456 m imiş. Yüksekliği de 30 zira yani 22.8 m imiş. Gemiye de üç katlı olarak inşa etmiş. Alt katında vahşi canlılar, yırtıcı ve benzeri diğer hayvanlar, canlılar bulunuyordu. Orta katta ise canlılar, hayvanlar yer alıyordu. Hazret-i Nûh ve beraberinde olup da îman edenler ise, ihtiyaç duydukları şeylerle birlikte üst katta yer almışlardı. Beraberlerinde Hazret-i Âdem (aleyhisselâm)’in cesedini de almışlardı. Onti kâdirîlar ile erkekler arasına bir barikat, bir engel gibi yapmışlardı.

39

Pek yakında sizin de öğreneceğiniz gibi bu dünyada alçaltıcı azâbm kime geleceğini âhirette de ebedî azâbm ve ateşin içine kimin atılacağı görceksiniz.

“Pek yakında sizin de öğreneceğiniz gibi bu dünyada alçaltıcı azâbm kime geleceğini âhirette de ebedî azâbm ve ateşin içine kimin atılacağı görceksiniz.”

Burada geçen, (.....) kavli, (.....) kavliyle mahallen mensûbtur.

Yani bu, (.....) takdirindedir.

Burada (.....) kavlinde geçen zamîrle kastedilenler, Hazret-i

Nûh'a îman etmeyenlerdir. Azaptan kasıt ise, dünyadaki azaptır. Bu da boğulmalarıdır. (.....) kavli iner, vb. gibi manalara gelmektedir.

(.....) kavlinden kasıt da âhiret azâbı demektir.

40

Nihayet helâk emrimiz gelip de sular kaynayıp yükselmeye başladığında Biz Nûh'a dedik ki: “Her çeşit canlıdan birer çift olmak üzere haklarında karar kesinleşmiş olanlar dışında ailenle birlikte îman edenleri de gemiye yükle!” Zaten onunla beraber îman edenlerin sayıları oldukça az idi.

“Nihayet helâk -azap- emrimiz gelip de sular kaynayıp yükselmeye başladığında Biz Nûh'a dedik ki:” Burada önce (.....) edatı üzerinde duralım. Bu edattan sonra cümle başlar, şart ve cevaptan oluşan cümlenin başına gelir. Bu da, (.....) kavlinin gayesidir.

Yani “O gemiyi yapmaya başladı, nihayet denilen süre gelip çattı” demektir. İkisi arasında yer alan cümle ise, (.....) kavlinen hâldir.

Yani: “Kavminden ileri gelenler ona her uğradıklarında, kendisiyle alay edip dururlarken Nûh gemiyi yapmaya devam ediyordu. (.....) kavlinin cevabı da, (.....) kavlidir.

Âyette geçen, (.....) yani “dedi ki” kavli, bir soru soranın sorusuna takdiren söylenen yeni bir cümledir. Yahut da, (.....) yani “dedi ki” kavli, (.....) kavlinin cevâbıdır ve (.....) kavlinen bedeldir. Yahut da, (.....) kavlinin sıfatıdır. Âyette geçen, (.....) yani, “Tennur ya da sular kaynayıp yükselmeye başladığında” kavli, azâbm ve helâk olayının çok şiddetli olduğunu, çok zor bir durum olduğunu kinayeli bir anlatımla ifade edilmesidir. Bir tefsire göre de, “Sular yemek tandırından” taşmaya başlayınca diye değerlendirmişlerdir. Bu tandır, Hazret-i Havva annemize âit taştan olan bir tandır idi. Ondan ta Hazret-i Nûh'a kadar gelmiştir.

Bir tefsire göre de, (.....) kelimesinden kasıt bütün yeryüzü demektir.

“Her çeşit canlıdan birer çift olmak üzere haklarında karar kesinleşmiş olanlar dışında ailenle birlikte îman edenleri de gemiye yükle!”

Yani aileni ve ayrıca sana inananları da gemiye yükle. Âyetin bu kısmı da, (.....) üzerine atfedilmiştir. Ancak ailesinden istisna edilen ve dışta tutulan, (.....) yani, “haklarında karar kesinleşmiş olanlar” cümlesinden kasıt, cehennemlik olanlar demektir. Onlar üzerinde bu hükmün kesinleşmiş olması, ancak Allah tarafından bunların kesin olarak kâfirliği tercih edeceklerini bilmesi takdirine ve irâdesine göredir. Çünkü yüce Allah, kullarının yaratıcı olarak haşa onları murad ettiğinin aksine bir şeye maruz bırakman münezzehdir, yücedir.

“Zaten onunla beraber îman edenlerin sayıları oldukça az idi.” Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’in buyurduğuna göre; “Hazret-i Nûh'a îman etmiş olanların sayısı sekiz idi. Hazret-i Nûh'un kendisi, ailesi ve üç oğlu, bir de bunların eşleri idiler.” İbn Hacer diyor ki, “Ben bu hadise merfû' olarak rastlamadım. Ancak Taberi, Katâde'ye dayanan bir isnad ile rivâyet ediyor. Haşiyetu'l-Keşşaf; 2/393

Yine bir rivâyete göre de, bunların sayıları beşi erkek ve beşi de kadın olmak üzere on tane idiler. Yine farklı bir rivâyete göre de, bunların sayıları kadın ve erkek olarak 72 kişi idiler. Bir de Hazret-i Nûh'un Sam, Ham ve Yafes adındaki çocukları ile, bunların hanımları idiler. Toplam sayıları buna göre, 78 idi. Bunların yansı erkek ve yansı da kadın idi.

41

Nûh dedi ki: “Gemiye binin! O geminin hareket edip yüzmesi de, durması da Allah'ın adıyladır. Şüphesiz benim Rabbim çok bağışlayan ve pek merhamet edendir.

“Nûh dedi ki: “Gemiye binin! O geminin hareket edip yüzmesi de, durması da Allah'ın adıyladır.”

Burada, (.....) kavli vav harfinden hâl olarak, (.....) kavline bitişiktir, ona bağlıdır.

Yani, “O gemiye Allah'ın ismini anarak, Bismillah diyerek binin” ya da, “Onun hareket edeceği ve duracağı zamanlarda Bismillah diyerek...”

Bunun böyle olması ya, (.....) ve (.....) kelimelerinin vakit ve zaman manasına gelmeleri sebebiyledir veya her ikisinin de, (.....) ve (.....) gibi mastar olmalarıdır. Böylece kendilerine muzaf olan vakit hazfedilmiştir. Tıpkı “Hufukunnecm” kavli gibi. Ki bu zıt manalı kelimelerdendir yani “Huftuk” kelimesi yıldızın doğuşu veya batışı gibi her iki manayı da içermektedir.

Ayrıca, (.....) kavlinin başlı başına bir cümle olması da câizdir. Bu durumda makabline taallûku da gerekmez. Mübteda ve haberden oluşan bir cümledir.

Yani Hazret-i Nûh (aleyhisselâm) önce onlara gemiye binmelerini emretti. Sonra da onlara şu bilgiyi verdi; Bu geminin harekete geçmesi de, durması da Allah'ın adının anılmasıyla. Gemiye harekete geçirmek istediği

zaman, “Bismillah” derdi, gemi hemen harekete geçirdi. Durdurmak istediği zaman da, yine “Bismillah” derdi. Gemi hemen duruverirdi.

Kırâat imâmılarından Hamza, Ali ve Hafs, (.....) kelimesini mim harfinin fethası ve Ra harfinin de kesresiyle Cera kökünden okumuşlardır. Bu manasıyla ya mastar olarak veya vakit anlamında değerlendirmişlerdir. “Şüphesiz benim Rabbim çok bağışlayan ve pek merhamet edendir.” Çünkü onları kurtarmıştır.

42

Gemi, dağlar gibi dalgalar arasında onları götürüyordu. Nûh, gemiden uzakta bulunan oğluna: “Oğulcuğum! Gel, sen de bizimle birlikte gemiye bin, gemi dışında kalan kâfirlerden olma!

“Gemi, -onlar içinde oldukları hâlde - dağlar gibi dalgalar arasında -burada konu edilen dalgalar, tufanın oluşturduğu dalgalar demektir. Nasıl ki, “Temr” kelimesi, (.....) kelimesinin çoğulu ise, tıpkı bunun gibi, (.....) kelimesi de, (.....) kelimesinin çoğuludur. Dalga: şiddetli bir rüzgann esmesi sonuou suyun harekete geçerek yükselmesi olayıdır. Her bir dalga âdeta bir dağa benzetilmiştir ki, şiddetli fırtına yüzünden dalgaların aralıksız ve üst üste yığılarak yükselmelerinden dağ görünümünde olmaları sebebiyle dağlara benzetilmiştir.- onları - alıp- götürüyordu.”

(.....) kavli, (.....) kavlinin delalet ettiği mahzûf bir kelimeye muttasıl, bağlıdır. Sanki şöyle denilir gibidir: “O gemiye, Bismillah, diyerek bindiler ve gemi de onlar içinde olduğu hâlde onları alıp götürüyordu.”

“Nûh, gemiden

-hem kendisinden ve hem gemiden- uzakta bulunan -Kenan veya Yam adındaki- oğluna:-Cumhûr’a göre bu, Hazret-i Nûh’un sulbünden olan öz oğludur. Bir rivâyete göre de bu, hanımının oğludur.

Burada geçen, (.....) kelimesi, “Mef’il” ölçüsünde, (.....) ondan uzaklaştı, uzakta kaldı, ayrıldı gibi manalara gelir ya da, “Babasının dininde ayrı ve uzak idi, demektir.- “Oğulcuğum! Gel -Müslüman ol-, sen de bizimle birlikte gemiye bin,” Kırâat imâmılarından Âsım,

(.....) kelimesini harfinin fethasıyla okumuştur. Bunu da tıpkı, (.....) kavlinde görüldüğü gibi izafet (.....) sinden çevrilen elif üzerinde iktisar ederek okumuştur. Âsım dışındakiler ise (.....) harfini kesriyle, izafet (.....) sinden iktisar ile böyle okumuşlardır.

(.....) gemi dışında kalan kâfirlerden olma!

Çünkü onlar helâk olacaklardır” diye seslendi.”

43

Oğlu dedi: “Ben, yüksek bir dağın tepesine çıkacağım, o beni sudan korur” diye karşılık verdi. Nûh da şöyle dedi: “Bugün, Allah’ın kendilerini rahmetiyle korudukları dışında Allah’ın azâbından koruyacak hiçbir güç yoktur” derken tam bu sırada aralarına bir dalga giriverdi, o da böylece boğulanlardan oldu.

“Oğlu babasına şöyle dedi: Ben, yüksek bir dağın tepesine çıkacağım -sığınacağım-, o beni sudan korur - boğulmaktan kurtarır-’diye karşılık verdi.”

“Nûh da şöyle dedi: “Bugün, Allah’ın kendilerini rahmetiyle korudukları dışında Allah’ın azâbından koruyacak hiçbir güç yoktur” Burada, (.....) yani, “Rahmet ve merhamet eden, kavlinden murat yüce Allah’tır. Ya da, (.....) kavlinden murat, tufan demektir. Ya da, “Allah’ın kendilerine merhamet ettiği kimseler olan mü’minler...” Bu olay şöyledir. Hazret-i Nûh’un oğlu, dağların yüksek tepelerinin kendisini sudan ve boğulmaktan koruyacağım ileri sürünce, Hazret-i Nûh da oğluna şöyle seslendi: “Bugün seni hiçbir koruyucu ve hami, asla bir dağ ve benzeri bir şey koruyup kurtarmayacaktır. Tek koruyucu ve kurtarıcı vardır. Bu da Allah’ın kendilerine rahmetiyle muamelede bulunduğu ve kurtardığı kimselerin konumudur.

Yani bu da gemiden başkası değildir. Oraya sığınan ancak kurtulacaktır.” Ya da bu, munkati istisnadır. Sanki şöyle denilmektedir: Ancak Allah’ın kendilerine merhamet edip esirgedikleri kimseler korunacaklardır. Çünkü

masum olan onlardır. Tıpkı yüce Allah'ın şu kavli gibi: “Onu öldürmekle, İsa'yı öldürdük zannına kapıldılar.” (Nisa, 157)

“Derken tam bu sırada aralarına -oğlu ile dağ arasına veya Nûh ile oğlu arasına- bir dalga giriverdi, o da böylece boğulanlardan oldu.” Ya da Allah'ın ezeli ilminde boğulanlardan oldu.

44

Nihayet: “Ey yer suyunu yut denildi.” Sular çekildi, helâk hükmü de yerine geldi ve gemi Cudi dağı üzerine yerleşti. Ve: “Zâlim olan o kavmin canları cehenneme” diye söylendi.

“Nûh kavminin helâkinden sonra yere ve göğe: “Ey yer hemen suyunu yut,” Suyunu çek, kuru ve suyu em. Âyette geçen, (.....) kelimesi yutmak, kurumak, içmek gibi manalara gelir. “ey gök, yağmurunu durdur -tut-” diye emr olundu.” “Sular çekildi,” azalıp eksildi. Bir şeyin eksilmesi manasında, (.....) diye söylenir. Kelime hem lazım ve hem müteaddi olan bir kelimedir. (.....) “Ve gemi Cudi dağı üzerine yerleşti.”

Gemi bütün yeryüzünü altı ay süreyle sular üzerinde yüzmesini sürdürdükten sonra Musul yakmlarında bulunan bir dağ olan Cudi dağının üzerinde karar kıldı.

(.....) Ve (.....) kelimesi kullanılır.

Bu bakımdan bu kelime özellikle beddua gibi lânet okuma işlerinde söylenir.

Bu âyet, Beyan ve Meani ilimleri, ile manevi ve lafzi fesahat olmak üzere dört yönden mütalaa olunmaktadır. Şimdi bu dört yönü tek tek ele alalım:

Beyan ilmi açısından âyetin incelenmesi: Çünkü çeşitli edebi sanatlar var. Şöyle ki mecâz var, istiâre var, Kinaye var ve bunlara bağlı diğer sanatlar var. İşte bu açıdan diyoruz ki:

“Yüce Allah herhangi bir manayı açıklamak dilediğinde ya da irâde buyurduğunda bunu şöyle açıklamaktadır: Biz yerden fışkınp dışa çıkan suyun tekrar yerin dibine geçmesini istedik ve o suda yerin altına geçiverdi. Gökten inen fırtınayı tufanı dindirip kesmek muradettik, o da derhal kesiliverdi. Gökten yağmakta olan yağmurun azalıp eksilmesini diledik o da hemen ekşili verdi. Hazret-i Nûh ile ilgili durumu sonuca bağlamak istedik. Ki bu da, onun kavminin boğulmak suretiyle ortadan kaldmlıp helâk edilmesi idi, bu hüküm de uygulandı. Gemiye Cudi dağında oturtmak istedik, bunu da yaptık, o da oraya kondu. Boğulanların zulmetini, yaptıklarını ebedileştirmek diledik, ve bunu da sonradan gelenlere ibret olsun için yaptık.

Esasen söz gelip irâdenin, emredilen yani âmir tarafından istenen şeye benzetilmektedir. Bu ise, âmirden yani emredenin kâmil manadaki heybeti karşısında kendisine emir verilen memurun herhangi bir isyana kalkışmayacağı esasına dayanmaktadır. Buradaki irâde teşbihi bu anlamdadır.

Aynı şekilde irâdenin kesin manada infaz edilip uygulanacak olan şeye benzetilmesi de böyledir. Çünkü Yüce kudreti sayesinde istenilenin yani kasdolunan şey kesin olarak meydana gelmesi, işte o verilen emrin derhal yerine getirilmesini bir benzetme ile ortaya koymasıştır.

Meselâ gökler ve yer yüce Allah'ın, “Ol” enirine amadedirler, emrini orada ne olması gerekiyorsa dilediği gibi yerine getirmek için hazırdirler. Allah'ın bu hususta irâde buyurduğu bir gerçeğin önüne hiçbir şey çıkıp engel olamaz, değiştiremez ve tebdil edemez. Sanki bu varlıklar yani gökler ve yer ve onlarda var olan şeyler gerçekleri ayırt edebilen mümeyyiz akıl sâhibi varlıklar imişçesine Allah'ın irâdesini yerine getirirler ve ona karşı koymazlar, koyamazlar. Çünkü hepsi de yüce Allah'ı gerçek olarak bilmiş ve tanımışlardır. İlmen de yani bilgi olarak da, mutlak manada Allah'ın emirlerine uyulması, hükmüne boyun eğilmesi gerektiğini çok iyi anlayıp kavramışlardır. İşte bu nedenle Allah'ın muradının derhal yerine getirilmesi için bu yolda gereken tüm gücün sergilenmesi de vacip ya da zorunlu hale gelmiştir.

Daha sonra da Azîz ve Celîl yüce Allah bu benzetme üzerine şu cümleyi bina ediyor ve mecazî manada, üzerinde meydana gelecek olan şeye neden olabilecek irâde sözkonusu edilerek: (.....) yani “Denildi ki” buyuruldu.

Yani bu “Denildi ki” ifadesinden sonra, muradolunan şeyin meydana gelmesi bir mecâzî ifade ile ortaya konmuş oldu. Böylece mecâz karinesi, cansız varlıklara seslenme ifadesi oldu ki bu ifade de:

“Ey yer” ve “Ey gök” ifadeleridir. Sonra da her ikisine seslenerek: “Ey yer ve ey gök” diye buyurdu. Bu da ismi geçen benzetmeye uygun bir istiâre yolu ile olmuştur.

Daha sonra yine bir istiâre yoluyla suyun yer tarafından yutularak yerin derinliklerine çekilmesinden, bu irâdeden söz edilmiştir. Yerin suyu yutması ise yiyecek maddelerinde ikisi arasında var olan cazibe ya da çekim gücü sayesinde bir şeye istiâre yoluyla bir benzetme getirmektedir.

Bu da sözkonusu suyun gizli bir yere çekilip karar kurmasıdır. Daha sonra ise su, gıdaya benzetilerek gıda için istiâre yapılmıştır. Tıpkı yemek yiyen bir kimse nasıl ki yedikleriyle güç kazanıp gıda alıyorsa, burada da istiâre yoluyla yeryüzündeki bitkilerin su sayesinde güç kazanıp meydana gelmesi, bir benzetme olarak gösterilmiştir.

Yani istiâre yapılmıştır. Bundan sonra ise, “Suyunu” diye buyurmuştur.

Yani suyun yerle bitişik olması sebebiyle suyu yere mecâzî manada suyu izafe ederek, tıpkı mülk sâhibine yani mâlike mülkün bitişirtmesi gibi bir ifade tarzıyla sunmuştur.

Bundan sonra da göğe yağmuru hapsetmesi, tutması manasında,

(.....) kelimesini seçmiştir. Bu da failin işlemekte olduğu fiilini yani işini terketmesi demektir ki, aralarında bir teenninin bulunmaması benzerliğinden ötürü bu ifadeye yer vermiştir.

Yüce Mevlâ daha sonra da, (.....) ifadesiyle de bu hükmü uygulayan yüce Allah olduğu hâlde burada da bir sarahat getirilmemiştir. Aynı şekilde, “geminin Cudi dağı üzerinde oturması” ifadesiyle, onu oturtanın kim olduğuna da sarahat ile işaret edilmedi. İşte bütün bunlar bu istiâre ve benzeri sanatlar çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Yine, “Canı cehenneme” ifadesiyle de, bunu söyleyenin kim olduğuna da açık olarak değinilmemiştir. Tıpkı, “Ey yer” ve “Ey gök” ifadelerinde bunu söyleyenin açık olarak zikredilmediği gibi, burada da böyle bir ifade ile zikredilmiştir.

İşte bütün bunlarda izlenen yol ya da metot hep bu kinaye yolu olmuştur. Çünkü herkesin de bileceği gibi bu gayet önemli işler ancak her şeye kâdir olan büyük bir failin fiili ile sağlanabilir, Onun irâdesi olmadan hiçbir fiil meydana gelmez. Kahreden bir kahir olmadan, hiçbir varlığın “ol” ifadesi gerçekleşemez. Çünkü bütün bu olayların faili bir tek Allah'tır. Onun fiilin hiçbir kimse ona asla ortak olamaz. Sakm bir başkası:

(.....)ifadesini söylemiştir gibisinden bir vehme gidilmesin, ya da, “Suyu çekenin” , “hükmü uygulayanın” ve “gemiği oturtanın” Allah'tan başkası olduğu yanlış vehmine kimse kapılmasın.

Yüce Allah daha sonra sözünü, o zâlimlerin, inkârcıların yoluna saparak, peygamberleri yalanlayarak onlar gibi kendilerine yazık edenlere tarizde bulunarak bitiriyor. Bu ifade ile de yüce Allah, hangi noktada neye gazapta bulunduğunu da açıklamış olmaktadır. Böylece böylene şiddetli olan bir azâbı, ancak onların kendi kendilerine zulmetmeleri sebebiyle vereceğini açıklıyor.

Meani ilmi açısından âyetin ele alınmasına gelince, bunu da şöylece izah edebiliriz: Bu, kendisinde yani âyette yer alan her bir kelimenin faydasına dikkat edilmesini, cümleleri arasındaki takdim ve tehir yönünün dikkate alınmasını öngörmektedir. İşte bunun içindir ki, âyette, benzerleri arasında (.....) ünleminin seçildiğini görüyoruz. Çünkü bu, benzerlerine göre daha fazla kullanılan, münadanın yani ünlenenin uzaklığına delâlet bakımından yine en çok kullanılan bir kelimedir. Ki o münada, azamet ve melekut makamının ortaya çıkmasını, bilinmesini gerektirir. Aynı şekilde izzet ve ceberut makamının görülmesini icab ettirir. Bu ise kendisine seslenilerek bildirilmek istenen kimseyi, basit görerek, önemsemeyerek uzaklaştırmak anlamındadır.

Bunun için, “Ey benim yerim” diye buyurulmamıştır. Bunun nedeni daha fazla önemsemediği, basit gördüğü içindir. Çünkü “Benim” arzım diye izafet ya da tamlama ifadesiyle belirtmiş olsaydı bu, yakınlaşmayı ve yakın olmayı gerekli kılardı. Aynı zaman ihtisar amacıyla yani uzatmamak için de, “Ey yeryüzü” diye buyurulmamıştır.

Âyette hem yer ve hem gök ifadelerine yer verilmiş olması, her ikisinin de daha hafif ve daha çok kullanılmaları itibariyledir. Aynı şekilde âyette, (.....) yerine (.....) kelimesini zikretmesi daha kısa olması bakımındandır. Bir bu kelime ile, (.....) kelimesi arasında bir yakınlık var olduğundandır. Yine, (.....) diye söylendi ve fakat,

(.....) denmemiş ve aynı şekilde; (.....) ve (.....) diye söylenmemiştir. Bütün bunlar cümle uzamasın, kısa ve öz anlatılsın içindir. Yine âyette, “Gıyyida” kelimesi yerine, (.....) kelimesi seçilmiştir. Keza sadece, su” denmiş ve fakat

“Tufan suyu” denmemiştir, (.....) buyurulmuş ve fakat, “Nûh'un ve kavminin emri-işi” diye söylenmemiştir. Bütün bunlar hep kısaltma ve bir de bunların başına gelecek olan ahd harfine ihtiyaç duyulmaması kasdıyla böyle gelmiştir.

Nitekim, Karar kıldı, yerleşti manasında (.....) de denmemiştir.

Yani, (.....) ve (.....) gibi.

Yani fiilin gemiyle birlikte faile isnadına bakılarak böyle yapılmıştır. Bu da yine daha önce geçen (.....) kavlindeki duruma göredir. Burada da mutabakat murat olunmuştur.

Daha sonra ise, (.....) denmiş ve fakat, (.....) buyurulmamıştır. Nedeni ise ihtisar ile birlikte tekit istendiğinden böyle buyurulmuştur. Bu ise, kelimelerin meydana gelişine bakılması itibariyle böyledir. Fakat cümlelerin tertibi bakımından bakıldığında, burada nidanın yani ünlem edatının, “Emir” üzerine takdim edilmiş olduğudur.

Bu bakımdan, (.....) buyurmuştur.

Yoksa, (.....) ve (.....) buyurmamıştır. Burada gerçek manada memur olan yani emir verilenlerin kimler olduğu, uyanım takdimi ile anlaşılın için ve bir de hemen bunun ardından bizzat münadanın kendisinde varit olan emrin bütünüyle gerektiği gibi anlaşılması için cümlelerin gelişine itibar edilmiştir. Bundan da, terşih yani özlü bir mana anlaşılın istendiğinden böyle bir yola gidilmiştir. Kısaca burada istiâreyi teşrihiye bulunmaktadır ki az söz ile çok mana anlatmaktır. Bir de yere olan emir, göğe yapılan emre takdim edilmiş, buna öncelik verilmiştir. Önce bununla başlamış olması, Tufan olayının onda meydana gelmesi sebebiyledir.

Hemen bunun peşinden de, (.....) kavlini getirmiştir. Çünkü bu, su kıssasıyla beraber, ona bitişik ya da bağlı bulunması ve onu tutmaya, durdurma ile irtibatlı bulunması yani bunun da aynı istiâre yoluyla ifadesidir.

“Bütün bunlardan sonra da bu kıssadan asıl amacın ne olduğunu Rabbimiz zikrediyor, bu da, (.....) kavliyle belirtilmiş oluyor.

Yani, kafirlerin helâki, Hazret-i Nûh ile gemide beraber olan kavminin de kurtarılması için verilen sözü yerine getirdi, demektir. İşte bütün bu ölçülere göre sen de değerlendir ve ders al.

Manevî Fesahat açısından değerlendirilmesi: Bur da gördüğüm gibi.

Bu gibi manalar açısından güzel bir nazma, dizime sahip olması, anlatmak istediği şeyi daha özet ve daha açık olarak net bir şekilde ortaya koymasıdır. İşte bu gerçekleri sen de görebilmektesin. Murat olunan istemek konusunda düşünceyi ya da fikri kaypaklaştıran herhangi bir düğüm, bir anlaşmazlık tarafı yoktur. Aynı zamanda arzuların veya istenene ulaşabilmek için yolu dikenli hale getiren bir kayganlık veya zikzak durumu da yoktur. Her şeyi açık ve net olarak ortaya koymaktadır.

Lafzi Fesahat yönünden âyetin izahı: Gördüğüm gibi âyetin tüm lafızları Arapça kelimelerdir. Hepsi de Arap dilinde kullanılmaktadırlar. Hepsi de tenafürden, yani hoş gitmeyen ifadelerden uzak kelimelerdir. Hepsi de beşaatten yani çirkinlikten de uzaktırlar. Hepsi dil açısından öylene tatlı ve hoş ifadelerdir ki üzerinde bir daha o hoşlukta ifade yoktur. Hepsi de öylene akıcıdırlar ki, akıcılıkta üzerinde örnek yoktur. Bütün bunlar âdeta insan boğazından kendiliğinden akıp giden berrak suyun akıcılığına benzerler. Tatlılıkta bal gibi, incelikte meltem gibidir.

İşte bu gerçekler karşısında buna karşı çıkan muannitler, bunun beşer gücünün üstünde bir şey olduğunu ve bu açıdan da bu âyetin bir benzerini getiremeyeceklerini kabul ederek bunda mutabık kalmışlardır. Allah için demek gerekirse zaten Allah tarafından indirilen bir âyetin, bir vahyin durumu ve değeri de ancak böyle anlaşılır. Herhangi bir âlim âyetlerden herhangi birinin üzerinde düşünmemiş olsun ki, mutlaka öylene incelikler yakalar ki, bunların durumu sayılarla ifade olunamaz. Ayrıca, bu durumun sadece âyet açısından bu zikredilenlerle sınırlı olduğunu da hiçbirimiz zannetmeyelim. Belki de anlatılamayıp terkedilenler burada satırlara dökülenlerin çok çok üzerindedir.

45

Nûh Rabbine dua edip yakardı ve şöyle dedi: “Ey Rabbim! Oğlum benim ailemdendi. Senin vadin elbette hak ve gerçektir. Ve sen hakimlerin en adaletlisisin.

“Nûh Rabbine dua edip ve şöyle dedi:”

Nûh'un Rabbine seslenmesi, ona dua etmesi anlamındadır. Bu da, “Ey Rabbim!” kavliyle bundan sonra gelen ifadesidir. Ki bu ifade, yüce Allah'ın Nûh'un ailesini kurtaracağına dair olan vadi ile alâkalıdır ve şu ifadedir: “Oğlum benim ailemdendi.” Sen onları kurtaracağını vaat buyurmuştun,”

Yani o da benim aile bireylerimden biri idi. Çünkü o, kendisinin öz be öz oğlu idi. Ya da o, üvey oğlu idi. Böyle olunca yine o da aile bireylerinden biri sayılıyordu.

“Senin vadin elbette hak ve gerçektir.” Şüphesiz senin söz verdiğin her vaat, mutlak olarak gerçektir, sabittir, onun yerine getirilmesinden asla şüphe olunmaz, vefasızlıktan da asla söz edilmez, çünkü şüphe edilmez. Sen benim ailemden olanları kurtaracağına söz vermiştin, peki ya çocuğumun günahı neydi?

“Ve sen hâkimlerin en adaletlisisin.”

Sen hâkimler hâkimi olarak en iyi bilen hâkimsin, onların en adaletlisi Sensin. Çünkü bir hâkimin başkalanndan tek üstünlüğü onun ilmi ve bilgisi, adil davranması ile ilgili yönüdür, başka değil.

Senin döneminde nice kimseler kadınların en üstünü, kadınlar kadısı, hâkimler üstü hâkim unvanıyla adlarıdırılırları ve hükümet eden nice hâkimler vardır ki cehalet ve zulüm bataklığında boğulup gitmişlerdir.

Mana şöyledir: “Hâkimler hâkimisin. O hâlde bundan ibreti ders çıkar ve gözyaşı dök.

46

Allah buyurdu ki: “Ey Nûh! Senin o oğlun senin kurtuları aile bireylerinden değildi. Çünkü kötü bir iş yapmıştı. Hakkında bilgi sâhibi olmadığın bir şeyi benden isteme! Ben senin câhillerden olmamanı öğütlüyorum.

“Ey Nûh! Senin o oğlun senin kurtuları aile bireylerinden değildi.” Bundan sonra yüce Allah onun neden kendisini aile bireylerinden olmadığını şöyle açıklıyor: “Çünkü o sana îman etmemiş, kötü bir iş yapmış, küfrü seçmişti.” İşte âyetin bu kısmından şunu öğrenmekteyiz. Dini karabet yani yakınlık, nesep yani soy yakınlığından daha üstün ve daha baskındır, burada bu gerçek bildirilmektedir. Çünkü senin dini bakımdan en yakının, sen Kureyşli, ötekisi de Habeşli yani yabancı, soyundan bir olmasa da inancın bakımından sana bağlı ve seninle beraber olandır. Senin dininden olmayana gelince bu, senin en yakın akrabası, kendi öz soyundan bile olsa, o senden en uzak olan kimsedir, uzaktan ve yakından dinin açısından seninle bir yakınlığı kalmamıştır. Âyette, “O kötü bir iştir” diye bizzat o kişinin kendisinin kötü olduğunun vurgulanması, onu daha fazla yermek, üzerinde bulunduğu inanç bakımından değer verilemesi, sahip çıkılmaması gerektiğini ortaya koymak içindir. Nitekim Şâire Hansa'nın şiirinde yer alan:

(.....) dizesindeki (.....) ve (.....) gibi- Bu şiirde yavrusunu yitiren bir devenin hâli sanki ikbal ve idbarın bizzat kendisi imiş gibi bir ifade ile nasıl aktarıyorsa, Nûh'un oğlunun kendisi, zâtı da, (.....) kavliyle anlatılmıştır. Ya da bu-, “O şu iş sâhibidir” takdirindedir. Dolayısıyla âyet, “Ancak Nûh'un ailesinden salah sâhibi olanları kurtaracağımı” zikrediyor. Yoksa salah sâhibi olmasalar bile ailesinden olan herkesi kurtaracağım anlamında değildir. Dolayısıyla oğlunun salah ehli, îman ehli biri olmadığı anlaşılınca doğal olarak Hazret-i Nûh'un onun babası olmasının da kendisine bir yaran yoktur.

Kırâat imâmılarından Ali Kisâî, (.....) kavlini, (.....) diye okumuştur.

Şeyh Ebû Mansûr Mâturîdî diyor ki: “Hazret-i Nûh, oğlunun îman sâhibi olduğunu biliyordu, çünkü oğlu münâfıkça hareket ediyor, iki yüzlülük ederek inanmış gibi gözüküyordu. Böylece oğlunun mü'min olduğu kanaatine sahipti. Yoksa Hazret-i Nûh'un bile bile: Oğlum benim ailemdendir'diye söylemez ve onunu kurtuluşunu istemezdi. Nitekim benzeri bir istek sebebiyle buna ilişkin bir yasak uyansı gelmişti, yüce Allah ona şöyle buyurmuştu:

“Küfrü seçenlerin bağışlanması için benden af dileme. Çünkü onlar kesin olarak tufan cezâsıyla boğulacaklardır.” (Hûd, 37) Hazret-i Nûh'un böyle bir istekte bulunması ve dua etmesi, onun kendi zahiri görünürdeki bilgisine dayanarak hareket etmesiydi, yoksa bilerek değildi. Nitekim münâfık olan kimseler bizim Peygamberimiz Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'e görünürde inandıklarını söyleyip öyle bir görüntü sergiledikleri hâlde, aksi olan inançlarını ise gizli tutuyorlardı. Yüce Allah onların bu durumlarını kendisine bildirene kadar, o bunlardan habersiz bulunuyordu.”

(.....) kavli ise, şu manayadır; O “senin kendilerine kurtuluş vadinde bulunduklarından değildir. Senin kendilerine necat yani kurtuluş vadinde bulundukların ise hem gizlide ve hem açıkta gerçek anlamda mü'min olanlardır. “Öyleyse hakkında bilgi sâhibi olmadığım bir şeyi benden isteme!”

Yani hakkında bir şey istemenin câiz olup olmadığını bilmediğin bir şeyi isteme, demektir. Burada geçen, (.....) kelimesinde sadece sondaki kesre ile yetinildiğinden Kûfe kırâat okulu mensupları

“Y” harfine gerek duymadan, (.....) olarak okumuşlardır. Ancak Basra kırâat okulu mensupları ise, “Y” harfiyle, (.....) olarak okumuşlardır. Medine kırâat okulu mensupları aynı kelimeyi, (.....) olarak okumuşlardır. Şam kırâat okulu mensupları ise, (.....) olarak okumuşlardır.

Yani burada Y hazfedilmiş ve sadece nun harfinin kesresiyle yetinilmiştir. Mekke kırâat okulu mensupları ise sadece nun harfinin şeddesi ve fethiyle, (.....) olarak okumuşlardır.

“Bilmediğin bir şeyi istemeye kalkışmakla ben senin câhillerden olmamanı öğütlüyorum.” Bu uyan tıpkı bizim peygamberimizin de yüce Allah tarafından şu kavliyle uyanılmasma benzemektedir: “O hâlde sakın kendini bilmezlerden olma!” (En'am,35)

47

Nûh dedi ki: “Rabbim! Hakkında bilgi sâhibi olmadığım bir şeyi istemekten sana sığınırım! Eğer beni bağışlamaz ve bana merhamet etmezsen, ben zarara uğrayanlardan olurum.

“Nûh dedi ki: Rabbim! Hakkında bilgi sâhibi olmadığım bir şeyi istemekten sana sığınırım!” Gelecek alâkalı olarak hakkında bilgim olmayan bir şeyi Senden istemekten yine sana sığınırım, senin verdiğin ve öğrettiğin edebinle edelenerek ve senin verdiğin öğüdüne bağlı kalarak sana sığınırım.

“Eğer -benden meydana gelen bir aşmılık ve yanlışlık sebebiyle- beni bağışlamaz ve -benzerine dönmekten ve aynı yanlışlığı yapmaktan beni koruyarak- bana merhamet etmezsen, ben zarara uğrayanlardan olurum.”

48

Denildi ki: “Ey Nûh! Bizden sana ve seninle beraber- îman eden kimselere vaat buyurulan bir selâm ve bereketle gemiden in! Onların soyundan gelebilecek ve kendilerini belli bir süre dünyada faydalarındıracağımız topluluklar da olacaktır. Sonra da bizden onlara âhirette acıklı bir azap dokunacaktır.

“Nûh'a denildi ki: “Ey Nûh! Bizden sana ve seninle beraber îman eden kimselere -ümmetlere, toplumlara. Burada geçen, (.....) edatı beyan içindir. Bununla Hazret-i Nûh ile birlikte gemide yer alan imaft sâhibi kimseler muradolunmuştur. Çünkü bunlar topluluklar, cemaatler durumunda idiler. Ya da onlara ümmetler yani cemaatler denilmesi, ümmetlerin ve toplumların bu gemide yer alanlardan meydana gelmeleri sebebiyledir. Ya da bu, başlarığının bunlardan itibâren olması'ibtidai gaye'sebebiyledir.

Yani senin yanında yer alan toplumlardan doğacak olanlar, anlamındadır. Bunlar ise kıyamete kadar devam edecek olan toplumlar demektir. Doğru olan tefsir de bu sonuncusudur. Vaat buyurulan bir selâm -bir tahiyye, bir gözün aydın veya boğulmaktan bir kurtuluş-, sağlık ve bereketle -bu ifade üreyen ve sürekli artan iyilikler, güzelliklerle demektir. Dolayısıyla bu, Hazret-i Nûh hakkında soyunun, çocuklarının ve kendisine uyacak olanlarının çok olması manasınadır. Yüce Allah peygamberlerin çoğunu onun soyundan kılmış ve ondan sonraki çağlarda gelen din büyüklerini, imâm ve önderleri de onun neslinden meydana getirmiştir. Gemiden in!”

“Onların soyundan gelebilecek ve kendilerini belli bir süre dünyada -rızk bakımından bolluk içinde kılacağımız, hayatlarını mutluluk ve refah içinde kılarak- faydalarındıracağımız topluluklar da olacaktır.” Burada geçen, (.....) mübteda olarak merfûdur.

(.....) kavli sıfattır. Haber ise mahzûf bulunmaktadır. Takdiri de şöyledir: (.....) Burada altı çizili olan takdir edilen haberdur. Altı çizili olan bu haberin hazfedilmiş olması, burada daha önce geçen, (.....) kavlinin buna delalet etmesi sebebiyledir. “Sonra da bizden onlara âhirette acıklı bir azap dokunacaktır.”

Mana şöyle olmaktadır: “Selâmet, sağlık ve göz aydınlığı bizden sanadır. Bereket ve bolluk senin ve seninle beraber yetişip hareket ederek gemiye binen mü'min kimseler üzerine olsun. Aynı zamanda seninle beraber olan ümmetler içerisinden de öyle kimseler çıkacaktır ki biz onları da dünyada istediklerinden yararlandıracamız, bunlar cehenneme dönüp gideceklerdir.

Hazret-i Nûh (aleyhisselâm) peygamberler atasıdır. Tufandan sonraki insanlar da onun ve onunla beraber gemiye binenler vasıtasıyla olanlardan çoğalıp üremişlerdir.”

Muhammed İbn Ka'b diyor ki: “Bu âyette geçen selâm kapsamına kıyamete kadar gelecek olan tüm inanmış erkek ve kâdirılar dahildirler. Bu selâm ifadesinden sonra gelen faydalanma ve azap olayı ise bütün kâfirleri yani inkârcıları içermektedir.”

49

Ey Resûlüm! İşte bunlar gayba ilişkin bilgi ve haberlerdir. Halbuki bunları daha önce bu kadar etraflı olarak ne sen biliyordun ne de kavmin. O hâlde sabret, iyi sonuç sabredenlerindir. Şüphesiz iyi gelecek, mutlaka Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda hareket edenlerin olacaktır.

“Ey Resûlüm! İşte bunlar” Bu kelime Hazret-i Nûh (aleyhisselâm) un kıssasına işaret etmektedir. Kelime mübteda olarak mahallen merfûdur. Bundan sonra gelen cümlelerin tümü ise haberdirlir. O cümleler de işte bu âyetin devamı olan şu ifadelerdir:

“Gayba ilişkin bilgi ve haberlerdir. Biz bunları vahiy yoluyla sana haber veriyoruz. Halbuki bunları daha önce -şimdiye kadar veya sana bu vahyimi bildirinceye ve bunlardan sana haber verene kadar- bu kadar etraflı olarak ne sen biliyordun ne de kavmin.” Çünkü tüm bu kıssalar gayba ve bilinmezlerle âit bilgi ve haberler olup sana vahiyle bildirilmişlerdir. Çünkü bunları hem sen biliniyordun hem de senin kavmin de biliyordu.

“Ey Resûlüm! vazifen de sabret, ezalarına aldırma!” Risâlet görevinde, sana gönderilen mesajı gerektiği gibi tebliğ edip duyurmada sabret ve onların ezalarına karşı da sabırlı ol. Tıpkı Hazret-i Nûh'un sabrettiği gibi sabırlı ol ve gelecek olan sonun senin ve seni yalanlayanlar için neler getireceğini gör. Tıpkı Nûh ve kavmiyle olan durum gibi, bekle ve kendin için iyi sonu, onlar için de kötü sonu bekle.

“Şüphesiz iyi gelecek mutlaka Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda hareket edenlerin olacaktır.”

Yani zafer kazanmada, kurtulmada ve üstün gelmede mutlu son Allah'ın emir ve yasaklarına göre hareket edip Ona şirk yani ortak koşmayanlarıdır.

50

Âd kavmine de kardeşleri Hûd'u gönderdik. Dedi ki: “Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin Ondan başka bir ilahınız yoktur. Siz yalan uyduranlardan başkası değilsiniz.”

“Âd kavmine de kardeşleri Hûd'u gönderdik.” Burada (.....) kavli, (.....) kavli üzerine ma'tûf olarak mensûb kılınmıştır.

Yani bu cümle, (.....) tarzındadır. (.....) ise atfı beyandır. “Hûd onlara dedi ki: “Ey kavmim! Bir tek Allah'a kulluk edin.” Onu birleyin, bir tek ilâh olarak yalnızca Allah'ı tanıyın. “Sizin Ondan başka bir ilahınız yoktur.”

Kırâat imâmılarından Nafi, (.....) kelimesini Ref ile okumuştur.

Car ve mecranın mahalline sıfat olarak bu şekilde değerlendirilmiştir. Lafzın üzerine bağlayarak da Ali Kisâi, bu kelimeyi mecrûr okumuştur.

“Siz Allah'a şirk koşarak bu durumunuzla sadece Ona iftira ediyorsunuz.”

Yani putları Allah'a ortak koşmak suretiyle Allah adına yalan uyduruyorlar.

51

“Ey kavmim! Ben sizden bir ücret de istiyor değilim. Benim ücretim beni yaratan Allah'tan başkasına âit değildir. Hala aklınızı kullarınıyor musunuz?”

“Ey kavmim! Ben sizden bir ücret de istiyor değilim. Benim ücretim beni yaratan Allah'tan başkasına âit değildir.”

Bütün peygamberler gönderildikleri toplumlarına karşı bu ifadeyi yöneltmişlerdir. Onların böyle bir endişeye kapılmalarını önlemeyi ta baştan kesip atmışlardır. Kavimlerinin kendileri hakkındaki bu tür düşüncelerin önünü kesin olarak kapatıp bu şekilde onlardan bir beklentisi olmadığını anlatmış bulunuyor. Çünkü böyle bir beklenti vehmedildiği müddetçe basan ve yarar sağlanamaz,

(.....) Hala aklınızı kullarınıyor musunuz?” Çünkü siz, ücretini sizden değil, sadece karşılığını Allah'tan bekleyen birinin size öğüdünün geri çeviriyorsunuz. Bu ise âhirette verilecek olan bir sevaptır. Şüphesiz töhmetleri tamıyla ortadan kaldıracak ve önleyecek bundan daha etkin bir başka ifade bulunamaz.

52

“Ey kavmim! Rabbinizden bağışlanma dileyin. Sonra Ona tevbe edin ki, üzerinize bol bereketli yağmur yağdırsın ve gücünüze güç katsın. Günah işleyerek (Allahtan) yüz çevirmeyin.”

“Ey kavmim! Rabbinizden bağışlanma dileyin. Sonra Ona tevbe edin ki” Allah'tan başkasına ibâdet ve kulluk etmekten tevbe edin ki, “üzerinize bol bereketli yağmur yağdırsın” buradaki, (.....) kelimesi hâldir.

Yani bol bol, bardaktan boşanırcasına çok yağmur ver. “ve gücünüze güç katsın.” Burada onların îmana meyilet meleri manası, bol bereketli yağmura ve güçlerinin artması gerçeğine benzetilerek konu anlatılmak istendi, bu ifadelerden kasıt bu olmaktadır. Çünkü bunlar ziraatçı kimselerdi, toprağa bağlı olarak yaşıyorlardı, bağ ve bahçe sâhibi idiler. Bu açıdan da suya yani yağmura oldukça muhtaç durumda bulunuyorlardı. Bu itibarla bunlar güçlü, kuvvetli olmakla, tuttuklarını yakalanakla övünüyorlardı. Bir tefsire göre ise burada sözkonusu edilen kuvvetten kasıt mal varlığı demektir. Ya da bundan kasıt evlenmeye, eş almaya güçleri var anlamındadır.

Bir rivâyete göre bunlar Uç yıl yağmur kıtlığı çekmişler, üç yıl boyunca yağmur yağmamış. Yine bu üç yıllık zaman zarfında kadınları kısır kalmış, doğum yapmamışlar. İşte böyle bir durum karşısında Hazret-i Hûd (aleyhisselâm) kendilerine yağmur ve çocuk vadinde bulunmuş, bunu da Allah'a îman ve Ondan bağışlanma dileme şartına bağlamıştı.

Hazret-i Ali'nin oğlu ve Peygamberimiz Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in torunu olan Hazret-i Hasen'dan rivâyete göre Muâviye'ye bir heyet hâlinde gelmişler. Oradan ayrılırken Muâviye'nin adamlarından biri kendisine, “Ben varlıklı bir kimseyim, ancak çocuklarını olmamaktadır. Bana öyle bir şey öğret ki, belki bu sayede Allah bana bir çocuk ihsan eder.” Diyerek yardımını ister. Hazret-i Hasen da ona şu tavsiyede bulunur: “Sana Allah'tan mağfiret ve bağışlanmanı istemeni tavsiye ederim.” Bunun üzerine adam bol bol mağfiretini ve Allah'tan bağışlanmasını diler durur. Öyle ki bazen bir günde yediyüz defa Allah'tan bağışlanmasını istediği zamanlar olmuştur. Adamın bu davranışı sebebiyle on çocuğu-oğlu olmuş. Bu olayı Muâviye öğrenince bunun üzerine demiştir ki: “Böyle bir şeyi neye dayanarak söylemiş, bunu kendisine sorsaydım ya!” Nihayet bir başka zamanda yine temsilci olarak gelen Hazret-i Hasen'a bu adam sorar. Hazret-i Hasen da, sen Hazret-i Hûd'un kavmine söylediğini duymadın mı? diye karşılık verir.

Çünkü Nûh şöyle demişti: “ve gücünüze güç katsın.” Ve siz Nûh'un kavmine dediğini de mi duymadınız, o da şöyle demişti: “Mallarınızı ve çocuklarınızı çoğaltsın.” (Nûh, 12)

“Müşrikler olarak yüz çevirmeyin.” Suçlarınızda ve günahlarınızda ısrarcı kimseler olarak kaçıp gitmeyin, dönüp uzaklaşmayın.

53

Dediler ki: “Ey Hûd! Sen bize açık bir mu'cize getirmedin. Biz, senin sözüne bakarak ilâhlarınızı bırakacak değiliz. Biz senin peygamberliğini kabul edip sana inanacak da depiz.”

“Dediler ki: “Ey Hûd! Sen bize açık bir mu'cize getirmedin.”

Bu ifade onların Hazret-i Hûd'u yalanladıklarının bir belgesidir, bir inkâr örneğidir. Nitekim aynen bunun benzerini Kureyş toplumu da Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'e karşı: “Ona Rabbinden bir âyet, bir mu'cize indirilseydi ya!” (Ra'd,7) söylemişlerdi. Halbuki Onun sayısız mu'cizelerini hiçe sayıyorlar ve onları düşünmek istemiyorlardı bile.

“Biz, senin sözüne bakarak ilâhlarınızı bırakacak değiliz.” Burada, (.....) kavli, (.....) kavlinden hâldir. Sanki şöyle denilmektedir: “Biz ilâhlarınızı senden çıkan bir söz yüzünden terk edecek, bırakacak değiliz.”

“Biz senin peygamberliğini kabul edip sana inanacak da depiz.” Bizim gibi önemli kimselerin senin gibilerinin sözüne ve davet ettiği şeyi kabul etmeleri doğru olmaz. Böylece onların îman etmeyecekleri kesinliği ortaya çıkmaktadır, artık onlardan umudunu kesmesi anlamı çıkmaktadır. Çünkü kesin bir rettir bu.

54

“Bizim ilâhlarınızdan biri seni fena hâlde çarpmıştır” demekten başka bir söz söylemeyiz. Hûd da dedi ki: “Ben Allah'ı şâhit tutuyorum, siz de şâhit olun ki ben Allah'a ortak koştuklarını/dan uzağım.”

“Bizim ilâhlarınızdan biri seni fena hâlde çarpmıştır” demekten başka bir söz söylemeyiz.”

Âyetin başında bulunan, (.....) harfi, nefiy manasında olumsuzluk edatıdır. Bu ifade de onların, (.....) kavli dışında bütün ifadeleri olumsuz duruma getiren bir kavildir. (.....) kelimesi bir delilik, bir çarpma anlamındadır. Mana şöyledir: “Biz başka bir şey değil, sadece şu sözü söylemek isteriz; yani, bizim sözümüz, ilâhlarınızdan biri seni fena çarpmış, aklını başından almış, olacaktır.”

“Hûd da dedi ki: “Allah'ı şâhit tutuyorum, siz de şâhit olun ki ben Allah'a ortak koştuklarınızdan uzağım.”

55

“Ben, sizin Allah'tan başka Ona ortak tanıdığınız her şeyden uzağım. Öyleyse hepiniz gücünüz yettiğinde bana tuzak kurun. Sonra da bana fırsat vermeyin.”

“Ben, sizin Allah'tan başka Ona ortak tanıdığınız her şeyden uzağım.”

Yani Allah'tan başka Allah'a şerik kıldığınız ve ortak koştüğünüz şeylerden beriyim, uzağım. Mana şöyle olmaktadır: “Ben, kendi adıma, sizin Allah'a ortak koştuklarınızdan beri olduğuma, uzak olduğuma Allah'ı şâhit tutuyorum ve sizler de aynı şekilde benim bundan uzak ve beri olduğuma şâhitlik edin.”

Burada, “Şâhit olun” ifadesinin emir kipiyle getirilmiş olması, şöyle bir benzerlik sebebiyledir. Meselâ bir kimsenin kendisiyle bir başkası arasında esen soğuk rüzgarlar sebebiyle ona: “Ben gerçekten seni seviyorum” diye onu aşıştılayarak ve bu ifadeyle baskı altına alarak onu köşeye sıkıştırması gibi bir ifadedir.

“Öyleyse hepiniz -siz ve ilâhlarınız birliktegücünüz yettiğince bana tuzak kurun.” “Sonra da bana fırsat vermeyin.” Bana süre ve mühlet tanımayın. Çünkü ben ne size ve ne de kuracağınız tuzağa aldırıyor, hiçbir şeyinizi umursamıyorum. Şayet benim aleyhimde onlarla anlaşıp harekete geçerseniz bile bu çabanızdan da korkmuyorum. Kaldı ki sizin ilâhlarınız bana zarar veremezler ki, çünkü onlar cansız varlıklardır, ne zarar verebilirler, ne de bir yarar sağlayabilirler. Hiçbir şeye güçleri yetmez. Ben kendilerine herhangi bir şey yattığım takdirde benden nasıl öç alabilecekler ve onlara kulluktan menettiğim zaman bana karşı nasıl davranabilirler, beni çarparak veya aklımı başımdan alarak beni nasıl delirtebilirler ki?! Var mı böyle bir güçleri söyleyin bakalım!

56

“Ben Ona dayanıp güvendim. O benim de Rabbimdir, sizin de Rabbinizdir. Çünkü hiçbir canlı yoktur ki, Allah onları kendine boyun eğdirmemiş olsun. Şüphesiz Rabbim dosdoğru yol üzeredir.”

“Ben Ona dayanıp güvendim. O benim de Rabbimdir, sizin de Rabbinizdir. Çünkü hiçbir canlı yoktur ki, Allah onları kendine boyun eğdirmemiş olsun.”

Yani onların sâhibi ve mâliki yüce Allah'tır. Burada Hazret-i Hûd, Allah'a dayanıp güvendiğini, Ona tevekkül ettiğini söyleyince, Ona olan güvenini, Onun kendisini koruyup kollayacağını zikredince, onların tuzağından kurtaracağını belirtince hemen bunun ardından bütün bunları kapsayan ve tevekkül gerektiren şeyi söyleyerek Onun özelliğini ve niteliğini anlatmaya başladı. Çünkü Rab olarak Allah hem Hûd'un ve hem de kavminin Rabbidir, sahip ve mâlikidir. Çünkü her canlının varlığı Onun elinde ve Onun kabzasındadır, Onun mülküdür. Onun gücü, kahn ve sultanı, hakimiyeti altındadır. Nitekim perçemden yakalanak, boyun eğdirmek de bu manayı ifade eden bir örneklemedir.

“Şüphesiz Rabbim dosdoğru yol üzeredir sizi bana musallat kılmaz.” Ya da “Benim Rabbim doğru yolu gösterendir.”

57

“Eğer davetimden yüz çevirirseniz, O hâlde iyi bilin ki, ben, benimle gönderilen mesajı size tebliğ edip ulaştırdım. Rabbim dilerse sizin yerinize sizden başka imanlı bir kavmi de getirir. Ona zarar veremezsiniz. Benim Rabbim, her şeyi en iyi görüp gözetendir.”

“Eğer davetimden yüz çevirirseniz, O hâlde iyi bilin ki, ben, benimle gönderilen mesajı size tebliğ edip ulaştırdım.” Bu, artık aleyhinize olarak tüm kanıtlar ve hüccet ortaya konmuştur. Her gerçek ortadadır ve sabittir, demektir.

“Rabbim dilerse sizin yerinize sizden başka imanlı bir kavmi de getirir.” Bu yeni bir cümledir.

Yani, Allah sizi helâk eder, sizin kendi ülkenizde ve kendi varlığınız içerisinde sizin yerinize imanlı bir başka kavmi de getirir.

“Siz bu konuda yüz çevirmekle asla Ona -hiçbir- zarar veremezsiniz.” Çünkü Allah'a zarar vermek mümkün değildir, bu manada câiz de değildir. Dolayısıyla siz sadece kendi kendinize zarar vermiş olursunuz.

“Benim Rabbim her şeyi en iyi görüp gözetendir.” Onun üzerinde bir gözetendir, bir murakabecidir, hakimiyeti altına alarlar. Taptığınız şeylerden hiçbir şey Ona asla gizli kalmaz. O sizi yakalanaktan da gâfil ve habersiz değildir. Çünkü her şeyi gözetip murakabesi altında bulunduran bir zât elbette onları korur da. Çünkü her şey

zararlardan korunmak için onun kendilerini korumasına muhtaçtır. Sizin gibileri Onun gibisine zarar verecek değildir.

58

Emrimiz gelince, Hûd'u ve onunla beraber îman edenleri bizden olan bir rahmetle kurtardık. Onları sonsuz bir azâbm şiddetinden de kurtardık.

“Emrimiz gelince, Hûd'u ve onunla beraber îman edenleri -bu îman edenlerin sayıları dört bin kişi kadardır- bizden olan bir rahmetle kurtardık.”

Yani bizim fazlımız ve ikramımızla biz onları kurtardık yoksa onların bilgileriyle değil. Ya da îman etmeleri sebebiyle biz de kendilerine nimet verdik, ikramda bulunduk.

“Onları sonsuz bir azâbın şiddetinden de kurtardık.” Bu âyette, (.....) yani “kurtardık” kelimesinin tekran tekit içindir. Ya da ikinci (.....) kavli ile âhiret azâbından kurtardık, manası kasdolunmuştur. Çünkü bunun üzerinde başka büyük ve şiddetli bir azap yoktur.

59

İşte Âd kavmi! Allah'ın âyetlerini inkâr ettiler ve Onun Resullerine karşı koydular. Ve inatçı, her zorbanın emrine uydular.

“İşte Âd kavmi!” Bu işaret ismiyle Âd toplumunun kabirlerine ve eserlerine, izlerine işaret olunmaktadır. Sanki şöyle der gibidir: Yeryüzünü gezip dolaşırı. Oralarda olup bitenlere bir bakın de onlardan ibret alın, ders çıkann. Bundan sonra da yüce Allah onların durumlarını yeni bir cümle ile şöyle anlatıyor:

“Allah'ın âyetlerini inkâr ettiler ve Onun Resullerine karşı koydular.” Çünkü onlar sadece kendi peygamberlerine karşı gelmekle bütün peygamberlere karşı çıkmış olmaktadır. Zira Allah'ın bir tek peygamberine îman etmemek, karşı çıkmak dolayısıyla hepsine îman etmemek ve karşı çıkmak demektir. Nitekim bir başka âyette yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “Allah'ın peygamberleri arasında asla hiçbir ayırım yapmayız.” (Bakara,285)

“Ve inatçı, hakkı kabul etmeyen her zorbanın emrine uydular.” Burada, (.....) ile onların liderleri, küfür önderleri, peygamberleri ve dini yalanlamaya çağrıda bulunanları murad etmektedir. Çünkü böyleleri ancak halkı bu türden küfür işlerine zorlayıp Rablerine karşı inatlaşmalarını sağlamaktadırlar. Onların emirlerine uymak demek, onlara her konuda itâat etmek demektir.

60

Onlar hem bu dünyada ve hem kıyamet gününde lânete tabi tutuldular. Biliniz ki Âd kavmi, Rablerini inkâr ettiler. (Şunu da) bilin ki Hûd'un kavmi Âd, Allah'ın rahmetinden uzak kılındı.

“Onlar hem bu dünyada ve hem kıyamet gününde lânete tabi tutuldular.”

Bunlar peygamberleri bırakıp da küfür önderlerine ve rejimlerine uyunca, onların istedikleri gibi davranmca, dolayısıyla lânet her iki dünyada da onların peşini bırakmayacaktır. Her iki dünyada da Allah'ın rahmetinden uzak kalacaklardır.

“Biliniz ki Âd kavmi, Rablerini inkâr ettiler. (Şunu da) bilin ki Hûd'un kavmi Âd, Allah'ın rahmetinden uzak kılındı.”

Burada, (.....) kavlinin tekrar edilmesi, şu nedenledir. Onların kâfir ve inkârcı toplumlar olduklarını dillendirmek ve onların aleyhinde duada yani bedduada bulunmak açısından içinde bulundukları şeyin ve işlerinin korkunç bir şey olduğunu bildirmek ve bu konuya dikkat çekerek uzak kalınmasını sağlamaktır. Bu yönden ürkütmektir. Bir de onların bu durumlarından insanların ders çıkarmalarını kazandırmaktır. Onların konumlarına düşmekten tetikte bulunmalarını sağlamaktır.

“Âd kavminin helâk olmasından sonra yeniden onlar için, (.....) ifadesiyle bedduada bulunulması, yeniden helaklerinin istenmesi, onların böyle bir şeyi gerçek haketmeleri ve layık olmaları sebebiyledir. (.....) kavli de, (.....) üzerine ma'tûf bulunmaktadır.

Ayrıca burada bir noktaya da dikkat çekmek yerinde olacaktır. Şöyle ki: İki Âd toplumu bulunmaktadır. Bunlardan ilki eski olan Âd toplumu ki bunlar Hazret-i Hûd'un kavmidirler. Bu kıssa da onlarla alâkalıdır. Diğeri de İrem topluluğudur.

61

Semûd kavmine de kardeşleri Sâlih'i gönderdik. Dedi ki: “Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin Ondan başka ilahınız yoktur. O sizi yerden (topraktan) yarattı. Ve sizi orada yaşattı. Ondan bağışlanmanızı dileyin. Sonra da Ona tövbe edin. Çünkü benim Rabbim itâatkâr kullarına yakındır, dualarını kabul edendir.

(.....) Semûd kavmine de kardeşleri Sâlih'i gönderdik.

Dedi ki: “Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin Ondan başka ilahınız yoktur. O sizi yerden (topraktan) yarattı.

Çünkü Ondan başkası topraktan kimseyi yaratmamıştır, yaratan yalnızca Odur. Allah'ın onları topraktan yaratması demek, Hazret-i Âdem (aleyhisselâm)'i topraktan yarattığına işaret etmektedir. Daha sonra da yüce Allah onları da Hazret-i Âdem'den yaratmıştır ki bu manasıyla topraktan yaratılmış olduklarına işaret etmiş olunmaktadır.

“Orayı bayındır hale getirmenizi sağlayan O'dur.” Sizi o torakları imar eden, bayındır duruma getirenler kıldı. Sizden o toprakları uygar duruma getirmenizi irâde buyurmaktadır.

Yahut, (.....) kelimesi, “Ömür” kelimesinden türemedir.

Yani o topraklarda sizi uzun ömürlü kıldı. Bunların ömürleri 300 yıldan tutun da bin yıla kadar uzamaktaydı.

Yani yaşları üçyüz sene ile bin sene arasında uzun idi. Fars kralları birçok nehir yolları, kanalları açmışlar, ağaçlar dikmişler, zulüm ve azgımlıklarına rağmen oldukça uzun ömürlü bir yaşam geçirmişlerdir. O dönemdeki peygamberlerden biri, Rabbinden, bunların uzun ömürlü kılınmalarının sebebini sorar. Yüce Allah da ona şöyle vahyeder: “Onlar benim ülkelerimi mamur ve uygar hale getirdiler. Çünkü oralarda benim kullarını yaşıyorlardı.”

“Ondan bağışlanmanızı dileyin.” Allah'a îman etmek suretiyle Ondan bağışlanmanızı isteyin

“Sonra Ona tövbe edin. Çünkü benim Rabbim itâatkâr kullarına yakındır, dualarını kabul edendir.” Onun rahmet ve merhameti yakın olduğu kadar, dua edenlerin dualarını da kabul buyurur.

62

Dediler ki: “Ey Sâlih! Sen bundan önce içimizden kendisine umut beslenen biriydin. Şimdi atalarınızın kulluk edegeldikleri bu şeylere tapmaktan bizi engelleyecek misin? Şüphesiz biz, bizi kendisine davet ettiğin şey hakkında gerçekten büyük bir şüphe ve kaygı içindeyiz.”

“Dediler ki: “Ey Sâlih! Sen bu peygamberlik iddiasından önce içimizden -aramızdakilerin içinden- kendisine -lider olabilme, işler konusunda kendisine başvurulup danışılma hususlarında- umut beslenen önemli biriydin.” Ya da senin bizim dinimize girmeni ve bezimle aynı konularda ve sahip olduğumuz inanç üzerinde uyuşmanı ve muvaffakatini beklerdik.

“Şimdi atalarınızın kulluk edegeldikleri bu şeylere tapmaktan bizi engelleyecek misin?” Bu mazi halin hikâyesidir. “Şüphesiz biz, senin bizi kendisine davet ettiğin şey -tevhit inancı- hakkında gerçekten büyük bir şüphe ve kaygı içindeyiz.” Burada geçen, (.....) ile şüphe ve kaygıya düşülen yer. Bu, kişiyi şüphe ve şüphe içine düşürmek anlamında (.....) kelimesinden türemedir. Bu ise huzursuz, gönül rahatsızlığı ve tatmin olmama, hep rahatsız durumda olma demektir.

Sâlih dedi ki: “Ey kavmim! Eğer ben Rabbimden (verilen) apaçık bir delil üzerinde isem ve O bana kendinden bir rahmet (peygamberlik) vermişse, buna ne dersiniz? Bu durum karşısında O'na âsi olursam beni Allah'tan (O'nun azâbından) kim korur? O zaman siz de bana ziyan vermekten fazla bir şey yapamazsınız.”

“Sâlih dedi ki: “Ey kavmim! Eğer ben Rabbimden (verilen) apaçık bir delil üzerinde isem ve O bana kendinden bir rahmet (peygamberlik) vermişse;”

Kendisinin, kesin olarak bir beyyine, delil ve delile sahip olduğunu bildiği hâlde, durumun âyetle, “Ben... üzerindeysen” diye şüphe ifade eden edat ile konunun aktarılmış olmasının nedeni, hitabın inkârcılara yönelik olması sebebiyledir. Sanki burada şöyle demektedir: “Benim Rabbimden kesin bir delil ve delil üzere olduğunu takdir edip değerlendirin hele. Aslında ben gerçekten Allah tarafından gönderilen bir peygamberim. O hâlde şöyle bir düşünün bakalım, eğer ben size uyarsam, emirleri'konusunda da Rabbime başkaldırsam,

“Buna rağmen eğer ben de kalkıp Ona isyan edip baş kaldırırsam, Allah'ın azâbından kim beni kollayıp kurtaracak, söyleyin bakalım!?” Allah'ın risâletini, mesajını tebliğ hususunda ve sîzi putlara tapınmaktan menetmem emri karşısında Rabbime karşı gelirsem eğer, Allah'ın azâbından beni kim koruyacak ve kim o azâba mani olaeak?

“Benim ziyanımı artırmaktan ve sonumu getirmekten başka bir şey yapmamış olursunuz.” Beni zarar ve ziyana nispet etmenizle veya benim sizi hüsrana nispet etmemle...

“Ey kavmim! İşte size Allah'ın bu mu'cize devesi! Onu bırakın, Allah'ın arzında dilediği gibi yayılsın. Ona bir kötülük yapmayın. Yoksa ani bir azap sizi yakalayır.”

“Ey kavmim! İşte size Allah'ın bu mu'cize devesi!”

Burada, “M” olarak mensûbtur. İşaret ismi, fiil manasına delaleti itibariyle burada bunun üzerinde amel etmiştir. (.....) kavli, (.....) kelimesine mütealliktir ve (.....) kelimesi kendisine takaddüm eden yani kendisinden önce gelen, (.....) kavlinden hâl olmuştur. Eğer bu, (.....) kavli, sonra gelmiş olsaydı, (.....) kelimesinin sıfatı olurdu. Takaddüm edince de bu (.....) kelimesi hâl olarak mensûb kılınmıştır.

“Onu bırakın, Allah'ın arzında dilediği gibi yayılsın.” Çünkü onun rızkı size âit değildir, üstelik size yaran vardır.

“Ona bir kötülük yapmayın.”

“Yoksa ani bir azap sizi yakalayır.”

Fakat bu ikaza rağmen onlar yine de o deveyi öldürdüler. Sâlih onlara şöyle dedi: “Bundan böyle barınaklarınızda üç gün daha eğlenip durun bakalım, sonra helâk olacaksınız. Bu tehdit, asla yalanlanmayacak olan bir sözdür.”

“Fakat bu ikaza rağmen onlar yine de o deveyi öldürdüler.” Çarşamba günü ayaklarını kesip öldürdüler.

“İşte bunun üzerine Sâlih onlara şöyle dedi:”

“Bundan böyle barınaklarınızda üç gün daha eğlenip durun ve yaşayın bakahm, sonra helâk olacaksınız. - Böylece Cumartesi günü helâk oldular-” Burada, “Bilad” yani ülkeler yerine, “Diyar” kelimesine yer verilmesi, buralarda dolaşılması sebebiyledir. Çünkü bu toplum bu bölgede yaşayıp tasarrufta bulunuyorlardı. Yahut bu, dünya hayatında, manasındadır.

“Bu tehdit, asla yalanlanmayacak olan bir sözdür.”

Yani bu uyan ve tehdidin içinde asla yalana yer yoktur. Burada zarf harfinin hazfîyle zarfa genişlik kazandırılmış ve bu mefûl yerine geçirilmiştir. Ya da, “yalan olmayan bir vaattir” demektir. Bu da, âyette yer alan, (.....) kelimesinin tıpkı “Makul” kelimesi gibi mastar manasında olması sebebiyledir.

66

Emrimiz gelince, tarafımızdan bir rahmet ve merhamet ile biz Sâlih'i ve onunla beraber îman edenleri helaktan ve o günün aşağıdayıcı zillet ve azâbından kurtardık. Şüphesiz Rabbin kuvvetlidir, her şeye karşı galip gelendir.

“Emrimiz gelince,” “tarafımızdan bir rahmet ve merhamet ile biz Sâlih'i ve onunla beraber îman edenleri helakten...-kurtardık-”

Şeyh Ebû Mansûr Mâturîdî diyor ki: “Bu âyet, kurtulanlar, kendi amelleri sayesinde değil, ancak yüce Allah'ın kendilerine rahmetiyle muamele buyurması ile kurtulmuşlardır.” Nitekim Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) de şöyle buyurmuştur:

“Allah'ın rahmeti olmaksızın hiçbir kimse cennete giremez.” Bak. Müslim; 2817. Müslim bu hadisi şu lafızla rivâyet etmiştir: “Sizden hiç birinizi ameli cennete sokamaz, o ameli kendisini cehennem ateşinden de kurtaramaz. Ben bile aynı durumdayım. Ancak Allah'tan gelecek olan bir rahmet ile mümkündür.”

“Ve o günün aşağılayıcı zillet ve azâbından kurtardık.” Burada, (.....) kelimesi, (.....) kelimesine izafe edilmiş ve (.....) kelimesi de izafetle mecrûr kılınmıştır. Ancak kırâat imâmlarından Nafî ve Ali Kisâî bu kelimeyi, mim harfinin fethasiyle (.....) olarak kırâat etmişlerdir. Çünkü bu (.....) kelimesi, “İz” harfine muzaf olmuştur ve mebnidir. Çünkü zaman zarfı mübhem olan isimlere ve mazi fiiline izafe olunduğunda mebni hale gelir ve muzâfun ileyhten mebnilik kazanır. Meselâ Şâirin şu ifadesi gibi:

(.....) gibi.

Burada, (.....) kelimesi başına cer edatı olan harfi geldiği hâlde mecrûr değil, fethalı olarak, “Hiyne” okunmuştur.

Yani mebnidir. (.....) kavlinin başında bulunan (.....) harfi ise atıf edatıdır. Cümle, (.....) takdirindedir.

Yani o günün zilletinden, rezillik ve rüsvaylığmdan onu kurtardık. Çünkü Allah'ın kendilerini gazâbıyla helâk ettiği kimselerin zelilliğinden ve rezilliğinden daha büyük bir şey olamaz, öç almasından daha büyük bir intikam gösterilemez. Ayrıca,

“o günün” ifadesiyle kıyamet günü de kast olunmuş olabilir, bu da câizdir. Nitekim, “kavli de, âhiret azâbı olarak tefsirlenmişti.

“Şüphesiz senin Rabbin kuvvetlidir, her şeye -dostlarını kurtarmaya- kâdirdir ve düşmanlara karşı galip gelendir.” Onları helâk ederek üstün gelendir.

67

Zulmedenleri de korkunç bir ses yakaladı. Yurtlarında diz üstü çökekalddar.

“Zulmedenleri de gökten şiddetli bir ses -Cebrâîl (aleyhisselâm)'in sesi- yakalayiverdi. Böylece yurtlarında -evlerinin içerisinde- dizüstü çökekalddar.” Öldüler.

68

Sanki orada hiç oturmamışlardı. Bilin ki Semûd kavmi Rablerini inkâr ettiler. Yine bilin ki, Semûd kavmi Allah'ın rahmetinden uzak kılındı.

“Sanki orada hiç oturmamışlar gibi.” Orada hiç ikamet etmemiş gibi. “Şunu iyi bilin ki Semûd kavmi Reblerini inkâr ettiler.” Kırâat imâmlarından Hamza ve Hafs, (.....) kelimesini, (.....) olarak okumuşlardır.

“Yine bilin ki, Semûd kavmi rahmet yüzü görmeksizin böylene lânetle yok olup gitti.” Ali Kisâî, (.....) kelimesini, (.....) olarak Munsarîf okumuştur. Burada munsarîf okuma nedeni, bunu kabile anlamında veya en büyük ata yani baba manasında değerlendirmeleri sebebiyledir. Gayri Munsarîf olarak değerlendirilmesine gelince, bunun kabile manasında ma'rife yani özel isim ve bir de müennes kabul edilmesiyedir.

69

Andolsun ki elçi meleklerimiz İbrâhîm'e müjde ile geldiler ve: “Selâm olsun sana” dediler. O'da: “Size de selâm olsun” dedi. Hemen önlerine kızartılmış bir buzağı getirip koydu.

“Andolsun ki elçi meleklerimiz İbrâhîm'e müjde ile geldiler” Doğru ve sahih olan ilk görüş yani çocuğun müjdelenmesi görüşüdür. “ve: “Selâm olsun sana” dediler.”

Yani sana sağlık ve esenlikler dileyerek selâm olsun sana deriz, demektir. “İbrâhîm de onlara: “Size de selâm olsun” dedi.” İşiniz ve göreviniz sağlık, esenlik ve banş olsun, banş getirsin. Kırâat imâmılarından Hamza ve Ali Kisâî, (.....) kelimesini, “Silm” olarak okumuşlardır. Bu da selâm ve barış manasıdır.

“Hemen önlerine kızartılmış bir buzağı getirip koydu.”

Yani misafirleri gelir gelmez hiç gecikmeksizin derhal kızgın taş üzerinde kızartılmış bir buzağı getirip önlerine koydu. “el-İcl” Buzağı, inek yavrusu demektir.

Çünkü Hazret-i İbrâhîm'in mal varlığı sığırlardan oluşmaktaydı. (.....) kızgın taş üzerinde kızartılmış buzağı kebabı, demektir.

70

Ellerinin yemeğe uzanmadığını görünce, onları yadırgadı ve bundan ötürü içine bir korku düştü. Onlar dediler ki: “Bizden korkma! Biz melekleriz. Lût kavmine gönderildik.”

“Ellerinin yemeğe uzanmadığını görünce, onların bu durumlarını yadırgadı.”

Arapça'da (.....) ve (.....) aynı manaya gelirler. Bunların geleneklerine göre kendilerine gelen konukları, kendilerine sunulan yemeklere el uzatır ve ondan yerlerse onlardan emin olurlar, bir kötü amaçlarının olmadığını anlardı, Aksi takdirde o gelenden korkarlardı. Ancak sahih olan tefsire göre Hazret-i İbrâhîm gelenlerin melekler olduğunu anlamıştı. Onları yadırgaması ise, Allah'ın, kendisi hakkında belki de hoş görmediği bir konuda kendisini uyarmak üzere gönderildiği veya kavminin cezâlarıdırılması için gönderilmiş olabileceği korku ve endişesini taşıyordu. Bunun delili de âyetin bundan sonra gelen şu kısmıdır:

“Ve bundan ötürü içine bir korku düştü.”

Yani korkusunu ve huzursuzluğunu onlardan gizlemeye çalışıyordu.

“Onlar dediler ki: “Bizden korkma! Biz melekleriz. Lût kavmine gönderildik.” Çünkü böyle bir ifade, niçin ve hangi amaçla gönderildiklerini bilemeyen ancak tanıdıklara karşı söylenir. Melekler ona, “Korkma!” dediler. Çünkü üzerinde korku belirtilerini, yüz renginin değiştiğini görmüşlerdi.

71

Bu esnada ayakta olan hanımı bu konuşmayı duyunca güldü. Ona da İshak'ın doğumunu müjdeledik ve İshak'ın ardından da Ya'kûb'u müjdeledik.

“Hanımı ayaktaydı.” Çünkü Hazret-i İbrâhîm'in hanımı perde gerisinde veya yambaşlarında onlara hizmet ederken onları dırıliyordu, konuşmayı duyması üzerine “güldü.”

Yani korkunun gitmesinden doğan bir sevinçten ötürü veya kötü kimselerin, iğrenç fiilin sahiplerinin helâk olacakları sevinciyle, ya da azâbın oldukça yakın olduğundan habersiz bir durumda bulunan gâfil Lût kavmine güldü. Ya da bu esnada hayız görünce buna güldü.

“Ona da, İshak'ın doğumunu müjdeledik”

Özellikle burada Hazret-i İbrâhîm'in hanımının müjdelenmesi ile şu noktaya dikkat çekilmiştir. Erkeklere göre kadınlar çocuk olmasından daha fazla mutluluk duyarlar.Çünkü Hazret-i İbrâhîm'in bu eşinin çocuğu yoktu. Hazret-i İbrâhîm'in öteki eşinden tek çocuğu vardı. O da oğlu Hazret-i İsmâîl idi.

“ve İshak'ın ardından da Ya'kûb'un doğumunu müjdeledik.” Kırâat imâmlarından İbn Âmir, Hamza ve Hafs nasb ile (.....) olarak kırâat etmişlerdir. Böyle okumalarının nedeni, (.....) kavlinin delalet ettiği muzmer bir fiil sebebiyledir.

Yani, “Biz ona İshak'ın doğumunu müjdeledik ve ona İshak'ın ardından da Ya'kûb'u bağışladık.” Bu kırâat imâmları dışındakiler ise bunu mübteda kabul ederek veya cümle başı olarak değerlendirerek reP ile okumuşlardır. Bundan önceki zarf ise bunun haberidir. Bu tıpkı senin (.....) tarzındaki cümlele benzer bir ifadedir.

72

İbrâhîm'in hanımı dedi ki: “Olacak şey değil! Ben bir kocakarı, bu kocamda bir ihtiyar iken çocuk mu doğuracağım? Bu gerçekten şaşılacak bir şey!” dedi.

“İbrâhîm'in hanımı dedi ki: “Bu olacak şey mi hiç! Vay başıma gelenlere!” Burada, (.....) kelimesindeki elif harfi, izafet harfi olan “Y” harfinden dönüştürülen bir eliftir. Hasen-ı Basrî bunu, aslına bağlı kalarak “Y” harfiyle (.....) olarak okumuştur.

“Ben mi çocuk doğuracak mıyım? Halbuki ben yaşlı bir kocakarı -doksan yaşımda- iken” “kocam da yaşı hayli ilerlemiş -yüzyirmi yaşına gelmiş- olan bir adam.”

Buradaki (.....) mübteda ve (.....) kelimesi de bunun haberidir.

(.....) kelimesi ise hâldir. Âmil ise işaret manasına delalet eden (.....) harfidir. Ya da, (.....) işaret isminin delalet ettiği tembih manasıdır.

“Şüphesiz bu, şaşılacak bir şey?” İki yaşlı insandan dünyaya gelebilecek bir çocuk şaşılacak bir olay. Çünkü doğal olarak yaşı ilerlemiş olanların doğum yapmaları beklenemez, uzak bir ihtimal olarak görülür.

73

Melekler dediler ki: “Allah'ın emrine mi şaşıryorsun? Ey ev halkı! Allah'ın rahmeti ve bereketleri üzerinize olsun. Şüphesiz Allah, övgüye layık, iyiliğide bol olandır.”

“Melekler dediler ki: “Allah'ın emri ve hükmüne mi şaşıryorsun?” Allah'ın kudret ve hikmetine mi hayrete düşüyorsun? Melekler Hazret-i İbrâhîm'in böyle bir şaşkınlık göstermelerinden rahatsız oldular. Çünkü kendisi âyetlerin ve var olduğu mu'cizelerin indiği bir yer olan bir evde, peygamber evinde bulunmaktadır. Harikulade ya da olağan üstü olayların cereyan ettiği bir evin hanımıdır. Ona düşen daha vakarlı olması, peygamber evinin dışındaki kâdirîların sergiledikleri türden hafiflikler göstermemesi icabeder. Halbuki böyle şaşkınlık içinde bir durum sergilemen yerine Sübhanallah demeliydin, Onun azametini dile getirip ta'zimde bulunmalıydın. İşte melekler şu sözleriyle bu hususlara işaret etmek istiyorlardı da şöyle diyorlardı:

“Ey ev halkı! Allah'ın rahmeti ve bereketleri üzerinize olsun.” Bu sözleriyle melekler; asim da bu ve benzeri şeyler Azîz olan Rabbinizin size ikramda bulunduğu şeylerdir, demek istiyorlardı. Ey Peygamber evinin halkı, çünkü yüce Allah size bu türden nimetleri göstermiş ve sizi bu özelliklerle tanıtmıştır. O hâlde bu, şaşılacak bir yer ve durum değildir.

Aslında bu, yeni bir cümledir. Burada onun bu hayret ve şaşkınlık durumunu irdelemektedir, bir tür uyanda bulunmaktadır. Sanki şöyle denir gibidir: “Seni böyle şaşkınlık içinde kalmış tavırlar sergilemekten menederiz, dikkat et. Çünkü bu türden rahmet ve bereket benzeri şeyler yüce Allah tarafından size çok çok gösterilmektedir.” Bir tefsire göre de burada geçen, (.....) ifadesinden kasıt nübüvvettir, peygamberliktir.

“Bereketler” ifadesinden kasıt ise, İsrâ'il oğullarına âit boylar yani esbat demektir. Çünkü peygamberler hep o soylardan gelmişlerdir, hepsi de Hazret-i İbrâhîm soyundandırılar. (.....) kavli münada olması hasebiyle nida üzere veya ihtisas üzere mensûbtur.

“Şüphesiz Allah, fiilleri övgüye layık olan, iyilik ve ihsanı da bol olandır.” Nimetleri hemen vermekle övülmeye layıktır, bu manada (.....) dir. İntikamını, öcünü geciktirip ertelemekle de keremi apaçık meydandadır ve bu manasıyla (.....) dir.

74

İbrâhîm'den korku geçip, kendisine müjdesi de verilince, Lût kavmi hakkında bizimle mücadeleye başladı.

“Gelenlerin melek olduklarını öğrenmesi üzerine İbrâhîm'den korku geçip,” Konukları yüzünden duyduğu iç endişesi ve korkusu ortadan kalkınca, “kendisine çocuk müjdesi de verilince,” “Lût kavmi hakkmda bizimle mücadeleye başladı.”

Yani korkudan sonra gönlünün huzura kavuşması ve bir çocuğunun olacağı müjdesini de alması üzerine hemen mücadeleye girişti, (.....) edatının cevabı mahzûftur.

Takdiri ise şöyledir: “Bizimle mücadeleye yöneldi, girişti.” Ya da, (.....) kavlinin kendisi, (.....) edatının cevabıdır. Muzari fiil olarak getirilmiş olması halin hikâyesi sebebiyledir. Mana ise, “Bizim elçi meleklerimizle mücadeleye başladı” demektir. Hazret-i İbrâhîm'in meleklerle mücadelesi ise, onların şöyle demeleridir: “Biz şu kasaba halkını helâk edeceğiz.” (Ankebut, 31) İşte bunun üzerine Hazret-i İbrâhîm meleklerle, “eğer orada inanmış elli kişi bulunuyorsa yine mi onları helâk edeceksiniz? Der. Melekler de hayır, derler. Bu defa ya kırk kişi var ise, melekler de hayır, dediler. Hazret-i İbrâhîm ya otuz kişi bulunursa? Melekler, hayır dediler. Nihayet böylece ona kadar indi. Melekler de hayır, helâk etmeyiz, dediler. Hazret-i İbrâhîm peki ya orada bir tek inanmış kimse var ise, yine helâk edecek misiniz? Deyince melekler de, hayır, dediler. İşte bu cevap üzerine Hazret-i İbrâhîm onlara: “Şüphesiz orada Lût vardır, dedi. Melekler de: Biz orada kimlerin var olduğunu biliyoruz. Biz kesinlikle onu ve ailesini kurtaracağız, dediler.” (Ankebut,32)

75

Çünkü İbrâhîm gerçekten çok yumuşak huylu, bağıryanık, Allah'a yönelen biri idi.

“Çünkü İbrâhîm gerçekten çok yumuşak huylu,” kendisine karşı kötülükte bulunanlara gerekeni yapmakta, öç almakta aceleci olmayan, kendisine ezada bulunanlara karşı onları eziyetlerine katlarıyan, kendisine karşı çıkanları çok bağışlayan bir kimse idi.

“Allah'a çok yakaran bağıryanık,” Allah korkusu sebebiyle fazlasıyla iç çekendi. “her konuda ve her işinde Allah'a yönelen biri idi.” Tevbe eden ve Allah'a dönüp başvuran idi. İşte burada sayıları nitelikler kişinin kalp rikkatine, yumuşaklığına delalet eder, onu gösterir.

Yani rikkat, re'fet ve rahmet. İşte bu üç özellik kalbin yumuşaklığını, hassaslığını ve acıyan olduğunu gösterirler. İşte bu özellikleri sebebiyledir ki, Hazret-i İbrâhîm'i meleklerle mücadeleye götürmektedir. Çünkü ola ki azapları acaba ertelenir mi gibi bir beklenti taşımaktadır, acaba tevbe etmelerine fırsat verilerek süre tanınır mı diye gayret gösteriyor. Nitekim onun bu hâli, kendisini, inkârcı olan babası için mağfîret dilemeye de sevketmişti. İşte İbrâhîm'in bu mücadelesi karşısında melekler ona dediler ki:

76

Melekler dediler ki: “Ey İbrâhîm! Bundan vazgeç. Çünkü Rabbinin azap emri gelmiştir. Şüphesiz onlara herhangi bir sebeple asla geri çevrilmeyecek bir azap kesin olarak gelecektir.”

“Ey İbrâhîm! Hakkında hüküm kesinleşmiş olan bu meselede ısrar etmekten vazgeç.” Gerçi merhametli davranmak her ne kadar senin adetin ise de bunu bırak. “Çünkü Rabbinin azap emri gelmiştir.” Kazası ve hükmü kesinleşmiştir, karar altma alınmıştır.

“Şüphesiz onlara herhangi bir sebeple asla geri çevrilmeyecek bir azap kesin olarak gelecektir.” Bu iş öyle mücadele ile veya başka bir şeyle durdurulacak değildir.

(.....) kelimesi ismi fâil ile merfûdur. Bu da, (.....) kelimesidir. Bu, (.....) takdirindedir.

77

Elçilerimiz Lût'a geldiklerinde, bundan dolayı Lût büyük bir üzüntüye kapddı ve onlar adma içine bir sıkıntı düştü ve kendi kendine: “Bugün çetin ve zor olarak geçecek” dedi.

“Elçilerimiz Lût'a geldiklerinde,” Elçilerimiz Hazret-i Lût'a boy boşları yerinde güzel bir surette geldiler. Lût onların bu güzel suret ve şekillerini görünce, “Bundan dolayı Lût büyük bir üzüntüye kapıldı” üzldü. Çünkü gelenlerin insan olduklarını sanmıştı. Bundan dolayı da kavminin kendilerine kötülük edeceklerinden ve onlara karşı koyamayacağından, onları savunamayacağımdan, âciz kalacağından korkmuştu. “Ve onlar adına içine bir sıkıntı düştü” Onların düşecekleri durumu düşünerek kalbi sıkıştı, gönlü daralmaya başladı. Burada geçen, (.....) kelimesi temyizdir. “Ve kendi kendine: Bu gün, çetin ve zor olarak geçecek'dedi.” Bu gün oldukça çetin ve şiddetli bir gün olarak geçecek. (.....) kelimesi şiddetli ve çetin demektir.

Rivâyete göre yüce Allah onlara şöyle buyurmuş: “Lût, onların böyle bir fiil işlediklerine ilişkin dört tanık gösterene kadar, onları helâk etmeyin.” Hazret-i Lût, gelenlerle birlikte evine doğru yol alınca misafirlerine dedi ki: “Bu kasabanın nasıl bir yer olduğu hakkında siz bilgi sâhibi değil misiniz, burası hakkında hiç mi bir şeylerden haberdar olmadınız?” Melekler de: “Nesi varmış bu kasabanın, buradakilerin?” diye sordular. Lût şöyle karşılık verdi: “Eşhedu billah, Allah'ı tanık tutanın ki bu kasaba halkı, yaptıkları fiil bakımından dünyadaki kasabaların en iğrenci ve en kötüsüdür.” Hazret-i Lût bu ifadesini dört kez tekrarladı. Hazret-i Lût yanındakileri alarak birlikte eve girdiler. Bunu kimse bilmiyordu, kimse bundan haberdar değildi. Ancak Hazret-i Lût'un hanımı evden çıktı ve gidip gelen misafirleri kavmine haber verdi.

78

Lût'un kavmi misafirler hakkında çirkin niyetlerle ona doğru koşarak geldiler. Daha önce de onlar böyle kötü işleri yapıyorlardı. Lût onlara dedi ki: “İşte kızlarını! Onlarla evlenin. Çünkü onlar sizin için daha temizdir. Allah'tan korkun. Beni misafirlerimin önünde rezil edip küçük düşürmeyin. İçinizde akli başında biri yok mu?”

“Lût'un kavmi misafirler hakkında çirkin niyetlerle ona doğru koşarak geldiler.” Hızla koşarak, âdeta arkanndan kendilerini oraya doğru kovarcasına geliyorlardı.

“Daha önce de onlar böyle kötü işleri yapıyorlardı.” Zaten onlar bundan önce de bu kötü ve iğrenç işi yapıyorlardı. Artık buna iyice alışmışlardı. Bu iş onlara olağan bir şey gibi geliyordu. İçlerinde bunu çirkin ve fena olarak görenler oldukça az sayıdalar idi. İşte bu yüzden nefes nefese koşup oraya geliyorlardı, utanma nedir bilmezlerdi. “Lût onlara dedi ki:

“İşte kızlarını! Onlarla evlenin.” Lût bu suretle gelen misafirlerini kızları sayesinde korumak istiyordu. Şüphesiz bu, konuklara karşı büyük bir nezaket ve cesaret göstergesiydi. Çünkü o dönemde Müslüman kâdirların kafir erkeklerle evlenmeleri câiz görülüyordu.

Nitekim bu ümmetin ilk dönemlerinde de durum böyleydi. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) efendimiz iki kızlarından birini Utbe bin Ebû Lehep ile diğerini de Ebul As ile evlendirmişlerdi Bunların her ikisi de kâfir idiler. Bir tefsire göre de Hazret-i Lût'a itâatkâr olan iki beyefendi vardı. Hazret-i Lût kızlarını bu ikisiyle evlendirmek istiyordu.

“Çünkü onlar sizin için daha temizdir.” Daha helaldir. Âyette geçen, (.....) mübtedadiE. (.....) atfı beyandır.

(.....) ise fasl zamîridir. (.....) da mübtedanın haberidir yahut da,

(.....) haberdur ve (.....) kavli mübteda ve haberdur. “Allah'tan korkun.” Kızlarını ile evlenmek varken o erkeklere gitmeyin. “Beni misafirlerimin önünde rezil edip küçük düşürmeyin.” Beni basite düşürmeyin, beni hafife almayın, beni rezil etmeyin. Bu kelime, “el-Hızı” kökünden türemedir. Ya da beni utanç bir durumda, hacalette bırakmayın, demektir ki bu da, “Hazayet” kelimesinden alınmadır ve haya, utanma demektir.

Kırâat imâmılarından Ebû Amr, (.....) kelimesini vasl yani geçiş hâlinde “Y” harfiyle, (.....) olarak kırâat etmiştir. (.....) misafirlerim, konukların hakkında, onlar içinde... demektir. Çünkü bir kimsenin misafirinin veya komşusunun rezil olması durumunda bizzat o adamın kendisinin rezil olması demektir. İşte böyle bir davranışın sergilenmiş olması asil ve soylu bir geçmişe sahip olmanın bir gereğidir, insanlığın ve mertliğin bir sonucudur.

(.....) İçinizde akli başında biri yok mu?”

Yani içinizde insanlara doğruyu, hak yolunu gösteren, doğruya yönlendiren, güzel bir iş yapan ve kötülükten meneden bir adam yok mu?

79

Dediler ki: “Ey Lût! Senin kızların üzerinde bir hakkımız olmadığını sen de çok iyi bilirsin. Asımda sen, bizim ne istediğimizi de çok iyi bilirsin.

“Dediler ki: “Ey Lût! Senin kızların üzerinde bir hakkımız olmadığını sen de çok iyi bilirsin.”

Onlara ihtiyaç duymadığımızı, onları istemediğimizi... Çünkü kâdirlerle evlenme konusu bizim anlayışımızda yoktur. Bizim anlayışımız erkeklerle cinsel ilişki kurmaktır, sen de bu gerçeği zaten biliyorsun.

“Aslında sen, bizim ne istediğimizi de çok iyi bilirsin.” Bu ifade ile demek istedikleri şey, bizim işimiz erkeklerdir, biz şehvî duygularımızı ve tatminini onlardan elde ediyoruz.

80

Lût onlara dedi ki: “Keşke sizin karşınızda durabilecek benim bir gücüm olabilseydi veya güçlü bir kaleye sığmabilseydim dedi.”

“Lût onlara dedi ki: Keşke sizin karşınızda durabilecek benim bir gücüm olabilseydi veya güçlü bir kaleye sığmabilseydim dedi.”

Burada, (.....) kelimesinin cevabı mahzûftur.

Yani, “Size mutlaka gerekeni yapardım, yapacağımı bilirdim” demektir.

Mana şöyledir: “Eğer ben kendi adıma size karşı koymada güçlü olabilseydim” veya “kendine dayanabileceğim güçlü birine sığınma imkanım olsaydı ve onun yardımıyla sizi engelleyebilseydim, böylece beni sizden korurdu.” Böylece burada güçlü ve kuvvetli olan kimsenin durumunu dağın güçlü ve sağlam olan, aşılması zor olan kısmına benzetmiş olmaktadır.

Rivâyete göre kavmi evine baskına geldikleri zaman Hazret-i Lût kapıyı içerden kapatmış ki, gelenler içeri giremesinler. Yüce Allah'ın da bu ayetlerinde belirttiği gibi Hazret-i Lût, kavmini geri püskürtmeye, çaba gösteriyor ve onlarla mücadele edip girmemeleri için direniyordu. Ancak gözü dönmüş olan kavmi evin duvarlarına tırmanıp içeri girmeye, saldırmaya çalışıyorlardı. Ancak içerde bulunan melekler Hazret-i Lût'un karşı karşıya bulunduğu sıkıntı ve güç durumunda kaldığını görmeleri üzerine şöyle dediler:

81

Melekler dediler ki: “Ey Lût! Biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar asla sana kötülük edemeyecekler. Sen gecenin bir kısmında ailenle birlikte yola çık. Karın dışında sizden hiçbiriniz geride kalmayın. Çünkü onlara gelecek olan azap onun da başına gelecek. Onlara belirlenen helâk anı sabah vaktidir. Sabah da pek yaklaşmadı mı?”

“Melekler dediler ki: “Ey Lût! Biz Rabbinin elçileriyiz.” O hâlde üzülmeye kapıyı aç ve bizi onlarla baş başa bırak. Hazret-i Lût hemen kapıyı açtı, onlar da içeri daldılar. Bu durum karşısında Cebrâîl (aleyhisselâm) Rabbinden, onları cezâlarıdırmak için izi istedi. Allah da ona istenen izni verince, Hazret-i Cebrâîl iki kanadıyla onların yüzlerine çarptı ve derhal gözlerini silme kapattı. Cebrâîl onların gözlerini kör etmişti. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “Hemen biz onların gözlerini silme kör ettik.” (Kamer,37) Böylece onların

göremez ve yollarını tanımaz, bulamaz oldular. Evden şu çığlıklarla çıkıp kaçıyorlardı: “Bizi kurtarın, Lût'un evinde bir takım büyücü kimseler bulunmaktadır!”

“Allah bizi, kavmini helâk etmemiz için gönderdi. Onlar asla sana kötülük edemeyecekler.” Bu kendisinden önce geçen cümleyi açıklayan, izah eden bir cümledir. Çünkü mademki kendileri Allah'ın elçi melekleridir. O hâlde ona ulaşmaya yol bulmayacaklardır ve kavmi Hazret-i Lût'a zarar veremeyeceklerdir.

“Sen gecenin bir kısmında ailenle birlikte yola çık.” (.....) kelimesi, (.....) kökünden türemedir. Hicaz kırâat okulu mensupları bu (.....) kelimesini vasl hemzesiyle, (.....) olarak okumuştur.

Yani aileni gecenin bir bölümünde veya yansında demektir.

“Karın dışında sizden hiçbiriniz geride kalmasın.” Kalbiyle geride olan biten nedir diye orayla ilgilenmesin veya gerisinde olanlara dönüp bakmasın, ya da sizden kimse geride kalmasın gibi manalara gelir. Sadece senin kann geceleyin götüreceklerinden müstesnadır. Onu almayacaksın. Kırâat imâmlarından İbn Kesîr ve Ebû Amr (.....) kavlini, (.....) kelimesinden bedel kılarak ref ile okumuşlardır. Hazret-i Lût'un ailesiyle birlikte hanımının çıkarılması konusunda iki rivâyet bulunmaktadır. Bir rivâyete göre, o da onlarla beraber yola çıkmıştır ve Lût kendilerine, içlerinden hiçbir kimsenin dönüp arkalanna bakmamalarını emretmiştir. Ancak karışma dememiştir. Ancak azâbın hiddet ve şiddetini duyunca, kansı arkasına dönüp baktığında vah benim kavmim, diyerek üzüntüsünü açıklayınca derhal bir taş gelip onu da öldürmüştür.

İkinci rivâyete göre Hazret-i Lût, kansına kavmiyle beraber geride bırak masıyla emrolunmuştu. Çünkü kansının meyli onlarla beraber kalmakta idi. O, onlarla beraber gitmemiştir. Kırâatin farklı okunmasının nedeni iki farklı rivâyet sebebiyledir.

“Çünkü onlara gelecek olan azap onun da başına gelecek.”

Yani bu iş demektir.

Rivâyete göre, O onlara; “onların helâk ve azap vakti ne zaman?” diye “sormuş onlar da şöyle demişlerdir: “Onlara belirlenen helâk anı sabah vaktidir.” Bunun üzerine demiştir ki: “Ben bundan da önce, bir an önce olmasını dılıyorum.” Melekler de şöyle cevap vermişlerdir: “Sabah da pek yaklaşmadı mı?”

82

Emrimiz gelince, şehirlerinin altını üstüne getirdik ve üzerlerine de çamurdan pişirilip istif haline getirilmiş taşlar yağdırdık.

“Emrimiz gelince, günahkar Lût kavminin şehirlerinin altını üstüne getirdik” Cebrâîl (aleyhisselâm) kanatlarını Lût kavminin şehirlerinin altına sokup onları havaya doğru kaldırdı. Öyle ki gök ehli köpeklerin havlamalarını, ulumalarını, horozların ötüşlerini işitiyordu. Daha sonra da o şehirlerin altını üstüne getirdi, üstlerinden taşlar yağıyordu.

Bu da “Ve üzerlerine de çamurdan pişirilip istif haline getirilmiş taşlar yağdırdık.” Kavlinin ifade ettiği gerçektir. (.....) kavli, “Sengi kül” ifadesinin Arapçalaşmış manasıdır.

Çünkü bunu da, “Çamurdan taşlar” (Zariyat,33) kavlinden çıkarmaktayız. (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin sıfatıdır.

Yani peşpeşe, ardarda dizilmiş ve istiflenmiş hâlde demektir. Ya da bu, azap için hazırlanmış şeylerin toplamından oluşan şey demektir.

83

Bu taşlar ki Rabbin katından kime isabet edeceği işaretlenip damgalarıarak yağdırılmıştır. Onlar zalimlerden (Mekke halkından) uzak değildir.

“Bu taşlar ki Rabbin katından kime isabet edeceği işaretlenip damgalarıarak yağdırılmıştır.” Burada, (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin sıfatıdır. Azap için belirlenmiş, işaretler konulmuş manasındadır. Rivâyete göre, her bir taş üzerinde, kime atılacağı yazılı imiş. (.....) Rabbin katında, Onun hazinelerinde veya Onun hükmünde gibi manalara gelir.

“Onlar zalimlerden (Mekke halkından) uzak değildir.” Uzak bir şey değildir. Burada Mekke halkına da bir tehdit ve uyan bulunmaktadır. Çünkü Cebrâîl (aleyhisselâm) Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) efendimize demiştir ki: “

Yani senin ümmetinin zalimleri demeye getiriliyor Onlardan bir zâlim olmasın ki mutlaka her an başına düşecek bir taşı bekleyedursun.” Ya da bu zamîr kasabalara râcidir.

Yani bu azap Mekke zalimlerine de pek yakındır. Aynı cezâ, Mekke halkından eski zalimlerin yolunda yürütenlerin de başlarına gelebilir.

84

Medyen halkına da kardeşleri Şuayb'ı gönderdik. Dedi ki: “Ey kavmim! Bir tek Allah'a kulluk edin. Çünkü sizin Ondan başka ilahınız yoktur. Ölçü ve tartıyı eksik tutmayın. Şüphesiz ben sizi bolluk ve rahat içerisinde görüyorum. Ve gerçekten ben, sizin için hepinizi dehşetiyle kuşatacak olan bir günün azâbından korkuyorum.”

“Medyen halkına da kardeşleri Şuayb'ı gönderdik.” Medyen bu kavmim şehirlerinin adıdır veya büyük ataları olan Medyen İbn İbrâhîm'in adıdır.

Yani: “Şuayb'ı da Medyen topraklarında oturan topluma veya Medyen oğullarına gönderdik”

(.....) kelimesi ölçek ile ölçülerek alınıp satıları demektir. (.....) yani terazi ile tartılıp değerlendirilen şeyler demektir.

“Şüphesiz ben sizi bolluk ve rahat içerisinde görüyorum.” Sizi bolluk ve servet içinde görüyorum. Bu hâliniz, sizin böyle eksik ve hileli tartı ve ölçüye ihtiyacınızı bırak, böyle bir şeye muhtaç değilsiniz. Ya da, sizi Allah tarafından nimetlere sahip kıldığınızı görüyorum. Bunun hakkı, sizin şu anda yapmakta olduğunuz yanlış davranışınızdan farklı olarak görevinizi yapmanız ve şükretmeniz gerekir.

“Ve gerçekten ben, sizin için hepinizi dehşetiyle kuşatacak olan bir günün azâbından korkuyorum.” Burada asıl demek istenen şey, dünyada köklerini kazıyacak olan bir azap demektir veya âhiret azâbıdır.

85

“Ey kavmim! Ölçü ve tartıyı adaletli yapm. İnsanlara eşyalannı eksik vermeyin ve yeryüzünde bozguncular olarak dolaşmayın.”

“Ey kavmim! Ölçü ve tartıyı adaletli yapm.” Eksiksiz olarak tamamlayın. Âyette ilk önce yapmakta oldukları kötü bir davranıştan, fiilden yani eksik ölçmek ve tartmaktan yasaklanma getiriliyor. Hemen bunun peşinden de ölçü ve tartının eksiksiz olarak yerine getirilmesi emrediliyor. Çünkü bu, doğru düşünen akıl sahiplerince de güzel görülen bir davranıştır ve bu işe bu manasıyla daha fazla bir teşvikte bulunulmuş olmaktadır. Ayrıca âyette, “adaletle” kaydının eklenmesine gelince; yani yapılacak olan alım ve satımların, muamelelerin adalet çerçevesinde ve herkese eşit olarak uygulanması emrediliyor ki, ne bir fazlalık yapsınlar, ne de bir eksiklik, hak ne ise onu uygulasınlar istenmektedir.

“İnsanların eşyalannı eksik vermeyin.” (.....) kelimesi eksik ve noksan yapmak, düşük göstermek manalarına gelir. Bu toplum sattıkları mallara hile karıştırarak değerini düşölüyorlardı. İşte âyette bu yanlış davranıştan menolunmaktadırlar.

“Yeryüzünde huzursuzluk çıkararak yaşanamaz duruma getirmeyin.” Bu âyette geçen, (.....) kelimesi, ve (.....) kökünden türemedir. Bu da çok aşırı kötülük, fenalık ve bozgunculuk manalarına gelmektedir. Meselâ hırsızlık etmek, baskın yapmak, yol kesmek gibi. Burada eksik ve noksan tartı, hileli mal satımı, düşük kaliteli

mal piyasaya sürülmesi gibi şeyler bu toplum tarafından yeryüzünde meydana getirilen huzursuzluk ve başkaldırıların temelini oluşturmaktadır.

86

“Eğer Allah'a inanıyorsanız, Allah'ın helâlinden size bıraktığı şey sizin için daha bereketli ve daha değerlidir. Ben sizin üzerinizde bir bekçi değilim.”

“Eğer Allah'a inanıyorsanız, Allah'ın helalinden size bıraktığı -yani haramdan ayıklamak suretiyle anndmp size helâl olarak bıraktığı- şey sizin için daha bereketli ve daha değerlidir.” Yeter ki siz îman edin. Evet Allah'ın haramdan anndmp tertemiz hale getirdiği helâl şey kâfirler için de daha hayırlıdır. Çünkü bu tür davranışlardan uzak kalmakla, kötü mal satma ve hileli mal bulundurma, güvenilmez kimselerdir damgasını yemekten de kurtulmuş olacaktırlar. Ancak burada mü'minlerin bu güzel özellikleri kazanmaları yanında kâfirlerden farkı ve üstün bir diğer kazanımları da vardır ki bu da, yaptıkları şeylerden ötürü sevap kazanmaları ve Allah'ın azap ve cezâsından kurtulmalarıdır. Ancak kişinin îmandan uzak olması hâlinde, küfür bataklığında yuvarlanmış olması durumunda onlar için ne bir sevap kazanma ve ne de cezâdan kurtulma olmayacaktır.

Yani imanının olmadığı bir yerde söz konusu güzellikler de olmayacaktır.

İşte burada imanın ne kadar önemli olduğuna da dikkat çekilmektedir. Değerinin yüceliğine işaret olunmaktadır. Ya da bundan maksat, “Eğer söylediğim şeyler de siz beni doğrularsanız, ben size bunları öğütüyorum ve bu konuda özellikle dikkatinizi çekiyorum, size uyanda bulunuyorum.

“Ben sizin üzerinizde bir bekçi değilim.”

Size verdiği nimetleri konusunda ben onların muhafızı, bekçisi değilim. O hâlde yapmakta olduğunuz bu yanlış davranışlarınızdan vazgeçmekle ancak bu nimetleri koruyabilirsiniz ve bu sayede koruyun.

87

Dediler ki: “Ey Şuayb! Atalarınızın taptıkları şeyleri bırakmamızı veya mallarınız hakkında dilediğimiz gibi tasarrufta bulunmamamızı sana namazın mı emrediyor? Halbuki sen gerçekten herkes tarafından yumuşak huylu ve çok olgun olarak tanınan ve bilinen birisin.”

“Dediler ki: “Ey Şuayb! Atalarınızın taptıkları şeyleri bırakmamızı veya mallarınız hakkında dilediğimiz gibi tasarrufta bulunmamamızı sana namazın mı emrediyor?” Hazret-i Şuayb çok namaz kıları, ibâdet eden bir kişi idi. Kavmi de kendisine şöyle diyorlardı: “Sen bununla ne elde ediyorsun?” Şuayb da: “Bu ibâdet güzellikleri, iyi şeyleri emrediyor, kötülüklerden de uzaklaştırıyor ve yasaklıyor” diye karşılık verdi. Onlar da alaylı olarak: “Namazın mı sana, atalarınızın taptıkları şeyleri terketmemizi veya mallarınızdan dilediğimiz gibi harcama yapmamamızı -eksik ve fazla tartmamamızı- bize emretmeni mi emrediyor?” diye eğleniyorlardı.

Ayrıca âyette geçen, (.....) kavlinin, mecazî manada emrediyor manasında olabilmesi de câizdir. Nitekim yüce Allah namaz kelimesini mecâzî manada nehyeden ve yasaklayan manasında da isimlendirmiştir. (.....) kelimesini kırâat imâmlarından Ebû Bekir dışında Kûfe okulu tekil olarak okumuşlardır.

Diğerleri çoğul ifadeyle, (.....) olarak okumuşlardır. “Halbuki sen gerçekten herkes tarafından yumuşak huylu ve çok olgun olarak tanınan ve bilinen birisin.”

Yani demek istiyorlardı ki: “Sen yolunu sapıtmış bunağın birisin.” Aslında övgü gibi gözüken burada ifade ters manasıyla ve alaycı bir ifadeyle Hazret-i Şuayb ile eğlenmektir. Ya da mana şöyledir: “Gerçekten sen bizim yanımızda yumuşak huylu, olgun ve güven veren bir kimsesin. Aslında şenin bu durumunun senden istediği, bizden yapmanı istediği şeyi, sen bize yapacak ve uygulayacak biri değilsin.”

88

Şuayb dedi ki: “Ey kavmim! Eğer benim elimde Rabbim tarafından bir delilim, varsa ve bana kendi katından güzel ve bol rızık vermişse, buna ne dersiniz? Size yasakladığım şeylerin aksini işlemek suretiyle, size aykırı davranmak istemiyorum. Ben sadece gücüm yettiğince ıslah etmek istiyorum. Ancak benim başarılı olmam da sadece Allah'ın yardımını sayesinde. Her işimde ona dayanıp güvendim ve her konuda da Ona döneceğim.”

“Şuayb dedi ki: “Ey kavmim! Eğer benim elimde Rabbim tarafından bir delilim, varsa ve bana kendi katından güzel ve bol rızık -nübüvvet ve risâlet veya hilesiz, içinde haramın bulunmadığı, eksik ve fazlanın yer almadığı katıksız bir helâl- vermişse, buna rağmen ona karşı gelirsem bu akıllıca bir davranış olur mu söyler misiniz?”

(.....) kavlinin cevabı mahzûftur.

Yani, söyleyin ve bana haber verin bakalım, Eğer ben Rabbim tarafından apaçık bir delil ve hüccete sahipsem ve gerçekten ben peygamber isem buna ne diyeceksiniz? Halbuki peygamber sadece ve sadece bu gaye ve masat için gönderilirler.”

Meselâ Arapça'da şöyle bir ifade kullanılır. Bir kimse herhangi bir yöne doğru g'idiyorsa ve sen de oradan dönüyorsan; yani yönleriniz birbirinize göre farklı istikamete yönelik bulunuyorsa, (.....) diye söylenir. Meselâ suyu rıfta bulunduğu yerden dönüp gelmekte olan herhangi bir kimseyle yolda karşılaşır ona arkadaşının nerede olduğunu sormuş olsan, o da sana şöyle cevap verir: (.....) Bu cevabı vermekle o kimse sana şunu demek ister: “Ben oradan dönmüş geliyorken o da buradan oraya doğru gidiyordu. Bu ifadenin manası budur. Dolayısıyla şimdi okuyacağımız âyetin bu kısmı da işte tıpkı buna benzer bir anlam içermektedir.

“Hem ben, size yasakladığım şeylerin aksini işlemek suretiyle, size aykırı davranmak istemiyorum.”

Yani size, yapmayın, işlemeyin diye yasakladığım bir şeyi yapmakta sizin önünüze geçmem, böyle bir şey yapamam ve sizi bir kenara iterek tek başıma böyle fiil işleyeyim yanlışına düşmem, düşmem. Bu, olacak şey değildir.

(.....) Ben sadece gücüm yettiğince ıslah etmek, istiyorum.” Ben gücüm yettiğince sadece öğütlerimle, nasihatlerimle sadece sizin ıslahınızı istemekteyim. Allah'ın emredip istediği iyiliği emretmem, yasakladıklarından sizi menetmem hep sizin iyiliğinize ve haynınızadır. (.....) kavli, zarftır.

Yani benim ıslaha ve düzeltmeye gücüm yettiği, bu işi yapabilme imkanım var olduğu sürece hiçbir çabadan asla geri duracak değilim, güç olarak neye sahipsem her şeyimi ortaya koyacağım.

“Ancak benim başarılı olmam da sadece Allah'ın yardımı sayesinde.” Yapmam ve yapmamam konusunda verdiği şeylerde hakka ve doğruya isabet etmem, ancak Rabbimin bana yardımı, beni bunda başarılı kılması ve destek vermesiyle mümkündür. Başka şekilde başarılı olmam düşünülemez.

(.....) Her işimde ona dayanıp güvendim ve her konuda -mutlu anlarımda da, sıkıntılı durumlarımda- da Ona döneceğim.” Ona başvuracağım.

Şimdi te'sirini okuyacağımız âyette yer alan, (.....) kelimesi tıpkı (.....) fiili gibi bir ve iki mefûl alan fiillerdendir. Zaten bu âyette de aynı kelimeyi görmekteyiz. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

89

“Ey kavmim! Sakın bana karşı düşmanlığınız, Nûh kavminin, yahut Hûd kavmimin veya Sâlih kavminin başına gelenler gibi sizin de başınıza bir musibet, getirmesin. Lût kavminin başına gelenler de sizden pek uzak değildir.”

“Ey kavmim! Sakın bana karşı düşmanlığınız, beni yalanlamanız, Nûh kavminin, yahut Hûd kavminin veya Sâlih kavminin başına gelenler gibi sizin de başınıza bir musibet, bir felaket getirmesin.” Bana muhalefet etmeniz, size azap ve cezâ getirmesin sakın. Tıpkı ismi geçen peygamberlerin kavimlerinin başına gelen, suda boğulma, rüzgar ile cezâlarıdırma ve yerle bir olan, yerin harekete geçmesiyle helâk olma gibi cezâlarla karşı karşıya kalmayalım.

“Lût kavminin başına gelenler de sizden pek uzak değildir.” Evet zaman açısından pek uzak değildir. Çünkü bunlar helâk olan toplumlar arasında size zaman itibarıyla en yakın bir dönemde cereyan etmiştir. Yer veya mekân bakımından da size uzak değildir. Çünkü olaylar size yurt bakımından yakın olan çevrenizde meydana gelmiştir. O toprakları sizler çok iyi bilmektesiniz. Ya da helâk olmaya sebep olan şeylerin neler olduğunu

sizler çok iyi bilmektesiniz, bunun câhili değilsiniz. Meselâ küfür, kötülük işlemek gibi şeyler. Burada müzekker ile müennes yani eril ile dişi arasındaki durumu yakınlıkta olsun, uzaklıkta olsun, azlık ve çoklukta olsun hep aynı düzeyde eşit bir şekilde göstermiştir.

Yani (.....) kelimesi müennes bir kelime olmasına rağmen, (.....) gibi sonlarında dişi alâmeti getirmemiştir. Bunun nedeni bu kelimelerin mastarlarının tıpkı “Sabiyyi” , “Nehiyk” ve benzeri kalıplarda gelmesi açısındandır.

90

“Rabbinizden bağışlanmanızı dileyin. Yaptığınız kötülüklerden tövbe edin. Rabbim çok merhametlidir, kullarına karşı lütufkardır, ihsan sâhibidir.”

“Rabbinizden bağışlanmanızı dileyin. Yaptığınız kötülüklerden tövbe edin. Rabbim çok merhametlidir, kullarına karşı lütufkardır, ihsan sâhibidir.” Onları sever.

91

Dediler: “Ey Şuayb! Senin söylediklerinin çoğunu anlamıyoruz. Ve seni âciz biri olarak görüyoruz. Eğer kabilen olmasa seni öldüresiye taşlardık! Sen bizden üstün değilsin.”

“Onlar da şöyle dediler: Ey Şuayb! Senin bize söylediklerinin çoğunu anlamıyoruz.” Söylediklerinin çoğunun doğruluğunu anlamıyoruz. Halbuki Şuayb peygamberlerin hatibi iken nasıl olur da söyledikleri anlaşılmamış olsun? Bu, olacak şey mi?

“Ve seni aramızda âciz biri olarak görüyoruz.” Senin bir gücün ve kuvvetin yoktur. Aramızda olup bitenler açısından senin bir önemin de yoktur. Eğer biz sana herhangi bir kötülük yapmak istesek, senin bunu önleme gücün bile yoktur.

“Eğer kabilen olmasa da öldüresiye taşlardık!” Şayet senin kabilen arada olmasaydı, kesinlikle seni taşla tutup öldürürdük: Çünkü taşla tutarak birini öldürmek, ölümlerin em kötüsüydü. Hazret-i Şuayb’ın kavmi de onlarla aynı dini paylaşıyorlardı. Bu bakımdan onun kabilesine karşı tavizkâr bir tavır sergiliyorlardı. Onlara karşı daha bir saygılı gibiydiler.

“Sen bizden üstün değilsin.”

Yani sen bizim açımızdan bir öneme sahip biri değilsin ki, sana farklı davranalım. Senin bize karşı iyi davrandığın yok ki, biz de seni öldürmekten uzak duralım da sana bir saygımız olsun ve seni taşla tutmaktan vazgeçelim, böyle bir durum seninle bizim aramızda yoktur. Ancak bizim değer verdiklerimiz senin mensubu bulunduğun kabilendir. Çünkü onlar da bizimle aynı din ve inancı paylaşıyorlar. Hazret-i Şuayb’a râci olan zamîri nefîy yani olumsuzluk edatının izlemiş olması, ifadenin fiilde değil de failde meydana geldiğini gösterir. Sanki burada şöyle denilmektedir: “Kaldı ki senin bizim katımızda zaten bir önemin yoktur, bize karşı koyabileceğin bir gücün de yoktur. Aksine bizim yanımızda bir değere ve öneme sahip olan senin kabilendir.

92

Şuayb da onlara dedi ki: “Ey kavmim! Benim kabilem size göre Allah'tan daha mı üstün ve güçlü ki Onun ve peygamberinin emirlerini hiçe sayarak arkanıza atıp unuttunuz. Şüphesiz benim Rabbim yapıp ettiklerinizi her bakımdan kuşatıyor ve biliyor.”

“Şuayb da dedi ki: “Ey kavmim! Benin kabilem size göre Allah'tan daha mı üstün ve güçlü ki”

Şayet: “Sen bizim için değerli değildin” yani “ve ma Azezte aleyna” denmiş olsaydı, bu takdirde burada verilen cevap doğru olmazdı. Ancak şöyle demiştir:

“Benim kabilem size göre Allah'tan daha mı üstün ve güçlü ki,” Cümle veya ifade hem kendisi ve hem de kabilesi için sözkonusudur. Dolayısıyla Hazret-i Şuayb’ın kavminin nazarında değerli ve önemli olanlar onun kabilesidir, yoksa Şuayb’ın kendisi değildir. Çünkü kavmi, o Allah’ın peygamberi olduğu hâlde onu basite alıyorlar, önemsemiyorlar. Dolayısıyla Allah’ın peygamberini benimsememek, basite almak haşa bizzat yüce

Allah'ın kendisini tanımayıp Onu basite almak manasınadır. Mademki Şuayb'ın kavminin nazarında, Şuayb'ın kendisi değil de kabilesi önemlidir. Bu durumda onlara göre bu kabile haşa Allah'tan da önemlidir, demektir. Yüce Allah'ın şu kavlini görmez misin, bak ne buyuruyor: “Resule itâat eden, kesinlikle Allah'a itâat etmiş demektir.” (Nisa, 80)

“Onun ve peygamberinin emirlerini hiçe sayarak arkamza atıp unuttunuz.” Onu âdeta basit bir şeymiş gibi arkanıza fırlatıverdiniz, Ona hiç değer vermediniz. Âyette geçen, (.....) kelimesi, sırta, arkaya âit demektir. Kelimenin esre hareke ile, (.....) olarak gelmesi ise, neseplerin bozulması, soyların dejenere olması demektir. Bu ifade tıpkı birini dünkü güne nispet etmek için, (.....) demesi gibidir.

“Şüphesiz benim Rabbim yapıp ettiklerinizi her bakımdan kuşatıyor ve biliyor.” Allah ezeli bilgisiyle bütün yaptıklarını kuşatmış ve hepsini bilmektedir. Bu yaptıklarınızdan hiçbir şey Ona gizli kalmaz.

93

“Ey kavmim! Elinizden geleni yapın, bende (vazifemi) yapacağım. Kendisim rezil edecek azâbm geleceği şahsm veya yalancının kim olduğunu yakında bileceksiniz. Bekleyin bende sizinle beraber bekliyorum.”

“Ey kavmim! Elinizden geleni yapın! Burada geçen, (.....) kelimesi, mekân ve yer anlamındadır.

Bu kelime tıpkı (.....) ve (.....) kelimeleri gibi (.....) ve (.....) kalıplarında gelmektedir. Ya da bu kelime, (.....) kelimesinden mastardır. Bir yerde yerleşince, bir yeri mekân tutunca da, bunun için, (.....) kelimesi kullanılır.

Yani; “Olduğunuz cihet ve yol üzere kesin kararlı olarak devam edin bakalım, üzerinde bulunduğunuz şirk inancını, bana karşı işlediğiniz kötülükleri, karşı çıkışınızı sürdürün ve devam ettirin bakalım” demektir veya, “Bana karşı düşmanlığınızı kararlı bir şekilde devam ettirin, bunu gücünüz yettiğinde sürdürün” demektir.

“Ben yapacağım!” Allah'ın bana verdiği yardım, güç ve destek oranında ve beni kesin kararlı kılması, bunda sebat vermesi sayesinde karşınızda dikileceğim ve bu davayı sürdüreceğim.

“Kendilerini rezil edip aşağıdatacak olan azâbm pek yakın bir zamanda kime geleceğini ve kimin yalancı olduğunu öğreneceksiniz.” Burada geçen,

(.....) edatı istifhamiyedir yani soru edatıdır. Bu, bilme fiiline taallûk etmektedir. Çünkü onda amel etmektedir. âdeta şöyle denilir gibidir: “Yakında öğreneceksiniz, acaba hangimize rezil ve rüsvay edici bir azap gelecek ve hangimiz yalancı!..” Ya da bu (.....) edatı mevsûledir, ilgi zamîridir ve bunda amel etmiştir. Bu durumda sanki şöyle denilir gibidir: “Davanız ve iddianıza göre yakında azâbm kendisini rezil ve rüsvay edecek bedbahtın kim olduğunu ve kimin yalancı olduğunu öğreneceksiniz.” Bir de, (.....) kelimesine başka bir yerde “F” harfi başına gelmiştir.

Yani, (.....) şeklinde gelmesine gelince; bu, vasl için konulmuş bir harf olması sebebiyle zahiri yani görünürdeki bir vasıldır, önceki cümle ile irtibatlandırılmak içindir. Bu harfin bazen de kaldırılmış olması ise, yeni bir cümle olması yani istinaf cümlesi olması itibariyle de takdiri bir vasıldır. Ki bu da mukadder yani var sayıları bir sorunun cevabı niteliğindedir. Sanki bu kimseler şöyle der gibidirler: “

Yani bizler olduğumuz konumda ve inancımızda direnirsek ve sen de kendi konumunu korursan ne olacak yani, söyler misin?” O da bunun üzerine şöyle karşılık verip diyor ki: “Pek yakında öğreneceksiniz...” Her ikisini de kullanmış olmak Belâgat sanatında oldukça üstün bir düzeyde olduğunu göstermek bakımındandır. Bu ikisinden daha belîğ ve daha güzel olanı ise, İstinaftır, yani yeni bir cümle olmasıdır.

“O hâlde işin sonunu ve sizin için neler söylediğimi bekleyin, görün Rabbinizin azâbını,” “Ben de bekleyip göreceğim Rabbimin rahmetini.” (.....) kelimesi, (.....) manasınadır. Kelime, (.....) fiilinden türemedir. Tıpkı, “Darb” kelimesinin, (.....) manasında olması gibi. Ya da, “el-Aşîyr” kelimesinin,

“Muaşîr” manasında olduğu gibi bu da murakib manasınadır. Yahut da, “el-Refîy” kelimesinin “el-Mürtefî” manasına geldiği gibi bu da, (.....) manasındadır.

Emrimiz gelince, Şuayb'ı ve onunla beraber îman edenleri tarafımızdan bir rahmetle kurtardık. Zulmedenleri ise korkunç bir gürültü ve helâk edici bir titreyiş yakaladı. Böylece yurtlarında diz üstü çökekalddar.

“Emrimiz gelince, Şuayb'i ve onunla beraber îman edenleri tarafımızdan bir rahmetle kurtardık. Zulmedenleri ise korkunç bir gürültü ve helâk edici bir titreyiş yakaladı.” Cebrâîl onlara, öyle bir çığlık attı ki, hepsi de anında helâk oldular. Âd ile Medyen kavimlerinin kıssalarının sonunda, (.....) kavli zikrolunmuştur.

Semûd ve Lût kavimleriyle ilgili kıssaların sonunda ise, (.....) gelmiştir. Çünkü bu ikisinde vaat (mev'id) ifadesinden sonra gelmeleri sebebiyledir.

Meselâ bunlardan biri, (.....) (Hûd,81) kavlidir ve diğeri (Hûd, 65) (.....) kavlidir. Bu âyetlerde, sebep veya neden manasım ifade eden “F” harfi ile gelmiştir.

Meselâ, “Ben onu vadettim, Zamanı gelince de şöyle ve şöyle olacak” anlamında, (.....) demen gibi.

Ancak diğeri iki kavle gelince, o ikisi mübteda olarak gelmişlerdir. Bunlarda da uygun olan şey, cemi' harfiyle kendilerinden önce geçenler üzerine affedilmeleridir. Tıpkı bir kıssanın diğeri bir kıssa üzerine atfedilmesi gibi.

“Böylece yurtlarında diz üstü çöke kalıp öldüler.” Âyette geçen (.....) kelimesi, olduğu yerde hareketsiz bir hâlde kala kalan demektir.

Yani Cebrâîl onların helâki için öylene bir çığlık attı ki, onlar her birinin canı olduğu yerde çıkıverdi, ansızın ölümle karşı karşıya gelip hareket edecek bir güç bulamadılar, ölüp kaldılar.

Sanki daha önce hiç orada yaşamamışlar gibi. Semûd kavminin Allah'ın gazâbma uğrayıp helâk olması gibi Medyen halkı da aynen öylece gazâba uğrayıp helâk oldu.

“Sanki daha önce hiç orada yaşamamışlar gibi.” Sanki daha önce kendi yurtlarında kalıp yaşamamışlar gibi, gezip 380 dolaşmamışlar gibi.

“Semûd kavminin Allah'ın gazâbına uğrayıp helâk olması gibi Medyen halkı da aynen öylece gazâba uğrayıp helâk oldu.” Burada geçen, (.....) kelimesi, (.....) manasındadır. Bu da helâk olmak demektir. Tıpkı “el-Rüşd” kelimesinin, (.....) manasında olması gibi. Rabbimizin, (.....) kavlini görmez misin? Burada geçen, (.....) kelimesi, “Baudet” olarak da okunmuştur. Her iki okuyuşa göre de mana aynıdır. Bu ise yakın ve yakın olmanın zıddıdır. Ancak bilginler, helâk manası itibariyle, (.....) kelimesini diğerlerinden ayırmışlardır. Bu bakımdan bunların binalarını yani köklerini ve baplarını da farklı olarak değerlendirmişlerdir. Tıpkı hayır ve şer manasına gelen kelimelerin zamanlarını yani baplarını da ayrı değerlendirdikleri gibi değerlendirmişlerdir. Meselâ biri için, (.....) fiili kullanılırken, şer için, (.....) fiili kullanılmıştır.

Andolsun Mûsa'yı da mu'cizelerimizle ve apaçık bir hüccet ve burhan ile gönderdik.

“Andolsun Mûsa'yı da mu'cizelerimizle ve apaçık bir hüccet ve burhan ile” Burada sözkonusu edilenler, âsi olan, karşı çıkanlardır. Çünkü bunlar en belirgin ve en önde gözükenerlerdir.

Fir'avun ve onun önde gelenlerine gönderdik. Fakat onlar Fir'avun'un emrine uydular. Halbuki Fir'avun'un emrettikleri asla doğru değildi.

“Fir'avun ve onun önde gelenlerine gönderdik. Fakat onlar Fir'avun'un emrine uydular. Halbuki Fir'avun'un emrettikleri asla doğru değildi.”

Burada, Fir'avun'a uyanların bilgisizliklerine ve cehaletlerine vurgu yapılmaktadır. Çünkü bunlar Hazret-i Mûsa'nın getirdiğine değil, Fir'avun'un onlardan istediği küfre yönelmişler, bu konuda ona uymuşlardır. Halbuki Fir'avun apaçık bir sapıklık içinde bulunuyordu.

Bunun da nedeni, Fir'avun ilahlık iddiasına kalkışmıştı. Halbuki kendisi de onlar gibi bir beşerdir, bir insandır, ilâh olması asla sözkonusu bile değildir. Açıkta her türlü zulmü, cinayeti ve kötülüğü işleyen bir zalimdi. Böyle bir şey de elbette şeytandan, onun tarafından gelirdi, başka türlü olamazdı. Durumu böyle olanları ilâh olmaları varit değildir.

Burada, Fir'avun ve kavminin Allah tarafından gönderilen mu'cizeleri ve apaçık delil ve hücceti gördükleri belirtiliyor. Böylece, Mûsa tarafından getirilenlerin doğru ve hak olduğunu da kesin öğrendiler. Buna rağmen Hazret-i Mûsa'nın getirdiği doğru ve hakka karşı çıkıp onu inkâr ettiler ve asla hiçbir zaman doğrulukla ilgisi bulunmayan kişinin istediğini uyguladılar. Yahut bundan kasıt şu olabilir. Fir'avun'un işi, istediği şey, doğru bir iş değildi, sonu güzel olan bir şey de değildi.

Bu duruma göre bundan sonra gelen âyet bunun tefsiri mahiyetindedir.

98

Fir'avun, kıyamet gününde kavminin önüne düşüp böylece onları alıp cehennem ateşine götürecektir. Varıp girecekleri yer ne kötü yerdir.

“Fir'avun, kıyamet gününde kavminin önüne düşüp,” Fir'avun, kavmi tersyüz olduğu bir hâlde onların önüne geçip kendilerini alarak, önlerine düşerek “İşte bu, bir öncekinin bir tefsiri ve açıklamasıdır.”

Yani durumu ve akıbeti böyle olan birinin istediği şey, nasıl doğru bir şey olabilir ki?

Rüşd: övgüye ve memnuniyete değer olan her konuda kullanılan bir kelimedir. Nitekim, Ğayy: kelimesi de yerilen ve kötü olan her şey için kullanılan bir kelimedir. Kademe kelimesi, tekaddeme manasındadır.

“Böylece onları alıp cehennem ateşine götürecektir.”

Yani cehennem ateşine sokacaktır. Burada, (.....) kelimesinin mazi fiil kipiyle getirilmiş olması, şu bakımdandır. Konunun mazi yani dili geçmiş kiple getirilmesi, bunun kesin olarak var olması ve meydana gelmesindendir. Sanki şöyle denilmektedir: “Onların önüne düşer ve böylece onları alıp kesinlikle cehennem ateşine götürüp sokar. Bunda asla şüphe yoktur.”

Yani Fir'avun nasıl ki onları saptırmada ve sapıklıkta kendilerine öncülük ediyor idiyse, aynı şekilde cehennem ateşine götürmede de onların önünde yer alacak olan kesinlikle odur. Kavmi de peşinden onu izleyip gideceklerdir.

“Varıp girecekleri yer ne kötü yerdir.”

Burada geçen, (.....) kelimesi, (.....) manasındadır ki gidiş ve vanş demektir. (.....) vanları ve gidilen yer demektir. Böylece Fir'avun sürünün başıru çekenin suya götürene, ve ona tabi olanlar da çobanı izleyen sürüye benzetilmiştir.

Sonra da; (.....) kelimesiyle kasdolunan şey, susuzluğu gidermektir. Halbuki ateş bunun tam zıddıdır. Dolayısıyla burada Fir'avun tarafından kendilerine yapılan öncülük onların susuzluğunu gideren değil, yüreklerini parçalayacak pları cehennem ateşine bir götürüştür. Şüphesiz böylene kötü bir çoban gösterilemez.

99

Onlar burada da, kıyamet gününde de lânete uğratıldılar. Onlara sunulan bu armağan ne kötü armağandır!

“Onlar burada da, kıyamet gününde de lânete uğratıldılar.” (.....) Onlara sunulan bu armağan ne kötü armağandır!”

Yani onlara yapılan yardım ne kötü bir yardım veya sunulan hediye ne fena bir hediyedir.

100

Ey Resûlüm Muhammed! İşte bu haller helâk olup geçen kasaba halklarının haberleridir. Biz, onu küfür ve yalanlamaları sebebiyle sana anlatıyoruz. O helâk olanlardan günümüze kadar izleri hala ayakta duranlar da vardır, biçilmiş ekin gibi kendilerinden hiçbir iz ve eser kalmamış olanlar da vardır.

“Ey Resûlüm Muhammed! İşte bu haller helâk olup geçen kasaba halklarının haberleridir.” Burada geçen (.....) mübtedadır.

(.....) kavli de bunun haberidir. “Biz onların, sana anlatıyoruz.” Bu cümle de haberden sonra ikinci bir haberdir.

Yani sana anlatıları ve hikâyeye edilen bu haber, daha önce helâk olup gitmiş olan kasabaların kimilerine âit haberlerdir. İşte biz bunları sana anlatıyoruz.

“O helâk olanlardan -o kasabalardan- günümüze kadar izleri hala ayakta duranlar da vardır, biçilmiş ekin gibi kendilerinden hiçbir iz ve eser kalmamış olanlar da vardır.”

Yani kimisinin izleri ve kahntıları hala günümüze kadar varlığını sürdürmüştür, kimisinden ise eser kalmamıştır.

Yani kimisi hala sapları üzerin de dikilip kalan ekin misali izlerim devam ettirmiş, kimisinden de biçilmiş ekin misali, hiçbir eser kalmamıştır. Cümle yeni bir cümledir. Bu itibarla i'rabtan mahalli yoktur.

101

Biz onlara zulmetmedik. Ancak onlar kendilerine zulmettiler. Rabbinin azap emri gelince Allah'ı bırakıp da taptıkları ilâhları da, onlara hiçbir fayda sağlamadı, aksine onlara zarar getirdi. Zıyanlarını artırmaktan başka bir şeye yaramadı.

“Rabbinin azap emri gelince, Allah'ı bırakıp da taptıkları onlara hiçbir fayda sağlamadı, aksine onlara zarar getirdi.”

Yani o ilâh edinip tapındıkları şeyler, onları Allah'ın azâbından ve cezâlarıdırma sından kurtarmaya kâdir olmadı. Bu mazi halin hikâyesidir.

(.....) edatı, (.....) fiiliyle mensûbtur.

“Zıyanlarını artırmaktan başka bir şeye yaramadı.” Hüsrana ve zarara uğramaktan başka bir şey sağlamadı.

(.....) kelimesi, zarar etmek, hüsrana uğramak gibi manalara gelir. “Başkası tarafından zarara sokuldu” ise başkasını hüsrana düşürmek ve zarara sokmak demektir.

Yani Allah'tan başkasına kullukta bulunmakla, onlara bir fayda getirmedi, aksine onları helâk etti.

102

Rabbinin cezâlarıdırması böyledir! O, halkı zâlim olan kasabaları cezâlandırıncıa böylene şiddetli bir şekilde yakalar. Şüphesiz onun inkârcıları yakalanası çok şiddeti ve pek elem vericidir.

“Rabbinin cezâlarıdırması böyledir!” Burada kef harfî mahallen merfûdur. Nitekim, “el-Ahz” kelimesi de böyledir.

“O, halkı zâlim olan kasabaları cezâlarıdırınca -yakalayınca-, böylene şiddetli bir şekilde yakalar.

(.....) kavli, (.....) kavlinden hâldir. “Şüphesiz onun inkârcıları yakalanası çok şiddeti ve pek elem vericidir, ondan kurtuluş umudu da yoktur.” Biri yakalandı mı, artık kurtuluşu çok güçtür.

İşte bu uyarı ister Mekke kâfirleri olsun, ister başka kâfirler olsun, her yerdeki zâlim kasaba halklarını kuşatan bir ikazdır, bir uyandır. O hâlde her kâfire düşen şey, bir an önce zulmünden vazgeçip tevbe etmekte acele etmesidir. İleride tevbe ederim diye işi ertelemeye, ihmale bırakmamalıdır, buna aldanmamalıdır.

103

İşte bunda âhiret azâbının şiddetinden korkanlar için muhakkak bir ibret vardır. İşte o gün bütün yaratılmışların şahit olacakları, hazır bulunacakları bir gündür.

“İşte bunda âhiret azâbının korkanlar için muhakkak bir ders ve bir ibret vardır.”

Yani bunların doğruluğuna, sahih olduğuna ve varlığına inananlar için..

“İşte o gün hesap ve cezâ için bütün insanların toplandığı kıyamet günüdür.” (.....) işaret ismi, kıyamet gününe işaret etmektedir. Çünkü bundan önce geçen, “âhiret azâbı” bu manaya delalet etmektedir. (.....) kelimesi, (.....) kelimesiyle merfû' olmuştur. Nitekim bu kelimenin kök kelimesi olan fiili de failini refeder.

Meselâ, (.....) gibi. Ancak burada, ismi mefûl fiiline tercih edilmiştir. Çünkü İsmi mefulde kıyamet gününde toplanılması konusunda sebat ve kesin mana vardır ve bu aynı zamanda toplanmanın insanlara isnadını da daha kesin olarak ifade etmektedir. Çünkü insanlar o kıyamet gününden ayrı kalmayacaklar ve hepsi de hesap vermek, sevap ve cezâ almak üzere huzurda toplanacaklardır.

“İşte o gün bütün yaratılmışların şahit olacakları, hazır bulunacakları bir gündür.”

Yani o günde herkes/hazır bir hâlde bulunacaklardır. Zarfı mefulü bih yerinde kabul etmekle manayı daha geniş olarak tuttu.

Yani cer harfini hafzetmekle, fiili zarfa taallûk ettirirken sanki onu mefulün bih gibi kabul etmiştir.

Yani bütün yaratıklar o gün o mevkıf-mahşer ve durak yerinde hazır bulunacaklar. Oraya gelmeyen olmayacaktır.

104

Biz o kıyamet gününü yalnızca Allah katında sayıları bilinen müddet süresince bekletiriz.

“Biz o kıyamet gününü yalnızca Allah katında sayıları bilinen müddet süresince bekletiriz.” Ecel kelimesi, Mutlak manada erteleme ve geciktirme süresinin tamamına ve nihâyetine, sona ermesi anma kadar olan anlamdadır. Halbuki Add kelimesi, yani süre, sayı manasında olan bu kelime, sadece müddet ve süre anlamındadır, bunun bir son noktası ve ulaşacağı son anı yoktur. Bu durumda, (.....) kavlinin manası şöyle olmaktadır: “Ancak sayılı bir müddetin ve sürenin bitiminde” demektir. Dolayısıyla burada muzaf hazf olunmuştur. Yahut da mana şöyledir: “Biz bu günü ertelemeyiz, ancak bizim dünya için biçtiğimiz son süre bitinceye kadar erteleriz, daha fazla asla değil.”

105

İşte o hesap ve cezâ günü geldiği vakit, artık Allah'ın izni olmaksızın asla hiçbir kimse konuşamaz. Bunlardan kimi bedbahttır, kimileri mutludur.

“İşte o hesap ve cezâ günü geldiği vakit, artık Allah'ın izni olmaksızın asla hiçbir kimse konuşamaz.” Kırâat imâmılarından İbn Kesîr, (.....) kelimesini (.....) harfiyle (.....) olarak okumuştur. Ancak kendisine Ebû Amr, Nafî, Ali Kisâî Vasl hâlinde muvafakat etmişlerdir. Zaten asıl olan (.....) harfiyle okumaktır. Çünkü burada (.....) harfinin hazfını gerektiren bir şey yoktur.

Ancak Huzeyl kabilesinin lehçesinde (.....) harfini hafzedip bunun yerine sadece kesre yani esre harekeyle yetinmek çok kullanılmaktadır. Nitekim bunun benzeri (Kehf, 64) âyetinde geçen, (.....) kavlidir.

Burada geçen, “Nebği” kelimesi, aslında,- (.....) şeklindedir.

Yani 390 kelimenin sonunda (.....) harfî vardır.

Burada (.....) kelimesinin faili, (.....) (Hûd,103) kavline râci olan zamîrdir. Yoksa (.....) kelimesine muzaf olan (.....) kelimesi değildir ve bu, (.....) fiiliyle yahut da, (.....) kavliyle mensûbtur. Bu da (.....) demektir.

Yani O gün Allah'ın izni olmaksızın hiçbir kimse bir başka kimseye şefâat edemez. Nitekim şöyle buyurulmuştur: “İzni olmadan Onun katında kim şefâat edebilir?”

(Bakara,255) “Bunlardan kimi küfürleri sebebiyle bedbahttır -azap olunmuşlardır-, kimileri de imanları sebebiyle mutludur.” Nimetlere boğulmuşlardır. (.....) kavlindeki zamîr, (.....) (Hûd,103) kavlinde “Nas yani insanlar” ifadesi geçmişti. Son cümle, (.....) takdirindedir.

106

Bedbaht olanlar cehennem ateşindedir. Onların orada çektikleri azâbın şiddet ve dehşetinden öylene feci bir nefes ahp vermeleri var ki anlatılamaz.

“Bedbaht olanlar cehennem ateşindedir. Onların orada çektikleri azâbın şiddet ve dehşetinden öylene feci bir nefes ahp vermeleri var ki anlatılamaz.”

Âyette geçen, (.....) kelimeleri zorlukla nefes alıp vermek demektir. Yahut da, (.....) kelimesi eşeğin anırmaya başladığı ilk andaki sesi gibi bir nefes alışları var demektir. (.....) ise anıran eşeğin anırmasının son demlerindeki sesi gibi bir nefes verişleri vardır.

Yani bunlara cehennem ateşi içinde ıstıraptan âdeta eşeklerin anırtı ve bağırırları gibi feryat edip dururlar, demektir. Cümle ise hâl yerinde gelmiştir. Bunda amil ise, ateşteki kalışları anlamındaki istikrardır.

107

Sadece Rabbinin diledikleri dışında onlar, gökler ve yer durduğu müddetçe cehennem ateşinde, ebedî olarak kalacaklardır. Çünkü Rabbin, dilediğini yapandır.

“Sadece Rabbinin diledikleri dışında onlar, gökler ve yer durduğu müddetçe cehennem ateşinde ebedî olarak kalacaklardır.”

Buradaki, (.....) kavli, mukadder hâldir. (.....) kavli ise, Nasb yerinde gelmiştir.

Yani mahallen mensûbtur. Manası, “gökler ve yer devam ettiği müddetçe” demektir. Buradaki gökler ve yerden kasıt, âhiret hayatını, öte dünyanın gökleri ve yeri demektir. Çünkü bunlar yaratılmış olmakla birlikte ebediyete kadar hep var olacaklardır. Öte dünyanın gökleri ve yerinin olduğuna dair delil yüce Allah'ın şu kavlidir: “Yer başka bir yer, gökler de başka gökler haline getirildiği gün...” (İbrâhîm, 48) Bir başka tefsir ise şöyle yapılmıştır: “Üst ve alt, yukan ve aşağı, taban ve tavan devam ettiği müddetçe. Çünkü âhirette ihsanı güneşten koruyup gölgeleyecek, altında banndırarak, taşıyacak bir gök veya Arş olacaktır.” Çünkü insanı gölgesi altında tutan veya bulunduran her şey semadır. Ya da bu ifade sadece ebediyet manasını ifade etmek ve bu azâbın asla kesilmeyeceğinin önüne geçmek ve bu gibi yanlış bir tefsire meydan vermemek içindir. Meselâ Araplarda, Bir tek yıldız da parladığı müddetçe diye bu ve benzeri ebedilik bildiren ifadeleri vardır ki, işte bu da bu nevi bir ifadedir.

“Sadece Rabbinin diledikleri dışında” kavli, cehennem ateşinde ebedî kalacak olanlardan istisna edilenleri bildirmek içindir. Bunun böyle olması, cehennem ya da ateş ehlinin yalnızca ateşte ebedî olarak kalmakla işleri tamamlanmış olmayacak, aksine orada ateş ile azap olunmaları dışında en şiddetli azap türleriyle de cezâlarıdırılıp azap göreceklerdir.

Yahut, (.....) kavli, (.....) manasınadır. Bunlar da cezâlarını çektikten sonra cehennem ateşinden çıkıp kurtularak cennete girecek olanlardır. Bunlara “Cehennemlikler” denir. Bunlar aynı zamanda cennet ehlinin de istisna edilmişlerdir. Zira belli bir zaman dilimi için de olsa cennetliklerden ayrılp cezâ çekmek üzere cehennem ateşine atılmışlardır. Ancak bunlar ebedî olarak cehennem ateşinde kalmak gibi bir bedbahtlığa sahip

değiller, onlar gibi ebedî kalıcı değillerdir. Buna rağmen cennet ehli gibi direkt olarak cennete giren ve asla cehennem ateşiyle temas etmeyen bahtiyar kimselerden de değillerdir. Bu durum İbn Abbâs, Dahhak ve Katâde'den -Allah hepsinden de râzı olsun- rivâyet olunmuştur.

“Çünkü Rabbin dilediğini yapandır.”

108

Mutlu ve bahtiyar olanlar ise, cennettedirler. Bunlar da Rabbinin diledikleri dışında gökler ve yer durduğu müddetçe bir daha çıkmamak üzere orada ebedî olarak kalıcıdır. Böylece bitmez ve tükenmez sonsuz bir ihsan ve ikram içinde olacaklar.

“Mutlu ve bahtiyar olanlar ise, cennettedirler. Bunlar da, Rabbinin diledikleri dışında gökler ve yer durduğu müddetçe bir daha çıkmamak üzere orada ebedî olarak kalıcıdır.” Kırâat imâmlarından Hamza, Ali Kisâi ve Hafs, (.....) kelimesini burada görüldüğü gibi okumuşlardır. (.....) kelimesi lazım fiildir, ancak (.....) kelimesi müteaddidir.

(.....) kavliyle cennet nimetleri içinde ebedî olarak kalanlardan kimileri istisna ediliyor, dışarıda bırakılıyor. Bunun böyle ifade edilmesi ise, meselenin sadece cennetle kalmayıp, cennet ehlinin ayrıca bunun üzerinde çok daha büyük bir nimet ile ödüllendirileceklerinin de gerçek bir ifadesi ve anlatımıdır. Bu en büyük nimet ise yüce Allahı görmek, Onun nızasına ermektir. Ya da bunun manası şöyledir: “Ancak cennete girmeden önce, cezâları gereği cehennemde günahları nispetinde cezâ görüp de daha sonra çıkacak olanlar müstesna.

Ebû Hureyre (radiyallahü anh) nin Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) den rivâyetine göre O şöyle buyurmuştur: “Her iki Âyetteki istisna cennet ehli ile alâkalıdır.” İbn Merduye Cabir'den benze olarak rivâyet etmiştir. Bk. “el-Dürrü'l-Mensur,4/476

Manasına gelince, bizim anlattığımız gibi şöyledir: “İsyankâr olan bir Müslüman, cehennem ateşine atılıp da cezâsını çektikten sonra ateşten yani cehennemden çıkacağından ötürü orada ebedî manasında sonsuza kadar kalacak manasında değildir. Diğer taraftan cennette de ebedilik kendisi için söz konusu değildir. Çünkü işin başında cehenneme girmiştir.

Cezâsını çekip çıktıktan sonra cennete girdiğinde ötürü de bu manasıyla ebedî cennetliktir, demek değildir.

Mu'tezile ise, İsyankar olanların ebedî olarak cehennemde kalacaklarını kabul ettiklerinden dolayı, böyle okunda, cezâsını çeken Müslümanların cehennemden çıkacakları konusunda rivâyet olunan hadisleri de kabul etmeyip reddetmişlerdir. Bu, apaçık bir günah ve vebal olarak onlara yeter.

“Böylece bitmez ve tükenmez sonsuz bir ihsan ve ikram içinde olacaklar.”

Yani ardı arkası kesilmez, sonsuza kadar, demektir.

Yani bu lütuf ve ihsan sonsuza kadar hep uzayıp gidecektir. Bu, tıpkı Rabbimizin şu kavlinde geçtiği gibidir: “Onlar için tükenmeyen, bitmeyen bir mükâfat vardır.” (Fussilet,8) Burada geçen, (.....) kelimesi mastar olarak mensûbtur.

Yani, (.....) demektir.

Rivâyete göre Cehmiye mezhebi mensupları dört âyeti inkâr etmişlerdir. Bunlardan bir tanesi bu, (.....) ayetidir, biri, (Ra'd, 35) (.....) ayetidir, biri, (Nahl,96) (.....) ayetidir, biri de, (Vakıa,33) (.....) ayetidir.

109

Onların tapmakta oldukları şeylerin bâtil olduklarından ve onları ateşe götürdüğünden asla şüphen olmasın. Çünkü daha önce atalarının da taptıkları gibi onları taklitten ibârettir. Biz onların paylarına düşen hak edişlerini elbette eksiksiz olarak vereceğiz.

“Onların oldukları şeylerin bâtil olduklarından ve kendilerine hiçbir fayda getirmediğinden, onları ateşe götürdüğünden asla şüphen olmasın.”

Yani sana indirilip anlatıları bu kıssaların hiç birinden şüphen olmasın.

Yani kendilerinden önce geçen toplumların kötü sonlarına ilişkin olarak anlatılanlar hakkında sakın kuşkuya düşmeyesin. Aslında bu, Resûlüllahnü bir manada teselli anlamındadır ve ona karşı çıkanlardan intikam alınacağı, hesap sorulacağına âit de bir vaat, bir söz vermedir. Düşmanlarına karşı da bir tehdittir. Bundan sonra da şöyle buyurmaktadır:

“Çünkü daha önce atalarının da taptıkları gibi onları taklitten ibârettir.” Burada anlatılmak ve belirtilmek istenen şey, bu toplumların Allah'a şirk koşma açısından durumları tıpkı kendilerinden önce geçen müşrik toplumların durumuna benzemektedir. Nitekim onların atalarının başına nelerin geldiği bilgisi sana ulaştı. Dolayısıyla pek yakın bir gelecekte aynısı bunların da başına inecektir. Bu bir istinaf cümlesidir. Manası da âyetle söz konusu edilen şüpheden nehyin veya yasağın gerekçesini bildirmektir.

Ayrıca, (.....) kavliyle (.....) kavimdeki (.....) harfi mastariyedir yahut da mavsuledir yani ilgi zamîridir.

Yani bu, (.....) demektir. Yahut da, “putlara tapmaktaki durumları tıpkı atalarının tapmakta olduklarından ibârettir.”

“Biz onların paylarına düşen hakedişlerini elbette eksiksiz olarak vereceğiz.”

Yani hakettikleri azâbı elbette tam olarak vereceğiz. Tıpkı atalarına hakedişlerini, azaplarını tastamam verdiğimiz gibi vereceğiz. Burada geçen, (.....) kavli,

(.....) kavlinden hâl olarak gelmiştir.

Yani eksiksiz, tastamam, demektir.

110

Andolsun ki biz Mûsa'ya da Kitab'ı verdik. Böylece hakkında ihtilafa düşüldü. Eğer Rabbinden onların azaplarının erteleneceğine dair önceden bir söz ve karar olmasaydı, mutlaka aralarında kesinlikle hüküm verilmiş ve işleri de bitirilmiş olurdu. Şüphesiz Mekkeliler de indirilen Kitap hakkında ciddi ve derin bir şüphe içindedirler.

“Andolsun ki biz Mûsa'ya da Kitab'ı verdik. Ancak kavmi arasında ona inananlar olduğu gibi, onu yalan sayarak karşı çıkanlar oldu. Böylece hakkında ihtilafa düşüldü.” Nitekim Kur'ân içinde bu manada ihtilafa düşüldü. Bu, Resûlüllahnü (sallallahü aleyhi ve sellem) bir manada teselli içindir.

“Eğer Rabbinden onların azaplarının erteleneceğine dair önceden bir söz ve karar olmasaydı, mutlaka aralarında kesinlikle hüküm verilmiş ve işleri de bitirilmiş olurdu.”

Yani ya Hazret-i Mûsa'nın kavmi arasında veya senin kavmin arasında onların köklerini kazıyacak kesin hüküm verilmiş olurdu.

“Şüphesiz onlar Mekkeliler de indirilen Kitap hakkında ciddi ve derin bir şüphe içindedirler.” Kur'ân veya azap hakkında derin bir şüphe içindedirler. (.....) kelimesi,

(.....) kökünden türemedir. Bir kimsenin şüphe sâhibi olması, şüphe içinde bulunması hâlinde bu ifade kullanılır. Bu da mecâzî anlamda bir isnattır.

111

Şüphesiz Rabbin işlediklerinin karşılığını kendilerine tam olarak verecektir. Şüphesiz Rabbin, gizli olsun, aşîkar olsun onların bütün yaptıklarından haberdardır.

“Şüphesiz Rabbin işlediklerinin karşılığını kendilerine tam olarak verecektir.” Burada geçen (.....) kelimesindeki tenvîn, muzâfun ileyh yerine gelmiştir.

Yani bu, (.....) demektir.

Yani bu konuda ihtilafa düşenlerin tamamı, demektir. (.....) edatı şeddelidir, ancak, (.....) ise şeddesizdir yani muhaffettir yani, (.....) tarzındadır. Bunu da bu şekilde okuyanlar Basra okulu mensupları ile Ali Kisâ'dır. Burada geçen (.....) edatındaki, (.....) harfi, mezîdedir. Getiriliş sebebi ise; bu sayede, (.....) edatının lamı olan,

(.....) kavlindeki lam harfiyle (.....) kavlinde bulunan lam harfinin arasını ayırmaktır, yani fasl içindir. Bu da mahzûf bir kasemin cevâbıdır. (.....) kavlindeki lam harfi kasem yani yemin için getirilmiştir. “Şüphesiz onların hepsinin, Allah'a yemin olsun ki, senin Rabbin amellerini tam olarak verecektir.”

Yani imanlarıyla alâkalı olsun, inkârlarıyla ilgili olsun, ister iyilikleri olsun, isterse kötülükleri olsun bütün bunlara ilişkin olarak amellerinin karşılığını verecektir.

Kırâat imâmılarından Ebû Bekir ise birinci okuyuşun aksine olarak, (.....) edatını şeddesiz şekilde “În” olarak, (.....) kavlini de şeddeli olarak okumuştur. Ebû Bekir (.....) edatını nefiy edatı olarak kabul etmiştir.

Ancak İbn Kesîr ve Nâfi ise her ikisini de şeddesiz olarak, (.....) ve (.....) şeklinde okumuşlardır. Bu kırâat imâmı ise, muhaffef yani şeddesiz olan, “În” edatına şeddeli yani sakile olan, (.....) edatının görevini yüklemişlerdir. Bunu da asli durumu dikkate alarak yapmışlardır ki bu da teşkildir yani şeddeli, olma halidir. Çünkü (.....) fiile benzeyen harflerdendir. Fiil ise hem haziften önce ve hem sonra amel eder.

Meselâ, (.....) ve (.....) gibi. Nitekim fiile benzeyen harf de böyledir. Bu kırâat imâmı dışındakiler ise her ikisini de şeddeli okumuşlardır, bu ise zorluklu bir okuyuş tarzıdır. Bu konuda söylenen en güzel şey, bu kelimenin (.....) kökünden alınmasıdır.

Yani bu ifade: (.....) demektir ki, onu dürüp bir araya topladım, manası sına gelir. Sonra bu kelime üzerinde vakfetti, durdu ve kelime, (.....) oldu. Sonra da vasıl yani geçiş hâlini de vakf hâli gibi değerlendirdi. Ayrıca kendisinde tenis yani müenneslik elifi bulunan mastarlar gibi de değerlendirilerek, tıpkı, (.....) gibi olması da câizdir. Zühri ise bunu, (.....) olarak okumuş yani, (.....) kelimesini tenvinli olarak okumuştur. Tıpkı, (Fecr,19) (.....) âyeti gibi. Bu da bizim zikrettiğimiz şeyi teyid etmektedir. Mana şöyledir: “Şüphesiz hepsi hemen toplanacaklardır.”

Tıpkı Rabbimizin şu kavli gibi: (.....) (Hicr, 30) “el-İycaz” adlı eserin müellifi diyor ki: (.....) kelimesinde zarf anlamı vardır. Cümleye giriş sebebi, cümlede ihtisar olsun, söz fazla uzamasın içindir.

Sanki burada şöyle denilir gibidir: (.....) Kisâ'dır diyor ki, (.....) edatının şeddeli olması hakkında benim bir bilgim yoktur.

“Şüphesiz Rabbin, gizli olsun, aşikar olsun onların bütün yaptıklarından haberdardır.”

112

O hâlde seninle beraber tevbe edenlerle birlikte emrolunduğun gibi dosdoğru ol! Aşırı da gitmeyin. Çünkü o, sizin yaptıklarınızı çok iyi görür.

“Ey Peygamber! Öyleyse şirkten tevbe ederek seninle beraber iman edenlerle birlikte emrolun duğun gibi dosdoğru ol!” Ey Resûlüm Muhammed öylene istikamette ol ve bir dürüstlük sergile ki, tıpkı sana emrettiğim gibi olsun ve o emrettiğim dürüstlükten asla dönmek üzer dosdoğru ol.

(.....) kavli, (.....) kelimesinde saklı bir kelime üzerine ma'tûf bulunmaktadır. Ayrıca munfasıl bir zamîrle'tekil olunmadığından bunun yerine geçen bir fâsıl yani ayncmın olması da câizdir.

Yani Sen istikamette ol ve küfürden tevbe ederek samimi bir şekilde Allah'a dönenler de istikamette olsunlar.

“Aşırı da gitmeyin.” Allah'ın koymuş olduğu sınırları da çiğnemeyin. “Çünkü yapıp ettiklerimizi çok iyi görendir ve buna göre de yaptıklarınızın karşılığını verecektir.” O hâlde Allah'ın emirlerine bağlı kalarak ve yasaklarından uzaklaşarak azâbından sakının. Rivâyete göre Resûlullahne (sallallahü aleyhi ve sellem) inen âyetler arasında ona ağır gelen bu âyet kadan bir başka âyet olmamıştır. Bunun içindir ki Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır: “Hûd sûresi benim belimi kırdı/beni ihtiyarlattı.” Tirmizî-,3297

113

Asla zâlimlerden yana tavır sergilemeyin sonra size ateş dokunur (cehennemde yanarsınız. Sizin Allah'tan başka dostlarınız yoktur. Sonra (O'ndan da yardım göremezsiniz.)

“Asla zalimlerden yana tavır sergilemeyin.” Onlara meyletmeyin. Nesefî diyor ki: Bu hitap kafirlerin peşinden giden, onların sempatizanları durumunda olanlardır.

Yani, “Zulüm ve haksızlıklarında, halkı ezmede kâfir önder ve liderlere meyletmeyin, onlardan yana tavır sergilemeyin. Sizi davet ettikleri, çağırdıkları şeylerde onlara itâat etmeyin” demektir.

“Sonra ateş size dokunur.” Onlara meyletmek demek, onların küfürlerine nza göstermek, onları hoşgörü ile kabullenmek demektir. Nitekim Katâde şöyle diyor: “Müşriklere katılmayın, onlarla beraber olmayın, birlikte hareket etmeyin.”

Muvaffakuddin el-Mavsîli el-Bağdadi ise, imâm arkasında namazını kılmakta iken, imâmın bu âyeti okuması üzerine düşüp bayılmış. Aydınca, kendisine bayılma nedeni sorulunca şu cevabı vermiştir: “İmâmın okuduğu bu âyet zalimlerden yana tavır koyanların cehennemi boyla yacaklarını anlatıyor, peki ya bir de kişi zâlim ise, acaba onun gideceği ve boylayacağı yer ve cezâ nasıl olacak? diye düşündüğümünden dolayı bayılıp düşmüşüm.”

Hasen-ı Basrî'de şöyle diyor: “Bu âyette görüldüğü gibi yüce Allah, dini (.....) arasında yani iki ret arasında yer aldığını zikretmiştir. Bunlardan biri, (.....) yani “Aşırı gitmeyin” ile (.....) yani “meyletmeyin, ...yana tavır sergilemeyin” ifadeleri arasında anlatıp izah etmiştir.”

İmâm Süfyan Sevri de demiştir ki: “Cehennem içinde öyle bir vadi var ki, buraya yalnızca kralların yanında yer alan, onların zulümlerine destek veren bilgin ziyaretCinler girecektir, onlara burada kalacaklardır.”

Nitekim İmâm Evzai de diyor ki: “Allah, bir devlet adamını, valisini gidip ziyaret eden bir alime buğzettiği kadar hiçbir kimseye asla buğzetmez.”

Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ise şöyle buyurmaktadır:

“Kim, bir zalimin uzun ömür yaşaması için duada bulunursa, Allah kendi toprağında ona karşı isyan edilmesini diler.” Beyhaki bu hadisi Şuabul İman kitabında rivâyet etmiştir

Süfyan Sevri'ye, çölde susuzluktan ölmek üzere olan bir zalime, su verilip verilemeyeceği hakkında bir soru yöneltildiğinde, o, hayır, verilemez, demiş. Yine kendisine, yahu adam ölmek üzeredir! diye tekrar sorulduğunda, onun söylediği söz; “Bırakın onu ölürse ölsün” olmuştur.

“Sizi Allah'tan başka dostlarınız yoktur.” Burası, (.....) kavlinden hâldir.

Yani “siz durum üzere olduğunuz hâlde bu takdirde cehennem ateşini boylayacaksınız ve Allah'tan başka da sizi o azaptan menetmeye, kurtarmaya gücü yetecek olan da yoktur” demektir.

“Sonra da size yardım edilmez.” Sizi o azaptan kurtaracak Ondan başkası da yoktur. Çünkü sizin azap görmenize hüküm veren bizzat Odur. Burada geçen, (.....) edatının manası, olmayacak demektir.

Yani Allah'tan yardım beklemeniz uzak bir ihtimaldir, olacak bir şey değildir, demektir.

114

Gündüzün iki tarafında ve gecenin de erken saatlerinde namaz kıl. Çünkü iyi işler kötü işleri giderir. İşte bu hüküm, öğüt almak isteyenlere bir hatırlatmadır.

“Gündüzün iki tarafında ve gecenin de erken saatlerinde namaz kıl.” Burada geçen, (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğuludur. Bu ise gün bitimi vakti, akşama yakın saatler demektir. Kelime, (.....) kökünden türemedir ve yaklaştırmak, yakın olmak gibi manalara gelir. (.....) demek, sabah namazı demektir. (.....) ise öğle ve ikindi namazları demektir. Çünkü zevelden sonrasına Aşiy denir. (.....) de akşam ve yatsı namazları manasındadır. (.....) kavli, zarf olarak mensûb kılınmıştır. Çünkü her ikisi de vakte muzaf olmuşlardır.

Meselâ; (.....) gibi ki, “Gün boyu yanında kaldım” veya “bütün gün yanında kaldım” demektir. Ya da, (.....) gibi ki hepsi bu manaları itibariyle yani vakte muzaf olmaları hasebiyle zarf olarak mensûbturlar.

Yani bütün bunların mensûb olmaları, muzaf olan kelimeyi muzâfun ileyh hükmünün verilmesindendir.

“Çünkü iyi işler kötü işleri giderir.”

Yani beş vakit namaz günahları siler götürür, yok eder. Nitekim bir hadislerinde Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

“Şüphesiz beş vakit namaz, aralarında işlenen günahları yok eder, siler.” Muhammed Bin Nasr rivâyet etmiştir. Nitekim Kenzul Ummal kitabında da (18957) rakamıyla şu lafızla geçmektedir: “Şüphesiz beş namaz günahları giderir, yok eder.” Hakîm de bunu Müstedrek, 1/119'da şu lafızla rivâyet etmiştir: “Farz kılman namaz, aralarında işlenen büyük günahlara kefarettir, onları siler götürür.”)

Yahut da taatler günahları giderir, anlamındadır. Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) efendimiz şöyle buyurmuştur:

“Kötülüğün ardından hemen iyilik yap, kötülüğü silip yok etsin.” Ahmed İbn Hanbel, Müsned; 5/153. Tirmizî;1987

Yahut iyiliklerden kasıt; Sübhanellah, el-Hamdulillah, La ilahe illallah ve Allahu Ekber demektir. “İşte bu hüküm,” Bu işaret ismi, (.....) kelimesine ve sonrasına yahut da Kur'ân'a işaret etmektedir. “Öğüt almak isteyenlere bir hatırlatmadır.”

Nasihat almak isteyenlere bir öğüttür.

Bu âyet bir hurma satıcısı olan Ensar'dan Amr İbn Gaziyye hakkında nâzil olmuştur. Hurma satın almaya gelen bir kadına evde/içerde bunun daha kalitelisi var diyerek, kadını içeri alır ve kadını öper. Sonra da bu davranışı yüzünden pişmanlık duyar ve ağlayarak Resûlullahne gelip durumunu anlatır. İşte bu âyet bunun üzerine nâzil olur. Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) kendisine şöyle der:

“Sen bizimle birlikte ikindi namazını kildin mı?” Adam da: “Evet” der. Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) de: “İşte o namaz senin günahın için bir kefarettir.” Buyurur. Resûlullah'a: “Bu durum sadece bu adama âit özel bir bağışlama mıdır?” diye sorulması üzerine,” Bütün Müslümanların geneli içindir” buyurur. Tirmizî, 3113

115

Ey Resûlüm! Sabret! Çünkü Allah ihsan sâhibi kimselerin ecrini asla zayi etmez.

“Ey Resûlüm! Sabret!”

Yani emrolunduğun şeyleri yerine getirmede ve yasaklandığın şeylerden de uzak durmada bu emre uymakta sabırlı ol. Çünkü sabır olmadan hiçbir şey sona ermez, tamamlanmış olamaz. Her şey ancak sabır sayesinde olur.

“Çünkü Allah ihsan sâhibi kimselerin ecrini asla zayı etmez.” Yüce Allah, (.....) emrinden itibâren, (.....) emrine kadar bütün emir ve yasakları kapsayacak şekilde ve başkaca iyilikleri içine alacak tarzda bir ifade getirmiştir.

116

Sizden önceki asırlarda yeryüzünde bozgunculuktan, engelleyecek aklı başında kimseler olmalı değil miydi? Ancak onlardan azaptan kurtardığımız pek az kimseler müstesnadır. Zulmedenler ise, kendilerine verilen refahın, peşine düştüler. Zaten günahkar idiler.

“Sizden önceki asırlarda yeryüzünde bozgunculuktan, engelleyecek aklı başında kimseler olmalı değil miydi?”

Burada geçen, (.....) kavli, (.....) demektir.

Yani

“Olmalı değil miydi” anlamındadır. Bu ifade tahsis manası için konulmuş bir ifadedir ve mahsusun bilfiil yani fiile âittir. (.....) kavli, fazilet sâhibi, erdemli kişi, iyilik yapan gibi manalara gelir. Âyette fazilet, erdem ve cömertlik ifadeleri, (.....) kelimesiyle anlatılmıştır. Çünkü kişi, elden çıkaracağı şeyler arasından en değerli ve en iyi olanlarını elinde tutar, vermez. Bu bakımdan bu kelime, cömertlik ve erdemli olma ifadeleri yerinde kullanılan bir darbı mesel hâlini almıştır. Meselâ filân kimse toplumunun bakiyesidir, yani onların arasında en iyi kalan kasisidir, en hayırlıdır. Nitekim bu konuda şu darbı mesel de buna bir örnektir: “Zaviyelerde ancak hazineler bulunur, adamlar arasında da ancak ender adam kalır.”

Yine, “yeryüzünde bozgunculuktan, engelleyecek” kavliyle yüce Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) ile ümmetinin hayretlerini gerektirecek bir noktaya dikkat çekiyor. Bu sürede helaklerinden söz ettiği toplumlar çerisinde akıl sâhibi, dindar ye başkalannı küfürden, mâsiyetlerden menedecek kimselerin var olmaları gerekmez miydi... diyerek şaşılacak ve hayret edilecek bu noktaya dikkatlerini çekiyor.

“Ancak onlardan azaptan kurtardığımız pek az kimseler müstesnadır. Ki onlar da görevlerini gereğince yapan mü’min kimselerdir.” Bu münkati istisnadır.

Yani, insanları bozgunculuk yapmaktan nehyedip menedenler olarak kurtardıklarınız gerçekten az sayıda kimselerdir. Halbuki kalanların hepsi bu görevi, yani menetme görevini terk ediyor ve yapmıyorlardı.

Ayrıca, (.....) kavlinde yer alan, (.....) edatı beyan yani açıklama içindir, yoksa tabiz için değildir yani bazısı, bir kısmı manasına gelen bir edat değildir. Çünkü kurtuluş sadece menedenler, kötülüğe engel olmaya çalışanlar içindir. Bunun da delili şu ayettir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “....Biz de kötülüklerden menedenleri kurtardık, zulmedenleri de işleyegeldikleri kötülükleri yüzünden şiddetli bir azap ile yakalayıp cezâlarıydık.” (A’raf, 165)

“Zulmedenler ise, kendilerine verilen refahın peşine düştüler.”

Yani kötülüklerden, Allah’ın istemediği şeyleri yapanları bu fillerinden menetmeyi bıraktılar, bunlara karşı görevlerini terk ettiler. Bu kavil, muzmer olan bir ifade üzerine atfolunmuştur.

Yani bu şöyledir: “Ancak kötülüklerden menetmeleri sebebiyle kendilerini kurtardıklarınız ise oldukça azdır. Zalimlik yolunu seçenler ise, şehvetlerinin peşine düşenler ise,” Bu ifade “menettiler” kavli üzerine ma’tûf bulunmaktadır.

(.....)

Yani nerede bir nimet ve dünyalık imkanı varsa, nerede bir refah, servet ve bolluk bulunuyorsa bunun peşine takıldılar, kolayca elde edilen dünyalık sebeplerinin ve iyi bir yaşam geçirme arzularının peşine takıldılar. Bu nedenle Allah’ın yapılmasını istediği ve Emri bil maruf zaten günahkar idiler, denilen şeyleri terk ettiler, Allah’ın yasaklayıp da yapılmasını istemediği şeylerin terkedilmesi için de görevlerini yapmadılar, bunu da bıraktılar. Hepsini de arkalanna attılar, hiçbirini umursamadılar.

“Zaten günahkar idiler.” Bu bir itiraz yani parantez cümlesidir. Bununla bu kimselerin mücrim yani suçlu toplum olduklarına hükmediliyor.

117

Halkı ıslahatçı olduğu hâlde Rabbin bir haksızlık ile memleketleri (yıkıp) helâk etmez.

“Halkı ıslahatçı olduğu hâlde Rabbin, bir haksızlık ile memleketleri (yıkıp helâk etmez.)

Bu âyette geçen, (.....) kavlinin başında yer alan, “Lam” harfi tekidi nefiy içindir yani kesin olumsuzluk anlamındadır. (.....) ise failden hâldir.

Yani mana şöyledir: “Halkı dürüst oldukları hâlde Allah, onlara zulmederek o memleketleri helâk edecek değildir.” Yüce Allah burada yüce zâtını zulümden ve haksızlık etmekten tenzih ediyor.

Bir tefsire göre Zulmün Şirk olduğu ifade edilmiştir.

Yani, o toplumlar kendi aralarındaki iş ve muamelelerinde dürüst davrandıkları müddetçe, şirklerine bir başka fesâdı ve yanlış bulaştırmadıkları sürece yüce Allah, halkının müşrik olması sebebiyle onları helâk edecek değildir.

118

Rabbin dileyseydi, bütün insanları bir tek millet yapardı. Fakat onlar ihtilafa düşmeye devam edeceklerdir.

“Ey Resûlüm! Eğer Rabbin dileyseydi, bütün insanları bir tek millet yapardı.”

Yani îman etmekte ve Allah'ın emirleriyle itaatte bulunma konusunda kendi istekleriyle ittifak etmelerini sağlardı. Ancak bunu dilemedi. Mu'tezile diyor ki; Bu, zorlama anlamında bir meşiet yani dilemedir. İşte bu durum, imtihanı, iptilayı kaldıran bir durumdur.

“Fakat onlar ihtilafa düşmese devam edeceklerdir.” Küfür ve îman konusunda hep farklı inanışlara sahip olacaklardır.

Yani Allah, onların böyle bir ihtilafa kendi ihtiyaçları ve istekleriyle düşeceklerini bilmesi sebebiyle, onların aynlığa düşmelerini istedi.

119

Ancak Rabbinin rahmetine nail olan kimseler müstesnadır. Ashnda Rabbin onları bunun için (rahmet etmek için) yarattı.

Böylece Rabbinin “Andolsun Ben, cehennemi tamamıyla cinler ve insanlarla dolduracağım” sözü gerçekleşmiş oldu.

“Ancak Rabbinin rahmet ettiği müstesnadır.” Ancak Allah'ın kendilerini ihtilaftan koruduğu, hak dinde ittifak edip de herhangi bir ihtilafa düşmeyen kimseler müstesna.

“Onları bunun için (rahmet etmek için) yarattı.”

Yani üzerinde ihtilafa düşecekleri şey üzere yarattı. Bize göre yüce Allah onların, üzerinde ihtilafa düşüp veya ittifak edip de yürüyeceklerim bildiği şey üzerinde yaratmıştır. Yoksa onları bildiği başka şeyler üzerinde yürüyecekleri manasında yaratmamıştır. Nitekim bu durum, “Şerha'l-Te'vilat” adlı eserde de böyle geçmektedir.

(.....) Böylece Rabbinin -meleklerle- “Andolsun Ben, cehennemi tamamıyla cinler ve insanlarla dolduracağım” sözü gerçekleşmiş oldu.”

Yani ezeli bilgisinde bunların çoğunluğunun batılı tercih edeceklerini bildiği için...

120

Peygamberlerin haberlerinden, senin gönlünü huzura kavuşturup güçlendirecek her haberi sana anlatıyoruz. Öyle ki, sana hak ve mü'minlere de bir öğüt ve bir hatırlatma gelmiştir.

“Peygamberlerin haberlerinden, senin gönlünü huzura kavuşturup güçlendirecek her haberi sana anlatıyoruz.”

Burada geçen, (.....) kelimesindeki tenvîn, muzâfun ileyh yerine gelmiştir. Sanki şöyle denilmektedir: “Her bir haberi” Ve bu kelime, (.....) kavliyle mensûbtur. (.....) ise, (.....) kelimesini açıklamak içindir. Bundan sonraki, (.....) kavli de,

(.....) kelimesinden bedeldir.

“Öyle ki ve mü'minlere de bir öğüt ve bir hatırlatma gelmiştir.” “Gönlünü huzura kavuşturmak, tespit etmek” ifadesi; daha fazla yakın ve kesin bilgi demektir. Çünkü delillerin çok fazla var olmasının insan kalbi ve gönlü üzerinde daha etkin bir rolü bulunmaktadır.

121

İman etmeyenlere de ki: “Elinizden ne geliyorsa yapın. Biz de gerekeni yapacağız.

“İman etmeyenlere de ki: “elinizden ne geliyorsa yapın. -

Yani üzerinde bulunduğunuz konumunuzu koruyun, sürdürmekte olduğunuz yönde devam edin.- Biz de gerekeni yapacağız.”

122

Bekleyin! Şüphesiz biz de bekleyeceğiz.

“Bekleyin şüphesiz biz de bekleyeceğiz.”

Yüce Allah'ın Kitabında anlattığı gibi sizin gibilerinin başlarına gelenlerin aynen sizin de başınıza gelmesini bekleyin.

123

Göklerin ve yerin bilinmeyenleri yalnızca Allah'a âittir. Her şey Ona döndürülecektir. Ona kulluk et ve sadece Ona dayanıp güven. Halbuki Rabbin sizin yaptıklarınızdan gâfil değildir.

“Göklerin ve yerin bilinmeyenleri yalnızca Allah'a âittir.”

Yani bu ikisinde neler olup bitiyorsa bunlardan hiçbir şey asla Allah'a gizli ve kapaklı kalmaz, işte sizin de amelleriniz bu manasıyla elbette Allah'a gizli kalmayacaktır.

“Her şey Ona döndürülecektir. O da herkesi kendi ameliyle değerlendirecektir.” İşte bu itibarla onların da senin de sonunda işiniz vanp Ona dayanacaktır. Yaptıklarından dolayı da Allah onlardan intikam alacaktır.

Kırâat imâmlarından Nafî ve Hafs görüldüğü gibi, (.....) kelimesini aynen buradaki gibi okumuşlardır. “Ona kulluk et ve sadece Ona dayanıp güven.” Çünkü Allah sana yeter ve O senin vekilin ve kefilidir. “Halbuki Rabbin yaptıklarınızdan habersiz değildir.”

Kırâat imâmlarından Nâfî, İbn Âmir ve Hafs burada görüldüğü gibi, (.....) kelimesini (.....) harfiyle okumuşlardır.

Yani sen ve onlar, demektir. Burada muhatap göz önünde bulundurularak ona göre muhatap kipi kullanmıştır.

Rivâyete göre Tevrât'ın son âyeti bu âyet olmuştur. Bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

“Kim insanların en güçlüsü olmak istiyorsa, o kimse yüce Allah'a tevekkülde bulunsun, Ona dayanıp güvensin.” Hakîm bunu Müstedrek adlı eserinde, 4/270'te rivâyet etmiş, Deylemî de, “el-Firdevs, 5868'de şu lafızla rivâyet etmiştir: “Kim, Allah'ın kendisin Azîz-güçlü kılmasını istiyorsa, o kimse Allah'a dayanıp güvensin, Ona tevekkül etsin.” Zehebi diyor ki bu hadisin isnadında Hişam Bin Ziyat vardır, bu kimse metruktür. Muhammed Bin Muâviye'yi ise Darektni onu yalanlamıştır. Böylece hadis bâtil yani asılsız olmuştur.

YÛSUF SÛRESİ

Sûre Mekke'de, nâzil olmuştur; 111 âyettir.

1

Elif. Lâm. Râ. Bunlar, apaçık Kitab'ın âyetleridir.

“Elif. Lâm. Râ. Bunlar, apaçık Kitab'ın âyetleridir.” Burada geçen, (.....)işaret ismi, bu suredeki âyetlere işaret etmektedir. (.....) kavli de sûre demektir.

Yani; bu surede sana indirilen âyetler, durumu, Arapları acze düşürmek bakımından gayet açık ve net bir sûrenin apaçık âyetleridir, demektir. Yahut da, Senin açıkladığın bu âyetler, düşünenler için bunların Allah katından olduğu, beşer tarafından meydana getirilmediği gayet açıktır. Veya öylene açıktır ki, Arap dilinde indirildiğinden dolayı Araplar manasını anlamakta durumu birbirine kaşırtmazlar, gayet rahat anlarlar. Yahut da bu surede, Yahûdîlerin Yûsuf (aleyhisselâm) kıssası hakkında sordukları şeylerin cevabı çok net bir şekilde burada açıklanmıştır.

Rivâyete göre Yahûdî bilginleri, müşriklere demişler ki: “Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'e, Ya'kûb ailesinin Şam'dan Mısır'a gidişleri nedendir ve Yûsuf kıssası hakkında sorun” demişler.

2

Anlayasınız diye biz onu Arapça bir Kur'ân olarak indirdik.

“Anlayasınız diye biz onu Arapça bir Kur'ân olarak indirdik.”

Yani Biz içinde Yûsuf (aleyhisselâm) kıssasının yer aldığı bu kitabı veya sûreyi indirdik, hem de Arapça bir Kur'ân olarak indirdik. Böylece Kur'ân'ın sadece bir kısmı da Kur'ân diye adlandırılmaktadır. Çünkü bu, cins isimdir, dolayısıyla tamamı için de, bir kısmı için de Kur'ân ismi kullanılabilir.

“Anlayasınız, kavrayasınız, manalarını bilesiniz diye” Nitekim bir başka âyette yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“Eğer biz onu, yabancı dilden bir Kur'ân kılsaydık, diyeceklerdi ki; Âyetleri detaylı şekilde açıklanmalı değil miydi?” (Fussilet,44)

3

Ey Resûlüm Muhammed! Biz, sana bu Kur'ân'ı vahyetmekle geçmiş milletlerin haberlerini sana en güzel bir şekilde anlatıyoruz. Gerçek şu ki, sen bundan önce bu haberleri elbette bilmeyenlerden idin.

“Ey Resûlüm Muhammed! Biz, sana bu Kur'ân'ı vahyetmekle geçmiş milletlerin haberlerini sana en güzel bir şekilde anlatıyoruz.” Bunu sana açıklamaların en güzeliyle anlatıyoruz, (.....) Arapça'da kıssayı ve olayı gerçek olan şekliyle olduğu anlatan kimse demektir. Zeccâc bunu bu şekilde zikretmiştir. Bir tefsire göre, (.....) kelimesi, iktisas anlamındadır, yani tam olduğu gibi anlatıp aktarmak demektir.

Meselâ, Kassa'l-Hadise, Yakussuhu Kasasan gibi.

Yani hadisi, sözü, olayı aktardı gibi manalara gelir. Kelime aynı zamanda Fa'len şeklinde de gelebilir, mefûl anlamında olara. Nitekim tıpkı Nafdan kelimesinin Menfud anlamında olması ve Hasben kelimesinin de mahsub anlamında gelmesi gibi. Birinciye göre manası şöyledir: “Biz sana geçmiş toplumlara âit haberleri en güzel bir şekilde olduğu gibi anlatıyoruz.”

Âyette geçen, (.....) kelimesi, Mastarın nasbıyla mensûb kılınmıştır.

Çünkü bu, mastar olan kelimeye muzaf olmuştur. Maksus yani anlatıları olay ise hazf edilmiştir. Çünkü, (.....) kavli böyle bir şeye gerek bırakmamaktadır.

Ahsenul İktisas: İfadesinden kasıt, kıssa ya da olayı olduğu gibi gerçek şekliyle hiçbir kimsenin anlatamayacağı bir yoldan anlatıp aktarmaktır, en şaşırtıcı bir üslup ile aktarmaktır. Hazret-i Yûsuf ile alâkalı olayın Kur'ân'da anlatıldı şekilde ve üslupta buna yaklaşık bir ifadeyle yapılmış bir anlatımı öncekilerin kitaplarında bulamazsın. Eğer burada, “Kasas” ile anlatılmak istenen şey, “Maksus” yani anlatıları ve hikâye edilen ise bu durumda mana şöyledir: “Biz sana, anlatıları olayların en güzelini anlatacağız.” Bunun en güzel olması ise, içinde taşıdığı ibretler, ders veren, hikmet taşıyan ve şaşkınlık uyandıran şeyler sebebiyledir. Halbuki bir başkasında böylene ibret verici durumlar yoktur. Aslında burada söylenmesi gereken en doğru ifade, bu olay, konusunda anlatıları en güzel olaydır. Meselâ, “Filanca kimse insanların en bilgelisidir” diye söylendiğinde bu, “O kimsenin kendi bilim dalında en iyi bilen olduğu manasınadır.”

Kasas kelimesi, “Kassa” kökünden türemedir. Bu da izini sürmek, takip etmek, izlemek gibi manalara gelir. Çünkü herhangi bir olayı veya sözü anlatan ya da aktaran kimse, o kişi anlattığı o olay hakkında hafızasında kalanları, aklına gelebilenleri hatırladığı oranda aktarır.

“Gerçek şu ki, sen bundan önce bu haberleri elbette bilmeyenlerden idin.” Burada, (.....) kavlindeki zamîr, (.....) kavline râcidir. Aynı zamanda, (.....) edatı da şed deli hâlden yani sakile durumundan tahfif edilmiş yani şeddesiz duruma getirilmiştir. (.....) deki lam harfi de bu (.....) edat ile nefiy için olan arasındaki farkı göstermek içindir.

Yani bu edatın nefiy edatı olmadığını belirtmek içindir.

Yani, “Şu anlatıları ve hakkında söz edilen olay var ya, biz sana bunu vahiy yoluyla bildirmezden önce sen bundan gâfil bulunuyordun, habersiz idin.”

4

Bir zamanlar Yûsuf, babası Yâkub'a demişti ki: Babacığım! Ben rüyamda on bir yıldızla güneşi ve ayı gördüm; onları bana secde ederlerken gördüm.

“Bir zamanlar Yûsuf, babası Ya'kûb'a demişti ki:”

Bu âyetin başında yer alan, (.....) kavli, (.....) kavlinden bedeli istimaldir. Çünkü sözkonusu vakit, kasas denilen olayları kapsamaktadır. Yahut bu, “Hatırla ki Yûsuf şöyle demişti” takdirindedir. Yûsuf ise, Arapça değil İbrânî'ce bir isimdir. Çünkü Arapça bir isim olmuş olsaydı mutlaka Munsarîf olurdu. Zira ma'rife olmanın dışında bir başka sebep bulunmamaktadır.

“Babacığım!” Kırâat imanlarından İbn Âmir bunu, (.....) olarak okumuştur. Bu, izafet “Y” sinin yerine geçen müenneslik “T” sidir. Çünkü ikisi arasında uygunluk bulunmaktadır. Zira bunların her ikisi de ismin sonunda zait harflerdir. Bu bakımdan vakıf yani duruş hâlinde “He” harfine dönüştürülmektedir. Aynı zamanda müenneslik “T” sini müzekker olana ilhak etmek de câizdir.

Meselâ, (.....) orta boylu adam gibi. Burada altı çizili kelimenin sonu “T” ileidir.

(.....) kavlinde “T” harfinin esre ile harekelenmiş olması, mahzûf olan “Y” harfine delalet etsin içindir. “T” harfini fethali olarak okuyanlar ise, (.....) kavlinden elif harfini hazfedip sadece elif harfinden önceki fetha harekesini tutuyorlar. Tıpkı (.....) kavlinden “Y” harfinin hazfı gibi.

“Ben rüyamda on bir yıldızla güneşi ve ayı gördüm;” Buradaki (.....) kelimesi rü'yetten değil, rüyadan alınmadır.

Yani salt görmek anlamında değil, rüya görmek manasında olan demektir. Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’in açıklamasına göre bu yıldızların adları da şöyledir: “Cereyan, Züyyal, Tarık, Kabis, Amudan, Fulayk/Feliyk, Masbah, Daruh, Ferağ, Vessap ve Zülketfeyn.”

Güneş ile aydan kasıt da baba ve annesidirler. Ya da babası ve teyzesidirler. Yıldızlardan kasıt ise kardeşleridir.

Bir tefsire göre, (.....) kavlinin başında yer alan “vav” harfi,

(.....) manasındadır.

Yani, Yıldızlarla beraber güneş ve ayı gördüm” demektir. “Onları bana secde ederlerken gördüm.”

Burada, (.....) kavliyle sözkonusu varlıklar sanki akıllı varlıklar imiş gibi değerlendirilmişlerdir. Çünkü bu varlıklara, akıl sâhibi varlıklara âit olan bir özellik tanınmıştır ki bu özellik de, secde etmeleri olayıdır. Âyette rüya yani görme olayı tekrarlanmıştır. İlk defasında geçen görme olayı, zata yani kişiye taallûk etmekte, ikincisi de hale yani olay veya duruma taallûk etmektedir. Ya da birinciye göre ifadesi, bir sorunun sorulduğu varsayımına göre yeni bir cümledir, yani müstenef bir cümledir ve bu da ona verilen bir cevap niteliğindedir. Sanki babası kendisine; “Onu nasıl gördün?” diye sormuş da oğul Yûsuf da buna âyette görüldüğü üzere cevap vermiştir.

Yani; (.....) demiştir.

Yani Bana karşı boyun bükerek, mütevazı bir hâlde anlamındadır. Cümle hâldir. Yûsuf bu rüyayı gördüğü sırada oniki yaşında bulunuyordu. Hazret-i Yûsuf’un gördüğü rüya ile kardeşlerinin ova gidişleri arasında kırk veya seksen yıl geçmiştir.

5

Babası: Yavrucuğum! dedi, rüyanı sakm kardeşlerine, anlatma; sonra sana bir tuzak kurarlar! Çünkü şeytan insana apaçık bir düşmandır.

“Babası: Yavrucuğum! dedi, rüyanı sakm kardeşlerine anlatma;” Bu âyetin başında yer alan, (.....) kavlini kırâat imâmlarından Hafs hep fetha ile, (.....) olarak Kur’ân’ın tamamında böyle okumuştur.

Yine burada geçen, (.....) kavli de rü’yet yani görmek anlamındadır. Ancak bu görme uyanık hâlde iken olan bir görme değil de, uykuda iken olan görmedir. Her ikisi arasındaki farkı da iki tenis yani dişi harfiyle ayırmıştır. Tıpkı “Kurba” ve “Kurbet” kelimelerinde olduğu gibi.

“Sonra sana bir tuzak kurarlar!” Bu yasaklamanın ya da nehyin cevâbıdır.

Yani: “Eğer sen rüyada gördüklerini onlara anlatırsan, seni tuzığa düşürürler. Babası Hazret-i Ya’kûb (aleyhisselâm) oğlunun Allah tarafından peygamberlik görevine seçildiğini, ona her iki dünyanın şerefini de bahşedeceğini anlamıştı. İşte bundan dolayı oğlu Yûsuf adına, kardeşleri tarafından haset yüzünden bir şeyler yapacakları korku ve endişesini taşımaya başlamıştı. Nitekim “O hâlde hepiniz bana tuzak kurun” (Hûd,55) dediği gibi burada “Sana tuzak kurarlar” dememiştir. Çünkü bu, lam harfiyle müteaddi olan fiil manasını içermektedir ki böylece, manasını içerdği fiil ile beraber tuzak manasına da gelebilsin istenmiştir. Böylece korkutmada daha tekitli yani kuvvetli ve daha mübalağalı bir mana taşımış olur. Bu, âdetâ; (.....) gibi bir ifade olmaktadır. Nitekim bunun, (.....) mastanyla tekit olunduğunu görmez misin?

“Çünkü şeytan insana apaçık bir düşmandır.” Şeytanın düşmanlığı açıkça ortadadır. Dolayısıyla şeytan bu düşmanlığı yüzünden kardeşlerini haset etmeye, kıskançlığa ve tuzak kurmaya yöneltir.

6

İşte böylece Rabbin seni seçecek, sana rüyada görülen olayların tefsirunu öğretecek ve daha önce iki atan İbrâhîm ve İshak’a nimetini tamamladığı gibi sana ve Yâkub soyuna da nimetini tamamlayacaktır. Çünkü Rabbin çok iyi bilendir, hikmet sâhibidir.

“İşte böylece Rabbin seni seçecek,” seni tercih edecek, seçkin kılacak. İctiba kelimesi, seçmek, ayırmak, tercih etmek gibi manalara gelir ve kelime iftial babından dır. Meselâ, bir şeyi kendi adına elde etmen anlamında, (.....) dersin. Aynı şekilde, “suyu topladım” anlamında (.....) demen gibi.

“Sana rüyada görülen olayların tefsirunu öğretecek” Bu, bir giriş cümlesidir ve teşbih yani benzetme hükmüne bağlı değildir. Sanki şöyle denir gibi: “Ve O sana görülen olayların tefsirunu öğretecek.”

Yani rüyanın tevilini, demektir. Rüyanın tevili ise: Tefsirlanması açıklarup izah edilmesi ve tabiri demektir. Hazret-i Yûsuf (aleyhisselâm) insanlar arasında en iyi rüya tefsircusu idi. Ya da bunun manası, peygamberlere ilişkin olayları en iyi açıklayan, Allah'ın kitaplarını en iyi izah eden manalarındadır.

'Bu (.....) kelimesi, “Hadis” kelimesinin ismi cemidir.

Yoksa, (.....) kelimesinin çoğulu değildir.

“Ve daha önce iki atan İbrâhîm ve İshak'a nimetini tamamladığı gibi sana ve Ya'kûb soyuna da nimetim tamamlayacaktır.”

Yani Ya'kûb ailesine de dünya nimetlerinin yanında âhiret nimetlerini de verecektir.

Yani onları bu dünyada peygamberler, melikler kılacak ve buradan da onları cennetteki en yüksek derecelere taşıyacaktır.

Âyette geçen, (.....) kavlinden kasıt, onun ailesi demektir ki bunlar da onun nesli, soyu ve başkalan demektir. (.....) kelimesi aslında,

“Ehl” idi. Bunun da delili bu kelimenin küçültme sıfatının veya ismi tasgîrinin “Uheyl” olarak gelmesidir. Ancak bu ifade önemli olan kimseler dışındakiler için kullanılmaz.

Meselâ, (.....) gibi. Ancak sıradan şeyler için bu ifade kullanılmaz. Meselâ (.....) denilemez. Ancak (.....) denebilir. Şurası da bir gerçektir ki Yûsuf'un babası Ya'kûb, oğlunun peygamber olacağını bildiği gibi kardeşlerinin de peygamber olacaklarını da biliyordu. Bunu da yıldızların aydınlık ve ışık saçmalarını düşünerek tefsirluyordu. Bunun içindir ki, (.....) diye buyurdu.

Ayrıca, (.....) da, (.....) kavlinin atfı beyanıdır. “Çünkü Rabbin çok iyi bilendir, hikmet sâhibidir.”

7

Andolsun ki Yûsuf ve kardeşlerinde, almak isteyenler için ibretler vardır.

“Andolsun ki Yûsuf ve kardeşlerinde almak isteyenler için ibretler vardır.”

Kırâat imâmlarından İbn Kesîr, (.....) kavlini, “Ayetun” olarak okumuştur. (.....)

Yani onların kıssaları hakkında soru soranlar ve öğrenmek isteyenler için... Ya da; Yahûdîlerden gelip de Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) den kendisini peygamberliği hakkında soru soranlar için âyetler, deliller ve mu'cizeler vardır, demektir. Çünkü Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) hiçbir kimseden Yûsuf (aleyhisselâm) ve kardeşleri hakkında herhangi bir şey sorup öğrenmediği hâlde, herhangi bir kitap okumamış olmasına rağmen onların kıssalarını ve hatta kardeşlerinin de isimlerine varana kadar haber vermiştir. İsimleri şöyledir: Yehuza, Rubiyn, Şem'un, Lavi, Zebulun, Yeşcur ve anneleri Liyan kızı Liya, Dan, Neftali, Cad ve Aşur ve iki cariyeden olma Zülfe ve Bülhe. Hazret-i Ya'kûb'un Liya adındaki eşi ölünce bu defa onun kız kardeşi yani baldızı Rahiyl ile evlendi. Bünyamin ile Yûsuf da bundan doğmuşlardı.

8

Kardeşleri dediler ki: Yûsuf'la kardeşi (Bünyamin) babamıza bizden daha sevgilidir. Halbuki biz kalabalık bir cemaatiz. Şüphesiz ki babamız apaçık bir yanlışlık içindedir.

“Kardeşleri dediler ki: Yûsuf’la kardeşi (Bünyamin) babamıza bizden daha sevgilidir.”

Burada (.....) kavlindeki lam harfi, iptida lamıdır. Aynı zamanda cümlelerin içeriğini kesin bir anlatımla ifade etmek için tekit ve tahkik manası taşımaktadır.

Yani burada şunu demek istiyorlardı:

“Babaları Ya’kûb’un oğulları Yûsuf ile Bünyamin’i sevmesi, onda bir saplantı hâlini almıştır. Bunda kimsenin bir şüphe ve kuşkusu bulunmasın.” Bir de, “ve kardeşi” diye bir ifade kullanmaktadırlar.

Halbuki kendileri de Yûsuf’un kardeşleridirler. Ancak Yûsuf ile Bünyamin’in anneleri bir olduğundan ötürü böyle diyorlardı.

Bir de âyette, (.....) kelimesi iki kişi olmasına rağmen tekildir, neden? Bunun nedeni, (.....)

Yani (.....) ifadesi, bir ve birden fazla kimseler için kullanılmasında herhangi bir fark olmayan ifadelerdendir. Aynı şekilde müzekker veya müennes için de bir ayınm gözetilmeden kullanılan bir ifadedir.

Yani Ef’alu’t-tafdil kalıbındaki tüm ifadeler, “y” edalıyla birlikte geçtiklerinde durum böyledir. Ancak lamı tarif denilen belirtme takısı olunca mutlaka fark gerekir. Eğer izafet tamlaması olunca her iki durumda da câiz olabilmektedir.

“Halbuki biz kalabalık bir cemaatiz.” Bu cümlelerin başında yer alan, (.....) harfi, hâl içindir.

Yani: “Babamız o ikisi küçük oldukları hâlde sevgide bizden üstün tutmaktadır. Onlara böyle bir sevgi bağlamak doğru değildir. Çünkü o ikisinde ona bir fayda yoktur. Halbuki bizler onbir kardeşiz. Her yönden onunla arkadaşlık yapabilir, ona yardımcı olabiliriz, yanında hep bizim yer almamız gerekir. O ikisinden daha çok bu sevgiye layık olan bizleriz. Çünkü bizler sayıca daha fazlayız ve ikisine göre ona faydalı olmakta biz daha yararlıyız.”

“Şüphesiz ki babamız apaçık bir yanlışlık içindedir.” Dünya işlerini düzene koyma noktasında büyük bir yanlışlık içindedir. Eğer Hazret-i Ya’kûb’un oğulları babalarını din açısından sapıklıkta olduklarını söylemiş olsalardı, kesinlikle küfre girerlerdi.

Âyette geçen, (.....) kelimesi on ve üzeri olan sayılar için kullanılan bir kelimedir.

9

Aralarında dediler ki: Yûsuf’u öldürün veya onu uzak bir yere atın ki babanızın teveccühü yalnız size kalsın! Ondan sonra da tevbe ederek sâlih kimseler olursunuz!

“Aralarında dediler ki: YusuPu öldürün” Bu ifade, (.....) kavlinde sonra hikâye edilen, cümle çerçevesindedir.

Sanki bunlar bu ifadelerini, “Yûsuf’u öldürmeyin” diye karşı çıkanların aleyhine olarak onlara inat anlamında ve onları baskı altında tutmak için “Öldürün” diyorlar.

Yani öldürmeyin ifadesine karşı “öldürün” diyorlar.

Denildiğine göre öldürme emrini veren Şem’un imiş. Diğerleri ise buna nza göstermişlerdir ve emirlerine şöyle sürdürdüler:

“veya onu uzak bir yere atın” Onu kimsenin yaşamadığı, harabe ve kimse tarafından bilinemeyecek bir yere atın, İnsanların yaşadıkları bölgelerden uzak bir yere, ıssız bir yere bırakın.

İşte “herhangi bir yer” ifadesinin nekre yani belirsiz bir anlatımla getirilmiş olması ve yerin belirleyici herhangi bir özellikten uzak tutulması bundandır. İşte bu mübhemlik veya kapalılık sebebiyle kelime mübhem olan zarfların mensûb kılınması esasına göre mensûb kılınmıştır.

“Ki babanızın teveccühü yalnız size kalsın!” Böylece babanın hep size dönüp baksın, sizinle ilgilensin. Sizlerden başkalannı gözleri görmesin, hep sizi görmek istesin. Burada asıl gaye şudur; Sevgide kendilerine ortak olanların bundan uzaklaştırılması, sadece babaları tarafından kendilerinin sevildiğini ve sevlmeleri gerektiğini sağlamaktır. Kendileri dışında hiçbir kimsenin bu sevgiye ortak olmamasını temindir. Bu itibarla burada, “Teveccüh” diye Türkçeleştirilen “Yüzü” ifadesine yer verilmiş oldu. Böylece, babalarının sadece kendilerini görmelerini, gözleri sadece onları görsün, başkalanna bakmasın, manasını elde etmek içindir. Çünkü bir kimse birine veya bir şeye bakmak veya görmek istediğinde ona yüzünü dönüp bakar. Burada ayrıca, “Vech/yüz” ifadesinden tamamen zâtı da kasdolunmuş olabilir. Nitekim bir âyette şöyle buyurulmaktadır:

“Ancak Rabbinin zâtı bâkî kalacak.” (Rahmân, 27)

“Ondan -Yûsuf'tan sonra veya Yûsuf'un öldürülmesiyle yetinilmesinden veya uzaklaştırılmasından, ya da öldürülmesi veya uzaklaştırılmasından, atılmasından- sonra da tevbe ederek sâlih kimseler -yani işlediğiniz cinayetten dolayı tevbe edenlerden- olursunuz!” Ya da babanızın yanında artık durumunuz iyiye döner, hâliniz iyileşir.

Burada (.....) kavlindeki zamîr ya (.....) kavlinin veya (.....) kavlinin mastanna râcidir. Diğer taraftan da (.....) kavli, (.....) kavline ma'tûf olduğundan meczumdur.

10

Onlardan biri: Yûsuf'u öldürmeyin, eğer mutlaka yapacaksanız onu kuyunun dibine atın da geçen kervanlardan biri onu alıp götürsün, dedi.

“Onlardan biri: Yûsuf'u öldürmeyin” İtirazda bulunan kimse ise Yehuza idi. Kardeşleri içerisinde en akli başında, uygun karar veren kimse idi.

(.....) Eğer mutlaka yapacaksanız onu kuyunun dibine atın da” kuyunun derinliğine, dibine atın. Böylece bakan bir kimse onu görmesin. Çünkü bu gözden, bakan kimsenin görmesinden kaybolan, görünmeyen demektir.

Kırâat imâmılarından, Nâfi, (.....) kavlini, (.....) şeklinde cemi' olarak okumuştur. Nitekim bunun sonrası da.

“geçen kervanlardan biri onu ahp götürsün, dedi.” Yoldan geçen toplumlardan herhangi biri onu beraberinde alıp götürsün.

11

Dediler ki: “Ey babamız! Sana ne oluyor da Yûsuf hakkında bize güvenmiyorsun! Halbuki ki biz onun iyiliğini istemekteyiz.

“Dediler ki: “Ey babamız! Sana ne oluyor da Yûsuf hakkında bize güvenmiyorsun! Halbuki ki biz onun iyiliğini istemekteyiz.”

Yani, neden Yûsuf ile alâkalı olarak bizden korkup endişeleniyorsun ki? Halbuki biz onun iyiliğini istiyor ve onun üzerinde titriyoruz. Böyle demekle, Yûsuf aleyhinde hazırladıkları tuzak konusunda oldukça kararlı olduklarını gösteriyorlardı. Bu sözlerle de babalarını görüşünden vazgeçirme ve onu koruma gayretini bırakmasını sağlamak istemekteydiler.

Burada şöyle bir mana ve bir delil gözükmektedir. Bu da, onlara güvenmemesi gerektiği hususunda bir şeyler sezinlemiş olmasıdır. Karşı koyması bu sezginin eseri olabilir.

12

Yarın onu bizimle beraber kıra gönder de bol bol yesin, içsin, oynasın. Biz onu mutlaka koruruz.”

“Yarın onu bizimle beraber kıra gönder de bol bol yesin, içsin, oynasın.” Bizimle beraber çok çok dolaşsın da gezip oynasın, dilediği meyvelerden de yiyip içip oynasın. “el-Rat” kelimesi genişlik, bol ve geniş arazi, mera, otlak gibi manalara gelir.

Yani mubah olan avlanma, ok atma, koşup oynama gibi. Oda bizimle bunları görsün, oynasın. Kırâat imâmılarından Medine ve Kûfe okulu mensupları, (.....) ve (.....) kelimelerini burada görüldüğü gibi “Y” harfiyle okumuşlardır. Ancak İbn Kesîr, İbn Âmir, Ebû Amr ise bu her iki kelimeyi de “Nun” harfiyle, (.....) ve (.....) olarak okumuşlardır. Hicaz kırâat okulu mensupları ise ayın harfinin kesresiyle, (.....) olarak okumuşlardır.

Yani iftial babından, (.....) şeklinde değerlendirmişlerdir. Kelime, (.....) kökünden türemedir.

“Biz onu mutlaka koruruz.” Kendisine gelecek herhangi bir kötülüğe karşı biz onu koruruz, ona bir kötülük ulaşmasına meydan vermeyiz.

13

Babaları dedi ki: Onu götürmeniz beni mutlaka üzer. Siz ondan habersizken onu bir kurdun yemesinden korkarım.

“Babaları dedi ki: Onu götürmeniz beni mutlaka üzer.” Sizin onu alıp götürmeniz gerçekten beni ciddi olarak üzer. (.....) kavlinde bulunan lam harfi ibtida lamıdır.

“Siz ondan habersizken onu bir kurdun yemesinden korkarım.” Babaları Ya'kûb, onu alıp götürmeleri hâlinde bunun kendisini ciddi manada üzeceğini söyleyerek mazeretini onlara açıklıyordu. Çünkü kendisi bir an bile onun aynlığına dayanamazdı ve aynı zamanda, kardeşleri av ve eğlencelerinin peşinden koştururlarken bir kurdun onu alıp kapmasından ve parçalanasından de büyük bir korku ve endişe içinde bulunuyordu.

14

Dediler ki: Hakikaten biz kuvvetli bir topluluk olduğumuz hâlde, eğer onu kurt yerse, o zaman biz gerçekten âciz kimseler saydınız.

“Dediler ki: Hakikaten biz kuvvetli bir topluluk olduğumuz hâlde, eğer onu kurt yerse,”

Burada, (.....) ifadesindeki lam harfi, yemine hazırlık, yemin etmeye hazır bir durumun ifadesi içindir. Yemin ise mahzûftur. Cümle ise, (.....) takdirindedir.

Yani, “Allah adına yemin ederiz ki, eğer onu kurt kapıp yerse..” demektir. Burada (.....) kavlinin başındaki vav harfi hâl içindir. “o zaman biz gerçekten âciz kimseler sayılırız.” Bu ifade yemine bir cevaptır. Şartın yerine geçen bir ifadedir.

Yani; “Eğer biz, birimizi bile koruyamayacak isek, bu takdirde bizim hayvanlarınız da yok olur gider ve biz de ziyana uğrarız. Dikkat edilirse kardeşler burada, birinci soruya veya itiraza cevap vermezden önce ikincisine cevap yetiştiriyorlar. Çünkü böyle bir soru onları çileden çıkarmıştı.

15

Onu götürüp de kuyunun dibine atmaya ittifakla karar verdikleri zaman, Biz Yûsuf'a şöyle vahyettik: “Andolsun ki sen onların bu işlerini onlar işin farkına varmadan, kendilerine haber vereceksin.”

“Onu götürüp de kuyunun dibine atmaya ittifakla karar verdikleri zaman,”

Yani kardeşler, üvey kardeşleri Yûsuf'u kuyuya atmak üzere aralarında anlaştılar. Bu kuyu ile Hazret-i Ya'kûb'un bulunduğu ev arasında üç fersahlık bir mesafe ya da uzaklık bulunuyordu.

Yani 5184 m. Veya 5 km. 184 m. İdi. Bu rivâyet tamamen İsrâ'iliyattandır. Bunun sahih isnad bakımından olup olmadığını en iyi ancak Allah bilir. Bu hususta en uygun olanı, tefsîr kitaplarında olsun, başka kaynaklarda olsun bunlara dikkat çekilmesidir

Âyetin başında bulunan (.....) edatının cevabı mahzûftur. Bu,

“Ona yapacakları kötülüğü ellerinden geldiğince yaptılar” demektir.

Rivâyete göre: “Kardeşleri Yûsuf’u alıp kıra götürdüklerinde, artık ona karşı olan düşmanlıklarını açıkça sergilemeye başladılar, onu dövüyor, eziyet ediyorlardı, hatta neredeyse öldüreyazmışlardı. Ancak onla-n bu hareketlerinden Yehuza engellemişti. Fakat kardeşleri onu kuyuya atmak istediklerinde, Yûsuf, onların eteklerine sanhyordu. Bunun üzerine eteklerini onun elinden kurtardılar, fakat bu defa Yûsuf kuyunun duvarlarına tutundu, asılıp kaldı, işte bu durum karşısında kardeşleri ellerini bağladılar. Kana bulamak için üzerinden gömleğini çıkardılar. Bu şekilde gömleği gösterip babalarını aldatmak istediler. Bundan sonra da hemen onu kuyuya saldı, kuyuda su da bulunuyordu. Hazret-i Yûsuf kuyudaki suyun içine düştü. Sonra orada bulunan bir kayanın üzerine sığındı ve orada ağlayarak beklemeye koyuldu. Kardeşi Yehuza ise ona yiyecek getiriyordu.”

Yine rivâyet olunduğuna göre Hazret-i İbrâhîm ateşe atıldığı zaman, üzerinden giysilerini çıkarmışlardı. Ancak Cebrâîl (aleyhisselâm) ona cennet ipeklerinden hazırlanmış bir gömlek getirdi ve o gömleği Hazret-i İbrâhîm’e giydirdi. Hazret-i İbrâhîm de bu gömleği oğlu İshak’a; ve İshak da onu oğlu Ya’kûb’a verdi. Ya’kûb (aleyhisselâm) da bunu bir muska şeklindeki bir muhafaza içerisinde Hazret-i Yûsuf’un boynuna asmıştı. İşte Cebrâîl (aleyhisselâm) bunu oradan çıkarıp Hazret-i Yûsuf’a giydirdi.”

“Biz Yûsuf’a şöyle vahyettik:” Söylendiğine göre nasıl ki henüz küçükken Hazret-i Yahya ve Hazret-i İsa’ya vahyedilmiş ise, küçüklüğünden itibaren Hazret-i Yûsuf’a da vahyedilmişti. Yine söylendiğine göre Yûsuf o sıralarda idrak sâhibi, akıl balığ biri idi, işi kavrayacak durumda idi.

“Andolsun ki sen onların bu işlerini onlar işin farkına varmadan kendilerine haber vereceksin.” Bu olay, kardeşleri Mısır’a gelip ihtiyaçlarını sağlaması için onun huzuruna girdikleri zaman olmuştu. Onlar Hazret-i Yûsuf’un huzuruna girdiklerinde Hazret-i Yûsuf onları tanımıştı ama onlar işin farkında değillerdi ve onu tanımamışlardı.

Hazret-i Yûsuf (aleyhisselâm) bir kap getirtti, onu elinin üzerine koydu, sonra eliyle ona vurunca, ses çıkardı. Bunun üzerine kardeşlerine dönüp dedi ki: “Şu bardak bana diyor ki: “Sizin, babadan kardeşiniz olan Yûsuf adında bir kardeşiniz daha varmış, siz onu kuyuya atmışsınız ve gidip babasına da, onu kurt kapıp yedi, demişsiniz. Sonra da onu oldukça değeri düşük bir fiyatla satmışsınız.”

Yahut da, (.....) kavli, (.....) kavline mütealliktir.

Yani biz onu vahiy yoluyla sakinleştirdik, kalbindeki korku ve ürküntüyü giderdik, ancak onlar bunun farkında değillerdi, demektir.

16

Akşamleyin ağlayarak babalarına geldiler.

“Akşamleyin ağlayarak babalarına geldiler.” Burada geçen, (.....) kavli hâldir.

Ameş, Ebû Muhammed Süleyman Bin Mihran'dan rivâyete göre demiştir ki: “Yûsuf’un kardeşlerinin Yûsuf’a karşı yaptıkları bu olaydan sonra yalancıkta ağlamalarından sonra, artık hiçbir ağlayanın, ağlamasında doğruyu sergilediğine inanılmaz oldu.”

Hazret-i Ya’kûb, oğullarının ağlama seslerini duyunca hemen ürpererek dışarı fırladı ve onlara: “Oğullarını! Neyiniz var, size ne oldu? Koyun sürünüzün başına bir felaket mi geldi?” diye seslendi. Onlar, “Hayır” dediler. Bu defa, “size ne oluyor? Yûsuf nerede?” diye seslendir. Onlar da:

17

Ey babamız! dediler, biz yarışmak üzere uzaklaştık; Yûsuf’u eşyamızın yanmda bırakmıştık. Ne yazık ki onu kurt yemiş! Fakat biz doğru söyleyenler olsak da sen bize inanmazsın.

“Ey babamız! dediler, biz yarışmak üzere uzaklaştık;” Koşu veya atış yansı yapmak üzere müsabaka yapıyorduk. İftial babı ile tefaul babı, ortaklıkta müşterek baplardır.

Yani İrtima ve Terami gibi ki karşılıklı atışmak ve yanşmak manasınadır. İşte bu ve benzeri şeyler...

(.....) Yûsuf'u eşyamızın yanında bırakmıştık. Ne yazık ki onu kurt yemiş! Fakat biz doğru söyleyenler olsak da sen bize inanmazsın.” Bizler, senin yanında doğru ve güvenilir kimselerden olmuş olsak bile ancak sen bizim doğru söylediğimizi kabul etmezsin. Çünkü Yûsuf'u çok aşırı bir hâlde sevmektesin. Ona anlatılamaz bir sevgiyle bağlısın. Kaldı ki sen de bizim hakkımızda hep kötü düşünürsün, suizan da bulunursun. Bizim sözümüze asla güvenmezsin?!

18

Gömleğinin üstünde sahte bir kan ile geldiler. Ya'kûb dedi ki: Bilâkis nefisleriniz size kötü bir işi güzel gösterdi. Artık bana düşen hakkıyla sabretmektir. Anlattığınız karşısında bana yardım edecek olan, ancak Allah'tır.

“Gömleğinin üstünde sahte bir kan ile geldiler.” Yûsuf'a âit olmayan sahte, başka bir şeye âit kana bulanmış olarak gömleği getirdiler. Ya da sırf mübalağa olsun diye master ile nitelendi. Sanki yalanın kendisi ve aynısı gibi, bir mana. Nitekim işi gücü hem yalan söylemek olan kimse için, “adamın kendisi yalanın ta kendisidir, iftiracının biridir” diye anlatılması gibi.

Rivâyete göre Yûsuf'un kardeşleri bir kuzu veya oğlak keserler ve Yûsuf'un gömleğini iyice bu kana bularlar. Ancak burada bir aynntıyı geçerler. Gömleği yırtıp parçalanayı unuturlar.” Yine rivâyete göre Hazret-i Ya'kûb, oğlu Yûsuf ile ilgili haberi duyunca yüksek bir sesle, “Hani gömleği nerede?” diye öylene bağırması, hemen gömleği alıp yüzüne gözüne sürmüş ve ağlamaya başlamış, bu sebepten dolayı gömlekteki kan yüzüne bulaşmıştı, yüzü ve gözü kana boyanmıştı. Bunun üzerine şöyle konuştu: “Allah'a yemin ederim ki bugüne kadar bu kurt kadar uysal bir kurt görmedim. Oğlum Yûsuf'u yemiş ve fakat üzerindeki gömleğini parçalanamış!” Yine söylendiğine göre Hazret-i Yûsuf'un gömleği üzerinde üç âyet-işaret bulunuyordu. İşte bu işaretler, Ya'kûb için oğullarının yalan söylediklerine dair bir delil ve delil oluşturunuyordu. Ya'kûb onu yüzüne sürünce gözleri görmeye başlamıştı ve bu, Hazret-i Yûsuf'un gömleğinin arkadan yırtıldığında da onun iftiraya uğradığının, temiz olduğunun bir delili idi.

(.....) kavli zarf olarak mahallen mensûbtur. Sanki, “Yûsuf'un Gömleği üzerinde yalancı bir kan ile geldiler” demektir.

“Ya'kûb dedi ki: “Bilâkis nefisleriniz size kötü'bir işi güzel gösterdi.” Süslü ve kolay bir şey imiş gibi gösterdi. Halbuki yaptığınız şey büyük bir suçtur.

“Artık bana düşen hakkıyla sabretmektir.” Bu cümle ya haberdır veya mübtedadır, çünkü mevsûf durumundadır, nitetemektedir.

Yani, “Benim işim iyi ve güzel bir sabır sergilemektir” takdirindedir veya, “Benim görevim örnek bir sabır göstermektir” takdirindedir. Bu, içinde yaratılanlara değil sadece yaratana şikayeti içeren bir sabır göstermedir.

“Anlattığınız karşısında bana yardım edecek olan, ancak Allah'tır.” Yûsuf'un helâk olduğuna ve kurt tarafından parçalandığına ilişkin anlattıklarınız karşısında ben sadece Allah'tan yardım beklerim. Söyledikleriniz musibet hakkında sabretme gücünü vermesini sadece Allah'tan isterim.

19

Bir kervan geldi ve sucularını kuyuya gönderdiler, o da gidip kovalarını saldı, Yûsuf'u görünce “Müjde! İşte bir oğlari!” dedi. Onu bir ticaret malı olarak sakladılar. Allah onların yaptıklarını çok iyi bilir.

“Bir kervan geldi” Bu, Medyen taraflarından Mısır'a gitmek üzere yola çıkmış olan bir kervan idi. Bu kervan Hazret-i Yûsuf (aleyhisselâm) un kuyuya atılmasından üç gün sonra buraya gelmişlerdi. Bu kervan yolunu, gideceği güzergahı şaşırması ve buraya yakın bir yerden geçmek zorunda kalmışlardı. Böylece kuyu yakınında konakladılar. Asim da kuyu yerleşik alanlardan oldukça uzakta bulunuyordu. Pek işlek olmayan bir yerde idi. Kuyunun suyu da tuzlu idi. Ancak Hazret-i Yûsuf'un kuyuya atılmasıyla su tatlılaşmıştı.

“Ve suçularını kuyuya gönderdiler,”

Kervanda bulunanların su ihtiyaçlarını karşılamak üzere çalışan kişi. Bunun ismi Mâlik bin Zaar idi ve Huzaa kabilesindendi.

“O da gidip kovasını saldı,” Su çekmek üzere kovasını kuyuya saldı. Bu sırada Hazret-i Yûsuf (aleyhisselâm) kovaya tutundu ve suyu çeken kişi de onu çekip çıkardı.

“Yûsufu görünce “Müjde! İşte bir oğları!” dedi.” Kırâat imâmlarından Âsım, Hamza ve Kisâî (.....) kavlini âyette görüldüğü gibi okumuşlardır.

Yani: “Müjdeler olsun!” diye seslenir. Sanki şöyle der gibi: “Gel, işte senin zamanın.” Burada ismi geçen kırâat imâmları dışındakiler ise bu kelimeyi, “Büşraye” olarak kırâat etmişlerdir.

Yani kendi nefesine izafe ederek, “Bana müjdeler olsun” diyerek anlamında okumuşlardır. Ya da bu, onun kölesinin ya da çocuğunun adıdır. Onu, kendi nefesine izafe ederek ona seslendi.

Rivâyete göre Yûsuf'u kuyudan çıkararak onu alıp götürdü. Arkadaşlarına yaklaşıpca müjdelemek üzere onlara: “Bir oğları, bir çocuk!” diye seslendi.

“Onu bir ticaret malı olarak sakladılar.” Buradaki zamîr suya gelen ile arkadaşlarına âittir, onlara râcidir. Bunlar Yûsuf'u arkadaşlarından bir ticaret malı olarak gizlediler. Yahut da Yûsuf'u kardeşlerinden gizlediler. Çünkü Yûsuf'un kardeşleri: “Bu bizim kölemizdi, kaçıp gitmişti, diye söylediler. Onu bizden satın alın, dediler. Yûsuf da öldürölme korkusuyla ses çıkaramıyordu. Âyette geçen, (.....) kelimesi hâldir.

Yani: “Yûsuf'u bir ticaret malı olarak gizlediler.” (.....) kelimesi, ticaret için maldan aynları kısım, demektir.

“Allah onların yaptıklarını çok iyi bilir.” Yûsuf'un kardeşlerinin hem Yûsuf'a ve hem de babalarına karşı yapmış oldukları kötülüğü yüce Allah çok iyi bilmektedir.

20

Kafile Mısır'a vardığında onu değersiz bir pahaya, sayılı birkaç dirheme sattılar. Onlar zaten ona değer vermemişlerdi.

“Kafile Mısır'a vardığında onu değersiz bir pahaya saydı birkaç dirheme sattı.” Çünkü bu toplum kırktan aşağı olanları sayı ile değerlendirirlerdi. Kırk ve üzeri olanı ise büyük bir değer olarak kabul ederlerdi ve bunun için de tartıyla karşılığı ödenirdi. Hazret-i Yûsuf'a karşılık alınan ise yirmi dirhemden ibâret bulunuyordu.

Âyette geçen, (.....) kelimesi, (.....) kelimesinden bedeldir.

“Onlar zaten ona değer vermemişlerdi.”

Yani onlar, zaten ondan gelecek olanı, onun elindekini istemiyorlardı. Bu bakımdan da onu, değerinden aşağı bir fiyatla saüyorlardı.

Yahut da, (.....) kelimesi, satın aldılar, anlamındadır.

Yani kafile Yûsuf'u kardeşlerinden satın aldılar. “Onlar ise zaten alacakları paraya değer vermiyorlardı Çünkü onlar bunun kaçak bir köle olduğuna inanıyorlardı. Bu bakımdan kaçak bir köleye fazla bir değer biçmiyorlardı.

Hatta rivâyete göre kardeşleri kervanı izlemişler ve kervandakilere: “Aman ha onu sıkıca bağlayın ki, kaçmasın” diyorlardı.

(.....) ise, (.....) kavlinin sılası değildir. Çünkü sıra yani ilgi zamîri mevsul yani ilgi cümlecîği üzerine takaddüm etmez. Ancak bu, bir açıklamadır. Sanki şöyle denmektedir: “Bunlar neden, hangi şeyden geri

durdular, neye değer vermediler?” Bunu üzerine, “İşte bu şeyden geri durdular, buna değer vermediler” demektir.

21

Mısır'da onu satın alan adam, karısına dedi ki: “Ona değer ver ve güzel bak! Umulur ki bize faydası olur. Veya onu evlât ediniz.” İşte böylece Mısır da adaletle hükmetmesi ve kendisine rüyadaki olayların tefsirunu öğretmemiz için Yûsuf'u o yere yerleştirdik. Allah, emrini yerine getirmeye kâdirdir. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler.

“Mısır'da onu satın alan adam, karışma dedi ki:” Satın alan kişi Kıtîr idi. Bu şahıs Mısır'da hazine işlerinden sorumlu em üst düzeydeki kişisi yani Azîzi idi. Bu sırada Mısır kralı, Reyhan bin Velid idi. Kendisi Hazret-i Yûsuf'a iman etmiş ve Hazret-i Yûsuf hayatta iken vefat etmiştir. Azîz yani üst düzey mali sorumlu Hazret-i Yûsuf'u ağırlığınca para, ipek ve misk karşılığında satın aldı. Hazret-i Yûsuf bu sırada 17 yaşlarında idi. Hazret-i Yûsuf, Azîz'in evinde tam 13 yıl kaldı. Reyhan Bin Velid kendisini vezir yani bakan yaptı. Hazret-i Yûsuf bu sırada 30 yaşına gelmişti. Bundan sonra yüce Allah kendisine ilim ve hikmet verdi. Hazret-i Yûsuf hikmet ve ilim ile Allah tarafından büyük ikrama erdiğinde 33 yaşında bulunuyordu. Hazret-i Yûsuf 120 yaşında vefat etmiştir.

(.....) kavlindeki lam harfî, (.....) kavline değil, (.....) kavline mütealliktir. “Ona değer ver ve güzel bak!” Onun yanımızdaki yerini ve mevkiini iyi değerlendir, ona güzel muamele de bulun. Onu memnun et ve hoşnut kıl. Nitekim bunu da: “Zira kocanız benim velinimetimdir, bana güzel davrandı.” (Yûsuf,23) âyetinden öğreniyoruz, delil budur. Dahhak bunu: “Bakımına, üst ve başına, yeme ve içmesine, tak ve yorganına, kalacağı yere oldukça itina göster, iyice yetiştir” diye tefsirlamıştır.

“Umulur ki bize faydası olur.” Olur ki iyi bir şekilde yetiştirilince, işlere tam alışınca, o işlerin nasıl işlediğini ve cereyan ettiğini kavrayınca, umulur ki bizim yapmakta olduğumuz şeyleri yaparak o da bize yardımcı olur, bize bir yaran dokunur.

“Veya onu evlât ediniz.” Yahut onu kendimize oğul ediniz, onu kendi çocuğumuz yerine koyanz. Kıtîr'in çocukları olmuyordu, kıırdı. Ancak Kıtîr Yûsuf'ta bir gelecek olduğunu kavramıştı. Bu bakımdan da şöyle diyordu: “İşte böylece” Bu ifade ile yüce Allah, daha önce onu kurtardığına ve Kıtîr'in ya da Azîz'in gönlünü şefkat ile ona yönlendirip meylettirdiğine işaret ediyordu. “Kef” harfî mensûbtur. Bu, “İşte bu kurtarma ve Azîz'in gönlünü şefkatle ona bağlamamız gibi” takdirindedir.

“Mısır da adaletle hükmetmesi ve kendisine rüyadaki olayların tefsirunu öğretmemiz için Yûsuf'u o yere yerleştirdik.”

Yani Yûsuf'u kurtardığımız ve Azîz'in şefkatle onun üzerine eğilmesi için gönlünü ona meyi ettirdiğimiz gibi, onun için Mısır topraklarında onu yerleştirdik. Onu orada emir ve yasak koyan manada yetkili, tasarruf sâhibi kimse kıldık. Onu kurtarmamız ve Mısır toprakları üzerinde güç ve imkan sâhibi kılmamız, ona orada adalet üzere hükmetmesi ve rüyalarda görümlerolayları olduğu gibi tefsirlaması için öğrettik.

“Allah, emrini yerine getirmeye kâdirdir.” Kimse Allah'ı dilediği şeyi yapmaktan engelleyemez, Ona mani olamaz. Ya da Yûsuf'un işi, emri üzerinde hakim olan Allah'tır, Allah ona ne dilerse onu tebliğ eder. Yoksa kardeşlerinin dilediği değildir.

“Fakat insanların çoğu bunu bilmezler.”

22

Yûsuf erginlik çağına erişince, ona isabetle hükmetme yeteneği ve ilim verdik. İşte güzel davrananları biz böyle mükâfatlarıdırız.

“Yûsuf erginlik çağına erişince,”

Yani güç ve kuvvetinin zirvesine erişince, ki bu onsekiz yaş sınırıdır veya yirmibir yaş sinindir, “ona isabetle hükmetme yeteneği ve ilim verdik.” Burada geçen, (.....) kelimesi, Hikmet anlamındadır. Bu ise bilgi ve pratiği

yani ilim ve ameli birlikte yaşamak ve bilmediği şeylerden de uzak durmak manasınadır. İşte Yûsuf'a bunu verdik. Ya da insanlar arasında hüküm vermesini sağladık, bir de derin bilgi ve anlayış, kavrayış sâhibi olmayı verdik.

“İşte güzel davrananları biz böyle mükâfatlarıdırız.” Burada şuna dikkat çekiliyor; Hazret-i Yûsuf işinde ve amelinde ihsan sâhibi bir kimse idi, işlerinde de uyanık, dikkatli ve oldukça titiz bulunan bir zât idi.

23

Evinde bulunduğu kadın, onun nefsinden murat almak istedi, kapıları iyice kapattı ve “Haydi gel!” dedi. O da “Hâşâ, Allah'a sığınırım! Zira kocanız benim velinimetimdir, bana güzel davrandı. Gerçek şu ki, zalimler iflah olmaz!” dedi.

“Evinde bulunduğu kadın, onun nefsinden murat almak istedi,”

Yani kadın Yûsuf'tan kendisiyle ilişkiye girmesini istedi. Muravede kelimesi, Mufaale babından bir kelimedir. Kelime, (.....) kökünden türeme olup bu da gelip ve gitmek manasınadır. Sanki mana şöyledir: “Yûsuf ile beraberlik adına tuzağına düşürmek için hileli yollara başvurdu.”

Yani, elinden kaçmasını ve çıkmasını istemediği bir şeyi elde etmek için arkadaşına karşı tıpkı tuzağa benzer bir eyleme girişti. O istediği şey-gaye için, onu ele geçirmek için hileye başvurdu, demektir. Bu ise Yûsuf'un kendisiyle ilişkiye girmesi adına bir takım kurnazlıklara ve hileli yollara kalkışmaktan ibâret olan bir durumdan ibâret bulunuyordu.

“Kapıları iyice kapattı” Bulunulan yerin yedi adet kapısı bulunuyordu. “ve'Haydi gel!'dedi.”

Bu, (.....) kelimesi, “Teali” ve “Akbi” kelimelerinin ismidir. Bu kelime feth üzere mebni olan bir kelimedir. Ancak kırâat imâmlarından İbn Kesîr bu kelimeyi zamm üzere mebni olarak, “Heytu” şeklinde okumuştur. Fakat Nâfi ve İbn Âmir ise bu kelimeyi, “Hiye” olarak kırâat etmişlerdir. Lam harfi ise beyan içindir. Sanki burada şöyle denilir gibidir: “Bunu sana söylüyorum.”

Yani tıpkı, (.....) ifadesi gibi.

“O da “Hâşâ, Allah'a sığınırım!” Her şeye rağmen ve böyle bir davranıştan her an Allah'a sığınırım!

“Zira kocanız benim velinimetimdir,”

Yani kocanız ve eşiniz Kıtîr benim efendim ve sâhibim olduğunu bile bile asla. Çünkü burada Hazret-i Yûsuf söylediği ifade ile efendisi Kıtîr'i kastetmekteydi.

“bana güzel davrandı.” “Çünkü daha önce kocan Kıtîr sana: “Ona değer ver ve güzel bak!” diye söylemişti. İşte onun bu tutum ve davranışı karşısında benim onun eşine ihanet etmem, bu iyiliğinin karşılığı değildir ve olamaz.

“Gerçek şu ki, zâlimler iflah olmaz!” dedi.”

Yani ihanet edenler veya zina eden kimseler kurtuluşa eremezler.

Yahut da: “O benim veli nimetimdir” kavlından kasıt, yüce Allah'tır. Çünkü Allah bütün sebeplerin müsebbibidir.

24

Andolsun ki, kadın ona meyletti. Eğer Rabbinin işaret ve ikazını görmeseydi o da kadına meyletmişti. İşte böylece biz, kötülük ve fuhşu ondan uzaklaştırmak için delilimizi gösterdik. Şüphesiz o ihlâsh kullarınızdandı.

“Andolsun ki, kadın ona meyletti. Eğer Rabbinin işaret ve ikazını görmeseydi o da kadına meyletmişti.” Buna yaklaşmamakla ve undan sakınmakla beraber doğal olarak ve tabiat gereği o da ona meyletmişti.

Bu, Hasen Basrî'nin tefsirudur. Şeyh Ebû Mansûr Mâturîdî ise şöyle tefsirlamaktadır: “O da ona meyletmişti” kavli, kalbine böyle bir duygu ve his girmişti Ancak kul, kalbinde geçen yanlışlardan dolayı hesaba çekilmeyecek ve sorumlu tutulmayacaktır. Çünkü kulun buna mani olması ve bunun önüne geçmesi mümkün değildir. Dolayısıyla bu yüzden hesaba çekilemez. Çünkü Hazret-i Yûsuf (aleyhisselâm) un ona meyletmesi veya bu işi kafasına koyması tıpkı kadının kesin karar verdiği anlamda bir karar ve kesinlik olsaydı, yüce Allah asla onu ihlas sâhibi ve samimi olan kulları arasında övgüye layık görmezdi.” Bir de şöyle bir tefsir yapılmıştır: (.....) demek, neredeyse Yûsuf da hemen hemen ona meyletmek, yönelmek üzereydi.

Diğer taraftan, (.....) demek, bir şeye kastetmek, karar vermek, onun üzerine üzerine gitmek manalarına gelir.

(.....) kavlinin cevabı ise, mahzûftur ve şöyledir:

“İşte o zaman olacak şey olurdu.” Ancak bunun cevabının, (.....) kavlinin olduğu söylenmiş ise de bu sahih yani uygun değildir. Çünkü,

(.....) edatının cevabı kendisine takaddüm etmez yani kendisinden önce gelmez. Çünkü bu, şart hükmündedir ve bu da cümlelerin başında yer almayı veya bulunmayı gerektirir. Burhan hüccet ve delil ya da delil manasınadır. Bir de, (.....) kavlinin, (.....) kavlinde var olan kasem yani yemin hükmüne dahil olması da câizdir. Bunun dışında olması da câizdir.

Bu durumda okuyucunun, bunu kaseme dahil etmeden yani yemin hükmü dışında kabul ederek okur ve bunu başlı başına bağımsız bir cümle kabul ederse, bu takdirde, (.....) kavlindeki, (.....) kavli üzerinde durması yani vakfetmesi gerekir. Bundan sonra da, (.....) kavlinden alarak okumaya devam etmelidir.

Burada bir diğer konu ise, âyette geçen her iki, “kastetti, karar verdi” manalarına gelen kelimelerin aynı manaya gelmediği, ikisinin farklı anlamlar taşıdığı gerçeğini de ihsas ettirmekte, duyurmaktadır. Çünkü, “Yûsuf'un meyletmesi veya yönelmesi, karar vermesi” şöyle tefsir edilmiştir: “Pantolonun düğmelerini çözdü ve kadında sırt üzeri uzanmış yattığı bir hâlde bacakları ve kolları arasına atılıp oturdu.”

“Burhan” ise, Yûsuf: “Seni ona yaklaşımdan uyanm, sakın ha ona dokunma!” diye iki kez üst üste bir ses duydu ve üçüncüsüne de, “ondan yüzçevir, ona yaklaşma, uzak dur, diye bir ses işitmiş ise de, bu da kendisi üzerinde bir tesir bırakmadı, nihayet babası yakıp parmaklarını ısmr vaziyette gözlerinin önünde temsil edilip gözüktü.” diye bir ses işitti ve nihâyetinde de... oldu tarzında tefsir edilmiştir ki, bu da batıldır, asılsızdır. Bunun bâtil ve asılsız olduğunun delili ve delili da,

(.....) Asıl kendisi benim nefsimden murat almak istedi” (Yûsuf,26) kavlidir. Eğer Hazret-i Yûsuf, tefsirda ifade edildiği gibi bir eylemin içine girmiş olsaydı, kendini bundan aklamaz ve temize çıkarma gayretine düşmezdi. Bir de bunun bâtil olduğunun diğer bir delili da âyetin şimdi ele alacağımız bu kısmıdır. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

“İşte böylece biz, kötülük ve fuhşu ondan uzaklaştırmak için delilimizi gösterdik.” Evet eğer Yûsuf tefsirlandığı gibi bir fiilin içinde olsaydı, ondan kötülük uzaklaştımlmazdı. Keza:

“Bu, Azîzin yokluğunda ona hainlik etmediğimi herkesin bilmesi içindir.” Kavli de bunu delilidir. Eğer tefsirda ele alındığı gibi olmuş olsaydı, Azîzin yokluğunda da ona mutlaka ihanet ederdi. Nitekim, “Allah için, biz ondan hiçbir kötülük görmedik,” ile “Şimdi gerçek ortaya çıktı. Ben onun nefsinden murat almak istemişim. Şüphesiz ki o doğru söyleyenlerdendir.” (Yûsuf, 51) kavilleri de bunun delilidir. Tefsirda anlatıları gibi değildir. Çünkü eğer tefsirda söylendiği gibi olmuş olsaydı mutlaka Yûsuf'un bu fiilinden tevbe ettiğinden ve mağfiret dilediğinden de söz ederdi. Nitekim Âdem, Nûh, Yûnus ve Dâvud -Allah'ın selâmı hepsini üzerine olsun- durumlarında görüldüğü gibi burada da olurdu. Kaldı ki yüce Allah onu ihlash bir kimse diye adlandırmıştır. Bu da kesinlikle bilinmektedir ki, Hazret-i Yûsuf bu ihlash olma makamında sebat etmiş ve bunu hep sürdürmüştür. O nefsiyle ulül azam olan kimselerin gösterdiği gayret, çaba ve cihat misali cihad etmiştir. Haramlıkla ilgili delillere bakıldığında bu gerçek ortadadır. Öyle ki Hazret-i Yûsuf, Allah tarafından sena ve övgüye layık görülmüş ve buna hak kazanmıştır.

(.....) kavlindeki “kef” harfî, mahallen mensûbtur.

Yani, “Tıpkı burada tespit ettiğimiz gibi, biz bunu tespit etmişizdir” demektir. Ya da bu, mahallen merfûdur, bu durumda da mana şöyledir: “Durum işte tıpkı bunun gibidir.”

“Şüphesiz o ihlâslı kullarınızdandı.”

Medine ve Kufe kırâat okulları mensupları Kur’ân’ın her yerinde geçen,

(.....) kelimesini lam harfinin fethasiyle hep, (.....) olarak okumuşlardır.

Yani; “Kendisine karşı itâatkâr olmaları sebebiyle Allah'ın kendilerini kurtardığı, ihlas sâhibi kıldığı kimseler” demektir. Bu okula mensup olanların dışındakiler ise bu kelimeyi, esreli olarak, (.....) diye okumuşlardır.

Yani, “Allah için dinlerinde samimi ve dürüst olanlar” demektir.

“Kullarınızdandı” kavlinin manası, “kullarınızdandı bir kısmını, bazısını” demektir.

Yani o da kurtuları, ihlas sâhibi kimselerden ihlash olan bir kimsedir, demektir.

25

İkisi de kapıya doğru koştular. Kadın onun gömleğini arkadan yırttı. Kapının yanında onun kocasma rastladılar. Kadın dedi ki: Senin ailene kötülük etmek isteyeninin cezâsı, zindana atılmaktan veya elem verici bir işkenceden başka ne olabilir!

“İkisi de kapıya doğru koştular.” Kadın da Hazret-i Yûsuf da kapıya doğru koştular. Ancak kadının koşması, Yûsuf'a karşı amaçladığı arzusunu elde etmek, Yûsuf'un koşusu ise kadından” kaçıp kurtulmak içindi. Burada cer edatı hazfedilip, fiil doğrudan sonraki kelime ile birleştirilmiştir. Bu tıpkı, A'raf 155.

(.....) âyetinde olduğu gibidir.

Yahut da, (.....) kelimesine, (.....) manasını tazmin ederek değerlendirmişlerdir.

Yani Yûsuf (aleyhisselâm) ondan kaçtı ve hızlarıyla dışarı çıkmak isteğiyle kapıya doğru hızla koştu. Kadın da onu peşinden hızlıca koşarak Yûsuf'un kaçıp dışarı çıkmasını önlemeye çalıştı. Daha önce geçen, “kapıları iyice kapattı” bu âyette, kapı ifadesi çoğul gelmiş ise de burada tekil olarak geçmiş olmasının nedeni, dışarıya çıkış için kullanılan kapıdan söz edilmesi sebebiyledir. Hazret-i Yûsuf kaçmaya başlayınca, dışarı çıkıp kurtulması için kilidin askıları dağılmaya ve düşmeye başladı.

“Kadın onun gömleğini arkadan yırttı.”

Kadın Hazret-i Yûsuf'un peşinden koşarak onu gömleğinden tutup kendine çekti ve gömleğini yırttı.

Yani Hazret-i Yûsuf ondan kaçıp kurtulmak için kapıya doğru koştuğunda o da çıkmasını önlemek için peşinden koşturup arkasından yakalayınca gömleğini yırttı.

“Kapımm yanında onun kocasına rastladdar.” Bu sırada kadının kocası kıtfir'le, o içeri girerken karşılaştılar. Kadın karşısında kocasını görünce, kocasının yanındaki konumunu korumak ve kendisini temize çıkarmak, kocasının kendisi hakkında şüpheye düşmemesi için hemen bir hileye başvurdu. Bu arada Yûsuf'un da kendisinin bu tuzağından korkmasını umarak gizlice ondan istediğini elde etmek ve hilesinden kurtulamayacağını sağlamak için Yûsuf'a şöyle bir gözdağı verdi:

“Kadın dedi ki: Senin ailene kötülük etmek isteyeninin cezâsı, zindana atılmaktan veya elem verici bir işkenceden başka ne olabilir!” Bu kısmın başında bulunan (.....) Nâfiyedir yani olumsuzluk manasınadır.

Yani “Onun cezâsı hapse atılmaktan veya acıklı bir azaptan başkası değildir.” Burada konu edilen acıklı azap ise, kamçı ile dövmek demektir. Ancak kadın burada açık bir ifade ile Hazret-i Yûsuf’un kendisine kötülük etmek istediğini söylememiştir. Çünkü kadın burada genel bir ifade ile, “Ailene şöyle ve şöyle göz dikenlerin cezâsı şudur” gibisinden bir ifadeye yer vermektedir.

Yani, “Senin ailene kötülük etmek isteyen kim olursa olsun, o kişinin cezâsı ya hapse atılmaktır veya kırbaçlamak suretiyle azap vermektir.” Çünkü böyle bir genel ifade ile meseleyi ortaya atmak, Yûsuf’u korutma maksadına çok daha uygun düşmektedir.

Kadın böyle bir konuşma ile açıkça Hazret-i Yûsuf’u hapse attırmak veya onu kamçılatmak, kırbaç cezâsına çarptırmak gibi bir cezâ durumuyla karşı karşıya bırakınca, artık bunun üzerine Hazret-i Yûsuf’un kendisini savunması vacip yani gerekli hale geldi. İşte bunun üzerine Hazret-i Yûsuf da gerçeği olduğu gibi şöyle anlattı:

26

Yûsuf: “Asıl kendisi benim nefsimden murat almak istedi” dedi. Kadının akrabasından biri şöyle şahitlik etti: “Eğer Yûsuf’un gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemiştir, bu ise yalancılardandır.”

“Yûsuf: Asıl kendisi benim nefsimden murat almak istedi'dedi.” Eğer kadın böyle bir yola başvurmasaydı, Hazret-i Yûsuf onun aleyhinde olan bu durumu gizleyecek ve onu rezil ve rüsvay etmeyecekti.

“Kadının akrabasından biri şöyle şahitlik etti.” Tanıklıkta bulunan bu kişi kadının amcası oğlu idi. Yüce Allah, tanıklıkta bulunması veya şahitliği kadının en yakın akrabasının dilinden böyle bir ifadenin söylenmiş olması, kadının aleyhinde olması açısından çok daha etkin bir tanıklık ve daha güçlü bir delil olmaktadır. Bu, aynı zamanda Hazret-i Yûsuf’un da gayet temiz olduğuna ve bu işle asla ilgisi bulunmadığına daha iyi bir delildir. Bir tefsire göre” şahitlik yapan kişi kadının dayısının oğlu imiş ve şahitlik yaptığı sırada henüz beşikte bulunan bir bebek imiş. Şahitlikte bulunan kimsenin sözü “Şehadet” olarak isimlendirilmiştir. Çünkü bu kişi, Hazret-i. Yûsuf’un sözünün doğruluğunu tespit eden ve kadının da söylediklerinin yalan ve iftira olduğunu kanıtlayan manada bir şahitlik görevini yerine getirmiştir.

“Eğer Yûsuf’un gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemiştir, bu ise yalancılardandır.” Bu, “Bir şahit şahitlik ederek dedi ki: “Eğer gömleği...” takdirindedir.

27

“Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa, kadın yalan söylemiştir. Bu ise doğru söyleyenlerdendir.”

“Eğer Yûsuf’un gömleği arkadan yırtılmışsa, kadın yalan söylemiştir. Bu ise doğru söyleyenlerdendir.” Bunun takdiri de şöyledir:

(.....) Mana şöyledir: “Bir şahit şahitlik etti de, dedi ki eğer Yûsuf’un gömleği...” Burada şu noktaya dikkat çekiliyor, eğer Yûsuf’un gömleği önden yırtılmış ise, kadın bu takdirde doğru söylemektedir. Çünkü kadın koşup kaçarken, Yûsuf arkasından onu yakalanak için koşuyor ve onu yakalayınca kadın da hemen kendisi savunmak için Yûsuf’un gömleğini önden yakalayıp kendisini savunurken yırtıyor, demektir. Çünkü Yûsuf kadının üzerine doğru atılırken o da kendisini savunmak için Yûsuf’un gömleğini önden parçalama oluyor anlamındadır.

(.....) ve (.....) nekre olarak gelmesi ise, Bunun manasının bir bakımdan ona: “ön” diğer bir bakımdan da ona: “arka” denmesi sebebiyledir. Bir de istikbal manasında olan, (.....) edatı ile bir mazi fiil olan (.....)fiilinin beraber gelmemeleri gerekirken her ikisinin birlikte bir arada gelmiş olmasına gelince, mananın şöyle olması sebebiyledir: “Eğer Yûsuf’un gömleğinin önden yırtıldığı görülürse..”

28

Kocası, Yûsuf’un gömleğinin arkadan yırtılmış olduğunu görünce, kadına dedi ki: “Şüphesiz bu, sizin tuzağınızdır. Sizin tuzağınız gerçekten büyüktür.”

“Kocası Yûsuf’un gömleğinin arkadan yırtılmış olduğunu görünce,” Yûsuf’un suçsuz ve temiz olduğunu, doğru söylediğini ve karısının da yalan konuştuğunu öğrenmiş oldu.

“Kadına dedi ki: “Şüphesiz bu,” “Sizin tuzağınızdır.” Bu hitap hem bu kadına ve hem de genel manada benzer durumda olan bütün kâdirilerdir.

“Sizin tuzağınız gerçekten büyüktür.” Çünkü kâdiriler hile ve tuzak kurmada çok daha becerili ve daha bir kandırıcıdır, hile ve tuzak kurmada en önde olduklarından onların üstünde hile ve tuzak kuran azdır. İşte onlar bu tür fentleri sayesinde hep erkekleri yenerler. Özellikle de saraylarda oturanlar, sakın sakın evlerinde oturuyormuş gibi gözükenler bunlardandır. Başkalarında görülemeyen tehlikeler hep bu tip kâdirilerde olur.

Bilginlerden biri der ki: “Kâdirilerden korktuğum kadar şeytandan korkmam. Çünkü yüce Allah şeytan hakkında; “Şüphesiz şeytanın kurduğu tuzak zayıftır/yıkılmaya mahkumdur.” (Nisa,76) buyururken, kâdiriler hakkında ise;

“Sizin tuzağınız gerçekten büyüktür” buyurmuştur.”

29

“Ey Yûsuf! Sen bu olanları söylemekten vazgeç! Ey kadın! Sen de günahının affını dile! Çünkü sen günahkârlardan oldun”

“Ey Yûsuf!” Burada ünlem edatı hazfolunmuştur. Çünkü münada yani ünlenen yakındır, karşısındadır. Söylenileni de anlamaktadır. Burada aynı zamanda kadının kocasının Yûsuf’a yaklaşımı ve duru mun nezaketi de ele alınarak bir durum sergilenmektedir. Çünkü koca şöyle devam ediyor:

“Sen bu olanları söylemekten vazgeç!” Bu şeyden, bu işten vazgeç ve onu gizli tut, kimseye bundan söz etme! Sonra da eşi Raiyl'e seslenerek dedi ki:

“Ey kadın! Sen de günahının affını dile! Çünkü sen günahkârlardan oldun”“Çünkü sen, bilerek haddini aşan ve bile bile hatalı olarak davranan kimselerdensin.

Bir kimse bilerek kasten bir suç işlerse, onun için, “Hatî” kelimesi kullanılır. Âyette bu müzekker yani eril kelime ile, (.....) diye geçti.

Bunun nedeni kâdirilere karşı daha çok erkekler bu tür şeylerde baskın gelmeleri sebebiyle bu kelime zikredilmiştir.

Kadının kocası Azîz ise, halim ve yumuşak huylu biri olması yanında aynı zamanda, aşm derecede kıskanç olmayan bir kimse idi. Çünkü görüldüğü gibi sadece konuştukları ile yetinmiştir.

30

Şehirdeki bazı kâdiriler dediler ki: Azîzin karısı, delikanlısının nefsinden murat almak istiyormuş; Yûsuf’un sevdası onun kalbine işlemiş! Biz onu gerçekten açık bir sapıklık içinde görüyoruz.

“Şehirdeki bazı kâdiriler dediler ki:”

Kâdirilerden bir takımı... Bunlar beş kadın idiler. Biri su görevlisinin, biri fmncımn, biri at ve hayvan sorumlusunun, biri hapishane baş sorumlusunun ve biri de muhafızın hanımı idi.

(.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğulunun müfret ismidir ve bunun müennesliği gayri hakikidir yani hakiki müennes değildir. İşte bunun içkidir ki, (.....) demedi. Bu kelimenin dil açısından iki türlü okuyuşu bulunmaktadır. Bir okuyuşu nun harfinin keşliyledir, diğer bir okuyuşu ise nun harfinin zammıyladır.

“Azîzin karısı,” Kâdiriler bu ifadeleriyle kadının kocası Kıtîr'i demek istiyorlar. Azîz, Arap dilinde kral demektir.

“Delikanhsmm nefsinden murat almak istiyormuş,” kölesinden.

Yani şehvi isteğini tatmin için kadın Yûsuf'tan beraberlik istemiştir. Ayrıca kölem ve cariyem manasında olmak üzere, “Fetaye ve Fetati” kelimeleri söylenir.

“Yûsuf'un sevdası onun kalbine işlemiş!” Burada (.....) kelimesi temyizdir.

Yani Yûsuf'un sevgisi ve aşkı onun gönlünün derinliklerine işlemiş, ciğerinde yer etmiştir.

Yani Yûsuf'un sevgisi ve aşkı onun aklını öylene başından almıştı ki, kalbini geçerek ta gönlünün ve ciğerini içine işlemiştir. Şîğaf kelimesi: Kalbin örtüsü ve perdesi, zan demektir. Ya da öylene ince bir deri yani zardır ki buna kalbin dili diye de ad verilir.

“Biz onu gerçekten açık bir sapıklık içinde görüyoruz.” Apaçık bir yanlışta, doğru olan yolun çok uzağında görüyoruz.

31

Kadın, onların dedikodusunu duyunca, onlara dâvetçi gönderdi; onlar için dayanacak yastıklar hazırladı. Her birine bir bıçak verdi. Kadınlar meyveleri soyarken Yûsuf'a: “Çık karşılarına!” dedi. Kadınlar onu görünce, onun büyüklüğünü anladılar. Şaşkınlıklarından ellerini kestiler ve dediler ki: Hâşâ Allah'ı tenzih ederiz! Bu bir beşer değil... Bu ancak üstün bir melektir!

“Kadın, onların dedikodusunu duyunca,”

Yani Kralın kansı Raiyi, kâdirîler tarafından çekiştirilip hakkında dedi kodu yapıldığını duyunca. Çünkü kâdirîler kendisi hakkında, Kralın karısı Raiyi, Kenan diyarından gelen kölesine aşık olmuş ve onun için kara sevdaya tutulmuş da, bundan dolayı ona karşı öfke dolmuş gibisinden laflar ediyorlardı. İşte o bunları duyunca.. Burada, “İğtiyap” yani gıybetle bulunma, dedi kodu yapma, “tuzak” kelimesiyle isimlendirildi, ifade olundu. Çünkü bu da kişinin arkasından ve gizli olarak, ilgili şahıs orada olmaksızın yapılmaktadır. Nitekim birine tuzak kuran kişi de aynen böyle gizli davranarak, ilgili kişiden habersizce tuzağını kurar. Bir tefsire göre Kralın karısı hakkında dedi kodu yapan kadınları sırdaşı kabul etmiş ve içini onlara açarak, onlardan bunu gizlemelerini istemiştir. Fakat onlar da kadının aleyhinde olmak üzere sımnı açığa vurmuşlardır.

“Onlara dâvetçi gönderdi;” Bunun üzerine kadın da onları evine davet etti. Anlatıldığına göre kadın, kırk tane kadını evine davet eder ve bu davet edilenler arasında dedi koduyu yapan o beş kadın da bulunmaktadır.

“Onlar için dayanacak yastıklar hazırladı.” Hazırladı, sağladı. Kelime iftial babındandır ve kök olarak da, “Atad” kelimesinden türemedir.

Burada geçen, (.....) kelimesi, dayanılıp yaslanılacak yastıklar demektir. Böyle bir hazırlıktan kasıt ise ki bu, arkalannı yastıklara yaslanmış olarak ve ellerinde de bıçaklar olduğu hâlde oturma halidir, işte karşılarına Yûsuf çıkınca, onun durumu karşısında dehşete kapılınsınlar da, böylece kendilerinden geçsinler ve bu arada elleri birbiri üzerine düşüp bıçakların keskinliği sayesinde ellerini kesmiş olsunlar. Çünkü bir yere yaslanıp oturmuş olan kimse herhangi bir şey sebebiyle apışıp kalır ve kendinden geçerse, elleri birbiri üzerine düşer.

“Her birine bir bıçak verdi.”

Çünkü o dönemde insanlar tıpkı yabancılar yani Arap olmayanlar gibi bıçakla yiyeceklerini yerlerdi.

“Kâdirîler meyveleri soyarken Yûsuf'a: Çık karşılarına!" dedi.” Kırâat imâmlarından Basra okuluna, Âsım ve Hamza'ya göre “T” harfinin kesriyle, diğer imâmlara göre ise “T” harfinin zammıyladır.

“Kâdirîler onu görünce, onun büyüklüğünü anladılar.” Ne kadar önemli biri olduğunu anladılar. Bu parlak güzellik ve dehşet verici, göz kamaştırmacı cemalin karşısında hepsi de kendilerinden geçtiler, şaşırıp donakaldılar. Çünkü Yûsuf'un diğer insanlara göre güzelliği âdeta ayın ondördündeki dolunayın diğer yıldızlara olan üstünlüğü gibiydi. Hatta Yûsuf Mısır sokaklarında yürürken yüzünün parlaklığı ve ışıması duvarlara yansırı. Hazret-i Yûsuf, Rabbi Hazret-i Âdem'i yarattığı gündeki güzellik gibi güzelliği onunkine benziyordu.

Bir tefsire göre de Hazret-i Yûsuf güzelliğini ninesi Sare'den veraset yoluyla elde etmiştir yani onun güzelliği torununa geçmiştir. Bir tefsire göre ise,

(.....) kelimesi, “Hidna” yani hayız gördüler anlamındadır. Bu kelimenin sonunda bulunan” He” harfi de sekt yani durmak içindir. Çünkü bu, herhangi bir mefule müteaddi olamaz.

Yani mefûl almaz. Esasen bunun anlamı, büyüme çağa ermek demektir. Çünkü kadın hayız hâlini görmeye yani aybaşı olmaya başladığı andan itibaren çocukluk çağından çıkıp artık erginlik çağa ermiş olmaktadır.

Sanki Ebuttıyb Mütenebbi de şu sözünü bu tefsirden almış gibidir:

Manası şöyledir: “Ey güzel! Allah'tan kork da yüzündeki bu güzelliği bir örtüyle kapat ki kimse sapıtmasın. Eğer gösterirsen güzelliğini, örtülerine bürünmüş temiz kadınlar bile sende gördükleri güzellik sebebiyle hayız görürler yani şaşırırlar-yoldan çıkarlar.”

“Şaşkınlıklarından ellerini kestiler” Elleri yaraladılar. Meselâ, “Et kesiyordum, bu sırada elimi kestim” dediğinde, bununla elimi yaraladım, demek istemiş olursun gibi.

Yani kâdirîlar ellerinde bulunan yiyecek maddelerini keserlerken, Hazret-i Yûsuf'u görür görmez dehşete kapılırlar ve onun güzelliği karşısında ellerini yaralarlar.

“Ve dediler ki: Haşa! Allah'ı tenzih ederiz!”

Burada, (.....) kelimesi tenzih manasını ifade eder ve istisna anlamı taşır. Meselâ, “Esa el kavmu Haşa Zeydin” gibi. Bu da cer edatlarından bir edattır. Burada tenzih ve temize çıkarma anlamında kullanıldı. Çünkü,

(.....) kavlinin manası, Allah her türlü eksiklikten beri ve uzaktır, münezzehtir. Ona acizlik asla isnat olunamaz.

Kırâat imâmılarından Ebû Amr, (.....) olarak okumuştur ki bu senin, “Sukya leke” ifadene benzer bir ifadedir. Sanki, “Beraatım” aklanmıştır, temize çıkmıştır, der gibi. Sonra da, (.....) diye söyledi ki, kimin temize çıkardığını, akladığını böylece açıklamış oldu. Ebû Amr dışında kalan kırâat imâmıların ise bunu, (.....) olarak, kelimenin sonunda yer alan elif harfini kaldırarak yani hafifleterek okumuşlardır. Mana şöyledir: Acizlik nitelemelerinden Allah'ı tenzih eder, beri kılarız. Allah'ın bunun gibi bir güzelliğe sahip birini yaratmasından dolayı, Onun kudreti karşısında şaşkınlıklarımızı böylece dile getirmiş olduk.

“Bu bir beşer değil... Bu ancak üstün bir melektir!” Şaşırtıcı ve gördükleri harikulade güzellik karşısında, kâdirîlar onun bir beşer, bir insan olamayacağını söylediler ve bu olsa olsa ancak bir melektir, diyerek, ona melekliği yakıştırdılar. Nitekim insan oğlu doğal olarak nasıl ki şeytandan daha kötü ve daha fena bir varlık olmadığı kanaatine vardıkları gibi meleklerden daha güzel bir varlık olamayacağı kesin kanaatine sahip oldular.

32

Kadın dedi ki: İşte hakkında beni kınadığınız şahıs budur. Ben onun nefsinden murat almak istedim. Fakat o, bundan şiddetle sakındı. Andolsun, eğer o kendisine emredeceğimi yapmazsa mutlaka zindana atılacak ve elbette sürünenlerden olacaktır!

“Kadın dedi ki: İşte hakkında beni kınadığınız şahıs budur.” Azîzin yani kralın kansı dedi ki: “İşte sizin kendi kendinize hayal ettiğiniz ve bu nasıl biridir diye geçirdiğiniz ve sonra da durmadan hakkında beni kınayıp çektiğiniz Kenanlı köle, genç ya da delikanlı budur.”

Yani kadın şöyle demek istiyordu: “Sizler onu gerçek bir anlamda değerlendirip tasavvur edemediniz, düşünemediniz. Eğer gerçekten değerlendirmiş olsaydınız, bu yüzden düştüğüm konum yüzünden beni kınamaya asla kalkışmaz ve beni mazur görürdünüz.”

“Ben onun nefsinden., murat almak istedim. Fakat o, bundan şiddetle sakındı.” İsti'sam: Mübalağa manası ifade eden bir fiildir. Apaçık kaçınma ve uzak durma, şiddetli kaçınma sakınma manasına gelir. Sanki o bir koruma

altındadır ve buna rağmen daha fazla korunma ve sakınma gayreti içine giriyor ve bunu istiyor, demektir. İşte bu, bazı kimselerin “Hemm” ve “Burhan” kelimelerini açıkladıkları veya tefsirladıkları gibi ileri sürdükleri şeylerden Hazret-i Yûsuf (aleyhisselâm) un beri ve uzak olduğunun çok açık ve net bir ifadesidir. Daha sonra kâdirılar Yûsuf'a: “Hanımefendine itâat et” dediler. Kralın kansı Raiyi de dedi ki:

“Andolsun, eğer o kendisine emredeceğimi yapmazsa” Buradaki zamîr, (.....) harfine râcidir ve bu da ilgi zamîridir yani mevsûledir. Mana ise şöyle olmaktadır:

“Ona emrettiğim şeyi..” Burada cer edatı hazfedilmiştir.

Tıpkı, (.....) cümlesinde olduğu gibi. Yahut da (.....) mastariyedir. zamîr de Yûsuf'a râcidir.

Yani; “Ona olan enirimi eğer yerine getirmezse” yani “emrimin gereğini yapmaz ve icabına bakmazsa” demektir.

“Mutlaka zindana atılacak” Kesinlikle tutuklarıp hapse atılacaktır.

“ve elbette sürünenlerden olacaktır!”

Nasıl ki o kalbimi çaldıysa, benden nasıl kaçtıysa ve onun aynlığı sebebiyle kanımı akıttıysa -ciğerlerime kan damlatmışsa o da mutlaka hırsızlarla, kan dökenlerle ve kaçkınlarla beraber kalacaktır. Yûsuf o hapishanede asla rahat yüzü göremeyecek, alıştığı gibi güzel ve hoş yiyecek ve içeceklerden, uykulardan mahrum kalacaktır. Çünkü o da burada beni her şeyden ve zevkten yoksun kıldı. Kim benim gibisine ipekler içerisinde konforlu yataklarda bir prens gibi yaşamaya rıza göstermezse, o çullar içerisinde hasır yatak üzerinde hasret içerisinde kıvransın dursun.

(.....) kelimesinde bulunan elif harfi, tekit manasında olan şeddesiz yani nuni hafife yerine gelmiştir.

Hazret-i Yûsuf kâdirılarının tehditlerini duyunca onlara karşı:

33

Yûsuf dedi ki: “Rabbim! Bana zindan, bunların benden istediklerinden daha iyidir! Eğer onların hilelerini benden çevirmezsen, onlara meyleder ve câhillerden olurum!”

“Yûsuf dedi ki: “Rabbim! Bana zindan, bunların benden istediklerinden daha iyidir!”

Duayı onlara yöneltti. Çünkü kâdirılar kendisine: “Ne olur ki, hanımının arzusunu yerine getirsen” demişlerdi. Ya da oradaki kâdirıların her biri, Yûsuf'u görünce ona vuruldu da onu gizlice kendisiyle beraber olmaya davet ettiler. Yûsuf da bütün bu olanlar karşısında, hemen Rabbine sığındı.

“Eğer onların hilelerini benden çevirmezsen,” Bu ifade Hazret-i Yûsuf'tan, kendisini koruması için Rabbine sığınması ve yakarmasıdır. Çünkü kötüye düşebilme korkusu taşımaktadır.

“Onlara meyleder” Onlara yönelebilirim.

(.....): Heva ve hevesi doğrultusunda hareket etmek, ona meyl etmek anlamındadır. Nitekim, “el-Saba” kelimesi de bu köktendir. Çünkü gönüller saba rüzgarının hoş esmesi ve güzel kokusu sebebiyle ondan haz duyarlar ve ona meylederler.

“Ve câhillerden olurum!”

Yani ben de bildikleriyle amel etmeyenlerden olmuş olurum. Çünkü bu takdirde ilminin değerini bilmeyenlerden olmak vardır. Bu takdirde kendisi bir bilen olduğu hâlde bilmeyenlerle eşit bir konuma düşmüş olur. Ya da beyinsizlerden bir farkı olmaz.

Mademki, “Eğer onların hilelerini benden çevirmezsen,” kavli ile, kendisinden kötülüğün giderilmesi, uzaklaştırılması ve dua manası arzulanmaktadır. Bunun için şöyle demiştir:

34

Rabbi onun duasını kabul etti ve onların hilesini uzaklaştırdı. Çünkü O çok iyi işiten, pek iyi bilendir.

“Rabbi onun duasını kabul etti” Allah Yûsuf’un duasına icabet etti, kabul buyurdu.

“Ve onların hilesini uzaklaştırdı. Çünkü O -kendisine sığınanların dualarını- çok iyi işiten, -ve Yûsuf’un da kâdirîların da durumlarını- pek iyi bilendir.”

35

Sonunda Azîz ve arkadaşları kesin delilleri görmelerine rağmen halkın dedikodusunu kesmek için yine de onu bir zamana kadar mutlaka zindana atmaları kendilerine uygun göründü.

“Sonunda Azîz ve arkadaşları kesin delilleri görmelerine- Meselâ gömleğin arka dan yırtılmış olması, kâdirîların ellerini kesmeleri, bir bebeğin şahitlikte bulunması ve bunu gibi bir çok şahit ve kanıtlara- rağmen halkın dedikodusunu kesmek için -söylentilerin önünü almak, o andaki mazere ti bertaraf etmek, vaziyeti kurtarmak için- yine de onu bir zamana -bir süreye- kadar mutlaka zindana atmaları kendilerine uygun göründü.” Yûsuf’a karşı bütün bu olanlar, kadının kocasına baskısı sonucu olmuştur. Çünkü Azîz karısının sözünden çıkamayan, sâhibini her dediğine boyun eğen bir devecek idi ve bu bakımdan da dizginleri eşinin elinde bulunan bir idi. Ancak kadın da, hapse atılmanın Hazret-i Yûsuf’u iyiden iyiye yıpratacağını, sonunda kadına boyun eğip ona teslim olacağını bekliyordu. Ya da gözlerin hep onun üzerine odaklanacağından ve onun hakkında olabilecekleri kendince bir takım kuşkulara kapıldığından dolayı korktu. Bütün bunlar onun halktan utanmasına ve sonuçta umutsuzluğa kapılmasına vardın yordu. İşte böyle bir durumda onu bütünüyle kaybetmek korkusunu taşımaktansa, onun hapishane duvarları arkasında tutuklu kalmasını nza gösteriyordu ki. Onu hiç görememektense bari onunla ilgili olarak alacağı haberlerle avunsun, gönlü şifa bulsun istiyordu. Çünkü onu görmekten yasaklanmıştı. Sanki kadın böylece Yûsuf’un bir süre zindanda beklemesini istedi ki, onda ne gibi değişiklikler olacak, görsün arzu etti.

Burada, (.....) kavlinin faili, muzmerdir. Çünkü bunu muzmer olduğuna, onu tefsîr eden ya da açıklayan, (.....) kavli delalet etmektedir. Bunun manası: “Onlar bir görüşe, bir kanaat ve karara sahip oldular” yani kendileri için bir görüş belirdi, demektir. (.....) kavlindeki zamîr Azîz ve adamlarına, arkadaşlarına râcidir.

36

Onunla birlikte zindana iki delikanlı daha girdi. Onlardan biri dedi ki: Ben rüyada şarap sıktığımı gördüm. Diğeri de: Ben de başımın üstünde kuşların yemekte olduğu bir ekmek taşıdığımı gördüm. Bunun tefsirunu bize haber ver. Çünkü biz seni güzel davrananlardan görüyoruz, dedi.

“Onunla birlikte zindana iki delikanlı daha girdi.” Krala âit iki köle. Birisi aşçı başı ya da fırıncı, diğeri de su taşıyan ve içki dağıtan sâki idi. Suçlandıkları şey de içecek ve yiyeceğe zehir katınalardı idi. Tam Hazret-i Yûsuf hapse atıldığı sırada onlar da aynen o anda hapse atılmışlardı. Çünkü, (.....) kelimesi, beraberlik, arkadaşlık manasım ifade eder. Meselâ, “Emir ile birlikte çıktım” dediğin zaman bunun anlamı, ona arkadaş olarak, onun yanında olduğun hâlde birlikte çıktım, anlamına gelir. Bu durumda hapse giren o iki kişinin de Hazret-i Yûsuf’un yanında beraber oldukları hâlde birlikte cezâevine girdiler, anlamında olması gerekir.

“Onlardan biri dedi ki:” Bu şahıs su dağıtan, şakilik yapan, içki dağıtan kişi idi.

(.....) Diğeri de:”

Yani aşçıbaşısı ya da fırıncı da:

“Ben de başırıım üstünde kuşların yemekte olduğu bir ekmek taşıdığımı gördüm. Bunun tefsirunu bize haber ver.” Gördüğümüz rüyaların tefsirunu bildir.

“Çünkü biz seni güzel davrananlardan görüyoruz, dedi.”

Yani seni rüyalan olduğu gibi en iyi tefsirlayan kimse olarak görüyoruz, kabul ediyoruz. Ya da hapiste yatanlara en iyi davranan kimselerden görüyoruz, demektir. Çünkü sen hastaları tedavi ediyor, hüzünlü ve üzüntü içinde bulunanları tesellide bulunuyorsun, yoksula çok yardımcı oluyorsun. O hâlde bu gördüğümüz rüya konusunda da bize iyilikte bulun da rüyamızı tefsirla, dediler.

Bir tefsire göre de, bu ikisi Hazret-i Yûsuf'u denemek için görmedikleri hâlde gelip rüya gördüklerini söylediler; Şakilik yapan, içki dağıtan gelip dedi ki: “Ben rüyamda sanki bir bahçede imişim, bir de gördüm ki, bir üzüm asmasında üç salkım üzüm duruyor. Hemen onları kopardım, peşinden de onu kralın bardağına sıktım ve bunu ona içirdim.” Fmncı da şöyle söyledi: “Ben, başımın üzerinde sanki üç sepet veya tepsi taşıyor gibiydim. Bu tepsilerin üzerinde çeşitli yiyecekler bulunuyordu. Bir gördüm ki yırtıcı kuşlar gelip ondan galalayıp yiyorlar.”

37

Yûsuf dedi ki: Size yedirilecek yemek gelmeden önce onun tefsirunu mutlaka size haber vereceğim. Bu, Rabbimin bana öğrettiklerindendir. Şüphesiz ben Allah'a inanmayan bir kavmin dininden uzaklaştım. Onlar âhireti inkâr edenlerin ta kendileridir.

“Yûsuf dedi ki: Size yedirilecek yemek gelmeden önce onun tefsirunu mutlaka size haber vereceğim.”

Yani gelecek olan yiyeceklerin mahiyetini ve nelerden ibâret olduğunu haber vereceğim. Çünkü bu, zor çözülebilen bir tefsire, bir tefsire benzer. Henüz ortada bir şey yok hepsini bir bir haber verebilmektedir. Hazret-i Yûsuf o iki kişinin rüya tabiri isteklerini yerine getirip onlar da kendisini ihsan sâhibi olmakla, herkese iyilikte bulunmakla vasfetmeye başlayınca, hemen bu durumu fırsat olarak değerlendirdi. Hazret-i Yûsuf böyle davranmakla bu yoldan, kendisinin ilim adamlarından da üstün bir durumda olduğunu onlara kabul ettirmek istiyordu. Çünkü Hazret-i Yûsuf gaybtan haber vermekte ve ayrıca hapiste bulunurlarken her gün kendilerine gelecek olan yemeklerin nelerden ibâret olduğunu, ne tür yiyecek ve içecek olduğunu haber verip söylemektedir. Dedikleri de aynen çıkmaktadır. Meselâ şöyle diyor: “Bugün şu ve şu türden yiyecekler getirilecek” diyor ve dediği de aynen çıkıyordu. Hazret-i Yûsuf bütün bunları onlara aktarıncı amacı, o ikisine tevhit inancım aşılacak ve onlara îman etmelerini telkin ederek, imanın güzelliklerinden söz ederek ve Allah'a şirk koşmayı da kötüleyerek inanmalarını sağlamaktır.

Bir de buradan şöyle bir anlam,da çıkmaktadır; İlim sâhibi bir kimsenin, eğer içinde bulunduğu toplum tarafından kim ve nasıl biri olduğu, değerinin ne olduğu bilinmiyorsa, amacı kendisini tezkiye etmek ve üstün biri olduğu anlamında bir görüntü sunmak değilse, kendisinin kim olduğunu anlatmak ve amacının da toplumunun kendisinden yararlanmalarını temin ise, bu takdirde kendisini onlara tanıtmada, özelliklerini sunmasında herhangi bir sakınca yoktur.

“Bu, Rabbimin bana öğrettiklerindendir.” Burada kendileri için rüya tabir ettiği sözkonusu iki kimseye işaret etmektedir..

Yani işte bu tefsir ve gaybtan haber verme işi var ya, işte bunlar Rabbimin; bana vahiy yoluyla bildirip öğrettiği şeylerdir. Yoksa ben bunları herhangi bir kehanet yoluyla veya yıldızlara bakarak söylüyor değilim.

“Şüphesiz ben Allah'a inanmayan bir kavmin dininden uzaklaştım. Onlar âhireti inkâr edenlerin ta kendileridir.” Bu cümlelerin bir ibtida yani giriş veya yeni bir cümle olması da câiz olduğu gibi kendisinden önce geçen cümlelerin gerekçesini açıklayan, nedenlerini sunan bir cümle de olması câizdir.

Yani Bunu bana öğretti ve bunları bana vahiy yoluyla bildirdi. Çünkü ben şu dine inanan, şirk koşan bir toplumu, Mısır halkını ve onların dininde olan gençleri de reddettim, terkettim.

38

Ben atalarını İbrâhîm, İshak ve Ya'kub'un dinine uydum. Allah'a herhangi bir şeyi ortak koşmamız bize yaraşmaz. Bu, Allah'ın bize ve insanlara olan lütfundandır. Fakat insanların çoğu şükretmezler.

“Ben atalarını İbrâhîm, İshak ve Ya'kub'un dinine uydum.” Bu din ve inanç sistemi de, Haniflik dini denilen tek Allah inancıdır. Bundan önce geçen (37.) Âyetteki (.....) zamîrinin tekrar edilmiş olması, te'kit içindir. Hazret-i Yûsuf'un atalarının adından onlara söz etmiş olması, kendisinin peygamber ocağından gelen ve yetişen biri olduğunu göstermek içindir. Böylece o iki kişiye, kendisinin, kendisine vahiy gelen bir kimse olduğunu, gaybla alâkalı olarak verdiği bilgilerin de bu vahye dayandığını öğretmek ve tanıtmak istiyordu. Böylece o iki kişinin kendisine tabi olma arzu ve isteklerini pekiştirmek ve takviye etmek istiyordu.

Burada, (.....) kavlinden murat, ta baştan beri şirk toplumunun inadıyla hiçbir alakasının olmadığını açıklamaktır. Yoksa bu; Hazret-i Yûsuf daha önce onların inançlarını paylaşıyordu da sonradan onların inançlarını terketti, demek değildir.

“Allah'a herhangi bir şeyi ortak koşmamız bize yaraşmaz.” İster put anlamında olsun ister bir başka anlamda olsun, biz peygamberler için herhangi bir şeyi, Allah'a ortak koşmamız asla doğru değildir.

“Bu, Allah'ın bize ve insanlara olan lütfundandır. Fakat insanların çoğu Allah'ın lütfuna karşılık- şükretmezler.” Bu lütuf ve ikramı sebebiyle hala akıllarını başlarına almazlar, hala uyanmazlar ve şükürde bulunmazlar.

39

Ey zindan arkadaşlarını! Çeşitli tanrılar mı daha iyi, yoksa gücüne karşı durulamaz olan bir tek Allah mı?

“Ey zindan arkadaşlarını!” Ey hapishanede benimle olan arkadaşlarını! Bu ifade âdeta, “Cehennem ehli” (Bakara, 81) ve “Cennet ehli” (Bakara, 82) gibi bir ifadedir.

“Çeşitli tanrılar mı daha iyi, yoksa gücüne karşı durulamaz olan bir tek Allah mı?”

Burada tanrıların ya da ilâhların sayıları ve çokluklarını kastetmektedir.

Yani; çeşitli ilâhların var olup şimdi olduğu gibi onlara şu veya bu şekilde tapınılması mı ikiniz için daha yerinde ve daha hayırlı? Yoksa her ikinizin de, gücüne karşı konulması asla mümkün olmayan ve hiçbir zaman kendisine galebe çalınmayan, Rab olmasında asla kimsenin ortak olmadığı ve olmayacağı bfr tek Rabbinin olması mı?

İşte bu bir örneklemedir. Hazret-i Yûsuf bunu bir tek Allah'a kul olmak ile birçok putları ilahlaştırarak onlara kul ve köle olmanın farkını göstermektedir.

40

Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, sizin ve atalarınızın taktığı bir takım isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar hakkında herhangi bir delil indirmemiştir. Hüküm sadece Allah'a âittir. O size kendisinden başkasına ibâdet etmemenizi emretmiştir. İşte dosdoğru din budur. Fakat insanların çoğu bilmezler.

“Allah'ı bırakıp da taptıklarınız,” Bu hitap o iki kişi ile Mısır toplumundan olup da bu iki kişinin inancında olanlara karşı olmaktadır.

“Sizin ve atalarınızın taktığı birtakım isimlerden başka bir şey değildir.”

Yani sizler hiçbir zaman ilâh olmaya layık olmayan varlıkları ilâhlar diye adlarıydınız. Sonra gidip bu ilahlaştırdığınız âciz varlıklara tapındınız. Böyle yapmakla sanki sizler bir takım aslı ve astan olmayan, soyut bir takım isimlere tapınır duruma gelmiş oldunuz.

(.....) kavlinin manası, (.....) demektir yani siz onları bu isimlerle isimlendirdiniz, anlamındadır. Meselâ, (.....) gibi ki bu, (.....)takdirindedir.

“Allah onlar hakkında herhangi bir delil indirmemiştir.” Allah onları bu şekilde adlarıdırasmız diye herhangi bir hüccet ve delil indirmiş değildir.

“Hüküm sadece Allah'a âittir.” İbadet ve kulluk konusunda, din hususunda emir vermek, hüküm koymak yalnızca Allah'a âit olan bir durumdur. Daha sonra yüce Allah'ın neye hüküm verdiğini, neyi emrettiğini açıklamak üzere şöyle dedi:

“O size kendisinden başkasına ibâdet etmemenizi emretmiştir. İşte dosdoğru din budur.”

Yani kesin delillerin, kanıtların ve burhanların gerçek anlamda ortaya koyduğu gerçek din, inanılması gereken din budur.

“Fakat insanların çoğu bihnezler.” İşte bütün bu gerçekler gösteriyor ki, kul bir şey bilemezse de, câhil biri olmuş olsa da, gerçekler gözlerinin önüne serildiğinde ve ilim açısından doğrunun ne olduğu kendisi tarafından anlaşıldığında, artık mutlaka sonuç itibariyle kendisini bağlamaktadır. Burada işaret olunan gerçek işte işin bu noktasıdır.

Yûsuf daha sonra rüyayı tefsirlamak üzere şöyle dedi:

41

Ey zindan arkadaşlarını ! Rüyalannıza gelince, biriniz daha önce olduğu gibi efendisine şarap içirecek; diğeri ise asılacak ve kuşlar onun başından beynini yiyecekler. Tefsirunu sorduğunuz iş bu şekilde kesinleşmiştir.

“Ey zindan arkadaşlarını! Rüyalannıza gelince, biriniz daha önce olduğu gibi efendisine şarap içirecek;” Eski görevine dönecek.

“diğeri ise asılacak ve kuşlar onun başından beynini yiyecekler.” Rivâyete göre Hazret-i Yûsuf birincisine; senin gördüğün asmadaki üzüm ve onların güzelliği, kral ve senin kral katındaki olumlu ve güzel yerin anlamındadır. Budanmış olan üç dal ise, senin üç gün daha burada geçireceğin ve daha sonra çıkıp önceden yapmakta olduğun işine dönmen anlamındadır, demiştir. İkinci kişiye de şöyle demiştir: “Sana gelince, senin başırın üzerinde taşıdığın üç sepet ya da sekesini yine senin üç gün daha bekleyeceğin ve bu üç günden sonra çıkanlıp öldürüleceğin anlamındadır.” Fınnıcı asılacağı tefsirunu duyunca dedi ki: “Ben rüya faları görmedim.” Bunun üzerine Hazret-i Yûsuf da şöyle, söyledi:

“Tefsirunu sorduğunuz iş bu şekilde kesinleşmiştir.” Kendi işiniz ve konumunuz hakkında sormuş olduğunuz hususu her ikiniz için de artık kesinlik kazanmıştır.

Yani artık olacak olanın önüne geçemeyeceksiniz. Sonuç kesindir.

Yani ikisinden birinin idam edilerek öldürüleceği, birinin de kurtulacağı sonucu kesindir.

42

Onlardan, kurtulacağını bildiği kimseye dedi ki: Beni efendinin yanında an, umulur ki beni çıkarır. Fakat şeytan ona, Yûsuf'u efendisine anmayı unutturdu. Dolayısıyla Yûsuf, birkaç sene daha zindanda kaldı.

“Onlardan, kurtulacağını bildiği kimseye dedi ki:” Burada “Bilen, zanneden” diye söz edilen kimse Hazret-i Yûsuf (aleyhisselâm) tur. Çünkü Hazret-i Yûsuf'un tefsiri içtihat yoluyla idi. Eğer bu, vahiy yoluyla olmuş olsaydı, zannedenin sâki yani içki dağıtan kişi olması gerekirdi. Yahut da burada, “Zan” ifadesi, yakın anlamında kesin bilgi demektir.

“Beni efendinin yanında an, umulur ki beni çıkarır.” Beni kralın yanında kendi sıfatım ve özelliğimle haürlat. Ona benim başımdan geçenleri aktar ki, belki bu sebeple bana acıyıp merhamet eder. Bu suretle de beni düştüğüm bu yerden kurtarır.

“Fakat şeytan ona efendisine anmayı unutturdu.” Onu, efendisine anlatmayı, durumunu aktarmayı ya da efendisinin yanında ondan söz etmeyi unutturdu. Yahut da Yûsuf, işini başkasına havale ederken Rabbini anmayı unuttu. Nitekim bir hadiste şöyle buyurulmaktadır:

“Allah kardeşim Yûsuf'a merhamet buyursun. Eğer,'Beni efendinin yanmda an'dememiş olsaydı, kesinlikle yedi yıl zindanda kalmayacaktı.” Bu hadisi İbn Münzir, İbn Ebû Hatim ve İbn Merduye rivâyet etmişler. Bak. el-Dürrü'l-Mensur; 4/541

“Dolayısıyla Yûsuf, birkaç sene daha zindanda kaldı.” Cumhûr'a göre yedi yıl kaldı. (.....) kelimesi üç ila dokuz arasında olan sayılar için kullanılan bir kelimedir.

43

Kral dedi ki: “Ben rüyada yedi arık ineğin yediği yedi semiz inek gördüm. Ayrıca, yedi yeşil başak ve diğerlerini de kuru gördüm. Ey ileri gelenler! Eğer rüya tefsirluyorsanız, benim rüyamı da bana tefsirlayınız.”

“Kral dedi ki: Ben rüyada yedi ank ineğin yediği yedi semiz inek gördüm. -Hazret-i Yûsuf (aleyhisselâm) un zindandan kurtuluş zamanı yaklaşırcı, tam bu sırada Mısır kralı Reyyan b. Velit çok ürkütücü bir rüya görür. Gördüğü rüyasında yedi semiz ve yedi cılız inek kupkuru bir nehirden çıkıyorlar ve bu arada yedi cılız ve ank inek diğer yedi semiz ve besili inekleri yutuverirler.- Ayrıca, yedi yeşil tfaşak ve diğerlerini de kuru gördüm.” Bir de rüyasında iyice dane tutmuş yedi yeşil başak ile yedi kupkuru başak görür. Fakat kuru başakların ise hasat ve biçme zamanı gelip çatmış, biçilmeyi bekliyor. Kuru olan başaklar, yeşillerin üzerine sanlrmslar ve neredeyse onları bitiriyorlar. Kuru olanlar yeşil olanlarına baskın geliyorlar. İşte kral bu rüyalanın tefsirunu, tabirini adamlarından istemişse de, kendisini tam anlamıyla tatmin eden bir tefsir getiremediler, kavmi arasında da buna ehil birilerini bulamadı. Söylendiğine göre, Hazret-i Yûsuf'un ilk çilesi de rüya ile başlamış ve sonuçta kurtuluşu da rüya ile olmuştur.

(.....) kelimesi, “Semiyn” ve “Semiye” kelimelerinin çoğuludur. (.....) kelimesi ise, ank, zayıf, cılız gibi manalara gelir.

“el-Acef: kendisinden sonra semizlik bırakmayan, demektir.

(.....) kelimesinin, “Acfae” kelimesinin çoğulu olmasının nedeni, yani, “Ef'ale-Fa'lae” ölçüsünde geliş sebebi zıddı olan kelimeye göre çoğul yapılmış olmasındandır. Aslında, “Ef'ale-Fa'lae” kalıpları, “Fial” kalıbında çoğul olarak gelmezler. Kelimenin zıttı (.....) kelimesidir. Bunlar adetleri gereği benzer olanı yine benzer olana hamledeler, karşıt ya da zıt olanları da zıtlarıyla karşılarlar.

Yani, “İcaf zıttı olan “Siman” ile aynı kalıpta getirilmiştir.

Bu âyette ayrıca şuna da delalet vardır: Kuru olan başaklar da tıpkı yeşil başaklar gibi yedi tane idiler. Çünkü söz, yedi semiz ve etli sığır ile yedi cılız ve zayıf sığır ve bir de yedi yeşil başak üzerinde dönmektedir. Bu da, bundan sonra gelen diğerleri kuru başak ifadesiyle, “diğer” kelimesinin yedi sayısını içerdiğini gerekli kılar. Mana itibariyle diğerleriyle aynı olmasını icabettirir ve içine alır.

Dolayısıyla (.....) kavliyle, diğer yedisi de kuru yedi başak, anlamına gelir.

“Ey ileri gelenler!” Sanki böyle demekle, bilim adamlarından ve bilge kimselerden önde gelenler kastedilmekte gibidir.

“Eğer rüya tefsirluyorsanız, benim rüyamı da bana tefsirlaymız.” Burada, (.....) kavlinde olan lam harfî beyan içindir. Bu, âdeta (.....) (Yûsuf, 20) kavli gibidir. Ya da mefulü bih fiile takaddüm edince yani fiilden önce gelince, bu takdirde fiil onda amel etmede kendisinden sonra gelen mefulü göre daha az bir kuvvettedir. Çünkü eğer meral yani tümleç ya da nesne fiilden sonra gelirse, bu açıdan meful daha bir güçlü olur.

Meselâ; “Abberturrü'ya” ve “Lirrü'ya abbetu” da diyebilirsiniz.

Yahut da, (.....) kavli, “Kane” fiilinin haberidir.

Meselâ, (.....) gibi denir ki, eğer bununla bağımsız ve o iş için görevli ise, böyle denir. (.....) bir başka haberdır veya hâldir. “Rüyayı tabir ettim” demek aslında, ben onun sonucunu anlattım, sonunda ne olabileceğini tefsirladım, anlamındadır.

Meselâ: (.....) dediğinde bu, “Ben nehrin suyunu ta ki en geniş alana yayılları, kendine en geniş yolu açana kadar kestim” demektir. Bire de bunun benzeri, “Ben rüyayı tevil ettim” dediğinde, bununla sen, “Onun sonuçta varabileceği şeyi anlatmaya, tefsirlamaya çalıştım, demiş olursun. Çünkü bu, neticede onun varacağı noktasıdır. Şeddesiz olarak, (.....) dendiği zaman bu, kanıtlamanın dayandırıldığı şey demektir ki, şayet karşıdaki bir inkârcı havada değil ve ortaya konulan kanıtlarla hemen ikna oluyorsa şeddesiz olarak bu kelime konuşulur. Eğer o kimselerin inkârcı olduklarını görürsen bu defa bu kelimeyi şeddeli olarak (.....) diye aktarın. Ta'bir ve Muabber kelimeleri de bu manadadırlar.

44

Tefsircular dediler ki: “Bunlar karmakarışık düşlerdir. Biz böyle düşlerin tefsirunu bilenlerden değiliz.”

“Tefsircular dediler ki: Bunlar karmakarışık düşlerdir.” Bu cümle, (.....) takdirindedir.

Yani bir takım karmaşık, içinden çıkılması zor, anlamsız ve bâtıl şeylerdir. Aslında bunlar daha önce insanın içinden geçen ve fakat rüya olarak karşımıza çıkan anlamsız şeylerdir ve şeytanın vesvesesinden ibârettir.

Esas itibariyle, (.....) kelimesi, çeşitli bitki ya da otlardan kanşık bir hâlde toplanıp ve bu tür bitki ve otlardan meydana getirilen demet demektir. Bu kelimenin tekili de, “Diğsün” kelimesidir. Daha sonra bu kelime bu manada istiâre yoluyla alınıp kullanılmıştır. Buradaki izafet de,

(.....) manasında bir izafet ya da tamlamadır.

Yani, (.....) takdirindedir. Halbuki görülen tek rüya olmasına rağmen, çoğul olarak (.....) kelimesi kullanılmıştır. Halbuki kullanılması gereken ise bunun tekili olan, “Hulm” kelimesi olmalıydı. Böyle olmama nedeni, görülen rüyaların daha çok anlamsız ve asılsız şeyler olması itibariyle çoğul ifade kullanılmıştır. Bu arada şöyle de denebilir; kral adamlarına bu rüyasının yanında başkaca rüyalar da aktarmış olabilir.

“Biz böyle düşlerin tefsirunu bilenlerden değiliz.” Bu tabirciler, (.....) ile bâtıl ve anlamsız olan rüyaları demek istemişlerdir. Bunun için de: “Bu karmaşık rüyalar hakkın da bizim yapabileceğimiz herhangi bir tefsir toktur. Çünkü asıl tevil veya tefsir sağlıklı olarak görülen ve bir anlam ifade eden rüyalar içindir” dediler. Ya da ilimde eksik olduklarını, bunu bilemeyeceklerim itiraf ettiler ve bunlar rüya tabiri konusunda deneyimli ve bilgi sâhibi değillerdi.

45

Zindandaki iki kişiden kurtulmuş olan, uzun bir zaman sonra Yûsuf'u hatırlayarak dedi ki: “Ben size onun tefsirunu haber veririm, beni hemen zindana gönderin.”

“Zindandaki iki kişiden kurtulmuş olan uzun bir zaman sonra Yûsuf'u hatırlayarak dedi ki:”

Burada geçen, (.....) kelimesi, dal harfiyle fasih olan şeklidir. Kelimenin aslı, (.....) idi. Burada zel harfi dal harfine dönüştürüldü, “T” harfi de dal harfine dönüştürüldü. İki harfin birbirlerine yakınlığı sebebiyle, ilk harf ikinciye idğam yapıldı. Hasen-ı Basrî ise bu kelimeyi,

(.....) olarak kırâat etmiştir. Burada uygulama şöyledir; “T” harfi zel harfine kalbedilmiş ve sonra da idğam yapılmıştır.

Yani, “arkadaşı Yûsuf'u ve onda gördükleri şeyleri hatırladı” demektir. Yine burada geçen, (.....) kavli, uzun bir müddet sonra, demektir. Bu olay, kral rüyasının açıklanmasını istediği ve rüyanın tefsirlanması krala çıkılamaz bir duruma geldiği zaman olmuştu. İşte bu sırada öldürülmekten kurtuları arkadaşı, Yûsuf'un kendisiyle arkadaşının rüyalarını nasıl tefsirladığını ve Yûsuf'un kendisi ile ilgili durumu krala hatırlatmasını kendisinden istediğini birden bire hatırlayıverdi.

“Ben size onun tefsirunu haber veririm, beni hemen zindana gönderin.” Ben size, bu tefsir ile ilgili bilgisi olan birini size söyleyebilir, haber verebilirim, o hâlde beni hemen ona götürün. Ya'kûb bunu “Y” harfiyle, (.....) olarak okumuştur.

Yani beni ona götürün ya da gönderin ki bunu ona sorayım. Onlar da hemen onu Hazret-i Yûsuf'a gönderdiler, o da ona gelip şöyle dedi:

46

Yûsuf'un yanına gelerek dedi ki: “Ey Yûsuf, ey doğru sözlü kişi! Rüyada görülen yedi arık ineğin yediği yedi semiz inek ile yedi yeşil başak ve diğerleri de kuru olan başaklar hakkında bize tefsir yap. Ümit ederim ki, insanlara isabetli tefsirunla dönerim de belki onlar da doğruyu öğrenirler.”

“Yûsuf'un yamna gelerek dedi ki: Ey Yûsuf, ey doğru sözlü kişi!” Doğrulukta üstün ve üzerinde bir başkasını tanımadığım insan Yûsuf! Arkadaşının Hazret-i Yûsuf'a böyle seslenmesi, daha önce onun hâlini ve durumunu bildiği, onda tattıklarını görmüş, rüyaları tefsirlamada kendisine âit olanı olsun, arkadaşıyla ilgili olanı olsun tefsirladıklarını doğruluğunu görüp öğrenmişlerdi. Yaptığı tefsir aynen olduğu gibi çıkmıştı.

“Rüyada görülen yedi arık ineğin yediği yedi semiz inek ile yedi yeşil başak ve diğerleri de kuru olan başaklar hakkında bize tefsir yap. Ümit ederim ki, insanlara isabetli tefsirunla dönerim de” Kral ve adamlarının yanına dönerim de “Belki onlar da doğruyu öğrenirler.” İlim bakımından senin değerini ve yerini takdir eder, seni ister ve seni içinde bulunduğun bu sıkıntıdan kurtarır.

47

Yûsuf dedi ki: “Yedi sene âdetiniz üzere ekin ekersiniz. Sonra da yiyeceklerinizden az bir miktar hariç, biçtiklerinizi başağında stok edip bırakınız.”

“Yûsuf dedi ki: “Yedi sene âdetiniz üzere ekin ekersiniz.” Bu emir anlamında haber cümlesidir.. Tıpkı, “Allah'a ve Resûlüne îman edersiniz ve Cihat edersiniz” (Saf,11) kavli gibi. Bunun böyle olduğunun da delili, (.....) kavlidir.

Ancak emir manası burada haber şeklinde verildi ki, emredilen şeyin varlığı konusunda bir aşırılık, mübalağa olsun için. Bunu sanki varmış, ortada imiş gibi sundu ki, böylece o var olandan haber vermiş oluyor.

(.....) kelimesi, aynı zamanda hemzenin sükunu ile, “De'ben” olarak da okunmuştur. Ancak kırâat imâmlarından Hafs, âyette görüldüğü gibi elif harfinin fethasiyle, (.....) okunmuştur. Her iki kelime de, amel “Deebe” kökünden alınmadır ve işte edebe riayet etmek demektir, uygulamaya, geleneğe göre yapmak demektir. Bu kelime yani, (.....) kelimesi emredilenlerden veya kendilerine emir verilenlerden hâldir.

Yani, “Sonra da yiyeceklerinizden az bir miktar hariç, biçtiklerinizi başağında stok edip bırakınız.”

48

“Sonra bunun ardından, yedi kıtlık yılı gelecek, o ydlar için biriktirdiklerinizi yeyip bitirecektir. Sadece saklayacaklarınızdan az bir miktar tohumluk hariç.”

“Sonra bunun ardından yedi kıtlık yılı gelecek, o yıllar için biriktirdiklerinizi yeyip bitirecektir.” Burada asıl yeyip bitirecek olanlar insanlar olduğu hâlde, yeme işi kıtlık yıllara isnat olunmuştur. Bu, mecâzî manada bir isnattır. Çünkü yeyip içecek olanlar insanlar olacaktır.

“Sadece saklayacaklarınızdan az bir miktar tohumluk hariç.” Muhafaza edeceklerinizden, koruyacaklarınızdan

49

“Sonra bunun ardından da bir yıl gelecek ki, o yılda insanlara Allah tarafından yardım olunacak ve o ydda meyve suyu ve yağ sıkacaklar.”

“Sonra bunun ardından da bir yıl gelecek ki, o ydda insanlara Allah tarafından yardım olunacak”

Yani o yılda Allah'tan isteyenin duasına icabet olunacaktır.

Bu ise (.....) kelimesi, “Ğavs” kelimesinden türeme olduğu zamanki manasıdır. Ya da (.....) kelimesinden türemedir. Buna göre de mana şöyledir; Onları bol yağmura kavuşturur. Meselâ, ülkede çok fazla yağmur yağışı olunca bunun için, (.....) denir ki bu, ülke oldukça yağış aldı, demektir.

“Ve o ydda meyve suyu ve yağ sıkacaklar.” Uzüm sıkacaklar, suyunu elde edecekler, zeytinden zeytin yağı ve susam yağı elde edeceklerdir. Bunlardan meyve suyu ve benzeri içecekler ile bitkisel yağlar üreteceklerdir.

Kırâat imâmılarından Hamza ve Ali Kisâî, (.....) kelimesini (.....) olarak okumuşlardır.

Âyette geçen semiz inekler ya da sığırlar ile yeşil başaklar bolluk yılları olarak tefsir edilmiştir. Ank ve cılız sığırlar ile kuru başaklar da kıtlık yılları olarak tefsir edilmiştir. Hazret-i Yûsuf bunun arkasından yedi kıtlık yılının geçmesinden sonra gelen sekizinci yılın ise çok bereketli, bol ürünlü bir yıl olacağını, bol nimetlere ereceklerini kendilerine müjdelemiştir. Bütün bu bilgiler vahiy yoluyla olmaktadır.

50

Adam bu tefsiru getirince kral dedi ki: “Onu bana getirin!” Elçi, Yûsuf'a geldiği zaman, Yûsuf dedi ki: “Efendine dön de ona: Ellerini kesen o kâdirîların zoru neydi? diye sor. Şüphesiz benim Rabbim onların hilesini çok iyi bilir.”

“Adam bu tefsiru getirince kral dedi ki: Onu bana getirin! Elçi, Yûsuf'a geldiği zaman, Yûsuf dedi ki:”

“Efendine -krala- dön de ona: Ellerini kesen o kâdirîların zoru neydi? diye sor.” Hazret-i Yûsuf bu hususta oldukça dikkatli davranarak, kralın çağırma hemen icabet etmeyi ağırdan aldı. Önce kadmların yaptıklarını gündeme getirdi ki, kendisinin hangi sebepten ötürü hapsedilip zindana atıldığının açıklanmasını ve böylece beraatını yani aklanmasını istiyordu. Çünkü ileride kendisini kıskananlar kralın yanında onu kötülemeye kalkışmasınlar, böyle fırsat bulamasınlar istiyordu. Çünkü bu hasetCinler yarın bu durumu bir basamak yapmak suretiyle onu kralın gözünden düşürebilirlerdi. Bir de: “Yedi yıl müddetçe zindanda kalmasının sebebi büyük bir işe kalkışışğmdan ve önemli bir suç işlediğinden dolayıdır” demelerinin önünü almak istemesindendi.

Ayrıca bundan şöyle bir sonuç da çıkmış olmaktadır; herhangi bir töhmet ve iftira ile karşı karşıya bulunan bir kimsenin bundan aklanması için kendisini olanca güç ve imkanlarıyla savunması ve buna karşı direnmesi, böylece yapılan iftiraları ortaya koyup sergilemesi de gerekli ve zorunludur, bir vecibedir. Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır:

“Yûsuf'un asaletine ve sabrına hayret etmişimdir. Allah kendisi mağfîret buyursun, kendisine yedi arık ve yedi semiz inek hakkında kendisine sorulduğunda, bilgisine başvurulduğunda hep sabretmiştir. Ben onun yerinde olsaydım, beni zindandan çıkarmadıkça onlara istedikleri cevabı vermez, önce beni salıvermelerini şart koşardım. Yine ona elçi geldiğinde de hayret etmişimdir. Çünkü o elçiye; 'efendine, krala dön..' diye söylemiştir. Ben onun yerinde olsaydım, zaten zindanda kaldığım kadar kalmışım, hemen çağrısına çabucak icabet ederdim ve çıkmak üzere kapıya koşardım. Herhangi bir mazerete de sarılmazdım. Şüphesiz Yûsuf gerçekten halım ve işleri acelecilikle ele almayan biri idi.” Bak. El- Dürrü'l-Mensur;4/548

Dikkat edilirse Hazret-i Yûsuf (aleyhisselâm) kendisinin zindana atılmasına ve eza görmesine neden olan hammefendisinin adım bütün yaptıklarına rağmen vermemiştir. Görüldüğü gibi sadece ellerini kesen kadınlardan söz etmekle yetinmiştir ki bu onun ne kadar asil ve ne kadar edepli bir kişi olduğunu göstermektedir.

“Şüphesiz benim Rabbim onların hilesini çok iyi bilir.”

Yani onların kurdukları düzen öyle bağışlanacak türden bir şey değildir, çok büyük bir hiledir. Fakat bunun böyle olduğunu ise ancak yüce Allah bilir ve O, bu sebepten dolayı da o kadmları cezâlarıdıracaktır.

Hazret-i Yûsuf'a zindandan almak üzere giden elçi, oradan Hazret-i Yûsuf'un mesajıyla krala döner. Kral da hemen ellerini kesen kadmları ve Azîz'in eşim huzura çağırır ve sonra onlara

Kral kâdirılara dedi ki: Yûsuf'un nefsinden murat almak istediğiniz zaman durumunuz neydi? Kadınlar, Hâşâ! Allah için, biz ondan hiçbir kötülük görmedik, dediler, Azîzin karısı da dedi ki: “Şimdi gerçek ortaya çıktı. Ben onun nefsinden murat almak istemiştim. Şüphesiz ki o doğru söyleyenlerdendir.”

“Kral kâdirılara dedi ki: Yûsuf'un nefsinden murat almak istediğiniz zaman durumunuz neydi?” Nasıl bir durumda idiniz? Siz Yûsuf'un size karşı bir meyli, arzusu olduğunu hissettiniz mi?

“Kâdirılar, Hâşâ! Allah için, biz ondan hiçbir kötülük görmedik, dediler.” Kâdirılar böyle söylemekle, Hazret-i Yûsuf'un ne kadar iffetli ve üstün bir ahlâk sâhibi olduğunu, böyle birini yaratan yüce Allah'ın kudretine karşı hayretlerini dile getiriyorlardı, dolayısıyla onun suçsuzluğunu ve herhangi bir günah işlemediğini bildiklerini açıklıkla söylüyorlardı.

“Azîzin karısı da dedi ki:

“Şimdi gerçek ortaya çıktı.” İşte asıl mesele şimdi ortaya çıkmış oldu ve gerçek kesin olarak anlaşıldı.

“Ben onun nefsinden murat almak istemiştim. Şüphesiz ki o doğru söyleyenlerdendir.”

Nitekim (.....), (Yûsuf 26) “Yûsuf: Asıl kendisi benim nefsimden murat almak istedi'dedi.” Kavli ile bu kavil bakımından artık onun aklanmış olduğuna, nezahetine dair bir başka şâhitliğe aslında gerek yoktur. Bu ikisi delil olarak yeterlidir. Çünkü kâdirılar kendi aleyhlerine olmak üzere tanıklık etmişler ve kendisine atıları iftira ile Hazret-i Yûsuf'un hiçbir alakasını ve ilgisinin olmadığını itirafta bulunmuşlardır.

Bundan sonra elçi tekrar Hazret-i Yûsuf'a döndü ve kadımların onun hakkında söylediklerini, Azîzin hanımının itirafını, aynı şekilde kadının kendi aleyhindeki şâhitliğini Yûsuf'a aktardı. Bunun üzerine Hazret-i Yûsuf:

52

Yûsuf dedi ki: “Bu, Azîzin yokluğunda ona hainlik etmediğimi ve Allah'ın hainlerin hilesini başarıya ulaştırmayacağını herkesin bilmesi içindir.”

“Yûsuf dedi ki: “Bu,”

Yani benim zindandan çıkmak istemeyişim ve burada mesele kamtlamncaya kadar kalışımındaki ısrarım, benim beraatımın ve aklanmamın açığa çıkması içindi.

“Azîzin yokluğunda ona hainlik etdiğimi bilmesi...” Burada, (.....) kavli ya failden veya mefulden hâldir. Bu da şu manalara göredir: “Ben ondan uzakta iken, onun yanında değilken” veya “O benden uzakta iken, yanımda değilken.” Yahut da, “Kral, Benim Azîz'e ihanet etmediğimi öğrensin, bilsin için” demektir. Yada;

(.....) Ve Allah'ın hainlerin hilesini başarıya ulaştırmayacağım herkesin bilmesi içindir.”

Yani onu doğrulatmaz. Sanki burada Azîzin eşine, kocasının emanetine ihaneti sebebiyle bir sitem, bir tariz var gibidir.

Hazret-i Yûsuf daha sonra Allah için alçak gönüllü biri olduğunu ve nefsinin tezkiye etmek, temize çıkarmak anlamında bir şey yapmadığını göstermek ve kendisindeki emanete ihanet etmeme özelliğinin Allah'ın kendisini buna muvaffak kılması ve onu koruyup muhafazası sonucu olduğunu göstermek ve ortaya koymak isteyerek sözlerine şöyle devam ediyor:

53

“Bununla beraber nefsimi temize çıkarmıtefsir. Çünkü nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder; Rabbim acıyıp korumuş başka. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayan, pek merhamet edendir.”

“Bununla beraber nefsimi temize çıkarmıyorum.” Yanlışla düşmekten kendimi büsbütün aklamıyorum, bu konuda nefsim lehinde bir tanıklıkta da bulunuyor değilim. Genel anlamıyla nefsimi bütün fiillerden tezkiye de

etmiyorum. Yahut da bu olayda, sözünü ettiğimiz ve insanlık doğasını gereği olan meyil sebebiyle de kendimi aklıyor değilim.

Yani bu işe herhangi bir kasıt olmaksızın, bunu tasarlamaksızın, bunun için bir gayret göstermeksizin sadece bir insan olarak doğal anlamda olabilecek bir yanlıştan da nefsimi aklıyor değilim.

(.....) Çünkü nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder;” Burada nefisten kasıt bütün nefisler anlamında cins murat olunmaktadır.

Yani bu türden bütün nefisler kötülüğü emrederler ve insanı içinde şehvî olan şeylerin yer aldığı olaylara sürüklerler.

“Rabbim acıyıp korumuş başka.” Sadece Rabbimin kendilerin rahmetiyle koruyup kolladıkları bunun dışındadırlar.

Burada, (.....) kavlindeki (.....) harfinin zaman anlamında olması da câizdir.

Yani; “Ancak Rabbimin rahmeti ve yardımı geldiği zaman” demektir.

Yani; “Nefis her zaman ve vakitte hep kötülük emreder durur, sadece Rabbimin koruduğu vakit müstesna” demektir. Ya da bu, münkati bir istisnadır.

Yani, “Ancak Rabbimin rahmetidir, kötülüğü önleyen” demektir. Bir tefsire göre de bu ifade, Azîzin hanımının söylediği bir sözdür.

Yani, “Bu benim söylediğim şey, Yûsuf bilmiş olsun ki, ben kocama ihanet etmedim ve onun yokluğunda da aleyhinde yalan söylemiş değilim. Onunla ilgili olarak sorulan şey konusunda da beff doğru olanı söyledim, onu dile getirdim. “Ben bütün bunlarla birlikte nefsimi temize çıkarmıyorum.” Bu ihanetle birlikte kendimi aklamıyorum. Çünkü ben, onu töhmet altında tuttuğum zaman ona hainlikte bulundum ve şöyle dedim: “Senin ailene kötülük etmek isteyeninin cezâsı, zindana atılmak tan veya elem verici bir işkenceden başka ne olabilir!” (Yûsuf 25)

Yani onu zindana ben attırdım, demek istiyor. Dolayısıyla yaptıklarından ötürü özür dilemek istiyor. Çünkü her nefis, “Kesinlikle kötülüğü çok çok emredendir. Ancak Rabbimin acıyıp korudukları bunun dışında dırlar.” Ancak Allah'ın rahmetiyle koruyup kolladığı nefis bundan kurtulabilir, Meselâ Yûsuf'un nefsi gibi.

“Şüphesiz Rabbim çok bağışlayan, pek merhamet edendir.” Kadın Rabbinden mağfiret ve bağışlanma diledi, işlediği suç sebebiyle Rabbinin kendisine merhamet buyurmasını istedi.

Ancak bunlar Yûsuf'un söylediği sözlerdir de denilmiştir ama bu konuda açık bir delil olmamakla birlikte mana bir bakıma da işi ona doğru götürmektedir.

Bir de bunun, Kur'ân'ın takdim ve tehirleri çerçevesinde olduğu da söylenmiştir.

Yani; “Bu,... bilinsin içindi” kavliyle,

“Ona: Ellerini kesen o kâdirîların zoru neydi?’ diye sor.” (Yûsuf 50) kavli birbirine mana itibariyle bağlı ve bitişiktir.

54

Kral dedi ki: “Onu bana getirin, onu kendime özel danışman edineyim. Onunla konuşunca, Kral dedi ki: Bugün sen yanımda da yüksek makam sâhibi ve güvendir birisin.”

“Kral dedi ki: “Onu bana getirin, onu kendime özel danışman edineyim.” Onu kendim için ve kendi adıma danışman ve sözcüm edineyim.

“Onunla konuşunca,” hiç de hesap edemediği şeyleri onda müşahade etti, gördü.

“Kral dedi ki: Bugün sen yanımızda yüksek makam sâhibi ve güvenilir birisin.”

Rivâyete göre elçi Hazret-i Yûsuf'a yetmiş koruma ve yetmiş binitle birlikte geldi. Kral Hazret-i Yûsuf'a krallara layık giysiler gönderdi. Elçi kendisine krala icabet et, dedi. Bunun üzerine Hazret-i Yûsuf zindandan çıktı ve ailesine şöyle dua etti: “Allah'ım! Onların gönüllerine hayırlı ve merhametli gönül sahiplerinin şefkat ve merhametini, yumuşaklığını bağışla! Onlar gözlerini gerçekleri görmekten, olayları değerlendirmekten köreltme!” Çünkü Yûsuf'un ailesi o günün toplumu arasında geçmiş olayları en iyi değerlendiren ve bilen kimselerdi.

Hazret-i Yûsuf zindanın kapısına da şunları yazdı: “Burası imtihan olunanların, felaketlerin yeri, yaşayanların kabri, düşmanların ise haksız bir şekilde buraya girenlerle sevinç duydukları, mutlu oldukları, samimi ve dürüst insanların da deneyim gördükleri mekânlarıdır.”

Hazret-i Yûsuf daha sonra yıkanıp zindan kir ve pasından arındı, yeni elbiseler giyindi Kralın huzuruna girdiğinde de şöyle dua etti:

“Allah'ım ondan gelecek hayırdan ve iyilikten senin hayrını ve iyiliğim isterim. İzzetin ve kudretinle onun şerrinden ve kötülüğünden sana sığınırım.”

Daha sonra kralı selâmladı ve ona İbrânî'ce duada bulundu. Bunun üzerine kral Hazret-i Yûsuf'a bu konuştuğun dil hangi dildir, diye sordu. Hazret-i Yûsuf, bu dil atalarının konuştuğu dildir, diye karşılık verdi. Kral da yetmiş dil biliyordu. Kral bütün bu dillerde onunla konuştu, Hazret-i Yûsufda hepsiyle ona cevap verdi ve kral bundan ötürü şaşırıp kaldı. Kral ona dedi ki:

Ey dost ve doğru sözlü kişi! Bir de rüyamın tefsirunu senin ağzından duyup dinlemek isterim, dedi. Yûsuf da şöyle konuştu: “Sen bir takım inekler gördün. O ineklerin ne türden olduklarını, özellikleri, durumlarını, çıkacakları yerleri anlattı, bunun peşinden de başakları ve kralın onları rüyasında gördüğü şekliyle hepsini anlattı. Sonra da krala: “Burada senin yapman gereken bir durum var. O da, yiyecek ve benzeri maddeleri bir soğuk alarıda depolamandır. Çünkü dört bir taraftan insanlar sana gelecekler ve senden ihtiyaçları olan şeyleri satın alacaklar. Bundan dolayı senden önce bugüne kadar hiçbir kimsenin sahip olamadığı kadar senin hazinelerin dolup taşacak” diye söyledi.

Kral da: “Benim için bütün bunları kim yapacak ve onları kim toplayacak?” diye sordu.

55

Yûsuf dedi ki: “Beni ülkenin hazinelerine tayin et! Çünkü ben onları çok iyi korurum ve bu işi çok iyi bilirim.”

“Yûsuf dedi ki: “Beni ülkenin hazinelerine tayin et!” Beni topraklarının yani Mısır topraklarının gelir ve giderlerinden sorumlu kişi olarak ata. “Çünkü ben onları çok iyi korurum” Çünkü ben güvenilir biriyim, onu korunması istenilen şekilde korur ve muhafaza ederim. “ve bu işi çok iyi bilirim.”

Nasıl tasarruf yapılması gerekiyorsa işte ben onu çok iyi bilirim.

Görüldüğü gibi Hazret-i Yûsuf kendisini emin, güvenilir ve yeterli dona nıma sahip biri olarak tanıtıyor. Zaten bu özellikler de kralların bu gibi işlere atadıktan kimselerde aradıktan özelliklerdir.

Hazret-i Yûsuf yukanda görüldüğü gibi konuştu ki, bu sayede Allah'ın hükümlerini gereğince yapabilme imkanlarını elde edebilsin. Hakkı ayakta tutup, adaleti yayabilsin ve kullarına peygamberlerin gönderildiği gaye tam anlamıyla gerçekleşip sağlamlaşmış olsun. Bir de, ondan başka bir kimsenin bu yere geçip oturamayacağını, oturmaması gerektiğini bildiği için böyle söylemekteydi. Hazret-i Yûsuf böyle bir görevi, sırf Allah'ın nzasını kazanmak için istedi. Yoksa kralı sevdiğinden ve dünyaya olan düşkünlüğünden ötürü böyle bir göreve talip olmadı. Nitekim bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

“Allah kardeşim Yûsuf’a rahmet etsin. Eğer o,'Beni ülkenin gelir-gider işerinden sorumlu kişi olarak ata'dememiş olsaydı, hemen o anda o iş için görevlendirilirdi. Fakat böyle dediğinden bir yıl ertelendi”

Bu ayete dayanarak şöyle bir sonuç da çıkarmışlar ve bunun için şöyle demişlerdir: “Burada şöyle bir netice de çıkmaktadır ki bunun delili de bu ayettir. İnsanın herhangi bir zâlim kimseden bir görev istemesi câiz olur. Nitekim selef yani daha önce geçen değerli ilim adamları, zâlim yöneticiler tarafından kadılık yani hakimlik görevlerine atanırlardı, onlar tarafından verilen görevi üstlenirlerdi. Herhangi bir peygamber veya alim bir kimse, Allah'ın hükmünü yerine getirmenin ve zulmü önlemenin, ancak bir kâfir veya fâsık idarecinin buna imkân sağlamasıyla olabileceğini bilmesi hâlinde, bu takdirde ondan yardım alması câizdir, bunda herhangi bir salarica yoktur.”

Bir başka tefsire göre ise kral kendisi bir takım görüşler ve kararlar ortaya koyuyordu, Hazret-i Yûsuf da onun uygun bulduğu işlerin hiçbirisine itirazda bulunmuyordu ve o, krala tabi olma konumunda biri idi.

56

Ve böylece Yûsuf'a orada dilediği gibi hareket etmek üzere ülke içinde yetki verdik. Biz dilediğimiz kimseye rahmetimizi eriştiririz. Ve güzel davrananların mükâfatını zayi etmeyiz.

“Ve böylece” İşte onu makam ve mevki sâhibi kıldığımız açıkça görüldüğü gibi, aynı zamanda “Yûsuf'a orada dilediği gibi hareket etmek üzere ülke içinde yetki verdik.”

Yani bununla şu gerçeğe işaret etmek istiyor. Ona öyle bir mevki ve imkan sunuldu ki, her şey onun elinde idi ve o hepsine sahipti, kimse onu yaptıklarından menedemezdi. Çünkü her iş onun emri ve gücü altında tutuluyordu. Temkin: Güç ve iktidar sâhibi olması, makam ve mevki sunulması, takdir edilmesi demektir. Ülke toprakları alan olarak, 40X40 fersah idi. Kırâat imâmlarından İbn Kesîr, kavlini, “Neşau” olarak nun ile okumuştur.

“Biz dilediğimiz kimseye rahmetimizi eriştiririz.” Dünyada kendisine mülk bahşetmemiz, zenginlik vermemiz ve benzeri daha birçok nimetlere kavuşturmamız gibi dilediklerimizi ulaş tmmz.

Yani kendisine hikmet gereği ona vermeyi dilediğimiz şeyleri veririz.

“Ve güzel davrananların mükâfatını zayi etmeyiz.”

57

İman edip de kötülüklerden sakınanlar için âhiret mükâfatı daha hayırlıdır.

“İman edip de kötülüklerden sakınanlar için âhiret mükâfatı daha hayırlıdır.” Burada söz konusu edilen Hazret-i Yûsuf ile ta kıyamete kadar gelecek olan bütün mü'minlerdir.

Süfyan b. Uyeyne şöyle diyor: “Mü'min olan kimse yaptığı iyi ve güzel işler sebebiyle hem dünyada buna karşılık alır, hem de âhirette bu iyiliklerinin karşılığını bulur. Fâcîr yani kötü olan kimsenin ise, ona yaptığı iyiliklerinin karşılığı hemen bu dünyada verilir. Ona âhireti için iyiliklerinden bir pay ve nasip bırakılmaz. Sonra da delil olarak bu âyeti okudu.”

Rivâyete göre Kral Hazret-i Yûsuf'a taç giydirdi. Ona kendi devlet mührünü verdi. Onu kılıcıyla kuşattı. Hazret-i Yûsuf'a inci ve yakut kakmalı altından bir taht hazırladı ve şöyle konuştu; tahta gelince bununla senin mülkünü sağlamlaştırdım, mühür ile de işini düzene soktum. Taca gelince bu benim atalarının ve benim giysilerimden değildir.. Bunun üzerine Hazret-i Yûsuf koltuğuna oturdu, krallar ona boyun eğip kendisine karşı mütevazî duruma geçtiler. Kral da bütün işleri ona bıraktı. Azîzi yani kırfîr'i de görevden aldı. Bir müddet sonra Kıtîr öldü. Kral, Hazret-i Yûsuf'u onun kansıyla evlendirdi. Hazret-i Yûsuf kâdirîla beraber olunca onun hala bakire olduğunu gördü ve kadına şöyle dedi: “Bu durum, senin daha önce benden istediğinden daha hayırlı değil midir? Kadından Hazret-i Yûsuf'un biri Efrasim ve Miyşa adlarında iki çocuğu dünyaya geldi. Hazret-i Yûsuf Mısır'da adaleti gerçekleştirdi, kadın ve erkek herkes tarafından sevilip sayıldı. Kral ve birçok insanlar onun vasıtasıyla hak dinî kabul ettiler. Kıtîk yıllarının ilk yılında Mısır halkına altın ve gümüş karşılığında satış yaptı. Bir şeyleri kalmayınca bu defa onlara ikinci senesinde ziynet eşyası ve mücevherler karşılığında mal

sattı. Üçüncü yılında ise hayvanlarla takas yapmak suretiyle halka mal sattı. Kıtık yıllarının dördüncü senesinde de köle ve cariye karşılığında ihtiyaç duyuları malları sattı. Beşinci yılında evler ve diğer arazilerle, akar getiren mallarıyla takas yaparak ihtiyaç maddelerini sattı. Altıncı yılda çocuklarına karşılık mal verdi ve yedinci yılda ise hepsini köleleştirmek karşılığında ihtiyaçlarını karşıladı. Daha sonra bütün Mısır halkını kölelikten azad etti ve onlara mülklerini geri verdi. Hazret-i Yûsuf, insanların ihtiyaç duydukları şeyleri satın almak üzere kendisine gelenlere, bir deve yükünden fazla bir şey satmazdı, sadece bir devenin taşıyabileceği kadar satardı.

Bu arada tıpkı Mısır'da baş gösteren kıtlık Kenan bölgesinde de baş göstermişti. Hazret-i Ya'kûb (aleyhisselâm) ihtiyaç duyuları şeyleri satın almaları için oğullarını oraya gönderdi. İşte bu gelen âyet de bu gerçeği anlatıyor:

58

Yûsuf'un kardeşleri gelip onun huzuruna girdiler, Yûsuf onları tanıdı, onlar onu tanımıyorlardı.

“Yûsuf'un kardeşleri gelip onun huzuruna girdiler, Yûsuf onları tanıdı, onlar onu tanımıyorlardı.” Çünkü Yûsuf'un üzerindeki giyim kuşamı farklıydı ve aynı zamanda kendisi perde gerisinde idi. Bir de aralarında kırk yıl denecek kadar bir uzun müddet geçmişti.

Söylendiğine göre Hazret-i Yûsuf kardeşlerini görmesi ve onların kendisiyle İbrânî'ce konuşmaları üzerine, Hazret-i Yûsuf onlara; “Bana kim olduğunuzu söyleyin, kendinizi tanıtır, durumunuz nedir, necisiniz?” diye sordu. Onlar da: “Biz, Şam halkından bir toplumuz. Çobanız. Kıtık için de yaşıyoruz. Sizden ihtiyacımız olan bir şeyler satın almak üzere geldik” dediler. Hazret-i Yûsuf onların böyle demeleri üzerine kendilerine:

“Belki de sizler casussunuz. Benim ülkemin açığını araştırmaya gelmiş olabilirsin” dedi. Onlar: “Böyle bir durumdan Allah'a sığınınız! Çünkü biz oldukça üzüntülü ve oğlunu yitirmiş bir peygamber babanın çocuklarıyız. Biz onu çok severiz. Babamız, kaybolan oğlunun anneden kardeşini yanında tutuyor da onunla avunuyor” diye karşılık verdiler. Bunun üzerine Hazret-i Yûsuf kardeşlerine: “Eğer gerçekten doğru söylüyorsanız, gidin bana onu da getirin” dedi.

59

Yûsuf onların yüklerini hazırlayınca dedi ki: “Sizin baba bir kardeşinizi de bana getirin. Görmüyor musunuz, ben ölçeği tam dolduruyorum ve ben misafirperverlerin en iyisiyim.”

“Yûsuf onların yüklerini hazırlayınca dedi ki:” Gelenlerden her birine bir deve yükü ihtiyaç maddelerini verdi. (.....) kelimesi şaz olarak esreli olarak, (.....) diye de okunmuştur.

“Sizin baba bir kardeşinizi de bana getirin. Görmüyor musunuz, ben ölçeği tam dolduruyorum” Silme olarak veriyorum.

“ve ben misafirperverlerin en iyisiyim.”

Çünkü Hazret-i Yûsuf (aleyhisselâm) konuklarına ve misafirlerine karşı çok güzel ikram da bulundu ki böylece gittikten sonra tekrar dönüp kendisine gelsinler. Onun için böyle hareket ediyordu.

60

“Eğer onu bana getirmezsensiz, artık benim yammda size verilecek bir ölçek erzak yoktur, bana hiç yaklaşmayın!”

“Eğer onu bana getirmezsensiz, artık benim yammda size verilecek bir ölçek erzak yoktur,”

Bundan böyle size yiyecek satacak değilim. “bana hiç yaklaşmayın!”

Yani, eğer siz onu bana getirmezsensiz, mahrum bırakılırsınız. Bundan böyle hiç yaklaşılmazsınız.

Bu da cezâ hükmüne dahil olup bu bakımdan meczumdur, çünkü,

(.....) kavlinin mahalline ma'tûf bulunmaktadır. Ya da bu nehiy yani yasaklama manasınadır.

61

Kardeşleri dediler ki: “Onu babasından istemeye çalışacağız, şüphesiz bunu yapacağız.”

“Kardeşleri dediler ki: “Onu babasından istemeye çalışacağız,” Onu ondan bir şekilde alacağız ve onu onun elinde alana kadar de bir çarelere başvuracağız, “Şüphesiz bunu yapacağız.” Bunu kesinlikle yapacağız ve bu konuda ne aşırı gideceğiz, ne de alttan alacağız, gereken ne ise onu yapacağız. Hazret-i Yûsuf da onlara: “Öyleyse birinizi burada rehin bırakın” dedi. Onlar da kardeşleri Şem'un'u Hazret-i Yûsuf'un yanında bıraktılar. Şem'un kardeşlerine göre Hazret-i Yûsuf'a daha güzel davranan biriydi.

62

Yûsuf emrindeki gençlere dedi ki: “Sermayelerini yüklerinin içine koyun. Olur ki ailelerine döndüklerinde bunun farkına varırlar da belki geri gelirler.”

“Yûsuf emrindeki gençlere dedi ki:” Ebû Bekir dışında Kûfe okuluna mensup kırâat imâmları, (.....) kavlini burada görüldüğü gibi okumuşlardır.

Ancak bunlardan başkalan ise bunu, (.....) olarak okumuşlardır.

Bunun'her ikisi de, “Feta” kelimesinin çoğuludurlar. Tıpkı “Ah-kardeş” kelimesinin çoğulu olan, (.....) ve İhvan gibi. “Fi'letun” kalıbında gelen kelime, azlık içindir, “Fi'ları” kalıbında gelenler de çokluk içindir.

Yani ölçü ve tartı işlerine bakan, kile işleriyle görevli adamlarına dedi ki:

“Sermayelerim yüklerinin içine koyun.” Satın alacakları şeylere karşılık olarak kardeşlerinin getirdiği şeyler, takunya-çarık veya deri yahut da gümüş idi. Çünkü bunlar getirilen denklere, çuval veya valizlere daha kolay ve daha rahatlıkla gizlenebilirdi.

“Olur ki ailelerine döndüklerinde bunun farkına varırlar da belki geri gelirler.”

Belki bunu görünce ve götürdüklerinin tekrar çuvallarına konulduğunu fark edince bu, onları yeniden bizim yanımıza dönmelerine bir sebep oluşturacaktır. Yahut da belki de bundan başka bir şeyleri yoktur ve bunları almamız durumunda bir daha dönemeyebilirler ya da dindar olmaları sebebiyle bu, onların emaneti iade etmeye sebep olabilir. Yahut da Hazret-i Yûsuf böyle davranmakla, verdiği mal karşılığında babasından ve kardeşlerinden para alması bir asalet sayılmayacağından koydurtmuş olabilir.

63

Babalarına döndüklerinde dediler ki: “Ey babamız! Erzak bize yasaklandı. Kardeşimiz Bünyamin'i bizimle beraber gönder de onun sayesinde ölçüp alalım. Biz onu mutlaka koruyacağız.”

“Babalarına döndüklerinde dediler ki: “Ey babamız! Erzak bize yasaklandı.” Hazret-i Ya'kûb'un oğulları bunu söylerlerken, Hazret-i Yûsufun, “Eğer onu bana getirmezsensiz, artık benim yanımda size verilecek bir ölçek erzak yoktur” diye söylediği sözleri demek istiyorlar. Çünkü kardeşler böyle bir uyan karşısında bırakılınca, böylece alacakları erzak kendilerine yasaklanmış demek oluyor.

“Kardeşimiz Bünyamin'i bizimle beraber gönder de onun sayesinde ölçüp alalım.” Bize konulan erzak yasağım ortadan kaldırahm. (.....) yiyecek olarak ihtiyaç duyduğumuz şeyler demektir.

Kırâat imâmlarından Hamza ve ali Kisâî, (.....) olarak kırâat etmişlerdir.

Yani kardeşimiz de payına düşen ölçeği, kileyi alsın, onun alacağı hisseyi de böylece hisselerimize katalım da fazla almış olalım.

“Biz onu mutlaka koruyacağız.” Onun başına bir şey gelmemesi için kesinlikle onu koruyacağız.

Ya'kub dedi ki: “Daha önce kardeşi Yûsuf hakkında size ne kadar güvendiysen, bunun hakkında da size ancak o kadar güvenirim! Ben onu sadece Allah'a emanet ediyorum; Allah en hayırlı koruyucudur. O, acıyanların en merhametlisidir.”

“Ya'kub dedi ki: Daha önce kardeşi Yûsuf hakkında size ne kadar güvendiysen, bunun hakkında da size ancak o kadar güvenirim!”

Yani sizler Yûsuf için de:

“Yarın onu bizimle beraber kıra gönder de bol bol yesin, içsin, oynasın. Biz onu mutlaka koruruz” demiştiniz, sonra da garanti verdiğiniz hâlde sözünüzde durmayıp ihanette bulundunuz. Kardeşi Yûsuf için dediğinizi şimdi de Bünyamin için söylüyorsunuz. Böyle bir geçmişli olanlar için ben nasıl güven içinde olabilir, nasıl emanet edebilirim ki? Daha sonra şöyle dedi:

“Ben onu sadece Allah'a emanet ediyorum; Allah en hayırlı koruyucudur.” Kırâat imâmlarından Ebû Bekir dışında Kufe kırâat okulu mensupları, (.....) kelimesini burada görüldüğü gibi okumuşlardır. Bu kelime hâldir. Yahut da, (.....) olarak okuyanlara göre de sadece temyizdir. Hazret-i Ya'kûb oğlu Bünyamin'i onlara verdi.

“O, acıyanların en merhametlisidir.” Ben sadece Allah'tan onu koruyarak bana nimet olarak vermesini, geri göndermesini ve bana iki musibeti beraberce tattırmamasını, iki musibeti bende toplamamasını diliyor ve umut ediyorum.

Ka'bul Ahbar diyor ki: “Hazret-i Ya'kûb, (.....) dediği zaman, yüce Allah da şöyle buyurdu: İzzetim ve Celâlim hakkı için onların her ikisini de sana iade edeceğim.”

Kardeşler eşyalannı açtıklarında sermayelerinin kendilerine geri verildiğini gördüler. Dediler ki: Ey babamız! Daha ne istiyoruz. İşte sermayemiz de bize geri verilmiş. Onunla yine ailemize yiyecek getiririz, kardeşimizi koruruz ve bir deve yükü de fazla alırsınız. Çünkü bu seferki aldığımız az bir nektardır.

“Kardeşler eşyalanın açtıklarında sermayelerinin kendilerine geri verildiğini gördüler. Dediler ki: Ey babamız! Daha ne istiyoruz.”

Burada geçen, (.....) harfi, nefiy yani olumsuzluk içindir.

Yani; “Biz konuşmada yanlış bir şey demedik ve hakkı da çiğnemedik” demektir. Yahut da; Bize yapılan bu iyiliğin ötesinde biz bir şey de istemedik” veya; “Biz senden bir başka sermaye istemiyoruz” demektir. Yahut da bu, bir soru edatıdır, sorgulamadır ve şöyle demektir: “Bizim istediğimiz bu şeyin ötesinde ne var ki?” demektir.

“İşte sermayemiz de bize geri verilmiş.”

Bu, (.....) kavlini izah eden yeni bir cümle ya da cümleyi müstenefedir. Bundan sonraki cümle ise bunun üzerine ma'tûf bulunmaktadır.

Yani; “Şüphesiz bizim sermayemiz de bize geri verilmiş, dolayısıyla biz bundan yararlanabiliriz” demektir.

“Onunla yine ailemize yiyecek getiririz,” yeniden krala dönebilme fırsatım bize sağlamıştır.

Yani, “Biz bununla onlara yiyecek satın alıp getirebiliriz” demektir. (.....) kelimesi, kişinin kendi ülkesi dışında gıda maddelerini sağlayıp getirmesi anlamındadır.

“Kardeşimizi koruruz” Gidiş ve dönüşümüz esnasında kardeşimiz Bünyamin'i de koruruz, senin onun hakkında korktuğun hiçbir şey onun boasına gelmeyecektir.

“Ve bir deve yükü de fazla alırız.” Kardeşimizin de katılımıyla, bizimle gelmesiyle bir deve yükü de fazladan gıda maddesi alabiliriz.

“Çünkü bu seferki aldığımız az bir miktardır.” Bu, onun için oldukça basit ve kolay bir şeydir. Bu, ona yani Yûsuf’a dokunacak fazla bir şey değildir.

66

Ya'kûb dedi ki: “Kuşatılmanız ve çaresiz kalma durumunuz hariç, onu bana mutlaka getireceğinize dair Allah adına bana sağlam bir söz vermediğiniz takdirde onu sizinle beraber göndermem!” Oğulları babalarına istediği şekilde teminatlarını verdiklerinde, babaları dedi ki: Söylediklerimize Allah şâhittir.

(.....) 'Ya'kûb dedi ki: Kuşatılmanız ve çaresiz kalma durumunuz hariç, onu bana mutlaka getireceğinize dair Allah adma bana sağlam bir söz vermediğiniz takdirde onu sizinle beraber göndermem!”

Kırâat imâmlarından İbn Kesîr,

(.....) kavlinin, (.....) olarak “Y” harfiyle okumuştur. (.....) kelimesi de sözverme, ahitte bulun ma demektir. Buna göre mana şöyledir: “Allah adına bana kesin bir söz vermedikçe..”

Yani Hazret-i Ya'kûb böyle demekle oğullarının kendi önünde Allah adma yemin ederek söz vermelerini istemiştir, mana böyledir. Çünkü Allah adma yapılan yemin, bu, onun tarafından bir güvence ve belge anlamını taşır. Zira Allah adına yemin etmekle ancak verilen sözlerin kesin bir anlamı ve değeri olabilir. Allah bu konuda kendi ismiyle yemin edilmesine izin vermiştir ki bu, Ondan gelen bir izin, bir belge anlamını taşır.

(.....) kavli, yeminin cevâbıdır. Çünkü bunun manası; “onu tekrara bana getireceğinize dair yemin edinceye kadar” demektir.

(.....) kavli mefulü lehtir. Burada müspet yani olumlu anlamında olan söz -ki bu söz, (.....) kavlidir- nefiy ile tevil edil mistir yani olumsuzluk anlamında tefsir edilmiştir.

Yani bu şu demektir: “Sakın onu getirmemezlik edip bundan geri durmayasmız. Meğerki bu durumda bir kuşatma altında kalırsanız bu durum hariç...”

Yani bir tek sebep dışında başka herhangi bir sebepten dolayı onu bana getirmemezlik etmeyin. İşte o bir tek sebep de: “sizin kuşatılmanız ve yenilgiye uğratılmanız halidir.” İşte bu hâl, genel sebepler içerisinde en genel olanı mefulü lehten müstesna edilmektedir.

Yani genel olanların en genelinden istisna hâli sadece olumsuzlukta yani nefiyde sözkonusudur. Mutlaka bunun da yine nefiy yani olumsuzlukla te'vili ya da tefsiru gerekir.

“Oğulları babalarına istediği şekilde teminatlarını verdiklerinde” Şöyle rivâyet edilmiştir, denilmiş ki, Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’in Rabbi olan Allah adına yemin ettiler.

“Babaları dedi ki: Söylediklerimize Allah şâhittir.” Bunlara muttâlidir, gözetleyip kontrol edendir.

Bazıları, (.....) kavli üzerinde sekte yapmışlardır yani durmuşlardır. Çünkü bunun manası; “Ya'kûb dedi ki” demektir. Kaldı ki sekte yani duraklama, kavli ile makul arasını ayırır yani söyleyen ile söyleneni birbirinden ayırır. Bu ise câiz olmaz. Evla olanı yani yerinde görülen şey, bu ikisini yani kavli ile makulün arasını ses ile ayırmaktır. Bu da, “Allah ismi üzerine kuvvetlice vurgu yapılmakla sağlanabilir.

67

Sonra şöyle dedi: Oğullarını! Şehre hepiniz bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin. Ama Allah'tan gelecek hiçbir şeyi sizden savamam. Hüküm Allah'tan başkasının değildir. Onun için ben yalnız O'na dayandım. Tevekkül edenler yalnız O'na dayansınlar.

“Sonra şöyle dedi: Oğullarını! Şehre hepiniz bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin.” Cumhûr’a göre Hazret-i Ya’kûb çocuklarına göz değmesinden yani nazardan ve onların konumlarının öneminden dolayı endişe etmişti. İlk gidişlerinde Hazret-i Yâkub çocuklarına şehre ayrı ayrı kapılardan girmelerini emretmemişti. Çünkü ilk seferinde bunlar tanınan kimseler değillerdi. Bir de bize yani Ehl-i sünnete göre göz değmesi denilen nazar haktır. Bunun varlığı da, herhangi bir şeye bakılınca veya ondan dolayı şaşkınlık ve hayret içinde kalırsa yüce Allah’ın böyle bir bakış esnasında bir kusur ve bir sıkıntı ya da zarar meydana getirmesidir. Nitekim Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) torunları Hazret-i Hasen ile Hüseyin için -Allah her ikisinden de râzı olsun- dua edip Allah’a sığınır ve şöyle dua ederlerdi:

Manası: “Tam olan kelimelerin ile her şeytanın şerrinden ve her zehirleyici canlının da kötülüklerinin dokunmsından, her rahatsız edici göz değmesinden her ikinizi de senin koruman ve sığınağın altına havale ediyorum” diye dua ederlerdi. Buhârî;3371. Abu Dâvud;4737. Tirmizî;2060 ve Ahmed b. Hambel, Müsned;1/236

Ancak Mu'tezile mezhebinden olan Cübbai, Muhammed Ebû Ali b. Abdulvehhab b. Selâm nazar yani göz değmesini inkâr etmiştir. Bu görüş ise, anlattığımız gibi merduttur yani kabul görmeyip reddolunmuştur.

Yine bu konuda denilmiştir ki: Hazret-i Ya'kub'un oğullarından böyle bir istekte bulunmuş olmasının nedeni, düşmanları onları tanımasınlar ki, onları ortadan kaldırmak için kendilerine bir tuzak kuramasıdır.

“Ama Allah'tan gelecek hiçbir şeyi sizden savamam.”

Yani, eğer Allah size bir kötülük dokunmasını murad ettiyse bu size bir fayda sağlamaz ve size işaret ettiğim ya da gösterdiğim gibi ayrı ayrı kapılardan girin tavsiyesi buna rağmen sizi kurtaramaz. Eğer bir şey başınıza gelecekse o, muhakkak size isabet edecektir.

“Hüküm Allah'tan başkasının değildir. Onun için ben yalnız O'na dayandım. Tevekkül edenler yalnız O'na dayansınlar.” Tevekkül; Bir işi Allah'a havale buyurmaktır ve o konuda Allah'a dayanıp güvenmektir.

68

Babalarının kendilerine emrettiği yerden çeşitli kapılardan girdiklerinde onun emrini yerine getirdiler. Fakat bu tedbir Allah'tan gelecek hiçbir şeyi onlardan savamazdı; ancak Ya'kûb içindeki bir dileği açığa vurmuş oldu. Şüphesiz o, ilim sâhibiydi, çünkü ona biz öğretmiştik. Fakat insanların çoğu bilmezler.

“Babalarının kendilerine emrettiği yerden çeşitli kapılardan girdiklerinde onun emrini yerine getirdiler.”

“Fakat bu tedbir Arfah'tan gelecek hiçbir şeyi onlardan savamazdı;” Nitekim ayrı kapılardan girmelerine rağmen kendilerini üzecek olan hırsızlık suçunun izafe edilmiş olmasından ve rezil olmaktan, kardeşinin çuvalında ölçeğin ele geçirilmesi yüzünden kardeşlerinin alıkonulması ve babalarını bundan böyle acı ve ıstırapının katlarıarak artması endişe ve sıkıntılarından onları kurtaramamıştı.

“Ancak Ya'kub içindeki bir dileği açığa vurmuş oldu.” Buradaki, (.....) kavli munkati istisnadır.

Yani bu ancak onun bir dileği, ihtiyaç duyduğu bir şey idi ki bu da Hazret-i Ya'kûb'un oğullarına karşı duyduğu şefkat duygusundan ileri geliyordu.

“Şüphesiz o, ilim sâhibiydi,”

Yani Hazret-i Ya'kub,

“Allah'tan gelecek hiçbir şeyi onlardan savamazdı;” gerçeğini biliyordu. Onun bildiği gerçek şu idi: “Aslında kader yani ilahi takdir ne ise onu olacıklardan kurtarmaz.”

“Çünkü ona biz öğretmiştik.” Çünkü onu ona öğreten bizzat biz idik.

“Fakat insanların çoğu bilmezler.”

Yûsuf'un yanma girdiklerinde öz kardeşini yanma aldı ve ona dedi ki: “Bilesin ki ben senin kardeşinim, onların yaptıklarına üzülme.”

“Yûsuf'un yanma girdiklerinde öz kardeşini yanma aldı” Hazret-i Yûsuf Bünyamin'i yanma aldı. Rivâyete göre onlar Hazret-i Yûsuf'a şöyle dediler: “İşte kardeşimiz! Biz onu ahp sana getirdik.” Hazret-i Yûsuf da onlara: “İyi yaptınız” dedi, onları konuk etti, kendilerine ikramda bulundu, sonra da onları yanma aldı ve hepsini de ikişerli olarak bir sofraya oturttu. Ancak Bünyamin tek kaldı. Bunun üzerine ağlamaya başladı ve: “Eğer kardeşim Yûsuf yaşasaydı, Azîz beni de onunla oturturdu” dedi. Bunun üzerine Hazret-i Yûsuf: “Kardeşiniz tek ola rak kaldı” dedi ve onu alıp kendi sofrasına oturttu ve onunla beraber yemeye başladılar. Bu arada Hazret-i Yûsuf henüz kendisini tanımayan kardeşi Bünyamin'e, “ölen kardeşin yerine benim senin kardeşin olmanı ister misin?” dedi. Bünyamin de: “Senin gibi bir kardeşi kim istemez ki?! Ancak Sen Ya'kûb'dan olma Rahil'den doğma değilsin ki?” dedi. İşte bu cevap karşısında Hazret-i Yûsuf ağlayarak kardeşini kucakladı

“ve ona dedi ki:” “Bilesin ki ben senin kardeşinim,” Yûsufum, “Onların yaptıklarına üzülme.” Çünkü Allah bize ihsanda bulunmuştur ve hepimizi hayır ve iyilikte bir araya getirmiştir. Sana bildirdiklerimi onlara söyleme!

Rivâyete göre Bünyamin ağabeyi Hazret-i Yûsuf'a: “Ben senden aynlamam” der. Hazret-i Yûsuf da: “Sen de biliyorsun ki benim sebebimle babam bir hayli kederlidir. Eğer seni tutar,i hapsedersem, babamın tasası daha da artacaktır. Böyle bir şey yapmak uygun değildir. Ancak ben sana hoşlarılmayan ve istenmeyen bir şey nispet edip seni suçlayacağım” diye söyledi. Bünyamin de: “Önemli değil, nasıl istersen, öyle yap” dedi. Hazret-i Yûsuf ise: “Öyleyse ben, senin çuvalına kendi su kabımı yerleştireceğim. Bunun peşinden de adamlarını aracılığıyla seslenip senin aleyhinde hırsızlık yapmakla seni suçlayacağım. Böylece seni önce onlarla beraber gönderirken böyle bir suçlama ile seni yakalana, yanıma alma fırsatını elde edeceğim” der. Bünyamin de: “O hâlde ne gerekiyorsa yap” diye karşılık verir.

Yûsuf onların yükünü hazırladığı zaman maşrapayı kardeşinin yükü içine koydu! Kafile hareket ettikten sonra bir tellal şöyle seslendi: “Ey kafile! Siz hırsızısınız!”

“Yûsuf onların yükünü hazırladığı zaman” Onların sebeplerini hazırladı ve hepsi için de ölçeklerini dolu dolu tamamlayıp verdi.

“Maşrapayı kardeşinin yükü içine koydu!” Burada geçen, (.....) kelimesi su içme kabı ya da kasesi veya bardağı demektir. Ki bu, diye geçen kaptır. Bir tefsire, bununla krala su verilir ya da içirilir veya getirilir yahut da taşınırdı. Daha sonra bu kap, yiyeceklerin ya da gıdaların önemi sebebiyle ölçek olarak kullanılır oldu. Bu ölçek gümüşten veya altından mamul bir kaba benziyordu.

“Kafile hareket ettikten sonra bir tellal şöyle seslendi:”

Yani bir münadi, bir çığırtkan arkalandan şöyle bağırdı, demektir. “Azene hu” demek ona bildirdi, ona duyurdu, demektir. (.....) ise daha fazla bağırarak suretiyle bildirmek demektir. Nitekim, ezan okuyan kimse de sesini daha fazla uzaklara ve çok kimselere duyurmaya çalıştığından Müezzın ismi verilmiştir. Rivâyete göre, onlar hareket ettiler ve Hazret-i Yûsuf (aleyhisselâm) bir müddet bekledi, onlar ayrılıp gidince, hemen arkalandan onların yakalanmaları emrini verdi. Adamları da onlara yetişip yakaladılar ve kendilerini tutukladılar.

Daha sonra onlara şöyle denildi: “Ey kafile!” Burada geçen, (.....) ifadesi yük taşıyan develer demektir. Çünkü yükü götürüp getirenler develerdir. Bundan kasıt ise develerin sahipleri yani kervan sahipleri demektir. “Siz hırsızısınız!” burada “siz hırsızısınız” ifadesiyle Hazret-i Yûsuf, kinaye yoluyla onların kendisini babaların dan çaldıklarına imada bulunmaktadır.

Yûsuf'un kardeşleri onlara dönerek: Ne arıyorsunuz? Dediler.

“Yûsuf'un kardeşleri onlara dönerek: Ne arıyorsunuz? dediler.”

72

Dediler ki: “Kralın su kabını arıyoruz; onu getirene bir deve yükü bahşış var. İçlerinden biri de şöyle dedi: “Ben buna kefilim.”

“Dediler ki: Kralın su kabını arıyoruz;” Bu ölçektir.

“Onu getirene bir deve yükü bahşış var. İçlerinden biri de şöyle dedi: “Ben buna kefilim.”

Yani arkaalından seslenen kimse bunu söyledi. Şunu demek istiyor: “Ben bir deve yükü gıda vermeyi bu ölçeği getirecek olana garanti ediyorum. Bununla muradettiği şey şudur: Bir deve yükü gıdayı bunu getiren için karşılık ve ödül koyuyorum.

73

Dediler ki: “Allah'a andolsun ki, sizin de bildiğiniz gibi biz yeryüzünde fesat çıkarmak için gelmedik. Biz hırsız da değiliz.”

“Dediler ki: Allah'a andolsun ki,” Bu, içinde, kendilerine izafe edilen suç sebebiyle şaşkınlık ve hayret manası bulunan bir yemin halidir.

“Sizin de bildiğiniz gibi biz yeryüzünde fesat çıkarmak için gelmedik.” Kendi bilgilerine dayanarak ve kendi dinlerince sabit olan deliller ve güvenilir kimseler oldukla nın şâhit ve delil olarak sunma gayretine düştüler. Çünkü bunlar şehre geldiklerinde, çarşı ve pazarda bulunanların ekinlerinden ve gıda maddelerinden almamak için çuvallarının ağızları bağlı bulunuyordu ve aynı zamanda kendi çuvallarına konulmuş olan sermayelerini de tekrar getirip onlara vermişlerdi, böylece güvenilirliklerini kanıtlamış bulunuyorlardı.

“Biz hırsız da değiliz.” Biz asla hiçbir zaman hırsızlık damgasıyla suçlanmış değiliz.

74

Yûsuf'un adamları dediler ki: Peki, siz yalancıysanız bunun cezâsı nedir?

“Yûsuf'un adamları dediler ki: Peki, -bunu inkâr etmekle ve böyle bir şeyle ilginizin bulunmadığım, bundan uzak olduğunuzu söylemekle- siz yalancıysanız bunun cezâsı nedir?” Burada, (.....) kavlinde yer alan zamîr, (.....) kavline râcidir.

Yani, onun hırsızlığının cezâsı, karşılığı nedir?

75

Şöyle dediler: “Onun cezâsı, kayıp eşya, kimin yükünde bulunursa işte o şahsa el koymak onun cezâsıdır. Biz zalimleri böyle cezâlandırırız.”

“Şöyle dediler: Onun cezâsı, kayıp eşya, kimin yükünde bulunursa işte o şahsa el koymak onun cezâsıdır.”

Yani onun hırsızlığının cezâsı, çalman eşya kimin yükünde bulunursa, onun yerine o şahsın alıkonulmasıdır. Hazret-i Ya'kub ailesinin dinine göre hırsızlık yapan kimsenin bir yıl boyunca köle olarak malı çalınanın yanında tutulmasıdır. İşte bunun için onların kendilerinden bunun cezâsının ne olacağını sordular.

Bir de kardeşlerin, “İşte onun cezâsı, o şahsa el konulmasıdır” kavli, hükmü pekiştirmek maksadıyladır.

Yani başkası değil, bizzat hırsızlık yapanın kendisinin tutuklanıp alıkonulmasıdır. Ya da, (.....) kavli mübtedadır. Şart cümlesi ise olduğu gibi haberidir.

“Biz zâlimleri böyle cezâlarıdırırız.”

Yani hırsızları köle kılmak suretiyle cezâlandınnz.

76

Bunun üzerine Yûsuf, kardeşinin yükünden önce onların yüklerini aramaya başladı. Sonra da onu, kardeşinin yükünden çıkarttı. İşte biz Yûsuf'a böyle bir tedbir öğrettik, yoksa kralın kanununa göre kardeşini tutamayacaktı. Ancak Allah'ın dilemesi hariç. Biz kimi dilersek onu derecelerle yükseltiriz. Zira her ilim sâhibinin üstünde daha iyi bilen birisi vardır.

“Bunun üzerine Yûsuf, kardeşinin yükünden önce onların yüklerim aramaya başladı.” Hazret-i Yûsuf töhmet altında kalmamak için Bünyamin'in yükünden önce diğer kardeşlerinin yükünü araştırarak böylece sıra Bünyamin'in yüküne gelene kadar araştırmayı sürdürdü. Onun yüküne sıra gelince Hazret-i Yûsuf; “Bu çocuğun böyle bir iş yapacağını sanmıyorum” diyerek güya araştırmaktan vazgeçmeye kalkıştı. Ancak kardeşleri, “Allah adına yemin olsun ki, sen onun yükünü de aramadıkça biz onu bırakacak değiliz. Çünkü sen bize göre ona daha çok yakın ve candan davrandım” diye itirazda bulundular.

“Sonra da onu kardeşinin yükünden çıkarttı.” Âyette (.....) kelimesine râci olan zamîr hep müzekker olarak getirildi, sonra (.....) kavlinde görüldüğü gibi müennes olarak zikretti. Bunun müennes yani dişî olma nedeni, “es-Sikaye” kelimesinin müennes oluşudur.

Ya da (.....) kelimesi hem müzekker ve hem müennes olması sebebiyledir. “İşte biz Yûsuf'a böyle bir tedbir öğrettik,” Burada, (.....) kavlinin başında yer alan “Kefharfî mahallen mensûbtur.

Yani; “İşte bu gayet önemli sayıları tedbir gibi bir tedbiri Hazret-i Yûsuf'a öğrettik” demektir.

“Yoksa kralın kanununa göre kardeşini tutamayacaktı.” Burası, “Keyd-Tedbir” kavlinin tefsiridir ve onu açıklayan durumdadır. Çünkü kralın kanunlarına göre yani onun hayat anlayışına göre, hırsızın cezâsı aldığı gün aynını ondan geri almaktan ibâret bulunmaktaydı. Yoksa onu alıp köleleştirmek diye bir hüküm kralın yasalarında yer almıyordu.

“Ancak Allah'ın dilemesi hariç.”

Yani Allah dilemedikçe, Allah'ın irâdesi bulunmadıkça onu yakalayacak, tutacak değildi, bunların hepsi Allah'ın dilemesiyle olmuştu.

“Biz kimi dilersek onu derecelerle yükseltiriz.”

Yani nasıl ki Yûsuf'u derecelerle yükseltmiş isek, aynen bunun gibi dilediklerimizi de ilim açısından derecelerle yükseltiriz. Kûfe kırat okuluna göre (.....) kelimesi tenvinli olarak okunmuştur.

“Zira her ilim sâhibinin üstünde daha iyi bilen birisi vardır.”

Yani her bir bilenin üstünde ondan ilim bakımından daha üstün bir derecede olanı vardır. Veya tüm bilenlerin üzerinde bilgi açısından kendisinden daha üstün bir bilen vardır ki, işte tüm bilenler o en çok bilene göre çok daha alt derecededirler. İşte o en çok bilen de Azîz ve Celil olan yüce Allah'tır.

77

Kardeşleri dediler ki: “Eğer o çaldıysa, daha önce onun bir kardeşi de çalmıştı.” Yûsuf bunu içinde sakladı, onlara açmadı. Kendi kendine dedi ki: Siz daha kötü durumdasınız! Allah, sizin anlattığınızı çok iyi bilir.

“Kardeşleri dediler ki: Eğer o çaldıysa, daha önce onun bir kardeşi de çalmıştı.” Böyle söylemekle Hazret-i Yûsuf'un hırsızlık yaptığını demek istiyorlardı.

Denilmiştir ki: “Yûsuf bir havraya girdi. Oradan, onların taptıkları altından yapılmış küçük bir heykeli aldı. Tapmamaları için de onu gömdü.” Yine söylendiğine göre evde bir tavuk varmış, onu alıp bir dilenciye vermiş. Bir diğer söylentiye göre Hazret-i İbrâhîm'e âit bir kemer vardı, bu kemer, veraset yoluyla onun en büyük çocuğuna geçirdi. İşte böylece kemer miras olarak Hazret-i İshak'a geçer. Hazret-i İshak'tan da en büyük kızma

geçer. İşte bu kadın Hazret-i Yûsuf'u büyütüp yetiştirdi. Halası olması itibariyle annesinin vefatı üzerine yanma alıp onu büyütmüştü. Kadın Hazret-i Yûsuf'a hiç dayanamazdı, onu aşırı derecede severdi. Hazret-i Yûsuf büyüyünce babası Hazret-i Ya'kub, onu halasından aymak almak istedi. Kadın hemen o kemere sandı, onu alıp elbiselerinin altında o kemerle onu bağladı. Sonra da: “Ben, İshak babamdan bana geçen kemeri kaybettim, bakın hele onu kim almış?” diye söyledi. Baktılar ki, o kemerle Yûsuf üzeri sıkı sıkıya bağlanmış. Yûsuf'un halası dedi ki, o kemer benim için bir kalkandır, onun sayesinde ben dilediğimi yapabilirim. İşte bu durum karşısında Hazret-i Ya'kûb oğlu Yûsuf'u halası vefat edene kadar onun yanında bıraktı.

Rivâyete göre, Hazret-i Yûsuf'un adamları, Bünyamin'in yükünden maşrapayı bulup çıkardıklarında, kardeşleri utançlarından başlarını önlerine eğdiler. Hepsisi de ona dönerek kendisine: “Sen bizi rezil ettin, yüzümüzü kara çıkarttın, ey Rahil oğlu! Nedir sizin yüzünüzden çektiğimiz bela ve sıkıntılar! Sen bu maşrapayı ne zaman aldın?” diye sordular. Bunun üzerine Bünyamin de onlara: “Rahil oğulları! Hep sizin yüzünüzden böyle sıkıntı ve belalarla karşı karşıya bırakılanlar değil mi? Siz benim kardeşimi de götürüp ortadan kaldırdınız. Sizin yüklerinize daha önce sermayenizi tekrar koyanlar kimler is, onlar benim yüküme bu maşrapayı yerleştirmiş olabilirler” dedi.

(.....) Yûsuf bunu içinde sakladı,”

Yani kardeşlerinin; “Onun kardeşi de hırsızlık etmişti” sözlerini duymazlıktan gelip gizli tuttu.

“Onlara açmadı. Kendi kendine dedi ki: Siz daha kötü durumdasınız!” Burada geçen, (.....) kelimesi temyizdir.

Yani hırsızlık yapmada siz ondan çok daha fena ve kötü bir konumdasınız. Çünkü siz kardeşiniz Yûsuf'u babasından alıp çaldınız.

(.....) Allah, sizin anlattığınızı çok iyi bilir.”

Sizin söylediklerinizi veya yalan söylediğinizi....

78

Dediler ki: Ey Azîz! Gerçekten onun çok yaşlı bir babası var. Onun yerine bizim birimizi alıkoy. Zira biz seni, iyilik edenlerden görüyoruz.

“Dediler ki: Ey Azîz! Gerçekten onun çok yaşlı bir babası var.”

Yani yaşı iyice ilerlemiş, piri fani bir babası var veya herkes tarafından saygı gören saygın bir kişiliğe sahip bir babası var.

“Onun yerine bizim birimizi aıkoy.” Rehin olmak üzere herhangi birimizi al veya köleleştir. Çünkü babası kayıp oğlu yerine ancak onunla teselli buluyor.

“Zira biz seni iyilik edenlerden görüyoruz.” O hâlde bize karşı olan bu iyiliğini daha da pekiştir. Ya da senin ahlâkın ve adetin hep iyilikte bulunmaktır, o hâlde bunu da adetin üzere devam ettir ve bu adetini değiştirme!

79

Yûsuf dedi ki: “Eşyamızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını yakalanaktan Allah'a sığınırız, o takdirde biz gerçekten zalimler oluruz!”

“Yûsuf dedi ki: Eşyamızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını yakalanaktan Allah'a sığınırız,” Bir başkasını almaktan bütünüyle Allah'a sığınırız, böyle bir yanılsa giremeyiz. Burada mastar, mefulü bihe izafe olunmuştur ve (.....) edatı hazf olunmuştur.

“O takdirde biz gerçekten zâlimler oluruz!”

Burada, (.....) onların cevabı ve cezâsıdır. Çünkü mana şöyledir: “Eğer onun yerine başkasını alacak olursak, biz bu davranışımızla zulmetmiş oluruz. Kaldı ki bu uygulama da sizin kendinizin verdiğiniz fetva uyanınca

yerine getirilmektedir. O fetvaya göre, kimin yükünde çalıntı şet ele geçmişse, o alıkonur ve köle edinilir. Eğer ondan başkasını alacak olursak bu durum sizin inancınıza göre de bir zulüm olur. Durumun böyle olduğunu bildiğiniz hâlde, zulüm olan bir şeyi neye dayanarak benden istemektesiniz?”

80

Ondan ümitlerini kesince, meseleyi gizli görüşmek üzere ayrılıp bir kenara çekildiler. Büyükleri dedi ki: “Babanızın sizden Allah adma söz aldığım, daha önce de Yûsuf hakkında işlediğiniz kusuru bümiyor musunuz? Babam bana izin verinceye veya benim için Allah hükmedinceye kadar bu yerden asla ayrılmayacağım. O hüküm edenlerin en hayırlısıdır.

“Ondan ümitlerini kesince,” Burada, (.....) kavlinde “Sin” ve “T” harflerinin eklenmesi ya da ziyade edilişi mübalağa içindir. Nitekim bu, “İsta'same” kelimesinde de böyledir. “Meseleyi gizli görüşmek üzere ayırıp bir kenara çekildiler.” İnsanların arasından ayrılp kendi başlarına veya tek başlarına sessiz olarak bir arada kalıp görüştüler. Burada, (.....) yani sessizce, gizlice görüşmek, fısıldaşmak veya gurup hâlinde bir araya toplanmak demektir. Ve bu (.....) kelimesi kendi aralarında birbirleriyle gizli olarak konu hakkında bir karara varmak için görüşmek, birbirlerini dinlemek, demektir. Yahut da sırf bu konuda baş başa kalmak için bir tarafa çekilip toplandılar ki bu konuda daha derinlemesine ve daha ciddi bir anlamda bir sonucu elde edebilsinler. Sanki bizzat kendileri tek başlarına yapayalnız bir şekilde idiler.

Esasen bu gerçekte şu anlama gelmektedir: “Neciyy” kelimesi sessizlik, gizlilik anlamında olmakla beraber, “Münaciyy” yani gizlice konuşan, sessice fısıldaşarak konuşan, demektir. Tıpkı, “Semiyy” kelimesinin,

“Müsamir” manasına yani geceleri eğlendiren, sohbet eden anlamına gelmesi gibi. Bu da mastar manasında “el-Tenaci” demektir. Yûsuf'un kardeşlerinin bir kenara çekilip kendi aralarında gizlice konuşmalarının konu ve sebebi, Bünyamin ile alâkalı olarak babalarına ne şekilde gidecekleri ve ona söyleyecekleri hakkında idi.

“Büyükleri dedi ki:” Bu ise Rubil idi ve yaşça kardeşlerin en büyüğü idi veya akıl ve olgunlukta büyükleri idi ki bu da Yehuza idi. Yahut da onların lideri konumunda olan idi ki bu da Şem'un idi.

“Babanızın sizden Allah adına söz aldığını, daha önce de Yûsuf hakkında işlediğiniz kusuru bilmiyor musunuz?” Burada geçen, (.....) harfi sıladır.

Yani: “Siz bundan önce de Yûsuf hakkında ona karşı kusurlu davranmış ve babamza verdiğiniz sözü tutmamıştınız.” Yahut da bu “C” harfi mastariyedir. Mastar da mübteda olarak mahallen merfûdur. Haberi ise zarftır ve bu da, (.....) kavlidir. Mana şöyledir: “Bundan önce de Yûsuf hakkında aşırı olarak davranmıştınız.”

“Babam bana izin verinceye veya benim için Allah hükmedinceye kadar bu yerden asla ayrılmayacağım.” Mısır topraklarından asla ayrılp gitmeyeceğim.

“O hükmedenlerin en hayırhsıdır.” Çünkü Allah adaletten başka bir şeyle hükmetmez. O bir şeye hükmedince sadece adaletle hükmeder.

81

Babanıza dönün ve deyin ki: “Ey babamız! Şüphesiz oğlun hırsızlık etti. Biz, bildiğimizden başkasına şahitlik etmedik. Biz gaybm bekCinleri değiliz.”

“Babanıza dönün ve deyin ki: “Ey babamız! Şüphesiz oğlun hırsızlık etti.”

Burada, (.....) kelimesi, (.....) olarak da okunmuştur. Bunun anlamı: “Oğlun hırsızlıkla suçlandı, ona hırsızlık isnadı yapıldı” demektir.

“Biz, bildiğimizden başkasına şahitlik etmedik.”

Yani biz Bünyamin hırsızdır, diye aleyhinde tanıklık etmiş değiliz, ancak bizim bildiğimiz onun hırsızlık yapığdır. Çünkü aranan kap onun yükünden çıkarıldığı için biz de kesin bu kanıya vardık.

“Biz gaybın bekcinleri değiliz.”

Yani biz sana kesin güvenilir söz verdiğimiz sırada onun hırsızlık'suçurirf işleyeceğini biliyor değildik.

82

“İstersen içinde bulunduğumuz şehir halkına ve aralarında geldiğimiz kafiye de sor. Biz gerçekten doğru söylüyoruz.”

“İstersen içinde bulunduğumuz şehir”

Yani Mısır halkına adamlar gönde ve işin aslını, astannı onlardan sor ve öğren.

“Ve aralarında geldiğimiz kafiye de sor.” Beraber geldiğimiz kervandaki insanlara da sor. Bunlar Kenan toplumundan Hazret-i Ya'kûb'un komşuları idiler.

“Biz gerçekten doğru söylüyoruz.”

Çocukları babalarına döndüler ve kardeşinin dediklerini babalarına anlattılar. İşte bunun üzerine de:

83

Babaları dedi ki: “Hayır, nefisleriniz sizi böyle bir işe sürükledi. Bana düşen artık, güzel bir sabırdır. Umulur ki, Allah onların hepsini bana getirir. Çünkü O çok iyi bilendir, hikmet sâhibidir.”

“Babaları dedi ki: “Hayır, nefisleriniz sizi böyle bir işe sürükledi.” İstedığınız bu idi, bunu istiyordunuz. Aksi takdirde sizin ona verdiğiniz fetvanız olmasaydı o adam nereden bilebilirdi ki; bir hırsız bir şey çalınca buna karşılık köle olarak alıkonulur.

“Bana düşen artık, güzel bir sabırdır. Umulur ki, Allah onların hepsini bana getirir.”

Yani Yûsuf'u, kardeşini ve oradan ayrılmayan büyüklerini..

“Çünkü O çok iyi büendir, hikmet sâhibidir.” Onun beni bunlarla imtihan etmesi, mutlaka bir hikmet gereğidir.

84

Babaları onlardan yüz çevirdi, “Ve Ah Yûsufum ah!” diye sızlandı ve kederini içine gömmesi yüzünden gözlerine boz geldi.

“Babaları onlardan yüz çevirdi,” Getirdikleri haberden memnun kalmayan babaları onlardan yüzçevirdi.

“Ve Ah Yûsufum ah!, diye sızlandı” Hazret-i Yâkub esefi, üzüntüyü kendi nefesine izafe etti. Ki bu, en şiddetli hüzn ve hasret, aynlık demektir. Elif harfi ise izafet “Y” sinden bedeldir. Esef kelimesiyle Yûsuf kelimesi arasındaki tecanüs ise bir zorlama sonucu, bir imal anlamında değildir. Bunun benzeri, (Tevbe,38)

(.....) (En'am,26)

(.....) (Kehf, 104)

(.....) ve (Neml, 22) (.....) ayetlerinde de görülmektedir.

Hazret-i Ya'kûb'un Hazret-i Yûsuf'a üzülp kardeşi Bünyamin ile büyükleri olanına üzülmeme nedeni, Hazret-i Ya'kûb'un üzüntüsünün diğerleri için değil de Yûsuf'un üzüntüsünün devamlılığı sebebiyledir. Çünkü diğer iki kardeş hayatta ve nerede oldukları bellidir. Halbuki Yûsuf için henüz bu durum bilinmemektedir. Üzüntü bu yüzden devam etmektedir. Burada şöyle bir delil de bulunmaktadır. Bu musibet oldukça eskiye dayandığı hâlde hala Hazret-i Yâkub üzerinde canlılığını ve tazeliğini hissettirmektedir. İşte bu gerçeği de burada görebiliyoruz.

“Ve kederini içine gömmesi yüzünden gözlerine boz geldi.” Çünkü aşırı şekilde gözyaşı döküyordu. Bu yüzden de gözyaşları gözlerinin siyahlığını yoketti, sildi ve kirli beyaza dönüştürdü. Bir diğer ifadeye göre de gözü kör oldu, göremez oldu. Bir diğer tefsir ise, Hazret-i Ya'kûb neredeyse göremeyecek kadar az görüyordu, demektir. Bütün bunlar haliyle üzüntü sebebiyle oluyordu. Çünkü hüznün ya da üzüntü ağlama nedenidir. Bu ağlama da sonuçta gözün ağarmasına, göze beyaz perde inmesine sebeptir. Bu âdeti hüznünden meydana gelmiş gibidir. Anlatıldığına göre Hazret-i Ya'kûb'un gözyaşları oğlu Yûsuf'tan ayrı düştüğü andan itibaren ağlamaktan kurumuş, tam ona kavuşana kadar devam etmiştir ki bu da seksen yıl sürmüştür. Yeryüzünde Allah katında Hazret-i Ya'kûb'tan daha asil bir kimse yoktur.

Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) için de sıkıntı ve ıstırapın bu dereceye varmış olması da câizdir. Çünkü insan üzüntü anında kimi zaman nefesine hakim olamaz. İşte bundan dolayı Allah'a hamdetmiş ve sabır göstermiştir. Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) efendimiz de oğlu İbrâhîm'e ağlamış ve şöyle buyurmuştur:

“Gönül ıstırap duyar, göz de gözyaşı akıtır. Biz Rabbimiz Allah'ı kızdıracak, gazâba sevk edecek bir şey yapmayız. Ey İbrâhîm! Biz senin yüzünden gerçekten çok üzüntülüyüz!” Buhârî;1303 ve Müslim;2315

Ancak bu konuda yanlış olan ve istenmeyen şey, bağınp çağırmak, ağıt yakmak, göksüne yüzüne vurmak ve üst-baş yırtmak gibi hareketlerdir.

(.....)

Yani çocukları sebebiyle Hazret-i Ya'kûb öfke doludur ama yine de onlar üzülmessin diye bunu içine atmaktadır. Burada geçen, (.....) kelimesi, “Faiyl” kalıbında mefûl yani “Mekzum” anlamındadır. Çünkü bunun delili, (Kalem, 48) (.....) ayetidir. Bu kelime, su kabının ya da testisinin ağzını dolunca kapatıp bağlamak, taşmasını önlemekten ibâret bir ifadedir.

85

Oğulları dediler ki: “Allah'a andolsun ki sen hâla Yûsuf'u anıyorsun. Sonunda ya hasta olacaksın ya da büsbütün helâk olacaksın!”

“Oğulları dediler ki: “Allah'a andolsun ki sen hâla Yûsuf'u anıyorsun.” Buradaki, (.....) kelimesi, (.....) demektir. Burada nefiy yani olumsuzluk harfî olan, (.....) harfî hazfedilmiştir.

Yani mana şöyledir: “hala ve hep...” demektir. Burada nefiy harfinin hazfî bir olumluluğa meydan vermemektedir, müspet bir mananın çıkmasına gelmemektedir. Eğer bu müspet manada olsaydı bu takdirde tekit lamı ile te'kit nunundan bir payı olması gerekirdi.

“Sonunda ya hasta olacaksın” Neredeyse hastalanıp hayatına son vereceksin, öleceksin, “Ya da büsbütün helâk olacaksın!”

86

Yâkub dedi ki: “Ben sadece gam ve kederimi Allah'a arz ediyorum. Ve ben sizin bilemeyeceğiniz şeyleri Allah tarafından vahiy ile biliyorum.”

“Yâkub dedi ki: “Ben sadece gam ve kederimi Allah'a arz ediyorum.” “el-Bessu” kelime dayanılması oldukça zor tasa ve keder anlamındadır. Öyle ki bu şekilde bir tasa ve kederle karşı karşıya bulunan bir kimse kendisinde ona dayanabilme gücü, sabır imkâm bulamaz ve bunu halka, etrafa yayıp durur. Ancak Hazret-i Yâkub burada şöyle diyor: “Ben bu ıstırapım ve kederim sebebiyle sizden hiç birinize ve sizden başkalanna olsun asla şikayette bulunmam, derdimi açmam. Ancak ben Rabbime derdimi açar, “Ve ben sizin bilemeyeceğiniz şeyleri Allah tarafından vahiy ile biliyorum.” Ben, Allah'ın rahmeti sayesinde biliyorum ki O bana hiç hesaplayamadığım bir yerden ferahlık getirecektir. Rivâyete göre Hazret-i Yâkub rüyasında ölüm meleğini, Azrail'i görmüş ve ona: “Sen Yûsuf'un canını aldın mı?” diye sormuş. Azrail (aleyhisselâm) de: “Allah adına yemin olsun ki hayır, o yaşıyor, onu ara!” diye karşılık vermiş ve ona şu duayı öğretmiştir: “Ey iyiliği hep sürekli olan ve hiçbir zaman da kesilmeyen Rabbim! Senden başkası onu hesap edemez. Rabbim! Benden bu sıkıntıyı gider ve beni aydınlığa kavuştur.”

“Ey oğullarını! Gidin de Yûsuf'u ve kardeşini iyice araştırın, Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez.”

“Ey oğullarını! Gidin de Yûsuf'u ve kardeşini iyice araştırın,” o ikisi hakkında bilgi toplayın, o ikisi ile ilgili haber araştırın. Bu, “Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin.”

Allah'ın rahmetinden ve göstereceği çıkış yolundan umudunuzu kesmeyin.

“Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez.” Çünkü îman etmiş bir kimse, Allah'ın rahmet ve nimetleri içinde dönüp dolaştığı, onun içinde olduğu gerçeğini bilir. Halbuki kafir denilen inkârcı kimseler ise, Allah'ın rahmetini tanımadığı gibi, Onun verdiği nimetler içinde dönüp dolaştığını, varlığını o nimetler içerisinde sürdürdüğünü de bilmez ve Allah'ın rahmetinden umudunu keser.

Artık bunun üzerine Hazret-i Ya'kûb'un oğulları Mısır'a yeniden dönmek üzere yola çıkarlar.

Kardeşleri Yûsuf'un yanma girdiklerinde dediler ki: “Ey Azîz! Bizi ve ailemizi kıtlık bastı ve biz değersiz bir sermaye ile geldik. Hakkımızı tam ölçerek ver. Ayrıca bize bağışta da bulun. Şüphesiz Allah sadaka verenleri mükâfatlandırır.”

“Kardeşleri Yûsuf'un yanma girdiklerinde dediler ki: “Ey Azîz! Bizi ve ailemizi kıtlık bastı” Sıkıntı, zayıflık, düşkünlük, kıtlık ve açlık içindeyiz.

“Ve biz değersiz bir sermaye ile geldik.”

Basit, önemsenmeyecek, hemen her ticaret Erbâbının dönüp bakmayacağı, küçümseyeceği basitlikte olan bir sermaye ile yanma geldik. Herhangi bir şeyi önemseyip atan kimse onun için; “Ezceytuhu” der ki onu attım, önemsemedim, demektir. Denildiğine göre ellerindeki varlıkları geçmez akçe, bir değeri olmayan paralardan ibâretti, düşük ayarlıydı. Dolayısıyla bunu alan oldukça değerini düşürerek alırdı. Bir başka söylen tiye göre de ellerindeki, sermayeleri yün ve yağdan ibâret bulunuyordu.

“Hakkımızı tam ölçerek ver.”

Yani hakkımız olan şey ne ise bize onu ver. “Ayrıca bize bağışta da bulun.” Eğer mümkün ise biraz da bize müsamaha ile davran, yardımcı ol. Sermayemizin basit ve önemsizliğine göz yum. Ya da bize hakkımızdan fazla olarak ver veya bize kardeşimizi bağışla!

“Şüphesiz Allah sadaka verenleri mükâfatlandırır.”

Kardeşleri, “Bizi ve ailemizi kıtlık bastı” diye konuşup ona yalvar maya, ondan kendilerine fazladan sadaka olarak vermesini istemeye başladıklarında Hazret-i Yûsuf'un gözleri dolmaya ve yaşlar boşanmaya başlar. Artık kendisinin kardeşleri Yûsuf olduğunu gizlemeye ve saklamaya güç yetiremedi de kardeşlerine:

Yûsuf dedi ki: “Siz, câhilliğiniz yüzünden Yûsuf ve kardeşine yaptıklarınızı biliyor musunuz?”

“Yûsuf dediki: “Siz, câhilliğiniz yüzünden Yûsuf ve kardeşine yaptıklarınızı biliyor musunuz?”

Yani Yûsuf ile kardeşine karşı girdiğiniz çirkin davranışın farkına vardınız mı? Halbuki siz yaptığınızın çirkin bir hareket olduğunu bilmiyorsunuz. Ya da; “Siz gerçekten çok basit, beyinsiz ve hafif kimseler değil misiniz?

Onların kardeşlerine yaptıkları şey; onu anne ve babaları bir olan kardeşinden ayırmakla tasaya, üzüntüye maruz bırakmaları, ona türlü eza ile işkencede bulunmaları idi.

Kardeşleri: “Yoksa sen, gerçekten Yûsuf musun?” dediler. O da dedi ki: “Evet ben Yûsufum, bu da kardeşim. Birbirimize kavuşmayı Allah bize lütfetti. Çünkü kim Allah'tan korkar ve sabrederse, şüphesiz Allah güzel davrananların mükâfatım zayi etmez.”

“Kardeşleri: “Yoksa sen, gerçekten Yûsuf musun?” dediler.” Burada (.....) kavlini kırâat imâmlarından Kûfe kırâat okulu mensupları ve İbn Âmir iki hemze ile okumuşlardır.

(.....) kavimdeki lam harfî ibtida lamıdır. (.....) ise mübtedadır.

(.....) bunun haberidir. Cümle de bütünüyle, (.....) edatının haberidir.

“O da dedi ki: “Evet ben Yûsufum, bu da kardeşim.” Burada görüldüğü gibi Hazret-i Yûsuf kardeşinden de söz etmektedir. Bunun nedeni, kardeşlerinin kendisinden bizzat onu sormuş olmaları idi. Çünkü kendisinin Yûsuf olduğunu henüz tanımıyorlardı. Dolayısıyla kardeşinden bahsetmesi, onların sorduklarına da bir cevap oluşturuyordu.

“Birbirimize kavuşmayı Allah bize lütfetti.”

Yani aynılıktan sonra ülfet ve şefkatle bizi birbirimize kavuşturdu. Allah'ın nimetlerini sağlık, esenlik ve asaletle öncelikli olarak anlattı, söze onları kötölemeye başlamadı.

“Çünkü kim Allah'tan korkar ve sabrederse,”

“Şüphesiz Allah güzel davrananların mükâfatım zayi etmez.”

Yani onların ecirlerini.

Burada, (.....) diye zamîrle bitmesi gerekenin yerine yani zaminn yerine, (.....) kavlini koymuştur. Çünkü bu ifade hem takva sahiplerini ve hem de sabredenleri mana olarak kapsamaktadır.

Şöyle bir söz vardır: “Mevlâ'sından korkan, onun belasına, imtihanına katlanır, sabreder. O onun ecrini bu dünyasında da zayi etmez, öte dünyasında da zayi etmez.”

Kardeşleri dediler ki: “Allah'a andolsun, hakikaten Allah seni bize üstün kılmıştır. Gerçekten biz hataya düşmüşüz.”

“Kardeşleri dediler ki: “Allah'a andolsun, hakikaten Allah seni bize üstün kılmıştır.” Seni ilim bakımından olsun, fazilet yönünden olsun, hilim takva ve güzel sabır açısından olsun bizim hepimizden üstün kılmıştır.

“Gerçekten biz hataya düşmüşüz.” Şüphesiz bizim halimiz ve durumumuz kötüdür. Çünkü biz bilerek ve tasarlayarak Allah'tan korkmaksızın kötülük işlemeye kalkıştık, sabretmesini bilmedik. Şüphesiz Allah seni mülk ve varlıkla Azîz ve üstün kıldı, bizi de senin önünde boynu bükük, miskinlik içinde zelil kıldı.

Yûsuf dedi ki: “Bugün sizi kınamak yok, Allah sizi affetsin! O, merhametlilerin en merhametlisidir.”

Yûsuf dedi ki: “Yûsuf dedi ki: “Bugün sizi kınamak yok,” Artık bugün sizi suçlamak, kötöleme diye bir şey yoktur.

(.....) kavli ya (.....) kelimesine veya (.....) kelimesine mütealliktir. Mana şöyle olmaktadır: “Ben bugün sizi kınayacak, suçlayacak değilim.” Çünkü bu tanışma günü aslında tam da kınanacak ve kusurları yüzlerine vurulacak olan gündür ve yeri de gelmiştir ama Yûsuf böyle bir davranıştan uzak durmaktadır. Dolayısıyla böyle bir günde eğer suçlama ve kınama yoksa, olmayacaksa başka günlerde zaten olmayacak demektir. Daha sonra sözlerini şöyle sürdürüyor:

“Allah sizi affetsin!” Hazret-i Yûsuf kardeşlerinin kendisine karşı büyük yanlışlar yapmış olmalarına rağmen yine de onlar için Allah'tan mağfiret-dilemektedir. Meselâ; “Allah seni affetsin, Allah seni affeder” gibi dili geçmiş zaman ve geniş zaman kipiyle söylenebilir.

Ya da: “Bugün Allah sizi bağışlar” demekle, Allah'ın pek yakın bir zamanda kendilerini bağışlayacağına dair bir müjdedir.

Rivâyete göre Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Mekke'nin fethi gününde Kâ'be kapısının yanında durup yaslarıarak Kureyşlilere şöyle seslenmişti: “Bugün size ne yapmamı beklersiniz?” diye sorması üzerine, onlar da: “İyilik yapmanı zannederiz. Çünkü sen soylu bir kardeş ve asil bir kardeşin oğlusun. Gerçek takdir senindir. Çünkü güç sendedir. Bunun üzerine Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: “Ben kardeşim Yûsuf'un dediğini diyeceğim; “Artık bugün sizi kınamak, size hakaret etmek yoktur.” Hafız diyor ki: Nesai ve Beyhaki bu manada olmak üzere bundan daha kapsamlı ve tam olarak tahrir etmişlerdir. Salebi de bu lafizia ve bundan daha kapsamlı olarak tahrir etmiştir. Bk. Haşiyetu'l-Keşşaf;2/503

Rivâyete göre Ebû Süfyan Müslüman olmak üzere geldiğinde Hazret-i

Abbâs ona: “Resûlullahne gittiğin zaman ona, (.....) âyetini oku, diye tavsiyede bulunmuştur. O da aynen denileni yapmıştı, işte bunun üzerine Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) de ona: “Allah seni ve bunu sana öğretene affetsin” diye buyurmuştur. Hafız diyor ki: 'Ben buna rastlayamadım. Bk. Haşiyetu'l-Keşşaf;2/503

Rivâyet olunduğuna göre, kardeşleri kendisim tanıyınca ona şu haberi gönderdiler. Sen bizi gündüz gece hep bizi davet edip duruyorsun. Biz ise, sana yaptıklarınız yüzünden utanç içindeyiz. Hazret-i Yûsuf da onlara şu karşılığı verdi: “Mısır halkı, ben her ne kadar aralarında üstün bir varlık sâhibi isem de, onlar bana hep bir tek gözlükle bakıyorlar ve şöyle diyorlar; Sübhanallah!

Yani yirmi dirhem parayla satın alınmış bir köle böyle bir makama gelebilmiş, diye bana hep köle gözüyle bakıyorlardı. Şimdi ise ben sizin sayenizde şerefime ve değerime, asaletime kavuştum. Artık bu halk, benim Hazret-i İbrâhîm'in soyundan gelen, onun torunlarından biri olduğumu, köle olmadığımı öğrenmiş oldular.”

“O, merhametlilerin en merhametlisidir.”

Ben bu fakir ve zavallı halimle size acıyıp, bağışlarken, hiçbir şeye muhtaç olmayan gani ve çok mağfiret eden Allah hiç bağışlamayacak mı sanırsınız?

Hazret-i Yûsuf bu tanışma olayından sonra babasının durumunu sordu. Onlar da; babalarının aşırı ağlaması yüzünden gözlerini kaybettiğini, göre mez duruma geldiğini söylediler. İşte bunun üzerine Hazret-i Yûsuf onlara dedi ki:

93

“Şu benim gömleğimi götürün de onu babamın yüzüne koyun, gözleri görececek duruma gelir. Ve bütün ailenizi bana getirin.”

“Şu benim gömleğimi götürün de” Denildiğine göre; bu gömlek atalarından miras yoluyla Hazret-i Yûsuf'a kadar gelen ve onun korunma amacıyla üzerinde bulundurduğu gömlekti. Bu cennetten getirilmişti. Cebrâîl (aleyhisselâm) işte bu gömleği babasına göndermesini ona emretti. Bu gömlekte cennet kokusu vardı, herhangi bir musibet, bir hastalık gibi bir şeyle bir kimse karşı karşıya bulunmasın ki, bu gömleği giyince hemen o rahatsızlıkları ortadan kalkar, afiyet bulur.

“Onu babamın yüzüne koyun, gözleri görececek duruma gelir.” Artık görür olur.” Meselâ: “Bina muhkem yani sağlam olarak geldi, dersin ki bunun anlamı; “Bina sağlam oldu” demektir. Ya da; “Bana gözleri gören biri olarak gelir” anlamındadır. Yehuza dedi ki: “Ben nasıl ki ona cefâ veren gömleği götürmüş isem, şimdi de şifalı gömleği ona ben götürmek istiyorum.” Söylenildiğine göre Yehuza yalınayak, başı açık bir hâlde olmak üzere

gömleği Mısır'dan alıp Kenan beldesine babasına götürüp ulaştırdı. Mısır ile Kenan beldesi arasındaki mesafe ise seksen fersahlık bir mesafe idi.

“Ve bütün ailenizi bana getirin.” Ki, benim mülküm ve varlığım eserleri sayesinde nimete boğulsunlar. Çünkü daha önceden de benim öldüğüm haberiyle hep üzüntüye boğulmuşlardı.

94

Kafle Mısır'dan ayrılınca, babaları yanındakilere şöyle dedi: “Eğer bana bunamış demezseniz inanın ben Yûsuf'un kokusunu alıyorum!”

“Kafle Mısır'dan ayrılınca,”

Yani Mısır'ın yerleşik yerlerini bırakıp bağ ve bahçelerini geçip gidince.. Ülkeden ayrıldı denilince bunun manası, ülkenin yerleşik yerlerini, binalarını, bağ, bahçe ve duvarlarını geçip sınırın terk edince, demektir.

“Babaları yanındakilere şöyle dedi:” Hazret-i Yâkub torunlarına ve çevresinde bulunan kavmindeki insanlara dedi ki:

“Eğer bana bunamış demezseniz inanın ben Yûsuf'un kokusunu ahtefsir!” Yüce Hazret-i Ya'kûb'a kervan Mısır'dan henüz ayrılmışken sekiz günlük bir yol mesafesinden gömleğin kokusunu ona hissettirdi, aldırıldı.

“Tefnid” : Fenede nispet etmek anlamında olup bu da yaşlılık sebebiyle bunamak, aklı bakımından gel-git olmak demektir ki bu, aşırı yaşlılıktan ötürü meydana gelen bir rahatsızlıktır.

Bu bakımdan (.....) denir ki; Bunamış adam demektir. Eğer benim bunadığımı ileri sürmemiş olsanız, mutlaka beni doğrularsınız.

95

Onlar da dediler ki: “Vallahi sen hâla eski şaşkınlığındasın.”

“Onlar da dediler ki: “Vallahi sen hâla eski şaşkınlığındasın.” Yûsuf'a karşı duyduğun aşırı sevgi yüzünden sen hala o eski şaşkınlığında direnip duruyorsun. Ya da sen hala o eski hatanda, sırf Yûsuf'a olan aşırı sevgin sebebiyle ısrar ediyorsun. Çünkü onlar Hazret-i Yûsuf'un kesin olarak ölmüş olduğuna kani idiler.

96

Müjdecî gelince, gömleği onun yüzüne koyar koymaz Ya'kûb görür oldu. Ve onlara:” Ben size, Allah tarafından vahiy ile sizin bilemeyeceğiniz şeyleri bilirim, demedim mi!?” diye söyledi.

“Müjdecî gelince, gömleği onun yüzüne koyar koymaz Ya'kûb görür oldu.” Yehuza gömleği babası Ya'kûb'un gözüne kor koymaz veya Ya'kûb'a atar atmaz ya da giydirir giydirmez hemen gözleri görmeye başladı. (.....) tekrar döndü, yine eski haline geldi, demektir.

Nitekim, (.....) denir. (.....) ise (.....) manasındadır yani buradaki manası; gözleri ona tekrar döndü manasına gelir.

“Ve onlara: Ben size, Allah tarafından vahiy ile sizin bilemeyeceğiniz şeyleri bilirim, demedim mi!?” diye söyledi.” Burada; “Size demedim mi?” kavli ile demek istenen şey: “Ben size Yûsuf'un kokusunu alıyorum” diye söylemedim mi demek istiyor. Ya da; “Allah'ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin” diye demedim mi” demek istiyordur.

(.....) kavli mübteda olan bir cümle, yeni başlanırları bir cümledir. Bunun üzerine kavi maddesi vâki olmamıştır. Ya da kavi maddesi vâki olmuş olabilir. Bundan kasıt da:

“Ya'kûb dedi ki: “Ben sadece gam ve kederimi Allah'a arz ediyorum. Ve ben sizin bilemeyeceğiniz şeyleri Allah tarafından vahiy ile biliyorum.” (Yûsuf, 86)

Rivâyete göre Hazret-i Yâkub gelen müjdecîye yani oğlu Yehuza'ya: “Yûsuf nasıl?” diye sorar. Yehuza da: “O artık Mısır kralıdır” diye cevap verir. Bunun üzerine Hazret-i Ya'kûb: “O mülkü ve krallığı da ne yapacak? Onu hangi din üzere bıraktın da geldin?” diye sorar. Yehuza da: “Onu İslam dini üzere buldum ve o din üzere bırakıp geldim” karşılığını verir. Hazret-i Ya'kûb da bu defa: “İşte nimet şimdi tamamlanmış oldu” dedi.

97

Oğulları dediler ki: “Ey babamız! Allah'tan bizim günahlarınızın affını dile! Çünkü biz gerçekten günahkârlar idik.”

“Oğulları dediler ki: “Ey babamız! Allah'tan bizim günahlarınızın affını dile! Çünkü biz gerçekten günahkârlar idik.”

Yani senin ve oğlun Yûsuf hakkında işlediğimiz suçumuzu bağışlaması için Allah'tan mağfiret dile. Biz yaptıklarınızdan tevbe ettik. Hatalarınızı da itirafta bulunduk.

98

Yâkub dedi ki: “Sizin için Rabbimden af dileyeceğim. Çünkü O çok bağışlayan, pek merhamet edendir.”

“Ya'kûb dedi ki: “Sizin için Rabbimden af dileyeceğim. Çünkü O çok bağışlayan, pek merhamet edendir.” Hazret-i Ya'kûb oğulları için Allah'tan af dilemeyi ya seher vaktine veya Cuma gününe erteledi. Ya da oğullarının tevbslerinde samimi olup olmadıklarını denemek için erteledi. Yahut da Yûsuf'tan onları bağışlayıp bağışlamadığını sorup öğrenmek için ertelemiş oldu.

99

Hep beraber Mısır'a gidip Yûsuf'un yanma girdikleri zaman, ana-babâsını kucakladı ve onlara dedi ki: “Güven içinde Allah'ın irâdesiyle Mısır'a girin!”

“Hep beraber Mısır'a gidip Yûsuf'un yanma girdikleri zaman, ana-babası kucakladı”

Hazret-i Yûsuf anne ve babasını kucaklayıp bağrına bastı. Bir rivâyete göre öz annesi henüz hayatta idi, bir başka rivâyete göre öz annesi vefat etmişti. Babası Hazret-i Ya'kûb oğlu Yûsuf'un teyzesiyle evlenmişti. Nasıl ki amca baba mesabesinde ise teyze de anne mesabesindedir.

Mısır'a girmezden önce Yûsuf'un yanma girdiler ifadesinin manası şöyledir: “Hazret-i Yûsuf onları karşıladığı sırada onları kral için kurulan çadıra önce onları indirdi.” Ya da orada ona âit bir saray bulunuyordu, orada Yûsuf'un yanma girdiler ve Yûsuf onları orada kucaklayıp bağrına bastı.

“Ve dedi ki: “Güven içinde Allah'ın irâdesiyle Mısır'a girin!”

Yani oranın meliklerinden, sahiplerinden olarak oraya girin. Çünkü Mısır'a girebilmeleri için ya komşu olmaları veya kıtlık gelmiş olmaları gerekir ki oraya girebilsinler. Aksi takdirde oraya giremezdi.

Anlatıldığına göre Oğul Yûsuf babası Hazret-i Ya'kûb'u karşılayınca, babası ona şöyle der: “Selâm sana ey üzüntüleri yok eden!” Hazret-i Yûsuf da babasına: “Gözlerini kaybedecek kadar benim için ağladın ha! Sen, kıyamet gününün bizi bir araya getireceğini bilmez misin?” karşılığını verir. Babası da: “Elbette bilirim! Ancak tek endişem odur ki hak din olan dininden uzaklaştınlırsın da, ben orada benimle senin buluşman arasında bir engel oluşturur diyedir.”

Denildiğine göre Hazret-i Ya'kûb ve çocukları Mısır'a girdiler. Sayıları erkekli ve kâdirli olarak 72 kişi idi. Mısır'dan çıkışları ise Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) ve savaşçılarıyla birlikte oldu. Savaşçılarla beraber sayıları 600 bin 570 küsur kişi idi. Bu sayıya çocuklar ve yaşlılar dahil değildir. Çocukların sayısı bir milyon ikiyüz bin kişi idi.

100

Ana ve Babasını tahtının üstüne çıkartıp oturttu ve hepsi ona kavuştukları için secdeye kapandılar. Yûsuf dedi ki: “Ey Babacığım! İşte bu, daha önce gördüğüm rüyanın tefsirudur. Rabbim onu gerçekleştirdi. Şüphesiz

Rabbim bana çok şey lütfetti. Çünkü beni zindandan çıkardı ve şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra sizi çölden getirdi. Şüphesiz ki Rabbim dilediğine lütfedicidir. Şüphesiz O çok iyi bilendir, hikmet sâhibidir.”

“Ana ve babasını tahtının üstüne çıkartıp oturttu” Denildiğine göre Mısır'a girdikleri zaman, Hazret-i Yûsuf geçip tahtına oturdu. Hepsî onun etrafında toplandılar. Hazret-i Yûsuf anne ve babasına gerekli ikramda bulundu ve onları tahta oturttu.

“Ve hepsi ona kavuştukları için secdeye kapandılar.”

Yani onbir kardeşi ve anne ve babası ona kavuşmanın verdiği mutlulukla secdeye kapandılar. Burada Hazret-i Yûsuf'a secde ettiler, manasına gelince bu şu manadadır; o çağlarda eğilmek, yere kapanmak bir tür saygı gösterme ve selâm verme sayılmaktaydı. Meselâ birine karşı ayağa kalkmak, Mûsafaha etmek, el öpmek gibi bir şeydi. Zeccâc'ın ifadesine göre, secde etmek, o günün törelerinde bir devlet büyüğüne karşı bir gelen idi. Bir diğer tefsire göre de, almları yere ve toprağa koymaksızın eğilmekten ve yüzlerini kapamaksızın yere abanmaktan ibâret olan bir saygı ifadesiydi. Bir diğer tefsire göre de, Allah'a şükretmek üzere secde ettiler ve Hazret-i Yûsuf'un önünde de bu manada eğildiler. Burada aynı zamanda bir şeyi önceden bildirme, haber verme, yani peygamberlik manası da vardır.

“Yûsuf dedi ki: “Ey babacığım! İşte bu, daha önce gördüğüm rüyanın tefsirudur. Rabbim onu gerçekleştirdi.”

Yani doğru olarak meydana çıkardı. Rüya ile yapılan tefsiru arasında kırk veya seksen yahut otuzaltı ya da oniki yıl geçmişti.

“Şüphesiz Rabbim bana çok şey lütfetti.” Nitekim, (.....) ve (.....) denildiği gibi yine Arap dilinde, (.....) ve (.....) de denir. Buradaki ifade de böyledir.

“Çünkü beni zindandan çıkardı” “Artık bugün size kınama, sizi suçlama yoktur” sözleri gereğince, Hazret-i Yûsuf burada başa kakmış gibi olmamak için kuyudan söz etmemektedir.

“Ve şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozduktan sonra sizi çölden getirdi.” Çünkü bunlar çölde göçebe bir hayat yaşıyorlardı. Zira hayvanları için su ve mera bulmak maksadıyla hep orada oraya göç edip dururlardı. (.....) burada bozmak, kötülük etmek, yanlış yola sürüklemek, fitne meydana getirmek gibi manalara gelir.

“Şüphesiz ki Rabbim dilediğine lütfedicidir.”

Yani Rabbim ince ve derin tedbir sâhibidir.

“Şüphesiz O çok iyi bilendir, hikmet sâhibidir.” Emel ve arzuları ilerilere dönük olarak ertelemekle veya önce aralarında ihtilaf çıktıktan sonra onları birbirlerini sevmeye hükmetmekle her şeyi bilen ve hikmet sâhibi olandır.

101

“Ey Rabbim! Mülkten bana nasibimi verdin ve bana rüyada görülen olayların tefsirunu da öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Sen dünyada da âhirette de benim sâhibimsin. Beni Müslüman olarak öldür ve beni sâlihler araşıma kat!”

“Ey Rabbim! Mülkten bana nasibimi verdin ve bana rüyada görülen olayların tefsirunu da öğrettin.” Allah'ın gönderdiği kitaplarını tefsirunu veya rüya tabirini bana öğrettin.

Burada geçen, (.....) her iki cümlede de, bazı, bir kısmı anlamında olan, “Teb'îz” içindir. Yarii sen bana dünya varlığından bir kısmını ve rüya tefsirunun da bir kısmını nasib ettin.

“Ey gökleri ve yeri yaratan! Sen dünyada da âhirette de benim sâhibimsin.”

Yani hem dünya ve hem âhirette beni nimetlerle destekleyecek, fani varlığı ebedî varlıkla birleştirmek suretiyle bana güç verecek Sensin.

Burada, (.....) kelimesi nida üzere mensûb kılınmıştır.

“Beni Müslüman olarak öldür” Hazret-i Yûsuf Müslüman olarak yani İslam inancı üzere hayatının son bulmasını istiyor. Nitekim Hazret-i Ya'kûb da çocuklarına şöyle diyordu: “Ancak Müslümanlar olarak ölü.” (Al-i İmran, 201) Dahhak'tan rivâyete göre; “Beni ihlas sâhibi, samimi bir kimse olarak öldür” demektir. Tüsteri ise; “İşimi sana havale edem bir Müslüman olarak öldür” diye tefsir edilmiştir. Ismatu'l-Enbiyâ'-“Peygamberlerin Masumluğu” adlı eserde şu ifadeler yer verilmektedir: Hazret-i Yûsuf (aleyhisselâm) un böyle dua etme sebebi, kendisinden sonraki kavmi onu kendilerine örnek alsınlar diyedir. Çünkü peygamberler dışındaki insanlar sonlarından emin yani güvencede değildirler. “Peygamberlerin görünürde böyle davranmış olmaları, ümmetleri onlara baksın ve kendilerine uysun içindir.

“Ve beni sâlihler arasına kat!”

Yani atalarından sâlih olanlara veya genel manasıyla sâlih olan herkesin arasına kat, demektir.

Rivâyet olunduğuna göre Hazret-i Yûsuf (aleyhisselâm), babası Hazret-i Ya'kûb'un elinden tutarak ona hazinelerini gezdirip gösterir. Onu Altın, gümüş, kumaş, silah depo ve mahzenlerine götürdü, oraları kendisine gösterdi. Daha sonra da babasını kağıt deposuna götürdü. Kırtasiye malzemesini gören Hazret-i Ya'kûb oğlu Yûsuf'a: “Yanında bunca kırtasiye malzemesi varken, seni babana karşı gelmeye götüren sebep nedir? Sekiz merhalelik bir mesafede bana yazmamana mani olan şey neydi?” diye sorması üzerine, Hazret-i Yûsuf da: “Bana Cebrâîl (aleyhisselâm) emir verdi” diye söyledi. Hazret-i Ya'kûb öyleyse sen, ona soramaz mıydın? Diye söyleyince, Hazret-i Yûsuf da; “Bana göre sen ona daha yakınsın, daha çabuk ulaşabilirsin, sen sor” dedi. Bunu üzerine Cebrâîl (aleyhisselâm) şöyle dedi:

“Sen, Onu bir kurdun yemesinden korkarım'demen üzerine bunu bana Allah emretti. Ve.'Sen Benden korkmaz mısın?'diye buyurdu.”

Rivâyete göre Hazret-i Ya'kûb oğlu Yûsuf ile beraber bundan böyle 24 yıl beraber kaldılar. Daha sonra Hazret-i Ya'kup vefat etti. Vefatından önce, Şam'da babası Hazret-i İshak'ın yanına defnedilmesini vasiyet etti. Hazret-i Yûsuf bizzat kendisi babasını alıp oraya götürüp defnetti, sonra Mısır'a tekrar döndü. Hazret-i Yûsuf da babasından sonra 23 yıl daha yaşadı. İş tamamlandı, hizmeti bitince artık canı ebedî mülkü arzular oldu, o da ölümünü istedi.

Söylendiğine göre ne ondan önce ve ne de ondan sonra hiçbir peygamber ölümünü istememiştir. Allah onun canım tertemiz olarak aldı. Ölümü üzerine Mısır halkı arasında tartışma çıktı, hepsi onun kendi çevrelerinde, kendi mahallelerinde ve yakımlarında defnedilmesini istiyorlardı. Neredeyse sırf bunun için aralarında savaş çıkacaktı. Bunun üzerine ona mermerden bir sanduka yapıp, cenazesini oraya koymayı ve onu Nil nehrinde üzerinden suyun akıp geçtiği bir yere defnedilmesinde, bırakılmasında anlaştılar. Böylece nehir suyu onun üzerinden akıp geçerek Mısır'a ulaşsın ki, sonuçta hepsinin bunda eşit olarak hizmetleri geçmiş olsun ve ortak payları olmuş olsun.

Hazret-i Yûsuf'un tabutunu dörtyüz yıl sonra Hazret-i Mûsa, oradan alıp Beyti Makdis'e nakletti.

Hazret-i Yûsuf'un Efrasim ve Mişa adlarında çocukları oldu. Efrasim'den Nun, Nun'dan da Yûşa'dünyaya geldi. Bu Yuşa Hazret-i Mûsa'nın yanında yer alan genç idi. Hazret-i Yûsuf'tan sonra Amâlik soyundan gelen Fir'avunlar Mısır'ı yönettiler. İsrâ'il oğulları Hazret-i Yûsuf'un ve atalarının dini mirasları üzere devam ettiler.

102

İşte bu Yûsuf kıssası gayb haberlerindendir. Onu sana vahy ediyoruz. Onlar hile yaparak işlerine karar verdikleri zaman sen onların yanında değildin ki bunları bilesin.

“İşte bu” Bu işaret ismiyle bundan önce geçen ve Hazret-i

Yûsuf ile alâkalı olan bilgilere ve haberlere işaret etmektedir. Bu hitap Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) efendimizdir ve bu kelime mübtedadır.

“Yûsuf kıssası, ğayb haberlerindendir.” Bu mübtedadır. “Onu sana vahyediyoruz.” Bu da ikinci haberdir.

“Onlar hile yaparak işlerine karar verdikleri zaman sen onların yanmda değildin ki bunları bilesin.” Bunun manası şöyledir: “Şu bilgi var ya, bu ğayba âit bir bilgidir. Sen bundan önce bunu bilmiyordun, ancak bunu sen vahiy sayesinde öğrendin. Çünkü Ya'kub oğulları kardeşlerini kuyuya atmak konusunda aralarında anlaşp ittifak ettiklerinde, sen onların yanında değildin ki bunları bilesin.”

103

Sen ne kadar üstüne düşsen de insanların çoğu îman edecek değillerdir.

“Sen ne kadar üstüne düşsen de insanların çoğu îman edecek değillerdir.” Bununla halkın geneli veya Mekke halkı murad olunmaktadır.

Yani sen, onların îman etmeleri için bütün var olan gücünü ortaya kHalbuki bile onlar yine de îman edecek değillerdir.

104

Halbuki sen bu peygamberlik görevini îfa için onlardan bir ücret istemiyorsun. Kur'ân, âlemler için ancak bir öğüttür.

“Halbuki sen bu peygamberlik görevini îfa için onlardan bir ücret istemiyorsun.”

“Kur'ân, âlemler için ancak bir öğüttür.” Yüce Allah peygamberlerinden herhangi bir peygamberin diliyle onları kurtuluşa teşvikte bulunuyor.

105

Göklerde ve yerde nice deliller vardır ki, onlar bu delillerden yüzlerini çevirip geçerler.

“Göklerde ve yerde nice debiler vardır” ki,” Yaratanın varlığını, sıfatlarını ve Onun bir tek olduğunu gösteren nice alâmetler ve deliller bulunmaktadır ki,

“Onlar bu delillerden yüzlerini çevirip geçerler.” Bunları hiç dikkate almazlar, bunlardan kendilerine bir ders de çıkarmazlar. Bundan murat: Daha önce geçen toplumların izle rine, kahntılarına ve ders alınabilecek daha başka şeylere bakıp de görmezler.

106

Onların çoğu, ancak ortak koşarak Allah'a îman ederler.

“Onların çoğu, ancak ortak koşarak Allah'a îman ederler.”

Yani Allah'ı ikrar konusunda olsun, onun yaratan tek varlık olduğu gerçeği olsun hiçbirine îman etmezler. Ne göklerin ve ne de yerin yaratılışına inanmazlar. Bunlar sadece putlara ve putlaştırdıkları şeylere tapan müşrik kimselerdir, toplumlardır.

Cumhûrun görüşüne göre bu âyet müşrikler hakkında nâzil olmuştur. Çünkü Müşrikler Allah'ı tanıyor ve kendilerini yaratanın ve rızık verenin de O olduğunu kabul ediyorlar. Çünkü başlarına bir felaket veya musibet geldiğinde hemen Allah'a dua ediyorlar. Fakat bununla beraber yine de Allah'a başka şeyleri ortak koşuyorlar.

Nitekim Kaderiye mezhebi bağlılarının söyledikleri de bir tür şirktir. Çünkü bunlar, kul fiilinin yaratıcısıdır, demektedirler ve böyle inanmaktalar.

Gerçek anlamda tevhit inancı Ehl-i sünnetin görüşü ve söylediğidir. Buna göre Allah'tan başka yaratan yoktur, tek yaratıcı sadece Allah'tır.

107

Allah tarafından kuşatıcı bir felâket gelmesi veya farkında olmadan kıyametin ansızın kopması karşısında kendilerini emin mi gördüler?

“Allah tarafından kuşatıcı bir felâket gelmesi veya farkında olmadan kıyametin ansızın kopması karşısında kendilerini emîn mi gördüler?” (.....) kelimesi hâldir ve ansızın manasıdır.

108

Ey Resûlüm! De ki: “İşte bu, benim yolumdur. Ben Allah'a çağırtefsir, ben ve bana uyanlar aydınlık bir yol üzerindeyiz. Allah'ı ortaklardan tenzih ederim! Ve ben ortak koşanlardan değilim.”

“Ey Resûlüm! De ki: “İşte bu, benim yolumdur.” İşte benim bu yolum îman ve tevhide, bir tek Allah'a îman etmeye çağıran yoldur. Yol anlamına gelen Sebil ve Tarik kelimeleri hem müzekker ve hemde müennes olarak kullanılan kelimelerdir. Daha sonra yolunu şöyle açıklamıştır:

“Ben Allah'a çağırıyorum, ben -burada'ben'anlamında olan (.....) zamîri, (.....) kavlindeki müstetir zamîri tekit içindir- ve bana uyanlar -anlamındaki, (.....) kavli de bunun üzerine ma'tûf bulunmaktadır, aydınlık bir yol üzerindeyiz.”

Yani mana şöyledir: “Ben Allah'ın yoluna çağırtefsir ve bana uyanlar da ona çağmıyor.” Ya da (.....) mübtedadır, (.....) kavli ise mukaddem haberdır. (.....) kavli de, (.....) üzerine atfedilmiştir. Daha işin başından itibâren kendisi ve kendisine uyanların apaçık bir hüccet ve burhan üzere bulunduklarını, hevâ ve heveslerine göre hareket etmediklerini haber vermektedir

“Allah'ı ortaklardan tenzih ederim Ve ben ortak koşanlardan değdim.”

109

Senden önce de, şehirler halkından kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını peygamber göndermedik. Kâfirler yeryüzünde hiç gezmediler mi ki, kendilerinden öncekilerin sonunun nasd olduğunu görsünler! Sakınanlar için âhiret yurdu elbette daha iyidir. Hâla aklınızı kullarınıyor musunuz?

“Senden önce de, şehirler halkından kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını peygamber göndermedik.”

Yani peygamber olarak melekleri değil, erkekleri gönderdik. Çünkü itirazda bulunanlar şöyle diyorlardı: “Eğer Rabbimiz isteseydi mutlaka peygamber olarak bir melek gönderirdi.” (Fussilet, 14) Ya da gönderdikleri arasında peygamber olarak tek bir kadın da yoktur.

(.....) kavli burada görüldüğü gibi kırâat imâmlarından olan Hafs tarafından Nun ile okunmuştur. Âyette şehir halklarına yer verilmiş olması, bu insanların kır ve çöl hayatı yaşayan bedevî toplumlara göre daha bilgili ve daha yumuşak olmaları sebebiyledir. Halbuki çöl hayatı yaşayan bedeviler daha bilgisiz ve daha kabasaba kimselerdir, sert mizaçlıdır.

“Kâfirler yeryüzünde hiç gezmediler mi ki, kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görsünler! Sakınanlar için âhiret yurdu elbette daha iyidir. Hâla aklınızı kullarınıyor musunuz?” Kırâat imâmlarından İbn Kesîr, Abu Emr, Hamza ve Ali Kisâî, (.....) kavlini “Y” ile (.....) olarak okumuşlardır.

110

Nihayet peygamberler ümitlerini yitirip de kendilerinin yalana çıkardıklarını sandıkları sırada onlara yardımımız gelir ve dilediğimiz kimse kurtuluşa erdirilir. Fakat suçlular topluluğundan azâbımız asla geri çevrilmez.

“Nihayet peygamberler ümitlerini yitirip de” Kavminin îman etmelerinden umutlarını kesip de,

“kendilerinin yalana çıkardıklarını sandıkları sırada” Peygamber, kavimleri tarafından kesin olarak yalanlanacaklarını anladıkları bir anda.. (.....) kavli kırat imâmlarından Kûfe okulu mensupları bunu görüldüğü gibi şeddesiz olarak okumuşlardır.

Yani mana şöyledir: “Kendilerine peygamber gönderilen toplum, peygamberleri tarafından yanıltıldıklarını, yanlış yönlendirildiklerini sandıkları bir anda” yahut da; “Kendilerine peygamberler gönderilen toplumlar, peygamberleri tarafından yalanlarla oyalandırıldıklarını, kendilerine Allah'tan yardım geleceği vadinde bulundukları hâlde böyle bir yardımın gelmediğini ve yalan yere söz verdiklerini ve verdikleri sözü doğrulatmadıklarını sandıkları bir sırada”

“Onlara yardımımız gelir” Peygamberlerle mü'minlere onların hiç de hesaba katınadıkları yerlerden ansızın geliverir, “Ve dilediğimiz kimse kurtuluşa erdirilir.”

Bu, (.....) kelimesi bir tek nun, cim harfinin de şeddesi ve “Y” harfini de fethasıyla. Bu, kırâat imâmlarından İbn Âmir ile Âsım tarafından bu şekilde mazi meçhul kipiyle okunmuştur. Burada fâil yani özne yerine geçen kelime ise; (.....) edatıdır. Diğer kırâat imâmları bunu; iki nun ile okumuşlardır. Bu okuyuşta ikinci nun sakın ve cim şeddesiz ve esreli Y harfi de sakın olarak okunmuştur..

“Fakat suçlular topluluğundan asla geri çevrilmez.”

111

Andolsun onların geçmiş peygamberler ve ümmetlerinin kıssalarında akıl sahipleri için pek çok ibretler vardır. Bu Kur'ân uydurulabilecek bir söz değildir. Fakat o, kendinden öncekileri tasdik eden, her şeyi açıklayan bir kitaptır; iman eden toplum için bir hidâyet ve bir rahmettir.

“Andolsun onların kıssalarında akıl sahipleri için pek çok ibretler vardır.” Çünkü Yûsuf'u sevgi deryasından kuyu dibine, hasırdan şerire yani koltuğa, tahta taşımıştır. Nihayet sabrın sonu selâmet ve keramet olmuştur. Tuzak kurmanın, hileci olmanın sonu da pişmanlık ve vehamet olmuştur.

“Bu Kur'ân uydurulabilecek bir söz değildir.”

“Fakat o, kendinden öncekileri tasdik eden her şeyi açıklayan bir kitaptır;” Dinde ihtiyaç duyuları her şeyi açıklayan tek kitaptır. Çünkü bu, Sünnetin, İcmanın ve Kıyas'ın dayanağı ve temeli olan tek kaynaktır.

“İman eden toplum için bir hidâyet ve bir rahmettir.”

(.....) kavlinden sonra ibârenin mensûb oluşu, (.....) nakıs fiilinin haberi üzerine atfedilmiş olması sebebiyledir.

Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) den şöyle rivâyet olunmuştur: “Kölelerinize Yûsuf sûresini öğretin. Herhangi bir kul bu sûreyi okur, ailesi bireylerine ve elinin altında bulunanlara, sorumluluğunda olan kimselere de öğretirse, Allah, ölüm sıkıntısını onlara kolaylaştırır. Hiçbir Müslümanı haset etmemem gücünü Allah ona verir. “Bak. Zemahşeri; Keşşaf, 2/511

Şeyh Ebû Mansûr Mâturîdî (r.h) Hazret-i Yûsuf (aleyhisselâm) kıssasıyla alâkalı olarak şöyle diyor: “Yûsuf (aleyhisselâm) ve kardeşleri ile alâkalı kıssa, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in Kureyş'in kendisine ezalarına karşı sabretmesi konusunda bir sabır örneğidir. Sanki burada şöyle denilmektedir:

“Hazret-i Yûsuf ve kardeşleri din ve- inanç bakımından aynı esaslara inanmalarına rağmen, kardeşlerinin Hazret-i Yûsuf (aleyhisselâm) a karşı giriştikleri tuzak, hileler ve ona yaptıkları kötülöklere karşı o hep sabretmiştir. Sen ise kavminle aynı inancı paylaşmadığına göre onların sana karşı yaptıklarına, ezalarına sabretmen sana daha da bir yakıştır.”

Vehb b. Münebbih şöyle diyor: “Yüce bir kitap indirmemiş olsun ki mutlaka onda tıpkı Kur'ân-ı Azim'de olduğu gibi Yûsuf kıssasını anlatan tam bir sûre de indirmiştir.” Allah en iyisini bilendir.

RAD SÛRESİ

Bu sûre Mekke'de nâzil olmuştur; 43 âyettir.

1

Elif. Lâm. Mîm. Râ. Bunlar, Kitab'ın âyetleridir. Sana Rabbinden indirilen haktır, fakat insanların çoğu inanmazlar.

“Elif. Lâm. Mîm. Râ.” Bunun manası; “Ben Allah'ım, bilirim ve görüyorum.” Ya da; “Ben bilen ve gören Allah'ım” demektir.

Bu, İbn Abbâs'tan (Allah her ikisinden de râzı olsun) rivâyet olunmuştur. “Bunlar,” Bu işaret ismiyle surenin âyetlerine işaret olunmaktadır. “Kitab'ın âyetleridir.” Burada kitap ile sûre kastediliyor.

Yani bu âyetler, kendi konusunda hayret ve şaşkınlık uyandıran tam ve mükemmel bir surenin âyetleridir.

“Sana Rabbinden indirilen -Kur'ân'ın tamamı- haktır,” Buradaki, (.....) kavli, (.....) kavlinin haberidir. “fakat insanların çoğu inanmazlar.” Çünkü onlar: “Bunu Muhammed kendiliğinden uyduruyor” derler. Bundan sonra Yüce Allah îman edilmesi gereken şeyleri anlatarak buyuruyor ki:

2

Görmekte olduğunuz gökleri direksiz olarak yükselten, soma Arş'a istiva eden, güneşi ve ayı emrine boyun eğdiren Allah'tır. (Bunların) her biri muayyen bir vakte kadar akıp gitmektedir. O, Rabbinize kavuşacağınıza kesin olarak inanmanız için her işi düzenleyip âyetleri açıklamaktadır.

“Görmekte olduğunuz gökleri direksiz olarak yükselten, Allah'tır.”

Yani öyle ilk yaratıldığı andan itibaren öyle yükselmiş olarak yaratan demektir. Yoksa önce alçakta idi de, sonra onu kaldırmış yükseltti, demek değildir. (.....) Lâfzı celali mübtedadır.

(.....) kavli de haberidir. (.....) kavli ise hâldir ve bu çoğul olan bir kelimedir. “İmad” veya “Amud” kelimelerinin çoğuludur. (.....) kavlindeki zamîr ise, (.....) kavline râcidir.

Yani bu gördüğünüz şekilde olduğu gibi, artık bir beyana ve açıklamaya da gerek yoktur. Ya da bu zamîr, (.....) kelimesine râcidir. Bu takdirde, (.....) kelimesinin sıfatı olmak üzere cer mahallinde gelmiştir.

Yani; “görülen bir direği olmaksızın...” “sonra Arş'a istiva eden,” gücüyle, geçerli ve hakim olan sultanıyla Arş'ı istila eden, Arş'ın üzerine çıkan, “güneşi ve ayı emrine boyun eğdiren Allah'tır.” Kullarının çıkarma ve ülkelerin yararına olarak...” Bunların her biri muayyen bir vakte kadar akıp gitmektedir.” Bu ise dünyanın sonuna kadar, anlamındadır.

“O, Rabbinize kavuşacağınıza kesin olarak inanmanız için her işi -melekutu ile alâkalı ve Rububiyetiyle ilgili her şeyi- düzenleyip -indirdiği kitapların daki- âyetleri açıklamaktadır.”

Yani bu işleri düzenleyenin ve bütün bu olanları açıklayan zatın Allah olduğunu ve dönüşünüzün de kesin olarak O'na olacağını kesin olarak bilmeniz ve öğrenmeniz için....

3

Yeri döşeyen, onda oturaklı dağlar ve ırmaklar yaratan ve orada bütün meyvelerden çiftler çiftler yaratan O'dur. Geceyi de gündüzün üzerine O örtüyor. Şüphesiz bütün bunlarda düşünen bir toplum için ibretler vardır.

“Yeri döşeyen,” yayan, “onda oturaklı -sabit, hareket etmeyen- dağlar ve -akan- ırmaklar yaratan” “ve orada bütün meyvelerden çiftler çiftler yaratan O'dur.”

Yani siyahlı-beyazlı, tatlı-ekşi, küçüklü-büyük ve buna benze şekillerde yaratan Allah'tır.

“Geceyi de gündüzün üzerine O örtüyor.” Gündüzün yerine geceyi giydirip önceleri aydınlatan bir beyazlıkta iken karar tan bir zifiri karanlık haline sokan da Allah'tır. Kırâat imâmlarından Hamza, Ebû Bekir ve Ali Kisâî, (.....) kavlini, (.....) olarak okumuşlardır.

“Şüphesiz bütün bunlarda düşünen bir toplum için ibretler vardır.” Bütün bu varlıkların bir yaratıcısının ve ustasının olduğunu, her şeyi en iyi bildiğini, hikmeti gereği her şeyi yerli yerince yarattığını ve her şeye gücü yettiğini bilir.

4

Yeryüzünde birbirine komşu kıtalar, üzüm bağları, ekinler, bir kökten ve çeşitli köklerden dallanmış hurma ağaçları vardır. Bunların hepsi bir su ile sulanır. (Böyle iken) yemişlerinde onların bir kısmını bir kısmına üstün kılarız. İşte bunlarda akıllarını kullanan bir toplum için ibretler vardır.

“Yeryüzünde birbirine komşu kıtalar,”

Yani bu kıtalar, bölgeler ve topraklar birbirine komşu ve bitişik olmalarına rağmen kimisi iyi, güzel ve verimli, kimisi de kötü ve çorak arazilerdir. Bu topraklardan oldukça verimli olanları olduğu gibi verimsiz olanları da vardır; katı ve sert olan bölgeleri olduğu gibi yumuşak olan yerleri de vardır. İşte bütün bu farklı yaratılış ve durumdaki şeyler, bütün bunları düzenleyip idare eden, kâdir olan ve irâde sâhibi olan bir yaratıcının varlığının da delilidirler. O, fiillerini bütün bu varlıklar üzerinde dilediği ve istediği gibi uygulayabilir. Kiminde böyle, kiminde ise öyle uygular. Kimse Ona asla kaşamaz.

“üzüm bağları, ekinler, bir kökten ve çeşitli köklerden dallanmış hurma ağaçları vardır.” Burada geçen, (.....) kavli, (.....) kavli üzerine ma'tûftur. Kırâat imâmlarından İbn Kesîr, Basra okuluna mensup imâmlar ve Hafs olmak üzere hepsi de bu dört kelimeyi (.....) kavli üzerine atfederek merfû' okumuşlardır. Bunların dışındaki imâmlar ise, (.....) atfettiklerinden mecrûr olarak okumuşlardır. Burada geçen, (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğuludur. Bu da, kökü bir olduğu hâlde iki ayrı tomurcuğu bulunan, iki ayrı dala sahip olan hurma ağacı anlamındadır. Kırâat imâmlarından Hafs bu kelimeyi (.....) harfinin ötresiyle, “Sunvan” olarak okumuştur. Dil açısından bu kelime her iki şekil de kullanılabilir.

“Bunların hepsi bir su ile sulanır.” Burada geçen, (.....) kelimesini Âsım ve İbn Âmir burada görüldüğü gibi “Y” harfiyle (.....) olarak okumuşlardır.

“Böyle iken yemişlerinde meyvelerinde- onların bir kısmını bir kısmına üstün kılarız.” Kırâat imâmlarından Hamza ve Ali Kisâî, (.....) kavlini “Y” harfiyle,

(.....) olarak okumuşlardır. (.....) kelimesini de Nâfi ve İbn Kesîr “Kefharfinin sükunu ile, “Ükl” olarak okumuşlardır.

“İşte bunlarda akıllarını kullanan bir toplum için ibretler vardır.” Tabiundan Hasen-ı Basrî merhum diyor ki: “Burada verilen tüm örnekler aslında insanların gönüllerini temsil etmekte, onların durumlarını sergilemektedir. Çünkü gönüller; eser lerinde, aydınlıklarında yani nurlu oluşlarında, sırlarında ya da gizemliliklerinde tıpkı yeryüzünün nehirlerinin, çiçeklerinin, ürünlerinin ve meyvelerinin değişik değişik olması gibi değişik değişiklerdir.

5

(Ey Resûlüm! Kâfirlerin seni yalanlamalarına) şaşıyorsan, asıl şaşılabilecek şey onların: “Biz toprak olduğumuz zaman yeniden mi yaratılacağız?” demeleridir. İşte onlar, Rablerini inkâr edenlerdir; işte onlar (kıyamet gününde) boyunlarında tasmalar bulunanlardır. Ve onlar ateş ehlidir. Onlar, orada ebedî kalacaklardır!

“Ey Resûlüm! Kâfirlerin seni yalanlamalarına şaşıyorsan,” ve öldükten sonra dirilmeyi inkâr hususundaki sözlerine hayret ediyorsan, “asıl şaşılacak şey onların: Biz toprak olduğumuz zaman yeniden mi yaratılacağız?’demeleridir.” Burada, (.....)eümlesi, haber ve müb tedadır.

Yani; asıl şaşılacak olan söz, onların söyledikleri sözdür. Çünkü Yüce Allah'ın -sana tek tek saydığı şeyleri yaratmaya kâdir olduğuna göre- onları yeniden yaratması çok daha basit, çok daha kolay ve ehvendir. Asıl onların bunu inkara kalkışmaları gerçekten de şaşkınlığın da ötesinde bir davranıştır.

(.....) kavli ise, (.....)ifadesinden ya da kavlinden bedel olarak mahallen merfûdur. Kırâat imâmılarından Âsım ve Hamza'dan her bireri, (.....) kavlini iki hemzeli olarak okumuşlardır. (.....) İşte onlar, Rablerini inkâr edenlerdir,” İşte bu inkârcılar var ya, bunlar sürekli küfür üzere varlıklarını devam ettirenlerdir.

“İşte onlar kıyamet gününde boyunlarında tasmalar bulunanlardır.” Bunların boyunlarında sürekli tasma olduğu, ifadesiyle tanıtılmış olmaları, küfürlerinde hep ısrarcı olma niteliklerini belirtmek içindir veya bu, onlar için bir tehdit ve bir uyardır.

“Ve onlar ateş ehlidir. Onlar, orada ebedî kalacaklardır!” Bu âyette, (.....) kavlinin ya da işaret isminin tekrar edilmiş olması, işin önemini ve büyüklüğünü göstermektedir.

6

(Müşrikler) senden iyilikten önce kötülüğü çabucak istiyorlar. Halbuki onlardan önce ibret alınacak nice azap örnekleri gelip geçmiştir. Şüphesiz insanlar kötülük ettikleri hâlde Rabbin onlar için mağfîret sâhibidir. (Bununla beraber) Rabbinin azâbı da çok şiddetlidir.

“Müşrikler senden iyilikten önce kötülüğü çabucak istiyorlar.” Müşrikler afiyetten önce cezâlarıdırılmalarını, intikamı istiyorlar. Çünkü bunlar, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) tarafından uyanılma, onlar da kendisiyle ve uyardığı azap ile alâkalı olarak alaycı bir tavır takınarak, gelecekse azap öyleyse, gönderilsin, diye Resûlullah'ndan istekte bulunuyorlardı.

“Halbuki onlardan önce ibret alınacak nice azap örnekleri gelip geçmiştir.”

Yani bu şekilde yalanlayanlarla ilgili olarak benzer nice azap ve cezâlarıdırma örnekleri geçmişte meydana gelmişti. Ne oluyor ki bunlar geçmişte olan o olaylardan kendilerine bir ders çıkarmıyorlar. Halbuki, böyle bir ders çıkarsalar bu şekilde alay etmezlerdi.

“el-Mesulet” kelimesi, aralarındaki benzerlik sebebiyle cezâ ile cezâyı gerektiren suç bakımından bu şekilde isimlendirilmiştir. Nitekim bir başka âyette şöyle buyurulmaktadır:

(.....) (Şura, 40) “Bir kötülüğün cezâsı ona denk bir kötülüktür.”

“Şüphesiz insanlar kötülük ettikleri hâlde Rabbin onlar için mağfîret sâhibidir.”

Yani insanlar kendi nefislerine yine bizzat kendileri kötülük ettikleri ve zulümde bulundukları hâlde, gerçekten senin Rabbin buna rağmen onları mağfîret buyurandır. (.....) kavli burada hâl mahallinde gelmiştir.

Yani,

“kendi nefislerine zulmettikleri hâlde” demektir. Süddî'nin ifadesine göre burada sözkonusu edilenler mü'minlerdir. Bu âyet Allah'ın Kitab'ındaki ayetlerin insana en fazla umut veren ayetidir. Çünkü zulümlerine rağmen Allah onları bağışlayacağını anlatmaktadır. Bu ise tevbe olmadan olacak bir durumdur. Tevbe ise onu ortadan kaldırmaz, izale eder.

“Bununla beraber Rabbinin azâbı da -kafirlere karşı- çok şiddetlidir.” Ya da bunun her ikisi de yani mağfîret olunmaları veya şiddetli azapla cezâlarıdırılmaları mü'minler hakkındadır. Ancak bunun her ikisi de onlar hakkında Allah'ın dilemesine kalmıştır.

Yani dilediğini mağfîret buyurur, dilediklerine de azap eder.

7

Kâfirler diyorlar ki: Ona Rabbinden bir mu'cize indirilseydi ya! (Halbuki) sen ancak bir uyarıcısın ve her toplumun bir rehberi vardır.

“Kâfirler diyorlar ki: Ona Rabbinden bir mu'cize indirilseydi ya!” Sırf inatları yüzünden Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ne inen âyetleri mu'cize olarak kabul etmediler. Onlar tıpkı Hazret-i Mûsa ve Hazret-i İsa'ya verilen mu'cizeler türünden mu'cizeler istediler. Meselâ asanın yılları dönüşmesi, ölülerin diriltilmesi gibi. İşte bunun üzerine Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e şöyle denildi:

“Halbuki sen ancak bir uyarıcısın”

Yani sen, uyarmak üzere gönderilen bir kimsesin. Onları başlarına gelecek olan kötü sondan korkutacak ve onlara öğüt vereceksin. Tıpkı senden önceki diğer peygamberlerin yaptıkları gibi. Senin görevin, onlara doğru gelecek ve senin bir uyanıcı olduğunu gösterecek şeyleri, mu'cizeleri göstermen iledir. Bunun doğruluğu da herhangi bir âyet ya da mu'cize ile olabilir. Çünkü bir davanın doğruluğunu kanıtlamak için bütün âyetler yani mu'cizeler değer bakımından eşittirler, aynıdır.

“Ve her toplumun bir rehberi vardır.”

Yani onları hak dine yöneltecek ve kendilerine has olan bir mu'cize ile Allah'a davet edecek bir peygamber gönderilmiştir. Yoksa onların istedikleri ve onların tahakkümü sonucu gelecek bir âyet ya da mu'cize değil, Allah'ın dilediği bir mu'cize ile göndermiştir.

8

Her dişinin neye gebe kalacağını, rahîmlerin neyi eksik, neyi ziyade edeceğini Allah bilir. Onun katında her şey ölçü iledir.

“Her dişinin neye gebe kalacağım, rahîmlerin neyi eksik, neyi ziyade edeceğini Allah bilir.” Burada geçen her üç (.....) harfi de mevsûle yani ilgi zamîridir.

Yani Allah, dişinin taşıdığı yavrunun erkek mi dişi mi, tam mı eksik mi, güzel mi yoksa çirkin mi, uzun mu yoksa kısa mı ve başkaca nasıl olduğunu bilir. Aynı zamanda rahîmlerin eksilttiğini de artırdığını da bilir. Nitekim “Ğadel mau” ve “Ğuztuhu Ene” denir ki su azaldı ve onu ben eksilttim” ifadesinde söylendiği gibi kelime azalmak, eksiltmek gibi manalara gelir. Burada asıl anlatılmak istenen şey, çocuğun ya da bebeğin sayısıdır. Buna göre rahîmler bir yavru taşıyacağı gibi, iki, üç ve dört tane de taşıyabilir. Ya da ana rahmindeki yavrunun bedeni sözkonusudur. Buna göre o beden ya tamdır veya eksiktir. Ya da bundan gaye doğum süresidir. Bu süre ise dokuz aydan aşağı olabileceği gibi -biz Hanefîlere göre de bu süre, iki yıla kadar devam edebilir- Şâfîlilere göre bu dört yıla kadar sürebilir ve Mâlikîlere göre ise bu, beş yıl sürebilir.

Yahut da bu (.....) harfleri mastariye olabilirler. Bu durumda ise mana şöyledir: yüce Allah her dişinin taşıdığını, gebe kaldığı yavrunun ne olduğunu bilir ve rahîmlerin eksilttiğini de artırdığını da bilir.

“Onun katında her şey ölçü iledir.”

Yani Allah katında her şeyin bir miktarı, bir ölçüsü ve haddi vardır. O şey onu geçemez ve ondan eksik de olamaz. Nitekim bir başka âyette yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “Biz her şeyi bir ölçüye göre yarattık.” (Kamer ,49)

9

O, görülmeyeni de görüleni de bilir; çok büyüktür, yücedir.

“O, görülmeyeni de” yani yarattığı şeylerden görülmeyenlerini de bilir, “görüleni de bilir;” yarattığı şeylerden görülenleri de bilir. “çok büyüktür,” şanı büyüktür. Her şey O'ndan aşağıdadır. Onun üzerinde başka bir üstün varlık yoktur.

“yücedir.” Kudretiyle her şeyin üstündedir yahut da o yaratılanların sıfatlarından uzak ve beridir, onlardan üstündür. İbn Kesîr her iki durumda da yani hem geçiş hâlinde ve hem de duruş hâlinde bu kelimeyi (.....) ile okumuştur.

10

Sizden, sözü gizleyenle onu açığa vuran, geceleyin gizlenen le gündüzün yürüyen onun ilminde eşittir.

“Sizden, sözü gizleyenle onu açığa vuran, geceleyin gizlenenle gündüzün yürüyen onun ilminde eşittir.” Meselâ, “Zahibun fi seribihi” denir ki bu, “Yolunda, mecrasında ve yönü doğrultusunda akıp gitti” demektir. Nitekim, “Serebe.... suruben” denir.

(.....) kelimesi, (.....) kelimesi üzerine değil, (.....) kavli üzerine ma'tûf bulunmaktadır. Ya da bu, (.....) kelimesi üzerine ma'tûftur, kaldı ki, “y” edatı da iki şey manasındadır.

11

Onun önünde ve arkasında Allah'ın emriyle onu koruyan takipçi melekler vardır. Bir toplum kendilerindeki özellikleri değiştirmeye kadar Allah, onlarda bulunanı değiştirmez. Allah bir topluma kötülük diledi mi, artık onun için geri çevrilme diye bir şey yoktur. Onların Allah'tan başka yardımcıları da yoktur.

“Onun önünde ve arkasında Allah'ın emriyle onu koruyan takipçi melekler vardır.” Burada (.....) kavlindeki zamîr, (.....) edatına râcidir. Sanki şöyle denilir gibidir: “Sözü gizleyen olsun, açıklayan olsun, gizlenen olsun, gündüzün yürüyen olsun, onun önünde ve arkasında Allah'ın emriyle onu koruyanlar vardır. (.....) bir gurup melek demek olup, bunlar kişiyi korumak için onu hep izleyip dururlar. Bu kelimenin aslı,

(.....) idi. Burada “T” harfi, “Kaf” harfine idğam olunmuştur. Ya da bu kelime, “Akkabe” kökünden yani “Tef'il” babından “Müfa'üatun” kalıbmıdır. Bu da kişiyi izi sıra veya arkası sıra izlemek, takip etmek anlamına gelir. Çünkü bunların kimisi kimini izler.

Yani o melekler izledikleri kimsenin neler konuştuğunu denetleyerek böylece yazı ile kayda geçirirler.

(.....) yani ellerinin arasında demekle, önünde ve arkasında... manasındadır.

(.....) her ikisi de sıfattırlar. Yoksa (.....) kavli, (.....) kavlinin sılası değildir. Burada sanki şöyle denilir gibidir: “Allah'ın emriyle onu izleyenler, takip edenler vardır.” Ya da “Allah'ın emri gereği onu korurular.”

Yani, “Yüce Allah, onlara onu korumalarını emrettiği için..” Yahut da, “Günah işleyince ona dua etmeksuretiyle onu Allah'ın azâbından ve intikamından koruyup izleyenler vardır.”

“Bir toplum kendilerindeki özellikleri -afiyet ve nimeti- değiştirmeye kadar Allah, onlarda bulunan -güzel durumu ma'siyet ve günahlarla- değiştirmez.” Ancak ma'siyetlerin çokça işlenmesi hâlinde değiştirir.

“Allah bir topluma kötülük -azap- diledi mi, artık onun için geri çevrilme diye bir şey yoktur.” O azâbı hiçbir kimse önleyemez.

“Onların Allah'tan başka yardımcıları da yoktur.” Allah'tan başka onların işlerini düzeltecek ve onlardan azâbı önleyecek bir iplileri, dost ve yardımcıları da yoktur.

12

O, size korku ve ümit içinde şimşeği gösteren ve yağmur dolu ağır bulutları meydana getirendir.

“O, size korku ve ümit içinde şimşeği gösteren” Burada, (.....) kelimeleri, (.....) kelimesinden hâl olarak mensûbturlar. Sanki bizzat korku ve umut imiş gibi gösterilmiştir. Ya da korku ve umut kaynağı gibidir. Ya da bu iki kelime de muhataplardan hâldirler.

Yani, “Korkarak ve umut besleyerek” demek tir.

Mana şöyledir: “Şimşeğin çakmasıyla yıldırımların düşeceğinden korkar ve yağmur ile de umutvar olur.” Nitekim Ebû't-Tiyb bir şiirinde şöyle der:

Tıpkı yağmur dolu karanlık bulutlar misali korku ve umut yüklü genç!

Kendisinden hem yağmur beklenir, hem de korkulur yıldırımlarından!

Ya da, kendisi için bir zarar söz konusu olabilecekler bakımından da yağmurdan korkulur. Meselâ yolcu gibi. Ya da evi böyle bir durumda akan için de yağmur korku unsurudur. Kimi ülkeler de vardır ki Meselâ Mısır halkı gibi, yağmurdan bir fayda beklemezler. Ancak yağmurdan bir yarar bekleyenler, onda kendileri için bir yarar olduğunu umanlardır.

“ve yağmur dolu ağır bulutları meydana getirendir.” Bu (.....) kelimesi cins isimdir. Bunun müfred; yani tekili ise, (.....) kelimesidir. (.....) dolu, yağmur ile, su ile dolu demektir. Bu kelime, (.....) kelimesinin çoğuludur. Meselâ, (.....) ve(.....) diye söylenir.

13

Gök gürültüsü Allah'ı hamd ile teşbih eder. Melekler de O'nun heybetinden'dolayı teşbih ederler. Ve Allah yıldırımlar gönderip onlarla dilediğini çarpar. Halbuki o yalanlayanlar da Allah hakkında mücâdele edip dururlar. Ve O, azâbı pek şiddetli olandır.

“Gök gürültüsü Allah'ı hamd ile teşbih eder.” Bu şöyle tefsir edilmiştir: Yağmur beklentisi içerisinde bulunan kullar, gök gürültüsünü duyunca Allah'ı teşbih ederler.

Yani Sübhanellah, elhamdülillah diye seslerini yükseltirler. Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) den yapılan rivâyete göre şöyle buyurmuşlardır:

“Ra'd, bulutlar üzerinde onlardan sorumlu bir melektir. Yanlarında ateşten kamçıları ya da aletleri vardır, onunla bulutları sevkederler, istenilen tarafa yöneltirler.”

Duyuları ses ise, ulaştırılması gereken noktaya kadar meleğin bulutları sesli bir şekilde hareket ettirmesidir.

“Melekler de O'nun heybetinden dolayı teşbih ederler.” Melekler de onun heybetinden, azametinden dolayı teşbih ederler.

“Ve Allah, yıldırımlar gönderip onlarla dilediğini çarpar.” Saika; gökten düşen ateş, demektir.

Yüce Allah, her şeyde geçerli ve etkin olan ilmini, katında açık ve gizli her şeyin eşit olduğunu, her şey üzerinde açık, kesin ve etkin olan kudretini ve bir tek olduğunu yani vahdaniyetini gösteren delilleri sunduktan sonra, devamında şöyle buyurmaktadır:

“Halbuki o yalanlayanlar -Resûlüllahnü yalanlayanlar- da, Allah hakkında mücâdele edip dururlar.” Öyle ki inkârcılar, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in anlattığı ve tanıttığı şekilde Allah'ın ölümden sonra varlıkları diriltmeye kâdir olduğunu ve yaratılanları tekrar iade edeceğini bütün gerçeklere rağmen inkâr etmeye devam ederler de: “Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?” (Yasin,78) diye alay edip inkâr ederler. Allah'a ortaklar koşmakla O'nun birliğini ve vahdaniyetini reddederler. Bazı cisimleri, Meselâ melekler Allah'ın kızlarıdır, gibisinden şeyleri ona ortak kabul ederler. Ya da buradaki “vav” harfi hâl içindir.

Yani mana şöyledir: “Onlar mücadele edip dururlarken Allah onlarla dilediğini çarpar.” Bunun sebebi şöyle bir olaydır. Lebid b. Rebia el-Amir'in kardeşi Erbed Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in yanma Amir b. Tufeyl ile birlikte Hazret-i Peygamberi öldürmek üzere gelmişlerdi. İşte bunun üzerine yüce Allah Amir'i deve vebasası ile en alçak bir kabile olan Selul kabilesi arasında gebertti, Erbed üzerine de bir yıldırım gönderip onu da yıldırım çarpmasıyla helâk etti. Bu adam Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'e: “Bize Rabbimizden öğren de haber ver, o yıldırım bakırdan mı yoksa demirden mi?” diye alaycı bir ifade kullanmıştı. İşte Allah onu böylece yıldırımla ortadan kaldırdı.

“Ve O, azâbı pek şiddetli olandır.” Burada geçen, (.....) kelimesi Mumahale demek olup tuzakları, düzenleri, hileleri ve alay etmeleri pek şiddetli ve pek çetin olan anlamındadır. Meselâ birine karşı içinden çıkılamaz bir tuzak kuran, başına çorap ören ve o konuda son derece çaba gösteren için, “Temahhale li keza” denir ki, bu manayadır. Aynı şekilde, “Mehale bi fulanın” denilir ki bu ona tuzak kurdu ve onu sultana jurnalladı, demektir. Dolayısıyla bunun manası şöyle olmaktadır: “O Allah, düşmanlarının hiç hesap edemedikleri, düşünemedikleri yerlerden onlara en şiddetli ve en anlaşılmaz tuzaklar ve hileler kurarak kendilerini ortadan kaldırır.”

14

El açıp yalvarmaya lâayık olan ancak O'dur. O'nun dışında el açıp dua ettikleri onların isteklerini hiçbir şeyle karşılamazlar. Onlar ancak ağzına gelsin diye suya doğru iki avucunu açan kimse gibidir. Halbuki (suyu ağzına götürmedikçe) su onun ağzına girecek değildir. Kâfirlerin duası şüphesiz hedefini şaşırmıştır.

“El açıp yalvarmaya lâayık olan ancak Odur.”

Burada, (.....) kelimesi hakka izafe edilmiştir. Bu, batılın karşıtıdır.

Çünkü davet, hak ile içicedir. Batıldan da bu manasıyla ayrılır. Mana şöyle olmaktadır: Kendisine dua edilip çağrılar ve yakardan zât her şeyden münezzeh olan Allah'tır. Yapılan duaya icabet etmek de Ondandır. O dualara icabet eder ve kendisinden isteyene de isteğini verir. Bir duanın hak ile içice olması demek, duanın bizzat Ona yönetilmesi, dua olunmaya layık olan zatın O olması itibariyledir. Çünkü böyle bir duada liyakat var ve menfaat var. Halbuki kendisinden yarar gelmeyecek olan bir şey böyle değildir, ona icabet olunmaz.

Burada, “Ve O, azâbı pek şiddetli olandır.”

Kavli ile (.....) kavlinin kendilerinden önce geçen Erbed kıssası ile bağlarıtısı gayet açık ve ortadadır. Çünkü ona yıldırımın çarpmış olması, Allah'ın ona kurduğu en şiddetli tuzağıdır. Allah, onun hiç de hesap edemediği bir yerden onu tuzağa düşürüp cezâlarıdırılmış ve helâk etmiştir. Çünkü Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) efendimiz hem ona ve hem de beraberindeki arkadaşına, kendisine karşı hileye başvurmaları sebebiyle şöyle bedduada bulunmuştu: “Allah'ım! Her ikisini de dilediğin gibi yerle bir et!”

Dolayısıyla Hazret-i Peygamberin o ikisi aleyhindeki bedduası Yüce Allah tarafından kabul edildi. Çünkü yapılan davet ya da dua hak ile alâkalı olan, hakkı içeren bir dua idi. Birincisi de kâfirler için bir tehdittir, onlara bedduadır. Çünkü kâfirler Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile mücadele ettiklerinden dolayı, Allah'ın şiddetli tuzağının onlara da eriştiği ve erişeceği gerçeğinin bildirildiği gibi, Resûlünün de, eğer onlar aleyhinde bedduada bulunursa, onlar hakkındaki bu bedduasına da icabet olunacağı ifade edilmektedir.

“O'nun -Allah'ın- dışında el açıp dua ettikleri onların isteklerini hiçbir şeyle karşılamazlar.” “Onlar ancak ağzına gelsin diye suya doğru iki avucunu açan kimse gibidir.” Bu, mastardan istisnadır.

Yani, (.....) kavlinin delalet ettiği icabet olunma, kabul edilmede...” demektir. Çünkü fiil, harfleriyle mastara delalet eder. Sigası yani kipiyle de zamanı gösterir. Zaruret gereği olmak üzere de mekân ve hâl manasına delalet eder. Dolayısıyla fiilden olan bütün bunların istisnası câizdir. Bu durumda bunun takdiri şöyle olur: “Onların hiçbir cevap ve kabul isteğine icabet olunamaz. Ancak iki avucunu suya doğru uzatan kimsenin ondan aldığı karşılık ne ise işte o karşılık verilir.”

Yani: “İki avucunu kendisine uzatan ve ağzına götürmek için kendisinden istekte bulunulan suyun, ona karşılık vermesi gibidir.” Halbuki su cansız-donmuş bir varlıktır. Kendisinden su istemek üzere avuçlarını uzatanın durumundan haberdar bile olamaz, onu hissetmez bile. Onun susuzluğunu da gidermez ve ihtiyacını da karşılamaz. Onun çağrısına da icabet etmez ki suyu ağzına ulaştırabilsin. Nitekim tıpkı bunun gibi kendilerinden medet umdukları diğer cansız varlıklar da onların çağrılarını, dua ve yakarışlarını hissetmezler ve onların isteklerine icabete güç yetirmezler, onlara bir yarar sağlamaya da kâdir olmazlar.

(.....) kavlindeki lam harfi, (.....) kavline mütealliktir.

“Halbuki suyu ağzına götürmedikçe su onun ağzına girecek değildir.” Evet su, onun ağzına ulaşacak değildir.

(.....) Kâfirlerin duası şüphesiz bedefini şaşırmıştır.”

Yani bütün yalvanş ve yakanşları faydasızdır, boşunadır, zayi olmuştur. Çünkü bu durumda olanlar eğer Allah'a dua etseler, Allah onların dualarına icabet etmeyecektir, putlarına yalvanş yakarsalar, onlar da kendilerine icabete güç yetirmezler.

15

Göklerde ve yerde bulunanlar da onların gölgeleri de sabah akşam ister istemez sadece Allah'a secde ederler.

“Göklerde ve yerde bulunanlar da onların gölgeleri de sabah akşam ister -melekler ve mü'minler isteyerek- istemez- münâfıklar ve kâfirler de şiddet ve darlık anında, başları sıkışınca- sadece Allah'a secde ederler.” Ona kulluk ve itâat etme, boyun eğme secdesi yaparlar.

(.....) ve (.....) hâldirler. (.....) kavli, (.....) üzerine ma'tûf bulunmaktadır ve bu kelime, (.....) kelimesinin çoğuludur.

(.....) kelimesi, “Gadat” kelimesinin çoğuludur. Tıpkı, “Kanat” gibi. (.....) kelimesi de, (.....) (Usul!) kelimesini çoğuludur. Bu da, (.....) (Asil) kelimesinin çoğuludur.

Denilmiştir ki: Her şeyin gölgesi sabah ve akşam Allah'a secde eder. Kafirin gölgesi de tıpkı kafir gibi istemeye istemeye secde eder. Çünkü kafirin kendisi böyle istemeyerek secde etmektedir. Mü'minin de gölgesi tıpkı mü'min gibi isteyerek secde eder. Çünkü Mü'minin kendisi zaten böyle secde etmektedir,

16

(Ey Resûlüm!) De ki: “Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?” De ki: “Allah'tır.” (Ey Resûlüm!) De ki: “O'ndan başkasını mı veliler-dostlar edindiniz? Halbuki onlar kendilerine fayda sağlamadıkları gibi zarar verme gücüne de sahip değillerdir.” De ki: “Körle gören bir olur mu hiç? Ya da karanlıklarla aydınlık eşit olur mu? Yoksa O'nun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da bu yaratma onlarca birbirine benzer mi göründü?” De ki: “Allah her şeyi yaratandır. Ve O, birdir, karşı durulamaz güç sâhibidir.”

“Ey Resûlüm! De ki: Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?” De ki: “Allah'tır.” Bu, onların itiraflarını hikâye yoluyla anlatmaktır. Çünkü Hazret-i Peygamber onlara:

“Göklerin ve yerin Rabbi kimdir?” dediğinde onların devamlı olarak ve her zaman verdikleri cevap,

“Allah'tır” demeleri olmuştur. Nitekim İbn Mes'ud ile Übeyy'in kırâati bunu göstermektedir. Bu ikisi âyeti şöyle okumuşlardır:

(.....) Ya da bu telkin anlamındadır.

Yani, eğer onlar cevap vermezlerse, onlara telkin et, hatırlat. Çünkü onların verecekleri cevap bundan başkası olmayacaktır.

“Ey Resûlüm! De ki: “O'ndan başkasını mı veliler- dostlar edindiniz?” Siz Allah'ın göklerin ve yerin sâhibi olduğunu bilip öğrendikten sonra mı, kendinize ondan başka ilâhlar edindiniz?

“Halbuki onlar kendilerine fayda sağlamadıkları gibi zarar verme gücüne de sahip değillerdir.”

Onlar kendi kendilerine bile bir menfaat ve yarar sağlama gücüne sahip olamazlar ya da onlar kendilerini karşı karşıya kalacakları bir zarardan da koruyamazlar, o zararı kendilerinden uzaklaştıramazlar. Durumları bu iken nasıl olur da başkalanna karşı böyle bir güce sahip olsunlar ki?! Tutup da ortak koştuğunuz şeyleri yaratan ve rızık veren, güzel amele karşılık sevap veren ve kötü fiillere karşılık da cezâlarıdırarak olan yaratıcıya tercih ediyorsunuz, bu olacak şey mi? Gerçekten ne kadar da apaçık bir sapıklık ve dalalet içerisinde bulunuyorsunuz!

“De ki: “Körle gören bir olur mu hiç?”

Yani kafirle mü'min veya hiçbir şeyi görmeyenle kendisine hiçbir şey gizli kalmayan eşit olabilirler mi?

“Ya da karanlıklarla aydınlık eşit olur mu?” kafir toplumlar ile îman etmiş olan bir toplum bir olurlar mı hiç? Kırâat imâmılarından Hafs dışında Kûfe okulu, (.....) kelimesini, (.....) olarak okumuşlardır.

“Yoksa O'nun -Allah'ın- yarattığı gibi yaratan ortaklar- yarattığı gibi yaratan şerikler- buldular'da -burada geçen, (.....) kavli, (.....) kavlinin sıfatıdır.

Yani, “Onlar, tıpkı Allah'ın yarattıkları gibi yaratan şerikler olarak bir şeyler yaratmış ortaklar anlamında bunları Allah'a ortak koşmadılar da- bu yaratma onlarca birbirine benzer mi göründü?” Yoksa Allah'ın yarattıkları ile şeriklerin yarattıklarını birbirine benzer olarak buldular da şöyle mi demeye getirdiler: “Nasıl ki Allah yaratmaya kâdirse, bu ortak koştuklarınız da yaratmaya kâdirdirler. Dolayısıyla ibâdet olunmaya da layıktırlar. Biz de buna göre onları Allah'a ortak edindik. Allah ibâdet ve kullukta bulunulduğu gibi onlara ibâdet ve kullukta bulunuyoruz. Halbuki onların Allah'a ortak koştukları şeyler âciz olan şeriklerdir. Öylene âcizdirler ki, Yaratıcı olan Allah'ın kâdir olduğu şeylere kâdir olmaları bir tarafa bu ortak koşulanlar halkın/yaratılanların kâdir oldukları şeylere bile kâdir olmazlar.

(.....) kavlinin başındaki hemze inkâr anlamındadır ve bu (.....) demektir.

“De ki: “Allah her şeyi yaratandır.”

Yani cisimleri yaratan da, arazları yaratan da bir tek Allah'tır. Allah'tan başka bir yaratan yoktur. Yaratma konusunda O'nun bir şerikinin ya da ortağının olması doğru olmaz ve doğru da değildir. Bu itibarla ibâdet ve kullukta bulunmada da O'nun şeriki ve ortağı yoktur. Bu itibarla, “Şüphesiz Allah, kulların fiillerini yaratmadı, onlar fiillerini kendileri yarattılar” diyenler, bu söylediklerine göre yaratmada yaratılanlar birbirine benzer duruma gelirler.

“Ve O, -Rububiyette yani Rab oluşt- bir tekdir, karşı durulamaz güç sâhibidir.” O asla mağlup edilemez, yenilgiye uğratılamaz. O'nun dışındakiler ise hepsi Rabbe muhtaçtırlar ve O'nun karşı durulmaz gücünün altında bulunmak zorundadırlar.

17

O, gökten su indirdi de vadiler kendi hacimlerine sel olup aktı. Bu sel, üste çıkan bir köpüğü yüklenip götürdü. Süs veya diğer eşya yapmak isteyerek ateşte erittikleri şeylerden de buna benzer köpük olur. İşte Allah hak ile bâtıla böyle misal verir. Köpük atılıp gider. İnsanlara fayda veren şeye gelince, o yeryüzünde kalır. İşte Allah böyle misaller getirir.

“O, -bir tek olan ve gücü bütün güçlere üstün, egemen ve kahredici olan ki O her şeyden münezzeh olan Allah- gökten -bulutlardan- su -yağmur- indirdi de vadiler kendi hacimlerine -Allah'ın ilminde bilinen ölçü ne ise, üzerine yağmur düşen bölgeye fayda sağlayacak ve zarar vermeyecek bir miktar ve hacimde- sel olup aktı.”

Burada geçen, (.....) kelimesi. (.....) kelimesinin çoğuludur. Vadi/dere ise; fazlasıyla suyun akıp gittiği yer demektir. Burada vadiler ya da dereler anlamında (.....) kelimesinin nekre yani belirsizlik belirten bir kelime olarak gelme nedeni bir inceliğe işaret içindir. Çünkü yağmur yağdığı zaman tüm dereler ya da vadiler akmazlar. Aynı anda yağmur her yerde yağmadığından kimi bölgeler yağış alırlarken buralardaki derelerden yağışın durumuna göre kimisi az akar, kimisi daha fazla akar. Bunların akışları buna göre sıra iledir. Dünyanın bir bölümün de vadiler, dereler akıp dururken diğer yerlerinde akamayabilirler, kurumuş olabilirler.

“Bu sel, üste çıkan -sel etkisiyle şişerek ve kabararak su üzerine yükselen- bir köpüğü yüklenip -üzerine çıkarıp üstte alıp- götürdü.” “Süs - Altın ve gümüşten takı- veya -demirden, bakırdan, kurşundan... çünkü bunlardan kapkacak, hizada ve yolculukta gerekli eşya yapılır. İşte buna benzer- diğer eşya yapmak isteyerek ateşte erittikleri şeylerden de buna -Sel suyu üzerindeki köpüğe- benzer köpük -posa- olur.”

Kırâat imâmılarından Abu Bekir dışında Kufe okulu mensupları burada görüldüğü gibi, (.....) kelimesini (.....) harfiyle okumuşlardır. (.....) kavlinde yer alan; (.....) edatı ibtida-i gaye içindir.

Yani “ateşte o yaktıkları şeyden tıpkı sel suyu üzerindeki köpük misali köpük/posa meydana gelir. Ya da buradaki, (.....) edatı, teb'îz içindir ki bu da bir kısmı köpük-posa olarak meydana çıkar, demektir. (.....) kavli, (.....) deki zamîrden hâldir.

Yani, “Sizin sabit olarak ateşte yaktığınız şeylerden de...” demektir.

(.....) kelimesi, (.....) kavlindeki zamîrden hâl olarak gelen mastar bir kelimedir.

(.....) kelimesi de, (.....) üzerine ma'tûftur. (.....) köpük ve posa manasındaki bu kelime burada mübtedadır, (.....) ise onun sıfatıdır. (.....) ise bunun haberidir.

Yani: “İşte bu türden madenlerin kaynatılıp eritilmesi sonucu, üzerlerinde tıpkı su üzerindeki köpük benzeri bir köpük-posa oluşur.”

“İşte Allah hak ile bâtıla böyle misal verir.”

Yani Allah hak ile batılı işte böyle örneklendirerek gösterir.

“Köpük atılıp gider.” Burada, (.....) kelimesi hâldir.

Yani yok olup gider. Bu, kazanda kaynama sırasında, kazan üzerinde oluşan köpük veya posadır ki, işe yaramayıp atılır. Nasıl ki taşırıcı veya dalgalar kabarcıca üzerindeki bu türden çerçöpü dışarı atarlarsa, maden kazanında kaynatıları madenler de kaynama sırasında böylece posalarını atarlar. Çünkü, Cûf kelimesi, atmak anlamındadır.

Meselâ, (.....) demek ben onu attım, yendim, demektir. İşte bu da bu manayadır.

“İnsanlara fayda veren şeye -suya, süs eşyalanna, eşyaya- gelince, o yeryüzünde kalır.” Su pınarlarda, kuyularda, hububat ve meyvelerde varlığını sürdürür, kalır. Aynı şekilde değerli madenler, cevherler de uzun müddet yer altında zenginlik olarak kalırlar.

“İşte Allah böyle misaller getirir.”

Hak ile batılın meydana çıkması için işte Allah bu şekilde örnekler gösterir.

Denilir ki: Bu öyle bir örnektir ki Yüce Allah bunu Hak ve hak Erbâbı ile bâtıl ve bâtıl taraftarlarına bir örnek olsun diye göstermiştir. Meselâ Yüce Allah, Hakkı ve hak Erbâbını gökten yağın yağmura ya da rahmete benzetmiştir. Bu rahmet yağmurundan insan vadileri, dereleri akar ve onlar bununla dirilirler, bu, onlara çeşitli ve türlü türlü faydalar sağlar.

Madenlerden de insanlar, o madenleri işleyerek, eriterek kendilerine yararlı ürünler haline sokarlar. Meselâ kap kaçak yaparlar, değişik aletler icat ederler. Bu ise yerde, dünyada kalır ve açık olarak eseri bâkî olmak üzere görülür. Su, bütün getireceği faydalarıyla birlikte yeryüzünde kalır. Aynı şekilde cevher ve madenler de öyledir. Bunlar da yeryüzünde uzun çağlar boyu devam eder dururlar.

Yüce Allah batıl ve bâtıl taraftarlarını da hızlı bir şekilde yok olup giden, yok oluşu yaklaşmış olan sel üzerindeki köpüğe benzetmiştir ki bu köpük sel tarafından üzerinden atılır ve yok olup gider. Nitekim madenler üzerinde oluşan köpük veya posa da böyledir. Onlara maden eridikçe posa üzerinden taşar ve atılıp yok edilir.

Cumhûr demiştir ki: Bu bir temsildir. Allah bunu Kur'ân ve kalpler ile Hak ve Bâtıl için örnek olarak vermiştir. Burada Su Kur'ân'dır. Kalplere ya da gönüllere hayat vermek için inmiştir. Tıpkı bedenler için su ve gönüller için de vadiler gibidir.

Âyette geçen, “hacmince, miktarınca” kavline gelince, bu, “gönlünün genişliği ve darlığı oranında” anlamındadır.

“Zebed” yani “köpük” ise; nefsin arzuları, heva ve heves, şeytani vesveseler demektir. Kendisinden yararlanırları saf ve berrak su, tıpkı hak ve gerçek gibidir. Nasıl ki köpük bâtil olarak yok olup gidiyor ve geride berrak tertemiz su kalıyorsa, aynı şekilde heva ve heves, şeytani vesvese ve arzular da yok olup gider ve geride sadece hak ve gerçek olan olduğu gibi kalır.

Altın ve gümüşten yapılan süs ve takılar, değerli durumlar ve temiz ahlâk için örnek olarak gösterilmiştir. Demir, bakır ve kurşun gibi şeylerden yapılanlar ise, ihlas ve samimiyetle yapılan ve kişiyi kurtuluşa hazırlayan şeyler için örnek gösterilmiştir. Çünkü iyi ameller sevabı celp eder, azâbı da uzaklaştırır. Nitekim kimi cevherler vardır ki, kazanç için bir edattır, bir gereçtir. Bazısı da savaşta düşmanı kaçırıp uzaklaştırmak ve üstün gelmek içindir. Köpük denilen şeye gelince bu da riya ve gösteriş demektir, bir sakatlıktır, yorgunluk, atalet ve tembelliktir.

18

İşte Rablerinin enirine uyanlar için en güzel (mükâfat) vardır. Ona uymayanlara gelince, eğer yeryüzünde olanların tümü ile bunun yanında bir misli daha kendilerinin olsa, (kurtulmak için) onu mutlaka feda ederler. İşte onlar var ya, hesabın en kötüsü onlardır. Varacakları yer de cehennemdir. O ne kötü yataktır!

“İşte Rablerinin emrine uyanlar için en güzel mükâfat vardır.” Burada, (.....) deki (.....) harfi, bundan önceki âyetten geçen, (.....) kavline mütealliktir. (.....) kavli de, (.....) icabet edenler, uyanlar, demektir.

Yani bu, “İşte Rablerinin emrine uyan mü’minler için en güzel mükâfat vardır ve onlara Allah böyle misaller getirir” demektir.

(.....) ise, (.....) kavlinin mastannın sıfatıdır.

Yani bu, “onlar en güzel bir icabetle O'na icabet ederler” demektir.

“O'na uymayanlara gelince,”

Yani ona uymayan kafirlere gelince. İşte bu her iki gurubun temsilidir.

Bir de; “Eğer yeryüzünde olanların tümü ile bunun yanında bir misli daha kendilerinin olsa, kurtulmak için onu mutlaka feda ederler.” Kavli, Allah'ın davetine icabet etmeyenler için hazırlanan şeyleri anlatan bir giriş cümlesidir, mübteda olan bir cümledir.

Yani bu kâfirler dünya malına sahip olsalar ve bununla beraber bir o kadar daha varlığa sahip bulunsalar, Allah'ın azâbından kendilerini kurtarabilmek için tüm bu varlıklarını düşünmeden hemen verip harcarlardı.

Yani burada asıl denmek istenen şudur: Burada konuşma ve söz hep örneklemelerle, darb-ı mesellerle tamamlanmıştır. Bunlardan sonra gelen cümleler ise müstenef yani yeni, başlı başına bağımsız cümlelerdir.

Meselâ, (.....) mübtedadır.

Bunun haberi ise, (.....) kavlidir. Mana ise; “Onlar için en güzel sevap ve ödül vardır ki bu da cennettir” demektir.

Keza, (.....) kavli de mübtedadır, haberi de,

(.....) ve devamındaki tüm cümledir. “İşte onlar var ya, hesabın en kötüsü onlardır.” Haklarında en çetin azap var olanlar işte bunlardır. Nitekim bir hadiste şöyle buyurulmuştur: “Kıyamet gününde her kim hesaba çekilirse azap olunacaktır.” Buhârî 6536, Müslim 2876/79-80, Tirmizî 3337

“Varacakları yer de cehennemdir.” Onların hesaba çekilmelerinden sonra varacakları yer cehennem ateşidir. “O ne kötü yataktır!” bunlar için hazırlanmış ne fena yerdir.

Burada mezmum yani yerilen kötü yer mahzûftur (belirtmemiştir) bu da cehennem, demektir.

19

Rabbinden sana indirilenin hak olduğunu bilen kimse, (inkâr eden) kör kimse gibi olur mu? (Fakat bunu) ancak akıl sahipleri anlar.

“Rabbinden sana indirilenin hak olduğunu bilen kimse, inkâr eden kör kimse gibi olur mu?” (.....) kavlinde “F” harfinden önce inkâr manasını ifade eden hemzenin gelmesi şüpheyi ortadan kaldırmaya yöneliktir.

Çünkü, “Rabbinden sana indirilenin hak ve gerçek olmasında” verilen tüm bu örneklerden ve darb-ı mesellerden sonra gerçeği anlayıp bunu kabul edenin durumu ile, uzağı yani gerçeği görmeyip de inkarda ısrarcı olup davete uymayanların hâli elbette bir değildir.

Nitekim, “kör kimse gibi olur mu” kavliyle belirtilmek istenen gerçek de işte budur.

Yani bunların arasındaki uzaklık tıpkı su ile üzerindeki köpük veya cevher ile onun posası misali gibidir.

Yani köpük eşittir, su demek olmadığı gibi posa da eşittir, altın demek değildir.

“Fakat bunu ancak akıl sahipleri anlar.”

Yani gerçekten akıllarının gösterdiği gerçeğe göre hareket edenler, uzağı görebilenler ve örneklerden kendilerine ders çıkaranlar anlarlar.

20

Onlar, Allah'ın ahdini yerine getirenler ve verdikleri sözü bozmayanlardır.

“Onlar, Allah'ın ahdini yerine getirenler” bu ifade mübtedadır.

Bunun haberi de, (.....) kavlidir. (22.âyet) Bu âdeti,

(.....) (Rad.25) kavli gibidir. Ancak bunun, (.....) kavlinin sıfatı olduğu da söylenmiştir, fakat doğru olan birincisidir. “Allah'ın ahdi” demek, Allah'ın Rab oluşuna yani Rububiyetine şahitlik etme konusunda kendi adlarına yaptıkları tanıklık demektir. Nitekim şöyle buyurulmuştur: “Allah onları kendi haklarında tanık tuttu ve şöyle buyurdu: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (Onlar da:) Elbette! (Buna) şahit olduk'dediler.” (A'raf, 172)

“Ve verdikleri sözü bozmayanlardır.” Kendi adlarına verdikleri kesin söz ve vaatlerini, Allah'a îman ile, kendileri ile Allah arasındaki hususlarda ve kendileriyle diğer kullar arasındaki durumlarda kabul edip verdikleri kesin söz ve ahitlerin! bozup değiştirmezler. Bu tahsisten sonra tamimdir. Önce özel olanı, peşinden de genel olarak olması gerekeni zikretti.

21

Onlar Allah'ın gözetilmesini emrettiği şeyleri gözetken, Rablerinden sakınan ve kötü hesaptan korkan kimselerdir.

“Onlar Allah'ın gözetilmesini emrettiği şeyleri gözetken,” Sılayı rahîm yaparlar, yakın ve uzak akrabalarını gözetirler, onlarla bağlarını kesmezler. Bu ifade içerisine, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in de yakınlık ve akrabalık ile îman üzere sebat eden mü’minlere yakınlık da dahildir. Çünkü yüce Allah, “(Hucurat, 10) âyetinde, “Mü’minler ancak kardeşirler” buyurmuştur. Evet, mü’min kimse gücü oranında bütün bunlara yardımcı olmalı, iyilikte bulunmalıdır, yardımlarına koşmalı, gerektiğinde onları savunmalı, onlara karşı şefkat kanatlarını mutlaka germelidir. Kendilerine selâm vermeli, Allah'ın selâmını kardeşlerinden esirgememeli, hastalarını ziyaret etmelidir. Aynı zamanda bu bağlamda olmak üzere arkadaşlarının , yanında çalışanlarının, komşularının ve yol arkadaşlarının olsun haklarına mutlaka riayet etmelidir.

“Rablerinden sakınan” Rablerinin bütün tehdit ve cezâlarıdırılmalarından sakınıp uzak duran,

“Ve -özellikle de- kötü hesaptan korkan kimselerdir.” İşte bu bakımdan da henüz hesap günü gelip çatmazdan önce kendi kendilerini hesaba çekenlerdir.

22

Yine onlar, Rablerinin rızasını isteyerek sabreden, namazı dosdoğru kıları, kendilerine verdiğimiz rızıklardan gizli ve açık olarak (Allah yolunda) harcayan ve kötülüp iyilikle savan kimselerdir. İşte onlar var ya, dünya yurdunun (güzel) sonu sadece onlarındır.

“Namazı dosdoğru kıları,” Namaza devam edip dosdoğru bir şekilde kıları, “kendilerine verdiğimiz rızıklardan gizli -bu ifade Nâfile olan ibâdetleri de kapsar, çünkü Nâfilelerin gizli olarak yapılması daha faziletlidir- ve açık olarak -bu da farzları kapsar. Çünkü farz ibâdetlerde asıl olan şey, açıktan yapılmasıdır ki bu en faziletli sidir, Zira bu, aynı zamanda insanı töhmetten de kurtarır.- Allah yolunda harcayan” Biz Sünnet ehline göre her ne kadar haram olan da rızık ise de, helâl kazancından veren, dağıtan..

“Ve kötülüğü iyilikle savan kimselerdir.”

Yani bunlar güzel söz söyleyerek başkalarından kendilerine gelen kötülüğü önlerler, kendileri mahrum bırakılıp ve kendilerine verilmediği hâlde onlar buna bakmadan verirler, kendilerine haksızlık yapılıncı bağışlayıp affederler, akrabaları ve yakınları kendileriyle bağlarını kestiklerinde onlar bağlarını kesmemede ısrar eder ve bu konudaki görevlerini yaparlar. Günah işlediklerinde, tevbe ederler, yanlışla saptıklarında derhal hakka dönerler, bir kötülük gördüklerinde onu değiştirirler, önlerler. İşte bu sekiz amel, cennetin sekiz kapısına işaret eder.

“İşte onlar var ya, dünya yurdunun güzel sonu sadece onlarındır.” Bu dünya yurdunun güzel sonu da cennettir. Çünkü Yüce Allah cenneti bu dünyanın güzel sonu ve dünya ehlinin de gideceği yeri kılmıştır.

23

(O yurt) Adn cennetleridir; oraya babalarından, eşlerinden ve çocuklarından sâlih olanlarla beraber girecekler, melekler de her kapıdan onların yanına varacaklardır.

“O yurt Adn cennetleridir;” Bu ifade, (.....) kavlinden bedeldir, (.....) kelimesi, Ötreli olarak, (.....) diye de okunmuştur, ancak en fasih okuyuş, fethali olarak, (.....) okuyuşudur.

(.....) edatı ise, (.....) kavlindeki zamîr üzerine atıf olunmakla ref mahal İmdedir. Tekit olunmasa da bu, câizdir. Çünkü mefûl zamîri Fasl zamîri olabilir. Zeccâc ise, bunun mefulü maah olmasını câiz görmektedir. Âyette söz konusu edilenlerin salah ile vafedilmeleri ise, şu noktanın bilinmesi içindir. Sadece soyluluk veya asalet kişinin kurtuluşu için yeterli değildir. Bundan yani babalarından murat şudur: Bunların hepsinin ataları ve anaları demek isteniyor. Burada âdeta şöyle denmektedir: Onların atalarından ve analarından...

“Melekler de her kapıdan onların yanına varacaklardır.”

Yani her gün ve gece miktarınca günde üçer defa yanlarına hediyelerle, ve hoşnutluk müjdeleriyle girip çıkarlar.

24

(Melekler şöyle derler:) “Sabrettiğinize karşılık size selâm olsun! Dünya yurdunun sonu (cennet) ne güzeldir!”

“Melekler şöyle derler veya şöyle diyerek selâm verirler: “Sabrettiğinize karşılık size selâm olsun!” burada,

(.....) kavli hâl yerinde gelmiştir. (.....) kavli de, mahs szuf olan bir kelimeye mütealliktir bu da, (.....) dır. Dolayısıyla bu, (.....) takdirindedir.

Yani, “Bu sevap, sizin şehvi arzu ve isteklerinize karşı durup sabretmenizden dolayıdır” demektir. Ya da, “Allah'ın emri üzerinedir” ya da, selâm iledir.

Yani, “Biz size selâm verir ve sabrınızdan dolayı da size ikramda bulunuruz” demektir. Ancak bu tefsirlerin en yerinde olanı ilkidir.

(.....). “Dünya yurdunun sonu cennetler ne güzeldir!”

25

Allah'a verdikleri sözü kuvvetle pekiştirdikten sonra bozanlar, Allah'ın riayet edilmesini emrettiği şeyleri (akrabalık bağlarını) terk edenler ve yeryüzünde fesat çıkaranlar; işte lânet onlar içindir. Ve kötü yurt (cehennem) onlarıdır.

“Allah'a verdikleri sözü kuvvetle pekiştirdikten sonra bozanlar,” İtiraf ve kabulleriyle sözlerini pekiştirdikten sonra bozanlar,

“Allah'ın riayet edilmesini emrettiği şeyleri, akrabalık bağlarını terk edenler ve yeryüzünde -küfür ve zulüm yoluyla- fesat çıkaranlar;”

“İşte lânet onlar içindir.” Allah'ın rahmet ve merhametinden uzaklaştırılacak olanlar işte bunlardır.

“Ve kötü yurt cehennem onlarıdır.” Dünya yurdunun kötü sonu onların yeridir, manasının da ihtimal dahilinde olması mümkündür.

Çünkü bu, (.....) kavlinin karşıtı olarak gelmiştir. Aynı zamanda buradaki yurttan muradın, cehennem olması ve “kötü” ifadesinden maksadın da cehennem azâbı olması ihtimali de vardır.

26

Allah dilediğine rızkını bollaştırır da daraltır da. Onlar dünya hayatıyla sunardılar. Halbuki âhiretin yanında dünya hayatı, geçici bir faydadan başka bir şey değildir.

“Allah dilediğine rızkını bollaştırır da daraltır da.” Sıkıntıya da sokar. Mana şöyledir: “Rızkı bollaştıran ve daraltan sadece ve sadece bir tek Allah'tır. Başkası asla değildir.”

“Onlar dünya hayatıyla sunardılar.”

Allah'ın dünyada onlara verdiği bolluk, refah ve imkanlarla sunardılar ve haktan saptılar. Yoksa onlardaki bu mutluluk ve sevinç Allah'ın kendilerine fazlı ve ikramı sayesinde olan bir mutluluk ve sevinç olmadığı gibi aynı zamanda onlar bunu şükür ile de karşılamadılar, nankörlük ettiler. Şükretselerdi, sonuçta âhirette cennet nimetleriyle ödüllendirilirlerdi.

“Halbuki âhiretin yanında dünya hayatı, geçici bir faydadan başka bir şey değildir.” Onların farkında olmadıkları, bilmedikleri şey, âhiret nimeti yanında dünya nimeti bir hiçtir, oldukça basit ve önemsiz bir şeydir. O bundan sadece bir yolcunun yolda aceleyle ne bulduysa atıştırdığı şey gibidir, yani bir veya bir kaç hurmacık veya bir miktar püre türünden basit bir şey gibidir.

27

Kâfir olanlar diyorlar ki: Ona Rabbinden bir mu'cize indirilmeli değil miydi? De ki: Şüphesiz Allah dilediğini saptırır, kendisine yöneleni de hidâyete erdirir.

“Kâfir olanlar diyorlar ki: Ona Rabbinden bir mu'cize indirilmeli değil miydi?”

Yani kendileri tarafından istenen bir mu'cizeyi demek istiyorlar.

“De ki: Şüphesiz Allah dilediğini saptırır,”

Yani onların diledikleri mu'cizeleri vermekle ve o mu'cizeler geldikten sonra da....

“kendisine yöneleni de hidâyete erdirir.”

Yani onun dinin kabul yol buları, içtenlikle ve kalbiyle Ona döneni de doğru yola iletir.

28

Bunlar, îman edenler ve gönülleri Allah'ın zikriyle sükûnete erenlerdir. Bilesiniz ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur.

“Bunlar, îman edenler -çünkü bu, (.....) takdirindedir. Ya da bu mahallen mensûbtur ve (.....) edatından bedeldir.- ve gönülleri Allah'ın zikriyle -devamlı olarak veya Kur'ân ile yahut da Allah'ın vadiyle- sükûnete - huzura- erenlerdir.”

“Bilesiniz ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur.” Allah'ı devamlı anmak ve hatırlamak suretiyle mü'minlerin gönülleri huzura kavuşur.

29

Îman edip iyi işler yapanlara ne mutlu! Varılacak güzel yurt da onlar içindir.

“Îman edip iyi işler yapanlara -buraya kadar olan bu kısım mübtedadır.- ne mutlu!” Burası da yani, (.....) ise bunun haberidir. Bu kelime, (.....) fiilinden mastardır. Tıpkı “Büşra” kelimesi gibidir. (.....) kavlinin anlamı, “sen hayra, günele ve mutluluğa eriştin, sana bu şeyler isabet etti, demektir. Bu, ya mahallen mensûb veya merfûdur. Tıpkı, (.....) veya, (.....) gibi.

(.....) deki lam harfî beyan yani açıklama içindir. Tıpkı, (.....) gibi. (.....) kelimesindeki vav harfî, makabli mazmum yani ötreî olduğundan ye harfinden dönüştürülen vav harfidir. Tıpkı, (.....) kelimesi gibi. “Varılacak güzel yurt da onlar içindir.”

Burada geçen, (.....) varılacak yer, demektir. Bunun (.....) kavlinin hem merfû' ve hem mensûb olarak okunması ise her iki mahalle göredir.

30

(Ey Resûlüm Muhammed!) Böylece seni, kendilerinden önce nice ümmetlerin gelip geçtiği bir ümmete gönderdik ki, sana vahyettiğimizi onlara okuyasın. Onlar Rahmân olan Allah'ı inkâr ediyorlar. De ki: “O benim Rabbimdir. O'ndan başka ilâh yoktur. Sadece O'na tevekkül ettim ve dönüş sadece O'nadır.”

“Ey Resûlüm Muhammed! Böylece -tıpkı bu gönderme misalde olduğu gibi büyük bir değeri olan, diğer gönderilenlere üstünlüğü bulunan bir gönderişle seni -gönderdik. Daha sonra da onu nasıl gönderdiğini açıklayarak şöyle buyuruyor:-, kendilerinden önce nice ümmetlerin gelip geçtiği bir ümmete gönderdik -yani öyle bir ümmete gönderdik ki, ondan önce de nice ümmetler gelip geçtiler. Senin gönderildiğin ümmet ise ümmetlerin en sonuncusudur, sen de peygamberlerin en sonuncususun. İşte böyle bir topluma seni gönderdik- ki, sana vahyettiğimizi onlara okuyasın.” Sana vahyettiğimiz o yüce kitab'ı kendilerine okuyasın diye gönderdik.

“Onlar Rahmân olan Allah'ı inkâr ediyorlar.” Halbuki o toplum hâli şudur: gerçekten onlar rahmeti her şeyi kuşatan ve her bakımdan merhameti bol ve sonsuz olan Rahmân Allah'ı inkâr ediyorlar, küfrediyorlar.

“Ondan başka ilâh yoktur.”

Yani O benin bir tek olan Rabbim, ortaklardan ve şeriklerden münezzehtir, yücedir. Ondan başka asla bir başka ilâh yoktur. “Sadece O'na tevekkül ettim” Size karşı bana yardımında ve beni zafere erdirmesinde yalnızca O'na dayanıp güvendim, tevekkül ettim. “Ve dönüş sadece O'nadır.” Dönüşüm de yalnızca O'nadır ve size karşı sabırla dayanıp mücadelem sebebiyle bana sevap ve mükâfat verecek olan da O'dur.

Kırâat imâmlarından Ya'kûb; (.....) kelimelerini hem vakıf yani duruş hâlinde ve hem de vasıl yani geçiş durumunda hep bu şekilde kırâat etmiştir.

31

Eğer okunan bir Kitapla dağlar yürütülseydi veya onunla yer parçalarıydı, yahut onunla ölümler konuşturulseydi (o Kitap yine bu Kur'ân olacaktı.) Fakat bütün işler Allah'a âittir. İman edenler hâla bilmediler mi ki, Allah dileseydi bütün insanları hidâyete erdirirdi? Allah'ın vâdi gelinceye kadar inkâr edenlere, yaptıklarından dolayı ya ansızın büyük bir belâ gelmeye devam edecek veya o belâ evlerinin yakınına inecek. Allah, vadinden asla dönmez.

“Eğer okunan bir Kitapla dağlar yürütülseydi” yerlerinden sökülüp atılsaydı, “yahut onunla ölümler konuşturulseydi- Onunla duyurulup kendilerinden cevap alabilseydi- o Kitap yine bu Kur'ân olacaktı.” Çünkü hatırlatma ve uyarmada asıl gaye olan bu kitaptır.

Yani bunun üzerinde hatırlatabilecek, uyaracak ve korkutacak bir kitap yoktur. İşte O kitap bundan başkası olmayacaktı.

Burada, (.....) kavlinin cevabı mahzûf bulunmaktadır. Ya da bunun manası şöyledir: “Eğer kendisiyle dağların yürütüldüğü, yerin parçalarıp darmadağın hale getirildiği, ölümlerin konuşturulduğu ve durumlarından haber veren bir Kur'ân olsaydı, kesinlikle buna da iman etmezler ve bundan dolayı asla akıllarını başlarına almazlardı. Bu, tıpkı, “Eğer biz onlara (istedikleri gibi gerçekten) melekleri indirseydik, ölümler de kendileriyle konuşsaydı ve diledikleri her şeyi de toplayıp karşılıklarına getirseydik, Allah dilemedikçe yine de iman edecek değillerdi. Ancak onların çoğu bunu bilmezler.” (En'am,III) kavlinde ifade olunduğu gibidir.

“Fakat bütün işler Allah'a âittir.” Bilâkis her şeye kâdir olma konusunda emir ve hüküm sadece Allah'ındır,. Çünkü Allah onların istedikleri mu'cizeleri onlara göstermeye elbette kâdirdir.

“İman edenler hâla bilmediler mi ki,”

Burada geçen, (.....) Bilmediler mi, anlamındadır. Bu kelime, Yemende yaşayan'Neha'kabilesinin kullandığı bir kelimedir. Bir diğer anlatıma göre burada, “Ye's” kelimesi, ilim yani bilmek anlamında kullanılmıştır. Çünkü kelime aynı zamanda bilmek manasını da kapsamaktadır. Zira herhangi bir şeyden umudunu kesmiş olan kişi, demektir ki o şahıs, o şeyin olmayacağını veya olamayacağını biliyor. Nitekim unutmak anlamında olan Nisyan kelimesi de terketmek manasını da aynı zamanda kapsar, işte bu da bunun gibidir. Bunun delili de Hazret-i Ali (radıyallahü anh) nin (.....) tarzındaki kırâatidir. Denilmiştir ki: Bunu yazan katip uyuklar bir hâlde iken yazdı.

Yani bu ifade uyuklamaya denk olan bir hâlde demektir. Allah'a yemin olsun ki bu bir iftiradan başka bir şey değildir, bunun iftira olduğundan da herhangi bir şüphe yoktur.

“Allah dileseydi bütün insanları hidâyete erdirirdi. Allah'ın vâdi -ölümleri veya kıyamet- gelinceye kadar inkâr edenlere, yaptıklarından -küfür ve inkarlarından, kötü amellerinden- dolayı ya ansızın büyük bir belâ -Yüce Allah'ın her zaman kişilerin canlarına, çocuklarına ve mallarına yönelik olarak göndereceği çeşitli felaket ve musibetler- gelmeye devam edecek veya o belâ evlerinin yakınına - hemen yanı başlarına- inecek.” Onlar bundan dolayı korkup ürkecekler, bunların kıvılcımları bu gibilerin başlarında hep dönüp dolaşacak ve kötülükleri de kendilerine bulaşacaktır. Üzerlerine düşen kıvılcımlarla onlar da yanıp gideceklerdir.

Yahut da Mekke kafirlerinin Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ne karşı düşmanlıkta bulunmaları ve onu yalanlamaları sebebiyle başlarına büyük bir bela inmeye devam edecektir. Çünkü Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in ordusu Mekke çevresine baskında bulunmuş ve onlardan bazılarını da ele geçirmişti. Ya da ey Resûlüm Muhammed! (sallallahü aleyhi ve sellem) Hûdeybiye gününde sen orduyla beraber onların evlerinin yakınlarına kadar inmekle, onların korku ve dehşetleri hep devam edip duruyordu. Bu hâl Allah'ın vadi yani Mekke'nin fethi gerçekleşene kadar hep devam etti.

“Allah, vadinden asla dönmez.”

Yani Allah vadinden asla dönmez. Onun verdiği sözden dönüş yoktur.

Andolsun, senden önceki peygamberlerle de alay edildi de ben inkâr edenlere mühlet verdim, sonra da onları yakaladım. (Görseydin ki) azâbım nasılmış!

“Andolsun, senden önceki peygamberlerle de alay edildi de ben inkâr edenlere mühlet verdim,” Âyette geçen, (.....) kavli, mühlet vermek, süre tanımak, demektir.

Yani yüce Allah böylelerini bir müddet güven içerisin de, rahat ve huzurlu bir şekilde bırakır, zaman verir.

“Sonra da onları yakaladım. Görseydin ki azâbım nasılmış!” İşte bu, onlar için bir tehdittir. Bir de Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’e karşı alay yollu mu’cize isteğinde bulunmalarına da bir cevap oluşturmakta ve Hazret-i Peygamberi de bu konuda teselli etmektedir.

33

Herkesin kazandığını gözetleyip muhafaza eden, (hiç böyle yapamayan gibi olur mu?) Onlar Allah'a ortaklar koştular. De ki: “Onlara ad verin, (onlar necidir?) Yoksa siz Allah'a yeryüzünde bilemeyeceği bir şeyi mi haber veriyorsunuz? Yahut boş lâf mı ediyorsunuz?” Şüphesiz inkâr edenlere hileleri süslü gösterildi ve onlar doğru yoldan ahkonuldular. Allah kimi saptırırsa artık onu doğru yola iletecek yoktur.

“Herkesin kazandığını gözetleyip muhafaza eden, hiç böyle yapamayan gibi olur mu?”

Burada geçen, (.....) kavli, Bu kimselerin veya toplumların Allah'a şerik-ortak koştukları sebebiyle, onların aleyhinde bir delildir, hüccet göstermedir.

Yani onlar üzerinde hakim ve egemen olan, kontrol edip gözetten Allah değil midir? Çünkü iyi ve kötü olan herkes üzerinde kazandıktan iyiliklerini de kötülüklerini de murakabe edendir, kontrol edendir. Bu itibarla her biri için cezâları ne ise o hazırlanacaktır. Dolayısıyla bu durum kötü olan ile iyi olanın aynı olmadığı göstermektedir. Bundan sonra yüce yeni bir cümle ile şöyle devam ediyor:

“Onlar Allah'a ortaklar koştular.”

Yani putları Allah'a denk ortaklar edindiler. “De ki: “Onlara ad verin, onlar necidir?” Onlara kim olduklarını ve neci olduklarını, kimliklerini sor! Onlara kendi adlarını, hadlerini ve kim olduklarını bildir. Sonra devamla şöyle buyuruyor:

“Yoksa siz Allah'a yeryüzünde bilemeyeceği bir şeyi mi haber veriyorsunuz?” Bu, (.....) kelimesinin munkatıa olması durumuna göredir. Yoksa siz Allah'a, O'nun yeryüzün de şeriklerinin olduğunu bilmediğini mi bildirmek istiyorsunuz? Halbuki O Allah göklerde ve yerde olan her şeyi bilendir. Eğer onları bilmiyorsa, bu takdirde onların bir şey olmadıkları gerçeği de bilinmelidir. Burada asıl söylenmek istenen şey, Allah'ın şeriklerinin ya da ortaklarının olmadığını anlatmak, bu tür iddiaları ortadan kaldırmaktır.

“Yahut boş lâf mı ediyorsunuz?”

Yani söylediklerinizin gerçekte asıl ve astarları olmadığı hâlde, Allah'ın ortakları var diyerek sizler böylece boş lâf mı üretiyorsunuz? Bu, “Bu, onların ağızlarında geveledikleri soyut bir sözden ibârettir. Onlar söyledikleri bu sözleri daha önce geçen putperest kafirlerin söyledikleri iğrenç küfür sözlerine benzetiyorlar.” (Tevbe, 30) kavline benzemektedir ve yine bu, “Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, sizin ve atalarınızın taktığı bir takım isimlerden başka bir şey değildir.” (Yûsuf, 40) kavli gibidir.

“Şüphesiz inkâr edenlere hileleri süslü gösterildi” Aslında Allah'a ortak koşanların düzenleri, İslam'a karşı süslü olarak sunuldu.

“Ve onlar doğru yoldan ahkonuldular.” Allah'a giden doğru yoldan engellendiler. Burada geçen, (.....) kelimesi, (.....) harfinin zammesiyle, kufe kırâat okulu okumuşlardır. Bunlar dışın daki kırâat imâmları ise, bu kelimeyi sad harfinin fethasıyla (.....) olarak okumuşlardır. Manası da şöyledir: “Bunlar Müslümanları, Allah yolundan engellediler.”

“Allah kimi saptırırsa artık onu doğru yola iletecek yoktur.” Allah eğer birilerini saptırdıysa onu Allah yoluna tekrar hidâyet etmeye, yöneltmeye kim kâdir olabilir ki?

34

Dünya hayatında onlara sadece bir azap vardır. Âhiret azâbı ise daha şiddetlidir. Onları Allah'tan onun azâbından koruyacak kimse de yoktur.

“Dünya hayatında onlara -öldürülmek, esir düşmek ve türlü imtihanlardan geçmek gibi- sadece bir azap vardır.” “Âhiret azâbı ise daha şiddetlidir.” Devamlılığı ve sürekli oluşu açısından daha şiddetlidir. “Onları Allah'tan, onun azâbından koruyacak kimse de yoktur.” Allah'ın azâbından muhafaza edecek olanı yoktur.

35

Takva sahiplerine vâdolunan cennetin özelliği (şudur:) Onun zemininden ırmaklar akar. Yemişleri ve gölgesi sürekli. İşte bu, (kötülüklerden) sakınanların (mutlu) sonudur. Kâfirlerin sonu ise ateştir.

“Takva sahiplerine vâdolunan cennetin özelliği şudur:” O cennetin niteliği, örneklikte benzerinin olmadığı şöyledir: (.....) kelimesi mübteda olarak merfûdur. Haberi ise mahzûftur.

Yani, “Size okunup anlatıları şeylerde cennetin özelliği şöyledir” demektir. Ya da bunun haberi, “Onun zemininden ırmaklar akar.” Kavlidir. Bu, tıpkı senin, “Zeyd esmer biridir” ifadene benzer bir sözdür.

“Yemişleri -meyve ve ürünlerinin ardı arkası kesilmeyen manada varlıkları- ve gölgesi sürekli.” Daimdir. Dünyadaki gibi güneşin doğmasıyla cennette gölge kaybolmaz.

“İşte bu, kötülüklerden sakınanların mutlu sonudur.”

Yani burada özellikleriyle tanıtıları cennet, Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda hareket edenlerin bu işlerinin mutlu bir sonudur, işlerinin vardığı son noktadır.

“Kâfirlerin sonu ise ateştir.”

36

Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, sana indirilene (Kur'ana) sevinirler. Fakat (senin aleyhinde birleşen) guruplardan onun bir kısmını inkâr eden de vardır. De ki: “Bana, sadece Allah'a kulluk etmem ve Ona ortak koşmamam emrolundu. Ben yalnız Ona çağırıyorum ve dönüş de yalnız Onadır.”

“Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler,” Burada değinilmek istenenler Yahûdîlerden İslam dinini kabul eden Abdullah ibn Selâm ve benzerleri ile Habeşistan'da olup da İslam dinin kabul eden Hristiyanlardır.

“Sana indirilene Kur'ân'a sevinirler.”

“Fakat senin aleyhinde birleşen guruplardan onun bir kısmım inkâr eden de vardır.”

Yani onlardan olan guruplardan demektir. Bunlar, onların kafir olan grubudurlar ki Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) aleyhinde düşmanlıkla hareket eden ve bu manada grup oluşturan kafirlerdir. Meselâ Ka'b İbn Eşref ve yandaştan gibileri. Bir de Necran heyetinden Seyyid ve Akib unvanıyla önde gelenlerle bunlara uyanlar gibileri. İşte bunlar gelen kitabın bir kısmını reddettikleri gibi bir kısmını da kabul etmekteydiler. Çünkü bunlar bazı kıssalar ile bazı hükümleri ve manaları, kendi kitaplarında da yer almaları sebebiyle inkâr etmiyorlardı. Ancak bunlar Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in peygamberliğini ve bir de kendi kitaplarında tahrif etmek suretiyle şer'atlerinden değiştirdikleri kısımları inkâr ediyorlardı.

“De ki: “Bana, sadece Allah'a kulluk etmem ve O'na ortak koşmamam emrolundu.” Bu, inkârcılara bir cevaptır. Yani de ki: “Ben, bana indirilenle ve burada benden istenen Allah'a ibâdet ve kullukta bulunmam ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmamamla emrolundum.” Sizin onu inkâr etmeniz, bir tek Allah'a ibâdet ve kulluğu, O'nun birliğini inkâr etmeniz demektir. O hâlde iyi düşünün! Allah'a ibâdet ve kullukta bulunmanın gerekliliğini ve

farzietini ileri sürdüğünüz ve O'na şirik koşulmaması gerektiğini söylediğiniz hâlde, neyi inkâr ettiğinize bir dikkat edin bakalım!

“Ben yalnız O'na çağırıyorum” Özellikle sizi Ona davet ediyorum, Ondan başkasına çağırıyor değilim! “Ve böylece biz onu Arapça bir hüküm - hikmetli bir söz olarak indirdik.” Tıpkı bu indirme durumu gibi biz o Kur'ân'ı, içinde Allah'a kullukta bulunma ve O'nu bir tek ilâh olarak tanıma ile emreden, O'na ve O'nun dinine davet eden, çağırın ve cezâ ve mükâfat yurduyla uyanda bulunan bir kitap olarak indirdik. Arapça hikmet dolu ve Arap diline çevrili bulunan bir kitap olarak...

37

Ve böylece biz onu Arapça bir hüküm - (hikmetli bir söz) olarak indirdik. Eğer sana gelen bu ilimden sonra, onların arzularına uyarsan, (işte o zaman) Allah tarafından senin ne bir dostun ne de koruyucun vardır.

“Ve böylece biz onu Arapça bir hüküm - hikmetli bir söz olarak indirdik.” Tıpkı bu indirme durumu gibi biz o Kur'ân'ı, içinde Allah'a kullukta bulunma ve O'nu bir tek ilâh olarak tanıma ile emreden, O'na ve O'nun dinine davet eden, çağırın ve cezâ ve mükâfat yurduyla uyanda bulunan bir kitap olarak indirdik. Arapça hikmet dolu ve Arap diline çevrili bulunan bir kitap olarak... burada geçen, (.....) kavli hâl olarak mensûbtur. Bunlar Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'i, kendisiyle ortaklaşa yapacakları işlere ve şeylere davet ediyorlardı. Bunun için de kendilerine şöyle denildi:

“Eğer sana gelen bu ilimden sonra, onların arzularına uyarsan,”

Yani kesin hüccet ve kanıtlarla, reddi asla mümkün olmayan burhan ve delillerle ilim-bilgi ve gerçekler ortaya konunca, bütün bunlara rağmen sen de onların isteklerine ve hevalarına boyun eğersen, “İşte o zaman Allah tarafından senin ne bir dostun ne de koruyucun vardır.”

Yani sana yardım edecek olan bir yardımcı da bundan böyle yardımda bulunmaz. Seni koruyabilecek olan bir kimse de O'ndan koruyamaz.

İşte bu âdeta kişiyi ve dinleyenleri bu işe özendirme, dinde sebat etmelerini sağlama türünden bir şeydir.

Yani hüccet ve kesin kanıtlarla geçeceği gördükten ve gözleri açıldıktan sonra bir şüphe sırasında herhangi biri onu doğru olan yoldan kaydıramasın. Kaldı ki zaten Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bir yerde kesin olarak sebat edip duruyordu. Zaten Onun için böyle bir durum söz konusu değildir. Bu, ümmetini teşvik açısından bir özendirmedir.

Müşrikler Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'i evlenmekle, çocuk sâhibi olmakla suçluyorlar ve ondan kendilerince bir takım mu'cizeler getirmesini istiyorlardı. Aynı zamanda nesh olayını da kabul etmeyip inkâr ediyorlardı. İşte bütün bunlara cevap olarak şu âyet nâzil oldu. Allah burada şöyle buyurmaktadır:

38

Andolsun senden önce de peygamberler gönderdik ve onlara da eşler ve çocuklar verdik. Allah'ın izni olmadan hiçbir peygamber için mu'cize getirme imkânı yoktur. Her müddetin (yazıldığı) bir kitap vardır.

“Andolsun senden önce de peygamberler gönderdik ve onlara da eşler ve çocuklar verdik.”

Yani senden önce geçen peygamberler de kâdirîlarla evlenmişler ve onlar da çocuk sâhibi olmuşlardı. Peygamber olmak, evlenmemek demek değildir. O da bir insandır, bütün insanların evlenip çocuk sâhibi oldukları gibi peygamberler de bu kanuna tâbidirler.

(.....) Allah'ın izni olmadan hiçbir peygamber için mu'cize getirme imkânı yoktur.” Kavminin kendisinden istedikleri mu'cizeleri getirme olayı onların güç sınırları için de değildir. Bu, sadece Allah'a âittir ve O'na kalmıştır. O'nun kudreti dahilindedir.

“Her müddetin yazıldığı bir kitap vardır.”

Yani her bir vaktin ve zamanın, kullara bağı yazılacak bir hükmü vardır.

Yani Allahın hikmeti gereğı onlara neyin yazılması icabediyorsa, onlara o şey gerekli kılınır.

39

Allah dilediğini siler, (dilediğini de) sabit bırakır. Bütün kitapların aslı onun yanındadır.

“Allah -silinmesini yani nesh edilmesini- dilediğini -dilediği şeyi- siler, -ve onun yerine dilediğini -dilediği şeyi- de sabit bırakır.”

Yani hükmünü yürürlükte bırakır ve onu neshetmez. Ya da hafaza meleklerinin defterinden dilediğini yok eder ve başkasını yani dilemediklerini de sabit bırakır. Yahut da tevbe edenlerin küfürlerini silip yok eder ve imanlarını onun yerine geçirip sabit bırakır. Ya da süresi yani ecel zamanı yaklaşanı öldürür, ya da eceli gelmemiş olanı da eceli vaktine kadar sabit bırakır. Kırâat imâmılarından Medine ve Şam okulu mensuplarıyla Hamza ve Ali Kisâî, (.....) olarak okumuşlardır. “Bütün kitapların aslı O'nun yanındadır.”

Bütün kitapların asıl kaynağı O'nun katındadır ki bu da Levh-i Mahfûz'dur. Çünkü olabilecek her şey orada yazılı bulunmaktadır.

40

Biz, onlara vâdettiğimiz (azâbın) bir kısmını sana göstersek de veya (ondan önce) senin canım alsak da, sana ancak (Allah'ın emirlerini) tebliğ etmek düşer. Hesap yalnız bize âittir.

“Biz, onlara vâdettiğimiz azâbın bir kısmını sana göstersek de veya ondan önce senin canını alsak da,”

Yani durum ne olursa olsun, biz sana onların karşı koyuşlarını ve yıkılışlarını ve kendilerine indireceğimizi vâdettiğimiz azâbın kendilerine indiğini de göstereceğiz. Ya da bu şeyler olmadan önce seni vefat ettirip katımıza alsak bile...

“Sana ancak Allah'ın emirlerini tebliğ etmek düşer.” Sana gereken görev yalnızca tebliğde bulunmaktır, sadece bu.. “Hesap yalnız bize âittir.” Onların amellerine göre haklarında gerekeni yapmak, hesaba çekip cezâlarıdırılmak bize âittir bu, sana âit değildir ve sana düşmez. Onların yüz çevirmeleri seni sıkmasın ve onların cezâlarıdırılmasını istemekte de aceleci davranma.

41

Bizim, yeryüzüne gelip, onu uçlarından eksilttiğimizi görmediler mi? Allah (dilediği gibi) hükmeder, O'nun hükmünü bozacak kimse yoktur. Ve O hesabı çabuk görendir.

“Bizim, yeryüzüne kâfirlerin ve inkârcıların topraklarına- gelip, onu uçlarından eksilttiğimizi görmediler mi?” Fetih yoluyla onların yurtlarını ve topraklarını İslam topraklarına katarak azaltmadık mı? Böylece dâru'l-harp denen kendileriyle savaş hâlinde bulunduğumuz küfür topraklarını eksiltip bunları dâru'l-İslam denen İslam yurdunun toprakları veya sınırları içine kattık. Şüphesiz bunlar da zafer kazanma ve üstünlük elde etme mu'cizelerindendir. Mana şöyledir: “Yüklendiğin görevle alâkalı olarak tebliğde bulunmak, mesajı istenen yere iletmek sana düşer. Bunun ötesini düşünmek seni ilgilendirmez. Biz o konuda da sana yeteriz. Dolayısıyla biz zafere erdirme ve yardımda bulunma konusunda sana neyi söz vermişsek, onu mutlaka sona erdireceğiz. Sen bünîan düşünme!

“Allah dilediği gibi hükmeder, O'nun hükmünü bozacak kimse yoktur.” Allah'ın hükmünü geri çevirebilecek bir güç ve kuvvet asla yoktur. (.....) Bir şey üzennde yeniden oynayıp onu geçersiz kılmak demektir. Bunun da gerçek manası şöyledir: “Bir şeyi takip etmek” demek, ortaya konan şeyi izleyip onu silmek ve ortadan kaldırmak, bozmak demektir. Nitekim hak sâhibi olan kimseye de bu manada Muakkip denir ki, peşini bırakmayan, izini süren anlamındadır. Çünkü alacaklı olması sebebiyle borçlusunun peşini yargı veya talep yoluyla da olsa bırakmaz ve sürekli onu izler durur. Buna göre mana şöyledir: Yüce Allah, İslam'ın üstün gelip galebe çalacağına, geleceğin İslam'ın olacağına hükmettiği gibi, küfrün ve kafirlerin de yerle bir olacaklarına, yenileceklerine, bozguna uğratılacaklarına da hüküm vermiştir.

(.....) kavli, hâl olarak mahallen mensûbtur. Sanki şöyle denilir gibidir: “Allah hükmünü infaz etmek ve uygulamak üzere hükmeder.” Bu âdeta şu cümleye benzer bir ifadedir: “Zeyd başında ne takke ne da sarık olmadan yanıma çıkageldi.” Bununla, “eli boş döndü” demek istenir.

“Ve O hesabı çabuk görendir.” Yüce Allah onları bu dünya hayatında hesaba çektikten sonra onları âhiret hayatında da fazla bir zaman geçmeksizin hesaba çekecektir.

42

Onlardan öncekiler de (peygamberlerine) tuzak kurmuşlardı; halbuki bütün tuzaklar Allah'a âittir. Çünkü O, herkesin ne kazanacağını bilir. Bu yurdun (dünyanın) sonunun kimin olduğunu yakında kâfirler bileceklerdir!

“Onlardan öncekiler de peygamberlerine tuzak kurmuşlardı;”

Yani geçen ümmetlerdeki kâfirler de peygamberlerine böylene düzen kurmuşlardı. Mekk: Gizlice ve haber vermeksizin başkaları hakkında tuzak kurmaktır. Yüce Allah daha sonra onların bütün tuzaklarını, kendi tuzağına izafetle bir tuzak olduğunu belirterek şöyle buyurmaktadır:

“Halbuki bütün tuzaklar Allah'a âittir.”

Daha sonra da bunu şu kavliyle açıklamaktadır:

“Çünkü O, herkesin ne kazanacağını bilir. Bu yurdun dünyanın sonunun kimin olduğunu yakında kâfirler bileceklerdir!”

Yani övgüye değer son., çünkü herkesin ne elde edeceğini ve kazanacağını bilen ve onlar için yaptıklarının karşılığı ne ise hazırlayan biri, aslında tuzakların da tamamen ona âit olduğunu gösterir, tuzağı hazırlayanın da o olduğunu bildirir. Çünkü O, onların hiç de hesaba katmadıkları bir yönden onlara geliyor ve onlar da gaflet içinde iken, haklarında neyi murad etmişse başlarına onu getiriyor.

Kırâat imâmılarından Hicaz okulu ile Ebû Amr, (.....) kelimesini, cins manasında değerlendirerek, “el-Kafir” olarak okumuşlardır.

43

Kâfir olanlar şöyle derler: “Sen resul olarak gönderilmiş bir kimse değilsin.” De ki: “Benimle sizin aranızda şahit olarak -ortadaki deliller- ve yanında Kitap’ın bilgisi olan yeter.”

“Kâfir olanlar şöyle derler: Sen resul olarak gönderilmiş bir kimse değilsin.” Bu söyleyenlerden maksat ise Yahûdî Ka'b İbn Eşref ve Yahûdî liderleridir. Bunlar Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) için; “Sen peygamber olarak gönderilmedin” dediler. İşte Ata bu ayete dayanarak, bu âyet dışında diğerleri Mekki'dir, demiştir,

“De ki:

“Benimle sizin aranızda -benin risâletim ya da peygamberliğimle ilgili ortaya çıkan deliller- şahit olarak ve -bir de- yanında Kitap’ın bilgisi olan yeter.” Denilmiştir ki bu, Azîz ve Celil olan Allah'tır. Kitap ise Levh-i Mahfûz'dur.

Bunun da delili, bu âyeti; (.....) okuyanların bu okuyuşudur.

Yani bu, “Kitabın bilgisi katında olan yeter” demektir. Çünkü, “O'nu bilen ilmi, O'nun fazlından ve Lütfundandır.”

Denilmiştir ki; Bunlar Kitap ehlinin alimlerinden olup da Müslüman olanlardır. Çünkü bunlar Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’in niteliklerini kendi kitaplarında görüp öğrenmişlerdi.

Abdullah ibn Selâm: “Bu âyet benim hakkımda nâzil olmuştur” demiş.

Bir tefsire göre de bu, Cebrâîl (aleyhisselâm) dir.

Fâil yani özne durumunda olan (.....) lâfzı Celalin başına “B” harfi dahil olmuştur. (.....) temyizdir.

(.....) edatı ise, (.....) lâfzı üzerine atfedildiğinden cer mahallindedir. Ya da, car ile mecrûrun mahalline atfolunmakla mahallen merfûdur. Çünkü bu, (.....) takdirindedir. (.....) kavli de zarfta mukadder olan şey ile merfû' bulunmaktadır. Bu takdirde bu, fâil olur. Çünkü zarf, (.....) edatının sılasıdır. (.....) ise burada, (.....) manasındadır. Bunun da takdiri şöyledir:

“Katında Kitab’ın bilgisi sabit olan.” Bunun da nedeni, zarf olan bir kelime, sıra olarak gelince, fiilin yaptığı işi görür. Meselâ:

(.....) gibi. Burada fâil olan, (.....) kavlidir.

Nitekim bu tıpkı; (.....) gibidir.

Bir kırâate göre de, (.....) edatındaki (.....) harfinin kesresiyle, (.....) olarak okunmuştur. Buna göre de, (.....) kavli de mübteda olarak merfûdur.

İBRÂHÎM SÛRESİ

Bu sûre Mekke’de nâzil olmuştur; 52 âyettir.

1

Elif. Lâm. Râ. (Bu Kur’ân,) Rablerinin izniyle insanları karanlıklar dan aydınlığa, yani her şeye galip (ve) övgüye lâyık olan Allah'ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır.

“Elif. Lâm. Râ. Bu Kur’ân, Rablerinin izniyle

-O'nun kolaylık ve fırsat vermesiyle.. Bu, izin kelimesinden istiâre olunmuştur yani bu mürsel mecazdır, bu da engeli kolaylaştırmak demek olup, bu ise ancak Allah'ın onları buna muvaffak kılrnasıyla sağlanır.-insanları karanlıklardan -sapıklıktan- aydınlığa, yani her şeye -intikam almasıyla- galip -üstün- ve -verdiği nimetler sebebiyle de- övgüye lâyık olan Allah'ın yoluna -yol anlamına gelen sırat kelimesi, âyette geçen, (.....) kavlinde amilin tekrarı sebebiyle bedeldir, çıkarman -ve senin onları çağırman- için sana indirdiğimiz bir kitaptır.”

Burada, (.....) kavli mahzûf mübtedanın haberidir. Bu; “İşte bu bir kitaptır” yani suredir, demektir.

(.....) cümlesi de nekreye sıfat olarak gelmiş ve mahallen merfûdur.

2

O Allah ki, göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Şiddetli azaptan dolayı kâfirlerin vay haline!

“O Allah ki, göklerde ve yerde ne varsa hepsi -de hem yaratılmış olmaları ve hem de mülk olmaları itibariyle- O'nundur.” Medine ve Şam kırâat okulu imâmları,

(.....) lâfza-i Celâlini muzmer mübtedanın haberi olarak merfû' okumuşlardır.

Yani; (.....) olarak değerlendirmişlerdir. Bunların dışındakiler ise mecrûr olarak okumuşlar ve bunlar da gerekçe olarak, bunu, “Şiddetli azaptan dolayı kâfirlerin vay haline!” Burada (.....) mübteda, (.....) de bunun haberi olup (.....) kavli de ref mahallinde olup (.....) kavlinin sıfatıdır.

3

Dünya hayatını âhirete tercih edenler, Allah yolundan alıkoyanlar ve onun eğriliğini isteyenler var ya, işte onlar (haktan) uzak bir sapıklık içindedirler.

“Dünya hayatını âhirete tercih edenler,” âhîret yerine dünyayı seçenler,

“Allah yolundan O'nun dininden- alıkoyanlar ve onun eğriliğini isteyenler var ya,” Allah'ın dosdoğru olan yolundan eğriliği ve şaşırma arzulanlar var ya, esasen, (.....) kavli, (.....) demektir. Burada car hazf olunmuştur ve böylece zamîr fiile birleştirilmiştir.

(.....) ise mübtedadır ve bunun haberi de, “İşte onlar haktan uzak bir sapıklık içindedirler.” Kavlidir. Burada, (.....) kelimesinin uzaklık ifadesiyle nitelenmiş olması mecâzî isnad türündendir. Gerçekte uzaklık, sapan kimse içindir. Yoksa sapıklık için demek değildir. Çünkü hak olan yoldan sapıp uzaklaşan odur. Dolayısıyla bu, kendi fiiliyle vafedilmiştir. Bu âdetâ, (.....) ifadesine benzer bir ifadedir. Ya da bu, (.....) kavlinin sıfatı olarak mecrûrdur veya zem üzere mensûbtur ya da bu, (.....) olarak ya da, (.....) olarak merfûdur.

4

Biz her peygamberi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik. Ta ki (Allah'ın emirlerini) onlara en iyi bir şekilde açıklasın. Artık Allah dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. Çünkü O, güç lüdü ve hikmet sâhibidir.

“Biz her peygamberi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik.” Ancak o peygamberlerin toplumlarının konuştukları dil ile gönderdik. “Ta ki Allah'ın emirlerini onlara en iyi bir şekilde açıklasın.” Ne maksatla gönderildiği ve kendisiyle nelerin gönderildiğini onlara açıklasın için. İleri de Allah'a karşı kendileri için bir hüccet veya gerekçe olarak bunu ileri sürçmesinler ve: “Bize seslendiğin ve anlatmaya çalıştığın şeyi, dilin sebebiyle anlayamıyoruz” diyemesinler. Eğer sen, “bizim peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) bütün insanlara peygamber olarak gönderilmiştir. Nitekim bu husus A'raf suresinin şu ayetiyle de bildirilmiştir. Allah şöyle buyuruyor: “De ki: Ey insanlar! Ben gerçekten sizin hepinize Allah'ın peygamber olarak gönderdiği Resûlüyüm.” (A'raf,158) Hatta dahası var, hem insanlara ve hem de cinlere peygamber olarak gönderilmiştir. Halbuki bunların hepsinin de konuştukları dilleri farklı farklıdır. Diyelim ki yarın Arapların Allah'a karşı bir itirazları olamayacak, çünkü Peygamberleriyle aynı dili paylaşıyorlar. Ancak Araplar dışındaki toplumların ellerin de bir hücceti ya da gerekçesi olacaktır. Çünkü onlar peygamberin dilini bilmemektedirler, buna ne diyeceksin?” diye soracak olursan, ben de cevap olarak derim ki: Allah bu hususta ya tüm dillerde vahyini indirir veya sadece bunlardan biriyle indirebilir. Ancak Allah'ın bütün dillerde vahyi indirmesine ihtiyaç yoktur. Çünkü o dillere gelen vahyi çevirmek yani tercüme etmek bunun yerine geçer. Bu da uzatmaların önünü alır. Böylece bir tek dilde indirilmesi belirlenmiş olur. Bunun için de Hazret-i Peygamberin içinde bulunduğu toplumun dilliyile ona vahyin gelmesi bu işte o dilin belirlenmiş olması daha yerindedir. Çünkü kavmi ona daha yakındırlar. Bir de böyle olması durumunda tahrif edilmekten, değiştirilmekten daha uzak ve daha bir korunmuş olmaktadır.

“Artık Allah dilediğini saptırır,” Dalalet ya da sapıklık sebeplerini tercih edenlerden dilediklerini saptırır ve “Dilediğini de doğru yola iletir.” hidâyete giden sebep ve yolları seçenleri de doğru yola yönlendirir.

“Çünkü O, güçlüdür -Onun dilemesine kaşı koyacak üstünlük ve güce sahip asla kimse yoktur.- ve hikmet sâhibidir.” Rezil olmayı hakkedenler dışında asla kimseyi de rezil etmez.

5

Andolsun ki Mûsa'yı da: Kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkar ve onlara Allah'ın (geçmiş kavimlerin başına getirdiği felâket) günlerini hatırlat, diye mu'cizelerimizle gönderdik. Şüphesiz ki bunda çok sabırlı, çok şükreden herkes için ibretler vardır.

“Andolsun ki Mûsa'yı da: Kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkar ve onlara Allah'ın geçmiş kavimlerin başına getirdiği felâket günlerini -bundan önce geçen ümmetlerden Nûh, ad ve Semûd kavimlerini, nitekim bunların bir parçası konumunda olan Arapların aralarındaki geçen olayları ve savaşları, savaş alanlarını hatırlat ya da Allah'ın onlara nimet verdiği günlerini, bulutlarla onları nasıl gölgelendirdiğini, üzerlerine kudret helvasını, bıldırcın etini nasıl gönderdiğini, denizi yarmak suretiyle onları oradan nasıl geçirip kurtardığını da- hatırlat, diye mu'cizelerimizle -dokuz mu'cizemizle- gönderdik.”

Burada geçen, (.....) kavli, (.....) demektir. Ya da sadece: “Çıkar” demektir. Çünkü, (.....) yani gönderme kelimesinde, “Kavi” manası yani demek, söylemek anlamı da vardır. Sanki burada, (.....) onu gönderdik, demek, ona dedik ki: “Kavmini çıkar.”

“Şüphesiz ki bunda -bela ve felaketlere karşı- çok sabırlı, -nimetlere karşı- çok şükreden herkes için ibretler vardır.” Burada âdeta mü'min olan kimseye şöyle bir hatırlatma yapılıyor gibidir: İmanın yansı sabır, diğer yansı da şükretmekten ibârettir.

6

Hani Mûsa kavmine demişti ki: “Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Çünkü O, sizi işkencenin en kötüsüne sürmekte ve oğullarınızı kesip, kâdirılarınızı (kızlarınızı) bırakmakta olan Fir'avun ailesinden kurtardı. İşte bu size anlatılanlarda, Rabbinizden büyük bir imtihan vardır.”

“Hani Mûsa kavmine demişti ki: “Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Çünkü O, sizi işkencenin en kötüsüne sürmekte” Burada geçen, (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin zarfıdır. Bu da in'am anlamındadır.

Yani, “size inam ve ikramda bulunduğu vakti ve zamanı hatırlayın.” Ya da bu, (.....) kavlinden bedeli istimaldir.

Yani; “Sizi kurtardığı zamanı ya da vakti hatırlayın” demektir.

“Ve oğullarınızı kesip,” bu konu daha önce (Bakara, 49) ve (A'raf, 141) ayetlerinde, cümle aralarında atıf edatı olan vav harfi olmaksızın geçti. Burada ise aralarında vav harfi bulunmaktadır. Özetle demek gerekirse; aralarında atıf ya da bağ edatı olan vav harfi olmaksızın sözü edilen kesilme olayı, âyette geçen (.....) kelimesinin tefsiri olmakta ve onu açıklamaktadır. Ancak vav harfi ile zikr edilmesi ise, burada söz konusu edilen kesilme olayı azap türüne veya emsine ek ya da ilave bir azap türü olarak sanki ayrıca bir azap imiş gibi verilmektedir.

“Kâdirılarınızı kızlarınızı bırakmakta olan Fir'avun ailesinden kurtardı. İşte bu size anlatılanlarda, Rabbinizden büyük bir imtihan vardır.” Burada geçen işaret ismiyle yani (.....) ile azâba işaret olunmuştur. Yine âyette geçen, (.....) kelimesi de mihnet, sıkıntı gibi manalara gelmektedir. Ya da burada işaret ismi, kurtarmaya işaret etmektedir. “Bela” da burada nimet manasındadır. Nitekim şöyle buyurulmuştur: “Biz sizi denemek için hayırla da, şerle de imtihan ederiz.” (Enbiyâ', 35)

7

Hatırlayın ki Rabbiniz size şöyle bildirmişti: “Eğer şükr ederseniz, elbette size (nimetimi) artıracam ve eğer nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azâbım çok şiddetlidir!”

“Hatırlayın ki Rabbiniz size şöyle bildirmişti:” Burada geçen, (.....) kavli, (.....) demektir. Nitekim, (.....) ve (.....) kelimelerinin benzeri, (.....) ve (.....) kelimeleridir. Ancak, (.....) kelimesinde var olan mana ziyadeliği, (.....) kelimesinde yoktur. Sanki burada şöyle denilmektedir:

“Rabbiniz öylene açık ve net bir bildirimde bulundu ki, artık bu noktada bütün şüphe ve kuşkulara yer kalmamakta, hepsi yok olup gitmektedir.” Bu ifade Hazret-i Mûsa'nın kavmine söylediği şeyler cümlesindendir. Bunun mensûb olması ise, (.....) kavli üzerine ma'tûf bulunması sebebiyledir.

Sanki burada, (.....) buyurmakta ve devamında da, “Eğer şükrederseniz” Ey İsrâ'il oğulları! Sizi kurtarmak gibi size verdiğim nimetleri ve başkalannı hatırlayıp da şükredecek olursanız, “Elbette size nimetimi artıracam” Kesinlikle nimetinize nimet katacam. Şükretmek demek: Var olanı koruyup kollamak, değerini bilmek ve olmayanı da bulup ele geçirmek, avlamak demektir. Denir ki, nimet, kendisine şükredildiğinin nağmelerini, sesini duyacak olursa, hemen fazlalaşmaya, artmaya hazırlanır.

İbn Abbâs da şöyle der: “Eğer siz, Allah'a itâat etmede ciddi manada gayret gösterir ve çaba sarf ederseniz, Allah da: “Ben de ciddi olarak sevabınızı mutlaka artırım” der.

“Ve eğer nankörlük ederseniz” size nimet verdiğim şeylere karşı nankörlükte bulunursanız, “Hiç şüphesiz azâbım -nimetime karşı nankörlük edenler için- çok şiddetlidir!” Bunun dünyadaki yansıması, ellerindeki sahip oldukları nimeti ellerinden almam olacaktır. Âhirette ise, intikam üzerine intikam ve cezâ üzerine cezâ yağdırmam olacaktır.

8

Mûsa dedi ki: “Eğer siz ve yeryüzünde olanların hepsi nankörlük etseniz, bilin ki Allah gerçekten zengindir, hamedilmeye lâyıktır.”

“Mûsa dedi ki: -Ey İsrâ'il oğulları!-Eğer siz ve yeryüzünde olanların -insanlarınhepsi nankörlük etseniz,” “bilin ki Allah gerçekten zengindir, -sizin şükcrünüze muhtaç değildir, hamdetmesi gerekenler hamdetmeseler de yine-hamd edilmeye lâyıktır.” Halbuki siz böyle yapmakla sadece kendinize zarar vermiş olursunuz, çünkü siz bu davranışlarınızla nefislerinizi o hayırlardan mahrum bırakmaktasınız. Halbuki mutlaka siz o hayra muhtaçsınız.

9

Sizden öncekilerin, Nûh, ad ve Semûd kavimlerinin ve onlardan sonrakilerin haberleri size gelmedi mi? Onları Allah'tan başkası bilmez. Peygamberleri kendilerine mu'cizeler getirdi de onlar, ellerini peygamberlerinin

ağızlarına bastılar ve dediler ki: Biz, size gönderileni inkâr ettik ve bizi kendisine çağırdığınız şeye karşı derin bir şüphe içindeyiz.

(.....) Sizden öncekilerin, Nûh, ad ve Semûd kavimlerinin -buraya kadar olan kısmı Hazret-i Mûsa'nın kavmine söylediği ifadelerdendir, ya da Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in çağındaki topluma yapılan mübteda olan bir cümledir, yeni bir cümledir, ve onlardan sonrakilerin haberleri size gelmedi mi? Onları Allah'tan başkası bilmez.”

Burada, (.....) kavli, (.....) üzerine atfolunmuştur.

(.....) kavli ise itiraz yani parantez veya muterize cümlesidir.

Mana ise şöyledir: “Onlar öylene sayıca çokturlar ki, Allah'tan başka kimse onların sayılarını bilemez.”

İbn Abbâs diyor ki: “Adnan oğulları ile İsmâîl oğulları arasında otuz ata geçtiği hâlde bunlar bilinmemektedir.”

Rivâyete göre bu âyetin indiği sırada Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlar: “Soybilimciler yalan söylemişlerdir, yalancılardır.”

İbn Sad bunu, “Tabakatu'l-Kübra, 1156” adlı kitabında İbn Abbâs'tan merfû' olarak rivâyet etmiştir. Ancak isnadı ciddi anlamda zayıf olan bir rivâyettir. İbn Cerir de Tefsirinde, 13/187 de İbn Mes'ud üzerinde mevkuf bir rivâyet olarak rivâyet etmiştir.

“Peygamberleri kendilerine mu'cizeler getirdi” belgeler getirdi “de onlar, ellerini peygamberlerinin ağızlarına bastılar” Her iki zamîr de kafirlere râcidir.

Yani parmaklarını şaşkınlıktan dolayı ısırđılar, dişlerinin arasına aldılar ya da öfke ve hınçlarından dolayı parmaklarını iyice ısırđılar. Ya da ikinci zamîr peygamberlere râcidir, buna göre mana şöyledir: “Kavimleri ellerini, peygamberlerinin gönderildikleri davayı anlatmamaları için onların ağızlarına tıkadılar, peygamberlerin ağızlarını kapattılar, susturdular.”

“Ve dediler ki: Biz, size gönderileni inkâr ettik ve bizi kendisine çağırdığınız şeye -Allah'a îmana ve tevhit inancına- karşı derin bir şüphe içindeyiz.” Büyük bir şüphe içinde bulunmaktayız.

10

Peygamberleri dedi ki: Gökleri ve yeri yaratan Allah hakkında şüphe mi var? Halbuki O, sizin günahlarınızdan bir kısmını bağışlamak ve sizi muayyen bir vakte kadar yaşatmak için sizi (hak dine) çağırıyor. Onlar dediler ki: Siz de bizim gibi bir insandan başka bir şey değilsiniz. Siz bizi atalarınızın tapmış olduğu şeylerden döndürmek istiyorsunuz. Öyleyse bize, apaçık bir delil getirin!

“Peygamberleri dedi ki: Gökleri ve yeri yaratan Allah hakkında şüphe mi var?” Bura da geçen, (.....) kavlinin başına gelen hemze, zarf olarak inkâr anlamında olan bir hemzedir.

Yani inkâr anlamında bir soru şeklidir. Çünkü kelamda, yani ifadede bir şüphe söz konusu değildir, şüpheyi içeren bir durum yoktur. Ancak burada hakkında şüphe duyuları konuda kendilerine soru yöneltilmektedir. Çünkü öyle deliller ortaya konmuştur ki, bütün deliller açık olarak şüpheyi yer vermeyen anlamda açık ve nettirler. Bu, aslında onların, “bizi kendisine çağırdığınız şeye karşı derin bir şüphe içindeyiz” sözlerine karşı bir cevap niteliğindedir.

“Halbuki O, -îman ettiğiniz takdirde- sizin günahlarınızdan bir kısmını bağışlamak ve sizi muayyen bir vakte kadar -belirleyip tayin ettiğı ve miktarını açıkladığı zamana kadar- yaşatmak için sizi hak dine -îmana- çağırıyor.” Burada görüldüğü gibi “Bağışlama” ifadesi kafirlere hitap ya da seslenme söz konusu olduğunda hep, (.....) edatıyla gelmiştir.

Halbuki mü'minler sözkonusu olunca bu edata yer verilmemiştir. Şimdi kafirlere hitap vaki olan yerlerde bu edatın geldiğine bir iki örnek verelim.

Şöyle ki: (.....) (Nûh,3-4) ve (.....) diye başlayan ayetten itibâren, nihayet, (.....) kavline gelinceye kadar olan kısımda görüldüğü gibi (.....) edatına yer verilmemiştir. (Saff,10-12). Bu ve benzeri daha nice âyetler vardır ki, incelendiğinde bunlar görülecektir. Bunun da nedeni iki hitap arasındaki ayınma dikkat çekmek ve yarın kıyamet gününde ikisinin eşit olmadıklarını göstermek içindir. Burada bu âyetlerin meallerine yer vermedik, ilgili surelerde zaten bunu okuyacaksınız.

“Onlar -kavimleri- dediler ki: Siz de bizim gibi bir insandan başka bir şey değilsiniz.” Bizimle sizin aranızda bir üstünlük olmadığı gibi, ayrıca da sizin bize karşı bir üstünlüğünüz de yoktur. O hâlde bizlerin dışında neden sizler peygamber olarak seçilmiş olacaksınız ki? Bizden farklı olarak ne özelliğiniz var sizin?

(.....) kavli mealde de geçtiği gibi, “değilsiniz” anlamındadır.

“Siz bizi atalarınızın tapmış olduğu şeylerden -putlardan- döndürmek istiyorsunuz. Öyleyse bize, apaçık bir delil getirin!” Bize apaçık bir hüccet ve delil getirin. Halbuki peygamberleri onlara apaçık belgelerle, âyet ve mu'cizelerle geldiler. Ancak bunların, (.....) kavliyle demek istedikleri şey, bizzat inat olsun ve işi yokuşa sürmek ve düşmanlık olsun diye kendilerinin olmasını istedikleri mu'cizeler demektir.

11

Peygamberleri onlara dediler ki: “(Evet) biz sizin gibi bir insandan başkası değiliz. Fakat Allah nimetini kullarından dilediğine lütfeder. Allah'ın izni olmadan bizim size bir delil getirmemize imkân yoktur. Mü'minler ancak Allah'a dayansınlar.”

“Peygamberleri onlara “Fakat Allah nimetini kullarından dilediğine lütfeder.” Bize nasıl ki lütufta bulunmuş ise, kullarından dilediklerine îman ve nübüvvetle lütufta bulunur.

“Allah'ın izni olmadan bizim size bir delil getirmemize imkân yoktur.” Bu ifade peygamberlerin kavimlerinin,

(.....) sözlerine bir cevaptır. Mana şöyledir: “Sizin bizden getirmemizi istediğiniz mu'cizeyi getirmek, bize âit olan ve elimizde olan bir şey değildir ve bu bizim gücümüz sınırları içinde de değildir. Ancak bu, yüce Allah'ın dilemesine kalmış olan bir şeydir.

“Mü'minler ancak Allah'a dayansınlar.” Bu, peygamberlerden bütün mü'minlerin Allah'a dayanıp güvenmeleri ve tevekkülde bulunmaları konusunda bir emirdir. Burada onlar bu emirle elbette öncelikli olarak kendilerini sorumlu tutmaktadırlar ve bunu kastetmekte. Sanki şöyle der gibiler: “Sizin bütün bu inatlaşmalarınıza, bize karşı olan düşmanlıkîannıza ve ezalarınıza karşın, bizim hakkımız, bize düşen görev sabretmek konusunda Allah'a dayanıp güvenerek tevekkülde bulunmamızdır.” Nitekim sen onun şu sözlerini görmez misin, bak ne diyor:

12

“Hem, bize yollarınızı göstermiş olduğu hâlde ne diye biz, Allah'a dayanıp güvenmeyelim? Sizin bize verdiğiniz eziyete elbette katlarıacağız. Tevekkül edenler yalnız Allah'a tevekkülde sebat etsinler.”

“Hem bize yollarınızı göstermiş olduğu hâlde ne diye biz, Allah'a dayanıp güvenmeyelim?” Ona tevekkülde bulunmamayı gerektirecek ne gibi bir mazeretimiz olabilir ki?! Halbuki O bizim kendisine tevekkülde bulunmamızı gerektiren şeyleri zaten bizim için yerine getirdi ve bize doğru olan yollarınızı gösterdi. Bu ise bize kendisine giden doğru yola bizim hepimizi muvaffak kılması ve bu yola yöneltmesidir. Dini bakımdan bu yola girmek gereklidir ve farzdır! Ebû Türâp Asker İbn Husayn (245/859) diyor ki: “Bedeni kulluğa adanmak, gönlü Rububiyeîe bağlamak, verdiği zaman şükretmek ve felaketlere de sabretmektir.”

“Sizin bize verdiğiniz eziyete elbette katlarıacağız.” Bu, muzmer bir kasemin yani gizli bir yeminin cevâbıdır.

Yani bunlar, onların ezalarına karşı sabredebeklerine ve onları hakka davetten de geri kalmayacaklarına dair yemin etmişlerdi.

“Tevekkül edenler yalnız Allah'a tevekkülde sebat etsinler.”

Yani tevekkülde bulunanlar bu tevekküllerinde sebat etsinler ki herhangi bir tekrar olmasın, bir döneklık olmasın.

13

Kâfir olanlar peygamberlerine dediler ki: “Elbette sizi ya toprağımızdan çıkaracağız, ya da mutlaka dinimize döneceksiniz!” Rableri de onlara: “Zalimleri mutlaka helâk edeceğiz!” diye vahyetti.

“Kâfir olanlar peygamberlerine dediler ki:” Bundan önce geçen Âyetteki, (.....) kavliyê bu Âyetteki,

(.....) kavlini, kırâat imâmlarından Ebû Amr, (.....) ve, (.....) olarak kırâat etmiştir. Diğer kırâat imâmları ise âyetlerde görüldüğü gibi okumuşlardır.

“Elbette sizi ya toprağımızdan -yurdumuzdan- çıkaracağız, ya da mutlaka dinimize döneceksiniz!”

Yani sizin için önünüzde iki seçeneğiniz vardır. Ya burayı terketmeniz, çıkıp gitmeniz veya yeniden bizim inancımıza dönmeniz...

Buna dair de bu tehdidi savuranlar bu konuda da yemin ettiler. (.....) kelimesi (.....) yani dönüş manasındadır. Bu, Arap dilinde çok kullanılır. Ya da bununla her peygambere ve onunla beraber ona îman edenlere karşı hitapta bulundular, demektir. Burada hitap konusunda tek bir kimseye seslenme yerine daha çok kimseye hitap anlamında ifadeye daha -çok yer verilmiştir.

“Rableri de onlara: Zalimleri mutlaka helâk edeceğiz!” diye vahyetti.” Burada “Vahyetti” fiili yerine kavi yani demek ve söylemek fiili aslında gelmesi uygun iken bu, burada gizlidir. Ya da burada vahyetme kavlini, kavi ifadesi yerinde kullanmıştır ki, aslında bu da aynı neviden bir ifadedir.

14

Ve (ey inananlar) Onlardan sonra sizi mutlaka o yerde yerleştireceğiz. İşte bu, makamımdan korkan ve tehdidimden sakınan kimselere mahsustur.

“Ve ey inananlar! Onlardan sonra sizi mutlaka o yerde yerleştireceğiz.”

Yani zâlim toplumların yurduna ve ülkesine, onların topraklarına sizi mutlaka yerleştireceğiz. Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: “Komşusuna eza verenler, Allah da topraklarını o eza görenlere miras olarak sunar.” Hafız, “Ben bunu bulamadım” diyor. Bk. Haşiyetu'l-Keşşaf 2/545, Acluni de diyor ki: “Aynı şekilde ben de, hadisleri bilmeyen kimselerin topladıkları şeylere bunu da hadis diye ekleyenlerin yaptıklarında gördüm. Sonra gördüm ki Necm bu hususta şöyle diyor: Bunu Keşşaf'ta irâdetti, verdi. Belki de bu, dilden dile dolaşan bir sözdür. Çünkü hadis değildir. Keşfu'l-Hafa 2/303-304

“İşte bu,”

Yani bu helâk etme ve helâk edilenlerin yerine mağdur ve mazlumların, ezilenlerin geçirilmesi, oralara sahip kılınması olayı yani bu iş hak ve gerçek olan bir şeydir ve gerçekleşecektir. “Makamımdan korkan” Benim yerimden, yani hesaba çekecek olan o yer ve gündeki konumumdan korkanlara, ya da ilmim ile onları kendi denetimim altında bulundurmamdan korkan.. bu âdeti şu Âyetteki ifade gibidir: “Herkesin kazandığını gözetleyip muhafaza eden, hiç böyle yapmayan gibi olur mu?” (Rad,33) Mana şöyledir: “Şüphesiz bu, Allah'ın emirleri ve yasakları doğrultusunda hareket edenler için bir haktır.”

“Ve tehdidimden -azâbımdan- sakınan kimselere mahsustur.” Kırâat imâmlarından Ya'kûb buradaki, (.....) kelimesini “Y” harfiyle, (.....) olarak okumuştur.

15

(Peygamberler) fetih istediler (Allah da verdi.) Her inatçı zorba da hüsrana uğradı.

“Peygamberler fetih istediler Allah da verdi.” Düş manlarına karşı peygamberler Allah'tan yardım ve zafer istediler. Bu cümle, bundan önce 13. âyette geçen, (.....) kavli üzerine ma'tûftur. “Her inatçı zorba -her kendini beğenmiş şımank ve hakka karşı inatla karşı koyan- da hüsrana uğradı.” Böylece peygamberlere yardım yapıldı zafere kavuştular ve huzura erdiler. Bunun doğal sonucu olarak da bütün inatçı zorbalar ve toplunları da hüsrana uğradılar. Bir tefsire göre de zamîr kafirlere râcîdir. Buna göre mana şöyle olmaktadır: Kâfirler kendilerinin hak, peygamberlerin de bâtil yolda olduklarını zannederek peygamberlere karşı kendilerine fetih kapılarının açılmasını, üstünlük elde etmelerini istediler. Böylece onlardan, “Her inatçı zorba da hüsrana uğradı.” Yardım ve fetih istemelerine rağmen felah bulmadılar, kurtulamadılar. Çünkü bâtil üzere idiler.

16

Ardından da (o inatçı zorbaya) cehennem vardır; kendisine irinli su içirilecektir!

“Ardından da o inatçı zorbaya cehennem vardır;” Onun gözlerinin önünde kendisini bekleyen cehennem azâbı vardır. Bu o kimsenin kendisi halen dünyada olduğu hâlde onun hâlini anlatan bir durumdur. Çünkü onu cehennem beklemektedir. Sanki bu haliyle cehennem bu kimsenin önünde, gözlerinin önünde, kendisi de o cehennemin kenarında duruyor durumunda kendisini bekliyor gibidir. Ya da bu, onun âhiretteki hâlinin bir anlatımıdır. Çünkü kendisi yeniden diriltilecek ve hesap alanında bekletilip durumu sergilenecektir.

“Kendisine irinli su içirilecektir!” Bu (.....) kavli mahzûf olan bir ifade üzerine ma'tûftur ki bunun da takdiri şöyledir: “Ardından da o inatçı zorbaya cehennem vardır” oraya atıları atılacaktır ve orada “kendisine irinli su içirilecektir.”

Yani cehennem ateşinde yananların derilerinden akan irinden içirilecektir. “Burada geçen ve irin anlamında olan (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin atfı beyanıdır. Çünkü sadece su ifadesi mübhem yani tam olarak anlaşılamayan bir ifade olduğundan bu kelime, (.....) kelimesiyle açıklanmıştır.

17

Onu yudumlamaya çalışacak, fakat boğazından geçiremeyecek ve ona her yandan ölüm gelecek, Halbuki o ölecek değildir (ki azaptan kurtulsun). Bundan ötede şiddetli bir azap da vardır.

“Onu yudumlamaya çalışacak,” O irini yudum yudum içmeye gayret edecek “Fakat boğazından geçiremeyecek” bırak onu boğazından geçirmeyi, neredeyse ağzına bile yaklaştıramayacak. Bu boğazdan geçirme nasıl mümkün olabilecek ki?! Bu ifade âdeta şuna benzemektedir: “İnsan elini çıkarıp uzatsa, neredeyse onu dahi göremez.” (Nur,40)” Onu görmeye bile yaklaşması mümkün değilken, görme işi nasıl mümkün olabilsin ki?

Yani yaklaşılması zor olan bir şeyi görmek hiç olabilir mi?!

“Ve ona her yandan ölüm gelecek,”

Yani ölüm sebepleri onu her yandan kuşatacak ama, ya da vücûdunun her bir tarafından ölüm ona gelecek ama, işte bu, böyle kişinin başına gelen acı musibetin dayanılmaz elemleri, acı ve üzüntüleridir. Eğer orada bir ölüm var olsaydı, o ölümlerden her birinden bir helâk oluğu olacaktır.

“Halbuki o ölecek değildir -çünkü ölmüş olsa kurtulacak, azaptan dinlenme fırsatı bulacaktır. Halbuki o ölçmeyecek- ki azaptan kurtulsun.”

“Bundan ötede -daha önünde- şiddetli bir azap da vardır.”

Yani her an onu bir önceki azâbına göre daha şiddetli ve daha dayanılmaz bir azap beklemektedir. Fudayl diyor ki bu, nefeslerin kesilmesi ve o nefeslerin cesetlerde hapsidir.

18

Rablerini inkâr edenlerin durumu (şudur:) Onların amelleri fırtınalı bir günde rüzgârın, şiddetle savurduğu küle benzer. Kazandıklarından hiçbir şeyi elde edemezler. İyiden iyiye sapıtma işte budur.

“Rablerini inkâr edenlerin durumu şudur:” Burada, (.....) kelimesi haberi mahzûf mübtedadır.

Yani size okunup anlatıları şeylerde.. (.....) kendisinde garabet bulunan sıfattan istiâre olunmuştur. (.....) kavli ise, “Bu kafirlerin durumu nedir?” diye mukadder yani var sayıları bir sorunun takdiri üzerine müstenef yani yeni bir cümledir. Bu soruya karşılık da şöyle denilmiştir:

“Onların amelleri fırtınalı bir günde rüzgârın, şiddetle savurduğu küle benzer.” Medine kırâat okulundan imâmlar, (.....) kelimesini, (.....) olarak okumuşlardır. Burada fırtına anlamında Asf kelimesi güne isnad edilmiştir. Çünkü fırtına gün içerisinde meydana gelir ki bu da rüzgardır. Bu, senin “yağmurlu bir gün” deme ifadene benzer bir ifadedir. Kafirlerin amellerine gelince bunlar, onların akraba ile olan bağlarını sürdürmeleri, köle azadetmeleri, esirleri esaretten kurtarmaları, gelen misafirlere deve kurban ederek ikramda bulunmaları türünden olan bu ve benzeri iyiliklerdir. Allah onların bu türden amellerini yok oluşt, bir işe yaramamada ve başarısızlıkta temelsiz bir oluşunda fırtınalı bir günde rüzgar önünde savrulup yok olan küle benzetmiştir. O temel de Yüce Allah'a îman etmektir. Onlar bu temelden yoksundurlar.

“Kazandıklarından -amellerin den kıyamet gününde- hiçbir şeyi elde edemezler.”

Yani nasıl ki fırtınalı günde rüzgar önünde uçup giden külden bir eser kalmazsa, onlar da kendileri için o günde sevaptan bir eser dahi göremezler.

“İyiden iyiye sapıtma işte budur.” Bununla bu kafirlerin hak yoldan veya sevaptan ne kadar uzakta olduklarına işaret olunmaktadır.

19

Allah'ın gökleri ve yeri hak ile yarattığını görmedin mi? O dilerse sizi ortadan kaldırıp yepyeni bir halk getirir.

“Allah'ın gökleri ve yeri hak -büyük bir iş olarak ve boşuna yaratmaksızın hikmet - ile yarattığını görmedin mi?” Bu âyetin başında geçen, (.....) bilmedin mi anlamındadır ve bu hitap herkesedir. Yine burada geçen, (.....) fiilini, kırâat imâmlarından Hamza ve Ali Kisâî, muzaf olarak, (.....) şeklinde yani, (.....) olarak okumuşlardır.

(.....) O dilerse sizi ortadan kaldırıp yepyeni bir halk getirir.”

Yani Allah, bu insanları ortadan yok etmeye kâdir olup, bunların yerine tıpkı onların yaratılışlarında olan başka insanlar da yaratmaya kâdirdir. Ya da onların bulundukları şeklin dışında bir başka yaratılışta yaratmaya da kâdirdir. Bununla da, Allah, kendisinin var olanı yok etmeye ve yok olan bir şeyi de var etmeye kâdir olduğunu bildirmek istiyor.

20

Bu Allah'a güç değildir.

“Bu, Allah'a güç değildir.” Allah haşa yapamayacak değil, bundan mazur olacak değildir.

21

(Kıyamet gününde) hepsi Allah'ın huzuruna çıkacak ve zayıflar o büyüklük taslayanlara diyecekler ki: “Biz sizin tâbiteriniz dik. Şimdi siz, Allah'ın azâbından herhangi bir şeyi bizden savabilir misiniz?” Onlar da diyecekler ki: “(Ne yapalım) Allah bizi hidâyete erdirseydi biz de sizi doğru yola iletirdik. Şimdi sizlarsak da sabretsek de birdir. Çünkü bizim için sığınacak bir yer yoktur.”

“Kıyamet gününde hepsi Allah'ın huzuruna çıkacak” Burada görüldüğü gibi, (.....) fiili, mazi yani dili geçmiş zaman lafzıyla getirildi. Çünkü Azîzi ve Celil olan Allah'ın haber vermiş olduğu şeyin kesin doğruluğu sebebiyle sanki olmuş ve meydana gelmiş gibi gösterilmektedir. Çünkü bunun olması mutlak manada kesindir ve şüphe yoktur. Bunun benzeri, A'raf süresindeki 44 ve 50. ayetlerindeki ifadeye benzer. Yüce Allah bu âyetlerde şöyle buyuruyor: “Cennet ehli cehennem ehline seslendi” ve “Cehennem ehli, cennet ehline... seslendi” gibi bu ve benzeri âyetler..

(.....) kavlinin manası, yani Allah'ın huzuruna çıkmaları ifadesinden kasıt şudur. Yüce Allah'a gizli kalan, gözükmeyen bir şey yoktur ki, orada karşısına çıkarılmış olsun, görünmüş olsun. Ancak insanlar herhangi bir kötülük işlediklerinde, bunun görülmemesi için halkın gözlerinden kendilerini gizliyorlardı. Böylece zannediyorlar ki, kendilerini Allah'tan da gizlemiş oldular. Halbuki kıyamet günü geldiğinde bunların yaptıkları şeyler Allah katında ortaya dökülür. Böylece anlayacaklar ki Allah'a gizli kalan bir şey yokmuş, O'nun katında gizleyenin gizlediği diye bir şeye yer yoktur. Hepsı olduğu gibi meydana dökülecektir, gözlerinin önüne serilecektir. Ya da kabirlerinden çıkacaklar, hemen Allah'ın huzurunda hesap ile ve Onun hükmü ile karşı karşıya kalacaklar dır.

“Ve zayıflar o büyüklük taslayanlara diyecekler ki:” Basit görüşlü kimseler. Bunlar alt tabakada bulunan, tâbi konumunda olan kimselerdir. Burada, (.....) kelimesi, hemzeden önce elifi tefhim ile okuyanlar hemze harfinden önce vav harfiyle yazılmıştır. Böylece bunlar hemzeyi vav harfine doğru imaleli olarak kırâat etmektedirler. Müstekbirler ise, ileri gelenler, idareciler, liderler demektir ki bunlar o sıradan insanları saptıran, peygamberleri dinlemekten ve onlara tâbi olmaktan kendilerini meneden kimselerdir.

“Biz sizin tâbilerinizdik.” Uyanlarınızдық. Burada, (.....) kelimesi, (.....) olarak çoğul yapılmış âdeti “Hadim-Hadem, Ğaib-Ğayeb” kelimeleri gibi. Ya da bu, “Peşinizden gelenlerden idik, dediklerinizi uyguluyorduk” anlamındadır. (.....) kelimesi, (.....) manasındadır. Meselâ; (.....) gibi.

“Şimdi siz, Allah'ın azâbından herhangi bir şeyi bizden savabilir misiniz?” Bizin şu anda içinde bulunduğumuz durumumuzdan bizi kurtarabilecek, savunacak bir gücünüz var mı? Buna muktedir misiniz? Burada geçen, birinci (.....) edatı tebyin yani açıklama ve beyan içindir, ikinci (.....) edatı ise teb'îz içindir. Sanki burada şöyle denilir gibidir: “Şimdi siz herhangi bir şeyi bizden savabilir misini?” Ki o bazı şeyler de Allah'ın azâbından bir kısmı ya da bazısı demektir. Bunu önleyebilecek gücünüz var mı sizin? Ya da bu (.....) edatlarının her ikisi de teb'îz anlamdadırlar.

Yani, “siz bizden Allah'ın azâbından sadece bir kısmı olan o bazısını bizden savabilecek güçte misiniz?” Mademki bu sıradan kimselerini alt tabakadakilerin bu sözleri onları kötülemeye ve yermeye yöneliktir ve kendilerini hak yoldan saptırmaları sebebiyle onlara karşı bir azarlama ve sitem taşımaktadır. Bu demektir ki onlar liderlerinin kendilerini azâbın birazı da olsa ondan kurtaramayacaklarını, bunların güçlerinin yetmeyeceğini anladılar da cevap olarak kendilerine:

“Onlar da -mazeretlerini ileri sürerek cevap olarak onlara- diyecekler ki: “Ne yapalım Allah bizi -eğer dünyada îman etmeye- hidâyete erdirseydi biz de sizi doğru yola -îman etmeye- iletirdik.” Ya da eğer Allah, bize azaptan kurtuluş yolunu gösterseydi biz de mutlaka size o yolu gösterirdik. Yanı sizi mutlaka o azaptan kurtarırdık ve nasıl ki size halk oluş yolunu çizmişsek size kurtuluş yolunu da elbette gösterirdik, sizi oraya yönlendirirdik.

“Şimdi sızlarısak da sabretsek de birdir.” Artık bizim için sızlanmak olsun, sabretmek olsun farketmez, ikisi de aynıdır. Burada geçen soru edatı hemze olsun, (.....) edatı olsun her ikisi de eşitlik manasını vermek içindir. Rivâyete göre onutr cehennem ateşinde iken şöyle diyecekler: “Gelin de buna sızlarıalım, dert yanalım. Bunun üzerine beşyüz yıl sızlarıp duracaklar, ancak bu sızlanma onlara herhangi bir yarar getirmeyecektir. Bu defa şöyle diyecekler: Gelin sabredelim. Bunun üzerine beşyüz yıl sabredecekler, ancak bu sabır onlara herhangi bir yarar getirmeyecektir. Bundan sonra da şöyle diyecekler: “Şimdi sızlarısak da sabretsek de birdir.” Böylece bu sözleriyle hem kendilerini ve hem de onları kastedecekler. Çünkü onlar nasıl ki sapıklık ve dalalet cezâlarıdırılmasında bir arada toplanmış idilerse, burada öylece onun üzerinde bir araya gelip toplanmışlardır. Şöyle diyecekler: “Nedir bu sızlarıp durma, nedir bu azarlama ve kötüleme, bunların bugün bir anlamı mı var ki? Nasıl ki sabretmenin bir yaran yoksa artık sızlanmanın da bir faydası yoktur ve olmayacaktır.”

“Çünkü bizim için sığınacak bir yer yoktur.”

Sızlarısak da, sabretsek de artık bizim kaçabileceğimiz bir yerimiz ve kurtuluşumuz yoktur. Buradaki bu ifadelerin hem ayak takunmın ve hem liderlerinin hepsine âit söz ve konuşmaları olması da câizdir.

(Hesapları görülüp) iş bitirilince, şeytan diyecek ki: “Şüphesiz Allah size gerçek olanı vâdetti, ben de size vâdettim ama, size yalancı çıktım. Zaten benim size karşı bir gücüm yoktu. Ben, sadece sizi (inkâra) çağırdım, siz de benim davetime hemen koşunuz. O hâlde beni yermeyin, kendinizi yerin. Ne ben sizi kurtarabilirim, ne de siz beni kurtara-bilirsiniz! Şüphesiz daha önceden de ben, sizin beni (Allah'a) ortak koş-manızı reddetmişim.” Şüphesiz zalimler için elem verici bir azap vardır.

“Hesapları görülüp iş bitirilince, şeytan diyecek ki:”

Yani yüce Allah cennetlik olanlara cennet ile, cehen nemlik olanlara da cehennem ile hükmedince, hesap işi de sona erince, cennetliklerin cennete girmelerinden, cehennemliklerin de cehennem ateşine atılmalarından sonra şeytan diyecek ki; Rivâyete göre şeytan, artık bu esnada cehennem ateşinde ateşten bir minber üzerine çıkarak, ateş ehline, cehennemliklere şöyle seslenecek:

“Şüphesiz Allah size gerçek olanı vâd etti,” Bu ise, yeniden diriltmek ve insanları amellerine göre ya mükafatlandırma veya cezâlarıdırma olayıdır. İşte Allah bu konuda size neleri vaat buyurmuşsa tüm vaatlerini yerine getirdi.

“Ben de size -ölümden sonra dirilme yok, hesap yok ve cezâ da yok diye- vâdettim ama, size yalancı çıktım.”

Sözümde durmadım.

“Zaten benim size karşı bir gücüm yoktu.” Benim herhangi bir tasallutum, gücüm ve kudretim yoktu, bulunmuyordu.

“Ben, sadece sizi inkâra çağırdım,” Ancak ben tüm vesveselerimle, süslemelerimle sizi dalalet ve sapıklığa çağırdım. Buradaki istisna, munkati istisnadır. Çünkü çağn ve davet olayı, gücün varlığı cinsinden bir şey değildir.

Fakat, “Siz de benim davetime hemen koşunuz.” Siz de hemen koşarak benim davetime sanidiniz.

“O hâlde beni yermeyin,” Çünkü düşmanlığa soyunan kimse, kötü ve çirkin bir işe çağırdığında kınanmaz. Kaldı ki Rahmân olan Allah size şöyle buyurmuştu: “Ey Âdemoğulları! Babanızla annenizi -çirkin yerlerim kendilerine göstermek için- şeytan cennetten çıkardığı gibi sakınsızı de belaya uğratmasın.” (A'raf,27)

“Kendinizi yerin.” Çünkü elimde herhangi bir belgem, hüccet ve burhanım ya da delilim olmaksızın siz gelip bana uydunuz, peşime takıldınız.

İşte bu noktada Mu'tezile mezhebi diyor ki: “Bu delil de gösteriyor ki; insan isterse şakaveti-küfrü tercih eder, isterse saadeti-îmanı seçer. Bunu kendisi için elde eder. Allah'ın temkin dışında bunda hiçbir etkisi yoktur, yani Allah buna sadece imkan hazırlar, o kadar. Şeytanın ise ona sadece bunları süslü olarak göstermesinin dışında bir dahli yoktur. Olay bundan ibârettir” demektedirler. Bu görüş batıldır, geçersizdir. Çünkü şöyle buyurulmaktadır: “Eğer Allah bize doğru yolu gösterseydi, bizi yönlendirseydi.”

Yani Allah bizi îmana yönlen di rsey di, “biz de mutlaka sîzi îmana yönlendirirdik.” Bu, daha önce geçmişti. O hâlde Mu'tezilenin görüşü batıldır.

“Ne ben sizi kurtarabilirim, ne de siz beni kurtarabilirsiniz!”

Yani kimimiz kimimizi Allah'ın azâbından kurtaracak değildir, onun yardımına da koşacak değildir. Israh kelimesi imdat istemek, medet beklemek demektir. Kırâat imâmılarından Hamza, (.....) kelimesini, kelimedeki “Ha” harfinin kesresine bağlı olarak, (.....) harfini de kesreli olarak, (.....) şeklinde okumuştur. Diğerleri ise (.....) harfinin fethiyle okumuşlardır ki, iki kesreden sonra bir kesre/esre ve iki adet (.....) harfi bir arada toplanmamış olsun diye okumuşlardır. Bu da (.....) kelimesinin çoğuludur. Bu kelimedeki iki (.....) harfinden ilki cemi' yani çoğul harfidir, ikincisi ise müte kellim zamîridir.

“Şüphesiz daha önceden de ben, sizin beni Allah'a ortak koşmanızı reddetmişim.” Basra kırâat okulu mensupları,

(.....) ile olarak, (.....) şeklinde okumuşlardır. (.....) ise mastariyedir. (.....) ise (.....) kavline mütealliktir.

Yani; “Bugünden önce de yani dünyada da siz beni Allah'a ortak koşmak istemiştiniz bugün de ben, beni Allah'a ortak koşmanızı o gün reddettiğimi dile getiriyorum.” Bu şu kavil gibidir: “Kıyamet gününde de sizin ortak koşmanızı ret ederler.” (Fâtır,14) Burada, onların kendilerini ortak koşmalarını küfrü ifadesinin manası, şeytanın kendisini bundan arındırması ve böylece onlara karşı ret ile kendisini temize çıkarmaya kalkışmasıdır.

Bu şu Âyetteki ifadeye benzer: “Biz sizden ve Allah'ı bırakıp da taptıklarınızdan uzağız. Sizi tanımıyoruz.” (Mümtehine, 4)

Ya da burada geçen, (.....) kavli, (.....) kavline mütealliktir. (.....) ise mavsuledir.

Yani “Ben bundan önce de Âdem'e secde etmekten kaçındığımda siz beni Azîz ve Celil olan Allah'a ortak koşmak istemiştiniz de bunu reddetmişim.”

Meselâ, “Filân beni şerik-ortak kıldı” dendiğinde bunun anlamı, “Beni ona ortak kıldı, şerik edindi” demektir. Onların şeytanı Allah'a ortak koşmalarının manası ise: putlara tapınmaları konusunda şeytanın onu onlara süslü gösterip o putlara tapınmalarını saplaması demektir. Şeytanın sözleri burada bitiyor. Bundan sonra gelen şu kavil:

“Şüphesiz zalimler için elem verici bir azap vardır.” Azîz ve Celil olan Yüce Allah'ın sözüdür. Bir tefsire göre de bu, İblîsin sözlerinin bütünü içerisinde. Ancak Azîz ve Celil olan Yüce Allah, İblîsin o gün söyleyeceklerini burada hikâye ediyor, anlatıyor ki bu, dinleyenlere bir lütuf olmuş olsun.

23

İman edip de iyi işler yapanlar, Rablerinin izniyle içinde ebedî kalacakları ve zemininden ırmaklar akan cennetlere sokulacaklardır. Orada (birbirleriyle) karşılaştıkça söyledikleri “selâm” dır.

“İman edip de iyi işler yapanlar, Rablerinin izniyle içinde ebedî kalacakları ve zemininden ırmaklar akan cennetlere sokulacaklardır.” Burası daha önce geçen, (.....) üzerine ma'tûftur. (.....) kavli de , (.....) kavline mütealliktir.

Yani melekler onları Allah'ın izniyle cennete sokacaklar. Onun emri “Orada birbirleriyle karşılaştıkça söyledikleri “selâm” dır.”

Yani cennet ehlinin cennet içerisinde birbirlerine selâmlarıdır veya meleklerin onlara selâm verişidir.

24

Görmedin mi Allah nasıl bir misal getirdi: Güzel bir sözü, kökü (yerde) sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaca (benzetti.)

“Görmedin mi Allah nasıl bir misal getirdi:”

Yani nasıl bir örnek onu tanıttı açıkladı.

“Güzel bir sözü,” Bu muzmer bir kelime ile mensûbtur.

Yani güzel bir söz kılarak “Kökü yerde sabit -damarları toprağın derinliklerinde iyice kökleşip yerleşmiş olarak- dalları -üst kısımları ve başı da- gökte olan güzel bir ağaca benzetti.”

Burada geçen, (.....) kavli, (.....) kavlinin tefsiridir. Bu tıpkı şu ifadeye benzer:

(.....)

Yani; “Emir, Zeyd'i onurlarıydı: Ona bir elbise giydirip onu at üzerinde gönderdi” gibi. Ya da, (.....) ile (.....) kelimeleri, (.....) ile mensûb kılınmışlardır.

Yani,

(.....) şeklinde olup bu da “güzel ve hoş bir sözü bir mesel- örnek kıldı” anlamındadır. Bundan sonra da:

(.....) diye buyurdu. Böylece bunu mahzûf bir mübtedanın haberi yaptı.

Yani, “İşte o güzel ve hoş bir ağaç gibidir” demektir.

Burada geçen, Kelimeyi Tayyibe'den kasıt Tevhit kelimesidir. Kökünden kasıt ise, gönüllerden bunu tasdik edip doğrulamak demektir. Dallarından kasıt, dil ile ikrar etmektir. Meyveleri de, rükünlerle yani organlarla işlenen ya da yapılan amellerdir.

Nitekim bir ağaç eğer bir şey taşımıyorsa yani meyvesiz ise o yine de bir ağaçtır. Bir mü'min de eğer inancının gereklerini yapmıyorsa o yine de bir mü'min kimsedir. Ancak bilinmelidir ki, ağaçlar sadece ürün alınmak ve meyvesinden yararlanılmak için yetiştirilir, bunun için rağbet olunur. Bilinmelidir ki ateşin yakıtı da, ağaçların ürün verme zamanlarında ürün vermemeyi bir adet haline getirmeleri, sözünde durmamaları durumunda ateşe azık ya da yakıt olurlar.

Burada geçen, “el-Şecere” kelimesinden kasıt, güzel ve hoş ürün ve meyve veren her ağaç demektir. Meselâ hurma, zeytin ve benzeri ağaçlar gibi. Cumhûr'a göre buradaki ağaçtan kasıt hurma ağacıdır.

İbn Ömer'den rivâyete göre Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bir gün şöyle buyurmuş: “Şüphesiz Yüce Allah mü'minleri bir ağaca benzetmiştir. Bana bu ağacın hangisi olduğunu söyleyebilir ya da haber verebilir misiniz?” Bunun üzerine insanlar çöldeki ağaçların isimlerini bir bir saymaya başladılar. Ben de henüz küçük bir çocuk idim. Birden içime bu ağacın hurma ağacı olacağı düştü. Ancak bunu Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e söylemeye cesaret edemedim. Çünkü ben oradakilerin en küçüğü idim. Bu sırada Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdular: “Bakın, kulak verin, bu ağaç hurma ağacıdır.” Bunun üzerine babam Ömer bana: “Behey oğlum! Eğer sen bunu demiş olsaydın, sen bana kırmızı develerden daha sevimli olurdun.” Buhârî, 61. Müslim, 2811

25

O ağaç, Rabbinin izniyle her zaman yemişini verir. Öğüt alsınlar diye Allah insanlara misaller getirir.

“O ağaç, Rabbinin izniyle -yaratıcısının bunu kolaylaştırması ve öl demesiyle- her zaman yemişini verir.” Meyvesini vermesi için Yüce Allah'ın kendisi için belirlediği her ürün zamanında ürününü, meyvesini verir.

“Öğüt alsınlar diye Allah insanlara misaller getirir.” Çünkü örnek göstermede, darb-ı mesel sunmada daha çok meseleyi ve olayı anlayıp kavrama, hatırla ve manaları tasvir edip canlandırma imkanı vardır.

26

Kötü bir sözün misali, gövdesi yerden koparılmış, o yüzden ayakta durma imkânı olmayan kötü bir ağaca benzer.

“Kötü bir sözün misali,” Bu küfür ve inkâr sözüdür.

“Gövdesi yerden koparılmış, o yüzden ayakta durma imkânı olmayan kötü bir ağaca benzer.” Bu kötü ağaç da yani “şecerei habise” de meyve vermeyen ya da iyi ürün vermeyen her türden ağaç demektir. Bir hadiste “Bu ağaç, Ebû Cehil karpuzudur” diye buyurulmuştur. Tirmizî, 3119

(.....)

Yani kökü ve damarları topraktan koparılmış, yerle bir bağı kalmamış olan demektir. Aslında ictisas, gövdenin tamamını koparıp almak demektir. Bu ifade daha önce geçen, (.....) kavlinin yani “Kökü ve damadan toprağın derinliklerinde olan” ifadesinin karşıtıdır. (.....) üzerinde ayakta durabileceği bir şeyi bulunmayan, kararsız olan demektir.

Meselâ; (.....) gibi ki bu, (.....) kavli gibidir.

Bu ifade ile, herhangi bir hüccete ve delile dayanmayan söz kasdolunmak ta'dır ki bu, yerinde durmayan, sabit olmayan, geçersiz sayıları söz anlamındadır.

27

Allah, sağlam sözle îman edenleri hem dünya hayatında hem de âhirette sapasağlam tutar. Zalimleri ise Allah saptırır. Allah dilediğini yapar.

“Allah, sağlam sözle -Bu, “La ilahe illallah Muhammedun Resûlullah” sözüdür, işte bu sözle- îman edenleri hem dünya hayatında -hatta dinlerinden döndürülmek ve baştan çıkarılmak istenseler bile, tıpkı Ashâbı Uhdud'u ve benzerlerini yoldan çıkarmak için işkenceye başvurmalarına rağmen onların sebatlarından bir şey değiştirememişlerse, bunlar da aynen öyle sebat edeceklerdir- hem de âhirette- Cumhûr'a göre burada âhiretten kasıt kabirde cevabın kendilerine telkin edilme ve doğru olanda sebatlarının sağlanmasıdır.

Bera b. Azib'ten gelen rivâyete göre; Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) mü'min kişinin ruhunun kabzından yani canının alınmasından söz etti de şöyle buyurdu:

“Daha sonra onun ruhu cesedine iade olunur ve kendisine iki melek gelir, onu kabrinde oturturlar ve şöyle sorgulamaya bağlarlar: Rabbin kimdir, dinin nedir-hangi dindensin? peygamberin kimdir? Mü'min de şöyle cevap verir: Rabbin Allah, dinim İslam ve peygamberim de Muammed (sallallahü aleyhi ve sellem) dir. İşte bu sırada gökten bir ünleyen şöyle seslenir: Kulum doğru söylemiştir.

İşte bu ifade, (.....) kavlinin belirtmek istediği ifadedir. Artık bundan sonra o iki melek kendisine: Sen mutlu olarak bir hayat geçirdin, övgüye değer bir ölümle vefat ettin. Şimdi de bir gelin uykusuyla uykuya dal.” Ahmed b. Hanbel, Müsned:2/287. Abu Dâvud;3212. Ayrıca bak, Süyuti, Şerhau's-sudur s:91-93. Tahkik Yûsuf Budeyvi. Dar İbn Kesîr baskısı. Dimeşk-Beyrut

“Sapasağlam tutar.”

Yani onları o şey üzerinde devamlı kılar.

“Zalimleri ise Allah saptırır.” Fitne yerlerinde Allah kendilerini sabit ve değişmez olan söz üzerinde sağlam ve tutarlı olarak tutmaz, öyle bırakmaz. Hemen ilk adımlarında Allah onları kaydınır. Bunlar âhirette ise daha da sapıtacaklar ve daha da bir kayacaklardır. C “Allah dilediğini yapar.” Allah'ın mü'minleri sağlam olan sözde sabit ve sapasağlam bırakmasına itiraz olmadığı ve olmayacağı gibi, zalimleri saptırmasına da itiraz olmayacaktır. Hiçbir güç Allah'a karşı itiraza kalkışmayacaktır.

28

Allah'ın nimetine nankörlükle karşılık veren ve sonunda kavimlerini helâk yurduna sürükleyenleri görmedin mi?

“Allah'ın nimetine- şükür yerine- nankörlükle karşılık veren” Çünkü o nimetle şükretmek aslında onlara vacip iken onlar bu şükürün yerine nankörlükte bulundular, nankörlüğü koydular. Sanki bu davranışlarıyla şükürü küfre dönüştürdüler ve bunu bütünüyle değiştirdiler ki, bunlar da Mekke toplumdurlar. Allah kendilerine Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) ile ikramda bulunduğu hâlde onların, kendileri için gerekli olan bu nimete şükretmeleri gerekirken buna karşı çıktılar, küfrettiler, inkara kalkıştılar ve nankörlük ettiler.

“Ve sonunda kavimlerini helâk yurduna sürükleyenleri görmedin mi?” Ki o kavimleri küfürde izleyenler sonuçta helâk yurduna sürüklenmede kendilerini buldular.

29

Onlar cehenneme girecekler. O ne kötü karargâhtır!

“Onlar cehenneme girecekler. O cehennem kalınacak yer olarak- ne kötü karargâhtır!” Âyetin başında geçen, (.....) kelimesi atfı beyandır. (.....) kavli mealde de geçtiği gibi gireceklerdir, anlamındadır.

30

(İnsanları) Allah yolundan saptırmak için O'na ortaklar koştular. De ki: (İstediğiniz gibi) yaşayın! Çünkü dönüşünüz ateşe dir.

“İnsanları Allah yolundan saptırmak için O'na ortaklar koştular.” İbadette veya isim vermede Allah'a ortaklar edindiler. Kırâat imâmlarından Mekke okulu ve Ebû Amr, (.....) kavlini “Y” harfinin fethiyle, (.....) olarak kırâat etmişlerdir. “De ki: -dünyada- İstediğiniz gibi yaşayın!”

Bundan murat bunların rezil olmaları ve yardımsız bırakılmalarıdır, ellerine bir şeyin geçmeyeceğidir. Zünnun Mısri diyor ki: (.....) kulun elinden geldiğince tüm gücünü şehvi isteklerini elde etmek için harcamasıdır.” “Çünkü dönüşünüz ateşedir.” Sonuç ta dönüp varacağınız yer cehennem ateşidir.

31

İman etmiş olan kullanma söyle, namazı kılsınlar ve kendilerini merzuk etmiş olduğumuz şeylerden gizlice ve aşikare infakta bulunsunlar, bir günün gelmesinden evvel ki, onda ne satış vardır, ne de dostluk.

32

O öyle Allah'tır ki, gökleri ve yeri yarattı, gökten suyu indirip onunla rızık olarak size türlü meyveleri çıkardı; izni ile denizde yüzüp gitmeleri için gemileri emrinize verdi; nehirleri de sizin için akıttı.

“O öyle Allah'tır ki, gözleri ve yeri yarattı” bu âyette yer alan (.....) lâfzı celali mübteda yanfözendir.

(.....) İse haber yani yüklemidir. “Gökten” bulutlardan “suyu indirip onunla rızık olarak size türlü meyveleri çıkardı” (.....) edatı beyan içindir. Rızık neler olduğunu açıklıyor.

Yani o su veya yağmur sebebiyle sizin için meyve denen rızıkları yarattı. Yahut burada geçen (.....) ifadesi (.....) fiilinin mefulu yani tümlecidir. (.....) kelimesi de mefulden hâl olmuştur. “İzni ile denizde yüzüp gitmeleri için gemileri emrinize verdi; nehirleri de sizin için akıttı.”

33

Düzeni seyreden güneşi ve ayı size faydalı kıldı; geceyi ve gündüzü de istifadenize verdi.

“Düzeni seyreden güneşi faydalı kıldı” bu âyette yer alan (.....) kelimesi (.....) olarak sürekli olarak manasına gelir ve güneş ile aydan hâldir.

Yani yörüngelerinde harekette ve aydınlatmada sürekli dirler. Karanlıkları ortadan kaldırıp yeryüzünde olabilecek olan herşeyi ıslah ediyorlar; ister varlıkların kendileri olsun, ister bitkiler olsun hepsi üzerinde tesirlidirler. “Geceyi ve gündüzü de istifadenize verdi.” Her ikisi de maişetlerinizi, geçiminizi ve rahatınızı sağlayabilesiniz diye birbirlerini izlerler.

34

O size istediğiniz herşeyden verdi. Allah'ın nimetini sayacak olsanız sayamazsınız. Şüphesiz insan çok zâlim, çok nankördür.

“O size istediğiniz herşeyden verdi” Bu âyette geçen (.....) edatı bazısı bir kısmı gibi manalara gelir. Burada da öyledir ve bazısı manasınadır.

Yani yüce Allah sizin istediğiniz herşeyin tamamını değil de, bir kısmını verdi veyahut da istediğiniz şeyleri de istemediğiniz şeyleri de size verdi, demektir, âyette geçen (.....) edatı mevsûfe olup, cümle ise onun sıfatıdır.

İkinci cümle ise, hazfedilmiştir. Çünkü âyetin kalan kısmı zaten o ikinci cümlenin varlığına delalet ediyor. Bu âdeta (Nahl 81) de geçen (.....) âyeti gibidir.

Ebû Amr'dan gelen okuyuşa göre ise (.....) okunmuştur. (.....) ise nefiydir yani olumsuzdur ve hâl olması itibariyle de mahallen mensûbtur.

Yani bunun manası, isteyen kişi onu istemeden önce Allah bütün bu şeylerden size verdi. Yahut da buradaki (.....) edatı ilgi zamîridir. Bu durumda manası “Siz ihtiyaç duyduğunuz herşeyden Allah size sanki siz onu istemişsiniz gibi veya hâl diliyle onu dilemişsiniz gibi size verdi.” “Allah'ın nimetini sayacak olsanız sayamazsınız” Onları saymaya, sonuna kadar hesaplamaya güç yetiremezsiniz.

Yani şöyle sıradan bir sayalım diye arzu etseler bile böyle bir işi asla başaramazlar. Hele teferruata, tafsilata gelince, onları sadece yüce Allah bilir. “Şüphesiz insan çok zâlim” verilen nimetlerin şükürünü yerine getirmede gaflete düştüğünden dolayı haksızlık eder, değerini bilmez. “Çok nankördür” Çünkü verilen tüm nimetlere karşı nankörlük edecek derecede gözleri görmez olmuştur.

Âyette geçen (.....) kelimesi, aşırı derecede şikayetçi olan, herşeyde feryat eden, haksızlıkta ısrar eden demektir. “Keffar” nimetleri toplamada nankörlük eden ve başkalanna vermekte nankörlük eden insan kelimesi, cins anlamında yani insan türü demektir. Dolayısıyla içinde bu manada haksızlıkta bulunan ve nankörlük edenlerin de olabileceğini içeren bir ifadedir.

35

Hatırla ki, İbrâhîm şöyle demişti: “Rabbim! Bu şehri emniyetli kıl, beni ve oğullarını putlara tapmaktan uzak bulundur.

“Hatırla ki, İbrâhîm şöyle demişti:” Âyetin başında yer alan (.....) harfi, “hatırla ki” anlamındadır. “Rabbim bu şehri emniyetli kıl” buradaki şehirden kasıt, harem beldesi olan Beytullah ve sınırları demektir. “Emniyetli” demek de, güven veren, demektir, bu âyet ile Bakara sûresinde geçen 126. âyet arasındaki fark şöyledir. Bakara sûresindeki âyette üzerinde durulan nokta, Hazret-i İbrâhîm (aleyhisselâm) bu belde halkının da tıpkı halkı güven içinde olan öteki beldelerde olduğu gibi güvende kılmasını istiyor. Halbuki buradaki âyette üzerinde durulan husus şudur; artık buranın korkuları bir yer ve belde olmadığı özelliğinin verilmesi isteniyor. Buradaki korku ve endişe durumlarının kaldırılması isteniyor.

Yani korku yerine güven veren bir belde olsun istiyor. Sanki Hazret-i İbrâhîm: “Burası korkuları bir yerdir, ancak Rabbim sen burayı güvenli bir yer kıl” der gibidir. “Beni ve oğullarını” Hazret-i İbrâhîm (aleyhisselâm) burada kendi öz soyundan gelen çocuklarını kast ediyor “Putlara tapmaktan uzak bulundur” Dinin üzere beni sabit kıl ve putlara tapmaya devamdan beni hep uzak tut. Tıpkı Bakara Sûresinde “Her ikimizi de müslüman olarak sana teslim olmuş iki müslüman kul eyle” (Bakara 128) âyetinde geçtiği gibi, bir duadır.

Burada bizi dinin üzere sabit kıl, diyor. Bu son kısımda fiilden önce bir (.....) edatı bulunmaktadır.

36

Rabbim! Çünkü onlar insanlardan birçoklarının sapmasına sebep oldular. Şimdi kim bana uyarsa o bendendir. Kim de bana karşı gelirse, artık sen gerçekten çok bağışlayan, merhamet edensin.”

“Rabbim! Çünkü onlar insanlardan birçoklarının sapmasına sebep oldular,” Burada putlar, dalaletle götürmeye ve saptırmaya sebep oluşturduklarından ötürü, öyle gösterilmiştir. Çünkü halk bunlar sebebiyle yollarını şaşırırmaktadırlar. Böyle olması sebebiyle de sanki saptıranlar putlar imiş gibi âyette öyle gösterilmiştir, “şimdi kim bana uyarsa” kim benim dinim üzere yaşarsa ve benim gibi tek Allah'a inanan Hanif bir müslüman olursa “o bendendir” yani benim bir kısmımdır. Çünkü soyundan gelenler kendi sulbü ve nesli olması sebebiyle bu ifadeyi kullanıyor. “Kim de” Allah'a şirk ve ortak koşma dışında ya da şirk manasında bir isyan ile bana karşı çıkarsa “Bana karşı gelirse, artık sen gerçekten çok bağışlayan, pek merhamet edensin” yani tevbe ederlerse ve îman ederlerse, demektir.

37

Ey Rabbimiz! Namazı dosdoğru kılmaları için ben, neslimden bir kısmını senin Beyti Harem'in yanında, ziraat yapılmayan bir vadiye yerleştirdim. Artık sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meyledici kıl ve meyvelerden bunlara rızık ver. Umulur ki bu nimetlere şükrederler.

“Ey Rabbimiz!” Senin haram olan Beyti'nin yanın da “namazı dosdoğru kılmaları” orada sana ibâdetle bulunarak orayı mamur duruma getirmeleri ve seni hep anmaları, ibâdet etmeleri için (.....) buradaki “İam” harfi (.....) fiiline mütealliktir.

Yani yerleştirdiğin bu çıplak vadide, demektir. “Ben, neslimden bir kısmını” çocuklarından bazılarını Meselâ Hazret-i İsmâîl ve onun soyundan gelenleri “senin Beyti Harem'in yanında” burası Beytullah'tır. Âyette de görüldüğü gibi “muharrem” denmesi, yüce Allah tarafından buraya saldırmanın yasaklanmış olması, taarruzda bulunmanın, basite alınmasının haram kılınması sebebiyledir. Çünkü yüce Allah bunun çevresini bu manada dokunulmaz kılmış, v'e sınırlarını bu şekilde tanımlamıştır. Ya da bu haram oluş durumunun ya da dokunulmazlığın hala devam ediyor olması ve böylece de devam edecek olması sebebiyledir. Bu itibarla bütün zalimler oraya saldırıdan korkar. Ya da çok büyük bir saygıya değer olması sebebiyle burası muhteremdir. Kimsenin buranın dokunulmazlığına veya saygınlığına zarar vermesine asla izin verilmez. Ya da burasının tufan ve benzeri afetlerden azade kılınması sebebiyledir. Burada bu tür afetlerin vuku bulması yasaklanmıştır. Nitekim buraya Atik ismi da verilmiştir. Çünkü buraya sığınan hürriyetine kavuşur. Bir de yüce Allah burayı zalimlerin saldırısından azade kılmış, uzak tutmuş olması ve bir de en eski yapı olması sebebiyledir.

“Ziraat yapılmayan” Hiçbir zaman ziraat adına hiçbir şey yetişmeyen veya bulunmayan “bir vadiye yerleştirdim” bu vadiden kasıt, Mekke vadisidir. “Artık sen de insanlardan bir kısmının gönüllerini” bir an önce değişik bölgelerden ve ülkelerden oraya gidip ziyarette bulunmaları, oraya doğru özlemle uçar gibi gitmeleri için “onlara meyi edici kıl” Burada geçen (.....) edatı teb'iz manasındır yani bazısı, bir kısmı demektir.

Nitekim Mücahid'ten gelen rivâyete göre diyor ki: “Eğer İbrâhîm (aleyhisselâm) “bir kısmının gönüllerini” ifadesi yerine “İnsanların gönüllerini” demiş olsaydı, insanlar atlısıyla, yaya olanıyla, Rumu ile Türkü ve Hintlisi ile buraya akın ederlerdi. Bundan dolayı size zorluk çıkarırlardı. Yahut da buradaki (.....) edatı ibtida, başlarığıç manasındır.

Meselâ: (.....) ifadesi gibi ifadedir. Ki bunun manası “Benden olan kalbim hastadır” demek olup, asıl ifade ettiği şey “kalbimin” hasta olduğudur. Çünkü burada denmek istenen asıl söz (.....) sözüdür. Bu da kalbim, demektir, sanki burada “halkın gönülleri” der gibi bir ifade bulunmaktadır. Bu örnekleme de, “ef ide” kelimesinin âyette nekre olması sebebiyle muzâfunileyh de nekre yani belirsizdir. Bununla da, sadece bazı gönülleri yönlendirme manası ifade olunmaktadır. “Ve meyvelerden bunlara” burada oturanlara, içinde hiçbir ziraat olmayan bu vadide, değişik bölgelerden ve beldelerden insanların celp olunarak gelmeleri suretiyle “rızık ver. Umulur ki” üzerinde hiçbir ekim yapılamayan, bir üründe yetişmeyen, bir ağaç ve su bulunmayan böyle bir vadide türlü meyve ve “Bu nimetlere şükrederler.”

38

Ey Rabbimiz! Şüphesiz ki sen bizim gizleyeceğimizi de, açık layacağımızı da bilirsin. Çünkü ne yerde ne de gökte hiçbir şey Allah'a gizli kalanaz.

“Ey Rabbimiz!” Burada tekrar olunan sesleniş, yakansın Allah'a sığınmanın bir delilidir. Şüphesiz ki sen bizim gizleyeceğimizi de, açıklayacağımızı da bilirsin. Açıktan işleneni bildiğin gibi, gizliden olarak işleneni de sen muhakkak bilirsin. Çünkü ne yerde ne de gökte hiçbir şey Allah'a gizli kalanaz. Hazret-i İbrâhîm'i doğrular mahiyette olan Allah kelamı olsun veya bizzat Hazret-i İbrâhîm'in söyledikleri olsun, Allah için gizli kalacak bir şey asla yoktur.

Âyette geçen (.....) edatı istiğrak içindir. Sanki burada, her ne türden şeyler olursa olsun, Allah için gizli olan hiçbirşey yoktur ve olamaz, der gibidir.

39

İhtiyar halimde bana İsmâîl'i ve İshak'ı lütfeden Allaha hamdolsun. Şüphesiz Rabbim, duayı hakkıyla işiticidir.

İhtiyar halimde bana İsmâîl'i ve İshak'ı lütfeden Allaha hamd olsun. Burada geçen (.....) cer edatı, beraber manasına gelen (.....) manasındır ve hâl ifade eder yani hâl yerinde gelmiştir. Mana “Ben tam da yaşlandığım hâlde veya yaşlandığım bir sırada” demektir, rivâyete göre Hazret-i İbrâhîm (aleyhisselâm) 99 yaşma geldiğinde oğlu İsmâîl dünyaya gelmiştir. 112 yaşına geldiğinde de oğlu İshak (aleyhisselâm) doğmuştur. Farklı bir rivâyete göre de İsmâîl (aleyhisselâm) doğduğu zaman Hazret-i İbrâhîm (aleyhisselâm) 64 yaşında bulunuyordu. Oğlu İshak (aleyhisselâm) dünyaya geldiğinde ise Hazret-i İbrâhîm (aleyhisselâm) 90 yaşında idi. Burada özellikle ihtiyarlık veya yaşlılık durumuna dikkat çekilmiş olması şundan dolayıdır. İnsanlar yaşlanınca kendilerine bir çocuk bağışlanmasına daha çok minnet duyarlar. Çünkü yaşlılık hâli artık doğumdan umutsuzluğun başladığı bir dönem olmaktadır. Böyle tam da doğuramaz diye umutsuzluk duyulduğu bir sırada, bir çocuğu verilmiş olması en büyük nimetlerdendir. Kaldı ki bu çok ilerlemiş olan bir yaşlılık döneminde Hazret-i İbrâhîm'e çocuk verilmesi de en büyük bir mu'cizedir, Hazret-i İbrâhîm için bir ayettir. “Şüphesiz Rabbim, duayı hakkıyla işitcidir” yapılan duaya icabet edendir. Mesela kral filân adamın sözünü duydu, dendiğinde bu, o kimsenin kral tarafından kabul görmesi ve sözlerinin onun tarafından dinlenir olması manası gelir.

Nitekim “semiallahu limen hamiden” duası da bu manayadır. Anlamı “Allah, kendisine hamd ve senada bulunanların sözünü işitir” demektir. Çünkü Hazret-i İbrâhîm (aleyhisselâm) zaman zaman kendisine çocuk verilmesi için Allah'a dua ederdi ve nitekim: “Rabbim! Bana sâlihlerden olacak bir evlat ver” (Saffât: 100) diye dua ederdi. Hazret-i İbrâhîm (aleyhisselâm) yüce Allah tarafından duasına icabet buyurulması sebebiyle ve kendisine ikramda bulunduğu için şükretmiştir. Âyette işitme olayının duaya izafe olunması yani bir tamlama yapılmış olması, sıfatın mefulüne olan izafeti türündendir. Bunun aslı (.....) demektir. İmâm Sîbeveyh, kendi fiilin yaptığı işi-ameli gören aşırılık yani mübalağa manasım ifade eden amil kalıpları veya kipleri verirken bunu da zikrediyor ve “Semiun” kelimesi tıpkı “Rahîmun” kelimesi gibi olduğunu belirtiyor.

Meselâ: (.....) yani “Bu babasına merhamet edendir” gibi. Rahîm kelimesi burada “ebahu” kelimesini mefûl olarak almış ve nasbetmiştir.

40

Ey Rabbim! Beni ve neslimden gelecekleri namazı devamlı kılanlardan eyle. Ey Rabbimiz! Duamı kabul buyur.

“Ey Rabbim! Beni ve neslimden gelecekleri” yani bir kısmını, demektir. Bu (.....) kelimesi ile mensûb olan bir kelime üzerine ma'tûf bulunmaktadır. Sadece bir kısmı, çünkü Allah'ın bildirmesiyle o da biliyor ki, neslinden gelecek olanların hepsinin müslüman olacağı söz konusu değildir, soyundan kafir olanlarda gelecektir.

İbn Abbâs'tan rivâyete göre, Hazret-i İbrâhîm'in soyundan bazıları ta kıyamete kadar İslam fitratı üzere hayatlarını sürdüreceklidir. Namazı devamlı kılanlardan eyle. Ey Rabbimiz! Duamı kabul buyur. Kırâat imâmlarından Mekke ekolüne göre buradaki (.....) kelimesi hem “vasıl” yani birleştirme ve hem vakf yani durma hâlinde olsun “ye” harfiyle (.....) olarak okunur. Bu okuyuşta Mekke'ye Ebû Amr da muvafakat etmiştir. Hamza ise, vasıl hâlinde ona kâtilmiş, ancak vakf hâlindeki okuyuşta ona muvafakat etmemiştir. Geri kalan kırâat imâmları bu kelimeyi

“ye” harfi olmaktasız (.....) olarak okumuşlardır. Bunun da manası, duamı veya ibâdetimi kabul buyur, demektir. “Sizden de, Allah'ın dışında taptığımız şeylerden de uzaklaşitefsir” (Meryem: 48)

41

Ey Rabbimiz! Hesap olunacağı gün beni, anamı, babamı ve mü'minleri bağışla.

“Ey Rabbimiz! Hesap olunacağı gün” sabit olan gün demektir. Ya da burada ailesinin, herkesin kalkacakları gün olan kıyam mecâzî manada hesap kelimesine isnad olunmuştur. Tıpkı Yûsuf 48 de “köye sor” âyetinde olduğu gibi. Halbuki buradaki mana “köye değil, köyde yaşayan ve orada bulunan insanlara sor” demektir. Mecâzî manada “köye sor” denmiştir. “Benî, anamı, babamı” yani Âdem ile Havva'yı yahut da Hazret-i İbrâhîm anne ve babası için dua etmekten men edilmeden önce ve onların iman etmelerinden umudunu kesmeden önce idi bu duası. “Ve mü'minleri bağışla.”

42

Sakın, Allah'ı zalimlerin yaptıklarından habersiz sanma! Ancak Allah onları korkudan gözlerin dışarı fırlayacağı bir güne erteliyor.

“Sakın, Allah'ı zalimlerin yaptıklarından habersiz sanma” Âyet mazlûmlar (ezinler) için bir teselli ve zalimler (ezenler) için de bir tehdit içermektedir. Buradaki hitap Hazret-i Peygambere (sallallahü aleyhi ve sellem) değil, onun şahsında başkaların ismi r. Çünkü burada hitap eğer peygambere ise, bu taktirde bir durum tesbitidir.

Yani Resululâh (sallallahü aleyhi ve sellem) asla Allah'ı gâfil sanmaz, demektir. Bu âdeta “Ve sakın Allah'a ortak koşanlardan olma” (En'am 14) âyeti gibidir. Yine “O hâlde sakın Allah ile beraber başka ilaha kulluk edip yalvarma” (Şuara 213) âyeti gibidir. Keza “Ey îman edenler! Allah'a, Resûlüne ... îman edin” (Nisa: 136) âyeti gibi. Söylendiğine göre, bundan kasıt, durum tesbiti ve bildirimdir.

Yani yüce Allah zalimler herne yaparlarsa yapsınlar, Allah onu bilir. Allah için onların işledikleri hiçbirşey gizli kalmaz. İster az, ister çok olsun, o zalimler her ne işlemişlerse, yüce Allah onları işlediklerine göre cezâlarıdıracaktır. Bu bir türlü korkutma ve tehdit yoludur. Nitekim “Allah ne yaparsanız, hepsini bilir” (Bakara 283) “Ancak Allah onları” n cezâlarını “korkudan gözlerin dışarı fırlacayacağı bir güne erteliyor”

Yani onların gözleri, gördükleri dehşetten ve korkudan ötürü yerinde duramaz, âdeta göz yuvarlağından dışarı fırlayacak gibi olur.

43

Zihinleri bomboş olarak kendilerine bile dönüp bakamaz durumda, başları göğe dikilmiş bir vaziyette koşarlar.

“Zihinleri bomboş” hayır olarak sıfır noktasında ve elleri bomboş olarak kenlerine bile dönüp bakamaz durumda” dikkatleri dönüp kendilerine bakacak hâlde değil ki, dönüp bakabilsinler. Korku sebebiyle ne yapacaklarını bilecek durumda değillerdir. “Başları göğe dikilmiş bir vaziyette” davetçiye doğru “koşarlar”

Heva: öyle bir boşluktur ki, hiçbir şeyin girmediği, hep boş kaldığı yer, demektir. Bunun için bu şekilde nitelendirilmiştir. Meselâ: Filancanın kalbi havalıdır, dendiğinde, boştur ve korkaktır, kalbinde kuvvet ve cesaret adına bir şey bulunmayan demektir. Bir diğer ifade ile boştur, yani akli yoktur, demektir.

44

Kendilerine azâbın geleceği, bu yüzden zalimlerin: “Ey Rabbimiz! Yakın bir müddete kadar bize süre ver de senin davetine uyalım ve peygambere tabi olalım” diyecekleri gün hakkında insanları uyar. “Daha önce, sizin için bir zeval olmadığına, yemin etmemiş miydiniz?”

“Kendilerine azâbın geleceği, bu yüzden zalimlerin: “Ey Rabbimiz! Yakın bir müddete kadar bize süre” bizi dünyaya gönder, şöyle yakın bir süreye kadar bize bir zaman tanı “da senin davetine uyalım ve peygambere tabi olalım” Senin davetine icabetten kaçmak suretiyle kaçtırdıklarını, peygamberlerine uymamak suretiyle de işlediklerimizi affettirmek, yanlışlarımızdan dönmek için bir zaman ver diyecekleri gün “kıyamet” hakkında insanları uyar. “Bunun üzerine onlara denir ki: “Daha önce sizin için bir zeval olmadığına, yemin etmemiş miydiniz?”

Yani siz henüz dünyada iken, öldükten sonra biz böyle bir durumla asla karşılaşmayacağız, bir başka dünyaya taşımayacağız diye ant içen sizler değil misiniz?

Yani sizler öldükten sonra dirilmeye îman etmiyordunuz, inkâr ediyordunuz.

Nitekim yüce Allah başka bir âyette de şöyle buyuruyor: Onlar: “Allah ölen bir kimseyi diriltmez” diye olanca güçleriyle Allah'a and içtiler. Âyette yer alan (.....) ifadesi, yeminin yani kasemin cevâbıdır. Ancak burada (.....) kavline hitap lafzıyla getirilmiştir. Eğer and içenlerin sözleri hikâye edilseydi yani onlara yer verilseydi, burada “bizim için bir zeval yoktur” olurdu. Ya da burada “gün” sözü yakın gelecekte olacak olan bir azap ile helâk olunacakları gün manası murat olunmuştur veya ölümünün gerçekleştiği günde sekeratı mevt (Ölüm sarhoşluğunun) dehşeti ve şiddetiyle azap olunmalıdır, meleklerin kendilerine herhangi bir müjde getirmeksizin onları karşımalarıdır. İşte onlar böyle bir günde Rableri tarafından kendilerinin yakın bir geleceğe kadar ertelenmesini isteyeceklerdir.

Âyette geçen (.....) kelimesi (.....) fiilinin ikinci mef'ûludur.

Zarf değildir. Çünkü inzar (uyarma) kıyametin gerçekleştiği gün sözkonusu bile olamaz.

45

Kendilerine zulmedenlerin yurtlarında oturdunuz. Onlara nasıl muamele ettiğimiz size apaçık belli oldu. Ve size misaller de verdik.

İnkâr etmek suretiyle “kendilerine zulmedenlerin yurtlarında oturdunuz” (.....) kelimesi (.....) kelimesinden alınmadır. Bu da durmak, kalmak manalarına gelir. Bu kelime “fi” cer edatı ile geçişli fiil haline gelir. “Evde karar kıldı” veya “orada kaldı” gibi. Ancak bu ker lime belli özel bir kalma, durma manasına nakledilince, bunda tasarrufa gidildi. Meselâ evde sakin oldu, yani kaldı, oturdu, ikamet etti gibi manalara gelir. Bu kelimenin aynı zamanda sükun manasına gelmesi de câizdir. Bu taktirde orada, o evde huzur içinde zorluksiz olarak yaşadılar, kendilerinden önce geçen toplumların gidişatı üzere davranarak zulm ettiler, haksızlık yaptılar, bozgunculuk çıkardılar. Kendilerinden önce gelenlerin başına neler geldiğinden söz etmez oldular, Allah tarafından başlarına neler geldiğinden ders çıkarmadılar, kötülüklerden uzak durmadılar. “Onlara nasıl muamele ettiğimiz” in haberlerini almakla veya bizzat görüp yaşayarak âyette geçen “Tebeyyene” fiilinin faili muzmerdir (gizlidir). Cümlelerin kendisi bunu göstermektedir.

Yani onların durum ları size açık hale geldi, demektir.

Âyette yer alan (.....) kelimesi fâil değildir. Çünkü soru edatı kendisinden önce geçen kelime üzerinde amel etmez. Ancak bu kelime, bunun öncesinden yer alan ve “Onlara nasıl muamele ettiğimiz” cümlesi ile mensûbtur.

Yani onları helâk ettik, onlardan intikam aldık, demek tir. “Size apaçık belli oldu. Ve size misaller de verdik” yani onların yaptıklarının özelliklerini sunduk, başlarına nelerin geldiğini anlattık. Bu da her zâlim kimseye esasen ders çıkanlâcak darbı meseller olarak gösterildi ama onlar yine de ders almadılar.

46

Hilelerinin cezâsı Allah katında biliniyorken, onlar, tuzaklarını kurmuşlardı. Halbuki onların hileleriyle dağlar yerinden gidecek değildi.

“Hilelerinin cezâsı Allah katında biliniyorken” Bu da önceki gibi faile muzaf olan bir ifadeair. Manası, onların hile ve tuzakları Allah katında yazılıdır, kayda geçirilmiştir. Allah da onları, yapageldikleri tuzaktan çok daha büyük bir tuzağa düşürecektir. Ya da bu, mefule muzaf olan bir ifadedir. Bu durumda manası şöyle olmaktadır. Allah'ın onlar için kurduğu ve hazırladığı tuzak, Allah katındadır. Bu da Allah'ın onlara vereceği azâbtır. Bu azap onların hiç de tahmin etmedikleri bir yerde gelip onları ansızın yakalayıverecektir. “Onlar, tuzaklarını kurmuşlardı” ellerinden her ne geldiyse yapmak istedikleri her kötülüğü yaptılar, her yola başvurdular. Kafirliği desteklemede olsun, İslamı geçersiz ve anlamsız hale getirmede olsun ellerinden gelen her yolu denediler. Halbuki onların hileleriyle dağlar yerinden gidecek değildi.

Burada (.....) kelimesinde birinci “lam” harfinin esresi ve ikincisinin de nasbiyledir. Cümlelerin anlamı şöyle olmaktadır: “Onların tuzakları, peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) getirdiği işi önleyecek, ortadan kaldıracak değildir” Burada Hazret-i Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) kendisinden “dağ” ile söz olundu. Sebebi öneminin oldukça büyük olmasıdır.

Âyette geçen (.....) tam fiildir, nakıs değildir. (.....) edatı cer ise nefiy yani olumsuzluk içindir. “Lam” harfi ise bunu tekit ve teyit için gel mistir. Bu âdeta, “Allah onlara azap edecek değildir” (Enfal 33) âyetinde geçen (.....) fülindeki “lam” harfi gibidir. Bu durumda mana şöyle oluyor:

“Onların hile ve tuzakları sayesinde dağların yerinden kalkması veya oynaması muhâldir, olacak bir iş değildir. Burada “dağlar” kelimesiyle Allah'ın âyetleri ve şerî'atı, dini temsil olundu. Çünkü bunlar âdeta yerinden sarsılmaz olan sağlam dağlar misali hükümlerdir, ayetlerdir. Bunun böyle olduğunun da delili İbni Mesud'un kırâatidir. Çünkü İbn Mesud bunu (.....) olarak okumuştur.

Yani onların tuzağı ... olmadı” demektir. İlk Lamın fethi ve ikincisinin de refiyle Ali okumuştur.

Yani (.....) edatı ise (.....) edatının hafifletilmiş şeklidir. Lam harfî ise tekit içindir.

47

O hâlde, sakın Allah'ın peygamberlerine verdiği sözden cayacağını sanma! Çünkü Allah, mutlak üstündür, kimsenin yaptığına yanma bırakmaz.

“O hâlde, sakın Allah'ın peygamberlerine verdiği sözden cayacağını sanma!” Bununla hatırların şey, yüce Allah'ın “Şüphesiz peygamberlerimize ve îman edenlere, hem dünya hayatında ve hem şâhitlerin şâhitlik edecekleri günde yardım ederiz” (Mü'min 51) mealindeki bu âyet ve bir de: “Allah, elbette ben ve elçilerim üstün geleceğiz, diye yazmıştır” (Mücadele: 21) mealindeki bu ayetidir.

Âyette yer alan (.....) kelimesi (.....) fiilinin ikinci mefulüdür. (.....) kelimesi aynı zamanda (.....) ifadesine izafe olunmuştur. Bu (.....) da bunun ikinci mefulüdür.

Birinci mefûl ise (.....) kelimesidir. Cümlelerin manası: “Peygamberlerine, verdiği sözden” demektir, burada ikinci mefule birinciye göre öncelik vermesi, yüce Allah'ın asla sözünden dönmeyeceği gerçeğinin bilinmesi içindir. Tıpkı “Şüphesiz Allah asla sözünden dönmez” (Âl-i İmrân: 9) kavli gibidir. Daha sonra (.....) peygamberlerine, diye buyurması, yüce Allah'ın asla sözünden dönmeyeceğini bildirmek içindir. Allah nasıl olur da peygamberlerine verdiği sözden cayar? Bu hiç olacak bir şey midir? Çünkü peygamber onun tarafından seçilen seçkin insanlardır. “Çünkü Allah mutlak üstündür” asla kimse tuzağa düşüremez ve onunla yaşanamaz da “Kimsenin yaptığına yanına bırakmaz” düşmanlarına karşı dostlarına yardım eder.

48

Yer başka bir yer, gökler de başka gökler haline getirildiği, insanlar bir ve gücüne karşı durulamaz olan Allah'ın huzuruna çıktıkları gün.

Şu tanıdığınız “yer -yüzü şu tanıdığınızdan ve bildiğinizden farklı-başka bir yer, gökler de -başka gökler haline getirildiği” burada sadece “gökler” dedi ve fakat “başka gökler” ifadesine yer verilmedi. Sebebi, zaten cümlelerin gelişi yani öncesi bu manaya delalet ettiğinden dolayı sözkonusu ifade hafz olunmuştur. Âyette geçen “tebdil” kelimesi “tağyir” yani değiştirme anlamındadır. Bu değiştirme olayı bazen maddenin kendisinde olabilir, bazen de vasıf olan kelimelerde kullanılır. Meselâ: “Dirhemleri dinarlarla veya gümüşleri altınlarla tebdil ettim” demek “değiştirdim” demektir. Burada değişme olayı maddeler üzerinde cereyan etmiştir. Mesela “Halka yüzüğü gümüşe tebdil ettim” yani değiştirdim, erit tim demektir ki, burada özellikle değişim olmuştur. Ki eritmek suretiyle yüzük, yüzüklükten çıkarılmış gümüş olarak eritilmiştir. Bir oluşumdan farklı bir oluşuma dönüşmüştür.

Yeryüzünün ve göklerin değişiminin nasıl olabileceği üzerinde farklı tefsirler yapılmıştır. Kimisi sadece vasıfları, özellikleri değiştirecek derken, kimisi de yeryüzündeki dağlar ortadan kalkacak, denizler coşup kaynayacak, yeryüzü dümsüz hale gelecektir. Hiçbir eğrilik bile üzerinde görülmeyecek demişlerdir.

İbni Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyete göre, “yeryüzü yine yeryüzüdür ama sadece değişime uğrayacaktır. Gökte, yıldızların dökülmesi, güneş ve ayın batmasıyla, yarılmakla, her biri kapı olmakla değişime uğrayacaklardır.” Farklı bir tefsire göre bu yer ve gökler tamamen yok olacaklar ve yepyeni bir yer ve gökler yaratılmış olacaktır.

İbni Mesud'dan (radıyallahü anh) rivâyete göre: “İnsanlar bembeyaz bir yer üze rinde haşır olunacaklar üzerinde hiçbir kimsenin hata işlemediği bir dünya üzerinde hesaba çekileceklerdir.”

Hazret-i Ali (radıyallahü anh) den gelen rivâyete göre; “Yeryüzü gümüşe, gökler de altına dönüştürülecektir.” İnsanlar bir ve gücüne karşı durulamaz olan Allah'ın huzuruna” kabirlerinden çıktıkları gün.” Bu âyet âdetâ: “Bu gün hükümrânlık kimindir? Kahhar olan tek Allah'ındır” (Mü'min 16) mealindeki âyet gibidir. Çünkü mülk ve varlık âlemi herşeye galip gelen, kendisine asla karşı çıkılamayacak olan Allah'ın olduğuna göre, hiçbir kimsenin Allah'tan başkasından medet beklemesi düşünülemez. Dolayısıyla durum oldukça şiddetli ve ağırdır.

Bu âyetin başında yer alan (.....) kelimesinin zarf olarak mensûb olması, “İntikam” kelimesi sebebiyledir veya burada gizli (muzmer) bir (.....) (hatırla) fiili vardır onunla mensûb kılınmıştır.

49

O gün, günahkarların zincire vurulmuş olduğunu görürsün.

“O gün” yani kıyamet günü “günahkarların” kafirlerin “zincire vurulmuş olduğunu görürsün” Birinin ötekisine bağlandığını veya şeytanlarla birbirlerine zincirlendiklerini yahut da el ve ayaklarının zincire vurulduğunu görürsün. (.....) kelimesindeki cer edatı (.....) kelimesine taallûk etmektedir.

Yani zincire vurularak demektir. Yahut da ona taallûk etmemektedir. Bu durumda mana şöyle olmaktadır: Bukağılıyarak, zincire vurularak.

50

Onların gömlekleri katrandandır, yüzlerini de ateş bürür.

“Onların gömlekleri katrandandır” Bu kara ardıç denen bir ağaç olup, kaynatılmak suretiyle bundan katran denen madde elde edilir. Bununla da uyuz develer katranlanmak suretiyle, uyuz olan yerler yakılır. Bu, çok çabuk tutunan bir maddedir, rengi siyahtır. Dolayısıyla cezâlarıdırılacak kimseler üzerine bu âdeta bir gömlek gibi sürülmek suretiyle katranla sıvanır ki, böylece o ateşin yakıcılığını bedenlerinde daha fazla hissetsinler, yakıcılık hızlı bir şekilde vücûdlarına yayılsın. Bunun bizim gördüklerimiz veya müşahade ettiklerimiz arasındaki fark, hiçbir zaman onun yakıcılığının ne kadar yüksek bir derecede olacağını bilemeyeceğimiz bir miktarda ve değerdedir. Sanki bizim bildiklerimiz ve gördüklerimiz, yanımızda var olanlar sadece isimden ibâret gibi kalır. Asıl müseması yani esas katran orada olanıdır. Allah'ın katran ile cezâlarıdırılmasından oluşan gazâbından, azâbından ve öfkesinden Allah'a sığınırız. Zeyd bunun “min katrin anın” olarak okumuştur. “Yüzlerini de ateş bürür” yani o ateş tutuşarak yüzlerini sarar. Özellikle yüz denmesinin sebebi, bu organın vücut organları içinde en değerli ve en hassas organ olması sebebiyledir. âdeta içteki kalp gibi yüz de bu manada değerlidir. Bunun içindir ki, “yandıkça tırmanıp kalplerin ta üstlerine çıkan ateş” (Hümeze 6-7) buyurulmuştur.

51

Allah herkese kazandığının karşılığını vermek için onları diriltecektir. Şüphesiz Allah, hesabı çabuk görendir.

“Allah herkese kazandığının karşılığını vermek için onları diriltecektir.” Allah suçlulara, kafirlere yapacağını yapacaktır ki her nefis ne yapmış ise, kazandığının karşılığını böylece görebilsin. Ya da her nefis, suçu ne ise onun cezâsını, itâatkâr ise onun da erisini görebilsin. Çünkü işledikleri suçlar yüzünden suçluları yüce Allah cezâlarıdırınca, böylece bileceklerdir ki Allah, itâatkâr olan mü'min kullarını da sevap ile ödüllendirir, “şüphesiz Allah hesabı çabuk görendir” Allah kullarının hepsini göz açıp kapayma kadar geçecek olan zamandan çok daha hızlı bir zaman dilimi içerisinde hesaplarını görüverir.

52

İşte bu Kur'ân, kendisiyle uyarılsınlar, Allah'ın ancak bir tek ilâh olduğunu bilsinler ve akıl sahipleri iyice düşünüp öğrensinler diye insanlara bir bildiridir.

“İşte bu Kur'ân” yani bu surenin 42. âyetinden 51. âyetine kadar özellikleri anlatıları hususlar “kendisiyle uyarılsınlar” bu mesaj ile uyanıp nasihat alsınlar için, burada geçen (.....) fiili mahfuz olan bir fiil üzere atfolunmuştur ki bu da, (.....) nasihat, öğüt alsınlar, demektir. Uyarılsınlar demek, Allah'tan başka ilâh olmadığını bilsinler demektir. Çünkü insanlar korktukları zaman, korku onları gerçekleri görmeye, onlara bakmaya yöneltir ki böylece tevhid inancına sahip olsunlar ister. Korku esasen her iyiliğin temelidir. “Allah'ın ancak bir tek ilâh olduğunu bilsinler ve akıl sahipleri iyice düşünüp öğrensinler diye insanlara bir bildiridir” Hatırlamada yeter bir ifadedir, bir öğüttür.

HİCR SÛRESİ

Bu sûre Mekke'de nâzil olmuştur; 99 âyettir.

1

Elif. Lam. Râ. Bunlar Kitab'ın ve apaçık bir Kur'ân'ın âyetleridir.

“Elif. Lam. Râ. Bunlar Kitab'ın ve apaçık bir Kur'ân'ın âyetleridir.” Burada geçen, (.....) işaret ismi, sûre âyetlerinin içerdiği hususlara işaret etmektedir. Kitaptan kasıt da apaçık Kur'ân demektir ki, sûreyi açıklamaktadır. Kur'ân kelime sinin nekre olarak gelmesi de tazim ve saygı ifadesi içindir. Mana ise şöyledir: “

Yani gerçek anlamda bir kitap olması bakımından işte bu muazzam ve mükemmel Kitab'ın içinde yer alan bu surenin âyetleridir ve her şeyi açıklayan Kur'ân'ın da âyetleridir.” Burada âdetâ şöyle denilir gibidir: “Her manada kemali cami olan ve beyanda, açıklamada hayret ve şaşkınlık uyandıran bu Kitap!”

2

İnkâr edenler zaman zaman, keşke Müslüman olsaymışlar diye arzu edecekler.

“İnkâr edenler zaman zaman, keşke Müslüman olsaymışlar diye arzu edecekler.” Bu âyetin başında yer alan, (.....) kavli, Medine kırâat okulu mensupları yani Nâfi ve Ebû Cafer ile Âsım tarafından tahfif ile yani şeddesiz olarak, (.....) şeklinde kırâat olunmuştur. Bunlar dışındakiler ise bunu şeddeli olarak, (.....) şeklinde okumuşlardır. Bu kelime bünyesinde yer alan, (.....) ise kaffedir yani amel edemez. Çünkü bu, mabadını mecrûr kıları bir cer edatıdır ve nekre olan isme mahsustur. Bu (.....) harfi amelden menedildiğinde, kendisinden sonra mazi fiili ve isim gelir. Ancak burada, (.....) harfi amelden menedildiği hâlde bundan sonra gelen fiilin mazi değil de muzari olarak gelmesinin câiz görülmesi, şu açıdandır: Allah tarafından haber verilen herhangi bir şey, muzari fiil ile de haber verilmiş olsa bile o şeyin kesin olarak tahakkuk edeceğinin bir ifadesi olması itibariyledir. Sanki burada, (.....) değil de, (.....) demiş gibidir. Kafirlerin böyle bir temennide'bulunmaları ise, can çekiştikleri bir sırada veya kıyamet gününde kendi durumlarıyla Müslümanların durumlarını gördükleri zaman olacaktır. Ya da Müslümanlardan cehenneme girip de cezâlarını çektikten sonra oradan çıkıp cennete gittiklerinde kâfirler bu duyguyu ve'arzuyu duyacaklardır. Kafir olan kimseler de o anda kendilerinin de keşke Müslüman olsaydık, temennisinde olacaklarını belirtiyor.

Nitekim İbn Abbâs (radıyallahü anh) tan rivâyete göre; “Keşke Müslüman olsaymışlar” diye olan temennilerini, hikâye yoluyla anlatmaktadır, onların ağzından ifade etmektir. Ancak âyette, “Keşke Müslüman olsaydık” diye hitap ifadesiyle değil de, gaip ifadesiyle getirilmiş ya da zikredilmiş olması, onların durumlarını haber vermesi veya aktarması sebebiyledir. Bu tıpkı senin; “Bunu kesin olarak yapacağına dair Allah adına yemin etti” ifadene benze bir ifadedir. Eğer: “Kesin olarak yapacağım diye Allah adına yemin etti” demiş olsaydı yani, “Keşke Müslüman olsaydık” deseydi daha güzel olurdu. Ancak bu, burada geçen, (.....) edatıyla azlık anlamı verildi. Çünkü bu, “zaman zaman, ara sıra, bazen” gibi anlamlara gelir. Zira kıyametin o dehşet veren hâli kendilerini böyle bir temennide bulunmaya pek zaman tanımayacaktır. Ancak zaman zaman azap şiddetinin sarhoşluğundan uyanıp biraz akılları başlarına geldiği vakit böyle bir temennide bulunacaklardır ve keşke Müslüman olsaydık, diyeceklerdir. Bir de “rube - rubbe “edatı ile azlık manası değil, çokluk anlamı kasdolunur, diye söyleyenler vardır ki, bu onların bir yanılgısıdır. Çünkü bu, Lügat bilginlerinin yani dil bilimcilerinin bildirdiğinin aksinedir ve azlık manası için kullanılan bir kelimedir.

3

Onları bırak; yesinler, eğlensinler ve boş ümit onları oyalaya dursun. (Kötü sonucu) yakında bilecekler!

“Onları bırak;” Bu ifade bir tür aşağılama, basit olarak görme anlamında bir emirdir.

Yani onların durumlarını sergilemekten, çirkinliklerini ortaya dökmekten uzak dur. Onları yapmakta oldukları işten menetmeyi de bırak artık, ilgilenme onlarla. Onlara hatırlatmada bulunmaktan, öğüt vermekten de geri dur. Bırak ve halleri varsa görsünler.

“Yesinler, eğlensinler” dünyalanyla gülüp oynasmlar “Ve boş ümit onları oyalayadursun.” Boş umutları, ilerilere dönük temenni ve beklentileri onları îmandan alıkoysun. “Kötü sonucu yakında bilecekler!” yaptıklarının kötü sonucunu yakın bir gelecekte bileceklerdir. Burada şöyle bir uyan ve ikaz bulunmaktadır. Dünya lezzetlerini ve nimetlerini tercih etmek, tul-i emele götürecek şeylerin peşinden koşturmak, bir mü'mine yakışmayacak şeylerdendir. Mü'min böyle bir kötü ahlâka sahip olmamalıdır.

4
Helâk ettiğimiz hiçbir ülke yoktur ki hakkında (bizce) bilinen bir yazgı olmasın.

“Helâk ettiğimiz hiçbir ülke yoktur ki hakkında bizce bilinen bir yazgı olmasın.” Burada geçen, (.....) kavli, (.....) kelimesine sıfat olarak gelmiştir. Ancak kural gereği, sıfat ile mevsûfu arasına vav harfinin girmemesi icab eder.

Tıpkı: (.....) (Şuara, 208) âyeti olmalıydı. Ancak burada araya vav harfinin girmiş olması, sıfatın mevsûfa bağlılığını pekiştirmek içindir. Çünkü vav harfi olmasızın mevsûfa bağlı olan sıfatın daha da pekiştirilmesi için vav harfi getirilir.

İşin aslı şöyledinBu cümle mevsûf bir isim hükmünde sayıldığından, (.....) kelimesinin hâli olmalıdır. Sanki şöyle denilmektedir: “Kasabalardan helâk ettiğimiz herhangi bir kasaba yoktur ki...” demektir.

Yani vasıf olarak değil. (.....) yani bilinen bir yazgıları vardır ki bu da onların Levh-i Mahfûz'da yazılı bulunan süreleridir ve bu gayet açıktır. Nitekim Rabbimizin şı kavlini görmez misin? Bak ne buyuruyor:

5
Hiçbir millet, ecelinin önüne geçemez, ve onu geciktiremez.

“Hiçbir millet, ecelinin hakkında yazılanın önüne geçemez, ve onu geciktiremez.” Belirlenen süreden sonrasına da ertelenemez. Burada, (.....) bilindiğinden hazfedilmiştir. Bir de önceki fiilde (.....) müennes yani dişî kabul edilmiş, sonrakinde ise aynı kelime müzekker yani eril kabul edilmiştir. Bunun da sebebi ilkinde bizzat kelimenin lâfzı yani kendisi kasdolunmuş ve buna göre müennes kabul edilmiştir. İkincisinde ise lafız değil de kelimenin manası kasdolunmuş ve buna göre de müzekker olarak getirilmiştir.

6
Kâfirler dediler ki: “Ey kendisine Zikir (Kur'ân) indirilen (Muhammed!) Sen mutlaka bir mecnunsun!”

“Kâfirler dediler ki: “Ey kendisine Zikir- Kur'ân- indirilen Muhammed! Sen mutlaka bir mecnunsun!” Mealde de belirttiğimiz gibi burada deli ifadesiyle Peygamberimiz Hazret-i Muhammed'i kastetmektedirler. Onlar bu sesleniş, sadece alay olsun diye yapıyorlardı. Nitekim Fir'avun da böyle diyordu: “Size gönderilen bu elçiniz mutlaka delidir, dedi.” (Şuara, 27)

Dikkat edilirse, bunlar zikrin yani Kur'ân'ın ona indirildiğini ikrar ettikleri hâlde, nasıl da gidip ona delilik damgasını vurup deli diye larise ediyorlar. İfadelerinden de alaycı oldukları yansımaktadır Çünkü bunda bir tür baskıcı manada bir eğlenme, alay etme manası yatmaktadır. Dolayısıyla böylene aynı şekilde cevap vermek câizdir.

Nitekim şu âyet bunun bir örneğidir: “Onlara çok acıklı ve elim bir azâbı müjdele!” (Al-i İmran, 21) ve “Halbuki sen yumuşak huylu ve çok akıllısın!” (Hûd, 87) gibi. Mana şöyle olmaktadır; “Sen, Allah tarafından sana zikir yani Kur'ân indirildiğini söylemekle, böyle bir iddiaya kalkışmakla gerçekten sen böylece deliler gibi saçmalıyorsun.”

7
“Eğer doğru söyleyenlerden idiyisen, bize melekleri getirmeliydin.”

“Eğer doğru söyleyenlerden idiyse, bize melekleri getirmeliydin.” Burada, (.....) harfî, (.....) harfîyle birlikte, başka bir şeyin varlığı sebebiyle diğer bir şeyin olmayacağını ifade anlamında gelmişlerdir veya bu tahziz-teşvik ya da yönlendirmek içindir.

(.....) edatı, (.....) edatıyla birlikte sadece tahziz yani yönlendirme anlamını yüklenir. Mana şöyle olmaktadır:

(.....)

Yani “senin doğru söylediğine şahitlikte bulunabilecek melekler getirmeli değil miydin?” demektir. Ya da “Eğer sen doğru söyleyenlerden idiyse o hâlde seni yalanlamamızdan ötürü bizi cezâlarıdırmaları için meleklerle gelmeli değil miydin/getirmeli değil miydin?”

8
Biz melekleri ancak hak ile indiririz. O zaman onlara mühlet verilmez.

“Biz melekleri ancak hak -hikmet- ile -bağlı olarak- indiririz.” Burada geçen, (.....) kelimesini burada görüldüğü gibi kırâat imâmılarından Ebû Bekir dışında Kufe okulu yani Hafs, Hamza ve Kisâî aynen (.....) olarak okumuşlardır. Ebû Bekir ise bunu (.....) olarak ve başkaları da (.....) olarak okumuştur.

“O zaman onlara mühlet verilmez.” Burada, (.....) onların cevâbıdır. Şartın cezâsı ise mukadderdir. Takdiri de şöyledir:

(.....) yani, “Eğer biz onların üzerine melekler indirseydik, onlara mühlet verilmeyecek ve bu durumda da azapları ertelenmeyecekti.”

9
Zikri (Kur'ân'ı) kesinlikle biz indirdik; elbette onu yine biz koruyacağız.

“Zikri-Kur'ân'ı- kesinlikle biz indirdik; elbette onu yine biz koruyacağız.” Bu ifade, müşrik ve kafirlerin;

(.....) (Hicr, 6) âyetinde söyledikleri gibi sözlerini ve Hazret-i Peygamber ile alaylarını reddetmektedir. İşte bunun içindir ki Rabbimiz, (.....) diye buyurdu. Bununla Yüce Allah, bu Kur'ân'ı indirenin kesinlikle Allah olduğunu, yani kendisi olduğunu tekid etmektedir. Ve bunu, önceki kitapların aksine şeytanlardan korunmuş olarak indirenin de bizzat kendisi olduğunu, her zaman ve her vakit onu eklemelerden ve eksiltmelerden, tahriften, üzerinde oynanmaktan koruyacak olanın da yine bizzat kendisi olduğunu bildirmektedir. Çünkü yüce Kur'ân'dan önce indirdiği kitaplar hakkında bu anlam da onları korumakla ilgili olarak herhangi bir garanti vermemiş, ancak bunların korunmasını Rabbanilerden ve ahbar denen din bilginlerinden istemiştir. Ancak bunlar da kendi aralarında taşkınlık ve azgınlıkları sebebiyle anlaşmazlığa düştüler. Bunun sonucunda da tahrif denilen bozulmalar ve değiştirmeler meydana gelmiş oldu. Ancak Allah, Kur'ân'ın korunması ya da muhafazası konusunu başkalanna havale etmemiştir.

Nitekim, (.....) kavlini de, bu Kur'ân'ın kendi katından indirilen bir kitap olduğuna delil kılmıştır. Çünkü eğer bu Kur'ân beşer sözü olsaydı ya da bir tek âyeti değiştirilseydi, nasıl ki başka söz ve ifadelerle bir takım eklemeler yapılıyor ve çıkarmalar oluyor idiyse mutlaka buna da eklemeler ve çıkarmalar yapılabilirdi.

Ya da burada, (.....) kavlindeki zamîr, tıpkı (Mâide,67) (.....) kavlindeki olduğu gibi Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ne âittir.

10
Andolsun, senden önceki milletler arasında da elçiler gönderdik.

“Andolsun, senden önceki milletler arasında da elçiler gönderdik.” Burada geçen, (.....) kelimesi, “eş-Şia” kelimesinin çoğuludur ve bu da fırka ve gurup anlamındadır. Fırka ise, Herhangi bir mezhep ya da görüş ve tarikat üzerinde ittifak eden toplum ve cemaat anlamındadır.

11

Onlara bir peygamber gelmeyedursun, hemen onunla alay ederlerdi,

“Onlara bir peygamber gelmeyedursun, hemen onunla alay ederlerdi.” Burada (.....) kavli, mazi halin hikâyesidir. Çünkü (.....) harfî ancak hâl manasında olan muzari fiilin başına dahil olur ve bir de hale yakın manada olan mazi fiilin başında yer alır. Burada yüce Rabbimiz Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) inî teselli buyurmaktadır.

12

İşte böylece biz onu, (inkârcılığı) suçluların kalplerine sokarız.

“İşte böylece biz onu, inkârcılığı -küfrü veya alaycılığı önceki toplumlar ve milletler arasına soktuğumuz gibi senin ümmetinden de bu yolu seçen- suçluların kalplerine- de küfrü veya alaycılığı sokarız.” İğneden iplik geçirilince,

(.....) veya (.....) denir. İşte bu âyet, Mu'tezilenin “Asları” görüşü ile “kullar fiillerinin yaratıcılarıdır” görüşü konusunda onların aleyhlerine bir delildir.

13

Öncekilerin başına gelenlerden ders almaları gerekirken onlar hâlâ buna inanmıyorlar.

“Öncekilerin başına gelenler den -Peygamberlerini yalanlamaları sebebiyle Allah'ın onları helâk etme ve ortadan kaldırma adetinden ya da sünnetinden veya kanunundan- ders almaları gerekirken onlar hâlâ buna - Allah'a veya zikre, Kur'ân'a- inanmıyorlar.” Bu, aslında Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'i yalanlamaları konusunda Mekke toplumu için bir tehdit ve uyandır. (.....) kavli hâldir.

14

Onlara gökten bir kapı açsak da oradan yukarı çıksalar,

“Onlara gökten bir kapı açsak da”

Yani biz onlara en açık ve en görünür bir mu'cize göstersek bile ki bu gökten bir kapı açılması da olsa ve “oradan yukarı çıksalar,” oraya tırmanıp yükselseler,

15

Kesin olarak diyeceklerdi ki: “Gözlerimiz boyandı, daha şüphesiz bize büyü yapılmıştır.”

“Kesin olarak diyeceklerdi ki: “Göz Serimiz boyandı,” Gözlerimiz şaşırtıldı, gözlerimizin görmesi engellendi, gibisinden bahaneler uydururlardı. Âyetteki, (.....) kelimesi ya, (.....) veya (.....) kökünden türemedir. Kırâat imâmlarından İbn Kesîr, (.....) kelimesini (.....) olarak okumuştur. Bu da, nehrin su akışının önü kesilip set ile durdurulduğu gibi durdurmak, hapsedmek, engellemek manasıdır. Buna göre mana şöyledir: “Şu müşrikler var ya, öylene bir inatlaştılar ki, onlar için göğün kapıları açılmış olsa ve oraya yükselip çıkmaları için çıkma imkanı sağlarsa bile, görmek istediklerini apaçık baş gözleriyle de görmüş olsalar da, yine de, “bize bir takım hayaller gösterildi, gerçekte ilgisi olmayan şeyler canlandırılıp gösterildi” diyeceklerdir. Ve yine devamla kesinlikle diyecekler ki:

“Daha şüphesiz bize büyü yapılmıştır”

Yani Muhammed böylece bize büyü yaptı, bizi büyüledi.

Ya da buradaki zamîr meleklere râcidir. Buna göre mana şöyledir: “Eğer biz onlara, meleklerin açıkça gözler önünde göğe yükselip çıktıklarını gösterseydik, yine de böyle diyeceklerdi.” Burada bir önceki âyetle (.....) yani (.....) kelimesinin zikredilmiş olması, bunların göğe geceleyin değil, güpegündüz çıkmaları ve her şeyi ayan beyan görmeleri gerçeğini pekiştirmek içindir. Bir de, (.....) demiş olması da, bu inkârcıların, kesin olarak gözlerinin boyandığını, gerçeklerin kendilerinden gizlendiğini söyleyeceklerini kesin bir şekilde anlatmak ve belirtmek içindir.

16

Andolsun, biz gökte birtakım burçlar yarattık ve seyredip ders çıkaranlar için onu süsledik.

“Andolsun, biz gökte birtakım burçlar -yıldızlar, gezegenler, ya da içinde korucuların, muhafızların yer aldığı saraylar ya da yıldızlar için yörüngeler -yarattık ve seyredip ders çıkaranlar için onu -göğü- süsledik.”

17

Onu, taşlanmış (kovulmuş) her şeytandan koruduk.

“Onu -semayı ya da göğü-, taşlanmış, kovulmuş -larıetlenmiş veya yıldızlarla taşlanmış- her şeytandan koruduk.”

18

Ancak kulak hırsızlığı edenler olursa. Onun da peşine apaçık bir alev düşüp kovalar.

“Ancak kulak hırsızlığı edenler olursa”

Dinlemeye ve duymaya çalışmak için içine girdiği dinleme hırsızlığı meydana gelirse...(.....) edatı istisna üzere mahallen mensûbtur.

“Onun da peşine apaçık bir alev -yıldızdüşüp kovalar.” O yıldız onları izler ve hemen üzerlerine çullarını geri çevirir.

Yani bakıp görenler o alevi açık olarak görürler. Denilmiştir ki bunlara bütün semalar engellenmiş, yasaklanmış değildi. Ancak Hazret-i İsa (aleyhisselâm) dünyaya gelince, bunlara üç göğe çıkmaları yasaklandı. Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’in dünyaya gelişiyle bunların tüm göklere yükselmeleri yasaklandı, engellendi.

19

Yeri uzatıp yaydık ve orada sabit dağlar yerleştirdik, yine orada miktarı ve ölçüsü belirli olan şeyler bitirdik.

“Yeri uzatıp yaydık” O yeri Kâ'be'nin altından itibâren yayıp döşedik. Cumhûr’a göre yüce Allah, yeri-dünyayı suyun üzerinde yayıp döşedi. “Ve orada sabit dağlar yerleştirdik,” yeryüzünde dengeyi sağlayan sabit dağlar yerleştirdik,

“Yine orada miktarı ve ölçüsü -hikmet terazisiyle ölçülen- belirli olan şeyler bitirdik.”

Yani gerektiği miktar ve ölçüde, herhangi bir fazlalık veya eksiklik olmaksızın var ettik, meydana getirdik. Ya da yarar ve nimet bakımlarından bir değeri ve ölçüsü olan şeyler... ya da safran bitkisi, altın, gümüş, bakır, demir ve benzeri ağırlığı olan, tartılabilen şeyler meydana getirdik. Burada özellikle tartılabilen şeylerden örnek verilmiş olması sonuçta kilo ile olan şeylerin de aynı yere varması sebebiyledir.

20

Orada hem sizin için hem de rızıkları size âit olmayanlar için (gerekli) geçim vasıtaları yarattık.

“Orada -yeryüzünde- hem sizin için hem de rızıkları size âit olmayanlar için gerekli geçim vasıtaları yarattık.” Âyette geçen, (.....) kelimesi; yiyecek açısından insan ve diğer canlıların gereksinim duyduktan şeylerdir ve bu kelime, (.....) kelimesinin de çoğuludur. Kelime açık olarak (.....) harfiyle, (.....) olarak, (.....) ve benzeri kelimelerin aksine gelmiştir.

Yani bu kelime (.....) ve benzeri kelimeler gibi, (.....) olarak gelmemiştir.

(.....) kavlindeki, (.....) edatı, (.....) üzerine atfedildiğinden veya, (.....) kavlinin mahalli üzerine atfedildiğinden nasb mahallinde gelmiştir. Sanki burada şöyle denilir gibidir:

(.....)

Yani “Orada hem sizin için gerekli geçim vasıtaları yarattık ve hem de rızıkları size âit olmayanlar için gerekli geçim vasıtaları yarattık” demektir.

Ya da, (.....) yani mealde verdiğimiz gibi, “Orada hem sizin için hem de rızıkları size âit olmayanlar için gerekli geçim vasıtaları yarattık” demektir. Bununla kasdolunanlar ise, aile bireyleri, köleler ve hizmetCinlerdir. Çünkü insanlar, bunları rızıklarıdırınların, geçimliklerini sağlayanların kendileri olduğunu sanıyorlar. Halbuki böyle sanmakla yanılıyorlar. Çünkü nzkı veren bizzat Yüce Allah'tır. Allah hem bunların kendilerini ve hem de sorumlulukları altında bulunanların rızıkîannı veriyor. Haliyle bunun içine anlam olarak bütün hayvanlar, canlılar ve benzeri her şey girer.

Ancak burada, (.....) edatının, (.....) kavlindeki mecrûru zamîrin mahalline atfedilerek mahallen mecrûr olması câiz değildir. Çünkü, cer edatı tekrar edilmeksizin bir kelime, mecrûr olan zamîr üzerine atıf yapılamaz.

21

Her şeyin hazineleri yalnız bizim yanımızdadır. Biz onu ancak belli bir ölçüyle indiririz.

“Her şeyin hazineleri yalnız bizim yanımızdadır. Biz onu ancak belli bir ölçüyle indiririz.” Burada hazinelerden söz edilmiş olması temsili manadadır. Mana şöyledir: “Kulların yararlandıkları hiçbir şey yoktur ki, onu meydana getirmeye kâdir olan ve onu var eden, onunla nimet veren ancak Biziz. Biz de bunu ancak bilinen ölçülerde ve miktarda veririz.” Burada hazinelerin bir örnekleme olarak verilmiş olması, Allah'ın her takdir olunana gücünün yettiğini göstermesi ve bu gerçeği ifade etmesi içindir.

Yani her türlü miktan ve ölçüyü, değerlendirmeyi biz koyarız, başkası değil.

22

Biz, rüzgârları aşılایıcı olarak gönderdik ve gökten bir su indirdik de onunla su ihtiyacınızı karşıladık. (Biz bunları yapmasaydık) siz onu (yeterli suyu) depolayamazdınız.

“Biz, rüzgârları aşılایıcı olarak gönderdik” Âyette geçen, (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğuludur.

Yani “Biz rüzgarları bulutları taşıyıcı olarak gönderdik” demektir. Çünkü rüzgarlar, içinde bulutları taşıyarak eserler. âdetâ bulutlara gebe gibidirler. Meselâ, (.....) denir ki, deve gebe kaldı, demektir.

Dolayısıyla kelime bu kökten alınmadır ve üzerinde taşıma, beraberinde götürme anlamındadır. Bunun zıddı ise akiym yani kısırlıktır.

Kırâat imâmılarından Hamza, (.....) kelimesini tekil olarak, (.....) olarak okumuştur.

“Ve gökten bir su indirdik de onunla su ihtiyacınızı karşıladık.” Onu sizin için susuzluğu giderme imkanı kıldık.

“Biz bunları yapmasaydık siz onu, yeterli suyu depolayamazdınız.” Yüce Allah daha önce kendi zâtını ilgilendiren;

(.....) yani, “Her şeyin hazineleri yalnız bizim yanımızdadır.” Kavliyle her şeyin kendisine âit olduğunu bildirmenin yanında, bu ayetiyle de kullarının böyle bir şey yapmaya güçlerinin yetmeyeceğini açık olarak belirtiyor. Rabbimiz burada âdetâ: “Göğü yaratmaya, oradan yağmur indirmeye-yağdırmaya biz kâdir olduğumuz gibi siz asla ona kâdir değilsiniz” manası çerçevesinde, “suyu depolayıp biriktiren de Biziz, başkası değildir” demek istiyor gibidir. Bütün bunları, kudretinin ve gücünün azametine, kullarının da bundan âciz olduklarına delil getiriyor.

23

Şüphesiz biz diriltir ve biz öldürürüz! Ve her şeye biz vâris oluruz.

“Şüphesiz biz diriltir ve biz öldürürüz!”

Yani var etmekle diriltir, ortadan kaldırmak ve yok etmekle de öldürürüz. Ya da -takdim ve tehir esasına görecellerinin bitiminde onları öldürürüz ve amellerinin karşılığını görmeleri içinde diriltiriz. Çünkü, (.....) ve (.....) kelimeleri arasında yer alan vav harfi mutlak cemi' içindir.

“Ve her şeye biz vâris oluruz.”

Yani tüm yaratılanların yok olmasından ve helâkinden sonra bâkî kalan Biziz. Denilmistir ki; geride kalanlar için, (.....) ya da “Mirasçı” kelimesinin kullanılması, Ölüye mirasçı kalma ifadesinden istiâre yoluyla kullanılan bir ifadedir. Çünkü ölünün gitmesinden sonra geride onun varisi kalır. Bu İtibarla burada bu kelime istiâre olarak kullanılmıştır.

24

Andolsun biz, sizden önce gelip geçenleri de biliriz, geri kalanları da biliriz.

“And olsun biz, sizden önce gelip geçenleri de biliriz, geri kalanları da biliriz.”

Yani doğum ve ölüm olarak daha önce geçenleri de, sonradan gelecek olanları da bilmişizdir. Ya da erkeklerin sulbünden-belinden çıkanları da henüz çıkmamış olanları da biliriz. Veya İslam'a, taate, cemaat saflarına veya savaş saflarına kimlerin önce girdiğini de, kimlerin geride kaldıklarını da biliriz.

25

Şüphesiz Rabbin onları kıyamette toplayacaktır. Çünkü O, hakimdir, alimdir.

“Şüphesiz Rabbin onları kıyamette toplayacaktır.”

Yani sadece ve yalnızca onları kıyamette hasretmeye, toplamaya kâdir olan Allah'tır ve O yalnızca onların hepsini ihata edecektir.

“Çünkü O, hakimdir, alimdir.” Hikmeti apaşıktır ve ilmi de her şeyi kuşatan manada genişdir, ilmine nihayet yoktur.

26

Andolsun biz insanı, pişmemiş kuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan yarattık.

“Andolsun biz in sanı -Âdem'i-, pişmemiş kuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan yarattık.” Âyette geçen, (.....) kelimesi pişmemiş kuru çamur demektir. (.....) kelimesi de bunun sıfatıdır.

Yani, “Onun yaratılışı değişken siyah balçıktan şekil verilmiş olan pişmemiş çamurdandır.”

Bunun yaratılışı şöyle olmuştur: Önce toprak idi, sonra su ile yoğrulup çamur haline getirildi. Bir müddet böyle bekletildikten sonra değişiklik geçirerek siyah çamur hâlini almıştır. Nihayet süzülerek, öz haline getirilip sülale denen süzme çamura dönüştü. Bundan sonra da şekil verilerek bu haliyle kurumaya bırakıldı ve sonunda değişmeyen ve salsal denilen ve ses çıkaran pişmemiş kuru çamur hâlini aldı.

27

Cannı/Cinleri de daha önce zehirli ateşten yaratmıştık.

“Cannı/Cinleri de daha önce -Âdem'den- zehirli ateşten -yakıcılığı ve etkin zehirleyici özelliğiyle şiddeti olan ateşten- yaratmıştık.” Denmiştir ki, ateşin bu zehirleyici yakıcılığının derecesi veya bir parçası, cehennem ateşinin yetmiş parçasından ya da derecesinden sadece bir derecesidir ki, işte Yüce Allah Can denen cinlerin atasını ve cinleri bu ateşten yaratmıştır.

Âyette geçen, (.....) kelimesi ile cinlerin atası demek isteniyor, nitekim Âdem ile de insanların atası kasdolunur. Bu kelime muzmer bilfiil ile mensûb olup bundan sonra gelen, (.....) kavli bunu açıklıyor.

28

(Hatırla!) hani Rabbin meleklerle bir zamanlar demişti ki: “Ben kupkuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan bir insan yaratacağım.”

“Hatırla! hani bir zamanlar Rabbin meleklerle demişti ki: “Ben kupkuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan bir insan yaratacağım.”

29

“Ona şekil verdiğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın!”

“Ona şekil verdiğim” yani onun yaratılışını bitirdiğim ve onu, ruh üfleme hazır durumuma getirdiğim,

“Ve ona ruhumdan üflediğim zaman “ona ruh ya da can verdiğim ve dirilttiğim vakit.. Aslında ortada bir üfleme faları yoktur, fakat bunlar sadece temsili manada, sembolik olarak belirtilen ifadelerdir.

(.....) kelimesindeki izafet tahsis yani hususiyet ve özellik amacıyladır. Kısaca Hazret-i Âdem'i onurlandırmak içindir.

“Siz hemen onun için secdeye kapanın!”

Yani yere kapanın, yani onun için secde edin.

Yine Âyetteki, (.....) kelimesi, (.....) ve (.....) kelimesinden türemedir. Kelimenin başına “F” harfinin gelmesi ise, (.....) edatının cevabı olmasındandır. Bu aynı zamanda, emrin, fiilin zamanından önce olmasının câiz olduğunun da bir delilidir.

30

Meleklerin hepsi de hemen secde ettiler.

“Meleklerin hepsi de hemen secde ettiler.” Burada, (.....) kelimesi Amm olan bir cemidir, kendisinde mübalağa açısından iki türlü tekit vardır. Aynı zamanda tahsise de ihtimali vardır. Ancak, âyette geçen, (.....) kavliyle bu tahsis durumu ortadan kalkmış oldu. Ancak, (.....) kelimesi de tefsir olarak ayrılma ve bölünme ihtimalini gündeme getirdi. Böyle bir ihtimalin önlenmesi için de (.....) kelimesi getirilerek buna meydan verilmemiş oldu.

31

Fakat İblîs hariç! O, secde edenlerle beraber olmaktan kuçmıdı.

“Fakat İblîs hariç! O, secde edenlerle beraber olmaktan kaçındı.” Âyette, “Fakat İblîs hariç!” diye yapılan istisna da ilk bakışta ve görünürde İblîsin de meleklerden bir melek olduğu gibi bir anlam çıkmaktadır. Çünkü müstesna yani dışta tutulan şey, müstesna minhin yani kendisinin dışında tutulan ile aynı cinsten olur.

Hasen-ı Basrî diyor ki: “Buradaki istisna munkatı istisnadır. İblîs meleklerden bir melek değildi.” Biz diyoruz ki: “Bir şey ile emrolunmayan kimse, emredilmediği şeyi terketmek ya da bırakmakla melun yani lânete uğramış olmaz. Keşşaf da şöyle demektedir: “Onlar arasında, meleklerle beraber secde etmekle emredilenler vardı. Bu itibarla, melekler daha çoğunlukta olduklarından melek ismi diğerlerine baskın geldi, galebe çaldı. Daha sonra bu baskın isim arasından baskın olmayan isim istisna edildi, dışta tutuldu. Meselâ; “Hint dışında onları gördüm” cümlesi gibi. “O secde edenlerle beraber olmaktan kaçındı.” Onlarla beraber olmaktan imtina etti, kaçtı.

Âyette geçen, (.....) kelimesi, söz söyleyenin ifadesine yani Kailin kavlini takdir etme durumuna göre bu bir istinaf cümlesidir yani yeni cümledir. O kail yani konuşan: “O secde etmedi mi?” diye soruyor ve buna da şöyle cevap veriliyor: “O bundan kaçındı ve büyüklük tasladı” demektir. Bir diğer tefsire göre ise bunun manası: “Ancak iblis kaçındı” demektir.

32

(Allah) dedi ki: “Ey İblîs! Secde edenlerle beraber olmayışının sebebi nedir?”

“Allah dedi ki: “Ey İblîs! Secde edenlerle beraber olmayışının sebebi nedir?” Burada, cer edatı (.....) edatı mahzûftur. Cümlelerin takdiri şöyledir:

(.....)

Yani: “senin secdeden kaçınmandaki amacın ve maksadın nedir?” demektir.

33

(İblîs) de şöyle dedi: “Ben kuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan yarattığın bir insana secde edecek değilim.”

“İblîs de şöyle dedi: “Ben kuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan yarattığın bir insana secde edecek değilim.” Burada, (.....) kavlindeki lam harfi tekit içindir.

Yani, “Benim gibi bir varlığın secde etmesi doğru değildir, uygun değildir” demektir.

34

(Allah) şöyle buyurdu: “Öyle ise oradan çık! Artık kovuldun!”

“Allah şöyle buyurdu: “Öyle ise oradan -gökten veya cennetten ya da aralarında bulunduğu melekler toplumundan- çık! Artık -sen Allah'ın rahmetinden- kovuldun!”

Yani mana olarak sen lânetlendin, demektir. Çünkü lânet, Allah'ın rahmetinden kovulmak, uzaklaştırılmak, demektir.

35

“Muhakkak ki kıyamet gününe kadar lânet senin üzerine olacaktır!”

“Muhakkak ki kıyamet gününe kadar lânet senin üzerine olacaktır!” Âyette, lânet için sınır kıyamet gününe kadar olan zaman dilimi örnek olarak verilmiştir. Çünkü bu şekilde bir ifadeyi insanlar, olmayacak gibi olan işler hakkında kullanırlar. (

Yani bekle, kıyamete beklersin gibi..) Bundan maksat, sen çok kötüsün, yerildin. Artık bundan böyle göklerde olsun yerde olsun ta kıyamet gününe kadar herhangi bir azap sözkonusu olmaksızın hep larietlenecek ve lânetle anılacaksın, demektir. Artık o beklenen kıyamet günü gelince geciktirilen azâbınla beraber larietlenmen de devam edecektir.

36

(İblîs) dedi ki: “Ey Rabbim! Öyle ise, (varlıkların) tekrar dirileceği güne kadar bana mühlet ver.”

“İblîs dedi ki: Ey Rabbim! Öyle ise, varlıkların tekrar dirileceği güne kadar bana mühlet ver.”

Bana süre tanı, o güne kadar beni ertele.

37

(Allah) buyurdu ki: “Sen mühlet verilenlerdensin”

38

(“Allah katında) bilinen vaktin gününe kadar...”

(Fâtîha,4) de geçen, (.....) kavli, (A'raf,14) de geçen, (.....) kavli ve burada geçen (.....) kavli, hep aynı manayadır ve kıyamet günü demektir. Ancak ifadede Belâgat yolu izlendiğinden ibâreler arasında sadece lâfzî farklılık bulunmaktadır. Manaları ise aynıdır.

Denilmiştir ki: “İblîs, sırf ölmek için insanların diriltileceği gün olan kıyamete kadar kendisine zaman tanınmasını ve mühlet verilmesini istemiştir. Bunun da nedeni, insanların diriltildiği gün, artık bundan böyle ölüm denen olay olmayacaktır ve dolayısıyla kendisi de ölmemiş olacaktır. İblîs böyle bir hileye başvurmuş olmakla birlikte ona, sorumluluk günlerinin kalkacağı günlerin sonuna kadar bu mühlet tanınmıştır. Ölüm den kurtuluşu olmayacaktır.

39

(İblîs) dedi ki: “Ey Rabbim! Beni azdırmama karşılık ben de yeryüzünde onlara (günahları) süsleyeceğim ve onların hepsini mutlaka azdıracağım!”

“İblîs dedi ki: “Ey Rabbim! Beni azdırmama karşılık ben de yeryüzünde -gurur ve aldanma yurdu olan dünyada- onlara günahları süsleyeceğim” Ya da bununla şunu murat etmiştir: “Ben, Âdem henüz semada iken, onu gerçekten tuzağa düşürebilir ve ona yasakları ağaçtan yemeği de çekici gösterebilirim, ben bu güce sâhibim. Şimdi o gökte iken ben ona böyle bir tuzak kurabildiysem eğer, dünyada onun çocuklarına dünyayı ve ma'siyetleri çok daha kolay olarak süslü ve çekici gösterebilirim, buna semadakinden daha çok gücüm yeter.

“Ve onların hepsini mutlaka azdıracağım!”

Âyette geçen, (.....) kelimesindeki “B” harfi kasem yani yemin manasınadır ve (.....) ise mastariyet harfidir. Kasemin yani yeminin cevabı da;

(.....) kavlidir. Buna göre mana şöyle olmaktadır: “Senin sadece beni azdırman sebebiyle yemin ederim ki, ben onlara mutlaka ma'siyetleri süslü ve çekici olarak göstereceğim.”

Bu âyette geçen (.....) kavlinin bir benzeri de, (Sad,82)

(.....) kavlidir.

Yani yemin anlamında olması bakımından... Ancak bu iki ayetten birinde yapılan yemin, zatın sıfatına yapılırken, birinde ise fiilin sıfatına yemin edilmektedir. Fakihler bu ikisini farklı farklı değerlendirmişlerdir. Irak Ekolü ya da okulu mensupları, kudret, azamet ve izzet gibi yüce Allah'ın zatıyla alâkalı sıfatlara yapılan ant içmeler yemindir, ancak rahmet, gazap-öfke gibi fiilini ilgilendiren sıfatlar ile ant içmek yemin değildir, diyorlar.

Ancak burada en doğru olan yol, örfe göre yapılan yeminlerdir. Toplumun kendi aralarında yemin olarak değerlendirdikleri ve yemin diye uygulaya geldikleri ve kabul ettikleri şeyler yemindir, bu şekilde kabul etmedikleri ise yemin değildir.

Bu âyet, fillerin yaratılması ve işin zahir yönünü bırakıp bunları sebebiyete yüklemeleri konusunda Mu'tezile mezhebinin aleyhlerine bir delildir.

40

“Ancak onlardan ihlâsh kulların müstesna.”

“Ancak onlardan ihlâsh kulların müstesna.” Âyette geçen, (.....) kelimesinin lam harfini, kırâat imâmılarından Basra, Mekke ve Şam okulu mensupları esreli olarak,

(.....) olarak okumuşlardır. İblîs yoldan çıkaracakları arasından, ancak ihlaslı olanlar dışında demekle, zaten bunlar üzerinde uğraşmasının, onları yoldan çıkaramayacağını, tuzağa düşüremeyeceğini ve onlar tarafından kabul görmeyeceğini bildiği için bunları ayrıca zikretmiştir ve bunlar hariç, demiştir.

41

(Allah) şöyle buyurdu: “İşte bana varan dosdoğru yol budur.”

“Allah şöyle buyurdu: “İşte bana varan dosdoğru yol budur.”

Yani işte bu, bana gelen ve benim de gözetmem ve korumam icabeden dosdoğru olan yolumdur.

42

“Şüphesiz kullarını üzerinde senin bir hakimiyetin yoktur. Ancak azgınlardan sana uyanlar müstesna.”

“Şüphesiz kullarını üzerinde senin bir hakimiyetin yoktur. Ancak azgınlardan sana uyanlar müstesna.” Çünkü senin benim kullarını üzerin de bir hakimiyetin ve etkin olmayacaktır. Sadece onlardan, aptallıkları yüzünden senin peşinden gelmeyi seçenler, benim samimi ve dürüst olan kullarının dışında kalacaklardır.

“Bir diğer tefsire göre ise, (.....) kavlinin manası, (.....) demektir. Kırâat imâmlarından Ya'kûb bunu, (.....) olarak okumuşlardır. Bu da şanı, şerefi ve değeri üstün olan, onur sâhibi demektir.

43

Muhakkak cehennem, onların hepsine vâdolunan yerdir.

“Muhakkak cehennem, onların hepsine vâdolunan yerdir.” Buradaki zamîr azıp sapanlara râcidir.

44

Cehennemin yedi kapısı vardır. Onlardan her kapı için birer gurup ayrılmıştır.

“Cehennemin yedi kapısı vardır. Onlardan -İblîsin yandaşlarından, ona uyanlardan- her kapı için birer gurup ayrılmıştır.” Her bir kapı için ayrılmış belli bir pay, bir gurup bulunmaktadır. Denildiğine göte cehennemin kapılarından kasıt, onun tabakaları ile derekeleridir, yuvarlanacakları yerlerdir. Bunun en üst tabakası tevhid inancına sahip olanların bulunduğu tabakadır ki, bu kimseler burada günahları ve suçlarının ağırlığınca azap görüp cezâlarını çektikten sonra buradan çıkarılacaklardır. İkinci tabakada Yahûdîler, üçüncüsünde Hıristiyanlar, dördüncüsünde Sâbiîler, beşinci tabakada Ateşe tapan Mecusiler, altıncı tabakada müşrikler ve yedinci tabaka da münâfiklar içindir.

45

(Allah'ın azâbından korkup rahmetine sığınan) takva sahipleri, mutlaka cennetlerde ve pınar başlarında olacaklar.

“Allah'ın azâbından korkup rahmetine sığınan takva sahipleri, mutlaka cennetlerde ve pınar başlarında olacaklar.”

Kırâat imâmlarından Nâfi, Ebû Amr ve Hafs burada geçen, (.....) kelimesini burada görüldüğü gibi ayın harfinin zammıyla okumuşlardır.

Mütteki: Bu kelime mutlak anlamda yasaklanmış olan şeylerden kaçınmaları ve sakınmaları gereken kimseler demektir. Ebû Mansûr Mâturîdî'nin Şerh'de yani “Tevilat” eserinde söylediğine göre:

“Eğer, (.....) kavline büyük günah işleyenler de giriyorsa, bu takdirde “takva” sahiplerinden kasıt, büyük günahlardan sakınanlar, demektir. Eğer bundan kasıt bu değilse, bu takdirde bununla muradolanlar, şirkten sakınıp korunanlar, demektir.

46

(Onlara denilir ki:) “Selâmetle-Esenlikle ve emniyet-güven içinde girin oraya.”

“Onlara denilir ki: Esenlikle ve emniyet-güven içinde -bir daha cennetten ve pınar başlarından uzaklaşmamak, çıkmamak ve orada hiçbir kötülükle, afetle karşılaşmamak üzere- girin oraya.” Burada geçen, (.....) kelimesi hâldir.

Yani her sıkıntıdan ve azaptan kurtulmuş, sağ salim bir hâlde cennete girin, ya da, size selâm ve esenlik olsun, yahut kendilerine selâm verilir olduğu hâlde oraya girin, demektir. Çünkü melekler size selâm vereceklerdir.

Ayrıca buradaki, (.....) kelimesi bir başka hâldir.

47

Biz, onların gönüllerindeki kini söküp attık; onlar artık köşkler üzerinde karşı karşıya oturan kardeşler olacaklar.

“Biz, onların gönüllerindeki kini söküp attık;” Burada geçen, (.....) kelimesi, kalpte gizli olan kin ve düşmanlık, demektir.

Yani herhangi bir mü'minin dünyada iken bir başkasına karşı duyduğu gizli bir kin ve nefreti varsa, Yüce Allah cennette bunu onların kalplerinden çıkarıp atacaktır. Hepsini de tertemiz kalp sahipleri kılacaktır.

Hazret-i Ali'den rivâyete göre demiştir ki: “Ben, benim, Osman'ın, Talha'nın ve Zübeyr'in bu kimselerden olmamızı umut ederim.”

Bir diğer tefsire göre bunun manası şöyledir denmiştir: “Allah, onların cennetteki dereceleri sebebiyle birbirlerini kıskanmamaları için gönüllerinden hasedi silip tertemiz hale getirir. Gönüllerinde ne kadar kin, nefret ve kıskanma duyguları varsa hepsini çıkarır ve bunların yerine sevgi, muhabbet ve dostluğu yerleştirir. “

“Onlar artık -bu şekilde- köşkler üzerinde karşı karşıya oturan kardeşler olacaklar.”

Burada geçen, (.....) kelimesi hâldir. Bir de denilmiştir ki:

“Kendileri nereye ve hangi tarafa yönelirlerse yönelsinler, sevinç ve mutluluk da onlarla beraber hep döner durur. Böylece her hallerinde hep karşılıklıdır, hepsi de birbirlerini görüp durumlar.”

48

Onlara orada hiçbir yorgunluk gelmeyecek ve onlar, oradan çıkarılmayacaklardır.

“Onlara orada -cennette- hiçbir yorgunluk gelmeyecek ve onlar, oradan çıkarılmayacaklardır.” Çünkü asıl nimetin bütünü ya da tamamlanmış olması, orada ebedî olarak kalmaları iledir.

49

(Resûlüm!) Kullanma, benim, çok bağışlayıcı ve pek merhamet edici olduğumu haber ver.

“Resûlüm! Kullanma, benim, çok bağışlayıcı ve pek merhamet edici olduğumu haber ver.”

50

Benim azâbımın elem verici bir azap olduğunu da bildir.

“Benim azâbımın elem verici bir azap olduğunu da bildir.” Daha önce anlatılanları pekiştirmek ve bunun gönüllerde iyice yerleşmesini sağlamak için Rabbimiz bu iki âyette durumun insanlara bildirilmesini peygamberinden istemektedir.

Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır: “Eğer kul, Allah'ın affetmesinin ne kadar geniş olduğunu takdir edebilseydi, haramdan hiç geri durmazdı ve eğer azâbının ne denli ağır ve şiddetli olduğunu bile bilseydi, kendisini büsbütün ibâdete verirdi ve hiçbir günaha asla cesaret edemezdi.

51

(Ey Resûlüm!) Onlara İbrâhîm'in misafirlerinden, (meleklerden) de haber ver.

“Ey Resûlüm! Onlara -ümmetine- İbrâhîm'in misafirlerinden, meleklerden de haber ver.” Böylece Allah tarafından Lût kavmine reva görülen azâbın veya cezânın neden ileri geldiğinden ibret alıp kendileri için ders çıkarınsınlar. Allah'ın gazâbının neden ileri geldiğini ve suçlulardan, günahkarlardan nasıl intikam alındığını anlayabilsinler. Aynı zamanda Allah katındaki azâbın nasıl gerçekleşmiş olduğunu ve O'nun azâbının da “Elem verici bir azap olduğunu” görsünler.

Bu âyetin başında yer alan, (.....) kavli, (.....) kavli üzerine ma'tûf bulunmaktadır. (.....) yani misafır veya konuk anlamındaki bu kelime, misafirler, konuklar demektir.

Yani, (.....) anlamındadır. Bu misafirler de Hazret-i Cebrâîl (aleyhisselâm) ve onbir melek idiler.

(.....) hem tekil ve hem çoğul olarak kullanılan bir kelimedir. Çünkü bu kelime, (.....) kökünden mastardır.

52

(Melekler) onun yanına girdikleri zaman, “selâm” dediler. (İbrâhîm) onlara dedi ki: “Biz sizden çekiniyoruz.”

“Melekler onun yanına girdikleri zaman, “selâm” dediler.”

Yani biz sana selâm vererek, huzuruna esenliklerle gireriz veya biz seni bir selâm ile selâmlayarak girdik, dediler.

“İbrâhîm onlara dedi ki: “Biz sizden çekiniyoruz.” Endişe duymaktayız. Çünkü melekler ortaya konan sofraya yaklaşmamışlardı ya da eve izinsiz ve zamansız girmiş olmaları sebebiyle idi.

53

(Melekler) dediler ki: “Korkma; biz sana bilgin bir oğul müjdeliyoruz.”

“Melekler dediler ki: “Korkma;” Korku ve endişeye kapılacak bir durum yok.

“Biz sana bilgin bir oğul müjdeliyoruz.”

Burada geçen, (.....) kavli, korkmaya yer olmadığını bildiren bir gerekçe mahiyetinde olan yeni bir cümledir.

Yani, “Sen muştuların ve güven içinde olan birisi, sakın korkup endişeye kapılma!” demektir.

Kırâat imâmılarından Hamza, şeddeli olan (.....) kelimesini şeddesiz olarak ve nun harfinin de fethiyle (.....) olarak okumuştur.

Burada sözü edilen bilgin çocuk, Hûd sûresinde de, 71. âyetinde “Biz onu İshak ile müjdeledik” belirtildiği gibi bu, Hazret-i İshak'tır.

54

(İbrâhîm) de şöyle dedi: “Bana ihtiyarlık çökmesine rağmen beni müjdeliyor musunuz? Beni ne ile müjdeliyorsunuz?”

“İbrâhîm de şöyle dedi: Bana ihtiyarlık çökmesine rağmen beni müjdeliyor musunuz?”

Yani yaşımın oldukça ilerlemiş olmasına rağmen siz benim bir çocuğumun olabileceğini mi bana müjdeliyorsunuz?

Yani doğal olarak yaş ilerleyince, böyle ilerlemiş bir yaş döneminde bir çoğunun doğması pek olabilecek bir şey olarak görülemez. İşte bunun için böyle bir tepki gösteriliyor.

“Beni ne ile müjdeliyorsunuz?” Burada, (.....) kavlinde ki, (.....) harfi, soru edatıdır, ancak buna hayret ve şaşkınlık manası kazandırılmıştır. Sanki şöyle denilir gibidir: “Hayret uyandıracak, şaşkınlık verecek ne gibi bir şey ile beni müjdeliyorsunuz?”

Kırâat imâmılarından İbn Kesîr; (.....) kelimesini, Nun harfinin kesri ve şeddeli olarak, (.....) olarak kırâat etmiştir. Kelimenin aslı (.....) idi, Burada cemi' nunu, asıl olan nuna idğam olundu ve sonra da “Y” harfi hazfedildi, delil olarak da kesre yani esre harekesi kaldı ve kelime, (.....) olarak kaldı. Kırâat imâmılarından Nâfi ise bu kelimeyi şeddesiz olarak, (.....) şeklinde okumuştur. Bunun da aslı, (.....) idi. Burada da (.....)

harfi, kesre ile yetinildiğinden hazfedilmiştir. Cemi' nunu da iki nun harfi bir arada toplanmasın diye hazfedilmiş yani kaldırılmıştır. Diğer kırâat imâmları ise, bunu nun harfinin fethiyle ve mefulün hazfiyle (.....) olarak kırâat etmişlerdir. Nun ise cemi' nunudur.

55
(Melekler) dediler ki: “Sana gerçeği müjdeledik, sakın ümitsizliğe düşenlerden olma!”

“Melekler dediler ki: Sana -içinde şüpheye ve kuşkuya yer bırakmayan kesin- gerçeği müjdeledik, sakın ümitsizliğe düşenlerden olma!” sakın ye'se kapılanlardan olma!

56
(İbrâhîm) dedi ki: “Rabbinin rahmetinden, sapıklardan baş ka kim ümit keser?”

“İbrâhîm dedi ki: Rabbinin rahmetinden, sapıklardan -doğru olan yoldan sapanlardan veya kâfirlerden- başka kim ümit keser?” Kırâat imâmlarından, Ebû Amr, Ya'kûb ve Ali Kisâî, (.....) kelimesindeki nun harfini esreli olarak, (.....) olarak okumuşlardır. Diğer taraftan Âyetteki, (.....) kavlinden kasıt kâfirler olmuş olabilir. Nitekim bir diğer âyette şöyle buyurulmuştur: “Şüphesiz kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez.” (Yûsuf, 87)

Yani: “Ben bu olayı Allah'ın rahmetinden umudumu kesmiş olarak söylüyor değilim. Yalnız bunu böyle görmemin sebebi doğal olarak ilahi sünnet gereği şimdiye kadar olagelen âdet hep böyle cereyan etmiştir, diye düşünmem sebebiyledir, yoksa başka bir şekilde değil.”

57
(İbrâhîm) dedi ki: “Ey elçiler! Başka ne işiniz var?”

“İbrâhîm dedi ki: “Ey elçiler!

Başka ne işiniz var?” Başka ne gibi bir görevle geldiniz?

58
(Melekler) dediler ki: “Biz, suçlu bir topluma (onları helâk etmeye) gönderildik.”

“Melekler dediler ki: “Biz, suçlu bir topluma -Lût kavmine- onları helâk etmeye gönderildik.”

59
“Ancak Lût ailesi hariç. Onların hepsini kurtaracağız.”

“Ancak Lût ailesi hariç.” Burada Hazret-i Lût'un îman etmiş olan ailesi demek isteniyor. İstisna ise munkatı istisnadır. Çünkü kavmi zaten suçlu bir niteliğe sahiptirler. Müstesna ise böyle suçlu olanlar değildir. Ya da buradaki istisna muttasıl istisnadır. Bu durumdaki istisna ise, (.....) kelimesindeki zamîrden olabilir. Sanki burada şöyle buyurulmaktadır: “Sadece Lût ailesinin dışında, kavminin tümünün suçlu oldukları bir topluluğa...” demektir. Kısaca mana her iki istisna durumuna göre farklılık gösterir. Çünkü Lût ailesi, munkatı istisnada, irsal yani meleklerin gönderilmesi hükmünün dışında kalmaktadırlar. Melekler aslında Lût ailesi için değil, özellikle mücrim olan, suçlu görülen topluma gönderilmiş bulunuyorlar. “Bunların mücrim, günahkar ve inkârcı olan bir topluma gönderilmiş olmalarının” masına gelince; âdeta okun, hedeftekilere atılıp gönderilmesi gibidir. Çünkü bunda azap verme, cezâlarıdırma ve helâk ile yok edilmeleri anlamı yatmaktadır. Sanki burada şöyle denilmektedir: “Biz mücrim yani suçlu ve günahkar olan inkârcı bir kavmi helâk ettik. Ancak Lût ailesine gelince, Biz onları kurtardık.” Muttasıl istisnaya gelince; bu durumda Hazret-i Lût'un ailesi de meleklerin gönderildiği hüküm amacı içine dahildirler.

Yani melekler, diğerlerini helâk etmek ve berikileri de kurtarmak üzere bunların hepsine gönderildiler.

Eğer istisna munkatı olursa, bu takdirde,

“Onların hepsini kurtaracağız.” Kavli, (.....) kavliyle ittisal yani bağlarıtılı olarak (.....) edatının haberiymişçesine değerlendirilir. Çünkü mana şöyle olmaktadır: “Fakat Lût ailesi kurtulmuş olacaklar.” Eğer muttasıl istisna olarak değerlendirilirse, bu takdirde yeni bir cümle olarak kabul edilir. Bu durumda ise sanki Hazret-i İbrâhîm onlara şöyle demiş gibidir: “Peki ya Lût ailesinin durumu ne olacak?” Onlar da: “Biz onları kurtaracağız” demişlerdir.

60

“Fakat (Lût'un) karısı müstesna; biz onun geri kalanlardan olmasını takdir ettik.”

“Fakat Lût'un karısı müstesna;” Bu müstesna,

(.....) kavlindeki mecrûr zamîrden istisna edilmiştir. Yoksa bu, bir istisnadan bir istisna daha yapmak anlamında değildir. Çünkü istisna olandan tekrar istisna yapmak, ancak aynı hükümde bir olmaları, muttahiit bulunmaları hâlinde olabilir.

Yani şöyle demek gibi:

“Biz onları helâk ettik, karısı dışında Lût ailesi müstesna.” İşte burada iki hüküm birbirine karışmış olmaktadır. Çünkü, (.....) kavli, (.....) kavline veya, (.....) kavline müteallik bulunmaktadır.

Halbuki, (.....) kavli ise, (.....) kavline mütealliktir. Bu takdirde bir istisnadan tekrar nasıl istisna yapılmış olabilsin ki?!

Kırâat imâmılarından Hamza ve Ali Kisâî, (.....) kavlini, şeddesiz olarak, (.....) okumuşlardır.

“Biz onun geri kalanlardan olmasını takdir ettik.” Geride kalarak azap görenlerden olmasını takdir ettik. Kırâat imâmılarından Ebû Bekir Şube, (.....) kavlini şeddesiz olarak,

(.....) diye okumuştur. Denmiştir ki, eğer, bunun haberine lam harfî gelmemiş olsaydı, bu takdirde mutlaka, (.....) edatının fethalı olarak,

(.....) şeklinde gelmesi gerekli/vacip olurdu. Çünkü bu edat isim ve haberiyle beraber, (.....) kavlinin mefulüdür. Ancak bu, (Saffât,158)

(.....) kavli gibidir. Ancak burada, takdir fiilini yani (.....) fiilini melekler kendilerine isnat ettiler ve melekler:

“Allah bunu böyle takdir buyurdu” demediler. Çünkü kendileri zaten Allah'a yakındırlar ve zaten Onun emri ile gelmişlerdir. Nitekim kralın gözde adamları, “Biz şöyle emrettik” dedikleri zaman, emredenin aslında kral olduğunu, onun adına böyle söylediklerini ifade etmiş oluyolar. Bu da öyledir.

61

(Melek olan) cinler Lût ailesine gelince,

“Melek olan cinler Lût ailesine gelince,”

62

Lût onlara dedi ki: “Hakikaten siz tanınmayan kimselersiniz”

“Lût onlara dedi ki: “Hakikaten siz tanınmayan kimselersiniz”

Yani ben sizi tanımıyorum, siz yabancı kimselersiniz. Ancak üzerinizde uzun yoldan geldiğinizi gösteren bir belirti de yok, buralı da değilsiniz. Endişem o ki, sizin yüzünüzden bir kötülükle karşı karşıya kalacağım.

63

(Melekler) dediler ki: “Bilâkis, biz sana, onların şüphe etmekte oldukları şeyi, (azâbı ve helâkı) getirdik.”

“Melekler dediler ki: “Bilâkis, biz sana, onların şüphe etmekte oldukları şeyi, azâbı ve helâki getirdik.”

Yani durum sebebiyle bizden hoşlanmadığın ve rahatsız olacağın bir şey için gelmiş değiliz biz. Aksine biz, seni sevindirecek, mutlu kılacak ve seni düşmanlarından kurtaracak bir iş için sana geldik. Bu ise, senin kendilerini kendisiyle korkutup tehditte bulunduğun ve inmesini beklediğin azâbı getirdik. Halbuki onlar bu azâbın geleceği hakkında şüpheli idiler ve seni yalanlıyorlardı.

64

“Sana gerçeği getirdik; biz, hakikaten doğru söyleyenleriz.”

“Sana gerçeği -onların kesinleşen azâbını- getirdik; biz, hakikaten -onlara ineceğini bildirdiğimiz azap konusunda- doğru söyleyenleriz.”

65

Gecenin bir bölümünde aile fertlerini yola çıkar, sen de arkalanndan yürü. Sizden hiç kimse, sakın dönüp de ardına bakmasın, istenen yere gidin.”

“Gecenin bir bölümünde aile fert lerini yola çıkar,” Gece bitiminde veya gecenin hareket etmeye elverişli olan bir amnda onları yola çıkar.

“Sen de arkalanndan yürü.” Onları görebilmen ve durumlarını öğrenmen, sıkıntılarını paylaşman için sen de arkalanndan git., onları gözet.

“Sizden hiç kimse, sakın dönüp de ardına bakmasın,” Kavimlerinin başına inen azâbı görmemeleri ve onların başlarına gelenler sebebiyle onlara acıma hissi duymamaları için kimse dönüp geriye bakmasın. Ya da buradaki yasaklamadan maksat, yürürken İşi yavaştan almamaları, hızlı hareketi elden bırakmamaları, durup beklememeleri ifadesinden kinayedir. Çünkü etrafına bakınıp duran kimse, az da olsa yürüyüşünde duraklamalara ve gecikmelere neden olur.

“İstenen yere gidin.” Allah'ın size gitmesini emredip istediği yere gidin. Bu yerler de Şam ya da Mısır'dır.

66

Biz Lût'a şu hükmümüzü vahyettik: “Sabaha çıkarlarken mutlaka onların ardı kesilmiş olacaktır.”

“Biz Lût'a şu hükmümüzü vahyettik:”

Burada geçen, (.....) kelimesi, (.....) cer edatı ile müteaddi yani geçişli hale gelir. Çünkü bu kelime, “Vahyettik” manasım tazmin etmektedir, taşımaktadır. Sanki: “Biz ona kesin olarak ve katiyetle şunu vahy ettik, bildirdik” denir gibidir.

Vahyedilen bu şey ise, “Sabaha çıkarlarken -tam sabaha girmek üzerlerken- mutlaka onların ardı -son lar- kesilmiş olacaktır.” Kavliyle yapılan açıklamadır. Bunun mübhem yani üstü kapalı ifade olmasında, tefsirinde yani açıklamasında, bu işin önemine işaret vardır. (.....) kelimesi son ve sonları demektir.

Yani, “kökleri kazınana ve kendilerinde tek bir kişileri kalmayana kadar” demektir. (.....) kavli, (.....) kavlinde hâldir.

67

Şehir halkı, birbirlerini kutlayarak, (meleklerin yanına) geldiler.

“Şehir halkı -Sedum şehrinin halkı-, birbirlerini kutlayarak, meleklerin yanına geldiler.” Kötü emellerini tatmin amacıyla meleklerin olduğu yere geldiler. İsmi geçen Sedum şehrinde yaşayan insanların iğrenç fiilleri sebebiyle bu kötülük için darbı mesel haline gelmiştir.

68

(Lût) onlara şöyle dedi: “Bunlar benim misafirimdir. Sakın beni utandırmayın;

“Lût onlara şöyle dedi: “Buniar benim misafirimdir. Sakın beni utandırmayın;”

Yani misafirlerimin rezil kılınmasıyla beni rezil etmiş olursunuz. Çünkü misafirlerime kötülük edenler, bana kötülük etmiş olurlar.

69

“Allah'tan korkun, beni rezil etmeyin!”

“Allah'tan korkun, beni rezil etmeyin!”

Yani misafirlerimi ya da konuklarını aşağılık bir konuma düşürmekle beni de onların yanında aşağılar duruma getirmeyin. Âyetteki, (.....) kelimesi, (.....) kavlini (.....) harfiyle, (.....) ve (.....) olarak okumuştur.

70

(Kavmi de ona) dediler ki:” Biz seni, elâlemin işine karışmaktan men etmemiş miydik?”

“Kavmi de ona dediler ki:” Biz seni, elâlemin işine karışmaktan men etmemiş miydik?” Hiçbir kimseyi korumamanı ya da savunmamanı senden istememiş miydik? Çünkü bunlar kim olursa olsun herkese saldırıyor, taarruzda bulunuyorlardı. Hazret-i Lût (aleyhisselâm) onları yasakları bu kötü şeyden menetmeye uğraşıyordu, karşı koymaya çalışıyordu. Onlarla taarruza uğrayanlar arasında bir siper, bir engel olmaya gayret gösteriyordu. Ancak kavmi onu tehdit ediyor ve ona şöyle diyorlardı:

“Ey Lût! Eğer (bu davadan) vazgeçmezsen, iyi bil ki, mutlaka sürgün edilenlerden olacaksın.” (Şuara, 167)

Ya da böyle yabancıları konuk edip korumaktan geri durmazsan seni sürgüne göndeririz.

71

(Lût da onlara) dedi ki: “İşte kızlarını! (Düşündüğünüzü) yapacaksanız (onlarla evlenin.)”

“Lût da onlara dedi ki: “İşte kızlarını!” Onlarla nikahlarıp evlenin. O dönemde kafirlerle inanmış kâdirîların evlenmeleri caizdi. Gelin benim misafirlerime dokunmayın. “Düşündüğünüzü yapacaksanız onlarla evlenin.” Eğer şehvi isteklerinizi tatmin etmek peşinde iseniz, haram olan yoldan değil de gelin helâl yoldan, kızlarınızla evlenmekle bu ihtiyacınızı giderin. Hazret-i Lût'un bu telaşı karşısında melekler Lût (aleyhisselâm) a şöyle dediler:

72

(Resûlüm!) Hayatın hakkı için onlar, sarhoşlukları içinde bocalıyorlardı.

“Resûlüm! Hayatın hakkı için onlar, sarhoşlukları içinde bocalıyorlardı.”

Yani onların akıllarını başlarından alan azgınlık ve sapkınlıkları içerisinde bocalayıp duruyorlardı. Öyle ki yanlışla doğruyu ayırt edemeyecek bir hâlde idiler. Bununla bu toplumun kadınları bırakıp erkeklerle tatmin olmaya gittiklerine işaret olunmaktadır. Şimdi onlar böyle bir şaşkınlık içerisinde bulunurlarken, akıllarını yitirmiş bir hâlde iken senin sözlerini nasıl kabul edebilirler ki? Senin öğütlerine nasıl kulak versinler ki?

Ya da buradaki hitap Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’e dir ve yapılan yemin de onun hayatına yapılmaktadır. Ondan başka kimsenin hayatı adına Allah yemin etmemiştir. Bu da Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’e tazim ve saygı ifadesidir. Allah'ın kendisine verdiği önemi göstermektedir. İster, “Amr” kelimesi olsun, ister “ömür” kelimesi olsun mana bakımından her ikisi de aynıdır ve ömür anlamındadır. Bu da beka anlamındadır. Ancak burada yemin ifadesinde, (.....) diye ayın harfinin meftuh olarak özellikle zikredilmiş olması, hafif olan harekeyi tercih sebebiyledir. Çünkü bu, dillerde çokça yemin anlamında hep dolaştığından fetha hareke tercih edilmiş ve bu bakımdan da haberi de hazfolunmuştur. Bu, “Senin ömrüne, hayatına yemin ederim ki,” demektir.

73

Güneş doğarken onları o korkunç ses yakaladı.

“Güneş doğarken onları o korkunç ses yakaladı.” Cebrâîl (aleyhisselâm)’ın sesi... tam güneş doğmaya başladığı bir sırada...Güneş ışınları parlamaya başladığında... gün ışımasıyla beraber...

74

Böylece ülkelerinin üstünü altına getirdik. Üzerlerine de balçıktan pişirilmiş taşlar yağdırdık.

“Böylece ülkelerinin üstünü altına getirdik.” Cebrâîl (aleyhisselâm) o kasabaları, şehirleri göğe kaldırıp sonra da yere attı, altını üstüne getirdi. Âyetteki zamîr Hazret-i Lût'un kavminin şehir ve kasabalarına râcidir.

“Üzerlerine de balçıktan pişirilmiş taşlar yağdırdık.”

75

İşte bunda ibret alanlar için işaretler vardır.

“İşte bunda ibret alanlar için işaretler vardır.”

Yani düşünüp uzağı görenler, feraset sâhibi olanlar için alınacak dersler vardır. Sanki bu gibi kimseler bir şeyin iç yüzünü, dış yüzündeki birtakım işaret ve belirtilerle bilen ve anlayan kimselerdir.

76

Onlar hâlâ gözler önünde duran bir yol üzerindedirler.

“Onlar -o şehir ve kasabalar, bunların kalıntıları- hâlâ gözler önünde -ayakta, sabit olarak- duran bir yol üzerindedirler.” İnsanlar oralardan gelip geçerlerken onları hâlâ ayakta duruyor olarak ve henüz kalıntılar yok olmamış bir şekilde görmekteler. Evet onlar bu eserleri yani kalımdan görüyorlar. Burada Kureyş toplumuna bir uyanda bulunmaktadır. Bu âdeti, (Saffât,137-138) (Ey insanlar!) Siz de sabah ve akşam onlara uğruyorsunuz” kavli gibidir.

77

Hakikaten bunda îman edenler için bir ibret vardır.

“Hakikaten bunda îman edenler için bir ibret vardır.” Çünkü bu gibi şeylerden ancak inananlar bakıp ders alırlar ve bunlardan yararlanırlar.

78

Eyke halkı da gerçekten zâlim idiler.

“Asıl olan durum şu ki: Eyke yani yoğun ve kesif ormanlık bölge- halkı da gerçekten zâlim -kafir- idi ler.” Bunlar Hazret-i Şuayb (aleyhisselâm)’ın kavmi idiler.

79

Biz onlardan da intikam aldık. Gerçek şu ki, sözkonusu her iki (günahkar) toplum da (bugün bile görülebilen) ana-işlek yol üzerin de yaşamaktaydılar.

“Biz onlardan da intikam aldık.” Bunlar Hazret-i Şuayb’ı yalanlayınca, Biz de kendilerini helâk ettik.

“Gerçek şu ki, sözkonusu her iki günahkar toplum da -Lût kavmi ile Şuayb kavminin şehir ve kasabaları halkı- bugün bile görülebilen ana-işlek yol üzerinde yaşamaktaydılar.”

Âyetteki, (.....) kavli, apaçık yol, ana yol, demektir. Çünkü, (.....) kelimesi, kendisiyle eksiklik tamamlarıyan veya kendisine uyuları, izinden gidilen demektir. Burada yol anlamında geçmektedir. Aynı zamanda yapı ustalarının ucuna ip bağlı bulunan şakul aletine de denir ki, belli bir yol ve düzlem anlamındadır. Çünkü ancak bu ikisiyle yapılacak şeyler tamamlanabilir.

80

Andolsun, Hicr halkı da peygamberleri yalanlamıştı.

“Andolsun, Hicr -Semûdhalkı da peygamberleri -Sâlih peygamberi- yalanlamıştı.” Çünkü bunların Peygamberi Hazret-i Sâlih idi. Burada çoğul olarak geçmesi ise, tüm peygamberlerin, ümmetlerini bütün peygamberlere îman etmeye davet etmeleri açısındanadır. Dolayısıyla bu peygamberlerden herhangi birini yalanlamak, hepsini yalanlamak gibidir. Ya da burada Hazret-i Sâlih ve onunla beraber ona îman etmiş olanlar muradolunmuş olabilir. Nitekim İbn Zübeyr ve ashâbı için kısaca Âyette geçen, Hubeybiler denir.

Yani böyle denince bunlar anlaşılır. “Hicr” ise onların bulundukları vadidir ki burası Medine ile Şam arasında yer alan bir yerleşim bölgesiydi.

81

Biz onlara mu'cizelerimizi vermiştik; fakat onlardan yüz çevirmişlerdi.

“Biz onlara mu'cizelerimizi vermiştik; fakat onlardan yüz çevirmişlerdi.”

Yani gönderilen mu'cize îerden yüzçevirdiler ve onlara inanmadılar.

82

Onlar, dağlardan emniyet içinde kalacakları evler oyarlardı.

“Onlar, dağlardan emniyet içinde kalacakları evler oyarlardı.”

Yani taşları yontarak dağlardan güven içinde kalabilecekleri, hırsızların ve düşmanların ulaşp delip yıkamayacakları sağlamlıkta yapılar yapıyorlardı. Kısaca düşmanlar ve hırsız lar tarafından yıkııamayacak sağlamlık ve güvenilirlikte, binalar inşa ediyorlardı. Yahut da kendilerini Allah'ın azâbından koruyup kurtaracak binalar inşa ediyorlardı. Zavallılar böyle yapmakla kendilerini bu sağlam yapılar sayesinde Allah'ın azâbından korunacaklarını sanıyorlardı.

83

Onları da sabaha çıkarlarken o korkunç ses yakaladı.

Onları da sabaha çıkarlarken o korkunç ses yakaladı.

84

Kazanmakta oldukları şeyler onlardan hiçbir zarar savmadı.

“Kazanmakta oldukları şeyler onlardan hiçbir zararı savmadı.” Ne o sağlam ve güvenli yapı dedikleri binaları ve ne de kazandıkları değerli mal varlıkları kendilerini o azaptan kurtarmamıştı.

85

Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri ancak hak ile yarattık. O saat (kıyamet) mutlaka gelecektir. Şimdilik onlara güzel muamele et.

“Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri ancak hak ile yarattık.”

Yani bâtil kanşmaksızım ve abes olmaksızın yarattık. Ya da cezâ gününde, dünyada iken işlenen ameller sebebiyle adaletin uygulanması ve haksızlığın önüne geçilmesi sebebiyle yarattık.

“O saat-kıyamet, mutlaka gelecektir.” Âyette görüldüğü gibi, kıyamete “Saat” adının verilmesi, her an için meydana gelme beklentisi olması sebebiyledir. İşte o gün geldiğinde Allah, düşmanlarından senin öcünü alacak, seni de onları da yaptıkları iyilikleri ve kötülükleri sebebiyle hesaba çekecektir, iyiliği olanlara mükâfat, kötülük işlemiş olanlara da cezâ verecektir. Çünkü Allah gökleri de yeri de ve ikisi arasında var olan şeyleri de sadece bunun için yaratmıştır.

“Şimdilik onlara güzel muamele et.”

Onlara karşı şimdilik güzel davran, yumuşaklıkla yaklaş, sert çıkış yapma. Denilmiştir ki bu âyet, Seyf ayetiyle yani savaşa izin veren ayetle mensuh kılınmıştır yani yürürlükten kaldırılmıştır. Şayet bununla onlara uymama, onlara muhalefet et manası murad olunuyorsa, bu takdirde âyet mensûh değildir yani hükmü yürürlüktedir.

86

Şüphesiz Rabbin hakkıyla yaratan pek iyi bilendir.

“Şüphesiz Rabbin hakkıyla -seni de onları da- yaratan, -senin de onların da durumlarını- pek iyi bilendir.” İşte bu bakımdan aranızda geçenlerin tamamını bilir, Ona hiçbir şey gizli kalmaz ve aranızda da O hüküm verecektir.

87

Andolsun ki, biz sana tekrarları olan yedi âyeti ve yüce Kur’ân’ı verdik.

“Andolsun ki, biz sana tekrarları olan yedi âyeti...” Fâtiha sûresini veya yedi uzun sûreyi verdik. Ancak yedinci surenin hangi sûre olduğu hakkında ihtilaf olunmuştur. Kimi bu surenin Enfal ve Berae yani tevbe sûresi olduğunu, çünkü bu iki sûre bir tek sûre hükmündedir, demişlerdir. Delil olarak da her iki sûre arasında Besmelenin yazılmamış olduğunu ileri sürmüşlerdir. Kimisi de bu yedincisi, Yûnus sûresidir, demiştir. Ya da Kur’ân’ın Esbaı (yedi uzun sûresi).

(.....) bu kelime, “Tesniye” kelimesinden alınmadır. Bu da tekrarlanmak demektir. Çünkü Fâtiha sûresi her namazın her rek’atında tekrarları olan bir suredir. Ya da bu kelime, “Sena” kökünden alınmadır. Çünkü Fâtiha sûresi Allah’a övgüyü de kapsadığından bu isim verilmiştir. Bu kelimenin tekili, âyetin sıfatı olarak, ya, (.....) veya (.....) olabilir. Ya da sureler veya Esba (yedi uzun sûre) olabilir. Çünkü bu surelerde kıssaların tekrarı, öğütler, vaatler, tehdit ve uyanlar ve sena yer almaktadır. Bütün bunlarda hep Allah’a övgü yer alır. Eğer, sadece yediyi tekrarları olan anlamında değerlendirecek olursan, bu durumda, (.....) edatı tebyin yani açıklama anlamındadır. Ancak tekrarları olan olarak Kur’anı kastedersen, bu takdirde, (.....) edatı teb’iz içindir.

“Ve yüce Kur’ân’ı verdik.” Bu, aynı şeyin kendisi üzerine atfı değildir. Çünkü eğer burada, “Yedi” ile kasıt Fâtiha sûresi veya yedi sûre ise, bunlar dışında kalan kısma da Kur’ân ismi verilmektedir. Çünkü Kur’ân ismi, Kur’ân’ın tümüne isim olarak verildiği gibi, bir kısmı için de aynı şekilde Kur’ân denir. Bunun da delili şu ayettir: “Biz sana bu Kur’ân’ı (sûreyi) vahyetmekle geçmiş toplumların haberlerini sana en güzel bir şekilde anlatıyoruz.” (Yûsuf, 3)

Eğer bununla murad olunan şey Esba’ise bu takdirde mana şöyle olur: “Biz sana, kendisine Seb’u’l-Mesani denilenleri ve yüce Kur’ân’ı verdik.”

Yani şu iki niteliği cami olanı., bu nitelikler de ya tekrarlanmadır ya da sena ve ululuk, büyüklüktür. Yüce Allah daha sonra Resûlüne şöyle buyurmaktadır:

88

Sakin onlardan bazı sınıflara verdiğimiz dünya malına göz dikme, onlardan dolayı üzülmeye ve mü’minlere alçak gönüllü ol.

“Sakin onlardan bazı sınıflara -Meselâ Yahûdî, Hristiyan ve Mecusilere- verdiğimiz dünya malına göz dikme,” Gözlerini onlara dikerek, onların özlemini duyarak tamah etme, onları arzulama.

Yani: “Sana, nimetler üstü en büyük verildi. İşte bu nimet, en büyük nimetlerin bile yanında oldukça basit olarak kaldığı en büyük nimet ki bu, Kur’ân-ı Azim’dir. Sana bununla yetinmeni emrederim. O hâlde gözlerini basit dünya metama çevirme!” Nitekim bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

“Kim Kur’ân ile yetinmez veya teğannide bulunmaz ise o bizden değildir.” Buhârî;7527

Ebû Bekir'in rivâyet ettiği hadis de şöyledir: “Kime Kur’ân verilir de, kendisine dünyalık verilmiş olan birine bakıp da, ona verileni değer li görürse, bu kimse değeri büyük olanı küçültmüş ve değeri basit olanı da büyüttmüş olur.” Hafız. Ebû Bekir'den böyle bir rivâyete rastlamadım, demiştir. Haşiyetu'l-Keşşaf; 2/588

“Onlardan dolayı üzülmeye”

Yani onların ellerinde var olan mal varhklarını temenni etme Ve onlar îman etmediler, etselerdi, onlar sayesinde İslam ve Müslümanlar güç kazanırlardı diye de,

“Onlardan dolayı üzülmeye” “Ve mü’minlere alçak gönüllü ol.” Seninle birlikte hareket eden fakir ve yoksul mü’minlere göğüs ger, alçak gönüllü olarak davran. Zenginlerin îman etmesindense bunlardan bir tanesini hoş tutmaya bak. Bırak îman için zenginlerin peşine takılmayı.

89

(Ey Resûlüm!) De ki: “Şüphesiz ben apaçık bir uyarıcıyım.”

“Ey Resûlüm! -Onlara- de ki: “Şüphesiz ben apaçık bir uyarıcıyım.” Ben sizi delil ve burhan ile uyanyor ve size, “Allah'ın azâbı başınıza inecektir” diyorum.

90

Nitekim biz, (Kur’ân'ı) kısımlara ayıranlara azâbı indirimsizdir.

“Nitekim biz, Kur'ân'ı kısımlara ayıranlara azâbı indirimsizdir.”

Yani Kendilerine kitap verilip de onun bir kısmına inanıp bir kısmına inanmamak suretiyle parçalara ayıran kitap ehline nasıl kitap indirdiysek, onun gibi sana da Kur'ân-ı indirdik.

Buradaki, (.....) kavli, daha önce geçen (.....) kavline mütealliktir.

91

Onlar, Kur'ân'ı bölüp ayıranlardır.

“Onlar, Kur'ân'ı bölüp ayıranlardır.” Burada geçen, (.....) kelimesi, parçalar, cüzler demektir. Kelime çoğuldur. Tekili ise, (.....) kelimesidir. Kelimenin aslı da, (.....) olup kelime, (.....) kahrındadır. Koyunu parçalara ayırdı anlamın da olan, (.....) cümlesinde olduğu gibi. Çünkü kitap ehli inatlarında ısrarla şöyle diyorlardı: “Kur'ân'ın bir kısmı haktır, Tevrât ve İncil'e uygun düşmektedir. Bir kısmı ise batıldır, Tevrât ve İncil'e aykırıdır.” Böylece Kur'ân'ı hak olan ve bâtıl olan diye kısımlara ve parçalara ayırıyorlardı. Denilmiştir ki, bunlar Kur'ân ile alay ediyor ve bunlardan bir kısmı: “Bakara sûresi benim içindir, bir diğeri de Al-i İmran sûresi benim içindir” diyordu. Ya da bunlar Kur'ân ile kendi kitaplarında okuduklarını demek istiyorlardı. Çünkü bunlar kitaplarını da kısımlara ayırmışlardı. Yahûdiler Tevrât'ın bir kısmına inanıyor ve bir kısmına da inanmayıp yalanlıyorlardı. Nitekim Hristiyanlar da İncil'in bir kısmını kabul ediyor ve bir kısmını da yalanlıyorlardı.

Ayrıca, (.....) kailinin, daha önce geçen, (.....) kavliyle mensûbtur.

Yani, “Ben, Kur'ân'ı büyüdür, şiirdir, efsanedir gibi parçalara ayıranları uyariyorum, bunlar da tıpkı daha önce kendilerine indirdiğimiz kitapları kısımlara ayıranlar gibi yapmaktadırlar.” Bunların sayıları oniki kişidir. Bunlardan her biri ayrı ayrı yerler de hac mevsiminde Mekke'nin girişlerini tutmuşlar, böylece Mekke'ye gelenleri, Resûlüllahne îman etmekten menediyorlardı ve şöyle diyorlardı: Bizden aynları şu kimseye aldanmayın, o bir büyücüdür. Bir diğeri de, o bir yalancıdır, bir başkası ise o şairdir, diyordu. Böylece Allah onları helâk etti.

(.....) kavli, birinci veçhe ya da değerlendirmeye göre ikisi arasında itiraz yani parantez cümlesidir. Çünkü bunların Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ü yalanlamaları ve ona karşı düşmanlıkta bulunmaları sebebiyle bu Resûlüllah için bir teselli, bir gönül alma, gönlünü hoş tutmadır. Bu bakımdan teselli manasında olan itiraz cümlesini yasakla ihtiva eder bir şekilde getirdi. Burada yasak olayı, bunların dünyalıklarına iltifat

etmemesi, değer vermemesi ve bunların kafirliklerinde ısrar etmelerinden dolayı da Hazret-i Peygamberin buna üzülmemesi konusu idi. Evet Safirlere, zenginliklerine aldırmayacak, onları önemsemeyecek ve kendini bütünüyle mü'minlere vermesi gerektiği hususundaki emir. İnanalar ister yoksul, ister zengin, ister sağlam ve ister sakat olsunlar, mutlaka bunlara itibar edilmesi gerektiği emri Resûlullahne verildi.

92

Rabbin hakkı için, mutlaka onların hepsini sorguya çekeceğiz-

“Rabbin hakkı için, mutlaka onların hepsini sorguya çekeceğiz.”

93

Yaptıklarından dolayı.

“Yaptıklarından dolayı.” Allah'ın zâtına, Rububiyetine yemin olsun ki, hepsi de Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem), ya da Kur'ân veya Allah'ın kitapları hakkında, bunlar arasında ayınm yaptıkları için kıyamet gününde tek tek mutlaka hesaba çekileceklerdir.

94

Sana emrolunanı açıkça söyle ve ortak koşanlardan yüz çevir!

“Sana emrolunanı açıkça söyle” Onu ortaya dök, izhar eyle, aşikare söyle. Nitekim açıkça konuşulduğu zaman, hüccet ve delillerle konuştu, haykırdı ve seslendi, diye söylenir. Bu, (.....) kelimesi, (.....) kökünden türemedir. Bu ise yarmak ve tan yeri ağarması, açıklık ve netlik anlamındadır. Ya da, (.....) kavli hak ile batılı birbirinden ayırdet, demektir. Bu da camdaki çatlaklık demektir ki açıklık, görülme anlamındadır. Mana şöyle olmaktadır: “Sana emrolunan şer'atı...”

Burada cer edatı hazfolunmuştur.

Yani bu, (.....) takdirindedir. Tıpkı şâirin şu kavli gibi: “Ve ortak koşanlardan yüz çevir!” Bu, onları basite indirme, Önemsememe konusunda bir emirdir.

95

(Seninle) alay edenlere karşı biz sana yeteriz.

“Seninle alay edenlere karşı biz sana yeteriz.” Cumhûr'a göre bu âyet beş kimse hakkında nâzil olmuştur. Bunlar aşırı derecede Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e ezada bulunuyorlar, onunla alay edip eğleniyorlardı. Allah da onları helâk etti.

Bu kimseler de şu isimlerden oluşuyordu: Velid b. Muğire. Bunun ölümü ok ile oldu. Elbisesinin bir tarafına bir ok takılır ve buradan da topuğundaki bir damara saplanır, daman keser ve bundan dolayı ölür. As bin Vail: Ayağına bir diken batır, dikenden dolayı ayağı şişer, o da bundan dolayı ölür. Esved bin Abdumuttalip: bunun da gözleri kör olur. Esved bin Abd Yeğus: Bu bir ağacın altında oturuyordu, burada bir hastalığa yakalandı. İşte bu yüzden başını hep bir ağaca toslayıp duruyordu, sürtüyordu. Yüzüne de bir dal ile vurup dururdu, nihâyetinde bu da böylece geberdi. Haris bin Kays: Bu da sümkürürken burundan kan ve irin geliyordu, o da nihâyetinde bu hastalıktan geberdi.

96

Onlar Allah ile beraber başka bir tanrı edinenlerdir/ (Kimin doğru olduğunu) yakında bilecekler!

“Onlar Allah ile beraber başka bir tanrı edinenlerdir. Kimin doğru olduğunu yakında -kıyamet gününde işlediklerinin akıbetini ve sonunu- bilecekler!”

97

Onların söyledikleri şeyler yüzünden senin canının sıkıldığını andolsun biliyoruz.

“Onların -senin hakları da, ya da Kur’ân veya Allah hakkında- söyledikleri şeyler yüzünden senin canının sıkıldığını andolsun biliyoruz.”

98

Sen şimdi Rabbini hamd ile tesbih et ve secde edenlerden ol!

“Sen şimdi Rabbini hamd ile tesbih et ve secde edenlerden ol!” Sen, seni Allah'a döndürecek olana sanl. Sıkıntılara aldırma. Bu ise Allah'ı her an, her yerde ve hep anmaktır, zikretmektir. Çokça secde bulunmaktır. İşte böyle yapman durumunda Allah sana yeter ve bu sayede Allah senin tüm sıkıntılarını senden giderip seni kurtaracaktır, önünü de açacaktır.

99

Ve sana yakîn (Ölüm) gelinceye kadar Rabbine ibâdet et!

“Ve sana yakîn -ölüm gelinceye kadar Rabbine ibâdet-e devam - et!”

Yani yaşadığın müddetçe hep ibâdet ve Allah'a kullukla meşgul ol. Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) bir iş ve durum konusunda bunaldığında veya sıkıldığında, derhal namaza başlardı. Bak, Ahmed b. Hanbel, Müsned; 1/206, 268

NAHL

SÛRESİ

Bu sûre Mekke'de, son üç, âyeti Medine'de nâzil olmuştur. 128 âyettir.

1

Allah'ın emri gelmiştir. Artık onu istemekte acele etmeyin. Allah, onların koştukları ortaklardan uzak ve yücedir.

“Allah’ın emri gelmiştir.”

Yani o her ne kadar geleceği beklenen bir şey ise de , kıyamet günü gelmiş gibidir. Çünkü her ne kadar ileride geleceği bekleniyorsa da, gelmesi öyle uzak değil, oldukça yakındır. Zira mutlaka meydana gelecektir.

“Artık onu istemekte acele etmeyin. Allah, onların koştukları ortaklardan uzak ve yücedir.” Azîz ve Celil olan Allah, kendisinin bir ortağı bulunmasından uzak ve beridir, onların kendisine şerik-ortak koşmalarından münezzehtir.

Âyette yer alan, (.....) harfi ya mevsûledir veya mastariyedir. Burada bu harfin müşrik ve kafirlerin aceleciğiyle bağlatısına gelince, bu, onların gelecek olan azap ile ve kıyamet günü ile alaycı bir tavır takınmaları, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’i yalanlamaları sebebiyledir. Kısaca aralarındaki irtibat bu açıdandır. Bu ise yine bir manasıyla şirk koşmak anlamımdadır.

2

Allah kendi emri gereği melekleri, kullarından dilediği kimseye bir vahiy ile şöyle uyarıda bulunsunlar diye gönderir: “Benden başka ilâh olmadığına dair (kullarını) uyarın ve benden korkun.”

“Allah kendi emri gereği melekleri, kullarından dilediği kimseye bir vahiy veya Kur’ân- ile şöyle uyarıda bulunsunlar diye gönderir:”

Kırâat imâmılarından İbn Kesîr ve Ebû Amr, (.....) kelimesini şeddesiz olarak okumuşlardır. Âyette geçen (.....) kavli de ya vahiy veya Kur’ân ile demektir. Çünkü hem vahiy ve hem Kur’ân, din açısından bedene göre ruh ne ise bu ikisi de aynen öyledir. Ya da cehalet sebebiyle ölen kalpleri ya da gönülleri diriltir, onları yeniden hayata kazandırır, demektir.

“Benden başka ilâh olmadıkça gına dair kullarını uyarın ve benden korkun!” Burada geçen, (.....) edatı müfessiredir. Çünkü meleklerin vahiyle indirilmesi ifadesi içerisinde, “demek ve söylemek” anlamında olan, (.....) manası vardır. Dolayısıyla, (.....) kavlinin manası şöyledir: “İyi bilin ki, Allah'ın emri şöyledir!...” Bu kelime, (.....) ifadesinden alınmadır ki, bir şeyi bildiğin zaman böyle dersin. Mana şöyledir: “Benim,'Benden başka hiçbir ilâh yoktur ve Benden korkun'sözümü halka bildirin.” (.....) kelimesini, kırâat imâmılarından Ya'kûb, (.....) harfiyle, (.....) olarak okumuştur.

Bundan sonra Yüce Allah vahdaniyetine, bir tek ilâh olduğuna ve kendisinden başka ilâh olmadığına delil olarak vahyi ve Kur’ân'ı göndermenin yanında yine hiçbir gücün ve kuvvetin asla kâdir olmayacağı, gökleri ve yeri yaratmada sadece kendisinin kâdir olduğu gerçeğini de şu kavliyle dile getiriyor:

3

Allah gökleri ve yeri hak ile yarattı. O, koştukları ortaklardan münezzehtir.

“Allah gökleri ve yeri hak ile yarattı. O, koştukları ortaklardan münezzehtir.”

Kırâat imâmılarından Hamza ile Ali Kisâi birinci âyet ile bu âyette geçen,

(.....) kavillerini “T” harfiyle, (.....) olarak okumuşlardır.

Aynı zamanda Yüce Allah insanların yaratılışının ve onlardan meydana gelenlerin de yaratılışlarını, varlığının ve gücünün delili olarak göstererek şöyle buyurmaktadır:

4

O, insanı bir damla sudan yarattı. Fakat bakarsın ki insan Rabbine apaçık bir hasım oluvermiştir.

“O, insanı bir damla sudan yarattı. Fakat bakarsın ki insan Rabbine apaçık bir hasım oluvermiştir.” İnsanoğlu daha önce hissiz, duysız ve hareket etmeyen bir nutfeye yani sperm ya da bir damla su-meni iken, bir de bakıvermişsin çok konuşan, kendini savunan, mücadele eden, düşmanlarına karşı kavgacı olan, gerektiğinde hüccetini yani delilini ortaya koyan biri oluvermiştir. Ya da, “Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?” (Yasin,78) diyecek kadar Rabbine hasım ya düşman olabilen, yaratanını inkara kalkışan bir kimse oluveriyor. İşte işin bu yönü insanın onun çirkin olan yüzünü, hayasızlığını, sürekli nankörlük içinde bulunduğunu göstermektedir. Hep kendisi için mutlak anlamda gerekli olan ve yemesi, binmesi, yüklerini taşıması ve diğer gereksinimlerini ya da ihtiyaçlarını karşılaması için lazım gelen hayvanları yaratmasını ister.

İşte işin bu noktasını da Rabbimiz şu kavliyle açıklıyor:

5

Hayvanları da O yarattı. Onlarda sizin için ısıtıcı (şeyler) ve birçok faydalar vardır. Onlardan bir kısmını da yersiniz.

“Hayvanları da O yarattı.” Burada sözkonusu edilen hayvanlar bilindiği gibi bu erkekli dişili olarak sekiz çifti, deve, sığır, koyun ve keçiye özellikle kasdetmektedir.

Ancak burada geçen (.....) kelimesi daha çok develer için kulla nılan bir kelimedir. Bu kelimenin mensûb olması ise, zahir olan kelimenin kendisini açıklaması, tefsiri sebebiyle bir muzmer kelime iledir.

Meselâ, (.....) (Yasin,39) kavlinde olduğu gibi.

Yahut da bu kelime, (.....) üzerine atfedilmek suretiyle mensûb kılın mıştır.

Yani bu, (.....) takdirindedir.

Yani insanı ve hayvanları yarattı, demektir. Bundan sonra da, (.....) yani, “sizin... yarattı” buyurdu.

Yani ey insan denen cins! Başka şey için değil, sadece sizin için yarattı” anlamındadır.

“Onlarda sizin için ısıtıcı şeyler ve birçok faydalar vardır,”

Yani sizi ısıtacak, soğuktan koruyacak yünlerinden, post veya derilerinden, tüy ve kıllarından yapılmış giysiler. Bir de bunlardan doğacak yâvrulandan ve sütünden de ayrıca yararlanırsınız.

“Onlardan bir kısmını da yersiniz.” Burada zarf fiile takdim olunmuş yani fiilden önce getirilmiştir. Bunun da nedeni ihtisas maksadıyladır.

Yani her ne kadar bunlar dışındaki hayvanlardan yararlarısanız bile özellikle ve öncelikle sayıları bu hayvanlardan faydalanırsınız, demektir. Çünkü bu hayvan türlerinden her birinden insanlar geçimleri ve hizmetleri için de ayrıca yararlanırlar. Bunlar dışında kalan hayvanlardan yiyecek olarak yararlanmaya gelince Meselâ, tavuk, kaz, Ördek, kara avı ve deniz avı gibi ve daha sayılamayan diğerleri gibi onlardan da yararlanırsınız.

Yani âdeta bir eğlenme ve güzel vakit geçirme olarak ayrıca bu gibi işlerle de uğraşırsınız.

Sizin için onlardan ayrıca akşamleyin getirirken, sabahleyin salıverirken bir güzellik (bir zevk) vardır.

“Sizin için onlardan ayrıca akşam leyin getirirken, sabahleyin salıverirken bir güzellik bir zevk vardır.”

Yani akşam vaktinde otlak ve meralarından evlerine, yerlerine dönüşlerinde sizin için bunlarda bir güzellik olduğu gibi aynı zamanda sabahleyin onları otlak alanlarına salıverirken de ayrı bir güzellik vardır. Yüce Allah nasıl ki bunlardan çeşitli yönlerinden yararlanmayı lütfetmiş ise aynı şekilde o yerlerin bunlar sayesinde güzelleşmesini de lütfetmiştir. Çünkü hayvan sahiplerinin de asıl istedikleri zaten budur. Zira çobanlar ya da hayvancılıkla uğraşanlar o hayvanlarını akşam vakti ağıllarına getirmeleri, gündüz ise onları otlaklarına salıverip götürmeleri kendileri açısından ayrı bir mutluluktur. Çünkü bu hayvanların gidip gelmeleriyle o alanlarda ve topraklarda bir canlılık ve bir süslenme, ziynet oluşur. Sahipleri de bunlardan dolayı oldukça mutlu olurlar. Bu durum yani hayvan sâhibi olma durumu kendilerine toplum nazanında bir yer ve mevki kazandırır.

Burada âyette öncelik, bu hayvanların akşamleyin yerlerine getirilişine yer verilip önceliğin sabahleyin salıverilme olayına verilmeme nedeni, çünkü dönüştaki mutluluk bir başkâdır. Zira hayvanlar kannları doymuş ve memeleri de süt toplamış olarak döndüklerinden dolayı bunun doğurduğu zevk ve mutluluk bir başka olmaktadır ve bu haliyle çok daha görünür bir şeydir.

Bu hayvanlar sizin ağırlıklarınızı, ancak güçlülere katlarıarak varabileceğiniz bir memlekete taşırlar. Şüphesiz Rabbimiz çok şefkatli, pek merhametlidir.

“Bu hayvanlar sizin ağırlıklarınızı -yüklerinizi- ancak güçlülere katlarıarak varabileceğiniz bir memlekete taşırlar.” Kırâat imâmılarından Ebû Cafer, (.....) kelimesini, şin harfinin fethiyle, “Bi Şakki” olarak okumuştur. Her iki şekilde de bu kelime meşakkat ve zorluk manasına gelir. Denildiğine göre bunun meftuh olmasının sebebi, kelimenin, (.....) kökünden alınmış olmasıdır.

Meselâ (.....) gibi.

Yani burada işin aslı şudur; zora koşmak, zorlarıarak götürmek ki bu, sıkıntılarla, yorgunluk çekerek, demektir. Esasen, “eş-Şikk” kelimesi yan, bir şeyin yansı demektir. Sanki bu ifade ile çektiği sıkıntı ve zorluk sebebiyle canının yansı gitmiş gibi olmaktadır. Mana şöyle oluyor: “Ağır yüklerinizi kendi sırtınızda taşımanızı bir tarafa bırakın, eğer develer yaratılmamış olsaydı ancak güçlülere katlarıarak, yarı canınızı dışınıza takarak taşıyabileceğiniz yüklerinizi develer bile zorluklarla taşırlarken siz ne yapacaktınız?” Yahut da bunun manası şöyledir: “Siz o yükleri oraya ancak canınızı dışınıza takarak, sıkıntı ve zorluklarla ulaştırabilirdiniz. Bir tefsire göre de, (.....) yani “ağırlıklarınız, yükleriniz” kelimesin den murat, bedenleriniz, demektir diye de söylenmiştir. Nitekim cin ve insan manasında olan, “es-Sakalan” sözcüğü de bu köktendir. Aynı şekilde, (.....) (Zilzal, 2) âyetinde geçen “Eşkal” sözcüğü de aynı köktendir.

Yani Âdemoğulları yüklerini zorluklarla... demektir.

“Şüphesiz Rabbiniz çok şefkatli, pek merhametlidir.”

Yani şu söz konusu yüklerinizi taşıyan hayvanları yaratmak ve işlerinizi kolaylaştırmakla size merhamette bulunmuştur.

Atları, katırları ve eşekleri binmeniz ve (gözlere) ziynet olsun diye (yarattı.) Allah şu anda bilemeyeceğiniz daha nice (nakil vasıtaları) yaratır.

“Atları, katırları ve eşekleri binmeniz ve gözlere ziynet olsun diye yarattı.” Burası, bundan önce 5. âyette geçen, (.....) üzerine atfedilmiştir.

Yani: “Şu sözü edilen hayvanları binmeniz, yüklerinizi taşıtmanız ve ziynet olsun için yarattı.”

İmâm Ebû Hanîfe delil olarak bu ayete dayanmak ve bunu hüccet göstermek suretiyle atların etlerini haram saymıştır. Çünkü bu hayvanların yaratılış gerekçesini ya da amacını binmeye ve ziynete, süse bağlamıştır, bu maksatla yaratılmışlardır, demektedir. Çünkü burada, daha önce geçen âyetlerde olduğu gibi sözkonusu edilen hayvanların ya da davarların durumu aktarılırken orada bu hayvanların yani En'am diye zikredilen hayvanların yenilebilirliğinden söz etmektedir. Çünkü bunlardan yemek suretiyle menfaat sağlama daha fazla olan bir ihtiyaçtır ve haliyle bu tür menfaat daha da kuvvet kazanmaktadır. Halbuki burada bu âyette böyle bir durumdan söz edilmemektedir. Âyetin gelişi bize verilen ya da sunulan nimetleri açıklamak içindir. Kaldı ki Hakîm olan bir zata, minnet yerlerinde en basit iki nimeti anlatıp da bu iki nimetin daha üzerinde olan nimetleri zikretmemesi, terketmesi Onun için yakışık almaz, O'na yaraşmaz.

Bir de (.....) kelimesinin mefulü leh olarak mensûb kılınması ise,

(.....) kavlinin mahalline atfedilmesi sebebiyledir. Bir de yaratıklarının arasında çeşit olarak sizin daha bilemediğiniz ve bilemeyeceğiniz daha nice nice varlıklar vardır. Bunun içindir ki Yüce Allah şöyle buyurmuştur: “Allah şu anda bilemeyeceğiniz daha nice nakil vasıtaları yaratır.” İşte niteliği böyle olan bir zât, elbette kendisine başka bir şeyin şerik yani ortak koşulmasından münezzehtir, uzaktır ve beridir.

9

Yolun doğrusunu göstermek Allah'a âittir. O yolun eğrisi de vardır. Allah dileseydi hepinizi doğru yola iletirdi.

“Yolun doğrusunu göstermek Allah'a âittir.” Burada murat olunan şey cinstir. Bunun içindir ki burada aynı zamanda, “O yolun eğrisi de vardır” diye buyurdu. Burada geçen, (.....) kelimesi, fâil anlamında mastardır. Bu da, (.....) demektir. Meselâ (.....) gibi. Ki bu, doğru yol, demektir.

Sanki yola giren kimsenin amaçladığı, gitmek istediği ve ondan dönmek istemediği hedefi demek istiyor gibidir. Manası ise şöyledir: “Ulaştırılması gereken hak yol, gösterilmesi icabeden hak yol Allah'a âittir.” Bu şu ayete benzer: “Doğru yolu göstermek bize âittir.” (Leyl,12) Ancak bu aidiyet vucub gerektiren manada bir aidiyet değildir. Çünkü hiçbir şey Allah üzerine vacip ve gerekli değildir. Ancak Allah bütün bunları fazlı ve ikramı gereği yapar. Bir tefsire göre de bunun manası, (.....) dır, denmiştir.

Zeccâc da diyor ki bunun manası şöyledir: “Dosdoğru olan yolu açıklayıp göstermek ve delillerle o yola davette bulunmak Allah'a âittir.”

“O yolun eğrisi de vardır”

Yani o yoldan doğruluktan uzak olup da eğri olan yol da var dır.

“Allah dileseydi hepinizi doğru yola iletirdi.”

Yani genel olan hidâyetten sonra muvaffakiyet ve nimet vermekle lütfuna hidâyet etmektir, yönlendirmektir.

10

Gökten suyu indiren O'dur. Ondan hem size içecek vardır, hem de hayvanlarınızı otlatacağınız bitkiler vardır.

“Gökten suyu indiren O'dur. Ondan hem size içecek vardır,” Âyetteki, (.....) kavli,

(.....) kavline mütealliktir ya da (.....) kelimesinin haberidir. Bu da içilecek şey, demektir.

“Hem de hayvanlarınızı otlatacağınız bitkiler vardır.” Âyette geçen, (.....) kavli burada hayvanların otlayacağı otlar, yeşillikler vs. demektir.

Buradaki, (.....) fiili, (.....) manasındadır, bu da otlamak, otladığı zaman, demektir. Başiboş bırakmak, salıvermek, meraya bırakmak demektir.

Yani sâhibi tarafından otlağa bırakıları anlamındadır. Kelime, (.....) den alınmadır. Bu ise alâmet demektir. Çünkü hayvanlar otlamakla, o toprağın ve o bölgenin damgasını üzerlerinde taşırlar, oralardan etkilenirler.

11

(Allah) su sayesinde sizin için ekinler, zeytinler, hurmalar, üzümler ve diğer meyvelerin hepsinden bitirir. İşte bunlarda düşünen bir toplum için büyük bir ibret vardır.

“Allah su sayesinde sizin için ekinler, zeytinler, hurmalar, üzümler ve diğer meyvelerin hepsinden bitirir.” Bu âyette, (.....) her meyveden birazını, bir kısmını, diye buyurdu ve fakat, (.....) her meyveyi tattırdı, buyurmadı. Çünkü meyvenin hepsi ve tamamı ancak cennette olur. Ancak Yüce Allah yeryüzünde bu hepsinden sadece bir kısmını bitirip meydana getirdi ki, o nimetleri hatırlatsın içindir.

“İşte bunlarda düşünen bir toplum için büyük bir ibret vardır.” Bu delillere bakarak Yüce Allah'ın varlığını, Onun kudretini ve hikmetini delil olarak görebilirler. Çünkü âyet, çok açık bir şekilde buna delalet etmekte ve bu gerçeği ortaya koymaktadır.

12

O, geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin hizmetinize verdi. Yıldızlar da Allah'ın emri ile hareket ederler. Şüphesiz ki bunlarda aklını kullarıları için pek çok deliller vardır.

“O, geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin hizmetinize verdi. Yıldızlar da Allah'ın emri ile hareket ederler.” Bu âyette geçen her dört kelime de, (.....) kavli üzerine ma'tûf sayılarak mensûb olmuşlardır. Ancak kırâat imâmılarından sadece Hafs, (.....) kavlindeki her dört kelimeyi de mübteda ve haber olarak merfû' olarak kırâat etmiştir.

“Şüphesiz ki bunlarda aklını kullarıları için pek çok deliller vardır.” Burada geçen (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğuludur. Âyette aklı zikretmesinin nedeni şu sebeptir. Ulvi yani yüce olan şeyler apaçık olan kudretin varlığını daha açık olarak gösterir ve azamet ve kibriya sâhibi olan Yüce Allah'ın varlığına daha açık bir şekilde tanıklık ederler.

13

Yeryüzünde sizin için rengârenk yarattıklarında da öğüt alan bir toplum için gerçek bir ibret vardır.

“Yeryüzünde sizin için rengârenk yarattıklarında da –yani yarattığı canlılarda, ağaçlarda, meyvelerde ve daha bilemediğimiz her şeyde de öğüt -nasihat- alan bir toplum için gerçek bir ibret vardır.

Burada, (.....) kavli, (.....) üzerine ma'tûftur.

14

İçinden taze et (balık) yemeniz ve takacağınız bir süs (eşyası) çıkarmanız için denizi emrinize veren O'dur. Gemilerin denizde (suları) yara yara gittiklerini de görüyorsunuz. (Bütün bunlar) O'nun lütfunu aramanız ve nimetine şükretmeniz içindir.

“İçinden taze et, balık yemeniz” Burada geçen, (.....) kavli yani taze et ifadesi, balık demektir. Nitekim mealde de buna işaret olunmuştur. Özellikle burada, “Taze et” ifadesinin kullanılmış olmasının sebebi, bunun çok çabuk bozulması sebebiyledir. Bunun çabuk yenilip tüketilsin ve bozulmasın için buna dikkat çekilmiştir. Bir kimse, et yemeyeceğim diye yemin etse, fakat bunun üzerine balık yese, yeminini bozmuş sayılmaz. Çünkü yeminler örf göre değerlendirilirler. Dolayısıyla bir kimse kölesine ya da çocuğuna veya işçisine, şu paraları al da, bununla et satın al, demiş olsa, o da gidip et yerine balık satın alsa, bunu geri çevirmeye, kabul etmemeye hakkı vardır. Çünkü örf olarak et denilince deniz ürünleri değil, eti yenen kara hayvanları, davarların eti akla gelir.

“ve takacağınız bir süs eşyası -inci ve mercan- çıkarmanız için denizi emrinize veren O'dur.” Âyette geçen, (.....) kavli yani “giyeceğiniz, takacağınız” ifadesiyle demek istenen şey, kadımlarının o ziynetleri takmaları anlamındadır. Çünkü kâdiriler bu ziynetleri ve süsleri erkekler için takıp takıştırlar. Böylece sanki bu, erkeklerin âdeta ziyneti ve takısı olmuş gibi oluyor.

“Gemilerin denizde suları yara yara gittiklerini de görüyorsun.”

Yani su içinde hareket ede ede, suyu yara yara, demektir, (.....) “Suyu/denizi göğsüyle yarmak,” demektir. Ahmed b. Hanbel rivâyet etmiştir. Bak. Müsned: 1/206,268

“Bütün bunlar onun lütfunu aramanız” Bu cümle mahzûf bir kelime üzerine ma'tûf bulunmaktadır.

Yani ibret almanız için ve Onun lütfunu aramanız için, demektir. Burada, “Fazlını aramak” demek, ticaret yapmanız için, demektir.

“Ve -Allah'ın kendisiyle size ikramda bulunduğu- nimetine şükretmeniz içindir.”

15

Sizi sarsmaması için yeryüzünde sağlam dağları, yolunuzu bulmanız için de ırmakları ve yolları yarattı.

“Sizi sarsmaması -düşürmemesi, sallamaması- için yeryüzünde -sağlam ve sarsılmaz- dağları, yolunuzu bulmanız -istediklerinizi elde edebilmeniz veya Rabbinizin birliğini kavrayabilmeniz- için de ırmakları ve yolları yarattı.”

Yahut, (.....) kavli, (.....) takdirindedir ve, “sizi sarsmaması, düşürmemesi için...” demektir. Ancak muzafın hazfı daha çok olmaktadır. Denilmiştir ki; Allah yeryüzünü yarattı. Ancak yeryüzü hareket etmeye, sarsılmaya başladı. Melekler dediler ki: “Bunun üzerinde hiçbir kimse duramaz, yerleşemez.” Ancak sabahladıklarında, bir de gördüler ki dağlar dikili verilmiş, çakılmış. Ancak melekler neden ve niçin yaratıldığını bilemediler.

Âyetin başında yer alan, (.....) kelimesi aynı zamanda, (.....) manasını da taşır, bu manaya da gelir. Dolayısıyla yeryüzünde nehirler de yarattı, demektir.

16

Daha nice alâmetler (yarattı.) Onlar, yıldızlarla da yollarını doğrulturlar.

“Daha nice alâmetler yarattı.” Bunlar yolları gösteren nirengi noktaları, işaretleri demektir. Dolayısıyla yolcuların kendisiyle yollarını bulabildikleri ve tayin ettikleri her dağ, işaret vb. gibi şeyler bu manadadırlar.

“Onlar, yıldızlarla da yollarını doğrulturlar.” Burada yıldızlardan murat cins demektir. Ya da bunlardan murat Süreyya Yıldızı, Küçükaymın iki parlak yıldızı, Küçük ve Büyükayı, Kuzey Yıldızı gibi yıldızlar kasdolunmuş olabilir.

Şayet, (.....) kavliyle muhatap kipiyle zikretme yerine gaip kipiyle zikretti, burada yıldız yani, (.....) kelimesi takdim olunmuş, başta zikredilmiştir. Özellikle de, (.....) zamîriyle de buna vurgu yapılarak büyük bir önem verilmiştir. Sanki şöyle denmiş gibidir: “Özellikle yıldızlarla ve bilhassa onlarla yollarını bulurlar.” O hâlde “onlardan” murat nedir? dersen, benim buna cevabım şudur: Sanki burada Kureyş kasdolunur gibidir. Çünkü onlar gidiş ve gelişlerinde yollarını hep yıldızlarla bulurlardı. Onların bu konuda bir takım bilgileri de vardı, bu konuda Kureyş'in sahip olduğu bilgilere başkalan sahip değillerdi. İşte bu bakımdan bunların daha çok Allah'a şükretmeleri gerekir. En çok bunların ders çıkarmaları icabeder. İşte bunun için özellikle diye tahsis edildiler, buna dikkat çekilmiş olundu.

17

O hâlde, yaratan (Allah,) yaratmayan (putlar) gibi olur mu? Hâla düşünmüyor musunuz?

“O hâlde, yaratan -Yüce- Allah, yaratmayan putlar gibi olur mu?” Âyette görüldüğü gibi, ilim ve akıl sâhibi varlıklar için kullanılan, (.....) edatı getirilmiştir. Bunun nedeni, puta tapanların bu putlarına ilâh diye isim vermiş olmaları iddiasından ve onlara tapmalarından ötürüdür. Böylece putları da âdeta ilim ve akıl sâhibi varlıklar imişçesine değerlendirdiler.

Ya da bunun manası şöyledir: “Yaratan Allah, yaratmayan ilim sahipleri gibi olur mu? Ya bir de hiçbir ilimleri olmayanlar nasıl yaratabilirler ki?”

Ancak burada, (.....)

Yani, “Yaratmayan nasıl yaratan gibi olur?” diye buyurmadı. Halbuki mananın ve cümlenin asıl akışı böyle söylenmesini gerektirir, uygun olanı ve yeri de doğal olarak bu idi. Buna rağmen böyle demedi. Bunun sebebi, puta tapanları ilzam etmek ve susturmak içindir. Çünkü bunlar putlarını haşa Allah'a benzeterek ilâh diye adlandırırdı. Zira bu puta tapanlar, isim vermede ve tapmada putlarını, Allah'tan başkasını O'nun gibi isimlendirince, böylece her şeyden münezzeh olan yüce Allah'ı da yaratılmışlar cinsinden ya da türünden saymaya, onlara benzetmeye başladılar.

İşte âyette: (.....) buyurmakla, onların bu tür sakat görüşlerini reddetmiş oldu. Bu âyet, kullar fiillerinin yaratıcısıdır, görüşünü savunan Mu'tezile mezhebi mensuplarının aleyhinde bir hüccet, bir delildir..

“Hâla düşünmüyor musunuz?” Hala düşünüp de üzerinde ısrar ettiğiniz inancınızın bozuk ve yanlılığını anlamış değil misiniz?

18

Allah'ın nimetini saymaya kalksanız, onu sayamazsınız. Hakikaten Allah çok bağışlayan, pek merhamet edendir.

“Allah'ın nimetini saymaya kalksanız, onu sayamazsınız.” O nimetlerin sayı ve adetlerini tespit edemezsiniz. Bu nimetlerin hakkını yerine getirmeniz, şükürünü eda etmeniz bir yana, aslında sizin buna gücünüz yetmez. Yüce Allah, yukanda birçok nimetlerini saydıktan hemen sonra bunu zikretmesi şu noktaya dikkat çekmek içindir. Bunlar görülen ve bilinen nimetlerdir.. Halbuki sizin bilemediğiniz ve bilemeyeceğiniz bunun ötesinde daha sayısız nimetler vardır. Bunlar sayıya da gelecek değildir.

“Hakikaten Allah çok bağışlayan, pek merhamet edendir.” Nimetin şükürünü eda etmede ve yerine getirmedeki kusur ve eksikliklerinizi de görmezden gelir, bağışlar; aşırı gitmeniz ve yanlışlara sapmanızdan dolayı o nimetleri sizden kesmez.

19

Allah, gizlediğinizi de açıkladığınızı da bilir.

“Allah, gizlediğinizi de açıkladığınızı da bilir.”

Yani sözleriniz olsun, fiilleriniz olsun Allah hepsinden haberdardır. Burada hem vaad ve hem de tehdit bulunmaktadır.

20

Allah'ı bırakıp da taptıkları (putlar,) hiçbir şey yaratamazlar. Çünkü onlar kendileri yaratılmışlardır.

“Allah'ı bırakıp da taptıkları putlar,” Allah'ı bırakıp da kafirlerin taptıkları ilâhlar, Kırâat imâmlarından Hafs dışında hepsi “T” harfiyle okumuştur.

“Hiçbir şey yaratamazlar. Çünkü onlar kendileri yaratılmışlardır.”

21

Onlar diriler değil, ölülerdir. Ne zaman diriltileceklerini de bilmezler.

“Onlar diriler değil, ölülerdir. Ne zaman diriltileceklerini de bilmezler.” Böylece Yüce Allah, tapınılan ve ilâh diye ileri sürülen bu putların yaratan olmadıklarını, böyle bir özellik ve güce sahip bulunmadıklarını, hiç ölmeyecek diriler olmadıklarını, ne zaman dirileceklerini de bilenler olmadıklarını belirtmekle, bunlara izafe edilen ya da nispet olunan ilahlık özelliğini reddetmektedir. Bunların özelliklerinin de tıpkı diğer yaratılmışların

aynısı olduğunu ve öleceklerini, ölümlerinden sonra da ne zaman dirileceklerini de bilmediklerini ve bilmeyeceklerini zikrediyor.

Âyetin başında yer alan, (.....) kavli, (.....) takdirindedir. Ayrıca, (.....) kavlinin manası şöyledir. “Eğer ilâh diye ileri sürdükleri putları gerçekten ilâh olmuş olsalardı, kesinlikle hiç ölmeyen diriler olmaları gerekirdi.

Yani bunlar için ölüm câiz olmazdı. Halbuki bunların durumları tamamen aksi olan bir durumdur. Çünkü herkes gibi onlar da ölecek ve dirilecekleri zamanlarını da bilmeyeceklerdir.

(.....) kavlindeki zamîr ise bu işe davette bulunanlara ya da bunlara dua edenlere râcidir.

Yani bunlar, kendirlerine tapan kullarının ne zaman dinleceklerini de bilmezler. Burada aynı zamanda müşriklerle bir tür alay ifadesi de yatmaktadır. Çünkü tapınmakta oldukları tanrıları onların ne zaman dirileceklerini bilmiyorlar. O hâlde bu putlar, suçlarını işledikleri amellere göre değerlendirmek, cezâ veya mükâfat vermek için bu zamanı ve vakti nasıl bilebilecekler ki? Bu âyet, aynı zamanda mutlaka ölümden sonra dirilmenin kesin olacağına da delildir.

22

Îlâhınız bir tek Tanrıdır. Fakat âhirete inanmayanlar var ya, onların kalpleri inkârcı, kendileri de böbürlenmiş kimselerdir.

“Îlâhınız bir tek İlahtır.”

Yani daha önce geçen ve okumuş olduğumuz âyetlerden de öğrendiğimiz ve anlaşıldığı gibi ilahlık Allah'tan başkasına âit değildir. Şüphesiz sizin mabudunuz, ilâhınız bir tektir.

“Fakat âhirete inanmayanlar var ya, onların kalpleri inkârcı,” kalpleri vahdaniyeti, Allah'ın birliğini inkâr eder, “Kendileri de böbürlenmiş kimselerdir.” Tevhidi kabullenmekten büyüklenen ve onu ikrardan kibirleri sebebiyle kaçan kimselerdir.

23

Hiç şüphesiz Allah, onların gizleyeceklerini de açıklayacaklarını da bilir. O, büyüklük taslayanları asla sevmez.

“Hiç şüphesiz -gerçek olan şu ki- Allah, onların gizleyeceklerini de açıklayacaklarını da bilir.”

Yani gizlilerini de, açıkça işlediklerini de bilir ve buna göre onları cezâlandırır. Bu bir tehdit ifadesidir.

“O, büyüklük taslayanları asla sevmez.”

Yani Tevhide karşı çıkan ve şirki kabullenmiş, böylece Allah'a karşı büyüklenen kimselerdir.

24

Onlara: Rabbiniz ne indirdi? denildiği zaman, “Öncekilerin masallarını” derler.

“Onlara -söz konusu edilen bu kafirlere-: Rabbiniz ne indirdi?’denildiği zaman, ‘Öncekilerin masallarını’ derler.”

Âyette geçen, (.....) kavli, (.....) kavliyle mensûbtur.

Yani,

“Rabbiniz size hangi şeyi, neyi indirdi?” demektir. Ya da mübtada olarak merfûdur.

Yani, “Rabbinizin size indirdiği o şey nedir?” demektir.

(.....) kavli ise mahzûf mübtedanın haberidir.

Bir tefsire göre de denilmiştir ki: “Bu, Mekke'nin giriş ve çıkışlarını kendi aralarında bölüştürerek tutan ve dışarıdan Mekke'ye gelenleri kendilerince Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’e karşı uyarıp ondan uzaklaşmalarını sağlamaya çalışanların söyledikleri bir ifadedir. Çünkü Câhiliye dönemin de Mekke'ye hac için gelen heyetlerin, Resûlüllahne indirilen şeyin ne olduğunu sordukları zaman, bunlar da: “Öncekilerin masallarını, derler.” Cevabıyla karşılık verirlerdi.

Yani geçmiş toplumların başlarından geçen olayları, onların bâtıl ve anlamsız inançları kendisine iniyor, demekte idiler. (.....) kelimesinin müfredi yani tekili, (.....) dir.

Ancak Mekke'ye gelenler, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’in ashâbıyla karşılaştıklarında, bunlar, gelen o yabancılara, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’in doğru, dürüst biri olduğunu ve onun Allah'ın da peygamberi olduğunu söylüyorlardı. İşte doğru ve gerçeği söyleyenler bu sahâbe idiler.

25

Kıyamet gününde kendi günahlarını tam olarak taşımaları ve bilgisizce saptırmakta oldukları kimselerin günahlarından da bir kısmını yüklenmeleri için (öyle derler.) Bak ki yüklenecekleri şey ne kötüdür!

“Kıyamet gününde kendi günahlarını tam olarak taşımaları ve bilgisizce saptırmakta oldukları kimselerin günahlarından da bir kısmını yüklenmeleri için öyle derler.” Evet Yolları tutup da bu şeyleri söyleyenler, halkı doğru olan hak yoldan saptırmak için yapmaktadırlar. Böyle yapmakla hem tamamen kendi sapıklıklarının vebalini ve günahlarını yüklenecekler, hem de bunların saptırması sonucu yollarını saptıran kimselerin vebalinden de bir kısmını yüklenecilerdir. Bu vebal ise, o insanları saptırma sebebiyle olan günah ve vebaldır. Çünkü saptırmanın kendisi olsun, saptıran sebebiyle haktan sapan kimseler olsun suçta ortaklırlar. (.....) kavlindeki, “Lam” harfi, talil yani sebep ve gerekçe bildirmek içindir. (.....) kavli de mefulden hâldir.

Yani, “kendilerini yoldan saptıranların sapık kimseler olduğunu bilmeden onları saptırırlar, onlar da bunlara kanıp saparlar” demektir.

“Bak ki yüklenecekleri şey ne kötüdür!” Burada geçen, (.....) harfi mahallen merfûdur.

26

Onlardan öncekiler de (peygamberlere) hile yapmışlardı. Sonunda Allah da onların binalarını temellerinden söktü üstlerindeki tavan da tepelerine çöktü. Bu azap onlara, farkedemedikleri bir yerden gelmişti.

“Onlardan öncekiler de peygamberlere hile yapmışlardı. Sonunda Allah da onların binalarını temellerinden söktü,”

Yani temel direkleri, somelleri bakımından yerlerinden söküp attı. Burada geçen, (.....) kelimesi, kolon ve sütun anlamlarına gelir ki temel direkler demektir. Bu bir temsili anlatımdır.

Yani bu müşrik ve kâfirler Allah'ın Resullerine karşı bir takım hile ve tuzaklar kurarlar ve kurdukları bu tuzaklarıyla onları yanıltmaya, zora düşürmeye çalışırlar. Yüce Allah da onların helaklerini ve yok oluşlarını kurdukları kendi tuzaklarını başlarına geçirmekle verir. Bu âdeti bir bina yapan topluluğun durumuna benzer. Bunlar yaptıkları binalarını direkler, someller, kendilerince sağlam temeller üzerinde kurarlar. Derken bu direklerde meydana gelen bir sarsıntı sonucu bina hemen çöker, hepsi de çöken binanın altında kalıp ölürler, yok olup giderler.

Cumhûrun görüşüne göre burada sözü edilen kafir Nemrût bin Kenan'dır. Çünkü bu kişi Bâbil'de bir saray yaptırır. Sarayın uzunluğu beşbin zira idi. Bir rivâyete göre de iki fersah uzunluğunda bir saray idi. Allah bir rüzgar ve kasırga fırtınası estirdi, saray buna dayanamayıp, Nemrût'un kendisinin, kavminin üzerine çöker. Hepsini de helâk olup gittiler. (.....) kavli, “Allah o binayı kökünden, temelinden söküp atmasını rüzgara emretti” demektir.

“Üstlerindeki tavan da tepelerine çöktü. Bu azap onlara, farkedemedikleri bir yerden gelmişti,”

Yani hiç hesap edemedikleri ve hiç beklemedikleri bir anda ve bir sırada geliverdi.

Sonra kıyamet gününde (Allah,) onları rezil eder ve der ki: “Kendileri hakkında (mü’minlere) düşman kesildiğiniz ortaklarını nerede?” Kendilerine ilim verilmiş olanlar derler ki: “Şüphesiz bugün rezillik ve kötülük kâfirleredir.”

“Sonra kıyamet gününde Allah, onları rezil eder” Dünyada gördükleri ve cezâlarıdırıldıkları azap dışında âhirette de Allah onları en aşağılayıcı ve rezil bir azap ile cezâlandırıp zelil ve hakir kılar.

“Ve der ki: “Kendileri hakkında mü’minlere düşman kesildiğiniz ortaklarını nerede?”

Burada Yüce Allah, (.....) kavliyle, onların izafetlerini yani durumlarını kendi nefesine/zâtına izafetle buyurmuş ki, bu şekilde onlarla alay yollu bir azarlama, onları kötülemedir.

(.....) yani mealde de belirtildiği gibisiz, bu ilâh diye adlarırdığınız putlar sebebiyle mü’minlere karşı düşmanlık ediyor ve onlara karşı hasmane bir şekilde davranıyordunuz. Kırâat imâmılarından Nâfi, (.....) kavlini nun harfinin kesriyle, (.....) olarak okumuştur. Bu da, (.....) takdirindedir ve, “Onlar yüzünden bana zorluk-düşmanlık gösteriyordunuz” demektir. Çünkü mü’minlere karşı gösterilen düşmanlık ve zorluk, bir manada Yüce Allah'a karşı yapılan düşmanlık demektir.

“Kendilerine ilim verilmiş olanlar -yani peygamberler, onların ümmetlerinden olup da onları îman etmeye davet eden alimler, onlara vaaz verenler, kendilerine dönüp bakmayan ve düşmanlık çıkaran o kimselere- derler ki:” Bunu, onlara karşı sırf bir şamata, bir alay olsun için derler. Ya da bunu diyenler meleklerdir.

“Şüphesiz bugün rezillik rüsvaylık ve kötülük -azap- kâfirleredir.”

Kendilerine haksızlık ederlerken meleklerin canlarını aldıkları kimseler: Biz hiçbir kötülük yapmıyorduk, diyerek teslim olurlar. (Melekler onlara şöyle der:) “Hayır, Allah, sizin yaptıklarınızı elbette çok iyi bilendir.”

“Kendilerine- Allah'ı ve Allah'a îmanı inkâr sebebiyle- haksızlık ederlerken meleklerin canlarını aldıkları kimseler: Biz hiçbir kötülük yapmıyorduk -daha önce kendilerinde bulunan inkârcılığı, küfrü ve düşmanlığı hiç yapmamışlar gibi inkâr ederek ve böyle bir işte bulunmuyorduk-, diyerek -barış içinde ve teslim bayrağını çekerek yani dün-yada yaptıkları kötülüklerinin ve düşmanlıklarının aksine, durumlarını gizlemek suretiyle iyi kimselermiş havasında- teslim olurlar.”

“Melekler -bu hususta bilgi sâhibi olanlar- onlara şöyle der: “Hayır, Allah, sizin yaptıklarınızı elbette çok iyi bilendir.” Bundan dolayı da sizi cezâlarıdıracaktır. Bu da yine onlarla bir tür alay etmektir. Nitekim bundan sonraki âyet de böyledir.

(.....) kavlini, kırâat imâmılarından Hamza, (.....) harfiyle, (.....) olarak okumuştur. Nitekim bundan sonra gelecek olan 32. âyeti de böyle okumuştur.

“O hâlde, içinde ebedî kalacağınız cehennemin kapılarından girin! Kibirlenenlerin yeri ne kötüdür!”

(.....) O hâlde, içinde ebedî kalacağınız cehennemin kapılarından girin! Kibirlenenlerin yeri -cehennem olarak- ne kötüdür!”

(Kötülüklerden) sakınanlara: Rabbiniz ne indirdi? Denildiğinde, “Hayır (indirdi)” derler. Bu dünyada güzel davrananlara, güzel mükâfat vardır. Âhret yurdu ise daha hayırlıdır. Takva sahiplerinin yurdu gerçekten güzeldir!

“Kötülüklerden -Allah'a şerik koştuktan uzak durup- sakınanlara: Rabbiniz ne indirdi? denildiğinde, “Hayır indirdi” derler.” Bu âyette geçen, (.....) kelime si mensûb kılınmış, daha önce, bu surenin 24. âyetinde geçen, (.....) kelimesi de merfû' kılınmıştır. Çünkü burada, (.....) kelimesinin başına,

(.....) fiili takdir olunmuş ve bu nedenle de mensûb olmuştur.

Yani,

“Hayır indirdi” demektir. Böylece sorulan soruya cevabı uygun bir şekilde kondurmuş oldu, yerine oturttu. Halbuki 24. âyette ise takdir edilen,

(.....) zamîridir.

Yani, (.....) takdirindedir. Böyle sorudan hareketle cevaba yöneldi.

“Bu dünyada güzel davrananlara, güzel mükâfat vardır.”

Yani îman edip iyi ve güzel ameller işleyenler ya da, “La İlahe İllallah” diyenler, için mükâfat vardır, demektir. (.....) kelimesi raf ile gelmiştir.

Yani sevap vardır, güven ve emniyet vardır, ganimet vardır, demektir. Bu da âyette geçen, (.....) kelimesinden bedeldir ve şirkten, kötülüklerden sakınanların sözlerini hikâyedir, anlatmaktır.

Yani, “Şu sözü dediler” demektir. Önce hayır diye adlandırdığı şeyi zikretti, takdim etti, sonra da hikâyeye yoluyla anlattı. Ya da bu, bir çok söyleyenlerine âit yeni bir cümledir, kelamdır. Dolayısıyla bunların söylediklerini yaptıkları iyiliklerden saymış olmaktadır.

“Âhiret yurdu ise daha hayırlıdır.”

Yani bunlar için dünyada hayırlı olandan çok daha hayırlısı âhirette vardır. Bu tıpkı Rabbimizin şu kavli gibidir: “Sonunda Allah da onlara dünya nimetini/sevabını ve (en önemlisi) âhiret sevabının güzel olanını verdi.” (Al-i İmran,148) “Takva sahiplerinin -âhiretyurdu gerçekten güzeldir!” Burada, ifade daha önce geçtiğinden ötürü, medih sebebiyle mahsus hazf olunmuştur.

31

(O yurt,) girecekleri, zemininden ırmaklar akan Adn cennetleridir. Onlar için orada kendilerine diledikleri her şey vardır. İşte Allah, takva sahiplerini böyle mükâfatlarıdır.

“O yurt, girecekleri, zemininden ırmaklar akan Adn cennetleridir.” Buradaki,(.....) kavli, mahzûf bir mübtedanın haberidir. Yahut da mahsusun bilmefi dihtir. “Onlar için orada kendilerine diledikleri her şey vardır. İşte Allah, takva sahiplerini böyle mükâfatlarıdır.”

32

(Onlar,) meleklerin kendilerine: “Size selâm olsun. Yapmış olduğunuz (iyi) işlere karşılık cennete girin” diyerek tertemiz olarak canlarını aldıkları kimselerdir.

“Onlar, meleklerin kendilerine: “Size selâm olsun. Yapmış olduğunuz iyi işlere karşılık cennete girin” deyerek tertemiz olarak -küfre sapmamak suretiyle kendilerini zulümden anndırmakla- canlarını aldıkları kimselerdir.”

Burada geçen (.....) kavli, bundan önce bu surenin 28. âyetinde geçen, (.....) kavline karşılık olarak gelmiştir. (.....) kavli için denilmiştir ki; Mü'min olan bir kul ölüm döşeğinde iken, ölüm meleği kendisine gelir ve ona: “Ey Allah'ın dostu, sevgili kulu! Allah sana selâm eder,” der ve kendisini cennetle müjdeler. Âhirette bunlara şöyle denilir: “Yapmış olduğunuz iyi işlere -güzel amelinize- karşılık girin cennete!”

33

(Kâfirler) kendilerine meleklerin gelmesinden veya Rablerinin emrinin gelmesinden başka bir şey mi bekliyorlar? Onlardan öncekiler de böyle yapmışlardı. Allah onlara zulmetmedi, fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı.

“Kâfirler kendilerine -canlarını almaları için- meleklerin gelmesinden veya Rablerinin emrinin -onların kökünü kazıyacak azâbın veya kıyametin- gelmesinden başka bir şey mi bekliyorlar?” Bu kâfirler başka bir şeyi değil, bunu mu bekleyip duruyorlar!?! “Onlardan öncekiler de böyle -Allah'a şirk koşturmak ve peygamberlerini yalanlamak gibi işler- yapmışlardı. Allah -onları ortadan kaldırmakla- onlara zulmetmedi, fakat onlar -kendilerini yok edebilecek suçları işlediklerinden ve bu şekilde cezâlarıdırmayı hakkettiklerinden dolayı kendi-kendilerine zulmediyorlardı.”

Kırâat imâmılarından, Hamza ve Ali Kisâf, (.....) kavlini (.....) harfiyle, (.....) olarak okumuştur.

34

Sonunda yaptıklarının cezâsı onlara ulaştı ve alay etmekte oldukları şey onları çepeçevre kuşatıverdi.

“Sonunda yaptıklarının -kötü amellerinin karşılığı ve- cezâsı onlara ulaştı ve alay etmekte oldukları şey onları çepeçevre kuşatıverdi.” Alay ve eğlencelerinin cezâsı sonunda kendilerini kuşatıverdi. Kazdıkları kuyuya kendileri düştü.

35

Ortak koşanlar dediler ki: “Allah dileseydi ne biz ne de babalarınız ondan başkasına tapardık. Onun emri olmadan hiçbir şeyi de haram kılmazdık.” Onlardan öncekiler de böyle yapmışlardı. Peygamberlerin üzerine açık seçik tebliğden başka bir şey düşer mi!

“Ortak koşanlar dediler ki: “Allah dileseydi ne biz ne de babalarınız ondan başkasına tapardık.” Bu söz müşrikler tarafından alay olsun diye söylenen bir ifadedir. Halbuki bunu gerçekten inandıklarından söylemiş olsalardı daha doğru olurdu, dürüst davranmış olurlardı.

“Onun emri olmadan hiçbir şeyi de haram kılmazdık.”

Yani Bahire, Şaibe ve benzerleri gibi haram kılmazdık. Bunlarla ilgili bilgi daha önce, (Mâide,103) âyetinde açıklanmıştı. Oraya bakılsın.

“Onlardan öncekiler de böyle yapmışlardı.”

Yani resulleri yalanlamışlar, helali haram kılmışlardı. Müşrikler bütün bu sözleri hep onların alay etmeleri gibi alay olsun diye söylüyorlardı.

“Peygamberlerin üzerine açık seçik tebliğden başka bir şey düşer mi!” Onların görevleri sadece hakkı tebliğden ve halkı da şirkin bâtil ve anlamsız olduğunu, geçersiz olduğunu, çirkinliğini bildirmek ve onları bundan haberdar etmekten ibârettir.

36

Andolsun ki biz, “Allah'a kulluk edin ve Tâğut'tan sakının” diye (emretmeleri için) her ümmete bir peygamber gönderdik. Allah, onlardan bir kısmını doğru yola iletti. Onlardan bir kısmı da sapıklığı hak ettiler. Yeryüzünde gezin de görün, inkâr edenlerin sonu nasıl olmuştur!

“And olsun ki biz, “Allah'a kulluk edin -Allah'ı birleyin ve bir tek olarak Onu tayın- ve Tâğuttan -şeytandan- sakının -ona itâat etmeyin-” diye emretmeleri için her ümmete bir peygamber gönderdik.”

“Allah, onlardan bir kısmını doğru yola iletti.” hidâyet yolunu, doğruyu seçmeleri sebebiyle, Allah kendilerini doğru yola yönlendirdi.

“Onlardan bir kısmı da sapıklığı hak ettiler.”

Yani bunlar da dalalet ve sapıklığı tercih ettiklerinden onlara da o gerekli kılındı.

“Yeryüzünde gezin de görün, inkâr edenlerin sonu nasıl olmuştur!” Allah onları nasıl da helâk etmiş, ortadan kaldırmış, ülkelerini ellerinden alıp onlardan boşaltmış, gezin de bütün bunları görün.

Yüce Allah bundan sonra Kureyş'lilerin inatçılığını ve Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’in onların îman etmesini ne kadar çok arzulayıp durduğunu zikretmektedir. Ve kendisine bunların, kendilerine dalalet ve sapıklık hakkedenlerden oîdukianın bildirerek şöyle buyurmaktadır:

37

(Resûlüm!) Sen, onların hidâyete ermelerine çok düşkünlük göstersen de bil ki Allah, saptırdığı kimseyi (dilemezse) hidâyete erdirmez. Onların yardımcıları da yoktur.

“Resûlüm! Sen, onların hidâyete ermelerine çok düşkünlük göstersen de bil ki Allah, saptırdığı kimseyi dilemezse hidâyete erdirmez.” Bu âyette geçen, (.....) kelimesini Kûfe kırâat okulu (.....) harfinin fethi yani üstün harekesi ve dal harfini de kesriyle yani esresiyle olmak üzere, “Yendi” şeklinde okumuşlardır. Bunlar dışındaki kırâat imâmları ise, (.....) harfinin zammesi yani ötüresi ve dal harfinin de fethası yani üstünüyle olmak üzere, (.....) şeklinde okumuşlardır. Bunun da gerekçesi, (.....) kavlinin mübteda ve, (.....) kavlinin de bunun haberi olmasındandır. “Onların yardımcıları da yoktur.”

Haklarında Allah'ın hükmünüm uygulanmasına engel olabilecek biri de yoktur. Aynı şekilde onlar için hazırlanmış olan azâbı da onlardan önleyecek bir yardımcıları yoktur.

38

Onlar: “Allah ölen bir kimseyi diriltmez” diye olanca güçleriyle Allah'a and içtiler. Aksine, bu O'nun bizzat kendisine karşı gerçek bir vadidir. Fakat insanların çoğu bilmez.

“Onlar: “Allah ölen bir kimseyi diriltmez” diye olanca güçleriyle Allah'a and içtiler. Aksine,” Bu, ret olayından sonra, gerçeği kanıtlamaktır.

Yani onların dediklerinin ve inandıklarının aksine (Allah onları mutlaka diriltecektir.)

Âyetteki, (.....) kavli, (.....) kavli üzerine ma'tûftur. “Bu Onun bizzat kendisine karşı gerçek bir vadidir.” Burada geçen, (.....) kavli, (.....) kavlinin gösterdiği yani delalet ettiği gibi müekked mastardır. Çünkü yeniden diriltmek Allah'ın kesin vadidir. Allah'ın bu vadini yerine getireceğinin de gerçek olduğu gayet açıktır.

“Fakat insanların çoğu bilmez.”

Yani Allah'ın vadinin hak ve gerçek olduğunu ya da onları dirilteceğinin gerçek olduğunu bilmezler.

39

Hakkında ihtilaf ettikleri şeyi onlara açıklaması ve kâfir olanların da kendilerinin yalancılar olduklarını bilmeleri için Allah onları diriltecek.

“Hakkında ihtilaf ettikleri şeyi onlara açıklaması” Âyetin başındaki, (.....) kavli, (.....) kavlinin gösterdiği şeye taallûk etmektedir.

Yani, “Onları diriltir ki, “Hakkında ihtilaf ettikleri şeyi -gerçeği, hakkı- onlara açıklaması” için, demektir.

(.....) kavlindeki zamîr ise, hem mü'minleri, hem de kâfirleri kapsamaktadır, her ikisine de şamildir.

“Ve kâfir olanların da kendilerinin -Allah ölenleri diriltmeyecek, diye söyledikleri sözlerinde- yalancılar olduklarını bilmeleri için Allah onları diriltecek.”

40

Biz, bir şeyin olmasını istediğimiz zaman, ona (söyleyecek) sözümüz sadece “Ol” dememizdir. Hemen oluverir.

“Biz, bir şeyin olmasını istediğimiz zaman, ona söyleyecek sözümüz sadece “Öl” dememizdir. Hemen oluverir.”

Yani o şey de oluverir, demektir. Kırâat imâmlarından İbn Âmir ve Ali Kisâî, (.....) kavlinin cevabı olmak üzere, (.....) kavlini nasb ile okumuşlardır. (.....) ifadesi, mübteda dır., (.....) kavli de bunun haberidir. (.....) kavli tam fiil olan ve meydana gelmek, var olmak manasına gelen, (.....) fiilindendir.

Yani: “Biz bir şeyin olmasını, meydana gelmesini istediğimizde, başka değil, Biz ona sadece, “var ol” deriz. O da beklemeksizin hemen anında var olur” demektir. Aslında bu ifade yaratılma olayının ne kadar hızlı ve çabuk meydana geldiğini anlatmak için söylenen bir ibâredir. Şöylece kesin olarak anlaşılmıştır ki, Allah'ın muradettiği, istediği bir şey, asla kendisi için mümtene değildir, olamaz değildir. Zaten böyle bir şey Allah için düşünülemez. Bir şeyi, Allah'ın murat etmesi hâlinde, onun var olması beklemesizdir, yani zamana vb. gibi bir şeye asla gerek yoktur.

Bu, âdeti kendisine itâat olunan bir amirin, emretmesi üzerine hemen kendisine her an ve her bakımdan itâatkâr olan bir memuruna, emre konu olan şeyi derhal amirinin önüne koyması, işi anında yapması gibidir. Artık orada bir başka söze ve ifadeye yer yoktur. Söylenen gerçekleşir. Buna göre mana şöyledir:

“Takdir olunan her şeyin var edilmesi Allah hakkında oldukça basit bir şeydir ve bu kolaylıktadır. Madem ki Allah hakkında her şey böyledir, nasıl olur ki öldükten sonra dirilişmesin. Halbuki bu da onun takdir ettikleri içerisinde sadece biridir. Elbette buna da kâdirdir.”

41

Zulme uğradıktan sonra Allah yolunda hicret edenlere gelince, onları dünyada güzel bir şekilde yerleştireceğiz. Eğer bilirlirse âhiretin mükâfatı elbette daha büyüktür.

“Zulme uğradıktan sonra Allah yolunda -Allah hakkı ve Allah nzası için- hicret edenlere gelince,” Bunlar Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile ashâbıdır. Mekke halkı kendilerine zulmettiler. Dinlerini yaşamak uğruna Allah'ın emrettiği yere hicret ettiler. Bunlardan kimisi inancım yaşamak üzere Habeşistan'a hicret etmiş, sonra da buradan Medine'ye hicret ederek iki hicreti bünyelerinde toplamışlardı. Kimisi de doğrudan Medine'ye hicret etmişlerdi.

“Onları dünyada güzel bir şekilde yerleştireceğiz.” Buradaki, (.....) kelimesi, mastann sıfatıdır. Bu da:

(.....) dernektir. Ya da, (.....) demektir. Bu da Medine şehridir. Çünkü Allah onları oraya yerleştirdi ve oradaki halk da onlara kucak açılar ve onlara orada yardım ettiler.

“Eğer bilirlirse âhiretin mükâfatı elbette daha büyüktür.”

Burada, (.....) kavlinde durmak vakfi lazımdır. Çünkü, (.....) kavlinin cevabı mahzûftur. zamîr de kafirlere râcidir.

Yani; “Eğer onlar bu gerçeği bilselerdi, mutlaka dine rağbet edip ona koşarlardı.” Ya da bu zamîr muhacirlere yani dinleri uğrunda yurtlarını terketmek zorunda kalanlara râcidir.

Yani, “Eğer bilebilselerdi, gayretlerinde ve çabalarında daha çok gayret ederlerdi ve daha fazla sabır gösterirlerdi.”

42

Onlar sadece Rablerine tevekkül ederek sabredenlerdir.

“Onlar sadece Rablerine tevekkül ederek sabredenlerdir.”

Âyetin başında geçen, (.....) kavli, “Onlar sabredenlerdir” takdirindedir. Ya da: “Ben sabredenleri kastediyorum,” demektir. Sonuçta her ikisi de medih yani övgüdür.

Yani bunlar ülkelerinden, vatanlarından ayrı düşmelerinden dolayı buna dayanıp sabr ettiler. Bu vatan, herkesin gönlünde sevgisi yatan Allah'ın Harem'idir. Herkes bu mübarek belde için gönülden yanıp tutuşurken, sevgisi gönülleri kavururken, peki ya bir de burada doğup büyümüş olanların oradan aynlığı sebebiyle gönülleri nasıl yanıp tutuşmasın ki? Ya da cihad etmede sabır gösterdiler, Allah yolunda canlarını feda ettiler.

“Rablerine de dayanıp güvenerek tevekkülde bulundular.” İşlerini Allah'a havale ettiler, dinleri bakımından başıanna gelenlere nza gösterdiler.

43

Senden önce de, kendilerine vahyettiğimiz kişilerden başkasını peygamber olarak göndermedik. Eğer bilmiyorsanız, bilenlere sorun.

“Senden önce de, kendilerine -melekler aracılığıyla- vahyettiğimiz kişilerden başkasını peygamber olarak göndermedik.” Kırâat imâmlarından sadece Hafs, (.....) olarak kırâat etmiştir.

“Eğer bilmiyorsanız, bilenlere sorun.” Burada bilenler diye mealde geçen zikir ehliinden kasıt, kitap ehli demektir. Size öğretilmeleri için onlara sorun. Onlar, Allah'ın önceki ümmetlere de insandan başkasını peygamber olarak göndermemiştir. Denildiğine göre, kitap ehline zikir ehli denilmesinin sebebi, öğüt almaları ve bir de gafilleri, aymazları uyarmak içindir.

44

Apaçık mu'cizeler ve kitaplarla (gönderildiler.) İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman için ve düşünüp anlasınlar diye sana da bu Kur'ân'ı indirdik.

“Apaçık mu'cizeler ve kitaplarla gönderildiler.” Âyetin başında yer alan, “B” harfi, (.....) kelimesine, sıfatı olarak taallûk eder.

Yani, mu'cizelerle beraber gönderilen adamlar” demektir. Ya da bu harf; (.....) kavline mütealliktir.

Yani, “Biz onlara beyyineler, belgeler ve mu'cizelerle vahyederiz” demektir. Ya da, (.....) kavline mütealliktir. Bu durumda, (.....) kavli, anlatıları tefsirler çerçevesinde itiraz yani parantez cümlesidir.

“İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman için -zikrin yani Kur'ân'ın içinde yer alan hükümleri, emredilen ve yasaklanan şeyleri, nelerin vaad olunduğunu ve nelerle uyarıldığını anlatman için- ve düşünüp anlasınlar uyanlarına dikkat etsinler de uyansınlar- diye sana da bu Kur'ân'ı indirdik.” Âyette geçen ve mealde de görüldüğü gibi, zikirden, murat Kur'ân-ı Kerîm'dir.

45

Kötülük tuzakları kuranlar, Allah'ın, kendilerini yere geçirmeyeceğinden veya kendilerine bilemeyecekleri bir yerden azâbın gelmeyeceğinden emin mi oldular?

“Kötülük tuzakları kuranlar, Allah'ın, kendilerini -kendilerinden öce geçen ümmetlere yaptığı gibi- yere geçirmeyeceğinden veya kendilerine bilemeyecekleri bir yerden azâbın -ansızın- gelmeyeceğinden emin mi oldular?”

Buradaki, (.....) kavli kötülüklerle dolu çeşit çeşit tuzaklar kuranlar, demektir. Burada sözü edilenler de Mekke halkı ile, kendisiyle Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ne tuzak kürdükleri şeyler, demektir.

46

Yahut onlar dönüp dolaşırlarken Allah'ın kendilerini yakalanayacağından emin mi oldular? Onlar (Allah'ı) âciz bırakacak değillerdir.

“Yahut onlar dönüp dolaşırlarken -ya da ticaret yaparlarken- Allah'ın kendilerini yakalanayacağından (emin mi oldular?) Onlar Allah'ı âciz bırakacak değillerdir.”

Yoksa Allah'ın kendilerini yavaş yavaş tüketerek cezâlarındırmayacağından emin mi oldular? Şüphesiz Rabbin çok şefkatli, pek merhametlidir.

“Yoksa Allah'ın kendilerini yavaş yavaş tüketerek cezâlarındırmayacağından emin mi oldular?” Hep korku ve sıkıntı beklentisi içerisinde kalmaktan güvence içine mi girdiler?

Yani kendilerinden önce ortadan kaldırılmalı bir toplumun başına gelenlerden dolayı korkuya kapılıp bu korku ve endişe içerisinde her an bir azâbın gelip kendilerini yakalanaktan kendilerini güvencede mi sanıyorlar?

Bu ifade, “Şüphesiz Rabbin çok şefkatli, pek merhametlidir.” Çünkü hatalarınız sebebiyle her şeye rağmen acele davranmayıp size yumuşak muamele eder. Cezâyı hakkettiğiniz hâlde onu vermekte aceleci davranmaz. Bu durumda mana şöyle olmaktadır:

“Eğer sizde bulunan kötü davranışlarınıza, hata ve isyanlarınıza rağmen sizi yakalayıp cezâlarındırmıyorsa bu, Allah'ın sizi korumadaki acıması, himaye etmedeki merhameti sayesinde.”

Allah'ın yarattığı herhangi bir şeyi görmediler mi? Onun gölgeleri, küçülerek ve Allah'a secde ederek sağa sola döner.

“Allah'ın yarattığı herhangi bir şeyi görmediler mi?” Kırâat imâmlarından Hamza, Ali Kisâî ve Ebû Bekir, (.....) kelimesini, “T” harfiyle, (.....) olarak kırâat etmişlerdir. (.....) edatı ise, (.....) kavliyle Mesuledir.

Yani buna bağlı ilgi zamîridir ve mübhemdir. Bu mübhemliği ya da kapalılığı kaldıran da, (.....) kavlidir.

“Onun gölgeleri, küçülerek ve Allah'a secde ederek sağa sola döner.”

Yani o gölgeler bir yerden diğer bir yere döner. (.....) Kavlini Basra kırâat okulu “T” harfiyle, (.....) olarak okumuşlardır. (.....) kelimesi, Şimal kelimesinin çoğuludur. (.....) kavli de, (.....) kavlinden hâldir. Mücâhid'ten rivâyete göre demiştir ki: “Güneş döndüğü zaman her şey secde eder. (.....) kavli, “onlar da küçülerek” anlamındadır.

Bu, aynı zamanda, (.....) kavlindeki zamîrden hâldir. Çünkü bu, cemi' yani çoğul manası taşır.

Yani bu şu demektir; Allah'ın yaratmış olduğu her varlığın bir gölgesi vardır. (.....) kelimesinin vav ve nun harfiyle cemi' yapılmış olması, (.....) kelimesi akıllı varlıkların taşıdığı vasıflardandır. Ya da bu ifade içerisinde akıllı varlıkların da yer alması sebebiyle işin bu yönü galip gelmiştir. Mana şöyledir: “Onlar Allah'ın yaratmış olduğu cisimleri görmediler mi ki bütün bu varlıkların sağa ve sola dönen gölgeleri vardır.”

Yani gölgeler sırf Allah'a boyun eğmek için bir taraftan diğer bir tarafa dönerler, Allah kendilerini ne için yaratmış ise, o görevlerinden kaçmıksızın o gaye için bir yandan diğer bir yana dönerler. Kaldı ki bizzat ecrâmın yani cisimlerin kendileri küçüüp Allah'ın fiillerine o konuda karşı çıkmıksızın küçülüp boyun eğler.

Göklerde bulunanlar, yerdeki canlılar ve bütün melekler, büyüklük taslamadan Allah'a secde ederler.

“Göklerde bulunanlar, yerdeki canlılar ve bütün melekler, büyüklük taslamadan Allah'a secde ederler.” Âyette geçen, (.....) kavli, göklerde ve yerde ne varsa hepsini içine alan bir açıklamadır.

Çünkü gökte de tıpkı yerdeki insanlar ve diğer canlılar gibi hareket eden canlılar ve yaratıklar vardır. Ya da bu kelime sadece yeryüzünde olanları açıklamaktadır. Gökteki varlıklardan murat ise Allah'ın melekleridir. Ayrıca zikredilen (.....) kavliyle de Hafaza melekleri ve bunların dışındakiler murat olunmuştur. Denilmiştir ki; “Mükelleflerin secdesi”, onların Allah'a itâat ve ibâdetleri demektir. Başkalanm secdeleri ise; onların Allah'ın irâdesine ram olmaları, boyun eğmeleridir. Ancak inkiyad kelimesinin anlamı, mükellef olanları da olmayanları da mana açısından bünyesinde bulundurur. İşte bu balandan her ikisinden de bir tek lafızla söz etmek câiz

görülmüştür. Ayrıca âyette, (.....) edatının getirilmiş olması, bu harfin hem akıllı varlıklar için hem de diğerleri için kullanılmaya erişli bir harf olmasındandır. Şayet âyette, (.....) edatı yerine, (.....) edatı getirilmiş olsaydı, bu takdirde sadece ve özellikle akıl sâhibi olan varlıkları kapsamış olurdu.

50

Onlar, üstlerindeki Rablerinden korkarlar ve kendilerine ne emr olunursa onu yaparlar.

“Onlar, üstlerindeki Rablerinden korkarlar” Burada, (.....) kavli, bundan önceki, (.....) kavlindeki zamînden hâldir.

Yani, “Allah'tan korkup dururlarken O'na karşı büyüklük taslamazlar” demektir. (.....) deki edatı eğer, (.....) kavline müteallik kabul edersen, bu durumda mana şöyle olur: “Rablerinin kendilerini galebe edeceğinden, üstün geleceğinden ve kahredeceğinden korkarlar.” Bu tıpkı Yüce Allah'ın şu kavli gibidir: “O, kullarının üzerinde her türlü tasarruf ve hükümlanlığa sahiptir.” (En'am,18)

“Ve kendilerine ne emroiunursa onu yaparlar.” Bu âyet, aynı zamanda meleklerin de mükellef varlıklar olduğuna delildir. Bunlar emir ve nehiyler konusunda idareci ve görevlidirler. Onlar da umut ile korku arasında yaşarlar.

51

Allah buyurdu ki: İki tanrı edinmeyin! O ancak bir tek İlah'dır. O hâlde yalnız benden korkun!

“Allah buyurdu ki: İki ilâh edinmeyin! O ancak bir tek İlah'dır.” Eğer sen, “Bir ila iki sayılarının ötesindekiler için yani sayı ile sayıları yani adet ile madut olan şeyler için cemi' ifade kullanırlar ve, (.....) derler. Çünkü madut yani sayıya konu olan ya da sayıları şey, zaten belli ve özel bir sayıya delalet etmekten atidir, uzaktır.

Yani buna aslında gerek yoktur.

Şayet bir tek adam yani (.....) veya iki adam yani, (.....) söz konusu ise burada zaten madut olan şeyde yani sayıya konu olan şeyin kendisinde adede yani sayıya zaten delalet vardır. Bu itibarla ayrıca, (.....) ve (.....) diye söylemenin bir yaran yoktur, buna ihtiyaç da yoktur” diye soracak olursan, ben de cevap olarak derim ki:

“Müfred ve tesniye manasını bünyesinde taşıyan isim, iki şeye delalet eder. Biri cinsiyete, diğeri de özel sayıya delalet etmesidir. Eğer delalet açısından bu ikisinden kasıt sayı murat olunuyorsa, bu takdirde onu tekit edecek şey ile tesniye kılınır. Bununla da bu şey ile kasdolunan ne ise ona delalet olunur, o şey gösterilir ve ona titizlik gösterilir. Görmez misin, eğer sen, (.....) demiş olsan, ve bu cümleyi ayrıca,

(.....) ile takviye etmezsen güzel bir iş olmaz. Böyle bir durumda senin bu ifadenden, Hanlıktan söz ederken, O'na birliği ve vahdaniyeti tespit etmemiş, “Bir tek ilâh” dememiş olursun.”

“O hâlde yalnız benden korkun!” Burada cümle gaiplikten mütekellime birinci şahsa dönüştü. Bu da iltifat yoluyla olan bir ifadedir. Bu tür ifadeler konuyu teşvik ve tergipte çokta geçerlidir, etkilidir.

Yani, (.....) yerine, (.....) kavlini, (.....) olarak kırâat etmiştir.

52

Göklerde ve yerde ne varsa, O'nundur, din de yalnız O'nun dur. O hâlde Allah'tan başkasından mı korkuyorsunuz?

“Göklerde ve yerde ne varsa, O'nundur, din -taat - de -vacip, gerekli ve sabit olarak- yalnız O'nundur.” Çünkü her nimet Allah'tandır. İşte bu itibarla insanların Allah tarafından kendilerine nimet olarak verilen her şey sebebiyle O'na itâat etmeleri farzdır. Burada geçen, (.....) kelimesi, hâldir, bunda amel eden de zarftır Ya da, “Cezâ da sürekli olarak O'na âittir.”

Yani sevap ve cezâ vermesi de Allah'a âittir.

“O hâlde Allah'tan başkasından mı korkuyor sunuz?”

53

Nimet olarak size ulaşan ne varsa, Allah'tandır. Sonra size bir zarar dokunduğu zaman da yalnız Ona yalvarırsınız.

“Nimet olarak size ulaşan ne varsa, Allah'tandır.” Size nimet olarak her ne sunulursa. Meselâ afiyet, sağlık, zenginlik ve bolluk olarak ne verilmiş ise hepsi de Allah tarafındandır.

Buradaki (.....) kavli, (.....) takdirindedir.

Yani “O şey Allah'tandır” demektir.

“Sonra size bir zarar - hastalık, fakirlik ve kuraklık- dokunduğu zaman da yalnız O'na yalvarırsınız.”

Başkasına değil sadece ve sadece O'na niyazda bulunur, Ona yakanrsınız. (.....) kelimesi, dua ederken, yardım isterken sesi yükseltmek anlamındadır.

54

Sonra da sizden o zararı giderdiğinde, içinizden bir zümre, hemen Rablerine ortak koşarlar!

“Sonra da sizden o zararı giderdiğinde, içinizden bir zümre, hemen Rablerine ortak koşarlar!” Eğer (.....) kavliyle yapılan hitap veya sesleniş, Amm yani genel ise, bununla murat olunan kafir olan guruplardır. Eğer buradaki hitap müşriklere ise, bu durumda, (.....) kavli, teb'iz için değil, beyan yani açıklama içindir. Sanki şöyle denilmektedir: “Hemen kafir bir gurup., işte onlar da sizlersiniz. Burada bu kimseler arasında ibret alanların olması da câizdir. Tıpkı Rabbimizin şu kavli gibi: “Allah onları karaya çıkararak kurtardığı zaman içlerinden bir kısmı orta yolu tutar.” (Lokman, 32)

55

Kendilerine verdiklerimize karşılık nankörlük etmeleri için (öyle yaparlar.) O hâlde bir süre daha faydalanın; fakat yakında hakikati bileceksiniz!

“Kendilerine -sıkıntılarını önlemek ve nimetleri açmak maksadıyla- verdiklerimize karşılık nankörlük etmeleri için öyle yaparlar.” Sanki şirk koşmakla amaçları Allah'ın kendilerine verdiği nimetlere karşı nankörlükte bulunmakmış gibi bir duruma getirdiler Bundan sonra Yüce Allah onları tehdit ederek şöyle buyurmaktadır:

“O hâlde bir süre daha faydalanın; fakat yakında hakikati bileceksiniz!” Burada gaip kipten bir tehdit olmak üzere hitap kipine dönmüştür.

56

Bir de kendilerine rızık olarak verdiklerimizden, mahiyetini bilmedikleri şeylere (putlara) pay ayırıyorlar. Allah'a andolsun ki, iftira etmekte olduğunuz şeylerden mutlaka sorguya çekileceksiniz!

“Bir de kendilerine rızık olarak verdiklerimizden, mahiyetini bilmedikleri şeylere, putlara pay ayırıyorlar.” Âyetteki, (.....) kavli şu anlamadır. Bunlar tapmakta oldukları putlarına ilâh diye isim vermekteler. İlah diye adlarırdıkları bu putlarının kendilerine zarar verebileceğine ya da fayda sağla yacağma, Allah katında da şefâatçi olabileceklerine inanmaları sebebiyledir. Halbuki durum hiç de bunların söyledikleri gibi değildir. Çünkü bunlar zarar verebilecek ve yarar sağlayabilecek durumda olmayan bir takım cansız varlıklardır.

Ya da, (.....) kavlindeki zamîr ilâhlara râcidir.

Yani bilgi ile herhangi bir nitelikleri bulunmayan, hissetmeyen ve hayvanlardan ve ekinlerinden onlara bir payın var olup olmadığından bile haberleri bulunmayan bir takım varlıkları mı ilâh ediniyorlar? Çünkü müşrikler ilâh olarak adlarırdıktan putlarına, onlara yalan olmak amacıyla bunları sunuyorlardı.

“Allah'a andolsun ki, iftira etmekte olduğunuz -ilâhlar olarak savunduğunuz, bunların, kendilerine yakın olabilmek için bu sunulara ehil olduklarını ileri sürdüğünüz- şeylerden mutlaka sorguya çekileceksiniz!” Bu sorguya çekilme konusu onlar için tehdit ve korkutmayı içeren bir ifadedir.

57

Onlar, kızların Allah'a âit olduğunu iddia ediyorlar. Hâşâ! Allah bundan münezzektir. Beğendikleri de (erkek çocuklar) kendilerinin oluyor.

“Onlar, kızların Allah'a âit olduğunu iddia ediyorlar.” Huzaa ve Kinane kabileleri, melekler Allah'ın kızlarıdır, diyorlardı. “Hâşâ! Allah bundan münezzektir.” Bu, Allah'ın zâtına çocuk izafe edilmesini tenzih eden bir ifadedir. Ya da onların söyledikleri bu söz sebebiyle bu, bir hayret ve şaşkınlık ifadesidir.

“Beğendikleri de, erkek çocuklar kendilerinin oluyor.” Burada geçen, (.....) edatının mübteda olarak merfû' olması da câizdir. (.....) ise haberdur. Ayrıca, (.....) üzerine atıfla nasbi de câizdir. (.....) kavli ise ma'tûf ile ma'tûfun aleyh arasında itiraz yani parantez cümlesidir.

Yani, “Kendileri için de arzuladıktan erkek çocuk sâhibi olmasını uygun gördüler” demektir.

58

Onlardan birine kız müjdelendiği zaman öfkelenmiş olarak yüzü kapkara kesilir.

“Onlardan birine kız müjdelendiği zaman öfkelenmiş -öfkesi sebebiyle hanımına karşı kin dolmuş- olarak yüzü kapkara kesilir.” Burada geçen, (.....) kelimesi,

(.....) manasındadır. Çünkü (.....) ve (.....) kelimeleri (.....) manasında kullanılırlar. Çünkü çoğu doğumlar geceye tesadüf eder. Böylece gündüzü de kararmış, tasalı duruma getirilmiş olur. Sıkıntıdan ve utançtan, insanlara karşı olan hayasından ötürü yüzü simsiyah kesilir.

59

Kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı kavminden gizlenir. Onu, aşağılık duygusu içinde yanında mı tutsun, yoksa toprağa mı gömsün! Bakın ki, verdikleri hüküm ne kadar kötüdür!

“Kendisine verilen müjdenin kötülüğünden dolayı kavminden gizlenir.” Kendisine verilen kötü müjde sebebiyle içinde bulunduğu toplumundan gizlenip saklanır. Ayıplarıacağı, diye toplum arasına çıkamaz olur. Kendi kendine konuşarak ve düşünerek:

“Onu -kendisine aşağılık ve horluk içinde müjdelenen kız çocuğunu-, aşağılık duygusu içinde yanında mı tutsun, yoksa toprağa mı gömsün!” diye bir karamsarlık içinde bocalar durur.

“Bakın ki, verdikleri hüküm ne kadar kötüdür!” Çünkü kendileri nezdinde yeri ve değeri bu olan bir yavruyu, yani kızları Allah'a nispet ederlerken iyi oluyor da, kendilerine bunun tam aksi olanını yani erkek çocuklarını da kendilerine nispet ederler. Gerçekten ne kötü bir şey!..

60

Kötü sıfat, âhirete inanmayanlar içindir. En yüce sıfatlar ise Allah'a âittir. Çünkü O, her şeyden üstün ve hikmet sâhibidir.

“Kötü sıfat, âhirete inanmayanlar içindir.”

Yani erkek çocuk sâhibi olmaya ihtiyaç duymaları, kız çocuklarını hoş karşılamamaları, bunlardan rahatsızlık duymaları, açlık korkusuyla onları diri diri toprağa gömmeleri gibi kötü nitelikler, aslında inanmayanların sahip oldukları bir özelliktir.

“En yüce sıfatlar ise Allah'a âittir.” Çünkü Yüce Allah alemlere muhtaç değildir, o bunlardan müstağnidir. Yaratılmışların sahip oldukları nitelik ve özelliklerden münezzektir, uzak ve beridir.

“Çünkü O, her şeyden üstün -istediğini infaza kâdir olan- ve -kullarına mühlet vermekle de- hikmet sâhibidir.”

61

Eğer Allah, insanları zulümleri yüzünden cezâlarıdıracak olsaydı, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı. Fakat onları takdir edilen bir müddete kadar erteliyor. Ecelleri geldiği zaman onlar ne bir saat geri kalabilirler ne de öne geçebilirler.

“Eğer Allah, insanları zulümleri -küfürleri ve ma'siyetleri- yüzünden cezâlarıdıracak olsaydı, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı.” Kesinlikle hepsini, zalimlerin zulmü yüzünden, kötülüğünden mutlaka helâk ederdi.

Nitekim Ebû Hureyre şöyle rivâyet ediyor: “Zalimin zulmü yüzünden kesinlikle toy kuşları yuvalarında ölüp kalırlardı.” İbn Mesud'dan gelen rivâyete göre: “Âdemoğlunun işlediği günahlar yüzünden neredeyse bokböceği bile deliğinde helâk olup gidecektir” demiştir. İbn Abbâs'tan gelen rivâyet ise: (.....) kavliyle murat, yeryüzün de dolaşan bir müşrik bırakmazdı, şeklindedir.

“Fakat onları takdir edilen bir müddete kadar erteliyor.”

Yani herkesi, tayin edilen süresine kadar erteler ya da hikmetin gerektirdiği vakte kadar veya kıyamete kadar, demektir.

“Ecelleri geldiği zaman onlar ne bir saat geri kalabilirler ne de öne geçebilirler.”

62

Kendilerinin hoşlarına gitmeyen şeyleri Allah'a isnat ediyorlar. En güzel sonucun kendilerinin olduğunu anlatan dilleri de yalanın Meselâi veriyor. Hiç şüphesiz onlar için sadece ateş vardır ve onlar, (ateşe) terkolunacaklar.

“Kendilerinin hoşlarına gitmeyen şeyleri Allah'a isnat ediyorlar.” Kendilerine yakıştıramadıkları, kendileri için uygun görmedikleri kız çocuklarını Allah'a nispet ediyorlar, Başkanlıklarında ya da liderliklerinde başka kimselerin kendilerine ortak olmasını arzu etmedikleri hâlde Allah'a ortak koşarlar. Kendi elçilerinin basite alınmamasını istedikleri hâlde kendileri, Allah'ın peygamberlerini hafife alıp alay ediyorlar. Kendileri için böyle bir şeyi arzu etmedikleri hâlde, mallarının en değersiz olanlarını, en önemsizlerini Allah için ayırırken putları içinse en değerlilerini, gözdelelerini ayırıyorlar.

“En güzel sonucun kendilerinin olduğunu anlatan dilleri de yalanın Meselâi veriyor.” Bütün bunlarla birlikte bir de yalan söylüyorlar. Eğer öldükten sonra dirilme olayı gerçek ise, Allah katında da en güzel şeyin yani cennetin kendilerinin olmasını istiyorlar. Bu, onun şu kavli gibidir: “Rabbime döndürülmüş olsam bile muhakkak Onun katında benim için daha güzel şeyler vardır.” (Fussilet 50) Âyetteki (.....) kavli, (.....) kavlinden bedeldir.

“Hiç şüphesiz onlar için sadece ateş vardır ve onlar, ateşe terkolunacaklar.” Burada geçen, (.....) kavlini, esreli olarak Nâfi, (.....) şeklinde okumuştur.

Ebû Cafer de bunu (.....) harfinin şeddesiyle (.....) olarak okumuştur. Bu kelimenin meftuh yani üstünlü olarak okunması durumunda, “Ateşe takdim olunacaklar, bir an önce oraya atılması için acele olunacaktır” demektir. Meselâ, su aramada ya da istemede, birini geçtiğinde,

(.....) dersin. Ya da bu, tamamen unutulmuş, terkedilmiş anlamındadır. Meselâ, (.....) demen gibi.

Yani birini geride bırakıp terkettiğin ya da unuttuğunda bunu söylemen gibi. Esreli ve şeddesiz hâli ile bu kelime İf al babından İfrat kökünden alınma olup ma'siyetlerde ve günah işlemede aşırıya kaçmak anlamındadır. Bunun şeddeli hâli ise tefritten yani Tef il babından, Allah'a taatte kusurlu olmak, gerektiği gibi görevini yapmamak, demektir.

63

Allah'a andolsun, senden önceki ümmetlere de (peygamberler) göndermişizdir. Fakat şeytan onlara işlerini süslü gösterdi de (îman etmediler.) İşte o, bugün onların velisidir. Ve onlar için elem verici bir azap vardır.

“Allah'a andolsun, senden önceki ümmetlere de peygamberler göndermişizdir.”

Yani sen peygamber olarak gönderilmeden önce de daha evvelki ümmetlere de biz peygamberler gönderdik.

“Fakat şeytan onlara işlerini süslü gösterdi -küfrü ve peygamberleri yalanlamayı çekici gösterdi- de îman etmediler.”

“İşte o, bugün onların velisidir.”

Yani dünyada onların en yakını olup, aldatmak suretiyle onları saptırandır. Ya da buradaki zamîr Kureyş müşriklerine râcidir.

Yani: “Bunlardan önce de kafirlere amelleri süslü ve cazip gösterildi. Çünkü şeytan onların da velisi, yakınıdır, zira bunlar da aynen onlardandır. Ya da, (.....) kavli muzâfun hazfine göre değerlendirilir. Bu da: “Şeytan, bugün onlar gibi olanların da yakınıdır” demektir.

“Ve onlar için -kıyamet gününde- elem verici bir azap vardır.”

64

Biz bu Kitab'ı sana sırf hakkında ihtilafa düştükleri şeyi insanlara açıklayasın ve îman eden bir topluma da hidâyet ve rahmet olsun diye indirdik.

“Biz bu Kitab'ı -Kur'ân'ı- sana sırf hakkında ihtilafa düştükleri şeyi -öldükten sonra dirilmeyi- insanlara açıklayasın” çünkü onlar arasında buna îman edenlerde vardı.

“Ve îman eden bir topluma da hidâyet ve rahmet olsun diye indirdik.” Burada geçen, (.....) kavilleri, (.....) kavlinin mahalline ma'tûf bulunmaktadır. Ancak her İkisi de Mefulün leh olmak üzere mensûbturlar. Çünkü her ikisi de Kitabı indirenin fiilidirler. (.....) kelimesinin başına lam harfinin dahil olması, muhatap fiili olması sebebiyledir. Yoksa inzâl olunan şeyin fiili değildir.

65

Allah gökten bir su indirdi ve onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltti. Şüphesiz ki bunda dinleyen toplum için bir ibret vardır.

“Allah gökten bir su indirdi ve onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltti. Şüphesiz ki bunda dinleyen toplum için bir ibret vardır.”

Yani insaf ölçüleri içerisinde ve düşünerek, tedebbür ederek can kulağıyla dinleyen... Çünkü can kulağıyla dinlemeyen bir kimse âdeta baştan savan, dinler gibi gözükmekle hiç dinlemeyen gibidir.

66

Şüphesiz sizin için hayvanlarda da büyük bir ibret vardır. Zira size, onların karınlarındaki fişkı ile kan arasından (gelen,) içenlerin boğazından kolayca geçen hâlis bir süt içiriyoruz.

“Şüphesiz sizin için hayvanlarda da büyük bir ibret vardır.” Bir âyet ve mu'cize vardır.

“Zira size, onların karınlarındaki fişkı ile kan arasından gelen, içenlerin boğazından kolayca geçen hâlis bir süt içiriyoruz.”

Kırâat imâmılarından Nâfi, İbn Âmir ve Ebû Bekir Şube (.....) kavlindeki nun harfini fetha ile, (.....) olarak kırâat etmişlerdir. Zeccâc, (.....) ve (.....) aynı anlamdadırlar, diyor.

İmâm Siybeveyh de, (.....) kelimesinin fiiller üzerine gelen ve gayn Munsarîf olan müfret isimlerden olduğunu zikrediyor. İşte bunun içindir ki, buna râci olan zamîri müfret yani tekil olarak getirdi. Ancak Mü'minûn sûresi 21. âyetindeki, (.....) kavlinde yer alan zamîrin müennes olmasına gelince -ki burada zamîr müzekkerdir-,

mana itibariyle cemi' yani çoğul olduğundandır ve buradaki istinaf cümlesidir yanı başlı başına bir cümledir, yeni bir cümledir. Sanki burada şöyle bir soru soruluyor gibidir: “

Yani nasıl bir ibret ya da âyet var ki?” Bunun üzerine şöyle buyuruluyor:

“Çünkü onların karınlarından gelen şeyden-sütten içiririz.” Ve o süt, “İçenlerin boğazından kolayca geçen..” İçerken boğazdan gayet kolaylıkla geçen... Denmiştir ki: “Hiçbir zaman süt, hiçbir kimsenin boğazından geçerken asla boğazında kalmamıştır.” Âyetteki ilk, (.....) edatı, teb'îz içindir. Çünkü süt, hayvanların karnında olanlardan sadece bir kısmıdır. İkinci (.....) edatı ise, İptidai gaye içindir.

67

Hurma ve üzüm gibi meyvelerden hem içki hem de güzel gıdalar edinirsiniz. İşte bunlarda da aklını kullarıan kimseler için büyük bir ibret vardır.

“Hurma ve üzüm gibi meyvelerden hem içki hem de güzel gıdalar edinirsiniz.” Bu Âyetteki, (.....) mahzûf olan bir kavle taallûk etmektedir. Bunun da takdiri, (.....) şeklindedir.

Yani bunların şirasından... Buradaki hazif ise, bundan önce geçen, (.....) kavlinin buna delalet etmiş olmasındandır. Yine, (.....) kavli de içirme olayının kühünü, mahiyetini, neye yaradığını ve niçin yaratıldığını açıklayıp meydana koymaktadır. Ya da bu, (.....) kavline ma'tûf bulunmaktadır. (.....) ise, tekit maksadıyla zarfın tekrandır. (.....) kavlindeki zamîr ise, mahzûf olan muzafa râcidir ki, bu mahzûf muzaf da çıkanları şıradır; yani,

(.....) kelimesidir. (.....) ise, şarap, içki anlamındadır. Kelime burada, (.....)(.....) ve (.....) kökünden alınma mastar olarak isimlendirilmiş bir kelimedir. Tıpkı, (.....) , (.....) kavli gibi. Ayrıca bunda iki yön vardır: Bunlardan birincisi, âyet içki yasağından, içkinin haram kılınmasından önce nâzil olan bir ayettir. Dolayısıyla âyet hüküm itibariyle mensûh bir ayettir, yani hükmü yürürlükten kaldırılmıştır. İkinci nokta ise; “Âyetin itap ile minneti bünyesinde toplamış olmasıdır. Denilmiştir ki: Burada geçen, Sükerden kasıt Nebiz demektir ki, bu da üzüm, kuru üzüm ve hurmadan elde edilen şıra demektir. Bunun elde olunması için ateşte üçte iki miktan kayboluncaya kadar kaynatılmak ve sonra da soğumaya terkedilerek kâtilaşırıcaya kadar bekletilip elde edilen bir şıra ya da içecektir ki, bu, İmâma Azam Ebû Hanîfe ve talebesi İmâm Ebû Yûsuf'a göre helaldir. -Allah her ikisine de rahmet buyursun. Bu helallik sarhoşluk sınırına kadardır. Çünkü bu sınırdan itibâren haramlık başlamaktadır. Her iki imâm da delil olarak bu âyeti hüccet göstermişlerdir. Bir de Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuş: “Her şeyden, maddeden elde edilen içki haramdır” buyurmuştur. Her iki imâm bu ayetle birlikte bu hadisi de delil göstermişlerdir. Ayrıca oldukça fazla delillerle bunun haramlığım zikretmişlerdir.

“güzel gıdalar, rızıklar” ile murat olunan güzel, temiz olan şeyler ki, bunlar helaldir. Meselâ: sirke, meyve peltesi ya da reçel, pekmez, hurma, üzüm ve benzeri şeylerin sıraları, meyve suları gibi.

“İşte bunlarda da aklını kullarıan kimseler için büyük bir ibret vardır.”

68

Rabbin bal arısına: Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan kendine evler (kovanlar) edin, diye ilham etti.

“Rabbin bal arılarına: Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan -bu çardakların ya da evlerin tavanlarında- kendine evler, kovanlar edinin, diye ilham etti.” Âyette yer alan, (.....) edatı müfessiredir. Çünkü vahyetmek kelimesinde, (.....) manası vardır.

Zeccâc diyor ki: (.....) kelimesinin tekili, (.....) kelimesidir. Tıpkı, (.....) ve (.....) kelimeleri gibidir. Bunların müenneslikleri için de bu husus göz önünde tutulur. Ya da dağlarda anlar için yaptıkları kovanlar.. Ağaçlar ve evler bal anlarının'ballarını yaptıkları kovanlarını hazırladıkları yerlerdir. (.....) teb'îz içindir. Çünkü bal anları her dağda her ağaçta ve her çardakta yuva ya da kovan yapmazlar. (.....) kavlindeki zamîr, (.....) kavline râcidir. Kırat imâmlarından İbn Âmir ve Ebû Bekir Şube, (.....) kavlindeki (.....) harfini zammeli olarak, (.....) diye okumuşlardır.

Sonra meyvelerin her birinden ye ve Rabbinin sana kolaylaştırdığı yaylım yollarına gir, diye ilham etti. Onların karınlarından renkleri çeşitli bir şerbet (bal) çıkar ki, onda insanlar için şifa vardır. Elbette bunda düşünen bir kavim için büyük bir ibret vardır.

“Sonra meyvelerin her birinden ye”

Yani evleri, kovanları yap, bundan sonra da istediğin her türlü meyvelerden ye, meyveleri yedikten sonra, “Ve Rabbinin sana kolaylaştırdığı yaylım yollarına gir, diye ilham etti.” Artık bundan böyle Rabbinin sana ilham ettiği, gösterdiği yollara gir ve bal yapman için sana gösterdiği şekilde bu işe giriş. Ya da kovanlarından, evlerinden uzakta bulunan meyve ve ürünlerden alıp yediğin şeyleri al, artık kovanlarının/evlerinin yolunu tut ve böylece Rabbinin sana gösterdiği yola dön. O yoldan hiç sapma! Bu âyette geçen, (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğuludur ve (.....) kelimesinden de hâldir. Çünkü Yüce Allah o yolları zelil kıldı yani onun için kolay gidilip gelinecek hale getirdi, kolayca bulabilecek imkan verdi, demektir.

Yahut da bu, (.....) kavlindeki zamîrden hâldir.

Yani sen, sana emrolunduğun şekilde hiçbir engel çıkarmaksızın, karşı koymaksızın Allah'a boyun eğip haddini bilensin.

(.....) kelimesinin nekre olması, balda var olan şifanın büyüklüğü, önemi ve benzeri durumlarına dikkat çekilmesi içindir. Ya da bal bütünüyle değil de kısmen şifadır, anlamındadır. Çünkü nekre müspet manada değerlendirildiğinde hususiyet kazanır, yani tümü değil de bir kısmı gibi bir anlam taşır. Adamın birisi kardeşinin ishal olduğundan söz edince, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) de: “Ona bal şerbeti içirin” diye buyurur. Ancak bu adam tekrar Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’e gelir ve, ey Allah’ın Resûlü bal içirdim, ama bu, onun ishâlini artırmaktan başka bir işe yaramadı, dedi. Bunun üzerine Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ona: “Allah doğru söylemiştir, ancak senin kardeşinin karnı yalan söylemiştir. Sen git bal içir, buyurdu. Adam da gidip tekrar bal içirdi. Sonunda kardeşi ishâlden kurtuldu.” Buharı, Tıp; 5684. Müslim, Selâm;2217

İbn Mes'ud (radiyallahü anh) tan rivâyete göre, “Bal her derde şifadır. Kur’ân da sinelerdeki hastalıklara şifadır. Size iki şifa kaynağına sarılmanızı tavsiye ederim: Bunlardan bir Kur’ân, diğeri de baldır.”

Ancak sapık Rafiziler bunu farklı tefsirlenerek, “Burada arıdan murat Hazret-i Ali ve kavmidir” diye zikretmişlerdir. Yine rivâyete göre adamın biri, el-Mehdi Ebû Abdullah Muhammed b. Mansûr'un yanında der ki: “Burada Nahl yani arıdan kasıt, Haşimoğullarıdır. Çünkü ilim onların içinden çıkmıştır.” Bunun üzerine bir adam da kendisine şöyle der: “Allah yediğini ve içtiğini onların kannlarından çıkandan eylesin.” Bu konuşma üzerine bu, Mehdi için gülmeye sebep bir mizah olur. Bu olayı bundan böyle Mansûr Ebû Cafer Abdullah b. Muhammed b. Abbâs bu sözü her yerde konuşur ve bunu bir mizah, gülmeye sebep olan bir tekerleme haline getirir.

“Elbette bunda düşünen bir kavim için büyük bir ibret vardır.”

Yani arının gerçekten şaşkınlık ve hayret uyandıran bu işinde... Çünkü akıl sâhibi insanlara nasıl ki gerçeği bulmaları için kendilerine akıl verilmiş ise, bu böcekler de, Allah’ın bu konuda kendilerine bir bilgi ve görev verdiğini biliyorlar.

Sizi Allah yarattı; sonra sizi vefat ettirecek. Daha önce bilgili iken hiçbir şeyi bilmez hale gelsin diye sizden bazı kimseler ömrün en kötü çağına kadar yaşatılacak şüphesiz ki Allah bilgilidir, kudretlidir.

“Sizi Allah yarattı; sonra sizi vefat ettirecek.” Bedenlerinizden canlarınızı ya da ruhlarınızı almakla vefat ettirecektir. “Daha önce bilgili iken hiçbir şeyi bilmez hale gelsin -bildiklerini unutsun veya bildiği şeylere yeni bilgiler ekleyip öğrenmesin- diye sizden bazı kimseler ömrün en kötü, -en çökmüş, en zor duruma düşmüş, en beğenilmeyen- çağına kadar yaşatılacak,” İşte bu yaş sınırı, 75 yaş ile 80 veya 90 yaş arasındaki dönemdir,

“Şüphesiz ki Allah bilgilidir, -yani en mükemmel çağından en önemsiz ve en sıkıntılı çağa dönmesini bilir ya da dirilmesinden ölümüne kadar olacakları da bilir- kudretlidir.”

Yani eşyadan dilediklerini dilediği gibi değiştirmeye de kâdirdir.

71

Allah kiminize kiminizden daha bol rızık verdi. Bol rızık verilenler, rızıklarını ellerinin altındakilere verip de bu hususta kendilerini onlara eşit kılmazlar. Durum böyle iken Allah'ın nimetini inkâr mı ediyorlar?

“Allah kiminize kiminizden daha bol rızık verdi.”

Yani sizleri rızık açısından çok farklı olarak yarattı. Sizin nızkınız elinizin altında bulunanlarınkinden daha değerlidir.

Halbuki onlar da sizin gibi beşerdirler. “Bol rızık verilenler,”

Yani sizden rızık bakımından üstün kılman krallar, idareciler, despotlar,

“rızıklarını ellerinin altındakilere verip de bu hususta kendilerini onlara eşit kılmazlar.” Halbuki asıl yakışanı, size verdiğim nızkın önemlisini, fazlasını, sizinle -yemede, içmede ve giyimde eşitliği sağlamanız gerekirken böyle yapmıyorsunuz.- elinizin altındakilerin eşit olmaları için onlara vermenizdir. (.....) kavli isim cümlesi olup, fiil cümlesi yerinde gelmiş ve mahallen mensûb bir cümledir. Çünkü bu, “F” edatıyla olumsuzluğun cevâbıdır. Bunun takdiri ise (.....) şeklindedir. Böylece rızık bakımından ellerinin altında bulunan köleleri, işCinleriyle bir olmuş, eşit duruma gelmiş olurfar. Bu, Allah'a ortak koşanlar hakkında, Allah'ın bir örnek olması için ifade buyurduğu bir örnektir. Buna göre onlara şöyle diyor; “Siz ki, nimet olarak size verdiğim şeylerle, köle ve emriniz altında bulunduranlarla aynı eşitlikte olmuyorsunuz, aranızda böyle bir eşitliğe karşısınız. Onları bu nimetleriniz konusunda kendinize şerikler ve ortaklar kılmıyorsunuz, böyle bir durumu kendi adınıza hoş karşılamıyorsunuz, o hâlde nasıl oluyor da, benim yarattığım kullarını bana ortak koşarsınız. Bu, hiç olacak bir şey mi ? “

“Durum böyle iken Allah'ın nimetini inkâr mı ediyorlar?” Kırâat imâmlarından Ebû Bekir Şube, (.....) kavlini “T” harfiyle, (.....) olarak okumuştur. Allah bu durumu nimetlerini inkâr cümlesinden görmüştür.

72

Allah size kendi nefislerinizden eşler yarattı, eşlerinizden de sizin için oğullar ve torunlar yarattı ve sizi temiz gıdalarla rızıklarındı. Onlar hâla bâtıla inanıp Allah'ın nimetine nankörlük mü ediyorlar?

“Allah size kendi nefislerinizden -kendi cinsinizden- eşler yarattı, eşlerinizden de sizin için oğullar ve torunlar yarattı” Burada geçen, (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğuludur.

Yani itaate ve hizmete koşar. Nitekim kunut duasını okuyan bir kimse de duasında bu kelimeyi kullanmakta ve: (.....) demektedir. Bu konuda ihtilaf olunmuştur, denilmiştir ki; yani bunlar kızlardan sorumlu iki kız kardeşir. Bir diğer tefsire göre bu, çocuğunun çocuğu yani torunu demektir.

Mana şöyledir: “ve sizin için torunlar yarattı.”

Yani işlerinize koşacak, işlerinizde size yardım edecek, gayret gösterecek, hizmet edecek kimseler yarattı.” “ve sizi -bir kısım- temiz gıdalarla rızıklarındı.” Çünkü temiz rızıkların tamamı cennettir. Dünyadaki temiz rızıklar ise onlardan sadece birer örnekler.

“Onlar hâla bâtıla -putların kendilerine yarar sağlayacağına ve şefâatte bulunacaklarına- inanıp Allah'ın nimetine -İslam inancına- nankörlük mü ediyorlar?” Ya da âyette geçen, (.....) kelimesinden kasıt şeytandır ve (.....) kelimesinden kasıt da Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) dir.

Yani, “Onlar şeytana inanıp da Muhammed'i inkâr mı ediyorlar?” demektir. Ya da, burada geçen “Batık” ifadesinden maksat, şeytanın onlara süsleyip güzel gösterdiği Bahire ve Şaibe ve benzeri hayvanların haram

olduğuna inanıyorlar da, Allah'ın nimeti olan helâl şeyleri inkâr mı ediyorlar?” anlamındadır. Bahire ve Şaibe gibi konular için Mâide sûresi ilgili ayete bakın.

73

(Müşrikler) Allah'ı bırakıp da kendilerine göklerde ve yerde olan rızıktan hiçbir şey veremeyen ve buna asla güçleri yetmeyen şeylere (putlara) tapıyorlar.

“Müşrikler Allah'ı bırakıp da kendilerine göklerde ve yerde olan rızıktan hiçbir şey veremeyen ve buna asla güçleri yetmeyen şeylere, putlara tapıyorlar.” Halbuki putlar hiçbir şey ellerinden gelmeyen, hiçbir şeye rızık vermeye güçleri olmayan cansız varlıklardır. Burada geçen rızık kelimesi mastar manasında'olabileceği gibi, rızık verilen şey manasına da gelebilir. Eğer bu kelime ile mastar manasını kastedersen, bu durumda, (.....) kelimesini bununla nasbetmiş olursun.

Yani, “Hiçbir şeyi rızıklandırmaya mâlik olmaz” demektir. Eğer bu kelimedden rızıkla olan varlıklar kasdolunuyorsa bu takdirde, (.....) kelimesi bundan bedel olur. Bu da az bir rızık, demektir. Eğer kelime maşlar ise, (.....) kavli de (.....) kelimesinin sılası yani yan cümlecığı olur.

Yani, “Gökte olanlar rızık olarak yağmur vermeyecekleri gibi yerdekiler de rızık olarak bitki-ürün vermezler.” Eğer rızıkla olan varlıklara ad olan bir ifade ise bu takdirde bu kelime, sıfattır.

(.....) kavlindeki zamîr de, (.....) edatına râcidir. Çünkü bu, (.....) buyurduktan sonra “İlahlar” anlamındadır ve (zamîr) lâfza râcidir. Mana ise şöyle olmaktadır: “Onlar rızık vermeye mâlik değiller ve onlar için buna mâlik ve sahip olma imkanları da yoktur ve onlar bundan hiçbir şey de getiremezler” demektir.

74

Allah'a birtakım benzerler icat etmeyin. Çünkü Allah (her şeyi) bilir, Halbuki siz ise bilemezsiniz.

“Allah'a birtakım benzerler icat etmeyin.” Örnekler, denkler var etmeyin. Çünkü hiçbir şey ve hiçbir varlık asla O'na denk ve eş olamaz.

Yani Allah'a bir takım ortaklar koşmayın” demektir.

“Çünkü Allah her şeyi bilir,” yani yaratmış olduğu varlıklardan hiçbir şeyin O'nun dengi ve eşi olmayacağını bilir.

“Halbuki siz ise -bunu- bilemezsiniz.”

Ya da, “Çünkü Allah her şeyi bilir,” kavli, nasıl eşler ve denkler edinildiğini bilir. “Halbuki siz ise -bunu- bilemezsiniz.” Diye de tefsirlanmış ise de, asıl olan birinci tefsirdur. Yüce Allah bundan sonra da darbı meseli yani örneği vermek üzere şöyle buyurmaktadır:

75

Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen, başkasının malı olmuş bir köle ile katımızdan kendisine verdiğimiz güzel rızıktan gizli ve açık olarak harcayan hür bir kimseyi misal verir. Bunlar hiç eşit olurlar mı? Şüphesiz hamd Allah'a mahsustur. Fakat onların çoğu bunu bilmezler.

Burada geçen (.....) kelimesi, (.....) kelimesinden bedeldir.

Yine âyette yer alan, (.....) ve (.....) kelimeleri hâl olarak gelen iki mastar kelimedirler.

Yani: “Sizin gibi Allah'a ortak koşanların hâli âdeta şu tasarıftan âciz ve elinden hiçbir şey gelmeyen bir efendinin emrinde kul- köle olan biri ile elinde imkan olan ve mâlik olmaya da hâiz bulunan özgür birini eşit tutmaya, denk kabul etmeye benzer. Allah o mâlik olan ve istediği gibi tasarruf etme imkanına da sahip bulunan kimseye malından rızık olarak kendisine veriyor. Bu özgür kimse de Allah tarafından kendisine verilen bu maldan dilediğince infak ediyor, harcamada bulunuyor. Âyette kölenin, memluk ifadesiyle kayıtlanmış olması, yani bu şekilde belirtilmiş olması, onun özgür olan kimseden ayırt edilmesi içindir. Çünkü “Abd” yani “Kul”

ismi köleye de, özgür olana da verilir. Çünkü sonuçta her ikisi de Allah'ın kuludurlar. Bu bakımdan başka bir efendinin emrinde kul yani köle olan, diye belirtmiştir.

“Hiçbir şeye gücü yetmeyen” diye kayıtlanması da, mükatep köle ile kendisine bir takım tasarruf yetki ve izni verilen kölelerden ayırt olunsun içindir. Çünkü mükatep köle ile yetki verilmiş köle berikisinden farklıdır, bunların tasarruf ve harcama yetkileri bulunmaktadır. (.....) edatı mevsûfedir.

Yani, “Özgür bir kimseye rızık ve imkan sunduk ki, bir köle ile bunun karşılaştırılması yapılabilsin “demektir. Ya da bu edat, mevsûledir. Burada (.....) kavlindeki zamîrin çoğul olarak gelmiş olması, bunun çoğul manası murat olunması sebebiyledir.

Yani: “Karşılaştırmaları bu iki örnek eşit olamazlar” demektir.

“Şüphesiz hamd Allah'a mahsustur. Fakat onların çoğu bunu bilmezler.” Çünkü hamd ve kulluk ancak Allah içindir, O'na yapılır. Bundan sonra da daha açık bir şekil de durumu ortaya koymak için şöyle buyurdu:

76

Allah, şu iki kişiyi de misal verir: Onlardan biri dilsizdir, hiçbir şey beceremez ve efendisinin üstüne bir yükür. Onu nereye gönderse bir hayır getiremez. Şimdi, bu adamla, doğru yolda yürüyerek adaleti emreden kimse eşit olur mu?

“Allah, şu iki kişiyi de misal verir: Onlardan biri dilsizdir -ne konuşurları anlar, ne de kendisi anlaşılır, meramını anlatamaz.-, hiçbir şey beceremez”

“ve efendisinin üstüne bir yükür.”

Yani ailesi ve bakımıyla yükümlü olanların sırtında bir ağırlık ve bir yükür.

“Onu nereye gönderse bir hayır getiremez.” Nereye ve ne iş için, hangi görevle gönderirse göndersin hiçbir şeyi ve işi beceremez, verilen ve ihtiyaç duyuları hiçbir hizmeti de başaramaz. Efendisine bir yarar getirmez. Gittiği bir görevden de başanlı dönemez. Bütünüyle bir yükür.

“Şimdi, bu adamla, doğru yolda yürüyerek -yani duyu organları yerinde ve sağlıklı olan, gerçekten çok fayda getiren ve gittiği yerde işi becerebilen, dinden ve dürüstlükten ayrılmayan, herkese de iyiliği ve- adaleti enir eden kimse eşit olur mu?” Çünkü dürüst davranan kimse haddi zatında güzel ve doğru bir gidişat üzeredir. Doğru ve sağlıklı bir dini inanca sahiptir.

Nitekim kullarının üzerinde nimetlerinin ve rahmetinin eseri tecelli etmektedir. Halbuki putlar hiçbir zararı ve faydası olmayan ölü varlıklardır.

77

Göklerin ve yerin gaybı Allah'a âittir. Kıyametin kopması ise, göz açıp kapama gibi veya daha az bir zamandan ibârettir. Şüphesiz Allah, her şeye kâdirdir.

“Göklerin ve yerin gaybı Allah'a âittir.”

Yani göklerde ve yerde kulların bilgisinden uzak tutulan, gayb denilen bilinemezliklerin bilgisi sadece Allah'a mahsustur. Gayba âit bilgi onlardan gizlenmiştir. Ya da burada, “göklerin ve yerin gaybı” ifadesinden murat kıyamet günüdür. Çünkü kıyamet günü ne zamandır? Göktekilerin ve yerdekilerin bu konuda bilgileri yoktur. Bunun bilgisi onlardan saklanmıştır. Bunlardan hiçbir kimse bunun bilgisine muttali olamamışlardır.

“Kıyametin kopması ise, göz açıp kapama gibi” yani kıyametin vaki olmasının yakınlığı açısından ve çok çabuk oluvermesi bakımından âdetâ göz açıp kapayınca kadar geçen bir süre gibidir, bir tarafa dönmesi gibidir. Burada böyle bir Meselâ verilmiş olması, verilen bu süreden daha kısa bir zaman süresinin örnek olarak bilinemesindendir.

“Veya -bu iş ya da olay- daha az bir zamandan ibârettir.” Burada verilen bu şekildeki örnek ifadesinde muhatabın bu konuda şüphesi bulunduğu açısından değildir. Ancak mana şöyle olmaktadır: “O kıyamet günü beklentisini böyle bir duygu içerisinde ve bu şekilde değerlendirin” demektir. Yine denilmiştir ki: “Veya daha az bir zamandan ibârettir” ifadesi, “Şüphesiz Allah, her şeye kâdirdir.” Kavlinde belirtildiği gibi Allah, kıyameti meydana getirmeye, yaratılmışları yeniden diriltmeye de kâdirdir, demek olabilir. Çünkü bu verilen örnekler Allah'ın kâdir olduğu şeylerdendir ve zaten O'nun kudreti dışında hiçbir şey de tasavvur olunamaz.

Bundan sonra Yüce Allah kudretine delalet eden şeyleri örnek göstererek şöyle buyurmaktadır:

“Siz, hiçbir şey bilmezken Allah, sizi analarınızın karnından çıkardı;” Bu âyette geçen (.....) kelimesini, kırâat imâmlarından Ali Kisâî, bu kelimedden önce geçen kelimedeki nun harfinin esre harekesine uysun diye, elif harfini esreli ve mim harfini de ötre harekeli olmak üzere, (.....) diye okumuştur. Hamza ise her ikisini de yani hem elif harfini ve hem mim harfini esreli olarak, (.....) diye okumuştur. Bir de, (.....) kelimesindeki “He” harfi zâidedir ve tekit içindir. Bu tıpkı şu kelimedde yapılan fazlalık gibidir.

Meselâ (.....) okumak gibi. Bu “He” harfinin kelimenin müfredine ilavesi oldukça ender rastlanan bir durumdur, şazdır.

(.....) kavli de hâldir.

Yani sizi analarınızın karnında yaratan ve nimeti veren zât hakkında herhangi bir şey bilmedikleri hâlde” demektir.

78

Siz, hiçbir şey bilmezken Allah, sizi analarınızın karnından çıkardı; şükredesiniz diye size kulaklar, gözler ve kalpler verdi.

“Şükredesiniz diye size kulaklar, gözler ve kalpler verdi.”

Yani size verilen bu organlar, sırf sizin cehaletinizi ve bilgisizliğinizi ortadan kaldırmak içindir. Çünkü siz bu cehalet ve bilgisizlikle dünyaya geldiniz. Dolayısıyla bilgi ve beceriyi, ameli elde etmeniz, size bu nimetleri veren zata şükretmeniz, ona karşı kulluk görevinizi yerine getirmeniz ve Allah'ın üzerinizdeki haklarına riayet ederek uygulamanız içindir.

Âyette geçen, (.....) kelimesi, “Fuad” kelimesinin çoğuludur.

Tıpkı, “Ağrıbe” kelimesinin müfredinin, “Ğurab” olması gibi. Bu da, başkalannda duyma ya da dinleme durumunun olmaması bakımından cemi' kesret yerine geçen cemi' kılîet türlerindendir.

79

Göğün boşluğunda emre boyun eğdirilmiş olarak uçuşan kuşları görmediler mi? Onları orada Allah'tan başkası tutamaz. Şüphesiz bunda inanan bir toplum için ibretler vardır.

“Göğün boşluğunda emre boyun eğdirilmiş olarak uçuşan kuşları görmediler mi?” Kırâat imâmlarından İbn Âmir ve Hamza, (.....) kavlini “T” harfiyle (.....) olarak okumuşlardır. (.....) yani kendilerine sunulan kanatlar sayesinde uçmaya uygun, uçabilecekleri şekilde... kısaca bu iş için uygun sebepler var eden ya da veren, demektir. (.....) yani havada, boşlukta, yerden uzakta ve yükseklerde demektir.

“Onları orada Allah'tan başkası tutamaz.”

Gerek kanatlarını kendilerine çekerken, gerek açarken ve gerekse dururken onları bütün bu hallerinde kudretiyle tutan ancak Allah'tır. İşte burada, tabiat ya da doğa güçlerinin etki özelliğinin var olduğunu, bunlarda asıl etken doğa koşullarıdır vehmini, ya da düşünce ve tasavvurunu da böylece reddetmektedir.

“Şüphesiz bunda inanan bir toplum için ibretler vardır.” Çünkü yaratılmışlar hiçbir zaman yaratana muhtaç olmaksızın hiçbir şey başaramazlar ve hep O'na muhtaçtırlar.

Allah, evlerinizi sizin için bir huzur ve sükûn yeri yaptı ve sizin için davar derilerinden gerek göç gününüzde, gerekse konaklama gününüzde, kolayca taşıyacağınız evler; yünlerinden, yapağlarından ve kıllarından bir süreye kadar (faydalariacağınız) bir ev eşyası ve bir ticaret malı meydana getirdi.

“Allah, evlerinizi sizin için bir huzur ve sükûn yeri yaptı” Burada geçen (.....) kelimesi, (.....) kalıbından mefûl manasındadır.

Yani insanın içinde huzura kavuşacağı, dinlenebileceği bir yer ve her türlü sıkıntıdan kurtulup başını soktuğu bir ev ya da ünsiyet ve yakınlık elde ettiği bir yer..

“Ve sizin için -tabaklanmış- davar derilerinden gerek göç gününüzde, gerekse -evlerinizde ve çadırîannızda- konaklama gününüz de, kolayca taşıyacağınız -ve gerek kurarken, gerek kurduğunuz yerden sökerken ve gerekse taşırırken size fazla yük getirmeyecek şekilde- evler -çadırlar-;”

Âyette geçen, (.....) kelimesindeki ayın harfinin sükunu ile kiraat İmâmlarından Kufe kırâat okulu mensupları ve İbn Âmir, (.....) olarak okumuşlardır.

Yani burada görüldüğü gibi kırâat etmişler. Diğer kırâat imâmları ise ayın harfinin fetha harekesiye, (.....) olarak okumuşlardır. Bu kelime ister ayın harfinin sükunu ile okunsun, ister fetha harekesiyle okunsun, bir yerden diğer bir yere intikal etmek, geçmek ve taşımak gibi manalara gelir.

Nihayet bunun manası şöyledir: “Bu evler ya da çadır sizin için gayet kolaydır. Çünkü gerek sefer yani yolculuk hâlinizde ve gerekse konaklamanız durumunda sizin için gayet kolay bir iştir.” Âyette geçen, (.....) kelimesi de vakit manasındadır.

“Yünlerin den, yapağlarından ve kıllarından bir süreye kadar faydalariacağınız bir ev eşyası ve bir ticaret malı meydana getirdi.”

Yani koyunların yünlerinden, develerin yapağısından, keCinlerin kıl ve tiftiğinden evleriniz için gerekli mobilya, eşya edirsiniz ve bundan başka bunlardan yararlanabileceğiniz daha birçok şeyler elde edersiniz. Ki bütün bunlar belî bir süreye ve zamana kadardır.

Allah, yarattıklarından sizin için gölgeler yaptı. Dağlarda da sizin için barınaklar yarattı. Sizi sıcaktan koruyacak elbiseler ve savaşta sizi koruyacak zırhlar yarattı. İşte böylece Allah, Müslüman olmanız için üzerinize nimetini tamamlıyor.

“Allah, yarattıklarından sizin için gölgeler yaptı.” Meselâ ağaçlardan ve tavanlardan gölgeler yaptı ki konmasınız.

“Dağlarda da sizin için barınaklar yarattı.” Burada geçen, (.....) kelimesi, “Kenn” kelimesinin çoğuludur. Bu da insanı bir çok şeylerden koruyan mağaralar, barınaklar, oyuklar anlamındadır.

“Sizi sıcaktan -ve aynı zamanda soğuktan- koruyacak elbiseler” yünden mamul gömlekler, giysiler, keten ve pamuk yarattı. Burada sadece sıcaktan demekle iki karışık olan şeyin sadece birini söylemekle diğerinin de anlaşılacağından bununla yetinilmiştir. Çünkü göçebeler için sıcaktan korunmak onlar açısından çok daha önemlidir. Kaldı ki soğuk süresi sığa göre daha az devam eder ve katlamalıdır.

“Ve savaşta sizi koruyacak -demirdenzırhlar yarattı.” Böylece düşmanlarınızın savaş esnasında size yönelecek silâhlarını önleyebilirsiniz. Âyette geçen, (.....) kelimesi, çok şiddetli savaş demektir. Yine burada geçen, (.....) tekili, “Sirbal” genel bir ifade olup demirden yapılacak savaş aletleri, zırhlar anlamında kullanıldığı gibi bunlar dışındaki şeyler için de kullanılır.

“İşte böylece Allah, Müslüman olmanız için üzerinize nimetini tamamlıyor.”

Yani Yüce Allah'ın bu kadar taşacak şekilde nimetlerine bakarsınız da bu sayede îman etmiş olursunuz ve O'na boyun eğersiniz.

82

(Ey Resûlüm!) Yine de yüz çevirirlerse, artık sana düşen ancak açık bir tebliğden ibârettir.

“Ey Resûlüm! Yine de -İslam'dan- yüz çevirirlerse, artık sana düşen ancak açık bir tebliğden ibârettir.” Artık bundan böyle senin yapabileceğin bir şey ve sorumluluk yoktur. Çünkü sana düşen asıl görev, senin apaçık olarak tebliğ etmendir. Zaten sen de bunu yaptın.

83

Onlar Allah'ın nimetini bilirler (itiraf ederler.) Sonra da onu inkâr ederler. Onların çoğu kâfirdir.

“Onlar Allah'ın nimetini bilirler, itiraf ederler.”

Yani onlar kendi ifadeleriyle ve ağızlarıyla sayıp döktükleri bu nimetler gerçeğini bilip itirafta bulunuyorlar ve onlar; “bütün bunlar Allah tarafındandır” demektedirler ama, “Sonra da onu inkâr ederler.” Çünkü bu inkarlarını bizzat kendi fiilleriyle göstermektedirler. Zira gidip Allah'tan başkasına tapınıp kullukta bulunuyorlar. Ya da sıkıntı ve kıtlık anlarında, başları sıkıştığında Allah'ı bilip tanıyorlar, ancak bolluğa ve huzura kavuşunca da derhal inkâr ediyorlar.

“Onların çoğu kâfirdir.”

Yani itirafta bulunmayan gerçek anlamda azılı kafir ve inkârcıdır. Ya da burada geçen, “Allah'ın nimetinden” murat, Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in peygamberliğidir. O inkârcılar, onun peygamberliğini bilirler ama sonra da bunu inkâr edip kabul etmezler. Bu itibarla onların çoğu gerçekten içten ve kalplerinin derinliklerinden inkârcı olan azılı kafirdirler.

Âyette geçen, (.....) edatı, şu noktaya işaret etmektedir. Bir defa bunlar bir şeyin gerçek olduğunu, hak olduğunu bilip öğrendikten sonra bunu kolay kolay inkâr edemezler, bu, uzak bir olasılıktır. Çünkü nimeti bilip tanıyan ve öğrenen kimsenin hakkı yani asıl görevi, onu inkâr etmek değil o nimeti kimden geldiği noktasında tanınmasıdır.

84

Her ümmetten bir şâhit göndereceğimiz gün, artık ne kâfir olanlara (özür dilemelerine) izin verilir ne de onların özür dilemeleri istenir.

“Her ümmetten bir şâhit göndereceğimiz gün,”

Yani kendilerinin peygamberleri ve getirdiklerini doğruladıklarına, ya da yalanladıklarına, îman ettiklerine veya küfürlerine dair lehlerinde veya aleyhlerinde tanıklıkta bulunacak bir peygamberi hasredip göndereceğimiz gün,

“Artık ne kâfir olanlara özür dilemelerine izin verilir,” ne bunların özür dilemeleri sırasında mazeretleri kabul edilebilir, bu durumda mana şöyledir: “Artık onların lehlerine dair bir hücceti yoktur.” Çünkü âyette bunlara izin verilmemesi, ellerinde dayanabilecekleri bir hüccetlerinin veya delillerinin, bir özürlerinin bulunamayandandır.

“Ne de onların özür dilemeleri istenir.”

Yani ne de onlardan Rablerini memnun etmeleri istenir.

Yani onlara: “Rabbinizi memnun edin” denmeyecektir, Çünkü âhiret yurdu amel yurdu değil, ödül ve cezâ yurdu. Âyette geçen, (.....) edatının manası, bu kimselerin aleyhine peygamberlerin -Allah'ın selâmı üzerlerine olsun- tanıklıkta bulunmalarından sonra daha şiddetli ve daha ağır bir şekilde cezâları dırılacaklardır. Çünkü bunlara konuşma hakkı verilmeyeceği gibi, onlara mazeretlerini ortaya koyabilecekleri ya da hüccet

getirerek delil sunabilecekleri imkanı da tanınmaz. Çünkü dünyada peygamberlere açıkça karşı çıkmışlar ve peygamberler de aleyhlerine en doğru tanıklar olarak şahitlikte bulunmuşlardır, bundan böyle onlara susmak düşecektir, konuşmak değil.

85

O zulmedenler azâbı gördüklerinde, artık onlardan azap hafifletilmez, onlara mühlet de verilmez.

“O zulmedenler -kafir olanlar- azâbı gördüklerinde -ve azâbı çekmek üzere cehenneme girdikten sonra-, artık onlardan azap hafifletilmez, onlara mühlet de verilmez.” Herhangi bir süre de bundan önce kendilerine verilmez.

86

(Allah'a) ortak koşanlar, ortak koştukları şeyleri gördükleri zaman derler ki: “Rabbimiz! İşte bunlar, seni bırakıp da tapmış olduğumuz ortaklarınızdır.” Onlar da bunlara: “Siz mutlaka yalancılarsınız” diye söz atarlar.

“Allah'a ortak koşanlar, ortak koştukları şeyleri -tapmakta oldukları putlarını- gördükleri zaman derler ki:”

“Rabbimiz! İşte bunlar, seni bırakıp da tapmış olduğumuz ortaklarınızdır.”

Yani bunlar sana ortak koştuklarınızı olup bunlar sebebiyle seni bırakıp bunlara kullukta bulunduk.

“Onlar da bunlara: Siz mutlaka yalancılarsınız'diye söz atarlar.”

Yani onlar da berikilerini yalanlamak suretiyle kendilerine cevap verirler. Çünkü Allah'a ortak koştukları putlar cansız varlıklar olup kendilerine tapanları, kendilerini şerik olarak kabul edenleri bilmezler, tanımazlar. Bunun şöyle bir tefsir ihtimali de vardır: “O tapındıkları şeyler, kendilerini şerik yani ortak olarak kabul edenleri, kendilerini şerikler ya da ortaklar, ilâhlar diye isimlendirenleri, Allah'ı ortaklıktan tenzih için yalanlarlar.

87

O gün Allah'a teslim (bayrağım) çekerler ve uydurmakta oldukları şeyler onlardan kaybolup gider.

“-Küfrü seçerek zulmetmiş olanlar - O gün Allah'a teslim bayrağım çekerler” Önce bundan kaçarlarken ve dünyada büyüklük taslayıp dururlarken bundan sonra, Allah'ın emrine ve hükmüne karşı teslim bayraklarını çekerler.

“Ve uydurmakta oldukları şeyler Allah'ın ortakları var, bunlar kendilerine yardım edecekler ve onlara şefâatte bulunacaklar diye uydurdukları putları onlardan kaybolup gider.”

Yani onları yalanladıklarında ve onlardan beri ve uzak olduklarını söylediklerinde onları bırakıp gidecekler.

88

İnkâr edip de (insanları) Allah yolundan alıkoyanlar var ya, işte onlara, yapmakta oldukları bozgunculuklar sebebiyle, azaplarını kat kat artıracamız.

“-Kendi adlarına- İnkâr edip de insanları Allah yolundan alıkoyanlar -onları da tıpkı kendileri gibi küfre sevkedenler- var ya,”

“İşte onlara, yapmakta oldukları -insanları Allah yolundan menederek, halkı yanlış yola yönlendirerek- bozgunculukları -ve küfürleri, Allah'ın yolundan saptırmaları- sebebiyle, azaplarını kat kat artıracamız.”

89

O gün her ümmetin içinden kendilerine birer şahit göndereceğiz. Seni de hepsinin üzerine şahit olarak getireceğiz. Ayrıca bu Kitab'ı da sana, her şey için bir açıklama, bir hidâyet ve rahmet kaynağı ve Müslümanlar için bir müjde olarak indirdik.

“O gün her ümmetin içinden kendilerine -peygamberlerini aleyhlerine- birer şâhit -olarak- göndereceğiz.” Çünkü ümmetlerin peygamberleri, onlardan ve onların içinden olan kimselerdir.

“Seni de ey Resûlüm Muhammed!- hepsinin -ümmetinin- üzerine şâhit olarak getireceğiz.”

“Ayrıca bu Kitab'ı da sana, her şey -dini konularla ilgili bütün şeyler- için -net ve kesin- bir açıklama,” Ancak nass ile belirlenmiş olan hükümler zaten apaçık olarak ortadadır. Nitekim Sünnet veya icma ile sabit olanlar, yahut da sahâbe sözü veya kıyas yoluyla sabit olanlar zaten apaçık olarak meydandadırlar. Çünkü bütün bu sayılanların asıl mercii, kaynağı Kitaptır yani Kur'ân'dır. Zira Kitapta Yüce Allah, bize Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'e tabi olmamızı ve ona itâat etmemizi şu kavliyle emir buyurmakta ve şöyle demektedir: “Allah'a itâat edin ve Resûlüne de itâat edin.” (Teğabun,12) Yine Yüce Allah Kur'ân'da bizi, icmaa yapmaya teşvik etmektedir ve şöyle buyurmaktadır: “Ve mü'minlerin yolundan başka bir yola uyarsa,” (Nisa,115) Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ümmetinin ashâbına tabi olması sebebiyle bundan memnun kalmıştır. Çünkü Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: “Ashâbım yıldızlar gibidirler. Hangisine uyarsanız, o sizi doğru yola götürür/hidayet eder.” Buhârî, 5684 ve Müslim, 2217

Çünkü bu sahâbe içtihadla bulunmuşlar, kıyas yapmışlar ve aynı zaman da içtihad ve kıyas yollarını düzenlemişlerdir. Kaldı ki Yüce Allah bize, şu kavliyle de bunu emretmektedir: “Ey akıl sahipleri! ibret alın, (ders çıkarın.)” (Haşr,2) Çünkü Sünnet olsun, icma olsun, kıyas olsun hepsi de Kitabın açıklanmasına dayanmaktadır. Böylece Kitabın her şeyin açıklayıcısı olduğu da ortaya çıkmış bulunmaktadır.

“Bir hidâyet ve rahmet kaynağı ve Müslümanlar için bir müjde olarak indirdik.” Hakkı gösteren, onlar için rahmet olan ve onlara cenneti müjdeleyen bir kitap olarak indirdik.

90

Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp Uttasınız diye size öğüt veriyor.

“Muhakkak ki Allah, adaleti,” Aranızdaki hukukta eşitliği; zulmü ve haksızlığı bırakmayı, her hak sâhibine hakkını ulaştırmayı, “İyiliği,” size kötülükte bulunanlara iyilikle karşılık vermeyi emreder. Ya bunun her ikisi de farzdır veya menduptur. Çünkü farz olan bir şeyde mutlaka onda bir takım eksiklikler, yanlışlar olabilir, insan hata yapabilir. İşte mendup olan şeyler de bunları telafi eder, bunların önüne geçer.

“Akrabaya yardım etmeyi emreder,”

Yani yakın ve uzak tüm akrabaya yardım etmeyi, sılayı rahîm yapmayı, akraba ile bağları koparmamayı emreder.

“Çirkin işleri -çirkinlikte oldukça iğrenilen kötülükleri, bu anlamda işlenen günahları-, fenalık -akıl açısından kötü görülen serleri- ve azgınlığı zulüm, haksızlık ve kibirle başkalanna üstünlük sağlamayı- da yasaklar.”

“O, düşünüp tutasmız diye size öğüt veriyor.”

Burada geçen, (.....) kavli, hâldir veya müstenef bir cümledir.

Yani sizler, Allah'ın size verdiği öğütler sayesinde olur ki nasihat alırsınız.

Bu âyet Osman İbn Maz'un'un İslam dinini kabul etmesine sebep olmuş, bunu sağlamıştır. O şöyle dermiş: “Ben aslında Müslüman olacak değildim. Ancak Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in ısrarlı daveti ve bana çokça İslam'ı arzetmesi sebebiyle kabul ettim. Fakat buna rağmen İslam dini bir türlü içime sinmiş değildi. Bu halim, bu âyet ininceye kadar devam etti. Bu sırada ben, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in yanında bulunuyordum. Bunun üzerine îman kalbimde tamamen yer etti. Ben de bu âyeti Velid b. Muğire'ye okudum. O da bunu dinledikten sonra dedi ki: “Allah adına yemin ederim ki bunda bir tatlılık, çekicilik vardır, bir güzellik vardır. Şüphesiz bütün yukarısı meyve vermekte, altı kısmı da bol bereketlidir. Bu, bir insan sözü değildir.” Ebû Cehil de demiştir ki: “Onun ilahı, kesinlikle en güzel ahlâkı emretmektedir.” Bu âyet Kur'ân'daki âyetler içinde iyilik ve kötülüğü tümüyle ele alan en kapsamlı ve cami ayetidir. İşte bunun içindir ki her hatip

minberde her hutbenin sonunda bu âyeti okur ki, bununla beraber her Müslüman nelerle emredilip nelerden de yasaklandığını öğrenmek için etraflı olarak bir öğüt alabilsin, onlar için bir nasihat olabilsin.

91

Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'ın ahdini yerine getirin ve Allah'ı üzerinize şahit tutarak, pekiştirdikten sonra yeminleri bozmayın. Şüphesiz Allah, yapacağınız şeyleri pek iyi bilir.

“Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'ın ahdini yerine getirin” Burada anlatılmak istenen husus, İslam'ın öngördüğü şekilde Müslümanların bu İslam hükümleri çerçevesinde Resûlullahne biatte bulunmaları emridir. Nitekim bir âyette şöyle buyurulmaktadır: “Şüphesiz sana biat edenler, ancak Allah'a biat etmek tedirler.” (Fetih, 10)

“Ve Allah'ı üzerinize -kefil- şahit -ve murakıp- tutarak, -çünkü kefil olan kimse, hakkında kefaletini üstlendiği kimsenin durumuna riayet eder ve ona kolaylık sağlar, yardımcı olur- pekiştirdikten -Allah adına yemin ettikten- sonra -biat konusunda verdiğiniz- yeminleri bozmayın.”

(.....) ve (.....) kelimeleri iki fasih lügattir, yani fasih olarak her ikisi de Arap dilinde kullanılan iki kelimedir ve aynı anlamdadırlar. Kelimenin aslı vav harfiyledir, hemze ise bunun yerine kullanılmıştır.

“Şüphesiz Allah, yapacağınız peyleri pek iyi bilir.”

Yani yemininizi tutup tutmadığınızı, iyiliğinizi ve yalan söylediğinizi, yalan yere yemin ettiğinizi de bilir ve size buna göre muamele edip ya cezâlarıdırır veya ödüllendirir.

92

Bir toplum diğer bir toplumdan (sayıca ve malca) daha çok olduğu için yeminlerinizi, aranızda bir fesat aracı edinerek ipliğini sağlamca büktükten sonra, çözüp bozan (kadın) gibi olmayın. Allah, bununla sizi imtihan etmektedir. Hakkında ihtilafa düşmekte olduğu nuz şeyi kıyamet gününde mutlaka size açıklayacaktır.

Burada, (.....) buyururken, yani yeminleri bozma konusun da, “İpliğini sağlam bir şekilde eğirip büktükten ve sağlarıştırdıktan sonra onu tekrar bozup, (.....) yeniden çözülmüş durma getiren kadın gibi olmayın.” Söylendiğine göre bu kadın oldukça ahmak ve bunak olan Riyta adında bir kadın imiş. Onun bu hâlimden bir darb-ı mesel şeklinde olay aktarılmıştır. Bu kadın kendisi ve komşuları sabahtan öğleye kadar ipi eğirip sağlam bir duruma getirdikten sonra, bu defa kâdirîlara, büküp eğirdikleri ipleri çözmesini kâdirîlardan ister ve onlar da büküp sağlarıl aştırdık! an bu ipleri yeniden çözerler.

(.....) kavli, (.....) gibi hâldir. (.....) kelimesi, (.....) kavlinin iki mefulünden biridir.

Yani bu şu manayadır: “O yeminleri aranızda bir bozgunculuk, bir fesat, bir ihanet aracı olarak kullanmayın.”

(.....)

Yani bir Ümmet olma sebebiyle, yani Kureyş cemaati demektir.

(.....) yani, “Mü'min cemaatten sayıca daha fazla ve mal bakımından çok daha imkan sâhibi olan bir toplum yüzünden,...” (.....) kavli mübteda ve haberdur. Raf mahallinde gelmiştir, (.....) kelimesinin de sıfatıdır. (.....) kelimesi aynı zamanda (.....) kavlinin failidir. Nitekim, (.....) kelimesi de nakıs fiil değil, tam fiildir. (.....) iki nekre kelime arasında geldiği için fasî zamîri değildir.

“Allah, bununla sizi imtihan etmektedir.”

Burada (.....) kavlindeki zamîr mastar içindir.

Yani, “Ancak Allah'ın sizi denemesi, onların çok daha fazla olmaları iledir. Böylece siz, Allah'a vermiş olduğunuz sözünüzde, Resûlullahne kesin olarak vermeyi taahhüt ettiğiniz biat konusundaki yeminlerinizde

durup bu vefa ipine tutunacak mısınız? Yoksa Kureyş'in sayıca ve servetçe çokluğuna, mü'minlerin ise sayı bakımından azlığına ve yoksulluklarına aldanarak onlarla mı olacaksınız?

“Hakkında ihtilafa düşmekte olduğunuz şeyi kıyamet gününde mutlaka size açıklayacaktır.”

Yani sizleri sevap ve cezâ konusunda işlediğiniz amellere göre değerlendirdiğinde, buna göre sizi cezâlarırdırdığında... Burada İslam dinine aykırı hareket eden ve ona muhalefet edenler hakkında bir uyan bulunmaktadır.

93

Allah dileseydi hepinizi bir tek ümmet kılardı; fakat O, dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. Yaptıklarınızdan mutlaka sorumlu tutulacaksınız.

“-Allah dileseydi hepinizi bir tek ümmet kılardı;” Hepinizi Hanif dinine bağlı Müslümanlar kılardı,

“Fakat O, dilediğini -ezeli bilgisiyle sapıklığı ve küfrü seçeceklerini bildiği kimseleri bu yüzden- saptırır, dilediğini de doğru yola iletir.”

Yani ezeli bilgisinde hidâyet yolunu tercih edeceklerini bildiği kimseleri de doğru yola yönlendirir.

“Yaptıklarınızdan -kıyamet günün de- mutlaka sorumlu tutulacaksınız.” Ve bunlardan dolayı da cezâlarırdıracağsınız.

94

Yeminlerinizi aranızda fesâda araç edinmeyin, aksi hâlde (İslâm'da) sebat etmişken ayağınız kayar da (insanları) Allah yolundan alıkoymanız sebebiyle (dünyada) kötülüğü tadarsınız. Sizin için âhirette de büyük bir azap vardır.

“Yeminlerinizi aranızda fesâda araç edinmeyin,” Burada da, yapılan yeminlerin, andıçmelerin kendi aralarında herhangi bir fesâda ve bozgunculuğa araç olmaması için aynı ifade yeniden tekrarlanmış olmaktadır. Bu, onlar aleyhine bir tekit uyarısıdır ve işin önemine ve büyüklüğüne dikkat çekmedir, bu büyüklüğü göstermektir.

“Aksi hâlde İslâm'da sebat etmişken ayağınız kayar da” Aksi durumda ayaklarınız İslam'ın apaçık yolu ve hücceti üzerinde karar kılmışken yanlışla sapmakla kayabilir. Âyeti kerimede “ayak” kelimesi tekil ve nekre olarak gelmiştir. Bunun sebebi bir tek ayağın üzerinden sebat edip kesin yerleştikten sonra haktan sapması, kaymasının büyük bir olay ve vebal olduğuna göre ya bir çok ayaklar yani kimseler bu gerçekten sonra saparsa halleri nice olur?

“İnsanları Allah yolundan alıkoymanız -saptırmanız, dinden çıkıp uzaklaşmanız veya başkalannı dinden soğutup uzaklaştırmanız... çünkü eğer o insanlar biat konusunda vermiş oldukları kesin sözlerini, yeminlerini ve antlarını bozarlar da dinden dönerler, itidat ederlerse, bu davranışlarıyla yani yeminlerini bozmakla kesin olarak başkalanna bir sünnet, bir yol veya çığır açmış olurlar ki, onları görenler de aynen bu yolu kendileri için bir metot kabul ederler ve onu izlerler- sebebiyle dünyada kötülüğü tadarsınız.”

“Sizin için âhirette de büyük bir azap vardır.”

95

Allah'ın ahdini az bir karşılığa değişmeyin! Şayet anlayan kimseler iseniz, şüphesiz Allah katında olan (sevap) sizin için daha hayırlıdır.

“Allah'ın ahdini -Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile yaptığınız biati- az bir karşılığa -basit bir dünyalık için- satmayın! -değişmeyin!-” Mekke'de iken İslam dinini kabul edenlerden kimilerine şeytan, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile biatlerinde ettikleri yeminlerini ve Allah kendilerini İslam üzere sabitleştirdikten sonraki antlarını bozma iannı onlara süslü ve cazip olarak göstermişti. Çünkü Kureyşliler Müslüman olan bu kimselere Hazret-i Peygamberle yaptıktan antlaşmadan dönmeleri vadinde bulunmuşlardı. Bunlar da Kureyş kabilesinde var olduğunu gördükleri görkemden ve güçlerinden ürkmüşler, Müslümanların

ise onlar karşısında güçsüz ve zayıflıkları kanaatine varmışlardı. Halbuki Allah bunların İslam üzere sebatlarını sağlamıştı.

“Şayet anlayan kimseler iseniz, şüphesiz Allah katında olan -âhiret- sevabı sizin için daha hayırlıdır.”

96

Sizin yanınızdaki (dünya malı) tükenir, Allah katındakiler ise bâkîdir. Elbette sabırlı davrananlara yapmakta olduklarının en güzeliyle mükâfatlarını vereceğiz.

“Sizin yanınızdaki dünya malı tükenir, Allah katındakiler -rahmetinin hazineleri- ise bâkîdir.” Tükenmez.

“Elbette sabırlı davrananlara -müşriklerin eza ve cefalarına, işkencelerine karşı ve İslam'ın ilk dönemdeki sıkıntılarına katlarıp sabırlı olanlara- yapmakta olduklarının en güzeliyle mükâfatlarını vereceğiz.”

Âyette geçen, (.....) kelimesini burada görüldüğü gibi İbn Kesîr ve Âsım nun harfiyle olarak, (.....) okumuşlardır.

97

Erkek veya kadın, mü'min olarak kim iyi amel işlerse, onu mutlaka güzel bir hayat ile yaşatırız. Ve mükâfatlarını, elbette yapmakta olduklarının en güzeli ile veririz.

“Erkek veya kadın, mü'min olarak kim iyi amel işlerse,” Âyetin başında yer alan, (.....) edatı, mübhemdir ve erkek-kadın her iki nevi de kapsamaktadır. Ancak ilk bakışta sanki erkekler içinmiş gibi bir durum gözükmemektedir. Bu itibarla, (.....) kavlından her iki nevi de yani hem erkeği ve hem kadın da genel olarak içerecek şekilde olduğu meydana çıkmış bulunmaktadır. (.....) ifadesiyle de imanlı olmuş olmaları koşul ya da şart olarak getirilmiş bulunmaktadır. Çünkü kafirlerin işledikleri veya amelleri bundan sayıları türden şeyler değildir. Ayrıca bu âyet, amelin iman için bir şart olmadığını da göstermekte ve bu konuya da delalet etmektedir.

“onu mutlaka -dünyada da- güzel bir hayat ile yaşatırız.” Çünkü, “Ve mükâfatlarını, elbette yapmakta olduklarının en güzeli ile veririz.”

Kavli bu gerçeğe işaret buyurmaktadır. Burada Rabbimiz bu kavliyle mü'min kullarına kadın olsun, erkek olsun hem dünya sevabını, mutluluğunu ve hem âhiret saadetini vadetmektedir ve bu tıpkı Rabbimizin şu kavli gibidir: “Sonunda Allah da onlara dünya nimetini/sevabını ve en önemlisi âhiret sevabının güzel olanını verdi.” (Al-i İmran,148)

Bunun böyle olması ise, sâlih amel işleyen mü'minler, ister bolluk ve refah içinde olsunlar, ister sıkıntı ve zorluk içinde bulunsunlar, bütün bunlarla beraber çok daha mutlu bir yaşantı geçireceklerdir. Gerçi kişi zengin ve mutlu bir hayat içinde idiyse, bunun durumu zaten ortadadır. Eğer sıkıntı ve yoksulluk içinde bulunuyorsa, bununla beraber onun da hayatı güzelleşecek ve mutlu bir yaşam geçirecektir. Bu ise kanaat etmek, Allah'ın taksimatına nza göstermek suretiyle mümkün olabilecektir. Yoksul mü'min bunlardan ötürü şikayetçi olmayacaktır.

Facir, zâlim ve kötü olan kimseler ise, bunların durumları az önce örnek olarak verdiğimiz mü'minlerin aksi olacaktır. Bu facir, zâlim ve kötüler eğer zengin iseler durumları belli. Şayet fakir ve yoksul iseler, hırs, dünyaya olan düşkünlük gibi şeyleri terketmeyeceklerdir. İçinde bulunduğu hayattan asla memnuniyetini kabul etmeyecektir.

Söylendiğine göre, “Hayatı Tayyibe” , kanaat ve Allah'a yapılan itaatten tat ve haz almaktır ya da Allah'ı bilmek ve tanımaktır, Allah'ın emirleri karşısında Onunla doğruluk içerisinde bir ve beraber olmaktır. Allah'ın emri karşısında doğru ve dürüst olarak üzerine düşeni gerektiği gibi yapmaya gayret etmektir. Allah'tan başkasından yüz çevirmek ve onlara dönüp bakmamaktır.

98

Kur'ân okuduğun zaman o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın!

“Kur’ân okuduğun zaman” Kur’ân okumak istediğin zaman “O kovulmuş veya larietlenmiş şeytandan -İblîsten- Allah'a sığın!” Burada fiilin irâde olunması, bizzat fiil lafzıyla belirtilmiştir. İbn Mes'ud (radıyallahü anh) demiştir ki: “Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in huzurunda okudum da: “Euzü Billahissemiil alimi mineşşeytanirracim” dedim. Bunun üzerine Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bana: “Öyle deme, fakat: Euzü Billahi mineşşeytanirracim” de, diye buyurdu ve Cebrâîl (aleyhisselâm) bana bunu bu şekilde okuttu'dedi. Bunu Kudai, Müsnedu's-Şihab,837 de rivâyet etmiştir. Efbani de, “Silsiletu'l-Ehadis'd-Daife; 1/439 da bunun mevzu yani uydurma olduğunu söylemiştir. Bunun gerekçesi de ravileri arasında Cafer bin Abdulvahid'in var olmasıdır

99

Gerçek şu ki: İman edip de yalnız Rablerine tevekkül edenler üzerinde onun (şeytanın) bir hakimiyeti yoktur.

“Gerçek şu ki: İman edip de yalnız Rablerine tevekkül edenler -mü'minler-üzerinde onun, şeytanın bir hakimiyeti -bir gücü ve velayeti- yoktur.” Mü'minler onun vesvesesini kabul de edecek değillerdir.

100

Onun hakimiyeti, ancak onu dost edinenlere ve onu Allah'a ortak koşanlardır.

“Onun hakimiyeti, ancak onu dost edinenlere” kendileri üzerinde onun egemenlik ve üstünlüğünü kabul edenlere, onun vesveselerine uyanlara “ve onu -şeytani- Allah'a ortak koşanlardır.” Burada, (.....) kavlindeki zamîr (.....) kavline râcidir ya da, (.....) na râcidir.

Yani onun yüzünden, onun sebebiyle demektir.

101

Biz bir âyetin yerine başka bir âyeti getirdiğimiz zaman -ki Allah, neyi indireceğini çok iyi bilir- “Sen ancak bir iftiracısın” dediler. Hayır; onların çoğu bilmezler.

“Biz bir âyetin yerine başka bir âyeti getirdiğimiz zaman”

Yani bir âyetin yerine bir başka âyeti getirdiğimiz deki bu neshetmek, yürürlükten kaldırmak demektir. Çünkü yüce şerî'at-leri yine başka şerî'atlerle gördüğü bir hikmet gereği nesheder, hükümlerini yürürlükten kaldırır.

Bu da, “-Ki Allah, neyi indireceğini çok iyi bilir-” kavlinin manasıdır. (.....) kavlini İbn Kesîr ve Ebû Amr şeddesiz olarak, (.....) diye okumuşlardır.

“Sen ancak bir iftiracısın” dediler.” Bu,

(.....) edatının cevâbıdır. (.....) kavli, itiraz/parantez cüm leşidir. Müşrikler şöyle diyorlardı; “Şüphesiz Muhammed ashâbıyla alay ediyor. Bugün onlara bir şey emrediyor, ertesi gün de onları bu şeyden menediyor. Onlara daha ehven ve kolay olanını getiriyor.” Bu davranışlarıyla iftiraya kalkışıyorlardı. Halbuki Allah dilerse ağır hüküm taşıyanı dilediği takdirde daha hafif hükümle değiştirir, daha hafif olanını ise daha ağır ile değiştirebilir. Bu, tamamıyla Allah'ın irâdesine bağlıdır.

“Hayır; onların çoğu -bu konudaki hikmeti bilemezler- bilmezler.”

102

De ki: Onu, Mukaddes Rûh (Cebrâîl), iman edenlere sebat vermek, Müslümanları doğru yola iletmek ve onlara müjde vermek için, Rabbin katından hak olarak indirdi.

“De ki: O'nu, Mukaddes Rûh, Cebrâîl, indirdi.” Burada bunun (.....) kelimesine izafe olunması, temiz olması sebebiyledir. Bu tıpkı, “Hatemu'l-Cud” kavli gibi bir ifadedir. Bundan murat ise, Mukaddes ruh “er-Ruhu'l-Mukaddes” ve Cömert Hatem “Hatemu'l-Cevad” demektir. Mukaddes demek, günahlardan, hatalardan arınmış tertemiz demektir.

“Rabbin katından -O'nun nezdinden ve O'nun emriyle- hak -hikmetle dolu- olarak indirdi.” (.....) burada hâldir.

“İman edenlere sebat vermek,” onları nesh ile ilgili hükümlerle imtihan etmek için. Ta ki onlar bu konuda şöyle dediler: “O Rabbimiz tarafından gelen gerçek ve haktır, hikmettir. Çünkü Allah Hakiym'dir, O ancak hikmet içeren ve doğru olan şeyleri işler. Allah, onların lehine olarak sağlam yere basan, inandığından dönmeyen, kesin, sahih yakın ve inanç sâhibi, kalpleri gelenlerle-indirilenlerle tatmin olmuş, huzur bulmuş kimseler diye hüküm vermiştir.

“Müslümanları doğru yola iletmek ve onlara müjde vermek için,...” Buradaki, (.....) kelimelerinin her ikisi de, (.....) kavlinin mahalline ma'tûfturlar ve mefulün lehdirlir. Bunun da takdiri şöyledir: “Onları orada sabit kadem kılmak, sarsılmaz yapmak, doğru yola iletmek ve kendilerine müjde vermek için...”

Burada, (.....) ifadesinde, başkalanna âit olarak var olan zıt haslet lerin olması hâlinde bir tariz ifadesi yer almış olmaktadır.

103

Şüphesiz biz onların: “Kur'ân'ı ona ancak bir insan öğretiyor” dediklerini biliyoruz. Kendisine nisbet ettikleri şahsın dili yabancıdır. Halbuki bu (Kur'ân) apaçık bir Arapçadır.

“Şüphesiz biz onların: Kur'anı ona ancak bir insan öğretiyor'dediklerini biliyoruz.” Müşrikler bunu söylerken şunu demek istiyorlardı: Huveytıp adında bir müşriğe âit bir köle vardı. İsmi da Aiş veya Yaiş idi. Bu köle İslam dinini kabul eder ve gerçekten çok iyi bir Müslüman olur. Bu ehli kitaptan olan bir kişi olup eski bilgiler, dini kaynaklar hakkında bilgisi bulunuyordu, Meselâ İncil'i bilmesi gibi.

Yani okuma ve yazması olan biriydi. Ya da bu kişi, Amir b. Hadremi'nin kölesi olup kendisi Rum asıllıydı. Yahut da bunlar biri Cebr diğeri de Yesar adlarında iki köle idiler. Her ikisi de Tevrât ve İncil okumasını biliyorlardı. Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) bu ikisinin Tevrât ve İncil okuyuşlarını dinlerlerdi. Yahut bu kişi Selman Farisi idi.

“Kendisine nisbet ettikleri şahsın dili yabancıdır.” Kırâat imâmlarından Hamza ve Ali Kisâî, (.....) kelimesini, “Y” ve “H” harflerinin fetha harekesiyle, (.....) olarak okumuşlardır.

“Halbuki bu Kur'ân apaçık bir Arapçadır.”

Yani Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in getirdiği Kur'ân'ı, Filancadan öğren di diye nispet ettikleri şahsın dili yabancıdır, adam Arap değildir. Dolayısıyla dili anlaşılacak gibi değildir. Halbuki bu Kur'ân ise apaçık Arapça dilinde gelmiş olan bir Kitaptır. Gayet fasih ve her bakımdan anlaşılır bir kitap. Bu ifadeyle Rabbimiz onların bu konuda söylediklerini ve dil sarkıntılıklarını reddetmiş olmaktadır.

(.....) cümlesinin cümle içerisinde i'raktan mahalli yoktur. Çünkü bu, müsteneffe bir cümledir, yani yeni ya da bağımsız bir cümledir ve onların sözlerine bir cevaptır.

Âyette geçen, (.....) kelimesi, konuşuları dil anlamındadır. Ayrıca, “elhada'l-kabre” , (.....) ve (.....) denir ki bu, bir şeyin kazılmasını, kazılması gereken doğrultudan saptırmak anlamındadır. Böyle o şeyin bir yanını kazdı, demektir. Daha sonra bu kelime bir istiâre olarak amacından ve doğrultusundan saptırılarak her şey hakkında kullanılan bir kelime oldu. Meselâ şöyle derler: “Fîlân kimse sözünde ilhad etti.” , “Dininden ilhad etti” gibi. Bu, sözünden döndü, dininden vazgeçti manalarında. Nitekim mülhid yani dinsiz, inkara kaçan, ifadesi de böyledir. Bu itibarla sözkonusu bu kelime, “görüşünü, mezhebini, tüm din ve inançlarını bırakıp bir başka yola saptı” demektir.

104

Allah'ın âyetlerine inanmayanlar yok mu, şüphesiz Allah onları doğru yola iletmez ve onlar için elem verici bir azap vardır.

“-Allah'ın âyetlerine -Kur'ân'a- inanmayanlar yok mu, işte ontör küfrü seçtikleri, tercih ettikleri müddetçe-şüphesiz Allah onları doğru yola iletmez ve onlar için -küfürleri yüzünden âhirette- elem verici bir azap vardır.”

Allah'ın âyetlerine inanmayanlar, ancak yalan uydurur. İşte onlar, yalancıların kendileridir.

“Allah'ın âyetlerine inanmayanlar, ancak -Allah adına- yalan uydurur.”

Yani yalan söylemek suretiyle iftirada bulunmak ancak imansızların işidir. Çünkü böyle kimseler cezâ olarak kendilerini neyin beklediğini düşünmezler ve böyle bir beklentileri de olmaz. Bu ifadeyle Yüce Allah, bu yalancı ve iftiracı kafirlerin Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) hakkında:

“Sen ancak yalan uyduran bir iftiracısın” sözlerine de bir cevaptır, “İşte onlar, -yani îman etmeyenler- yalancıların ta kendileridir.”

Yani gerçekte îman etmeyenler, yalan söylemekte üzerlerine adam bulunmayanlar işte bu yalancıların kendileridir, başkası değil. Çünkü Allah'ın âyetlerini yalanlamak, yalanların en büyüğüdür. Ya da onların, “Sen ancak yalan uyduran bir iftiracısın” diye söyledikleri sözlerinde, asıl yalancılar, bunların kendileridir. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) değil.

Kim îman ettikten sonra Allah'ı inkâr ederse -kalbi îman ile dolu olduğu hâlde (inkâra) zorlarian başka- fakat kim kalbini kâfirliğe açarsa, işte Allah'ın gazâbı bunlaradır; onlar için büyük bir azap vardır.

“Kim îman ettikten sonra Allah'ı inkâr ederse -kalbi îman ile dolu -bu sayede sakin ve huzur içinde- olduğu hâlde inkâra zorlarian başka-” Burada, (.....) kavlinin şart olarak mübteda olmasını ve cevabın da mahzûf olmasını uygun bulmuşlardır. Çünkü, (.....) kavlinin cevabı buna delalet etmektedir. âdetâ şöyle denilir gibidir: Kim Allah'ı inkâr ederse, Allah'ın gazâbı onlar üzerine olsun.

“Fakat kim kalbini kâfirliğe açarsa, -yani küfürle hoşnut kalbi bundan memnun kalırsa ve buna îman ederse- işte Allah'ın gazâbı bunlaradır;” “Onlar için büyük bir azap vardır.”

Bu son cümlemin, (.....) kavlinden bedel olması, (.....) kavlini, bedel ile mübdelün minh arasında itiraz-parantez cümlesi kabul etmek durumuna göredir. Mana şöyledir: “Ancak yalan uyduranlar, îman ettikten sonra Allah'ı inkâr edenlerdir.” Fakat bunlar içerisinden kendilerine baskı uygularian yani ikrah edilenler dışta tutulmuş, istisna edilmiştir. Bunlar Allah'ın dinin yalanlayıp iftira edenlerle aynı hüküm altında görülmemişlerdir.

Sonra da; (.....) diye buyurmuştur. Bu cümlemin mübtedadan bedel olması da mümkündür ki o da, (.....) kavlidir.

Yani; “Kim îman ettikten sonra Allah'ı inkâr ederse, küfre girerse, işte onlar yalancıların kendileridir” demektir.

Yahut da, Haberden bedeldir ki bu da, (.....) kavlidir.

Yani,

“İşte bunlar var ya, îman ettikten sonra Allah'a küfreden, Allah'ı inkâr edenlerin kendileridir” demektir. Aynı zamanda zem üzere mensûb olma sı da mümkündür.

Rivâyete göre Mekke halkından bir takım kimseler irtîdat ederler, dinlerinden dönerler. Bunlar arasında üzerlerinde baskı kullanılmak suretiyle zorla irtidada sevk edilenler de bulunmuştur. Bunlar sadece dilden kafirlerin kendilerinden istedikleri küfür sözlerini söylemişlerdir. Fakat buna rağmen asla kalben imanlarından ve inançlarından dönmemişlerdir. Bunlar arasında Ammar bin Yasir de vardı. Ancak babası ve annesi Yasir ve Sümeyye öldürölüp şehit edilmişlerdi. Bunun her ikisi de İslam'ın ilk iki şehididirler.

Bu aileye yapılan baskı sonucu Ammar'ın müşriklerin baskıları sonucu kendisinden istedikleri sözü dilden söylemesi üzerine, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e: “Şüphesiz Ammar küfre girmiştir” diye

söylediler. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bunu duyunca, “Asla öyle bir şey olamaz, çünkü Ammar, baştan aşağı îman dolu bir kişidir” diye buyurdu. Hafız diyor ki; Salebi bunu rivâyet etmiş ve Vahidi de bunu, “el-Vasiy” kitabında Salebi'den rivâyet etmiştir. Bak. Haşiyetu'l-Keşşaf,2/634

“Îman, onun eti ve kanı ile karışmıştır, mümkün değil.” Ebû Nuaym bunu Hilye kitabında rivâyet etmiştir. 1/139

Hazret-i Ammar bu şekilde ağlayarak Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’in huzuruna geldi. Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) onun göz yaşlarını silerek kendisine dedi ki: “Senin durumunla ilgili hiçbir zorluk yoktur. Eğer yeniden sana böyle bir baskı yapmaya kalkışarlarsa, daha önce söylediğini onlara aynen tekrar et! İbn Asakir rivâyet etmiştir

Ammar’ın babasının baskı altındaki hareketi, tavizsiz oluşu güzeldir, efdaldır. Çünkü ölüme dayanıp sabretmek, İslam’ın güç kazanması için buna katlanmak İslam’ın izzeti ve şerefi vardır, yükselmesi, galip gelmesi vardır.

107
Bu (azap) onların dünya hayatını âhirete tercih etmelerinden ve Allah’ın kâfirler topluluğunu hidâyete erdirmemesinden ötürüdür.

“Bu azap, onların dünya hayatını âhirete tercih etmelerinden”

Yani bu dünya hayatını ebedî âhiret hayatından üstün görüp tercih etmelerinden.

Buradaki, (.....) işaret ismi tehdide işaret etmektedir. Bu da Allah’ın gazâbının bu kimselere erişmesi, en büyük azap ile cezâlarıdırılmaları demektir.

“Ve Allah’ın kâfirler topluluğunu -küfürlerinde direnip bunu tercih ettikleri sürece- hidâyete erdirmemesinden ötürüdür.”

108
İşte onlar Allah’ın, kalplerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimselerdir. Ve onlar gafillerin kendileridir.

“İşte onlar Allah’ın, kalplerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlediği kimselerdir,” Bu itibarla inceden inceye düşünemezler, herhangi bir öğüde ve vaaza kulak vermezler, dosdoğru olan yolu da görmezler.

“Ve onlar gafillerin kendileridir.”

Yani öylene bir gaflet içindedirler ki bundan aymaları ya da uyanmaları asla mümkün değildir. Çünkü ilerisini düşünmemek, sonlarının ne olacağını akla getirmemek gerçekten en büyük aymazlık ve en aşırı ve nihayetsiz gaflettir.

109
Hiç şüphesiz onlar âhirette ziyana uğrayanların ta kendileridir.

“Hiç şüphesiz onlar âhirette ziyana uğrayanların ta kendileridir.”

110
Sonra şüphesiz Rabbin, eziyet edildikten sonra hicret edip, ardından da sabrederek cihad edenler hakkında Rabbin elbette çok bağışlayan, çok merhamet edendir.

“Sonra şüphesiz Rabbin, eziyet edildikten -eza ve cefa yoluyla işkence gördükten ve zorla küfrü yeniden kabullenmeleri için baskı uygulayıp yeniden küfre girmeleri için baskı ve zulüm uygulandıktan- sonra - Mekke'den- hicret edip, ardından da cihad eden ve sabreden kimseler hakkında...

Bu âyetin başında yer alan, (.....) edatının delalet ettiği şey şudur:, şu inkârcı ve işkenceci zâlim kafirlerin durumu ile, îman etmiş ve imanlarının gereği haksızlığa başkaldırmış olan mü’minlerin durumu birbiriyle hiçbir

zaman kıyaslanamayacak şekilde uzaktır. Çünkü Mekke'den hicret edenlerin her şey lehlerine, onları buradan çıkaranların da aleyhine durumlar olacaktır.

Yani hicret edenlerin velisi, yardımcısı sadece Allah tır ve Allah onların düşmanı olmadığı gibi onları ezip rezil de edecek değildir. Bu ifade âdeta şuna benzer. Bir kralın, bir adama, bundan böyle senin aleyhinde oluşacak bir durum yoktur. Bu ifade işte o kimse için bir korunma, bir himaye ve bir kalkan olur, hiçbir zarara uğramaksızın bundan yararlanmış olur. Kırâat imâmılarından İbn Âmir, âyette geçen,

(.....) kavlini (.....) olarak okumuştur.

Yani mü'minlere işkence ettik ten sonra Müslüman olanlar, demektir.

“Bütün bunlardan -yani işledikleri bu fiillerinden ve eylemlerinden yani hicret etmek, cihad yapmak ve sabr etmek durumlarından- sonra Rabbin elbette çok bağışlayan, pek merhamet edendir.”

Yani daha önce bir takıyye olarak söyledikleri küfür kelimelerini onlardan, onların lehine olarak bağışlayacak ve baskı ve ikrah sonucu söylemiş oldukları sözler yüzünden onlara azap etmeyip esirgeyecektir.

111

O gün, herkes gelip kendi canını kurtarmak için uğraşır ve herkese yaptığığın karşılığı eksiksiz ödenir, onlara asla zulmedilmez.

“O gün, herkes gelip kendi canını kurtarmak için uğraşır” Bu âyetin başında geçen, (.....) kavli, ya (.....) ile veya, (.....) ite mensûbtur. Yine bu âyette geçen, nefis kelimesin diğer nefse izafe olunmuştur. Çünkü bunun sebebi, aynı olan bir şey için, onun zâtı denir ki bu, nefsi, kendisi demektir. Nitekim zıddı için de başkası diye söylenir. Nefis olduğu gibi cümledir. İlk nefis cümledir, ikincisi de onun aynısı ve zatıdır. âdeta burada şöyle denilir gibidir: “O gün her insan kendi zatıyla mücadele ederek, kendi derdiyle uğraşarak huzura gelir. Başkasının hâli ya durumu onu hiç ilgilendirmeyiz. Herkes o gün nefsi, nefsi, canını kurtarmak istiyorum, kendimi kurtarmak istiyorum, deyip duracaktır.” Burada âyette geçen, mücadele kelimesinin ya da ifadesinin anlamı, kendi adına mazeret uydurmak veya bulmak çabasında olmak anlamındadır. Bu, tıpkı inkârcıların, puta tapanların: “İşte bizi saptıranlar bunlardır” (A'raf,38) âyetinde ifade edildiği gibi olacaktır sözleri. Yine bunların sözleri şöyle olacaktır: “Ey Rabbimiz! Biz reislerimize, liderlerimize uyduk da onlar bizi yoldan saptırdılar.” (Ahzâb,67) ve: “Rabbimiz, Allah adına yemin ederiz ki biz müşriklerden değildik.” (En'am,23) gibisinden hep konuşup mazeretler uyduracaklar ama, yüzlerine bakılmayacaktır.

“Ve herkese yaptığığın karşılığı eksiksiz ödenir, onlara asla zulmedilmez.” Herkese, bu konuda hiç haksızlığa uğratılmaksızın ne yapmışlarsa, yaptıklarının karşılığını eksiksiz olarak ve tastamam bir şekilde verilir.

112

Allah, (ibret için) bir ülkeyi örnek verdi: Bu ülke güvenli, huzurlu idi; ona rızkı her yerden bol bol gelirdi. Sonra onlar Allah'ın nimetlerine karşı nankörlük ettiler. Allah da onlara, yaptıklarından ötürü açlık ve korku sıkıntısını tattırdı.

“Allah, ibret için bir ülkeyi örnek verdi:”

Yani durumu şu şekilde olan bir kasabayı, kasaba halkını, Allah'ın kendilerine nimet sunduğu her kavme ibret olsun için örnek olarak gösterdi. Allah'ın verdiği nimet sebebiyle şımanıp hadlerini aştılar ve nankörlük edip inkara kalkıştılar. Gelen hakka da yüzçevirdiler. İşte bu davranışları yüzünden Yüce Allah, kendilerine intikamını indirdi-gönderdi. Burada “Karye” yani ülke ya da kasaba ifadesiyle durumları buna uygun düşen mukadder bir toplumun murat olunmuş olması da câizdir. Aynı zamanda bu ülke ya da kasabanın çok daha önce geçmiş olan ve durumları bu şekilde olan herhangi bir ülke veya kasaba da olmuş olabilir. Dolayısıyla Yüce Allah bunun bir örnek ve ibret olması açısından ve onların da akıbetleri bakımından aynı duruma düşmemeleri için Mekke halkını uyarmak için örnek olarak verilmiştir.

“Bu ülke güvenli, huzurlu idi;”

Yani saldırıdan, öldürülmekten ve esir düşmekten güvende idiler. Onları korkutacak, huzursuz edecek herhangi bir durumda yoktu. Çünkü güvenin olduğu yerde huzur ve sükunet vardır. Korkunun olduğu yerde de hep rahatsızlık, can sıkıntısı ve huzursuzluk, güvensizlik egemendir.

“Ona rızık her yerden -ve her ülkeden- bol bol -ve genişçe- gelirdi.”

“Sonra onlar -o ülke ve kasaba halkı- Allah ın nimetlerine karşı nankörlük ettiler.” Burada geçen, (.....) kelimesi, alışılanın dışında (.....)harfıyla gelen “Nimet” kelimesinin çoğuludur. Tıpkı, (.....) kelimesinin, kelimesinin çoğulu olduğu gibi. Ya da bu, “Nuumin-Nu'min” kelimesinin çoğulu da olabilir.

Tıpkı, “Bu'sin-Buusin” ve “Ebus” gibi.

“Allah da onlara, yaptıklarından ötürü açlık ve korku sıkıntısını tattırdı.” Âyette geçen, (.....) ve (.....) kelimeleri burada istiâredirler. İstiare manasındaki tattırmak ifadesi yine istiâre olan elbise, giydirme üzerinde vaki olmuştur. Bunun doğru ifadesi şöyledir: “Tattırma yani izaka” ifadesi, onlara göre hakikat yani gerçek yerine geçen bir ifade olmaktadır. Çünkü bu ifade bela, şiddet ve sıkıntılar için oldukça yaygın bir şekilde kullanılır. Bu balandan insanların başına herhangi bir sıkıntı ve buna benze bir durum gelince şöyle derler: “Filân kimse sıkıntı ve zararı tattı.” ve “Ona azâbı tattırdı” gibi.

Burada zarar ve acının etkilerinin idraki ya da anlaşılması hâli, tadıları acı ve tiksindirici bir yemeğin durumundan algılayan ya da idrak olunan şeye benzetilmiştir. (.....) kelimesine gelince, bununla insanı örten ve kapatan şeye benzetme yapılmıştır. Çünkü bu, onu giyeni de kapsamına almaktadır da bu yönden bir benzetmeye gidilmiştir. Zira bir takım durumları sebebiyle bir benzerlik göstermektedir.

Tattırma olayının açlık ve korku elbisesi üzerine giydirilmesine ya da vaki olmasına gelince bu, şundan ötürüdür: bu ikisini de kaplayacak derecede bir ibâre yani bir durum sözkonusu olursa, ve bir de diğerine giydirilirse veya benzetilirse sanki şöyle denilmiş gibidir: “Allah, açlık ve korku endişesiyle onları kuşatacak durumla nihayet tattırdı, karşı karşıya getirdi” demektir.

113

Andolsun kî, onlara kendilerinden bir peygamber geldi de onu yalanladılar. Onlar zulmederlerken azap onları yakalayiverdi.

“Andolsun ki, onlara kendilerinden bir peygamber -Muhammed- geldi de onu yalanladılar. Onlar zulmederlerken azap onları yakalayiverdi.”

Yani zulüm ve eza içerisinde iken kendilerini yakalayiverdi. Bu konuda şöyle bir tefsir getirmişler ve demişler ki: bu, Bedir savaşı gününde kılıçla öldürülmeleri olayıdır.

Rivâyete göre kıtlık yıllarında Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) bir miktar gıda ile Mekke'ye doğru yöneldi ve o gıdayı onlar arasında dağıttı. Mekke halkı iyice açlığın ne olduğunu tattıktan sonra Yüce Allah onlara şöyle buyurdu:

114

Artık, Allah'ın size verdiği rızıktan helâl ve temiz olarak yeyin, eğer (gerçekten) yalnız Allah'a ibâdet ediyorsanız, onun nimetine şükredin.

“Artık, Allah'ın size -Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’in eliyle sunduğundan- verdiği rızıktan helâl ve temiz olarak yeyin,” Hem de baskınlarla, gasp yoluyla, haram kazanç yollarıyla elde edip yediğiniz pis, murdar ve haram olan şeylerin ya da malların yerine Allah'ın Muhammed eliyle verdiği rızıktan helâl ve temiz olarak yeyin.

“Eğer gerçekten yalnız Allah'a ibâdet -itâat ve kulluk- ediyorsanız, onun nimetine şükredin.”

Ya da putlara tapmakla gerçekten Allah'a kulluk ettiğiniz iddianız ve onların Allah katında size şefâatçi olacakları savınız doğru ise...

Bundan sonra da Allah bu kimselere, haram kıldığı şeyleri teker teker sayarak, kendilerini uyardı ve kendi heva ve heveslerine uyarak haramı helâl, helâl olanı da haram kılmamaları için yasağını koydu, onları bundan menetti. Sonra da bunları açıklamak üzere şöyle buyurdu:

115

(Allah) size, sadece ölü hayvanı kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvanı haram kıldı. Ancak kim mecbur kalırsa (başkalının haklarına) saldırmaksızın, sınırı da aşmadan (bunlardan yiyebilir) Çünkü Allah çok bağışlayan, pek merhamet edendir.

Âyette geçen, (.....) kelimesi, hasr içindir.

Yani haram kılınan bu şeylerdir. Yoksa Bahire ve benzeri haram kıldığınız hayvanlar haram değildirler. Âyetin geri kalan kısmının tefsiri daha önce benzer âyetlerde geçmişti.

116

Dillerinizin uydurduğu yalana dayanarak “Bu helâldir, şu da haramdır” demeyin, çünkü Allah'a karşı yalan uydurmuş oluyorsunuz. Şüphesiz Allah'a karşı yalan uyduranlar kurtuluşa eremezler.

“Dillerinizin uydurduğu yalana dayanarak “Bu helâldir, şu da haramdır” demeyin,” Bu âyetin başında yer alan; (.....) kavli, (.....) kavliyle mensûbtur.

Yani, “kimi hayvanların helâl ve kimilerinin de haramlığı hakkında dillerinizin uydurduğu yalanları konuşmayın. Çünkü siz şöyle diyordunuz: “Şu hayvanların kannlarındaki yavrular, canlı olarak doğmaları hâlinde yalnızca bizim erkeklerimize âittir, kadınlarınıza ise haramdır. Şayet (yavru) ölü doğarsa bu durumda (erkek-kadın) hepsi bunda ortaklırlar.” (En'am,139) Artık böyle demekten uzak durun. Çünkü siz herhangi bir vahye, bir kıyasa dayanılarak çıkarıları bir hükme de dayanmaksızın bunları söyleyip duruyordunuz.

(.....) kavlindeki lam harfi tıpkı, (.....) kavlindeki lam gibidir. (.....) kavli, (.....) kavlinden bedeldir. Bu arada istersen,

(.....) kavlini, (.....) kavliyle mensûb edebilir ve, (.....) harfini de mastariye olarak değerlendirebilirsin.

Bu arada, (.....) kavli de, (.....) kavline taallûk eder.

Yani, “Bu helaldir, şu da haramdır, demeyin. Bu, sizin dillerinizin yalan olarak uydurdukları bir şeyden ibârettir.”

Yani: “Sadece dillerinizin konuştuğu bir yalan ifade olarak, ağzınızda hep geveleyip durduğunuz ve herhangi bir hüccet ve delile dayanmayan boş sözlerle haramı helâl kılmayın ve helâl olanı da haram kılmayın” demektir. Çünkü söyledikleriniz boş lakırdıdan, sözlerden ibârettir ve delili olmayan, bir burhana dayanmayan boş ve anlamsız bir davadır.

(.....) kavli fasih olan güzel ifade ile sunulan bir cümledir. Böylece Allah, âdeta onların sözlerini yalanın kendisi imiş gibi anlattı. Bu sözleri onların dilleri konuşunca, hemen yalanları bütün çıplaklığıyla ortaya dökülüvermekte ve onu yalan olduğu şekliyle göstermektedir. Bu tıpkı, “Onun yüzü, güzelliği, gözü de büyüleyici bir hâli yansıtıyor” ifadesine benzer bir ifadedir.

“Çünkü Allah'a karşı yalan uydurmuş oluyorsunuz. Şüphesiz Allah'a karşı yalan uyduranlar kurtuluşa eremezler.” Burada geçen,

(.....) kavlindeki lam harfi, garaz manasını kapsamayan talil yani sebep içindir.

117

(Kazandıkları) pek az bir menfaattir. Halbuki onlar için elem verici bir azap vardır.

(.....) Kazandıkları pek az bir menfaattir. Halbuki onlar için elem verici bir azap vardır.” Bu cümle mahzûf bir mübtedanın haberidir.

Yani câhiliye fiil ve düşüncesiyle elde ettikleri menfaatleri âhirete nispetle bir hiçtir ve fakat azâbı oldukça büyüktür.

118

Sana anlattıklarınızı, daha önce, Yahûdî olanlara da haram kılmıştık. Biz onlara zulmetmedik, fakat onlar kendilerine haksızlık ediyorlardı.

“Sana anlattıklarınızı, daha önce, Yahûdî olanlara da haram kılmıştık.” Bu, En'am sûresinde geçmişti.

Yani, “Yahûdîlere tırnaklı hayvanların tümünü haram kıldık. Sığırların ve koyunların iç yağlarını da haram kıldık...” (En'am,146)

“Biz onlara -haram kılmakla- zulmetmedik, fakat, onlar kendilerine haksızlık ediyorlardı.”

Ancak onların ma'siyetleri üzerine biz bu şeyleri onlara haram laldık.

119

Sonra şüphesiz Rabbin, câhillik sebebiyle kötülük yapan, sonra da bunun ardından tevbe edip durumunu düzeltenleri (bağışlayacaktır.) Çünkü onlar tevbe ettikten sonra Rabbin elbet çok bağışlayan, pek merhamet edendir.

“Sonra şüphesiz Rabbin, câhillik sebebiyle kötülük yapan,” Buradaki, (.....) hâl yerinde gelmiştir.

Yani, “Şehevi arzularının, heva ve heveslerinin baskın gelmesi sebebiyle, sonlarını düşünmediklerinden câhil bir hâlde kötülük işlediler. Onların arzuları, Mevla'ya isyan değil, heva ve heveslerinin tadını çıkarmaktı.

“Sonra da bunun ardından tevbe edip durumunu düzeltenleri bağışlayacaktır. Çünkü onlar tevbe ettikten sonra Rabbin elbet çok bağışlayan, pek merhamet edendir.”

Yani daha önce işlemiş oldukları çokça suç ve günahları sebebiyle onları fazlasıyla bağışlayan, kesin kararlılıktan sonra vermiş oldukları gerçek güvenleri sebebiyle de pek merhamet edendir.

120

İbrâhîm, gerçekten Hakk'a yönelen, Allah'a itâat eden bir önder idi; ve o Allah'a ortak koşanlardan değildi.

“İbrâhîm, gerçekten Hakk'a yönelen, Allah'a itâat eden bir ümmet -önder- idi;”

Yani Hazret-i İbrâhîm (aleyhisselâm) ümmetiler içinde tek başına bir ümmet idi. Çünkü o, bütün iyilik ve güzellik özelliklerini en mükemmel şekliyle kendisinde toplamış olan biri idi. Şâir Ebû Nuvas'ın şu kavlinde ifade ettiği gibi:

Allah'a güç değildir göstermek tüm alemleri bir tek kişide sergilemek

Mücahid'den rivâyete göre demiştir ki: “Bir tek mü'min, bütün kafir kimselere bedeldir.” Ya da, ümmet kelimesi, uyuları, peşinden gidilen, lider gibi manalara gelir. Çünkü halk ya da insanlar, ondan iyilik ve hayır elde edebilmek için onu kendilerine önder tayin ederler.

(.....) mealde de kısaca belirtildiği gibi, Allah'ın kendisine emrettiklerini harfiyen yerine getiren, itâat edip uygulayan idi, demektir.

İbn Mes'ud -Allah kendisinden râzı olsun- demiştir ki: “Muaz bin Cebel tek başına bir ümmet idi, Allah'a itâat eden tavizsiz bir kimse idi.” Kendisine; “Bu ifade Hazret-i İbrâhîm (aleyhisselâm) için söylenmiştir” denilince,

şöyle cevaplamıştır: “Ümmet: Hayn, iyilik ve güzelliği bilen demektir. Delil ise; Allah ve Resûlüne tamamen itâatkâr olan, demektir. İşte Muaz da böyle bir zât idi.”

Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) de, “Eğer Muaz hayatta olsaydı, kesinlikle hilafet makamına onu getirirdim” demiştir. Çünkü Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) den şunu dinledim: “Ebû Ubeyde bu ümmetin emini, en güvenilir kişisidir. Muaz da Allah için bir ümmet, örnek bir insandır. Allah'a ihlas ve samimiyetle itâat eder. Kıyamet gününde onunla Allah arasında peygamberlerden başkası yoktur” diye buyurmuştur. Ebû Nuaym, Hilye adlı eserinde, 1/140'ta rivâyet etmiştir.

(.....) Tüm bâtıl din, inanç ve sistemlerden sadece İslam dinine yönelen ve buna bağlı kalan, demektir.

“Ve o Allah'a ortak koşanlardan değildi.” Yüce Allah, Kureyş kafirlerini yalanlamak ve söylediklerinin asılsız olduğunu bildirmek için, onun müşrik olmadığını gösteriyor ve onları da reddetmiş oluyor. Çünkü Kureyş'in iddiaları, kendilerinin ataları İbrâhîm'in dini üzere olduklarını ileri sürmeleri idi. (.....) kelimesinden nun harfinin hazfedilmiş olması, Lin harflerine benzemesi sebebiyledir.

121

Allah'ın nimetlerine şükrediciydi. Çünkü Allah, onu seçmiş ve doğru yola iletmişti.

“Allah'ın nimetlerine şükrediciydi.” Rivâyete göre Hazret-i İbrâhîm (aleyhisselâm) misafirsiz yemek yemezdi. Bir misafir gelsin diye yemeğini ertelerdi, geciktirirdi. Bir de ne görsün beşer yani insan suretin de gelen ve aslında melek olan konuklar. Hazret-i İbrâhîm, onların melek olduklarını bilemediğinden onları sofrasına davet buyurdu. Bu defa melekler sofraya oturmamak için, biz de cüzzam hastalığı var, diye bir bahane ileri sürdüler. Hazret-i İbrâhîm (aleyhisselâm) da bunun üzerine; “İşte şimdi sizin yemeniz gerekli hale geldi.. Bunu da Allah'ın beni sağlıklı ve sizleri de hastalığa müptela kılmış olmasından ve bu imtihandan ötürü şükretmek mak sadıyla oturup yemelisiniz” diye konuştu. “Çünkü Allah, onu seçmiş” ona bir özel durum tahsis etmiş ve onu peygamberlik görevi için seçmiş (.....) Ve doğru yola -İslam dinine- iletmişti.”

122

Ona dünyada güzellik verdik. Muhakkak ki o, âhirette de sâlihlerdendir.

“Ona dünyada güzellik verdik.” Peygamberlik, mal, evlat, Allah'ı ibâdet ve taatle tazim etmesi, her din Erbâbının onu veli edinip, ona gelmesi vb. gibi güzellikleri verdik. Yahut da bu, namaz kıldığımızda, bizim onun için, “Kema Salleyte Ala İbrâhîm” dememizi...

“Muhakkak ki o, âhirette de -cennete girecek olan cennet ehli- sâlihlerdendir.”

123

Sonra da sana: “Doğru yola yönelerek İbrâhîm'in dinine uyî O müşriklerden değildi” diye vahyettik.

“Sonra da sana: Doğru yola yönelerek İbrâhîm'in dinine uyî O müşriklerden değildi'diye vahyettik.” Âyette geçen, (.....) edalıyla peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) efendimizin yeri ve öneminin büyüklüğünü, konumunun üstünlüğünü belirtiyor. Bu arada Hazret-i İbrâhîm Halîlullah'a verilen en değerli ikramın, bizim Peygamberimiz Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in onun dinine tabi olmasını bildirmesidir.

124

Cumartesi tatili, ancak onda ihtilaf edenlere (farz) kılınmıştı. Kıyamet günü Rabbin, muhakkak onların ihtilafa düştükleri şey hakkında aralarında hüküm verecektir.

“Cumartesi tatili, ancak onda ihtilaf edenlere farz kılınmıştı.”

Yani o güne tazimde bulunmaları, o günde avlanmamaları bunlara farz kılınmıştı.

“Kıyamet günü Rabbin, muhakkak onların ihtilafa düştükleri şey hakkında aralarında hüküm verecektir.” Rivâyete göre Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) kavmine, haftada bir günlerini Allah'a ibâdet için ayırmalarını emreder. Bu günün de cuma günü olmasını ister. Ancak onlar bundan kaçındılar ve dediler ki: “Biz cuma günün

değil, Allah'ın yerleri ve gökleri yaratma işini bitirdiği günü isteriz. Bu gün ise Cumartesi günüdür. İşte bu sebeple cuma günü olsun diyenler oldukça azınlıkta kaldılar. İşte bu olay onların cuma ve Cumartesi günleri üzerindeki ihtilafa düşmeleridir, anlaşılamamalarıdır. Çünkü bazıları Cumartesi günü olsun derlerken, bazıları da bu günün Cuma günü olmasını istemişlerdir. Bu tartışmaları üzerine Allah onlara Cumartesi gününü seçmelerine izin verir ve onlara aynı zamanda o gün avlanmayı da yasaklar, haram kılar. Cuma günü olsun diye nza gösterenler ise Allah'ın emrine itâat etmiş oldular. Bunlar artık avlanmıyorlardı. Ancak onlardan sonra gelenler, buna dayanamayıp yasağı çiğnediler ve avlandılar. İşte Allah, yasağı dinlemeyen bu kimseleri diğerlerinden ayırarak başka bir varlığa dönüştürdü. Allah kıyamet gününde bunların arasında hükmünü verecektir. Dolayısıyla her iki taraf da layık oldukları muameleyi görecekler ve buna göre kimi cezâlarıdırılacak ve kimisi de ödüllendirilecektir.

125

(Resûlüm!) Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütlerle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et! Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, hidâyete erenleri de çok iyi bilir.

“Resûlüm! Sen, Rabbinin yoluna -İslam'a- hikmet -doğru ve sağlam sözlerle, çünkü bu, hakkı gerektiği gibi delile dayalı olarak açıklamak ve şüpheleri, kuşkuları ortadan kaldırmaktır.- ve güzel öğütlerle çağır” ki bu güzel öğüt, senin bu şeylerle onlara öğütte bulunduğun husus ve bu öğütlerle onlara yarar sağlamayı amaçladığın da onlara gizli kalmamalıdır.. Ya da Kur'ân ile öğüt ver.

Yani onları bizatihi hikmet olan ve güzel öğüt içeren Kitab'a onları davet et.

Yahut da Hikmet: Fiillerin mertebelerini bilip öğrenmektir.

(.....) Rağbeti rehbet ile birbirine mezcetmektir.

Yani umut ile korkuyu beraberce yaşamalılar. İkaz ile müjdeyi birlikte taşısınlar.

“Ve onlarla en güzel şekilde mücadele et!”

Yani mücadele yollarının en iyisi, en güzeli ve en ideali olanla sürdür. Bu da yumuşak davranmak, güzel muamelede bulunmak ve sert davranmamakla olabilir. Yahut da kalpleri uyaracak, gönülleri öğütlerle yumuşatacak, akılları aydınlatacak bir yöntemle mücadeleyi yürüt. Bu da din konusunda ve aleyhte konuşmayı sürdürenlere, haddini bilmeyenlere, kabule yanaşmayanlara cevap vermekle olabilir.

“Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, bidayete erenleri de çok iyi bilir.”

Yani Allah onları daha iyi bilendir. Eğer bir kimse de hayır varsa, anlayacak ve kavrayacak kafa varsa, ona az öğütte bulunsan da bu, ona yeter. Eğer bir kimsede hayır yoksa, artık buna bir çare bulunmaz veya onu yola getirmekten hüner sahipleri bile âciz kalırlar.

126

Eğer cezâ verecekseniz, size yapılan işkencenin misliyle cezâ verin. Ama sabrederseniz, elbette o, sabredenler için daha hayırlıdır.

“Eğer cezâ verecekseniz, size yapılan işkencenin misliyle cezâ verin.” Birinci fiil ukubet diye isimlendirilmiştir. Ukubet ise ikincisidir.

Yani burada birinci fiil ikincisinin ismiyle isimlendirilmiştir. Çünkü her iki kelime de aynı anlamda ve iç içedirler. Bu ifade âdeta Rabbimizin şu kavli gibidir:

(.....) yani kötülük değildir. Bunun manası şöyledir: “Eğer size, Meselâ öldürme ve benzeri manada kötü bir fiil uygulanırsa, siz de size uygulananı aynıyla karşılık verin, onların yaptıklarının üzerinde fazla bir şey yapmayın.” Rivâyete göre müşrikler Uhûd savaşı gününde Müslümanları müsle suretiyle yani en alçakça şekliyle cezâlarıdırıldılar. Çünkü şehit edilenlerin kannlarını deşiyorlar, erkeklik organlarını kesiyorlardı. Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), amcası Hazret-i Hamza'nın karnının deşildiğini gördüğünde, şöyle

buyurdular: “Allah'a yemin ederim ki, seni bu duruma getirenlerden yetmiş kişisini bende aynen cezâlarıdıracağım, müfle yapacağım.” Ancak bu âyetin inmesiyle, yaptığı yeminden dolayı kefareti ödedi ve yapmak istediğı şeyden de geri durdu. İbn Hacer, bu hadisi bulamadım, demiştir. Bak. Haşiyetu'l-Keşşaf;2/642

Tartışmasız müfle uygulaması yani öldürülen veya cezâlarıdırıları kimseye yaptığından fazlasıyla cezâlarıdırırmak yasaklanmıştır. Çünkü bu konunun yasaklığına ilişkin olarak gelen haberler bunu gerektirmektedir. Hatta bu, saldırgan bir köpek de olsa, ona da yapılamaz.

“Ama sabrederseniz, elbette o, sabredenler için daha hayırlıdır.” Burada geçen, (.....) zamîri, (.....) kelimesinin mastanna râcidir. (.....) kavlınden murat, buna muhatap olan kimselerdir.

Yani, “Eğer sabrederseniz, gerçekten sabretmeniz sizin için daha hayırlıdır.” Burada yüce Allah, (.....) kavlini, Allah'tan bir sena ve övgü olsun için ismi zahir olarak getirmiştir. Çünkü bu kimseler şiddet ve sıkıntılara dayanabilen, sabır gösteren kimselerdir.

Daha sonra yüce Rabbimiz Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) için şöyle buyurmuştur:

127

Sabret! Senin sabrın da ancak Allah'ın yardımı iledir. Onlardan dolayı kederlenme; kurmakta oldukları tuzaktan kaygı duyma!

“Sabret!” Sen görevinde sabret ve bunda kararlı ol.

“Senin sabrın da ancak Allah'ın yardımı iledir.”

Yani Allah'ın seni muvaffak kılması ve bunda sebatını sağlaması sayesinde.

“Onlardan dolayı kederlenme;” Kâfirler îman etmezlerse bu yüzden üzölme, kafirlerin mü'minler aleyhine işlediklerinden ötürü de mü'minlere de üzölme. Çünkü mü'minler istediklerini elde edeceklerdir.

“kurmakta oldukları tuzaktan kaygı duyma!” Burada geçen, (.....) kavlini kırâat imâmılarından, İbn Kesîr, “Dıyk” olarak okumuştur. Bu ise, “Dayyık” kelimesinin şeddesiz halidir.

Yani sıkıntı ve hüzn veren bir şeyden... Bununla beraber bu her ikisinin de tıpkı, (.....) ve (.....) gibi mastar olmaları da câizdir.

Yani, göğsünü, onların hile ve tuzakları sebebiyle sıkma, bundan ötürü bir tasa duyma. Çünkü onlar sana bir şey yapamazlar.

128

Çünkü Allah, (kötülükten) sakınanlar ve güzel amel edenlerle beraberdir.

“Çünkü Allah, kötülükten sakınanlar ve güzel amel edenlerle beraberdir.”

Yani Allah günah ve kötülüklerden sakınanların velisidir, dostudur ve itâat etmek suretiyle amelde bulunanların da yardımcısıdır.

Denilmiştir ki: Her kim fiillerinde Allah'tan sakınıp hata yapmaz, amellerinde güzel işler İşlerse, Allah bütün durumlarında onunla beraber olur. Allah'ın kulu ile beraber olması, emredilen konularda ona yardım etmesi ve sakıncalı olan şeylerden de onu korumasıdır.

İSRÂ SÛRESİ

Bu sûre Mekke'de nâzil olmuştur. 111 âyettir.

1

Bir gece, kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye (Muhammed) kulunu Mescid-i Harâm'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir; O, gerçekten işitendir, görendir.

“Bir gece, kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye Muhammed kulunu Mescid-i Harâm'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir;”

Âyetin başında yer alan, (.....) kelimesi, Allah'ı kötülüklerden ve eksiklikten beri kılmak, uzak tutmaktır. Bu kelime, nasıl ki, Osman ismi, adam için bir özel isim ise bu da teşbih için yani, “sübhânellâh” demek anlamında bir özel ifadedir. Mensûb olması ise, izharı metruk olan yani ortaya çıkmasına, söylenmesine gerek duyulmayan muzmer bir fiil iledir.

Takdiri de: (.....) şeklindedir. Daha sonra, (.....) kelimesi fiil yerine indirildi ve bu onun yerine geçmiş oldu ve bu, en açık ve en net şekilde tenzih manasına delalet eder. Diğer taraftan, (.....) ve (.....) aynı anlamda iki kelimedirler.

(.....) zarf olarak mensûbtur. Burada özellikle, “gece” kaydının konulmuş olması, İsrâ' denen olay geceleyin yapılan yürüyüş ve yolculuk anlamında olduğundan bu da konuyu tekit için gelmiştir. Yahut da kelimenin nekre olarak gelmiş olması ile İsrâ' denen olayın süresinin çok az bir müddet içinde geçtiğine delalet etmek ve göstermek içindir. Çünkü Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) gecenin az bir bölümünde Mekke ile Şam-Sûriye toprakları kırk günlük bir yol uzaklığında iken, Mekke'den yani Mescid-i Harâm'dan geceleyin yürütülüp götürülmüştür.

Rivâyete göre Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) geceleyin amcası Ebû Talib'in kızı Ümmü Hânî'nin evinden geceleyin alınıp götürülmüştür. Burada Mescid-i Harâm'dan murat, Harem-i şeriftir. Çünkü Mescid-i Harâm da, Harem sınırları içinde bulundurmaktadır. Bu açıdan bu şekilde zikredilmiştir. Dolayısıyla birbirleriyle bu anlamda özdeşleşmişlerdir.

Abdullah ibn Abbâs -Allah kendisinden râzı olsun- 'tan gelen rivâyete göre; “Harem'in bütünü Mesciddir.” Bir diğer anlatıma göre de bu, “Mescid-i Harâm'ın kendisidir.” Sahih olan görüş de budur.

Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır: “Ben, Mescid-i Harâm'da, Beyt'in yanında Hicr denilen yerde uyku ile uyanıklık arasında bulunuyor idim. Ben bu hâlde iken Cebrâîl bir Burak ile bana geldi ve o gece beni semâya yükseltti, çıkardı.” Buhârî,3207. Müslim,164. Ahmed İbn Hambel, Müsned;4/208-209

Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in miraca çıkışı, Beyt-i Makdis'ten yani Kudüs'ten başladı. Kureyş tarafından yalanlanınca, onlara kervanlarının gelişini ve nerede olduklarını, kaç develerinin bulunduğunu, durumlarını bildirdi. Ayrıca Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) semada gördüğü şaşkınlık ve hayret uyandıran olayları da onlar haber verdi. Orada peygamberlerle -Allah'ın selâmı üzerlerine olsun- karşılaşmasını, Beyt-i Mamur'a ve Sidre-i Münteha'ya vardığını anlattı. İsrâ' olayı Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in hicretinden bir yıl önce meydana gelmişti ve bu olay uyanık hâlde gerçekleşmiştir.

Hazret-i Âişe (radıyallahü anha) annemizden rivâyete göre o, şöyle demiştir: “Allah’a yemin ederim ki Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in bedeni kaybolmadı. Ancak O (sallallahü aleyhi ve sellem) ruhuyla mi'râc yaptı.”

Muâviye'den de benzeri bir rivâyet gelmiştir. Ancak Cumhûr ilk görüşü benimsemiştir. Çünkü rüya görene bir değer izafe olunamaz ve uyuyan kimsenin gördüklerinin de bir meziyeti olamaz.

Evet, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksa'ya geceleyin götürüldü. Burası Beytu'l-Makdis yani Kudüs'tür. Çünkü o zaman ondan başka Mescid bulunmuyordu, “çevresini mübarek-bereketli kıldığımız” Bu ifadeyle burada anlatılmak istenen şey, din ve dünya ile ilgili bereket ve mübarek oluşudur. Çünkü burası, bütün peygamberlerin -Allah'ın selâmı üzerlerine olsun- ibâdet merkezidir, vahyin indiği yerdir. Akar sular ve ırmaklarla, meyve veren türlü ağaçlarla çevrelenmiş bir yerdir.

Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’e, bizim birliğimize, onun da peygamberliğinin doğruluğuna delalet eden âyetlerimizi gösterelim için., çünkü gökleri ve oradaki âyetleri görmekle bu gerçeği daha huzurlu olarak anlamış olacaktır.

“O, gerçekten -söylenen sözleri- işitendir, -işlenen fiilleri de- görendir.”

Görüldüğü gibi bu âyette şöyle bir yol izlenmiştir. Çünkü cümlede gelen fiil ya da kelime gaip yani üçüncü şahıs kipi, bundan sonra da mütekellim yani birinci şahıs kipi getirilmiştir.

Yani cümlede böyle bir yol izlenmiştir. Böylece önce, (.....) denildi, bundan sonra, (.....) kavli getirildi ve bundan sonra da, (.....) kavli getirildi. İşte bu şekilde izlenen bir cümle kuruluşunda belâgat ile alâkalı yollardan biri olan iltifat yolu ya da metodudur.

2

Biz, Mûsa'ya Kitab'ı verdik ve İsrâ'il oğullarına: “Benden başkasına dayanılıp güvenilen bir Rab edinmeyin” diyerek bu Kitab'ı bir hidâyet rehberi kıldık.

“Biz, Mûsa'ya Kitab'ı -Tevrât'ı- verdik” “ve İsrâ'il oğullarına: “Benden başkasına -işleriniz konusunda- dayanılıp güvenilen bir Rab edinmeyin” diyerek bu Kitab'ı bir hidâyet rehberi kıldık.”

Âyette geçen, (.....) kavlini kırâat imâmlarından Ebû Amr, “Y” harfiyle, (.....) olarak okumuştur.

Yani, (.....) olarak okumuştur.

3

(Ey) Nûh ile birlikte (gemide) taşıdığımız kimselerin nesli! Şunu bilin ki Nûh, çok şükreden bir kul idi.

“Ey Nûh ile birlikte gemide taşıdığımız kimselerin nesli!” Burada, (.....) kelimesinin nasb oluşu ya ihtisas üzeredir veya, (.....) diye nehiy anlamında okuyanlara göre de nida üzere mensûb bulunmaktadır.

Yani, “Biz onlara dedik ki; ey Nûh ile beraber gemiye yüklediğimiz nesil! Benden başka dayanılıp güvenilen varlıklar edinmeyin!”

“Şunu bilin ki o -Nûh, bollukta da zorluk anlarında da Allah'a- çok şükreden bir kul idi.” Şükür: Nimeti verene karşı onu, verdiği nimet sebebiyle şükürle karşılayıp yad etmek, teşekkürde bulunmaktır.

Rivâyete göre Hazret-i Nûh (aleyhisselâm) el-Hamdulillah demedikçe yemez, içmez ve giyinmezdi. Halbuki siz de ona îman eden onunla beraber gemiye binip taşınanların neslindensiniz. O hâlde nasıl ki atalarınız onu kendileri için bir örnek, uyulacak bir zât kılmışlarsa siz de onu aynen kendinize örnek ve model edinin. Çünkü çocukların doğru yolda olduklarının delili, atalarının yoluna doğru bir şekilde uymak ve onları izlemektir. Siz orada atalarınızın durumunu öğrendiniz, o hâlde ey çocuklar! Siz de aynen onlar gibi olun!

4

Biz, Kitap'ta İsrâ'iloğullarına: Sizler, yeryüzünde iki defa fesat çıkaracaksınız ve azgınlık derecesinde bir kibre kapılacaksınız, diye bildirdik.

“Biz, Kitap'ta -Tevrât'ta- İsrâ'iloğullarına: Sizler, yeryüzünde iki defa fesat çıkaracaksınız” Biz İsrâ'iloğullarına çok kesin ve net bir şekilde, kuşkuya yer bırakmayacak tarzda yeryüzünde bozgunculuk edeceklerine dair vahyettik, bildirdik.

(.....) kavli mahzûf bir kasemim cevâbıdır. Ya da kesin olarak gerçekleşecek olan hüküm ya da durum, kasem yerine geçmiştir. Böyle olması hâlinde, (.....) kavli bu defa bunun cevabı olur. Bu takdirde âdeta şöyle der gibidir: “Biz yemin ile bildirdik ki, siz yeryüzünde mutlaka iki kez bozgunculuk çıkaracak be böylece anarşizmi doğuracaksınız.” Bunun ilki, İsrâil oğullarını Allah'ın gazâbına uğramak konusunda uyarmaları sebebiyle Hazret-i Zekeriya (aleyhisselâm) yı öldürmeleri ve Ermiya (aleyhisselâm) yı da tutuklayıp hapse atmalarıdır. İkincisi ise Hazret-i Zekeriya (aleyhisselâm) nm oğlu Hazret-i Yahya (aleyhisselâm) yı öldürmeleri ve Hazret-i İsa (aleyhisselâm) yı da öldürmeye kalkışıp kasd etmeleridir.

“Ve azgınlık derecesinde bir kibre kapılacaksınız, diye bildirdik.” Allah'a itâat etmeyi kendinize yedirmeyip mutlaka büyüklük taslayacaksınız. Bu, Rabbimizin şu kavlinde ifadesini buluyor: “Fir'avun (Mısır) toprağında gerçekten azmış, halkını çeşitli guruplara ayırmıştı.” (Kasas,4)

Burada bu ifadelerden kasıt, bunların azgınlıkları, zulüm ve baskıları, terör estirmeleridir ki bu, teröristlerin ve bozguncuların gerçekten ıslahatçı ve dürüst arabuluculara galebe çalmaları ve onlara baskın gelmeleridir.

5

Bunlardan ilkinin zamanı gelince, üzerinize güçlü kuvvetli kullarınızı gönderdik. Bunlar, evlerin arasında dolaşarak (sizi) aradılar. Bu, yerine getirilmiş bir vaad idi.

“Bunlardan -söz konusu iki terörizm ve bozgunculuk hareketinden- ilkinin- -yüzünden cezâlarıdırırmaları için azap- zamanı gelince,” “Üzerinize güçlü kuvvetli kullarınızı gönderdik.” Başarıya onları musallat kıldık. Çünkü onlar savaşma konusunda oldukça şiddetli ve acımasızdırlar.

Yani bu kimseler Senharib ya da Sencarib ve ordusunu, Yahut Buhtunnasar'ı veya Câlut'u başınıza musallat kıldık. Bu acımasız zalimler bunların ilim adamlarını öldürdüler, Tevrât'ı yaktılar, mabet ve mescit leri tahrib ettiler ve İsrâ'il oğullarından yetmişbin kişiyi esir aldılar.

“Bunlar, evlerin arasında dolaşarak sizi aradılar.” Evlerinizde, saklandığınız en ücra yerlerde bile bütün değerlerinize saldırdılar, evlerinizi, yurtlarınızı didik didik ettiler. Zeccâc diyor ki: Cevs: Herhangi bir şeyi bütün yönleriyle en mahrem sayılacak şeylere kadar arayıp bulma peşinde olmaktır.

“Bu, yerine getirilmiş bir vaad idi.” Bu azâb vadi, mutlaka yerine getirilecek bir azaptı.

6

Sonra onlara karşı size tekrar (galibiyet ve zafer) verdik; servet ve oğullarla gücünüzü arttırdık; sayınızı daha da çoğalttık.

“Sonra onlara karşı size tekrar galibiyet ve zafer verdik;” Sizlerin üzerinize gönderilenlerin zulmü ve baskınlıkları karşısında gerçeği anlayıp tevbe ederek, bozgunculuktan ve Terör estirmekten, üstünlük taslamaktan hakka dönmeniz üzerine, yeniden size devlet ve üstünlük sağladık. Söylendiğine göre bu durum, Buhtunnasar'ın öldürülmesi ile olmuştur Çünkü onun öldürülmesi üzerine, İsrâ'il oğulları denen Yahûdiler onların ellerinden esirlerini ve mallarını kurtarmış oldular, böylece mülk yani egemenlik yeniden bunların eline geçmiş oldu. Bir diğer tefsir de şöyle yapılmıştır: Biz onlara yeniden devlet ve güçlerini kral Talut sayesinde verdik. Bu arada Hazret-i Dâvud da Câlut'u öldürmüştü.

“Servet ve oğullarla gücünüzü arttırdık; sayınızı -önce olduğunuzdan- daha da çoğalttık.”

(.....) kelimesi temyizdir ve, (.....) kelimesinin çoğuludur. Bu da, kendi kavminden ya da topluluğundan olan kişinin komutasında savaşa girmek anlamındadır.

Eğer iyilik ederseniz kendi lehinize iyilik etmiş, kötülük eder seniz yine kendin aleyhinize kötülük etmiş olursunuz. Artık diğer cezâlarıdırma zamanı gelince, yüzünüzü kara etsinler, daha önce girdikleri gibi yine Mescid'e, (Süleyman Mâbedi'ne) girsinler ve ellerine geçirdikleri her şeyi büsbütün tahrip etsinler (diye, başınıza yine düşmanlarınızı musallat kıldık.)

“Eğer iyilik ederseniz kendi lehinize iyilik etmiş, kötülük ederseniz yine kendi aleyhinize kötülük etmiş olursunuz.” Söylendiğine göre, (.....) kavlindeki lam harfi, (.....) manasındadır. Tıpkı, (.....) (Bakara,286) kavli gibi. Ancak sahih olanı kendi konusu üzerine atfıdır. Çünkü Lam harfi ihtisas içindir yani aidiyet bildirir. Amil ise ister iyi, ister güzel olsun amelinin cezâsına ya da cevabına mahsustur.

Yani ister iyilik anlamında ihsan olsun, ister kötülük manasında isaet olsun her ikisi de,

(.....) kavline âittir. Dolayısıyla yarar olsun zarar olsun sizden başkasına geçmez. Hazret-i Ali'den rivâyetle: “Kimseye iyilikte bulunmadım ve kimseye de kötülük etmedim” demiş ve bu âyeti okumuştur.

“Artık diğer -ikinci- cezâlarıdırma zamanı gelince,” Yine o düşmanlarınızı gönderip başınıza musallat kıldık ki, “yüzünüzü -o düşmanlar- kara etsinler,” Bunun hazfı ise, daha önce geçmesinin buna delalet etmesi sebebiyledir.

Yani yüzleri, gördükleri kötülüğü ve çektikleri sıkıntıyı açıkça dışa vursun da, karanp morardıklarını görsünler diye... Bu da tıpkı, “Mülk, 27) (.....) kavli gibidir. Kırâat imâmlarından İbn Âmir, Hamza, Ebû Bekir, (.....) kavlini, (.....) olarak okumuşlardır. zamîr ise Azîz ve Celil olan Yüce Allah'a râcidir. Ya da bu zamîr, (.....) kavline râcidir yahut da, (.....) ya râcidir. Kırâat imâmlarından Ali Kisâi aynı kelimeyi, (.....) olarak okumuştur.

“Daha önce -oraya- girdikleri gibi yine Mescid'e, Süleyman Mâbedi'ne -Beyt-i Makdis'e- girsinler”

“Ve ellerine geçirdikleri her şeyi büsbütün tahrip etsinler diye, başınıza yine düşmanlarınızı musallat kıldık.” Âyetteki, (.....) kavli, (.....) kavlinin mefulüdür.

Yani üstünlük kazanmaları suretiyle ellerine geçirdikleri her şeyi yok edip ortadan kaldırsınlar ve orayı istila ederek oraya egemen olsunlar diye. Ya da bunun manası; “Orada üstünlüklerini devam ettirdikleri sürece...” demektir.

Belki Rabbiniz size merhamet eder; fakat siz eğer yine (fesatçılığa) dönerseniz, biz de sizi yine cezâlarıdırırız. Biz cehennemi kâfirler için bir hapishane yaptık.

“Belki Rabbiniz size merhamet eder;”

Bu ikinci sapıklığınızdan, haddi aşmanızdan sonra eğer tevbe edip yaptıklarınızdan döner ve ma'siyetlerden de uzak durursanız olur ki Allah size rahmetiyle muamele eder.

“Fakat siz eğer -üçüncü bir defa olarak- yine fesatçılığa dönerseniz, biz de sizi yine cezâlarıdırırız.” Biz de yeniden sizi cezâlarıdırmaya geçeriz. Nitekim durmadılar ve yeniden fesâda, teröre giriştiler, isyan ettiler. İşte bunun üzerine Yüce Allah onların başına kisraları musallat kılarak, kendilerinden haraç alınarak intikam aldık. İbn Abbâs'tan rivâyete göre, “Kıyamete kadar mü'minler bunlara musallat kılınmışlardır.”

“Biz cehennemi kâfirler için bir hapishane yaptık.” Âyette geçen, (.....) kelimesi hapishane demektir. Çünkü zindana, “Muhsar” ve (.....) denilir.

Şüphesiz ki bu Kur'ân en doğru yola iletir; iyi davranışlarda bulunan mü'minlere, kendileri için büyük bir mükâfat olduğunu müj deler.

“Şüphesiz ki bu Kur'an en doğru yola iletir;”

Yani içinde bulunuları durumlardan en iyisine ve doğru ve sağlıklı olanına yönlendirir. Bu ise Allah'ı bir tanımak yani tevhiddir, peygamberlerine îman etmektir, O'na itâat etmek suretiyle görevlerini yerine getirmektir. Ya da bu, en iyi dine veya en iyi yola iletir, demektir.

davranışlarda bulunan mü'minlere, kendileri için büyük bir mükâfat -cennet- olduğunu müjdeler.” Âyette geçen, (.....) kavli, kırâat imâmlarından Hamza ve Ali Kisâî tarafından (.....) olarak okumuştur.

Yine burada geçen, (.....) kavli de, (.....) demektir.

10

Âhirete inanmayanlara gelince, onlar için de elemli bir azap hazırlamışsızdır.

“Âhirete inanmayanlara gelince, onlar için de elemli bir azap -cehennem ateşi- hazırlamışsızdır.” Buradaki, (.....) kavli (.....) demektir.

(.....) kavli de, (.....) demektir. Ancak dal harfî (.....) harfine kalbedilmiştir. Bu âyet, “İki menzile arasında bir menzilededir” görüşüne de bir ret Cevâbıdır. Çünkü âyet mü'minlerden ve onların alacakları mükafatlarından, kâfirlerden ve bunların çarptınlacakları cezâdan söz ettiği hâlde, fâsıklardan söz etmemiştir.

11

İnsan hayrı istediği kadar şerri de ister. İnsan pek acelecidir!

“İnsan hayrı istediği kadar şerri de ister.”

Yani bir kimse, kendisine, çoluk-çocuğuna ve malına hayır duada bulunduğu gibi, kızıp öfkelenince, kendisine, ailesine, malına ve çocuklarına karşı Allah'tan bedduada bulunur. Ya da ileride büyük zararlara sebebiyet verecek şeylerden korunma isteyeceğine, faydası az da olsa hemen eline geçebilecek bir menfaati ister.

“İnsan pek acelecidir!” Çünkü insan, aklına ne düşerse, hatırına her ne gelirse bunların tez elden oluvermesini, sağlanmasını ister. Bu gibi konularda uzağı gören ve olayları etraflı bir şekilde değerlendiren basiret sâhibi kimseler gibi teennili davranmaz, işi yavaştan ele alıp değerlendirmez.

Ya da burada, “İnsan” ifadesiyle kâfirler demek istenmiş olabilir. Çünkü kafir sırf alay ve eğlence olsun diye azâbın gelmesini istemekte aceleci davranır, hemen oluvermesini ister. Tıpkı bir şiddet ve sıkıntı ile karşılaştığı zaman hayır ve iyilik istediği gibi...

“İnsan pek acelecidir!” kavli ile şöyle denilmektedir: “Şüphesiz azap mutlaka gelecektir. O hâlde bu aceleniz de niyedir?” İbn Abbâs'tan gelen rivâyete göre bu aceleci olan kişi, “Nadr İbn Haris'tir. Çünkü bu adam şöyle dua etmişti: “Allah'ım! Eğer (Muhammed'in bize okuduğu) bu şey, senin katından indirilen/gönderilen hak bir kitap ise, derhal üstümüze gökten taş yağdır veya bizi bir başka acıklı ve şiddetli azap ile cezâlarıdır.” (Enfal, 32) Bu duasına ica bet olundu ve hapsedilmek suretiyle boynu vuruldu. Burada, (.....) kelimesinden vav harfinin hattan yani yazıdan düşmesi, lâfza uysun diyedir.

12

Biz, geceyi ve gündüzü birer âyet (delil) olarak yarattık. Öyle ki, gece âyetini ortadan kaldırıyoruz ve bunun ardından da her tarafı aydınlatan gündüz âyetini getiriyoruz. Ki bu sayede Rabbinizin fazlından payınıza düşeni arayıp bulaşırız. Bir de (gece ile gündüzün birbirini izlemeleri sayesinde) yılların, (ayların ve günlerin) sayısını ve hesaplarını bilip farkına varasmız. Böylece (dünya ve din ile alâkalı) her şeyi açık ve seçik olarak ortaya koyduk.

“Biz, geceyi ve gündüzü birer âyet, delil olarak yarattık.”

Yani bizzat gece ile gündüzün kendilerini iki mu'cize olarak yarattık.

“Öyle ki, gece âyetini ortadan kaldırıyoruz ve bunun ardından da her tarafı aydınlatan gündüz âyetini getiriyoruz.”

Bu âyette geçen, (.....) ve (.....) kavillerindeki izafet tıpkı adedin maduda yani sayının sayıları varlığa izafesi gibi tebyin yani açıklamak içindir.

Yani biz bir âyet ve mu'cize olan gece delilini silip kaldırdık ve bunun yerine de yine bir âyet ve mu'cize olan gündüz delilini de bir aydınlatıcı olarak getirdik. Ya da, “Biz gece ile gündüzü aydınlatan iki şeyi yani ay ile güneşi birer mu'cize olarak getirdik. “Biz gece âyetini sildik” ki bu, gökteki aydır. Çünkü ayın kendisi bizzat güneş gibi ışık kaynağı değildir. Allah onu böyle yaratmamıştır. Bu itibarla ayın tıpkı güneş gibi ışınları yoktur. Ancak yine de ayın aydınlatması sayesinde eşyayı açık ve net olarak geceleyin görebilirsin. Güneşe gelince biz onu bizzat ısı ve ışık kaynağı kıldık, ışınlarını her tarafa yayarak yarattık. Dolayısıyla güneşin aydınlatması sebebiyle kişi gündüz her şeyi ve her yeri görebilir.

“Ki bu sayede Rabbinizin fazlından payınıza düşeni arayıp bulaşırız.” Gündüzün aydınlığı ve beyazlığı sayesinde maişet ve geçiminiz için gerekli olan tasarrufta bulunasınız.

“Bir de gece ile gündüzün birbirini izlemeleri sayesinde yılların, ayların ve günlerin sayısını ve hesaplarını bilip farkına varasmız.” Mealde de işaret ettiğimiz gibi, “Cedideyn” den murat gece ile gündüzdür. Hesap sayesinde de ecellerin ya da süreli ve vadeli işlerinizin sürelerini, yaptığınız işlerin mevsimlerini bilmeniz, herhangi bir sıkıntı ile karşılaşmamanız için. Eğer her ikisi de aynı olsalardı yani var olmasalardı bu durumda gece ile gündüz bilinemezdi, dolayısıyla çalışanlar, iş, kazanç ve ticaret peşinden koşturanlar da dinlenme imkanı bulamazlardı.

“Böylece dünya ve din ile alâkalı ihtiyaç duyduğunuz her şeyi açık ve seçik olarak ortaya koyduk.”

Hiçbir karışıklığa meydan bırakmayacak bir şekilde apaçık olarak izah ettik. Böylece itirazlarınız önledik ve aleyhimizde hüccet ve delil olarak kullanılabileceğiniz hiçbir şeyi size bırakmadık.

13

Her insanın amelini (veya kaderini) boynuna bağladık. İnsan için kıyamet gününde, açılmış olarak önüne konacak bir kitap çıkarırız.

“Her insanın amelini veya kaderini boynuna bağladık.”

Yani kişinin işlediği ameli, maim üzerindeki etiket misali âdeta boyundaki gerekli bir gerdanlık ve ona âit bir parça gibi bağladık. Ya da boynundan hiç çıkmayan bir halka misali dolayıverdik.

“İnsan için kıyamet gününde, açılmış olarak önüne konacak bir kitap çıkarırız.” Âyette geçen, (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin sıfatıdır. Kırâat imâmların dan İbn Âmir, (.....) kelimesini, (.....) olarak okumuştur.

(.....) kelimesi de, (.....) kavlinden hâldir.

Yani önüne serilecek olan kitap durulmuş olmayacak, her şeyi açıkça gösteren bir durumda olacaktır. Ya da bunun her ikisi de yanı, (.....) kavli beraberce, (.....) kelimesinin sıfatıdır. Ve Biz o gün ona şöyle deriz:

14

Oku kitabını! Bugün sana hesap sorucu olarak kendi nefsin yeter.

“Oku kitabını!”

Yani amellerinin ve yaptıklarının işlendiği kitabı oku! Çünkü o gün herkes kabrinden dirilirken okuyan biri olarak dirilecektir.

“Bugün sana hesap sorucu olarak kendi nefsin yeter.” Âyette geçen, (.....) kavlinin başında yer alan, “B” harfi zâidedir.

Yani bu, (.....) demektir. (.....) kelimesi de temyizdir ve bu kelime hesaba çeken anlamında, (.....) demektir, (.....) cer edatı da buna mütealliktir. Bu ifade Meselâ, (.....) kavli gibidir. Yahut da bu, kafi yani yeter manasındadır. Kelime bu haliyle şâhitlik yerinde kullanılan bir ifadedir ve (.....) cer edatı ile geçişli olmuştur. Çünkü şâhit veya tanık iddia sâhibinin önem verdiği şeyde, konuya açıklık getiren kimsedir. Bu da öyledir. Bu âyette, (.....) kelimesinin zikredilmiş olması, şâhit, kadı ve emir gibi olayı bütünüyle görüp ona vakıf olan konumundadır. Çünkü bu tür işlerde yaygın ve egemen olan şey, bu tür görevleri erkeklerin üstlenmeleridir. Burada sanki şöyle denilir gibidir:

(.....)

Yani, senin nefsin, kendin, kendini hesaba çeken bir adam olarak sana yeter, demektir. Ya da nefs kelimesi şahıs olarak tevil olunabilir.

15

Kim hidâyet yolunu seçerse, bunu ancak kendi iyiliği için seçmiş olur; kim de doğruluktan saparsa, kendi zararına sapmış olur. Hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü üslenmez. Biz, bir peygamber göndermedikçe (kimseye) azap edecek değiliz.

“Kim hidâyet yolunu seçerse, bunu ancak kendi iyiliği için seçmiş olur; kim de doğruluktan saparsa, kendi zararına sapmış olur.”

Yani doğru yola girmenin sevabı kendi lehinedir, sapıklığa sapmanın da vebali kendisine âittir.

“Hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü üslenmez.”

Yani her nefis veya her can ya da kişi bir günah, bir vebal üstlenecektir ama bu ancak, kendi günahını ya da vebalini taşımak olacaktır. Yoksa bir başka kimsenin günahını veya vebalini taşıyacak değildir.

“Biz, bir peygamber göndermedikçe kimseye azap edecek değiliz.” Dünyada bir topluluğun kökünü kazıyacak şekilde ortadan kaldırmamız bize yakışmaz, bizim için sahih ve doğru olmaz. Ancak bir peygamber göndermek ve onlara gerekli olan hücceti sunmak suretiyle, bunun gereğini yapmadıkları'takdirde azap edip cezâlarıdırız.

16

Bir ülkeyi helâk etmek istediğimizde, o ülkenin zenginlik sebebiyle şırmış elebaşlarına (iyilikleri) emrederiz; buna rağmen onlar orada kötülük işlerler. Böylece o ülke, helake müstahak olur; biz de orayı darmadağın ederiz.

“Bir ülkeyi -halkını- helâk etmek istediğimizde, o ülkenin zenginlik sebebiyle şırmış ve taate karşı koyan zorba- elebaşlarına iyilikleri emrederiz;” Ebû Amr ve Zeccâc'tan böyle tefsir edilmiştir.

“Buna rağmen onlar orada kötülük işlerler.”

Yani emri tanımazlar, verilen emrin dışına çıkarlar. Bu âdeta, “Emertuhu Fe Asa” kavli gibidir ya da, (.....) kelimesi çoğalttı, artırdı, demektir. Bunun bu manaya gelişi de, kırâat imâmlarından Ya'kûb'un, “Aamerna” diye okumasıdır. Nitekim bu manada gelen hadiste şöyle buyurulmuştur:

“Malın en hayırlısı aşısı yapılmış hurma ağaçları veya nesli çok olan bir tayıdır.” Ahmed b. Hanbel, 3/468; Taberânî, 6470 ve 6471; Buhârî, Tarihu'l-Kebir,2/144; Kudai, Müsnedü's-şihab;778

“Böylece o ülke, helake müstahak olur;”

Bunlara artık cezâ ve vaid zorunlu hale gelir, “biz de orayı darmadağın ederiz.” Taş üstünde taş bırakmamak kaydıyla ortadan kaldırırız.

Nûh'tan sonraki nesillerden nicelerini helâk ettik. Kullarının günahlarını bilen ve gören olarak Rabbin yeterlidir.

“Nûh'tan sonraki nesillerden nicelerini helâk ettik.”

Yani Âd, Semûd ve benzeri kavimleri... Âyette geçen (.....) mefuldür. (.....) kavli de, (.....) kelimesini açıklayan bir cümledir.

“Kullarının günahlarını bilen ve gören olarak Rabbin yeterlidir.” Onlar bu günahlarını içlerinde saklı ve gizli tutsalar da Allah bunlardan haberdardır ve üzerini kapatsalar da Allah onları görendir.

Her kim bu çarçabuk geçen dünyayı dilerse ona, yani dilediğimiz kimseye dilediğimiz kadarını dünyada hemen verir, sonra da onu, kınanmış ve kovulmuş olarak gireceği cehenneme sokarız.

“Her kim bu çarçabuk geçen dünyayı dilerse ona, yani dilediğimiz kimseye dilediğimiz kadarım dünyada hemen verir,” Yoksa dileyenin dilediği kadannı değil. Âyette geçen, (.....) kavli, cer edatının iadesi-tekrar ile (.....) kavlinden bedeldir. Bu, bedeli külden bedeli ba'zıdır. Çünkü zamîr, (.....) kelimesine râcidir.

Yani, “Kimin isteği ve amacı bu dünya ise ve bundan başka bir tasası yoksa, Meselâ kâfirler gibi.. Biz de o dünya çıkar ıanndan istediklerimize dilediğimiz kadarını veririz. Burada muaccel olan dünya çıkarlarını Cenab-ı Hak kendi meşietine, dilemesiyle ve istenen ya da arzuların şeyin de kendi irâdesine bağlı olmakla kayıtlamıştır. Nitekim zaten durum da böyledir. Hatta bakarsın ki bu tip kimseler önü ve ardı kesilmeyen istek ve arzular peşindedirler, böyle olduklarını görürsün. Fakat bütün bu isteklerine rağmen onlara sadece isteklerinin bir kısmı verilir. Bunlardan bir çokları da arzuladıklarının bir kısmının kendilerine verilsin isterler ve fakat bundan da yoksun bırakılırlar. Dolayısıyla bu tür kimselerin bünyesinde hem dünya yoksulluğu ve hem âhiret fakirliği birükte toplanmış olur.

Ancak takva sâhibi, Allah'ın emirlerine bağlı ve yasaklarından'uzak duran mü'minlere gelince; bunlar gerçekten âhiret zenginliğini tercih ederler. Eğer bu tercihlerine rağmen kendilerine dünyalık da verilmiş ise bu elbette güzeldir. Yok eğer böyle bir mü'min dünyada da fakirlik ve yoksulluk içindeyse bu durum onun için çok daha hayırlıdır.

“Sonra da onu, kınanmış -Allah'ın gazâbına uğramış- ve -Allah'ın rahmetinden uzaklaştınmış ve- kovulmuş olarak -âhirette- gireceği cehenneme -atanz- sokarız.”

Kim de âhireti diler ve bir mü'min olarak ona yaraşır bir çaba ile çalışırsa, işte bunların çalışmaları makbuldür.

“Kim de âhireti diler ve bir mü'min olarak ona yaraşır bir çaba ile çalışırsa,” Âyette geçen, (.....) mefulün bihtir.

Yani onun gayreti sebebiyle kazandığı ve müstahak olduğu şey, sâlih amellerinden de beklentisi bir inanmış kimse olarak, vadi ve tehdidi (vaidini) doğrulayıp kabul eden bir mü'min olarak beklentisine gelince,

“İşte bunların çalışmaları -Allah katında- makbuldür.” Ve bundan dolayı da sevap kazanmışlardır.

Seleften biri şöyle diyor: “Bir kimsede üç özellik bulunmuyorsa, işlediği ameli ona herhangi bir yarar sağlamaz. Bunlar da: sabit ve sağlıklı bir îman; sâdık, samimi ve dürüst bir niyet ve üçüncüsü de isabetli bir ameldir. Sonra da bu âyeti okumuştur.” Çünkü bu âyette üç tane şart bulunmaktadır. Şöyle ki: Teşekküre değer bir gayret ve çabanın makbul olabilmesi için hayn ve iyiliği istemek gerekir, sorumlu bulunduğu şey konusunda gayret göstermelidir ve sabit ve sağlıklı bir îmana sahip bulunmaktır.

Hepsine, onlara da bunlara da (dünyayı isteyenlere de âhireti isteyenlere de) Rabbinin ihsanından (istediklerini) veririz. Rabbinin ihsanı kısıtlanmış değildir.

“Hepsine, onlara da bunlara da dünyayı isteyenlere de âhireti isteyenlere de Rabbinin ihsanından -rızkından- istediklerini veririz.”

Yani iki taraftan her birine de...(.....) kelimesindeki tenvîn, muzâfun ileyhten yani tamlayandan ivazdır, ona karşılık olarak gelmiştir ve bu, (.....) kavliyle mensûbtur.

(.....) kavli de, (.....) kelimesinden bedeldir.

Yani, “Bu tarafların her ikisine de, onlara da bunlara da ... veririz.

Yani dünyayı isleyene de âhireti arzulayana da veririz.”

(.....) edatı, (.....) kavline mütealliktir. (.....) kelimesi, verilen, bahşedilen şeyin adıdır.

Yani Biz, onlara ihsanımızı, lütfumuzu artırırız. Önceden verdiğimiz nimetleri daha sonraki nimetlerimizle sürdürürüz ve onu kesmeyiz. Böylece hem itâatkâr ve hem de asl olanların tamamını bizden bir lütuf olarak rızıklarımızdır.

“Rabbinin ihsanı kısıtlanmış değildir.” Kulları kendisine karşı isyana kalkışsalar bile yine de onlardan lütfunu esirgeyecek değildir.

21

Baksana, biz insanların kimini kiminden nasıl üstün kılmışızdır! Elbette ki âhiret, derece ve üstünlük farkları bakımından daha büyüktür.

“Baksana, biz insanların kimini kiminden nasd üstün kılmışızdır.” Şöyle bir ibret gözüyle bak da gör; Biz insanların kimisini kimisinden mal, makam, mevki, imkan, üstünlük ve olgunluk gibi özelliklerle nasıl da farklı olarak yaratmışızdır.

“Elbette ki âhiret, derece ve üstünlük farkları bakımından daha büyüktür.”

Rivâyete göre eşraftan bir topluluk ile onlardan konum bakımından daha düşük seviyede olan bir kısım kimseler, Hazret-i Ömer (radıyallahü anh)’in kapısı önünde toplanırlar. Ancak içeri alınıp kendileriyle görüşülmesi konusunda izin sadece Hazret-i Bilal Habeşi ile Hazret-i Suheyb-i Rumi’ye çıkar. Bu durum Ebû Süfyan’ın zoruna gider. Bu durum üzerine kafası çalışan ve Kureyş kabilesinden de olan Süheyl İbn Amr, Ebû Süfyan’a şöyle der: “Bu durum sadece bizim kendi kabahatimiz sebebiyle olmuştur. Çünkü huzura alınan bu kimseler de İslam’a çağınıdılar, biz de çağırıldık. Ancak bu daveti kabullenmede onlar bizden çok daha erken davranıp İslam’ı kabul ettiler, biz ise bu dini kabul etmekte işi ağırdan aldık. Bunda yadırganacak bir durum yok. İşte Hazret-i Ömer’in kapısı! Eğer burada durum böyle ise, acaba âhirette nasıl bir durumla karşılaşılır ki? Eğer siz Hazret-i Ömer’in kapısında onlara haset ediyorsanız, onları çekemiyorsanız, o hâlde Allah’ın cennette bunlar için hazırladığı şey buradakinden daha çok ve daha büyüktür.”

22

Allah ile birlikte bir ilâh daha tanıma! Sonra kınanmış ve kendi başına terkedilmiş olarak kalırsın.

“Allah ile birlikte bir ilâh daha tanıma!” Bu hitap Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem)’e dir. Bundan murat ise ümmetidir.

“Sonra kınanmış ve kendi başına terk edilmiş olarak kalırsın.” Böylece tüm kötülük tepkilerini kendi üzerine çekmiş ve rezil bir duruma düşmüş olursun. Denilmiştir ki: aşağılanmak suretiyle kötü ifadelerle maruz kalırsın ve bundan böyle yapılacak olan yardımlardan da mahrum bırakılırsın. Çünkü rezil ve perişan olmak, yardım almanın, kendisine arka çıkılmanın zıddıdır. Yapayalnız kalmanın da sebebidir. Çünkü Allah şöyle buyurmaktadır:

“Eğer Allah size yardım ederse artık size üstün gelecek hiçbir kimse (ve kuvvet) yoktur. Ve eğer bir de sizi (yardımsız) bırakırsa, ondan sonra size yardım edecek olan kimdir?” (Al-i İmran, 160)

Eğer ayete iyice dikkat edilecek olunursa, rezil olmanın, yardımsız bırakılmanın karşısında hemen yardım ve zaferi zikredilmiş tir ki, mü'min ler bundan kendileri için ders çıkarsınlar.

23

Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi, ana-babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, kendilerine “of!” bile deme; onları azarlama; ikisine de güzel söz söyle.

“Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi, ana-babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti.” Âyetin başında geçen, (.....) kelimesi, kesin bir emir ola/ak ve katı bir ifadeyle emretti, demektir. (.....) kavli, (.....) demektir ve buradaki, (.....) müfessiredir. (.....) fiili nehiydir. Ya da bu, (.....) demektir.

Ayrıca, (.....) kavli de, (.....) yani anne ve babaya da iyilikte bulun, onları incitme!” demektir. Yahut da bu, (.....) yani, “Ana ve babanıza da iyi davranmanızı emretti” demektir.

“Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa,” Âyetin bu kısmında geçen, (.....) kelimesi, iki harften oluşmaktadır. Bunlardan biri, şart anlamında olan, (.....) edatıdır, diğeri de buna ek olarak manayı pekiştirmek için ilave olunan (.....) harfidir. İşte bunun içindir ki, (.....) fiiline tekit nunu dahil edilmiştir. Şayet tek olarak, (.....) edatını dahil edersen, bu takdirde (.....) harfinin dahil olması sahih olmaz.

Yani bu durumda, (.....) diyemezsin. Fakat, (.....) demek başka...

(.....) kavli, (.....) fiilinin failidir. Bu kelime kırâat imâmlarından Hamza ile Ali Kisâî tarafın (.....) olarak okunmuştur. Bu ise, ana ve babaya râci olan elifin zamîrinden bedeldir.

(.....) kavli de, (.....) üzerine fâil ve bedel olarak atf olunmuştur. “Kendilerine “of!” bile deme;” Buradaki, (.....) kelimesi, Kırâat imâmlarından Nâfi ve Hafs tarafından görüldüğü gibi okunmuştur. Ancak İbn Kesîr ve İbn Âmir tarafından ise, “Uffe” diye okunmuştur. Bu imâmların dışında dalanlar ise bu kelimeyi, “Uffu” olarak okumuşlardır. Bu kelime, herhangi bir sıkıntı, zorbalık be zarar görme sırasında söylenen bir ifadedir. Bunun meksur okunması, iki sakının birleşmesi sebebiyledir. Kelime esasen mebnî olan bir kelimedir.

Fetha ile okunması, tahfif içindir. Tenvinii olarak gelmesi de tenkir yani nekrelik içindir. Yani kızdırıp öfkeliendirecek bir'harekette bulunma. Bunun terki ise, ma'rifelik içindir.

Yani bilinen azarlama ve kızdırıp öfkeliendirme şekliyle sakın ola ki onlara karşı çıkma!.

“Onları azarlama;” Senin hoşuna gitmeyecek bir şekilde durumlarının karşısında sakın onları azarlama, onlara karşı çıkma! Burada geçen, kelime yasaklama, menetme, manalarına gelir.

Yani Arapça'daki Nehiy ile Nehr kelimesi aynı anlamdadırlar.

“İkisine de güzel söz söyle.” Burada (.....) kavli, (.....) ile, (.....) kavillerinden bedeldir. (.....)

Yani uygun edep ve güzel ahlâk neyi gerektiriyorsa bunun gerektiği gibi yumuşak, güzel ve tatlı söz söyleyin. Kaba ve hırçın olmayın. Ya da ey anacığım ve ey babacığım, diye karşılayın. Babanızı ve annenizi adlarıyla çağırmanın. Çünkü onları adlarıyla çağırarak, onlara bir tür rahatsızlık, vermek demektir. Ancak babasının ya da ebeveyninin adlarını başlarının yanında onlar orda değilken, ismiyle söylemelerinde bir sakıca yoktur.

Nitekim Hazret-i Âişe (radıyallahü anha) şöyle demiştir: “Ebû Bekir bana şöyle bir bağışta bulundu.” Diye söylerken bizzat babası Hazret-i Ebû Bekir'in ismini zikretmiş ve babam bana şöyle şöyle yardımda bulundu, dememiştir. Gerçi öyle demek de câiz olmakla beraber, başkasının yanında babasını veya annesini, onlar olmaksızın isimlerini vererek konuşabilir, bunda bir sakınca yoktur.

Önemli bir Husus:

Âyette geçen, (.....) yani “Senin yanında” ifadesinden çıkanları ders şudur: Şayet anne ve baba, çocuğu ya da çocuğunun sırtında bit yük durumuna gelirlerse ve o çocuktan başka da sırtlarını dayayacakları ya da yardım alacakları bir kimseleri de yoksa ve anne ile babanın her ikisi de o çocuğun yanında, onun evinde ve himayesinde iseler ve beraber kalıyorlarsa bu durum da çocuğa gerçekten zor ve ağır geliyorsa, burada çocuğa yine de şöyle bir görev düşmektedir:

Evlat bütün bu sayılanlara rağmen her ikisine yumuşak davranmazdır, güzel ahlâk ile yaklaşmalıdır. Eğer anne ve babasından sıkıntı verecek, gerçekten rahatsızlık doğuracak bir durum görse bile, bu durum üzerine onlara kaşı sert ve kaba davranması bir tarafa, hatta onlara “Ööf”bile demeyecektir, dememelidir. Çünkü her şeye rağmen Yüce Allah anne ve babanın haklarına karşı çocukları için çok önemli ve karşı koyulmaması gereken tavsiye yani emirlerde bulunmuştur. Çünkü Yüce Allah anne ve babaya iyilikte bulunmayı, dikkat edilirse kendi birliği yani tevhid manasıyla yan yana zikretmiştir. Bunun da hemen ardından olayın önemini çok daha zorlayıcı ve ağır yük getirici anlamında emir vermiştir ki, çocuk anne ve babaya karşı gevşeklik edip bir yanılsa sapmasın için kesin emir ve hükmünü icra etmiştir. Onlara karşı en basit bir anlamda da olsa, sıkıntı ve zorluk da getirse, hatta neredeyse insanın sabnını taşıma noktasında bile olsa, yine onlara yumuşak davranılmasını emir buyurmaktadır.

24

Onları esirgeyerek alçakgönüllülükle üzerlerine kanat ger ve: “Rabbim! Küçüklüğümde onlar beni nasıl yetiştirmişlerse, şimdi de sen onlara (öyle) rahmet et!” diyerek dua et.

“Onları esirgeyerek alçakgönüllülükle üzerlerine kanat ger”

Yani anne ve bana kanatlarını ger, onları koru, onları gözet. Bu âdeti; “Mü’minlere karşı alçak gönüllü ol” (Hicr,88) kavli gibidir.

Yani onlara karşı şefkatli ol, onlara kol kanat ger. Nasıl ki, Hatem-i Tai İsmi, Cud kelimesine izafe olunmuş ise bu âyette de aynen buna benze bir izafe yapıldı ve (.....) kelimesi, (.....) kelimesine izafe olundu.

Yani bu, kısaca mevsûf kelimenin kendi sıfatına izafe olunması türünden bir izafet şeklidir. (.....)

Yani anne ve babaya karşı aşırı ve fazlaca olan merhamet duygusuyla ilgilen. Yaşlılıkları sebebiyle her ikisine de şefkatli ol. O ikisinin bugün sana muhtaç oimaları âdeti dün Allah'ın en korumasız kimsenin, yoksulun onlara muhtaç olması gibidir.

Yani sen dün dünyaya geldiğinde nasıl ki Allah'ın en korumasız bir yaratığı idiysen ve onların bakımlarına muhtaç idiysen, bugün de o ikisi aynı dorumda sana muhtaç hale gelmişlerdir. O hâlde onların gönüllerini her şeye rağmen hoş tutmaya bak.

Zeccâc diyor ki, “Senin onlara karşı sonsuz bir merhamet ve acıma duygusu içinde olman kaydıyla onun her ikisine de şefkat ve merhamet kanatlarını ger” demektir, “ve: “Rabbim! Küçüklüğümde onlar beni nasd yetiştirmişlerse, şimdi de sen onlara öyle rahmet et!” diyerek dua et.” Ana ve babana karşı şefkatin, devamlılığı olmayan bir merhamet duygusuyla kalmamalıdır. Dolayısıyla her ikisi için de Allah'ın bâkî ve sürekli olan rahmet ve merhamet duygusuyla duada bulun ki, Allah onlara karşı merhametini artarsın.

Bunu yaparken de, onların sen henüz küçücük bir bebek iken sana karşı olan merhametleri, seni bağrılarına başınları ve senin üzerinde titreyerek seni eğitme duygu ve inancıyla, onların sana yaklaştığı gibi sen de onlara yaklaş.

Buradaki hitap Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’e değil, onun dışında olan bizleredir. Dua ebeveyne yani ana ve babaya hastır. Bu arada şöyle de bir soru sorulabilir ve denebilir ki: Ana ve baba kafir iseler, bunlara karşı nasıl hareket edilmeli? Bu durumda da çocuğun görevi Allah'ın kendilerine îman nasip

etmesi için istekte bulunması ve Allah'ın onların her ikisini de hidâyete erdirmesi için de dua etmelidir ve bu anlayışla olmaları şartıyla bunlara merhametle yaklaşılır.

Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) efendimizden rivâyete göre şöyle buyurmuşlardır: “Allah'ın rızası, ana ve babanın rızasını almak ve onları memnun kılmaktan geçer. Allah'ın gazâbı da, ana ve babanın gazâbından, memnuniyetsizliğinden geçer.” Tirmizî;1899

Rivâyet olunduğuna göre denilmiştir ki: “Ana ve babasına hürmetkar, iyilik sever ve saygılı davranan bir kimse her ne işlerse işlesin o asla ateşe girmeyecektir. Ana ve babasına da eza eden bir kimse istediği kadar eza etsin o da asla cennete girmeyecektir.” Hafız diyor ki, bu hadisi Salebi rivâyet etmiştir. Bak. Haşiyetu'l Keşşaf;2/659

Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) den rivâyete göre şöyle buyurmuştur: “Ana ve babaya eza ve cefa vermektен sizi uyarırım. Çünkü cennetin kokusu bin yıllık uzak bir mesafeden duyulup hissedildiği hâlde, ana ve babasına karşı eza ve cefada bulunan bir kimse, akraba ile bağlarını koparan kimse, zina yapan yaşlı kimse, kibirlilik sebebiyle eteklerini yer de sürüyen kimseler cennet kokusunu asla duyamayacaklardır. Çünkü kibriya yani büyüklük sadece Alemlerin Rabbi Allah'a âittir.” Bak, Heysemi, Mecmauzzevaid;5/125

25

Rabbiniz sizin kalplerinizdekini çok iyi bilir. Eğer siz iyi olursanız, şunu bilin ki Allah, kötülükten yüz çevirerek tevte&ye yönelenleri son derece bağışlayıcıdır.

“Rabbiniz sizin kalplerinizdekini çok iyi bilir.”

Yani ana ve babanıza karşı vicdanen neye sahip olduğunuzu, onlara hizmet konusunda ne kadar istekli ve saygılı olup olmadığınızı muhakkak en iyi olarak bilendir.

“Eğer siz iyi olursanız,” Eğer siz iyilik, salah, dirlik ve düzenlik niyetinde iseniz, ancak bununla beraber eğer sizde herhangi bir öfke hâlinde ve kafanızın iyice bunalması, sıkıntı meydana gelmesi durumunda sizi onlara karşı eza verecek, bir yanlış yapacak herhangi bir aşırılığa gitme gibi bir konuma gelerseniz, bundan sonra da siz bu yanlışınızdan Allah'a dönerseniz, hemen bunun ardından da Allah'tan mağfiret dilerseniz,

“Şunu bilin ki Allah, kötülükten yüz çevirerek tevbeeye yönelenleri son derece bağışlayıcıdır.” Âyette geçen, “el-Evvab” kelimesi, bir kimse herhangi bir günah işleğinde hemen bunun ardından derhal tevbeeye koşan demektir. Diğer taraftan böyle bir yanlışın ve suçun içine giren herkes için bu durum câizdir. Eğer yaptıklarından sonra Allah'a tevbe ederse Allah dilediği takdirde onu mağfiret eder, çünkü bu, câizdir. Bir de kişinin ebeveynine yani ana ve babasına karşı böyle bir suç işlemesi hâlinde de durum aynıdır. Yeter ki tevbe etmesini bilebilsin. Çünkü cinâyetinden yani suç ve hatasından dönüp tevbe eden bir kimse, ancak böyle bir olaym meydana gelmesinden sonra sözkonusudur.

26

Bir de akrabaya, yoksula, yolcuya hakkını ver. Gereksiz yere de saçıp savurma.

“Bir de -senden olanakrabaya, yani yoksul ve fakirliği sebebiyle sana nafaka bakımından muhtaç ise bu akrabalara ve ayrıca- yoksula, yolcuya -da vermen gereken zekâtta hakkını ver.”

“Gereksiz yere de saçıp savurma.” Sakın saçıp savurma, savurganlık etme. Denilmiştir ki: “Tebzir:” mal varlığını helâl olmayan ve harcanmaması gereken yere harcamaktır. Mücahid'den rivâyete göre şöyle demiştir: “Eğer bâtil ve uygun olmayan yerlere bir müd yani bir ölçek değerinde de olsa yapılan harcama tebzirdir, yani saçıp savurmaktır. Kimi insanlar da var ki, varlığım, nafakasını ya da harcamasını hayır yoluna yapar ve fazlasıyla da yapar.” Arkadaşı ona der ki: “İsrâ'fta hayır yoktur.” Bunun üzerine o da: “Hayır yolunda yapılan harcama lar israf değildir” der.

27

Zira böylene saçıp savuranlar şeytanların dostlarıdır. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankördür.

“Zira böylene saçıp savuranlar şeytanların dostlarıdır.” Şer işlemekte ve kötülükte şeytanın benzerleridirler. Dikkat edilirse bu, gerçekten çok ağır bir suçlamadır. Çünkü bu tür kimseleri, kötülükte şeytanların benzerleri olarak zikrediyor ki, bilindiği gibi şeytandan daha kötü bir varlık yoktur. Ya da bunlar şeytanların bizatihi kardeşleri, dostları, yandaşlarıdır. Çünkü şeytan onlardan her ne istiyorsa, her neyi emrediyorsa israf ve savurganlıkta ona itâat ediyorlar.

“Şeytan ise Rabbine karşı çok nankördür.” Bu itibarla ona itâat etmek bir mü'min için yakışık alacak bir durum değildir. Zira şeytan onları tıpkı kendisinin işlediği fiiller gibi fiil işlemeye davet eder.

28

Eğer Rabbinden umduğun (beklemek durumunda olduğun) bir rahmet için onların yüzlerine bakanuyorsan, hiç olmazsa kendilerine gönül alıcı bir söz söyle.

“Eğer Rabbinden umduğun, beklemek durumunda olduğun bir rahmet-rızık için onların yüzlerine bakanuyorsan,” Eğer yakın akrabandan, yoksul ve, fakirlerden, yolda kalmış olanlardan yüzçevirmen, onlar bunu ret ederler duygusuyla bir utanma içerisinde isen, böyle bir haya duygusu taşıyorsan,

“Hiç olmazsa kendilerine gönül alıcı bir söz söyle.”

Yani eğer onlardan yüzçevirmen ya da yüzlerine bakmaman, Rabbinin senin yolunu açmasını umduğun bir nzkın veya bir varlığın olmamasından ileri geliyor ise -ki âyette rızık anlamında rahmet kelimesi zikredilmiştir- bu takdirde bari onlara güzel bir karşılık vererek onların üzülmemelerini sağla.

Âyette, (.....) yani “Beklenti” kelimesi, burada yokluk, elde bir şeyin olmaması anlamında değerlendirilmiştir. Çünkü rızık bulamayan bir kimse, sonuçta onu arar. Bu itibarla elde bulunmamak, bir şeye sahip olamamak demek, onu aramaya ve bulmak için gayret içine girmeye bir sebeptir. Dolayısıyla İbtiğa Müesebbeün anhtır. Bu durumda müsebbip sebep yerine konmuştur, öyle değerlendirilmiştir.

Meselâ, (.....) ifadesi gibi ki bu da tıpkı, (.....) gibidir. Ancak, (.....) kelimesi, (.....) kelimesinden İsmi mefûl yani edilgen sıfat fiildir.

Yani, (.....) kelimesinin (.....) kelimesinin, (.....) ve (.....) kelimesinin de, (.....) anlamında ismi mefûl manasında olmaları gibi.

Denilmiştir ki bunun manası şöyledir: “Onlara de ki” Allah bizi de sizi de fazlından ikramda bulunarak rızıklarınıdır.

Yani zor durumda olan birinin, akrabasını veya bir yakınının zengin sanarak ya da imkanı olan biri olarak tanıyarak gelir de bu şahıstan bir yardım talebinde bulunursa ve kendisinden yardım istenen de gerçekten bu durumda değilse, onlar için hayır duada bulunsun, dolayısıyla Allah onlara fakirlik ve yoksulluklarını kolaylaştırır. Sanki bunun manası âdetâ şöyle gibidir: “Bari kolaylık dilemeyi, sıkıntılarının bir an önce ortadan kalkmasını istemeyi içeren bir duada bulunsun.” Çünkü Meysur kelimesi yüsr yani kolaylık anlamında olan bir kelimedir.

Yani içinde hayır ve kolaylık dilemeyi bulunduran bir duada bulunsun.

(.....) kelimesi mefulün lehtir. Ya da hâl yerinde gelmiş olan bir mastardır, bu takdirde (.....) kavli de hâldir.

29

Eli sıkı olma; büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır, (kaybettiklerinin) hasretini çeker durursun.

“Eli sıkı olma; büsbütün eli açık da olma.” Kelimenin kendisine izafeti sebebiyle mastar olarak mensûb kılınmıştır. Bu, cimriyi ve israfçının saçıp savurma durumundan menetmek için bir temsil, bir örneklemedir. Halbuki iktisatlı davranmayı emretmek ise israf ile büsbütün elini kısıan arasında gidilen orta bir yoldur.

(.....) Sonra kınanır, kaybettiklerinin hasretini çeker durursun.” Böylece otura kalırsın. Zira Allah katında kınanmış biri olursun. Çünkü savurgan ve israfçı bir kimse ne Allah katında sevilir, ne halk tarafından ve ne de kendisince makbul sayılır. Çünkü muhtaç duruma düştüğünde bu defa yaptıklarına pişmanlık duyar. Çünkü Fakir: “Filancaya verdi ve beni ise mahrum bıraktı” derken zengin de: “Bu adam elindeki maişetini, geçimini idare etmeyi pek bilmiyor” der.

(.....) Elinde hiçbir şey kalmayan bir duruma düşer, hasret çekersin. Çünkü artık elde avuçta kalan bir şey yoktur. (.....) kelimesi, (.....) kelimesinden alınmadır. Meselâ, “Sefer-yolculuk onu hasret içerisinde bırakıverdi, adamı çökertti” denmesi gibi.

Yani bu durum kişinin üzerinde çok net ve açık olarak bir etki bıraktığında böyle denir. Ya da çıplak olarak ortada bırakıverir. Bu da aynı kökten, “Başırı açtı” ifadesine benzerdir.

Bir Müslüman kadın, kuması olan bir Yahûdî kadınıyla Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), Hazret-i Mûsa'dan çok daha cömerttir, diye aralarında tartışıp bahse tutuştular. Bunun üzerine Müslüman kadın Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’e kızını gönderip, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) den, üzerindeki gömleğini annesinin istediğini söyler, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) de gelen kız çocuğuna, istenen gömleğini üzerinden çıkarıp verir, ancak çıplak kaldığından evde oturakalır ve dışarı çıkamaz duruma gelir. Bu arada namaz için ezan okunmuştur, bu yüzden de cemaate çıkamamıştır. İşte bu olay üzerine bu âyet nâzil olmuştur. Bak. Vahidi, Esbabü’l-Nüzul, s:194

Daha sonra Yüce Resûlüllahnü (sallallahü aleyhi ve sellem) teselli babında, onun çektiği sıkıntı ve zorluk sebebiyle aşağıdaki âyeti indirdi. Bu arada Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’e, çektiğin sıkıntı senden kaynaklanan bir şeyden, bir zafiyetten dolayı değildir, senin cimrilik gibi bir durumun yok ki bundan dolayı kendini suçlayasın. Ancak bilmen gereken şey şu ki rızkı genişletmek de, daraltmak da sadece Allah'a âittir, diye teselli buyurmak için işte şimdi tefsirini okuyacağımız bu âyet nâzil olmuştur:

30

Rabbin rızkı dilediğine bol verir, dilediğine daraltır. Şüphesiz ki O, kullarından haberdardır, (onları) çok iyi görür.

“Rabbin rızkı dilediğine bol verir -bunu genişletip bollaştırmak senin elinde olan bir şey değildir, dilediğine daraltır.”

Yani daraltan da odur. Bundan dolayı kendini suçlu hissetmen, ya da kınaman diye aleyhinde bir durumda yoktur.

“Şüphesiz ki O, kullarından haberdardır - ne gibi maslahatları varsa bilir ve gerekeni yapar-, onları çok iyi görür.” Ne tür ihtiyaçları varsa onları da karşılar.

31

Geçim endişesi ile çocuklarınızın canına kıymayın. Biz, onların da sizin de rızkınızı veririz. Onları öldürmek gerçekten büyük bir suçtur.

“Geçim endişesi ile çocuklarınızın canına kıymayın.” Burada bunların çocuklarını öldürmeleri meselesi, bu kimselerin kız çocuklarını diri diri gömerek öldürmeleri demektir. (.....) kavli de mealde zikredildiği gibi, geçim sıkıntısı bahanesiyle, ya da fakirlik veya yoksulluk endişesiyle... demektir.

“Biz, onların da sizin de rızkınızı veririz.”

Yüce Allah âyetin bu kısmıyla, çocuklarını olmayacak nedenlerden ötürü öldürmekten insanları menediyor ve onların rızıklarını garanti ediyor.

“Onları öldürmek gerçekten büyük bir suçtur.” Çok büyük bir günah ve vebaldir. Âyette geçen, (.....) ve (.....) kelimeleri kalıp ya da vezin olarak tıpkı, (.....) kelimeleri gibidir. Ancak kırâat imâmlarından İbn Âmir bu

kelimeyi, (.....) olarak okumuştur. Bu kelime, doğrunun karşıtıdır, yani doğru olmayan, yanlış olan, suç oluşturan demektir. Kelime aynı zamanda, (.....) kelimesinden mastar isimdir.

Denilmiştir ki; (.....) ve (.....) âdeta, (.....) gibidir. İbn Kesîr ise bu kelimeyi, kesre hareke ile medli olarak yani uzatarak okumuştur.

32

Zinaya yaklaşmayın. Zira o, bir hayâsızlıktır ve çok kötü bir yoldur.

“Zinaya yaklaşmayın. Zira o, bir hayâsızlıktır.” Şerî’atın ve aklın koyduğu sınırları çiğnemek anlamın da bir ma'siyettir. Çoğunlukla, (.....) kelimesi kasr ile yani uzatmaksızın okunur ve fakat dil açısından med ile yani uzatılarak da okunabilmektedir. Bu ise, zinaya açan yolları, zinayı çağıran durumları nehyetmekte yani yasaklamaktadır. Meselâ dokunmak, öpmek ve benzeri durumlar gibi. Şayet zinaya açan bütün yolları değil sadece zina fiilinin yasaklanması murat olunmuş olsaydı bu takdirde, (.....) yani “zina etmeyin” diye buyururdu. “ve çok kötü bir yoldur.”

Yani zina yolu gerçekten öylene kötü bir yoldur ki, bundan daha kötü bir yol yoktur.

33

Haklı bir gerekçe olmadıkça Allah'ın dokunulmaz kıldığı cana kıymayın. Bir kimse haksız yere öldürülürse, onun velisine (hakkını alması) için yetki verdik. Ancak bu velî de kısasta ileri gitmesin. Zaten (kendisine bu yetki verilmekle) o, alacağını almıştır.

“Haklı bir gerekçe -yani öldürülmek istenen kişinin öldürülmesini mubah kıları ya da gerektiren bir neden- olmadıkça Allah'ın dokunulmaz kıldığı cana kıymayın.”

“Bir kimse haksız yere öldürülürse,” yani kanının akıtılmasını gerektiren bir durum, mubah kıları bir sebep var olmadığı hâlde öldürülürse, “onun velisine hakkını alması için yetki verdik.”

Yani kâtilden kısas yoluyla alınması gereken hakkını alma yetkisi öldürülen tarafın velisine âittir, ona verdik.

“Ancak bu velî de kısasta ileri gitmesin.”

Burada zamîr maktûlün velisine âittir.

Yani öldürülen tarafın velisi durumundakiler, kâtil yerine, onun yakınlarından bir başkasını öldürmeye kalkışmasınlar. Ya da kâtil tek kişi ise, onun yerine maktûl adına iki kişiyi öldürmeye kalkışmasınlar. Çünkü câhiliye dönemindeki âdetler böyle idi. Ya da israftan kasıt müslâ yapmak demektir.

Yani kâtili öldürmekle yetinmeyip ayrıca vücûdunu parçalanak, bir yerlerini koparıp atmak gibi bir yanlışla sapmamalıdır. Ya da zamîr ilk kâtile râcidir. Kırâat imâmılarından Hamza ve Ali Kisâî (.....) kavlini (.....) harfîyle, (.....) diye okumuşlardır.

Yani bu takdirde ya veliye seslenilmekte, veya mazlumun yani haksız yere öldürülenin kâtiline seslenilmektedir.

Yani hitap bunlardır.

“Zaten kendisine bu yetki verilmekle o, alacağını almıştır.” Burada zamîr veliye râcidir.

Yani bu konuda Yüce Allah'ın ona yardım edip hakkını almasını sağlaması onun için yeter bir haktır.

Yani kısas hakkını vermekle, bu hakkı onun için vacip kılmakla zaten hakkını almıştır ve kesin alacaktır. Dolayısıyla bundan fazlasını isteyerek işi aşırıya götürmesin. Ya da zamîr mazluma yani haksız bir şekilde öldürülen kimseye âittir.

Yani Allah o mazlunun yardımcıdır, demektir.

Yani mazlunun öldürölmesiyle yüce Allah onun için kısas yapılmasını vacip kılmıştır. Âhirette de ona sevap vermekle de ondan yardımın ayrıca esirgememiştir.

Yahut da veli tarafından haksız olarak öldürölren ve onun öldürölmesiyle yetinmeyip haddini aşarak çok ileri giden kimsenin aleyhinde olarak veli tarafından haksız yere öldürölren mazlum için de Yüce Allah onun da hakkını zaten vermiştir. Çünkü Yüce Allah öldürme konusunda aşırıya kaçan veli için de kısas yapılmasını vacip kılmıştır.

Âyet ayrıca ilk bakışta yani zahire göre şu hususa da delalet etmektedir: Kısas olayı hür ile köle, Müslüman ile gayri müslim zimmi arasında da caridir, geçerlidir. Çünkü içerik olarak zimmet ehli ile kölelerin de canları âyet kapsamı içerisinde yer almaktadır Çünkü onlar da saygındır ve dokunulmazlıkları vardır.

34

Yetimin malına, rüşdüne erinceye kadar, ancak en güzel bir niyetle yaklaşırı. Verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü verilen söz, sorumluluğu gerektirir.

“Yetimin malına, rüşdüne erinceye kadar -yani yetim olan kimse ya da kimseler onsekiz yaşına gelinceye kadar- ancak en güzel bir niyetle -yani en halis ve en samimi bir şekilde, en güzel bir yoldan yaklaşır değerlendirin.

Yani onların mallarını hem koruyun ve hem de nemalandırıp artırma yollarını seçin, yaklaşırı.”

“Verdiğiniz sözü de yerine getirin.” Yüce Allahın verdiği emirler ve koyduğu yasaklar konusunda da verdiğiniz sözleri de kesinlikle tuttu.

“Çünkü verilen söz, sorumluluğu gerektirir.” Bu bakımdan sorumluluk altında bulunan kimseden üzerine aldığı görevi ihmal etmemsi, basitten ele almaması gerekir ve bu, ondan istenir, görevi gereği ne yapması gerekiyorsa verdiği sözleri mutlaka yerine getirmelidir. Yahut da sözü veren taraf ya da kimse bundan sorumludur.

35

Ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve doğru terazi ile tartın. Bu, hem daha iyidir hem de neticesi bakımından daha güzeldir.

“Ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve doğru -mutedil, bir sapması ve hatası olmayan hassas bir- terazi ile tartın.” Âyette geçen (.....) kelimesi, kırat imâmlarından Hamza, Ali Kisâf ve Hafs tarafından burada görüldüğü, gibi kesre ile okunmuştur. Bu da ister küçük olsun ister büyük olsun dirhem ve benzeri şeyleri tartan her şey demektir. Denildiğine göre bu kıstas kelimesi, “Karestun” demektir ki bu da “Kabban” anlamındadır ki, kantar demektir.

“Bu, hem -bu dünyada- daha iyidir, hem de neticesi -yani sonucu- bakımından daha güzeldir.” Âyette geçen, (.....) kelimesi, Tef il babından bir kelime olup, bu da geri dönmek anlamındadır. Kelime, (.....) kökündendir.

Yani sonuçta dönüp dolaşıp varacağı yer anlamındadır.

36

Hakkında bilgin bulunmayan şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan sorumludur.

“Hakkında bilgin bulunmayan şeyin ardına düşme.” Bilmediğini bir şeyin peşine takılma, üzerine düşme.

Yani görmediğin hâlde gördüm, duymadığın hâlde duydum, deme. İbn Hanefiye'den rivâyete göre demiştir ki: “Yalan yere şahitlikte bulunma.” İbn Abbâs da: “Hakkında hiçbir bilgin olmayan bir konu hakkında bir kimse için bir şeyler atma, uydurma! Sırf içtihadı iptal etmek için böyle bir yoldan bir sonuca gitmek, yani bu ayete dayanarak içtihadı reddetmek sahih değildir. Çünkü içtihad da bir tür ilimdir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“Eğer siz de onların inanmış kâdirılar olduklarını öğrenirseniz, ...” (Mümtebine,10) Şari'yanı kanun koyucu Allah, galip zannı ilim değerinde ikame etmiş ve tıpkı şahitliklerde olduğu gibi bununla amel edilmesini emretmiştir. Anlattığımız ölçü çerçevesirfde bize göre haberi vahid ile amel etmek câizdir.

“Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan sorumludur.” Âyette geçen, (.....) işaret ismi, kulak, göz ve gönüle işaret etmektedir. Çünkü, (.....) işaret ismi ile akıl sâhibi varlıklara işaret olunduğu gibi, aynı zamanda bununla diğer varlıklar da işaret olunmaktadır. Nitekim Ebû Harze Cerir'in şiiri ya da kavli buna bir delildir.

Âyetteki, (.....) kavli fâil yerinde olarak ref mahallindedir.

Yani, “Bütün bu sayıları organlar, bu şeyden sorumlu tutulacaklardır.” (.....) kelimesi, car ile mecrûra isnad etmektedir.

Bu âdeta, (Fâtîha,7) âyeti (.....) kavlindeki, (.....) kelimesi gibidir.

O gün insana şöyle denilir: “Senin hakkında dinlenmesi haram olan bir şeyi neden dinledin? Senin için bakılması haram olan bir şeye neye dayanarak baktın? Aynı şekilde senin için atılman helâl olmayan bir şeye niçin atıldın ya da yöneldin?” Nitekim bu, “Keşşafıta da aynen böyledir.

Ancak bazılarına göre burada durum pek de denildiği gibi değildir. Çünkü car ve mecrûr, eğer fâil olan kelime fiilden taahhur ederse, yani fiilden sonra gelirse bu takdirde fâil yerine geçerler. Ancak car ile mecrûr eğer fiilden önce gelirlerse, bu câiz olmaz, doğru değildir.

37

Yeryüzünde böbürlenerek dolaşma. Çünkü sen (ağırlık ve azametle) ne yeri yarabilir ne de dağlarla ululuk yarışma girebilirsin.

“Yeryüzünde böbürlenerek dolaşma.” Burada geçen, (.....) kelimesi hâldir.

Yani şımararak, kendini beğenmiş bir hâlde olarak, demektir.

“Çünkü sen ağırlık ve azametle ne yeri yarabilir” Sen yerin üzerine çok sağlam başınak, üzerinde gezmek ve şiddetle çığnemek suretiyle onu yaramazsın, buna asla gücün yetecek değildir.

“Ne de dağlarla ululuk yarışma girebilirsin.” Sen boyca dağlarla da yarışacak değilsin, yaşamazsın Bu ifadeler aslında kendini beğenmiş olan gurur, kibir sâhibi zorbaları bir tür aşağılamadır, bir hiç olduklarını ortaya koymaktır. Ya da sen güç ve kuvvet bakımından onlarla aynı düzeyde olamazsın. (.....) kelimesi ya failden veya öznenen hâldir.

38

Bütün bu sayılanların kötü olanları, Rabbinin nezdinde sevimsizdir.

“Bütün bu sayılanların kötü olanları,” Kırâat imâmlarından Kufe ve Şam okulu imâmlarına göre, (.....) kelimesinin, (.....) kelimesinin zamîrine muzaf kılmak suretiyle okumuşlardır. Bu imâmların dışındakiler ise bu kelimeyi, olarak okumuşlardır.

“Rabbinin nezdinde sevimsizdir. Âyette,

(.....) kelimesinin müzekker olarak gelmesi, (.....) kelimesinin günah ve vebal anlamına gelen isimler hükmünde olması sebebiyledir. Dolayısıyla böyle olunca da bundan sıfatlara âit hüküm ortadan kalkmış bulunmaktadır. Bu itibarla bunun müennes olmasına herhangi bir itibar yoktur. Nitekim sen, (.....) dediğini görmez misisin? Halbuki zina kelimesi müzekker olması rağmen “Seyyie” kelimesi müennestir ama, isim hükmünde olarak gelmiştir. Bu açıdan müenneslik nazan itibara alınmamıştır. Nitekim, (.....) de denebilmektedir.

Şayet, sözkonusu hasletlerin kimisi kötüdür, çirkindir ve kimisi de iyidir, güzeldir. İşte sır bunun için bazı kimseler bunu, izafetle, (.....) olarak okumuşlardır.

Yani: “Yukanda kötü/seyyi'diye sayıları şeyler Allah katında sevimsiz olan şeylerdir.” O hâlde bu kelimeyi, (.....) olarak okuyanların gerekçeleri nelerdir, diyecek olursan? Benim buna cevabun şöyle olacaktır: (.....) kavli, özellikle yasakların ve insanların uzak durmaları istenilen şeyleri ihata etmektedir. Yoksa sayıları tüm hasletleri kapsıyor değildir.

39

İşte bunlar, Rabbinin sana vahyettiği hikmetlerdir. Allah ile birlikte başka ilâh edinme; sonra kınanmış (ve Allah'ın rahmetinden) uzaklaştırılmış olarak cehenneme atılırsın.

“İşte bunlar -yani bu surenin 22. âyeti olan, (.....) âyetinden başlayıp, (.....) Rabbinin sana vahyettiği hikmetlerdir.”

Kavline kadar olan bu kısım, yani aklın doğruluğuna hükmettiği ve nefsin de bu yoldan gitmek doğruya ulaşip ıslah olacağı şeyler... hikmetlerdir.

“Allah ile birlikte başka ilâh edinme; sonra kınanmış ve Allah'ın rahmetinden uzaklaşmış olarak cehenneme atılırsın.”

İbn Abbâs (radiyallahü anh) tan rivâyete göre, işte bu onsekiz âyet, Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) nın Tevrât levhalarındandır.

Bu ayetlerin ilki, (.....) (İsrâ', 22) diye başlayan âyet olup, sonuncusu da işte, (.....) diye biten bu, (İsrâ', 39) ayetidir. Dikkat edilirse özellikle burada bir noktaya bilhassa dikkat çekilmiş bulunmaktadır. Bu da 22. âyette de şirkten, yasaklama vardır. Bu son âyette de yine şirkten yasaklama vardır. Şirkten yasaklama ile başlıyor ve bitiş de aynı yasakla sona eriyor.

Çünkü Tevhid inancı her hikmetin başıdır ve her şey ancak bununla sağlıklı bir sonuca varıp ulaşır. Bunu kaybeden, bundan yoksun kalan ise, bu hikmetten ona bir yaran olmaz. Hatta bilge kişiler bu konuda çok ilerlemiş olsalar da ve bu kafasıyla göğe ulaşsa da yine kendisine bir yarar sağlamaz. Kaldı ki bilge kişilerin kitapları felsefesiz yazılmamıştır, bunun için de onlar Allah'ın dininden uzaklaşmada hayvanlardan daha sapkındırlar.

Bundan sonra Yüce Allah, “Melekler Allah'ın kızlarıdır” diye konuşanlara şu kavliyle seslenmektedir:

40

(Ey müşrikler!) Rabbiniz, erkek çocukları sizin için ayırdı da, kendisi meleklerden kız çocuklar mı edindi! Gerçekten siz, (vebali) çok büyük bir söz söylüyorsunuz.

“Ey müşrikler! Rabbiniz, erkek çocukları sizin için ayırdı da, kendisi meleklerden kız çocuklar mı edindi!” Âyetin başında yer alan hemze-soru edatı inkâr içindir.

Yani Yüce Rabbiniz size özellikle, ihlas ve samimiyettiniz sebebiyle en değerli çocukları size mi has olarak yarattı ki, bunlar erkek çocuklardır. Bunlardan aşağı olarak kabul edilenleri de kendisine mi has kıldı ki bunlar da kız çocuklarıdır. Şüphesiz bunun hikmetle hiçbir ilgisi yoktur, hikmetin hilafı olan bir şeydir. Sizce makul görülenin de aksi olan bir şeydir bu. Çünkü efendiler, en basiti ve en bayağısını alırlarken köleler hiçbir zaman en değerli ve en seçkin şeylere layık görülemezler.

“Gerçekten siz, vebali çok büyük bir söz söylüyorsunuz.” Öyle ki siz Allah'a çocuk izafe ediyorsunuz ki bu durum cisimlere âit bir özelliktir. Sonra da kendinizi O yüce zattan üstün kıldınız. Çünkü kendiniz için hoşlanmadığınız bir şeyi Allah'a isnad ediyorsunuz.

41

Biz, onların akıllarını başlarına toplamaları için bu Kur'ân da (çeşitli ikaz ve ihtarları) türlü şekillerde tekrar ettik. Fakat bu, onlara, daha da kaçıp uzaklaşmaktan başka bir şey sağlamıyor.

“Biz, onların akıllarını başlarına toplamaları için bu Kur'ân'da -indirilen bu kitapta- çeşitli ikaz ve ihtarları türlü şekillerde tekrar ettik.”

Buradaki, (.....) kavlinden murat, (.....) demektir.

Yani bu mana indirilen kitabın bir çok yerlerinde zikrettik, tekrar tekrar ele aldık. zamîrin terkedilmesi ise, meselenin zaten bilinir olması sebebiyledir. (.....) kavlini Hamza ve Ali Kisâî tahfif ile yani şedde siz olarak okumuşlardır.

Yani, “Biz bunu, öğüt alsınlar, bundan ders çıkarsınlar için tekrar tekrar anlattık.”

“Fakat bu, onlara, daha da kaçıp -haktan- uzaklaşmaktan başka bir şey sağlamıyor.” İmâm Sevri bu âyeti okuduğu zaman şöyle derdi: “Düşmanlarınm senden uzaklaşmalarını ne kadar sağlıyorsa bu, benim için o kadar sana karşı olan saygımı artmıyor.”

42

De ki: Eğer söyledikleri gibi Allah ile birlikte başka ilâhlar da bulunsaydı, o takdirde bu ilâhlar, Arş'ın sâhibi olan Allah'a ulaşmak için çareler arayacaklardı.

“De ki: Eğer söyledikleri gibi Allah ile birlikte başka ilâhlar da bulunsaydı,” Kırâat imâmlar ndan İbn Kesîr ve Hafs, (.....) kelimesini âyette görüldüğü gibi “Y” harfiyle, (.....) olarak okumuşlardır.

“O takdirde bu ilâhlar, Arş'ın sâhibi olan Allah'a ulaşmak için çareler arayacaklardı.”

Yani kralları birbirlerine karşı üstünlük kazanmak için yaptıkları gibi bu ilâhlar da, mülk ve Rububiyet kendisinin olan Allah'a karşı gelmek ve üstünlük kazanmak için bir yol, bir çıkış ararlardı. Ya da Ona yaklaşmak için bir yol, bir çıkış ararlardı. Nitekim bu surede bundan birkaç âyet sonra gelecek olan 57. âyetinde de Rabbimiz şöyle buyurmaktadır:

“Onların yalvardıklarını bu varlıklar Rablerine vesile ararlar.” Âyetteki, (.....) kavli, mabadına delalet eder ki bu da, (.....) kavlidir, müşriklerin mukabelesine bir cevaptır ve (.....) kelimesinin de cezâsıdır.

43

Allah, onların söyledikleri şeylerden münezzehtir; son derece yücedir ve uludur.

“Allah, onların söyledikleri şeylerden münezzehtir; son derece yücedir ve uludur.”

Kırâat imâmlarından Hamza ve Ali Kisâî, (.....) kavlini “T” harfiyle, (.....) olarak okumuşlardır. (.....) kelimesi de daha üstün, daha yüce manalarınadır. Bundan murat ise, Yüce Allah'ın müşriklerin söylediği şeylerden beri, uzak ve münezzeh olduğunu anlatmaktır.

(.....) kelimesiyle de, Yüce Allah'ın büyüklük ve Kibriya sıfatlarıyla muttasıf bulunduğunu, söylenenlerden tamamen beri olduğunu 344 çok daha aşırı bir ifade ile anlatmak manasına gelmektedir. Allah, müşriklerin kendisi hakkında ileri sürdükleri nitelemelerden tamamen uzaktır.

44

Yedi gök, yer ve bunlarda bulunan herkes O'nu teşbih eder. O'nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Ne var ki siz, onların teşbihini anlamazsınız. O, halimdir, bağışlayıcıdır.

“Yedi gök, yer ve bunlarda bulunan herkes O'nu teşbih eder. O'nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur.” Kırâat imâmlarından Ebû Bekir Şube dışında Basra ve Kufe yani Iraki kırâat imâmları âyetin başında geçene, (.....) kelimesini âyette görüldüğü gibi “T” harfiyle, olarak okumuşlardır.

Yani hepsi de, “Sübhane'llahi ve bi hamdihi” diye Allah'ı takdis ve tenzih ederler. Süddi'nin anlattığına göre, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuş: “Denizde avlanan bir balık, havada uçan bir kuş avlanmamış olsun ki bu mutlaka o hayvanın Allah'ı tesbih etmedeki bir kusuru yüzündendir.”

“Ne var ki siz, onların teşbihini -dillerinin farklı oluşları açısından veya onu kavramanın zor olması bakımından- anlamazsınız.” Ya da ona bakanın teşbihine “Sübhane'llah” demelerine sebep olmaları yönünü anlayamazsınız. Çünkü bir hayra ya da iyiliğe önderlik eden, yol gösteren kimse âdeti onu işlemiş gibidir. Ancak asıl en doğru olan tefsir ilk tefsirdir.

“O, halimdir, bağışlayıcıdır.” O, kullarının cehaletleri ve bilgisizlikleri ile hatalarını yumuşaklıkla karşılar, onları hemen cezâlarlandırmaz, mühlet ve süre tanır. Mü'minlerin de günahlarını mağ firet buyurur.

45

Biz, Kur'ân okuduğun zaman, seninle âhirete inanmayanların arasına gizleyici bir örtü çekeriz.

“Biz, Kur'ân okuduğun zaman, seninle âhirete inanmayanların arasına gizleyici bir örtü çekeriz.” Örtülü hale getiririz. Ya da görülmeyen bir perde gereriz. İşte o örtüdür.

Yani görünmeyen şey demektir.

46

Ayrıca, onu anlamamaları için kalplerine bir kapalılık ve kulaklarına bir ağırlık veririz. Sen, Kur'ân'da Rabbinin birliğini yâdettiğinde onlar, canları sıkılmış bir vaziyette, gerisin geri dönüp giderler.

“Ayrıca, onu anlamamaları -anlamak istemeyi hoş karşılamadıkları- için kalplerine bir kapalılık ve kulaklarına -duymalarını engelleyen- bir ağırlık veririz.” Âyette geçen, (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğuludur.

Bu da herhangi bir şeyin üzerini kapatan ve örten anlarındadır.

“Sen, Kur'ân'da Rabbinin birliğini yâdettiğinde” Âyette geçen, (.....) kelimesi, (.....) ve (.....) kökünden alınmadır. Tıpkı, (.....) ve (.....) kelimeleri gibidir. Bu, hai yerine geçen bir mastar kelimedir.

Burada bunun aslı, (.....) olup bu da, (.....) manasıdır.

“Onlar, canları sıkılmış bir vaziyette, gerisin geri -arkalan, topukları üzere- dönüp giderler.” Burada geçen, (.....) kelimesi, tevliye, yani dönüş anlamında mastardır. Ya da, (.....) kelimesinin çoğuludur. Tıpkı, (.....) ve (.....) kelimeleri gibi.

Yani onlar, ilâhlarının da onunla beraber anılmasını isterler. Çünkü müşriktirler. Müşrik olmaları sebebiyle de, Tevhid inancından kaçıp uzaklaşıyorlar.

47

Biz, onların seni dinlerken ne maksatla dinlediklerini, kendi aralarında fısıldaşırlarken de o zalimlerin: “Siz, büyülenmiş bir adamdan başkasına uymuyorsunuz!” dediklerini çok iyi biliriz.

“Biz, onların seni dinlerken ne maksatla dinlediklerini,.... çok iyi biliriz.”

Yani Biz onları hangi ruh haleti içerisinde veya hangi yol-maksat sebebiyle Kur'ân'ı dinlediklerini en iyi biliniz. Çünkü dinlenen şey bizzat Kur'ân'ın kendisidir. Bu da mahzûftur. (.....) hâldir ve (.....) harfini açıklamak içindir.

Yani, “Onlar Kur'ân'ı sırf, onunla eğlenmek için dinlerler, yoksa ciddi ve doğru anlamda inanmak için dinlemezler. Halbuki onlara farz ve gerekli olan şey, Kur'ân'ı en ciddi bir şekilde dinlemeleridir.”

(.....) kavli, (.....) fiiliyle mensûbtur.

Yani onların, Kur'ân'ı dinledikleri sırada, onu hangi niyet ve maksatla dinlediklerini Allah çok iyi bilendir.”

“Kendi aralarında fısıldaşırlarken de”

Yani aralarında Kur'ân hakkında neleri fısıldaştıklarını, çünkü onlar hep gizlilik peşindeler, her şeyi gizli yürütmek isterler..

“O zalimlerin: “Siz, büyülenmiş bir adamdan başkasına uymuyorsunuz!” dediklerini çok iyi biliriz.”

Buradaki, (.....) kavli, (.....) kavlinden bedeldir. (.....) yani büyü yapılarak cinnet geçiren bir adamdır.

48

Baksana; senin için ne türlü benzetmeler yaptılar! Bu yüzden, (öyle bir) saptılar ki, artık (doğru) yolu bulamayacaklardır.

“Baksana; senin için ne türlü benzetmeler yaptılar!” Seni şaire, büyücüye ve deliye benzettiler.

“Bu yüzden, öyle bir saptılar ki, artık doğru yolu bulamayacaklardır.”

Yani bunlar öylene sapıttılar ki, hemen her konuda, çölde yolunu şaşırp, hangi yoldan gideceğini bilemeyen şaşkınlara döndüler, öylene her konuda bir sapıklık içindedirler. Adam, kendi yolunu bulmaya kâdir değildir ve durumu hakkında şaşkınlık içerisindedir. Artık ne yapacağını bilemez hale gelmiştir. İşte o müşriklerin hâli de tıpkı yolunu çölde şaşıran bu adamın hâli gibidir.

49

Bir de onlar dediler ki: Sahi biz, bir kemik yığını ve kokuşmuş bir toprak olmuş iken, yepyeni bir yaratılışla mı diriltileceğiz, öyle mi!

“Bir de onlar -ölümden sonra dirilmeyi inkâr edenler- dediler ki: Sahi biz, bir kemik yığını ve kokuşmuş bir toprak olmuş iken, yepyeni bir yaratılışla mı fio diriltileceğiz, öyle mi!” (.....) hâldir ve yaratılmış olarak, demektir.

50

De ki: “İster taş olun, ister demir.”

51

İsterse aklınıza (yeniden dirilmesi) imkânsız gibi görünen herhangi bir yaratık! (Bunlar, Allah'ın sizi yeniden diriltmesini güçleştirmez.) Diyecekler ki: “Bizi tekrar (hayata) kim döndürecek?” De ki: Sizi ilk kez yaratan. Bunun üzerine onlar sana alaylı bir tarzda başlarını sallayacak ve “Ne zamanmış o?” diyecekler. De ki: Yakın olsa gerek!

“İsterse aklınıza yeniden dirilmesi imkânsız gibi görünen herhangi bir yaratık! Bunlar, Allah'ın sizi yeniden diriltmesini güçleştirmez.”

Yani gökler ve yer. Çünkü bunlar size göre yeniden dirilmeyi kabul noktasında zor ve olamayacak bir şey gibi görünebilir, işte o zaman bu kimseler, “Diyecekler ki: “Bizi tekrar hayata kim döndürecek? De ki: Sizi ilk kez yaratan -sizi iade edecek, yeniden dirilecek-” Mana şöyledir: “Size göre Yüce Allah'ın sizi yeniden yaratıp hayat vermesi oldukça uzak bir şeydir. Sizin kupkuru kemiklere dönüşüp toz haline gelmenizden sonra yeniden hayata döndürmesini uzak görmektesiniz. Kaldı ki kimi kemikler dirilmenin bir parçası durumundadır. Hatta diğer parçaların veya organların üzerlerinde yaratılışları bakımından ayakta duracağı temel direğidir. Yoksa Yüce Allah'ın onları kudretiyle ilk durumlarına reddetmesi yani yaratması, ilk defa olan yepyeni bir icat olayı değil ki!? Ancak eğer siz yeniden hayata dönüşe en uzak bir durumda bile olsanız, yani taş, demir gibi şeyler haline gelmiş olsanız bile, elbette Yüce Allah sizi yeniden hayata geçirmeye kâdirdir.

“Bunun üzerine onlar sana alaylı bir tarzda başlarını sallayacak” Şaşkınlık, hayret ve alaylı bir şekilde onlar sana karşı başlarını sallayıp duracaklardır.

“Ve “Ne zamanmış o?” diyecekler.”

Yani o dirilme denen olay da ne zaman olacaktı?! diyerek bunun olamayacak ve oldukça uzak bir ihtimal olduğunu ileri sürerek ret edeceklerdir.

“De ki: Yakın olsa gerek!”

Yani o gerçekten yakındır. Çünkü, (.....) vucub manasındadır.

52

Allah sizi çağıracağı gün, kendisine hamdederek çağrısına uyarsınız ve (dirilmeden önceki hâlinizde) çok az kaldığınızı sanırsınız.

“Allah, sizi -muhasibeye- çağıracağı gün -ki bu, kıyamet günüdür-, (.....) kendisine hamdederek çağrısına uyarsınız”

Yani O'nun davetine hamd ederek icabet edersiniz.

(.....) kavlindeki, “B” harfi hâl içindir. Said b. Cubeyr'den rivâyete göre demiştir ki: Üst ve başlarından toprağı silkelemek suretiyle, “Sübhaneke llahümme ve bi hamdike” derler.

“Ve dirilmeden önceki hâlinizde çok az kaldığınızı sanırsınız.”

Yani az bir kalış süre, veya dünyada çok az bir zaman ya da kabirde çok az bir süre...

53

Kullanma söyle, sözün en güzelim söylenler. Sonra şeytan aralarını bozar. Çünkü şeytan, insanın apaçık düşmanıdır.

“Kullanma -mü'minlere- söyle, -müşriklere kelimenin- sözün en güzelini -en yumuşak olanını- söylenler.” Onlara en sert ve haşırı söz söylemesinler. Onlara sözün en güzeli olan, “Allah size hidâyet versin” diye söylemeleridir.

“Sonra şeytan aralarını bozar.” Şeytan aralarına fesat ve bozgunculuk sokar, aralarında zorluk doğsun diye, birini ötekine saldırtır. “el-Nezğ” kelimesi; araya kötülük sokmak, ortalığa şer atmak, insanların arasını bozmak demektir. Talha (.....) olarak okumuştur. Her iki okuyuş tarzı da aynı anlamda kullanılmaktadırlar.

“Çünkü şeytan, insanın apaçık düşmanıdır.”

Yani onun düşmanlığı açıkça ortadadır.

54

Rabbiniz, sizi en iyi bilendir. Dilerse size merhamet eder; dilerse sizi cezâlarıdırır. Biz, seni onların üstüne bir vekil olarak göndermedik.

“Rabbiniz, sizi en iyi bilendir. Dilerse size -hidayet kılmak ve sizi hakka muvaffak etmekle- merhamet eder;” Yahut da, (.....) kavli, bu cümle ile tefsîr olunmuştur, açıklanmıştır. “Dilerse sizi -rezil etmekle- cezâlandır.”

Yani onlara bu ve benzeri sözler söylenir. Yoksa onlara, siz cehennemliksiniz, gibisinden onları kızdıracak, onları daha da hırçınlaştınp kötülüğe sevk edecek sözler söylenmez. Bir önceki âyette geçen, (.....) kavli itiraz cümlesidir. “Biz, seni onların üstüne bir vekil olarak göndermedik.” Onların amellerini muhafaza eden biri olarak göndermedik. Biz seni, ancak müjdeleyen ve uyaran olarak gönderdik. Onları idare et, ashâbına da, onlarla iyi geçinmelerini, işi idare etmelerini emret.

55

Rabbin, göklerde ve yerde olan herkesi en iyi bilendir. Gerçekten biz, peygamberlerin kimini kiminden üstün kıldık; Dâvud'a da Zebûr'u verdik.

“Rabbin, göklerde ve yerde olan herkesi en iyi bilendir.” Onların durumlarını ve her birinin neye ehil olup olmadıklarını daha iyi bilir.

“Gerçekten biz, peygamberlerin kimini kiminden üstün kıldık;” Burada bizim peygamberimiz Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’in diğer peygamberlerden daha üstün olduğuna işaret vardır.

“Dâvud'a da Zebûr'u verdik.” Kavliyle de onun üstünlük yönüne delalet etmektedir. Çünkü bizim peygamberimiz bütün peygamberlerin sonuncusudur ve onun ümmeti de ümmetlerin en hayırîsidir. Çünkü bu, Hazret-i Dâvud'un Zebûr'unda da böyle yazılıdır. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“Andolsun Zikir'den sonra Zebûr'da da: Yeryüzüne iyi kullarını varis olacaktır'diye yazmıştık.” (Hicr, 105)

İşte bu âyette sözü edilen sâlih-iyi kullar ile Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) efendimiz ile onun ümmeti denmek istenmektedir. Bu âyette geçen, (.....) ismi ma'rife olarak geçmediği hâlde, az önce mealini verdiğimiz Enbiyâ', 105. âyetinde bu isim, (.....) diye ma'rife olarak zikredilmiştir. Bu ifade de tıpkı, (.....) ve (.....) ile, (.....) ve (.....) gibidir.

56

(Resûlüm!) De ki: “Allah'ı bırakıp, da (ilâh olduğunu) ileri sürdüklerinize yalvarm. Ne var ki onlar, sizin sıkıntınızı ne uzaklaştırabilir, ne de değiştirebilirler.”

“Resûlüm! De ki: “Allah'ı bırakıp da ilâh olduğunu ileri sürdüklerinize yalvarm.” İlah diye ileri sürdükleri şeyler de ya meleklerdir, ya da Hazret-i İsa ve Hazret-i Uzeyir'dir yahut da bir kısım cinlerdir ki bazı Arap kesimleri onlara tapıyorlardı. Daha sonra cinler İslam dinini kabul ettiler. Ancak onlar bunu bilmediler.

“Ne var ki onlar, sizin sıkıntınızı ne uzaklaştırabilir, ne de değiştirebilirler.”

Yani onlara dua edip durun bakalım. Halbuki onlar herhangi bir hastalık, fakirlik veya azap gibi şeyleri sizden giderecek, önleyecek değiller, buna güçleri yetmez. Ya da bir durumdan bir başka duruma değiştirebilecek bir güçleri de yoktur.

57

Onların ilahlaştırıp yalvardıkları bu varlıklar da Rablerine hangisi daha yakın olacak diye- vesile ararlar; Onun rahmetini umarlar ve azâbından korkarlar. Çünkü Rabbinin azâbı, sakınılacak bir azaptır.

“Onların ilahlaştırıp yalvardıkları bu varlıklar da, - Rablerine hangisi daha yakın, olacak diye- vesile ararlar;” Burada, (.....) mübtedadır.

(.....) kavli sıfattır.

Yani, ilâhlarına dua edip çağırınlar veya onlara kulluk edip ibâdet edenler.. (.....) kavli de bu nun haberidir.

Yani bu kimselerin ilâh diye taptıkları o kimseler ve varlıklar da, Allah'a nasıl yakın olabiliriz, diye bir yol, bir vesile arayıp dururlar. Vesile, Azîz ve Celil olan Yüce Allah'a yakın olmak, demektir. (.....) ise, (.....) kavlinin vav harfinden bedeldir, (.....) kelimesi de mevsûledir.

Yani, “Onlardan kim Allah'a daha yakındır, diye vesile-yol ararken nasıl oluyor da yakın olmayandan yardım beklerler?!” Ya da, “Vesile ararlar, ifadesi, vesile aramaya düşkün ve haristiler manasım tazammun etmektedir. Sanki şöyle denilmektedir: “Hangisi Allah'a daha yakındır, diye bu işin üzerine hırsla varırlar, demektir. Bu ise taat ile ve çok çok hayır yapmakla kazanılır.

“Onun rahmetini -İlah diye kabul ettikleri bu kimseler ve varlıklar da Allah'ın diğer kulları gibi Allah'ın rahmetini umarlar ve azâbından korkarlar.” O hâlde bunların ilâh olduklarını nasıl ileri sürerler ki?

“Çünkü Rabbinin azâbı, sakınılacak bir azaptır.” Bırakın sıradan kimseleri, Allah'a yakın olan melekler ve peygamber olarak gönderilmiş olan elçiler bile, kısaca herkesin O'nun azâbından sakınmaları daha çok yerine getirilmesi gereken, sakınılması icab eden bir durumdur.

58

Ne kadar ülke varsa hepsini kıyamet gününden önce ya helâk edecek veya en çetin bir şekilde azaplarıdıracağız. Bu, Kitap'ta (Levh-i Mahfûz'da) yazılıdır.

“Ne kadar ülke varsa hepsini kıyamet gününden önce ya helâk edecek veya en çetin bir şekilde azaplarıdıracağız.” Denilmiştir ki helâk sâlih olanlar içindir, azap ise küfürde direnenler içindir.

“Bu, Kitap'ta (Levh-i Mahfûz'da) yazılıdır.”

Mükâtil'den rivâyete göre demiştir ki: “Dahhak’ın kitaplarında bu âyetin tefsiriyle alâkalı olarak gördüm. Şöyle ki; “Mekke'nin tahribi Habeşliler eliyle olacaktır. Medine ise açlıkla helâk edilecektir. Basra halkı suda boğulmakla, Kufe halkı beldeyi Türkler eliyle, Kuhistan halkı yıldırımlar ve yer sarsıntılarıyla cezâlarıdırılacaklardır. Horasan halkı çeşitli çalkantılarla, iç çekişmelerle helâk edilecek, Belh halkına da büyük bir sarsıntı ve ses isabet ederek buranın halkı da bununla olacaktır. Bedehşan bölgesi de başka milletlerin akınıyla tarumar edilip cezâlarıdırılacaklar, Tirmiz bölgesi halkı da veba salgınıyla yok edilecek. Sağanyan ya da safanyan bölgesinden ta İşçird bölgesine kadar olan bölge halkları da çok feci bir ölüm ile hayatlarına son verilecektir.

Semerkant bölgesi halkının da egemenliğine Benu Kantura -Türkler veya Sudanlılar- halkı son verecektir ve bunlar Semerkant halkını en feci ölümlerle hayatlarına son vereceklerdir. Nitekim Fergana, Şaş, İspicap, Harzem halklarının sonları da ismi geçen Kantura oğullarınca getirilecek. Buhara ise zalimlerin çoğunlukla yer aldığı ve zorbaların kol gezdiği bir topraktır. Buranın halkı da kıtlık ve açlık sonucu öleceklerdir. Merv bölgesi halkı kum fırtınasıyla karşı karşıya kalacaklar, alim ve âbidleri böylece helâk olacaktır. Herat bölgesi halkı yılanların salgınına uğrayacak, gökten yağmur misali gelen yılanlar bunları yeyip bitirecek. Nisabur bölgesi halkı yıldırımlarla, şimşeklerle ve karanlıkla cezâlandın lacak ve çoğu böylece helâk olacaklardır. Rey bölgesi halkı Taberiye ve Deylem bölgesi halklarının baskınları sonucu ortadan kaldırılacaklardır. Ermenistan ve Azerbaycan halkları da atların, orduların, yıldırımların ve yer sarsıntılarının baskınları sonucu helâk olacaktır. Hemedan ve Deylem halkı buralara girip buraları harabeye dönüştürecekler. Hulvan bölgesi halkı da esen sakin bir rüzgar sonucunda, henüz hepsi uykuda iken sabaha maymun ve domuzlara dönüşmüş bir hâlde uyanacaklardır.

Daha sonra Cüheyne kabilesinden çıkan bir adam Mısır'a girecektir. Buranın halkına ve Şam-Suriye, Afrika, Remle halklarına yazıklar olsun! Bu adam Beyt-i Makdis'e-Kudüs'e girmeyecektir.

Sicistan halkına gelince, bunlara da günlerce süren bir kasırga fırtınası isabet eder, sonra da şiddetli bir sarsıntı ve bir ses ile ölecekler, alimleri de orada ölüp gidecektir.

Kirman, Isfahan ve Faris-İran toprakları üzerindeki halklara gelince, onlara da öyle bir düşman saldırıda bulunacak ve öyle dayanılmaz bir ses çıkaracak ki bu sebepten kalpler korku dolacak ve bedenler de ölüp gidecektir.” Bu haberi rivâyet eden müfessir Mukâtil İbn Süleyman'dır. Ancak kendisi yalancılıkla suçlanmıştır. Alıntıları genelde kitap ehlinde yani Yahûdî ve Hristiyanlardan yapar. Anlatıldığına göre kendisi Dahhak ile buluşmamıştır. Bak. Mizanu'l-İ'tidal;4/173

59

Bizi, âyetler (mu'cizeler) göndermekten alıkoyan tek şey, öncekilerin bu âyetleri yalanlamış olmasıdır. Nitekim Semûd kavmine, açık bir mu'cize olmak üzere bir dişi deve vermiştik. Onlar ise, (bu deveyi boğazladılar ve) bu yüzden zâlim oldular. Halbuki biz âyetleri ancak korkutmak için göndeririz.

“Bizi, âyetler, mu'cizeler göndermekten alıkoyan tek şey, öncekilerin bu âyetleri yalanlamış olmasıdır.” Burada, mu'cizelerin gönderilmesinden menetmek, alıkoymak ifadesi bir istiâre olup terketmek anlamındadır. Âyette geçen ilk, (.....) edatı sılasıyla beraber nasb mahallinde gelmiştir. Çünkü bu, (.....) kavlinin ikinci mefulüdür.

İkinci, (.....) edatı ise sılasıyla birlikte ref mahallindedir, çünkü, (.....) kavlinin failidir. Cümlelerin takdiri şöyle olmaktadır: “Bizi, mu'cizeler göndermekten alıkoyan şey, sadece daha önce geçen toplumların bunları yalanlamış olmalarıdır.”

Burada sözkonusu edilen âyetlerden ya da mu'cizelerden murat, Kureyş tarafından istenen Safa tepesinin altına dönüştürülmesi, ölümlerin diriltilmesi ve buna benzer talepleridir. Yüce Allah'ın milletler hakkında geçerli olan kanunu şöyledir. Eğer ümmetlerden ya da milletlerden herhangi birisi bir âyet ya da mu'cize ister de, onların bu isteklerine olumlu cevap verilip mu'cize gösterildiğinde, buna rağmen îman etmedikleri takdirde, derhal onların köklerinin kazılmasına sebep bir azap gönderilir. İşte buna göre mana şöyledir:

“Onların istedikleri âyetleri ve mu'cizeleri göndermekten bizi engelleyen şey, önceki toplumlardan Meselâ ad ve Semûd kavimleri gibi kalpleri damgalanmış olup da istekleri üzerine gelen mu'cizeleri yalanlamaları sebebiyle bunların durumları da onların durumlarına benzeyeceğindendir. Eğer istedikleri o âyetler gönderilmiş olsaydı, bunlar da tıpkı ismi geçenlerin âyetleri yalanladıkları gibi gelen âyetleri mutlaka yalanlayacaklardı. Bunun üzerine de köklerini kazıyacak azâba da müstahak olurlardı. İşte biz bu nedenle, seni kendilerine peygamber olarak gönderdiğimiz toplumun işini kıyamet gününe erteledik.”

Yüce Allah daha sonra, önceden geçen toplumların istedikleri mucizeleri anlatıyor. Bunun ardından da mu'cizelerin istekler üzerine gönderildiği hâlde bunları yalanlamaya kalkışmaları yüzünden de helâk edildiklerini gösteren bir âyet-mu'cize zikrediyor. Bu mu'cize de Hazret-i Sâlih (aleyhisselâm)'in dışı devesidir. Çünkü bu kavmin helâk ediliş belirtileri onların sınırlarına gelip dayanmıştı. Zira gelip geçen herkes de bunu görüyordu. İşte bunun üzerine Rabbimiz şöyle buyuruyor:

“Nitekim Semûd kavmine, -istikleri üzerine- açık bir mu'cize olmak üzere bir dışı deve vermiştik. Onlar ise, bu deveyi boğazladılar -buna rağmen nankörce davranıp kafir oldular- ve bu yüzden zâlim oldular.”

Yani küfre girdiler “Halbuki biz âyetleri ancak korkutmak için göndeririz.” Eğer bununla istenen âyet ya da mu'cizeler demek isteniyorsa, murat bu ise, mana şöyle olur: “Bu takdir biz onların isteklerine bakarak âyet göndermeyiz. Ancak korkutmak maksadıyla azap için bir öncü haber, bir ileri gözcü olsun diye göndeririz. Eğer buna rağmen korkmazlarsa azap başlarına iniverir.” Eğer mu'cize ya da âyet istekleri bunun dışında bir gaye içinse buna göre mana şöyle olur: “Biz Kur'ân âyetleri ve daha başka âyetler gibi mu'cizeleri sadece âhiret azâbıyla korkutmak için göndeririz. (.....) mefulün lehtir.

60

Hani sana: Rabbin, insanları çepeçevre kuşatmıştır, demiştik. Sana gösterdiğimiz o görüntüleri ve Kur'ân'da larietlenen ağacı, ancak insanları sınamak için meydana getirdik. Biz onları korkuturuz da, bu onlara, büyük bir azgınlıktan başka bir şey sağlamaz.

“Hani sana: Rabbin, insanları çepeçevre kuşatmıştır, demiştik. Sana gösterdiğimiz o görüntüleri ve Kur'ân'da larietlenen ağacı, ancak insanları sınamak için meydana getirdik.” Ey Resûlüm! Şunu iyice hatırla ki, hani Biz sana vahiyle bildirmiş, senin Rabbin, Kureyş kavmini ilim ve kudretiyle ihata edip kuşatmıştır” diye haber vermiştik. Onların hepsi Onun kabzasındadır,, Sakın onlara aldırma ve onları önemseme! Sen işini sürdür, görevine devam et. Sana gönderilen ne ise onu tebliğ et. Ya da Biz seni, Bedir olayından haberdar ederek, Bedir savaşırını kazanıp zafer elde edeceksin, diye müjdeledik. İşte bu, şu kavlin manasıdır: “O Topluluk yakında bozulacak ve onlar arkalannı dönüp kaçacaklardır.” (Kamer, 45) Ve bir de şu kavlin manasıdır: “(Resûlüm! Her türden ve renkten) kafirlere de ki: “Pek yakın bir gelecekte siz yenilecek ve (kıyamet gününde) cehennem de de toparlacaksınız. Gidip ebedî olarak kalacakları o yer ne kötü bir yerdir.” (Al-i İmran,12)

Bu ayetlere dikkat edilirse, Rabbimiz ileride olabilecek şeyleri âdeta olmuş ve sonucu da görülmüş gibi bildirmektedir. Bu bakımdan,

“İnsanları çepeçevre kuşatmıştır” diye buyurmuştur.

Bu da Onun haber verdiği şeyler gibi ilahi kanun yani sünnetullah gereği gerçekleşecektir. Belki de Yüce Allah, Resûlüne rüyasında o savaş alanlarını da göstermiştir. Nitekim Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Bedir'e vardığın da: “Allah'a yemin ederim ki sanki ben topluluğun savaş alarım görür gibiyim” diyordu.

Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) eliyle yeri işaret ederek: “İşte şurası Filancanın düşeceği-öldürüleceği yerdir” diye işaret ediyordu. Müslim, H.1779

Ancak Kureyş topluluğu da Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’e Bedir savaşıyla alâkalı olarak vahyedilen şeyleri ve rüyasında onların öldürölüp yıkılacağı yerlerin kendisine gösterildiğini” duymuşlar ve bunu, eğlenerek, alay ederek aralarında konuşuyor ve yine alaylı bir şekilde eğer bunlar olacaksa hemen oluversin diye acele ile, bir an önce olmasını istiyorlardı. Çünkü buna inanmıyorlardı. Onlar bu mu'cizevi gerçeklerle alay ediyorlardı.

“Kur’ân'da larietlenen ağacı” kavli de, “Kur’ân'da larietlenen ağacı da ancak insanlara bir imtihan olsun için yarattık” demektir. Çünkü müşrikler, “Şüphesiz Zakkum ağacı, gü nahkarların yemeğidir.” (Duhan, 43-44) âyetini duydukları zaman, bunu alay konusu edinmişlerdi ve şöyle diyorlardı: “Muhammed, cehennemden taşları yakacağım ileri sürüyor ve ardından da, orada ağaç biteceğinden söz ediyor.” İşte böylece alay edip duruyorlardı. Halbuki Allah'ı gerektiği gibi takdir etmediler, tanımadılar. (6/91). Çünkü müşrikler ve kâfirler bunu söylerlerken, böyle bir şeyin mümkün olamayacağından söz ediyorlardı.

Yani ateşin ağacı yakmaması olacak iş değildir. Ağaç yanmaktan imtina edemez, Allah böyle bir şeyi yapamaz. Kısaca Allah, ateşin yakmaması mümkün olmayan ve her halükarda yanacak türden bir şeyi yanmaz hale getiremez diye konuşuyorlardı. Halbuki Türk beldelerinde yaşayan ve ateşte dolaşıp yanmayan Semender-Semendel denen bir tür kurbaga ya da canlı var ki, bunun tüyünden mendil elde edilir ve bu mendil kirlendiğinde ateşe atılır, üzerindeki kir yanar ve fakat mendile bir şey olmaz. Ateşin bunun üzerinde hiçbir etkisi yoktur. Nitekim devekuşunun kor hâlinde ateşi yuttuğunu ve fakat bunun ona bir zarar vermediğini görebilirsin. Nitekim her bir ağaçta bir ateş yaratılmıştır ama bu ateş onu yakmaz. Dolayısıyla ateşte-cehennemde de, ateşin onu yakmayacağı bir ağacın yaratılması da câizdir, olabildir.

Mana şöyledir: Âyetler veya mu'cizeler ancak kulları uyarmak ve korkutmak için gönderilirler. İşte bunlar yani Mekke Müşrikleri de dünyadaki azap ile korkutulmuşlardır. Bu da Bedir gününde öldürölmeleridir ve ayrıca âhiret azâbıyla korkutulmalarıdır ki bu da zakkum ağacıdır. Ancak onlara bu bir etki sağlamadı. Yüce Allah daha sonra şöyle buyurdu:

“Biz onları -dünya ve âhiret korkularıyla- korkuturuz da, bu -korkutma- onlara, büyük bir azgınlıktan başka bir şey sağlamaz.” Şimdi durumları bu olan bir topluluk, kendilerine gönderilmesini istedikleri ayetlerin gönderilmesi üzerine nasıl korkabilirler ki? İnkâr iliklerine işlemiştir.

Söylendiğine göre rüyadan kasıt İsrâ' olayıdır. Fitneden kasıt ise, bu olayları büyüterek, olamazlığını kabul ederek dinden dönmek, irtidat etmektir. Burada aynı zamanda, “İsrâ' olayı rüyada olan bir durumdur” diyenlerin, o uyanık hâlinde olmuştur diyenlerin görüşlerine de bir bağlarıtı kurulmaktadır. Buna da bir taallûku bulunmaktadır. Bir de rüya rüyet yani görmekle tefsîr olunmuştur. Buna rüya diye isim vermesi, onu yalanlayanların sözü üzerinedir. Çünkü bunlar: “Belki de bu, senin görmüş olduğun bir rüyadır” diyorlardı. Bu, onların böyle bir durumu uzak bir şey olarak görmeleri sebebiyledir.

Yani bu, tıpkı kafirlerin eşyayı kendi açılarından isimleriyle adlandırmaları gibi bir durumdur. Meselâ şu Âyetteki ifade gibi: “İbrâhîm onların iiahlârinin-putlarının yanma vardı.” (Saffât,91) Dikkat edilirse Hazret-i İbrâhîm müşriklerin ifadeleriyle, “Onların ilâhları..” diye söylüyor. Çünkü onlar, kendi kafalarının putlara ilâh ismini koymaktadırlar. Yine, “Nerede benim ortaklarını” kavli gibi. (Nahl,27)

Ya da sözkonusu rüya Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’in Mekke'ye gireceğine dair olan rüyasıdır. Fitneden kasıt Hûdeybiye'de meydana gelen durumdur. Eğer, Kur’ân'da zakkum ağacının larietlendiği yoktur, diye sorarsan, sana cevap olarak şöyle derim: “Bu ağaçtan yiyecek olan larietlenmiş kimseler demektir ki bunlar da kafirlerdir.” Çünkü Allah şöyle buyurmaktadır:

“Sonra siz ey sapıklar, yalancılar! Elbette bir ağaçtan, zakkum ağacından yiyeceksiniz. Karınlarınızı ondan dolduracaksınız.” (Vakıa, 51-53)

Burada oraya gireceklerin larietleneceklerini mecâzî bir anlamda nitelemektedir. Çünkü Araplar hoşlanmadıkları zararlı olan her yiyeceğe larietli anlamında melun demektirler. Çünkü lânet, Allah'ın

rahmetinden uzak olmaktır. Lânet ise, cehennemin en alt tabakasında ve onun temelinde yer alan ve rahmetten de uzak olan en uç noktadır.

61

Meleklerle: Âdem'e secde edin! demiştik. İblîs'in dışında hepsi secde ettiler. İblîs: “Ben, dedi, çamurdan yarattığın bir kimseye secde mi ederim!”

“Meleklerle: Âdem'e secde edin! demiştik. İblîs'in dışın da hepsi secde ettiler. İblîs: “Ben, dedi, çamurdan yarattığın bir kimseye secde mi ederim!”

Âyetteki, (.....) kelimesi temyizdir. Yahut da mevsulden hâldir.

Buna etki eden amil de, (.....) kavlidir.

Yani, “O bir çamurdan olduğu hâlde ben mi ona secde edeceğim?” demektir.

Yani aslı çamurdan olan.

62

Dedi ki: “Şu benden üstün kıldığına da bir bak! Yemin ederim ki, eğer beni kıyamete kadar yaşatırsan, pek azı dışında, onun neslini kendime bağlayacağım!”

“Dedi ki: “Şu benden üstün kıldığına da bir bak!” Mana şöyledir: İblîs dedi ki, şu benden üstün olarak yarattığın varlıktan bir haber ver hele, neden dolayı onu benden üstün olarak yarattın? “Ben ondan daha hayırlı ve üstünüm. Çünkü Sen beni ateşten yarattın onu da çamurdan yarattın.” (Sad,76) konuşmanın devamı niteliğinde olan âyetin bu kısmı burada ihtisar yani cümleyi kısa tutmak maksadıyla hafzedilmiştir. Çünkü zaten öncesi mananın gelişinin böyle olduğunu göstermektedir, bu bakımdan buna yer verilmemistir. Bu âyette (.....) kavlinde yer alan “Kef’harfinin i’raktan mahalli yoktur. Sadece tekit olarak hitap maksadıyla zikredilmiştir. (.....) ise mefulün bihtir. Sonra şöyle sözüne başlamıştır:

“Yemin ederim ki, eğer beni kıyamete kadar yaşatırsan, pek azı dışında -ki onlar da ihlas sâhibi olan kimselerdir-, onun neslini kendime bağlayacağım!” Denildiğine göre her bin kişiden bir kişidir. Ancak melun İblîs bunu, bildirilme yoluyla öğrenmişti. Ya da İblîs Âdemoğullarının shevi duygu lara sahip kimseler olarak yaratıldıklarını görmüştü, biliyordu. İşte bunun için öyle söylemişti. Kufe kırat okulu imâmları ve İbn Âmir, (.....) kavlini âyette görüldüğü gibi “Y” harfi olmaksızın okumuşlardır. (.....) deki lam harfi mahzûf olan kase içinde.

63

Allah buyurdu: Git! Onlardan kim sana uyarsa, iyi bilin ki hepinizin cezâsı cehennemdir. Tam bir cezâ!

“Allah buyurdu: Git!” Burada geçen, “git” ifadesi, gelmenin karşıtı olan git demek değildir. Ancak bu, şu anlama gelmektedir: “Önünden geleni ardına bırakma, rezil biri olarak seçtiğin bu rezilce işi yapmanda serbestsin, sana süre tanınmıştır. Bundan sonra Yüce Allah, onun bu kötü seçimini seçenlerin sonlarının nereye varacağını da şöyle buyurarak zikretmektedir:

“Onlardan kim sana uyarsa, iyi bilin ki hepinizin cezâsı cehennemdir. Tam bir cezâ!” yani öyle bir cezâ ki ne cezâ!

Aslında burada, (.....) yani “sizin ya da hepinizin cezâsı” ifadesi yerine, (.....) denmeliydi, Çünkü takdiri böyledir.

Yani, “Onların ve senin cezân...” Daha sonra muhatap ifadesi gaip ifadesine baskın gelmekle, (.....) diye buyuruldu.

(.....) kavli, gizli olan, (.....) ile mensûb kılınmıştır.

Onlardan gücünün yettiği kimseleri davetinle şaşırt; süvarilerinle, yayalannla onları yaygaraya boğ; mallarına, evlâtlarına ortak ol, kendilerine vaadlerde bulun. Şeytan, insanlara, aldatmadan başka bir şey vâdetmez.

“Onlardan gücünün yettiği kimseleri davetinle -vesvese vermekle, şarkılar ve nağmelerle, çalgılarla- şaşırt;” Onları basite al, onları yoldan kaydır. (.....) kelimesi, birini hafife almak, basite indirmek demektir. “el-Fezz” kelimesi de, hafif ve basit manasına gelir.

“Süvarilerinle, yayalannla onları yaygaraya boğ;”

Yani fesat ehli, bozguncu bütün atlıların ve piyadelerinle onları toplayıp şamataya boğ, demektir.

Âyette geçen, (.....) kelimesi atlılar, süvariler, motorize guruplar manalarına gelir. (.....) kelimesi de, yaya olarak yürümenin, piyade olmanın çoğul ismidir yani ism-i cemidir. Bunun benzeri de, (.....) ve (.....) kelimeleridir. Kırâat imâmılarından Hafs (.....) kavlini burada görüldüğü gibi okumuştur.

Yani fâil manasında feilen olarak... tıpkı, ve (.....) gibi.

Yani sen piyadelerini toplayarak saldır, üzerlerine üzerlerine var, manasındadır. Çünkü bu, aslında işleri toparlamak noktasında gücünü en son raddeye kadar ortaya koymak demektir.

Yani atları-süvarileri yayalan ya da piyadeleri... Yine bu hususta, burada sözü edilenler, İblîse âit atlar ve yayalardır, diye denilmesi de câiz görülmüştür.

“Mallarına, evlâtlarına ortak ol,”

Zeccâc diyor ki: Mal ve çocuk konusunda her ma'siyette İblîs onların bu hususta ortağıdır. Meselâ faiz, haram kazanç, Bahire, Şaibe ismiyle” hayvanların haram kılınması gibi (Bak. Mâide sûresi ilgili âyet). Fâsıklık yolıannda harcama yaptırtmak, israf ve savurganlığa yönlendirmek, zekât vermelerine mani olmak gibi her konuda onların ortağıdır. Haram yollardan çocuklara sahip olmak, çocuklarına Abduluzza ve Abduşşems gibi put isimlerini vermek..

“Kendilerine vaadlerde bulun.” Onları yalan vaatlerle, ilâhlarınız size şefâatçi olacak türünden uydurmalarla, Allah'a karşı soylu neseplerle üstünlük taslamak türünden palavralarla, dünyayı âhirete tercih ettirmekle ve benzeri vaatlerle yoldan saptır.

“Şeytan, insanlara, aldatmadan başka bir şey vâdetmez.”

Yani hata ve yanlış olan şeyleri doğru imişler gibi süslü ve cazip ifadelerle bir vehim verdirmek suretiyle yoldaff çıkarmaktan başka bir şey söz veremez.

Şurası muhakkak ki, benim (ihlâslı) kullarını üzerinde senin hiçbir ağırlığın olmayacaktır. (Onları) koruyucu olarak Rabbin yeter.

“Şurası muhakkak ki, benim ihlâslı ve sâlih kullarını üzerinde senin -imanlarını değiştirmek gibi hiçbir gücün ve- hiçbir ağırlığın olmayacaktır.” Ancak onlara İsyanı ve ma'siyeti süslü, cazip gösterebilirsin.

“Onları koruyucu olarak Rabbin yeter.”

Onları senden korumak ve istiaze yoluyla senden uzaklaştırmak için onlar Rablerine dayanıp güvenirler, O'na tevekkül ederler. Bunların tümü tehdit içeren ve bu gibi durumlarda cezâlarıdırılmayı kapsayan emirlerdir. Ya da bu, bir aşağılamadır ki, yani bunlardan hiçbir şeyle mülkümü ihlal edecek değilsin.

(Kullarını!) Rabbiniz, lütfuna nail olmanız için denizde gemileri sizin için yüzdürendir. Şüphesiz O, sizin için çok merhametlidir.

“Kullarını! Rabbiniz, lütfuna nail olmanız -ticaret yaparak kar elde etmeniz- için denizde gemileri sizin için yüzdürendir -ve yüzdürmeyi kolaylaştırandır-. Şüphesiz O, sizin için çok merhametlidir.”

67

Denizde başınıza bir musibet geldiğinde, Ondan başka bütün yaşadıklarınız kaybolup gider. O sizi kurtarıp karaya çıkardığında, (yine eski hâlinize) dönersiniz. İnsanoğlu çok nankördür.

“Denizde başınıza bir musibet geldiğinde,” boğulma korkusuyla yüz yüze geldiğinizde

“O'ndan -Allah'tan- başka bütün yalvardıklarınız kaybolup gider.” Olaylarınızda, iş ve durumlarınızda kendilerini çağırıp durduğunuz vehminiz sebebiyle peşlerinden koşup dua ile çağırdıktan hep ortadan kaybolup gidecekler. Yalnızca O yani Allah kahr. Artık öyle bir anda Allah'tan başkasına yakanp durmazsınız. Ya da, “kendilerine dua edip imdatlarını istediğiniz tüm ilâhlarınız sizden uzaklaşıp gidecek, yok olacaktır. Ancak umut beklediğiniz tek varlık ve yegane zât olarak Yüce Allah'ı arayacak, O'ndan imdat isteyeceksiniz.

Yani burada istisna munkatı istisna olarak değerlendirildiğinde mana böyle olur.

“O sizi kurtarıp karaya çıkardığında, yine eski hâlinize dönersiniz.”

Yani kurtulduktan sonra, bundan önceki samimi yakarışlarınızı bırakınız.

“İnsanoğlu çok nankördür.”

Yani kafir olan kimseler nankördürler..

68

O'nun, sizi kara tarafında yerin dibine geçirmeyeceğinden, yahut başınıza taş yağdırmayacağından emin misiniz? Sonra kendinize bir koruyucu da bulamazsınız.

“O'nun, sizi kara tarafında yerin dibine geçirmeyeceğinden, -kurtulduğunuza- emin misiniz?” Âyetin başında yer alan (.....) kavlindeki hemze inkâr anlamındadır. “F” harfi ise, mahzûf olan bir kelime üzerine ma'tûftur.

Yani bu, “siz, kurtulup güvende olduğundan emin mi oldunuz ki, bu hâl sizi O'ndan yüz çevirmeye sevk ediyor” demektir. (.....) kelimesi, (.....) fiiliyle mensûb mefulün bihtir. Bu tıpkı Rabbimizin şu (.....) (Kasas,81) kavlinde geçen, (.....) ise hâldir.-Mana ise: “Kara tarafından yerin dibine geçirmeyeceğinden..”

Yani siz o karanın üzerinde iken bulunduğunuz o kara parçasını alt-üst etmeyeceğinden...” demektir.

İşin özeti şudur ki dünyanın her tarafı O'nun kudretinde eşittir. O'nun kudreti her tarafta caridir, geçerlidir. Bu yerler ister kara parçaları olsun, ister denizler olsun asla farketmez. Hepsi de helâk sebeplerinden birer sebeptirler. Yoksa sadece denizlerin bulunduğu yerler ve taraflar tehlikelidir, helâk edicidir, anlamında değildir. Halbuki denizlerde boğulma tehlikesinin yanında kara parçalarında da yere batma, yerin dibine geçme durumu vardır. Çünkü, (.....) kelimesi toprağın altına gömülüp kaybol maktır. Boğulma olayı ise suyun altında boğulup yok olmaktır. Halbuki akıllı kimseye düşen görev, Allah'a karşı olan korkusunu her tarafta ve her yerde, karada olsun, denizlerde olsun eşit olarak tutmasıdır. Birinde güvence var, diğerinde yok demek değildir. Kısaca her nerede olursan ol, Allah korkusunu unutma.

“Yahut başınıza taş yağdırmayacağından...” (.....) kelimesi taş savuran rüzgar, kasırga ve taş yağmuru anlamlarına gelir.

Yani rüzgar ile sizi taşlamak..

Yani eğer ayaklarınızın altındaki yerleri yerin dibine geçirmekle size bir felaket ve helâk vermese bile, kesinlikle göndereceği bir rüzgar sayesinde üzerinize taşlar yağdırmaktan kendinizi güvencede mi sanıyorsunuz?

“Sonra kendinize -sizden bela ve felaketleri, musibetleri önleyecek- bir koruyucu da bulamazsınız.”

69

Yahut O'nun, sizi bir kez daha oraya (denize) gönderip üzerinize bir kasırğa yollayarak, inkâr etmiş olmanız sebebiyle sizi boğmayacağından emin misiniz? Sonra, bundan dolayı kendinize (intikamınızı almak için) bizi arayıp soracak bir destekçi de bulamazsınız.

“Yahut O'nun, sizi bir kez daha oraya, denize gönderip üzerinize bir kasırğa yollayarak, inkâr etmiş olmanız sebebiyle sizi boğmayacağından emin misiniz?” Yoksa siz, yeniden sizi oraya, denizlere gönderecek güçlü nedenler var ederek ve oradan bolca gerek duyduğunuz ihtiyaçlarınızı sağlayıp tekrar dönmenizden, kendisinden daha önce kurtulup karaya çıkmakla yüz çevirip unuttuğunuz o denizlerde, sırf sizden intikam almak maksadıyla yeniden yolculuk yaptırtarak üzerinize bir kasırğa, bir rüzgar fırtınası gönderip şiddetli bir ses ile veya gemilerinizin direklerini kırarak siz, inkâr ettiğiniz ve nankörlükte bulundu ğunuz nimetler sebebiyle orada boğulmaktan kendinizi güvencede mi sandınız? Kasıflı rüzgar demek, şiddetli ses ve gürültü çıkaran, gemilerin direklerini kıran, gemilerin alabora olmasına neden olan çok şiddetli kasırğa demektir. Nimetlere karşı nankörlük etmeleri ise, sizi kurtardığımız zaman yüz çevirip Bizi unutmanız ve eski durumunuzu sürdürmenizdir.

“Sonra, bundan dolayı kendinize intikamınızı almak için bizi arayıp soracak bir destekçi -bir yardım isteyeceğiniz bir kimse- de bulamazsınız.” Bu, tıpkı, (.....) (Bakara,178) kavli gibidir.

Yani talep ve istekte bulunabilecekleri bir kimseyi de... demektir. Mana şöyledir: “Biz, onlara yapacağımızı yaparız. Sonra da onlar, bizim onlara yaptıklarınızdan ötürü oç almak maksadıyla bize karşı bir sorgulama yapacak, bizim tarafımızdan yapılanlara karşı bir intikam alacak birilerini de bulamazsınız.” Bu âdetâ Rabbimizin şu kavline benzer: (.....) (Şems,15)

Kırâat imâmılarından İbn Kesîr ve Ebû Amr, (.....) , (.....) , (.....) , (.....) ve (.....) kelimelerini burada verdiğimiz gibi hepsini nun harfiyle okumuşlardır.

70

Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahihi kıldık. Onları, (çeşitli nakil vasıtaları ile) karada ve denizde taşıdık; kendilerine güzel güzel rızıklar verdik; yine onları, yarattıklarınızın birçoğundan cidden üstün kıldık.

“Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sâhibi kıldık.” İnsana verdiğimiz akıl, konuşma, yazı yazma, güzel şekil ve suret, normal bir boy, hem dünya ve hem âhiret işleriyle ilgilenme, başkalanna egemen olma, eşyanın önün emrine verilmesi ve elleriyle yemek yemesi gibi özelliklerle üstün ve saygın kıldık.

Harun Reşit'ten rivâyete göre: “Kendisi bir yemek ziyafeti hazırlatır. Yemek İçin kaşık istetir. Bu sırada İmâm Ebû Yûsuf da oradadır. İmâm Ebû Yûsuf bunun üzerine Harun Reşid'e şöyle der: Senin deden İbn Abbâs'ın - Allah ondan râzı olsun- tefsirinde, Yüce Allah'ın (.....) kavli şöyle tefsîr edilmiştir: Biz onlara parmaklar verdik, onlar parmaklarıyla yemek yerler. Bu arada kaşıklar getirilir, ancak o kabul etmez ve yemeği parmaklarıyla-elleriyle yer.”

“Onları, çeşitli nakil vasıtalar ile karada -karada hayvanlarla ve diğer araçlarla- ve denizde -gemilerle- taşıdık;” “kendilerine güzel güzel rızıklar verdik;” türlü tat ve lezzette rızıklar verdik ya da ellerinin kazancıyla çeşitli rızıklar sunduk, “yine onları, yarattıklarınızın birçoğundan cidden üstün kıldık.”

Yani hepsine... Bu tıpkı, “Ve Ekseruhum kazibun” (Şuara,223) kavli gibidir. Hasen-ı Basrî de: “

Yani onların hepsini, demektir” demiştir. Yine, “Ve ma Yettebiu ekseruhum illâ zannen” (Yûnus,36) kavli gibi. Keşşaf tefsirinde, “ekser-çoğu” kelimesinden murat hepsinden, tümünden demektir, diye zikredilmiştir. Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) den şöyle rivâyet olunmuştur:

“Allah katında mü’min kimse meleklerden daha saygın ve daha üstündür.” Bak. İbn Mâce,3947

Çünkü bunun böyle olma nedeni, melekler sadece ve sadece taat için yaratılmışlar, görevleri budur. Onlarda akıl var ama şehvet olayı yani erkeklik ve dişilik yoktur. Hayvanlarda ise akıl yok fakat şehvet vardır. Halbuki Âdemoğlunda bunun her ikisi de vardır. Kim aklını şehvetine baskın kılar, aklını şehvetten önde tutarsa, bu kimse meleklerden daha üstündür. Kim de şehvetini öne çıkarıp aklını bastırır ve akla göre hareket etmezse o kimse de hayvanlardan daha kötüdür. Çünkü Yüce Allah bütün bunları insanlar için yaratmıştır ve insanı da kendi” nefsi için yaratmıştır.

71

Her insan topluluğunu önderleri ile birlikte çağıracağımız o günde kimlerin amel defteri sağından verilirse, onlar, en küçük bir haksızlığa uğramamış olarak amel defterlerini okuyacaklar.

“Her insan topluluğunu önderleri ile birlikte çağıracağımız o günde” Âyetteki, (.....) kelimesi, (.....) fiiliyle mensûbtur. (.....) kavlindeki “B” harfi ise,hâl içindir. Cümlelerin takdiri şöyledir: “O günde herkesi önderleriyle, liderleriyle bir arada, karışık olarak çağırırız.”

Yani Peygamberlerden kimi kendilerine örnek edinmişler, dinde kimi öncü kabul etmişler, ya da hangi kitaba veya dine mensuplar ise o kimselerle ve mensubu bulundukları inançlarıyla çağırılacaklardır. Meselâ; Ey filân kimsenin tabileri! Ey Filân dinin mensupları veya ey şu kitabın sahipleri gibi kendilerine seslenilecektir. Denilmiştir ki, herkes amellerinin kitabı, amel defterleriyle çağırılacaktır. Meselâ, ey Hayır işleyen kitabın sâhibi, ey kötülük işleyen defterin sâhibi, gibi.

“-Bu çağrılanlardan- kimlerin amel defteri sağından verilirse, onlar, en küçük bir haksızlığa uğramamış olarak - sevaplarından en basit bir şey de bile bir eksiltme yapılmaksızın- amel defterlerini okuyacaklar.”

Âyette kâfirler zikredilmedi, çünkü onların kitapları ya da amel defterleri sol tarafılarından verilecektir. Nitekim bundan sonraki âyette de buna işaret edildiğinden ayrıca bunları zikretmeye gerek duyulmamıştır.

Ayrıca âyette, (.....) denmiş olması, (.....) edatının çoğul manasında olması sebebiyledir.

72

Bu dünyada kör olan kimse âhirette de kördür; üstelik iyice yolunu şaşırmıştır.

“Bu dünyada kör olan kimse âhirette de -aynen- kördür; üstelik -körlerden de öte- iyice yolunu şaşırmıştır.”

Yani yolca onlardan da sapıktır. Âyette kör ifadesine yer verilmiş olması, basiretleri kapalı olan idrak yoksunu kimselerden istiâredir. Çünkü duyu organları dengesiz olan, bozuları, bu sebeple de kurtuluş yolunu bulamayanlar için bir istiâredir. Bunların dünyadaki körlükleri, ders alma ve ibret çıkar özelliklerini kaybetmiş olmaları demektir. Âhirette ki körlükleri ise, orada gerçeği görüp doğru yola yönelmelerinin kendilerine bir yarannın olmayacağıdır. Ayrıca bu âyette geçen âhîret körlüğü yani ikinci körlük, birincisine göre daha fazla bir körlüktür. Çünkü burada geçen ikinci (.....) kelimesi sıfat anlamında (.....) olmayıp ismi tafdildir. Bunun da delili, (.....) kavlinin atfedilmiş olmasıdır. Nitekim kırat imâmlarından Ebû Amr birince (.....) kelimesini imaleli olarak okumuş ve ikincisini de Tefhim ile yani vurgulamak, kuvvetle seslendirmek suretiyle okumuştur. Çünkü E’aluttafdil denilen kelimelerin tamamı, (.....) ile gelir. Dolayısıyla bundaki elif harfi, kelime ortasında gelmiş hükmündedir ve bu bakımdan da imale kabul etmez. Halbuki birincisine bir şey taallûk etmemiştir ve bunun elifi, tarafta yani sonda gelmiştir bu itibarla da imaleye kalblonmuştur. Ancak Hamza ile Ali Kisâî her iki (.....) kelimesini de imaleli olarak okumuşlar, diğerleri ise her ikisini de tefhim ile yani vurgu yapmakla okumuşlardır.

Kureyş topluluğu Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) den, rahmet âyetini azâba, azap âyetini de rahmete dönüştür ki biz de sana îman edelim demeleri üzerine işte şimdiki okuyacağımız âyet inmiştir.

73

Müşrikler, sana vahyettiğimizden başka bir şeyi yalan yere bize isnat etmen için seni, nerdeyse, sana vahyettiğimizden saptıracaklar ve ancak o takdirde seni candan dost kabul edeceklerdi.

“Müşrikler, sana vahyettiğimizden -emirlerimizden, nehiylerimizden, vadimizden ve vaidimiz-tehdidimizden- başka bir şeyi yalan yere -bizim söylemediğimiz bir şeyi aleyhimizde senin söylemen için- bize isnat etmen için -yani vadi tehdit olarak, tehdidi de vaat olarak göstermeni istedikleri için- seni, nerdeyse, sana vahyettiğimizden saptıracaklar”

Âyetin başındaki (.....) harfi şeddeli hâlden hafifletilmiş halidir.

(.....) kavlinde bulunan lam harfi ise, bununla nefi yani olumsuzluk manasına gelen (.....) harfinden ayırdetmek içindir. Mana ise şöyledir: “Durum neredeyse seni ... den saptıracak bir hale gelmişti.”

Yani aldatmak suretiyle seni baştan çıkaracaklar, ayartacaklardı.

“Ve ancak o takdirde seni candan dost kabul edeceklerdi.”

Yani sen onların isteklerine boyun eğmiş olsaydın, işte bu takdirde seni kendileri için candan dost kabul edeceklerdi. Sen de onlara dost olsaydın, mutlaka benim dostluğumdan çıkardın, dostluğumu kaybederdin.

74
Eğer seni sebatkâr kılmısaydık, gerçekten, nerdeyse onlara birazcık meyledecektin.

“Eğer seni sebatkâr kılmısaydık,” Şayet Bizim seni kararlı, sabit kılmamız ve korumamız olmasaydı, “gerçekten, nerdeyse onlara birazcık meyledecektin.” Neredeyse birazcık onların tuzaklarına meyledip o tuzağa düşüverecektin. Bu ifade, Yüce Allah'ın peygamberini gayrete getirmesi ve onun kararlılığını önemini göstermesi içindir.

75
O zaman, hiç şüphesiz sana hayatın ve ölümün sıkıntılarını kat kat tattırırdık; sonra bize karşı kendin için bir yardımcı da bulamazdın.

“O zaman, -Eğer sen onlara en basit anlamda bir eğilim, bir yaklaşım içine girseydin- hiç şüphesiz sana hayatın ve ölümün sıkıntılarını kat kat tattırırdık;”

Âyetteki, (.....) âhiret ve kabir azâbı anlamındadır. Bu her iki azâbı da katlayarak sana tatdırırdık. Çünkü bulunduğun konum, saygınlık ve peygamberliğin bakımından suçun çok büyük olurdu. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: “Ey peygamber hanımları! Sizden kim açık bir hayasızlık yaparsa, onun azâbı iki katına çıkarılır.” (Ahzâb,30) Peygamber hanından için durum böyle olunca, acaba müşriklere basit anlamda meyledecek bir peygamber hakkında durum nasıl olur? Onu da siz değerlendirin, demek isteniyor.

Sözün özü şöyledir: “Sana mutlaka hem hayatın ve hem ölümün azâbını tattırırdık.” Çünkü azap iki türdür. Bunlardan biri ölümle gelen azaptır ki bu kabirde sözkonusudur. Diğeri de âhiret azâbıdır ki, bu da cehennem ateşi azâbıdır. Azâbın kat kat yani, (.....) kelimesiyle nitelenmiş olması Rabbimizin şu kavlindeki gibidir: “Rabbimiz! Şunlar var ya, işte asıl bizi yoldan çıkaranlar, saptıranlar onlardır. Bu bakımdan onların ateşteki azâbım fazlasıyla kat kat olarak ver!” (A'raf,38)

Burada sanki sözün aslı şudur: “Mutlaka sana henüz hayatta iken kat kat bir azap tattırırdık ve bir de ölümden sonra kat kat bir azap tattırırdık.” Daha sonra mevsûf hazfedilmiş, sıfat onun yerine.

geçirilmiş ya da ikame edilmiştir. Bu da, (.....) kelimesidir. Daha sonra, sıfatın mevsûfa izafet şeklinde bu izafe olunmuştur.

Böylece, (.....) denmiştir. Aynı zamanda, (.....) kavliyle dünya hayatının azâbı da muradolunmuş olabilmesi de câizdir. (.....) kavliyle de, hemen ölümü izleyen kabir azâbı ve cehennem ateşi azâbı kasdoînunmuş olabilmesi de câizdir. Ayrıca bir önceki âyette tuzak kurulmasından ve bunun azlığından söz edilmiş olması,

bunu ise her iki dünyada da kat kat şiddetli azap ile tehdit olarak izlemesi, şuna delildir: Çirkin ve kötü olan bir şeyin çirkinliği ve kötülüğü, onu işleyenin durumunun büyüklüğüne, makam ve konumuna, bulunduğu yere göre değerlendirilir. Nitekim bu âyet nâzil olunca Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır:

“Allah'ım! Göz açıp kapayacak kadar beni nefsimle haşhaşa bırakma! “İbn Hacer; “Ben bu hadisi bulamadım, bunu Katâde'den Saiebi mürsel olarak rivâyet etmiştir. Bak. Haşiyetu'l-Keşşaf;2/685

“Sonra bize karşı kendin için bir yardımcı da bulamazdın.” Senden azâbı öniececek bizim dışımızda kendin için başka bir yardımcı da bulamazsın.

76

Yine onlar, seni yurdundan çıkarmak için nerdeyse dünyayı başına dar getirecekler. O takdirde, senin ardından kendileri de fazla kalanazlar.

“Yine onlar, -Mekke halkı- seni -tuzaklarıyla, düşmanlıklarıyla rahatsız ve huzursuz ederek- yurdundan -Mekke'den- çıkarmak için nerdeyse dünyayı başına dar getirecekler.”

“O takdirde, senin ardından sen gittikten sonra, senin oradan çıkarılmandan sonra kendileri de fazla kalanazlar.” Orada bâkî değiller. Onlar orada çok az bir süre kalabilecekler ve şüphesiz Allah onları helâk edecektir. Nitekim durum Yüce Rabbimizin buyurduğu gibi de gerçekleşmiştir. Zira Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in Mekke'den çıkarılışından az bir süre sonra kendileri de Bedir'de helâk edilmişlerdir.

Ya da mana şöyledir: “Eğer onları seni oradan çıkaracak olurlarsa mutlaka kendileri de kesin olarak babalarının ülkesinden kökleri kazmacaktır.”

Kırâat imâmılarından Ebû Bekir Şube dışında Hafs, Hamza ve Kisâî, (.....) kelimesini âyette olduğu gibi okumuşlardır. İbn Âmir de aynı manada okumuştur.

77

Senden önce gönderdiğimiz peygamberler hakkındaki kanun (da budur.) Bizim kanunumuzda hiçbir değişiklik bulamazsın.

“Senden önce gönderdiğimiz peygamberler hakkındaki kanun da budur.”

Yani her topluluğun peygamberi onların kendi içlerinden çıkarılıp gönderilmiştir. Allah'ın kanunu ise, karşı çıkanları helâk etmektir. (.....) kelimesinin mensûb olması, müekked mastann tekidiyle nasb edilmiştir.

Yani bu, (.....) takdirindedir.

“Bizim kanunumuzda hiçbir değişiklik ve tebdil bulamazsın.”

78

Gündüzün güneş dönüp gecenin karanlığı bastırınca kadar (belli vakitlerde) namaz kıl; bir de sabah namazını. Çünkü sabah namazı şâhitlidir.

“Gündüzün güneş dönüp -güneşin zevaliyle, işte buna göre bu ifade beş namazın tümünü camidir, hepsini kapsamaktadır. Ya da batışıyla, buna göre bundan öğle ile ikinci namazı ortaya çıkar-, gecenin karanlığı bastırınca kadar bu da yatsı vaktidir. Çünkü, (.....) karanlık demektir, belli vakitlerde namaz kıl;” “bir de sabah namazını.” Çünkü, (.....) kavli mealde de ifade olunduğu gibi “Sabah namazı” demektir.

Buna, “Kur'ân” diye ad verilmiş olması, -ki bu kırâat yani okumak anlamındadır- ve namazda kırâat ise, o namazın bir rûknü ve temelidir. Nitekim Rûku ve secde diye de isimlendirilmiştir. İşte bu âyet Ebû Abdurrahmân İbn Ulvan'ın yani Asam'ın (273/886) görüşünün aleyhinedir. Çünkü Asam'ın iddiasına göre namazda kırâat, namazın bir rûknü değildir. Yahut da buna, “Kur'ân” diye isim verilmesi, sabah namazında kırâatin uzun uzun olarak okunması sebebiyledir. Çünkü bu, (.....) yani namaz üzerine atfolunmuştur.

“Çünkü sabah namazı şâhitlidir.”

Yani sabah namazına gece ve gündüz melekleri birlikte tanıklık ederler. Gece melekleri sabahleyin görevleri gereği sabah namazına gelenleri gördükten sonra göğe çıkarlarken, bu sırada gündüz melekleri de yere inerler. Bir tür görev devir teslimi yaparlar. Bu olay gece divanının sona erip sabah divanının ya da meclisinin başlamasıdır. Yahut da genel olarak birçok insanların sabah namazında hazır bulunmaları sebebiyledir.

79

Gecenin bir kısmında uyanarak, sana mahsus bir Nâfile olmak üzere namaz kıl. Böylece Rabbinin, seni, övgüye değer bir makama göndereceğini umabilirsin.

“Gecenin bir kısmında uyanarak, sana mahsus bir Nâfile olmak -farz kılınan beş vakit namaza ek olarak ve sana mahsus olduğu- üzere namaz kıl.” Sana düşen bir görev de gecenin bir kısmında kalkıp namaz kılmandır. Teheccüd: Namaz kılmak için geceleyin uykuyu terketmek, demektir. Nitekim aynı zamanda uykudan uyanmaya da teheccüd denir. (.....) yani Kur'ân ile namaz kıl.

Âyette, (.....) kavli, (.....) yerine konmuştur. Çünkü Teheccüd beş vakit namazın dışında fazla olan bir namaz demektir. Bu itibarla, gerek Teheccüd ve gerekse Nâfile kelimelerinin her ikisi de tek manayı, aynı anlamı toplamışlardır. Bu durumda mana şöyle oluyor: “Sana bir ganimet ve bir kazanç olmak üzere ya da diğer Müslümanlardan ayrı olarak özellikle sana beş vakit namaza ek olarak teheccüd-gece namazı da farz kılındı.” Çünkü Teheccüd namazı mü'minler için Nâfile olan bir namaz olup farz değildir.

“Böylece Rabbinin, seni, Övgüye değer bir makama göndereceğini umabilirsin.” (.....) kavli zarf olarak mensûb kılınmıştır.

Yani, “Böylece Rabbinin seni, kıyamet gününde, Makam-ı Mahmud denilen övgüye değer makama yerleştirir, ikamet ettirir.” Yahut da, (.....) kavli, (.....) manasını içermektedir. Bu da cumhura göre şefâat etme makamıdır. Nitekim buna dair gelen haberler-hadisler de bunu göstermektedirler. Yahut da, kendisine Livau'i-Hamd adlı sancağın verildiği makam anlamındadır.

80

Ve ey Resûlüm! şöyle niyaz et: Rabbim! Gireceğim yere dürüstlükle girmemi sağla; çıkacağım yerden de dürüstlükle çıkmamı sağla. Bana tarafından, hakkıyla yardım edici bir kuvvet ver.

“Ve ey Resûlüm! Şöyle niyaz et: Rabbim! Gireceğim yere dürüstlükle girmemi sağla;” Burada geçen, (.....) kelimesi mastardır.

Yani, “Ey Rabbim! Gireceğim kabre benden hoşnut kalmış ve zellelerden arınıp tertemiz hale gelmiş olarak girme mi sağla” demektir.

“Çıkacağım yerden de dürüstlükle çıkmamı sağla.”

Yani, “Beni diriltip kabirden çıkardığında, benden memnun ve hoşnut kalmış olarak, ikram ve saygınlıkla karşılanarak, kınanmaktan emin olarak çıkmamı sağla!” demektir. Bunun delili, öldükten sonra dirilme olayının zikredilmesinin ardından zikredilmiş olmasıdır. Bir tefsire göre de denilmiş ki, bu âyet, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) hicret ile emredilince nâzil olmuştur. Bununla Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in Medineye girişi ve Mekke'den de çıkışı anlatılıyor. Ya da bu, herhangi bir iş olsun veya yer olsun oralara giriş ve çıkışta söylenmesi istenen ve her Müslüman için de uyulması gereken anlamda genel bir ifadedir.

“Bana tarafından, hakkıyla yardım edici bir kuvvet ver.” Bana muhalefet edenlere karşı katından bir hüccet ve delil bana ver. Ya da kafirlere karşı İslam'ı üstün kılacak olan bir mülk-varlık ve güçlü bir destek ver, onlara karşı benim üstün gelmemi, zafer kazanmamı sağla, demektir.

81

Yine de ki: Hak geldi; bâtil yıkılıp gitti. Zaten bâtil yıkılmaya mahkumdur.

“Yine de ki: Hak -İslam- geldi; bâtil-şirk yıkılıp gitti, helâk oldu.” Ya da Kur’ân geldi, şeytan helâk oldu.

“Zaten bâtil yıkılmaya mahkûmdur.” Aslında her zaman ve her yerde bâtil yok olmaya, tarumar olmaya mahkûmdur.

82

Biz, Kur’ân'dan öyle bir şey indiriyoruz ki o, mü’minler için şifa ve rahmettir; zalimlerin ise yalnızca ziyanını artırır.

“Biz, Kur’ân'dan öyle bir şey indiriyoruz ki o, mü’minler için -gönüllere, kalp hastalıklarına- şifa ve - sıkıntılardan kurtulmak, kusurları temizlemek, günahları örtmek için- rahmettir;” Hadiste şöyle buyurulmuştur:

“Kur’ân ile şifa bulmayan kimseye Allah şifa vermesin!” Hafız diyor ki: Bunu Salebi tahrir etmiştir. Bak. Haşiyetu'l-'Keşşaf;2/689 Darekutni de, Kenzu'l-Ummal, 28106 da geçtiği gibi el-Efrad kitabında rivâyet etmiştir.”

Âyetin başındaki, (.....) kelimesini Ebû Amr şeddesiz olarak,

(.....) diye okumuştur. Yine âyette geçen, (.....) edatı da tebyin yani açıklama içindir.

“Zalimlerin -kafirlerin- ise yalnızca ziyanım -ve sapıklıklarını- artırır.” Çünkü Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’i ve ona gönderilenleri yalanlamışlar ve inkâr etmişlerdir.

83

İnsana nimet verdiğimiz zaman (bizden) yüz çevirip yan çizer; ona bir de zarar ziyan dokunacak olsa İyice karamsarlığa düşer.

“İnsana nimet -sağlık, sıhhat, afiyet ve bol imkanlar- verdiğimiz zaman -ya da Kur’ân ile inam da bulunduğumuz zaman- bizden -Allah’ı anmaktan- yüz çevirip yan çizer;” Âyette geçen, (.....) kavli, (.....) yüzçevirme manasını pekiştirmek, tekid etmek içindir. Çünkü bir şeyden yüzçevirmek demek, ona karşı yüzünü bir başka cihete döndürmek, ona bakmamak, onu önemsememek, demektir. (.....) ise, kişiye sırtım dönmek, ondan şefkatini esirgemek demektir. Ya da büyüklenme isteğidir. Çünkü büyüklenmek, kendisini büyük göstermek müstekbirlerin adetidir. (.....) kelimesini Hamza imaleli olarak okumuş, Ali Kisâi ise kesre ile okumuştur.

“Ona bir de zarar ziyan -Meselâ fakir lik, hastalık veya herhangi bir musibet ya da felaket- dokunacak olsa iyice karamsarlığa düşer.” Allah’ın rahmetinden neredeyse umudunu tümüyle keser. Çünkü şiddetli bir yeis- umutsuzluk içindedir.

84

Resûlüm! De ki: Herkes, kendi mizaç ve meşrebine göre iş yapar. Bu durumda kimin doğru bir yol tuttuğunu Rabbiniz en iyi bilendir.

“Resûlüm! De ki: Herkes, -Her insan hidâyet ve dalalette durumu kime benziyorsa işte bu açıdan- kendi mizaç ve meşrebine -mezhebine, yoluna- göre iş yapar.”

“Bu durumda kimin doğru bir yol tuttuğunu Rabbiniz en iyi büendir.” Kimin daha doğru mezhep ve görüş, kimin daha doğru bir yolda olduğunu Rabbiniz en iyi bilendir.

85

Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: Ruh, Rabbimin emrindendir. Size ancak az bir bilgi verilmiştir.

“Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: Ruh, Rabbimin emrindendir.”

Yani bu, Rabbimin bildiği şeylerdendir. Cumhûr’a göre Ruh: Canlılarda var olan şeydir. Bunun mahiyeti, hakikati nedir, diye Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’e sordular. O da (sallallahü aleyhi ve sellem), bunun Allah’ın bilgisi dahilinde olan bir iş olduğunu haber verdi.

Yani Allah bunun bilgisini kendisine bırakmış, bu konuda detaya varan bilgi vermemiştir.

Ebû Hureyre'den rivâyete göre, Hazret-i Peygamber ruhun mahiyetini bilmeden bu dünyadan göçüp gitti.” Hafız diyor ki: Bunu Vahidi, “el-Vasiyl” kitabında zikretmiştir. Bak. Haşiyetu'l Keşşaf, 2/690

Önceki ümmetler, ruhun mahiyetinin, ne olduğu üzerinde tüm ömürlerini tüketmişlerse de ve bütün mesailerini bunun üzerinde yoğunlaştırmışlarsa da buna rağmen ruhun mahiyetini anlamaktan âciz düşmüş lerdir. Bunun hikmetine gelince; aklın, kendisiyle mücavir olan, aynı olan bir yaratığın ruh mahiyetinin ne olduğunu idrakten acze düşmesidir. Kendisi gibi bir yaratığın mahiyetini anlamaktan âciz olan bir varlığın, kendisini yaratan zâtını idrakten elbette çok daha büyük bir acz içinde olduğunun bu, bir delili ve delili olmaktadır. İşte bunun içindir ki, ruhun tanımı hakkında şöyle denmiş veya cevap verilmiştir:

Ruh; her canlının her parçasında da var olan dakik ve havai bir cisimdir. Yine denilmiş ki ruh; meleklerden de üstün ruhani olan büyük bir yaratıktır. İbn Abbâs'tan rivâyete göre, bu, Cebrâîl (aleyhisselâm) dır. Çünkü Kur’ân'da şöyle buyurulmuştur: “(Resûlüm!) Onu Ruh'l-emin-Cebrâîl (senin kalbine) indirmiştir.” (Şuara,193) Hasen-ı Basrî'den rivâyete göre; Kur’ân bunun delilidir. Çünkü Kur’ân'da şöyle buyurulmuştur: “İşte böylece sana da emrimizle ruhu vahyettik.” (Şura,52) Çünkü ancak gönüller yani kalpler onunla hayat bulur. Ruh kalplerin hayatıdır.

(.....) yani Rabbimin vahyindendir ve O'nun kelamı beşer kelamı değildir.

Rivâyete göre Yahûdiler Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) den bir takım soru sormaları için Kureyşlilere bir heyet gönderirler. Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’e Ashâbı-ı Kehif'ten, Zülkarneyn'den ve Ruhtan soru sormalarını söylerler. Haklarında soru soruları bu şeylerle ilgili olarak eğer Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) hepsine de cevap verirse veya hiçbirine cevap vermezse, demektir ki o, peygamber değildir. Eğer sorulanların bir kısmını cevaplar ve bir kısmını da cevaplayamazsa, o peygamberdir, dediler. Bunun üzerine Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) onlara iki olayı yani Ashâbı Kehf ile Zülkarneyn olaylarını ya da kıssalarını açıkladı. Ancak Ruh hakkındaki somlarını mübhem olarak bıraktı, tam olarak cevaplayamadı. Zaten bu durum Tevrât'ta da mübhem olarak zikredilmişti. Bunun üzerine sorduklarına pişman oldular. Çünkü böylece peygamber olduğu gerçeği onlarca bilinmiş oluyordu.

Bir başka rivâyete göre soru, ruhun yaratılışıyla alâkalıdır.

Yani ruh mahlûk mu? Yaratıları bir varlık mı? Değil mi? üzerindedir. Dolayısıyla,

“Size ancak az bir bilgi verilmiştir.” Buradaki hitap genel bir hitaptır. Rivâyet olunduğuna göre Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) bunu söylediği zaman, onlar da demişler ki: “Bu ifadeye muhatap olanlar sadece biz miyiz? yoksa bizimle birlikte sen de bu hitaba dahil misin?” Hz, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) de onlara şu karşılığı verdi: “Aksine biz ve siz hepimiz bununla muhatabız, bu hitap hepimizdir. Bize pek az bir bilgi verilmiştir”

Denildiğine göre bu hitap özellikle Yahûdileredir. Çünkü Yahûdiler Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’e şöyle demişlerdi: “Bize Tevrât verildi. Onda hikmet vardır ve sen de şunu okudun: “Hikmet -faydalı ilim- kime verilirse, ona çok hayır (dünya ve âhiret hayrı) verilmiş demektir.” (Bakara,269) Kendilerine denildi ki, Allah’ın ilmi yanında Tevrât’taki ilim azdır.” Burada sözkonusu edilen azlık ve çokluk gibi ifadeler aslında izafî olan yani göreceli olan şeylerdendir. Meselâ Allah’ın kuluna verdiği hikmet, bizatihi kendisinde oldukça çok hayır bulunan bir şeydir veya çok olan hayrın ta kendisidir. Ancak bu, yüce Allah’ın ilmine izafe edilince, Onun ilmine nispetle bu oldukça azdır.

Sonra Yüce Allah vahiy nimetine dikkat çekiyor ve bunun yanında, soruları sorular sebebiyle meydana gelen üzüntü verici tartışmalara karşı şu ayetiyle Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’e sabretmesini tavsiye ediyor.

Hakikaten, biz dilersek sana vahyettiğimizi ortadan kaldırırız; sonra bu durumda sen de bize karşı hiçbir koruyucu bulamazsın.

“Hakikaten, biz dilersek sana vahyettiğimizi ortadan kaldırırız;” Buradaki (.....) kavli, şartın cezâsının yerine geçen mahzûf bir yeminin cevâbıdır. Bir de, (.....) edatının başına gelen lam harfi ise, Kasem içindir veya kasem için konmuş bir lamdır. Mana şöyle olmaktadır: “Eğer dikseydik Kur'ân'ı ortadan kaldırır ve onu Mushaflardan ve gönüllerden de silerdik de ondan bir tek iz bile bırakmazdık.”

“Sonra bu durumda sen de bize karşı hiçbir koruyucu bulamazsın.”

Yani o Kur'ân'ı ortadan kaldırdıktan sonra sen onu tekrar gönderilmesi ve yeniden satırlarda muhafazası için bize dayanıp güvenecek bir kimseyi de bulamazsın.

Ancak Rabbinin rahmeti (sayesinde Kur'ân bâkî kalmıştır). Çünkü O'nun sana lütfkârlığı çok büyüktür.

“Ancak Rabbinin rahmeti sayesinde Kur'ân bâkî kalmıştır. Çünkü O'nun sana lütfkârlığı çok büyüktür.”

Yani meğer ki Rabbin sana merhamet buyursun. İşte o takdirde o Kur'ân'ı yeniden sana iade eder ve döndürür. Dikkat edilirse burada Allah'ın rahmet ve merhameti, Kur'ân'ın yeniden iadesi için dayanılıp güvenilecek şey olarak gösterilmiştir.

Ya da buradaki istisna Munkatı istisnadır.

Yani ancak Rabbinden gelecek olan bir Rahmet ve merhamet sayesinde Kur'ân'ı yok etmeyip kalıcı kılar. İşte bu gerçek sebebiyledir ki, yüce Allah'ın büyük lütf ve ihsanından ötürü Kur'ân'ı, indirdiği şekliyle koruyup muhafaza edeceğini ve böylece bâkî kılacağı gerçeği Allah'tan bir ikramdır, bir ihsandır.

Aşağıda tefsirini okuyacağımız âyet, Nadr adındaki şahsın ve benzeri kafir ve müşriklerin; “Eğer istersek buna benzer sözler düzmeyi biz de kesinlikle başarabiliriz.” (Enfal,31) demeleri üzerine nâzil olmuştur. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

De ki: Andolsun, bu Kur'ân'ın bir benzerini ortaya koymak üzere eğer insanlar ve cinler bir araya gelseler, birbirlerine destek de olsalar, onun benzerini ortaya getiremezler.

“De ki: Andolsun, bu Kur'ân'ın bir benzerini ortaya koymak üzere eğer insanlar ve cinler -yardımcı olmak için- bir araya gelseler, birbirlerine destek de olsalar, onun benzerini ortaya getiremezler.” (.....) kavli, mahzûf cevabın kasemidir. Eğer lam harfi kasem için olmamış olsaydı mutlaka şartın cevabı olması da câiz olurdu. Bu âdetâ Şâir Züheyr İbn Ebû Sülemi'nin şu kavli gibidir:

Çünkü şart mazi olarak gelmiştir.

Yani, “Onlar belâgatta, nazminin güzelliğinde ve telifinde onun bir benzerini getirmek üzere birbirleriyle yardımlaşmış olsalar, birbirlerine arka da çıksalar yine de onun benzerini getirmekten mutlaka âciz kalırlardı” demektir.

Muhakkak ki biz, bu Kur'ân'da insanlara her türlü misali çeşitli şekillerde anlattık. Yine de insanların çoğu inkârcılıktan başkasını kabullenmediler.

“Muhakkak ki biz, bu Kur'ân'da insanlara her türlü misali -tekrarlayarak, cevaplayarak- çeşitli şekillerde anlattık.”

Yani garabette ve güzellikte, şaşkınlıklar içerisinde bırakmakta ne varsa her örneği onlara gösterdik, söyledik.

“Yine de insanların çoğu inkârcılıktan başkasını kabullenmediler.” Tek bildikleri şey kesin inkâr olmuştur.

Burada, (.....) kavî bu şekilde câiz görülmüştür. “Darebtu İlla Zeyden” ise câiz görülmemiştir. Çünkü, (.....) keli mesi, olumsuz olarak tefsir edilmiştir. Sanki burada, “Onlar inkârcılıktan başka hiçbir şeye rıza göstermediler” denilir gibidir.

90

Onlar: “Sen, dediler, bizim için yerden bir kaynak fışkırtmadıkça sana asla inanmayacağız.”

“Onlar: “Sen, dediler, bizim için yerden -Mekke topraklarından- bir kaynak fışkırtmadıkça sana asla inanmayacağız.” Bol su veren bir kaynak yani ardı arası kesilmeyecek, suyu hiç bitmeyecek olan bir kaynak (.....) kelimesi, “Yeful” kalıbında bir kelimedir. Suyun kaynayıp çıktığı pınar veya pından suyun kaynayıp çıkması demektir. Kufe kırâat okulu imâmları, (.....) kelimesini burada görüldüğü gibi şeddesiz olarak okumuşlardır.

91

“Veya senin bir hurma bahçen ve üzüm bağın olmalı; öyle ki, içlerinden gürül gürül ırmaklar akıtmalısın.”

“Veya senin bir hurma bahçen ve üzüm bağın olmalı; öyle ki? içlerinden -ortasından- gürül gürül ırmaklar akıtmalısın.” (.....) kavlindeki teşdit yani şeddeli oluşu, mastarını tasrih içindir.

92

“Yahut, iddia ettiğin gibi, üzerimize gökten parçalar yağdırmahsm veya Allah'ı ve melekleri gözümüzün önüne getirmelisin.”

“Yahut, iddia ettiğin gibi, üzerimize gökten parçalar yağdırmahsın” Burada geçen, (.....) kelimesi, Nâfi ve Âsım tarafından bu şekilde sin harfini fethiyle okunmuş tur. Bu da parçalar hâlinde demektir. Meselâ; (.....) yani bana elbiseden bir parça ver, gibi. Bu iki imâmın dışındakiler ise bu kelimeyi sin harfinin sükunu ile okumuşlardır. Kelime, tıpkı, “Sidretun” ve “Sidrun” kelimeleri gibi (.....) kelimesinin çoğuludur. Bunların kastı şu âyette geçtiği şeydir: “Dilersek onları yere batırırız, ya da üzerlerine gökten parçalar düşürürüz.” (Sebe, 9)

“Veya Allah'ı ve melekleri -söylediklerinin doğruluğuna şahit ve kefil olmaları için- gözümüzün önüne getirmelisin.” Bu, tıpkı Şâir Frezdak'ın söylediği gibidir:

Ya da, (.....) kelimesi, “Mukabüen” kelimesinin karşılığıdır. Tıpkı, “Aşiyir” kelimesinin “Muaşir” karşılığı olduğu gibi. Nitekim bunun benzeri şu ayettir: (.....) (Furkân, 21) ya da bu, (.....) kelimesi bir cemaat demektir ve bu kelime,

(.....) kelimesinden hâldir.

93

“Yahut da altından bir evin olmalı, ya da göğre çıkmalsın. Bize, okuyacağımız bir kitap indirmediğin sürece (göğre) çıktığına da asla inanmayız.” Resûlüm! De ki: Rabbimi tenzih ederim. Ben, sadece beşer bir elçiyim.

“Yahut da altından bir evin olmalı, ya da göğre çıkmalsın.” Yükselmelisin.

“Bize, okuyacağımız -içinde senin doğruluğunu gösteren- bir kitap -gökten- indirmediğin sürece göğre çıktığına da asla inanmayız.” Sen göğre çıktın diye inanacak değiliz. Âyetteki, (.....) kavli, (.....) lafzının sıfatıdır.

“Resûlüm! De ki: Rabbimi tenzih ederim. -Bu ifade, onların böyle olmayacak isteklerde bulunmaları üzerine bir taaccüp, bir hayret ifadesidir.- Ben, sadece beşer bir elçiyim.”

Yani ben de diğer peygamberler ya da elçiler gibi bir peygamberim, bir elçiyim. Onlar da tıpkı sizin gibi beşer yani insan idiler. Peygamberler, içinde bulundukları topluluklarına Allah'ın kendilerine verdiği ve ümmetlerine göstermek için sunduğu âyet ya da mu'cizeler le gelmişlerdir. Yoksa ayetlerin veya mu'cizelerin getirilmesi benim elimde olan bir şey değildir. Bu, yalnızca Allah'a âittir. Size ne oluyor ki onu yapamazsan, şunu yap veya şunları şunları yap gibi bir muhayyerlikle karşı karşıya bırakıyorsunuz? Halbuki bu, benim ihtiyarımda olan bir şey değildir.

İbn Kesîr ve İbn Âmir ise, (.....) kelimesini, (.....) diye okumuşlar.

94

Zaten, kendilerine hidâyet rehberi geldiğinde, insanların (buna) inanmalarını sırf, “Allah, peygamber olarak bir beşeri mi gönderdi?” demeleri engellemiştir.

“Zaten, -Mekke halkı- kendilerine hidâyet rehberi -peygamber ve Kur'ân- geldiğinde, insanların buna inanmalarını sırf, Allah, peygamber olarak bir beşeri mi gönderdi?” demeleri engellemiştir.”

Burada, (.....) kavli, (.....) kavlinin ikinci mefûl olması sebebiyle le mahallen mensûbtur. (.....) kavli de, (.....) kavlindeki hemze inkâr içindir. Onların bu inkarları bir hikmet gereğidir.

Yani bunlar Allah katında inkârcıdırlar. Çünkü Allah'ın hikmeti gereği, insanlara peygamber olarak bir meleği göndermeyeceği gerçeğidir. Ancak onları kendisi gibi olanlara veya peygamberlere elçi olarak gönderir.

95

(Ey Resûlüm! Onlara şunu) söyle: Eğer yeryüzünde yerleşmiş gezip dolaşan melekler olsaydı, elbette onlara gökten, peygamber olarak bir melek gönderirdik.

“Ey Resûlüm! Onlara şunu söyle: Eğer yeryüzünde yerleşmiş -tıpkı insanlar gibi karar kılmış, burada yerleşmiş ve onlar gibi ayakları üzerinde- gezip dolaşan -kanatlarıyla göğe uçmayan ve oradakilerden bir şeyler dinleyip duymayan, Allah'ın ilminin gerektirdiği şeyleri de bilmeyen- melekler olsaydı,”

Âyetteki, (.....) hâldir.

“elbette'onlara gökten, -kendilerine hayır öğreten ve onları doğru yola yönlendiren- peygamber olarak bir melek gönderirdik.” Ancak insanlara gelince, melek ancak onların içinden peygamber olarak seçilmiş olan kimselere gönderilir. Seçilen bu peygamber de onların davetiyle ilgili görevlerini yapar ve insanları irşat eder. (.....) ve kelimelerinin berikisi de (.....) kelimesinden hâldirler.

96

De ki: Benimle sizin aranızda gerçek şâhit olarak Allah kâfidir. Zira O, kullarını hakikaten bilip görmektedir.

“De ki: Benimle sizin aranızda gerçek şâhit olarak Allah kâfidir.”

Yani benim gönderilmiş olduğum şeyi size tebliğ ettiğim ve sizin de onu yalanladığınız ve inatçılık edip direndiğiniz konusunda aramızda şâhit olarak Allah yeter. (.....) kelimesi hâl olabileceği gibi temyiz de olabilir.

“Zira O, kullarını -uyanları da uyanları da- hakikaten -her hallerini- bilip -her fiillerini de- görmektedir.” İşte Allah buna göre onları cezâlarıdıracaktır. Bu, Resûlüllahnü teselli ve kâfirleri de tehdit ve korkmayı içeren bir ifadedir, ayettir.

97

Allah kime hidâyet verirse, işte doğru yolu buları odur; kimi de hidâyetten uzak tutarsa, artık onlara, Allah'tan başka dostlar bulamazsın. Kıyamet gününde onları kör, dilsiz ve sağır bir hâlde yüzükoyun hasrederiz. Onların varacağı ve kalacağı yer cehennemdir ki, ateşi yavaşladıkça onun alevini artırırız.

“Allah kime hidâyet verirse, işte doğru yolu buları odur;”

Yani kişiyi hidâyete, doğru yola götüren şeyleri kabul etmeye Allah kimi muvaffak kılsa, işte Allah katında hidâyete eren odur. Âyette geçen (.....) kelimesini kırâat imâmılarından Ya'kûb ve Sehl, (.....) harfiyle, (.....) olarak kırâat etmişlerdir. Vasl yani geçiş hâlindeki okuyuşta Ebû Amr ile Nafî ve Ebû Cafer bu ikisine kâtilmişlerdir. “kimi de hidâyetten uzak tutarsa,” Kimi de rezil eder ve hatta şeytanın vesveselerinden önce de olsa, korumasa “Kıyamet gününde -tıpkı dünyada olduğu gibi, nasıl ki gerçekleri görmezlikten geldilerse, nasıl ki hakkı konuşmamışlarsa ve nasıl ki kulaklarını hakkı dinlemekten uzak tutup işi sağırılığa dökmüşlerse- onları kör, dilsiz ve sağır bir hâlde yüzükoyun hasrederiz.”

Yani yüzüstü süründürerek huzurda toplarız. Bu ifade aynen; “O gün yüzüstü ateşe sürüklendiklerinde...” (Kamer,48) kavli gibidir. Dünyada halleri bu olanların haliyle âhirette de aynı olacaktır, gözlerinin ikrar ettiğini görmezler, kulaklarının dinlediklerini işitmezler, onlardan kabul edilecek gerçekleri konuşamazlar.

Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’e: “Yüzü koyun nasıl yürüyecekler?” diye sorulması üzerine, şöyle buyurmuştur: “Şüphesiz onları ayakları üzerin de yürütmeye kâdir olan Allah, elbette onları yüzüstü de yürütmeye kâdirdir.”

“Onların varacağı ve kalacağı yer cehennemdir ki, ateşi yavaşladıkça -ateşin şiddeti dindikçe, sönmeye yüz tuttukça- onun alevini artırırız.”

98

Cezâları işte budur! Çünkü onlar, âyetlerimizi inkâr etmişler ve: “Sahi bizler, bir kemik yığını ve kokuşmuş toprak olduktan sonra yeni bir yaratılışla diriltilmiş mi olacağız?” demişlerdir.

(.....) Cezâları işte budur! Çünkü onlar, âyetlerimizi inkâr etmişler ve: Sahi bizler, bir kemik yığını ve kokuşmuş toprak olduktan sonra yeni bir yaratılışla diriltilmiş mi olacağız?' demişlerdir.” Onların bu azapları, öldükten sonra yeniden dirilmeyi inkâr etme leri sebebiyledir. Yüce Allah, bunları cezâ olarak, tüm vücut organlarının cehennem ateşi tarafından yenmesi için ateş onlara musallat kılmıştır. Sonra o organlarını yeniden iade edecek ve cezâ böylece kesilmeksizin sürüp gidecektir ki, öldükten sonra yeniden dirilmenin ne olduğunun üzüntüsünü iyice yaşasınlar içindir.

99

Düşünmediler mi ki, gökleri ve yeri yaratmış olan Allah, kendilerinin benzerini yaratmaya da kâdirdir! Allah, onlar için bir vâde takdir etti. Bunda şüphe yoktur. Ama zalimler, inkârcılıktan başkasını kabullenmediler.

“Düşünmediler -görüp bilmediler- mi ki, gökleri ve yeri yaratmış olan Allah, kendilerinin benzerini -benzeri insanları- yaratmaya da kâdirdir!”

“Allah, onlar için bir vâde -ölüm veya kıyamet- takdir etti. Bunda şüphe yoktur.” “Ama zalimler, bütün apaçık delillere rağmen- inkârcılıktan başkasını kabullenmediler.”

100

De ki: Rabbimin rahmet hazinesine eğer siz sahip olsaydınız, harcanır korkusuyla kıstıkça kıstardınız. İnsanoğlu da pek eli sıkıdır!

“-De ki: Rabbimin rahmet hazinesine eğer siz sahip olsaydınız,”

Yani nzkı ve yaratıklarına âit diğer nimetleri size bıraksaydı, harcama yetkisini size verseydi... (.....) kavlinin takdiri şöyledir: “Eğer siz sahip olsaydınız.” Çünkü, V” kelimesi, isimlere değil fiillere dahil olur. Bu itibarla mutlaka bundan sonra bir fiil bulunmalıdır. İşte bu bakımdan, (.....) kelimesi şart kuralı yani tefsîr şartı gereği gizli kalmış ve muttasıl zamîr olan vav harfi, munfasıl zamîr olan, (.....) zamîrinden bedel kılınmıştır. Çünkü burada lâfza muttasıl olan şey düşmüştür, ibârede yer almamıştır.(.....) zamîri de muzmer fiilin failidir. (.....) de bunun tefsiridir. İşte işin bu yönü, i'rab ilminin gerektirdiği husustur. Ancak Beyan ilminin gereklerine göre ise; burada, (.....) kelimesi aslında hususiliğe ve özelliğe delalet içindir. Çünkü insanlarda özellikle cimrilik ve aşırıya gidecek şekilde pintilik vardır. Bu durum onların şaşmaz özelliğidir.

“Harcanır korkusuyla kıstıkça kısdınız. İnsanoğlu da pek eli sıkıdır!” Harcama suretiyle bitip tükenir diye bu korku ve endişe ile kesinlikle cimrilik edip hemen hemen bütünüyle kısma yolunu seçerdiniz. Fakat insan oğlu gerçekten pek cimridir.

101

Andolsun biz, Mûsa'ya açık açık dokuz âyet verdik. Haydi İsrâ'il oğullarına sor. Mûsa onlara geldiğinde Fir'avun ona, “Ey Mûsa! dedi, senin büyülenmiş olduğunu sanıyorum!”

“Andolsun biz, Mûsa'ya açık açık dokuz âyet verdik.” İbn Abbâs'tan rivâyete göre -Allah her ikisinden de râzı olsun- bunları şöyle zikretmiştir: Asanın yılara dönüşmesi, elinin bembeyaz olarak parlaması, çekirge, kımıl - ürünleri yeyip bitiren bir tür böcek- ya da bit, kurbağa, kan, taş-kayadan su çıkartması, deniz den -yarılması ile- İsrâ'il oğullarını geçirip kurtarması, İsrâ'il oğullarının üstüne Tûr dağıny kaldırıp îman etmemeleri hâlinde bunun üzerlerine düşürüleceği gibi âyetler ya da mu'cizelerdir. Hasen-ı Basrî'den rivâyete göre bu âyetler: Tufan, kıtlık, ürünlerin azalması, taşıry bulunduğuy yer, deniz ve Tûr gibi âyetlerdir.” Haydi İsrâ'iloğullarına sor.” “Biz ona dedik ki, îsrail oğullarına sor, onlara Fir'avun hakkında sor ve kendilerine de ki: “İsrâ'il oğullarını benimle birlikte gönder...” (A'raf,105) “Mûsa onlara geldiğinde Fir'avun ona,” kavli, mahzûf olan bir kavle müteallik bulunmaktadır.

Yani: “Biz ona dedik ki onlara sor, Mûsa onlara gelince...

“Ey Mûsa! dedi, senin büyülenmiş olduğunu sanıyorum!” Hepsini büyüleyip kafalarını karıştırdın.

102

(Mûsa Fir'avun'a:) “Pekâlâ biliyorsun ki, dedi, bunları, birer ibret olmak üzere, ancak, göklerin ve yerin Rabbi indirdi. Ey Fir'avun! Ben de senin hakikaten mahvolduğuy sanıyorum!”

“Mûsa Fir'avun'a: “Pekâlâ biliyorsun ki, dedi, bunları, -bu âyet ve mu'cizeleri- birer ibret olmak üzere, ancak, göklerin ve yerin Rabbi -yaratıcısı- indirdi.”

Buradaki, (.....) kelimesi hâldir.

Yani açık ve meydanda olduğı hâlde indirdi. Ancak sen inatçılık ediyorsun. Bunun bir benzeri de şu ayettir: “Kendileri de bunlara kesin olarak ve yakinen îman ettikleri hâlde, zulüm ve kibirlerinden ötürü onları inkâr ettiler.” (Neml,14)

Kırâat imâmılarından Ali Kisâi, (.....) kelimesini, “Âlimtu” olarak zamme ile yani mütekellim siygasıyla okumuştur.

Yani, “Senin anlattığın gibi ben büyülenmiş biri değilim. Aksine ben olayın doğruluğuy bilen biriyim. Aslında bu âyetleri ve mu'cizeleri indiren de göklerin ve yerin Rabbidir. Daha sonra Hazret-i Mûsa Fir'avun'un kendisi hakkındaki zannını ve düşüncesini şu kavliyle başına çarptı, onu uyardı:

“Ey Fir'avun! Ben de senin hakikaten mahvolduğuy sanıyorum!” Sanki şöyle demektedir: “Eğer sen beni büyülenmiş biri olarak sanıyorsan, ben de senin helâk olduğıuy biliyorum. Dolayısıyla benim zannım yani bilmiş olmam, senin zannm yanında en doğru olanıdır. Çünkü benim zannımm, söylediklerimin bir takım işaretleri ve emareleri bulunmaktadır. Bunlar da, senin de doğruluğuy bildiğın gerçekleri inkâr etmiş olmandır. Bütün açıklığına ve netliğine rağmen Allah'ın gösterdiği âyetler ya da mu'cizeler karşısında büyülenmekte direnmendir. Bir de bu gerçeğı de biliyorsun. Senin zannına gelince kesin olarak yalandır, aslı ve astan yoktur. Çünkü, benim davamın ya da işimin doğruluğuy bildiğın hâlde, buna rağmen, “Sen büyülenmiş birisin” demen senin kesin olarak yalan söylemendir ve yakan bir ifadedir.

İmâm Ferrâ' demiş ki: (.....) demek, hayırla alakası olmayan, hayırdan uzak duran demektir. Bu ifade, (.....) cümlesine benzer ki, yani seni meneden, sana engel olan, bundan alıkoyan nedir? anlamındadır.

103

Derken, Fir'avun onları ülkeden çıkarmak istedi. Bu yüzden biz onu ve maiyetindekilerin hepsini (denizde) boğduk.

“Derken, Fir'avun onları ülkeden -Mısır'dan- çıkarmak -veya onları öldürmek ve köklerini kazımak suretiyle yeryüzünden silmek-İstedi.”

Yani Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) ve kavmini..

“Bu yüzden biz onu ve maiyetindekilerin hepsini denizde boğduk.” Allah da onu kendi kurduğu tuzağıyla kuşatarak kendisini kıptisiyle birlikte ülkesinden çıkarıp boğulmalarını sağladı.

104

Arkasından da İsrâ'il oğullarına dedik ki: “O topraklarda oturun! Âhiret vâdi tahakkuk edince, hepinizi toplayıp bir araya getireceğiz.”

“Arkasından -Fir'avun'dan sonra- da İsrâ'il oğullarına dedik ki: -Fir'avun'un sizi çıkarmak istediği- O topraklarda oturun!”

“Âhiret -kıyamet- vâdi tahak kuk edince, hepinizi -sizi de onları da beraberce- toplayıp bir araya getireceğiz.” Sonra da aranızda hüküm vereceğiz. Böylece iyi olanlarınızla kötü olanîannızı ayırt edeceğiz. (.....) kelimesi, farklı kabilelerden bir araya toplanan cemaatler demektir.

105

Biz Kur'ân'ı hak olarak indirdik; o da hakkı getirdi. Seni de ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik.

“Biz Kur'ân'ı hak olarak indirdik; o da hakkı getirdi.” Biz Kur'ân'ı ancak hikmetle indirdik. Onda inen ne varsa, mutlaka hakkı ve hikmeti beraberce taşımaktadır. Çünkü Kur'ân haynn ya da iyiliğin her çeşidine insanı yönlendirmeyi kapsam olarak içeren bir kitaptır. Ya da biz onu gökten sadece hak ile ve hakkı içeren, melekler tarafından korunan ve gözetim altında tutulan bir kitap olarak indirdik. Çünkü Kur'ân, şeytanların onun üzerinde oyun oynamasından, tahrif ve tebdillerinden korunmuş bir hâlde Resûlüllahne indirilmiştir.

Ravi diyor ki: Muhammed İbn Semmak rahatsızlandı, şikayeti vardı. Ona âit suyunu alıp, bu suyu bir Hıristiyan doktora götürdük. Derken güzel yüzlü, temiz şimali ve mis kokan, tertemiz giysili bir adam biz karşıladı ve bu adam bize: “Nereye gidiyorsunuz?” diye sordu. Biz de filân doktora gidiyoruz, ona İbn Semmak'ın suyunu göstereceğiz, diye kendisine söyledik. Bizim bu sözlerimiz üzerine şaşkınlığını gizlemeyip bize: “Sübhanellah! Siz Allah'ın düşmanından Allah'ın bir velisini iyileştirmesi için yardım etmeye gidiyorsunuz demek ha! Hemen o suyu yere dökün ve İbn Semmak'a dönün, kendisine deyin ki: Elini vücûdunun ağnyan yerine koy ve (.....) âyetini oku. Sonra da adam kaybolup gitti. Biz de geri döndük, İbn Semmak'ın yanma vardık ve bize söylenenleri ona bildirdik. O da hemen ağnyan yerine elini koydu ve adamın tarif ettiği gibi âyeti okudu ve o andan itibâren ağnsı kesildi. Sonra da dedi ki, size bunu söyleyen Hızır (aleyhisselâm) idi.

“Seni de ancak -cennetle- müjdeleyici ve -cehennemden de- uyarıcı olarak gönderdik.”

106

Biz onu, Kur'ân olarak, insanlara dura dura okuyasın diye (âyet âyet, sûre sûre) ayırdık; ve onu peyderpey indirdik.

“Biz onu, (Kur'ân) olarak, insanlara dura dura -içlerine sindire sindire- okuyasın diye âyet âyet, sûre sûre ayırdık;” etrafıca anlattık veya onunla hak ile batılı birbirinden ayırdık.

“Ve onu peyderpey -gelişen olaylara göre- indirdik.”

107

De ki: Siz ona ister inanın, ister inanmayın; şu bir gerçek ki, bundan önce kendilerine ilim verilen kimselere o (Kur'ân) okununca, derhal yüz üstü secdeye kapanırlar.

“De ki: Siz ona ister inanın, ister inanmayın;”

Yani tercihinizi ya ebedî nimetlerden yana koyup nefsiniz için bunu seçin veya acıklı azaptan yana koyar, onu seçin. Sonra durumu şu gerekçe ile açıklıyor:

“Şu bir gerçek ki, bundan -Kur’ân dan- önce kendilerine ilim -Tevrât- verilen kimselere” “O Kur’ân okununca, derhal yüz üstü secdeye kapanırlar.” Buradaki, (.....) kelimesi hâldir.

108

Ve derlerdi ki: Rabbimizi teşbih ederiz. Rabbimizin vadi mutlaka yerine getirilir.

“Ve derlerdi ki: Rabbimizi teşbih ederiz. Rabbimizin vâdi mutlaka yerine getirilir.”

Bu, “İster O’na îman edin, ister etmeyin” kavli üzerine söylenmiş ve kesin olarak Allah’ın vadinin gerçekleşeceğini bildiren bir hükümdür.

Yani ondan kimileri yüz çevirip eğer ona îman etmemişlerse, Kur’ân’ı da doğrulayıp tasdik etmemişlerse., haklarında elbette Allah’ın vadi yerine getirilir. Onlardan hayırlı olanlar ise, kitapları okuyup da onlara îman edenlerdir, Kur’ân’ı tasdik edenlerdir ve Kur’ân kendilerine okununca derhal yere kapanıp secde edenlerdir. Allah’ın emri gereği ve O’na tazim için O’nu takdis ve tenzih edenlerdir. Allah tarafından indirilmiş olan kitaplarda yer alan hükümleri ve orada vadedilenleri de uygulayanlardır. Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’in peygamber olarak gönderileceğini müjdesine ve ona Kur’ân indirileceği haberine inanıp buna göre hareket edenlerdir. Çünkü burada söz konusu edilen vaatten murat da zaten budur.

Âyette geçen, (.....) harfî, (.....) manasındadır. Bu da fiili tekid etmektedir. Nitekim, (.....) ve (.....) edatları da ismi tekid etmektedirler. Nitekim (.....) edatı lam harfiyle de tekid olunmaktadır.

Meselâ; (.....) (Saffât,127) İşte burada da, (.....) edatı, (.....) kelimesindeki lam harfiyle tekid olunmuştur.

109

Ağlayarak yüz üstü yere kapanırlar. (Kur’ân okumak) onların saygısını artırır.

“Ağlayarak yüz üstü yere kapamrlar.” Âyette geçen çeneleri üstü yere kapanırlar, demek, yüzüstü yere düşerler, kapanırlar, demektir. Âyette özellikle “Çene” sözcüğünün kullanıl mış olması, secde sırasında insan yüzünün yere en yakın olan kısmı çene kısmıdır. Bu açıdan böyle gelmiştir. Nitekim yüzü koyun yere serildi, çenesinin üstüne düştü, Yüzüstü düştü, çenesi için düştü” tabirleri hep bu manayadır. Cümlelerin (.....) cer edatı ile kullanılması ile yine cer edatı olan “Lam” harfiyle kullanılmasının manasına gelince bu da şöyledir:

(.....) cer edatı ile kullanılması konusu gayet açık olarak bilinmektedir, bunun izahına gerek yoktur. Ancak “Lam” cer edatıyla kullanılmasına gelince, sanki bu harfi getirmekle, çene ile yüzü yere kapanmak, yüzükoyun yere serilmek için var etmiş gibi bir anlam yer almaktadır. Sanki çene ile yüz sırf bunun için tahsis edilmiş gibidir. Çünkü cer edatı olan lam harfi ihtisas içindir yani aidiyet bildirir.

kelimesinin âyetlerde tekrar edilmiş olması, durumların farklılığı sebebiyledir. Her ikisi de hem secde hallerinde yere kapanmayı, hem de ağlarken yere kapanmayı içermektedir.

Yani onlar secdeye varırlarken yüzükoyun yere kapanırlar, ağlarken de yüzükoyun sürünerek ağlarlar, demektir.

“Kur’ân okumak onların saygısını artırır.” Ya ni gönüllerini yumuşatır, gözlerini de hep nemli yani ağlamaklı tutar.

110

De ki: “İster Allah deyin, ister Rahmân deyin. Hangisini deseniz olur. Çünkü en güzel isimler O’na hasır.” Namazında yüksek sesle okuma; onda sesini fazla da kısıma; ikisinin arası bir yol tut.

“De ki: “İster Allah deyin, ister Rahmân deyin.” Ebû Cehil, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’in Ya Allah, Ya Rahmân, diye söylediğini duyduğu zaman, “Muhammed bizim iki ilaha tapmamızı yasaklarken, Halbuki kendisi başka bir ilaha da tapmaktadır” demiş. İşte bu âyet bu nedenle nâzil olmuştur. Bir diğer rivâyete göre bu âyet kitap ehli hakkında nâzil olmuştur. Çünkü bunlar Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’e: “Sen, Allah’ın ismi olan Rahmân ismini çok az zikretmektesin.

Halbuki Tevrât’ta, Allah, bu Rahmân ismini daha çok zikretmiştir” dediler. İşte âyet bunun üzerine nâzil olmuştur. Âyette geçen çağırma yani dua ifadesi, isimlendirmek anlamındadır. Yoksa seslenmek, manasında değildir. Yine âyette geçen, (.....) kelimesi muhayyerlik içindir.

Yani ister Allah’ı bu isimle anın, ister diğer isimle anın hiç farketmez. Ya da ister bunu zikredin, söyleyin, ister şunu zikredin, söyleyin, demektir.

“Hangisini deseniz olur.” Tenvîn Muzâfun ileyh yerine gelmiştir. (.....) harfi tekit için ziyade kılınmıştır. (.....) kelimesi,

(.....) fiiliyle mensûbtur. Ve (.....) kelimesi de, (.....) ile meczumdur.

Yani bu iki isimden hangisini söylerseniz söyleyin, ve hangisiyle adlandırırsanız adlarıdırın, demektir.

“Çünkü en güzel isimler O’na hastır.”

Burada, (.....) kavlindeki zamîr Yüce Allah’ın zâtına râcidir. “F” harfî de şartın cevabıdır.

Yani hangi isimle çağırır ve dua ederseniz, o da güzeldir.

Çünkü, (.....) bu anlamda zikredilmiş ve konulmuştur. Çünkü, Allah’ın her ismi mademki güzeldir, bu iki isim de haliyle aynen güzeldir. Zira bu iki isim Allah’ın diğer isimlerinden olan isimlerdir. Bunun “İsimlerin en güzeli olmasının” manası ise; çünkü tüm bu isimlerde yücelik, azamet, kudsiyet, tazim ve temcid gibi manaları kapsamaları sebebiyledir.

(.....) Namazında yüksek sesle okuma;”

Yani namaz kılarken yüksek bir sesle Kur’ân okuma. Burada muzaf hazfolunmuştur. Çünkü bu ifadeye bir başka mana karışmaz. Zira açıktan yüksek ses ile hafif-alçak sesle nihâyetinde iki sıfattırlar, sonuçta her ikisi de ses için kullanılmakta, başka şey için değil. Namaz ise bir takım fiillerden ve zikirlerden ibâret olan bir ibâdet şeklidir. Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) okurken sesini yükseltirdi. Müşrikler bunu duydukları zaman, gürültü çıkarıp Kur’ana hakaret ediyorlardı. İşte bu nedenle daha alçak bir sesle Kur’ân okuması kendisine ernrolundu. Buna göre mana şöyledir: Müşriklerin duyabileceği tarzda yüksek bir sesle okuma!”

“Onda sesini fazla da kısma;”

Yani arkanda olan cemaatin duyamayacakları kadar da sesini alçaltma.

“İkisinin arası bir yol tut.”

Yani ne fazla yüksek sesle ne de büsbütün sessiz olarak değil, ikisinin ortası olan bir ses tonuyla oku. Yahut da bunun manası şöyledir: “Bütün namazlarında açıktan yüksek sesle okuma ve yine bütün namazlarında alçak-düşük tonlu bir ses ile de okuma. Bunlar arasında orta bir yol tut. Meselâ gece namazlarını sesli olarak kıl ve gündüz namazlarını da sessiz olarak kıl, demektir. Ya da, (.....) yani namazında, ifadesi, “duanda” manasın da olabilir.

“Ey Resûlüm! De ki: Çocuk edinmeyen, -çünkü Yahûdîler, Hıristiyanlar ve Mûleyh oğulları, Allah'ın çocuğunun olduğunu iddia ediyorlardı.- ve müşriklerin ileri sürdükleri gibi- hakimiyette ortağı bulunmayan, acizlikten ötürü bir dosta -bir yardımcıya- da ihtiyacı olmayan Allah'a hamdederim.” Ya da acizliği sebebiyle herhangi birilerini kendine dost edinerek onun dostluğu sayesinde, olabilecekleri bertaraf etmeye de ihtiyacı olmayan Allah'a hamd ederim.

“İşte hep Onu yücelterek an ve Onun şanını ilân et!” Ona tazimde bulun! Bu âyette, Allah'ın çocuk edinmekten münezzeh ve yüce olduğunu, şeriki ve ortağı bulunmadığını belirterek şanının yüceliğini anlatıyor. Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) bu âyeti, İzzet-ululuk âyeti diye isimlendirmiştir. Abdulmuttalip oğullarının çocukları konuşmaya başladıklarında, onlara bu âyeti öğretirlerdi. Hafız diyor ki, bu hadisi İbn Ebû Şeyhe ve Abdurrezzak tahrir etmişlerdir. Bak. Haşiyetu'l-Keşşaf. 2/701

KEHF SÛRESİ

Bu sûre Mekke'de nâzil olmuştur; 110 âyettir.

1
Hamd, O Allah'a ki, kuluna kitabı indirdi ve ona hiçbir eğrilik koymadı.

Kuldan murat, Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) dir. Kitap ise, Kur'anı Kerîm'dir. Âyeti kerime de Allah, bahşettiği en güzel İslam nimeti ve Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) a indirdiği kurtuluş vesilesi kitap için nasıl hamd-u sena edeceklerini kullarına telkin ediyor. Eşyalarda ki eğrilik için denilir ki: “Fikrinde eğrilik var” “Asasında eğrilik var” Âyeti Kerîme de “Kur'anda ihtilaf ve tezadın bulunmadığı ve içerisindeki herşeyin hikmet ihtiva ettiği kast olunmaktadır.

2
Onu dosdoğru bir kitap olarak indirdi ki katından gelecek şidletli azâba karşı (küfredenleri) uyarsın ve iyi işler yapan mü'minlere de kendileri için güzel bir mükâfat bulunduğunu müjdelesin.

Dosdoğru, yani istikameti düzgün (.....) kelimesi, gizli bir zamîrle mensup olmuştur. Takdiri ise “Onu dosdoğru kıldı” dır. Onda eğriliğin olmadığıнын söylenmesi, dosdoğru olduğunun söylenmesidir. Biri yeterli olduğu hâlde ikisinin bir arada zikredilmesi ise, te'kit içindir. Bununla beraber, araştırıldığında, istikameti doğru nice kişilerin, ufak tefek hatalardan, salim oldukları görülür.

(.....) kelimesi, diğer kitapları tasdik eden ve onların sıhhatini doğrulayan manasına da olabilir. (.....) fiili müteaddidin İki mefûl alır. “Muhakkak ki biz, sizi yakın bir azapla uyardık” âyetin de olduğu gibi. Ancak burada mefullerden birini almadı. Aslı ise “Küfredenleri uyarsın diye” dir.

Yani kendi katından gelecek azâba karşı küfredenleri uyarsın diye. (.....) fiilinin ilk mefûlünden birisini hazfetti. Çünkü uyanları şey, kendisine doğru gidilen şeydir, bu sebeple sadece onu zikretti. Sâlih amel işleyen mü'minlere de kendileri için güzel bir mükâfat, cennet bulunduğunu müjdeledi. (.....) fiili Hamza ve Ali'ye göredir.

3
Onlar ebedî olarak o mükâfat içinde bulunacaklardır.

(.....) kelimesi (.....) daki (.....) dan hâldir. “Orada o cennette ebedî olarak kaldıkları hâlde” demektir.

4
Allah çocuk edindi diyenleri de uyarsın.

Burada yukarıdakinin aksine uyarılanları zikretti. Uyarıları şeyi zikretmedi. Çünkü uyarıları şeyin zikri daha önce geçmişti.

5
Bu hususta kendilerinin, ne de atalarının hiçbir ilgisi yoktur. Ağızlarından en büyük söz çıkıyor. Onlar yalandan başka şey söylemiyorlar.

Yani onların “Çocukla” ilgili ya da “Allah'ın çocuk edinmesiyle” ilgili hiçbir bilgileri yoktur. Bu sözleri bilgiden değil, cehaletten kaynaklanmaktadır. Allah'ın çocuk edinmesi, aslında muhâldir. “Nasıl oluyor da, bu hususta onların hiçbir bilgisi yoktur?” dersin, derim ki; “Onların bir bilgisi yoktur. Çünkü, bunun var olması aslında mümkün olmadığındandır. Taklitçi babalarının da bu hususta hiçbir bilgisi yoktur.

(.....) kelimesi temyizdir, mensuptur. Burada şaşkınlık manası vardır. Sanki şöyle denilmiştir: “Ne kadar da büyük kelime oldu”

(.....) kelimesindeki zamîr, “Allah çocuk edindi” cümlesine râcidir. “Kelime” olarak adlandırılması ise kasidenin kelime olarak adlandırılması gibidir.

(.....) nm sıfatıdır. Bu sözü konuşma hususundaki cüretlerinin büyüklüğünü ifade ediyor. Çünkü insanlar, şeytanın kalplerine verdiği kötü vesveselerden bir çoğunu gizleyip ağızlarına alanazken, bu kadar çirkin bir şeye nasıl muktedir oluyorlar? Onlar yalandan başka bir şey söylemiyorlar. (.....) hazfedilmiş bir mastann, yani (.....) sıfatıdır.

6

Herhâlde sen, onlar bu sözü inanmıyorlar diye peşlerinden üzüntüden kendini helâk edeceksin.

Yani, kâfirler için kendini öldüreceksin. Âyet-i kerime de, Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’in kendine inanmadıkları ve terk ettikleri için üzüntüye düşmesi anlatılıyor. O da, onların izine düşüyor. Onların durumuna ve ayrılışına üzülen kendini helâk ediyor. Bu söze, yani Kur’ân’a inanmıyorlar diye üzüntüden dolayı kendini helâk edeceksin.

(.....) mefûlün lehtir.

Yani “şiddetli üzüntüden dolayı” demektir. Esef kelimesi, üzüntü ve gazap hususlarında mübalağa için kullanılır.

7

Biz yeryüzündeki şeyleri, kendisine süs olsun diye yarattık ki, onların, hangisinin daha güzel yaptığını deneyelim.

Dünya ve dünyada yaşayanlar için, dünya süslerinden ziynet almaya elverişli olanları ve güze! görünen şeyleri süs olsun diye yarattık. Güzel amel ise, dünyaya karşı zahit olmaktır. Onunla aldanmayı terk etmektir. Ona karşı meyli bile bile terk etmektir.

8

Biz elbette (birgün) yerin üzerindikileri kupkuru bir toprak yaparız.

O yerin üstündeki ziynetleri, otların bittiği yemyeşil bir durumdan ot bitmeyen kupkuru çorak bir toprağa çeviririz.

Yani onu, hayvanları öldürmek, otları ve ağaçları kurutmak suretiyle harap bir hale getiririz. Yeryüzünün sayılamayacak kadar çeşitli mahlûkâtla bezemesi ve sonradan bunların hiç yokmuş gibi yok edilmesi külli âyetlerdendir.

9

Yoksa sen Kehf ve Rakîm sahiplerinin bizim şaşılacak ayetle rimizden olduklarını mı sandın?

Yani bu arzı yeşertip sonra kurutmamız, Ashâb-ı Kehf’in kıssasından ve onların uzun müddet yaşatılmalarından daha büyüktür. Kehf, dağdaki geniş mağaraya denir. Rakîm ise, onların köpeğinin ismi veya köy lerinin ismi veya onların durumlarını yazan kitapların kâtipleri veya mağaranın bulunduğu dağın adıdır. Onlar, şaşılacak delillerimizden biriydiler.

(.....) mastardır, sıfattır.

10

Hani o gençler mağaraya sığınmışlar ve “Rabbimiz, bize katından bir rahmet ver ve bize şu işimizden bir çıkış yolu hazırla” demişlerdi.

Bize rahmet hazinelerinden ver ki, burada o, mağfiret, rızık ve düşmanlardan emin olmaktır. İşimizden, yani kâfirlardan ayrı olduğumuz şu durumdan bir çıkış yolu ver! Taki onun sebebiyle kurtulalım ve hidâyeti bulalım. Veya bütün işlerimizi hayırlı eyle veya nzanın yollarını bize kol ayl aşır.

11

Bunun üzerine mağarada nice yıllar onların kulaklarına ağırlık vurduk (onları derin bir uykuya daldırdık.)

Yani onlar üzerine uyku örtüsü geçirdik. Onları, seslerin bile uyandıramayacağı ağır bir uykuya daldırdık. Burada mefûl hafzedilmiştir. O da örtüdür.

Nice yıllar sözündeki (.....) kelimesi (.....) nin sıfatıdır. Zeccâc şöyle demiştir: “Yılları çok olduğu için sayarsın. Az olduğunda ise miktarı sayılmaksızın bilinir. Gümüş paraların sayılması ise, az olduğunu gösterir. Çünkü onlar, az olunca sayarlar, çok olunca tartarlardı.”

12

Sonra onları uyandırdık kî (onların uyuma müddetleri hakkın da ihtilaf eden) iki zümreden hangisinin, (onların) kaldıkları süreyi daha iyi hesap edeceğini bilelim.

Çünkü onlar uyandıklarında bu hususta ihtilafa düşmüşlerdi. Onlardan biri “Ne kadar kaldınız?” dedi. “Bir gün yada günün bir parçası (kadar kaldık)” dediler. (Kimi de) şöyle dedi: “Rabbiniz, kaldığınız müddeti daha iyi bilir” Rabbiniz, kaldığınız müddeti daha iyi bilir diyenler, burada uzun müddet kaldıklarını anladılar. Bu ihtilaf başka iki gurubun ihtilafı da olabilir.

(.....) geçmiş zaman fiilidir. (.....) kelimesi (.....) nin zarfıdır. Veya mefûlun lehtir. Fiil-i mazi, mübtedanın haberidir.

Mübteda da (.....) olur. Mübteda, haberiyle beraber (.....) fiilinin iki mefulunun yerine geçmiştir. Mana şudur: “Kaldıkları vakti en iyi tesbit edip öğrenenler hangileridir.”

Kim (.....) fiili (.....) nın İsmi Tafdili'dir derse hata etmiştir. Çünkü onun binası sülasi mücerretin dışındadır. Kıyas ile değildir. Çünkü âyet-i kerime de Allah, bildiği hâlde “bilelim” dedi. Buradaki kastı, ilmin taallûk ettiği şeyin, onların imanlarını ve ibret almalarını artırmak için ortaya çıkmasıdır Ayrıca kendi zamanlarında yaşayan mü'minler için bir lütuf, kâfirlar için apaçık bir delil olması için ortaya çıkmasıdır. Ya da buradaki maksat, o iki gurubun ihtilafını var olmadan önce bildiğimiz gibi var olduğu hâlde de bilmemiz için demektir.

13

Biz sana onların haberlerini gerçek olarak anlatıyoruz. Onlar, Rablerine inanmış gençlerdi. Biz de onların hidâyetlerini artırmıştık.

Onların haberlerini doğru olarak anlatıyoruz. (.....) genç manasına gelen (.....) ın çoğuludur. Fütüvvet ise, iyilik yapmak, eziyet vermekten sakınmak, şikâyeti terk etmek, haramlardan kaçınmak ve en güzel ahlâklı olmak demektir. Denildiki, “Genç, bir işi yapmadan evvel yaparım demeyen, yaptıktan sonra da gurura kapılmayandır” Biz onların yakınlerini artırdık. Dakyanus'un has adamlarındandılar. Şöyle dediler: “İkişer ikişer çıkalım ki iki kişiden biri diğer arkadaşının gizlisini saklısını ortaya çıkarsın” bunu uyguladılar ve îman üzerinde karar kıldılar.

14

Onların kalplerini metin kildik, kalktılar, dediler ki: “Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir, biz ondan başkasına ilâh demeyiz. Yoksa saçma sapan konuşmuş oluruz.

Vatandan ayrılığa ve mağaralarda saklanmaya sabretmeleri için kalplerini kuvvetlendirdik. Onların, hak sözü söylemeleri ve Müslümanlıklarını ortaya koymaları için cesaretlendirdik. Putlara ibâdeti terk ettikleri için kendilerini arzulayan Dakyanus'a karşı pervasızca ayağa kalktılar ve övünerek şöyle dediler: “Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir. Biz ondan başkasına ilâh demeyiz. Eğer onlara ilâh dersek saçma sapan konuşmuş oluruz. Bu da zulümde ileri gitmek demektir,”

15

Şu bizim kavmimiz, ondan başka tanrılar edindiler. Onların tanrı olduğuna dair açık bir delil getirmeleri gerekmez miydi. Allaha karşı yalan uydurandan daha zâlim kim olabilir.

(.....) mübtedadır, (.....) atfı beyandır. “Ondan başka tanrılar edindiler” haberdur. Bu, inkâr anlamındaki bir ihbardır. Onlara ibâdet etmelerine dair apaçık bir delil getirmeleri gerekmez miydi. Bu bir azardır. Çünkü, putlara ibâdet etmeye dair delil getirmek imkansızdır.

(.....) kelimesinde muzaf hazfedilmiştir. Ona ortak koşturmak suretiyle Allah'a karşı yalan uydurandan daha zâlim kim olabilir.

16

(İçlerinden biri şöyle dedi) “Madem ki siz, onlardan ve onların Allah'tan başka taptıkları şeylerden ayrıldınız, o hâlde mağaraya sığın ki Rabbiniz size rahmetini yaysın. Ve size (şu) işinizden yararlı bir şey hazırlasın.”

Bu dinleri için kaçmaya azmettiklerinde birbirlerine söyledikleri sözdür. (.....) mensûbtur, zamîr üzerine atıftır.

Yani onlardan ve onların ma'bûtlarından ayrıldığınız da demektir.

(.....) İstisnai muttasıldır. Çünkü onlar, yaratıcıya inanıyorlardı. Fakat Mekke halkı gibi ona ortaklar koşuyorlardı. Ya da istisnai munkatıdır. O, zaman da mana, kâfirlerden ve Allah'tan başka taptıkları putlardan ayrıldınız demektir. Ya da bu, konuyla alakası olmayan bir sözdür ki Hazret-i Allah, bu gençlerin Allah'tan başkasına tapmadıklarını bununla haber veriyor. Mağaraya girin ve onu kendinize sığmak yapın ki Rabbiniz size rahmetini rızık yönünden yaysın. Ve size şu işinizde kendisiyle faydalıcağınız bir şey hazırlasın.

(.....) kelimesi, Medenî ve Şamî'ye göre (.....) dir. Bunu, Allah'ın fazlına olan güvenlerinden, ona olan tevekküllerin den, ümitlerinin kuvvetinden ve yakınlerinin netliğinden dolayı söylemişlerdir. Ya da bunu, onlara kendi asırlarındaki peygamberleri haber vermiştir.

17

Güneşi görürsün, doğduğu zaman mağaralarından sağa doğru eğiliyor, battığı zaman da sola doğru onları makaslayıp geçiyor, (hiçbir hâlde onların üzerine düşüp kendilerini rahatsız etmiyor.) Ve onlar mağaranın geniş bir dehlizi içindedirler. Bu (durum) Allah'ın âyetlerindendir. Allah, kimi doğru yola iletirse o, yolu bulmuştur. Kimi de sapıklıkta bırakırsa, artık onun için yol gösteren bir dost bulamazsın.

Kûfi'ye göre (.....) daki, (.....) sakindir. Şamî'ye göre (.....) şeklinde okunur. Bazıları da (.....) demişlerdir. Aslı (.....) dur.

nın (.....) ye idğamıyla veya hazfıyla hafifletilmiştir. Hepsi de (.....) kelimesinden gelir. Bu da doğrudan sapmak demektir. Güneşi, doğduğu zaman mağaralarından sağa doğru meylediyor ve ışınları onların üzerine düşmüyor görürsün. Battığı zaman da onları makaslayıp sola doğru meylettigini, yani yine onların üzerine düşmediğini görürsün. Onlar mağara da geniş bir boşluk içindedirler.

Yani onlara, geniş ve açık bir mekân da olmalarına rağmen gün boyunca, ne doğarken ne de batarken güneş ışınları isabet etmiyor. Allah'u Teâlâ güneşi onlara karşı perdelemeseydi bu böyle olmazdı. Denildiki: “Mağaralarında bir dehliz vardı. Oradan hava ve rüzgarın serinliği geliyordu. Bu sayede mağaranın havasızlığını hissetmiyorlardı. Güneşin doğarken ve batarken meyletmesi, onları makaslaması Allah'u Teâlâ'nın onlar için yarattığı âyetlerdendir.”

Yani o bölgeye güneş ışınları isabet ediyor, fakat bir lütuf eseri olarak onlara isabet etmiyordu. Denildiki: “Mağaranın kapısı kuzey tarafta ve onlara dönüktü. Onlar ise asla güneş almayan yerdeydiler.” Onların bu durumları ve sözleri, bunun Allah'ın âyetlerinden olduğunu gösteriyor. Allah kimi doğru yola iletirse o yolu bulmuştur. Bu onlar için bir övgüdür. Çün kü onlar, Allah için cihat etmişler ve ona teslim olmuşlar. Allah'da onları bu yüksek keramete nail kılmıştır. Kimi de sapıklıkta bırakırsa ona kimse hidâyet edemez.

Uykuda oldukları hâlde sen onları uyanık sanırsın. Onları (uykuda) sağa sola çeviririz. Köpekleri de girişte iki ön ayağını uzatmış vaziyettedir. Onların durumunu görseydin mutlaka dönüp kaçarsın. Ve onlardan içine korku dolardı.

(.....) fethasıyla. Bu Ağşa'nın dışında Şamî, Hamza ve Âsım'ın görüşüdür. “Uyanık sanırsın” hitabı herkes içindir. (.....) kelimesi (.....) un çoğuludur.

Denildiki “Onlar uyurken gözleri açıktı. Bu sebeple onlara bakan onları uyanık zannediyor” Onları uykuda sağa sola çeviririz. Denildi ki: “Onlar yılda iki defa çevriliyorlardı.” Yine denildiğine göre: “Yılda bir defa Aşurâ günü çevriliyorlardı.” Köpekleri de avluda ya da eşikte iki ön ayağını uzatmış vaziyettedir. Bu, hâlin mazi olarak ifade edilmiş şeklidir. Çünkü İsmi Fâil, mazi manasında olduğunda amel etmez. Onlara muttali olup baksaydın yüz çevirip kaçardın.

(.....) kelimesi mastar üzerine mensûbtur. Çünkü (.....) demek (.....) (kaçardın) demektir. (.....) deki (.....) Hicâzi'ye göre mübalağa için olduğundan şeddelidir. (.....) temyizdir. Şamî ve Ali'ye göre (.....) ötrelidir.

Rub; kalbe dolan korkudur. Bu, Allah'ın onlara verdiği heybetten ya da tırnakları, saçları ve cüsseleri büyüdüğü içindir. Muâviye'den rivâyet edildiğine göre o, rumlara karşı savaşmış ve bir mağara önüne gelmişti. İçeri girmek istiyorum deyince, İbn Abbâs (radiyallahü anh) ona: “Senden daha hayırlı olana bile, 'onlardan kaçardın' denildi” dedi. Muâviye'nin emriyle bir gurup mağaraya girdi ve korku onları yaktı.

Yine böyle onları dirilttik ki, kendi aralarında (birbirlerine) sorsunlar. İçlerinden biri “Ne kadar kaldınız?” dedi. “Bir gün ya da günün bir parçası (kadar kaldık) dediler. (Kimi de şöyle dedi) “Ne kadar kaldığımı Rabbiniz daha iyi bilir. Birinizi şu gümüş (para) ile şehre gönderin baksın hangi yiyecek daha temiz (ve nefisallahü aleyhi ve sellem) ise ondan size rızık getirsin. Fakat çok dikkatli davransın, sakın sizi birine sezdirmesin.

Allah'ın uyutmaya da diriltmeye de kâdir olduğunu göstermek için onları, bu uykuya daldırdığımız gibi uyandırdık. Birbirlerine sorsunlar da durumlarını ve Allah'u Teâlâ'nın, kendi üzerlerinde icra ettiklerini öğretsinler, ibret alsınlar. Allah'ın kudretinin bahsettiği nimete şükretsınler. Onların reisleri “Ne kadar kaldınız?” dedi. “Bir gün yada günün bir parçası (kadar kaldık)” dediler, bu zannı galibe göre verilmiş bir cevaptır. Burada içtihadın câiz olduğuna ve zannı galip ifade eden sözlerin söylene bileceğine dair deliller vardır. İçlerinden bir kısmı, onların kalmayla ilgili bu sözünü inkâr ederek “Ne kadar kaldığımızı Rabbiniz daha iyi bilir” dediler, sanki onlar, müddetin çok uzun olduğunu ve onun miktarını Allahtan başka kimsenin bilemeyeceğini delillere bakarak ya da ilham yoluyla anlamışlardır. Rivâyet edildiğine göre onlar mağaraya sabah vakti girdiler. Uyanmaları ise öğleden sonra oldu. Bu onlara aynı günde oldukları zannını verdi. Ancak tırnaklarına ve saçlarına baktıklarında bu (ikinci) sözü söylediler.

İbni Abbâs (ra.) rivâyete göre onların sayısının yedi olduğunu söylüyor ve “Çünkü âyette içlerinden biri'ne kadar kaldınız'dedi. Ona cevap olarak “Bir gün ya da günün bir parçası (kadar kaldık)” dediler. Bu çoğuldur. En azı üçtür. Sonra kimileri de: “Ne kadar kaldığınızı Rabbiniz daha iyi bilir'dediler. Bu da başka bir grubun sözüdür. Böylece yedi oldular. Sonra “birinizi şu gümüş para ile şehre gönderin” dediler, sanki burada “Rabbiniz bunu daha iyi bilir, sizin de gücünüz bunu bilmeye yetmez. Öyleyse siz, sizi ilgilendiren başka bir şey yapınız ve içinizden birini Yemliha'yı gümüş para ile gönderiniz. Bu gümüş, para haline getirilmiş de olabilir, getirilmemiş de olabilir.”

(.....) kelimesinde ki (.....) Ebû Amr'a, Hamza'ya, ve Ebû Bekir'e göre sakindir. Şehir Tarsus'dur. Kaçışları esnasında yanlarına para almaları, nafaka ve yolcuya gerekli olan diğer eşyanın alınmasının Allah'a tevekkül edenlerin görüşü olduğuna delildir. İşi tesadüflere bırakan ve başkalarının nafakalarına bel bağlayanların görüşü değil. Beytullah'a karşı şiddetli arzu duyan âlimlerin bir kısmının “Bu sefer için gözya şı ve rahmâna tevekkülden başkası gerekmez” demeleri ayrı bir mevzudur. Baksın hangi yiyecek daha lezzetli, daha temiz, daha çok ucuz ondan bir rızık getirsin.

Fakat aldanmaması için yapacağı alışverişte ya da tanınmaması için gizlenme işinde çok dikkatli davranсын. Sakın sizi birine sezdirmesin. Anlamadan bizi öğrenecekleri bir iş yapmasın. Burada'onun diğerlerine hissettirmesi'diye söylendi, çünkü sebep olur.

20

Çünkü onlar sizi ellerine geçirirlerse taşıyarak öldürürler. Yahut dinlerine döndürürler ki o taktirde asla iflah olamazsınız.

(.....) daki zamîr, (.....) daki mukadder (.....) kelimesine râcidir, onlar size muttali olurlarsa sizi en kötü bir öldürüşle, taşıyarak öldürürler. Ya da sizi zorla sinelerine döndürürler. (.....) kelimesi şarta delâlet eder.

Yani, onların dinine girdiğinizde de ebediyyen iflah olmazsınız.

21

Böylece onları buldurduk kî Allah'ın (öldükten sonra dirilme) vadinin gerçek olduğunu ve kıyamet saatinin şüphe götürmez olduğunu kesinlikle bilsinler. (Bulanlar) o sırada kendi aralarında onların durumlarını tartışıyorlardı. “Onların üstüne bir bina yapın” dediler. Rableri onları daha iyi bilir. Onların işine galip gelen yetkililer “Mutlaka onların üstüne bir mescit yapacağız” dediler.

Onları, uyuttuğumuz ve uyandırdığımız da olduğu gibi buldurma mızda da hizmetler vardır. Buldurduğumuz kişiler, onların hallerini görsünler ve Allah'ın vadinin yani tekrar dirilmenin hak olduğunu bilsinler. Çünkü onların uyku ve uyanışlarındaki hâli, ölen sonra da dinlen kişi nin hâli gibidir. Yine kıyamet saatinin şüphe götürmez olduğunu bilsinler. Çünkü onlar, onların bu durumuyla tekrar dirilmenin olacağı sonucunu çıkarıyorlar.

Yani o zamanın halkını, onlara muttali kıldığımız da halk, dinleri konusunda tartışıyorlardı. Yeniden dirilişin hakikati hususunda ihtilaf içindeydiler. Bazısı “Ruhlar dirilecek cesetler değil” diyor. Bazısı da “Ruhlarla beraber cesetlerde dinlecek” diyordu. İhtilafın ortadan kalkması için ve cesetlerin de ölüm öncesinde olduğu gibi ruhlarla beraber canlı bir şekilde dirileceği hakikati ayan beyan ortaya çıksın diye Allah halkı onlara muttali kıldı.

Ashâb-ı Kehf vefat edince, türbeleri, halktan sakınmak ve korumak için “Bulundukları mağaranın kapısı üzerine bina inşa edin” dediler. Nitekim Resûlullah Efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem)’in türbesi de etrafı çevrilerek koruma altına alınmıştır. Onları en iyi Rableri bilir. Bu Ashâb-ı Kehf'in nesep leri, durumları ve uyku müddetleri hususunda söz söyleyen ve onların durumunu müzakere eden tartışmacıların sözüdür. Hakikati bulamadıklarında ise “Onların en iyi Rableri bilir” demişlerdir. Ya da bu söz, onlar hakkında sözü uzatan kişileri red için Allah'u Teâlâ'nın söylediği bir sözdür. Onların işine galip gelen Müslüman yetkililer ki onların üzerine bina yapmaya en layık olanlarda onlardır. “Müslümanların namaz kılması ve onların mekânlarıyla teberrük etmeleri için mağaranın kapısına mescit yapacağız” dediler.

Rivâyet edildiğine göre Hristiyanlar büyük günahlar işlemeye ve kralları da zulmetmeye başladı. Sonunda putlara tapmaya başladılar. İnsanları onlara ibâdete zorladılar. Bu hususta en şedit davrananı Dakyanus'tu. Kavminin eşrafından gelen gençlerin şirk koşmalarını istedi ve onları ölümle tehdit etti. Onlar îmana sanıldılar ve kararlı davrandılar. Sonra bir mağaraya kaçtılar. Yolda karşılaştıkları bir köpek onlara tabi oldu. Onu kovdular. Allah'da onu konuşturdu. “Benden ne istiyorsunuz?” ben Allahın sevdiklerini seviyorum. Uyuduğunuz da sizi beklerim” dedi. Denildiki onlar, köpeği olan bir çobanın yanına geldiler. O da onların dinine tabi oldu. Ve mağaraya girdiler. Allah onların kulaklarına ağırlık verdi. Allah onları uyandırmadan önce onların şehrine îman sâhibi sâlih bir adam kral oldu. Memleket ahaliyi yeniden diriliş hususunda ihtilaf içindeydiler. Bir kısmı inanıyor, bir kısmı inanmıyordu. Hakkı beyan etmesi için Allaha yalvardı. Allah aniden bir adamın kalbine koyunları için ağıl yapmak üzere mağaranın ağzına yapılan duvan yıkmasını ilham etti ve adam duvan yıktı. Ashâb-ı Kehf'in yiyecek satın almak üzere gönderdikleri adam şehre girdi. Gümüş parayı çıkardı. Dakyanus zamanında bastırılmıştı. Onu hazine bulmakla suçladılar ve krala götürdüler. Ashâb-ı Kehf'ten olan kıssayı ona anlattı. Kral ve halk onunla birlikte yola çıktılar. Ve Ashâb-ı kehf onlara gösterildi. Yeniden dirilişi gösteren bu delil üzerine Allah'a hamd etitler. Sonra gençler krala: “Seni Allah'a emanet ediyoruz. Cin ve insan şerrinden ona sığındımyoruz” dediler ve yattıkları yere döndüler ve Allah emanetini aldı,

öldüler. Kral onların üzerine elbisesini örttü. Her biri için altından bir tabut yapılmasını emretti. Fakat rüyada onların altını çirkin gördüklerini görünce saçtan yapılmasını emretti. Mağaranın kapısı üzerine de mescit yaptı.

22

Gayba taş atar gibi: “Onlar üçtür, dördüncüleri köpeklerdir” diyecekler. “Beştir, altıncıları, köpekleridir,” diyecekler, (hayır) yedidir sekizincileri köpekleridir” diyecekler. Deki: Onların sayısını Rabbim daha iyi bilir. Onları bilen azdır” onun için onlar hakkında, sabit tartışma dışında, derin münakaşaya girme ve onlar hakkında bunlardan hiçbirine bir şey sorma.”

(.....) deki zamîr, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) zamanında, onların kıssalarına daları mü'minler içindir. Ehli kitap, onlar hakkında Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) a sordu. Onlarla ilgili vahiy gelinceye kadar cevabı geciktirdi. Vahiy, sayıları hakkında kendi aralarında geçecek olan ihtilafları haber vererek, ayrıca onlar yedidir, sekizincileri köpekleridir, diyenlerin isabet ettiğini haber vererek indi.

Rivâyete göre Seyyid ve Akıb, Necran ahalisinden olan arkadaşlarıyla beraber Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) nin yanındaydılar. Ashâb-ı Kehf'in zikri geçti. Seyyid Ya'kûbi'ydi. “Onlar üç kişiydiler, dördüncüsü köpekleriydi” dedi. Akıb Nasturiya idi. “Onlar beş kişiydiler, sekizincileri köpekleriydi” dediler. Müslümanlarda “Yedi kişiydiler, sekizincileri köpekleriydi” dediler. Allah Müslümanların sözünü doğruladı. Bunu, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in haber vermesiyle ve az önce zikrettiğimiz şeylerle bildiler. Ali (radiyallahü anh) den: Onlar yedi neferdir. İsimleri Yemliha, Mekselina, Mislina, bunlar kralın sağında bulunurlardı. Solunda bulunanlar ise Mernuş, Debernuş, Şazenuş idi. Kral, işlerini bu altısıyla istişare ederdi. Yedincisi ise Dakyanus'tan kaçarken karşılaştıkları çobandır. İsmi Kefeştatayyüş'tür. Şehirlerinin ismi Efsus'tur. Köpeklerinin ismi Kıtmir'dir.

(.....) deki istikbal sözü sadece birinci fiilin başına gelse de diğer iki fiili de içine alır. Senin “İkram ve in'am etti” sözünde olduğu gibi. Mana her iki fiilde de aynıdır. Ya da muzari fiil, istikbal manasını da içerdiğinden bu kastedilmiştir. (.....) haberdur. Mübteda hazfedilmiştir.

(.....) dur. Aynı şekilde “Beştir ve yedidir” de haberdur. (.....) mübteda ve haberden oluşan cümle (.....) un sıfatıdır (.....) ve (.....) da bu şekildedir.

Gayba taş atmak demek, bilinmeyen bir haberi savurmak ve bunu delil olarak getirmek demektir. Gaybı taşıyorlar sözünde olduğu gibi.

Yani bilinmeyi delil olarak getiriyorlar. Ya da taşlamayı zannın yerine koyuyorlar. Onlar çok defa zan kelimesi yerine zanla taşlamak kelimesini kullanıyorlar. Hatta onlara göre bu iki ibâre arasında hiçbir fark bulunmuyor. Üçüncü cümle üzerine dahil olan vav ise, nekrenin sıfatı olarak vaki olan cümleye dahil olan vavdır. Marife üzerine dahil olduğunda hâl olduğu gibi. Senin “Bana yanında başkası olan bir adam geldi” ve “Elin de kılıç olduğu hâlde Zeyd'e uğradım” sözlerinde olduğu gibi. Bunun faydası, sıfatın mevsûfa bitiştiirimesidir. Mevsûfun sıfatla muttasıl olması sabit bir iştir. Bu vav “yedidir ve sekizincileri köpeklerdir” diyenlerin yaptığı gibi zanla değil. Bunun delili de Allah'u Teâlâ önceki iki sözün sonunda ise “Onların taş atar gibi” buyurmasına rağmen üçüncüsünün sonunda ise “Onların sayısını Rabbim daha iyi bilir de” buyurmuştur.

Yani onların sayısını Rabbim daha iyi bilir. Bunu da size “yedidir sekizincileri de köpeklerdir” sözüyle haber vermiştir. Onları ancak çok az kişi bilir. İbni Abbâs (radiyallahü anh) şöyle diyor: “Ben bu az olanlardanım” denildiki: “Bu az olanlar kitap ehlinde olanlardır.”

(.....) deki zamîr onlara gidiyor.

Yani Ehl-i Kitap, onlar hakkında şöyle şöyle diyecekler. Ancak onlardan çok azı müstesna bu hususta bilgileri yoktur. Çoğu zan ve tahmin yürütüyorlar. Ashâb-ı Kehf hakkında Ehl-i Kitapla tartışma. Ancak derin olmayan sathi bir tartışma yapabilirsin. O da sadece Allah'u Teala'nın sana vahyettiklerini onlara hikâye etmendir. Doğruluğunu ortaya koymak için insanlar önünde onların cehaletini ortaya koymaya çalışma. Ve Ashâb-ı Kehf'in kıssaları hakkında onlardan hiçbirine, cevap verdiklerinde reddedeceğin ve çürüteceğin ters bir soru sorma. Öğrenmek için de bir şey sorma. Çünkü Allah'u Teâlâ, onların kıssalarını vahyetmek suretiyle seni irşad etti.

Hiçbir şey için “Bunu yarın yapacağım” deme.

Azmettiğin herhangi bir şey için “Yarın veya daha sonraki bir zamanda bunu yapacağım” deme. Yarın kelimesi sadece ona mahsus olmak üzere kullanılmamıştır.

Ancak Allah dilerse (yapacağım de) unuttuğun zaman Rabbini an ve “Rabbimin beni doğruya, bundan daha yakın bir yola ulaştıracağını umarım” de.

Orada, sana bunun iznini Allah'ın vermesini ifade edersin ya da onu ancak “Allah dilerse” ifadesini kullanarak demelisin.

Yani “Ancak onun dilemesiyle birlikte” de. Bu hâl makamdadır.

Yani İnşallah diyerek Allah'ın dilemesine sınırlıdır. Zeccâc şöyle demiştir: “Bunun manası, bunu ancak Allah'ın izniyle yaparım de” demektir, çünkü Allah dilerse, şu işimi yapacağım” diyenin sözünün manası, onu ancak Allah'ın dilemesiyle yapacağım demektir. Bu Allah'tan peygamberi için getirilmiş te'dibi bir nehiydir. Yahûdiler Kureyş'e: “Ona ruhtan, Ashâbı Kehf'ten, ve Zülkarneyn'den sorun” demişler, onlar da sormuşlardı. Nebi (aleyhisselâm) “Yarın bana gelin size haber vereyim” demiş, İnşallah dememişti. Bunun üzerine vahiy gecikmiş zora düşmüştü.”

Rabbini an.

Yani Rabbinin dilemesini an ve İnşallah de! Bu hususta sana unutma arız olursa, yani inşallah kelimesini söylemeyi unutursan ve sonra hatırına gelirse onu söyleyerek yerine getir.

Hasen'a göre konuşma meclisinde olduğu müddetçe söylenebilir. İbni Abbâs (radıyallahü anh) göre ise, bir sene sonra dahi olsa söylemelidir. Bu, İnşallah kelimesinin kullanılmasıyla teberrükün kazanılmasına tefsir edilmiştir. Manayı değiştiren bir istisna ancak birlikte zikredilirse sahih olur.

Hikâye edildiğine göre, Ebû Hanife (radıyallahü anh) nin meclisten sonra yapılan istisna hususunda İbni Abbâs (radıyallahü anh) muhalefet ettiği halîfe Mansûr'a ulaştı. Onu menetmek için huzuruna getirtti. Ebû Hanife ona “Bu senin aleyhine olur. Sen insanlardan yeminle biat alıyorsun. Senin yanında ayrıldıktan sonra istisnayı kullanıp sana karşı gelmelerine râzı olur musun?” Halîfe onun bu sözünü güzel buldu. Ve ona zarar vermek isteyen kişinin dışarı çıkarılmasını emretti.

Ya da mana, İnşallah sözünü unuttuğunda Rabbini dikkat ve ihtimâm ile teşbih ederek istiğfar ederek zikret. Ya da unuttuğun namazı hatırladığın da kıl. Ya da bir şeyi unuttuğunda onu an ki unutulması şeyi sana hatırlatsın.

Ve Rabbimin beni doğruya, bundan daha yakın bir yola ulaştıracağını umarım de!

Yani bir şeyi unuttuğunda Rabbini zikret! Bir şey unutulduğunda Rabbin zikredilmesi, rabbimin beni, bu unutulmaları bedel başka bir şeye, bundan daha iyisine, daha hayırlısına ve daha faydalısına ulaştıracağım umarım demektir.

(.....) , (.....) , (.....) , (.....) Mekki'ye göre iki hâlde de olurlar. Ebû Amr ve Medenî'de vasıl hâlinde ona muvafakat etmişlerdir.

Mağaralarında üçyüz yıl kaldılar. Dokuz (yıl) da ilave ettiler.

Burada mağarada diri olarak uyutuldukları müddet kastediliyor. Bu “Bunun üzerine mağarada nice yular onların kulaklarına ağırlık vurduk (onları derin bir uykuya daldırdık) mücmel âyetinin beyanıdır.

(.....) (yıllar) kelimesi (.....) (üç yüz) ün atfı beyanıdır.

(.....) Hamza ve Ali'ye göre izafetledir. Temyiz de çoğul tek yerine konur. (.....) de olduğu gibi. Dokuz yıl daha ilave ettiler (.....) mefûlun bihtir. Çünkü (.....) fiili iki mefulu almayı (.....) fiili ise tek bir mefûl almayı gerektiriyor.

26

Deki “onların ne kadar kaldıklarını Allah daha iyi bilir. Göklerin ve yerin gaybı onundur, ö ne güzel görendir, ne güzel işitendir. Onların ondan başka bir yardımcısı yoktur. Ve o, kendi hükmüne kimseyi ortak etmez.”

Yani o Allah, onların kalma müddetlerini, ihtilafa düşenlerden daha iyi bilir. Gerçek sana haber verdiğidir. Ya da bu, Ehl-i Kitab'ın sözünün (Allah tarafından) hikâye edilmesi ve “Deki Allah daha iyisini bilir” sözü onlara bir cevaptır. Cumhûr’a göre bu onların şu kadar müddet kaldıklarına dair Allah'u Teâlâ'nın haber vermesidir.

Göklerin ve yerin gaybı onundur. Göklerdeki ve yerdeki bilinmeyenlere ve orada bulunanların gizli hallerine dair bilginin kendisine âit olduğunu zikretti. O ne güzel görendir, ne güzel işitendir.

Yani o bütün mevcudatı ne güzel gören ve bütün işitilenleri ne güzel işitendir. Gökler ve yer halkının ondan başka işlerine bakacak yardımcısı yoktur. O, kazasındaki hükmüne, onlardan hiçbir kimseyi ortak etmez.

(.....) kelimesi, Şamî'ye göre nehiy olarak “şirk koşma” manasına (.....) dir. Ona, bu Kur'ân'dan başkasına getir, yada onu değiştir diyorlardı. Ona denildiği:

27

Rabbinin kitabından sana vahyedileni oku. Onun sözlerini değiştirecek yoktur. Ondan başka sığınılacak bir kimse de bulamazsın.

Yani Kur'ân dan sana vahyedileni oku. Değiştirilmesini isteyerek hezeyan salvalarını sakın dinleme. Çünkü hiç kimse onu tebdil ve tağyire güç getiremez. Buna ancak tek başına o kâdirdir. Sığınmak istediğinde ondan başka sığınılacak bir kimse de bulamazsın. Kâfirlerin reislerinden oluşan bir grup Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e: “Şu köleleri yanından uzaklaştır ki seninle oturalım” dediler, onlar Suheyb, Ammar, Habbab, Selman ve diğerleriydi. Onların bu teklifi üzerine şu âyet indi:

28

Nefsini sabah akşam rızasını isteyerek Rablerine yalvaranlarla beraber tut, gözlerin dünya hayatının süsünü isteyerek onlardan başka yana sapmasın. Kalbini bizi anmaktan alıkoyduğumuz, keyfine uyan ve işi hep aşırılık olan kişiye itâat etme.

Nefsini her vakit duaya devam edenlerle beraber kıl. Ya da sabah vakti muvaffakiyet ve kolaylık isteyen, akşam vakti de kusurların bağışlanmasını talep edenlerle beraber kıl. Veya o ikisi sabah ve ikindi namazlarıdır. Şamî (.....) kelimesini (.....) şeklinde okumuştur.

Gözlerin onlardan başka yana sapmasın. Haddi aşma. Onun başka yana sapması, haddi aşmasıdır. (.....) fiili (.....) harfi ceriyle kullanılınca uzaklaşmak manasını içerir. Senin “Gözü ondan uzaklaştı” sözünde olduğu gibi. Kelimenin birkaç manaya gelmesinin faydası, manaların her birinin verilebilmesidir. Bu (gözlerini) soyutla manasını vermekten daha doğrudur.

“Dünya hayatının süsünü isteyerek” hâldir. Kalbini zikirden, bizi anmaktan alıkoyduğumuz kişiye itâat etme. Bu, bizim “Allah'u Teâlâ, kulların fiillerinin yaratıcısıdır” sözümüzün delilidir. Keyfine uyan, işi aşırılık olan ve Haktan ayrıları kişiye uyma.

29

De ki: “Bu gerçek, Rabbinizdendir. Artık dileyen inansın, dileyen inkâr etsin” Çünkü biz zâlimlere öyle bir ateş hazırladık ki duvarları onları kuşatmıştır. Eğer (susuzluktan) feryat edip yardım isteseler, erimiş maden gibi yüzleri haşlayan bir su ile kendilerine yardım edilir, o ne kötü bir içecektir. Ve ne kötü bir dayanak (koltuk) tur.

Bu gerçek, İslam ya da Kur'ân'dır. (.....) kelimesi haberdır. Mübteda, hazfedilmiş (.....) dir. Dileyen inansın dileyen inkâr etsin.

Yani hak gelmiştir, bahaneler kalkmıştır. Kendiniz için dilediğiniz, kurtuluş yoluna ya da helâk yolunu seçmekten başka şansınız yok. Emir lafzıyla ve tercihli getirildi. Çünkü o, bu ikisinden dilediği birini seçtiğinde sanki, iki yoldan dilediğini seçmekle emrolunmuş muhayyer biri olmaktadır. Daha sonra (Allah) küfrü seçen kişinin cezâsını zikretmiş ve “Biz zâlimlere yani kâfirlere ateş hazırladık” buyurmuştur. İşin hakikatinin anlatılmasının terk edilmesinde olduğu gibi muhayyer bırakma işi de cümlelerin son kısımlarıyla kayıt altına alındı. Duvarları onları kuşatmış bir ateş hazırladık. Onları kuşatan ateşi, duvann etrafındaki odalara veya cehenneme girmeden önce kâfirleri kuşatan dumana veya onların etrafını saran ateşten duvara benzetmiştir. Eğer susuzluktan feryat edip yardım isteseler, erimiş maden gibi bir suyla, yani yağın posasıyla ya da erimiş madenle onlara azap edilir. İçmek için yaklaştırdığında yüzünü haşlar. Ve yüz bu harareten dolayı kavrulur. Bu ne kötü içecek ve bu ateş, ne kötü dayanacak (koltuk) tur. Bu sözle, “ne iyi dayanacak” sözü arasında uygunluk vardır. Yoksa cehennem halkı için dayanmak yoktur. İmanı seçenin mükafatını da açıkladı ve şöyle buyurdu.

30

Onlar ki inandılar ve sâlih ameller işlediler, elbette biz ameli güzel yapanın ecrini zayı etmeyiz.

Yeni bir başlangıç sözü. Bilinmeyen bir müfakatı beyan için buyurulmuştur.(.....) cümlesi ile (.....) kelimesi birlikte haberdır.

(.....) sözü de senin (.....) (iki ölçek yağ bir dirhemedir) sözünde olduğu gibidir. Ya da (.....) ile (.....) sözü aynı manaya söylenmiş iki farklı ifadedir. (.....)lafzını zamîr yörene koymuştur.

31

Onlar öyle kimselerdir ki kendileri için Adn cennetleri vardır. Altlarından ırmaklar akar. Orada altın bileziklerle bezenirler. İnce ipekten yeşil giysiler giyerek koltuklar üzerine yaslanırlar. Ne güzel sevap ve ne güzel kalma yeridir.

(.....) den sonra ki (.....) başlangıç içindir. “Bilezikler” kelimesinin belirsiz (nekra) olarak getirilmesi, onun güzelliğini belirsizleştirmek içindir.

(.....) kelimesi (.....) kelimesinin, o da (.....) kelimesinin çoğuludur. (.....) deki (.....) beyan içindir. (.....) ince ipektir (.....) ise kâim ipektir.

Yani her iki çeşidi de bir arada kullanırlar.

“Orada koltukla üzerine yaslanırlar” diyerek özellikle yaslanmayı zikretmiştir. Çünkü nimet sahiplerinin ve kralların, aileleri arasındaki duruşları bu şekildedir. Ne güzel sevap, ne güzel cennet ve koltuklar.

32

Onlara şu iki adamı misal olarak anlat: ikisinden birine iki üzüm bağı vermiş, onların etrafını hurmalarla çevirmiş, ortalarında da ekin bitirmiştik.

Hazret-i Allah, kâfir ve mü'minlerin durumlarını, iki adamın durumuyla örnekledi. İsrâ'il oğullarına mensup iki kardeşiler. Biri kâfir, diğeri mü'mindi. Kâfirin ismi Katrus, mü'minin ismi Yehuza idi. Bu ikisinin Saffât Sûresi'ndeki “Onlardan bir sözcü'benim dedi, bir arkadaşım vardı” âyetinde geçen iki kişi olduğu söylenmiştir. Bunlara babalarından sekiz bin dinar (altın) miras kaldı. Onu ikiye böldüler. Kâfir bin dinarla arazi satın aldı. Mü'min de “Allah'ım, kardeşim bin dinara arazi satın aldı. Bende senden bin dinara cennetten arazi satın alıyorum” dedi ve onu tasadduk etti. Sonra kardeşi bin dinara bir ev inşa etti. O “Allah'ım ben senden bin dinara cennetten bir ev satın alıyorum” dedi. Ve onu tasadduk etti. Sonra muhtaç duruma düştü. Kardeşinin yolu üzerine oturdu. Kardeşi öfkeyle onun yanına geldi, onu tartakladı ve kovdu. Malını tasadduk ettiği için de azarlardı.

İkisinin birine iki üzüm bağı vermiştik. Etraflarını hurmalarla çevirmiştik. Bu çiftlerin üzüm bağlarında yaptığı şeylerdendir. Onları meyve ağaçlarıyla örterler. İnsanlar bir yere konunca “onu sarın” derler.

Yani etrafını sann. Yine onu onlarla kuşattı” denir. (.....) fiili bir Mef’ûl alır.

(.....) ile geldiğinde ikinci mef’ûlu alır. İkisi arasında da ekin bitirmiştik.

Onu yiyecekleri meyveleri ve imar özelliklerini kendisinde bulunduran bir arazi haline getirmişti. Çünkü o, güzel şekli ve zarif düzenlemesiyle iç içe ve uyumlu bir görünüme sahipti. Onun bu tertip ve güzelliğini bozacak hiçbir şey onda yoktu.

33

Her iki bağda yemişini vermiş, ondan hiçbirşey eksik etmemişti. Aralarından bir de ırmak akıtmıştı.

(.....) kelimesi (.....) kelimesi üzerine hamledilmiştir. Çünkü (.....) kelimesi tekildir. (.....) denilseydi manaya göre o da câiz olurdu. Her iki bağa da yemişini vermiş, o yemiştten hiçbir şey eksiltmemişti. Aralarından bir de ırmak akıtmıştı. İki bağ da yemişini eksiltmeksizin tam olarak vermekle vasıflarıydı. Sonra da asıl hayn, içme işinin asıl maddesini ele aldı. Ve onu kendisiyle suların şeylerin en üstünü kıldı. O da orada akan nehirdir.

34

O adamın (başka) ürünü de vardı. Arkadaşıyla konuşurken ona “Ben malca senden zenginim, adamca da senden güçlüyüm” dedi.

Bağların sâhibine âit malının kazancından kaynaklanan envai çeşit mal vardı.

Yani onun altını, gümüşü ve diğer çeşitlerden birçok malı vardı. Ürünü vardı ve bununla kuşatılmıştı.

(.....) kelimesi Âsım'a göre (.....) in ve (.....) nin fethasıyâdır.

Ebû Amr'a göre (.....) nin zammesiyle (.....) in sükunuyıdır. Başkalanna göre ise her ikisinin zammesiyledir.

(.....) dan gelir. Katrus Müslümanın elini tuttu ve onu bağların içinde gezdirdi. Ona oradakileri gösteriyor ve sahip olduğu malla ona karşı övünüyordu. Ben malca senden zenginim, adamca da yardımcı, akraba ve erkek evlat yönünden de senden güçlüyüm diyordu. Erkek evlatları zikretti. Çünkü onlar onunla birlikte bulunuyorlar ve birlikte hareket ediyorlar, kızlar ise böyle değil.

35

(Böylece) kendisine yazık ederek bağına girdi: “Bunun yok olacağım hiç sanmam” dedi.

Allah'u Teâlâ'nın “bağına girdi” demesi, ya ikisinden birine girdiği için ya da duvarları bir olduğu için o ikisini bir kabul ettiğindendir. “İki bağ” diye adlandırması da aralarından geçen nehirden dolayıdır. Nefsine yazık etmesi küfre girmek suretiyle nefsin zararı vermesindendir. Uzun emelinden, gafletinin devam etmesinden ve kendisine verilen mühlete aldanmasından dolayı bağının yok olacağı hususunda şüpheye düştü ve “Bu bağın yok olacağını hiç sanmam” dedi. Müslüman zenginlerden birçoğunun da hâl diliyle böyle konuştuklarını görürsün.

36

Kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Şayet rabbime döndürülsem bile (orada) bundan daha güzel bir sonuç (daha güzel bir yer) bulurum.

Bağ sâhibi, arkadaşının inandığı gibi Rabbine döndürüleceği düşünüldüğü takdirde bile, arkadaşına karşı üstünlüğünü ve konumunu iddia ediyor. (.....) kelimesi temyizdir. Dönüş yeri ve sonuç manalarına gelir.

37

Kendisiyle konuşan arkadaşı ona dedi ki: “Seni topraktan, sonra nutfeden (spermden) yaratan sonra da seni bir adam biçimine koyan Rabbine nankörlük mü ettin?”

Senin aslını topraktan yaratan demektir, çünkü onun aslının yaratılması, yaratılışmdaki sebeptir. Aslının yaratılması onun yaratılmasıdır.

Sonra seni bir adam biçimine sokan, insan olarak azalarını düzenleyip kemâle ulaştıran ve seni adamların ulaştığı noktaya erkek olarak ulaştıran Rabbine nankörlük mü ettin? Onun Allah'ı inkâr etmesi, yeniden dirilişi inkâr etmesindendir.

38

“Fakat O Allah benim Rabbimdir, ben Rabbime hiç kimseyi ortak koşmam.”

(.....) kelimesi Şâmî'ye göre vasıl hâlinde elifledir. Diğerlerine göre elifsizdir. Vakf hâlinde ise ittifaken elifledir. Aslı (.....) dir. Hemze hazfedildi ve harekesi (.....) in nunu üzerine konuldu. Böylece iki (Nun) yanyana gelmiş oldu. Birincisi sakın kılındıktan sonra ikincisine idğam edildi. O Allah benim rabbimdir.

(.....) zamîri şandır. Şan ise (.....) (Allah benim rabbimdir) cümlesidir. Cümle (.....) nin haberidir. (.....) deki mütekellim (.....) ona râcidir. “Rabbine nankörlük mü ettin?” sözüne karşı istidraktır. Kardeşine “Sen Allah'ı inkâr ediyorsun. Fakat ben mü'min muvahhit biriyim” diyor. Senin “Zeyd yok ama Amr burada demen gibi” burada hazif var o da (.....) (derim ki) dir. Bu da atıf deliliyle ortaya çıkıyor.

39

Bağına girdiğin zaman: “Maşallah, kuvvet yalnız Allah iledir, demen gerekmez miydi? Gerçi sen beni malca ve evlatça senden az görüyorsun ama.

(.....) îsmi mevsûdudur. Mahzûf bir mübtedanın haberi olarak mahallen merfûdur. Takdiri ise “Hüküm Allah'ın dilediğidir” ya da (.....) şart edatıdır, mensubtur. Şartın cezâsı ise mahzûftur.

Yani “Allah hangi şeyi dilerse o olur” demektir. Âyetin manası ise “o bağa girerken ve orada Allah'ın sana verdiği rızıklara bakarken bu bağın içindekilerin Allah'ın dilemesiyle meydana geldiğini ve onların işinin Allah'ın elinde olduğunu, dilerse onu bu mamur hâlde bırakacağını ve dilerse onu yok edeceğini itiraf ederek maşaallah diyemez miydi” bağın imarına ve işletmesine sarfedilen gücün Allah iledir demen gerekmez miydi?

(.....) Kelimesini mensûb okuyan (.....) yi fasl yapmıştır. Merfû' okuyan -ki bu Kisâîdir- onu (.....) yi mübteda kılmıştır. Haberi de (.....) olur. Cümle (.....) fiilinin ikinci mefûlu olur. (.....) Kelimesi (.....) kelimesini çocuklar diye tefsîr edenlere göre yardımdır.

40- 41

“Rabbim! Bana senin bağından daha iyisini verebilir. Ve o (senin bağının) üzerine de gökten bir hesap görme afeti gönderir de bağın kupkuru bir toprak kesilir. Yahut suyu dibe çekilir de bir daha suyu arayamazsın.

Rabbim bana dünyada veya âhirette senin bağından daha iyisini verebilir. Ve o senin bağın üzerine gökten bir azap indirir de o, düz olduğu için taban tutmayan kupkuru beyaz bir toprağa dönüşebilir. Ya da suyu toprağa çekilir de, var olması bir yana, onu aramaya da muktedir olamazsın. Genel mana ise şudur: “Benim senden daha fakir olduğumu görüyorsun. Ama ben Allah'tan fakirlik ve zenginlik açısından benim ve senin durumunu değiştireceğini ve imanımdan dolayı beni, senin bağmdan daha güzel bir bağla rızıklarındıracağımı, senden de küfründen dolayı nîmetini alacağını ve bağını yok edeceğini umuyorum.”

42

Derken (o inkârcı kişinin) ürünü yok edildi, çardakları üzerine yıkılmış durumda olan (bağ)'in karşısında ona harcadıklarına acıyarak ellerini ovuşturmaya başladı: “Ah nolaydı, ben Rabbime kimseyi ortak koşmamış olsaydım” diyordu.

Ürünü ihata edildi. “İhata edildi” lâfzı, yük edildi manasıdır. Bunun aslı “Düşman onu ihata etti (kuşattı)” dır. Çünkü düşman onu kuşatınca ona sahip olur ve ona hükmeder. Bu ihata kelimesi, daha sonra yok oluşlar için de kullanılmaya başlandı. Kâfir, pişman ve üzüntülü olduğu hâlde ellerini ovuşturmaya ve onları birbirine

vurmaya başladı. Ellerin ovuşturulması, pişmanlık ve üzüntüden kinayedir. Çünkü pişman kişi ellerini dıştan içe, içten dışa doğru ovuşturur.

(.....) ve (.....) lafızları da pişmanlıktan kinaye olarak kullanılmaktadır. (.....) lafzım (.....) harfi ceriyle geçişsiz hale getirdi ve sanki “pişman oldu” denildi.

Çardakları üzerine yıkılmış durumda olan bağın karşısında îman için harcadıklarına üzümlere ellerini ovuşturmaya başladı.

Yani, çardaklanmış üzümlerin çardakları yere düştü. Üzümler de onların üzerine düştü. Kardeşinin nasihatini hatırlayarak “Ah nolaydı ben, Rabbime kimseyi ortak koşmasaydım” diyordu. Bu durumun küfür ve isyanından dolayı meydana geldiğini anlamıştı. Temenninin fayda vermediği bir zamanda, keşke müşrik olmasaydı da Allah bağını yok etmeseydi diye temenni etti. Ama böyle bir durumda şirkten tevbe, yapılanlardan pişmanlık duyup îmana girmek makbuldür.

43

Allah'tan başka kendisine yardım eden topluluğu da olmadı, kendi kendisine de kurtaramadı.

Allah'tan başka kendisine yardıma güç getiren bir topluluğu da olmadı.

Yani, ona yardım etmeye sadece Allah kâdirdir. Ondan başkası ona yardım edemez. O da hikmeti gereği yardım etmedi. Allah'ın intikamına kendi gücüyle de mani olamadı.

44

İşte bu durumda velilik (koruyuculuk) yalnız hak olan Allah'a mahsustur. Onun vereceği sevap da sonuç da daha hayırlıdır.

Hamza ve Ali'ye göre (.....) lâfzı (.....) şeklinde okunur.

(.....) de (.....) ın kesresiyledir. Fetha ile olursa nusret ve velilik, kesre ile olursa Sultan ve Kral demektir.

Bu makamda ve bu hâlde yardım işi ancak Allah'a âittir. Ondan başkası ona sahip değildir. Ve ondan başkası ona güç getiremez. Bu “Allah’tan başka kendisine yardım eden bir topluluğu da olmadı” âyetini açıklamaktadır. Ya da bu durumda Sultan ve Kral, yenilmeyen Allah'tır. Ya da bu gibi şiddetli hallerde Allah yardım eder. Ve her sıkışan ona îman eder.

Yani “Allah nolaydı ben, Rabbime kimseyi ortak koşmamış olsaydım” sözü kendisine sığınılmış bir sözdür ki o, küfrün uğursuzluğundan korkularak söylenmiştir. Böyle olmasaydı o söz söylenmeyecekti. Ya da koruyuculuk Allah'a âittir. Kâfirlere karşı mü'min dostlarına yardım eder ve onların intikamını alır.

Yani o, kâfirin, mü'min kardeşine karşı yaptığı hareket sebebiyle mü'mine yardım etti ve onun “Rabbim bana, senin bağından daha iyisini verebilir. Ve o (senin bağının) üzerine de gökten bir hesap görme afeti gönderir” sözünü gerçekleştirdi. Bunu şu sözü teyit etmektedir. “Onun dostlarına vereceği sevap da, sonuç da daha hayırlıdır” ya da burada âhirete yönelik bir işaret vardır.

Yani orada hüküm Allah'a âittir, “Bugün mülk kimindir?” sözünde olduğu gibi.

(.....) Kelimesi, Ebû Amr ve Ali'ye göre ötrelidir. (.....) kelimesinin sıfatıdır. Ya da mahzûf bir mübtedanın haberidir.

Yani (.....) veya (.....) (o haktır) Ebû Amr ve Ali'den başkalanna göre kesrelidir. (.....) Lafzının sıfatıdır. (.....) lâfzı ise, Âsim ve Hamza'ya göre (.....) ın sükûnuyladır. Onlardan başkalanna göre ötre iledir. Şaz kırâatlerde ise (.....) vezinde (.....) gelmiştir. Hepsisi de akıbet, sonuç manalarına gelir.

45

Onlara dünya hayatının, tıpkı şöyle olduğunu anlat: “Gökten su indirdik, yerin bitkisi onunla karıştı ve (sonunda bitkiler) rüzgarların savurduğu çöp kırıntıları haline geliverdi. Allah herşeye kâdirdir.

Onlara şunu da misal göster. Dünya hayatı, gökten indirdiğimiz su gibidir ki, bu su sayesinde yerin bitkisi gürleşip çoğalmış ve birbirine karışmış, ya da su bitkiye etki etmiş ona karışmış ve sonunda rüzgarların alıp savurduğu çer çöp haline gelmiştir.

(.....) Lafzının müfredi (.....) dir. (.....) Lâfzı, Hamza ve Ali'ye göre (.....)dir.

Allah herşeye Kâdirdir. Yaratmaya da Kâdirdir, yok etmeye de Kâdirdir. Dünyanın parlaklığı ve alımlılığı sonra da onu takip eden yok oluş hâlini, kuruduktan sonra rüzgarların silip süpürdüğü yeşil otun haline benzetmiştir.

46

Mal ve oğullar dünya hayatının süsüdür. Kalıcı olan güzel işler ise Rabbinin katında sevapça da daha hayırlıdır. Umutça da daha hayırlıdır.

Servet ve oğullar kabir azığı ve âhîret hazırlığı değil, dünya hayatının süsüdür. Kalıcı olan güzel işler ise, faydası insan da bâkî olan hayır işleridir. Ya da beş vakit namazdır. Ya da (.....) dir. Bu kalıcı güzel işler Rabbi'nin nezdinde hem sevapça daha hayırlı, hem de ümit etmeye daha layıktır.

Çünkü bu gerçek bir vaaddir. Emellerin çoğu ise yanıltıcıdır.

Yani, bu kalıcı güzel işlerin sâhibi, dünya da iken Allah'ın sevabını ümit eder, âhîret'te de onu bulur.

47

O gün dağları yürütürüz. Yerin çırpıplak olduğunu görürsün onları (hep bir yere) toplamışız, hiçbirini bırakmamışızdır.

Dağları yürüteceğimiz o günü hatırla.

Yani dağlar havada yürütülecek. Ya da savrulup toz duman haline getirilerek yürütülecek.

(.....) Mekkî, Şamî ve Ebû Amr'a göre (.....) dir. Yürütülür demektir. Yeri çıplak olarak görürsün, üzerini örten dağ ve ağaç cinsinden hiçbir şeyi göremezsın. Ölüleri toplarınızızdır. Onlardan hiç kimseyi terk etmemişizdir.

(.....) Terk etti demektir. (.....) Buradan gelmektedir. Vefasızlık demektir. (.....) İse selin bıraktığı su manasına gelmektedir.

48

Ve hepsi sıra sıra Rabbinin huzuruna çıkarılmışlardır. And olsun, sizi ilk defa yarattığımız gibi bize geldiniz. Halbuki siz, size bir zaman tayin etmeyeceğimizi sanmıştınız.

Rablerinin huzuruna saf saf arzedilirler. Görünür hâldedirler. Her birini tek tek gördüğün gibi, cemaat hâlinde de görürsün. Çünkü orada kimse kimseyi örtmez. Onların hâli, sultanın huzuruna çıkanları askerlerin hâli gibidir. Onlara: “Sizi ilk defa yarattığımız gibi bize geldiniz” dedik. Bu gizli “dedik” lafzının (.....) daki (.....) nin mensûb olmasına sebep olan âmil olması mümkündür. Sizi ilk defa yarattığımız gibi dirilttik. Ya da bize, sizi ilk defa yarattığımız gibi üzerinizde hiçbir şey olmadığı hâlde çıplak olarak geldiniz. (.....) ve (.....) muzari fiillerinden sonra (.....) buyurdu. Bu fiilin, fiili mazi olarak getirilmesi haşnn, dağların yürütülmesinden ve huzura çıkışından önce olacağına delâlet eder. Bu, onların bu halleri görmeleri içindir. Ve sanki “Bundan önce onları topladık” denilmiştir. Yeniden dirlişle ilgili peygamberler diliyle vaad edildiğiniz şeyin yerine getirilmesi için bir vakit tayin etmeyeceğimizi sanmıştınız. Ya da hesap için vaad edilmiş bir yer tayin etmeyeceğimizi sanmıştınız.

49

Kitap ortaya konulmuştur. Suçluların onun içindekilerden korkarak: “Vah bize, bu kitaba da ne oluyor, ne küçük ne de büyük hiçbir şey bırakmıyor (yaptığımız) herşeyi sayıp döküyor” dediklerini görürsün. Yaptıklarını hazır bulmuşlardır. Rabbin kimseye zulmetmez.

Amel defterleri ortaya konmuştur. Suçluların onun içindeki günahlardan korkmuş olduklarını görürsün. Vah bize, derler, bu kitaba da ne oluyor. Ne küçük ne de büyük hiçbir günah bırakmamış hepsini zaptetmiş. Sayıp dökmüş. Yaptıklarını ya da yaptıklarının karşılığını sayfelerde hazır olarak bulmuşlardır. Rabbin kimseye zulmetmez ki, yapmadığını onun üzerine yazsın. Ya da cezâsını artırsın. Ya da suçsuz yere azap etsin.

50

Melekler: “Âdem'e secde edin” demiştik. Secde ettiler. Yalnız İblîs etmedi. O cinlerdendi. Rabbinin buyruğu dışına çıktı. Şimdi siz, benden ayrı olarak onu ve onun neslini dostlar mı ediniyorsunuz? Halbuki onlar, sizin düşmanınızdır. Zâlim için ne kötü bir değiştirmedir.

Meleklerle “Âdeme tahiyye (selâmlama) secdesi ya da inkıyat (boyun eğme) secdesi yapın demiştik, secde ettiler. Yalnız İblîs etmedi, kaçındı. O cinlerdendi. Sanki biri “O niye secde etmedi?” diye sordu da onu cevaben “O cinlerdendi” denildi. Rabbi'nin ona emrettiği secde emrinin dışına çıktı. Bu onun da meleklerde birlikte secde etmeye memur olduğuna dair delildir. Şimdi siz beni bırakıp da onu ve onun soyunu mu dost ediniyorsunuz.

İnkâr ve tâcib içindir. Sanki şöyle denilmektedir “Onda ve onun soyunda ne buldunuz da onları dost edindiniz? Ediniyorsunuz?” Onun soyundan olanlar: Lakıs: Namaz da vesvese verir. Ağver: Zinaya sevkeder. Betir: Musibetlerin sebeb-kârı. Matus: tacirlere yalan söyler. Dasim: besmele çekmeyenlerle birlikte yemek yer. Halbuki onlar sizin düşmanınızdır. Allah'a itâat yerine şeytana itâat ederek Allah'ı şeytana değiştirmek, onu değiştiren zâlimler için ne kötü değiştirmedir.

51

Ben onları, ne göklerin ve yerin yaratılmasında ve ne de kendilerini yaratmasında hazır bulundurdum. Yoldan şaşırtanları (kendime) yardımcı tutmuş da değilim.

İblîsi ve soyunu göklerin ve yerin yaratılışında hazır bulundurmadım.

Yani siz onları, ibâdet hususunda bana ortak koştunuz. Onlar o hususta ortak olurlar. İlahhkta ortak olsalardı. “Ben onları göklerin ve yerin yaratılışında yaratma hususunda onlardan yardım almak ya da onlara o hususta danışmak için hazır bulundurmadım” diyerek Hanlıktaki ortaklıklarını hükümsüz çıkarırdı.

Yani, ben eşyayı yaratmakta tekim. O hâlde ibâdeti sadece bana yapın, demektir, onları kendi yaratılışlarında da hazır bulundurmadım.

Yani onların bir kısmını yaratırken diğerleri hazır değildi.

(.....) Lafzının manası (.....) (kendinizi öldürmeyin) âyetinde olduğu gibidir. Yoldan çıkarılanları yardımcı edinecek değilim. (.....) Kelimesinin saptırmalarından dolayı onları aşağılamak için zamîr yerine koymuştur. Normal de (.....) olması gerekirdi. Yaratma hususunda bana yardımcı olmadıklarına göre size ne oluyor da onları ibâdet hususunda bana ortak koşuyorsunuz?

52

O gün (Allah, kafirlere) der ki: “Benim ortaklarını zannettiğiniz şeyleri çağırın İşte çağırdıkları zaman kendilerine cevap vermediler. Ve biz onların aralarına tehlikeli bir uçurum koyduk.

O gün Allah kâfirlere şöyle der: “Ortaklarını olduğunu zannettiklerinizi yüksek sesle çağırın bakalım. Sizi benim azâbımdan kurtarmaları için onları, ortak koştunuz” burada onları azarlamak için kastediyor ve kendisine ortak koşulanları da ona ekliyor.

Hamza'ya göre (.....) fiili (.....) dur. Onları çağırdılar ama çağırdıkta kendilerine cevap vermedi. Ve biz onların aralarına tehlikeli bir uçurum koyduk. (.....) lâfzı (.....) fiilinden gelir. Ve yok edici demektir.

(.....) İse geniş bir berzahtır. Böyle olunca mana, aralarına uzak mesafeler koyduk. Çünkü onlar cehennemin dibinde diğerleri ise cennetlerin en üst makamlarındadır.

53

Suçlular ateşi gördüler, artık içine düşeceklerini iyice anladılar, fakat ondan kaçacak bir yer bulamadılar.

Suçlular ateşi gördüler ve yakinen oraya düşeceklerine inandılar. Ve o ateşten kaçacak bir yer de bulamadılar.

54

Andolsun biz bu Kur'ân'da insanlar için her türlü misali anlattık. Ama insan, tartışmaya her şeyden daha çok düşkündür.

Andolsun biz, bu Kur'ân da insanlara ihtiyaç duydukfan her çeşit misali türlü biçimler de anlattık. Ama insan, tartışmaya herşeyden daha çok düşkündür.

(.....) kelimesi temyizdir.

Yani bâtil yolda yapılan husumetleri ve mücadeleleri tek tek sayarsan tanışmanın daha çok olduğunu göreceksin. Kısaca, insanın tartışması, herşeyin mücadelesinden daha çoktur.

55

Kendilerine hidâyet geldiği zaman insanları inanmaktan ve Rablerine istiğfar etmekten alıkoyan şey, ancak evvelkilerin yasasının kendilerine de gelmesini yahut azâbın açıkça karşlarına gelmesi (ni beklemeleri) dir.

Hidayet derken, hidâyete sebep olan kitap ve peygamber kastedilmektedir.

(.....) Mensûbdur. (.....) İse merfûdur. (.....) dan önce mahzûf bir muzaf vardır. O da (.....) kelimesidir. Beklemek demektir.

Mana içerisinde takdiri ise şöyledir: “İnsanları îman ve istiğfar değil, ancak evvelkilerin yasasının kendilerine de gelmelerini beklemeleri dir ki o da helâk edilmeleridir” Ya da âhiret azâbının kendilerine gelmesini beklemeleridir.

(.....) kelimesi, Kûfi'ye göre (.....) kelimesinin çoğuludur. Çeşit çeşit manasına gelir. Diğerlerine göre ise (.....) dir. Açık açık manasına gelir.

56

Biz elçileri sadece müjdeyiciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. İnkâr edenler, hakkı batılla gidermek için mücadele ediyorlar (Onlar) âyetlerimle ve uyarıldıkları şeylerle alay ettiler.

“Biz elçileri sadece müjdeciler ve uyarıcılar olarak göndeririz” dedikten sonra orada duruyor ve “İnkâr edenler, hakkı batılla gidermek için mücadele ediyorlar. Onlar âyetlerimle ve uyarıldıkları şeylerle alay ettiler” diyerek başka bir konuya giriyor. İnkâr edenler, peygamberlere karşı “Sizde bizim gibi insanlarsınız. Eğer Allah, böyle bir şeyi dileseydi melekleri gönderirdi” gibi sözler sarfederek mücadele ediyorlardı. Hakkı, yani nübüvveti bu tip mücadelelerle iptal etmeye, yok etmeye çalışıyorlardı.

(.....) daki (.....) ismi mevsuldur. Sıladan kendisine râci olan zamîr, mahzûftur. Böyle olunca mana, Kur'ân'la ve onların uyardıkları azapla alay ettiler, demektir. Ya da (.....) mastariyyedir. O zaman da mana Kur'ân'la ve onların korkutmalarıyla alay ettiler, demektir.

(.....) alay konusu demektir. Hamza'ya göre (.....) ve hemzenin sükunuyladır. Hafsa göre hemzenin vava kalp edilmesiyledir. Onlardan başkalanna göre ise (.....) nin ve hemzenin dammesiyledir.

57

Kendisine Rabbinin âyetleri hatırlatıldığı hâlde onlardan yüz çeviren ve ellerinin (yapıp) Öne sürdüğünü unutandan daha zâlim kim olabilir? Biz onların kalpleri üzerine, onu anlamalarına engel olan örtüler, kulaklarının içine de ağırlık koymuşuz. Onları doğru yola çağırırsan da bu hâlde asla doğru yola gelmezler.

(.....) (Âyetler) kelimesi, Kur'ân manasınadır. Bu sebeple (.....) daki zamîr ona müzekker olarak râci olmuştur. Kendisine Rabbi'nin âyetleri hatırlatıldığı hâlde onlardan yüz çeviren, hatırlatıldığında hatırlamayan ve düşünmeyen, ellerinin, düşünmeksizin ve iyi kötünün bir cezâsı, bir mükâfatı olacağına bakmaksızın yapıp öne sürdüğü küfür ve isyanların sonucunu unutandan daha zâlim kim olabilir. Sonra, onların kalplerinin mühürlendiğini “Biz onların kalpleri üzerine örtüler koyduk” diyerek beyan ediyor ve bunun onların yüz çevirmelerine ve unutmalarına sebep olduğunu beyan ediyor.

(.....) kelimesi (.....) ın çoğuludur. Örtü demektir, onların kulaklarının içine de hakkı duymaktan uzaklaştıracak ağırlık koymuşuz. Müfretten sonra cem'i getirilmesi (.....) lâfzı ve manası üzerine hami edilir. Ya Muhammed! Onları îmana çağırırsan elbette İhtida etmezler.

(.....) Kelimesi cezâ ve cevaptır. Peygamberin davetine icabet etme lerinin mümkün olmadığına delalet ediyor. Çünkü onlar, ihtidanın var olmasını gerektiren şeyi, onun yok olmasına sebep kıldılar. Yine o, peygambere verilen bir cevaptır. Takdiri ise, niçin onları, hırsıyla Müslüman olmaya çağırmayayım? Mukadder sözüne karşılık “Onları hidâyete çağır san da asla doğru yola gelmezler” cevabı verilmiştir. (.....) kelimesi, teklif müddetince demektir.

58

Ama çok bağışlayan, merhamet eden Rabbin eğer onları, yaptıklarıyla hemen cezâlarıdıracak olsaydı, onların azâbım çabuklaştırırdı. Fakat onlar için vaad edilen bir zaman vardır ki, ondan (kaçıp) sığınacak bir yer bulamayacaklar.”

Son derece bağışlayıcı, merhamet sâhibi Rabbin eğer onları yaptıklarıyla hemen cezâlarıdıracak olsaydı, onların azâbını çabuklaştırırdı.

Yani Hazret-i Allah, Mekke halkını Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) a son derece düşman olmalarına rağmen rahmetinden dolayı hemen cezâlarıdırmadı. Fakat onlar için vaad edilen bir zaman vardır ki bu Bedir günüdür, ondan kaçıp kurtulacakları bir kurtuluş yeri, bir sığınmak bulamayacaklar. Kurtulduğunda (.....) denir, birine sığındığında ise (.....) denir.

59

İşte şu ülkeler de zulmetmeye başlayınca onları helâk ettik. Onları helâk etmek için de bir süre belirlemiştik.

(.....) mübtedadır. (.....) sıfattır. Çünkü işaret isimleri, cinslerin isimleriyle sıfatlanırlar. Haber (.....) dur. Ya da (.....) ile nasb edilmiştir.

Mana ise: İşte şu kentlerin halkını helâk ettik” demektir. Nûh, Âd, ve Semûd kavmi, kastediliyor. Onlar Mekke'lilerin zulmettiği gibi zulmet tiklerinde helâk ettik. Onları helâk etmek için, Bedir günü Mekke'lilere yaptığımız gibi geciktirmeyecekleri malum bir vakit tayin ettik.

Helâk etmek ve helâk vakti demektir. Hafs'a göre (.....) ın fethi ve (.....) ın kesresiyledir. Ebû Bekir'e göre ise, ikisinde de fetha iledir.

Yani helâk vakti için ya da helâk edilmeleri için (.....) kelimesi ise vakit ya da mastardır.

60

Mûsa uşağına demişti ki: “Durmayıp ya iki denizin birleştiği yere varacağım veya uzun bir zaman yürüyeceğim.”

Mûsa'nın uşağına dediğini hatırla. O Yûşâ b. Nun idi. Uşağı denildi, çünkü o Mûsa (aleyhisselâm) ya hizmet ediyordu. Onunla birlikte bulunuyor ve ondan ilim öğreniyordu. İki denizin birleştiği yere kadar varacağım.

Hâlin ve kelâmın delâletinden dolayı (.....) nun haberi hazfedil di. (.....) bırakmayacağım, devam edeceğim, demektir, hâlin delâletine göre, sefer hâlidir. Sefer hâlini bırakmayacağım demektir.

Kelâmın delâletine göre ise “İki denizin birleştiği yere kadar” sözüdür. Bu gayenin gerçekleştiği yerdir. O hâlde mana şöyle olmalıdır. İki denizin birleştiği yere varıncaya kadar yürümeye devam edeceğim. Mekân, Mûsa (aleyhisselâm) nın Hızır (aleyhisselâm) la karşılaşmayı vaat ettiği yerdir ki Basra Körfezi ile Akdenizin birleştiği noktadır. Hızır (aleyhisselâm) ın Hızır ismini almasının sebebi ise, her namaz kıldığı yerin etrafının yeşillenmesidir.

Rivâyet edildiğine göre Mûsa (aleyhisselâm) İsrâ'il oğullarıyla birlikte Mısır'a galip geldiğinde ve Kıpti Fir'avunun ölümünden sonra orada (Tih çölün de) karar kıldılar. Mûsa (aleyhisselâm) Rabbine sual edip: “Ya Rabbi kullarının sana en sevgilisi hangisidir?” demiş, buyurulmuş ki: “Beni zikreden ve unutmayan” “Hakîm kulun hangisidir?” demiş. Buyurulmuş ki: “Hak ile hükmeden ve hevasına uymayan” “En Âlim kulun kim?” demiş, buyurulmuş: “Belki bir kelimeye rastlarını da bir hidâyete delalet eder veya bir felaketten kurtarır diye insanların ilmini araştırıp ilmine ekleyen” Binaenaleyh Mûsa (aleyhisselâm) demiş ki: “Ya Rabbi! Kullarından benden daha bilgilisi varsa bana göster” “Var. Senden daha bilgilisi, Hızır'dır” buyurulmuş. “Onu nerde arayayım” demiş “Sahil de taşırı yanında” buyurulmuş. “Ya Rabbi onu nasıl bulurum?” demiş. “Zenbilin içine balık koyarsın. Onu nerede kaybettiğinde bana haber ver” Onu nerede kaybedersen o ordadır” buyurulmuş. Mûsa (aleyhisselâm) uşağına: “Balığı kaybettiğinde bana haber ver” dedi. Yürüyerek yola çıktılar. Bir müddet sonra Mûsa (aleyhisselâm) uyudu. Balık canlandı ve denize düştü. Yemek vakti gelince Mûsa (aleyhisselâm) balığı istedi uşağı balığın denize düştüğünü söyledi. Taşırı yanma geldiler. Elbisesine bürünmüş bir adam gördüler. Mûsa (aleyhisselâm) ona selâm verdi. O “nasıl oluyor da bizim buralarda selâm verenler bulunuyor?” dedi. Onu tanıdı ve “Ey Mûsa ben Allah'ın bana öğrettiği ve senin bilmediğin bir ilmi biliyorum. Sende Allah'ın sana öğrettiği ve benim bilmediğim bir ilmi biliyorsun “dedi.

61

İkisi iki denizin birleştiği yere varınca, balıklarını unuttular (balık) sıyrılıp denizde yolunu tuttu.

İki denizin birleştiği yere vardıklarında Yûşa balığı unuttu. Çünkü azık işine o bakıyordu. Delili de “Hakikaten ben balığı unuttum” sözüdür. Bu “Azıklarını unuttular” sözündeki gibidir. Onu, azık işini yerine üzerine alan unuttu. Denildiğine göre balık tuzluydu. Bir gece Aynu'l-Hayat kıyısına inmişlerdi. Mûsa (aleyhisselâm) uyumuştı. Suyun serinliği balığa vurunca canlandı ve suya düştü. Denizde yolunu tuttu.

Yani, karadan denize doğru kendine bir yol tuttu.

(.....) kelimesi mastar üzerine mensûbtur.

Yani (.....) demektir. İçine girdi ve kayboldu manasına gelir.

62

Orayı geçip gittiklerinde (Mûsa) uşağına: “Kahvaltımızı bize getir de (yiyelim) andolsun ki, bu yolculuğumuzda (epey) yorgunluk çektik” dedi.

İki denizin birleştiği yeri geçtiklerin de konakladılar. Epeyi yürümüşlerdi. Mûsa, uşağına “Kahvaltımızı getir, andolsun ki bu yolculuğumuz dan epey yorgunluk çektik.” Daha önce yorulmamış ve acıkmamıştı.

63

(Uşağı): “Gördün mü! dedi. Kayaya sığındığımız vakit balığı unuttum. Onu söylememi, bana ancak şeytan unutturdu. (Balık) şaşılacak biçimde denizin içinde yolunu tuttu.

Uşak: “Gördün mü, buluşma yeri olan o kayaya sığındığımız da ben balığı unutmuşum” dedi. Sonra özür beyan ederek: “Onu söylememi kalbime vesvese vermek suretiyle ancak şeytan unutturdu “dedi.

Hafs'a göre (.....) daki (.....) zamîri damme ileidir. (.....) daki zamîrden bedeldir.

Yani “Bana onu zikretmeyi ancak şeytan unutturdu” demektir, balık şaşılacak biçimde denizin içinde yolunu tuttu. Nereye gittiyse iz bıraktı.

64

(Mûsa): “İşte aradığımız o idi” dedi. Tekrar izlerini takip ederek geriye döndüler (kayaya vardılar)

(Mûsa) “İşte aradığımız o idi” dedi. (.....) kelimesi, Mekki'ye göre (.....) şeklinde ya iledir. Ebû Amr ve Ali ve Medenî, vasl hâlinde onu muvafakat etmişlerdir. Bu kişilerin haricindekilere göre ise, mushafın yazılış şekline uyarak her iki hâlde de (vakf ve vasıl) (.....) siz okunur. Bu denizin yol edinebileceğine dair bir işarettir.

Yani bu bizim aradığımız şey, çünkü balığın gidişi Hızır (aleyhisselâm) ile karşılaşma alâmetiydi. İzlerini takip ederek geldikleri yoldan geri döndüler.

(.....)

Yani tam olarak izlere tabi oluyorlar. Zeccâc şöyle diyor: (.....) izleri takip etmek demektir.

65

(Orada) kullarınızdan bir kul buldular ki, biz ona katımızdan bir rahmet vermiştik ve ona katımızdan bir ilim öğretmiştik.

Orada kullarınızdan biri olan Hızır'ı buldular. Elbisesine bürünmüş uyuyordu. Ya da deniz üzerinde oturuyordu. Ona katımızdan vahiy ve nübüvvet ya da ilim ve uzun ömür vermiştik. Ona katımızdan bir ilim, yani gaybden haber vermeyi öğretmiştik. Denildiki ilmi ledünni; kulda ilham yoluyla hasıl olan şeydir.

66

Mûsa ona: “Sana öğretilenden, bana da bir bilgi öğretmen için sana tabi olabilir miyim?” dedi.

Dinim hususunda beni hayra irşat edecek bir bilgiyi öğretmen için sana tabi olabilir miyim? (.....) (hayra isamet etmek) kelimesi, Ebû Arn'r'a göre (.....) (doğru) dir. Her ikisi de ayrı ayrı kelimelerdir.

(.....) (cimrilik) ve (.....) (çok cimri) de olduğu gibi.

Bu âyeti kerime de hiç kimsenin, son noktasına varsa bile ilim öğrenmekten kaçınmaması gerektiğine ve daha bilgili olan kişiye karşı da mütevazî olunması gerektiğine dair delil vardır.

67

(O da) “Sen benimle beraber bulunmaya dayanamazsın” dedi.

Hafs'a göre (.....) deki (.....) fetha iledir. (O da) : “Sen benimle beraber bulunmaya dayanamaz inkâr edersin ve soru sormaya baslarsın” dedi.

68

“(İç yüzünü) kavrayamadığın bir bilgiye nasıl sabredersin?”

(.....) temyizdir. Te'kit yoluyla, onun kendisiyle birlikte sabredemeyeceğini ifade etmektedir. Bunun da sebebini şu şekilde beyan etmiştir. “Kendisinin zahiri münker olan işler işlediğini, değil peygamber sâlih bir Müslümanın bile böyle bir şeyi gördüğünde kendisini tutamayıp müdahale edeceğini” söylemiştir.

69

(Mûsa): “İnşallah, dedi. Beni sabredici bulursun, senin emrine karşı gelme.”

İnşallah beni inkâra ve yüz çevirmeye karşı sabredenlerden bulacaksın. Yine beni senin emrine karşı gelmeyenlerden bulacaksın. Bu ikinci cümle mahallen mensûbtur.

(.....) üzerine atıftır.

Yani beni sabırlı ve isyan etmez bulacaksın. Ya da o ikinci cümle (.....) üzerine atıftır. O zaman da i'rabta mahalli yoktur.

70

(O kulu): “O hâlde, dedi, eğer bana tabi olursan ben sana anlatmıca kadar (yaptığım) hiçbir şey hakkında bana soru sorma.”

Ben de, doğruluk yönü sana gizli kalmış, ama doğru olduğunu bildiğin ve nefsinin inkâr ettiği bir şey gördüğünde ben onu sana açmıca kadar bana o hususta ne soru sor, ne de danış. Bu talebinin hocasına, tabi olanın tabi olunana karşı göstermesi gerekli edeplerdendir.

71

Bunun üzerine yürüdüler. Nihayet gemiye bindikleri zaman gemiyi deliverdi. (Mûsa) “Halkım boğmak için mi gemiyi deldin? Gerçekten sen çok tehlikeli bir iş yaptın” dedi.

Deniz kıyısında gemi araştırarak yürüdüler. Ona binince gemidekileri “Bu ikisi hırsızdır” dediler. Geminin sâhibi ise “Onlarda peygamber yüzü görüyorum” dedi ve onları ücretsiz olarak gemiye bindirdi. Açıl dıklarında Hızır baltayı aldı ve suya temas eden tahtalardan ikisini sökmek suretiyle gemiyi deldi. Mûsa, deliği elbisesiyle tıkamaya çalıştı. Son ra da ona “Halkını boğmak için mi gemiyi deldin?” dedi.

Hamza ve Ali'ce göre (.....) fiilinden (.....) şeklindedir. O zaman da mana: “Halkın boğulması için mi gemiyi deldin?” olur. Büyük bir iş yaptın iş büyüdüğünde (.....) denir.

72

(O kul): “Sen benimle beraber bulunmaya dayanamazsın, demedim mi?” dedi.

-Mûsa, suyun delikten içeri girmediğini görünce gemiden kaçmadı ve şöyle dedi:

73

Unuttuğum şeyden ötürü beni kınama ve bana işimden dolayı bir güçlük çıkarma.

Unuttuğum kimseyle veya unuttuğum şeyle veyahut da unutmaklığım. Burada anlaşılmayı unuttuğunu ve unutmanın da kınanmayacağım ifade etmek istemiştir. Ya da unutmakla terk etmeyi kastetmiştir.

Yani “İlk defa olarak terkeittiğim şeyle beni kınama” demektir, sana tabi olma işimden dolayı bana güçlük yükleme.

Yani, sana tabi olma işini zorlaştırma, göz yummak ve münakaşa etmemek suretiyle onu bana kolaylaştır, demektir.

74

Yine yürüdüler. Nihayet bir erkek çocuğa rastladılar. (O kul) hemen onu öldürdü. (Mûsa) “bir can karşılığı olmadan temiz bir cana kıydın ha? Şüphesiz sen çirkin bir iş yaptın” dedi.

Denildi ki: başım duvara vurdu. Şöyle de denildi: onu yatırdı sonra bıçakla boğazladı. Burada (.....) lafzını (.....) ile söyledi. (.....) lâfzı ise (.....) sız geldi. Çünkü (.....) şart için cezâ kılındı. (.....) ise kendisine ma'tûf olarak şart cümlesinden kılındı. Cezâdır. İki arasında farklılığın bir sebebi de gemiyi delme işinin biner binmez olmaması, öldürme işinin ise çocukla karşılaşır karşılaşmaz olmasıdır.

(.....) Hicâzi'ye ve Ebû Amr'a göre (.....) dir. O da günahlardan pak olan demektir. Bu ya Mûsa indinde pak olduğundandır. Çünkü o, onun günah işlediğini görmedi. Ya da buluş çağına varmamış küçük bir çocuk olduğundandır. O çocuk, birini öldürmedi ki bundan dolayı kısas olunsun.

İbni Abbâs (radıyallahü anh) dan rivâyet edildiğine göre, Necdetü'l-Hairi ona bir mektup yazdı. Orada “Resûlüllah (SALLALLAHÜ ALEYHİ VE SELLEM) çocuklarını öldürülmesini yasakladığı hâlde onun

öldürülmesinin nasıl câiz olduğunu” sordu. İbni Abbâs ona şöyle yazdı: “Çocukların durumu ile ilgili Mûsa'nın bildiğini buseydin öldürüleceğini anlardın.” (.....) deki (.....) Medenî ve Ebû Bekir'e göre nerede olursa olsun, damme iledir. Kötülük demektir, denildiki: (.....) kelimesinin ifade ettiği kötülük (.....) kelimesinin ifade ettiği kötülükten daha hafiftir. Çünkü tek bir kişiyi öldürmek, bir gemi adamı boğmaktan hafiftir. Ya da mana, “Öncekinden daha kötü bir şey yaptın” demektir. Çünkü deliğin kapatılması mümkündür. Ama öldürülmenin geri getirilmesi mümkün değildir.

75

(O kul): “Ben sana, sen benimle beraber bulunmaya dayanamazsın dememiş miydim?” dedi.

Bu âyete, önceki benzer âyette olmayan (.....) lâfzı ziyade edilmiştir. Çünkü ikinci olaydaki kötülük daha çoktur.

76

(Mûsa) dediki: “Eğer bundan sonra (bir daha) sana bir şey sorarsam, artık bana arkadaş olma. (O zaman) benim tarafımdan sana özür ulaşmıştır (artık benden ayrılmakta mazur sayılırsın)

Eğer bu seferden sonra ya da bu sorudan sonra sana bir şey sorarsam, artık bana arkadaş olma. Benim tarafımdan sana özür ulaşmıştır. Aramızdaki ayrılık meselesinde mazur sayılırsın. (.....) deki (.....) Medenî ve Ebû Bekir'e göre şeddesizdir.

77

Yine yürüdüler. Nihayet bir köy halkına varıp onlardan yemek istediler. (Köy halkı) onları misafir etmekten kaçındı. Derken orada yıkılmaya yüz tutmuş bir duvar buldular; Hızır hemen onu doğrulttu. (Mûsa): “İsteseydin buna karşılık bir ücret alırdın” dedi.

Kent halkına vanp yemek istediler. Kent Antakya ya da Eyle'dir. Eyle, Allah'ın gökten en uzak mekân'dır. Misafir edilmelerini istediler. Onlarda kaçındı.

(.....) onu indirdi ve misafir etti, demektir. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdular: “O kent halkı düşük kişilerdi” “Kentlerin en şerlisi orada cimrilik yapılanıdır.” denilmiştir. O kentte uzunluğu yüz zira olan yıkılmaya yüz tutmuş bir duvar buldular. Neredeyse yıkılıyordu.

(.....) , (.....) yaklaşmak ve sarmak manalarına istişare olarak kullanılmıştır.

İstek ve azim manalarına istişare olarak kullanıldığı gibi. Onu eliyle doğrulttu. Ya da eliyle dokundu. O da doğruldu, düzgün hale geldi. Ya da önce onu yıktı, sonra yaptı. Onların yiyeceğe şiddetle ihtiyacı vardı. Hatta ihtiyaç onları kazanç yollarının sonuncusuna sevketmişti. O da istemektir. Yardım edecek birini bulamamışlardı. Hızır duvan doğrultunca Mûsa kendine hâkim olamadı. Çünkü muhtaçtılar ve mahrumiyet görmüşlerdi. Şöyle dedi: “İsteseydin buna karşılık bir ücret alırdın” yani çalışmana karşılık şu sıkıntıyı defedecek kadar bir ücret talep etseydin.

Basrfye göre (.....) şeddesiz (.....) kesreli ve (.....) idğamlıdır. Mekkî ye göre (.....) açık okunur. Hafsa göre (.....) şeddeli, (.....) fethalı ve (.....) açık okunur. Bunlardan başkaianna göre ise, (.....) şeddeli, (.....) fethalı ve (.....) ye idğam edilmelidir. (.....) deki (.....) deki (.....) gibi asıldır. (.....) Veznindeki (.....) ondandır (.....) dun geldiği gibi (.....) fiilinden değildir.

78

İşte dedi bu benimle senin aramızın ayrılmasıdır. Şimdi sana sabredemediğin şeylerin iç yüzünü haber vereceğim.

Bu üçüncü soruya işarettir.

Yani bu itiraz aynılış sebebidir. Aslı bu, benimle senin aramızın ayrılmasıdır. (.....) kelimesiyle söylendi. Mastar zarfa izafe edildi. Mef'ûlu bihe izafe edildiği gibi.

O gemi, deniz de çalışan yoksullarındı. Onu kusurlu yapmak istedim. Çünkü onların ilerisinde her (sağlam) gemiyi zorla alan bir kral vardı.

Çünkü onların önlerinde ya da arkalarında, dönüş yolları üzerinde bekleyip kusursuz sağlam gemileri zorla alan bir kral var. Kusurlu gemileri almıyordu.

Mastar ya da mefûlun lehdir. “Onu kusurlu kılmayı istedim” sözünün sebebi “Geminin çalınması korkusuyla o zaman onun hakkı, sebepten sonra gelmesi değil miydi?” diye sorarsan derim ki “Burada tehir edilen kastedilmiş ve öneminden dolayı da o cümle takdim edilmiştir.”

Erkek çocuğa gelince: onun anası babası mü'min insanlardır. Bunun için (çocuğun) onlara azgınlık ve nankörlükte boğmasından korktuk.

Çocuğun ismi Hüseyin'di. Mü'min ana-babaşına karşı gelmesinden, onların ona olan iyiliklerini inkâr etmesinden, onlara karşı isyan edip kötülük yapmasından ve dolayısıyla o ikisine şer ve bela isabet etmesinden korktuk. Ya da manevi hastalığıyla ve sapkınlığıyla onları, saptırmasından ve onların da onun sebebiyle dinden çıkmalarından korktuk. Bu Hızır'ın sözüdür. Hızır bundan korktu. Çünkü Hazret-i Allah ona, onun durumunu bildirdi. Ve onu gizli olan sırta muttali kıldı. Eğer bu Allah'ın sözü ise o zaman mana: “Eğer yaşarsa ana babasının küfrüne sebep olacağını bildiğimizden korktuk” demektir.

İstedik ki Rableri onun yerine onlara ondan daha temiz, daha merhametli birini versin.

(.....) Medenî ve Ebû Amr'a göre (.....) dir. İstedik ki rableri onun yerine onlara daha günahsız, daha merhametli, daha hürmetkar ve daha dürüst birini versin.

(.....) Temyizdir. Rivâyet edildiğine göre onların bir kız çocuğu olmuş ve bir peygamberle evlenmiş. Ve o peygamberden bir ya da yetmiş peygamber doğmuştur. Ya da onlara kendileri gibi mü'min bir erkek çocuk vermiştir. Şamî'ye göre (.....) dir. Bunlar iki ayrı kelimedir.

Duvar ise şehirde iki yetim çocuğun idi. Altında onlara âit bir hazine vardı. Babaları da iyi bir kimse idi. Rabbin istedi ki onlar (büyüyüp) güçlü çağlarına ersinler ve Rabbinden bir rahmet olarak hazinelerini çıkarsınlar. Bunları, ben kendiliğimden yapmadım. İşte senin sabredemediğin şeylerin iç yüzü budur.

Çocukların ismi Asram ve Sarim idi. O duvar, zikri geçen kentteydi. Hazine ise altın bir levha idi. Üzerinde şunlar yazılıydı. Kadere inandığı hâlde üzülene şaşarım. Rızka inandığı hâlde yorularla şaşarım. Ölümüne inandığı hâlde rahat olana şaşarım. Hesaba inandığı hâlde gâfil olana şaşarım. Dünyanın ve onun halkının devri daim içerisinde olduğunu bildiği hâlde ona bağlarına şaşarım. Allah'tan başka ilâh yoktur. Muhammed Allah'ın Rasûlü'dur.

Ya da o hazine de altın, gümüş ve içerisinde bazı ilmi hakikatlerin bulunduğu sahifeler vardı. Birinci görüş daha sağlamdır.

Katâde'den rivâyet edildiğine göre, hazineler bizden öncekilere helâl, bize haram kılındı. Ganimetler ise onlara haram, bize helâl kılındı.

Denildiğine göre, “Babaları” ifadesindeki kişi onların yedinci dedesi idi. Hazret-i Hüseyin (radiyallahü anh) den rivâyet edildiğine göre, o bazı Hâricîlere aralarında geçen bir konuşmada şöyle demişti: “Allah o iki çocuğu neyle muhafaza etti?” Onlar: “Babalarının iyiliğiyle” dediler, bu cevap üzerine o şöyle dedi: “Babam ve Dedem o iyi kişiden daha hayırlıdır”

(.....) mefulün leh ya da mastardır. (.....) iie mensûb olmuştur. Çünkü mana “O ikisine merhamet etmiştir” demektir. O gördüğün şeyler ben kendi düşünceme göre yapmadım. Onları Allah'ın emriyle yaptım.(.....) daki (.....) hepsine ya da duvara gider. İşte senin sabredemediğin şeylerin cevabı budur.

İfade kolaylığı olsun diye (.....) daki (.....) hazfedildi. Veli'yi, peygamber üzerine tafdil eden sapık görüşlülerin ayakları kaydırmıştır. Bu açık bir küfürdür.

Onlar “Mûsa, veli olan Hızır'dan öğrenmekle emrolundu” diyorlar. Bunun cevabı şudur: “Bazıları her ne kadar öyle olmadığını zannetseler de Hızır peygamberdir” bu olay, Mûsa (aleyhisselâm) hakkında bir imtihandır. Ehl-i kitap ve Mûsa'nın Mûsa b. İmran değil, Mûsa b. Men'an olduğunu söylemişlerdir. Veli'nin veli olabilmesi için peygambere inanması lazımdır. Ama Nebinin Nebi olabilmesi için veliye inanması gerekmez. Mûsa (aleyhisselâm) ın ilim öğrenmesinde bir zillet yoktur. Çünkü ilim, artması istenen bir şeydir.

Birinci olayda (.....) dedi. Çünkü o zahirde kötü bir şey yapmıştı. Üçüncü olay da (.....) dedi. Çünkü burada katıksız bir nimetlendirme vardır.

İkinci olayda ise (.....) dedi. Çünkü burada fiil yönünden kötülük, ona bedel başkasının verilmesi yönünden ni'metlendirme vardır. Zeccâc şöyle demiştir: (.....) Aziz ve celil olan Allah istedi, demektir, bunun benzeri Kur'anı Kerîm'de çoktur.

83-84

(Ey Resûlüm Muhammed) Sana Zülkarneyn'den soruyorlar. De ki “Size ondan bir hatıra okuyacağım.” Biz onu yeryüzünde güçlü kıldık ve ona herşeyden bir sebep verdik.

İmtihan kastıyla Yahûdiler ya da Ebû Cehil ve taraftarları sana Zülkarneyn'den soruyorlar, o bütün dünyaya hakim olan İskender'dir. Bütün dünyaya iki mü'min ve iki kâfir hakim olmuştur. Mü'minler, Zülkarneyn ve Süleyman (aleyhisselâm) dır. Kâfirler ise Nemrût ve Buhtunnasır'dır. Zamanı Nemrût'tan sonraydı. Denildiğine göre sâlih bir kuldu. Allah onu dünyaya hakim kıldı. Ona ilim ve hikmet verdi. Işığı ve karanlığı onun emrine verdi. Yürüdüğünde, önünden ışık yol gösteriyor. Arkasından karanlık örtüyordu. Peygamber olduğu, meleklerden biri olduğu söylendi.

Hazret-i Ali (radıyallahü anh) den rivâyet edildiğine göre o şöyle demişti: “O melek değildi. Peygamber de değildi. O ancak sâlih bir mü'mindi. Allah'a itâat hâlinde iken şakağından vuruldu ve öldü. Sonra Allah onu diriltti. Bu sefer sol şakağından vuruldu ve öldü. Allah onu tekrar diriltti ve onu Zülkarneyn diye isimlendirdi. Hazret-i Ali kendini kastederek “sizin içinizde onun bir benzeri vardır” dedi. Denildiğine göre, o, insanları tevhide çağırıyor, onlar da onu öldürüyorlardı. Allah da onu diriltiyordu.

Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: “Zülkarneyn diye isimlendirildi. Çünkü o, dünyanın iki tarafını da gezdi dolaştı”

Yani doğusunu da batısını da gezdi. Onun Zülkarneyn diye isimlendirilmesi hakkında çeşitli sebepler sayılmıştır. İki saç örgüsü olduğu, onun devrinde yaşayan iki milletin olması, Rum ve Farsa hakim olması, Türkler'e ve Rumlara hakim olması, Tacı üzerinde iki boynuz olduğu, başı üzerinde boynuza benzer bir şey olduğu ve ana-baba cihatiyle kerem sâhibi sülalelerden gelmesi sebepler arasında sayılmıştır. Kendisi Rumlardandı. Biz onu orada güç ve kudret verdik. Mülkünde kastettiği herşeye ulaşmanın yolunu, aracını verdik.

85

O da bir yol tuttu.

Sebepler, kendisiyle maksada ulaşmaları ilim ya da kudrettir. Batıya varmak İstedi ve kendisini oraya ulaştırarak bir yol tuttu. Sonunda oraya vardı. Aynı şekilde doğuya varmak istedi ve bir yol tuttu. İki şeddin olduğu yere varmak istedi ve bir yol tuttu.

Kufî ve Şamî'ye göre (.....) kelimesi (.....) şeklindedir.

Diğerleri ise elifin vaslı ve (.....) nin şeddesiyledir, demişlerdir. Rivâyet edildiğine göre Asmaî (.....) tabi olmak demektir, (.....) ise “Tabi, olmasada seçmek, tercih etmek demektir” demiştir.

86

Nihayet güneşin battığı yere ulaşıncaya onu, kara balçıkta batar buldu. Onun yanında da bir kavim buldu. Dedik ki: “Ey Zülkarneyn, (onlara) ya azâb edersin veya güzel davranırsın.”

Güneşin battığı yer, batı tarafında mamur bölgelerin bittiği yerdir. Doğduğu yer de böyledir. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: “Zülkarneyn bu işe şöyle başladı: kitaplarda Sâmin çocuklarından birini hayat suyundan içtiğini ve ölümsüzleştiğini gördü. Bu sebepten o da onu arama ya başladı. Hızır, onun veziri ve teyzesinin oğluydu. O onu buldu ve içti. Zülkarneyn ise bulamadı” Onu kuru balçıklı bir gözede batar buldu.

Kuyu da karabalçık çok olduğundan (.....) denir. Şâmî ve Kûfî'ye göre (.....) dir. Hafs'ın dışındakilere göre bu, “sıcak” manasına gelmektedir.

Ebû Zer (radiyallahü anh) den rivâyet edildiğine göre şöyle demiştir: deve üzerinde Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in terkinde bulunuyordum. Batışı anında güneşi gördü. Dedi ki: “Ebû Zer, bu nereye batıyor biliyor musun?” “Allah ve Resûlü daha iyi bilir?” derim. Şöyle buyurdu: “O sıcak bir göze de batıyor”

İbni Abbâs (radiyallahü anh) Muâviye'nin yanında bulunuyordu. Muâviye (.....) şeklinde okudu. İbni Abbâs da “O (.....) şeklindedir” dedi. Bu sefer Muâviye, Abdullah b. Ömer (radiyallahü anh) “Bunu siz nasıl okuyorsunuz?” diye sordu. O “Mü'minlerin emirinin okuduğu şekilde” diye cevap verdi. Muâviye bu cevaptan sonra Ka'bû'l Ahbar'a döndü ve “Güneşin batışını nasıl buluyorsunuz?” dedi. O “Su ve balçıkta (batıyor) şeklinde. Onu Tevrât'ta da aynı şekilde buluyoruz” dedi ve İbni Abbâs (radiyallahü anh)'in sözüne muvafakat etti, ters düşmedi.

Bununla birlikte gözenin her iki vafa da sahip olması câizdir. O gözenin yanında av hayvanlarının derisinden yapılmış elbiseler giyen yan çıplak bir kavim buldu. Bunlar denizin kıyıya vurduğu şeyleri yiyorlardı. Ve kâfirdiler. Ona “Ey Zulkarney onlara ya azâb edersin ya da güzel davranırsın” dedi. Zülkarneyn eğer peygamberse Allah ona bu şekilde vahyetmiş demektir, değilse Allah bir peygambere vahyefmiş o da ona bununla emretmiştir. Ya da bu bir ilhamdı. Zülkarneyn bu durumlarında ısrar ettikleri taktirde onları öldürmek suretiyle azap etmek ya da îman ettikleri taktirde onlara ikram etmek ve dinini öğretmek suretiyle güzel davranmak sarasında muhayyer bırakılmıştır. Ya da azap etmek, öldürmek, iyi davranmak, esir almak demektir. Çünkü esir almak öldürmeye nazaran ihsan sayılır.

87

Dedi ki: “Kim haksızlık ederse ona azap edeceğiz, sonra o Rabbine döndürülecektir. O da ona görülmemiş bir azap edecektir.”

Kim zulmederse ona öldürülmekle azap edeceğiz. Rabbi de ona kıyamette görülmemiş bir şekilde azâb edecektir.

Yani İslam'a çağırdığım kişi kaçınır ve büyük zulüm şirk üzere kalmaya devam ederse iki cihanda da azâb olunacaktır.

88

Fakat inanıp sâlih amel işleyen kimseye de en güzel mükâfat vardır. Ona buyruğumuzdan kolay olanı söyleyeceğiz.

İman edip imanın gerektirdiği işleri yapan kimseye en güzel mükâfat vardır. Onun için en güzel fiilin -ki o kelimeî şehadettir -mükafatı vardır. Kûfî'ye göre, “en güzel cezâ” demektir. Ebû Bekir'in dışındakilere göre ise “onun mükafatı en güzel fiil” ona tarafımızdan kolay olanı söyleyeceğiz. Ona zoru ve meşakkati emretmeyeceğiz. Zekât, haraç ve diğer hususlarda da kolay olanı emredeceğiz.

Sonra yine bir yol tuttu. Nihayet güneşin doğduğu yere ulaşıncaya onu, güneşe karşı kendilerine siper yapmadığımız bir kavim üzerine doğar buldu.

Onlar zencilerdi. Onlara güneşe karşı siper olabilecek çardaktan evler ya da elbiseler yapmadık. Onların arazisi binaları tutmuyordu. Orada izbeler vardı. Güneş doğunca izbelere giriyorlar, yükselince de yiyecek için dışarı çıkıyorlardı.

Mücâhid'ten rivâyet edildiğine göre “Sudanlılardan güneşin doğuşunda elbise giymeyenler, yerli ahalisinin toplamından daha çoktur.”

91

İşte böylece onunla ilgili herşeyden haberdardık.

Zulkarneynin işi böyle idi.

Yani onu vasfettiğimiz gibiydi. Bu ifade onun işini yüceltmek için sevk edilmiştir. Onun yanındaki ordular, aletler ve hakimiyet araçları cinsinden olan şeyleri biliyorduk.

(.....) mastar olarak mensûbtur. Çünkü (.....) da (.....) (bildik) manası vardır. Ya da aynı şekilde güneşin doğduğu ve battığı yere (tekrar) vardığını bildik.

Yani onlar da diğerleri gibi kâfirdiler. Hükümleri de diğerlerinin hükmü gibiydi. Küfür üzere kalanları cezâlarıdırması, îman edenlere ihsan etmesiydi.

92- 93

Sonra yine bir yol tuttu. Nihayet iki dağ arasına ulaşıncaya onların önünde hemen hiç söz anlamayan bir kavim buldu.

İki set, iki dağdır. Zülkarneyn, o ikisi arasına set çekti. Mekkî, Ebû Amr ve Hafsa göre (.....) ve (.....) şeklinde okunur. Hamza ve Ali'ye göre, (.....) ve (.....) şeklinde okunur, diğerlerine göre ise (.....) ve (.....) şeklinde okunur.

Şöyle de denildi: yaratılıştan var olan set dammefidir. Kulların yaptığı set ise fethalıdır. (.....) kelimesi, (.....) cümlesinde izafetle mecrûr ve (.....) cümlesinde merfû' olduğu gibi burada da (.....) fiilinin mefulun bihidir. Mansuptur. Çünkü o, isim ve zarf olarak kullanılan zarflardandır.

Bu yer, Türk topraklarının doğu sınırındadır. O iki setin arkasında hemen hiç söz anlamayan bir kavim buldu. Onlar Türktü. Onları ancak işaret ve benzeri yöntemlerle zorlukla anlıyordu.

Hamza ve Ali'ye göre (.....) dir.

Yani sözlerini dinleyene anlatamıyorlar, açıklayamıyorlardı. Çünkü onların konuştukları dil, bilinmeyen garip bir dildi.

94

Dediler ki: “Ey Zülkarneyn! Ye'cüc ve Me'cüc bu yerde boz gunculuk yapıyorlar, bizimle onların arasına bir set yapman için sana bir vergi verelim mi?”

Ye'cüc ve Me'cüc arap olmayan iki isimdir. Sarfedilmemeîeri buna bir delildir. Bu ikisini, sadece Âsim hemzeli okumuştur. Onlar Yafes'in çocuklarındandır. Ya da Ye'cüc Türklerden, Me'cüc ise Cil'den ve Deylem'dendir. Dediler ki: “Ey Zulkarney, Ye'cüc ve Me'cüc bu yerde bozgunculuk yapıyorlar” denildiğine göre, onlar insan yiyorlardı. Yine denildiğine göre, onlar, ilkbaharda çıkıyorlar yemedik yeşillik ve götürmedik kuru madde bırakmıyorlardı. Ve onlardan hiçbirisi kendi meslinden silah taşıyan bin erkeği görmedikçe ölmüyordu. Yine denildiğine göre onlar, iki sınıftı. Bir kısmı haddinden fazla uzun, diğer kısmı da haddinden fazla kısaydı. “Bizimle onlar arasında bir set yapman için sana malımızdan çıkarıp vergi verelim mi?” Hamza ve Ali'ye göre (.....) okunur, bunun benzeri iki kelime (.....) ve (.....) dır.

Deki: “Rabbimin, beni içinde bulundurduğu imkânlar, daha hayırlıdır. Siz bana (insan) gücü (yle) yardım edin de sizinle onlar arasına sağlam bir engel yapayım.

(.....) deki (.....) idğamhdır. Mekkî'ye göre ayırdır.

Rabbimin beni içinde bulundurduğu mal çokluğu ve bolluk gibi imkânlar sizin haraç olarak bana vereceğinizden daha hayırlıdır. Benim ona ihtiyacım yoktur. Sizler bana fiziki güç ve aletlerle güzel bir şekilde çalışarak yardım edin ki sizinle onlar arasına koruyucu bir duvar, sağlam bir engel yapayım” “Redm” setten daha büyüktür.

“Bana demir kütleler getirin” iki dağın arasını aynı seviyeye getirince: “Üfleyin” dedi. Nihayet o (demir kütleleri) mi bir ateş haline sokunca “getirin bana, üzerine erimiş bakır dökeyim” dedi.

Bana demir parçaları getirin. (.....) büyük parça, yani kütle demektir.

Denildiğine göre temel, suya ulaşıncaya kadar kazıldı. Temele taş ve erimiş bakır kondu. Duvar için ise, seviyesi iki dağın yüksekliğine varana kadar demir kütleleri kondu. Aralarına da odun ve kömür konuldu. Sonra körük getirildi. Ateş gibi olunca, kaynar demirin üzerine erimiş bakır döküldü. Bunlar birbirine karıştı ve sert bir blok haline geldi, denildiğine göre, iki şeddin arasındaki mesafe yüz fersah idi.

(.....) kelimesindeki (.....) ve (.....) fetha ileidir. Mekkî, Basrî ve Şamî'ye göre (.....) Ebû Bekir'e göre (.....) şeklindedir.

Sadefeyni, iki dağın iki yakası demektir. Çünkü o iki yaka karşı karşıya bulunmaktadır. İki dağın arasını aynı seviyeye getirince çalışanlara “demire üfleyin” dedi. Nihayet o üflenilen demiri ateş gibi bir hale getirince “Verin üzerlerine erimiş bakır dökeyim” dedi. Çünkü o da akıcıydı.

(.....) kelimesi (.....) fiiliyle mensûb kılınmıştır. Takdiri ise (.....) dir.

İkinci bakır kelimesi birinciye delâlet ettiği için birinci hafzedildi. Hamza'ya göre (.....) vashyladır. Kendisiyle başlandığında elif meksur kılınır ve mana “bana gelir” olur.

Artık (Ye'cuc ve Me'cuc) onu ne aşabildiler ne de delebildiler.

(.....) daki (.....) hafiflik olsun diye hafzedildi. Çünkü (.....) nin mahreci (.....) nın mahrecine yakındır. Ne şeddin o yüksekliğine çıkıp onu aşmaya ve ne de sertliğine karşı onu delmeye çare bulabildiler.

(Zülkarneyn) dedi ki: “Bu, Rabbimin bir rahmetidir. Rabbimin vadi geldiği zaman onu yerle bir eder, şüphesiz ki Rabbimin vadi gerçektir.”

Bu set, ya da onu bu şekilde yapabilmemiz için bize verilen güç ve kudret, Allah'ın kullarına olan bir ni'meti ve bir rahmetidir. Kıyametin gelişi yaklaştığında, gelmesine az kala onu yerle bir eder. Yükseltildikten sonra dağları herşey yerle bir olmuş demektir.

Kûfi'ye göre (.....) dır. Ve düz bir yer manasına gelir. Ve düz bir yer manasına gelir. “Rabbimin vaadi gerçektir” Zülkarneyn'in son sözüdür.

Biz o gün (Ye'cuc ve Me'cuc'u) bırakmışızdır. Biribiri için de dalgalanırlar. Sur'a da üflenmiştir ve onları hep bir araya toplamışızdır.

Bütün haik insanlar ve cinler, şaşkın bir vaziyette birbirine karışır.

(.....) daki zamîrin Ye'cüc ve Me'cüc'e âit olması da mümkündür.

Zira onlar şeddin arkasından çıktıklarında dalgalar hâlinde ülkeleri istila ederler.

Rivâyet edildiğine göre onlar, deniz kıyısına geldiklerinde suyunu içerler ve hayvanlarını yerler. Daha sonra ağaçları ve galip geldikleri insanları yerler. Sadece Mekke, Medine, ve Kudüs'e giremezler. Sonra Allah, onların enselerinde kurt bitirir, onların kulaklarından içeri girerler ve böylece Ye'cüc ve Me'cüc ölür. Kıyametin kopması için sûra üflenir. Bütün mahlûkâtı mükâfat ya da cezâ görmek üzere toplarız.

(.....) kelimesi tekit içindir.

100-101

O gün cehennemi kâfirlere açıkça göstereceğiz. Onlar ki beni anmaya karşı gözleri perde içinde idi. Ve (Kur'ân'ı) dinlemeye tahammül edemezlerdi.

Cehennemi onlara gösteririz. Onlar da görür, şâhit olurlar. Onlar ki beni anmaya karşı veya bakıları ayetlere karşı ve ta'zim ile zikrettiğimiz Kur'ân'a karşı veya Kur'ân'a ve manalarını düşünmeye karşı gözleri perde içinde idi. Kur'ân'ı işitmeye de tahammül edemiyorlardı.

Yani Kur'ân'a karşı sağırdılar. Hatta daha da ileriydiler. Çünkü sağır bir kişi kendisine bağınıldığında duyabilir. Bunlar ise kulakları sağırlaştırılmış kimselerdir ki, işitmeye mecalleri yoktur.

102

O kâfirler benden ayrı olarak kullarını kendilerine dostlar yapacaklarını mı sandılar? Biz kâfirlere cehennemi konak olarak hazırladık.

O kâfirler, kullarını, yani melekleri ve İsa (aleyhisselâm) yı kendilerine dost olarak kabul etmelerinin kendilerine faydalı olacağını mı sanıyorlar. Ne kötü bir sanmak bu böyle.

Denildi ki (.....) sılasıyla birlikte (.....) nin iki mefûlunun yerine geçmiştir. (.....) ve (.....) kelimeleri (.....) nun iki mafuludur.

En münasip olanı da budur ki mana “Onlar, onlara dost olamazlar” demektir. Nüzul, misafir ve benzerleri için kuruları şeydir. Onları elem verici bir azapla müjdele.

103

De ki: “Size işleri bakımından en çok ziyana uğrayacak olanları söyleyeyim mi?”

(.....) temyizdir. Cemidir. Kıyasa göre heva ve heveslerin çeşitliliğinden dolayı müfret olarak gelmesi gerekirdi. Ziyana uğrayacak kişiler, Ehl-i Kitap ya da ruhbanlardır.

104

Dünya hayatında bütün çabaları boşa gitmiş olan ve kendileri de iyi iş yaptıklarını sanan kişileri.

(.....) mahallen merfûdur.

Yani (.....) demektir. Dünya hayatında bütün çabaları iptal olmuş, boşa gitmiş kişileri.

105

İşte onlar, Rablerinin âyetlerini ve ona kavuşmayı inkâr eden, bu yüzden amelleri boşa çıkan kimselerdir. Kıyamet gününde onlar için bir terazi kurmayız.

Bizim katımızda onların hiçbir ağırlığı, kadr-u kıymeti yoktur.

İnkâr ettikleri, âyetlerimi ve elçilerimi eğlence yerine koydukları için onların cezâsı cehennemdir.

“Cehennem” kelimesi (.....) nın atfı beyanıdır.

Yani, inkâr yi ettikleri ve Allah'ın âyetlerini ve peygamberlerini eğlence yerine koydukları için onların cezâsı cehennemdir, demektir.

107- 108

İman edip sâlih amel işleyenlere gelince onların konağı da Firdevs cennetleridir. Orada sürekli kalacaklardır. Oradan hiç ayrılmak istemezler.

(.....) hâldir. Kendilerine verilen şeylere râzı oldukları için oradan başka bir yere geçmek istemezler. (.....) (yerini değiştirdi) denir.

Yani ondan daha fazlası yoktur ki arzuları ve ihtiyaçları adına, onlar için, nefisleri kavga etsin. Bu vasfetmenin son noktasıdır. Çünkü, dünyada ki insanın gözü, hangi ni'metler içinde olursa olsun daha yukarılara bakar, onları arzular. Ya da ifade edilmek istenen, değişimin olma yacağı ve devamlılığın te'kididir.

109

Deki: “Rabbim sözleri (ni yazmak) için deniz mürekkep olsa, Rabbimin sözleri tükenmeden önce deniz tükenir” Yardım için bir o kadarını daha getirsek (yine yetmez)

Denizden maksat deniz suyudur. Ebû Ubeyde'ye göre midad, kendisiyle yazı yazıları şeydir, Allah'ın ilmine ve hikmetine âit kelimeleri yazmaya kalksan, denizler mürekkep olsa da denizler, kelimeler tükenmeden tükenirler.

(.....) deniz kelimesiyle, deniz cinsi kastolunmuştur. Yardım için bir o kadar deniz daha getirsek, deniz tükenir, kelimeler tükenmez.

(.....) kelimesi temyizdir. (.....) (Benim onun gibi bir adamım var) cümlesinde olduğu gibi.

Meded, kendisiyle yardım olunan şey demektir ki, burada kendisiyle yardım olunan şey, mürekkebin bir benzeridir.

Hamza ve Ali'ye göre (.....) dur. Denildiğine göre bu âyet, Huyey b. Ahtab'ın “Sizin kitabınızda, “kime hikmet verilmişse gerçekten ona çok hayır verilmiştir” âyeti var. Ve ondan sonra da “size ilim çok azı verildi” âyetini okuyorsunuz, bu nasıl oluyor” sorusuna karşılık inmiştir.

Yani bu çok haberdir. Ancak Allah'ın kelimelerine âit denize kıyasla bir damladan ibârettir.

110

De ki: “Ben de sizin gibi bir insanım. Tanrınızın bir tek tanrı olduğu bana vahyolunuyor. Kim rabbine kavuşmayı arzu ediyorsa sâlih amel işlesin ve Rabbine (yaptığı) ibâdete hiç kimseyi ortak etmesin.”

Yani, kim Rabbinin kendisini iyi karşılamasını, râzı olarak ve makbul görerek karşılamasını isterse ya da kim Rabbinin kötü karşılamasını dan korkarsa, demektir.

Karşılama: onun huzuruna varmak demektir, onun görümesidir de denildi. Lafzın hakikati de bunu ifade etmektedir. Bu şekilde ki bir dilek hakikati üzerine hamlolunur.

“Amel-i sâlih işlesin” yani, Rabbinin rızasından başka bir şey istemeksizin ve ona bir başkasını ortak koşmaksızın amel etsin. Yahya b. Muaz'dan rivâyet olunduğuna göre, amel-i sâlih, kendisinden utanmadığı şeydir. “Rabbine yaptığı ibâdete kimseyi ortak koşmasın” bu şirkten, ve riyadan sakındırır.

Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: “Küçük şirkten sakının.” Küçük şirk nedir?” dediler. “Riyadır” buyurdu.

Yine Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: “Kim Kehf sûresini okursa o sekiz gün boyunca olacak her fitneden korunmuştur. Bu sekizinci günde Deccal çıksa Allah onu Deccal'in fitnesinden korur. Kim de;

(.....) yi sonuna kadar yatarken okursa, bu onun için yattığı yerden Mekke'ye kadar uzanan parlak bir nur haline gelir. Melekler bu nuru sararlar. Ve yatağından kalkana kadar o kişi için istiğfar ederler. Eğer yattığı yer Mekke'de ise ve bunu okumuşsa onun için yattığı yerden Beytü'l-Ma'mura kadar uzanan parlak bir nur haline gelir. Melekler bu nuru sararlar ve uyanıncaya kadar onun için dua ve istiğfarda bulunurlar.”

MERYEM SÛRESİ

Bu sûre Mekke'de nâzil olmuştur. 98 âyettir.

1

Kaf Ha. Ya. Ayrı. Sad.

Suddi, “O îsm-iÂzam'dır” demiştir. Sûre'nin ismidir de dendi. Ali ve Yahya (.....) ve (.....) yı kesre ile okudular. Naff'nin görüşü fetha ile kesre arasındadır. Ama fethaya daha yakındır. Ebû Amr'a göre (.....) kesre ile (.....) fetha iledir. Hamza tam aksini söylemektedir. Bunlardan haT riç olanlarda her ikisinin fetha ile olduğunu söylemişlerdir.

2

(Bu) Rabbinin, kulu Zekerîyya'ya rahmetinin amlasıdır.

(.....) mübtedanın haberidir.

Yani (.....) demektir. (.....) nin mefûludur. (.....) kelimesi, Hamza,. Ali ve Hafsa göre kasırhdır. (.....) kelimesinden bedeldir.

3

O Rabbine gizli bir seslenişle yalvarmıştı.

(.....) Rahmet için zarftır. O Rabbine emrolunduğu gibi gizlice dua etti. Riyâ'dan en uzak olanı ve sayfiyete en yakın olanı da budur. Ya da onu yaşlılık günlerinde çocuk istemesinden dolayı kınanmaması için gizli yaptı. Çünkü o, yetmiş beş ya da seksen yaşlarındaydı.

4

“Rabbim demişti. Benden kemiklerim zayıfladı, saçım başım ağardı. Rabbim sana dua ile hiçbir zaman bahtsız olmadım.”

Bu duanın açıklmasıdır. (.....) kelimesinin aslı (.....) dir.

Harfi nida ve muzâfun ileyh kısaltma kastıyla hafzedilmiştir.

Kemik gevşedi, zayıfladı diyerek özellikle kemiği zikretti. Çünkü o bedenin direğidir, onunla ayaka durur. Gevşeyince, zayıflar ve güçten düşer. Çünkü insandaki en sert ve en katı olan şey odur. O gevşeyince onun gerisindekiler daha çok gevşer. Onu tek olarak zikretti. Çünkü tek olan cinse delalet eder. Bu cins, direktir, ayakta tutandır ve cesedin kendisin den meydana geldiği şeylerin en kuvvetlisidir, ona gevşeklik isabet etti.

(.....) Temyizdir.

Yani başında beyazlık ortaya çıktı ve alev aldı.

Ateş dağılıp yayıldığında alev hâlini alır. Beyazlığı, beyazlığın saça yayılması ve ateşin yanmasıyla alıp götürceği herşeyi ondan alması hususunda dumansız ateşe benzetti. Bundan daha fasih bir söz göremezsin. Görmüyor musun, sözün aslı “Ya Rabbi! Gerçekten yaşlandım. Zira yaşlılık bedenin zayıflaması ve başırı beyazlaması demektir. Yaşlılık bu ikisine hedef olur” cümlesidir. Bundan daha güçlüsü “Bedenim zayıfladı, başım beyazladı” sözüdür. Çünkü bunda açıkîama için ifade çokluğu vardır. Bundan daha güçlüsü “Bedenimin kemikleri gevşedi” sözüdür. Çünkü burada açıklamaktan kinayeye kaçış vardır. Bundan daha güçlüsü “Benim

bedenimin kemikleri gevşedi “sözüdür. Bundan daha güçlüsü “Şüphesiz ki ben, bendeki kemikler gevşedi” sözüdür. Çünkü burada beden kelimesinin kullanılması terk edildi. Bundan daha güçlüsü ise “Şüphesiz ki ben, bendeki kemik gevşedi” sözüdür. Bunun güçlülüğü, kemik kelimesini, cem'i değil müfret olarak kullanması sebebiyle gevşekliğin tek tek bütün kemiklere şâmil olunmasındandır. Bunu da fertleri tek tek zikretmeksizin sadece bir parçasını zikretmekle fertlerin tamamının gevşekliği anlaşıldığı için yaptı.

“Başım beyazladı” cümlesinden daha belîğ olanı -ki istiâredir- gidilerek hakikat terk edildi, “başımın beyazlığı alevlendi” denildi. Ondan daha belîği “Başım beyazlıkta alevlendi” dir. Burada alevlenme saçın bulunduğu ve bittiği yere, başa isnat edildi. Bunu, alevlenmenin başı kapladığını ifade için söylemiştir. Zira “Başımın beyazlığı alevlendi” ile “başım beyazlık yönünden alevlendi” sözleri eşittir. Yine “Evimde ateş alevlendi” ile “Evim ateş yönünden alevlendi” sözleri eşittir. Ancak bunların arasındaki edebi fark aşikândır. Çünkü onda temyiz yoluyla da bilin diği güzelleştirme ve açıklama vardır. Bundan daha belîği “Bana âit olan baş beyazlık yönünden alevlendi” sözüdür. Ondan daha belîği “baş beyaz lıkyönünden alevlendi” sözüdür. Burada “kemiklerin gevşemesi” üzerine atıf olması belirtisinden ve muhatabın o başm Zekeriyya (aleyhisselâm) ya âit oldu ğunu bilmesinden dolayı baş demekle yetinilmiştir.

(.....) mastardır. Mefûle muzaftır.

Yani “Sana olan duamla” demektir. Rabbim sana dua ile hiçbir zaman bahtsız olmadım. Bu günden önce duası makbul ve bununla mutlu biriydim. Biri, muhtaç olduğu herhangi bir şeyi elde ettiğinde “faları ihtiyacı hususunda mutlu oldu” nail olamadığında da “mutsuz oldu” denir. Biri, muhtaç birinin kendisine gelerek “Ben faları zaman da bana iyilik ettiğin kişiyim” sözleriyle bir şeyler istediğini ve kendisinin de ona “Merhaba! Ey ihtiyacı esnasında bize bizi aracı gösteren kişi, hoş geldin” diye cevap verdiğini ve ihtiyacını giderdiğini anlattı.

5

Şüphesiz ben arkamdan, yerime geçecek yakınlarımdan endi şe ediyorum. Karım da kısır. (Ne olur) katından bana bir velî lütfet.

Onlar, onun akrabaları, kardeşleri ve çocuklarıydı. Onlar, İsrâ'il oğullarının en şerlileriydiler. Dini bozmalarından ve milletin yönetim işini iyi yapamayacaklarından korktu. Bu sebeple kendi neslinden, dini yaşatma hususunda kendisine uyacak sâlih bir nesil istedi.

(.....) Mekkiye göre (.....) gibi kasırla ve (.....) nın fethiyle okunur. Bu zarf, (.....) ya taallûk etmez.

Çünkü onun, ölümünden sonra korkması düşünülemez. Bu sebeple bu zarf mahzûf bir kelimeye taallûk eder. Ya da akrabalarındaki velilik manasınadır.

Yani, akrabaların işinden korktum. O da, benden sonra dinlerini değiştirmeleri ve idarelerinin kötü olmasıdır. Ya da benden sonra idare işini ele alacak olanlardan korktum, demektir. Kanın da kısır, çocuk doğurmuyor. Katından bana, benden sonra senin işini üzerine alacak bir çocuk lütfet, onu sebepsiz olarak vücûda getir. Çünkü kanın doğum yapmaya elverişli değildir.

6

“Ki (o) bana ve Yakûboğullarına mirasçı olsun. Rabbim, onu beğendiğin bir insan yap.”

(.....) ve (.....) fiileri ref iledir. (.....) Kelimesinin sıfatıdır.

Yani “bana, ilmi yönden nübüvvet yönünden de Ya'kûb oğullarına mirasçı olan bir çocuk lütfet.” Nübüvvete vâris olmanın manası ise, onun vahyedilmeye uygun olmasıdır. Yoksa nübüvvetin miras bırakıldığını kastetmedi.

Ebû Amr ve Ali'ye göre (.....)ve (.....) fiilleri duanın cevabı olarak cezimlidirler. (.....) ve (.....) cümleleri “ona vâris oldum” manasına her iki şekilde de kullanılır.

Yakûb, Yakûb b. İshak (aleyhisselâm)dır. “Rabbim, onu râzı olduğun biri yap. Ya da onu senden râzı olan ve senin hükmüne râzı olan biri yap” Allah onun duasına icabet etti ve şöyle buyurdu.

“Ey Zekerîyya, biz sana bir oğul müjdeleriz. İsmi Yahya'dır. Daha önce hiç kimseyi adaş yapmadık.”

Hazret-i Allah şereflendirmek için onun isimlendirilmesini bizzat üstlendi. Hamza'ya göre (.....) tahfiplidir, şeddesizdir. Ondan önce hiç kimse Yahya ismiyle isimlenmedi. Bu, garip ismin üstün kimselere verilebileceğine delâlet eder.

(.....) (adaş) kelimesinin “Benzer” manasına geldiğini söyleyenler olmuştur. Onun bir benzeri olmadı. Çünkü o, hiçbir günah işlemedi ve asla hiçbir günaha heveslenmedi. O yaşlı bir adamın ve yaşlı bir kadının çocuğu olarak doğdu. O iffetli idi. Melekler Zekerîyya (aleyhisselâm) ya onu müjdeleyince:

“Rabbim, dedi. Benim nasıl oğlum olur? Karım da kısırdır. Ben ise ihtiyarlığın son sınırına vardım.”

Bu soru, olayı uzak gördüğünden değil, tam tersi olayın hangi yolla olacağını öğrenmek içindir.

Yani o, kendilerine, kendisi ve karısı bu hallerinde iken mi verilecek yoksa kendileri gençleştirilecek de öyle mi verilecek? Ben ise ihtiyarlığın son sınırına vardım.

(.....) Kelimesi, mafsaliardaki ve kemiklerdeki kuruluştur. Yaşlılık sebebiyle kuru bir odun gibidir. Hamza, Ali ve Hafs'a göre (.....) ve (.....) kelimelerinin başları kesrelidir.

“Öyledir” dedi, Rabbin: “O bana kolaydır. Daha önce, sen hiçbirşey değilken seni de yaratmışım” dedi.

(.....) deki (.....) merfûdur.

Yani “İş böyledir” demektir.

Yani onu tasdik etti. Sonra söze tekrar başladı. Ya da (.....) ile mensûbtur.

Bu açıkladığı mübhem birşeye işaretler. O Yahya'nın iki yaşlı kimseden yaratılması bana kolaydır. Yahya'yı yaratmadan önce seni de yaratmışım. Sen hiçbirşey değildin. Çünkü olmayan şey, bir şey değildir.

Rabbim! dedi: “(öyle ise) bana bir işaret ver” “Senin işaretin sapasağlam olduğun hâlde tam üç gün (ve gündüz) insanlarla konuşamamandır” dedi.

(.....) nun zamîrinden hâldir.

Yani azaların ve dilin sağlam olduğu hâlde, demektir.

Yani senin alâmetin, azaların sağlam olmasına ve sende dilsizlik ya da tutukluluk hâli olmamasına rağmen konuşamamandır. Burada gecelerin zikredilmesi ve Al-i İmran'da gündüzlerin zikredilmesi, konuşamamanın üç gün üç gece sürdüğüne delâlet ediyor. Zira örfen günlerin zikredilmesi onları takip eden geceleri, gecelerin zikredilmesi onları takip eden gündüzleri içine alır.

(Zekerîyya) Mabetten kavminin karşısına çıkıp onlara: “Sabah akşam (Rabbinizi) teşbih edin” diye işaret etti.

Namaz kıldığı yerden çıktı. Onu bekliyorlardı. Konuşamadı. Onlara, parmağıyla sabah ve ikinci namazlarını kılın diye işaret etti (.....) en'i müfessiredir.

“Ey Yahya, Kitabı kuvvetle tut onun emirlerini uygula dedik) ve ona çocuk iken hikmet verdik.

Yani ona Yahya'yı verdik. Sonra ona doğduktan sonra ve hitap anında “Ey Yahya Teverât'ı kuvvetle tut” dedik.

(.....) hâldir.

Yani ciddiyetle ve başa ve yardım isteyerek demektir. Ona hikmeti verdik. O hikmet de Teverât'ı anlamak ve dindeki anlayıştır.

(.....) hâldir. Denildiğine göre küçük çocuklar, onu küçük bir çocukken oyuna çağırılmışlar. O da onlara “Oyun için yaratılmadım” demiştir.

13

Katımızdan bir rahmet (bir acıma duygusu) ve temizlik de (verdik. O günahlardan) korunan oldu.

Onu, ana babasına ve diğerlerine karşı şefkatli ve merhametli kıldık. (.....) üzerine atıftır. Ona katımızdan temizlik ve dürüstlük verdik. Bu sebeple günaha hiç niyetlenmedi. Takva sâhibi, itâatkâr bir Müslümandı.

14

Ana-babasına iyilik ediciydi. Başkaldıran bir zorba değildi.

Ana babasına karşı iyiydi. Onlara isyan etmezdi. Rabbine isyan eden kibir sâhibi bir zorba da değildi.

15

Doğduğu gün, öleceği gün ve diri olarak kaldırılacağı gün ona selâm olsun.

Doğduğu gün, şeytanın ona sahip olmasına, öldüğü gün, münker nehire ve diri olarak kaldırılacağı gün de büyük korkuya karşı Allah'ın koruması altındadır. Eman içindedir. İbn Uyeyne: “Bunlar en korkulu yerlerdir” demiştir.

16

Kitapta Meryem'i de an. Bir zaman o ailesinden ayrılıp doğu yönünde bir yere çekilmişti.

Ya Muhammed, Kur'anda Meryem'i de an.

Yani onlara Kur'ân'dan üzerinde durmaları ve başından geçenleri öğrenmeleri için Meryem'in kıssasını oku. (.....) Meryem'den bedeldir. Bedeli istimaldir. Çünkü vakitler, içinde bulunduğu şeyleri kapsarlar.

Burada Meryem'in zikredilmesinden maksat, bu acaib kıssa onda meydana geldiği için Meryem'in bu vaktinin zikredilmesidir. Ailesinden uzaklaşmıştı.

(.....) zarftır.

Yani Beytü'l-Makdis'in doğusunda bir yere ibâdete çekilmişti. Ya da insanlardan uzaklaşarak evinde bir köşeye çekilmişti.

17

Onlarla kendisi arasına bir perde çekmişti. Biz de Ruhumuzu (Cebraili) ona gönderdik. (O) ona düzgün bir insan şeklinde göründü.

Yıkanmak için kendisiyle halkı arasına kendisini örten bir örtü çekti. Ona Cebrâîl'i gönderdik. (.....) nın izafetle gelmesi şereflendirmek içindir.

O ruh diye isimlendirildi, çünkü din, onunla ve onun getirdiği vahiyle yaşıyor. Cebrâîl, ona sakalsız, temiz yüzlü ve kıvrık saçlı genç bir insan suretinde göründü. Azaları tamdı. Ona, insan suretinde görünmesi, sözünü dinlemesi ve kendisinden kaçmaması içindi. Eğer ona melek suretinde görünseydi, Meryem kaçardı ve onun sözünü dinlemezdi.

18

(Meryem) dedi ki: “Ben senden, çok merhamet eden (Allaha) sığınırım. Eğer (Allahtan) korkuyorsan (bana dokunma.)”

Allahtan korkması beklenen biriysen eğer senden ona sığınırım.

19

(Cebrâîl) “Ben sadece Rabbinin elçisiyim. Sana tertemiz bir erkek çocuğu hediye edeyim, diye geldim” dedi.

Cebrâîl (aleyhisselâm) “Ben Rabbinin elçisiyim” diyerek onu, korktuğu şeye karşı temin etti. Ve ona kendisinin insan olmadığını, Bilâkis o kendisine sığındığı zâtın elçisi olduğunu haber verdi. “Allah'ın izniyle sana günahlardan arınmış ya da hayır ve berekeyi devamlı artan bir çocuk vermek için Rabbinin gönderdiği elçiyim” ya da “Elbisene üflemek suretiyle çocuğun verilmesine sebep olmak için” demektir.

20

“Benim nasıl oğlum olur? Bana bir insan dokunmadı ve ben iffetsiz de değilim” dedi.

Beni, kimse nikâhı altına almadığı hâlde nasıl oğlum olur? Ben erkeklere kansan günahkâr kâdirîlerden da değilim.

Yani önüne gelen adamla düşüp kalkanlardan değilim. Normal de çocuk bu iki yoldan biriyle olur.

(.....) kelimesi, Müberri'ye göre (.....) vezinde (.....) dur. (.....) dönüştürülmüş ve ona idğam edilmiştir. Sonra da (.....) meksur kılınmıştır. Bu sebepten (.....) ve (.....) da olduğu gibi ona müenneslik tası bitiştirilmiştir. Onun dışındakilere göre (.....) vezindedir. Ona müenneslik (.....) sı bitişmedi, çünkü o fâil manasında da olsa mefûl manasındadır. Onu (.....) da olduğu gibi teşbih yapmıştır.

21

(Cebrâîl) “Öyledir” dedi. Rabbin “O bana kolaydır. Onu in sanlara bir mu'cize ve bizden bir rahmet kılmak için (bunu yapacağız)” dedi ve iş olup bitti.

Evet iş, senin dediğin gibidir. Sana nikahlı ya da nikahsız kimse dokunmamıştır. Rabbin “O bana kolaydır” demiştir, yani babasız bir çocuk vermek bana kolaydır demektir. “Onu insanlara bir mu'cize kılmak için” sözü sebeptir. Sebebin râci olduğu fiil ise mahzûftur.

Yani, onu insanlara bir mu'cize kılmak için bunu yapacağız, demektir. Ya da gizli bir sebebe atıftır. O zaman da mana; kudretimizi göstermek ve onu insanlara bir mu'cize kılmak için demektir.

Yani, onu kudretimizi gösteren bir ibret, bir delil kılacağız, demektir. Ve îman edenlere bizden bir rahmet kılmak için bunu yapacağız. İsa (aleyhisselâm) nm yaratılması mukadderdi. Levh-i Mahfûz'da yazılmıştı. Meryem, Cebrâîl'in sözüne inanınca ona yaklaştı. O da elbisesinin aralığından üfördü ve üfürük onun karnına ulaştı.

22

(Meryem) ona gebe kaldı. Onunla uzak bir yere çekildi.

İsa (aleyhisselâm) ya gebe kaldığında on üç, ya da yirmi yaşlarındaydı. O, karnında olduğu hâlde dağların arkasında ailesinden uzak bir yere çekildi. (.....) deki car ve mecrûr hâl makamıdır.

İbn Abbâs (radıyallahü anh) tan rivâyet edildiğine göre onun hamilelik müddeti bir andır. Hamile kaldığı gibi onu doğurdu. Hamilelik müddeti altı ay, yedi ay, ve sekiz ay olduğu da söylendi. Ayrıca İsa (aleyhisselâm) müstesna sekiz aylık hiçbir çocuğun yaşamadığı da söylendi. Yine bir anda hamile kaldı ve bir anda doğurdu, denilmiştir. O, dağların arkasında ailesinden uzak bir mekâna çekildi. Çünkü o, hamile kaldığını hissettiğinde kinayıcılar dan korktuğu için kavminden kaçmıştı.

Doğum sancısı onu, bir hurma dalı (nın altı) na getirdi, “keşke bundan önce ölseydim, unutulup gitseydim” dedi.

Doğum sancısı, onu kuru bir hurma kütüğüne getirdi. Vakit kıştı. Marife olarak ifade edilmesi, o hurmanın bilindiği hissini veriyor. Marife olmasının cins için olması da câizdir.

Yani “Bu ağaç cinsinin kütüğüne” demektir. Sanki Allah'u Teâlâ onu, ona olgun, taze hurma yedirmek için hurma ağacına sevketmiştir. Çünkü o, loğusa kâdirîların yiyeceğidir. Sancılı bir şekilde “Keşke bu günden önce ölseydim; terk edilmiş bilinmeyen ve hatırlanmayan bir şey olsaydım” dedi.

Medeni ve Kufi'ye göre (.....) şeklindedir. Ebû Bekir'den başka diğerlerine göre ise damme iledir. (.....) ve (.....) denir.

(.....) Hamza ve Hafs'a göre (.....) un fethasıyladır. Diğerlerine göre ise kesrelidir. Mana aynıdır. O da, değersizliğinden dolayı atılmaya ve unutulmaya layık olan şey, demektir.

Aşağısından (Ruh) ona şöyle seslendi: “Üzülme, Rabbin alt tarafından bir su arkı var etti.”

Aşağısında olan ona seslendi. Buradaki (.....) fiildir. Cebrâîl (aleyhisselâm) dır. Çünkü o, onun aşağısındaki bir kenarda bulunuyordu. Ya da İsa (aleyhisselâm) dır. Çünkü o onunla elbisesinin altından konuşmuştur. Medeni ve Kûfi'ye göre (.....) dır. Ebû Bekir'in dışındakilere göre fâil gizli dir. O da İsa (aleyhisselâm) ya da Cebrâîl (aleyhisselâm) dır. (.....) kelimesindeki (.....) hurma ağacına âittir.

Meryem, karşılaştığı güçlüklerden dolayı şu sözlerle teselli edildi. Tek başına kılışına, yiyecek ve içeceğinin olmayışına ve konuşacak insanların olmayışına üzülme.

(.....)

Yani manasıdır. Rabbin senin yakınında, alt tarafında ya da emrin altında, akmasını emrettiğinde akan durmasını emrettiğinde duran bir su arkı var etti.

Cumhûr'a göre (.....) küçük bir ırmaktır. (.....) kelimesi Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem)'e soruldu. O da “o, küçük bir ırmaktır” buyurdu.

Rivâyete göre Hasen (.....) kelimesinin, kerem sâhibi, efendi manalarına geldiğini söylemiştir. Ve onun İsa (aleyhisselâm) olduğunu ifade etmiştir.

Yine rivâyete göre, Halid b. Safvan ona “Araplar küçük ırmağa (.....) derler. (Ne dersin?)” diye sorunca Hasen: “Doğru söyledin” dedi ve onun sözüne döndü.

İbni Abbâs (aleyhisselâm) şöyle dedi: “İsa ya da Cebrâîl (aleyhisselâm) topuğuyla yere vurdu. Derhal tatlı bir su çıktı. Su kuru ağaca doğru aktı. Ağaç yeşillendi, meyve verdi. Meyveler olgunlaştı ve ona şöyle dendi:

“Hurma dalım sana doğru silkele üzerine olmuş, taze hurma dökülsün.”

Hurma dalını sana doğru hareket ettir. Ebû Ali'ye göre (.....) deki (.....) zâiddir. “hurma dalını silkele” demektir. Mekî, Medenî, Şamî, Ebû Amr, Ali ve Ebû Bekire göre (.....) kelimesi, birinci “ta” nın ikinci (.....) ya idğamıyladır. Aslı (.....) dur. İki (.....) nın izhanyıladır. Hamza'ya göre (.....) nın ve “kafın fethiyle ikinci (.....) nın hazfıyla ve (.....) in şeddesiz haliyledir. Ya'kûb, Sehl, Hammad ve Nasır'a göre (.....) ve (.....) ın fethi, “sin” in de şeddesiyledir. Hafs'a göre (.....) babmdandır. (.....) dır. (.....) , (.....) şekillerinde de okunmuştur.

Bir okuyuşa göre (.....) nin (.....) sı düşer. Bir okuyuşa göre o de (.....) kelimesinin sonuna (.....) ilavesi vardır. Tamamı dokuz kırâattır.

(.....) Temyiz ya da bu okuyuşa göre mefulu bihdir.

“Taze hurma” demektir. “Lohusalar için bu vakitlerde hurma adettir” dediler. Yine “lohusalar için yaş hurmadan, hastalar içinde baldan daha hayırlı bir şey yoktur” denildi.

26

Ye, iç, gözün aydın olsun. Eğer insanlardan birini görürsen. “Ben Rahmân için (susma) orucu adadım, bugün hiçbir insanla konuşmayacağım” de.

Toplanmış olgun hurmadan ye ve arkta su iç. Râzı olunmuş çocuk sebebiyle gözün aydın olsun. (.....) Temyizdir.

Yani nefsin, İsa ile hoş olsun. Seni mahzun eden şeyi üzerinden at. (.....) nin aslı (.....) ve (.....) dır. (.....) M şartiyye (.....) ya bitştirildi ve ona idğam edildi.

Eğer senin hâlini soran birini görürsen ona “Ben Rahmân'a konuşmamayı nezr ettim” de! Onlar, yeme ve içmede oruç tuttıkları gibi konuşmama orucu da tutuyorlardı. Bunun gerçek bir oruç olduğu da dendi. Onların oradaki orucu konuşmamaktı. Onun gerekliliği isteyerek olma siydi. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) konuşmama orucunu yasakladı. Bu, bizde nesh edilmiş oldu. Meryem sukutu nezretmekle emrolundu. Çünkü onun suçsuzluğu hakkında İsa (aleyhisselâm) nın konuşması yetecektir. Ve yine düşük kimselerle tartışmaması için bununla emrolundu.

Bunda, düşük kimselere karşı susmanın vâcib olduğuna dair delil vardır. Sefih, yüz çevirmekle menedilmez. Güzelliğe karşı da fazilet serdetmez. Meryem onlara oruç nezrettiğini haberini işaret verdi. İşaret bazen söz diye isimlendirilir. Şâirin kabirleri vafettiği şu sözünü görmüyor musun:

Eski yüzler hakkında konuştum

Denildiki, susmanın vâcib olması bu sözden (işatetten) sonradır.

Ona, şu kadar konuşmaya ruhsat verildi: “Bugün hiçbir insanla konuşmayacağım.”

27

(Meryem) onu taşıyarak kavmine getirdi: “Ey Meryem sen tuhaf bir iş yaptın” dediler.

Nisafatı temizlendikten sonra İsa (aleyhisselâm) yı taşıyarak kavmine getirdi. (.....) hâldir. İsa'yı onunla birlikte görünce “Ey Meryem, benzeri olmayan acaip bir iş yaptın” dediler. “kesmek” demektir. Sanki o alışılmışı kesiyor.

28

“Ey Harun'un kız kardeşi, baban kötü bir adam değildi, annen de fahişe değildi (sen ne yaptın böyle?)

Harun, baba tarafından erkek kardeşiydi ve İsrâ'il oğullarının en faziletlielerindendi. Ya da, o Mûsa (aleyhisselâm) ın kardeşi Harun (aleyhisselâm) dı. Meryem onun neslindendi. Aralarında bin yıl vardı. Bu “Ey Hamda'nın kardeşi” sözünün bir benzeridir.

Yani onlardan biri demektir. Ya da bu, onların zamanında yaşayan sâlih ya da hayırsız bir adamın ismidir ki bununla onu, ona benzeterek ya övdüler ya da kötülediler. Baban îmran zinakâr biri değildir. Annen Hanne de zinakâr değildi.

29

(Meryem) çocuğu gösterdi. Dediler ki: “Beşikteki çocukla nasıl konuşuruz?”

Onlara cevap vermesi için İsa (aleyhisselâm) ya işaret etti. Bunu, İsa (aleyhisselâm) nın ona “Üzülme, cevabı da bana havale et” sözü üzerine yapmıştı. Bunu, ona Cebrâîl (aleyhisselâm) in emrettiği de söylendi. Meryem ona işaret edince kızdılar ve şaşırdılar. “Yeni doğmuş, beşikteki bir çocukla nasıl konuşuruz?” dediler. (.....) hâldir.

30
(Çocuk): “Ben Allah'ın kuluyum. (O) bana Kitabı verdi. Beni peygamber yaptı” dedi.

Meryem'in konuşan dili Allah'ın emriyle susturulunca Allah, onun için susan dili konuşturdu. Hatta o, kırk günlük ya da bir günlük olduğu hâlde kulluğunu itiraf etti.

Rivâyet edildiğine göre, o işaret parmağıyla işaret etti ve yüksek sesle “Şüphesiz ki ben Allah'ın kuluyum” dedi. Bunda Hristiyanların sözüne cevap vardır. “Bana İncil'i verdi ve beni peygamber yaptı” Hasen'dan rivâyet edildiğine göre, “O beşikte iken nebi idi. Onun sözü mu'cizeydi. “Denildiki: “Bunun manası, bu onun kazasında mevcuttur. Ya da geleceği var olmuş gibi kaçarsız kabul etti” demektir.

31
“Beni bulduğum her yerde yararlı kıldı. Sağ olduğum sürece bana namaz kılmayı, zekât vermeyi emretti.”

Her nerede bulunursam bulunayım, beni yararlı ve hayn öğretici kıldı. Bana hayatım boyunca namaz kılmayı ve mala sahipsem zekât vermeyi emretti. Denildiki: “Bu zekât sadaka-ı fıtrıdır. Ya da bedeni temizlemektir.”

(.....) lafzının size, namazı ve zekâtı emrettiği ihtimal dahisi ündedir. (.....) lâfzı zarf olarak mensûbtar.

32
“(Beni) anneme iyilik eder (kıldı) beni başkaldıran bir zorba yapmadı.”

(.....) , (.....) üzerine atıftır.

Yani ona iyilik eder, ikram eder ve onu yüceltir kıldı. Beni isyankâr, kibirli bir zorba yapmadı.

33
“Doğduğum gün de, öleceğim gün de ve diri olarak kaldıracağım gün de bana esenlik verilmiştir.”

(.....) Zarftır. Amili haberdur. O da (.....) dir. (.....) daki harfî tarif ahdi zihni içinse, mana “Üç noktada Yahya'ya gönderilmiş bu selâm bana da gönderilmiştir” demektir.

Eğer cins içinse o zaman mana: “Selâm cinsi üzerine olsun” bura da Meryem'in ve oğlunun düşmanlarına karşı lânetle tariz vardır. Çünkü “Selâm cinsi üzerime olsun” dediğinde tariz yapmış olur ve bu “Bunun zıddı da sizin üzerinize olsun” demektir, çünkü makam inkâr ve inat makamıdır. Bu tip bir ta'rise uygundur.

34
İşte Meryem oğlu İsa. Şüphe edip ayrılığa düştükleri şey, “gerçek söz” e göre budur.

(.....) mübtedadır. (.....) onun haberidir, (.....) onun sıfatı ya da ikinci haberdur.

Yani “Ben şöyle söyleyeyim” diyen Meryem oğlu İsa'dır. Hristiyanların “o ilahtır” ya da “Allah'ın oğludur” dedikleri gibi değil.

(.....) kelime (.....) Allah demektir.

Yani Allah'ın kelimesidir. Onun için “Allah'ın kelimesidir” denildi. Çünkü o “kün” lafzıyla babasız olarak doğdu, ref olması haberden sonra haber olduğu içindir. Ya da muzaf bir mübtedaya haber olduğu içindir. Ya da “İsa” kelimesinden bedel olduğu içindir. Şâmî ve Âsım'a göre medh ya da mastar olmak üzere nasptır.

Yani, gerçek sözü söylüyorum. O Meryem oğludur. İddia ettikleri gibi ilâh değildir. Şüphe edip ayrılığa düştükleri şey, gerçek söze göre budur.

(.....) fiili (.....) den gelirse, “şüphe ediyorlar” (.....) dan gelirse “İhtilaf ediyorlar” demektir. Yahûdiler, “o sihîrbazdır, yalancısıdır” demişlerdi. Hristiyanlar ise “o Allah'ın oğludur, üçün üçüncüsüdür” demişlerdi.

35

Çocuk edinmek, Allah'a yakışmaz. O'nun sâni yücedir. Bir iş yapmak istedi mi ona sadece “ol” der, (o da) olur.”

(.....) kelimesi olumsuzluğu tekit için (.....) ile geldi. Zâtını (.....) diyerek çocuk edinmekten tenzih etti. Sami'ye göre (.....) nasb iledir. Bir işi yapmak istedi mi ona sadece “ol” der o da olur. İsa (aleyhisselâm) için “ol” demesiyle onun, babasız olarak olması gibi. Kim bu sıfatlara sahipse o, babaya benzetilmekten münezzehtir.

36

“Şüphesiz Allah, benim de Rabbiniz, sizin de Rabbinizdir. O'na kulluk edin” İşte doğru yol budur.

Şâmî ve Kufî'ye göre (.....) başta olduğu için kesreyledir. Bu, İsa (aleyhisselâm) nın sözüdür.

Yani “Ben onun kulu olduğum gibi, siz de onun kulları sizsiniz. Bana ve size düşen O'na ibâdet etmektir” demektir.

(.....) okuyanlar ise, bunu namaz, üzerine atfederler.

Yani “bana namazı, zekâtı ve Allah'ın benim ve sizin Rabbiniz olduğunu emretti” demektir. Ya da onu, kendisinden sonrasına bağladı. O zamanda mana: “Allah, benim ve sizin rabbiniz olduğu için ona ibâdet edin demektir. İşte doğru yol bu zikrettiğimdir. O'na ibâdet edin ve O'na hiçbirşeyi eş koşmayın.

37

Kendi aralarından çıkan hizipler, ayrılığa düştüler. Artık büyük bir gün (ün duruşması) da bulunmaktan ötürü vay kâfirlerin haline.

Hizip, kendilerine âit görüşleriyle başkalarından ayrılıkları gruptur. Bunlar üç gruptur ki adları, Nastûriyye, Yakûbiye ve Melkânî'yedir. Kendi aralarından, yani ashâb arasından veya kavmi arasından ya da insanlar arasından demektir. Hristiyanlar İsa hakkında göklere kaldırılmasında ihtilafa düştüler. Sonunda üç görüş üzerinde ittifak ettiler. Devrin en büyük alimleri yanlarındaydı. Onlar Yakûb, Nasûr ve Melkan'dı. Ya'kûb: “O, Allah'tır. Yeryüzüne indi. Sonra göğe yükseldi” dedi. Nastur: “O Allah'ın oğludur. Onu dilediği kadar gösterdi sonra kendine yükseltti” dedi. Üçüncüleri olan Melkan ise: “Yalan söylediler. O yaratılmış bir kuldur, peygamberdir” dedi. Millet, her üçüne de tâbi oldu. Artık büyük gün (ün duruşması) da bulunmaktan ötürü vay kâfirlerin haline. Vay o hiziplerden küfre düşenlerin haline demektir. Çünkü onlardan biri hak üzereydi.

(.....) İfadesi farklı şekillerde anlaşılabilir. Kıyamet günüdür ya da kıyamet gününde hesap ve cezâ korkusunu görmeleridir. Ya da bu günün, meleklerin, peygamberlerin ve organlarının onların küfürlerine şahadet etmeleridir. Ya da şahadet etme yeridir. Ya da şahadet etme zamanıdır. Ya da buradaki kasıt, istişare için toplandıkları o gündür ki, o İsa (aleyhisselâm) hakkında şahit olduklarının çirkinliğinden dolayı Allah onu büyük kabul etti.

38

Bize geldikleri gün ne güzel işitir, ne güzel görürler. Ama o zâlimler, bugün apaçık sapıklık içindedirler.

Cumhûr'a göre onun lâfzı emirdir. Manası ise şaşkınlıktır. Allah'u Teâlâ için şaşkınlık tasavvur olunamaz. Fakat burada kastedilen; onların dünyadaki sağırlıklarından ve körlüklerinden sonra görmelerinin ve işitmelerinin şaşkırmaya değer olduğudur.

Kâtâde şöyle demiştir: “Dünyada iken hakka kör ve sağır olsalar da o fayda vermeyen günde hidâyeti ne iyi iştirirler ve ne iyi görürler,”

(.....) fâil olmak üzere mahallen merfûdur. (.....) de olduğu gibi. “Zeyd cidden iyi ve ahlâklı oldu.”

(.....) da (.....) zamîri yerine aslı getirildi.

Yani, ama onlar bugün dünyada kendilerine faydalı olacağı bir zaman da dinlemeyi ve bakmayı terk etmek suretiyle ve ibâdeti de başkalanna yapmak suretiyle nefislerine zulmettiler. Bu sebeple onlar, apaçık bir sapıklık içindedirler. Sonradan olduğuna dair izler kendisinde görülmesine rağmen, “îsa ilahtır, mabuddur” diye inandılar. İşte âyet, onların bu zulümden daha büyük bir zulüm olmayacağını hissettiriyor.

39

Onları şu hasret gününe karşı uyar ki, o zaman kendileri gaflet içinde inanmakta ısrar ederlerken iş bitirilmiş olur.

Onları kıyamet gününe karşı korkut. Çünkü o günde kaçırıları imkânlardan pişmanlık hasıl olur.

Hadis-i Şerifte: “Cennetteki yerlerini gördüklerine îman etmiş olmayı arzularlar” buyurulmuştur.

(.....) den bedeldir. Ya da (.....) lafzına âit zarftır. O da mastardır. Hesap işi bittikten sonra her iki grup cennet ve cehenneme gönderilirler. Onlar burada, bu makama karşı dikkatsizlik içindedirler. Ve yine onlar onu tasdik etmezler. Her iki (.....) hâldir.

Yani, onları gafiller ve inançsızlar oldukları bu hâl üzere uyar.

40

Dünyaya ve üzerinde bulunanlara biz vâris oluruz biz, ve bize döndürülürler.

Mülkte, umûmî helâk anında ve yok oluşta eşsiz kalırız. Akılların galebe çalmasından dolayı (.....) getirildi. (.....) nın dammesi ve (.....) nın fethasıyladır. Ya'kûba göre (.....) nın fethasıyladır.

Yani, döndürülürler de en uygun cezâyla cezâlarıdırılır.

41

Kitapta ki İbrâhîm'i de an; gerçekten o, çok doğru bir peygamberdi.

Kavmine İbrâhîm'in babasıyla olan Kur'ân'daki kıssasını da an.

(.....) hemzesidir. Nafı onu hemzeü okumuştur. “Sâdık, işleri doğru olandır. Sıddık ise; halleri doğru olandır” denildi. Sıddık, mübalağa sıgasındandır. Onun bir benzeri (.....) (çok gülen) dir. Onun son derece doğru bir olduğu ve Allah'ın gaybıyla, ayetleriyle, kitaplarıyla ve peygamberleriyle ilgili söylediği doğru şeylerin çokluğu kastedilmiştir.

Yani o bütün peygamberleri ve kitapları tasdik eden biriydi. Nefsinde peygamberdi. Bu cümle (.....) ile ondan bedel olan bir sonraki cümle arasına girmiştir.

42

Babasına demişti ki: “Babacığım, iştımayan, görmeyen ve sana hiçbir yararı olmayan şeylere niçin tapıyorsun.”

(.....) ın (.....) ya da (.....) ya tealluku câizdir.

Yani o, babasına bu şekilde hitap ettiğinde sıddıkların ve peygamberlerin özelliklerini kendinde toplamıştı.

İbrâhîm peygamberin ve kitaptaki kıssasının zikredilmesinden maksat, onu insanlara okuması ve onlara tebliğ etmesidir. “Onlara İbrâhîm'in haberini oku” âyetinde olduğu gibi. Değilse bizzat Allah (c.c.) kitabında onu zikreder ve rivâyet eder.

(.....) nın kesresiyledir. İbni Amir'e göre fetha iledir.

(.....) izafet (.....) sından ivezdir. İvezle, kendisi için ivez kılınan şey bir araya gelmediği için (.....) denmez. (.....) ve (.....) daki Mef'ûl mensidir, menvi değildir. Takdiri ise şu şekilde câizdir. “Bir şey işitmeîen ve bir şey görmeyen” (.....) kelimesinin mastar yerinde olması muhtemeldir.

Yani “Zenginlik açısından sana hiçbir faydadı olmayan” demektir. Mefulu bih olma ihtimali de vardır. “Yüzünü benden uzak laştır” sözünde olduğu gibi.

43

“Babacığım, bana sana gelmeyen bir bilgi geldi, bana uy, seni düzgün bir yola ileteyim.”

Bilgi: Vahiy ya da Allah'ı bilmektir.

(.....) ve (.....) deki (.....) ların ismi mevsul ya da mevsûf olmaları câizdir. Bana tabi ol ki seni doğru bir yola irşat edeyim.

44

“Babacığım, şeytana kulluk etme. Çünkü şeytan, çok merhametli olan Allah'a âsi oldu.”

Şeytanın putlara ibâdetle ilgili teşviklerine itâat etme.

45

“Babacığımı, Allah tarafından sana azap dokunup da şeytanın yakını olmandan korkuyorum.”

“korkuyorum” la “bilmiyorum” da dendi. Cehennem de şeytanla birbirinize yakın dost olmanızdan korkuyorum. Şu nasihatine bak. Güzelliğe, yumuşaklığa ve güzel ahlâka emrolunduğu gibi nasıl riayet ediyor.

Hadis-i Şerifte: “Allah İbrâhîm'e vahy etti: şüphesiz ki sen benim Halîlimsin. Kafirlerle de olsa ahlâkını güzelleştir, iyilerin girdiği yere giresin” buyurulmuştur. Önce ona hatasındaki sebebi sordu. Onu, küfürdeki devamlılığına ve aşırılığına karşı uyarıp-İkaz etmek istedi. Çünkü makam itibarıyla yaratılmışların en üstünleri olan peygamberlere bile ibâdet edenler apaçık bir sapıklığa mahkumdurlar. Kendine ibâdet edenin zikrini işitmeyen; onun ibâdet şeklini görmeyen, kendisinden belayı defetmeyen, hacetini gidermeyen, taşlara ve ağaçlara ibâdet eden kimseler nasıl sapmaz? Sonra onu lütufkâr ve yumuşak davranarak hakka çekmeye çalıştı. Babasını bilgisiz, kendisini de bilgili olarak adlandırmadı.

Sadece “Yanımda sende olmayan bir bilgi var. Yanımda doğru yolu gösteren bir ilim var. Benimle senin yolda olduğumuzu farzet, kurtuluş yoluyla ilgili bilgi sende değil bende. Öyleyse bana tabi ol ki seni saptırmaktan ve şaşırmaktan kurtarayım” sonra üçüncü defa onu, üzerinde bulunduğu bu durumda “bütün ni'metleri veren Rahmâna karşı isyan eden şeytan seni putlara ibâdet etmeye sevketti ve bunu sana süsledi. Sen gerçekte ona ibâdet ediyorsun” diyerek men etti. Dördüncü olarak da akıbetinin kötü olmasından, tabi olduğu şeylerin onu sürükleyeceği durumdan ve vebalden edebe riayet ederek bahsetti.

Yani ona “Sana azap gelip çatacaktır” demedi. Ona “Sana azâbın dokunmasından korkuyorum” dedi.

Burada “azap” kelimesini nekra (belirsiz) olarak ifade etti. Bu da azlığı hissettirmektedir. Sanki o “Ben sana Rahmânın azâbından bir esin ti dokunacağından korkuyorum” demiştir. Şeytanın dostluğunu ve onun bağlıları arasına girmeyi azâbtan daha kötü saymıştır. Allah'ın rızasının haddizatında sevaptan daha büyük olduğu gibi, ayrıca bütün nasihatlerine kâfir de olsa babaya hürmetin vâcib olduğunu hissettirmek ve lütufkâr davranarak “Ey Babacığım” sözüyle başlamıştır.

46

(Babası): “Ey İbrâhîm! Sen benim tanrılarınıdan yüz mü çeviriyorsun. Eğer vazgeçmezsen seni andolsun ki taşlarını. Uzun zaman benden uzak dur” dedi.

Azer: “İlahlanma ibâdetten yüz mü çeviriyorsun” dedi. Ve ona ismiyle mukabele de bulundu. “Ey babacığım” ın karşılığı olan “Ey oğlum” ifadesini kullanmadı. Haber mübteda üzerine takdim edilmiştir. Çünkü onun katında o, daha önemlidir. “Eğer putlara tapmaktan vazgeç mezsen, seni elbette taşılayarak öldürürüm. Ya da seni uzaklaştırıncaya kadar taşılayarak döverim. Ya da kötülerim.

(.....) mahzûf üzerine atıftır. Buna (.....) lâfzı delâlet etmektedir. Takdiri de “Benden sakın ve uzak dur” demektir. (.....) zarftır.

Yani, uzun zaman demektir. (.....) den gelmektedir.

47

(İbrâhîm): “Selâm sana. Rabbimden senin için mağfiret dileyeceğim. Çünkü o bana çok lütfkârdır” dedi.

Buradaki selâm, vedalaşma ve ayrılma ya da yaklaşma ve nezaket içindir. Bu sebepten onun için istiğfar edeceğini şu sözlerle vaad etmiştir.

“Allah'tan seni İslam'a hidâyet etmesini ve mağfiret ehlinden kılmasını isteyeceğim” Çünkü o bana bütün ni'metleriyle lütfkârdır. Ya da merhametlidir. Ya da ikram edicidir.

“Yumuşaklık, merhamet ve ikram” manalarına gelir.

48

“Sizden de Allah'ın dışında taptığınız şeylerden de uzaklaşıyor ve Rabbime yalvarıyorum. Umulur ki (senin için) Rabbime dua etmemle bedbaht olmam.”

“Uzaklaşmak” sözyle, Bâbil'den Şam'a hicret etmeyi kastetmiştir. “Sizden ve sizin taptığınız putlardan uzaklaşıyor ve Rabbime dua ve ibâdet ediyorum” dedikten sonra, onların putlarına dua etmeleri, bedbaht lığma rağmen tevazu ve alçak gönüllülük içerisinde, şöyle devam etmiştir. “Umulur ki sizin putlara tapmakla bedbaht olduğunuz gibi, Rabbi me dua etmemle bedbaht olmam.”

49

Nihayet onlardan ve Allah'ın dışında taptıkları şeylerden uzaklaşıp bir tarafa çekildiği zaman biz ona İshak ve Yâkub'u bağışladık ve herbirini peygamber yaptık.

Kâfirlerden ve onların putlarından uzaklaştığında ona, yalnızlığını gidermek için evlat olarak İshak'ı, torun olarak da Yakûb” u verdi. Her ikisini de peygamber kıldık.

Yani, günahattan Allah nzası için terk ettiğinden dolayı ona, buna karşılık inanan peygamber çocuklar vermiştir.

50

Ona rahmetimizden bağışta bulunduk ve kendilerine güzel ve üstün bir şöhet nasip ettik.

Biz onlara rahmetimizden mal ve çocuk verdik. Ve onlara güzel bir övgü, üstün bir şöhet nasip ettik. O da, bütün namazlarda İbrâhîm ve ailesi üzerine olan duadır. Dille yapıldığı için (.....) kelimesini kullandı. Elle yapılan bağışlarda (.....) kelimesinin kullanıldığı gibi.

51

(Rasûlüm!) Kitap'ta Mûsa'yı da an. Gerçekten o, ihlâs ve samimiyete ulaşmıştı. Hem elçi, hem de peygamberdi.

Kûfl'ye göre (.....) dir. Fazilette geçilmemiş dernektir.

Yani

“Allah onu samimi kıldı ve seçti” (.....) olursa “İhlas sâhibidir” demektir.

ihlas; “Allah için ibâdet etmek” demektir. O, lehine olup saadete götüren işlerde fitratıyla, aleyhine olan işlerde de niyetinin düzgünlüğüyle ihlas sâhibidir. Rasûl, kendisine Kitap verilen peygamberdir. Nebi ise, Yuşa (aleyhisselâm) gibi, kendisine Kitap verilmediği hâlde Allah'tan haber veren peygamberdir.

52

Ona Tûr'un sağ tarafından seslendik ve özel olarak konuşmak için onu iyice yaklaştırdık.

Cuma gecesi Tûr'un sağ tarafından onu çağırdık ve ona konuştuk. Tûr dağı, Mısır ile Medyen arasındadır. Cumhûr'a göre “Sağ tarafından seslendik” demek, “Mûsa'nın sağından sestendik” demektir. Çünkü dağın sağ olamaz, Mûsa “Mısır'a gitmek için Medyen'den yola çıktığında sağında bulunan dağdaki ağaçtan Mûsa'ya nida olundu” demektir. “Onu yaklaştırdık” yani onun derecesini ve makamını artırdık demektir, mekân olarak yaklaştırdık demek değildir. (.....) hâldir, konuşarak olduğu hâlde yaklaştırdık, demektir. (.....) vezninde gelmiştir.

53

Rahmetimizin bir sonucu olarak ona, kardeşi Harun'u bir peygamber olarak armağan ettik.

Şefkat ve merhametimizden dolayı onun kardeşi Harun'a peygamberlik verdik. Mana budur. Çünkü kardeşi Harun yaş olarak ondan daha büyüktür. (.....) mef'ûldur (.....) ondan bedeldir. (.....) ise hâldir.

54

(Rasûlüm!) Kitap'ta İsmâîl'i de an. Gerçekten o, sözüne sâdıktı. Ve bir Resul, bir Nebiydi.

En doğru görüşe göre İsmâîl (aleyhisselâm), İbrâhîm (aleyhisselâm) ın oğludur. Onun vefakarlığı ile ilgili şu olay nakledilir. Bir adama dönünceye kadar yerinde bekleyeceğine dair söz vermişti. Adama dönünceye kadar tam bir sene bekledi. Yine o kesilmeye karşı nefesine sabır sözü vermişti. Ve onu başarıyla tamamlamıştı. Onun, rabbine verdiği bütün vaadleri yerine getirdiği de söylendi. Hazret-i Allah onun sözüne sâdık olmasını zikretti. Halbuki bu, bütün peygamberlerde olan bir özelliktir. Bunun sebebi, onun şerefini yüceltmektir. Çünkü onun en meşhur hasleti bu idi. O Cürhum kabilesine gönderilmiş bir Rasûl, bir uyancıydı.

55

Halkına namazı ve zekâtı emrederdi. Rabbünn nezdinde beğenilen bir kimse îdi.

“Ümmetine” yerine “ailesine” kelimesini kullandı. Çünkü peygamber, ümmetinin de, aile halkının da babasıdır. Bunda onun başkasını aldatmadığına delil vardır. “Namazı ve zekâtı emrederdi” muhtemel ki onlara sadece bu ikisini emretmiştir. Çünkü bu iki ibâdetin biri bedenî, diğeri de mâlî'dir.

(.....) kelimesi, aslı üzerine (.....) şeklinde de okunmuştur.

56

Kitapta İdrîs'i de yâd et. Hakikaten o, pek doğru bir peygamberdi.

O, Uhnuttur. Âdem (aleyhisselâm) den sonraki ilk elçidir. Kalemle ilk yazı yazan. İlk elbise diken, yıldız ilmiyle ilk uğraşan, ilk hesap yapan, ölçü ve tartı ölçülerini ilk kullanan ve ilk silah edinen odur. Kabil oğullarıyla savaşmıştır. “Allah'u Teâlâ'nın Kitaplarını çokça mütalaa ettiği için İdrîs diye adlandırılmıştır” görüşü yanlıştır.

Çünkü eğer o (.....) kelimesinden çıkarıları (.....) veznine girmiş olsaydı, bu isimlendirmenin sebebi sadece ilmi olurdu. Ve böylece isimde Munsarîf olurdu. Ama kelimenin gayr-ı Munsarîf olması onun yabancı bir kelime olduğuna delildir. Allah'ın, kendisine otuz sayfa indirdiği bir peygamberdir.

57

Onu üstün bir makama yücelttik.

Bu, peygamberlik şerefi ve Allaha yakınlıktır. “Bunun manası, meleklerin onu dördüncü kat semâya yükseltmeleridir ki Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) de onu Mi'râc gecesi orada görmüştür” denilmiştir.

Hasen'dan rivâyet edildiğine göre “Cennete cennetten daha yüksek hiçbirşey yoktur. İdrîs (aleyhisselâm) ibâdetinin çokluğundan dolayı meleklerle sevdirdi. O ölüm meleğine “Bana ölümü tattır ki bana kolaylaşsın” dedi, o da Allah'ın izniyle bunu yaptı. Sonra İdrîs (aleyhisselâm) dirildi. Yine “Beni cehenneme sok ki korkum artsın” dedi. Onu da yaptıktan sonra ölüm meleği: “çık” dedi. O “Ölümü tattım, cehenneme girdim. Artık cennetten çıkmam” dedi. Allah (c.c.) buyurdu: “Benim iznimle yaptı ve benim iznimle girdi. Bırak onu.”

58

İşte bunlar Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerden, Âdem'in soyundan, Nûh ile birlikte (gemide) taşıdıklarınızdan, İbrâhîm ve İsrâ'il (Yakûb) un soyundan, doğruya ulaştırdığımız ve seçkin kıldığımız kimselerdendir. Onlara, çok merhametli olan Allah'ın âyetleri okunduğunda ağlayarak secdeye kapanırlar.

“Bunlar” kelimesiyle surede Zekeriyya (aleyhisselâm) dan îdris (aleyhisselâm) a kadar zikredilen bütün peygamberler kastedilmiştir. (.....) beyan içindir.

Çünkü bütün peygamberler nimetlendirilmişlerdir. İkinci (.....) temğiz içindir.

İdrîs, Âdem (aleyhisselâm) zürriyetindendi. Ona yakındı. O, Nûh (aleyhisselâm) ın babasının dedesidir. İbrâhîm (aleyhisselâm), Nûh (aleyhisselâm) ile birlikte taşınanların zürriyetindendi. Çünkü o Nûh'un oğlu Sâm'ın çocuklarındandı. İsmâîl, İshâk ve Yakûb ise İbrâhîm'in zürriyetindendi. Mûsa, Harun, Zekeriya, Yahya ve İsa (aleyhisselâm) Ya'kûb (aleyhisselâm) ın zürriyetindendiler. İsa (aleyhisselâm) da o zürriyetlendi. Çünkü Meryem, onun zürriyetindendi.

İkinci (.....) in birinci ve ikinci (.....) e atfedilmesi mümkündür.

İşte bunlar, İslam'ın güzelliklerine ulaştırdığımız ve dini açıklamaları ve hakikati göstermeleri için insanlar arasında seçtiğimiz kimselerdendir. Allah'ın indirilmiş kitapları onlara okunduğunda isteyerek secdeye kapanırlar ve korkarak ağlarlar.

(.....) cümlesi, eğer (.....) , (.....) için haberse başlarığıç sözüdür. Eğer sıfatsa haberdir. (.....) fasıla bulunduğundan ve müennes de gayr-i hakiki olduğundan (.....) olarak okuyanlar oldu. “ağlayanlar” demektir. (.....) (ağlayan) kelimesinin çoğuludur.

Hadis-i Şerifte: “Kur'anı okuyun ve ağlayın. Ağlayamıyorsanız ağlar gibi yapınız” buyurulmuştur. Sâlihî'l-Merri şöyle anlatıyor: “Rüyamda Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e Kur'ân okudum. Bana: “Ey Sâlih bu okuyuş, ya ağlamak nerede?” buyurdu. Tilâvet secdesinde üç defa: “Yüce olan Rabbimi noksan sıfatlarından tenzih ederim” der.

59

Nihayet onların peşinden öyle bir nesil geldik ki, bunlar namazı bıraktılar. Nefislerinin arzularına uydular. Bu yüzden ileride azgınlıklarının cezâsını çekecekler.

Bu seçkin kişilerden sonra kötü çocuklar geldi, farz namazı terk ettiler. Nefislerin lezzet oladığı şehvetlere tabi oldular.

(.....) kötü nesildir. (.....) ise hayırlı nesildir.

İbn Abbâs'tan rivâyet edildiğine göre o kötü nesil Yahûdilerdir. Nefislerine lezzet aldığı şehvetlere tabi oldular. İse Hazret-i Ali'nin rivâyet ettiğine göre, sağlam binalar kuranlar, dikkat çeken bineklere binenler ve şöret elbisesi giyenlerdir.

Kâtâde (radiyallahü anh) den rivâyet edildiğine göre bu, ümmetin içindedir. Yaptıkları şer işlerin cezâsını çekecekler.

Araplara göre herşey “gard” her hayır da “Reşad” dır. İbn Abbâs ve İbni Mesud'tan yapılan rivâyete göre (.....) cehennemdeki bir vadidir ki zina etme, içki içme, faiz yeme, ana babaya isyan etme ve yalancı şâhitlik etme hususlarında ısrarcı olanlar için hazırlanmıştır.

60-61

Ancak tevbe eden, îman eden ve iyi davranışta bulunan kimseler hariçtir. Bunlar, hiçbir haksızlığa uğratılmaksızın cennete, yani çok merhametli olan Allah'ın, kullarının gıyaben vaad ettiği Adn cennetine girecekler. Şüphesiz onun vadi yeri bulacaktır.

Ancak tevbe edip küfründen dönenler, şartlarına uyarak îman edenler ve îmandan sonra ameli sâlih işleyenler müstesna. Onlar, cennete gireceklerdir ve hiçbir haksızlığa uğratılmayacak)ardır. Amellerinin karşılığı, ne az ne çok azaltılmayacaktır. Tam tersi onlar için katlarıacaktır. Ya da zulüm açısından hiçbir haksızlığa uğratılmayacaklardır.

Mekkî, Basrî ve Ebû Bekir'e göre (.....) kelimesi (.....) yanın zammesi ve “ha” nın fethasıyla (.....) şeklindedir. Onlar Rahmânın sâlih amel işleyen tevbekâr mü'min kullarına vaad ettiği Adn cennetlerine girecekler.

(.....) kelimesi, (.....) den bedeldir. Çünkü cennet, Adn cennetlerini de kapsamaktadır. Çünkü o cinstir. Ya da (.....) kelimesi fetha üzere mensuptur. (.....) Marifedir. Çünkü o Adn manası için alem olmuştur. Çünkü orası ikamet yeridir.

(.....) diyerek onları kendine izafe etti. Bu, kendine has kılmak içindir. Onlar da has kılmam adamlardandır. “Gıyaben vaad ettiği Adn cennetlerine girecekler” dedi.

Yani onu yanlarında olmadığı ve görmedikleri hâlde onlara vaad etti, demektir, şüphesiz ki onlar, onun vaad ettiği cennete gireceklerdir.

(.....) daki zamîr, zamîr şân da ya da (.....) âit zamîrdir.

62

Orada boş söz değil, sadece selâm duyarlar. Orada, sabah-akşam rızıkları da kendileri için hazırdır.

O cennette çirkin ya da yalan ya da manasızca söylenmiş uzun sözler yoktur. Burada boş sözden kaçınmanın vâcib olduğuna dair tembih vardır. Öyle ki teklifin olmadığı yurdu bile ondan korumuştur. Orada ancak meleklerden ve birbirlerinden “selâm” sözünü işitirler. Ya da orada ayıp ve noksanlıktan uzak sözleri işitirler. Cumhûr'a göre bu istisnai münkatıdır. “selâm'ın manası'selâmet'kelimesiyle yapılan bir duadır” denildi. Ancak cennet halkı, selâmetle yapılacak duaya muhtaç değildirler. Eğer burada ikram faydası olmasaydı, dış görünüşü itibariyle boş söz olacaktı.

“Orada sabah-akşam rızıkları hazırdır”

Yani dünya gündüzün iki ucu arasındaki zaman mesafesi kadar bir zaman esas alınarak rızıklarıdırılır. Çünkü orada ne gece ne de gündüz vardır. Sonra onlar, daima nur içindedirler. Gündüzün miktarını perdelerin kalkmasıyla, gecenin miktarını da indirilmesiyle bilirler. Sabah-akşam yemek, Araplar katında en güzel yemektir. Bu sebeple Allah cennetini bununla vafetti. “Bununla rızığın devamlı olduğu kastedilmiştir” diyenler de olmuştur. Senin, devamlılığı kasederek “Ben sabah-akşam falanın yanındaydım” sözünde olduğu gibi.

63

Kullarımızdan takva sâhibi kimselere verdiğimiz cennet, işte budur.

O cenneti, onların amellerinin mîrası, yani meyvesi ve neticesi kılarız. “îman etme şartına bağlı olarak cehennemlikler için hazırlanmış meskenlere vâris olurlar” denilmiştir. Çünkü küfür, hükmen ölümdür. Burada “takva” şirkten korunmak demektir. İbn Abbâs (radiyallahü anh) rivâyet ettiğine göre Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: “Ey Cebrâîl, bizi şimdi yaptığın ziyaretlerden daha fazla ziyaret etmenden seni engelleyen bir şey mi var?” Bunun üzerine şu âyet-i kerime indi.

64

Biz ancak Rabbinin emri ile ineriz. Önümüzde, arkamızda ve bunlar arasında olan her şey ona âittir. Senin Rabbin unutkan değildir.

İnişin iki manası vardır. Zaman zaman iniş ve kesin iniş. Burada birincisi daha münasiptir.

Yani bizim arada-sırada, zaman zaman inişimiz ancak Allah'ın emliyledir. Önümüzdeki ve arkamızdaki yerler ve içinde bulunduğumuz şeyler O'na âittir. O'nun emri ve dilemesi olmadan bir yerden diğer bir yere geçemeyiz. O koruyandır, her hareketi, her sükûneti ve meydana gelen bütün halleri bilendir. Gaflet ve unutkanlık O'nun için câiz değildir. İzni olmadan O'nun mülkünde gezmek bize nasıl mümkün olabilir?

65

(O), göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan şeylerin Rabbidir. Şu hâlde O'na kulluk et. O'na ibâdetde sabırlı ve metanetli ol. Hiç O'nun ismiyle anılan birini biliyor musun?

(.....) ile başlayan cümle (.....) den bedeldir. Ya da mahzûf bir mübtedanın haberidir.

Yani “O göklerin ve yerin Rabbidir” demektir, sonra Resûlüne şöyle diyor: “O'nun bu sıfatlarla muttasıf olduğunu bildiğin için O'na karşı daima ibâdet üzere ol. Mabudu ibâdet için, kasetCinlere karşı yaptığın müdafaa da sabırlı ol. Yaratıcıya ibâdet için, zorluklara sabret” yani “İbadeti yapabilmen için” demektir. Onun eşi, benzerini biliyor musun.

Ya da hiç kimse “Allah” ismiyle bir başkasını isimlendirdi mi? hayır. Çünkü o, gerçek mabuda mahsustur. İnsanların yönelip ibâdet ettikleri ma'bûtların olmadığı ve sadece onun olduğu düşünülse dahi, yine de O'na ibâdet gereklidir. Ve o ibâdetler için çekilen zorluklara da sabr gereklidir. Ubey b. Halef bir kemiği ufalanış ve “Böyle olduktan sonra mı dirilteceğiz?” demişti. Bunun üzerine şu âyet-i kerime nâzil oldu.

66

İnsan “Ben öldükten sonra mı diri olarak çıkarılacağım” diyor.

(.....) nın âmili (.....) dur. Buna kelâm delâlet etmektedir.

Yani “Öldükten sonra mı dirilteceğim” demektir. Onun (.....) fiiliyle mensûb olması mümkün değildir. Çünkü (.....) ı ihtidadan sonra ki (.....) ı ibtida'nın öncesinde amel etmez. Sen (.....) demezsin.

Muzari üzerine dahil olan (.....) ı ibtida ise hâl manası verir ve cümlelerin manasını kuvvetlendirir. Harf-i istikbal ile bir araya gelirse ancak te'kit için olur, hâl manası düşer. Aynı şekilde (.....) daki (.....) date'kit içindir.

O sanki inkâr ederek ve uzak görerek şöyle demiştir: “Ölüm ve yok oluş biz de karar kıldıktan sonra kabirlerden diri olarak çıkacağımız haberi gerçek midir?” zarfı takdim edip harf-i inkân onun başına getirdi. Çünkü inkâr olunan şey, ölümden sonra hayatın oluşudur.

67

İnsan düşünmez mi ki, daha önce o hiçbir şey olmadığı hâlde biz, kendisini yaratmışızdır.

(.....) Şâmî ve Nâfî'ye göre şeddesizdir ve (.....) den gelmektedir. Diğerlerine göre ise (.....) ve (.....) in şeddeli şekliyledir.

Atfedilenle atıf harf-i arasına inkâr hemzesi girdi ve mana şöyle oldu “birinci yaratılışı düşünmeden ikinci yaratılışı inkâr edip bunu mu diyor” böyle söyledi, çünkü yaratıcının gücünü, madenlerin ve eşyaların yoktan var edilmesi daha çok göstermektedir. İkincisinde ise sadece var olan parçaların toplanması ve dağıldıktan sonra eski yerlerine iadesi söz konusudur. Onu, bulduğu şu durumdan önce hiçbir şey değilken yaratmamız buna bir delildir. “Hiçbir şey olmadığı hâlde” ifadesi, Mu'tezile'nin aksine, Madum'un (yok olanın) bir şey olmadığına delâlet etmektedir.

Öyle ise, Rabbine andolsun ki, muhakkak surette onları da, şeytanları da mahşerde toplayacağız. Sonra onları diz üstü çökmüş vaziyette cehennemin çevresinde hazır bulunduracağız.

Dirilişi inkâr eden o kâfirleri şeytanlarla beraber hasredeceğiz.

Yani onları yoldan çıkaran şeytanlarla beraber haşredileceklerdir. Ve her kâfir şeytanla beraber bir zincire vurulacaktır. Allah'ın ismini, resulüne muzaf kılarak yemin etmesi, Rasûlünün kadrini yüceltmesidir.”

(.....) hâldir (.....) kelimesinin çoğuludur. Diz üstü çöken demektir. (.....) veznindedir.

Yani “Bulundukları mahşer yerinden cehennem kıyısına yürüyecek değil de bulundukları o hâl üzere, dizleri üzerinde sürüklenerek götürürler” demektir.

Sonra her milletten, çok merhametli olan Allah'a, daha çok âsi olanlar hangileri ise çekip ayıracağız.

Saptmcılara tabi olan her milletten Rahmân'a karşı cüret ve isyanı en fala olanları teker teker ayıracağız. Toplarıdiklarında da onları sırasıyla cehenneme atanz. Azâba en layık olanları tertip üzere öne geçiririz. Denildi ki: “Onların en çok âsi olanları, saptıkları ve saptırdıkları için saçlarının katlanması sebebiyle reisleridir.”

Sîbeveyh şöyle demiştir: (.....) sılası olan cümlelerin başı hazfedil diği için damme üzerine mebnidir. O da (.....) dir.

Yani “En şiddetli olan” demektir. Eğer o hazfedilmeyip getirilseydi, irabı nasb olacaktı. Denildi ki: (.....) şeklindedir. Çünkü sıra, muzaf ın ileyhin muzafı açıkladığı gibi ismi mevsulu açıklar. (.....) da olduğu gibi muzafın ileyh hazfı muzâfun mebni olmasını gerektirdiği gibi sılanın hazfı ya da ondan bir şeyin hazfı de mebniliği gerektirir. Konumu (.....) fiiliyle nasb olunmasıdır.

Halîl'in dediğine göre o mureb ve mübtedadır. (.....) ise onun haberidir. Hikâye üzere olduğundan reftir. Takdiri ise: “Kendileri hakkında'Rahmâna karşı en isyankâr'denilenleri çekip çıkaracağız” demektir. Bu çekip çıkarma işinin her toplumdan olması câizdir. “Onlara rahmetimizden verdik” sözünde olduğu gibi.

Yani “Her toplumdan birile rini çıkaracağız” demektir. Sanki biri “Onlar kimdir?” diye soruyor ve ona: “Onlar en çok âsi olanlardır” deniyor.

(.....) harf-i cer-i ismi tafdile taallûk eder.

Yani “Rahmâna karşı en isyankâr olanları” demektir.

Sonra orayı boylamaya daha çok müstehak olanları elbette biz daha iyi biliriz.

(.....) temyizdir.

Yani “o cehenneme girmeye müstehâk olanları elbette biz daha iyi biliriz” demektir. (.....) harf-i ceri (.....) taallûk eder.

İçinizden, oraya uğramayacak hiçbir kimse yoktur. Bu, Rabbin için kesinleşmiş hükümdür.

Sizden cehenneme girmeyecek hiçbir kimse yoktur. “Verud” Ali ve İbn Abbâs (radıyallahü anh) a göre, girmek demektir. “Onları cehenneme soktu” “Eğer onlar (gerçek) ilâhlar olsalardı oraya girmezlerdi” ve “sonra ittika edenleri kurtarırın” âyetlerine dayanarak ehl-i sünnet'in cumhuru, bu görüşü kabul etmişlerdir. Çünkü kurtuluş ancak girdikten sonra olur. Yine bu hususta Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) “Vurud, giriştir. Oraya gir

meyen iyi ve kötü hiç kimse kalmaz. Ancak mü'minlere İbrâhîm (aleyhisselâm) a olduğu gibi serin ve selâmet olur. Ve cehennem mü'mine: “Gel ey mü'min. Zira senin nurun benim alevimi söndürüyor” der. Hadis-i Şerifini de delil kabul etmişlerdir.

Denildiki, “Vurud, giriş manasınadır. Ancak İbni Abbâs'ın kırâatine göre -ki (.....) şeklindedir- kâfirlere mahsustur. Ve meşhur kırâat ise iltifat üzere hamlolunur.

Abdullah'tan rivâyet edildiğine göre, “Vurud; Medyen suyuna vardığında” ve “Onlar ondan uzaklaştırılmışlardır” âyetlerinde olduğu gibi “hazır olmak” demektir. Ona “Bundan murat onun azâbından uzaklaştırılmışlardır” demektir diye cevap verildi. Hasen ve Kâtâde'ye göre “Vurud sırat üzerinde gidiştir. Çünkü sırat, cehennem üzerinde kurulmuştur. Cennetlik kurtulurlar, cehennemlik ise oraya atılırlar” Mücahid'e göre ise “mü'minin ateşe vurudu, onun cesedine dünya da iken humma hastalığının dokunmasıdır. Çünkü; Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) “Humma her mü'minin cehennemden aldığı paydır” buyurmuştur. Sahâbeden biri diğerine: “Cehenneme uğranılacağını biliyor musun?” diye sordu. Diğer: “Evet” “Peki oradan ayrılacağını biliyor musun?” Diğer “Hayır” deyince “Bu gülme ve bu tembellik ne öyleyse?” dedi. Bu varış kesindir.

(.....) mastardır. Birisi gerekli kılarak olan onu (.....) diye isimlendirir. “Emir darbetti (gerekli kıldı)” sözünde olduğu gibi.

72

Sonra biz, Allah'tan sakınanları kurtarız. Zâlim'leri de diz üstü çökmüş olarak orada bırakırız.

(.....) Ali'ye göre (.....) şeklindedir, şeddesizdir.

Şirkten korunmuş mü'minleri kurtarınız ve zâlimleri orada bırakırız. Bu, herkesin cehenneme gireceğine dair delildir. Çünkü “Onları orada bırakırız” dedi. “Onları oraya sokarız” demedi. Mezhebimize göre, büyük günah sahiplen, işledikleri günahları miktarınca azâb görürler ve sonra da kesin olarak kurtulurlar. Mürcie “Azap edilmezler, Mu'îezile ise “büyük günah sahipleri ebedî olarak cehennemlikler” derler.

73

Kendilerine âyetlerimiz ayan beyan okunduğu zaman inkâr edenler, îman edenlere: “İki topluluktan hangisinin (dünyadaki) mevkii ve makamı daha hayırlı, meclis ve topluluğu daha güzeldir” derler.

Âyetlerden kasıt, Kur'ân-ı Kerîm'dir. (.....) icazı açık ya da delil ve burhan manalarına gelmektedir. Hâldir. (.....) (o tasdik edici olduğu hâlde hakır) âyetinde olduğu gibi tekit içindir.

Zira Allah'ın âyetleri ancak açık olurlar ve ancak delil olurlar. Saçlarını taramış ve pahalı elbiseler giymiş Kureyş müşrikleri, saç başı dağınık ve kaba elbiseler fakir mü'minlere “Hangi grubun makamı daha hayırlı ve hangi grubun meclisi daha güzel, sizin ki mi bizim ki mi?” diye sordular.

(.....) kelimesi fetha iledir. O da ayakta duruları yer demektir.

burada kastolunan, yer ve meskendir. Mekki'ye göre damme iledir. O da oturma yeri ve ev manasına gelmektedir. (.....) kavmin istişare için top landıkları meclistir. Âyet'in manası şudur: Allah'u Teâlâ şöyle buyuruyor: “Biz içinde deliller ve burhanlar olan bir âyet indirdiğimizde, o âyet hakkında düşünmüyorlar. Servetle, malla, güzel ev ve güzel halle övünüyorlar. “

74

Onlardan önce de, eşya ve görünüş bakımından güzel olan nice nesiller helâk ettik.

(.....) , (.....) nın mef'ûludur. (.....) belirsizliği beyan için gelmiştir. Yanı “Birçok nesli helâk ettik” demektir. Her asnn yaşayanları kendilerinden sonrakiler için bir nesildir. (.....) nasb makamındandır. (.....) ın sıfatıdır. (.....) u terk ettiği taktirde (.....) nun sıfat olarak mensûb olacağım görmüyor musun? (.....)ev eşyası ya da yaygı cinsinden olan örtülerdir. (.....) şekil ve görünüş demektir.

(.....) dan gelir. Mefûl manasınadır. Nâfi' ve İbnî Amir'e göre (.....) dir. Hemzesiz ve şeddelidir. Hemze sakın olduğundan ve ondan önceki harfte meksur olduğundan, hemze (.....) ya kalbedilmiştir. Sonra da idğam edilmiştir. Ya da (.....) den gelir. O da ni'met manasına gelmektedir.

75

Deki: “Kim sapıklıkta ise, çok merhametli olan Allah ona mühlet verir. Nihayet kendilerine vaad olunan şeyi - azâbı veya (kıyamet) saatini- gördükleri zaman, mevkii ve makamı daha kötü ve topluluğu daha zayıf olanın kim olduğunu çok geçmeden görecekler.”

Kim sapıklıkta ise, yani küfürde ise demektir. (.....) dün itibâren (.....) in cevâbıdır. Çünkü o, şartıyyedir. Bu emir, haber manasınadır.

Yani “kim küfrederse Rahmân ona, sapkınliği ve taşkınliği artması için mühlet verir. Ömrünü uzatır” “Onlara günahları artsın diye mühlet verilir” âyetinde olduğu gibi. Bunu, gerekliliğini bildirmek için emir sigasında getirdi. Bu, yoldan çıkmışların mazeretlerini kesmek için emredilen bir şeyi gibi kesin olarak yapılacaktır.” “Kendilerine vaad olunan şeyi gördükleri zaman” cümlesi “mevkii ve makamı daha hayırlı, meclis ve topluluğu daha güzeldir” cümlesine bağlıdır. O ikisi arasındaki ara cümlesidir.

Yani “Onlar bu sözü kendilerine vaad olunanı gözleriyle görünceye kadar söyleyeceklerdir” ya dünya da Müslümanların onları öldürmesi ya da esir alması İle azap görecekler ya da kıyameti ve onlara ulaşacak olan alçaklığı ve azâbı göreceklerdir.

(.....) ve (.....) , (.....) den bedeldirler.

Kimin yere daha kötü ve kimin adamca daha zayıf olduğunu bilecekler. Adamca, yani yardımcı açısından demektir, işte o zaman onlar, işin, kendi taktirlerinin tam tersi olduğunu, kendilerinin yerce daha kötü ve adamca da daha zayıf olduklarını, hayırlı bir makama ve güzel bir meclise de sahip olmadıklarını göreceklerdir. Yine onlar mü'minlerin sıfatlarının tam tersine olduğunu da göreceklerdir. Bir sonra ki cümleye bağlanması da câizdir. O zaman da mana; sapıklıkta onlara mühlet verilmiştir. Allah'ın mü'minlere olan yardımını gözleriyle görünceye kadar ya da kıyameti görünceye kadar bu sapıklıklarından vazgeçmezler.

(.....) dan sonra ki cümleler hikâye edilmiştir. Çünkü ondan sonra (.....) ile başlayan ve (.....) İle cevaplandırılan şart cümlesi gelmiştir.

76

Allah doğru yola gidenlerin hidâyetini artırır. Sürekli kalan iyi işler, Rabbinin nezdinde hem mükâfat bakımından daha hayırlı, hem de akıbetçe daha hayırlıdır.

(.....) haber yerinde olduğu için (.....) üzerine atıftır.

Takdiri ise, kim dalalette ise Rahmân ona mühlet verir ve onun adaletini, onu kendine terk etmesiyle artırır.

Hidayet sâhibi mü'minlerin de hidâyetini ve sabrını ya da yakınini ve basiretini tevfiğiyle artırır. (.....) Âhirete âit bütün işlerdir ya da beş vakit namazdır ya da (.....) dir.

Bu Bakıyatussâlihât, Allah katında, o kafirlerin övündükleri şeylerden sevapça daha hayırlıdır. Akıbetçe de daha hayırlıdır. O akıbet, kafirlerin alaya alındığı bir akıbettir. Çünkü onlar, mü'minlere “hangi grub makamca daha hayırlı ve meclisçe daha güzeldir” diyorlardı..

77

Âyetlerimizi inkâr edip “Muhakkak surette bana mal ve evlat verilecek” diyen adamı gördün mü?

Bu surede dört yerde geçen, Zuhrûf ve Nûh surelerinde geçen (.....) kelimesi, Hamza ve Ali'ye göre (.....) ın dammesi ve (.....) ın sukunuyladır. (.....) un ve (.....) kelimesinin çoğulu olduğu gibi, ya da (.....) un rapçada kullanıldığı eşyanın görülmesi, onunla ilgili bilgiye yol verdiğinden ve onunla ilgili haberin sağlamlığından dolayı “gördün mü?” lafzım “haber ver” manasına kullanmışlardır. (.....) takibi ifade etmektedir. Sanki şöyle

demektedir “Aynı şekilde şu kâfirin de haberini ver. Şu olaylardan sonra onun da olayını zikret.” (.....) sözü, gizli bir yeminin cevâbıdır.

78

O, gaybe mi muttali olsun, yoksa Allah’ın katından bir ahid mi aldı?

“Dağa tırmandı” sözünden gelmektedir. Zirvesine çıkıldığında söylenir. Hemze istifham içindir. Vasil hemzesi ise hazfedilmiştir.

Yani “Levh-i Mahfûza baktı da kuruntusunun mu gördü” demektir, ya da Allah katından bu kendisine vereceğine dair bir söz mü aldı. Ya da ahd kelimesi, Kelirne-i Şehadet demektir. Hasen'dan rivâyet edildiğine göre bu âyet, Velid b. Muğire hakkında inmiştir. Ama meşhur olan bunun, As b. Vail hakkında nâzil olduğudur. Rivâyet edildiğine göre Habbab b. Eret, As b. Vaile süs eşyası yaptırmıştı. Ücretini istediğinde ise As “Siz diriltileceğinize ve cennette altın ve gümüşün olduğuna inanıyorsunuz. O zaman benim de malım ve çocuğum olacağına göre sana olan borcumu orada öderim” demişti.

79

Hayır, biz onun söylediğini yazacağız ve azâbını uzattıkça uzatacağız.

(.....) Hayır da, ret ve hataya uyan vardır.

Yani “O kendisi için düşündüğü şeyde hatalıdır. Bundan vazgeçsin” demektir. Onun sözünü yazacağız.

Yani ona sözünü yazdığımızı göstereceğiz ve bildireceğiz. “Geciktirmeksizin yazdı” sözünde olduğu gibi. Allah'u Teâlâ şöyle buyurmaktadır. “Hiçbir söz söylenmez ki yanında gözetici ve sayıcı olmasın” “Soyumuza âit olduğumuz anda beni aşağılık olarak doğurmadı” sözü de bunun gibidir.

Yani “O, uydurma ve cüretinde işi uzattığı gibi, biz de onun azâbını artıracacağız.” (.....)da (.....) da denir. (.....) Allah'u Teâlâ, gazâbının şiddetini ifade için masterla tekit etti.

80

O dediği (malı ve evladı) na biz vâris olacağız ve o bize tek başına gelecek.

Âhiret'te nail olacağım zannettiği şeyleri ondan uzaklaşın.

Yani “Mal ve evlat diye isimlendirdiği şeyleri” demektir. (.....) hâldir.

Yani “malsız ve evlatsız olarak gelir” demektir. “Bize tek tek geleceksiniz” âyetinde olduğu gibi kuruntusu da birikimi de ona fayda vermez.

81

Onlar, kendilerine bir itibar ve kuvvet (vesilesi) olsun diye Allah'tan başka tanrılar edindiler.

Yani, bu müşrikler, kendilerine ibâdet ettikleri putlar edindiler. Bunu, onlarla kuvvet bulmak için, kendilerine şefâatçi ve yardımcı olmaları için ve kendilerini azaptan kurtarmaları için yaptılar.

82

Hayır (yarın o taptıktan tannlar) onların ibâdetlerini tanımayacaklar ve onlara hasım olacaklardır.

“Hayır” onların bu zannını ret için gelmiştir. (.....) deki zamîr ilâhlara gider.

Yani “kendilerine yapılan ibâdeti inkâr edecekler ve tanımayacaklar, şöyle diyecekler “Allah'a yemin olsun ki siz, bize ibâdet etmediniz ve siz yalancılarsınız” Ya da bu zamîr müşriklere gider. O zaman da mana “Onların kendilerine ibâdet ettiğini inkâr edecekler” demektir. “Rabbimiz, Allah'a hamdolsun ki biz müşriklerden değildik” âyetinde olduğu gibi. O ma'bûtlar, müşriklere düşman olacaklar. Çünkü Allah'u Teâlâ, onları konuşturacak. Onlar da “Ya Rabbi! Seni bırakıp bize ibâdet eden şu kimselere azap et” derler.

(.....) kelimesi tek için de, çoğul için de kullanılır. (.....) kelimesi (.....) e mukabildir. Kastolunan izzetin zıddıdır. O da zillet ve hakirliktir.

Yani onlar, onların kendileri için kuvvet oîmalarını istemişlerdi. Onlar da onları zelil kıları bir kuvvet haline geldiler, demektir.

Eğer (.....) ve (.....) deki zamîrler müşriklere giderse mana “Onların aleyhine dönerler, onların düşmanları olurlar ve kendilerine ibâdet etseler bile onları inkâr ederler, tanımazlar” demektir. Bundan sonra Allah'u Teâlâ, şu âyeti kelimesiyle, peygamberinizi taaccüb ettirdi.

83

Görmedin mi? Biz kâfirlerin üzerine, kendilerini iyice (isyankârlığa) sevkeden şeytanları gönderdik.

Yani onlara başbaşa bıraktık (.....) (saldık, gönderdik) kelimesi “Deveyi saldı” dan gelmektedir.

Yani onu bıraktım, demektir ya da onian, azdırmaları için onlara musallat kıldık demektir. Onları günahlara teşvik ederler. (.....) ve (.....) aynı manaya gelen iki kardeşirler ki harekete sevk etmek ve son derece rahatsız etmek manalarına gelmektedirler.

84

Öyle ise onlar hakkında acele etme. Biz onların günlerini teker teker sayıyoruz.

Onların azâb edilmeleri için acele etme. Biz, onlara cezâ vermek için amellerini, yok etmek için de nefeslerini sayıyoruz. İbn Semmak, bu âyeti Halife Memun'un yanında okudu ve şöyle dedi: “Nefesler sayılıyorsa eğer, uzatma yok demektir, o da ne çabuk biter.”

85

Takva sahiplerini binek üzerinde ikram ile Rahmâna götür düğümüz gün.

Palaru altından ve egeri yakuttan olan binekler üzerinde..

86

Suçluları da yaya ve susuz olarak cehenneme sürdüğümüz gün.

Kâfirleri de susuz olarak, hayvanları sürdüğümüz gibi süreriz. Çünkü onlar hayvanlardan daha aşağıdırlar. Kim suya giderse ancak susuzluğunu gidermek için gider. Gidişin hakikati, suya doğru yürümektir. Bu sebeple gidenler onunla adlarıdırıldılar.

(.....) (elçiler) (.....) (elçi) nin çoğuludur. (.....) (kafîle) (.....) (süvari) nin çoğulu olduğu gibi. (.....) da (.....) (varan) ın çoğuludur. (.....) kelimesi gizli bir fille mensûbtur.

Yani “Götürdüğümüz ve sürdüğümüz bu iki grubu vasedilmeyen işleri yaptığımız günü hatırla, zikret” demektir. Muttakileri zikretti. Çünkü onlar, heyetlerin kralların huzuruna itibar kazanmak için gittikleri gibi, kendilerini rahmetiyle kuşatan Rablerinin huzuruna giderler. Kâfirleri de, onları hakir görerek zikretti ve suya sevk edilen susuz davarlar gibi cehenneme sevk edildiklerini bildirdi.

87

Rahmân nezdinde söz ve izin alarıdan başkasının şefâate gücü yetmez.

(.....) hâldir. Burada ki (.....) zamîr kıhmrsa, bütün kullara âit olur. Muttakilerin ve mücrimlerin zikri de buna delâlet etmektedir. Çünkü onlar bu taksim üzeredirler. (.....) ın çoğul alâmeti olması câizdir.

(.....) (beni pireler yedi) sözünde olduğu gibi. Fâil de (.....) olur. Çünkü o cem'i manasındadır. (.....) nin mahalli, (.....) deki (.....) dan bedel olmak üzere merfûdur. Ya da fiil olması üzerine merfûdur. Ya da muzafın hazfî takdirine göre mensuptur.

Yani “İzin alınan şefâati” demektir. Burada maksat “Onlara şefâat etmeye muktedir olamazlar” demektir. Rahmân nezdinde îman ederek izin alarından başkasının şefâate gücü yetmez. Hadis-i Şerifte: “Kim Allah'tan başka ilâh yoktur derse, Allah katında onun lehine bir izin vardır”

Abdullah ibni Mesud'dan rivâyet edildiğine göre Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bir gün ashâbına şöyle buyurmuştur: “Her biriniz her sabah ve ak şam Allah katında bir ahd almaktan âciz midir?” “Bu nasıl olur?” dediler. “Her sabah ve akşam “Gökleri ve yeri yaratan, gaybı ve görüneni bilen Allah'ım! Şüphesiz ki ben, senden başka ilâh olmadığına, senin tek olduğuna, ortağın olmadığına ve Muhammed'in de senin kulun ve Rasûlün olduğuna şehadet ederek sana söz veriyorum. Eğer seni beni nefsime terk edersen o, beni şerre yaklaştırır. Hayırdan uzaklaştırır. Şüphesiz ki ben, senin rahmetinden başkasına güvenmiyorum. Benim için kıyamet gününde bana kâr edecek ahd kıl. Şüphesiz ki sen va'dinden dönmezsin.” Derse onun üzerine mühürle vurulur ve arşın altına konulur. Kıyamet günü olunca da münadi: “Allah katında ahdi olanlar nerede?” diye nida eder ve cennete girerler” buyurdu. Ya da sultanın herhangi birine emrettiği zaman ki ahdi gibidir.

Yani, orada kendileri lehine izin verilen kişiler için ancak şefâatle emredilenler şefâat ederler, demektir.

88

Dediler ki: “Rahmân çocuk edildi.”

Bunlar Yahûdîler, Hıristiyanlar ve melekler Allah'ın kızlarıdır diyenlerdir.

89

Hakikaten siz, pek çirkin bir şey ortaya attınız.

Onları, üçüncü şahıs olarak ele aldıktan sonra, onlara bu sözle hitap etti. Bu yöneliştir. Ya da Peygamberine bunu, onlara söylemesini emretmektedir. (.....) kelimesi acaib, tuhaf şey ya da büyük günah demektir. (.....) ise şiddet ve zor iş demektir. “İş bana zor geldi” sözünde olduğu gibi.

90

Bundan dolayı, nerdeyse gökler çatlayacak, yer yarılacak ve dağlar yıkılıp dağılacaktır.

(.....) Nâfi ve Ali'ye göre (.....) iledir. Yakın oldu manasınadır.

(.....) Basrî, Şâmî, Hamza, Halef ve Ebû Bekir'e göre (.....) ladır.

Yarıldığında (.....) parçalandığında ise (.....) kullanılır. Bu sözün büyüklüğünden dolayı neredeyse gökler parçalanıyordu. Yerler yanacak, parçaları birbirinden ayrılacak ve batacaktı. Sağlar ise devrilecek ve yıkılacaktı (.....) kelimesi, kınılmak, parçalanmak ve yıkılmak manaları na gelmektedir. (.....) ise, yıldırımın sesidir. (.....) mastardır. (.....) onların sözünü işitmekten darmadağın olacaktı, demektir. Ya da mefulun lehtir. Ya da hâldir.

Yani “darmadağın olduğu hâlde” demektir.

91

Rahmân'a çocuk isnadında bulunmaları yüzünden.

(.....) mahallen mecrûrdur. (.....) daki (.....) den bedeldir. Ya da mefulun lehtir. (.....) ya (.....) le iletlendi. (.....) nide Rahmâna çocuk isnat etmeleriyle iletlendirdi. Ya da (.....) nin faili olarak merfûdur.

Yani “Onların isnatları onu darmadağın etti” demektir.

92

Halbuki çocuk edinmek Rahmân'ın şanına yakışmaz.

(.....) , (.....) den gelmektedir. Lazım fiildir. Ona çocuk edinmek ve istemek yakışmaz. Böyle bir şey muhâldir. Sıhhatli bir şey de değildir. Çünkü çocuk edinmek, ya ihtiyaç için ya da yalnızlığı gidermek için olur.

Halbuki Allah, bu ikisinden de münezzehtir. (.....) kelimesinin özellikle kullanılması ve defalarca tekrar edilmesi (.....) isminin sadece ona mahsus olduğun ve bu isme ondan başka hiç kimsenin müstehak olmadığını beyan içindir. Çünkü bütün nimetler ondandır. Onun örtüsü senin gözünden kalksın da sen ve senin yanındaki herşeyin onun yarattığı kimselere benzetmiş ve bu benzetmeyle onu, Rahmân ismine müstehak olmaktan çıkarmış olur.

93

Göklerde ve yerde olan herkes, istisnasız kul olarak Rahmân'a gelecektir.

(.....) nekradır. Mevsûftur. Sıfatı ise (.....) dir. Ayrıca bu (.....) nun haberidir. (.....) ve (.....) yi (.....) lafzına hamlederek tekil getirmiştir. (.....) Fiilden ismi faildir, “gelecektir” manasınadır. (.....) hâldir.

Yani, boyun eğmiş, zelil olmuş ve itâat etmiş bir hâlde demektir.

Mana ise “Göklerde ve yerde bulunan meleklerden ve insanlardan hiçbirisi yoktur ki, kıyamet gününde kulluğunu itiraf ederek Allah'a gelmesin” kulluk ve oğulluk birbirine zıt şeylerdir. Mesela bir baba köle olan oğlunu satın alsa onu âzat etmiş sayılır. Bütün varlıkların Allah'a nisabeti, kölenin efendisine nisbeti gibidir. O hâlde bir kısmının çocuk, diğer kısmının kul olması nasıl oluyor? İbn Mesut, izafetten önceki aslı üzerine (.....) şeklinde okumuştur.

94

O, bunların hepsini kuşatmış ve sayılarını tesbit etmiştir.

İlmiyle onları kuşattı ve saydı.

95

Bunların hepsi de kıyamet gününde onun huzuruna tek başına gelecektir.

Onlardan her biri, ona kıyamet gününde malı, çocuğu ve yardımcısı olmaksızın tek olarak gelecektir.

96

İman edip sâlih amel işleyenler için Rahmân bir sevgi yaratacaktır.

Kulların kalplerinde bir sevgi yaratacaktır. Rubbeyi şöyle demiştir: “Allah onları sever ve insanlara sevdidir.” Hadis-i Şerifte “Mü'min, iyilerin kalbine sevgi, kötülerin kalbine korku verir” buyurulmuştur. Kâtâde ve Herim'den rivâyet edildiğine göre “Kul Allah'a, Allah ona kulların kalpleriyle yönelmeden yönetmez” denilmiştir.

Ka'b'dan rivâyet edildiğine göre ise “Kul için övgü gökyüzünde sabit olmadan yeryüzünde sabit olmaz” denilmiştir.

97

Biz Kur'ân'ı sadece onunla, Allah'tan sakınanları müjdeleyesin ve inat edenleri uyarasın diye senin dilinle kolaylaştırdık.

Kur'ân-ı senin lügatinde kolaylaştırdık. (.....) hâldir. Onunla mü'minleri müjdeleyesin ve düşmanlıkta batılla ileri giden bir kavmi uyarasın diye. Düşmanlıkta ileri gidenler, gösteriş ve inat tartışmalarına kâtiları kimselerdir. (.....) , (.....) kelimesinin çoğuludur. Bununla Mekke halkı kastedilmektedir.

98

Biz, onlardan önce nice nesilleri helâk ettik. Sen, onlardan herhangi birinden (bir varlık emaresi) hissediyor veya onlara âit cılız bir ses işitiyor musun?

Burada onları korkutma ve uyan var. Onlardan herhangi birini buluyor yada görüyor ya da biliyor musun?

İhsas: duyularla idraktır. Ya da onlara âit gizli bir ses işitiyor musun? (.....) (gizli hazine) buradan gelmektedir.

Yani onlara azâbımız geldiğinde ne görülen bir şahıs kalır, ne de işitilen bir ses.

Yani hepsi helâk olurlar. Bunlar da aynı şekilde kendilerine indirileni düşünmekten yüz çevirirlerse onların da akıbeti, helâk olmaktır. Artık onların işi sana kolay gelsin.

Allah'u Âlem...

TÂHÂ SÛRESİ

Bu sûre Mekke'de nâzil olmuştur; 135 âyettir.

1

Ta- Ha.

Ebû Amr, tedrici olarak yükseldiği için (.....) yı kıları (.....) yı imale ile okudu. Hamza, Âli, Halef ve Ebû Bekir, her ikisini de imale ile okudular. Diğerleri ise, aslı üzere ikisini de kâim okudular. Mücahid, Hasen, Dehhak, Ata ve daha başka kimselerden rivâyet edildiğine göre manası, “Ey adam!” demektir. Eğer bu rivâyet sağlamsa bu açıktır. Değilse gerçek, Bakara Sûresinde zikrolunandır.

2-3

Biz Kur'anı sana, güçlük çekesin diye değil, ancak Allah -tan korkanlara bir öğüt olsun diye indirdik.

(.....) yı Esmâ-i Huruftan sayarsan sözün başı bu olur, sûrenin ismi kıalarsan onun haberi olma ihtimali taşır. Çünkü o (.....) mübteda mevkiindedir. Kur'ân'ı gizli olarak değil açık olarak ifade etti. Çünkü o (.....) Kur'ân'dır. Yemin olan (.....) ya cevap olması da muhtemeldir.

Onlara ve inkârlarına karşı aşırı üzülesin ve îman etmelerini şiddetle arzulayasm da yomlasın diye değil. Ya da gece namazlarıyla güçlük çekesin diye değil. Zira rivâyet edildiğine göre Resûlullah (aleyhisselâm) ayakları şişinceye kadar geceleri namaz kılardı. Cebrâîl ona: “Nefsine merhamet et. Çünkü onun senin üzerinde hakkı vardır” dedi.

Yani, nefisini ibâdetle mecalsiz bırakman için onu sana indirmedik ve şen ancak müsamahakâr islam diniyle gönderildin.

(.....) istisnai munkatıdır.

Yani “Onu sana ancak öğüt olsun diye indirdik” demektir. Ya da hâldir, “korkanlar için” yani Allahtan Korkanlar için ya da işini korkuya havale edenler için, demektir.

4

(Kur'ân) yeri ve yüce gökleri yaratan Allah tarafından peyderpey indirilmiştir.

(.....) den bedeldir. Hâl kılımrısa gizli bir (.....) ile mensûb kılınması câizdir. Ya da medih üzere mensûb olur. Ya da (.....) ya Me'ûl olur.

Yani “Allah onu, Allah'ın indirmesinden korkanlara öğüt olarak indirilmiştir” demektir. (.....) e taallûk eder.

(.....) onun sılasıdır. (.....) , (.....) nın müennesi olan (.....) çoğuludur. Gökleri yücelikle vasıflandırması, onu yaratanın kudretinin büyüklüğünü gösteren açık bir delildir.

5

Rahmân arşa istiva etmiştir.

Medih üzere merfûdur.

Yani “O Rahmân” demektir. (.....) mahzûf birmübtedanın haberidir.

İstiva; istila etti, hükmü altına aldı, üstün geldi manalarına gelmektedir.

Zeccâc'dan rivâyet edildiğine göre “Arşın zikriyle, onun kendisinden başka diğer bütün mahlûkâtın en büyüğü olduğu ifade edilmiştir” Denildi ki: “Sultanın tahtı olan arşın üzerine istiva, mülkü gerektirir. Onu mülkten kinaye yapar. “Faları tahta geçti, oturdu “denir.

Yani ona sahip oldu demektir. Ona oturmasa da böyle denir. Senin “Falanın eli uzundur” yani cömerttir sözünde olduğu gibi. Onun eli olmasa bile bunu böyle kullanırsın. Mezhebimiz, Ali (radiyallahü anh) nm şu sözüdür “İstiva meçhul değildir, keyfiyet akıl dışıdır. Ona îman vâcibtir, o konuda soru sormak bidattir. Çünkü Allah vardı mekân yoktur. O mekânı yaratmadan önceki hâli üzeredir, değişmedi.”

6

Göklerde, yerde ve ikisi arasında bulunan şeyler ile toprağın altında olanlar hep onundur.

(.....) haberdır. (.....) mübteda ve ma'tûftur. Göklerde, yerde ve ikisi arasında bulunan herşey onun ümlküdür. Yedi kat yerin altındakiler ya da yedinci kat yerin altındaki taşırlı altındakiler de onun mülküdür.

7

Eğer sen, sözü açıkken söylersen, bilesin ki o, gizliyi de gizlinin gizlisini de bilir.

Eğer sesini yüksersen onu bilir. Başkasına gizlediklerini de bilir. Hatta ondan daha gizlisini, düşündüklerini bile bilir. Ya da nefsinde gizle diklerini ve gizleyeceklerini de bilir.

8

Allah kendisinden başka ilâh olmayandır. En güzel isimler sırf ona mahsustur.

Onun sıfatlarının ibâreleri farklı olsa da o, zatında birdir. Bu, olann Allah'u Teâlâ'nın isimlerini işittiklerinde “Sen ilâhlara dua ediyorsun” şeklindeki sözlerine cevaptır. (.....) , (.....) kelimesinin müennesidir.

9

Mûsa'nın haberi sana ulaştı mı?

Yani “Sana Mûsa'nın haberi ulaştı” kötülöklere karşı peygamberliğin zorluklarını sabırla yüklenmesi hususunda onu örnek olsun diye ve Mûsa gibi üstün derecelere ulaşsın diye bunu, Mûsa'nın kıssası takip etti.

10

Hani o bir ateş görmüş ve ailesine “Bekleyin, eminim ki bir ateş gördüm. Belki ondan size bir parça kor getiririm Veya ateşin yanında bir rehber bulurum” demişti.

(.....) gizli bir zamîr için olan zarftır.

Yani “gördüğünde” demek fut tir. Hani, şöyle şöyle bir ateş gördüğünde, demektir. Ya da “hatırla, zikret” için mefûlu bihtir.

Rivâyet edildiğine göre Mûsa, (aleyhisselâm) Şuayb (aleyhisselâm) dan annesinin yanma gitmek için izin istedi. Ailesiyle birlikte yola çıktı. Yolda, karlı ve karanlık bir gecede bir oğlu doğdu. Çakmak taşım kullandı. Fakat yanma dı. Bu arada ışık olduğunu zannettiği bir ateş gördü. Ailesine “Yerinizde durun. Ben bir ateş gördüm. Belki ondan size bir parça kor getiririm. Ya da ateşin yanında doğruyu gösteren, ya da yolu gösteren bir kavim bulurum” dedi.

“Birşeyi görmek ve ona alışmak” demektir. Mûsa (aleyhisselâm) işi yapıp yapmayacağını kestiremediği için söz vermekten kaçındı ve bunu, ümit sözüyle ifade etti. (.....) deki (.....) ateş sahiplerinin o ateşe yakın yerleri kapladıklarını ifade etmektedir.

11

Oraya vardığında kendisine “Ey Mûsa” diye seslendik.

Ateşin yanma geldiğinde, yeşil bir ağaçta alttan yukarı doğru yanan beyaz bir ateş gördü. Ağaç, misvak ağacı, ya da Mûsa dikenini idi. Orada kimseyi bulamadı. Rivâyet edildiğine göre, Mûsa ona yaklaştığında o, uzaklaşıyor, uzaklaştığında ise yaklaşıyordu. İşte o esnada Mûsa'ya “Ya Mûsa!” diye nida olundu.

12

“Muhakkak ki ben, evet ben senin Rabbinim! Hemen nalınlarını çıkar. Çünkü sen, kutsal vâdi Tuvâ'dasın.”

(.....) Mübteda ya da tekit ya da fasıldır. zamîri, tanınmayı gerçekleştirmek ve şüpheyi ortadan kaldırmak için tekrar etti.

Rivâyet edildiğine göre “Ya Mûsa” diye nida edildiğinde Mûsa: “Konuşun kim?” dedi. Bunun üzerine Allah (c.c.) şöyle buyurdu: “Ben, senin Rabbinim” Onun Allah'ın kelâmı olduğunu bildi. Çünkü onu altı yönden bütün azalarıyla duymuştu. “Nalınlarını çıkar ki ayakların mukaddes vadinin bereketine değsin” ya da “Onun nalınları tabaklanmamış ölü eşek derisinden yapılmıştı” ya da yalın ayaklı, olmak, Allah'a karşı tevazudur. Bu sebepten selefimiz, Kâ'be'yi yalın ayak tavaf etmişlerdir. Kur'ân bunun o yer için bir hürmet ve bir tazim olduğuna delalet ediyor. Nalınlarını çıkardı ve vâdinin arka tarafına attı. “Sen kutsal vâdi Tuvâ'dasın”

Kutsal; temizlenmiş ya da mübarek kılınmış, demektir.

(.....) kelimesi, Şâmî ve Kûfî'ye göre, tenvinlidir. Çünkü o, vâdi'ye alem olan bir isimdir. O isim ondan bedeldir. Diğerlerine göre ise, tenvinsizdir. Bunu, yer parçası te'viline sokarak söylemişlerdir. Ebû Zeyd, (.....) yı kesre ile sonunu da tenvinsiz okumuştur.

13

“Ben seni seçtim, şimdi vahyedilene kulak ver.”

Ben seni peygamber olarak seçtim. Hamza'ya göre “Biz seni seçtik” tir. Sana vahyedene ya da vahye kulak ver. (.....) , “e yada (.....) ye taallûk” eder.

14

“Muhakkak ki ben (evet) Ben Allah'ın. Benden başka ilâh yoktur. Öyle ise bana kulluk et. Beni anmak için namaz kıl.”

Sadece bana ibâdet ve itâat et. Beni onda zikretmek için namaz kıl.

Çünkü namaz zikirleri içine almaktadır. Ya da kitaplar da zikrettiğim ve emrettiğim için, ya da benim, senin medhu sena ile zikretmem için, ya da başkalannı karıştırmaksızın özellikle beni zikretmen için, ya da beni unutanlardan değil zikredenlerden olman için, ya da zikredildiğim vakitler için ki, o vakitler namaz vakitleridir.

Âyeti kerime de: “Şüphesiz ki namaz mü'minler üzerine vakitleri belli bir farzdır” Duyurulmaktadır. Unuttuktan sonra hatırlama işi namaza hamledilmiştir. Bu sebeple muzafın hazfı takdirine gidilmesi doğru olmaktadır.

Yani, bana namazın kılınması için demektir. Bu, Kelime-i Şehâdetten sonra ondan daha büyük bir farz olmadığına dair delildir.

15

Kıyamet zamanı mutlaka gelecektir. Herkes peşine koştuğu şeyin karşılığını bulsun diye, neredeyse onu açıklayacağım.”

(.....) Ahfeş'ten yapılan rivâyete göre “İstiyorum” demektir. Sıla.

olduğunu diyenler oldu. (.....) nm iki zıt manaya gelen kelimelerden olduğu söylendi.

Yani “Onu kullara açıklayacağım ya da gizleyeceğim” demektir. Onu açıklama isteğimden dolayı o gelecektir demiyorum. Kopma zamanını bilmedikleri için her zaman korku içinde olacakları, hikmetine bina vaktinin bilinmemesiyle birlikte haberlerde onun kopacağı bildirilmeseydi bunu haber vermezdim.

(.....) , (.....) a taallûk etmektedir. Herkes peşine koştuğu hayır ya da şer olan şeyin karşılığını bulsun diye.

16

“Ona inanmayan ve nefsinin arzularına uyan kimseler sakın seni ondan (kıyamete inanmaktan) alıkoymasınlar. Sonra helâk olursun.”

Seni, kıyamet günü için amel etmekten ya da namaz kılmaktan ya da kıyamete inanmaktan alıkoymasınlar. Hitap Mûsa (aleyhisselâm) yadur. Bununla kastedilen ise ümmetidir.

17

“Sağ elindeki nedir, ey Mûsa?”

(.....) mübtedadır. (.....) onun haberidir. “Bu” manasınadır. (.....) hâldir. (.....) onda amel etmiştir.

Yani “Elinde bulunan ya da elinde tuttuğun” demektir. Ya da (.....)ismi mevsuldur. (.....) onun sılasıdır.

Konuşmadan sonra mu'cize onunla gerçekleşeceği için ya da onun yılları dönüşmesi korku yermemesi için yada konuşmak için ünsiyet peydah etmek ve korkuyu kaldırmak için asayla ilgili bir soru uyan içindir.

18

“O benim âsamdır. Ona dayanırım. Onunla davarlanma yaprak silkerim. Benim ona başkaca ihtiyaçlarımda vardır” dedi.

Yorulduğunda ya da sürünün başında durduğumda ya da sıçradığım da ona dayanırım ve yemesi için ağaç yapraklarını davarlarının üzerine onunla silkerim.

Hafs’a göre (.....) dir. (.....) kelimesi (.....) nin çoğuludur. Üç harekeyle de olur. İhtiyaç manasınadır. (.....) kıyasa göre (.....) olmalıydı. Cemaati ret için (.....) denmiştir. Ya da âyet sonları uyuşsun diye bu şekilde gelmiştir. (.....) da böyledir.

Bir kısmını şükür için saydı, uzatmaktan haya ettiği için de diğerlerini söylemedi. Ya da onu, herşeyi bilen mülk sâhibi Allah sorsun, da, bu sayede ikramda artış meydana gelsin diye söylemedi. Diğer ihtiyaçlar şu şekilde sıralarıabilir: onunla yürümesi, onunla hareket etmesi, düşman ve yırtıcı hayvanlara karşı onunla savunma yapması, kuyularda ip yerine kullanması, ondan kova yapılması, geceleyin yakıldığında meşale haline gelmesi, yiyeceğin onunla taşırması, ekildiğinde iştah, çeken meyveler vermesi, toprağa dikildiğinde suyu çıkarması, çekildiğinde çekilmesi ve toprağın onu korumasıdır. Nimetleri sayarak cevabı uzatması şükretmek içindir. Ya da o başka bir sualin cevâbidir. Çünkü o“O, benim asamdır” dedi. Ona “Onunla neyapyorsun?” denildi. O da onun faydalarını sayma ya başladı.

19

“Yere at onu, ey Mûsa!” dedi.

O asanı korkman için at. Ve ancak bizimle sükûnete er. Onunla birçok ihtiyacın karşılandığım görüyorsun ve isteklerde de bize güveniyorsun.

20

Onu hemen yere attı. Bir de ne görsün, hızla sürünen bir yılı oldu.

Hızla giden bir yılları dönüştü. Denildi ki: Taşları ve ağaçları yutan bir canavara dönüşmüş ve Mûsa da onu görünce korkmuştu. Burada “yıları” kelimesi ile ifade edildi. Başka âyetlerde ise “büyük yılı” ve “diğerlerine göre ince yılı” kelimeleri ile ifade edildi. Çünkü “yıları” lâfzı, erkek dişi, küçük büyük bütün yıllardan içeren cins isimdir. Önce ince san yılları dönüşmesi ve sonra da bileşerek kocaman bir yılı haline gelmesi

mümkündür. Böyle olunca (.....) la ilk hâli (.....) la son hâli kastedilmiş olur. Ya da onun iriliği (.....) gibi, çabukluğu ise (.....) gibiydi demektir. Onun iki çenesi arası kırk zira idi” diyenler de olmuştur.

21

(Allah) “Al onu! Korkma! Biz onu şimdi ilk haline sokacağız” dedi.

Rabbi ona: “Onu al korkma.” dedi. Onun korkusu gidince artık elini yılanın ağzına bile sokabilmiş ve iki çenesinden tutabilmiştir.

(.....) “İlk” kelimesinin müennesidir. Siret: İnsanın yaratılıştan ve sonradan kazanarak sahip olduğu özel hakleridir. Bu aslında maştan bina-i nevi'dir. (.....) den gelmiştir. (.....) nin (.....) dan geldiği gibi.

Daha sonra durum ve yol manalarına kullanılmıştır. Zarf üzere mensûbtur.

Yani, onu ilk yoluna sokacağız, ası olduğu hâle çevireceğiz, demektir. Bu, Fir'avun'un yanında yıllara dönüştüğünde ondan korkmama sı için, konuşma esnasında Mûsa'ya gösterildi. Sonra Allah başka bir mu'cizeye işaret etti. Ve şöyle dedi:

22

“Bir de elini koltuğunun altına sok ki bir başka mu'cize olmak üzere, o, kusursuz ve lekesiz bir beyazlıkta çıksın.”

İnsanın kanadı, iki yanıdır. Bunun aslı “Kuşun ikin kanadı” dır. On dan müsteardır (.....) diye adlandırılmasının sebebi, uçuş esnasında meylettirildikleri içindir. Mana “Elini pozunun (koltuğunun) altına sok” demektir. O elin güneş ışığı gibi gözleri kamaştıran bir ışığı vardı ve on da baras hastalığı da yoktur. Peygamberliğin için bir başka mu'cize olmak üzere kusursuz ve bembeyaz olarak çıksın.

(.....) ve (.....) birlikte hâldirler. (.....) , (.....) nin sılasıdır. Senin “kusursuz bembeyaz oldu” sözünde olduğu gibi. (.....) kelimesinin, işin kendisine taallûk etti mahzûf bir fiille mensûb olması da mümkündür.

23

“Ta ki sana, en büyük âyetlerimizden birini gösterelim.”

Yani, asanın yıllara dönüşmesinden sonra biri kısım büyük mu'cizelerimizi daha bu iki mu'cizeyle birlikte sana göstermemiz için bu mu'cizeyi de al. Ya da bu ikisiyle mu'cizelerimizin en büyüğünü gösterelim. Ya da bunu, en büyük mu'cizelerimizi göstermek için yaptık, demektir.

24

“Fir'avuna git. Çünkü o, iyice azdı.”

O kulluk sınırını aşır Rablık iddiasında bulunmaya başladı. Allah, Fir'avun'a gitmesini Mûsa (aleyhisselâm) ya emrettiğinde ve Mûsa geniş yürekliliği gerektiren büyük bir işle görevlendirildiğini anladığında.

25

“Rabbim, benim göğsümü aç (risâlet görevini yüklenilemesi için yüreğimi genişlet) dedi.

26

“Bana işimi kolaylaştır.”

Fir'avun'a karşı bana emrettiğin dini tebliğ işinde bana kolaylık ver, göğsümü genişlet. (.....) yı teyit etmektedir. Çünkü aynı mana, iki yolla, özet ve açıklamalı yolla tekrar edilmiştir. Çünkü o “Benim için genişlet” ve “Benim için kolaylaştır” diyor. Burada genişletilen ve kolaylaştırılan bir şeyin olduğu biliniyor. Sonra bu belirsizliği, göğsümü ve işimi diyerek kaldırıyor.

27

“Dilimin bağını çöz.”

Küçüklüğünde dili üzerine koyduğu ateş parçasından dolayı dilinde pelteklik vardı. Bu olay şöyle olmuştu. Mûsa, Fir'avun'un sakalını tutmuş ve ona şiddetli bir tokat atmıştı. Fir'avun onu öldürmek istemiş, fakat Asiye “Ey melik o akıllı kesmeyen küçük bir çocuktur” diyerek onu kurtarmıştı. Bu seferde leğenin içine ateş ve yakut konularak Mûsa'nın önüne konulmuş, Mûsa yakuta yöneldiyse de Fir'avun onun elini ateşe yöneltmişti. O da ateş parçasını almış, dili üzerine koymuş ve dili yanmıştı. Bu sebeple dilinde pelteklik oluşmuştu.

Rivâyet edildiğine göre eli yandığında Fir'avun onu tedavi etmeye uğraşmış, fakat iyileştirememişti. Onu dine davet ettiğinde, Fir'avun “Beni hangi Rabbe davet ediyorsun?” diye sormuştu da o “Senin iyileştirmekten âciz kaldığın eli iyileştirene davet ediyorum” diye cevap vermişti.

(.....) in sıfatıdır. Sanki “Dilimin bağlarından birini çöz” demişti. Bu ifade, peltekliğin tamamen zail olmadığı hissettirmektedir. Ulemanın çoğunluğu ise tamamen zail olduğu görüşündedir.

28

“Ki sözümü anlasınlar.”

Risâleti tebliğ esnasında.

29-30

“Bir de bana ailemden vezir ver. Kardeşim Harun'u.

Bana kendisine dayanacağım bir yardımcı ver. (.....) den gelirse ağırlık demektir, çünkü o sultanın yükünü ve sıkıntısını üzerine alır. (.....) den gelirse sığınmak demektir. Çünkü sultan onun görüşüyle korunur ve işlerinde ona sığınır. Ya da (.....) den gelir ki “yardımcı” manasınadır.

(.....) ın birinci mefûludur. İkincisi ise (.....) dir. Ya da (.....) ve (.....) onun iki mefûludur.

(.....) , (.....) için atfı beyandır. (.....) bedel ya da diğer bir atfı beyandır. (.....) ve (.....) onun iki mefûludur, ikincisi vezirlik işinin ehemmiyetine binaen birincisi üzerine takdim edilmiştir.

31

“Onunla arkamı kuvvetlendir.”

(.....) in kuvvet manasına geldiği de söylenmiştir. O zaman mana, “Onunla kuvvetimi artır” olur.

32

“Ve ona işime ortak kıl.”

Onu bu risâlet işimde ortağım kıl. (.....) ve (.....) lafızları Şâmî'ye göre cevap mahiyetinde nefsin söylentisidir. Diğerlerine göre ise dua ve istektir.

33

“Böylece seni bol bol teşbih edelim.”

Senin için namaz kılalım ve seni noksan sıfatlardan tenzih edelim.

34

“Ve seni bol bol analım.”

Namaz içinde ve namaz dışında.

35

“Şüphesiz sen bizi görmektesin.”

Halimizi biliyorsun Bu duadan sonra Allah'u Teâlâ ona şu karşılığı verdi.

“Ey Mûsa istediğin sana verildi” dedi.

(.....) ismi mefûl manasınadır. “İstenilen şey, istek” demektir. (.....) un (.....) manasına kullanılması da bunun gibidir. Ebü Amr'a göre hemzesiz olarak (.....) şeklinde okunur.

“Andolsun ki, biz sana bir defa daha lütufta bulunmuştuk.”

Diyor, sonra da onu şöyle açıyor.

“Bir zaman, annene vahyedilecek bir şeyi şöyle vahyetmiştik.”

Ona vahyedilmesi, ilham yoluyla ya da rüya yoluyla. Doğduğun da Fir'avun senin emsallerini öldürüyordu. (.....) , (.....) için zarftır. Sonra vahyedilen şeyi şöyle açıklıyor.

“Mûsa'yı sandığa koy, suya at, su onu sahile bıraksın, onu benim de düşmanım, onun da düşmanı olan biri alacaktır. Gözümün önünde yetiştirilmen için senin üzerine benden bir sevgi koydum.”

(.....) i müfessiredir. Çünkü vahiy, söz manasınadır. Onu Nil'in suyuna at. Sahil, kıyı demektir. Su kıyıyı aşırıydığı için kıyıya sahil denmiştir. “Su onu sahile bıraksın” cümlesinde “bıraksın” lâfzı, yukarıya uyum sağlasın diye emir sığasında gelmiştir. Maksat, suyun onu sahile atacağı haber vennektir. “Onu benimde düşmanım onun da düşmanı olan Fir'avun alacaktır” Ondan kasıt Mûsa (aleyhisselâm) dır. Ya da “Onu” lafzıyla kastedilen sandıktır. “Onun” lafzıyla kastedilen Mûsa (aleyhisselâm) dır. Ama bu ikincisi ibâreyi parçalıyor, bütünlüğü bozuyor. Denize atıları ve sahile bırakıları sandık da olsa, gerçekte atıları sandığın içindeki Mûsa (aleyhisselâm) dır.

Rivâyet edildiğine göre, Mûsa'nın annesi sandığı ziftledi ve suya attı. Oradan Fir'avun'un tarlasına bağ-bahçesi doğru büyük bir nehir gidiyordu. Fir'avun, Asiye ile beraber bir havuzun başında oturuyordu. Birden sandık çıkageldi. Fir'avun onu getirmelerini emretti. Getirdiler. Kapağı açtı. Bir de baktı ki içinde insanlar güzeli küçük bir çocuk var. Onu çok sevdi. İşte Allah'u Teâlâ'nın “Senin üzerine benden bir sevgi koydum” sözü bu şekilde tecelli etti.

Yani “Ben seni sevdim. Allah kimi severse, kalpler de onu sever. Onu gören herkes sevdi” dedi. “Mûsa'nın iki gözünde ayrı bir güzellik vardır. Onu gören herkes sevdi” dedi.

(.....) , (.....)ya taallûk eder. Mahzûf bir fiil üzerine atfedilmiştir. Takdiri ise “Senin üzerine sevilesin ve yetiştiritesin diye bir sevgi koydum” demektir. (.....) biniciliği iyi yapmaktan gelir.

Yani, atm üzerinde güzel duruştan. Buradaki mana şudur: “Bir adamın önem verdiği şeyi gözettiği gibi, bende seni görüp gözetiyorum” Yezid'e göre emirdir. Bunun için (.....) daki (.....) sakindir. Kelimenin sonu da meczumdur.

Hani, kız kardeşin gelip: “Ona bakacak birini size bulayım mı?” diyordu. Bu yüzden seni, gözü gönlü mutluluk dolsun ve üzülmesin diye annene geri verdik. Ve sen, birini öldürdün seni endişenden kurtardık. Seni iyiden iyiye denemeden geçirdik. Bu yüzden Medyen halkı arasında yıllarca kaldın, sonra sen, takdire göre (bu makama) geldin ey Mûsa.”

(.....) , (.....) dan bedeldir. Çünkü kız kardeşinin yürümesi Mûsa'ya bir lütuftur.

Rivâyet edildiğine göre kız kardeşi Meryem, onun haberini araştırmak için gelmiş ve onunla karşılaşmıştı. Memesini kabul edeceği bir süt anası arıyorlardı. Mûsa hiçbir kadının memesini kabul etmemişti. Onlara şöyle

dedi: “Size onu bağrına basacak ve onu terbiye edecek birini göstereyim mi?” Bununla annesini kastetmişti. Fiili müzekker gelmesi (.....) lâfzından kaynaklanmaktadır. Ona “Evet” dediler. O, annesini getirdi. Çocuk onun memesini kabul etti. “Onu sana iade edeceğiz” sözüyle vaad ettiğimiz gibi seni annene geri iade ettik. Hani Kâfir Kiptiyi öldürmüştün de seni kısastan kurtarmıştık.

(.....) Kureyş lügatine göre “öldürülmektir” denildi. Öldürme sebebiyle Allah'ın azâbından ve Fir'avun'un kısas etmesinden korkarak endişeye düştü. İstiğfar ettiği için Allah onu bağışladı. Dedi ki: “Rabbim! Şüphesiz ki ben, nefsimi zulmettim, beni bağışla.” Ve Allah onu Mısır'dan Medyen'e götürmekle Fir'avun'dan kurtardı. Seni zorluklara sokarak ve onlardan kurtararak denemeden geçirdik.

(.....) , (.....) da olduğu gibi mastardır. Ya da (.....) kelimesininin çoğuludur.

Yani “Seni zorluklar vurarak denedik” demektir.

Fime, zorluk demektir. Allah'ın, kulunu kendisiyle denediği her şey fitnedir. “Sizi, imtihan olarak hayır ve şerle deneriz” medyen, Şuayb (aleyhisselâm) ın beldesidir. Mısır'dan sekiz konak mesafe uzaklıktadır. Vehbî: “Mûsa (aleyhisselâm) Şuayb (aleyhisselâm) ın yanında yirmi sekiz sene kaldı. Safura'nın mehri içindi. Onun yanında çocukları oluncaya kadar on sekiz sene daha kaldı” dedi. Sonra sen belirlediğimiz bir vakitti, kırk yaşında bize geldin Ey Mûsa!.

41

“Seni kendim için seçtim.”

Seni benim irâdem ve sevgim üzerine tasarruf edesin diye vahyim ve risâletim için seçtim ve yetiştirdim. Zeccâc şöyle demiştir: “Seni emrim için seçtim, delilimi gösteren kıldım. Benimle mahlûkâtım arasında muhatab kıldım. Sanki delili onlara ben getirdim ve onlarla ben konuştum.”

42

“Sen ve kardeşin birlikte âyetlerimi götürün. Beni anmayı ihmal etmeyin.”

Sen ve kardeşin mu'cizelerimi götürün. Beni anmada ihmal ve kusur etmeyin.

(.....) dan gelmektedir. O da gevşeklik ve taksirde bulunmak demektir.

Yani, benim zikrimi kendisiyle uçtuğunuz iki kanat edininiz. Ya da zikirle kastedilen risâletin tebliğidir. Çünkü zikir, diğer ibâdetlerde de bulunur. Risâleti tebliğ ise bunların en büyüklerindendir.

43

“Fir'avuna gidin. Çünkü o, iyiden iyiye azdı.”

“Gidin” emrini tekrar etti. Çünkü birincisi mutlak olarak geldi, ikincisi mukayyet olarak geldi. Rablık iddiasıyla o, haddi tecavüz etti ve iyiden iyiye azdı.

44

“Ona tatlı dille konuşun. Belki o, aklını başına alır veya korkar.”

Ona karşı lütfkâr bir ifade kullanın. Bu şekilde emredilmesi, onun Mûsa (aleyhisselâm) üzerinde terbiye hakkı olduğundandır, denildi. Onun üç künyesi vardı. Ebû'l Abbâs, Ebû'l Velid ve Ebû Murre. Ona bu künyelerden biriyle hitap ettiler. Ya da onu, ihtiyarlığın kendisine uğramadığı bir genç olarak ve saltanatını ölünceye kadar kaybetmeyecek bir sultan olarak vasıflarıydırdılar. Ya da ona “Arınmaya gönlün var mı?” Seni Rabbinin yoluna ileteyim de ondan korkasın” dediler. Umulur ki öğüt alır, düşünür de Hakka boyun eğer. Ya da işin onların dediği gibi olacağım ve inkârının kendisini helâkâ götüreceğini anlayarak korkar. Aklını başına almayacağını bildiği hâlde “Umulur ki düşünür” dedi. Çünkü bu “umulur ki” sözü o ikisi içindir.

Yani, ümit ederek hevesle gidin, işte bu şekilde girişin. Onun inanmayacağım bildiği hâlde, Allah'ın, o ikisini göndermesinin faydası ise, onların aleyhine delil olması ve mazeret göstermemeleri içindir. Denildi ki: “Onun

manası, umulur ki düşünen düşünür ya da korkan korkar” demektir. Çünkü insanlardan bir çoğu böyledir” Yine denildiğine göre: “Umulur ki lafzının Allah tarafından kullanılması, o işin gerçekleşmesini gerekli kılar. Fir'avun da düşündü. Fakt düşünmesi ona fayda vermedi.” Şöyle denildi: “Fir'avun düşündü ve korktu. Mûsa (aleyhisselâm) a tabi olmak istedi. Fakat Hâman onu bundan vazgeçirdi. Fir'avun onsuz hiçbir işe karar vermezdi. Yahya b. Muaz'ırı yanında bu âyet okundu da o ağladı ve şöyle dedi: “Bu, senin “Ben ilahım” diye kimseye karşı yumuşaklığın. Ya “sen ilahsın” diyen kimseye karşı yumuşaklığın nasıl olur. Bu senin “Ben sizin en yüce Rabbinizim” diyen kimseye karşı yumuşaklığın. Ya “en yüce Rabbimi noksan sıfatlardan tenzih ederim” diyen kimseye karşı yumuşaklığın nasıl olur?

45

Dediler ki: “Rabbimiz, şüphesiz biz, onun bize aşırı derecede kötü davranmasından yahut iyice azmasından endişe ediyoruz.”

Bizi cezâlarındırmamasından korkuyoruz. “Öne geçen” kelimesi (.....) dan gelmektedir. “Ona aceleyle eza etti.”

Denir. Yahut kötülük hususunda bize karşı haddi aşmasından korkuyoruz.

46

Buyurdu ki: “Korkmayın, çünkü ben sizinle beraberim. İşitir ve görürüm.”

Ben sizin koruyucunuz ve yardımcınızın!. Sözlerinizi de işitiyorum. Yaptıklarınızı da görüyorum. İbn Abbâs (radıyallahü anh) şöyle demiştir: “Duanızı işitiyorum ve ona icabet ediyorum. Size yapılmak isteneni görüyorum ve onu boşa çıkarıyorum. Sizden gâfil değilim. Öyleyse bunu önemsemeyin.”

47

“Haydi, gidin de ona deyin ki: “Biz senin Rabbinin elçileriyiz. İsrâ'il oğullarını hemen bizimle birlikte bırak. Onlara eziyet etme. Biz, sana Rabbinden bir âyet getirdik. Kurtuluş hidâyete uyanlarındır.”

O Fir'avun'a gidin, deyin ki: “Biz Rabbinin sana gönderdiği elçileriz. İsrâ'il oğullarını kullaştırmayı ve köleleştirmeyi bırak da bizimle gönder. Onlara zor tekliflerle azap etme. Sana, Rabbinden, bu iddia ettiğimiz şeyin doğru olduğuna dair delil getirdik.” Bu cümle “Biz Rabbinin elçileriyiz” cümlesinin yerine geçmiş, onu açıklamış, tefsîr etmiş ve tafsilatlandırmıştır. Çünkü elçilik davası, ancak delillerle sabit olur. O da mu'cizeleri getirmektedir. Fir'avun “O nedir?” dedi. Mûsa (aleyhisselâm) elini çıkardı. Onun ışığı güneş ışığı gibiydi. Azaptan kurtuluş hidâyete tabi olanlarındır.

(.....) “Sulha girmek, sulh yapmak” den gelmektedir.

Selâmlama manasına gelen “Selâm” değildir. Cennetin bekçisi olan meleklerin, hidâyete tabi olanlara verdiği selâmdır da denilmiştir.

48

Hakikaten bize vahyolundu ki: “Azap (peygamberleri) yalanlayan ve yüz çevirenlerin üstünedir.”

Dünya ve âhiretteki azap, peygamberleri yalanlayan ve îmandan yüz çevirenlerin üzerinedir. Bu Kur'ân âyetlerinin en korkulusudur. Çünkü selâm cinsini mü'minlere, azap cinsini de yalanlayıcılara hasretti. Cinr sin dışında ise hiçbir şey yoktur. Ona gidin ve elçilik görevini yerine getirin. Ona kendisiyle emrolundukları şeyi söylediler.

49

(Fir'avun): “Rabbimiz de kimmiş ey Mûsa?” dedi.

Önce kendisine birden hitap etti. Sonra da birine karşı söylendi. Çünkü peygamberlikteki asıl kişi Mûsa (aleyhisselâm) dı. Hârûn (aleyhisselâm) ise, onun takipçisiydi.

50

O da: “Bizim Rabbimiz, herşeye hilkatini veren, sonra da hidâyete yöneltendir” dedi.

Herşeye hilkatini, yani ihtiyaç duydukları ve faydalandıkları şeyleri verdi. Ya da ikinci mefûludur. O zaman da mana: “Herşeye, faydasına uygun sureti ve şekli verdi” demektir. Mesela, göze görmeye uygun şekli, kulağa, işitmeye müsait şekli vermiştir. Aynı şekilde burun, ayak ve elin de her biri kendisiyle ilgili faydaya uygundurlar.

Yani herşeye, kendisine uygun olanı verdi, demektir. “Sonra da hidâyete yöneltendir” diyerek verilen şeylerle dünyada geçim için, âhirette de saadet için nasıl istifade edileceğini tarif etti.

51

“Öyle ise, önceki milletlerin hâli ne olacak?” dedi.

“Öyleyse geçip giden ve kemikleri dahi çürüten önceki nesillerin hâli ne olacak?” dedi. Ona geçmiş nesillerin hâlini ve kötülük yapanların kötü durumunu, iyilik yapanların da iyi durumunu sordu.

52

(Mûsa): “Onların bilgisi Rabbimin yanında bir Kitaptadır. Rabbim şaşmaz ve unutmaz” dedi.

Mûsa (aleyhisselâm) cevap olarak, onların bilgisi Rabbimin katında ki Levh-i Mahfûzdadır, dedi.

Yani, bu Allah'ın kendisine âit kıldığı gâyb ile ilgili bir sualdir. Onu ondan başka kimse bilemez. Ben de ancak senin gibi bir kulum. Ve bana, gaybleri bilen zâtın verdiği şeyler dışında, ondan hiçbir şey bilmiyorum. Önceki nesillerin halleriyle ilgili ilim Allah katındaki Levh-i Mahfûz'da yazılıdır. Rabbim hiçbir şeyi şaşmaz. Bir şeyin nerede olduğunu unutup bulamadığın zaman “Şu şeyi unuttum” dersin.

Yani “O, insanların, âhir etteki mutluluğu ve bedbahtlığı hususunda hata etmez” demektir. Onların sevabını da, cezâsını da unutmaz. Denildi ki: “Kitap, onu unuttuğu için değil, mahlûkâtın yaptıklarının onun bilgisine uygunluğunu melekler bilsin diye zikrediyor.”

53

O, yeri sizin için beşik yapan ve onda size yollar açan, gökten de su indirendir. Onunla biz çeşitli bitkilerden çiftler çıkardık.

(.....) , (.....) kerimesine sıfat olarak merfûdur. Ya da mahzûf bir mübtedanın haberidir. Ya da medih üzere mensûbtur. Kufelilere göre (.....) diğerlerine göre ise (.....) dir. Bunlar yayıları ve serilen şeyler için kullanılan iki kelimedir.

Yeryüzünü size beşik yaptı, ona size yollar açtı, gökten yağmur indirdi. Biz de o suyla çift çift bitkiler çıkardık. Çeşitli sözler söylemek için sözü, gaip sıgasınfan mütekellim sıgasına nakletti. Denildi ki: “Burada, Mûsa'nın sözü tamamlandı sonra da Allah'u Teâlâ kendisinden bahisle “onu çıkardık” buyurdu. Yine “Bu, Mûsa (aleyhisselâm) nin sözüdür.

Yani biz onu çiftçilik yaparak ve ekerek çıkardı, demektir” denildi.

(.....) kelimesi mastardır. Yerden biten şeyler bununla adlarıdırıl mıştır. Tekit için de çoğul içinde kullanılır. (.....) , (.....) ya da (.....) kelimesinin sıfatıdır. “Farklı” kelimesinin çoğuludur. “hastalar” kelimesinin (.....) kelimesinin çoğulu oldu ğu gibi.

Yani, türü, rengi, kokusu ve şekli değişik olan bu nebatın bir kısmı insanlar için yaratılmıştır. Bir kısmı da hayvanlar için yaratılmıştır.

Rızıklarınızın hayvanların çalışması ile hasıl olması Allah'ın nimetlerindendir. Allah'u Teâlâ onların yediği alafı, ihtiyacımızın fazlasını dan ve yemeye güç getiremediğimiz şeylerden kılmıştır.

54

Yiyiniz; hayvanlarınızı otlatınız. Şüphesiz bunda akıl sahihleri için (Allah'ın kudretine delâlet eden) alâmetler vardır.

(.....) , (.....) deki zamîrden hâldir. Mana, faydalanmanıza müsaade ederek, yani bir kısmını yemenize ve bir kısmını da alaf haüne getirmenize müsaade ederek çeşitli bitkileri bitirdik. Zikrettiğimiz bu hususta, akıl sahipleri için deliller vardır. Çünkü o akıl, insanı mahzurlu şeylerden sakındırıyor. Ya da işler gelip ona dayanıyor.

55

Sizi ondan (topraktan) yarattık, yine oraya döneceksiniz ve bir kez daha sizi ondan çıkaracağız.

Babanız Âdem (aleyhisselâm) i ondan yarattık. Denildi ki: “Her nutfe defnedileceği topraktan yoğrulur. Toprak ve nutfeyle birlikte yaratılır” Ya da nutfe gıdalardan oluşmuştur. Gıdalar da topraktan, öldüğünüz de toprağa defnedileceksiniz. Ve diriliş esnasında sizi oradan tekrar çıkarırız. Çıkarmaktan murat, parçalanmış ve toprağa karışmış olan parçaların bir araya getirilmesi ve eski hallerine dönüştürülecek mahşere sevkedilmeleridir.

Onlar üzerindeki adetullah, istifadeleri yönünden toprağa bağımlı olmalarıdır. Şöyle ki, onu, onlar için üzerinde gezdikleri bir sergi, bir döşek haline getirdi. Onlar için onda istedikleri gibi gidip gelebilecekleri yollar, geçitler var etti. Onda çeşit çeşit bitkiler bitirdi. Kendi yiyecekleri ve hayvanlarının alafı ondan bitkiler. O, onların aslıdır/Ondan var oldular. O, kendisinden doğdukları analarıdır. Öldükleri zaman da onlara kavuşur.

56

Andolsun biz ona (Fir'avun'a) delillerimizin hepsini gösterdik. Yine de yalanladı ve diretti.

O Fir'avun'a bütün delillerimizi gösterdik. Bu deliller, dokuz tanedir. Asa, el, denizin yarılması, taşıyı yarılması, çekirgeler, haşereler, kurbağalar, kan ve dağın yukarı kaldırılmasıdır. Âyetleri yalanladı ve hakkı kabulden kaçındı.

57

Dedi ki: “Yaptığın büyük ile bize yurdumuzdan çıkarasm diye mi geldin bize ey Mûsa?”

Fir'avun dedi ki: “Sihrinle bizi yurdumuz Mısır'dan çıkarmaya mı geldin?” Bu âyette onun Mûsa (aleyhisselâm) dan şiddetle korktuğuna dair delil vardır. “Sihrinle” kelimesi için bahanesidir. Çünkü hangi sihirbaz herhan gi bir sultam yurdundan etmiştir.

58

Öyle ise muhakkak surette biz de sana, aynen onun gibi bir büyü getireceğiz. Şimdi sen, seninle bizim aramızda, ne senin, ne de bizim muhalefet etmeyeceğimiz uygun bir yerde buluşma zamanı ayarla.

Senin sihrine karşı biz de sihirle mukabele de bulunacağız. (.....) kelimesi mastardır. Vaad manasına gelmektedir. Buna bir muzaf takdir edilir.

Yani vaad yeri (buluşma yeri) tayin et, demektir.

(.....) daki zamîr (.....) e gider. Yezit, bunu emrin cevabı olarak cezimli okumuştur. Diğerleri ise (.....) kelimesinin sıfatı olarak merfû' okumuşlardır. (.....) kelimesi mahzûf (.....) dan bedeldir.

Burada muzaf takdirinin yapamaması da mümkündür. O zaman da mana: Bizimle senin aranda her iki tarafın da bozmayacağı bir söz var, demektir.

(.....) masterla ya da mastara delalet eden bir fiille mensup oldu. (.....) kelimesi, Hicâzî, Ebû Amr ve Ali'ye göre kesre iledir. Diğerlerine göre ise damme iledir. O, (.....) kelimesinin sıfatıdır.

Yani

“Bizimle senin aranda eşit olan” demektir. (.....) (iki tarafa da eşit) kelimesinden gelmektedir. Çünkü iki tarafın ortasından alınan mesafe, iki tarafa da eşittir.

59

(Mûsa): “Buluşma zamanınız/bayram günü, kuşluk vaktin de insanların toplanması (zamanı) olsun” dedi.

(.....) mübteda, (.....)haberdir.

O, onların bayram günüdür ya da nevruz günü ya da aşure günüdür. Soru yer içindi, ama o zamanı söyledi. Birinci tefsire göre, cevabın bu şekilde olması, bayram günü onların toplandıkları yerin belli olmasındandır. Bu şekilde zamanın zikredilmesiyle mekân da bilinmiş olmaktadır. İkinci tefsire öre ise, vaadiniz, bayram günüdür, demektir.

(.....) ya da (.....) ye atıf olarak merfû' ya da mecrûr makammdadır. Şüpheden en uzak olduğu için, hakkın görülmesine en açık şekilde imkân verdiği için ve yerleşik olsun göçebe olsun halkın yayılmasına en müsait bir zaman olduğu için “Kuşluk vaktinde olsun” dedi.

60

Bunun üzerine Fir'avun dönüp gitti, hilesini tertipleddikten sonra çok geçmeden geldi.

Fir'avun Mûsa (aleyhisselâm) bırakarak dönüp gitti, hilesini ve sihirbazlarını topladı. Onlar yetmiş iki ya da dört yüz yada yetmiş bin kişi idiler. Sonra da buluşma yerine geldiler.

61

Mûsa onlara: “Yazık size, Allah hakkında yalan uydurmayın. Sonra o, bir azap ile kökünüzü keser, iftira eden muhakkak ki perişan olur” dedi.

Mûsa (aleyhisselâm) bunu, sihirbazlara söyledi.

Yani “Âyet ve mu'cizeleri sihir olarak adlandırmayın. Değilse büyük bir azapla Allah kökünüzü keser” dedi.

(.....) Kûfî'ye göredir. Diğerlerine göre ise (.....) nin (.....) nın fethiyledir. Ebû Bekir'in dışındakilere göre “Helâk eder” manasınadır. (.....) ve (.....) yok etmek manasınadır. Nehyin cevabı olmak üzere mensûb olmuştur. Allah'a yalan uyduranlar da perişan olmuştur.

62

Bunun üzerine onlar, durumlarını aralarında tartıştılar, gizli gizli fısıldaştılar.

O sihirbazlar aralarında ihtilafa düştüler. Bir kısmı “Bizim gibi sihir bazdır” dedi. Bir kısmı da “Allah hakkında yalan uydurmayın” sözü sihirbaz sözü değildir, dedi. Aralarında gizlice istişarede bulundular. Dediler ki: “Eğer sihirbaz ise onu yeneriz. Ama eğer gökten gönderildiyse o bizi yener.”

(.....) mastar ve isim olur. Sonra da şu sözde karar kıldılar.

63

“Bu ikisi Muhakkak ki, sihirleriyle sizi yurdunuzdan çıkarmak ve sizin ideal yolunuzu ortadan kaldırmak isteyen iki sihirbazdûar sadece” dediler.

Ebû Amr (.....) şeklinde okudu. Bu zahirdir. Ancak bu okuyuş şekli, İmâm İbni Kesir'e, Hasf'a ve Halîl'e muhaliftir ki, Halîl nahvi en iyi bilendir. (.....) şeklindedir. Şeddesizdir. “Zeyd ayrıldı” sözünde olduğu gibi. (.....) , (.....) i nâfiye ile şeddeli (.....) den şeddesiz (.....) e dönüştürülmüş (.....) arasındaki farkı göstermektedir.

Denildiki: “O” (.....) manasınadır. (.....) da (.....) manasınadır.

Yani o ikisi ancak sihirbazdırlar, demektir. Bunun delili de Ubeydin (.....) şeklindeki kırâatidir.

Onlardan başkalan ise (.....) demişlerdir, denildi ki bu Bel Haris b. Kab, Hasen b. Kab, Has'am , Murat ve Kinanenin lügatidir. Onlardan tesniye nasb ve cer hâlinde de olsa asla (.....) ya dönüşmez. (.....) kelimesinde olduğu gibi.

Sadi şöyle demiştir:

“Babası ve babasının babası izzet ve şerefte son noktaya vardılar”

Zeccâc (.....) nin “evvel” manasına olduğunu söylemiştir.

Şâir şöyle diyor:

“İhtiyarlık seni üsteledi, büyük olsun “dediler. Dedim ki: “Evet”

Sondaki (.....) duruş içindir. (.....) mübteda (.....) mahzûf bir mübtedanın haberidir. (.....) mahzûf mübteda üzerine gelmiştir. Takdiri ise.(.....) demektir. Böylece kendisi için olan yere, baş tarafa girmiş olur. Bazen (.....) mübtedanın başına geldiği gibi haberin başına da gelir. “Dayım sensin ve dayısı cerir olandır” sözünde olduğu gibi. Bunu Müberri'de arz ettim o da râzı oldu, demiştir. Ebû Ali ise bunu zayıf görmüştür. Muhakkak ki bu ikisi, sizi, sihirleriyle yurdunuz Mısır'dan çıkarmak ve sizin üstün dininizi ve ortadan kaldırmak istiyorlar. (.....) kelimesinin müennesidir.

“En üstün” demektir.

64

Öyle ise hilenizi kurun. Sonra sıra hâlinde gelin. Muhakkak ki bu gün, üstün gelen kurtulmuştur.

Yani, onu ihtilafa düşmeden onun aleyhine'işletin, demektir. Ebû Amr'a göre (.....) dur. O zaman da mana hilenizden terk ettiğiniz hiçbir şey bırakmayın, toplayın demektir.

Saf saf hâlinde dizilerek gelin. Çünkü o, görenlerin kalbine daha çok heybet verir. “Bugün galip gelen kurtulmuştur” bu söz Allah'a âit araya girmiş bir sözdür.

65

Dediler ki “Ey Mûsa! Ya sen at veya önce atan biz olahtık.”

Sihirazlar: “Ey Mûsa! Ya sen at ya da biz, yanımızdaki şeyleri atarak ilk atan olalım” dediler.

Her iki (.....) ve sonrası gizli bir fiille mensûbtur. Ya da mahzûf bir mübtedanın haberidir. Manası, iki işten birini seç ya da iş, senin ya da bizim atmamızdır, demektir. Onların bu şekilde tercihi ona bırakmaları, ona karşı edeplerini göstermektedir. Sanki bunu onlara Allah ilham etmiştir. Tabii ki sonradan bunun bereketi onlara ulaştı. Mûsa “Siz atın” diyerek ilk önce onların atmasını kendilerine bildirmiştir.

66

“Hayır, siz atın” dedi. Bir de baktı ki, büyüleri sayesinde ipleri ve sopaları gerçekten koşuyor gibi görünüyor.

Sihirlerinden yapabildiklerini göstermeleri ve buna karşı Allah'ın gücünü göstererek Hakkı batılın üzerine atması ve onu paramparça etmesi, yine sihrin üzerine mu'cizesini musallat kılması ve bunu görenler nezdinde apaçık bir delil olması ve ibret alanlar için de bir ibret vesikası olması için Mûsa “Önce siz atın” dedi.

(.....) için bu izal-mufacee ve tahkik denir. (.....) vakit manasınadır, kendisine bir nasb eden ve muzaf kılındığı bir cümle ister, bazı yerler de nasb edeni mahsus bir fil olur. O da fiili mufacee ve cümle ibtidaiyyedir. Başkası değildir. Takdiri ise “Mûsa, onların iplerinin ve sopalarının koştuğunu sandığı hâlde vakitle karşılaştı” dır. Mana ise, onların iplerinin ve asalarının ona koşuyor vehmini ani olarak vermesidir.

İbn Zekvân'a göre (.....) iledir. (.....) merfûdur.

(.....) da ki zamîrden bedeli istimaldir.

Yani atılanlar vehmettiriyor demektir. Rivâyet edildiğine göre onlar, onlara cıva kanştırmışlardır: Güneş ışımları onlara vurunca kıpırdıyorlar ve hareket ediyorlardı.

67

Bu yüzden Mûsa içinde bir korku duydu.

Bu ani karşılaşmadan dolayı, insanlığın yaratılışı gereği kendisinde bulunan korkuyu hissetti. Ya da insanların bu işe şüphe sokup ona tabi olmayacakları korkusuna kapıldı.

68

“Korkma, üstün gelen olan kesinlikle sensin” dedik.

Galip gelecek ve kahredecek olan sensin, dedik. (.....) , (.....) harfî tarif ve açık bir galibiyet demek olan yücelikle ilgili (.....) lafzının zikredilmesinde apaçık bir mübalağa vardır.

69

Sağ elindekini at da, onların yaptıklarını yutsun. Yaptıkları, sadece bir büyücü hilesidir. Büyücü ise nereye varsa iflah olmaz.

Hafs'a göre (.....) ın ve (.....) nın sükunuydur. (.....) da şeddesizdir. İbni Zevkan'a göre (.....) dur. Diğerlerine göre ise (.....) dir.

Sağ elindekini at da onların yaptığı bu uydurma şeyleri yutsun.

Yani asanı at ki onların asalarını ve iplerini yutsun. Burada asayı yüceltmek için “asanı” demedi.

Yani onların yaptıklarına aldırma, senin elindeki şey onlardan daha büyüktür, demektir. Ya da asayı tahkir için “asanı” dememiştir.

Yani, onların iplerinin ve asalarının çokluğu seni düşündürmesin. Elindeki o tek odun parçasını az da tek olmasına ve onların da çok olmasına rağmen kudretimizle hepsini yutsun.

Kûfi'ye göre (.....) dir. Âsım'ın dışındakiler (.....) demişlerdir. Bunu sihir sâhibi manasına kullanmışlardır. Ya da sihir işinde derinleştikleri için sanki kendileri sihir olup çıkmışlardır. (.....) iki kırâate göre de ret iledir. (.....) ismi mevsul ya da mastariyyedir.

(.....) Tekil olarak geldi, çünkü bununla cins kastedilmiştir. Sayı değil. Cemi' olsaydı, kastedilen adettir zannedilirdi.

Âyet'in devamını görmüyor musun “Sihirbaz nereye varsa iflah olmaz”

Yani sihirbaz cinsi demektir. Mûsa (aleyhisselâm) asasını attı. Asa da onların yaptıklarını yuttu. Gördükleri bu büyük delil karşısında sihirbazlar secdeye kapandılar.

70

Bunun üzerine sihirbazlar secdeye kapandılar. “Harun'un ve Mûsa'nın Rabbine îman ettik” dediler.

Onların bu kadar hızlı bir şekilde secdeye kapanmaları hususunda Ahfeş şöyle demiştir: “Onlar sanki kendilerini attılar. İşleri ne kadar da şaşılacak bir şey, önce inkâr ve küfür için iplerini ve sopalarını attılar. Bir saat sonra da şükür ve secde için başlarını attılar. İki atış arasındaki fark ne kadar da büyük. “

Rivâyet edildiğine göre onlar, orada secde hâli.ide iken cenneti ve makamlarını gördüler, başlarını kaldırdılar ve “Harun'un ve Mûsa'nın Rabbine îman ettik” dediler. Burada Harun öne alındı, şura Sûresi'nde ise geri bırakıldı. Bu kafiyei korumak için yapıldı. Çünkü (.....) harfî tertibi gerektirmemektedir.

71

(Fir'avun) şöyle dedi: “Ben size izin vermeden önce ona inandınız ha. Hakikat şu ki, o, size, sihir öğreten ulunuzdur. Şimdi elleriniz ile ayaklarını tereddüt etmeden çaprazlama keseceğim ve sizi hurma dallarına asacağım. Böylece, hangimizin azâbının daha şiddetli ve sürekli olduğunu iyice anlayacaksınız.”

(.....) Hafs'a göre medsizdir. Basrî, Şamî ve Hicazî'ye göre med li hemze ileidir. Diğerlerine göre ise iki hemzeyleidir. “Size izin vermeden önce Mûsa'ya inandınız ha” (.....) ve (.....) ona inandı manasına kullanılırlar.

“Ulunuzdur” büyüğünüzdür ya da mualliminizdir demektir. Mekke liler muallim için “Bana büyüğüm öğretti” derler. Çaprazlama kesilme olayı, sağ elin ve sol ayağın kesilmesidir. Çünkü iki uzuvdan herbiri diğere karşıttır. Biri el diğeri ayaktır. Biri sağ diğeri soldur.

(.....) gayenin başlarigıcı içindir. Çünkü kesmek başlarigıçtır.. Ve uzuvların karşıtlığından kaynaklanmaktadır. (Sanki kesmeye uzuvların karşıtlığından başlanmıştı) Car ve mecrûr, hâl üzere mahallen mensûbtur.

Yani onları karşıt oldukları hâlde keseceğim, demektir. Çünkü bir kısmı diğere karşı olduğunda karşıtlıkla sıfatlanmışlardı. Hurma dalma asıları zarf içindeki mazrufa benzetti, ve bu sebeple “Sizi hurma dallarına asacağım.” dedi. Hurmayı, dalı uzun olduğu için özellikle zikretti. “Hangimizin azâbının daha şiddetli ve daha sürekli olduğunu anlayacaksınız” Bana imâm terk ettiğinizden dolayı benim mi, yoksa ona îmanı terk ettiğinizden dolayı Mûsa'nın Rabbinin mi?

“Allah'ın lâneti üzerine olsun” Burada “Kendisini ve Mûsa (aleyhisselâm) kastediyor” denildi. Delil olarak da “Ona inandınız” lafzını ve Kur'ân'ı Kerîm'de Allah'tan başkalan için (.....) ile beraber kullanılan “îman” ı göstermişlerdir. “Allah’a inanır ve mü'minlere inanır.”

72

Dediler ki: “Seni, bize gelen açık açık mu'cizelere ve bizi yaratana tercih edemeyiz. Öyle ise yapacağını yap. Sen ancak bu dünya hayatında hükmünü geçirebilirsin.”

Mûsa'nın doğruluğuna dair bize gelen kesin delillere ve bizi yaratana karşı elbette seni seçmeyeceğiz.

(.....) , (.....) üzerine atıftır.

Yani, seni, bize gelene ve bizi yaratana tercih etmeyeceğiz, demektir. Ya da yemindir. Cevabı da yemin üzerine takdim edilmiş olan (.....) dir. Öyleyse öldürme ve asma cihetinden yapacağım yap. “O ikisinin işi üzerlerine işlenmiştir” sözünde oldğu gibi, yapılan iş manasına gelir ya da hükmedeceğin şeye hükmet, demektir. Bu dünya hayatında hükmünü geçirebilirsin.

(.....) zarf üzere mensûb olmuştur.

Yani, sen, yaşadığımız müddetçe bize hükmedebilirsin, demektir.

73

“Bize, hatalarınızı ve senin bize zorla yaptırdığın büyüü bağışlaması için Rabbimize îman ettik. Allah (mükafatı) en hayırh ve (cezası) en sürekli olandır.

(.....) ismi mevsuldur, (.....) üzerine atıf olduğu için mensûbtur. (.....) dan hâldir.

Rivâyet edildiğine göre onlar Fir'avun'a şöyle dediler: “Mûsa'yı bize uyurken göster” o da gösterdi. Onu, asasının beklediğini gördüler ve “Bu sihirbazın sihri değildir. Çünkü sihirbaz uyuduğunda sihri bozulur” dediler ve perişan olma korkusuyla ona karşı gelmekten çekindiler. Fir'avun onları sihir yapmaya zorladı. Cehaleti

Fir'avun'a zarar verdi. Onların sihri bilmesi ise onlara fayda verdi. Ya şeri ilimleri bilselerdi ne olurdu? Allah kendisine itâat edenlere en hayırlı sevapları ve kendisine isyan edenlere de sürekli azâbı verendir.

74

Şurası muhakkak ki, kim Rabbine günahkâr olarak varırsa, cehennem sırf onun içindir. O ise orada ne ölür, ne dirilir.

(.....) zamîri şandır. Günahkârdan kasıt, kâfirdir. Kâfir, orada ölmez ki istirahat etsin. Onun orada faydalarıacağı bir hayatı da yoktur:

75

Kim de iyi davranışlarda bulunmuş bir mü'min olarak ona varırsa, üstün dereceler işte sırf bunlar içindir.

Kim de îman üzere ölürse ve îmandan sonra sâlih ameller işlerse onlar için üstün dereceler vardır..(.....) , (.....) nin çoğuludur.

76

İçinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar akan Adri cennetleri, işte tertemiz arınanların mükâfatı budur.

(.....) , (.....) dan bedeldir, işte bu (.....) diyerek şirkten temizlenenlerin mükafaüdüdür. Bu üç âyet onların sözünü hikâye ediyor, denildi. Yine bu, Allah'ın bildirmesidir, hikâye değil, denildi. Bu görüş daha açıktır.

77

Andolsun ki Mûsa'ya “Kullarınıla birlikte geceleyin yola çık da (size) yetişilmesinden korkmaksızım ve (boğulmaktan) endişe etmeksizin onlara denizde kuru bir yol aç” diye vahyetmiştik.

Allah, Fir'avun'u ve kavmini helâk etmek istediğinde Mûsa'ya, onları gece vakti Mısır'dan çıkarması ve deniz yolunu takip etmesini emretti. Onlara denizde kuru bir yol aç.

(.....) “Malından ona bir pay kıl dı” sözünden gelmektedir. (.....) mastardır.

(.....) ve (.....) denir. (.....) deki zamîrden hâldir.

Yani, onlara korkmaksızım yol aç, demektir. Hamza'ya göre cevap üzere “Korkma” dır.

(.....) İdrakten isimdir.

Yani Fir'avun ve askerleri sana ulaşamazlar, demektir. Haraza'nın kırâatine göre (.....) yeni bir cümledir.

Yani sen korkma demektir. Ya da elif (.....) âyetinde olduğu gibi itlak içindir.

Mûsa (aleyhisselâm) onları gecenin başında çıkardı. Yetmiş bin kişiydiler.

Süs eşyalannı borç almışlardı.Fir'avun altı yüz bin kişiyle onları takip ediyordu. .

78

Bunun üzerine o, askerleri ile birlikte onların peşine düştü, deniz onları öyle bir kapladı ki boğuverdi.

(.....) Hâldir.

Yani ordusu beraberinde olduğu hâlde peşlerine düştü, demektir. “Denizden onları örten örttü” âyeti, az lafızla çok mana ifade eden “Cevâmu'l-Kelim” dendir.

Yani, onları, hakikatini Allah azze ve celleden başka kimsenin bilmediği şey örttü, demektir.

79

Fir'avun, kavmini saptırdı, doğru yola sevk etmedi.

Fir'avun, kavmini doğru yoldan saptırdı, ve onları hakka ve doğru yola irşat etmedi. Bu âyet, onun “Sizi ancak doğru yola irşat ediyorum” sözüne cevaptır. Bundan sonra, İsrâ'il oğullarını, denizden kurtardıktan ve Fir'avun ve kavmini helâk ettikten sonra onlara yaptığı lütfü zikretti.

80

Ey İsrâ'il oğulları! Sizi düşmanınızdan kurtardık. Tûr'un sağ tarafına (gelmeniz için) size vade tanıdık ve size, kudret helvası ile bildircin eti lütfettik.

Mûsa'ya “Kullarını yürüt” diye vahyettik. Ve ey İsrâ'il oğulları sizi düşmanınız Fir'avun'dah kurtardık. Size kitap vermeyi Tûr'un yanında vaad ettik. Bu Allah'u Teâlâ'nın, Tevrât'ın nüzûlü için Mûsa'ya, bu mekâna gelmesi ve yetmiş adam seçip onları da beraberinde getirmesi ile ilgili vaadidir Bu vaad onlara nispet edildi. Çünkü bu, onların peygamberleri ve seçkinleri içindi. Şerî'atlarının ve dinlerinin getirdiği faydalarda onlara dönüyordu.

(.....) mensûbtur. Çünkü o (.....) nin sıfatıdır. Civar manasına mecrûr olarak da okunmuştur. Size Tin Çölünde kudret helvası ve bildircin indirdik. Ve size şöyle dedik:

81

Size rızık olarak verdilerimizin temiz olanlarından yiyiniz, bu hususta taşkınlık ve nankörlük de etmeyiniz. Sonra size gazâbım çarpar.

Size verdiğimiz nzkın helallerinden yiyiniz. Âsım dışındaki Kûfe'liler (.....) ve (.....) şeklinde okumuşlardır.

Allah'ın bu hususta koyduğu hadleri, nimetleri inkâr ederek ve onları günah yolda harcayarak aşmayın. Ya da bazınız bazınıza zulmetmesin. Kimin üzerine gazâbım inerse, o, helâk olmuştur. Kalkışı olmayan bir yıkılışla yıkılıp gitmişti.

(.....) nin aslı, dağdan düşüp örmektir. Buradaki manası ise, îman şerefinden, cehennem çukurlarından birine yuvarlanmaktır. Ali (.....) ve (.....) şeklinde okumuştur. Diğerleri ise her ikisinin kesriyle okumuşlardır. Meksur olunca gereklilik manası ifade eder. Borcun edası gerektiğinde (.....) denir. Dammeli olunca nüzul manası ifade eder.

82

Şu da muhakkak ki ben, tevbe eden, inanan ve sâlih amel işleyen sonra (böylece) doğru olda giden kimseyi bağışlarım.

Şirkte tevbe eden, Allah'u Teâlâ'yı birleyip indirdiklerim tasdik eden, farzları eda eden ve sonra da zikredilen bu hidâyet üzerinde, yani tevbe, îman ve amel üzerinde istikamet sâhibi olan kimseyi bağışlanın.

83

“Seni acele ile kavminden ayrıl(ıp gelme) meye sevkeden nedir, ey Mûsa?”

Seni, seçtiğin yetmiş kişiden aynlarak gelmeye sevkeden şey nedir? Mûsa (aleyhisselâm) onlarla beraber vaad edilmiş yere, Tûr-u Sinaya gitti. Sonra da Rabbinin kelimasına olan şevkinden dolayı öne geçti. Onlara kendisine tabi olmalarını emretti. İşte burada Allah'u Teâlâ “Seni acele ettiren şey nedir?” diye sordu.

Yani senin acele etmeni gerektiren şey nedir? Bu, inkâr sorusudur. (.....) Mübtedadır. (.....) Haberdir.

84

“İşte” dedi. “Onlar da benim peşimdeler. Ben, memnun olasın diye sana acele ile geldim Rabbim.”

Onlar arkamdalar. Bana yetişiyorlar. Benimle onlar arasında ancak az bir mesafe var dedi. Sonra da acele edişinin sebebim zikretti ve “Sana senin vaad ettiğin yere, bana karşı hoşnutluğun artsın diye acele geldim” dedi. Bu söz, içtihad etmenin câiz oluşuna dair delildir.

(Allah) buyurdu: “Senden sonra biz, kavmini imtihan ettik ve Sâmirî onları yoldan çıkardı.”

Sen aralarından çıktıktan sonra kavmini fitneye soktuk. Kavim ile kastolunan Hârûn (aleyhisselâm) ile birlikte bıraktığı kimselerdi. Sâmirî onları, buzağıya ibaddete çağırarak saptırdı. Onlar da ona ibâdet ettiler. Sâmirî İsrâ'il oğullarından Sâmile denilen bir kabileye mensubtur. Kirman'a mensup iri yan biriydi de denildi. İsmi Mûsa b. Zafer idi. Münâfık biriydi.

Bunun üzerine Mûsa, öfkeli ve üzüntülü olarak kavmine döndü. “Ey kavmim!” dedi. “Rabbiniz size güzel bir vaadde bulunmamış mıydı. Şu hâlde size zaman mı çok uzun güzel, yoksa üstünüze Rabbinizin gazâbının inmesini mi istediniz ki bana olan vaadinizden döndünüz.”

Mûsa (aleyhisselâm) kavmine, Rabbinin münaatmdan son derece gazâblı ve son derece üzüntülü bir şekilde döndü. Ve “Ey Kavmim! Rabbiniz size güzel bir vaadde bulunmamış mıydı?” dedi. Allah onlara içinde nur ve hidâyet bulunan Tevrât'ı verdi. Bin sureden oluşmuştu. Her sûre de bin âyetti. Onun cüzlerini ancak yetmiş deve taşıyabiliyordu. Bundan daha güzel bir vaad olmaz.

“Ayrılış müddetim size uzun mu geldi?” “Ayrılış sebebiyle zamanım uzadı” dedi. Yoksa üstünüze Rabbinizden bir gazâbın inmesini mi istiyorsunuz.

Yani, Rabbinizin gazâbım gerektiren bir fiili yapmayı mı istediniz ve vaadinizden döndünüz. Onlar, ermini yerine getireceklerine ve kendilerine bıraktığı âyetlere uyacaklarına dair söz vermişlerdi. Fakat buzağıyı tanrı edinmekle sözlerinden döndüler.

Dediler ki: “Biz, şana olan vaadimizden kendi kuvvet ve irâdemizle dönmedik. Fakat biz, o kavmin (Mısırlıların) ziynet eşyasından bir takım ağırlıklar yüklenmiş, sonra da onları atmıştık. Aynı şekilde Sâmirî de atmıştı.”

Medenî ve Âsim'a göre (.....) ın fethiyledir. Hamza ve Ali'ye göre (.....) dammeli, diğerlerine göre ise kesrelidir.

Yani, sana olan vaadimizden kendimize sahip olarak dönmedik. Eğer kendimize sahip olsaydı ve görseydik vaadimizden dönmezdik. Fakat biz Sâmirî ve hilesi tarafından alt edildik.

(.....) Hicazî, Şâmî ve Hafs'a göre dammeli ve şeddelidir. Diğerlerine göre ise (.....) ve (.....)in fethiylçdir, şeddesizdir.

Lakin biz, Kıptilerin ziynet eşyasından bir takım ağırlıklar yüklenmiştik. Ya da ağırlıklar; günahlar ve alışkanlıklar demektir. Onlar, Mısır'dan çıkış gecesi “Yarın bizim bayram günümüz” diyerek Kıptilerden süs eşyalannı ödünç almışlardı. Sâmirî: “Mûsa, eşyalann haramlığından dolayı hapsolundu” dedi. Çünkü onlar, Kıptilerin yanında Daru'l-Harpteki anlaşmalılar hükmündeydiler. Anlaşmalılar ise harbinin malını alanaz. Ayrıca o zaman ganimetler helâl değildi, yakılırdı. Sâmirî onları bir ateş çukuruna koydu, buzağı kalıbı çıkardı ve içi boş bir buzağı heykeli döktü. Buzağı, damarlara benzer boşluklardan rüzgar girince boğuluyordu. “Sâmirî, Fir'avun'un boğulduğu gün Cebrâîl (aleyhisselâm) in atının ayağının değdiği yerden bir toprak aldı da ona üfürdü. O at hayat atıydı. Heykel canlandı ve böğürmeye başladı. Onların yaratılışları altına meyletti de ona ibâdet ettiler” denildi. “Onları Sâmirî'nin çukurda yaktığı ateşe attık. Süs eşyalannı oraya atmamızı bize o emretti. Aynı şekilde Sâmirî de yanında bulunan süs eşyalannı ateşe atmıştı” Ya da o, yanında bulunan Cebrâîl (aleyhisselâm) in atının tırnağının değdiği yerden aldığı toprağı atmıştı.

Bu adam onlar için böğürme kabiliyeti olan bir buzağı icat etti. Bunun üzerine “İşte” dediler, “Bu sizin de Mûsa'nın da tanrısıdır” Fakat onu unuttu.

Samiri, onlar için çukurdan buzağıyı çıkardı. Allah, onu,;ateşin erittiği süs eşyasından imtihan için yarattı. Heykel hâlindeydi ve buzağının böğürtüsü gibi böğürtüsü vardı. Samiri ve etbai: “İşte bu, sizin de, Mûsa'nın da ilahıdır” dediler. On iki bin kişi hariç hepsi buna inandı. Mûsa, Rabbini burada unuttu da onu aramak için Tûr'a gitti ya da bu, Allah'u Teala'ya âit başlarıgıç sözüdür.

Yani, Sâmirî Rabbini unuttu ve sahip olduğu zahiri îmanı terk etti. Ya da Sâmirî buzağının ilâh olmayacağına dair verileri unuttu.

89

O şeyin, kendilerine hiçbir sözle mukabele edemeyeceğini, kendilerine ne bir zarar, ne de bir fayda vermek gücünde olmadığını görmezler mi?

(.....) , (.....) i muhaffefedir. (.....) den hafifletilmiştir. Onlar görmüyorlar mı ki o, onlara bir sözle cevap veremez. Onlara zarar ve fayda da veremez. Onu, konuştuğundan, zarar ve fayda vermekten âciz olduğu hâlde nasıl ilâh ediniyorsunuz? Onun sadece bir defa böğürdüğü de söylendi.

90

Hakikaten Harun onlara daha önce “Ey kavmim! Siz bunun yüzünden sadece fitneye uğradınız. Sizin Rabbiniz, şüphesiz çok merhametli olan Allah'tır. Şu hâlde bana uyunuz ve emrime itâat ediniz” dedi.

Hârûn (aleyhisselâm), buzağıya tapanlara daha önce şöyle demişti: “Ey kavmim! Siz bu buzağıyla imtihana tabi tutuldunuz. Ona ibâdet etmeyin. Şüp hesiz ki Rabbiniz Rahmân'dır, buzağı değil. Bana tabi olun ve hak dinim üzere olun. Buzağıya ibâdeti terk etme hususundaki emrime itâat edin.”

91

“Biz, Mûsa aramıza dönünceye kadar buna tapmaktan asla vazgeçmeyeceğiz” dediler.

Mûsa, bize dönünceye kadar buzağıya ve ona ibâdete devamdan geri durmayacağız. Gelince de bakacağız, o da bizim gibi ona mı ibâdet edi yor, Sâmirî doğru mu yoksa yalan mı söyledi? Mûsa döndüğünde:

92-93

“Ey Harun! Sana ne engel oldu da, bunların dalaletine düş tüklerini gördüğün vakit peşimden gelmedin? Emrime âsi mi oldun?” dedi.

(.....) Mekkî'ye göre vasıl ve vakıf hallerinde (.....) iledir. Ebû Amr ve Nâfi' vasıl hâlinde ona uydular. Diğerlerine göre ise her iki hâlde de (.....) sızdır.

“Ey Harun, onların saptıklarını gördüğünde seni bana tabi olmaya sevkeden ne idi?” Bu işi yapmaktan kaçmanla onu terke çağıran arasında bir bağlarıtı olduğundan böyle söyledi. Denildiki: “Fazlası değil, senin sözünü kabul etmediklerinde bana tabi olmaktan; bana gelmekten ve bana haber vermekten seni men eden neydi?” İman edenlerle birlikte küfr edenlere karşı savaşılamaz mıydın? Sana ne oluyor da, işe benim gördüğümde girişemeceğim gibi girişmiyorsun? Onların menfaatlerini gözetmenle ilgili emrime âsi mi oldun? Daha sonra Mûsa (aleyhisselâm) sağ eliyle, Harun (a.s.) ın saçım, sol eliyle de sakalını gazapla yakaladı. Çünkü Allah için kıskançlık ona hâkim olmuştu.

94

(Harun): “Ey annemin oğlu! Saçımı başımı yolma. Ben senin “İsrâ'il oğullarının arasına ayrılık düşürdün; sözümü tutmadın” demenden korktum” dedi.

Şâmî ve Hafs'ın dışındaki Kûfe'lilere göre (.....) deki (.....) esrelidir.

Cumhûr'a göre Mûsa ve Harun, ana baba bir kardeşirler. Merhamet ve şefkati celbetmek için sadece anneyi zikretti. Saçımı başımı yolma dedikten sonra özrünü söyledi: “Eğer birbirleriyle dövüşmelerdi senin, “İsrâ'il oğullarının arasına ayrılık düşürdün” diyeceğinden korktum,” Ya da “Bir gurubun sana tabi olup benimle kalması, diğer gurubun Sâmirî'ye tabi olmasıyla onları ayırsaydım, bana İsrâ'il oğullarının arasını ayırdın diyeceğinden korktum” “Kavmim içinde bana halîfe ol ve ıslah et” , şeklindeki sözümü de tutmadın demenden

korktum. Burada içtihadın yapılabileceğine delil vardır. Sonra Mûsa (aleyhisselâm) yaptıklarını inkâr ederek Sâmirî'ye yöneldi.

95

“Ya senin zorun nedir, ey Sâmirî?” dedi.

O konuştuğun iş nedir, ey Sâmirî?

96

O da “Ben onların görmediklerini gördüm. Zira, o elçinin izinden bir avuç (toprak) alıp onu (erimiş mücevharatın içine) attım. Bunu böyle bana nefsim hoş gösterdi” dedi.

(.....) Hamza ve Ali'ye göre (.....) iledir. Zeccâc şöyle demiştir: (.....) bildi (.....) baktı demektir.

Yani İsrâ'il oğullarının bilmediği şeyi bildim, demektir. Mûsa (aleyhisselâm) “O nedir!” dedi. “Cebrâîl'i hayat atı üzerinde gördüm. Onun izinden almak içime doğdu. Onu ne üzerine attıysam onun, ruhu, eti ve kanı oluştu” dedi.

(.....) bir avuç demektir. Onun kastolunan şey için mutlak olarak kullanılması, mef'ûlun masterla isimlendirilmesindendir.

“Emir vurdu” da olduğu gibi. (.....) şeklindedir okundu. (.....) ile olunca avucun tamamıyla (.....) ile olunca parmakların etrafıyla aldım demektir.

Elçinin atının izinden bir avuç aldım ve onu buzağının iç boşluğuna attım. Nefsim, bunu bana bu şekilde yapmamı güzel gösterdi. Bende nefsimi uyarak onu yaptım. Bu, hatayı kabul etmek ve özür dilemektir.

97

Mûsa: “Defol! Artık hayatım boyunca sen: “Bana dokunmayın” diyeceksin. Ayrıca senin için, kurtulamayacağı bir cezâ günü var. Tapmakta olduğun tanrıya da bak. Yemin ederim ki biz onu yakacağız. Sonra da onu parça parça edip denize atacağız” dedi.

Mûsa ona “Aramızdan kaçarak git. Artık yaşadığın müddetçe seni bilmeden sana yaklaşmak isteyenlere “Bana kimse dokunmasın” diyeceksin. Ona kimse dokunmadı ve o, insanlara kanşmaktan tamamen men edildi. Onunla görüşmek, konuşmak ve alışveriş yapmak insanlara haram kılındı. Birine dokunmak için anlaşıp dokunan ve dokunuları sıtmaya tutuluyordu. Yer yüzünde “Dokunmayın” diye bağırarak şaşkın şaşkın dolaşıyordu. Bu durum, şu ana kadar evladında da devam ediyor diyenler oluşturdular. Denildiki: “Mûsa (aleyhisselâm) onu öldürmek istedi. Ancak Allah'u Teâlâ cömertliğinden dolayı onu bundan menetti.” Senin için kurtulamayacağım bir cezâ var.

Yani seni kaçırmayacağımız bir cezâ. Allah'ın yeryüzünde şirk ve fesat için vaad ettiği bir cezâ. Dünyada bu şekilde azap ettikten sonra âhiret'te de sana azap edecek.

Mekkî ve Ebû Amr'a göre (.....) dur. Bu “bir başkasını bulduğumda sözü değiştirdim” ifadesinden gelmektedir. (.....) nin aslı (.....) dir. Hafifletmek için birinci (.....) hafifletilmiştir.

Tapmakta olduğun tanrıya bir bak. Onu ateşle yakacağız. Sonra da onu ufalayıp suya serpeceğiz. Onu yaktı ve denize serpti. Bazıları, onu sevdikleri için onun suyundan içtiler. Dudaklarıyla alün sanlığı belirdi.

98

Sizin ilahınızı yalnızca kendisinde başka ilâh olmayan Allah'tır. Onun ilmi her şeyi kuşatmıştır.

(.....) Temyizdir.

Yani, onun ilmi her şeyi kuşatmıştır, demektir.

İşte böylece geçmiştekilerin haberlerinden bir kısmını sana anlatıyoruz. Şüphesiz ki, tarafımızdan sana bir zikir verdik.

(.....) deki (.....) in mahalli nasbtır.

Mûsa ve Fir'avun'un kıssasını sana hikâye ettiğimiz gibi geçmiş ümmetlerin de haberlerinden bir kısmını delillerini artırmak ve mu'cizelerini çoğaltmak için sana anlatıyoruz. Şüphesiz ki sana tarafımızdan Kur'ân'ı verdik. O, büyük bir zikirdir. O Kerîm olan Kur'ân'dır. Onda ona yönelenler için kurtuluş vardır. O, tefekkür ve ibrete sevkeden gerçek hikâyelere ve haberlere şâmindir.

Kim ondan yüz çevirirse, şüphesiz ki kıyamet gününde o, ağır bir günah yükünü yüklenecektir.

Kim bu zikirden, Kur'ân'dan yüz çevirir de ona îman etmezse, o artık kıyamet gününde ağır bir cezâ yüklenecektir. Cezâ çekene verdiği ağırlık hususunda ve bel bükene, helâk eden ağır yüklerin taşıyımının zorluğu hususunda onu yüke benzetti ve yük olarak isimlendirdi. Ya da o, günahın cezâsıdır.

Bu kimseler, onda ebedî kalırlar. Onlar için, kıyamet gününde bu, ne kötü bir yüküdür.

(.....) , (.....) daki zamîrden hâldir. Manaya göre çoğul kılınmıştır. (.....) da (.....) lâfzı üzerine hamledilerek tekil gelmiştir. O günahı, yani günahın cezâsında -ki o azaptır- ebedî kalırlar.

(.....) nin hükmündedir. Onda (.....) in açıkladığı kapalı bir zamîr vardır. (.....)temyizdir. (.....) daki (.....) de olduğu gibi beyan içindir. Kötülemek içindir. Bu, daha önce geçen günahı kelimesinin delâletinden dolayı anlaşılmaktadır. Takdiri ise, “Onların günahı, ne kötü bir yüküdür” şeklindedir.

O günde sûr'â üflenir ve biz o zaman günahkarları, gözleri (korkudan) gömgök bir hâlde mahşerde toplarız.

(.....) dan bedeldir. Ebû Amr'a göre (.....) dur. Sur, boynuzdur ya da suretin çoğuludur.

Yani Ruhları suretlere üfürü rüz demektir. Bunun delili Kâtâde'nin kırâatidir. (.....) un çoğulu (.....) dur. (.....) hâldir.

Yani kör olarak demektir.

“Kıyamet gününde onları yüzleri üzerine kör olarak hasrederiz” dediği gibi. “O gün günahkarları kör olarak hasrederiz” demiştir. Bu böyledir çünkü göz nuru gidenin böz bebeği mavileşir.

Aralarında birbirlerine gizli gizli şöyle derler: “Dünyada sadece on gün kaldınız.”

O günün dehşetinden dolayı birbirlerine fısıldaşırlar ve dünyadaki ya da kabirdeki kalış müddetlerini kısaltarak “Ancak on gün kaldınız” derler. Ni'met ve sevinç günlerini hatırlatan şiddetli günleri gördükleri için eseflenirler ve onları kısaltırlar. Çünkü sevinç günleri kısadır. Ya da âhireti uzun bulmalarındandır. Çünkü dünya hayatı, onun yanında kısa kalır. Âhirette kalışlarına kıyasla orada kalışlarını az kabul ederler. Allah'u Teâlâ, onlardan en az sayanın sözünü tercih etmiştir. Şu sözü de bunu göstermektedir.

Aralarında konuştukları konuyu biz daha iyi biliriz. Onların en olgun ve akıllı olanı o zaman “Bir günden fazla kalmadınız” der.

Onların sözce en adil olanı “Bir günden fazla kalmadınız” der. Bu, “Dediler ki, bir gün ya da bir günün bir kısmı kadar kaldık. Sayanlara sorun “âyetindeki gibidir.

105

Sana dağlar hakkında sorarlar. De ki: Rabbim onları ufala yıp savuracak.

Nebi (aleyhisselâm) e: “Kıyamet gününde dağlar ne olacak?” diye sormuşlardı. Denildi ki: “Böyle bir soru sorulmadı” Takdiri ise “Eğer sana sorulursa” demektir. Bu sebepten dolayı “De ki emri (.....) ile gelmiştir.

Diğer sorularda böyle değildir. Mesela: “Sana hayızdan soruyorlar? Deki o bir ezadır” “Sana yetimlerden soruyorlar? Deki onların durumlarını düzeltmek hayırdır” “Sana içki ve kumardan soruyorlar? Deki o ikisinde büyük bir günah vardır” “Sana kıyamet saatinden, onun ne zaman gelip çatacağından soruyorlar? Deki onun ilmi ancak Rabbimin katındadır” “Sana ruhtan soruyorlar? Deki ruh rabbimin işlerindendir.” “Sana Zülkarneyn'den soruyorlar? Deki size ondan bir hatıra okuyacağım” Bunlar sorulmuş sorular olduğu için cevapları, kendisinde şart manası olmadığı hâlde gelmiştir.

Dolayısıyla (.....) zikredilmemiştir. Rabbim onları kum gibi yapar, Sonra da üzerlerine rüzgar gönderir. Yiyeceğin dağıldığı gibi dağılır, giderler. Halîl “Onları (dağları) söker atar” demiştir.

106

Böylece yerlerini dümdüz, bomboş bırakacaktır.

Onun yerini dümdüz, bomboş bırakınız. Ya da zamîr “Onun üzerinde hiçbir şey bırakmadı” âyetinde olduğu gibi yeryüzü içindir.

107

Orada ne bir iniş ne de bir çıkış görebileceksin.

Fethalı olan (.....) somut varlıklarda kullanıldığı gibi, kesreli olan (.....) de manalarda kullanılır.

Yeryüzü somut bir varlıktır. Lâkin burada mana yerinde kullanılmıştır. Yer dümdüz olduğunda maharetini ne kadar kullanırsan kulları, ne kadar şeffaf olursan ol, yine de orada hiçbir şekilde hiçbir eğrilik bulamazsın.

108

O gün insanlar, kendisine muhalefet etmeksizin davetçiye uyacaklar. Artık çok merhamet edici Allah hürmetine sesler kısılmıştır. Bu yüzden, fısıltıdan başka bir ses işitemezsin.

Günü, dağların savrulduğu vakte izafe etti.

Yani dağların savrulduğu günde, demektir. (.....) ye ikinci bedel olması da câizdir.

O gün mahşere davet eden davetçiye tabi olurlar.

Yani, davetçinin sesine tabi olurlar, demektir. Davetçi, İsrâ'fil (aleyhisselâm) dır. Beytü'l Makdis'teki Kubbetü's-Sahra üzerinden “Ey çürümüş kemikler parçalanmış tenler, ayrılmış etler, haydi rahmânın huzuruna” diye nida eder. Ve her taraftan ona doğru yönelirler. Ondaki dışarı çıkamazlar. Çağınlanlardan hiçbiri ona muhalefet edemez. Bilâkis onun sesine tabi olarak sağa sola sapmadan ona doğru giderler. Sesler, Rahmânın heybet ve celâline dolayısıyla sükûnete ermiştir. Bu yüzden fısıltıdan başka bir ses işitilmez. Fısılı: dudakların kıpırdatılmasından dolayı çıkan hafif sestir. Denildi ki: “O devenin ayak sesinden alınmıştır. O, yürüdüğünde ayaklarının çıkardığı ses tir.”

Yani “Sen ancak ayak seslerini duyarsın” demektir.

109

O gün Rahmân'ın izin verdiği ve sözünden hoşlandığının dışındakilere şefâat fayda vermez.

(.....) muzâfun hazfının takdiriyle (.....) den bedel olmak üzere mahallen merfûdur.

Yani, Rahmân'ın kendisine izin verdiklerinin şefâati müstesna, şefâat fayda vermez. Kendisine şefâat edilen kişinin Müslüman olması kaydıyla şefâat edenin onun hakkındaki sözüne Rahmân'ın râzı olduğu kişi de müstesna. Ya da (.....) nun mef'ûlu olmak üzere mensûbtur.

110

O, insanların geçmişlerini de geleceklerini de bilir. Onların ilmi ise bunu kapsayamaz.

Geçmiş ve gelecek hallerini bilir. Allah'ın ilmnini ihata ettiğini onlar kavrayamazlar. (.....) deki zamîr (.....) ya ya da (.....) a râcidir.

Çünkü Allah'u Teâlâ tam olarak kesinlikle kavranamaz.

111

Bütün yüzler, diri ve herşeye hakim olan Allah için eğilip boyun bük müştür. Zâlim yüklenen ise, gerçekten perişan olmuştur.

(.....) boyun eğdi, zelil oldu demektir. Esir için (.....) denmesi de buradan gelmektedir.

Hay: Ölmeyen demektir. Ölümün takip ettiği her hayat yok hükmündedir.

Kayyum: Her nefse kazandıklarıyla hakim olan ya da mahlûkatın işlerini idare eden, demektir. Kıyamet durağına şirki yüklenerek gelen Allah'ın rahmetinden ümidini kesmiştir. Çünkü zulüm bir şey yerinden başka bir yere koymak demektir. Yaratıları yaratana ortak koşturmak daha büyük bir zulüm yoktur.

112

Her kim mü'min olarak iyi olan işlerden yaparsa artık o ne zulümden ne de hakkının çiğnenmesinden korkar.

Muhammed (aleyhisselâm) in getirdiklerine inanarak sâlih ameller işleyenler, günahların artmasından da, iyiliklerinin azalmasından da korkmazlar. Bu âyet, sâlih amel işlenilirse dahi, îman sâhibi olunacağına dair delildir. Çünkü îman, amellerin kabul edilmesi için şarttır.

113

Biz onu böylece Arapça bir Kur'ân olarak indirdik ve onda ikazları tekrar tekrar açıkladık. Umulur ki onlar (günahtan) korunurlar. Yahut da o Kur'ân kendileri için bir ibret ortaya koyar.

(.....) üzerine atıftır.

Yani bu inzalin bir benzeri, demektir.

Aynı şekilde biz onu Arab'ın lisanıyla Arapça Kur'ân olarak indirdik. Ve onda tehditleri tekrar tekrar açıkladık ki şirkten kaçınsınlar ve korunsunlar. Ya da bu tehdit veya Kur'ân onlara bir hatırlatma yapsın. Ya da ona imanlarıyla şeref kazandırsın. (.....) in vav manasına olduğu da söylendi.

114

Gerçek yönetici olan Allah, yücedir. Sana onun vahyi tamamlanmazdan önce Kur'ân'ı (okumakta) acele etme ve “Rabbim benim ilmimi artır” de.

Zan çeşitlerinden ve anlayış vehimlerinden yücedir. İnsanlara ve cisimlere benzemekten münezzehtir. Sultanların kendisine muhtaç olduğu sultandır. Uluhiyete hak sâhibi olandır. Kur'ân ve onun indirilişinden bahsederken konuyu değiştiriyor ve Cebrâîl sana Kur'ân'dan vahyolunamı telkin ederken, sana işittirinceye ve öğretilinceye kadar teenni üzere ol. Cebrâîl, bu telkin işini bitirmedikçe Kur'ân'ı okumakta acele etme. Ve ey Rabbim, Kur'ân'la ve imai larıyla benim ilmimi artır, de. Denildiğine göre, Allah'u Teâlâ peygamberine, ilimden başka hiçbir şeyde ziyadeyi istemesini emretmemiştir.

115

Andolsun ki biz, daha önce de Âdem'e ahit (emir ye vahiy) vermiştik. Ne var ki o, (ahdi) unuttu. Biz onda bir azim bulmadık.

Âdem'e ağaçtan yememesini vahyetmiştik. Sultanların emir ve tavsiyeleri ile ilgili olarak (.....) ve “Sultan falaria emir ve tavsiyede bulundu” cümleleri kul larılır.

Mana ise “Andolsun ki biz, daha onlar var olmadan önce, onların babaları Âdem'e ağaca yaklaşmamasını emir ve tavsiye etmiştik” demektir. O, nehyedildiği şeye, onların muhalefet ettikleri gibi, muhalefet etti, demektir. Âdemoğluna verilen emrin esası budur. O ahdi, yani nehyi unuttu. Peygamber kendilerine emredilen şeyleri unutmaları sebebiyle de muaheze edilirler. Biz onda muhalif davranmaya yönelik bir kasıt bulmadık. Ya da Âdem, azim sâhibi peygamberlerden değildi. Bulmak, bilmek manasınadır.

(.....) fiilinin iki mef'ûlu (.....) ve (.....) dir. Ya da yokluğun kaldırılması manasına, biz ona sabn vaad ettik, demektir. (.....) e taallûk etmektedir.

116

Bir zaman meleklere “Âdem'e secde edin” demiştik. Onlar hemen secde ettiler. İblîs hariç. O diretti.

(.....) , (.....) ile mensûbtur.

Denildiki: “O secde boyun eğme ve itâat etme sözlerini içeren sözlü bir secdeydi.” Ya da Âdem üstünlüğünün vurgulanması için kible durumundaydı. İblîs hariç secde ettiler.

İbn Abbâs (r. a.) dan rivâyet edildiğine göre: “İblîs, istisna edildiği meleklerden biriydi.”

Hasen şöyle demiştir: “Melekler, canlı mahlûkatın özüdür ve nesil vermezler. İblîs ise gözeneklere işleyen ateşendir. Onun, onlardan istisna edilmesi doğrudur. Çünkü o, onlara arkadaşlık ediyor ve onlarla birlikte Allah'a ibâdet ediyordu.”

“Diretti” başlarığıç cümlesidir ve sanki o “O, niçin secde etmedi?” diyen kişiye verilmiş bir cevaptır. Ona “secde” diye bir Mef'ûl takdir etmemelidir. Bunun delili ise “secde ettiler” sözüdür. Manası ise, son derece kaçındı, diretti, olmalıdır.

117

Bunun üzerine “Ey Âdem” dedik. “Bu, senin ve eşinin düşmanıdır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın, sonra yorulur, sıkıntı çekersiniz.

Bu, senin ve eşinin düşmanıdır. Çünkü, bu, sana secde etmedi ve senin üstünlüğünü görmedi. Sakın ikinizin cennetten çıkarılmasına sebep olmasın. Yoksa yiyecek talebinde yorulur, sıkıntı çekersin.

Âyetin başlarığıcına riayet ederek “Sıkıntı çekersin “dedi. “Sıkıntı çekersiniz” demedi. Ya da tabi olarak girmiştir. Ya da erkek, kadın nafakasını yüklediği için bu şekilde gelmiştir.

Rivâyet edildiğine göre Âdem (aleyhisselâm) a kırmızı bir öküz gönderildi. Onunla tarlayı sürüyor ve alnındaki terleri siliyordu.

118

Şimdi burada senin için ne acıkmak vardır, ne de çıplak kalmak.

Cennette ne acıkmak ve ne de elbiselerden hâli kalmak vardır. Çünkü onlar, orada ebedî olarak hazırlanmışlardır.

119

Yine burada sen, susuzluk çekmeyecek ve sıcaklığın sıkıntı sını duymayacaksın.

Nafî ve Ebû Bekir'e göre (.....) birinci (.....) ye atfen kesriyledir. Diğerlerine göre ise (.....) atfen fetha ileidir. (.....) İle mahallen mensûbtur. “Bildiğime göre oturuyorsun” sözünde olduğu gibi fasl için olması da câizdir.

Orada sen içeceklerin varlığından dolayı susamayacaksın. Yine sana güneşin sıcaklığı da değmeyecek. Çünkü orada güneş yoktur. Oranın ahalisi, uzatılmış gölgelerdedirler.

120

Sonunda şeytan onun aklını karıştırıp: “Ey Âdem, sana ebedilik ağacını ve eskimeyen bir saltanatı göstereyim mi?” dedi.

Şeytan ona vesvesesini ulaştırdı ve sana ebedilik ağacını ve yok olmayan saltanatı göstereyim mi dedi. Ebediliği ağaca izafe etti. Çünkü onun zannına göre ondan yiyen ebedileşir ve ölmez.

121

Bunun üzerine ondan yediler. Böylece kendilerine kötü yerleri göründü. Üstlerini cennet yaprağı ile örtmeye çalıştılar. Âdem Rabbine asl olup şaşırdı.

Âdem ve Havva ondan yediler. Böylece onların avret yerleri kendilerine göründü.

(.....) , “Yapmaya başladı” nın bir benzeridir. Haberi fiili muzari olarak gelen (.....) gibidir. Ancak o, bir işe başlarlığı içindir. (.....)ise ona yaklaşmak içindir.

İncir yapraklarını, avret yerlerini örtmek için yapıştırıyorlardı. Âdem, Rabbine âsi oldu da düşüncesini kaybetti, şaşırdı. İbni İsa'dan rivâyet edildiğine göre o “Hüsrana uğradı” demiştir. Hülâsa, isyan; bir fiilin, emrin ya da nehyin hilafına vaki olmasıdır. Bazen kasten olur, günah olur. Bazen de kasıtsız olur, zelle olur. Onun fiilini isyan olarak vasf ettiğinden fiili, doğdu bir fiil olmaktan çıkmıştır, yanlış bir fiil olmuştur. Yanlış da doğrunun zıddıdır.

Tasrihte (.....) Âyetiyle ilgili olarak şöyle denilmiştir: “Allah'ın sözünden çıkışta ve Âdem'in zellesinde mükellefler için açık bir men ve yeterli bir öğüt vardır” Sanki burada onlara “Bakın ve ib ret alın” Yaptığı bu kaba işten ötürü Allah'ın sevgilisi masum bir peygamberin bile zellesi nasıl teşhir edildi. Öyleyse sizler, büyük günahlar bir tarafa sizden sâdır olabilecek küçük günahlarda bile gevşeklik göstermeyin.

122

Sonra Rabbi onu seçkin kıldı. Tevbesini kabul etti ve doğru yola yöneltti.

Onu kendisine yaklaştırdı ve seçti. (.....) şeklinde de okundu. Kelimenin aslı cem etmektir. “Bana şu kadar toplandı ve bende onu topladım” denir. Allah, onu tevbesinden önce bağışladı ve ona özür dilemeyi ve istiğfar etmeyi nasip etti.

123

Deki: Birbirinize düşman olarak oradan inin. Artık benden size hidâyet geldiğinde, kim benim hidâyetime uyarsa o sapmaz ve bedbaht olmaz.

Ey Âdem ve Havva, oradan inin. Ey Âdem'in hürriyeti, sizler, dünyevî hususlarda birbirinize haset ederek, dini hususlarda da ihtilafa düşerek birbirinize düşmansınız. Artık, benden size kitap ve şerî'at geldiğinde, kim benim hidâyetime uyarsa dünyada sapmaz, âhirette de bedbaht olmaz.

İbn Abbâs (r. a) şöyle demiştir: “Allah, Kur'ân'a tabi olacağını garanti etmiştir”

Yani âhiretteki bedbahtlık, dünyada iken din yolundan sapanların cezâsıdır. Kim Kitaba tabi olur, onun emirlerine bağlanır, yasaklarından kaçarsa sapıtmaktan da azâbtan da kurtulur.

124

Kim de beni anmaktan yüz çevirirse şüphesiz onun için dar bir geçim vardır ve biz onu kıyamet günü kör olarak hasrederiz.

Kim de Kur'ân'dan yüz çevirirse, şüphesiz, ki onun için dar bir geçim vardır.

(.....) mastardır. Sıfat olduğunda müzekker ve müennes şekli birdir.

İbni Cübeyr (r. a.) den rivâyet edildiğine göre şöyle demiştir: “Ondan kanaat selbedilir de artık doymak bilmez. Dinle beraber selâmet, kanaat ve tevekkül oluşur. Hayatı da iyi ve güzel olur. Dinden.yüz çevirmekle hırs ve cimrilik oluşur. Hayatı da darlaşır. Hâli, zulmete maruz kalır. Bir kısım tasavvuf Erbâbının dediği gibi “Sizden biri Rabbinden yüz çevirirse onun vakti kararır ve o rızkı hakkında endişeye düşer” Kıyamet günün de onu delillerle karşı kör olarak hasrederiz.

İbni Abbâs'tan rivâyet edildiğine göre şöyle demiştir: “Gözün körlüğü Allah'ın şu âyetindeki gibidir. Kıyamet gününde onları yüzleri üzerine kör olarak hasrederiz. “

125

O, “Rabbim, beni niçin kör olarak hasrettin? Halbukin ben hakikaten görür idim” der.

Dünyada iken görüyordum.

126

Buyurur ki: “İşte böyle. Çünkü sana âyetlerimiz geldi, ama sen onları unuttun. Bu gün de aynı şekilde sen unutuluyorsun.”

Sen de böyle yapmıştın dedi ve sonra şöyle açıkladı: “Sana açık açık âyetlerimiz geldiği hâlde onlara muteber bir nazarla bakmadın, onları terk ettin. Ve onlara karşı kör davrandın. Aynı şekilde bugün de biz, seni, körlüğün üzerine terk ediyoruz ve senin gözlerinden örtüyü kaldırmıyoruz” de batmasından önce de Rabbini övgü ile tesbih et. Gecenin bir kısım saatleri ile gündüzün etrafında da tesbih et ki, Allah rızasına eresin.

127

Böylece israfa sapanı ve Rabbi'nin âyetlerine inanmayanı cezâlarıdırız. Rabbi'nin azâbı, elbette daha şiddetli ve daha sürekli dir.

Zikrinden yüz çevirene iki azâbı -ki dünyada dar bir geçim, âhirette de kör olarak haşredilmektir- vaad ettikten sonra tehdit âyetlerini, “Âhîret azâbı daha şiddetli ve daha sürekli dir” sözüyle tamamlamıştır.

Yani haşirdeki körlük ebedî olarak gitmez ve o, geçici geçim darlığından daha şiddetli dir, demektir.

128

Bizim, onlardan önce nice nesüleri helâk etmiş olmamız kendilerini yola getirmede mi? Halbuki onların yurtlarında gezip dolaşırlar. Bunda, elbette ki akıl sahipleri için nice ibretler vardır.

Zeyd'in Ya'kûb yoluyla gelen kırâatinde (.....) nin (.....) la olması deliliyle mana “Allah onları hidâyet etmedi mi?” şeklinde olur.

(.....) daki mecrûr zamîrden hâldir. “Onların yurtlarında gezip dolaşıyorlar” sözüyle, Âd, Semûd ve Lût kavminin yurtlarında gezen ve onların yok oluş izlerini gören Kureyş'i kastediyor. Bunda akıl sahipleri için düşündüklerinde onların küfür lerindeki sağlamlıklarını bilecekleri ve onların yaptıklarının bir benzerini yapmayacakları nice ibretler vardır.

129

Eğer Rabbinden, daha önce sadır olmuş bir söz ve tayin edilmiş bir vaade olsaydı (helâk olmak onlar için de) gerekli olurdu.

Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in ümmetinden azâbın geciktirilmesi ile ilgili hüküm olsaydı, onların da helali gerekli olurdu.

(.....) nin kendisiyle vasfedildiği maşrandır. Tayin edilmiş vade kıyamettir. (.....) üzerine atıftır.

130

Onların söylediklerine sabret. Güneşin doğmasından önce de batmasından önce de Rabbini övgü ile tesbih et. Gecenin bir kısım saatleri ile gündüzün etrafında da tesbih et ki, Allah nzasına eresin.

Onların senin hakkında söylediklerine sabret. Seni tesbih etmeye muvaffak kıldığı ve sana yardım ettiği için Rabbine hamd eder olduğun hâlde güneş doğmadan önce sabah namazını, batmadan önce de öğle ve ikindi namazını kıl. Öğle ve ikindi namazları, günün ikinci yansından sonra zevale güneşin batışı arasında kılınırlar. Gece saatlerinde ve gündüzün etraflarında da namaza âit vakitler taahhüt et. Gece saatlerindeki teşbih, yatsı namazını, gündüz etraflarındaki ise, akşam namazını ve tekrar olarak sabah namazını içerir. Bazılarına göre “Orta namazı” sözünde tayin olduğu gibi burada da sabah namazını tayin vardır. Gündüzün iki ya nı olduğu hâlde karışıklığa meydan vermemek için “gündüzün etraflarında” diyerek etrafı çoğul getirmiştir.

(.....) üzerine atıftır. (.....) muhatab içindir.

Yani Allah, indinde, nefsi rîzâ kılâri ve kalbini hoşnut eden şeylere nail olmak ümidiyle bu vakitlerde Allahı zikret. Ali ve Ebû Bekir'e göre (.....) dır.

Yani, Rabbin senden râzı olsun, demektir.

131

Sakın kendilerini denemek için onlardan bir kesimi faydalarıldırđımız dünya hayatının süsüne gözlerini dikme. Rabbinin rızkı hem daha hayırlı, hem de daha sürekli dir.

Gözlerini dikmek; uzun süreli bakmaktır. Baktığı şeyi gördüğünden ve o şey, onun hoşuna gittiğinden dolayı neredeyse ondan gözünü almayacaktı. Buna göre uzun süreli olmayan bakışın affedildiği anlaşılmaktadır. Bu da bir şeyin aniden görülmesi ve gözün derhal ondan çevrilmesidir. Muttakiler, zalimlerin binalarına ve fâsıkların elbise ve binit hususundaki adetlerine karşı gözü kısmının vücubiyetinde şiddet göstermişlerdir. Hatta Hasen şöyle demiştir: “Fâsıkların at sırtındaki şaşaalı gidişlerine bakmayın. Bu ya da şu kimseden günah zilletinin nasıl çıktığına bakın. Çünkü onlar bu eşyalan bakan gözler için edinmişlerdir. Onlara bakan onların maksadını gerçekleştirmiş ve onları o tip şeyler edinmeye teşvik etmiştir.” Sakın kendilerini denemek için o kâfirlerden bir kesimi faydalarıldırđımız dünya hayatının ziynetine ve parlaklığına gözünü dikme.

(.....) den hâl olması câizdir. Fiil (.....) üzerine vakidir. Sanki o “Kendisine faydalarıldırđımız kişiler ya da insanlara gözünü dikme” demiştir. (.....) zem üzerine mensûbtur. Ya da (.....) den bedeldir. Ya da “Süs sahipleri” takdiri üzere (.....) den bedeldir.

132

Ailene namazı emret, kendin de ona sabır ile devam et. Biz, senden rızık istemiyoruz. Biz seni rızıklarıldırıyoruz. Güzel sonuç takva ile dir.

Ümmetine ya da ev halkına namazı emret. Sende ona sabırla devam et. Senden, seni aileni rızıklarıldırmanı istemiyoruz. Seni ve onları biz rızıklandııyoruz. Rızık işini düşünme. Kalbini âhiret işlerine yönlendir. Çünkü kim Allah'ın işinde olursa Allah da onun işinde olur.

Rivâyet edildiğine göre Urve b. Zubeyr, sultanların yanındaki şeyleri görünce, (.....) âyetini okur ve Allah size rahmet etsin namaza, namaza diye nida ederdi.

Bekir b. Abdullah el-Müzenî de ailesine fakirlik isabet ettiğinde “Kalkın namaz kılın. Allah ve Resûlü bunu emretti” derdi. Mâlik b. Dinar'dan da benzeri şeyler nakledildi. Bazı müsnetlerde rivâyet edildiğine göre, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) aile halkına bir zarar eriştiğinde onlara, namazı emreder ve bu âyeti okurdu. Güzel sonuç takva sahiplerinindir. Burada iki muzaf hazfiyle gelmiştir.

133

Onlar dediler ki: “(Muhammed) bize bir âyet (mu'cize) getirmeli değil iniydi?” Önceki kitaplardakinden kendilerine apaçık bir burhan gelmedi mi?

O Kâfirler “Muhammed bize Rabbinden peygamberliğinin doğruluğunu gösteren mu'cizeler getiremez miydi?” dediler. Medenî, Hafs ve Basrî'ye göre (.....) , (.....) iledir.

Onlara önceki kitaplarda bulunan delil gelmedi mi?

Yani onlar adetleri üzere inatla peygamberlik üzerine düşünmeden delil istediler. O zaman da onlara “Size daha önce icaz babında delillerin anası ve en büyüğü olan Kur'ân gelmedi mi?” denilmiştir. Kur'ân, diğer indirilmiş kitap lardaki şeylerin sağlamlığının delilidir. Çünkü o, mu'cizedir. Diğerleri ise mu'cize değildirler. Onlar, içindekilerin doğruluğu hususunda onun şهادetine muhtaçtırlar.

134

Eğer biz bundan önce onları helâk etseydik, muhakkak ki şöyle diyeceklerdi: “Ya Rabbi! Bize bir elçi gönderseydin de, şu aşağılığa ve rüsvaylığa düşmeden önce âyetlerine uysaydık.”

Eğer biz, peygamberden ya da Kur'ân'dan önce helâk etseydik şöyle diyeceklerdi. “Rabbimiz, bize bir elçi gönderseydin de azâbın inmesiyle zillete, âhirette de rüsvaylığa duçar olmazdan evvel âyetlerine uysaydık. “(.....) sorunun cevabı olmak üzere mensûbtur. (.....) ile gelmiştir.

135

Deki: “Herkes gözetlemektedir. Öyle ise siz de gözetleyin. Yakında anlayacaksınız, doğru düzgün yolun yolcuları kimmiş ve hidâyette olan kimmiş.”

Siz, biz, hepimiz, sonucu ve işlerimizin nereye gideceğini gözlemek teyiz. Gözetleyin, kıyamet vakti geldiğinde doğru yolun sahipleri ve gerçek nimetlere yol alanlar kimlermiş bileceksiniz.

(.....) da (.....) mübtada (.....) haberdır. İkisi birlikte mahallen mensûbturlar.

ENBİYÂ SÛRESİ

1

İnsanların hesap günleri yaklaştı. Hâl böyle iken onlar, gaflet içinde yüz çevirmekteler.

(.....) dedi (.....) nin sılasıdır.

İbn-i Abbâs'tan rivâyet edildiğine göre insanlardan maksat müşriklerdir. Çünkü onu takip eden şeyler müşriklerin sıfatıdır. Onların hesabı yaklaştı.

Yani Allah'ın, onları muhasebe çekme ve amellerine göre cezâ lariduma vakti, yani, kıyamet günü yaklaştı, demektir. Kalan müddetin geçen müddete göre azlığından dolayı, onu yaklaşmakla vafetti. Zira her gelen yakındır. Hâl böyle iken onlar, hesaba çekileceklerinde ve kendilerine yapılacaklardan yana gaflet içindedirler. Ve onlar o gün için hazırlık yapmaktan da yüz çevirmektedirler. Kıyametin yaklaşması geneldir. Gaflet ve yüz çevirmek ise, mükelleflerin sayısınca farklılık arz etmektedir. Niceleri dünyaya daldığı ve Mevlâsından yüz çevirdiği için hesaptan gafildir. Bunlar ancak Mevlâsından yüzçevirdiği için gafildir. Niceleri de Mevlâsında fena bulduğu ve dünyasından yüz çevirdiği için hesaptan gafildir. Bunlar ancak Mevlâlarını yüz çevirdiği için gafildir. Birinciler ise, ölüm anında uyanırlar. Sana gereken muhasebe olmazdan evvel nefsini muhasebe etmek, gafillerden yüz çevirmek ve âlemlerin Rabbine kavuşmak için bütün mahrukatı yaratanı zikirle meşgul olmaktır.

2

Kendilerine Rablerinden gelen her yeni uyarıyı mutlaka eğlenerek dinlerler.

Kendilerine Rablerinden yeni gelen, Kur'ân'a âit herşeyi, okuyanı peygamber ya da bir başkası her kim olursa olsun, mutlaka alaya alarak dinlerler. “Yeni uyarı” sözü inişi, okunmaya başlanması ve dinlenilmeye başlanması yeni demektir. Bununla kastedilen manzum harflerdir. Onların da hadis (sonradan olma) olduğunda ihtilaf yoktur.

3

Kalpleri eğlencededir. O zulmedenler, aralarında şu konuşmayı gizlediler. “Bu (Muhammed) da sizin gibi bir insan değil mi? Şimdi siz göz göre göre büyüye mi kapılacaksınız?”

(.....) daki zamîrden hâldir. Ya da (.....) ve (.....) daki zamîrden hâldirler. (.....) şeklinde merfû' okuyanlar, onu (.....) için ikinci haber yapmış olurlar.

(.....) ile merfûdur. (.....) kelimesi “Ondan yüz çevirdi” den gelmektedir. Terk edildiği ya da gaflet edildiğinde kullanılır.

Mana: “Onların kalpleri, onunla ne kastedildiğinden gafildir” demektir. Ebubekir Verrak şöyle demiştir: “Gâfil kalp, dünya ziynetiyle ve şatafatıyla meşgul olan ve âhiret hallerinden de gâfil olan kalptir.”

“Fısıltı” “Fısıldaşmak” tan gelen bir isimdir. Daha sonra onların o gizledikleri şeyde zülüm ile vasıflarıydıklarını açıklayarak (.....) yi (.....) daki (.....) dan bedel kıldı. Ya da “Beni pireler yedi” diyenlerin lügatine göre gelmiştir.

Ya da o, sıfat ya da (.....) dan bedel olmak üzere mahallen mec rurdur. Ya da zam üzere mahallen mensûbtur. Ya da o mübtedadır. Haberi de takdim'edilmiş (.....) dır.

Yani “Zulmedenler konuşmayı gizlediler” demektir.

(.....) başlayıp (.....) de biten cümlelerin tamamı mahallen mensuptur. (.....) dan bedeldir.

Yani bu sözü gizlediler, demektir. Gizli bir (.....)ye taallûk etmesi de câizdir.

Mana şudur: “Onlar Resûlün ancak melek olacağını, insanlar arasında çıkarak peygamberlik iddia eden ve mu'cize gösteren herkesin sihirbaz, mu'cizesinin de sihir olacağını zannettiler.” İşte bu sebepten inkâr yoluyla: “Sihir mi yapıyorsunuz? Gördünüz ve şahit olduğunuz gibi o bir sihirdir” dediler.

4

Dedi ki: “Rabbim yerde ve gökte (söylenmiş) her sözü bilir. O hakkıyla işiten ve bilendir.”

Hamza, Ali ve Hafs'a göre (.....) dir.

Yani “Muhammed dedi” de mektir. Diğerlerine göre ise (.....) dir.

Yani “Ey Resûlüm Muhammed gizli konuşmayı gizleyenlere deki” “Ey Resûlüm Muhammed gizli konuşmayı gizleyenlere deki” demektir. O, yerde ya da gökte bulunan her konuşmayı gizli ya da açık sözünü bilir. O, onların sözlerini işiticidir ve kalplerinde olanı biricidir.

5

“Hayır, (bunlar) saçma sapan rüyalarıdır. Bilâkis onu kendisi uydurmuştur. Belki de o, şairdir. Eğer öyle değilse bize hemen, öncekilere gönderilenin benzeri bir âyet getirsin” dediler.

“O sihirdir” Sözünden “uykusunda gördüğü saçma sapan rüyalarıdır. Onların Allah'tan kendisine indirilmiş vahiy olduğunu vehmediyor” sözüne ondan “O kendisi tarafından uydurulmuş sözlerdir” sözüne, ondan da “O, bir şâir sözüdür” sözüne intikal ettiler. İşte bâtlı bu. Geveler, iptal eder, döner ve bir söz üzerinde sebat edemez. Sonra da şöyle dediler: “İş onun dediği gibi değil ama, eğer davasında sâdık ise bize öncekilere gönderilenin bir benzeri mu'cize getirsin” Ondan öncekilere beyaz el, asa, körlerin iyileştirilmesi ve ölülerin dirilmesi gibi mu'cizeler verilmişti.

(.....) sözündeki teşbihinin doğruluğu, manamni öncekilere verilen mu'cizelerde olduğu gibi anlaşılmasıylaadır. Çünkü peygamberlerin gönderilmesi mu'cizelerin getirilmesini de içerir. Görmüyor musun senin “Muhammed gönderildi” sözünle “Muhammed mu'cize ile geldi” sözünün arasında hiçbir fark yok. Allah'u Teâlâ onların sözünü şu sözyle reddetti.

6

Bunlardan önce, helâk ettiğimiz hiçbir belde îman etmemişti de şimdi bunlar mı îman edecekler?

(.....) ın sıfatıdır.

Onlardan önce helâk ettiğimiz hiçbir belde halkı, istedikleri mu'cizelerin gelişinde îman etmediler. Çünkü onlar, o mu'cizeleri inatlarından istemişlerdi. Onlar kendilerine geldiğinde de inanmamışlardı. Şimdi bu ne dediğini bilmezler mi, istediklerini kendilerine de verdiğimiz de inana caklar. Halbuki onlar bundan daha anlayışlılardı. Mana şudur: “Belde halkı, peygamberlerinden mu'cizeler istediler ve onu gördüklerinde inanacaklarına söz verdiler. Mu'cizeler gelince de sözlerinden döndüler ve muhalif davrandılar. Allah da onları helâk etti. Eğer bunlara da istediklerini verseydik aynı şekilde sözlerinden döneceklerdi.”

7

Biz, senden önce de ancak kendilerine vahiy verdiğimiz erkekleri elçi olarak gönderdik. Eğer bilmiyorsanız ilim ehline sorunuz.

Bu, onların “Bu ancak sizin gibi bir beşerdir” sözüne cevaptır. Hafs'a göre (.....) şeklindedir.

Eğer bunu bilmiyorsanız ehli kitabın alimlerine sorun. Çünkü onlar, kendilerine vahyedilen peygamberlerin beşer olduklarını, elek olmadıklarını biliyorlardı. Mekke halkı da onların sözlerine itimad ediyordu.

Sonra onun, ondan önce geçen peygamberler gibi biri olduğunu şu sözüyle beyan etmiştir.

8

Biz onları (peygamberleri), yemek yemez birer ceset olarak yaratmadık. Onlar (bu dünyada) ebedî de değildirler.

(.....) kelimesini, cins kastederek tekil getirdi. “Yemekyemez” (.....) in sıfatıdır.

Yani ondan önceki peygamberleri yemek yemez cesetlerin sahipleri kılmadık, demektir.

Onlar ebedî de değildirler. Sanki onlar “O yemeyen ve ebedî olan bir melek olmalı değil mi?” dediler. Bu, ya meleklerin ölümsüz olduğuna inanmalarından ya da onların uzun yaşayışını “ebedî” diye adlandırmalarındandır.

9

Sonra onlara (verdiğimiz) vaadi yerine getirdik. Böylece hem onları hem de dilediğimiz (başka) kimseleri kurtuluşa erdirdik. Müsrifleri de helâk ettik.

Sonra onları kurtararak verdiğimiz sözü yerine getirdik. (.....) deki asıl (.....) da olduğu gibidir.

Yani (.....) şeklindedir.

Kavimlerine inen şeyden onları ve dilediğimiz mü’minleri kurtardık. İnkâr ederek haddi aşan müsrifleri helâk ettik. Bu ihbar verme müsriflerin helâkinin onlardan başka dilediğimiz kişiler üzerine olduğuna delalet eder.

10

Andolsun size öyle bir kitap indirdik ki, şan ve şerefınız ondadır. Halâ akıllanmaz mısınız?

Ey Kureyş topluluğu! size öyle bir kitap indirdik ki şerefınız ondadır. Eğer onunla amel ederseniz ya da o, sizin dilinizdedir. Ya da sizin öğüdünüz ondadır. Ya da dininizin, dünyanızın ve cümlelerin zikri ondadır. (.....) in sıfatıdır. Hâlâ sizi, sizden başkalanna üstün kıldığımı akledip inanmaz mısınız?

11

Zâlim olan nice beldeyi kırıp geçirdik. Arkasından da başka nice topluluklar vücûda getirdik.

(.....) ife mensûbtur. Kâfir olan nice belde ahalisini helâk ettik. (.....) kelimesi, şiddetli bir gazap ve büyük bir öfke söz konusu olduğunda gelir. Çünkü (.....) kırıp dökmektir. Bu kırış, paramparça olmayı ifade ediyor. Ama (.....) böyle değildir. O, parçasız kırılmalıdır. Arkasından da onların meskenlerinde yerleşen başka nice topluluklar yarattık.

12

Azâbımızı hissettiklerinde onlar, bakarsın ki oralardan kaçarlardı.

Helâk edilecekler, azâbımızı hissettiklerinde ya da gördüklerinde bakarsın ki beldeden süratle kaçıyorlardı.

(.....) Mufacee içindir. (.....) mübteda, (.....) haberdir.

“Hayvana ayakla vurmak” demektir.

Azâbın başlarıcı onlara ulaştığında hayvanlarına binmeleri, onları tekmelemeleri ve beldelerinden kaçmaya çalışmaları mümkündür. Ya da burada ata binen ve onu kaçış için tekmeleyen düşmanın ayaklarının hızlı ligına teşbih vardır. Onlara denir ki:

13

“Kaçmayın. İçinde bulunduğunuz refaha ve yurtlarınıza dönün. Çünkü sorguya çekileceksiniz.”

Bazı melekler şöyle derler: “Kaçmayın. Dünya nimetlerine ve rahat yaşayışa geri dönün.” Halil şöyle demiştir: “Mûtfef; geçimi bol olandır. Onda az olan ise kederdir.” Onlara, onlarla alay edilerek şöyle denir: “Haydi nimetlerinize ve evlerinize geri dönün. Çünkü yarın sizin ve malınızın başına gelenlerden sorguya çekileceksiniz de sorana bilerek ve görerek cevap vereceksiniz.” Ya da dönün meclislerinizde oturduğunuz gibi oturun. Taki köleniz ve emir ve yasaklarınızın ulaştığı kimseler size nimetlenen ve hizmet edilenler de adet olduğu gibi sorsalar, deseler ki “Ne emredersiniz? Ne yapalım, ne yapmayalım?” Ya da toplanmış yerlerinde insanlar size işlerinizin akıbetini sorsalar. Ya da bir kısmı diğer kısmına: “Kaçmayın. Evlerinize ve mallarınıza geri dönün. Çünkü sizden mal ve haraç alınacak da öldürülmeyeceksiniz” Gökten “Ey peygamberleri öldürenler ve kılıçtan geçirenler” diye nida edilir.

14

“Vay başımıza gelenlere. Gerçekten biz zâlim insanlarıyız” dediler.

“Vay başımıza gelenlere. Gerçekten biz zâlim insanlarıyız” dediler. İtirafın fayda vermediği bir anda bu şekilde itiraf ettiler.

15

Biz kendilerini, kurumuş hâldeki biçilmiş ekine çevirinceye kadar bu feryatları sürüp gider.

(.....) , (.....) ya işaretler ve (.....) in ismi olmak üzere merfûdur. (.....) haberdır. Aksi de câizdir.

(.....). “Hasat edilmiş ekin” demektir. Mukadder çoğul kılınmadığı için çoğul kılınmamıştır. (.....) ölmüş ateşin alevleri sönmüş demektir.

(.....) nin ikinci mefuludur.

Yani, onları, hasat edilmiş bir ekin ve sönmüş bir ateş vaziyetine getirdi demektir. Bu, senin “Onu, hazma uygun tatlı kıldım.” sözündeki gibidir.

Yani “ki yemeğin özelliğini bir araya getirdim” demektir.

16

“Biz göğü, yeri ve bunlar arasındakileri eğlence için yaratmadık.”

(.....) Sabit olmayan ve kendisinden önceki manayı derinleştiren bir fiildir. (.....) fiilinin failinden hâldir.

Mana: “Bu yükseltilmiş tavanı, bu döşenmiş yeri ve bunlar arasındaki çeşitli mahlûkatı oyun ve eğlence için yaratmadık. Bunları, bunları yaratanın kudretine delalet etsin diye ve iyiye ve kötüye hikmetimize uygun şekilde mükâfat ve cezâ verelim diye yarattık.” Daha sonra Allah'u Teâlâ şu sözüyle, kendi zâtını noksan sıfatlardan tenzih etmiştir.

17

Eğer bir eğlence edinmek isteseydik, onu kendi tarafımızdan edinirdik. Biz (bunu) yapanlar (dan) değiliz.

Eğer çocuk ve kadın edinmek isteseydik, onu, tarafımızdan vildanlar ya da huriler şeklinde edinirdik. Bunu yapanlardan değildir. Çünkü bu, bizim hakkımızda mümkün olmayan bir şeydir. Burada “İsa, Allah’ın oğludur. Meryem, onun karısıdır” diyenlere ret vardır.

18

Bilâkis biz, hakkı batılın tepesine atarız da, o batılın işini bitirir. Bir de bakarsınız ki bâtil yok olup gitmiştir. (Allah'a) yakıştırdığımız sıfatlardan dolayı yazıklar olsun size.

(.....) kelimesi, eğlence edinmekten kaçış ve ondan zâtını tenzih içindir. Sanki “Eğlence edinmekten kendimizi tenzih ederiz. Bilâkis bizim sünnetimiz, Kur’ân’ı şeytan üzerine ya da İslam’ı şirk üzerine ya da ciddiyeti eğlence üzerine atmamız ve ona musallat etmemizdir” demiştir. Onu kırar, parçalar ve hak, batılı çürütür ve yok

eder. Bu latif bir isitaredir. Çünkü atma ve parçalananın asıl kullanış yeri cisimlerdir. Daha sonra “atmak” hakkın bâtıla karşı gönderildiğini “parçalanak” da onu, yok ettiğini ifade etmek için istiâre olarak kullanılmıştır. Kendisinde istiâre olunan somuttur. Kendisi için istiâre olunan ise soyuttur. Sanki şöyle demiştir: “Kuvvetli bir cisme benzeyen. Hakkı, zayıf cisme benzeyen ba tıl üzerine atarız da onu, kuvvetli cismin zayıf cismi yok ettiği gibi yok eder. Allah'a yakıştırdığınız çocuk edinme ve benzeri vasıflardan dolayı yazıklar olsun size.”

19

Göklerde ve yerde kim varsa onundur. Onun huzurunda bulunanlar, O'na ibâdet hususunda kibirlenmezler ve yorulmazlar.

Yerde ve gökte kim varsa onun mahlûkudur ve onun mülkiyetindedir. Hâl böyleyken nasıl olur da ona benzemeyen ve yeryüzünde yaşamaya mahkum edilmiş bir mahlûk onun çocuğu olabilir? Onun huzurunda bulunanlar meleklerdir. Ve bu huzurda bulunuş mekân yönüyle değil, makam ve itibar yönüyledir.

20

Onlar, bıkıp usanmaksızın gece gündüz (Allah'ı) teşbih ederler.

(.....) , (.....) deki failden hâldir.

Yani, onların teşbihi kesintisiz bir şekilde devam eder. Ona ne bir boşluk girer ve ne de başka bir iş mani olur. Kısaca onların teşbihi bizim nefeslerimiz gibidir. Sonra inkâr ederek ve kımyarak müşriklere yönelmiştir.

(.....) Bilâkis ve hemze “mı mi?” manasına (.....)i kullanmıştır.

21

Yoksa (o müşrikler) yerden bir takım tannları edindiler de (ölüleri) onlar mı çürütecekler?

(.....) nun sıfatıdır. Çünkü tanrılar, yeryüzüne âit altın, gümüş ve taş cinsinden olan mücevherlerden yapılmışlardı. Ya da “dünyadaki ibâdet edilen” demektir ki bundan'dolayı ona nispet olunmuşlardır. Senin şehirli biri için “Faları şehirdendir” sözünde olduğu gibi. Ya da (.....) ya taallûk eder. O zaman da bu ilâh edinmenin gayet açık olduğu beyan olunmuş olur.

Her ne kadar müşrikler, tanrılarının ölüleri dirilteceğini iddia etmemişlerse de “Onlar mı (ölüleri) diriltecekler?” sözüyle kınamanın dozu arünlmıştır. Ölülerin ölüleri diriltmesi iddiası ne büyük saçmâliklardan biri iken bu ilâhîğı nasıl iddia ediyorlar. Çünkü ilâhlık câiz olmaz. Zira bu isme ancak her güç getirilene güç getiren müstehaktır. Diriltme de güç getirilenler cümlesindendir.

Hasen (.....) ın fethasıyla (.....) şeklinde okumuştur. Bu ikisi, iki ayrı kelimedir. İki haliyle de “diriltmek” manasına gelmektedir.

22

Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrdar bulunsaydı, yer ve gök, (buhların nizamı) kesinlikle bozulup gitmişti. Demek ki Arşın Rabbi olan Allah onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezzehtir.

(.....)ile sıfatlandığı gibi (.....)ile de sıfatlanmıştır.

(.....) denilseydi, bedel olmak üzere ref'i câiz olmazdı.

Çünkü (.....) olumlu sözdeki (.....) gibidir. Bedel ise ancak olumsuz sözde olur.

“Karından başka sizden hiçbiri geri kalmasın” âyetinde olduğu gibi. İstisna olarak nasbi da câiz değildir. Çünkü muhakkik alimlere göre çoğul, eğer nekra ise istisna ondan câiz olmaz. Çünkü onun için, eğer istisna olmazsa istisnayı içine alabilecek bir genellik yoktur. Mana, “Eğer göklerin ve yerin işlerini o ikisini yaratan biri dışındaki farklı farklı ilâhlar yürütseydi, elbette harap olup gitmişlerdi” demektir. Çünkü onların arzuları bir noktada çatışacak ve karşı karşıya gelecektir. Bunu usûlünü kelâmı izah ettik. Daha sonra zâtını tenzih ederek

“Arşın Rabbi olan Allah onların yakıştırdıkları çocuk edinmek ve ortaklara sahip olmak gibi sıfatlardan münezzehtir” demiştir.

23

Allah yaptıklarından sorumlu tutulmaz. Onlar ise sorguya çekilecektir.

O yaptıklarından sual olunmaz, çünkü gerçekte mülk sâhibi odur. Kölelerinden biri sultana karşı gelse, aynı cinsten olmalarına, ona karşı hata yapmasının mümkün olmasına ve mülkün gerçek” sâhibi olmamasına rağmen o, bunu çirkin görür ve ahmaklık olarak kabul eder. Ya sultanlar sultam, Rablerin Rabbi. Onun bütün işleri doğrudur. Bu sebeple de itiraz olunmamaya daha layıktır. Onlar sual olunurlar. Çünkü mülk altında olanlar ve hata edenler onlardır. Yaptıkları her konuda “Niçin yaptınız” diye sorulur. Denildiki: “Onlar nasıl ilâh oldukları sorulur” demektir. Halbuki ilâhlık cinsiyeti ve sorumluluğu ortadan kaldıır.

24

“Yoksa ondan başka bir takım tanrılar mı edindiler” Deki: “Haydi delillerinizi getirin. İşte benimle beraber olanların kitabı ve benden öncekilerin kitabı. Hayır, onların çoğu hakkı bilmezler. Bu yüzdende yüz çevirirler.

Faydayı artırmak için “Ondan başka bir takım tanrılar mı edindiler?” sözünü tekrar etmiştir. Birincisi, akıl yönünden inkâr için germiştir. İkincisi ise, nakil yönünden geldi.

Yani “Allah'ı ortağı var diye vafettiniz, öyleyse delilinizi getirin de” diye Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’e denildi. Onlar, geçtiği üzere aklî yoldan cevap vermekten âciz kırlarlar. Naklî yoldan da -ki o vahiydir- cevap veremezler. Zira siz, semavî kitapların hiçbirinde tevhidden ve eş hususunda tenzihten başka bir şey bulamazsınız. İşte bu, benimle birlikte olan ümmetimin kitabı ve benden önceki peygamberlerin ümmetlerinin kitabı, o kitaplar, Allah'ın birliği ve onun ortaklardan beri oluşuyla gelmişlerdir.

Hafs'a göre (.....) dir. Küfürlerinden geri durmadıklarında onlardan yüz çevirdi ve şöyle dedi: “Hayır, onların çoğu hakkı (Kur'anı) bilmezler” (.....) kelimesi mensûbtur. “O haktır” manâsına (.....) şeklinde de okundu. Bu sebepten (câhillikleri sebebiyle) onlar, üzerlerine düşen hususta düşünmekten yüz çevirirler.

25

Senden önce hiçbir rasûl göndermedik ki ona: “Benden başka ilâh yoktur, şu hâlde bana kulluk edin” diye vahyetmiş olmayalım.”

Ebû Bekir ve Hammad'ın dışındaki Kufeliler (.....) şeklinde okumuşlardır. Şu hâlde bana kulluk edin, beni birleyin. Bu âyet, tevhit ile ilgili geçen ayetlerin tekidi mahiyetindedir.

Meali

26

“Rahmân (olan Allah, melekleri) evlat edindi” dediler. Haşa, O, bundan münezzehtir. Bilâkis (melekler) ikrama mazhar olmuş kullardır.

Bu âyet Huzaa kabilesi hakkında indi. Dediler ki: “Melekler Allah'ın kızlarıdır” Allah ise bundan zâtını tenzih etti ve sonra onlara “Bilâkis onlar ikrama mazhar olmuş kullardır” sözüyle onların kullar olduğunu haber verdi.

Yani onlar ikram olunmuş, şereflenmiş ve yaklaştınlmış kullardır, çocuklar değildir. Zira kulluk, (Allah'a) evlat olmayı ortadan kaldırır.

27

Ondan (emir almazdan) önce konuşmazlar. Onlar, sadece onun emriyle hareket ederler.

(.....) sözündeki (.....) izafet yerine gelmiştir.

Mana: Onlar, onlar sözüne tabi olurlar. Onların sözü, onun sözünü geçmez ve onlar sözleriyle, onun sözünün önüne geçmezler” demektir. Onlar sadece onun emriyle hareket ederler.

Yani “Onların sözü onun sözüne tabi olduğu gibi işleri de, onun emrine aynı şekilde tâbidir. Emrolun madıkları işi işlemezler” demektir.

28

Allah onların önlerindeki de arkalarındaki de (yaptıklarını da yapacaklarını da) bilir. Allah rızasına ulaşmış olanlardan başkasına şefâat etmezler. Onlar Allah korkusundan titrerler.

Ancak Allah'ın kendilerinden râzı olduğu kimselere ve Allah'tan başka ilâh yoktur diyenlere şefâat ederler.

29

Onlardan her kim “Tanrı o değil, benim” derse biz onu cehennemle cezâlarıdırız. İşte biz, zalimlere böyle cezâ veririz.

O meleklerden her kim “Ben Allah'tan başka bir tanrıyım derse onu cehennemle cezâlarıdırız.”

Medenî ve Ebû Amr'a göre (.....) şeklindedir. (.....) mübtedadır. (.....) onun haberidir. Ayrıca şartın cevabıdır.

İlâhlığı asıl yerinin dışına koyan kâfirleri bu şekilde cezâlarıdırız. O meleklerin günahsız oldukları sabit olduğundan dolayı bu, farz-ı misal olarak söyleniş bir sözdür. İbn Abbâs (radıyallahü anh) Katâde ve Dahhak şöyle demişlerdir: “Bu tehdit iblis hakkındadır. Çünkü o nefsi için ilâhtık iddiasın da bulundu ve nefsine taate ve ona ibâdetle çağırdı.”

30

İnkâr edenler, göklerde yer bitişik bir hâlde iken bizim onları birbirinden kopardığımızı ve her canlı şeyi sudan yarattığımızı görüp düşünmediler mi? Yine de inanmazlar mı?

Mekki'ye göre (.....) şeklindedir. Gökler ve yer, gökler topluluğu ve yer topluluğu şeklinde idi. Bu sebepten dolayı çoğul şeklinde (.....) demedi. (.....) mefûl manasınadır. Bitiştirilmiş demektir. Mastardır. Bu sebepten dolayı mefûl yerine kullanılmaya uygun düşmüştür. O ikisini birbirinden ayırdık.

(.....) Fetk: iki şey arasını ayırmak demektir. (.....) Retk ise, fetkin zıddıdır. “O ikisini ne zaman bitişik gördüler de bu şekilde olduğu, beyan edildi?” denirse deriz ki: “O mu'cize olan Kur'ân'da geçmektedir. O da şahitin görmesi gibidir. Çünkü görme ilim manasınadır. Yerin ve göklerin bitişik olması ve ayrılışı da aklen mümkün olan şeylerdir” Bitişikliği değil de özellikle ayrılışı zikretti. Çünkü onun için bir ayırıcı gereklidir. O da ezeli olan Hz! Allah'tır. Sonra şöyle denildi: “Gökler yerle bitişikti. Aralarında boşluk yoktu. O ikisini ayırdık.

Yani ikisi arasını havayla ayırdık.”

Yine şöyle denildi: “Gökler tek bir tabaka hâlinde bitişti. Om Allah'u Teâlâ ayırdı. Ve yedi kat (gök) haline getirdi. Yer de tek tabaka hâlinde bitişti. Onu da yedi kat yer haline getirdi.” Şöyle de denildi: “Gök bitişikti, yağmur yağdırmıyordu. Yer bitişikti bitki bitirmiyordu. Gök yağmurla, yer de bitkiyle ayrıldı.” Bütün canlıları sudan yarattık. “Allah her canlıyı sudan yarattı” Âyet-i Kerîmesinde ya da “Hakikaten onu sudan yarattık” âyet-i kerimesinde olduğu gibi. Bu, onun suya olan” ihtiyacının fazlalılığımdan, onu sevmesinden ve ona karşı sabrının azlığındandır. Bu da “İnsan aceleci olarak yaratılmıştır” âyetinde olduğu gibidir. Halâ gördüklerine inamp tasdik etmezler mi?

31

Onları sarsmasın diye yeryüzünde bir takım dağlar diktik. Orada geniş geniş yollar açık, ta ki maksatlarına ulaşsınlar.

Onları sarsmasın diye yeryüzünde sabit dağlar yarattık,(.....) “Dağın kökü yerde sabit olmak” dan gelmektedir. (.....) de illet lamı ve nâfiye (.....) sı hazfedilmiştir. (.....) nin hazfı, karışıklığa meydan vermemek için câiz görülmüştür. Aynı sebepten ilâve edilmesi de câizdir. “Ehli kitap bilsin diye” âyetinde olduğu gibi.

Orada geniş yollar açtık. (.....)in çoğuludur. O da geniş yol demektir. (.....)in önüne geçmiştir. Ondan hâl olmak üzere mensûb olmuştur.

Eğer “Allah'u Teâlâ'nin: “Ondaki geniş yollardan işlememiz için.” Ayetiyle bu âyet arasında ne fark var?” dersen, derim ki: “Birincisi öğretmek içindir. O da oraya geniş caddelerin konulmasıdır. İkincisi ise, bir şeyi açıklamak içindir. O da, onları yarattığında vasıflar da yarattığını beyandır.”

Yani bu kapalı bir şeyi açıklamaktır. Orada kastedilen beldele onlar vasıtasıyla varmaları için geniş yollar yarattık.

32

Biz gökyüzünü sağlam bir tavan gibi yaptık. Onlar ise, gökyüzünün ayetlerinden yüz çevirirler.

Göğü düşmekten korunmuş bir tavan yaptık. “Göğü izni olmaksızın yere düşmekten koruyor” âyetinde olduğu gibi. Ya da parlak yıldızlarla şeytanlardan korunmuş demektir. “Onu her taşlarıyan şeytandan koruduk” âyetinde olduğu gibi. O kâfirler, ondaki güneş, ay ve yıldızlar gibi delillerden yüz çevirirler ve onlar üzerinde düşünmezler ki îman etsinler.

33

O geceyi, gündük, güneşi, ayı yaratandır. Her biri bir yörünge de yüzmektedirler.

O, onda sükûnete ermeniz için geceyi, işlemeniz için gündüzü, gündüzün lambası olsun diye güneşi ve gecenin lambası olsun diye ayı yaratandır.

(.....) daki tenvîn muzâfun ileyhın yerine gelmiştir.

Yani, onların hepsi demektir. “Onları” zamîri ise güneş ve ay içindir. Bu ikisinden murad ise, (güneş ay ve yıldız gibi) doğan şeylerin cinsidir. Onları akılların çoğul yapıldığı gibi çoğul yaptı. Çünkü onlar, akılların fiilleriyle yani yüzmeyele vasıflanmışlardır.

İbn Abbâs (radiyallahü anh) tan rivâyet edildiğine göre, “Felek, gökyüzüdür. Bilinen ise feleğin göğün altında, güneşin, ayın ve yıldızların akıp gittiği kör bir dalga olduğudur.”

(.....) mübtedadır. Haberi ise (.....) dir.

(.....) cümlesi, cümle olarak güneşten ve aydan hâl olmak üzere mahallen mensûbtur.

34

Biz senden önce de hiçbir beşere ebedilik vermedik. Şimdi sen ölürsen, sanki onlar ebedî mi kalacaklar?

» Medeni ve Ebû Bekir'in haricindeki Kufelilere göre (.....)in esresiyledir. (.....) deki (.....) cümleyi cümleye atfetmek için gelmiştir. (.....) deki (.....) şartının cezâsı içindir.

Onlar onun öleceğini konuşuyorlardı. Allah bununla, onların sevinçlerini ortadan kaldırdı.

Yani Allah, dünyada hiçbir şeyin ebedî olarak yaşamayacağına hükmetti ve “Eğer sen ölürsen onlar, bâkî mi kalacaklar?” demiştir.

35

Her canlı ölümü tadacaktır. Biz deneme olarak sizi hayırla da şerle de imtihan ederiz. Ye siz, ancak bize döndürüleceksiniz.

Her ne kadar Allah, olmadan önce kişilerin yapacakları fiilleri bilse de onu “deneme” olarak adlandırmıştır. Çünkü fakirlik ve zararlar, zenginlik ve menfaatle deneme imtihan şeklindedir.

(.....) u başka bir lafızla tekit eden mastardır. Bize döndürüleceksiniz de size, gösterdiğiniz sabnn ve şükrün derecesine göre karşılıkta bulunacağız.

İbn Zevkan'dan rivâyet edildiğine göre (.....) dir.

36

(Rasûlüm) kâfirler seni gördükleri zaman “sizin ilâhlarınızı diline dolayan adam bu mu?” diyerek sana, alaydan başka bir şeyle davranmazlar. Halbuki onlar, çok merhamet edici Allah'ın kitabını inkâr edenlerdir.

Bu âyet Ebû Cehil hakkında indi. Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) ona uğramıştı da o, gülmüş ve “Bu Abdumenaf oğullarının peygamberidir” demişti. (.....) ikinci mefuldur. Bir şeyi zikretmek, hayırla da olur, şerle de.

Eğer zikirden ve onun vahdaniyet gibi gerekli sıfatlarını asla tasdik etmezler. Sana mukabil onlar, alaya alınmaya daha layıktırlar. Çünkü sen hakkı ortaya koyarsın, onlarsa bunu iptal edenlerdir. Denildiki: “Rahmânın zikri, sana Kur'ân'dan indirilendir.”

(.....) cümlesi, hâl makamındadır.

Yani, Allah'ı inkâr etmeleri sebebiyle asıl onlar alay konusu oldukları hâlde, seni alaya alırlar. “İnkârcılar” sözünü tekit için tekrarlamıştır. Ya da sıra, onunla haber arasına girmiştir de mübteda tekrarlanmıştır.

37

İnsan aceleci (bir tabiatta) yaratılmıştır. Size âyetlerimi göstereceğim. Benden acele istemeyin.

(.....) İnsan cinsiyle tefsîr edilmiştir. Denildi ki: “Bu âyet Nadr b. Haris'in azâbın inmesi için acele ettiği vakit indi.” (.....) ve (.....) ikisi de mastardır.

Acele, bir şeyi vaktinden önceye almak demektir. Zahire göre, burada murat insan cinsidir. Çünkü onun tabiatında acelelecilik vardır. Sanki o aceleden yaratılmıştır. Bunun gibi, Araplar, iyiliği çok olan kişiler için de “İyilikten yaratılmıştır” derler. Önce insanı, aşırı aceleciliğinden dolayı aşağılamıştır. Çünkü o, insanın tabiatında vardır. Sonra da onu bundan menetmiştir. Sanki o şöyle demiştir: “onun aceleci olması yeni bir şey değildir. O buna sevk edilmiştir. Bu onun tabiatı ve karakteridir.

Bu onun doğasına katıştırılmıştır.” Denildiki: “Acel, Himyer kabilesinin diline göre çamur demektir.” Onların şairi: “Hurma su ile çamur arasında biter” demiştir. Tabiatında olduğu hâlde acelecilikten men dildi. Doğasında bulunan şehvetini dizginlemesi emredildiği gibi. Çünkü ona şehvetini dizginleyeceği ve aceleciliği terk edeceği kuvveti de vermiştir.

(.....) hâldir. Aceleci olduğu hâlde demektir. Size âyetlerimi yani azâbımı göstereceğim. Onu getirmem hususunda acele etmeyin. Ya'kûb'a göre (.....) şeklinde (.....) iledir. Vasil hâlinde ona Sehl ve Ayaş da iştirak etmiştir.

38

“Eğer doğru iseniz, ne zaman (gerçekleşecek) bu vaad?” diyorlar.

“Eğer doğru iseniz, azâbın gelişi ya da kıyamet ne zaman?” derler. Denildiki: “Bu onların aceleciliğinin iki yönünden biridir.”

39

İnkâr edenler, yüzlerinden ve sırtlarından (saran) ateşi sayamayacakları, kendilerine yardım dahi edilmeyeceği zaman bir bilselerdi.

(.....) in cevabı hazfedilmiştir. (.....) nin mefulun bihidir.

Yani onlar “Bu vaad ne zaman?” sözleriyle acele ettikleri vaktin, kendilerini arkalanndan ve önlerinden ateşin kuşattığı, onu kendilerinden defetmeye güç getiremedikleri ve kendilerine hiçbir yardımcı bulamayacakları vakit olduğunu bilselerdi, bu şekilde inkâr etmezler, alaya almazlar ve aceleci davranmazlardı. Fakat onların bu husustaki cehaleti, onu, hafife almalarının yegane sebebidir.

40

Bilâkis kendilerine bu ateş, öyle ani gelir ki, onları şaşırtır. Artık ne reddedebilirler onu, ne de kendilerine mühlet verilir.

Bilâkis o saat kendilerine öyle ani gelir ki onları şaşırtır.

Yani onu durduramazlar. Onlara ani bir şekilde gelir ve mahveder. Onu defetmeye ve geri çevirmeye güçleri yetmez. Onlara mühlette verilmez.

41

Andolsun senden önceki peygamberler de alay edildi. Ama onları alaya alanları, o alay ettikleri şey kuşatıverdi.

Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’i kendisiyle alay ettikleri için teselli etmiştir. Peygamberlerde onun için bir örnek vardır. Ve diğer peygamberleri alaya alanların yaptıkları için kendilerim kuşattığı gibi, ona yaptıkları da onları kuşatacaktır.

42

Deki: “Allah'a karşı sizi, gece ve gündüz kim koruyacak?” Öyle iken onlar Allah'ı anmaktan yüz çevirirler.

Yani, onun azâbı size gece ya da gündüz gelse, sizi ondan kim koruyacak? Bilâkis onlar, onun zikrinden yüz çevirirler. Değil azâbından korkmak onu, kalplerine bile getirmiyorlar. Ondandır korunsalardı, koruyucuyu tanırlar ve ondan isteyerek ıslah olurlardı. Mana şudur: “Allah, peygamberine onların koruyucundan istemelerini emretmiştir. Sonra da onların kendilerine koruyanın zikrinden yüz çevirmek suretiyle işlerini düzeltmediklerini beyan etmiştir.” Daha sonra da başka bir konuya geçmiş ve şöyle demiştir:

43

Yoksa kendilerini bize karşı savunacak bir takım ilâhları mı var? (O ilâh dedikleri şeyi) kendilerine bile yardım edecek güçte değildirler. Onlar bizden de alaka ve destek görmezler.

(.....) ve (.....) (Bilâkisallallahü aleyhi ve sellem) manası olduğundan “Yoksa onların kendilerini azâbtan koruyacak, korumaları korumamızı aşacak başka ilâhları mı var?” demiştir.

Sonra da şu sözüyle yeni bir başarıgıç yapmıştır. “Onlar, kendilerine bile yardım edecek güçte değildirler.” Bu sözüyle, kendi nefesine bile yardım edemeyen ve ondan azâbı def edemeyen, ayrıca Allah'tan yardım ve destek görmeyenlerin başkalanna nasıl yardım edeceklerini ve onları nasıl koruyacaklarını sormuştur.

44

Evet onları da atalarını da barındırdı. Nihayet ömür, kendilerinde (hiç bitmeyecek kadar) uzun geldi. Halbuki onlar, bizim gelip (kâfirlere âit) araziye çevresinden eksilteceğimizi görmezler mi? Şu hâlde üstün gelen onlar mı?

Yani onların korunup gözetilmesi bizdendir. Yoksa onları bizim yok etmemize karşı koruyan bir maniden değil. Onları ve geçmiş babalarını, onlardan başka kâfirleri faydalarındırdığımız gibi dünya hayatıyla faydalarındırmak ve mühlet vermek için muhafaza ettik. Onlara mühlet verdik de bu süre onlara uzun geldi ve kalpleri katılaştı. Onlar, kendilerinin daima bu şekilde kalacaklarını zannettiler ki bu da kuruntunun ta kendisidir. Onlar bizim kâfirlerin arazilerini etrafından eksilttiğimizi görmezler mi? Etrafım, müslümanları musallat ederek, onları orada galip getirerek ve o toprakları İslâm topraklarına katarak eksiltiyoruz.

(.....) (geliriz) şeklinde çoğul olarak zikredilmesi, Allah'u Teâlânın bu işi müslümanların eliyle yaptığına, müslüman askerlerin müşrik topraklarında savaştığına ve etrafım ilhak ederek galebe çaldığına işaret etmektedir.

“Galip gelen onlar mı?”

Yani toprakların etrafından eksiltiğimizden sonra onlar mı üstün gelmiş oldular? Böyle değil elbette. Bilâkis Allah'ın Resûlü (sallallahü aleyhi ve sellem) ve ashâbı bizim yardımımızla onlara üstün geldiler, demektir.

45

De ki: “Ben sadece vahiy ile sizi ikaz ediyorum. Fakat sağır olanlar, ikaz edildikleri zaman bu çağırışı duymazlar.

Sizi azâbtan Kur'ân ile korkutuyorum. (.....) daki (.....) ve (.....) fethalıdır. (.....) sonu ötrelidir. Sami'ye göre Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) ye hitaben “Sağırlara duyuramazsın” şeklindedir. Fakat sağır olanlar ikaz edildikleri, korkutuldukları zaman bu çağırışı duymazlar.

(.....) daki (.....) ahd içindir. O da, bu ikaz edilenlere işarettir. Bunun aslı “İkaz edildiklerinde duymazlar” şeklindedir. Fakat sağır olanlar ikaz edildikleri, korkutuldukları zaman bu çağırışı kapalı olanın yerine koydu.

46

Andolsun, onlara Rabbinin azâbından ufak bir esinti dokunsa, hiç şüphesiz “Eyvah, bize hakikaten biz zâlim kimseler inişiz” derler.

Onlara, bu kendisiyle korkutuldukları şeyden en ufak bir parça dokununca zelil olurlar. Ve “Yazıklar olsun bize” diyerek'nefislerinin aleyhine dönerler. Ayrıca sağırlık gösterip yüz çevirdikleri vakit de nefislerine zulmettiklerini inkâr ederler.

(.....) un sıfatıdır. “dokunma”

“esinti” kelimelerinin zikredilmesinde mübalağa olundu.

Çünkü “Ona az bir bağıştta bulundu” denir. Binası, bir defaya mahsus olan bina-i merra içindir.

(.....)ve (.....) de üç tane mübalağa vardır. Çünkü (.....) azlık manasınadır. “Haşarat onu keskin tırnağıyla (iğnesiyle) vurdu” denir. O da küçük bir silahtır. Ona az bir bağıştta bulundu. Bu da bina-i merre içindir.

47

Biz, kıyamet günü için adalet terazileri kurarız. Artık, kimseye hiçbir şekilde haksızlık edilmez, (yapılan iş) bir hardal tanesi kadar dahi olsa, (onu) adalet terazisine getiririz. Hesap gören olarak biz herkese yeteriz.

(.....) ın çoğuludur. Bir şeyin kendisiyle tartıldığı ve miktarının anlaşıldığı şeydir.

Hasen'dan rivâyet olunduğuna göre o “İki kefesi ve bir dili (göstergesi) bulunan bir terazidir.” Terazinin, çoğul olarak getirilmesi “Ey peygamberler” âyetinde olduğu gibi, onun şerefini yüceltmek içindir. Tartı, amel defterleri içindir.

(.....) kelimesi, (.....) ile sıfatlandı. O da mübalağa ile adalet demektir. Sanki, kendi başına bir adalettir. Ya da muzaf, yani “sâhibi” kelimesi hazfedilmiştir. Kıyamet günü halkı için adalet terazileri kurarız da kimseye hiçbir şekilde zulmedilmez.

Medenî'ye göre (.....) Lokman Sûresinde olduğu gibi (.....)nin tam fiil olması üzerine (.....) şeklinde ötrelidir. (.....) in sıfatıdır. (.....) nin zamîrini (.....) e muzaf olduğu için müennes getirdi. “Parmaklarının bir kısmı gitti” sö zünde olduğu gibi.

Hesap görücü, bilici ve koruyucu olarak herkese yeteriz. İbn Abbâs (radiyallahü anh) tan rivâyet edildiğine göre “Kim bir şeyi korursa onu sayar ve onu bilir” demiştir.

48

Andolsun ki biz, Mûsa ve Harun'a takva sahipleri için bir ışıık ve öğüt olan Furkân'ı verdik.

Furkân, ziya ve zikirin Tevrât olduğu söylenmiştir. O Furkân'dır. Hak ile batılın arasını ayırır. Ziyadır, kendisiyle aydınlanır ve kurtuluş yoluna onunla varılır. Zikirdir, yani şeref ya da ikazdır. Ya da insani arın dini yönden ihtiyaç duydukları şeyleri hatırlatır.

Vav (.....) âyetinde olduğu gibi sıfatlar üzerine gelmiştir. Mesela sen “Kerem sâhibi, alim ve sâlih (bir zât) olan Zeyd'e uğradım” dersin. Bununla muttakiler faydalandığı için onları (.....) sözüyle teşvik etti.

49

(O takva sâhibleri ki) Onlar, تنها da Rablerine candan saygı gösterirler. Yine onlar, kıyametten korkan kimselerdir.

(.....) Sıfat olarak mahallen mecrûrdur. Ya da medih olarak mahallen mensup ya da merfûdur. (.....) hâldir.

Yani “Tehnada ondan kırkarlar” demektir. Onlar, kıyametten ve kıyamet ahvalinden de korkarlar.

50

İşte bu (Kur'ân)da bizim indirdiğimiz hayırlı ve faydalı bir öğüttür. Şimdi onu inkâr mı ediyorsunuz?

Bu Kur'ân, Muhammed'e indirdiğimiz hayrı ve faydası çok olan bir öpttür. “Onu inkâr mı ediyorsunuz?” sorusu, azarlama sorusudur.

Yani “Onun Allah katından indirildiğini inkâr mı ediyorsunuz?” demektir.

51

Andolsun biz, daha önce İbrâhîm'e rüşdünü vermiştik. Biz onu iyi tanırdık.

Andolsun ki biz, Mûsa ve Harun'dan ya da Muhammed'den daha önce İbrâhîm'e de hidâyet vermiştik. Biz o İbrâhîm'i ya da onun hidâyetini bilirdik.

Yani “Onun, ona verdiğimize ehil olduğunu bilirdik” demektir.

52

O babasına ve kavmine “Şu karşısına geçip tapmakta olduğunuz heykeller nedir böyle?” demişti.

(.....) ya (.....) ya da (.....) ya taallûk etmektedir.

Hani babasına ve kavmine: “Yırtıcı hayvan suretinde, kuş suretinde ve insan suretinde tasvir edilmiş bu putlar nedir?” diye sormuştu. Bunda onları tanımâmak ve onların ilâhlarını aşagılamak vardır. Çünkü o, onların, o putları ululadıklarını çok iyi biliyordu. Bu soruya sağlam bir cevap vermemekten âciz kaldıklarında.

53

Dediler ki: “Biz, babalarınızı bunlara tapar kimseler olarak bulduk.”

Ve biz de onları taklit ettik.

54

(İbrâhîm): “Şüphesiz siz ve babalarınız açık bir sapıklık içindeymişsiniz” dedi.

Burada taklit edenlerin de edilenlerinde, her akıl sâhibinin anlayacağı gibi düşüncesizce sapkınlık yoluna daldıklarını ifade etmiştir. Atıfa gerçekleşmesi için (.....) u kullanarak tekit etmiştir. Çünkü fiillerdeki zamîre atıf yapmak mümkün değildir.

55

Dediler ki: “Bize gerçeği mi getirdin, yoksa sen şakacılardan birimisin?”

Onlar, onun bu inkânnı büyük gördüklerinden ve kendilerinin de dalalette olduklarını kabul etmediklerinde dolayı “Bu söylediklerinde ciddi misin yoksa şaka mı yapıyorsun?” demişlerdir. İşte orada İbrâhîm onlara dediklerinde ciddi olduğunu, şaka yapmadığını, herşeyin sâhibi ve herşeyi bilen Allah'ın gerçek rab olduğunu, putların da sonradan yaratılmış varlıklar olduğunu ispat ederek haber vermiştir.

56

“Hayır, sizin Rabbiniz, göklerin ve yerin Rabbidir ki bunları o yaratmıştır. Ve ben şehadet edenlerdenim” dedi.

Sizin Rabbiniz, göklerin ve yerin Rabbi, o putlar yaratmıştır. Buna rağmen nasıl oluyorda yaratıcı terk ediliyor ve yaratılanlara ibâdet ediliyor? Ben tevhidle ilgili zikredilenlere şehadet edenlerdenim.

57

“Allah'a yemin ederim ki, siz ayrılıp gittikten sonra putlarınıza bir oyun oynayacağım.”

(.....) nin aslı (.....) dir. Nemrût'un sultasının gücünden dolayı bütün zorluğuna ve imkansızlığına rağmen onun eliyle kolay bir tuzak kuracağı için (.....) de taaccüb manası vardır.

Putlarınıza bir tuzak kuracağım. Siz aynılıp bayramınıza gittikten sonra onları parçalayacağım. Bunu kavminden gizli olarak söylemişti. Ama onu bir adam işitti. “Ben hastayım” sözüyle kinaye yaptı.

Yani bu sözü, geri kalmak ve puthaneye geri dönmek için “Hasta olacağım” manasına kullandı.

58

Sonunda İbrâhîm onları paramparça etti. Yalnız onların büyüğünü bıraktı. Belki ona müracaat ederler diye.

(.....) kink parçalar demektir. (.....) ve (.....) da olduğu gibi (.....) un çoğuludur. Ali'ye göre (.....) şeklinde kesre iledir.

(.....) ve (.....) da olduğu gibi (.....) un çoğuludur.

Yani “Parçalanmış” demektir.

Hepsini elindeki baltayla kırdı. Ancak o putların ya da kafirlerin büyüğünü bıraktı. Baltayı onun boynuna astı. Bunu, belki ona dönerler ve kıranın kim olduğunu ona sorarlar da bu şekilde onlara onun acizliği görünür diye yaptı. Ya da delil getirmesi için İbrâhîm'e dönerler diye. Yada ilâhlarının acizliğini gördüklerinde Allaha dönerler diye yaptı.

59

“Bunu tanrılarınıza kim yaptı? Muhakkak o, zalimlerden biridir” dediler.

Kâfirler, bayramlarından döndüklerinde ve durumu gördüklerinde “Bunu tanrılarınıza kim yaptı? Hakkiaten o zalimlerdendir” dediler.

Yani onlara göre tazim ve gürmete layık bu hakiki ilâhlara karşı bu- kırma faaliyetini yapan ve bu cüreti gösteren kişi şiddetli bir zulüm işlemiştir.

60

“Bunları diline dolayan bir genç duyduk, kendisine İbrâhîm denilirmiş” dediler.

(.....) ve (.....) cümleleri (.....) in sıfatıdırlar.

Ancak birincisi (.....) için gereklidir. Çünkü sen “Zeyd'i işittim” deyip susmazsın. Ondan sonra duyduğun şeyi de zikredersin. Ama ikincisi bunun gibi değildir. (.....) nun merfû' olması fâil olduğundandır. Burada kasıt isimdir. İsimlenen yani, kendisine bu ismin verildiği kişi değildir.

“O hâlde onu hemen insanların gözü önüne getirin. Belki şâhitlik ederler” dediler.

Nemrût ve kavminin eşrafı: “İbrâhîm'i insanların gözü önüne getirin. Belki onları işittikleri ya da gördükleri hususlarda onun aleyhine şâhitlik ederler” dediler. Sanki onu, delilsiz olarak cezâlarıldırmaıyı çirkin görüyorlardı. Ya da “Onu cezâlarıldırmaımızda hazır olurlar” demektir.

(.....) hâl mahallindedir. Görülerek, şâhit olunarak demektir. Onu getirdiklerinde.

62-63

“Bunu ilâhlarınıza sen mi yaptın ey İbrâhîm?” dediler. “Belki de bu işi şu büyükleri yapmıştır. Hadi onlara sorun, eğer konuşuyorlarsa” dedi.

Kisâî'ye göre (.....) dan sonra vakfeder.

Yani “Bunu yapan yapmıştır” manası çıkar. Burada fâil hazfedilmiştir. Bu ise câiz değildir.

Failin (.....) da zikredilen (.....) ya da (.....) daki (.....) ya isnat edilmesi câizdir. (.....) Mübteda ve haberdır. Çoğunluğa göre ise (.....) dan sonra vakıf yoktur. Fâil de (.....) dur. (.....) sıfat ya da bedeldir.

Fiili büyüklerine nisbet etti, çünkü onun kastı, kinaye yoluyla onları susturmak ve delillerle bağlayarak kendi lehine ikrar ve ispatı sağlamaktı. Çünkü onlar sağlam bir kafayla düşünseler onların büyüklerinin âciz olduğunu görecektlerdi. Böylece ilâh olmaya layık olmadığını da anlayacaklardı. Bu, düzenli ve güzel bir yazı yazdığında ümmi arkadaşının sana “Bunu sen mi yazdın?” sorusuna karşılık “Hayır, onu sen yazdın” cevabında olduğu gibidir. Senin bu cevapla kastın, onun kendine âit olduğunu, onu alaya alarak ifade etmektir. Yoksa onun sana âit olmadığını, ümmiye âit olduğunu söylemek değildir. Çünkü iki kişiden biri tarafından yapılmış bir işin âciz olana isnat edilmesi, onunla alay etmek ve işi yapabilene isnat etmek demektir. Şöyle de denilebilir: “O putlar, onun seçkinliğini gördüklerinde ona karşı kinlenmişlerdi. Büyüklerinin kini ise, kendi sine gösterilen tazimin artmasından dolayı şiddetlenmişti. Bu sebeple fiil ona nisbet edildi. Mezhepleri câiz olmasını kabul edenlere göre hikâye olması câizdir. Sanki o, onlara şöyle dedi: “büyüklerinin yaptığını ne inkâr ediyorsunuz? İbadet edilenin ve ilâh olarak adlandırılanın şanı böyle şeylere güç getirebilmektir” Onun şöyle dediği de rivâyet edildi: “O, onların en büyüğü olduğu hâlde, kendisiyle birlikte şu küçüklerle bir şarta taallûk etmektedir. O da putların konuşmasıdır.”

Yani “Eğer konuşurlarsa onu büyükleri yapmıştır” demektir. Onlara sorun sözü rettir. Denildiki: “Büyükleri sözü ile kendisini kastetmiştir.” O da huzurda onlarla birlikte olduğu için kendisini onlara izafe etmiştir. Onlar konuşurlarsa -ki onların bundan âciz olduğunu biliyorsunuz- öyleyse onlar kendi durumlarını haydi bir soran.

64

Bunun üzerine kendi vicdanlarına dönüp (kendi kendilerine) “zâlim sizlersiniz sizler” dediler.

Vicdanlarına başvurdular ve düşündüler. Sonrada kendileri için, “Hakikaten sizler zalimlersiniz” dediler. Sizin “Bunu ilâhlarınıza kim yapmış, hakikaten o zalimlerdenidir” dediğiniz de zulmettiğin kişi değil, Bilâkis konuşmayanlara ibâdet etmekle sizler zulmettiniz. Çünkü başından baltayı defedemeyen biri, ona ibâdet edene inen belayı nasıl defeder.

65

Sonra tekrar eski tartışmalarına döndüler: “Sen bunların konuşmadığım pekâlâ biliyorsun” dediler.

Tefsîr alimleri demişlerdirki: “Allah'u Teâlâ, hakkı birinci sözde onlara söyletti. Sonra da onlara bedbahtlık ulaştı”

Yani nefisleri aleyhine zulmü ikrar ettikten sonra tekrar küfre döndürüldüler.

(.....) onu çevirdim, altım üstüne getirdim, denir.

Yani vicdan larına döndüklerinde istikametleri düzeldi ve dürüst bir düşünceye sahip oldular. Sonra da bu durumdan döndüler, batılla ve kibirle mücadeleye başladılar. “Bunların konuşmadığını pekâlâ biliyorsun” dediler. “Öyleyse onlara sormayı bize nasıl emredersin “dediler.

(.....) cümlesi (.....) nin iki mefulû yerine kâimdir. Mana: “Onların konuşmaktan âciz olduğunu pekâlâ biliyorsun. Öyleyse onlara nasıl soralım” demektir.

66

(İbrâhîm) “Öyleyse, Allah'ı bırakıp da hiçbir şekilde size ne fayda ne de zarar verebilen bir şeye hâlâ tapacak mısınız?” dedi.

Bunu onlara karşı delil mahiyetinde söyledi. (.....) fayda manasına olan mastar yerindedir. İbrâhîm, onlara “Eğer kendisine ibâdet etmezseniz, size, ne fayda ve ne de zarar eriştiremeyecek olana mı Allah'ı bırakıp da ibâdet ediyorsunuz” dedi.

67

“Size de, Allah'ı bırakıp tapmakta olduğunuz şeylere de yuh olsun. Siz akıllanmaz mısınız?”

(.....) sâhibinin bıkıp usandığını bildiren bir sestir. Özürleri kalktıktan ve hakkın açığa çıkışından sonra, onların, putlara karşı ibâdetlerindeki sebatını görünce baktı ve “yuh olsun size” dedi.

(.....) ve (.....) daki (.....) lar yuhalarını beyan içindir.

Yani “Bu yuh size ve sizin ilâhlarınıza olsun” demektir/Medenî ve Hafs'a göre (.....) şeklinde, Mekkî ve Sami'ye göre (.....) şeklinde, diğerlerine göre ise (.....) şeklindedir. Sıfatı bu olanın ilâh olması mümkün değildir. Onlara delil gerektiğinde de cevap vermekten âciz kalmışlardır.

68

Aralarından bir kısmı “Eğer iş yapacaksanız, yakın onu da tanrılarınıza yardım edin” dediler.

Onu ateşte yakın. Çünkü o, kendisiyle cezâlarımdımların en korkuncu ve en kötüsüdür. Ondandır intikam almak suretiyle ilâhlarınıza yardım edin. Eğer ilâhlarınıza yardım edecekseniz, onun için cezâların en korkuncunu seçin. O da ateşle yakmaktır. Değilse onlara yardım etmekten saptınız demektir Onu yakmayı söyleyen Nemrût ya da İran kürtle-rinden bir adamdır. Denildiğine göre onlar, onu yakmak istediklerinde önce hapsettiler, sonra onun için ağıl gibi bir bina yaptılar. Bir ay boyunca hemen her tür odun topladılar. Sonra da büyük bir ateş yaktılar. Neredeyse sıcaklığından havadaki kuşlar yanıyordu. Sonra onu mancınığa bağladılar ve onunla ateşe attılar. O, “Allah bana yeter, O ne güzel vekildir” diyordu. Cebrâîl onu “bir ihtiyacın var mı?” diye sordu. O, “Sana yok” diye cevap verdi. O, “Öyleyse Rabbinden iste” dedi. O, “Onun halimi bilmesi bana yeter” dedi. Ateş ancak onun iplerini yaktı.

İbni Abbâs (radiyallahü anh) tan rivâyet edildiğine göre o, “Allah bana yeter. O ne güzel vekildir” sözüyle kurtuldu.

69

“Ey ateş, İbrâhîm için serinlik ve esenlik ol” dedik.

Sanki ateşin kendisi soğuk ve esenlikmiş gibi bunda mübalağa edildi. Soğuk ol ki İbrâhîm senden selâmette kalsın. İbn Abbâs (radiyallahü anh) tan rivâyet edildiğine göre o “Eğer bunu demeseydi, soğukluğuyla onu helâk ederdi” demiştir. Mana şudur: “Şüphesiz ki Allah'u Teala her şeye kâdir olduğu gibi, onun sıcaklık ve yakmak gibi tabii özelliklerini çekip aldı. Onda sadece ışık verme ve parlama özelliklerini bıraktı.”

70

Böylece ona bir tuzak kurmak istediler. Fakat biz onları, daha çok hüsrana uğrayanlar durumuna soktuk.

Allah, Nemrût ve kavmi üzerine sivri sinekleri gönderdi. Onlar, onların etlerini yediler, kanlarını içtiler. Bir sivrisinek de Nemrût'un beynine girdi ve onu öldürdü.

Biz onu Lût'u kurtararak, içinde cümle âleme bereketler verdiğimiz ülkeye ulaştırdık.

İbrâhîm'i ve Irak'taki kardeşi Hara'nın oğlu Lût'u kurtararak Şam topraklarına ve bereketlerine ulaştırdık. Peygamberlerin çoğunluğu oradandır. Ve dini eserleri oradan yeryüzüne yaymışlardır. Yeşilliği bol bir yerdir. Orada zenginlik de fakirlikte yaşamaya güzeldir. Denildi ki: “Yeryüzünde hiçbir tatlı su yoktur ki onun aslı Kudüs'teki Sahra (taş) dan kaynasın”

Rivâyet edildiğine göre o Filistin'e, Lût da Mu'tefike'ye yerleşti. Aralarında bir gün bir gecelik mesafe vardı. Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: “Hicretten sonra bir hicret daha olacak, insanların en hayırlısı, İbrâhîm'in göç ettiği yere gidenlerdir.”

Ona (İbrâhîm) İshak'ı ve fazladan bir bağış olmak üzere Ya'kûb'u lütfettik. Her birini sâlih insanlar yaptık.

Denildi ki: (.....) , (.....) gibi mastardır. Ona benzer geçmiş bir fiil olmaksızın gelmiştir.

Yani ona hibe olarak bağışlandık, demektir. Denildi ki: “O Ya'kûb, onun oğlunun oğludur. O, oğul istemişti. Allah da ona verdi. Fazla olarak da istemeksizin Ya'kûb'u verdi.”

(.....) kelimesi (.....) den hâldir. Onların her birini, yani İbrâhîm'i, İshak'ı, ve Ya'kûb'u dinde ve peygamberlikte sâlih insanlar kıldık. (.....) nm birinci mefuludur. (.....) ise ikinci mefulu dur.

Onları emrimiz uyanınca doğru yolu gösteren önderler yaptık ve kendilerine, hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı, zekât vermeyi vahyettik. Onlar, bize ibâdet eden kimselerdi.

Onları, dinde kendilerine uyuları ve insanları vahyimizle hiadaye sevkeden imâmlar kıldık. Onlara bütün sâlih amelleri yapmayı vahyetti.

Bunun aslı (.....) dir. Sonra (.....) olmuş, daha sonra da (.....) haline gelmiştir. Onlara namaz kılmayı, zekât vermeyi vahyetti. Aslı (.....) dir. Ancak muzâfun ileyh (.....) dan bedel kılındı.

Onlar putlara değil bize ibâdet eden kimselerdi. Ey Arap topluluğu, ey İbrâhîm'in çocukları, artık siz de bu hususta ona tabi olun.

Lût'a gelince, ona da hüküm (hakimlik, peygamberlik, hüküm darlık) ve ilim verdik. Onu, çirkin işler yapmakta olan memleketten kurtardık. Zira onlar, gerçekten fena işler yapan kötü bir kavimdi.

(.....) kelimesi (.....) nun açıkladığı bir fiille mensûb olmuştur. Ona hikmet ya da davalar arasını ayıracak hakimlik ya da peygamberlik ve ilim verdik. Hikmet; yapılması gereken iş demektir. Onu, homoseksüellik yapan, sesli yellenene ve yoldan geçenlere taşlarla ve daha başka şeylerle vuran Sodom halkından kurtardık. Çünkü onlar, Allah'a itaatten çıkmış, açıkça günah işleyen kötü bir kavimdi.

Onu (Lût'u) rahmetimize kabul ettik. Çünkü o, sâlihlerden idi.

Onu rahmetimize ehil olanlar arasına ya da cennete kabul ettik.

Yani onun kavmini fesâdından dolayı helâk ettiğimiz gibi, kendisini de dürüstlüğünden dolayı rahmetimizle mükafatlarıydık.

Daha önce Nûh da dua etmiş, biz onun duasını kabul etmiştik. Böylece kendisini ve çevresini büyük sıkıntıdan kurtarmıştık.

Bu zikredilenlerden önce kavminin helâki için dua eden Nûh'u hatırla. Onun duasına icabet etmiştik. Onu ve çocuklarından ve kavminden olan mü'minleri büyük sıkıntıdan, yani tufandan ve azgımların yalanlamasından kurtarmıştık.

77

Onu, âyetlerimizi inkâr eden kavimden koruduk. Gerçekten onlar, fena bir kavim idi. Bu yüzden de topunu birden (suya) gark ettik.

Onların ezasını ondan menettik. Küçük-büyük, kadın-erkek hepsini boğduk.

78

Bir zaman Dâvud ve Süleyman, bir ekin konusunda hüküm veriyorlardı. Bir grup insanın koyun sürüsü, geceleyin başıboş bir vaziyette bu ekinin içine dağılıp ziyan vermişti. Biz onların hükmünü görüp bilmekte idik.

(.....) Dâvud ve Süleyman'dan bedeldir. İkinci (.....) için zarftır. Hani Dâvud ve Süleyman ekin ya da üzüm hususunda hüküm veriyorlardı. Bir kavmin koyun sürüsü gece vakti girmiş, onları yemiştir ifsat etmiştir.

(.....) Koyunların gece vakti çobansız yayılmaları, demektir.

Biz onların hükmünü görüp bilmekte idik. “Onlar” la kastı, Dâvud (aleyhisselâm) Süleyman (aleyhisselâm) ve onlara davayı getirenlerdir.

79

Böylece bunu (bu fetvayı) Süleyman'a biz anlatmıştık. Biz, onların herbirine hüküm (hükümdarlık, peygamberlik) ve ilim verdik.

Teşbih eden dağları ve kuşları da Dâvud'a boyun eğdirdik. (Bunları) biz yaparız.

Hükümü ya da fetvayı Süleyman'a bellettik. Bunda, doğrunun Süleyman (aleyhisselâm) ile olduğuna delil vardır. Kıssa şöyledir: “Koyun sürüsü, gece vakti, ekini, çobansız olarak otladı ve onu mahvetti. Bunun üzerine dava için Dâvud (aleyhisselâm) a müracaat ettiler. Dâvud, sürünün tarla sâhibine verilmesini hükmetti. Kıymetleri eşitti. Hatta sürünün kıymeti ekinin kıymetinden daha azdı. On bir yaşında olduğu halde Süleyman (aleyhisselâm) “Bundan başka bir hüküm, iki grup içinde daha uygundur” dedi. Hükmetmesi için ona dönüldü: O “koyun sürüsünün tarla sahiplerine verilmesine ve onların o sürünün sütünden, yavrularından ve yününden faydalanmasına, tarlanın da sürü sahiplerine verilip sürünün telef ettiği günkü eski haline gelinceye kadar onu ıslah etmelerine ve sonra da onları birbirlerine geri vermelerine hükmetmiştir” Dâvud (aleyhisselâm) “Hüküm, senin hükmettiğindir” dedi ve bununla hükmedildi. Her iki hükümde onların içtihadı idi. Bu, onların şer'atındaydı. Bizim şer'atımızda ise Ebû Hanîfe'ye ve ashâbına göre (Allah onlardan râzı olsun) gece olsun gündüz olsun, hayvanlarla onları sevkeden biri olmadığı müddetçe tazmin gerekmez. Allah -kendisine rahmet etsin Şafiî'ye göre ise gece tazmin gereklidir. Cessas şöyle demiştir: “Tazmin ettiler, çünkü onları onlar gönderdi” Tazmin Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in şu hadisiyle nesh edilmiştir: “Hayvanın yaralanması hederdir” Mücahid şöyle demiştir “Bu sulh idi. Dâvudunki ise hüküm idi. Sulh ise daha hayırlıdır” Biz onların her birine yani Dâvud'a ve Süleyman'a peygamberlik ve onun gerektirdiği ma'rifet ilmini verdik. Dağları, teşbih eder oldukları hâlde Dâvud'a boyun eğdirdik.

(.....) Hâldir. Teşbih eder oldukları hâlde demektir. Ya da yeni bir başlangıç cümlesidir. Sanki biri “Onların nasıl boyun eğdirdi?” diye sormuştur da ona, “Teşbih eder oldukları hâlde” diye cevap verilmiştir.

(.....) üzerine atfedilmiştir. Ya da mefulu meahdır.

Dağlar kuşlardan önce zikredilmiştir. Çünkü onların boyun eğdirilmesi ve teşbihi daha acaib ve daha garibidir. Ve bu mu'cizelerdendir. Çünkü o, cansız bir cisimdir.

Rivâyet edildiğine göre, o teşbih ederek dağlara doğru gidiyordu. Onlar da ona karşılık veriyorlardı. “Her nereye giderse onunla gidiyorlardı” da denildi. Size göre acaib olsa da biz, peygamberlere bunun benzeri acaib işleri yapanz.

80

Ona, savaş sıkıntılarınızdan sizi koruması için zırh yapmayı öğrettik. Artık şükredecek misiniz?

(.....) Elbise demektir. Burada kastolunan ise zırhtır. Şamî ve Hafs'a göre (.....) dur.

Yani zırh sanatım sizi koruması için öğrettik demektir. Ebû Bekir ve Hammad'a göre (.....) dur.

Yani sizi korumamız için demektir. Diğerlerine göre ise (.....) dur. O zaman da mana koruması için demek olur ki bununla zırh da Allah'da anlaşılır.

“Savaş sıkıntılarından” demek, düşmanınıza karşı yaptığınız savaşı şiddetinden demektir. “Artık şükredecek misiniz?” Bu, emir manasına gelen sorudur.

Yani “Bu hususta Allah'a şükredin” demektir.

81

Süleyman'a da kasırğa (gibi esen) rüzgârı (boyun eğdirdi) ki, Onun emriyle içinde bereketler yarattığımız yere doğru eserdi. Biz, her şeyi biliriz.

(.....) hâldir.

Yani şiddetle estiği hâlde demektir. Başka bir yerde “yumuşak esen, istediği gibi kolay esen” ile sıfatlamıştı. Çün kü o onun dilemesiyle esiyordu.

Onun isteğine göre bazen sert, bazen de yumuşak bir şekilde esiyordu. Süleyman'ın emriyle nehirleri, ağaçları ve meyveleri bol olan bir yere, Şam'a doğru eserdi. Çünkü onun ikamet yeri burasıydı. Rüzgâr onu, dünyanın çeşitli yerlerinden oraya getiriyordu. Bizim ilmimiz her şeyi kuşatmıştır. Bu sebeple 3, bilgimizin gerektiği üzere bütün eşya üzerine esiyordu.

82

Şeytanlar arasında da, onun için dalgıçlık eden (ve inciler çıkaran) ve bundan başka işler görenler vardı. Biz onları gözetim altında tutuyorduk.”

Şeytanlardan bir kısmını emrine verdik. Denizlerden inci ve daha başka şeyler çıkarmaları için onun emriyle onun adına dalıyorlardı. Dalmanın dışında da mihraplar ve saraylar bina ediyorlar, heykeller, tencereler ve kazanlar yapıyorlardı. Biz onları onun emrinden çıkmasınlar diye ya da onun emrini değiştirmesinler diye ya da boyun eğdirdikleri hususta herhangi bir fesâda meydan vermesinler diye gözetim altında tutuyorduk.

83

Eyyûb'e gelince, o, Rabbine: “Başıma bu dert geldi. Sen merhametlilerin en merhametlisisin” diye niyaz etmişti.

(.....) şekilde olursa “her şeyde zarar” demektir. (.....) şeklin de olursa “hastalık ve zayıflık gibi sadece bedende zarar” demektir.

Duadaki en güzel şekilde budur. Önce rahmete muhtaç durumunu zikretti. İstedğim açık açık söylemedi. Sanki o şöyle demişti: “Sen merhamet etmeye ehilsin. Eyyub da merhamet olunmaya, ona merhamet et. Ondan ona dokunan zararı kaldır.”

Enes (radiyallahü anh) ten rivâyet edildiğine göre: “O, namaza kalkamadığında zayıflığından haber vermiş, şikayet etmemişti. Kendisi hakkında'biz onu sabırlı bulduk. Ne iyi kuldur o” denilen kişi nasıl şikayet eder?”

Denildiki “O, ona niyazın hazzından dolayı şikayette bulunmuştur. Zarar gördüğü için değil. Ona şikayet yakınlığın son haddidir. Ondan şikâyetin uzaklığın son haddi olduğu gibi.”

84

Bunun üzerine biz, tarafımızdan bir rahmet ve kulluk edenler için bir hatıra olmak üzere onun davasını kabul ettik. Kendisinde dert ve sıkıntı olarak ne varsa giderdik ve ona aile efradını, ayrıca bunlarla birlikte bir mislini daha verdik.

Rivâyet edildiğine göre Eyyub (aleyhisselâm) İbrâhîm (aleyhisselâm) ın oğlu İshak (aleyhisselâm) ın çocuklarındandı. Romalı idi. Yedi erkek, Yedi kız çocuğu vardı. Üç bin devesi, yedi bin koyunu ve beş yüz kölenin çalıştırdığı beş yüz çift öküzü vardı. Her kölenin bir kansı, bir çocuğu ve hurma ağacı vardı. Allah çocuklarını ve malını yok ederek, vücûduna da hastalık vererek onu imtihan etti. Bu on sekiz ya da on üç ya da on sene sürdü. Bir gün kansı ona “Azîz ve celil olan Allah'a dua etseydin?” dedi. O: “Bolluk ve refah içindeki hayatımız ne kadar sürmüştü?” diye sordu. Karısı: “Seksen yıl” diye cevap verdi. O: “Ben, musibet müddeti, bolluk ve refah müd detine ulaşmadıkça bu hususta Allah'tan İstemekten haya ederim” dedi Allah, ondan belayı kaldırdığında eski çocuklarını diriltti. Ve onlara bir o kadarını daha ekledi.

(.....) mefulun lehtir. Bu olay, Eyyûb (aleyhisselâm) için bir rahmet, ibâdet edenler içinde bir öğüttür. Onun gibi sabretsinler de sevaba erdiği gibi sevaba ersinler.

85

İsmâîl'i, İdrîs'i ve Zülkifi de (yad) et. Hepsi de sabreden kimselerdendi.

İbrâhîm oğlu İsmâîl'i Âdem'in oğlu Şit'in oğlu İdrîs'i ve Zülkif de yad et. Zülkif Ilyas ya da Zekeriyya ya da Yuşa b. Nun'dur. Bununla isimlendi. Çünkü o, Allah tarafından bir paya sahipti. Kifl, pay demektir Bu zikredilenlerin her biri sabırla vasıflı kimselerdendi.

86

Onları rahmetimize kabul ettik. Onlar, hakikaten iyi yaşayışlı kimselerdendi.

Onlara peygamberliğimizi verdik. Ya da onları, âhirette nimete soktuk. Onlar sarihlerdendi.

Yani onlar, dürüstlüklerine kötülük kirlerinin bulaşmadığı kimselerdendi.

87

Zünnun (Yûnus'a) gelince, o, öfkeli bir hâlde geçip gitmişti. Bizim kendisini asla sıkıştırmayacağımızı zannetmişti. Nihayet karan hklar içinde “Senden başka hiçbir tanrı yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zalimlerden oldum” diye niyaz etti.

Balık sâhibini yad et. Nun, balık demektir. Ve ona izafe olunmuştur. (.....) hâldir.

Yani kavimden ayrılarak demektir. Onlar üzerine azâbın inmesi korkusuyla onları terk etmesi onları kızdırdı. Rivâyet olunduğuna göre o, öğüt müddetinin uzun sürmesinden, onların öğüt almamasından ve küfürlerine devam etmelerinden dolayı kavminden usandı ve onları terk etti. Zannetti ki bu öfke ancak Allah için ve bu kin ancak küfür ve halkı için. Ona düşen sabretmek ve onları terketmekle ilgili izni Allahu Teâlâ'dan beklemektir. Bu sebepten dolayı balığın karnına düşmek suretiyle musibete maruz kaldı. Bizim kendisini asla sıkıştırmayacağımızı mı sanmıştı.

Rivâyet edildiğine göre İbn Abbâs (radıyallahü anh) bir gün Muâviye'nin yanına girdi. Muâviye: “Dün gece beni Kur'ân dalgaları dövdü, onlar arasında boğuldum, gittim. Kendim için senden başka da bir kurtarucu bulamadım” İbn Abbâs: “Nedir o Muâviye?” dedi. O da âyeti okudu ve Allah'ın bir peygamberi, ona güç getirileceğinden şüpheye düşer mi? dedi. İbn Abbâs: “Bu kaderle ilgilidir, kudretle ilgili değil” dedi. Balığın karnında şiddetli kesif bir karanlığın içerisinde niyaz etti. Bu “Allah onların nurunu giderdi. Onları karanlıklar içinde bıraktı” âyetinde olduğu gibidir. Ya da bu karanlıklar, gece karanlığı, deniz karanlığı ve balığın karnının karanlığıdır. Gerçekten ben, bana izin vermeden önce kavimimden ayrılmakla nefsimi zulmettim. Zalimlerden oldum.

Hadis-i Şerifte: “Bu dua ile dua eden hiçbir kederli kimse yoktur ki onun duasına icabet olunmasın” buyurulmuştur. Rivâyete göre Hasen: “Vallahi, onu ancak nefesine karşı zulmettiği hususlardaki ikrarı kurtarmıştır” demiştir.

88

Bunun üzerine onun davasını kabul ettik ve onu kederden kurtardık. İşte biz, mü'minleri böyle kurtarıyoruz.

Onu zellenin verdiği kederden, korkudan ve yalnızlıktan kurtardı. Bize dua ettiklerinde ve bizden yardım dilediklerinde mü'minleri işte böyle kurtarıyoruz.

Şamî ve Ebû Bekir'e göre (.....) nunu cime idğamıyla (.....) şeklindedir. Bazılarına göre ise nun cime idğam olunmaz. Denildiki: “Bunun takdiri mü'minlerin kurtarılışı gibi kurtarıyoruz” şeklindedir. (.....) yı hafifletmek için sakın kıldı. Fiili mastara isnat etti. Ve (.....) yi (.....) ile mensûb kıldı. Fakat orada, fâil yerine mefûl ile birlikte mastar getirilmiştir. Bu da câiz değildir. Çünkü bunda (.....) nin sakın kılınması ve onun babının zarureten olması vardır.”

Denildiki aslı (.....) dir. “kurtarma” dan gelmektedir. Bir araya gelen iki (.....) dan biri hafzedildiği gibi.

(.....) da iki (.....) dan biri hafzedildiği gibi.

89

Zekeriyya'yı da an. Hani o Rabbine şöyle niyaz etmişti: “Rabbim, beni yalnız bırakma. Sen varislerin en hayırlısısın.”

Rabbinden kendisini, kendisine varis olarak bir çocukla rızıklandırmasını ve kendisini tek olarak varissiz bırakmamasını istemişti. Sonra da işini tam bir teslimiyetle Allah'a döndürdü. Ve sen varislerin en hayırlısısın, dedi.

Yani “Beni, bana varis olacak biriyle nazdandırmazsan da buna aldırmam. Çünkü sen en hayırlı varissin, bakisin.”

90

Biz onun da duasını kabul ettik ve Yahya'yı verdik. Eşini de kendisi için (çocuk doğurmaya) elverişli kıldık. Onlar (bütün bu peygamberler) hayır işlerinde koşuşurlar, umarak ve korkarak bize yalvarırlardı. Onlar, bize derin daygı duyarlardı.

Eşini de kısırlıktan sonra doğurmaya elverişli kıldık. Ya da onu güzel ahlâklılıkla eyledik, demektir. Çünkü o kötü ahlâkü idi. Zikredilne bu peygamberler hayır işlerinde koşuşurlardı.

Yani onlar, hayır kapılarına koştuklarında ve o hayır işleri yapmaya koştuklarından dolayı dualarına icabet olunmaya hak kazandılar. Onlar bize umarak ve korkarak yalvanlılardı. “Âhiretten korkar ve Rabbînin rahmetini umar” âyetinde olduğu gibi.

(.....) Hâl makamında mastardılar. Ya da mefulun lehdirlir.

Yani “Bize rağbetlerinde ve bizden korkularından dolayı” demektir. Onlar bize karşı korkarak saygı duyarlardı.

91

İrzını iffetle korumuş olan (Meryem'i de) an. Biz, ona ruhumuzdan üfledik. Onu ve oğlunu, cümle âlem için ibret kıldık.

İrzım helâlden ve haramdan korumuş olan Meryem'i de an. Biz ona Mesih'in ruhunu üfledik. Ya da Cebrâîl'e emrettik de o, onun elbisesinin aralığından üfledi. Bu üfürme sebebiyle onun karnında İsa'yı var ettik. Ruhun Allah'u Teâlâ'ya izafe edilmesi, İsa (aleyhisselâm) nın şerefini artırmak içindir. Onu ve oğlunu cümle âleme ibret kıldık.

(.....) ikinci mefuldur. Burada “İbret” dedi. “Geceyi ve gün düzü iki âyet kıldık” âyetinde olduğu gibi o ikisini (.....) şeklinde iki âyet, iki ayrı ibret kıldık, demedi. Çünkü o ikisinin hâli, birlikte tek bir ayettir, tek bir ibrettir. O da onun erkeksiz doğurmasıdır. Ve bu atfolunanın mefulu olur. (.....) şeklinde okuyanların kırâati de buna delalet etmektedir.

92

Hakikaten bu, bir tek ümmet olarak sizin ümmetinizdir. Ben de sizin Rabbinizim. Öyleyse bana kulluk edin.

Ümmet; millet demektir. Bu, İslâm milletine işaretler. Bu, bütün peygamberlerin milletidir.

(.....) hâldir.

Yani tekleşmiş, parçalanmamış olarak demektir.

Amile, ismi işaret delalet etmektedir.

Yani İslâm milleti onlarla olmanız gereken millettir. Ondan ayrılmayın. Ona ihtilafa düşmemiş tek millet olarak işaret olunmuştur. Ben de sizin Rabbinizim. Sizi ihtiyarım ile terbiye ettim. O hâlde şükür ve övgü için bana ibâdet edin. Burada hitap tüm insanlığıdır.

93

(İnsanlar) kendi aralarında (din ve hüküm) işlerinin birliğini bozdular. Halbuki hepsi bize döneceklerdir.

Sözün aslı “bozdunuz” dur. Ancak iltifat yoluyla sözü gayba sarf etti. Mana “Aralarında dini işleri bozdular ve gruplar, hizipler haline geldiler” demektir. Sonra da onları “Bu muhalif grubların hepsi bize döneceklerde onları amellerine göre cezâlarıdıracağız” diyerek tehdit etti.

94

Bu durumda her kim, mü'min olarak iyi davranışlar yaparsa, onun çabasını görmezlikten gelmek olmaz. Zira biz onu yazmaktayız.

Her kim imanın gerektirdiği şeylere inananrak sâlih amellerden bir şey işlerse onun bu çabası reddedilmez, makbuldür, karşılık görecektir.

Küfran; Sevabtan marum kalma manasında kullanılmıştır. Şükürün, sevabın verilmesi manasında kullanıldığı gibi. Daha belip olsun diye cinsin olumsuzluğunu olumsuzladı. Muhakkak ki biz, o çabayı yazmaktayız.

Yani, onu, bizim emrimizle hafaza melekleri amel defterlerine yazmaktadırlar. Biz de onu onunla karşılayacağız.

95

Helâk ettiğimiz bir beldeye, artık (iyi davranış ve makbul çaba) haramdır. Çünkü onlar tekrar (hayata) dönmezler.

(.....) Hafs ve Halefin dışındaki Kufelilere göre (.....) şeklindedir. Bu ikisi, vezin itibarıyla benzer, mana itibarıyla zıt oldukları (.....) ve (.....) gibi iki ayrı lügattirler.

Buradaki haramdan kasıt, var olması mümkün olmayan şeydir. Helâk edilenlerin dirilişle Allah'a dönmemeleri mümkün değildir. Ya da helâk edilmelerini takdir ettiğimiz ya da helâk edilmelerine hükmettiğimiz beldeye daha önce zikri geçen Âyetteki sâlih ameli ve reddedilmeyen, kabul olunan çabayı işlemek mümkün değildir. Çünkü onlar küfürden İslâm'a dönmezler.

96

Nihayet Ye'cüc ve Me'cüc (setleri) açıldığı ve onlar her tepeden akın ettiği zaman.

(.....) kendisinden sonra sözün hikâye edildiği kelimedir. Hikâye edilen söz de şart ve cezâdan oluşun cümledir. Ye'cüc ve Me'cüc'un şeddi açıldığında. Burada muzaf olan (.....) kelimesi hafzedilmiştir.

Yukanda (.....) in muzafı hafzedildiği gibi, Şamî'ye göre (.....) şeklindedir.

Ye'cüc ve Me'cüc, insan cinsinden olan iki kabiledir. Denildiğine göre insanların onda dokuzu Ye'cüc ve Me'cüc'dür. “Onlar” mah şere sevk edilen insanlardır. Set açıldığında dışarı çıkan Ye'cüc ve Mecüc oldukları da söylendi.

97

Ve gerçek vaad (ölüm, kıyamet) yaklaşıncaya, birden, inkâr edenlerin gözleri donakalır. Yazıklar olsun, bize (derler) Gerçekten biz, bu durumdan habersizmişiz. Hatta biz zâlim kimselermişiz.

(.....) , (.....) nin cevâbıdır. (.....) deki (.....) izai mûfâcee'dir. Cevap cümlelerinde bulunur. “Birden onların ümitleri kesilir” âyetinde olduğu gibi. (.....) yerine de geçer. (.....) onunla birlikte gelirse şartı cezâyâ bağlamak için yardımlaşır, tekit ederler. (.....) ya da “Birden o diler” denirse her ikisi de doğru olur.

(.....) o “gözlerin” açıldığı ve tefsîr ettiği kapalı bir zamîrdi'- Birden inkâr edenlerin gözleri donakalır.

Yani göz kapakları açılır. Bulundukları korkulu durumdan dolayı onları kırpamazlar.

“Yazıklar olsun bize” sözü, hafzedilmiş bir fiille taallûk eder. Onun da takdiri (.....) derler dir. (.....) fiili de “İnkâr edenler” den hâldir. Gerçekten biz bugünden habersizdik. Meğer biz ibâdeti layık olmayanlara yaptığımızdan dolayı zalimlermişiz.

98

Siz ve Allah'ın dışında taptığınız şeyler cehennem odunusunuz. Siz oraya gireceksiniz.

Allah'tan başka taptığınız şeyler, putlardır, şeytandır ve yardımcılardır. Çünkü onların onlara tabi olup izlerini takip etmeleri ibâdet hükmündedir (.....) odun demektir. (.....) şeklinde de okunmuştur. Eğer onlar, birer tanrı olsalardı oraya (cehenneme) girmezlerdi. Halbuki hepsi (tapanlar da tapılanlar da) orada ebedî kalacaklardı.

99

Eğer onlar zannettiğiniz gibi tanrı olsalardı, ateşe girmezlerdi. Tapan da tapıları da her biri ebedî olarak orada kalacaklar.

Orada onlara inim inim inlemek düşer. Yine onlar orada (hiçbirşeyi haber) duymazlar.

100

O kâfirler için orada inleme ve ağlama vardır. Onlar orada hiçbir şey işitmezler.

Çünkü onlar sağır olmuşlardır. İşitmekte bir nevi ünsiyet vardır. Bu sebepten onlara verilmemiştir.

101

Tarafımızdan kendilerine güzel akıbet takdir edilmiş olanlara gelince, işte bunlar cehennemden uzak tutulurlar.

(.....) kelimesinin müennesidir. Mutluluk ya da sevapla müjdelemek ya da taat yapmaya muvaffak kılınmak demektir, güzellikteki en üstün haslettir.

Bu âyet, İbn Zebârî'nin sözüne cevap olarak inmiştir. Resûlullah (s.av.) Kureyş eşrafına: “Siz ve Allah'tan başka tapıklarınız cehenneme odunusunuz” âyetini okuduğunda o “Yahûdîler Üzeyr'e, Hristiyanlar İsa'ya ve Banî Melik de (müslümanları kastediyor) meleklerle ibâdet etmiyorlar mı ? “ demişti.

Halbuki “İbadet ettikleri” sözü onları içine almıyordu. Çünkü (.....) akılsızlar için kullanılan bir kelimedir. Ancak onlar inatçı kimselerdi.

Bu sebeple açıklama genişletildi. Ve “Onlar, yani Uzeyr, İsa ve melekler cehennemden uzaktırlar” denildi. Çünkü onlar hiçbir zaman kendilerine ibâdet edilmesine râzı olmadılar. Denildiki: “Taraflımızdan kendile tîne güzelliik takdir ve tayin edilmiş olanlar” sözüyle bütün mü’minler kastedilmiştir. Rivâyet edildiğine göre Ali (radiyallahü anh) bu âyeti okudu ve şöyle dedi “Ben onlardanım. Ebû Bekir, Ömer, Osman, Talha, Zübyer, Sad ve Abdurrahmân b. Avfda onlardandır” Allah'ın rahmet üzerine olsun Cüneyt şöyle demiştir: “Başlarıgıçta taraflımızdan kendilerine yardım takdir olundu. Sonuçta da onlarda velayet zuhur etti.”

102

Onun uğultusunu duymazlar. Canlarınm çektiği (nimetler) içinde ebedî kalırlar.

Helâk edici sesini duymazlar ve alevlerinin hareketini görmezler. Bu ifade onların, ondan son derece uzak olacaklarını bildirmektedir.

Yani ona yaklaşmazlar. Hatta ne onun sesini ne de içinde bulunan kişilerin sesini işitmezler. Onlar, canlarının çektiği nimetler içinde ebedî kalırlar. Şehvet, nefsin lezzeti istemesidir.

103

En büyük dehşet dahi onları tasalarıldırılmaz. Melekler kendilerini şöyle karşılar: “İşte bu, size vaad edilmiş olan (mutlu) gününüzdür.”

Son üfürüş dahi onları tasalarıldırılmaz. Melekler, onları cennet kapılarına da tebrik ederek karşılar ve onlara “İşte bu, size vaad edilen gününüzdür” derler.

Yani “Bu, dünyada iken Rabbinizin size vaad ettiği sevap vaktidir” derler.

104

(Düşün o) günü ki, kitapların tomarlarını dürer gibi göğü toplayıp düreriz. Tıpkı ilk yaratmaya başladığımız zaman ki gibi onu yine iade ederiz. (Bu) üzerimize aldığımız bir vaad oldu. Biz, (vaad ettiğimizi) yaparız.

(.....) nin amili (.....) yâ da (.....) dur.

Yezid'e göre (.....)dir. Onun dürülmesi, yıldızlarının dürülmesi ve izlerinin yok edilmesidir. Ya da o yayılmanın zıddıdır. Onu toplarsınız ve kitapların sayfelerini dürer gibi düreriz. Hamza, Ali ve Hafs'a göre (.....) dir.

Yazılanlar, yani içine birçok mananın yazıldığı şey demektir. Diğer lerine göre ise (.....) dir.

Yani yazı için tomarların dürüldüğü gibi ya da İçine yazıları şey demektir. Çünkü (.....) gibi mastardır. Daha sonradan yazılanlar için kullanılmaya başlandı.

Denildiki: “Sicil, Âdemoğlunun kitaplarını kendisine yükseltildiğinde düren melektir” Yine onun Resulullah (s.av.) in katibi olduğu da söylendi. Kitap ise, üzerine yazılı sayfadır.

(.....) faile muzaftır. Birinci manaya göre mefulu muzaftır. (.....) deki (.....) gizli bir fiille mensûbtur, takdiri ise “onu iade ederiz” şeklinde (.....) ismi mevsuldur.

Yani iadesine başladığımızda olduğu gibi onu iade ederiz, demektir. (.....) nm zarfıdır.

Yani yaratılanların ilki demektir. Ya da lafızdan düşen ama mana da sabit olan ismi mevsulun zamîrinden hâldir.

Yaratmanın başlarıgıcı, onun vücûda getirilmesidir.

Yani onu ilk olarak var ettiği gibi ikinci olarak da tekrarlar, demektir. Kudret, her ikisine de eşit olarak şamil olduğundan , iadeyi başlarıgıca benzeterek yapar.

(.....) kelimesinin belirsiz olarak kullanılması senin şu sözüne benzer “O bana gelen ilk adamdır” bununla “O bana gelen adamların ilkidir” manasını kasdediyorsun Fakat sen onları tek tek ayırmak için onu, tekil ve bilinmeyen biri olarak zikrettin.

Aynı şekilde (.....) in manasT mahlûkatın ilkleri şeklindedir.

Çünkü (.....) cemi' kılınmayan mastardır. (.....) tekit için bir mastarfı dır. Çünkü (.....) sözü iadeye hazırlıktır. Bu üzerimize aldığımız değişmez bir sözdür. Şüphesiz ki biz, bu vadi mutlaka gerçekleştireceğiz.

Onun için ona hazırlanın. Ve korkulu durumlardan kurtulmak için sâlih ameller işleyin.

105
Andolsun ki Zikir'den sonra Zebûr'da da “Yeryüzüne iyi kullarını varis olacaktı” diye yazmıştık.

Zebûr, Dâvud, (aleyhisselâm) gönderilen kitaptır. Yeryüzünden maksat Şam'dır. Hamza'ya göre (.....) deki sakindir. Diğerlerine göre ise fetha ileidir. Sâlih kullar, Ümmet-i Muhammed'dir. Zebûr, (.....) yazıları şey” yani peygamberlere kitaplardan indirilen şey demektir. Zikir ise, kitabın anasıdır.

Yani Levh-i Mahfûzdur. Çünkü hepsi ondan alınmıştır. Delili de Hamza ve Halefin bunu, çoğul şekilde (.....) olarak okuma larıdır. Arz (yeryüzü) dan maksat cennet yurdudur.

106
İşte bunda (bize) kulluk eden bir kavim için bir mesaj vardır.

İşte bu Kur'anda ya da bu sûrelerde zikrolunan haberlerde, vaadler de, tehditlerde ve öğütlerde yeterli bir mesaj vardır. (.....) nin aslı, öncü askerlerin kendisiyle ulaştığı şeydir, kulluk eden kullar, muvahhitlerdir. Onlar da Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in ümmetidirler.

107
(Rasûlüm) Biz, seni, ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.

Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) “Muhakkak ki ben gönderilmiş bir rahmetim” buyurmuşlardır. O âlemlere gönderilmiş bir rahmettir. Çünkü o ona tabi olurlarsa kendilerini sadece ulaştırarak şeyi getirmiştir. Tabi olmayan ise ondaki nasihatini kendisi kaybetmiştir. Denildiki: “O, mü'minlere, dünya ve âhirette rahmetti. Kâfirlere ise azâbın geciktirilmesi şekliyle sadece dünyada rahmettir” Yine şöyle denildi: “O, azâbın geciktirilmesi suretlerin değiştirilmesi ve yere batini mak gibi cezâlar karşı dünyada mü'min ve kâfirler için rahmettir.”

108
Deki: Bana sadece, sizin ilâhınızın ancak bir tek Allah olduğu vahyedildi. Hâla müslüman olmayacak mısınız?

(.....) hükmü, bir şey üzerine tahsis etmek ya da bir şeyi hüküm üzerine tahsis etmek içindir. Misal “Zeyd ayakta duruyor” (başka bir şey yapmıyor) ve “Zeyd ayakta duruyor” (başkası değil) (.....) ismi mevsul olur. Hâla müslüman olmayacak mısınız? cümlesindeki soru emir manasınadır.

Yani “Müslüman olun” demektir.

109
Eğer yüz çevirirlerse, artık deki: “Bana emrolunan eşitlik esasına dayanarak size açıkladım. Ben artık size bildirilen şeyin yalan mı yoksa uzak mı olduğunu bümüyorum.”

Eğer İslâm'dan yüz çevirirlerse deki: “Emrolunduğum şeyi size bildirdim”

(.....) Hâldir.

Yani “Onun bildirilmesi hususunda hiçbirinize özel muamele yapmadım. Eşit bir şekilde açıkladım” demektir. Bunda Batıniye mezhebinin baül olduğuna dair delil vardır. Kıyamet gününü ne zaman olacağım bilmiyorum. Çünkü Allah'ı Teâlâ, beni, ona muttali kılmadı. Ancak ben kesin olarak onun olacağını bilmiyorum. Ya da eğer iman etmezseniz azâbın size ne zaman ineceğini bilmiyorum, demektir.

110

Şüphesiz ki o, sözün açığım da bilir, gizlediklerim de bilir.

O herşeyi bilir. İslâmî hususlarda bana karşı gösterdiğiniz açık itirazları da bilir. Müslümanlara karşı kalpleriniz de sakladığınız kinleri de bilir. O sizi ona göre cezâlarıdıracaktır.

111

Bilmiyorum, belki de o (azâbın ertelenmesi) sizi denemek ve bir zamana kadar sizi yaşatıp barındırmak içindir.

Bilmiyorum, belki de sizden dünyada iken azâbın geciktirilmesi nasıl amel edeceğinizin görülmesi içincür. Ve bu, sizi size karşı delil olsun diye ölüme kadar faydalarındırmak içindir.

112

(Allahın Resûlü) “Rabbim (aramızda) hak ile hükmet. Rabbimiz çok merhamet edendir. Sizin anlattıklarınıza karşı yardımı umularıdır” dedi.

Ya Rabbi, bizimle Mekke halkı arasında adaletle hükmet. Ya da onlar, müstehak oldukları azap ile hükmet. Onları sevmek ve onların işlerini zorlaştırmak. Onları, Mudan sıkıştırdığın gibi sıkıştır.

Hafs'a göre Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in sözünün hikâyesi olarak (.....) şeklindedir. Yezid (.....) şeklinde okumuştur. Zeyd de Ya'kûb'un (.....) şeklinde rivâyet etmiştir. Rabbimiz, mahlûkatınâ karşı merhametlidir. Yardım ondan istenir.

İbni Zevkan'dan rivâyet edildiğine göre (.....) iledir.

Onlar, durumu, olduğundan başka bir şekilde nitelendiriyorlardı. Onlar, kuvvet ve zaferin kendilerine âit olmasını istiyorlardı. Ama Allah, onların bu arzusunu boşa çıkardı, emellerini sıfırladı. Resûlüllahne ve mü'minlere yardım etti. Kâfirleri başanz kıldı. O, nitelendirdiklerine karşı kendisinden yardım istenendir.

HAC SÛRESİ

Bu sûre Mekke'de nâzil olmuştur; 78 ayettir.

1

Ey insanlar, Rabbinizden korkun. Çünkü kıyamet vakinin depremi müthiş bir şeydir.

Âdemoğullarına takva ile emretti. Sonra da onun, onlar üzerine gerekliliğini kıyameti zikrederek ve onu en korkunç bir sıfatla vasfederek açıkladı. Kıyamet vaktinin depremi büyük bir şeydir. Basiret gözleriyle şu vasfa bir baksınlar ve onu akıUanyla düşünsünler. Ta ki nefislerine acı smlar. Rablerinin kendilerine emrettiğine uyarak nefislerini bu tehlikeden koruyacak takva elbisesini giysinler ve bu günün şiddetine karşı nefislerine merhamet etsinler. Deprem, şiddetli sallama ve yerinden kopanp atma demektir. Depremin kıyamete muzaf kılınması, mastann failine muzaf kılınmasıdır. Sanki mecazı hükmi olarak yeryüzünü sallayan odur. Ya da zarfa muzaf kılınmıştır. Çünkü o, “Bilâkis gece ve gündüzün dönüşü... âyetinde olduğu gibi onda meydana gelmektedir. Onun vakti, kıyamet gününde olur. Ya da güneşin batıdan doğuşu esnasında. Burada delil yoktur. Çünkü bu onun var olduğu esnadaki ismidir.

2

Onu gördüğünüz gün, her emzikli kadm emzirdiğinden vazgeçer. Her gebe kadın çocuğunu düşürür. İnsanları da sarhoş bir hâlde görürsün. Halbuki onlar sarhoş değildirler. Fakat Allah'ın azâbı çok dehşetlidir.

(.....) , (.....) fiiliyle mensûb olmuştur. O depremi ya da kıyameti gördüğünüz gün, her emzikli kadm emzirmeyi ya da emzirdiği çocuğu unuttur.

(.....) gaflet demektir. Bu korkunç olayı meydana geldiğinde çocuğun kadının memesini emdiği ve karşılaştığı olayın dehşetinden dolayı kadının, memesini çocuğun ağzından çekip çıkardığı anlaşılın diye (.....) (emziren kadm) şeklinde ifade edildi. Çünkü emziren kadm, emzirme esnasında çocuğun, memesini ağzına aldığı kadındır. (.....) ise, vasfedildiği esnada emzirrhese de emzikli kadındır. Her gebe kadın da vakti gelmeden önce çocuğunu düşürür.

Rivâyet olunduğuna göre Hasen şöyle demiştir: “Emziren kadın, ço cuğundan, çocuğu doğmadan gâfil kalır. Hamile kadın da karnındaki tamamen olmadan düşürür” Ey bakan kişi, insanları, teşbih üzere, ululuk örtüsüyle, yücelik saltanatını ve büyüklük sarayını gördüklerinden dolayı sarhoş bir hâlde görürsün. Hatta peygamber bile bu zamanda nefsî nefsi derler. Gerçekte onlar sarhoş değildirler. Fakat Allah'ın azâbı çok şiddetlidir. Onların akıllanın gideren, temyiz kabiliyetlerini uçuran ve onları, kendi aklıyla sarhoşluğa giden kimsenin haline döndüren Allah'ın azâbının korkusudur. Rivâyet edildiğine göre Hasen şöyle demiştir: “İnsanları korkudan dolayı sarhoş bir hâlde görürsün. Onlar içmekten dolayı sarhoş olmamışlardır.” Hamza ve Ali'ye göre her iki (.....) imale iledir. O, (.....) daki (.....) gibidir. Rivâyet olunduğuna göre bu iki âyet, Beni Muşta lik Savaşı gecesinde nâzil olmuştur. Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) o ikisini okudu da bu geceden daha çok ağlayan görülmedi.

3

İnsanlardan, bilgisi olmaksızın Allah hakkında tartışmaya giren ve her inatçı şeytana uyan bir takım kimseler vardır.

İnsanlardan, bilgisi olmadığı hâlde Allah'ın dini hususunda tartışma ya giren ve bu hususta her inatçı şeytana uyan bir takım kimseler vardır.

(.....) Hâldir. Bu âyet, Nadr b. Haris hakkında inmiştir. O, tartışarak, melekler Allah'ın kızlarıdır, Kur'ân geçmişlerin hikâyeleridir, Allah çürümüş kimseleri diriltmeye kâdir değildir, gibi sözler sarfediyordu. Ya da bu, din hususunda hevasıyla mücadele eden herkese şamildir.

(.....) kötülük hususunda devamlı olarak haddi aşandır. (.....) den sonra vakıf yoktur. Çünkü ondan sonrası onun sıfatıdır.

4

O (şeytan) hakkında şöyle yazılmıştır. Kim ona boyun eğerse muhakkak ki bu (şeytan) onu saptıracak ve alevli ateşin azâbına sürükleyecektir.

Şeytan hakkında şöyle hükmedilmiştir: “Kim onu takip ederse onu, doğru yoldan saptırır ve onu ateş azâbına götürür” Zeccâc şöyle demiştir: (.....) daki (.....) atıf içindir. (.....) tekit için tekrarlanmıştır. Ebû Ali bunu kabul etmemiş ve şöyle demiştir. Eğer (.....) şart içinse (.....) şartın cezâsı için gelmiştir. (.....) manasına ise (.....) mübtedanın haberi üzerine gelmiştir.

Takdiri ise “İş onun onu saptırmasıdır” şeklindedir. Atıf ve tekit birincisinin bitmesinden sonra- olur” Mana şöyledir: “Şeytan hakkında, ona tabi olanları saptırması ve onları ateşe götürmesi yazıldı” Daha sonra dirilişi inkâr edene karşı delil getirdi, şöyle dedi:

5

Ey insanlar! Eğer yeniden dirilmekten, şüphede iseniz, şunu bilin ki, biz, sizi, topraktan, sonra nutfeden, sonra alakadan, sonra hilkati belli belirsiz bir lokma et parçasındah yarattık. Sonra (kudretimizi) açıkça gösterelim diye dilediğimizi bir süreye kadar rahîmlerde bekletiriz. Sonra sizi bir bebek olarak dışarı çıkarırız. Sonra güçlü çağınıza ulaşmanız için (sizi büyütürüz) içinizden İtimi vefat eder. Yine içinizden kimi de ömrünün en verimsiz çapma kadar götürülür. Ta ki her şeyi bilen bir kimse olduktan sonra bir şey bilmez hale gelsin. Sen, yeryüzünü de kupkuru ve ölü bir hâlde görürsün. Fakat biz, üzerine yağmur indirdiğimizde o, kıpırdar, kabarır ve her çeşitten iç açıcı bitkiler verir.

Ey insanlar, eğer diriliş hususunda şüphedeyseniz kendi yaratılışını za bakmanız şüphenizi giderecektir. Başlarıgıçta toprak ve su idiniz. Dirilişi inkâr etmenizin sebebi de ancak mahlûkatın toprağa ve suya dönüşmesidir. Sizin babanızı topraktan yarattık. Sonra sizi spermden, sonra embriyodan, sonra da biçimlenmiş ve biçimlenmemiş bir çiğnem et parçasından yarattık. Biçimlenmiş, noksandan ve ayıptan uzak pürüzsüz olandır. Sanki Allah'u Teâlâ bir çiğnem et parçasını farklı farklı yaratıyor. Onlardan bir kısmının yaratılışı tam ve ayıplardan salimdir. Bir kısmı da bunun tam tersidir. Bu farklılık sonucu, insanların, yaratılışları, şekilleri, uzunlukları, kısalıkları kusurlu ya da kusursuz oluşları değişmektedir. Biz, gücümüzün ve hikmetimizin üstünlüğünü gösterelim diye, sizi hâlde hale, yaratılıştan yaratılışa naklettik. Çünkü insanı, önce topraktan, sonra spremden yaratmaya güç getiren -ki toprak ile su arasında hiçbir münasebet yoktur - sonra spermi embriyoya, embriyoyu çiğnemlik et parçasına, kemiğe çeviren, onu, tekrar baştan yaratmaya kâdirdir.

Mufaddal'ın dışındakilere göre (.....) vakıftan sonra başlarıgıç cümlesi olmak üzere merfûdur.

Yani “Biz tutarız, bekletiriz” demektir. Dilediğimizi belirli doğum süresine kadar rahîmlerde tutarız. Dilemediğimizi de rahîmler düşürür. Sonra sizi rahîmden bebek olarak çıkarırız.

(.....) hâldir. Bununla cins kastedilmiştir. Bu sebeple çoğul kılınmamıştır. Ya da bununla “sonra sizden her birini bebek olarak çıkarmışız” manası kastedilmiştir. Sonra gücünüze ve aklî olgunluğunuza erişme niz için sizi terbiye ederiz (.....) tekili kullanılmayan çoğul lafızlardandır.

Sizden kimileri güç ve olgunluğa ulaştığında veya ondan önce veya ondan sonra vefat eder. Kimileri de ömrün en kötü çağına, ihtiyarlığa ve bunama devresine kadar götürülür. Ta ki bildikten sonra hiçbirşey bilmez hale gelsin. Ya da ilimden istifade edemesin ve bildiği şeyleri unutsun. Daha sonra diriliş hakkında başka bir delil zikretti ve şöyle dedi: yeri, ölü ve kuru bir hâlde görürsün.

Onun üzerine suyu indirdiğimizde nebatla harekete geçer ve kabarır (.....) şeklinde okuduğunda “artar, yükselir” manasına gelmektedir. Ve her çeşitten, bakanlara mutluluk veren güzel bir bitkiler bitirir.

6

Bu böyledir. Çünkü Allah hakkın ta kendisidir. O, ölüleri diriltir. Yine o her şeye hakkıyla kâdirdir.

(.....) mübtedadır. Haberi (.....) dur.

Yani Âdem oğlunun yaratılması, yeryüzünün dirilmesi ve bu dirilişin kendi içinde barındırdığı çeşitli hikmetlerle ilgili zikrettiklerimiz, onunla meydana gelmiştir. O da varlığı sabit olan Allah'tır. O, yeryüzünü dirilttiği gibi ölüleri de diriltir. O, herşeye gücü yetendir.

7

Kendisinde şüphe olmayan kıyamet vakti de gelecek. Allah, kabirlerdeki kimseleri diriltip kaldıracaktır.

O, hikmet sâhibidir. Verdiği sözden caymaz. O kıyameti ve dirilişi vaad etmiştir. Vaad ettiği şeyi elbette yerine getirecektir.

8

İnsanlardan kimi, bilmeden, ne bir yol göstereni, ne de aydınlatıcı bir kitabı olmadan Allah hakkmda tartışır.

İnsanlardan bir kısmı, zaruri bilgiye, doğru bilgiye ulaştıracak aklî düşünceye ve aydınlatıcı vahye sahip olmadan Allah'ın sıfatları, hususun da tartışır. Onu olduğu gibi değil, başka bir şekilde vasfederler. İlim, insana bu üç yoldan biriyle gelmektedir. Bu âyet Ebû Cehil hakkmda inmiştir.

9

Allah'ın yolundan şaşırtmak için boynunu öteye döndürecek (kabara kabara tartışmasını sürdürür) dünyada onun için bir kepaze lik vardır. Kıyamet günü de ona yaygın azâbını tattıracağız.

(.....) hâldir.

Yani “Allaha itaatten boynunu kibirle çevirerek” demektir. Hasen'dan (.....) şeklinde rivâyet edilmiştir.

Yani “başkasına karşı iyiliğini meneden” demektir. (.....) (saptırmak için) mücadelenin sebebidir. Mekkî ve Ebû Amra göre (.....) şeklindedir.

10

İşte bu, iki elinle yapıp gönderdiklerinden (dünyada işlediklerin yüzündendir) denilir. Elbette Allah, kullarına haksızlık edici değildir.

Dünya ve âhiretteki azâbın sebebi, nefsinin inkârı ve yalanlamasıdır. Nefis yerine el zikredildi. Çünkü el, işleme aletidir. Şüphesiz ki Allah, kullara zulmedici değildir. Hiçkimseyi suçsuz yere ya da başkasının suçundan dolayı cezâlarıdırmaz.

(.....) , (.....) üzerine atıftır.

Yani (.....) demektir.

(.....) kelimesini, çoğul bir kelimeyle birlikte olduğundan dolayı -ki o da (.....) dir -mübalağa sigasıyla zikretti. Çünkü onun çirkinliğini bildiği ve ona muhtaç olmadığı hâlde ondan az bir zulmün meydana gelmesi bizdeki çok gibidir.

11

İnsanlardan kimi, Allaha yalnız bir yönden ibâdet eder. Şöyle ki kendisine bir iyilik dokunursa buna pek memnun olur, bir de musibete uğrarsa çehresi değişir (dini kötüleyerek ondan yüz çevirir) o, dünyada da âhirette de ziyana uğramıştır. İşte bu apaçık ziyanın ta kendisidir.

İnsanlardan kimi, dinin ortasından ya da kalbinden değil, kenarından köşesinden ibâdet eder. Bu, onların dinleri hususunda huzur ve sükûnet içersinde değil, endişe ve ıstırap içersinde olduklarını ifade etmektedir.

(.....) hâldir. İstırap içersinde olduğu hâlde, demektir.

Vücûdu sağlıklı ve geçimi de rahat olursa, ona isabet eden bu hayırlı ya da dinle huzura kavuşur ve Allah'a ibâdet eder. Ve eğer vücûdu hastalanır geçimi de zorlaşırsa yüzüstü döner. Dinini bırakır, küfre döner. Bu bir yönden savaşıyor şu asker gibidir. Zaferi ve ganimeti hissettiğinde sebat eder, dayanır. Değilse kaçar, gider.

Dediler ki: “Bu âyet Medine'ye muhacir olarak gelen bedeviler hakkında inmiştir. Onlardan biri vücûdu sağlam olduğunda, atı sıhhatli bir tay doğurduğunda, karısı sıhhatli bir erkek çocuk doğurduğunda, mal ve hayvanları arttığında: ben, bu dine girdiğimden beri hayırdan başka bir şey görmedim'der ve bu dine karar kılar. Şayet iş bunun tam tersi olursa o zaman da: kötülükten başka bir şey görmedim'der ve dininden döner.

(.....) haldî. Başına (.....)takdir olunmuştur- Delili de ruhun ve Zeyd'in (.....) şeklinde kırâatleridir.

Hüsrân: dünyada, öldürülmekle, âhirette ise, ebedî olarak cehenneme girmekle olur. Dünya ve amretin kaybı hiç kimseye kapalı kalmayan apaçık bir ziyandır.

12

O Allah'ı bırakıp kendisine ne faydası, ne de zararı dokunacak şeylere yalvarır. Bu (haktan) uzak olan sapıklığın ta kendisidir.

Allah'tan başka putlara yalvarır. O dinden döndükten sonra böyle yapar. Ona ibâdet etmezse kendisine zarar vermez, ibâdet etse fayda vermez. Doğrudan uzak olan sapma budur.

13

O, zararı, faydasından daha yakın olana yalvarır. O ne kötü bir yardımcı ve ne kötü bir dosttur.

Burada bir sorun var. O da; Allah'u Teâlâ bu âyetten önce putlardan fayda ve zarar gelmeyeceğini bildirmişti. Burada ise, onların fayda ve zararı olacağını bildirmektedir? Cevap, mana tam olarak anlaşılırsa bu vehmin gideceği şeklindedir. Çünkü Allah'u Teâlâ, kâfiri, fayda ve zarar vermeyen cansız bir şeye, kendisine fayda vereceğini inanarak ibâdet etmesinden dolayı akılsızlıkla niteledi. Kıyamet gününde kâfir, putlardan dolayı hak ettiği zararı gördüğünde ve onların şefâat hakkının olmadığını gördüğünce yalvararak ve bağırarak şöyle der: “Zararı faydasından daha yakın olan ne kötü bir yardımcı ve ne kötü bir arkadaştır.”

(.....) kelimesini tekrarlardı. Sanki o, önce “O, Allah'tan başkası na, fayda ve zarar vermeyene dua ediyor, yalvarıyor” diyor. Sonra da: “Ma'bût olması yönüyle, zararı şefâatçi olması yönüyle faydasından daha yakındır” diyor.

14

Muhakkakki Allah, îman edip iyi davranışta bulunan kimse leri, zemininden ırmaklar akan cennetlere kabul eder. Şüphesiz ki Allah, istediği şeyi yapar.

Bu vaad, her haliyle Allah'a ibâdet edenler içindir. Bazı hallerde ibâdet edenler için değildir.

15

Kim Allah'ın dünyada ve âhirette kendisine yardım etmeyeceğini sanıyorsa öfkesini gidermek için göğsü bir sebeple uzansın. Sonra (ayaklarını yerden) kessin de baksın, bu çaresi, öfkelenildiği şeyi giderebilecek mi?

Şüphesiz ki Allah, dünya ve âhirette Resûlünün yardımcısıdır. Onunla hasımlarından kim, bundan başkasına inanırsa evinin tavanına bir ip uzatsın, sonra da onunla boğulsun. ihtinak, kesmek olarak adlandırılmıştır. Çünkü boğuları, nefes borusunu tutmak suretiyle, nefesini kesiyor.

Basrî ve Şamî'ye göre (.....) şeklindedir. Bu çaresi, o öfkelenildiği kişiyi giderebilecek mi? Ya da (.....) mastariyyedir. “öfkesini” demek tir.

Yani düşünsün bakalım, eğer o bunu yaparsa Allah'ın yardımını o öfkelenildiği kişiyi giderebilecek mi? Onun fiili, alay olsun diye, (.....) tuzak olarak adlandırılmıştır. Çünkü o, onunla haset ettiğine tuzak kurmadı, kendi nefesine kurdu. Murat şudur, onun elinde olan ancak öfkelenildiğini götürememektir.

16

İşte böylece biz, o Kur'an'ı* açık seçik âyetler hâlinde indirdik. Gerçek şu ki Allah, dilediği kimseyi doğru yola sevkeder.

İşte bütün Kur'an bu şekilde, açık açık âyetler hâlinde indirildi. Şüphesiz ki Allah, dilediğine hidâyet eder. Çünkü Allah, onunla îman edeceklerini bildiklerine hidâyet eder. Ya da îman edenleri sabit kadem kılar ve onların hidâyetlerini artırır. Aynı şekilde onu beyan edilmiş olarak indirdi.

17

Mü'minlere, Yahûdiler, sabitler, hristiyanlar, mecusiler ve müşrik olanlara gelince, muhakkak ki Allah, bunlar arasında kıyamet gününde hükmünü verir. Çünkü Allah, herşeyi hakkıyla bilendir.

Denildiki: “Dinler beş tanedir. Dördü şeytan için, biri rahmân içindir Sâbiiler, Hristiyanların bir çeşididir. Altıncı grubu teşkil etmezler kıyamet gününde Allah, aralarında, hallerine ve konumlarına göre hükm eder. Onları tek bir cezâyla cezâlarıdırmaz. Ve onları tek bir yerde toplamaz. “

(.....) nun haberi (.....) dur. Senin “Zeyd, babası ayakta olandır” sözünde olduğu gibi.

Muhakkak ki Allah, herşeyi bilen ve muhafaza edendir. Artık herkes inancına, sözüne ve filine bir baksın. Bu, en çok bir tehdittir.

18

Görmedin mi ki, göklerde olanlar ve yerde olanlar, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu Allah'a secde ediyor. Birçoğunun üzerinde de azap hak olmuştur. Allah, kimi, hor ve hakir kılsa, artık onda ikramda bulunacak bir kimse yoktur. Şüphesiz Allah dilediğini yapar.

Ey Resûlüm Muhammed, gözle görmeye eş değer de olan bir ilimle bilmedin mi ki, göklerde olanlar, yerde olanlar, güneş ve a, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların çoğu Allah'a secde ediyorlar. Denildiki: “Hepsi ona secde eder. Fakat biz onların teşbihlerine vakıf olamadığımız gibi buna da vakıf olamıyoruz.” Zira Allah'u Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Hiçbir şey yoktur ki onu hamdıyla tesbih etmesin. Fakat siz, onların teşbihini anlamazsınız. Denildiki: “Mükellef olmayanlarda Allah'ın fiilleri ve planlaması meydana geldiği için bu, mükellef olanların ona karşı boyun eğerek yaptıkları secdeye benzetilmiştir. İnsanların çoğu, ona taat ve ibâdet secdesi yaparlar.”

Ya da (.....) başlarıgıç olmak üzere merfûdur. (.....) onun sıfatıdır. Haberi ise hazfedilmiştir. O da “sevaba nail olmuşlardır” şeklin dedir. Buna (.....) sözü delalet etmektedir.

Yani bir çoğunun üzerine küfründen ve secde etmekten kaçınmasından dolayı azap hak olmuştur.

Allah kimi bedbaht kılarak alçaltursa ona saadeti vererek ikramda bulunacak kimse yoktur. Şüphesiz ki Allah, ikram, tahkir ve sair hususlarda dilediğini yapar. Bu âyetin ve ondan öncesinin zahiri, Mu'tezile'nin sözünü yalanlamaktadır. O, “dilediğini yapar” dediği hâlde onlar “O eşyayı diledi ama yapmadı” demektedirler.

19

Şu iki grup, Rableri hakkında çekişen iki hasımdır. İmdi, inkâr edenler için ateşten bir elbise biçilmiştir. Onların başlarının üstünden kaynar su dökülecektir.

Yani şu iki grup hasım demektir. (.....) sıfattır. Onunla grup kelimesi sıfatlanmıştır. (.....) mana içindir. (.....) ise lafız içindir.

Bununla kastolunanlar mü'minler ve kâfirlerdir.

İbni Abbâs (radıyallahü anh) şöyle demiştir: “Bu, zikri geçen dinlerin mensuplarına döner. Mü'minler bir hasım, diğer beşi de diğer hasımdır. Şu iki grup Rablerinin dini ve sıfatları hususunda çekişen iki hasımdır. Sonra her hasmın cezâsını ve mükafatını beyan etti. İnkâr edenlere ateşten bir elbise biçilmiştir. Bu da “Şüphesiz ki Allah, kıyamet gününde onların arasını ayırır” sözüyle ifade edilen mana düşmanlığının ayrılmasını ifade etmektedir. Sanki Allah, elbiselik kumaşırı biçildiği gibi, onların cüsse lerini örtecek uygun ateşleri onlar için takdir etmiştir. Burada geçmiş zaman lâfzı seçilmiştir. Çünkü bu, olacak bir şeydir, kaçışı yoktur. Dolayısıyla tahakkuk etmiş, sabit olmuş demektir, başlarının üzerinden kaynar sular dökülecektir.”

Basrî'ye göre (.....) deki (.....) ve (.....) kesrelidir. Hamza Ali ve Halefe göre dammelidir. Diğerlerine göre ise (.....) kesreli, (.....) dam melidir. (.....) , kaynar su demektir. İbni Abbâs (radıyallahü anh) tan rivâyet edildiğine göre şöyle demiştir: “Eğer ondan dünya dağları üzerine bir damla düşseydi, onları eritirdi.”

20

Bununla, kannlarının içindeki (organlar) ve derileri eritilecektir.

Bu kaynar su onların bağırsaklarını ve iç organlarını, derilerini erittiği gibi eritir. Hülâsa vücûdun dışına da içine de tesir eder.

21

(Ayrıca) onlar için demir kamçılar da vardır.

Bu kamçılar, onlara mahsustur. Onlarla dövülürler.

22

İstirapdan dolayı oradan çıkma gayretlerinin her defasına, oraya geri döndürülürler ve (onlara) “Tadın bu azâbı” denir.

(.....) Harf-i cerrin tekrar sebebiyle (.....) dan bedeli iştimaldir. Ya da (.....) niyetin başlarigıcı içindir. İkincisi ise “den dolayı, sebebinden” manasıdır.

Yani karşılaştıkları isti'rabtan dolayı ateşten çıkışı her istediklerinde çıkarlar ve kamçılarla oraya geri döndürülürler.

Hasen'a göre çıkışın manası şudur: “Ateş, onlara alevleriyle vurur. Onları en üstlere çıkarır. Sonra da kamçılarla vurulurlar da onun içinde yetmiş yıl aşağı düşerler.” Burada kastolunan onların ateşin merkezine döndürülmeleridir. Onlara yangın azâbını tadın denir. Yangın ateşi; yok etme gücü büyük, yayılmış kaba bir ateştir. Sonra diğer hasmın mükafatını zikretti, şöyle dedi:

23

Muhakkak ki Allah, îman edip iyi davranışta bulunanları, zeminiden ırmaklar akan cennetlere kabul eder. Bunlar orada, altın bileziklerle ve incilerle bezenirler. Orada giyecekleri ise ipektir.

(.....) (bilezikler) kelimesi (.....) ın çoğulu (.....) kelimesinin çoğuludur. (.....) Medenî, Âsim ve Ali'e göre mensûbtur. incilerle bezenirler, demektir. Diğerleri (.....) e atfen mecrûr okumuş lardır. Ebû Bekir ve Hammad da.(.....) kelimesini, Kur'an'ın her yerin de birinci hemzenin terkiyle okumuşlardır.

24

Sözün en güzeline ve çok çok övülenin (Allah'ın) yoluna iletilmişlerdir.

Onlar, dünyada kelime-i tevhide ve Allah'ın yoluna yani İslam'a yönelenlerdir. Ya da Allah onları âhirette yönlendirir. Ve “Vaadini doğrulayan Allaha hamdolsun” demelerini onlara ilham eder. Ve onları cennet yoluna iletir. Hamid, her lisanla övülen Allah'tır.

25

İnkâr edenler, Allah'ın yolundan ve gerek yerli, gerek dışarıdan gelen bütün insanlar için ibâdet yeri yaptığımız Mescid-i Harâm” dan (insanları) alıkoymaya kalkanlar (bilsinler ki) kim orada (böyle) zulüm ile haktan sapmak isterse, ona acı azâbı tattırırız.

“Allah’ın yolundan alıkoyanlar” İslam’a girmekten menedenler demektir. (.....) nün failinden hâldir.

Yani alıkoydukları hâlde demektir.

Onların alıkoyması, devamlı olarak kesintisizdir, demektir. “Falarıca fakirlere iyilik yapar” sözünde olduğu gibi. Bu sözle onun iyiliklerinin şimdiki ve gelecekteki devamlılığı kastedilmektedir. Gerek yerli, gerekse dışarıdan gelen bütün insanlar için eşit seviye de ayırmadan ibâdet yeri yaptığımız Mescidi Haram'dan ve ona girmekten menediyorlar. Mescid-i Harâm'la Mekke kastediliyorsa bunda Mekke arazisinin satılma yacağma dair delil vardır. Eğer bununla Kâ'be kastediliyorsa o zaman mana “Onun bütün insanların kıblesi olduğu” şeklinde olacaktır.

(.....) Hafs'a göre mensûbtur. (.....) nun ikinci mefuludur.

Yani onu eşit seviyede kıldık demektir. (.....) Mekke'de ikamet etmeyenlerdir. Mekkî'ye göre (.....) ileidir. Ebû Amr ona vasıl hâlinde iştirak etmiştir. Diğerlerine göre haber olarak merfûdur. Mübteda sonradan gelmiştir.

Yani yerlilerle, dışarıdan gelenler eşittir, demektir.

(.....) cümlesi ikinci mefuludur. (.....) hâldir. Kim o Mescid-i Harâm'da zulüm ile haktan sapmak isterse ona, âhirette acı azâbı tattıracağız. (.....) aynı manaya gelen iki hâldirler. (.....) in mefulu, düşünülebilecek bütün manaları kapsaması için terk edilmiştir. Sanki o, kim orada doğru yoldan uzak zâlim bir istekte bulunursa” demiştir. (.....) doğru yoldan sapmak demektir.

(.....) in haberi, şartın cevabının ona delaletinden dolayı hazfedilmiştir. Takdiri ise, “İnkâr edenlere ve Mescid-i Harâm'dan alıkoyanlara acı azâbı tattıracağız., onlardan kim orada günah işlerse o da aynı şekilde cezâlarıdırılacaktır” demektir.

26

Bir zamanlar İbrâhîm'e Beytullah'ın yerini hazırlamış ve (ona şöyle demiştik): “Bana hiçbir şeyi eş tutma. Tavaf edenler, ayakta ibâdet edenler, rükû ve secdeye varanlar için evimi temiz tut.

“Ya Muhammed! Kâ'be'nin yerini, İbrâhîm'e, binayı kurmak ve ibâdet yapmak için merkez kıldığımızı bir hatırla” Kâ'be kırmızı yakuttandı ve tufan günlerinde gökyüzüne kaldırıldı. Allah'u Teâlâ onun yerini gönderdiği bir rüzgâr ile bildirdi. O rüzgar gelmiş ve Kâ'be'nin yerini süpürmüştü. Onu, eski temeli üzerine kurdu.

“Ona diyerek” mukadder sözünü açıklamak için gelmiştir. Bana hiçbirşeyi ortak koşma, evimi, tavaf edenler, Mekke'de ikamet edenler ve namaz kılanlar için putlardan ve pisliklerden temizle.

(.....) deki (.....) Medenî ve Hafs'a göre fetha ileidir.

(.....) kelimeleri (.....) (rükû eden) ve (.....) (secde eden) kelimelerinin çoğuludur.

27

İnsanlar içinde haccı ilân et. Yaya olarak veya uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler.

Hac kuvvetli bir maksada yönelik derin bir niyyettir. Rivâyet edildiğine göre o Ebû Kubeys Tepesine çıkmış ve: “Ey insanlar! Rabbinizin evini haccediniz” diye nida etmiştir. Hac edecekleri takdir olunan sulblerdeki ve rahîmlerdeki her bir kişi için onun bu çağırışma: “Lebbeyk Allahumme lebbeyk” (Buyur Allahım buyur, emret) diye cevap vermişlerdir. Hasen'dan rivâyet edildiğine göre o: “Bu, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) a hitaptır. Bunu ona, Veda haccında yapmasını emretti” demiştir, birincisi daha sağlamdır. Emrin cevabı ise “Sana yaya olarak ve yorgun develer üzerinde gelsinler” dir.

(.....) (yaya) nm çoğuludur. (.....) (ayakta duran) ve (.....) da olduğu gibi. (.....) hâldir. (.....) üzerine atıftır. Sanki o yaya ve süvari olarak demiştir. (.....) zayıf deve demektir.

Hadisi şerifler de varit olduğu üzere yayanın faziletini göstermek için yayayı süvariden önce zikretmiştir. (.....) nin sıfatıdır. Çünkü o, cemi' manasındadır. Abdullah, yaya ve süvarilere sıfat olarak (.....) şeklinde okumuştur.

Muhammed b. Yasin anlatıyor: “Tavaf esnasında bir ihtiyar bana: “Nerelisin?” diye sordu. “Horosanlıyım” dedim. “Sizinle Kâ'be arasında ne kadar mesafe var?” diye sordu, “İki ya da üç aylık mesafe” dedim. “Siz Kâ'be'nin komşularısınız” dedi. “Ya sen nereden geldin?” diye sordum. “Beş yıllık mesafeden” dedi. çıktım. Gençtim. Koku süründüm ve “vallahi güzel taat ve gerçek muhabbet budur” dedim. Bunun üzerine şöyle dedi:

“Dilediğini ziyaret et, uzak olsa da

Önüne engeller, manialar çıksa da

Elbette ki engeller seni menetmez

Çünkü seven sevdiğini çok çok ziyaret eder.”

28

Ki kendileri için bir takım faydalara tanık olsunlar ve (Allah'ın) kendilerine rızık olarak verdiği hayvanlar üzerine belli günlerde (onları kurban ederken) Allah'ın ismini ansınlar. Onlardan yeyin, sıkıntı içinde bulunan fakirlere de yedin.

(.....) daki (.....) e ya da (.....) ye taallûk etmektedir. “Tanık olsunlar diye” demektir. (.....) kelimesini nekra kıldı.

Çünkü burada, başka ibâdetlerde bulunmayan ve sadece bu ibâdete mahsus olan dini ve dünyevi faydaları kastetti. Çünkü namaz ve oruç gibi ibâdetler, bedene yönelik olarak, zekât gibi ibâdetler mala yönelik olarak meşru kılındı. Hac ise her ikisini de içine almaktadır. Çünkü onda yük taşımak, korku çekmek, sebepleri dışlamak, arkadaşlardan uzaklaşmak, vatanı terketmek, çocuklardan ve dostlardan ayrılmak vardır. Ayrıca onda seni dünyadan beka alemine götüğünde karşılaşacağı şeylere telmih vardır. Çünkü hacı bir sahraya girdiğinde orada ancak ihtiyacı kadar kalır. Ancak kendi azığından yer. Aynı şekilde kişi, hayat kıyısından ölüm denizine dalsa ona ancak dünya hayatında iken âhireti için hazırladığı şeyler fayda verir. Yalnızlığa ancak devam ettiği virtler sayesinde alışır.

İhrama girenin yıkanması, hazırlanması, dikişsiz elbise giymesi ve koku sürünmesi, onu yıkamak, teçhiz etmek, kafurla kokulamak ve dikişsiz kefen sarmak için teneşire uzatacak kişinin gelişi için bir aynadır. Sonra ihramlı saç başı dağınık, şaşkın bir hâlde olur. Aynı şekilde haşır günü, kabirden, kalbi yanık, ümitsiz, şaşkın bir şekilde çıkar. Hacıların arafattaki ümit ve korku içindeki vakfeleri, korkarak ve umarak yaptıkları niyazları, aralarında kabul görenlerin ve görmeyenlerin oluşu, Arasat meydanını andırmaktadır. Onun izni olmaksızın hiç kimse konuşmaz.

Onlardan bir kısmı bedbaht, diğer bir kısmı da hoşbahttır. Akşam vakti Müzdelife'ye iniş ise, Mahkeme-i Kübra'da davaların görülmesi için gidiş gibidir. Mina, günahkann, şefâatçilerin şefâati için durduruldukları yer gibidir. Başarı traş edilmesi ve temizlenme, ilâhi rahmet sayesinde günahlardan annma gibidir. İçine girenin eziyet edilmekten ve öldürülmekten emin olduğu Beytü'l-Haram, içine girenin ölümden ve yok olmaktan salim olduğu cennetin bir örneğidir. Ayrıca Kâ'be, çöl tehlikeleriyle kuşatıldığı gibi, cennet nefsin hoşuna gitmeyen şeylerle kuşatılmıştır.

Haşır günü, kavuşmayı arzulayarak çöl tehlikelerine geçenlere merhaba, Allah'ın, kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine belli günlerde Allah'ın ismini ansınlar. Belli günler, Allah'ın rahmeti üzerine olsun. Ebû Hanîfe'ye göre Zilhiccenin on günüdür. Sonuncusu günde kurban, günüdür. Bu, İbni Abbâs (radıyallahü anh)'in sözüdür. Müfessirlerin çoğunluğuna ve Ebû Hanîfe'nin iki talebesine göre ise o günler, kurban günleridir. Bu da, İbn Ömer (radıyallahü anh)'in sözüdür. Âyetin zahiri ikinci görüşü teyit etmektedir.

Behime; Karada ve denizde yşayan dört ayaklı hayvanlarla ilgili belirsiz bir kelimedir. Onu En'am kelimesiyle açıkladı. Onlar da deve, sığır, koyun ve keçidir. Onların etlerinden yiyin, sıkıntıya düşmüş fakirlere de yedin. Emir, ibahe içindir.

Yani onların etlerinden yiyebilirsiniz demektir. Nâfile olan kurbandan, temettü ve kıran haccının kurbanından yemek câizdir. Çünkü hac kurbanı, normal kurbanda benzer. Ama diğer hediye kurbanlarından (kesenin) yemesi câiz değildir.

29

Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler ve o eski evi (Kâ'be'yi) tavaf etsinler.

Sonra kirlerini izale etsinler. Nıfteveyh'de bunu demiştir, denildiki “Kirlerin giderilmesinde maksat, bıyıkların kesilmesi, tırnakların kesilmesi, koltukaltı ve kasıkların temizlenmesidir.”

(.....) pislik demektir, burada kastolunan, pislğin giderilmesidir.

İbn Ömer ve İbn Abbâs (radiyallahü anh) “Kaza-i tefs, bütün hacc mensaikidir” demişlerdir.

“Adaklarını yerine getirsinler” Yâni haccm gereklerini yerine getirsinler, demektir. Çünkü Araplar, üzerlerine gerekli olan bir işi yapanlar için o işi adamsa da “adağını yerine getirdi” derler. Ya da mana, hacları esnasında yapacaklarını adadıkları iyi işleri yerine getirsinler, demektir.

(.....) de (.....) sakindir. Ebû Bekir'e göre şeddeli olarak (.....) şeklindedir.

Tavafi ziyaret yapsınlar. Çünkü o, haccm rüknüdür, ihramdan çıkmak onunla tamamlanır. İbni Ayaş ve Ebû Amr dışındakilere göre fiillerin başındaki üç lam sakindir. Atık, eski demektir, çünkü o, insanlar için kurulmuş ilk evdir. Onu, Âdem (aleyhisselâm) bina etti, sonra da İbrâhîm (aleyhisselâm) yeniledi. Ya da atık, şerefli demektir. Ya da kurtulmak, âzat olmak demektir. Nitekim bağlarından kurtulduğunda “at kurtuldu” denir. Kölelik zilletinden çıkıp hürriyet şerefine ulaştığında köle için de “kurtuldu, âzat oldu” denir. Ya da o batmaktan kurtarılmıştır. Çünkü o, tufan zamanı, göklere yükseltilmişti. Ya da zalimlerin tasallutuna düşmekten kurtarılmıştır.

Nice zahiriler, onu yıkmak için harekete geçtiler. Ancak, Allah onları menetti. Ya da mülk edinilmekten kurtarılmıştır. Çünkü o, hiçbir zaman mülk haline gelmedi. Hüzün ve istek kapladığında onu arzulayan, mesafeler, merhaleler kateder. Kendine, ölüm yollarını, yurt eyler. Kâ'be'yi gördüğünde ise teselli değil, ancak iştiyakı artar. Hacerü'l-Esved'i selâmlamakla gönlünün ateşi soğumaz sadece artar. Üzüntüsü onu, kalbi yanığa döndürür. Ve onu, onun etrafında döndürür de döndürür.

Ziyaret tavafi, haccm üç farzının sonuncusudur. Birincisi ihramdır. İhram giymek, hac vâciblerinin sorumluluğunu yüklenmek demektir. Bu, onda, yapılması sakıncalı olan şeyleri yapmakla terkedilmesi yönüyle İslam'ın ipine sanlmaya benziyor. İslâm akdi, günah çokluğuyla bozulma dığı gibi, binlerce günah da bir tevbeyle kalkar. İkincisi, arafatta gözyaşları içinde Allaha niyaz edip yalvararak ayrıca ameller ve hallere güveni samimiyetle terk ederek yapılan vakfedir.

30

İşte böyle. Her kim, Allah'ın emir ve yasaklarına saygı gösterirse, bu Rabbinin katında kendisi için daha hayırlıdır. (Dinde haram olduğu) size okunanların dışında kalan hayvanlar size helâl kılındı. O hâlde, pislikten, putlardan sakının. Yalan sözden sakının.

(.....) Haberdır. Mübteda hazfedilmiştir.

Yani “İş böyledir” demektir. Ya da takdiri “Bunu yapsınlar” şeklindedir.

Hurumât; çiğnenmesi helâl olmayan şeylerdir. Ayrıca Allah'ın hac menâsiki ve diğerleri gibi farz kıldığı şeylerdir. Bütün bu tekliflerin, umumi olma ihtimali olduğu gibi, sadece hacca taallûk eden hususlara mahsus

olması ihtimali de vardır. Denildiki: “Allah'ın hurumâtı, Bey tu'l-Haram, Meşari'l-Haram, haram ay, haram belde ve Mecsîd-i Haramdır. O saygı, Rabbi katında kendisi için daha hayırlıdır. Saygının manası, dik kate alınmasının, korunmasının ve gereklerinin yapılmasının vâcib olduğunun bilinmesidir. Size, âyet olarak haram olduğu okunanların dışında kalan bütün hayvanlar helâl kılındı. Bu da “size leş... haram kılındı” aye tidir.”

Mana şudur: “Muhakkak ki Allah'u Teâlâ, size, kitabında beyan ettiklerinin dışındaki bütün hayvanları helâl kılmıştır. Onun sınırlarını muhafaza edin. Bazılarının behirel ve benzerlerini haram kıldıkları gibi helâl kılınan bir şeyi haram kılmayın. Boynuzlanmış ve kendi kendine ölmüş hayvanı yemeyi helâl kıldıkları gibi haram kılınan şeyleri de helâl kılmayın. Allah, hurumatına saygı gösterilmesine teşvik ettikten sonra putlardan ve yalan sözden kaçınılmasını “o pis putlardan ve yalan söz? den kaçının” sözüyle emretmiştir. Çünkü onlar, haramların en büyükleri ve en tehlikelileridir.”

“Putlardan” sözü “pis (pislik)” kelimesini açıklamak için gelmiştir. Çünkü pislik bir çok manayı içine alan kapalı bir kelimedir. Sanki şöyle denildi: “Putların ta kendisi olan pislikten sakın” Putlar, teşbih yoluyla pislik olarak adlandırılmışlardır.

Yani, -siz tabiatınız gereği pislikten nefret ettiğiniz gibi, onlardan da nefret edin, demektir. Şirk ile yalan sözü bir araya getirdi.

(.....) (Yalan söz) yalan söylemek, iftira etmek ya da yalancı şahitlik yapmaktır. (.....) sapmak, meyletmek demektir. Şirk de onun bir şubesidir. Çünkü müşrik, putların ibâdet edilmeye layık olduğuna inanır.

31

Allaha ortak koşmadan, halis olarak onu birleyenler olun. Kim Allaha ortak koşarsa sanki o, gökten düşüp parçalanmışta kendisini kuşlar kapmış, yahut rüzgar, onu, uzak bir yere sürüklemiş gibidir.

(.....) , (.....) gibi hâldir. Kim Allaha şirk koşarsa, sanki o, gökten yere düşmüş de kuşlar kendisini süratle kapmış ya da rüzgar onu, aşağı doğru uzak bir yere sürüklemiş gibidir. Medeni'ye göre (.....) , (.....) şeklindedir. Bunun, mürekkep bir teşbih olması da muvaffak bir teşbih olması da câizdir.

Mürekkep bir teşbih olursa sanki şöyle demiş olur: “Kim Allah'a şirk koşarsa nefsinı öyle helâk etmiştir ki başkasının o şekilde tasvir edilmesi mümkün değildir” O da “Sanki o gökten düşmüş de onu kuşlar kapmış, kuşların kursaklarında parçalara ayrılmıştır. Ya da o, rüzgârın şiddetle esip tehlikeli mekânlara sürüklediği biridir” Mufarrak bir teşbih olursa, o zaman da imâm, yüksekliği hususunda göğe, Allah'a şirk koşanı, gökten düşene, helâk edici arzuları, kapıcı kuşlara, delalet düşüren şeytanı, tehlikeli bölgelere doğru eserek sürükleyen rüzgâra benzetmiştir.

32

İşte böyle. Kim Allah'ın nişanlarına saygı gösterirse, bu, kalplerin takvasındandır.

İş böyledir. Nişanlar, kurbanlardır. Çünkü onlar, hacm alâmetidirler. Nişanlara saygı ise, onların cüsseli, güzel, besili ve pahalı olanlarından seçmektedir. Onlara saygı göstermek, takva sahiplerinin işlerindendir. İzafetler hazfedildi. Yalnızca kalpler zikredildi. Çünkü onlar, takvanın merkezidir.

33

Onlarda sizin için belli bir süreye kadar bir takım faydalar vardır. Sonra varacakları yer, eski ev (Kâ'be) ye kadardır, (orada kurban edilirler)

Onlarda sizin için onları boğazlaymcaya kadar, ihtiyaç esnasında binmek ve zaruret hâlinde sütünden içmek gibi bir takım faydalar vardı. Sonra onların kesiminin vâcib vakti, Kâ'be'ye varma vaktidir. Burada kastedilen, Kâ'be hükmünde olan haram bölgede kesilmedir. Zira haram bölge, Kâ'be'nin çevresidir. Onun genişlikteki misali, senin “Şehre vardım” sözündeki gibidir. Halbuki sen ancak onun sınına varmışsın. Denildiki: “Nişanlar, menâsikin bütünüdür. Onlara saygı, o menâsiki tamamlamaktır. Onların vakti ise Kâ'be'ye geldikleri andır.”

34

Biz her ümmete hayvan cinsinden kendilerine rızık olarak verdilerimiz üzerine Allah'ın ismini ansınlar diye kurban kesmeyi gerekli laldık. İmdi ilâhınız, bir tek ilâhtır. Öyle ise ona teslim olun.

Sizden önceki inanan her topluluğa, hayvan cinsinden kendilerine rızık olarak verdiğimiz üzerine, kesim esasında başkalannın ismini değil, Allah'ın ismini ansınlar diye kurban kesmeyi gerekli kıldık.

Ali ve Hamza'ya göre (.....) deki (.....) kesrelidir. Kurban yeri manasına gelir. Diğerlerine göre mastar olarak fethalıdır. Kan akıtmak ve kurbanları boğazlamak manasına gelir.

İlâhınız bir tek ilâhtır.

Yani kesim üzerine sadece Allah'ın ismini anın. Çünkü ilâhınız bir tek ilâhtır. Bunda, Allah'ın admm zikredilmesinin kesim şartı olduğuna dair delil vardır.

Yani, Allah her ümmete kendisi için kurban kesmelerini emretmiştir.

Yani, yaklaşma niyetiyle onun için boğazlamalarını emretmiştir. Bunda illeti, onun isminin zikredilmesi olarak kıldı. Onun isimleri, kurbanları pak kılmış, temizlemiştir. Ona teslim olun.

Yani zikri, özellikle ona yapın. Onu, şirk koşmak suretiyle kirletmeksizin tertemiz bir şekilde ona âit kılın. Allah'ın zikriyle tatmin olanları ya da saygıyla tevazu gösterenleri müjdele.

(.....) kelimesinden gelmektedir. Bir yere yerleşmek, orayı vatan eylemek demektir, rivâyete göre İbn Abbâs (radiyallahü anh) “Onlar zulmetmezler, zulme uğrasalar mağlup olmazlar” demiştir. Denildiki: “Onun tefsiri, bir sonrasdır.”

35

Onlar öyle kimselerdir ki, Allah anıldığı zaman kalpleri titrer, başlarına gelene sabrederler, namazı kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden (Allah için) harcarlar.

Onlar öyle kimselerdir ki Allah'ın ismi anıldığında kalpleri korkarak titrer, başlarına gelen zorluk ve musibetlere karşı sabrederler, namazı vaktinde kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden tasadduk ederler.

36

Biz, büyük baş hayvanları da sizin için Allah'ın (dininin) işaretlerinden kıldık. Onlarda sizin için hayır vardır. Şu hâlde onlar, ayakları üzerine dururken üzerlerine Allah'ın ismini anınız (ve kurban ediniz) Yan üstü yere düştüklerinde ise, artık (canı çıkmış olacağından) onlardan hem kendiniz yiyin, hem de ihtiyacını gizleyen-gizlemeyen fakirlere yedirin. İşte bu hayvanları biz, şükredesiniz diye sizin istifadenize verdik.

(.....) nın çoğuludur. Cüssesinin büyüklüğünden dolayı bu şekilde isimlendirilmiştir. Şerî'at ıstılahında deve ve sığın içine alır.

Merfû' olarak da okunmuştur. İfade şekli (.....) âyetinde olduğu gibidir.

Büyük baş hayvanları sizin için Allah'ın vazettiği şerî'atın alâmetlerinden kıldı. Onların isminin Allah'ın ismine izafe edilmesi, onları yüceltmek içindir.

(.....) nin ikinci mefuludur. Onlarda sizin için hayır vardır. Dünyada iken onlardan istifade edersiniz, âhirette de sevaba nail olursunuz. Ön ve arka ayaklarını sıra hâlinde yere basmış durumda oldukları hâlde onları keserken üzerlerine Allah'ın ismini anın.

(.....) den hâldir. (.....) yere düşmesidir.

(.....) (duvar öyle bir yıkıldı ki) sözünde gelmektedir.

Manası, kesildikten sonra yanları üzerine düştüklerinde ve hareketleri sükûnete erdiğinde dilerse onlardan yiyin, demektir.

“Boyun eğerek ve kısmetine râzı olarak isteyendir.”

“Ona boyun eğdi, râzı oldu” dan gelmektedir. (.....) ise sana nefsinin gösteren, ama ona mani olup istemeyendir. Denildiki: (.....) yamndaki şeylere ve istemeden verilenlere râzı olandır.

“kanaat etti” den gelmektedir. (.....)ise iste yendir.

İşte bu şekilde onları, onları kesmenizi mrettiğimiz gibi size boyun eğdirdik. Ya da o “Böyledir, kim Allah'ın hükümlerine saygı gösterirse” âyetinde olduğu gibidir. Sonra baştan aldı ve “Onları, size boyun eğdirdik” dedi.

Yani kuvvetli olmalarına ve cüsselerinin büyüklüğüne rağmen kesebilmeniz için onları, size, boyun eğdirdik, demektir. Bunu, Allah'ın size olan ihsanlarına karşı şükredesiniz diye yaptık.

37

Onların ne etleri ne de kanları Allah'a ulaşır. Fakat ona sadece sizin takvanız ulaşır. Sizi hidâyete erdirdiğinden dolayı Allah'ı büyük tanımanız için o, bu hayvanları böylece sizin istifadenize verdi. (Ey Resûlüm Muhammed) güzel davrananları müjdele!

Allah, etleri ve kanları kabul etmez. Takvayı kabul eder. Ya da tasadduk edilen etler ve boğazlamak suretiyle akıntıları kan elbette Allah'ın nzasma ulaştırmaz. Kastolunan etlerin ve kanın sahipleridir. Mana, kurban kesenler ve infak edenler, Rablerini, ancak niyet ve ihlasa dikkat ederek, takvanın da şartlarını yerine getirerek râzı ederler. Denildi ki “câhiliyye halkı, deveyi kestiklerinde kanı, Kâ'be'nin etrafına serperler ve onu kanla pisletirlerdi. Müslümanlar, haccettiklerinde bunu yapmak istediler” İşte o sırada bu âyet indi. Sizi, kendisine irşat ettiğimizden dolayı kesim anında Allah'ı anmanız ya da Allah'a tazim göstermeniz için büyükbaş hayvanları, size, bu şekilde boyun eğdirdik. Emirlerine bağlananları sevapla müjdele.

38

Allah îman edenleri korur. Şu da muhakkak ki Allah, hain ve nankörleri sevmez.

Mekki ve Basri'ye göre (.....) diğerlerine göre (.....) şeklinde dir.

Yani onları savunmada son derece hassas davranır demektir.

Müşriklerin kötülüklerini, mü'minlerden uzaklaştım. Bunun bir benzeri “muhakkak ki biz, elçilerimize ve îman edenlere yardım ederiz” ayetidir. Sonra bunun sebebim şu sözyle açıkladı: “Muhakkak ki Allah emanetine hıyanet eden ve nimetlerini inkâr eden hiç kimseyi sevmez”

Yani o, mü'minlerin zıddı olanları sevmez. Onlar da Allah'a, Resûlüne ve emanetlere karşı ihanet içerisinde olanlar, Allah'ın verdiği nimetleri inkâr edenler ve onlar için şükretmeyenlerdir.

39

Kendileriyle savaşdanlara (mü'minlere) zulme uğramış olmaları sebebiyle (karşı koyma) izni verildi. Şüphe yok ki Allah, onlara yardım etmeye kâdirdir.

(.....) Medenî,-Basrî ve Âsım'a göredir. (.....) Medenî, Şamî ve Hafs'a göredir. Mana, savaşma hususunda onlara zulme uğramaları sebebiyle izin verildi, demektir, izin verilenler “kendileriyle savaşılanlar” lafzının delaletinden dolayı hazfedilmiştir.

Onlar, Resûlüllâh (sallallahü aleyhi ve sellem)'in ashâbıdır. Mekke müşrikleri, onlara, feci bir şekilde zulmediyordu. Onlar, Resûlüllâh (sallallahü aleyhi ve sellem) a dövülmüş ve kafaları yanmış bir vaziyette geliyorlar ve ona şikayette bulunuyorlardı. O da onlara “Sabredin, ben savaşmakla emrolunmadım” diyordu. Hicret ettikten sonra bu âyet indi. Bu, savaşmayı yasaklayan yetmiş küsur ayetten sonra ona izin veren ilk

ayettir. “Şüphesiz ki Allah, mü'minlere yardım etmeye kâdirdir” Bu zafer müjdesidir. Bu “muhakkak ki Allah, îman edenleri savunur” âyetinin bir benzeridir.

40

Onlar sırf “Rabbimiz Allah'tır” dedikleri için haksız yere yurtlarından çıkarılmış kimselerdir. Eğer Allah bir kısım insanları, diğer bir kısmı ile defetmeseydi, mutlak surette, içlerinde Allah'ın ismi bol bol amları manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler yıkılır giderdi. Allah, kendisine yardım edenlere muhakkak surette yardım eder. Şüphesiz ki Allah güçlüdür, galiptir.

(.....) den bedel olmak üzere mahallen mecrûrdur. Ya da gizli “onları” zamîri ile merfûdur. Onlar, başka bir sebepten de ğil “Rabbimiz Allah'tır” deyip onu birledikleri için haksız yere Mekke'den çıkarıldılar. Halbuki Allah'ı birlemeleri orada kalmalarını gerektiriyordu, çıkarılmalarını değil. Bunun bir benzeri “bizden sadece Allah'a inandığımız için mi intikam alıyorsunuz” ayetidir.

(.....) den bedel olmak üzere mahallen mecrûrdur. Mana “yurtlarından ancak sözleri sebebiyle çıkarıldılar” demektir.

(.....) kelimesi, Medenî ve Ya'kûb'a göre (.....) şeklindedir.

Hicazî'ye göre (.....) şeddessizdir.

Allah, müslümanları, kâfirler üzerine musallat kılıp galip getirmeseydi, müşrikler, yaşadıkları devirlerdeki farklı milletleri ve onları ibâdet hanelerini istila ederler ve o ibâdethaneleri yıkarlardı. Ne Hristiyanlar için kiliseler ve ruhbanlar için manastırlar, ne Yahûdîler için havralar ve ne de müslümanlar için mescitler bırakırlardı.

Yahûdî havrası, orada namaz kılındığı için (.....) (namaz) diye isimlendirilmiştir. Ya da mana, Ümmet-i Muhammed içindeki müşrikler, müslümanlara ve onların zimmetinde bulunan ehl-i kitaba galip gelirler ve her iki grubunda ibâdethanelerini yıkarlardı, demektir.

Mescitler, zaman itibariyle sonradan oldukları ya da yıkılmaya en uzak oldukları için en son zikredilmiştir. Allah'ın isminin bol bol zikredil diği yerler, mescitler ve diğer zikri geçen yerlerdir. Allah, dine yardım edenlere ve dostlarına elbette yardım eder. Şüphesiz ki Allah, dostlarına yardıma güç getirir, düşmanlarından intikam almaya da kâdirdir.

41

O (Allah'ın dinine yardım eden) leri yeryüzünde iktidara getir diğimiz takdirde, namazı kılarlar, zekâtı verirler, iyiliği emrederler ve kötülükten menederler. İşlerin sonu Allah'a varır.

(.....) den bedel olmak üzere mensûbtur. Ya da (.....) ya tabi olarak mecrûrdur.

Burada Allah, muhacirlerin, yeryüzünde iktidara gelirlerse ve dünyaya açılırlarsa dini emirlerine nasıl uyacaklarını bildirilmektedir. Burada, Raşit halîfelerin işlerinin doğruluğunda dair delil vardır. Çünkü Allah (c.c.) onlara, iktidan ve adaletle iş görmeyi bahsetmiştir. Hasen dan yapılan rivâyete göre: “Onlar, Ümme't-i muhammed” dir. İşlerin döneceği yer onun hükmü ve takdiridir. Burada Allah, dostlarına galip getireceğine ve dinini yücelteceğine dair vaadim yinelemektedir.

42

Eğer seni yalanlıyorlarsa (bilki) onlardan önce Nûh, ad ve Semûd kavmi de yalanlamıştı.

Bu, Mekke halkının onu yalanlamasından dolayı Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'e verilmiş bir tesellidir.

Yani, yalanlama hususunda yalnız değilsin, demektir. Senin kavminden önce Nûh kavmi Nûh'u, Âd kavmi Hûd'u ve Semûd kavmi de Sâlih'i yalanlamıştı.

İbrâhîm'in kavmi İbrâhîm'i, Lût'un kavmi de Lût'u yalanlamıştı.

Medyen halkı da (yalanlamıştı.) Mûsa da yalanlanmıştı. Ben de kâfirlere bir süre vermiş, sonra onları yakalanıştım. Benim inkârım (cezâlarıldırmama bir bak) nasd oldu.

Medyen halkı da Şuayb'ı yalanlamıştı. Mûsa'yı da Fir'avun ve Kıptî ler yalanlamıştı. “Mûsa'nın kavmi” demedi. Çünkü Mûsa'yı kavmi İsrâ'il oğulları yalanlamadı. Onu kavminin dışındakiler yalanladı. Bütün peygamberlerin kendi kavimleri tarafından yalanlanmasının zikrinden sonra sanki şöyle demiştir: “Delil ve mu'cizelerin açıklığına rağmen Mûsa bile yalanlanmıştı, ondan başkası haydi haydi yalanlanır. Kâfirlere mühlet verdim ve onların azâbını geciktirdim. Sonra da ecelleri onları kâfir olarak yakaladı. Benim inkârım ve değıştirmem şöyledir. Onlardaki nimeti azâba, hayatı ölüme, abâtliğı virana çeviririm.”

Ya'kûb'a göre (.....) ve vakıf hâlinde (.....)iledir.

Nice şehirler vardır ki (halkı) zulmetmekte iken biz onları helâk ettik. Şimdi o ülkelerde duvarlar, (çökmüş) tavanların üzerine yıkılmıştır. Nice kullanılmaz hale gelmiş kuyular ve (ıssız kalmış) ulu saraylar vardır.

Basrî'ye göre (.....) şeklindedir. (.....) hâldir.

Yani, halkı müşrik oldukları hâlde, demektir. (.....) düşen, demektir.

(.....) (yıldız battı) sözünden gelmektedir (.....) nun irabta mahalli yoktur. Çünkü o (.....) üzey rine atfedilmiştir. Bu fiilin de irabta mahalli yoktur. (.....) kelimesini “Helâk ettiğimiz birçok şehir” takdiri üzerine mahallen mensup kıldığımızıza göredir.

Kovasının, ipinin ve suyunun yokluğundan terk edilmiş nice kuyular var ya da o kuyular kullanışlıdır. Onlarda su da, sulama aletleri de vardır. Ancak halkı helâk edildiğı için terk edilmişlerdir. Bu sebeple onlardan su çekilmez. Kireçle sıvanmış nice saraylar var, ya da binaları yüksek saraylar demektir.

“Binayı yükseltti” sözünden gelmektedir.

Mana; helâk ettiğimiz nice şehirler, sulayıcılarından mahrum bırak tığımız nice kuyular ve sakinlerinden boşalttığımız nice yüksek saraylar vardır.

Yani, çöldekileri de şehirdekileri de hepsini yok ettik. Saraylar sahiplerinden, kuyular sarkıntıcılarında boşaldı, demektir, en şüphesiz kuyu ve saray sözlerinin umum için olmasıdır.

Yeryüzünde dolaşmıyorlar mı ki orada olanları akledecek kalpleri işitecek kulakları olsun. Ama yalnız gözler kör olmaz. Fakat göğüsler de olan kalplerde körleşir.”

Bu sefere çıkmayı teşviktir. Bu teşvik Allah'ın küfürlerinden dolayı helâk ettiğı kişilerin eserlerim görüp ibret alsınlar diye yapılmıştır. Eğer dolaşsalar di tevhit ve benzeri hususlarda düşünülmesi gereken şeyleri düşünürler vahiy gibi işitilmesi gereken şeyleri de işitirlerdi.

(.....) da ki zamîr kıssa zamîridir. Ya da “gözler” kelimesinin açıkladığı kapalı bir zamîrdir.

Yani görmeye mani olan onların gözleri değil ibret almaktan uzak duran kalpleridir. Her insanın dört yüzü vardır. İkisi başında diğer ikisi kalbindedir. Kalbinde olan görür de başında olan görmezse bu ona zarar vermez. Başında olan görür de kalbinde olan görmezse bu ona fayda vermez. “göğüsler” kelimesinin zikredilmesi ilk

min yerinin kalp olduğunu açıklamak ve kalp kelimesiyle, kalp herşeyin özüdür” denildiği gibi bu organdan başkasının kastedildiği söylenmemesi içindir.

47

Senden başlarına acele azap getirmeni istiyorlar. Allah vadinden asla dönmez. Rabbinin katında birgün saydıklarınızdan bin yd gibidir.”

Alay ederek tez gelen azâbı istiyorlar. “Allah vadinden asla dönmez” sözüyle Allah sanki şöyle buyurmuştur: “Bunu senden niçin acele istiyorlar ki? Sanki onlar onu kaçıracaklarını düşünüyorlar.” Bu halefi olan bir kişi için mümkündür. Allah vadinden asla dönmez. Onun vad ettiği -sonra da olsa- onlara isabet edecektir. Mekki ve Âsımın dışındaki Kufe'lilere göre âyet (.....) şeklindedir.

Yani sizin senelerinize göre bin sene uzunluğunda olan bir azap gününü acele ile nasıl istiyorlar? Zira zorlu günler uzundur demektir.

48

“Nice kasabalara, haksız oldukları hâlde mehil vermiştim, sonunda onları yakalayiverdim. Dönüş ancak Bana'dır.”

Nice şehir halkları var ki sizin gibi zalimdiler de onlara bir tamam mühlet verdim. Sonra da onları azapla yakaladım. Dönüş Banadır. Benden hiçbirşey kaçmaz. Birinci (.....) ile bu ise (.....) ile ma'tûftur. Çünkü birincisi (.....) den bedeldir. Bunun hükmü ise bundan önceki (.....) ile atfedilmiş iki cümlelerin hükmü gibidir. O ikisi (.....) ve (.....) cümleleridir.

49

De ki: “Ey insanlar! Ben sizin için ancak apaçık bir uyarıcıyım.”

Bundan sonra iki gurubu da zikrettiği için müjdeleyici ve uyarıcı demedi. Çünkü bu söz müşriklere söylenmiştir. “Ey insanlar” sözü onlara hitap ediyor. Onlar kendileri hakkında “gezmediler ki” denilenler ve tez gelen azâbı istemekle vafedilenlerdir. Onları gazâbı getirmek için mü'minleri ve sevaplarını öne aldı. Ya da bunun takdiri “apaçık uyancı ve müjdecî” şeklindedir. Önce müjdeledi şöyle buyurdu:

50

“Cömertçe verilmiş rızık ve mağfiret îman edip sâlih amel işleyenleredir.”

Onların günahları için bağışlanma ve güzel rızık vardır. Sonra uyardı ve şöyle buyurdu:

51

“Âyetlerimizi tartışarak bozmaya uğraşanlar işte onlar cehennemliklerdir.”

Çalışmasıyla onu mahvettiğinde (.....) denir.

(.....) hâldir. Mekke kırâat ekolüne ve Ebû Amra göre her yerde (.....) şeldindedir. (.....) onunla yanştı demektir. Sanki o iki guruptan her biri diğerinin yetişmesini boşa çıkarma arzusundadır. Onu geçtiğinde “onu âciz bıraktı” ve “onu alıykoydu” denir. Mana, onlar onun manasında bozukluk olduğu yalanım ortaya attılar. Ve onu sihir, şiir ve önceliklerin efsaneleri olarak adlarıdıldılar. Bunu da İslama karşı kurduktan tuzağı tamamlamak arzusu ile yaptılar. Onlar tutuşturulmuş ateşin dostlarıdır.

52

Senden önce gönderdiğimiz hiçbir rasul ve nebi yoktur ki birşeyi arzuladığı zaman şeytan onun arzusuna vesvese karıştırmamış olsun. Allah şeytanın karıştırdığını giderir. Sonra Allah kendi âyetlerini sağlamlaştırır. Allah herşeyi bilendir, hikmet sâhibidir.

(.....) deki (.....) gayenin başlarigıcı içindir. (.....) deki (.....) olumsuzluğu tekit için gelmiştir. Bu âyet bazılarının “o ikisi aynı şeydir” demelerinin hilafına resul ve nebi kelimelerinin anlamlarının birbirinden farklı olduğuna açık delildir. Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem)'e nebiler hakkında soruldu da o şöyle cevap verdi:

“Yüzyirmi dört bindir” Onlardan kaç resuldür? denildi. “Üç yüz on üçü” buyurdu. Aralarındaki fark şudur: Resul, mu'cize ile birlikte kendisine kitap indirilendir. Nebi, ise kendisine kitap indirilmeyen ancak kendisinden önceki peygamberlerin şerî'atına davet etmekle emrolunan dır. Denildi ki Resul şerî'at getiren nebi ise başkasının şerî'atına uyandır, okudu manasınadır. Nitekim şiirde:

İlk gece Allah'ın kitabını okudu.

Dâvud Zebûr'u rasullere okudu.

Dediler ki: Peygamber (aleyhisselâm) kavmine âit bir mecliste Necm Sûresini okuyordu. (.....) âyetine geldiğinde dilinden (.....) sözleri geçmiştir. O onu ismet sıfatıyla anladı ve farkına vardı. Denildi ki onu Cebrâîl uyardı. Onlara bunun şeytandan olduğu haberini verdi. Bu söz kabul edilir değildir. Çünkü buna göre Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) ya bunu kasten konuşmuş olacak ki bu câiz değildir. Çünkü bu küfürdür. Ve o putları övücü olarak değil, yericiler olarak gönderilmiştir. Ya da şeytan bunu Nebi (aleyhisselâm)'in diline kaçınmayacağı bir şekilde cebri olarak söylemiştir. Bu da mümkün değildir. Çünkü şeytan başkasının hakkında buna güç getiremez. Âyeti kerimede “şüphesiz ki senin kullarını üzerinde hiçbir hakimiyetin yoktur” buyurulmuştur. Onun hakkında ise hiçbir şekilde olamaz. Ya da bu onun dilinden yanlışlıkla gafletle dökülmüştür. Bu da aynı şekilde değerlendirilip reddolunmuştur. Çünkü vahyin tebliği esnasında onun üzerine böyle bir gafletin çökmesi câiz değildir. Eğer bu câiz olsaydı onun sözüne itimad bâtil olurdu. Çünkü Allah'u Teala kendisine vahyedilenlerin sıfatları hususunda “bâtil ona ne önünden ne de ortasından gelemes” ve “Kur'anı Biz indirdik ve onu Biz koruyacağız” demiştir. Bu görüşler bâtil olunca ortada sadece bir görüş kalıyor o da peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) (.....) âyetinden son ra susmuştur ve bundan sonra şeytan peygamber (aleyhisselâm)'in okuyuşuna bitişik bir şekilde bu kelimeleri söylemiştir. İşte burada bazı kişiler bunu peygamber (aleyhisselâm) ın konuştuğunu zannetmişlerdir. İşte bu sebeple bu Nebi (aleyhisselâm) ın okuyuşuna atılmış olmaktadır. Şeytan Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) zamanında konuşuyor du ve sözünü işitiyordu. Rivâyet olduğuna göre o Uhûd günü “Agah olun ki Muhammed öldürülmüştür” diye yüksek sesle bağırıştır. Bedir günü de “Bu gün insanlardan hiçbiri size galip gelemes. Ben de sizin yardımcınızım” demiştir. Allah şeytanın attığı şeyi giderir, iptal eder ve onun şeytandan olduğunu bildirir. Sonra da şeytanın yenilerini eklemesine karşı âyetlerini güçlendirir ve korur. Allah peygamberine neyi vahyettiğini bilir. Şeytanın kastını da bilir. O hikmet sâhibidir. Hikmeti hiçbir zaman terk etmez. Sonra bunun Allah'ın bir kavmi imtihana çektiği şey olduğu zikr edilmiştir.

53

Allah şeytanın karıştırdığını kalplerinde hastalık bulunan ve kalpleri kaskatı olan kimseleri smamaya vesile kılar. Zalimler şüphesiz derin bir ayrılık içindedirler.

Şeytanın attığını kalplerinde şüphe ve nifak hastalığı olanlar ve kalpleri kâtilaşan yalanlayıcı müşrikler için zorluk ve imtihan kıldık. Bununla onların şüphesi ve zulmü artmaktadır. Şüphesiz ki münâfıklar ve müşrikler hakka karşı derin bir muhalefet hâlinedirler.

54

Bu kendilerine, ilim verilenlerin Kur'an'ın, senin Rabbinden bir gerçek olduğunu bilip de ona inanmaları ve gönülleri bağlamaları içindir. Allah inananları şüphesiz doğru yola erdirdi.

Kendilerine Allah, Allah'ın dini ve âyetleri ile ilgili ilim verilenler, Kur'an'ın rabbin tarafından gönderilmiş bir gerçek olduğunu bilsinler de ona inansınlar. Bu sayede kalpleri huzurla dolsun. Şüphesiz ki Allah îman edenleri dosdoğru yola iletir. Onlar dinde benzer olanları sağlam bir tefsirle tefsirlüyorlar ve onda herhangi bir müşkülle karşılaştıklarında kendilerinde şüphe ve şaşkınlık meydana gelmemesi için sağlam kuralların gerektirdiği noktalar ararlar.

55

İnkâr edenler cezâ saati kendilerine ansızın gelene kadar veya kısır günün azâbı çatana kadar Kur'an'dan şüphe etmekte devam ederler.

Onlar Kur'ân yada dosdoğru yol hakkında şüphe içindedirler. Kısır gün, bedir günüdür -ki o günde kâfirler için hiçbir ferahlık ya da rahatlık yoktur. Hayır getirmeyen ve nesli yok eden rüzgar gibidir. Ya da kendisinde hiçbir rahmetin olmadığı şiddetli bir gün demektir. Ya da onda melekler savaştığı için işinin büyüklüğü hususunda benzeri olmayan gün, demektir.

Dahhak'tan rivâyet edildiğine göre, “o kıyamet günüdür. Saatle kast olunan da onun başlarığıdır.” Demektir.

56

İşte o gün mülk Allah'ındır. O aralarında hükmeder. İman edip sâlih amel işleyenler Naim cennetlerindedirler.

O günden kasıt kıyamet günüdür. (.....) deki teruvin cümleinin yerine gelmiştir.

Yani inandıkları gün ya da şüphelerinin ortadan kalktığı gün, demektir. Kıyamet gününde mülk Allah'ındır. Bu hususta onunla kimse tartışamaz. Onların aralarında hükmeder. Sonra onlar hakkındaki hükmünü şu sözlerle açıkladı: İman edip sâlih amel işleyenler Naim cennetlerindedirler.”

57

İnkâr edenler âyetlerimizi yalanlayan kimseler, işte onlar için alçaltıcı bir azap vardır.

Daha sonra birinci gurubun faziletini zikretti. Şöyle buyurdu:

58

Allah yolunda hicret edenlere, sonra öldürülen veya ölenlere Allah, elbette onlara güzel rızık verecektir. Rızık verenlerin en hayırlısı yalnız Allah'tır.

Vatanlarından cihad ederek çıktıktan sonra cihad esnasında öldürülen yahut kendi başına ölenleri elbetteki Allah güzel bir rızıkla rızıklarını verecektir.

Şam kırâatine göre, (.....) şeklindedir. Denildi ki: Güzel rızık ebedî olarak kesilmeyen rızıktır. Şüphesiz ki Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır. Çünkü o, mahlûkat için emsalsiz olarak yaratır. Ve bıkmadan rızka kefil olur.

59

Andolsun ki, onları hoşnud olacakları bir yere koyar. Şüphesiz ki Allah herşeyi bilendir, halimdir.

Medine kırâatine göre (.....) kelimesi (.....) şeklindedir. Kast olunan cennettir. Onları râzı olacaktan cennete girdirecektir. Çünkü orada nefislerin çektiği ve gözlerin lezzet aldığı şeyler vardır. Şüphesiz ki Allah Mücâhid olarak ölenlerin hallerini ve verdikleri sözü yerine getirmeyi bekle yerek ölenlerin amellerini bilir. İnatçı bir şekilde onlara karşı savaşımlara 1 da mühlet vererek yavaş davranır. Rivâyet edildiğine göre Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem)'in ashâbından bir gurup “Ya Resulallah, bu öldürülenlere Allah'ın hayır yönüyle ne vereceğini biliyoruz. Onların savaştığı gibi biz de sizinle birlikte savaşıyoruz. Biz sizinle birlikte iken ölürsek bize ne var?” diye sordular. Bunun üzerine Allah bu iki âyeti indirdi:

60

Bu böyledir. Kim kendisine verilen kadar cezâ verirse ve kendisine yine de saldırılırsa, Allah ona -andolsun ki- yardım edecektir. Allah şüphesiz affeder ve bağışlar.

Birbirleriyle ilişkili olduklarından karşılık vermeyi cezâ olarak adlandırmıştır. Çünkü biri sebeptir, diğeri de sebebin kendisi için olduğu şeydir. Kim kendisine yapılan zulme karşı benzeri bir şekilde ıcarşılık verir de bundan sonra tekrar zulme uğrarsa ona yardım etmek Allah üzerine sabit olmuştur. Şüphesiz ki günahların orada zikredilmesi âyetin devamıyla ilgilidir. Çünkü cezâlarıdır kişi tarafından “Kim bağışlar ve ıslah ederse onun ecri Allah üzerinedir” ve “bağışlamanız takvaya en yakın olanıdır” sözleriyle affetmeye ve cezâyı terketmeye teşvik edilmektedir. Bu teşvikten etkilenmeyen ve vezâlarıdırna yoluna giden Mşi efdal olanı terk etmiştir. Atfetmese ve haddi aşandan intikam alsa da Allah ona ikinci defasında yardım etmeye kefil olmuştur. Bununla beraber bu iki sıfatın zikredilmesiyle affin daha evla olduğu da bilindi. Ya da af ve mağfiretin

zikredilmesi onun cezâlarıdırmaya kâdir olduğuna delalet etmektedir. Zira affetmekle ancak cezâlarıdırmaya güç getiren biri vasıflanır. “Affetmek kudret anında olur” denildiği gibi.

61

Çünkü Allah geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katar. Ve Allah şüphesiz işitir ve görür.

Allah'ın mazlumlara yardımını dilediğini yapmaya kâdir olması sebebiyledir. Geceyi gündüze, gündüzü de geceye sokması onun kudretinin deüllerindendir.

Yani, birinden kısaltıyor diğerine ekliyor, diğerinden kısaltıyor öncekine ekliyor, demektir. Ya da gecenin gündüzün ve onların devredişinin yaratıcısı olması sebebiyle kulların işlediği hayır, şer, taşkınlık ve adalet gibi onlarda meydana gelen işler ona gizli kalmaz. O, onların dediklerini bilendir, işitendir. Farklı diller konuşulsa da birini işitmesi diğerini işitmesine mani olmaz. Yapüklerini görendir. Karanlıklar sürse de geceleri ondan hiçbirşey başka bir şeyle gizlenemez.

62

Keza hak yalnız Allah'tır. Onu bırakıp taptıkları sadece batıddır. Şüphesiz Allah yücedir, büyüktür.

Ebubekir'in dışında Irak'hlara göre (.....) şeklindedir. Geceyi gündüzü yaratması, onlarda cereyan eden hadiseleri kuşatması, onların gözlerini ve fiillerini idrak etmesi Allah'ın ilahlığının kesin ve gerçek olması sebebiyledir. Ondan başka ilâh diye adlandırılanların hepsi bâtil bir davadır. Konumu ondan daha yüce ve saltanatı ondan daha büyük olan hiçbirşey yoktur.

63

Allah'ın gökten indirdiği su ile yerin yemyeşil olduğunu görmez misin? Şüphesiz Allah latiftir herşeyden haberdardır.

Yer kupkuru simsiyah olduktan sonra otlarla yeşeriyor. Burada yağmurun eserinin zaman zaman devam ettiğini ifade etmek için geniş zaman kipi kullarıarak “yeşeriyor” dedi. “Yeşerdi” demedi. Senin “faları bana ihsanda bulundu. Ben de ona akşam sabah teşekkür ediyorum.” sözünde olduğu gibi. “Akşam sabah teşekkür ettim” deseydin bu onun yerini tutmazdı. (.....) merfû' kılınmıştır. Sorunun cevabı olarak man sup kılınmamıştır. Çünkü onun manası yeşillenmenin ispatıdır. Nasb ile olsa yeşilliğin olmamasına dönüşür. Arkadaşına “görmedin mi sana ihsan da bulundum. Bu sebeple şükrediyorsun” demen gibidir. Onu mensûb kıalarsan onun şükürünü nefyetmiş vermen o hususta gevşek davrandığını şikayet etmiş olursun. Merfû' okunduğunda ise onun şükürünü ispat etmiş olursun. Şüphesiz ki Allah işini ya da fazlını herşeye ulaştırandır. Mahlûkalm faydalanın bilendir ya da latif, ince tedbire mahsustur. Habir ise, az olsun çok olsun herşeyi kuşatandır.

64

Gökler de olanlar yerde olanlar onundur. Şüphesiz Allah müstağnidir. Övülmeye layık olandır.

Göklerde ve yerde ne varsa hepsinin mülkü ve tasarrufu O'na âittir. Göklerde ve yerde olanların yok oluşundan sonra da kudretinin kemaliyle müstağnidir. Göklerde ve yerde olanların övgüsünden önce de nimetleri le hamd edilendir.

65

Allah'ın yerde olanları ve emriyle denizlerde yürüyen gemileri buyruğunuz altına vermiş olduğunu, buyruğu olmaksızın yere düşmemesi için göğü onun tuttuğunu görmez misin? Şüphesiz Allah insanlara karşı şefkatli ve merhametli olandır.

Allah sizin kara da binmeniz için hayvanları boyun eğdirmiştir. Deniz de akıp giden gemileri emrinize vermiştir. (.....) kelimesi (.....) üzerine atıf olarak mensûb kılınmıştır. (.....) ondan hâldir.

Yani, akıp gittiği hâlde gemileri sizin emrinize vermiştir. Göğü de yer yüzüne düşmekten muhafaza eder. Ancak gök onun emriyle ya da dilemesiyle düşer. Şüphesiz ki Allah yeryüzündekileri insanın emrine vermekle onlara karşı şefkatlidir. Yerin üzerine düşmesin diye göğü tutmasıyla da merhametlidir. Nimetlerinin sayısı isimlerine yakındır. Bu nimetlerinden dolayı ona şükretmeleri ve isimleriyle onu zikretmeleri içindir.

Rivâyete göre Ebû Hanîfe (radiyallahü anh) şöyle demiştir: “İsmi Azam bu sekiz ayettedir ki onları okuyanın duasına elbette icabet olunur.”

66

Sizi dirilten, sonra öldürecek, sonra yine diriltecek olan Odur. İnsan gerçekten pek nankördür.

İnsan çeşitli nimetlerin üzerine akıtıldığı ve çeşitli belaların kendisinden uzaklaştırdığını inkâr eder ya da varlığı var eden yaratma nime tini, vaad olunana yaklaştıran yok etmeyi ve maksuda ulaştıran tekrar dirilmeyi tanımaz.

67

Biz her ümmete, uydukları bir mensek (ibâdet yöntemi) yap tık. Bu işte seninle asla çekişmesinler. Sen Rabbine çağır. Şüphesiz ki sen doğru bir yol üzerindesin.

Bu âyetin açıklaması daha önce geçmişti. O da: bunun “kurban Allah'ın şerî'atında yoktur” diyenlerin sözüne cevap olduğudur. Çünkü o bütün ümmetlerin şeriaünde vardır, seninle asla kurban ya da diğer dini mevzularda mücadele etmesinler. Mana; onların sözüne iltifat etme ve onların seninle mücadele etmelerine imkan tanıma, demektir. Bu âyet müşriklerin müslümanlara “Size ne oluyor ki kendi öldürdüklerinizi yiyor sunuz da Allah'ın öldürdüklerini yani, leşleri yemiyorsunuz?” diye sordukların da inmiştir. “İnsanları Rabbine ibâdet etmeye çağır. Şüphesiz ki sen sağlam bir yol üzerindesin.”

(.....) kelimesinde öncekilerin aksine (.....) zikretmemiştir.

Çünkü bu kendisine uygun ayetlerle gelmiştir. Bu sebeple benzerleri üzerine atfedilmiştir. Bu ise mana itibarıyla kendisinden çok azâb olanlarla birlikte gelmiştir. Atfolunacak bir şey bulamamıştır.

68

Eğer seninle mücadele ederlerse “Allah yaptıklarınızı daha iyi bilir” de.

Onlarla senin aranda tartışma ve mücadele olmasın diye gösterdiğin gayretten soma aşağılık kimselerin yaptığı gibi seninle inatla mücadele ederlerse onlara “Allah yaptıklarınızı daha iyi bilir” de.

Yani onlarla mücadele etme. Bu sözle onları sav. Mana; şüphesiz ki Allah sizin işlerinizi ve hak kazandığınızı cezâyı daha iyi bilir. Merhamette, yumuşaklıkla ve edep öğretmek gelmiştir. Her inatçıya bu şekilde cevap verilir.

69

Allah kıyamet günü ayrılığa düştüğünüz hususlarda aranızda hükmedecektir.

Bu, Allahm mü'minlere ve kafirlere hitâbıdır.

Yani aranızda sevap ve azap la hükmeder, demektir. Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) onlardan gördüğü şeylerden dolayı teselli etmektedir.

70

Gökte ve yerde olanı Allah'ın bildiğini bilmez misin? Bunlar hiç şüphesiz kitaptadır ve şüphesiz bunlar Allah'a kolaydır.

Sizin yaptıklarınız ona nasıl gizli kalır? Onun göklerde ve yerde meydana gelen herşeyi bildiğini Allah'ı bilenler bilir. O ikisinde mevcut olanlar Levh-i Mahfûz'dadırlar. Bütün bunları bilmesi Allah için çok kolaydır. Sonra şu sözüyle ibâdete müstehak olmayanlara ibâdet etmelerinden dolayı kafirlerin cehaletine işaret etmiştir.

71

Onlar Allah'ı bırakıp da O'nun haklarında hiçbir delil indirmediği kendisinde de bir bilgi olmayan şeylere taparlar. Zulmedenlerin yardımcısı olmaz.

Mekke kırâatına göre ve Basra kırâatına göre (.....) şeklindedir. Onlara ibâdet etmeleri hususunda vahiy yoluyla gelen semavi bir delile sahip değildirlere. Onları bu işe akli bir delil de sevketmedi. Bu tip zulmü işleyen kimselere yardım edecek ve onların görüşünü tasvip edecek hiç kimse yoktur.

72

Onlara âyetlerimiz apaçık olarak okunduğu zaman, inkâr, edenlerin yözlerinin inkarlarını anlarsın. Neredeyse kendilerine âyetlerimizi okuyanlara saldıracaklar. De ki: size bundan daha kötüsünü haber vereyim mi? Allah'ın inkarcılara vaad ettiği ateş! Ne kötü bir sonuçtur o!

Âyetlerden maksat Kur'ân'dır. Kafirlerin suratlarını asmalarından inkâr ettiklerini ve çirkin gördüklerini anlarsın. (.....) mastardır. (.....) atılmak ve yakalanak demektir. Neredeyse kendilerine âyetlerimizi okuyan peygamber (aleyhisselâm) ve ashâbının üzerine atılıp çullarıacaklar. “De ki: size Kur'ân okuyanlara karşı kininizden ve onlara saldırmanızdan ya da size okunan şey sebebiyle siz de beliren çirkinlik ve sıkılğanlıktan daha kötüsünü haber vereyim mi?” “Ateş” mahzûf bir mübtedanın haberidir. Sanki biri “o nedir?” diye sormuş da ona “ateştir” denilmiştir.

Yani o, ateştir. “Allah onu kafirlere vaad etti” cümlesi söz başlarıcıdır. Ateş ne kötü vanş yeridir. Onların Allah'u Tealanın ortağı olduğuna dair iddiaları garip, garip olduğu kadar da meşhurdur.

73

Ey insanlar! Bir misal verilmektedir, şimdi onu dinleyin. Sizlerin Allahı bırakıp taptıklarınız bir araya gelseler bir sinek bile yaratamazlar. Sinek onlardan bir şey kapsa onu kurtaramazlar. İsteyen de istenen de âciz.

Sehl ve Ya'kûb'a göre (.....) fiili (.....) şeldindedir. Allah tan başka yalvardığınız bâtil ilâhlar bir sinek yaratmak için bir araya gelseler elbette bir sineği yaratamazlar. (.....) gelecekte ki olumsuzluğu tekid içindir. Bu radaki te'kid, onların bir sineği bile yaratmalarının mümkün olmaya çağım göstermek içindir. Sanki “yaratmaları mümkün değildir” demiştir, sineğin seçilmesi hakir, zayıf ve pis olduğundandır. (.....) sinek olarak adlandırıldı. Çünkü o pis olduğu için uzaklaştırdığımda geri dönmektedir. (.....) cümlesi hâl olarak mahallen mensûbtur. Sanki onların sineği yaratmak için toplanmaları ve bu hususta yardımlaşmaları şart koşulduğu hâlde bile onların sineği yaratmaları mümkün değildir, demlemiştir. Bu Kureys'in cehleti ile ilgili indirilenlerin en belâğlerindendir. Şöyle ki, onlar güç getirebileceklerin tamamı üzerine iktidan ve sonuna kadar bütün yaraulmışların kuşatılmasını (bilinip idare edilmesini) gerektiren ilahlığı suretler ve heykeller olarak vafsettiler. Onlardan hiçbirinin, yine Allah'ın yarattığı en ufak ve zelil bir şeyi -hepsi bir araya gelseler bile- Tealanın yaratması mümkün değildir. (.....) kelimesi.(.....) fiilinin ikinci memlüdür. Bu küçük, zelil mahlûk onlardan bir şey kapsa -onlar da onu ondan kurtarmak için bir araya gelseler- buna güç yetiremezler. Rivâyete göre İbni Abbâs (radıyallahü anh) şöyle demiştir:

“Onlar, onları (putları) zaferanla sıvıyorlardı. Başlarına da bal sürüyorlardı. Sinek ondan bir şey aldığına putlar onu almaktan âciz kalıyordu. İsteyende acizdir, istenen de kendisinden istenen puttur. Put kendisinden alınan şeyi talepten acizdir, istenen de aldığıyla birlikte sinektir. Bu acizlikte onlarla sineği eşitlemek gibidir. Eğer incelersen isyetenin daha âciz olduğunu görürsün. Çünkü sinek hayvandır, diğer ise cansız bir varlıktır. Sinek galip, put ise mağluptur.

74

Allah'ı gereği gibi takdir edemediler. Şüphesiz Allah kuvvetlidir, güçlüdür.

Onu gereği gibi tanıyamadılar da bu âciz putu ona ortak koştular. Şüphesiz ki Allah kâdir ve galiptir. Âciz ve mağlup olan nasıl ona benzetiliyor? Ya da o, dostlarına yardıma güç getirendir, düşmanlarından da intikam alandır.

75

Allah meleklerden ve insanlardan peygamberler seçer. Şüphesiz Allah herşeyi işitendir, görendir.

Meleklerden olan peygamberler Cebrâîl, Mikail, İsrâ'fil ve diğerleridir. İnsanlardan olan peygamberler İbrâhîm, Mûsa, İsa, Muhammed ve diğerleridir. -Allahm selâmı üzerlerine olsun- Bu insanlardan peygamber olacağını

kabul etmeyenlere cevaptır. Ayrıca Allah'ın peygamberlerinin melek ve insan olarak iki kısım olduğunu açıklamaktadır. Denildi ki: “Bu âyet “Kur’ân aramızdan buna mı indirildi” dedikleri vakit indi. Şüphesiz ki Allah onların sözünü işitendir. Elçiliği için seçtiği kişiyi görendir. Ya da peygamberlerin, akılların kabul ettiği hususlardaki sözlerini işitendir, milletin red ve kabul hususundaki hallerini görendir.

76

O, geçmişlerini ve geleceklerini bilir. Bütün işler Allah'a döner.

Bütün işlerin mercii O'dur. Bu sıfatlara sahip olan yaptıklarında sual olunmaz. Hiç kimse de O'nun hükmüne, tedbirlerine ve peygamberlerini seçmesine itiraz edemez. Şam kırâat imâmları, Hamza ve Ali'ye göre (.....) şeklindedir.

77

Ey iman edenler! Rûku edin, secde edin ve Rabbinize kulluk edin. Hayır işleyin ki saadete erişesiniz.

Ey iman edenler! Namazlarınızda rûkû ve secde edin. İlk müslümanlar, namazlarını rukusuz ve secdesiz olarak kılıyorlardı. Daha sonra, namazlarını, rûkûlu ve secdeli olarak kılmakla emrolundular. Bunda, amellerin imandan olmadığına dair delil vardır. Bu secde, namaz içindir. Tilâvet secde için değildir. Rûkû ve secdelerinizle Allah'ın nzasını arayın, putlarınkini değil. Hayır işleyin ki başaralım. Ya da bütün bunları, emin olarak değil, kurtuluşu umarak yapın.

Amellerinize güvenmeyin. Denildiki: “Zikir, diğer taatlara karşı üstün meziyetlere sahip olduğu için Allah, mü'minleri zikir için olan nam maza çağırdı. Nitekim âyet-i kerime de: “Zikrim için namaz M” buyurulmuştur. Sonra namazın dışındaki oruç, hac ve sair ibâdetlere çağırdı. Sonra da teşviki, diğer bütün hayırlara teşmil etti.” Denildiki: “Bununla, sıla-ı rahîm ve güzel ahlâk kastedilmiştir.”

78

Allah yolunda gereği gibi cihad edin. O, sizi seçmiş, babanız İbrâhîm'in yolu olan dinde sizin için bir zorluk kılmamıştır. Daha önce ve Kur’ân'da, peygamberin size şahit olması, sizin de insanlara şahit olmanız için size müslüman ismini veren O'dur. Artık namaz kılın, zekât verin, Allah'a sarılın. O sizin sâhibinizdir. Ne güzel sahip ve ne güzel yardımcıdır.

Savaş ya da cihad-ı ekber olan nefis mücadelesiyle emretti. Ya da o zâlim sultana karşı hak sözü söylemektir. “Ona yaraşacak şekilde Allah uğrunda kınayıcının kınamasından korkmamaktır” “O hakikaten alimdir, cidden alimdir” denir.

(.....) buradan gelmektedir. Kıyasa göre (.....) ya da (.....) şeklinde olmalıdır. Fakat izafet en düşük uygunlukla ve ihtisasla olur. Cihad (.....) ya da (.....) için mefûl olması yönüyle Allah'a mahsus olunca ona izafet kılınması sahih olur.

Zarfta genişletilmenin olması câizdir “Onu, sağ salim uzun ömürlü olarak gördüğümüz gün” sözünde olduğu gibi.

O,- sizi dini ve yardımı için seçmiştir. Din hususunda üzerinize hiç bir zorluk yüklememiştir. Bilâkis, taharet, namaz, oruç, hac ve teyemmüm gibi mükellef kılman bütün hususlarda size, ima, kısaltma ve sefer, hastalık, yiyeceğin ve bineceğin olmaması sebeplerine binaen yemek yeme ruhsatı vermiştir. Babanız İbrâhîm'in dinine tabi olun. Ya da ihtisas olarak mensûbtur.

Yani, dinle, babanızın dinini kastediyorum, demektir. Onu, bütün ümmetin babası olmasa da baba olarak adlarıdır. Çünkü o, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in babasıdır. Bu sebeple onun ümmetinin de babasıdır. Çünkü peygamberin ümmeti, onun evladı hükmündedir. Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır:

“Şüphesiz ki ben sizin için babanızın bir benzeriyim” Nesai, 1/38; İbni Mace: 313; Ahmed b. Hanbel 2/250 Allah sizi geçmiş kitaplarda ve Kur'anda müslümanlar olarak adlandırmıştır. Bu tefsirin delili, Ubey'in “Allah, sizi, müslümanlar olarak adlandırdı” şeklindeki kırâatidir.

Yani sizi, diğer ümmetlere karşı üstün kıldı ve sizi bu şerefli adla adlandırdı, demektir. Peygamber şâhittir. Çünkü, Rabbinizin davetini size tebliğ eden odur. Sizin insanlara şâhit olmanız ise, peygamberin, Allahın davetini, onlara tebliğ ettiğine şâhit olmanızdır. Zira Allah, bu şerefi size tahsis etti. Namazı, vâciblerine riayet ederek kılın. Zekâtı, şartlarına riayet ederek verin. Namaza ve zekâta değil, Allah'a tevekkül edin. O, sizin yardımcınızdır, işlerim üstlenendir. O, ne güzel mevlâdır. İsyanlarınız sebebiyle rızkınızı kesmiyor. O, ne güzel yardımcıdır. Taat işlemenize yardım ediyor. Mevlâsı ve yardımcısı o olan gerçekten kurtulmuştur. Doğruya ulaştıran Allah'tır.

MÜ'MİNÜN SÛRESİ

Bu sûre Mekke'de nâzil olmuştur 118 ayettir.

1

Gerçekten mü'minler kurtuluşa ermiştir.

(.....) olması beklenen bir şeyin varlığını ve yokluğunu ispat eden şeyin zıddıdır. Mü'minler böyle bir müjdeyi bekliyorlardı. O da, kendileri için kurtuluşun var olduğunu bildirilmesiydi. Bekledikleri şeyin varlığına delalet eden şeyle hitap olundular.

(.....) istenileni kazanmak ve korkudan kurtulmaktır.

Yani onlar, istediklerini kazandılar. Korktuklarından da kurtuldular, demektir.

İman; lügatte tasdik etmek, demektir, mü'min ise, tasdik eden kişidir. Şerî'atta ise; kelime-i şehadeti kalben inanarak söyleyen herkes mü'mindir. Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: “Allah, cenneti yarattı ve ona “konuş” dedi. O da üç defa “gerçekten mü'minler kurtuluşa ermiştir dedikten sonra” “Ben her cimri ve riyakara haram kıldım” dedi. Çünkü riya ile bedenî ibâdetler iptal olur. Onun malî ibâdeti de yoktur.

2

Onlar ki, namazlarında huşu içindedirler.

Kalpleri korku içindedir, azaları da sakindi. Denildiki: “Namazda ki huşu, bütün fikri namaza vermek, ondan başka şeylerden yüz çevirmek, gözünü namaz kıldığı yerden ayırmamak, başka şeylerle ilgilenmemek, oynamamak, sağa dola meyletmemek, parmakları çılatmamak, taşlarla oynamamak ve benzeri şeylerdir.” Ebû Derda'dan rivâyet edildiğine göre “O, sözün samimiyeti, makamın büyüklüğü, yakinin tamlığı' ve dikkatin toplanmasıdır” Namaz kılma, namazdan istifade ettiği için, namaz, kendisi için kılman (Allah'a) değil de namaz kılanlara izafe olunmuştur. Çünkü o, onun hazırlığı ve azığıdır. Kendisi için namaz kılman (Allah) ise bundan müstağnidir.

3

Onlar ki, boş ve yararsız şeylerden yüz çevirirler.

Lağv: yalan, küfür ve alay gibi kadri düşüren sözlerdir.

Yani, onlarda kendilerini, saçmâliklardan uzaklaştıran ciddiyet vardır. Onları, namazlarında huşu sâhibi olmakla vassafetti. Sonra da saçmâliklerden uzak olmak la vassafetti. Bunu, nefislere zorluk veren ve teklif binasının iki direği olan yapmayı ve terk etmeyi onlarda bir araya getirmek için yaptı.

4

Onlar ki, zekât (vazifelerim) yerine getirirler.

(.....) kelimesi, “Eda ederler” kelimesinin hilafına devamlılığa delalet eder.

Denildiki: “Zekât, müşterek bir isimdir. Ayrı için kullanılır. O, zekât verenin nisabından çıkarıp fakire verdiği miktardır. Mana için kullanılır. O da zekât verenin fiilidir ki o, temizliktir” Buradaki maksat da budur. Zekât verenleri, onu yapanlar niteledi. Çünkü fiil lâfzı, vurma, öldürmek ve sair bütün fiilleri içine almaktadır.

(.....) (fiil) ve “yapan” aynı kökten gelmektedir. Vuran, öldüren ve zekât veren için dövme, öldürme ve temizleme işini yaptı dersin. Zekât kelimesiyle aynın kastedilmesi de câizdir. O zaman da burada mahzûf bir muzaf takdir olunur. O da “eda” kelimesidir.

(.....) meranın öne geçmesinden dolayı gelmiştir. İsm-i fâil amel etmemiştir. Çünkü sen “Bu, Zeydi dövendir” dersin de “Zeyd'i dövdü” demezsin.

5

Ve onlar ki, iffetlerim korurlar.

Fere; erkek ve kadının avret yerleridir.

6

Ancak eşleri ve ellerinin sahip olduğu (cariyeleri) hariç, (bunlarla ilişkiden dolayı) kmanmış değildir.

(.....) hâl makamındadır.

Yani, eşlerine hükmettikleri ve baktıkları halleri müstesna, demektir, senin “Zeyd Basra'ya hükmediyordu” sözünde olduğu gibi. Mana “Onlar evlilik ve cariyelik hâli haricindeki bütün hallerde ırzlarını korurlar” demektir. Ya da (.....) “kınanmazlar” sözünün delalet ettiği mahzûf bir kelimeye taallûk etmektedir.

Sanki eşleri hariç kınanırlar, denilmiştir.

Yani, kendilerine serbest bırakılanın dışındaki bütün ilişkiler için kınanırlar, demektir, çünkü onlar serbest bırakıları için kınanmazlar. Ferrâ' şöyle demiştir: “Ancak eşlerinden korumazlar” ellerinin sahip oldukları, cariyelerdir.

(.....) demedi. Çünkü köleler, akılsızların gördüğü muameleye tabi dirler. Bu sebepten onlar, hayvanların satılışı gibi satılırlar. Eğer onlar, ha nımlarına ve cariyelerine karşı avret yerlerini korumazlarsa, onlara kınama yoktur.

7

Şu hâlde, kim bunun ötesine gitmek isterse, işte bunlar, haddi aşan kimselerdir.

Bu ikisinden başka yerde şehvetini gidermek isteyenler, haddi aşma da dört dörtlüktürler. Bunda, şehveti gidermek için yapılan mut'a nikâhının ve mastürbasyonun haram olduğuna delil vardır.

8

Ve onlar (mü'minler) emanetlerine ve ahitlerine özen gösterirler.

Mekkî ve Sehl'e göre (.....) şeklindedir.

Korunmak için bırakıları şeyi emanet; üzerinde anlaşılacağı şeyi de ahit olarak isimlendirdi. Şu âyet-i kerime'de “Şüphesiz ki Allah size emanetleri ehline vermenizi emrediyor” şüphesiz ki aylar verilir, manalar değil. Bununla kastedilen, genel olarak emanete konu olabilen ve Allah tarafından ve mahlûkat tarafından anlaşma yapılan her şeydir.

“Çoban” korumak ve ıslah etmek için bir şeyin başında duran. Koyun çobanı gibi.

9

Ve onlar ki namazlarına devam ederler.

Ebû Bekir'in dışındaki Kûfelilere göre (.....) şeklindedir.

Namazlarına vakitlerinde devam ederler. Namazın tekrar edilmesi öneminden dolayıdır. Ve ondaki HUŞU da ona devam etmek değildir. Ya da o namaz, birincisinde, huşûun, namaz cinsinde olduğunu ifade etmek için

tekil kılındı. Sonuncusunda ise namazdaki farz, vâcib, sünnet ve Nâfilelerin her birinin korunduğunu ifade etmek için çoğul kılındı.

10
İşte, varis olacak onlardır.

Bu vasıfları cem ederler. Varisler olarak adlarıdırılmaya hak kazanmışlardır. Onlara düşmanlık yapanlar değil. Sonra (.....) kelimesini şu sözüyle açıklıyor.

11
Firdevse varis olan bu kimseler, orada ebedî kalırlar.

Onlar, kâfirlere mirasçı olurlar. Hadis-i Şerifte: “Sizden hiç kimse yoktur ki, onun iki meskeni olmasın. Meskenin biri cennette, diğeri de cehennemdedir. Eğer ölür ve cennete girerse cehennemliktir onun meskenine varis olur. Eğer ölür ve cehenneme girerse cennetlikler onun yerine varis olur.

Firdevs; çeşitli mahsulleri içinde bulunduran geniş bostandır. Kutrub şöyle demiştir: “O cennetlerin en üstünüdür.”

Firdevsi, cennet (.....) tefsiriyle müennes kıldı.

12
Andolsun ki biz, insanı çamurdan (süzülüp çıkarılmış) bir özden yarattık.

insandan maksat Âdem (aleyhisselâm) dir. (.....) deki (.....) başlangıcı içindir. (.....) ise öz demektir, çünkü o, bularık şeyin arasından süzölmüşür. Denildiki: “Âdem'in yaratıldığı toprak “sölale” olarak adlandırılmıştır. Çünkü o, bütün topraklardan süzölmüştür.

(.....) deki (.....) beyan içindir. (.....) (putlardan) sözünde olduğı gibi.

13
Sonra onu emin ve sağlam bir karargahta (rahimde) nutfede hâlinde yerleştirdik.

Ondan maksat, onun neslidir. Muzaf hazfedilmiştir ve muzâfun ileyh, onun yerine getirilmiştir. Çünkü Âdem (aleyhisselâm) nutfede (sperm) haline gelmedi. Bu şu Âyetteki gibidir. “İnsanı yaratmaya topraktan başladı. Sonra da onun neslini, kıyametsiz bu suyun özünden yarattı” denildiki: “İnsan, Âdemoğullarıdır, öz ise, nutfedir.”

Araplar nutfeye (.....) öz de derler, insanı bir özden yani topraktan süzölmüş nutfeden yarattık, demektir, yani, topraktan olan bir mahlukatan yarattık, demektir ki o da Âdem (aleyhisselâm) dir.

14
Sonra nutfeyi alakaya (embriyoya) çevirdik. Alakayı (embriyoyu) bir çiğnemlik ete çevirdik. Bir çiğnemlik eti kemiklere çevirdik. Kemiklere et giydirdik. Sonra onu başka bir yaratılışla insan haline getirdik. Yaratıcıların en güzeli olan Allah ne yücedir.

Sonra o sperm, embriyoya dönüştürdük. İki mefûl alması (.....) nın dönüştürdük manasına geldiğine delalet etmektedir. Yaratmak fiili ise tek mefûl alır. Manası, beyaz sperm, kırmızı embriyoya dönüştürdük, demektir.

Embriyoyu, çiğnenilecek miktardaki bir ete dönüştürdük. Bu eti, kemiklere dönüştürdük. Kemiklerin üzerinden et bitirdik de ona elbise gibi oldu.

Şamî ve Ebubekir'e göre (.....) ve (.....) şeklinde Ya'kûb'tan rivâyetle Zeyd'e göre (.....) ve (.....) şeklinde, Ebû Zeyd'ten yapılan rivâyete göre (.....) ve (.....) şeklindedir.

Ebû Zeyd şöyle demiştir: “Çoğul yerine tekil olarak zikredilmesi etle kaplanmadığı döneme âittir. Çünkü normal insan birçok kemiğe sahiptir.”

“onu yaptık” daki zamîr, insana ya da zikredilene döner. Sonra onu, ilk haline benzemeyen bir şekilde yarattık. O, cansız bir varlıktı. Onu, konuşan, işiten ve gören bir canlı haline getirdi. Bu sıfatlar onda yoktu. Bunun için dedik ki: “Biri, bir yumurta çalsa ve o yumurtadan civciv çıksa, o yumurtayı öder, civcivi geri vermez. Çünkü o, yumurtadan ayrı başka bir mahlûktur. Allah'ın, kudretine ve- ilmine dair işi yüce oldu.”

(.....) bedel ya da muzaf bir mübtedanın haberidir. Sıfat değildir. Çünkü muzaf kılınsa da nekradır. (.....) takdir edenler, demektir.

yani takdir edicilerin en güzelidir, demektir. (.....) kelimesinin dela letinde dolayı temyizi zikretmedi.

Denildiki: “Abdullah b. Ebi Serh, Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) nin kâtibiydi. Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) ona yazdırmada önce o, bu sözü söyledi. Resûlüllâh (sallallahü aleyhi ve sellem) da ona: “Yaz, o bu şekilde indi” buyurdu. Bu sebepten dolayı Abdullah “Eğer Muhammed kendisine vahyolunan bir peygamberse, ben de kendisini vahyolunan bir peygamberim” dedi ve dinden döndü. Sonra da Mekke'ye gitti. Daha sonra Mekke'nin fethi günü tekrar müslüman oldu. Denildiki: “Bu hikâye doğru değildir. Çünkü onun dinden dönmesi Medine'de oldu. Bu sûre ise Mekke'de nâzil olmuştur.” Bu sözü söyleyenin Ömer ya da Muaz (radiyallahü anh) olduğu da söylenmiştir.

15

Sonra siz, bunun ardından öleceksiniz.

Zikrettiğimiz bu durumunuzdan sonra eceliniz geldiğinde öleceksiniz.

16

Sonra da sizler, kıyamet gününde tekrar diriltileceksiniz.

Cezâ ve mükâfat görmek için diriltileceksiniz.

17

Andolsun ki biz, sizin üstünüzde yedi yol yarattık. Biz yaratmaktan gâfil değiliz.

(.....) , “Yol” kelimesinin çoğuludur. Onlar da gökler dir. Çünkü gökler meleklerin yolları ve dolaştıkları yerlerdir.

“yaratmak” kelimesiyle gökleri kastetti.

Sanki o şöyle dedi: “Onlar, üzerinizde yarattık. Ve biz, onları korumaktan gâfil değiliz” ya da insanları kastetti. Rızık ve bereketleri insanlara, göklerden indirmek için gökleri yarattık. O onlardan ve onlara fayda veren şeylerden gâfil değildir.

18

Gökten belli miktarda yağmur indirip onu yerde durdurduk. Bizim onu gidermeye de elbet gücümüz yeter.

Onunla zarardan korunmalarını ve ma'rifete ulaşmalarını takdir ederek yağmur indirdik. Ya da ihtiyaçlarına yetecek miktarda indirdik, demektir. “Onu yerde durdurduk” “Onu yeryüzündeki kaynaklara soktu” âyetindeki gibidir. Denildiki: “Onu yeryüzündeki sabit kıldık. Ayrıca yeryüzünün bütün suyu göktendir” daha soma “bizim onu gidermeye de gücümüz yeter” sözüyle şükürlerini yerine getirmelerini istedi.

Yani, gücümüz onu indirmeye yettiği gibi, gidermeye de yeter. Bu nimeti, şükürle elde tutun, demektir.

19

Böylece onun (yağmurun) sayesinde sizin yararınıza hurma bahçeleri ve üzüm bağları meydana getirdik ki, bunlarda sizin için birçok meyveler vardır. Ve siz onlardan yersiniz.

Onlarda sizin için hurma ve üzümünden başka birçok meyveler vardır. Siz o bahçelerin meyvelerinden yersiniz. Bunun, onların “faları, çalıştığı meslekten ve yaptığı sanattan yer” sözleri gibi olması câizdir.

Yani o meslek onu yedirdi. Rızıkı ondan geliyor demektir, sanki şöyle demiştir: “Bu bahçeler, rızıklarınızın ve yaşamınızın sebebidir. Onlar sayesinde rızıklarınıyor ve onlar sayesinde yaşıyorsunuz.”

20

Yine onunla Tûr-i Sina'da yetişen ağaç meydana getirdi. Bu ağaç, hem yağ hemde yiyenlerin ekmeğine katık edecekleri (zeytin) verir.

(.....) kelimesi (.....) üzerine atıftır. Ve o zeytin ağacıdır.

Tûr-i seyna ve Tûr-i Sînîn. Ya tur kelimesi, bulunduğu bölgenin ismine (Sînâ ve Sînûn) izafe olunmuştur. Ya da bir ağın muzaf ve muzâfun ileyhten oluşan ismidir. İmru'l-Kays gibi. O Filistin dağıdır.

“Seyna” herhâlde gayn Munsarıftır. Hicazî ve Ebû Amr'a göre ma'rife ve yabancı kelime olduğu için (.....) kelimesinin (.....) i kesrehtir. Ya da diğerlerinin kırâatine göre fethalıdır. Çünkü elif (.....) kelimesinde olduğu gibi müenneslik içindir.

Zeccâc (.....) deki (.....) nin hâl için olduğunu söylemiştir.

Yani kendisiyle birlikte yağ olduğu hâlde yetişir, demektir. Mekki ve Ebû Amr'a göre (.....) şeklindedir. “Ta ki sebze gelişt” sözünde olduğu gibi. (.....) “Bitti, gelişt” manasınadır. Ya da mefulu hazfedilmiştir.

Yani, içinde yağ olan zeytinini bitirir, demektir.

Mukâtil şöyle dermiştir: “Allah, bunda kıtık ve yağ yaratmıştır. Katık, zeytindir, yağ ise zeytinyağıdır” denildiki: “O tufandan sonra biten ilk ağaçtır. Bu üç hususu kendisinde toplamıştır. Çünkü o, ağaçların en şerefli, en üstünü ve eri faydalısıdır.”

21

Hayvanlarda da sizin için ibretler vardır. Kannlarındakinden size içiliyoruz. Onlarda sizin, için bir takım faydalar daha vardır. Ayrıca on lardan yersiniz.

(.....) kelimesinin çoğuludur. Deve, sığır ve koyun için ! kullanılır. Şamî, Nafî ve Ebubekir'e göre (.....) şeklindedir.

(.....) ve (.....)iki ayrı kelimedir. Sizin için, onların karnından içimi kolay süt çıkannz. Onlarda süttten başka, daha birçok faydalar vardır. Ö da, onların yününden, kılından ve tüyünden istidafe etmenizdir. Ayrıca onların etlerinden de yersiniz.

22

O (hayvanların) üzerinde ve gemilerde taşıırırsınız.

Kara seferlerinizde hayvanlar üzerinde, deniz seferlerinde de gemiler üzerinde taşıırırsınız. Bu âyet (.....) kelimesiyle kastedilenin deve olduğuna işaret etmektedir. Çünkü normalde üzerine binilen odur. Bu sebepten onu gemilerle birlikte zikretti. Çünkü o, kara gemisidir.

Zurrunme: “Kara gemisinin dizginleri yanağımın altındadır” demiş ve bununla devesini kastetmiştir.

23

Andolsun ki biz Nûh'u kavmine gönderdik. “Ey kavmim, Allah'a kulluk edin. Ondan başka tanrınız yoktur. Hâla sakınmaz mısınız?” dedi.

Allah'a ibâdet edin. Onu birleyin (.....) mahallen ötre ile, lafzen esre iledir. Cümle başlagınç cümlesidir. İbadetle emretmenin sebebi yerine geçmiştir. Hiçbir konuda, ibâdet edilmeye müstehak olmayan varlıklara ibâdet ettiğinde, rabbiniz ve yaratıcınız olan Allah'ın azâbından kork muyor musunuz?

24

Bunun üzerine kavminin içinden ileri gelen inkârcı ile grup (şöyle) dedi: “Bu da sizin gibi insandan başka bir şey değildir. Size üstün gelmek istiyor. Eğer Allah (elçi göndermek) dileseydi, melekleri indirirdi. Biz ilk babalarınızdan böyle bir şey işitmedik.”

Bu sözü kavminin eşrafı, kavminin avam tabakasına söylüyor. Bu da sizin gibi yiyor, içiyor. İnsandan başka bir şey değil o. Eğer Allah elçi ler göndermeyi dileseydi melekleri gönderirdi. İnsanların elçi olarak gönderildiğini ya da bize emrettiğini şu tevhidi ve tanrılarınızı kötülemeyi ilk babalarınızdan işitmedik. Onlar şaşılacak insanlar şüphesiz. Taşırı tanrılığını kabul ediyorlar da insanın elçiliğini kabul etmiyorlar.

25

Bu, yalnızca kendisinde delilik bulunan bir kimsedir. Öyle ise, süreye kadar ona katlarıp (durumu) gözetleyin bakalım.

Onun işi açığa çıkıncaya kadar bekleyin ve sabredin. Deliliğinden ayılırsa ayılır. Değilse onu öldürürsünüz.

26

Nûh: “Rabbim, beni yalanlamaları karşısında bana yardım et” dedi.

Onların imanlarından ümidi kestiğinde, Allah'a onlardan intikam alması için dua etti. Mana “Onları beni yalanlamaları sebebiyle helâk et” demektir. Çünkü Allah'ın yardımı helâk edilmesi demektir. Ya da

“Bana yardım et” cümlesi “yalanlamalarına karşı” cümlesine karşılıktır. Senin “Bu sanadır” yani “şuna karşılıktır” sözünde olduğu gibi. Mana “Onların yalanlamasının getirdiği gamı, onlara karşı kazanılan zaferin tesellisine çevir” demektir.

27

Bunun üzerine ona şöyle vahyettik: “Gözlerimizin önünde ve bildirdiğimiz şekilde o gemiyi yap. Bizim emrimiz gelip de tandır kaynayınca, her cinsten iki çift ve aileni de alıp ona bindir. Yalnız onlar içinde aleyhinde söz geçmiş (azâbımıza uğrama hükmü giymiş) olanları bırak. Zulmedenler hakkmda bana yalvarma. Zira onlar kesinlikle boğulacaklardır.

Onun duasına icabet ettik. Ve gemiyi gözlerimizin önünde yapmasını ona vahyetti.

Yani sen Allah'ın seni koruduğuna ve gördüğüne inanarak onu yap. Ya da onu, bizim korumamız ve gözetimimiz altında yap, demektir, sanki senin yanında, sana saldırılmasm ve yaptığın işi tahrip edilmesin diye Allah'tan gelen ve seni gözleriyle takip edem muhafızlar vardır. “Onun üzerine ilâhî, koruyucu bir göz vardır” sözü de bunun gibidir. “Vahyimizle” sözü, onu yapmasını emretmemiz ve öğretmemizle, demektir. Rivâyete göre ona, gemiyi, kuş göğsü şeklinde yapması vahy edilmiştir. Azapla ilgili emrimiz geldiğinde ve tandır kaynadığında, deve ve at gibi her sınıftan dişi-erkek çiftleri ve Allah tarafından helâk edilmelerine hükmedilmiş olanlar dışındaki hanımlarını ve çocuklarını gemiye bindir, “İki çift” sözü, at ve kısrakta olduğu gibi bir erkek bir dişiden meydana gelen tek çift manasına gelmektedir.

“İki” kelimesi tekit içindir. Ve bir artı açıklamadır.

Rivâyet edildiğine göre gemide ancak memeliler ve yumurtlayanlar taşırmıştır. Sinek, sivrisinek ve kurtçuk gibi hayvanlar taşırmamıştır. Allah tarafından heâak edilmelerine hükmemlmiş aile halkı ise, oğlu ve iki kamından birisidir.

Zararlı olanın zikrinden sonra (.....) harfi cerri kullanıldı. Faydalı olanın zikrinden sonra (.....) harfi cerri kullanıldığı gibi “Elbette ki hükmümüz elçi kullarınızın lehine gerçekleşti” ve “Kazandığı iyilik kendi lehine,

kazandığı kötülük de kendi aleyhinedir” ayetlerinde olduğu gibi. İnkâr edenlerin kurtarılmasını benden isteme. Çünkü ben, onları boğacağım.

28

Sen yanmdakilerle birlikte gemiye yerleştiğinde “bizi zalimler topluluğundan kurtaran Allah'a hamdolsun” de.

Kâfirler helâk edildiği ve onlardan kurtuldukları için hamd etmelerini emretti, “sen, yanmdakilerle birlikte gemiye yerleştiğinde” sözü “yer leştiğinde” manasında olsa da “de” dedi. Çünkü o, onların peygamberi ve imâmıdır. Onun sözü, onların sözüdür. Ayrıca burada peygamberliğin üstünlüğüne işaret vardır.

29

Ve de ki: “Beni bereketli bir yere indir. Sen konuklatanların en hayırlısısın.”

Gemiye bindiğinde ya da indiğinde de “Rabbim, beni mübarek bir inişle indir. Ya da mübarek bir yere indir” de.

Ebubekir'e göre (.....) şeklindedir. Mekân manasına gelir. Sen konuklatanların en hayırlısısın. Gemi de bereket ve kurtuluştur, ondan çıktıktan sonra da nesil bolluğunu ve hayırların devamını lütfet.

30

Şüphesiz ki bunda sizin için bir takım ibretler vardır. Çünkü biz, böyle denemiştik.

Nûh'a ve kavmine yapılan bu işte nice ibretler ve nice öğütler vardır. (.....) den hafifletilmiştir. (.....) deki (.....) olumsuz (.....) olmadığını gösteren (.....) dır.

Mana: “Nûh, kavmini büyük bir belâ ve şiddetli bir azap ile bu şekilde cezâlarıydı. Ya da kullarınızı, kimler ibret alıp düşünecek diyepu şekilde denedik” demektir. “Onu ibret olarak bıraktık ibret alan yok mu?” âyetinde olduğu gibi.

31

Sonra onların ardından bir başka nesil getirdik.

Nûh'un kavminden sonra Hûd'un kavmi Âd'ı yarattık. Buna, Hûd'un “hatırlayın sizi Nûh'un kavminden sonra halef kılmıştık ya” sözü ve A'râf, Hûd ve Şuâra Sûrelerinde Hûd kıssasının, Nûh kıssasının sonra gelmesi şahadet etmektedir;

32

Bunun üzerine, aralarından kendilerine “Allah'a kulluk edin, çünkü sizin ondan başka bir tanrınız yoktur. Hâla Allah'tan korkmaz mısınız? (mesajını ileten) bir elçi gönderdik.”

(.....) fiili (.....) harfi cerri ile müteaddi olur. (.....) harfi cerri ile müteaddi olmaz. “Seni ümmet içinde gönderdik” “bir kentte göndermedik” gibi âyetlerde ve burada ümmet kelimesi ve kent kelimesi, gönde rilme yeri kılınmışlardır.

Rumenin: “Düşüncesizce saldıran Mûsab'ı orada gönderdim” sözünde olduğu gibi. Gönderilen elçi Hûd (aleyhisselâm) dır.

(.....) yı açıklamak için gelmiştir.

Yani, onlara, elçi lisanıyla “Allaha ibâdet edin” dedik.

33

Onun kavminden, kâfir olup âhirete ulaşmayı inkâr eden ve dünya hayatında kendilerine refah verdiğimiz varlıklı kişiler, “Bu sadece sizin gibi bir insandır. Sizin yediğinizden yiyor, sizin içtiğinizden içiyor” dediler.

Â'raf ve Hûd sûrelerinde Hûd kavminin cevabını “vav” sız zikretti. Çünkü bu, “onun kavmi ne dedi?” şeklinde soruları bir sorunun takdirine göredir. Ona “şöyle şöyle dediler” denir. Burada ise “vav” la zikredilmiştir. Çünkü burada onların sözü, elçinin sözüne atıftır. Manası, netice de hak da bâtıl da zikredilmiştir. Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem)’in sözüne bitişik bir cevap değildir. (.....) sız gelmiştir. Nûh (aleyhisselâm) ın kıssasında (.....) ile gelmiştir. Çünkü o, onun sözüne cevap olarak ardından söylenmiştir.

(.....) , (.....) kelimesinin ya da (.....) kelimesinin sıfatıdır.

“Âhirette ulaşmayı yalanladılar” yani, ondaki hesap, sevap, azap ve diğer şeyleri yalanladılar, demektir, onların nimetlendirilmesi de mal ve evlat çokluğuyladır.

(.....) den sonra, bir öncesinin delaletinde dolayı (.....) kelimesi hazfedilmiştir.

Yani, sizden gibi biri, Allah'ın elçiliğini nereden iddia ediyor, demektir.

34

Eğer sizin gibi bir insana itâat ederseniz o taktirde siz, mutlaka ziyana uğrayanlar olursunuz.

Emrettiği ve yasakladığı hususlarda sizin gibi bir insana itâat ederseniz o taktirde size, kendi benzerinize uymakla hüsrana uğrayanlardan olursunuz.

(.....) kelimesi, şartın cezâsında gelmiştir. Ve kavimlerinden elçiler le mücadele edenler için cevaptır. Onlar, benzerlerine tabi olanların baba sidir. Hatta onlardan daha âciz olanlara bile ibâdet etmektedirler. Bu da onların ahmakhklarındandır.

35

Size, öldüğünüz, toprak ve kemik yığını haline geldiğiniz zaman yemden hayata çıkardacağınızı mı vaad ediyor?

Nafî, Hamza, Ali ve Hafs'a göre (.....) diğerlerine göre (.....) şeklindedir. Size, sual, hesap, sevap ve azap için diriltileceğinizi mi vaad ediyor. (.....) u tekit için iki defa zikretti. Bunu, birinci (.....) ile haberi arası zarf ile aynldığı için yaptı.

(.....) birinci (.....) un haberidir. Takdiri ise “size, öldüğü nüz, toprak ve kemik haline geldiğiniz zaman diriltileceğinizi mi vaad ediyor?” şeklindedir.

36

Heyhat. Size vaad edilen o şey ne kadar tuzak!

Yezid'e göre (.....)nin kesresiyledir. Ondandır her ikisinde de kesreli ye tenvinli şekilde rivâyet edildi. Kisâî (.....) ile vakfe yapıyor, diğerleri ise (.....)ile vakfe yapıyor. O isim fiildir. Faili gizli olan (.....) fiilinin yerine gelmiştir.

Yani, size vaad edilen azâbın tasdiki ya da meydana gelmesi ne kadar uzak. Ya da onun faili (.....) dir. (.....) zaittir.

Yani, vaad olunduğunuz diriliş ne uzak oldu, demektir.

37

Dünya hayalından başka gerçek yoktur. Ölüyoruz, yaşıyoruz, bir daha diriltilecek değiliz.

(.....) zamîrdir. Bununla ne kastedildiği ancak açıklanmasıyla anlaşılır. Aslı “hayat değildir” şeklindedir. (.....) yi, hayat yerine koydu. Çünkü haber ona delalet etmektedir ve onû açıklamaktadır. Mana: “İçin de bulunduğumuz ve beraber olduğumuz bu hayattan başka hayat yok” şeklindedir. Çünkü olumsuz (.....) cinse delalet eden “hayat” manasında ki(.....) nin başına gelmiştir. Ve ona olumsuzlamıştır. Böylece cinsi olumsuzlayan (.....) ya eşit olmuştur.

Kimimiz ölür, İrîummiz doğar, bir asır gider, diğeri gelir. Ya da bunda takdim ve tehir vardır.

Yani, yaşanz ve ölürüz, demektir. Nitekim bu, Ubey ve İbni Mesud (radıyallahü anh) un kırâatidir. Ve biz öldükten sonra diriltilecek değiliz.

38
Bu adam, sadece Allah hakkmda yalan uyduran bir kimsedir. Biz ona inanmıyoruz.

O, peygamber olduğuna dair iddasında ve dirilişe dair vaadinde ancak Allah'a iftira atan biridir. Biz onu tasdik etmiyoruz.

39
(O peygamber) “Rabbim beni yalanlamalarına karşılık bana yardım et” dedi.

Allah, elçisinin duasına şu sözüyle icabet etti.

40
(Allah) : “Az sonra onlar pişman olacaklar” dedi.

“az” kelimesi zaman için sıfattır. “Onu ne eskiden ne de yakında görmedim” sözündeki “eskiden” ve “yakında” kelimelerinde olduğu gibi. (.....) kelimesi yakında manasındadır. (.....) zaittir. Ya da “şey” manasındadır. Ya da zamandır ve (.....) de ondan bedeldir. Hazf edilmiş yeminin cevabı “kendilerine olanı gördüklerinde pişman olacaklardır” sözüdür.

41
Derken korkunç ses onları hak ile yakaladı da onları sel süprüntüsü haline getirdik. Zalimler topluluğunun can cehenneme.

Onları, Cebrâil'i sesi adaletle yakaladı. O, onlara karşı kuvvetle bağırdı ve onları helâk etti. Faları hak ile yani adaletle hükmeder denir. Onları, helâk edilişlerinde çerçöpe benzetti. O çerçöp selin taşıdığı eskimiş ve kararmış yapraklar ve odunlardır.

(.....) helâk olsun, demektir. (.....) ya da (.....) yani helâk oldu, denir. O açık olarak kullanılmayan fiillerin mensûb mâstarlarındandır. (.....) kelimesiyle aleyhine beddua edilen kişileri açıklamaktadır. “Beri gel” gibi.

42
Sonra onların ardmdan başka nesiller yetiştirdik.

Sâlih'in, Lût'un, Şuayb'ın ve diğerlerinin kavmini.

43
Hiçbir ümmet ecelini ne öne alabilir ne de erteleyebilir.

(.....) sıladır. Hiçbir ümmet kendisi için yazılmış ecelini ve ölümü için tayin edilmiş vakti ne öne alabilir ne de geri bırakabilir.

44
Sonra biz peygamberlerimizi peyderpey gönderdik. Hangi ümmete peygamberi geldiyse onlar onu yalanladdar. Biz de onları ardı ardma devirdik ve hepsim birer efsane yaptık. Artık îman etmeyen kavmin cam cehennem.

(.....) veznindedir. Elif (.....) da olduğu gibi müen neslik içindir. Çünkü “peygamberler” kelimesi çoğuldur. Bu sebepten tenvinlenmez. Çünkü o, gayrı Munsarıftır. Mekkî, Ebû Amr ve Yezid'e göre (.....) elifin (.....) da olduğu gibi ilhak için olması üzerine tenvinlidir. Her iki kırâatte de hâl olarak mensûbtur.

Yani, üzerine tenvinlidir. Her iki kırâatte de hâl olarak mensûbtur.

Yani, peşpeşe, birbiri ardınca, demektir.

Onun (.....) si (.....) dan bedeldir. Aslı (.....) dır. Vitirden gelmektedir. O da tek demektir. (.....) da olduğu gibi (.....) ye kalb oldu.

Peygamber, gönderenle, kendilerine gönderilenler arasındaki ilişkiyi kurar. İzafet bu ilişkiyle olur. Ayrıca onun her ikisine de izafeti sahihtir. Ümmetler ve asırlar yok olarak birbirlerini kovaladılar. Onları, işitilen ve hayrette bırakan efsaneler haline getirdik.

(.....) , (.....) kelimesinin çoğul ismidir. “peygamberin hadisleri” buradan gelmektedir. Ayrıca (.....) kelimesinin de çoğuludur. O da insanların kendisiyle eğlenmek ve hayrete düşmek için birbirine anlattıkları şeydir. Buradaki maksat da budur.

45
Sonra Mûsa'yı ve kardeşi Harun'u âyetlerimizle ve apaçık bir delille gönderdik.

(.....) dan bedeldir. Âyetlerimiz kelimesinden maksat dokuz mu'cizedir.

46
Fir'avun'a ve ileri gelen adamlarına. Bunun üzerine onlar büyüklük tasladılar ve böbürlenlen bir topluluk oldular.

Böbürlenerek ve kibirlenerek îmanı kabulden kaçındılar.

47
Bu yüzden dediler ki: “Kavimleri bize kötülük ederken, bizim benzeriniiz olan bu iki adama mı inanacağız.”

“Beşer” kelimesi tekil olarak da çoğul olarak da kullanılır. (.....) ve (.....) keümeleri ile de tesniye, cemi', müzekker ve müennes olanlar, sıfatlanırlar. O ikisinin kavmi, İsrâ'iloğullarıdır. (.....) kelimesi, boyun eğgerler, itâat edenler manasındadır. Sultana boyun eğen kişiler için Araplar: “O, ona tapandır, boyun eğendir” derler.

48
Onları yalanladılar ve helâk edilenlerden oldular.

Boğularak helâk edildiler.

49
Doğru yolu bulsunlar diye Mûsa'ya kitabı verdik.

Mûsa'nın kavmine, şerî'atıyla amel ederler ve öğütlerini dinlerler diye Tevrât'ı verdik.

50
Meryem oğlunu ve annesini de (kudretimize) bir alâmet kıldık. Onları, yerleşmeye elverişli, sulu bir tepeye yerleştirdi.

Meryem oğlu ve annesini de, kudretimizin dilediğimiz şeye yeteceğini göstermek için bir alâmet kıldık. Çünkü o, spermsiz yaratıldı.

“alâmet” kelimesini tekil olarak getirdi. Çünkü ikisinde meydana gelen harikulade olay tektir. Ya da kastolunan mana, Meryemoğlunu bir alâmet, annesini de bir alâmet kıldı, şeklindedir. Ancak ikinci “alâmet” birinciye delalet ettiği için birincisi hazfedildi.

Şamî ve Âsım'a göre (.....) diğerlerine göre (.....) şeklindedir.

Yüksek bir yer demektir, orası, Beytü'l-Makdis, Şam, Remle ya da Mısır dır.

“Yerleşmeye elverişli” düzgün bir şekilde yayılmış yerdir. Ya da mahsulü ve suyu olan bir yerdir.

Yani, oranın halkı oraya mahsulü için yerleşirler, demektir.

(.....) ise, yer üzerinde akan, görünen bir sudur. Mefuldur.

Yani ortaya çıkmasıyla beraber gözle görülendir. Gözle görüldüğünde kullanıy Oy ları (.....) fiilinden gelmektedir. Ya da (.....) vezninde faildir. Çünkü o ortaya çıkışıyla ve akışıyla fayda vermektedir. Menfaat manasına olan (.....) kelimesinden türemiştir.

51

Ey peygamberler, temiz ve helâl olan şeylerden yiyin. Güzel amel ve hareketlerde bulunun. Çünkü ben sizin yaptıklarınızı bilirim.

Bu nida ve hitap, zahiri üzere değildir. Çünkü peygamberler, muhte lif zamanlarda ayrı ayrı gönderilmişlerdir. Mana: Her peygambere kendi zamanında bu şekilde nida olunduğunu ve bununla emredildiğini bildirmektir. Bunun faydası, işiten kişiyi, bunun, bütü peygamberlere nida edilip emredilmiş, bağlanması ve amel edilmesi gereken önemli bir iş oldu ğuna inandırmaktadır. Ya da bu, faziletinden dolayı Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’e hitaptır. Çünkü o ganimetlerden yiyordu. Ya da yukanda zikredilen İsa (aleyhisselâm) ya hitaptır. Çünkü o annesinin eğirdiği ipin gelirinden yiyordu.

O, temizlerin en ternizidir. Temizden maksat helâl olandır. Buna göre emir gereklilik içindir. Ya da temiz ve lezzetli olandır. Buna göre de emir, tavsiye ve serbestlik içindir. Şerî'ata uygun ameller işleyin. Çünkü ben, sizin yaptıklarını bilirim. Ve sizi amellerinize göre mükafatlandırır ya da cezâlandırır.

52

“Ve işte sizin bu ümmetiniz bir tek ümmettir. Ben de sizin Rabbinizim. Öyleyse benden sakının” (dedik)

(.....) Kûfi'ye göre başlarığıçtır. Hicazı ve Basrî'ye göre (.....) manasınadır. “Benden korkun çünkü” demektir. Ya da kendinden öncesine atfedilmiştir.

Yani “Ben sizin yaptıklarınızı ve sizin ümmetinizin tek ümmet olduğunu bilirim” “Ben sizin yaptıklarınızı ve sizin ümmetinizin tek ümmet olduğunu bilirim” demektir. Ya da “bilin ki bu sizin üm metiniz” şeklinde takdir edilir.

“Ümmetimiz” kelimesi hâl olarak mensûb olmuştur. Din tek dindir, o da İslam'dır, “şüphesiz ki Allah katında din, İslam'dır” âyetinde olduğu gibi. Yalnızca ben sizin Rabbinizim. Öyleyse emrime muhalefet hususunda azâbımdan korkun.

53

Ne var ki insanlar kendi aralarındaki işlerini parça parça böldüler. Her grup kendinde bulunan ile sevinip böbürlendi.

(.....) parçaladı manasına gelmektedir.

Yani, dini işlerini parçala dılar, demektir. (.....)(.....) kelimesinin çoğuludur. Kitaplar, demektir.

Yani, dinlerini, çeşitli dinler haline getirdiler, demektir.

Denildiki: “Dinlerinde grupla ayrıldılar. Ve her grup bir kitaba uydu” Hasen'dan rivâyet göre “Allah'ın kitabını parçalara ayırdılar ve onu tahrif ettiler” şeklindedir.

“Parça” kelimesinin çoğulu olarak (.....) şeklinde de okun muştur. Dinlerim parçalayan bu farklı gruplardan her biri yanlarındaki kitaptan ve dinden ya da bu meyil ve görüşlerinden memnundurlar. Ve kendilerinin hak üzere olduklarına inanmaktadırlar.

54

Bir süreye kadar onları, gafletleri ile başbaşa bırak.

Onları öldürölmelerine ya da ölümlerine kadar cehaleti ve gafletleriyle başbaşa bırak.

55- 56

Sanıyorlar mı ki, kendilerine verdiğimiz servet ve oğullar ile onlara faydalar sağlamak için koşuyoruz? Hayır, anlamıyorlar.

(.....) daki (.....) manasınadır. (.....) nin haberidir. (.....)nin haberinden, ismine dönen zamîr hazfedilmiştir.

Yani (.....) şeklindedir.

Mana: Bu yardım, onlara ancak günahlarını artırmaları için yapılmaktadır. Halbuki onlar, onu, kendilerinin haynna olan bir koşturma ve yaptıkları güzel işlere karşı mükâfat olarak verilen bir sevap zannediyorlar.

Bu âyet, aslâh meselesinde, Mu'tezile'ye karşı bir delildir. Çünkü onlar, “Allah, herkes için ancak kendisine dinen en faydalı olanı yaratır” Burada ise, bunun, onlar için dinen hayırlı ve faydalı olmadığı bildirildi.

“Hayır” kelimesi “Zannediyorlar mı?” sözünü tamamlamak içindir.

Yani onlar, hayvanlara benzerler. Şuurları yoktur ki bu konuda düşünsünler. Bunun onlara belli bîr zamana kadar verilmiş bir mühlet olduğunu ya da hayırda koşturma olduğunu anlasınlar. Daha sonra, Allah, dostlarının şanını beyan etti.

57

Onlar ki Rablerine olan saygıdan dolayı titrerler.

Korkarlar.

58

Ve onlar ki Rablerinin âyetlerine inanırlar.

Allah'ın bütün kitaplarına inanırlar. İşlerim aralarında parçalayan ehl-i kitabın yaptığı gibi kitaplar arasında fark gözetmezler.

59

Ve onlar ki Rablerine ortak koşmazlar.

Arap müşrikleri gibi.

60

Verdiklerini, Rablerinin huzuruna dönecekleri düşüncesiyle kalpleri korkudan titreyerek verirler.

Yani, zekât ve sadakalardan verdiklerini verirler. (.....) şeklinde de okumuştur.

Yani “Yaptıklarını yaparlar” demektir, kalpleri de kusurlarından dolayı kendilerinden kabul edilmeyecek diye korkar.

Cumhûr (.....) u (.....) şeklinde takdir etmiştir.

61

İşte onlar, iyiliklere koşuşurlar ve iyilik için yansırırlar.

(.....) deki (.....) nin haberidir. Tâata rağbet ederler ve onlara koşuşurlar! hayır işler için cennetlere doğru yansılar ya da hayır işler için insanları geride bırakırlar.

62

Biz hiç kimseyi, gücünün yettiğinden başkası ile yükümlü kılmayız. Nezdimizde hakkı söyleyen bir kitap vardır. Onlara asla haksızlık edilmez.

Sâlihlerin vasfedildiği şeyler, güç ve tâatin üstüne çıkmazlar. Kullarını mükellef kıldığı bütün hususlar böyledir. Bu, güç getirilemeyeceğini söyleyenlere karşı bir cevaptır. Katımızda Levh-i Mahfûz ya da amel defterleri var. Kıyamet günün de ondan, ancak doğruyu ve adil olanı okuyacaklar. Onda ne bir fazlalık ne de bir noksanlık yoktur. Onlardan hiç kimse, fazla bir azapla ya da noksan bir sevapta zulme uğramaz. Ya da güç getiremeyeceği bir şeyi yapmakla emrolunmaz.

63

Fakat onların kalpleri bu hususta cehalet içindedir. Ayrıca onların bundan öte bir takım kötü işleri vardır ki, onlar hep o işler için çalışırlar.

Fakat kâfirlerden kalpleri gafler içindedir. Bu vasıflara sahip mü'minlerin üzerinde bulundukları durumdan habersizdirler. Onların, mü'minlerin vasfedildiği sıfatlardan başka, pis, mütecaviz ve saldırgan işleri vardır. O işler için çalışırlar. Onlar üzerinde dururlar. Allah, onları azapla yakalayınca kadar onları bırakmazlar.

64

Nihayet varlıklarını azap ile yakaladığımızda, bakarsın ki, feryadı basarlar.

Kendilerine nimet verilenleri, dünya azâbıyla yakaladığımız da bir de bakarsın ki yardım isteyerek feryat ediyorlar. (.....) yardıma çağırma, demektir. Bu, Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) nin müşriklere karşı yaptığı bedduadan sonra ortaya çıkan ve yedi yıl süren kuraklıktır. Ya da onların Bedir günü öldürülmeleridir.

(.....) kendinden sonra sözün başladığı kelimedir. Buradaki söz de (.....) ile başlayan şart cümlesidir.

65

Feryat etmeyin bugün. Zira bizden yardım göremeyeceksiniz.

Feryat etmeyin. Çünkü feryat size fayda vermez. Bizden size yardım ulaşmaz.

66

Âyetlerimiz size okunurdu da siz arkanızı dönerdiniz.

Âyetlerden maksat Kur'ân'dır. (.....) arkaya bakmadan geri geri gitmek demektir. Bu en çirkin yürüyüştür. Çünkü bu şekilde, yürüyen, arkasını görememektedir.

(.....) kelimesi çoğul için kullanılma hususunda (.....) gibidir. (.....) şeklinde de okundu. Ya da (.....) harfi cerri (.....) dir. (.....) şeklinde de okundu. (.....) , (.....) kelimesinden gelmektedir. Hezeyan savunmak demektir. Nafi'ye göre konuşmada fahiş sözler sarfedildiğinde kullanılan (.....) den gelmektedir.

67

Âyetlerime karşı kibirlenerek geceleyin hezeyanlar savururdunuz.

Müslümanlara karşı kibirleniyordunuz. (.....) , (.....) Kâ'be'de ya da haram bölgede, demektir, çünkü onlar “bize kimse galip gelemez. Çünkü biz haram bölgenin ahalisiyiz” derlerdi.

Bu zamîrini, onların, Kâ'be ile övünmeleri bilindiği için Kâ'be'ye ya da ayetlere gitme ihtimali vardır. Çünkü bu âyetler, kitap manasınadır. Onların Kur'ân'a karşı büyükenmeleri ise onu, büyükenerek yalanlamalarıdır.

“Büyüktendi” kelimesinin içinde “yalandı” manasını soktu da bu sebeple o, onun gibi müteaddi oldu. Ya da (.....) harfi cerri (.....) sözüne taallûk etmektedir. Gece sıhbetinizi Kur'ân'ın zikriyle ve ona atmakla

geçiliyordunuz. Onlar, Kâ'be'nin etrafına toplanırlar, gece sohbeti yaparlardı. Sohbetlerinin geneli, Kur'ân'ın zikrine ve onun şiir ve sihir olarak adlandırılmasına dairdi.

68

Onlar bu sözü (Kur'ân'ı) hiç düşünmediler mi? yoksa kendi lerine, daha önce geçmişteki atalarına gelmeyen bir şey mi geldi?

Kur'ân'ın açık bir gerçek olduğunu bilmeleri ve onu ve onu getireni tasdik etmeleri için Kur'ân'ı düşünmediler mi? Yoksa onlara, önceki atalarına gelmeyen şey mi geldi de bu sebepten onu inkâr ediyorlar ve uzak görüyorlar. .

69

Yoksa peygamberlerini henüz tanımadda da bu yüzden mi onu inkâr ediyorlar?

Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem), doğrulukla, güvenilirlikle, zekilikle, şerefli bir aileye mensubiyetle ve güzel ahlâkla tanımadılar mı? Evet, onu, bu sıfatlarla tanıdılar. Ama onlar, onu, taşkımlıklarında ve hasetlerinden dolayı inkâr ediyorlar.

70

Yoksa onda bir delilik olduğunu söylüyorlar? Aksine o, kendilerine hakkı getirmiştir. Halbuki onlar, haktan hoşlanmamaktadırlar.

Öyle olmadığı hâlde onda delilik olduğunu mu söylüyorlar? Halbuki onlar, onun akılca en olgunları, fikirce de en isabetlileri olduğunu biliyorlar. Hayır, kendilerine apaçık hakkı, dosdoğru yolu, şehvetlerine ve hevalarına ters düşen şeyi, yani, tevhidi ve İslam'ı getirmiştir. Ona verecek cevap ve mazeret bulamadılarda onu, deliliğe nisbet ettiler. Onların çoğu haktan hoşlanmıyorlar da onu, deliliğe nisbet ettiler. Bunda, onların azının hakkı çirkin görmediklerine dair delil vardır. Onlar, ona îman etmeyi, küçük düşürten ve kavimlerinin azarlamasından çekindiklerinden dolayı terk etmişlerdir. Ebû Talip gibi, onların “Sabî oldu ve babalarının dininden döndü” demelerinden korkmuşlardır.

71

Eğer bak, onların isteklerine uysaydı, gökler ve yer ile bunlarda bulunan kimseler bozulur giderdi. Hayır, biz onlara zikirlerini getirdik. Fakat onlar zikirlerinden yüz çeviriyorlar.

Eğer Allah onların tannlarla ilgili inançlarına uysaydı, gökler ve yer fesâda giderdi. Bu âyet “O ikisinde Allah'tan başka ilâhlar olsaydı, muhakkak ki fesâda giderlerdi” âyetinin bir benzeridir. Onlar da bulunan kimseler de fesâda giderdi. Burada akıllılar zikretti. Çünkü diğerleri onlara tabiidirler. Biz onlara kendi öğütleri ya da kendi şerefli olan kitabı getirdik. Çünkü peygamber onlardandır. Kur'ân onların diriyledir. Ya da azarladıkları ve “keşke yanımızda öncelilerin delili olsaydı” dedikleri delili getirdik, demektir. Fakat onlar, kötü seçimleriyle şan ve şereflerinden yüz çevirdiler.

72

Yoksa sen onlardan bir vergi mi istiyorsun? Rabbinin vergisi daha hayırlıdır. O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.

Hicazı, Basrî ve Âsım'a göre (.....) ve (.....) şeklinde Sami'ye göre (.....) ve (.....) şeklinde, Ali ve Hamza'ya göre ise (.....) ve (.....) şeklindedir.

Haraç; Devlete, arazinin zekâtından verdiği ve işçiye de ücret olarak verdiği şeydir. (.....) , (.....) dan daha özeldir. Sen, köyün haracı derken (.....) kelimesini, Kûfe'nin haracı derken (.....) kelime sini kullanırsın.

Lafızdaki harf çokluğu mana genişliği demektir, bu sebepten birinci okuyuş daha güzeldir. Mana, sen, onları doğruya hidâyet ettiğin için onlardan mahlûkatın vergisi olarak az bir şey mi istiyorsun. Halbuki yaratıcının verdiği çok daha hayırlıdır. O verenlerin en üstünüdür.

73

Muhakkakki sen onları doğru bir yola çağırıyorsun.

O da İslâm dinidir. Bunun için onların sana icabet etmeleri gerekmektedir.

74

Âhirete inanmayanlar ise, ısrarla yoldan çıkmaktadırlar.

Zikredilen bu yoldan, “Sırat-ı Müskatim” den sapmaktadırlar.

75

Eğer onlara acıyıp da içinde bulundukları sıkıntıyı giderseydik, yine azgınlıklarında bocalanaya devam ederlerdi.

Allah onları kuraklıkla yakalayınca Alhez Kanla deve yünü karıştırılarak yapılan yemektir. yemeye başladılar. Sonunda Ebû Süfyan Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) a geldi ve “Allah ve merhameti adına sana soruyorum. Sen âlemlere rahmet olarak gönderildiğine inanan değil misin?” dedi. Resûlullah (aleyhisselâm) “Elbette inanıyorum” buyurdu. Bunun üzerine Ebû Süfyan: “Babaları kılıçla, çocukları da açlıkla öldürdün” dedi. Bu söz üzerine bu âyet indi.

Mana: Allah onlardan, kendilerine isabet eden bu kuraklığı rahmetiyle kaldırsaydı yine o eski böbürlenmelerine ve Resûlullahne ve mü'minlere karşı düşmanlıklarına geri dönecekler ve onun huzurundaki bu yaltaklanmalarını unutacaklardı.

76

Andolsun ki, biz onları sıkıntıya düşürdük de yine Rablerine boyun eğmediler, tazarru ve niyaz da bulunmuyorlar.

“Biz onları ilk önce kılıçla ve Bedir günü liderlerinin öldürülmesi ve esir alınması şeklinde aleyhlerine cereyan eden olaylarla yakaladık sözleri, buna delil olarak getirilmiştir. Bu hâlde siz, onlardan hiçbirinin, ne boyun eğdiğini ve ne de yalvardığını göremezsin. “Niyazda bulunmu yorlar” sözü, onların bu hâlinin devamını göstermektedir.

Yani, onlar, bundan sonra bile, bu hâl üzere devam etmektedirler. Bundan dolayı “niyazda bulunmadılar” şeklinde söylemedi.

(.....) kelimesi (.....) babmdandır. (.....) kelimesinden türemiştir. Bu hâlde diğer hale dönüştü, demektir (.....) kelimesi gibi.

77

Nihayet üzerlerine azâbı şiddetli bir kapı açtığımız zaman, bir de bakarsın ki onlar, orada şaşkın ve ümitsiz kalmışlardır.

Yezid'e göre (.....) şeklindedir. Azâbı şiddetli kapıdan aksat, esaretten de ölümden de daha kötü olan açlık kapısıdır.

Onlar, şaşkına dönmüşler ve bütün hayırlardan ümitlerini kesmişlerdir. Onların, inat hususunda cesareti en fazla olanı ve en azılısı, sana şefkat dilenmek için geldi, ya da, biz, onları, ölüm ve açlık gibi sıkıntılar la denedik de onlarda, bu hâl oldukları hâlde bile yumuşaklık ve itâat görülmedi. Ta ki, cehennem azâbıyla azap edilinceye kadar. İşte o zaman şaşkına dönerler ve ümidi keserler, “kıyamet koptuğu gün günahkârlar, ümidi keserler” âyetinde olduğu gibi.

78

O, sizin için kulağı, gözleri ve gönülleri inşa etti. Ne de az şükrediyorsunuz.

Özelliklere bunları zikretti. Çünkü dini ve dünyevi faydalarla ilgili olan şeyler, başkasına değil, bunlara dayanır. Çok az zikrediyorsunuz. (.....) tekit içindir “gerçekten” manasınadır.

Mana: Siz bu nimetlerin büyüklüğünü anlayamadınız ve onları asıl maksatlarınm dışında kullandınız. Bu sebepten gözleriniz ve kulaklarınız, Allah'ın âyetleri ve işleri hususunda iş görmedi. Dolayısıyla, kalplerinizle de düşünemediniz ve nimet verem tanıyamadınız. O'na hiç şükürde bulunmadınız.

79

Ve o sizi yeryüzünde yaratıp yaydı. O'na götürüleceksiniz.

O, sizi yeryüzünde yaratan ve nesiller vererek yayandır. Dağılıp gittikten sonra kıyamet gününde onun huzurunda toplanacaksınız.

80

Ve o, yaşatan ve öldürenidir. Gecenin ve gündüzün değişmesi onun eseridir. Aklınızı kullarınıyor musunuz?

Canlıları yaratarak diriltir, yok ederek öldürür. Gece ve gündüzün değişmesi onun eseridir. Birinin diğeri ardından gelmesi ve karanlık ve aydınlıktaki ya da uzayıp kısalmadaki değişimleri onun eseridir. Bu ona mahsustur. Ondak başkası onların taarrufuna güç getiremez. Aklınızı kullarınıyor musunuz? Kullanın da diriltme hususndaki kudretimizi anlayın. Ya da yapılanla yapana yol bulun da îmana gelin.

81

Hayır, onlar da öncekilerin dedikleri gibi dediler.

Mekke ahalisi, kendilerinden önceki kâfirlerin dedikleri gibi dediler, sonra onların ne dediklerini şu sözöyle açıkladı.

82

Dediler ki: “Öldüğümüz, toprak ve kemik haline geldiğimiz zaman diriltileceğiz, öyle mi?”

Nafî, Hamza, Ali ve Hafs'a göre (.....) şeklindedir.

83

Andolsun ki bu tehdit, biz de bizden önce atalarınıza da yapıldı. Bu öncelilerin masallarından başka bir şey depdir.

Bu diriltme tehdidi Muhammed'in gelişinden önce de yapıldı.

(.....) , (.....) kelimesinin çoğulu (.....) kelimesinin çoğuludur. O, öncekilerin yazdığı gerçek dışı şeydir. (.....) kelimesinin çoğulu olması da uygundur. Sonra Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ine müşriklere karşı şu sözöyle delil getirmesini emretti.

84-85

Deki: Şayet biliyorsanız dünya ve içinde bulunanlar kimindir?” “Allah'ındır” diyecekler. “O hâlde düşünmüyor musunuz?” de.

Onlar, onun yaratıcı olduğunu kabul ediyorlar. Ama ancak düşündüklerinde, yeryüzünü ve içindekileri yaratanın, onları, tekrar yaratmaya kâdir olduğunu ve Rablik hususunda, yaratılmışların bir kısmının, ona eş koşulmamasım gerektiğini bilecekler.

Hamza, Ali ve Hafs'a göre (.....) şeklinde, diğerlerine göre (.....) şeklindedir.

86

“Yedi kat göklerin Rabbi ve büyük arşın Rabbi kimdir?”

Ondan korkmuyor musunuz? Korkun ki ona eş koşmayın. Ya da, bu eşyalan yaratmaya gücünün yettiğini itiraf etmenize rağmen yeniden diril teceğini inkâr etmekten korkmuyor musunuz?

87- 88

“Biliyorsanız (söyleyin) herşeyin melekûtu (mülkü ve yönetimi) elinde olan, herşeyi koruyup kollayan, fakat kendisi korunup kollanmaya muhtaç olmayan kimdir?” de.

Melekût, mülktür. (.....) ve (.....) mübalağa için gelmiştir. Mülkün azametinden haber vermektedir.

Birine, bir başkasına karşı yardım ettiğinde ya da onu ondan men ettiğinden “falarına karşı fiları yardım ettim” dersin.

Yani, dilediğine, dilediği kişi tarafından yardım eder, ona karşı, kimse kimseye yardım edemez.

89
(Bunların hepsi) “Allah'ındır” diyecekler. “O hâlde nasıl olup da büyüleniyorsunuz?” de.

Haktan ya da onun tevhidinden ve tâatmdan nasıl sapıyorsunuz? Saptıran şeytan ve boş arzulardır. Birinci (.....) icma iledir. Çünkü soru

“kim içindir?” şeklindedir. İkinci ve üçüncü (.....) ise Basra'lıların dışındakilere göre mana yönüyle aynıdır. Çünkü sen “Bunun sâhibi kimdir?” dediğinde bunun manası “Bu kimdir?” demektir. Şâirin sözünde olduğu gibi:

“Mezalifve köylerin sâhibi kimdir?” denildiğinde:

“Ve kılı kısa atların sâhibi?” denildiki: “Halid'in”

Yani “mezalif kimindir?” demektir. Mezalif: yeşillik ve sulak olan yerle çöl arasında bulunan köylere denir. Kim de onu, hazfıyla okursa, o zaman zahire göredir. Çünkü sen “Bunun sâhibi kimdir?” dediğinde, cevabı “falarıdır” şeklindedir.

90
Şüphesiz biz onlara gerçeği getirdik. Şüphesiz ki onlar yalancılarıdır.

O'na çocuk nisbeti abes, şirk koşmak batıldır. Onlar “Allah çocuk edindi” demelerinde ve ortak koşmalarında yalancıdırlar. Sonra şu sözyle onların yalanlarını tekit etti.

91
Allah çocuk edinmemiştir. O'nunla beraber hiçbir tanrı yoktur. Öyle olsaydı her tanrı kendi yarattığı sevk ve idare eder ve onlardan biri diğerine üstün gelmeye çalışırdı. Allah onların tammlamalarından uzaktır.

O, tür ve cinsten münezzehtir. Adamın çocuğu onun cinsindendir. Uluhiyette ona ortak yoktur. Öyle olsaydı tannlardan herbiri yarattığına yönelir ve onunla baskı kurardı. Ayrıca onlardan her birinin mülkü diğerinden aynlırdı. Dünya sultanlarında olduğu gibi bir kısmı diğerlerine galebe çalardı. Memleketleri ayrı ve kendileri mücadele içinde olurlardı. Mülkün parçalanması ve mücadele ile ilgili hiçbir iz rastlayamazsınız. Bilin ki, o tek bir tanndır. Her şeyin mülkü, idaresi, onun elindedir.

(.....) ancak cezâ ve cevap cümlesinin başına gelir denemez. Burada (.....) cezâ ve cevap olarak gelmiştir. Ayrıca onun başına ne şart ne de soru soranın sorusu gelmiştir. Çünkü şart hazfedilmiştir.

Takdiri ise “onunla birlikte ilâh yoktur” âyetinin de delaletiyle “eğer onunla birlikte ilâhlar olsaydı” şeklindedir. Bu, onunla tartışan müşriklere verilmiş bir cevaptır. Allah'ı onların “ortakları vardır, çocuk edinmiştir” gibi vasıflarıdırılmalarından tenzih ederiz.

92
(O) görünmeyi ve görüneni bilir. Onların ortak kostakları şeylerden yücedir.

(.....) mecrûrdur. (.....)nin sıfatıdır. Medenî ve Hafs'ın dışındaki Kûfe'lilere göre merfûdur. Hazfedilmiş bir mübtedanın haberidir. O, gizliyi de aleniye de bilir. Onların ortak koştukları put vs. şeylerden yücedir.

93- 94

Deki: “Rabbim, eğer onlara yöneltilen tehdidi, mutlaka bana göstereceksen, Rabbim beni şu zâlim kavim içinde bırakma.”

(.....) deki (.....) ve (.....)tekit içindir.

Yani onların dünyada ya da âhirette karşılaacakları tehdit edildikleri azâbı mutlaka bana göste receksen, demektir.

Beni onlara arkadaş kılma. Bana, onların azâbıyla azap etme. Hasen (radiyallahü anh) dan rivâyete göre “Allah onun ümmetinin azapla karşılaşacağı haber vermiştir. Ama ne zaman olacağını bildirmemiştir. Ancak bu duayla dua etmesini ona emretmiştir. Masum olan Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem)’in, Rabbine karşı kulluğunu ve tevazusunu göstermek için, Rabbinin, yapacağımı bildiği bir şeyi istemesi ya da yapmayacağını bildiği bir şeyden de ona sığınması câizdir. O, bir meclisten kalktığında yetmiş defa istiğfar yapardı.

(.....) daki (.....) şartın cevabı içindir. (.....) ise, ikisi arasına tekit için gelmiş mutarizadır.

95

Biz onlara yönelttiğimiz tehdidi sana göstermeye elbette ki kâdiriz.

Onlar, kendilerine vaad olunan azâbı inkâr ediyorlar ve gülüyorlardı. Onlara denildiki: Şüphesiz ki Allah vaad ettiğini gerçekleştirmeye kâdirdir. Eğer düşünürseniz, bu inkânnıza yol bulamazsınız.

96

Kötülüğü en güzel şeyle def et. Biz onların (seni) nasd vasıflarındıracaklarını biliyoruz.

Kötülüğü en güzel hasletle def et. Bu “kötülüğü iyilikle defet” sözünden daha belîğdir. Çünkü burada tadil sigası kullanılmıştır. Mana: Onların hatalarını affet ve onlara karşı mukabeleni mümkün olan en güzel yolla yap.

İbni Abbâs (radiyallahü anh) tan yapılan rivâyete göre “O Allah'tan başka ilâh olmadığına şehadettir” Buradaki kötülük, selâm verirken ortaya konan şirk ve çirkin sözdür ya da kötülüğü öğütlemektir. “Bu, kılıç âyetiyle nesh edilmiştir” derülmüştür. “Muhkemdir. Dine zarar vermediği müddetçe teşvik edilmiştir” denilmiştir. Biz, onların nasıl şirk koştuklarını ya da seni nasıl vasıflarındırardıklarını ve kötü konuşmalarını biliyoruz. Onları, bu hususta cezâlarıdıracağız.

97

Ve dedi ki: “Rabbim, şeytanların kışkırtmalarından sana sığınırım.”

Onların vesveselerinden ve dürtülerinden sana sığınmm. (.....) dürtmek demektir.

(.....) un çoğuludur. At yetiştiricisinin mahmuzu (.....) buradan gelmektedir. Mana: “At yetiştiricilerinin, hayvanlarını yürütmek için mahmuzlaması gibi, şeytanlar, insanları günaha teşvik ederler” demektir.

98

“Onların yanımda bulunmalarından da sana sığınırım.”

Hemen her zaman ya da Kur’ân okunurken ya da elbise çıkarıldığı esnada şeytanların hazır olmalarına ve dürtmelerine karşı Rabbe yalvararak nida edilmesini ve ona sığınılmasını, nidayı ve sığınmayı tekrarlayarak emretmiştir.

99

Nihayet onlardan birine ölüm gelip çattığında “Rabbim, beni geri gönderiniz” der.

(.....) fiiline taallûk etmektedir.

Yani onlar, ölüm vakti gelinceye kadar şirk koşmaya devam ederler. Ya da bu vakte kadar kötü hâl üzere devam ederler, demektir, bundan önceki iki âyet mutarıza ve tekit olarak gelmiştir. Tekit, aklım çalmaya uğraşan ve intikam almaya sevkeden şeytana karşı Allah'tan yardım dileyerek onların görmezden gelinmesi içindir. Rabbim, beni dünyaya geri döndürünüz, der. Allah'a sultanlara hitap edildiği gibi tazim için çoğul bir lafızla hitap etti.

100

“Ta ki boşa geçirdiğim dünyada iyi iş yapayım” Hayır onun söylediği bu söz (boş) laftan ibârettir. Onların gerisinde ise, yeniden dinlecek güne kadar (süren) bir berzah vardır.

Terk ettiğim yerde yani dünyada hayırlı bir iş yapayım. Çünkü o, dünyayı terk edip âhirete gitti. Katâde şöyle demiştir: “Bunu ancak kaçırdığı tahsil için istedi. Ailesine ve aşiretine dönmek için değil.”

Kûfî, Sehl, ve Ya'kûba göre (.....) deki (.....) sakindir, “hayır” sözü, dönüş talebim, azarlamakta, kabul etmemekte ve imkânsız görmektedir.

(.....) sözünden maksat, düzgün kurulmuş bir cümledir. O da “Rabbim beni geri gönderiniz. Tdki boşa geçirdiğim dünyada iyi iş yapayım” sözüdür. Bu, onun, hasret ve pişmanlığın istilasından dolayı susmaksızım söylediği bir sözdür, “gerisinde” sözü, önünde, manasıdır.

(.....) deki, zamîr topluluk içindir. Berzah; onlarla dünyaya dönüş arasındaki engeldir. “Yeniden dinlecekleri güne kadar” dedi. “Diriliş günü dönecekler” şeklinde demedi. Bu, umudu, tam olarak kırmaktadır. Çünkü, bu dirilişten sonra ancak âhirete dönüş olacağını bildirmektedir.

101

Sûr'a üflendiği zaman, artık o gün aralarında soy sop yoktur ve birbirlerine sormazlar.

Bu üfleminin ikinci üfleme olduğu söylendi. Ebû Amr'a göre iki ayrı kelimedede de olsa benzer iki harfin bir araya gelmesinden dolayı (.....)idğamla okunur.

İdğam: Harfleri birbirine katarak okumaktır. Soylar arasında aynlık meydana gelir. Mükâfat görenler ve cezâ görenler diye iki kısma ayrılırlar. Kendi aralarında soy sebebiyle buluşma meydana gelmez. Çünkü kişi, kardeşinden, anasından, babasından, kansından ve oğlundan kaçır. Aralarındaki buluşma amelleri sebebiyle olur. Dünyada iken istedikleri gibi, bir araya gelmeyi istemezler. Çünkü onlardan her biri kendi haline düşmüştür. Bununla “Onlardan bir kısmı, bir kısmına sorarak yöneldi” âyeti arasında tezat yoktur. Kıyamette çeşitli yerler vardır. Bir yerde, onlar üzerindeki korku artar da birbirlerine sormazlar. Başka bir yerde ise kendilerine gelirler ve sorarlar.

102

Kimlerin tartdarı ağır gelirse, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.

(.....) , (.....) kelimesinin çoğuludur. Tartıları sâlih ameller manasına gelmektedir onlar için Allah tarafından takdir olunmuş bir ağırlık manasına gelmelidir. Onlar için Allah tarafından takdir olunmuş bir ağırlık vardır. Nitekim âyet-i kerimede “Kıyamet gününde onlar için terazi kurmayız” buyurulmuştur.

103

Kimleri de tartdan hafif gelirse, işte onlar kendilerini ziyana sokanlar, cehennem de ebedî kalanlardır.

Kimlerin de tartıları günahlar yüzünden'hafif gelirse, onlar, nefisleri ne zulmetmişlerdir.

(.....) , (.....) dan bedeldir. Bu ikisinin i'rabta mahalli yoktur. Çünkü sılanın mahalli yoktur. Ya da (.....)için haberden sonraki haberdur. Ya da mahzûf bir mübtedanın haberdur.

104

Onlar, orada, dişleri açıkta olduğu hâlde ateş yüzlerini yalar.

Suratları asık olduğu hâlde ateş yüzlerini yakar. Onlara şöyle denir:

105

Âyetlerim size okunurda siz, onları yalanladınız, değil mi?

Dünyada iken size Kur'ân okunur da siz, onları yalanladınız ve onların Allah'tan olmadığına inanıyordunuz, değil mi?

106

Derler ki: “Rabbimiz, azgınlığımız bizi altetti. Biz, sapık bir topluluk idik.”

Hamza ve Ali'ye göre (.....) şeklindedir.

(.....) ve (.....) nin ilcisi de mastardır. Yaptığımız kötü ameller sebebiyle bedbaht olduk.

Tevil ehlinin “Bedbahtlıktan üzerimize yazıları şey bizi altetti” şeklindeki sözleri doğru değildir. Çünkü o, kulun yapacağı şeyi ve seçeceği bildiği şeyi yazar. Seçeceğini bildiğinden başkasını yazma emirleri hususunda gösterdikleri gevşekliğin bahanesi olarak söylüyor. Kendilerinin işleri ile ilgili hususlarda bahane bulmakta aceleci davranıyorlar. Biz hak tan ve doğrudan sapmış bir topluluk idik.

107

“Rabbimiz, bizi buradan çıkar. Eğer bir daha dönersek, artık belli ki biz zâlim insanlarız.”

Bizi ateşten çıkar. Küfre ve yalanlamaya bir daha dönersek, artık gerçekten nefislerimize zulmetmiş oluruz.

108

Buyurur ki: “Alçaklıkça alçalın Orada! Bana bir şey söylemeyin.”

Zelil ve aşağılık bir şekilde susun. Üzerinizden azâbın kaldırılması hususunda bana bir şey söylemeyin. Çünkü o ne kaldırılır, ne de hafifletilir. Denildiki “Bu onların konuştukları son sözdür. Bundan sonra onlardan sadece soluma ve inleme işitilir.”

Ya'kûb'a göre (.....) , (.....) ve (.....) lafızları vasl hâlinde de vakf hâlinde (.....) ile okunurlar. Diğerlerine göre ise (.....) siz okunurlar.

109-110

Zira kullarında bir grup: “Rabbimiz, biz îman ettik. Bizi bağışla. Bize acı. .Sen acıyanların en hayırısısın” demişlerdi. Siz onları alaya aldınız. Sonun da bu davranışınız size beni yad etmeyi unutturdu. Çünkü siz onlara gülüyordunuz.

(.....) ikinci mefuldur. Medenî, Hamza ve Ali'ye göre damme iledir. Her ikisi de (.....) gibi (.....) nin maşandır. Nispet (.....) sında mübalâğa vardır.”

Denildiki: “O maskaraya alınanlar, ashâbı kiramdır” onların sadece Ashâb-ı Suffe oldukları da söylendi. Manası: Onları alaya aldınız ve onlarla dalga geçerek uğraştınız. Sizin bu şekilde onlarla uğraşmanız, beni zikretmeyi unutmanıza sebep oldu. Siz onlarla alay edip gülüyordunuz.

111

Bu gün ben onlara, sabrettiklerinin karşılığını verdim. Onlar, hakikaten muratlarına ermişlerdir.

(.....) cümlesinin ikinci mefûl olması câizdir.

Yani onları kurtulup muratlarına ermeleriyle mükafatlarıydım. Çünkü (.....) fiili iki mefûl alır. “Onları sabretmelerine karşılık cennetle mükafatlarıydı” âyetinde olduğu gibi. (.....) Hamza ve Ali'ye göre başlarığı içindir.

Yani, kurtuluşa erenler hakikaten onlardır, siz değilsiniz, demektir.

112

(Allah inkârcılara): “Yeryüzünde kaç yıl kaldınız” diye sorar.

Allah ya da onlara soru sormakla görevlendirilmiş melek şöyle der Mekki Hamza ve Ali'ye göre (.....) şeklindedir. Onlara sorulmak üzere sana verilmiş bir emirdir. (.....) , (.....) fiiliyle mensûb kılınmıştır. (.....)ise temyizdir.

113

“Bir gün ya da günün bir kısmı kaldık, sayanlara sor” derler.

Onlar, orada ebedî kalacaklarını düşünmelerinden ve azâb içerisinde olmalarından dolayı günaha kalış müddetlerini kısa gördüler. Çünkü sıkıntı çekene sıkıntılı günleri uzun gelir, sevinçli günleri kısa gelir. Hesap edenlere ya da kulların ömürlerini sayan meleklerle sorun.

(.....) Mekkî ve Ali'ye göre (.....) şeklinde hemzesizdir.

114

“Sadece az bir süre kaldınız. Keşke bilseydiniz” der.

Ancak az bir zaman ya da az kaldınız demektir. Allah'u Teâlâ, onların, dünyada kalış yılları ile ilgili sözlerini doğrulamakta ve önceki gafletlerinden dolayı onları azarlamaktadır. Hamza ve Ali'ye göre de (.....) şeklindedir.

115

Bizim sizi boş yere yarattığımızı ve sizin bize döndürülüp getirilmeyeceğinizi mi sandınız?

(.....) hâldir.

Yani oyun ve eğlence edinerek demektir, ya da mefulun lehtir.

Yani, boş yere demektir. Hamza ve Ali ve Ya'kûb'a göre (.....) , “dönüp gelmeyeceğinizi) şeklindedir.

(.....) cümlesi (.....) üzerine ya da (.....) üzerine atfen Bilâkis sizi, sorumluluk yüklemek, sonra da sorumluluk dünyasından mükâfat ve cezâ dünyasına döndürmek, iyilere sevap vermek, kötülerini cezâlandırmak için yarattık.

116

Mutlak hakim ve hak olan Allah, pek yücedir. O'ndan başka ilâh yoktur. O, bereketli arşın sâhibidir.

Mutlak hakim ve hak olan Allah, boş bir şey yaratmaktan yücedir. Mülkün kendisine aidiyeti sabittir. Çünkü herşey ondandır, onadır. Ya da o kendisi ve mülkü yok olmadandır. O, bereketli arşın sâhibidir. Arşı kerem (bereket) sıfatıyla vâsfetti. Çünkü rahmet ondan iner. Ya da onu keremlilerin en keremlisi olan Allah'a nisbetinden dolayı kerem sıfatıyla y"vâsfetti. (.....) kelimesi, (.....) keümesine sıfat olmak üzere şaz bir şekilde merfû' olarak da okunmuştur.

117

Kim Allah ile birlikte diğer bir tanrıya taparsa -ki bu hususla ilgili hiçbir delili yoktur- o kimsenin hesabı ancak Rabbinin nezdindedir. Şurası muhakkak ki kâfirler iflah olmaz.

118

Resûlüm! Deki: Bağışla ve merhamet et Rabbim! Sen merhametlilerin iyisisin.

Resûlüm! Deki: Bağışla ve merhamet et Rabbim! Sen merhametlilerin iyisisin. Zira Allah'ın rahmetine kavuşan kişi, başkasının rahmetine ihtiyaç duymaz. Fakat başkasının rahmeti, Allah'ı rahmetinden müstağni kılınmaz.

NÛR SÛRESİ

Bu sûre Medine'de nâzil olmuştur; 64 âyettir..

1

Bu indirdiğimiz ve (hükümlerinin uygulanmasını) farz kıldığımız bir sûredir. Düşünüp öğüt almanız için onda açık seçik âyetler indirdik.

(.....) Mahfuz bir mübtedanın haberidir.

Yani, “Bu bir suredir” demektir. “onu indirdik” (.....) un sıfatıdır. Talha “Zeydi dövdüm” ya da “Sûreyi oku” şeklinde düşünerek (.....) şeklinde okumuştur. Sûrenin başından sonuna kadar bütün âyetleri Medine'de inmiştir. “Onda bulunan hükümleri farz kıldık.” (.....) kelimesinin aslı, “kesmek, ayırmak” demektir.

Yani o hükümleri onda kesilmiş biçilmiş olarak kıldık, demektir. Mekkî ve Ebû Amr, müsbetliğini ve onun te'kidini mübalağa için ya da onda farklı farklı kılınanların çokluğunu ifade için (.....) şeklinde şeddeli okumuşlardır. Öğüt almanız için onda açık deliller indirdik. Hamza, Ali, Halef ve Hafs'a göre (.....) şeklindedir. Sonra hükümleri tekrar açıkladı. Şöyle buyurdu:

2

Zina eden kadın ve zina eden erkekte her birine yüz sopa vurun. Allaha ve âhiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dini (ni) tatbik hususunda sizi sakın acıma duygusu kaplamasın. Mü'minlerden bir grup da onlara uygulanan cezâya şahit olsun.

(.....) Mübteda olarak merfûdur, haber hazfedilmiştir.

Yani, üzerinize farz kılman hususta zinâkar kadını ve zinâkar erkeği sopalayın. Ya da haber (.....) (sopalayın) kelimesidir. (.....) manasına olduğu ve şart manasını içerdiği için (.....) gelmiştir. Takdiri, zina eden kadını ve zina eden erkeği sopalayın” şeklindedir. Senin “kim zina etmiş onu sopalayın” sözünde olduğu gibi. “İffetli kâdirılara iftira atan sonra da dört şahit getiremeyen kişileri sopalayın” âyetinde olduğu gibi.

İsa b. Ömer, zahirin açıkladığı gizli bir fiilin varlığı üzere (.....) şeklinde mensûb okumuştur. Bu, emir için olan fiilden dolayı (.....) şeklinde okunmasından daha iyidir.

Celd; Tene vurmaktır. Bunda, acının ete ulaşması için mübalağa edilmemesi gerektiğine işaret vardır. Hitap, devlet başkanlarıdır. Hadlerin uygulanması dindendir. Onların sorumluluğu herkesin üzerinedir. Ancak onların hepsinin bir araya gelmesi mümkün değildir. Bu işe onların adına imâm bakar. Bu, özgür ve evlenmemiş olanın hükmüdür. Evlenmiş olanın hükmü ise, taşlarıarak öldürülme. Taşlarıarak öldürülmenin şartları şunlardır: hürriyet, akıl, balığ, islâm ve sağlam bir nikâhla evlendiği kâdirıla başbaşa kalıp ilişkiye girmektir. Bu, sürgünün meşru olmadığına dair delildir.

Çünkü (.....) cezâyâ dahil olur. Sürgün ile ilgili rivâyet edilen hadis “O kadınları evlerde hapsedin” ve “o ikisine eza verin” âyetlerindeki hapis ve işkencenin nesh edildiği gibi neshedilmiştir. Mekki kelimesini, (.....) şeklinde okumuştur. Bu, ayrı bir kelimedir.

Denildiki: “Re'fet (acıma) kötülüklerin giderilmesinde kullanılır. Rahmet ise, “sevgiliye ulaştırmakta” mana, mü'minlere gere ken Allah'ın dini hususunda şart olup dayatmaktır. Hadlerin uygulanmasında gevşeklik göstermemektir. Değilse hadleri kaldırlar ya da hafifletirler. Allahm dininden maksat, ona ya da hükmüne boyun eğmektir. “Allaha ve âhiret gününe inanıyorsanız” sözü tahrir babındadır. Allah ve dini için gazap ateşini yakmayı hedeflemektedir. Şartın cevabı gizlidir.

Yani, sopalarınlardan bir gurup hazır olsun. Bunun “azap” olarak isimlendirilmesi cezâ olduğuna dair delildir.

Grubun, ibret almak için had uygulayacak yerde halka çevirmiş ve had uygulayacak kişinin azarlanması câizdir. Grup en az üç ya da dört kişi olmalıdır. Bu, galip bir sıfattır ve sanki o üç dört kişi, bir şeyin etrafını çevirmiş grup gibidir.

İbni Abbâs (aleyhisselâm) dan rivâyet edildiğine göre, dört ila kırk adam olmalıdır.

3

Zina eden erkek, zina eden müşrik olan kadından başkasıya evlenemez; Zina eden kadın da veya müşrik olan erkekten başkasıyla evlenemez. Böyleleriyle evlenmek mü'minlere haram kılınmıştır.

Zina alışkanlığı olan murdar kişi, sâlih'a kâdirîlerle evlenmeye râğbet etmez. Kendisi gibi murdarlara ya da müşriklere râğbet eder. Aynı şekilde sâlih erkekler de o murdar kâdirîlerle evlenmeye râğbet etmez. O kadınlara, kendileri gibi fâsık ve müşrik olanlar râğbet eder. Âyet, haddi aşanlarla evlenmekten uzaklaştırmaktadır. Çünkü zina çirkinlikte şirkin eşidir. İman ise iffet ve namusun eşidir. Bu âyet “Pis kadınlar, pis erkekler içindir” âyetinin bir benzeridir. Denildiki: “İslam'ın başlangıcında zinakar kâdirîlerle evlenmek yasaktı. Daha sonra bu “sizden olan dullarla evlenin” ayetiyle neshedildi. Denildiki “Nikahtan maksat, ilişkidir. Çünkü zinâkardan başkadı, zinakar kadını iğrenir, ona karşı şehvet duymaz.” Bu doğrudur ye seni şu söze götürür. “Zinakar erkek, ancak zinakar kâdirîla, zinakar kadın da ancak zinakar erkekle zina eder.”

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) den bir kâdirîla zina eden sonra da onunla evlenen kişinin durumu soruldu, “Başı zina, sonu nikâhtır” buyurdu. Birinci cümleinin durumu zinakar erkeğin özelliği, iffetli kâdirîlara değilde günahkâr kâdirîlara râğbet etmesidir. İkincisinin manası ise, zinakar kadının özelliği, ona, namuslu kişilerin değil, zinakar kişilerin râğbet etmesidir. Bu ikisi farklı iki manadır. Birincisinde, zinakar kadın, zinakar erkekten önce zikredilmiştir. İkincisinde ise, erkek kadından önce zikredilmiştir. Çünkü bu âyet, işledikleri kötülükten dolayı cezâlarıdırılmaları için indirilmiştir. Kadın, bu kötülüğün kendisinden kaynaklandığı unsurdur. Çünkü o, erkeği arzulamasaydı, ona kapı açıp imkân vermeseydi, erkek onu arzulamaz ve ona sahip olamazdı. Bu hususta, kadın asıl olunca zikriyle başladı. İkincisi ise nikâhtan bahsetmektir. Bunda asıl olan ise erkektir. Çünkü isteyen odur ve talep ondan gelmektedir. (.....) nehiy olarak (.....) şeklinde de okunmuştur. Aynı şekilde merfû' hâlinde de nehiy manası vardır. Ve o daha belîğ ve daha te'kitlidir. Onun o ikisinin adetlerinin bu şekilde olduğu manasına haber olması da câizdir. Mü'mine gereken nefsinin bu tip alışkanlıklara bulaştırmamak ve korumaktır. Zina yapmak ya da zina yoluyla para kazanması maksadıyla fahişelerle evlenmek haram kılınmıştır. Ya da bunda, fâsiklara benzeyiş, töhmet altında kalmak, kötü söze, gıybet ve kötülerle oturmaya sebep olmak gibi kötülükler olduğu için haram kılınmıştır. O meclislerde günaha kapı açan nice taşmıklar yapılır. Ya da zinâkarların ve kahpelerin bir araya gelmesiyle neler olur? Bir düşünün.

4

Namuslu kâdirîlara zina isnadında bulunup sonra da dört şâhit getiremeyenlere seksener sopa vurun. Ve artık onların şâhitliğini hiçbir zaman kabul etmeyin. Onlar yoldan çıkmış kimselerdir.

Ali'ye göre (.....) şeklindedir.

Yani müslüman, mükellef, iffetli ve hür kâdirîlara zina isnadında bulunanlar, demektir. Kazif (isnatta bulunmak) zina ve başka hususlarda olur. Buradaki, zina isnadıdır. Bunu, zinakârlardan hemen sonra namuslu kâdirîların zikredilmesiyle ve dört şâhit getirilmesinin şart koşulmasıyla anlıyoruz. Sonra da zinaya tanıklık eden dört şâhit getiremezse ve eğer isnatta bulunan hürse, ona, seksen sopa vurun. Zinanın dışındaki “ey fâsık, ey faiz yeyici” gibi ifadelerle atıları kaziflerde iki şâhit yeterlidir. Cezâsı da tazirdir. Kazif atıları kişide bulunması gereken şartlar şunlardır. Hürriyet, akıl, bulûğ, islâm ve iffet, kazif cezâsının gerekliliği hususunda erkek de kadın gibidir.

Yani erkeğe atıları isnadda kadında olduğu gibi cezâlarıdırır.

(.....) kelimesi, mastarların naspedilişi gibi naspedilmiştir. Bize göre onun, hadlerle ilgili şâhitliği reddedilir. Ayrıca haddin tamamının ya da bir kısmının bilindiği şekil üzere uygulanmasına taallûk etmektedir.

Yani had uygulanmazsa şâhitlik reddedilmez. Şâfiîye göre ise onun şehadetinin reddolunması kazifin kendisine taallûk eder. Haddin uygulanmasıyla bir ilgisi yoktur. Bize göre kazif olan şartın cezâsı, sopanın vurulmasıdır. Şehadetleri ebedî olarak yani yaşadıkları müddetçe kabul edilmez. Onlar, yoldan çıkmış kimselerdir. Bu, başlarıgıç cümlesidir. Şartın cezâsına dahil değildir. Sanki bu, şart cümlesi bittikten sonra, 'kazif atanla nın Allah katındaki hâlinin hikâyesidir.

5

Ancak bundan sonra tevbe edip ıslah olanlar müstesnadır. Çünkü Allah çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir.

Zina isnadında bulunduktan sonra tevbe edip hallerini düzeltenler müstesnadır. Bunlar, fâsıklardah istisna edilmişlerdir. Buna “Allah, çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir.” Sözü delalet etmektedir.

Yani; onların günahlarını bağışlar ve onlara merhamet eder, demektir. Bize göre istisnanın hakkı mensûb olmaktadır.

Çünkü o olumlu cümledendir. İstisnayı ikinci cümleye tealluk ettirenlere göre ise deki (.....) dan bedel olmak üzere, meerur olmaktadır. Yabancı kadınlara zina isnadında bulunmanın hükmünü zikrettikten sonra, eşlere zina isnadında bulunmanın hükmünü açıkladı. Şöyle buyurdu:

6

Eşlerine zina isnadında bulunup da kendilerinden başka şâhitleri olmayanlara gelince, onların herbirinin şâhitliği, kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ederek şâhitlik etmesi,

7

Beşinci defa da, eğer yalan söyleyenlerden ise Allah'ın lânetinin kendi üzerine olmasını dilemesidir.

Hanımlarına zina isnadında bulunup da kendilerinden başka sözlerini tasdik edecek şâhitleri olmayanlara gelince, onların herbirinin şâhitliği, kendisinin, -bu zma isnadında doğru söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ederek şâhitlik etmesi, beşinci şâhitlikte de, bu zina isnadında eğer yalan söyleyenlerden ise Allah'ın lânetinin kendi üzerine olmasını dilemesidir.

(.....) kelimesinden bedel olmak üzere merfûdur. (.....) Ebubekir'in dışındaki Kûfe'lilere göre haber olmak üzere merfûdur. Mübteda (.....) dir.

Diğerlerine göre ise mensubtur. Çünkü o, mastara muzaf kılınmasıyla master hükmünü almıştır. Ondaki amil, mastardır. O da (.....) dir. Buna göre haberi hazfedilmiştir.

Takdiri ise “Onların herbirinin şâhitliği vâcibtir” şeklindedir. Buradaki. (.....) kelimesinin merfû' olduğu hususunda bilindiği kadarıyla ihtilaf yoktur. (.....) mübteda, (.....) haberdir.

8

Kadının, kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ile şâhitlik etmesi,

9

Beşinci defa da, eğer (Kocasi) doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazâbının kendi üzerine olmasını dilemesi kendisinden cezâyı kaldırır.

Ondan azâbı yani cezâyı kaldırır, (.....) fiilinin faili, (.....) cümlesidir. Hafs, (.....) kelimesini (.....) üzerine atfederek mensup kılmıştır.

Diğerleri ise başlarıgıç olarak merfû' kılmışlardır. (.....) onun haberidir. Nâfi, (.....) ve (.....) deki (.....) leri (.....) olarak okumuştur. Ayrıca (.....) nin (.....) mı esreli okumuştur. Her iki (.....) de (.....) hükmündedir. Sehl, Ya'kûb ve Hafsa göre (.....) şeklindedir.

Gazap kelimesini, kadirıla yanyana kıldı. Çünkü kâdirılar, hadiste de geçtiği üzere lâneti çok kullanırlar. Dilleri alıştığı ve kalpleri önemseydiği için yalan yere lânete cüret ederler diye onun yanında “gazap” kelimesini zikretti. Bunu men edici olması için yaptı, bize göre liân (lariyetleşme), lânet kelimesiyle birlikte kullanılan yeminlerle kuvvetlendirilmiş şahitliklerdir. Erkek hakkında kazif cezâsının yerine geçer. Kadın hakkında ise, zina cezâsının yerine geçer. Çünkü Allah'u Teala onu, şehadet olarak isimlendirmiştir. Kan ve koca şehadet ehli olup, koca kansına zina isnadında bulunursa aralarında liân yapılır. Nehir kitabında da açıklandığı gibi birbirleriyle lânetleştiklerinde, kadı aralarını ayıncaya kadar, aralarında aynlık meydana gelmez. Allah ona rahmet etsin Züfer'e göre aynlık, lânetleşmeleriyle meydana gelir. Aynlık, bain olarak boşatmaktır. Ebû Yûsuf, Züfer ve Şafî'ye göre artık ebedî haramlık sözkonusudur. Liân âyeti, Hilâl b. Ümeyye yada Uveymir hakkında indi. O “Karım Havle'niri üzerinde Şüreyk b. Semhan'ı gördüm” demiş, karısı da onu yalanlamıştı. Bunun üzerine Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) onlara liân yaptırmıştı.

10

Ya Allah'ın size bol lûtfü ve merhameti olmasaydı ve Allah, tevbeleri kabul eden hüküm ve hikmet sâhibi olmasaydı (hâliniz nice olurdu)?

Yani, Allah'ın, size ihsanı ve nimeti olmasaydı, demektir. (.....) nin cevabı, hafzedilmiştir. Takdiri ise, “sizi utandırır” yada “size biran önce azap eder” şeklindedir.

11

Bu ağır iftirayı uyduranlar şüphesiz sizin içinizden bir gruptur. Bunu kendiniz için bir kötülük sanmayın. Aksine o, sizin için bir iyiliktir, onlardan herbir kişiye, günah olarak ne işlemişse (onun karşılığı cezâ) vardır. Bu günahın büyüğünü yüklenen kimse içinde çok büyük bir azap vardır.

İfk sözü, yalan ve iftiradan oluşan mananın en belîğidir. Aslı (.....) dur. Değiştirmek ve çevirmek demektir. Çünkü o, anlamı değiştirilmiş bir sözdür. Burada kastedilen Âişe (radiyallahü anh) nin üzerine atıları iftiradır.

Âişe anlatıyor: “Beni Mustalık gazasında gerdanlığımı kaybettim. Bu sebepten geri kaldım. Hafifliğimden dolayı hevdecin boş olduğu anlaşılmadı. Onlar gittiklerine Safvan b. Muattal (geldi) devesini çöktürdü. (Deveye bindim) ve onu şevketti. Onlar konakladıktan sonra onlara yetiştik. Benim hakkımda helâk olan olmuştur. Bir ay hastalandım. Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) “Nasılsın?” diye soruyordu. Önceleri gördüğüm lûtfü ondan göremiyordum. Babamın teyzesi Ümmü Mıstah (bize gelmişti, yürürken) tökezleyince “kahrolası Mıstah” dedi. Bu sözüne karşı çıktım, o da bana iftira olayım haber verdi. Bunu işitince hastalığım arttı. Ana-babamın (evine gittim) orada geceledim. Gözyaşım dinmiyordu, uyuyamıyordum. O ikisi (anam babam) ciğerimin parçalandığını zannettiler. Sonunda Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) “Ey Humeyra, müjdeler olsun sana. Şüphesiz ki Allah beraatini indirdi” buyurdu. “Allaha hamdolsun, sana teşekkür yok” dedim.

(.....) Ondan kırka kadar, bir araya gelmiş kişiden oluşmuş bir topluluktur. Onlar; münâfıkların başı Abdullah b. Ubey, Zeyd b. Rifaa, Hassan b. Sabit, Mistah b. Esare, Hamne binti Cahş ve onların yardımcılarıdır. Bu içinizden, müslüman cemaatinden bir gruptur. Onlar, iftiranın mü'minlerden değil de kâfirlerden meydana geldiğini zannetmişlerdi. Bu iftirayı Allah katında şer olarak hesap etmeyin. Aksine o sizin için hayırlıdır. Çünkü Allah size o belâyı isabet ettirdi sonra da onsekiz ayetlik beraati indirdi. Hitap, Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e, Ebû Bekir'e, Âişe'ye Safvan'a ve bu hususta ona kötülük yapan mü'minleredir. O topluluktan herbiri için, günahı, bu işe daldığı kadar olan bir cezâ vardır. Çünkü bir kısmı gülmüş, bir kısmı konuşmuş ve bir kısmı da susmuştu. O topluluktan günahın büyüğünü yüklenen Abdullah b. Ubey içinde büyük bir azap, yani cehennem vardır. Anlatıldığına göre Safvan, Âişe'nin hevdecisiyle onun yanından geçti. O kavminden olan bazı kimselerle birlikteydi, “Bu kimdir?” dedi. “Âişe'dir” dediler. Bu cevap üzerine o “Vallahi, ö ondan, o da ondan kurtulmamıştır” dedi. Bundan sonra Allah bu işe dalanları azarlamıştır. Şöyle buyurmuştur:

12

Erkek ve kadın mü'minlerin, bu iftirayı işittiklerinde kendi vicdanları ile hüsnü zanda bulunup da “Bu, apaçık bir iftiradır” demeleri gerekmez iniydi?

Erkek ve kadın mü'minlerin, bu İftirayı işittiklerinde, kendilerinden olan kimselere karşı hüsnü zanda bulunup onların iffetli ve sâlih kimseler olduklarını düşünmesi gerekmez miydi? Çünkü mü'minler tek bir can gibidir. Bu “Birbirinizi ayıplamayın” âyetinde olduğu gibidir.

Rivâyet edildiğine göre Ömer (radiyallahü anh) Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’e “Ben münâfıkların yalanını keserim. Çünkü Allah, seni tenine sinek konmasından bile korumuştur. Çünkü o, necasetlere konar, onlara bulaşır.

Allah seni, bu kadarlık bir pislikten bile korurken, bu tip çirkinliklere bulaşmış kişilerin (münâfıkların) arkadaşlığından niye korumuyor?” dedi. Osman: “Şüphesiz ki Allah, üzerine hiç kimse başınasın diye senin gölgeni yaratmadı. Senin gölgene başınak hiç kimseye nasip olmuyorsa, eşinin namusunu kirletmesi nasıl oluyor?” dedi. Aynı şekilde Ali (radiyallahü anh): “Cebrâîl, ayakkabılarının üzerinde pisliğin olduğunu sana bildirdi ve pislik bulaştı diye ayakkabılarını çıkarmanı sana emretti. Kendisine fuhuştan bir parça bulaştığı takdirine göre, sana onu boşamayı niçin emretmiyor?” dedi. Yine rivâyet olduğuna göre, Ebû Eyyub el-Ensârî, hanımına şöyle dedi: “Denilenleri duydun mu?” kansı “Safvanın yerinde sen olsaydın, Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in haremine karşı bir kötülük düşünürmüydün?” dedi. O “Hayır” dedi. Hanımı: “Eğer ben Âişe'nin yerinde olsaydım, Resulullah'a ihanet etmezdim. Âişe benden daha hayırlıdır, Safvan'da senden daha hayırlıdır.” Muhatap sığasından gaib sığasına, zamîrden zahire geçildi. “Birbiriniz hakkında hayır düşünmeli ve bu açık bir iftiradır demeliydiniz” demedi. Muhataptan gaibe geçişiyle yüz çevirmek manasına azarlamada mübalağa yapmıştır. İman lafzının açık ifadesiyle de, o konudaki birliktelikten dolayı hiçbir mü'minin, kardeşi aleyhine olan ayıplayıcı yada kötüleyici sözleri kabul etmemesini ifade etmiştir. Bu edeptendir. Buna dikkat eden, uygulayan ne kadar da azaldı. Keşke sen işittiğini konuşmayan, kardeşleri hakkında duyduğunu yaymayan kişileri bulabilsen. Onların hak etmediği apaçık bir yalandır.

13

Bu iftirayı ortaya atanların da bu konuda dört şâhit getir meleri gerekmez miydi? Madem ki şâhit getirip isbat edemediler, öyle ise onlar, Allah nezdinde yalancıların ta kendileridir.

Eğer doğru sözlü iseler, kazifleri hususunda dört şâhit getirmeleri gerekmez miydi? Madem ki dört şâhit getiremediler, öyleyse onlar, Allah'ın hüküm ve şerî'atına göre yalan yere zina isnadında bulunanlardır. Çünkü Allah'u Teala, isnadı doğru olanla, isnadı yalan olanın arasını ayırmak için dört şâhitin şهادette bulunup bulunmamasını, ölçü olarak koymuştur. Âişe (radiyallahü anh) ya iftira atanların, sözlerini destekleyecek delilleri yoktu, onlar yalancıları.

14

Eğer dünyada ve âhirette Allah'ın lütuf ve merhameti olmasaydı, içine daldığınız yaygarada size mutlaka büyük bir azap dokunurdu.

(.....) Geçmişin aksine, bir şeyin, başka bir şeyin varlığından dolayı mümkün olmaması için kullanılır.

Yani, ben, size, dünyada iken nimet vererek -ki tevbe için mühlet vermek de bu cümledendir- ihsanda bulunmaya ve âhirette de af ve mağfiretle merhamet etmeye hükmetmeseydim, o yaygarasını kopardığınız iftira dolu sözlerinizden dolayı sizi azapla derhal yakalardım, (.....) kelimesiyle ilgili olarak “söze daldı, söze girdi” denir.

15

Çünkü siz, bu iftirayı, gelişi güzel olarak birbirinizin ağzından alıyor ve hakkında bilgi sâhibi olmadığınız (bu uydurma haberi) ağızlarınızda geveleyip duruyorsunuz. Bunun önemsiz olduğunu sanıyorsunuz. Halbuki bu Allah katında çok büyük (suç) tur.

.(.....) yada (.....) için zarftır.

Onu bir kısmınız bir kısmınızdan aldı. “Sözü ağızdan aldı ve ezberledi” denir. Bir kısmınız bir kısmınıza “Sana Âişe'nin haberi ulaştı mı?” diye soruyordu. Sonunda bu, onlar arasında yayıldı ve bunun konuşulmadığı ne bir ev, ne de bir meclis kaldı. “Hakkın da bilgi sâhibi olmadığınız bu şeyi ağızlarınızda geveleyip duruyordunuz” sözler, ancak ağızla söylendiği hâlde “ağızlarınızla” kelimesini kullandı. Çünkü bilinen bir şeyin bilgisi kalpte

olur. Sonra dil onu ifade eder. Bu iftirada ise, kalpteki bir bilgidен kaynaklanmayan, sadece dillerde dolaşan bir sözdür. “Kalplerinde olmayan şeyi ağızlarıyla söylüyorlar” âyetinde olduğu gibi. Âişe (radıyallahü anh) hakkında konuşmanızı küçük bir şey zannediyorsunuz. Halbuki o, Allah katında büyük günahdır, onlardan biri ölümü esnasında üzüntülüydü. Ona bunun sebebi soruldu da o: “kasıtlı olarak işlemediğim bir günahтан korkuyorum. O da Allah katında büyüktür” dedi.

16

Onu duyduğunuz da, “Bunu konuşup yaymamız bize yakışmaz. Haşa! Bu büyük bir iftiradır” demeli değilmiydiniz?

ile (.....) arasını zarfla ayırdı. Çünkü zarfların bir durumu vardır. O da, eşyada vaki oldukları için, eşyadan kendi menzilesine düşmeleridir. Çünkü onlar, eşyadan ayrılmaz. Bu sebeplen başkasında genişlemeyen onda genişler. Zarfın öne alınmasının faydası, onlara vâcib olan, bu iftirayı ilk duyduklarında kendilerini konuşmaktan men etmeleri idi, manasını vermesidir. Vaktin zikredilmesi önemli olunca onu öne aldı. Mana, bu iftirayı duyduğunuzda “Bunu konuşmamız uygun olmaz” demeli değilmiydiniz, demektir.

(.....) olayın büyüklüğüne karşı şaşkınlık ifadesi için gelmiştir. Teşbih kelimesinde şaşkınlık manasının olması şuradan gelmek tedir. Biri, Allah'u Teala'nın yarattıklarından acaip bir şey gördüğünde Allah'ı tesbih etti. Daha sonraları bu, her acaip iş karşısında kullanılmaya başlandı. Ada bu kelime de, peygamberinin hanıminin sapık biri olmasından Allah'a tenzih vardır. Peygamberinin hanıminin Nûh ve Lût (aleyhisselâm) ın hanımları gibi kafir olması câizdir. Ama sapık biri olması câiz değildir. Çünkü peygamber, kâfirleri İslam'a davet için göndermiştir. Dolayısıyla onunla birlikte, onları kendisinden nefret ettirecek hiçbir şey olmamalıdır. Küfür ise onlar için nefret ettirici bir şey değildir. Ama fuhşa ses çıkarmamak, nefret ettirici sebeplerin en büyüklerindendir. Bu, işitenin apışıp kaldığı büyük bir yalandır. Yukanda “Bu apaçık bir iftiradır” denildi. Burada da “Bu büyük bir bühtandır” denildi. Hazret-i Âişe'nin iffeti hususunda mübalağa için onların, bu ikisiyle emrolunmaları da câizdir.

17

Eğer Allah bir daha buna benzer tutumu tekrarlamaktan sizi sakındırıp uyarır.

Biri, mükellef olduğunuz müddetçe büyük bir yalan sözü isnad etmeyi yada ona kulak vermeyi tekrarlamayınız. Bunda, öğüt almaya teşvik vardır. Yine bunda, tekrann terkini gerektiren şeyi -ki o, bütün kötülüklerden uzaklaştıran imandır- hatırlatmak vardır.

18

Ve Allah, âyetlerini size açıklıyor. Allah, çok iyi bilir, tam bir hüküm ve hikmet sâhibidir.

Allah, size açık delilleri, şer'i hükümleri ve güzel adabı açıklıyor. Allah sizi ve amellerinizi bilir. Ve size amellerinize göre karşılık verir. Ya da O, amellerdeki ihlas ve samimiyeti bilir ve ona göre beraatiyle hükmeder.

19

İnananlar arasında kötü söz ve davranışın yayılmasını arzulayan kimseler için dünyada ve âhirette çetin bir azap vardır.

Allah bilir, siz bilmezsiniz.

(.....) Çirkin görülen şey, demektir. Mana, çirkin görülen şeyleri isteyerek severek yayıyorlar, demektir. Onlar için dünyada had cezâsı vardır. Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem), Abdullah b. Ubey'e, Hassan'a ve Mistah'a had cezâsını tatbik etmiştir. Âhirette de tevbe etmedikleri taktirde vad olundukları ateş azâbı vardır. Allah, işlerin arka plarım ve kalplerin gizlediklerini bilir. Siz ise bilmezsiniz. O, kötülüğü yaymayı sevenin sevgisini bilir ve onu, ona göre cezâlandım.

20

Ya sizin üstünüze Allah'ın lütuf ve merhameti olmasaydı; Allah çok şefkatli ve merhametli olmasaydı (hâliniz nice olurdu)

Allah'ın size lütuf ve merhameti olmasaydı azâbı derhal getirirdi. Allah, azâbın derhal verilmemesi ihsanını tekrar etti. Onlara olan ihsan ve azarlamasında mübalağa olsun diye, bunu cevabı hazfederek yaptı. Allah şefkatlidir, kendisine zina isnad edilenin beraatini ortaya koymuş ve ona sevap vermiştir. Merhametlidir, tevbe ettiğinde, zina isnadında bulunanın da suçunu affetmiştir.

21

Ey iman edenler! şeytanın adımlarını takip etmeyin. Kim şeytanın adımlarını takip ederse, şunu bilsin ki, o edepsizlikleri ve kötülükleri emreder. Eğer Allah'ın lütuf ve merhameti üzerine olmasaydı, içinizden hiçbir kimse temize çıkamazdı. Fakat Allah, dilediğini arındırır. Allah işitir ve bilir.

İftiraya kulak asmak ve o hususta konuşmak suretiyle şeytanın izlerine ve vesveselerine tabi olmayın. Çünkü o, çirkinliği son haddine varmış şeyleri ve nefislerin kabul etmediği, nefret ettiği ve râzı olmadığı şeyleri emreder. Eğer Allah size samimi tevbe nasip etmeseydi, sizden hiç kimse, sonsuza kadar bu iftiranın pisliğinden temizlenemezdi. Fakat Allah, samimi olduklarında, tevbelerini kabul ederek tevbe kârları temizler, Allah, onların sözlerini işitir. Kalplerindeki ve sami miyetlerini bilir.

22

İçinizden faziletli ve servet sâhibi kimseler, akrabaya, yoksullara, Allah yolunda hicret edenlere bir şey vermemeye yemin etmesinler. Affetsinler, hoşgörsünler. Allah'ın sizi bağışlamasını sevmez misiniz? Allah bağışlayandır, merhamet edendir.

(.....) Yemin etmesin, demektir. (.....) mastarının iftiâl babından (.....) dan gelmektedir. Ya da (.....) mastanndandır.

O zaman da mana, vermekte kusur etmesin, demektir. Sizden din de fazilet ve dünyada servet sâhibi kimseler, işledikleri suçtan dolayı aralarında düşmanlık olsa bile, ihsana hak kazanmış kimselere iyilik etmeyeceklerine dair yemin etmesinler. Yada onlara iyilik etmede kusur etmesinler. “Affetsinler” örtünsünler, kapansınlar, demektir. “Hoş görsünler; bıraksınlar, vazgeçsinler demektir.

Yani, eza ve cefa vermekten vazgeçsinler, yüz çevirsinler, demektir. Allah'ın sizi bağışlamasını sevmez misiniz? Öyleyse onlara, hatalarının çokluğuna rağmen Rablerinin kendilerine yapmasını arzuladıkları şeyi yapsınlar. Allah bağışlayandır, merhamet edendir. Öyleyse Allah'ın edebiyi edeplenin. Bağışlayın ve merhamet edin. Bu âyet, Ebubekir (radiyallahü anh)'in durumuyla ilgili olarak inmiştir. O, Âişe (radiyallahü anh) ya iftirada ileri giden teyzesinin oğlu Mistaha yardım etmeyeceğine dair yemin etmişti. Mistâh, hicret etmiş, Bedir'e kâtilmiş fakir biriydi. Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) bu âyeti Ebubekir'e okuduğunda o “Elbette Allah'ın beni bağışlamasını severim” demiş ve Mistah'a nafakasını vermiştir.

23-24

Namuslu, kötülükten habersiz mü'min kadınlara zina isnadında bulunanlar, dünya ve âhirette larietlenmişlerdir. Dilleri, elleri ve ayaklarının, yapmış olduklarından dolayı aleyhlerinde şahitlik edeceği birgünde onlar için çok büyük bir azap vardır.

“Kötülükten habersiz mü'min kâdirler” ; iman gerektiği şeylere inanan, hile hurdadan habersiz, kalbi ve düşüncesi temiz, saf kadınlardır. Çünkü onlar hayati tecrübelerine sahip değildirler. İbni Abbâs (radiyallahü anh) dan rivâyet edildiğine göre “Onlar, Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem)'in zevceleridir. Denildi ki: “Onlar, inanan bütün kadınlardır, çünkü lafzın genel olmasına bakılmalı, sebebin özel olmasına değil” Yine denilene göre “Sadece Âişe (radiyallahü anh) a kastedilmiştir. Çoğul olarak kullanılması, peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in hanımlarından birine bile zina isnadında bulunulması, hepsine bulunulması ile eşdeğer olduğundandır.” Zina isnadında bulunanlar, eğer tevbe etmezlerse dünya ve âhirette larietlenmişlerdir. Âhirette de büyük bir azapla tehdit edilmişlerdir.

(.....) deki amil, (.....) (azap edilirler) fiilidir. Hamza ve Ali'ye göre (.....) iledir. Onların dilleri, elleri ve ayakları, attıkları iftira yada bühtandan dolayı aleyhlerine şahitlik ederler.

25

O gün, Allah onlara gerçek cezâlarını tastamam verecek ve onlar Allah'ın bir gerçek olduğunu anlayacaklar.

(.....) Mensuptur. Cezâ manasındaki (.....) kelimesinin sıfatıdır. Hak ettikleri sabit cezâ, demektir. Mücâhid (.....) kelimesini,

(.....) lafzına sıfat olarak merfû' okumuştur. Ubey'in, (.....) kelimesinin (.....) lafzına medih olarak sıfat olması mümkündür.

İşte o zaman, onlar şüpheler kalktığı ve zaruri ilim meydana geldiği için Allah'ın bir gerçek olduğunu anlayacaklar. Allah'u Teala, Kur'anı Kerîm'de, günahlardan hiçbirisi hususun da Âişe (radiyallahü anh) ya atıları iftira da olduğu kadar sert ve katı davranmamıştır. Bu hususta ifadeyi kısa tuttu, geniş tuttu, açıkladı, özetledi, yineledi ve tekrarladı. Bütün bunları bir iş için yaptı. İbni Abbâs (radiyallahü anh) dan rivâyet edildiğine göre, “Kim bir günah işler sonra da tevbe eerse tevbesini kabul ederim. Ancak Âişe'nin işi hususunda söz edenlerden müstesna” Bu iftira ile ilgili Allah'ın tazimi ve mübalağasıdır.

Allah'u Teala, dört kişiyi dört şeyle temize çıkartmıştır. Yûsuf (aleyhisselâm) ı, kadının ailesinden olan bir şahitle, Mûsa (aleyhisselâm) ı Yahûdîlerin kendisi hakkındaki sözlerinden, elbisesini götüren taşla, Meryem (radiyallahü anh) yı, çocuğunun konuşturulmasıyla ve Âişe (radiyallahü anh) yı da kıyamete ka dar bu mübalağalarla okunacak olan mu'cize kitabındaki bu büyük ayetlerle temize çıkarmıştır. Bir bak bakalım onunla diğerleri arasındaki fark ne kadar büyük. Bu, ancak peygamberinin derecesini göstermek ve onun ve ailesinin konumunun yüceliğini artırmak içindir.

26

Kötü kâdirılar kötü erkeklere, kötü erkekler kötü kâdirılar ra, temiz kâdirılar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara yaraşır. Bu (sonuncular, iftiracıların) söylediklerinden uzaktırlar. Bunlara, bağışlama ve güzel bir rızık vardır.

(.....) Lâfzı iyileri işaret etmektedir. Onlar, kötü olanların dedikleri kötü sözlerden beridirler, kötü sözler; Hazret-i Âişe hakkında söylenmiş çirkin sözlerdir ve onun iffet ve temizlikle ilgili hâline uymayan iftiralarıdır.

(.....) nin ehli beyti de işaret etmesi mümkündür. Çünkü onlar, iftiracıların dediklerinden beridirler. (.....) kelimesiyle, kötü erkeklerle evlenen kötü kadımların kastedilmesi de mümkündür. Kötü erkekler de kötü kâdirılarda evlenirler, iyiler de böyledir.

(.....) Başlarıgıç cümlesidir. Ya da haberden sonra haberdur. Onlar için cennette güzel bir rızık vardır, İbni Abbâs (radiyallahü anh) hastalığında Âişe (radiyallahü anh) nin yanına geldi. O, Allah'ın huzuruna varmaktan korkuyordu. İbni Abbâs (radiyallahü anh) “Korkma, çünkü sen ancak bağışlanmış ve güzel bir rızıkla rızıklanmış olarak Allaha varacaksın” dedi ve bu âyeti okudu. Bunu duyan Hazret-i Âişe sevincinden bayıldı.

Hazret-i Âişe (radiyallahü anh) şöyle demiştir: “Bana hiçbir kadına verilmeyen dokuz şey verilmiştir. Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in benimle evlenmesi emredildiğinde Cebrâîl kendi, elbisesiyle benim suretimde indi. Resulullah beni, bakire olarak aldı. Benden başka hiçbir bakireyle evlenmedi. Başı benim kucağımdayken vefat etti. Kabri evimin içindedir. Ben onun yorganı altındayken ona (sallallahü aleyhi ve sellem) vahiy geldi. Ben onun halîfesi ve dostunun kızıyım. Benim özrüm gökten indi. İyi olanın yanında iyi yaratıldım. Ve bağışlanma ve güzel rızıkla vadolundum.”

Hassan onun hakkında özür dileyerek şöyle demiştir: İffetlidir, vakurdur, zan altında bırakılmaz, Gâfil kadınlar ve saldıran açlar çok konuştular. Din ve makamca insanların en hayırlısının eşidir.

Hidayet peygamberi, güzelliklerin ve üstünlüklerin peygamberinin eşidir.

Ve onu bütün pisliklerden ve batıldan temizledi.

27

Ey İman edenler! kendi evinizden başka evlere, izin alıp halkına selâm vermeden girmeyin. Eğer düşünürseniz bu sizin için daha iyidir.

Sahip olmadığınız ve oturmadığınız evlere izin almadan ve selâm vermeden girmeyin.

Rivâyete göre İbni Abbâs (radıyallahü anh) (.....) kelimesini (.....) şeklinde okumuştur. (.....) , (.....) fiili istifğal babındandır.

Bir şeyi öğrenmek istemek demektir. Mana, size izin verilip verilmeyeceğini sorup öğreninceye kadar, demektir. Bu da, (.....) demekle, tekbir getirmekle, hamdetmekle yada öksürmekle olur. Selâm vermek, üç defa “Girebilir miyim” demektir. İzin verilirse ine ala, değilse geri döner. Denildiki “eğer karşılaşırlarsa selâm verir, değilse önce izin ister” Bu izin isteme ve selâm verme, sizin için câhili ye halkından biri, başkasının evine gittiğinde “Sabahınız hayrola” “Akşamınız hayrola” der sonrada girerdi. Ancak baban ev sâhibini karısıyla yatarken bulurdu. Bu, düşünüp ibret alasınız ve izin istemek hususunda ne ile emrolunduğunuzu bilesiniz diye size söylendi.

28

Orada kimseyi bulamazsanız, size izin verilinceye kadar oraya girmeyin. Eğer size “Geri dönün” denirse hemen dönün. Çünkü bu, sizin için daha temizdir. Allah, yaptıklarınızı bilir.

Evlerde izin verecek kimseyi bulamazsanız, size izin verecek birini buluncaya kadar oraya girmeyin. Ya da, o ev halkından birini bula mazzasınız, ihtiyacınız olsa bile, ev halkından izinsiz oraya girmeyin. Çünkü başkasının mülkünü kullanmak ancak sâhibinin rızasıyla olur. Eğer evdeki birileri size “geri dönün” derse, geri dönün. İzin koparmak için, kapının açılması için ısrar etmeyin, dayatmayın, kapılarda beklemeyin. Çünkü bu çirkinliğe sebep olan işlerdendir.. Menedildiğinde ise artık kapıyı çalmak ve ev sâhibine seslenmek gibi çirkinliğe yol açan sebeplerden uzak durulmalıdır.

Ebû Ubeyd “Kapıda durduğumu bilen hiç kimsenin kapısını tıkladım” demiştir. Geri dönüş, sizin için daha temiz ve daha güzeldir. Çünkü bu sayede kalpler ve duygular incinmez, zan ve töhmet altında kalmaktan da uzaklaşılır. Ya da geri dönüş, sizin için daha faydalı ve daha bereketlidir.

Yani o, hitap edildiklerinizden, yaptıklarınızı ve yapmadıklarınızı bilir ve onun cezâsını da ona göre verir, demektir.

29

İçinizde kendinize âit şeylerin bulunduğu oturulmayan bir eve girmenizde herhangi bir sakınca yoktur. Allah sizin açığa vurduklarınızı da gizlediklerinizi de bilir.

Hanlar, tekkeler ve ticaret yerleri gibi meskun olmayan yerleri, girişi için izin alınması gereken evlerden istisna etti. Bu evlerde sizin için, içinde sıcak ve soğuktan korunmak, hayvanları ve malları koymak ve alışverişi yapmak gibi bir takım menfaatler vardır. Denildiki: “Tuvalet ihtiyacı için çıkıları harabelerdir.”

(.....) ise tuvalete çıkmak demektir.” “Allah sizin gizledikleri nizi de açığa vurduklarınızı da bilir” sözü, harebelere ve boş evlere giren töhmet altındaki kişiler için bir tehdittir.

30

Mü'min erkeklere, gözlerini (harama) dikmemelerini, ırzla rını da korumalarını söyle. Çünkü bu kendileri için daha temiz bir davranıştır. Şüphesiz Allah, onların yapmakta olduklarından haberdardır.

(.....) deki (.....) tebyiz içindir.

Yani bakışların tümü için değil, bir kısmı içindir. Burada kastolu nan, bakışların helâle çevrilip harama çevrilmemesidir. Irzlarını da zinadan korusunlar. İkisini birbirinden ayırarak zikretti. Çünkü, zinaya hiçbir şekilde ruhsat yoktur. Ama yabancı kadının yüzüne, ellerine ve bir rivâyete göre de ayaklarına bakılabilir. Mahrem olanların ise başına, göğsüne dizden aşağısına ve pazularına bakabilin Gözü sakınmak ve ırzı korumak, sizin için günah kirinden daha temizdir. Allah onların yapmakta olduklarından haberdardır. Burada hem teşvik hem de korkutma vardır.

Yani o, onların hallerini, işlerini ve nasıl baktıklarını bilir. Gözlerin hain bakışım ve kalplerin gizlediklerini de bilir. Bunu bildikten sonra onlara düşen, bütün hareketlerinde dikkat ve takva üzere olmaktır.

31

Mü'min kadınlara da söyle: gözlerini (harama bakmaktan) korusunlar. Namus ve iffetlerini esirgesinler. Görünen kısımları müstesna olmak üzere zinetlerini teşhir etmesinler. Başörtülerini, yakalannın üzerine örtsünler. Kocaları, babaları, kocalarının babaları, kendi oğulları, kocalarının oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, kendi kadınları (mü'min kadınlar) ellerinin altında bulunan (aileleri) erkeklerden, kadına ihtiyacı kalmamış (cinsi güçten düşmüş) hizmetCinler, yahut henüz kadınların kâdirlik hususiyetlerinin farkında olmayan çocuklardan başkasına zinetlerini göstermesinler. Gizlemekte oldukları zinetleri anlaşılsın diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey mü'minler! Hep birden Allaha tevbe ediniz ki, kurtuluşa eresiniz.

Kadınlar da gözlerini sakınmakla emrolundular. Kadınların, yabancı birinin göbekte diz kapağı arasına bakması helâl değildir. Eğer şehvete gelirse diğer yerlerine de bakamaz. Kâdirılara bakması da böyledir. Aslen yabancı erkeklere hiç bakmaması daha evladır. Gözlerin sakınılması, ırzların korunmasından önce zikredildi. Çünkü bakış, zinanın habercisi ve kötülüğün casusudur. Hevanın tohumu, gözün bakmasıdır. “Zinetlerini teşhir etmesinler”

Zinet; Kadının kendisiyle süslendiği, takı, sürme ve kına gibi şeylerdir. Mana; zinet yerlerini göstermesinler, demektir. Bu sebeple burada kastolunan, onların yerleridir. Ya da mana, onları, yerlerinde oldukları hâlde iken, kendilerini değil de yerlerini göstermek için göstermektir. Onların yerleri, baş, kulak, boyun, göğüs, pazular, dirsek ve ayağıdır. Takılar ise, taç şeklinde örülmüş baş bağı, küpe, gerdanlık, kayış, pazubant, bilezik ve halhâldir. Âdete ve yaratılışa göre görünenler kapanmaktan istisna edilmiştir. Onlar da, yüz eller ve ayaklardır. Çünkü bunların örtülmesinde açık bir zorluk vardır. Zira kadın, eşyayı, elleriyle kullanmak mecburiyetindedir. Özellikle şahitlik, yargı ve nikâh gibi hususlarda yüzünü açmaya muhtaçtır. Fakir kâdirılar başta olmak üzere yollarda yürümek ve ayakları da açıkta olmak durumundadırlar.

“Başörtülerini üzerine örtsünler” (.....) lâfzı, ellerini duvar üzerine koyduğunda dediğin (.....) sözünden gelmek tedir. (.....) , (.....) un çoğuludur. (.....) kelimesi, Medenî, Basri ve Âsima göre, “cim” İn ötresiyledir.

Onların yakalan genişti. Oradan göğüsleri ve göğüslerinin ertafı görülüyordu. Örtülerini arkadan sarkıtıyorlardı. Ön taraflar ise açık kalıyordu. Bu sebepten onları örtecek şekilde ön taraftan sarkıtmakla emrolundular. Göğüs, dizden aşağısı, baş ve benzeri gizli zinet yerlerini, kocaları, babaları, dedeleri, kocalarının sonradan mahremi olmuş babaları, kendi oğulları, torunları, kocalarının sonradan mahrem olmuş oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerin oğulları, erkek kardeşlerinin torunları, kızkardeşlerin oğulları, kız kardeşlerin torunları, amcaları, dayıları, hür olan müslüman kadımları, ellerinin altında bulunan köle kadımları, kadına ihtiyacı kalmamış erkek hizmetCinler ve henüz kendilerinde şehvet olmadığı için kadımların mahrem yerlerinin farkında olmayan çocuklar dışında kimseye göstermesinler.

(.....) çoğuludur. Erkek kölenin kadının avret yerlerine bakması helâl değildir. Kölenin iğdiş edilmiş olması cinsel ilişkide bulunmasına mani hastalığının olması ya da dölü alınmış olması hükmü değiştirmez.

Said b. Müseyyeb şöyle demiştir: “Nûr sûresi sizi aldatmasın. O, köle kâdirılar hakkındadır. Erkekler hakkında değildir. “

Rivâyet edildiğine göre Hazret-i Âişe (radiyallahü anh) kölesinin kadına bakmasını mubah görmüştür.

(.....) kelimesi, Şamî, Yezid ve Ebubekir'e göre bedel yada sıfat olmak üzere mecrûdur.

(.....) kadınlara ihtiyacı olmayan kimselerdir.

Denildiki: “Onlar, yiyeceğinizin artanından yemek için sizden ayrılmayan kişilerdir.” Onların kâdirılara ihtiyacı olmaz. Çünkü onlar, durumlarını anlayamayacak kadar saftırlar. Ya da bunlar yaşlı sâlih kimselerdir. Ya da cinsel yönden iktidan olmayanlardır. Ya da iğdiş edilmiş kimselerdir. Ya da kadınsı davranışlar sergileyen ve kadınsı yönleri ağırbaşan kimselerdir.

Rivâyete göre onlar hadım olanlardır. Şüphesiz birincisidir. (.....) hâldir. (.....) (küçük çocuk) cinsi ifade etmektedir. Bununla çoğulun kasdedilmesi uygundur, “kadmların mahrem yerlerinin farkına varmayan çocuklar” yani, şehvetleri olmadığı için farkına varmayanlar, demektir. (.....)(.....) dan geçmektedir.

Bir şeye baktığında ve ona vakit olduğunda kullanılır. Ya da bulûğ çağma ermemiş çocuklar demektir. Ya da cinsel ilişkiye kudreti olmayan çocuklar demektir, (.....) den gelmektedir. Birine karşı galip geldiğinde kullanılır. Kâdirılar, halhal sesini duysunlar ve onun halhal sâhibi olduğunu bilsinler diye yürürken ayaklarını yere vururlardı. Bundan mendildiler. Zira zinetin sesini işittirmek, onu güttürmek gibidir. Takıların vesvas (vesvese veren şeytan) olarak adlandırılması da bundandır.

(.....) kelimesi, Şamî'ye göre, iki sakın harf biraraya geldiği için elifin hazfinden sonra kendinden önceki harfin harekesi damme olduğundan (.....) şeklini almıştır.

Diğerlerine göre ise (.....) fethalıdır. Çünkü taktirde ondan sonrası eliftir. Ey mü'minler! Hep birden Allaha tevazu ediniz ki kurtuluşa eresiniz. Kul, emir ve yasaklar hususunda çok çalışsa da hata ve tevbe ettiklerinden sonra da kurtuluş ümidi beslemeleri tavsiye edilmiştir. Denildiki: “Tevbeye en çok muhtaç olan, kendisinin tevbeye ihtiyacı olmadığını zanneden kişidir.” Âyetin zahiri, günah işlemenin îmana zarar vermeyeceğine delalet etmektedir.

32

Aranızdaki bekârları, kölelerinizden ve cariyelerinizden.sâlih leri evlendirin. Eğer bunlar fakir iseler, Allah kendi lütfü ile onları zenginleştirir. Allah (lütfü) geniş olan ve (herşeyi) bilendir.

(.....) , (.....) in çoğuludur. Eşi olmayan bekar ya da dul olan erkek ya da kadındır. Aslı (.....) dir. (.....) şekline kalbedilmiştir, dönüştürülmüştür. “Sâlih olanlar” hayırlı olanlar ya da mü'min olanlardır.

Mana, sizden olan özgür -kadın, erkek- bekârları ve kadın-erkek sâlih köleleri evlendirin, demektir. Emir teşvik içindir. Çünkü nikah yapmak menduptur. Eğer malca fakirlerse Allah, onları yeterli miktar malla ve kanaatla zenginleştirir. Ya da iki nzkı biraraya getirmekle rızıklarındır. Nitekim hadis-i şerifte “Rızkı nikâhla arayın” buyurulmuştur.

Hazret-i Ömer (radiyallahü anh) den de buna benzer bir söz nakl edilmiştir. Allah zengindir. Genişlik sâhibidir. Mahlûkatı zenginleştirmesi ondan hiçbir şeyi eksiltmez.

O, nzkı dilediğine verir ve dilediği için takdir eder. Denildiki “Bu âyet, köleleri ve cariyeleri evlendirmenin, efendiler üzerine olduğuna delâlet ettiği gibi, kadmların ve bekârların da evlendirilmesinin veliler üzerine olduğuna delalet eder.”

Dedik ki, “Dul erkeğe ve kadına izinleri olmadan hiçkimse veli olamaz. Çünkü bu işi dul kendisi düzenler.”

33

Evlenme imkânını bulamayanlar ise, Allah lütfü ile kendilerini varlıklı kılıncaya kadar iffetlerini korusunlar. Ellerinizi altında bulunanlardan (köle ve cariyelerden) mükatebe yapmak isteyenlere, eğer kendilerinde (hürriyete kavuşmalarında kendileri için) bir iyilik görüyorsanız, hemen mükatebe yapın. Allah'ın size vermiş olduğu malından sizde onlara verin. Dünya hayatının geçici menfaatlerim elde edeceksiniz diye, namuslu kalmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın. Kim onları zor altında bırakırsa, bilinmelidir ki zorlanmalarından sonra Allah (onlar için) çok bağışlayıcı ve merhametlidir.

Mehir ve nafaka gibi yükümlülüklerini yerine getiremedikleri için evlenme imkânı bulamayanlar, Allah kendilerini lütfünden zengin edip mehir ve nafakaya güç yetirinceye kadar iffetlerini korusunlar.

İffetleri korumaya gayret gösterebilirler. Sanki (.....) kendi nefsinden korunmayı isteyen kişidir.

Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: “Ey Gençler topluluğu! Sizden kim imkân bulursa evlensin. Çünkü o, gözü harama bakmaktan, avret yerini de zinaya düşmekten korur. Gücü yetmeyen ise oruç tutsun. Çünkü o, onun şehvetini keser.”

Bak şu emirleri nasıl tertip etti. Önce fitneden koruyan ve günah töhmeti altında kalmaktan uzaklaştıran şeyi, yani bakmamayı emretti. Sonra haramdan uzak bir dini hayat için koruyucu nikâhı emretti. Sonrada evlenmekten âciz kalanların evleninceye kadar, nefsi emmarelerini dizginleştirmeye ve iffet sâhibi olmaya çalışmalarını nretti, eğer kendilerinde çalışıp kazanabilecekleri gücü görüyorsanız ya da kendile rinde güvenilirlik ve dindarlık görüyorsanız mükatebe yapmak isteyen kölelere mükatebe anlaşması yapın.

(.....) ve (.....) kelimeleri, (.....) ve (.....) kelimeleri gibidirler.

Mükatebe: Efendinin, kölesine “seninle ben bin dirheme mükate be yaptım” dedikten sonra, o kölenin bin derhemi ödediğinde azad olmasıdır. Bunun manası, “şu kadar malı getirdiğinde benden azad olmanı üzerime gerekli kıldım. O malı, bana ödemeni de senin üzerine gerekli kıldım” demektir. Yada “Sana, malı ödeyerek vefa göstermeni, bana da azad etmeyi gerekli kıldım” demektir. Mutlak olara kullanıldığından dolayı malın derhal ya da daha sonra, peşin ya da taksitle olması mümkündür.

(.....) kelimesi başlarığıç olarak merfûdur. Ya da (.....) lafzının açıkladığı bir fiille mensuptur. “Mükatebe yapın” emri müstehap yollu bir emirdir.

(.....) deki (.....) şart manası içerdiği için gelmiştir. Mendup emir “Eğer kendilerinde bir iyilik görürseniz” şartına taallûk etmektedir. “Allahm size verdiği malından onlara da verin” Burada müslümanlara, mükatep kölelere yardım etmeleri ve onlara zekâtın para vermeleri için vâcib yollu emretti.

Nitekim zekât âyetinde de “kölelik altında bulunanlara” lâfzı geçmektedir.

Allah'ın rahmeti üzerine olsun Şafiî'ye göre bunun manası, anlaşma bedelinden dörtte bir kadar bir miktarı düşürmektir. Bize göre bu emfir müstehap yolludur. Birinci görüşün olması müşkildir. Çünkü vermek temlik etmektir. Borçtan düşürmeyi kapsamamaktadır. Bu âyet, efendisi Huveytîb'dan, kendisi için mükatebe anlaşması yapması nı isteyen ve efendisi de bundan kaçman Sabih ile ilgili olarak inmiştir.

Sen bil ki köleler dörttür. Birincisi köle oğlu köledir. Hizmet için satın alınmıştır. İkincisi, ticaret yapmaya izinli olandır. Üçüncüsü, mükatep (anlaşmalı köle) dir. Dördüncüsü de kaçan köledir.

Birincinin misali, halveti tercih ederek uzlete çekilen ve insanlarla muaşeretı terkedenin misali gibidir. İkincisi, insanlarla muaşeretı seçmiş, onlarla sırdaş olmuştur. Geçimini temin için insanlarla birlikte yaşar, onlara ibretle bakar ve ibretle emreder. O, Allah'ın hükmüyle hükmeden Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in halîfesidir. Allah için alır. Allah için verir. Allah'ı anlamaya çalışır. Onunla konuşur. Dünya onun ticaretinin pazarıdır. Akıl onun malıdır. Gazap ve Rıza hususundaki adaleti onun ölçüsüdür. Fakirlik ve zenginlik hususun daki ölçülülüğü onun adresidir. İzzet onun sığmağı ve menzildir. Kur'ân, mevlasından gelen kitâbıdır. O, insanlar arasında dış görünüşüyle bulunmaktadır. Sırlarıy la onlardan uzaktır. İç dünyası itibarıyla, onları, kendi lehine, onların aleyhine olan hususlarda Allah için terketmiştir. Onların lehine olan hususlarda ise zahiri olarak onlarla birlikte olmuştur. O, onların arasında yaşamakla kaybolmuş değildir.

Nitekim altın madeninin aslı da topraktır. Yediklerinden yer, içtiklerinden içer.

Onun Allah'ın velisi olduğunu, göklerin ve yerin Allah'ın emriyle ayakta durduğunu müşahade ettiğini nereden bilecekler. Sanki onun hakkında şöyle denilmiştir.

Aralarında olduğun hâlde anlasaydı insanlar

Miskin, ceyları kanından bir parça olduğunu.

Uzlet velisinin hâli, daha net ve daha tatlıdır. Muaşeret velisinin hâli ise daha uygun ve daha yüksektir. Allah katında, birincisinin derecesi, sultanın yanındaki hizmetçi mesabesindedir. İkincinin ki ise, vezir

mesabesindedir. Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) ise, her iki tarafın en şerefli idi, her iki madenin özü, her iki halin kendisinde toplandığı yer ve her iki hayat suyunun menba idi. Onun hallerinin batını, uzlet velisini hidâyete götürür. İşlerinin zahiri, muaşeret velisinin uyduklarıdır. Üçüncüsü, cihad eden, nefsinı hesaba çeken, çalışan ve görevlerini yerine getiren kişidir. Üzerine yüklenen günde beş vakit namazı yılda ikiyüz dirhemde beş dirhem vererek zekâtı, senede bir ay Ramazan orucu, ömürde bir defa kâbe ziyareti gibi ibâdetleri yapmaya çalışan kişidir. Sanki o, nefsinı, zamana yayıları bu ibâdetlerle, rabbinden, satın almıştır. Ve o, cennet bahçelerine girmek ve o nimetlerden dilediği için de istifade edebilmek için kölelik boyunduruğu altında kalmaktan korkarak bütün arzusıyla hürriyet kapısını aralanaya çalışan kişidir. Dördüncü ise kaçan köledir. Onlar, ne kadar da çoktur. Hatta hırsızlar, zinakârlar ve gasıplar bir yana, birçok zâlim kadı, amel etmeyen alim, riyakar âbid ve dedikleriyle amel etmeyen lâf ebeliği yapan ve sözleri kendisine fayda vermeyen vaiz bunlardandır.

Onlar hakkında Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: “Şüphesiz ki Allah, bu dine âhirette hiçbir nasibi olmayan kişilerle de yardım eder.” Dünya hayatının geçici menfaatlerini, yani fuhşa zorlarian cariyelerin ücretlerini ve çocuklarını elde etmek için, namuslu kılmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın. İbni Ubey'in, Muaze, Mesike, Umeyme, Umare, Erva ve Kâtile adında altı tane cariyesi vardı. Onları fuhşa zorluyordu. Ve onları belli miktardaki bir parayla yükümlü tutmuştu.

Onlardan ikisi durumu Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e şikayet etti ve bu sebepten dolayı bu âyet indi.

(.....) ve (.....) (genç erkek ve genç kız) (.....) kelimesi ise (.....) kelimesinin maştandır. Zina demektir. Özellikle kadınlar için kullanılır.

Bunu “Onlar zinadan korunmayı istiyorlarsa” şartıyla kayıt altına aldı. Çünkü, zorlama ancak korunmayı istemekle olur. İsteyen zina eden birine zina etmesini emreden kişi, zorlayıcı olarak adlandırılmaz.

34

Andolsun ki biz size, açıklayıcı âyetler, sizden önce yaşayıp gitmiş olanlardan bir temsil ve takvaya bulaşmış kimseler için öğüt indirdi.

Hicazî, Basrî, Ebubekir ve Hammad'a göre (.....) şeklindedir.

(.....) nm harekesi üstündür.

Murad, bu surede, hükümler ve hadlerle ilgili olarak beyan olunan, açıklarian âyetlerdir. Aslının (.....) (orada açıklarian) şeklinde olması da câizdir. Zarfta genişlik gösterdi.

Yani onu mefulun bih makamında kullandı.

(.....) (ona gördüğümüz gün) sözünde olduğu gibi. Diğerlerine göre ise (.....) şeklindedir. (.....) nm harekesi esredir.

Yani hükümleri ve hadleri bu âyetler beyan etmiştir, demektir. Onun için fiili mecâz kılmıştır. Yada (.....) manasına gelen (.....) kelimesindendir.

“Gözleri olan için sabah oldu” darb-ı meselide ondandır. Sizden öncekilerin temsillerine benzeyen bir temsil de indirdik.

Yani Yûsuf ve Meryem kıssası gibi şaşkınlık veren bir kıssayı, yani Âişe (radıyallahü anh) nin kıssasını indirdik.

“Takvaya ulaşmış kimseler için öğüt indirdik”

Öğüt; âyetler ve deyimler vasıtasıyla nasihat olunan şeydir. “Allah'ın dini hususunda onlara karşı sizi merhamet tutmasın” “Allah'ın size olan nasihatini işittiğinizde bir daha bunun bir benzerine dönmemeli değil miydiniz?”

misallerinde olduğu gibi. Muttakiler, bu öğütlerden faydalanırlardır. Öğüt herkes için olsa da faydalanırlar, muttakilerdir.

35

Allah göklerin ve yerin nurudur. Onun nurunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandil gibidir. O lamba cam içindedir. Cam, sanki inciden bir yıldız. Doğuya da batıya da nispet edilemeyen mübarek zeytin ağacından yakılır. Ki neredeyse ateş değmese de yağı ışık verir. Işığı parıl parıldır. Allah dilediği kimseyi nurunu iletir. Allah insanlara misaller verir. Allah herşeyi bilir.

“Allah, göklerin ve yerin nurudur.” “Onun nurunun misali” ve “Allah dilediği kimseyi nuruna iletir” sözlerindeki mana; göklerin nurunun sâhibidir, şeklindedir. Senin “Zeyd kerem ve cömertlik sâhibi oldu. İnsanlar, onun kerem ve cömertliğiyle yaşıyorlar” sözünde olduğu gibi. “Göklerin ve yerin nuru, haktır.” Hakkı görünüşü ve açıklığı itibarıyla nur benzetti. “Allah îman edenlerin velisidir. Onları, karanlıklardan nura çıkarır” âyetinde olduğu gibi.

Yani batıldan hakka çıkarır, demektir. Gökler ve yer aydınlatacak kadar, aydınlatmasının genişliğine ve yaygınlığına delalet etsin diye, nuru göklere ve yere nisbet etti. Burada gök ve yer halkının da kastedilmesi mümkündür. Çünkü onunla onlar aydınlanmaktadır. Onun şaşkınlık veren nurunun aydınlatmadaki durumu, mişkatın durumu gibidir. Mişkat; pencereden başka duvar içindeki oyuktur. Onun içinde aydınlatıcı büyük bir lamba vardır. Lamba camdan olan bir kandil içindedir.

Şamî'ye göre (.....) , (.....) şeklindedir. Cam sanki inciden bir yıldız, (.....) kelimesinde (.....) ötreli (.....) şeddelidir.

Yani aydınlatmasının ve berraklığının aşırılığmdan dolayı o, inciye nispet edildi. Amr ve Ali'ye göre (.....) esreli (.....) da hemze şeklindedir. Ve sanki o, ışığıyla karanlığı savmaktadır. Ebubekir ve Hamza'ya göre ise (.....) ötreli ve (.....) hemze şeklindedir.

Bu şekilde o, parlaklığı hususunda müşteri ve zühre gibi parlak yıldızlardan birine benzetilmiştir. (.....) kelimesi, Hamza, Ali ve Ebubekire göre (.....) şeklindedir.

Yani, camın lambası yakılır, demektir. Şamî, Nafi ve Hafsa göre (.....) şeklindedir. Mekki ve Basriye göre ise (.....) şeklindedir.

Yani, lamba yakılır demektir. Onun aydınlatması, zeytin ağacının yağından başlamaktadır.

Yani o lambanın fitili o ağacın yağını emmiştir, demektir. (.....) faydası çok, demektir. Ya da o, alemler için mübarek kılınan bir yerde bittiği için bu şekilde denmiştir. Denildiki: “Orada mübarek kılınması için yetmiş peygamber dua etmiştir. İbrâhîm (aleyhisselâm) da onlardandır.”

(.....) kelimesi, (.....) den bedeldir, onun sıfatıdır. Doğuya da batıya da nisbet edilemeyen zeytin ağacından yakılır.

Yani onun yetiştiği yer Şam'dır. O, ne doğuya nede batıya âittir. İkisinin tam ortasındadır. Zeytinin en iyisi Şam'ın zeytinidir.

Denildiki: “O güneşin sadece doğarken ya da batarken üzerine vurduğu bir yer değildir. Bilâkis sabah akşam her zaman üzerine vurduğu yerdir. Dolayısıyla 6, güneşin hem doğuşuna ve hem de batışına mazhardır,” demektir. Neredeyse yağı, ateş düşmese de ışık verir. Yağı, berraklık ve parlaklıkla vafetti. Parlaklığından dolayı neredeyse ateş olmadan ışık verir. Işığı parıl parıldır. Bu âyette, oyuk, cam, lamba ve yağ kelimeleri birbirini teyid etmektedir. Öyle ki, ışığı takviye edecek başka bir şey kalmamıştır. Çünkü lamba, oyuk gibi dar bir yerde olursa, ışığı daha çok olur. Geniş bir yer böyle değildir. Orada ışık dağılır. Kandil ise aydınlatmanın kuvvetli olmasına yardım eden en önemli şeydir. Yağ ve berraklığı da böyle. Darb-ı mesel bilinen somut şeylerle olur. Belli olmayan ve görülmeyen şeylerle değil. Ebû Temmam halîfe Memun hakkında şöyle demişti:

“Amr'ı öne geçirmek, Hatem'in cömertliği Ahnef'in vakarı ve İyas'ın zekâsı hususunda”

Ona, “Halîfe senin kendisine benzetmek istediklerinden daha üstündür” denildiğinde, irticalen şöyle dedi:

“Ondan aşağı kimselerle ona misal vermemi yadırgamayın.

Çiğden ve karıştırmaktan kaçmak içindir bu.”

Allah, nuru için daha azım, oyuktan ve lambadan misal verdi. Allah, kullarından dilediğini bu parlak nuruna iletir.

Yani kullarından dilediğim, kendisinden bir ilhamla ya da delile bakmasıyla Hakkı bulmaya muvaffak kılar. Allah, insanlara, ibret alıp îman etsinler diye anlayış seviyelerine göre misaller verir. Allah herşeyi bilir. Ve herşeyi bilinmesi mümkün olan şeyle açıklar.

İbni Abbâs (radıyallahü anh) şöyle demiştir:

“Onun nurundan maksat, Allah'ın nurudur ki onunla mü'mini hidâyet eder.”

İbni Mesud (radıyallahü anh), âyeti:

“Onun, mü'minin kalbindeki nurunun misali, oyuk gibidir.” Şeklinde okumuştur.

Ubey ise “Mü'minin nurunun misali” şeklinde okumuştur.

36

(Bu kandil) bir takım evlerdedir ki, Allah (o evlerin) yücelmesine ve içlerinde isminin okunmasına izin vermiştir. Orada sabah akşam onu teşbih ederler.

(.....) , (.....) kelimesine taallûk etmektedir.

Yani Allahm bazı evlerindeki, yani mecsidlerdeki oyuklar gibidir. Sanki şöyle denilmiştir:

“Onun nurunun misali, mecsidlerde gördüğü şu şu vasıflardaki oyuğun nuru gibidir.”

Ya da (.....) kelimesine taallûk etmektedir.

Yani, evlerde yakılır, demektir. Yada kelimesine taallûk etmektedir.

Yani, evlerdeki adamlar, onu teşbih ederler, demektir. Burada tekrar ve tekid vardır. (

Yani fiilin sonradan gelmesi tekrarı ve tekidi gerektirmiştir)

“Zeyd evde oturmaktadır” sözünde olduğu gibi. Ya da mahzûf bir fiile taallûk etmektedir.

Yani, evlerde teşbih edin, demektir. “Yücelmesine” lâfzı, bina edilmesine “İzin vermiştir” lâfzı da, emretmiştir, demektir. “Onu (göğü Allah) yaptı. Tava nını yükseltti. Onu düzenledi.” “Hani İbrâhîm temelleri yükseltiyordu” ayetlerinde olduğu gibi.

Ya da “yücelmesine” lâfzı (.....) mastanndandır. Yüceltilmesine manasına gelmektedir.

Hasen'dan rivâyet edildiğine göre: “Allah, binaların yükseltilme sini değil, yüceltilmesini emretmiştir” demiştir.

Onlarda isminin zikredilmesine, yani, o evlerde kitabının okunmasına izin vermiştir. Ya da zikir kelimesi genel manadadır. Bütün zikir çeşitlerini kapsamaktadır. Orada sabah akşam onü teşbih ederler.

Yani, orada onun için sabahları sabah namazını kılarlar, gün ortasından sonra öğle namazım, ikindiye, akşamı ve yatsıyı kılarlar.

(.....) (sabah) lafzını tekil getirdi. Çünkü onun namazı tektir. (.....) ise (.....) kelimesinin, oda (.....) kelimesinin çoğuludur. (.....) ikindi ile yatsı arasındaki zaman dilimidir.

37

Kandillerini ne ticaretin, ne de alışverişin Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan, zekât vermekten alıkoymadığı erkekler, (onlar), kalplerin ve gözlerin allak bullak olduğu bir günden korkarlar.

(.....) , (.....) nun failidir. (.....) Şami ve Ebubekir'e göre şeklindedir. Üç zarftan birine, yani (.....) , (.....) ve (.....) ye isnad olunur. (.....) , (.....) nun delaletiyle merfûdur.

Yani onu teşbih ederler, demektir. Onları, sefer ve ikamet hâlindeki ticaretleri, kalp ve dille Allah'ı anmaktan, namazı kılmaktan, zekâtı vermekten alıkoymaz.

Denildiki: “Ticaret kelimesi alım satım için kullanılan cins ismidir. Ya da genel olduktan sonra sadece satışa mahsus kıbnmıştır. Çünkü o, alım manasından hızla uzaklaşmaktadır. Çünkü satışta kâr kesindir. Alımda ise şüphelidir.

(.....) lâfzı aslında (.....) şeklindedir. (.....) deki (.....) iğlalden dolayı düşen aynel fiilin yerine gelmiştir. Aslı (.....) idi. Vav, elife dönüştürülünce iki elif yanyana geldi. Hazfedilenin yerine (.....) ge tirildi.

Muzaf kılındığında ise izafet hâli (.....) yerine geçti ve (.....) düşürül dü. Mana şudur: onların kendilerini meşgul edecek ticaretleri yoktur. Uzlet velilerinde olduğu gibi yada onlar, bir yandan alım satım işini yaparlar, bir yandan da Allah'ı zikrederler. Namaz vakti geldiğinde de tembellik göstermezler, namaza kalkarlar. Muaşeret velilerinde olduğu gibi, kıyamet gününden korkarlar.

(.....) deki zamîrden hâldir. Yada (.....) kelimesi, için başka bir sıfattır. O günde yürekler ağıza gelir. Gözler donuklaşır ve karam. Ya da kalpler, inkârdan sonra îmana gelir. Güzlerde gerçekleri bizzat müşahade eder. “Senden örtünü kaldırdık. Allah bugün gözün keskindir” âyetinde olduğu gibi.

38

Çünkü Allah, kendilerini, yaptıklarının en güzeli ile mükafatlandırarak ve lütfünden onlara fazlasıyla verecektir. Allah dilediğini hesapsız rızıklarındır.

Allah, onları amellerinin karşılığı olarak en güzel mükafatla mükafatlarıdırın diye Allahı teşbih ederler ve ondan korkarlar.

Yani kat kat sevap versin diye.

Nitekim Allah, amellere karşı vadettici sevabı kat kat artır. Allah dilediğini hesapsızca rızıklarındır.

Yani dilediğine, mahlûkatın hesabına girmeyen sevapları verir. Bu, Allah'ın nuruyla hidâyet bulunanların sıfatıdır, bundan uzaklaşanlar ise şu âyette zikredilmişlerdir.

39

İnkâr edenlere gelince, onların amelleri, ıssız çöllerdeki serap gibidir ki susayan onu su zanneder. Nihayet ona yardımda orada herhangi bir şey bulamamış, üstelik yanışmada da (inanmadığı) Allah'ı bulmuştur. Allah ise onun hesabını tastamam görmüştür. Allah hesabı çok çabuk görür.

Serap: Çöllerde, öğle vakti, güneş ışığından dolayı toprağın üzerinde su akıyormuş gibi görülmesidir. (.....) yer parçası demektir.

Yada (.....) kelimesinin çoğuludur ki “yaygın düz arazi, manasına gelmektedir, (.....) ve (.....) da olduğu gibi.

Susuz olan, onu su zanneder. Şu zannettiği şeye geldiğine de hiç bir şey bulamaz. Sadece Allah'ın cezâsını bulur. “Allah'ı bağışlayıcı ve merhamet edici olarak bulur” âyetinde olduğu gibi.

Yani onun bağışlanmasını ve merhametini bulur demektir. Allah ona amelinin cezâsını tastamam verir. Çoğuldan sonra tekil olarak zikretti. Çünkü her bir kâfire cezâları ayrı ayrı verilir. Allah, hesabı tez görendir. Çünkü onun saymaya ve işlemde bulunmaa ihtiyacı yoktur. Birini hesaba çekmesi, diğerini de hesaba çekmesine mani olmaz. Ya da Allah hesabı yakın olandır, demektir. Çünkü her gelen yakındır, îman etmeyen ve hakka tabi olmayan kişilerin işledikleri ve Allah katında kendilerine faydalı olacağını ve kendilerini onun azâbından kurtaracağını zannettikleri sâlih amelleri, Allah, seraba benzetmiştir. Çünkü onlar, sonuçta umutlarının boşa çıktığını ve tam tersi bir durumla karşılaştıklarını görürler. Kâfir, kıyamet gününün susuzluğundan dolayı onu su zanneder. Yanma gelir de umduğunu bulamaz. Yanında Allah'ın zebanilerini bulur. Onlar da onu alırlar ve cehenneme atarlar. Ona kaynar su ve kötü kokulu içecekler içirirler. Onlar, Allah'ın kendilerini hakkında “çalışırlar, yorulurlar” “Onlar, kendilerinin iyi bir iş yaptıklarını zannederler” buyurduğu kimselerdir.

Denildiki: “Bu âyet, Utbe b. Rebia b. Urneyye hakkında inmiştir. O, câhiliyye döneminde dine yönelmiş uzlet hayatı yaşıyordu. Ama İslam gelince inkâr etti.”

40

Yahut (onların işleri) engin bir denizdeki yoğun karanlıklar gibidir. (Öyle bir deniz) ki, onu dalga üstüne dalga kaplıyor, üstünde de bulut, birbiri üstüne karanlıklar, insan elini çıkarıp uzatsa, nerdeyse onu dahi göremez. Bir kimseye Allah, nuru vermemişse, artık o kimsenin ışıık ve aydınlıktan nasibi yoktur.

Burada ki (.....) , (.....) deki (.....) gibidir. (.....) derin, suyu çok olan ve denizdeki büyük şu kütlelerine âit, manalarına gelmektedir.

Denizi ya da denizde olanı dalga kaplar. O dalganın üzerinde başka bir dalga, onun üzerinde de bulut vardır. Birbiri üstüne karanlıklar. Bu karanlıklar; bulutun karanlığı, dalganın karanlığı ve denizin karanlığıdır. Dalganın karanlığı, denizin karanlığı üstünde, dalganın karanlığı dalganın üstünde ve bulutun karanlığı dalganın üstündedir. Suyun içindeki kişi, elini çıkarsa neredeyse onu dahi göremez.

“Onu dahi göremez” sözünde mübalağa vardır.

Yani, onu görmek bir yana, onu görmeye yanaşamaz bile, demektir. Önce onların amellerini, faydalarının kaybolması ve zararın meydana gelmesi yönüyle seraba benzetti. Çünkü o serap onu uzaktan aldattı. Yanma geldiğinde bir şey bulamadı. Ve o serap, onun ümitsizliğini ve üzüntüsünü gidemedi. Başka bir şey bulamadığı gibi serapta kayb oldu. Onun yerinde sadece tuttuğunu cehenneme atan zebanileri buldu. İkinci olarak, onların amellerini, bâtil olmalarından dolayı karanlıkları itibariyle ve hakkın nurundan soyutlanmış olmaları itibariyle üstüs te karanlıklara, yani derinliğe, dalgalara ve buluta benzetmişti. Allah kime hidâyet vermediyse o yolunu bulamaz.

Hadisi şerifte: “Allah, mahlûkatı karanlık içinde yarattı. Sonra onların üzerine nurundan serpti. O nurdan kimse isabet ettiyse o, ki hidâyet buldu. Kime de isabet etmediyse o, sapıttı” buyurulmuştur.

41

Göklerde ve yerde bulunanlara dizi dizi kanat çırpıp uçan kuşların Allah tesbih ettiklerini görmez misin? Herbiri kendi teşbihini ve duasını bilmiştir. Allah onların yapmakta olduklarını hakkıyla bilir.

Ey Resûlüm Muhammed! Sen gözle görmüş gibi kesin ilimle göklerde ve yerde bulunanlara, havada kanatlarını açarak uçan kuşların Allah'ı tesbih ettiklerini bilmiyor musun?

(.....) , (.....) üzerine atıftır. (.....) ise (.....) kelimesinden hâldir. Herbiri kendi duasını ve teşbihini bilmiştir. (.....) deki zamîr (.....) lafzına ya da (.....) lafzına gider. (.....) ve (.....) dua demektir.

Allahım, kuşlara, akıllıların bile bilemeyecekleri incelikteki diğer ilimleri ilham ettiği gibi, kendisine duasını ve teşbihini de ilham etmesi mümkün olmayan bir şey değildir. Allah yapmakta olduklarını bilir. Onun ilminden hiçbirşey kaçmaz.

42

Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Dönüş de ancak O'nadır.

Çünkü o ikisini o yarattı. Kim bir şeye sahipse, onun mülkiyeti, ancak ona âittir. Herşeyin dönüşü Allah'adır.

43

Görmez inisin ki Allah bulutları sürüklüyor, sonra onları biraraya getirip üstüste yığıyor. Arasından yağmur çıktığını görürsün. O, gökten, oradaki dağlar (büyüklüğünde bulutlar) dan daha dolu indirir. Artık onu dilediğine isabet ettirir. Dilediğinden de onu uzak tutar. Şimşeginin parıltısı neredeyse gözleri alır.

Allah'ın, bulutları dilediği yere sürüklediğini görmedin mi? sonra onları birbirine geçirir, sonra onları üstüste yığar. Sonunda da aralarından yağmurun çıktığını görürsün. O gökteki dağlar gibi büyük bulut parçalarından bir dolu indirdir de o doluyla dilediği insanı ve ekini vurur. Dilediğine de onu isabet ettirmez. Yada o, dilediğine onunla azap eder, dilediğine de isabet ettirmeyerek azap etmez.

(.....) , (.....) (bulut) kelimesinin çoğuludur, zamîr ve fillerin müzekker olarak kullanılması (.....) lafzının müzekker olmasındandır.

(.....) , (.....) (iki şey arasındaki aralık) kelimesinin çoğuludur. (.....) ve (.....) de olduğu gibi. (.....) Mekki, Medeni ve Basri'ye göre (.....) şeklindedir. (.....) deki (.....) gayenin başlarığı içindir. Çünkü yağ dumanın başlarığı yeri göktür. (.....) deki tebğiz içindir.

Çünkü Allah'ın indirdikleri bu dağ kadar olan bulutların sadece bir kısmıdır. (.....) deki (.....) beyan içindir. Ya da (.....) ve (.....) deki (.....) 1er başlarığı için (.....) deki (.....) tebğiz içindir.

Manası o, doluyu, gökteki dağ bulutundan indirir.

Birinciye göre (.....)nun mefulü (.....) dir.

Yani, oradaki buz dolu dağlarını indirir, demektir. Dolu dağlarından maksat şudur: Allah, yeryüzünde taştan dağlar yarattığı gibi, gökte, de doludan dağlar yaratır, demektir. Ya da dağların zikriyle çokluğu kastediyor. “Falanın dağlar kadar altını var” denildiği gibi. Yezid'e göre (.....) ile birlikte (.....) şeklindedir.

44

Allah gece ile gündüzü evirip çeviriyor. Şüphesiz gözleri olanlar için bunda bir ibret vardır.

Allah gece ile gündüzü uzatıp kısaltarak ve peşpeşe getirerek çevirir. Bulutların yüzdürülmesinde, yağmurun ve dolunun yağdırılmasında ve gece ile gündüzün evrilip çevrilmesinde akıl sahipleri için ibretler vardır. Bütün bunların zikredilmesi, onun rabliğinin delillerini sâyılmasındandır. Şöyle ki, göklerde ve yerde olanların ve o ikisi arasında uçanların teşbihi ve duası bulutların ve diğer zikredilenlerin şevki, bakan ve düşünenler için onun varlığını gösteren ve onun sıfatlarını açıklayan delillerdir. Daha sonra bir başka delil açıkladı, şöyle buyurdu.

45

Allah her canlıyı sudan yarattı. Onlardan kimi karnı üzerinde (sürünerek) yürür. Kimi iki ayağı üstünde yürür, kimi de dört ayağı üstünde yürür, Allah dilediğini yapar. Çünkü Allah her şeye kâdirdir.

(.....) lâfzı, Hamza ve Ali'ye göre (.....) şeklindedir.

Dabbe; yeryüzünde hareket eden canlılara denir. Allah, her canlıyı o canlıya âit bir çeşit sudan yarattı. Ya da, ona mahsus bir sudan, yani nutfeden (spermden) yarattı. Daha sonra mahlûkatın nutfelerini (spermlerini) yarattı. Daha sonra mahlûkatın nutfelerini (spermlerini) farklı farklı yarattı. Haşere, insanlar ve hayvanlar onlardandır. Bu “tek bir su içirilirler” bazısını bazısının üzerine yeme hususunda üstün kılarız” sözü gibidir. Bu,

onların bir yaratıcısı ve bir sevk-i idare edicisi olduğuna delildir. Değilse aslın bir olmasından dolayı farklı farklı olmazlardı. “Her canlıyı sudan yarattık” sözünde kastolunan; hayvanların cinsleri, suyun cinsinden yaratılmıştır. O ikisi arasına vasıtalara girse de asıl odur.

Dediler ki: Allah’ın ilk yarattığı şey sudur. Ondan ateşi, rüzgarı ve çamuru yarattı. Ateşten, cinleri, rüzgârdan, melekleri ve çamurdan, Âdem'i ve hayvanları yarattı. “Dabbe kelimesi, akıllı olan ve olmayanı kapsayınca, akıllı olanlar üstün gelir ve onların hükmü diğerlerine de verilir.

Sanki bütün hayvanlar akıllı olurlar, işte bu sebepten orada (.....) denildi. Yıları ve balık gibileri karnı üzerinde sürünerek yürür. Karnı üzerinde sürünmek, istiâre olarak yürümek şeklinde adlandırılmıştır. Devamlı olan bir iş için de, “Bu iş yürüyor” denir. Ya da sürünenleri yürütenlerle beraber zikretmek için uygunlaştırma yolu seçilmiştir. İnsan ve kuş gibileri iki ayağı üstünde yürür. Dört ayaklı hayvanlar da dört ayağı üstünde yürüyendir. Sonra iki ayağı üstünde yürüyeni, sonra da dört ayağı üzerinde yürüyeni zikretti. Allah dilediğini dilediği şekilde yaratır. Çünkü Allah, herşeye kâdirdir. Ona hiçbir şey zor gelmez.

46

Andolsun ki biz (gerçekleri) açıklayan âyetler indirdik. Allah, dilediğini doğru yola iletir.

Allah, dilediğini, lütfü ve dilemesiyle, cennetine ulaştıran İslâm dinine hidâyet eder. Âyetler delili ortaya koymak içindir. Ayetlerin indirilmesini zikrettikten sonra, insanların, üç gruba ayrıldığını söyledi. Birincisi zahiren tasdik etmiş, kalben yalanlamıştır. Bunlar münâfıklardır. İkincisi, zahiren ve kalben tasdik etmiştir. Bunlar ihlas sahipleridir. Üçüncüsü ise, zahiren ve kalben yalanlamış olanlardır. Bunlar kâfirlerdir. Bu tertip üzere münâfıklarla başladı, şöyle dedi:

47

“Allah'a ve Peygamber'e inandık ve itâat ettik” diyorlar. Ondan sonra da içlerinden bir gurup yüz çeviriyor. Bunlar inanmış değillerdir.

Dilleriyle “Allah'a ve Peygamber'e inandık ve itâat ettik” diyorlar. Allaha ve Resûlüne inandık ve itâat ettik sözünden sonra içlerin--'den bir gurup Allah'ın ve Resûlü'nün hükmüne tabi olmaktan yüz çeviriyor. Onlar, ihlas sâhibi mü'minler değildirler. Bu “îman ettik ve itâat ettik” diyenlere işarettir. Sadece yüz çevirenlere değil. Burada, o küçük grubun inandıklarına inanmalarından dolayı onların tamamının imanını kaldırdığı bildirilmektedir. Yüz çevirme, bir kısmı tarafından gerçekleştirilen bir şey olsa da yüz çevirmeye nza gösterilmesi hepsi tarafından meydana gelmiştir.

48

Onlar, aralarında hüküm vermesi için Allah'a ve peygamberi çağırdıklarında, bakarsın ki içlerinden bir kısmı yüz çevirip dönerler.

Allah'a ve Resûlüne sözü, Allah'a ve Allah'ın Resûlüne, demektir. Senin, Zeyd'in cömertliği kastederek, “Zeydve cömertliği hoşuma gitti” sözünde olduğu gibi. Aralarında peygamber hüküm versin diye yüz çeviriyor. Bu âyet, münâfıklardan Bîşr ve onun Yahûdî hasmı hakkında, inmiştir. Bir yer hususunda ihtilafa düşmüşlerdi. Yahûdî, onu Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’e çekiyor, münâfık da, onu Ka'b b. Eşrefe çekiyor ve “Muhammed bize zulmediyor” diyordu.

49

Ama, eğer hüküm kendi lehlerine olursa, itâat ederek gelirler.

Hak, kendi lehlerine, diğerlerinin aleyhine olduğunda itâat ederek peygambere gelirler. (.....) hâldir.

Yani, peygamberlerinin hükmüne râzı oldukları için değil, haklarını talep için koşarak itâat ederler.

Zeccâc: “İz'an: itaatla birlikte olan koşmaktır” demektir. Mana, onlar, acı gerçeğin ve kesin adaletin senin yanında olduğunu bildikleri için, durum aleyhlerine olduğunda, hakkı onlardan alacağından dolayı, sana, muhakeme edilmeye gelmekten kaçınırlar. Eğer hak, onlar lehine ve hasımlarının aleyhine olursa, hasmın

zimmetindeki kendilerine âit şeyi alman için sana koşarlar ve senin hükmünden başkasına râzı olmazlar, demektir.

50

Kalplerinde bir hastalık mı var? Yoksa şüphe ve tereddüt içinde midirler? Yoksa Allah ve Resûlünün kendilerine zulüm ve haksızlık edeceğinden mi korkuyorlar? Hayır, asıl zalimler kendileridir.

Durum aleyhlerine olduğunda, peygamberin hükmetmesinden yüz çevirmeleri işini, Allah, kısımlara ayırdı. Kalplerinin hasta olması yeni münâfık olmaları, onun peygamberliği hususunda şüphe içinde olmaları ve onun, hükmünde zulmetmesinden korkmalar. Hayır, onlar, onu iyi tanıdıklarından dolayı kendilerine zulmedilmesinden korkmuyorlar. Onlar, kendileri zalimler oldukları için, kendileri üzerinde hakkı olanlara zulmetmek istiyorlar. Bu, Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in meclisinde yapamadıkları bir şey olduğundan dolayı da ona muhakeme olmaktan kaçınıyorlar.

51

Aralarında hüküm vermesi için Allah'a ve Resûlüne davet edildiklerinde, “İşittik ve itâat ettik” demek, sadece mü'minlerin söyleyeceği sözdür. İşte asıl bunlar kurtuluşa erenlerdir.

Hasen'dan yapılan rivâyete göre (.....) , (.....) şeklinde merfûdur. Mensup olması daha kuvvetlidir. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in, aralarında, Allah'ın indirdikleriyle hükmetmesi için Allah'a ve peygambere davet edildiklerinde inananların sözü ancak “onun sözünü işittik ve îman ettik” demeleridir.

52

Her kim Allah'a ve Resûlü'ne itâat eder, Allahtan korkar ve O (nun azâbı)n dan korunursa, işte kurtuluşa erenler onlar dır.

Kimler, farz kıldığı hususlarda Allah'a, sünnetlerinde resulüne itâat eder, belalarına karşı Allah'tan korkar ve kalan ömründe de ondan korunursa işte kurtuluşa erenler onlardır.

Rivâyete göre; sultanın biri, tek başına yeterli bir âyeti sormuş da ona bu âyeti okumuşlar, bu kurtuluşun bütün sebepleri biraraya getirmiştir.

(.....) Ebû Amr'a ve Ebubekir'e göre (.....) vakıf kastıyla sakindir.

Hafs'a göre (.....) sakın, (.....) kesrelidir. Diğerlerine göre (.....) ve (.....) kesrelidir.

53

Sen kendilerine emrettiğin taktirde mutlaka (savaşa) çıka caklarına dair, en ağır yeminleri ile Allah'a yemin ettiler. Dedi ki: “Yemin etmeyin (sizden istenen yalan yere yemin etmek değil) güzel itaattir. Şüphesiz ki Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

Münâfıklar, yeminlerinin var gücüyle Allah'a yemin ettiler. Çünkü onlar, tüm gayretlerini yemine harcadılar. Gücünün son haddine ulaştığında, yeminde aşırı gittiğinde ve şiddet ve sağlamlığın son haddine ulaştığında (.....) cümlesi, (.....) dan istiâre olarak kullanılır.

İbni Abbâs (radiyallahü anh) dan rivâyet edildiğine göre “Kim billahi derse yeminde mübalağa yapmıştır, “demiştir.

(.....) nin aslı yemin etmektir. Burada ise var gücüyle yemin etmiştir. Fiil hazfedilmiş, mastar mef'ûlün önüne geçirilmiş ve ona muzaf olarak fiilin yerine geçirilmiştir. (.....) sözünde olduğu gibi.

Bu mensûbun hükmü, halin hükmüdür. Sanki o, şöyle demiştir: “Yeminlerini kuvvetle yapar oldukları hâlde “Eğer Muhammed, bize savaşmak için gazaya çıkmamızı ya da ülkenizi terketmemizi emretse çıkarız” dediler. Onlara deki: “Yalan yere yemin etmeyin. Çünkü o, günahtır. Ama size, bu yalan yerine layık ve gerekli olan, güzel bir itaattir.

(.....) mübtedadır. Haberi hazfedilmiştir. Ya da haberdir. Muhteda hazfedilmiştir. Ya da haberdir. Muhteda hazfedilmiştir.

Yani, sizden istenen ihlas sâhibi mü'minlerin itaati gibi şüphenin ve tereddütün olmadığı bilinen güzel bir itaattir. Kalplerinizin hilafına ağızlarınızla yaptığınız yemin değil. Şüphesiz ki Allah, yaptıklarınızı ve kalplerinizdekini bilir. Ona sırlarınızdan hiçbirşey gizli kalmaz. Ve o sizi, kaçıışı olmayan bir şekilde rezil eder. Ve sizi, münâfıklığınızdan ötürü cezâlandım.

54

De ki: Allah'a itâat edin, peygambere de itâat edin. Eğer yüz çevirerseniz şunu bilin ki, peygamberin sorumluluğu kendisine yüklenen (tebliğdir), sizin sorumluluğunuz da size yüklenen (itâat) tir, eğer ona itâat ederseniz, doğru yolu bulmuş olursunuz. Peygambere düşen, sadece açık bir şekilde duyurmaktır.

Sözü iltifat yoluyla gaibten muhataba çevirdi. Onların azarlanması hususunda bu, daha edebidir. Eğer yüz çevirerseniz ona zarar vermeksizin, kendinize zarar verirsiniz. Çünkü Resûlün üzerinde Allah'ın ona yüklediği ve mükellef kıldığı davet ve tebliğden başka bir şey yoktur. Bunu da eda ettiğinde de vebalden sıyrılmış olur. Size gelince, size düşen mükellef kılındığınız şeyleri süratle kabul etmektir. Bunu yapmayıp yüz çevirerseniz nefsinizi Allah'ın gazâbına ve azâbına arzemiş olursunuz. Eğer ona, emrettiklerinde ve yasakladıklarında itâat ederseniz, hidâyetten nasibinizi almış olursunuz. Yüz çevirmenizdeki zarar ve fayda size dönecektir. Peygambere düşen, ancak sizin kalplerinize fayda verecek şeyleri tebliğ etmektir. Sizin yüz çevirmenizde ona bir zarar yoktur.

(.....) tebliğ manasındadır. Yerine getirmek manasına gelen (.....) gibi. (.....) açık, demektir. Bu, tebliğ, ayetlerle ve mu'cizelerle birlikte yapıldığı için gelmiştir. Bundan sonra ihlas sahiplerini zikretti, şöyle dedi:

55

Allah, sizden îman edip iyi davranışlarda bulunanlara, kendilerinden öncekileri sahip ve hakim kıldığı gibi kendilerine de yeryüzüne sahip ve hakim kılacağını, onlar için beğenip seçtiği dini onların iyiliğine yerleştirip koruyacağını ve geçirdikleri korku döneminden sonra, bunun yerine onlara güven sağlayacağını vad etti. Çünkü onlar, bana kulluk ederler. Hiçbir şeyi bana eş tutmazlar. Artık bundan sonra kim inkâr ederse işte onlar yoldan çıkanlardır.

Hitap, Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem)'e ve onunla birlikte olanlardır. (.....) beyan içindir.

Denildiki “Bundan murat muhacirlerdir. Ve (.....) de tebğiz içindir. Onları, kâfirlerin topraklarına hükümrân kılacak. Medine topraklarına hükümrân kılacak da denildi. Ama doğru olan onun umumi olmasıdır.

Nitekim Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in hadisinde “Elbette bu din, gecenin girdiği her yere girecektir” buyurulmuştur.

(.....) Ebû Bekire göre (.....) şeklindedir. (.....) Mekkî ve Ebubekir'e göre (.....) şeklindedir.

Bu âyette, Allah kâfirlere karşı İslâm'a yardım edeceğini, zorbaları helâk ettikten sonra İsrâ'il oğullarını Mısır ve Şam'a mirasçı kıldığı gibi müslümanları yeryüzüne varis ve hükümrân kılacağını, râzı olduğu dini -ki İslâm dinidir- yerleştireceğini, sağlamlaştıracağını ve kuvvetlendireceğini, onların kalplerinin inandılacağını ve onlarda bulunan korkunun giderileceğini vadetmiştir. Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ve ashâbı, Mekke'de onüç yıl korkarak yaşadılar. Hicretten sonra ise sabah akşam silâhlarla yatıp silâhlarla kalktılar. Öyle ki adamın biri: “Emin olarak yaşadığımız ve silâhları bıraktığımız bir gün gelecek mi?” dedi. Bu söz üzerine bu âyet indi.

Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) de şöyle buyurdu: “Çok geçmez bizden bir adam büyük bir topluluk içinde kuşağını kuşanır da yanında demir (den kılıcı) olmaz.” Allah vadini yerine getirdi. Onları Arap yanmadasma hakim kıldı. En uzak doğu ve batı ülkelerini fethettiler. Kayserlerin mülkünü parçaladılar. Hazinelelerine sahip oldular. Dünyaya hakim oldular.

(.....) ve (.....) olduğu için yemin hazfedilmiştir.

Takdiri şöyledir: Allah onlara vadetti. Ve onları hükümrân kılaca ğma yemin etti. Ya da Allah'ın vadi, gerçekleşmesi hususunda yemin derecesine çıktı. Ve yeminin karşıladığı şeyi karşıladı. Sanki şöyle denildi: “Allah onları hükümrân kılacağına yemin etti.” Çünkü onlar bana kulluk ederler.

(.....) yi, başlarığıç cümlesi yaparsan i'rabta mahalli olmaz.

Sanki şöyle denilmiş olur: “Onlara ne oluyor da halef oluyorlar ve îman ediyorlar?” onlara şöyle denir:

“Çünkü onlar, bana beni birleyerek kulluk ederler” Birinci hâlden bedel olarak hâl olması mümkündür. Eğer onu, (.....) den hâl kıldı ysan mana şöyle olur: “Allah, bunu onlara ibâdet etmeleri hâlinde vadetti.” Mahallen de mensup olur.

(.....) , (.....) nin failinden hâldir, yani bana beni birleyerek kulluk ederler, demektir. Birinci hâlden bedel olarak hâl olması da mümkündür. Artık bu vaaddan sonra kim inkâr ederse onlar, bu büyük nimeti inkâr etmek ve küfrânı nimette bulunma cesaretini göstermek suretiyle günahkârlıkta kemale ulaşmışlardır. Bu nimeti ilk defa inkâr edenler, Osman (radıyallahü anh)'in kâtilleridir. Kardeş olduktan sonra birbirlerini vurdular. Ve onlardan korku gitti, âyet, Hulefai Raşidin'in (radıyallahü anh) hilafetlerinin sıhhatine en açık delildir. Çünkü îman edip sâlih amel işleyen halîfeler onlardır.

56

Namazı kılın, zekâtı verin. Peygambere itâat edin ki merhamete nail olasınız.

(.....) ye atfedilmiştir. Araların da uzun bir fasılanın olmasının zararı yoktur. Sizi davet ettiği hususta peygambere itâat edin. Peygambere itaati, vâcib olduğunu tekid için tekrar etti. Merhamete nail olasınız diye. Çünkü bunlar rahmeti çeken şeylerdendir. Bundan sonra kâfirleri zikretti, şöyle dedi:

57

İnkâr edenlerin, yeryüzünde (Allah'ı) âciz bırakacaklarını sanmayasın. Onların varacağı yer cehennemdir. Ne kötü varış yeri.

Yeryüzünde, Allah'ın, onlara güç getiremeyeceği şeklinde, önüne geçeceklerini sanma.

(.....) deki, (.....) Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem)'e hitaptır ve o faildir. Mefûller ise (.....) ve (.....) dir.

Şamî ve Hamza'ya göre (.....) şeklinde iledir. Fâil zikri geçtiği için Nebi (aleyhisselâm) dır.

Mefûller de (.....) ve (.....) dir. (.....) , (.....)

58

Ey îman edenler! ellerinizin altında bulunan (köle ve cariyelerini) ve içinizden henüz ergenlik çağına girmemiş olanlar, sabah namazından önce öğleyin soyunduğunuz vakit ve yatsı namazından sonra (yanınıza gireceklerinde) sizden üç vakitte izin istesinler. Bunlar, mahrem hâlde bulunabileceğiniz üç vakittir. Bu vakitlerin dışında ne sizin için, ne de onlar için bir mahzur yoktur. Birbirinizin yanma girip çıkabilirsiniz. İşte Allah, âyetleri size böyle açıklar. Allah, herşeyi bilendir, hüküm ve hikmet sâhibidir.

Allah, köle ve cariyelerin izin istemelerini emretti. Ergenlik çağına girmemiş olanlar, ergenlik çağına girmemiş hür çocuklardır.

(.....) kelimesi hafifletilerek şeklinde okunmuştur.

Gece ve gündüz müddetince üç vakitte izin istediler. Sabah namazından önce. Çünkü o, yataktan kalkma ve gecelikleri çıkarıp günlük elbiseleri giyme vaktidir. Öğle vakti. Bu, yazın sıcak günlerindeki gün ortasıdır ve kaylûle uykusu için elbiseler bu vakitte çıkarılır. Yatsı namazından sonra. Bu, günlük elbiselerin çıkarıldığı ve geceliklerin giyildiği vakittir. Bunlar üç mahrem vakittir.

(.....) da mübteda ve muzaf hazfedildi. Hafs'ın dışındaki Kûfeli'lere göre (.....) , (.....) dan bedel olarak mensûbtur. Uç mahrem vakit. Bu hallerden herbiri mahrem olarak adlandırılmıştır. Çünkü insan onda örtünmeye ihtiyaç duyar. Avret, aralık, gedik, demektir.

(.....) (gözü sakat) da bundandır. Ensardan Müdlic b. Amr adın da ki bir çocuk öğle vakti Ömer (radıyallahü anh)'in yanına girmiştir. O uyuyordu ve elbisesi açılmıştı. Ömer (radıyallahü anh) “Allah'ın, bu saatlerde izinsiz girmeyi yasaklamasını arzuladım” dedi ve Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem)'in yanına gitti. O'na (sallallahü aleyhi ve sellem) bu âyet inmişti. Daha sonra şu sözüyle, onların bu üç vaktin dışında izin almayı terketmelerini mazur saydı. Bunların dışında izinsiz girme hususunda ne size ne de diğer zikredilenlere bir günah yoktur. Daha sonra bu vakitlerde izin alınmasının terkedilmesinin sebebini şu sözüyle beyan etti: “Yanınızda dolaşırlar”

Yani onlar, ev işlerinden dolayı etrafınızda dolaşır, demektir. (.....) mübtedadır, haberi (.....) dir. Onun takdiri; bazınız, ba zınız etrafında dolaşırsınız, şeklindedir.

Yukarıdaki “dolaşanlar, dolaşırlar” lafzının delaletinden dolayı buradaki “dolaşan” lâfzı hazfedildi. Bu cümlelerin kendinden önceki cümleden bedel olması ve açıklayıcı ve tekid edici olması mümkündür.

Yani sizin ve onların, bir araya gelmeye ve girip çıkmaya ihtiyacınız var. Onlar, hizmet için sizin etrafınızda dolanırlar. Siz de hizmet istemek için onların etrafında dolanırsınız. Eğer her vakitte izin istemek emredilseydi, zorluk meydana gelirdi. Bu ise naslâ defedilmiştir. İşte Allah, âyetleri, size böyle açıklar.

Yani, size, izin istemenin hükmünü açıkladığı gibi, açıklanmasına ihtiyaç duyduğunuz diğer âyetleri de açıklar. Allah, kulların ihtiyaçlarını bilendir. Muradını açıklama hususunda da hikmet sâhibidir.

59

Çocuklarınız ergenlik çağına girdiklerinde, kendilerinden öncekiler izin istedikleri gibi onlar da izin istesinler. İşte Allah, âyetlerini böyle açıklar. Allah, alimdir, hakimdir.

Hür olan çocuklar, ergenlik çağına girdikleri vakit, sizin yanınıza girmek istediklerinde kendilerinden öncekilerin istedikleri gibi bütün vakitlerde izin istesinler.

Yani, onlardan önce bulûğa ermiş kişilerin yani adamların istedikleri gibi istesinler.

Ya da “Ey îman edenler! izin almadıkça ve halkına selâm vermedikçe evinizin dışındaki evlere girmeyin” âyetinde zikredilenlerin istedikleri gibi isteyin, demektir. Mana; çocuklara üç mahrem vaktin dışında girmeye izin vardır. Çocuklar bunu adet edinir sonra da bulûğa ererler ya da yaşla reşid olurlarsa, bu adeti terketmeleri ve izinsiz girmeyen büyük adamlar gibi bütün vakitlerde izin isteme teşebbüsünde bulunmaları vâcib olur. Maalesef insanlar bundan gafildir.

Rivâyete göre İbni Abbâs (radıyallahü anh) şöyle demiştir: “Üç âyet var ki, insanlar onlara karşı ilgisiz davrandılar. Bütün izinler, “Allah katın da en üstününüz en muttaki olanınızdır” âyeti ve “Taksimata hazır olduğunda...” âyeti.”

Rivâyete göre Said b. Cübeyr şöyle demiştir: “Onlar, neshedilmiştir diyorlar. Vallahi hayır, onlar neshedilmemiştir.” Allah, insanların ihtiyaçlarını bilendir. Açıkladığı hükümlerde hikmet sâhibidir.

60

Evlenme arzusu kalmamış, (ihtiyar) kadınların, zinetleri-'ni göstermeksizin dış elbiselerini çıkarmalarına kendileri için bir günah yoktur. Ama sakınmaları kendileri için daha hayırlıdır. Allah işitendir, bilendir.

(.....) , (.....) un çoğuludur. Bu, (.....) (boşanmış kadın) ve (adetli kadın) kelimelerinde olduğu gibi kâdirılara mahsus sıfatlardandır.

Yani yaşlılık sebebiyle hayızdan ve çocuk yapmaktan kesilmiş demektir. Mübtedanın sıfatıdır. O da (.....) dur. Haber ise (.....) dur.

Elif lam sebebiyle, mübteda da, şart manası bulunduğundan habere (.....) dahil olmuştur. Dış elbiseleri, baş örtüsü üzerine giyilen ehram ve çarşaf gibi örtülerdir. (.....) hâldir.

“Zinetlerini göstermeksizin” sözüyle, saç, boyun, baldır ve sair gizli zinet yerlerinin gösterilmemesi kastediliyor.

Yani onlar, dış elbiselerini çıkarmakla zinet yerlerini göstermeyi kastetmesinler demektir. Fakat bu kolaylık ve zinetlerin açığa çıkarılmasının hâli kati, gizlenmesi vâcib olan şeylerin açığa çıkarılmasını gerektiriyor. Elbisesi çıkarmamayı talep etmeleri kendileri için daha iyidir.

(.....) mübtedadır. Haberi (.....) dir. Allah o kâdirîların açıkladıklarını işitir ve ne kastettiklerini bilir.

61

Â'mâyâ güçlük yoktur. Topala güçlük yoktur. Hastaya da güçlük yoktur. Size de kendi evlerinizden, yahut babalarınızın evlerinden, yahut annelerinizin evlerinden, yahut kardeşlerinizin evlerinden yahut kız kardeşlerinizin evlerinden, yahut amcalarının zın evlerinden, yahut halalarınızın evlerinden, yahut dayılarınızın evlerinden, yahut teyzelerinizin evlerinden, yahut anahtarları ellerinizde bulunan evlerden, yahut arkadaşlarınızın evlerinden yeme nizde bir güçlük yoktur. Toplu olarak yahut ayrı ayrı yemenizde de üzerinize bir günah yoktur. Evlere girdiğiniz zaman, Allah tara fından mübarek ve pek güzel bir yaşama dileği olarak birbirinize selâm verin. İşte Allah, düşünüp anlayasınız diye size âyetlerini böyle açıklar.

Said b. Museyyeb şöyle demiştir: “Müslümanlar, Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) ile birlikte gazaya çıkarken evlerinin anahtarlarını, âmâyâ, hastaya, topala ve akrabalarına bırakıyorlardı. Onlara, evlerinden yemelerine izin veriyorlardı. Ama onlar, bundan çekiniyorlar ve “Biz, onların bu izni gönül rahatlığıyla vermemiş olmalarından korkuyoruz” diyorlardı. Bu sebepten onlara ruhsat olarak bu âyet indi.

“Kendi evinizden yemenizde bir güçlük yoktur” yani, çocuklarınızın evlerinden yemenizde bir güçlük yoktur, demektir. Çünkü kişinin çocuğu, onun bir parçasıdır. Onun hükmü, kendi hükmü gibidir. Bu sebepten âyette çocukları zikretmedi.

Nitekim, Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: “Sen ve malın babana aitsiniz.” Ya da bu eşlerinizin evlerinden, demektir. Çünkü eşler tek bir can gibi olmuşlardır. Kadının evi de kocanın evi gibi olmuştur. Çocukların, babaların, annelerin, kardeşlerin, kızkardeşlerin, amcaların, halaların, dayıların ve teyzelerin evleriyle ilgili izi delaleten sabittir.

(.....) , (.....) (anahtar) kelimesinin çoğuludur.

İbni Abbâs (radıyallahü anh) şöyle demiştir: “O, malı ve hayvanları hususunda kişinin vekili ve naibidir. Malının gelirinden yiyebilir, hayvanlarının sütünden içebilir.” “Anahtarlara sahip olmak” sözüyle onların, onun elinde ve muhafazasında bulunduğu kastedilmiştir. Denildi ki: “Bununla kölesinin evi kastedilmiştir. Çünkü köle ve elindekiler efendisine âittir.” “Arkadaşınız” sözünden maksat, arkadaşlarınızdır.

(.....) kelimesi tekil için de çoğul için de olur. Arkadaş; onunla ilgili sevginde sana inanan ve seninle ilgili sevgisinde kendisine inandığı kişidir.

Seleften biri arkadaşı yokken evine gitmiş, cariyesinden cüzdanını istemiş ve cüzdandan dilediği kadar almıştı. Efendisi gelince cariyeye ona bunu bildirdiğinde o, sevinçten cariyeyi azad etmişti. Ama şimdi, cimrilik, insanlara galip geldiğinden izinsiz yenmiyor.

(.....) , (.....) (ayrı ayrı) kelimesinin çoğuludur. Bu âyet Leys b. Amr oğulları hakkında indi. Onlar, tek başına yemekten çekmiyorlardı. Hatta bazen biri sofraya oturuyor akşama kadar gün boyunca bekliyordu. Kendisiyle birlikte yiyecek birini bulamayınca da zarureten yiyordu. Ya da âyet, Ensardan bir gurup hakkında indi. Onlar; kendilerine bir misafir geldiğinde onsuz yemezlerdi. Ya da insanların yemek hususundaki çeşitliliğinden ve bazılarının başkalann dan daha çok yemelerinden dolayı, yemekte biraraya gelmekten çekindikleri için inmiştir. Bu evlerden birine yemek için girdiğinizde dini yönden ve akrabalık yönünden sizden olan ev halkına selâm verin.

Ya da boş eve veya mescide girdiğinizde “Selâm, bize ve Allah'ın sâlih kulları üzerine olsun” deyiniz. (.....) , (.....) lafzıyla mensûbtur. Çünkü o, selâm vermek manasınadır. Ve (.....) şeklindedir. “Allah tarafından” yani onun emriyle sabit olmuş ve onun tarafından meşru kılınmış, demektir. Ya da selâm, kendisine selâm verilen kişi için Allah'tan selâmet ve esenliğin istenmesidir. Selâmı bereket ve güzellikle vasıflarıydı. Çünkü o, mü'minin mü'mine duasıdır. Bununla, Allah'ın hayrı ve güzel rızkı artırması umulur.

62

Mü'minler o kimselerdir ki Allah'a ve Resûlüne (gönülden) inanmışlardır. Peygamberle birlikte toplumsal bir işle meşgul iken ondan izin istemedikçe bırakıp gitmezler. (Resul'um!) Şu senden izin isteyenler, hakikaten Allah'a ve Resûlüne îman etmiş kim selerdir. Öyleyse bazı işleri için senden izin istediklerinde, sen de onlardan dilediğine izin ver. Onlar için Allah'tan mağfiret dile. Çünkü Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.

Toplumsal işten maksat; insanların kendisi için biraraya geldiği cihad ve harplerle ilgili alınan tedbir faaliyetleridir. Cuma ve bayran namazları da dahil olmak üzere Allah için bir araya gelinen her faaliyet buna dahildir, onlar izin istemedikçe ve onlara izin verilmedikçe gitmezler. Allah, onlara, peygamberle birlikte toplumsal bir faaliyet yaparken onun meclisinden izinsiz olarak ayrılmadaki cinâyetin büyük lüğünü göstermek isteyince, onların izinsiz gitmeyi terketmelerini, Allah'a ve Resûlüne îmandan sonra üçüncü olarak zikretmiş ve o iki imâm ona övgü gibi kılmış ve onu zikretmek için mukaddime olarak kullanmıştır.

Bu cümle, (.....) ile başlamış, (.....) mübtada kılınmış ve mübtedadan haber veren ismi mevsulun sırası iki îmanı ihata etmiştir. Bundan sonra onun tekid ve şiddetini artıracak şeyi getirmiştir. Onu başka bir üslupla tekrarlamıştır.

Şöyle demiştir. “Senden izin isteyenler, hakikaten Allah'a ve Resûlüne îman etmiş kimselerdir.”

Bunun içerdiği mana başka bir şeydir. O da bu izin istemeyi, iki imanın sıhhati için ölçü kılmasıdır. Daha sonra münâfıkların hâlini arzetti ve onların gizlice sıvışıp gittiklerini bildirdi.

“Senden gidiş için izin istediklerinde, onlardan dilediğine izin ver. “Burada, Resulullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) konumunu yükseltmiştir. İzin isteyenler için mağfiret talep edilmesinin zikredilmesi, efdal olanın izin istememek olduğuna delildir.

Dediler ki: “İnsanların, idarecilerine ve dini ve ilmi önderlerine karşı bu şekilde olmaları gerekir. Onlara yardımcı olmaları ve izinsiz olarak onlardan ayrılmamaları gerekir.”

Denildiki: “Bu âyet, hendek harbinde inmiştir. Münâfıklar, izinsiz olarak evlerine gidiyorlardı.”

63

(Ey mü'minler!) Peygamberin çağırmasını, birinizin diğerini çağırmasıyla bir tutmaym. İçinizden, birini siper ederek sıvışıp gidenleri Allah bilmektedir. Bu sebeple, onun emrine aykırı davrananlar, başlarına bir bela gelmesinden veya kendilerine çok elemli bir azâb isabet etmesinden sakınsınlar.

Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem), bir iş için sizin toplanmanıza muhtaç olurda sizi çağırırsa, onun yanından izinsiz ayrılmayın. Onun sizi çağırmasını birbirinizi çağırmanıza ve çağırandan izinsiz meclisten ayrılmamza kıyas etmeyin. Ya da onu, birbirinizi isimlendirdiğiniz ve ana babasının verdiği isimle çağırduğunuz gibi çağırmayın. “Ya Muhammed!” demeyin. Saygı ve tazim göstererek alçak sesle “Ya Nebiyyallah, ya Resulallah” deyin. Şüphesiz ki Allah, sizden, birbirinin arkasına gizlenerek parça parça çıkıp gidenleri bilir.

(.....) hâldir.

Yani, saklanarak, demektir.

(.....) ve (.....) birşeyin, diğerinin arkasına saklanmasıdır.

Yani, cemaattan, saklanarak ve birbirini hedef yaparak gizlice ay nlyörlar, demektir. Onun emrinden yüz çevirenler, dünyada, başlarına bir bela gelmesinden, âhirette de, kendilerine çok elemli bir azap isabet etmesinden sakınsınlar. Bunlar münâfıklardır. Mü'minle değil, yasak ettiği bir işi yapmak için gittiğinde (.....) denir.

“Size yasak ettiğim şeylerde aykırı hareket etmek istemem” âyeti'de bundandır. Menettiği bir şeyden yüz çevirdiğinde de (.....) denir.

(.....) deki zamîr, Allah'a ya da Resule gider. Mana, ona itâat etmekten ve onun dininden yüz çevirenler, demektir. (.....) fiilinin mefulu (.....) dur. Onlara dünyada zorluk ya da katledilme ya da zelzeleler ve korkular ya da zâlim sultanın musallat kılınması ya da Allah'u Teala'yı bilmeye karşı kalp katılığı ya da istidrac olarak bol nimet verilmesi belası isabet eder. Âyet, bu emrin vacip olduğuna delalet etmektedir.

64

Bilmiş olun ki, göklerde ve yerde ne varsa Allah'ındır. O, sizin ne yolda, ne durumda olduğunuzu iyi bilir. Huzuruna döndürüleceğiniz günde ise, yapmış olduklarınızı hemen size bildirir. Allah, herşeyi hakkıyla bilendir.

(.....) Göklerde ve yerde bulunan şeylerin kendisine âit olduğu zatın emrine muhalefet edilmemesine dair uyandır. Allah, onların dine muhalif durumlarıyla ilgili bilgisini tekid için fiilin başına (.....) lafzım getirdi. İlmin tekidi, tehditin tekidine götürmektedir. Mana, göklerde ve yerde ne varsa hepsi, yaratılış, mülkiyet ve ilim itibanyle ona âittir. Böyle olunca, münâfıkların durundan, gizlemeye çalışsalarda ona nasıl gizli kalır.

Ya'kûb'a göre (.....) , (.....) şeklindedir.

Yani o, cezâlarıdmlması için döndürüldükleri günü -ki kıyamet günüdür- bilir.

“O, sizin ne durumda olduğunuzu bilir.” Ve “huzuruna döndürülecekleri günde” cümlelerindeki muhatap ve gaip sigalarınm, iltifat yoluyla toptan münâfıklar için olması mümkündür. “O, sizin ne durumda olduğunuzu bilir.” Sözünün umum için olması, “huzuruna döndürülecekleri günde” sözünün münâfıklar için olması mümkündür. Kıyamet gününde, gizledikleri çirkin amellerini, onlara haber verir. Ve onlara hak ettikleri cezâyı verir. Allah herşeyi hakkıyla bilendir. Ona hiçbir şey gizli kalmaz.

Rivâyet edildiğine göre İbni Abbâs (radıyallahü anh) Nûr Sûresini, mimber üzerinden büyük bir kalabalığa okudu ve tefsîr etti, eğer Rumlar bunu işitseydi müslüman olurlardı. Allah daha iyisini bilir.

FURKÂN SÛRESİ

Bu sûre Mekke'de nâzil olmuştur 77 âyettir.

1
Âlemlere uyarıcı olsun diye kuluna Furkân'ı indiren (Allah) pek kutludur.

(.....) kelimesinin (.....) babındandır. Haynn çokluğu ve artışı demektir.

Mana; “Allah kutlu oldu, hayrı arttı, çoğaldı.”

Yada “sıfatlarında ve fiillerinde herşeyden çok ve herşeyden yüce oldu,” demektir.

(.....) tazim kelimesidir. Sadece Allah için kullanılır. Ve sadece mazisi kullanılır. (.....) denir.

Kur'ân bununla isimlendirilmiştir. Hak ile batıhn, helâl ile haramın arasını ayırdığı için, yada bir defa da toptan indirilmeyip parça parça ara ara indirilmesinden dolayı bu şekilde isimlendirilmiştir.

“İnsanlara dura dura okuman için parçalara ayırdığımız ve parça parça indirdiğimiz Kur'ân” âyetini görmüyor musun? Kuldan maksat Muhammed (aleyhisselâm) dır. “Âlemler için uyarıcı olsun diye” deki “uyarıcı” kul ya da Furkân'dır. Âlemlerden kasıt, cinler ve insanlardır. Peygamberliğin umumi olması Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in özelliklerindendir.

(.....) uyarıcı, yani korkutucu manasına yada inkâr manasında ki (.....) gibi uyarıcı manasınadır. “Benim azâbım ve korkutmam nasılmış” âyeti de bundandır.

2
Göklerin ve yerin mülkü onundur. O, çocuk edinmemiştir. Mül künde ortağı yoktur. Herşeyi yaratmış, ona ölçü, biçim ve düzen vermiştir.

(.....) Hafzedilmiş mübtedanın haberi olarak merfûdur. Ya da (.....) den bedel olarak merfûdur. Bedelle, bedel olunan arasında fasılanın olması câiz görülmüştür. (.....) de böyledir. Sılası (.....) onun kendisinden bedel kıldığı fiildir. (.....) Onun illetidir. Sanki kendisinden bedel kılman ancak onunla tamamlanmıştır.

Yada (.....) medih olarak mensuptur. Göklerin ve yerin mülkü sadece ona âittir. Yahûdî ve Hıristiyanların Üzeyr ve Mesih (aleyhisselâm) hakkında zannettikleri gibi o, çocuk edinmemiştir. Putperestlerin zannettikleri gibi mülkünde ortağı yoktur. Herşeyi tek başına yarattı. Mecusilerin ve putperestlerin dedikleri gibi ışık, karanlık, yezdan ve ehrimen tarafından değil. “Şüphesiz ki Allah şeydir” “Kur'ân mahlûktur” diyenlerin bu hususta bir şüpheleri yoktur. Çünkü fâil, bütün sıfatlarıyla mefûl olamaz.

Şey lâfzı, “Ve yarattı” karinesiyle yaratılması câiz olan lara mahsus kılınmıştır. Bu, kulların fiillerinin yaratılması câiz olanlara mahsus kılınmıştır. Bu, kulların fiillerinin yaratılması hususunda bizim için Mu'tezileye karşı bir delildir. Onu, elverişli olduğu şey için pürüzsüz olarak hazırladı. İnsanı gördüğün suret ve şekilde yarattığı gibi. Onu, din ve dünya ile ilgili hususlarda kendisiyle ilgili tekliflere ve maslahatlara uygun olarak düzenledi. Ya da onun, malum bir süreye kadar kalmasını takdir etti, demektir.

3
Ondan ayrı olarak hiçbir şey yaratmayan, kendileri yaratı ları ve kendilerine bile ne zarar ne de fayda veremeyen, öldüremeyen, yaşatamayan, (ölüleri, diriltip) kaldıramayan bir takım tanrılar edindiler.

(.....) deki zamîr, âlemler kavramının içerisinde olduklarından ya da (.....) (uyarıcı) kelimesinin delaletinden dolayı kâfirlere âittir. Çünkü onlar uyarılanlardır.. “Bir takım tanrılar” dan maksat, putlardır. O kâfirler, hiçbir şeyi yaratmaya güç getiremeyen, kendileri yaratıları acizlere ibâdeti, ilâhlıkta, hükümranlıktaki, yaratıcılıkta ve takdirde tek olanın ibâdetine tercih etmişlerdir. O putlar, herhangi bir zararı kendilerinden defedemezler, herhangi bir menfaati de kendilerine kazandıramazlar. Öldürmeye, diriltmeye ve ölümden sonra ki diriltmeye güçleri yetmez. Onlara ibâdet edenlerin inancından dolayı Allah, onları akıllılara benzetti.

4

İnkâr edenler: Bu (Kur'ân) olsa olsa onun (Muhammed'in) bir uydurduğu bir yalandır. Başka bir zümre de bu hususta kendisine yardım etmiştir” dediler. Kesin bir haksızlığa ve iftiraya baş vurdular.

İnkâr edenler: “Bu Kur'ân, Muhammed'in, kendinden uydurduğu yalandan başka bir şey değildir. Bu hususta ona Yahûdiler, Addas, Yesar ve Ebû Fakihe er Rumi yardım etti” dediler. Bu sözü, Nadr b. Haris söyledi. Kesin bir haksızlığa ve zulme başvurdular. Bu, Allah'u Teâlâ'nın kâfirlere cevap mahiyetindeki bir ihbardır.

(.....) daki zamîr kâfirlere döner (.....) fiili “Yaptı” manasında da kullanılmaktadır. Ve o haliyle geçişli olmaktadır. Ya da (.....) in başındaki (.....) harfi ceri hazfedilmiştir. Mefûl direk fiile bitleştirilmiştir. Onların zulmü, bütün Arap ediplerini fesahatiyle susturan Arapça bir sözü, Arap olan birinin Arap olmayan Rumlardan aldığı söylemeleridir. Yalanları ise, onu kendisiyle hiç alakası olmayan bir şeye nisbet etmeleridir.

5

Yine onlar dediler ki: (bu âyetler), eskilerin masallarındır ki onu bir kâtibe yazdırmıştır. Çünkü o, sabah akşam kendisine okunurda (onu ezberler)

Bu, Rüstem ve sair geçmişlerin sözler ve yazdıklarıdır. (.....) ,

(.....) ve (.....) (efsane, masal) kelimelerin çoğuludur. (.....) da bunun gibidir. Sabah akşam kitabından kendisine yazdmlıyor da , kendisi için yazıyor, kendisine bu yazdmlanları ezberliyor sonra da bize okuyor.

6

(Rasûlüm!) deki: “Onu göklerdeki ve yerdeki gizlilikleri bilen Allah indirdi.” Şüphesiz ki o, çok bağışlayıcıdır, engin merhamet sâhibidir.

Ey Resûlüm Muhammed! Deki: “O Kur'ân'ı göklerdeki ve yerdeki bütün gizlilikleri bilen indirdi.”

Yani Kur'ân, Muhammed'in, normalde öğrenmek sizin bilmesi mümkün olmayan gizlilikleri içerdiğinden, bu, onun, gizlilikleri bilen Allah katından geldiğine delalet etmektedir. Allah, çok bağışlayıcı ve çok esirgeciyidir. Kibir göstermeleri yüzünden hakettilerse de O, onlara, mühlet verir ve azap hususunda acele etmez.

7

Onlar şöyle dediler: “Bu ne biçim peygamber, yemek yiyor, çarşılar da geziyor? Ona, kendisiyle beraber uyarıcı olarak bir melek indirilmeli değil miydi?”

(.....) deki (.....) ana mushafta (.....) dan ayrı yazıldığı için sünnete riayet ederek değiştirilmeksizin bu şekilde ayrı yazılmıştır. Onu, peygamber diye adlandırmaları alay etmek içindir. Sanki onlar: “Hangi şey, kendini peygamber zanneden bu kişinin lehinedir?” demişlerdir.

(.....) hâldir. Bundaki âmil (.....) dir.

8

“Yahut kendisine bir hazine verilmesi veya içinden yeyip (meşakkatsizce geçimim sağlayacağı) bir bahçesi olmalı değil miydi?” O zalimler, (mü'minlere): “Siz olsa olsa büyüye tutulmuş bir adama uymaktasınız” dediler.

Eğer onun Allah'ın Resûlü olduğu doğru olsaydı bizim yediğimiz gibi yemek yemez, bizim gezdiğimiz gibi çarşılarda gezmezdi. Bununla, onun, yemekten ve geçim derdinden uzak melek olması gerektiğini

kastediyorlardı. Sonra bu düşünceden onun yanında kendisine yardım etmesi gereken bir melek olması gerektiği fikrine gerilediler. Sonra geçimi için çalışıp kazanmaya muhtaç bırakmayacak bir hazinenin kendisine gökten indirilmesi fikrine gerilediler. Daha sonra da “Onun ve bizim içinden yiyeceğimiz bir bostanı olmalı değil miydi?” demeye başladılar.

Nitekim Ali ve Hamza'ya göre (.....) , (.....) şeklindedir. Hasen (.....) ve (.....) ya aralarına bir muzari yani (.....) girdiği için (.....) üzerine atfedilmiştir. Meşhur okuşuya göre (.....) mensuptur. Çünkü (.....) (değil mi?) manasına olan (.....) nm cevâbıdır. Onun hükmü sorunun hükmüdür.

(.....) sözündeki zalimlerle onları kastetmiştir. Şu kadar var ki onların, dediklerinde zâlim olduklarını tescil için gizli yerine açık getirmiştir. Onlar Kureyş kâfirleridir. “Siz ancak sihir yapılmış, cinlenmiş birine yada sihir yapan, cin sâhibi birine tabi oluyorsunuz” dediler. Bununla onun melek olmadığını insan olduğunu kastettiler.

9

(Rasûlüm!) Bak senin hakkında ne biçim temsil getirdiler. Böylece onlar sapmışlardır. Ve artık (hidayete) hiçbir yol bulamazlar.

Senin hakkında bu sözleri söylediler. Ve senin için “Onu kendi uydurdu” “ona yazdırıldı” ve “cinlendi” gibi sıfatları ve halleri uydurdular da haktan saptılar. Artık bir daha ona yol bulamazlar.

10

(Allah'ın şânı) yücedir ki O, dilerse sâna bunlardan daha iyisini, altlarından ırmaklar akan bahçeleri verir. Ve sana saraylar ihsan eder.

Onun hayn çoktur. Dilerse sana, onların söylediklerinden daha hayırlısını ihsan eder. O da sana, âhirette vadettiği cennetlerin ve sarâyların bir benzerini vermesidir, (.....) , (.....) den bedeldir. Mekfî skî, Şamî ve Ebubekir'e göre (.....) merfûdur. Çünkü şart, mazi olarak geldiğinde, cevabının cezimli ya da merfû' olması câizdir.

11

Onlar, üstelik o saati (kıyameti) de yalan saydılar. Biz ise, o vakti yalan sayanlar için alevli bir ateş hazırladık.

Bu cümle hikâye edilenler üzerine atıftır. Bütün bunlardan daha acaibini söylediler. O da, kıyameti yalanlamalarıdır. Ya da bu cümle, kendisinden sonra gelene bitişiktir. Sanki o şöyle demiştir:

“Bilâkis onlar kıyameti yalanladılar. Bu cevaba nasıl iltifat etsinler? Onlar âhirete inanmıyorlar ki sana orada vadedilenin bir benzerini verilmesini tasdik etsinler?”

12

Cehennem ateşi uzak bir mesafeden kendilerine görününce, onun müthiş kaynamasını ve uğultusunu işitirler.

Cehennem onları uzak bir yerden görünce, onlarla karşılaşırca, yani cehennem uzaktan bakanların görüş alanına girince, onun kaynamasını işitirler, demektir. Bu sesi, öfkeli birinin sesine benzetti. Ya da cehennem zebanileri onları gördüğünde gazapla o kâfirlere karşı öfkelenirler ve homurdanırlar.

13

Elleri boyunlarına bağlı olarak onun dar bir yerine atıldıkları zaman oracıkta yok olmayı isterler.

Mekkî'ye göre , (.....) şeklindedir. Sevinç, genişlikle beraber olduğu gibi, üzüntü de darlıkla beraberdir. Bu sebepten cennet, eni, gökler ve yer kadar olan, şeklinde vasıflandırılmıştır.

İbni Abbâs'tan rivâyet edildiğine göre o: “Mızraktaki dip demiri sıkıldığı gibi o da onları sıkar” demiştir. Onlar, bu darlık hâlinde iken zincirlerle bağlanmışlardır. Elleri kelepçelerle boyunlarına bağlanmıştır. Yada her kâfirle şeytan aynı zincirle bağlanmıştır. Ayaklarında da kelepçeler vardır. İşte o zaman orada yok olmayı isterler.

Yani “Ey ölümüm! Gel, yetiş” derler. O zaman onlara şöyle denir:

14

Bugün bir defa yok olmayı istemeyin. Aksine bir çok defalar yok olmayı isteyin.

Siz ölümünüzün tek bir defa olmayacağı bir yere düştünüz. Hakikaten o, birçok ölümdür.

15

Deki: “Bu mu daha iyi yoksa takva sahiplerine vadedilen ebedilik cenneti mi?” Çünkü orası, onlar için bir mükafattır ve bir varış yeridir.

Cehennemın zikredilen bu özellikleri mi daha hayırlı yoksa Allah'ın muttakilere vadettiği ebedilik cenneti mi? İsmi mevsûle dönen zamîr hafzedilmiştir. Kâfirleri azarlamak için, cehennemde hayır olmadığı hâlde “Bu mu hayırlı?” diye sormuştur. (.....) şeklin de mazi kullanıldı. Çünkü Allah'ın vadettiği şey sanki gerçekleşmiş, olmuş bitmiştir. Ya da bu, Allah, onları yaratmadan önce Levh-i Mahfûz'da yazılmıştır.

16

Onlar için orada ebedî kalıcılar olarak diledikleri herşey mevcuttur. Çünkü bu, Rabbinden yerine getirilmesi istenen bir vaaddir.

(.....) , (.....) deki zamîrden hâldir. (.....) deki zamîr (.....) içindir. Bu, Rabbinin vadedilmiş istenen bir vadidir. Yâ da istenmeye layık bir va'didir. Ya da mü'minlerin ve meleklerin dualarında istedikleri va'didir. “Rabbimiz! Peygamberlerin vasıtasıyla bize vâ'dettiklerini ver.” “Rabbimiz! Bize, dünyada iyilik, âhirette de iyilik ver” “Rabbimiz! Onları va'd ettiğin Adn cennetlerine girdir.”

17

O gün Rabbin onları ve Allah'tan başka taptıkları şeyleri toplar da der ki: “Şu kullarını siz mi saptırdınız? Yoksa kendileri mi yoldan çıktılar?”

Mekkî, Yezid, Ya'kûb ve Hafs'a göredir. Cumhûr'a göre ise (.....) şeklindedir. Allah'tan başka tapılanlardan maksat; Melekler, Mesih İsa ve Üzeyr (aleyhisselâm) dır. Kelbî'den yapılan bir rivâyete göre: “Putlardır. Allah onları konuşturur.” Denildiki: “Bu umûmidir. Akıllıların -ve diğerlerini kapsar. Çünkü onunla, vasıf kastedildi. Sanki “Onların ibâdet ettikleri” denilmiştir.

(.....) Şamî'ye göre (.....) şeklindedir. (.....) şeklindedir. Ancak onlar, harf-i ceri, (.....) ya da (.....) şeklindedir. (.....) , (.....) nun mutavaatıdır.

Mana şudur: “Onları siz mi bir takım şüpheler sokmak suretiyle doğru yoldan uzaklaştırıp sapıklığa düşürdünüz? Yoksa onlar, kendileri mi saptılar?”

“Bu kullarını saptırdınız mı, yoksa saptılar mı?” şeklinde demedi, “siz” ve “onlar” kelimeleri ziyade kılındı. Çünkü soru fiille ve onun varlığıyla ilgili değil. Zaten onun varlığı olmasaydı bu azar olmayacaktı. O soru onu yapan hakkındadır. Bu sebepten onun zikri ve onun sorulduğunun bilinmesi için de soru zamîrinden sonra gelmesi gerekmektedir. Sordüğünü bilmesine rağmen Allah'u Teâlâ'nın onlara sormasının faydası, ibâdet edenleri, ibâdet edilenlerin yalanlamalarıyla azarlamak ve bu sayede onların pişmanlıklarını arttırmaktır.

18

Onlar “Seni tenzih ederiz. Seni bırakıp da başka dostlar edinmek bize yaraşmaz. Fakat sen onlara ve atalarına o kadar bol nimet verdin ki, sonunda (seni) anmayı unuttular ve helâki hak eden bir kavim oldular” derler.

(.....) sözü, onlara söylenene karşı, onların şaşkınlığının ifadesidir. Bununla, onu, ortaklardan tenzih etmeyi ve hiçbir peygamberin, meleğin ya da başka bir şeyin onun eşi benzeri olamayacağını kastetmişlerdir. Sonra şöyle dediler: “Senden başka birini dost edinmek bizim için ne mümkün ne de doğrudur. Bizden başkalarının seni bırakıp da bizi dost edinmelerini kabullenmek ise nasıl mümkün olur?”

(.....) Yezid'e göre şeklindedir. (.....) fiili, bazan tek, bazan iki mefûl olur. “Dost edildi” ve “Fılları dost edildi” gibi. Allah'ı Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Yeryüzünde ilâhlar mı edindiler?” “Allah, İbrâhîm'i dost edildi.” Birinci okuyuş tek mefûl almıştır. O da (.....) dir.

Bunun aslı (.....) şeklindedir. Olumsuzluk manasını pekiştirmek için (.....) ilâve edilmiştir.

İkinci okuyuş ise, iki mefûl almıştır. Birinci mefûl, fiilin kendisi için bina edildiği şeydir. İki mefûl almıştır. Birinci mefûl, fiilin kendisi için bina edildiği şeydir.

İkincisi ise (.....) tebğiz içindir.

Yani, bir takım dost lar edinmeyiz, demektir. Çünkü ikinci mefûlde ziyade kılınmaz, birinci de kılınır.

Sen (.....) demezsin.

Fakat sen, onları ve babalarını, mallarla, çocuklarla, uzun ömürle ve azaptan salim kalmakla nimetlendirdin de onlar Allah'ın zikrim, ona îmanı, Kur'anı ve şer'atları unuttular ve Allah katında helâki hak eden bir kavim oldular. (.....) , (.....) ve (.....) da olduğu gibi. Bundan sonra, gaipen muhatap sığasına geCinlerek kâfirlere şöyle denir;

19

İşte (taptıklarınız!) Söyledikleriniz de sizi yalancı çıkardılar. Artık ne (azâbınızı) geri çevirebilir, ne de bir yardım temin edebilirsiniz. İçinizden kim zulmederse, ona, büyük bir azap tattıracağız.

Bu şekilde bir hızlı delillendirme ve köşeye sıkıştırma güzel bir üslûptur. Özellikle muhatap sığasıyla ve sözün hazfiyle olursa. Bunun bir benzeri, “Ey kitap ehli, belli bir aradan sonra size açıklayan elçimiz geldi” “Size müjdeleyici ve uyarıcı geldi” şâirin sözü de bunun bir benzeridir.

Dediler ki: Horasan sefer yapmamız istenen en uzak yerdir. Şüphesiz geldik Horasanımıza.

Onlar hakkında “Onlar ilâhlar” dır, şeklindeki sözlerinizi yalanladılar.

Burada ki (.....) , “Hakkı yalanladılar” âyetindeki gibidir. Cer ve mecrûr, zamîrden bedeldir. Sanki “dediklerinizi yalanladılar” denilmiştir.

(.....) İbni Kesir'e göre (.....) şeklindedir.

Manası; onlar “Seni tenzih ederiz. Seni bırakıp da başka dostlar edinmek bize yaraşmaz” sözleriyle sizi yalanladılar. Öyle olunca (.....) , “kalemle yazdım” sözündeki gibidir, (.....) yani, sizin ilâhlarınız, ne sizden azâbı giderebilir, ne de size yardım edebilir. Hafs'a göre (.....) şeklindedir.

Yani; Ey kâfirler, sizler ne azâbı kendinizden giderebilir, ne de kendinize yardım edebilirsiniz. Daha sonra, bütün mükelleflere genel olarak şu sözüyle hitap etti. İçinizden kim, zulmedip şirk koşarsa ona büyük bir azap tattıracağız. Zulüm, bir şeyi yerinin dışına koymaktır. Kim de, yaratıları yaratanının ortağı kılarsa şüphesiz zulmetmiştir. Bunu şu âyet-i kerime teyid etmektedir. “Şüphesiz ki şirk, büyük bir zulümdür.” “Büyük azap” cehennemde sonsuz kalmakla tefsîr edilmiştir. O da fâsıklara değil de müşriklere layıktır. Mu'tezile ve Hâricîler aksi görüştedir.

20

Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de yemek yerler, çarşılarda dolaşırlardı, sizin bir kısmınızı, diğer kısmınıza imtihan (vesilesi) kıldık. (Bakalım) sabredecek misiniz? Rabbin herşeyi hakkıyla görmektedir.

(.....) daki (.....) haberine (.....) dahil olduğu için (.....) şeklindedir.

(.....) dan sonraki cümle hazfedilmiş mevsûfun sıfatıdır. Mana; senden önce hiçbir peygamber göndermedik ki onlar yemesinler ve çarşılarında dolaşmasınlar. Cer mecrûrla yani (.....) lafzıyla yerinilerek (.....) lâfzı hazfedilmiştir.

“Bizden yoktur ki, onun bilinen bir makamı olmasın” sözü bunun gibidir.

Yani, “Bizden hiç kimse yoktur ki, onun bilinen bir makamı olmasın” demektir. Denildiki: “Bu peygambere ne oluyor ki yemek yiyor, çarşılarında geziyor” sözünü söyleyene karşı bir delildir. Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) içinde tesellidir, “sizi birbirinize imtihan vesilesi kıldık.” Bu ifade Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’e, fakirlikle ve çarşılarında gezmekle ayıplamalarına karşı sabrı telkin etmektedir.

Yani o, zenginleri fakirler için fitne kıldı. Bu sebepten o, dilediğini zenginleştirir, dilediğini fakirleştirir. Bakalım bu fitneye sabredip ecire hak kazanacak mısınız? Yoksa sabretmeyip de tasanızı artıracak mısınız?

Anlatıldığına göre sâlihlerden biri geçim sıkıntısından usanmış.

Sıkılarak dışarı çıkmış. Bu arada insanlar arasında hasiy olan (erkeklik yumurtaları çıkarılmış) birini görmüş ve kalbine bazı düşünceler arız olmuş. Bu esnada biri bu âyeti okumuş. Bunu duyunca “Elbette sabr edeceğiz ey Rabbimiz” demiş. Ya da mana; seni, onlar için fitne kıldım, demektir. Çünkü sen hazineler sâhibi zengin biri olsaydın, onların sana itaati dünya için olacaktı. Ya da dünya ile karışık olacaktı. Ama biz, seni, sadece bizim için itâat edilesin diye fakir olarak gönderdik. Rabbin herşeyi görendir. İmtihan ettiği husustaki doğruyu bilendir. Ya da o, kimin sabredeceğini, kimin de mızızlarıacağını bilendir, demektir.

21

Bize kavuşmayı ummayanlar, “Bize melekler indirilmeliydi, yahut Rabbimizi görmeliydik, değil mi?” dediler. Andolsun ki onlar, kendileri hakkında kibire kapılmışlar ve azgınlıkta pek ileri gitmişlerdir.

Onlar, hayırla karşılaşacaklarını ummazlar. Çünkü onlar inkârcılardır. Öldükten sonraya dirilmeye inanmazlar. Yada onlar, azâbımızdan korkmazlar. Bu, ya umanın umduğu şey hususunda, korkan bir kişi gibi üzüntü içinde olmasından, ya da Tihame kabilesinin lûgatmda da olduğu üzere korku içerisinde olmasındandır. Bize peygamber olarak insanlar değil melekler gönderilmeli değil miydi? Ya da onun peygamberliğine ve peygamberlik davasına şahit olmak üzere melekler gönderilmeli değil miydi? Ya da biz, Rabbimizi, açıkça görüp, o bize onun peygamberliğini ve ona tabi olmayı haber vermeli değil miydi? Hakikaten onlar içlerinde Hakka karşı kibir beslediler. O kibir, onların kalplerindeki küfür ve inattır. Zulümde haddi aşılar. Haddi aşmayı “büyük” lafzıyla sıfatlarıydı. Böylece ifratta mübalağa yapmış oldu.

Yani onlar, bu büyük sözü söylemeye, kibirin son haddine ve haddi'aşmanın son noktasına vardıkları için cesaret edebilmişlerdir.

(.....) deki (.....) hazfedilmiş bir yeminin cevâbıdır.

22

Melekleri gördükleri gün, işte o gün günahkârlara hiçbir sevinç haberi yoktur. Ve “(size sevinmek) yasaktır, yasak” derler.

Melekleri, ölüm günü ya da diriliş günü görürler, (.....) , (.....) nun delaletiyle mensûbtur.

Yani, melekleri gördükleri gün, müjdeden menedilirler. (.....) (işte o gün) (.....)yi pekiştirmek için gelmiştir.

Ya da (.....) (zikret) lafzıyla mensûbtur.

Yani, melekleri görecekları günü zikret. Sonra haber verdi ve şöyle dedi: “O gün, cennette müjde yoktur” (.....) , (.....) ile mensûb değildir. Çünkü muzâfun ileyh, muzafta amel etmez. (.....) ile de mensûb değildir. Çünkü o, mastardır. Mastar, kendisinden öncesinde amel etmez. (.....) ile olumsuz olan da, (.....) nın öncesinde amel etmez.

“Günahkârlara” sözünü, zamîr yerine açık açık zikretti. Ya da bu sözle bütün günahkârlar kastedilmiştir. Bundan da maksat, kâfirlerdir. Çünkü mutlak olarak kullanılan isimler, isimlendirilenlerin en üst noktasındakileri ifade ederler. Melekler onlara: “Size müjde yasak kılınmıştır, yasak” derler.

Yani Allah, bunu, onlara haram kılmıştır. Müjde ise mü'minler içindir. (.....) ise, in manasım pekiştirmek için gelmiştir. “Ölüm öldürücüdür” sözünde olduğu gibi.

23

Onların yaptıkları herbir (iyi) işi dikkate alırız. Fakat onu saçılmış zerreler haline getiririz.

(.....) sıfattır. (.....) sözünde mana itibarıyla “öne geçiş” yoktur. Ancak onların halleri ve küfür hâlindeyken yaptıkları sıla-i rahîm, muhtaçlara yardım ve misafir ağırlamak gibi amelleri temsil getirilmiştir. Bu, sultana muhalefen eden, karşı gelen, eşyasına ve elinin altındakilere kasteden, onları parça parça edip mahveden ve onlardan hiçbir iz bırakmayan kişinin halidir. Mensur ise; parçalanmış demektir. Bu, onun, biraraya gelemeyecek ve kendisinden istifade edilemeyecek bir şekle getirilmesinden istiâredir. Bundan sonra, cennetliklerin cehennemlikler üzerine olan üstünlüğünü açıkladı, şöyle dedi;

24

O gün cennetliklerin kalacakları yer çok iyi dinlenecekleri yer çok güzeldir.

(.....) temyizdir. Müstekar: zamanlarının çoğunda, içinde bufi lundukları, oturdukları ve konuştukları yerdir. (.....) eşleriyle bir ara ya gelmek için sığındıkları yerdir. Cennette uyku yoktur. Ancak hurilerle biraraya gelme yeri benzetme yoluyla “Mekîl” olarak adlandırılmıştır.

Rivâyet edildiğine göre, kişi bu günün yansında hesaptan kurtulur. Cennetlikler cennete, cehennemlikler de cehenneme giderler.

(.....) lafzında onları yüceltmek vardır.

25

Göp, bulutların parçaladığı, meleklerin bölük bölük indirdiği gün.

Göğün, bulutlarla parçalandığı günü zikret, (.....) nun aslı, (.....) dur. Kûfî ve Ebû Amr'a göre (.....) hazfedilmiştir. Diğerleri ise onu (.....) a idğam etmişlerdir. Göğün yanılması, bulutun doğması sebebiyle olduğundan, bulutu, göğü, bizzat parçalayan gibi kılmıştır. “Hörgücü bıçakla parçaladım, onunla parçalandı” sözünde olduğu gibi.

(.....) Mekkî'ye göre (.....) şeklindedir. (.....) fiilinin lâfzından ayrı bir mastardır.

Mana; gök, kendisinden çıkan beyaz bir bulutla açılır. Bulutun içinde inen melekler vardır. Elllerinde de kulların amellerini içeren sayfeler vardır.

26

İşte o gün, gerçek hükümrânlık, çok merhametli olan Allah'ındır. Kâfirler için ise, o pek çetin bir gündür.

(.....) mübtedadır. (.....) onun zarfıdır. (.....) onun sıfatıdır.

Sabit manasına gelmektedir. Çünkü o gün bütün hükümrânlıklar yok olur. Sadece onun hükümrânlığı kalır. (.....) , (.....) nun haberidir. O gün kâfirler için pek şiddetli bir gündür. “Ona sıkıntılı geldi” denir. O da ve (sıkıntı) dır. Bundan, o günün mü'minler için rahat geçeceği anlaşılmaktadır.

Nitekim hadis-i şerifte: “Kıyamet günü mü'minlere kolay gelir. Hatta onlara dünyada kıldıkları farz bir namazdan daha hafif olur.”

27

O gün zâlim ellerini ısırp “Ne olaydı, keşke ben elçiyle beraber bir yol edineyim” der.

Elleri ısırmak; öfkeden ve pişmanlıktan kinayedir. Çünkü o, onlardan sonra yapılan şeylerdendir. Sonradan gelenin zikredilmesi, ondan öncekine delalet etmektedir. Ve onunla sözün edebi kalitesi yükselir. Onu işiten kişi, onu işittiğinde nefsinde duyduğu hazzı, kendisinden kinaye olunan lafzın zikredilmesinde duymaz.

(.....) daki, (.....) ahdi zihni içindir. Bununla Ukbe b. Ebi Muayt kastedilmiştir. Hakikat kendisine ayan olunca bunu yapmıştır. Ya da (.....) cins içindir. Ukbe ve diğer kâfirleri içermektedir.

“Ne olaydı, keşke bende dünyada Muhammed (aleyhisselâm) la beraber kurtuluşa ve cennete giden yola girseydim “der. O yol imandır.

28

Ne yazık bana! Keşke falarıcıyı dost edinmeseydim.

(.....) , (.....) şeklinde de okunmuştur. Asıl olan budur.

Çünkü kişi kendi helâkini çağırır. Ona “gel, bu senin gelmen gereken anlardır” der.

(.....) ve da olduğu gibi elife dönüştürülmüştür.

(.....) kelimesi, kavmin ulularından kinayedir. Şayet zâlim kelimesiyle Ukbe kastedilmişse, mana, “Keşke ben Ubey b. Halefi dost edinmeseydim” olur. Ve onun isminden kinaye yapılmış olur.

Rivâyete göre; Ukbe bir ziyafet verdi. Ziyafete, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem)’i de davet etti. O, onun yemeğinden kelime-i şهادet getirinceye kadar yemedi. O da getirdi. Dostu Ubey b. Halef ona: “Bu dinden dönmediğin müddetçe yüzüm yüzüne haramdır, (seninle konuşmam)” dedi. O da döndü. Eğer zâlim kelimesiyle cins kastedilmişse, o zaman o zalimler, her saptırıcıyı dost edinenlerdir. Onun dostunun muayyen bir ismi vardır. Ama (.....) kelimesini ondan kinaye kıldı. Denildiki: O, şeytandan kinayedir.

29

O beni, bana gelen zikirden (Kur'ân'dan) saptırdı. Zaten şeytan, insanı yapayalnız ve yardımcısı bırakır.

O beni, bana Allah'tan gelen zikirden saptırdı. Zikirden maksat; Allah'ın zikri, yada Kur'ân, ya da imandır. Zaten şeytan, kendisine tabi olanı insanı yapayalnız, hor ve hakir bir şekilde bırakır, şeytandan maksat; dostudur. Onu şeytan olarak adlarırdı. Çünkü o, onu şeytanın saptırdığı gibi saptırdı. Ya da şeytandan maksat iblistir. Çünkü onu, saptıranla dost olmaya ve peygambere muhalif olmaya sevkeden odur.

(.....) kelimesi, “Birine yardım etmeyip, onu, hor ve hakir bir şekilde terketmek” dan mübalağadır. Bu, ya Allah'ın sözünün yada zalimin sözünün hikâyesidir.

30

Peygamber dedi ki: “Ya Rab! Kavmim bu Kur'anı terk edilmiş bıraktılar.”

Kavim, Kureyş kavmidir.

Yani, onu terkettiler ve ona inanmadılar.

(.....) , (.....) (kesmek, terketmek) den gelir. Bu, nin ikinci mefulüdür. Bunda, şikayet için tazim, kavmi içinde korkutma vardır. Çünkü peygamberler, kavimlerini, Allah'a şikayet ettiklerinde onların üzerine azap iner. Ve onlara mühlet tanınmaz. Bundan sonra ona teselli ederek yöneldi ve ona, karşı zaferi vadetti. Şöyle dedi:

31

(Rasûlüm!) İşte biz, böylece her peygamber için günahkârlardan düşmanlar peyda ederiz. hidâyet verici ve yardımcı olarak Rabbin yeter.

İşte bu şekilde senden önceki bütün peygamberler, kavimlerinin düşmanlığına maruz kalmışlardır. Onları mahvetme ve onlara karşı zafer kazanma yoluna seni hidâyet edici ve sana yardım edici olarak ben yeterim. Düşmanın bir kişi ya da birden çok olması mümkündür. (.....) deki (.....) zaittir.

Yani, hidâyet edici olarak Rabbin yeter, demektir. (.....) temyizdir.

32

İnkâr edenler: “Kur’ân ona topluca indirilmeli dep miydi?” dediler. Biz onu senin kalbime iyice yerleştirmek için böyle (indirdik) ve onu tane tane okuduk.

İnkâr edenler Kureyş'liler ya da Yahûdîlerdir. (.....) , (.....) dan hâldir.

Yani, Kur’ân, ona diğer üç kitabın indirildiği gibi bir defada indirilmesi değilmiydi? Ona ne oluyor ki parça parça indiriliyor. Bu fuzuli bir söz ve faydası bir çıkıştır. Çünkü âciz bırakma ve onunla delil getirme işi, bir defada ya da parça parça olarak inmesiyle farklılık arz etmez.

Buradaki (.....) (bir kerede indirildi) manasınadır.

Değilse, parça parça indirildi manasına olacağından bu itiraz boş bir itiraz olurdu, “bir kerede indirildi” manasına geldiğine “bir defa da” cümlesinin kullanılması delalet etmektedir. Onlar, en küçük sûrelerden birine nazire yazmak istediler de acizlikleri yüzüstüne çıktı, sonunda savaşa sığındılar. Canlarını, ve sevdikleri şeyleri sonuna kadar bu uğurda harcadılar. İşte bu şekilde yirmi sene ya da yirmi üç sene zarfında parça parça indirildi.

(.....) deki “Kur’ân, ona bir defada indirilmeli değil miydi?” sözünün delalet ettiği şeye işarettir.

Çünkü manası; Kur’ân’ı, senin üzerine parça parça indirmemiz, senin kalbine iyice yerleştirmemiz içindir. Taki onu koruyasın ve ezberleyesin. Çünkü telkin olunaran kalbi, bilgiyi, ancak mesele mesele parça parça ezberleyebilir. Eğer ona bir defada indirilseydi, onu ezberlemekten âciz kalırdı. Ya da kalbini sıkıntıya karşı sağlamlaştırmak için böyle indirdik.

Yani inişi ardarda yaptık ve Resul de onu takip etti. Ayrıca seven sevdiğinin kitaplarının ulaşmasıyla tatmin olur.

(.....) nin taallûk ettiği fiil üzerine atıftır. Sanki şöyle demiştir:

Bu şekilde onu parçalara ayırdık ve tane tane okuduk.

Yani onu âyet âyet şeklinde takdir ettik. Ya da onu, tane tane okumamızı bize emretti.

Nitekim âyet-i kerime de: “Kur'anı tane tane oku” buyurulmaktadır.

Yani onu, tane tane, dura dura oku, demektir. Ya da onu, bir güzel açıkladık, demektir.

Tertîl; tane tane ve dura dura okumada aşîkâr olmaktır.

33

Onların sana karşı getirdikleri hiçbir temsil yoktur ki, tonun karşılığında) sana doğrusunu ve daha açığını getirmeyelim.

Getirilen temsiller, onların bâtil sorularıdır. Sanki onlar, bâtil olma hususunda darb-ı mesel haline gelmişlerdir. Onların sordukları hiçbir bâtil soru yoktur ki, sana, onun, kaçıışı olmayan doğru cevabını ve mana olarak da en güzel açıklamasını vermeyelim.

(.....) den sonra (.....) (onların temsillerinden, yani, sorularından) sözü hazfedilmiştir. Çünkü cümlede buna delil vardır. Senin, “Zeyd ve Amr'ı gördüm. Amr'ın yüzü daha güzeldi” sözünde, “Zeyd den” daha güzel olduğunu kastetmiş olduğundan, onun manasının yerine konulmuştur. “Bu sözün açıklaması şöyle şöyledir. Ya

da manası şu şu şekildedir.” Denir. Ya da onlar, sana, “Kur’ân, sana bir defada indirilmeli değil miydi?” diyerek acaip bir hâl ve sıfatla gelmezler ki, biz, sana, hikmetimiz gereği, sana verilmesi layık olan hâli ve getirdiğin hususu en güzel şekilde açıklayacak ve onun parça parça indirilişinin doğruluğuna ve bu parçalardan birinin bile bir benzerinin getirilemeyeceği hususunda onlara karşı meydan okumaya delalet edecek en güzel şeyi vermeyelim. Hepsinin toptan indirilişi bir tarafa, ona âit herşey, inişinde, icazı (muhatapları âciz bırakma) gerçekleştirmektedir.

34

Yüzü koyun cehenneme (sürülüp) toplanacak olanlar var ya, işte onlar, yerleri en kötü, yolları en sapık olanlardır.

(.....) mübtedadır. (.....) ikinci mübtedadır. , (.....) nin haberidir, (.....) , (.....) nin haberidir. Ya da takdir, (.....) (onlar o kimselerdir ki) yada (.....) (o kimseleri kastediyorum ki) şeklindedir. (.....) başlarığı içindir.

“Yerleri “sözünden maksat; makam ve derecesi ya da mesken ve evidir. Yolun sapıklıkla nitelenmesi, mecâzî isnaddandır.

Mana, “sizi, bu soruları sormaya sevkedenlerin yollarını sapık görüyorsunuz, mekân ve makamlarını küçümsüyorsunuz.'Eğer insaflı bir gözle baksaydınız -ki yüzü koyun cehenneme sürükleneceklerden olduğunuz hâlde- kendi mekânlarınızın, onları mekânından daha kötü, N kendi yolunuzun onların yolundan daha sapık olduğunu bilirdiniz.”

Nitekim âyet-i kerime de: “De ki: “size, Allah katında sevapça bundan daha kötüsünü haber vereyim mi? Allah'ın lânet ve gazap ettiği kişidir.”

Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) den de şöyle rivâyet olunmuştur: “Kıyamet gününde insanlar üç sınıf hâlinde haşrolunurlar. Bir sınıf hayvanlar üzerinde, bir sınıf da yüzleri üzerinde.” Denildi ki: “Ya Resûlullah, onlar yüzleri üzerinde nasıl yürürler?” şöyle buyurdu: “sizi ayaklarınız üzerinde yürüten, onları da yüzleri üzerinde yürütür.”

35

Andolsun ki Mûsa'ya Kitab'ı verdik. Kardeşi Harun'u da ona yardımcı yaptık.

Sana, Kur’ân'ı verdiğimiz gibi, Mûsa'ya da. Tevrât'ı verdik.

(.....) , bedel ya da atıf beyandır. (.....) lügatte, sığınılacak yer, demektir. “bir şeyi yüklenmek, vezir olmak” kelimesinden gelmek tedir. Yardımcı olmak, peygamberliği ortadan kaldırmaz. Aynı anda birçok peygamber gönderiliyor ve onlar, birbirlerine yardımcı olmakla emrolunuyorlardı.

36

“Âyetlerimizi yalan sayan kavme gidin” dedik. Sonunda (yola gelmedikleri için) onları yerle bir ediverdik.

Fir'avun ve kavmine gidin. Takdiri şöyledir: İki onlara gittiler. Onları uyardılar. Fakat onlar o ikisini yalanladılar. İşte bu sebepten onları, acaip bir şekilde yerle bir ediverdik. Kıssayı kısaltmayı diledi. Bu sebepten başırrı ve sonunu zikretti. Çünkü kıssada anlatılmak istenen yerler buralardır.

Yani, peygamberlerin gönderilmesiyle delilin getirilmiş olması ve onların yalanlamaları sebebiyle de yok edilmeyi hak etmiş olmaları kastedilmiştir.

37

Nûh kavmine gelince, peygamberleri yalanladıkları vakit, onları da boğduk ve onları insanlara bir ibret yaptık. Zalimlere acı bir azap hazırladık.

Nûh kavmini de, Nûh'u, İdrîs'i ve Şit'i yalanladıklarında helâk etti. Ya da onların onlardan birini yalanlaması hepsini yalanlamaları manasına geldiğinden bu şekilde ifade edilmiştir. Onları tufanla boğduk. Onların boğulmasını ya da hikâyesini, ders alsınlar diye insanlara ibret kıldık. Buradaki zalimlerden maksat, Nûh

kavmidir. Bunun aslı, onlar için azap hazırladık, şeklindedir. Ancak Allah, onlara zalimliği nispet etmeyi diledi ve bunu açıkça ifade etti. Ya da bu ifade şirk koşma zulmünü işleyen herkese şamildir. Genel manada olması sebebiyle de hepsini kapsar. Acı azap, ateştir.

38

Âdı, Semûdu, Ress halkını ve bunlar arasında daha birçok nesilleri de (helâk ettik.)

(.....) Hamza ve Hafs'a göre kabile manasındadır. (.....) şeklindedir. Diğerlerine göre ise, mahal manasına olduğu ya da büyük babalarınm ismi olduğu için (.....) şeklindedir.

Ashâb-ı Ress; Şuayb'ın kavmidir. Putlara tapıyorlardı. Şuayb'ı yalanladılar. Onlar, örülmemiş bir kuyunun etrafında iken, kuyu onlarla birlikte çöktü. Onlar da yurtları da çöktü.

Denildi ki: Ress; peygamberlerini öldüren ve bu sebepten helâk edilen bir köydür. Ya da onlar, Ashâb-ı Uhduddur.

Uhdud; hendek, çukur, demektir. Bu zikredilenler arasında Allah'tan başka kimsenin bilmediği nice ümmetleri helâk ettik. Onlara peygamberler gönderildi de onları yalanladılar. Bu sebepten de helâk edildiler.

39

Onların herbirine misaller getirdik, (ama öğüt almadıkları için) hepsini kırdık geçirdik.

Öncekilerin hikâyelerinden şaşkınlık veren nicelerini onlara açıkladık.

Birinci (.....) , (.....) sözünün delaletiyle mensuptur.

Onlara misaller getirdik yani, onları uyardık ya da sakındırdık, demektir.

İkinci (.....) ise (.....) ile mensuptur. Çünkü o, ona müsaittir.

40

(Şu Mekkeli müşrikler) belâ yağmuruna tutulmuş olan o beldeye uğramışlardır. Onun durumunu görmüyorlar mıydı (ki ibret alsınlar) hayır. Onlar tekrar dirilip kalkmayı ummamaktadırlar.

Belde Sedomdur. Lût kavminin en büyük şehirlerindendir. Beşte dördünü Allah, ahalisiyle birlikte helâk etti. Allah, onlara taş yağdırdı.

Yani, Kureyş ticaret için Şam'a giderken gökten taş yağmuruna tutularak helâk edilen bu beldeye birçok defa uğramıştır, demektir.

(.....) ikinci mefuldur. Aslı, beldeye yağmur yağdırıldı, şeklindedir. Yada zâid harfleri hazfedilmiş mastardır.

Yani “Belânın yağması” şeklindedir. Şam'a giderken gözleriyle bunu görmediler mi ki, düşünsünler de îman etsinler. Bilâkis onlar, dirilişi inkâr eden bir kavmidir. Dirilişten korkmuyorlar. Dolayısıyla da îman etmiyorlar. Ya da onlar, dirilişi, mü'minlerin, amellerinin sevabına ulaşma arzularından dolayı umduğu gibi ummuyorlar.

41

Seni gördükleri zaman “Bunu Allah'ın peygamber olarak gönderdiği” diye seni alaya alıyorlar.

(.....) olumsuz kıları (.....) dir. “onunla alay etti” manasmadır. Aslı, onu alay yeri edindi. Yada onu, alaya alınan biri edindi, şeklindedir, “Bu mu Allah'ın peygamber olarak gönderdiği” sözü, kapalı sözden sonra hikâye olunandır. Bu söz, küçük görme ve alaya almadır.

Yani, onlar “Bu mu Allahın peygamber olarak gönderdiği?” diyerek seni alaya alırlar.

Hazfedilen (.....) (diyerek) sözü, hâldir. (.....) ye dönen zamîr de hazfedilmiştir. O da şeklinde idi.

42

“Şayet tanrılarınıza inanmakta sebat göstermeseydik, neredeyse bizi tanrılarınızdan saptıracaktı” diyorlar. Azâbı gördükeri zaman, kimin yolunun sapık olduğunu bilecekler.

(.....) , (.....) den hafifletilmiştir. (.....) farikâdir. O lam, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in davetindeki gayretinin ve onlara gösterdiği mu'cizelerin çokluğuna delildir. Öyle ki, kendi düşüncelerine göre, aşırı inatları ve tanrıların ibâdetine sınıksız yapışmaları olmasaydı, neredeyse dinlerim terkedip İslam'a gireceklerdi. “Azâbı gördükleri zaman kimin yolunun sapık olduğunu bilecekler” Bu bir tehdittir. Mühlet müddeti uzasa da onların buna maruz kalacaklarına delalet etmektedir. Bu, onların “şayet tanrılarınızdan saptıracaktı” sözüne cevap gibidir. Çünkü bu söz Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’i sapıklığa nisbet etmektedir. Ancak o, kendisi sapanlar müstesna kimseyi saptırmaz.

43

Kötü duygularını kendisine tanrı edinen kimseyi gördün mü? Şimdi ona sen mi vekil olacaksın?

Yaptığı ve yapmadığı hususlarda hevasma tabi olanı gördün mü? O, nevasının kuludur. Ve onu tanrı edinmiştir. Allah'u Teâlâ Resûlüne şöyle buyuruyor: “Hevasından başka tanrı tanımayan bu kişiyi hidâyete çağırmaya nasıl güç getireceksin?”

Rivâyete göre, câhiliyye halkından biri taşa tapıyordu. Daha güzel bir taş bulursa öncekini terkediyor, ikinciye tapıyordu. Hasen'dan yapılan rivâyete göre bu, hevasma tabi olan herkes hakkındadır. Şimdi “Ona, sen mi, hevasına tabi olmaktan ve heveslerine kul olmaktan onu koruyan muhafız olacaksın? Sen mi, ona vekil olacaksın da onu hevasından uzaklaştırıp hidâyete sevkedeceksin?” burada Allah, Resulullah'a (sallallahü aleyhi ve sellem), ona sadece tebliğ yapmasını bildirmiştir.

44

Yoksa sen onların çoğunun gerçekten söz dinleyeceğini yahut akıllarıacağını mı sanıyorsun? Gerçekte onlar, hayvanlar gibidir. Hatta onlar yolca daha sapıktırlar.

(.....) munkatıdır. “Yoksa sanıyor musun?” anlamındadır.

Sanki buradaki aşağılama yukandakinden daha şiddetlidir. Öyle ki onu bırakmış buna geçmiş. Bu da onların işitme ve düşünme yetilerinin alınmış olmasıdır. Çünkü onlar, hakka, kulak vermezler, onu düşünmezler. Gaflet ve şaşkınlık hususunda mesel haline gelmiş hayvanlara benzerler. Düşünmeyi terkettikleri için şeytan, onların dizginle rini aşağılayarak ele geçirmiştir. Sonra onlar, o hayvanlardan daha şaşkındırlar. Çünkü onlar, Rablerini teşbih ederler. Ona secde ederler. Onlara yiyecek verene tabi olurlar. Kendilerine iyilik ya da kötülük yapanı tanırlar. Fayda vereni isterler, zarar verenden kaçınırlar. Otlaklara ve su bulunan yerlere giderler. Ama ya diğerleri. Onlar Rablerine boyun eğmezler. Düşmanları şeytanın kötülüklerine karşı onun iyilikle rini tanımazlar. Faydaların en büyüğü olan sevabı istemezler. Zarârların en kötüsü olan azaptan korunmazlar. Hazmı kolay tatlı kaynağa yani hakka gitmezler.

Denildi ki: “Melekler, ruh ve akıldan; hayvanlar, nefis ve hevadan ibârettir. İnsanlar ise imtihan sebebiyle bütün bu hasletlerin toplandığı yerdir. Dolayısıyla, insanda, nefis ve heva galip gelirse hayvanlar ondan üstün olur. Ruh ve akıl galip gelirse, o melaîke-i kiramdan üstün olur.”

Âyette “Onların çoğu” denildi. Çünkü onlar arasında İslam'dan uzaklaştırmayanlar dâ var. Kimi başkanlık sevgisinden -ki o, ona müzmin bir hastalık olarak yeter- dolayı onlar arasındadır. Kimi de îman ettiği hâlde onlarla yaşamaktadır.

45

Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmedin mi? Eğer dileseydi onu elbette hareketsiz kılardı. Sonra biz güneşi ona delil kıldık.

Rabbinin yaptıklarına ve kudretine bakmadın mı? Gölgeyi nasıl yaydığını ve onun yeri nasıl kapladığını görmedin mi?

Cumhûr'a göre bu, fecir vaktinden, güneş doğuşu anma kadar olan zaman dilimidir. Çünkü o, uzatılmış, yayılmış bir gölgedir. Orada ne güneş ne de karanlık vardır. Bu, cennetin gölgesi hakkında “uzatılmış gölge” buyurulduğu gibidir. Zira orada ne güneş, ne de karanlık vardır. Eğer Allah dileseydi onu, her daim hareketsiz bırakırdı. Güneş de onu gideremezdi. Sonra biz güneşi o gölgeye delil kıldık. Çünkü, gölge güneşle bilinir. Güneş olmasaydı, gölge bilinmezdi. Nitekim eşya, zıddıyla bilinir.

46

Sonra (güneş yükseldikçe) onu yavaş yavaş çekip aldık.

Sonra bu uzatılmış gölgeyi, kolayca dilediğimiz yere çektik. (.....) kelimesi, zor olmayan kolay bir şekilde demektir. Ya da az az, yani, üzerine düşen güneş vasıtasıyla onu, parça parça çektik, demektir.

(.....) kelimesini, işlerin kendi aralarındaki üstünlüğünden dolayı getirdi. Sanki ikinci birinciden, üçüncü de ikinciden daha büyüktür. İkisi arasındaki üstünlük farkını, hadiselerin kendi aralarındaki zaman farkına benzetti.

47

Sizin için geceyi örtü, uykuyu istirahat kıları, gündüzü yayılıp çalışma (zamanı) yapan odur.

Karanlığı, elbise gibi örtücü kıldı. Uykuyu, bedenleriniz için rahatlık ve işleriniz için paydos kıldı. (.....) kesmek, demektir. Uyuyan ise kesilmiş demektir. Çünkü onun, işlemesi ve hareket etmesi kesilmiştir.

Denildi ki: (.....) ölümdür, (.....) ise ölüdür. Çünkü o, hayatı kesilmiş demektir.

Bu; Allah'u Teala'nın “O, sizi gecede öldürür” âyetinde olduğu gibidir. Bunu, mukabilinde (.....) kelimesinin zikredilmesi kuvvetlendirmektedir, (.....) mahlûkat, geçimi için uyanır, kalkar.

Bu âyet, Allah'u Teâlâ'nın kudretine delalet ettiği gibi, onun mahlûkatına bahşettiği nimetleri de açığa çıkarmaktadır. Çünkü gecenin örtüsüyle örtünme de bir takım dinî ve dünyevî faydalar vardır.

Ölüme ve hayata benzeyen uyku ve uyanıklıkta ibret alacaklar için dersler vardır. Lokman, oğluna şöyle dedi: “Uyuduğun gibi uyanırsın” öldüğün gibi dirilirsin sözü de bu şekildedir.

48- 49

Rüzgârları rahmetinin önünde müjdeciler olarak gönderen odur. Biz, ölü toprağa can vermek, yarattığımız nice hayvanlara ve insanlara su sağlamak için gökten tertemiz su indirdik.

Mekkî'ye göre (.....) , (.....) şeklindedir. Bununla kastedilen cinstir. (.....) , (.....) kelimesinin hafifletilmiş şeklidir, “yağmuru müjdeleyen rüzgâr” ın çoğuludur. Rahmetten maksat, yağmurdur.

Çünkü rahmet, önce rüzgâr, sonra bulut, sonra da yağmurdur. Bu, güzel bir istiâredir. Gökten son derece temiz yağmuru indirdik. (.....) senin,

“temiz su” sözünde olduğu gibi sıfattır. Kendisiyle abdest alındığı için

“abdest suyu” kendisiyle ateş yakıldığı için “yakacak” denildiği gibi, kendisiyle temizlenen şeye de (.....) (temizleyici) denir. Dolayısıyla

“Tahûr” isimdir. Aynı zamanda senin, (.....) (Güzel bir şekilde temizlendim) sözünde olduğu gibi “temizlemek-temizlenmek” manasına gelen bir mastardır.

Peygamber (s.av.) in şu sözü de ondandır. “Temizlenme olmadan namaz olmaz” yani, namaz ancak temizlenmeyle olur. Saleb'ten şöyle rivâyet olunmuştur: “Zatında temiz olan şey, başkası için temizleyicidir. “Bu, Allah rahmet eylesin Şafî'nin mezhebidir.

Eğer bu, temizliğin artışının beyanı ise güzeldir. Ve bunu Allah'u Teâlâ'nın “Üzerinize, gökten, sizi kendisiyle temizlemek için su indirir” âyeti desteklemektedir.

Değilse, (.....) vezni müteaddi değildir. Bunun (.....) (çok çok kesen) ve (.....) nun binası mübalağa içindir. (.....) fiil, müteaddi olursa müteaddi, lazım olursa lazım olur. (.....) kelimesini (.....) (şehir) ya da (.....) (yer) manasına aldığından (.....) kelimesini müzekker olarak zikretmiştir.

(.....) den hâldir.

Yani yarattıklarınızdan oldukları hâlde hayvanlara ve insanlara su sağlamak için, demektir.

(.....) ve (.....) iki ayrı lügattir. Mufaddal ve el-Bercemî (.....) şeklinde okumuşlardır. (.....) kıyasa göre, (.....) un çoğuludur, (.....) ve (.....) de olduğu gibi. Ya da (.....) un çoğuludur. Aslı (.....) dur. (.....) ve (.....) da olduğu gibi. (.....) , (.....) ye dönüştürüldü, sonra da önceki harfe idğam edildi.

Yeryüzünün diriltilmesi, hayvanların ve insanların suvanlmasından önce zikredildi. Çünkü yeryüzünün canlılığı, onların yaşama sebebidir. Su içen hayvanlardan davar cinsinin özellikle zikredilmesi, insanların istifadesine olan şeylerin genelinin onlarla ilişkisinin olmasındandır. Sanki hayvanların suvanlması, onların suvanlması gibidir.

(.....) ve (.....) kelimelerinin nekra kılınması ve insanların çoklukla nitelendirilmesi, insanların birçoğunun vadi ve nehirlerle yakın yerlere yerleşmelerindendir. Oralarda yaşayanlar, yağmur suyuna ve onun birikintilerine muhtaç değildirler. Çünkü onlar çokturlar ve Allah'ın, rahmetinden indirdikleriyle yaşarlar.

(.....) kelimesinin nekra kılınması, bu beldelerin su kaynakların dan uzak bölgelerde olduğunu ifade içindir. İnsanlar için suyun indirilmesi ve onun temiz ve temizleyici olarak vafedilmesi, onlara ikramdır ve onların zahiren ve batınen temizlenmeleri gerektiğine dair beyandır. Çünkü temizlik, diriltmenin şartıdır.

50

Andolsun bunu, insanların öğüt almaları için, aralarında çeşit çeşit şekillerde anlattık, ama insanların çoğu nankörlükte direnmektedir.

(.....) Hamza ve Ali'ye göre (.....) şeklindedir.

Bu sözü, insanlar arasına çevirip çevirip anlattık. Kur'ân'da ve peygamberlere indirilen diğer kitaplarda bunu, çeşitli şekillerde anlattık. Bu söz, düşünsünler, ibret alsınlar ve nimetin hakkını tanısinlar da şükretsınler diye. Bulutların yaratılması ve yağmur damlalarının indirilmesinin zikridir. Onların çoğu ancak nankörlükte direnirler, nimeti inkâr ederler ve nimete aldırış etmezler. Ya da yağmuru, çeşitli beldelere, farklı vakitlerde, sağanak, çisinti ve çığ gibi farklı şekillerde indiririz. Onlar ancak nankörlük ettiler. Ve “Biz faları yıldızın sayesinde yağmura kavuştuk” derler. Allah'ın yarattığını ve onun rahmetini zikretmezler.

İbni Abbâs (radiyallahü anh) dan rivâyet edildiğine göre, o “Hiçbir yılın yağmuru diğer yıllardan az değildir. Ancak Allah, onu, dilediği yere yağdırır” dedi ve bu âyeti okudu.

Rivâyet olduğuna göre melekler, her yıl inen yağmur damlalarının sayısını ve miktarını bilirler. Çünkü o, değişir. Yağdığı belgeler de değişir.

Burada (.....) , ve (.....) kelimelerinin nekra olması hususunda bir cevap çıkmaktadır. Yağmurların, yıldızlara nisbet edilmesi ve yağmurların ve yıldızların Allah'u Teâlâ'nın mahlûkatından olduklarını inkâr küfürdür. Eğer Allah'u Teâlâ'nın onları yarattığını ve yıldızları onlara delalet eden işaretler kıldığını kabul ederse küfre girmez.

51

Şayet dikseydik elbette her kasabaya bir uyarıcı gönderirdik.

Şayet dileseydik, bütün beldelerin uyancılığı yükünü senden kaldırmıdık. Ve her beldeye, kendilerini uyaran bir peygamber gönderirdik. Lakin biz, seni, bütün âlemlere elçi olarak göndermekle, sende, bütün peygamberlerin üstünlüklerini toplamayı diledik. Bu sebepten işi sana hasrettik. Tek başına, onların hepsi gibi olman için seni, onunla yücelttik. Bu sebepten, çoğul sığayla “Ey peygamberler” şeklinde muhatap alındı. O da bunu teşekkür, sabır ve sebatla mukabele etti.

52

O hâlde kâfirlere boyun eğme. Ve bununla (Kur'ân'la) onlara karşı olanca gücünle cihad et.

Seni, uyuşmalarından ve ikiye bölünmelerinden dolayı kendisine davet ettikleri hususlarda kâfirlere uyma. Seni bütün peygamberlere tercih ettiğim gibi, sen de, benim nizamı bütün heveslere tercih et. Bununla, onu ve mü'minleri heveslendirmeyi ve harekete geçirmeyi murad ediyorum. Onlara karşı Allah ile, yani Allah'ın yardımını ve tevfiği ile cihad et. Ya da Kur'ân ile cihad et.

Yani, onunla onlara karşı cihad et. Ve onlara âciz bırakarak durdur. Cihad esnasında bir takım zorluklar çekildiğinden, Allah katında mevkii yüksek manasına (.....) denmiştir.

(.....) deki zamîrin, bütün beldelerin uyancısı olmasından dolayı,

“şayet dileseydik elbette her beldeye bir uyarıcı gönderirdik” âyetinin delalet ettiği şeye gitmesi câizdir. Çünkü her beldeye bir uyarıcı gönderilseydi, her uyancıya beldesiyle mücadele vacip olacaktı. İşte Allah'ın Resûlünde bu mücadeleler birleşmiş oldu ve onun cihadı bu sebepten büyüdü, yüceldi. İşte bu sebepten ona: “Onlarla bütün beldelerin uyarıcısı olman sebebiyle, bütün mücadeleleri ihtiva eden büyük bir cihad yap” demiştir.

53

Birinin suyu tatlı ve susuzluğu giderici, diğerinin ki tuzlu ve acı iki denizi salıveren ve aralarına bir engel, aşılmaz bir perde koyan odur.

O, yanyana bitişik olan iki denizi birbirine salmıştır. Otlaması için hayvanı saldıığında (.....) dersin. Çok ve geniş olan iki su, iki deniz olarak adlandırılmıştır, (.....) , (.....) un sıfatıdır.

Yani, neredeyse helva gibi, çok tatlı, demektir. , (.....) un sıfatıdır.

Çok tuzlu, demektir. İkisinin arasına, ikisinin arasını ayıran ve karışmayı önleyen bir perde koymuştur. Görünüşte ikisi karışmıştır. Hakikatte ise ayırdırlar, “gizli örtü” sözünde olduğu gibi (.....) da, gözlerin göremediği bir perdedir.

54

O (hakir) sudan bir insan yaratıp onu hesap ve sihriyet akrabalıklarına dönüştüren O'dur. Rabbinin herşeye gücü yeter.

İnsanı iki kısma ayırdı. Nesep sâhibi, yani çocukların “faları oğlu faları veya faları kızı faları” şeklinde kendisine nispet edileceği erkek, ile sihriyet sâhibi, yani kendisiyle hısımlık kuruları kadındır.

Nitekim Âyet-i Kerîme'de “Ondan erkek ve kadın olarak iki eş kıldı” buyurulmuştur. Rabbinin herşeye gücü yeter. Tek bir nutfeden (spremden) erkek ve kadın şeklinde iki çeşit insan yaratır. Denildiki: “Nesep, akrabalık” demektir. Çünkü, birleşme nesep ve sihriyetle meydana geliyor. Nesil vermek de o ikisiyle oluyor.

55

Allah'ı bırakıp kendilerine ne fayda ne de zarar veremeyen şeylere kulluk ediyorlar. İnkarcı olan kimse Rabbine karşı uğraşıp durmaktadır.

Allah'tan başka, kendilerine ibâdet ettiklerinde, yarar etmediklerinde de zarar vermeyecek şeylere tapıyorlar. Kâfir, Rabbine karşı isyana yardımcıdır.

(.....) manasına olan (.....) veznindendir. (.....) ve (.....) ve (.....) gibidir. Muzaharet, karşılıklı yardımlaşmadır. Mana; kâfir, putlara ibâdet etmekle şeytana tabi oluyor ve Rahmâna karşı isyan hususunda ona yardım ediyor, demektir.

56

Biz seni ancak müjdecî ve uyarıcı olarak gönderdik.

Biz, seni mü'minler için müjdecî, kâfirler için de uyancı olarak gönderdik.

57

De ki: “Buna karşı sizden, Rabbine doğru bir yol tutmayı dileyen kimseler (olmanız) dışında herhangi bir ücret istemiyorum.”

Bu tebliğ için sizden bir ücret istemiyorum. Ancak Rabbine doğru bir yol tutmayı dileyen kimsenin işini işlemenizi istiyorum. Onun (.....) kelimesinden istisnası, mal tahsilinde senin için çalışmış şefkat sâhibinin, “senden, çalıştığıma karşılık, bu malı koruman ve onu kayb etmemenden başka hiçbir ücret istemiyorum” sözü gibidir. Malı, kendin için muhafaza etmen, ücretin cinsinden değildir. Fakat onu ücret şeklinde tasvir etti. Sanki o, “eğer malını korursan, senin bu koruman, sevaba girenin rızası gibi, benim ücretim ve rızam olmuş olur.” Allaha yemin olsun ki Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem)’in, ümmetine karşı durumu bu şekildedir. Allaha yol tutmanın manası; ona, îman ve taatla, ya da sadaka ve nafakayla yaklaşımdır. Denildi ki: “Lakin, infakla Rabbinin rızasına yol bulmak isteyenler bunu yapsın,” demektir. Yine takdirinin şöyle olduğu söylendi: “Sizden, sizi davet ettiğim şey için, davet olunanın, Rabbine taatiyle yol bulması dışında, bir ücret istemiyorum. Benim ücretim budur. Çünkü Allah, beni buna göre mükafatlandıracak. “

58

Sen ölümsüz ve daima diri olan Allah'a güvenip dayan. Onu hamd ile tesbih et. Kullarının günahlarından haberdar olarak O yeter.

Ölmeyen zâtı vekil edin ki, seni, zelil olarak ölen birinin insafına terketmesin.

Yani kötülerin kötülüklerini defetmede ona güven, işini ona dayandır. Ölümlü dinlere güvenme. Sâlihlerden biri bu âyeti okudu da şöyle dedi: “Bu ayetten sonra, akıl sâhibi hiç kimsenin mahlûkata güvenmesi doğru olmaz. “

Tevekkül; her işte ona itimad etmektir. Kendisine tevekkül edeni, başkasının insafına terketmeyen zâtı, hamdi gerektiren tevfiği sebebiyle tesbih et.

Ya da “Allah'ı hamdiyle noksan sıfatlardan tenzih ederim” de. Ya da onu övürerek bütün kusurlardan tenzih eyle, demektir. Kullarının günahlarını onun bilmesi yeter, yani O, onların hallerini bilir. Amellerini cezâlarıdırma onlara yeter, demektir.

59

Gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri altı günde yaratan sonra arşa yerleşen (ona hükmeden) Rahmândır. Bunu bir bilene sor.

Altı gün ile, bu zaman dilimi kadar bir müddet kastedilmiştir. Çünkü o vakit gece ve gündüz yoktu.

Mücahid'den rivâyet edildiğine göre, “O günlerin ilki Pazar, sonuncusu da Cuma günüdür.” Onları, mahlûkatına merhameti ve sabn öğretmek için bir anda yaratmaya kâdir olduğu hâlde altı günde yarattı. O Rahmândır, Rahmân hazfedilmiş bir mübtedanın haberidir.

Ya da (.....) fiilindeki zamîrden bedeldir. Ya da (.....) mubteda (.....) onun haberidir, (.....) Mekkî ve Ali'ye göre (.....) şeklindedir. (.....) , “Vaki olacak azâbı sorucu sor du” âyetinde (.....) ile, (.....) âyetinde de (.....) ile (.....) olduğu gibi. (.....) in sılasıdır. “Onu sordu” sözü, ona önem verdi, onunla meşgul oldu, sözleri gibidir ise, onu aradı, onu araştırdı, sözleri gibidir.

Ya da (.....) ; (.....) in sılası, (.....) de in mef'ûludur.

Yani, onu, bilen birine sor ki, sana onun rahmetini haber versin. Ya da onu ve rahmetim bilen adama sor. Ya da Rahmân, Allah'u Teâlâ'nın isimlerinden biridir. Önceki kitaplarda zikredilmiştir. O bilmeyenlere, inkâr edenler onu tanısin diye “Bu ismi, sana ehl-i kitaptan bildirecek olanlara sor” denildi.

Nitekim onlar “Biz Rahmânı tanımıyoruz. Sadece Yemâme'de, kendisine Rahmânul-Yemâme denilen kişiyi tanıyoruz” diyorlardı. O kişiyle Müseyleme'yi kastediyorlardı.

60

Onlara “Rahmâna secde edin” dendiği zaman “Rahmân da neymiş?” senin bize emrettiğine secde edermiyiz hiç” derler ve bu emir onların nefretini artırır.

Muhammed (aleyhisselâm) müşriklere “Rahmâna secde edin” yani, “Allah için namaz kılın, ona boyun eğin” dediğinde “Rahmân da neymiş? Onu tanımıyoruz ki secde edelim” derler. Bu, onunla (Rahmânla) isim lendenlen hakkında soruları bir sorudur. Çünkü onlar, onu, bu isimle tanımıyorlardı. Çünkü onlar, Rahîm, Rahîm ve Râhûm kelimelerini kullanıyorlar, ama Rahmân kelimesini kullanmıyorlardı. “Senin, bize, kendisine secde etmekle emrettiğin kişiye secde mi edeceğiz?” Ya da “Ey Resûlüm Muhammed! Tanımadığımız birine secde ile emrettiğin için mi secde edeceğiz?”

(.....) Ali ve Hamza'ya göre (.....) şeklindedir. Sanki onların bir kısmı diğerlerine, “Muhammedin, bize emrettiği kişiye mi secde edeceğiz?” Ya da bize daha ne olduğunu bilmediğimiz ve Rahmân diye adlandırdıkları birine emrediyor, demektir. Hakikaten inad ettiler. Çünkü onun, lügat uzmanları katındaki manası, “Rahmet hususunda son noktaya varmış rahmet sâhibi” demektir.

Çünkü (.....) vezni, mübalağa sığalarındandır. Biri son derece susadığında (.....) (son derece susamış adam) dersin. Onun, onlara “Rahmâna secde edin” demesi, onların nefretini ve îmandan uzaklaşmasını artırır.

61

Gökte burçları var eden, onların içinde bir چراغ (güneş) ve nurlu bir ay barındıran Allah, yüceler yücesidir.

Burûc, gezegenlerin yörüngeleridir. Her gezegen için durumunu içlerinde düzelttiği iki burcu vardır. Güneş ve ay için ise birer burç vardır. Koç ve Akrep, Merinin iki burcudur. Boğa ve Terazi, Zührenin iki burcudur. İkizler ve Başak, Utaritin iki burcudur. Yengeç, ayın burcu, Asları da, Güneşin burcudur. Yay ve Balık, Müşteri'nin iki burcudur. Oğlak ve Kova, Zühal'in iki burcudur. Bu burçlar, dört unsura bölünmüşlerdir. Ve herbiri üç burca isabet eder. Koş, Asları ve Yay burçları ateşe âit üçlüdür. Boğa, Başak ve Oğlak burçları toprağa âit üçlüdür. İkizler, Terazi ve Kova burçları havaya âit üçlüdür. Yengeç, Akrep ve Balık burçları suya âit üçlüdür. Menziller, burçlar şeklinde adlandırılmıştır ki onlar yüksek saraylardır. Çünkü onlar, bu gezegenler için oturanların evleri gibidir.

(.....) kelimesinin (.....) (görünme) ten türetilmesi, ortaya çık tığı ve görüldüğü içindir. Hasen, Katâde ve Mücahid: “Burçlar, görünen büyük yıldızlardır” dediler. O, gökte, parlaması için güneşi ve geceyi aydınlatan ayı var etti.

Hamza ve Ali'ye göre (.....) , (.....) şeklindedir, “yıldızlar” manasına gelmektedir.

62

İbret almak ve şükretmek isteyen kimseler için gece ile gündüzü ardarda getiren de odur.

(.....) , (.....) fiilindendir (.....) veznindendir. (.....) den gelen (.....) da bunun gibidir.

Bu, gece ve gündüzden herbirini, birbiri ardınca getirdiği bir durumdur. Mana, o ikisini, birbirini izleyen ve biri gittiğinde diğerini, onun yerini alan kıldı. Yada virden kaçırıldığını kaza hususunda ona bir diğerini verir. O ikisinin boyun eğdirilmesi ve peşpeşe gelmeleri hususunda düşünüpde onları idare edeni tanımayı isteyen kimseler için, yine o ikisi hususunda kendisine bahşedilen Rabbisinin nimetlerine şükretmek isteyen kimseler için gece ile gündüzü ardarda getirdi.

Hamza ve Halefe göre (.....) , (.....) şeklindedir.

Yani, Allahı zikretmeyi, yada unutuları hatırlayıp da kaza etmeyi dileyen kimseler için, demektir.

63

Rahmânın kulları, öyle kimselerdir ki, yerüyzünde mütevazi olarak yürürler. Câhillere kendilerine lâf attığında “selâm” derler.

(.....) Mübtedadır, haberi (.....) dir. Ya da (.....) haber, (.....) ve ondan sonrası da sıfattır. Kulların, Rahmâna izafe edilmesi, tahsis ve üstün kılma içindir. Düşmanlarını tavsiften sonra dostlarını tavsif etti. (.....) hâldir. Ya da (.....) nin sıfatıdır.

Yani, mütevazi oldukları hâlde ya da mütevazi bir yürüyüşle, demektir.

(.....) merhamet ve yumuşaklık demektir.

Yani, havalı, gururlu ve kibirli bir şekilde değil vakar, teenni ve tevazu ile yürürler. Ayaklarını yere vurmazlar. Gururlu ve kibirli bir şekilde ayakkabılarıyla “ses çıkarmazlar. Bundan ve “çarşılarda yürürler” âyetinden dolayı alimlerin bir kısmı çarşılarda hayvana binmeyi mekruh görmüşlerdir. Aşağılık kimseler, onlara, çirkin gördükleri sözlerle hitap ederlerse, onlar, sözü kesmek için “selâm” derler. Ve o hususta ezadan ve iftiradan kurtulurlar.

Ya da sizden aldığımız bu sözünüzden dolayı sizi terkediyoruz ve size karşı bir câhillikte bulunmuyoruz, demektir, “selâm” kelimesi, selâm alma yerine kullanılmıştır. Denildiki “Bunu, sevap âyeti neshetmiştir” Halbuki buna ihtiyaç yoktur. Aşağılık kimseleri görmezlikten gelmek şer'an ve insanlık açısından iyi görül müştür. Bu, onların gündüz vakti ile ilgili vasfıdır. Daha sonra şu sözyle onların gecelerini vassetti.

64

Onlar ki, gecelerini Rablerine secde ederek ve kıyam durarak geçirirler.

(.....) , “secde eden” in çoğuludur, (.....) , “kıyama duran “ın çoğuludur.

(.....) rahatlığın zıddıdır. O, gecenin, sana, uyurken yada uyanık olduğun hâlde ulaşmasıdır.

Denildiki: “Kim, namazda, az da olsa Kur'ân'dan bir şey okursa, o Allah'a secde eden ve kıyam duran olarak gecelemiştir.”

Yine denildiki: “O ikisi, akşam ve yatsıdan sonra kılınan iki rek'at namazdır.” Âyetin zahirine göre onlar, gecenin tamamını ya da çoğunu ihya etmekle nitelendirilmiştir.

65

Onlar ki şöyle derler: “Rabbimiz, cehennem azâbını üzerimizden sav. Şüphesiz onun azâbı, gelip geçici bir şey değildir.”

(.....) gerekli helâk demektir. “alacaklı” da bundandır.

Borçlunun ensesine bindiğinden dolayı kullanılmıştır. Onları, geceyi, secde ve kıyam ederek ihya etmekle nitelendirdi. Sonra da onların duasını zikrederek, onların, bu kadar gayrete rağmen, korktuklarını ve azâbın kendilerinden uzaklaşmaması için Allah'a yanayakıla yalvardıklarını haber vermiştir.

66

Orası ne kötü bir karargâh ve ne kötü bir makamdır.

(.....) hükmündedir. Onda (.....) kelimesinin açıkla dığı gizli bir zamîr vardır. Mahsus (.....) (kötülenen) hazf edilmiştir.

Manası, “O ne kötü bir karargah ve ne kötü bir makamdır” şeklindedir. Bu zamîr, cümleyi (.....) nin ismine bağlamış ve onu, ona haber kılmıştır. Ya da (.....) mahzun kıldı, manasınadır. Bunda (.....) nin ismine âit zamîr vardır. Hâl ya da temyizdir. Her iki ta'lilin içice ve eş manada olması mümkündür. Ayrıca Allah'u Teâlâ'nın, onların sözlerini hikâye eden sözleri olmaları da mümkündür.

67

Ve onlar ki, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler. İkisi arasında orta yol tutarlar.

Nafaka hususunda haddi aşmazlar. Yada zevk-u sefa için yemezler, büyüklenmek için giyinmezler.

İbni Abbâs (radıyallahü anh) dan yapılan rivâyete göre; o, “Günaha harcamazlar” demiştir. İsrâ'f; ihtiyaç miktarını aşmak, demektir.

Adamın biri, birinin “İsrâ'fta hayır yoktur” sözünü işitmiş de “Hayır da israf olmaz” demiştir.

Nitekim Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) de: “Kim ihtiyaç miktarını menederse nafakayı kısmıştır. Kim de ihtiyaç olmayan yerde harcarsa israf etmiş demektir.

(.....) Kufi'ye göredir. Medenî ve Şamî'ye göre (.....) şeklinde, Mekkî ve Basri'ye göre (.....) şeklindedir, (.....) , (.....) ve (.....) israfın zıddı olan kısma manasına gelmektedir. Onların harcaması, israf ile kısma arasında orta yolludur, (.....) iki şey arasında orta yoldur, (.....) ve (.....) iki ayrı haberdir. Allah'u Teâlâ, onları, israf ve cimrilik arasında adaletle nitelendirmiş ve Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) de bunun bir benzeriyle emretmiştir. Âyet-i Kerîme'de de “Elini boynuna bağlı kılma (cimrilik yapma)” buyurmuştur.

Abdûlmelik b. Mervan; kızını vereceği zaman Ömer b. Abdül Azîz'e harcamasını sordu. O “İki kötü arasındaki güzel şekil” deyince Abdûlmelik, onun bu âyette zikredileni kastettiğini anladı. Denildiki: Onlar, Muhammed (aleyhisselâm) ın ashâbıdır. Lezzet almak için zevk-u sefa için yemek yemezler. Güzellik ve süs için elbise giymezler. Onlar ancak açlığı gidermek için yerler, avret yerlerini örtmek, sıcak ve soğuktan korunmak için giyerler. Ömer (radıyallahü anh): “Kişinin, iştahı çektiği bir şeyi yemesi israf olarak yeter” demiştir.

68

Ve onlar, Allah ile beraber başka bir ilaha yalvarmazlar. Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar ve zina etmezler. Kim bunları yaparsa cezâsını bulur.

Onlar, Allah'a şirk koşmazlar. Kisas, recm, dinden dönme, Allah'a şirk koşma ve yeryüzünü fesâda vermeye çalışma gibi sebepler müstesna Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı cana kıymazlar. “öldürmek” kelimesine yada (.....) ye taallûk etmektedir. Bu büyük günahların, sâlih kullarda olmadığına ifadesi, onların düşmanı Kureyş ve diğerlerinin durumlarından kinayedir. Sanki şöyle denilmiştir: “Onlar o kimselerdir ki Allah, onları, sizin üzerinde bulunduğunuz hâlden korumuştur, temizlemiştir.” Kim bu zikredilenleri yaparsa günahının cezâsını bulur.

69

Kıyamet günü azâbı kat kat olur. Ve orada alçaltılmış olarak temelli kalır.

(.....) , (.....) den bedeldir. Çünkü ikisi de aynı manadadır. Zira azâbın kat kât olması, günahlarla karşılaşmak demektir. Şu sözde olduğu gibi

Ne zaman bize getir; ziyaret edersen vatanımızda

Odun, kütük ve dahi yanan ateş bulursun.

(.....) lafzını sakın kıldı. Çünkü o, manasındadır. Zira “gelmek” (.....) demektir. Mekkî, Yezid ve Ya'kûb'a göre (.....) şeklindedir. “Kıyamet günü azâbı kat kat olur” sözünden maksat, âhirette, her geçen gün azap üzerine azapla eziyet edilmeleridir. Denildiki: “Şirk koşan biri, günah işlediğinde, şirk için ayrı, günah için ayrı olarak azap görür. Bu sebepten cezâ, günahların çokluğu sebebiyle kat kat artar.”

(.....) kelimesini cezmeden (.....) kelimesini de cezmetmiştir. Onu merfû' okuyan diğerini de merfû' okumuştur. Çünkü o, ona atfedilmiştir. O, azap içerisinde zelil olarak temelli kalır. Mekkî ve Hafs'a göre (.....) , (.....) şeklinde işba'la okunur. Hafs, işba'ı tehditte mübalağa olsun diye bu kelimeye tahsis etmiştir. Araplar, kinaye (.....) sında asıl, işba'olduğu hâlde mübalağa için uzatmışlardır. (.....) hâldir. Zelil olarak demektir.

70

Ancak tevbe ve îman edip iyi davranışta bulunanlar başka. Allah, onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok bağışlayıcıdır. Engin merhamet sâhibidir.

Ancak şirkten tevbe edip Muhammed (aleyhisselâm) a inananlar ve tevbesinden sonra sâlih ameller işleyenler müstesna. (.....) , (.....) şeklindedir. Allah, günahları örtterek bağışlayan ve onları iyiliğe çevirmek suretiyle merhamet edendir.

71

Kim tevbe edip sâlih amel işlerse, şüphesiz ki o, tevbesi kabul edilmiş olarak Allah'a döner.

Kim tevbe eder ve tevbesini ameli sâlih yapmak suretiyle sağlam laştırsa şüphesiz ki o, Allah'a, tevbesi kabul edilmiş, günahları örtülmüş, sevapları kazanmış ve Allah katında nza makamına çıkmış biri olarak döner.

72

Onlar ki yalan yere şahitlik etmezler. Boş bir şeye rastladıklarında vakar ile (oradan) geçip giderler.

(.....) yalan, demektir.

Yani, yalancıların ve sahtekârların meclislerinden kaçarlar. Kötülüğe bulaşmamak için onlara ve onların meclislerine yaklaşmazlar. Çünkü batılla tanık olmak ona ortak olmak demektir. Aynı şekilde şerî'atın cevaz vermediği şeylere de bakanlar, o günahlara ortak olmuşlardır. Çünkü onların orada hazır olmaları, ve ona bakmaları, ona râzı olduklarına dair bir delildir ve onun artmasına da bir sebeptir. İsa (aleyhisselâm) ın öğütlerinde “Sahtekârlarla oturmaktan kaçınınız” buyurulmaktadır. Ya da muzâfun hazfına göre (.....) şeklindedir.

Yani, yalan yere şehadet etmezler, demektir.

Katâde'den yapılan rivâyete göre: Murat; “boş meclislerdir.” İbni Hanefiyye'den yapılan rivâyete göre: “Eğlence ve müziğe şahit olmazlar” demektir, (.....) fuhuş ve terkedilmesi, atılması gereken herşeydir. Mana; bu tür boş işlerle uğraşanlarla karşılaştıklarında nefislerini pisliğe bulaşmaktan alıkoyarak geçip giderler, demektir. Bu “boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirirler” âyetindeki gibidir. Bekir (radiyallahü anh) rivâyet edildiğine göre “Avret yerlerini zikrettiklerinde, onlardan kinaye yapmışlardır” demiştir.

73

Kendilerine Rablerinin âyetleri hatırlatıldığında ise, onlara karşı sağır ve kör olarak secdeye kapanmazlar, (sağır ve kör davranmazlar.)

Onlara Kur'ân okunduğunda yada onlara Kur'anla vaaz edildiğinde, onlara karşı sağır ve kör davranmazlar. Bu, secde etmediklerini ifade etmiyor. Bilâkis secde ettiklerini ispat ediyor.'Sağırılığı ve körlüğü olumsuzluyor. “Zeyd beni selâmla karşılamadı” sözünde olduğu gibi. Bu, selâmın olmadığı ifade ediyor, karşılaşmanın değil.

Yani onlara, o âyetler zikredildiği vakit, emredildiklerinde de menedildiklerinde de ağlayarak, dikkatli kulaklarla dinleyerek ve dikkatli gözlerle bakarak secdeye kapanırlar. Münâfıklar ve benzerleri gibi yapmazlar. Bunun delili de: “İşte bunlar, Allah'ın nimet verdiği peygamberlerden, Âdem neslinden, Nûh ile beraber gemide taşıdıklarınızın neslinden, İbrâhîm ve İsmâîl (Ya'kûb) neslinden, yol gösterdiğimiz kimselerdendir. Onlara rahmânın âyetleri okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapanırlardı” ayetidir.

74

Ve onlar ki: “Rabbimiz! Bize gözümüzü aydınlatacak eşler ve zürriyetler bağışla ve bizi takva sahiplerine önder kıl” derler.

(.....) beyan içindir. (.....) sözüyle sanki, “bize göz aydınlığı ver” denilmiştir. Bundan sonra “göz aydınlığı” kelimesi beyan edilmiş ve “eşlerimizden” sözüyle tefsîr edilmiştir. Manası, Allah'ın, onları, onlar için göz aydınlığı kılması, demektir. Bu (.....) sözüyle aynı kategoridedir.

Yani “sen aslarısın” demektir. Ya da ibtida içindir. O zaman da mana; bize, onlar vasıtasıyla taat ve dürüstlük yönüyle gözümüzü aydınlatacakları ver. Hafs dışındaki Kûfe-U'lere ve Ebû Amr'a göre (.....) , cins kastedildiği için (.....) şeklindedir. (.....) , (.....) nekra olduğu için nekra kılınmıştır. Çünkü muzaf, ancak muzâfun ileyh'in nekra oluşuyla nekra kılınmıştır. Burada sanki, “bize onlardan sevinç ve ferahlık ver” demiştir. (.....) azlık kipinde gelmiştir, (.....) şeklinde gelmemiştir. Çünkü maksat, muttakilerin gökleridir. Onlar da diğerlerinin gözlerine nazaran azdır.

Nitekim âyet-i Kerîmede, “Kullarınıdan şükreden azdır” buyurulmuştur.

(.....) kelimesinin nekra kılınması hususunda “Onlar seçkinlerin, yani muttakilerin gözleridir” denilmesi mümkündür.

Mana; Onlar, Rablerinden, kendilerini, Allah için amel eden, eşlerle ve nesillerle rızıklarındırmamı istemişlerdir. Durumlarıyla sevin dikleri ve gözyaşlımlığı hissettikleri eşler ve nesillerdir. Denildiki: “mü’ min için hiçbir şey, eşini ve çocuklarını Allah'a itaat eder hâlde görmek kadar gözyaşlımlığı olamaz.”

İbni Abbâs'tan (radıyallahü anh) rivâyete göre, o “O fıkı yazarken gördüğü çocuğudur” demiştir. Onları, din hususunda bize tabi olan imâmlar kıl. Ya da, her birimizi imâm kıl, demektir. (.....) lafzını, cinse delalet ettiği ve kapalı durumu da olmadığı için tekil olarak zikretti.

Denildiki: “Âyet-i Kerîmede, din hususunda başkanlığın istenmesinin ve buna gayret gösterilmesinin vâcib olduğuna dair delil vardır. “

75

İşte onlar, sabretmelerine karşılık cennetin en yüksek makam larıyla mükafatlandırılacaklar, orada hürmet ve selâmla karşılanacaklardır.

(.....) ,(.....) yani cennetteki yüksek odalar, demektir. Cinse delalet eden tekille yetinerek tekil kılınmıştır. Bunun delili: “Onlar yüksek odalarda güven içindedirler” âyeti kerimesidir. İbadet etmeye, şehvetten kaçmaya, kâfirlerin ezalarına karşı dayanmaya, onlara karşı mücadele etmeye, fakirliğe ve sair hususlara karşı sabretmelerinden dolayı cennetin en yüksek odalarıyla mükafatlandırılacaklardır.

(.....) Hafs'ın dışındaki Kûfe'lilere göre (.....) şeklindedir. Tahiyye, uzun ömürle yapılan duadır. Selâm ise, esenlikle yapılan duadır.

Yani, melekler, onları tahiyye ve selâm ile selâmlarlar. Ya da onlar, birbirlerini tahiyye ve selâmla selâmlarlar, demektir.

76

Onda ebedî kalacaklardır. Orası ne güzel konak ve ne güzel bir makamdır.

(.....) hâldir. (.....) karar kılman yer ve ikamet yeri manasına gelmektedir. (.....) , “Orası ne kötü bir konak ve ne kötü bir makamadır” cümlesinin karşılığıdır.

77

Deki: “Yalvarmanız olmasa Rabbim size ne diye değer versin?” (size bildirdiklerimi) yalanladınız. Bu yüzden cezâlarıdırıl manız gerekecektir.

(.....) Soru manasını içermektedir. Mahallen mensuptur. Manası;

“Onun, sizi İslam'a çağırması olmasa Rabbim sizi ne yapsın? Ya da kendisine ibâdetiniz olmasa sizi ne yapsın?” demektir.

Yani, O, sizi, kendisine ibâdet etmeniz için yarattı.

Nitekim âyet-i “kerime'de: “İnsanları ve cinleri ancak bana ibâdet etsinler diye yarattım “Buyurulmuştur.

Yani, Rabbinizin katında itibara alman, sizin ibâdetinizdir. Ya da, onunla birlikte ilâhlara ibâdet etmezseniz Rabbiniz size niye azap etsin demektir. Bu Allah'u Teâlâ'nın şu âyeti kerimesinde olduğu gibidir: “Eğer şükrederseniz, Allah size azap etmeyip ne yapacak? Ey Mek ke halkı, siz, benim peygamberimi yalanladınız. Onun için azap yakanızı bırakmayacaktır.” (.....) kendisinden ayrılmayan bir şeye sahip olan, ya da ayrılmayan şey, demektir. (.....) fiilinin maştan, fâil yerine konulmuştur. Dehhâk şöyle demiştir: “Kendisiyle birklikte başka bir ilâh'a ibâdetiniz olmasa, O, sizi kolayca bağışlar.”

ŞUARÂ SÛRESİ

Bu sûre Mekke'de nâzil olmuştur; 227 âyettir.

1

Tâ Sîn Mîm.

A'şâ, Bercemî ve Hafs'ın dışındaki Kûfeli'ler imale ile okumuşlardır. Yezid ve Hamza (.....) in yanındaki (.....) u açık okumuş, diğerleri ise onu, (.....) e idğam etmişlerdir. (.....) in yanındaki (.....) u açık okumuş, diğerleri ise onu, (.....) e idğam etmişlerdir.

2

Bunlar, apaçık kitabın ayetleridir.

İcazı ve Allah katından gelişinin doğruluğu açıktır. Bununla kast olunan sûre ya da Kur'ân'dır. Mana, bu yaygın harflerden oluşmuş âyetler, apaçık kitabın ayetleridir.

3

Onlar îman etmiyorlar, diye âdeta kendine kıyacaksın.

(.....) işfak içindir.

Yani, neredeyse, kavmin İslam'a girmedi diye hasret ve üzüntüden kendini öldüreceksin. İman etmiyorlar diye, ya da îman etmesi mümkün olmadığı için ya da îman etmeyecekleri korkusundan dolayı âdeta kendine kıyacaksın.

4

Biz dilesek, onların üzerine gökten bir mu'cize indiririz de, ona boyun eğmek zorunda kalırlar.

Biz, onların îman etmelerini dilesek üzerlerine apaçık mu'cizeler indiririz de boyunları ona eğilir. Şartın cezasında gelen mazi lâfzı gele meyecek manasınadır.

“Beni ziyaret edersen, ben de sana ikram ederim” dersin. Aynı şekilde Zeccâc'da bunu demiştir. “Boyunları” yani başları, ya da ileri gelenleri, yada cemaatleri, demektir. İnsanlardan bir grup için “İnsanlardan bir boyun bize geldi” denir.

İbni Abbâs (radıyallahü anh) dan rivâyet edildiğine göre şöyle demiştir: “Bu âyet, idarenin onlar aleyhine bizim lehimize olması, bir takım zorluklardan sonra onların bize boyun eğmesi ve üstünlükten sonra düşüklüğü kendilerine ulaşması için, bizimle Ümeyye oğulları hakkında inmiştir. “

5

Kendilerine, O çok merhamet edici Allah'dan yeni bir öğüt gelmeye dursun, ille ondan yüz çevirirler.

Allah onlara vahyi ile öğüt ve hatırlatmayı yenilemez ki onlar, mutlaka ondan yüz çevirmelerini ve onu inkâr etmelerini yenilemesinler.

6

Üstelik yalanladılar. Fakat alay edip durdukları şeylerin haberleri yakında onlara gelecektir.

Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'i, kendilerine getirdiği hususlarda yalanladılar. Fakat onlar, alay edip durdukları şeylerin haberlerini yakında bilecekler. Bu, onlar için bir tehdit ve bir uyandır. Bedir günü ya da kıyamet günü Allah'ın azâbın kendilerine dokunduğunda o alaya aldıkları şeyin, yani Kur'ân'ın ne olduğunu bilecekler ve o zaman onlara, onun kendilerine gizli kalmış haberleri ve halleri gelecektir.

7

Yeryüzüne bir bakmadılar mı ki, orada her güzel çiftten nice bitkiler yetiştirmişiz!

(.....) , (.....) fiili ile mensuptur. “Her çiftten” maksat, her sınıf bitkiden, demektir. (.....) övülen, menfaati çok ve insanlarla hayvanların yediği şey, demektir. Kerîm olan sözünde olduğu gibi.

Yani, faydası umumî olan adam, demektir.

Çokluk ve kapsama kelimelerinin bir araya gelmelerindeki fayda şudur (.....) kelimesi, bütün bitki çiftlerini ayrı ayrı kapsamaya delalet etmektedir. (.....) ise, bu kapsayanın artışına ve aşırı çokluğuna delalet etmektedir. İşte, bununla, Allah, kudretinin büyüklüğüne dikkat çekmiştir. .

8

Şüphesiz bunlarda (Allah'ın kudretine) birer nişane vardır. Ama çoğu îman etmezler.

Bu sınıf bitkileri bitirmekte, onları bitirenin ölümleri diriltmeye takdir olduğuna dair bir alâmet vardır. Allah, onların bir çoğunun kalp lerinin mühürlü olduğunu ve îman etmelerinin mümkün olmadığını bilmektedir.

9

Şüphe yokki Rabbin, mutlak galip ve engin merhamet sahi bidir.

Rabbin, kâfirlerden intikam alma hususunda mutlak galiptir. Îman edenler için de engin merhamet sâhibidir. Yukandaki âyette, bit kilerin çokluğunu haber verdiği hâlde (.....) kelimesini tekil kıldı.

Çünkü bununla (.....) nun mastanna işaret edilmiştir. Ya da bundan maksat, bu çiftlerin herbiri hakkında ayrı ayrı birer alâmet var, demektir.

10-11

Hani Rabbin Mûsa'ya “O zalimler guruhuna, Fir'avunun kavmine git. Hâlâ sakınmayacaklar mı onlar?” diye nida etmişti.

(.....) Mef'ûlün bihdır.

Yani nida ettiğini, çağırdığını hatırla, demektir. (.....) , (.....) (yani) manasınadır. İnkâr etmek, İsrâ'il oğullarını köleleştirmek ve erkek çocuklarını kesmek suretiyle nefislerine zulmeden o kavme git, onların zulümlerini tescil ettikten sonra “Fir'avunun kavmine” diyerek atf-ı beyanla onlara atıf yaptı. Sanki, zâlim kavmin manası ve tercümesi Fir'avun kavmidir. Sanki, ikisi de tek bir manadan ibârettir. Onlara, menederek git. Çünkü artık onların sakınma vakti geldi.

Bu teşvik sözüdür. (.....) deki zamîrden hâl olma ihtimali vardır.

Yani onlar, Allah'tan ve azâbından sakımadıkları hâlde zulmediyorlar, demektir. İnkâr hemzesi hâl üzerine gelmiştir.

12

(Mûsa): “Rabbim, ben onların beni yalanlamalarından korkuyorum” dedi.

Korku; meydana gelecek bir iş için insana anz olan kederdir.

13

“Benim göğsüm daralır, dilim dönmez, onun için Haruna da elçilik ver.”

Onların beni yalanlamaları sebebiyle gönlüm daralıyor. Gördüğüm işlerden ve işittiğim tartışmalardan dolayı da bana, sinir hakim oluyor ve bu sebepten dilim dönmüyor.

(.....) başlarığıç cümlesidir. Ya da (.....) üzerine atıftır.

Ya'kûb'a göre (.....) ve (.....) , (.....) ya atıf olmak üzere mensupturlar.

Bu takdire göre korku, bu üçüne taallûk etmektedir. Merfû' olması takdirine göre ise sadece yalanlamaya taallûk etmektedir. Harun'a Cebrâîl'i gönder ve onu risâlete yardım eden peygamber kıl. Mûsa, peygamber olarak gönderildiğinde Şam'daydı. Harun ise Mısır'daydı. Mûsa (aleyhisselâm) ın bu iltiması, onu takip etmesi şartına bağlı değildir. Bilâkis bu, risâleti tebliğ hususunda kendisine yardım etmesi için yapılan bir iltimastır. Bir işin yerine getirilmesi için yapılan muayyen iltimas ile ilgili özrûn kabulü, o işin takibi şartına bağlı değildir. Yardım talebi, onu kabul ettiğine dair delildir, bahane ileri sürmek değildir.

14

“Hem benim üzerimde onlara karşı işlediğim bir suç da var. Onların beni öldürmelerinden korkuyorum.”

Üzerimde Kıpti'yi öldürmek suretiyle işlediğim suçun takibi var. Muzaf hafzedilmiştir. Ya da suç takibi, suç olarak adlandırılmıştır. Kötülüğünde cezâsı, kötülük olarak adlandırıldığı gibi. Beni, ona karşı kısas olarak öldürmelerinden korkuyorum. Aynı şekilde bu da mazeret ileri sürme değildir. Bilâkis, bu beklenen bir belanın defedilmesini istemek ve risâlet görevini eda etmeden önce öldürülmekten korkmaktır. Bu sebepten Allah, ona, onu koruyacağını ve belaları ondan def edeceğini hayır kelimesiyle vadetmiştir.

15

(Allah) “Hayır (seni öldüremezler) İkiniz mu'cizelerimizle gidin. Şüphesiz ki biz, sizinle beraberiz. (Olanları) işitiyoruz” dedi.

Bu âyet-i kerime de iki duanın kabulünü biraraya getirmiştir. Çünkü o, onlardan gelecek belayı defetmesini istemişti. Allah da, onu korkudan emin kılacağını ve belaları ondan defedeceğini hayır sözüyle vadetmiştir. Kardeşinin peygamberliğiyle ilgili yaptığı iltiması da “gidin” sözüyle kabul etmiştir.

Yani, onu senin birlikte Rasûl kıldım, gidin, demektir.

(.....) , (.....) nin delalet ettiği fiil üzerine atıftır. Sanki şöyle demiştir: “Ey Mûsa, o düşündüklerinde müsterih ol. Ve derhal sen ve Harun gidin,” demektir. Mu'cizeler; el, asa ve diğerleridir. Sizinle birlikteyiz.

Yani, yardımla, ikinizle birlikteyiz., İlim ve kudretle de o gönderildiğiniz kişiyle birlikteyiz, demektir.

(.....) , (.....) nin haberidir, (.....) un irabta mahalli yoktur. Ya da ikisi birlikte iki ayrı haberdir, (.....) işitiyoruz, demektir. Buranın haricindeki istima; işitmek için kulak vermek, demektir. “Füları, sözüne kulak verdi” denir.

Yani, onu dinledi, demektir. Burada bu manaya hamletmek câiz olmadığı için işitmeye hamledildi.

16

Haydi, Fir'avun'a gidin deyin ki: “Gerçekten biz, âlemlerin Rabbinin elçisiyiz.”

“Biz Rabbinin iki peygamberiyiz” âyetinde olduğu gibi burada (.....) kelimesini tesniye (iki) getirmedi. Çünkü Rasûl kelimesi bazan peygamber, bazan de delege manalarına gelmektedir. Orada peygamber manasına kullandı. Ve onun tesniye olarak getirilmesi gerekli oldu. Burada ise delege manasına kullandı. Tekil, ikili ve çoğulun onunla vasfedilmeleri eşittir. Ya da o ikisi tek bir şer'at üzerinde birleştikleri için tek bir peygamber gibi olmuşlardır. Ya da (.....) ile bizden herbiri manası kastedilmiştir.

17

İsrâ'il oğullarını bizimle beraber gönder.

Rasûl kelimesi, kendisinde söz manası bulunan göndermek mana sim içerdiğinden dolayı “gönder” denilmiştir. “Onları salıver ki bizim le birlikte Filistin'e gitsinler,” denilmek istenmiştir. Filistin, o ikisinin yaşadığı yerdir. Fir'avun'un kapısına geldiler. Onlara bir sene izin verilmedi. Nihayet kapıcı “Burada kendisinin, alemlerin Rabbinin elçisi olduğunu zanneden biri var” dedi. Fir'avun: “İzin ver ona, belki de güler, eğleniriz” dedi. Ona karşı daveti yerine getirdiler. Bu esnada Fir'avun, Mûsa'yı tanıdı.

18

(Fir'avun) dedi ki: “Biz seni çocukken himayemize alıp büyütmedik mi? Hayatının birçok yıllarını aramızda geçirmedin mi?”

Fir'avun'a gerdiler. Sözüünü hafzettii ve kısaltarak şöyle dedi: Velîd: doğumu üzerinden fazla geçmemiş bebehtir.

Yani “seni küçük yaş ta iken terbiye etmedik mi? hayatının birçok yılını aramızda geçirmedin mi?” Denildiki: “Onların yanında otuz yıl geçirdi.”

19

Sonunda o yaptığın işi de yaptın. Sen nankörün birisin.

Mûsa (aleyhisselâm) Kıbtî'yi öldürdü. Fir'avun da bunu hükümdar iken ortaya koydu. Sen, ekmekçi mi öldürmek suretiyle nimetimi inkâr edenlerden biri oldun. Ya da sen, küfür kaydığın bu dinimizde idin, demektir. Bu, onun Mûsa (aleyhisselâm) a iftirasıdır. Çünkü o, küfürden uzaktır, onlar la takiyye ile yaşıyordu.

20

(Mûsa): “Onu yaptığım zaman câhillerden idim” dedi.

O vakit, onun ölüme varacağını bilemeyecek kadar câhildim. Bir şeyden sapan demek; bilgisinden giden ya da unutan, demektir. Nitekim âyet-i kerime de: “Taki kâdirîlardan biri şaşırırsa, diğeri ona hafırlatsın” buyurulmuştur. Mûsa (aleyhisselâm) kendinden küfür nitelemesini def etmiş yerine câhillik ve şaşkınlık nitelemesini getirmiştir. (.....) hem cevap, hem de cezâdır. Bu söz, Fir'avun'a cevap ve cezâ olarak söylenmiştir. Çünkü Fir'avun'un “yapacağını yaptın” sözünün manası, nimetine, bu yaptığın şeyle karşılık verdin/demektir. Mûsa (aleyhisselâm) da ona: “Evet, onu senin nimetine karşılık yaptım” diyerek onun sözünü kabul etmiştir. Çünkü onun nimeti, bu şekilde bir karşılığa layıktı.

21

“Sizden korkunca da hemen aranızdan kaçtım. Sonra Rabbim bana hikmet bahşetti ve beni peygamberlerden kıldı.”

Beni öldürmenizden korkunca Medyen'e kaçtım. Bu korku, Fir'avun ailesinden îman eden zatın ona “Ey Mûsa, ileri gelenler seni öldürmek için aralarında konuşuyorlar. Sen çık (git)” dediğinde oluşmuştu. Rabbim bana peygamberlik ve ilim bahşetti de cehalet ve şaşkınlık benden gitti. Ve beni peygamberler topluluğundan kıldı.

22

O nimet diye başıma kaktığın ise, İsrâ'il oğullarını kendine kul köle yapman (yüzünden) dir.

Onun kendisini terbiye etmesiyle ilgili başa kakmasını tekrar ele aldı. Ve onu kökünden iptal etti. Onu nimet olarak adlandırmaktan kaçındı. Çünkü o, cezâdır. Şöyle açıkladı: Onun, onu nimetlendirmesinin hakikati, İsrâ'il oğullarının köleleştirilmesidir. Çünkü onların köleleştirilmesi ve erkek çocukların öldürülmesine teşebbüs edilmesi, onun anında bulunmasının ve terbiye edilmesinin sebebidir. Eğer onları ken di haline bıraksaydı, onu, anababası terbiye edecekti. Sanki Fir'avun, kavmini köleleştirmesini ve onu ana babasının kucağından çekip almasını Mûsa (aleyhisselâm) ın başına kakmış oldu. Onların köleleştirilmesini, aşağılanması ve köle haline getirilmesidir.

(.....) ve (.....) lafızlarında zamîri tekil kıldı. (.....) lafızlarında ise çoğul kıldı. Çünkü korku ve kaçış sadece ondan olmadı. Ondan ve onun öldürülmesini aralarında konuşan ileri gelenlerden oldu.

Nitekim Âyet-i Kerîme'de: “İleri gelenler, seni öldürmek için aralarında konuşuyorlar” buyurulmuştur. Başa kakma ise sadece on-, dan kaynaklandı. Köleleştirme de aynı şekilde ondan kaynaklandı.

(.....) ne olduğu bilinmeyen kapalı çirkin bir şeye işarettir.

(.....) sözü, mahallen merfûdur. (.....) nm atfı beyanıdır.

Yani, îsrail oğullarını köleleştirmen, başıma kaktığın nimettir, demek tir.

23

Fir'avun şöyle dedi: “Âlemlerin Rabbi nedir?”

Sen âlemlerin Rabbinin elçisi olduğunu iddia ediyorsun. Onun özellikleri nedir? Çünkü sen Zeydin özelliklerini sormak istediğinde “Zeyd nedir (kimdir?)” dersin. Bununla onun uzun, kısa, fakih, doktor olup olmadığım kastedersin. Keşşaf sâhibi ve diğerleri buna delil getir mislerdir.

24

(Mûsa): “Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan herşeyin Rabbidir. Eğer gerçekten inanan kimselerseniz (bunu anlarsınız)” dedi.

Mûsa (aleyhisselâm) onun sorusuna uygun şekilde cevap verdi: göklerin, yerin ve o ikisinin arasındaki şeylerin Rabbidir. Eğer eşyayı delili ile tanıyorsanız, size delil olarak bu eşyanın yaratılışı yeter. Ya da doğru bakış sebebiyle meydana gelen îkânın sizde hasıl olacağı umularsa, bu cevap size fayda verir. Değilse vermez. Îkân: düşünce sonucu öğrenilen ilimdir. Bu sebepten “Allah îkân sâhibidir” denmez.

25

(Fir'avun) etrafında bulunanlara: “İşitiyor musunuz?” dedi.

Fir'avun'un etrafındakiler kavminin eşrafından olan beşyüz adam dı. Onların üzerinde sultanlara mahsus olan bilezikler bulunuyordu. Onun cevabına karşı kavmini hayrete düşürmek için “İşitiyor musunuz?” dedi. Çünkü onlar, onun, o ikisine değer verdiğini düşünüyorlar ve onların bu çıkışlarını ve ikisinin bir tek Rabbi olduğunu kabul etmiyorlardı. Mûsa (aleyhisselâm) onların, varlığına ve yokluğuna şahit oldukları ile delil getirme ihtiyacı hissetti.

26

(Mûsa) o, sizin de Rabbiniz, önceki atalarınızın da Rabbidir” dedi.

O sizi ve babalarınızı yaratandır. Sizden başkalannı düşünüp yola gelmiyorsunuz. Bari kendinizi düşünüp de yola gelin.. “Babalarınızın Rabbi” dedi. Çünkü Fir'avun, sadece kendi asrında yaşayanların ilâhı olduğunu iddia ediyordu. Onlardan öncekilerin değil.

27

(Fir'avun) “Size gönderilen bu bu elçiniz mutlaka delidir” dedi.

Çünkü o, benden başka bir ilâhın varlığını kabul ediyor. Fir'avun, kendisinden başkasının ilâhlıgını kabul etmiyordu.

28

(Mûsa): “Şayet aklınızı kullarısanız (anlarsınız ki) o, doğu nun, batının ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir” dedi.

Benim söylediklerimi düşünseniz Rabbinizi tanıyacaksınız. Bu, irşadın son noktasıdır. Şöyle ki; önce, göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin yaratılışıyla ilgili genel bir çerçeve çizdi. Sonra kendi nefislerini ve babalarını zikrederek genelden özele geçti. Çünkü doğumun dan ölümüne kadar insan aklının üzerinde düşüncüyü ilk şeyler, kendisi babası ve onun halleri ile ilgili onda gördüğü şeylerdir. Sonra da doğu ve batıyı zikretti. Çünkü güneşin, senenin mevsimleri içerisinde doğru bir takdir ve düzgün delil olacak en açık şeylerdendir. Açıklığın

dan dolayı Halîlül'r-Rahmân İbrâhîm (aleyhisselâm) da Nemrud b. Kenana karşı diriltme ve öldürme ile ilgili delili bırakıp buna yönelmiştir.

Denildi ki: Fir'avun ona, onun mahiyetini, cevabını bilmeyerek sordu. Mûsa (aleyhisselâm) gerçek cevabı verince o, Mûsa cevap vermekten kaçındı zannetti. Çünkü o mahiyetini sormuş. Mûsa ise, onun Rabliğin den ve yarattığı eserlerden bahsetmişti. Bu sebeple Mûsa'nın cevabına şaşarak, etrafındakilere: “İşitiyormusunuz?” demiştir. Daha sonra Mûsa, birinci sözünün bir benzerini söyledi. Bu sefer Fir'avun, onu cevap vermekten kaçtığını zannederek, delilikle itham etti. Mûsa üçüncü olarak, ferdi hakikinin ancak sıfatlarla tanınabileceğini ve mahiyet hakkındaki bir sorunun manasız olduğunu açıklayarak birinci sözünün bir benzerini daha söyledi. “Şayet aklınızı kullanırsanız” sözündeki işaret de bunadır.

Yani, onun bilinmesinin ancak bu yolla olacağını size bildiren bir akimiz varsa, demektir. Fir'avun mat olunca ve ona karşı kendini müdafaa edecek herhangi bir eserini gösteremeyince;

29

“Benden başkasını tanrı edinirsen, seni mutlaka zindana atılanlardan yapacağım” dedi.

“Seni, zindanlanmada, hallerini bildiğin kişilerden biri yapacağım” dedi. Onun adeti, hapse atmak istediğini, tek başına derin bir kuyuya atmaktı. O atıları orada ne bir şey görür ne de herhangi bir ses işitir. Bu, öldürülmekten de beterdi. “Seni hapse atacığım” deseydi, ifade yönünden kısa olsa da bu manayı vermezdi.

30

Sana apaçık bir şey getirmiş olsam da mı? dedi.

(.....) hâl içindir. Başına soru hemzesi gelmiştir.

Yani, sana apaçık bir şey getirsem de mi, bunu bana yapacaksın? demektir.

Yani mu'cize getirsem de mi? demektir.

31

(Fir'avun): “Eğer doğrulardansan onu getir (bakalım)” dedi.

Doğruluğunu açıklayan şeyi, eğer varsa kendi lehine olan delili getir bakalım. Şartın cevabı “Onu getir bakalım” şeklinde takdir, olunmuştur.

32

Bunun üzerine Mûsa, âsâsını atıverdi. Birde ne görsünler, asâ apaşık koca bir yıları oluvermiş!

Yılarıhğı aşık bir yıları. Göz bağcılık ve sihirle farklı gösterilen eşyada olduğu gibi hiçbir şey yılara benzemez. Rivâyete göre; “Asâ, gökte bir mil kadar yükseldi sonra da Fir'avun'a yönelerek düşmeye ve şöyle demeye başladı. “Ey Mûsa bana dilediğini emret.” Fir'avun da “Seni gönderenin hakkı için senden istiyorum şunu yakala” diyordu. Mûsa, onu aldı. O da asaya dönüştü.

33

Elini de (koynundan) çıkardı. O da temâşâ edenlere bembeyaz (görünen, nur saçan bir şey) oluvermiş.

Bunda, onun beyazlığının, normalin dışında bir şey olduğundan dolayı, bakanların ona bakmak için bir araya geldikleri bir şey olduğuna dair delil vardır. Onun beyazlığı nur gibiydi. Rivâyete göre Fir'avun, birinci mu'cizeyi gördüğünde, “Başka var mı?” diye sordu. O da elini çıkardı ve Fir'avun'a “Bu nedir?” diye sordu. Fir'avun: “Elin” dedi. Mûsa, onu koynuna soktu sonra da çıkardı. Onun, neredeyse gözleri alan ve ufku kaplayan bir ışığı vardı.

34

(Fir'avun) çevresinde bulunan ileri gelenlere “Bu, şüphesiz çok bilgili bir sihirbaz” dedi.

(.....) iki şekilde mensuptur. Lafzen mensuptur. Ondaki amil zarfta takdir olunandır. Mahallen mensuptur. (.....) kelimesinden hâl olarak mensuptur.

Yani, etrafında oldukları hâlde, demektir. Bundaki âmil ise (.....) dir. Şüphesiz bu, sihri iyi bilen bir sihirbazdır. Daha sonra kavmini Mûsa (aleyhisselâm) a karşı şu sözüyle azdırdı.

35

Sizi sihriyle yurdunuzdan çıkarmak istiyor, şimdi ne buyurur sunuz?

(.....) mensuptur. Çünkü o, mefulun bitirir. Senin “Sana hayn emrettim” sözünün bir benzeridir. Onun bu işinde hapsedilmesi ya da öldürülmesi ile ilgili olarak ne diyorsunuz? (.....) , (.....) dan gel mektedir. İstişare etmek demektir. Ya da (.....) (Nehyin zıddı olan emir) den gelmektedir. Fir'avun, iki mu'cizeyi görmekle hayrete düşünce, ilâhlık davasını zikretmekten vazgeçti, omuzlarından Rablik kibiri kalktı, korkuyla endişeye düştü ve zannınca kendilerine ilâh olduğu ve kulları olan kavmiyle istişareye başladı. Ya da onları emir, kendisini memur kıldı.

36

“Onu ve kardeşini eğle ve şehirlere toplayıcılar gönder” dediler.

Onların işini geciktirir. Onları, fitneden korkarak acele ile öldürme. Şehirlere polisler gönder, sihirbazları toplaşmalar.

37

“Ne kadar bilgili sihirbaz varsa sana getirsinler.”

Onlar, bu sözü Fir'avunun “Şüphesiz bu, bilgili bir sihirbazdır” sözüne karşı muaraza (karşılık); olarak söylemişlerdir. Fir'avun'un endi şesini gidermek'için de sözü kapsayıcı bir kelimeyle ve mübalağa sığısıyla söylemişlerdir.

38

Böylece, sihirbazlar belli bir günün tayin edilen vaktinde biraraya getirildi.

Bayram günü kuşluk vaktinde. Çünkü bu vakti onlara Mûsa (aleyhisselâm) tayin etti. Nitekim âyeti kerime de: (Mûsa) “Buluşma zamanımız bayram günü ve insanların toplanacağı kuşluk vakti olsun” dedi buyurulmuştur.

(.....) , tayin edilen zaman ya da mekândır, (.....) (İhrama girilen yerler) de bunun gibidir.

39

Halka, “Sizde toplanıyor musunuz? (haydi çabuk olun)” de nildi.

Toplanın. Bu, onların toplanışım yavaş bulmaktır. Bundan maksat, onların acele etmeleridir.

40

“Üstün gelirlirse, herhâlde sihirbazlara uyarız” dediler.

“Mûsa'ya dininde galip gelirlirse onların dinine uyarız” dediler. Onların maksadı sihirbazlara uymak değildir. Bütün maksatları, Mûsa'ya tabi olmamaktadır. Bu sebeple sözü, kinaye yoluyla söylediler. Çünkü onlar, onlara tabi olduklarında Mûsa'ya tabi olmamış olacaklar.

41

Sihirbazlar geldiklerinde Fir'avun'a “Şayet biz üstün gelirsek, muhakkak bize bir ücret vardır değil mi?” dediler.

42

(Fir'avun): “Evet. Hem o taktirde siz (bana) yakınlardan olacaksınız” dedi.

Ali'ye göre (.....) , (.....) şeklindedir. O ikisi, iki ayrı kelimedir.

Fir'avun: “Evet sizin için benim nezdimde bir ücret vardır. Bununla birlikte siz makam ve mertebe itibarıyla bana yakınlardan olacaksınız. Benim yanıma ilk girenler ve son çıkanlar olacaksınız. Onların “Bize bir ücret var, değil mi?” sözü, delaletinden dolayı, şartın cezâsı manasında olunca, onun, “Hem o takdirde siz (bana) yakınlardan olacaksınız” sözü ona atfedilmiş olur.

(.....) size cevap ve cezâ yönünle gerekli yere yerleşmiştir.

43

Mûsa onlara: “Atacağınızı atın” dedi.

Sihirden atacağınızı atın. Onun akibetini göreceksiniz.

44

Bunun üzerine iplerini ve değneklerini attılar ve “Fir'avun'un kudreti hakkı için elbette bizler galip geleceğiz” dediler.

Yetmiş bin ip ve yetmiş bin değnek attılar. Denildiki: İpler yetmiş ikibin tane idi. Değnekler de aynı sayıda idi. Fir'avun'un şeref ve kudretine yemin ettiler. Bu câhiliye yeminlerindendir.

45

Mûsa da esasını attı. Bir de ne görsünler, o, onların uydurduklarını yutuyor.

Birden o, onların şeklini ve hakikatini sihirleriyle ve süslemeleriyle değiştirdikleri şeyi yutmaya başladı. Onların, ipleri ve değnekleri, koşan yılanlar şeklinde görünüyordu.

46

Sihirbazlar derhal secdeye kapandılar.

Secdeye kapanmayı “Atıldılar” sözüyle müşakele yoluyla ifade etmiştir, (yani; değneklerini attıkları gibi kendilerini secdeye attılar, demektir) çünkü o, değneklerin atılmasıyla birlikte zikredilmiştir. Secdeye kapanmalarının hızlılığından dolayı onlar, sanki kendilerini atmış oldular.

47

Âlemlerin Rabbine inandık” dediler.

İkrime (radiyallahü anh) dan rivâyet edildiğine göre: “(Onlar) sihirbaz olarak sabahladılar, şehid olarak akşamladılar” buyurulmuştur.

48

“Mûsa'nın ve Harun'un Rabbine”

(.....) için atıf beyandır. Çünkü Fir'avun Rablik iddia ediyordu. Onlar da onu azletmeyi dilediler. Denildiki: “Fir'avun, onların “Âlemlerin Rabbine inandık” demelerini işitince, “Beni mi kastettiniz?” diye sordu. Onlar da: “Mûsa ve Harunun Rabbine” diye cevap verdiler.

49

(Fir'avun): “Ben size izin vermeden ona îman ettiniz ha! Şüphesiz size sihri öğreten büyüğünüzmüş o. Ama şimdi bileceksiniz. And olsun ki, ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim ve hepinizi asacağım” dedi.

Ben size buna izin vermeden ona îman ettiniz ha! O, size sihri öğreten büyüğünüzdür. Ve siz, bu iş ve hile hususunda anlaştınız. Ama yaptığınızın vebalini bileceksiniz. Daha sonra onu açıkladı, şöyle dedi: “Ortaya çıkan bu muhalefetinizden ötürü ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim. Ve hepinizi asacağım.” Sanki bununla, îman hususunda onlara tabi olmasınlar diye umumu korkutmak istedi.

50

“Zararı yok, (nasd olsa) Rabbimize döneceğiz” dediler.

(.....) nin haberi hazfedilmiştir.

Yani, bu hususta ya da bizim üzeri mize bir zarar yok, demektir.

51

“Biz, ilk îman edenler olduğumuz için, Rabbimizin hatalarınızı bağışlayacağını umarız.”

Burada hazır bulunanlardan ya Fir'avun'un halkından ilk îman edenler olduğumuz için. Onlar şöyle demek istediler. “Bu hususta aleyhimize bir zarar olması şöyle dursun, Bilâkis bizim lehimize olarak, Allah rızası için sabrettiğimizden dolayı, hataların bağışlanması şekilde hasıl olarak fayda daha büyüktür, ya da bizi kendisiyle tehdit ettiği şey hususunda aleyhimize hiçbir zarar yoktur. Zira biz, ölüm sebeplerinden biriyle elbette Rabbimize gideceğiz. Öldürülme ise, onun sebeplerinden en kolay ve en korkularıdır. Ya da senin öldürmede aleyhimize bir zarar yoktur. Şüphesiz ki sen bizi öldürdüğünde biz, bizi, tez bir şekilde imanla rızıklandırdığından dolayı, onun bağışlamasını ve rahmetini dileyen kimsenin dönüşü ile Rabbimize döneriz.

52

Mûsa'ya; “Kullarını geceleyin çıkar, çünkü takip edileceksiniz” diye vahyettik.

Hicazi'ye göre (.....) deki hemze vasl ile okunur. “Kullarını” lâfzından maksat, İsrâ'il oğullarıdır. Onları, peygamberine îman ettiklerinden dolayı kulları olarak isimlendirdi. Onları geceleyin yürüt. Bu, sihirbazların imanından seneler sonradır. Fir'avun ve kavmi, sizi takip edecek. Gece yürütme emrinin sebebinin “Fir'avunun ve ordusunun, onların izini takip edeceği” sözüyle açıkladı.

Yani, ben sizin işinizi ve onların işini, sizin çıkmanız ve onların sizi takip etmesi şeklinde plânladım. Taki onlar, deniz yolunda sizin girdiğiniz yere girecekler ve ben de onları orada helâk edeceğim.

Rivâyet edildiğine göre, o gecede onların evlerinin herbirinde bir erkek çocuk öldü. Onlar, ölüleriyle meşgul olurken Mûsa kavmini çıkardı. Rivâyete göre, Allah'u Teâlâ, Mûsa (aleyhisselâm)a, İsrâ'il oğullarından her dört evi bir evde toplamasını, sonra keçi yavruları kestirmesini ve onların kanatlarını kapılarına sürmelerini (emretmiş) ve ben meleklere kapısında kan olan evlere girmemelerini ve kıbtelerin ilk çocuklarını öldürmelerini emredeceğim, sizde taze ekmek pişirin. Çünkü bu, en çabuk yapacağınız şeydir. Sonra da kullanım denizin nihâyetine kadar yürüt. Emrin sana (orada) gelecektir” diye vahyetmiştir.

53. 54

Fir'avun da şehirlere (asker) toplayıcılar gönderdi. “Şunlar, az bir topluluktur” dedi.

İnsanları zorla toplayanları. Toplandıklarında Fir'avun “Şunlar az bir topluluktur” dedi. (.....) Şirzime; az bir topluluk, demektir. Önce onlar, azlığa delalet eden isimle zikretti. Sonra onları “az” lafzıyla sıfatlarıydı. Sonra da “az” sözünü, çoğul getirdi. Böylece onlardan her bir gurubu az kılmış oldu. Azlık için olan cemi' salimi seçti. Ya da azlıkla aşağılığı, zilleti kastetti, sayı azlığını değil.

Yani onlar, azlıklarından dolayı önemsenmezler. Ve onların galip -gelmesi düşünülmez. Mûsa'nın kavmi altıyüzyetmiş bin kişiydi. Yanında olanların çokluğundan dolayı bağımsız oldular. Dahhak'tan şöyle rivâyet edilmiştir: “Onlar, yedi milyon kişiydiler.”

55

Artık bizi kızdırmaktadırlar.

Onlar, bizi kızdıran ve göğsümüzü daraltan işler yapıyorlar. O da: şehrimizden çıkmaları, süs eşyalarını almaları ve çocuklarınızı öldürmeleridir.

56

Biz ise elbette uyanık bir cemaatiz.

Şamî ve Kufî'ye göre (.....) şeklinde, diğerlerine göre ise (.....) şeklindedir, (.....) uyanık, demektir ise, devamlı sakınandır. Silah yönünün takviye olunandır” şeklinde de denildi. Bunu nefsinin sakınmak ve ihtiyat için yapmaktadır.

Yani biz, bütün işlerde adeti, uyanıklık ihtiyat ve basiretlilik olan bir toplumuz. Bize karşı çıkanlar olursa onun bozgunculuğunu kesmek için acele ederiz. Bunlar, kendisinde acizlik ve zayıflık olduğunu zannetmesinler diye şehirler halkına söylediği mazeretlerdir.

57. 58

Ama biz onları, bahçelerden, pınarlardan, hazinelerden ve şerefli makamlardan çıkardık.

Onlar, bostanlarından, akan nehirlerden, altın ve gümüş gibi görünen mallardan ve güzel evlerden çıkardık. Altın ve gümüş gibi görünen malları, “hazineler” olarak adlarıydı. Çünkü onlar, onları, , Allah'u Teâlâ'ya ibâdet hususunda harcamıyorlardı.

İbni Abbâs (radıyallahü anh) dan yapılan rivâyete göre şerefli makamlardan maksat, mimberlerdir.

59

Böylece bunları İsrâ'il oğullarına miras yaptık.

Hasen'dan yapılan rivâyete göre; nehri geçtiklerinde geri döndüler ve onların evlerini ve mallarını aldılar.

60

Gün doğumunda onların ardına düştüler.

Onlara yetiştiler. Yezid'e göre (.....) şeklindedir, (.....) hâldir.

Yani, güneşin doğuş vaktine girdikleri hâlde, demektir. Fir'avun'un kavmi, Mûsa'ya ve kavmine güneşin doğuş vaktinde yetiştii.

61

İki topluluk birbirini görünce, Mûsa'nın adamları, “Eyvah yakalandık” dediler.

Her grup diğerini görecektir şekilde karşılaştılar. Gruplardan maksat İsrâ'il oğulları ve Kıbtilerdir. (.....) yaklaştı, demektir. Mûsa'nın adamları “Düşmanımız bize yetiştii. Önümüzde de deniz var” dediler.

62

Mûsa: “Hayır, Rabbim benimle beraberdir. Bana yol gösterecektir” dedi.

Mûsa (aleyhisselâm) Allah'ın kendisine vadettiğine güvenerek “Hayır Allah'a karşı su-i zanda bulunmaktan sakının. Elbette onlar, size ulaşamayacaklar. Rabbim, benimle beraberdir. Bana, onların yetişmelerine ve hareketlerine karşı kurtuluş yolunu gösterecektir.” Hafs'a göre (.....) şeklindedir. (.....) Ya'kûb'a göre (.....) şeklindedir.

63

Bunun üzerine Mûsa'ya “Asân ile denize vur” diye vahy ettik. Derhal yarıldı. Her parça koca bir dağ gibi oldu.

Kızıl Denize ya da Nil nehrine. Mûsa vurdu, deniz yarıldı, parçalandı. Kabilelerin sayısına göre on iki parçaya ayrıldı. O denizden ayrıları her parça göklere uzanan koca bir dağ gibi oldu.

64

Ötekilerini de buraya yaklaştırdık.

Denizin yarıldığı yere Fir'avun'un kavmini yaklaştırdık.

Yani onları, İsrâ'il oğullarına ya da denize yaklaştırdık, demektir.

65

Mûsa ve beraberinde bulunanların hepsini kurtardık.

Boğulmaktan.

66

Sonra ötekilerini suda boğduk.

Fir'avun'un ve kavmini. Bunda, yıldızların, eceller ve diğer hadiseler üzerinde etkili olduğunu söyleyen görüşün iptali vardır. Çünkü onlar, burçlarının farklılığına rağmen aynı anda ölmüşlerdir.

Rivâyete göre Cebrâîl (aleyhisselâm) İsrâ'il oğullarıyla, Fir'avun'un gurubu nun arasındaydı. İsrâ'il oğullarına: “Sonuncunuz evvelkinize yetişsin” diyordu. Sonra da Kıbtile dönuyor “Yavaş olun, sonuncunuz evvelkinize yetişsin” diyordu. Mûsa denize dayandığında Yuşa'Mûsa (aleyhisselâm) a “Emrolunduğun nerede? İşte deniz önünde. Fir'avun'un gurubu da seni sardı?” diye sordu. Mûsa “İşte burası” dedi. Yuşa'suya daldı. Mûsa da asâsıyla denize vurdu. Ve girdiler.

Rivâyete göre Mûsa (aleyhisselâm) o esnada şöyle dedi: “Ey herşeyden ön ce varolan, herşeyi var eden ve herşeyden sonra var olmaya devam eden.”

67

Bunda şüphesiz bir ibret vardır. Ama çokları îman etmiş değildirler.

Mûsa ve Fir'avun'u yaptıklarınızda nitelendinemeyecek kadar acaip bir ibret vardır, “çokları” sözünden maksat boğulanlardır. Dediler ki: “Onlardan sadece Asiye, Fir'avun'un ailesinden olan mü'min Hazgil ve Mûsa'ya Yûsuf'un kabrini gösteren Meryem îman etmiştir.

68

Şüphesiz ki Rabbin, işte üstün odur, merhamet eden O'dur.

Düşmanlarına karşı intikamıyla galiptir. Dostlarına karşı da nimet vermesiyle merhamet edendir.

69

Onlara İbrâhîm'in haberini de oku.

Kavim İbrâhîm'in ya da babasının kavmidir. “Neye tapıyorsunuz?”

Yani, hangi şeye tapıyorsunuz?, demektir. İbrâhîm (aleyhisselâm) onların putlara tapıldığını biliyordu. Fakat onlara, o ibâdet ettiklerinin ibâdete layık olmadıklarını göstermek için sordu.

70

Hani o, babaşına ve kavmine “Neye tapıyorsunuz?” demişti.

“Neye tapıyorsunuz?” un cevabı “putlara” sözü, “Sana Allah yolunda ne vereceklerini soruyorlar;” Deki: “İhtiyaç fazlasını” ve Rabbiniz ne buyurdu?

71

“Putlara tapıyoruz. Ve onlara tapmaya devam edeceğiz” dediler.

Dediler ki: “Hakkı” ayetlerinde olduğu gibidir. Çünkü bu, ibâdet edilen hakkında soruları bir sorudur. İbadet hakkında değil. “İbadet ederiz” lafzını, onlara ibâdetle iftihar ederek ve övünerek cevaba ilave etmişlerdir. Ve yine bu sebepten “İbadet ederiz” lâfzı üzerine “ve onlara tapmaya devam edeceğiz” lafzını alettiler.

Yani, gündüz boyunca onlara tapacağız, demektir. Çünkü onlar, gündüz ibâdet ediyor lardı, gece değil. Ya da (.....) nun manası, devam etmek, demektir.

72

(İbrâhîm): “Peki, yalvardığınızda onlar sizi işitiyorlar mı?” dedi.

Duanızı istiyorlar mı? “Yalvardığınızda” sözünün delaletinden dolayı muzafın hazfî üzere gelmiştir.

73

Yahut size fayda ya da zarar verebiliyorlar mı?

Onlara ibâdet ettiğinizde size fayda ya da onlara ibâdeti terkettiği niz de size zarar verebiliyorlar mı?

74

“Hayır, ama biz, babalarınızı böyle yaparken gördük” dediler.

(.....) idraptır. (Kendisinden önceki kelimededen vazgeçildiği, sonra kine dönüş yapıldığı için idrap denmiştir.) yani onlar işitmez, fayda ve zarar vermezler. Biz ona bunlardan biri için ibâdet etmiyoruz. Fakat babalarınızı böyle yaparken gördük de onları taklit ettik.

75. 76

“İşte gördünüz mü? Siz ve eski atalarınız neye tapıyorsunuz?” dedi.

77

Şüphesiz onlar benim düşmanımdır. Ancak âlemlerin Rabbi (benim dostumdur)

O putlar benim düşmanımdır. (Dost, arkadaş) kelimeleri, tekil manaya da çoğul manaya da gelirler.

Yani, eğer onlara ibâdet etseydim, kıyamet gününde bana düşman olurlardı.

Nitekim; “Onlar, bunların tapmalarını inkâr edecekler ve bunlara düşman olacaklardır” âyeti kerimesinde buyurulduğu gibi.

Ferrâ şöyle demiştir: “Bu, manası ters çevrilenlerdendir.

Yani, ben onların düşmanıyım,” demektir. “Sizin” değilse “Benim düşmanındırlar” demesi, kabule zemin hazırlasın diye söylenmiş artı bir nasihattir. Eğer “onlar sizin düşmanınızdırlar” deseydi, bu seviyede olmayacaktı.

(.....) istisnai munkatı'dır. Çünkü o, düşmanlar sınıfına dahil olmamıştır. Sanki şöyle demiştir. “Lakin, âlemlerin Rabbi (benim dostumdur).”

78

Ki o beni yaratan ve bana doğru yolu gösterendir.

Beni, tekvin (sıfatıyla) sağlam bir yerde yaratan ve dünyanın işlerini ve dinin menfaatlerini bana gösteren odur. İnayet zikredildiği için (.....) de istikbal manası vardır.

Çünkü bu “Beni, daha önemli, daha üstün, daha eksiksiz ve daha olgun olana hidâyet eder” manasınadır. Ya da o, beni hizmet sebepleri için yaratmıştır ve beni kendisiyle dostluğun azâbına hidâyet eder, demektir.

79

Beni yediren, içirendir.

Yedirmeyi, nimet verenin sâhibine izafe etti. Çünkü sebeplere meyletmek hayvanların adetidir. İbni Atâ şöyle demiştir: “Beni yiyeceğiyle yaşatan, içeceğiyle suya kandıran odur.”

80

Hastalandığım zaman bana şifa verendir.

“Beni hastalarıldığında” demedi. Çünkü bunu, zikir lisanıyla zikretti. Dolayısıyla zaran gerektiren şeyi ona izafe etmedi.

İbni Atâ şöyle demiştir: “Mahlûkatı görmekle hastalandığımda hakkı müşahade ile bana şifa verir.”

Sâdık şöyle demiştir: “(Yaptığım hayırlı) fiilleri görmekle hastalandığımda o, yüceltme nimetini göstermekle bana şifa verir.”

81

Benim canımı alacak, sonra diriltecek olandır.

“Öldüğümde” demedi. Çünkü o, buluşma vaadinden dolayı, bela hapishanesinden ve fani dünyadan sonsuzluk bahçesine çıkıştır.

Yok etme işinden elçekteği için diriltme kelimesinin başına (.....) getirmiştir. hidâyet ve şifa kelimelerinin başına (.....) getirmiştir. Çünkü o ikisi, yaratma ve hastalanmayı takip etmektedirler. Onlarla beraber gelmemişlerdir.

82

Ve cezâ günü, hatamı bağışlayacağını umduğumdur.

Köle efendisinden ihsan umar. Yoksa ondan istemek hakkına sahip değildir, “hatamı” sözü için denildiki; “O, onun “Ben hastayım” “Bilâkis onu, büyükleri yaptı” doğan ay güneş için “Bu benim rabbimdir” ve Sare için “Bu benim kız kardeşimdir” şeklinde söylediği sözleridir. Bunlar, câiz olan üstü kapalı sözlerdir. Tevbe edilmesi istenen hatalar değildir. Peygamberlerin istiğfarı, onların, Rablerine karşı teva zu, nefislerinin boyun eğişi ve bağışlanmayı istemeyi milletlere öğretmektir. Din günü, cezâ günü demektir.

83

“Rabbim! Bana hikmet ver ve beni sâlihler (zümresine) kat.”

(.....) hikmet veya insanlar arasında hak ile hükmetmek veya peygamberliktir. Çünkü Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem), kullar arasında hikmet ve hüküm sâhibiydi. Sâlihlerden maksat peygamberlerdir. Allah'u Teâlâ “şüphesiz, o âhirette sâlihlerdendir” sözüyle ona icabet etti.

84

“Sonra gelecekler içinde beni doğrulukla anılanlardan eyle.”

Bundan sonra gelecek olan milletler arasında iyi bir övgü ve güzel bir şöhret nasip et. Bunlar ona verildi. Bütün (semavî) din inananları, onu dost edinirler ve onu överler.

(.....) (dil) lâfzı, (.....) (söz) yerine kullanılmıştır. Çünkü söz onunla söylenmektedir.

85

“Beni, nimeti bol cennetinin varislerinden kıl.”

(.....) Hazfedilmiş bir sözü, yani (.....) kelimesine taallûk etmektedir. Beni orada devamlı kalanlardan eyle.

86

Babamı da bağışla. Çünkü o, sapmışlardır.

İslam'ı vermek suretiyle onu bağışlıyanlardan eyle. Ondan ayrıldığı gün, ona İslam'ı vaadetmişti. “o, sapmışlardır” yani, kâfirlere dendir.

87

(İnsanların) dirilteceği gün beni utandırma.

(.....) (utandırmak), (.....) lâfzından gelmektedir. Zelil olmak, demektir. Ya da utanma manasına gelen (.....) dan gelmektedir. Bu, beyan ettiğimiz gibi istiğfann bir benzeridir. (.....) (diriltile çekleri) deki zamîr kullara âittir. Çünkü bu bilinen bir şeydir. Ya da (.....) (sapmışlar) ye âittir. O zaman da bu, onun babası için yapmış olduğu istiğfar cümlesinden kılınmış olur.

Yani, babam içlerinde olduğu hâlde sapmışların diriltilceği günde beni utandırma, demektir.

88

O gün ki ne mal, ne evlat fayda vermez.

(.....) den bedeldir. Ne mal, ne de evlat, hiç kimseye fayda vermez.

89

Ancak Allaha temiz bir kalple gelenler (fayda görür)

İnkârdan ve münâfıklıktan uzak temiz bir kalple gelenler müstesna kafirin ve münâfığın kalbi hastadır.

Nitekim âyet-i kerime de; “Onların kalplerinde hastalık vardır” buyurulmuştur.

Yani, malı, iyilik yollarına harcarsa ve oğulları, sâlih kimseler olursa, o, malla ve kalb-i selim sâhibi çocuklarla faydalanır. Ya da malı ve çocukları zenginlik manasında kullanılmıştır. Sanki şöyle demiştir: “Temiz bir kalple gelenin zenginliği hariç, hiçbir zenginliğin fayda vermeyeceği bir gün, çünkü kişinin dindeki zenginliği kalbinin temizliğiyledir. Dünyadaki zenginliğinin, malı ve çocuklarıyla olduğu gibi.

(.....) lafzını, (.....) ye Mef’ûl kılmıştır. “

Yani mal ve çocuklar fayda vermez-”

Ancak Allah yolunda harcadığı malı ve dine yönlendirdiği ve kendisine şer'i meseleleri öğrettiği çocuğu kalbi temiz adama fayda verir. Buna göre, “mal ve evlat fitnesinden salim kalmış bir kalple gelenler müstesna” tefsiri de câizdir. Yüce Allah, Halîl İbrâhîm'in istisnasını ona ikram olmak üzere tasvip etmiş, sonra da onu, ona şu âyet-i kerimesinde sıfat kılmıştır: “İbrâhîm de onun kolundan idi. Zira Rabbine tertemiz bir kalple gelmişti.” İbrâhîm (aleyhisselâm) in müşriklere karşı söylediği sözü ne de güzel tertip olunmuş. Önce onlara, cevap almak için değil, tasdik ettirmek için ibâdet ettikleri şeyler hakkında sordu. Sonra ilâhlarına döndü. Onların zarar ve fayda vermediğini, işitmediğini söyleyerek onların işini iptal etti. Bundan sonra eski atalarını taklit etmelerine yöneldi. Ve onu, delil olmak bir yana şüphe olmaktan da çıkardı. Sonra, meseleyi, onları bırakıp kendi nefsinde şekillendirdi. Sonunda mesele Allah'ın zikrine yükseldi. Onun şanını yüceltti. Âhirette, rahmetinden umduğu şeylerle birlikte, yaratıldığı günden vefat anma kadar olan nimetlerini saydı. Sonra bunu, ihlas sahiplerinin dualarıyla ve Allah'a çokça yönelenlerin niyazlarıyla dua edip yalvararak devam ettirdi. Sonra bunu, kıyamet gününün zikriyle, Allah'ın sevabı ve azâbıyla ve o gün müşriklerin, üzerinde bulundukları sapkın lığa karşı çektikleri pişmanlıkla ve îman ve itâat etmeleri için tekrar dünyaya gelmeyi temenni etmeleri yönünde çektikleri hasretle sonuçlarıydı.

90

(O gün) Cennet, takva sahiplerine yaklaştırılır.

Cümleyi cümleye atfetti. Cennetliklerin durduğu yere yaklaşımlı da onlar, ona bakarlar.

91

Cehennem de azgınlara apaçık gösterilir.

Neredeyse alevleri onları yakalar. Azgınlardan maksat kâfirlerdir.

92. 93

Onlara “Allahtan başka taptıklarınız hani nerede? Size yardım edebiliyorlar mı veya kendilerine yardımları dokunuyor mu?” denilir.

Şirk koştukları için azarlanırlar. Onlara: “İlâhlarınız nerede? Size yardım edecek fayda sağlıyorlar mı?” Ya da “galip gelerek kendilerine faydalı oluyorlar mı?” denilir. Çünkü onlar ve ilâhları, cehennem yakıtıdırlar.

94. 95

Artık onlar, o azgınlar ve İblîsin orduları, toptan tepe taklak oraya atılırlar.

İlâhlar, azgınlar, cehennemın kendilerine gösterildiği, putlara tapanlar ve iblisin orduları toptan birbiri üzerine başaşağı bir şekilde cehenneme atılırlar.

“Altüst olmak” , “Yüzüstü yere düşmek” kelimelerinin iki defa tekrarlanmış şeklidir. Tekrarın, lafızda olması, manada da tekrara delildir. Sanki o, cehenneme atıldığında, cehennemın dibini buluncaya kadar tekrar tekrar yuvarlanır. Bundan Allah'a sığınırız. İblîsin orduları; şeytanlardır. Ya da ona tabi olan isyankâr insanlar ve cinlerdir.

96

Orada birbirleriyle çekişerek şöyle derler:

Bu, ya konuşma ve çekişmenin olması için Allah'u Teâlâ'nın put-ları konuşturmasıdır. Ya da bu, isyankârlarla şeytanlar arasında cereyan etmektedir.

97. 98

Vallahi biz, gerçekten apaçık bir sapıklık içindeymişiz. Çünkü biz sizi âlemlerin Rabbi ile bir seviyede tutuyordu.

Ey putlar! Biz, sizi, ibâdet hususunda âlemlerin rabbine eş tutuyorduk.

99

Bizi ancak o günahkârlar saptırdı.

“Günahkârlar” dan maksat; onları yoldan çıkaran reisleridir. Ya da İblîs ordusu ye şirk yoluna girenlerdir.

100

Şimdi bizim, ne şefâatçimiz var.”

Mü'minler için peygamberler, veliler ve melekler olduğu gibi.

101

Ne de bir yakın dostumuz.

Onların arkadaşları olduğunu gördüğümüz gibi. Zira âhirette ancak mü'minler arkadaşlık yaparlar. Cehennemliklerin aralarında ise düş manlık vardır.

Nitekim: “O gün, muttakiler dışında dostlar, birbirine düşman dır” “Şimdi bizim ne şefâatçimiz var, ne de şefâatçi ve dost saydığımız kimselerden yakın bir dostumuz” buyurulmuştur.

Çünkü onlar, putlar hakkında onların Allah katında kendilerinden şefâatçileri olacağına inanıyorlardı. Ve onların insan şeytanlarından arkadaşları vardı.

Üzölmek, tasalanmak manasına gelen (.....) dan gelmektedir.

Yani seni üzen şeyin kendisini üzdüğü kişidir. Ya da (.....) dan gelmektedir. Seçkin manasıdır. O, seçkin arkadaşdır. Normalde şefâatçiler çok olduğundan şefâatçiyi çoğul, arkadaş tekil kıldı. Arkadaş; “Sana karşı sevgisinde dürüst olandır. Seni üzen şeyin kendisini üzdüğü kişidir.” Bu da azdır.

Hakîme arkadaştan soruldu da şöyle dedi: “Manasız bir isimdir” arkadaş kelimesiyle çoğul kastedilmesi de mümkündür.

102

“Ah keşke (dünyaya) bir kere daha dönebilsek de mü'minlerden olsak.”

(.....) in cevabı hazfedilmiştir. O da “şöyle şöyle yapardık” ya da benim için bunun bir benzeri olsa, demektir.

Yani temenni manasınadır, (.....) in ve nin manaları arasında benzerlik olduğundan dolayı sanki şöyle denilmiştir: “Keşke bizim için bir defa daha olsaydı.”

103

Bunda elbet bir ibret var. Ama yine çokları inanmazlar.

Bu zikredilen haberlerde ibret alacaklar için bir ibret vardır. Ama çokları ona inanmazlar. Ve onlardan ancak bir grup îman etti.

104

Şüphesiz Rabbin, işte o mutlak galip ve engin merhamet sâhibidir.

Rabbin, İbrâhîm'i yalanlayanlardan cehennem azâbıyla intikam alıcıdır. Her temiz kalp sâhibini de Naîm cennetine havale edendir.

105

Nûh kavmi de peygamberleri yalanladı.

kelimesi, müzekker ve müennes kılınmıştır. Denildiki: Nûh (aleyhisselâm) Âdem (aleyhisselâm) zamanında doğdu. “Peygamberler” sözünden maksat, Nûh (aleyhisselâm) dır. Bunun bir benzeri senin, tek bir hayvanı ve tek bir hırkası olan biri için, “faları hayvanlara biner ve hırkalar giyer” şeklindeki sözüdür. Yada esasen onlar peygamberlerin gönderilmesini inkâr ediyorlardı. İşte bu sebeple çoğul kılındı. Ya da onların birini inkâr eden hepsini inkâr etmiş demektir. Çünkü her peygamber, insanları, bütün peygamberlere îmana çağırmaktadır. Aynı şekilde bu surede bulunan şeylerin hepsine de îmana çağırmaktadır.

106

Hani kardeşleri Nûh, onlara şöyle demişti: “Sakınmaz mısınız?”

Nûh, onların nesep yönünden kardeşidir, din yönünden değil. İnsanların yaratıcısından sakınmaz mısınız da putlara ibâdeti terkedesiniz.

107

Ben sizin için güvenilir bir elçiyim.

O, onlar arasında, Muhammed (aleyhisselâm) ın Kureyş arasındaki güvenilirliği gibi güvenilirlikle meşhurdu.

108

Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itâat edin.

Size emrettiğim ve sizi davet ettiğim hakka âit hususlarda bana itâat edin.

109

Buna karşı sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim mükafatım, yalnız âlemlerin Rabbine âittir.

Bu iş için sizden hiçbir karşılık istemiyorum. Medenî, Şamî, Ebû Amr ve Hafs'a göre, (.....) şeklinde fetha iledir. Ücretim, yalnız âlemlerin Rabbine âittir. İşte bu sebepten onu istiyorum.

110

O hâlde Allah'tan korkun ve bana itâat edin.

Bu sözü, kalplerine yerleştirmek için, her defasında, ayrı bir sebebe bağlayarak tekrar etti. Birinci sebep; onun, onlar arasında güvenilir olmasıdır. İkinci sebep; onun, onlara karşı beklenti içerisinde olmasıdır. Sanki o, şöyle demiştir: “Peygamberliğimi ve güvenilirliğimi bildiğinizde Allah'tan sakının. Sonra benim ücretten sakınışımı bildiğinizde yine Allah'tan sakının.”

111

Dediler ki: “Sana düşük kimseler tabi olmakta iken biz sana îman edermiyiz?”

(.....) deki vav hâl içindir. Ondan sonra gizli bir (.....) vardır.

Delili de Ya'kûb'un (.....) şeklindeki kırâatidir, (.....) (tabi olan) kelimesinin çoğuludur. (.....) ve (.....) da olduğu gibi. Ya da (.....) (tabi olan) kelimesinin çoğuludur ve (.....) da olduğu gibi. (.....) ve (.....) kelimeleri, düşüklük ve rezillik demektir. Onları düşük saymaları, neseplerinin zayıf olmasından ve dünyadaki nasiplerinin azlığındandır.

Denildiki: “Onlar, düşük sanatlarla uğraşanlardı. Sanat da din edinmekle hafifsenmez. Zenginlik din zenginliğidir. Soy ise takva soyudur. “Mü'minin, insanların en fakiri de olsa, soy yönünden en zayıfı da olsa “Rezil” diye adlandırılması câiz değildir, peygamberlere tabi olanlar bu hâl üzere devam edegelmişlerdir.

112

(Nûh) dediki: “Ben onların yaptıklarını bilmem.”

Onların yaptıklarını bildiğim sanatlarla ilgili hiçbir bilgin yoktur. Ben onlardan sadece îman etmelerini istiyorum. Denildiki: “Onlar, onları, hor ve hakir görmeleriyle birlikte, onların, imanlarını da yalanladılar, şöyle dediler: “Sana îman edenlerin kalplerinde, ortaya koydukları, bu şeyler yoktur.” Bu söz üzerine Nûh (aleyhisselâm): “Bana düşen dış görünüşe itibara almaktır. Kalpleri teftiş etmek değil” dedi.

113

Anlayışımız olsa, onların hesabının Rabbime âit olduğunu bilirsiniz.

Şüphesiz Allah, onları, kalplerindekine göre hesaba çekecektir.

114

Ben o îman edenleri kovacak değilim.

Benim işim, îman etmeniz için mü'minleri kovmak suretiyle sizin heveslerinize uymak değildir.

115

Ben ancak apaçık bir uyarıcıyım.

Bana düşen, sizi ancak kendisiyle hakkın batıldan ayrıldığı sağlam delillerle apaçık bir şekilde uyarmaktır. Sonra siz kendi işinizi dahi iyi bilirsiniz.

116

Dediler ki: “Ey Nûh (bu davadan) vezgeçmezsen, iyi bilki, taşla tutulanlardan olacaksın.

Bu dediklerinden vazgeçmezsen taşla öldürülenlerden olacaksın.

117

(Nûh): “Rabbim! Kavmim beni yalancılıkla itham etti” dedi.

Görüneni ve görünmeyeni bilen (Allah) ın daha iyi bildiğini bildiği için onların bu yalanlamasını söylemesi haber verme değildir. Ancak o, bununla, onların kendisini, Allah'ın vahyi ve Allah'ın peygamberleri hususunda yalanladıkların kastetti.

118

Artık benimle onların arasında sen hükmünü ver. Beni ve beraberimdeki mü'minleri kurtar.”

Benimle onlar arasında hükmet. (.....) hükümet, yargı demektir. (.....) ise hakim demektir. Çünkü o, zor meseleleri çözer. Hakîme (.....) da denmiştir. Çünkü o düşmanlıkların arasını ayırır.

Hafs'a göre (.....) , (.....) şeklindedir. Onların yaptıklarınınm azâbından beni ve beraberimdeki mü'minleri kurtar.

119

Bunun üzerine biz, onu ve beraberindekileri, yüklü gemi nin içinde (taşıyarak) kurtardık.

(.....) gemi demektir. (.....) veznindedir. Çoğulu ise (.....) vezninde, (.....) şeklindedir. (.....) dolu demektir. (.....) (şehrin asayiş memuru) sözü buradan gelmektedir.

Yani, onu kifayet miktan asayişle) dolduran, demektir.

120

Sonra da, geri kalanları suda boğduk.

Nûh'u ve îman edenleri kurtardıktan sonra kavminin geri kalanla nm boğduk.

121 122

Şüphesiz bunda bir ders vardır. Ama çokları îman etmiş değillerdir. Şüphesiz Rabbin, işte üstün odur, merhamet eden odur.

İnkâr edip ısrar eden kişileri, hor ve hakir kılarak intikam alarındır. Birleyip diliyle ifade eden kişileri de yardımıyla nîmetlendirendir.

123

Âd (kavmi) de peygamberleri yalanladı.

Âd, bir kabiledir. Aslında kabilenin babası olan adamın adıdır.

124. 125. 126

Hani kardeşleri Hûd onlara şöyle demişti: “(Allah'a karşı) gelmekten sakınmaz mısınız?” “Biliniz ki, ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim.” “Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itâat edin.”

Güvenilir elçileri yalanlama hususunda Allah'tan korkun.

127

“Buna karşı sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim mükafatmu verecek olan, ancak âlemlerin Rabbi Allah'tır.”

128

“Siz, her yüksek yere, bir alâmet bina edip eğlenir durur musunuz?”

Her yüksek yere, güvercin kuleleri ya da yüksekliği sebebiyle işaret gibi olan binalar kurarak, o binaların yanma gelenleri alaya alıyorlar ve onlarla eğleniyorlardı.

129

“Temelli kalacağımızı umarak sağlam yapılar mı edinir siziz?”

Dünyada ebedî kalmayı arzulayarak su bentleri, yada köşkler ya da saraylar bina ediyorsunuz.

130

“Yakaladığınız zaman, zorbalar gibi yakalıyorsunuz.”

Birini cezâlarırdırdığınızda kılıçla öldürüyor ve kırbaçla vuruyor sunuz. Cebbar, yani zorba; gazapla öldüren ve döven kişidir.

131

“Artık Allah'tan korkun ve bana itâat edin.”

Bu yakalana hususunda Allah'tan korkun ve sizi davet ettiğim şeyde bana itâat edin.

132

Bildiğiniz şeyleri size veren (Allah) tan korkun.”

Davarlardan bildiklerinizi sonra onları, onlara saydı. Şöyle dedi:

133

“O, size davarlar, oğullar verdi.”

Çocukları, davarlarla birlikte zikretti. Çünkü onlar, onlara, o hayvanların muhafazası ve idaresi için yardım ederler.

134

“Bahçeler ve çeşmeler (verdi)”

135

“Şüphesiz sizin hakkınızda büyük bir günün azâbından endişe ediyorum.”

Eğer bana isyan ederseniz.

136

Dediler ki: “Sen öğüt versen de, öğüt verenlerden olmasan da bizce birdir.”

Öğüt versen de sussan da sözünü ve davetini kabul etmeyiz. Âyet sonlarınm uygunlaşmasından dolayı (.....) demedi.

137

“Bu, öncekilerin geleneğinden başka bir şey değildir.”

Hayat, ölüm ve bina kurmak ile ilgili yaşattığımız şu adetler ancak öncekilerin adetleridir. Ya da üzerinde bulunduğumuz şey, öncekilerin dinidir.

Mekkî, Basrî, Yezid ve Ali'ye göre (.....) , (.....) şeklindedir.

Yani, senin getirdiğin öncekilerin uydurması ve senden önce peygamberlik iddiasında bulunanların yalanlarıdır. Senin, “öncekilerin efsane leri” sözünde olduğu gibi. Ya da biz, öncekilerin yaratılışı gibi yaratıldık. Onların yaşadıkları gibi yaşar ve ölürüz.

138

Biz azâba uğratılacak değiliz.

Dünyada azâba uğratılacak değiliz. Diriliş ve hesap da zaten yok.

139

Böylece onu yalanladılar. Biz de kendilerini helâk ettik. Şüphesiz bunda ibret vardır. Ama çokları îman etmiş değildir.

Hûd'u yalanladılar. Biz de onları, kasıp kavuran şiddetli bir rüzgârla helâk ettik.

140
Şüphesiz Rabbin, işte o üstündür, merhamet edendir.

141
Semûd (kavmi) de peygamberleri yalanladı.

142
Hani kardeşleri sâlih onlara şöyle demişti: “Korunmaz mısınız?”

143
“Ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim.”

144
“Artık Allah'tan korkun ve bana itâat edin.”

145
“Buna karşı sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretimi verecek olan, ancak âlemlerin Rabbi Allah'tır.”

146
“Siz burada güven içerisinde bırakılacağınızı mı sanıyorsunuz?”

Sonsuza kadar nimetleri içerisinde bırakılacakları ve o nimetlerden ayrılmayacakları görüşünü inkârdır. Bu mekânda bulunan nimetler içerisinde, azaptan, yok olmaktan ve ölümden emin bir şekilde bırakılacağınızı mı sanıyorsunuz?

147
“Böyle bahçelerde, çeşme başlarında?”

Bu da aynı şekilde kısa özet ifadedir. Geniş izahat sonra geldi.

148
“Ekinler ve salkımları sarkmış hurmalıklar arasında?”

Bahçe kelimesi, hurmayı da içermesine rağmen, hurmayı diğer ağaçlara üstün kılmak için (.....) (hurma) kelimesini, (.....) (bahçeler) kelimesi üzerine atfetmiştir. (.....) (salkım) kılıcın ucu gibi, hurmadan çıkan şey, demektir. (.....) olgun, hurma demektir. Sanki; meyvesi olgunlaşmış hurma, demiştir.

149
Dağlarda mahir ustalar olarak evler yontuyorsunuz.

Samî ve Kufî'ye göre “mahir ustalar” manasına gelen (.....) şeklindedir. Hâldir.

Diğerlerine göre ise; aşırı sevinçli olanlar, şımanklar” manasına gelen (.....) şeklindedir. (.....) zekâ ve çalışkanlık demektir.

150
Artık Allah'tan korkun ve bana itâat edin.

151
Müfritlerin emrine uymayın.

Kâfirlere ya da deveyi boğazlayan dokuz kişiye uymayın. Emri, mecâzî hükmî olarak itâat edilen kıldı. Maksat ise; emir verendir. Bu, onların “İlkbahar yeşilliği bitirdi” sözünde olduğu gibi tevili gerektiren ve kendisiyle ifade olunan hükmü hafızadaki yerinden çıkaran cümlelerdendir.

152

Yeryüzünde bozgunculuk yapıp dirlik düzen vermeyen (o kimselere) uymayın.

Yeryüzünde zülüm ve inkârla bozgunculuk yapan, îman ve adalet le islah etmeyen kimselere uymayın.

Mana şöyledir: “Bazı bozguncuların haline biraz iyilik bulaşmıştır. Ama bunların bozgunculuğunda iyilik adına hiçbir şey yoktur. Tamamen bomboştur.

153

“Hakikaten sen büyülenmişlersin” dediler.

(.....) ; akli gidinceye kadar birçok defa büyülenmiş kişidir.

Denildiki: “O, insana, cinlerle yapılan büyüdür.”

154

Sen de ancak bizim gibi bir beşersin. Eğer doğru söylüyorsan, haydi bize bir mu'cize getir.

Peygamberlik davasında doğru söyleyenlerden isen.

155

(Sâlih): “İşte (mu'cize) bu dişi devedir. Su içme hakkı (bir gün) onundur, belli bir günün içme hakkı da sizin” dedi.

Sudan ona âit âit bir pay var. Dolayısıyla o hususta ona zahmet vermeyin. Belli gündeki sizin hakkınızda/da o size zahmet vermesin.

Rivâyet edildiğine göre onlar, “Bu taştan çıkan ve yavrusunu doğuran hamile bir deve istiyoruz” dediler.

Sâlih (aleyhisselâm) düşünmeye başladı. Cebrâîl ona “İki rek'at namaz kıl ve Rabbinden dişi deveyi iste” dedi. Deve çıktı ve iriliği kendisi gibi olan bir yavru doğurdu. Göğsü altmış zira idi. İçme günü olduğunda onların suyunun tamamını içti. Onların gününde ise hiç su içmiyordu. Bu, karşılıklı anlaşmanın câiz olduğuna dair delildir. Çünkü onların, “Onun için (bir gün) su içme hakkı var, belli bir günün içme hakkı da sizin” sözü karşılıklı anlaşmadandır.

156

Ona bir kötülükle ilişmeyin. Yoksa sizi muazzam bir günün azâbı yakalayır.

Onu, dövmek, boğazlamak ya da başka bir kötülük yapmak suretiyle ilişmeyin. Günün büyüklüğü, onda azâbın oluşundandır. Günü onunla (büyüklükle) nitelendirmesi, azapla nitelendirmesinden daha ebedidir. Çünkü vakit, onun sebebiyle büyüdüğünde, azâbın durumu daha şiddetli olur.

157

Sonunda deveyi kestiler. Fakat pişman oldular.

Onu bir deve kasabı kesti. Fakat onlar bu işe râzı oldular. Bu sebepte kesme işi onlara izafe edildi.

Rivâyete göre onu kesen “Hepiniz râzı olmadıkça onu kesmem” dedi. Bunun üzerine çadır içindeki kâdirılara dahi gittiler, “Râzı oluyor musunuz?” diye sordular. Onlar da “Evet” dedi. Aynı şekilde çocuklarına da sordular. Fakat üzerlerine azâbın inmesinden korktukları için onu boğazladıklarına pişman oldular. Pişmanlıkları tevbe pişmanlığı değildi. Ya da pişmanlığın fayda vermediği bir anda, yani azâbı gördükleri anda pişman oldular. Ya da yavruyu bıraktıkları için pişman oldular.

158

Bunun üzerine onları azap yakaladı. Şüphesiz bunda (alınacak) ders vardır. Ama çokları îman etmiş değildirler.

Onları yukanda zikri geçen azâb yakaladı.

159

Şüphesiz Rabbin, işte O, mutlak galip ve engin merhamet sâhibidir.

160

Lût (kavmi) de peygamberleri yalanladı.

161

Hani kardeşleri Lût onlara şöyle demişti: “Sakınmaz mısınız?”

162

“Bilin ki ben, size gönderilmiş güvenilir bir peygamberim.”

163

“Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itâat edin.”

164

“Buna karşı sizden hiçbir ücret istemiyorm, benim ücretimi verecek olan, ancak âlemlerin Rabbi Allah'tır.”

165

“Âlemlerin içinden erkeklere mi gidiyorsunuz?”

“Âlemler” kelimesiyle insanları kastetti. Kadımların çokluğuna rağmen insanların erkeklerle mi ilişkiye giriyorsunuz? Ya da siz, sizin dışındaki âlemler arasından erkeklerle mi ilişkiye giriyorsunuz? Demektir.

Yani, siz, bu çirkin fiili tercih ediyorsunuz, demektir. Buna göre “âlemler” kelimesi, canlılardan ilişkiye girilebilecek herşeydir.

166

“Ve Rabbinizin sizin için yarattığı eşlerinizi bırakıyor sunuz? Şüphesiz siz haddi aşmış bir kavimsiniz.”

(.....) harfî ceri, (.....) yi açıklamak (beyan) içindir. Ya da teb'îz (ondan bir parçayı göstermek) içindir. “Sizin için yarattığı” sözünden maksat kâdirîlardaki mubah organdır. Onlar, onun benzerini kadımlarına da yapıyorlardı. Bunda, eşlere ve cariyelere dübürlerinden (arka yoldan) yanaşılmasını haram olduğuna dair delil vardır. Kim bunu câiz görürse çok büyük hata yapmış olur. (.....) müfrit zulmün de haddi aşan, demektir.

Yani, Bilâkis siz, bunun gibi büyük bir günahı işlemek suretiyle “haddi aşanlar” olarak nitelendirilmeye en layık olan bir kavimsiniz, demektir.

167

Dediler ki: “Ey Lût! Vazgeçmezsen, mutlaka sürülenlerden olacaksın.”

Bizi ayıplayıp menetmekten ve işimizi kötülemekten vazgeçmez sen, mutlaka aramızdan çıkardığımız ve beldemizden kovduğumuz kimseler cümlesinden olacaksın. Belki de onlar, çıkardıkları kişiyi, sen kötü bir durumda çıkan yorlardı.

168

(Lût): “Şüphesiz ben, sizin bu işinize buğzedenlerdenim” dedi.

“Buğzedenlerdenim” sözü “Buğzedenim” sözünden daha ebedidir. “Faları alimlerdenim” sözünde senin, “faları alimdir” sözünde daha edebidir. Çünkü sen, onun, ilimde onlara iştirak ettiğine şahitlik edi yorsun. (.....)

buğzetmek demektir. (.....) kalbi ve ciğeri yaktı demektir. Bunda, günahın büyüklüğüne dair delil vardır. Çünkü onun yanması din yüzündendir.

169

“Rabbim! Beni ve ailemi onların yapageldiklerin (in vebalinden) kurtar.”

Onların amelinin cezâsından kurtar.

170. 171

Bunun üzerine onu ve geride kalan yaşlı bir kadın dışında bütün ailesini kurtardık.

Kızlarını ve onunla birlikte îman edenleri kurtardık. Lût (aleyhisselâm) ın kansı ihtiyar kadın hariç. O, buna razıydı. Günaha nza gösteren, günahkâr hükmündedir. Aile îman ettiği hâlde kâfir kadının onlardan istisna edilmesi, onlara, imanda iştirak etmese de, bu isimde iştirak ettiğinden dolaydır.

(.....) (geride kalan) lâfzı, kadının sıfatıdır.

Yani o, azapta kalanlar içindir. Ondan kurtulmadı. Lugatta (.....) kalan demektir. Sanki şöyle denilmiştir: “Geride kalan ihtiyar kadın hariç.”

Yani, onun geride kalması taktir olunmuştur. Zira geride kalma onların kurtarıma vaktinde onun sıfatı olmadı.

172

Sonra, diğerlerini helâk ettik.

Helâk edilmelerinden maksat, alt üst çevrilmeleridir.

173

Üzerlerine de yağmur yağdırdık. Uyarılanların yağmuru ne de kötü idi.

Katâde'den yapılan bir rivâyete göre; Allah şehirden çıkanlar üzerine gökten taş yağdırmış ve böylece onları helâk etmiştir. Denildiki: “Allah, alt üst çevirmekle yetinmemiş, onun ardından taş yağdırmıştır. “

(.....) nin faiK (.....) dir. Mahsus (.....) (kötülenen) (.....) dur. Hazfedilmiştir. “Uyarılanlar” sözüyle kavmin kendisini kast etmedi. Bilâkis kâfirleri kastetti.

174

Bunda elbette ibret var. Ancak çokları îman etmiş değildirler.

175

Şüphesiz Rabbin, işte o, mutlak galip ve engin merhamet sâhibidir.

176

Eyke halkı da peygamberleri yalanladı.

(.....) hemze ve esre iledir. Halîl'den yapılan rivâyete göre Eyke yeşil taze yapraklı ağaçların olduğu ormandır. Hicazı ve Sami'ye göre şeklindedir, (.....) süresindeki de böyledir. Belde adıdır.

Denildiki: “Ashâbu'l-Eyke; sıcaklık kendilerine vurduğunda ormana sığınan Medyen halkıdır.” Doğru olanı ise, onların, ağaçların çoğu “ak günlük” bitkisi olan, çöldeki ormana inen başkalan olmasıdır. Bunun delili de “kardeşleri Şuayb'ı” defnemesidir. Çünkü o, onların soyundan değildi. Medyen halkının soyundandı.

Hadis-i Şerifte: Şuayb'ın, Medyen halkından olduğu ve onlara ve Ashâbu'l-Eyke'ye gönderildiği bildirilmiştir.

177

Hani Şuayb onlara: “Sakınmaz mısınız?” demişti.

178

“Bilin ki, ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim.”

179

“Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itâat edin.”

180

“Buna karşı sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretimi verecek olan, ancak âlemlerin Rabbi Allah'tır.”

181

“Ölçeği tam ölçün, eksiltenlerden olmayın.”

Onu tamamlayın. İnsanların haklarını eksiltmeyin. Tam ölçek emredilmiştir. Eksiltmiş ölçek, yasaklanmıştır. Fazla olması hususunda ise hiçbir şey söylenmemiştir. Onun zikredilmemesi, onu yaparsa iyilik etmiş olacağına, yapmazsa üzerine hiçbir şey gerekmeceğine delildir.

182

Doğru terazi ile tartın.

(.....) Ebubekir'in dışındaki Kûfeli'lere göre (.....) ın esresiyledir. Terazi ya da kantar demektir.

“Adalet” manasına gelen (.....) kelimesinden geliyorsa aynel fiili tekrar edilmiş demektir.

Ve vezni de (.....) şeklindedir. Değilse o, rubaidir. (Dört harfli kelimelerdendir.)

183

İnsanların hakkı olan şeyleri kısmayın. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.

Birinin hakkını kıstığında (.....) denir. “İnsanların hakkı olan şeyleri kısmayın” sözünden maksat; onların, dirhemlerini ve dinarlarını etraflarından kesmek suretiyle azaltmayın, demektir. Orada, yol kesmek, gece baskını yapmak ve ekinleri mahvetmek gibi bozgunculuklar yaparak haddi aşmayın. Onlar, bunu yapıyorlardı da bundan menedildiler.

Yer yüzünde bozgunculuk yaptığında (.....) ve (.....) denir, (.....) , (.....) nın ayrı bir ifadesidir.

184

Sizi ve önceki nesilleri yaratan (Allah) tan korkun.

(.....) kelimesi (.....) üzerine atıftır.

Yani, sizi yaratan ve sizden öncekileri yaratan (Allah) tan korkun, demektir. Önceki nesillerden maksat; geçmiş nesillerdir.

185

Dediler ki: “Sen iyice büyülenmişlerdensin.”

186

Ve sen de bizim gibi bir beşersin. Ve biz seni yalancılardan sayıyoruz.

“Sen iyice büyülenmişlerdensin” ve “ve sen de bizim gibi bir beşersin” sözleri arasına (.....) harfinin getirilmesi, onlara göre peygamberliğe ters olan iki ayrı manayı ifade etmek içindir. Büyülenmiş olmak ve insan olmak. Semûd kıssasında ise tek bir manayı, yani büyülenmişliği ifade etmek istediğinden bu vavı terketti. Onun kendisi gibi bir beşer olduğunu da daha sonra tekrarlandı.

(.....) , (.....) den hafifletilmiştir. (.....) deki (.....) onunla, olumsuzlayan (.....) arasını ayırmak için gelmiştir, (.....) fiilinin ve onun ikinci mef'ûlünün başına geldiler. Çünkü onların aslı, muhteda ve haberin başına gelmektedir.

(.....) (şüphesiz ki Zeyd aynldı) sözünde olduğu gibi (.....) ve (.....) babları, muhteda ve haber babı cinsinden olduklarından bunu iki babta da yaptı. Bu sebeple “Zeyd mutlaka ayrılmıştır” ve “Onun mutlaka ayrıldığı sanıyorum” denilmiştir.

187

“Şayet doğru sözlülerden isen, üstümüze gökten parçalar düşür.”

(.....) Hafs'a göre (.....) şeklindedir. Her ikisi de (.....) kelimesinin çoğuludur. Parça demektir. (.....) ise ona kesti, demektir. Gökten yani, buluttan ya da gölgeden. Eğer sen, peygamber olduğuna dair sözünde doğru isen Allah'a dua et de üzerimize gökten parçalar düşürsün.

Yani azap olarak gökten parçalar düşürsün, demektir.

188

(Şuayb): “Rabbim, yaptıklarınızı en iyi bilendir” dedi.

Hicazî ve Amr'a göre (.....) , (.....) şeklindedir. Diğerlerine göre ise (.....) sakindir.

Şüphesiz ki Allah sizin amellerinizi ve onlara karşı hak ettiğiniz azâbı daha iyi bilir. Gökten parçalar indirmek suretiyle size azap etmek isterse bunu yapar. Başka bir şekilde azap etmek isterse onu yapar. Hüküm ve irâde ona âittir.

189

Onu yalanladılar da kendilerini o gölge gününün azâbı yakalayiverdi. Gerçekten o büyük bir günün azâbı idi.

(.....) bir buluttur. Rüzgârdan mahrum bırakıldıktan ve yedi gün müddetince sıcakla azap edildikten sonra sıcaktan korunma amacıyla bu bulutun altında toplandılar oradan üzerlerine atış yağdırıldı da yandı gittiler.

190

Şüphesiz bunda (alınacak) ders vardır. Ama çokları îman etmiş değildirler.

191

Şüphesiz Rabbin, işte o, mutlak galip ve engin merhamet sâhibidir.

Bu sûredeki bütün kıssaların başına ve sonuna, manaları kalplere yerleşsin ve nasihat ve tehdit açısından daha etkili olsun diye bu tekrarları getirdi. Çünkü ondaki her kıssa başlı başına bir konudur. Ve ondan alınarak ders diğerlerindeki gibidir. Bu sebepten, layık olan ona benzerindeki şeyle başlamak ve benzerindeki şeyle bitirmektir.

192

Muhakkak ki o (Kur'ân) âlemlerin Rabbinin indirmesidir.

Ondan indirilmiştir.

193

Onu, Ruhul-Emin indirdi.

Yani Cebrâîl indirdi. Çünkü o, kendisinde hayat olan vahiy hususunda güvenilirdir. Hicâzî, Ebû Amr, Zeyd ve Hafs'a göre (.....) şeklindedir.

Diğerlerine göre ise (.....) şeklinde şeddelidir ve (.....) kelimesi de mensubtur. Fâil, Allah'u Teâlâ'dır.

Yani, Allah, Ruhul-Emini onu indirmekle görevli kıldı, demektir. Her iki kırâate göre (.....) geçişlilik içindir.

194

Senin kalbine, uyarıcılardan olası diye.

Onu, senin hafızana ve anlayışına unutulmayan bir şeyin yerleştirilmesi gibi yerleştiririm. “Sana okuyacağız da unutmayaçaksın” âyetinde olduğu gibi.

195

Apaçık Arapça bir dille.

Kureyş ve Cûrhûm diliyle. Mubîn; açık ve umumun yüz çevirdiği şeylerden arındırılmış, demektir. (.....) ye (.....)ye taallûk etmektedir, (.....) ye taallûk ederse, “Bu dille uyarılar dan biri olası diye” manasına gelir. Bu dille uyarılar; Hûd, Sâlih, Şuayb ve İsmâîl (aleyhisselâm) dır.

(.....)ye taallûk ederse, “Onunla uyarı diye onu, Arapça ola rak indirdi” manasına gelir. Çünkü onu yabancı bir dille indirmiş olsaydı, katiyetle ondan kaçarlardı “anlamadığımız şeyi ne yapalım?” derler ve uyan, bununla imkansızlaşırdı. Bu açıdan bakıldığında, o Kur’ânın senin ve kavminin diliyle Arapça olarak indirilmesi, kalbine indirilmesi demektir. Çünkü sen ve kavmin onu anlarsınız. Eğer yabancı bir dille olsaydı sadece kulağına inmiş olacaktı, kalbine değil. Çünkü sen harflerin seslerini işitirsin ama, manalarını ne anlarsın ne de idrak edersin. Bazıları birkaç dil bilirler. Ana diliyle dışındakilerle konuştuğunda ise, çok iyi bilse de, aklına, ilk önce lafızları, sonra manaları gelir. Bu, Allah'ın Kur'anı, onun kalbine açık bir Arapçayla indirmesinin açıklamasıdır.

196

Şüphesiz o, daha öncekilerin kitaplarında davardır.

O Kur’ân’ın zikri, diğer semavi kitaplarda sabittir. Denildiki: Onlar da olan onun manalarıdır. Bunda, Kur’ân’ın, Arapça dışındaki diller de yapılan tercümelerinin de Kur’ân olduğuna dair delil vardır. Bu sebeple bu, namazda Kur’ân’ın, Farsça okunmasının câiz olduğuna dair delil olmaktadır.

197

Beni İsrâ’îl oğullarının onu bilmesi, onlar için bir delil değil midir?

Şamî'ye göre (.....) cümlesi (.....) , (.....) nin ismi kılınmıştır. Haberi de (.....) dur.

Yani, Tevrât'ta zikri geçtiği için Kur’ân'ı bilmeleri, demektir. Denildi ki: (.....) de zamîri kıssa vardır ve (.....) öne geçmiş haberdur.

Mübteda (.....) dur. Cümle de (.....) nin haberidir. Yine şöyle denildi: (.....) tam fiildir. Faili (.....) dur. (.....) , dan bedeldir.

Ya da hazfedilmiş bir mübtedanın haberidir.

Yani, onlar için delil hasıl olmadı mı? demektir.

Diğerlerine göre ise (.....) müzekker şekildedir. (.....) onun haberi olmak üzere mensuptur. (.....) da isimdir. Takdiri şöyledir:

“Onlar için Beni alimlerinin bilgisi delil olmadı mı?” Beni İsrâ’îl alim lerinden maksat, Abdullah b. Selâm ve diğerleridir.

Allah'u Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Onlara (Kur’ân) okunduğunda: “Ona inandık. O Rabbimizden gelen hakikattir. Zaten biz, bundan önce de Müslümanlardık” derler. (.....) kelimesi, mushafta eliften önce vavla yazılmıştır.

198. 199

Biz onu Arapça bilmeyenlerden birine indirseydik de, bunu o okusaydı, yine de îman etmezlerdi.

(.....) kelimesinin çoğuludur. O, açık konuşamayandır.

(.....) de böyledir. Ancak onda fazladan nispet yası olduğu için te'kid daha fazladır. Dillerinden başka bir dili konuşan sözünü anlamadıkları biri olduğunda ona “A'cem” ve “A'cemî” dediler. Ve onu açık açık konuşmayan, meramını anlatamayan kimselere benzettiler. A'cemî; düzgün konuşsa da acem cinsinden olan kişidir.

Hasen (.....) şeklinde okumuştur. Denildiki: (.....) kelimesi (.....) nin hafifletilmişidir. (.....) için nispet “ya” sim kaldırarak (.....) dedikleri gibi.

Bu takdir olmazsa cem'i salimin çoğul kılınması câiz olmazdı. Çünkü bunun müennesi (.....) şeklindedir.

Mana şudur: Şüphesiz ki biz, Kur'ân'ı Arapçası düzgün bir adama indirdik. Onu anladılar. Onun fesahatim ve icazını gördüler. Bütün bunlara, ondan önceki kitap ehli alimlerin onun indirilmesiyle ilgili müjdeye ve kitaplarındaki onun sıfatına dair ittifakı da ilave oldu. Onların kitapları onun manalarını ve kıssalarını içerdiler. Bunlarla anlaşıldı ki bunlar, Allah katındandır. Onların zannettiği gibi masallar gibidir. Ona inanmadılar. Onu bazen şiir, bazan de sihir olarak adlandırdılar. Bu, Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in uydurmasıdır, dediler. Şayet onu, onun bir benzerini söylemek bir yana, Arapçayı güzel konuşamayan yabancı birine indirsek de o, onu, onlara bu şekilde icazla okusaydı yine inanmadıkları gibi inanmazlar, inkarlarına bahane olsun diye ona hile kanıştırlar ve onu sihir olarak adlandırdılar, sonra şöyle buyurdu:

200

Böylece onu günahkârların kalplerine soktuk.

Yalanlamayı ya da inkân soktuk. Bu “ona inananlar olmadılar” âyetinin delalet ettiği şeydir. Günahkarlardan maksat; küfrü ve küfürde ısran seçtiklerini bildiğimiz kâfirlerdir.

Yani onların kalbine böyle bir sokuş, soktuk. Ve onu orada yerleştirdik. Onlara, ne yapılırsa yapılsın ve işleri, nasıl ele alınırsa alınsın. Onları, üzerinde bulundukları inkârdan ve yalanlamadan saptırmak mümkün değildir.

Nitekim âyet-i Kerîme de: “Eğer sana kağıt üzerine yazılmış bir kitap indirseydik de onlar elleriyle onu tutmuş olsalardı, buna rağmen inkâr edenler” Bu apaçık büyüden başka bir şey değildir” derlerdi buyurulmuştur. Bu, bizim, Mu'tezile'ye karşı, hayır ve şer yönüyle kulların fiillerinin yaratılması hususundaki delilimizdir.

201

Elem verici azâbı görünceye kadar da ona îman etmezler.

“O Kur'ân'a îman etmezler” sözü “Onu, günahkârların kalplerine soktuk” sözünü açıklayıcı ve özetleyicidir. Çünkü o, onların kalbi ne, yalanlanmış ve inkâr edilmiş olarak yerleşmesi için sevk edilmiştir. , Vad olundukları tehdidi gözleriyle görünceye kadar onu yalanlamaya ve inkara devam edeceklerine dair bu mananın ifade ettiği şey onu takip etmiştir. Bunun, hâl olması câizdir.

Yani, ona inanmadıktan hâlde onu kalplerine soktuk, demektir. “Elem verici azâbı görünceye kadar” sözünden maksat; ölüm anında azâbın görülmesidir. Bu îman-ı Ye'stir ki onlara fayda vermez.

202

İşte bu (azap) onlara, kendilerini farkında olmadan, ansızın geliverecektir.

Gelişini hissetmezler.

203

O zaman “Bize (îman etmemiz için) mühlet verilir mi acaba ? “diyeceklerdir.

(.....) ve (.....) lafızları, (.....) üzerine atfedilmiştir.

Onlar, göz açıp kapayıncaya kadar bir mühlet isterlerde buna icabet olunmaz.

204

(Halbuki dünyada iken) onlar, bizim azâbımızı çarçabuk istiyorlardı.

Bu, onların azarlanmasıdır. Ve onların “üzerimize taş yağdır ya da bize elem verici azâbı getir (bakalım)” sözünün ve benzeri sözlerinin inkândır.

205. 206

Ne dersin! Eğer biz onları zevk içinde yaşatıp faydaiandırsak, sonra kendilerine va'dedilen (azap) gelse (acaba durumları ne olur?)

“O yıllar, dünya hayatı müddeti içindeki yıllardır” denildi.

207

Edindikleri faydalar ve aldıkları zevkler onlara hiç yarar sağlamaz.

Bu yıllar içinde edindikleri faydalar ve aldıkları zevkler onlara fayda vermez.

Yani, onların azâbın gelmesini istemeleri; onların, onun olmayacağına ve onlara dokunmayacağına dair inançlarından kaynaklanmaktadır. Ayrıca onların, selâmet ve güven içerisinde uzun bir ömür yaşatılmalarından kaynaklanmaktadır.

Nitekim Allah'u Teâla şöyle buyurmuştur: “(Onlar bunu) kibirlenerek, nimeti önemsemeyerek, alaya alarak ve uzun emele güvenerek (yapmışlardır)” Sonra şöyle demiştir: “Farzet ki iş, onların inandığı gibi uzun uzun yaşayacakları ve bol bol faydalarındırılacakları şekilde olsun, peki ya bundan sonra bu tehdit onlara ulaşırsa, uzun ömürlerinden yada güzel yaşamalarından hangisi onlara fayda verecek?”

Yahya b. Muaz şöyle demiştir: “İnsanlardan gafleti en fazla olanlar; hayatıyla aldanmışlar, her arzu ettikleriyle lezzetlenenler ve nefsi alışkanlıklara devam edenlerdir. Halbuki Allah'u Teâlâ: “Ne dersin! Eğer siz, onları, yıllarca zevk içinde yaşatıp faydalarındırdıktan sonra kendilerine va'dedilen (azap) gelse (acaba durumları ne olur?) edindikleri faydalar ve aldıkları zevkler onlara hiç yarar sağlamaz.”

Rivâyete edildiğine göre, Meymun b. Mihrân buluşmak istediği Hasen'la tavaf esnasında karşılaşmıştı. Ona “bana nasihat et” dedi. O da “Bu âyeti okumuş başka bir şey de ilave etmemişti.” Meymun “nasihat ettin ve maksadı yerine getirdin” dedi.

Rivâyete göre Ömer b. AbdülAzîz hüküm vermek için makamına oturduğunda bu âyeti okuyordu.

208. 209

Biz, hiçbir memleketi, öğüt vermek üzere (gönderdiğimiz) uyarıcıları olmaksızın yok etmemişizdir. Biz zâlim değiliz.

Kendilerini uyaran peygamberler olmadıkça hiçbir memleketi helâk etmedik. ,

(.....) dan sonraki cümle üzerine (.....) gelmemiştir. Çünkü asıl olan vav'ın olmamasıdır.

Çünkü cümle (.....) (memleket) kelimesinin sıfatıdır. Vav'ın getirilmesi te'kid içindir, sıfatı mevsûfa bağlamaktadır. (.....) mensuptur. “Uyan” manasındır. Çünkü (.....) ve (.....) (hatırlattı, uyardı) fiilleri manaca birbirilerine yakındır. Sanki şöyle denilmiştir: (.....) (uyancı yapanlar) ya da (.....) (uyaranlar) daki zamîrden hâldir.

Yani, onları uyancılar olarak uyanyorlar, demektir.

Ya da onun mef'ûlûn lehidir.

Yani, uyan ve öğüt olsun diye uyanyorlar, demektir.

Ya da (.....) hazfedilmiş bir mübtedanın haberi olmak üzere merfûdur. Bu bir uyandır, manasınadır. Bu hâlde cümle, itiraz cümlesidir. Ya da sıfattır. Uyan sâhibi uyancılar, manasına gelmektedir.

Ya da (.....) , (.....) fiilinin mefûl'ûn lehidir. Buna göre mana; zâlim bir memleket halkını, anacak, helâk edilmeleri, kendileri dışındaki için bir uyan, bir ibret olsun da onlar gibi isyan etmesinler diye kendilerine uyancılar göndermektir. Biz, zalimler değiliz ki zulm edenlerin dışındaki bir kavmi helâk edelim.

210

Onu (Kur'ân'ı) şeytanlar indirmedir.

Müşrikler “Bu Kur'ân'ı, Muhammed'e, şeytanlar telkin ediyor dediklerinde bu âyet indirilmiştir.

211

Bu onlara düşmez. Zaten güçleri de yetmez.

Bu onlara kolay gelmez. Buna güçleri de yetmez.

212

Şüphesiz onlar, vahyi işitmekten uzak tutulmuşlardır.

Yakıcı yıldızlar vesilesiyle menedilmişlerdir.

213

O hâlde sakın Allah ile beraber başka tanrıya kulluk edip yalvarma. Yoksa azâba uğratılanlardan olursun.

Bu nehiy, ta'riz olarak, ondan (Muhammed (aleyhisselâm) dan) başkası için gelmiştir. Onu da, ihlasını artırmaya teşvik etmektedir.

214

En yakın akrabanı uyar.

Töhmety ortadan kaldırmak için onları özellikle zikretti. Çünkü insan akrabasına karşı kolaylık gösterir. Ya da onun, Allah katında onlar lehine hiçbir fayda sağlayamayacağını ve kurtuluşun akrabalıkta değil, ona tâbi olmakta olduğunu bilsinler diye onları özellikle zikretti. Bu âyet inince Muhammed (aleyhisselâm) Safâ tepesine çıktı. Akrabalarını en yakınlarını çağırdı. Şöyle dedi: “Ey Abdülmuttalip oğulları, Ey Haşim oğulları, Ey Abdu Menaf oğulları, Ey peygamberin amcası Abbâs, Ey Allah'ın Resûlü'nun halası Safiye! Şüphesiz ki ben, Allah katında sizin lehinize hiçbir şeye sahip değilim.”

215

Sana uyan mü'minlere kanadını indir.

Etrafindakilere yumuşak davran, tevazu göster. Bunun aslı; alçalmak istediğinde kuşun, kanatlarını toplamasıdır. Uçmak istediğinde de kanatlarını kaldırır. Bu sebepten dolayı, alçalma anında kanatların toplanması, tevazuya ve etrafindakilere karşı yumuşaklığa misal olmuştur. Akrabandan olan ve olmayan bütün mü'minlere kanadını indir.

216

Şayet sana karşı gelirlerse deki: “Ben sizin yaptıklarınızdan uzağım.”

Yani, kavmini uyar. Eğer sana tabi olurlar ve itâat ederlerse onlara, şefkat kanadını indir. Ama eğer, sana isyan ederler ve tabi olmazlarsa, onlardan olup Allah'a şirk koşma ve yâir işlerinden uzaklaş.

217

O mutlak galip ve engin merhamet sâhibine tevekkül et.

İzzetiyle düşmanlarını kahredene, onlara karşı sana merhametiyle yardım edene ve onlardan ve diğerlerinden sana isyan edenlerin kötülüğünü senden uzaklaştıranı tevekkül et.

Tevekkül; kişinin, işini sâhibine zarar ve fayda vermeye güç getirene havale etmesidir. Dediler ki: “Tevekkül sâhibi; başına bir iş geldiğinde onu, günah bir işle defetmeye çalışmayan kişidir.” Allah kendisinden râzı olsun Cüneyd de şöyle demiştir: “Tevekkül; herşeyinle Allah'a yönelme ve her şeyinle başkalarından yüz çevirmendir. Çünkü sen iki dünyada da ona muhtaçsın.”

(.....) Medenî ve Şamî'ye göre (.....) şeklindedir. (.....) ya da (.....) üzerine atıftır.

218

O ki, (gece namaza) kalktığında seni görür.

Gece namazına kalkan olarak.

219

Secde edenler arasında dolaşmanı da (görür.)

Namaz kılanlar arasında dolaşmam da görür. Peygamberine karşı merhametli oluşunun sebebini zikretti. O da; onun, gece yansı teheccüde kalkması ve ashâbından teheccüde kalkanların hallerini araştırmak ve onların Allah'a nasıl ibâdet ettiklerini ve âhiretleri için nasıl çalıştıklarını öğrenmek için aralarında dolaşmasıdır. Denildiki: “Onun manası, o, seni insanlara cemaatle namaz kıldırmak için kalktığında seni görür. Secde edenler arasında dolaşması ise; onlara imâm olduğunda, onun; aralarındaki kıyamı, rukû, secdesi ve ettehiyyâtüye oturuşudur. “

Mukâtil'den rivâyet edildiğine göre o, Ebû Hanîfe'ye “Kur'anda cemaatle namazı gördün mü?” diye sormuş, o da ona bu âyeti okuyarak cevap vermiştir.

220

Herşeyi işiten, herşeyi bilen O'dur.

Söylediğim işiten, yücelttiğini ve bildiğini de bilir. Kendisini gördüğünüzü haber vermek suretiyle, onu, ibâdetin zorluklarından korumuş ve ona, işi hafifletmiştir. Çünkü Mevlâ'sının gözetimi altında amel ettiğini bilen biri için zorluk yoktur. Bu, senin “Benim için tahammül edenlerin tahammül ettikleri şeyler gözümde” sözünde olduğu gibidir. Müşriklerin “Şüphesiz ki bu sözü, Muhammed'e şeytanlar getiriyorlar” şeklindeki sözlerine cevap olarak şu âyet inmiştir:

221

Şeytanların kime ineceğini size haber vereyim mi?

Ey Müşrikler! size, şeytanın kimler üzerine ineceğini haber vereyim mi? dedikten sonra haber vermiş, şöyle demiştir:

222

Onlar, günaha, iftiraya düşkün olan herkesin üstüne inerler.

Günahları irtikap edenlere, ki onlar da kahinler ve sedîh, Tüleyha ve Müseyleme gibi peygamberlik taslayanlardır. Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) ise bu sahtekârları yeriye ve aşağılıyor. O hâlde şeytanlar ona nasıl inerler.

223

Onlar kulak verirler ve onların çoğu yalancıdır.

Onlar şeytanlardır. Taşlanmak suretiyle mendilmeden önce yüce meleklerle kulak verirler ve onların gayba âit muttali oldukları ve konuştukları bazı şeyleri ezberlerler, sonra da onu dostlarına haber verirlerdi.

(.....) fiili hâldir.

Yani onlar, kulak verdikleri şeyleri atarak inerler, demektir.

Ya da (.....) in sıfatıdır. Çünkü o çoğul manasındadır. Dolayısıyla da cezâ yerindedir. Ya da yeni bir başlangıç cümlesidir. İrapta mahalli yoktur. Ve sanki “(o şeytanlar) niçin günaha düşkün olanlar üzerine inerler?” denilmiştir. Onların çoğu, onlara haber verdikleri hususlarda yalancıdırlar. Çünkü onlar, onlardan, işitmedikleri şeyleri de işitmektedirler. “O meleklerden duyduklarını dostlarına atarlar” şeklinde olduğu söylendi. Yine “O günaha düşkün olanlar, yalan söyleyerek ve şeytanlara iftira ederek onların kendilerine haber vermediği şeyleri onların üzerine atarlar” şeklindedir de denilmiştir, (.....) çokça iftira atan kişidir. Bunların iftiradan başka bir söz söylemedikleri anlamına gelmez. Burada, cinlerden hikâye ettikleri hususlarda bu iftiracılar çok azmin doğru söylediği, çoklarının ise uydurmacı olduğu kastedilmiştir,

Hasen'dan yapılan rivâyete göre ise “çoğu” sözünden maksat hepsidir. “Şüphesiz ki o (Kur'ân) âlemlerin Rabbinin indirmesidir” “Onu (Kur'ân'ı) şeytanlar indirmede ve şeytanların kime ineceğini size haber vereyim mi?” yetleri kardeş oldukları hâlde araları aynlmıştır. Kendilerinden olmayan ayetlerle araları aynlıp daha sonra tekrar tekrar onlara dönülmesi onların önemine işaret etmektedir. Çünkü sen de gönlünde önem verdiğin bir şey varken konuştuğunda, onu tekrar tekrar zikredersin, ondan kopmazsın. Şu âyet, şiir söyleyen ve “Biz de Muhammed'in söylediği gibi söyleriz” diyenler ve kavimlerinden onlara tabi olup onların şiirlerine kulak verenler hakkında inmiştir.

224

Şairler (e gelince) onlara da sapıklar uyarlar.

(.....) mübtedadır. Haberi (.....) şeklindedir.

225. 226

Onların her vadide şaşkın şaşkın dolaştıklarını ve gerçekte yapmadıkları şeyleri söylediklerini görmedin mi?

Onların her söz vadisinde dolaştıklarını görmedin mi?

(.....) nin haberidir.

Yani, onları yalanın her türlüünü konuşurken ya da boş ve bâtil şeylerin herbirine dalarken görmedin mi? demektir.

(.....) belirli bir hedefi olmaksızın burnu doğrultusunda giden, demektir. Bu, Antari'ye insanların en çok korkağı, Hakemi de insanların en cimrisi olarak kabul etme noktasına gelinceye kadar bütün sözlerinde zulme kayan kişiler için bir temsildir.

Rivâyete göre Süleyman b. Abdülmelik, Ferazdak'm:

“(Kâdirîlar) iki yanımda yatarak gecelediler.

Ben de bekâret kapılarını açarak geceledim”

Sözünü işitince, “Ona had vâcib oldu” demiş. Farazdak ise: Allah'u Teâlâ “Şüphesiz ki onlar, yalanla ve verdikleri sözde durmamakla vâfsetmiştir. Dolayısıyla da benden haddi uzaklaştırmıştır” demiştir.

227

Ancak îman edip sâlih ameller işleyenler, Allah'ı çok çok ananlar ve haksızlığa uğratıldıklarında kendilerini savunanlar başkâdir. Haksızlık edenler, hangi akibete döndürüleceklerini yakında bilecekler.

Daha soma “îman edip sâlih ameller işleyenler ve Allah'ı çok çok ananlar bundan müstesnadır” sözüyle Abdullah b. Revaha, Hassan b. Sabit, Ka'b b. Züheyr ve Ka'b b. Mâlik (radıyallahü anh) gibi sâlih Müslümanlar şairleri bundan istsina etmiştir. “Allah'ı çok çok anarlar” yani, Allah'ın zikrini ve Kur'ân tilavetini şiirden daha çok yaparlar, de mektir. Şiir söylediklerinde Allah'ın tevhidi, övgüsü, Resûlullahın, sahâbenin ve ümmetin sâlih kişilerinin medhi hususlarında, ayrıca hikmet, öğüt, zühd, edep ve benzeri günah olmayan hususlarda söylerler. Ebû Yezid şöyle demiştir: “Çok çok zikir, sayıyla ve gafletle olan değil, huzuru kalple olandır.” “Zulmedildikten sonra kendilerini savunanlar” hicvedildikten sonra hicvedenlerdir.

Yani, Resûlüllâh (sallallahü aleyhi ve sellem) ve Müslümanları hicvedenlerin hicvine cevap verenler, demektir. Mahlûkat içerisinde hicvedilmeye en layık kişi, Resûlüllahnü (sallallahü aleyhi ve sellem) yalanlayan ve onu hicvedendir.

Rivâyet edildiğine göre Resûlüllâh (sallallahü aleyhi ve sellem) Ka'b b. Mâlik'e “Onları hicvet. Nefsimi kudret elinde bulundurana yemin olsun ki bu, onlara okdan daha tesirlidir” demiştir.

Hassan'a da şöyle diyordu: “Söyle. Muhakkak ki Cebrâîl seninle birliktedir.”

Sûre, arkalannı dönenlerin ciğerlerini parçalayacak şeyle sona eriyor. O da “yakında bilecekler” sözü ve ondaki açık tehditle ilgili şey, “haksızlık edenler” sözü ve onun mutlak olarak kullanılması ve “Hangi akıbeta döndürüleceklerini” sözü ve sözün kapalılığıdır. Bu âyeti, Ebû Bekir (radıyallahü anh) Ömer (radıyallahü anh) a hilâfeti devrederken okumuştı. Selef de bununla birbirine nasihatta bulunurdu.

İbni Ata şöyle demiştir: “(Bunun manası) bizden yüz çeviren bizden neyi kaçırdığını yakında bilecek,” (demektir)

(.....) , .(.....) fiili ile değil (.....) fiili ile, mastar olarak, mensup kılınmıştır. Çünkü soru isimlerinde kendilerinden öncekileri amel etmezler.

Yani, “hani döndürülüşle döndürüleceklerini” demektir.

NEML SÛRESİ

Bu sûre Mekke'de nâzil olmuştur, 93 âyettir.

1

Tâ sîn. Şunlar, Kur'ân'ın ve apaçık bir kitabın ayetleridir.

“Şunlar” kelimesi, sûrenin ayetlerine işarettir. Apaçık kitap; levh tir. Onun âyetleri ise olmuş ve olacak herşeyin onda yazılmış olmasıdır. O, ona bakanlara âyetlerini açıklar. Ya da (o) Kur'ân ve ayetleridir. Çünkü o ilimlere ve hikmetlere dair ona konulmuş şeyleri açıklamaktadır. Buna göre onun, “Kur'ân” kelimesi üzerine atfedilmesi iki sıfattan birinin diğerine atfedilmesi gibidir. “Bu, eli açık, cömert kişinin, işidir” sözünde olduğu gibi. “Kitap” kelimesi, daha edep olması için nekra kılınmıştır. Denildiki: “Kitap kelimesini burada nekra, Hicr sûresinde ma'rife kıldı. Kur'ân kelimesini ise burada ma'rife, orada nekra kıldı.” Çünkü Kur'ân ve kitap kelimeleri, Muhammed (aleyhisselâm) a indirilene alem olan iki isimdir ve onun iki vasfıdır. Çünkü o, okunur ve yazılır. Dolayısıyla ma'rife gelmesi hâlinde o alemdir. Nekra gelmesi hâlinde ise o vasıftır.

2

Mü'minler için yol gösterici ve müjdedir.

(.....) , (.....) kelimesinden hâl olarak mahallen mensuptur.

Yani yol gösterici ve müjdecisi olarak, demektir. Buradaki Fâil “şunlar” daki işaret manasına olan şeydir. Ya da (.....) , kelimesinden bedel olarak mecrûdur. Ya da onun sıfatıdır. Ya da “o yol göstericidir ve müjdedir” takdirinde merfûdur. Ya da (.....) kelimesinden bedel olarak merfûdur.

Yani, şunlar âyetlerdir, sapıklığa karşı doğru yolu göstericidirler ve cennetle müjdeleyicidirler ve sadece mü'minler için müjdedir.”

3

Onlar ki namazı kılarlar, zekâtı verirler ve âhirete de kesin olarak inanırlar.

Namaz'ın farzlarına ve sünnetlerine devam ederler. Mallarının zekâtlarını verirler. (.....) cümlesi, mevsulun sılası cümlesindendir. Bundan önce sılanın bitmesi ve bunun, yeni bir başlangıç cümlesi olması da muhtemeldir. O zaman sanki şöyle denilmiş olur. O, îman edip namaz kılmak ve zekât vermek suretiyle sâlih amelleri işleyenler, âhirete kesin olarak iman edenlerdir. İsim cümlesi olarak getirilmesi ve (.....) olan mübtedanın onda tekrar edilmesi buna delalet etmektedir. Böylece onun manası, âhirete kesin olarak iman edenler, ancak îman ile sâlih ameli biraraya getirenlerdir, demektir. Çünkü âkibet korkusu, onları, zorlu işleri yüklenmeye sevk etmektedir.

4

Âhirete inanmayanların işlerini onlara süsledik. Bu yüzden bocalar dururlar.

Şehveti yaratmak suretiyle amellerini süsledik de sonunda, bunu, güzel görmeye başladılar. Allah'u Teâlâ'nın “Kötü işi kendisine gösterilip de onu güzel gören kimse (kötülüğü hiç istemeyen kimseye benzer) mi?” âyetinde buyurduğu gibi. Yolunu kaybeden kişinin hâlinde olduğu gibi onlar, sapıklıklarında bocalar dururlar.

5

Onlar, öyle kimselerdir ki, en kötü azap kendileri içindir. Âhirette de en çok ziyana uğrayacaklar onlardır.

Kötü amellerine karşılık onlar için Bedir günü, öldürülme ve esir edilme vardır. Âhiret'te de en çok ziyan eden insanlar onlardır. Çünkü onlar, îman etselerdi, bütün ümmetler üzerine şâhitler olacaktı. Ne yazık ki, kurtuluşu ve Allah'ın sevabını kaybettikleri gibi bunu da kaybettiler.

6

(Rasûlum!) Bu Kur'ân sana hikmet sâhibi ve herşeyi bilen (Allah) tarafından verilmektedir.

O sana kamil bir hikmet sâhibi ve kamil bir bilici tarafından veriliyor ve telkin ediliyor. Bu, o ikisinin (hikmet sâhibi ve bilen kelimelerinin) nekra şeklindeki manasıdır. Bû âyet, bundan sonra sevkedilecek olan kıssalar ve bu kıssalardaki hikmetine ve ilmine âit inceliklere dair şeyler için bir hazırlıktır.

7

Hani: Mûsa ailesine şöyle demişti: “Hakikaten ben bir ateş gördüm, (gidip) size oradan bir haber getireceğim, yahut bir ateş koru getireyim ki, ısınasınız?”

“hani” “hatırla” fiiliyle mensuptur. Sanki o “Bundan sonra onun hikmetinin ve ilminin eserlerinden Mûsa (aleyhisselâm) ın kıssasını al” demiştir. Mûsa Medyen'den Mısır'a gidişinde hanımına ve yanındakilere şöyle dedi: “Hakikaten ben bir ateş gördüm. Oradan size yolun durumu hakkında bir haber getireceğim” Çünkü o, yolu kaybetmişti.

Kûfe'ye göre (.....) kelimesi tenvinlidir. Işık veren ateş demektir. (.....) ise alınmış, ayrılmış ateş demektir. Bedel ya da sıfattır. Kûfe'lilerin dışındakilere göre ise (.....) şeklindedir, izafetlidir. Çünkü o ateş parça hâlinde de bütün hâlinde de olur.

Burada “size getireceğim” sözüyle diğer kıssalardaki “umulur ki size getiririm” sözü arasında, yani birinde ümit ifade eden diğerinde de kesinlik ifade eden bir sözle olması arasında tezat yoktur. Çünkü ümit sâhibinin ümidi güçlendiğinde olmama ihtimalini bilmekle beraber o “şöyle yapacağım ve şöyle olacak” der. “Getireceğim” sözünü, gelecek zamana âit (.....) ile söylemesi, onu onlara geç olsa da ya da mesafe uzak olsa da getireceğine dair ailesine verdiği bir sözdür.

Onu (.....) ya da ile söylemesi ise, iki ihtiyacı birden göremezse de hiç olmazsa birini elde edeceği ümidi ifade etmektedir. O da ya yolun öğrenilmesi ya da ateşin alınmasıdır. Halbuki o, ateşin başında iki külli ihtiyacına -ki onlar dünya ve âhiret şerefidir- nail olacağını bilmiyordu. Kıssa bir olduğu hâlde iki suredeki lafzî farklılıklar, hadisin, mana olarak rivâyetinin câiz olduğuna, ve nikah'ın evlilik lâfzından başka lâfızlarla câiz olduğuna dair delildir. Umulur ki size isabet eden soğuşa karışırırsınız.

(.....) , (.....) dan dolayı, (.....) babının (.....) sinden (.....)ya dönüşmüştür.

8

Oraya geldiğinde şöyle seslenilmişti: “Ateşin bulunduğu yerdeki ve çevresindekiler mübarek kılınmıştır. Alemlerin Rabbi olan Allah eksikliklerden münezzehtir.”

Gördüğü ateşin yanına gelince Mûsaya nida edildi. (.....) , (.....) dan hafifletilmiştir.

Takdiri ise (.....) şeklindedir. zamîr, zamîri şandır. Zemahşerî kabul etmese de karşılıksız olarak bu şekilde hazfi câizdir.

Çünkü (.....) (mübarek kılındı) sözü duadır. Dua ise, bir çok hükümde başkasının yerine geçer. Ya da (.....) açıklayıcı (.....) dir.

Çünkü nidada söz manası vardır.

Yani, ona “mübarek kılındı” denildi. Mübarek kılındı, yani takdis olundu, mukaddes kılındı, ya da orada bereket ve hayır kılındı, demektir. Ateşin bulunduğu yerdekiler mübarek kılındı. Onlar meleklerdir. O ateşte dini bir iş tahakkuk ettiği için onun çevresindekiler de yani Mûsa da mübarek kılındı. O dini iş; “Allah'ın Mûsa ile konuşması, ona soru sorması ve onun üzerinde mu'cizelerini izhar etmesidir. “Âlemlerin Rabbi olan Allah

eksikliklerden münezzehtir” sözü de nida edilenler cümlesindendir ki, Allah bununla kendi zâtını kendine layık olmayan benzetme ve diğer noksan sıfatlardan tenzih etmiştir.

9

“Ey Mûsa! İyi bil ki ben, mutlak galip ve hikmet sâhibi Allah'ım.”

(.....) daki zamîr şan içindir. Şan ise (.....) dur. (.....) mübteda ve haberdur. (.....) daki zamîr, kendisinden önce ona delalet eden şeye döner.

Yani, seninle konuşan benim, demektir. Lâfzı da (.....) lafzının açıklamak içindir. (.....) açıklayıcı (.....) lafzının iki sıfatıdır. Bu konuşma, onun elinde izhâr etmek istediği mu'cizeler için bir hazırlıktır.

10

“Asanı at” (Mûsa asayı atıp) onu yıları gibi deprenir görün ce dönüş arkasına bakmadan kaçtı. (Dedik ki:) “Ey Mûsa! Korkma! Çünkü benim huzurumda peygamberler korkmaz.”

Mu'cizeni bilmen ve ona alışman için asanı at. “asanı at” cümlesi “mübarek kılındı” üzerine atıftır. Çünkü mana; ona ateşin bulunduğu yerdekiler mübarek kılındı ve asanı at” diye nida olundu, şeklindedir. Her ikisi de nida olundu sözünün açıklamasıdır. Daha açık mana ise şu şeklindedir. Ona “Ateşin bulunduğu yerdekiler mübarek kılındı” denildi ve ona “asanı at” denildi. Kasas Sûresinde zikredilen şekil buna delalet etmektedir.

Orada “Ey Mûsa bil ki ben Allah'ım” sözünden sonra “Asam at” şeklinde açıklama harfi olan (.....) in tekrarıyla gelmiştir, “deprenir, hareket eder” fiili “onu gördü” cümlesindeki (.....) dan hâldir.

(.....) küçük yıları demektir, (.....) deki zamîrden hâldir. Mûsa, yılanın üzerine atılmasından korkarak ona arkasını dönüp kaçtı. (.....) arkasına bakmadı ya da ona dönmedi, demektir. Kaçtıktan sonra savaşmaya tekrar dönünce (.....) (faları döndü) denir.

Ona “Ey Mûsa! Korkma! Çünkü benim huzurumda peygamberler, kendilerine hitap ettiğim hâlde iken korkmazlar” ya da “Benim huzurumda iken peygamberler benden başkasından korkmazlar” diye nida olundu.

11

Ancak, kim haksızlık yapar, sonra yaptığı kötülüğü iyiliğe çevirirse, bilsin ki ben (ona karşı da) çok bağışlayıcıyım, çok merhamet sâhibiyim.

Fakat onların dışında kim haksızlık yaparsa, demektir. Çünkü peygamberler haksızlık yapmazlar. Ya da onlardan kim, peygamberlerin zellesi gibi bir kusur işler ve Âdem, Yûnus, Dâvud ve Süleyman (aleyhisselâm) ile ilgili kusurlarda olduğu gibi peygamberlere câiz olup kendisine izin vermediğim şeylerden birini işlerse, demektir. Sonra, bu zelleden sonra tevbe ederse bilsin ki ben onun tevbesini kabul ederim, zellesini bağışlanın, ona merhamet ederim ve onun dileklerini gerçekleştiririm. Bu, sanki Mûsa'nın Kıpti'yi öldürdüğünde söylediği “Rabbim, şüphesiz ki ben, nefsimi zulmettim. Beni bağışla” sözüne karşı bir cevap olmuştur. Ve onu bağışlamıştır.

12

Elini koynuna sok; kusursuz bembeyaz çıkacaktır. Dokuz mu'cize ile Fir'avun ve kavmine (git) Çünkü onlar yoldan çıkmış bir kavim olmuşlardır.

Elini gömleğinin cebine sok ve çıkar. Güneş ışığından daha parlak bir şekilde ve deri hastalığı olmaksızın çıkacaktır. (.....) ve (.....) hâldir. (.....) başlarıgıç sözüdür, (.....) harfi ceri hazfedilmiş (.....) kelimesine taallûk etmektedir.

Yani Fir'avuna ve kavmine gönderilmiş demektir. Onlar, Allah'ın emrinden çıkmış, inkârcı bir kavim olmuşlardır.

13

Âyetlerimiz onların gözleri önüne serilince “Bu apaçık bir sihirdir” dediler.

Âyetlerimiz, yani mu'cizelerimiz (.....) hâldir.

Yani apaçık olarak, demektir. Gerçekte, düşünen için ve düşünmekle birlikte olduğu hâlde (.....) kelimesini, (.....) ve “apaçık” kelimelerinin yerine kullanmıştır.

Ya da hidâyet etmek için gösteriyormuş gibi kılındı. Çünkü ama başkasına hidâyet etmek bir yana, kendi yolunu bulmaya bile güç yetiremez. “yıpranmış çirkin kelime” sözü de buradan gelmektedir. Çünkü güzel söz doğruya irşad eder, kötü söz ise saptırır. “Düşünen kimselere zahir olan o ki, bu bir sihirdir” dediler.

(.....) ve (.....) kelimeleri karşılaştırılmıştı.

14

Vicdanları da bunlar (m doğruluğuna) tam bir kanaat getirdiği hâlde, zulüm ve kibirlerinden ötürü, onları bile inkâr ettiler. Bozguncuların sonunun nice olduğuna bir bak.

“İnkâr ancak inkâr edenin ilminden kaynaklanmaktadır” denildi. Bu doğru değildir. Zira inkâr, kabul etmemektir. Bazan bir şeyi bilmemekten, bazan da bildikten sonra inattan dolayı olur. Şerhu't-te'vilat fa'da bu şekilde zikredilmiştir.

Divan adlı eserde (.....) ve “Hakkını inkâr etti” cümlelerinin aynı manaya kullanıldığı zikredilmiştir. (.....) deki (.....) hâl içindir.

Kendisinden sonra gizli bir (.....) vardır. “kanaat getirmek” kelimesi, (.....) kelimesinden manaca daha derindir. Onlar, ona kalpleriyle kesin olarak inandıkları hâlde onu, inkâr ettiler.

(.....) kelimesi daki zamîrden hâldir. Hangi zulüm, onların Allah katından gelen âyetler olduğuna kesin olarak inanan sonra da onu apaçık bir sihir olarak adlarıdırın kişinin zulmünden daha çirkin olabilir? Mûsa'nın getirdiklerine îman etmekten kibirlenerek uzaklaştılar. Bozguncuların sonunun ne olduğuna bir bak. Burada boğulmak, orada yanmak.

15

Andolsun ki biz, Dâvud'a ve Süleymana ilim verdik. Onlar “Bizi, mü'min kullarının birçoğundan üstün kıları Allaha hamd olsun” dediler.

Bir takım ilimler ya da çokça yüksek ilim verdik, demektir. Maksat; din ve hikmete dair ilimlerdir. Bu âyet, en uygun olanın terki hususunda mu'tezileye karşı bizim için delildir. Burada (.....) ın atfının sahih olması için hazfedilmiş bir cümle gerekmektedir. Eğer bu cümle takdir edilmezse o zaman “ona verdim derhal teşekkür etti” sözünde olduğu gibi (.....) yerinde olacaktı. Takdiri ise şöyledir: O ikisine ilim verdik. Onunla amel ettiler ve onu öğrettiler. Ondaki nimetin hakkını tanıdılar ve “bizi üstün kıları Allah'a hamd olsun” dediler. Üstün kılındıkları çoğunluk, kendilerine ilim verilmeyenlerdir. Ya da o ikisinin kendisine verilmeyenlerdir. Bunda, o ikisinin, bir çokları üzerine üstün kılındığı ve bir çoklarının da o ikisine üstün kılındığı manası vardır. Âyette ilmin üstünlüğüne, ilim sahiplerinin ve ilim ehlinin üstünlüğüne dair delil vardır. İlim nimeti, nimetlerin en büyüklerindendir. O, kime verilirse, ona, kullardan birçoğuna karşı üstünlük verilmiştir.

Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) onları, ancak onların şeref ve makamlarını vmek için “Peygamberlerin vârisleri” olarak adlandırmıştır. Çünkü onlar, kendisi sebebiyle gönderildikleri şeyi ayakta tutanlardır. Bunda, onlara bu yüksek nimet kendilerine verildiği için Allah'a hamdetmelerine ve âlimin, bir çoklarına karşı üstün olsa dahi, birçoklarının da kendisinden üstün olduğuna inanması gerektiğine dair bir işaret vardır. Hazret-i Ömer (radiyallahü anh) m; “İnsanların hepsi Ömer'den daha anlayışlı” sözü ne kadar da güzel.

16

Süleyman Dâvud'a vâris oldu ve dedi ki: “Ey İnsanlar! Bize kuş dili öğretildi ve bize herşeyden (nasip) verildi. Şüphesiz bu apaçık bir lutûftur.”

Diğer oğulları dışında o, ona peygamberlik ve hükümdarlık hususunda vâris oldu. Diğer oğulları ondokuz taneydi. Ona babası gibi peygamberlik verildi. Bu sebepten o ona vâris gibi oldu. Değilse zaten peygamberlik miras kalmaz. O, Allah'ın nimetini açıklamak, nimetin yerini itiraf etmek ve insanları, kuş dilini bilme mu'cizesini zikretmek suretiyle tasdiğe çağırarak için “Ey insanlar! Bize kuş dili öğretildi” dedi. Konuşuları şey; tek ve birleşik anlaşılır ve anlaşılmaz şeylerin hepsidir. Süleyman (aleyhisselâm) onları, onlar birbirlerini anladıkları gibi anlıyordu.

Rivâyete göre Üveyik kuşu sâhibi, onun “keşke yaratılış sahipleri yaratılmasalardı” dediğini, Tavus'un “Borç verdiğin gibi borç alırsın” diye öttüğünü, Çavuş kuşunun “Ey günahkarlar! Allaha istiğfar edin” dediğini, Kırlarıgıcın “İyilik yapın ki onu bulaşırız” dediğini, Akbabanın, “Ey yüce Rabbim! Gökler ve yer doluşunca noksan sıfatlardan tenzih ederim” diye öttüğünü, Çaylağın “Allah'tan başka herşey helâk olacaktır” dediğini, Kaya kuşunun “Susan kurtulmuştur” dediğini, Horoz'un “Ey Gafiller Allah'ı zikredin” dediğini, Kerkenez kuşunun “Ey Âdemoğlu! Dilediğin kadar yaşa, sonun ölümdür” dediğini, Kartal'ın “İnsanlardan uzaklaşmada selâmet vardır” dediğini, Kurbağa'nın “Kuddûs olan Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederim” dediğini haber vermiştir. “Bize herşeyden verildi” sözünden maksat verilen şeylerin çokluğudur. Senin “Faları herşeyi biliyor” sözünde olduğu gibi. “Ona herşeyden verildi” âyeti de bunun bir benzeridir. “Şüphesiz bu, apaçık bir lutûftur” sözü, teşekkür yoluyla söylenmiştir.

“Ben Âdemoğlu'nun efendisiyim, övünmüyorum” sözünde olduğu gibi.

Yani ben bu sözü şükür için söylüyorum. Övünmek için değil, demektir. (.....) ve (.....) daki (.....) itâat edilen tek kişi içindir. O itâat edilen bir sultandı da üzerinde bulunduğu hâl üzere itâat ehliyle konuştu. Kibirlenme bunun gereklerinden değildir.

17

Cinlerden, insanlardan ve kuşlardan müteşekkil orduları Süleyman'ın hizmetine toplandı. Hepsi birarada (onun tarafından) düzenli olarak sevkediliyordu.

Rivâyete göre onun kışlası yüze yüz fersahtı. Yirmi beş fersah cinler için, yirmi beş fersah insanlar için, yirmi beş fersah kuşlar için ve yirmi beş fersah da vahşi hayvanlar içindi. Onun, odun üzerine billurdan yapılmış bin evi vardı. O evlerde üçyüz nikahlısı ve yediyüz cariyesi vardı. Cinler, onu altın ve İbrişimden bire bir fersah kilim dokumuşlardı. Üzerine oturduğu altın ve gümüşten ma'mul tahtı onun ortasında bulunuyordu. Etrafında altın ve gümüşten ma'mul altıyüz bin koltuk bulunuyordu. Altından ma'mul koltuklara peygamberler oturuyor. Gümüşten ma'mul koltuklara da âlimler oturuyordu. Onların etrafında insanlar, onların etrafında da cinler ve şeytanlar bulunuyordu. Güneş ışınları üzerine düşmesin diye kuşlar onu kanatlarıyla gölgeliyordu. Saba rüzgan kilimi kaldırmıyor ve onu bir aylık mesafeye götürüyordu.

Rivâyete olunduğuna göre o, şiddetli rüzgara onu yüklenmesini, hafif esen rüzgara da onu götürmesini emrediyordu. O, gök ile yer arasında giderken Allah'u Teâlâ ona şöyle buyurdu: “Şüphesiz ki ben, senin saltanatına, her kim bir şey konuşursa, onu, rüzgarın senin kulağına ulaştırmasını ilave ettim “

Hikâye olunduğuna göre o çiftçinin yanından geçiyordu. Çiftçi: “Davûd ailesine büyük bir saltanat verildi” dedi. Rüzgar bunu ona ulaştırdı. Bunun üzerine o yere indi, çiftçiye doğru yürüdü ve “Sana gücünün yetmeyeceği şeyleri temenni etmemen için geldim” dedi. Sonra da: “Allah'u Teâlâ'nın kabul ettiği bir teşbih Davûd ailesine verilen şeylerden daha hayırlıdır” dedi. Hepsi birarada düzenli olarak sevkedi liyordu. Öndekiler, geridekiler için durduruluyordu.

Yani derli toplu olmaları için geridekiler öndekilere yetişsin diye öndeki askerler durduruluyordu. Bu, çok büyük bir topluluk oldukları içindi, (.....) menetmek demektir.

Osman (radıyallahü anh)'in “Sultan, Kur'ân'ın menettiği şeyden daha fazlasını menedemez” sözünde olduğu gibidir.

18

Nihayet Karınca Vadisine geldikleri zaman, bir Karınca “Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin. Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesin.”

Karınca Vadisine varıncaya kadar ilerlediler. Bu, Şamda Karıncası çok olan bir va'didir. (.....) harfi ceri ile müteaddi kılınmıştır. Çünkü onların gelişi yukandandı. Bu sebepten

(.....) harfi ceriyle geldi. Kannca, “Tahiye” ya da “Münzire” diye adlarıdırıları topal bir kanncadır.

Rivâyete göre, Katâde Kûfe'ye geldi. İnsanlar etrafını sardı. O “dilediğinizi sorun” dedi. Allah kendisinden râzı olsun genç yaşta olduğu hâlde Eb Hanife, ona “Süleymaân'ın (radıyallahü anh) karıncasının erkek mi, dişi mi” olduğunu sordu. Katâde de cevap veremedi. Bu sefer Ebû Hanîfe (radıyallahü anh) “O dişi idi” dedi. Ona “Bunu nerden bildin?” denildi.

“Karınca dedi” sözünden. Eğer erkek olsaydı (.....) diyecekti. Kannca erkek ve dişi oluşu yönünden Güvercine benzemektedir. İkisinin (erkek ve dişi oluşunun) arası alâmetle anlaşılır.

Mesela erkek Güvercin, dişi Güvercin (.....) (o) denir” dedi. “Dişiler için girin” demedi, “erkekler için girin” dedi. Çünkü Kânnca'yı, söyleyen, Kanncaları da, akıllılarda onlara (dişilere) hitap erkeklere hitap gibi icra olunduğu gibi hitap edilen kıldı. Sizi ezmesin, yani sizi kırmamasın demektir. (.....) kırmak, demektir. “Sizi ezmesin” başlarığıç cümlesidir. Yasaklamadır. Görünüşe göre Süleyman (aleyhisselâm) ı ezmekten mendir. Hakikatte ise Kanncaları ortaya çıkmaktan ve yolda durmaktan mendir. Sizi burada görmeyeyim.

Yani bu yerde durmayın, demektir. Denildiki

“Bu, emrin cevâbıdır” bu, te'kid nunun'un menettiği zayıf bir görüştür. Çünkü o şiir zaruretidendir. “Süleyman ve ordusu lafzıyla, Süleyman'ın ordusu sizi ezmesin demeyi murad etmiştir” denildi. Sonra da “Farkına varmadan” demek suretiyle çok edebi bir dil kullandı.

Yani “sizin yerinizi bilmeden” demektir. “Eğer bilselerdi bunu yapmazlardı” demektir. Bunu özür olarak zikretti ve bununla Süleyman ve ordusunu adaletle tavsif etti. Süleyman da onun bu sözünü üç mil uzaklıktan duydu.

19

(Süleyman) Onun üzerine gülümseyerek dedi ki: “Ey Rabbim, bana ve anababama verdiğin nimete şükretmemi ve hoşnud olacağın iyi iş yapmamı gönlüme getir. Rahmetinle beni iyi kulların arasına kat.”

Süleyman (aleyhisselâm) onun, bu sakındırmasına ve karıncaların faydası için onlara yol göstermesine ve nasihat etmesine hayret ederek ya da adaletinin zuhurundan dolayı sevinerek gülümsedi. “gülerek” kelimesi hâldir, tekittir. Çünkü tebessüm gülmek manasındadır. Peygamberlerin en çok gülüşü ise tebessümdür. Zeccâc da böyle demiştir. (.....) bana ilham et, demektir.

Hakikâti ise; beni nimetine şükretmekten başka herşeyden uzaklaştı, demektir. Bana, bana ve babama verdiğin peygamberlik, saltanat ve ilim nimetine şükretmeyi ilham et. Anababayı nimetlendirmek çocuğu nimetiendirmek demektir. Bana ömrümün geri kalanında râzı olacağın sâlih ameli işlemeyi ilham et! Beni rahmetinle cennete girdik! Sâlih amelimle değil. Çünkü Hadis-i Şerifte de geçtiği üzere onun rahmeti olmadan cennete hiç kimse girmeyecektir. Peygamberler zümresi içerisinde ya da sâlih kullarınla birlikte girdir!

Rivâyete göre Kannca orduların sesini duydu ama onların hava da olduklarını bilemedi. Bu esnada Süleyman (aleyhisselâm) rüzgara emretti. Onları korkutmamak için, yuvalarına girinceye kadar havada durdular.

Daha sonra da bu duayla dua etti.

20

(Süleyman) kuşları gözden geçirdikten sonra şöyle dedi: “Hüdhüd'ü niçin göremiyorum? Yoksa kayıplara mı karıştı?”

(.....) Mekkî, Ali ve Âsıma göre (.....) şeklinde diğerlerine göre nin sukûnuyladır. Tefakkud; göremediğin kişiye karşı şiddet göstermektir, (.....) Bilâkis manasınadır.

Yani, o kuşları araştırdı. Onlar arasında Hüdhüd'ü bulamadı. Onun hazır olduğu ve kendisini zaten birşeyden ya da başka bir sebepten dolayı göremediği anlamamda “onu niçin göremiyorum?” dedi. Sonra onun orada olmadığı ortaya çıktı. Bu sebepten birinci sözünden vazgeçti ve “bilâkis o, kaybolmuş” dedi.

Zikredildiğine göre Süleyman (aleyhisselâm) haccettiğinde, Yemen'e doğru çıktı. Zeval vakti Sanâ'ya vardı. Namaz kılmak için yere indi. Su bulamadı, Hüdhüd onun yeraltındaki suyu tesbit eden elemanıydı. Suyu camda gördüğü vakit yeraltında da görüyordu. Şeytanlarda suyu çıkanyorlardı. İşte bu sebepten onu araştırdı.

Yine zikredildiğine göre Süleyman (aleyhisselâm) ın başına güneş ışınlarından bir nebze düştü. Bu sebepten o, yukarı baktı, Hüdhüd'ün yerinin boş olduğunu gördü. Kuşların en bilgisi Kerkenezi çağırdı. Ona sordu. Onda, onun bilgisini bulamadı. Sonra kuşların reisi Kartala “onu bana getir” dedi. O yükseldi ve baktı. Onun geldiğini gördü. Ona saldırdı, O da Allah adına ondan aman diledi. O da onu bıraktı. Süleyman (aleyhisselâm) a yaklaştı ve “Ey Allah'ın peygamberi! Allah'ın huzurundaki duruşunu hatırla” dedi. Süleyman (aleyhisselâm) titredi ve onu afetti.

21

“Ya bana (mazeretini gösteren) apaçık bir delil getirecek ya da onu şiddetli bir azâba uğratacağım, yahut boğazlayacağım.”

Tüylerini yolmak ve güneşe koymak ya da onu arkadaşlarından ayırmak ya da onu akranlarına hizmet etme mecburiyeti getirmek ya da kendisine düşman olanlarla birlikte hapsedmek suretiyle onu şiddetli bir azâba uğratacağım. Dediklerine göre düşmanlarla birlikte hapsedilmek en kötüsüdür. Ya da kafese koymak ya da yemeleri için karıncaların önüne atmak suretiyle onu azâba uğratacağım. Hayvanların ve kuşların yenilmesi ya da daha başka faydalar için kesilmesi helâl kılınmıştır. Kuşların onu hafife alması ancak cezâlarıdırma ya da siyaset yoluyla düzelir.

(.....) Lâfzı (.....) lafzına uyması için şeddeli nunla gelmiştir. İmad nunu da hafifletilmek için hazfedilmiştir. Mekkiye göre (.....) şeklinde iki nunladır.

Birinci nun te'kid için, ikinci nun ise imad nunudur. “açık bir delil” den maksat; kendisi için, içinde kayboluşuna dair açık bir mazeretin bulunduğu delil demektir. Burada anlaşılmayan kaşık bir nokta var. O da şu; o üç şeyden biri üzerine yemin etti. Onlardan ikisi kendi işi ve bunda hiçbir söz yok. Üçüncüsü ise Hüdhüd'ün işidir ki, işte müşkil budur, çünkü o, onun delil getireceğini nereden biliyordu da “Vallahi bana bir delil getirir” dedi. Bunun cevabı; onun azap ve kesme işi olmayacak, demektir. Bu ikisinden biri de olmasa bu anlaşılır bir dua olmazdı.

22

Çok geçmeden (Hüdhüd) gelip “Ben, senin bilmediğin birşeyi öğrendim. Sebe'den sana çok doğru (ve önemli) bir haber getirdim” dedi.

Hüdhüd, Süleyman'ın kendisini aramasında sonra, çok geçmeden, yani kısa bir bekleyişten sonra veya (.....) (kısa zamanda) sözünde olduğu gibi uzun olmayan bir zamanda (geldi) Süleyman (aleyhisselâm) dan korktuğu için acele edişine delâlet etsin diye onun duruşunu vaktin kısalığı ile vasıflarıydı. Döndüğünde ona yok olduğu anlarda karşılaştığı şeylerden sordu.

O da ona “Senin bilmediğin birşeyi her yönüyle öğrendim” dedi. Allah, Hüdhüd'e ilham etti de, o, kendisine peygamberlik fazileti ve birçok ilim verilmesine rağmen ilmi hususunda denenmesi için Süleyman (aleyhisselâm) a karşı bu sözle savunmada bulundu. Bundan, Rafizilerin'İmâm'a hiçbir şey gizli kalmaz. Ve onun zamanında ondan daha bilgisi olmaz” sözlerinin bâtil olduğuna dair delil vardır.

(.....) Âsım, Sehl ve Ya'kûbun dışındakilere göre şeklinde kefin zammesiyledir, ikisi iki ayrı lügattir. Ebû Amr'a göre (.....) kelimesi gayn Munsarıftır. Onu, kabile ya da şehir ismi olarak kabul etmiştir. Diğerleri ise, onu tenvinli okumuşlardır. Ve onu mahalle ya da en büyük atalarının ismi olarak kabul etmişlerdir. Nebe; önemli bir iş ile ilgili haberdur.

“Sebe'den haber sözü, sözün güzelliğindendir.

Bedî diye adlarıdırılır. Burada hem mâna ve hemde lafız yönüyle güzel ve bedî oldu. (.....) yerine doğru olduğu görülmüyor mu? Çünkü (.....) kelimesinde, durumun vasıflarıdırılmasmm da kendisine uyduğu bir fazlalık vardır.

23

“Gerçekten, onlara (Sebe'lilere) hükümdarlık eden, kendi sine her türlü imkân verilmiş ve büyük bir tahta sahip olan bir kâdirîla karşılaştım.”

O Şerahil kızı Belkıs'tır. Babası Yemen topraklarının sultanıydı. Erkek çocuğu yoktu. Sadece o vardı. Bu sebepten saltanatı o ele geçirdi. O ve kavmi mecusiydiler, güneşe tapıyorlardı. (.....) daki zamîr, kavim ya da şehir halkı manasına tefsirlanmak suretiyle (.....) kelimesine döner.

hâldir, başında gizli bir (.....) takdir olunmuştur. Her türlü imkandan maksat; dünya ve dünya hâli ile ilgili sebeplerdir. Taht, büyük bir dîvandır. Denildiki: “o seksene seksen zira idi. Yüksekliği de seksen zira idi. Altın ve gümüşten ma'mûldu. Türlü türlü mücevherlerle süslenmişti. Ayakları, kırmızı yakut, yeşil yakut, inci ve zümrüttendi. Üzerinde yedi kapı vardı. Her ev için kilitli bir kapı bulunuyordu.” Hüdhüd, onun durumunu Süleyman (aleyhisselâm) ın durumuna kıyasla küçümsedi ve bu sebepten bunu bildirmeyi önemsedi. Hakikâten Allah'u Teâlâ bunu Süleyman (aleyhisselâm) a, gerekli gördüğü bir maslahattan dolayı, Yûsuf'un yerini Ya'kûb'a gizlediği gibi gizledi.

24

“Onun ve kavminin, Allah'ı bırakıp güneşe secde ettiklerini gördüm. Şeytan, kendilerine, yaptıklarını süslü göstermiş de onları doğru yoldan alıkoymuş. Bunun için hidâyete eremiyorlar.”

Doğru yoldan maksat, tevhid yoludur. Onlar, hakka yol bulamıyorlar. Hüdhüd kuşunun, ilham yoluyla Allah'u Teâlâ'yı bilmesi, ona secde edilmesinin gerekliliğine ve güneşe secde edilmesinin haramlığına vâkıf olması, onu, diğer kuşlara ve hayvanlara, akıl sahiplerinin bile bilmediği çok ince bilgilerin ilham edilişi gibi, imkânsız bir şey değildir.

25

“Göklerde ve yerde gizleneni açığa çıkaran, gizlediğinizi ve açıkladığınızı bile Allah'a secde etmezler.”

(.....) şeddelidir.

Yani onları, secde etmemeleri için yoldan çıkardı, demektir. Harfî cer (.....) ile birlikte hazfedilmiş ve (.....) , (.....) a idğam edilmiştir. (.....) nm zait olması da mümkündür. O zaman bana

“onlar secde etmeye yol bulamıyorlar” demek olur. Yezid ve Ali'ye göre (.....) secdesizdir. Takdiri de, “Hey sizler! Secde edin” şeklindedir. (.....) tenbih içindir (.....) nida harfidir. Nida edilen hazfedilmiştir.

Şeddeli okuyan (.....) de durmuştur, şeddesiz okuyan ise (.....) de durmuş, sonra (.....) ile başlamıştır. Ya da (.....) da durmuş (.....) ile başlamıştır.

Zeccâc'ın dışındakilere göre her iki okuyuşta tilâvet secdesi vaciptir. Ona göre secdeli okunan tilâvetle secde vâcib olmaz. Çünkü secde yerleri, ya onunla emredilen, ya onun yapılması övülen, ya da onu terkedenlerin kötülendiği yerlerdir. “gizli” kelimesini, mastar şeklinde (.....) kelimesiyle ifade etmiştir. Katâde “Gökyüzünün gizlediği yağmurdur. Yerin gizlediği de ottur” demiştir. Ali ve Hafsa göre (.....) ve (.....) nin ikisi de (.....) iledir.

26

“(Halbuki) O, çok büyük arşın sâhibi Allah'tan başka tapılacak yoktur.”

Hüdhüd'ün Allah'ın arşını “büyük” kelimesiyle vasıflandırması, göklerde ve yerde bulunan diğer mahlûkata nispetledir. Belkısın tahtını vasıflandırması ise, onun büyüklüğü, kendi cinsinden olan sultanların tahtlarına nispetledir. Hüdhüd'ün sözü burada bitti.

27

(Süleyman Hüdhüd'e) dedi ki: “Doğru mu söyledin, yoksa yalancılardan mısın, bakacağız.”

Sözünü bitirdikten sonra Süleyman (aleyhisselâm) Hüdhüd'e “Haber verdiğin hususta doğru mu söyledin yoksa yalancılardan mısın bakacağız” dedi.

“bakacağız” lâfzı, geniş düşünmek manasına olan (.....) kelimesindendir. “yalancılardan mısın” sözü “yalan mı söyledin” sözünden daha ebedidir. Çünkü yalancılara yoluna girmekle tanınmış biri şüphesiz ki yalancıdır. Yalancı ise haber verdiği hususta zan altındadır, kendisine güvenilmez. Daha sonra Süleyman (aleyhisselâm):

“Allah'ın kulu Davûd oğlu Süleymândan Sebe Melikesi Belkıs'a. Rahmân ve Rahîm olan Allahın ismiyle. hidâyete tâbi olanlara selâm olsun. İmdi. Bana karşı gelmeyin. Bana, mü'minler olarak gelin” şeklinde bir Mektup yazdı. Onu miskle kokularıydı, mühürüyle mühürledi ve Hüdhüd'e şöyle dedi:

28

“Şu mektubumu götür, onu kendilerine ver, sonra onlardan biraz çekil de ne sonuca varacaklarına bak.”

(.....) lâfzı, Ebû Amr, Âsim ve Hamza'ya göre hafifletilmiş şekilde (.....) nm sukûnuyladır. Yezid, Kalun ve Ya'kûb'a göre hafifletilmiş (.....) ya delâlet etmesi için esrelidir. Diğerlerine göre ise (.....) şeklinde (.....) iledir. “onlara kendilerine” sözünden maksat,

“Belkıs ve kavmidir. Çünkü onların erkekleri de onunla birlikte, “onun ve kavminin güneşe secde ettiklerini gördüm” âyetinde de birlikte zikredilmiştir. Bu sebepten dolayı da mektuptaki hitap şekli, çoğul lafzıyla gelmiştir. “Sonra da dediklerini işitmek için onları gördüğün ama onların seni görmediği yakın bir yere çekil ve bak ne cevap veriyorlar.” Hüdhüd, mektubu gagasıyla aldı. Belkıs'ın olduğu yere aralıktan girdi. O uyurken mektubu boynunun üzerine bıraktı ve deliğe saklandı. Belkıs korkuyla uyandı. Ya da o, ona orduları etrafında iken geldi. Bir an uçtu ve mektubu onun kucağına bıraktı. Belkıs, okumasını biliyordu, mühürü görünce kavmine;

29

“Beğler, ulular! Bana çok önemli bir mektup bırakıldı” dedi.

Alçak bir sesle korkarak dedi. Medeni'ye göre (.....) , (.....) şeklindedir, (.....) muhteviyatı güzel ya da mühürlü demektir. Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

“Mektubun kıymeti, onun mührüdür” Denildi ki: “Kim kardeşine bir mektup yazar da onu mühürlemezse onu hafife almış demektir.” Ya da (.....) ile mastardır. Yada o, kerem sâhibi bir sultan tarafından gönderilmiştir, manasınadır.

30

Mektup Süleyman'dandır. Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle (başlamakta) dır.

Bu, kendisine atıları şeyi açıklamak içindir. Sanki “bana çok önemli bir mektup bırakıldı” dediğinde, ona “kimden ve içeriği nedir?” denildi de o “o Süleyman'dır. Ve o şöyle şöyledir?” dedi.

31

“Bana karşı baş kaldırmayın, teslimiyet göstererek bana gelin” diye yazmaktadır.

(.....) daki “Onlardan bir gurup, “yürüyün” diyerek fırladı” âyetinde olduğu gibi açıklayıcı (.....) dir.

Yani sultanların yaptıkları gibi bana karşı gelmeyin ve kibirlenmeyin. (.....) mü'minler olarak ya da teslimiyet göstererek, demektir. Peygamberlerin mektupları kısa ve özlüdürler.

“Beğler, Ulular! Bu işimde bana bir fikir verin. (Bilirsiniz) siz yanımda olmadan hiçbir işi kestirip atmam” dedi.

Başıma gelen bu işte bana yol gösterin. Fetva, olaya dair cevaptır. İstiare yoluyla “gençlik” kelimesinden türemiştir. Buradaki (.....) dan maksat, bu husustaki görüşlerini ortaya koymalarıdır.

- Belkıs'ın onların istişaresine müracaat etmesi, onların gönüllerini hoş tutup kendisine meyletmelerini ve onunla birlikte hareket etmelerini sağlamaktır. “Kestirip atmam” dan maksat, hükmetmem ya da hükmü imzalanam, demektir. (.....) deki (.....) esrelidir, üstün hareke hatadır.

Çünkü (.....) ref hâlinde üstün harekelidir. Bu işe nasb hâlindedir.

Aslı (.....) dir. Mensup olduğu için birinci (.....) hazfedildi. (.....) da, esre kendisine delâlet ettiği için hazfedildi. Yakûb'a göre vasıl hâlinde de vakıf hâlinde de (.....) ileler. (.....) den maksat, yanımda olmadan ya da bana yol göstermeden ya da onun (görüşümün) doğru olduğuna kâtilmadan, demektir.

Yani işi ancak sizin huzurunuzda hallu faslederim demektir, denildiki: “Onun istişare heyeti üçyüz onüç adamdı. Her biri on bin kişinin başındaydı.”

Onlar şöyle cevap verdiler: “Biz, güçlü kuvvetli kimseleriz. Zorlu savaş Erbâbıyız. Buyruk ise senindir. Artık ne emredeceğini düşün taşı.”

Ona cevap vererek “Biz güçlü kuvvetli kimseleriz. Zorlu savaş Erbâbıyız” dediler. “Kuvvetle” insan ve alet kuvvetini, “zorlu savaş” la da harpteki kahramanlık ve tecrübelerini kastettiler, “Buyruk senindir” yani, sana bırakılmıştır. Biz ise, sana itâat ederiz. Bize emret ki sana itâat edelim ve sana muhalefet etmeyelim. Sanki onlar, ona savaşı önerdiler. Ya da bu sözleriyle “Biz savaş erleriyiz. Fikir ve istişare erleri değil. Görüş ve tedbir sâhibi sensin. Düşün, sen ne uygun görürsen biz, ona tabi oluruz. Onların savaşmaya olan meylini görünce o, banşa meyletti. Cevabı sıralardı ve önce onların zikrettiklerini çürüttü. Ve o husustaki hatayı onlara gösterdi, şöyle ki:

Melike “Hükümdarlar bir memlekete girdiler mi, orayı perişan ederler ve halkının ulularını hakir hale getirirler. Onlar da böyle yapacaklardır” dedi.

Hükümdarlar, bir memlekete şiddet ve kahrile girdiler mi? Orayı tahrib ederler. Ulularını zelil kırlarlar, şeref sahiplerini alçaltırlar, öldürürler ve esir ederler. Onlara, harbin kötü neticesini zikretti sonra da “Onlar da böyle yapacaklardır” dedi. Bununla, bu onların devam edegelen değişmez âdetleridir” manasını kastetti. Çünkü o, eski bir hanedana mensuptu. Bunun benzerlerini işitmiş ve görmüştü. Bundan sonra hediye meselesini ve sağlam gördüğü görüşünü zikretti.

Denildiki: “Bu Allah'ın, onun sözünü tasdikidir” Yeryüzünü fesâda veren bu âyetle delil getirdi. Kim bir haramı mubah görürse küf re girmiştir. Haram'a, tahrif etmek suretiyle Kur'ân'dan delik getirmek ise iki küfrü bir araya getirmek, demektir.

Ben onlara bir hediye gönderirim de, bakalım elçiler ne (gibi bir sonuç) ile dönecekler.

“Onlara hediye ile elçiler gönderirim de bekleyelim. Görelim elçiler, hediyenin kabulü ile mi reddi ile mi dönecekler? Çünkü hükümdarların âdeti ve hediyelerin onların katındaki hüsnü kabulü bilinmektedir. Eğer o hükümdârsa onları kabul eder ve barış yapar. Peygamberse onları reddeder ve bizden ancak kendi dinine tabi olmamızı ister” Bundan sonra üzerlerinde cariyeye elbisesi ve taçları olan beşyüz genç erkek gönderdi. Bunlar, ipek örtüyle örtülmüş, dizginleri ve eyeri altından olan mücevvhâratlarla süslenmiş atlara binmişti. Beşyüz cariyeye de erkek elbiseleri içinde kısrak atlara bindi. Altın ve gümüşten yapılmış bir gerdanlık ve yakut ve incilerle

bezenmiş bir taç ve içinde deliksiz bir inci ile delikli bir boncuk olan cam bir kutu gönderdi. Münzir bin Amr başkanlığında elçiler gönderdi. Bunun delili; Allah'u Teâlâ'nın "Elçiler ne ile dönecekler" sözüdür. Belkıs, hediyelerin yazılı olduğu bir mektup yazdı ve orada şöyle dedi:

"Eğer peygambersen erkek ve kız hizmetCinleri ayır. Cam kutunun içindekileri söyle, inciye insan ve cinin müdahalesi olmadan demir kullanılmaksızın del. Ve boncuğa da insan ve cinin müdahalesi olmadan ip geçir."

Belkıs Münzire şöyle dedi: "Sana sinirli bir şekilde bakarsa o, hükümdardır. Onun görünüşü seni korkutmasın. Ama eğer onu güler yüzlü lütufkar görürsen o, peygamberdir."

Hüdhüd geri döndü ve herşeyi Süleyman (aleyhisselâm) a bildirdi. Süleyman cinlere emretti, altın ve gümüş gerdanlıklar yaptılar ve onları onun önündeki meydana serdiler. Uzunluğu yedi fersahtı. Meydanın etrafını balkonun altından ve gümüşten mamul bir duvar yaptılar. Kara da ve denizdeki en güzel hayvanlara emretti. Onları o gerdanlıklar üzerine meydanın sağından ve solundan bağladılar. Sayıları çok olan cinnilere sağ ve solda durmalarını emretti. Sonra da tahtına oturdu. Tahtın iki yanında koltuklar vardı. Şeytanlar, insanlar, vahşi hayvanlar, yırtıcılar, kuşlar ve haşaratlar, fersah fersah saf tutmuşlardı. Kavim yaklaşırcı ve hayvanların gerdanlıklar üzerine pislediklerini görünce yanlarında olan hediyeleri attılar. Önünde durduklarında, Süleyman (aleyhisselâm) onlara güler yüzle baktı. Ona Melike'nin mektubunu verdiler. Ona baktı ve "cam kutu nerede?" dedi. Ağaç kurduna emr etti. O da bir tüy aldı ve inciye deldi. Ve beyaz kurt, ipi ağzıyla aldı ve onu boncuğun içinden geçirdi. Sonra su getirtti. Cariyeler suyu bir eliyle alıyor diğeri ile birleştirdikten sonra yüzüne vuruyordu. Erkekler ise suyu aldıkları gibi yüzlerine vuruyorlardı. Sonra hediye reddetti ve Münzire "Onlara dön" dedi.

36

(Elçiler, hediyelerle) gelince Süleyman dedi ki: "Siz bana mal ile yardım mı etmek istiyorsunuz? Allah'ın bana verdiği, size verdiğinden daha iyidir. Ama siz, hediyeyle böbürlenirsiniz."

Onun elçisi Münzir b. Amr gelince Süleyman (aleyhisselâm) "Siz bana mal ile yardım mı etmek istiyorsunuz? Allah'ın bana verdiği peygamberlik, saltanat ve nîmet, size verdiği dünya zinetlerinden daha hayırlıdır" dedi.

(.....) Mekkî ve Sehle göre iki nunludur. (.....) vakıf hâlinde de vasıl hâlinde de sabittir. Vasıl hâlinde, Medenî ve Ebû Amr, onlara iştirak etmiştir. Hamza ve Yakûb'a göre her iki hâlde de (.....) şeklindedir. Diğerlerine göre ise iki nunlu ve her iki durumda da (.....) sızdır.

Bu hitap elçileredir, (.....) deki (.....) Medeni, Ebû Amr ve Hafsa göre fetha iledir. Hediye; hediye verilen şeyin ismidir. "Atiyye" nin verilen şey olduğu gibi. Hediye, verene de verilene de izafe edilir. Sen "Bu falanın hediyesidir" dersin. Bununla hediye vereni yada hediye verileni kastedersin. Mana şudur; benim yanımda en büyük hazzın ve en büyük zenginliğin olduğu dini vermesidir. Bana, dünyadan, artırılmayacak miktan verdi. Öyleyse benim gibi biri nasıl mal yardımına râzı olur? Ancak siz dünya hayatının sadece dış yüzünü biliyorsunuz. Bu sebepten size verilenlerle ve hediye edilenlerle seviniyorsunuz. Çünkü bu sizin himmetinizin ulaştığı noktadır. Benim durumum ise sizin durumunuzun aksidir. Ben sizin îmana gelmeniz ve mecûsiliği terketmeniz dışında sizden gelecek hiçbirşeye râzı olmam ve onunla sevinmem.

"sizden daha zengin olduğum hâlde bana yardım mı ediyorsunuz?" sözünü (.....) ile ya da (.....) ile söylemen arasındaki fark şudur; onu vavla söylediğimde muhatabımı zenginliğim hususunda bilgili ve bununla birlikte bana malla yardım eder kılıyorum. (.....) ile dediğimde ise, onu, zenginlik durumum hususunda bilgisiz kılıyorum ve o anda ona, onun yardımına ihtiyacımın olmadığını bildiriyorum. Sanki ona şöyle diyorum: "Yaptığın işi redde diyorum. Benim ona ihtiyacım yok."

Âyet de buna göre (.....) şeklinde gelmiştir. Bundan sonra Süleyman (aleyhisselâm) konusu değiştirmiştir. O da şöyledir: Onların yardımını reddedince ve reddediş sebebinin beyan edince bunu bıraktı ve onları buna sevkeden sebebin beyanına geçti. O da onların kabul ve mutluluk sebebi olarak dünya hazlarının kendilerine verilmesinden başka bir şey bilmedikleridir.

37

(Ey elçi) Onlara var (söyle) “İyi bilsinler ki, kendilerine asla karşı koyamayacakları ordularla gelir, onları, muhakkak surette hor ve hakir bir hâlde oradan çıkarırız.”

“Onlara var” sözü elçiye ya da Belkıs ve kavminin gelmesi ile ilgili başka bir mektubu götüren Hüdühüdedir.

(.....) kendilerine güç getiremeyecekleri, demektir.

(.....) sözünün hakikati; karşı koymak ve mukabele etmek manasınadır.

Yani, onlara karşı mukabele etmeye güç yetiremezler, demektir. Onları “Oradan” yani Sebe'den çıkannz. Zillet içinde bulundukları izzet ve saltanatın onlardan gitmesidir. Hakirlik ise, esaret ve köleliğe düşmeleridir. Elçisi ona hediyelerle döndüğünde ve hikâyeyi ona anlattığında o “O peygamberdir, ona karşı güç getiremeyiz” dedi. Sonra da tahtını yedi evin sonuncusuna koydu, kapıları kilitledi. Onu, korumaları için muhafızlara bıraktı. Süleyman (aleyhisselâm) a “Neye davet ettiğini bilmek için sana geliyorum” diye haber gönderdi ve on iki bin kişiyle birlikte ona gitti. “Her Sebe beyinin idaresi altında binlercesi vardı” denildi. Belkıs Süleyman (aleyhisselâm) a bir fersah uzaklıktaki yere ulaşırca Süleyman;

38

(Müşavirlerine) dedi ki: “Ey Ulular! Onlar teslimiyet göste rip bana gelmeden önce, hanginiz o melikenin tahtım bana getirebilir?”

Bununla Allah'u Teâlâ'nın, bazı acaip işlerin icrasını onun eliyle gerçekleştirdiği, Allah'u Teâlâ'nın kudretinin büyüklüğü ve Süleyman (aleyhisselâm) peygamberliği ile ilgili delillere muttali olmasından sonra ona göstermek istedi. Ya da tahtı, Belkıs Müslüman olmadan önce almak istedi. Çünkü o, Müslüman olduktan sonra onun malının alınmasının kendisine helâl olmayacağını biliyordu. Ama bu, tahkik ehline göre uzak bir ihtimaldir. Ya da o, onu getirtip tanınmaz hale getirdikten ve değiştirdikten sonra bununla, onu tanıyıp tanımayacağına bakarak Belkıs'ın zekâsım denemek istiyordu.

39

Cinlerden ifrit “Sen makamından kalkmadan ben onu sana getiririm. Gerçekten bu işe gücüm ve güvenim var” dedi.

O, pis ve azgın bir cindir. İsmi da Zekrân'dır. “sen makamından kalkmadan” yâni hüküm ve icra meclisinden kalkmadan” demektir. Bu işe yani, onu getirmeye demektir. Onu olduğu gibi ondan hiçbirşey almadan ve onu değiştirmeden sana getiririm. Süleyman (aleyhisselâm) “Ben, bundan daha tez istiyorum” dedi.

40

Kitaptan ilmi olan kimse ise “Gözünü açıp kapamadan, ben onu sana getiririm” dedi. (Süleyman) onu (melikenin tahtını) yanına yerleştirmiş görünce “Bu, şükür mü edeceğim yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni denemek üzere Rabbimin (gösterdiği) lutfundandır. Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur. Nankörlük edene gelince, o bilsin ki Rabbim müstağnidir, çok kerem sâhibidir” dedi.

O Allah'ın ifrit, sözünü söylerken gönderdiği elinde miktarların kitabı olan bir melektir. Ya da Cebrâîl (aleyhisselâm) dır. Buna göre Kitap, , levhi mahfuzdur. Ya da Hızırdır. Ya da Süleyman (aleyhisselâm) ın katibi Asaf b. Berhıyadır ki, en şüphesiz da budur. Çoğunlukta bu görüştedir. O, kendisiyle dua edildiğinde icabet olunan ismi azamı biliyordu. O da;

“Ey diri, ey herşeyi ayakta tutan. Ey celâl ve ikram sâhibi” sözüdür. Ya da “Ey ilâhımız. Ve herşeyin ilâhı. Tek ilâh, senden başka ilâh yoktur” sözüdür. Denildiki “Onun, gaybe âit bilgisi vardı ve o ilhama muhataptı.” Onu yani arşı sana getiririm.

Her iki yerdeki (.....) lafızlarının, fiil olması da, ismi fâil olması da mümkündür. “Gözünü açıp kapamadan” sözünün manası sen bakışını bir şeye yöneltirsin ve onu oradan çevirmeden arşı önünde görürsün” demektir.

Rivâyet edildiğine göre, Âsaf, Süleyman (aleyhisselâm) a “Gözlerin uzat ve bakabildiğin son noktaya bak” dedi. O da gözlerini uzattı ve Yemen taraflarına baktı. Âsaf dua etti. Allah'ın kudretiyle taht, daha o bakışını

geri almadan bulunduğu yerde battı sonra da Süleyman (aleyhisselâm) ın meclisinde ortaya çıktı. Tahtın, bozulmamış bir hâlde yanında durduğunu görünce Âsaf “Muradımın meydana gelmesi -ki o göz açıp kapama müddeti içerisinde tahtın gelmesiydi- Rabbimin bana haketmediğim bir lütfü, bir ihsanıdır. Hatta o, karşılıksız ve maksatsız bir lütûftur. Bu, nimet verişine şükredip şükretmeyeceğime dair beni imtihan içindir.” Çünkü vacip yükü nefisten şükürle kaldırılır. Şükür, onu nankörlüğe düşmekten korur. Şükürle daha fazlasını celbeder ve -onunla daha fazlasını elde eder. Şükür, mevcut nimeti korur, olmayan nimeti de ele geçirir. Bazıları şöyle demiştir: “Ni'mete karşı nankörlük helaktır. Çok defa ni'met çekilir de kaynağına döner. Kaçanları şükürle yakala ve etrafa iyilik yapmak suretiyle onu tutmaya devam et.” Bilki sen, Allah'u Teâlâ'nin ni'metine şükretmezsen kısa zamanda bu bol ni'metin perdesi çekilir.” Kim ni'mete ş“krü terketmek suretiyle nankörlük karşı nankörlük edene ni'met vermek suretiyle de kerem sâhibidir. Vâsıtı şöyle demiştir: “Bizim şükrümüz bizim içindir, onun nimeti de bizedir. Minnet onadır, lütuf bizedir. “

41

(Süleyman) dedi ki: “Onun tahtını bilemeyeceği bir vaziyete sokun. Getirin bakalım tanıyabilecek mi, yoksa tanımayanlardan mı olacak?”

Onun tahtını değiştirin.

Yani önünü arkasına, üstünü altına getirin. Bakalım o, tahtını tanıyabilecek mi? ya da ondan sorulduğunda o, doğru cevabı verebilecek mi? (.....) cevap olarak cezimli gelmiştir.

42

(Belkısallallahü aleyhi ve sellem) gelince “Senin tahtın da böyle mi?” dendi. O şöyle cevap verdi: “Sanki o. Zaten bize daha önce bilgi verilmiş ve biz teslimiyet göstermiştik,”

(.....) tenbih için (.....) teşbih için ve (.....) da ismi işaretir. “Bu senin tahtın mıdır?” demedi. Telkin olmasın diye “senin tahtın bunun gibi midir?” dendi. O da “Sanki o” demek suretiyle en güzel cevabı verdi. “O, odur.” Ya da “hayır o değildir” demedi. Bu onun zekâsının keskinliğindendir, iki şeye ihtimali olan bir hususta kesip atmadı. Ya da onlar” senin tahtında böyle mi?” sözleriyle ona benzettiler de o, onun kendi tahtı olduğu bildiği hâlde onlara, “Sanki o” demek suretiyle benzetme yaptı. “Bize daha önce bilgi verilmişti” sözü, Belkıs'ın sözlerindendir.

Yani, bu mu'cizeden yani tahtın getirilmesinden ya da bu durumdan önce, Allah'u Teâlâ'nın kudretine ve senin peygamberliğinin doğruluğuna dair ilim, Hüdhüd'ün ve elçilerin işleriyle ilgili geçmiş delillerle bize verilmişti. Biz sana boyun eğmiş ve senin emrine amade olmuştuk. Ya da bu söz Süleyman (aleyhisselâm) ın ve adamlarının sözleridir. Kendi sözlerini onun sözlerine bitişirmişlerdir. Allah'a, onun kudretine ve onun katından gelenlerin doğruluğuna dair ilim bize onun ilminden önce verildi. Ya da mü'minler, Allah'ı birleyenler ve ona boyun eğenler olduğumuz hâlde bize onun Müslüman olacağına ve itaatkâr olarak geleceğine dair ilim onun gelişinden önce verildi.

43

Onu, Allah'tan başka taptığı şeyler (tevhid dinine girmekten) alıkoymuştu. Çünkü kendisi inkârcı bir kavimdendi.

Bu, Süleyman (aleyhisselâm) ın sözüne bitişiktir.

Yani o Belkıs, bizim bildiğimizi bilmemekten ya da İslam'a doğru ilerlemekten, güneşe tapması ve kâfirler arasında yerleşmesi alıkoydu. Sonra şu sözüyle onun kâfirler arasında büyüdüğünü açıkladı. “O inkârcı bir kavimdendi.” Ya da bu söz başlarığıç cümlesidir.

Yani, Allah'u Teâlâ şöyle buyurdu: “Bundan önce ona, girdiği şeyden doğru yolu kaybetmesi alıkoydu. Ya da onu ibâdet ettiği şeyden Allah, ya da harfî çerin hazfî ve fiilin bitiştirilmesi takdiriyle Süleyman (aleyhisselâm) alıkoydu, demektir.

44

Ona “Köşke gir” dendi. (Belkısallallahü aleyhi ve sellem) onu görünce derin bir su sandı ve eteğini çekti. Süleyman: “Bu, billurdan yapılmış, şeffaf bir ze mindir” dedi. (Belkısallallahü aleyhi ve sellem) “Rabbim! Ben gerçekten kendime yazık etmişim Süleyman'ın maiyyetinde alemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oldum” dedi.

Sarh; köşk ya da evin avlusudur. Mekkiye göre (.....) lâfzı (.....) şeklinde hemzelidir. Rivâyete göre, Süleyman (aleyhisselâm) Belkıs'ın geçeceği yol üzerine, o gelmeden evvel, kendisi için renksiz camdan bir köşk yapılmasını, altından su akıtılıp içine balık ve diğer su canlılarından konulmasını emretti. Tahtını onun ortasına koydu ve üzerine oturdu. Kuşlar cinler ve insanlar etrafında duruyorlardı. Bunu, durumunun büyüklüğünü ve peygamberliğinin gerçekliğini göstermek için yapmıştı. Denildiki: “Cinler, onun Belkıs ile evlenmesini, cinlerin sırlarını ona söyler diye istememişlerdi. Çünkü o (Belkısallallahü aleyhi ve sellem) bir perinin kızıydı. “Denildiki: “Onlar, onun, Belkıs'tan insan ve cin kabiliyetlerini cemetmiş bir çocuğunun olmasından ve Süleyman (aleyhisselâm) ın mülkünden çıkıp daha kuvvetli birinin mülküne girmekten korktular da ona “onun zekâsı kıttır. Bacakları kılıdır ve ayağı eşek ayağı gibidir” dediler. Tahtın değiştirilmesi suretiyle onun zekâsını denedi. Köşkü de bacak ve ayak durumunu öğrenmek için yaptı. Belkıs onları açtı. Ayak ve bacak yönüyle insanların en güzeli olduğu görüldü. Ancak onlar kılıydı. Süleyman (aleyhisselâm) gözünü başka yöne çevirdi. Ve ona “O düz saydam bir zemindir. Camdan yapılmıştır” dedi.

Emred; (.....) kelimesinden gelmektedir. Süleyman (aleyhisselâm) onunla evlenmek istedi. Ancak onun kollarını çirkin gördü. Şeytanlar, onun için kıl dökücü bir ilaç hatırladılar da onları yok etti. Süleyman (aleyhisselâm) da onu nikahına aldı. Onu çok sevdi ve onu mülkünde bıraktı. Ayda bir defa onu ziyaret ediyor ve onun yanında üç gün kalıyordu. O da ona çocuk doğurdu. Belkıs “Rabbim! Güneşe ibâdet etmekle gerçekten nefsimi zulmetmişim” dedi. Muhakkak âlimler “Süleyman (aleyhisselâm) ın, yabancı bir kadının bacaklarına bakmak için hile yapması muhtemel değildir. Benzeri sözleri söylemek câiz değildir” demişlerdir.

45

Andolsun ki, Semûd kavmine “Allah'a kulluk edin” (demesi için) kardeşleri Sâlih'i gönderdik. Hemen birbirleriyle çekişen iki zümre oluverdiler.

Nesep yönünden kardeşleri Sâlih'i gönderdik. (.....) bedeldir.

Âsim, Hamza ve Basriye göre (.....) in (.....) geçiş hâlinde esre ile okunur, diğerlerine göre ise (.....) ye uyarak ötre ile okunur. Mana “Allah'a ibâdet edin ve onu birleyin” sözüyle demektir. (.....) mufacee içindir. (.....) mübtedadır. (.....) haberdur. (.....) sıfattır, (.....) deki âmil budur. Mana, Sâlih'in kavmi, birden, ona inanan ve inanmayan, birbirleriyle çekişen iki gurup oldular. Her gurup, “Doğru benimkisidir” diyordu. Bu, “kavminin ileri gelenlerinden, büyüklük taslayanlar içlerinden zayıf görülen mü'minlere dediler ki “Siz Sâlih'in gerçekten Rabbi tarafından gönderildiğini biliyor musunuz? (buna inanıyormusunuz?) Onlar da “Şüphesiz ki biz onunla gönderilene inananlarız” dediler âyetinde, kâfir gurup şöyle dedi: “Ey Sâlih! Eğer sen gerçekten peygamberlerdensen bizi tehdit ettiğin azâbı getir” dediler âyetinde açıklanmıştır.

46

(Sâlih) dedi ki: “Ey kavmim! İyilik dururken niçin kötülüğe koşuyorsunuz? Allah'tan mağfiret dilemeniz gerekmez mi? Belki size merhamet edilirdi.”

İyilik dururken, yani tevbe dururken, kötülüğe yani vadedildiğiniz azâba niçin koşuyorsunuz, size azap inmeden önce tevbe ve îmanla küfrünüzün bağışlanmasını istemeniz gerekmez mi? belki siz bu talebinize icabetle merhamet edilirdi.

47

Dediler ki: “Senin ve beraberindekilerin yüzünden uğursuzluğa uğradık” Sâlih “Size gökten uğursuzluk (sebebi) Allah katında (yazık) dır. Belki siz imtihana çekilen bir kavimsiniz” dedi.

Seninle uğursuzluğa uğradık (dediler) Çünkü onlar onu, gönderil diğinde, yalanlamalarından dolayı kitleğe maruz kalmışlardı da bu kitleği onun gelişine nispet etmişlerdi. (.....) nm aslı (.....) dır. Ve bu şekilde de okunmuştur, (.....) , (.....) ye idğam olundu ve (.....) sakın olduğundan başına bir elif ilave edildi. “Beraberindekiler” yani, beraberindeki mü'minler, demektir. Hayır ve şerrinizin kendisinden geldiği sebep, Allah katındadır. Oda onun takdiri ve taksimatıdır. Ya da sizin ameliniz, Allah katında yazılmıştır. Üzerinize

inen şey size bir cezâ ve bir imtihandır.” Her insanın amel defterini boynuna astık” âyeti de bundandır. Bunun aslı yolcunun fal bakmak için kuşun yanma gitmesi ve onu kovalanmasıdır. Eğer kuş soldan sağa uçarsa bunu uğurlu sayması ve eğer sağdan sola doğru uçarsa bunu uğursuz saymasıdır. Hayrı ve şerri kuşa nispet ettiklerinden, bu o ikisinin sebebi olan Allah'ın takdir ve taksimatı için istiâre olarak kullanılmıştır. Ya da kulun -ki Allah rahme ve gazap hususunda gerçek sebep odur- amelindendir. Bilâkis siz, imtihana çekilen ya da günahlarınız sebebiyle azâba maruz kalan bir kavimsiniz.

48

O şehirde dokuz kişi vardı ki, bunlar yeryüzünde bozgunculuk yapıyorlar; iyilik tarafına hiç yanaşmıyorlardı.

Semûdun şehrinde o şehir Hicrdir. (.....) (üçten ona kadar olan erkek topluluğu) tekili olmayan çoğul bir kelimedir. Bu sebepten bununla “dokuz” kelimesinin temyizi câizdir. Sanki, “dokuz kişi” denildi. Üçten ona kadardır. Ebû Dâvuddan yapılan rivâyete göre, onların başı Kaddar b. Salifti. Onlar, devenin kesilmesi hususunda faaliyet gösterenlerdi. Eşrafın çocukları idiler. Bir kısım bozguncuların bazı iyi işler yaptıkları görüldüğü hâlde onların işi, iyilikten nasibini almamış katıksız bir bozgunculuktu.

Hasen'dan yapılan rivâyete göre; onlar insanlara zulmediyorlar ve zâlimleri zulmetmekten menetmiyorlardı. İbni Ata'dan rivâyete göre ise, onlar, imanların ayıplarını araştırıyorlar ve avret yerlerini örtmüyorlardı.

49

Allah'a and içerek birbirlerine şöyle dediler: “Gece ona ve ailesine baskın yapalım, (hepsini öldürelim) sonra da velisine

“Biz o ailenin yok edilişi sırasında orada değildik, inanın ki doğru söylüyoruz” diyelim.

(.....) hâl makamındaki bir haberdir. Başında gizli bir (.....) vardır.

Yani, yemin eder oldukları hâlde şöyle dediler, demektir. Ya da bu bir emirdir.

Yani, bir kısmı diğerlerine yeminle emretmiştir, demektir. Gece vakti onu, oğlunu ve ona tabi olanları öldürelim. “Veli” den maksat; kan diyeti düşen velidir. Hamza ve Ali'ye göre (.....) şeklinde (.....) ile ve ikinci (.....) de ötre iledir. (.....) de (.....) şeklinde (.....) ile ve lamın ötresiyedir.

Hafsa göre (.....) şeklinde, Ebû Bekir, Hammad ve Mufaddal'a göre (.....) den (.....) den (.....) demektir. Ya da, biz onun öldüğü yere gitmedik ki onu nasıl üzerimize olalım? Demektir. Ve biz bu zikrettiklerimizde doğru söylüyoruz.

50

Onlar böyle bir tuzak kurdular. Biz de kendileri farkında olmadan, onların planlarını alt üst ettik.

Onların tuzağı, Sâlih ve ailesine karşı saldırma planlarına dair gizledikleri şeydi. Allah'ın tuzağı ise, onları farkında olmadan yok etmeseydi. İstiare yoluyla tuzak kuranın tuzağına benzetti. Rivâyete göre Hicrdeki bir vadiye Sâlih (aleyhisselâm) âit bir mescid vardı. Orada Namaz kılardı. Dediler ki: “Sâlih üç gün sonra bizden kurtulacağını sanıyor. Halbuki biz üçüncü günden önce ondan ve onun ailesinden kurtulacağız” Derhal vadiye doğru yola çıktılar ve “Namaz kılmak için geldiğinde onu öldüreceğiz. Sonra da ailesine dönüp onları da öldüreceğiz” dediler. Bu esnada Allah onlara doğru tepeden bir taş gönderdi. Kaçıştılar. Ama taş vaadinin ağzında onların üzerine düştü. Ne kavimleri onların nerede olduğunu, ne de onlar kavimlerine ne yapıldığını bilmediler. Allah onların herbirine yerinde azap etti ve Sâlih (aleyhisselâm) ı ve beraberindekileri kurtardı.

51

Bak işte, tuzaklarının akıbeti nice oldu. Onları da (kendilerine uyan) kavimlerini de toptan helâk ettik.

Kufi ve Sehl'e göre (.....) elifin üstünüyledir. Diğerlerine göre ise başlarığıç cümlesi olarak esrelidir. Üstün okuyan onu (.....) kelimesinden bedel kılarak merfû' kılmıştır. Ya da hazfedilmiş bir mübtedanın haberidir. Takdiri ise “O, onların helâk edilmeleridir” şeklindedir. Ya da “Onları yok etmemiz için kurdukları tuzaklarının

akıbeti nice oldu” manasına onu mensûb kılmıştır. Ya da (.....) nin haberi olması üzerine onu mensup kılmıştır. Bu da “Onların tuzaklarıftın akıbeti, helâk edilmekleriydi” şeklindedir. Kavimlerini de sesle toptan helâk ettik.

52

İşte haksızlıkları yüzünden çökmüş evleri, bilen bir kavim için elbette bunda bir ibret vardır.

(.....) Çökmüş, yıkılmış, demektir. “Yıldız kayboldu” dan gelmektedir. Ya da (.....) lafzının delalet ettiği şey amel etmiştir.

İşte Semûda yapılan şeyde kudretimizi bilen ve öğüt alan bir kavim için elbet bir ibret vardır.

53

İman edip Allah'a karşı gelmekten sakınanları da kurtardık.

Sâlih'e îman edenleri kurtardık. Onlar, onun emirlerini terketmek ten sakınıyorlardı. Onlar, Sâlih'le birlikte azaptan kurtuları dört bin kişiydi.

54

Lût'u da (peygamber olarak kavmine gönderdik) kavmine şöyle demişti: “Gözgöze göre hala o hayasızlığı yapacak mısınız?”

Lût'u da hatırla, (.....) , (.....) kelimesinden bedeldir.

Yani, Lûtun vaktini hatırla, demektir. Kimsenin yapmadığı bir hayasızlık olduğunu bile bile bu hayasızlığı yapacak mısın?

Yani, erkeklere gidecekmisiniz?

(.....) , (.....) kalp gördü, bildi den gelmektedir. Ya da onlar bunu yaparken birbirlerini görüyorlardı. Çünkü onlar, bunu alenen yapıyorlardı. Birbirlerine karşı utanmıyorlar ve örtünmüyorlardı. Öylece günaha dalıyorlardı. Ya da sizden evvel ki günahkârların eserlerini ve onlara inen azâbı gördüğünüz hâlde bunu yapıyorsunuz, demektir. Sonra bunu açıkladı şöyle dedi;

55

(Bu ilahi ikazdan sonra hala) siz, ille de kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yanaşacak mısınız? Şüphesiz siz, beyinsizlikte devam edegelen bir kavimsiniz!

(.....) Kufi ve Sami'ye göre iki hemzelidir. Şehvetle, yani şehvet için demektir. Şüphesiz ki Allah, erkekler için kadımları yaratmıştır. Erkekleri erkekler için, kadımları da kâdirılar için yaratmamıştır. Bu, Allah'ın hikmetine terstir. Şüphesiz siz, bunun, hayasızlık olduğunu bilmeyenlerin işini bile bile yapıyorsunuz. Ya da “Cehl” kelimesiyle bunu yapan beyinsizler ve utanmazlar kastedilmektedir. “Şüphesiz siz, beyinsizlikte devam eden bir kavimsiniz” âyetinde muhatap ve gaip sıgaları biraraya geldi. Muhatap sığası, gaib sığasına üstün gelmiştir. Çünkü o, daha kuvvetlidir. Zira aslolan, sözün, hazır olanlar arasında olmasıdır.

56

Bunun üzerine kavminin cevabı ancak şöyle demek oldu: “Lût'un ailesini -yani Lût'u ve ona tabi olanları- memleketinizden çıkarın. Çünkü onlar -her türlü pislikten sakınan ve arınan ve böylece- temiz kalmak isteyen insanlarınış (!)”

Çünkü Lût ve kavmi, bizim işlediğimiz fiili pislik kabul ederlermiş. Onların bu davranışları, bizi kızdırıyor. Bir başka ifadeye göre de, tıpkı aşağıdaki âyette geçtiği gibi böylece alay ederlerdi:

“Halbuki (Ey Şuayb!) sen, gerçekten herkes tarafından yumuşak huylu ve çok olgun olarak tanınan ve bilinen birisin.” Hûd, 87.

Bu âyette geçen (.....) fiilinin haberi (.....) kelimesidir. İsmi de (.....) ibâresidir.

57

“Biz de onu -Lût'u- ve ailesini -kavminin başına gelen azaptan- kurtardık. Ancak karısını değil. Çünkü onun geride kalıp azap içinde kalarak- helâk olmasını takdir ettik.”

Kırâat imâmılarından Hammad ile Ebû Bekir dışında diğerleri burada geçen (.....) ibâresini şeddeli olarak, görüldüğü gibi (.....) olarak kırâat etmişlerdir. Bu durumda mana,

Yani “biz, onun geride kalan karısını, azap görecektir olanlar arasında kalıp azap görmesini takdir ettik” demek olur.

58

Onların üzerine, bir yağmur yağdırdık. Uyarılanların yağmuru ne kötüydü!

“Onların üzerine, -üzerlerinde adları yazılı bulunan ve hangi taşı kim öldüreceğini gösteren- bir yağmur -gibi taş- yağdırdık. -Başlarına gelecekler konusunda- uyarılanların -ve bu uyarıyı kabul etmeyenlerin taş- yağmuru ne kötüydü!”

59

(Ey Resûlüm Muhammed!) De ki: “Hamd Allah'a mahsustur. Selâm onun seçtiği kullarına.” Allah mı daha hayırlıdır, yoksa onların ortak koştukları mı?

Ey Resûlüm Muhammed! “De ki: Hamd Allah'a mahsustur. Selâm onun seçtiği kullarına.” Allah (celle celâlihü), bu âyette, Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’in kendisine hamd etmesini, sonra da kullarından seçtiklerine de selâm getirmesini emir buyurmaktadır. Böylece Yüce Allah, aşağıda gelecek olan hususlarda, onun birliğine, kudret ve vahdaniyetine, her şeye kâdir olduğuna delalet eden konulara dair Resuhillâh’ı (sallallahü aleyhi ve sellem) bilgilendirme konusunda bir hazırlık mahiyetindedir. Çünkü bu, önemli olan her hususta konuşan kimselere bir tür öğretmedir ve herhangi bir işe başlarken mutlaka bu iki şeye, Allah'a ham, salât ve selâma sarılmalarını, bunu mutlaka okumalarını öğretiyor. Böylece hamd ile salât ve selâm’ın ne kadar önemli olduğunu gösteriyor.

Ya da bu hitap Hazret-i Lût'a (aleyhisselâm) yöneliktir. Ondan, Allah'ın, onun kavminin kâfir olanlarını helâk etmesi sebebiyle, Allah'a hamd etmesini, onlardan ayırıp seçtiği, kâfirler gibi helâk etmeyip kurtardığı, onların da aynı günahları işlemeden koruduğu seçkin ve temiz kullarına da selâm etmesini emrediyor.

“Allah mı daha hayırlıdır, yoksa onların ortak koştukları mı?” Esasen, müşriklerin Allah'a ortak koştukları şeylerde hiçbir hayır yoktur. Olmadığı için de, her şeyi yaratan ile hiçbir şey yaratmayan ve buna rağmen Allah'a ortak koştukları şey arasında bir denge, bir benzerlik bir eşitlik asla söz konusu değildir. Aslında bu ifade ile onlar ilzam edilmekte ve susturulmaktadır. Bir bakıma müşriklerin halleriyle dalga geçmektir. Çünkü müşrikler, putlara tapınmayı, Allah'a tapmaya, ona kullukta bulunmaya tercih etmişlerdir.

Halbuki gerçek akıl sahipleri herhangi bir konuda bir tercihte bulunurlarken, tercih ettikleri veya edecekleri şeyde, kendilerine ne kadar yarar ve kar sağlayacağı, ne getirip ne götüreceğinin hesabını yaparak çıkarlarına olanı seçip tercih ederler. Bu itibarla onlara şöyle denilmektedir: “Tercih ettikleri şeyde hayır ve menfaat olmadığı bilindikleri hâlde nasû böyle bir tercih yaparlar ki? İşin aslında onlar bir tercihi değil, sadece oyun, eğlence ve işe yaramayan abes şeylerle uğraşma yolunu tuttular.”

Böylece ifrata ve aşırılığa varan bu hataları ve cehaletleri sebebiyle düştükleri gülünç durum yüzünden kendilerini uyarma amacıyla bunlar dile getirilmektedir. Böylece bilsinler ki, gerçekten bir tercih yapılacaksa mutlaka bolluk, bereket getiren, iyilikte bir artış sağlayan, bir çıkar olan şeyler konusunda olur. Nitekim Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bu âyeti okuduğunda şöyle dermiş: “Bilâkis Allah daha hayırlıdır, daha bâkîdir, daha yücedir ve daha çok kerem sahihidir, cömerttir.” Hafız İbn Hacer diyor ki: “Nitekim Salebî de bu ifadeyi herhangi bir isnad göstermeden zikrediyor. Salebî diyor ki bu rivâyeti, Beybaki, Şuab adlı eserinde Cabir el-Cufî'nin Ebû Cafer'den rivâyetle, 9, bapta tahrir etmiştir. Ebû Cafer demiş ki: “Ali b. Hüseyin anlatırdı. Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), Kur'ân'ı hatmedince, diye başlayan uzunca bir hadis rivâyet ederdi ve o hadiste şu ifadeler de bulunuyordu: (.....) Allah mı daha hayırlıdır, yoksa onların ortak koştukları

mi? Bilâkis onların ortak koştukları şeylerden Allah, daha büyük, daha hayırlı, daha bâkî, daha yüce ve daha çok kerem sâhibidir, cömerttir. “Bak: Haşiyetul-Keşşaf, 3/363.

Burada ortak koşmak manasında olan (.....) kelimesini, Basra Okulu ve Âsım (.....) harfiyle aynen olduğu gibi (.....) olarak kırâat etmişlerdir, (.....) harfiyle, yani (.....) şeklinde değil.

Daha sonra Yüce Allah rahmetinin ve fazlının, ikramının eserleri olarak bütün hayırları ve faydalı, yararlı olan şeyleri bir bir sayarak aşağıdaki âyetlerde şöyle buyurmaktadır:

60

O taptıkları, ortak koştukları şeyler mi daha hayırlıdır?” yoksa gökleri ve yeri yaratan ve sizin için gökten su indiren -yağmur yağdıran- mi?”

Burada (.....) diye başlayan bu âyetin başında yer alan (.....) harfi ile bundan önceki âyetin sonunda yer alan (.....) ibâresinde yer alan (.....) harfinin başında bulunan (.....) arasındaki farka gelince, (.....) âyetinin başında yer alan (.....) harfine göre bir önceki âyette geçen muttasıldır.

Yani ilgi zamîri manasınadır. Çünkü mana: “Bu ikisinden hangisi daha hayırlıdır? “demektir. Halbuki bu âyetin başında yer alan (.....) harfi munkatıdır. Çünkü kelime burada (.....) manasınadır ki, bu ızrab içindir.

Yani bir konudan bir başka konuya geçmek manasınadır ama bu arada (.....) manasını yani soru anlamında olan (.....) yi de anlam olarak içinde barındırır.

Çünkü “Allah mı daha hayırlıdır” yoksa ilâhlar mı? diye sorduğunda, buna cevap olarak şöyle buyurdu: “Bilâkis gökleri ve yeri yaratan mı” daha hayırlıdır? Burada onlara karşı bir gerçeği ortaya koymaktadır. O da, şu âlemi, varlık dünyasını yaratan, elbette hiçbir şeyi yaratma gücü olmayan cansız varlıklardan çok daha hayırlıdır.

“Ki biz o su ile sizin bir tek ağacım bile yetiştiremeyeceğiniz nice güzel bahçeler yetiştirdik.” Burada “yetiştirdik” anlamında olan kelime, (.....) kelimesidir ki, yetiştirdik, (bitki) bitirdik, meydana getirdik gibi manalara gelir. İşte âyetin bu kısmıyla, artık söz gaip ifadeden, birinci şahsa dönüştürüldü ki, bu şekliyle söz konusu fiillerin yaratılmasının Yüce Allah'ın zâtına özgü olduğuna, ona has olduğuna dikkat çekmek, bu yöndeki manayı pekiştirmek içindir.

Yani Yüce Allah şunu bildirmek istiyor ve diyor ki, “Farklı çeşit ve tadardaki, renklerdeki bahçeleri, meyveleri, ağaçları, bitkileri yaratan, meydana getiren ve bitiren, bütün güzellikleriyle bir tek sudan var eden Allah'tır.”

Zaten âyette geçen (.....) ifadesi, “su ile su sayesinde “demektir.

(.....) kelimesi de “bahçeler” demektir. Çoğul bir kelimedir, tekili de “bahçe” kelimesidir.

(.....) : Çevresi duvarla örtülü olan bahçe demektir. Kelime kök itibariyle (.....) kelimesinden alınmadır. Bu da ihata etmek, çevirmek, kuşatmak manasına gelir. Yine âyette tekil olarak (.....) kelimesi zikredildi, (.....) kelimesi kullanılmamıştır. Çünkü mana (.....) kelimesinin çoğul olması hasebiyledir. Meselâ: (.....) yani kâdirîlar gitti, dediğin zaman, gitti, fiilini tekil olarak kullanmaktasın. Ayrıca çoğul kullanmaya gerek yoktur. Bu da aynen böyledir. (.....) kelimesi de güzel demektir. Çünkü o bahçeye bakanlar, güzelliğine hayran kalırlar. Daha sonra da şu ifade ile aidiyetlik manasını göstermek için de şöyle buyurdu:

“siz, bir tek ağacını bile yetiştiremezsiniz,” sizin buna gücünüz yetmez. Burada geçen “oluş” kelimesi, yaraşmak, yapmasının yakışık alması manasınadır. Burada demek istenen husus şu gerçektir: “Bütün bunları, Allah'tan (celle celâlühü) başkasının yapması muhâldir, olamazdır. Bu, sadece Allah'a (celle celâlühü) özgü olan bir fiildir, ona hastır.”

“Allah'la birlikte başka ilâh mı var? -Allah'tan (celle celâlühü) başkasının mı Allah (celle celâlühü) ile denk tutuyor ve ona ortak mı koşuyorlar?- Hayır! Fakat onlar haktan uzaklaşan bir kavimdir.” Bilâkis onlar, başka

şeyleri Allah'a (celle celâlühü) denk ilâhlar kabul ediyorlar. Ya da onlar Haktan yani tevhid inancından dönüyorlar.

Yüze karşı olan hitaptan sonra gelen (.....) ibâresi, onların görüşlerinin yanlışlığını daha açık ve net bir şekilde ortaya koymuş olmaktadır.

61

Yahut yeryüzünü karar kılma yeri yapan, içinde nehirler akıtan, onun için oturaklı dağlar yapan ve iki denizin arasına bir engel koyan mı? Allah ile birlikte başka bir ilâh mı var!? Hayır, onların çoğu bilmiyor!

Yahut yeryüzünü -döşeyip- karar kılma -yaşanma ve kalma- yeri yapan, içinde -ortasında- nehirler akıtan, onun için oturaklı -yerin hareketini engelleyen- dağlar yapan ve iki denizin arasma -tatlı ve acı olmak üzere onun gibi- bir engel koyan -birbirlerine karışmamalarını sağlayan- mı? -daha hayırlıdır?- Allah ile birlikte başka bir ilâh mı var!? Hayır, onların çoğu -tevhidi- bilmiyor! -tanımıyor ve ona îman etmiyor!

Bu âyetin baş tarafında yer alan (.....) ibâresi ve sonrası / devamı, bundan önce geçen (.....) âyetinden bedeldir, bu itibarla her ikisi de aynı hükme tâbıdır. (.....) zarftır ve aynı zamanda ikinci mefuldür. Birinci mefûl ise, (.....) kelimesidir. (.....) de aynen onun gibidir.

62

Yahut kendisine dua ettiği zaman zorda kalmışa cevap veren ve başa gelen kötülüğü kaldıran, sizi yeryüzünün halîfeleri kıları mı? Aüh ile birlikte başka ilâh mı var!? Ne kadar az düşünüyorsunuz!

“Yahut kendisine dua ettiği zaman zorda kalmışa cevap veren..” Burada geçen “zorda kalan” kelimesi, (.....) kalıbında olan bir kelime olup (.....) kipinden alınmadır. Ki bu da zaruret ve zorunluluk, mecburiyet gibi manalara gelir. Bu, kişinin bir başkasına muhtaç olarak ona sığınmayı ifade eden durum manasınadır. Meselâ Araplar, (.....) dediklerinde bununla, “O filân kimseye sığınmak zorunda kaldı. “manasında kullanırlar. Burada da ifade böyledir. Bu durumda fâil de mefûl de Allah'a (celle celâlühü) muhtaçtır. Muztar yani bir hastalık, bir yoksulluk veya herhangi bir felaket veya musibetin kişiyi Allah'a (celle celâlühü) sığınmaya ve ona yalvarıp yakarmaya mecbur kılması demektir. Nitekim günahkâr ve suçlu da, Allah'tan (celle celâlühü) mağfiret dilediğinde böyledir, haksızlığa uğrayan mazlum dua edip yakınca bu hâldedir. Ya da Rabbine ellerini kaldırdığında, elinde hasene (iyilik) olarak sadece tevhidin var olduğunu, elinde başka hiçbir şeyin kalmadığını görenin durumu da böyledir.

“Ve başa gelen kötülüğü -zulüm veya haksızlığı- kaldıran, sizi yeryüzünün halîfeleri Man mı?” söyler misiniz, hangisi daha hayırlıdır? Bu ise, Yüce Allah'ın kullarını yeryüzünün varisleri kılması, çağdan çağa tasarruf yetkisini dünyada hilafete layık olan sâlih kullarına verdiğini, vereceğini ifade ediyor. Ya da burada geçen hilafetten kasıt, mülk, egemenlik ve tasallut manası da olabilir. “Allah ile birlikte başka ilâh mı var!? Ne kadar az düşünüyorsunuz!”

Âyetin sonunda yer alan (.....) fiilini, Ebû Amr, (.....) harfiyle (.....) olarak şeddeli tarzda kırâat etmişlerdir. Ancak Hamza, Ali ve Hafs ise, aynı kelimeyi Şeddesiz olarak kırâat etmişlerdir. Bu kelimeden önce geçen (.....) harfi ise, mezîdedir. Buna göre mana: “Ne kadar da çok az düşünüyorsunuz!” demektir.

63

Yahut karanın ve denizin karanlıklarında size yolunuzu gösteren ve rahmetinin önünden rüzgârları bir müjdecî olarak gönderen mi? Allah ile birlikte başka bir ilâh mı var!? Allah, onların ortak koştuklarından yücedir.

“Yahut karanın ve denizin karanlıklarında -gece vakitlerinde, gündüzleri de yeryüzündeki bir takım alâmetler aracılığıyla- size -yıldızlar sayesinde- yolunuzu gösteren ve rahmetinin -yağmurun- önünden rüzgârları bir müjdecî” –(Bu kelime, (.....) kelimesi olup, (.....) kelimesinden alınmadır. Daha önce A'râf Sûresi, 57. âyette geçmişti.) “olarak gönderen mi? Allah ile birlikte başka bir ilâh mı var!? Allah, onların ortak koştuklarından yücedir.”

Bu âyette geçen “rüzgâr” kelimesini, Mekke Okulu, Hamza ve Ali (.....) şeklinde kırâat etmişlerdir.

Yoksa başlarıgıçta yaratmayı yapan, sonra onu tekrarlayan ve sizi gökten ve yerden rızıklandıran mı? Allah ile birlikte başka bir ilâh mı var!? De ki, “Eğer doğru söyleyenler iseniz kesin delilinizi getirin.”

“Yoksa başlarıgıçta yaratmayı yapan...” sonra da onlara şöyle denildi: “....sonra onu tekrarlayan” Çünkü bunlar yeniden dirilmeyi inkâr ederlerdi. Bu şekilde mesele gerekçelendirilmek suretiyle, gerçekler açık ve net olarak sunulur, bilgilendirilerek, ikrarları sağlanarak şüpheleri ve inatlarının ortadan kaldırılması sağlanmaya çalışıldı.

Bundan böyle artık inkâr etmeleri için ellerinde herhangi bir mazeretleri kalmamış oldu. “....ve sizi gökten - yağmur ile- ve yerden -de bitirdik- leriyle- rızıklarıdır mı? -Kim söyler misiniz?- Allah ile birlikte başka bir ilâh mı var!? De ki, 'Eğer...' -Allah'tan başka ilâhlar da var, davanızda- doğru söyleyenler iseniz -ortak koşmanız hakkındaki- kesin delilinizi getirin.”

De ki: “Göktekiler ve yerdekiler gaybı bilemezler, ancak Allah bilir. Onlar öldükten sonra ne zaman diriltileceklerinin de farkında değildirler.”

Gayb: Hakkında herhangi bir delil ortaya konulamayan şeydir. Yaratılmışlardan hiçbirisi de gayb konusunda hiçbir şeye muttali olamaz, herhangi bir bilgiye sahip değildirler. Bu itibarla mana: “Allah'tan başka hiçbir kimse gaybı bilemez” demektir. Evet, Yüce Allah göklerde ve yerde var olan her şeyden yücedir, münezzehtir.

Bu âyette yer alan “gayb” kelimesi, Araplardan Temîm oğulları kabilesinin lehçesine göredir. Çünkü Temîm oğulları munkati olan istisna ile muttasıl olan istisnayı aynı şekilde değerlendirirler, birini diğerinden ayırt etmezler. Bu itibarla tıpkı muttasıl isnada yaptıkları gibi munkati isnada da nasb ve bedel durumlarını câiz görürler.

Meselâ: “Evde tor eşekten başka hiçbir kimse yoktur “demeleri ifadesi böyledir.

Hazret-i Âişe (rha) diyor ki: “Kim, yarın neler olacağım bileceğini iddia ederse, o kimse Allah'a karşı en büyük iftirayı atmış olur.” Müslim, îman, h; 287/177; Buharî, h: 3234-3235, 4612, 4855, 7380 ve 7531; Tirmizî, Süre 6, bab: 5; sûre 53, bab: 3. Müslim, uzunca bir hadis içerisinde Hazret-i Âişe'den (rha) rivâyetle hadisten bu bölümü de veriyor.

Halbuki yüce Allah şöyle buyuruyor:

“De ki: “Göktekiler ve yerdekiler gaybı bilemezler, “Deniliyor ki bu âyet:

“Müşrikler, Resulullah'a (sallallahü aleyhi ve sellem), kıyametin ne zaman kopacağım sorduklarında, bu âyet o zaman inmiştir.”

“Onlar öldükten sonra ne zaman diriltileceklerinin de farkında değildirler, “ne zaman diriltileceklerini de bilmezler.

Âyette yer alan (.....) kelimesi, (.....) fiilinin faili yani öznesidir. (.....) kelimesi de bu fiilin mefulü yani tümlecidir. “Allah” lâfzı da (.....) kelimesine bedeldir.

“Âhiret -gününün gerçekleşeceği- hakkında bilgi -peygamberler aracılığı ile- onlara peş peşe gelmiştir.”

Âyetin başında yer alan (.....) ibâresini, Mekke ve Basra kırâat okulları ile Yezid ve Mufaddal, burada olduğu gibi (.....) olarak vasıl ile kırâat etmişlerdir. Kelime, mana olarak, sona erdi, kemale erdi, tamamlandı, meyve oldu, olgunlaştı gibi manalar taşır.

Kırâat imâmılarından A'sa ise kelimeyi, (.....) kalıbında olarak (.....) diye okumuştur. Bunlar dışında kalanlar ise, (.....) diye kırâat etmişlerdir. Bu da müstahkem oldu, sağlam hale geldi, demektir. Kelimenin aslı

(.....)dır.. (.....) harfiyle (.....) harfinin mahreçleri birbirlerine yakın olması hasebiyle, (.....) harfi, (.....) harfinin içine kâtıldı, yani idğam yapıldı. Konuşma sağlarısin, kelime okunabilsin diye, başına fazladan bir elif harfi getirildi ve kelime, (.....) şeklini almış oldu.

“Âhiret hakkında bilgi” yani “âhiretin durumu ve manası ile ilgili bilgi” demektir. Buna göre mana: “Konu ile ilgili bilgi sebeplerinin sağlamlığı ve mükemmel oluşu açısından kesinlikle kıyamet kopacaktır, bu durum onlar için gerçekleşmiş ve kesinleşmiştir. Onlar bu konuda şüphe etseler ve işi bilmezden gelseler de, kıyamet hakkında edinilen bilgiler de sağlamdır.” İşte bu ifade âyetin şu bölümünün ifade ettiği manadır. Çünkü âyetin bu bölümünde deniliyor ki:

“Fakat onlar bu konuda şüphe içindedirler. Daha şüphesiz onlar âhiretten yana kördürler.”

Dikkat edilirse burada üç durum bildirilmektedir ki, onlar bu üç durumda da karasızdırlar. Âyet, onların bu üç hâlini dile getiriyor ve cehaletlerini tekrar ediyor. Çünkü âyetle bunlar ilk önce, “yeniden dirilme konusunda, bunun ne zaman olabileceği hususunda işin farkında olmamakla, meseleyi bilmemekle” niteleniyorlar.

İkinci olarak da bunlar: “Kıyametin vuku bulacağım bilmiyorlar” diye nitelenmektedirler.

Üçüncü olarak da: “Bunların şaşkınlık ve şüphe içinde oldukları, bir türlü bunu yenmedikleri” nitelemesi yapılmaktadır. Halbuki bunu her zaman yenebilecek güçte olmalarına rağmen şüphede ısrar etmektedirler. En son bir nitelik de; en kötü bir niteleme ve durum olan bunların âhiretten yana kör oldukları gerçeğidir.

Âhiret hayatı, onların üzerinde oldukları şey bakımından bunun menşei ve başlarigıcı kılındı. Bu nedenle, (.....) cer edatı ile değil de (.....) cer edatıyla geçişli hale getirildi yani müteaddi kılındı. Çünkü akıbeti, cezâyı ve orada cezâlarıdırılmayı inkâr etmekle, bu durum artık onları bu konu hakkında düşünmekten, menediyor. Konunun bu ayetle bundan önce geçen âyet içeriğindeki uyuma gelince -ki bu, müşriklerin âhiret hayatını inkâr ile nitelenmelidir. Halbuki müşrikler, buna dair sağlam bilgi sebeplerine ve bu işi öğrenmeye sahiptirler- o da, gaybı bilmenin sadece Yüce Allah'a has olduğu gerçeğidir. Çünkü kullardan hiçbirisi gayba âit bir bilgiye asla sahip değildirler.

Yüce Allah, kulların gaybı bilmeyeceklerine dair gerçeği bildirince, işte bu, onların acizliklerinin bir açıklaması ve ilimlerinin bu konuda sınırlı ve eksik olduğunun delili oldu. Bunu, onunla bağlatılı kılması, bu konuda onların belirtilenden de daha büyük bir acizlik içinde olduğunu göstermektedir. Çünkü müşrikler kesin ve mutlak olarak olacak olan bir hadise için -ki bu, onların amellerinin cezâlarını da görecekleri vakittir- şöyle diyorlar;

“Kıyametin vuku bulacağına dair bilgileri ve gerekçeleri ellerinde olduğu ve konu hakkında kesin ve sağlam bilgiye sahip oldukları hâlde, olmayacak diye söylemektedirler.”

Burada onların konu hakkında bilgi sâhibi oldukları ve kâmil manada bilgi edindikleri nitelemesi, bir bakıma onlarla alay etmek olduğunu göstermektedir. Meselâ en câhil bir adama, alay vari olarak: “Gerçekten sen ne büyük bir âlimmişsin(l)” ifadesine benzer bir anlatım tarzıdır. Çünkü adamlar yeniden dirilme konusu ile ilgili olarak şüphe içindedirler ve onu isbat konusunda da kördürler, gerçeği görmemektedirler. Çünkü gidilen yolu kişiye gösteren gözlerdir. Adamlar bir yola girmişler ve fakat önlerini görmüyorlar.

Burada (.....) fiilinin manasının, sona erdi, bitti, yok oldu manasına gelmesi de câiz olabilir. Meselâ (.....) dediğin zaman, burada, meyveler olgunlaştı, artık olgunlaşma zamanını bitirdi, bu zaman sona erdi, demek olur. Çünkü bu, artık hedefin o noktada son bulduğu ve yok olduğu manasına gelir. Nitekim Hasen-ı Basrî de bu kelimeyi:

“Onların âhiret hakkındaki bilgileri artık son bulmuştur, daha ilerisine geçemezler.” diye tefsirlamıştır.

(.....) fiili de, (.....) ifadesinden alınmadır ki, helâk olmaları bakımından birbirlerini peş peşe izlediklerinde bu ifadeyi bu kelime ile kullanırlar.

İnkâr edenler dediler ki: “Biz ve babalarınız toprak olmuş iken mi, gerçekten bizler mi -kibirlerimizden dinlerek- çıkarılacağız?”

Âyette bulunan (.....) ile (.....) harflerinin başında yer alan soru harflerinin yani (.....) ve (.....) diye tekrar edilmesi, Âsım, Hamza ve Halef kırâatlerine göredir. İnkâr üzerine inkâr, reddeden sonra red manasını taşır. Bu ifade, gerçekten çok kesin ve abartılı bir küfrün delilidir.

(.....) harfinde amil olan şey, (.....) kelimesinin, ifade ettiği manadır ki o da (.....) kelimesidir ve çıkarılırız demektir. Çünkü ister ismi fâil yani etken sıfat fiil olsun, ister ismi mefûl yani edilgen sıfat fiil olsun, soru edatı olan (.....) den veya (.....) ve ibtida (.....) 1 denilen başlarığıç (.....) ından sonra gelmeleri durumunda makablinde yani kendilerinden önce gelen kelime üzerinde amel etmezler. Ya hepsi de bir ibârede bir arada bulunurlarsa o zaman nasıl amel etmiş olsunlar ki?

Yani o durumda hiç amel edemezler.

(.....) ifadesinde yer alan zamîre gelince, bu zamîr hem kendilerini ve hem de onların atalarını içermektedir. Çünkü toprak olmaları ifadesi hem onları ve hem de onların atalarını da kapsamaktadır. Ancak olay, hazır olanlar üzerinde değil de, mevcut olmayanlar, orada var olmayanlar üzerinde kurgulanmak suretiyle bu ifadeye baskınlık kazandırılmıştır. Yine (.....) ifadesi de, (.....) fiilindeki zamîr üzerine atfedilmiştir. Çünkü mefûl burada, te'kit yerine geçmiştir.

68

“Andolsun, bizler de bizden önce -yani Muhammed'den (sallallahü aleyhi ve sellem) önce- babalarınız da bununla -yani bu yeniden diriltirme olayı ile- tehdit edilmişti.”

Bu âyette (.....) işaret ismi (.....) ve (.....) ibâresinden önce getirildi, yani (.....) işaret ismi, bu ibâreye takdim edildi. Mü'minin sûresi 83. âyette ise (.....) ve (.....) ibâresi, (.....) işaret ismine takdim edilmiş, öncelik ibâreye verilmiştir. Böyle olmasındaki gaye, burada yani birincisinde üzerine vurgu yapılan şey, yeniden diriltirme olayıdır. Halbuki Mü'minin sûresinde dikkat çekilen nokta diriltilenlere.

“Bu, öncekilerin masallarından başka bir şey değildir.” Bu, öncekilerin boş sözlerinden ve yalanlarından ibâret olan bir söylentidir.

69

De ki: “Yeryüzünde dolaşırı da suçluların sonunun nasıl olduğuna bir bakın.”

Âyette suçlu ifadesinin yer alması, suçları terk etme ve bu türden fiillere yaklaşmama olayı, Yüce Allah'ın Müslümanlara bir lütfudur. Tıpkı Rabbimizin şu kavline benzer bir anlatımdır:

“Bunun üzerine Rableri günahları sebebiyle onlara büyük felaket gönderip hepsini helâk etti.” Şems, 14.

Bir de şu âyette görüldüğü gibi cezâlarıdırıldılar:

“Bunlar, günahları yüzünden suda boğuldular.” Nûh, 25.

70

Onlardan yana üzülmeye. Kurdukları tuzaklardan ötürü de sıkıntıya düşme.

Onlar sana uymadıktan için- “Onlardan yana üzülmeye. -Müslüman olmadılar, Halbuki Müslüman olsalardı, kurtulacakları diye de üzülmeye- Kurdukları tuzaklardan -sana karşı giriştikleri hilelerden- ötürü de sıkıntıya düşme. Sakın göksün daralmasın. Çünkü Allah, seni insanları hile ve tuzaklarından koruyacaktır.

Âyette geçen (.....) kelimesi, (.....) harfinin fetha harekesiyle (.....) olarak İbni Kesir dışındakilerin kırâatidir. İbni Kesir ise aynı kelimeyi esre hareke ile (.....) olarak kırâat etmiştir.

71

Onlar, “Eğer doğru söyleyenler iseniz, bu tehdit ne zaman gerçekleşecek?” diyorlar.

Onlar, “Eğer -azap gelip yalanlayanları yakalayacak sözünde- doğru söyleyenler iseniz, bu tehdit -azâbın geleceği tehdidi- ne zaman gerçekleşecek?” diyorlar.

72

De ki; “Belki de acele gelmesini istediğiniz şeyin bir kısmı size çok yaklaşmıştır.”

Çünkü onlar tehdit için ileri sürülen azâbın bir an önce gelmesinde aceleci davranıyorlardı. Zira böyle bir beklenti içinde değillerdi. Bu nedenle onlara şöyle denildi: “Belki de bir an önce gelmesini istemekte acele ettiğiniz azâbın bir kısmının zamanı gelip çattı bile.” Çünkü bu Bedir'de uğrayacakları yenilgi azâbı olacaktı.

Bu âyette yer alan (.....) zamîrindeki (.....) harfî, tıpkı Bakara, 195. âyette geçen (.....) âyetinde yer alan (.....) deki (.....) harfî gibi tekit ve manaya güç kazandırmak amacıyla ziyadeliğin için eklenmiştir.

Ya da (.....) ve (.....) yani “size uysun, tabi olsun “ve

“Size kavuşsun, sizinle beraber olsun” gibi ifadelerde olduğu gibi bu da (.....) harfiyle geçişlilik özelliği kazanan fiil manasım içermek içindir.

(.....) ve (.....) kelimeleri, kralların söz verme veya tehdit içeren ifadelerinde yer aldığı zaman, o işin doğruluğa, mutlaka uygulanacağına, ciddi olduğuna delildir. İşte Yüce Allah'ın vadi ve tehdidi de bu tarzda cereyan eder.

73

Şüphesiz senin Rabbin insanlara karşı lütuf sâhibidir. Ancak onların çoğu şükretmezler.

“Şüphesiz senin Rabbin insanlara karşı lütuf sâhibidir.” -Azâbı hemen acele olarak göndermemekle, aceleci davranmamakla insanlara karşı lütuf ve ihsan sâhibidir - “Ancak onların çoğu şükretmezler.”

Yani çoğu gerektiği gibi nimetin hakkını bilip de takdir etmezler, buna şükretmezler ve bilgisizliklerinden ötürü bir an önce azap gelsin isterler.

74

“Şüphesiz senin Rabbin, onların kalplerinin gizlediği şeyleri de, açığa çıkardıklarını da mutlaka bilir.”

Allah onların ne söyledikleri, ne konuşup ne düşündüklerini çok iyi bilir, Allah'a gizli hiçbir şey yoktur. Azâbın hemen gelmemiş olması, durumlarını gizlemeleri ve saklamaları sebebiyle değildir, ancak onun için belirlenmiş ve takdir edilmiş bir zaman var, o vakit beklenmektedir.

Ya da bunun manası, Yüce Allah, onların Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) hakkında gizledikleri düşmanlıklarını da, açıkladıklarını da, tuzak ve hilelerini de bilir. Bundan dolayı da Allah, onlar hak ettikleri cezâyı da verir ve verecektir.

Âyette geçen (.....) kelimesi, (.....) olarak da okunmuştur. Nitekim herhangi bir şeyi saklı veya gizli tuttuğunda: (.....) ve (.....) dersin ki, her ikisi de, “Ben o şeyi gizledim” demektir.

75

“Gökte ve yerde gâib olan hiçbir şey yoktur ki apaçık bir Kitap'ta (Levh-i Mahfûz'da) olmasın.”

Gizli kalan ve ortada olmayan şeye, âyette (.....) diye isim verilmiştir ki bu, gizli kalan, bilinmeyen manasında (.....) demektir. Bu iki kelimenin sonlarında bulunan (.....) harfî, tıpkı (.....) Ve (.....) kelimelerinin sonlarında yer alan (.....) harfî gibidir. Bu iki kelimenin benzerleri de (.....) ve (.....) kelimeleridir. Çünkü bunlar sıfat değil, isim olan kelimelerdir. Ancak her iki kelimenin sıfat olmaları da câizdir. Sonlarında yer alan (.....) harfleri ise, tıpkı (.....) gibi mübalağa, manasını bildirmek içindir. Sanki burada şöyle der gibidir:

“Hiç bilinemeyecek ve bulunamayacak derecedeki bir güçlölükte olan bir kayıp yoktur ki, Allah onu bilmemiş ve ihata etmemiş, Levh-i Mahfûzda onu kayda geçirip ortaya koymamış olsun.”

(.....) kelimesi: Meleklerden bakanlar için, her şeyin açık ve seçik olarak ortada olması, görülmesi, demektir.

76

Şüphesiz bu Kur'ân, İsrâ'il oğullarına üzerinde ayrılığa düştükleri şeylerin çoğunu açıklıyor.

“Şüphesiz bu Kur'ân, İsrâ'il oğullarına üzerinde ayrılığa düştükleri şeylerin çoğunu -onlara- açıklıyor.” Çünkü İsrâ'il oğulları Hazret-i İsa (aleyhisselâm) hakkında anlaşmazlığa düştüler, bu amaçlara guruplara ayrılarak parçalandılar. Birçok konularda birbirlerini inkâr eder oldular, birinin inandığına ötekileri îman etmediler. Ötekilerin inandıklarına da berikiler îman etmediler. Daha da ileri gidip birbirlerine bela ve lânet okudular. Ancak Kur'ân, onların anlaşmazlığa düştüğü şeyleri açıklayıp ortaya koydu. Keşke Yahûdilerle Hıristiyanlar akıllarını başlarına alsalardı da, Kur'ân'da gelen açıklamalara göre davranıp hareket etselerdi ve müslütan olabilselerdi.

77

Şüphesiz o, elbette mü'minler için bir hidâyet ve bir rahmettir.

“Şüphesiz o, -Kur'ân- elbette mü'minler için bir hidâyet ve bir rahmettir.” Akıllarını başlarına alıp da, hem İsrâ'il oğulları ve hem de başkalan ona îman etmiş olsalardı, Kur'ân hepsi için bir rahmet olurdu.

78

Şüphesiz senin Rabbin, onların arasında hükmünü verecektir. O, mutlak güç sâhibidir, hakkıyla bilendir.

“Şüphesiz senin Rabbin, onların -Kur'ân'a îman edenlerle, onu inkâr edenler- arasında -adaletiyle- hükmünü verecektir.” Çünkü Allah, sadece adaletle hükmeder. Burada mahkûmun bih yani hüküm giymiş olan için ifade olarak, hüküm kelimesine yer verildi.

Ya da hikmeti gereği olarak hükmünü verecektir. Çünkü böyle bir manasının da var olduğu hususu, âyeti, (.....) diye kırâat edenler açısından. (.....) kelimesi de (.....) hikmet kelimesinin çoğuludur.

“O, mutlak güç sâhibidir, -onun kazasını ve hükmünü geri çevirecek de yoktur,- hakkıyla bilendir.”

Yani kimin lehinde ve kimin aleyhinde hüküm ve karar verdiğini de kesin olarak bilendir. Bu itibarla ayarın haklı olan ile olmayanların arasını ayırt edecektir.

79

Öyle ise Allah'a tevekkül et. Çünkü sen apaçık bir hak üzere bulunuyorsun.

“Öyle ise Allah'a tevekkül et” Burada Allah'a dayanılıp güvenilmesi emredilmektedir. Bu itibarla din düşmanlarına önem verilmemesine dikkat çekilmektedir. “Çünkü sen apaçık bir hak üzere bulunuyorsun.” Burada tevekküle gerekçe olarak, kendisinin apaçık ve şüpheyeye yer vermeyen bir hak üzere olduğu gerçeği dile getiriliyor. Bu hak da açık ve net olan din olup, bunda asla herhangi bir kuşkuyla yer yoktur.

Burada bir başka noktaya da dikkat çekiliyor. O da, kendisini hak üzerinde olduğunu bilen bir kimseye yaraşacak olan şey, Allah'a güvenmesi ve O'nun yardımını beklemesidir. Çünkü O, kendisini zafere erdirecektir.

80

“Şüphesiz sen ölümlere duyuramazsın. Arkalanna dönüp kaçarlarken sağırlara da çağırıp duyuramazsın.”

81

Körleri sapıklıklarından vazgeçirip doğru yola getiremezsin. Ancak âyetlerimize inanıp da Müslüman olmuş olanlara duyurabilirsin.

“Körleri sapıklıklarından vazgeçirip doğru yola getiremezsin.” Mademki bunlar bir şeyi önemsemiyor ve dinlemiyorlar, bundan yararlanmak istemiyorlar, işte bu durumları sebebiyle bu kimseler, yaşıyor olmalarına ve duyu organlarında da bir sakatlık olamamasına rağmen ölümlere ve sağırlara benzetildiler. âdeta duyu organları olmasına rağmen kendilerine seslenildiği hâlde duymuyorlar. Kör olarak nitelendiler. Çünkü doğru yolu şaşırmışlardır. Allah'tan başka hiçbir kimse onların bu hastalıklarını tedavi etmeye, onları görür ve işitir hale getirmeye kâdir olamaz.

Daha sonra Yüce Allah sağır olan kimsenin durumunu, (.....) ibâresiyle nitelemektedir ki: “Arkalannnda dönüp kaçarlar” demektir. Çünkü bu kimseler, kendilerini çağıran ve davet edenlerden uzaklaştıkça, bu, o davetCinlere karşı sırtını dönerek uzaklaşmakla olur. Böylece uzaklaştıkça, artık aradaki mesafe sebebiyle artık çağırışı ve sesi duymaz olur.

Mekke Okulu mensupları (.....) ibâresini, (.....) diye kırâat etmişlerdir. Nitekim Rum sûresi 52. âyetinde geçen benzer âyeti de Mekke Kırâat İmâmları böyle kırâat etmişlerdir. Aynı şekilde Rum sûresi, 53. âyeti yani (.....) ibâresini sadece Hamza bu şekilde kırâat etmiştir.

“Ancak âyetlerimize inanıp da Müslüman olmuş olanlara duyurabilirsin.”

Yani sen bunu sadece Yüce Allah'ın kendisinin, âyetlerine îman edeceklerini ve onları tasdik edeceklerini bildiği kimselere duyurabilirsin, başkalanna değil.

Yani imanlarında ihlâs sâhibi olanlara duyurabilirsin ki bu da Rabbimizin şu kavliyle şöyle ifade edilmiştir:

“Hayır, hayır,1 Kim samimi ve dürüst bir şekilde yüzünü ihsan sâhibi bir müslüman olarak Allah'a döndürürse, ... “

Yani tam bir teslimiyetle, Allah için samimi ve ihlâs sâhibi olarak ona yönelirse, demektir.

82

(Kıyametin kopacağına dair) o söz başlarına gelince, onlar için yerden kendilerine bir dâbbe (canlı bir yaratık) çıkarırız. O, onlara insanların âyetlerimize kesin olarak inanmadıklarını söyler.

Kıyametin kopacağına dair- “O söz başlarına gelince,” yani sözkonusu olan anlatım ve bunun ifade ettiği mana, çünkü o manayı yüce Allah kıyametin kopması ve azap olarak onlara vadetmişti. “Vaki olması” demek, meydana gelmesi demektir. Bundan murat ise kıyametin meydana gelmesinin yakın olduğudur, kıyametin alâmetlerinin ortaya çıkması meselesidir. Ki o zaman tevbe etmenin herhangi bir yararı olmayacaktır.

“Onlar için yerden kendilerine bir dâbbe -canlı bir yaratık- çıkarırız.” Bu canlı yaratığın, hadislerde Cessase olduğu söylenir. Boyu 60 arşın uzunluğunda olacaktır. Ona ulaşmak isteyen yetişemeyecek, ondan kaçmak isteyen de kaçamayacaktır. Onun dört ayağı, iki kanadı ve tüyleri vardır. Hafız İbn Hacer diyor ki, Salebi, bu hadisi Huzeyfe'den rivâyetle tahrir etmiştir. Ancak burada Cessase adından söz edilmemektedir bak: Haşiyetu'l-Keşşaf, 3/371.

Yine söylenenlere göre bunun kafası öküz kafası, gözleri domuz gözü, kulakları fil kulağına, boynuzları deve boynuzu, boynu devekuşu boynu, göğsü Arsları göğsü, rengi kapları rengi, böğürleri kedi böğrü, kuyruğu, koç kuyruğu, ayakları, deve tabanı gibi olacaktır. İki mafsalının arası 12 arşın olacaktır. Safa Tepesi'nin olduğu yerden çıkacak ve Arapça konuşacak ve şöyle diyecektir:

“O, onlara insanların âyetlerimize kesin olarak inanmadıklarını söyler. “Ya da insanlar benim çıkacağıma inanmazlardı, diyecektir. Çünkü Dabbe'nin çıkışı da Allah'ın âyetlerinden bir âyettir. Ve o şöyle diyecek: “Dikkat edin'. Allah'ın lâneti zalimler üzerine olsun'.”

Ya da o, İslam dini dışında bütün dinlerin artık geçersiz ve bâtıl olduğu söyleyecektir. Ya da: “Şu, mü'mindir, şu da kâfirdir” diye söyleyecektir. Âyetinde geçen (.....) harfini üstün olarak (.....) tarzında Kufe okulu ile Sehl okumuşlar, bunu da cer edatının hazfme göre yapmışlardır.

Yani bunlara göre âyet: (.....) tarzındadır.

Bunlar dışındakiler ise, (.....) (hemze)nin esresiyle (.....) olarak kırâat etmişlerdir. Çünkü ifade: “Kavi” yani “söz” manasınadır. Zaten kavi maddesinden sonra (.....) maddesi esreli okunur. Yahut da burada “kavi” maddesi gizlidir, yani bu durumda cümle şöyledir: (.....) Ya da o, bu durumda “Yüce Allah'ın sözünü anlatmak, onu hikâye etmek” manasında olur. Daha sonra da Rabbimiz kıyametin kopmasından söz ederek şöyle buyurmaktadır:

83

“Her ümmetten -gönderdiğimiz peygamberlerimize indirilenâyetlerimizi yalanlayanlarından -yani yalanlayan ümmetlerin her birinden- bir grubu toplayacağımız ve bunların (topluca hesap yerine) sevk edilecekleri günü hatırla.”

Hepsi bir araya toplanana kadar, en sondakileri en baştakilere yetişinceye kadar, hapsedilip bekletilirler. Sonrasında da hesap yerine sevk edilerek gönderilirler. Bunun böyle ifade edilmesi, sayılarının oldukça fazla olmasından ileri gelecektir. Nitekim “Fevc” kelimesi, çok büyük kalabalıklar manasınadır.

Âyetin baş kısmı içerisinde yer alan (.....) ifadesindeki (.....) edatı, bazısı, bir kısmı manasında olmak üzere teb'îz içindir.

Yani ümmetlerden her biri içerisinde toplayacağımız birer zümreyi hatırla, demektir.

(.....) ibâresinde yer alan (.....) edatı ise, tebyin içindir.

Yani bir şeyi açıklama manasınadır.

84

Hesap yerine geldiklerinde Allah şöyle der: “Siz benim âyetlerimi, onları ilmen kavramamışken yalanladınız öyle mi? Yoksa ne yapıyordunuz ki?!”

“Hesap -ve sorgulanma- yerine geldiklerinde -bir tehdit olmak üzere- Allah şöyle der: Siz benim -peygamberlerime indirilenâyetlerimi, onları ilmen kavramamışken yalanladınız öyle mi?”

Burada (.....) fiilinin başında yer alan (.....) harfi, hâl içindir. Sanki burada: “Siz hiç düşünmeden, meseleyi enine boyuna ele almadan, künhüne tam olarak vakıf olmadan hemen duyar duymaz âyetlerimi yalanladınız öyle mi?” onların doğrulanmayı, tasdiki gerektiren ya da yalanlanmayı icap ettiren olup olmadıklarını hiç düşünmeden mi yalanladınız, ret ettiniz.” demektir.

“Yoksa ne yapıyordunuz ki?!” Üzerinde düşünüp taşımanız, tefekkür etmeniz gerekmez miydi? Halbuki sizler boşuna yaratılmadınız!

85

“Zulümlerinden dolayı sözü edilen azap tepelerine iner de artık konuşamazlar.”

Yani zulüm ve haksızlıkları yüzünden tehdit edildikleri azap gelip onları yakalayır verir de haberleri bile olmaz. Bu zulümleri ise, Allah'ın âyetlerini yalanlamalarıdır. Azap gelince artık konuşamazlar, herhangi bir mazeret ve özür de beyan edecek bir durumda da olamazlar. Bu âdetâ şu âyette geçtiği gibidir:

“Bu, onların konuşamayacağı bir gündür.” Mürselat, 35.

86

Onlar görmüyorlar mı ki, biz geceyi içinde rahat etsinler diye, gündüzü de (her şeyi) gösterici (aydınlık) olarak yarattık. Şüphesiz bunda inanan bir toplum için elbette Allah'ın varlığını gösteren deliller vardır.

Burada geçen (.....) kelimesi hâldir. Gösterici - gösterme kelimesi de, gündüz için zikredildi. Bu da ehli açısından önemlidir. Karşılıklı ifadenin yer alması, manaya riayet içindir. Çünkü âyette geçen (.....) kelimesi, insanların kazançlarını sağlayabilmeleri için gidiş geliş yollarını görebilmeleri manasınadır.

“Şüphesiz bunda inanan -tasdik edip de bundan ders çıkaran- bir toplum için elbette Allah'ın varlığını gösteren deliller vardır.” -Bu, öldükten sonra yeniden dirilmenin sahih olduğuna dair delildir. Çünkü bunun manası şöyle olmaktadır:

“Hiç bilip görmüyorlar mı ki biz geceyi de gündüzü de, dünyadaki maişetlerini ve geçim imkânlarını sağlamaları için yarattık, iyice bilsinler ki, biz bunları boşuna yaratmadık. Aksine bunlar bir imtihan ve deneme içindir Mutlaka bu açıdan cezâlarıdırma da, Ödüllendirme de olacaktır. Eğer bu cezâlarıdırma ve ödüllendirme bu dünyada olmasa bile, mutlaka âhirette sevap ve cezâ olarak karşılırlarına çıkacaktır.”

87

Sur'a üfürüleceği ve Allah'ın dilediği kimselerden başka göklerdeki herkesin, yerdeki herkesin korkuya kapılacağı günü hatırla. Hepsi de boyunlarını bükerek O'na gelirler.

“Sur'a üfürüleceği ve Allah'ın dilediği kimselerden başka göklerdeki herkesin, yerdeki herkesin korkuya kapılacağı günü hatırla. “Âyette geçen sur, kelimesi, boynuz manasınadır. Ya da kelime, suret kelimesinin çoğuludur. Sura üfürecek olan da büyük meleklerden İsrâ'fil (aleyhisselâm) dır.

Ürperme manasına gelen kelime için âyette kullanılan fiil, (.....) (muzari) kipi yerine dili geçmiş zaman olan (.....) kipinin tercih nedeni, olayın kesin olarak meydana geleceği ve vuku bulacağının sabit olması, kesin olarak gerçekleşeceği hasebiyledir. Bu, hiçbir kuşkuyla yer kalmaksızın kesin olarak meydana gelecektir.

Bundan murat, ilk sur üflemesinde ürpererek ve korkularından yerinde donup kalacak olanlardır. Bunlardan “Sadece Allah'ın diledikleri istisna edileceklerdir. “

Yani meleklerden Allah'ın kalplerini sabit kıldığı, ürpermenin ve korkunun dışında tuttuğu melekler hariçtirler. Bunların da Cebrâîl, Mikail, İsrâ'fil ve ölüm meleği denilen Azrail melekleridir -Allah'ın selâmı üzerlerine olsun-.

Kimi tefsirlere göre de bunlar şehitlerdir. Kimi tefsirlere göre de Hurilerle, ateşi bekleyen hazinlerdir, Arşı yüklenen meleklerdir. Cabir'-den (radiyallahü anh) rivâyete göre, Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) da onlardandır. Çünkü o zaten daha önceden bir defa baygın düşüp kalmıştı. Bu âyetin bir benzeri de şu ayettir:

“Sur'a üfürülecek ve göklerde, yerde ne varsa, Allah'ın dilediğinden başka, hepsi cansız kalacak.” Zümer, 68.

Âyetin sonunda yer alan (.....) ibâresindeki (.....) ifadesini, Hamza, Hafs ve Halef, (.....) olarak okumuşlardır. Bunlar dışında kalan kırâat otoriteleri ise, aynı kelimeyi (.....) olarak kırâat etmişlerdir. Kelimenin aslı ise (.....) dur. (.....) kelimesi de hâldir ve küçülmüş, aşağılanmış olarak demektir. (.....) kelimesinin manası, mahşer yerine getirilmeleri veya Allah'ın emrine dönmeleri ya da, Allah'a boyun eğmeleridir. Nitekim zaten âyetin sonu da öyle bitmektedir:

“Hepsi de boyunlarını bükerek O'na gelirler.”

88

Dağları görürsün, onları hareketsiz sanırsın. Hâlbuki onlar bulutların geçişi gibi hareket ederler. Bunu, her şeyi sağlam ve yerli yerince yapan Allah yapmıştır. Şüphesiz O, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.

“Dağları görürsün, onları hareketsiz sanırsın.” Âyette geçen (.....) kelimesini, Şam okulu, Hamza, Yezid ve Âsım, (.....) harfinin fethasıyla, görüldüğü gibi(.....) olarak kırâat etmişlerdir. Bunlar dışında kalanlar ise (.....) harfinin esresiyle, (.....) olarak okumuşlardır. Ve kelime, muhataptan hâldir.

Yine âyette yer alan (.....) kelimesi de, yerinde duran, hareketsiz olan, yerinde donup kalan, debelenmeyen demektir.

“Hâlbuki onlar bulutların geçişi gibi hareket ederler.” Âyette geçen (.....)ibâresi de (.....) kelimesinde mensûb olan zamîrden hâl olarak gelmiştir. Mana şöyle olmaktadır:

“Sur'a üfürüldüğü zaman sen, dağlara baktığında, azametleri ve büyüklükleri sebebiyle onları yerinde sabit olarak duruyor sanırsın. Halbuki onlar, âdetâ rüzgârın önünde hareket edip giden bulutların geçişi misali çok hızlı bir şekilde hareket edip giderler. Nitekim sayıca çok fazla olan diğer büyük cüsseli ve azametli her varlık aynı şekilde hareket ettiklerinde, neredeyse hareket edişlerini göremezsin.” Tıpkı Şâir Nabiga'nın bir orduyu tavsif etmesine benzer bir durum sergilerler. Nabiga diyor ki:

Büyük bir ordu ile savaştık ki,

Sen onları ihtiyaç için duruyor sanırsın.

Halbuki onlar yürümektedir.

“Bunu, her şeyi sağlam ve yerli yerince yapan Allah yapmıştır. “Âyette geçen (.....) kelimesi, mastar olan bir kelimedir, bunda amil etkisi yapan ise, (.....) fiilinin delalet ettiği şeydir. Çünkü dağların geçişinin, bulutların geçişi gibi olması, Yüce Allah'ın fiilidir, O'nun yapmasıdır. Sanki burada: “Bu, Allah'ın yaptığı bir yapmadır” denir gibi bir ifade bulunmaktadır. Burada Yüce Allah'ın, ismine yer vermesi, daha önce, yer vermemesinden dolayıdır.

“Şüphesiz O, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.” Burada yaptıklarınız manasında olan (.....) kelimesini, Mekke okulu, Sehl dışında Basra okulu, Yahya dışında Ebû Bekir, (.....) harfiyle (.....) olarak kırâat etmişlerdir. Bunlar dışında kalanlar ise, (.....) harfiyle (.....) olarak kırâat etmişlerdir.

Yani Allah, kullarının yaptıklarını bilir, hepsinden de haberdardır ve kullarını işledikleri amellerine göre ödüllendirir. Daha sonra Rabbimiz şöyle buyurmaktadır:

89

Her kim iyi amel getirirse, ona ondan daha hayırlısı vardır. Onlar o gün korkudan emindirler.

“Her kim iyi amel getirirse,” Cumhûr’a göre bu iyi amel, “La ilahe İllallah “kelimesidir. Kim bu kelimeyi söylerse, “ona ondan daha hayırlısı vardır.”

Yani söylediği o tevhid kelimesi sebebiyle ona bundan ötürü daha güzel ve daha iyi bir ödül verilecektir ki, bu da cennettir. Bu duruma göre âyette geçen (.....) kelimesi, daha faziletli manasına gelmez. Âyette geçen (.....) ise, (.....) kelimesinin sıfatı olması hasebiyle ref yerinde gelmiştir.

“Onlar o gün korkudan emindirler.” Burada korku manasında olan (.....) kelimesini, Kufe okulu, tenvinli olarak (.....) diye okumuşlardır. Manası da çok büyük bir korkudan, dehşet saçan bir korkudan manasına gelir ki, bu da cehennem ateşinden dolayı olan korkudur. Ya da az da olsa bu, herhangi bir korkudan manasına da gelebilir.

Kufe okulu dışında kalanlar ise, aynı kelimeyi tenvinsiz olarak (.....) diye okumuşlardır. “O gün “manasına gelen (.....) kelimesini, Kufe ve Medine okulları mensupları, (.....) harfinin fethasıyla (.....) diye okumuşlardır. Bunlar dışında kalanlar ise, (.....) harfinin esresiyle, (.....) diye kırâat etmişlerdir.'Gün'den murat ise, kıyamet günüdür.

Âyetin sonunda yer alan (.....) fiili, (.....) fiilinden alınmadır. Bu da her cer edatıyla ve hem kendi başına geçişli bir fiil olabilir. Nitekim şu âyet, buna örnektir:

“Allah'ın azâbından emin mi oldular?” A'râf, 99.

90

Kimler de kötü amel getirirse, yüzüstü ateşe atılırlar. (Onlara), “Ancak yaptıklarınızın karşılığını görüyorsunuz” (denir.)

“Kimler de kötü amel -Allah'a ortak koşmayı, şirki- getirirse, yüzüstü ateşe atılırlar.” Atılmak manasında olan kelime, (.....) kelimesidir. Meselâ: (.....) denir ki bu, onu yüzükoyun veya yüz üstü attım, demektir.

Yani onları başları üzerine cehennem ateşine atın, demektir. Ya da hepsi anlamında “yüzü” ifadesiyle dile getirildi. Çünkü baş ve boyun gövde mesabesindedir.

Yani olduğu gibi ateşe atın demektir. Bu, onlar ateşe atılacağı sırada kendilerine söylenir.

Onlara- “Ancak -dünyada- yaptıklarınızın -işlediğiniz şirkin ve ma'siyetlerin, günahların- karşılığını görüyorsunuz” -denir.

91

De ki: “Ben, sadece bu beldenin Rabbine ibâdet etmekte emrolundum. Allah bu beldeyi saygı gösterilmesi gereken mukaddes bir yer kılmıştır. Her şey yalnız onundur. Ben, Müslümanlardan olmakla emrolundum.”

De ki:- “Ben, sadece bu beldenin -Mekke'nin- Rabbine ibâdet etmekle emrolundum. Allah bu beldeyi saygı gösterilmesi gereken mukaddes -güvenli, dokunulmaz- bir yer kılmıştır. -Buraya sığınan kimse güvende olur. Oranın otu ve dikenleri koparılmaz. Oraya sığınanlara dokunulmaz. Avları ürkütülmez. Bu belde de dâhil- Her şey yalnız O'nundur. -Çünkü O dünyanın da âhiretin de mâlikî ve sâhibidir-Ben, müslümanlardan olmakla -ona boyun eğmekle- emrolundum.”

92

De ki: “Bir de Kur'ân okumakla (emrolundum). Kim hidâyet yolunu tutarsa ancak kendisi için hidâyet yolunu tutmuş olur.” Kim de saparsa de ki: “Ben, ancak uyarıcılardanım.”

Burada okumak manasına gelen kelime, (.....) kelimesidir ki, bu kelime ya (.....) kelimesinden türemedir veya (.....) kelimesinden alınmadır.

Bu ibâre, âdetâ: “Rabbinden sana vahyedilene uy!” Ahzâb,2. âyetinde olduğu gibidir.

Allah (celle celâlühü), burada, Resûlü Hazret-i Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem): “Ben ibâdetimi ve kulluğumu sadece Allah'a tahsis etmekle, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamakla emrolundum. Yoksa Kureyş'in yaptığı gibi değil.” demesini emrediyor. Ve “Aynı zamanda İslam dinî üzere sebat eden Haniflerden olmakla, Kur'ân okumakla da emrolundum. “demesini de buyurdu. Çünkü helâl ve haramı öğrenmek ve onu hayatta uygulamak da Kur'ân'ı okumaya bağlıdır. İslam'ın gerektirdiklerini yapmak da buna bağlıdır.

Diğer beldeleri sözkonusu etmeksizin sadece Mekke ismini Yüce Allah'ın ismine izafe ederek, sırf bu isimden söz etmesi, Mekke'nin Resulullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) yanında farklı bir yerinin olması, onu çok sevmesi sebebiyledir. Çünkü Resulullah'a göre en değerli ve en büyük belde Mekke'dir. Nitekim bu beldeyi (.....) işaret İsmiyle işaret etmesi de, buraya tazim ve saygı anlamında olan bir işarettir. Oraya yaklaşımın göstermektir. Bir de bu beldenin, Peygamberi Hazret-i Muhammed'in (sallallahü aleyhi ve sellem) vatani, doğduğu yer olması, kendisine vahyin ilk geldiği şehir olması hasebiyledir.

Aynı şekilde bu beldeyi harem - dokunulmaz vasfıyla zikretmesi, bu vasfın sadece buraya has olması sebebiyledir. Her şeyi, Yüce Allah'ın Rububiyeti ve melekûtu altında değerlendirmesi de böyledir. Burada âdetâ, tabi olan da aynı hükmün altına girmiş olmaktadır.

“Kim hidâyet yolunu tutarsa -

Yani bu hususta bana tabi olur, Allah'ın birliği ve tevhid inancı bakımından benim gösterdiğim gibi hareket ederse, Hanif olan dine girerse, vahiy olarak bana indirilenlere uyarsa- ancak kendisi için hidâyet yolunu tutmuş olur.” Çünkü doğru yola girmesi ve hidâyete ermesi sebebiyle elde edeceği menfaat, bana değil, o kimsenin kendisine dönecektir- “Kim de saparsa de ki: Ben, ancak uyarıcılardanım.”

Yani her kim sapıtırsa, haktan saparsa ve bana uymazsa, artık benden vebal gitmiştir. Ben sadece bir uyarıcı elçiyimdir. “Kaldı ki, peygambere düşen görev, apaçık tebliğden ibârettir.” Nur, 54.

93

De ki: “Hamd Allah'a mahsustur. O, âyetlerini size gösterecek ve siz de onları tanıyacaksınız. Rabbin, yaptıklarınızdan habersiz değildir.”

Yüce Allah, elçisi Hazret-i Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem), Rabbinin kendisine bahşettiği peygamberlik nimeti sebebiyle O'na hamd etmesini emrediyor. Çünkü verilen peygamberlik nimeti, hiçbir nimetle asla eşdeğer değildir.

Aynı zamanda Yüce Allah'ın düşmanlarına karşı, âhirette göstereceği ayetlerle de onları tehdit etmesini de emir buyuruyor. Çünkü Allah düşmanları âhirette göreceklerini gördüklerinde onlara kesin olarak inanacaklar ama bunun kendilerine bir yaran olmayacaktır.

Bir tefsire göre de, bu ayetlerin ayın yarılması, bir dumanın çıkması, dünyada Yüce Allah'ın bir tokadı ve intikamı olarak başlarına gelenler gibi şeylerdir. Bütün bunlardan kendileri için bir ders çıkarmaları gerekirken, onlar hiç umursamamışlardır.

“Rabbin, yaptıklarınızdan habersiz değildir. “

Burada “yaptıklarınızdan “manasında olan kelime, (.....) harfiyle (.....) kelimesidir ki bu kelimeyi Medine ve Şam okulları mensupları ile Hafs ve Ya'kûb (.....) olarak kırâat etmişlerdir. Bunlar dışında kalanlar ise (.....) harfiyle (.....) diye okumuşlardır.

Yani işledikleri her türlü amellerini Yüce Allah kesin olarak bilir. Allah onlardan habersiz değildir. Gaflet ve yanılma gibi şeyler Allah hakkında asla câiz olan şeyler değildir.

KASAS

SÛRESİ

Bu sûre Mekke'de nâzil olmuştur; 88 âyettir.

1

Tâ - Sîn - Mîm.

2

“Bunlar apaçık Kitab'ın ayetleridir.”

Âyette geçen ve “apaçık” manasına gelen (.....) kelimesi, (.....) ve (.....) kökünden gelmektedir ki her ikisi de aynı manaya gelir. Nitekim (.....) ve (.....) bu bakımdan aynı manaya gelirler ve dolayısıyla (.....) fiili, hem lazım (geçişsiz) ve hem müteaddi (geçişli) olabilmektedir. Buna göre mana, “hayrı ve bereketi açık ve net olan, ortada olan” demektir. Ya da “Helâl ve haramı apaçık ortada olan, vadi ve vaidi (tehdidi), ihlâs ve tevhidi de ortada olan, gizli kalmayan” demektir.

3

İman eden bir kavim için Mûsa ile Fir'avun'un haberlerinden bir kısmını sana gerçek olarak anlatacağız.

“İman eden bir kavim -ezeli bilgimiz gereği mü'min olacağını bildiklerimiz- için -çünkü bir şeyleri anlatmak ve açıklamak sadece mü'minlere yarar sağlar, inanmayanlara bir yarar getirmez - Mûsa ile Fir'avun'un haberlerinden bir kısmını sana gerçek olarak anlatacağız.”

Burada geçen “anlatacağız” manası verilen (.....) kelimesi aslında okuyacağız, sana okuyacağız, manasındır ki bu zaten anlatacağız anlamını da içerir.

Yani Cebrâîl (aleyhisselâm) bizim emrimizle onu sana okuyup anlatacaktır. (.....) kelimesinin mefulü (tümlecî), (.....) ibâresi olup “Mûsa ile Fir'avun'un haberlerinden bir kısmını” demektir. (.....) de, hâldir ve “gerçek olarak” demektir.

4

Şüphesiz o, bozgunculardandı. Şüphe yok ki, Fir'avun yeryüzünde (ülkesinde) büyüklük taslamış ve oranın halkını sınıflara ayırmıştı. Onlardan bir kesimi eziyor, oğullarını boğazlıyor, kâdirlerini ise sağ bırakıyordu.

Âyetin başında yer alan “Şüphesiz o, Fir'avun.. “ibâresi, yeni bir cümledir. Sanki burada mücmel olanı, (tam anlatılmamış olanı) tefsîr eden, bir cümle konumundadır. Biri şöyle der gibidir:

- “O ikisi ile ilgili haber nasıldı?” O da:

- “Fir'avun, yeryüzünde'üstünlük taslamış'azgınlık ve taşkınlık göstermiş, zulüm ve haksızlık etmede haddini aşmış ya da büyüklük taslayarak kendini beğenmiş ve Allah'a karşı kulluğunu unutmuştu.”

“ve oranın halkını -dilediği gibi guruplara, firkalara ve- sınıflara ayırmıştı.” Hepsi ona itâat ediyorlardı. Kimse korkusundan, ona karşı başırrı bile arkasına çeviremezdi. Bir başka tefsire göre de Fir'avun idaresi altında bulunanları değişik guruplara ve firkalara ayırmış, bunlardan dilediklerine ikramda bulunmuş, dilediklerini de aşağılamıştı. Kıptilere karşı saygılı ve fakat İsrâ'il oğullarına karşı ise onları aşağılayıcı bir tavır ve uygulama içerisindeydi.

“Onlardan bir kesimi -İsrâ'iloğuUarım- eziyor, oğullarını boğazlıyor, kâdirlerini ise -kendilerine hizmet etsinler diye- sağ bırakıyordu.”

Fir'avun'un, İsrâ'il oğullarının erkek çocuklarını öldürmesinin sebebi, kâhinin birinin ona söylediği bir tefsirdur. Kâhinin, Fir'avun'a söylediğine göre, İsrâ'iloğullarından bir çocuk dünyaya gelecek ve bu çocuk onun mülküne ve saltanatına son verecektir. Bu durum, Fir'avun'un ahmak bir adam olduğuna da bir delildir. Çünkü kâhinin söylediklerinin doğruluğunu kabul ediyorsa, bu takdirde çocukları öldürmekle, kendisi için sözkonusu olan tehlikenin önünü alanayacaktır er veya geç o çocuk eliyle saltanatı yok olacaktır. Eğer kâhin yalan söylüyorsa, o zaman da çocukları öldürmesinin bir manası yoktur.

Âyette geçen (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin zamîrinden hâldir ya da (.....) kelimesinin sıfatıdır. Veya yeni bir cümledir. (.....) kelimesi de, (.....) kelimesinden bedeldir.

“Şüphesiz o, -orada- bozgunculardandı.” Çünkü adam öldürmek zulüm ve haksızlıktır, bu da sadece bozgunculuk çıkaranların yapacağı bir iştir. Bu itibarla ister kâhini doğrulasın, ister yalanlasın, bunun bir başka anlamı da yoktur.

5

Biz ise, istiyorduk ki yeryüzünde ezilmekte olanlara lütufta bulunalım, onları önderler yapalım ve onları varisler kılalım.

İşte bu, Allah'ın asları olanı yani en iyi olanı yaratma meselesi konusunda bizim lehimize olan bir delildir. Aynı zamanda bu cümle: “Şüphe yok ki, Fir'avun yeryüzünde -ülkesinde yani Mısır'da- büyüklük taslamış.” ibâresi üzerine ma'tûftur. Çünkü bu, Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) ile Fir'avun'a dair haberi tefsîr etme anlamında gelen benzer bir ibâredir, bir naziredir, ona karşılık olmak ve bir misillemede bulunmaktır.

Ya da bu, (.....) fiilinden hâldir.

Yani: “Fir'avun onları güçsüz ve savunmasız görüyordu. Biz de buna karşılık olarak onlara ikramda ve ihsanda bulunmak istedik. Allah'ın murat ettiği de mutlaka gerçekleşecektir.” Burada sanki İsrâ'il oğullarının güçsüzlüklerine karşılık, böylece bir ikram ile onlara taltifte bulunulmuştur.

“Onları önderler yapalım -İsrâ'il oğullarından Allah'a îman edenleri, tevhid inancını hayata hâkim kılmak isteyenleri biz, böyle hayır ve iyilikte lider ve önderler kıldık, onların örnek alınmasını diledik. Ya da hayra davet eden, velayet yetkisi kulları olacak olan kimseler, ya da krallar kıldık- ve onları varisler kılalım.”

Yani Fir'avun ve kavmine sahip, onlara âit olan her şeye varis kıldık.

6

Yeryüzünde onları kudret sâhibi kılalım ve onların eliyle Fir'avun'a, Hâmân'a ve ordularına, çekinegeldikleri şeyleri gösterelim.

“Yeryüzünde -yani Mısır ve Şam toprakları üzerinde- onları kudret sâhibi kılalım.”

Âyette geçen ve kudret sâhibi kılmak manasında olan (.....) fiilinden alınmadır. Bu kelime; bir kimseye üzerine oturup yerleşebileceği veya yatıp uyuyabileceği bir yer hazırlanması veya yer edinmesi manasınadır. (.....) kelimesinin anlamları için Prof. M. Ali Sallabi'nin Fıkhu'n-Nasr ve't-Temkin isimli eserine bakınız.

Bu öylene bir yerleştirmedir ki, bundan böyle Fir'avun'un gücü ve sultas buralara kadar uzayamaz, onlar üzerinde bir uygulamaya geçemez. Emri, buralarda geçersizdir.

“Ve onların eliyle Fir'avun'a, Hâmân'a ve ordularına, çekinegeldikleri şeyleri gösterelim.” Gösterelim manasında olan (.....) kelimesinin, (.....) harfî ötreli olup, Fir'avun ve sonrasında gelen kelimeler ise mensûbturlar.

Aynı fiili (.....) şeklinde (.....) harfiyle değil de, (.....) harfiyle olcumak suretiyle, Fir'avun ve sonraki kelimeleri de mcrfu olarak okuyan kırâat imâmları Ali ve Hamza'dırlar. Buna göre mana şöyle olmaktadır:

“Kendilerinden doğacak olan bir çocuğun eliyle mülkünün ve saltanatının gideceğine inandıkları ve çekindikleri o olayı onlardan göreceklendir.”

(.....) fiili, mensûb olan bir kelimeyi, tıpkı nun ile olan kırâatte olduğu gibi kendisinden önce geçen ve mensûb olan bir şeye atfetmek kabilindendir. Ya da yeni bir cümleymiş gibi merfû' olarak bu yeni cümle üzerine atfetmektir.

(.....) onların eliyle yani İsrâ'il oğullarının eliyle, demektir. Buradaki (.....) cer edatı, (.....) fiiline değil, (.....) fiiline mütealliktir. Çünkü sıla yani ilgi cümlecîği, mevsul üzerine geçmez, ona takaddüm etmez.

Çekinme manasında olan (.....) kelimesi, zarardan sakınmak demektir.

7

Mûsa'nın annesine, “Onu emzir, başına bir şey gelmesinden korktuğun zaman onu denize (Nil'e) bırak, korkma, üzülmeye. Çünkü biz onu sana döndüreceğiz ve onu peygamberlerden kılacağız” diye vahyettik.

Âyette geçen “emzir” manasında olan (.....) kelimesinin başında yer alan (.....) harfi, “Ey” anlamındadır kî bu, “yani” demektir. Ya da bu harf, mastar manasında olan bir edattır.

“başına bir şey gelmesinden -komşularının bebeğin sesini duyarak durumu ilgililere bildirebilecekleri ve bu yüzden de öldürülmesinden- korktuğun zaman onu denize -Mısır'daki Nil nehrine- bırak, -boğulmasından ve kaybolmasından da- korkma, -ayrılığına da- üzülmeye. Çünkü biz onu -büyümesi ve yetişmesi için güzel bir şekilde, tatlı bir yüzle- sana döndüreceğiz ve onu peygamberlerden kılacağız'diye vahyettik. “

Burada geçen “vahyettik” ifadesi ilham yoluyla bildirdik, ya da rüya yoluyla veya bir melek aracılığıyla haber verdik, demektir. Nitekim Hazret-i İsa'nın annesi, Hazret-i Meryem'e de tıpkı bu şekilde ilham edilmişti. Vahiy denilen bu ilham, aslında risâlet yani peygamberlik anlamında bir durum değildir. Çünkü kâdirler peygamber olamazlar. Bu itibarla Hazret-i Mûsa'nın annesi de bir resul değildi, nitekim Hazret-i Meryem de böyledir.

Bu âyette iki emir, iki yasak, iki haber ve iki müjde yer almaktadır. Emirlerin ikisi, emzirme ile denize atma emridir. İki nehiy, (yasak) korkma ve üzülmeye yasağıdır. Söz konusu iki haberden biri “Mûsa'nın annesine vahyettik” ve “korktuğu zaman” haberi idi. İki müjde ise: “Mûsa'yı yeniden ailesine döndürmesi” ve onun “peygamber kılınacağı” müjdeleriydi.

Korku (Havf) ile hüznün arasındaki fark şöyledir. Korku (Havf): Olabilecek bir fenalık sebebiyle duyuları tasa ve keder demektir. Hüzün: Meydana gelen bir olay yüzünden kişiyi düştüğü durum, tasa ve sıkıntı, demektir. Bu da, Hazret-i Mûsa'nın annesinin oğlundan ayrı kalması, onun sebebiyle sıkıntıya düşmesidir. Hazret-i Mûsa'nın annesi, bu her ikisinden de menediliyor. Ondan korkmaması ve üzülmemesi isteniyor. Çocuğunun yeniden kendisine döndürüleceğini ve onun peygamberlerden kılınacağını müjdeliyor.

Rivâyete göre Fir'avun Mûsa'yı bulup öldürmek için doksan bin çocuk öldürmüştür.

Yine rivâyete göre Hazret-i Mûsa'nın annesinin doğum sancıları başlayınca, İsrâ'il oğulları kâdirlerinden gebe olmalarını takip ve doğum olaylarını gerçekleştirmekle görevli kılınan ebelerden biri doğum olayını gerçekleştirmek üzere gelip doğumu gerçekleştirir. Derken çocuk dünyaya gelir gelmez iki kaşı arasından ebeyi korkutan bir nur yayılır ve bundan dolayı ebe, dünyaya gelen bebeğe karşı sevgi dolmaya başlar, onu Fir'avun'a haber vermek istemez. Ebe, Hazret-i Mûsa'nın annesine;

“Ben, senin doğan bu çocuğunu öldürmekle görevli kılınarak buraya gönderildim. Buraya asıl geliş amacım onu öldürmek ve durumu Fir'avun'a bildirmektir. Ancak hiçbir bebeğe karşı duymadığım ve hissetmediğim bir duygu ve sevgiyi senin bu bebeğine karşı duymaya başladım. Onu iyi koru. “diye uyardı.

Ebe, evden ayrılınca, Fir'avun'un casusları derhal eve geldiler. Hazret-i Mûsa'nın annesi hemen bebeği bir beze sarıp kızgın tandırın içine bırakıverdi. Gelen casusların korkusundan aklı başından gitmiştir; ne yaptığını bilmeden ve farkında olmadan bebeğini kızgın tandıra bırakmıştır. Gelenler çocuğu isterler ama onu bulamazlar. Umutlarını kesip evden ayrılacak casuslardan sonra anne, çocuğu nereye bıraktığını bilemez, çünkü o

esnada şaşkın bir hâldeydi. Derken anne, bebeğinin ağlama sesini duyar ve sesin tandırdan geldiğini görür. Hemen ona doğru koşar. Vardığında, Allah (celle celâlühü), ateşi gül gülistan kıldığını, soğuttuğunu görür.

Ancak Fir'avun yeni doğmuş olan bebeklerin peşini bırakmamada ısrarlı olunca, Yüce Allah, Hazret-i Mûsa'nın annesine, bebeğini denize (Nü nehrine) bırakmasını ilham etti. Bu olay, annesi, bebek olan Hazret-i Mûsa'yı üç ay emzirdikten sonra gerçekleşti.

8

Nihayet Fir'avun ailesi kendilerine düşman ve üzüntü kaynağı olacak olan o çocuğu bulup aldı. Şüphesiz Fir'avun, (veziri) Hâmân ve onların askerleri hata yapıyorlardı.

“Nihayet Fir'avun ailesi -sonunda- kendilerine düşman olacak olan bebeği yani Mûsa'yı aldı. Halbuki asıl amaçları, onun kendilerine düşman olmamasıydı, bu amaçla almışlardı - Bu söz, Zeccâc'ın da belirttiği gibi âdeta şu ifadeye benzer:

“Ölmeleri için bir anne çocuk doğurmaz, nitekim Hazret-i Mûsa'nın annesi de çocuğu ölsün diye doğurmadı. Fakat gidiş ona doğrudur.”

İşte buna dayanarak tefsîr bilginleri der ki: (.....) filinin başında yer alan (.....) harfi, “Akıbet” ve “Sayruret” manasında olan bir (.....) harfidir. Keşşaf Tefsiri'nin sâhibi olan Zemahşeri de diyor ki:

Bu (.....) harfi, “İçin” anlamında olan (.....) manasına gelir ki, bunun da manası ta'UT yani illet ve sebep için olup gerekçe demektir.

Meselâ: “Bana ikram edesin diye sana geldim” cümlesinde olduğu gibi. Dolayısıyla buradaki (.....) harfi ta'lil içindir ve gerekçe bildirir. Burada da, “.... edesin, için geldim” manasını verdiren işte cümledeki (.....) harfidir ve (.....) manasınadır. Ancak burada ta'lil manası mecâzî manada varit olmuştur. Çünkü Fir'avun ailesinin çocuğu almaları, öyle bir davet edilene, benzetildi ki, fâil yapacağı işi ve eylemi onun için yapar, ki bu da sözkonusu olan davetçidir.

Yani ikram olayıdır. Çünkü davet edilenin gelmesinin bir neticesi olarak da ikram gerçekleşmiş olmaktadır. Gelme olmasaydı, ikramdan da söz edilemezdi.

“üzüntü “kelimesini, kırâat imâmlarından Ali ve Hamza, (.....) olarak kırâat etmişlerdir. Her iki kelime de Arap dilinde bu manaya kullanılmaktadır. Kelime âdeta (.....) ve (.....) kelimeleri gibidir. Çünkü bu ikisi de tıpkı diğer iki kelimeye benzerler. Araplar bu her iki kelimeyi de yokluk, yok olmak manasında kullanmaktadırlar.

“ve üzüntü kaynağı olacak olan o çocuğu bulup aldı.” Zeccâc diyor ki: Fir'avun, aslında Fars ehlinde Istahr ailesindendi.

“Şüphesiz Fir'avun, -veziri- Hâmân ve onların askerleri hata yapıyorlardı.” Ebû Cafer, âyetin sonunda geçen ve “hata yapıyorlardı” manasında olan (.....) kelimesini (.....) olarak kırâat etmiştir. Mana olarak “günah işliyorlardı, suç işliyorlardı” demektir. Allah da onları, elleriyle büyüttükleri, düşmanları olacağı ve yok oluşları onların elinden olacağı cezâ ile Fir'avun ve hanedanını cezâlarıydı. Ya da: “Her konuda hatalıydılar ve hep suç işliyorlardı” demektir.

Hataları, kendi elleriyle büyüttükleri bir çocuğun onların arasından yeni bir icatla çıkmış olması manasında değildir. Cinayet işlemeleri ve hakkı inkâr etmeleri anlamındadır.

9

Fir'avun'un karısı şöyle dedi: “Bana da, sana da göz aydınlığı (bir çocuk)! Sakın onu öldürmeyin. Belki bize faydası dokunur, ya da onu evlat ediniriz.” Halbuki onlar (olacak şeylerin) farkında değillerdi.

“Fir'avun'un karısı şöyle dedi: Bana da, sana da göz aydınlığı (bir çocuk!) “Rivâyete göre, Fir'avun'un adamları çocuğun içinde bulunduğu tabutu Nil'den çıkardıklarında, tabutun ağzını açmaya çalışırlar, fakat açamazlar. Bu

defa kırmaya uğraşırlar, bunda da yorgun düşerler, kıramazlar. Derken bu sırada Fir'avun'un hanımı Asiye tabutun yanına yaklaşır ve tabutun içinde bir nurun parladığını görür. Kendisi hemen gidip tabutu açmaya çalışır ve tabutu açar. Bir de ne görsün tabutun içinde bir bebek, kaşlarının arası nurdan panldıyor. Bu defa onu sevmeye başlar. Fir'avun'un da abraş - alaca ten hastalığına yakalanmış bir kızı vardı. O da bebeğin yüzüne bakınca, alacaları iyileşir.

Fir'avun'un kavminden azgın ve acımasız olanları: “İşte bu çocuk bizim sakındığımız ve sakıncalı gördüğümüz bebektir. Onu öldürmemiz için bize izin verin.” dediler ve hemen bebeği alıp öldürmek üzere harekete geçtiler. Bunun üzerine Fir'avun'un eşi Asiye, Fir'avun'a:

“İşte bana da, sana da göz aydınlığı bir çocuk!” diye söyledi. Ancak Fir'avun: “Senin için gözyadınlığı olacak, benim için değil” diye karşılık verdi. Nitekim bir hadiste şöyle geçer:

“Eğer Fir'avun da tıpkı eşi Asiye'nin dediği gibi, senin için göz aydınlığı olacağı gibi benim içinde olsun, demiş olsaydı, Yüce Allah Asiye'yi hidâyette kıldığı gibi, Fir'avun'u da hidâyette kılardı.” Hafız İbn Hacer diyor ki: “Bu, Nesai tarafından rivâyet edilen uzunca bir hadisin bir parçasıdır.” Haşiyetu'l-Keşşaf, 3/381.

Bunun manası: “Eğer Fir'avun'un kalbi mühürlü olmasaydı, o da Asiye gibi düşünseydi, bu durumda Fir'avun da tıpkı eşi Asiye'nin dediğini derdi ve onun Müslüman olması gibi o da Müslüman olurdu.”

(.....) kelimesi, mahzûf bir mübtedanın haberidir.

Yani, (.....) demektir ki, “O gözyadırlılığıdır” manasınadır. (.....) (sana ve bana) ibâresi de (.....) kelimesinin sıfatlarıdır.

Asiye, çocuğu öldürmek isteyen azgınlara, âdeta kralların hitap edasıyla hitapta bulundu. “Sakın onu öldürmeyin!” Ya da azılılara seslendi, onu öldürmeyin, dedi. “Belki bize faydası dokunur” un manası onun yüzünde bereket emareleri ve fayda sağlayacak deliller görülüyor. Çünkü tabutu açtığında, onun kaşları arasında parlayan nuru ve alaca tenli kızın iyileşmesini görmesi sebebiyle söylemişti, “ya da onu evlat ediniz.” Kendimize oğul ediniz demişti. Çünkü böyle bir çocuk krallara evlat olmaya layık bir çocuktur. “Halbuki onlar olacak şeylerin farkında değillerdi.” İfadesi hâl cümlesidir. Zu hâl (hâl sâhibi) ise Fir'avun ailesidir. Bu durumda âyetin manası şöyle olmaktadır:

“Nihayet Fir'avun ailesi kendilerine düşman ve üzüntü kaynağı olacak olan o çocuğu bulup aldı.” Kasas,8.

Evet, Fir'avun'un hanımı böyle söylemişti. “Halbuki ki onlar olacak şeylerin farkında değillerdi.” O bebeği almakla büyük bir hata yaptıklarının, büyük bir yanlışın içinde olduklarının farkında değillerdi. Çünkü ondan bir fayda beklentisi içinde idiler ve onu kendilerine oğul edinmek istiyorlardı.

(.....) diye başlayan âyet -ki bu surenin 4. ayetidir- ara cümlesi olup ma'tûf ile ma'tûfun aleyh arasında yer almıştır ve onların hata etmelerinin manasım daha da güçlendirmektedir. Meani ve Beyan ilimlerinden anlayanlar için bu ifade ne kadar can alıcı güzel bir ifadedir.

10

Mûsa'nın anasının kalbi bomboş kaldı. Eğer biz (çocuğu ile ilgili sözümüze) inancını koruması için kalbine güç vermeseydik, neredeyse bunu açıklayacaktı.

Mûsa'nın anasının kalbi bomboş kaldı. -

Yani çocuğunun Fir'avun'un eline düştüğünü öğrenince büyük bir dehşete düştü ve âdeta aklını kaçırmış gibi oldu, ne yapacağım bilemez durumdaydı - Eğer biz -çocuğu ile ilgili sözümüze olan- inancını koruması için kalbine güç vermeseydik, neredeyse bunu açıklayacaktı.” ortaya koyacaktı.

(.....) kelimesindeki zamîr, Mûsa'ya râcidir. Bundan kasıt, Mûsa ile ilgili durumu, onun kıssasını, onun kendisinin çocuğu olduğunu söyleyecekti.

Söylendiğine göre, Nil'deki dalgaların tabutla âdeta oynadığını, bir o yana bir bu yana savurduğunu görünce, neredeyse şöyle bağıracaktı: “Eyvah oğlum gitti!”

Yine söylenenlere göre, Hazret-i Mûsa'nın annesi, oğlunun Fir'avun'un eline düştüğünü öğrendiğinde, şefkat ve merhamet duygusundan ötürü, “Eyvah, oğlumu öldürecekler!” diye bağıracaktı.

(.....) âyetinde yer alan (.....) harfî, aslında şeddeli hâli olan (.....) iken, şedde kaldırılarak, (.....) diye gelmiştir, tahfif edilmiştir.

Yani ibâre: (.....) demektir. Kalbi raptetmek ya da bağlamak demek, sabır ilham etmek suretiyle güç kazandırmak, onu takviye etmek, demektir. Bunu da: “İnancım koruması için “, vadimizi ve sözümüzü tasdik edip doğrulaması için yaptık. Çünkü biz ona: “Biz onu sana geri çevireceğiz “ demiş olduğumuz vadimiz gereği bunu yaptık.

(.....) kelimesinin cevabı ise mahzûftur ve o da “kesin olarak onu açığa vuracaktı” ifadesidir.

Ya da mana şöyledir: “Hazret-i Mûsa'nın annesi, oğlunun Fir'avun tarafından alındığını ve onu kendisine evlat edindiğini öğrenince artık hiçbir tasa ve endişesi kalmamıştı. Bundan dolayı neredeyse sevincinden, çocuğun kendisine âit olduğunu söyleyiverecekti. Çünkü sevincinden ve duyduklarından ötürü yaşadığı mutluluktan âdeta kendinden geçmişti. Eğer gerçekten biz onun kalbine sükûnet ve huzur vermeseydik, sıkıntısını gidermeseydik, yaşadığı aşırı sevinç yüzünden ne yaptığının farkında olmadan çocuğunu açığa verecekti. Biz kalbine öyle bir güç kazandırdık ki, böylece annesini, Allah'ın vadine güvenen ve buna kesin inananlardan olsun istedik. Yoksa Fir'avun'un onu evlat edinmesi onun için bir güven değildi.”

Yûsuf b. Hüseyin diyor ki: “Mûsa'nın annesine iki emir verildi ve kendisine iki de yasak getirildi. İki de müjde verildi. Mûsa'nın annesi bütün bu konularda Allah'a güvenip dayanmadıkça, onu veli edinmedikçe, bunlar ona herhangi bir yarar sağlamadı, ne zamanki kalbini tümüyle Allah'a verince, Allah da onu koruması altına aldı ve onun kalbine takviye verdi, ona dayanma, gücü verdi.”

11

Annesi, Mûsa'nın kız kardeşine, “Onu takip et” dedi. O da Mûsa'yı, onlar farkına varmadan uzaktan gözledi.

“Annesi, Mûsa'nın kız kardeşine, -Mûsa'nın kız kardeşi Meryem'e- Onu takip et, -izle, onunla ilgili haber getir- dedi. O da Mûsa'yı, onlar -onun Mûsa'nın kız kardeşi olduğunun- farkına varmadan uzaktan gözledi.

Âyette geçen (.....) ibâresi, (.....) manasına olup bu da uzaktan takip et, uzaktan gözetle, izle demektir. Aynı zamanda (.....) ibâresi (.....) zamîrinden de hâldir. Ya da (.....) kelimesinde muzmer olan kelimedden hâldir.

12

Biz, daha önce onun, sütanalarınm sütünü haram kıldık. Kız kardeşi, dedi ki: “Size onun bakımını, sizin adınıza üstlenecek ve ona içtenlik ve şefkatle davranacak bir aile göstereyim mi?”

Bu, “Kız kardeşi izini takip ederek oraya varmadan önce veya bebeği annesine geri çevirmemizden önce onun, süt analarının sütünü haram kıldık.” demektir.

Burada geçen “haram kılma” ifadesi, emmemesini sağlamak manasınadır. Yoksa şer'i manada kesin haramlık ve yasak manasında bir haramlık demek değildir.

Yani biz o bebeğe, annesi dışında başka yabancı kâdirîların memesini emmesini engellemek suretiyle, sadece annesinin memesini emmesini sağladık. Bebek Mûsa, başka kâdirîların memelerini emmeyince, bu durum, onları daha da bir zorladı, ona uygun bir sütanne arama çabasına düştüler.

Âyette geçen (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğuludur. Bu da emziren kadın, sütanne demektir.” Ya da kelime (.....) kelimesinin çoğulu olup bu da emilen yer yani meme demektir ya da emzirme manasınadır.

Hazret-i Mûsa'nın kız kardeşi de, Fir'avun'un evine çağırılırları sütanneler arasında, bir sütanne rolünde girmişti. Baktı ki kardeşi, hiçbir kadının memesini kabul etmemekte ve almamaktadır. “Size onun -Mûsa'nın- bakımım, sizin adınıza üstlenecek ve ona içtenlikle ve şefkatle davranacak bir aile göstereyim mi? “

Âyette geçen ve: “Ona içtenlikle ve şefkatle davranacak” manasında alınan (.....) ibâresinde yer alan nasihat kelimesi yani

(.....) şu manaya gelmektedir: “Yapacağı işi fesattan, kötülükten uzak ve samimi bir şekilde ihlâs ile yerine getiren “demektir.

Rivâyete göre Mûsa'nın kız kardeşi onlara: “ve ona içtenlik ve şefkatle davranacak” diye konuşunca, Fir'avun'un veziri olan Haman: “Bu kadın, bebeği ve bebeğin ailesini tanıyor. Onu hemen yakalayın ve çocuk kimin nesidir, ondan öğrenin. “der.

Mûsa'nın kız kardeşi de: “Siz, krala yol göstermeye gayret ederken, ben de böylece bir yardımım dokunsun istedim.” der. Mûsa'nın kız kardeşi hemen annesine gider ve onu alıp Fir'avun'un sarayına getirir. Bu sırada bebek Mûsa, Fir'avun'un kucağımdadır. Ona olan şefkati sebebiyle onu susturmaya çalışıyordu ama bebek ağlıyordu, meme istiyordu. Ancak bebek annesinin kokusunu alınca sakinleşti ve hemen onun memesini emmeye başladı.

Fir'avun bu durum karşısında, Hazret-i Mûsa'nın annesine döner ve: “Sen onun nesi olursun? Çünkü bu bebek, sana gelinceye kadar, hiçbir kadının memesini ağzına almadı, sadece senin memeni emmeye başladı. “der.

Mûsa'nın annesi de: “Ben hoş kokulu bir kadıyım, tüm bebekler benden hoşlanırlar, sütüm de bebeklere iyi gelir. Ben ne zaman ve nerde bir bebek emzirmeye kalkışsam, hiç zorlanmadan hemen mememi kabul eder.” der.

Bunun üzerine Fir'avun, bebeği ona teslim eder ve bakımını üstlenmesini de ondan ister. O da bebeği alıp evine götürür. Yüce Allah böylece vadini yerine getirmiş oluyordu. Çünkü çocuğunu ona geri göndereceği vadini vermişti. Artık bebek annesinin yanında kalıyordu. Nihâyetinde meselenin bu boyutunu gören anne, artık kesin olarak çocuğunu bir peygamber olacağı bilgisine sahip oluyordu. Zaten bu da şimdi gelecek olan âyette değinilen husustur.

13

Böylece biz, anasının gözü aydın olsun ve üzülmesin, Allah'ın vaadinin hak olduğunu bilsin diye onu anasına geri döndürdük. Fakat onların pek çoğu bunu bilmezler.

“Böylece biz, anasının gözü aydın olsun ve -onun ayrılığı yüzünden- üzülmesin, Allah'ın vaadinin hak olduğunu -yani daha önce bir haber olarak bildiği gerçeğin bu defa bizzat görerek ve müşahade ederek- bilsin diye onu anasına geri döndürdük.” -Onunla kalmasını sağladık.

Âyette yer alan (.....) fiili, (.....) fiili üzerine atfedilmiştir.

Bu arada, Hazret-i Mûsa'nın annesinin Fir'avun ailesinden her gün için almış olduğu ücret de ona helâl kılınmıştı. Nitekim Süddi de böyle söylemiştir. Çünkü alınan mal, harbi olan yani düşman olan birinden alındığı için ona bu, helâl kılınmıştı. Yoksa bebeğini emzirmeye karşılık olarak değildir.

“Fakat onların pek çoğu bunu bilmezler.” Sadece işin mahiyetini Mûsa'nın annesi biliyordu.

Yani: “Allah'ın vadinin hak ve gerçek olduğunu bilesin diye, çünkü onların pek çoğu bunun hak olduğunu bilmezler, aksi takdirde şüpheye düşerlerdi “

Yani Mûsa (aleyhisselâm) ile ilgili haberi öğrenen anne, bu olay üzerine korku ve heyecana kapılınca, onun bu ifrat derecesine varan hâli bir tür tariz tarzında verildi.

Mûsa, olgunluk çağına ulaşır gelişimini tamamlayınca, biz ona hikmet ve ilim verdik. Biz, iyilik edenleri böyle mükâfatlarıdırız.

“Mûsa, olgunluk çağına ulaşır gelişimini tamamlayınca, güçlü kuvvetli, akli başında, olgun biri olunca- biz ona hikmet -peygamberlik- ve ilim -derin ve köklü bilgi, dünya ve âhiret maslahatlarıyla ilgili bilgi- verdik.”

Âyetin başında yer alan (.....) kelimesi; nasıl ki, (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğulu ise, bu da, (.....) kelimesinin çoğuludur. (.....) kelimesi de, gelişimini tamamlamak, itidal haline gelmek, sağlam karakterli olmak, demektir. Bu da 40 yaş dolayısıdır. Rivâyete göre Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm), kırk yaşının başlarında peygamber olmuştur.

“Biz, iyilik edenleri böyle mükâfatlarıdırız,”

Yani Mûsa ve annesine nasıl iyilikte bulunmuşsak, mü'minlere de öyle iyilikte bulunuruz.

Zeccâc diyor ki: “Yüce Allah, ilim ve hikmeti, ihsana karşılık bir ödül olarak vermektedir. Çünkü ilim ve hikmet, her ikisi de kişiyi cennete götürür. Zira cennet, ihsanda bulunanların ödülüdür. Hakîm ve bilgin olan bir kimse, ilminin gereğini yerine getiren, ilmiyle amel eden kimsedir.” Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“Karşılığında canlarını satıp verdikleri şey, ne kötüdür! Keşke bunu bilselerdi!” Bakara, 102.

İlimle amel etmedikleri için onları câhil olarak bildirmiştir.

15

Mûsa, halkın habersiz olduğu bir sırada şehre girdi. Orada biri kendi tarafından, diğeri düşmanı tarafından; kavga eden iki adam gördü. Kendi tarafından olan, düşmanına karşı ondan yardım istedi. Mûsa da ona bir yumruk indirip onu öldürdü. Mûsa dedi ki: “Bu şeytanın işidir. O, gerçekten apaçık bir saptırıcı düşmandır.”

“Mûsa, halkın habersiz olduğu bir sırada şehre -Mısır'a- girdi.” Cümle failden hâldir.

Yani gizli bir şekilde akşam ile yatsı arasında Mısır'a girdi veya gün ortasında herkes kaylule (kuşluk) uykusuna yattığı bir sırada geldi.

Söylenenlere göre, Mûsa, delikanlılık çağına geldiğinde, akılca da olgun biriydi. Halka hakkı ve gerçeği anlatıyor, yanlış yapanlara doğru yolda olmadıklarını hatırlatıyordu. Bunun üzerine onlar Mûsa'yı korkutmaya başladılar. Bu nedenle herkesin gözü önünde şehre, halkın arasına giremiyordu. Ancak herkesin dinlemeye çekildiği, uykuya yattığı bir sırada, çarşı - pazar ıssızken giriyordu.

İşte böyle ıssız bir durumda çarşıya indiğinde “Orada biri kendi tarafından, “-

Yani İsrâ'il oğullarından ve kendi inancında olan ki bunun da Samiri olduğu söylenir - diğeri düşmanı tarafından; -yani muhalifleri olan Kıptilerden biri ki bunun da Fatun adında bir Kıpti olduğundan söz edilir— kavga eden ilci adam gördü. “

Burada görüleceği gibi her ikisi için de (.....) ve (.....) işaret isimleri geçmektedir. Gerçi her ikisini de gaip kipiyle hikâyeye yani aktarım yoluyla aktarılmıştır.

Yani dışarıdan onlara bakanlar görürler ki şu adam Mûsa'nın taraftarlarından yani İsrâ'il oğullarından, bu adam da Mûsa'nın düşmanının toplumundandır.

“Kendi tarafından olan, düşmanına karşı ondan yardım istedi. Mûsa da ona bir tokat attı ve adam öldü.” -

Yani ya yumruk indirdi veya parmaklarıyla bir tokat attı ve adam da öldü - “Mûsa dedi ki: Bu şeytanın işidir. “

Yani bu meydana gelen öldürme olayı, benden kastımı aşan bir durumdur, ben öyle olsun istememiştim.

Dikkat edilirse kâfirin öldürülmesi, “şeytanın işi” olarak ifade edildi. Bunu da, kendi nefesine, kendisine yazık etmiş olmak diye niteledi. Bundan ötürü de Allah'tan mağfiret diledi. Çünkü kendisi onlar arasında emanla kalıyordu, onların verdiği güvence altında bulunuyordu. Bu itibarla harbi yani kendileriyle düşmanlık hâli devam eden bir kâfiri öldürmesi helâl ve uygun düşmezdi. Ya da bunun manası şu demektir:

“Mûsa, o şahsın öldürülmesine bir izin sözkonusu değilken kalkıp onu öldürdü.” İbn Curayc'den rivâyete göre demiştir ki:

“Hiçbir peygambere, bir başkasını öldürme emri olmadan, birini öldürme hakkı yoktur.”

“O, gerçekten apaçık bir saptırıcı düşmandır. “Düşmanlığı açıkça ortadadır.

16

Mûsa, dedi ki: “Rabbim! Şüphesiz ben nefsimi zulmettim. Beni affet.” Allah da onu affetti. Şüphesiz O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.

Mûsa, dedi ki: “Rabbim! Şüphesiz ben nefsimi zulmettim. -Sonucu ölümle biten bir yanlış yaptım.- Beni affet.” -Kusurumu ve yanılığımı bağışla - Allah da onu-n hatasını, kusur ve yanılığını- affetti. Şüphesiz O, -Allah, hata, kusur ve yanlışları silmekle- çok bağışlayandır, -utanç bir duruma düşürmekten ve yüzünü kara çıkarmaktan korumakla da- çok merhamet edendir.

17

Dedi ki: “Rabbim! Bana verdiğin nimetle asla suçlulara arka çıkmayacağım.”

“bana verdiğin nimetle “manasına olup, cevabı mahzûftur ve cevabın takdiri de şöyledir:

-Tevbe etmem konusunda beni mağfiret buyurman için bana verdiğin nimet adına yemin ederim ki ben,- asla suçlulara -kâfirlere- arka çıkmayacağım, -yardımcı olmayacağım.

Ya da bu ifade bir yakarış ve merhamet dilemedir. Sanki burada Mûsa şöyle der gibidir: “Rabbim! Bana inam ve ikramda bulunduğun mağfiret nimeti adına beni koru ki bundan böyle, eğer sen beni korursan ben, kâfirlere yardımcı olmayacağım.”

Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) burada, “mücrimlere, suçlulara ve kâfirlere yardımcı olmak” ifadesiyle, Fir'avun'un sohbetinde ve onun meclisinde bulunmamayı, onların yanında yer almamayı, onların gücünü artırmamayı murat etmiştir. Çünkü O, âdeta baba ile oğul gibi hareket ederek, onun ayağını bastığı yere kendisinin başınası gibi bir şeyi asla yapmayacağını söylüyordu.

18

Korkarak, etrafı gözetleyerek şehirde sabahladı. Bir de ne görsün, dün kendisinden yardım isteyen yine feryat ederek ondan yardım istiyordu. Mûsa da ona şöyle dedi: “Belli ki sen azgın bir kimsesin.”

Yanlışlıkla Kıptiyi öldürmesi sebebiyle, kendisinin de öldürüleceği endişesini taşıyarak ve- “Korkarak, etrafı gözetleyerek şehirde sabahladı.”

Âyette geçen ve “gözetleme” manasında olan (.....) kelimesi, nahiv yönünden hâldir.

Yani hiç de hoş olmayacak olan bir şeyin olabileceğinden endişe ederek, ya da kısas edilmekten, ihbar edilmekten ya da hakkında söylenenlerden çekinerek, gibi endişeler yüzünden, demektir. İbn Ata da diyor ki: Kendi canından “korkarak, endişe ederek” Rabbinin yardımını “gözeterek” demektir.

Bu, bazı kimselerin dediği ve zannettiği gibi Allah'tan başkasından korkmanın, dinen bir vebalinin bulunmadığına da delildir. Çünkü kimileri, Allah'tan başkasından korkmak câiz olmaz görüşündeler. Burada bunun doğru olmadığı görülmektedir.

“Bir de ne görsün, dün kendisinden yardım isteyen yine feryat ederek ondan yardım istiyordu.”

Yani dün, Mûsa'nın kendisini kurtardığı ve yardım istediği İsrâ'illi, bu gün yine ikinci defa bir başka Kıptiye karşı kendisinden yardım istemektedir.

Âyette yer alan (.....) ifadesindeki (.....) kelimesi, müfacie içindir, yani “ansızın “manasına gelir. Bu ifadeden sonrası ise, mübtedadır.

“Mûsa da ona -İsrâ'illi'ye- şöyle dedi: Belli ki sen azgın bir kimsesin. “Sen doğru yolu şaşırılmış, açıkça azgın bir adamsın. Çünkü sen dün bir adamla kavga ettin, ben de senin yüzünden onu öldürdüm.

Tedbirinde Reşit Olmak: Kişinin kendisini ya da kendisinden yardım isteyen kimseyi sonunda belanın içine düşürecek bir yanılsa düşmemesi demektir.

19

Mûsa, ikisinin de düşmanı olan adamı yakalanak isteyince adam şöyle dedi: “Ey Mûsa! Dün birini öldürdüğün gibi, beni de öldürmek mi istiyorsun. Sen ancak yeryüzünde bir zorba olmak istiyorsun, arabuluculardan olmak istemiyorsun.”

Mûsa, ikisinin de -yani hem kendisinin ve hem de İsrâ'illinin- düşmanı olan adamı yakalanak isteyince -Çünkü adam, Mûsa ile İsrâ'illi'nin dini inancına sahip olan biri değildi. Kaldı ki, Kıptiler İsrâ'il oğullarının düşmanıydılar - Adam -Hazret-i Mûsa'nın kendisine - Belli ki sen azgın bir kimsesin -sözünden rahatsızlık duyarak ve bundan hareketle İsrâ'illi, Mûsa'nın, Kıptiyi değil de kendisini yakalayıp gereken dersi vermesinden endişeye kapıldı ve Mûsa'ya- şöyle dedi: “Ey Mûsa! Dün birini -Kıptiyi- öldürdüğün gibi, beni de öldürmek mi istiyorsun. -Eğer sen, -istediğini yapmak istiyorsan, o takdirde- Sen, ancak yeryüzünde -Mısır toprakları üzerinde öfkeyle adam öldüren- bir zorba olmak istiyorsun, -sen, öfkeni yenen- arabuluculardan olmak istemiyorsun.” Çünkü dün öldürdüğü Kıpti olayını şehirde herkes duymuştu. Zira olay her tarafa yayılmıştı. Fakat öldüren gizli kalmıştı, bilen yoktu. Ancak İsrâ'illi, Hazret-i Mûsa aleyhinde olarak bu durumu açıklayınca, orada bulunan Kıpti durumu öğrendi ve kâtilin Mûsa olduğu ortaya çıkmış oldu. Hemen durumu Fir'avun'a haber verdiler. Onlar da Hazret-i Mûsa'yı öldürmek üzere harekete geçtiler.

20

Şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi ve dedi ki; “Ey Mûsa! İleri gelenler seni öldürmek için aralarında senin durumunu görüşüyorlar. Şehirden hemen çık. Şüphesiz ben sana öğüt verenlerdenim.”

“Şehrin öbür ucundan -Fir'avun ailesinden inanmış olanbir adam -(bu adam, Fir'avun'un amcaoğluydu.) koşarak...” Bu, (.....) kelimesinin manasıdır ve bu kelime (.....) yani “adam” kelimesinin sıfatıdır ya da adam kelimesinden hâldir. Çünkü bu, “şehrin öbür ucundan” manasına gelen, (.....) ibâresinden sıfattır.

“... geldi ve dedi ki: Ey Mûsa! İleri gelenler seni öldürmek için aralarında senin durumunu görüşüyorlar.”

Yani ileri gelenler, aralarında seni öldürmeleri için birbirlerine emir verip duruyorlar. Ya da senin için bir araya gelmişler, istişarede bulunuyorlar.

Vtimar: Müşaverede bulunmak, danışmalarda bulunmak manasınadır. Meselâ Arapça da: (.....) ve (.....) denilince, bu, iki adam da birbirlerine bir şeyler emredip duruyorlar, karşılıklı olarak birbirleriyle danışmalarda bulunuyorlar ya da biri diğerine bir konu hakkında akıl veriyor gibi manalara gelir.

“Şehirden hemen çık. Şüphesiz ben sana öğüt verenlerdenim.”

Âyette geçen (.....) beyan içindir yani açıklama manasınadır. Yoksa sıla yani ilgi cümlecisi değildir. Çünkü sıla mevsulden önce gelmez. Sanki burada: “Şüphesiz ben öğüt verenlerdenim” der gibi bir mana içermektedir. Sonra da açıklama mahiyetinde: “senin için” demeyi ister gibidir. Bu âdetâ “suyu senin için getirdim” ve “Sana hoş geldin diyorum “ifadesine benzer bir ifade gibidir.

21

Mûsa, korku içinde etrafı gözetleyerek şehirden çıktı ve şöyle yakardı: “Ey Rabbim! Beni bu zâlim kavimden kurtar.”

Mûsa, korku içinde etrafı gözetleyerek -birilerini karşısına çıkmasından veya kendisini öldürmek üzere gelip yakalanalarından endişe ederek- şehirden çıktı ve şöyle yakardı: “Ey Rabbim! Beni bu zâlim kavimden,- Fir'avun'un kavminden- kurtar.”

22

(Mûsa Şehirden çıkıp) Medyen'e doğru yöneldiğinde dedi ki: “Umarım Rabbim beni doğru yola iletir.”

“Medyen” Hazret-i Şuayb'ın bulunduğu şehirdir. Hazret-i İbrâhîm'in oğlu Medyen'in ismini almıştır. Burası Fir'avun'un egemenliğinde değildi. Burası ile Mısır arası, o günün şartları içerisinde sekiz günlük bir yol idi. Abdullah b. Abbâs (rma) diyor ki:

“Mûsa (aleyhisselâm) yola çıktı ama nereye ve hangi yöne gideceğini bilemiyordu. Ancak Rabbine karşı olan hüsnü zannı ve güveni ile yola çıktı. “

“doğru yöneldiğinde...” yönelme manasına gelen (.....) kelimesi, bir şey üzerinde düşmek, bir şeye yönelip gitmek manasındadır.

Mûsa- “dedi ki; 'Umarım Rabbim beni doğru yola iletir... “orta bir yola, gidişin sonunda güzel sonuç getirecek bir yola iletir. Derken yanına bir melek gelir ve birlikte Medyen şehrine giderler, yani melek ona bir bakıma yol gösterir.

23

Mûsa, Medyen suyuna ulaşıncaya, suyun başında (hayvanlarını) sulamakta olan bazı insanlar gördü. Bunların yanında da koyunlarını suya salmamak için uğraşan iki kız gördü. Mûsa onlara dedi ki: “(Koyunlarınızı burada tutmaktaki) maksadınız ne?” Onlarda şöyle dediler: “Çobanlar sulayıp çekilinceye kadar biz koyunlarınızı sulayamayız. Babamız ise çok yaşlı bir adamdır.”

“Mûsa, Medyen suyuna -sularını sağladıkları suyun, kuyunun başına varıp- ulaşıncaya, suyun -kuyunun- başında -hayvanlarını- sulamakta olan bazı insanlar -birçok değişik kimseler- gördü. -Bu arada Mûsa- Bunların yanında da -koyunlarını ve hayvanlarını sulamakta olanların aşağısında kalan bir yerde- koyunlarını suya salmamak için uğraşan iki kız gördü.” Çünkü suyun başında hayvanlarını sulamakta olanlar, bu kızlardan daha güçlü ve kuvvetli kimselerdi. Bu bakımdan onlar arasına girip koyunlarını sulama imkânını bulamıyorlardı. Ya da kendi koyunlarının onların koyunlarıyla karışmamasını istiyorlardı.

Âyette geçen (.....) kelimesi, uzaklaştırmak, kovmak ve defetmek gibi manalara gelir.

“Mûsa onlara -kızlara- dedi ki: -Koyunlarınızı burada tutmaktaki- maksadınız ne? -Koyunlarınız, suyun başına gitmekten uzaklaştırmadaki amacınız nedir, diye sorması üzerine- Onlar da şöyle dediler: Çobanlar - hayvanlarını- sulayıp çekilinceye kadar biz koyunlarınızı sulayamayız.”

Âyette geçen (.....) kelimesini, Şam okulu mensupları, Yezid ve Ebû Amr (.....) olarak kırâat etmişlerdir. Bu da, geri dönmek manasına gelir. Yine âyette yer alan ve “çobanlar” manasında olan (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğuludur. Tıpkı (.....) ve (.....) kelimeleri gibidir.

“Babamız ise çok yaşlı bir adamdır.” O haliyle koyunları sulayabilme gücüne sahip değildir. Ya da yaşının çok ilerlemiş olması sebebiyle koyunları güdebilecek güce sahip değildir. Kızlar böylece neden kendi başlarına koyunlarını sulamak zorunda kaldıklarını Hazret-i Mûsa'ya açıkladılar.

24

Bunun üzerine Mûsa onların koyunlarını suladı. Sonra gölgeye çekilip dedi ki: “Rabbim! Bana göndereceğin her hayra muhtacım.”

“Bunun üzerine Mûsa onların koyunlarını suladı.” Çünkü Hazret-i Mûsa iyilik yapmayı severdi, bunun için üzerine düşeni yaptı. Kaldı ki o, kendisinden yardım isteyenin yardımına koşan biridir. Rivâyete göre Mûsa (aleyhisselâm), kuyunun başında bulunan toplumu oradan uzaklaştırdı ve onlardan bir kova istedi. Onlar da kendi kovalarını ona verdiler ve: “Al bununla kuyudan su çek” dediler. Halbuki o kovayı, ancak 40 kişi kuyudan çekebilirdi. Mûsa da kovayı aldı ve o kova ile kuyudan çektiği suyu havuza boşaltarak koyunları suladı ve artması, bereketli olması için de dua etti.

Dikkat edilirse âyette geçen (.....), (.....) ve (.....) fiillerinin mefullerine yer verilmemiştir. Çünkü burada gaye meful (tümleç) değil, fiildir. Görmez misin ki Mûsa (aleyhisselâm) kızlara acıyor? Çünkü onların her ikisi de koyunlarını uzaklaştırmakla ilgileniyorlardı. Diğer çobanlar ise, hayvanlarını sulamakla meşgul idiler ve onlar kızlara merhamet etmiyorlardı. Kızların sudan uzak tutmak istedikleri koyundu, çobanların suladıkları hayvanlar ise deve idiler.

Nitekim (.....) ve (.....) fiillerinde de durum böyledir. Çünkü gaye suyu çekmektir, yoksa sularian hayvanlar değildir. Burada işin mutabakat yönü, her iki kızın, Mûsa'nın sorusuna verdikleri cevaptır. Zira, Mûsa, kızlara, koyunlarını ne diye sudan menettiklerini, oradan uzak tutmak istediklerini sorunca, onlar da bunun sebebinin şöyle açıkladılar:

“Biz, iki örtülü ve zayıf, güçsüz kıyız. Kalabalık erkekler arasında biz sulama işini başaramayız. Erkeklerle iç içe olmaktan da haya ederiz. Bu nedenle mutlaka, orası boşalara kadar, bizim burada bekleyip koyunlarımızı sulama işini ertelememiz gerekir.”

Hazret-i Şuayb'ın (aleyhisselâm), kızlarına hayvanları sulamaları için izin vermesi, rıza göstermesi, meselesine gelince işin aslında bu sakıncalı bir şey değildi. Din buna karışmaz. Fakat insanlık açısından ise, halk bu konuda farklı görüşlere sahiptirler. Bu konuda Arapların düşünce ve gelenek yapısı, Arap olmayanlarınkinden farklıdır. Bedevilerin bu konudaki anlayışları ile yerleşik durumda olan şehir halkının durum ve anlayışlarında birbirinden farklıdır. Özellikle de bir zaruret ve zorunluluk varsa, durum daha da farklılık gösterir.

Mûsa daha “Sonra -da bir ağaç altında- gölgeye çekilip...” Bu, dünyada tamamen el etek çekmekten yana olan ve bunu savunanların aksine dünyada istirahatı çekilip dinlemenin câiz olduğuna delildir.

Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) iyice bunalınca, bu defa sızlanmaya başladı. Çünkü bizler Mevla'ya şikâyetimiz, sızlanmamızı anlatmayız. Mûsa sızlarıarak “dedi ki: “Rabbim! Bana göndereceğin her hayra -göndereceğin şey ne olursa olsun, ister az, ister çok, ister basit, ister önemli olsun, ben hepsine- muhtacım.”

Âyette “muhtaç “manasına gelen (.....) kelimesi, (.....) harfiyle geçişli kılınmıştır. Çünkü kelime, “İstiyorum, ariyorum, talep ediyorum” manalarını içermektedir. Söylenenlere göre, Hazret-i Mûsa, yedi gün bir şey yemeden yol almıştır. Neredeyse açlık yüzünden midesi sırtına yapışmış duruma gelmişti.

İhtimaldir ki, Hazret-i Mûsa şöyle de demiş olabilir: “Senin dünya ve âhiret hayatı bakımından bana indirdiğin hayır ve bereket sebebiyle, ben, dünyalık açısından sana muhtacım, fakir ve yoksulum.” Çünkü Yüce Allah, onu, kurtarmıştı. Halbuki daha önce Fir'avun'un sarayında iken varlık ve servet içerisinde bulunuyordu. Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) böyle derken, yüce ve üstün adalete rıza göstererek, bundan mutluluk duyarak ve ona şükrederek söylemekteydi.

İbn Ata -diyor ki: “Hazret-i Mûsa, ubudiyetten, Rububiyete bakıyordu ve böylece muhtaç olanların diliyle konuşuyordu. Çünkü bu sırra mebni olarak birtakım nurlar varit olmuştu.”

25

Nihayet kızlardan biri utana utana yürüyerek ona gelip, şöyle dedi: “Bizim için koyunlarımızı sulamanın ücretini vermek üzere babam seni çağırıyor.” Mûsa, onun (Şuayb'ın) yanına gelip başından geçenleri ona anlatınca Şuayb dedi ki: “Korkma, o zâlim kavimden kurtuldun.”

Burada “utanarak” manasına gelen (.....) ifadesi hâl yerinde olarak gelmiştir.

Yani “müstahiyeten” utanarak, çekingen bir hâlde olarak” demektir. Bu ifade, sözkonusu kızın, ne derece olgun ve mükemmel bir îmana sahip olduğunun ve saygınlığının bir göstergesidir. Çünkü kız, Hazret-i Mûsa'yı, evine misafirlige, konuk etmeye davet ediyordu ve Mûsa'nın ona olumlu mu yoksa olumsuz mu cevap vereceğini de bilmiyordu. Üzerindeki elbisesinin yeniyle örtünerek ve utangaç bir vaziyette Hazret-i Mûsa'nın olduğu yere gelmişti.

(.....) ibâresindeki (.....) harfî, mastar (kök fiil) anlamındadır. Bu durumda mana: “Koyunlarınızı sulamana karşılık olarak” demek oluyor.

Rivâyete göre kızlar, Önceki günlere nazaran o gün herkesten önce evlerine, babalarının yanına döndüklerinde, babaları kızlarına: “Sizi, koyunların memeleri de süt dolu hâlde buraya erkenden getiren şey nedir?” diye sorar. Kızlar da babaları Hazret-i. Şuayb'a (aleyhisselâm): “Biz, bize acıyan sâlih bir adam gördük O da bizim için koyunlarınızı suladı.” diye cevap verirler. Bunun üzerine Şuayb, kızlarından birine: “Ona git, onu, benim için buraya davet et.” der.

Mûsa da davete icabet eder ve kızı izlemeye başlar. Kız, Hazret-i Mûsa'nın önünden gittiği için, elbiseleri rüzgârın etkisiyle üzerine yapışıyor ve vücut hatları beliriyordu. Bunun üzerine Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm), kızı: “Beni arkamdan takip et ve yolu da bana tarif et” der.

Nihayet “Mûsa, -Şuayb (aleyhisselâm) m- yanına gelip başından geçenleri ona anlatınca -

Yani Fir'avunTa ilgili başından geçenleri ve ölüp biten hikâyesini anlatması üzerine- Şuayb dedi ki: Korkma, o zâlim kavimden kurtuldun.”

Yani Fir'avun'un bizim topraklarınızı üzerinde herhangi bir egemenliği yoktur, onun hükmü buralara geçmez. Âyette geçen (.....) kelimesi, baştan geçenler manasında gelmiştir.

Âyetin bu kısmı, bir tek kişinin verdiği haberle yani vahid haberle amel etmek câiz olduğuna delildir. Hatta bu haberi veren biri köle veya kadın bile olsa yine de câizdir. Bu âyet, aynı zamanda yabancı bir kâdirîla yani kişinin kendisiyle evlenme yasağı olmayan bir kâdirîla, lazım gelen örtünme ve sakınma gibi ihtiyatı tedbirlerini almasından sonra zaruret hâlinde bir erkekle birlikte yürümelerinin câiz olduğuna da delildir.

Ancak bir kimsenin iyilik olsun diye yapmış olduğu bir hizmete karşılık olarak ücret alınıp alınmaması meselesine gelince, ihtiyaç hâlinde, Hazret-i Mûsa'nın durumunda olduğu gibi olursa, alması câiz olabilir, denmiştir.

Gerçi rivâyete göre kız, Hazret-i Mûsa'ya “seni ödüllendirmek, ücretini vermek için” diye söyleyince, Hazret-i Mûsa, bunu hoş karşılamamış ve uygun görmemişti. Ancak, Hazret-i Mûsa'nın, onun davetine icabet etmesi, onun hayal kırıklığına uğramaması içindi. Çünkü gelenin ve davet edenin bir saygınlığı vardır.

Hazret-i Şuayb, Hazret-i Mûsa'nın önüne sofrayı koyunca, Mûsa (aleyhisselâm) kabul etmemiş ve Şuayb da ona: “Sen aç değil misin?” diye sormuştu. Hazret-i Mûsa da: “Elbette açım, ama endişem, bunu bana, kızların için koyunlarını sulamam için olabilir, düşüncesidir. Çünkü biz, öyle bir aileye mensubuz ki, dinimizi dünyamız için satmayız. Yaptığımız bir iyiliğe karşı da bir şey istemeyiz.” der.

Hazret-i Şuayb da ona: “Bu bizim adetimizdir. Bize kim konuk olarak gelirse, biz onun önüne sofrayı koyarız. “demesi üzerine Hazret-i Mûsa da getirilen yemekten yemiştir.

26

Kızlardan biri, babasına dedi ki: “Babacığım, onu ücretle tut. Herhâlde ücretle tuttuklarının en hayırlısı, güçlü ve güvenilir olan bu adam olacaktır.”

“Kızlardan biri, babasına dedi ki: Babacığım! O'nu ücretle tut.” “Koyunlarınızı gütmek için onu ücretle tut. Rivâyete göre büyük kızın ismi Safra, küçük kızın ismi da Sufeyra idi. Mûsa'yı çağırmağa gidip onu eve getiren de büyük kız Safra idi. Nitekim babasından onu ücretle tutmayı isteyen de bu kız idi. İşte Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) bununla evlendi. Bu kız babasına devamla diyordu ki: “Herhâlde ücretle tuttuklarının en

hayırlısı, güçlü ve güvenilir olan bu adam olacaktır.” Babası Şuayb da kızına: “Sen onun güçlü, kuvvetli ve güvenilir biri olduğunu da nereden biliyordun?” diye sorar. Bunun üzerine kızı babasına, kuyudan kova ile suyu çekişini ve eve gelirken de arkasından yürümesini söylediğini aktarır.

Konu ile ilgili eylemleri gösteren fiillerin dili geçmiş zamanla ifade edilmesi, onun gerçekten güvenilir, emin, güçlü ve kuvvetli olduğunu gösteren delillerdendir.

Kızın: “Herhâlde ücretle tuttuklarının en hayırlısı, güçlü ve güvenilir olan bu adam olacaktır” ifadesi, her gerçeği içinde barındıran gerçekten derli toplu bir anlatımdır. Çünkü kendisine bir iş ve bir görev vereceğin kimsede bu iki haslet, yani yeterlilik ve güven varsa, bundan böyle aklın arkada kalmaz ve sen de istediğini elde etmiş olursun.

Bir diğer tefsire göre (.....) kelimesiyle dininde / inancında güçlü, kuvvetli ve (.....) ifadesiyle de kendine sahip olma bakımından da güvenilir demektir. Bir atasözü gibi olmak üzere: “Kuvveti ve emin oluşu sebebiyle onu ücretle tut” ifadesi, âyette geçtiği gibi artık bir başka söze gerek duyurmamaktadır.

Abdullah b. Mesud'dan (radıyallahü anh) rivâyete göre demiş ki:

“Halk arasında feraset sâhibi olan üç kişi vardır; bunlardan biri Hazret-i Şuayb'ın kızı ve Mûsa'nın hanımı olan kadın, biri Hazret-i Yûsufun sâhibi, onu satın alan efendisidir. Çünkü o, Yûsufü alınca hanımına: “Ona değer ver, ona güzel bak! Umulur ki bize faydası olur” diyordu. Yûsuf, 21. Üçüncüsü de, Hazret-i Ebû Bekir'in Hazret-i Ömer hakkındaki öngörüsü sebebiyle Hazret-i Ebû Bekir'dir.”

27

Şuayb dedi ki: “Ben, sekiz yıl bana çalışmana karşılık, şu iki kızımdan birisini sana nikahlamak istiyorum. Eğer sen bunu on yıla tamamlarsan, o da senden olur. Ben seni zora koşmak da istemiyorum. İnşaaallah benî sâlih kimselerden bulacaksın.”

Şuayb'- “Dedi ki: Ben, sekiz yıl bana çalışmana karşılık, şu iki kızımdan birisini sana nikahlamak -seninle evlendirmek- istiyorum.” “Bu ifadeden anlaşıldığına göre Hazret-i Şuayb'ın bu iki kızı dışında da kızları vardı. Hazret-i Şuayb'ın böyle bir teklifte bulunması, onun tarafından bir vaat ve karşılıklı görüşme olmaktadır. Çünkü bu söz, bir evlilik akdi ve sözleşmesi değildir. Eğer bu, bir akit olsaydı, o zaman Hazret-i Şuayb'm: “Ben sana nikahladım, seni kızımla evlendirdim. “demesi gerekirdi.

Âyette geçen (.....) ibâresi, “Benim için ücretli olarak çalışman karşılığı” demektir. Kelime, (.....) fiilinden gelmektedir, ücretle çalıştırılاری için (.....) ifadesi kullanılır ki, “Ben onu ücretli olarak çalışsın, diye tuttum” demektir, “sekiz yıl” manasında olan (.....) ifadesi zarftır. (.....) ya da (.....) yıl, sene demektir. (.....) kelimesinin çoğulu (.....) gelir, nitekim diğerlerinin de çoğulu böyledir. Koyun gütmek koşuluyla evlenmek tema ile câizdir. Çünkü bu da evlilik ve koca olma görevini yerine getirmekle ilgili bir görevdir. Burada herhangi bir çelişki de yoktur. Ancak birine hizmet etmek koşulu ile evlilik câiz değildir.

“Eğer sen bunu on yıla tamamlarsan, o da senden olur. “

Yani o da senden bana bir iyilik, ikram olmuş olur. Yoksa on yıla tamamlamak zorunda değilsin, böyle bir mecburiyetin yok. Ben bunu sana dayatmıyorum. “Ben seni zora koşmak da istemiyorum. “Bu iki süreden her ikisini de tamamlaman için seni mecbur bırakmıtefsir. İşin zora koşulması ve ağır gelmesi, gerçekte her ikisi açısından da içine düşülerek sıkıntı ve zorluk manasınadır. Bazen tamam, gücüm yeter, yapabilirim dersin, bir zaman da olur ki, yapamam diyebilirsin. “İnşaaallah beni sâlih kimselerden bulacaksın.” Sana karşı güzel muamelede bulunanlardan kılacaksın.

Sâlih kimselerden olmak gibi, kullandığı ifadesinde Hazret-i Şuayb'ın meseleyi Allah'ın dilemesine havale etmesi, onun kendisini buna muvaffak kılması konusunda, tevekkülünü, Allah'ın yardımını beklediğini gösterir. Çünkü dilerse işi, on yıla tamamlar, dilemezse tamamlamaz.

Mûsa, şöyle dedi: “Bu, seninle benim aramda bir iş. İki süreden hangisini tamamlarsam bana bir husumet yok. Allah, söylediklerimize vekildir.”

“Mûsa, şöyle dedi: Bu, ..” işaret ismi olan ve “Bu” diye verdiğimiz (.....) kelimesi, mübtedadır. Bu da, Hazret-i Şuayb’ın üzerinde sözleşip anlaşma yaptığı şeye işaret eder. Bunun haberi de, “... seninle benim aramda bir iş” anlamında olan (.....) ibâresidir.

Yani “Bu” benim sana söylediğim ve senin de o konuda bana verdiğin, şart olarak İleri sürdüğün söz, tamamen aramızda geçerlidir. İkimizden herhangi birimiz dediğinden ve verdiği sözden caymayacaktır. Ne benim kendime şart olarak ileri sürdüğüm şeyde, ne de senin kendini bağlı kıldığın şartlarda ayrılmamız sözkonusu olmayacaktır.

Sonrasında da Şuayb dedi ki: “İki süreden hangisini tamamlarsam bana bir husumet yok.”

Yani ister on yıla tamamlayayım, ister sekiz yılda tamamlamış olayım, bu iki süreden herhangi birisi için aleyhimde bir şey olmasın.

(.....) kelimesinde yer alan (.....) kelimesi, (.....) fiili ile mensûbtur. (.....) harfî ise, (.....) kelimesindeki mübhemliği pekiştiren zait olan bir harftir ve (.....) şart manasınadır. Cevabı da: (.....) husumet, düşmanlık yok” ibâresidir.

Yani bundan böyle bir ilave şart koşarak bana herhangi bir haksızlıkta bulunma, demektir.

Müberred diyor ki: “Gerçi o, o ikisinin en iyisini tamamlayacağı konusunda kendisine karşı bir haksızlık edilmeyeceğini biliyordu. Ancak her ikisi birlikte cemederek zikretmesi, vefa bakımından en azı en iyi olarak tamamlamış gibi göstermek için yapmıştır. Çünkü en fazla tamamlaması gerekene ilave yapmak nasıl ki bir haksızlık ve husumet olursa, en az olana da bir ilave yapmak da aynen o şekilde bir haksızlıktır.”

“Allah, söylediklerimize vekildir. “Çünkü vekil: Kendisine herhangi bir iş havale edilendir. Bunun (.....) cer edatı ile geçişli hale getirilmesinin, müteaddi yapılmasının sebebi, tanık yerinde ve belirlenmiş zaman anlamında değerlendirilmesinden ötürüdür.

Rivâyete Hazret-i Şuayb’ın yanında peygamberlere âit asalar vardı. Bir gece Hazret-i Mûsa'ya: “Şu eve - odaya gir, orada bulunan asalardan birini al” der. Hazret-i Mûsa da, elini uzattığında, eline Hazret-i Âdem'in cennetten inerken beraberinde getirdiği asa gelir. Peygamberler o asayı elden ele birbirlerine miras olarak aktarıyorlardı. Böylece o asa miras olarak Hazret-i Şuayb'a geçti. Şuayb'ın (aleyhisselâm), o sırada gözleri göremiyordu. Bu nedenle elini değneğe dokundurunca, o değneğin Hazret-i Âdem'e âit asa olduğunu fark etti. Bu sebeple Hazret-i Mûsa'ya, onu değiştirmesini, onun yerine bir başkasını almasını söyledi. Ancak her ne kadar değiştirmeye çalışmış ise de eline hep bu değnek geliyordu. Bu durumu yedi defa tekrarladı, her defasında da değnekler arasından eline bu değnek geldi. Bunun üzerine, Hazret-i Şuayb, bunda bir hikmet olabileceğini fark etti ve başka da bir şey söylemedi.

Sabah olunca, Hazret-i Şuayb, Mûsa'ya: “Hayvanları otlatmak için yol ayrımına geldiğinde, sakın yolun sağ tarafına gitmeyesin. Sağ tarafta çok bol ot olsa bile, orada öyle bir ejderha / canavar var ki, onun koyunlara saldırıp onlara bir zarar vermesinden endişe ederim. “diyerek uyardı. Hazret-i Mûsa, koyunları önüne katıp çıktı. Fakat koyunlar, Hazret-i Şuayb’ın gidilmesini istemediği tarafa, sağa doğru hücum edip durdular. Mûsa, ne kadar uğraştı ise de buna engel olamadı. Artık çaresiz bir şekilde o da, koyunların peşine takılıp gidilmemesi gereken yöne doğaı gitti. Bir ne görsün, ot ve yeşillik diz boyudur, benzeri görülmüş değildir. Derken Mûsa uyuya kaldı. Tam bu sırada ejderha çıkageldi ve koyunlara saldırmak istedi. Bunun üzerine değnek hemen harekete geçti, onunla savaştı ve onu öldürdü. Öldürdükten sonra da değnek gelip uyumakta olan Mûsa'nın yanındaki yerini aldı. Fakat üzerinde kanlar vardı. Mûsa (aleyhisselâm) uyanıp değneğin üzerindeki kanı görünce, ejderhanın yanmasında öldürülmüş hâlde olduğunu gördü. Hazret-i Mûsa, bundan ötürü rahat bir nefes aldı.

Mûsa, Şuayb’ın yanına koyunlarla döndüğünde, Şuayb, şöyle koyunlara bir dokundu ve baktı ki karınları iyice doymuş durumdalar ve memeleri de süt doludur. Hazret-i Mûsa olanları, Hazret-i Şuayb'a anlatınca, Şuayb çok

sevindi, memnun kaldı. Bundan böyle hem Mûsa'da ve hem de değnekte bir hikmetin olabileceğini sezmeye başladı.

Bunun üzerine Hazret-i Şuayb, Hazret-i Mûsa'ya: “Ben, bu yıl doğuracak olan koyunlarının başları siyah, diğer tarafları ak olanlarını sana bağışladım” dedi.

Bundan ötürü Allah, geceleyin Mûsa'nın uykusunda: “koyunlarını suladığı sulağa (havuza) elinde bulunan asası ile vurmasını vahyetti.” Mûsa da buna uyararak istenileni yerine getirdi. Sonra da koyunlarını oradan suladı. O yıl bütün koyunlar başları siyah, diğer tarafları da ak dişi ve erkek kuzular doğurdular. Hazret-i Şuayb da, sözünü yerine getirdi, kuzuları olduğu gibi Mûsa'ya verdi.

29

Mûsa, süreyi tamamladı ve ailesiyle yola çıktı. Tûr tarafında bir ateş gördü ve ailesine şöyle dedi: “Siz burada kalın, ben bir ateş gördüm, (oraya gidiyorum). Umarım oradan size bir haber ya da ısınmanız için ateşten bir kor getiririm.”

“Mûsa, süreyi tamamladı.” Resuûllah (sallallahü aleyhi ve sellem) buyuruyor ki:

“Mûsa, o ikisine verdiği sözü yerine getirip, süreyi tamamladı ve küçük olan kızı ile evlendi.” Heysemî, Mecmau'z-Zevaid, 7/88. (Mütercim)

“ve ailesiyle” birlikte Mısır'a doğru “yola çıktı. “İbn Ata diyor ki, sıkıntılı günler sona erip de buluşma ve yaklaşma günleri yaklaşıncaya, artık peygamberlik nurları, işaretleri de belirmeye başlamıştı. Bu nedenle ailesini de yanına alarak, Rabbinin güzel ikramlarıyla olmak ve onunla beraber bulunmak üzere yola çıktı.

“Tûr tarafında bir ateş gördü ve ailesine şöyle dedi: Siz burada kalın, ben bir ateş gördüm, -oraya gidiyorum- Umarım oradan size -yolun durumu hakkında- bir haber -getirim. Çünkü Mûsa yolunu kaybetmişti - ya da ısınmanız için ateşten bir kor getiririm.”

30

Mûsa, ateşin yanma gelince, o mübarek yerdeki vadinin sağ tarafındaki ağaçtan şöyle seslenildi: “Ey Mûsa! Şüphesiz ben, evet, ben âlemlerin Rabbi olan Allah'ım.”

Mûsa, ateşin yanma gelince, o mübarek yerdeki vadinin -Mûsa'ya göre- sağ tarafındaki ağaçtan -Yüce Allah'ın onu konuşturması sebebiyle- şöyle seslenildi: Ey Mûsa! Şüphesiz ben, evet, ben âlemlerin Rabbi olan Allah'ım.”

Söz konusu ağacın üzüm ağacı veya tekedikenî ağacı olması söz konusudur. (.....) ibâresinde bulunan (.....) harfî, ya müfessiredir, açıklama içindir veya (.....) harfinin hafifletilmiş yani şeddesiz halidir.

Cafer diyor ki: “Mûsa, kendisine, nurlara giden yolu gösteren bir ateş gördü. Çünkü Mûsa, görünen nuru, ateş gibi sandı. Ancak oraya yaklaşıncaya, kutsalliğin nurları onu bütünüyle kuşatmıştı. Bu sayede tüm insanlık giysileri/örtüleri çevrelenmiş oldu. Kendisine en tatlı bir şekilde seslenildi Ondan en güzel cevaplar istedi ve aldı. Böylece Mûsa, Allah ile konuşma şerefine eren şerefli ve saygın bir kimse oldu. Korktuklarından da emin hale geldi, güvenini topladı.”

Âyette yer alan (.....) kelimesi Arap dilinde üç şekilde, yani; (.....) ve (.....) tarzında ifade edilir ve hepsi de aynı manaya gelirler, her üç hâlde de kırâat imâmları bunu okumuşlardır. Âsım, (.....) harfinin üstün harekesiyle bu kelimeyi (.....) olarak kırâat ederken, Hamza ile Halef aynı kelimeyi ötre hareke ile (.....) diye okumuşlardır. Bunlar dışında kalanlar ise, (.....) harfinin esre harekesiyle (.....) diye okumuşlardır.

Bu kelime, ucunda ateş bulunan ya da bulunmayan kalınca bir dal demektir. Âyette yer alan gerek ilk (.....) harfî ve gerekse ikinci (.....) harfî başlangıç noktasını bildiren manasında ibtidai gaye içindir.

Yani bunun mana olarak ifadesi şöyledir: “Mûsa'ya gelen ses vadi kenarından itibâren ağacın yanına kadar olan noktadan geliyordu.”

Âyetteki (.....) ibâresi, (.....) ibâresinden bedeli istimaldir. Çünkü ağaç, vadi kenarında bitmiştir, o noktada bulunmaktadır. Bu itibarla o aları tümüyle kapsamaktadır.

31

“Değneğini yere at.” (Mûsa, değneğini yere attı). Onu bir yılanmış gibi süratle hareket eder görünce, arkasına bakmadan dönüp kaçtı. (Bu sefer şöyle seslenildi:) “Ey Mûsa! Beri gel, korkma. Çünkü sen güvenlikte olanlardansın.”

Mûsa'ya™ “Asanı yere at -denildi, Mûsa, asasını yere attı. Allah da o asayı bir yılanla dönüştürdü. Mûsa,- Onu bir yılanmış gibi süratle hareket eder görünce, -cüssesi itibariyle hareket eden bir yılan gibi hareket hâlinde olduğunu görmesi üzerine- arkasına bakmadan dönüp kaçtı -ve geri dönmedi. Bunun üzerine kendisine şöyle seslenildi:-'Ey Mûsa! Beri gel, korkma. Çünkü sen güvenlikte olanlardansın.”

Yani yılanlardan dolayı sen güvencedesin, çünkü ondan sana herhangi bir zarar gelmeyecektir.

32

“Elini koynuna sok. (Alaca hastalığı gibi) bir hastalık sebebiyle olmaksızın bembeyaz bir hâlde çıksın. Korkudan açılar kolunu kendine çek, toparları. İşte bunlar, Fir'avun ve ileri gelen adamlarına göstermen için Rabbin tarafından sana verilen iki delildir. Çünkü onlar fâsık bir kavimdirler.”

Ey Mûsa! “Elini -gömleğinin cebine, yenine,- koynuna sok. -Ki, alaca hastalığı gibi- bir hastalık sebebiyle olmaksızın -âdeta güneş ışınları misali- bembeyaz bir hâlde çıksın. Korkudan açılar kolunu kendine çek, toparları. “

Âyette geçen(.....) kelimesini, Hicaz ve Basra kırâat okulları, iki fetha ile (.....) olarak kırâat etmişlerdir. Hafs ise aynı kelimeyi, cezimli olarak (.....) okumuştur. Bunlar dışındakiler de aynı kelimeyi (.....) olarak kırâat etmişlerdir. Hepsisi de aynı manaya, korku manasına gelmektedir. Bu durumda mana şöyle olmaktadır:

“Elini göğsünün üzerine koy ki, yılan sebebiyle oluşan korkun gitsin” İbn Abbâs'tan (rma) gelen rivâyete göre demiş ki:

“Her korkan bir kimse, elini göğsüne koyduğu takdirde, korkusu yok olur.”

Yine söylenenlere göre “kanadını çekmek, kendisine yapıştırmak” demek şudur; Yüce Allah, Mûsa'nın elindeki değneğini yılanla dönüştürünce, Mûsa (aleyhisselâm) korkmaya başladı, ürktü. Bunun üzerine tıpkı bir şeyden korkup ürken birinin korktuğu şeyden kendisini korumaya çalıştığı gibi Mûsa (aleyhisselâm) da eliyle kendisini yılanla dönüşen değneğinden sakınmaya ve korunmaya başladı.

Nitekim ona şöyle söylendi: “Şüphesiz düşmanla karşılaştığın esnada, elinle kendini ondan sakınıp korumanda bir çabanın olması demektir. Sen o değneği yere attığında ve onun bir yılanla dönüşmesinde olduğu gibi, ondan sakınman ve kaçman yerine hemen elini koltuğunun altına sok. Sonra da onu bembeyaz bir hale gelmiş durumda tekrar çıkar, göster ki, iki sonucu birden almış olarsın. Birincisi sana zararının dokunacağını sandığın şeyin zararından kaçınman ve ikincisi de ikinci bir mu'cizen olsun.”

Âyette geçen ve kanat manasına gelen (.....) kelimesi, burada el manasınadır. Çünkü kuşlarda kanat ne ise, insanda da eller o demektir. Kişi sağ elini, sol elinin koltuğunun altına sokunca, bu durumda kanadını kendisine yapıştırmış, eklemiş olur. Ya da “kanatlarını toplamaktan” kasıt, değneğin yılanla dönüşmesi sırasında elini güçlü hale getirmek ve nefesine hâkim olmaktır. Ki böylece herhangi bir rahatsızlık ve korkuya kapılmamış olsun. Bu itibarla, kanat ifadesi, kuşların kanadından istiâre yoluyla insan eli için kullanılmıştır. Çünkü kuş, korkunca kanatlarını açar ve onları sarkıtır. Korkunun olmadığı esnada ise, kanatları yanlarına yapışık durumdadır.

Âyette geçen (.....) ifadesi, korktuğu için, korkmasından ötürü, demektir.

Yani yıları gördüğünde korkman hâlinde, kanatlarını, (ellerini) yanlarına yapıştır. Dikkat edilirse burada, sözkonusu olan korkunun gitmesi için ellerini yanlarına koymasına bir sebep, bir illet ve gerekçe kılındı. Bu itibarla âyetlerde geçen:

(.....) âyeti ile (.....) âyeti, bir bakımından aynı manadadırlar. Ancak farklı amaçlar sebebiyle, aynı manaya gelen bu ibâreler, farklı lâfızlarla verildi. Çünkü bu ikisinden birinde gaye, bembeyaz elin ortaya çıkmasıdır, ikincisinde ise, korkuyu gizlemektir.

Ta - Ha sûresinde geçen: (.....) âyetinin manası: “Sağ elini sol elinin altına sok” Ta-Ha, 22. demektir.

Yine âyette geçen ve şeddesiz olan (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin ikilidir. Mekke Okulu ve Bbu Amr aynı kelimeyi şeddeli olarak, (.....) diye okumuşlardır. Bu da yine (.....) kelimesinin ikilidir, tesniyesidir. Burada geçen her iki kelimedeki (.....) harfî, mahzûf olan (.....) yerine gelmiştir. Burada belirtilmek istenen ise “el”

“asa “dır. Yine âyette yer alan (.....) kelimesi, iki açık ve aydınlatıcı delil ve hüccet demektir. Burada, hüccet, (.....) ifadesiyle dile getirilirken, onun aydınlatıcı olması sebebiyledir. Nitekim beyaz tenli kadına da: (.....) denir.

“İşte bunlar, Fir'avun ve ileri gelen adamlarına -göstermen için— Rabbin tarafından sana verilen iki delildir.

Yani seni Fir'avun ve adamlarının yanına bu iki âyet ve mu'cize ile gönderiyoruz.

“Çünkü onlar fâsık -kâfir- bir kavimdirler.”

33

Mûsa, şöyle dedi: “Ey Rabbim! Şüphesiz ben onlardan birisini öldürdüm. Onların da beni öldürmelerinden korkuyorum.”

“onların öldürülmelerinden” kelimesini Ya'kub (.....) harfîyle (.....) diye okumuştur

34

“Kardeşim Harun'un dili benimkinden daha düzgündür. Onu da benimle birlikte, beni doğrulayan bir yardımcı olarak gönder.”

Âyette yer alan ve “Benimle birlikte” manasına gelen (.....) kelimesini Hafs, (.....) olarak okumuştur. (.....) kelimesi de hâldir ve yardımcı, demektir. (.....) demek, “onayardım ettim” demektir. Medine Okulu, bu kelimeyi hemzesiz olarak (.....) diye okumuştur. Âsım ile Hamza da (.....) kelimesini, burada yazdığımız gibi (.....) olarak okumuşlardır ve kelime sıfattır.

Yani “Beni doğrulayan bir yardıma” gönder. Âsım ile Hamza dışındakiler ise, aynı kelimeyi cezimli olarak (.....) diye, (.....) fiiline cevap olarak kırâat etmişlerdir. Kardeşi Harun'un, Mûsa'yı (aleyhisselâm) tasdik etmesi demek, yani Mûsa'ya (aleyhisselâm) dili bakımından çok daha açık ve net bir anlatımla, bir tartışma sırasında, ihtiyaç duyulması hâlinde, davasını kanıtlamak için, onun güzel ve düzgün konuşması ile daha çok yardımcı olması manasında zikredilmiştir. Yoksa kardeşi Harun'un gelip, Mûsa'ya (aleyhisselâm), “Ben seni tasdik ettim” demesi manasında değildir. Onun şu ifadesini görmez misin? Bak Mûsa:

“Kardeşim Harun'un dili benimkinden daha düzgündür. Onu da benimle birlikte gönder” demiyor mu? Çünkü düzgün konuşmaya, istediğinde delil ve delil, burhan ortaya konmaya gerçekten ihtiyaç vardır. Yoksa onun, ben seni tasdik ettim, ifadesine ihtiyacı yoktur. Bu konuda Sahban da, Bakıl da birdir, birinin diğerinden farkı yoktur. Sahban: Rebia kabilesinden bir adamın ismi olup, güzel konuşma, belâgat ve beyan noktasında darbı mesel haline getirilmiş bir adamın ismidir. Bakıl da: İyi konuşamamada, kekelemede darbı mesel haline gelmiş bir adamın ismidir. (Mütercim) Gaye düzgün ve güzel konuşmak, derdini en iyi olarak aktarmaktır. “Çünkü ben, onların beni yalanlamalarından korkuyorum. “Burada yalanlama manasına gelen (.....) kelimesini, Ya'kûb, iki şekilde yani hem (.....) olarak ve hem (.....) diye okumuştur.

35

Allah, buyurdu ki: “Seni kardeşinle destekleyeceğiz ve size bir iktidar vereceğiz de âyetlerimiz sayesinde size (kötü bir amaçla) ulaşamayacaklar. Siz ve size uyanlar, galip gelecek olanlardır.”

“Allah, buyurdu ki: Seni kardeşinle destekleyeceğiz...” takviye edeceğiz. Çünkü el, pazıların güçlü olması ile güç kazanır. Elin güçlü olmasını sağlar. Elin de güç kazanmasıyla işleri yapabilirler, “ve size -ikinize- bir iktidar -galebe, üstünlük, tasallut ve güç- vereceğiz de -düşmanlarınızın kalplerine korku ve heybet salacağız. Onlar- âyetlerimiz sayesinde size -kötü bir amaçla- ulaşamayacaklar...”

(.....) ifadesinde yer alan (.....) cer edatı, “ulaşacaklar” manasına gelen (.....) fiiline mütealliktir.

Yani âyetlerimiz ve mu'cizelerimiz sebebiyle onlar size ulaşamayacak ve size dokunamayacaklardır. Burada cümle bitmiş oluyor.

Ya da sözkonusu cer edatı, “ve size bir iktidar vereceğiz” cümlesine mütealliktir. O zaman da mana şöyle olur: Âyetlerimizle, mu'cizelerimizle her ikinizi onların başına musallat kılacağız. Ya da burada mahzûf olan şeye mütealliktir. O mahzûf olan şey de “âyetlerimizle ikiniz de ona gidin “ibâresidir. Ya da o, “galip geleceklere” kelimesini açıklamak içindir, yoksa ilgi cümlecigi değildir. Yahut da yemin manasınadır. Bunun da cevabı, daha önce geçen (.....) fiilidir.

“.... Siz ve size uyanlar, galip gelecek olanlardır.”

36

Mûsa, onlara delillerimizi apaçık olarak getirince onlar, şöyle dediler: “Bu, ancak uydurulmuş bir sihirdir. Biz geçmiş atalarınızın zamanında böyle bir şeyin varlığını duymadık.”

“Mûsa, onlara delillerimizi apaçık olarak getirince onlar, şöyle dediler: Bu, ancak uydurulmuş bir sihirdir...”

Yani bu senin kendiliğinden uydurduğun ve sonra da Allah'ın (celle celâlühü) adım kullandığın uydurmandan ibâret bir şeydir. Ya da diğer uyduruları sihir ve büyüler kabilinden uydurulmakla nitelenmiş olan bir büyüdür. Yoksa Allah (celle celâlühü) katından gelen bir mu'cize değildir. “....Biz geçmiş atalarınızın zamanında böyle bir şeyin varlığını duymadık.”

Burada yer alan ve atalarınızın manasında olan (.....) ifadesi, (.....) işaret isminden mensûb olan hâldir.

Yani atalarınızın zamanında olduğuna ilişkin, böyle bir şeyin onların zamanında olduğunu bize anlatan olmadı, bize böyle bir şey aktarılmadı, demektir.

37

Mûsa da dedi ki: “Katından kimin hidâyet getirdiğini ve bu yurdun (güzel) sonucunun kimin olacağını Rabbim daha iyi bilir. Şüphesiz zalimler kurtuluşa eremezler.”

“Mûsa da dedi ki: “Katından kimin hidâyet getirdiğini ve bu yurdun (güzel) sonucunun kimin olacağını Rabbim daha iyi bilir.”

Yani kimin en büyük felahta olacağını ve kimi peygamber kılacağını, buna kimin ehil olup olmadığını en iyi olarak Rabbim bilir. Kimi hidâyetle göndereceğini, kime en güzel son vadettiğini en iyi olarak bizzat Rabbimin kendisi bilir. Eğer sizin ileri sürdüğünüz gibi büyü yapan bir sihirbaz olsaydı, kendiliğinden böyle bir sihri uydursaydı, Allah (celle celâlühü), onu peygamberliğe ehil görmezdi ve peygamber kılmazdı. Çünkü Allah (celle celâlühü), hikmet sâhibidir, hiçbir şeye muhtaç değildir, büyüden ve sihirden müstağnidir. Bu itibarla Allah (celle celâlühü), yalancıları peygamber olarak göndermez ve Allah katında zalimler de iflah olmazlar, felah bulmazlar. Zaten Allah (celle celâlühü): “Şüphesiz zalimler kurtuluşa eremezler.” buyurarak bu gerçeği açıkça bildirmektedir.

Âyette geçen ve: “Bu yurdun (güzel) sonucunun kimin olacağı” manasında olan (.....) ibâresi, güzel ve övgüye değer son, demektir. Nitekim şu iki âyet de zaten bu gerçeği dile getiriyor:

“İşte onlar var ya, âhiret yurdunun güzel sonu sadece onlarıdır. O yurt Adn cennetleridir.” Ra'd, 22-23.

Âyette sözkonusu edilen “Darı dünya ve akıbeti” ifadesinden murat, kulun son anında nefesini rahmetle ve Allah'ın (celle celâlühü) hoşnutluğu ile Rabbine teslim etmesi, meleklerin müjdelere, mağfiretle kendilerini karşılamalarıdır.

(.....) ibâresinde Mekke Okulu, âyetin başında (.....) harfi olmadan, (.....) diye kırâat etmişlerdir. Bu okuyuş tarzı da güzeldir. Çünkü burası konum itibariye soru sorma, araştırma ve soruşturma yeridir. Fir'avun ve adamları, yapılanların birer sihir olduğunu ileri sürmeleri ve bunu sihir olarak adlandırmaları, aslında bu türden büyük ve önemli olan şeyler için asla böyle bir şey denmeleniydi. Çünkü Fir'avun ve adamları, mu'cizeler için “uydurulmuş sihir” diyorlardı.

Bir başka tefsir şekli de, Fir'avun ve adamları böyle söylediler ama Mûsa da söyleyeceklerini söyledi ki, böylece bulunanlar, iki konuşma ve olay arasında bir denge kursunlar, gerçeği görsünler istedi. Bu sayede iki taraftan birisinin yanlış, diğerinin de doğru olduğunu, görsünler diledi.

Hicaz Okulu ile Ebû Amr, (.....) ibâresindeki (.....) kelimesini, (.....) olarak kırâat etmişlerdir. Hamza ile Ali de: (.....) ibâresinde yer alan (.....) fiilini, (.....) harfiyle (.....) olarak okumuşlardır.

38

Fir'avun, dedi ki: “Ey ileri gelenler! Sizin benden başka bir ilâhiniz olduğunu bilmiyorum. Ey Hâmân! Benim için bir ateş yakıp tuğla pişir de bana bir kule yap! Belki Mûsa'nın ilâhına çıkar bakarım (!) Şüphesiz ben onun mutlaka yalancılardan olduğunu sanıyorum.”

“Fir'avun, dedi ki: Ey ileri gelenleri Sizin benden başka bir ilâhiniz olduğunu bilmiyorum.” “Fir'avun, âyette ifade edildiği üzere, başka bir ilahın olduğundan bilgisinin olmadığını söylemekle, ilahın varlığını kabul etmediğini söylemek istiyor ve: “Sizin benim dışımda bir ilahınız yok.” demeye getiriyordu. Ya da burada belirtildiği gibi zahiri manasında söylüyordu.

Yani bir başka ilahın var olup olmadığı hakkında bir bilgisinin bulunmadığını demeye getiriyordu.

Fir'avun sözlerine devamla: “Ey Hâmân! Benim için bir ateş yakıp tuğla pişir de”

Yani benim için kireç pişir de ondan tuğla yap. Ancak, ilk defa kireçten tuğla yapan olması hasebiyle, söylediklerini bu amaçla söylemiş değildi. O, bu sözleriyle veziri Haman'a bu sanatı öğretiyor. Çünkü böyle söylemek daha fasih ve net bir ifade olmasının yanında, zalimlerin de sözlerine daha çok benzemesidir. Çünkü Fir'avun'un veziri Haman'a ateş yakmak suretiyle çamuru pişirme emrini vermesi ve söz arasında ona “Ey Haman!” diye seslenmesi, tazim ve ceberutluk, zalimlik delilidir. Bu nedenle o: “bana -yüksekçe bir saray- bir kule yap! Belki Mûsa'nın ilâhına çıkar bakarım(!)”

Yani tırmanır da oradan bakarım. Çünkü (.....) ve (.....) ve (.....), tırmanarak yükseğe çıkmak demektir. Fir'avun, sanıyordu ki, nasıl ki kendisinin bir yeri yurdu varsa, Allah'ın da bir mekânı var ve O, oradadır.

“Şüphesiz ben onun -Mûsa'nın peygamberlik davasında- mutlaka yalancılardan olduğunu sanıyorum. “

Yani bir ilahının olduğu ve Mûsa'yı da bize peygamber olarak gönderdiği davasında yalancı olduğunu sanıyorum.

Rezil adam Fir'avun, söyledikleriyle çelişkiye düşüyor. Çünkü o: “Sizin benden başka bir ilâhiniz olduğunu bilmiyorum” diyor, sonra da Haman'a muhtaç olduğunu, ondan kendisine bir kule yapmasını istiyor. Mûsa'nın da bir ilahının olacağı sözleriyle ispat ediyor ve bu konuda da kararsız olduğunu, kesin bir bilgisini olmadığını, gerçekten söylediklerinin yalan mı değil mi bilmediğini söylüyordu. Böylece rezil olmuş bir hâlde çelişkiler içerisindeydi. Sanki Hazret-i Mûsa'nın (aleyhisselâm) asısından korunmak için işleri birbiriyle karıştırır gibidir, kararsızdır. Çünkü: “bana bir kule yap! Belki Mûsa'nın ilâhına çıkar bakarım(!) “demektedir.

Rivâyete göre Haman, tam elli bin usta toplar. Hiçbir kimsenin binasının ulaşamayacağı yükseklikte bir kule yaptırtır. Ancak Cebrâîl (aleyhisselâm), kanadıyla kuleye vurur ve kule üç parçaya bölünüp parçalanır. Bir parçası Fir'avun'un ordusunun üzerine düşer ve tam bir milyon kişi yıkıntının altında kalıp can verir. Kulenin bir parçası da denize dökülür. Üçüncü parçası ise batıya düşer. Çalışan işCinlerden hiçbirisi de hayatta kalmaksızın helâk olurlar.

39

O ve askerleri yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve gerçekten bize döndürülmeyeceklerini sandılar.

“O ve askerleri yeryüzünde -Mısır toprakları üzerinde- haksız yere -bâtıl uğruna- büyüklük tasladılar” Haksız yere Allah'a (celle celâlühü) karşı büyüklük taşlanması, hakikat üzerine büyüklenmek demektir.

Yani şanınin büyüklüğü ve yüceliği konusunda aşırıya gitmektir. Nitekim kudsi bir hadiste, Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Yüce Allah'tan rivâyetle buyuruyor ki:

“Kibriya / büyüklük benim ridamdır, azamet benim izarımdır. Kim bu hususlarda benimle yarışırsa onu cehennem ateşine atarım.” 22

İşte bu nedenle Allah'tan başka her kim büyüklük taslarsa, onun büyüklük taslaması haksız yeredir.

“ve gerçekten bize döndürülmeyeceklerini sandılar.” Burada “döndürülmeyecekler” manasında olan ketime (.....) kelimesidir.

Ancak bu kelimeyi, kırâat imâmılarından Nafi, Hamza, Ali, Halef ve Ya'kûb (.....) kelimesi (.....) kelimesine zarftır.

40

Biz de onu ve askerlerini yakaladık ve onları denize attık (Orada boğuldular). Zalimlerin sonunun nasıl olduğuna bak!

“Biz de onu ve askerlerini yakaladık ve onları denize attık.” Orada boğuldular. Âyette kullanılan ifadeler, azamet ifade eden kelimeler olup, hepsi de Yüce Allah'ın şanına ve azametine delalet eden ifadelerdir. Sayılarının çokluğu sebebiyle, her ne kadar fazla da olsalar, hem onları aşağılamak ve hem onların sayılarına dikkat çekilerek, kendilerini çakıl taşlarına benzeterek, onları, birileri avuçlayıp alarak denize fırlattı ve onları denizde helâk etti. Öyleyse ey Resûlüm Muhammedi “Zalimlerin sonunun nasıl olduğuna bak!” Kavmini de uyar. Çünkü sen onlara karşı zafer kazanacaksın.

41

Biz onları, ateşe çağıran öncüler kıldık. Kıyamet günü de kendilerine yardım edilmeyecektir.

Biz onları, ateşe çağıran öncüler -liderler, komutanlar-kıldık. -

Yani cehennemliklerin işleyeceği amellere çağıranlar kıldık. Nitekim- Kıyamet günü de kendilerine yardım edilmeyecektir.”

Yani azaptan kurtarılmayacaklardır. İbn Ata diyor ki:

“Allah onların sırlarından muvaffakiyet ve başarıyı, hakikat nurlarını çıkardı. Bu nedenle onlar nefislerinin karanlıklarında bocalayıp dururlar ve doğru yolu bulacak bir işe girişmezler.”

Bu âyet, aynı zamanda, kulların fiillerinin yaratılmasına da delalet etmektedir.

42

Bu dünyada onları lânete uğrattık. Kıyamet gününde de onlar iğrenç kılınmış kimselerden olacaklardır.

“Bu dünyada onları lânete uğrattık.”

Yani biz onları bu dünya da rahmet ve merhametten uzaklaştırıp kendilerini, inkârcılıktaki inatları sebebiyle buna mahkûm kıldık. Bir başka tefsire göre de, bu gibilerin yok olup gitmelerinden sonra bile biz onları, halkın her zaman kendilerine lânet okumalarına mahkûm kılmışızdır, demektir. “Kıyamet gününde de onlar iğrenç kılınmış -kovulmuş ve uzaklaştırılmış- kimselerden olacaklardır.” Ya da helâk edilmişlerden veya yüzleri ateşten yanıp kararmışlar, gözleri de mavileştirilip morarmışlardan olacaklardır.

Âyette yer alan (.....) kelimesi (.....) kelimesine zarftır.

43

Andolsun, ilk nesilleri yok ettikten sonra Mûsa'ya -düşünüp ibret alsınlar diye- insanların kalp gözünü açan deliller ve bir hidâyet rehberi, bir rahmet olarak Kitab'ı (Tevrât'ı) verdik.

Andolsun, ilk nesilleri -Nûh, Hûd, Sâlih ve Lût peygamberlerin (Allah'ın salât ve selâmı üzerlerine olsun) kavimlerini- yok ettikten sonra Mûsa'ya -düşünüp ibret -ve öğüt- alsınlar diye- insanların kalp gözünü açan deliller ve bir hidâyet -irşat- rehberi, -çünkü onlar sapıklıklarında debelenip duruyorlar, ona uyacak olanlar için de- bir rahmet olarak Kitab'ı -Tevrât'ı- verdik. -Çünkü onlar, Tevrât ile amel ettikleri takdirde, rahmete ereceklerdir, kurtulacaklardır. Evet, düşünüp ibret ve öğüt almaları için böyle yaptık.

Âyette geçen “İnsanların kalp gözünü açan deliller “ibâresi (.....) kelimesine hâldir.

Basiret kelimesi: İnsanların, sayesinde doğru yolu, saadet yolunu bulabildikleri kalp gözü demektir. Nitekim baştaki gözler de, kendileriyle dış dünyayı görmemiz için olan bir nurdur.

Burada demek isteniyor ki: “Biz, ona, kalpleri aydınlatan Tevrât'ı verdik.” Çünkü o kalpler, hakkı ve gerçeği görmekten kördürler, hakkı batıldan ayırt edebilecek özellikte değildirler.

44

Ey Resûlüm Muhammed! “Mûsa'ya o emri verdiğimiz -kendisiyle konuştuğumuz- zaman sen -dağın ve vadinin- batı tarafında değildin.”

Burası batı yakasına düşen yer olup, Mûsa burada Rabbiyle sözleşti. Çünkü:

“Ve onu (Mûsa'yı), fısıldaşan kimseler kadar kendimize yaklaştırdık.” Meryem, 52. -ve sen o olayı- “görenlerden de değildin. “Ona vahyedildiği sırada sen orada bulunmuyordun ki, sözleşilen yerde Mûsa (aleyhisselâm) ile Rabbi arasında cereyan eden şeyi göreceksin, müşahade edecek tarafta bulunmuyordun.

45

Fakat biz (Mûsa'dan sonra) birçok nesiller meydana getirdik. Üzerlerinden uzun çağlar geçti. Sen Medyen halkı arasında yaşıyor değildin, âyetlerimizi onlardan okuyup öğreniyor da değildin. Fakat biz (bu haberi) göndereniz.

“Fakat biz -Mûsa'dan sonra- birçok nesiller meydana getirdik. Üzerlerinden uzun çağlar geçti.”

Yani ömürleri oldukça uzun geçti, aradan çağlar geçtiği hâlde uzun bir dönem peygamberler gelmedi.

Artık gerçek manada haberler de ortadan kayboldu. İlimler yerini bilgisizliğe bıraktı. Birçok bilgilerde ve gerçeklerde tahrifat ve değişiklik yapıldı. İşte bu nedenle biz de sözkonusu gerçek bilgileri yeniden tazelemek, meydana getirilen tahrifatı ve değiştirmeleri açıklamak istedik.

Peygamberlerin kıssalarına âit bilgileri sana verdik, Mûsa'nın (aleyhisselâm) kıssasını da sana öğrettik. Halbuki sen, Mûsa'nın (aleyhisselâm) başından geçenlere tanıklık etmiş değildin ve olan olaylardan da haberdar değildin. Ancak biz sana vahiy yoluyla onları haber verdik. Bu arada aradaki boşluk / fetret döneminin uzamasını da anlattı ki bu, vahyin gelişine sebepti. Bu yoldan, yani sebepten hareketle kısaca müsebbebe, sebep olan şeye gidildi. İşte bu giriş, bundan sonra gelecek olan iki girişe benzemektedir.

“Sen Medyen halkı -yani Hazret-i Şuayb ile ona inananlar- arasında yaşıyor -ikamet ediyor biri- değildin, âyetlerimizi onlardan okuyup öğreniyor da değildin.”

Yani onlardan o âyetleri öğrenmek suretiyle başkalanna okuyor değildin. Burada sözü edilen ayetlerle denmek istenen, içinde Hz, Şuayb'ın (aleyhisselâm) ve kavminin kıssalarının yer aldığı ayetlerdir.

Âyette geçen (.....) kelimesi, nasb yerinde gelmiştir ve ikinci haberdır. Ya da, (.....) kelimesinde olan zamînden hâldir.

“Fakat biz -bu haberi- göndereniz. “

Yani bunu sana haber verin biziz ve onu biz sana öğrettik.

46

Yine biz (Mûsa ya) seslendiğimiz zaman Tûr'un yan tarafında da değildin. Fakat Rabbinden bir rahmet olarak, senden önce kendilerine hiçbir uyarıcı gelmeyen bir kavmi, düşünüp öğüt alsınlar diye uyarman için (o haberleri) sana bildiriyoruz.

“Yine biz -Mûsa'ya, “Kitab'a kuvvetlice tutun” diye- seslendiğimiz zaman Tûr'un yan tarafında da değildin. Fakat Rab binden bir rahmet olarak, -sana öğrettik ve seni peygamber olarak gönderdik ki- senden önce kendilerine hiçbir uyarıcı gelmeyen bir kavmi, -seninle İsa arasındaki fetret/boşluk dönemindeki toplumu -ki bu, 550 yıllık bir zaman dilimiydi- - düşünüp öğüt alsınlar diye uyarman için -o haberleri- sana bildiriyoruz.”

47

Bizzat kendi elleriyle takdim ettikleri sebebiyle başlarına bir musibet geldiğinde de, şöyle derler: “Ey Rabbimiz! Bize bir Peygamber gönderseydin de ayetlerine uysaydık ve mü'minlerden olsaydık.”

“Bizzat kendi elleriyle takdim ettikleri -küfür ve zulüm- sebebiyle... -Mademki işlenen amellerin birçoğu elimizin eseridir.- Bu nedenle âyette de ameller, ellere nispet edilmiştir. Hatta işlenen şeyler, kalplerle ilgili de olsa yine ellere nispet edilmektedir. Bunun sebebi de, ellerin amellerin çoğuna galebe etmesi bakımındandır, “...başlarına bir musibet -bir cezâ / azap- geldiğinde de şöyle derler: Ey Rabbimiz! Bize bir Peygamber gönderseydin de ayetlerine uysaydık ve mü'minlerden olsaydık.”İşte o zaman da, seni peygamber olarak göndermezdik.

Âyette geçen birinci (.....) imtina; engeli ve maniye göstermek içindir. Cevabı ise mahzûftur. İkinci (.....) ise teşvik içindir. Yine âyette yer alan birinci (.....) harfî yani (.....) kelimesinin başında bulunan (.....) harfî, atıf içindir. İkincisi yani (.....) fiilin başında yer alan (.....) harfî, (.....) kelimesinin cevâbıdır. Çünkü emir hükmündedir. Sebebi de, emrin, fiillerin başına gelmesidir. Bu nedenle buna sevk eden de, teşviki yapan da aynı vadidedirler. Kaldı fâil (özne) de, emrin cevabına dâhil olur. Buna göre mana şöyle olmaktadır:

“Onlar, işledikleri şirk, isyan ve benzeri günahlar sebebiyle önden gönderdikleri ameller yüzünden cezâlarıdırıldıkları sırada,'Sen bize bir peygamber gönderseydin ya'demeyecek olsalardı, seni onlara peygamber olarak göndermezdik” Çünkü onlar, o zaman böyle bir bahanenin arkasına saklayacak, bunu bize karşı hüccet ve koz olarak kullanacaklardı.

Yani peygamberlerin gönderiliş amacı, onların hüccetlerini susturmak ye mazeret olarak kullanmalarına fırsat vermemektir. Bu âdetâ şu Âyetteki gibidir:

“Müjdeleyici ve safctndıncı olarak peygamberler gönderdik ki insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bîr bahaneleri olmasın!” Nisa, 165.

Eğer, “Böyle bîr mana da nereden çıktı” diyecek olursan.

Yani cezâlarıdırma meselesi, peygamber gönderilmeye gerekçe kılınması niçindir? Bunun sebebi, imtina manasında olan, engelleyici olan (.....) harfinin gelmesi midir? dersen, benim buna vereceğim cevap şudur:

“Söz, aslında peygamber gönderilmesinde sebep olan asıl amaçtır. Ancak âyetle cezâdan söz edilmesi ise, mademki, bu da ilgili söz için ise, dolayısıyla berikisin varlığı, ötekisinin de varlığı için konmuştur. Sanki burada ukubet (cezâlaradırma) meselesi, âdetle peygamber gönderilmesi için bir sebep, bir gerekçe kılınmış gibidir. Zaten onun da manası netice de senin söylediğin kapıya çıkar: Eğer onların, başlarına musibet geldiğinde konuşacakları söz ve konuşmaları olmayacak olsaydı, biz de peygamber göndermezdik.”

48

Onlara katımızdan gerçek gelince, şöyle dediler: “Mûsa'ya verilenlerin benzeri niçin buna da verilmedi.” Onlar daha önce Mûsa'ya verilenleri inkâr etmemişler miydi? Onlar, dediler ki: “İki sihirbaz birbirlerine destek oluyorlar. Biz hepsini inkâr ediyoruz.”

“Onlara katımızdan gerçek -Kur'ân veya mu'ciz olan bir kitabı doğrulayıcı olarak gönderilen Resul- gelince, onlar -Mekke kâfirleri- şöyle dediler: Mûsa'ya verilenlerin benzeri niçin buna da -bir defada indirilip- verilmedi.'Onlar -yani onların nesillerinden, soylarından gelen çocukları da- daha önce -yani Kur'ân inmezden önce- Mûsa'ya verilenleri inkâr etmemişler miydi?” Çünkü öncekiler hangi yolda ve görüşte idiyse, bunlar da aynen o görüştedirler, Öncekilerin inadı nasıl idiyse bunların da inatları aynıdır. Onlar da Mûsa (aleyhisselâm) döneminde bulunan kâfirlerdi.

“Onlar, -Mûsa ile Harun (aleyhisselâm) için- dediler ki: İki sihirbaz birbirlerine destek oluyorlar.” Kufe okulu, âyetle geçen (.....) kelimesini aynen yazdığımız gibi okumuşlardır.

Yani o ikisi büyücüdürler, sihir sâhibidirler. Ya da her ikisini büyücü olarak göstermeleri, onları böyle nitelemeleri, onların çok büyük büyücüler olduklarını abartılı bir anlatımla ifade etmek içindir. Bunun üzerine onlar demişlerdi ki:

“Biz hepsini -yani o ikisinden her birini de ayrı ayrı- inkâr ediyoruz.”

Yine demliyor ki: “Mekke halkı Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) ile Kur'ân'ı inkâr ettiklerinde, aynı zamanda Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) ve Tevrât'ı da inkâr ediyorlardı Nitekim Mekkeli müşrikler, Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) ile Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) için de: İki sihirbaz birbirlerine destek oluyorlar'demişlerdi. Yahut da, Tevrât ile Kur'ân hakkında: İki sihirbaz birbirlerine destek oluyorlar'demişlerdi.

Bu olay, Mekke müşrikleri, Medine'de yaşamakta olan Yahûdî liderlerine bir heyet gönderip da onlardan Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) hakkında sordukları zaman gerçekleşmişti. Çünkü Medine'de bulunan Yahûdîler, kitaplarında ondan söz edildiğini, gelen heyete haber vermişlerdi. Heyet Mekke'ye dönüp de durumu, Mekkelilere bildirdiklerinde, işte o zaman Mekkeliler de “İki sihirbaz birbirlerine destek oluyorlar.” demişlerdi.

49

De ki: “Eğer doğru söyleyenler iseniz, Allah katından, hidâyete (doğruya) bu ikisinden (Tevrât ve Kur'ân'dan) daha çok ulaştıran bir kitap getirin de, ben ona uyayım.”

“De ki: Eğer -o ikisinin büyücü olduklarına dair- doğru söyleyenler iseniz, Allah katından, hidâyete -doğruya- bu ikisinden -Mûsa'ya indirilen Tevrât ve bana indirilen Kur'ân'dan- daha çok ulaştıran bir kitap getirin de, ben ona uyayım.”

Bu âyetle geçen, “getirin” kelimesinin cevabı, “Ben ona uyayım “manasında olan (.....) ibâresidir.

50

Eğer sana cevap veremezlerse, bil ki onlar sadece kendi nefislerinin arzularına uymaktadırlar. Kim, Allah'tan bir yol gösterme olmaksızın kendi nefsinin arzusuna uyandan daha sapıktır. Şüphesiz Allah, zalimler toplumunu doğruya iletmez.

“Eğer sana cevap veremezlerse, -yani en doğru yola ileten Kitabı getirip ortaya koyma konusunda sana cevap vermezlerse- bil ki -artık onlar kendilerini söyledikleriyle bağlamışlardır. Artık ellerinde bir kanıtları

kalmamıştır, yalnızca hevalarına ve- onlar sadece kendi nefislerinin arzularına uymaktadırlar. Kim, Allah'tan bir yol gösterme olmaksızın kendi nefsinin arzusuna uyandan daha sapıktır.”

Yani dinde böylelerinden daha sapık, neva ve heveslerine uyan başka biri yoktur.

Âyette geçen (.....) ifadesi, hâldir.

Yani rezilce bir şekilde, kendisi ile nevası, nefsi arasında başka bir şeye yermeksizin, rezil hâlde, demektir.

“Şüphesiz Allah, zalimler toplumunu doğruya iletmez. “

51
“Andolsun, düşünüp öğüt alsınlar diye o sözü -Kur'ân âyetlerini- onlara peş peşe ulaştırdık.”

Bu âyette geçen (.....) kelimesi, ardı arası kesilmeksizin, tekrar tekrar ulaştırdık, demektir.

Yani Kur'ân, ardı arkası kesilmeksizin onlara inip durdu. İçinde vaatları ve tehditleriyle, kıssaları ve ibretleriyle, öğütleriyle ardı arası kesilmeksizin inmeye devam etti. Ondan öğüt alsınlar da, kurtuluşa ersinler istendi.

52
Bu Kur'ân'dan önce kendilerine kitap verdiklerimiz var ya, işte onlar ona -Kur'ân'a- da inanırlar.”

Bu âyette geçen (.....) ilgi zamîrinin haberi, “İşte onlar Kur'ân'a da inanırlar” cümlesidir.

53
Kur'ân kendilerine okunduğu zaman, şöyle derler: “Ona inandık, şüphesiz o Rabbimizden gelen gerçektir. Şüphesiz biz ondan önce de müslümandık.”

“Kur'ân kendilerine okunduğu zaman, şöyle derler: “Ona inandık, şüphesiz o Rabbimizden gelen gerçektir. Şüphesiz biz ondan önce de -Kur'ân inmezden önce de Müslümandık.”

Yani İslam dini üzereydik. Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem) inananlardandık.

Âyette yer alan (.....) kavli, Kur'ân'a îman etmelerinin gerekçesidir, onun illetini göstermektedir. Çünkü mademki o Kur'ân, Allah'tan gelen hak bir kitaptır, öyleyse ona inanılmaya değerdir.

Yine âyette geçen (.....) kavli de, “İnandık” kavlini açıklamaktadır. Çünkü bu ifade ile hem yakın geçmişte inanmış olmaları ve hem de uzak geçmişte inanmış olmalarına da ihtimali bulunmaktadır. Böylece onların önceden îman ettiklerini haber vermiş olmaktadır.

54
İşte onların, sabredip kötülüğü iyilikle savmaları ve kendilerine rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcamaları karşılığında, mükâfatları kendilerine iki kez verilecektir.

Yani hem Tevrât'a ve hem Kur'ân'a îman etmede sabırlı olmaları, ya da Kur'ân henüz inmezden önce ona îman etmede ve onu beklemede sabretmeleri ile indikten sonra da aynı sabn devam ettirmeleri bakımından kendilerine ödülleri ikişer kez verilecektir. Ya da müşriklerle Kitap ehlinin eza ve cefalarına sabretmeleri sebebiyle mükâfatları iki kat olarak verilecektir. Çünkü onlar- kötülüğü iyilikle savarlar. -

Yani taat yoluyla ma'siyeti ve hilm/yumuşaklık yoluyla da eza ve cefayı önlerler. Aynı zamanda:- kendilerine rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcarlar.” zekâtlarını veririler.

55
Boş sözü işittikleri vakit ondan yüz çevirirler ve şöyle derler: “Bizim işlerimiz bize, sizin işleriniz de size. Selâm olsun size. Biz câhilleri istemeyiz.”

Müşriklerden sövgü ve küfür gibi “Boş -bâtıl ve asılsız- sözü işittikleri vakit ondan yüz çevirirler ve -o boş ve bâtıl söz söyleyenlere- şöyle derler: Bizim işlerimiz bize, sizin işleriniz de size. Selâm olsun size, -bizden size zarar gelmez. Sizin boş ve bâtıl sözleriniz yüzünden biz size saldıracak değiliz, size aynıyla karşılık da verecek değiliz, sizler, bizden yana güvencede ve emanımız altındasınız- Biz câhilleri istemeyiz.”“Biz câhillerin arasına kâtilip onlarla sohbet etmeyiz, içlerine karışmayız.

56

Şüphesiz sen sevdiğin kimseyi doğru yola iletemezsin. Fakat Allah, dilediği kimseyi doğru yola eriştirir. O, doğru yola gelecekleri daha iyi bilir.

“Şüphesiz sen sevdiğin kimseyi doğru yola iletemezsin. -

Yani ister senin kavminden olsun, ister olmasın sen, İslam'a girmeleri için onlardan hiçbirisini sokmaya kâdir olamaz, güç yetiremezsin - Fakat Allah, dilediği kimseyi doğru yola eriştirir. -

Yani Allah, diledikleri için doğru yola girme fiilini yaratır. Çünkü- O, doğru yola gelecekleri daha iyi bilir.” Kim doğru yolu hidâyeti seçecek, kim kabul edecek, delillerden ve âyetlerden kim öğüt alacaksa en iyisini sadece Allah bilir. Zeccâc diyor ki:

“Tefsîr âlimleri, bu âyetin, Hazret-i Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) amcası Ebû Talib hakkında indiği konusunda icma etmişlerdir. Bunun da sebebi, Ebû Talib'in ölüm döşeginde iken şöyle demiş olmasıdır:

- Ey Haşim oğulları! Muhammed'i tasdik edin, doğrulayın ki kurtuluşa eresiniz. Bunun üzerine Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurur:

-'Amcacığım! Sen Haşim oğullarına bunu emrediyorsun ama, kendini bunun dışında tutuyorsun, Neden?!" Amcası da yeğeni Hazret-i Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem);

- Kardeşim oğlu! Söyle benden istediğin nedir? der. Resulullah da (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurur:

-'Senden istediğim şey, Allah katında sana tanıklık etmem için, senin, La İlahe İllallah, demendir.'Ebû Talib de buna cevap olarak şöyle söyler:

- Ben de senin doğru olduğunu biliyorum. Ancak ben,'Ebû Talib, ölüm döşeginde korktu da,'Muhammed'e korkusundan îman etti'demelerinden korkuyorum.”

Burada geçen (.....) hidâyet sigası / kipi her ne kadar genel / amm ise de, bu âyet, Mu'tezile aleyhinde bir delildir. Çünkü Mu'tezile'ye göre hidâyet, beyan açıklamaktan ibârettir. Bu manasıyla tüm insanlar hidâyetteler. Ancak hidâyete ermeme sebepleri, kendi kötü tercihleridir.

Bu da gösteriyor ki, beyanın, açıklamanın ötesinde olan şey, aslında hidâyet diye isimlendirilmiştir. Bu da, doğruya ulaşmanın, hidâyetin yaratılması, buna dair muvaffakiyetin ve kudretin verilmesi ve sağlanmasıdır.

57

Onlar, dediler ki: “Sizinle beraber doğru yolu tutarsak, kendi yurdumuzdan koparılıp çıkarılırız.” Biz onları tarafımızdan bir rızık olarak, her türlü meyve ve mahsullerin kendisinde toplandığı, saygın ve güvenli bir yere yerleştirmedik mi?

Kureyşliler diyordu ki: “Biz de senin hak üzere olduğunu kesinlikle biliyoruz. Bizim endişemiz, sana uymamız hâlinde, bu sebepten ötürü bütün Araplar bize karşı cephe alırlar ve bizi bulduğumuz yerden, yurdumuzdan, Mekke'den çıkarıp atarlar,” Allah (celle celâlihü) da, kâfir olmalarına rağmen onları Beytullah'ta, harem içerisinde onları her kötülükten güvencede kıldığını, Harem'de onları yerleştirdiğini, nitekim onun saygınlığı sayesinde, oradaki bitkileri, yetişen ürünleri de güvencede kıldığını, hemen her taraftan oraya meyveler devşirilip getirildiğini, bütün bu gerçekler karşısında onların oradan, Mekke'den koparılıp atılacaklarını, Beytullah'ın saygınlığına bir de İslam'ın saygınlığını eklediklerinde güvenlerinin yok olacağı konusu da

nereden çıkarıyorlardı? Neye dayanarak bunu söylüyorlar, buyurarak bu hüccetle laflarını ağızlarına tıkadı ve onları susturdu. Güvencenin Harem halkına isnat edilmesi hakikattir, fakat Harem'e isnadı ise mecazdır.

Medine Okulu, Ya'kûb ve Sehl, (.....) kavlindeki, kelimesini, (.....) harfiyle (.....) olarak kırâat etmişlerdir.

Yani, Mekke'ye celp edilirler, her şey oraya toplanıp gelir. Bu durumda, “her türlü meyve ve mahsullerin kendisinde toplandığı” ibâresinde belirtildiği gibi her yerden ve her bölgeden meyveler, ürünler Allah'ın (celle celâlühü) bir lütfü ve ihsanı gereği oraya toplanır, oraya getirilir. Âyette geçen “külliyyet / her şey” ifadesiyle, birçok şeyler demek istenmiştir.

Yani kesret / çokluk anlamıdır. Nitekim:

“Her şey onun emrine verilmiş” âyetindeki “her şey “ifadesi de böyledir.

Yine âyette geçen: “tarafımızdan bir rızık olarak” ibâresinde yer alan, “rızık” kelimesi mastar/kök fiildir. Çünkü: “oraya toplanır” kavlinin manası, “rızıklarıdırılır” demektir. Ya da bu ibâre, mefulün leh'tir veya (.....) kelimesinden hâldir. Ancak, eğer (.....) kelimesi, merzuk yani rızıklarıdırılmış olmak manasında olursa, böyledir. Çünkü bu durumda, ifade, izafete tahsis edilmiş olur. Nitekim kelime, sıfata tahsis edilen nekireden dolayı da mensûb olabilir.'

“Fakat onların çoğu bilmezler.” Bu, (.....) kavline mütealliktir.

Yani onlardan çok azı, gelen bu rızıkın Allah (celle celâlühü) katından geldiğini bilir. Birçokları ise, câhildirler ve bunu bilmezler. Eğer gelen rızıkın Allah (celle celâlühü) katından geldiğini bilmiş olsalardı, o zaman korku ve güvencenin de Allah (celle celâlühü) katından olduğunu bilirlerdi. O zaman buna îman etmeleri durumunda ise, artık oradan koparılıp atılacakları korku ve endişeleri de kalmazdı.

58

Biz nimetler içinde şımaran nice memleket halkını helâk etmişizdir. İşte yurtları! Kendilerinden sonra içlerinde pek az oturulmuş. (O yurtlara) biz varis olduk, biz.

Biz nimetler içinde şımaran nice memleket halkını helâk etmişizdir.

Bununla Mekke halkı tehdit edilip akıbetlerinin kötü olacağı ile korkutuluyor. Çünkü durumları öyle olduğu hâlde, Allah'ın kendilerine ikramda bulunduğu nimetlere karşı şükretmemişler, o nimetler içerisinde şımararak nimeti nankörlükle karşılamışlardı. Allah (celle celâlühü) da onları helâk etmişti. İşte bunların da sonlarının öyle olacağıyla korkutuluyor ve bu nedenle tehdit ediliyorlardı.

Âyette yer alan (.....) fiiliyle mensûb kılınmış, (.....) kelimesi de cer edanın hazfı ve fiile eklemekle mensûb duruma gelmiştir.

Yani kelime, (.....) demektir.

(.....) : Zenginliğin getirdiği kötü yükü taşımaktır, şıarmaktır. Bu da, varlıklı kişinin olması gereken konuda Allah'ın (celle celâlühü) hakkını korumamasıdır.

“İşte yurtları! ... “

Yani içinde yaşadıkları, hayatlarını geçirdikleri evlerinin izleri ve kalıntıları hala duruyor. Sizler de onları seferlerinizde görüyorsunuz. Semûd kavminin kaldığı yerlerin kalıntıları, harabeleri, Şuayb kavminin ve daha başkalarının geride bıraktıkları eserlerin kalıntıları hala ayakta.

“... kendilerinden sonra içlerinde pek az oturulmuş... “

Yani kalan yerlerde orada gelip yerleşenler sadece yolcular, oradan gelip geçenler, bir gün veya kısa bir süre, bir saatlik bir zaman dilimi gibi kalarak geçip gitmişlerdir. Âyette geçen (.....) kavli, hâldir. Burada amil de işaret isimdir.

İşte o yurtlara “Biz varis olduk, biz. “-

Yani sakinlerin içinde yaşadıkları o yerleşim alanlarına bundan böyle biz varis olduk, hepsi de bize geçti. Artık bundan böyle oralarda bizden başkası tasarruf yetkisine sahip değildir.

59

Rabbin, ülkelerin merkezî yerlerine, kendilerine âyetlerimizi okuyan bir peygamber göndermedikçe oraları helâk edici değildir. Zaten biz, halkları zâlim olmadıkça memleketleri helâk etmeyiz.

“Rabbin, ülkelerin merkezî yerlerine, kendilerine -her vakit ve her zaman- âyetlerimizi okuyan bir peygamber göndermedikçe -böylece onların gerekçelerini ellerinden alıp hüccetle susturmadıkça, mazeretlerini ellerinden almadıkça- oraları helâk edici değildir.”

Kırâat imalarından Hamza ve Ali âyette geçen, (.....) kelimesini, (.....) harfinin esre harekesiyle (.....) olarak kırâat etmişlerdir.

Yani “öyle bir ülkede helâk ettik ki, orası diğer ülkelerin anası yani temeli, merkezi ve en önemli ve en büyük olanıdır. İşte oraya bir elçi göndermedikçe halkım helâk edecek değildir.”

Veya mana şöyle de olabilir: “Allah'ın hükmü ve hakkında kararı kesinleşmiş olan bir yerin halkım helâk edici değildir. Ta ki Ümmül-Kura'ya (Mekke'ye) peygamber gönderinceye ve “kendilerine âyetlerimizi -Kur'ân'ı- okuncaya kadar. Ancak peygamber gönderdikten ve âyetlerimiz de kendilerine okunduktan sonra onları helâk eder. “Çünkü dünya Mekke'nin altından, merkezinden itibaren döşenip yuvarlaştırılmıştır.

“Zaten biz, halkları zâlim olmadıkça memleketleri helâk etmeyiz. “

Yani biz onlardan herhangi bir intikam ve öç almak için, bir toplumu ya da kavmi helâk etmeyiz. Meğerki işledikleri zulümleri yüzünden azâbı hak etmiş olsunlar. İşte o zaman onları helâk ederiz. Zulümleri ise, küfür ve inkârlarıdır, hakka karşı direnir inat etmeleridir. Kendilerine her şey açıkladıktan, mazeretlerine bir diyecekleri kalmadıktan sonra da büyüklenmeye devam etmeleri ve bunda direnmeleridir.

60

(Dünyalık olarak) size verilen her şey, dünya hayatının geçimliği ve süsüdür. Allah'ın katındaki ise daha hayırlı ve daha kalıcıdır. Hâlâ aklınızı kullarınıyor musunuz?

Dünyalık olarak- “Size verilen her şey, dünya hayatının geçimliği ve süsüdür.”

Yani dünya ile ilgili sebeplerden elinize her ne geçerse, onlar sadece çok az bir süre oyalanıp eğlenmeniz için bir geçimliktir. Bu az süre de, sadece fani olan şu hayat süresinden başkası değildir. “Allah'ın katındaki -sevap ve ödül- ise -aslında dünyadaki her şeyden bizatihi- daha hayırlı ve daha kalıcıdır, -Daim ve süreklidir.-Hâlâ aklınızı kullarınıyor musunuz?” Sürekli ve kalıcı olanın fani ve geçici olandan daha hayırlı olduğuna dair, siz hala aklınızı başınıza devşirmeyecek misiniz?

Âyetin sonunda yer alan, (.....) kavlini, kırâat imâmlarından Ebû Amr, (.....) ve (.....) olarak hem (.....) ve hem (.....) harfleriyle okumanın muhayyerliğine İşaret etmiştir, Öyle de böyle de okunabileceğini zikretmiştir. Ebû Amr dışındakilerin tamamı, sadece (.....) harfiyle, (.....) olarak okunacağını, başka türlü okunmayacağını ileri sürmüşlerdir.

İbn Abbâs'tan (rma) rivâyete göre: “Yüce Allah dünyayı yaratınca, onun için de yarattığı insanları da üç sınıf olarak, Mü'min, Münâfık ve Kâfir olarak yaratmıştır. Mü'min; sadece bundan azığını alır, Münâfık, süsüyle ilgilenip süslenir. Kâfir ise dünyadan yararlanır.” Sonra da şu âyeti okur:

Kendisine güzel bir vaadde bulunduğumuz ve o vaad edilen şeye kavuşacak olan kimse, dünya hayatının geçimliklerinden yararlarırdırdığımız, sonra da kıyamet günü (hesaba çekilmek için) huzura getirilecek kimse gibi midir?

“Kendisine güzel bir vaadde -cennet vadinde- bulunduğumuz...” çünkü cennetten daha güzel bir şey yoktur. Zira cennet kalıcıdır, sürekli. Nitekim bu nedenle cennete (.....) ismi verilmiştir, “ve o vaad edilen şeye kavuşacak olan kimse, -yani onu gören, onu elde eden, cennet kendisine isabet eden kimse - dünya hayatının geçimliklerinden yararlarırdırdığımız, sonra da kıyamet günü -hesaba çekilmek, cehennem ateşine atılmaları için- huzura getirilecek kimse gibi midir?”

Bu âyetin bir benzeri de şöyledir:

“Onlar (îlyas'ı) yalanladılar. Bu yüzden onların hepsi de cehenneme götürüleceklerdir.” Saffât, 127.

Bu (61.) âyet, Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile larîetli Ebû Cehil hakkında nâzil olmuştur. Ya da Hazret-i Ali, Hazret-i Hamza (rma) ve Ebû Cehil hakkında inmiştir. Veya mü'minlerle kâfirler hakkında inmiştir.

Bu âyette geçen (.....) harfi -ki âyetin başında yer alan ilk (.....) harfidir-, bu ilk (.....) harfinin manası şöyledir: Allah (celle celâlühü), dünya hayatındaki şeyler ile Allah (celle celâlühü) katında olan güzel nimetlerin birbirinden tamamen ayrı olduğunu açıkladıktan sonra, hemen bunun peşinden (.....) diye devam eden âyetini getirdi.

Yani, “İkisi arasındaki bu çok açık ve net olan farklılıktan sonra, hiç dünya ya sarılanlar ile âhiret hayatı için çalışanlar bir olur mu?” demektir.

Sonra gelen ikinci (.....) harfi yani (.....) kavlinin başındaki (.....) harfine gelince, bu sebep/neden bildirmek içindir. Çünkü vadedilene kavuşmak, verilen vaad yani söz sebebiyledir. Yine Âyetteki (.....) harfi de terahi içindir.

Yani kıyamet gününde hazır bulundurulmaları, dünyadaki faydalanma olayından sonra, onun arkasından ötekisinin geleceğini ifade eder.

Kırâat otoritelerinden Ali, (.....) kavlini (.....) diye okumuştur. Nitekim tıpkı, (.....) kelimesini (.....) olarak okunması gibidir. Burada munfasıl (ayrı) durumda olan kelime, muttasıl (bitişik) olan kelimeye benzetildi.

Allah, onlara seslenerek diyecek ki: “Hani benim, var olduğunu iddia ettiğiniz ortaklarını?”

“Allah, onlara -kâfirlere- seslenerek, ... “Bu sesleniş, onları kınama ve aşağılama anlamında olan bir sesleniş olacaktır. Bu ifade, daha önceki âyette geçen

(.....) kavline ma'tûftur. Ya da bu, hatırla manasına gelen ve metinde yer almayıp ve fakat var sayıları (.....) kelimesiyle mensûbtur.

“....diyecek ki; “Hani benim, var olduğunu iddia ettiğiniz ortaklarını? “Çünkü kâfirler böyle iddia ediyorlardı.

Âyette yer alan ve iddia etmek manasına gelen (.....) kelimesinin her iki rnefulü de mahzûftur. Bu itibarla cümlelerin takdiri şöyledir: “Siz, onların benim ortaklarını olduğunu ileri sürüyordunuz.” Öte taraftan bu (.....) kelimesinin (.....) yani (.....) kökünden olması hasebiyle, bu kelimenin her iki mefulünün mahzûf olması da câiz olur. Çünkü iki mefulden biriyle yetinmek delil olmak için câiz değildir.

Haklarında azap hükmü gerçekleşenler, şöyle diyecekler: “Ey Rabbimiz! İşte şunlar bizim azdırdıklarınızdır. Kendimiz azdığımız gibi onları da azdırdık. Şimdi de onlardan uzaklaşıp sana döndük. Zaten (gerçekte) onlar bize tapmıyorlardı.”

“Haklarında azap hükmü gerçekleşenler, -yani şeytanlar, küfür önderleri - şöyle diyecekler:... “

Burada geçen “haklarında azap hükmü gerçekleşenler” kavli, yaptıklarının gereği olarak suçları sabit olan ve haklarında cezâ ve azap kesinleşmiş olanlar, demektir. Bu âdetâ Rabbimizin şu kavlinin ifade ettiği şey demektir. Allah buyuruyor ki:

“Cehennemi hem cinlerden ve hem insanlardan bir kısmıyla dolduracağım.” Secde, 32/13.

“Ey Rabbimiz! İşte şunlar bizim azdırdıklarınızdır.” Kendilerim sana ortak koşmaya davet ettiklerimtzdir, kandırıp azdırdıklarınızdır.

(Bu da onun sıfatıdır. Burada Mevsûle râci olan kelime ise mahzûftur.)

“Kendimiz azdığımız gibi onları da azdırdık. “Bu âyette geçen ve “İşte şunlar...” manasında olan, (.....) kavli, mübtedadır. Bunun haberi de, (.....) kavlidir. (.....) kavlinde yer alan (.....) harfi de mahzûf olan bir mastarın sıfatıdır.

Bunun da takdiri, şöyledir: (.....) demektir. Manası da şöyledir: “Onları öylene azdırdık ki, tıpkı bizim azmamız gibi azdırılmakla kaldılar.”

Yani burada demek istiyorlar ki:

“Biz sadece kendi isteğimizle azdık, onlar da kendi istekleriyle azdılar. Çünkü bizim onları azdırmamız sadece bir vesveseden ve aldanmadan ibârettir O hâlde bizim azmamızla onların azmaları arasında herhangi bir fark yoktur. Eğer bizim onları yanıltarak ve aldatarak küfre çağırdığımız söz konusu ise, bunun karşılığında da Allah onları îmana davet etmiştir. Çünkü Allah'ın verdiği bir akıl vardır, akıl deliline göre hareket etselerdi yal? Allah, kendilerine peygamberler gönderdi, o peygamberlere kitaplar indirdi. Akıllarını kullarısalar mı?”

Bu durum âdetâ Rabbimiz şu âyetinde ifadesini bulduğu gibidir:

“(Hesapları görülüp) iş bitirilince, şeytan diyecek ki: Şüphesiz Allah size gerçek olanı vaat etti, ben de size vaat ettim ama, size yalancı çıktım. Zaten benim size karşı bir gücüm de yoktu. Ben sadece sizi inkâra çağırdım. Siz de benim davetime hemen koştunuz. O hâlde beni yermeyin, kendinizi yerin.” İbrâhîm, 22.

“Şimdi de onlardan -ve tercih ettikleri küfürden- uzaklaşıp sana döndük Zaten -gerçekte- onlar bize tapmıyorlardı. “Bilâkis onlar kendi nevalarına tapıyorlar, şehvetlerine itâat ediyorlar. İki cümle arasında bir atıf / bağ edatının olmaması, aslında ikinci cümlede de aynen birinci cümle manasında olması sebebiyledir.

64

Onlara, denir ki: “Haydi ortaklarınızı çağırın!” Onlar da çağırırlar fakat ortakları onlara cevap veremez. Azâbı görürler. Keşke onlar (dünyada iken) doğru yola gelselerdi.

Onlara, -müşriklere, ortak koşanlara- denir ki: “Haydi ortaklarınızı -sizi azaptan kurtaracağınızı sandığınız putlarınızı- çağırın!”

Onlar da çağırırlar fakat ortakları onlara cevap veremez. Azâbı görürler. Keşke onlar -dünyada iken- doğru yola gelselerdi.

Burada (.....) kelimesinin cevabı mahzûftur.

Yani bu, “azâbı gördükleri zaman “demektir.

Allah, o gün onlara seslenerek diyecek ki: -Size gönderilen- “Peygamberlere ne cevap verdiniz?”

Burada önce Allah'a (celle celâlühü) ortak koştukları şeylerden ötürü, Allah (celle celâlühü) onları kınamakta ve aşağılamaktadır. Sonra da şeytanların veya küfürde önderlik edenlerin sözkonusu olan kınama ve aşağılama sebebiyle bunların söylediklerim aktardı. Çünkü putlara tapınmaları sebebiyle kınanıp kötülenince, bunun üzerine, aslında şeytanların kendilerini azdırıp doğru yoldan saptırdığını bir mazeret olarak ileri sürerler. Sonra da bunları daha da rezil eden şeye, tapındıkları ilâhlarından medet beklemleri, onlardan yardım istemeleri kendilerine söyleniyor. Onların, kendilerine tapmakta olanlara yardım etmekte âciz olduklarını, hiçbir şey yapmayacaklarını belirtiyor. Sonrasında da kendilerine gönderilen elçileri hüccet ve delil gösterilerek büsbütün susturulmaları sağlanıyor. Artık bir başka gerekçe bulmalarına fırsat tanınmıyor.

O gün onlara karşı bütün haberler kapanmıştır. Artık birbirlerine de soramazlar.

“O gün onlara karşı bütün haberler kapanmıştır.” Elleri hiçbir kanıtları, delil ve hüccetleri kalmamıştır veya bütün haber alma kapıları yüzlerine kapanmıştır. Yine denildiğine göre, verecek bir cevap bulamamışlardır. Çünkü akıllarında verebilecekleri bir cevap olmayınca, bundan böyle ne ile ve nasıl cevap vereceklerini bilmiyorlar.

“Artık birbirlerine de soramazlar.”

Yani bir mazeret ve hüccet konusunda birbirlerine de soracakları bir şeyleri kalmamıştır. Çünkü arkadaşının da yanında geçerli bir mazeretini veya hüccetini olabileceği beklentisi de yoktur. Artık orada cevaptan âciz kalışları bakımından hepsi de eşit durumdadırlar, birbirlerine hiçbir üstünlükleri de yoktur.

Ama tövbe edip îman eden ve sâlih amel işleyen kimsenin kurtuluşa erenlerden olması umulur.

Ama şirkten tevbe edip Rabbine ve O'nun katından gelene- îman eden ve sâlih amel işleyen kimsenin -Allah katında- kurtuluşa erenlerden olması umulur.

Âyette geçen ve “Belki, umulur ki” manasında olan (.....) kelimesi ikramın ve cömertliğin gerçek olacağına işarettir. Bu âyette aynı zamanda İslam üzere devam eden müslümanîlara da bir müjde, kâfirleri de îman etmeye teşvik bulunmaktadır.

Rabbin, dilediğini yaratır ve seçer. Onların ise seçim hakkı yoktur. Allah, onların ortak koştuklarından uzaktır ve yücedir.

Bu âyet, Velid b. Muğire'ye cevap olarak nâzil olmuştur. Çünkü o ve benzerleri:

“Bu Kur'ân iki şehirden bir büyük adama indirilse olmaz mıydı?” diyorlardı.³⁰ Velid, burada kendisini veya Urve bin Mes'ud es-Sakafî'yi kast ediyordu.

“Rabbin, dilediğini yaratır...” Burada fiillerin yaratılmasına da delalet vardır. Burada “....ve seçer” anlamında olan (.....) kelimesi üzerinde vakfedilir.

Yani mana şöyle olmaktadır: “Rabbin, dilediğim yaratır ve -Rabbin dilediğini de- seçer. Onların ise seçim hakkı yoktur.”

Yani o inançsızların ve müşriklerin Allah (celle celâlühü) üzerinde herhangi bir şekilde asla bir şey seçme hakları yoktur. Ancak Allah'ın (celle celâlühü) onlar üzerinde seçim hakkı vardır. Burada, (.....) kavlinin üzerine bir atıf yani bağ edatı gelmemiştir. Çünkü bu kavi, (.....) kavlini açıklamaktadır. Mana şöyledir:

“Tercih ve seçim hakkı sadece yüce Allah'a (celle celâlühü) hastır. Çünkü Allah (celle celâlühü), yarattığı fiillerinde hikmet yönlerini en iyi kendisi bilir. Bu nedenle Allah'ın (celle celâlühü) yaratmış olduğu herhangi bir varlığın Allah (celle celâlühü) üzerinde ve O'na rağmen bir seçim hakkı yoktur.”

Ancak bu manayı, (.....) fiiline bağlayan ve vasledenler, yani “onların da bu konu da seçim hakkı vardır” tarzında bir anlama gidenler, amaçtan uzaklaşmış olurlar. Aksine (.....) harfi, yaratılmışların böyle bir seçim haklarının olmadığını göstermektedir. Böylece seçim hakkının Allah'a (celle celâlühü) has olduğunu kesin bir ifade ile aktarmış olmaktadır.

Eğer bir kimse bunun manası: “Kulların da kendileri için hayır ve aslâh olan şeyi seçmede hakkı var” derse, bu durumda o kimse Mutezili bir düşünceye sapmış olur.

(.....) kelimesi, (.....) kelimesinden alınmadır. Bu da mastar manasında kullanılır ki, bu da (.....) kelimesidir. Mana olarak ise, (.....) demektir. Meselâ: (.....) ifadesi de böyledir.

Yani, “Muhammed, Allah'ın, kulları arasında seçtiği biridir.”

“Allah, onların ortak koştuklarından uzaktır ve yücedir.”

Yani Allah (celle celâlühü), onların kendisine ortak koşmalarından berri ve uzaktır. Çünkü Allah (celle celâlühü), herhangi bir kimseye seçim hakkı vermekten de münezzehtir.

69

Rabbin, onların sinelerinin gizlediğini de açığa vurduklarını da bilir.

“Rabbin, onların sinelerinin gizlediğini de -ResûlüUah'a karşı gizledikleri düşmanlıklarını da, haset ettiklerini de- açığa vurduklarını da -açıkça olan ta'n ve dil uzatmalarını da- bilir. Çünkü müşrikler, ondan başkasını peygamber olarak gönderseydi ya, diyorlardı.

70

O, Allah'tır. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Dünyada da âhirette de hamd O'na mahsustur. Hüküm yalnızca O'nundur. Kesinlikle O'na döndürüleceksiniz.

“O, Allah'tır -İlahlık sadece ona hastır, ilâh olmada tercih yalnız onundur - O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur.”

Yani birinci cümleyi aynen tasdik anlamında bir ifadedir. Meselâ: Kâ'be kabledir. Kible sadece Kâ'be'dir, ifadesi de aynen böyledir. “Dünyada da âhirette de hamd O'na mahsustur.” Bu ifade, onların şu ifadeleriyle aynı demektir:

“Bizden tasayı gideren Allah'a hamd olsun.” Fâtır, 34. ve:

“Bize verdiği sözde sâdık olan,... Allah'a hamd olsun.” Zümer, 74.

“Ve âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun, denilmiştir.” Zümer, 75. gibi.

Cennette Allah'a hamd etmek bir tür lezzettir, külfet değildir. -Kulları arasında yargılama hakkı ve- “Hüküm yalnızca o'nundur. -Ve dirildikten sonra- Kesinlikle O'na döndürüleceksiniz.” Onun huzurunda toplanacaksınız. Kırâat imâmılarından Ya'kûb, (.....) kelimesini, (.....) harfinin fethası ve (.....) harfinin de kesfesiyle, (.....) diye okumuştur.

71

De ki: “Ne dersiniz? Allah, üzerinize geceyi kıyamete kadar sürekli kılsaydı, Allah'tan başka hangi ilâh size bir aydınlık getirir? Hâlâ duymayacak mısınız?”

“De ki: Ne dersiniz?... “Bu manaya gelen (.....) kavlini, Ali, (.....) (hemze)siz olarak (.....) okumuştur.

“Allah, üzerinize geceyi kıyamete kadar sürekli kılsaydı... “Âyette geçen, (.....) kelimesi, (.....) fiilinin ikinci mefulüdür. Bu da sürekli ve daimi olma manasınadır. (.....) kelimesi (.....) kelimesinden alınmadır. Bu da peş peşe gelmek, aralıksız devam etmek demektir. Nitekim haram aylar için, “Üçü Serd, biri ferttir.” denir ki bu, üç tanesi peş peşe gelir, sadece Recep ayı ferttir, tek olarak gelir. (.....) kelimesindeki (.....) harfi, zaittir. Kelime kalıp olarak (.....) tarzında (.....) olarak gelmiştir.

“Allah'tan başka hangi ilâh size bir aydınlık getirir? Hâlâ duymayacak mısınız?”

Yani bana haber verin! Kim böyle bir şeye kâdir olabilir? Kim güç yetirebilir?

72

De ki: “Ne dersiniz? Allah, üzerinize gündüzü kıyamete kadar sürekli kılsaydı, Allah'tan başka hangi ilâh size içinde dinleneceğiniz bir gece getirebilir? Hâlâ görmeyecek misiniz?”

“De ki: “Ne dersiniz? Allah, üzerinize gündüzü kıyamete kadar sürekli kılsaydı, Allah'tan başka hangi ilâh size içinde dinleneceğiniz bir gece getirebilir?”

Bu âyette, Yüce Allah, “size içinde dinleneceğiniz bir gece” manasında (.....) dediği gibi, (.....) yani “İçinde tasarrufta bulunabileceğiniz bir gündüzü” demedi. Aksine orada “Ziya / aydınlık” kelimesine yer verildi. Bu da, güneşin aydınlığı demektir. Çünkü güneşe bağlı olarak birçok yararlı şeyler bulunmaktadır. Halbuki mesele, sadece yaşamak olarak tasarrufta bulunmak değildir. Ama karanlık böyle değildir. Bu nedenle orada “aydınlık” manasına gelen (.....) kelimesini, “Hala duymayacak mısınız?” manasında olan (.....) kavliyle yan yana zikretti. Çünkü kulak, menfaatlerini anlatmada, niteliklerini tanıtmada gözün algılayamadıklarını, kavrayamadıklarını da hem algılar ve hem kavrar.

Nitekim gece de “Hâlâ görmeyecek misiniz?” manasına gelen (.....) kavliyle yakın olarak zikredilmiştir. Çünkü senden başkası, karanlığın yararlarını senden daha iyi görür. Halbuki senin içinde yaşadığım, sükûnet bulduğun gündüzde göremediğini, başkası geceleyin görebilir. Bu ve benzeri şeyler...

73

Allah, rahmetinden ötürü geceyi içinde dinlenesiniz; gündüzü de, lütfundan isteyezsiniz ve şükredesiniz diye sizin için yarattı.

“Allah, rahmetinden ötürü geceyi içinde dinlenesiniz; gündüzü de, lütfundan isteyezsiniz...” -Bu, lef ve neşr kabilinden bir anlatım ve sanat tarzıdır.

Zeccâc diyor ki buna şu şekilde mana vermek de câiz olabilir:

“Her iki durumda da, gece ve güz vakitlerinde de dinlenesiniz ve her ikisinde de Allah'ın fazlını ve ikramını, lütfunu arayamızz... diye yarattı.” Yine mana şöyle olmaktadır:

“Zaman olarak gece ile gündüzü (sizin için yarattı) ki, orada dinlenesiniz ve orada Allah'ın lütfundan isteyezsiniz.”

74

Allah, onlara seslenerek diyecek ki: “Hani benim, var olduğunu iddia ettiğiniz ortaklarımı?”

Bu âyetin aynısı, daha önce de 62. âyet olarak bu sûre de geçmişti. Allah (celle celâlühü), müşrikleri kınamayı ve aşağılamayı dile getirmek için bu âyeti burada aynen tekrarlamış oldu. Çünkü Allah (celle celâlühü), asla kendisine ortak koşulmasını sevmez, burada yeniden onlara hatırlatmada bulunarak, Allah'ın (celle celâlühü) gazâbını çeken en büyük günahın, Allah'a (celle celâlühü) ortak koşmak olduğunu onlara bildirmektir. Nitekim Allah'ın (celle celâlühü) rızasını kazanmanın da en etkili yolu, o tevhid inancını egemen kılmak için çalışmak ve tevhidi yaşamaktır. Bu, Allah'ın hoşuna en çok giden şeydir.

75

Her ümmetten bir şâhit çıkarırız ve (kâfirlere), deriz ki: “Kesin delilinizi getirin.” Onlar da gerçeğin Allah'a âit olduğunu bilirler ve (Allah'a ortak diye) uydurdukları şeyler kendilerini yüzüstü bırakıp kaybolup gitmişlerdir.

Her ümmetten bir şâhit -peygamberlerini şâhit olarak- çıkarırız. -Çünkü peygamberler ümmetleri üzerinde tanıtırlar. Ümmetleri hangi amel üzerinde olmuşlarsa, ona tanıklık edeceklerdirve -o kâfirler ümmetlere- deriz ki: -üzerinde bulunduğunuz şirk inancına ve Resulullah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) karşı çıkmaya ilişkin olarak- Kesin delilinizi getirin. -Bu durumda- Onlar da gerçeğin -hakkın ve tevhidin- Allah'a âit olduğunu bilirler ve -Allah'a ortak diye- uydurdukları şeyler kendilerini yüzüstü bırakıp kaybolup gitmişlerdir.

Halbuki onlardan kendileri için şefâat edeceklerini bekliyorlardı ama çevrelerinde hiçbiri kalmamıştır. Hepsi de yok olup gitmişlerdir.

76

Şüphesiz Kârun, Mûsa'nın kavmindendi. Onlara karşı azgınlık etti. Biz ona, anahtarlarını (bile taşımak) güçlü bir topluluğa ağır gelecek hazineler verdik. Hani, kavmi kendisine şöyle demişti: “Böbürlenme! Çünkü Allah, böbürlenip şımaranları sevmez.”

“Şüphesiz Kârun, ... “Kârun ismi hem Arapça bir kelime olmaması ve hem de özel isim olması hasebiyle gayrı munsarıftır. Gerçi kalıp olarak (.....) kalıbında olsa ve bir şeyin yakın olması manasında (.....) kelimesinden türemiş olduğu var sayılsa Munsarîf olur.

“....Mûsa'nın kavmindendi.” İsrâ'il oğullarından biriydi ve Hazret-i Mûsa'nın (aleyhisselâm) da amcası oğluydu.

Kârun'un soy kütüğü de şöyledir: Kârun b. Yashur b. Kahis b. Lavi b. Ya'kûb ve Mûsa b. İmran b. Kahis. Yüzünün güzel olması sebebiyle “münevver” diye isim verilmiştir. İsrâ'il oğulları arasında Tevrât'ı en iyi okuyandı. Ancak Samiri'nin münâfıklık etmesi gibi o da münâfıklık etti.

“Onlara karşı azgınlık etti.” Azgınlık etmek manasında olan kelime, (.....) kelimesi olup, bu da (.....) kelimesinden türemedir. Mana olarak zulüm ve haksızlık etmek, demektir. Bir söylentiye göre de, Kârun, Fir'avun tarafından İsrâ'il oğullarının başına getirildi. O da onlara zulüm ve haksızlık etti.

(.....) kelimesi, aynı zamanda büyüklenmek manasına da gelir. Kârun mal varlığının ve çocuklarının çok oluşu sebebiyle onlara karşı büyüklük ve üstünlük taslamaya başladı. Ya da, İsrâ'il oğullarına göre bir karış daha geniş olarak giysi giyerdi ve bununla üstünlük taslardı.

“Biz ona, anahtarlarını bile taşımak güçlü bir topluluğa ağır gelecek hazineler verdik. “Âyette yer alan (.....) kelimesi, (.....) manasına gelir ve (.....) fiili sebebiyle nasb mahallinde gelmiştir. Yine âyette geçen (.....) isim ve haberiyle birlikte, (.....) ismi mevsulunun stlasıdır. Bu nedenle (.....) harfi, esreli olarak (.....) okunmuştur. Yine (.....) kelimesi de, (.....) kelimesinin çoğuludur. Keridisi ile herhangi bir şey açıları açacak demektir. Ya da, kelime, (.....) kelimesinin çoğuludur, Bu da kasa demektir. En doğru olanı ise, bunun anahtarlar demek olduğudur. Yine, (.....) çok ağır gelmek manasıdır. (.....) kelimesinin başında yer alan (.....) harfi, müteaddi / geçişlilik içindir. (.....) kelimesi de, oldukça kalabalık olan topluk anlamına gelir. (.....) kelimesi, insanın belini bükecek derecede olan ağır yük taşımak manasıdır.

Anlatılanlara göre, Kârun'un, sadece hazinelerinin anahtarlarını 60 katır taşırdı. Her hazinenin veya kasanın sadece bir tek anahtarı, vardı ve açacakların uzunluğu da bir parmağı geçmezdi. Hepsi de deriden mamul idiler.

“Hani, -mü'min olan- kavmi kendisine şöyle demişti:” Söylenenlere göre kendisine söz söyleyen Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) imiş. Âyette geçen (.....) kelimesi, (.....) fiili ile mensûbtur.

“Böbürlenme!” mal varlığının çokluğuna güvenip de şımarma! Bu ifade şu Âyetteki gibidir:

“Allah'ın sîze verdiği nimetlerle şımarmayınız.” Hadid, 23.

Dünya ile ancak ona râzı olan kimse sevinip şımarır, onunla tatmin bulur. Ancak kalbiyle âhirete yönelen ve bir gün gelecek, dünyayı yakında terk edeceğini kabul eden kimse, dünya ile sevinip mutlu olmaz.

“Çünkü Allah, -mal yüzünden- böbürlenip şımaranları sevmez.”

77

“Allah'ın sana verdiği şeylerde âhiret yurdunu ara. Dünyadan da nasibini unutma. Allah'ın sana iyilik yaptığı gibi sen de iyilik yap ve yeryüzünde bozgunculuk isteme. Çünkü Allah, bozguncuları sevmez.”

“Allah'ın sana verdiği şeylerde -zenginlik ve servette- âhiret yurdunu ara. -Yoksullara yardım et, tasaddukta bulun, akraba ile bağlarını kesme, varlığını hayır yollarına harca - Dünyadan da nasibini unutma. -Sana ve ailene yetecek, seni ve aileni ıslah edecek kadarım al.

Bir başka tefsire göre de denilmiş ki:

“Dünyada edindiklerinle âhiretini iste. Çünkü mü'minin dünyada kazandıklarından payına düşecek olanı, âhireti için gönderdiğiştir.”

“Allah'ın sana iyilik yaptığı gibi sen de -Allah'ın kullarına- iyilik yap -ya da nasıl ki sana inam ve ikramda bulunarak iyilikte bulunmuş ise, sen de şükrün ve taatla varlıkların yaratıcısına iyilikte bulun- ve yeryüzünde -zulüm, haksızlık ve azgınlık ederek-- bozgunculuk isteme. Çünkü Allah, bozguncuları sevmez.”

78

Kârun, dedi ki: “Bunlar bana bendeki bilgi ve beceriden dolayı verilmiştir.” O, Allah'ın kendinden önceki nesillerden, ondan daha kuvvetli ve daha çok mal biriktirmiş kimseleri HELÂK etmiş olduğunu bilmiyor muydu? Suçlulukları kesinleşmiş olanlara günahları konusunda soru sorulmaz (Çünkü Allah hepsini bilir).

“Kârun, dedi ki: “Bunlar -bu mallar- bana bendeki bilgi ve beceriden dolayı verilmiştir.” Böyle bir şeye hak kazanmış olmam, bilgim sayesinde. Çünkü ben, bilgi yönünden halktan üstünümdür. Bu ilim ya Tevrât hakkında olan bilgisidir veya kimya hakkındaki bilgisidir. Çünkü kurşun ve bakır madenlerinden altın elde ederdi. Ya da ticaret olsun, ziraat olsun, kazanç yollarını çok iyi bilmesinden ileri geliyordu. Bu, onun değerlendirmesine göredir.

(.....) kelimesi, (.....) kelimesinin sıfatıdır.

Sehl diyor ki: “Kendine dönüp bakan biri yoktur ki, kurtulmamış olsun.”

Said / bahtiyar olan kimse, gözünü kendi fiillerinden ve sözlerinden çevrilen, tüm fiil ve sözlerinde Allah'a olan minnet yolu açılarıdır.

Bahtsız kimse ise; gözünde kendi fiilleri, sözleri ve durumları süslü gösterilendir. Böylece bunlarla övünerek, bütün olanları kendinden bilendir. Onun bu davranışı gün gelir, Kârun'un helâk edildiği gibi onu da helâk eder. Çünkü Kârun her başanyı ve fazileti kendinden bilince, Allah Kârun'u yerin dibine geçirerek helâk etti.

“O, -yani Kârun - Allah'ın kendinden önceki nesillerden, ondan daha kuvvetli ve daha çok mal biriktirmiş kimseleri helâk etmiş olduğunu bilmiyor muydu?” Bu da gösteriyor ki, onun ilmi ve bilgisi açısından, Allah'ın (celle celâlühü) ondan önce geçen milletlerden de birçok güçlü ve varlıklı kimseleri helâk ettiğini, hem onların Kârun'dan daha zengin, daha güçlü olduklarını okuyup öğrenmişti, bu gerçekleri bilirdi. Çünkü Kârun, Tevrât'ta o gerçekleri okumuştur.

Sanki şöyle der gibidir: “Kârun, edinmiş olduğu bilgi cümlesinden olmak üzere, bu gerçekleri de öğrenmiş değil miydi? Bundan dolayı da mal varlığı ve gücü sebebiyle gurura kapılmaması gereken biri değil miydi?”

Ya da bununla onun hiçbir şey bilmediğini gösteriyordur. Çünkü o: “Bunlar —bu mallar- bana bendeki bilgi ve beceriden dolayı verilmiştir, “diye iddia ediyordu. Deniliyor ki;

“Onun ileri sürdüğü gibi gerçekten kendisinde öyle bir bilgi var mıydı? Neye dayanarak her nimete kendisini layık görüyor? Halbuki kendisi bilmesi gereken kendisine faydalı bilgiyi öğrenmemişti. Öğrenmiş olsaydı, o sayede kendisini, insanları helâk eden tehlike kasırgasının içine atmazdı ve helâk edilenlerden de olmazdı.”

“Suçlulukları kesinleşmiş olanlara günahları konusunda soru sorulmaz. “Çünkü Allah (celle celâlühü) hepsini bilir. Aksine onlar cehennem ateşine hiç sorgulanmadan, hesaba çekilmeden sokulacaklardır. Yahut da, hiç sorguya çekilmeden durumlarını itiraf edeceklerdir. Ya da simalarından bilineceklerinden dolayı, onlar hiç hesaba çekilmeyeceklerdir. Veya mesele kendileri açısından bilindiğinden onlar sorgulanmadan cezâyâ ve azâba çarptırılacaklardır. Aksine sorgulanmaları bir tür aşağılanmaları, kınanmaları, kabahatlerinin yüzlerine vurulması anlamında sorgulanacaklardır. Yahut da bu ümmetten olan suçlular, daha önceden geçmiş günahlarından ötürü sorguya çekilmeyeceklerdir.

79

Kârun, ziyneti ve görkemi içerisinde kavminin karşısına çıktı. Dünya hayatını arzu edenler, şöyle dediler: “Keşke Kârun'a verilen gibi bizim de olsaydı. Şüphesiz o büyük bir servet sâhibidir.”

“Kârun, ziyneti ve görkemi içerisinde -kızılı ve şansıyla- kavminin karşısına çıktı.”

Söylenenlere göre Kârun, bir Cumartesi günü, gri tonlu katırının üzerinde, üzerinde Arguvan bir giysi ile çıktı. Katırın üzerinde altından bir eyer vardı. Yanında dört bin kişilik avanesiyle görkem ve ihtişamı ile geldi.

Bir başka söylentiye göre hem kendilerinin ve hem de atlarının üzerinde ipekten süs ve giysiler vardı. Sağında 300 genç veya köle, solunda ise üzerlerinde süslerle bezenmiş olan beyaz tenli cariyeler vardı.

(.....) kavli, (.....) fiilinin failinden hâldir.

Yani süslenilmiş bir hâlde çıkıp geldi, demektir.

“Dünya hayatını arzu edenler, şöyle dediler:” Söylenenlere göre, bunlar Müslüman kimselerdi. Doğal olarak beşer, böyle şeyleri hep temenni ederler. Onlar da Kârun'un görkemli geçişini görünce ona rağbet anlamında, onun gibi bolluk içinde olmayı arzuladılar. Bir başka görüşe göre, Kârun gibi zengin ve görkem içinde olmayı isteyenler, kâfirlerdi.

“Keşke Kârun'a verilen -servet- gibi bizim de -servetimiz- olsaydı.” Böyle diyenler, ona imrenerek bunu söylüyorlardı.

Gıpta etmek/imrenmek: İmrendiği kimsenin elinde olan veya sahip olduğu şey, onun elinden çıkmamak kaydıyla, kendisini de onun gibi olmasını istemektir, temenni etmektir. Nitekim bu âyette de öyle geçmektedir.

Haset etmek ise: Çekemediği kimsenin elinde bulunan şeylerin ondan alınıp kendisinin olmasını istemesidir. Bu da Rabbimizin şu kavlinde ifadesini bulmaktadır. Yüce Allah buyuruyor ki:

“Allah'ın sizi, birbirinizden üstün kıldığı şeyleri (başkasında olup da sizde olmayanı) hasetle arzu etmeyin.” Nisa, 32.

Resulullah'a (sallallahü aleyhi ve sellem):

- Gıpta etmek, imrenmek zararlı mıdır? diye sorulmuş. Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) da:

- “Hayır, ancak dikenli ağacın meyvesi devşirilirken ağaca vurulmasının ağaca verdiği zarar kadar zarar verir.”

“Şüphesiz o -Kârun- büyük bir servet sâhibidir. “Âyette geçen (.....) kelimesi: Ciddilik, baht ve devlet manalarına gelir, pay, servet ve nasip anlamım da taşır.

Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise dediler ki: “Yazıklar olsun size! İman edip de iyi işler yapanlara Allah'ın vereceği mükâfat daha hayırlıdır. Ona da ancak sabredenler kavuşturulur.”

“Kendilerine -sevap, ikap, dünyanın faniliği ve âhiretin bâkî oluşu konusunda- ilim verilmiş olanlar ise - Kârun'a gıpta edenlere- dediler ki: Yazıklar olsun size!...'Bu, (.....) kavlinin manasıdır. Kelimenin aslı (.....) sana yazıklar olsun, demektir. Beddua anlamında kullanılır, birinin helâk olması için kullanılır. Daha sonra bu ifade, bir uyan, bir men etme, reddetme, geri çevirme ve kabul etmeme manalarında kullanılır olmuştur. Hoşa gitmeyen bir şeyi terk konusunda uyarmaktır.

“et-Tibyan Fi İ'rabi'l-Kur'ân” adlı eserde, bu âyette yer alan (.....) kavli, mahzûf bir fiilin mefulüdür denir.

Yani: (.....) demektir. Allah (celle celâlühü), sizin helâk edilmenizi kesin duruma getirmiştir, demektir

“İman edip de iyi işler yapanlara Allah'ın vereceği mükâfat daha hayırlıdır. Ona da ancak -Taatlara devamda, şehvetlerden, dünya ziynetlerinden uzak durmada, Allah'ın (celle celâlühü) kimine az, kimine çok olan taksimine rıza göstermede- sabredenler kavaslar ulur. -

Yani bu,- Allah'ın vereceği mükâfat daha hayırlıdır.” ibâresi veya kelimesi, sadece sabredenlere telkin edilir.

81

Sonunda onu da, sarayını da yerin dibine batırdık. Allah'a karşı ona yardım edebilecek adamları da yoktu. Kendisini savunup kurtarabileceklerden de değildi!

“Sonunda onu -Kârun'u- da, sarayını da yerin dibine batırdık.” Kârun, Hazret-i Mûsa'ya (aleyhisselâm), her zaman eza ve cefada bulunurdu. Ancak Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm), aralarındaki akrabalık sebebiyle pek ses çıkarmazdı. Bu durum zekât emri gelinceye kadar böyle sürdü. Bunun üzerine Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm), Kârun ile, her bin dinara/altına bir dinar/altın ve her bin dirheme-gümüşe de bir dirhem/gümüş zekât alımında anlaştılar.

Kârun, bir hesap yapar ve bunun, kendisince çok büyük bir miktar tutacağını düşünür ve çok görür. Cimriliği tutmaya başlar. Bunun üzerine İsrâ'il oğullarını toplar ve onlara:

-Mûsa, ellerinizden mallarınızı almak istiyor.” der. İsrâ'il oğulları da:

- Sen bizim büyüğümüzsün, ne yapmamızı istiyorsan, emret yerine getirelim, derler. Kârun da onlara:

- Hani, şu uygunsuz işler yapan kadın var ya, onu ayartalım. Mûsa'nın (aleyhisselâm) kendisiyle yattığını söylen, diye böyle iğrenç bir teklif getirir. Bunun üzerine İsrâ'il oğulları, onun etrafından dağılırlar.

Kârun da gidip, kadına bin dinar verdi veya altından mamul bir leğen verdi ya da onun üzerinde baskı uyguladı. Bayram günü gelince, Mûsa (aleyhisselâm) ayağa kalkıp İsrâ'il oğullarına şöyle seslendi:

- “Ey İsrâ'il oğulları! Kim hırsızlık ederse, keseriz. Kim de iftira ederse, celde vururuz, sopa çekeriz. Kim de zina ederse, eğer bekârsa, ona sopa atarız, celde vururuz, eğer başından evlilik geçmişse, taşa tutarak recmederiz.”

Bunun üzerine hemen Kârun araya girerek:

-Eğer zina eden sen olsan da mı? dedi. Hazret-i Mûsa da:

- “Evet, Eğer ben de olsam.” diye cevapladı. Bunun üzerine Kârun:

- İsrâ'il oğulları senin filân kâdirinle beraber yattığım iddia ediyorlar, dedi.

Bunun üzerine kadın oraya getirildi ve Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm), kendisine:

- “Denizi yaran ve Tevrât'ı indiren Allah (celle celâlühü) adına doğruyu söylemen için sana yemin veriyorum” der. Bunun üzerine kadın:

- Kârûn, sana iftira atmam ve senin benimle yattığını söylemem için bana para verdi, diyerek itirafta bulundu.

Bu durum karşısında Mûsa (aleyhisselâm), secde etmek üzere derhal yere kapandı ve ağlamaya başladı, Rabbine şöyle yakardı:

- “Ey Rabbim! Eğer ben senin elçin isem, benim için gazapta bulun!” Allah (celle celâlühü) da Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) a:

- “Yere emret, ne istersen, o sana itâat edecek.” diye vahyetti. Mûsa da (aleyhisselâm), İsrâ'il oğullarına dönerek:

- “Ey İsrâ'il oğulları! Allah, beni Fir'avun'a peygamber olarak gönderdiği gibi, Kârûn'a da gönderdi. Onun yanında yer almak isteyenler orada, oldukları yerde kabinlar. Benimle birlikte hareket etmek isteyenler, onun yanından ayrılırlar.” der. Bu çağrı üzerine iki kişi dışında hepsi ondan aynılırlar. Daha sonra Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm):

- “Ey yer! Onları al” dedi. Bunun üzerine yer, onları dizlerine kadar yuttu. Yine Mûsa (aleyhisselâm):

- “Onları al.” diye tekrar söyledi. Bu defa yarı bellerine kadar, yer onları yutar. Tekrar onları içine çekmesi için yere:

- “Onları al” dedi. Bu defa boyunlarına kadar, yer onları yuttu. Bu arada Kârûn ve arkadaşları, Hazret-i Mûsa'ya (aleyhisselâm) yalvarıp durmaktadırlar. Allah adma, akrabalık adına yemin verdiriyorlar ama, Mûsa (aleyhisselâm), öfkesinden onlara dönüp bakmıyordu bile. Sonra Hazret-i Mûsa yine yere:

- “Artık yut onları!” dedi. Böylece yer üzerlerine kapanıverir. Yüce Allah, Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) a:

- “Sana defalarca yalvarıp yakardılar, ancak sen hiç onlara acımadın. İzzetim adına yemin olsun ki, eğer bir tek defa benden merhamet dilenselerdi, kesin olarak onlara rahmet ederdim.” buyurdu.

İsrâ'il oğullarından biri şöyle dedi:

- Mûsa, Kârûn'un mal varlığına sahip olmak için onu ortadan kaldırdı. Bunun üzerine Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm), Allah'a (celle celâlühü) dua etti, Allah (celle celâlühü), Kârûn'un sarayını ve hazinelerini de yerin dibine geçiriverdi.

“Allah'a karşı ona yardım edebilecek -ve onu Allah'ın (celle celâlühü) azâbından kurtaracak, ona mani olacak-adamları -ve cemaati- da yoktu. Kendisini savunup kurtarabileceklerden de değildi!”

Mûsa'dan intikam alabileceklerden de değildi veya Allah'ın azâbından kendisini kurtaracak kimseler de olmadı.

82

Daha dün onun yerinde olmayı arzu edenler de şöyle dediler: “Vay! Demek ki Allah, kullarından dilediği kimselere rızkı bol verir ve (dilediğine) kısarmış. Allah, bize lütfetmiş olmasaydı, bizi de yerin dibine geçirirdi. Vay! Demek ki kâfirler iflah olmayacak.”

“Daha dün -dünyada- onun yerinde olmayı arzu edenler de şöyle dediler;” Âyette geçen (.....) kelimesi, (.....) fiilinin zarfıdır. Burada geçen “dün “ifadesi, bugünden önce geçen demek değildir. Ancak bununla yakın geçmiş kast edilmektedir, bir tür istiâredir.

“Vay! Demek ki Allah, kullarından dilediği kimselere rızkı bol verir ve -dilediğine- kısarmış.” Âyette yer alan ve “vay” manasına gelen (.....) kavlinde yer alan (.....) kelimesi, Basra Okulu mensuplarına göre, (.....) kelimesinden ayrıdır.

Yani (.....) diye okumuşlardır, (.....) kelimesini (.....) kelimesinden ayırmışlardır.

Siybeveyh diyor ki: (.....) kelimesi, içine düşülen hata sebebiyle duyuları pişmanlığı ifade eden bir uyan kelimesidir. Pişman olan bir kimse, pişmanlığını açıkça söylemek için bu kelimeyi kullanır.

Yani sözkonusu toplum, dün onun yerinde olmasını dileyenler ve: “Keşke Kârûn'a verilen servetin bir misli de bize verilseydi. “diyerek, onun gibi olmalarını arzu edenler hatalarının farkına varınca, hemen pişmanlık duyarak şöyle demişlerdir:

“Allah, -dün temenni etmiş olduğumuz şeyden dönmemizi- bize lütfetmiş olmasaydı, bizi de yerin dibine geçirirdi. “Yerin dibine geçirmek manasına gelen (.....) kelimesini, kırâat imâmlarından Hafs, Ya'kûb ve Sehl görüldüğü gibi noktalı (.....) harfinin ve (.....) harfinin üstün harekesiyle (.....) diye kırâat etmişlerdir. Başkalan ise aynı kelimeyi (.....) diye okumuşlardır. Aynı zamanda kelimedeki Yüce Allah'a (celle celâlühü) râci olan zamîr vardır.

“Vayl Demek ki kâfirler iflah olmayacak. “

Yani “Pişman oldular da sonrasında da demek ki inkârcılar iflah olmayacak, dediler.” demektir.

83

İşte âhiret yurdu. Biz, onu yeryüzünde büyüklük taslamayan ve bozgunculuk çıkarmak istemeyenlere has kılarız. Sonuç, Allah'a karşı gelmekten sakınanlarıdır.

“İşte âhiret yurdu.” Burada işte manasına gelen (.....) işaret ismi, âhiret yurdunu tazim ve onun şanımlı yücelten manada olan bir anlatım tarzıdır.

Yani: “Şu, hakkında konuşulanları işittiğin ve vasfı hakkında sana bilgileri ulaşan yurt.” demektir.

“Biz, onu yeryüzünde büyüklük taslamayan ve bozgunculuk çıkarmak istemeyenlere has kılarız.” Burada geçen ye “kılarız” manasında olan (.....) kavli, (.....) kelimesinin haberidir. (.....) kelimesi de, onun sıfatıdır.

“Büyüklük taslamayan” manasında olan (.....) kelimesini, İbn Cubeyr, “azgınlık çıkarmayan”, Dahhak ise, zulüm ve haksızlık yapmayan diye tefsirlamışlardır.

Yani isyan çıkararak, sürekli günah işleyerek, adam öldürerek, Allah'tan (celle celâlühü) başkasına kulluğa çağırarak yeryüzünde büyüklük taslamayan ve bozgunculuk çıkarmayanlara âit kılmışız, demektir.

Bu âyette, vadedilen şeyi üstünlük taslamakla bozgunculuk çıkarmayı terk etmeye bağlı kılmadı. Ancak bu ikisini çıkarmak istemeyenlere, kalplerini böyle bir şeye meylettirmeyenlere ifadesiyle, böyle bir irâdeyi terk etmeye taallûk ettirmiş oldu. Bu ifade âdeta şu âyette söylenen gibidir. Rabbimiz buyuruyor ki:

“Zalimlere meyletmeyin. Sonra sise ateş dokunur.” Hûd, 113.

Görüldüğü gibi bu Âyetteki tehdidi, “zalimlere meyletmemeye” bağladı.

Hazret-i Ali'den (radiyallahü anh) gelen rivâyete göre demiş ki:

“Adam ayakkabısının bağının bile arkadaşının ayakkabı bağından daha iyi ve güzel olması hoşuna giderse, işte o da bu Âyetteki hükmün içinde yer alır.”

Fudayl'den gelen rivâyete göre o, bu âyeti okur ve sonra da:

“Bütün kuruntular ve eman, şöylece yok olup gitti.” dermiş.

Yine birileri de şöyle diyor; bu işin gerçeği şudur:

Ömer b. AbdülAzîz'den gelen rivâyete göre o, ölünceye kadar, hep bu âyeti okur dururmuş.

'Yüce Allah'ın:

“Şüphesiz ki, Fir'avun yeryüzünde büyüklük tasladı ve ora halkını sınıflara ayırmıştı.” Kasas, 4. âyeti ile,

“yeryüzünde bozgunculuk isteme.” Kasas, 77. ayetlerine bağlı kalarak Fir'avun ve Kârun gibilerine uymaktan uzak durmaktır.”

İyi ve güzel “Sonuç, Allah'a karşı gelmekten sakınanlarıdır.”

84

Kim bir iyilik getirirse, ona bundan daha hayırlısı vardır. Kim de bir kötülük getirirse, bilsin ki, kötülük işleyenler ancak yapmakta olduklarının cezasına çarptırılırlar.

“Kim bir iyilik getirirse, ona bundan daha hayırlısı vardır.” Bu âyetin bu kısmı daha önce Neml, 89. âyetinde geçmişti.

“Kim de bir kötülük getirirse, bilsin ki, kötülük işleyenler ancak yapmakta olduklarının cezasına çarptırılırlar.” Bu âyette geçen “kötülük işleyenler” manasında olan (.....) ibâresi, zamîr yerine getirilmiştir. Çünkü kötülük işlenmesi işinin veya eyleminin bunlara isnadı, bunların durumlarını daha sert bir dille uyarmak ve aşağılamak, bunu duyanların gönüllerinde daha çok kötülüğe karşı bir kin bir nefret oluşsun amacıyla tekrar edilmiştir.

Âyette geçen, “ancak yapmakta olduklarının” manasında olan (.....) ibâresi, tıpkı(.....) ibâresi gibidir.

Buradaki en büyük ikram ve lutufa gelince, bak sana, kötülük işleyene sadece işlediği kötülüğün karşılığı cezâ veriliyor, buna ilave bir cezâ artışı olmuyor. Halbuki yapılan bir iyiliğe karşılık, bire on ve hatta bire 700'lere varan ilave sevap artışı vardır. Bundan daha büyük bir fazilet olabilir mi?!

85

Kur'ân'ı sana farz kıları Allah, şüphesiz seni dönülecek bir yere döndürecektir. De ki: “Rabbim hidâyetle geleni ve apaçık bir sapıklık içinde olanı daha iyi bilir.”

“Kur'ân'ı -Kur'ân okunmasını, tebliğini ve içindekilerle amel etmeni- sana farz kıları Allah, şüphesiz seni -ölümden sonra- dönülecek bir yere döndürecektir.” Hem de öyle bir yere döndürecek ki, orası beşer içerisinde senden başkasına has olmayacaktır. Âyette böyle bir mananın elde edilmesi için (.....) kelimesi nekire olarak gelmiştir.

Ya da bu dönüş yerinden murat, Mekke olabilir. Onun oraya döndürülmesinden murat ise, Mekke'nin fethi günü demektir. Çünkü Resulullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) o gün Mekke'ye döndürülmüş olmasının çok büyük bir önemi vardır. Resulullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) galip gelmesi, halkına galebe çalması, İslam'ın ve Müslümanların izzet ve saygınlığı ile Mekke'ye dönmesi ile bütün bunlara bir hazırlıktır. Nitekim şirkin ve şirk taraftarlarının zelil olmaları da bu manada bir hazırlıktır.

Sûre Mekki surelerdendir. Ancak bu âyet, ne Mekke'de, ne de Medine'de inmiştir. Sûre, Resulullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) kendisinin ve babalarının doğum yeri olan yerlerin özlemini duyduğunda, Cuhfe denilen yerde nâzil olmuştur.

Yüce Allah, Resûlünü, döndürmek istediği yere döndürünce şöyle buyurdu:

“Müşriklere- De ki: “Rabbim hidâyetle geleni -yani Resulullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) kendisini ve dönüş yerine döndürüldüğünde onun için hazırladığı sevabı- ve apaçık bir sapıklık içinde olanı -yani müşrikleri, döndürülecek yere dönüşlerinde kimin cezâlarıdırılmayı daha çok hak ettiğini— daha iyi bilir.”

Âyette geçen (.....) kelimesi, muzmer (gizli) olan bir fiil ile mensûbtur. O fiil de “bilir” manasına gelen (.....) dur.

86

Sen, bu kitabın sana verileceğini ummuyordun. Ancak o, Rabbinden bir rahmet olarak sana verildi. Öyle ise kâfirlere sakın arka çıkma.

“Sen, bu kitabın -Kur’ân’m- sana verileceğini ummuyordun. Ancak o, Rabbinden bir rahmet olarak sana verildi.” Bu şu manaya gelmektedir: “Sana verilen, vahyedilen bu Kitap sadece Rabbinden sana bir rahmet olarak verildi.”

Ya da (.....) harfi, istidrak manasına gelen (.....) anlamındadır. Bu durumda mana: “Ancak Rabbinden bir rahmet obun için sana vahyedildi” demektir.

“Öyle ise kâfirlere -inançlarından ötürü- sakın arka çıkma.” -ve dinleri konusunda onlara yardımcı olma.

87

Allah'ın âyetleri sana indirildikten sonra, sakın seni onlardan çevirmesinler. Rabbine çağır ve sakın Allah'a ortak koşanlardan olma!

“Allah'ın âyetleri sana indirildikten -indirilen vakittensonra, sakın seni onlardan -Onlar, Allah'ın (celle celâlühü) sözkonusu âyetleriyle amel etmekten, gereğini yerine getirmekten sakın o âyetlerden, Kur'ân'dan seni çevirmesinler.” Burada âyet kelimesi çoğul olarak (.....) şeklinde gelmiştir.

Âyette geçen (.....) harfi, zaman isimlerine muzaf olan bir harftir. Bu âdeta (.....) ve (.....) gibidir.

“Rabbine -Onu birlemeye, tevhid inancına ve ona ibâdet ve kulluk etmeye- çağır ve sakın Allah'a ortak koşanlardan olma!”

88

Sen Allah ile beraber başka bir ilâha ibâdet etme. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O'nun zâtından başka her şey yok olacaktır; Hüküm yalnızca O'nundur ve kesinlikle O'na döndürüleceksiniz.

Sen Allah ile beraber başka bir ilâha ibâdet etme. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O'nun zâtından başka her şey yok olacaktır.

Hüküm yalnızca O'nundur ve kesinlikle O'na döndürüleceksiniz.

“Sen Allah ile beraber başka bir ilâha ibâdet etme.” İbn Abbâs (rma) diyor ki:

“Burada hitap, görünürde Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) edir. Bundan asıl murat olunan mana, kendi din ehlinden olanlardır. Çünkü masumluk, nehye, yasaklamaya engel değildir.

Âyette geçen (.....) kelimesi üzerinde vakfetmek, orada durmak gereklidir, mutlaka durulmalıdır. Çünkü bu kelime üzerinde durulmayıp sonrası yani devamı ile birleştirilir, vasledilirse, o takdirde ayetten, hoş olmayan şöyle durum belirir: “O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur.'Manasında olan, (.....) cümlesi, “bir başka ilaha” kelimesinin sıfatı haline gelmiş olur. Çünkü bu durumda âyetin manası altüst olur, akide noktasından büyük yanlışlara sebep olur. “

“O'nun zâtından başka her şey yok olacaktır. “

Yani yalnızca O, kalacaktır. Burada “zât” diye verilen kelime, aslında (.....) kelimesidir. Bu da, yüz ve sima manasına gelir. Bu nedenle, benzetmeden kaçınmak amacıyla, “Allah'ın (celle celâlühü) vechi /yüzü “yerine, “Allah'ın (celle celâlühü) zâtı” ifadesi kullanılır.

Yani (.....) kelimesi, zât manasında geçer.

Mücahid diyor ki: “Kendisiyle, Allah'ın vechi murat edildiğinde bu, âlimlerin ilmi manasınadır.”

Yarattıkları hakkında “Hüküm -vermesi ve yargılaması- yalnızca O'nundur -Allah'a (celle celâlühü) hastır- ve kesinlikle O'na döndürüleceksiniz. “

Yine daha önceden de geçtiği gibi bu âyette de yer alan (.....) kelimesini, Ya'kûb, (.....) harfinin fethi ve (.....) harfinin kesriyle (.....) olarak okumuştur.

ANKEBÛT SÛRESİ

Bu sûre Mekke'de nâzil olmuştur, 69 âyettir.

1

Elif-Lâm-Mîm.

2

İnsanlar, “İnandık” demekle imtihan edilmeden bırakılacaklarını mı zannederler?

Kök itibariyle (.....) kelimesiyle aynı kökten gelen (.....) kelimesi, tıpkı (.....) gibi iki çelişkiden, bir biriyle zıt olan iki şeyden birinin ötekisine karşı olan kuvveti ya da gücü demektir. Ancak bu, şüphe manasına gelen “şekk'in” aksidir. Çünkü (.....) veya (.....) kelimelerinde şüphe / şek söz konusu değildir. Şek ikisi arasında durmaktır, kararsızlıktır. Halbuki bilgi denen ilim ise, ikisinden biri hakkında kesin karar vermektir. Bu ikisinin müfredatın manalarına taallûkları sahih değildir.

Yani ilgili kelimelerin kendi manalarına takılıp kalınmaz. Bu kelimelerin içinde yer aldığı cümlelerin içeriğine bakılır.

Meselâ, eğer sen: (.....) ve (.....) demiş olsan, bundan hiçbir mana çıkmış olmaz. Sadece: “Zeyd'i sanmıştım.” ve “Atı zannetmiştim, biliyordum.” manası anlaşılırdı ki, bu da bir şey ifade etmemektedir. Ancak sen: (.....) ve (.....) diyecek olursan, o zaman manası anlaşılır. Çünkü birinci cümle ile “Zeyd'i âlim/bilgin sanmıştım.” demiş oluyorsun ve netice de anlamlı bir cümle ortaya çıkmış oluyor. Nitekim ikinci cümlelerin de manası: “Atı, süvari atı olarak biliyordum. “olur ki, bu da yine olumlu bir cümle hâlini alır ve anlamı da anlaşılır.

Senin: “Zeyd bilgindir” ve “At hızlıdır” diye kurduğun cümle, ifadenin içeriğine delalet eden, bir cümledir.

Fakat sen, eğer yanında önceden var olan ve fakat kesin olmayan bir bilgiye dayanarak sözkonusu içerikten haber vermek istersen, o zaman sözkonusu olan cümlelerin iki tarafından birine (.....) anlamındaki fiili yani (.....) fiilini getirirsin ki, böylece amacına ulaşmış olarsın.

Kaldı ki içeriğe delalet eden cümle, burada, bu âyette (.....) fiilinin gerektirdiği manadır. O da:

“İnsanlar,İnandık'demekle imtihan edilmeden bırakılacakları ...” cümlesinin ifade ettiği. Çünkü bu cümle: “Onların sadece'inandık'demeleri ile hiçbir denemeye tabi tutulmadan bırakılacaklarını mı sanıyorlar?” takdirindedir. Burada geçen “bırakılma” kelimesi, (.....) fiilinin iki mefulünden birincisidir ve aynı zamanda onların “İnandık” sözleri de (.....) fiilinin ikinci mefuldür ve aslında bu, mübteda ile haberdur.

“denenmeden” ifadesi, (.....) kelimesinin manasının tamamlayıcısıdır. Çünkü bu öyle bir terk manasına gelmektedir ki, bu, değişme, değişim gösterme, dönüşme manasına gelir. Nitekim aynı durum Antre'nin şu ifadesinde de yer almaktadır:

“Onun etten payını yırtıcılara bıraktım.”

Görmez misin sen, baksana (.....) fiilini getirirmeden önce şöyle demeyi takdir ediyorsun:

“Onların sadece'inandık'sözlerine bakarak, hiç denemeye tabi tutmadan terk etti.” Bu ifade, (.....) harfinden önce meydana gelen ve kararlaştırılması bir takdire göredir. O da yerme manasında olan bir soru edatıdır.

Çünkü “fitne” demek, ülkesinden ayrı düşmek, düşmanlarla cihada girişmek ve benzeri zor olan taat türü görevlerle karşı karşıya kalmak, şehvetleri terk etmek, fakirlik, yoksulluk, kıtlık, mal ve cana karşı meydana gelen türlü musibetler, kâfirlerin eza ve cefaları, hile ve tuzakları ile bir çok zorluklar ve sıkıntılar çekmek suretiyle denenmektir, imtihana çekilmektir ve sınamaktır.

Rivâyet olunduğuna göre bu âyet, Resulullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) ashâbından birtakımları hakkında nâzil olmuştur. Çünkü bunlar müşriklerin eza ve cefalarından dolayı artık el-eman diyorlardı. Ya da âyet, Ammar b. Yasir (radiyallahü anh) hakkında nâzil olmuştur. Çünkü kendisi Allah (celle celâlühü) yolunda çok işkence gören ve azap edilen bir kimseydi.

3

Andolsun, biz onlardan öncekileri de imtihan etmiştik. Allah, doğru söyleyenleri de mutlaka bilir, yalancıları da mutlaka bilir.

“Andolsun, biz onlardan öncekileri de -türlü fitnelerle- imtihan etmiştik.”

“İmtihan etmiştik” anlamında olan, (.....) kelimesi, denemiştik, sınamıştık, denemeden geçirmiştik, gibi manalara gelir. Ve kelime, bundan önceki 2. âyette yer alan (.....) ile veya (.....) fiili ile ilintilidir, oraya bağlıdır. Onlardan kimilerinin başına testere dayatılıp ikiye bölünmek suretiyle inançları yolunda sınandılar da onlar, iki parçaya ayrılmayı kabullendiler ama yine de dinlerinden vazgeçemediler. Kimilerinin bedenleri demirden taraklarla parçalandı, ama bu, yine de onları dinlerinden döndürmedi.

“Allah, -îman ettiklerine dair- doğru söyleyenleri de -imtihan etmek suretiyle- mutlaka bilir, -Bu konuda doğru söylemeyen- yalancıları da mutlaka bilir.”

Yüce Allah'ın “Bilmesi” ifadesinin manası şudur; Allah (celle celâlühü) onları var etmeden ezeli bilgisiyle bildiği gibi, var edilmelerinden sonra da, varlıkları sırasında yine bilir. Çünkü hiçbir şey yok iken O (celle celâlühü) yine vardı.

Mana şöyle olmaktadır: “Allah (celle celâlühü), kimin îman ettiğine dair doğru söylediğini, kimin de yalan söylediğini kesin olarak bir birinden ayırt edecektir.”

İbn Ata diyor ki:

“Kulun doğru söyleyip söylemediği, bolluk ve bela yani denenme sırasında anlaşılır. Eğer kişi bolluk ve rahatlık sırasında Rabbine şükreder, bela ve musibetlerle karşı karşıya kaldığında da bunlara sabır gösterirse, işte o kimse doğru söyleyenlerdendir. Kim de bolluk esnasında şımarır ve azarsa, fakat bela ve musibet günlerinde de feryat ederse, işte o kimse de yalancılarıdır.”

4

Yoksa kötülük işleyenler, bizden kaçıp kurtulacaklarını mı sandılar. Ne kötü hükmediyorlar!

“Yoksa kötülük -şirk ve ma'siyet- işleyenler, bizden kaçıp kurtulacaklarını mı sandılar.”

Yani kesin olarak cezâ gelip onları bulacaktır. Çünkü onlar kaçamayacaklardır.

Âyette geçen (.....) harfinin, Müsned ile müsnedun ileyhin sılasını kapsaması, iki meral / tümleç yerine geçmesi açınsındır. Bu, Rabbimizin şu kavli gibidir:

“Yoksa cennete gireceğinizi mi sandınız?” Bakara, 214; Al-i İmran, 142. Çünkü burada da aynı şekilde (.....) harfi bulunmaktadır.

Burada, (.....) fiilinin, “takdir etti” anlamını kazanması da câizdir. Âyetteki (.....) harfi ise munkatıdır ve ıзраb manasını içerir. Bu itibarla bu Âyetteki ıзраb manası çerçevesinde, bu âyette geçen (.....) yani (.....) kelimesi, daha önce geçen (.....) yönünden daha çok iptal edici (geçersiz kılıcı)dır. Çünkü önceki, îmandan ötürü imtihanın takdir edilmeyeceğini bildirirken bu âyet ise, kötülük yapanların kötülüklerinden geçilmeyeceği

zanmm veriyor. Yine birincisinin mü'minler hakkında olduğunu, bu âyetin ise kâfirler hakkında olduğunu söylemişlerdir.

“Ne kötü hükmediyorlar!” âyetin bu kısmında yer alan (.....) kelimesi, ref yerinde gelmiştir. Çünkü bu durumda bu bölümün manası şöyle olur: “Onların verdikleri hüküm ne kötü hükümdür.”

Ya da farklı bir değerlendirme açısından bu (.....) mensûbtur. Buna göre de mana şöyle olur: Verdikleri hüküm, hüküm olarak kötü oldu.” Burada mahsusun bizzem denen ve yergi ifade eden fiil mahzûftur. O da “ne kötüdür” anlamına gelen (.....) kelimesidir. Bu durumda mana şöyle olmaktadır: “Onların hüküm olarak verdikleri bu hüküm, ne kötü bir hüküm oldu.”

5

Herkim Allah'a kavuşmayı umarsa, bilsin ki Allah'ın tayin ettiği o vakit elbette gelecektir. O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.

“Her kim Allah'a kavuşmayı umarsa, -Allah'tan (celle celâlühü) bir sevap beklentisi veya Allah'ın (celle celâlühü) hesabından bir korkusu olursa- bilsin ki Allah'ın -sevap ve cezâ için- tayin ettiği o vakit -hiçbir şüpheyi yer kalmaksızın- elbette gelecektir.” O hâlde, Allah'tan (celle celâlühü) sevap beklentisi olan sâlih ameller işlemekte acele etsin, ertelemesin. Arzularını gerçekleştirsin. Âyetin başında yer alan “reca” kelimesi, hem sevap umudunu ve hem hesaba çekilme korkusunu, her ikisini de içerir.

“O, -Allah (celle celâlühü), kullarının dediklerini- hakkıyla işitendir, -yapıp ettiklerini de- hakkıyla bilendir.” Allah (celle celâlühü) yapılanlardan hiçbirisini kaçırmaz, hepsini kayda geçer.

Zeccâc diyor ki: Âyette geçen (.....) kelimesi, şart manasına gelir ve mübteda olması hasebiyle de merfûdur. Şartın cevabı da âyetin,” bilsin ki Allah'ın tayin ettiği vakit elbette gelecektir” ibâresidir. Bu ibâre âdeti: “Eğer Zeyd evde idiyse, vadinde kesin doğru söylemiştir.” ifadesi gibidir,

6

Her kim cihad ederse, ancak kendisi için cihad etmiş olur. Şüphesiz Allah, âlemlere muhtaç değildir.

Her kim -kendini zorlayarak Allah'a (celle celâlühü) itaatte ve taatta sabrederek, şeytanın vesveselerine karşı koyarak veya kâfirlere yönelik olarak- cihad ederse, ancak kendisi için cihad etmiş olur. -Çünkü bundan dolayı elde edeceği kazanç kendisine râci olacaktır - Şüphesiz Allah, âlemlere muhtaç değildir. -

Yani onların mücahedelerine, taatlarına Allah (celle celâlühü) muhtaç değildir. Ancak Allah (celle celâlühü), kullarına merhamet ederek onlara emir verir, yasak koyar.

7

İman edip sâlih amel işleyenlerin kötülüklerini elbette örteceğiz. Onları işlediklerinin daha güzeliyle mükâfatlandıracağız.

İman edip sâlih amel işleyenlerin kötülüklerini -îman ve tevbe etmeleri hâlinde, onların şirkten dolayı meydana gelen günahlarını ve ma'siyetlerini- elbette örteceğiz. Onları işlediklerinin daha güze-Hyle mükâfatlandıracağız.

-

Yani, İslam için işlediklerini daha da üstünde en güzel bir şekilde ödüllendireceğiz.

8

Biz, insana, ana-babasına iyilik etmesini emrettik. Şayet onlar seni, hakkında hiçbir bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için zorlarsa, bu takdirde onlara itâat etme. Dönüşünüz ancak bana olacaktır ve ben yapmakta olduklarınızı size haber vereceğim.

“Biz, insana, ana-babasına iyilik etmesini emrettik,” Âyetin başında yer alan (.....) kelimesi, (.....) fiilinden türemedir. Manası; vasiyet etmek, tavsiyede bulunmak olmakla birlikte, burada hüküm olarak “emretti” hükmündedir ve bu itibarla Âyetteki manası “emrettik” demektir. Aynı zamanda kelime, tasarrufta bulunmak

manasına da gelir. Meselâ: “Zeyd'e iyilik yapmasını tavsiye ettim, vasiyette bulundum. “demenle, (.....) — “Böyle yapmasını emrettim “demen aynı manaya gelir.

Nitekim Yüce Allah'ın şu kavlinde geçen ifade de bu manayadır: .

“İbrâhîm, çocuklarına tevhid kelimesini vasiyetti, onlara bu kelimeyi yaşamalarını emretti.” Bakara, 132.

Meselâ: (.....) dediğinde, burada sen, Zeyd ismindeki kişiye bir sorumluluk veriyorsun, o da Amr adındaki kişinin haklarını koruması ve onu gözetmesidir.

Yani burada diyorsun ki: “Ben, Amr'ı, Zeyd'in sorumluluğuna verdim. “Nitekim Rabbimizin bu kavli de bu türden bir anlam taşır. Yüce Allah bu âyette:

(.....) diye buyururken, mana olarak diyor ki: “Biz ona (insana), ana ve babasına iyilikte bulunmasını emrettik” veya “Biz ona, ana-babasına yakın ilgi göstermesini emir ve tavsiye ettik, “demektir.

Yani “ona, ana ve babasına güzellik ve iyilik içeren bir fiil ile ilgi göstermesini, yaklaşmasını... “ya da: “aslında güzel, çok iyi ve güzel olan şeyi haddi zatında güzel olması hasebiyle emrettik” demektir. Bu tıpkı Rabbimizin şu kavli gibidir:

“İnsanlara güzel söyleyin.” Bakara, 83.

Yani “İnsanlara güzel söz ya da sözün güzelini söyleyin.” demektir. Bu âyette yer alan (.....) kelimesinin, senin ifadelerinde kullandığın (.....) gibi olması da câiz olabilir. Bunu söylerken, bu sözcüğün başında yer alması gereken fiili izmar etmiş (gizlemiş) olmaktadır. O içinde gizlediğin kelime de “Döv” kelimesidir.

Yani sen, Zeyd'i, birini dövmeye hazır bir hâlde gördüğünde, sadece (.....) demekle yetiniyorsun, o da senin ne demek istediğini anlamış olmaktadır.

İşte âyette geçen (.....) kelimesinin başında sen bir kelime gizlemektesin, o da “O ikisine / ana-babana ver, yardımcı ol, gözet” manasında olan (.....) olup, cümlede gizlenmiştir. Belirttiğimiz gibi manası: “ana-babana ilgi göster, onlara güzellikle muamelede bulun” demektir. Zaten insana, ana-babasının tavsiye edilmesinin içeriğinde bu vardır. Tavsiye kelimesi bütün bu manaları içerir. Âyetin bundan sonra gelen devamı da buna mutabık olarak devam ediyor. Sanki şöyle der gibidir:

“Ana-babana güzel muamelede bulun, ilgi göster, onları gözet. Eğer seni şirk koşturmak gibi herhangi bir fiile iterlerse, sakın o ikisine bu konuda itâat etme!”

Bu tefsire göre, bu âyet okunurken eğer âyette geçen (.....) kelimesinin üzerinde durulur, yani (.....) diye vakfedilirse, sonra da gelen (.....) kelimesiyle başlayıp okumaya devam ederse, bu tarz bir vakf ve devam ediş gerçekten güzel olur.

İlk tefsire göre ise, mutlaka cümlenin başına bir (.....) kelimesinin türevlerinden biri gizlenmiştir. Meselâ (.....) kelimesi gibi. Bu durumda burada muzmer olan kelime de, (.....) fiilidir. Buna göre mana şöyle olur: (.....)

Yani: “Ve dedik ki: Ey insan!”

“Şayet onlar senin, hakkında -ilâh olup olmadığına ilişkin- hiçbir bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşturman için zorlarsa, bu takdirde onlara itâat etme.” Burada bilgisizlikten söz edilirken, aslında onlar tarafından ilâh diye bilinenler ret olunmaktadır. Sanki burada şöyle denilir gibidir:

“Senin bana ortak koşturman için -aslında hiçbir zaman ilâh olmaları doğru olmayan herhangi bir şeyi, bana ortak koşturman için baskı uygularlarsa, her şeye rağmen yine de bu hususta- ana-babana itâat etme!” Çünkü yaratılmışların yaratana isyan etmeleri, hâlinde onlara itâat yoktur. Kaldı ki sizden îman edenleriniz olsun, bana şirk koşturmanız olsun sonunda- “Dönüşünüz ancak bana olacaktır ve ben yapmakta olduklarınızı size

haber vereceğim.” Yaptıklarınızdan dolayı da, karşılığı hak ettiğiniz cezâ ve mükâfat ne ise, sizi buna göre ya cezâlarıdıracağım ya da ödüllendireceğim.

Âyetle dönüşten ve tehditten söz edilmesi, Allah'a (celle celâlühü) ortak koşma konusunda ana ve babaya uymaktan sakınılması ve onlardan bu konuda uzak durulması uyarısı yapılmaktadır. Aynı zamanda dinde sebat etmeye ve istikamet üzere devam etmeye de teşvikte bulunmaktadır.

Rivâyete göre: Sa'd b. Ebû Vakkas (radiyallahü anh), Müslüman olunca, annesi, kendisi üzerinde baskı uygulamış ve dininden dönmemesi durumunda, bundan böyle dinini terk edinceye kadar açlık grevine başlayacağını söylemişti. Bu durum karşısında oğul Sa'd b. Ebi Vakkas (radiyallahü anh), Resulullah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) gelir ve şikâyetini bildirir. İşte bunun üzerine bu âyet, Lokman süresindeki 14. âyet ve Ahkaf süresindeki 15. âyet nâzil olmuştur.

9

İman edip de sâlih amel işleyenler var ya, biz onları mutlaka sarıhler (iyiler) arasına sokacağız.

“İman edip de sâlih amel işleyenler var ya, -(Âyetin bu kısmı mübtedadır. Bundan sonra gelen kısmı da haber / yüklemdir.) biz onları mutlaka sâlihler, iyiler arasına sokacağız.”

Sâlihlik, mü'minlerin en belirgin olan özelliklerinden biridir. Ki, peygamberler bile sâlihlerden olma temennisinde bulunmuşlardır. Nitekim Hazret-i Süleyman (aleyhisselâm):

“Rahmetinle beni sâlih kullarının arasına kat.” Neml, 19.

Nitekim Hazret-i Yûsuf (aleyhisselâm) da şöyle yakanyor:

“Beni Müslüman olarak öldür ve beni sâlihler arasına kat.” Yûsuf, 101.

Ya da beni sâlihlerin gireceği yere girdir ki burası da cennetten başkası değildir.

Şimdi gelen âyet münâfıklar hakkında inmiştir.

10

İnsanlardan öyleleri vardır ki, “Allah'a inandık” derler. Ama Allah uğrunda bir ezaya uğratılınca, insanlardan gördükleri baskı ve işkenceyi Allah'ın azâbı gibi tutar. Andolsun, Rabbinden bir yardım gelecek olsa mutlaka, “Biz de sizinle beraberdik” derler. Allah, herkesin kalbinde olanı en iyi bilen değil midir?

İnsanlardan öyleleri vardır ki, “Allah'a inandık” derler. Ama Allah uğrunda -o, inandık diye gözüken münâfıklar, kâfirler tarafından- bir ezaya uğratılınca, insanlardan gördükleri baskı ve işkenceyi, Allah'ın azâbı gibi tutar. -

Yani Allah'ın (celle celâlühü) azâbından ürküp korktuğu gibi bundan da ürküp korkarlar- Andolsun, Rabbinden bir yardım gelecek olsa mutlaka, “Biz de sizinle beraberdik” derler. -

Yani Allah (celle celâlühü), mü'minlere zafer ihsan eder ve ganimet elde etmelerini sağlarsa, hemen ileri atılırlar ve şöyle derler:- Biz de sizinle beraberdik. -

Yani, dinde size tabiydik. Siz dinde nasıl sebat ettiyseniz biz de aynen öylece sebat ettik. Öyleyse ganimetlerden payımıza düşeni bize verin, derler - Allah, herkesin kalbinde olanı en iyi bilen değil midir?

Yani elbette en iyi bilendir, demektir. Dolayısıyla Yüce Allah, herkesin gönlünden geçenleri en iyi bilen olduğuna göre, elbette sizin de ey münâfıklar, içinizden geçenleri Allah (celle celâlühü) en iyi bilendir. Aynı zamanda samimi mü'minlerin de kimler olduğunu da en iyi bilen yine Allah'tır (celle celâlühü).

Bundan sonra gelen âyetle ise Yüce Allah, mü'minlere vaatle bulunuyor ve münâfıktan da tehdit ediyor ve şöyle buyuruyor:

Allah, elbette kendisine îman edenleri de bilir ve elbette münâfıkları da bilir.

Yani her iki tarafa da yaptıklarının karşılığını verecek olan Allah, her iki tarafın da durumlarını en iyi bilendir.

İnkâr edenler, îman edenlere derler ki: “Yolumuza uyun da sizin günahlarınızı yüklenelim.” Hâlbuki onların günahlarından hiçbir şey yüklenecek değildir. Şüphesiz onlar kesinlikle yalancılar.

“İnkâr edenler îman edenlere, derler ki: Yolumuza uyun da sizin günahlarınızı yüklenelim.” İnkârcılar, mü'minlere, kendilerinin yoluna uymaları için onlara emrederler.

Yani küfürde olanlar, nasıl bir yol izliyorlarsa, nasıl bir inanç sâhibiyseler, mü'minlerin de kendileri gibi olmasını aynen isterler. Hatta bununla da kalmayıp emredercesine mü'minlerin üzerinde baskı kurarlar ve eğer ileride bir hata ve günah söz konusu olursa, onları da yükleneceklerine dair mü'minlere söz verirler.

Dikkat edilirse âyette geçen emirler, birbirleri üzerine atfedilmişlerdir. Bununla istedikleri şey, eğer mü'minler, onların istediklerini yapar ve onların yollarından giderlerse, mü'minlerin hata ve günahlarını yarın kıyamet gününde üstleneceklerini dile getirmekle şunu demek istiyorlar:

“Eğer siz bizim gittiğimiz yoldan giderseniz, bizim yaptıklarınız yaparsanız, biz de sizin hata ve günahlarınızı yükleneceğiz.”

Bu sözler Kureyş'in önde gelen azılı kâfirlerindendir. Kendilerinden olan bazılarının Müslüman olması durumunda, onlara yönelik olarak şöyle konuşurlardı:

“Ne biz, ne de siz yeniden diriltileceksiniz. Eğer gerçekten öldükten sonra dirilme diye bir şey olarsa, o zaman sizin günahlarınız bizler omuzlayacağız, üstleneceğiz.”

“Hâlbuki onların günahlarından hiçbir şey yüklenecek değildir. Şüphesiz onlar kesinlikle yalancılar.” Çünkü onlar ağızlarıyla böyle konuşurlarken, kalpleri bunun aksini söylüyordu. Bunların bu halleri âdeti yalancılar gibidir. Yalancılar görünürde bir şeyler vaat ederler ama içlerinden köşeyi döndükten sonra vaatlerini yerine getirmeyeceklerini dile getirirler. Dışları başka söyler, içleri daha başka konuşur. Çünkü niyetleri bozuktur.

Andolsun, onlar mutlaka kendi yüklerini ve kendi yükleriyle beraber nice ağır yükleri yükleneceklerdir. Uydurmakta oldukları şeylerden de kıyamet günü şüphesiz, sorguya çekileceklerdir.

“Andolsun, onlar mutlaka kendi yüklerini -kendilerine özgü veballerini, küfürlerine ilişkin günahları yüklenecekler- ve kendi yükleriyle beraber nice ağır yükleri yükleneceklerdir.”

Yani kendi işledikleri günahları yüklenecekleri gibi, yoldan çevirmek için uğraştıktan mü'minlerin de günah ve veballerini yükleneceklerdir. Çünkü onların yüzünden mü'minlerin düştükleri hata sonucu işledikleri günahlar ve düştükleri dalalet yüzünden olan günahlar da onlara yükletilecektir. Nitekim durum dedikleri gibi olacaktır. Çünkü Rabbimiz şöyle buyurmaktadır:

“Kıyamet gününde kendi günahlarını tam olarak taşımaları ve bilgisizce saptırmakta oldukları kimselerin günahlarından da bir kısmını yüklenmeleri için öyle derler. Bak ki yüklenecekleri şey, ne kötüdür.” Nahl, 25.

Yalan yanlış olarak- “Uydurmakta oldukları şeylerden -bâtıl inanç ve işlerinden- de kıyamet günü şüphesiz, sorguya çekileceklerdir.”

Andolsun, biz, Nûh'u kendi kavmine peygamber olarak gönderdik. O da bin yıldan elli yıl eksik olarak onların arasında kaldı. Neticede onlar zulümlerini sürdürürlerken tufan kendilerini yakalayiverdi.

“Andolsun, biz, Nûh'u kendi kavmine peygamber olarak gönderdik. O –Nûh- da bin yıldan elli yıl eksik olarak onların arasında kaldı. “

Vehb'ten gelen rivâyete göre; Hazret-i Nûh (aleyhisselâm), tam 1400 sene yaşamıştır. Ölüm meleği kendisine;

- “Ey peygamber içerisinde en uzun ömür yasayan Peygamber! Dünyayı nasıl buldun?” diye sorar. O da:

- “Dünyayı iki kapılı bir yurt, bir ev olarak gördüm. Bir kapıdan girdim, diğerinden de çıkıp gittim.” der.

Âyette Hazret-i Nûh'un ömründen söz ederken, 950 sene ifadesi kullanılmamıştır. Âyette: “Bin yıldan elli yıl eksik” ifadesine yer verilmiştir ki, 950 yıl demektir. Âyette direkt olarak 950 sayısının kullanılmamasının sebebi şudur. Eğer doğrudan bu sayı verilmiş olsaydı, tam olarak 950 ifadesi anlaşılamazdı, yaklaşık 950 yıl kadar gibi bir mana çıkabilirdi. İşte böyle bir ihtimalden kaçınmak için özellikle 1000 seneden 50 yıl eksik ifadesine yer verilmiştir. Bu nedenle bu ifadeye verilirken sanki şuna dikkat çekilmektedir. Nûh (aleyhisselâm) kavmi arasında tam tamına peygamber olarak eksiksiz bir şekilde 950 yılını geçirdi.

Öte taraftan bu ifade daha muhtasar, söz dizimi bakımından daha tatlı ve daha çok yarar sağlayan bir anlatım tarzıdır. Çünkü bu kıssada, Hazret-i Nûh'un (aleyhisselâm) kendi ümmetinden çektiklerinden söz edilmektedir. Bir de Hazret-i Peygambere (aleyhisselâm) bir teselli olması için, onun 950 yıllık davet hizmetinde karşılaşmadığı, çekmediği bir sıkıntı olmamış, hepsine göğüs gererek sabretmiştir. Dolayısıyla Resulullah'ın da olabileceklere göğüs germesi ve sabretmesi istenmektedir. Bunun için 1000 sayısının zikredilmesi amaca daha uygun ve daha dikkat çekicidir. Hedefe varabilmek için de önemlidir.

Yani sıkıntılar binlerce yıl sürmüş olsa bile davadan ve tebliğden vazgeçmek yoktur, anlamında bir dikkat çekmedir.

İfadenin ilk mümeyyezi (temyizi) “sene “sözcüğü ile ikincisi ise “yıl” kelimesiyle belirtilmiştir. Çünkü bir tek cümlede aynı kelimeyi iki defa tekrarlamak, belâgat ve edebiyat açısından, güzel konuşma sanatı yönünden uygun düşmez. Bu nedenle cümlede, birincisi sene kelimesiyle, ikincisi de yıl kelimesiyle yani bin seneden elli yü eksik diye aynı manada farklı iki kelime verilmiştir.

“Neticede onlar -küfürleri sebebiyle kendilerine karşı haksızlık ve- zulümlerini sürdürürlerken tufan kendilerini yakalayiverdi. “

Tufan: Önü alınamayacak derecede her tarafı kaplayan ve hiçbir çıkış ve kaçış yolu bırakmayan dağ misali sel ve dalgaları, zifiri karanlık gece ve benzeri durumlara verilen isimdir.

15
“Biz de onu (Nûh'u) ve gemide bulunanları kurtardık ve bunu âlemlere bir ibret kıldık.”

Gemide bulunanların sayılarının, yarısı erkek ve yansı da kadın olmak üzere 78 kişi olduğu belirtiliyor. Bunların arasında Hazret-i Nûh'un (aleyhisselâm) Sam, Ham ve Yafes adlarındaki oğulları ve bunların eşleri de vardı.

Biz gemiyi, insanlar arasında bir ibret vesilesi kıldık ki, bundan kendilerine bir ders çıkarsınlar.

16
İbrâhîm'i de peygamber olarak gönderdik. Hani o, kavmine şöyle demişti: “Allah'a kulluk edin, O'na karşı gelmekten sakının. Eğer bilerseniz, bu sizin için daha hayırlıdır.”

“İbrâhîm'i de peygamber olarak gönderdik. “Âyetin başında yer alan (.....) ifadesi, muzmer / gizli, var sayıları (.....) fiili ile mensûbtur. Nitekim devamında yer alan, (.....) ise, bundan bedeldir.

Yani bedeli istimaldir. Çünkü zaman olarak, burada yer alan hususları da kapsamaktadır. Ya da (.....) ifadesi, bu surenin 14. âyetinde geçen (.....) üzerine ma'tûf bulunmaktadır. Bu durumda mana, “Biz Nûh'u nasıl peygamber olarak göndermiş isek, İbrâhîm'i de aynen o şekilde kendi kavmine peygamber olarak gönderdik.” olur. Bu âyette geçen (.....) harfi ise, (.....) fiilinin zarfıdır.

Yani mana şöyle olmaktadır:

“

Yani İbrâhîm yaşça olsun ilim yönünden olsun, olgun bir döneme ulaşıncaya, içinde bulunduğu topluma öğütte bulunacak, vaaz verecek, Allah'a ibâdet etmeleri ve takva üzere yaşamaları, yani Allah'ın yasaklarından uzak ve emirlerine de bağlı olarak yaşamaları için emir verebilecek bir konuma gelince İbrâhîm'i elçi olarak gönderdik.”

İbrâhîm en-Nehai ile İmâm-ı Azam Ebû Hanîfe (rhma) bu âyetin başında yer alan (.....) ifadesini merfû' olarak (.....) diye okumuşlardır. Böyle okurlarken de gerekçeleri de bu ibârenin şu şekildeki bir manayı içerdiği olmuştur:

(.....)

Yani: “İbrâhîm de gönderilen elçilerdendir.”

“Hani o, kavmine şöyle demişti: Allah'a kulluk edin, O'na karşı gelmekten sakının. Eğer bilerseniz, bu sizin için –küfürden- daha hayırlıdır. “

Yani eğer bilecek olursanız sizin şer ve kötülük olan şeyden, içinde sizin için hayır bulunan şeyler daha güzeldir.

17

“Siz, Allah'ı bırakarak ancak putlara tapıyorsunuz ve yalan uyduruyorsunuz. Allah'ı bırakarak taptıklarınızın size hiçbir rızık vermeye güçleri yetmez. Öyle ise rızık Allah'ın katında arayın. O'na kulluk edin ve O'na şükredin. Siz yalnız O'na döndürüleceksiniz.”

Siz, Allah'ı bırakarak ancak putlara tapıyorsunuz ve yalan uyduruyorsunuz.” ve yapmacık davranışlar içine giriyorsunuz.

Ebû Hanîfe ile Süleymi (rhma) bu âyette geçen (.....) kelimesini, (.....) kökünden olmak üzere (.....) olarak okumuşlardır. Bu da, çok yalan uydurmak, yapmacık davranışlar içine girmek gibi manalara gelir.

Yine bu âyette yer alan (.....) kelimesi, (.....) olarak da okunmuştur. Kelime mastardır. Bu kelime tıpkı (.....) ve (.....) fiillerine benzer. (.....) kelimesi şeddesiz olarak tıpkı (.....)ve (.....) kelimeleri gibidir.

Yani bu iki kelimenin asılları dikkate alındığında aynen böyledir. Bura işin tartışmalı tarafı, müşriklerin putlarını ilâh diye adlandırmalarıdır ve onları Allah'a (celle celâlühü) ortak koşmalarınıdır.

“Allah'ı bırakarak taptıklarınızın size hiçbir rızık vermeye güçleri yetmez.”

Yani hiçbir şekilde onlar size rızık verecek bir güce asla sahip değillerdir. “Öyle ise -her- rızık Allah'ın katında arayın. “Çünkü yegâne rızık veren Allah'tır. Ondan başkası size rızık verecek değildir. Öyleyse ne türden bir rızık isteyecekseniz onu sadece Allah'tan isteyin. “O'na kulluk edin ve O'na şükredin. Siz yalnız O'na döndürüleceksiniz.” Yapacağınız ibâdetlerinizle, nimetlerine şükretmekle ona kavuşacağınız güne hazırlık yapmız. Yine Ya'kûb, (.....) harfinin fethası ve (.....) harfinin de kesresiyle olmak üzere (.....) olarak okumuştur.

18

“Eğer siz yalanlarsanız bilin ki, sizden önce geçen birtakım ümmetler de yalanlamışlardı. Peygambere düşen apaçık tebliğden başka bir şey değildir.”

Bu âyette deniliyor ki: “Eğer siz beni yalanlayacak olursanız, iyi bilin ki siz beni yalanlamakla bana zarar verecek değilsiniz. Çünkü benden önce geçen peygamberler de ümmetleri tarafından yalanlanmışlardı. Fakat onlar o peygamberleri yalanlamakla onlara zarar veremediler ve veremezlerdi de. Sadece zararları kendilerine dokumuştur. Bu yalanlama sebeplerinden ötürü de azâba çarptırılmayı hak etmiş oldular, artık onlara azap edilmeleri helâl oldu.”

Peygambere (sallallahü aleyhi ve sellem) gelince o, görevini tamamlamıştır. Çünkü tebliğ etmesi gereken vazifesini açıkça tebliğ etmiştir. Böylece şüpheyi de yer bırakılmamıştır.

Yani Allah'ın (celle celâlühü) âyetlerini ve mu'cizelerini göstermesidir ki, böylece şüpheyi de yer bırakılmamış oluyor.

Ya da eğer siz aranızda olan şeyler hususunda beni yalanlıyorsanız, unutmamalısınız ki, benden önce geçen peygamberler bu konuda benim için örneklerdir. Bu itibarla peygamberlere düşen görev, üzerlerine aldıkları işi tebliğ etmekten ibârettir. Tebliğini açıkça yapmasından sonra tasdik etmişler ya da etmemişler, hiçbir anlamı yoktur. Çünkü ben resul olarak üzerine düşen görevi eksiksiz yerine getirdim.

İşte bu ayetten itibâren bundan sonra 24. âyet olan (.....) âyetine kadar olan âyetler (18. ayetim itibâren 23. âyet dâhil) ayetlerin, Hazret-i İbrâhîm'in (aleyhisselâm), kavmine söylediği sözler olması ihtimali de vardır.

Âyette geçen daha önceki ümmetlerden kasıt, Şit, İdrîs, Nûh ve benzeri diğer peygamberlerin (asm) kavimleri demektir. Bu konuların devreye girmiş olması, ResûlüUah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile Kureyş'in ona karşı tavrı konusunda parantez cümlesi tarzında âyetler olmasıdır. Burada Hazret-i İbrâhîm (aleyhisselâm) ile ilgili kıssanın baş tarafı ile son tarafım açıkladı.

Cümle-i mu'tarîza hangi konu ile ilgili olarak devreye girilmişse, itiraz cümlesinin de ona mutlaka bağlı olması, aynı konuyu işlemesi gerekir. Meselâ sen çıkıp da “Mekke ve Zeydayaktadır, Allah'ın en hayırlı beldesidir” der ve soruyu bu örnek bağlamında soracak olursan, benim cevap olarak buna diyeceğim şudur:

“Evet, mesele dediğin gibidir. Bunun açıklaması ise şöyledir: Burada Hazret-i İbrâhîm'in (aleyhisselâm) kıssasını araya sokması, sadece Resûlüllahne (sallallahü aleyhi ve sellem) rahat bir nefes aldurtmak ve ona bir teselli vermek içindir. Burada demek isteniyor ki, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) nasıl müşriklerle bir imtihana tabi tutulmuş ise, Hazret-i Peygamber'in (sallallahü aleyhi ve sellem) büyük atası İbrâhîm (aleyhisselâm) de müşrik olan kendi kavmi ile öylece imtihan edildi. Mekke müşrikleri nasıl ki puta tapıyor idiyse, Hazret-i İbrâhîm'in (aleyhisselâm) kavmi de putlara tapıyorlardı.”

Bu nedenle âyette: “Eğer siz yalanlarsanız” parantez cümlesi getirilmiştir.” Bu, şu anlama gelir:

“Ey Kureyş topluluğu! Eğer siz Muhammed'i yalanlarsanız, İbrâhîm (aleyhisselâm) da, kavmi tarafından yalanlandı ve her ümmet kendilerine gönderilen peygamberleri yalanladılar.”

Çünkü âyette geçen: “sizden önce geçen birtakım ümmetler de yalanlamışlardı” kavlinin mutlaka Hazret-i İbrâhîm'in (aleyhisselâm) ümmetini de kapsaması gerekir. O hâlde gördüğün gibi âyette bu anlam bağlamında herhangi bir durum sözkonusu değildir ve muterize cümlesi bu bakımdan muttasıl, aynı konuyu işlemektedir.

Yani Mekke ve Zeyd misalde aralarında herhangi bir çeliş bulunmamaktadır. Kaldı ki bundan sonra gelen âyetler de aynen bu bağlamdadırlar. Çünkü hepsi de tevhid inancını ve buna ilişkin delilleri dile getiriyor. Nitekim şirki yıkan ve onun temellerini kökünden sarsan, basitliğini ortaya koyan delillere yer veriyor. Allah'ın (celle celâlühü) kudret sıfatlarını, gücünü ve egemenliğini, konuya ilişkin hüccetin ve burhanın açık ve net oluşunu dile getiriyor.

“Onlar, Allah’ın başlarığıçta yaratmayı nasıl yaptığını, “

Yani onlar bu gerçeği gördüler ve bildiler, demektir, “sonra onu nasıl tekrarladığını görmüyorlar mı?” Âyetin (.....) kısmı, âyetin başında yer alan (.....) fiili üzerine atfedilmiş değildir. Çünkü görme işi onlarla ilgili değildir. Ancak burada bunlarla ilgili olan husus, ölümden sonra yeniden dirilmenin kesin olarak meydana geleceğini bunlara haber vermektir. Nitekim bundan sonra gelecek olan 20. âyetinde de buna dikkat çekilmektedir. Orada:

“Yeryüzünde dolaşırı da Allah'ın başlarığıçta yaratmayı nasıl yaptığını bakın. Sonra Allah (aynı şekilde) sonraki yaratmayı da yapacaktır.” denilmektedir.

Dolayısıyla burada ilk yaratmaya dikkat çekilmekte ve sonradan yaratılmaya dikkat çekilmemektedir. Çünkü ilk yaratan, elbette sonradan da yaratır, bunda kuşkuya yer yoktur.

Eğer sen: “Bu, atıf harfiyle atfedilmiştir. Bu defa mutlaka ma'tûfun bir de ma'tûfun aleyhi olmalıdır. O hâlde o nerede?” , diyecek olursan, derim ki: (.....) cümlesidir.

“Şüphesiz bu, -yani yeniden diriltme- Allah'a göre kolaydır. “

Bu âyetinde, kâinatta yaratma olayının aralıksız devam ettiği dile getirilmektedir ve aynı zamanda Yüce Allah'ın (celle celâlühü) yaratma kudretine dikkat çekilmektedir. Çünkü bir canlı yok olurken yerini başka bir canlı almaktadır. Kaldı ki bu kanun, toplumsal hayatta da mükemmel bir uygulama alarını bulur. Milletlerin biri yok olurken, yerine bir başka millet geçer. Zaten bir sonraki âyetinde de işin bu yönü ön plarıa çıkarılmıştır. Sonuç olarak da âyetlerde öldükten sonra tekrar diriltilmenin gerçekleşeceğine işaret edilmiş olmaktadır.

Âyetin başında yer alan (.....) kelimesini, Hafs dışında Kufe okulu, (.....) harfiyle (.....) olarak okumuşlardır.

20

De ki: “Yeryüzünde dolaşırı da Allah'ın başlarığıçta yaratmayı nasıl yaptığını bakın. Sonra Allah (aynı şekilde) sonraki yaratmayı da yapacaktır. (Kıyametten sonra her şeyi tekrar yaratacaktır) Şüphesiz Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter.”

Ey Resûlüm Muhammed!- “De ki: ...” Eğer bu ifade Hazret-i İbrâhîm'e (aleyhisselâm) aitse o zaman bunun takdiri şöyle olur: “(Biz İbrâhîm'e şöyle demesini vahyettik:) “Yeryüzünde dolaşırı da Allah'ın başlarığıçta yaratmayı nasıl yaptığını bakın.” Çünkü bu kadar çok yaratılmışları, durumlarının birbirlerinden farklılıklarını dikkate alarak hepsine şöyle bir bakın hele! Bakın ki, Allah'ın (celle celâlühü) şaşkınlık ve hayret uyandıran yaratılış gerçeklerini görüp öğrenesiniz, müşahade edesiniz! Yine âyetinde geçen (.....) kelimesi olsun, onun türevi olan (.....) kelimesi olsun, her ikisi de mana olarak aynıdır.

“Sonra Allah -aynı şekilde- sonraki yaratmayı da yapacaktır.”

Yani kıyametten sonra her şeyi tekrar yaratacaktır. Mekke Okulu ve Ebû Amr (.....) kelimesini, (.....) harfinin meddi yani uzatılmasıyla (.....) diye okumuşlardır.

İşte bu da delil olarak gösteriyor ki iki yaratılış vardır, bunların her ikisi de inşa anlamında ademden / yokluktan var etmek, şu varlık alemine getirmek, yeniden baştan yaratmak ve icat etmek yani ibtida, ihtira' ve ihraç yani çıkarmak demektir. Ancak şu kadar ki âhîret yurdu kendisi gibi bir inşa, yeniden bir yaratılma olan âleminden sonra meydana gelen yeni bir inşa olayıdır. Halbuki ilk yaratılış, sonraki yaratılış gibi değildir. Çünkü o, hiçbir örneği ve modeli ortada yok iken olan bir var ediş ve yaratmadır.

Halbuki mesele kıyas açısından değerlendirilecek olunursa şöyle denmelidir: “Allah başlarığıçta yaratma işini, ilk yaratmayı nasıl yaptı da Allah, sonraki ikinci yaratmayı var etti, meydana getirdi?”

Ancak denilen şu ki: “İlk yaratmayı nasıl yaptı da sonra Allah (celle celâlühü) sonraki yaratmayı yani ikinci yaratmayı meydana getirdi? Çünkü onlar hakkında söylenen şey, iade olayı ile ilgili olmaktadır?”

Âyette belirtildiği gibi Yüce Allah, onların ilk yaratılışlarını kanıtlayınca, bunun bizzat Yüce Allah'ın bir yaratması olduğu gerçeğini ortaya koyunca, Yüce Allah, onların aleyhine olmak üzere, kendilerine o ilk yaratmayı bir hüccet olarak gösterdi. Böylece iadenin, yeniden ölenlere hayat vermesinin çok daha kolay ve basit olduğunu, âdeta birinci yaratma olayında geçtiği gibi aralarında hiçbir fark bulunmadığını gösterdi. Mademki ilk yaratma olayı Allah'ı (celle celâlühü) âciz bırakmamışsa, o hâlde ikinci yaratma (yeniden var etme) olayı elbette hiçbir zaman ilk yaratma gibi olmayacak ve bu ikincisi de Allah'ı (celle celâlühü) asla âciz bırakmayacaktır.

Sanki şöyle der gibidir: “Hani şu ilk yaratma işini yapan zât var ya, işte son yaratma işini de yapacak olan zât yine o zâttır.” İşte bu manaya dikkat çekmek için yüce Rabbimiz, âyetin ikinci bölümünde bizzat, Yüce Allah'ın ismine yer verdi ve orada:

“Sonra Allah -aynı şekilde- sonraki yaratmayı da yapacaktır.” Yüce Allah âyetin bu kısmında bizzat, yüce ismini açık olarak zikrediyor ve bu ikini yaratma işini yapacak olan da, ilk yaratmayı yatığı gibi, Allah (celle celâlühü) yapacaktır ve bu ona âittir, diyerek buna dikkat çekiyor.

“Şüphesiz Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter.” her şeye kâdirdir.

21
O, dilediğine azap eder, dilediğine de merhamet eder. Ancak O'na döndürüleceksiniz.

“O, -Allah, inançsızlıklarında direnenleri rezil etmek suretiyle- dilediğine azap eder, -kimisini de hidâyete erdirerek böylecedilediğine de merhamet eder.” Ya da dilediklerine hırsları yüzünden azap eder, kanaat etmeleri sebebiyle de dilediklerine de rahmetiyle muamelede bulunur.

Ya da kötü ahlâkları sebebiyle dilediklerine azap eder, güzel ahlâklarından ötürü de dilediklerine merhamet eder. Ya da Allah'tan (celle celâlühü) yüz çevirmeleri sebebiyle dilediklerine azap eder, Allah'a (celle celâlühü) yönelmeleri sebebiyle de dilediklerine de merhamet eder. Ya da bidatlere uymaları yüzünden dilediklerini cezâlarıdırır, sünnete sarılmaları bakımından da istediklerini ödüllendirir.

“Ancak O'na -Allah'a- döndürüleceksiniz.” O'na götürülecek, onun huzuruna çıkarılacaksınız.

22
Siz, yerde de gökte de Rabbinizi âciz bırakacak değilsiniz. Sizin Allah'tan başka ne bir dostunuz, ne de bir yardımcınız vardır.

Siz, -şu geniş- yerde de -ve eğer orada olsaydınız yerden daha geniş olan, daha yaygın ve düzgün olan- gökte de -Rabbinizi- âciz bırakacak değilsiniz. -

Yani siz Allah'ın hükmünden ve kazasından kaçmaya kalkışsanız bile, asla ondan kaçamayacaksınız.- Sizin Allah'tan başka -işlerinizi çekip çevirecek olan- ne bir dostunuz, ne de -sizden benim azâbımı engelleyecek- bir yardımcınız vardır.

23
Allah'ın âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr edenler var ya; işte onlar benim rahmetimden ümit kesmişlerdir. İşte onlar için elem dolu bir azap vardır.

Allah'ın âyetlerini -

Yani vahdaniyetini gösteren delilleri, birliğine delalet eden kanıtları, gönderdiği kitapları, gösterdiği mu'cizeleri- ve O'na kavuşmayı inkâr edenler var ya; işte onlar benim rahmetimden -cennetimden- ümit kesmişlerdir. İşte onlar için elem verici bir azap vardır.

24
(İbrâhîm'in) kavminin cevabı, şöyle demekten ibâret oldu. “Onu öldürün veya yakın.” Allah da onu ateşten kurtardı. Şüphesiz bunda İnanan bir toplum için ibretler vardır.

İbrâhîm, kavmini îmana davet edince,- “kavminin -İbrâhîm'e- cevabı, şöyle demekten ibâret oldu: “Onu öldürün veya yakın.”

Yani birbirlerine veya içlerinden biri onlara böyle dedi. Susanlar ve ses çıkarmayanlar da bu tekliften memnun idiler. Bu itibarla hepsi de sanki o sözü söylemiş gibidirler ve hepsi de aynı hükme tâbidirler. Sonunda hepsi de Hazret-i İbrâhîm'i (aleyhisselâm) yakmaya, ateşe atmaya karar verdiler.

Böylece Hazret-i İbrâhîm'in (aleyhisselâm) kavmi onu ateşe attıklarında “Allah da onu ateşten kurtardı. Şüphesiz bunda -İbrâhîm'e ve bize karşı işledikleri bu davranışlarında- inanan bir toplum için ibretler vardır.”

Rivâyete göre, Hazret-i İbrâhîm'in (aleyhisselâm) kavmi, onu ateşe attıkları gün, Allah (celle celâlühü) onları ateşten yararlarlandırmadı, hiçbir ateşleri o gün yanmadı. Hatta yanan ateş ısı vermiyor, etrafını soğutup serinletiyordu.

25

İbrâhîm, onlara dedi ki: “Sırf aranızda dünya hayatına mahsus bir sevgi (ve çıkar) uğruna Allah'ı bırakıp birtakım putlar edindiniz. Sonra kıyamet gününde kiminiz kiminizi inkâr edip tanımayacak; kiminiz kiminize lânet edecektir. Barınağınız cehennem olacaktır. Yardımcılarınız da olmayacaktır.”

“İbrâhîm, onlara -kavmine- dedi ki: “Sırf aranızda dünya hayatına mahsus bir sevgi (ve çıkar) uğruna Allah'ı bırakıp birtakım putlar edindiniz.”

Bu âyette geçen (.....) kelimesini, Hamza ve Hafs, (.....) olarak okurlarken, Medine ve Şam kırâat imâmları ile Hammad, Yahya ve Halef bunu, (.....) diye okumuşlardır. Mekke ve Basra okulları ile Ali aynı kelimeyi merfû' olarak (.....) diye okumuşlardır. Eş-Şemuni, Bercumi ise aynı kelimeyi (.....) diye okumuşlardır.

İki tefsir açısından kelimenin mensûb olarak okunması, sebep ve illet açısından. Buna göre mana şöyle olmaktadır:

“Nasıl ki insanlar herhangi bir mezhep ve görüş etrafında buluşuyorlarsa ve bu durum onların birbirlerini sevmelerine, bağlı kalmalarına neden olabiliyorsa, sizin de durumunuz aynen böyledir. Çünkü siz de aranızda karşılıklı çıkar için putlara ibâret ve tapınmada güya sevgi göstermeniz ve bu amaçla buluşmak üzere bir araya toplanmanız ve bu putlara tapma konusunda ittifak içinde olmanız da aynen böyledir.”

Öte taraftan (.....) kelimesinin aynı zamanda ikinci mefûl olması da mümkündür. Tıpkı (.....) Furkân, 43 ve Casiye, 23. kavli gibidir. (.....) kelimesindeki (.....) harfi, kâffediv.

Yani mana şöyle olmaktadır:

“Sizler putları aranızda bir sevgi bağı kıldınız, bir çıkar edindiniz.” Buna göre bir mahzûf muzaf burada takdir edilir.

Yani: “Siz, o putları aranızda sevmeye bir sebep yaptınız.” demektir. Bu da âdeta şu Âyetteki gibi olmaktadır:

“Öyle insanlar da vardır ki, Allah'tan başka varlıkları Allah'a denk varlıklar kabul ederler ve onları Allah'ı sever gibi severler.” Bakara, 265.

Âyetteki (.....) kelimesinin mensûb okunması hâlinde iki gerekçe ileri sürülerek değerlendirildiği gibi, merfû' olarak okunması durumunda da yine iki yönden değerlendirilmek suretiyle tefsirleriabilir. Bu durumda (.....) kelimesi (.....) nin haberi olur ve (.....) daki (.....) ilgi zamîri yani mevsûledir. İkinci gerekçe ise (.....) kelimesi mahzûf bir mübtedanın haberidir.

Buna göre de mana şöyle olmaktadır: “Şüphesiz putlar aranızdaki sevgi bağıdır veya sebebidir.”

Âyette geçen (.....) kelimesini isim tamlaması olarak okuyan kimse, o takdirde, Meveddet kelimesini zarf olarak değil, isim olarak değerlendirmiş olur. Bu âdeta: (.....) Mâide, 106. kavli gibi olur.

Kelimeyi tenvinli olarak (.....) diye okuyanlar ise, bu takdirde, (.....) kavlini de mensûb olarak (.....) olarak zarf diye değerlendirmek suretiyle böyle okumuş olurlar.

“Sonra kıyamet gününde kiminiz kiminizi inkâr edip tanımayacak;” yani putlar, kendilerini ilâh kabul edenleri kabul etmeyecek, onları red dedecek, kendilerinin de ma'bût olmadıklarını, ilâh olmakla hiçbir ilgilerinin bulunmadığını söyleyecekler ve kendilerini ilâh kabul edenlerden uzak duracaklardır, “kiminiz kiminize lânet edecektir.” Kıyamet gününde aralarında larîetleşme meydana gelecek, taraflar suçu birbirilerinin üzerlerine atarak kendilerini güya aklamaya çalışacaklar, karşı tarafa lânet okuyacaklar ama bu da yarar sağlamayacaktır. Tabi (uydu olanlar), lider konumunda olanları larîetleyeceklerdir.

“Barınağınız -yani tapanların da, kendilerine tapıları putların da, tabi olanlar da, metbu olanların da yerleri - cehennem olacaktır. -Sizin orada- Yardımcılarınız da olmayacaktır.”

26

Bunun üzerine Lût, ona (İbrâhîm'e) îman etti. İbrâhîm, dedi ki: “Ben, Rabbime (gitmemi emrettiği yere) hicret edeceğim. Şüphesiz O, mutlak güç sâhibidir, hüküm ve hikmet sâhibidir.”

“Bunun üzerine -Hazret-i İbrâhîm'in (aleyhisselâm) kardeşinin oğlu olan yeğeni- Lût, ona -İbrâhîm'e- îman etti. -Hazret-i Lût, ateşin, Hazret-i İbrâhîm'i (asm) yakmadığını görünce, ona ilk îman eden kişi oldu - İbrâhîm, dedi ki: Ben, -Kevsa denilen bu yerden- Rabbime -Rabbimin benden gitmemi emrettiği yere- hicret edeceğim.” Göçüp gideceğim.

Kevsa, Kufe'den itibâren Harran bölgesine kadar olan en büyük yerleşim bölgelerinden biriydi. Hazret-i İbrâhîm (aleyhisselâm) daha sonra buradan da Filistin'e göç etti. Filistin Şam-Suriye topraklarına dâhil olan bir bölgeydi. İşte bunun içindir ki: “Her peygamberin bir hicret ettiği yer vardır” derler. Hazret-i İbrâhîm'in (aleyhisselâm) ise iki hicreti olmuştur.

Birinci hicreti yanında Hazret-i Lût da olduğu hâlde Sare ile birlikte olan hicretidir ki, daha sonra Sare ile evlenmiştir.

“Şüphesiz O, -düşmanlarından beni koruyan- mutlak güç sâhibidir, hüküm ve hikmet sâhibidir.” Bunun için de Rabbim, bana sadece benim için hayırlı olanı emreder.

27

Ona (İbrâhîm'e) İshak'ı ve Ya'kûb'u bahsettik. Onun soyundan gelenlere peygamberlik ve kitap verdik. Ayrıca ona dünyada mükâfatını da verdik. Şüphesiz o, âhirette de sâlih kimselerdendir.

“Ona -İbrâhîm'e çocuk olarak- İshak'ı ve -torun olarak da İshak'ın oğlu- Ya'kûb'u bahsettik.” Burada Hazret-i İsmâîl'e yer verilmemesi, onun çok şöhret bulması, tanınmış olması hasebiyledir.

“Onun -İbrâhîm'in- soyundan gelenlere peygamberlik -verdik. Çünkü Hazret-i İbrâhîm (aleyhisselâm) peygamberlerin soy ağacıdır- Ve -ona- kitap verdik.” Burada Kitap cins isimdir.

Yani onun soyundan gelen peygamberlere Tevrât, İncîl, Zebûr ve Kur'ân verdik.

“Ayrıca ona -İbrâhîm'e (aleyhisselâm) dünyada mükâfatım da verdik.”

Yani o, dünya ayakta kaldığı sürece hem güzellikle yâd edilecek, salât ve selâm getirilecek ve tüm hak din mensupları onu hep seveceklerdir. Ya da onun kabrinin yanında konuk severliği hep devam edecektir. Bu durum, ondan başkasına nasip olmamıştır ve olmayacaktır.

“Şüphesiz o, âhirette de sâlih kimselerdendir. “

Yani cennet ehliindendir. Hasen-ı Basrî'den (radıyallahü anh) gelen rivâyet de böyledir.

28

Lût'u da hatırla, onu da an. Çünkü onu da- peygamber olarak gönderdik. Hani o, kavmine şöyle demişti: “Gerçekten siz, sizden önce dünyada hiçbir toplumun yapmadığı bir hayâsızlığı işliyorsunuz.

Hayatta en iğrenç fiil olan livatayt işliyorsunuz. Halbuki sizden önce geçen milletler arasında böyle bir iğrençliği işleyen olmuş değildi. Bu cümle, yeni bir ifade ve giriştir. İşlenen fiilin ne kadar iğrenç bir fiil olduğunu “fahişe” kelimesiyle ortaya koymuştur. Sanki burada şöyle der gibidir: “Neden bu fiile Fahişe dendi?” Çünkü bunlardan önce geçen hiçbir kavim bu iğrenç fiil işlenmiş değildi. Hatta derler ki:

“Hazret-i Lût'un (aleyhisselâm) kavminden önce hiçbir erkeğin erkeklik organı bir başka erkeğin üzerine konmuş değildi.”

29

“Siz hâlâ erkeklerle cinsel ilişkiye girecek, yol kesecek ve toparatılarınızda edepsizlik yapacak mısınız?” Kavminin cevabı da şöyle demekten ibâret oldu: “Eğer doğru söyleyenlerden isen, haydi Allah'ın azâbını getir bize.”

“Siz hâlâ erkeklerle ilişkiye girecek, yol kesecek -yol kesenlerin yaptıkları gibi yol kesip adam öldürecek, mallarını yağmalayacak, yoldan gelip geçenleri bu fiile zorlayacak, ya denildiği gibi yollarda böyle iğrenç bir fiili işleyerek yola engel çıkaracak- ve toparatılarınızda -meclislerinizde- edepsizlik -edecek misiniz?

Yani erkek erkeğe ilişkide bulunacak, birbirinizle küfürleşecek, şakalannızda bile iğrenç sözler kullanacak, yoldan gelip geçenlere çakıl taşlarını fırlatacak mısınız? Ağızlarınızda sakız çiğneyecek, parmakları çıtlatacak veya kıtlatacak mısınız? Evet, bütün bu iğrençlikleri- yapacak mısınız?” Aslında, meclise, orada ehil olanlar bulunmadığı sürece, oraya meclis denmez, kötülük adına toparatıları yer denir.

İşte bunun üzerine- “Kavminin -Lût'a (aleyhisselâm) cevabı da şöyle demekten ibâret oldu: Eğer doğru söyleyenlerden isen, haydi Allah'ın azâbını getir bize.”

Yani bize geleceğinden söz ettiğin vadini verdiği azâbı, eğer dediğinde samimi ve dürüst isem haydi o azâbı bize getir, sözü oldu.

Bir önceki âyetin başında geçen (.....) kavli ile bu âyetin başında geçen (.....) kavlini Şam okulu ve Hafs, (.....) ve (.....) olarak okumuşlardır. Nitekim İmâm olarak anılan asıl nüshada yani asıl Hazret-i Osman (radıyallahü anh) nüshasında yazılı bulunan şekil de böyledir.

Kufe okulu ise Hafs dışında her iki âyetin de başında yer alan bu kelimeyi ikişer hemzelt olarak (.....) diye okumuşlardır.

Ebû Amr ise, aynı kelimenin başında bulunan (.....) yi med ederek (uzatarak) ve ondan sonra da esreli bir (.....) harfi getirerek (.....) diye kırâat etmiştir.

Mekke Okulu, Kâlun dışında Nâfi, Zeyd dışında Sehl ve Ya'kûb hemze-i maksure ile ve esreli bir (.....) ile olmak üzere, (.....) diye okumuşlardır.

30

(Lût) Dedi ki: “Ey Rabbim! Şu bozguncu kavme karşı bana yardım et.”

Lût- Dedi ki: Ey Rabbim! Şu bozguncu kavme karşı -azâbını indirerek- bana yardım et.'-Çünkü bunlar, halkı ma'siyet olan, fuhuş olan iğrenç işlere zorlamaktadırlar.

31

Elçilerimiz (melekler) İbrâhîm'e müjdeyi getirdiklerinde, ona dediler ki: “Biz, bu memleket halkını helâk edeceğiz, çünkü oranın ahalisi zâlim kimselerdir.”

“Elçilerimiz -yani melekler- İbrâhîm'e -oğlu İshak'ın doğacağını ve ondan da bir torununun olacağını haber vermek amacıyla- müjdeyi getirdiklerinde, ona -İbrâhîm'e- dediler ki: Biz, bu memleket halkını helâk edeceğiz,...”

Burada âyette geçen (.....) kelimesinin izafet olarak gelmesi, ma'rifelik ifade etmemiştir. Çünkü kelime istikbale yönelik bir mana içermektedir. Burada helâki sözkonusu olan memleket, Sodom'dur ki, halk arasında şöyle söylenmektedir: “Sodom kendisinden daha zorbadır. “

Âyette yer alan “Bu memleket” kavli, yakını gösteren işaret ismiyle belirtilmiş olması, sözkonusu kasabanın Hazret-i İbrâhîm'in (aleyhisselâm) bulunduğu yere yakın olduğu hissini veriyor. Hatta söylenenlere göre burası Hazret-i İbrâhîm'in (aleyhisselâm) bulunduğu yere bir gün bir gece uzaklıkta olan bir yerdeymiş.

“....çünkü oranın ahalisi zâlim kimselerdir.”

Yani zulüm onların içlerine işlemiştir. Onlar zaten öteden beri zulüm ve haksızlıkta hem ısrar edip durmuşlardır. Aynı zamanda küfre de girmişlerdir. Çünkü inkârcı bir toplum idiler ve türlü türlü isyanlar sergiliyorlardı, çeşit çeşit ma'siyet işliyorlardı.

32

İbrâhîm, dedi ki “Ama orada Lût var.” Onlar, dediler ki: “Orada kimin bulunduğunu biz daha İyi biliriz. Biz, onu ve ailesini elbette kurtaracağız. Ancak karısını değil. O, geri kalıp helâk edilenlerden olacaktır.”

İbrâhîm,- “Dedi ki: Ama orada Lût var.'- Aralarında hiçbir suç ve günahı olmayan, zulüm ve haksızlıktan beri olan biri var, o da Lût peygamberdir (aleyhisselâm). Bunun üzerine- Onlar, -melekler- dediler ki: Orada kimin bulunduğunu biz -senden- daha iyi biliriz. Biz, onu ve ailesini elbette kurtaracağız. Ancak karısını değil. O, geri kalıp helâk edilenlerden olacaktır.”“Ebedî olarak azap edilenlerden olacaktır.

Âsım dışında, Ya'kûb ve Kufe Okulu, (.....) olarak okumuşlardır.

Sonrasında ise, meleklerin Hazret-i İbrâhîm'in yanından ayrılmalarından sonra, gidecekleri yol istikametini bildirerek gelen âyette olay şöyle anlatılıyor:

33

Elçilerimiz Lût'a geldiklerinde, Lût, onlar yüzünden tasalandı, onlar hakkında çaresizlik içine düştü. Elçiler ona, şöyle dediler: “Korkma, üzülmeye. Biz, seni ve aileni kurtaracağız. Ancak karını değil. O, geride kalıp helâk edilenlerden olacaktır.”

“Elçilerimiz Lût'a geldiklerinde, Lût, onlar yüzünden tasalandı,,,” meleklerin gelişi Hazret-i Lût'u (aleyhisselâm) tedirgin etti.

Âyette geçen (.....) harfi sıladır. İki fiilin varlığını tekit ediyor ve sanki iki fiilden biri diğeri üzerine terettüp ediyor olarak gösteriyor. Sanki her iki fiil de aynı zaman diliminde meydana gelmiş gibi gösterilmektedir. Burada şöyle denilir gibidir;

“Lût (aleyhisselâm), evine konukların geldiği görünce, kavminden onlara bir kötülük geleceği endişesiyle hiç beklemeksizin kendisini ani bir telaş sardı, ne yapacağını bilemiyordu. Çünkü misafirlerinin melek olduklarını bilmiyordu. Zira insan suretinde gelmişlerdi ve kavminin onlara bir kötülük yapabilecekleri endişesi ve telaşı kendisini sarmıştı.”

Âyette geçen (.....) kelimesini Kufe, Şam okulları ve Ali burada görüldüğü gibi (.....) diye okumuşlardır.

“onlar hakkında çaresizlik içine düştü.” Gelenlerin durumu onu iyice bunaltmıştı. Çaresizlik içerisindeydi. Çünkü kavmine karşı direnme gücü kalmamıştı.

Âyette geçen (.....) kelimesi, güç ve takat demektir. (.....) veya (.....) güç kaybetme, güç yetirme demektir. Nitekim (.....) da, güç yetirmek, takati kesilmez manasına gelir. Esasen bu ifade, kişinin ellerini uzun olması manasınadır. Bir kimsenin eğer eli, kolu uzunsa, eli ve kolu kısa olana göre daha yüksek yerlere ulaşabilir, ifadesinden alınan bir anlatım tarzıdır. Bu itibarla bu ifade, acizlik ve kudret konusunda bir darbı mesel (Özdeyiş) hâlini almıştır ve (.....) kelimesi temyiz olarak da mensûbtur.

“Elçiler ona, -Lût’a- şöyle dediler: Korkma, üzülmeye. Biz, seni ve aileni kurtaracağız. Ancak karını değil. O, geride kalıp helâk edilenlerden olacaktır.”

Âyette geçen (.....) kelimesini, Mekke Okulu ve Hafs dışında Kufe okulu şeddesiz olarak (.....) diye okumuşlardır. (.....) kelimesinde yer alan (.....) harfi, cer mahallinde gelmiştir ve (.....) kelimesi de mahzûf olan bir fiil ile mensûbtur.

Yani bu (.....) takdirindedir. Ki, “aileni kurtaracağız ancak karını değil” , demektir.

34

Şüphesiz biz, bu memleket halkı üzerine, fâsıklık ettiklerinden dolayı gökten bir azap indireceğiz.

Şüphesiz biz, bu memleket halkı üzerine, fâsıklık ettiklerinden -ve bu yüzden de Allah (celle celâlühü) ve Resûlüne itaatten çıktıklarından- dolayı gökten bir azap indireceğiz.

Bu âyette geçen (.....) kelimesini, Şam Okulu şeddeli olarak (.....) diye okumuşlardır.

35

Andolsun biz, aklını kullarıacak bir kavim için o memlekette ibret alınacak apaçık bir delil bıraktık.

Andolsun biz, aklını kullarıacak bir kavim için o memlekette ibret alınacak apaçık bir delil -olarak eserlerini, harabeye dönen ev ve yurtlarını, bir tefsire göre de yeryüzünde kararan suları bıraktık.

Âyette yer alan (.....) kelimesinin başında bulunan (.....) harfi ya (.....) fiiline veya (.....) kelimesine mütealliktir.

36

Medyen'e de kardeşleri Şu'ayb'ı peygamber olarak gönderdik. Şuayb, dedi ki: “Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Âhiret gününe ümit besleyin ve yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.”

Medyen'e de kardeşleri Şu'ayb'ı peygamber olarak gönderdik. Şuayb, dedi ki: “Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Âhiret gününe Ümit besleyin -Akıbeti sevap olabilecek, sevap umudunu ve beklentisini sağlayacak olan işler yapın veya Allah'tan (celle celâlühü) korkun - ve yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın. - Bozgunculuk amaçlayarak yanlış işlere kalkışmayın-

37

Kavmi, onu yalanladı. Bunun üzerine kendilerini o malum sarsıntı -o şiddetli deprem, titreme- yakaladı da yurtlarında dizüstü çökekaldılar.

Çünkü yerin o şiddetli sarsıntısı, kalplerini tir tir titretiyordu, âdeta kalpleri yerlerinden fırlayacaktı. Bu yüzden bulundukları yerlerinde, yurtlarında ve toprakları üzerinde dizüstü çöktüler. Öylece ölüp kaldılar.

Âyette, “ev, yurt” kelimesi, tekil olarak geldi, çoğul olarak zikredilmedi.

Yani “evler, yurtlar” tarzında gelmedi. Çünkü bir yurt, bütün yurtlar manasınadır. Bu itibarla giyilen bir şey değildir. Böyle olması hasebiyle hepsi de o evin yani toprakların üzerinde yaşadıklarından âdeta tek ev hükmünde olarak zikredilmiştir.

38

Âd Ve Semûd kavimlerini de helâk ettik. Bu, onların (harap olmuş) yurtlarından size besbelli olmuştur. Şeytan, onlara işlerini süslemiş ve onları doğru yoldan alıkoymuştur. Hâlbuki onlar gözü açık kimselerdi.

“ad ve Semûd kavimlerini de helâk ettik. Bu, onların -yani helâk olmak suretiyle harap olmuş diye tanıtıları- yurtlarından -yer ve yurtları yönünden- size besbelli olmuştur.” Çünkü gezi ve seyahatlerinizde olsun, gidiş ve gelişlerinizde olsun siz oraları gayet açık ve seçik olarak gözlerinizle görmüştünüz. Zira Mekkeliler o taraflara doğru yaptıktan seferlerinde ve yolculuklarında oraları gözleriyle görüyorlardı.

“Şeytan, onlara işlerini -küfür ve günahlarını, ma'siyetlerini- süslemiş ve onları -emrolundukları ve gitmeleri gereken yoldan, yani Allah ve resullerine îman etmek olan bu yoldan, yani- doğru yoldan alıkoymuştur. Hâlbuki onlar gözü açık kimselerdi.”

Yani akıllı idiler, dikkatle baktıklarında olaylardan ders çıkarabilecek konumdaydılar, hak ile batılı birbirinden ayırt edebilecek hâldeydiler ama onlar buna rağmen kendilerinden istenen bu şeyleri yapmadılar, yapmamakta direndiler.

Âyetin başında yer alan (.....) kelimesi, muzmer (gizli) kalan “helâk ettik” fiiliyle mensûbtur. Çünkü bir önceki âyette geçen: “Bunun üzerine kendilerini o malum sarsıntı yakaladı.” ibâresi, zaten buna delalet etmektedir. Çünkü bu, helâk etmek, yok etmek manasına gelir. Ayrıca âyette geçen “Semûd” kelimesini de Hamza, Hafs, Sehl ve Ya'kûb (.....) olarak kırâat etmişlerdir.)

39

Kârun'u, Fir'avun'u ve Hâmân'ı da helâk ettik. Andolsun, Mûsa kendilerine apaçık mu'cizeler getirmişti de yeryüzünde büyüklük taslamışlardı. Halbuki bizi geçip -azâbımızdan- kurtulamazlardı.

Nerede olurlarsa olsunlar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar Allah'ın emri gelip onları yakalayacaktı ve kaçırları da olmayacaktı, zaten de öyle olmuştur.

40

Bunların her birini kendi günahları yüzünden yakaladık. Onlardan taş yağmuruna tuttuklarınız var. Onlardan o korkunç sesin yakaladığı kimseler var. Onlardan yerin dibine geçirdiklerimiz var. Onlardan suda boğduklarınız var. Allah, onlara zulmediyor değildi, fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı.

“Bunların her birini kendi günahları yüzünden yakaladık.” Bu âyet, hiç suçu ve günahı olmadan da insanların cezâlarıdırılacağını savunan ve bunu câiz görenleri reddetmektedir ve onlar aleyhine bir delildir. “Onlardan taş yağmuruna tuttuklarınız var.” Öylene bir kasırga ve hortum idi ki, içinde çakıl taşları da bulunuyordu. İşte böyle bir azap ve cezâ ile Lût kavmini helâk ettik. “Onlardan o korkunç sesin yakaladığı kimseler var.” Bu cezâ ile helâk edilenler de Medyen halkı ile Semûd kavmi idiler. “Onlardan -Kârun gibi- yerin dibine geçirdiklerimiz var. Onlardan -Hazret-i Nûh'un (aleyhisselâm) kavmi ve Fir'avun gibi- suda boğduklarınız var. Allah, onlara -suçsuz yere- zulmediyor değildir. Fakat onlar -küfürleri, azgınlık ve sapıklıkları sebebiyle- kendilerine zulmediyorlardı.”

41

Allah'tan başkalannı dost edinenlerin durumu, kendine bir ev edinen örümceğin durumu gibidir. Evlerin en dayanıksızı ise şüphesiz örümcek evidir. Keşke bilselerdi!

“Allah'tan başkalannı dost -ilâhlar- edinenlerin -

Yani Allah'a (celle celâlühü) putları (ve heykelleri) eş ve ortak koşanların güçsüzlük, zayıflık ve kötü tercih yönünden- durumu, kendine bir ev edinen örümceğin durumu gibidir. -

Yani kendisi için bir ev/barınak yapan veya edinen örümceğin durumu gibidir. Çünkü o ev, örümceği ne sıcaktan ve ne de soğuktan koruyabilir. Evlerin sahip olduğu koruma özelliğine sahip değil ki, onu koruyabilsin. Nitekim putlar da aynen böyledirler. Onlar dünyâda olsun, âhirette olsun, asla kendilerine tapanlara bir fayda sağlamayacaktır.

Hatem, bu âyette geçen (.....) kelimesini hâl olarak değerlendirmiştir.

Kaldı ki “Evlerin en dayanıksız ı ise şüphesiz örümcek evidir.” O evden daha basit, daha önemsiz olan bir başka ev yoktur.

Hazret-i Ali'ye (radiyallahü anh) izafeten gelen bir rivâyete göre demiş ki:

“Evlerinizi örümcek ağlarından temizleyin. Çünkü evleri örümcek ağlarına terk etmek sonuçta fakirlik getirir, yoksulluk nedeni olur.”

Putların peşinde koşturanlar bu gerçeği “Keşke bilselerdi!”

Yani dinlerinin bu konuya bu derece önem verdiğini, puta tapmanın bu denli basit ve aşağılık bir şey olduğunu keşke bilmiş olsalardı.

Yine söylenen bir tefsire göre âyetin manası şöyledir: Allah'a ibâdet eden ve kullukta bulunan bir mü'mine kıyasla putlara - putlaştırdığı şeylere tapan müşriklerin durumu, âdeta evini depreme dayanıklı hâlde yapan veya bir kaya içinde yontarak ev yapan ile örümcek evinin kıyaslaması gibidir. Nitekim evleri tek tek elden geçirmek suretiyle en basit ve hiçbir işe yaramayan evleri araştırdığında, bu en basit özelliğe sahip olarak işe yaramayan ev konumunda olanı örümcek ağı olduğunu göreceksin. Nitekim dinler ve inançları birer birer araştırma ve incelemeden geçirdiğinde, işe yaramayan en basit inancın putlara tapmak olduğunu göreceksin. Bu itibarla “keşke bu gerçeği bilselerdi.”

Zeccâc bir toplulukta demiş ki, âyetin takdiri şöyledir:

“Allah'tan başkalannı dost edinenlerin durumu, örümceğin durumu gibidir. Keşke bilselerdi.”

42

Şüphesiz Allah, onların, kendini bırakıp da başka ne tür şeylere taptıklarını biliyor. O, mutlak güç sâhibidir, hüküm ve hikmet sâhibidir.

“Şüphesiz Allah, onların, kendini bırakıp da başka ne tür şeylere taptıklarını -kullukta bulunduklarını- biliyor. O, -

Yani Allah (celle celâlühü), şeriki ve ortağı olmayan, asla yenilmeyen- mutlak güç sâhibidir, -cezâ vermede hiçbir zaman aceleci davranmayan- hüküm ve hikmet sâhibidir...”

Âyetin bu kısmında onların cehaletlerine, bunaklıklarına işaret edilmektedir. Çünkü bunlar hiçbir bilgileri ve güçleri olmayan cansız varlıklara tapıyorlar. Her şeye kâdir olan ve her şeye hükmeden, gücü bütün güçlerin üzerinde olan ve kâdir olan Allah'a (celle celâlühü) kulluğu ve ibâdeti ise terk ediyorlar.

Halbuki Allah (celle celâlühü), öyle bir- “....Hakîmdir” -ki, her ne iş yaparsa mutlaka bir hikmet ve bir tedbir gereği olarak işler ve yapar.

(Bu âyette geçen (.....) kelimesini, A'sa ve Bercumi dışında Basra okulu ile Âsım burada görüldüğü gibi (.....) harfiyle (.....) diye okumuşlardır. Yine burada geçen (.....) kelimesi, (.....) manasınadır. (.....) fiilinin mefulü mukadderdir ve: (.....) demektir.

Ayrıca (.....) ibâresindeki (.....) edatı, tebyin (açıklamak) anlamına gelir.

43

İşte bu temsilleri biz insanlar için getiriyoruz. Onları ancak alimler düşünüp anlarlar.

“İşte bu temsilleri biz insanlar...” burada insanlardan kasıt, Kureyş'in ileri gelenleri olup, bunak ve câhil, her şeyden habersiz liderler demektir. Çünkü bu bunaklar diyorlardı ki:

“Muhammed'in Rabbi, sineklerden ve örümceklerden darbı mesel veriyor, örnekler sunuyor, böyle basit şeyleri misal getiriyor.” diyerek gülüp eğlenirlerdi.

İşte asıl onların gülünçlüklerini göstermek- için getiriyoruz. -Bu bakımdan da şöyle buyurdu:- Onları ancak - Allah'ı, isim ve sıfatlarını bilen- alimler düşünüp anlarlar. -

Yani bunun doğruluğunu, güzelliğini sözü edilen bunaklar anlamazlar, akletmezler, bunun faydalarını da kavramazlar, ancak o bilginler bu gerçeği bilirler.

Çünkü verilen örnekler ve yapılan benzetmeler, kapalı ve gizli kalan manaların yollarını öğrenmek için bir araç ve vasıtadırlar. Böylece o gizli kalan gerçekler ortaya çıkabilsin ve zihinlerde yer edebilsinler istenmiştir.

Nitekim sözkonusu benzetme ve tasvir olayı ile de müşrik olanlarla tevhid ehli olanların durumu bilinsin ve anlaşılsın diye gösterilmiştir. Hazret-i Peygamber'den (sallallahü aleyhi ve sellem) gelen rivâyete göre, kendileri bu âyeti okurlar ve sonrasında da şöyle buyururlardı:

“Âlim kişi, Allah'ı bilip tanıyan, ona itâat etmek suretiyle amel eden ve onun gazâbından kaçınandır.”

Bu âyet, ilmin akıldan daha üstün ve değerli olduğunu göstermekte ve buna delalet etmektedir.

Âyette geçen (.....) kelimesi sıfattır. (.....) da haberdır.

44

Allah, gökleri ve yeri hak ve hikmete uygun olarak yaratmıştır. İşte bunda inananlar için bir ibret vardır.

“Allah, gökleri ve yeri hak -gerçek- ve hikmete uygun olarak yaratmıştır.”

Yani Allah (celle celâlühü) yeri ve göğü boşuna yaratmamıştır. Aksine bir hikmete ve incelik gereği olarak yaratmıştır. Çünkü bunun her ikisi de kullarının mesken yerleridir ve bunlardan ibret alacaklar için de ibret yerleridirler. Aynı zamanda bu ikisi, kudretinin azametini gösteren delillerdir. Sen şu ifadeyi görmez misin? Bak Allah (celle celâlühü) ne buyuruyor: “İşte bunda inananlar için bir ibret vardır.” Özellikle burada “İnananlar” ifadesine yer verilerek buna dikkat çekilmekte ve insanların bundan yararlanmaları istenmektedir.

45

(Ey Resûlüm Muhammed!) Kitaptan sana vahyolunam oku! Namazı da dosdoğru kıl. Çünkü namaz, insanı hayâsızlıktan ve kötülükten alıkor. Allah'ı anmak (olan namaz) elbette en büyük ibâdettir. Allah, yaptıklarınızı biliyor.

Ey Resûlüm Muhammed! Yüce Allah'a yaklaşmak için, onun kelamını tilâvet etmek suretiyle- “Kitaptan sana vahyolunanı oku! -O kitapta emredilen ve yasaklanan konular üzerinde dur ve düşün.- Namazı da dosdoğru kıl. -Namazı ikame etmek suretiyle ona devam ederek, ara vermeden hep kılmayı sürdür.- Çünkü namaz, insanı - Meselâ zina gibi çirkinliklerden- hayâsızlıktan ve -hem aklın ve hem şerî'atın uygun görmediği şeylerden - kötülükten alıkor.” Deniliyor ki:

Kim namaza riayet eder ve ona gereğince devam ederse, bu, onu sonunda gün gelir, günahları terk etmesine sebep olur.

Rivâyete göre, bir gün Resulullah'a (sallallahü aleyhi ve sellem):

- Filân kimse gündüzleri hep namaz kılar ama geceleri de hırsızlık yapar, diye söylenmiş. Bunun üzerine Resulullah da (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

- “Onun namazı, kesin olarak onu bıraktıracaktır.”

Yine rivâyete göre Ensar'dan bir genç, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ile birlikte namaz kılarıyış, fakat buna rağmen ne kadar kötülükler varsa, onları işlemekten de geri kalmamış. Bu durum,

Resulullah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) haber verilince Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

“Onun namazı pek yakında onu, o kötülüklerden uzaklaştıracaktır.”

Nihayet aradan uzun bir zaman geçmez, o genç tevbe ederek doğru yola dönmüş yapar.

Abdurrahmân b. Avf diyor (radıyallahü anh) ki:

“Âyette geçen 'Namaz, kötülükten alıkor' kavli, şu manaya gelir: “

Hasen-ı Basrî'den rivâyete göre demiş ki:

“Bir kimsenin kılmakta olduğu namazı, onu kötülüklerden, fuhşiyattan ve iğrençliklerden menetmiyorsa, uzaklaştırmıyorsa, onun namazı namaz değil ve o namaz onun üzerinde bir vebaldir, bir yükür, demektir.”

“Allah'ı anmak olan namaz elbette en büyük ibâdetür.”

Yani namaz ibâdeti, Allah'a (celle celâlühü) olan taat arasında taatların en büyüğüdür. Özellikle âyette, (.....) _ “ve Allah'ı anmak” kavli, gerekçe (illet) bakımından müstakil bir anlatım olsun için söylenmiştir. Sanki burada şöyle bir ifadeye yer verilir gibidir:

“Namaz daha büyük bir taat ve ibâdetür. Çünkü namaz, Allah'ı anmaktır.”

İbn Abbâs (rma) diyor ki:

“Allah'ın rahmetiyle sizi anması var ya, işte o anma, sizin Allah'a taat ve ibâdetle onu anmanızdan daha büyük ve daha önemlidir.”

İbn Ata da diyor ki:

“Allah'ın sizi anması, sizin Allah'ı anmanızdan daha büyüktür. Çünkü Allah'ın anmasının bir gerekçesi, bir illet (sebebi) yoktur. Halbuki sizin onu anmanız birçok illetlerle, kuruntu ve beklentilerle şaibelidir. Kaldı ki Allah'ın anması bitmez, sizin anmanız ise bâkî ve sürekli değildir.”

Selman da diyor ki:

“Allah'ı anmak her şeyden daha büyük ve daha değerlidir.” Çünkü Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

- “Dikkat edin! Melikiniz katında amellerinizin en hayırlısını ve en çok temize çıkaranım, arındıranımı, derecelerini en çok yükseltenini, altın ve gümüş verilmesinden daha hayırlı olanını, düşmanlarınızla karşı karşıya gelip de onların sizin boyunlarınızı, sizin onların boyunlarını vurmaktan da hayırlı olanım size haber vereyim ister misiniz?”

Bunun üzerine sahâbe:

- Ey Allah'ın Resûlü! Nedir o? diye sorarlar. Resulullah da (sallallahü aleyhi ve sellem):

- “O, Allah'ı zikretmektir, “Buyurdu.

Yine Resulullah'a (sallallahü aleyhi ve sellem),

-Hangi amel daha faziletlidir? diye sorulduğunda şöyle buyurmuştur:

- “Dünyadan ayrılırken, dilin hala Allah'ı anmak ıslaklığı ile ayrılmandır.”

Ya da: “Allah'ı anmak daha büyüktür.” kavli, aklınızın ve anlayışının hiçbir zaman anlayamayacağı ve kavrayamayacağı derecede büyüktür, demektir. Ya da Allah'ı (celle celâlühü) anmanın büyüklüğünün yanında artık ma'siyete yer kalmayacak derecede olan bir büyüklük demektir. Ya da Allah'ı (celle celâlühü) anmanın büyüklüğü, kötülükten, fuhşiyattan ve münker'olan her fiilden menetmek açısından her şeyden daha yücedir, münezzehtir, demektir.

“Allah, yaptıklarınızı biliyor.” Hayırlarınızı, taatınızı biliyor, hepsinden haberdardır ve bunlardan ötürü de sizi ödüllendirecektir.

46

İçlerinden zulmedenler hariç, Kitap ehli ile ancak en güzel bir yolla mücadele edin ve (onlara) şöyle deyin: “Biz, bize indirilene de, size indirilene de inandık. Bizim ilâhımız ve sizin ilâhınız birdir (aynı ilâhtır). Biz sadece O'na teslim olmuş kimseleriz.”

“İçlerinden zulmedenler -mutedil olmayı bırakarak ifrata ve inada kaçanlar, öğüt kabul etmeyenler, kendilerine yumuşak davranılması etkili olmayanlar- hariç, -çünkü onlara karşı sert muamele etmek gerekir. İşte böyleler! dışında kalan- Kitap ehli ile ancak en güzel bir yolla -sertliğe karşılık yumuşaklıkla- mücadele edin.”

Nitekim bir başka âyette de:

“Sen kötülükleri en güzel bir hasletle ve davranışla defet, önle.” Mü'minin, 96. buyrularak, orada da bu gerçeğe işaret edilmektedir. Ya da Resulullah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) eziyet edenler hariç veya Allah'a (celle celâlühü) çocuk isnad eden ve ona ortak koşanlar ve Allah'ın iki eli de bağlıdır, diyenler hariç, Kitap ehliyle ancak en güzel bir yol ile mücadele edin, demektir.

Yahut da bunun manası şöyledir:

“Zimmet altında olup da vergilerim ödeyen kitap ehliyle ancak en güzel olan şekliyle mücadele edin, muamelede bulunun. Bunlardan sadece zulmedenler, haksızlıkta bulunup zimmeti terk edenler ve cizye vermemekte direnenler hariçtir. Çünkü bunlara karşı yürütülecek olan mücadele ancak kılıç iledir ve onlara karşı silah kullanılmasıdır.”

Âyet, din konusunda kâfir ve inkârcılarla tartışmanın, münazarada bulunmanın câiz olduğuna delildir. Aynı zamanda âyet, kelim ilmini ders olarak okumanın da câiz olduğuna delalet etmektedir. Çünkü Kelam ilmi sayesinde kişi mücadelenin nasıl yapılması gerektiğini öğrenecektir.

“Ve -bu nedenle onlara- şöyle deyin: “Biz, bize indirilene de, size indirilene de inandık. Bizim ilâhımız ve sizin ilâhınız birdir -aynı ilâhtır.— Biz sadece O'na teslim olmuş kimseleriz. “

Çünkü inkârcılara bu şekilde karşılık verilmesi, onlarla en güzel yoldan yapılan mücadele türündendir. Nitekim Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır:

“Kitap ehlinin konuştuklarını ne doğrulayın ve ne de yalanlayın. Siz onlara karşı sadece: Biz; Allah'a, kitaplarına ve Resullerine (İman ettik, deyin). Eğer onların söyledikleri bâtil ve geçersiz ise, bu takdirde onların bâtil şeylerini doğrulamamış olursunuz. Eğer söyledikleri şey hak-gerçek ise, o takdirde de onları yalanlamış olursunuz.”“Ahmed b. Hanbel, Müsned, 4/136; Ebû Dâvud, h: 3644.

47

İşte böylece biz sana kitabı indirdik. Kendilerine kitap verdiklerimiz ona inanırlar. Şunlardan da ona inananlar vardır. Bizim âyetlerimizi ancak kâfirler inkâr ederler.

İşte böylece biz -şu indirdiğimiz kitaplar gibi, Önceki semavi kitapları tasdik eden bir kitabı veya senden öncekilere indirdiğimiz gibi- sana -da bu- kitabı indirdik. Kendilerine kitap verdiklerimiz -yani Abdullah b. Selâm ve onunla beraber îman edenler gibileri de- ona inanırlar. Şunlardan -yani Mekke halkından veya çağdaşı olanlardan yani daha önce kendilerine kitap verilmiş bulunan kitap ehlinden olunda ona inananlar vardır. -

Nitekim Resulullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) zamanında bulundukları hâlde buna rağmen- Bizim âyetlerimizi -her şey açık ve ortada olduğu hâlde, ortada şüpheyeye yer olmadığı hâlde kabul etmeyecek olanlar kâfirlerdir.

Yani- ancak kâfirler inkâr ederler.

Ancak Kaab b. Eşref ve benzerleri gibi küfür bataklığına saplanmış ve bunda direnen kimselerdir.

48

Sen şu Kur'ân'dan önce hiçbir kitap okumuyor ve onu sağ elinle yazmıyordun. (Okuyup yazsaydın) o takdirde bâtıl peşinde koşanlar, şüpheyeye düşerlerdi.

“Sen şu Kur'ân'dan önce hiçbir kitap okumuyor ve onu sağ elinle yazmıyordun.” Özellikle âyette “Sağ el” ifadesine yer verilmiş olması, genelde yazışmaların sağ el ile yapılmasından dolayıdır.

Yani sen herhangi bir kitap okumadığın gibi, herhangi bir şey yazmışlığın da yoktu. Eğer sen okur ve yazar olsaydın- o takdirde bâtıl peşinde koşanlar, -yani kitap ehli kesin olarak- şüpheyeye düşerlerdi. -Ve: Bizim kitaplarınızda özelliklerini gördüğümüz kişi, onun ümmi olduğu, okuryazar olmadığıdır. Bu ise okuryazardır. Beklenen peygamber bu değildir'lerdi - Ya da Mekke müşrikleri kesinlikle bundan kuşkuya kapılırlar ve: “Belki de gidip bunu bir yerlerden öğrendi veya kendisi yazıp uydurdu. “derlerdi.

Yüce Allah'ın onları (.....) yani “bâtıl peşinde koşanlar” diye isimlendirmesi, onların Hazret-i Muhammed'in (sallallahü aleyhi ve sellem) peygamberliğini inkâr etmeleri sebebiyledir. Nitekim Mücahid ve Şabi'den rivâyete göre:

“Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ölene kadar okuma ve yazma bilmiyordu.”

49

Hayır, o, kendilerine ilim verilenlerin kalplerindeki apaçık ayetlerdir. Bizim âyetlerimizi ancak zalimler inkâr eder.

“Hayır, o, -yani Kur'ân - kendilerine -Kur'ân konusunda- ilim verilenlerin -ve onu hıfzeden hafızların- kalplerindeki apaçık ayetlerdir.” Çünkü bu ikisi, Kur'ân'a has olan özelliklerdir.

Yani âyetlerinin açık ve mu'cize olması, herkesi benzerini getirmekten âciz bırakması ve kalplerde ezberlenmiş olarak muhafaza edilmesi, Kur'ân özgü olan iki özelliktir. Halbuki daha önce gelen kitaplarda böyle bir durum yoktur. Çünkü onlar mu'cize olmadıkları gibi, bir de sadece yazılı metinlerden yani sayfalardan okunurlardı, ezberden değil

“Bizim -apaçık olan- âyetlerimizi ancak -zulüm bataklığına saplanmış olan- zalimler inkâr eder.”

50

Dediler ki: “Ona Rabbinden mu'cizeler indirilseydi ya!” De ki: “Mu'cizeler ancak Allah kalındadır ve ben ancak apaçık bir uyarıcıyım.”

(.....) kelimesini, Hafs dışında Mekke ve Kufe okulları, (.....) siz olarak (.....) diye tekil ifade ile okumuşlardır. Bununla da şunu murat etmişlerdir: Tam'Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'e de Hazret-i Sâlih Peygamber (aleyhisselâm)'in deve mu'cizesi gibi, ya da Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm)'in asa mu'cizesi gibi, Hazret-i İsa (aleyhisselâm)'in sofrası mu'cizesi ve benzeri mu'cizeler gibi bir mu'cize indirilseydi ya! İndinlemez miydi?”

51

Kendilerine okunan kitabı sana indirmiş olmamız onlara yetmedi mi? Şüphesiz bunda inanan bir kavim için bir rahmet ve bir öğüt vardır.

“Kendilerine okunan kitabı sana indirmiş olmamız onlara yetmedi mi?” yani eğer hakkı ve gerçeği arıyorlarsa, inatçı değillerse o hâlde bu âyet, bu mu'cize onlara yetmiyor mu ki, başkaca mu'cizeler istemeye kalkışıyorlar? Halbuki bu Kur'ân, her zaman ve her yerde onlara hep okunup durmaktadır ve bu Kur'ân onlarla birlikte devam eden ve edecek olan sabit bir mu'cize olarak da hep sürüp gidecektir. Hâlbuki her mu'cize gösterildikten sonra kaybolup gider, kaybolmayacak yegâne mu'cize Kur'ân'dır. Çünkü o, süreklidir ve her yerde her zaman varlığı devam edecektir. “Şüphesiz bunda -yani şu var olan ve ortada bulunan, her yerde ve her zaman da var olacak olan, varlığı ta kıyamete kadar de sürecek olan bu âyet, bu Kur'ân mu'cizesinde, inat eden bir kavim için değil - inanan bir kavim için bir rahmet -büyük bir nimet- ve bir öğüt -bir hatırlatma- vardır.”

52

De ki: “Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter. O, göklerde ve yerde olanları bilir. Bâtıla inanıp Allah'ı inkâr edenler var ya; işte onlar asıl ziyana uğrayanlardır.”

“De ki: -İleri sürdüğüm risâlet ve peygamberlik davamda, iddiamın doğruluğu konusunda, Kur'ân'ı benim üzerime indirmesi ve sizi de yalanlaması hususunda- Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter. O, göklerde ve yerde olanları bilir. -O benim durumumla ilgili durumdan da, sizin konumunuzla ilgili hususlardan da haberdardır, hepsine muttalidir. Benim hak üzere olduğumu, sizin de bâtıl üzerinde olduğunuzu da bilir - Bâtıla -Yahûdîliğe, şirke veya İblîse- inanıp Allah'ı -Allah'ın âyetlerini- inkâr edenler var ya; işte onlar asıl ziyana uğrayanlardır.” Davalarında asıl aldananlar onlardır. Çünkü onlar îman yerine küfrü satın aldılar. Ancak burada gelen anlatım, hakkı gözetmeye dayalı olarak gelen bir anlatım tarzıdır. Tıpkı şu âyette de geçtiği gibidir.

Rabbimiz buyuruyor ki:

“Öyleyse biz veya siz, ikimizden biri ya doğru yol üzerinde veya açık bir sapıklık içindedir.” Sebe, 24.

Rivâyete göre Kaab b. Eşref ve adamları Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'e:

“Ey Resûlüm Muhammed! Senin Allah'ın Resûlü olduğuna dair kim sana şahitlikte bulunacak?” diye sormuşlar. İşte bunun üzerine aşağıdaki şu âyet inmiştir:

53

Senden azâbın çabucak gelmesini istiyorlar. (Hikmet gereği) belirlenmiş bir süre olmasaydı, azap onlara mutlaka gelirdi. Onlar farkında değillerken kendilerine ansızın elbette gelecektir.

“Senden - Üzerimize gökten taş yağdır” Enfal, 32. sözleriyle kendilerine- azâbın çabucak gelmesini istiyorlar.” Hikmet gereği eğer belirlenmiş bir süre -kıyamet günü veya Bedir günü yahut da, ecelleriyle ölecekleri gün- olmasaydı, azap onlara mutlaka gelirdi.” bu durumda mana şöyle olmaktadır:

“Allah'ın belirlediği ve onların azap edilmeleri için Levh-i Mahfûz'da açıkladığı süre söz konusu olmasaydı, hemen azap onlara mutlaka gelirdi.” Belirlenen süre sebebiyle, azâbın gelmesinin o süreye ertelenmesi gerekiyor.

“Onlar -azâbın geleceği gün ve sürenin- farkında değillerken -azap o belirlenen sürede- kendilerine ansızın elbette gelecektir.”

54

Onlar senden bir an önce azâbın indirilmesini istiyorlar. Hâlbuki cehennem kâfirleri çepeçevre kuşatacaktır.

Onların tamamını ihata edecektir.

55

Azap kendilerini tepelerinden ve ayaklarının altından sardığı gün Allah onlara: “Yaptıklarınızı tadın bakalım!” diyecektir.

“Azap kendilerini tepelerinden ve ayaklarının altından sardığı gün... “tıpkı Yüce Allah'ın şu kavlinde geçtiği gibi:

“Onların üstlerinde ateşten tabakalar ve altlarında da ateşten öyle tabakalar var.” Zümer, 16.

Bundan önce geçen âyetin sonunda yer alan: (.....) kelimesi üzerinde durulamaz. Çünkü bundan sonra gelen âyetin başında yer alan (.....) kelimesi, zarftır, ateş onunla kendisini kuşatmıştır.

İşte o gün- “Allah onlara: Yaptıklarınızı -işlediğiniz amellerinizin karşılığını- tadra bakalım!'diyecektir.” Burada “diyecektir” manasına gelen, (.....) kelimesini, Kufe okulu ve Nafi (.....) harfiyle, görüldüğü gibi (.....) olarak okumuşlardır.

56

Ey iman eden kullarını! Şüphesiz ki benim arzım -yeryüzü- geniştir. O hâlde, ancak bana kulluk edin.

Bu âyette geçen (.....) kavlinin sonunda yer alan (.....) harfini, Âsım dışında Basra ve Kufe okulları sakın olarak yani hareke vermeden (.....) diye okumuşlardır. Bu arada yine bu âyette geçen (.....) kelimesini de, sonunda yer alan (.....) harfinin fetha harekesiyle olmak üzere Şam okulu mensupları okumuşlar ve (.....) demişlerdir.

Bu durumda âyetin manası şöyle olmaktadır; “Mü'min için, eğer içinde yaşadığı yerde dinin yaşama ve ibâdet etme, kulluğunu yerine getirme görevi ifa edilmezse, dini ile ilgili hizmet ve görevleri yerine getirilmesine izin verilmezse, o zaman bulunduğu o yerden, dinin gönülce daha rahat ve daha sağlıklı bir şekilde, daha çok ibâdet edebileceği bir başka yere hicret etmesi gerekir. Çünkü bu açıdan bölgeler ve beldeler arasında çok büyük farklılıklar vardır.”

Bu konuda derler ki:

“Biz, Mekke'den daha çok nefsi engellemeye yardımcı olan, kalbi daha çok toparlayan, daha çok kanaate teşvik eden, daha çok şeytanı uzaklaştıran, fitneden daha çok uzak bulunan ve dini emirlere daha çok insanı bağlayan bir başka yer bulamadık.” Allah (celle celâlihü) Mekke'yi korusun!

Sehl'den rivâyete göre:

“Bir yerde bidat ve ma'siyetler ortaya çıktığında, hemen oradan aynım ve halkı daha itaatkâr olan insanların bulunabileceği bir yere gidin.”

Nitekim Resulullah (sa) buyurmuş ki:

“Kim dini uğrunda bir yerden bir başka yere ayrılmak zorunda kalırsa, ayrıldığı yer bir karış toprak bile olsa, o kimse için cennete girmek vacip olur. Kendisi İbrâhîm ile Muhammed'in arkadaşı olur.”

(Âyetin (.....) yani “Ancak bana kulluk edin” kavlini, Ya'kûb (.....) harfiyle, (.....) diye okumuştur. Takdiri şöyledir:

“Ancak bana'kullukta bulunun. “(.....) kelimesinin başına (.....) harfinin gelmesi, mahzûf bir edatı şartın cevabı olması hasebiyledir. Çünkü âyetin manası şöyle olmaktadır: “Şüphesiz benim arzım geniştir. Eğer herhangi bir yerde samimi olarak benim için ibâdet ve kulluk etme fırsatını bulamazsanız, o hâlde o ihlâsı bir başka yerde arayın.”

Daha sonra şart edatı hazfedilince, bu defa hazfın yerine merale öncelik verildi. Çünkü mefulün takdim edilmesiyle yani mefule öncelik verilmesiyle hem hususiyet manası ve hem de ihlâs yani samimiyet manası elde edilmiş oldu.)

Daha sonra aşağıda gelen ayetle hicret edecek olana cesaret verildi. Bu âyette Rabbimiz buyuruyor ki:

Her can ölümü tadacaktır. Sonra bize döndürüleceksiniz.

“Her can ölümü -yani ölümün acısını da, sıkıntısını tadacaktır.” Bu, âdeta bir şeyi tadan kimsenin tattığı şeyin tadını almasına benzer bir olaydır. Çünkü bir kimse kesin olarak öleceğini bilir ve inanırsa, o zaman ülkesinden ayrı düşmesi, vatanından uzak kalması kendisi için kolay gelir. Zira vatanından ayrı düşmek hiçbir zaman ölümle kıyas lanamaz.

Ölümden- “Sonra -sevap veya cezâ için- bize döndürüleceksiniz.” Âyetin bu son kısmını Yahya, (.....) diye okumuş, Ya'kûb ise, aynı kelimeyi, (.....) diye kırâat etmiştir.

îman edip sâlih amel işleyenler var ya, onları içinde ebedî kalacakları cennet odalarına yerleştireceğiz ki onların zemininden ırmaklar akar ve orada ebedî olarak kalıcıdırlar. Çalışanların mükâfatı ne güzeldir!

“îman edip sâlih amel işleyenler var ya, onları içinde ebedî kalacakları cennetteki odalarına yerleştireceğiz... “kendilerini yüksek köşkler ve saraylar hâlinde olan cennetlerde konuklayacağız.

Bu âyette geçen (.....) kavlini, Âsım dışında Kufe Okulu mensupları, (.....) kökünden alınmadır ve kelime bir yerde ikamet etmek için oraya inmek, konuklanmak manasınadır. Eğer bu kelime, bir hemze eklenmesiyle geçişli hale getirilirse, bu durumda sadece bir tek mefûl alır. Bunun müteaddi / geçişli kılınmasının sebebi de, mü'minlere âit zamîre ve odalara / köşklere taaddi etmesindendir. Ya da bunun: (.....) yerinde ve manasında kullanılması sebebiyledir. Ki bu da: “Onları indireceğiz, konuklandımcamız, yerleştireceğiz” gibi manalara gelir. Ya da: “yerleştireceğiz” manasınadır. Yahut da, cer edatı hazfedildi, yerine bir fiil getirildi veya vakit ifade eden zarfın mübhem olan şeye benzetilmesi gibidir.

“....ki onların zemininden ırmaklar akar ve orada ebedî olarak kalıcıdırlar. Çalışanların mükâfatı ne güzeldir.1”

Bu âyette geçen (.....) kavli üzerinde durulur. Çünkü bundan sonra gelen:

Onlar, sabreden ve yalnız Rablerine tevekkül eden kimselerdir.

“Onlar, sabreden” (manasında olan (.....) kavli, mahzûf olan bir mübtedanın haberidir.

Yani: “Ki onlar sabredenler” demektir.

Yani ülkelerinden ayrı düşmeye, müşriklerden gördükleri eza ve cefaya, çektikleri sıkıntı ve musibetlere, Allah'a (celle celâluhü) taata devam etmeye, ma'siyetlerden uzak kalmaya sabreden “ve -bütün bu hususlarda başkalanna değil sadece Allah'a (celle celâluhü) ve- yalnız Rablerine tevekkül eden kimselerdir.”

Bu âyette vâsletmek yani birleştirerek okumak daha çok güzeldir. Çünkü vasledilmesi durumunda, (.....) kavli (.....) kavlinin sıfatı olmuş olur.

Nice canldar vardır ki, rızıklarını taşımazlar (yiyecek biriktirmezler). Onları da sizi de Allah rızıklarıdırır. O, hakkıyla iştiridir, hakkıyla bilendir.

Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem), Müslüman olan Mekkelilere hicret etmelerini emredince, fakir düşeceklerinden ve varlıktan kaybedeceklerinden endişe etmeye, korkmaya başladılar. İşte bunun üzerine bu âyet nâzil olmuştur:

Yeryüzünde varolup da hareket eden ve debelenen nice varlıklar var ki akli ersin veya ermesin, evet “Nice canlılar vardır ki, -güçsüz olmaları sebebiyle- rızıklarını -üzerlerinde ve sırtlarında- taşımazlar -taşıyamazlar, çünkü buna güçleri yetmez. Bu nedenle yiyecek biriktirmezler.- Onları da sizi de Allah rızıklarıdırır. “

Yani Ey akıllılar ve kendilerini akıllı sananlar! Bu güçsüz canlıları, sadece Allah (celle celâlühü) rızıklarındır. Nitekim sizin rızkınızı da yalnızca Allah (celle celâlühü) verir. Çünkü yegâne güçlü ve kuvvetli olan sadece Allah'tır (celle celâlühü). Hatta siz, kendi rızkınızı taşımaya, yüklenmeye ve kazanmaya kâdir olsanız, buna gücünüz yetse bile, asıl kâdir olan Allah'tır (celle celâlühü). Kaldı ki eğer Allah (celle celâlühü), sizi güçlü kılmasaydı ve sizin için kazanç yollarını ve sebeplerini de takdir etmemiş olsaydı, bu durumda siz, hiçbir şey taşımaya, yüklenmeye güç yetiremeyen hayvanlardan da daha âciz bir duruma düşerdiniz.

Hasen-ı Basrî (rahmetüllahi aleyh) den rivâyete göre: “Rızkını taşımaz, yüklenmez” ibâresini, “Biriktirip depolamaz, ancak sabahları kalkar ve bunun üzerine Allah da onun rızkım verir.” demiştir.

Nitekim: “Âdemoğlu, Fare ve karınca dışında hiçbir canlı ve hayvan yiyecek biriktirmez, depolamaz.” diye de söylenmiştir.

“O, (celle celâlühü) yoksul düşmekten ve varlığımız kaybetmekten diye söylediğiniz sözlerinizi- hakkıyla işitendir, -içinizde gizlediklerinizi de- hakkıyla bilendir.”

Bu âyette geçen ve “nice canlılar vardır ki” anlamında olan (.....) kavli, (.....) diye açılır. Mekke Okulu ise bu kelimeyi, Med ederek (uzatarak) ve (.....) ile: (.....) diye okumuştur.

Dabbe: Yeryüzünde hareket eden akıllı ya da akılsız olan her canlı demektir.

61

Andolsun, eğer onlara, “Gökleri ve yeri kim yarattı, güneşi ve ayı hizmetinize kim verdi?” diye soracak olsan mutlaka, “Allah” diyeceklerdir. O hâlde nasıl (haktan) döndürülüyorlar?

Andolsun, eğer -sen- onlara, -büyüklüklerine, genişliklerine ve azametlerine rağmen- “Gökleri ve yeri kim yarattı, güneşi ve ayı hizmetinize kim verdi?” diye soracak olsan mutlaka, “Allah” diyeceklerdir. O hâlde nasıl (haktan) döndürülüyorlar?”

Bütün bu gerçekleri ikrar etmelerine ve kabul etmelerine rağmen nasıl da Allah'ı birlemekten ve tevhid inancına bağlı kalmaktan döndürölüp yan çiziyorlar.

62

Allah, kullarından dilediğine bol verir ve (dilediğine) kısar. Şüphesiz Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.

“Allah, kullarından dilediğine bol verir ve -dilediğinekısar.”

Burada geçen ve “kısar” manasına gelen, (.....) kavli, aslında (.....) demektir. Âyette yer alan (.....) kavlindeki zamîr, aslında (.....) ifadesi yerinde gelmiştir. Çünkü (.....) kavli, belirli olmayan mübhem bir ifadedir. Bu itibarla (.....) kavlindeki zamîr de onun gibi mübhem olarak gelmiştir. Aynı zamanda (.....) ibâresinde yer alan (.....) kelimesi ile (.....) kelimesi, mana olarak her ikisi de aynıdır ve bir şeyi sıkıkmak, sıkıştırmak ve daraltmak manasına gelirler.

“Şüphesiz Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.”

Yani kullarının iyiliğine olacak, onları düzeltip ıslah edecek olan şeyleri de bilir, onları bozacak olan şeyleri de bilir.

Bir kudsi hadiste şöyle geçer:

“Kullarından öyleleri vardır ki, ancak zengin kalmaları hâlinde îmanları sağlıklı kalır, eğer onları yoksulluğa düşürürsem, bu durum derhal onların imanım, bozar, saptırırlar. Yine kullarından öyleleri de var ki, yoksul kalmaları hâlinde îmanları sağlıklı olarak devam eder. Eğer onlara zenginlik versem, bu durum hemen onları bozar, yoldan çıkarlar.”

Deylemî, Müsnedu'l-Firdevs, h: 8098 ve 8100, Hadisleri Hazret-i Ömer ve Enes rivâyet etmişlerdir

Andolsun, eğer onlara, “Gökten yağmuru kim indirip de onunla yeryüzünü ölümünden sonra kim diriltti?” diye soracak olsan, mutlaka, “Allah” diyeceklerdir. De ki: “Hamd Allah'a mahsustur.” Fakat onların çoğu akıllarını kullanmazlar.

“Andolsun, eğer onlara, “Gökten yağmuru kim indirip de onunla yeryüzünü ölümünden sonra kim diriltti?” diye soracak olsan, mutlaka, “Allah” diyeceklerdir.”

Yani bu gerçeği ikrar edeceklerdir. “De ki: -yeryüzünü yeniden hayata geçirmek, ölü toprakları diriltmek için yağmur yağdırıncadır hamd yani- “Hamd Allah'a mahsustur.” Ya da bunların ikrarları gibi ikrarda bulunanlardan bu ikrarları ile Allah'ın (celle celâlühü) birliğini bulanlar ve kendilerine bu ikrar faydalı olanlar için, şirkin içinde kalmayıp da ondan uzak düşen, müşriklerin ikrarı gibi geçersiz ve anlamsız bir ikrarda kalmayıp böylece Rablerine yönelmelerinden ötürü Allah'a (celle celâlühü) hamd olsun. “Fakat onların çoğu -üzerinde düşünüp akıllarını çalıştırmaları ve ders çıkarmaları gereken şeylerde, bizim kendilerine gösterdiğimiz mu'cizeler üzerinde olsun, ortaya koyduğumuz deliller bakımından olsun hiç- akıllarını kullanmazlar.” Ya da senin “Allah'a hamd olsun.” ifaden ile ne demek istediğin üzerinde hiç düşünüp akletmezler.

Bu dünya hayatı ancak bir eğlence ve oyundan ibârettir. Âhiret yurduna gelince, işte gerçek hayat odur. Keşke bilselerdi!

“Bu dünya hayali ancak bir eğlence ve oyundan ibârettir.”

Yani çabucak elden çıkması, kaybolup gitmesi, ehlinin elinde bir şeyi bırakmaması, ölmeleri hâli dünyanın, âdeti bir anlık bir oyun ve eğlenceye dalması, sonra da oradan dağılıp giden oyun oynayan çocukların haline benzer. Burada dünyanın basitliği, hiçliği, dünya işlerinin de oldukça küçük ve basit olduğu dile getirilmiştir. Nasıl aşağılanmasın, küçük ve basit görülmesin ki, bu dünyanın bir sinek kanadı kadar olsun Allah katında hiçbir değeri yoktur.

Âyette geçen (.....) kelimesi; insanın haz alıp yararlandığı, bir süre oyalandığı ve fakat bir süre sonra da elinden kaçırıldığı, elinden çıkıp gittiği şey, demektir.

“Âhiret yurduna gelince, işte gerçek hayat odur. “Âyette geçen, (.....) kelimesi, hayat demektir.

Yani gerçek hayat, sürekli ve daimi olan, içinde ölümün yer almadığı hayat, âhiret yurdunun hayatıdır. Sanki âyette (.....) demekle, “İşte o, hayatın ta kendisidir” der gibi bir ifadeyi haykırmaktadır. Burada geçen (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin mastarı, (kök fiilidir). Esasen kural gereği, (.....) olması gerekirdi. Kelimedeki ikinci (.....) harfi, (.....) harfine dönüştürülerek kelime (.....) şeklini almış oldu.

Âyette söz konusu kelime, (.....) kalıbında (.....) denmedi. Çünkü (.....) kalıbında hareket ve gidip gelme manasındır.

Fakat hayat, hareket demektir. Ölüm ise, sükûn, durağanlık demektir. Kelimenin, hareket manasına gelen bir kalıpta gelmesi, hayat manası itibarıyla aşırı ve abartılı bir hareketi ifade etmesi içindir. Âyette geçen (.....) kavli üzerinde vakfedilir. Çünkü cümlenin takdiri şöyledir:

“Keşke iki dünya gerçeğini gereğince bilebilselerdi işte o zaman oyun ve eğlenceden ibâret olan şu geçici ve fani olan dünyayı, bizzat hayatın ta kendisi olan sürekli hayata tercih etmezlerdi.”

Eğer sözkonusu kelime üzerinde durmaz vaslederse, o takdirde (.....) kelimesinin vasfı, onların bu gerçeği bilmeleri şartına bağlı kalırdı. Halbuki mesele öyle değildir.

Evet, “Keşke bilselerdi!”

Gemiye bindikleri zaman dini Allah'a has kılarak O'na dua ederler. Onları kurtarıp karaya çıkardığı zaman ise bir de bakarsın ki, Allah'a ortak koşuyorlar.

“Gemiye bindikleri zaman...” Âyetin bu kısmı, mahzûf bir kelime ile bağlatılmıştır. Çünkü bunun böyle olduğu, kendilerinin tanıtıldıkları, vasedildikleri şey, bunu göstermektedir ve onların durumlarını açıklamaktadır. Bu itibarla da mana şöyle olmaktadır: “Onlar hala o şirk ve inat özelliklerinde ısrarcıdır, o özelliklerinden kaybettikleri bir şeyleri yoktur. İşte böylece “gemiye bindikleri zaman dini Allah'a has kılarak O'na dua ederler.”

Yani sanki samimi ve ihlâs sâhibi, samimi mü'minlerden olan kimselermiş, dönecek değillermiş gibi dua eder görünürler. Çünkü ihlâs sâhibi olan mü'minler, yalnızca Allah'ı (celle celâlühü) anarlar ve Allah (celle celâlühü) ile birlikte başka bir ilâh çağırılmazlar. Allah (celle celâlühü), “Onları kurtarıp karaya çıkardığı zaman ise bir de bakarsın ki, Allah'a ortak koşuyorlar.” Yeniden eski şirk inançlarına dönerler.

66

Kendilerine verdiğimiz nimetlere nankörlük etsinler ve bir süre daha faydalarısınlar bakalım! İleride bilecekler.

“Kendilerine verdiğimiz nimetlere nankörlük etsinler ve bir süre daha faydalarısınlar bakalım!” Âyetin başında yer alan (.....) kelimesinin başında bulunan (.....) harfinin, (.....) manasında olan (.....) harfi olabileceği söylenmiştir. Nitekim devamında gelen (.....) kelimesinin başında bulunan (.....) harfi de, bu harfi kesre okuyanlar açısından aynı (.....) harfi olabileceği ileri sürülmüştür.

Yani bu durumda kelimeler: (.....) ve (.....) şeklini almış olurlar. Bu durumda ise mana şöyle olur:

“Yeniden şirklerine dönerler ki, şirke dönmeleri sebebiyle de kurtuluşa ermelerini bu şirke dönüşleriyle nankörlüklerini sergilemiş olurlar, inkâra olmuş olurlar. Çünkü amaçları dünyadan faydalanmak, nemalanmak, bundan lezzetlenmektir. Başka bir gayeleri de yoktur. Halbuki bunların hâli hiçbir zaman gerçekte samimi ve ihlâs sâhibi olan mü'minlerin hallerine benzemezler. Çünkü ihlâs sâhibi mü'minler, Allah'ın kendilerini boğulmaktan kurtarması hâlinde Allah'a şükrederler. Mü'minler, kurtuluş nimetini, Allah'a daha fazla taatta bulunmak için bir sebep sayarlar. Yoksa dünyadan faydalanmak, nemalanmak olarak değerlendirmezler.”

Bu durumda âyetin sonunda yer alan, (.....) kavli üzerinde vakfedilmez.

(.....) kelimesinin başında yer alan, (.....) harfini, İbn Kesîr, Hamza ve Ali kırâatlerine göre emir lamı olarak kabul etmeleri hâlinde, o takdirde (.....) harfinin sükûnu ile kelime, (.....) olur. Bu takdirde kelime, tehdit anlamını içerir.

Yani tıpkı şu âyette geçtiği gibi tehdit manasını içerir. Rabbimiz buyuruyor ki:

“Öyleyse dileyen îman etsin, dileyen de inkâr etsin.” Kehf,29.

Bunun detayları fıkıh usulünde görülebilir. İşte bu durumda, sözkonusu bu kelime üzerinde vakfedilir.

“İleride bilecekler.”

Yani artık yerle bir olmalarından sonra kötü davranışlarının sonunu elbette görecek ve bileceklerdir.

67

Çevrelerindeki insanlar kapılıp götürülürken, bizim, onların yurtlarını saygın ve güvenli bir yer kıldığımızı görmediler mi? Onlar hâlâ bâtıla inanıyorlar da Allah'ın nimetini inkâr mı ediyorlar?

Çevrelerindeki insanlar kapılıp götürülürken, öldürülürken, soyulurlarken, esir edilirlerken- bizim, onların yurtlarını saygın ve güvenli bir yer kıldığımızı -dokunulmaz hale getirdiğimizi Mekkeliler- görmediler mi? Onlar hâlâ bâtıla -şeytanlara ve putlara- inanıyorlar da Allah'ın nimetini -

Yani Muhammed'in (aleyhisselâm) peygamberliğini ve İslam'ı- inkâr mı ediyorlar?

Allah'a karşı yalan uyduran, yahut kendisine geldiğinde, gerçeği yalanlayandan daha zâlim kimdir? Cehennemde kâfirler için bir yer mi yok?

“Allah'a karşı -ona şirk koşmak suretiyle- yalan uyduran yahut kendisine geldiğinde, gerçeği -Muhammed'in (sallallahü aleyhi ve sellem) peygamberliğini ve Kitabı- yalanlayandan daha zâlim kimdir?”

Yani gerçeği duyduktan sonra hiç duraklamadan, üzerinde düşünmeden yalanlayandan daha zâlim kim olabilir ki? “Cehennemde kâfirler için bir yer mi yok?”

Yani bu, onların cehenneme kesin olarak yerleştirileceklerini dile getiriyor. Çünkü cümlenin başında yer alan ve soru anlamına gelen bir edat olan (.....), olumsuz olan bir kelimenin başına geldiğinde, manayı olumlu hale getirir.

Yani, böylece Allah'a (celle celâlühü) karşı yalan uyduran gibilerin gideceği yer cehennem ateşi olmayacak mı? Halbuki onlar bu derece hakkı kesin bir dil ile yalanladılar, O hâlde elbette gidecekleri yer cehennem ateşi olacaktır.

Ya da: Onlar böyle bir yalanlamaya cüret ettiklerinde “Cehennemde kâfirler için bir yerin var olduğunu... “onlar doğrul anlıyorlar mı ki böyle hareket ediyorlar?”

Buradaki âyette geçen (.....) kelimesi, daha önceki âyette geçen (.....) kelimesine mukabil bir ifadedir. Bu da ikinci kırâati teyid etmektedir.

Bizim uğrumuzda cihad edenler var ya, biz onları mutlaka yollarınıza ileteceğiz. Şüphesiz Allah, mutlaka iyilik yapanlarla beraberdir.

“Bizim uğrumuzda cihad edenler var ya, biz onları mutlaka yollarınıza ileteceğiz.” Burada geçen (.....) kelimesi, mutlak bir ifade olarak geçmektedir. Kelime, herhangi bir mefûl (tümleç) ile kayıtlanmamıştır. Sebebi, uğrunda cihad edilmesi gereken her şeyi kapsasın içindir.

Yani hem nefisle olan cihadı, hem şeytanla olan cihadı ve hem din düşmanlarıyla olan cihatları kapsasın diyedir.

Yine âyette yer alan (.....) kavli, bizim için, bizim hakkımızda, bizim uğrumuzda, sırf bizim rızamızı kazanmak için gibi manalar içerir.

Ebû Amr, (.....) kavlini böyle okumuştur.

Yani onları hayır olan yollara daha çok sevk ederiz, onlara daha çok başarı veririz.

Daram diyor ki: “Bildikleri konuda cihat edenleri, bilmedikleri konularda onlara yol gösterir, hidâyette küarız.” Nitekim: “Bildikleriyle amel edenler, bilmediklerine muvaffak edilirler” denilmiştir.

Yine deniliyor ki: “Cehlimiz, bilgisizliğimiz yüzünden bilmediklerimiz, aslında bildiğimiz konulardaki eksikliğimizden ileri gelmektedir.”

Fudayl b. İyad diyor ki: “İlimyolunda cihat ve gayret edenleri, biz de o ilimle amel etmeleri için onlara yol gösteririz amele yöneltiriz.”

Seki de diyor ki: “Sünneti ikame etmek ve yaşamak uğrunda cihat edenleri, biz de cennet yollarına yönlendiririz.”

İbn Afa'dan rivâyete göre: “Bizim rızamızı kazanmak yolunda cihat edip gayret gösterenleri, biz de kendilerini hoşnutluk Rıdvan makamına erdiririz.”

İbn Abbâs (rma) eliyor ki: “Bize itâat ve ibâdet, kulluk konusunda cihat edenleri, biz de sevaba erme yollarına sevk ederiz.”

Ciineyd Bağdadi diyor ki: “Tevbe etme yolunda cihat edenleri, ihlas yoluna sevk ederiz.”

Ya da: “Bize hizmet için cihat edenleri, biz de onlara bizimle birlikte münacat ve yakarış yollarını ve kapılarını açarız, bizimle ünsiyet etmelerini sağlarız.”

Veya: “Bizim rızamızı elde etmek için bizi arayan ve bu uğurda gayret ve çaba gösteren, cihat edenleri, biz de bize ulaşma yollarını kendilerine gösteririz.”

“Şüphesiz Allah, mutlaka iyilik yapanlarla beraberdir. “Onlardan yardımım esirgememek, dünyada onlara yardım etmek, âhirette de kendilerine sevap ve mağfiret vermekle Allah (celle celâlühü), onlarla beraberdir.

RÛM

SÛRESİ

Bu sûre Mekke'de nâzil olmuştur; 60 âyettir.

1

Elif-Lâm-Mîm.

2-5

Rumlar (Arapların bulunduğu bölgeye) en yakın bir yerde yenilgiye uğradılar. Halbuki onlar, bu yenilgilerinden sonra birkaç (üç ila dokuz) yıl içinde galip geleceklerdir. Eninde sonunda emir Allah'ındır. O gün mü'minlerde Allah'ın yardımıyla sevineceklerdir. Allah dilediğine yardım eder. O mutlak galiptir, çok esirgeyicidir.

Farslar, Rumları Araplara en yakın olan yerde yendiler. Çünkü Araplara göre “yer” denildiğinde kendi yerleri kastedilmiş demektir, manası; Rumlar, Arap topraklarına en yakın olan bir yerde -ki Şam topraklarıdır- yenildiler. Ya da (.....) kelimesinin başındaki (.....) muzâfun ileyhın yerine gelmiştir. Dolayısıyla “onların toprakları” manasını kastetmiştir.

Yani, düşmanlarına en yakın olan topraklarında, demektir. O Rumlar, Farsların, kendilerini yenmelerinden sonra birkaç yıl içinde, onlara galip geleceklerdir.

(.....) kelimesi (.....) ın sükunuyla (.....) şeklinde de okunmuştur. (.....) ve (.....) masdardırlar. Ve masdar, mef'ûle muzaf kılınmıştır. (.....) nin kendisine teallukundan dolayı (.....) den sonra durulmaz (.....) (birkaç yıl) üç ilâ on yıl arasına denir.

Denildi ki:

“Ezruat ile Basra arasında Farslarla Rumlar harbettiler. Farslar, Rumları yendi. O günlerde Fars hükümdarı, Kısra Perviz idi. Haber, Mekke'ye ulaşıncaya Resulullah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) ve mü'minlere ağır geldi. Çünkü Farslar, kitapsız mecûsi idiler. Rumlar ise, ehli kitaptı. Müşrikler bu habere sevindiler ve:

- Sizler ve Hıristiyanlar, ehli kitapsınız, bizler ve Farslar ise ümmileriz. Bizim kardeşlerimiz, sizin kardeşlerinizi yendi. Biz de sizin üzerinize galip geleceğiz, dediler. Bunun üzerine bu âyetler indi. Ebû Bekir (radıyallahü anh), onlara:

- Allah'a yemin olsun ki, birkaç sene sonra Rumlar, Forsalara galip gelecek, dedi. Ubey b. Halef:

- Yalan söylüyorsun, dedi. Bunun üzerine Hazret-i Ebû Bekir (radıyallahü anh) onlardan her biriyle on dişi devesine bahse girdi. Zamanı da üç yıl olarak tayin etti Durumu Resulullah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) haber verince, Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem):

- “Ödülü artır, zamanı uzat” dedi. Bunun üzerine dişi deveyi yüz'e, zamanı da dokuz yıla çıkardılar.

Ubey, Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in yaralanasından dolayı öldü. Rumlar, Hûdeybiye ya da Bedir günü Forsları yendiler. Ebû Bekir (radıyallahü anh) de ödülünü, Ubey'in mirasçılarından aldı. Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem):

- “Onu tasadduk et” Tirmizî,3194. dedi.

Bu, O'nun (sallallahü aleyhi ve sellem) peygamberliğinin doğruluğuna ve Rufan'ın, Allah katından geldiğine dair en açık âyettir. Çünkü o, gaybtan haber vermektedir. Bu olay, kumarın yasaklanmasından önceydi.”

Katâde'den yapılan rivâyete göre -ki Ebû Hanîfe ve Muhammed'in görüşleri de budur- faiz ve benzeri fasit anlaşmalar, darul harpte Müslümanlarla kâfirler arasında câizdir. Bu görüşün doğruluğuna da bu kıssayı delil getirmişlerdir.

“Eninde sonunda... “yani, her şeyden önce ve her şeyden sonra, ya da yenildiklerinde de önce -ki o, mağlup oldukları vakittir- ve mağlup olmalarından sonra -ki o, galip oldukları vakittir- yani, onların, önce mağlup, sonra galip olmaları, ancak Allah'ın (celle celâlühü) emri ve kazasıyla olmaktadır. Nitekim âyeti kerime:

“Şu günleri insanlar arasında çeviririz” Âl-i İmrân, 140. buyurulmuştur.

Rumların, Farsları, yendiği ve Allah'ın (celle celâlühü) onların yeneceğine dair va'dinin gerçekleştiği gün, mü'minler, Allah'ın (celle celâlühü) kitap ehlini, kitapsızlara karşı galip getirmesiyle sevinirler. Şimdi sevinen Mekke'li kâfirler de o zaman kedere boğulurlar. Denildi ki:

“Allah'ın yardımı, mü'minlerin, müşriklere, Rumların yeneceğine dair verdikleri haberdeki doğruluklarının ortaya çıkarılmasıdır.”

(.....) harfi ceri (.....) ya taallûk etmektedir. (.....) den sonra değil (.....) den sonra durulur. O, düşmanlarına karşı galiptir, dostlarına karşı merhametlidir.

6
Bu Allah'ın va'didir. Allah va'dinden caymaz. Fakat insanların çoğu bilmezler.

(.....) tekid edici masdardır. Çünkü “onlar, yenildikten sonra galip gelecekler” sözü Allah'tan (celle celâlühü) mü'minlere bir vaaddir. “Bu Allah'ın va'didir” sözü, bu, Allah'ın (celle celâlühü) mü'minlere va'didir, manasınadır. Allah (celle celâlühü), Farslara karşı Rumlara yardım edeceğine dair va'dinden caymaz. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler.

7
Onlar, dünya hayatının görünen yüzünü bilirler. Âhiretten ise, onlar tamamen gafilirdirler.

(.....) nin bedeldir. Bunda, ilmin, hiç olmamasıyla, sadece dünya hayatım kazanmaya yönelik ilmin varlığı arasında hiçbir farkın olmadığına dair bir açıklama vardır.

“Dünya hayatının görünen yönünü bilirler. “sözü; dünyanın görünen ve görünmeyen yönünün olduğunu ifade ediyor. Görüneni, câhillerin bilip tanıdığı süslü - yaldızlı hayatıdır. Görünmeyeni ise, onun, âhirete götüren bir köprü oluşudur. Buradan oraya götürmek üzere taat ve sâlih amellerle azıklarıdır. Zahir (görünen) kelimesinin nekire (belirsiz) olarak getirilmesi, onların, birçok dış görünüşten de ancak bir tanesini bildiklerini ifade etmektedir.

“Âhiretten de onlar tamamen gafilirdirler.” İkinci (.....) (onlar) mübtedadır. (.....) onun haberidir. Cümle, birinci (.....) ün haberidir. Bunda âhiret ve âhiret yurdu hakkında onların, gaflet âbidesi olduklarına dair açıklama vardır.

8
Kendi kendilerine, Allah'ın gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları ancak hak olarak ve muayyen bir süre için yarattığını hiç düşünmediler mi? İnsanların bir çoğu Rablerine kavuşmayı gerçekten inkâr etmektedirler.

“kendi kendilerine” ifadesinin zarf olması muhtemeldir. Sanki; “Nefislerinden yani, düşünceden boş olan kalplerinde düşüncüyü yerleştirmediler mi? “denilmiştir. Nitekim düşünce ancak kalpte olur. Fakat bu ifade, düşünenlerin hâli ile ilgili tasviri genişletmiştir.

“Ona kalbinde (kalbinle) inan” sözünde olduğu gibi. “Düşünce” için sıra cümlesi olması da muhtemeldir. “İş hakkında düşündü ve düşüncesini onda derinleştirdi.” sözünde olduğu gibi. Buna göre mana:

“Diğer mahlûkata göre kendilerine daha yakın olan ve hâlini, diğerlerinin hâlinde daha iyi bildikleri kendi nefisleri hakkında düşünmediler mi, ki Allah'ın, yarattığı, düzensizliği değil, düzeni gösteren, nice görünen ve görünmeyen şaşırtıcı hikmetleri görsünler. Yine, iyiliğe karşı iyilikle, kötülüğe karşı da misliyle mukabele olunacağı bir sonun olması gerektiğini düşünmediler mi ki, o zaman diğer mahlûkatın işlerinin de bir nizam - intizam içerisinde hikmetle yürüdüğünü bilsinler. Yine böyle bir vakte doğru gidişin olması gerektiğini düşünmediler mi?”

“Allah gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları ancak hak olarak ve muayyen bir süre için yarattı.” cümlesi, hazfedilmiş bir (.....) e söze tealluk etmektedir. “Onun da manası, düşünmediler mi ki bu sözü söyleyemediler? “demektir. Denildi ki:

“Onun manası'bilsinler ki'dir. Çünkü kelim buna delildir. Onları hikmetsiz ve ebedî olarak boş yere yaratmadı. Onları, muayyen bir süre için hak olarak hikmetle yarattı. O kaçınılmaz son, kıyametin kopmasıdır. Hesap, sevap ve cezâ zamanıdır.”

Nitekim “Sizi boş yere yarattığımızı ve bize dönmeyeceğinizi mi sandınız? “âyet-i kerimesi nasıl da “abes “diye isimlendirdi, görülmüyor mu? İnsanların çoğu, dirilmeyi ve mükâfat ve cezâyı uğratılmayı inkâr etmektedirler. Zeccâc:

“

Yani, onlar Rablerine kavuşmayı inkâr etmektedirler.” demiştir.

9

Onlar yeryüzünde gezip de kendilerinden öncekilerin akıbetlerinin nice olduğuna bakmadılar mı ki. Onlar kendilerinden daha güçlü idiler. Yeryüzünü kazıp altüst etmişler, onu bunların imar ettiklerinden daha çok imar etmişlerdi. Peygamberleri, onlara da nice açık deliller getirmişlerdi. Zaten Allah, onlara zulmedecek değildi. Fakat onlar, kendi kendilerine zulmetmekteydiler.

“Onlar, yeryüzünde gezip de kendilerinden öncekilerin akıbetlerinin nice olduğuna bakmadılar mı?” âyeti, onların beldelerdeki gezilerini ve helâk edilmiş Âd, Semûd ve diğer azgın milletlerin eserlerine baktıklarını ifade etmektedir. Yeryüzünü kazıp ekmişlerdi. Ve o helâk edilenler, onu Mekke halkının imarından daha çok imar etmişlerdi.

(.....) hazfedilmiş bir masdarm sıfatıdır. (.....) daki (.....) masdariyyedir.

“Peygamberleri, onlara nice açık deliller getirmişti. “Burada mahzûf bir cümle vardır. Hazfın gerçekleşmesi için (.....) de durursun. Bu cümlemin takdiri şöyle olur: “Ama onlar, îman etmediler, sonunda da helâk edildiler.” Onlar helâk edilmelerini gerektiren şeyi yaptıklarından dolayı kendi nefislerine zulmettiler.

10

Sonunda Allah'ın âyetlerini yalan sayarak ve onları alaya alarak kötülük yapanların akıbetleri pek fena oldu.

(.....) kelimesi Şamî ve Kufî'ye göre mensûbtur. (.....) nin müennesidir. Manası ise “En çirkin” demektir. (.....) nın (.....) nun müennesi olduğu gibi. (.....) yi haber yaparak naspedenlere göre, (.....) nin ismi olmak üzere mahallen merfûdur. Onu merfû kılanlara göre ise (.....) mensûbtur. Mana: “Onlar dünyada helâk edilmek suretiyle cezâlarıdırıldılar. Daha sonra da akıbetleri pek fena oldu.”

“kötülük yapanlar” sözü, zamîr yerine gelmiştir.

Yani, âhiretteki cezâların en kötüsü demektir ki, o da kâfirler için hazırlanmış ateştir, (.....) yalan saymalarından dolayı ya da yalan saymalarıyla, demektir. Bu, “kötülük yapanlar” ın manasının, “İnkâr edenler” şeklinde olduğuna dair delildir. Sonra Allah'ın (celle celâlühü) âyetlerini yalanlamalarından ve onları alaya almalarından dolayı kafirlerin akibeti ateş oldu.

11

Allah, ilkin mahlûkatını yaratır. (Ölümünden sonra bunu yani yaratmayı) tekrarlar. Sonunda hep O'na döndürüleceksiniz.

Allah, mahlûkatı yoktan var eder, sonra da onları, ölümünden sonra diriltir. (.....) Ebû Amr ve SehPe göre (.....) ile (.....) şeklinde okunur.

12

Kıyametin kopacağı gün, günahkârlar (ümitsizlik içinde) susacaklardır.

(.....) kelimesi “ümidi keser, şaşar kalır” , demektir. Tartışmaları kişilerden birisi susup kaldığında ve delil getirmekten âciz kaldığında, “onunla tartıştım, şaştı kaldı” denir. Günahkarlardan maksat müşriklerdir.

13

(Allah'a koştukları) ortaklardan kendilerine hiçbir şefâatçi çıkmayacaktır. Zaten onlar, ortaklarını da inkâr edeceklerdir.

Allah'tan (celle celâlühü) başka kendilerine ibâdet ettikleri ortaklardan, onlara, hiçbir şefâatçi çıkmayacaktır. (.....) mushafta (.....) ten önce (.....) la yazılmıştır. (.....) de yazıldığı gibi.

Aynı şekilde hemzenin, harekesinin, kendisinden olduğu harfin suretinde göstermek için(.....) da da (.....) den önce (.....) le yazılmıştır. Onlar, ilâhlarını inkâr edeceklerdir, ya da onlar, dünyada iken onlar sebebiyle inkârcı olmuşlardır, demektir.

14

Kıyametin kopacağı gün, işte o gün (mü'minlerle inkârcılar) birbirlerinden ayrılacaklardır.

(.....) deki zamîr, kendisinden sonra ki ona delâletinden dolayı, Müslümanlara ve kâfirlere âittir.

15

Îman edip sâlih ameller işleyenlere gelince, onlar, cennette nimetlere mazhar olacaklardır.

(.....) kelimesi bostan, yani cennet demektir. Bunun nekire (belirsiz) olarak gelmesi, onun kapalılığı ve övülmesi dolayısıyladır. (.....) sevinirler, demektir. Bir kişi mutlu olduğunda, yüzü gülüp üzerinde sevinç alâmeti belirdiğinde (.....) denir. Daha sonra sevinç sebepleri farklı olduğu için onda ihtilaf olundu.

Bu kelime için “İkram olunurlar” denildi “takılarla bezenirler” denildi. “O cennetteki bir işitmedir.” denildi.

16

İnkâr edenlere, âyetlerimizi ve âhiret buluşmasını yalan sayanlara gelince, işte onlar azapla yüz yüze bırakılacaklardır.

“Âhiret buluşmasını...” yani, “dirilişi” demektir. İşte onlar, azap içerisinde katacaklardır. O azâbtan uzaklaştırılmayacaklar ve o azap onlardan hafifletilrneyecektir. Nitekim âyet-i kerime de:

“Onlar oradan çıkıcı değildirler.” Mâide, 37. buyurulmaktadır.

Vaad ve tehdidi zikrettikten sonra vaade ulaştıran ve tehditten kurtaran şeyi zikretti, şöyle buyurdu:

17-18

Haydi siz, akşama ulaştığınızda, sabaha kavuştuğunuzda, gündüzün sonunda ve öğle vaktine eriştiğinizde Allah'ı -ki göklerde ve yerde hamd O'na mahsustur- teşbih edin (namazı kılın).

Tesbihden maksat, tesbih etmek, demektir ki o da Allah'ın, apaçık nimetleri bu vakitlerde yenilendiği için, bu vakitlerde, O'na yakışmayan şeylerden tenzih etmek ve hayırla övmektir. Ya da teşbihten maksat, namazdır.

İbni Abbâs'a (radiyallahü anh):

- Kur'an'da beş vakit namazı görüyor musun? diye soruldu da, O:

- “Evet” dedi ve bu âyeti okudu.

(.....) kelimesi masdar olmak üzere mensûbtur. Mana; “O’nu, O’na layık olmayan şeylerden tenzih edin” , ya da “Allah (celle celâlühü) için namaz kılın” , demektir. Siz akşama ulaştığınızda “Akşam ve Yatsı namazı” , sabaha kavuştuğunuzda “Sabah namazım kılın. “

“Göklerde ve yerde hamd O’na mahsustur.” cümlesi, mu’tarıza cümlesidir. Manası; gök ve yer halkından olup iyiyi kötünden ayırabilen herkesin O’nu hamdetmeleri gereklidir, demektir. “Göklerde” sözü, “hamd” kelimesinden hâldir. “Gündüzün sonunda... “ikinci namazım kılın. Bu, “akşama ulaştığınızda” sözü üzerine atfedilmiştir. Ve ona bitişiktir. “Öğle vaktine eriştiğinizde...” de öğle namazım kılın.

Yani, “Öğle vaktine girdiğinizde” , demektir. Çoğunluğa göre, beş vakit namaz, Mekke’de farz kılınmıştır.

19

Ölüden diriye, diriden de ölüyü çıkarıyor. Yeryüzünü ölümünün ardından O canlandırıyor. İşte siz de (kabirlerinizden) böyle çıkarılacaksınız.

“Diriyi ölüden çıkarıyor.” yani, kuşu yumurtadan, insanı nutfeden ya da mü’mini kafirden çıkarıyor, demektir. “Ölüyü de diriden çıkarıyor. “

Yani, yumurtayı kuştan, nutfeyi insandan ya da kafiri mü’minden çıkarıyor, demektir.

Mekke ve Şam kırâat ekolü ile Ebû Amr, Ebû Bekir ve Hammad’a göre (.....) kelimesi, her iki yerde de (.....) şeklindedir, şeddetsizdir.

Diğerlerine göre ise, şeddelidir. Yeri kuruduktan sonra yeşillikle O diriltir. (.....) Hamza, Ali ve Halefe göre bu kelime (.....) şeklinde okunur.

Yani bu çıkarılış biçiminde kabirlerinizden çıkarılırsınız, demektir. (.....) deki (.....) fiili ile mahallen mensûbtur.

Manası ise: İbda (ilk kez yaratma ile) iade (yeniden diriltme) kudret (güç) bakımından müsavidirler. Aralarında fark yoktur. Zira bunları yapacak olan, diriden ölüyü çıkaran, ölüden de diriye çıkaran (Yüce Allah) dır.

İbni Abbâs’tan (radıyallahü anh) rivâyet edildiğine göre Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

“Kim her namazdan sonra (.....) üç ayete kadar ve Saffât Suresinin sonuncu âyetini okursa, onun için gökte ki yıldızlar sayısınca, yağmur damlaları sayısınca, ağaç yaprakları sayısınca ve yeryüzünün (kumu) toprağı sayısınca sevap yazılır. Öldüğünde de kabrinde onun için her harfe mukabil on sevap yazılır.”

“Yine Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

“Kim, sabahladığında (.....) âyetini (.....) ye kadar okursa, o günde kaybettiği şeyi bulur. Kim de bunu akşamladığında okursa o gece kaybettiği şeyi bulur.

20

Sizi topraktan yaratması, O’nun (varlığının) delillerindendir. Sonra siz, (her tarafa) yayıları birer insan oluverdiniz.

“Sizi” yani babanızı topraktan yaratması, O’nun Rabliğinin kudretinin alâmetlerindendir. Sonra “Sizi” yani, Âdem’i (aleyhisselâm) ve zürriyeti yaratması O’nun kudretinin delüleriindendir. Ve siz geçiminizin olduğu yerde dolaşırsınız. Buradaki (.....) mufacaa içindir. Takdiri, “Yeryüzüne yayılmış bir insanlık haline geldiğiniz vakte gelip çattınız” şeklindedir.

21

Kaynaşmanız için size kendi (cinsi)nizden eşler yaratıp da aranızda sevgi ve merhamet peyda etmesi de O'nun varlığının delülerindendir. Şüphesiz bunda, iyi düşünen bir kavim için ibretler vardır.

Yani Havva'yı yarattı. O Âdem (aleyhisselâm)'in kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Ondan sonraki kâdirîlarda erkeklerin sulbünden yaratılmışlardır.

Ya da sizin için, başka bir cinsten değil, sizin şeklinizden ve sizin cinsinizden eşler yaratmıştır: Çünkü aynı cinsteki ikililer arasında ülfet ve huzur vardır. Farklı cinsler arasında ise karşılıklı nefret ve anlaşmazlıklar vardır. Biri diğerine meylettiğinde, “onu benimsedi” denir. “Aranızda sevgi ve merhamet peyda etti” demek, aranızda evlilik sebebiyle karşılıklı sevgiyi ve merhameti yarattı, demektir. Hasen'dan rivâyet edildiğine göre:

“Sevgi, cinsi münasebete kinayedir. Merhamet ise çocuğa kinayedir.” Denildi ki:

“Sevgi, gençler için, merhamet ise yaşlılar içindir.” Yine denildi ki:

“Sevgi ve merhamet, Allah'tandır. Buğz ise, şeytandandır.”

Yani kadının kocasına ve kocanın karısına karşı olan buğzu şeytandandır, demektir. Şüphesiz bunda iyi düşünen ve nesil vermek suretiyle, Dünya'nın ayakta durduğunu idrak eden bir kavim için ibretler vardır.

22

O'nun delillerinden biri de, gökleri ve yeri yaratması, lisanlarınızın ve renklerinizin değişik olmasıdır. Şüphesiz bunda bilenler için (alınacak) dersler vardır.

“Lisanlarınızın değişik olması...” demek dillerin, ya da konuşma türü ve şekillerinin değişik olması, demektir. “Renklerinizin” de siyah, beyaz ve bu ikisinden başka renklerde olması O'nun delillerindendir. Bunların farklı olması sayesinde tanıma meydana gelmektedir. Değilse, eğer birbirine benzeselerdi, tanıyamama ve birbirine karıştırma meydana gelecek, menfaatler suya düşecekti. Bunda apaçık bir ders vardır ki o da; tek bir babadan, sayısını ancak Allah'ın (celle celâlühü) bildiği farklı farklı kişilerin dünyaya gelmesidir.

(.....) kelimesi (.....) kelimesinin çoğuludur. Bu kelime Hafs'a göre (.....) ın esresiyle (.....) şeklinde okunur. Bunu da Allah'u Teala'nın:

“Onu ancak âlimler anlar” Ankebut, 43. âyeti tasdik etmektedir.

23

Geceleyin uyumanız, gündüzün Allah'ın lutfundan (nasibinizi) aramanız da O'nun (varlığının) delillerindendir. Gerçekten bunda, işiten bir kavim için dersler vardır.

Bu, bir araya toplama babındandır.

Yani iki atıfla iki zamanı ve iki fiili bir araya getirmiştir. Buna göre mana, “Gece ve gündüzde uyumanız ve Allah'ın (celle celâlühü) lutfundan (nasibinizi) aramanız, O'nun ayetlerindendir”, şeklindedir. Ancak o, önceki alâmetle sonraki alâmetin arası ayrılmıştır. Ya da (bu âyette) kastolunan, sizin her iki zamanda da uyumanız ve her ikisinde de (nasibinizi) aramanızdır. Ancak cumhur'un görüşü, Kur'ân'-daki tekrarından ve manaların, Kur'ân'ın delalet ettiği şeyi açıklamasından dolayı birinci mana üzerindedir. “Bunda ibret alıcı kulaklarla düşünerek dinleyen bir kavim için gerçekten ibretler vardır.”

24

Yine O'nun delillerindendir ki size korku ve ümit vermek üzere şimşegi gösteriyor. Gökten su indirip ölümünün ardından arzı, onunla diriltiyor. Şüphesiz bunda, aklını kullanan bir kavim için dersler vardır.

(.....) de iki durum vardır. Biri, İbni Mesud (radiyallahü anh)'in lehçesinde olduğu gibi. (.....) in gizlenmesi, diğeri de fiilin, masdar makamına getirilmesidir. “Muaydîyi işitmen onu görmenden hayırlıdır” El-Meydanî, 1

/129. darbı meseli, bu ikisiyle açıklanmıştır. (Burada (.....) kelimesi (.....) anlamındadır. Başında bir (.....) gizlidir.)

“Korku... “yıldırımlardan ya da vaadini yerine getirememektendir.

“Ümit... “ise, yağmur beklentisi sebebiyledir. Ya da korku yolcu içindir, ümit ise mukim içindir. (.....) (korku ve ümit) kelimeleri, muzâfun hazfı ve muzâfun ileyhın onun yerine geçmesi takdiri üzere mefûlun leh olarak mensûbtur.

Yani “korku vermek ve ümit vermek için “, demektir. Ya da her iki kelime de hâldirler.

Yani korkar ve ümid eder olduğunuz hâlde, demektir.

(.....) Mekke ve Basra kırâat imâmılarına göre (.....) şeklinde şeddesizdir. “Su” kelimesinden maksat yağmurdur. “Bunda, aklını kulları, yani akıllarıyla düşünen bir kavim için dersler vardır. “

25

Göğün ve yerin O'nun buyruğu ile durması da O'nun (varlığının) delillerindendir. Sonra sizi bir çağırdı mı hemen topraktan (kabirlerinizden) çıkıverirsiniz.

Göğün direksiz olarak, ayakta durması, O'nun varlığının delillerindendir. Ya da mana “O'nun tedbiri ve hikmetiyledir.” yönetmesi ve hikmetiyle ayakta durması O'nun delillerindendir. Sonra sizi diriliş için çağırdı mı derhal topraktan yani kabirlerinizden çıkıverirsiniz. Bu, cümleyi, mana yönünden tekil yerine getirmede (.....) ifadesinde olduğu gibidir. Sanki şöyle demiştir: “Göklerin ve yerin ayakta durması, göklerin direksiz olarak ayakta tutulması, sonra da ölümlerin bir tek davetle'Ey kabir ehli! Çıkınız'davetiyle kabirlerinden çıkışı O'nun delillerindendir.”

Burada kastolunan, bunun, beklemeksizin meydana geliş hızıdır.

Bu (.....) (sonra) ile göklerin ve yerin ayakta durmasına atfedilmiştir.

Bunu, bu meyardana gelen işin büyüklüğünü açıklamak ve “Ey kabir halkı! Kalkın!” demek suretiyle bunun bir benzerini yapabileceğini açıklamak için yapmıştır. “Ne öncekilerden, ne de sonrakilerden hiç kimse geri kalmaz, kalkar bakarlar.” Zümer, 68. âyetinde olduğu gibi.

Birinci (.....) şart için, ikincisi ise mufacee içindir. Bu ikinci (.....) şartın cevabındaki (.....) yerine gelmiştir. (.....) (topraktan) fiile taallûk etmektedir, masdara değil. “Onu faları yerden çağırdım.” sözündeki gibi “falaları yerden “dediğinde, o yerin senin yerin olması da arkadaşının yeri olması da mümkündür.

26

Göklerde ve yerde olanlar hep O'nundur. Hepsi O'na boyun eğmiştir.

O'nun, kendilerinde var ettiği fiillerine boyun eğler. Bundan imtina edemezler, demektir. Ya da, onlar kullukta karar kılmışlardır, demektir.

27

İlkin mahlûkunu yaratıp (ölümden) sonra bunu (yaratmayı) tekrarlayan O'dur ki, bu O'nun için pek kolaydır. Göklerde ve yerde bulunan en yüce sıfatlar O'nundur. O, mutlak güç ve hikmet sâhibidir.

Onları yoktan var eder, sonra da diriliş için bunu tekrarlar. Size göre bu diriltme daha kolaydır. Daha önce sizi bir örneği olmadan yaratmasına kıyasla -size göre- yeniden size iade etmesi, diriltmesi daha kolaydır. Öyleyse tekrar yaratılışı niçin inkâr ediyorsunuz! “Bu onun için kolaydır. “sözünde sıla cümlesi, sonra getirilmiştir.

“Bu benim için kolaydır.” Meryem, 9. âyetinde ise, bunun sadece O'na mahsus olduğunu kastetmek için öne alınmıştır. Bu âyette ise, sadece O'na âit olma manası yoktur.

Ebû Ubeyde, Zeccâc ve diğerleri şöyle demişlerdir:

(.....) kelimesi, “kolay” manasına “Allah en büyüktür.” dedikleri gibi, “Bu, Allah'a kolaydır. “manasınadır. Tekrar yaratma haddi zatında büyük bir şeydir.

“Ama o, en baştan emsalsiz yaratmaya kıyasla daha kolaydır. “Ya da o, mahlûkata, baştan yaratmaya göre daha kolaydır, demektir. Çünkü onların, tekbir sayha ile dirilişi, önce sperm sonra embriyo, sonra biçimlenen ve biçimlenmeyen bir çiğnem et parçası haline gelmelerine ve yaratılışlarının tamamlanmasına kadar olan diğer bütün merhalelerden geçmelerine göre daha kolaydır. En yüce vasıflar, O'ndan başkasına değil, O'na (yüce Allah'a) âittir. O, bununla bilindi. Göklerdeki ve yerdeki mahlûkların, delillerin diliyle O, bununla vasıflandı. O, emsalsiz yaratmaktan, tekrar yaratmaktan ve takdir edilen diğer yaratış biçimlerinden âciz olmayan kâdir-i mutlak'tır.

“O, mutlak güç sâhibidir. “sözü de buna delâlet etmektedir.

Yani, her takdir edilene gücü yeter, demektir. O, her fiilini, hikmeti ve ilminin gerektirdiği şekilde yapar.

“En yüksek sıfatları” , İbni Abbâs (radıyallahü anh):

“O'nun benzeri yoktur. O işiten ve bilendir.” Şura, 11. ayetiyle tefsîr etmiştir.

Mücahid ise: “En yüksek sıfattan maksat “Allah'tan başka ilâh yoktur.” demiştir. O taktirde mana şöyle olur; “En yüksek sıfat O'na âittir ki, O da; O'nun, vahdaniyet sıfatıyla sıfatlanmasıdır,” Bunu, “Allah size kendinizden bir temsil getirmektedir.” sözü teyid etmektedir.

28

Allah size kendisinden bir temsil getirmektedir. Mülkiyetiniz altında bulunan köleler içinde, size verdiğimiz rızıklarda birbirinizden çekindiğiniz gibi kendilerinden çekineceğiniz derecede sizinle eşit (haklara sahip) ortaklarınız var mı? işte biz, âyetlerimizi, aklını kullarıacak bir kavim için böylece açıklıyoruz.

Bu, Allah'u Teala'nın, mahtûkatından, kendisine ortak koşanlar için verdiği bir misaldir. (.....) başlarığı içindir. Ve sanki “Bir misal aldı, ve onu size, yani sizin nefsinize en yakın olan şeyden ayırarak aldı.” demiştir. Ey hürler, topluluğu! Mülkiyetiniz altında bulunan köleleriniz içinde sizinle eşit haklara sahip olanlar var mı? (.....) deki (.....) teb'iz içindir ve “bir kısmı” , demektir .

(.....) deki (.....) olumsuzluk manası içeren soruyu tekid için gelmiş zait bir kelimedir. Manası; insanlık ve kulluk yönünden benzerleriniz olan kölelerinizden bazılarının, sizinle ortak olmasını istermisiniz, şeklindedir. “Size verdiğimiz rızıkîarda...” yani, mal ve diğerlerinde demektir. Siz ey hürler ve köleleri Bu rızık hususunda eşit misiniz? Köleleriniz, sizin mallarınızda, hür ve köle arasında herhangi bir ayırım olmaksızın sizin gibi hükmedebiliyorlar mı?

(.....) kavli (.....) deki faili zamîrinden hâldir.

Yani,

“mal hususunda bazınızın bazınıza eşit seviyede ortak olmasından korktuğunuz hâlde” , demektir. Mana; “O hususta efendilerin kölelerinize karışmasından korkarsanız da, bu hususta onlardan gelebilecek bir azardan korkarak onların izni olmaksızın herhangi bir hükme varamazsınız.” Birbirinizden çekindiğiniz gibi, yani, aralarındaki müşterek hususlarda bazı hürlerin bazı hürlerden çekindiği gibi, demektir. Kendi aranızda buna râzı olmuyorsunuz da terbiye edicilerin terbiye edicisi ve bütün hürlerin ve kölelerin sâhibine, O'nun kullarından bazılarını nasıl ortaklar koşuyorsunuz? Darbı meseller hususunda düşünen bir kavim için, âyetleri böyle açıklıyoruz. Çünkü temsil, manaları açan ve açıklayan şeylerdendir. Bunu da “aklını kullarıan (düşünen) bir kavim için “ifadesiyle açıklıyor.

Yani bu misallerden ibret alanlar için açıklıyoruz demektir.

Bilâkis haksızlık edenler, bilgisiz olarak kötü arzularına uydular. Allah'ın saptırdığını kim hidâyete erdirir? Onlar için herhangi bir yardımcı yoktur.

Allah'u Teala'nın, “Şüphesiz ki şirk büyük bir zulümdür. “Buyurduğu gibi, şirk koşturmak suretiyle nefislerine zulmedenler, bilgisizce heva ve heveslerine tabi oldular.

Yani, câhilce nevalarına uydular, demektir: “Allah'ın saptırdığına kim hidâyet edebilir?”

Yani, onu, Allah'u Teala saptırmıştır. Onlar için azâba karşı bir yardımcı da yoktur.

(Resûlüm!) Sen yüzünü “hanif olarak dine, Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmış ise, o fitrata çevir. Allah'ın yaratışında değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur. Fakat insanların çoğu bilmezler.

Yüzünü sağa ya da yola döndürmeksizin O'na çevir. Bu, kişinin dine yönelmesi, istikametini ona göre ayarlaması ve O'nun sebeplerine yapışması için getirilmiş bir temsildir. Çünkü kim bir şeye önem verirse, yüzünü ona döner ve bakışım ona diker.

(.....) kelimesi emredilen şeyden yada (.....) kelimesinden hâldir. “Allah'ın yaratışına... “yani, Allah'ın (celle celâlühü) yaratışına sarılın, demektir. Fitrat, yaratma demektir. Allah'u Teala'nın “Allah'ın yaratışında hiçbir değişme yoktur.” sözünü görmüyor musun? O hâlde mana; “O, onları, tevhidi ve İslamı kabule müsait olarak yarattı. O'ndan yüz çevirmeye ve O'nu inkâr etmeye müsait olarak değil. Çünkü O akla ve doğru düşünceye hitap eder. Öyle ki onlar, kendi başlarına bırakıldıklarında, O'na karşı başka bir dini seçmezler. Onlardan yoldan çıkanlar ise, cin ve insan şeytanlarının yoldan çıkarmasıyla çıkmışlardır.”

Nitekim şu Hadis-i Kudsi de bunu ifade etmektedir.

“Bütün kullarını hanif olarak yarattım. Ama şeytanlar, onları, dinlerinden saptırdılar. Ve onlara başkalannı, bana ortak koştıklarını emrettiler.” Müslim, 2865. Yine başka bir Hadisi Şerifte:

“Her doğan İslam fitratı üzere doğar. Ama onun ana-babası, onu Yahûdileştirir veya Hristiyanlaştırır.” Buhârî, 1359; Müslim, 2658, Müsned, 2/393, buyurulmuştur.

Zeccâc şöyle demiştir:

“Bunun manası, “Şüphesiz ki Allah (celle celâlühü) onları, Âdem'in sulbünden zerre gibi çıkardı ve onları, O'nun, kendilerinin yaratıcısı olduğuna şahit tuttu.” hadisinde de geçtiği üzere Allah'u Teala, mahlûkatı, kendisine îman üzere yaratmıştır.”

Yine, “Rabbin Âdemoğullarından, onların bellerinden zütriyetlerini aldı ve onları kendilerine şahit tuttu. Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1/272. Ve dedi ki: Ben sissin Rabbiniz değilmiyim? (Onlar da) Evet (Rabbimiz olduğuna) şahit olduk'dediler.” El-A'raf, 172. âyeti de bunu ifade etmektedir.

Her doğan, Allah'u Teala'nın, kendisinin yaratıcısı olduğuna şahadet eden bu zürriyettendir. “Allah'ın fitratı” Allah'ın dini, manasıdır. “Allah Un yaratışında değişme yoktur.”

Yani, bu yaratışın ne tamamen ne de kısmen değişmesi gerekmez. Zeccâc şöyle demiştir:

“Bunun manası şudur: Allah'ın dininde değişme yoktur. Bu, bundan sonrasına delâlet etmektedir ki, o da (.....) sözüdür. Fakat insanların çoğu bunun hakikatini bilmezler'.”

Hepiniz O'na yönelerek O'na karşı gelmekten sakının. Namazı kılın. No. Müşriklerden olmayın.

(.....) O'na dönerek, demektir. (.....) ve (.....) sözleri, bu zamîre atfedilmişlerdir. Ya da (.....) den hâldir. Çünkü Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) için olan emir, ümmet için de emirdir. Sanki, “yüzlerinizi O'na dönerek namaz kılın.” demiştir. Veya “olmayın “sözünün delaletiyle “ona yönelenler olun “şeklinde takdir olunur. Namazları, vaktinde eda edin. Ve ibâdet hususunda başkasını O'na ortak koşanlardan olmayın.

32

Ki onlardan dinlerini parçalayanlar ve kendileri de bölük bölük olanlar vardır. (Bunlardan) her fırka, kendi yanındakiyle böbürlenmektedir.

(.....) harfi çerin tekrarıyla (.....) den bedel kılınmıştır. “Dinlerini parçaladılar. “yani, onu heva ve heveslerine göre farklı dinler haline getirdiler, demektir. (.....) Hamza ve Ali'ye göre (.....) şeklinde kırâat edilir. Ali (radiyallahü anh)'in okuyuş şekli de budur. O taktirde de “İslam dinini terkettiler” manasına gelmektedir. Gurup gurup oldular. Her biri, kendilerini saptıran önderlerine tabi olurlar, onun gittiği yoldan gitmekle büyük bir sevinç duyarlar ve onun bâtil yolunu hak yol zannederler.

33

İnsanlar bir darlığa uğrayınca Rablerine yönelerek O'na yalvarırlar. Sonra Allah, kendi katından onlara bir rahmet (nimet ve bolluk) tattırınca, bakarsınız ki onlardan bir gurup Rablerine ortak koşup durmaktadırlar.

Zayıflık, hastalık, kuraklık ya da daha başka bir musibet insanlara dokununca, Rablerine yönelerek O'na yalvarırlar. Onları, bu sıkıntıdan kurtardıktan sonra, bakarsın ki, onlardan bir gurup, ibâdetle Rablerine ortak koşturmaktadırlar.

34

Kendilerine verdiklerimize nankörlük etsinler bakalım! Haydi safa sürün, ama yakında bileceksiniz!

(.....) daki (.....) için manasına gelen (.....) dır. Tehdit için olan emir lamıdır da denilmiştir. Kendilerine verdiğimiz nimetlere nankörlük etsinler bakalım. “İnkârınızla az bir müddet safa sürün.” Bu, tehdidi bir emirdir. Nasıl olsa safamzın vebalini yakında bileceksiniz.

35

Yoksa onlara bir delil indirdik de, o delil, müşrik olmalarını mı söylüyor?

Delilin söylenmesi “onun kitabı böyle söylüyor. “Ve “Bu Kur’ân'ın söylediği şeylerdendir.” sözlerindeki gibi mecazdır. Şehadet etmek manasınadır. Sanki “O onların şirk koşmasına ve onun sağlamlığına şehadet ediyor” demiştir.

(.....) daki (.....), mâ-i masdariyedir.

Yani, onların, Allah'a şirk koşmalarını mı söylüyor, demektir. Ya da (.....) ismi mevsüldür. zamîr de ona dönmektedir.

Yani, o kendisi sebebiyle şirk koştukları bir işi mi söylüyor, demektir. Ya da âyetin manası şöyledir:

“Yoksa onlara bir delil sâhibi mi, yani yanında delil olan bir melek mi gönderdik de o melek, kendisi sebebiyle ortak koştukları o delili söylüyor.”

36

İnsanlara bir rahmet tattırdığımız da ona sevinirler. Şayet yaptıklarından ötürü başlarına bir fenalık gelse, hemen ümitsizliğe düşüverirler.

İnsanlara, yağmur, genişlik ya da sıhhat gibi nimetleri tattırdığımızda bunlarla sevinir ve bunlar sebebiyle şımanırlar. Günahlarının uğursuzluğu sebebiyle kendilerine kıtlık, darlık ya da hastalık gibi belâlar isabet edince de derhal rahmetten ümidi keserler. (.....) Şartın cevâbıdır. İkisi “peşpeşe “anlamına geldiğinden (.....) yerine gelmiştir.

Görmediler mi ki Allah, rızkı dilediğine geniş geniş vermekte, dilediğinin rızkım da daraltmaktadır. Şüphesiz, imanlı bir kavim için bunda, ibretler vardır.

Onların, rızkı kısanın ve verenin Allah olduğunu bildiklerini ifade etmek suretiyle onları azarlamıştır. Onların, O'nun rahmetinden ümidi kesmemeleri gerektiğini ve rahmetini kendilerine tekrar vermesi için, kendileri sebebiyle musibetlere maruz kaldıkları günahlardan tevbe edip dönmelerini bildirmiştir. Kötülüklerin, kendi yaptıkları şeyler sebebiyle başlarına geldiğini zikrettikten sonra, yapmaları ve terketmeleri gereken şeyleri zikretmiş ve şöyle buyurmuştur;

O hâlde sen, akrabaya, yoksula, yolda kalmışa hakkını ver. Allah'ın rızasını isteyenler için bu, en iyisidir. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.

İyilik etmek ve sılaı rahîm yapmak suretiyle akrabaya hakkım ver. Yoksul ve yolda kalmışa da, onlar için tayin edilmiş sadakayı ver. Bunda, yakın akrabaya nafaka verilmesinin vacip olduğuna dair delil vardır. Mezhebimizin görüşü de budur. Onların haklarının verilmesi, Allah'ın (celle celâlühü) zâtını isteyenler, yani, iyilikleriyle sadece O'nu kastedenler için en hayırlı sı dır.

İnsanların mallarında artış olsun diye verdiğiniz (herhangi) bir faiz, Allah katında artmaz. Allah'ın rızasını isteyerek verdiğiniz zekâta gelince, işte (zekâtı veren) o kimseler, evet onlar, (sevaplarını ve mallarını) kat kat artıranlardır.

Onların mallarında artış olsun diye bir parça faiz verseniz, bu, Allah katında temiz olmaz, bereketli de olmaz. Denildiki:

“Bu helâl olan fazlalıktır.

Yani daha çoğunu almak için verdiğimiz hediyedir. İşte bu, Allah (celle celâlühü) katında artmaz. Çünkü siz, bununla Allah'ın (celle celâlühü) rızasını kastetmediniz.”

Karşılık beklemezsiniz, gösteriş yapmaksızın ve desinlere kaçmaksızın sadece ve sadece Allah'ın rızasını umarak verdiğiniz sadakaya gelince, işte O'nu verenler, iyilikleri kat kat artıranlardır.

Kuvvet sâhibi için (.....) ve imkan sâhibi için de (.....) kelimelerinin kullanılışı (.....) un bir benzeridir.

Mekke kırâat imâmılarına göre (.....) medsiz olarak (.....) şeklinde kırâat edilir.

Yani faiz verme hususunda geldiğiniz nokta, demektir.

Medine kırâat imâmılarına göre (.....) şeklinde okunur.

Yani, “Mallarınızı artırmanız için” , demektir. İşte onlar, “evet onlar, kat kat artıranlardır” sözü, güzel bir yöneliştir. Çünkü o, geneli ifade etmektedir. Sanki o şöyle demiştir: “Bunu kim yaparsa, onun yolu, bu muhatapların yoludur. Mana, onlar, onu kat kat artıranlardır” , şeklindedir. Çünkü ismi mevsul olan (.....) ya dönen bir zamîr gerekmektedir. (.....) sözü hakkında Zeccâc şöyle demiştir:

“

Yani, onun ehli, kat kat artıranlardır.

Yani, onlar için sevap kat kat verilir. Kendilerine, bir iyiliğe karşı on misli verilir, demektir.” Daha sonra onların taunlarının acizliğine işaret etti ve şöyle buyurdu.

Allah (O yüce varlıktır) ki sizi yaratmış, sonra rızıklarındır. Sonra O, hayatınızı sona erdirecek, daha sonra da sizi (tekrar) diriltecektir. Peki, sizin (Allah'a eş tuttuğunuz) ortaklarınız içinde bunlardan birini yapabilecek olan var mı? Allah onların ortak koştuklarından münezzehtir, yücedir.

(.....) cümlesi mübteda ve haberdur. Yaratma, rızık verme, öldürme ve diriltme sadece O'na mahsustur. Sizin, Allah'ın ortakları olduğunu zannettiğiniz putlarınız içinde, bu işlerden birini, yani yaratma, rızık verme, öldürme ve diriltme işlerinden birini yapabilecek var mı? Bu soruya acizliklerinden cevap veremezler. Bunun üzerine Allah (celle celâlühü), bunun mümkün olmadığını ifade için “Allah, onların ortak koştuklarından münezzehtir, yücedir.” buyuruyor. Birinci, ikinci ve üçüncü (.....) in herbiri, onların ortak koştuklarının acizliğini ve onlara ibâdet edenlerin cehaletini tekid için müstakil olarak gelmiştir.

41

İnsanların elleriyle işledikleri (günahlar yüzünden) karada ve denizde fesat belirdi. (Allah) belki dönerler diye onlara yaptıklarının bir kısmını tattırıyor.

Kuraklık, yağmurun azlığı, zirai mahsuslerdeki verim düşüklüğü, ticaretteki kârın azalışı, insanlar ve hayvanlarda taun hastalığının meydana gelişi, yangın ve boğulmaların çoğalışı, herşeyden bereketin kalkışı, onların günah işlemeleri ve ortak koşmaları sebebiyledir. Nitekim şöyle buyurulmuştur:

“Başınıza gelen herhangi bir musibet kendi ellerinizin yaptığı (işler) yüzündendir” Şura, 30.

Allah, onları, âhirette bütün amellerine karşılık cezâlarındırmadan önce, dünyada da onlara, bazı amellerinin cezâsını tattırır.

Umulur ki üzerinde oldukları günahlardan dönerler. Sonra bu günahların, Allah'ın gazâbına ve azâbına sebebiyet vereceğini tekidle şöyle buyurdu:

42

(Rasûlüm) deki: “Yeryüzünde gezip dolaşımla daha öncekilerin akıbetleri nice oldu, görün. Çünkü onların çoğu müşrik idi.

Onlara, gezip dolaşmalarını ve neticede Allah'ın, (azgın) milletleri nasıl helâk ettiğini ve onlara, günahlarına karşılık kötü azâbı nasıl tattırdığını görmelerini emretti.

43

Allah katından, geri dönüşü olmayan bir gün (kıyamet günü) gelmeden önce yönünü dosdoğru dine çevir. O gün (insanlar) bölük bölük ayrılacaklardır.

Yönünü, kendisine hiçbir eğriliğin ulaşmadığı dosdoğru dine çevir. (.....) kelimesi masdardır. Reddetmek, demektir. (.....) kavli(.....) fiiline taallûk etmektedir. Mana, Allah'tan, hiçkimsenin reddedemeyeceği birgün gelmeden önce, demektir. Bu aynı:

“Onu reddetmeye güçleri yetmez.” Enbiyâ', 40. âyetinde olduğu gibidir.

Ya da o, onu getirdikten sonra geri çevirmez ve onun, O'nun tarafından geri dönüşü yoktur, manasına (.....) kelimesine taallûk etmektedir. Sonra onlardan müstağni olduğuna işaret etti ve şöyle buyurdu.

44

Kim inkâr ederse, inkârı kendi aleyhine olur. İyi işler yapanlara gelince, onlar da (cennetteki) yerlerini sırf kendileri için hazırlarlar.

Kim inkâr ederse, inkarının vebali onun üzerinedir. “Kendileri için hazırlarlar.” demek kendileri için düzeltirler, demektir. Çünkü kişi, kendisi için yatağını düzeltir, yani, yattığı yerde onu rahatsız edecek tümsek ya da daha başka bozuklukların bulunmaması için onu düzeltir, demektir. Mana şudur: “Amelleri sebebiyle onlara cennet hazırlanır.” Dolayısıyla cennetin bu hazırlanışı onlara izafe edilmiştir. Her iki yerde de zarfın öne alınması,

küfrün zararının ancak kâfire, îman ve sâlih amelin de faydasının haddi aşana değil, ancak mü'mine döneceğine delâlet etmesi içindir.

45

Zira Allah, îman edip iyi işler yapanlara kendi lütfundan karşılık verecektir. Şüphesiz O, kâfirleri sevmez.

(.....) kavli (.....) ye taallûk etmektedir. Onun sebebidir.

(.....) cümlesinin tekrar edilmesi ve zamîrin terkedilip açık ifadeye başvurulması, O'nun katında ancak mü'minin kurtulacağını ifade etmek içindir.

“O, kâfirleri sevmez. “sözü, onların terkedileceklerine ve mü'minlerin aksine muamele göreceklerine dair ifadedden sonraki ifadedir.

46

Size rahmetinden tattırsın, emriyle gemiler yüzsün, fazlından (nasibinizi) arayasınız ve şükredesiniz diye, (hayat ve bereket) müjdecileri olarak rüzgarları göndermesi de Allah'ın (varlık ve kudretinin) delillerindendir.

“Onun delillerinden... “ yani O'nun kudretinin delillerindendir.

(.....) ile kastedilen güney, kuzey ve saba rüzgârlarıdır. Onlar, rahmet rüzgârlarıdır. (.....) ise, azap rüzgârıdır. Nitekim Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem)'in sözü de bunu ifade etmektedir.

“Allah'ım! Onu, rüzgârlar (.....) eyle. Rüzgâr (.....) eyleme.” Ebû Ya'la, 2456; Taberanî, Mecmeu'z-Zevaid, 10 / 135-136.

Onların gönderilmesindeki faydaları saymış, şöyle buyurmuştur:

“Müjdeleyici olarak,” yani, onları, yağmurun müjdecisi olarak gönder.

Rahmet: Yağmurun yağması, ondan sonra bolluk ve bereketin meydana gelmesi, rüzgarların esmesiyle, yerin temizlenmesiyle ve diğer sebeplerin meydana gelmesiyle gelen refahtır.

Manaya göre (.....) kavli (.....) üzerine atfedilmiştir.

Sanki “sizi müjdelemek ve size tattırmak için” denilmiştir.

“Emriyle gemiler yüzsün... “yani, “O'nun plarılması ve yaratmasıyla estiğinde denizdeki gemiler yüzsün” demektir. Nitekim:

“O'nun işi, bir şey yaratmak, istediğinde sadece'ol'demektir.” Yasin, 82. âyeti de bunun gibidir.

“Fazlından (nasibinizi) arayasınız diye... “Bu sözle deniz ticaretini kastetmektedir. “Olur ki şükredersiniz diye...”

Yani, Allah'ın (celle celâlühü) bu husustaki nimetine şükredersiniz diye, demektir.

47

Andolsun ki biz, senden önce kendi kavimlerine nice peygamberler gönderdik de, onlara açık deliller getirdiler. (Onları dinlemeyip) günaha dolanların ise cezâlarını hakkıyla verdik. Mü'minlere yardım etmek de bize hak olmuştur.

Bir grup onlara îman etti. Bir grup da onları inkâr etti. Buna “günaha dalanlardan intikam aldık” sözü delalet etmektedir.

Yani o inkâr edenleri, daha dünyada iken helâk etmek suretiyle cezâlarıydırdık, demektir. Peygamberleriyle birlikte kurtarılmalari suretiyle Müslümanlara yardım etmek, bize hak olmuştur. (.....) kelimesinde durulmaktadır. O zaman mana; onlardan intikam almak haktır, şeklinde olur. Sonra da “Mü'minlereyardım etmek bizim üzerimizedir...” şeklinde başlar. Ama birincisi en doğrusudur.

48

Allah O'dur ki, rüzgarları gönderir, bunlar da bulutu kaldırır derken Allah, onu gökte dilediği gibi yayar ve parça parça eder. Nihayet arasından yağmurun çıktığını görürsün. Allah dilediği kullarına yağmuru nasip edince, sevinirler.

(.....) kelimesi, Mekke kırâat imâmlarına göre (.....) şeklinde kırâat edilmiştir. Derken Allah (celle celâlühü), onu, kuzey, güney, Debûr ya da Saba rüzgarlarıyla, dilediği gibi göğün boşluğunda yayar. Bu:

“Allah, güzel bir sözü, kökü sabit, dalları gökte olan bir ağaca (benzetti).” İbrâhîm, 24. âyetinde olduğu gibidir.

(.....) kelimesi (.....) kelimesinin çoğuludur.

Yani onu, bazen gökyüzünü tutacak şekilde yaygın hale getirir.

Yezid ve İbni Zekvan'a göre (.....) şeklindedir. Nihayet her iki hâlde de yağmurun onun ortasından çıktığını görürsün. O yağmuru, dilediği kullarının beldesine ve arazisine yağdırınca, onlar sevinirler.

49

Halbuki onlar daha önce, üzerlerine (yağmur) yağdırılmasından iyice ümitlerini kesmişlerdir.

(.....) kelimesini tekit için tekrar etti.

“Nihayet ikisinin sonu içinde ebedî kalacakları ateş olacaktır.” Haşr, 17. âyetinde olduğu gibi.

Buradaki tekidin manası, yağmurun yağma süresinin uzunluğuna ve korkularının artışına delâlettir. Sevinçleri, bundaki üzüntü ve kederleri miktarmcadır.

50

Allah'ın rahmetinin eserlerine bir bak. Arzı ölümünün ardından nasıl diriltiyor? Şüphesiz O, ölüleri de mutlaka diriltecekler. O, herşeye kâdirdir.

Allah'ın rahmeti, yağmurdur. Ölümünün ardından arzı, otlarla ve diğer ürünlerle nasıl diriltiyor, bir bak. İşte Allah, ölüleri mutlaka diriltecektir.

Yani, ölümünden sonra arzı diriltmeye kâdir olan, Ölümlelerinden sonra insanları diriltecektir. Bu, ölü arazinin diriltilmesinden, ölülerinde diriltileceğine dair delil çıkarmadır. O, her güç getirilebilen şeye kâdirdir.

Bu da, emsalsiz yaratma deliliyle, güç getirilebilenler cümlesindendir.

Şam, Ebû Bekir'in dışında Kûfeliler (.....) şeklinde okumuşlardır.

Bunların dışındakiler ise (.....) şeklinde okumuşlardır.

51

Andolsun bir rüzgar göndersek onu (ekini) sararmış görseler, ardından muhakkak nankörlüğe başlarlar.

Rüzgardan maksat, “Debûr” dur. “onu görseler” yani, Allah'ın (celle celâlühü) rahmetinin eserini görseler, demektir, çünkü Allah'ın (celle celâlühü) rahmeti, yağmur ve onun da eseri yeşilliktir. “Rüzgar” kelimesini çoğul okuyan, zamîri, manasına döndürmüştür. Çünkü rahmetinin eserinin manası, yeşilliktir. Yeşillik ismi, aza da çoğa da şamildir. Çünkü o, yerden biten şeylerin kendisiyle isimlendirildiği masdardır. “Sararmış” yani,

yeşil oluşundan sonra sararmış olarak görseler, demektir. “Sararmış “dedi. Çünkü o, meydana gelmiş bir şeyin sanlığıdır. Denildiki:

“Onlar, bulutu sararmış görseler...”demektir. Çünkü sarı bulut yağmur yağdırmaz.”

(.....) deki (.....) yemin yerindedir. Şart ifade eden harfin başına gelmiştir. Yeminin ve şartın iki cevabının yerine (.....) gelmiştir. Manası, “muhakkak başlarlar” , demektir.

“Ardından nankörlük ederler. “yani, onun sararmasından sonra, ya da sevinçten sonra, demektir. Allah'u Teala, onları, onlardan yağmuru kestiğinde onun rahmetinden ümidi kesmeleri ve çenelerini ümitsizce göğüsleri üzerine koymaları sebebiyle yermiştir. Onlara rahmetini gönderip yağmurla rızıklarındanca da sevinirler. Debûr rüzgarını gönderip ekinlerini sarartınca feryadı basarlar. Ve Allah'ın (celle celâlühü) nimetini inkâr ederler. Onlar, bu durumların hepsinde de yerilmiş sıfatlar üzeredirler. Onlara düşen Allah'a (celle celâlühü) ve O'nun lütfuna tevekkül etmektir. Fakat onlar, ümitsizliğe düştüler. Onlara düşen O'nun nimetine şükretmek ve o nimet için O'na hamd etmektir. Fakat onlar, sunardılar. Yine onlara düşen O'nun belâlarına karşı sabretmektir. Fakat onlar, inkâr ettiler.

52

(Resûlüm!) Elbette sen ölümlere duyuramazsın. Arkalanı dönüp giden sağırlara o daveti işittiremezsin.

Yani, Ölü kalplere işittiremezsin demektir. Yada onlar, ölümler hükmündedir. Dolayısıyla seni kabullenmelerini arzulama, demektir.

(.....) Mekke kırâat imâmılarına göre “Sağır işitmez.” şeklindedir.

- “Sağır önünü de dönse, arkasını da dönse işitmez.” Öyleyse “arkasını dönüp giden “şeklinde bir tahsisin yapılmasındaki (özellikle bu ifadenin seçilmesindeki) fayda nedir?” dersin. Derim ki:

— “O, ölü dönük olduğunda manayı işaretlerden anlar. Arkasını döndüğünde ise ne işitir ne de işaretleri anlar. “

53

Körleri de sapıklıklarından (vazgeçirip) doğru yola iletemezsin. Ancak (camı gönülden) teslimiyet gösteren ve âyetlerimize îman edenlere duyurabilirsin.

Yani, kalpleri kör olanları hidâyet edemezsin, demektir. Hamza'ya göre âyet (.....) şeklindedir.

Yani körü, kaybettiği yola bir işaretle yola getiremezsin, demektir. Ancak sen Allah'u Teala'nın emirlerine boyun eğenlere duyurabilirsin.

54

Sizi güçsüzlükten yaratan, sonra güçsüzlüğün ardından kuvvet veren, sonra kuvvetin ardından güçsüzlük ve ihtiyarlık veren, Allah'tır. Çünkü O, dilediğini yaratır. Hakkıyla bilen ve üstün kudret sâhibi olan ancak O'dur.

“Güçsüzlükten..” yani, spermlerden, demektir.

“Biz sizi hakir bîr sudan yaratmadık mı?” Murselat, 20. âyetinde olduğu gibi.

“Güçsüzlüğün ardından kuvvet veren..” yani, gençlik hâlini ve kemâl çağını veren, demektir. “Güçsüzlük ve ihtiyarlık veren..” yani, ihtiyarlık hâlini ve düşkünlüğü veren, demektir. O, zayıflık - kuvvet, gençlik - ihtiyarlık yönünden dilediğini yaratır. Onların hallerini bilen ve onları değiştirmekte olan O'dur. Haller arasındaki bu gidiş geliş, bilen ve kudret sâhibi muktedir olan yaratıcıya gösteren en açık delildir.

Kırâat imâmılarından Âsım ve Hamza, (.....)harfini hepsinde fetha okumuştur. Diğerleri ise ötre okumuşlardır. Hafs'ın görüşü de budur. Mu'cemü'l-Kırâati'l-Kur'aniyye, 5/77.O ikisi iki ayrı lügattir. Harekenin ötre olması, kırâatte daha güçlüdür. Çünkü İbni Ömer'den (radıyallahü anh) yapılan rivâyete göre o, şöyle demiştir:

“Onu, Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’e (.....) şeklinde okudum. Ancak o, onu, bana, (.....) şeklinde okuttu.”

55

Kıyamet koptuğu gün, günahkarlar, (dünyada) ancak pek kısa bir süre kaldıklarına yemin ederler. İşte onlar, (dünyada haktan) böyle döndürülüyorlardı.

Burada Kıyamet “Saat” kelimesiyle isimlendirilmiştir. Çünkü o, dünyanın en son saatinde kopar. Ya da ansızın meydana geldiği için bu şekilde isimlendirilmiştir. Nitekim sen acele ettiğin birine “Bir saat, yani bir saniye” dersin. Ayrıca artık o, ona alem olmuştur. Yıldız kelimesinin Süreyya'ya alem olduğu gibi.

“Günahkârlar yemin ederler... “yani kâfirler yemin ederler.

(.....) de durulmaz. Çünkü (.....) cümlesi yeminin cevâbıdır. Kabirlerinde ya da dünyada ancak pek kısa bir süre kaldıklarına yemin ederler. Kabirdeki ya da dünyadaki kalış sürelerini, kıyametin dehşetinden ve sıkıntılı yerlerinde uzun uzadıya kalışlarından dolayı az görürler. Ya da unuturlar ya da yalan söylerler. İşte onlar, dünya da iken doğruluktan yalana bu şekilde çevriliyorlar. “Onlar: Bizim için sadece dünya hayatı var ve biz tekrar gönderilmeyeceğiz.'diyorlardı. “

56

Kendilerine ilim ve îman verilenler şöyle derler: “Andolsun ki siz, Allah'ın yazısında (kine uygun olarak) yeniden dirilme gününe kadar kaldınız. İşte bugün yeniden dinime günüdür. Fakat siz onu tanımıyordunuz.”

“Kendilerine ilim ve îman verilenler”, peygamberler, melekler ve mü'minlerdir. “Allah'ın yazısındakine uygun olarak...” yani, Allah'ın (celle celâlühü) hükmüne ve kazasına uygun olarak demektir. Onlar, onların dediklerini reddettiler, ona yemin ettiler ve onlara gerçeği gösterdiler. Bundan sonra, “İşte bu gün yeniden dirilme günüdür. Fakat siz, dünyada hakkı arama ve ona tabi olma hususundaki gevşekliğinizden dolayı onun hak olduğunu bilmiyordunuz.” sözleriyle, yeniden dirilişi inkâr edişlerini, onların başına kaktılar. (.....) kelamın delâlet ettiği şartın cevabı içindir. Takdiri şöyledir: “Eğer yeniden dirilişi inkâr ediyor idiyerseniz, işte bu gün inkâr ettiğiniz diriliş günüdür.”

57

Artık o gün, zulmedenlerin (beyan edecekleri) mazeretleri fayda vermeyeceği gibi, onlardan Allah'ı hoşnut etmeye çalışmaları da istenmez.

Kûfelilere göre (.....) şeklinde (.....) iledir. “Zulmedenler” den maksat, kafirlerdir. Onlara, tevbe etmek suretiyle Rabbinizi râzı kılın denmez.

Bu tıpkı şu sözde ifade edildiği gibidir. (.....)

Yani “Faları, benden, kendisini râzı kılmamı istedi, ben de onu râzı kıldım.”

58

Andolsun ki biz, bu Kur'ân'da insanlar için herçeşit misale yer vermişizdir. Şayet onlara bir mu'cize getirsen inkârcılar kesinlikle şöyle diyeceklerdir: “Siz ancak batı! şeyler ortaya atmaktasınız.”

Yani, onlara, garipliklerinde darbı mesel haline gelmiş bütün sıfatları vafettik. Onlara, kıyamet gününde tekrar diriltilemlerin sıfatı, hikâyeleri, dedikleri, onlara denilenler, özürlerinin fayda vermemesi ve kendilerinden özür beklenmemesi gibi şaşkınlık veren kıssaları hikâye ettik. Fakat sen, onlara, Kur'ân ayetlerinden birini getirdiğinde, kalplerinin katılığından dolayı “Bize yalan ve boş şeyler getirdin.” derler.

59

İşte bilmeyenlerin (hakkı tanımayanların) kalplerini Allah böylece mühürler.

Yani Allah (celle celâlühü), bunun gibi bir mührü, yoldan çıkışı seçeceğini bildiği câhillerin kalpleri üzerine vurur. Sonunda onlar, “azâba hak kazananlar” ve “Hak davayı boşa çıkaranlar” olarak isimlendirilirler. Onlar, bu sıfatlarda Allah'u Teala'nın mahrukatının en köklüleridir.

60

(Rasûlüm!) Şimdi sabret. Bil ki Allah'ın va'di gerçektir. (Buna) iyice inanmamış olanlar, sakın seni (üzüntü ve) gevşekliğe sevketmesin.”

Şu, âhirete inananlar, seni, onlar aleyhine azapla dua hususunda aceleye getirmesinler. Ya da seni, dedikleriyle ve yaptıklarıyla ümitsizliğe, aceleye ve üzüntüye sevketmesinler, demektir. Çünkü onlar, yoldan çıkmış şakilerdir. Bu tip şeyler onlarda garip karşılanmaz. Ya'kûb'a göre (.....) kavli (.....) şeklinde (.....) un sukünüyladır. Doğruya muvaffak kıları Allah'tır (celle celâlühü).

LOKMÂN SÛRESİ

Bu sûre Mekke'de nâzil olmuştur; 34 âyettir.

1
Elif. Lâm. Mîm.

2
İşte bu âyetler, hikmet dolu kitabın ayetleridir.

Yani, hikmetli kitabın ayetleridir, demektir, ya da, isnadı mecâzî olarak Allah'u Teala'nın sıfatıyla sıfatlanmıştır.

3-4
Güzel davrananlar için bir hidâyet rehberi ve rahmet olmak üzere (indirilmiştir) (Onlar) namazı kılarlar, zekâtı verirler ve âhirete de kesin olarak inanırlar.

(.....) ve (.....) kelimeleri (.....) kelimesinden hâldirler. Amil ise, (.....) deki işaretin manasıdır. Hamza'ya göre (.....) merfûdur, şöyle ki: (.....) mübtedâ (.....) onun haberidir. (.....) haberden sonra haberdur. Ya da hazfedilmiş bir mübtedanın haberidir.

Yani “o, hidâyet rehberi ve rahmettir” demektir.

“Güzel davrananlar için... “yani “namazı kılarlar, zekâtı verirler ve âhirete de kesin olarak inanırlar.” âyetinde zikredilen güzel işleri işleyenler için, demektir, bunun bir benzeri Evsin sözüdür.

Elmaî, görünüş ve işitmesi gibi

Seni töhmet altında bırakandır.

Ya da “bütün güzel işleri işleyenler için demektir. Sonra faziletlerinden dolayı onlardan bu üçüncü (namazı, zekâtı ve âhirete îmanı) tahsis etti.

5
İşte onlar, Rableri tarafından gösterilmiş doğru yol üzeredirler ve onlar kurtuluşa erenlerdir.

(.....) Mübteda ve haberdur. (.....) kavli ise (.....) in sıfatıdır. (.....) birinci (.....) üzerine atfedilmiştir.

6
İnsanlardan öyleleri var kî, herhangi bir ilmi delile dayanmadan Allah yolundan saptırmak ve sonra da onunla alay etmek için boş lafı satın alırlar. İşte onlara rüsvay edici bir azap vardır.

Bu âyet, Nadr b. Hars hakkında nâzil oldu. O, İran Kisralarının hikâyelerini içeren kitapları satın alır ve:

- Muhammed, ad ve Semûd kıssalarından parçalar anlatıyor, ben de size Kisraların hikâyelerini anlatacağım, derdi.

İnsanlar onun sözüne meylederler, Kur'ân dinlemeyi terkederlerdi.

(.....) hayır ve faydadan uzak her bir bâtil şeydir. (.....) ise, aslı astan olmayan efsanelerin anlatıldığı sohbetler ve müziktir. İbni Mesud (radıyallahü anh) ve İbni Abbâs (radıyallahü anh) onun, müzik olduğuna dair yemin ediyorlardı.

Denildi ki:

“Müzik kalbi bozar, malı yok eder ve Rabbi kızdırır.” Rivâyete göre Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

“Musiki ile sesini yükselten hiçbir kimse yoktur ki, Allah, ona iki Şeytan göndermesin. Biri bir omuzuna, diğeri de diğer omuzuna çıkar. O kişi susuncaya kadar ayaklarıyla vurmaya (tepinmeye) devam ederler.” Mecmeu'z-Zevâid, 7/119

(.....) kelimesi, “Satın almak” sözünden türemiştir. Nadr'la ilgili rivâyette olduğu gibi. Ya da “küfrü, îmana karşı satın aldılar” Al-i İmran, 177 âyetinde olduğu gibi.

Yani, “Onu, ona değiştirdiler, onu, ona tercih ettiler.” demektir. Onlar, boş sözü hak söze tercih ediyorlardı.

(.....) kelimesinin (.....) kelimesine izafeti, açıklama içindir. Açıklama (.....) in manasını da içermektedir. Çünkü “lehv” , sözde de olur, başka şeyde de olur. Dolayısıyla onu “söz” kelimesiyle açıkladı.

“Söz” den maksat, hadiste geçtiği üzere “kötü sözdür.” Aynı Peygamberimiz'in (sallallahü aleyhi ve sellem) bir hadis-i şerifinde geldiği üzere:

“Mescidde konuşmak, iyilikleri, hayvanın otu yediği gibi yer (bitirir).”

Yada “lehvin” , “söze” izafeti, teb'iz içindir. Sanki şöyle denilmiştir:

“İnsanlardan öyleleri var ki, bazı boş sözleri satın alırlar.”

“Allah yolundan saptırmak için... “yani insanları, İslam'a girmekten ve Kur'ân dinlemekten saptırmak için demektir.

Mekke ekolü ve Ebû Amr'a göre (.....) kelimesi (.....) şeklindedir.

Yani, üzerinde bulunduğu sapıklıkta kalmak ve onu artırmak için, demektir.

“Herhangi bir ilmi delile dayanmadan... “yani, o vesileyle kendisine yüklenen günahı bilmeksizin, demektir. (.....) Ebû Bekir dışındaki Kufeîlilere göre (.....) ye atfen mensûbtur. Merfû' kılanlar ise onu (.....) ye atfetmişlerdir.

(.....) Hamza'ya göre, (.....) nin ve (.....) (elif)'in sukûnuyladır. 4 Hafs'a göre (.....) nin ötresiyledir, (.....) sizdir. Diğerlerine göre ise (.....) ve (.....) in ötresiyledir.

“Onlar için, onları alçaltan bir azap vardır.” (.....) tekil için de çoğul içinde kullanılan kapalı bir kelimedir. Nadr ve benzerlerini içermektedir.

7

Ona âyetlerimiz okunduğu zaman, sanki bunları işitmemiş, sanki kulaklarında ağırlık varmış gibi büyüklük taslayarak yüz çevirir. Sen de ona acıklı bir azâbın müjdesini ver.

Ona âyetlerimiz okunduğunda, onları düşünmeksizin, kibirlenerek ve kendi nefsinin Kur'ân dinlemekten üstün görerek yüz çevirdi.

“Sanki bunları işitmemiş... “yani onun, bu husustaki hâli, onu hiç işitmemiş kişinin haline benzemektedir.

(.....) kelimesi (.....) kelimesinden hâldir.

Aslı (.....) dur. zamîr; zamîri şandır. (.....) cümlesi,

(.....) dan hâldir. Nâfi'ye göre (.....) kavli(.....) şeklindedir.

8-9

Şüphesiz îman edip de sâlih amellerde bulunanlar için, içinde devamlı kalacakları ve nimetleri bol cennetler vardır. Bu, Allah'ın verdiği sözdür ve gerçektir. O, mutlak güç ve hikmet sâhibidir.

(.....) kelimesinden sonra durulmaz. Çünkü (.....) cümlesi, (.....) deki zamîrden hâldir.

(.....) ve (.....) kelimeleri, tekid edici iki masdardır. Birincisi kendi kendini tekid etmektedir. İkincisi ise, başkasını tekid etmektedir.

Zira (.....) cümlesi, “Allah (celle celâlühü) onlara Naim cennetlerini vadetti” , manasınadır. Dolayısıyla vaad manasım, vaad kelimesiyle tekid etmiştir.

(.....) cümlesi ise, vaadin gerçek olduğuna delalet etmektedir. Dolayısıyla da bununla vaad etmişlerdir.

“O hiçbir şeyin, kendisine galip gelemeyeceği mutlak güçtür. “Dolayısıyla o, düşmanlarını rüsvey edici bir azapla alçaltır. Yine o, yaptığı işlerde hikmet sâhibidir. Bu sebeple de dostlarına, kalıcı olan nimeti verir.

10

O, gökleri görebildiğiniz bir direk olmaksızın yarattı. Sizi sarsmasın diye yere de ulu dağlar koydu. Ve orada her çeşit canlıyı yaydı. Biz gökyüzünden su indirip, orada her hoş nebattan çift çift bitirdik.

(.....) kelimesi (.....)(direk) kelimesinin çoğuludur. (.....) daki zamîr (.....) (gökler)'e gider. Bu, “direksiz olarak” sözüyle, onları, o gökleri, direksiz olarak gördüklerine dair şâhit tutmaktır. Arkadaşına “gördüğün gibi kılıcsız ve mızraksızım” dediğin gibi.

(.....) nin i'rabta mahalli yoktur. Çünkü o, başlarığıç cümlesidir. Ya da o, mahallen mecrûrdur. (.....) kelimesinin sıfatıdır.

Yani, “görülen direkler olmaksızın” , demektir.

Yani o, onu görülmeyen direklerle dikti, demektir, o da onu kudretiyle tutmasıdır. Yere de sabit dağlar koydu.

“Orada her güzel çiftten bitirdik.”

Yani her sınıftan çiftler çiftler bitirdik.

11

İşte bunlar Allah'ın yarattıklarıdır. Şimdi sen, “Ondan başkasının ne yarattığını bana göster! (de)” Hayır (gösteremezler)! Zira zalimler açık sapıklık içindedirler.

(.....) mahrukatından zikredilenlere işaretler. Ondan başkasının, yani onların tannlarının ne yarattığını bana göster. Bu azametli şeylerin, Allah'u Teala'nın yarattığı şeylerden olduğunu söylemek suretiyle onları azarladı. “Sizin tanrılarınız ne yarattılar ki sizin katınızda ibâdeti hakettiler. Bana gösterin.”

“Bilâkis zalimler, açık bir sapıklık içindedirler.” Onları azarlamayı bırakıp ötesi olmayan bir sapıklıkta çıkmaza girdiklerini tescile girişti.

12

Andolsun ki biz Lokman'a: “Allah'a şükret” diyerek hikmet verdik. Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur. Nankörlük eden de bilsin ki Allah müstağnidir. Her türlü övgüye layıktır.

Lokman; Eyyüb (aleyhisselâm) ın kızkardeşinin oğlu Baura'nın oğludur. Ya da Eyyüb (aleyhisselâm)'in teyzesinin oğludur. Denildi ki:

“O Âzer'in oğullarındandı. Bin sene yaşadı. Dâvud (aleyhisselâm) a yetişti. Ondan ilim aldı. Dâvud (aleyhisselâm)'in gönderilişinden önce fetva veriyordu. Gönderildikten sonra fetva vermeyi bıraktı. Ona sorulduğunda şöyle dedi:

- Yeterli birinin yerime geçmesi hâlinde yetinmeyeyim mi?’

“O terziydi” denildi. “Marangozdu” denildi. “Çobandı” denildi. Hasılı başka şeylerde denildi.

İsrâ'il oğulları arasında kadılık yaptı. İkrime ve Şa'bi, onun peygamber olduğunu söylediler. Cumhûr'un görüşü ise, onun, hikmet ehli biri olduğu, peygamber olmadığı yönündedir. Denildi ki:

“O, peygamberlikle hikmet arasında muhayyer bırakıldı da o, hikmeti seçti.”

Hikmet: Sözde ve işte isabettir.

“O, bin peygambere öğrencilik yaptı, bin peygamber de ona öğrenci oldu.” denildi.

(.....) deki (.....) açıklayıcı (.....) dir. Mana; “

Yani Allah'a (celle celâlühü) şükret.” şeklindedir. Çünkü hikmetin verilmesi, sözün manası içindedir. Allah'u Teala, hikmetin verilmesini, şükre teşvikle tefsir etmek suretiyle, asıl hikmetin ve gerçek ilmin, o ikisiyle amel etmek, Allah'a (celle celâlühü) ibâdet etmek ve ona şükretmek olduğuna dikkat çekmiştir. Denildi ki:

“Kişi, sözünde, işinde, karşılıklı ilişkisinde ve sohbetinde hikmet ehli olmadıkça, hikmet ehli olamaz.” Sırrı Sakatı5 şöyle demiştir:

“Şükür, Allah'a, nimetiyle isyan etmemektir.”

Cüneyd şöyle demiştir:

“Şükür, nimetinde ona şirk koşmamandır.”

“O, şükürden acizliği ikrardır” denildi. Hasılı, kalbin şükrü ma'rifettir. Dilin şükrü hamdetmektedir. Azaların şükrü ibâdet etmektir. Hepsindeki acizliği görmek hepsinin kabulünün delilidir.

“Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur.” Çünkü onun menfaati kendisine döner. Netice de o daha fazlasını değildir. Nimeti inkâr eden de bilsin ki, Allah (celle celâlühü), şükredilmeye muhtaç değildir. Hiç kimse tarafından övülmediği takdir de bile, o, övülmeye layıktır.

13

Lokman, oğluna öğüt vererek: “Yavrucuğum! Allah'a ortak koşma! Şüphesiz şirk, büyük bir zulümdür” , demişti.

Hatırla, hani Lokman (aleyhisselâm) oğlu En'am'a ya da Eşkem'e öğüt vererek: “Oğulcuğum! Allah'a ortak koşma. Şüphesiz şirk büyük bir zulümdür. “demişti. Çünkü o, nimetin ancak kendisinden geldiği kişiyle, asla hiçbir nimete sahip olmayan kişiyi bir tutmaktır.

(.....) kelimesi, Mekke kırâat imâmlarına göre (.....) şeklinde (.....) nın sükunuydur. Hafsa göre ise Kur'ân'ın her yerinde (.....) kelimesi,(.....) nmüstünüyledir.

14

Biz insana, ana-babasına iyi davranmasını tavsiye ettik. Çünkü anası, onu, nice sıkıntılarla taşımıştır. Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur. (İşte bunun için) önce bana, sonra da ana-babana şükret diye tavsiyede bulunduk. Dönüş ancak banadır.

Anası, onu, zorluk üzerine zorluk çekerek taşımıştır.

Yani, zayıflık üzerine zayıflık çekerek, demektir. Zayıflığı artarak ve katlanarak, demektir. Sütten kesilmesi de iki yılın tamamındadır.

“Önce bana, sonra da ana-babasına şükretmesini tavsiye ettik.” demektir.

“Anası, onu, nice sıkıntılarla taşımıştır. Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur.” sözü, açıklanan ve açıklayan cümleler arasına girmiş mutariza cümlesidir. Çünkü ana-babaya iyi davranılmasını tavsiye ettiğinde tek başına ananın büyük hakkını zikretmek için, onun çektiklerini, hamileliği esnasında karşılaştığı sıkıntıları ve uzun müddetten sonra çocuğun sütten kesilmesini zikretti. Rivâyete göre, İbni Uyeyne şöyle demiştir:

“Kim beş vakit namazı kılarsa Allah'a şükretmiş olur. Kim de beş vakit namazın sonunda ana-babasına dua ederse onlara şükretmiş olur.”

“Dönüş banadır. “

Yani, dönüşün banadır. Hesabında benim üzerimedir, demektir.

15

Eğer onlar seni, hakkında bilgin olmayan bir şeyi (körü körünce) bana ortak koşman için zorlarlarsa, onlara itâat etme. Onlarla dünyadap iyi geçin. Bana yönelenlerin yoluna uy. Sonunda dönüşünüz ancak banadır. O zaman size, yapmış olduklarınızı haber veririm.

Onun bilinmesinin olumsuzlanmasıyla onun olumsuzluğunu kastetmiştir.

Yani, putları kasdederek, hiçbirşey olmayan şeyleri bana ortak koşma demektir. Şirk hususunda onlara itâat etme.

(.....) hilim, sabır, ihsan ve sıla-i rahîm ile güzel bir arkadaşlık yap, demektir.

“Bana yönelenlerin yoluna uy.”

Yani, dinindeki inanaların yoluna uy. Dünyada iken o ikisiyle güzel geçinme ile emredildiysen de, o hususta o ikisine uyma, demektir.

İbni Ata şöyle demiştir:

“Bunun manası: Bana hizmetin nurlarını üzerinde gördüğün kişiyle dost ol, şeklindedir.”

“Sonunda dönüşünüz ancak banadır.” Senin ve o ikisinin dönüşü ancak banadır, demektir. İşte o zaman size yaptıklarınızı haber veririm ve seni imanına göre mükafatlarıdırırım. Onları da inkarlarına göre cezâlarıdırırım. Bu, Lokman’ın (aleyhisselâm) vasiyyetindeki “şirkten nehyi” te'kid etmiştir.

Yani, andolsun ki biz, ona ana-babamı tavsiye ettik. Ona, son derece zorlasalar dahi çirkinliğinden dolayı şirk hususunda o ikisine tabi olmamasını emrettik, demektir.

16

“Yavrucuğum! Yaptığın iş bir hardal tanesi ağırlığınca olsa bile ve bu, bir kayanın içinde veya göklerde yahut yer(in derinliklerin) de bulunsa, yine de Allah onu (senin karşına) getirir. Şüphesiz Allah, çok lutûfkardır, herşeyden haberdardır.

(.....) Medine kırâat imâmılarına göre merfûdur. (.....) daki zamîr, kıssaya âittir. (.....) kelimesini (.....) kelimesine izafetinden dolayı müennes kılmıştır. “kan damarlarının başı tıkanmış gibi... “sözünde olduğu gibi.

(.....) tam fiildir, bu sebeple habere ihtiyacı yoktur. Diğerlerine göre ise (.....) kelimesi mensûbtur. (.....) deki zamîr kötülük ve iyiliğin en küçüğü içindir.

Yani, küçüklükte hardal tanesi gibi olsa bile, demektir. Ve bu, bu küçüklüğü ile birlikte bir kayanın içi gibi en gizli ve en korumalı bir yerde olsa, ya da yukarı alemlerde ya da onu aşağı alemlerde olsa Allah (celle celâlühü), kıyamet gününde onu getirir. Ve onunla onu işleyeni hesaba çeker. Çoğunluk, onun, yeryüzünün üzerinde olduğu şey kanaatindedir. O da, kafirlerin amellerinin, içine yazıldığı siccîndir. O siccın, yeryüzüne âit değildir. Şüphesiz Allah (celle celâlühü), her gizli şeye, ilminin, ulaşmasıyla latiftir. Her gizli şeyin künhünü bilir. Ya da mana:

“O (celle celâlühü), onları, açığa çıkarmak suretiyle lutûfkardır, bulundukları yeri bilir.” , şeklindedir.

17

Yavruçuğum! Namazı kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçirmeye çalış, başına gelenlere sabret. Şüphesiz bunlar, azmedilmeye değer işlerdir.

İyilikle emrettiğin ve kötülükten menettiğin vakit Allah'u Teala'nın zâtı uğrunda başına gelenlere sabret. Ya da başına gelen zorluklara sabret, çünkü onlar mükafatlara sebep olurlar, demektir. Şüphesiz bu sana tavsiye ettiğim, Allah'ın (celle celâlühü) emrettiği işlerdendir.

Yani, bunu, kesin bir emirle emretmiş, demektir. Bu, mefûlun, masdar şeklinde isimlendirilmesindendir. Aslı (.....) şeklindedir.

Yani “kesinleştirdiği ve emrettiği işlerdendir” demektir. Bu, bu taatların, diğer ümmetlerde de emredilmiş olduğuna dair delildir.

18

Küçümseyerek insanlardan yüz çevirme, yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Zira Allah, kendini beğenmiş övünen kimseleri sevmez.

Onlardan, büyükenerek yüz çevirme. Ebû Amr, Nafî ve Ebû Ali'ye göre (.....) kelimesi (.....) şeklindedir. Bu da (.....) manasındadır.

(.....) deveye isabet eden bir hastalıktır ki, deve de bu sebeple boynunu eğik tutar. Mana şudur: “İnsanlara tevazu ile, yüzünle yönet Onlara, kibir sahiplerinin yaptığı gibi yüzünün yanım dönme.”

“Yeryüzünde böbürlenerek yürüme. “

Yani, kibirli bir şekilde yürüme, demektir. Ya da masdarı hâl makamında getirmiştir. O zaman mana, kibirli olarak yürüme, şeklinde olur. Ya da mana, kibir ve taşkınlık için yürüme, şeklindedir.

“Allah, kendini beğenmiş övünen kimseleri sevmez.” yani kibirlenen ve uzun uzun hayat hikâyeleri anlatanları sevmez, demektir.

19

Yürüyüşünde tabii ol. Sesini alçalt. Unutma ki seslerin en çirkinini (avaz avaz bağırarak) merkeplerin sesidir.

(.....) uzatma ve kısaltma arası orta yoldur.

Yani, yürüyüşünde mutedil ol. Ta ki yürüsün, iki yürüyüşün ortası olsun. Ne ölü adımlarla yürü, ne de ahlâksızların zıplayışı gibi zıplayarak yürü. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem):

“Hızlı yürüyüş, mü'minin vakarım götürür.” 6 buyurmuştur. Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) hakkında da Hazret-i Âişe (radıyallahü anh) şöyle buyurmuştur:

“Yürüdüğünde süratli yürürdü.” Bununla, ölü yürüyüşünden fazla olan sürati kastetmiştir.

İbni Mesud (radıyallahü anh) dan şöyle rivâyet edilmiştir:

“Onlar, Yahûdilerin çabukluğundan ve Hıristiyanların yavaşlığından menediliyorlar. Ve sadece bu ikisi arası bir yürüyüşle emr olunuyorlardı.”

Denildi ki:

“Bunun manası, mütevazi bir şekilde ayak uçlarına bas, demektir.”

“Sesini azalt. “

Yani sesini kıs. Zira seslerin en çirkini, yani en kabası eşeklerin sesidir. Çünkü cehennem halkının sesi gibi, onun, Öncesi inilti, sonu da solumadır. Süfyan-ı Sevri'den şöyle rivâyet edilmiştir:

“Eşek hariç herşeyin bağırması teşbihtir. Çünkü o, şeytanı gördüğü için bağırır.”

İşte bu sebepten Allah (celle celâlühü), onu, çirkin olarak adlandırmıştır.

Seslerim yükseltenlerin, eşeklere ve onların seslerinin de eşek sesine benzetilmesinde, seslerin yükseltilmesinin son derece çirkin bir iş olduğuna dair tenbih vardır. Bunu, “Nebi (aleyhisselâm) kişinin alçak sesli olmasından hoşlanır, yüksek sesli olmasını da çirkin görürdü.” “şeklindeki rivâyet te'kid etmektedir.

Eşeklerin sesini tekil getirdi. Çoğul getirmedi. Çünkü bu cinsin herbir ferdinin'sesini zikretmek istemedi ki, bu kelime çoğul kılmsın. Bilâkis burada kastedilen; her cins hayvanın bir sesi vardır ve bu seslerin en çirkini de bu cinsin (eşeğin) sesidir. Dolayısıyla onun (ses kelimesinin) tekil getirilmesi gerekti.

20

Allah'ın, göklerde ve yerdeki (nice varlık ve imkanları) sizin emrinize verdiğini, nimetlerini açık ve gizli olarak size bolca ihsan ettiğini görmediniz mi? Yine de insanlar içinde ne bilgisi, ne rehberi ve ne de aydınlatıcı bir kitabı yokken Allah hakkında tartışan kimseler vardır.

Allah'ın (celle celâlühü) göklerdeki şeyleri, yani güneşi, ayı, yıldızları, bulutları vesair şeyleri ve yerdeki şeyleri, yani, denizleri, nehirleri, madenleri, hayvanları ve sair şeyleri sizin emrinize verdiğini ve size, nimetlerini açık ve gizli olarak tamamladığını görmediğiniz mi?

Medine kırâat imâmları, Ebû Amr, Sehl ve Hafs'a göre (.....) şeklindedir, diğerlerine göre ise (.....) şeklindedir.

Nimet; kendisiyle ihsan kastedilen her faydalı şeydir. Zahir, gözle görünendir. Batın ise; ancak delille bilinebilen şeydir. Şöyle de denildi:

“Zahir, göz, kulak, dil ve diğer görünen organlardır. Baün ise, kalp, akıl, anlayış ve benzerleridir.”

Mûsa (aleyhisselâm)'in duasında şöyle dediği rivâyet edildi:

'İlahi, bana, kullarına olan en gizli nimetini göster.” Bu dua üzerine Allah (celle celâlühü), O'na (aleyhisselâm):

“Onlara olan en gizli nimetim, nefestir.” buyurdu.

Denildi ki:

“Bu, şerî'atlerin hafifletilmesi, sebeplerin artırılması, güzel ahlâk, ihsanlara nail olma, belâların defî, mahlûkatın kabulü ve Rabbin rızasıdır.”

İbni Abbâs şöyle demiştir:

“Zahire; Allah'ın senin yaratılışında düzenlediği (organlar)dır. Batine ise; ayıplarından gizledikleridir.”

“İnsanlar içinde, ne bilgisi, ne rehberi ve ne de aydınlatıcı bir kitabı yokken Allah hakkında tartışan kimseler vardır.” âyeti, Hac Sûresi'nde geçtiği üzere Nadir b. Haris hakkında nâzil olmuştur.

21

Onlara: “Allah'ın indirdiğine uyun” dendiğinde, “Hayır, biz, babalarınızı, üzerinde bulduğumuz yola uyarız” derler. Ya şeytan, onları, alevli ateşin azâbına çağırıyor idiyse?

Manası; onları azâba şeytan çağırsa da mı ona tabi olacaklar.

Yani, şeytanın, onları, azâba çağırması hâlinde de mi onlara tabi olacaklar, demektir.

22

O'nu görüyormuşçasına ve iyi davranışlar içinde kendini Allah'a veren kimse, gerçekten en sağlam kulpa yapışmıştır. Sonunda bütün işler Allah'ın huzuruna varıp dönecektir.

(.....) kelimesi burada (.....) harfî cer ile (.....) âyetinde ise (.....) ile müteaddi kılındı. (.....) ile olduğunda manası, “yüzünü yani zâtını ve nefsinin Allah'a döndüren, yani sadece O'na yönelen “demektir. (.....) ile olduğunda ise, “birine malın teslim anında ki ilişkisi gibi, nefsin, O'na, teslim edilişi”, demektir. Kastedilen O'na tevekkül ve O'na havaledir. Kim işlediği hususlarda iyi biri olduğu hâlde kendini Allah'a (celle celâlühü) verirse gerçekten en sağlam kulpa yapışmış asılmıştır.

Urve (kulp): Herhangi bir şeyin kendisiyle asıldığı şeydir. (.....) kelimesinin müennesidir. Tevekkül edenin hâlini, yardan sarmak ve kopmayacağından emin olunan sağlam bir ip gibi en sağlam bir kulpa tutunmak suretiyle, nefsinin korumak isteyenine haline benzetti. Bütün işlerin sonu Allah'adır (celle celâlühü).

Yani onlar, O'na dönecektir. O (celle celâlühü) da, onlara göre karşılık verecektir, demektir.

23

(Rasûlüm!) inkâr edenin inkârı seni üzmesin. Onların dönüşü ancak bizdir. İşte o zaman, yaptıklarını kendilerine haber veririz. Allah kalplerde olanı şüphesiz çok iyi bilir.

İnkâr eden ve nefsinin Allah'a (celle celâlühü) döndürmeyen kişinin küfrü, seni üzmesin..

(.....) dendir. Nafi'ye göre (.....) şeklindedir. (.....) dendir.

Yani inkâr edenin inkan seni üzmesin, demektir. Onların dönüşü ancak bizdir. İşte o zaman yaptıklarını kendilerine haber veririz ve onları amellerine göre cezâlandırırız. Şüphesiz ki Allah (celle celâlühü), kullarının kalplerinde olanı bilir ve onlara, ona göre muamele eder.

24

Onlara biraz faydalarındırız, sonra kendilerini ağır bir azâba sürükleriz.

Onları dünyalannnda az bir zaman faydalandırırız. Sonra da onları, şiddetli bir azâba sokarız; Onlara, azâbın gerekli olması ve onlara, taşıyamayacaktan güçlüklerin yüklenmesi, bir şeye mecbur kalanın durumuna benzetilmiştir.'Galiz'kelimesi, kuvvetli maddelerden kinayedir. Maksat; azap edilen kişi üzerine uygulanan şiddet ve ağırlıktır.

25

Andolsun ki, onlara: “Gökleri ve yeri kim yarattı?” diye sorsan, mutlaka “Allah” derler. De ki: “Öyleyse övgü de yalnız Allah'a mahsustur.” Ama onların çoğu bilmezler.

“De ki (Öyleyse) övgü de yalnız Allah'a mahsustur. “sözü, onların, “Göklerin ve yerin yaratıcısı tek başına Allah'tır. “ikrarına karşı onları mat etmekte ve hamd ve şükrün ancak O'na mahsus olduğunu ve O'nunla birlikte O'ndan başkasına ibâdet edilmemesini gerekli kılmaktadır. Sonra da, “Ama onların çoğu bilmezler.” demektir.

26

Göklerde ve yerde ne varsa, hepsi Allah'ındır. Bilinmeli ki Allah, asıl müstağni ve övülmeye layık olandır.

Şüphesiz ki Allah (celle celâlühü), hamdedenlerin hamdine muhtaç değildir. Hamd etmeseler de hamde müstehak O'dur (celle celâlühü). Müşrikler:

“Bu (vahiy) bitecek bir sözdür. “dediler de Allah (celle celâlühü), sözünün bitmez olduğunu şu sözüyle bildirdi.

27

Şayet yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de mürekkep olsa ve hatta buna yedi deniz daha eklense, yine Allah'ın sözleri yazmakla tükenmez. Şüphe yok ki Allah mutlak galip ve hikmet sâhibidir.

Ebû Amr ve Ebû yakub'a göre (.....) kelimesi (.....) nin ismi (.....) üzerine atfen mensûbtur. Merfû' hâlinde ise (.....) ve mamulünün mahalli üzerine atıftır.

Yani, ağaçların kalem olması, denizin de mürekkep olması sabit olsa ve buna yedi deniz de eklense, demektir. Ya da (.....) kelimesi mübtada olarak merfûdur. (.....) hâl içinde. O zamanda mana, denizler mürekkep olduğu hâlde ağaçlar da kalem olsa şeklindedir.

(.....) kavli (.....) şeklinde de okunmuştur. Sözün muktezası, “ağaçlar kalem ve denizler mürekkep olsa...” şeklinde söylenmesiydi. Fakat (.....) sözü “mürekkep” kelimesinin zikredilmesine ihtiyaç bırakmadı. Çünkü o, senin “mürekkebi artırdı ve mürekkep verdi” sözündeki gibidir.

Bu ifade en büyük denizi hokka menzilesine koydu. Yedi denizi de mürekkep dolu kıldı. Öyle ki, o (denizler) orada mürekkebin ebedî olarak kesintisizce döküyor. Mana şudur:

“Yeryüzünün ağaçları kalem olsa, deniz de yedi deniz ilavesiyle mürekkep olsa ve bu kalemlerle ve bu mürekkeple Allah'ın (celle celâlühü) kelimeleri yazılsa, kalemler ve mürekkep biter O'nun kelimeleri bitmez.”

Bu, O'nun (celle celâlühü) şu âyeti gibidir:

“De ki, şayet deniz, Rabbimin kelimeleri için mürekkep olsa, Rabbimin kelimeleri bitmeden deniz biter.” Kehf, 109.

Eğer:

- “(.....) sözünün ref hâlinin iki yönünden birinde hâl olduğunu söylüyorsun, halbuki onda hâl sâhibine dönen bir zamîr yok.” dersen; Derim ki:

- “Bu senin (.....) Ordu seçildiği hâlde geldim.'sökünde olduğu gibidir. Hükmü, zarfların hükmü gibi olan buna benzer nice haller vardır.”

“Ağaç” keümesini, tekil olarak zikretti. Çünkü burada “ağaç” cinsinin tafsili ve ağaç cinsinden hiçbirşey kalmamacasına tek tek ele alınması ve herbirinin kalem olarak yontulması murad edilmiştir. Azın çoğulu olduğu hâlde (.....) kelimesi, çoğun çoğulu olan (.....) kelimesi üzerine tercih edilmiştir. Çünkü onun manası, denizlerin yazmasıyla azın çoğulu olan kelimeler bile bitmiyorsa ya çoğun çoğulu olan kelimeler nasıl bitecek? Şüphe yok ki Allah'ı (celle celâlühü), hiçbirşey âciz bırakamaz. O'nun ilminden ve hikmetinden hiçbirşey dışarı çıkamaz. Dolayısıyla da O'nun kelimeleri ve hikmetleri bitip tükenmez.

28

Sizin yaratılmanız ve dirtilmeniz, ancak tek bir kişinin (yaratılması ve dirtilmesi) gibidir. Unutulmasın ki Allah, işiten ve görendir.

Sizin yaratılmanız ve dirtilmeniz, ancak tek bir kişiyi yaratmak ve tek bir kişiyi diriltmek gibidir. Tek bir kişiyi diriltmek sözü, tek kişiyi yaratmak sözüyle bilindiği için hafzedilmiştir.

Yani, O'nun (celle celâlühü) kudretinde az ile çok birdir, O'nu hiçbir iş diğer işten alıkoymaz. Şüphesiz ki Allah (celle celâlühü) müşriklerin: “Diriliş yoktur. “şeklindeki sözünü işiten ve yaptıklarını görendir. Dolayısıyla da onları, ona göre cezâlarıdıracaktır.

29

Bilmez misin ki Allah, geceyi gündüze ve gündüzü geceye katınakta, her biri belli bir vadeye doğru akıp giden güneşi ve ayı buyruğu altında tutmaktadır. Ve Allah, yaptıklarınızdan tamamen haberdardır.

Görmez misin ki Allah (celle celâlühü), gece geldiğinde gecenin karanlığını, gündüzün ışığına sokuyor, gündüzü de geceye sokuyor. Güneş ve ayı, kulların menfaatine Mûsahhar kılmıştır. Güneş ve aydan her biri, kıyamet gününe kadar ya da güneş, sene sonuna kadar olan belli vaktine kadar, ya da ay sonuna kadar yörüngesinde yüzer ve onu kateder. Şüphesiz ki Allah (celle celâlühü), yaptıklarınızdan haberdardır.

Ayaş'a göre (.....) kelimesi (.....) ile (.....) şeklindedir.

Aynı şekilde bu, gecenin ve gündüzün birbirini takip ettiğini, her ikisinin uzayıp kısaldığını ve güneş ve ayın belli bir takdir ve hesaba göre yörüngelerinde yürüdüğünü bildiğine ve kudretinin büyüklüğü ve hikmetinin kemâliyle mahlûkatın bütün amellerini ilmiyle ihata ettiğine delâlet etmektedir.

30

Bu böyledir. Çünkü Allah, hakkın ta kendisidir. Ondaki başka taptıkları ise hiç şüphesiz batıldır. Gerçekten Allah, çok yüce, çok uludur.

Ebubekir'in dışındaki Iraklılara göre (.....) fiili (.....) iledir. Allah'ın (celle celâlühü), kendisini vasfettiği bu vasıf, O'nun (celle celâlühü), kudretinin acaibliklerinden ve hikmetinin üstünlüklerindendir. Kudret sâhibi, bilgili diriler bile bundan âciz kalmışken, Allah'tan (celle celâlühü) başka taptıkları cansızlar, nasıl âciz kalsın? Bu, O'nun (celle celâlühü), ilahlığı sabit, Hak olması sebebiyle ve O'ndan başkasının tanrılığının da bâtil olması sebebiyledir. Şüphesiz ki O, şanı yüce ve saltanatı büyük olandır.

31

Gemilerin denizde Allah'ın lütfuyla yüzdüğünü görmedin mi? bu, size varlığının delillerini göstermek içindir. Şüphesiz ki bunda, çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır.

(.....) kelimesi (.....) şeklinde de okunmuştur. Her (.....) veznindeki kelimeleri (.....) şeklinde okumak câiz olduğu gibi, her (.....) vezninde de (.....) okumak câizdir.

“Allah'ın lütfuyla... “yani, ihsanı ve rahmetiyle, ya da rüzgarla, demektir. Çünkü rüzgar da Allah'ın (celle celâlühü) nimetlerindendir. Bu, ona bindiğinde size denizdeki kudretinin üstünlüklerini göstermek içindir. Şüphesiz ki bunda belâlarına karşı çok sabreden ve nimetleri için çok şükreden herkes için ibretler vardır. Sabır ve şükür, mü'minin iki sıfatıdır. İman, iki kısımdır. Biri, şükür, diğeri sabırdır. Sanki şöyle demiştir: “Şüphesiz ki bunda her mü'min için ibretler vardır.”

32

Dağlar gibi dalgalar onları kuşattığı zaman, dini, tamamen Allah'a has kılarak (ihlasla) O'na yalvarırlar. Allah onları karaya çıkararak kurtardığı vakit, içlerinden bir kısmı orta yolu tutar. Zaten bizim âyetlerimizi, ancak nankör gaddarlar (bilerek) inkâr eder.

“Onları” yani kâfirleri kuşattığı zaman, demektir. Dalga yükselir ve dağlar misali geri döner. (.....) dağ, bulut ve sair seni gölgelendiren herşeye denir.

“Onlardan bir kısmı orta yolu tutar. “yani, îman ve ihlasları üzere devam ederler. Küfre geri dönmezler, demektir. Ya da denizde, korktukları anda kendilerinde meydana gelen ihlas, hiç kimsede de kalmaz. Orta yolu tutan da çok nadirdir.

“Hile ve entrika ile ihanet eden gaddar” demektir.

(.....) İhanetin en çirkinidir. Âyetlerimizin hakikatini ancak Rabbini inkâr eden gaddarlar inkâr eder.

33

Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Ne bababın evladı, ne evladın babası için bir şey ödeyemeyeceği günden çekinin. Bilin ki Allah'ın verdiği söz gerçektir. Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın. Şeytan, Allah'ın affına güvendirerek sizi kandırmassın.

Ne baba ne de evlat diğeri adına hiçbirşey ödeyemez. Mana; “o günde ödeyemez” , şeklindedir ki bu, hazfedilmiştir.

“Ne de evladın babası için bir şey ödeyemeyeceği...” sözü te'kit yoluyla gelmiştir. Üzerine atfedildiği cümle gibi gelmemiştir. Çünkü isim cümlesi fiil cümlesinden daha çok te'kid edicidir. Ayrıca buna “o” ve “evlat” kelimeleri de eklenmiştir. Bundaki sebep ise, hitabın mü'minlere yönelik olması ve onların babalarının küfür üzere ölmüş olmasıdır. Bu sebeple, bununla, onların babalarına, âhirette şefâat etmek suretiyle fayda verme arzuları kesilmek istenmiştir. Te'kidin manası; “evlat” sözüdür. Eğer onlardan biri, kendisinden peydahlandığı ilk babasına bile şefâat etse, onun şefâati kabul edilmeyecektir. Nerde kaldı dedeleri?

“Veled” sözü, çocuk ve torun için kullanılır, ama “mevlud” kelimesi böyle değildir. O, senden doğan için kullanılır. Keşşaf'ta da böyledir. Şüphesiz ki Allah'ın (celle celâlühü), diriliş, hesap ve cezâ ile ilgili vadi gerçektir. Sakın dünya hayatı sizi zinetiyle aldatmasın. Çünkü onun nimeti düşük, lezzeti de geçicidir. Şeytan ya da dünya ya da emel, sizi, Allah'ın (celle celâlühü) affına güvendirerek kandırmassın.

34

Kıyamet vakti hakkında bilgi, ancak Allah'ın karındadır. Yağmuru O yağdırır. Rahîmlerde olanı da bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Yine hiç kimse nerede öleceğini bilemez. Şüphesiz ki Allah, her şeyi bilendir, herşeyden haberdardır.

Kıyametin kopuş vakti ile ilgili bilgi ancak Allah (celle celâlühü) katındadır.

(.....) Şam ve Medine kırâat imâmları ile Âsım'a göre şeddelidir ve fiil olan zarfın gerektirdiği şey üzerine atıftır. Takdiri şöyledir:

“Kıyamet hakkında ki bilgi Allah (celle celâlühü) katında sabittir ve yağmuru zamanında, önce ve sonraya almaksızın o yağdırır. Rahîmlerde olanın erkek mi dişi mi, kusursuz mu, tam mı ya da sakat mı olduğunu O bilir. İyi ya da kötü hiç kimse, yarın, hayır ya da şer yönünden ne kazanacağını bilmez. Niceleri hayır işlemeye azmederler de şer işlerler. Şer işlemeye azmederler de hayır işlerler. Yine hiç kimse nerede öleceğini bilmez. Niceleri var ki, bir yere yerleşmiş, herşeyini oraya bağlamış, sonra da buradan ayrılmam demiştir. Ancak kaderin cilvesi, onu aklına bile gelmeyen bir yere atar da orada ölür.”

Rivâyet edildiğine göre, Azrail (aleyhisselâm), Süleyman (aleyhisselâm)'in yanına geldi, onun yanında oturanlardan birine bakmaya başladı. Adam:

- Bu kimdir? dedi. Süleyman (aleyhisselâm) ona:

- “Ölüm meleği” diye cevap verdi. Adam:

- Sanki o, beni istiyor, dedi ve Süleyman (aleyhisselâm) dan kendisini rüzgar vasıtasıyla Hindistan'a göndermesini istedi. Süleyman (aleyhisselâm) da bunu yaptı. Bundan sonra ölüm meleği, Süleyman (aleyhisselâm) a:

- “Ona devamlı bakmamın sebebi şaşkınlığımdandı. Çünkü ben onun ruhunu Hindistan'da almakla emrolunmuştum. Halbuki o senin yanındaydı.” dedi.

İlmi, Allah'a (celle celâlühü), dirayeti de kullara âit kıldı. Çünkü dirayette aldatma ve hile manası vardır. Mana şudur:

“Bunlar, onlara mahsus hileler işletüse bile bilinemez. İnsan için çalışmasından ve akıbetinden özel hiçbir şey olamaz. Onları bilebilmeye herhangi bir yol bulamıyorsa, onlardan başkasına yol bulması daha da uzak olacaktır.

Yağmur vaktim ve ölümü haber veren müneccime gelince, o, tecrübe ve mütalaa ile inceleme neticesinde bunu söylüyor delil ile bilinen şeyler gayb olmazlar. Ancak zan şeklindedirler. Ve zan da ilmin dışındadır.”

Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) den rivâyet edildiğine göre o (sallallahü aleyhi ve sellem):

“Gaybın anahtarları beştir.” Buhârî, 4697; Ahmed b. Hanbel, 2/24. demiş ve sonra da bu âyeti okumuştur.

Rivâyet edildiğine göre İbni Abbâs (radıyallahü anh) şöyle demiştir:

“Kim bu beş şeyi bildiğim iddia ederse yalan söylemiştir.”

Halîfe Mansûr, rüyasında ölüm meleğini gördü ve ona ne kadar yaşayacağını sordu. O da ona beş parmağıyla işaret etti. Tabirciler bunu beş sene beş ay ve beş gün olarak tabir ettiler. Ebû Hanîfe ise:

- “O, bu ayete işarettir.” dedi. Çünkü bu beş ilmi Allah'tan (celle celâlühü) başka kimse bilmez.

Zühri (rahmetüllahi aleyh) den şöyle rivâyet edilmiştir:

“Lokman sûresini çok çok okuyun. Çünkü onda hayrette bırakan şeyler vardır.”

Allah (celle celâlühü), en iyi bilendir.

SECDE SÛRESİ

Bu sûre Mekke'de nâzil olmuştur, 30 âyettir.

1

Elif. Lâm. Mîm.

2

Kitabın, âlemlerin Rabbi tarafından indirilmesinde asla şüphe yoktur.

(.....) suresinin ismi olmak üzere mübtedadır. Haberi ise “kitabın indirilmesi” dir. Eğer onu (.....) dikkat çekmek için söylenmiş bir söz kılarırsan, o zaman (.....) kelimesi, hazfedilmiş bir mübtedanın haberi olmak üzere merfû' olur. Ya da o (.....) mübtedadır. Haberi ise “onda hiçbir şüphe yoktur” cümlesidir. Ya da mübteda olarak mermdur, haberi de “Alemlerin rabbi tarafındandır” cümlesidir. O zaman (.....) cümlesi, cümle-i mu'tariza olur ki onun da irapda mahalli yoktur. (.....) deki zamîr, cümlelerin manasına gider. Sanki şöyle denilmiştir:

“Bunda, yani onun alemlerin Rabbi tarafından indirilmiş olmasında hiçbir şüphe yoktur. Çünkü o insanı âciz bırakmıştır. Ve onun misli şüpheden en uzak şeydir.” Daha sonra bunu bıraktı ve şu söze döndü.

3

“Onu uydurdu” mu diyorlar? Bilâkis o senden önce kendilerine hiçbir uyarıcı gelmemiş bir kavmi uyarman için Rabbinden gönderilen hak (kitaptır). Umulur ki doğru yolu bulurlar.

“Yoksa onu uydurdu mu diyorlar? “

Yani “Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) onu uydurdu mu diyorlar” , demektir. Çünkü (.....) ve (.....), “Bilâkis “mı, mi” manasına olan ve bir önceki sözü kesen bir kelimedir. Mana şudur:

Onların sözünü inkâr için ve onların ediplerinin, onun üç âyetinin bir benzerini bile ortaya koymaktan âciz kaldığı durum ortaya çıktığından, onların, bu durumlarına şaşkınlık ifadesi obun diye “onu uydurdu mu diyorlar?”

Daha sonra “Bilâkis o, Rabbinden gönderilen hak (kitap)tır” sözüyle, onun hak olduğunu ve onların inatla ve cehaletle dedikleri gibi, Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’in, onu uydurmadığım beyan ederek inkârdan ispata yöneldi.

“Senden önce kendilerine hiçbir uyarıcının gelmediği kavim...” Araplardır. (.....) deki (.....) olumsuzluk içindir. Cümle (.....) kelimesinin sıfatıdır.

“Umulur ki doğru yolu bulurlar.” sözündeki ümid, Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) tarafındandır. (.....) — “Umulur ki o öğüt alır.” Taha, 44 ümidinin Mûsa ve Harun (aleyhisselâm) tarafından olduğu gibi.

4

Gökleri, yeri ve bunların arasındakiler! altı günde (devirde) yaratan, sonra arşa istiva eden Allah'tır. Ondan başka ne bir dost ne de bir şefâatçiniz vardır. Artık düşünüp öğüt almaz mısınız?

“Arşa istiva eden... -yani onu yaratmasıyla hükmü altına alan. Rızasına ters düştüğünüzde kendiniz için - Ondan başka ne bir dost ne de bir şefâatçiniz vardır. -Allah'tan (celle celâlühü) başka hiçbir dost yani size yardım

edecek hiçbir yardımcı ve size şefâat edecek hiçbir şefâatçi bulamazsın.- Artık düşünüp, -Allah'ın öğütleriyle- öğüt almaz mısınız? “

5

(Allah) gökten yere kadar her işi düzenleyip yönetir. Sonra (bütün bu işler) sizin saydığınız hesap ile bin yıl tutan bir günde O'nun nezdine çıkar.

Dünya işini, kıyamet kopuncaya kadar gökten yere kadar düzenler, sonra bütün bu işler, onlarda hükmetmesi için O'na döner.

“Binyıl tutan gün...” kıyamet günüdür. “Sizin saydığınız” dm maksat, dünya günleridir. “O'nun nezdine “sözüyle, yön ispatı hususunda müşebbihe'ye kâtilma. Çünkü bunun manası; râzı olduğu ya da emrettiği yere demektir. Nitekim şu âyetlerde de cihet (yön) tesbit etme.

“Şüphesiz ki benRabbimegidiciyim” Saffât, 99., “Şüphesiz ki ben Rabbime hicret ediyorum” Ankebut, 26. ve

“Kim evinden Allah'a hicret ederek çıkarsa...” Nisa, 100.

6

İşte, görülmeyeni de görüleni de bilen, mutlak galip ve merhamet sâhibi O'dur.

Yani O, önceden de geçtiği üzere mahlûkatın gördüğü ve göremediği şeyleri bilir. O işinde galiptir, son derece lutufkardır ve son derece kolaylaştırıcıdır. Denildi ki:

“Burada durulmaz çünkü (.....) O'nun sıfatıdır.”

7

O (Allah) ki, yarattığı herşeyi güzel yapmış ve ilk başta insanı çamurdan yaratmıştır.

Onu güzel yapmıştır. Çünkü herşey hikmetin gerektiği şekilde tertip olunmuştur.

(.....) Kufi, Nafi ve Sehl'in görüşüdür.

Yani yarattığı herşeyi güzel yaratmıştır. Diğerlerine göre ise (.....) şeklindedir.

Yani, herşeyin yaratılışını güzel yapmıştır, demektir. İnsandan maksat, Âdem (aleyhisselâm) dır.

8

Sonra onun zürriyetini nutfeden, hakîr bir sudan yapmıştır.

“Su” dan maksat, menidir. “su” kelimesi “nutfe” kelimesinden bedeldir. (.....) kelimesi “âdi, önemsiz, zayıf” , demektir.

9

Sonra onu şekillendirmiş, ona kendi ruhundan üflemiştir. Ve sizin için kulak(lar), gözler, kalpler yaratmıştır. Ne kadar az şükrediyorsunuz.

Sonra onu düzgün bir şekilde düzenledi.

“İnsanı en güzel şekilde yarattık” Tîn, 4. âyetinde olduğu gibi.

“Üfledi” girdirdi demektir. “Ruhundan” sözündeki izafet ihtisas içindir. Sanki şöyle demiştir: “Kendine ve kendi ilmine mahsus kıldığı şeyden ona üfördü.”

İşitmeniz, görmeniz ve düşünmeniz için sizde- “kulak(lar), gözler ve kalpler yaratmıştır.”

“Toprağın içinde kaybolduğumuz zaman, gerçekten (o vakit) biz mi yeniden yaratılacağız?” derler. Şüphesiz onlar, Rablerine kavuşmayı inkâr etmektedirler.

Bunu diyen Ubey b. Haleftir. Onun sözüne rıza gösterdikleri için hepsine isnad edilmiştir. Toprak olduğumuzda ve yeryüzünün toprağına karışıp gittiğimizde mi? Suyun, sütün içinde kaybolduğu gibi ondan ayrılmadığımız da mı? Ya da defnedebilmek suretiyle yeryüzünde kaybolup gittiğimizde mi? demektir.

(.....) yı Ali (.....) ın esresiyle (.....) şeklinde okumuştur.

(.....) ve (.....) denir. Her iki şekilde de gelmektedir.

(.....) daki zarf, (.....) cümlesi, içerdği fiile (.....) ye mensuptur.

“Yeniden yaratılış “bizim tekrardan diriltilişimizdir. Onların, yeniden dirilişi inkâr ettiklerini zikrettikten sonra bundan daha açık olana yöneldi. O da, onların sadece dirilişi değil, Ölümden sonraki bütün şeyleri inkâr ettikleridir.

De ki: “Size vekil kılınan ölüm meleği canınızı alacak, sonra Rabbinize döndürüleceksiniz.”

Ruhlarınızı almakla görevlendirilen ölüm meleği sizin canınızı alacak. Sonra da hesap ve cezâ için diriltileceksiniz. İşte Allah (celle celâlühü) ile karşılaşmanın manası budur.

(.....): nefsi yani ruhu kabzetmektir.

Yani o, hepinizin ruhlarını kabzeder. Bu, noksansız bir şekilde tam olarak aldığında söylediğin “Hakkımı falarından aldım. “sözündeki gibidir. Mücahid şöyle demiştir:

“Yeryüzü ölüm meleği için durulmuştur. Onun için tabak gibi kılınmıştır. Oradan dilediği gibi alır.” Denildi ki:

“Ölüm meleği ruhları çağırır. Onlar da ona icabet ederler, sonra o yardımcılarına onları kabzetmelerini emreder.”

Aslında bütün bunları emreden Allah'u Teala'dır. Mahrukatin fiillerini yaratan O'dur. Bu sebeple bu âyet, “Elçilerimiz onun canını alırlar.” En'am,61. âyeti ve “Allah, ölümü esnasında canları alır.” Zümer, 42. âyeti çoğula nisbet edilmiştir.

O günahkarların, Rablerinin huzurunda başları öne eğik hâlde “Rabbimiz! Gördük, duyduk. Şimdi bizi (dünyaya) geri döndür de iyi işler yapalım. Artık kesin olarak inandık.” diyecekleri zamanı bir görsen.

Hitap Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e ya da herkesedir. (.....) imtinaıyyedir. Cevabı hazfedilmiştir.

Yani “büyük bir iş görecektin demektir.

Günahkarlar, “Biz yeryüzü toprağında kaybolup gittiğimizde mi? “diyenlerdir.

(.....) ve (.....) kelimeleri geçmiş zaman içindir. Ancak bu şekli de câizdir. Çünkü Allah'tan (celle celâlühü) olması beklenen iş, olmuş mesabesindedir. Burada “Onun ihtiva ettiği şeyi göreceksin.” cümlesi takdir olunmaz. Sanki “Eğer senin görüşün olsaydı...” denilmiştir. (.....) onun zarfıdır.

“Rabbleri huzurunda..., -yani Rablerinin hesaba çekmesi esnasında- başları, -zillet, utanç ve pişmanlıktan dolayı- öne eğik hâldedir.” Hazif hakkı için burada durulur. Çünkü onun takdiri “derler” şeklindedir.

“Rabbimizl -Va'dinin ve tehdinin doğruluğunu- gördük. -Peygamberimizin doğruluğunu senden- işittik,...” ya da “Biz körler ve sağır idik de şimdi gördük ve işittik.”, demektir. “Bizi -dünyaya- geri döndür de iyi işler yapalım -îman edip taat işleyelim - Artık -bir, dirilişe ve hesaba- kesin olarak inandık.”

13

Biz dilesek, elbette herkese hidâyet verirdik. Fakat “cehennemi cinlerden ve insanlardan bir kısmıyla dolduracağım” diye benden kesin söz çıkmıştır.

“Biz dilesek elbette herkese -dünyada- hidâyet verirdik “

Yani dikseydik katımızda ki lütuftan -ki bunu isteselerdi- herkese verirdik, onlar da hidâyete ererdi. Lakin, onların, lütfü tercih edip seçeceklerini bildiğimiz için bu lutfo onlara vermedik.

Bu, Mu'tezile'ye karşı delildir. Çünkü onlara göre Allah (celle celâlühü) her nefse kendisiyle hidâyet olacıkları şeyi vermeyi dilemiş ve vermiştir. Fakat onlar, hidâyete ulaşamamışlardır. Onlar, bu âyeti, zorlamayı dilemekle tevîl etmişlerdir. Bu ise, deliller üzerinde gereği gibi düşünüldüğünde bilindiği üzere fasit bir te'vildir.

“Fakat -onlardan cehennemi gerektirici şeylerin meydana geleceğini bilmem hasebiyle-'cehennemi cinlerden ve insanlardan bir kısmıyla dolduracağım'diye benden kesin bir söz çıkmıştır.” Bilinen şeyde, onların red ve yalanlamayı seçecekleridir. İnsanların ve cinlerin tahsisinde, onun, meleklerini, cehennemi gerektirici ameli işlemekten koruyacağına işaret vardır.

14

(O gün onlara şöyle diyeceğiz:) “Bu güne kavuşmayı unutmanızın cezâsını şimdi tadın bakalım! Şüphesiz biz de sizi unuttuk. Yaptıklarınızdan ötürü ebedî azâbı tadın.”

Bu kavuşma gününüzün amelini -ki o, ona imandır- terketmeniz azâbını tadın bakalım. Şüphesiz biz de, sizi, azâbta unutulmuş gibi bıraktık. İşlediğiniz küfür ve günahlardan dolayı daimi kesintisiz azâbı tadın!

15

Bizim âyetlerimize ancak o kimseler inanırlar ki, bu âyetlerle kendilerine öğüt verildiğinde, büyüklük taslamadan secdeye kapanırlar ve Rablerini hamd ile teşbih ederler. Dikkat: Bu âyet secde âyetidir.

Bu âyetlerle kendilerine öğüt verildiğinde tevazu ve huşu içerisinde İslam'a âit verdiği rızıklara şükrederek Allah'a (celle celâlühü) secde ederler. İman ve secde hususunda kibirlenmeksizin Allah'ı (celle celâlühü), O'na layık olmayan şeylerden tenzih ederler ve O'nu, O'na hamd ederek överler.

16

Onlar, yanları yataklarından kalkarak, korkuyla, umutla Rablerine yalvarırlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yolunda harcarlar.

Yanlar, yataklarını ve uyudukları yerleri terkeder. Sehl şöyle demiştir:

“Bir kavme hibe verildi. O da kendilerine, münacaatın nasip edilmesi ve onların onun ehli kılınmazıydı.”

Sonra Allah (celle celâlühü), onları methetti ve “yanlarını yataklardan ayırırlar” buyurdu. Onlar Rablerine ibâdet ederek yalvarırlar.

(.....) mefulun lehtir.

Yani, “O'nun (celle celâlühü) azâbından korktukları ve rahmetini umdukları için “, demektir. Onlar, teheccüde kalkanlardır. Bunun tefsiri hakkında: “Onun, kulun gece namazına kalkışı olduğu” Ahmed b. Hanbel, Müsned, 5/232. Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) den rivâyet edilmiştir.

İbni Ata şöyle demiştir:

“Onların yanları, gaflet yaygısı üzerinde sükunet bulmaktan kaçınmış ve yakınlık yaygısını yani gece namazını talep etmiştir.”

Enes (radiyallahü anh) den şöyle rivâyet edilmiştir:

“Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem)’in, ashâbından bir kısmı, akşamdan yatsının son vaktine kadar namaz kıları. İşte bu âyet onlar hakkında nâzil olmuştur.” İbni Merdviye rivâyet etmiştir. Haşiyetü'l Keşşaf, 3/512

Denildi ki:

“Onlar, gecenin ilk üçte birini namaz kılarak geçirenler, uyumayanlardır. “

Kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah'u Teala'nın taatinde harcarlar.

17

Yaptıklarına karşılık olarak onlar için nice sevindirici ve göz aydınlatıcı nimetler saklandığını hiç kimse bilemez.

Burada geçen (.....) kavii “O şeyi ki” manasınadır.

(.....) Hamza ve Ya'kûb'a göre (.....) şeklindedir. “Onlar için ne gibi güzellikler hazırlanmış hiç kimse bilmiyor” , demektir. (.....) mastardır.

Yani, karşılıktan kendilerine verilir, demektir.

Hasen (radiyallahü anh) dan şöyle rivâyet edilmiştir:

“Bir grup, dünyada iken amellerini gizlemiştir. Bu sebeple Allah (celle celâlühü) da, onlar için gözlerin görmediği, kulakların işitmediği şeyleri gizlemiştir.” Bunda, kastedilenin, cezânın uygunluğu için -gece yarısı kılman namaz olduğuna dair delil vardır.

Daha sonra Allah (celle celâlühü), taat ve îman nuru içerisinde olanla, inkâr ve isyan karanlığında olanın eşit olmayacağını şu sözüyle beyan etmiştir.

18

Öyle ya mü'min olan, yoldan çıkmış kimse gibi midir? Bunlar, elbette eşit olamazlar.

“Yoldan çıkmış” (fâsık)tan maksat,kafırdır. “bir olmazlar” sözü bir sonraki âyetin delaletiyle (.....) deki mana üzerine çoğul gelmiştir.

19

İman edip iyi işler yapanlara gelince, onlar için yaptıklarına karşılık olarak varıp kalacakları Me'va cennetleri vardır.

“Me'va cennetleri” cennetlerin bir çeşididir ki oraya şehitlerin ruhları sığınır. Denildi ki:

“O (me'va cennetleri) arşın sağ tarafındadır.”

“Yaptıklarına karşılık...” yani, amellerine karşılık bağış olarak, demektir.

Nuzûl; misafir ve ikram edilen şeydir ki bu zamanla umumileşti ve herkese şamil oldu.

20

Yoldan çıkanlara gelince, onların varacakları yer ateştir. Oradan çıkmak istedikleri her defasında geri çevrilirler. Ve kendilerine “Yalandır, deyip durduğunuz cehennem azâbını tadın.” denir.

Onların sığmakları ve menzilleri ateştir, cehennem bekCinleri onlara “Yalanladığınız cehennem azâbını tadın” der. Bu, yoldan çıkan (fâsık) kelimesiyle kafirin kastedildiğine dair bir delildir. Zira yalanlama îmana mukabildir.

21

En büyük azâbtan önce, onlara mutlaka en yakın azâbtan tattıracağız. Olur ki (îmana) dönerler.

“En yakın azap... “esaret ve yedi yıl süren kuraklık gibi çektikleri dünya azâbıdır. “En büyük azap “ise, âhiret azâbıdır.

Yani, onlara, âhirete gitmeden önce dünya azâbını tattıracağız, demektir. Dârûnî'den yapılan rivâyete göre şöyle demiştir:

“En yakın azap, hor ve zelil bir şekilde terkedilmek, en büyük azap ise, ateşlerde ebedî kalmaktır.”

“En yakın azap, kabir azâbıdır.” da denildi.

“Umulur ki o en yakın azapla azaplarıyanlar, küfürden tevbe ederek, dönerler.”

22

Kendisine Rab binin âyetleri hatırlatıldıktan sonra, onlardan yüz çevirenden daha zâlim kim olabilir? Muhakkak ki biz, günahkarlara, ettiklerinin karşılığı olan cezâyı vereceğiz.

“Kendisine Rabbinin âyetleri ile -yani Kur'ân'la- nasihat edildikten sonra onlardan yüz çevirip, -onlar hakkında düşünmeyen kimseden- daha zâlim kim olabilir? “

Yani, bu gibi, doğru yola ve başarıya en büyük saadete yol gösteren, açık ve aydınlatıcı âyetler kendilerine hatırlatıldıktan sonra, onlardan yüz çevirmek akılsızlıktır, demektir. Arkadaşına fırsatı terketmesini akılsızlık olarak görerek “Böyle bir fırsatı buldun, sonra da onu terk ediyorsun? “dediğin gibi.

“Günahkarlara... “dedi, “ona” demedi. Çünkü onu bütün zalimlerin zâlimi kıldıktan sonra, günahkârları, topundan intikam almakla tehdit etmesi, intikamın çoğunun, en zalimleri üzerine isabet edeceğine delâlet etmektedir.

“Ona “şeklinde zamîrle söyleseydi bu mana anlaşılmayacaktı.

23

Andolsun biz Mûsa'ya kitap verdik. “(Resûlüm) sen ona kavuşacağından şüphe etme” dedik. Ve onu İsrâ'il oğullarına hidâyet rehberi kıldık.

“Kitap” tan maksat Tevrât'tır.

“Ona kavuşacağından...” yani Mûsa'nın (aleyhisselâm) kitaba kavuşacağından, ya da Mi'râc Gecesi ya da kıyamet günü Mûsa'ya (aleyhisselâm) kavuşacağından, ya da Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) den de rivâyet edildiği gibi, Mûsa'nın (aleyhisselâm), âhirette Rabbi ile kavuşacağından, demektir.

Mûsa'ya (aleyhisselâm) indirilen bu kitabı, kavmi- İsrâ'il oğulları –için- hidâyet rehberi kıldık. “

24

Sabrettikleri ve âyetlerimize kesinlikle inandıkları zaman, onların içinden, buyruğumuzla doğru yola ileten rehberler tayin etmiştik.

(.....) Kûfe ve Şam kırâatına göre iki (.....) dir.

Onlardan, bununla, insanları “doğru yola ileten -ve onları, Allah'ın (celle celâlühü) Tevrât'taki dinine ve şer'atına çağıran- rehberler tayin etmiştik.”

“Buyruğumuzla...”

Yani bunu onlara emrimizle, demektir. “Sabrettikleri zaman...” yani, Allah'a (celle celâlühü) taat ya da günahlardan kaçmak suretiyle, hak üzere sabrettiklerinde, demektir.

(.....) Hamza ve Ali'ye göre (.....) şeklindedir.

Yani, dünyadan kaçmak suretiyle. Burada sabnn meyvesi,'insanlara imâm olmak'diye delil vardır.

25

Muhakkak ki Rabbin, ihtilaf etmekte oldukları şeyler hakkında, kıyamet günü onların aralarında hükmedecektir.

Peygamberlerle ümmetleri arasında, ya da mü'minlerle müşrikler arasında hükmedecektir de hak sâhibini inkârcıya galip getirecekler.

26

Kendilerinden önce yaşamış, halen yurtlarında gezip dolaştıkları, nice nesilleri helâk edişimiz onları doğru yola sevketmedi mi? Bunlarda elbette ibretler vardır. Hâlâ kulak vermezler mi?

(.....) deki (.....) atfedilenin cinsinden olması niyet edilen bir ma'tûfun aleyhin üzerine atıftır.

Yani “çağırmadı mı?” demektir. Zeyd'in Ya'kûb'tan rivâyetle “sevketmedik mi” şeklinde okuyuşu deliliyle “sevketmedi mi “nin, yani “açıklamadı mı “ma faili, Allah'tır (celle celâlühü).

“Onları” yani Mekke halkını demektir.

(.....) in, (.....) nin faili olması câiz değildir. Çünkü (.....) istifham içindir. Dolayısıyla onda, kendinden önceki amel etmez. “onlardan önce nice nesilleri helâk ettik” sözüyle mahallen mensûbtur. Onlardan önce Âd, Semûd, ve Lût kavmi gibi nice nesilleri helâk ettik.

“Yurtlarındagezip dolaştıkları... “

Yani, Mekke halkı ticaretlerinde onların evlerine ve yurtlarına uğramaktadırlar, demektir. Bunlarda elbette ibretler vardır. Hâlâ bu öğütlere kulak vermezler mi ki öğüt alsınlar.

27

Kupkuru yerlere suyu ulaştırdığımızı, onunla gerek hayvanlarının gerekse kendilerinin yiye geldikleri ekini çıkarmakta olduğumuzu da görmediler mi? Hâlâ da göremeyecekler mi?

“Suyu sevkettiğimizi...”

Yani, yağmuru ve nehirleri akıttığımızı demektir. “Kuru yer” , bitkisi olmayan yani kesilmiş olan yer, demektir. Bu ya suyun olmamasından, ya da otlamasından dolayıdır.

“Onunla” yani o suyla “ekini çıkarırız” sözünün delaletiyle çorak gibi ot bitmeyen yerlere (.....) denmez.

“Hayvanlarınız” , o ekinin yapraklarından, samanından “siz de tanesinden yersiniz.”

“Hâlâ gözleriyle görmeyecekler mi?” ki bununla O'nun ölüleri diriltmeye kâdir olduğuna yol bulsunlar.

28

Eğer doğru söylüyorsanız, bu fetih (ve hüküm) günü hani ne zaman? derler.

Fetih: Zafer ya da “Rabbimiz aramızda hükmet” A'raf, 89. sözünde olduğu gibi, hükmetmek demektir. Müslümanlar:

- “Şüphesiz ki Allah, bizim lehimize, müşriklerin aleyhine hükmedecek,” ya da “bizimle onlar arasında hükmedecek” diyorlardı da, müşrikler bunu duyunca:

- “Onun olacağı hususunda doğru söylüyorsanız hüküm ne zaman?” , yani “Bu ne zaman olacak? “dediler.

29

De ki: “Fetih ve hüküm gününde inkârcılara îmanları fayda vermeyecek ve kendilerine mühlet de tanınmayacaktır.”

“Fetih günü” , yani âhiret günü, mü'minlerle düşmanları arasındaki hüküm günüdür. Ya da onların onlara karşı zafer günüdür. Ya da Bedir günüdür. Ya da Mekke'nin fethi günüdür.

“İnkârcılara îmanları fayda vermeyecek ve kendilerini mühlet de tanınmayacaktır.” sözü, zahiren bakıldığında onların sorularına uygun bir cevap değildir. Ancak onların, fethin vakti ile ilgili sorularındaki maksatları, alelecele yalanlama ve dalga geçme olduğundan, onlara sorularındaki bilinen maksatlarına göre cevap verildi. Onlara şöyle denildi:

“Acele etmeyin ve dalga geçmeyin. Muhakkak ki o güne ulaşacaksınız ve îman edeceksiniz. Ama îman size fayda vermeyecek.”

Ya da “Azâba ulaşma hususunda mühlet istediniz ama size mühlet verilmeyecek.” Onu, fetih günü ya da Bedir günü şeklinde tefsîr edenler:

“Bununla, onlardan öldürülenleri kastediyor ki boğulması esnasında Fir'avun'a îmanı fayda vermediği gibi bunlara da öldürülüşleri esnasındaki îmanları fayda vermez.” demişlerdir.

30

Artık sen onları bırak ve bekle. Zaten onlar da beklemektedirler.

Zaferi ve onların helâkini- “Bekle. Onlar da -size galip gelmeyi ve sizin helâkinizi- beklemektedir.”

Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem), Secde Sûresi'ni ve Mülk Sûresi'ni okumadan uyumazdı. Şöyle buyurmuştur:

“Kim (.....) Secde Sûresini evinde okursa, üç gün boyunca oraya şeytan giremez.” Hafız aslını bulamadım demiştir. Haşiyetül-Keşşaf, 3/517 İbni Mesud (radiyallahü anh) den yapılan rivâyete göre şöyle demiştir:

“Secde Sûresi koruyucudur. Kabir azâbından korur.”

Allah en iyisini bilir.

AHZÂB SÛRESİ

Bu sûre Medine'de nâzil olmuştur; 73 âyettir.

1

Ey Peygamber! Allah'tan kork. Kafir ve münâfıklara uyma. Elbette Allah herşeyi bilmekte ve yerli yerince yapmaktadır.

Ubey b.Ka'b, Zer'e(rhm):

-Ahzâb Sûresini kaç âyet sayıyorsunuz? diye sordu. O da:

- Yetmiş üç, dedi. Ubey (radıyallahü anh):

- “Ubey'in yemin ettiği zata andolsun ki o, Bakara suresine muadildi ya da ondan daha uzundu. Şüphesiz ki biz, onda recm âyetini - Yaşlı erkek ve yaşlı kadın zina ettiklerinde Allah'tan cezâ olmak üzere o ikisini recmedin. Allah Azîz'dir, hikmet sâhibidir,i okuduk.

Ubey, bunun Kur'ân'dan neshedilenler cümlesinden olduğunu kastetti. Bu ziyadenin, Âişe (radıyallahü anh) nın evindeki nüshada olduğu ve onu bir devenin yediği şeklinde hikâye edilen şey ise, inkârcıların ve rafizilerin uydurmalarındandır.

(.....) Nâfi'ye göre (.....) lidir. “Eypeygamber!” yani, “Ey bizden haber veren, sırlarınız hususunda güvenilen, hitabımızı sevdiklerimize tebliğ eden” , demektir. O'nun şeref ve faziletini yüceltmek için, “Ey Âdem “ve “Ey Mûsa “dediği gibi “Ey Resûlüm Muhammed” demedi.

“Muhammed, Allah'ın Resulu'dur.” Feth, 29. âyetinde ve benzeri âyetlerde onun isminin açıkça ifadesi, onun, Allah'ın (celle celâlühü) Resûlü olduğunu insanlara öğretilmesi içindir.

“Allah'tan kork “Allah'ın (celle celâlühü) takvası üzere sabit dur, ona devam et ve onu artır. Bu, boyutu idrak edilemeyecek bir konudur. “Kâfir ve münâfıklara uyma. “onlara hiçbir şey hususunda yardım etme ve onlardan korun. Çünkü onlar, Allah'ın (celle celâlühü) ve mü'minlerin düşmanlarıdır.

Rivâyet edildiğine göre, Ebû Sufyan, îkrime b. Ebû Cehil ve Ebû'l A'ver es-Sülemî, Uhûd harbinden sonra Medine'ye geldiler. Abdullah b. Ubey'e misafir oldular. Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) onlara onunla konuşmaları için eman verdi. Şöyle dediler:

“İlahlarınızı kötölemeyi bırak. Onlar fayda verir, şefâat eder” de.

Müslümanlar da onları öldürmek istediler. Bunun üzerine bu âyet indi.

“Kâfirler “den kasıt Mekke halkıdır. “Münâfıklar “dan kasıt ise Medine halkından olan münâfıklardır. Elbette Allah (celle celâlühü), onların amellerinin çirkinliğini bilmekte ve elbette onların öldürülmeleri emrini geciktirmede hikmet sâhibidir.

2

Rabbinden sana vahyedilene uy. Şüphesiz ki Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır.

Takva üzere sabit durma, kafir ve münâfıklara itaati terketme hususunda, Rabbinden sana vahyedilene uy. Şüphesiz sana vahyeden Allah (celle celâlühü), onların amellerini de sizin amellerinizi de bilmektedir. Denildi ki:

“Bu çoğul kılındı. Çünkü'uy'sözünden maksat, o ve ashâbıdır.”

Ebû Amr'a göre (.....) ile (.....) şeklindedir.

Yani, kafirlerin ve münâfıkların hilelerini ve onların size karşı kurdukları tuzakları bilir, demektir.

3

Allah'a güvenip dayan. Vekil olarak Allah yeter.

İşini O'na dayandır. Ve O'nun idaresine O'nu vekil kıl. Her işin kendisine havale edildiği koruyucu olarak Allah (celle celâlühü) yeter. Zeccâc şöyle demiştir:

“Bunun lâfzı haber şeklinde de olsa mana, vekil olarak Allah ile yetin” , şeklindedir.

4

Allah, bir adamın içinde iki kalp yaratmadığı gibi, zihar yaptığınız eşlerinizi de analarınız yerinde tutmadı ve evlatlıklarınızı da öz oğullarınız olarak tanımadı. Bunlar sizin ağızlarınıza geliveren sözlerden ibârettir. Allah ise gerçeği söyler ve doğru yola O erıştırir.

Yani Allah (celle celâlühü), bir karın boşluğunda iki kalbi, bir kadında, hem zevceliği ve hem de kocasının anneliği, bir adamda hem oğul olmayı ve hemde evlatlık olmayı bir araya getirmedir. Mana şudur:

Allah'u Teala, bir insana iki kalp vermediği gibi -çünkü ya biri diğerinin yaptığını yapacak, o zaman da biri fazla olacak ve kendisine ihtiyaç olmayacak. Ya da diğerinin yaptığından başka işler yapacak. Bu da bütünü, tek bir durum hususunda hem isteyen, hem reddeden, hem bilen, hem zanneden, hem yakinen inanan, hem de şüphe duyan bir yapıya götürür ki böyle bir şey de muhâldir.- Aynı şekilde bir kadının da bir adamın hem annesi hem de zevcesi olmasına hükmetmemiştir. Çünkü anne hizmet edilendir. Zevce ise hizmet edendir. Dolayısıyla aralarında tezat vardır.

Yine Allah (celle celâlühü), bir adamın kendi çocuğunu evlatlık edinmesine de hükmetmemiştir. Çünkü gerçek oğul olma durumu asıldır. Evlatlık olma durumu ise sadece isimlendirmeye sonradan oluşmaktadır. Haddi zatında tek bir şeyde asıl olanla olmayan bir araya gelmez. Bu, Allah'u Teala'nın Zeyd b. Harise hakkında verdiği misaldir. O Kelb kabilesinçü Küçük yaşta esir edildi. Hakîm b. Huzam, onu halası Hatice (rha) için satın aldı. Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) onunla evlenince onu, O'na (sallallahü aleyhi ve sellem) hibe etti. Daha sonra Zeyd'in babası ve amcası onu istediler. Zeyd muhayyer bırakıldı. O da Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'i seçti. O da onu azad etti ve evlat edindi. Ona, “Muhammed oğlu Zeyd” diyorlardı. Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) Zeynep ile evlenince -ki o daha önce Zeyd'in tahtı nikahında idi- münâfıklar:

- Muhammed, menettiği hâlde oğlunun karısıyla evlendi, dediler. Yine şöyle denildi:

“Ebû Ma'mer, Arabın en hafızası idi. Bu sebeple ona'iki kalpli'deniliyordu da Allah, onların sözünün yalanladı ve onu zihar ve evlatlık hususunda misal verdi.”

(.....) kelimesinin nekre getirilmesi (.....) kelimesinin başına istiğrakıyye (.....) in getirilmesi ve karın boşluğu kelimesinin zikredilmesi tekid içindir.

(.....) Kûfe ve Şam kırâat imâmılarına göre her yerde (.....) sonrası (.....) lidir. Nâfi, Ya'kûb ve Sehl'e göre ise çoğul olarak (.....) şeklindedir.

Âsım'a göre (.....), “ziharyaptı” darı gelmektedir.

“Sen bana anamın sırtı gibisin,” dediğinde (.....) denir. Ali, Hamza ve Halefe göre (.....) şeklindedir. Şam ekolüne göre (.....) şeklindedir. (.....) manasına gelen (.....) dan gelmektedir. Diğerlerine göre ise (.....) şeklindedir. “ziharyaptı” manasına gelen (.....) dan gelmektedir. Uzaklaşma manasını içerdiğinden (.....) ile müteaddi kılınır. Çünkü o, câhiliyede talak (boşama) idi. Uzaklaşma manasını içerdiğinde (.....) ile müteaddi kılman (.....) bunun bir benzeridir. “karısından uzaklaştı” denir. Hâlbuki (.....) nin asıl manası, yemin etmek demektir. Bu ise onun hükmü gibi değildir.

(.....) Mef’ûl manasına (.....) veznindedir. Kendisine çocuk nispet eden, demektir. Söz olarak fâil manasındaki (.....) ve (.....) da olduğu gibi (.....) vezninde çoğul kılınmıştır.

Çünkü onun babı ondan değildir. Ama bu lâfzı bir benzeme olsa da (.....) ve (.....) gibilerinde olmaz.

“Bunlar, sizin ağızlarınıza geliveren sözlerden ibârettir. “

Yani sizin, zevce için, ana, evlatlık için, oğul demeniz, dillerinizle söylediğiniz sözden ibârettir. Hiçbir hakikati yoktur. Zira oğul doğurmakla doğurtmakla olur. Ve O, doğru yola iletir. Daha sonra Allah (celle celâlühü), gerçek olanın ve doğru yola iletenin ne olduğunu şu sözyle zikretti.

5

Onları (evlat edindiklerinizi) babalarına nispet ederek çağırın. Allah katında en şüphesiz budur. Eğer babalarının kim olduğunu bilmiyorsanız, bu takdirde onları din kardeşleriniz ve görüp gözettiğiniz kimseler olarak kabul edin. Yamlarak yaptıklarınızda size vebal yoktur. Fakat kalplerinizin bile bile yöneldiğinde günah vardır. Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

Onları babalarına nispet ederek çağırın. Bu, Allah (celle celâlühü) katında daha adildir. Onların, babalarına nisbet edilerek çağırılmasının, doğruluk ve adalet hususunda iki işten en şüphesiz olduğunu beyan etti. Denildiki:

“Câhiliyye döneminde biri, bir başkasının çocuğunu sevdiğinde onu bağrına basar ve ona mirasından erkek oğullarından birinin alacağı miktarda bir pay ayırırdı. Çocuk da ona nispet edilir ve'faları oğlu faları'diye çağırılırdı.”

Şu âyetin fesahatına bir bak. Önce talep cümlesini getirdi. Sonra ondan haber cümlesini ayırdı. Ve onun arasına soktu. Sonra ondan isim cümlesini ayırdı ve onu da onun arasına soktu. En sonunda da talep cümlesini ayırdı.

“Eğer babalarını bilmiyorsanız,” yani onların, kendilerine nispet edeceğiniz babalarını bilmiyorsanız, demektir. Bu taktirde onları dinde ki kardeşleriniz ve dostlarınız addedin ve din kardeşliğini ve dostluğunu kastederek. “Bu benim kardeşim” , “Bu benim dostum” , “Ey kardeşimi” , ve “Ey dostum'.” deyin. Bu hususta yasaklanmadan önce bilmeden yaptığınız hatalar yüzünden size vebal yoktur. Fakat yasaklandıktan sonra kasten yaptıklarınızda size günah vardır.

Ya da sizden başkasının çocuğuna hata ve dil sürçmesi yollu “ey Oğlum “derseniz, üzerinize günah yoktur. Ancak bunu kasıth olarak dediğiniz de vardır demektir.

Cer makamındaki (.....) ilk (.....) ya atıftır. Genel olarak kasıt dışındaki hata için affin kastedilmesi câizdir. Daha sonra evlatlık edinmenin, hatalı ve kasıtlı olmasını bunun geneli içine aldı. Evlatlık edinme varsa ve evlatlık edinilen kişinin nesebi bilinmiyorsa, yaşı da evlatlık edinenden küçükse nesebi ondan sabit olur. Eğer onun köîesiye azad olur. Ama eğer evlatlık edinilen edinenden büyükse nesep sabit olmaz. Ama köleyse Ebû Hanîfe'ye göre azad olur. Nesebi belli olanın ise, nesebi evlatlık edinmekle sabit olmaz. Ama eğer köle ise azad olur.

“Allah çok bağışlayıcı, çok merhamet edicidir.” Sizi hatanızdan dolayı cezâlarıdırmaz ve kasıtlı olanların da tevbesini kabul eder.

6

Peygamber, mü'minlere kendi canlarından üstündür. Eşleri, onların analarıdır. Akraba olanlar, Allah'ın kitabına göre (mirasçılık bakımından) birbirlerine muhacirlerden ve ensardan daha yakındırlar. Ancak dostlarınıza uygun bir vasiyet yapmanız müstesnadır. Bunlar kitapta yazılı bulunmaktadır.

Peygamber, mü'minlere kendi canlarından üstündür.

Yani din ve dünyaya âit her hususta, onlara karşı en çok hak sâhibi odur. Onlar üzerinde, onun hükmü kendi nefislerinin hükmünden daha çok geçerlidir. Dolayısıyla onlara düşen nefislerini onun için kullanmaları ve onun için feda etmeleridir. Ya da o, onlara karşı daha merhametli, daha lütfekar ve daha faydalıdır, demektir. Nitekim âyet-i kerime de;

“O, mü'minlere karşı çok şefkatli ve çok merhametlidir.” Tevbe, 128. buyurulmaktadır.

İbni Mesud'un kırâatmda da “Peygamber, mü'minlere babaları olarak kendi nefislerinden daha üstündür. “şeklindedir. Mücâhid şöyle demiştir:

“Her peygamber ümmetinin babasıdır. Mü'minler, bu sebepten kardeş olmuşlardır. Çünkü Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) onların dindeki babasıdır.”

“Eşleri, onların analarıdır. “

Yani, nikahlarının yasaklığı ve onlara karşı hürmetin gerekliliği hususunda eşleri, onların analarıdır. Bunun dışında onlar, miras ve benzeri hususlarda diğer yabancı kâdirılar gibidir. Bu sebepten de yasak onların kızlarına geçmemiştir.

“Allah'ın kitabına göre.”

Yani, Allah'ın (celle celâlühü) hükmüne ve kazasına, ya da levhi mahfuza göre Allah'ın (celle celâlühü) farz kıldığı şeye göre, miras alma hususunda, akraba olanlar, birbirlerine mü'min muhacirlerden daha yakındırlar. İslamın başlarığıcında Müslümanlar, birbirlerine, dindeki velayetlerinden dolayı mirasçı oluyorlardı. Akrabalıkla değil. Daha sonra bu neshedildi ve mirasçılık akrabalık hakkı olarak tanındı.

“Mü'minlerden ve muhacirlerden... “sözü, “akraba olanlar” sözü için açıklama olması câizdir.

Yani bunlardan olan akrabalar, diğer yabancılara göre birbirlerine mirasçı olmaya daha layıktırlar, demektir. Ya da bu söz sonun başlarığıcıcı içindir.

Yani miras hususunda, akrabalar, birbirlerine akrabalık hakkı dolayısıyla mü'minlerden daha yakındır. Miras hususunda, akrabalık hakkı, ensarın dindeki velayet hakkından ve muhacirlerin de hicret hakkından daha üstündür, demektir.

“Ancak dostlarınıza uygun bir vasiyet yapmanız müstesnadır.” İstisna, cinsin zıddındandır.

Yani, ancak sizin dostlarınıza yaptığınız belirli güzel işiniz câizdir. O da bu kişilerden sevdiklerinize herhangi birşeyi vasiyet etmenizdir. Ki o zaman bu, vasiyet olur, miras değil.

(.....) fiili (.....) ile müteaddi kılınmıştır. Çünkü o yapmak, kuvvetlendirmek manasınadır. “Dostlarınıza “dm maksat, dindeki velayet dolayısıyla mü'minler ve muhacirlerdir.

“Bunlar kitapta yazılıdır.”

Yani, akrabanın birbirine mirasçı olması, Levh-i Mahfûzda yazılıdır, demektir.

Peygamberlerden, risâletin tebliği ve dosdoğru dine çağırma hususunda söz aldığımızı hatırla. Hususen senden, Nûh'tan, İbrâhîm'den, Mûsa'dan ve Meryem oğlu İsa'dan, Resulullah, Nûh ve ondan sonraki peygamberlerden önce zikredildi. Çünkü bu atıf zinciri, onların faziletlerini açıklamak içindir. Çünkü onlar, Ulu'l-Azm peygamberlerdir ve onlar, şerî'at sahipleridir. Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) onların en üstünü olduğundan onlardan önce zikredildi. Böyle olmasaydı, zamanı önce olan önce zikredilirdi.

“Onlardan pek sağlam bir söz aldık. ““Pek sağlam “sıfatını ilave için “söz” kelimesini tekrarladı.

8

(Allah) bu sözü, doğrulayıcı, sadâkatlerinden sormak için aldı. Kâfirler için de çok acıklı bir azap hazırladı.

Bunu, peygamberlere, kavimlerine dedikleri şeyler hakkında sormak için yaptı, ya da peygamberleri tasdik edenlere tasdikleri hakkında sormak için yaptı, demektir. Çünkü kim doğru söyleyen birine “doğru söyledin “derse, o sözünde doğru biri olur. Ya da peygamberlere, ümmetlerinin, kendilerine nasıl cevap verdiğini sormak için yaptı, demektir. Nitekim âyet-i kerime de:

“Allah, peygamberleri topladığı gün, (onlara) ne cevap aldınız1 der.” Mâide, 109.

“Peygamberleri inkâr edenler için elim bir azap hazırladı.” Bu “aldık” sözü üzerine atıftır. Çünkü mana, şüphesiz ki Allah (celle celâlühü), inananları mükafatlandırmak için, peygamberlere dinine daveti yinelemiştir. Bu kâfirler içinde acıklı bir azâb hazırlamıştır, şeklindedir. Ya da “doğrulayıcılara sormak için” sözünün delâlet ettiği şey üzerine atıftır. Sanki “mü'minlere mükâfat verdi. Kâfirler için de acıklı bir azâbı hazırladı” denilmiştir.

9

Ey îman edenler! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani size ordular saldırmıştı da, biz onlara karşı bir rüzgar ve sizin görmediğiniz ordular göndermiştik. Allah da ne yaptığınızı çok iyi görmekteydi.

Allah'ın, size olan -Ahzâb günü- in'am ettiği şeyi hatırlayın. “Ahzâb günü; Hendek günüdür. Uhûd'dan bir sene sonra vuku bulmuştur. Hani size grup grup ordular saldırmıştı. Onlar; Kureyş, Gatafari, Kureyza ve Nadir oğullarıydı. Biz de onlara karşı Saba rüzgarını göndermiştik. Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdular:

“Ben Saba rüzgarı ile yardım olundum. Âd, Debûr ile helâk edildiler.” Buhârî, 4105; Müslim, 900; Müsned, 1/228.

“Ve sizin görmediğiniz ordular göndermiştik. “Onlar, meleklerdir. Sayıları bindi. Üzerlerinde zırhlarla, soğuk bir gecede Allah (celle celâlühü) tarafından gönderildiler. Onların yanma geldiler ve yüzlerine toprak saçtılar. Daha sonra meleklerle emredildi de onların çadır kazıklarını söktüler, iplerini kopardılar, ateşlerini söndürdüler, kaplarını devirdiler. Atları birbirlerine karıştı. Kalplerine korku salındı ve melekler, karargahlarının her bir tarafında tekbir getirdiler. Sonunda onlar, savaşmaksızın hezimete uğradılar.

Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) onların (düşmanların) gelişini işittiğinde Selman-ı Farisi'nin işaretiyle, Medine önüne hendek kazdı. Daha sonra Müslümanlardan oluşan üç bin kişi ile çıktı ve hendek, düşmanla onun arasında kalacak şekilde karargahını kurdu. Çocukların ve kâdirilerin yüksek binalara yerleştirilmesini emretti. Korku arttı.

Kureyş, çeşitli gruplardan, Beni Kinane'den ve Tihâme halkından oluşan on bin kişilik bir grupla gelmişti. Komutanları Ebû Süfyan'dı. Gatafan, bin kişi ve Necd halkından kendilerine tabi olanlarla gelmişti. Yahûdilerden Kureyza ve Nadr oğulları da onlarla birlikteydi. İki grup üzerinden yaklaşık bir ay geçti. Allah, yardımım gönderinceye kadar, aralarında ok ve taş atmaktan başka hiçbir harb olmadı.

“Allah ne yaptığınızı çok iyi görmekteydi.”

Yani, ey mü'minler! Sizin hendekle korunma ve peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'e yardımında sebat etme gibi işlerinizi görmekteydi.

Ebû Amr'a göre (.....) kelimesi (.....) ile (.....) şeklinde okunur.

Yani, Allah'ın (celle celâlühü) nurunu söndürmek için kafirlerin yaptığı azgınlıktan ve çalışmaları Allah (celle celâlühü) görüyordu, demektir.

10

Onlar hem yukarınızdan hem aşağı tarafınızdan (vadinin üstünden ve alt yanından) üzerinize geldikleri zaman, gözler yılmış, yürekler ağızlara gelmişti ve siz Allah hakkında türlü türlü şeyler düşünüyordunuz.

(.....) cümlesi (.....) den bedeldir.

“Yukarınızdan “

Yani, doğu tarafındaki, vadinin üstünden Gatafan oğulları, “aşağı tarafınızdan “yani batı tarafındaki, vadinin aşağısından Kureyş, üzerinize yürüdüğünde “gözler yılmış. “

Yani, yerinden kaymış ve şaşkınlıktan bakışlar donakalmıştı. Ya da herşeyden uzaklaşmış. Korkunun şiddetinden düşmandan başka hiçbir şeye bakmamıştı, demektir. “Yürekler hançerelere (ağızlara) gelmişti... “

Hançere; gırtlığın başıdır. O da boğazın sonudur. Boğaz da yiyecek ve içeceğin giriş yeridir..Dediler ki:

“Korkunun ya da gazâbın şiddetinden akciğer şiştiğinde genişler. Kalp de onun şişmesiyle hançerenin başına kadar yükselir.” Denildi ki:

“Gerçekte kalp hançereye kadar ulaşmasa da, bu kalplerin çarpıntısı hususunda verilmiş bir misaldir.”

Rivâyete göre Müslümanlar, Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e:

- Okuyabileceğimiz bir şey var mı? Zira kalpler hançerelere vardı, demişlerdi de Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

- “Evet, şöyle deyiniz. Allah'ım! Gediklerimizi kapat. Korkumuzu da teskin et”

“Allah hakkında türlü türlü şeyler düşünüyordunuz.” Hitap îman edenleredir. Onlardan, kiminin kalbi ve ayakları sabit, kiminin de kalbi zayıftı. Onlar da (zayıf olanlar) dinin kıyısında kenannda gezenlerle münâfıklardır. Birinciler, Allah'ın (celle celâlühü) kendilerini imtihan edeceğini bildiler de günaha düşmekten ve sorumluluğa karşı güç yetirememekten korktular. İkinciler ise, kendilerinden hikâye oınanları düşündüler.

Ebû Amr ve Hamza (.....) yı duruş hâlinde de geçiş hâlinde de (.....) şeklinde (.....) siz olarak okudular. Kıyas da budur. Medine ekolü, Şam ekolü ve Ebû Bekir geçişi duruş şeklinde okudular. Mekke ekolü, Alî ve Hafs ise duruş hâlinde (.....) le okudular. Bunun benzeri (.....) ve (.....) kelimeleridir. Kafiye için ziyade kıldıkları gibi, duruşta da ziyade kılınmışlardır.

“Ey kınayıcı levmi ve kınamayı azalt.” sözünde olduğu gibi. Bunların hepsi ana nüshada (.....) ledir.

11

İşte orada îman sahipleri imtihandan geçirildi ve şiddetli bir sarsıntıyla sarsıldılar.

İman sahipleri sabırlarıyla imtihana çekilmişler ve korkuyla son derece sarsılmışlardı.

12

Ve o zaman, münâfıklar ile kalplerinde hastalık (îman za'fiyeti) bulunanlar, “Allah ve Resûlü, meğer bize sadece boş vaadlerde bulunmuşlar” diyorlardı.

(.....), İlki üzerine atıftır. (.....) cümlesi için “o, (.....) ile münâfıkların sıfatıdır” denilmiştir.

Cömert ve cesur kişinin oğlu,

Savaş anında süvarilerin aslarını yiğit sultana...

sözünde olduğu gibi. Denildi ki:

“Onlar, din hususunda basireti olmayanlardır. Münâfıklar, bir takım şüpheler sokmak suretiyle onları saptırmak istiyorlardı.”

“Allah ve Resûlü, meğer bize sadece boş vaadlerde bulunmuşlar... “Rivâyete göre Mu'attib b. Kuşeyr, grup grup onları gördüğünde:

“Muhammed bize İran'ın ve Bizans'ın fethini vaad ediyor. Halbuki bizim içimize bile korkudan ortaya çıkamıyor. Bu ancak boş bir vaaddir.” demişti.

13

Onlardan bir gurupda demişti ki: “Ey Yesribli'ler! (Medineliler)! Artık sizin için durmanın sırası değil, haydi dönün! İçlerinden bir kısmı ise, “gerçekten evlerimiz emiyette değil” diyerek Peygamberden izin istiyordu. Halbuki evleri tehlikede değildi, sadece kaçmayı arzuluyorlardı.

“Onlardan” maksat münâfıklardır. Onlar: Abdullah b. Ubey ve arkadaşlarıydı. Yesrib halkı, Medine halkıdır. (.....) Hafs'a göre (.....) in ötresiyedir.

Yani, sizin için burası ne karar kılma yeri ne de oturacağınız ya da ikamet edeceğiniz bir yer var,” demektir.

“Dönün” yani îmandan küfre dönün. Ya da Resulullah'ın (aleyhisselâm) askeri olmaktan çıkın Medine'ye dönün demektir.

“İçlerinden bir kısmı....”

Yani Harise oğulları.

(.....) Avret; “açıklık, gediği açığı olan yer” , demektir. Bu (.....) İbni Mesud'un kırâatidir. Bir yerde gedik görüldüğünde, İsa oradan gelebilecek düşman ya da hırsızdan korkutuyorsa (.....) kelimesinin (.....) kelimesinin hafifletilmiş şekli olması câizdir. Evlerinin, düşmanın ve hırsızın hedefi olduğunu, çünkü onların korunmasız olduğunu söyleyerek özür beyan ettiler. Onları korumak ve daha sonra geri dönmek için Resulullah'dan (sallallahü aleyhi ve sellem) izin istediler. Fakat Allah (celle celâlühü), onların, bundan korkmadıklarını ancak onların, savaştan kaçmak istediklerini beyan ederek onları yalanladı.

14

Eğer (Medine) nin her yanından üzerlerine saldırılsaydı da o zaman savaşmaları istenseydi, şüphesiz hemen savaşa kâtilırlar ve evlerinde pek eğlenmezlerdi.

Eğer Medine'ye ya da “falanın evine girdim” sözünde olduğu gibi evlerine her yandan girilseydi, yani, eğer kendilerinden korkarak kaçtıkları bu bölük bölük ordular, onların şehrine ya da evlerine her yandan girseydi, onların halkı ve çocukları üzerine saldırırlar, onları, yağmalar, köle haline getirirlerdi. Sonra bu korku anında onlardan, dinden çıkmaları, küfre dönmeleri ve mü'minlere karşı savaşmaları istenseydi, elbette bunu yaparlardı.

Hicazi'ye göre (.....), medsiz (.....) şeklindedir.

Yani “ona gelirler ve onu yaparlardı” , demektir. Buna icabette pek ağır davranmazlardı.

Yani istek ve ona verilen cevap bir anda, beklemeksizin olurdu, demektir. Ya da dinlerinden döndükten sonra Medine'de çok az kalırdı. Çünkü Allah (celle celâlühü), onları helâk ederdi, demektir. Mana:

“Onlar Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in ve Müslümanların zaferinden ve kendilerine ürküntü ve korku veren bölük, bölük orduların dizilişinden kaçmak için evlerinin açık olduğunu ileri sürüyorlar. Eğer bu ordular oldukları gibi onların arazilerini ve evlerini hassalardı, onlara küfrü arzetselerdi ve (bu arada) onlara, 'Müslümanlara karşı olun’ denilseydi, elbette ona koşarlar ve hiçbir şeyi bahane etmezlerdi. Bu, ancak onların İslama karşı nefretinden ve küfre karşı sevgilerinden kaynaklanmaktadır.”

15

Andolsun ki daha önce onlar, sırt çevirip kaçmayacaklarına dair Allah'a söz vermişlerdi. Allah'a verilen söz mesuliyeti gerektirir.

Hendek harbinden önce ya da bölük, bölük orduları görmelerinden önce Hariseoğulları hezimete uğramış oldukları hâlde sırt çevirip kaçmayacaklarına dair Allah'a (celle celâlühü) söz vermişlerdi. Allah'a (celle celâlühü) verilen sözün yerine getirilmesi istenir.

16

(Resûlüm!) de ki: “Eğer ölümden veya öldürülmekten kaçırıyorsanız, kaçmanın size asla faydası olmaz. (Eceliniz gelmemiş ise) o takdirde de, yaşatılacağınız sûre çok değildir.”

Yani, eğer eceliniz gelmişse kaçış size fayda vermeyecektir. Ve eğer gelmemişse de kaçmışsanız, o takdirde de dünyada çok az yaşatılacaksınız, demektir, bu da ömrünüz müddetince. O da çok azdır. Rivâyete göre Mervanilerden biri, meyilli bir duvarın yanından geçiyordu da acele etti. Bunun üzerine ona, bu âyet okundu, o da:

“İşte ben bu azı istiyorum.” diye cevap verdi.

17

De ki: “Allah size bir kötülük dilerse, ona karşı sizi kim korur, ya da size rahmet dilerse (size kim zarar verebilir?) Onlar, kendilerine Allah'tan başka ne bir dost bulurlar ne de bir yardımcı.

Eğer Allah (celle celâlühü), öldürülmenizi ya da daha başka kötülüklere maruz kalmanızı dilerse, O'nun üzerinize indirmeyi dilediği bu şeyden sizi kim koruyabilir? Ya da size rahmet dilerse, yani afiyet ve selâmet içerisinde uzun bir ömür yaşamanızı dilerse, demektir.

Yani, eğer Allah (celle celâlühü), size rahmet etmek isterse, onu, size merhamet etmekten kim menedebilir, demektir. Çünkü ismet kelimesinde menetme manası vardır.

18

Allah, içinizden (savaşta) alıkoyanları ve yaranına “bize kâtılın” diyenleri gerçekten biliyor. Zaten bunların sadece pek azı savaşa gelir.

Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in zaferinden menedenleri biliyor, kelimesinin manası, münâfık oldukları hâlde menedenleri biliyor, demektir. Zahirde kardeşleri olan Müslümanlara “Bize katılın “yani bizimle birlikte olun, Muhammed'i (sallallahü aleyhi ve sellem) terkedin, demektir.

Bu (.....) kelimesi Hicaz halkının dilidir. Onlar, bunda (tekil ve çoğulu aynı şekilde ifade ederler.) Temîm kabilesi ise “Ey adam gel, katıl” ve “ey adamlar gelin, katılın” şeklinde derler. Bu, kendisiyle “getir, yaklaştır” gibi müteaddi bir fiilin ifade edildiği kelimedir.

“Zaten bunların sadece pek azı savaşa gelir. “

Yani onlar, gösteriş için gelirler. Ve orda hazır olanlar kendilerini görecektir kadar bir miktar beklerler. Sonra da çeker giderler.

(Gelseler de) size karşı pek hasistirler. Hele korku gelip çattı mı, üzerine ölüm baygınlığı çökmüş gibi dönerek sana baktıklarını görürsün. Korku gidince de mala düşkünlük göstererek sizi sivri dilleri ile incitirler. Onlar (gerçekten) îman etmiş değillerdir. Bunun için Allah, onların yaptıklarını boşa çıkarmıştır. Bu, Allah'a göre kolaydır.

(.....) kelimesi (.....) kelimesinin çoğuludur. Cimri, hasis demektir. (.....) deki zamîrden hâl olmak üzere mensûb kılınmıştır.

Yani, harbe, zafer ve ganimet hususunda size karşı cimri oldukları hâlde gelirler, demektir.

Düşman tarafından ya da Nebi (aleyhisselâm) tarafından herhangi bir korku gelip çattı mı, onların bu durumda, ölüm sarhoşluğunun galebe çalışından dolayı, sakınarak, korkarak ve sana sığınarak, sekeratü'l-mevt konumundaki hastanın baktığı gibi, gözleri sağa sola döndüğü hâlde sana baktıklarını görürsün. Bu korku gidip emniyet geldiğinde ve ganimetler toplandığında ise sizi sivri dilleri ile incitirler.

Yani size karşı sert konuşmalar yaparlar. Ve size sözle eziyet verirler.

(.....); “fasih konuşan adam” dır (.....) ise, “sözünde mübalağa yapan “dır.

Yani onlar, mal ve ganimete düşkünlük göstererek: “Payımızı artırın. Çünkü biz, sizinle birlikte idik, sizinle birlikte savaştık. Düşmanınızı bizimle birlikte yendiniz.” derler.

(.....) kelimesi (.....) un failinden hâldir. Onlar, hakikatte îman etmediler. Bilâkis dilleriyle îman ettiklerini telefuz ettiler. Bunun için Allah (celle celâlühü), açıktan açığa yaptıkları amelleri, gizledikleri küfürle boşa çıkarmıştır. Onların amellerinin boşa çıkarılması Allah'a (celle celâlühü) göre kolaydır.

Bunlar, düşman birliklerinin bozulup gitmedikleri evhamı içindedirler. Müttefikler ordusu yine gelecek olsa, isterler ki, çölde göçebe Araplar içinde bulunsunlar da, sizin haberlerinizi (uzaktan) sorsunlar. Zaten içinde bulunsalarda pek az savaşırlardı.

Yani onlar, müttefikler ordusunun hezimete uğramadığını ve çekip gittiği hâlde çekip gitmediğini zannediyorlar. Müttefikler ordusu, ikinci kez gelecek olsa, isterler ki, çöldeki bedeviler içinde bulunsunlar.

(.....) kavli “çölde ikamet eden” kelimesinin çoğuludur.

Yani, münâfıklar korkularından dolayı Medine'den çöle çıkmayı, kendilerini emniyete almak için bedeviler arasında kalmayı ve savaş korkusundan uzaklaşmayı isterler. Kendilerinden olup da Medine tarafından gelen herkese, sizin haberlerinizi ve sizin başıruzdaki geçenleri sormayı isterler. Zaten (bu ikinci kez) içinde bulunsalardı dahi Medine'ye dönmeyecekler ve riya, gösteriş için olduğu hâlde çok az savaşacaklardı.

Andolsun ki, Resulullah'ta sizin için, Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar, Allah'ı çok zikredenler için en mükemmel bir örnek vardır.

Âsım'a göre (.....) kelimesi her yerde ötre iledir. Manası ise asıl, örnek, demektir, “örnek alınan, kendisine uyuları” demektir. (.....) dediğin gibi.

Yani, onun kendisi bu kadar demirden oluşuyor, demektir. Ya da onda uyulmaya değer bir haslet vardır, demektir. O da bizzat savaşmasıdır.

“Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar için” yani Allah'tan (celle celâlühü) ve âhiret gününden korkanlar için, ya da Allah'ın (celle celâlühü) sevabını ve âhiret gününün nimetlerini umanlar için, demektir.

(.....) kelimesinin (.....) den bedel olduğu söylenmiştir. Ancak bunda zayıflık vardır. Çünkü muhatap zamîrinden bedel olmaz.

Yani, Allah'ı (celle celâlühü) ve âhiret gününü umanlar için olan güzel bir örnek vardır, demektir.

“Allah'ı çokça zikredenler için..”

Yani korkuda, ümidde, darlıkda ve rahatlıkta Allah'ı (celle celâlühü) çokça zikredenler için, demektir.

22

Mü'minler ise, düşman birliklerini gördüklerinde “İşte Allah ve Rasûlü'nün bize vaad ettiğı! Allah ve Resûlü doğru söylemiştir” dediler. Bu (orduların gelişi) ancak onların imanlarını ve Allah'a bağlılıklarını arttırdı.

Allah'ın (celle celâlühü) onlara vadi kendisinden imdat ve yardım isteyinceye kadar sarılacaklarıdır. Nitekim âyet-i kerime de:

“Yoksa siz, sizden önce gelip geçmiş kavimlerin başlarına gelenler size de gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız?” Bakara, 214.

“İşte Allah ve Rasûlü'nün bize vaadettiğı Allah ve Resûlü doğru söylemiştir. “dediler. Bildiler ki, galibiyet ve zafer, kendileri lehine vâcib olmuştur.

İbni Abbâs (radıyallahü anh) dan yapılan rivâyete göre Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) ashâbına:

“Müttefik orduları sonunda üzerinize yürüyecektir.” buyurmuştur.

Mü'minler, müşrik ordusunun vadedilen gündeki gelişini gördüklerinde bu sözü söylediler. Bu, önemli bir hususa ve imtihana işarettir. Müttefik ordularının toplanıp üzerlerine gelmesi, ancak onların, Allah'a (celle celâlühü) ve O'nun va'dine olan imanlarını, ayrıca O'nun kaza ve kaderine olan teslimiyetlerini artırmıştır.

23

Mü'minler içinde Allah'a verdikleri sözde duran nice erler vardır. İşte onlardan kimi, sözünü yerine getirip o yolda canını vermiştir. Kimi de (şehitliği) beklemektedir. Onlar hiçbir şekilde (sözlerini) değiştirmediler.

(.....) dan önceki harfî cer (.....) darbı meselinde olduğı gibi hazfedilmiştir.

Yani bu “Bana genç yaşında inandı” şeklindedir. Bu harfî çerin atılması ve fiilin mef'ûlune bitştirilmesiyle meydana gelmiştir.

Sahâbeden bazdan, Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile birlikte savaşa kâtıldıklarında sebat edeceklerine ve şehid oluncaya kadar savaşacaklarına dair söz verdiler. Onlar, Osman b. Afvan, Talha, Sad b. Zeyd, Hamza, Mûsa'ab b. Umeyr ve diğerleriydi (rh).

“Onlardan kimi sözünü yerine getirmiştir,”

Yani Hamza ve Mus'ab gibileri (rh) şehid olarak ölmüşlerdir.

“Sözün yerine getirilmesi” Ölümle ilgili bir ifade oldu. Çünkü her canlı sonradan olanlardandır. Ölmesi gerekir. Sanki bu onun boynunda gerekli bir nezirdir. Öldüğünde ise sözünü yani nezrini yerine getirmiş olur. “Kimi de beklemektedir.”

Yani, Osman ve Talha gibileri (rh) de şehadet üzere ölümü beklemektedirler. Onlar verdikleri sözü ne tamamen ne de kısmen değiştirmemişlerdir. Ne şehadet şerbetini içen ne de bekleyen. Bunda, âyet-i kerimede de geçtiğı üzere verdikleri sözü değiştiren nifak sahiplerine ve kalbi hastalara tariz vardır:

“Daha önce Allah'a arkalarını dönüp kaçmayacaklarına dair söz vermişlerdir.”

24

Çünkü Allah sadakat gösterenleri sadakatları sebebiyle mükâfatlandıracak, münâfıklara -dilerse- azâb edecek yahut da (tevbe ederlerse) tevbelerini kabul edecektir. Şüphesiz ki Allah, çok bağışlayan, çok merhamet edendir.

“Sadakatları sebebiyle” yani, verdikleri sözü yerine getirmeleri sebebiyle, demektir. Tevbe etmedikleri takdirde, münâfıklara azap edecek, tevbe ettikleri takdirde ise onların tevbelerini kabul edecektir. Şüphesiz ki Allah (celle celâlühü), tevbeleri kabul etmek suretiyle çok çok bağışlayandır, Günahları bağışlamak suretiyle de merhamet edendir.

Münâfıkları, sanki kötü akıbeti kasteden ve sözlerini değiştirmek suretiyle onu isteyen kişiler olarak niteledi. Sadakat gösterenlerin, vefa göstermek suretiyle doğru bir akıbeti kastettikleri gibi. Çünkü her iki gurup, mükâfat ve cezâ veya onun kendi akıbetine doğru gidiyor. Sanki her ikisi de, akıbetinin talebinde ve onun tahsilindeki çalışmada eşit seviyededir.

25

Allah, o inkâr edenleri hiçbirşey elde etmeden öfkeleriyle geri çevirdi. Allah(ın yardımı) savaşta mü'minlere yetti. Allah güçlüdür, mutlak galiptir.

“İnkâr edenler” yani, “müttefik ordularını” demektir. (.....) hâldir.

Yani öfkeli oldukları hâlde demektir.

“yağ verir” Mü'minin, 20. âyetinde olduğu gibi.

(.....), zaferdir.

Yani “Müslümanlara karşı zafer kazanamadılar” , demektir. Onu, onların düşüncesine göre “hayır” olarak adlandırdı. (.....) hâldir.

Yani, “zafer kazanamadıkları hâlde” , demektir. Allah (celle celâlühü), savaşta rüzgar ve meleklerle mü'minlere yetti. Allah (celle celâlühü) Kâdir'dir, mutlak galiptir.

26

Allah, ehli kitaptan, onlara (müşrik ordularına) yardım edenleri kalelerinden indirdi ve kalplerine korku düşürdü. Bir kısmını öldürüyor, bir kısmını da esir alıyordunuz.

Ehli kitaptan, müttefik ordularına yardım eden Kureyza oğullarını kalelerinden indirdi.

(.....) kendisiyle konumları şeydir.

Rivâyet olunduğuna göre Cebrâîl (aleyhisselâm) müttefik ordularının hezimete uğradığı gecenin sabahında Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e geldi. Müslümanlar Medine'ye dönmüş, silâhlarını çıkarmışlardı. Cebrâîl (aleyhisselâm), atının sirtodaydı. Atının yüzünde ve eyerinde tozlar vardı. Nebi (aleyhisselâm):

- “Ey Cebrâîl bu (hâl) nedir?” diye sordu. Cebrâîl:

- “Kureyşi takip ettiğimizden (böyle oldu).” dedi, sonra da:

- “Ey Allah'ın Resûlü! Şüphesiz ki Allah, sana Kureyza üzerine yürümeni emrediyor. Ben onlara gidiyorum. Hakikaten Allah, onları düz bir taş üzerindeki küçük bir yumurta gibi zayıf kıldı. Onlar, sizin için ganimettir. İnsanlara haber ver. İştien ve itâat edenler, ikinci namazım ancak Kureyza oğulları topraklarında kılsın.” dedi.

Onları yirmi beş gün muhasara ettiler. Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem):

- “Benim hükmetmem şartıyla iniyormusunuz?” dedi. Bunu kabul etmediler.

- “Sad b. Muaz'ın hükmetmesi üzere (iniyor musunuz)?” dedi. Onu kabul ettiler. Sad (radiyallahü anh):

- “Onlar hakkında savaşçıların öldürülmesi, kadın ve çocuklarının da esir edilmesi üzerine hükmettim.” dedi. Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) tekbir getirdi ve:

- “Gerçekten sen, Allah'ın yedi kat gökler üstündeki hükmüyle hükmettin.” dedi. Sonra onlardan inmelerini istedi. Şehrin çarşısına hendek kazıldı. Onları oraya getirtti ve boyunlarını vurdurdu. Sekizyüz ila dokuzyüz kişiydiler. Denildi ki:

“Onlar altıyüz savaşçı, yediyüz esirdi “

(.....) Şam kırâat imâmları ve Ali'ye göre (.....) ın ötresiyledir. (.....) kelimesi,(.....) fiiliyle mensûb kılınmıştır. Onlar, erkeklerdi.

“Bir kısmını da esir alıyordunuz.” onlar da kâdirîlar ve çocuklardı.

27

Allah, onların yerlerine, yurtlarına, mallarına ve daha önce ayak başınadığınız topraklara sizi mirasçı yaptı. Allah'ın herşeye gücü yeter.

“Mallarına...” yani, hayvanlarına, paralarına ve kullandıkları eşyalara sizi mirasçı yaptı. Rivâyete göre Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem), onların akarını, muhacirlere tahsis etti. Ensara bir şey vermedi ve onlara:

“Sizler evlerinizdesiniz” buyurdu.

“Ayak başınadığınız topraklara” yani, savaş kastıyla başınadığınız topraklara, demektir. Onlar da Mekke, İran ve Bizans topraklarıdır. Yahut da Hayber toprağıdır, ya da kıyamete kadar fethedilecek bütün topraklardır.

28

Ey peygamber! Eşlerine söyle: “Eğer dünya dirliğini ve süsünü istiyorsanız, gelin size boşanma bedellerinizi vereyim de, sizi güzellikle salıvereyim.

“Dünya dirliğini ve süsünü istiyorsanız... “yani, dünya saadetini ve mal çokluğunu istiyorsanız, demektir. (.....) aslen üst makamdaki kişi tarafından aşağı makamdaki kişiye kullanılmaktaydı. Daha sonra bunun kullanışı arttı. Ve eşit seviyede her yerde kullanılmaya başlandı.

(.....) nin manası;'arzunuzla ve iki işten birini seçerek gelin', demektir. Onların, ona karşı kendi başlarına ayaklanmalarını istemedi. “Beni tehdit ederek ayağa kalktı. “sözünde olduğu gibi.

“Boşanma bedellerinizi vereyim.”

Yani size boşanma nafakasını vereyim demektir. Kendisiyle ilişkinin olmadığı, boşama işi kendisine bırakılmış kadın hariç her boşanan kadın için nafaka vermek müstehabtır. “Sizi salıvereyim “sizi boşayayım, demektir. Onlar dünyalıktan elbise ve nafaka artırımını istemişler ve değişmişlerdi. Bu durum Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ı tasalarıdır. Derhal âyet indi. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), Âişe (rha) dan başladı. O da Allah'ı, Rasûlü'nü ve âhiret yurdunu seçti. Bu sebepten Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in yüzünde sevinç izleri görüldü. Daha sonra onların tümü, Allah'ı (celle celâlühü), Resûlü'nü ve âhiret yurdunu seçtiler.

Rivâyete göre Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), Âişe'ye (rha):

- “Sana bir şey hatırlatayım. Ebeveyninle istişare edinceye kadar bu işte acele etmemen aleyhine olmaz.” demiş. Ve ona Kur'ân'ı okumuştur. Âişe de:

- Bu hususta ebeveynimle mi istişare yapacağım? Elbette ben Allah'ı, Rasûlü'nü ve âhiret yurdunu istiyorum, demiştir.

Talak hususunda muhayyer bırakılmanın hükmü, koca karısına “seç “dediğinde, o da “kendimi seçtim” derse, kadın bir bain talakla boş olmuş olur. Kocasını seçerse hiçbirşey vaki olmaz.

Rivâyete göre Ali (radiyallahü anh):

“Kocasını seçerse bir ric'i talak vaki olur. kendisini seçerse bir bain talak vaki olur.” demiştir.

29

Eğer Allah'ı, Rasûlü'nü ve âhiret yurdunuz diliyorsanız, bilin ki, Allah içinizden güzel davrananlar için büyük bir mükâfat hazırlamıştır.

(.....) teb'iz için değil, beyan içindir.

30

Ey Peygamber hanımları! Sizden kim açık bir hayâsızlık yaparsa, onun azâbı iki katına çıkarılır. Bu, Allah'a göre kolaydır.

“Hayâsızlık” , “çirkinlik ve kötülüğün son haddi” demektir, “açık” yani hayasızlığı açık, demektir. “ortaya çıktı” manasına olan (.....) fiilinden gelmektedir.

Mekkeliler ve Ebubekir'e göre (.....) şeklinde (.....) nin üstünüyledir. Denildi ki:

“O, onların, Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e, karşı isyanları ve itaatsizlikleridir.” Yine şöyle denildi:

“O zinadır. Ancak Allah, Rasûlü'nü bundan korumuştur.”

(.....) Mekkî ve Şâmî'ye göre (.....) şeklindedir. Ebû Amr, Yezid ve Ya'kûb'a göre (.....) şeklindedir.

“İki kat” yani, onların dışındaki kâdirîların azâbının iki katı demektir. Çünkü diğer kâdirîlar tarafından işlenen çirkinlikler, onlar tarafından işlendiğinde daha da çirkin olur. Günahın çirkinliğinin artması, faziletin ziyadeliğine bağlıdır. Kadınlardan hiçbiri, fazilette, Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) İn hanımları gibi değildir. Bu sebepten isyankar alim için yapılan kötöleme, isyankar câhile göre daha şiddetlidir. Çünkü alim tarafından işlenen günah daha çirkindir. Bu sebepten hür kişilerin had cezâsı, kölelerin had cezâsından daha ağırdır. Kafir de (bu sebepten) recmedilmez. Onlar üzerine azâbın kat kat artırılması Allah'a (celle celâlühü) göre kolaydır.

31

Sizden kim, Allah'a ve Rasûlü'ne îman ile itâat eder ve yararlı iş yaparsa, ona, mükâfatım iki kat veririz. Ayrıca biz ona bol bir rızık hazırlamışızdır.

(.....) ve (.....) şeklinde her iki fiil de (.....) iledir.

“İki kât... “

Yani, başkasına verilen sevabın iki katı, demektir. “Biz ona bol rızık hazırladık” yani, kadri yüce cenneti hazırladık, demektir.

32

Ey Peygamber hanımları! Siz, kâdirîlardan herhangi biri gibi değilsiniz. Eğer (Allah'tan) korkuyorsanız, sözü (yabancı erkeklere karşı) yumuşak söylemeyin ki kalbinde hastalık bulunan kimse kötü ümide kapılmasın. Güzel ve münasib sözler söyleyin.

“Siz, kâdirîlardan herhangi biri gibi değilsiniz.”

Yani siz, kadın topluluklarından herhangi biri gibi değilsiniz. Kadın milleti, gurup gurup incelense fazilette size eşit hiçbir gurup bulunmaz.

(.....) aslen (.....) manasınadır. O da “bir” dir. Daha sonra bu kelime, erkek ve dişi, tekil ve çoğul için eşit şekilde genel olumsuzluk manasına kullanıldı.

“Eğer korkuyorsanız... “yani sakınmayı istiyorsanız ya da eğer sakınan korunan kadınlar iseniz demektir. “Sözü yumuşak söylemeyin...” yani perde arkasından erkeklerle konuştuğunuzda sözünüzü töhmet altındaki kâdirîların sözü gibi edalı bir şekilde yumuşak söylemeyin, demektir.

(.....) nehyin cevabı olmak üzere mensûbtur. “Kalbinde hastalık bulunan kimse...”

Yani kalbinde şüphe ve fücür bulunan kimse demektir. “Güzel söz söyleyin “

Yani, yumuşak olmamakla birlikte güzel söz söyleyin, demektir.

33

Evlerinizde vakarınızla oturun. İlk câhiliyye (devri kâdirîlarının açılıp saçılarak, zinetlerini göstererek) yürüyüşü gibi yürümeyin. Namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Resül'üne itâat edin. Ey ehli Beyt! Allah sizden sadece kiri (günahı) gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.

(.....) Hubeyre'nin dışındaki Medine'lilere ve Âsım'a göredir. Aslı (.....) dir. Hafifletilmek için (.....) hafzedilmiş ve fetha kendisinden öncekine verilmiştir. Ya da aslı “toplandı “dır. Diğerleri ise (.....) dir. (.....) den, veya (.....) -den gelmektedir. (.....) nin iki (.....) sından ilki tekrardan dolayı hafzedildi. Esresi de (.....) nakledildi.

(.....) Basra ve Medine ekolü, ve Hafsa göre (.....) nin ötresiyedir. “İlk câhiliyye... “yani eski câhiliyye demektir. Takdiri; “İlk câhiliyyedeki kâdirîların, zinetlerini göstererek kırta kırta yürümeleri, gibi yürümeyin” şeklindedir.

İlk câhiliyye; İbrâhîm (aleyhisselâm)’in doğduğu zamandır. Ya da Âdem ile Nûh (asm) arasındaki zamandır. Ya da Dâvud ve Süleyman (asm)’in zamanıdır. Son câhiliyye ise; İsa ve Muhammed (asm) arasındaki zamandır. Ya da ilk câhiliyye, İslam'dan önceki küfrün câhiliyyetidir. Son câhiliyye de İslam geldikten sonra işlenen fisku fücurdur.

“Namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Rasül'üne itâat edin.” üstünlüklerinden dolayı önce namazı ve zekâtı emirle tahsis etti. Sonra da genel olarak bütün taatları zikretti. Çünkü kim o ikisine devam ederse, onlar, onu, diğerlerine götürür.

(.....) nida ya da medih olarak mensûb kılınmıştır. Bunda, onun (aleyhisselâm) hanımlarının onun ehli beytinden olduğuna delil vardır. (.....) dedi, çünkü “sizi tertemiz yapmak istiyor” sözünün de delaletiyle “onun ehli” kelimesiyle erkekler ve kâdirîlar kastedilmiştir.

“Allah (celle celâlühü) sizi günah pisliğinden tertemiz yapmak istiyor.”

Daha sonra Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in ev halkı, günahlara yaklaşmasın ve onlardan takva İle korunsun diye onları menettiğini, onlara emrettiğini ve onlara öğüt verdiğini beyan etti. Günahları pisliğe, takvayı da temizliğe benzetmek suretiyle istiâre yaptı. Çünkü çirkin işleri işleyen kâdirîlarla evlenmek, beden, pisliklerle kirlenmesi gibi, kişiyi lekeler. Temiz kadınlarla evlilik ise, temiz elbise gibi temizdir. Bunda, akıl sahiplerini, kötülöklere karşı nefret ettirme, emirlerine karşı da teşvik vardır.

34

Evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın. Şüphesiz Allah, herşeyin içyüzünü bilendir. Ve herşeyden haberi olandır.

“Allah'ın âyetlerini...” yani Kur'ân'ı, “hikmeti” yani sünneti, ya da Kur'ân'ın manalarının açıklamasını. Şüphesiz ki Allah (celle celâlühü), eşyanın kapalılıklarını ve hakikatini bilendir.

Yani O, sizi işlerinizi ve sözlerinizi bilir. O hâlde O'nun emrine ve nehyine muhalefet etmekten ve Rasûlüne isyan etmekten sakının.

Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem)'in hanımları ile ilgili âyetler inince Müslümanların hanımları:

- “Bizim hakkımızda hiçbirşey inmedi” dediler. Bunun üzerine şu âyet indi.

35

Şüphesiz (Allah'ın emrine uyan) Müslüman erkekler ve Müslüman kâdirler, mü'min erkekler ve mü'min kâdirler, taata devam eden erkekler ve taata devam eden kadınlar (niyet, söz ve hareketlerinde) doğru erkekler ve doğru kadınlar, sabreden erkekler ve sabreden kâdirler, hakkıyla Allah'tan korkan erkekler ve hakkıyla Allah'tan korkan kâdirler, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler ve oruç tutan kâdirler, ırzlarını koruyan erkekler ve (ırzlarını) koruyan kadınlar, (teşbih, tahmid, tehlî, tekbir, Kur'ân tilaveti ve ilimle) Allah'ı çok zikreden erkekler ve zikreden kâdirler, (işte) Allah, bunlar için bir mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.

“Müslim” , boyun eğilen karşı konulmaz bir harpten sonra barışa girendir. Ya da; işini, Allah'a ısmarlayan, O'na tevekkül eden ve yüzünü O'na döndüren. Mü'minler Allah'ı, Rasûlünü ve tasdik edilmesi gerekli şeyleri tasdik edenlerdir.

(.....); taat edenlerdir.

(.....); niyet, söz ve amellerinde doğru olanlardır.

(.....); ibâdetleri yerine getirme ve kötülüklerden kaçma hususunda sabredenlerdir.

(.....); korkanlardır.

Tasadduk edenler, farz ve Nâfile olarak verenlerdir.

Oruç tutanlar, farz ve Nâfile olarak oruç tutanlardır. Denildi ki:

“Kim her hafta bir dirhem tasadduk ederse, o tasadduk edenlerdendir. Kim de her ay'eyyamı bi'd'de (her ayın 13. 14. ve 15. günleri) oruç tutarsa, o oruç tutanlardandır.”

İrzlerini koruyanlar ve Allah'ı çok çok zikredenler, O'nu teşbih, tahmid, tehlil, tekbir ve Kur'ân tilavetiyle zikredenlerdir. İlimle meşgul olmak da zikirdendir. Mana; “İrzlerini koruyan kâdirler” ve “Allah'ı zikreden kâdirler” manalarını da içermektedir. Çünkü bunlar bir önceki lafızların delaletiyle hazfedilmiştir. Kâdirlerin, erkekler üzerine atfedilmesiyle eşlerin, diğer eşler üzerine atfedilmesi arasında fark vardır. Çünkü birincisi, şu âyeti kerimenin bir benzeridir.

“(Rabbi ona) dullar ve bakire eşler (verebilir.)” Tahrîm, 5.

Bu ikisi ayrı ayrı cinslerdir. Tek bir hükümle bir araya gelmişlerdir. Dolayısıyla da aralarında atfin kullanılması gerekmiştir. İkincisi ise sıfatın, sıfat üzerine çoğul harfiyle atfedilmesidir. Manası ise; “Bu taatları bir araya getiren erkekler ve kâdirler” şeklindedir. Allah (celle celâlühü), taatlarından dolayı onlara, bağışlanma ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.

Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) halası Umeyme'nin kızı Zeynep binti Cahş'ı (rha), azadlı kölesi Zeyd b. Harise'ye (radıyallahü anh) istedi o ve kardeşi Abdullah (rhm), bunu kabul etmediler. Bunun üzerine şu âyet indi.

36

Allah ve Resûlü bir işe hüküm verdiği zaman, inanmış bir erkek ve kadına o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Her kim Allah ve Resûlüne karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur.

İnanan erkek ve inanan kadın için, Allah (celle celâlühü) ve Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem), herhangi bir işe hüküm verdiğinde diledikleri gibi hareket etmeleri doğru olmaz. Bilâkis onlara düşen, kendi görüşlerini onun görüşüne, kendi seçimlerini onun seçimine uydurmaktır.

Bunun üzerine ikisi:

“Râzı olduk ey Allah'ın Resûlü” dediler. Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem), Zeyneb'i Zeyd'e (rhm) nikahladı. Onun adına mehrini kendisine verdi.

(.....) deki zamîr, tekil kılınması gerektiği hâlde çoğul kılındı. Çünkü zikredilen “erkek ve kadın “olumsuzlukla geldiler. Bu sebeple de inanan bütün erkek ve kadını kapsadılar. zamîr de lâfza değil manaya döndü.

(.....) Kufe ehline göre (.....) iledir. (.....) seçilen şeyi, demektir, bu, emrin vücup için olduğuna delâlet etmektedir.

“Kim de Allah ve Rasûlü'ne karşı gelirse apaçık bir sapıklığa düşmüş olur.”

Eğer isyan, reddetme ve kabulden imtina etme şeklinde olursa, bu sapıklık ve küfürdür. Ve eğer kabul etmekle ve vucubiyetine inanmakla birlikte yapmamak suretiyle yapılan bir isyansa, sapıklık, hata ve fisktan ibârettir.

37

(Ey Resûlüm Muhammed!) Allah'ın nimet verdiği, senin de kendisine ikram edip (hürriyete kavuşturduğun) kimseye: “Eşini yanında tut. Allahtan kork.” diyordun. Halbuki Allah'ın açığa vuracağı şeyi, insanlardan çekinerek içinde gizliyordun. Asıl korkmaya layık olan Allah'tır. Zeyd, o kadından ilişkisini kesince biz onu sana nikahladık ki (bundan böyle) evlatlıkları, kanlarıyla ilişkilerini kestikleri (onları boşadıkları) zaman o kadınlarla evlenmek hususunda mü'minlere bir güçlük olmasın. Allah'ın emri yerine getirilmiştir.

Allah'ın (celle celâlühü) en büyük nimet İslam'la şerefleştirdiği ve senin de, kendisini azad etmek ve evlatlık edinmek suretiyle ikram ettiğin kişiye “eşini, -yani Zeyneb binti Cahş'ı- yanında tut” diyordun. Allah'ın (celle celâlühü) nimeti ve Resûlü'nün (sallallahü aleyhi ve sellem) nimeti içerisinde yüzen bu kişi Zeyd b. Harise (radiyallahü anh) dir.

Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem), Zeynep b. Cahş'ı (azatlı kölesi) Zeyd b. Harise'ye (rhm) nikahladı. (Onuruna düşkün olan Zeynep (rha) kendine denk görmediği Zeyd'le (radiyallahü anh) evlenmeyi istememiş ancak Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in ısrarıyla evet demişti. Fakat Zeyd'e (radiyallahü anh) bir türlü ısınamadı.

Zeyneb b. Cahş, Zeyd'e karşı (şeref ve asaletiyle iftihar edip) büyüklenince Allahü teâlâ'da Zeyd'in kalbine Zeyneb'le birlikte sabahlamayı çirkin gösterdi ve Resulullah lehine ona karşı olan rağbetini kesti. Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e:

-Eşimden ayrılmak istiyorum, dedi. Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem):

- Ne oldu. Seni şüpheye sevkeden bir şey mi var? dedi. Zeyd:

- Hayır, vallahi ondan hayırdan başka bir şey görmedim. Ancak o, bana karşı asaletiyle büyükleniyor da bu beni incitiyor, dedi. Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) de ona:

- “Eşiniyanında tut.” dedi.

“Allah'tan kork (onu boşama).” Bu, tenzihi bir nehiydir. (Tahrîmî değil). Açıklama “onu boşama” şeklindedir. Çünkü ilk cümle boşamamasıyla ilgilidir. Ya da “Allah'tan kork (onu kibirle ve eşine eziyet vermekle suçlama).” demektir.

“Allah'ın açığa vuracağı şeyi içinde gizliyordun. “

Yani, Zeyd (radiyallahü anh) onu boşarsa, onu nikahlayacağım gizliyordun.

(.....) ile (.....) deki (.....) lar hâl (.....) ıdırlar.

Yani insanların konuşmasından korktuğunu gizleyerek, bu hususta en layık olanı sadece Allah'tan (celle celâlühü) , korkman iken insanlardan korkarak ve nefsinde, onu tutmasını isteyerek Zeyd'e (radiyallahü anh): “Eşini yanında tut.” diyordun. Âişe (radiyallahü anh) den yapılan bir rivâyete göre şöyle demiştir:

“Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Allah'ın, ona vahyettiği şeylerden birini gizleseydi, bu âyeti gizlerdi.”

(.....); ihtiyaç, demektir, birinin, kendisine âit, arzuladığı bir şeydeki ihtiyacını gidermesi durumunda kullanılır. “Ondaki ihtiyacını, hevesini giderdi.” denilir.

Mana; “Zeyd'in Zeyneb'e (rh) karşı ihtiyacı kalmayınca, ona karşı arzusu da kalmadı. Ve onu boşadı. İddet vakti sona erince de onu sana nikahladık.” Rivâyete göre, o iddetini tamamladığında Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Zeyd'e (radiyallahü anh):

- “Nefsim için senden daha güvenilir birini bilmiyorum. Zeyneb'i bana iste.” dedi. Zeyd:

- Gittim ve ona: Ey Zeyneb! Müjdeler olsun! Resulullah seni istiyor.'dedim, sevindi.

Ve Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) onunla evlendi. Diğer hanımlarının hiçbirinin düğününde onda verdiği kadar ziyafet vermedi. Bir koyun kesti ve insanlara gün uzayınca kadar ekmek ve et yedirdi. Denildi ki:

(.....); ihtiyaca nail olmak ve ondaki muradına ulaşmaktır. Buradaki mana Allah'ın, olmasını istediği iş (emir) kaçıışı olmayan bir şekilde muhakkak olur, (demektir.) Bu, Resulullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) Zeyneb'le evlendirilmesi gibi, olmasını arzu ettiği şeyler için misal olmuştur.

Siyer ve hadislerde Zeyneb'in Zeyd'i (rh) küçümsediği kölelikten âzat edildiği için onu hor gördüğü, bundan dolayı Zeyd'in (radiyallahü anh) de ondan ayrılmak istediği belirtilir.

Kafirlerin ve müşriklerin evlatlığının karısını görünce aşık olup onu boşandırıp almaya kalktığı zannı doğrulmaya çalışılmıştır. Bu sürenin baş taraflarında evlatlık müessesesi yıkılırken burada da evlatlığın hanımı ile evlenmenin izni ortaya konuyor.

38

Allah'ın kendisine helâl kıldığı bir şeyi yerine getirmekte, peygambere herhangi bir vebal yoktur. Önce geçen (peygamberler) arasında da Allah'ın âdeti (kanunu) böyle idi. Allah'ın emri mutlaka yerine gelecek, yazılmış bir kaderdir.

Allah'ın (celle celâlühü), kendisine helâl kıldığı ve emrettiği bir hususta -ki o, evlatlığı Zeyd'in boşadığı Zeyneb'in nikahıdır, ya da onun için taktir edilen kadın sayısıdır- Peygamber'e (sallallahü aleyhi ve sellem) herhangi bir vebal yoktur.

(.....) kelimesi mastar yerine konulmuş isimdir. “Toprak olan, taş olan” sözünde olduğu gibi. Bu, “peygamber üzerine herhangi bir vebal yoktur. “sözünü te'kid etmektedir. Sanki şöyle denilmiştir:

“Allah, bunu, geçmiş peygamberlerde adet kılmıştı. O da, kendilerine mubah kılınan şeylere yönelmelerinde, üzerlerine, herhangi bir vebalin olmaması, nikah ve diğer hususlarda da kendilerine kolaylık getirilmesidir. Onların, hanımları ve cariyeleri vardı. Davûd (aleyhisselâm) myüz hanımı, üçyüz cariyesi vardı. Süleyman (aleyhisselâm)'ın üçyüz hanımı, yediyüz cariyesi vardı.”

“Önce geçenler arasında...”

Yani daha önce geçen peygamberler arasında, demektir. Allah'ın (celle celâlühü) emri, yerine gelmesi kesin bir hükümdür.

39

O peygamberler ki, Allah'ın gönderdiği emirleri duyururlar, Allah'tan korkarlar ve O'ndan başka kimseden korkmazlar.

Hesap görücü olarak Allah, herkese yeter.

(.....) yi, ilk (.....) den bedel kıalarsan burada durulmaz. Ama onu mahallen merfı ya da medih üzere mensûb kıalarsan olur.

Yani, onlar tebliğ edenlerdir, ya da tebliğ edenleri kastediyorum, demektir.

“Allah'tan başka kimseden korkmazlar.” Peygamberleri, Allah'tan (celle celâlühü) başka hiç kimseden korkmamakla tavsif etti. Bu, “İnsanlardan korkuyorsun, halbuki Aüh, korkulması en layık olandır.” sözündeki açıklamadan sonra söylenmiş kinayedir. Allah (celle celâlühü) bütün korkulara yeter. Küçük büyük herşeyin hesabım soracaktır. Dolayısıyla o, kendisinden korkulmaya layık olandır.

40

Muhammed, erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o Allah'ın Resûlü ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah, herşeyi hakkıyla bilir.

Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) gerçekte sizden hiçbir erkeğin babası olmadı ki, babayla oğlu arasında sabit olan hürmeti Mûsahara ve nikah, onunla onun arasında sabit olsun.

“Erkeklerinizden “sözünden maksat, bulûğ çağma varan erkeklerdir. O zaman Hasen ve Hüseyin (rhma) bulûğ çağma varmamıştı. Tahir, Tayyip, Kasım ve İbrâhîm'de küçük yaşta ölmüşlerdi. Fakat o, Allah'ın (celle celâlühü) peygamberidir. Baba ve çocuklar arasında sabit olan diğer hükümler açısından değil de, kendilerine hürmet ve tazim gösterilmesi açısından, onların da, onlara şefkat ve nasihat etmesi açısından her peygamber, ümmetinin babasıdır. Zeyd (radiyallahü anh) de, gerçekte onun çocuğu olmayan erkeklerinizden biridir. Onun hükmü de sizin hükmünüz gibidir. Evlatlık edinmek, tercih etmek, yaklaştırmak babındandır. Başka bir şey için değildir.

Âsım'a göre (.....) nin üstünüyledir. Mühür manasınadır.

Yani o, onların sonuncusudur. Ondan sonra hiç kimse gaybtan haber vermeyecektir, demektir. İsa (aleyhisselâm) ondan önceki haber verenlerdendir. İndiğinde Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in şer'atine göre onun ümmetinden biri gibi amel eder.

Âsım'ın dışındakilere göre (.....) nin esresiyledir. Mühürleyen, manasınadır.

İbni Mesud'un:

“Fakat o, peygamberleri sonlarıdır peygamberdir.” şeklindeki kırâati da bunu güçlendirmektedir.

“Allah herşeyi hakkıyla bilendir.”

41

Ey mü'minler, Allah'ı çokça zikredin.

O'nu, övgülerle yüceltin ve bunu çokça yapın.

42

Ve onu sabah akşam teşbih edin.

(.....);'gündüzün evveli'ne denir, (.....) ise gündüzün sonudur. İkisi özellikle zikredildi. Çünkü gece ve gündüz melekleri bu iki vakitte bir araya gelirler. Katâde'den şöyle rivâyet olunmuştur:

“Sübhane'llahi vel hamdülillahi ve lâ ilahe illallahu vellahu ekber velâ havle velâ kuvvete illâ billahil aliyyil azim” deyiniz.

“Allah'ı zikredin “ve “O'nu teşbih edin “fiilleri sabah ve akşama yöneliktir. Teşbih, zikir kapsamındadır. Ancak onu, diğer zikirler üzerine olan üstünlüğünü göstermek için Cebrâîl (aleyhisselâm) ve Mikâil'in (aleyhisselâm) diğer meleklerden seçilişi gibi seçti, ayırdı. Çünkü onun manası; O'nun (celle celâlühü) zatının, kendisine layık olmayan sıfatlardan tenzihidir. Zikirten ve onun çokça yapılmasından, taat ve ibâdetlerin artırılmasının kastedilmesi câizdir. Çünkü onlar da zikir kapsamındadır. Sonra teşbih de sabah ve akşamı zikretti. Buna göre (.....); sabah namazıdır. (.....) de, öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazıdır. Ya da sabah, akşam, yatsı namazlarıdır.

43

Sizleri karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için Allah size rahmet bahşeder. Melekler de dua (istiğfar) ederler.

Namaz kılاری kişi, rüku ve secdesinde eğilip kalktığından, bu hastaya karşı merhamet gösteren ziyaretçi ve çocuğuna karşı merhametinden tekrar evlenmeyen kadın gibi, başkalanna karşı şefkat ve merhamet gösteren kişiler için istiâre kılınmıştır. Daha sonra bunun kullanılışı arttı ve sonunda şefkat ve merhamet hususunda kullanılır oldu. (.....) sözü bundandır.

Yani “Allah, sana şefkat ve merhamet göstereyin.” demektir.

Meleklerin salâtından maksat; onların “Allah'ım! Mü'minlere rahmet et” sözleridir. Duası kabul olunanlardan olduklarından, sanki hayra çağırıldığında size merhamet eden ve şefkat gösteren O'dur. Size, zikri artırmanızı, namaz ve taati da çoğaltmanızı emreden O'dur.

“Karanlıklardan aydınlığa...” yani, günah karanlıklarından taat nuruna, demektir. “Mü'minlere karşı çok merhametlidir.” Bu, namazla kastedilenin rahmet olduğuna delildir. Rivâyete göre:

“Şüphesiz ki Allah ve melekleri peygamber üzerine salat ederler.” Ahzâb, 56. âyeti nâzil olduğunda Ebû Bekir (radıyallahü anh):

- Ey Allah'ın Resûlü, muhakkak ki Allah, sana tahsis ettiği her şerefe bizi de ortak etmiştir, dedi de bunun üzerine şu âyet nâzil oldu.

44

Kendisine kavuştukları gün, Allah'ın onlara iltifatı “selâm” dır. Allah onlara çok değerli mükâfatlar hazırlamıştır.

(.....) de mastar, mef'ûlüne izafet kılınmıştır.

Yani, “Allah'ın selâmı onlara” , demektir. Kendisini gördükleri gün, Allah Tebareke ve Teala “selâm size” der. O, onlara cenneti hazırlamıştır.

45

Ey Peygamber! Biz seni hakikaten bir şahit, bir müjdecî ve bir uyarıcı olarak gönderdik.

Ey Peygamber! Biz, seni, kendilerine gönderildiklerinin üzerine, yalanlamalarına ve tasdik etmelerine karşı şahit olarak gönderdik.

Yani Allah (celle celâlühü) katında onlar lehine ve aleyhine senin sözün makbuldür. Hüküm verme de adil bir şahidin sözü kabul edildiği gibi.

(.....), mukadder bir hâldir. “Şahinle avlanan bir adama uğradım. “sözünde olduğu gibi.

Yani bununla yarın ki av takdir edilmiş olabilir. Seni, mü'minleri, cennetle müjdeleyici ve kâfirleri ateşle uyarıcı olarak gönderdik.

46

Allah'ın izniyle, bir davetçi ve nûr saçan bir lamba olarak (gönderdik).

“Allah'ın izniyle... “yani, O'nun emri ya da kolaylaştırmasıyla demektir. Hepsi (.....), (.....) ve (.....) hâl üzere mensûbtur.

“Nur saçan bir lamba olarak...” yani, Allah'ın (celle celâlühü) şirk karanlıklarını kendisiyle aydınlattığı ve yolunu kaybedenlerin onunla yolunu bulduğu bir lamba, demektir. Gecenin karanlığının ışık saçan bir lamba ile aydınlandığı ve onunla yol bulunduğu gibi. Cumhûr'a göre bu, Kur'ân'dır. O zaman bunun takdiri şöyle olur: “Nur saçan bir lamba sâhibi olarak ya da nur saçan lambayı okuyucu olarak...” “

“Nur saçan” diye nitelendirildi. Çünkü yağı azaldığında ve fitili inceldiğinde bazı lambalar ışık vermezler. Ya da seni, birliğimize şahit, rahmetimizi müjdeleyici, azâbımıza karşı uyarıcı, ibâdetimize doğru davetçi ve bizim için de bir lamba bir açık delil olarak gönderdik, demektir.

47

Allah'tan büyük bir lûtfâ ereceklerini mü'minlere müjdele.

Büyük bir sevaba ereceklerini müjdele.

48

Kafirlere ve münâfıklara itâat etme. Onların eziyetlerine (şimdilik) aldırma. Allah'a güvenip dayan. Vekil ve destek olarak Allah sana yeter.

“Kafirlere ve münâfıklara itâat etme.” Bundan maksat; teşviktir. Ya da bulunduğu hâl üzere devam ve sebatıdır.

“Eziyetlerine aldırma...” “

Yani eziyet vermelerine aldırma, demektir. (.....) un faile muzaf olması câizdir.

Yani onların sana verdikleri eziyetlere aldırma ve onların eziyetlerinden korkma, demektir.

Ya da mef'ûle muzaftır.

Yani, savunma amaçlı olarak onlara verdiğin eziyetleri bırak, terket demektir.

“Allah'a güven... “Çünkü onlar hakkında sana O (celle celâlühü) yeter. İşlerin kendisine havele edildiği biri olarak yeter. Denildi ki:

“Allah'u Teala, peygamberini, beş vasıfla vasıflandırdı ve bu vasıfların her birine uygun bir hitapla mukabele de bulundu.

(.....) vasfına'mü'minleri müjdele'hitabıyla mukabelede bulundu. Çünkü o, kendi ümmeti üzerine şahittir. Onlar da hep beraber, diğer ümmetler üzerine şahitler olurlar. Bu, büyük bir üstünlüktür.

(.....) vasfına'kâfirlerden ve münâfıklardan yüz çevir'hitabıyla mukabelede bulundu. Çünkü onlardan yüz çevirdiğinde bütün yönelişi mü'minler üzerine olacaktır. Bu da müjde için en uygun olanıdır.

(.....) vasfina'onların eziyetlerine aldırma'hitabıyla mukabele de bulundu. Çünkü o, onların, hâli hazırdaki eziyetlerine karşılık vermediğinde, onlara, er ya da geç bir cezânın gelmesi gerekli oluyor ki, onlar gelecek hakkında bununla uy arılıyorlar.

(.....) Allah'a (celle celâlühü) davet eden vasfina karşı'Allah'a tevekkül et'hitabıyla mukabelede bulundu. Çünkü kim Allah'a (celle celâlühü) tevekkül ederse, ona her zorluk kolaylaştırılır.

(.....) vasfina da'vekil olarak Allah yeter'hitabıyla mukabelede bulundu. Çünkü Allah, mahlûkatı hakkında her kime bir delil verirse, ona yaraşan, O'nun, bütün mahlûkatından uzaklaşmak ve O'nu vekil edinmektir.”

49

Ey îman edenler! mü'min kadınları nikahlayıp da henüz dokunmadan onları boşarsanız, onları, iddet müddetince bekletmeniz gerekmez. O hâlde onları faydalarındır. Ve onları güzel bir şekilde serbest bırakın.

“Nikahlayıp...” yani evlenip, demektir. Aslında nikah; ilişki demektir. Evlilik akdinin nikah olarak adlandırılması, akdin ona götüren bir yol olması sebebiyle onu kapsamasındandır. Şarabın, “günah” olarak adlandırılması gibi. Çünkü o, onun sebebidir. Racizin sözündeki gibi:

“Develerin hörgüçleri buluttadır.” Suyu, develerin hörgüçleri diye adlandırdı. Çünkü o su, develerin hörgüçlerinin gelişmesi sebebidir.

Nikah lâfzı, Kur'ân'ı Kerîm'de sadece nikah akdi manasında kullanılmıştır. Çünkü “İlişki kurmak” manasında açıklık vardır. Kur'ân'ın âdabı ise, ona dokunmak, temas kurmak, yaklaşmak, örtmek ve gelmek lafızlarıyla kinayeli bir şekilde ifade şeklindedir.

Ehli kitap kadınları, bu hükümde, mü'min kadınlarla eşit olmasına rağmen, Özellikte mü'min kadınların zikredilmesi, mü'mine, öncelikle mü'min kadınlarla evlenmesine dair bir işarettir.

“Henüz dokunmadan...” İlişkiye girmeden. Sahih bir halvet de (başbaşa kalmak da) ilişkiye girmek gibidir.

“Onları, iddet müddetince bekletmeniz gerekmez. “Bunda, iddetin, kâdirılara, erkekler için gerekli olduğuna dair delil vardır.

(.....) nm manası,'iddetlerini tamamladıklarını gördüğünüzde', şeklindedir.

“Onları faydalarındır. “İlişkiye girmeden önce boşanılan ve mehir de zikredilmemiş olan kadın için bu vâcibtir, diğerleri için değil.

“Onları güzel bir şekilde serbest bırakın. “

Yani, zarar vermek için onları tutmayın ve onları evlerinizden dışarı çıkarın. Çünkü onların sizin için bekleyecekleri bir iddetleri yoktur.

50

Ey Peygamber! Ücretlerini (mehirlerini) verdiği hanımlarını, Allah'ın sana ganimet olarak verdiği ve elinin altında bulunan (cariye)leri, seninle beraber göç eden amca kızlarını, hala kızlarını, dayı ve teyze kızlarını sana helâl kıldık. Bir de kendisini (mehirsiz) olarak peygambere hibe eden ve peygamberin de kendisini almayı dilediği mü'min kadını, diğer mü'minlere değil, sırf sana mahsus olmak üzere (helâl kıldık). Biz hanımları ve elleri altında bulunan (cariyeleri) hakkında mü'minlere neyi farz kıldığımızı bildirdik ki, sana bir zorluk olmasın. Allah, çok bağışlayan, çok merhamet edendir.

“Ücretlerini...” yani mehirlerini, demektir. Çünkü mehir, cinsel organ için verilen ücrettir. Bu sebeple Kerhî:

“Kira lafzıyla söylenen nikah, câizdir” der. Biz de deriz ki:

“Ebedilik nikahın sarandandır. Belirli bir zamana aitlik de kiranın şartlarındandır. İkisi arasında da tezat vardır.”

Onun verilmesi, peşinen verilmesidir. Ya da onun belirlenmesi ve akit esnasında zikredilmesidir.

Allah'ın (celle celâlühü), ganimet olarak verdiği ve elinin altında bulunan cariyeler, Safiyye ve Cuveyriyye (r.anhüm) dir. İkisini de azad etti ve onlarla evlendi.

“Seninle beraber göç eden... “yani, seninle birlikte ve seninle birlikte olmadığı hâlde göç edenler, demektir. Bilâkis hicret, tek başına yeterlidir.

“Süleymanla birlikte Müslüman oldum.” Neml, 44. âyetinde olduğu gibi.

Ebü Talib'in kızı Ümmü Hani'den (rhma) şöyle rivâyet edilmiştir:

“Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) beni istedi. Ona özür beyan ettim. Özümlü kabul etti de Allah, bu âyeti indirdi. Ben ona helâl olmamıştım. Çünkü ben, onunla birlikte hicret etmemiştim. “Tirmizî, 3214.

“Mü'min bir kadın, kendini, peygambere hibe ederse...” Mü'min kadınlardan herhangi biri, kendini, sana hibe eder ve mehir de istemezse, bu hususta ittifak edilirse, onu sana helâl kıldık, demektir. Çünkü “kadın “kelimesi, belirsiz olarak getirilmiştir.

İbni Abbâs (radiyallahü anh) şöyle demiştir:

“Bu, gelecekteki bir hükmün beyanıdır. Onun yanındaki hanımlarından hiçbirisi hibe ile gelmemiştir.” Denildi ki,

“Nefsini hibe eden, Meymûne binti Haris idi, ya da Zeynep Binti Huzeyme idi ya da Ümmü şerik binti Cabir idi, ya da Havle binti Bakîm (rh) idi.”

Hasen (.....) lafzını, (.....) şeklinde (.....) ın hazfinin takdirine göre sebep olarak üstünle okumuştur. İbni Mesud (radiyallahü anh) ise, (.....) siz okumuştur.

“Peygamberin de kendisini almayı dilediği... “Peygamberin (saleyhisselâm), onu nikah altına alması, o, onu isterken almasıdır.

(.....) ve (.....) fiilleri aynı manayadır denildi. İkinci şart, birinci şartla mukayyettir. Kadının helâl kılınmasında, onun kendisini hibesi, hibeden sonra da Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in onu nikah etmeyi arzulaması şartı vardır. Sanki şöyle demiştir:

“Eğer kendini sana hibe eder ve sen de onu nikah altına almayı arzularsan onu sana helâl kıldık.”

Çünkü O'nun (peygamberin) (sallallahü aleyhi ve sellem) arzusu, hibeyi kabuldür. Ve hibenin kendisiyle tamam olduğu şeydir. Bunda, hibe lafzıyla nikahın câiz olacağına dair delil vardır. Çünkü Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ve ümmeti hükümlerde eşittirler. Ancak delillerin, onu tahsis ettiği hususlar müstesna.

(.....) yani mehirsiz, demektir. (.....) deki zamîrden hâldir. Ya da yineleyici mastardır.

Yani, sana helâl kıldıklarınız, sadece sana helaldir, demektir. Sadece ona âit olma manasınadır. (.....) vezninin mastarlarda kullanımı nadir değildir. (.....) ve (.....) de olduğu gibi.

“Diğer mü'minlere değil.” Bilâkis senden başkalan için mehir, zikredilmese de istenilmese de vâcibtir.

“Peygamber isterse... “sözünde hitap ikinci şahıstan üçüncü şahısa geçti. Daha sonra da yine ikinci şahısa geçti. Bunu, bu özel ayrımın, ona, peygamberliği sebebiyle yapılan bir ikram olduğunu ve “Peygamber” kelimesini tekrar tekrar zikredilişinin de onu, övmek için olduğunun göstermek içindir.

“Biz hanımları ve elleri altında bulunan cariyeleri hakkında mü'-minlere, neyi farz kıldığımızı bildirdik.”

Yani senin ümmetine eşleri için, mehirden neyi vâcib kıldığımızı bildirdik. Ya da onlara, eşlerinin haklarına dair neyi vâcib kıldığımızı bildirdik, demektir. Cariyeleri hakkında da, onlara sahip olunması ile ilgili satm alma ve diğer hususları bildirdik.

(.....) zorluk, darlık demektir. Ve “Diğer mü'minlere değil sırf sana mahsus olmak üzere (helâl kıldık)” cümlesine bağlıdır.

“Biz hanımları ve ellerinin altında bulunan cariyeleri hakkında mü'minlere neyi farz kıldığımızı bildirdik. “cümlesi, cümle-i mutarızadır. (Parantez cümlesidir)

“Allah (celle celâlühü) çok çok bağışlayan -ve kulları üzerine genişlik vermek suretiyle- çok çok merhamet edendir.”

51

Onların (hanımlarından) dilediğini geri bırakır, dilediğini de yanına alırsın. Kendilerinden uzak durduğun kâdirîlarından arzu ettiğini tekrar yanına almanda, senin üzerine bir günah yoktur. Öyle yapman onların gözlerinin aydın olmasına, üzülmelerine ve hepsinin senin verdiklerine râzı olmalarına daha uygundur, Allah, kalplerinizde olanı bilir. Allah, hakkıyla bilen, (Halîm)dir (cezâ da acele etmeyendir).

(.....) Medine kırâat imâmları, Hamza, Ali, Halef ve Hafs'a göre (.....) sizdir. Diğerlerine göre (.....) lidir. Geri bırakırsın, demektir.

“Dilediğini geri bırakır, dilediğini de yanına alırsın. “

Yani onlardan dilediğinle yatmayı terkedersen, dilediğinle de yatarsın. Ya da dilediğini boşar dilediğini de tutarsın. Ya da onlardan dilediğin için gün taksimatı yapmazsın, dilediğin için de yaparsın, ya da, ümmetinin kâdirîlerinden dilediğinle evlenmez, dilediğinle evlenirsin demektir. Bu, maksat için kapsamlı bir taksimattır. Çünkü ya boşar ya da yanında tutar. Tutarsa ya birlikte olur, ya da olmaz. Ya gün taksimatına sokar, ya da sokmaz. Boşadığmda veya uzaklaştırdığında da uzaklaştırmaları kadın o taksimatı ya aramaz ya da arar.

Rivâyete göre o (sallallahü aleyhi ve sellem) onlardan bir kısmını geri bırakmıştı. Onlar, Cüveyriye, Şevde, Safiyye, Meymûne ve Ümmü Habibe (rhm) idi. Onlar için dilediği kadar gün taksimi yapıyordu. Bir kısmı da yanına aldıklarıydı. Onlar; Âişe, Hafsa, Ümmü Seleme ve Zeynep (rhm) idi. Beşini geri bırakmış, dördünü yanına almıştı.

Rivâyete göre, o muhayyer bırakılmasına rağmen Şevde (rha) hariç diğerlerine eşit muamele yapıyordu. Çünkü o, kendine âit geceyi Âişe'ye (rha) vermişti. Şöyle demişti:

“Beni boşama ki senin hanımların zümresi içerisinde haşrolayım.”

“Kendilerinden uzak durduğun kâdirîlerinden arzu ettiğini yanına almanda üzerine bir günah yoktur.”

Yani geri bırakmak suretiyle nefsinden uzaklaştırdığın hanımlarından birini yatağına çağırmanda ve sohbetini talep etmende hiçbir günah yoktur.

Yani onu uzaklaştırdıysan, onu kendine geri çevirmen câiz değildir, diye bir şey yoktur.

(.....) mübteda olarak merfûdur. Haberi “günah yoktur” cümlesidir. Bu, sana bırakılmış bir şeydir.

Öyle yapman, onların gözlerinin aydın olmasına, üzülmelerine ve hepsinin senin verdiklerine râzı olmalarına daha uygundur.”

Yani onların gözbebeklerine, az üzülmelerine ve toptan râzı olmalarına daha yakındır demektir. Çünkü onlar, bu serbestiyetin Allah (celle celâlühü) tarafından olduğunu bildiklerinde kalpleri rahatlar. Ayrılık gayrdık gider, razıhk meydana gelir ve gözler aydın olur.

(.....) merfûdur. (.....) nın (.....) u te'kid için gelmiştir.

(.....) öne geçirilerek (.....) şeklinde de okunmuştur. Yine (.....) şaz olarak (.....) deki (.....) yi te'kid için mensup olarak da okunmuştur.

“Allah kalplerinizde olanı bilir.” Bunda, Allah'ın (celle celâlühü), peygamberinin (sallallahü aleyhi ve sellem) dilemesine terkettiği şey hususunda o kâdirılardan râzı olmayanlar için bir tehdirdir. Allah (celle celâlühü), kalplerindekini hakkıyla bilendir. Cezâ vermede acele etmez. Dolayısıyla O, korkulmaya ve sakımlmaya layık olandır.

52

Bundan sonra artık başka kâdirılarda evlenmen, bunları başka hanımlarla değiştirmen, güzellikleri hoşuna gitse bile sana helâl değildir. Ancak elinin altında bulunan (cariyeler) hariç, başka kâdirılar alanazsın. Allah herşeyi gözetler.

(.....) Ebû Amr ve Ya'kûb'a göre (.....) ileidir. Diğerlerine göre müzekkerdir. Çünkü çoğulun müennes kılınması hakiki değildir. Bu, fasılsız câiz olursa fasılla haydi haydi olur.

“Bundan sonra...” yani dokuzdan sonra, demektir. Çünkü dokuz, Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in eşler hususundaki nisabıydı. Ümmetinin nisabı dört olduğu gibi.

“...bunları başka hanımlarla değiştirmen helâl değildir.”

Yani ikram olsun diye bu dokuz, toptan ya da tek tek başka eşlerle değiştirilmesi delal değildir. Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) onlarla devam etti. Öldüğünde de onlar dokuzdular. Âişe, Hafsa, Ümmü Habibe, Şevde, Ümmü Seleme, Safiyye, Meymûne, Zeyneb binti Cahş ve Cüveyriye (rahm).

(.....) deki (.....) olumsuzluğu te'kid içindir. Faydası da yasaklamanın eşlerin cinsinin tamamını kapsamasıdır.

(.....) cümlesi (.....) nin failinden -ki o zamîrdır- hâldir. (.....) bir şeyi başka bir şeye karşılık almak, demektir. Nekra olduğundan dolayı mefûlden, yani (.....) den hâl değildir. Bunun takdiri, “onların hoşuna gitmesi tasavvur edildiği hâlde “, demektir, denildi ki:

“O Cafer b. Ebi Talib'in haramı Esmâ binti Ümeyr idi. Güzelliği, onun hoşuna gidenlerdendi.” Âişe ve Ümmü Seleme'den (rhma) şöyle rivâyet edilmiştir:

“Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) kâdirılardan, dilediği ile evlenmesi, kendisine helâl kılınmadan ölmedi.”

Yani bu âyet, neshedilmiştir. Onun neshi, ya sünnetle ya da “Biz sana eşleri helâl kıldık.” ayetiyle olmuştur. Kur'ân'ın iniş düzeni, mushaftaki yazılış düzenine göre değildir.

“Ancak elinin altında bulunan cariyeler hariç...” cariyeler, ona haram kılınanlardan istisna edilmiştir.

(.....) mahallen merfûdur. (.....) den bedeldir. Allah (celle celâlühü) herşeyi gözetler, korur. Bu, haddini aşmaya karşı bir uyandır.

53

Ey îman edenler! bir yemek için size izin verilmiş olması hâli müstesna, peygamberin evlerine girmeyin. (Yemeğe çağınhp da girdiğiniz vakit de) yemek vaktini gözetlemeyin. Davet edildiğiniz vakit girin. Yemeği yediğinizde hemen dağıdın. (Yemekten sonra) sohbe dalmayın. Çünkü bu hareketiniz peygamberi üzüyor. Fakat o (size bunu söylemekten) utanıyor. Ama Allah, hakkı söylemekten çekinmez. Peygamberin

hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Bu hem sizin kalpleriniz, hem de onların kalpleri için daha temiz bir davranıştır. Sizin, Allah'ın Resûlünü üzmeniz ve kendisinden sonra onun hanımlarını nikahlamanız asla câiz olamaz. Çünkü bu, Allah katında büyük (bir günah)tır.

(.....) cümlesi hâl makamındadır.

Yani, size izin verilmesi hâli müstesna, girmeyin, demektir. Ya da zarf makamındadır. Takdiri de; 'size izin verilmesi âni müstesna', şeklindedir.

(.....) cümlesi (.....) dan hâldir. İstisna, halin ve vaktin üzerine birlikte vaki olmuştur. Sanki şöyle denilmiştir: “Peygamberin evlerine apcak hin verdiği vakit girin ve oralara ancak bekleyici olmaksızın girin.” Onlar, Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in yemeğini gözleyen bir topluluktur. Giriyorlar, oturuyorlar ve yemeğin gelmesini bekliyorlardı. Manası, “Ey yemek bekleyiciler! Size, yemek kabını gözetlemeksizin, yemek için izin verilmesi hâli müstesna girmeyin”, şeklindedir.

(.....), yemeğin gelmesidir. Onun için “yemek vakti geldi”, denir. “Ona kızdı ve terketti.” sözünde olduğu gibi.

Denildi ki: (.....) onun vaktidir.

Yani yemek vaktini yemek yeme saatini beklemeksizin demektir.

Rivâyete göre Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Zeyneb'in (rha) düğününde hurma, sevik ve bir koyundan oluşan bir ziyafet verdi. Bir gurup yiyor, çıkıyor. Sonra diğer gurup giriyordu. Bu durum, Enes'in:

- Ya Resulallah! herkesi çağırdım. Çağırarak başka kimse kalmadı.” deyinceye kadar sürdü. Bunun üzerine Peygamber (aleyhisselâm):

- “Yemeğinizi kaldırın” dedi. İnsanlar ayrıldılar. Sadece konuşan üç kişi kaldı. Sözü uzattılar. Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) çıkmaları için ayağa kalktı. Odaları gezdi. Hanımlarına selâm verdi. O'na (sallallahü aleyhi ve sellem) dua ettiler. Sonra geri döndü. O üç kişi hala oturmuş konuşuyorlardı. Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) büyük hâyâ sâhibi idi de geri döndü ve bu âyet indi.

(.....) mecrûrdur. (.....) üzerine atıftır. Ya da mensûbtur.

Yani söze dalmak için oraya girmeyin, demektir. Oturmayı uzatmaktan menedildiler. Bazısı bazısıyla konuşmak için oturuyor, bu peygambere eziyet veriyor ve o sizi evden çıkarmaktan utanıyordu. Ama Allah, hakkı söylemekten çekinmez.

Yani sizin çıkarılmanız haktır. Ve ondan utamlması da gerekmez. Haya, haya sâhibini bazı işleri yapmaktan menedince “hakkı yapmaktan utanmasın” denir.

Yani, sizden utangaç olanlar, onu terketmesin ve ondan imtina etmesin, demektir. Bu, Allah'ın bazı kişileri kendisiyle edeplendirdiği edeptir.

Âişe (radıyallahü anh) den şöyle rivâyet olunmuştur:

“Bazı kişiler hakkında Allah'ın, onlara gazâblanması ve yediğinizde dağdın'demesi yeter.”

(.....) deki zamîr, “peygamberin evleri” sözünün delaletiyle Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in hammlarına gider. Çünkü oralarda onun hanımları vardır. Bir metayı, ödünç olarak ya da ihtiyaçtan dolayı istediğiniz de perde arkasından isteyin. Bu, şeytanın vesvesesine ve fitnelerin çıkışına karşı, hem sizin kalpleriniz, hem de onların kalpleri için daha temiz bir davranıştır.

Bu âyetin inişinden önce kadınlar, erkeklere görünürlerdi. Ömer (radıyallahü anh) üzerlerine örtü örtünmelerini istiyor ve bu hususta âyet inmesini bekliyordu.

- “Ey Allah'ın Resûlü! Senin yanına iyi de giriyor, günahkar da mü'minlerin analarına örtünmelerini emretsen.” dedi ve bu âyet indi.

Zikredildiğine göre biri:

- 'Amca kızlarınızıyla ancak perde arkasından mı konuşacağız, eğer Muhammed ölürse falarica hanımla evleneceğim.' dedi de bu âyet indi. İbni Said, Vakidi'den rivâyet etmiştir. Haşiyetü'l-Keşşaf, 3/556.

“Sizin Allah'ın Resûlünü üzmeniz ve kendisinden sonra onun hanımlarını nikahlamanız asla câiz olamaz.”

Yani Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e eziyet vermek sizin için câiz değildir. Ölümünden sonra da hanımlarını nikah etmeniz câiz olmaz. Bu, Allah (celle celâlühü) katında büyük bir günahdır.

54

Bir şeyi açığa vursanız da, gizleseniz de şüphe yok ki Allah, herşeyi gayet iyi bilmektedir.

Peygambere eziyet verilmesiyle ya da onlarla evlenilmesiyle ilgili birşeyi açığa vursanız da bunu nefisleriniz de gizleseniz de şüphe yok ki Allah (celle celâlühü), herşeyi bilmektedir. Dolayısıyla da sizi onunla cezâlarıdıracaktır.

Hicap âyeti indiğinde babalar, oğullar ve akrabalar “Ya Resulallah! biz de onlarla perde arkasından mı konuşacağız?” dediler, şu âyet indi:

55

O hanımlara babaları, oğulları, kardeşleri, kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, kadınları (mü'min kâdirîler) ve ellerinin altında bulunan (cariye)leri hakkında bir günah yoktur. Bununla beraber (Ey Peygamber hanımları!) Allah'tan korkun. Şüphesiz ki Allah, herşeye şâhittir.

“Kadınları” yani, mü'min kadınları demektir.

Yani bunlara karşı örtünmemelerinden dolayı onlar üzerine hiçbir günah yoktur, demektir. Amca ve dayıyı zikretmedi. Çünkü o ikisi ana-baba makamdadır. Amcanın “baba” olarak adlandırılması Kur'an'da geçmektedir. Allah'u Teala şöyle buyurmaktadır:

“Bunların, “İbrâhîm, İsmâîl ve İshak'ın ilahı.” Bakara, 133.

Halbuki İsmâîl (aleyhisselâm), Ya'kûb'un (aleyhisselâm) amcasıdır. Cumhûr'a göre onların köleleri, yabancılar gibidir. Daha sonra sözü üçüncü şahıstan ikinci şahısa geçirdi. Bu geçişte onlar lehine büyük bir üstünlük vardır. Sanki şöyle demiştir:

“Örtünmeyle ilgili emrolunduğunuz şey hususunda Allah'tan korkun.” Bu hususta vahiy, perdelenmeyle ve çepe çevre korunmakla ilgili olarak inmiştir. Şüphesiz ki Allah (celle celâlühü), herşeyi bilmektedir. İbni Ata şöyle demiştir:

“Şahîd organların hareketlerini bildiği gibi, kalplerden geçen hatıraları da bilendir.”

56

Muhakkak Allah ve melekleri, peygambere çok salât ederler. (Onun şerefini gözetmeye, şanını yüceltmeye özen gösterirler.) Ey mü'minler! Siz de ona salat edin ve tam bir teslimiyetle selâm verin.

“Ona salat edin” yani (.....) ya da (.....) deyin, demektir. “Selâm verin “yani, (.....) deyin. Ya da “onun emrine ve hükmüne tam olarak boyun eğin “demektir. Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e bu âyet soruldu da şöyle cevap verdi:

“Şüphesiz ki Allah, benim için iki melek tayin etmiştir. Müslüman bir kulun yanında zikredilirim de bana salâvat getirir. O iki melek de'Allah seni bağışlasın'derler. Allah ve melekleri de bu iki meleğe

cevaben'Âmin.'derler. Yine Müslüman bir kulun yanında zikredilirim de bana salâvat getirmez. Bu sefer o iki melek'Allah seni bağışlamasın'derler. Allah ve melekleri de bu iki meleğe cevaben'Âmin'derler.”

Tahavi'ye göre ömürde bir defa salâvat getirmek vâcibtir. Kerhî'ye göre ise her ismi zikredildiğinde getirmek vâcibtir. İhtiyat budur. Cumhûr da bu görüştedir.

“Allah, peygambere ve âline salât etsin.” şeklinde peygambere salâvat getirdikten sonra ona atfen başkası üzerine de salâvat getirilirse, bunda hiçbir sakınca ve söz yoktur. Ama ondan başkasına mesela ehli beyte tek başına salâvat getirilirse, bu mekruhtur. Bu Raiûzîlerin alâmetlerindendir.

57

Allah ve Resûlü'nü incitenlere Allah, dünyada da ve âhirette lânet etmiş ve onlar için horlayıcı bir azap hazırlamıştır.

Yani Allah'ın (celle celâlühü) peygamberini incitenler, demektir. Allah'ın (celle celâlühü) isminin zikredilmesi, onu şerefliendirmek içindir. Ya da “Allah'ı ve Resûlü'nün incitenler” sözüyle, Allah'ı (celle celâlühü) ve peygamberliği inkâr gibi Allah'ın (celle celâlühü) ve Resûlünün (sallallahü aleyhi ve sellem) râzı olmadığı fiiller mezacen kastedilmiştir. Her ikisi içinde mecâzî anlamdadır. Çünkü sadece Resûlullah hakkında (sallallahü aleyhi ve sellem) eziyet görmenin hakikati düşünülebilir.

Ki bir lafızda hem hakikat hem de mecâz biraraya toplanmaması için “Allah onları dünyada da âhirette de larîetlemiştir. “

Yani onları her iki dünyada da rahmetinden kovmuştur. (Ayrıca) âhirette de onlar için horlayıcı bir azap hazırlamıştır.

58

Mü'min erkeklere ve mü'min kâdirılara, yapmadıkları bir şeyden dolayı eziyet edenler, şüphesiz bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmişlerdir.

Allah'a (celle celâlühü) ve Resûlü'ne (sallallahü aleyhi ve sellem) eziyet verilmesi mutlak olarak kullanılmıştır. Mü'min erkek ve kâdirılara eziyet verilmesi ise kayıt altına alınmıştır. Çünkü Allah (celle celâlühü) ve Resûlü'ne (sallallahü aleyhi ve sellem) verilen eziyet, kesinlikle haksızdır. Diğerinde ise had ve tazir gibi hak olanlar da var, bâtil olanlar da. Denildi ki:

“Bu âyet, Hazret-i Ali (radiyallahü anh) a eziyet veren ve ona ad takan münâfiklardan bir gurup hakkında nâzil oldu.”

“İstemedikleri hâlde kâdirılara takıları zinakar hakkında nâzil oldu” da denildi. Fudayl şöyle demiştir:

“Haksız yere köpeğe ve domuza bile eziyet vermen helâl olmazken mü'min erkek ve kâdirılara eziyet vermen nasıl câiz olur?”

Şüphesiz ki onlar büyük bir yalan ve apaçık bir günah yüklenmişlerdir.

59

Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına (bir ihtiyaç için dışarı çıktıkları zaman) üzerlerine cilbablarını (çarşaflarını) almalarını söyle. Bu onların tanınıp da incitilmemesi için en elverişli olanıdır. Allah, çok bağışlayan, çok merhamet edendir. 17

17 Âyet-i Kerîme'de geçen cilbab kelimesini türkçe olarak tefsîr yazan müfessirlerden Konyalı Mefamed Vehbi “çarşaf olarak tercüme etmiştir. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ise bu kelimeyi şöyle açıklamıştır:

“Cilbab” tabirinde iki vecih vardır. Birisi; cilbablarından birisiyle bütün bedenini sıkıca örtmek. Diğeri de Cilbabın bir tarafıyla başından yüzünü örtmek. İki türlü örtünme şekli vardır. Birisi: Kaşlarına kadar başını örttükten sonra büküp yüzünü de örtmek, yalnız tek bir gözünü açık bırakmak. İkincisi ise: Alnının üzerinden

sıkıca sardıktan sonra burnunun üzerinden dolayıp gözlerin ikisi de açık kalsa bile yüzün kısm-ı azamini (büyük kısmını) ve göğsü tamamen örtmüş bulunmaktır.

Ümmü Seleme (rha) diyor ki: “Bu âyet nâzil olduğunda ensar kadınları üzerlerine siyah elbiseler giyerek öyle bir sekinet ile çıkmışlardı ki sanki başları üzerinde kuşlar varmış gibiydi.”

Merhum Elmalılı Hamdi Yazır Hazretleri, bu ifadelerin altına şu dipnotu düşmüştür:

“Ben 1310'da İstanbul'a geldiğim zaman, İstanbul hanımlarının bir peçe ilave edilmek ve elde açık bir şemsiyye bulunmak şartıyla tesettür tarzları bu idi.” (Hak Dini Kur'ân Dili, 6 / 3928, Eser Neşriyat, İstanbul.)

Cilbab; Müberid'den naklen; dışarı çıkıldığında giyilen üstlük gibi her tarafı örten şeydir. (Çarşaf gibi).

“Cilbablarını üzerlerine almalarını söyle.” cümlesinin manası; “üstlerine sarkıtmalarını ve onlarla yüzlerini. Örtmelerini söyle demektir. Denir ki;

“Kadınınyüzündeki örtü kaydığında, senin elbisen yüzüne gelir.”

(.....) teb'iz içindir.

Yani örtünün bir kısmı salıverilir, artan kısmı ile yüze örtülür. Cariyelerden ayırdedilecek şekilde örtünür. Ya da maksat, kendilerine âit örtülerin bir kısmıyla örtünmeleri ve günlük elbiseler ve baş örtüsü içerisinde cariyeler gibi bayağı kıyafetli olmamalarıdır. Çünkü çok defa onların evlerinde iki örtüsü olur.

İslam'ın başlarigıcında kâdirılar, câhiliyyedeki adetleri üzerine bayağı kıyafetler giyiyorlar ev elbisesi ve baş örtüsü içinde dışarı çıkıyorlardı. Hür ile cariyeye arasında hiçbir fark yoktu. Gençler, geceleri, hurmalıklara ve arazilere ihtiyaçlarını gidermek üzere gelen cariyeleri rahatsız ediyorlardı. Bazan de cariyeye zannıyla hür kâdirılara saldırıyorlardı. Bu sebepten hür Müslüman kadınlar vücûdu örten dış elbisesi giymek, başları ve yüzleri örtmek suretiyle cariyeye kıyafetinden farklı bir kıyafete bürünmeleriyle emrolundular. Böyle örtünsünler ki onlara hiç kimse tamah etmesin.

“Onların tanınması ve incitilmemesi için en elverişli olan budur.” âyeti de bunu ifade etmektedir.

Yani, kendilerine saldırılmaması için evlâ ve layık olan (cariyelerden ayırdedilmeleri) tanınmalarıdır. Allah (celle celâlühü), geçmiş taşkınlıkları çok çok bağışlayandır, güzel ahlâkı öğretmek suretiyle de çok çok merhamet edendir.

60

Andolsun ki, münâfıklar, kalplerinde hastalık bulunanlar, şehirde kötü haber yayanlar, (bu hallerinden) vazgeçmezlerse mutlaka seni, onlara musallat ederiz. Sonra orada, senin yanında ancak az bir zaman kalabilirler.

“Kalplerinde hastalık olanlar... “günahkarlar, zinakarlar.

“Kalbinde hastalık bulunan kişi tamah eder,” Ahzâb, 32. âyeti de bunu ifade etmektedir.

“Şehir de kötü haber yayanlar,” onlar Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in seriyyeleri hakkında kötü haber uyduruyorlardı. “Hezimete uğradılar, Öldürüldüler, onlar üzerine şu şu kadar atlı gönderildi” diyorlar, bununla da mü'minlerin maneviyatını kırıyorlardı.

Yalan yere haber verdiğinde (.....) denir. Çünkü o, sabit olmayan, sallarıan bir haberdir. (.....), “zelzele” kelimesinden gelmektedir.

“Seni onlara musallat ederiz...” Sana onların ezilmelerini emrederiz. Ya da seni, onlar üzerine göndeririz, demektir. “Sonra orada az bir zaman kalabilirler.” yani Medine'de.

Bu cümle (.....) olduğu için, bununla, yemine cevap verilmesi câizdir. Vatandan sürülmek, bütün musibetlerin en büyüğü olduğundan, hâli atfedildiği hâlden çok uzak olduğu için (.....) ile atfedimiştir. Mana şudur:

“Münâfıklar, düşmanlıklarından ve hilelerinden, fâsıklar işledikleri günahlardan yalan haber yayınları, kötü haber uydurmaktan vazgeçmezlerse, sana onları mahveden işleri yapmanı emredeceğiz. Sonra onları, Medine'den sürülmeyi istemeye ve yola çıkıncaya kadar az bir zaman seninle orada kalmaya talep etmeye zorlayacaksın.”

Bu, mecâz yollu, o insanların arasını bozmaya teşviktir.

61

Hepsi de larietlenmiş (Allah'ın rahmetinden kovulmuş olarak) nerede ele geçirilirse, yakalanır ve öldürülürler, (.....) kötöleme üzerine mensûbtur. Ya da hâldir.

Yani “seninle ancak larietlenmişler olarak yaşarlar” , demektir.

istisna; geçtiği üzere, zarf ve hâl üzerine birlikte gelmiştir. (.....) ile mensûb kılınmamıştır. Çünkü şart harflerinden sonra gelenler, ondan öncesinde amel etmezler.

“Nerede ele geçirilirlerse...” yani nerede bulunurlarsa, demektir. (.....) nun tef il babından olması çokluğa delâlet etmektedir.

62

Allah'ın önceden geçen (millet)ler hakkındaki kanunu budur. Allah'ın kanununu değiştirmeye asla (imkân) bulamazsın.

(.....) mastar makamındadır. Yineleyicidir.

Yani Allah (celle celâlühü), peygamberlere karşı, iki yüzlülük yapanlar hakkında her nerede bulunurlarsa bulunsunlar öldürülmelerine hükmetmiştir. Allah kanununu değiştirmez. Bilâkis onu, bütün ümmetlerde aynı şekilde icra eder.

63

İnsanlar sana (kıyametin) zamanını soruyorlar. De ki: “Onun bilgisi Allah'ın yanındadır. Ne bilirsin. Belki de zamanı yakındır.”

Müşrikler, Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’e, alay yollu, acele gelmesini isteyerek, kıyametin vaktinden soruyorlardı. Yahûdîler de onu imtihan etmek için soruyorlardı. Çünkü Allah'u Teala ne Tevrât'ta ne de diğer kitaplarda onun vaktini bildirmiş değildi. Allah (celle celâlühü), peygamberine, onun Allah'ın (celle celâlühü) kendine mahsus bir ilim olduğunu onlara bildirmesini emretti. Sonra da acele edenler için tehdit olsun, imtihan edenler için de susturucu bir cevap olsun diye peygamberine onun vukuunun yakın olduğunu şu sözüyle beyan etti.

“De ki: Onun bilgisi, Allah'ın katındadır. Ne bilirsin belki de zamanı yakındır.”

Yani belki de o yakın bir şeydir. Ya da kıyamet, yakın bir zamanda olur, demektir.

64

Şu muhakkak ki Allah kâfirleri rahmetinden kovmuş ve onlara çılgın bir ateş hazırlamıştır.

(.....) şiddetle yanan ateştir.

65

Orada ebedî olarak kalacaklar, (kendilerini koruyacak) ne bir dost, ne de bir yardımcı bulacaklardır.

“Orada edebî olarak kalacaklar” bu, Cehmiyye mezhebini reddet mektedir. Çünkü onlar, cennet ve cehennemın sona ereceğini zannetmektedirler.(.....) dan sonra vakfe yoktur. Çünkü “orada kalacaklardır” sözü, (.....) deki zamîrden hâldir. Ne bir dost, ne de onlardan azâbı menedecek bir yardımcı bulamazlar.

66

Yüzleri ateşte evrilip çevrildiği gün “Eyvah bize! Keşke Allah'a itâat etseydik, peygambere itâat etseydik” derler.

Yüzleri ateşte evrilip çevrildiği günü zikret. Tencere içinde, kaynadığında, dönüp dolaşan parçaları gördüğün gibi onlar, her yerde evrilip çevrilirler.

Özellikle “yüz” zikretti. Çünkü yüz, insan bedenindeki en mükerrem organdır. Ya da yüzden maksat, bütün bedendir.

(.....) hâldir. “Keşke Allah'a (celle celâlühü) itâat etseydik, peygambere itâat etseydik de bu azaptan kurtulsaydık” , derler. Temenninin, kendilerine fayda vermediği bir anda temenni de bulunurlar.

67

“Ey Rabbimiz! Biz reislerimize ve büyüklerimize uyduk da onlar bizi yoldan saptırdılar.” derler.

(.....) kavli “reis” kelimesinin çoğuludur. Şam, Sehl ve Ya'kûb'a göre çoğulun çoğulu olarak (.....) şeklindedir. Maksat; “onlara küfrü telkin eden ve onu, onlara güzel gösteren kafir reisleridir” .

“Büyüklerimize... “yani, yaşlılarınıza ya da alimlerimize, demektir.

“Bizi yoldan saptırdılar...” yolu sapıttı onu da saptırdı'denir. (.....) nin sonundaki (.....) sadece ses içindir. Şiirin kafiyelerinde olduğu gibi, ayetlerin fasılalarında zikredilmiştir. Faydası, duruştur. Sözü bittiğine ve kendisinden sonraki sözün başlayacağına işarettir.

68

“Rabbimiz! Onlara iki kat azap ver ve onları büyük bir lânetle rahmetinden kov.”

Rabbimiz! Onlara saptıkları ve saptırdıkları için iki kat azap ver. Lânetin en büyüğüne ve en şiddetlisine delâlet etmesi için Âsım'a göre (.....) ile (.....) şeklindedir. Diğerlerine göre ise, lânet sayılarını çoğaltmak için (.....) ile (.....) şeklindedir.

69

Ey îman edenler! siz de Mûsa'yı incitenler gibi olmayın. Nihayet Allah, onu, dedikleri şeyden temize çıkardı. O, Allah katında göz de (itibarlı) idi.

Bu âyet, Zeyd, Zeyneb ve bazılarının bu husustaki işitilen dedikoduları hakkında inmiştir. (.....) mastariyye ya da mevsûiedir. Herhangisi olursa olsun maksat, bu sözün içeriğinden ve ortaya koyduğundan -ki o ayıplı bir iştir- beraattir. Mûsa'nın (aleyhisselâm) incitilmesi bir fahişenin sözüdür ki, Kârûn, ondan Mûsa (aleyhisselâm) ile birlikte olduğunu söylemesini istemiştir; ya da onların, Mûsa'nın (aleyhisselâm) Harun'u öldürdük, fakat Allah'ın (celle celâlühü) onu dirilttiği şeklindeki ithamlarıdır. Allah'u Teala onlara:

“Muhammed, sissin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir.” sözüyle Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’i temize çıkardığı gibi, Mûsa (aleyhisselâm)’in da beraatını bildirmiştir. O, Allah (celle celâlühü) katında makam ve itibar sâhibi idi. Duası makbuldü.

ibni Mesud ve A'meş (.....) şeklinde okumuşlardır.

70

Ey îman edenler! Allah'tan korkun ve doğru söz söyleyin.

Doğru söz, ya da hakka yönelik söz söyleyin. (.....) Hakka ve adaletle söz söylemeye yönelmektir. Maksat; onları, Zeyneb'in sözüyle ilgili, kasıtsızca yalan yanlış olarak daldıkları şeyden menetmek ve onları, her konuda, sözlerini düzeltmeye sevketmektir. Çünkü dilin muhafazası ve sözün doğru söylenmesi, her hayrın başıdır. (.....) de durma. Çünkü emrin cevabı (.....) sözüdür.

71

(Çünkü böyle davranırsanız), Allah işlerinizi düzeltir ve günahlarınızı bağışlar. Kim Allah ve Resûlü'ne itâat ederse büyük bir kurtuluşa ermiş olur.

“İşlerinizi düzeltir” yani, taatımı kabul eder. Ya da “sizi sâlih amel işlemeye muvaffak kılar” , demektir. “Günahlarınızı bağışlar” yani onları mahveder, demektir. Mana şudur:

“Dillerinizin muhafazası ve sözlerinizin düzgünlüğü hususunda Allah'tan korkun. Çünkü eğer bunu yaparsanız, Allah (celle celâlühü), size iyiliklerinizin kabul edilmesi, onlara karşı sevap verilmesi, günahlarınızın bağışlanması ve örtülmesi gibi isteklerinizin en iyisini verecektir.”

Bu âyet, emir ve nehyi birlikte içersin diye, kendinden önceki Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’e eziyet vermekten men etmek üzerine, bina edilmiş âyeti ve dilin muhafazası hususunda Allah'tan (celle celâlühü) korkmayı emreden âyet-i açıklamaktadır. Yasağa tabi olmakla, Mûsa (aleyhisselâm)’in kıssasında olduğu gibi, tehdidin içerdiği şey vardır. Açık bir vaad içeren emire uymak da eziyet vermekten alıkoyanı ve onu terke çağıranı güçlendirir. “Kim Allah ve Resûlü'ne itâat ederse, o, büyük bir kurtuluşa ermiş olur” sözüyle taati, “büyük kurtuluşa” bağladıktan sonra şöyle devam etti:

72

Biz, emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar, bunu yüklenmekten çekindiler (sorumluluğundan) korktular. Onu, insan yükledi. (Bununla beraber onun hakkını da tam olarak yerine getirmedi) çünkü o, çok zâlim çok câhildir.

“Emanet” kelimesiyle Allah'a (celle celâlühü) taati; “emanetin yüklemesi” yte de hiyaneti kastediyor. (.....) denir.

Yani, “onu sâhibine bırakmaz ki, zimmetinden düşsün “, demektir. Çünkü emanet, sanki emanet bırakıları üzerine binmiştir de o, onu taşıyordur. Bu sebepten şöyle denir:

“Üzerine borçlar bindi. Benim onun üzerinde alacağım var.” Eda ettiğinde ise, artık ona binen kalmamıştır.

O da onu taşımaz, yani gökler, yer ve dağlar gibi büyük varlıklar bu şekilde “Allah'ın emrine boyun eğdiler.” Onlar, O'nun dilemesinden irâdesinden, yaratmasından, oluşturmaktan, çeşitli şekillere ve özelliklere göre düzenlemesinden kaçınmamak suretiyle kendilerine layık bir şekilde itâat ettiler. Nitekim âyet-i kerime de:

“Sonra duman hâlinde olan göğe yöneldi. Ona ve yerküreye'isteyerek veya istemeyerek gelin'dedi. İkisi de'isteyerek geldik'dediler. Fussilet, 11

Allah'ı Teâlâ, güneşin, ayın, dağların, ağaçların ve hayvanların Allah'a secde ettiğini bildirmektedir. Nitekim şu âyet Allah korkusundan yuvarlarian taşları haber vermektedir.

“Çünkü (taslardan) öyle var ki, Allah korkusuyla yukarıdan aşağı yuvarlanır.” Bakara, 74.

İnsanın, akıllı ve teklife müsait bir canlı olarak, Allah'ın emirlerine ve yasalarına boyun eğmedeki ve itâat göstermedeki durumu, bu cansızların durumu gibi değildir. Bu şu âyet-i kerime'nin manasıdır:

“... bunu yüklenmekten çekindiler...”

Yani bu hususta hiyanet etmekten ve onu yerine getirememekten kaçındılar, demektir.

“Korktular.”

Yani, bu hususta hıyanet etmekten korktular, demektir.

“Onu insan yüklendi.”

Yani, bu hususta hıyanet etti. Ve onu eda edememekten kaçınmadı (korkmadı) demektir. Hakikaten o emaneti eda etmeyi terkettiği için çok çok zalimdir. Ve o, gücü yettiği hâlde kendisine yardımcı olacak şeyi, yani onun edasını gerçekleştirmediği için çok çok câhildir. Zeccâc şöyle demiştir:

“Kâfirler ve münâfıklar hıyanet ettiler, itâat etmediler. İtaat eden peygamberler ve mü'minler için ise,'çok zâlim ve çok câhildir'denmez.”

Denildi ki:

“Âyetin manası; insanın yüklendiği şey o kadar büyük ki, o Allah'ın yarattığı en büyük ve en kuvvetli varlıklara teklif edildi de onlar, onu yüklenmekten kaçındılar ve korktular. Onu, zayıf olmasına rağmen insan yüklendi.”

“Hakikaten o, çok zâlim, çok câhildir.” şöyle ki; önce emaneti yüklendi, sonra da onu ifa etmedi. Önce onu zimmetine aldı, sonra da ondaki zimmetim bozdu. Arap dilinde buna benzer sözler çoktur. Kur'ân da onların üslubu üzerine gelmiştir. Onların şu sözü de bundandır.

“İç yağına nereye gidiyorsun?” diye sorulsa, “Eğrileri düzeltmeye!” derdi.

73

Allah, münâfık erkeklere ve münâfık kadımlara, müşrik erkeklere ve müşrik kadmiara azap edecek, inanan erkeklerin ve inanan kadmiarm da tevbesini kabul edecektir. Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.

(.....) deki (.....) ta'lil (illet) içindir. Çünkü buradaki azaplarıdırma senin “onu edeplendirmek için dövdüm” sözündeki edeplendirmenin bir benzeridir. (.....) den sonra durulmaz.

A'maş (.....) yi illeti, emanete hıyanet edenlerin fiili üzerine hasretmek ve (.....) cümlesi ite başlarıgıç yapmak için (.....) şeklinde merfû' okumuştur. Meşhur mana; “Allah, emanete hıyanet edene azap etmek ve diğer hıyanet emeyenleri de bağışlamak için...” şeklindedir. Çünkü emaneti ifa edenin bağışlanması da hıyanet edene bir tür azaptır.

Ya da (.....) sonuç içindir.

Yani, onu insan yüklendi, sonunda iş kötülerin cezâlarıdırılmasına ve iyiliklerin tevbelerinin kabulüne geldi dayandı, demektir. Allah (celle celâlühü), tevbe edenleri çok çok bağışlayan ve mü'min kullarına çok çok merhamet edendir. Doğruya muvaffak kıları Allah'tır (celle celâlühü).

SEBE SÛRESİ

Bu sûre 6. âyet Hariç Mekke'de nâzil olmuştur; 54 âyettir.

1

Hamd, göklerde ve yerde bulunanların hepsi kendisinin olan Allah'a mahsustur. Âhirette de hamd O'na mahsustur. O, hikmet sâhibidir. (Herşeyden) haberdardır.

Hamd; eğer ahdi zihni İçin kılımrısa, o kendisini övdüğü şeyle övülmüştür, demek olur. Eğer istiğrak için kılımrısa, her hameden kendisine âit bir istihkak var, demek olur.

(.....) kavlindeki (.....), temlik (.....) ıyladır. Çünkü O, yaratıcıdır ve hamdin aslî konuşucusudur. Hamde sahip olması dolayısıyla da hamedilmeye ehil olmuştur. Yaratma, sahip olma ve yok etme yönüyle gökler ve yer O'na âittir. Dolayısıyla O, gizlilik ve aleniyette hamd edilmeye layıktır. Hamd, dünyada O'na âit olduğu gibi, âhirette de O'na mahsustur. Çünkü iki cihanın nimetleri Mevlâ tarafındandır. Şu kadar var ki, burada hamdetmek vâcibtir. Çünkü dünya sorumluluk yeridir. Orası (âhiret) ise değil. Orada teklif (sorumluluk) yoktur. Cennet halkı nimetlere karşı sevinçlerinden ve büyük mükafatlardan aldıkları lezzetlerden dolayı hamederler. Nitekim onlar şöyle derler:

“Bize verdiği söz de sâdık olan Allah'a hamdolsun.” Zümer, 74.

“Bizden hüznü gideren Allah'a hamdolsun” Fâtır, 34.

O, göklerde ve yerdeki şeyleri idare etmek suretiyle hikmet sâhibidir. Cezâ ve arz günü için kendisine hamedenlerin kalplerini bilicidir.

2

Yerin içine gireni ve ondan çıkanı, gökten ineni, oraya çıkanı bilir. O, çok merhamet eden, çok bağışlayandır.

(.....) kelimesi Cümle başlarığıdır. Ölümler ve defineler gibi yere gireni, ot, mücevherat ve madenler gibi yerden çıkanı, yağmurlar ve çeşitli bereketler gibi gökten ineni ve melekler ve dualar gibi göklere çıkanı bilir. O (celle celâlühü), kendisine ihtiyaç duyuları şeyleri indirmek suretiyle çok çok merhamet edendir. Ve O (celle celâlühü), kulların cür'et edip işledikleri günahları çok çok bağışlayandır.

3

İnkârcılar: “(kıyamet) saati bize gelmeyecek” dediler. De ki: “Hayır! Gaybı bilen Rabbim hakkı için o, mutlaka size gelecektir. Göklerde ve yer de zerre miktarı hiçbir şey, O'ndan gizli kalmaz. Bundan daha küçük ve daha büyüğü de şüphesiz, apaçık bir kitapta (yazılıdır).

“İnkârcılar... “la kast olunan dirilişi inkâr edenlerdir.” “Kıyamet saati bize gelmeyecek'dediler. “Bu, dirilişi yok saymak ve kıyametin kopacağını inkâr etmek demektir. Onların yok saymasından sonra, iş ancak onun vuku bulmasıdır', manasına “hayır” kelimesiyle, onun vuku bulacağını ifade etti.

Sonra bu ifadeyi te'kidin son noktası olan Allah (celle celâlühü) üzerine yeminle te'kid etti. Daha sonra da bu yeminli te'kid “gaybı bilen” sözüyle vasfederek kuvvetlendirdi. Çünkü kendisiyle yemin edilenin hâlinin büyüklüğü üzerine, yemin edilen şeyin hâlinin kuvvetini ve kesinlik ve doğruluğunun şiddetini bildirir. O, vakıa üzerine delil getirme mesabesindedir. Kendisiyle şehadette bulunulmanın derecesinin yüksek oluşu, şehadetin daha kuvvetli ve daha te'kiî olduğunu ve şehadette bulunuları şeyin de daha kesin ve daha sağlam olduğunu gösterir. Kıyametin kopuşu, Allah'ın gizli kıldığı gaybi işlerden olunca gaybm bilinmesiyle ilgili sıfatın zikredilmesi de en layık ve en şüphesiz olacaktır.

Medine ve Şam kırâat imâmlarına göre (.....) şeklindedir. Ali'ye göre (.....) deki (.....) nin esresiyê (.....) şeklindedir. Bir şey uzaklaştığında ve kalbolduğunda (.....) kullanılır.

“Zerre miktarı” yani, en küçük bir karınca miktarı demektir. “Bundan daha küçük ve daha büyüğü,” yani zerre miktarından daha küçüğü ve büyüğü, demektir. “Apaçık kitap “ise levhi mahfuzdur.

(.....) merfûdur. (.....) üzerine atıftır. (.....) lâkin manasınadır. Ya da (.....) mübteda olarak merfûdur.

Haberi ise (.....) dir.

4

İnanıp iyi işler yapanları mükâfatlandırmak için (her şeyi açık bir kitapta tesbit etmiştir) onlar için büyük bir mağfiret ve güzel bir rızık vardır.

(.....) deki (.....) o kitaba, îman mertebelerinden geçirdikleri şeyler içindir. İhsan metbelerinden, sabrettikleri şeyler için de onlara güzel bir rızık vardır. Bu âyet (.....) fiiline illet olarak taallûk etmektedir.

5

Âyetlerimizi hükümsüz bırakmak için yarışircasına uğraşanlar içinde iğrenç ve acıklı bir azap vardır.

Kur'ân'ı reddetmek hususunda bizi yok edeceklerine inanarak yarışircasına gayret gösterenler için çok acıklı bir azap vardır. Mekke kırâat imâmları ve Ebû Amr'a göre (.....) kelimesi (.....) şeklindedir.

Yani, insanları, o ayetlere tabi olmaktan ve onları düşünmekten alıkoyarak, ya da Allah'a (celle celâlühü) acziyeti nisbet ederek, demektir.

(.....) kelimesi ötrelidir. Mekke, Hafs ve Ya'kûb'a göre (.....) kelimesi (.....) kelimesinin sıfatıdır.

Yani azâbın en kötüsü elîm bir azap demektir. Katâde:

“Riciz; azâbın kötüsüdür.” demiştir.

Diğerlerine göre (.....) esreîdir. (.....) kelimesinin sıfatıdır.

6

Kendilerine bilgi verilenler, Rabbinden sana indirilenin (Kur'ân'ın) gerçek olduğunu bilirler, onun mutlak galip ve övgüye layık olan (Allah'ın) yoluna ilettiğini görürler.

(.....) kelimesi başlarığıç olarak mahallen merfûdur. Anlamı “bilirler” demektir. “Kendilerine bilgi verilenler...” ile Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in ashâbını ve ümmetinden onlara tabi olanları kastediyor. Ya da Abdullah b. Selâm ve arkadaşları (rh) gibi Müslüman olan ehli kitabı kastediyor.

(.....) fiilinin birinci mef'ûlü “Rabbinden sana indirilen” cümlesidir. Bununla Kur'ân'ı kastediyor.

“....Gerçek olduğunu...” yani doğru olduğunu bilirler. (.....) iki şeyi birbirinden ayırmak için gelmiştir. (.....) ikinci mef'ûldür. Ya da mahallen mensûbtur. (.....) üzerine atfedilmiştir.

Yani, ilim sahipleri, kıyametin gelişinde onun hak olduğunu en yakın bir ilimle bilsinler diye, demektir. Allah'ın (celle celâlühü) ya da sana indirilenlerin, mutlak galip ve övgüye layık olan Allah'ın (celle celâlühü) yoluna, yani Allah'ın (celle celâlühü) dinine ilettiğini görürler.

7

Hakkı inkâr edip kâfir olanlar kendi aralarında şöyle dediler. “Siz öldükten sonra didik didik parçalandığınız vakit, yeniden dirileceğinizi söyleyerek size bir takım haberler veren kişiyi gösterelim mi?

Kureyş'ten bazıları, bazılarına; “Size... kişiyi gösterelim mi?” dediler. “Kişi” sözüyle Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’i kastediyorlardı. Kureyş içerisinde tanınan bilinen biri olduğu hâlde ve onun, yeniden dirilişi haber verdiği onlar tarafından bilinen bir şey olduğu hâlde, onu ve işini tanımazdan gelerek onu belirsiz bir kelimeyle ifade ettiler. Bilmezlikten gelmek, belâgat ilmine ve onun sihrine âit bir husustur.

“Siz öldükten sonra didik didik parçalandığınız vakit yeniden dinleceğinizi söyleyerek size bir takım haberler veren. “

Yani toz toprak olmanızdan, çürümüş cesetlerinizin paramparça olmasından sonra, dinleceğinize ve yeni bir yaratılışla yaratılacağınıza dair çok acaip haberler veren, demektir.

(.....) dağıtmak, izini yok etmek manalarına gelen bir mastardır. (.....) daki amil, “Şüphesiz ki siz yeni bir yaratılışla diriltileceksiniz” cümlesinin delâlet ettiği gibi. (.....)Maki (.....) nin haberinde (.....) olduğu için hemzenin üstün olması câiz değildir.

8

Acaba o Allah'a karşı yalan yere iftira mı etmiştir? Yoksa kendisinde delilik mi var?” (dediler) Hayır! Âhirete inanmayanlar azapta ve (haktan) uzak bir sapıklık içindedirler.

Allah'a (celle celâlühü) nisbet ettiği bu hususta o, Allah'a (celle celâlühü), yalan yere iftira atan biri mi? (.....) (hemze) istifham içindir. Kendisine ihtiyaç kalmadığı için vasıl(.....)(hemze)si hazfedilmiştir.

“Yoksa onda delilik mi var? “ki önce bunu vehmediyor, sonra diliyle söylüyor. Bundan sonra Allah'u Teâlâ:

“Muhammed'de iftira ve delilikten hiçbirşey yoktur. O, ikisinden de beridir. Bilâkis dirilişi inkâr eden ve bu sözleri söyleyenler cehennem azâbına duçar olacaklardır. Ve onlar bundan gâfil oldukları hâlde, kendilerini cehenneme sürükleyen, haktan uzak bir sapıklık içerisindeyler. İşte bu deliliğin de deliliğidir.” buyurmuş oluyor.

Onların azâba düşmelerini, sapıklığa düşmelerinin sonucu kıldı. Sanki bu ikisi aynı vakitte meydana gelmiş gibidir. Azap sapıklığın gereği olunca ikisi beraber gibi kılındı.

“Sapıklık” kelimesinin “uzak” kelimesiyle nitelendirilmesi, mecâzî bir isimdir. Çünkü “uzak” vasfı, doğru yoldan uzaklaşan sapan kişinin sıfatıdır.

9

Onlar, gökten ve yerden, önlerinde ve arkalannda bulunanı görmüyorlar mı? Dilesek onları yere batırırız. Ya da üzerlerine gökten parçalar düşürürüz. Şüphesiz bunda (Rabbine) yönelen her kul için bir ibret vardır.

Ali'ye göre (.....) ile (.....) arasında yakınlık olduğundan (.....) İdğam iledir. (.....) ye göre (.....) deki ses çokluğundan dolayı bazıları bunu zayıf görmüştür. Asım dışındaki Kufeli'lere göre “Allah'a karşı yalan yere iftira mı etmiştir” sözünden dolayı üç fiil de (.....) iledir. Hafs'a göre (.....) şeklindedir. “Onlar körleşti de göğe ve yere bakmadılar” demektir.

Nerede olurlarsa olsunlar, nereye giderlerse gitsinler, o ikisi önlerinden arkalanndan onları kuşatmıştır. Onların sınırlarından ve içinde bulundukları, Allah'ın (celle celâlühü) mülkünden dışarı çıkamazlar. Onlar, Allah'ın (celle celâlühü), kendilerini yere batırmasından korkunadılar. Ya da Kârûn ve ashâbı Eyke'nin yaptığı gibi âyetleri yalanlamalarından, Peygamberi ve getirdiklerini inkâr etmelerinden dolayı üzerlerine parçalar düşürmesinden korkunadılar. Bu, göğe ve yere bakışta, onlar üzerinde düşünmede ve Allah'ın (celle celâlühü) kudretiyle ilgili delalet ettikleri şeyler de her yönelen kul için bir işaret vardır.

Münîb; “Rabbine dönen, O'na itâat eden demektir. Çünkü münîb; Allah'ın (celle celâlühü) ayetlerine bakmaktan uzak kalmaz. O'nun diriltme ve kendisini (celle celâlühü) inkâr edenleri cezâlarıdırma gibi her şeye kâdir olduğunu bilir.

Andolsun Dâvud'a tarafımızdan bir üstünlük verdik. “Ey dağlar ve kuşlar! Onunla beraber teşbih edin” dedik. Ona demiri yumuşattık.

“Ey dağlar” sözünden önce, “sözümüz” ya da “dedik” kelimelerinin takdiri ile (.....) kavli (.....) ya da (.....) kelimesinden bedeldir. (.....) kavli (.....) kelimesinden gelmektedir. Onunla beraber tesbih et, demektir. Dağların teşbihinin manası:

“Allah'u Teala'nın, onlarda teşbihi yaratması ve Dâvud (aleyhisselâm)'ın bir mu'cizesi olarak bu teşbihin, ondan, teşbih getiren kişiden işitildiği gibi işitilmesidir.”

(.....) kelimesi (.....) kelimesinin mahalline atıftır.

(.....) şeklinde okunduğunda ise (.....) kelimesi üzerine atıftır. Bu ifade de gizli olmayan bir muhteşemlik var. Şöyle ki; dağları kendilerine emredildiğinde itâat eden, çağırıldığında da icabet eden akıllılar derecesine yükseltti. Bununla, her bir hayvan ve cansızın ancak Allah'ın (celle celâlühü) dilemesine boyun eğdiğini ifade etmek istemiştir. Eğer bu cümleyi “Dâvud'a tarafımızdan bir üstünlük verdik. Dağların teşbihini ve onunla birlikte kuşların teşbihini verdik. “şeklinde deseydi, onda, bu muhteşemlik olmazdı.

“Ona demiri yumuşattık “O'nun için onu, ateş macunu haline getirdik. Denildi ki:

“Demir, onun elinde, ona verilen kuvvetin şiddetinden dolayı yumuşamıştır. “

11

“Geniş zırhlar imal et, dokumasını ölçülü yap. (Ey Dâvud ve hanedanı!) iyi işler yapın. Çünkü ben yaptıklarınızı görmekteyim” diye (vahyettik).

(.....); yani manasınadır. Ya da ona yapmasını emrettik manasını vermektedir. (.....) dört dörtlük geniş zırhlar demektir. Dâvud (aleyhisselâm) ilk zırh yapan kişidir. Bir zırhı dört bin dirheme satıyordu. Bundan kendisine ve ailesine harcıyor, fakirlere de tasadduk ediyordu. Denildi ki:

“Dâvud (aleyhisselâm) kıyafet değiştirerek dışarı çıkar, insanlara kendisi hakkında sorardı. Onlara:

- Dâvud hakkında ne dersiniz? diye sorardı. Onlar da onu överlerdi. Bu arada Allah'u Teala, O'na Âdemoğlu suretinde bir melek gönderdi. Dâvud (aleyhisselâm) adeti üzere ona da sordu. O:

- “Bir hasleti var ki o olmasa iyi bir adam. O, ailesini Beytül Mal'dan geçindiriyor.” dedi.

Bu söz üzerine Dâvud (aleyhisselâm) Rabbinden, kendisini Beytül MaPa muhtaç bırakmayacak bir sebep İstedi. O da ona zırh yapma sanatını öğretti.”

“Dokumasını ölçülü yap” yani çivileri ince yapma ki oynamasmlar, kalın yapma ki halkalan eğmesinler, demektir. (.....) zırhların dokunmasıdır.

“yapın” 6aki zamîr, Dâvud (aleyhisselâm) ve onun hanedanı içindir. “İyi işler.”

Yani, kabule elverişli, sadece Allah (celle celâlühü) rızasının kastedildiği işler, demektir. “Şüphesiz ki ben sizin yaptıklarınızı görmekteyim. “Dolayısıyla sizi ona göre cezâlarıdıracağım.

12

Süleyman'a da sabah gidişi bir aylık mesafe, akşam dönüşü de bir aylık mesafe olan rüzgârı verdik (emrine âmâde kıldık) Ve onun için (erimiş) bakırı da kaynağından sel gibi akıttık. Rabbinin izniyle cinlerden bir kısmı, onun önünde çalışırdı. Onlardan kim emrimizden sapsa, ona alevli azâbı tattırdık.

Süleyman'a (aleyhisselâm) Saba rüzgannı müsahhar kıldık. (.....) kelimesini, Ebubekir, Hammad ve Fadl Ötreîi okudular.

Yani, rüzgar Süleyman'a (aleyhisselâm) Mûsahhar kılındı demektir.

“Sabah gidişi de bir aylık mesafe, akşam dönüşü de bir aylık mesafe... “

Yani sabah gidişi bir aylık mesafe, aynı şekilde akşam gelişi de bir aylık mesafedir. Sabah Şam'dan çıkıyor, Kaylûle vakti İran'ın İstahr şehrinde kaylule yapıyordu. İkisi arasında bir aylık mesafe vardır. İstahr şehrinde yola çıkıyor Kabil'de geceliyordu. İkisi arasında da hızlı giden bir atlı için bir aylık mesafe vardır. Denildi ki:

“Sabah yemeğini Rey'de, akşam yemeğini de Semerkant'ta yiyordu.”

“Onun için (erimiş) bakırı da kaynağından sel gibi akıttık. “

Yani bakır madenini akıttık demektir.

Kıtr; san bakırdır. Ancak Allah (celle celâlühü) onu akıttı. O, ayda üçgün su gibi akıyordu. Süleyman (aleyhisselâm) dan önce ise erimiyordu. Onu, sonradan dönüştüğü şeyin ismiyle “bakır kaynağı gözesesi” olarak isimlendirdi.

(.....) deki (.....) mahallen mensûbtur.

Yani onun önünde çalışan bir kısım cinleri, Mûsahhar kıldık demektir.

“Rabbinin izniyle” Rabbinin emriyle, demektir. Onlardan kim, Süleyman'a itâat hususundaki emrimizden sapsa, ona, alevli ateşin azâbından tattırdık. Denildi ki:

“Onun yanında, elinde ateşten kırbaç olan bir melek vardır. Kim Süleyman'ın emrinden sapsa, ona bir darbe vurur, onu yakardı.”

13

Onlar Süleyman'a kalelerden, heykellerden, havuzlar kadar (geniş) leğenlerden, sabit kazanlardan ne dilerse yaparlardı. Ey Dâvud ailesi! Şükretmeye çalışın. Kullarınıdan şükreden azdır.

“Mehârib” kaleler ya da evler, demektir. “Heykeller” yırtıcı hayvanların ve kuşların suretleridir. Rivâyete göre onlar, onun kürsüsünün altına iki asları, üstüne de iki kerkenez kuşu yapmışlardı. Yükselmek istediğinde aslanlar, onun için çömeliyorlardı. Oturduğunda da kerkenez kuşları onu kanatlarıyla gölgelendiriyorlardı. O zaman tasvir yapmak mubahtı.

(.....) kelimesi (.....) kelimesinin çoğuludur. (.....) de (.....) kelimesinin çoğuludur. Büyük havuzlar, demektir. Denildi ki:

“Bir leğenin içine bin adam oturuyordu.”

“Mekke, Ya'kûb ve Sem” e göre vasıl hâlinde de vakıf hâlinde de (.....) kavli (.....) şeklidir. Vasıl hâlinde, onlara Ebû Amr da muvafakat etmiştir.

“Sabit kazanlar” sacayakları üzerine sabitlenmiş kazanlardır. Büyüklüklerinden dolayı onun üzerinden düşmezler. Denildi ki:

“Onlar, Yemen'de hâlâ durmaktadırlar.”

Onlara dedik ki; “Ey Dâvud ailesi şükretmeye çalışın. “yani beldelerin halkına merhametle davranın. Rabbinizin fazlından afiyeti İsteyin.

(.....) mefulun lehtir. Ya da hâldir.

Yani şükrederek, ya da şükür için çalışın, demektir. Çünkü (.....) fiilinde şükredin manası vardır. Zira nimet veren için amel etmek ona şükretmektir. Ya da mefulun bih'tir.

Yani, “Size cinleri Mûsahhar kıldık. Onlar, dilediğiniz kadar çalışıyorlar. Bu sebeple siz de şükredin.” , demektir. Cüneyd'e şükür hakkında soruldu da, “Ma'bud önünde gayretleri sar/etmektir.” dedi.

(.....) deki(.....) Hamza'ya göre sakindir. Diğerlerine göre ise fethalıdır.

(.....) Şekûr; şükürün edasını artıran, o hususta gayretim artıran, itikat, itiraf ve çalışma yönüyle de kalbi, dili ve azaları onunla meşgul olan kişidir.

İbni Abbâs (radıyallahü anh) den şöyle rivâyet edilmiştir:

“Şekur, her haline şükreden kişidir.” Denildi ki:

“Şekûr, şükürden âciz olduğunu bilen kişidir.” Hikâye edildiğine göre Dâvud (aleyhisselâm) gece ve gündüz saatlerini aile halkı arasında böldü. Hiçbir an olmasın ki, onda Dâvud ailesinden biri namaz kılıyor olmasın.

14

(Süleyman'ın) ölümüne hükmettiğimiz zaman, onun öldüğünü, ancak değneğini yiyen bir ağaç kurdu gösterdi. Bu suretle yere kapanıp yıkılınca öldüğü anlaşıldı. Eğer cinler, gaybı bilselerdi, o küçük düşürücü azap içinde kalmazlardı.

Süleyman'ın (aleyhisselâm) ölümüne hükmettiğimiz de. Onun öldüğünü, onlara, yani cinlere ve Dâvud ailesine ancak değneğini yiyen ağaç kurdu gösterdi. O, yaprak kurdu denilen kurtçuktu.

(.....) kelimesi, onun fiilidir ki ona izafe edilmiştir. Ağaç kurdu odunu yediğinde “ağaç yendi” denir. (.....) diye de adlarıdır. Çünkü onunla (istenmeyen şeyler) uzaklaştırılır. Medeni ve Ebû Amr'a göre (.....) kavli (.....) (hemze)sizdir.

Süleyman (aleyhisselâm) yere düşünce çokluklarına rağmen cinlerin tamamı, iş kendilerine karışık olduktan sonra açık bir şekilde anladılar. Eğer gaybı bilselerdi Süleyman (aleyhisselâm)'in ölümünden sonra o küçük düşürücü azap içinde kalmazlardı.

Rivâyete göre Dâvud (aleyhisselâm), Mûsa (aleyhisselâm)'in çadırının yerinde Beyti Makdis'in binasını kurdu. Onu tamamlamadan önce vefat etti. Onu tamamlamasını, Süleyman (aleyhisselâm) a vasiyyet etti. Süleyman (aleyhisselâm) da, şeytanlara, onu tamamlamalarını emretti. Ömründen geriye bir yıl kaldığında Rabbinden, binayı bitirmeleri ve gaybı bildiklerine dair iddialarının asılsızlığının ortaya çıkması için ölümünün, binayı bitirinceye kadar onlardan gizli kalmasını istedi. Süleyman (aleyhisselâm)'in ömrü elli üç yıldır. On üç yaşında sultan oldu. Kırk yıl hakimiyette kaldı. Beytül Makdis'in binasına, hâkimiyete geçtikten dört sene sonra başladı. Rivâyete göre Efriden, onun kürsüsüne çıkmak için geldi, ona yaklaştığında iki asları, onun ayağına vurdu ve ayağını kırdı. Bundan sonra hiçbir kimse ona yaklaşmaya cesaret edemedi.

15

Andolsun, Sebe kavminin oturduğu yerlerde büyük bir ibret vardır. İşte bu (evlerinin) sağdan soldan iki bahçe (ile çevrili olmasıdır) Onlara: “Rabbinizin rızkından yiyin ve O'na şükredin” denildi. (Çünkü onlar için) güzel bir belde ve çokça bağışlayan bir Rab (var denildi.)

“Sebe” kelimesi, mahalle ismi teviliyle cer ve tenvîn almıştır. Ebû Amr'a göre kabile ismi teviliyle gayri munsariftir, cer ve tenvîn kabul etmez. Hamza ve Hafs'a göre (.....) şeklindedir. Ali ve Halefe göre (.....) şeklindedir. O da, onların yerleşme yeri olan beldesidir. Yemen de ikamet ettikleri yerleridir. Ya da onların herbirinin evidir. Diğerlerine göre ise (.....) şeklindedir. (.....) kelimesi (.....) nin ismidir. (.....) kelimesi (.....) den bedeldir. Ya da hafzedilmiş bir mübtedanın haberidir. Takdiri de; “İbret, iki bahçedir” şeklinde olur. O ikisinin ibret olmasının manası şudur; oranın halkı Allah'a (celle celâlühü) şükürden yüz çevirdiklerinde, Allah (celle celâlühü) ibret ve öğüt almaları ve üzerinde bulundukları nimete karşı şükürsüzlüğe tekrar dönmeleri için onlardan nimeti çekip aldı. Ya da o ikisini (iki bahçeyi) ibret kıldı.

Yani Allah (celle celâlühü), onları, kudretine, ihsanına ve O'na şükrün gerekliliğine delâlet eden alâmet kıldı.

“Sağdan soldan iki bahçe...” bununla iki gurup bahçeyi kastetmektedir. Bir gurubu, onların beldesinin sağ tarafında, diğerleri de sol tarafında. Guruplardan her biri, yakınlıkta ve bitişiklikte sanki tek bir bahçe gibiydi. Harar beldelerin bahçelerinde olduğu gibi. Ya da onlardan her birinin, evinin sağında ve solunda kendisine âit iki bahçesi olduğunu kastetmektedir.

“Onlara Rabbinizin rızkından yeyin ve O'na şükredin denildi.” sözü, kendilerine gönderilen peygamberlerin, ya da hâl lisanını onlara söylediklerinin hikâyesidir. Ya da onlar, kendilerine, bu sözün söylenmesini hak etmişlerdi. Bununla emrettikten sonra sözünü şöyle devam ettirdi:

“Güzel bir belde ve çokça bağışlayan bir Rab.” yani rızkınızın olduğu bu belde güzel bir beldedir. Sizi rızıklarından ve şükretmenizi isteyen Rabbiniz, kendisine şükredeni bağışlayan Rab'dir.

İbni Abbâs (radıyallahü anh) şöyle demiştir:

“Sebe, San'a'dan üç fersah uzaklıktaydı. Beldelerin en verimli idi. Herhangi bir kadın, başında zembille çıkar, eliyle çalışır, ağaçlar arasında yürürdü. Bu esnada zembil, ağaçlardan düşen meyvelerle dolardı. Temizliğine gelince orada ne sinek, ne sivrisinek, ne pire, ne akrep ve ne de yıları vardı. Oraya uğrayan yabancıların bitleri havanın temizliğinden ölüyordu.”

16

Ama onlar yüz çevirdiler. Bu yüzden üzerlerine Arim selini gönderdik. Onların (çok güzel olan) iki bahçesini, buruk yemişli, acı ilginli ve içinde biraz da sedir ağacı bulunan iki (harap) bahçeye çevirdik.

Peygamberlerinin davetinden- “yüz çevirdiler” -de onları yalanladılar. “Üzerimiz de Allah'a (celle celâlühü) âit bir nimet taşımıyoruz” dediler. “Bu yüzden üzerlerine Arim selini gönderdik.”

Yani şiddetli yağmuru gönderdik, demektir. Ya da Arim, vadi ismidir. Ya da su bendini delen faredir. Taşkınlık yaptıklarında Allah (celle celâlühü), onlara fareyi musallat etti. O da, bendi, alt tarafından deldi. Böylece Allah (celle celâlühü), onları suda boğdu.

Onların zikredilen bu- “İki bahçesini, buruk yemişli, acı ilginli ve içinde biraz da sedir ağacı bulunan iki bahçeye çevirdik. “

Bedel olarak getirilenin “İki bahçe” şeklinde isimlendirilmesi, ikisi arasında uygunluk kurmak ve sözü birbirine benzetmek içindir. Bu Yüce Allah'ın şu kavlindeki gibidir:

“Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezâdır).”

Nitekim (.....) meyve, demektir (.....) harekeli de harekesiz de okunmuştur. Harekesiz olan, Nafi ve Mekke okuyuşudur.

(.....), misvak ağacıdır. Denildi ki: “Dikenli her ağaç, hamt'tır.”

(.....), ılgın ağacına benzeyen ondan daha büyük ve odunu ondan daha iyi olan bir ağaçtır. (.....) kelimesini tenvinli okuyan kişiler -ki onlar, Ebû Amr'ın dışındakilerdir- bunun aslım (.....) kelimesinin (.....) ile vasfedilmesi suretiyle sanki “tadı kötü yemişli” denilmiştir.

Ebû Amr'a göre ise (.....), “misvak ağacının yeni çıkan taze yemişi” , manasınadır. Sanki, “Berîr (misvak ağacının yeni çıkmış yemişidir.)” denilmiştir.

(.....) ve (.....) kelimeleri (.....) üzerine atfedilmişlerdir. (.....) üzerine değil.

Çünkü ılgın ağacının meyvesi yoktur. Hasen'dan şöyle rivâyet edilmiştir:

“Sedir ağacını azalttı. Çünkü o, bedel olarak kendilerine verilenlerin en iyisidir. Zira o, meyveliklerde olur.”

17

Nankörlük ettikleri için onları cezâlarıydık. Biz nankörden başkasını cezâlarıdırır mıyız?

Nankörlükleri sebebiyle onları bu şekilde cezâlarıydık, demektir.

(.....) öne geçmiş ikinci mefuldur. Ebû Bekir'in dışındaki Kûfe'lilere göre “nankörden başkasını cezâlarıdırır mıyız?” şeklindedir. Diğerlerine göre ise “nankörden başkası cezâlarıdırılır mı?” şeklindedir.

Yani bu tür bir karşılıkla, ancak küfranı nimet edene ve o nimete şükretmeyene. Ya da Allah'ı (celle celâlühü) inkâr edene karşılık veririz, demektir. Ya da karşılık vermek, “cezâlarıdırmak” manasınadır. Çünkü cezâ kelimesi, genel olduğunda cezâlarıdırma ve sevap verme manalarında kullanılır. Özel olarak kullanıldığında ise sadece cezâ manasınadır. Dahhak'tan şöyle rivâyet edilmiştir:

“Onlar, İsa ile Muhammed (aleyhisselâm) arasındaki fetret devrinde yaşamışlardı.”

18

Onların yurdu ile içine feyz ve bereket verdiğimiz beldeler arasında, sırt sırta nice şehirler varettik. Ve bunlar arasında yürümeyi mesafelere ayırdık. “Oralarda geceleri, gündüzleri korkusuzca gezin, dolaşırı” dedik.

Sebe ile nimetler ve sular hususunda halkına genişlik verdiğimiz Şam köyleri arasında yakınlığından dolayı birbirini gören, bitişik köyler varettik. Onlar, bakanların gözünde bitişik görünür. Ya da onların yollarından fazla uzaklaşmamış, yolcular için kaybolup görünmeyinceye kadar bitişik görünürler. Onlar, Sebe'den Şam'a kadar dört bin yediyüz köydür.

“Bunlar arasında yürümeyi mesafelere ayırdık. “

Yani, bu köyleri Şam'a varıncaya kadar belli bir miktarda kıldık. Öyle ki yolcular, birinde gündüz, diğerinde de gece dinleniyordu. Onlara gece-gündüz emin olarak gezin, dolaşırı dedik.

Orada (metinde) “dedik” sözü yok. Ancak onlar, bu seferleri yapabildiklerinde ve sefer sebepleri onlara kolaylaştırıldığında sanki onlara bu emredilmiş gibi oldu.

Yani onlara, “Orada ister gece ister gündüz gezin, dolaşırı. Zira oradaki emniyet, zamanın değişmesiyle değişmez.” denilmiş oldu.

Yani yolculuk müddetiniz uzasa, günlerce devam etse de orada düşmandan, açlıktan ve susuzluktan korkmaksızın emin bir şekilde gezin, dolaşırı, demektir.

19

Bunun üzerine: “Ey Rabbimiz! Aralarında yolculuk yaptığımız şehirlerin arasını uzaklaştır.” dediler ve davranışlarıyla kendilerine yazık ettiler. Biz de onları, (insanlar arasında söylenen) hayret verici masallara çevirdik. Onları darmadağın ettik. Şüphesiz bunda, çok sabreden ve çok şükreden herkes için ibretler vardır.

“Keşke birbirine uzak olsalardı da en güzel şekilde seyrü sefer yapsaydık, alışverişte daha çok kazansaydık. Hayvanlar ve araçlar hususunda da başkalanna karşı övünseydik.” dediler. Nimet bolluğundan sunardılar ve rahatlıktan sıkıldılar da şiddet, sıkıntı ve yorgunluğu istediler. Dedikleriyle kendilerine yazık ettiler. Biz de onları, kendileri hakkında insanların konuştuğu ve durumlarına şaşıtığı masallar haline getirdik. Onları, darmadağın ettik. İnsanlar, onları darbı mesel edindiler de şöyle dediler.

“Sebe'nin saltanatı, toparlanamamacasına parçalandı.”

Gassan, Şam'a, Enmar, Medine'ye, Cüzam, Tihane'ye ve Ezd de Amman'a yerleşti. Bunda, günahlardan sabırla uzaklaşan ve nimetlere çok çok şükreden kişiler için ibretler vardır. Ya da bunda, her bir mü'min için ibretler vardır. Çünkü îman iki kısımdır. Biri şükür, diğeri de sabırdır.

20

Andolsun İblîs, onlar hakkındaki zannını gerçekleştirdi. İnanan bir zümrenin dışında (hepsi) ona uydular.

Kufe'lilere göre (.....) şeddelidir.

Yani, “onlar aleyhindeki zanmm gerçekleştirdi” , ya da “o zannının doğru olduğunu gördü.” demektir, diğerlerine göre ise şeddesizdir. Zannında doğru söyledi, demektir.

(.....) deki ve (.....) daki zamîr, Sebe halkına ya da Âdemoğullarına âittir.

“İnanan bir zümrenin dışında” sözüyle azlıklarından dolayı mü'minleri az göstermiştir. Buna karşın kâfirleri, “Onların çoğunu şükredenler olarak göremezsin.” sözüyle çok olarak ifade etmiştir.

21

Hâlbuki şeytanın onlar üzerinde hiçbir nüfuzu yoktu. Ancak âhirete inananı, şüphe içinde kalandan ayırd edip bilelim diye (ona bu fırsatı verdi.) Rabbin gerçekten herşeyi gözetleyen ve kollayandır.

Halbuki kendileriyle ilgili zanın doğru çıkan şeytanın, onlar üzerinde vesvese vermek suretiyle, hiçbir gücü ve hiçbir hakimiyeti yoktur. Ancak yok iken bildiğimiz şeyi var iken bilelim diye (ona bu fırsatı verdik). Değişiklik bilinen şeydedir, ilimde değil.

“Rabbin, herşeyi gözetendir.”

(.....) ve (.....) vezinleri aynı manaya gelen iki kardeşirler.

22

(Müşriklere) de ki: “Allah'tan başka ilâh saydığınız şeyleri çağırın! Çünkü onlar ne göklerde ve ne de yerde zerre ağırlığınca bir şeye sahip değillerdir. Onların buralarda hiçbir ortaklıkları yoktur. Ve Allah'ın onlardan bir yardımcısı da yoktur.”

Kavminin müşriklerine de ki: “Allah'tan başka ilâh olduğunu zannettiklerinizi çağırın.”“birinci Mef'ûl, ismi mevsûle dönen zamîrdir.

“Allah'ın Resul olarak gönderdiği bu mu?” âyetinde olduğu gibi, ismi mevsul, sılasıyla birlikte uzun olduğundan dolayı hafifletilmek üzere hafzedilmiştir.

İkinci Mef'ûl ise “İlahlar “dit. Bu da hafzedilmiştir. Çünkü bu, mevsûftur. Sıfatı da “Allah'tan başka” cümlesidir. Eğer mana anlaşılıyorsa mevsûfun, hafzedilmesi ve sıfatın onun yerine geçirilmesi câizdir.

Demek ki, (.....) fiilinin iki mef'ûlü, iki ayrı sebepten dolayı hafzedilmiştir. Mana şudur:

“Putlar ve melekler gibi, Allah'tan başka taptıklarınızı ve onun ismiyle isimlendirdiklerinizi çağırın! Sizi üzen şey hususunda ona sığındığınız gibi onlara da sığının! Onun, duanıza icabetini beklediğiniz gibi onlarında icabetlerini bekleyin!”

Daha sonra Allah (celle celâlühü), onlar hakkında şu sözüyle cevap verdi:

“Onlar, ne göklerde ne de yerde hayır ve şer yönüyle, menfaat ve zarar yönüyle zerre ağırlığınca bir şeye sahip değildirler. Onların, şu iki cinste ne yaratma, ne de sahip olma hususunda hiçbir ortaklıkları yoktur. Mahlûkatın idaresi hususunda Allah'u Teala'nın, onların ilâhlarından, kendisine yardım eden hiçbir yardımcısı yoktur. Burada, onlar bu âciz sıfatlara sahipken, onlara nasıl Allah'a dua edildiği gibi dua ediliyor ve nasıl Allah'tan ümid edildiği gibi ümid besleniyor.” manasını kastetmiştir.

Allah'ın huzurunda, kendisinin izin verdiği kimselerden başkasının şefâati fayda vermez. Nihayet onların yüreklerinden korku giderilince (birbirlerine): “Rabbiniz (şefâat hakkında) ne buyurdu?” dediler. (Şefâat edecek durumda olanlar): “Hak olanı buyurdu” dediler. O, yücedir, büyüktür.”

Allah'ın lehine izin verdiği kişi, yani şefâatçiye, kendisi için izin verilen kişi, demektir. İkinci (.....), Zeyd'e Amr için izin verildi (.....) sözündeki gibidir. Bu, onların, “Bunlar Allah katında bizim şefâatçilerimizde.” şeklindeki sözlerini yalanlamadır.

Kufe'liler (.....) şeklinde okumuşlardır. Nihayet izzetin Rabbi Allah'ın izin verilmesiyle ilgili konuştuğu söz vesilesiyle şefâat edenlerin ve şefâat edilenlerin kalplerinden korku kaldırılınca bazısı bazısına sorar.

“Rabbiniz ne dedi?” derler. Onlar da: “Hak sözü -ki o da, râzı olduğu kişiler için şefâate izin vermesidir- söyledi” derler. O, yücelik ve ululuk sâhibidir. Hiçbir sultana ve hiçbir peygambere o gün O'nun izni olmaksızın konuşmak ve râzı olduğundan başkası için şefâat etmek yoktur.

Şamlılara göre (.....) şeklindedir.

Yani Allah'u Teala korkuyu giderdiğinde demektir. (.....), “korkunun giderilmesi” dir.

(.....) orada şefâat isteyenlerin ve şefâatçilerin onlara izin verilecek mi verilmeyecek mi diye izin için beklemelelerinin, ayakta durmalarının ve korkmalarının nihayetidir. Sanki şöyle denilmiştir:

“Uzun bir müddet korkarak beklerler. Nihayet kalplerinden korku giderilince birbirlerine'Rabbiniz (şefâat hakkında) ne buyurdu'derler.”

(Ey Resûlüm Muhammed!) De ki: “Göklerden ve yerden size rızık veren kimdir?” De ki: “Allah, o hâlde biz veya siz, ikimizden biri, ya doğru yol üzerinde veya açık bir sapıklık içindedir.”

“Sizi kim rızıklarandırıyor? “sözüyle onlara, gerçeği ikrar ettirmesini emretti. Sonra da ona, cevabı ve ikrarı onlar adına, “Sizi Allah rızıklarandırıyor. “sözüyle üstlenmesini emretti. Bu onların bunu kalpleriyle ikrar ettiklerini ima etmektedir. Ancak onlar, bunu ifade etmekten kaçınmaktadırlar. Çünkü onlar, kendilerine rızık verenin Allah (celle celâlühü) olduğunu ifade ederlerse, o zaman onlara “Öyleyse size ne oluyor ki size rızık verene ibâdet etmiyorsunuz ve rızık vermeye güç getiremeyenleri O'na tercih ediyorsunuz?” sorusu sorulur.

Daha sonra, dilleriyle ikrar etmeseler de, bu yeterli ilzamdıktan sonra onlara, “Biz veya siz ikimizden biri doğru yol üzerinde veya açık bir sapıklık içindedir. “demesini emretti. Mana şudur:

“Tevhid ve şirk ehli, iki guruptan her biri İki işten biri üzeredir. Ya hidâyet veya sapıklık. Bu, onu işiten iyi kötü herkesin, hitap edilene: Arkadaşırı sana insaf etmiştir'diyeceği adil bir sözdür. Yukarıda geçen ifadelerin üslubunda, iki guruptan birinin hidâyet üzere, diğerinin de açık bir sapıklık üzere olduğuna dair, gizli olmayan bir işaret vardır. Fakat sözü kinaye yollu söylemek insanları maksadına kavuşturur. Yalancıya söylediğin'bizden biri yalancı'sözünde olduğu gibi”

(.....) ve (.....) kelimelerinin başına gelen harfî çerler farklı s:

getirildi. Çünkü hidâyet sâhibi, sanki soylu bir ata binmiş, onu istediği gibi koşturmakta, sapık ise karanlıklara batmış nereye yöneleceğini bilmemektedir.

De ki: “Bizim işlediğimiz suçtan siz sorumlu değilsiniz. Biz de sizin işlediğinizden sorulacak değiliz.”

Bu “siz” , insaf hususunda öncekinden de ilerdedir. Şöyle ki; men edilen, sakındırılan günahı hitap edenlere, emredilen, övülen ameli de hitap edilenlere nispet etmiştir.

26

De ki: “Rabbimiz (kıyamet günü) hepimizi bir araya toplayacak. Sonra aramızda hak ile hükmedecektir. O, en adil hüküm veren (herşeyi) hakkıyla bilendir.”

Rabbimiz, kıyamet günü hepimizi bir araya toplayacak. Sonra aramızda zulüm ve sapma olmaksızın hak ile hükmedecektir. O, hükmedendir, hükmetmeyi bilendir.

27

De ki: “İbadette Allah'a ortak koştuklarınızı bana götserin.” Hayır! Şu anda onları gösteremezsiniz. Bilâkis, yegâne galip ve herşeyi hikmetle idare eden ancak Allah'tır.

“De ki: İbadette Allah'a (celle celâlühü) eş koştuklarını bana gösterin.” “Bana gösterin” sözü onlara, Allah'a (celle celâlühü) ortak koşma hususundaki büyük hatayı göstermeyi ve onları, O'na ortak koşma haline muttali kılmayı amaçlamaktadır.

“hayır” ret ve uyarıdır.

Yani, bu sözden geri durun ve sapıklığınızdan uyanın, demektir. Bilâkis, O Allah (celle celâlühü) galiptir. O'na hiç kimse ortak olamaz. İdaresinde de hikmet sâhibidir.

(.....), “O”, zamîri şandır.

28

Seni, bütün insanlara ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler.

Seni, onlara, ancak umumi (herkese hitap eden) bir gönderişle, onları kapsayan bir gönderişle gönderdik. Bu şekildeki gönderiliş onların tümüne şamil olunca onlardan birinin bile bu kapsamın dışında kalmasına imkan yoktur. Zeccâc şöyle demiştir:

“(.....) ten hâl kıldı. (.....) ise, (.....) ve (.....) kelimelerinde olduğu gibi mübalağa içindir.

“Müjdeleyici...” yani, kabul edeni üstünlükle müjdeleyici, demektir. “Uyarıcı...” yani, ısrar edeni de adaletle uyarıcı, demektir. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler. Dolayısıyla da onların cehaleti, onları, sana muhalefet etmeye sürüklemektedir.

29

“Eğer sözünüz de doğru iseniz bu tehdit mahiyetinde va'dettiğiniz (kıyamet) ne zaman kopacak?” derler.

“Rabbimiz (kıyamet günü) hepimizi bir araya toplayacak. “sözünde işaret edilen kıyamet ne zaman? derler.

30

De ki: Size va'dolunan öyle bir günün va'didir ki siz ondan ne bir saat geri kalırsınız, ne de İleri geçebilirsiniz.

(.....) mekân ya da zaman yönüyle “va'din” zarfıdır. Burada zamandır. Buna (.....) şeklinde (.....) i, (.....) dan bedel olarak okuyanların okuyuşu delâlet etmektedir. İzafetle olduğunda ise izafet “dolaba koşuları deve” sözünde olduğu gibi açıklama izafetidir.

“Siz ondan ne bir saat geri kalırsınız ne de ileri geçebilirsiniz.”

Yani, siz ne mühlet istemek suretiyle ondan geri kalabilirsiniz ne de acele olmasını istemek suretiyle ona yaklaşabilirsiniz. Bu cevabın onların sorularına uygunluk yönü şudur: Onlar, bunu inkâr ederek inat olsun diye sordular. Hakikati bulmak için değil. Dolayısıyla cevap da soruya uygun bir şekilde inkâr ve İnat üzere, tehdit yollu gelmiş ve onların, kendilerine ani gelen ve ne geciktirmeye ne de öne almaya güç getiremedikleri bir günü karşılayacaklarını beyan etmiştir.

31

İnkâr edip kâfir olanlar dediler ki: “Biz hiçbir zaman bu Kur'ân'a ve bundan önce gelen kitaplara inanmayacağız.” Sen o zalimleri, Rablerinin huzurunda tutuklanmış, birbirlerini suçlayarak söz atarlarken bir görsen! Zayıf sayılanlar, büyüklük taslayanlara:

“Siz olmasaydınız, elbette biz inanan insanlar olurduk.” derler.

İnkâr edenler Ebû Cehil ve taraftarlarıdır. “Bu Kur'ân'a ve Kur'ân dan önce indirilen, Allah'ın (celle celâlühü) kitaplarına inanmayacağız. “Ya da, “Bu Kur'ân'a ve kıyamet, cennet ve cehenneme inanmayacağız” , dediler. Hatta onlar, Kur'ân'ın Allah tarafından indirildiğini, mükâfat ve cezâ için tekrar dirilişle ilgili şeylerin gerçek olduğunu inkâr ettiler.

“Sen o zalimleri, Rablerinin huzurunda tutuklanmış, birbirlerini suçlayarak söz atarlarken bir görsen... “cümlesi onların işlerinin sonu ve âhiretteki akibetleri hakkında haber verdi. Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’e ya da muhataba, “Eğer onların âhirette ki durumlarını, birbirleriyle tam bir tartışma içinde oldukları hâlde onları görseydin çok acaib bir şey görmüş olacaktın. “(Burada) cevap hazfedilmiş tir. Zayıf kılınanlar, yani tabi olanlar, büyüklük taslayanlara yani başlara ve önderlere “Sizin, bizi küfre çağırmanız olmasaydı, elbette biz Allah'a ve Resûlü'ne inanan insanlar olacaktık. “derler.

32

(Dünyada) büyüklük taslayanlar, zayıf sayılanlara (kıyamet gününde): “Size hidâyet geldikten sonra sizi ondan biz mi çevirdik? Bilâkis biz suç işliyordunuz.” derler.

İsim üzerine yani “biz” üzerine inkâr harfini getirdiler. Çünkü murat, kendilerinin onları îman etmekten alıkoyanlar olduğunu inkâr ve onların, kendi istekleriyle yoldan çıktıklarını ve kendi istekleriyle geldiklerini ispattır.

(.....) ve (.....) kelimeleri zarfıyye için gerekli zarflardan olsalar da (.....) muzâfun ileyh olarak gelmiştir. Çünkü başka birşeyde genişlemeyen zamanda genişler. Dolayısıyla ona, zaman izafe edilmiştir. Bilâkis siz, hidâyete karşı sapıklığı, bizim sözümüzle ve bizim teşvikimizle değil, kendiniz seçerek ve kendiniz tercih ederek kafir olmuştunuz.

33

(Buna karşılık) zayıf kılınanlar, büyüklük taslayanlara: “Hayır! Gece gündüz (işiniz) hile ve tuzak kurmaktı. Siz daima Allah'ı inkâr etmemizi ona ortaklar koşmamızı bize emrederdiniz.” derler. Artık azâbı gördüklerinde pişmanlıklarını içlerine atarlar. Biz de o inkâr edenlerin boyunlarına (ateşten) demir halkalar takarız. Onlar ancak yapmakta oldukları günahlar ile cezâlarıdırılır.

(.....) de atıf harfini getirmedi.

(.....) da getirdi. Çünkü zayıf kılınanların sözü önceden geçmişti. Dolayısıyla da cevap, başlarığıç cümlesi olarak atıf harfinin hafızıyla getirildi. Daha sonra, zayıf kılınanlara âit başka bir söz getirildi ve o onların ilk sözleri üzerine atfedildi.

“Hayır, Bilâkis gece gündüz İşiniz bize karşı tuzak kurmaktı.”

(.....) kelimesi, mef'ûlun bihte amel ettiği gibi zarfta amel etmiştir. (.....) kelimesinin zarfa izafeti, mastarın mef'ûlüne izafeti gibidir. Ya da onların gece ve gündüzünü, isnadı mecâzî üzere hile yapanlar kılmıştır. Gündüzde selâmetin uzun sürmesi bizi aldattı. Sonunda biz sizin hak üzere olduğunuzu zannettik, demektir.

“Siz daima Allah'ı inkâr etmemizi, O'na, eşler, ortaklar koşmamızı bize emrederdiniz.” Mana şöyledir:

“Büyüklük taslayanlar,'sizi biz mi çevirdik?'sözleriyle zayıf kılınanların küfrüne sebep olanların kendileri olmadığını ve'Bilâkis siz suç işliyordunuz'sözleriyle de onların inkarının kendi çalışmaları ve kendi seçimleri neticesinde olduğunu ifade ettiklerinde, zayıf kılınanlar, onlara: Hayır! (sizin işiniz) gece gündüz tuzak kurmaktı'sözüyle cevap vermek suretiyle onların bu işten beri oldukları ifadesini boşa çıkardılar. Sanki onlar

şöyle dediler: Günah işlememiz kendi kendiliğimizden değildir. Bilâkis, sizin gece gündüz devamlı surette bize karşı yaptığımız hileler sebebiyle, bizi şirke ve eş koşmaya sürüklemeniz sebebiyle idi“

“Pişmanlıklarını içlerine atarlar.”

Yani onu gizlerler ya da açığa çıkarırlar.

(.....); iki zıt manaya gelen bir kelimedir. Onlar zalimlerdir. Nitekim; “Sen o zalimleri, Rablerinin huzurunda tutuklanmış, birbirlerini suçlayarak söz atarlarken bir görsen... “âyetinde de bu ifade edilmiştir. Büyüklük taslayanlar, saptıkları ve saptırdıkları için, zayıf kılınanlar da saptıkları ve saptıranlara uydukları için pişman olurlar.

“Azâbı gördüklerinde... “sözündeki “azap” tan maksat cehennemdir. “Biz de inkâr edenlerin boyunlarına demir halkalar takarız. “

Yani, onların boyunlarına demektir. “İnkâr edenlerin “şeklinde açık bir ifadeyle getirilmesi, demir halkalan hak ettikleri şeyi göstermesi içindir. Onlar, dünyada ancak yapmakta oldukları günahlar ile cezâlarıdırılır.

34

Biz hangi ülkeye bir uyarıcı göndermişsek mutlaka oranın varlıklı ve şımarık kişileri: “Biz, sizinle gönderilmiş olan şeyi inkâr ediyoruz” dediler.

“Uyarıcı” peygamberdir. “Varlıklı ve şımarık kişileri...” oranın nimet içinde yüzenleri ve reisleridir. Bu söz, Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) için, getirdiklerini yalanlayan ve inkâr eden kavminin yaptıklarının bir imtihan olduğunu ve hangi memlekete bir uyarıcı gönderilmişse ona, Mekke halkının Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’e dediklerinin bir benzerini dediklerini ve ona karşı mal ve evlat çokluğuyla övündüklerini ifade eden teselli sözüdür.

35

Ve ilave ettiler: “Biz malca ve evlatça daha çoğuz. Biz azâba uğratılacak da değiliz.”

Bu sözle, dünyadaki hallerine bakarak, Allah'ın (celle celâlühü) kendilerine azap etmeyeceğini kastettiler. Zannettiler ki, onlar, Allah (celle celâlühü) katında üstün kişiler olmasalardı Allah (celle celâlühü) onları rızıklarındırmazdı. Mü'minler de O'nun katında zelil kişiler olmasalardı, onları mahrum etmezdi. Allah (celle celâlühü), onların bu zannını, rızkın Allah'ın (celle celâlühü) bir fazlı olduğunu ve onu dilediği gibi taksim ettiğini ifade etmek suretiyle boşa çıkarmıştır. Zira rızık, bazen isyankarlara artırılır, itâatkârlara kısıılır. Bazen tersi olur. Bazen de ikisine de artırılır ya da kısıılır. Dolayısıyla sevap-günah işi bu ikisine (mal ve evlat) kıyas edilmez.

36

De ki: “Rabbim, dilediğine bol rızık verir ve (dilediğinden) kısar.” Fakat insanların çoğu bilmezler.

Rızkın kısıılması, daraltılmasıdır. Nitekim Allah'u Teala:

“Rızkı daraltılmış bulunan da...” Talak, 7. şeklinde buyurmaktadır.

Fakat insanların çoğu bunu bilmezler.

37

Hiçbirinizin malları ve evlatları, huzurumuzda size bir yakınlık sağlamaz. İman edip sâlih amellerde bulunanlar müstesna. Ancak onlara yaptıklarının kat kat fazlası mükâfat vardır. Onlar (cennet) odalarında güven (ve huzur) içindedirler.

“Mallarınızın “ve “evlatlarınızın “kelimelerinin başında “topluluk” kelimesi takdir edilir. Bu, cemi' mükesserin (kırk çoğul) akıllılarının ve akılsızlarının, müenneslik hükmünde eşit olmasındandır.

Bu (.....) ve (.....) ve (.....) gibidir. (.....) mastar olarak mahallen mensuptur.

Yani:

“Allah sizi yerden ot (bitirir) gibi bitirmiştir.” Nûh, 17. âyetinde olduğu gibi.

“...sizi yakınlaştırmak... “İstisna, (.....) deki (.....) dendir.

Yani, mallar onları Allah yolunda infak eden sâlih mü'min dışında hiç kimseyi yakınlaştırmaz. Çocuklarıda, kendilerine hayrı öğreten, onları, din hususunda bilgi sâhibi yapan ve onları, dürüstlük ve ibâdet için terbiye eden kişi dışında hiç kimseyi yakınlaştırmaz. İbni Abbâs'tan şöyle rivâyet edilmiştir:

“(.....) lâkin manasıdır..”

(.....) de cevabın şartıdır. (.....) mastarın, mefulune izafetindendir. Aslı şudur, Önce “onlar kat kat mükafatlarıdırılacaktır”

Sonra, “onlar için kat kat fazlası vardır.” Daha sonra da “onlar için kat be kat fazlası vardır”

(.....) nin manası, onlar için tek iyiliklerinin on kat artırılmasıdır. Ya'kûb “onlar için karşılık olarak kat kat fazlası vardır” manası üzere (.....) şeklinde okumuştur. Onlar, cennet köşklerinin odalarında her korkudan ve her meşguliyyetten emindirler.

Hamza'ya göre (.....) kelimesi (.....) şeklindedir.

38

(İnat ederek) âyetlerimizi boşa çıkarmaya çalışanlara gelince, onlar da azapla yüz yüze bırakılacaklardır.

“Âyetlerimizi hoşla çıkarmaya çalışanlara gelince...” yani âyetlerimizi iptal etmeye çalışanlara gelince, demektir.

39

De ki: Rabbim, kullarından dilediğine bol rızık verir ve (dilediğinden de) kısar. Siz, Allah için ne verirsiniz, Allah onun yerine (daha iyisini) verir. O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.

(.....) deki (.....) şartıyyedir, mahallen mensûbtur.

40

O gün Allah onların hepsini (idare edenleri ve edilenleri) mahşere toplayacak, sonra meleklerle “Bunlar size mi tapıyorlardı?” diyecek.

Çünkü o gün emir sadece Allah'a (celle celâlühü) âittir. O günde hiç kimse, hiç kimseye menfaat ve zarar veremez. Çünkü o yurt, sevap ve azap yurdudur. Sevap veren de azap eden de Allah'tır (celle celâlühü). Onların hâli, sorumluluk yurdu olan dünyadaki hallerinin zıddıdır. Çünkü orada insanlar, serbest bırakılmışlardır. Birbirlerine zarar ve menfaat verirler. Kastolunan; o günde ondan başka zarar ve menfaat verecek hiç kimsenin olmayacağıdır. Daha sonra, ibâdeti yapılması gerekenden başkasına yapmak suretiyle zulmeden zalimlere, “dünya da iken yalanlamakta olduğunuz ateş azâbını tadın” diyeceğiz sözüyle zalimlerin akıbetini zikretti.

(.....) , (.....) üzerine atfedîmiştir.

41

(Melekler de:) “Sen yücesin. Bizim velimiz (koruyucumuz) onlar değil, sensin. Belki onlar cinlere (şeytanlara) tapıyorlardı. Çoğu onlara inanmıştı” diyecekler.

Onlara Kur'ân açık açık okuduğunda müşrikler:

“Bu Muhammed, sizi babalarınızın taptığı şeylerden çevirmek isteyen bir adamdan başkası değildir. Bu Kur’ân da uydurulmuş yalandan başkası değildir.” dediler.

“dedi” sözü dediler manasınadır. “Dedi” şeklinde ifade edilmesi büyük bir inkarın ve şiddetli bir gazâbın delilidir. “Hakkı” yani Kur’ân’ı ya da peygamberlikle ilgili herşeyi, demektir. Hak kendilerine geldiğinde onun bir benzerini getirmekten âciz kaldılar. Ve “Bu hak ancak apaçık bir büyüdür.” dediler. Onun sihir olduğuna hükmettiler. Sonra da onun apaçık olduğuna ve onun hakkında düşünen her akıllının onu sihir olarak isimlendireceğine hükmettiler.

42

Bugün birinizin diğerinize bir fayda ya da bir zarar vermeye gücü yetmez. Biz haksız davranıp zâlim olanlara “yalanlamakta olduğunuz ateş azâbını tadın” diyeceğiz.

Çünkü o gün emir sadece Allah'a (celle celâlühü) âittir. O günde hiç kimse hiç kimseye menfaat ve zarar veremez. Çünkü o yurt, sevap ve azâb yurdudur. Sevap veren de azap eden de Allah'tır (celle celâlühü). Onların hâli, sorumluluk yurdu olan dünyadaki hallerinin zıddıdır. Çünkü orada insanlar, sebest bırakılmışlardır. Birbirlerine zarar ve menfaat verirler. Kastolunan; o günde ondan başka zarar ve menfaat verecek hiç kimsenin olmayacağıdır.

Daha sonra, ibâdeti yapılması gerekenden başkasına yapmak suretiyle zulmeden zalimlere, “dünyada iken yalanlamakta olduğunuz ateş azâbını tadın” diyeceğiz sözüyle zalimlerin akıbetini zikretti. (.....) , (.....) üzerine atfedimiştir.

43

Onlara açık açık âyetlerimiz okunduğu zaman demişlerdi ki: “Bu, sizi babalarınızın taptığı (putlardan) çevirmek isteyen bir adamdan başkası değildir. Bu (Kur’ân) da uydurulmuş bir yalandan başka bir şey değildir.” Hak kendilerine geldiğinde hakkı inkâr edenler: “Bu apaçık bir büyüdür, başka bir şey değildir” dediler.

Onlara Kur’ân açık açık okunduğunda müşrikler: “Bu Muhammed, sizi babalarınızın taptığı şeylerden çevirmek isteyen bir adamdan başkası değildir. Bu Kur’ân da uydurulmuş yalandan başkası değildir. “dediler.

(.....) dedi sözü, “dediler” manasınadır. “Dedi” şeklinde ifade edilmesi büyük bir inkarın ve şiddetli bir gazâbın delilidir. “Hakkı” yani Kur’ân’ı ya da peygamberlikle ilgili herşeyi, demektir. Hak kendilerine geldiğinde onun bir benzerini getirmekten âciz kaldılar. Ve “Bu hak ancak apaçık bir büyüdür.” dediler. Onun sihir olduğuna hükmettiler. Sonra da onun apaçık olduğunu ve onun hakkında düşünen her akıllının onu sihir olarak isimlendireceğine hükmettiler.

44

Hâlbuki biz onlara öyle (okuyup) ders alacakları kitaplar vermediğimiz gibi, senden önce onlara bir uyarıcı (peygamber) da göndermemiştik.

Mekke müşriklerine, içinde şirkin doğruluğuna dair delil bulunan, okuyacakları kitaplar vermedik. Ve onlara şirk koşmamaları için azapla korkutan bir uyarıcı daha önce göndermedik.

45

Onlardan öncekiler de (peygamberlerini) inkâr etmişlerdi. Bunlar, öbürlerine verdiklerimizin onda birine erişmemişlerdir. (Böyle iken) öncekiler peygamberlerini yalanladılar ama benim de inkârım nasıl oldu.

Daha sonra “onlardan öncekiler de yalanlamıştı” sözüyle, onları yalanlamaları hususunda tehdit etti.

Yani, onlardan önce gelen, geçmiş ümmetler ve geçip gitmiş nesiller peygamberlerini, onların yalanlaması gibi yalanlamışlardı. Mekke halkı, uzun ömür, beden kuvveti, mal ve evlat çokluğu yönünden öncekilere verilenlerin onda birine bile ulaşamamıştır. Böyle iken peygamberlerimi yalanladılar. Ama benim de önceki yalanlayanlara karşı inkarın nasıl oldu! O hâlde onun benzerini yapmaktan sakınsınlar.

Ya'kûb'a göre vasıl hâlinde de vakıf hâlinde de (.....) kelimesi (.....) iledir.

Yani, “Onlar peygamberlerini yalanladıklarında mahvetmek suretiyle inkarım onlara geldi. Korumalarla korunmaları kendilerine fayda vermedi. Ya bunların hâli ne olacak?” sözünün manası “onlardan öncekiler de yalanlama fiilini işlemişler ve ona yönelmişlerdi” şeklinde olunca, peygamberlerin yalanlanması, bu yalanlama fiilini işlemelerinden kaynaklanmış olacaktır. Bu, “Faları, küfre yöneldi ve Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)fi inkâr etti.” şeklinde söyleyenin sözü gibidir.

46

De ki: “Size bir şeyi öğütleyeyim. Allah için ikişer ikişer ve teker teker durup düşününüz! Arkadaşınızda delilikten eser yoktur. O çetin bir azâbın arefesinde sizin için bir uyarıcıdır.

“Bir şeyi” yani bir hasleti, demektir. Onu (.....) onun atfı beyanı olarak “durup “sözüyle açıkladı. Onun yani (.....) nun bedel olduğu da söylendi. Her iki duruma göre o, mahallen mecrûdur. Denildi ki:

“O, (.....) (o durmanızdır) takdirine göre mahallen merfûdur. Kastediyorum'takdirine göre de mahallen mensûbtur.”

“Durup” kelimesiyle, Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in meclisinden kalkmaları ve onun yanında topluluklarından uzaklaşmaları kastedilmiştir. Ya da bu, bir şeye karşı niyetin oluşmasıdır. Ayağa kalkılması ve dikilinmesi değil. Mana şudur:

“Size bir şeyi öğreteyim, eğer onu yaparsanız hakka isabet etmiş ve kurtulmuş olursunuz. O da, hamiyet ve asabiyyet için değil, Bilâkis sadece Allah rızası için, hakkın talebi için ikişer ikişer ve teker teker durmanız ve bundan sonra Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’in işi ve getirdiği şeyler hususunda düşünmenizdir. İki kişiye gelince, ikisi düşünür, ve herbiri düşüncesini arkadaşına arzeder. Ona doğru ve insafî bir bakışla bakarlar. Sonunda bu doğru bakış onları hakka götürür. Aynı şekilde tek kişi de kendi başına adalet ve insaf ölçülerine göre düşünür ve fikrini akıl terazisine vurur.”

Onların “İkişer ikişer” ve “teker teker” diye ayrılmasının manası şudur: Kalabalık kişilerin toplarıtısı, zihni bularıdıran, basiret nurunu körleten ve düşünceden alıkoyan şeylerdendir. Orada insaf az, haksızlık çok olur. Taassup gürültüsü yayılır. Ve ancak hakim görüş dinlenir.

(.....) kelimesi (.....) üzerine atfedimiştir. “Arkadaşınızda” yani Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) de delilikten eser yoktur. Mana şudur: “Sonra düşünün ve arkadaşınızda delilikten eser olmadığını görün.” “Çetin azap “ise âhiret azâbıdır.

“çetin bir azâbın arefesinde” âyetinin üslubu, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’in “kıyametin arefesinde gönderildim” hadisinin üslubu gibidir. Daha sonra şu sözüyle uyan için hiçbir ücret istemediğini açıklamıştır.

47

De ki: “Ben sizden bir ücret istemişsem o sizin olsun. Benim ücretim yalnız Allah'a âittir. O, herşeye şâhittir.”

İkazımı ve risâleti tebliğim için sizden bir şey istemişsem, o sizin olsun.

“o sizin olsun” şartın cezâsıdır. Takdiri; “ücret olarak sizden hangi şeyi istemişsem” şeklindedir.

“Allah, insanlara herhangi bir rahmet (kapısı) açarsa onu kimse tutup (kapat)amaz.” Fâtır, 2. âyetinde olduğu gibi.

Bunun manası: Vasıtasız (karşılıksız) olarak ücret istenmemesidir. Bu “Bunda benim için ne varsa senin olsun “sözü gibidir.

Yani, onda hiçbir şey yok, demektir.

Medine ve Şam kırâati ile Ebû Bekir ve Hafs'a göre (.....) şeklindedir. Diğerlerine göre ise (.....) nin sukûnüyladır. O, herşeye şâhittir. Dolayısıyla da sizin uyanlmamz ve sizin O'na çağrılmanız için ancak O'ndan ücret istediğimi bilin.

48

Her türlü gizliyi noksansız bilen Rabbim, hakkı (peygamberliği) yerine koyar.

“Hakkı” yani vahyi, demektir.

(.....); ok ve benzerinin kasıtlı bir şekilde atılması, gönderilmesidir.

İlka etmek, salmak manası içinde istiâre olarak kullanılır.

“Onların kalplerine korku saldı.” Ahzâb, 26; Haşr, 2.

“O onu sandığa koy.” Ta-Ha, 39. Âyetleri bundandır.

“Hakkı yerine koyar... “cümlesinin manası; “Onu, peygamberlerine ilka eder, indirir” şeklindedir. Ya da onu, “Batılın üzerine atar da o, onun beynini parçalar, onu yok eder” , şeklindedir.

(.....) deki, zamîrden bedel olarak ya da hazfedilmiş bir mübtedanın haberi olarak merfûdur.

49

De ki: “Hak geldi. Artık bâtlı ne bir şey ortaya çıkarabilir, ne de geri getirebilir.”

“Hak” , 'İslam ve Kur'ân' demektir. Bâtlı zail oldu, yok oldu. Çünkü birşeyi yoktan var etmek ve tekrardan vücûdu getirmek hay (diri) olan Allah'ın sıfatlarındandır. Bu ikisinin yokluğu helâk demektir. Manası; 'Hak geldi, bâtlı yıkılıp gitti.’’ şeklindedir.

“Hak geldi, bâtlı yıkılıp gitti” İsrâ', 18. âyetinde olduğu gibi.

İbni Mesud (radiyallahü anh) den şöyle rivâyet edilmiştir.

“Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) etrafında putlar olduğu hâlde Kâ'be'ye girdi. Yanındaki bir değnekle onları dürtüyor ve Hak geldi, bâtlı yıkılıp gitti. Zira bâtlı gidicidir'diyordu.”

“Bâtlı, putlardır” denildi. Yine:

“Bâtlı, şeytandır. Çünkü batılın sâhibi odur.” Ya da:

“O, yok olucudur. Yok olduğunda ona (.....) helâk oldu fiilinden gelen (.....) şeytan denildiği gibi.”

Yani; “Ne şeytan, ne de putlar hiçbir kimseyi yaratamazlar. Hiçbir kimseyi tekrardan diriltemezler. Yoktan var eden ve diriltten ancak Allah'tır.” Onlar:

“Sen babalarının dinini terketmek suretiyle sapıttın.” dediklerinde Allah'u Teala şöyle buyurdu:

50

De ki: “Eğer (haktan) saparsam, kendi aleyhime sapmış olurum. Eğer doğru yolu bulursam, bu da Rabbimin bana vahyettiği (Kur'ân) sayesinde. Şüphesiz ki o, yakındır, işitendir.

Eğer haktan saparsam kendi aleyhime sapmış olurum. Eğer saparsam bu, bendendir ve benim aleyhimedir. Eğer doğru yolu bulursam bu da, Rabbimin, beni, vahiyle doğru yola yöneltmesi sayesinde. Karşılaştırmaya göre kıyas: “Eğer doğru yolu bulursam bu, onun (nefsimin) lehinedir.” şeklinde denilmesiydi.

“Kim hidâyet yolunu seçerse, bunu ancak kendi iyiliği için seçmiş olur. Kim de doğruluktan saparsa kendi zararına sapmış olur,” Zümer,41. âyetinde olduğu gibi.

Ancak bu ikisi mana olarak birbirini karşılamaktadır. Çünkü nefsin aleyhine olan ve nefse zarar veren herşey kendindendir, kendi sebebiyledir. Çünkü o, kötülüğü emreder. Onun lehine olan faydalı şeyler ise Rabbinin hidâyeti ve tevfiği ile. Bu, her mükellef için genel hükümdür. Çünkü Allah (celle celâlühü), peygamberine onu, nefesine isnad etmesini emretti. Mevkiinin yüceliğine ve yaşayışının düzgünlüğüne rağmen peygamber bile bu hükmün altına giriyorsa, ondan başkalan haydi haydi girer. O, size dediğim şeyleri bilir. Ve o, bana ve size yakındır. Bana da karşılığımı verecektir, size de.

51

(Ey Resûlüm Muhammed!) Telaşa düştükleri zaman onları bir görsen! Hiç kaçacak yerleri yoktur. Yakın bir yerden yakalanmışlardır.

(.....) nm cevabı hazfedilmiştir. Takdiri; “Büyük bir iş ve korku veren bir durum görecektin “, şeklindedir. Telaşa düştükleri diriliş anında ya da ölüm anında ya da Bedir gününde onları bir görsen “Kaçacak yerleri yoktur”

Yani kaçacakları yer yoktur. Ya da ondan kaçışları kurtuluşları yoktur, demektir.

(.....) üzerine atıftır.

Yani telaşlandıkları ve yakalandıklarında onları bir görsen. Kaçacakları yerleri yoktur. Ya da telaşlandıklarından kaçamadılar, yakalandılar manasına kaçışları yoktur, demektir.

“Yakın bir yerden yakalandılar.” yani diri İtildiklerinde, mahşer yerinden cehenneme ya da öldüklerinde, yeryüzünün üstünden altına ya da Bedir sahrasından kuyuya alındılar.

52

(İş işten geçtikten sonra) ona (Muhammed'e) inandık dediler. Ama uzak yerden (ta dünyadan) îmana kavuşmak onlar için nasıl mümkün olur?

Azâbı gördüklerinde ona yani Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) a ya da Allah'a (celle celâlühü) inandık derler.

“O'na” şeklinde zamîrle getirmesi “arkadaşınızda delilikten eser yoktur” âyetinde zikri geçtiği içindir.

(.....), ete geçirmek demektir, yani, “Kendilerinden uzaklaştığı hâlde tevbeyi nasıl ele geçirecekler? “demektir. Bununla, tevbenin, dünyada iken onlardan kabul olunduğunu, ancak dünyanın da çekip gittiğini ve âhiretten uzaklaştığını kastediyor. Denildi ki:

“Bu, onların olmayacak birşeyi istemeleri ile ilgili bir temsildir. O olmayacak şey de; dünyada iken îman eden mü'minlerin imanının fayda verdiği gibi, bu vakitte ki imanlarının kendilerine fayda vermesidir. Allah (celle celâlühü), onların hâlini, birşeyi, kol mesafesinden alanın aldığı gibi, ok atımı mesafeden almak isteyeninin haline benzetti.”

Ebû Amr'a ve Hafsm dışındaki Kufe'lilere göre (.....) ile (.....) şeklindedir. (.....) kılındı. Çünkü her ötreli (.....) ın ötresi, lazimedir. Dilersen onu (.....) ye çevirirsin, dilersen çevirmezsin.

(.....) sözünde olduğu gibi. İstersen bunu (.....) şeklinde de söyleyebilirsin. Sa'leb'ten şöyle rivâyet edilmiştir:

(.....) kelimesi, (.....) ile olduğunda, uzaktan almak, (.....) siz olduğunda ise, yakından almak, demektir.

53

Hâlbuki daha önce onu (Hazret-i Muhammed'i ve azâb'a) inkâr etmişlerdi. Gayba uzak bir yerden atıp tutuyorlardı.

“Daha önce... “yani, azaptan önce ya da dünyada iken, demektir.

(.....) geçmiş halin hikâyesi olarak (.....) üzerine atfedilmiştir.

Yani, gayb hakkında konuşuyorlardı, ya da gaybe âit işleri konuşuyorlardı.“Diriliş, hesap, cennet ve cehennem yoktur'diyorlardıdemektir.

“Uzak bir yerden... “yani, doğruluktan uzak ya da haktan hakikatten uzak demektir. Ya da o, onların Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) hakkında “şairdir, büyücüdür, yalancıdır” şeklinde söyledikleri sözüdür. Bu, gayb hususunda ve gizli bir iş hususunda konuşmaktır. Çünkü onlar ondan ne sihir, ne şiir ve ne de yalan işitmiş, görmüşlerdir. Onun haline en uzak bir cihetten gayba girdiler. Çünkü onun getirdiklerine en uzak olan şey sihir ve şiirdir. Alışkanlıkları ile ilgili olarak, onlar arasında bileneni ve tecrübe edileni onun, en uzak olduğu şeyin yalan olduğudur.

Ebû Amr'dan yapılan rivâyete göre (.....) şeklinde meçhuldür.

Yani, onu onlara şeytanları getiriyor ve onu, onlara onlar telkin ediyor. Dilersen onu (.....) cümlesine bağla.

Allah'u Teala, dünyada iken kazanmadıkları îmanı, âhirette “İnandık “demek suretiyle kazanmak istemeleri hususunda onlara temsil getirdi. Bu, uzaktan atan kişi için imkansız bir konudur. Çünkü kendisine gaib ve uzak olduğu için, o hususa isabet ettirilmek istenen zannın ulaşması mümkün değildir. (.....) deki zamîrin “çetin bir azâbın arefesinde..” âyetindeki (.....) âit olması mümkündür.

Âhret işini dünya işine kıyas ederek, “Eğer iş sizin dediğiniz gibi, kıyametin kopacağı cezâlarıdırma ve mükafatlarıdırma olacağı şekilde oba bile, biz, azâba maruz kalmayacağız. Çünkü biz, Allah katında bize azap etmeyeceği kadar üstünüz” dediler. Gayb olduğu hâlde ve ona, uzak bir cihetten atıp tuttukları hâlde, onların gaybla ilgili atıp tuttuğu şeydir. Çünkü mükâfat ve cezâ yurdu, teklif yurduna kıyas olunmaz.

54

Artık kendileriyle, arzu ettikleri şey arasına perde çekilmiştir. Tıpkı bundan önce benzerlerine yapıldığı gibi. Çünkü onlar, kendilerini endişeye düşüren bir korku içindeydiler.

O gün, kendileriyle arzu ettikleri şey arasına perde çekilmiştir. Arzu ettikleri şeyi imanın fayda vermesi, onunla cehennemden kurtuluş ve cennetin kazanılmasıdır. Ya da:

“Bizi geri döndür de sâlih ameller isleyelim.” âyetinde hikâye edildiği gibi dünyaya geri döndürülmeîeridir.

(.....) ve (.....) fullerinin hepsi, Allah (celle celâlühü) katında meydana gelişleri sabit olduğundan mazi olarak geldiler. Ancak bunlarla kastedilen gelecektir.

“Benzerlerine yapıldığı gibi... “yani benzerleri olan kafirlere yapıldığı gibi, demektir. Onlar, peygamberleri işi ve diriliş hakkında kendilerini şüpheyne düşüren bir korku içindeydiler.

(.....), birini şüpheyne düşürdüğünde kullanılan “Onu şüpheyne düşürdü. “babından gelmektedir. Bu:

“Allah, şüphe üzerine (şüphe ile amel edene) azap etmez.” şeklinde mü'minlere karşı bir cevaptır. Allah (celle celâlühü) en iyi bilendir.

FÂTİR SÛRESİ

Bu sûre Mekke'de nâzil olmuştur, 45 âyettir.

1

Gökleri ve yeri yaratan, melekleri, ikişer, üçer dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a hamd olsun. O yaratmada (istediğine) dilediği kadar fazla verir. Şüphesiz Allah, herşeye gücü yetendir.

Allahü teâlâ, talim ve tazim için zâtını övmüştür.

“Gökleri ve yeri yaratan.. “onları ilk defa yaratan ve yoktan var eden, demektir. İbni Abbâs (radiyallahü anh) şöyle demiştir:

- “Fâtır kelimesinin manasım bilmiyordum. Bir kuyu hakkında ihtilafa düşen iki bedevi bana müracaat etmişti. Onlardan biri:

- Onu ilk defa ben kazdım deyince öğrendim.” “Elçiler... “yani kullarına gönderilenler, demektir.

(.....) kelimesi (.....) nun çoğulu (.....) manasınadır, “Sahip, -lı, -li,” manalarına gelmektedir.(.....) kelimesinden bedeldir. Ya da onun sıfatıdır. (.....) kelimesi “kanat” kelimesinin çoğuludur. (.....) ve (.....) kelimeleri (.....) kelimesinin sıfatıdırlar. Lafızları değiştiği için tenvîn ve cer kabul etmediler.

Bu, onların asıl lafızlarından başka bir şekle dönüştürülmesi sebebiyledir.

(.....) lafzının (.....) lâfzından dönüştürülmesi gibi. Yine tekrarlı lafdan “İki iki” tekrarsız lâfza “İkişer” dönüştürülmeleri sebebiyledir.

Denildi ki: “Lâfzı değişti, sıfat olduğu ve ona dayandığı için gayri munsarıftır.” Mana şudur:

“Meleklerin bir kısmının kanatları ikişerdir.

Yani herbirinin iki kanadı vardır. Bir kısmının kanatları üçerdir ve herhâlde, üçüncü kanat iki kanat arasında, sırtın ortasındadır, iki kanata yardım eder. Bir kısmının kanatları da dörderdir. O, kanatları ve diğerlerini yaratmada dilediği kadar artırır.”

Denildi ki: “O güzel yüzdür, güzel sestir, güzel saçtır, güzel yazıdır ve gözlerdeki hoşluktur.”

Âyet mutlakdır. Onun için bunlar, uzun bağ, mutedil endam, aza tamliğî, beden kuvveti, akıl sağlamlığı, görüş tutarlılığı, dil belâgatı, mü'minlerin kalplerindeki sevgi ve benzeri, yaratmada her ziyadeyi içine alan ne varsa tamamım kapsar.

2

Allah'ın, insanlara açacağı herhangi bir rahmeti tutup hapseden olamaz. O'nun tuttuğunu O'ndan sonra salıverecek de yoktur. O, üstündür, hikmet sâhibidir.

Yaygınlığından ve kapalılığından dolayı rahmeti tutup hapseden olamaz. O'nun (celle celâlühü) tuttuğunu O'ndan (celle celâlühü) sonra salıverecek de yoktur. O (celle celâlühü), üstündür, hikmet sâhibidir.. Açacağı rızık, yağmur, sıhhat ve sair rahmetlerden herhangi birini tutup hapseden (engelleyen) olamaz. Hiç kimsenin onu tutmaya ve onu hapsedmeye gücü yetmez.

“Açmak” kelimesi, salıvermek ve göndermek manalarına istiâre olarak kullanılmıştır. Allah Teala'nın tutup hapsettiğini, O'nun (celle celâlühü) tutmasından sonra salıverecek yoktur. Şart manası içeren isme dönen zamîri “rahmet” manası üzere müennes kıldı. Sonra onu, ona dönen lafız üzerine hamlederek müzekker kıldı. Zira onda müenneslik yoktur. Birincisi “rahmet”le tefsîr edildi. zamîrin tefsire tabi olması da güzel bir şeydir. İkincisi ise tefsîr edilmedi ve aslı üzere müzekker olarak bırakıldı. Muaz'dan merfû' olarak şöyle rivâyet edilmiştir:

“Seçkinleri kölelerine yumuşaklıkla muamele ettikçe iyileri günahkarlarını ululamadıkça ve alimleri Allah'a isyan hususunda idarecilerine yardım etmedikçe Allah'ın eli, bu ümmet üzerinde açık olmaya devam eder. Bunları yaptıklarında ise, Allah elini onlardan çeker.” Bu hadis-i İmâm Gazali (rahmetüllahi aleyh) İhya'da zikretmiştir. Bkz: 2/150.

O galiptir, salıvermeye de tutmaya da kâdirdir. Hikmetin, salıverilmesini ve tutulmasını gerektirdiği şeyleri salıveren ve tutan hikmet sâhibidir.

3

Ey insanlar! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Allah'tan başka size gökten ve yerden rızık verecek bir yaratıcı var mı? O'ndan başka ilâh yoktur, nasıl oluyor da (tevhiden küfre) çevriliyorsunuz?

Allah'ın (celle celâlühü) üzerinize olan nimetini dil ve kalp ile hatırlayın. Onlar, daha önce zikri geçen yerin döşek gibi yayılması, göğün direksiz yükseltilmesi, Allah'a davet ve O'na yakınlık yolunu açıklamak için peygamberlerin gönderilmesi, yasaklama da güzelliğin artırılması ve rızık kapılarının açılması gibi nimetlerdir. Daha sonra, “Allah'tan başka sizi, gökten yağmurla ve yerden de türlü türlü bitkilerle rızıklarından bir yaratıcı var mı?” sözüyle nimetlerin başına -ki o da, nimet verenin tek oluşudur- dikkat çekti.

(.....) kelimesi, sıfat olarak merfûdur. Çünkü (.....) kelimesi mübtedadır. Haberi ise hazfedilmiştir. Takdiri de, “sizin için” kelimesidir.

Ali ve Hamza'ya göre (.....) kelimesi, sıfat olarak lafzen mecrûrdur. (.....) cümlesinin başlarığıç cümlesi olması da (.....) kelimesinin sıfatı olması da mümkündür. (.....) ara cümlesidir. İrapta mahalli yoktur.

Hangi yüzle tevhiden küfre döndürülüyorsunuz?

4

Eğer seni yalanlıyorlarsa (üzülme) senden önceki peygamberler de yalanlandı. Bütün işler yalnızca Allah'a döndürülecektir.

Bununla, Kureyş'in, Allah'ın (celle celâlühü) ayetlerine karşı kötü propagandalarını ve onları yalanlamalarını haber vermiş ve ondan önceki peygamberlerde, Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) için örnekler olduğunu ifade etmek suretiyle peygamberini teselli etmiştir. Bu sebeple (.....) kelimesini nekre (belirsiz) kılmıştır.

Yani, onlar sayıları çok olan elçilerdir, mu'cize sahipleridir, uyarıcıdırlar, uzun ömür sahipleridir, sabır ve azim ashâbıdırlar demektir. Onun nekre olarak getirilmesi, Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) için daha çok teselli vericidir. Sözün takdiri şöyledir:

“Eğer seni yalanlıyorlarsa, senden önceki peygamberlerin yalanlanmasını örnek al ve onlarla teselli bul” Bunun takdiri bu şekildedir. Çünkü cezâ şartı takip eder. Eğer zahire göre icra edilseydi cezâ cümlesi şart cümlesinden önce gelecekti. “Senden önceki peygamberler de yalanlandı.” cümlesi, “müsterih ol, sabret” cümlesinin yerine getirilmiştir.

Sebebi ifade ettiği için sebebin neticesini ifade etmemiştir.

Yani ondan önceki peygamberlerin yalanlanmasını ifade ettiği için “müsterih ol, sabret” ifadesini kullanmamıştır.

“Bütün işler yalnızca Allah'a döndürülecektir. “sözü, bütün işlerin O'nun hükmüne döndürüleceğine ve yalanlayanın da yalanlarianın da hakettikleri karşılıkla karşılık göreceklerini vaad ve tehdit içermektedir.

Şam kırâat ekolü, Hamza, Ali, Ya'kûb, Halef ve Sehl'e göre (.....) kelimesi (.....) nin üstünüyle (.....) şeklindedir.

5

Ey insanlar! Allah'ın (haşr ve cezâ ile ilgili diriltme) va'di gerçektir. Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın ve o aldatici (şeytan) da Allah'ın (affına güvendirmek suretiyle) sizi kandırmasın.

“Allah'ın, diriliş ve cezâ ile ilgili va'di haktır, gerçekleşecektir.” “....Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın.”

Yani, dünya sizi aldatmasın, ondan istifade etmek ve onun menfaatleriyle lezzetlenmek, sizi âhirete âit amellerden ve Allah katındaki şeyleri istemekten alıkoymasın, demektir. Şeytan da sizi Allah (celle celâlühü) ile aldatmasın. Çünkü o, sizi boş kuruntulara sevkeder ve “Allah'ın, senin ibâdetine ihtiyacı yoktur, senin yalanlamanın O'na hiçbir zararı olmaz.” der.

6

Çünkü şeytan, sizin amansız bir düşmanınızdır. Siz de onu düşman sayın. O, kendisine uyan taraftarlarını ancak ateş ehlinde olmaya çağırır.

Şeytan, düşmanlığı açık bir düşmandır. Babanıza (Âdem'e) yaptığını yapmıştır. Siz ise ona karşı onun hallerini bilmeyen biri gibi muamele ediyorsunuz. Artık siz de onu, inançlarınızda ve amelleriniz de düşman edinin. Sizden, gizli ve açıkta ona karşı ancak düşmanlığa delalet eden şeyler görülsün.

Daha sonra Allah (celle celâlühü), “....O, kendisine uyan taraftarlarını ancak ateş ehlinde olmaya çağırır.” sözüyle, şeytanın işinin gizliliğini ve ona tabi olanların hatasını özetledi, taraftarlarını çağırma hususundaki kastının, onları helâk yollarına sevk etmek olduğunu açıkladı. Daha sonra da örtüyü kaldırdı, bütün işi îmana ve onun terki üzerine kurdu ve şöyle buyurdu:

7

İnkâr edenler için şüphesiz çetin bir azap var, îman edip iyi işler yapanlara da mağfîret ve büyük bir mükâfat vardır.

(Şeytan) çağırdığında ona icabet edenler için çetin bir azap vardır. Çünkü o, artık onun taraftarlarından, yani onun tabilerinden olmuştur. İman edip sâlih amelleri işleyenler ve ona icabet etmeyenler ise onun taraftarlarından değil, Bilâkis onun düşmanı olmuşlardır. Gayretlerinin büyüklüğünden dolayı onlar için büyük bir mükâfat vardır. Her iki gurubu zikrettikten sonra Allah (celle celâlühü), Peygamber'ine (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

8

Kötü işi kendisine güzel gösterilip de onu güzel gören kimse, (kötülüp hiç istemeyen kimseye benzer) mi? Allah, dilediğini sapıklığa yöneltir, dilediğini doğru yola iletir. O hâlde ruhun, onlar hakkında bir takım üzüntülere dalarak yıpranmasın. Allah, onların ne yaptıklarını biliyor.

Kötü işi kendisine şeytanın süsiemesiyle güzel gösterilip de onu güzel gören kişi, kendisine süslü gösterilmeyen kişi gibi olur mu? Sanki burada Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem), “Hayır” demiştir de, Allah (celle celâlühü), şöyle devam etmiştir:

“Allah dilediğini sapıklığa yöneltir. Dilediğini de doğru yola iletir. O hâlde ruhun onlar hakkında bir takım üzüntülere dalarak yıpranmasın.”

Zeccâc, mananın şu şekilde olduğunu zikretmiştir:

“Kötü ameli kendisine süslü gösterilen kişi için mi nefsin üzüntü duyuyor?”

“Nefsi üzüntü duymasın.” cümlesi, ona delalet ettiği için cevap hazfedilmiştir. Ya da mana:

“Kötü ameli kendisine süslü gösterilen kişi, Allah'ın hidâyet ettiği kişi midir?” şeklindedir. Buna göre cevap:

“Allah dilediğini sapıklığa yöneltir, dilediğini de doğru yola iletir.” cümlesi, ona delâlet ettiği için hazfedilmiştir.

Yezid'e göre (.....),” nefsin harap etme” manasına (.....) şeklindedir. (.....) mefûlun lehtir.

Yani “üzüntü için nefsin harap etme” , demektir. (.....) kelimesi, (.....) in sılasıdır. “Onu sevdiği için helâk oldu ve ona üzüldüğü için öldü.” cümlesinde olduğu gibi.

(.....) kelimesinin, (.....) e taallûku câiz değildir. Çünkü mastarın sılası, mastardan önce gelmez.

“Allah, onların ne yaptıklarını biliyor.” cümlesi, yaptıkları kötü işlere karşı azâba uğratılacaklarına dair bir tehdittir.

9

Rüzgârları gönderip de bulutları harekete geçiren Allah'tır. İşte bu şekilde biz onları ölü bir bölgeye göndeririz de ölümünden sonra toprağa onunla hayat veririz. Ölülerin yeniden dirilmesi de böyle olacaktır.

(.....) Mekke, Hamza ve Ali'ye göre (.....) şeklindedir.

(.....) Medine, Hamza, Ali ve Hafs'a göre şeddelidir, diğerlerine göre ise şeddesizdir. Ölümünden yani kurumasından sonra toprağa onunla yani, yağmurla hayat veririz. Çünkü işaret yoluyla (bulut kelimesinin zikredilmesiyle) onun zikri geçmişti. Rüzgarların sevkettiği bulutların, sevkediliş hâlinin hikâyesi için ve kudreti Rabbanıyyeye delalet eden şeyin zihinlere gelmesini temin için (.....) fiili muzari kipinde getirildi. Belirsiz bir iş yada garip bir iş anlatılırken de bu şekilde yapılır. Bulutların ölü beldeye sevkedilmesi ve toprağın, ölümünden sonra dirilmesi de böyledir. Hayrette bırakan kudrete delâlet ettiği için gaip kipinden çıkılarak aidiyyet ifadelerini daha çok içeren ve kudretin kemaline daha çok delalet eden mütekellim kipine geçildi ve “sevkettik” ve “dirilttik” denildi. (.....) deki (.....) mahallen merfûdur.

Yani, ölülerin dirilmesi, ölü toprakların dirilmesi gaibdir, demektir. Denildi ki:

“Allah, mahlûkatı, arşın altından gönderdiği suyla diriltir. Mahlûkatın cesetleri, erkeklerin erlik suyundan vücûda geldiği gibi.”

10

Kim izzet ve şeref istiyor idiyse, bilsin ki, izzet ve şeref hepsi Allah'ındır. O'na ancak güzel sözler yükselir. Onları da Allah'a amel-i sâlih ulaştırır. Kötülükleri tuzak yapanlara gelince, onlar için çetin bir azap vardır. Ve onların tuzağı bozulur.

İzzetin hepsi Allah'a âittir. Dünya izzeti de, âhiret izzeti de. Kâfirler, putlarıyla büyükleniyorlardı. Nitekim âyet-i kerime de, bu:

“Onlar, kendilerine bir itibar ve kuvvet (vesilesi) olsun diye Allah'tan başka tanrıları edindiler.” Meryem, 81. şeklinde beyan edilmiştir.

Sadece dilleriyle îman edenler de müşriklerle büyükleniyorlardı. Bu, âyet-i kerime de:

(.....) dır. Kıyasa göre (.....) kelimesi (.....) şeklinde olmalıydı. Ancak kendisi ile tekili arasında (.....) den başka bir fark olmayan çoğullar, müennes için de müzekker içinde kullanılırlar. Ameli sâlih ise, sırf Allah (celle celâluhü) için yapılan ibâdettir. Amel-i sâlihi, güzel sözler yükseltir. Yükselten, sözlerdir. Yükseltilen ise amellerdir. Çünkü amel, ancak tevhid ehlinden kabul olunur. Denildi ki:

“Yükselten Allah'tır. Yükseltelen amellerdir.”

Yani, ameli sâlihi, Allah (celle celâlühü) yükseltir, demektir. Bunda, amelin, yükseltilmek için beklediğine, güzel sözlerin ise kendi başına yükseldiğine dair işaret vardır. Denildi ki:

“Amel-i sâlih, onu işleyeni yükseltir ve onu şerefendirir.”

Yani, kim izzeti isterse demektir. Sâlih amel sözündeki (.....) hazfedilmiş bir mastarın sıfatıdır.

Yani “kötü tuzakları” şeklindedir, pünkü (.....) müteaddi (geçişli) olmayan bir fiildir. Onun için (.....) denmez. Kast edilen, Daru'n-Nedve'de toplandıklarında, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’e karşı Kureyş’in kurduğu tuzaktır. Nitekim Allah'u Teala şöyle buyurmuştur:

“Hatırla ki, kâfirler seni tutup bağlamaları veya öldürülmeleri yahut da seni (yurdundan) çıkarmaları için sana tuzak kuruyorlardı.”

Onlar için âhirette çetin bir azap vardır. (.....) mübtedadır, (.....) zamîr-i fasıldır (.....) da haberdır.

Yani; o tuzak kuranların tuzağı, hasseten o, daha Allah (celle celâlühü) onlara tuzak kurmadan, onları Mekke'den çıkarmadan, onları öldürmeden ve onları Bedir kuyularına yerleştirmeden bozulur, yok olur gider. Onların tuzaklarının tamamı, kendi başlarına geçirilir. Nitekim Allah'u Teala:

“Onlar tuzak kuruyor. Allah da (onlara) tuzak kuruyor. Çünkü Allah, tuzak kuranların (tuzakları kendi başlarına çevirenlerin) en hayırlısıdır.”

“Halbuki kötü tuzak ancak sâhibine dolanır.” buyurmuştur.

11

Allah sizi (önce) topraktan, sonra meniden yarattı. Sonra sizi çiftler (erkek-dişi) kıldı. Bir dişinin gebe kalması ve doğurması hep O'nun bilgisiyledir. Bir canlıya ömür vermesi de, O'nun ömründen azaltılması da mutlaka bir kitapta (yazılı)dır. Şüphesiz bunlar, Allah'a kolaydır.

Yani, Allah (celle celâlühü), babanızı topraktan yarattı. Sonra sizi spermden inşa etti. Daha sonra da sizi sınıflara ayırdı. Ya da erkekler ve dişiler kıldı.

(.....) hâl makamıdır.

Yani, O'nun (celle celâlühü) bilgisi çerçevesinde olduğu hâlde, demektir. Ömrü uzatıları kişiyi “muammer” olarak kendisine doğru gittiği şeyle isimlendirdi. “Kitap “tan maksat; levhi mahfuz ya da insanların amel defterleridir.

Zeyd'e göre (.....) şeklindedir.

Eğer:

- “Bir insan ya uzun ömürlüdür, ya da kısa ömürlüdür. Onun ömrünün, aynı anda uzatılması ve kısaltılması da muhâldir. Dolayısıyla Bir canlının ömrünün uzatılması da kısaltılması da mutlaka kitapta (yazılı)dır/ sözü nasıl doğru olur? dersin. Derim ki:

- Bu, te'vili hususunda dinleyicinin anlayışına güvenilerek ve onun manasını, akıllarıyla doğru bir şekilde anlayacaklarına itimad edilerek söylenmiş kolaylaştırılmış bir sözdür. Bu da; tek bir ömürde uzama ve kısaltma olmasının onlara karışık gelmemesidir. Bu tip sözleri insanlar da kullanırlar, şöyle derler: Allah, kulu ancak hak ile mükafatlandırır ve hak ile cezâlandırır.”

Ya da âyetin te'vili şöyledir:

“Sayfada onun ömrünün şu kadar sene olduğu yazılır, sonra bunun altına “bir gün gitti, iki gün gitti” şeklinde sonuna gelinceye kadar yazılır, işte bu, onun ömrünün kısılmasıdır.”

Katâde'den şöyle rivâyet edilmiştir:

“Uzun ömürlü kişi, altmış yaşına basan kişidir. Kısa ömürlü ise, altmıştan önce ölen kişidir.”

Şüphesiz ki onun sayılması ya da ömrün artırılıp eksiltilmesi Allah'a (celle celâlühü) kolaydır.

12

İki deniz birbirine eşit olmaz. Şu, çok tatlıdır, susuzluğu keser, içilmesi kolaydır. Şu da çok tuzludur, acıdır (boğazı yakar) Hepsinden de taze et (balık) yersiniz ve takmakta olduğunuz süs eşyası çıkarırsınız. (Allah'ın) lutfundan (nasibinizi) arayıp şükretmeniz için gemilerin, denizi yarıp gittiğini görürsün.

İki deniz birbirine eşit değildir. İkisinden biri tatlıdır, furattır. Fıtrat; son derece tatlı, demektir, denildi ki:

“Furat; susuzluğu kesen şeydir.”

“Tatlılığından dolayı içimi ve hazmı kolaydır.” Onu içenler onunla faydalanırlar.

“Şu da son derece tuzludur.” Denildi ki:

“Ucac; tuzluluğuyla yakan şeydir.”

“Her ikisinden de taze et yani balık yersiniz. “

“Süs eşyası” inci ve mercandır.

“Bütün denizlerde gemilerin akıp girmeleriyle suyu yardıklarını görürsün. ““Gemi suyu yardı, gitti” denir.

(.....) kelimesi (.....) kelimesinin çoğuludur.

“Lutfundan.. “yani, Allah'ın (celle celâlühü) lutfundan, demektir. Âyette Allah'ın (celle celâlühü) zikri geçmedi. Ancak ondan önce geçmişti. Ondandır geçmeseydi dahi mananın delâletinden dolayı yine de müşkilat çıkmayacaktı.

“Şükretmeniz için...” yani, fazlından size verdikleri için Allah'a (celle celâlühü) şükredersiniz diye, demektir. Tatlı ve tuzlu denizi, mü'min ve kafir için misal verdi. Sonra konuyu değiştirmek suretiyle denizlerin sıfatını ve ikisine âit, Allah'ın (celle celâlühü) nimetlerini ve lutfunu zikretti. Konunun değişmemiş olması da muhtemeldir. O da; önce ilk cinsi, iki denize benzetmesiyle sonra da acı denizi, balık, inci ve gemilerin, üstünde akıp gitmesi gibi faydaları yönüyle tatlı denize eş tutmak suretiyle kafiye üstün kılmasıdır. Kafir ise tamamen faydasızdır. O Allah'u Teala'nın şu sözü istikametindedir:

“Ne var ki, bunlardan sonra yine kalpleriniz katılaştı İşte onlar (kalpleriniz) şimdi katılıkta taş gibi yahut daha da ileri.” Bakara, 74.

13

Allah, geceyi gündüzün içine sokar, gündüzü de gecenin içine sokar. Güneş ve ayı emri altına almıştır. Her biri belirtilmiş bir süreye kadar akıp gider. İşte (bütün bunları yapan) Rabbiniz Allah'tır. Mülk O'nundur. O'nu bırakıp da kendilerine taptıklarınız ise, bir çekirdek kabuğuna bile sahip değillerdir.

Biri onbeş diğeri dokuz saat oluncaya kadar ikisinden birinin saatinden diğerine geçirir.

“Güneş ve ayı emri altına almıştır. “

Yani seyrinin düzgünlüğünden dolayı şekillerinin ışıklarına boyun eğdirdi, demektir. Her biri kıyamet gününe kadar akıp gider. Kıyamet günü, onların seyri kesilir.

(.....) mübtedadır. (.....) ve (.....) eş anlamlı haberlerdir. Ya da (.....) ve (.....) iki ayrı haberdir. (.....) ise (.....) cümlesinin bitiştigiğine gelmiş başlarıgiç cümlesidir.

“O'ndan başka kendilerine taptıklarınız ise, bir çekirdek kabuğuna bile sahip değildirler. “

Yani Allah'tan (celle celâlühü) başka taptığınız putlar ise, bir çekirdek kabuğuna bile sahip değildirler, demektir. Onlar, o putlardan büyük şeyler istiyorlardı. Halbuki onlar, tohumun üzerindeki ince kabuğa bile sahip değildirler.

14

Eğer onları (putları) çağırırsanız, sizin çağırmanızı işitmezler. Faraza işitseler bile size cevap veremezler. Kıyamet günü de sizin (onları Allah'a) ortak koşmanızı reddederler. (Bu gerçeği) sana, herşeyden haberi olan (Allah'tan) başka hiç kimse haber veremez.

Eğer o putları çağırırsanız, sizin çağırınızı işitmezler. Çünkü onlar cansız cisimlerdir. Faraza işitseler, size, yine cevap veremezler. Çünkü onlar, sizin onlar için iddia ettiğiniz ilahlığı iddia etmiyorlar ve onlar, onu kabul de etmiyorlar. Kıyamet gününde sizin, onları, Allah'a (celle celâlühü) ortak koşmanızı ve onlara, ibâdet etmenizi reddedecekler ve “siz bize tapmıyordunuz” diyecekler. Ey kendini gurura kaptırmış kişi! Sana, her işin inceliklerini bilen Allah (celle celâlühü) gibi hiç kimse haber veremez.

Yani, hiçbir haberci, işi, onu bilen gibi haber veremez, demektir. Bu sözle de işi bilen, diğer haberciler değil, sana, hakikati haber veren kişi olduğunu kastetmektedir. Mana şudur:

“Putların haliyle ilgili ise haber verdiğim bu şey haktır, gerçektir. Çünkü ben haber verdiğim şeyleri bilenim.”

15

Ey insanlar! Siz Allah'a muhtaçsınız. Zengin ve övülmeye layık olan ancak O'dur.

Zünnûn şöyle demiştir:

“Mahlûkat, her nefeste, her anda ve her lâhzada O'na muhtaçtır. Nasıl olmasın ki, O'nun yaratmasıyla var oldular ve O'nun yardımıyla varlıklarını idame ettiriyorlar. Allah, hiçbir şeye muhtaç değildir. O, her lisanla övülendir, insanları'muhtaçlar'olarak isimlendirmesi tahkir için değildir. Bilâkis kendisinin muhtaç olmadığını beyan için kinaye yollu isimlendirmiştir. Bu sebepten kendisini, zenginleri yediren'gani (zengin) olarak vasfetmiştir. Kendisinin zenginliğiyle, mahlûkatına faydalı ve onları nimetlendiren cömert zengin olduğuna delalet etsin diye “övülen” ismini zikretmiştir. Zira her zengin, zenginliğiyle başkasına fayda vermez. Ancak zengin, cömert ve yedirici olur da cömertlik eder yedirirse, yedinlenler onu överler.”

Sehl şöyle demiştir:

“Allah, mahlûkatı yarattığında nefsi için zenginlikle, onlar içinde fakirlikle hükmetti. Kim zenginlik iddiasında bulunursa Allah'tan mahrum kalır. Kim de fakirliğini izhar ederse bu onu O'na ulaştırır. O hâlde kula gereken kalben ona yönelmek ve başkasından ilgiyi kesmektir. Ta ki kulluğu halis bir kulluk olsun.”

Kulluk; tevazu göstermek ve boyun eğmektir. Alaneti de hiç kimseden bir şey istememektedir. Vasifî şöyle demiştir:

“Kim Allah ile, başkasından müstağni olursa, muhtaç kalmaz. Kim de Allah ile yücelik ararsa zelil olmaz.”

Hüseyin şöyle demiştir:

“Kul için fakirlik, zenginlikten hayırlıdır. Çünkü tevazu fakirliktedir. Kibirilenmede zenginliktedir. Allah'a dönüş ise tevazu iledir. Tevazu, çok amel işlemek suretiyle olan dönüşten daha hayırlıdır.”

Denildi ki:

“Evliyanın vasfı üçtür: her şeyde Allah'a güven, herşeyde O'na ihtiyaç arzetmek ve herşeyden O'na dönmek.”

16

Allah dilerse sizi yok eder ve yerinize yeni halk getirir.

Dilerse topunuzu yoka çıkarır. Çünkü onun zenginliği, ezelden beri zatıyladır, sizinle değil. Sizin övgünüz olmasa da o, övgücüler olduğu hâlde yeni halklar getirir.

17

Bu (yok etme ve yaratma) Allah'a zor değildir.

Bu yaratma ve yok etme Allah için imkansız değildir. İbni Abbâs'tan (radıyallahü anh) şöyle rivâyet edilmiştir:

“Sizden sonra O'na ibâdet eden ve O'na hiçbirşeyi ortak koşmayan kimseleri yaratır.”

18

Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez. Eğer yükü (günahı) ağır gelen kimse onu taşımak için (başkasını) çağırırsa, bu çağırdığı akrabası da olsa, bir şey (alıp) taşımaz, sen ancak görmeden Rablerindett korkanları ve namazı kılanları uyarırsın. Kim (günahlardan) temizlenirse o, kendi menfaatine temizlenmiş olur. Dönüş Allah'adır.

Hiçbir günahkar nefis, başkasının günahını yüklenmez. (.....) ve (.....) avm nıanaya selen iki kardeş kelimedir. Birşeyi yüklediğinde (.....) denir. “yüklenen” kişinin sıfatıdır. Mana şudur; kıyamet gününde herkes, ancak işlediği günahı yüklenir. Dünya zalimlerinin, dostu dost için, komşuyu komşu için yakalanması gibi hiçbir kimse bir başkasının günahı için yakalanmaz.

(.....) dendi. (.....) denmedi. Çünkü mana; “günah yüklenen kişilerden hiçbirini, bir başkasının günahını taşıırken göremezsın, ancak kendi günahını taşıırken görürsün” , şeklindedir.

“Elbette kendi günahlarını yüklenecekler. Ayrıca kendi yükleriyle birlikte (başka) yükler de yüklenecekler.” Ankebut, 13. âyeti ise, sapanlar ve saptıranlar hakkındadır.

Dolayısıyla onlar, kendi sapıklıklarının günahlarıyla birlikte, insanları saptırmaları vesilesiyle kazandıkları günahları da yüklenecekler. Bütün bunlar, onların kendi günahlarıdır. Onlar arasında başkasına âit hiçbir günah yoktur. Görmüyor musun, Allah'u Teala,

“...Bizim yolumuza uyun, biz de sizin günahlarınızı yüklenelim'derler. Onların günahlarından hiçbirşey yüklenecek değillerdir” Ankebut, 12. ayetiyle onları nasıl da yalanlıyor?

Eğer günahı ağır gelen kişi, günahından bir kısmını taşıması için birini çağırırsa ve bu çağırılarda baba, evlat ve kardeş gibi yakın kişiler de olsa, ondan hiçbirşey alınıp taşımaz.

(.....) den sonra “çağırılarda” kelimesi gizlenmiştir. (.....) sözünden anlaşılarda budur.

“Kimse kimsenin günahını yüklenmez. “âyeti ile “Eğer günahı ağır gelen kişi, onu taşımak için bir başkasını çağırırsa ondan bir şey alınıp taşımaz... “âyetinin manaları arasındaki fark şudur:

Birincisi; Allah'ın, hükmündeki adaletine ve günahsız yere hiçbir kimseyi cezâlarıdırmayacağına delalet etmektedir.

İkincisi ise; O günde yardım çağırana için herhangi bir yardımcının olmadığını beyandır. Mana: “Herhangi birine günahları ağır gelse ve o, günahlarından bir kısmını hafifletilmesi için dua etse duasına icabet etmeyiz. O'na başkaları da -ki onlar, bazı akrabaları da oba- yardım etmez.”

Senin korkutmandan ancak, görmeden Rab'lerinden korkanlar ve namazı vakitlerinde kılanlar istifade ederler.

(.....) kelimesi failden yada mefulden hâldir.

Yani, Rabblerinin azâbını görmedikleri hâlde korkanları, demektir. Ya da kendilerine görünmediği hâlde O'nun azâbından korkanları, demektir.

Denildi ki: “Başkalannın muttali olamadığı gizlilik içerisinde...” demektir.

“Kim taat işlemek ve günahları terketmek suretiyle temizlenirse, o, kendi menfaati için temizlenmiş olur.” Bu, onların korkusunu ve onların namaz kılışını te'kid eden parantez cümlesidir. Çünkü onların ikisi de (korku ve namaz) temizlenme kapsamına dahildir.

“Dönüş Allah'adır.” Bu, nefsinin temizlemek suretiyle sevaba nail olan kişi için bir vaaddir.

19

Körle gören bir olmaz.

Bunu, kafir ve mü'min için, ya da câhil ve alim için temsil getirdi.

20

Karanlıkla aydınlık (bir olmaz).

Karanlığı küfür için, aydınlığı da îman için temsil getirdi.

21

Gölge ile sıcaklık da (bir olmaz).

Hak ile bâtil, yada çenet ile cehennem bir olmaz, demektir.

(.....) Harûr; semûm gibi sıcak rüzgârdır. Ancak semûm gündüz olur. Harûr ise gece ve gündüz olur.

22

Dirilerle öldüler de bir olmaz. Şüphesiz Allah, dilediğine işittirir. Elbette sen kabirlerdekilere işittiremezsin.

Ferrâ'dan yapılan rivâyete göre, “Dirilerle ölümler de bir olmaz.” âyetinde; İslam'a girenlerle girmeyenlere temsil getirilmiştir.

(.....) nin ilavesi olumsuzluk manasını kuvvetlendirmek içindir. (.....) lar arasındaki fark; onların bir kısmının çiftleri birbirine bağlaması, bir kısmının da tekleri birbirine bağlamasıdır.

“Şüphesiz Allah, dilediğine işittirir. Elbette ki sen kabirlerindekiilere işittiremezsin.”

Yani, o İslam'a girecek olanla girmeyecek olanı bilir. Buna göre dilediğine hidâyet eder. Sana gelince, onların işi sana gizlidir. Bu sebeple de sen hidâyet gelmeyecek, terkedilmiş bir kavmin İslam'a girmesi için çalışıp duruyorsun. Kâfirleri, kendilerine duyuruları şeylerden istifade edemeyen ölümlere benzetti.

23

Sen sadece bir uyarıcısın.

Yani, sana düşen ancak tebliğ etmek ve uyarmaktır. Şayet uyarıları uyarıyı işitenlerdense, bu ona fayda verir. Şayet, o küfürde ısrar edenlerdense o zamanda senin üzerine bir vebal yoktur.

24

Biz seni hak ile müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Her millet için de mutlaka bir uyarıcı (peygamber) bulunmuştur.

(.....) iki zamînden biri için hâldir.

Yani hakkı gerçekleştirci olarak ya da hakkı gerçekleştirenler olarak gönderdik, demektir. Ya da gizli bir mastarın (.....) sıfatıdır.

Yani, “Biz seni hak olan bir gönderişle gönderdik” , demektir. Vaadle müjdeleyici, vaidle (tehditle) uyarıcı olarak gönderdik. Senin ümmetinden önce hiçbir ümmet yoktur ki, onlara, sapkınlığın kötü neticesiyle ve inkarın kötü sonucuyla uyaran bir uyarıcı gelmesin.

Ümmet; kalabalık topluluk demektir.

“Onun başında insanlardan bir topluluk buldu.” âyetinde olduğu gibi.

Aynı asırda yaşayanlar için de “ümmet” kelimesi kullanılır. Buradaki maksat; aynı asırda yaşayanlardır. İsa (aleyhisselâm) ile Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) arasındaki zaman zarfında uyarının eserleri var olduğu için o asırdaki milletlere uyarıcı gelmemiştir. İsa (aleyhisselâm)’ın uyarısının eserleri silinince Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) gönderilmiştir.

“Müjdeleyici” ve “uyarıcı” kelimelerini zikrettikten sonra âyetin sonunda “müjdeleyici” kelimesini zikretmeksizin, “uyarıcı” kelimesini zikretti. Çünkü uyan, müjde ile birliktedir. Dolayısıyla da uyarının zikredilmesi müjdenin de zikredildiğine delalet eder.

25

Eğer seni yalanlıyorlarsa, (üzülme çünkü) kendilerinden öncekiler de peygamberlerini, kendilerine açık âyetler (mu'cizeler) sahîfeler ve aydınlatıcı kitaplar getirdikten sonra yalanladılar.

“Onlardan öncekiler de peygamberlerini ...yalanladılar.”

(.....) hâldir. Bundan önce gizli bir (.....) vardır. Açık âyetler; mu'cizelerdir, Zebûr sahifelerdir. Aydınlatıcı kitap ise, Tevrât, İncîl ve Zebûr'dur. Bütün bu şeyler, onlarda (peygamberlerde) bulunduğu onların getirilmesini, onlara mutlak olarak isnad etmiştir. Halbuki onların bir kısmı -ki açık âyetler (mu'cizelerdir- her bir peygamberde vardır. Bir kısmı da -ki sahifeler ve aydınlatıcı kitaptır- bazılarında vardır. Bu âyette Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) için teselli vardır.

26

Sonra ben o inkâr edenleri yakaladım. Benim (onları) inkarım (cezâlarıdırışım) nasıl oldu?

Sonra o inkâr edenleri çeşitli cezâlarla cezâlarıdırımdı. Benim onlara karşı inkarım ve onları cezâlarıdırımdan nasılmış görsünler bakalım.

27

Allah'ın gökten indirdiği suyu görmedin mi? Biz onunla renkleri çeşit çeşit meyvalar çıkardık. Dağlardan (geçen) beyaz, kırmızı, değişik renkler de ve simsiyah yollar (yaptık.)

Biz, o suyla nar, elma, incir ve üzüm gibi sayılamayacak kadar çok çeşit çeşit meyvalar çıkardık. Ya da kırmızı, sarı, yeşil vesair renklerde çeşit çeşit meyvalar çıkardık, demektir.

“muhtelifyollar” , demektir. Tekili (.....) dır. (.....),

(.....) de olduğu gibi. (.....) de (.....) nun çoğuludur. Koyu siyah demektir. “kapkara” denir. Bu, son derece siyah, demektir. “karga” kelimesi de buradan gelmektedir. Te'kidin hakkı, “Sapsarı” kelimesinde olduğu gibi. Te'kid edilenden sonra gelmektedir. Ancak burada te'kid edilen gizlendi. Kendisinden sonra gelen ise, gizleneni

açıklamaktadır. Bu, te'kidi kuvvetlendirmek için yapılır. Şöyle ki; bu hem açık hem de kapalı yolla aynı manaya delalet etmektedir.

(.....) sözünde (.....) şeklinde hazfedilmiş bir muzâfun takdiri gerekir.

Yani “Renkleri muhtelif meyveler” sözünde olduğu gibi.

“Dağlardan renkleri muhtelif şeyi (yolları)” şeklinde bir tevilin yapılabilmesi için, “dağlarda beyaz, kırmızı ve siyah renkli yollar (var ettik)” manasınadır.

28

İnsanlardan hayvanlardan ve davarlardan da yine böyle türlü renkte olanlar var. Kulları içinden ancak âlimler, Allah'tan (gereğince) korkar. Şüphesiz ki Allah, daima üstündür, çok bağışlayandır.

“Onlardan da meyvelerde ve dağlarda olduğu gibi muhtelif renklerde olanlar var.” “Allah'ın gökten indirdiği suyu görmedin mi?” dedikten sonra Allah'ın (celle celâlühü) âyetlerini, kudretinin alâmetlerini, sanatının izlerini, yaratılışları farklı mahlûkatını ve kendisine, sıfatlarına delalet eden şeyleri saydıktan sonra “Kulları içinden ancak alimler Allah'tan (gereğince) korkarlar” dedi.

Yani O'nu (celle celâlühü) bilenler, O'nu (celle celâlühü) sıfatlarıyla tanıyanlar ve O'nu (celle celâlühü) yüceltenlerdir. Kimin de O'nun (celle celâlühü) hakkındaki bilgisi artarsa, onun O'na (celle celâlühü) karşı korkusu artar. Kimin de O'nun (celle celâlühü) hakkındaki bilgisi azalırsa o, O'ndan (celle celâlühü) emin olur. Nitekim Hadis-i Şerifte:

“Sizin Allah'ı en çok bileniniz, O'ndan en çok korkanımızdır.” buyurulmuştur. Allah'u Teala'nın isminin önce zikredilmesi ve “alimler” kelimesinin sonradan zikredilmesi, mananın şu şekilde olduğunu bildirmektedir.

“Kulları arasında Allah'tan korkanlar alimlerdir, diğerleri değil.” Ters olsaydı (yani önce “alimler” sözü gelseydi) o zaman mana:

“Allah'tan başka hiç kimseden korkmazlar.” âyetinde olduğu gibi, “Onlar Allah'tan başka hiç kimseden korkmazlar.” şeklinde olurdu. Bu ikisi arasındaki fark çok açıktır.

Birincisinde korkanların alimler olduğu beyan edilmektedir. İkincisinde ise, kendisinden korkulana Allah'u Teala olduğu beyan edilmektedir. Allah kendilerinden râzı olsun Ebû Hanîfe, Ömer bin AbdülAzîz ve İbni Şirin, bu âyeti (.....) şeklinde okumuşlardır. Bu okuyuşa göre “korku” istiâredir (yüceltmeye benzetilmiştir). Buna göre mana:

“Şüphesiz ki Allah daima üstündür, çok çok bağışlayandır. “sözü, isyankarların cezâlarıdırılacağına ve perişan edileceğine; taat ehlinin de mükafatlarıdırılacağına ve bağışlarıacağına delalet ettiği için, ayrıca cezâlarıdırıran ve mükafatlarıdırıran zât hakkında layık olanın ondan korkulması gereğine delalet ettiği için korkunun gerekliliği için sebep kılmıştır.

29

Allah'ın kitabını okuyanlar namazı kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan (Allah için) gizli ve açık sarfedenler, asla zarara uğramayacak bir kazanç umarlar.

“Allah'ın kitabını okuyanlar...” yani Kur'ân okumaya müdavim olanlar, demektir.

“Kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli ve açık sarf edenler...”

Yani, Nâfileleri gizli, farzları açık açık işleyenler, demektir.

Yani: “Onlar Kur'ân'la amel etme lezzetini bırakıp onu okumakla iktifa etmezler” , demektir.

(.....) nin haberdir.

“Kazanç umarlar.” İfadesi, ibâdet etmek suretiyle sevap talep etmek demektir.

“Asla zarara uğramayacak...” yani kesâdm uğratmadığı ve Allah katında kazançlı bir ticaret demektir.

30

Çünkü Allah, onların mükâfatlarını tam öder ve lütfundan onlara fazlasını da verir. Çünkü O, çok bağışlayan şükrün karşılığını bol bol verendir.

(.....) kavli (.....) ya tallauk etmektedir.

Yani, “O'nun katındaki kazancını onlara ödemek için “demektir.

“Mükâfatlarını... “yani amellerinin karşılığını, sevabını, demektir. Fazlından onlara, kabirlerinin genişletilmesi, ya da kendilerine iyilik edenler için şefâatçi kılınmaları ya da iyiliklerinin kat kat artırılması ya da O'na mülâki olacaklarına dair va'dinin gerçekleştirilmesi sureti ile fazlasını da verir.

Veya (.....) mahallen mensûbtur, hâldir.

Yani “ümid eder oldukları hâlde demektir.

(.....) deki (.....) da (.....) ye ve sonrasına taallûk eder.

Yani, Kur'ân okumak, namaz kılmak ve infak etmek gibi ibâdetlerin, tamamım bu maksat için yapmışlardır. (.....) nin haberi, (.....) cümlesidir. O, onların taşkınlıklarını çok çok bağışlayan, az amele karşı çok çok verendir.

31

Kitaptan sana vahyettiğimiz, kendinden önceki semavi kitapları doğrulayıcı olarak gelen gerçektir. Allah kullarının (her hâlini) bilendir, görendir.

“Kitaptan” maksat Kur'ân'dır. (.....) tebyin içindir. (.....) te'kid edici hâldir. Çünkü hak bu tasdikten ayrılmaz.

“Kendisinden öncekileri... “yani, kendisinden önce gelen kitapları, demektir. Şüphesiz ki Allah (celle celâlühü), kullarının her hâlini bilendir, görendir. Dolayısıyla da O, seni tanımakta, senin hallerini görmekte ve diğer bütün kitaplar için ölçü olan böylebir mu'ciz kitabı sana indirmeye, seni ehil görmektedir.

32

Sonra kitabı, kullarınız arasından seçtiklerimize miras verdik. Onlardan kimi, kendisine zulmeder, kimi orta (yolda) gider.

Kimi de Allah'ın izniyle hayırlarda öne geçmek için yarışır. İşte büyük fazilet budur.

Kur'ân'ı sana vahyettik. Sonra onu, senden sonrakilere miras bıraktık.

Yani, “onun nesilden nesîfe intikaline hükmettik” , demektir. “Kullarınız arasından seçtiklerimize,,. “

Yani: Onlar, onun ümmetine mensup, sahâbe, tabiin, tebeüttabin ve kıyamete kadar gelecek olan diğer kişilerdir. Çünkü Allah (celle celâlühü), onları, diğer ümmetlere karşı üstün kılmıştır. Onları, insanlar üzerine şahitler olsun diye orta bir ümmet kılmıştır. Peygamberlerin en üstününe ümmet olma şerefini onlara bahsetmiştir. Daha sonra Allah (celle celâlühü), onları, mertebelere ayırmış ve şöyle demiştir:

“Onlardan kimi, nefesine zulmeder.” Bu, işi Allah'ın (celle celâlühü) emrine kalmış kişidir.

“Kimi, orta (yolda) gider. “Bu, sâlih ameli de kötü fiili de işleyen kişidir. “Kimi de Allah'ın izniyle hayırlarda öne geçmek için yarışır. “Bu te'vil Kur'ân'a uygundur. Nitekim Allah'u Teala şöyle buyurmaktadır:

“(İslam dinine girme hususunda) öne geçen ilk muhacirler ve ensar..” Tevbe, 100.

“Diğerleri de (Tebuk seferinden geri kalmalarından dolayı) günahlarını itiraf ettiler.” Tevbe, 102.

“ve (sefere kâtilmayanlardan) diğer bir Taife de Allah'ın emrine bırakılmışlardır (Onların işi Allah'a kalmıştır).” Tevbe, 106.

Bu tevil, hadise de uygundur. Rivâyet edildiğine göre Ömer (radıyallahü anh) minber üzerinde bu âyet-i okuduktan sonra şöyle demiştir:

“Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: (Hayırda) yarışanlarınız öne geçmiştir. Orta yolda gidenlerimiz kurtulmuştur. (Nefsine) zulmedenlerimiz bağışlanmıştır.”“Ed-dürrü'l-Mensur, 7/25; Kurtubi, Tefsîr, 14/346.

Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) den şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

“(Hayırda) yarışan hesapsız olarak cennete girer, orta yolda giden kolay bir muhasebeden geçer, sonra cennete girer, (nefsine) zulmeden ise hapsedilir, öyle ki onun kurtuluşa eremeyeceği zannedilir. Sonra ona rahmet ulaşır da bu sebeple cennete girer.” Ahmed b. Hanbel, Müsned, 5 /198; Mecmeu'z-Zevaid, 7 / 95. İbni Kesir, 3 / 563. Bu hadisi Ebû'd-Derda rivâyet etmiştir.

Bu te'vil, sahâbeden rivâyet edilen esere de uygundur. İbni Abbâs'ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

“Hayırda yarışan ihlas sâhibi kişidir. Orta yolu takibeden gösterişçidir. Zâlim ise inkâr etmeksizin küfranı nimet edendir. Zira bu üçün cennete gireceklerine hükmedilmiştir.”

Bu tevil selef-i sâlihinin sözüne de uygundur; Rab'i b. Enes şöyle demiştir:

“Nefsine zulmeden, büyük günahların sâhibidir, orta yolu takib eden küçük günahların sâhibidir, hayırda yarışan ise her ikisinden de sakındır.”

Hasen-ı Basrî (rahmetüllahi aleyh) şöyle demiştir:

“Nefsine zulmeden, kötülükleri çok olandır. Hayırda yarışan iyilikleri çok olandır. Orta yoldaki ise, iyilikleri ve kötülükleri eşit olandır.”

Allah rahmet etsin Ebû Yûsuf'a bu âyet hakkında soruldu da o, şöyle dedi:

“Onların hepsi mü'mindir. Kafirlerin sıfatı bundan çok çok uzaktır. O da (.....) ayetidir. Bu üç tabaka da, Allah'ın kulları arasından seçip yükselttiği kimselerdir. Çünkü âyet-i kerime de'onlardan kimi','kimi've'kimi de'seklinde buyurulmuştur ki bunların hepsi,'kullarınız arasından seçtiklerimize'sözüne dönmektedir. Onların hepsi îman ehlidir. Cumhûr'un görüşü de budur. Çokluklarını bildirmek için'nefislerine zulmedenler'i öne aldı.'Orta yollu takip edenler'onlara göre azdır.'Hayırdayarışanlar'ise, o azdan da azdır.”

İbni Ata (rahmetüllahi aleyh) şöyle demiştir:

“(Nefsine zulmeden) zâlim, Allah'ın fazlından ümidi kesmesin diye Allah, onu öne almıştır.”

Denildi ki:

“Günahının, onu Rabbinden uzaklaştırmadığını bildirmek için onu öne almıştır.”

Denildi ki:

“Hallerin ilki ma'siyettir, sonra tevbeâir, sonra da istikamettir.” Sehl (rahmetüllahi aleyh) şöyle demiştir:

“Hayırda yarışan alimdir, orta yolu takibeden talebedir, nefsine zulmeden ise âhiretini bırakıp dünyasıyla meşgul olandır.”

Denildi ki:

“Nefsine zulmeden; Allah'a, gaflet ve alışkanlık üzere ibâdet edendir. Orta yolu takibeden; Allah'a, korku ve ümit üzere ibâdet edendir. Hayırda yarışan ise; Allah'a, heybeti ve hak sâhibi olduğu için ibâdet edendir.”

Denildi ki:

“Nefsine zulmeden, helâl haram demeden dünyadan nasiplenene kişidir. Orta yolu takip eden; dünyada ancak helâl yoldan nasiplenmeye çalışan kişidir. Hayırda yarışan ise; dünyanın tamamından yüz çeviren kişidir.”

Denildi ki:

“Nefsine zulmeden, dünyayı talep edendir, orta yolu takib eden, âhireti talep edendir, hayırda yarışan ise mevlayı talep edendir.”

“Allah’ın izniyle... “yani, O'nun emriyle ya da O'nun ilmiyle ya da O'nun tevfiğiyle, demektir.

“İşte büyük fazilet budur.” yani, kitabın nesilden nesile intikal ettirilmesi büyük bir fazilettir, demektir.

33

(Onların mükafatı) içine girecekleri Adn cennetleridir. Zira orada altın bilezikler takarlar ve incilerle süslenirler. Orada giyecekleri elbiseleri de ipektir.

(.....) nin ikinci haberidir. Ya da hazfedilmiş bir mübtedanın haberidir. Ya da mübtedadır. Haberi de (.....) dır.

“İçine girecekleri... “yani bu üç gurup oraya girecekler demektir. Ebû Amr'a göre “girdirilecekler” şeklindedir.

(.....) kelimesi (.....) kelimesinin çoğulu olan (.....) kelimesinin çoğuludur. Bilezikler demektir. Onlar inci ile bezenmiş altın bilezikler takarlar. Nafi ve Hafsa göre (.....) kelimesi (.....) nm mahalli üzerine atıf olmak üzere mensûbtur ve (.....) ile dir.

Yani bilezikler ve inciler takarlar demektir. Orada giyecekleri elbiseleri de hoş a giden ve zinet olan ipektir.

34

Cennette şöyle derler: “Bizden tasayı gideren Allah'a hamdolsun. Şüphesiz Rabbimiz çok bağışlayan, çok nimet verendir.

“Tasayı” yani, ateş korkusunu ya da ölüm korkusunu ya da dünyevi üzüntüleri, demektir. “Şüphesiz Rabbimiz çok bağışlayandır... “

Yani, çok olsa da günahları bağışlar, demektir. “Çok çok nimet verendir.”

Yani, az olsa da taatleri kabul eder, demektir.

35

O (Rab) ki iutfuyla bizi gerçek ikamet evine (cennete) yerleştirdi. Artık orada bize ne bir yorgunluk dokunacak, ne de orada bize bir usanç gelecektir.

O ikamet evinden (yurdundan) çıkmayacağız. Oradan ayrılmayacağız. “İkamet ettim.” manasına üç hâlde de kullanılır.

“Lütfuyla” yani, hak ettiğimiz için değil, lutfu ve insanıyla, demektir. (.....) yorgunluk ve meşakkat demektir. (.....) ise, yorgunluk sebebiyle oluşan takatsizlik ve zayıflık, demektir. Ebû Abdurrahmân Sülemî(.....) üstünüyle (.....) şeklinde okumuştur. Bu okuyuşa göre mana “yorgunluğa düşüren şey” demektir.

Yani yorgunluk veren bir işle mükellef olmayız, demektir.

36

İnkâr edenlere de cehennem ateşi vardır. Öldürülmezler ki ölsünler, Cehennem azâbı da biraz olsun hafifletilmez. İşte biz küfürde ileri giden her kâfiri böyle cezâlarıdırırız.

“Nehyin (‘öldürülmezler ki’sözünün)” cevâbıdır. Onlar için ikinci bir ölümle hükmedilmez ki (ölsünler de) rahatlasınlar. Cehennem ateşinin azâbı da hafifletilmez. İşte biz, küfürde ileri giden her nankörü böyle bir cezâ ile cezâlandırırız.

Ebû Amr'a göre “her kafir böyle cezâlarıdırılır” şeklindedir.

37

Onlar orada “Rabbimiz! Bizi çıkar, (önce) yaptığımızdan başkasını yapalım” diye feryad ederler. Size düşünecek kimsenin düşünebileceği, öğüt alabileceği kadar bir ömür vermedik mi? Size uyarıcı da gelmemiştii? (Fakat inanmadınız) Öyle ise tadın (azâbı), zalimlerin yardımcısı yoktur.

Onlar orada feryad ederek yardım isterler.

(.....) dan gelmektedir. (.....) babmdandır. Zorluk ve meşakkat içerisinde bağırarak, feryad etmek demektir. Yardım isteme hususunda yardım isteyen kişinin sesinin yüksekliğı için kullanmıştır.

“Ey Rabbimiz! Bizi ateşten çıkar, dünyaya döndür. İnkâr etmek yerine inanalım ve (Önceki) isyandan sonra itâat edelim.” derler. Dünyanın ömrü kadar bir müddet geçtikten sonra onlara cevap verilir.

(.....) deki (.....) nın mevsûf bir nekre olması mümkündür.

Yani, “düşünecek bir kimsenin, düşünebileceği bir ömür” , demektir. Bu, kısa da olsa, mükellefin işini ıslah edebileceği her ömrü içermektedir. Ancak uzun ömürdeki azarları daha büyüktür. Sonra:

“Düşünecek kimsenin düşünebileceği, öğüt alabileceği bir ömür'on sekiz yıldır.” dendi.

“Kırkar.” dendi.

“Altmış yıldır.” dendi.

“Size uyarıcı da..” yani o Peygamber de (sallallahü aleyhi ve sellem) ya da ihtiyarlık da “gelmedi mi? “Bu, “size ömür vermedik mi? “cümlesinin manası üzerine atıftır. Çünkü onun lâfzı, soru şeklindedir. Manası ise haber verme şeklindedir. Sanki şöyle denilmiştir. “Size uzun ömür verdik ve size uyarıcı geldi öyleyse tadın azâbı.”

Zalimler için, kendilerine yardım edecek bir yardımcı da yoktur.

38

Muhakkak Allah, göklerin ve yerin gaybım bilendir. O kalplerde ne varsa onu da hakkıyla bilendir.

Allah, göklerde ve yerde size gizli olan şeyleri bilendir.

“O, kalplerde ne varsa onu da hakkıyla bilendir. “sözü illet gibidir. Çünkü varlıkların en gizlisi olduğu hâlde, kalplerindeki bilirse, alemdeki bütün gizlilikleri de bilir, demektir.

“kalplerdeki gizliliklerdir” .

(.....) kelimesi (.....) nun müennesidir. Ebubekir (radıyallahü anh)'in sözünde olduğu gibi:

“Haricenin karnı geçicidir.” Yani onun karnında hamilelik yoktur. Çünkü hamilelik karınla olur.

Aynı şekilde kalplerdeki gizlilikler de kalplerle birlikte. (.....) tamlaması da sohbet manasınadır.

39

Sizi yeryüzünde halifeler (yöneticiler, yeryüzünün tasarruf ve hâkimiyetini elinde bulunduran kimseler) yapan O'dur. O'nun için kim inkâr ederse inkârı kendi zararınadır. Kâfirlerin küfrü, Rableri yanında (kendilerine) gazâktan başka bir şey artırmaz. Kâfirlerin küfrü, (kendilerine) ziyandan başka birşeyi çoğaltmaz.

Vekil bırakıları için “halife” denir. Halife (.....) şeklinde çoğul kılınır. Mana, “o sizi arzında halifeler kıldı, size orada tasarruf yetkisi verdi. Ve sizi orada olan şeyler üzerine hakim kıldı. Tevhid ve taatla O'na şükretmeniz için onun faydalarından istifade etmeyi size mubah kıldı.”

Artık sizden kim inkâr eder ve bu gibi büyük bir nimete şükretmezse, onun küfrünün vebali kendisine dönecektir. Bu da, Allah'ın gazâbı ve âhiretinin mahvolması, demektir. Nitekim Allah (celle celâlühü) şöyle buyurmuştur:

“Kafirlerin küfrü, Rableri yanında (kendilerine) gazâktan başka bir şey artırmaz. “Gazap, kin ve nefretin en şiddetlisidir. Kafirlerin küfrü ziyandan, yani helâk ve hüsrandan başka birşeyi çoğaltmaz.

40

De ki: siz, Allah'tan başka taptığınız şu tanrıları gördünüz mü? Haydi, gösterin bana! Onlar yerden hangi şeyi yarattılar? Yoksa onların, göklerin yaratılmasında ortaklıkları mı var? Yahut biz onlara (taptıkları putları bize ortak koşmalarını söyleyen) bir kitap mı verdik? Bu sebeple onlar, o kitaptan aldıkları bir delil üzerinde mi bulunuyorlar? Hayır! O zalimler birbirlerine, aldatmadan başka birşey vadetmiyorlar.

(.....) yani “ortak koştüğunuz ilâhlarınızı” , demektir.

(.....) den bedeldir. Çünkü (.....) ün manası bana bildirin, demektir. Sanki şöyle denilmiştir:

“Bana şu ortak koşulan tanrılardan ve onların ortak olmaya hak kazandıkları şeyden haber verin.”

“Bana gösterin.”

Yani: Allah'ın (celle celâlühü) değil de onların tek başlarına yarattıkları yeryüzünün bir parçasını gösterin. Yoksa göklerin yaratılmasında da Allah (celle celâlühü) ile bir ortaklığı mı var? Yoksa onların yanında, onların O'nun ortağı olduğunu söyleyen, Allah (celle celâlühü) katından gelmiş bir kitap mı var? dolayısıyla onlar o kitaptan aldıkları delil ve burhan üzere bulunuyorlar?

Ali, İbni Amir, Nafi ve Ebû Bekir'e göre (.....) kelimesi (.....) şeklindedir.(.....)ise (.....) manasınadır. (.....) kelimesi(.....) -den bedeldir. Onlar, reisleridir. (.....) ise, tabi olanlardır.

Yani “O reisler tabilere aldatmaktan başka bir şey vaatetmiyorlar” , demektir. O aldatma da onların:

“Bunlar, Allah katında bizim şefdatCinlerimizdir.” Yûnus, 18. şeklindeki sözleridir.

41

Şüphesiz ki Allah, gökleri ve yeri, nizamları bozulmasın diye tutuyor. Andolsun ki onların nizamı eğer bir bozulursa kendisinden sonra hiç kimse onları tutamaz. Şüphesiz O, Halim'dir (cezâlarındırmada aceleci değildir) çok bağışlayıcıdır.

“Şüphesiz ki Allah, gökleri ve yeri, nizamları bozulmasın diye tutuyor.” Demek “o ikisini düzeninden kaymaktan menediyor” demektir. Çünkü imsak; menetmek, muhafaza etmek, demektir. Farzedelim ki o ikisinin düzeni bozuldu. İşte o zaman o ikisini, O'nun tutuşundan sonra kimse tutamaz (düzenine oturtamaz).

Birinci (.....) olumsuzluğun tekidi için gelmiştir. İkinci (.....) ise, başlarıgıç içindir.

“Şüphesiz ki O, cezâ verme hususunda aceleci değildir.” O ikisini düzenli bir şekilde tutar. Layık olan, ortaklıkla ilgili sözlerin büyüklüğünden dolayı o ikisinin darmadağın olmasıydı. Nitekim Allah'u Teala şöyle buyurmaktadır:

“Bundan dolayı neredeyse gökler çatlayacak, yer yarılacak, dağlar yıkılıp dağılacaktır.” Meryem, 90.

42

Bütün güçleriyle eğer kendilerine bir uyarıcı (peygamber) gelirse herhangi bir millettten daha çok doğru yolda olacaklarına dair Allah'a yemin ettiler. Fakat kendilerine uyarıcı (Muhammed) gelince bu, onların haktan uzaklaşmalarından başka birşeyi artırmadı.

(.....) mastar olmak üzere mensûbtur.

Yani “son derece kuvvetli bir yeminle yemin ettiler” , demektir. Ya da hâl üzere mensûbtur.

Yani, “yeminlerinde gayret gösterir oldukları hâlde” , demektir. Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) gönderilmezden evvel, Kureyş'e kitap ehlinin, peygamberlerini yalanladıkları haberi ulaşmıştı. Bunun üzerine onlar:

“Allah, Yahûdî ve Hıristiyanlara lânet etsin. Kendilerine peygamberler geldi de onları yalanladılar: Allah'a yemin obun ki eğer bize bir peygamber gelirse, elbette biz, herhangi bir millettten daha çok doğru yolda oluruz.” dediler.

Yani, kendileri hakkında “Bu millet, hidâyet ve bîkamet hususunda başkalanna göre daha üstün olan milletlerden biridir.” diyorlardı.

Büyük felaketler için de “O büyük, felaketlerden biridir” denildiği gibi. Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) kendilerine gönderilince, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in gelişi, onların haktan uzaklaşmalarından başka birşeyi artırmadı. Bu, mecazî bir isnaddır.

43

Çünkü onlar yeryüzünde büyüklük taslamak ve kötü tuzaklar kurmak (istiyorlar.) Hâlbuki kötü tuzak ancak sâhibine dolanır. Onlar öncekilerin kanunundan (onlara uygulamılarından) başkasını mı bekliyorlar? Allah'ın kanununda ne bir değışme bulursun; ne de Allah'ın kanununda bir sapma bulursun.

(.....) mefûlun lehtir. Aynı şekilde (.....) de mefulun lehtir. Mana, “Büyülük taslamaları ve çirkin tuzaklar kurmaları için bu, ancak onların nefretini artırdı. “şeklindedir.

Ya da her ikisi de hâldir.

Yani; “Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) a karşı büyüklük taslar oldukları hâlde ve ona karşı çirkin tuzaklar kurar oldukları hâlde “, demektir.

(.....) sözünün aslı (.....)dır..

Yani (.....)dır.. Sonra (.....) oldu. Daha sonra da (.....) oldu. Bunun delili;

(.....) sözüdür. “Halbuki kötü tuzak ancak sâhibine dolanır.”

“Dolanır.” yani çepeçevre kuşatır, iner manalarıdır. Nitekim Bedir günü tuzakları, kendilerine dolanmıştır. Darbı Meselde de:

“Kim kardeşinin kuyusunu kazarsa, oraya kenâbi yüzüstü düşer.” Zamaşşeri, El-Müsteska Fi Emsali'i-Arab, 1302. şeklinde geçmiştir.

“Onlar, öncekilerin kanunundan başkasını mı bekliyorlar.” Bu kanun, kendilerinden önce peygamberlerini yalanlayan milletler üzerine azâbın indirilişidir. Mana şudur:

“Onlar, seni yalanladıktan sonra, kendilerinden önce peygamberlerini yalanlayan milletlere indiği gibi, azâbın kendilerine inmesini mi bekliyorlar.”

“Azâba doğru yönelişlerini” , onu beklemeleri şeklinde ifade etmiştir.

“Allah'ın kanununda ne bir değişme bulursun, ne de Allah'ın kanununda bir sapma bulursun.” Allah'u Teala bir kanununu açıkladı. O da peygamberleri yalanlayanlardan intikam alınmasıdır ki, bu kanun asla değiştirilmez. Vaktinden şaşmaz ve kaçarsız gerçekleşmiş demektir.

44

(Onlar) kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görmek için yeryüzünde hiç gezip dolaşmadılar mı? Hâlbuki onlar, bunlardan daha güçlü idiler. Ne göklerde ne de yerde Allah'ı âciz bırakacak bir güç yoktur. O, bilir ve güçlüdür.

Şam'a, Yemen'e ve Irak'a yaptıkları seferlerde geçmiş ümmetlere âit eserlerden ve onların helâk edildiklerine dair izlerden gördükleri şeylerle onlara delil getirmektedir. Halbuki onlar Mekke halkından daha güçlü idiler. Buna rağmen kaçamadılar.

“Allah'ı âciz bırakacak bir güç yoktur.”

Yani hiç bir şey O'nu geride bırakamaz, geçemez. Allah (celle celâlühü), onları bilir ve onlara karşı Kâdir'dir.

45

Eğer Allah yaptıkları yüzünden insanları (hemen) cezâlarıdırsaydı, yeryüzünde hiçbir canlı yaratık bırakmazdı. Fakat Allah onları belirtilmiş bir süreye kadar ertelıyor. Vakitleri gelince (gerekeni yapar) zira Allah, kullarını görmektedir.

Eğer Allah (celle celâlühü), işledikleri günahlar yüzünden insanları hemen cezâlarıdırsaydı, yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı. (.....) daki (.....) “yerüyüzü” manasıdır. Çünkü (.....) kelimesi, bir önceki âyette (.....) şeklinde geçmişti.

“Hiçbir canlı (Dabbe) “yani yeryüzünde hareket eden her bir canlı yaratık, demektir. Fakat Allah (celle celâlühü), onları, belirli bir süreye kadar, yani kıyamete kadar ertelıyor.

“Allah, kullarını görmektedir.”

Yani: Onların yaptıkları hiçbir işin hakikati ve verdikleri hiçbir hükmün inceliği O'na gizli kalmaz. Doğruya muvaffak kıları Allah'tır (celle celâlühü).

YÂSÎN SÛRESİ

Bu sûre Mekke'de nâzil olmuştur, 83 âyettir.

1

Yâ Sîn.

İbni Abbâs (radıyallahü anh) dan rivâyet edildiğine göre manası; Tay kabilesi nin dilinde “Ey insan” demektir. İbni Hanefiyye'den rivâyet edildiğine göre ise: “Ey Resûlüm Muhammed” demektir. Hadisi şerifte şöyle buyurulmuştur:

“Allah, beni Kur'ân'da yedi isimle isimlendirdi: Muhammed, Ahmed, Tâhâ, Yasin, Müzzemmil, Müddessir ve Abdullah.” Bu hadisin benzerini İbni Adiy ve İbni Asakir rivâyet etmiştir. (Kenzü'l-Ummal, 32169)

Manasının; “Ey Seyyid” şeklinde olduğu da söylendi. Ali, Hamza, Halef, Hammad ve Yahya'ya göre (.....) imale ileidir.

2

Hikmet dolu Kur'ân'a yemin olsun ki.

(.....) yemindir. (.....) hikmet sâhibi demektir. Ya da hikmetle konuşan bir delil olduğu için, ya da hikmet içeren bir söz olduğu için onunla (hikmetle) konuşan şeklinde nitelendirildi.

3-4

Sen, doğru yol üzerine gönderilmiş peygamberlerdensin.

Bu yeminin cevâbıdır. “Sen peygamber değilsin” dediklerinde kâfirlere verilmiş bir cevaptır. (.....) Haberden sonraki haberdır. Ya da (.....) kelimesinin sılasıdır.

Yani, dosdoğru yol -ki İslam'dır- üzerine gönderilmiş kişilerdensin demektir.

5

(Bu Kur'ân) Üstün ve çok merhametli Allah tarafından indirilmiştir.

Şam ve Ebubekir'in dışındaki Kufe Tilere göre “İndinlen Kur'ân'ı oku.” takdirine ya da “İndinlen Kur'ân'ı” indirdi takdirine göre (.....) ın üstünüyledir. Diğerlerine göre hafzedilmiş bir mübtedanın haberidir.

Yani o indirilenler, demektir. Mastar (.....) mefûl manasınadır. (.....) kitabın ibâresindeki fesahatla galip olan demektir. Ya da “İnat sâhibini mahzun eden” demektir.

(.....) hitabmdaki mananın letafetiyle olgun kişilerin kalplerini celbeden demektir.

6

O kitap sana, ataları uyarılmamış, bu yüzden kendileri de gaflet içinde kalmış bir toplumu uyarmak için indirilmiştir.

(.....) kelimesindeki (.....) kelimesinin manasına bitmiştir.

Yani, “Sen babaları uyarılmamış bir kavmi uyarmak için gönderildin. “demektir. (.....) Cumhûr’a göre (mâ-i nâfiye) olumsuzlayan (.....) dır. Sıfattır.

Yani babaları uyarılmamış bir kavme demektir. Bunun delili de:

“Senden önce kendilerine hiçbir uyarıcı gelmemiş bir kavmi uyarman için” Kasas, 46; Secde, 3. âyeti ve

“Senden önce onlara hiçbir uyarıcı göndermedik.” Sebe, 44. Ayetidir.

Ya da (.....)ismi mevsuldur. İkinci Mef’ûl olmak üzere mensûbtur.

Yani, “babalarının uyarıldığı azap “demektir.

“Gerçekten biz sizi yakın bir azapla uyardık” Nebe, 40. âyetinde olduğu gibi.

Ya da (.....) mastariyyedir.

Yani kavmi, babalarının uyarıldığı gibi uyarman için demektir. (.....) yi olumsuzlayan (.....) (mâ-i nâfiye) kılsan (.....) olumsuzluğa taallûk eder.

Yani “gâfil oldukları hâlde uyarılmadılar” , demektir. Değilse “Gerçeklen sen uyarmak için gönderilmiş peygamberlerdensin. “sözüne taallûk etmektedir. “Seni, uyarman için faları gönderdim. Çünkü o gafildir. “Ya da “senifaları gafili uyarman için gönderdim” dediğin gibi.

7

Andolsun ki onların çoğu hakkında azap ile hükmetmek hak oldu. Çünkü onların çoğu îman etmeyecekler.

Onlar îman etmezler.

Yani:

“Cehennemî cinlerin ve insanların bir kısmıyla tamamen dolduracağım.” Hûd, 119; Secde, 13.

Bu söz, onlarla ilgilidir ve onların aleyhine sabit olmuştur. Çünkü onlar küfür üzere ölecekleri bilinenlerdendir. Daha sonra bununla, onların küfür üzerine kat’i ısrarlarını ve onların güzellikle küfürden yüz çevirmeyeceklerini beyan etmiştir. Boyunlarına halkalar geçirilmiş, kafaları yukarı kalkık kişiler gibi oldukları için hakka dönemiyorlar. Boyunlarını ona doğru çeviremiyorlar ve başlarını ona eğemiyorlar. Yine onlar, iki duvar arasında bulunup önünü ve arkasını göremeyen kişiler gibi olduklarından, ne bir düşünceye ne de bir görüşe sahiptirler. Onlar, Allahu Teâlâ'nın ayetlerine bakıp düşünmekten yana körlük göstermektedirler.

8

Biz, onların boyunlarına bir takım halkalar geçirdik. O halkalar çenelerine kadar dayanmıştır. Onun için kafaları yukarı kalkıktır.

Manası; “halkalar, çenelere ulaşmış, onlara dayanmıştır” , şeklindedir.

“Kafaları yukarı kalkıktır.” başları yukarı kalkıktır. Deve su içip başını kaldırdığında (.....) denir. Bunun böyle olması, halkalanmış olanın boyundaki halkanın tasması, iki elin çene altında birleştiği yerde olmasından ve o halkadan çeneye doğru çıkan bir çıkıntının, onu, başını aşağı eğmeye bırakmamasındandır. Bu sebeple o, devamlı olarak başı kalkık bulunmaktadır.

9

Önlerinden bir set ve arkaından bir set çektik de onları kapattık. Artık görmezler.

(.....) kelimesi, Hamza, Ali ve Hafs'a göre (.....) in üstünüyledir. Denildi ki:

“İnsanların yaptığı bir şey (set, duvar vs.) olursa üstün okunur. Dağ gibi Allah'ın yarattığı bir şey olursa ötre okunur.”

“Gözlerini örttük. “

Yani, “onlar üzerine perde çektik” , demektir. Artık onlar hak ve doğruyu görmezler. Denildi ki:

“Bu âyet, Ben-i Mahzum hakkında inmiştir. Bu şöyle olmuştu:

Ebû Cehil, Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’i namaz kılarken görürse başını taşla ezeceğine dair yemin etmişti. Namaz kılarken ona geldi. Yanında onun başına vurup yaracağı taş vardı. Fakat elini kaldırdığında eli boynuna yapıştı. Taş da eline yapışmıştı. Öyle ki o taşı ondan zorla ayırdılar, daha sonra o kavmine döndü. Bu Olayı onlara anlattı. Başka bir Mahzumî:

- Ben onu bu taşla öldürürüm, dedi ve gitti. Allah da onun gözünü kör etti.”

10

Onları uyarsan da uyarman da onlar için birdir, inanmazlar.

Yani uyarılmaları ya da uyarılmamaları birdir. Mana şudur; “Allah kimi bu şekilde saptırsa ona uyaruma fayda vermez” .

Rivâyet edildiğine göre:

“Ömer b. AbdülAzîz bu âyeti Gayları el- Kaderî’ye okudu da. O:

- Sanki ben bu âyeti hiç okumadım. Seni şahit tutuyorum ki ben, kader hususundaki görüşümden tevbe ediyorum, dedi. Ömer de şöyle dedi:

- “Allah'ım! Eğer doğru söylüyorsa onun tevbesini kabul et Eğer yalan söylüyorsa ona, ona merhamet etmeyen birini musallat kıl” Hişam b. Abdülmelik onu onun yanından aldı, ellerini ve ayaklarını kestirdi ve onu Şam kapısına astırdı.”

11

Sen ancak zikre (Kur'ân'a) uyan ve görmeden Rahmân'dan korkan kimseyi uyatabilirsin. İşte böylesi! bir mağfiret ve güzel bir mükâfatla müjdele.

Yani, senin uyarmanla ancak Kur'ân'a tabi olanlar fayda görür. “Görmeden Rahmân'dan korkan... “yani görmediği hâlde Allah'ın azâbından korkan demektir. “Mağfiret” günahların affedilmesidir. Güzel mükâfat ise, cennettir.

12

Şüphesiz ölüleri ancak biz diriltiriz. Önden gönderdikleri işleri ve bıraktıkları eserleri yazarız. Zaten biz, herşeyi apaçık bir kitap (olan levhi mahfuzda) sayıp yazmışızdır.

“Ölüleri -Ölümlerinden sonra- ancak biz diriltiriz.” Ya da “onları şirkten îmana biz çıkarırız” , demektir. Onların sâlih olan ya da olmayan amellerini yazarız. Öğrettikleri ilim gibi, yazdıktan kitap gibi, vakfettikleri vakıf gibi, inşa ettikleri kale ve mescid gibi bıraktıktan iyi eserleri ve bazı zalimlerin emrinde çalışmak gibi kötü işleri de yazanz. Aynı şekilde uyuları her iyi ya da kötü adetleri de yazarız. Allah'u Teâlâ'nın şu âyeti kerimesi de bunun bir benzeridir:

“İnsanın yapıp öne sürdüğü ve geride bıraktığı herşey kendisine haber verilir.” Kıyame, 13.

Yani yaptığı amelleri ve geride bıraktığı eserleri, demektir.

Denildi ki: “Bu, onların cumaya ya da cemaate giderken attıkları adımlardır.”

“Saydık, döktük, açıkladık” demektir.

“Apaçık bir kitapta... “

Yani “levhi mahfuzda” demektir. Çünkü o, kitapların ve tabiilerinin aslıdır.

13

Onlara, şu şehir halkını misal getir. Hani onlara elçiler gelmişti:

“Onlara misal gelir. “sözü (.....) sözündeki gibidir.

Yani, “yanımda bu misalden şu var” , demektir. Yine, “Bu şeyler tek tip üzeredirler. “sözündeki gibidir. Mana; “Onlara şehir halkının yani Antakya halkının kıssasını zikret. Onlara o şehir halkının şaşkınlık veren kıssasını anlat.”

İkinci (.....) birinciye beyandır. (.....) mensûbtur. Çünkü (.....) den bedeldir.

“Elçiler” İsa (aleyhisselâm)’ın o şehir halkına gönderdiği elçilerdir. Onları hakka davet etsinler diye göndermişti. Çünkü onlar putperesttiler.

14

İşte o zaman biz, onlara iki elçi göndermiştik. Derhal onları yalanladılar. Biz de hemen bir üçüncü elçi gönderdik. Onlar hep beraber “Biz, size gönderilmiş Allah elçileriyiz” dediler.

Buradaki (.....), birinci (.....) den bedeldir.

“Onlara göndermiştik” yani bizim emrimizle İsa (aleyhisselâm) gönderilmişti, demektir. Doğru söyleyen ve güvenilen iki kişi gönderdik. Şehre yavaştıklarında koyunlarını otlatan bir ihtiyar gördüler.

O, Habib-i Neccar’dı. (Habib-i Neccar) o ikisine durumlarını sordu.

- “Biz İsa’nın elçileriyiz. Sizi, putlara ibâdeti terkedip Rahmân'a ibâdete çağırıyoruz.” dediler. (Habib-i Neccar:)

- Yanınızda herhangi bir mu'cize var mı? diye sordu.

- “Hastaları iyileştiririz, körleri ve baras hastalarını iyi ederiz.” dediler. Habib-i Neccar’ın iki yıldan beri hasta olan bir oğlu vardı. Onu meshettiler de ayağa kalktı. Bunun Habib, îman etti. Haber derhal yayıldı. O ikisinin elinde, birçok kimse şifa buldu. Sultan o ikisini çağırdı ve onlara:

- İlahlarınızdan başka bir ilahınız mı var? diye sordu.

- “Evet, seni ve ilâhlarını yaratan.” dediler. (Sultan):

- İşinizi bir düşüneyim? dedi. İnsanlar o ikisini takip ettiler ve onlara vurdular. Denildi ki:

Hapsedildiler. Sonra İsa (aleyhisselâm) Şem'un'u gönderdi. Şem'un kendisini tanıtmaksızın şehre girdi. Sultanın çevresiyle temas kurdu. Onu benimsediler. Onu sultana tanıttılar. Sultan da onu benimsedi. Günün birinde Şem'un sultana:

- Senin, iki adamı haspettiğin bana ulaştı. Onların sözünü hiç dinledin mi? diye sordu. Sultan:

- Hayır, dedi ve o ikisini çağırdı. Şem'un onlara:

- Sizi kim gönderdi? diye sordu.

- “Herşeyi yaratan, her canlıyı rızıklarından ve ortağı olmayan Allah” dediler.

- Onu kısaca anlatın, dedi.

- “Dilediğini yapar ve dilediği gibi hükmeder.” dediler.

- Deliliniz var mı? dedi.

- “Sultanın dilediği şeydir” dediler. Sultan bir kör çocuk getirtti. Allah'a dua ettiler, çocuk derhal gördü. Şem'un sultana:

- İlahından bunun benzerini yapmasını istesende bu oba ve o da şeref sâhibi olsa, dedi. Sultan:

- Benim senden sakladığım bir şey yok. Bizim ilahımız işitmez, görmez, zarar ve fayda da vermez, dedi. Sonra şöyle dedi:

- Eğer sizin ilahınız, ölüyü diriltmeye güç getirirse O'na îman ederiz. Yedi gün önce ölmüş bir çocuk cesedi getirdiler. (Çocuk) derhal ayağa kalktı ve şöyle dedi:

- “Şirk üzere öldüğümünden dolayı yedi ateş içerisine sokuldum. Bu sebeple ben sizi bulduğunuz hâlde kalmaktan sakındırırım. İman ediniz.” sonra şöyle dedi:

- “Gök kapıları açıldı. Gördüm ki güzel yüzlü bir genç bu üç kişiye şefâat ediyor.” Sultan:

- Kim onlar? diye sordu. Genç:

- “Şem'un ve bu ikisi” diye cevap verdi. Sultan bu işe hayret etti. Şem'un sözünün tesir edeceğini anladığında ona nasihat etti. O ve bir gurup îman etti. İman etmeyenlere gelince, onlara Cebrâîl (aleyhisselâm) bir sayha attı, derhal öldüler.”

“Şehir halkı elçileri yalanladı. Biz de o ikisini güçlendirdik. “

Ebû Bekir'e göre (.....) fiilinden gelmektedir. (.....) şeklindedir.

Yani, “galebe çaldık, kahrettik” , demektir. “Üçüncüsüyle. “Üçüncü elçi Şem'un'dur.

Me'ûlû bihi zikretmeyi terketti. Çünkü murat, kendisiyle güçlendirilen -ki o Şem'un'dur- ve hakkı azîz, batılı zelil kıları tedbiri içeren lutfur. Eğer söz bir sebep için söylenmişse devamını da ona göre getirir. Ve sanki ondan başkası yokmuş gibi sadece ona yönelir.

“Biz, size gönderilmiş elçileriz.” dediler.

Yani bu üç kişi (bunu) şehir halkına dediler.

15

Onlar elçilere dediler ki: “Siz bizim gibi insandan başka bir şey değilsiniz. Rahmân herhangi bir şey indirmedir. O hâlde siz ancak yalan söylüyorsunuz.

“Dediler:”

Yani şehir halkı dedi. (.....) merfûdur.

(.....)Yûsuf, 31. âyetinde ise olumsuzluk (.....) ile bozulduğundan mensûbtur. Çünkü (.....) ye benzeyen bir şey kalmamıştır. Ameli gerektiren de odur.

“Rahmân herhangi bir şey indirmedir.”

Yani herhangi bir vahiy indirmedir, dernektir. Siz ancak yalancılarsınız.

16

(Elçiler de) “Rabbimiz biliyor ki biz gerçekten size gönderilmiş elçileriz.

17

Bizim vazifemiz, açık bir şekilde (Allah'ın size buyruklarını) tebliğ etmekten başka bir şey değildir” dediler.

İkinci (.....) kelimesini (.....) ile te'kid etti. Birincisi etmemiştir. Çünkü birincisi, bildirmek içindir. İkinci ise inkâra karşı cevaptır. Dolayısıyla fazladan olarak te'kide muhtaçtır.

“Rabbimiz biliyor” sözü te'kid hususunda yemin yerine geçmektedir. “Allah görüyor” “Allah biliyor” sözleri de böyledir. Bize düşen doğruluğuna şahadet eden mu'cizelerle desteklenmiş bir tebliğdir.

18

“Şüphesiz sizin yüzünüzden uğursuzluğa duçar olduk. Eğer bu işten vazgeçmezseniz, andolsun ki sizi taşlarız. Ve bizden size mutlaka acıklı bir işkence ve kötülük dokunur” dediler.

Bizim uğursuzluğumuz sizinledir. Onlar, onların dinlerini çirkin görmüşler ve nefisleri ondan kaçınmıştı. Câhillerin âdeti, meylettikleri ve tabiatlarının kabul ettiği herşeyi uğurlu saymak, nefret ettikleri ve çirkin gördükleri şeyleri de uğursuz saymaktır. Eğer kendilerine bela ya da nimet isabet ederse, “Bu, şunun uğursuzluğundan” , “şunun bereketinden “derler. Denildi ki:

“Onlara yağmur yağdırılmadı da onlar bu sözü söylediler.”

“Eğer vazgeçmezseniz... “yani bu sözlerinizi söylemekten vazgeçmezseniz elbette sizi öldürürüz. Ya da sizi tard eder, kovarız. Ya da size söver sayarız ve elbette ki size ateş azâbı dokunur ki o, azapların en şiddetlisidir.

19

(Elçiler şöyle cevap) verdiler: “Sizin uğursuzluğunuz sizinle beraberdir. (O bizden değil, sizdendir.) Size öğüt verildiği için mi? Hayır! (Siz aşırı giden) haddi aşan bir milletsiniz.”

Yani sizin uğursuzluğunuzun sebebi sizinledir. O da küfürdür. Kûfe ve Şam kırâat imâmlarına göre (.....) soru (.....) si ve şart edatıyladır. Nasihat edildiğiniz ve İslam'a davet edildiğiniz için mi? Şartın cevabı gizlidir. Takdiri ise, “uğursuzluğa uğruyorsunuz” , şeklindedir.

Ebû Arnîr'a göre (.....) şeklinde uzun (.....)Te ve esreli (.....) ile. Mekke ve Nâfi'ye göre ise (.....) şeklinde kısa (.....) ile ve esreli (.....) ile. Yezid'e göre (.....) şeddessizdir.

“Bilâkis siz, isyan hususunda haddi aşıyorsunuz. Bu sebepten dolayı da uğursuzluk size sizin tarafınızdan gelmektedir. Allah'ın elçileri ve onların hatırlatması sebebiyle değil”

Ya da “Bilâkis siz, sapkınlığınızda ve kininizde haddi aştınız. Öyle ki siz, kendileriyle teberrük olunması vacip olan Allah'ın elçilerini bile uğursuz sayıyorsunuz.”

20

(Bu esnada o) şehrin öbür ucundan koşarak bir adam geldi. “Ey kavmim! Bu elçilere uyunuz” dedi.

O, Habib-i Neccar'dır. Dağdaki bir mağarada Allah'a ibâdet ediyordu. Peygamberlerin haberi ona ulaştığında onlara geldi ve dinini açıkladı. Şöyle dedi:

- “Size getirilen bu şey için sizden ücret isteniyor mu?”

- Hayır, dediler. O da:

- “Ey kavmim! Bu elçilere tabi olun. Sizden herhangi bir ücret istemeyen bu kimselere tabi olun. Onların sözlerine kulak verin. Çünkü onlar hidâyete ermiş kimselerdir” , dedi.

21

Sizden herhangi bir ücret istemeyen bu kimselere tabi olun. (Onların sözlerine kulak verin.) Çünkü onlar hidâyete ermiş kimselerdir.

Risâletin tebliği için sizden herhangi bir ücret istemeyenlere tabi olun. “Onlar” yani elçiler, hidâyete ermiş kimselerdir. Dediler ki:

“Sen de bunların dininden misin?” diye sorduklarında şöyle dedi:

22

Bana ne olmuş ki beni yaratana ibâdet etmeyecek misim! (Şunu iyi biliniz ki) hepiniz O'na döndürülecek (O'na götürüleceksiniz.)

Dönüşümüz O'nadır. Hamza'ya göre (.....) nin sukunuyla (.....) şeklindedir.

23

Ben, O'ndan başka ilâhlar edinir miyim hiç? Çünkü O Rahmân olan Allah, eğer bana bir zarar dilerse o sizin putlarınızın şefâati bana hiçbir faide vermez. Onlar beni asla kurtaramazlar.

Kûfe okuyuşuna göre (.....) iki (.....) lidir. “Allah'tan başka ilâhlar yani, putlar mı edineceğim? “manasınadır.

“Rahmân eğer bana bir zarar dilerse...” cümlesi şarttır. Cevabı ise, “O sizin putlarınızın şefâati bana hiçbir fayda vermez ve onlar beni asla kötü durumdan kurtaramazlar” dır. Ya'kûb'a göre (.....) şeklinde (.....) iledir.

24

İşte o zaman ben apaçık bir sapıklığın ta içine gömülmüş olurum.

“İşte o zaman... “yani putları ilâh edindiğimde apaçık bir dalalet içinde olurum. Habibi Neccar, kavmine nasihat ettiğinde onu taşlamaya başladılar. O, öldürülmeden önce peygamberlere doğru koştu ve onlara şöyle dedi:

25

Ben sizin Rabbiniz olan Allah'a inandım. Beni işitin.

Benim lehime onunla şehadet etmeniz için benim imanımı işitin, dedi. Öldürülünce ona;

26

Gir cennete denildi. (Bu ilahi müjdeyi duyan zât) “Keşke kavmim/milletim bunu bilseydi” dedi.

Habib-i Neccar'ın kabri Antakya çarşısındadır. Çünkü söz, söylenileni açıklamak için sevk edildi. Bilindiği hâlde söylenilen kişiyi açıklamak için değil. Bu âyette cennetin yaratılmış olduğuna delalet vardır. Hasen şöyle demiştir:

“Kavmi onu öldürmek istediğinde Allah onu kendi katına yükseltmiştir. O, cennettir. Ancak göklerin ve yerin yok olmasıyla ölecektir. Cennete girdiğinde ve onun nimetlerini gördüğünde şöyle dedi:

-‘Keşke kavmim, Rabbimin beni bağışladığını ve beni ikrama mazhar kıldığını bilselerdi.”

27

Rabbimin, beni bağışladığını ve beni ikrama mazhar olanlardan kıldığını anlasalardı!

Rabbimin beni bağışladığını ya da beni bağışladığı şeyi bilselerdi. Ve beni cennetle ikram olunanlardan kıldığını bilselerdi.

28

Biz ondan sonra, onun milletini helâk etmek için üzerlerine gökten herhangi bir asker indirmedik ve indirecek de değildik.

(.....) olumsuzluk (.....) sidir. “Onun” yani Habib-i Neccar’ın kavmine, onun öldürülmesinden ya da yükseltilmesinden sonra onlara azap vermek için gökten bir ordu indirmedik. İndirecek de değildik. Habib'in kavmini helâk için gökten ordular indirmek hikmetimize uygun olmadı. Çünkü Allah'u Teala kavimleri bir tek şekilde değil, onu gerekli kıları hikmeti icabı farklı farklı şekillerde helâk eder.

29

(Çünkü onların helâki) sadece bir tek saydadan başka bir şey değildi. İşte o azgınlık (bu sayha ile) bir anda sönüverdiler.

Onların yakalanması ya da cezâlarıdırılması ancak Cebrâîl (aleyhisselâm) ın bir tek sayha atmasıyla idi. Birden onlar ateşin sönüşü gibi sönüverdiler, öldüler. Mana, şüphesiz ki Allah, onlara meleğin sayhasıyla kifayet eder, şeklindedir. Bedir ve Hendek günlerinde yaptığı gibi onların helâki için gökten ordular indirmedik.

30

Yazıklar olsun o kullara! Çünkü onlara bir peygamber gelmeye dursun, onlar illede onunla alay etmeye kalkışsınlar.

Hasret, pişmanlığın son haddidir. Bu, onlar aleyhine hasrete bir nidadır. Sanki ona (hasrete) şöyle denmiştir:

“Ey hasret gel gel Bu,-senin hazır olmaya layık olduğun bir durumdur. Bu da onların, peygamberleri alaya almaları durumudur.”

Mana; onlar, hasret çekenlerin ve ahu vah edenlerin hasretine ve ahu vah etmesine en layık olanlardır. Ya da onlar, melekler tarafından insanlar ve cinlerden oluşan inananlar tarafından hasretle anılanlardır.

31

Görmüyorlar mı (müşrikler) kendilerinden önce nice kavimler helâk ettik. Muhakkak onlar bir daha onlara geri dönmüyorlar.

“Görmüyorlar mı? “yani bilmiyorlar mı demektir. (.....) kelimesi (.....) fiili ile mensûbtur. (.....) de (.....) amel etmemiştir. Çünkü istifham içinde olsa haber içinde olsa (.....) de kendisinden önceki amel amel etmez. Çünkü onun aslı istifhamdır. Şu kadar var ki onun manası cümlede geçerlidir. “Muhakkak onlar bir daha onlara geri dönmüyorlar” sözü “nice kavimleri helâk ettik” cümlesinden mana olarak bedeldir, lafız olarak değil. Takdiri şöyledir:

“Kendilerinden önce helâk ettiğimiz kavimlerin çokluğunu görmüyorlar mı? Onlar, onlara (peygamberlere) dönmüyorlardı.”

32

Elbette onların hepsi karşımıza hazır edilecekler.

(.....) Şam kırâat imâmları, Âsım ve Hamza'ya göre (.....) manasına şeddelidir. (.....) olumsuzluk içindir. Diğerlerine göre (.....) te'kidin sılası olmak üzere şeddesizdir. (.....) ise (.....) den hafifletilmiştir. Bu da kesin olarak (.....) ile bilinmektedir. (.....) deki tenvîn muzaflın ileyhin yerine gelmiştir. Mana; “onların hepsi hesap için toptan haşrolacaklar ya da onların hepsi toptan azâb edilecekler” .

(.....) hakkında (.....) U kullandı. Çünkü (.....) ihata manasım içermektedir. (.....) ise (.....) veznindedir. Me'ûl manasıdır. Manası da toplanmaktır.

Yani mahşer onları toplayacak demektir.

33

(Kendisine hayat verdiğimiz) Ölü toprak hakikatte onlar için bir ibret ayetidir. Çünkü biz onu (yağmurla) dirilttik de ondan pek çok (taneler) çıkardık. İşte onlar bunlardan yerler.

(.....) Mübteda ve haberdır.

Yani, Allah'ın (celle celâlühü) ölüleri diriltmesine delalet eden alâmet ölü toprağı diriltmesidir. (.....) kelimesinin mübteda olmak üzere merfû' olması câizdir. (.....) onun sıfatı olur. Haberi de “ölü toprak” tır. Ölü toprak, kuru toprak demektir. Medeni okuyuşuna göre (.....) şeklinde şeddelidir.

“Onu yağmurla diriltir.” Bu, ölü toprağın bir ibret olduğunu açıklamak üzere başlarığıç cümlesidir. “sıyırırız” kelimesi de böyledir. Yer ve gece kelimelerinin fiille vasfedilmeleri câizdir. Çünkü onların ikisiyle de mutlak iki cins kastedilmiştir. Yer ve gecenin kendileri değil. Bu sebeple fiille ve benzerleriyle sıfatlanmalarında nekre muamelesine tabi tutuldular. Bunun benzeri ise: “Tane” kelimesiyle cins kastedilmiştir. Yaşamın büyük ölçüde taneye taallûk ettiğine ve insanın ayakta kalabilmesinin ondan rızıklanmaya bağlı olduğuna delalet etsin diye zarfı öne aldı. Çünkü tane azaldığında kıtlık gelir ve zarar ortaya çıkar. Yok olduğunda da ölümler gelir, belalar iner.

34

Biz orada (yeryüzünde) nice nice hurma bahçeleri, üzüm bağları yarattık ve oralarda birçok pınarlar kaynattık.

“Orada” yani yeryüzünde demektir. (.....) den maksat bahçeler, bostanlardır. (.....) Ahfeş'e göre zaittir, biğirlerine göre hazfedilmiş mefûldur. Takdiri bu, “kendisiyle istifade olunan şeyi” şeklindedir.

35

Onların meyvelerinden ve elleriyle bunlardan imal ettiklerinden yemeleri için (bu nimetleri verdik.) Hâl böyle iken onlar şükretmezler mi?

(.....) deki zamîr Allah'u Teâlâ içindir.

Yani Allah'ın yarattığı mahsullerden yesinler diye, demektir. Hamza ve Ali'ye göre (.....) şeklindedir. Elleriyle îman ettiklerinden yani diktiklerinden, suladıkların-'dan, aşıladıklarından ve mahsul alıncaya kadar elleriyle yaptıkları bütün işlerden, demektir.

Yani mahsul, aslen Allah'ın (celle celâlühü) bir fiili ve bir mahsulüdür. Onda Âdemoğlunun zahmet ve meşakkat çektiği izler vardır. Onun aslı “bizim mahsulümüzden” şeklindedir. “Kıldık”

“akıttık” dediği gibi. Orada söz iltifat yoluyla mütekellim sığasından gaip sığasına geçmiştir.

zamîrin (.....) kelimesine râci olması da câizdir. O zaman (.....) kelimesi kendisine dönen bir şey olmaksızın terkedilir. Çünkü onun da meyvesinin yenilmesi yönüyle (.....) hükmünde olduğu bilinmektedir. “Zikredilenin mahsulünden... “şeklinde kastedilmesi de câizdir ki o da bostanlardır. Ru'be'nin dediği gibi:

Onlarda (adarda ya da sığırlarda) beyaz ve siyah çizgiler vardır. Sanki o cildde beyazla renklendirmedi.

Ona (Rube'ye) soruldu da o (.....) “Sanki şu manasını kastettim “dedi.

Hafs'ın dışındaki KufeTilere göre (.....) şeklindedir. Kufe halkının mushaflarında da bu şekildedir. Mekke, Medine, Basra ve Şam halkının mushaflarında ise zamîrledir. Denildi ki:

(.....) nafıyedir. Zira mahsul Allah'ın (celle celâlühü) mahlûku olduğu, onda insan elinin işlemediği ve onu yapmaya güç getiremedikleri için olumsuzluk (.....) sidir. “Hâl böyle iken hâlâ şükretmezler mi?” cümlesi nimete karşı şükürün azlığına işaret eder ve nimete karşı şükre teşviktir.

36

Yerin bitirdiklerinden insanoğlunun kendi varlığından ve henüz mahiyetini bilmedikleri şeylerden bütün çiftleri yaratan Allah'ı teşbih ve takdis ederim.

“Çiftleri... “yani sınıfları “yerin bitirdiklerinden... “yani, hurma ağacı, ağaç, ekin ve mahsullerden demektir. “Kendi nefislerinden...” yani, kız ve erkek çocuklarından “bilmedikleri... “yani, Allah'ın (celle celâlühü), kendilerini muttali kılmadığı ve onları tanımaya yol bulamadıkları çiftlerden, demektir. Nehirlerde ve denizler de insanların bilmediği birçok şey vardır.

37

Gece de onlar için bir ibret ayetidir. Biz ondan gündüzü sıyırıp çekeriz de onlar karanlıklara gömülürler.

Onan gündüzü çıkarırız da onda gündüzün ışığından hiçbirşey kalmaz. Ya da ondan ışığı, beyaz elbisenin çıkarıldığı gibi çıkarırız da o zaman zenci bir şahıs gibi (siyah bir şekilde) çıplak kalır. Gökke yer arasındaki hava aslen karanlıktır. Onun bir kısmı güneş ışığını giyinir. İçinde lamba yakıları karanlık bir ev gibidir. Lamba söndüğünde karanlığa bürünür. Bir de bakarsın ki onlar karanlığa girmişler.

38

Güneş, kendine mahsus yörüngesinde akıp gitmektedir. İşte bu, Azîz ve Âlim olan Allah'ın takdiridir.

Yörüngesinde hareket eden güneş onlar için bir ayettir. Onun için yörüngesinde hareket ederek sene sonunda ulaştığı bir sınırı ve takdir edilen bir vakti vardır.

“yörünge” kelimesini, yolunu kateden yolcuya benzetti. Ya da onun “güneşin” hergün gözümüzün önünde katettiği belirli yolunda demektir. O da akşam vaktidir. Ya da dünyanın yok oluşu esnasında işinin bitmesine kadar, demektir. Bu takdir ve ince hesap üzere olan bu akış, her takdir olunan şeye kudretiyle galip olanın ve her bilineni bilen takdiridir.

39

Ay içinde bir takım menziller (yörüngeler) tayin ettik. Nihayet o, eğri hurma dalı gibi (hilal) olur da geri döner.

(.....) kelimesi (.....) fiilinin açıkladığı bir fiille mensûbtur. Mekke, Nafî ve Ebû Amr ve Sehl'e göre mübteda olmak üzere merfûdur. Haberi ise (.....) dur. Ya da “onlar için ay bir ayettir” şeklinde olmak üzere merfûdur. Ay içinde bir takım menziller tayin ettik. Menziller yirmi sekiz tanedir. Ay her gece bir menzile iner. Onlardan birini ne atlar, ne de vazgeçer. Eşit bir takdirle hilalli bir gece ile başlar, yirmi sekizinci geceye kadar akar gider. Sonra iki gece gizlenir, ya da ay kısaldığında bir gece gizlenir. (.....) cümlesinde bir muzaf takdiri gerekmektedir. Çünkü, ayın kendisine menziller tayin edilmesinde hiçbir mana yoktur.

Yani onun kendisine menziller tayin ettik, artıyor ve eksiliyor, şeklindedir. Ya da onun yörüngesine menziller tayin ettik, şeklindedir. Bu şekilde olunca zarf olmaktadır. Son menziline olunca ay inceler ve yay şeklini alır. “kuruyan ve eğrilen hurma dalı “dır. Vezni (.....) dir. (.....) dan gelmektedir. O da bükülmek, katlanmak, demektir. “değişime uğramış, eski”, demektir. Hurma dalı eski olduğunda inceler, eğritir ve sararır. Dolayısıyla ayı üç yönden ona benzetmiş oldu.

40

Ne güneş aya yetişebilir, ne de gece gündüzün önüne geçebilir. Bunlardan herbiri belli bir yörüngede yüzmeye (akıp gitmeye) devam ederler.

Güneş için aya yetişmek kolay değildir. Mümkün de değildir. Aynı anda onunla biraraya gelmesi, ışığına karışması ve nurunu yok etmesi mümkün değildir. Çünkü ay ve güneşin her birinin kendine göre ışığı vardır. Güneşin ışığı gündüzdedir. Ayın ışığı ise gecededir. Gece de gündüzü geçemez.

Yani “gecenin âyeti gündüzün âyetini geçemez “, demektir. Onlar da güneş ve aydır. Kıyamet kopuncaya kadar iş bu minval üzere devam eder. Kıyamet vakti gelince de Allah (celle celâlühü), güneş ve ayı biraraya getirir ve güneş batıdan doğar.

(.....) deki tenvîn, muzâfun ileyhın yerine gelmiştir.

Yani “onların hepsi” demektir. zamîr ise, güneşlere ve aylara gitmektedir. Onların herbiri yörüngelerinde akıp gitmektedirler.

41
Onların zürriyetlerini dopdolu bir gemide taşımamız da onlar için büyük bir ibret ayetidir.

Medine ve Şam kırâatma göre “zürriyetlerini” şeklindedir. (.....) dopdolu demektir. Zürriyetten maksat; çocuklar ve taşımasına önem verdikleri kişilerdir. Onlar, onları, karada ve denizde ticaret için gönderiyorlardı. Ya da zürriyetten maksat babalardır. Çünkü bu kelime ezdattandır (zıt manalı kelimelerdendir). Buna göre gemi, Nûh (aleyhisselâm) ın gemisidir. Denildi ki:

“Allah'ın, onların zürriyetini orada (gemide) taşımasının manası; orada çok önceki babalarını, zürriyetleri sulblerinde olduğu hâlde taşımasıdır. Onların zürriyetlerini zikretti, kendilerini değil. Bu, onlara nimeti hatırlatma açısından daha belîğdir.”

42
(Gemilerin benzerlerinden) binmekte oldukları ve ileride binecekleri şeyleri onlar için biz yarattık.

Onlar için gemilerin benzerlerinden deve gibi -ki onlar kara gemileridir- binecekleri şeyleri yarattık.

43
Eğer biz dileseydik onları suda boğardık. O zaman ne onların imdadına koşan olurdu, ne de kurtarılırlardı.

Eğer dilesek onları denizde boğarız. Onlar için bir kurtarıcı ya da bir yardımcı olmaz.

44
Ancak bizim tarafımızdan bir rahmet onları kurtardı. Ve belli bir zamana kadar dünyadan faydalanmaları uygun görüldü.

Yani onlar, ancak bizden bir rahmetle ve ecel günü gelip çatıncaya kadar yaşamakla faydalarındırmamızla kurtulurlar. Her ikisi de mefulun leh olmak üzere mensûbturlar.

45
Onlara, “önünüzdeki ve arkanızdaki (sizden önce ve sizden sonra gelecek) olaylardan sakının ki merhamet olunasmız, denilince (aldırış etmezler).

Yani işlediğiniz ve henüz işlemediğiniz günahlarınızdan, demektir, ya da peygamberlerini yalanlayan ümmetlerin başna gelen belaların benzerinden ve geride kalan kıyametten, ya da dünya fitnesi ve âhiret azâbından, demektir. Allah'ın (celle celâlühü) rahmetini ümid edenler olmanız için (.....) nın cevabı gizlidir.

Yani, “yüz çevirdiler.”

Hazfedilmesi câizdir. Çünkü, “Rablerinin ayetlerinden bir âyet geldikçe mütemadiyen ondan uzaklaşıyorlardı.” âyeti buna delalet etmektedir.

46
Rablerinin ayetlerinden bir âyet geldikçe mütemadiyen ondan uzaklaşıyorlardı.

Birinci (.....) olumsuzluğun te'kidi içindir. İkincisi ise teb'îz içindir.

Yani, onların âdeti her âyette ve her nasihatta yüz çevirmektir.

47
“Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden hayra sarfediniz” denildiğinde, kâfirler mü'minlere dediler ki: “Allah'ın, dikseydi doyuracağı kimseleri biz mi doyuralım! Siz gerçekten sapıtmış kimselersiniz.”

“Onlara... -yani Mekke müşriklerine,-'Allah'ın sizi rızıklarındırdığı şeylerden fakirlere infak edin'denildiğinde kâfirler mü'minlere dediler ki: Allah'ın, dileseydi doğuracağı kimseleri biz mi doyuralım?”

İbni Abbâs (radıyallahü anh) dan şöyle rivâyet edilmiştir:

“Mekke'de zındıklar vardı. Fakirlere sadaka vermekle emrolunduklarında şöyle dediler:

- Hayır vallahi, Allah'ın fakir kıldığını biz mi doyuracağız?”

“Siz gerçekten sapıtmış kimselerdiniz.” sözü Allah'ın (celle celâlühü) onlara hitâbıdır. Ya da mü'minlerin onlara söylediği sözün hikâyesidir. Ya da onların mü'minlere verdiği cevabın devamıdır.

48

Onlar “Eğer siz gerçekten doğru iseniz söyleyin bakalım! O sözünü ettiğiniz tehdit ve felâket ne zaman gelecek?” derler.

Dediğiniz hususlarda eğer doğrulardan iseniz söyleyin bakalım. Diriliş ve kıyamet ne zaman? Hitap peygambere ve ashâbınadır.

49

Onlar birbirleriyle gürültü ve şamata ederken kendilerini ansızın yakalayacak bir tek sayhayı bekliyorlar.

“Bir tek sayha” yani sura ilk üfürülüğü, demektir.

Hamza'ya göre (.....) fiilindendir. (.....) şeklindedir. Husumet ve niza edip kazanmak, demektir. Diğerleri ise, (.....) şeklinde (.....) yi ve (.....) a idğam ederek (.....) ı şeddeli okudular. Ancak Mekke kırâat imâmları idğam edilen (.....) nin harekesini nakletmek suretiyle (.....) yı üstün okudu. Medeni'ye göre (.....) sakindir. Yahya'ya göre (.....) ve (.....) esrelidir. Diğerlerine göre ise (.....) nin üstünü (.....) nin esresiyledir. Mana; “Muamelelerinde bir kısmı bir kısmıyla çekişirken onları yakalar.”, şeklindedir.

50

İşte o anda onlar ne bir tavsiyede bulunabilirler, ne de ailelerine dönebilirler.

Kendilerine âit işlerden biri hakkında vasiyette bulunamazlar. Evlerine dönmeye de güçleri yetmez. Bilâkis o sayhayı duydukları yerde ölürlər.

51

Sur'a üflendi. Birde ne güresin, onlar, kabirlerinden kalkıp koşarak Rablerine gelirler.

Bu ikinci üfürüştür. “Sur” ; boynuz, demektir ya da “suret, şekil” kelimesinin çoğuludur. (.....) Kabirler, demektir. (.....) fiili (.....) in esresi ve ötresiyledir.

52

İşte o zaman “Eyvah, eyvah! Bizi kahirimizden kim çıkarıp diriltti? Bu Rahmân'ın va'didir. Peygamberler gerçekten doğru söylemişler” derler.

Kâfirler derler ki: “Bizi yattığımız yerden kim diriltti, kim yaydı?” Hâfs'a göre (.....) da vakfı lazım vardır. Küçük bir duruşla durulur. Mücâhid'ten şöyle nakledilmiştir:

“Kâfirler için içinde uykunun tadım buldukları yataklar vardır. Kabir halkının kalkışı için sura üfürüldüğünde'bizi kim diriltti?'derler.”

“Bu, Rahmân'ın va'didir. Peygamberler gerçekten doğru söylemişlerdir. “Bu, meleklerin ya da muttakilerin sözüdür. Ya da bu, risalede ilgili işittiklerini hatırlayan kâfirlerin kendi kendilerine söyledikleri ya da birbirlerine söyledikleri sözdür.

(.....) mastariyyedir. Manası; “Bu, Rahmân'ın vadi ve peygamberlerin doğrularının haberidir.” Orada va'd olunan, vad olarak doğrularının da sıdk olarak adlandırılmıştır.

Ya da (.....) ismi mevsuldur. O zaman takdiri şöyledir:

“Bu, Rahmân'ın va'dettiği ve peygamberlerin doğru söylediği şeydir.

Yani bu, onda peygamberlerin doğru söylediği şeydir” , demektir.

53

Bu, bir tek sayhadan başka bir şey değildir. İşte ondan sonra hepsi toplanıp huzurumuza dizilirler.

Bu son üfürüş, tek bir sayhadan başka bir şey değildir. Bir de bakarsın ki onlar toptan hesap için huzurumuza gelmiştir. Daha sonra (Allah (celle celâlühü)), o günde onlara söylenen şeyi zikretti.

54

Artık bu gün hiçbir kimse en ufak bir haksızlığa uğramaz. Siz orada ancak dünyada yaptıklarınıza karşılık alırsınız.

55

Bu gün (âhirette) cennetlikler, nimetler içerisinde safa sürerler.

(.....) Kûfe ve Şam kırâat imâmılarına göre iki ötrelidir. Mekke, Nâfi ve Ebû Amr'a göre örte ve sükûnladır. Mana şudur; “Onlar'vasfedilemeyen bir meşguliyet içerisindeyler. O da; ağaçların altında, nehir kıyısınâa bakirelerle birleşmektir.” Ya da “çalğı aletlerinin tellerine vurmaktır” . Ya da “Cebbar (olan Allah'ın (celle celâlühü)) ziyafetidir.”

(.....) ikinci haberdur. Yezid'e göre (.....) şeklindedir.

(.....) ve (.....) nimetlenip lezzet alan demektir. (.....) kelimesi bundandır. Çünkü o, kendisiyle lezzet alınan şeydir. “latife” de böyledir.

56

Onlar ve eşleri gölgeler altında tahtlara kurulurlar.

(.....) Mübtedadır. (.....) onun üzerine atıftır. (.....) hâldir. (.....) kelimesinin çoğuludur. Güneşin, üzerine düşmediği yerdir. (.....) ve (.....) da olduğu gibidir. Ya da (.....) kelimesinin çoğuludur. (.....) da olduğu gibi. Bunun delili de Hamza ve Ali'nin kırâatidir. (.....) kelimesinin çoğuludur. Seni güneşten koruyan şeydir. (.....) kelimesi (.....) kelimesinin çoğuludur. Gelin odasındaki divan ya da gelin odasındaki yaygı demektir. (.....) haberdur. Ya da(.....) haberdur. (.....) başlarıgıç cümlesidir.

57

Orada her çeşit meyve onlar içindir. Bütün arzuları yerine getirilir.

Yaptıkları dualar onlar içindir, (kabul edilir) yani cennet halkının yaptığı bütün dualar (istekler) kabul edilir. Ya da temenni ettikleri şeyler onlara verilir, demektir. Bu, onların “aleyhime dilediğini nîsbet et” sözündeki gibi.

Yani onu aleyhime temenni et, demektir. Ferrâ"dan rivâyet edildiğine göre o (.....) kelimesindendir, “Onlar hak sâhibi olmadıkları şeyleri temenni etmezler.” demiştir.

58

Bağışlayıcı bir Rab olan Allah'tan onlara söz,olarak selâm gelir.

(.....) den bedeldir. Sanki onlara “Allah” (celle celâlühü) selâm demiştir. Rahîm olan Rab'den onlara söz olarak “selâm” denir. Mana; “Şüphesiz ki Allah onlara, onları yüceltmek için melekler vasıtasıyla, ya da vasıtasız olarak selâm verir. Bu, onların temenni ettiği şeydir. Bu, onların hakkıdır. Bundan mahrum edilmezler.”

İbni Abbâs şöyle demiştir: “Melekler, onların yanma âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş selâmla girerler.”

59

Ayrılın bir tarafa bugün ey günahkârlar!

“Mü'minlerden ayrılın. Ayrı olun.” Bu mü'minler haşrolunduğunda ve cennete doğru götürüldüklerinde (söylenir). Dehhak'tan şöyle rivâyet edilmiştir:

“Her kâfirin (içinde bulunduğu) ateşten bir evi vardır. Ebedî olarak ne bir kimseyi görür, ne de görülür.” kıyamet günü onlara şöyle denir.

60

Ey İnsanoğlu! “Şeytana tapmayın, çünkü o, sizin apaçık bir düşmanınızdır” diye size and vermedim mi? (Bunu size peygamberlerim vasıtasıyla açık açık bildirmedi mi?)

(.....), vasiyyet demektir. Vasiyyet ettiğinde “vasiyyeti yerine getirmesini istedi” denir. Allah (celle celâlühü) da onlardan onlar da var ettiği aklî delilleri ve onlara indirdiği vahyi delilleri kullanmalarını istemiştir. Şeytana ibâdet ise kendilerine vesvese verdiği ve süslü gösterdiği hususlarda ona itâat etmeleridir.

61

(Ve demedim mi?) Sadece bana ibâdet ve kulluk edin. Çünkü dosdoğru yol budur.

Beni birleyin ve bana itâat edin. “Bu “kelimesi, Allah'ın (celle celâlühü) şeytana isyan ve Rahmân'a itâat hususunda onlara tavsiye ettiği şeye işarettir. “Sırat-ı Müstakim” ; yani istikameti düzgün yol demektir ki ondan daha düzgün hiçbir yol yoktur.

62

Şeytan sizden pek çok milleti kandırıp saptırdı. Siz aklınızı kullanınıyor musunuz?

Medineliler, Âsım ve Sehl'e göre (.....) de (.....) ve (.....) esreli,(.....) şeddelidir. Ya'kûb'a göre (.....) ve (.....) örteli, (.....) şeddelidir. Şamlılar ve Ebû Amr'a göre (.....) ve (.....) ötreli, (.....) şeddesizdir: Bunlar, “mahlûkat” manasına gelen kelimelerdir. “Akledecek akla sahip değil misiniz? “Bu, akli kullanmayı terkettikleri için sorulmuş azar sorusudur.

63

İşte bu, size vaad edilen cehennemdir.

64

Küfür ve inkârınız sebebiyle bugün girin oraya!

Küfür ve inkârınız sebebiyle bugün oraya girin!

65

O gün onların ağızlarını mühürleriz. Kazandıklarını (yaptıkları iyi ya da kötü amelleri) bize elleri anlatır. Ayakları da şahadet eder.

Yani, onları söz söylemekten men ederiz. Rivâyet edildiğine göre:

“Onlar, inkâr edip mücadeleye başlarlar. Komşuları, aileleri, aşiretleri, onlar aleyhine şahitlik yaparlar. Ancak onlar, yine de müşrik olmadıklarına dair yemin ederler. İşte o zaman ağızları mühürlenir, elleri ve ayakları konuşur.” Nitekim Hadis-i Şerifte şöyle buyurulmuştur:

“Kıyamet gününde kul şöyle der:

- 'Ben aleyhime benden olan bir şahitten başkasını kabul etmem.' Bunun üzerine ağzı mühürlenir ve azalarına şöyle denir:

- Konuş. O da yaptığını söyler. Sonra konuşmasına müsaade edilir de şöyle der:

- 'Kahrolasılar! Ben sizin için mücadele veriyorum.' “Müslim, 2969.

66

Dilersek gözlerini büsbütün kör ederiz. Bu sefer de yolda itişip kakışırlar. Çünkü yolu göremezler.

Dileseydik onları kör ederdik ve onların gözlerini giderirdik. (.....), “ortadan kaybolacak şekilde gözün yarığının kapanması, silinmesidir.” (.....) harfî cer hazfedilmiş ve fiil bitişik kılınmıştır. Aslı (.....) şeklindedir. O zaman da mana; “Gözlerini sildiğimiz hâlde nasıl görecekler?” şeklindedir.

67

Eğer biz dileseydik oldukları yerde onların bünyelerini şekillerini değiştirirdik, ne ileriye gitmeye güçleri yeterdi, ne de geri dönmeye,

Dileseydik onları maymunlara, ya da domuzlara, ya da taşlara dönüştürürdük. Ebubekir ve Hammad'a göre (.....) şeklindedir.

(.....) aynı manayadır. (.....) ve (.....) kelimelerinin bir benzeridir.

Yani, onları günahları işledikleri evlerinde dönüştürürdük, demektir. Ne gitmeye ne de gelmeye güç getiremezlerdi. Ya da ne önlerine doğru ilerleyebilirler ne de arkalarına dönebilirlerdi.

68

Kime uzun ömür versek biz onun yaratılışını (gençliğini, güzelliğini bozar, beli bükük hale getiririz.) Onlar bunu hiç düşünmezler mi?

Âsım ve Hamza'ya göre (.....) şeklindedir. (.....) birşeyin üstünü altına getirmektir. Diğerlerine göre (.....) şeklindedir.

Yani onun yaratılışını tersine çeviririz demektir. Mana şudur; “Ömrünü uzun kıldığımız kişinin yaratılışını tersine çeviririz de kuvvetin yerini zayıflık, gençliğin yerini yaşlılık alır. “Bu şöyledir:

“Biz onu zayıf bir bünye ile yarattık. Aklı ve ilmi yoktu. Sonra onu, güçlü kuvvetli vaktine ulaşırcaya kadar zamanla kapasitesini artırdık. Kuvvetinin kemale ulaşmasını, aklını kullanmasını, lehinde ve aleyhinde olan şeyleri bilmesini sağladık. Yaşlılık sınırına geldiğinde de onun yaratılışını tersine çevirdik. Onun bünyesinin zayıflığı, aklının azlığı ve ilmi olmamasıyla küçük bir çocuğun haline benzeyen bir hale dönünceye kadar kapasitesini azaltırız. Okun dönüşü gibi ki o üstünü altına getirir.”

Nitekim Allah (celle celâlühü) şöyle buyurmuştur:

“Sizden kimi de ömrün en kötü çağma (ihtiyarlığa) itilir ki bilirken bir şey bilmez hale gelsin.”

“Hiç düşünmüyorlar mı?” Onları gençlikten ihtiyarlığa, kuvvetten zayıflığa, akıl keskinliğinden karıştırmaya ve temyiz kabiliyetinin azalmasına nakletmeye kâdir olan, onların gözlerini de silmeye ve kendilerini de mekânlarında (başka bir şeye) dönüştürmeye Kâdir'dir. Ve onları öldükten sonra diriltmeye de Kâdir'dir.

Medine, Ya'kûb ve Sehl'e göre (.....) ile (.....) şeklindedir.

69

Biz ona (peygambere) şiir öğretmedik. Hem bu ona gerekli de değildir. Onun söyledikleri ancak Allah'tan gelmiş bir hatırlatma, açık bir Kur'an'dır.

Allah'ın Resûlü (sallallahü aleyhi ve sellem) için “şairdir” diyorlardı da bu âyet indi.

Yani, “Nebi'ye (sallallahü aleyhi ve sellem) şairlerin sözünü öğretmedik” , demektir. Ya da Kur'ân şiir değildir manasına ona Kur'ân öğretmekle şiiri öğretmedik, demektir. O şiir, bir manaya delalet eden vezinli ve kafiyeli bir sözdür. Öyleyse Kur'ân da nerede vezin, nerede kafiye? Eğer araştırırsan onunla şiir arasında hiçbir münasebetin olmadığını göreceksin. Bu, onun için uygun olmaz. Onun haline layık da değildir. İstese de bunu yapamaz.

Yani “O'nu (sallallahü aleyhi ve sellem) şiir söylemek istesede bunu başaramayacak ve ona kolay gelmeyecek biri kıldık” , demektir. Delil daha sağlam ve şüphe tamamen iptal olsun diye onu yazı yazmayı bilmeyen bir ümmi kıldığımız gibi.

Ben peygamberim yalan yok.

Ben Abdülmuttalibin oğluyum (torunuyum)

Sen ancak kan akan (yaralı) bir parmaksın. Karşılaştığın şeyler Allah yolundadır.

sözleri ise sanat içermeyen ve zorlanmaksızım düzgün bir şekilde söylediği sözlerindendir. Ancak insanların konuşmalarında, mektupların da ve sohbetlerinde birçok söz vezinli geldiği gibi böyle bir şeyi kastetmeksizin ve böyle birşeye yönelmeksizin söz vezinli gelmiştir. Bunu hiç kimse şiir olarak adlandırmaz. Çünkü onun sâhibi vezni kastetmemiştir ki, bu şiir için gerekli birşeydir.

Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) sükûnla (.....) demiştir. (.....) de de (.....) yi üstün kılmıştır. (.....) de de (.....) yi esre kılmıştır. Kur'ân'ın şiir cinsinden olduğunu iptal ettikten sonra şöyle dedi:

“O öğretilen şey ancak insanların ve cinlerin onunla öğüt aldığı, Allah tarafından gönderilmiş bir zikirdir (hatırlatmadır.) O Kur'ân, ancak mihraplarda okunan mabedlerde tilâvet olunan, tilaveti ve onunla amel edilmesi sebebiyle iki cihanda başarıya ulaşılabilir semavi bir kitaptır. Onunla şeytanın dürtmelerinden olan şiir arasında ne kadar da fark var.”

70

(Bununla) onun, diri olanları uyarmasını ve kâfirlere (cezânın) hak olduğunu (söylemesini istedik).

Kur'ân'ın ya da peygamberin uyarmasını. “Biri olanları” yani akıllı düşünen kimseleri, demektir. Çünkü gâfil, ölü gibidir. Ya da kalben diri olanları demektir. Ölüler hükmünde olan düşünmeyen kâfirler üzerine “söz hak olsun diye” demektir.

71

Onlar bakıp görmediler mi ki, biz, kudretimizin eseri olmak üzere pekçok faydalı hayvanlar yarattık. Ve onlar da bunlara mâlik ve sahip oldular.

Yani, yaratılması, bizzat bizim üstlenip başardığımız şeylerdendir. Bizden başka hiç kimse onların yaratılmasını üstlenmeye güç getiremedi. “Onlar da bunlara sahip oldular.”

Yani onları onlar için yarattık ve onları onların mülkiyetine verdik. Onlardan faydalanmak üzere onlarda mülkiyet tasarrufuyla tasarruf ederler. Ya da onlar, onları tutup hâkimiyetleri altına alanlardır.

72

Bu hayvanları onların emrine amade kıldık. Onların bazısını binek olarak kullanırlar, bazısını besin olarak yerler.

Onları, onların emrine amade kıldık. Allah'u Teâlâ'nın onları zelil kılması ve emre amade kılması olmasaydı buna kimin gücü yeterdi? Bu sebepten Allah'u Teâlâ biniciye bu nimete şükretmesini ve:

“Bunu bizim hizmetimize vereni teşbih ve takdis ederiz, yoksa biz bunlara güç yetiremezdik.” Zuhurf, 13. sözüyle teşbih getirmesini gerekli kıldı.

(.....) binilen şey, demektir.

Yani, onların, sırtlarına binsinler ve etlerinden yesinler diye onlara boyun eğdirdik, demektir.

73

Bu hayvanlarda onlar için içecek (sütler) ve daha nice faydalar vardır. Hala şükretmezler mi?

O hayvanlarda onlar için menfaatler ve içilecek sütler vardır. Derilerinden, tüylerinden, yünlerinden ve daha başka faydalarından istifade ederler.

(.....) kelimesi (.....) kelimesinin çoğuludur. O da içme yeri veya içilecek şeyin yeri demektir. Hayvanları ihsan ettiği için Allah'a (celle celâlühü) hâlâ şükretmezler mi?

74

(Kendilerine bu kadar nimetler verildiği hâlde yine) onlar, yardımlarını umarak Allah'tan başka ilâhlar edindiler.

Kendilerine bela isabet ettiğinde putları onlara yardım eder umuduyla Allah'tan başka ilâhlar edindiler.

75

(Hâlbuki o ma'bût edindikleri putların) onlara yardım etmeye asla güçleri yetmez. Bilâkis onlar, bu ma'bûtlar için yardıma hazır askerlerdir.

Onların ilâhları, kendilerine ibâdet edenlere yardıma güç getiremezler. Bilâkis o kâfirler, putlara hizmet eden, onları koruyan yardımcıları ve taraftarlarıdır. Ya da Allah (celle celâlühü) katında kendilerine yardım etsin, şefâatçi olsun diye onları ilâhlar edindiler. Hâlbuki iş onların zannettiğinin tam tersinedir. Şöyle ki; o putlar kıyamet gününde onlar (kâfirler) için hazırlanmış, onlara azap etmek için getirilmiş ordulardır. Çünkü onlar, ateş yakıtı haline getirileceklerdir.

76

(Ey Resûlüm Muhammed!) onların sözleri sakın seni üzmesin. Çünkü biz, onların gizlemekte olduklarını da açığa vurduklarını da biliyoruz.

Nafi'ye göre (.....) ötreli (.....) esrelidir. (.....) şeklindedir. (.....) filinden, (.....) babındandır.

Yani “Onlarınyalanlamaları eza ve cefa vermeleri seni üzmesin.” , demektir.

“Biz, onların gizlemekte oldukları düşmanlıklarını da açığa çıkardıklarını da biliriz.” Ve biz, onları ona göre cezâlarıdırırız. Senin gibi birinin kederinin gitmesi ve üzüntünün kendisini kaplamaması için, bu tehditle teselli bulması ve âhiretteki kendi durumunu ve onların durumunu düşünmesi gerekir.

Kim “(.....) şeklinde (.....) (hemze)rtirc üstünüyle okursa namazı bozulur ve manasına inanırsa küfre girer” , derse hata etmiştir. Çünkü onun, sebep bildiren (.....) ın hafzı üzerine hamledilmesi mümkündür. Bu, Kur'ân da, şiirde ve her tür sözde çokça geçmektedir. Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in telbiyesi de böyledir. (.....) şeklinde. Buhârî, 1549; Müslim, 1184.

Ebû Hanîfe (rahmetüllahi aleyh) (.....) i esreyle okudu. Şâfiî (rahmetüllahi aleyh) ise üstünle okudu. Allah'ın rahmeti her ikisinin de üzerine olsun. Her ikisinin de sözü sebep içindir. Eğer üstün olursa bu (.....) sözünden bedel olur.

Sanki” Onların'biz onların gizlemekte olduklarını da açığa vurduklarını da biliyoruz“dersen derim ki; (.....) kelimesine mefûl kılsan bu mana (.....) da da oluşur. Ortaya çıktı ki hüznün, Allah'u Teâlâ'nın âlim olmasına taallûk edip etmemesi (.....) ya da (.....) olması ile alâkalı birşey değildir.

Bu senin takdirine göredir. (.....) şeklinde okuduğunda mefûl manası değilde ta'lil manası takdir ettiğin gibi, (.....) şeklinde okuduğunda da ta'lil manasını takdir edersen bedel manasını değil. Yine konuşanın meseleyi büyüttüğü şey üzerine esre ya da üstün okutan bir şey takdir edersen, o zamanda bu, Allah'u Teâlâ'nın, onların gizlisini ve açığını bildiğine üzmekten Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in menedilmesidir. Onun üzmekten men edilmesi üzüldüğünü göstermez. Nitekim;

“Sakın kâfirlere arka çıkma!” Kasas, 86.

“Müşriklerden olma!” Enam, 16; Yûnus, 105; Kasas, 87. ve

“Allah ile beraber başka bir ibâdet etme” Kasas, 88. âyetleri de böyledir.

77

İnsan görmüyor mu ki, biz onu nutfeden (sperma) yarattık. Bir de bakıyorsun ki apaçık düşman kesiliyor.

Bu âyet, çürümüş bir kemiği eline alıp ufalayan ve:

- Ey Resûlüm Muhammed! Ne dersin, Allah bunu çürüdükten sonra diriltecek mi? diyen Ubey b. Halef hakkında nâzil olmuştur. Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) de ona:

- “Evet, seni de diriltecek ve cehenneme sokacak,” cevabını vermiştir.

(.....) (Nutfe) pislik kanalı olan idrar yolundan çıkan bir pisliktir. “Bir de bakıyorsun ki apaçık hasım kesiliyor?”

Yani düşmanlığı açık biri haline gelir.

Yani o hala aslının zelliliği ve evvelinin düşüklüğü üzeredir. Rabbine karşı düşmanlık üzere baş kaldırıyor. O'nun, kemikleri çürüdükten sonra ölüyü diriltmeye Kâdir olduğunu inkâr ediyor. Sonra da “kendisinin en önemli vasfı hususunda bile O'nun düşmanı kesiliyor. O da, onun ölüden inşa edilmesidir. Buna rağmen o, ölüden inşa edileceğini inkâr ediyor. Bu da inatlaşmanın son haddidir.

78

Kendi yaratılışım unutarak bize karşı misal iradına kalkışıyor. Ve “şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?” diyor.

Kemiği ufalanak suretiyle bize misal vermeye kalkışıyor ve kendisinin meniden yaratıldığını unutuyor. Bu, kemiği diriltmekten daha gariptir. (.....) da mastar, mefûla muzaf olmuştur.

Yani bu “bizim onu yaratışımızı” demektir. “çürümüş kemiklere verilen bir isimdir.”

(.....) ve (.....) gibi sıfat değildir. Bu sebepten müennes kılınmaz. Burada müennes için haber olarak gelmiştir. Kemiklerde canlılık olduğu iddiasında bulunan ve “Ölünün kemikleri necistir. Çünkü kendisinde canlılık var olduğu cihetle ölüm, onda da tesirini icra etmiştir.” diyen kişi bu ayete yapışmaktadır. O kemik bize göre temizdir. Aynı şekilde saç ve sinir de temizdir. Çünkü canlılık onlarda karar kılınmaz. Dolayısıyla da ölüm onlarda tesirini icra etmez. Âyette geçen “kemiklerin diriltilmesi” nden maksat; onların canlı hassas bir bedenle bulundukları eski, yumuşak ve taze hale dönüştürülmesidir.

79

De ki onları ilk defa yaratmış olan diriltir. Çünkü O, her türlü yaratmayı gayet iyi bilir.

“İlk defa “yani ilk olarak, demektir. O bütün mahlûkatı bilir. Onun hiçbir parçası O'na gizli kalmaz. Eğer karada ve denizde paramparça olsa onu toplar bir araya getirir ve onu önceden olduğu gibi kendine kul edinir.

80

Yeşil ağaçtan sizin için ateş çıkaran O'dur, işte siz ateşi ondan yakıyorsunuz.

Bundan sonra mahlûkatın harikulade olanlarından bahsetti. Ateş, suyun zıddı olduğu ve onu söndürdüğü hâlde yeşil ağaçtan ateş yakılmasıdır. Bu, bedevilerin tutuşturdukları zinad'dır. Onun çoğunluğu marh ve afardanâir. Onların atasözlerinde de şöyle denilmiştir:

“Her ağaçta ateş vardır. Mahr ve Afar daha çok ateşi toplamış ve şerefi kendilerine has kılmıştır.”

Marh; çabuk tutuşan bir ağaçtır. Afar ise kendisiyle ağaç yakıları ağaçtır. Adam ikisinden de misvak büyüklüğünde dal keser -o ikisi yeşildir ve ikisinden de su damlamaktadır-. Marhı -ki o erkektir- Afara sürter - bu dişidir- Allah'ın izniyle derhal ateş yanar.

İbni Abbâs (radiyallahü anh) dan şöyle rivâyet edilmiştir:

“Hiçbir ağaç yoktur ki onda ateş olmasın (yanmasın) ancak elbiselerin inceltilmesinde kullanılan hünnep ağacı müstesna.”

Kim suyu ve ateşi bir arada tutmaya güç getirebiliyorsa, o insanda da ölümü ve hayatı peşpeşe getirebilir. İki zıttan birinin diğerinden sonra getirilmesi aklen ikisini bir araya getirmekten daha kolaydır.

(.....) kelimesi lâfza göre müzekker gelmiştir. Ama manaya göre (.....) şeklinde de okunmuştur. Daha sonra tüm azametiyle birlikte gökleri ve yeri yaratmaya kâdir olanın insanları da yaratmaya kâdir olduğunu şu sözüyle beyan etti.

81

Semavat ve arzı yaratan, onların benzerlerini yaratmaya kâdir değil midir? Evet, (onların benzerini yaratmaya her zaman elbette) Kâdir'dir. O, herşeyi hakkıyla bilen bir yaratıcıdır.

Göklere ve yere nisbeten küçüklükte onların bir benzerini yaratmaya Kâdir değil midir? Ya da onları tekrardan yaratmaya Kâdir değil midir? Çünkü dönüş yeri birincinin bir benzeridir. Ya da onun aynı (kendisi) değildir.

“Evetl -

Yani De ki: Bilâkis O, buna- kâdirdir. -O birçok mahlûkatı yaratandır, birçok malumatı- bilendir. “

82

Onun işi, birşey yaratmak istediği vakit ona sadece “ol” demektir ve o şey derhal olur.

Yani o, çaresiz mevcut olur. Kısaca; kâinat O'nun yaratmasıyla meydana gelmiştir. Ancak var etmesini, kendisinden (.....) ve (.....) harfleri sadır olmaksızın (.....) sözüyle ifade etmiştir. Gerçekte bu, yaratışın hızlılığını beyandır. Sanki o şöyle demektedir:

“(.....) sözünü söylemek size nasıl ağır gelmiyorsa aynı şekilde mahlûkatı ilk baştan yaratmak ve onları tekrardan yaratmak da Allah'a ağır gelmez.”

Şam kırâat imâmları ve Ali'ye göre (.....) şeklindedir. (.....) üzere atıftır. Ötre olması ise mübteda ve haberden oluşan cümle olmasındandır. Takdiri de (.....) şeklindedir. Benzeri üzerine atfedilmiştir. O da (.....) cümlesidir.

83

Herşeyin mülkü kendi elinde olan Allah bütün noksanlıklardan münezzehtir. Siz O'na döndürüleceksiniz.

(.....) kelimesi, O'nu (Allah'ı) müşriklerin vafettikleri şeyden tenzihtir. Ve O'nun hakkında onların dediklerini demeyi yadırgamaktır. O herşeye sahiptir. (.....) kelimesindeki (.....) ve (.....) harfleri mübalağa içindir.

Yani, “O (celle celâlühü), herşeyin sâhibidir” , demektir.

“-Öldükten sonra firesiz- O'na döndürüleceksiniz. “Ya'kûb'a göre (.....) şe kimdedir.

Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

“Herşeyin bir kalbi vardır. Kur'ân'ın kalbi de Yâ-Sîn Süresidir. Kim Allah'ın rızasını dileyerek Yâ-Sîn'i okursa Allah onu bağışlar ve ona ecir olarak Kur'ân'ıyirmi iki defa okumuş gibi sevap verir.” Tirmizî, 2887.

“Kim haceti esnasında Yâ-Sîn'i okursa haceti giderilir.” Darimî, Ata b. Ebi Rebah'tan rivâyet etmiştir. Ed-Dürrül-Mensur, 7 / 38.

“Onu okuyan eğer aç ise, Allah onu doyurur. Eğer susuzsa Allah onu suya kandırır. Eğer çıplaksa Allah onu giydirir. Eğer korkuyorsa Allah onu emin kılar. Eğer yalnızlık hissediyorsa Allah ona ünsiyet verir. Eğer fakirse Allah onu zengin kılar. Eğer hapishanedeysen Allah onu çıkarır. Eğer esirse Allah onu kurtarır. Eğer yoldan çıkmışsa Allah ona hidâyet verir. Eğer borçluysa Allah onun borcunu hazinesinden öder.”

Yasin Sûresi (.....) ve (.....) olarak da adlandırılır. Çünkü o okuyana arız olabilecek her kötülüğü defeder ve onun her hacetini yerine getirir.

Allah'u Alem.

SÂFFÂT SÛRESİ

Bu sûre Mekke'de nâzil olmuştur; 182 âyettir.

Kur'ân-ı Kerîm'in Mushaf tertibine göre 37. sûresidir. Mekke'de inmiştir. Nüzul sırasına göre elli altıncı suredir. 181 ya da 182 ayetten ibârettir.

Bu sûre-i celile “Saffât” kelimesiyle başladığından bu ismi almıştır.

1-4
Saf saf dizilmişlere, toplayıp sürenlere, zikir okuyanlara yemin ederim ki, ilahınız birdir.

Allah'u Teala, melekler taifesiyle yemin etmiştir. Ya da namazda ayakları saf saf dizilenlerin nefisleriyle yemin etmiştir. Bulutları sevkedenlere yemin olsun. Ya da ilham yoluyla günahlardan menedenlere yemin olsun. İndirilmiş kitaplardan ve diğerlerinden Allah'ın (celle celâlühü) kelamını okuyanlara yemin olsun. Bu, İbni Abbâs, İbni Mes'ud ve Mücahid'in görüşüdür. Ya da teheccüd namazında ve diğer namazlarda ayakları saf saf dizilen, ilmiyle amil âlimlerin nefislerine yemin etmiştir. Öğüt ve nasihatlerle (günaha düşmekten) menedenlere yemin olsun. Allah'ın (celle celâlühü) âyetlerini ve O'nun şer'i emirlerini okuyanlara yemin olsun. Ya da Allah (celle celâlühü) yolunda savaşan, saf saf dizilen, atları cihad için sevkeden ve bu hâlde bile Kur'ân okuyan gazilerin nefislerine yemin etmiştir.

(.....) tekid edici mastardır. (.....) de böyledir. (.....) sıfatların birbirlerine karşı üstünlüklerindeki tertibe delalet etmektedir. Faziletin, önce safa, sonra sevketrneye, sonra da tilavete âit olduğunu ifade etmektedir. Ya da tam tersidir. Yeminin cevabı “İlahınız birdir” cümlesidir. Denildi ki:

“Bu, onların'o taunları tek bir ilâh mı yapmış?'Sad, 5. sözlerinin cevâbıdır.”

5
O, göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin Rabbi, hem de doğuların (ve doğuşların) Rabbidir.

(.....) haberden sonra haberdır. Ya da hazfedilmiş bir mübtedanın haberidir.

Yani “o ... Rabbidir” şeklindedir. (.....) güneşin doğuş yerleridir. Üç yüz altmış tane doğuş yeri vardır. Batış yerleri de böyledir. Güneş, her gün o doğuş yerlerinin birinden doğar batış yerlerinin birinden batar. Onların birinden iki gün üst üste ne doğar, ne de batar.

“İki doğunun ve iki batının Rabbidir” Rahmân, 17. âyetine gelince, onda yaz ve kıştaki doğuş-batış yerlerini kastetmiştir.

“Doğunun ve batının Rabbi” Şuara, 28; Müzzemmil, 9. âyetinde ise yönü kastetmiştir. Doğu bir yöndür, batı da bir yöndür.

6
Biz, yakın göğü, bir süsle, yıldızlarla süsledik.

Size en yakın göğü süsledik. (.....) kelimesi, (.....) nin müennesidir. Hafs ve Hamza'ya göre (.....) den bedel olmak üzere (.....) şeklindedir. Mana, “en alt göğü yıldızlarla süsledik” , şeklindedir.

Ebû Bekir'e göre (.....) in mahallinden bedel olmak üzere (.....) şeklindedir. Ya da “kast ediyorum” kelimesinin gizliliği üzere, ya da mastarı nunlayarak mef'ûlde amel ettirmek üzere (.....) şeklindedir.

Diğerlerine göre, mastarın faile izafeti ile, (.....) şeklindedir.

Yani, yıldızların onu süslemesiyle, demektir. Aslı (.....) şeklindedir. Ya da mefule izafetiyledir.

Yani “Allah'ın, yıldızları bezemesi ve onları güzelleştirmesiyle” demektir. Çünkü gökyüzü, onların kendi güzelliğinden dolayı, süslenmiş olmaktadır. Ebû Bekir'in kırâatmdan dolayı aslı(.....) şeklindedir.

7

Ve itâat dışına çıkan her şeytandan (yıldızlarla) gökyüzünü koruduk.

(.....) mana üzerine atfedilmiştir. Çünkü mana: “Gerçekten biz, yıldızları, gökyüzü için bir süs ve şeytanlara karşı da koruma olarak yarattık” şeklindedir.

“Andolsun biz, en yakın göğü lambalarla donattık ve onları şeytanlar için taşlamalar yaptık.” Mülk, 5. buyurulduğu gibi. Ya da illet bildiren bir fiil takdir olunmuştur. Sanki şöyle demiştir: “Her şeytandan koruduk, onu yıldızlarla süsledik.” ya da manası, “onu tamamen koruduk” , şeklindedir.

(.....) itâat dışına çıkan, demektir.

8

Onlar, artık mele-i âlâda olup bitenleri dinleyemezler. (Dinlemeye kalkışsalar) her taraftan taşlanırlar.

(.....) deki zamîr “her şeytana” gider.

Çünkü o, şeytanlar manasınadır. Ebû Bekir'in dışındaki Kufe'liler (.....) şeklinde okumuşlardır. Aslı (.....) dir. (.....), işitmeyi istemek, demektir. “İşitmeyi istedi de işitti ya da işitmedi.” denir. Ayrı bir söz olması gerekir. Onda gizlice dinlemeyi isteyen hâli olduğundan hikâye edilerek gelmiştir. Mübtedadır. Onlar, meleklerin sözlerini işitmeye, ya da dinlemeye güç getiremezler. Denildi ki:

“Onun aslı “dinlenmemeleri için” şeklindedir.

(.....) harfi “Bana ikram etmen için sana geldim.” cümlesinde olduğu gibi hafzedilmiştir. Geriye (.....) kalmıştır.

(.....) de hafzedilmiş ve ameli de iptal edilmiştir.

“Ey savaşa kâtilması için teşvik ettiğim kişi” sözünde olduğu gibi.

Bunda zorlama vardır. Kur'ân'ın bunun benzerlerinden korunması gereklidir. Zira hafzetme işinden herbiri tek başına reddedilmez. Ancak ikisinin birlikte hafzedilmesi kabul edilmemiştir.

“konuşan faları (adamı) işittim” ,

“konuşan (adam) kulak verdim” , “sözünü işittim” ve “sözüne kulak verdim” sözleri arasındaki fark şudur:

Harfi cersiz müteaddi olanlar anlamayı ifade etmektedir. (.....) harfi cer ile müteaddi olanlar ise anlamayla birlikte kulak verip dinlemeyi de ifade etmektedir.

Mele-i Ala, meleklerdir. Çünkü onlar gökyüzü sakinleridir. İnsanlar ve cinler ise mele-i esfeldir. Çünkü onlar yeryüzü sakinleridir. Çalmak için her nereden çıkarlarsa çıksınlar onlara gökyüzünün her cihetinden parlak yıldızlar atılır.

9

Kovulup atılırlar. Ve onlar için sürekli bir azap vardır.

(.....), mefûlun lehtir.

Yani, kovalanak için taşlanırlar, demektir. (.....) kelimesi, (.....) -dan gelmektedir. Daimi demektir.

Yani, “Onlar dünyada parlak yıldızlarla taşlanırlar. Âhirette de onlar için kesintisiz olan sürekli bir azap hazırlanmıştır.”

10

Ancak (meleklerin konuşmalarından) bir söz kapan olursa, onu da delen ve yakan bir alev takip eder.

(.....) deki (.....) mahallen merfûdur. (.....) daki (.....) dan bedeldir.

Yani, şeytanlar, onları (melekleri) dinleyemezler. Süratle onların sözlerinden bir şey kapan şeytan hariç. Onu da derhal atıları delici parlak bir yıldız takip eder. (.....) atıları yıldız demektir.

11

Şimdi sor onlara! Yaratılış bakımından kendilerini yaratmak mı daha zor, yoksa bizim yarattıklarınız mı? Biz onları yapışkan bir çamurdan yarattık.

Mekke kâfirlerine bir sor. Mahlûk olarak onlar mı daha güçlü?

(.....) onların “yaratılışı güçlü” ve “yaratılışında güçlülük var” cümlelerinden gelmektedir. Ya da mana, “Onları yaratmak mı daha zor, daha meşakkatlidir?” Şeklindedir. Bu, onların dirilişi inkârına cevap manası taşımaktır. Çünkü bu kadar büyük mahlûkatı yaratmak kendisine kolay gelen ve onu sıfırdan yaratmak kendisine zor gelmeyen zata, insanı yaratmak daha kolay gelir.

“Bizim yarattıklarınız “la mahlûkatından zikrettiği melekleri, gökleri, yeri ve arasındakiler! kastetmektedir. Akıllılar için diğerlerine karşı üstünlük olduğundan (.....) edatıyla getirildi. “yoksa sayıp döktüklerimiz mi?” şeklinde okuyanın kırâati da buna delalet etmektedir.

(.....) şeddeli ve şeddesiz olarak okunmuştur. (.....) yapışan ya da ayrılmayan demektir ki bu şekilde de, yani (.....) şeklinde de okunmuştur. Bu, onların zayıflığına şehadettir. Çünkü çamurdan yaratıları bir şey güçlü ve kuvvetli olmakla vasıflarıdırılmaz. Ya da yaratıldıkları o yapışkan çamurun toprak olduğu cümlesiyle onlara karşı delil getirmiştir. Çünkü “toprak olduktan sonra mı?” demeleriyle, benzeri bir topraktan yaratılacaklarını nasıl inkâr ediyorlar? Bu manayı, onların dirilişi inkâr etmeleri hususunun zikredilmesi desteklemektedir.

12

Belki de sen (bu muhteşem kudreti inkârlarına) şaşırdın. Hâlbuki onlar (seninle ve Kur’ân’la) alay ediyorlar.

Belki de Sen, onların Seni inkârına şaşırdın. Onlar seninle ve senin şaşkınlığınla alay ediyorlar. Ya da sen, onların, dirilişi alaya alarak inkâr etmelerine şaşırdın.

Hamza ve Ali'ye göre (.....) şeklindedir.

Yani yadırgadın, demektir.

(.....): “Bir şeye karşı şaşkınlık gösterdiğinde insanı kaplayan korkudur. “Allah'u Teâlâ için şaşkınlık gösterme manası söz konusu değildir. Çünkü korkunun O'na (celle celâlühü) atfedilmesi câiz değildir. Ya da manası; “Ey Resûlüm Muhammed! De ki: Bilâkis Ben şaşırdım. “şeklindedir.

13

Kendilerine öğüt verildiği vakit, düşünüp öğüt almazlar.

Onların âdeti, kendilerine öğüt verildiğinde öğüt almamaktır.

14

Bir mu'cize görseler alay ederler.

Ayın yarılması ve benzeri mu'cizeleri gördüklerinde alaya almak için birbirlerini çağırırlar. Ya da alaya alma hususunda mübalağa ederler.

15

“Bu ancak apaçık bir büyüdür” derler.

(.....) Apaçık demektir.

16

“Biz öldüğümüz, toprak ve kemik olduğumuz zaman mı diriltileceğiz”

(.....), inkâr sorusudur. “Toprak ve kemik olduktan sonra mı diriltileceğiz?”

17

“İlk atalarınız da mı (diriltilecek?)”

(.....) kavli, (.....) nin isminin mahalli üzerine atıftır. Ya da (.....) deki zamîr üzerine atıftır.

Mana; “Aynı şekilde babalarınız da mı diriltilecek?” şeklindedir. Bunu, çok uzak gördükleri için söylüyorlar. Bununla, onların daha eski olduğunu kastetmişlerdir. (.....) daki (.....) Medine ve Şam kırâat imâmlarına göre sakindir.

Yani inkârda mübalağa ederek “Bizden biri diriltilecek mi? “demektir. “İlk atalarınız da mı? “yani, önceki eski atalarınızda mı? demektir.

18

De ki: “Evet siz de hor ve hakir olarak (diriltileceksiniz).”

Evet, onlar da diriltilecekler. Ali'ye göre (.....) şeklindedir. Her ikisi de ayrı bir lehçedir.

19

O (dirilme işi) sadece korkunç bir sestten ibâret olacak. O anda hemen onların gözleri birden bire açılıp etrafa bakacaklar.

(.....) Mukadder bir şartın cevâbıdır. Takdiri de “Böyle olduğunda” şeklindedir. O ancak tek bir sestten ibârettir. (.....) hiçbir şeye râci değildir. (.....) lâfzı kapalıdır. Onu açıklayan haberidir. Mananın, o diriliş tek bir sestten ibârettir, şeklinde olması câizdir. O da ikinci üflirüştür. (.....), ses demektir. Bu, hayvanlara seslendiğinde “çoban develeri ya da koyunları sürdü” sözündendir.

“Bir de bakarsın ki onlar, diri ve görür bir şekilde amellerinin kötülüğüne bakıyorlar.” Ya da “onlar kendilerine incek olan (azâbı) bekliyorlar.”

20

(Bu durumu gören kâfirler): “Eyvah bize! Bu, cezâ günüdür” derler.

(.....) kişinin, helâk vaktinde söylediği bir kelimedir. Bu, kendisinde hesaba çekildiğimiz gündür.

Yani, amellerimize göre karşılık gördüğümüz gündür.

21

İşte bu, yalanlamış olduğunuz ayrışma (hüküm) günüdür.

Bugün, hüküm günüdür, hidâyet grupları ile sapkın grupların arasının ayrılması günüdür. (.....) den itibâren (.....) ya kadar olan cümlelerin, kâfirlerin birbirlerine söyledikleri bir söz olması da, meleklerin onlara

söyledikleri bir söz olması da muhtemeldir. Ya da “Eyvah bize. Bu, cezâ günüdür!” kâfirlerin sözüdür. “İşte bu, yalanlamış olduğunuz hüküm günüdür. “sözü de meleklerin onlara cevaben söylediği bir sözdür.

22-24

(Allah meleklerine emreder:) “Zalimleri, onların aynı yoldaki arkadaşlarını ve Allah'tan başka tapmış oldukları putları toplayın. Onlara cehennem yolunu gösterin. Böylece onları durdurun. Çünkü onlar sorgulanacaklar.”

“Toplayın” sözü Allah'ın (celle celâlühü) meleklerle hitâbıdır. “Zalimleri” yani inkâr edenler “onların eşlerini, arkadaşlarını” yani şeytanlardan olan benzerlerini ve arkadaşlarını, ya da kâfir olan karılarını, demektir. (.....) harfî (.....) manasınadır. Atıf için olduğu da söylenmiştir. (.....) -deki zamîr üzerine atfen merfû' olarak da okunmuştur. Allah'tan (celle celâlühü) başka tapmış oldukları şeyler, putlardır. Esmâi'den şöyle nakledilmiştir:

“Din hususunda yol gösterilmesi (.....) kelimesiyle, normal yol gösterilmesi (.....) kelimesiyledir.”

“Onları hapsedin. “Çünkü onlara sözleri ve fiillerinden sorulacaklar.

25

Size ne oldu ki yardımlaşmıyorsunuz?

Yani bazınız bazınıza yardım etmiyor? Bu, dünyada iken birbirlerine yardım etmelerinden sonra, onların birbirlerine yardım etmekten âciz olduklarını ifade ile onların azarlanmasıdır. Denildi ki:

“Bu, Bedir günü'Biz, birbirine yardım eden bir topluluğuz/ diyen Ebû CehiVe cevaptır.”

Hâl olmak üzere mahallen mensûbtur.

Yani “Süse ne oluyor ki birbirinize yardım etmiyorsunuz?” demektir.

26

Evet, onlar o gün zilletle boyun eğecektir.

Boyun eğerler. Ya da onların bir kısmı diğer kısmını âciz kalmaktan dolayı perişan edecek, aşağılayacaktır. Onların hepsi boyun eğmiştir. Hiçbiri karşı gelememiştir.

27

Onlardan bir kısmı, diğerlerine yönelir, birbirlerini sorumlu tutmaya çalışırlar.

Tabi olanlar tabi olunanlara yönelir, onlarla çekişirler.

28

“Siz bize sağdan gelirdiniz (vesvese verirdiniz.)” derler.

Tabi olanlar tabi olunanlara şöyle derler: “Sağdan gelirdiniz” yani kuvvet ve zorla üstün gelerek gelirdiniz, demektir. Çünkü “Sağ” kelimesi kuvvetle nitelendirilmiştir. Tutup almak onunla olur.

Yani “sizler bizi sapıklığa sürüklüyordunuz ve bizi zorluyordunuz” demektir.

29-30

(Diğerleri de:) “Yok, siz kendiniz inanan kimseler değildiniz. Bizim sizi zorlayacak bir gücümüz de yoktu. Fakat siz azmış bir kavimdiniz.” derler.

Reisleri der ki: “Bilâkis îman etmekten siz kaçındınız ve ondan siz yüz çevirdiniz. Ona inanabilir ve onu küfre tercih edebildiniz, küfre sığınmazdınız. Sizin kararlılığınızı ve seçiminizi çekip alabileceğimiz bir gücümüz yoktu. Bilâkis siz, azgınlığı seçen bir kavimdiniz.”

31

Onun için Rabbimizin azâbı üzerimize hak oldu. Muhakkak hepimiz onu tadacağız.

Toptan hepimize hak oldu. Hepimiz tadacağız.

Yani bu Allah'ın, halimizi bildiği için azâbını, çaresiz tadacağımıza dair tehdididir. Eğer tehdidi olduğu gibi hikâye etseydi “sizler tadacaksınız” derdi. Ancak ondan mütekellim sığasına geçti. Çünkü onlar bununla kendilerinden bahsediyorlardı. Şu söz de onun bir benzeridir. “Hevazin, malımın azaldığını söyledi.” Hevazinin sözünü hikâye etseydi “malın azaldı” derdi.

32

(Evet biz) sizi azdırdık. Çünkü kendimiz de azmıştık.

Benzeriniiz olmanız için sizi azdırdık.

Yani sizi azgınlığa davet ettik. Azgınlışmanızı istedik.

33

O hâlde, o gün onlar azapta ortaktırlar.

Onlar, yani tabi olanlar ve tabi olunanların hepsi, o kıyamet gününde azgınlıkta ortak oldukları gibi azapta ortaktırlar.

34

İşte biz suçlulara böyle yaparız.

Suçlulara, yani müşriklere. Hakikaten biz her suçluya böyle davranırız.

35

Çünkü onlar, “Lâ ilahe illellah” denildiği zaman kafa tutarlardı.

Onlar, kelime-i tevhidi duyduklarında büyüklük taslarlar ve şirk hariç onlardan kaçınırlardı.

36

“Biz, deli bir şâir için ilâhlarınızı bırakacak mıyız?” derlerdi.

(.....) Şam ve Kufelilere göre iki hemzelidir. “Mecnun bir şâir” sözüyle Muhammed (aleyhisselâm) ı kastediyorlardı.

37

Hayır! O, hak ile geldi ve peygamberleri tasdik etti.

Bu, müşriklere bir cevaptır. “Peygamberleri tasdik etti.” sözü “....kendisinden öncekileri tasdik eden...” Bakara, 97; Al-i İmran, 3; Mâide, 46 ve 48; Fâtır, 31; Ahkaf, 30; Meryem, 62. sözü gibidir.

38-39

Elbette siz o acı azâbı tadacaksınız. Başka değil sadece yaptığınız amellerinizle cezâlarıdırılacaksınız.

Fazlası olmaksızın.

40

(Bu azâbtan) ancak Allah'ın halis kulları istisna edilecektir.

(.....) Kûfe ve Medinelilere göre (.....) ın üstünüyledir. (.....) dan sonrası da aynı şekilde üstündür.

Yani “Ancak Allah'ın (celle celâlühü) kulları müstesnadır.” sözü istisnai munkatıdır.

Onlar için belirli bir rızık ve türlü meyveler vardır. Naim cennetlerinde karşılıklı tahtlar üzerine kurulmuş oldukları hâlde kendilerine ikram edilir.

“Bilinen bir rızık” ibâresini (.....) kelimesiyle tefsîr etmiştir. O da, kendisiyle lezzet alınan ve bedeninin korunması için yenmeyen şeylerdir.

Yani, onların bütün rızıkı fevakihtir (meyvelerdir) çünkü onlar (cennettekiler) sıhhatlerini yiyeceklerle korumaktan müstağnidirler. Zira onların cesetleri sağlamdır. Ebedî olmak üzere yaratılmışlardır. Yedikleri şeyler sadece lezzet almak içindir. Güzel tat, güzel lezzet ve güzel görüntü özelliklerine sahip bilinen bir rızıkın kastedilmesi câizdir. Denildi ki:

“Vakti bilinen bir rızık, demektir.”

“Orada onlar için sabah akşam rızkı vardır.” Meryem, 62. âyetinde olduğu gibi. Nefis ona meyleder.

“....İkram edilirler” yani nimetlendirilirler. “Naim cennetlerinde... “ibâresinin zarf olmas, hâl olması ve haberden sonra haber olması câizdir. “Karşılıklı koltuklar üzerine kurulmuş oldukları hâlde...” ibâresinin de zarf olması, hâl olması ve haberden sonra haber olması câizdir. Karşı karşıya olmak sevinç ve ünsiyetin son haddidir.

Kendilerine akan kaynaktan kadehler dolaştırılır.

(.....) Ebû Amr ve Hamza'ya göre vakf hâlinde (.....) (hemze)sizdir. Diğerlerine göre (.....) (hemze)lidir. İçinde şarap olan bardağa “ke's” denir. Şarabın kendisi de “ke's” diye adlandırılır. Ahfeş'ten şöyle rivâyet edilmiştir:

“Kur'ân'da geçen her'ke's'kelimesi şaraptır.”

İbni Abbâs (radıyallahü anh)'in tefsirinde de bu şekildedir.

(.....), “akıtılmış içecekten” ya da “akıtılmış nehirden”, demektir. O da, yerin üzerinde akan, gözlere görünen şeydir. Suyun kendisiyle vasfedildiği şeyle vasfedildi. Çünkü o, suyun aktığı gibi cennette nehirler de akar. Allah'u Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“şaraptan nehirler.” Muhammed, 15.

Bembeyaz, içenlere lezzet verir.

(.....) kelimesi, (.....) kelimesinin sıfatıdır. Lezzetle vasfedildi. Sanki o, lezzetin kendisidir. Ya da lezzetli manasınadır.

Onda ne sersemletme vardır, ne de başlarına vurur.

Dünya şarapları gibi onların akıllarını almaz. (.....) babından gelmektedir. Helâk etmek, ifsat etmek manalarına gelmektedir. (.....) cümlesindendir. Bu, içenin akli gittiğinde kullanılır. Sarhoş için (.....) ve (.....) denir.

Ali ve Hamza'ya göre (.....) şeklindedir.

Yani “Sarhoş olmazlar” demektir. Ya da onların içkisi tükenmez, demektir. Bunlar da, akli gittiğinde ya da içeceği bittiğinde söylenen (.....) fiilinden gelmektedir.

Yanlarında bakışlarını yalnız kendilerine tahsis etmiş, iri gözlü eşler vardır.

Gözlerini eşlerine dikerler. Onlardan başkasına göz ucuyla bile dönüp bakmazlar. (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğuludur. İri gözlü, demektir.

49

Sanki onlar, sedefler içine yerleştirilmiş incilerdir.

(.....) korunmuş, demektir. Onları, sarilikte korunmuş deve kuşu yumurtalarına benzetti. Araplar da kadınları bunlara benzetir ve onları mahfelerin yumurtaları diye isimlendirirler.

50

Derken birbirlerine dönüp soruşturuyorlar.

Bu âyet, (.....) üzerine atfedilmiş. “....Birbirlerine...” yani cennet ahalisi birbirlerine dönüp sorarlar. Mana; içenlerin âdeti olduğu üzere içerler ve içki üzerine sohbet ederler. Şâir şöyle demiştir:

Kerem sahiplerinin konuşmasından Başka hiçbir lezzet kalmadı.

Birbirlerine dönerler ve dünyada iken iyi ya da kötü, başlarından geçeni sorarlar. Ancak (Allah (celle celâlühü)) onu, haberlerinde bilindiği üzere mazi olarak getirdi.

51

İçlerinden bir sözcü: “Benim bir arkadaşım vardı” der.

52

Derdi ki: “Sen de cidden inananlardan mısın?”

53

Biz ölüp, kemik olduğumuz, sonra da toprak haline geldiğimiz zaman (diriltilip) cezâları olacak mıyız?”

(.....) Şam ve Kûfe'lilere göre iki(.....) ileidir.

“Sen de din gününü doğrulayanlardan mısın? “(.....) kelimesindendir. O da, cezâ demektir.

54

(O kişi, cennetteki arkadaşlarına der ki:) “Siz işin gerçeğine vakıf mısınız?”

55

İşte o zaman konuşan baktı, arkadaşırını cehennemde ortasında gördü.

Bu konuşan “Siz cehennemi görüyor musunuz? Size o arkadaşını göstereyim. “dedi. Denildi ki:

“Cennette bir delik vardır ki cennet ahalisi oradan cehennem ahalisine bakarlar.”

Ya da Allah'u Teâlâ cennet ahalisine şöyle der:

“Siz cehennemi görüyor musunuz ki durumunuzla cehennem ahalisinin durumu arasındaki farkla bilesiniz.” Bunun üzerine Müslüman baktı ve onu (arkadaşırını) cehennemde ortasında gördü.

56

“Yemin ederim ki, sen az daha beni de helâk edecektin.” dedi.

57

Rabbimin nimeti olmasıydı, ben de, bu getirilenlerden olacaktım.

(.....) kavli (.....) den hafifletilmiştir. O (.....) nin başına geldiği gibi (.....) nin başına da gelir. (.....) deki (.....) onunla,

((.....) nin başına gelen (.....) ile) olumsuzlayan (.....) i ayırmaktadır.

(.....) kelimesi “yok etmek” manasınadır. Ya'kûb'a göre her iki hâlde de (vakf ve vasl hâli) (.....) şeklinde (.....) ıdır.

“Rabbimin nimeti olmasaydı -yani İslam kulpuna sıkı sıkıya sarılma hususundaki koruması ve tevfiği olmasaydı- getirilenlerden olurum.” senin ve emsalinin getirildiği gibi bende azâba getirilenlerden olurum.

58-61

Birinci ölümümüz hariç bir daha ölecek değiliz? Bir daha azâba uğrayacak değiliz? Şüphesiz ki bu, o büyük kurtuluştur. Böyle bir kurtuluş için çalışsın çalışanlar.

(.....) mahzûf (bir cümle) üzerine atıftır. Takdiri “Ebedî olarak nimetlenecek miyiz. Ölmeyecek ve azap görmeyecek miyiz?” şeklindedir. Mana:

“Bu, mü'minlerin halidir. O da; kâfirlerin hilafına ancak ilk ölümü tatmalarıdır. Çünkü onlar kâfirler her an ölümü temenni ettikleri bir durumdadırlar.”

Hakîm'in birine şöyle soruldu:

- Ölümünden daha kötü bir şey nedir?

- “İçinde ölümü istediği şeydir.” diye cevap verdi.

Mü'minin, Allah'ın (celle celâlühü) nimetini anarak söylediği bu sözü, arkadaşı, daha fazla azap olsun diye azar olarak ıştır.

(.....) mastar olarak mensûbtur, istisna-i muttasıldır. Takdiri, “ancak bir defa ölürüz” , şeklindedir. Ya da istisna-i munkatıdır. O zaman da takdiri, “lakin ilk ölüm dünyada idi” , şeklindedir. Bundan sonra serzenişte bulunmak için arkadaşına şöyle dedi:

“İçinde bulunduğumuz bu durum büyük kurtuluştur.” Sonra Azîz ve Celil olan Allah şöyle buyurdu:

“Böyle bir kurtuluş için çalışanlar çalışsın. “Denildi ki:

“Bu da (bu söz de) onun (cennetteki kişinin) sözüdür.”

62-63

(Allah buyurdu:) “Bu mu daha iyi bir ikram, yoksa zakkum ağacı mı? Biz onu (zakkumu) zalimler için bir fitne kıldık.

(.....)Temyizdir. “İkamet yeri olarak cennet nimetleri ve oradaki lezzetler, yiyecekler içecekler mi daha hayırlı, yoksa zakkum ağacı mı daha hayırlı?” (.....) bir mekânda misafir için hazırlanan rızıktır. Zakkum, Tihame bölgesinde bulunan acı bir ağaçtır. “Biz, onu âhirette onlar için sıkıntı ve azap kıldık. “Ya da “onu, dünyada iken onlar için imtihan kıldık” , demektir. Bu da, onların “Ateş içerisinde nasıl ağaç olur ki? Ateş ağacı yakar.” diyerek yal anlamal andır.

64

Zira o cehennemin dibinden çıkan bir ağaçtır.

Denildi ki:

“Onun bittiği yer, cehennemin dibidir. Onun dalları cehennemin derecelerine (katlarına) yükselir.”

65

Tomurcukları sanki şeytanların başları gibidir.

(.....) hurma ağacı için kullanılır. Zakkum ağacından tomurcuklarıan şeye istiâre yoluyla hamledilmiştir. İğrençliğin son haddine ve çirkin görünüşe delalet ettiği içinde şeytanların başlarına benzetilmiştir. Çünkü şeytan, insanlar nezdinde “o sırf kötülüktür, inancından dolayı iğrençtir, çirkindir.”

Denildi ki:

“Şeytan, görünüşü çirkin, korkutucu, saçlı bir yarıdır.”

66

Ondan yerler ve karınlarını ondan doldururlar.

“Ondan “yani ağaçtan, yani ağacın tomurcuğundan, şiddetli açlık onlara galebe çaldığında kannlarını onunla doldururlar.

67

Sonra arkasından onlar için kaynar su karıştırılmış bir içecek vardır.

“Onun üzerine.,” onun yenilmesi üzerine. (.....), karışım demektir. (.....), “onların yüzlerini kavuran ve bağırsaklarını parçalayan sıcak sudur “. Cennet ahâlisinin içeceğinin özelliği hakkında:

“karışımı tensimdendir” dediği gibi.

“kaynar su karıştırılmış” demiştir. Mana; “Sonra onlar, karınlarını zakkum ağacından doldururlar. O, sıcaktır. Karınlarını yakar. Ve onları susatır. Bu susuzluk da onlara azap olsun diye (onlar) uzun bir zaman içirilmezler. Sonra da ondan daha sıcak olan şey kendilerine içirilir. O da, sıcak su karıştırılmış içecektir.”

68

Sonra dönüşleri, çılgın ateşe olacaktır.

Yani onlar, cehennemdeki karar yerlerinden ve menzillerinden -ki onlar kaldıkları derekelerdir (tabakalardır) zakkum ağacına götürülürler. Doyana kadar yerler, bundan sonra içirilirler. Sonra da derekelerine döndülürler. Bunda bıkkınlık manası açıktır.

69

Çünkü onlar babalarını dalalette (sapıklık içinde) buldular.

70

Ve hemen onların izinden koştular.

Bu şiddetlere maruz kalmaya hak kazanmalarını, dinde, babalarını taklid etmeleri, sapıklıkta onlara uymaları ve delili terketmeleriyle illetlendirildi.

(.....): “çok hızlı koşmak” demektir. Sanki onlar birbirlerini teşvik ediyorlar, kışkırtıyorlar.

71

Muhakkak ki onlardan önce gelip geçenlerin çoğu da dalâlete düştü.

“Onlardan önce...” Kureyş kavminden önce, “gelip geçenlerin çoğu... “

Yani geçmiş milletlerin çoğu, taklit sebebiyle, araştırma ve düşünmeyi terketmekle yoldan saptılar.

72

Muhakkak ki, biz onların içinden kendilerine uyarıcılar gönderdik.

“Uyarıcılar...” onları karşılaştıkları kötü sondan sakındıran peygamberlerdir.

73

Bak (Ey Resûlüm Muhammed!) Ve düşün; uyarılanların akıbeti ne oldu?

Yani uyanhp sakmdırılanların akıbeti nasılmış. Zira onlar toptan helâk edildiler.

74

Allah'ın muhlis kulları müstesna.

Onlardan îman edip dinlerini yalnızca Allah'a (celle celâlühü) has kılanlar müstesna. Ya da Allah'ın (celle celâlühü), din için kendilerini ihlâş kıldığı kişiler hariç. Bu iki mana, iki ayrı kırâata göredir. Geçmiş ümmetlere uyancılara gönderilişini ve o uyanların kötü akıbetini zikrettikten sonra buna Nûh'un (aleyhisselâm) zikri ve kavminden ümidini kestiğinde Allah'a yaptığı duayı ekledi.

75

Nûh bize dua edip, niyazda bulundu. Biz onun duasını güzelce kabul ettik.

Onu boğulmaktan kurtarmamız için bize dua etti. Denildi ki:

“Bununla'Hakikaten ben mağlup oldum, yardım et' sözü kastedilmiştir. “

(.....) nin başına gelen (.....) hafzedilmiş bir yeminin cevâbıdır. Mahsus bil medh hafzedilmiştir. Takdiri de, Nûh (aleyhisselâm) bize dua etti, vallahi biz (duaya) ne güzel icabet edenleriz, demektir.

“Biz” şeklinde çoğul olarak kullanılması azamet ve büyüklüğün delilidir. Mana; “Biz ona en güzel şekilde icabet ettik. Ona, düşmanlarına karşı yardım ettik. Ve onlardan olabilecek en üst seviyede intikam aldık.”

76

Kendisini ve ailesini büyük sıkıntıdan (felaketten) kurtardık.

Ona îman edenleri ve çocuklarını da kurtardık. “Büyük sıkıntı” boğulmaktır.

77

Biz yalnız Nûh'un zürriyetini kalıcılar kıldık.

Diğerleri yok oldular. Katâde şöyle dedi:

“İnsanların tümü Nûh'un (aleyhisselâm) zürriyetindendir. Nûh (aleyhisselâm)'in üç oğlu vardı.'Sam', Arapların, Farsların ve rumların babası,'Ham', doğudan batıya sudanların babası ve'Yafes', Türklerin babası.”

78

Sonradan gelenler içinde ona (iyi bir ün) bıraktık.

“Sonradan gelenler...” sonradan gelen ümmetlerdi.

Yani sonradan gelenlere bu kelimeyi yani “Nûh'a selâm olsun “u bıraktık.

79

Bütün âlemler içinde Nûh'a selâm olsun!

Yani ona selâm verirler ve onun için dua ederler. Bu, hikâye olunan sözdendir.

“Onu indirdik'sözlerini okudum” sözünde olduğu gibi.

Yani bu selâm, onların tamamının içinde sabit olmuştur. Onlardan hiçbirini bundan biri değildir. Sanki şöyle denilmiştir:

“Allah, Nûh (aleyhisselâm) a selâmı, melekler, insanlar ve cinler arasında sabit ve devamlı kılmıştır. Sonuncusuna kadar ona selâm verirler.”

80

İşte biz muhsinleri (doğruları) böyle mükâfatlarıdırız.

Bu üstün ihsanla mükâfatlarıdırmasını, onun ihsan sâhibi olmasıyla illetlendirdi.

81

Zira o, bizim mü'min kullarınızdandı.

Sonra, îman mahallinin büyüklüğünü göstermek için, mü'minleri bir kul oluşuyla illetlendirdi. Bu da, övgü ve yüceltme sıfatlarının son noktasıdır.

82

Nihayet ötekilerini suda boğduk.

“Ötekileri...” yani kâfirleri.

83

Şüphesiz İbrâhîm de onun (Nûh'un) milletindendi.

Yani Nûh'un (aleyhisselâm) milletindendi.

Yani dinin aslı üzere onu takip edenlerdendi. Ya da Allah'ın (celle celâlühü) dini üzere devamlılıkta ve yalanlayıcılara karşı sabretmede onu takip edenlerdendi. Nûh ile İbrâhîm (aleyhisselâm) arasında iki bin altı yüz kırk yıl vardır. İkisi arasında İki peygamber vardır. Hûd ve Sâlih (asm).

84

Rabbine kalbi selim ile geldiği vakit,

(.....) kelimesi(.....) kelimesindeki tabi olma manasına taallûk etmektedir.

Yani, o İbrâhîm şirkten ya da kalp afetlerinden uzak bir kalple Rabbine geldiğinde onu (Nûh'u) dini ve takvası üzere takip edenlerden olmuştur. Ya da (.....) mahzûf bir kelime -ki o “hatırla” dır.-Taalluk etmektedir. Kalbiyle Rabbine gelişinin manası; kalbini Allah'a (celle celâlühü) vermesidir. Allah (celle celâlühü) da bunu bildiği için onun bu gelişini misal olarak vermiştir.

85

Babasına ve kavmine: “Siz kime kulluk ediyorsunuz?” demişti.

Buradaki (.....) Birinci (.....) den bedeldir.

86

Allah'tan başka bir takım ilâhlar mı istiyorsunuz?

(.....) mef'ûlun leh'tir. Takdiri “Uydurma olsun diye Allah'tan (celle celâlühü) başka ilâhlar mı istiyorsunuz?” şeklindedir. Mef'ûlun bih, Önemine binaen fiilden önce gelmiştir. Mef'ûlun leh, mef'ûlun bih üzerine takdim edilmiştir. Çünkü O'nun katında ehem olan, iftira ve bâtil üzere şirk koşmaları sebebiyle onlarla mücadeledir.

(.....) kelimesinin mef'ûlun bih olması câizdir.

Yani “İftirayı mı istiyorsunuz” , demektir. Sonra “Allah'tan başka ilâhlar” sözüyle zatları itibarıyla uydurma olmalarına binaen tefsîr etmiştir.

Ya da (.....) kelimesi halidir.

Yani, “İftira ederek Allah'tan (celle celâlühü) başka ilâhlar mı istiyorsunuz? “demektir.

87

“O hâlde âlemlerin Rabbi hakkında neler düşünüyorsunuz?”

O'ndan başkasına ibâdet ettiğiniz hâlde âlemlerin Rabbine karşı zannınız nedir?

(.....) başta olduğundan merfûdur, mübtedadır. Haber (.....) dur. Veya “Ondan başkasına ibâdet ettiğiniz ve O'nun gerçek nimetlendirici olduğunu bildiğiniz dolayısıyla da O'nun ibâdete hak sâhibi olduğunu bildiğiniz hâlde O'na karşı zannınız nedir? Size ne yapacak ve sizi nasıl cezâlaracaktır?”

88

Ve yıldızlara bir göz attı.

Yani nasıl bir çare bulacağını düşünerek gözünü gökyüzüne çevirip yıldızlara baktı. Ya da onlar, yıldız ilmine inandıkları için kendisinin yıldızlara baktığı onlara gösterdi ve onlara kendisinin hastalarıacağına dair bir işaret bulduğu vehmini verdi.

89-90

“Ben hastayım” dedi. Ona arkalannı dönüp gittiler.

Yani hastalanmak üzereyim. O da taundur. Çünkü o, onların en çok yakalandığı bir hastalıktı. (Bu hastalık bulaşıcı olduğundan) hastalığın kendilerine sirayet etmesinden korkuyorlardı. Ondan ayrılıp, kaçtılar.

Bayram yerine gittiler. Onu puthanede bıraktılar. Yanında da hiç kimse yoktu. O da putlara yapacağını yaptı.

'Yıldız ilmi ile uğraşmak mubah idi. Sonra onu öğrenmek için uğraşmak menedildi. Yalan, -tariz müstesna-haramdır. İbrâhîm (aleyhisselâm)'in söylediği üstü kapalı bir sözdür.

Yani “Hastalarıacağım” demiştir. Ya da ensesinde ölüm (kılıcı) olan kişi hastadır, manasınadır. Şu atasözü de ondandır.'Hastalık olarak selâmet yeter.'

Bir adam aniden ölmüştü. Sapasağlam olduğu hâlde öldü, dediler de bir bedevi şöyle dedi:

“Ensesinde ölüm (kılıcı) olan sağlam mıdır?” Ya da:

“Şu husustan dolayı kalbim rahatsız.” denildiği gibi.

“Sizin küfrünüzden dolayı benim nefsim rahatsız.” manasını kastetmiştir.

91-92

Yavaşça onların putlarının yanına vardı. “Yemiyor musunuz? Hem niçin konuşmuyorsunuz?” dedi.

Gizlice onlara meylettı ve alaya alarak “yemiyor musunuz? “dedi. Onların yanında yiyecekler vardı. Çoğul (.....) ve (.....)Ta getirildi. Çünkü o, onların akıllılara hitap edildiği gibi hitap etti.

93

Arkasından, yanlarına gelip sağ eliyle vurdu (kırdı).

Onlara gelince yöneldi. Sanki Allah (celle celâlühü) şöyle dedi: “Onlara öyle bir vurdu ki (onları kırıp döktü).”

Çünkü: (.....): “Onları dövdü” manasınadır. Ya da “onlara vurarak yöneldi” , demektir. (.....) kuvvetle vuruları şiddetli vuruş demektir. Çünkü sağ el, iki organdan daha güçlü olanıdır.

Ya da (.....) kuvvetle ve metanetle, demektir. Ya da yapmış olduğu yemin sebebiyle demektir. O da onun, “Allah'a andolsun ki, sizin putlarınıza tuzak kuracağım.” Enbiyâ', 57. sözüdür.

94

(Kavmi) koşarak İbrâhîm'e geldiler.

(.....) dendir. O da koşmak demektir. Hamza'ya göre süratle gidildiğinde kullanılan (.....) babındandır. (.....) şeklindedir. Sanki bazdan onu (İbrâhîm'i) putları kırarken gördü, bazıları görmedi. Onu görenler süratle ona doğru koştular. Sonra da onu kırarken görmeyenler geldiler de sanki onu görmüş gibi:

“İlahlarınızı bunu kim yaptı? Gerçekten o zalimlerdendir.” Enbiyâ', 59. dediler. Diğerleri:

“Onları diline dolayan bir genç duyduk. Ona İbrâhîm deniyor.” Enbiyâ', 60. diyerek tariz yollu cevap verdiler. Sonra da hep birlikte şöyle dediler:

- Biz onlara ibâdet ediyoruz. Sen onları kırıyorsun. İbrâhîm (aleyhisselâm) onlara şu sözüyle cevap verdi;

95-96

(İbrâhîm, onlara:) “Yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz? Halbuki sizi ve yapmakta olduklarınızı Allah yarattı” dedi.

Ellerinize yonttuğunuz şeylere mi ibâdet ediyorsunuz? Yaptığınız putları Allah yarattı.

Ya da (.....) mastar manası veren (.....) dır.

Yani “sizin amellerinizi yarattı” demektir. Bu, fiillerin yaratılması hususunda bizim delilimizdir.

Yani Allah (celle celâlühü), sizin yaratıcınızdır, sizin amellerinizin de yaratıcısıdır. Öyleyse niçin O'ndan başkasına ibâdet ediyorsunuz?

97

(Onlar birbirlerine:) “Onun için bir bina yapın ve derhal onu ateşe atın” dediler.

“Onun için taştan, uzunluğu otuz, genişliği yirmi zira olan bir bina yapın ve onu şiddetli ateşe atın “dediler. Denildi ki:

“Parçaları üst üste kat kat yanan her ateş cehimdir.”

98

Böylece ona bir tuzak kurmak istediler. Biz de onları alçaklardan kıldık.

Ateşe atmak suretiyle ona tuzak kurmayı dilediler. Ancak biz onları (İbrâhîm'i ateşe) atmaları esnasında kahredilenler içinde kıldık. Çünkü o (İbrâhîm) ateşten (sağ salim) çıktı.

99-100

(İbrâhîm:) “Ben Rabbime gidiyorum. O, beni doğru yola eriştirir. Rabbim! Bana sâlihlerden (olacak birini) ver” dedi.

Ben, Rabbimin bana gitmemi emrettiği yere gidiyorum. O, beni benim hususunda kurtuluşumun kendisinde olduğu şeye irşat edecektir. Beni yüceltecek ve beni muvaffak kılacaktır. Ya'kûb'a göre her iki hâlde de (vasl ve vakf) (.....) şeklindedir. “Sâlihlerden (olacak bir evlat)” sözüyle erkek çocuğu kastediyor; Çünkü hibe kelimesinin erkek çocuk için kullanılması galiptir.

Biz de ona halim selim bir oğul İle müjdeledik.

Müjde üç şeyi kapsamaktır. Çocuğun erkek olduğu, rüyalanma yaşlarında olduğu ve hilm sâhibi olduğu, rüyalanma yaşlarındadır. Çünkü çocuk, hilm İle vasıflandırılmaz. Hilm sâhibi olmasına gidince hangi hilm onun hilminden büyüktür ki? Babası kesme işini ona arzettiğinde “İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın” demiş, sonra da bu iş için kendisini teslim etmişti.

(Çocuk) kendisiyle beraber yürümeye başlayınca, “Yavrucuğum! Rüyada seni boğazladığımı görüyorum. Bir düşün ne dersin?” dedi. (O da:) “Ey babacığım! Emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın” dedi.

Meşguliyetlerinde ve ihtiyaçlarında babasıyla birlikte çalışma yaşma ulaştığında (.....) çalışma yaşına birlikte ulaştıkları manasım gerektireceği için (.....) ya taallûk etmez. (.....) ye de taallûk etmez.

Çünkü, mastann sılası kendisinden önce gelmez. Geriye beyan olması kaldı. Sanki “çalışabileceği çağa ulaştığında” dediğinde, ona “kiminle” denildi de “babasıyla” dedi. O zamanlar onüç yaşındaydı.

Hafs'a göre (.....) şeklindedir. Diğerlerine göre (.....) nın esresiyledir. Hicaz kırâati ve Ebû Amr'a göre her ikisinde de, (.....) nin fethasıyladır.

Ona uykuda “oğlunu boğazla” dendi. Peygamberlerin rüyası uyanıklık hâlindeki vahiy gibidir. “Gördüm” demedi. Çünkü o aynı rüyayı birkaç defa görmüştü. Denildi ki:

“Terviye günü - gecesi gördü ki biri ona'Allah, sana bu oğlunu kesmeyi emrediyor'diyor. Sabahladığında sabahtan akşama kadar bu hususta düşünüyor. Bu rüya Allah'tan mı yoksa şeytandan mı? Bu sebeple o gün terviye günü olarak adlarırdı. Gecelediğinde aynı rüyayı tekrar gördü. Anladı ki bu Allah'tandır. Bu sebeple o gün arafe günü olarak adlarırdı. Sonra üçüncü gece aynı rüyayı tekrar gördü. Bundan sonra onu kesmeye azmetti. Bu sebeple o gün boğazlama günü olarak adlarırdı.”

“Bak ne görüyorsun? “(ne dersin?) Bu, istifade yoluyla olan görüştür. Normal gözün görmesi değil. Bunu, görüşüne dönmesi için söyledi. Ali ve Hamza'ya göre (.....) şeklindedir.

Yani, “(bakalım) görüşünden neye sabredecek ve neyi ortaya koyacaksın “, demektir.

(.....) şeklinde de okunmuştur. Boğazlanma hususunda beni inşaallah sabredenlerden bulacaksın.

Rivâyet edildiğine göre boğazlanma esnasında babasına şöyle dedi:

- “Babacığımı Alnımı tut ve omuzlarının arasına otur ki bıçak kestiğinde sana eziyet vermeyeyim. Yüzüme bakarak beni kesme. Olur ki bana merhamet eder, acırsın. Yüzümü yere doğru çevir.”

Şöyle de rivâyet olundu:

“Beni secde hâlinde iken boğazla. Anama selâm söyle eğer gömleğimi anama götürmeyi dilerse bunu yap. İnşallah bu ona daha kolay gelir.

Her ikisi de teslim olup, onu alnı üzere yatırınca “Ey İbrâhîm! Rüyayı doğruladın. Biz muhsinleri böyle mükafatlarıdırız. Şüphesiz bu, apaçık bir imtihandır” dedik.

Allah'ın emrine uyup boyun eğdiler. Katâde'den şöyle rivâyet edilmiştir:

“Oğlu ve kendisi boyun eğdi. Onu alnı üzerine yıktı. Bıçağı boğazına dayadı. Ama bıçak kesmedi. Sonra bıçağı ensesine dayadı Bıçak ters dondu ve ona şöyle nida edildi: Ey İbrâhîm! Rüyayı doğruladın.”

Rivâyet edildiğine göre bu mekân Mina'daki büyük kayanın yanıdır. (.....) nin cevabı hazfedümiştir. Takdiri:

“Her ikisi de teslim olup, onu alını üzerine yatırınca ona: Ey İbrâhîm! Rüyayı doğruladın.

Yani rüyada sana çocuğun kesilmesiyle ilgili emrimizi doğruladın. Halin konuşabileceği ve kelimelerin ifade edemeyeceği müjdelenmeleri, Allah'a hamd etmeleri ve başlarına gelen bu büyük imtihanın kaldırılmasından dolayı kendilerine olan bu nimete şükretmeleri gibi işler oldu” , şeklindedir.”

Ya da cevap ondan kabul ettik, şeklindedir. (.....) da onun üzerine atıftır.

“Biz Muhsinleri böyle mükâfatlarıdırırız. “Sıkıntıdan sonra her ikisine de, ihsan sâhibi olmaları sebebiyle gelen rahatlığın sebebidir. Bu, ihlâs sahiplerinin, diğerlerinden ayrıldığı apaçık bir imtihandır. Ya da apaçık bir sıkıntıdır.

107-111

Ona fidye olarak büyük bir kurban verdik. Geriden gelecekler arasında ona (bir ün) bıraktık. “İbrâhîm'e selâm” dedik. Biz muhsinleri böyle mükâfatlarıdırırız. Çünkü o, bizim mu -min kullarınızdandı.

(.....) kesilen şeydir. İbni Abbâs'tan şöyle rivâyet olunmuştur.

“O, HabîVin kestiği koçtur. Ondan kabul edildi ve İsmâîl'e fidye kılınıncaya kadar cennette otlatılıyordu.” Tine ondan şöyle rivâyet olunmuştur:

“Eğer bu boğazlanma tamamlarıysaydı, sünnet olacaktı ve insanlar oğullarını boğazlayacaklardı.”

(.....) yani, iri cüsseli, semiz, kurbanlarda sünnet olan da budur. Rivâyet edildiğine göre, “O, cemre mevkinde (şeytanın taşladığı yer) İbrâhîm'den kaçtı da o ona yedi taş attı. Sonunda yakaladı. Bu da taş atmada sünnet olarak kıldı.”

Yine, rivâyet edildiğine göre O (İsmâîl (aleyhisselâm)), boğazladığında Cebrâîl (aleyhisselâm):

- “Allahu Ekber, Allahu Ekber.” dedi. Boğazlanan:

- “La ilahe illallahü vallahü ekber.” dedi. İbrâhîm (aleyhisselâm) de:

- “Allahu Ekber ve lillahil hamd.” dedi. Bu da sünnet olarak kaldı.

Ebû Hanîfe (rahmetüllahi aleyh) bu ayete dayanarak oğlunu kurban etmeyi adayan kişinin bir koyun kesmesini gerekli görmüştür. En açık olan boğazlananın İsmâîl (aleyhisselâm) olmasıdır ki Peygamber (aleyhisselâm) m:

“Ben iki boğazlananın oğluyum” sözü de bunu desteklemektedir.

Ebû Bekir'in, İbni Abbâs'ın, İbni Ömer'in ve tabiinden bir topluluğun (radıyallahü anh) görüşü budur. Biri, dedesi İsmâîl (aleyhisselâm) diğeri babası Abdullah'tır. O da şöyle olmuştur:

Abdülmuttalib, erkek çocukları ona ulaştırırsa sonuncusunu kurban olarak keseceğine dair bir adak adamıştı. Abdullah b. Abdülmuttalib sonuncuydu. Onun İçin yüz deve fidye verdi. Yine Haccac ve Abdullah b. Zübeyr zamanında Kâ'be'nin yıkılışına kadar koçun iki boynuzunun İsmâîl oğulları elinde Kâ'be'de asılı durması da bunun bir delilidir. Esmâi'den şöyle rivâyet edilmiştir:

“Ebû Amr b. A'laya, boğazlanan kişi hakkında sordum da şöyle dedi:

- Ey Esmâi! Aklın nereye gitti? İshak ne zaman Mekke'deydi. İsmâîl Mekke'deydi. Babasıyla birlikte Kâ'be'yi bina eden o idi. Boğazlanma yeri de Mekke'dedir.”

Ali, İbni Mes'ud, Abbâs ve tabiinden bir topluluğun (radıyallahü anh) görüşü ise onun İshak (aleyhisselâm) olduğudur. Buna, Ya'kûb'un (aleyhisselâm), Yûsuf (aleyhisselâm) a gönderdiği mektup delalet etmektedir: “Allah'ın Halîli İbrâhîm'in oğlu Allah'ın kurbanlığı İshak'ın oğlu, Allah'ın İsrâ'ili Ya'kûb'tan.”

(.....) dendi. Çünkü kurtaran İbrâhîm (aleyhisselâm) olsa da gerçekte kenisinden fidye alınan Allah'u Teâlâ'dır. Çünkü boğazlamakla emreden O'dur (celle celâlihü). Zira onu kurtarmak için koçu Allah'u Teâlâ hibe etmiştir. Burada bir zorluk var. O da İbrâhîm (aleyhisselâm)'ın baştan sona yaptığı İşler ve bıçağı onun boğazına dayaması boğazlama hükmünde midir, değil midir? Eğer boğazlama hükmündeysen fidye verilmesinin manası nedir? Fidyeye vermek; birinin, boğazlanmaktan (Öldürülmekten) bedel karşılığı kurtarılmasıdır. Eğer böyle değilse “Rüyayı doğruladın” sözünün manası nedir? Eğer ondan aslen ya da bedelen boğazlama meydana gelse, o zaman onu tasdik etmiş olur. O da olmadı? Cevap şudur:

“İbrâhîm (aleyhisselâm) gayretini harcadı. Ve boğazlayan kişinin yapacağı herşeyi yaptı. Fakat Allah'u Teâlâ, bıçağı kesmekten meneden şeyi getirdi. Bu ise, İbrâhîm (aleyhisselâm) ınyaptığına zarar vermez. Allah ona kesmesi için İsmâîl'in bedeninde icra edeceği hakikata bedel bir koç hibe etti. Bazılarının dediği gibi bu, hükmün kendisi tarafından neshi değildir. Bilâkis bu hüküm sabitti. Ancak ona izafe edilen mahalle hüküm, fidye yoluyla değil, nesh yoluyla gelmiştir.

Bu, boğazlanma musibeti karşılığında fidye olarak ikram olunması ve iş ortaya çıkıncaya kadar sabır ve mücadele ile imtihan olunması hükmüne nisbeyle, çocuk hakkında ondan istenen emir hükmünün muhatap nezdinde son ana kadar bulunması için (gerçekleştirilmiş) bir imtihandır. Nesh, emirle kastedilenin vukuundan sonra olmuştur. Öncesinde değil Bu sebeple de kitapta nesh olarak değil de fidye olarak adlandırılmıştır.”

(.....) de durulmaz. Çünkü (.....) cümlesi (.....) nin mefûludur. Başka yerde olduğu gibi burada da (.....) demedi. Çünkü bu, bu kıssada geçmişti. Dolayısıyla onu atmak suretiyle bir defayla yetinip ikinci defa zikretmekten kaçınarak (metni) hafifletmeyi kastetti.

112-113

Sâlihlerden bir peygamber olarak ona İshak'ı müjdeledik. Kendisini ve İshak'ı mübarek kıldık. İkisinin soyundan da iyi olan da vardır, açıktan açığa kendisine zulmeden de vardır.

(.....) kelimesi, (.....) den takdir olunmuş hâldir. Burada hazfedilmiş bir muzafın takdiri gereklidir.

Yani onu, İshak'ın nebi olarak var oluşuyla müjdeledik, şeklindedir.

Yani peygamberliği takdir edilmiş olarak var edilişiyle, demektir. Hâldeki amil (.....) dur. (.....) değildir. (.....) ikinci hâldir. Bunun gelişi övgü yoluyla. Çünkü her peygamberin sâlihlerden olması zaten gereklidir.

“Kendisini ve İshak'ı mübarek eyledik. “yani her ikisi üzerinde de din ve dünya bereketlerini akıttık. Denildi ki:

“İbrâhîm'e çocukları hususunda bereket verdik. İshak ise onun neslinden ilki Ya'kûb sonuncusu İsa (aleyhisselâm) olan tam bin peygamber çıkarmakla bereket verdik.”

“Muhsin “yani mü'min, “kötülük eden “yani kâfir. Ya da insanlara iyilik eden ve şer'i sınırları tecavüz etmesi sebebiyle nefesine zulmeden demektir. Bu âyet-i kerime de iyi ve kötü kişilerin işlerinin irsî olarak nesillerine intikal etmeyeceğine tenbih vardır. Zira iyiden kötü, kötüden de iyi doğar. Bu, karakter ve irsîlik hususunu yıkıp yok eden şeylerdendir. Zulmün, onların hemen akabinde gelmesi onlar aleyhine bir kusur, bir noksanlık sayılmaz. Çünkü kişi yaptığı işin kötülüğüyle ayıplanır ve kendi yaptıklarıyla cezâlarıdırılır. Ataları ya da torunlarıyla değil.

114

Andolsun Mûsa ve Harun'a da nimetler verdik.

Peygamberlikle nimetlendirdik.

115

Hem onları, hem de kavimlerini büyük bir sıkıntıdan kurtardık.

“Kavimlerini” yani îsrailogullarını “büyük sıkıntıdan” boğulmaktan ya da Fir'avun'un ve kavminin hâkimiyetinden, zulmünden kurtardık.

116

Onlara yardım ettik de galip geldiler.

Mûsa'ya, Harun'a ve kavimlerine yardım ettik de Fir'avun'a ve kavmine karşı galip gelenler onlar oldular.

117

Her ikisine de apaçık anlaşılabilir kitabı verdik.

İfadesi açık kitabı verdik. O da Tevrât'tır.

118

Her ikisini de doğru yola eriştirdik.

Ehli îslâmın yoluna. O da Allah, kendilerini nimetlendirdiği kişilerin yoludur. Gazâba uğrayanların ve dalalette kalmışların yolu değil.

119-123

Sonra gelenler içinde “Mûsa ve Harun'a selâm” olsun diye (bir ün) bıraktık. Şüphesiz biz, iyileri böylece mükâfatlarıdırız. Onların ikisi de şüphesiz mü'min kullarınızdandı. İlyas da, gönderilmiş peygamberlerdendi.

O, İlyas b. Yasin'dir. Mûsa'nın kardeşi Harun'un eviadındandır. Denildi ki:

“O, İdrîs Peygamberdir (aleyhisselâm).”

İbni Mesud (radıyallahü anh) da :

(.....) yerine (.....) okumuştur.

124-126

(İlyaleyhisselâm) milletine: “Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız? Yaratanların en iyisi olan, sizin de Rabbiniz, önceki babalarınızın da Rabbi olan Allah'ı bırakıp da Ba'le mi taparsınız” demişti.

Allah'tan korkmaz mısınız? Ba'l, put ismidir. Bu put altından imal edilmişti. Uzunluğu yirmi zira idi ve dört tane yüzü vardı. Ona meftun oldular ve onu yüceltiler. Öyle ki ona dört yüz hikmeti verdiler ve peygamber yaptılar. Bulunduğu yere “Bek” denirdi. Bu ikisi terkip edildi. “Ba'lebek” oldu. O da Şam beldelerindendir.

İlyas ve Hızır hakkında, “onlar diridir” denildi. Yine;

“Hızır denizlere müvekkel kılındığı gibi İlyas da karalara müvekkel kılındı.” denilmiştir. Hasen:

“Hızır ve İlyas ölmüştür” derdi. İnsanların dediği gibi “onlar diridir” demezdi.

“Yaratanların en iyisi olan Allah'ı bırakıyorsunuz... “yani takdir edicilerin en iyisi olan Allah'a ibâdeti terk ediyorsunuz, demektir.

(.....) âyetinin tamamı, Ebû Bekir ve Ebû Amr'ın dışındaki İraklılara göre (.....) den bedel olmak üzere mensûbtur. Diğerlerine göre başarıgıç cümlesi olmak üzere merfûdur.

127-128

Bunun üzerine yalanladılar. Allah'ın ihlâslı kulları müstesna onların hepsi (cehenneme) götürüleceklerdir.

Cehenneme götürüleceklerdir. Ancak kavminden Allah'ın ihlâslı kulları hariç.

129-130

Sonra gelenler içinde, “İlyas'a selâm olsun” diye bir ün bıraktık.

“İlyas'ın “yani İlyas ve inanan kavmi, demektir. Ebû Hubeyb Abdullah b. Zübeyr ve kavmini kastederek “Habibün” dedikleri gibi.

Şam kırâat imâmları ve Nâfi'ye göre (.....) şeklindedir. Çünkü (.....) İlyas'ın babasının ismidir. (.....) kelimesi de ona muzaf kılınmıştır.

131-136

Şüphesiz Biz iyileri işte böyle mükâfatlarıdırız. Çünkü o, bizim mü'min kullarınızdandı. Şüphesiz Lût da gönderilmiş peygamberlerdendi. Geridekiler arasında kalan yaşlı bir kadın dışında, Lût'u ve ailesinin tamamını kurtardık. Sonra diğerlerini yok ettik.

(.....) Geride kalanlar, demektir. (.....) helâk ettik, demektir.

137-138

Elbette siz de sabah akşam onlara uğruyorsunuz. Hâlâ aklınızı kullanmayacak mısınız?

“Siz” Ey Mekke halkı, demektir. (.....), “Sabaha girerken” , demektir. (.....) de vakf-ı mutlak vardır, durulmalıdır. “Hâlâ aklınızı kullanmayacak mısınız? “

“Ticaretiniz için Şam'a giderken gece ve gündüzde onların konaklarına rastlıyorsunuz. Sizden bunlardan ibret alacak hiç mi yok.”

Lût ve Yûnus (asm) kıssasını, onlardan öncekilerin kıssalarında olduğu gibi selâmla bitirmedi. Çünkü Allah'u Teâlâ surenin sonunda bütün peygamberlere selâm göndermiştir. Bu sebeple de her birine tek tek selâm vermek yerine bununla iktifa etmiştir.

139-140

Şüphesiz Yûnus da peygamberlerdendi. Hani o, dolu bir gemiye kaçmıştı.

(.....): “Nereye gittiğim bilmeden rastgele kaçmak” , demektir. Onun, Rabbinin izni olmaksızın kavminden kaçışı mecazen kaçış olarak adlarıydı.

(.....): “dolu “, demektir.

Yûnus (aleyhisselâm) kavmine azâbın geleceğini va'detmişti. Azâbın onlara gelişi gecikince onlardan gizlenerek (şehirden) çıktı. Denize yöneldi ve gemiye bindi. Gemi durdu, hareket etmedi.

- “Burada efendisinden kaçan bir köle var.” dediler. Denizciler, gemide efendisinden kaçan bir köle olduğunda geminin hareket etmeyeceğine inanıyorlardı. Kur'a çektiler. Kur'a, Yûnus (aleyhisselâm) a çıktı. O (aleyhisselâm):

- “Kaçan benim.” dedi ve kendisini suya attı. Bu, Onun (Allah Teala'nın) şu sözüdür.

141

Gemi de olanlarla karşılıklı kur'a çekmişti de yenilenlerden olmuştu.

Kur'a oklarıyla ya da üç defa kur'a çektiler. “kur'a çekmek üzere kur'a oklarının atılması” , demektir. Kur'a'da yenilenlerden oldu,

142

Yûnus kendisini kötülerken onu bir balık yuttu.

Kötülemeye başlamışken, (kendini ayıplayıp yererken)

143-144

Eğer Allah'ı teşbih edenlerden olmasaydı, tekrar dirilecekleri güne kadar onun kanımnda kalırdı.

Allah'ı tesbih etmekle çok çok zikredenlerden olmasaydı. Ya da (.....) Enbiyâ', 87. diyenlerden olmasaydı.

Ya da “Bundan önce namaz kılanlardan olmasaydı” , demektir.

İbni Abbâs (ra.) dan şöyle rivâyet edilmiştir;

“Kur'ân da geçen her teşbih namazdır.”

“Ameli sâlih, sâhibini tökezlediğinde tutup kaldırır.” denir.

“Tekrar diriltilecekleri güne kadar onun karnında kalırdı. “Anlaşıları, onun karnında kıyamete kadar diri olarak kalacağıdır. Katâde'den şöyle nakledilmiştir:

“Baliğin karnı kıyamete kadar onun kabri olurdu.” Onun karnında üç ya da dört ya da kırk gün kalmıştır. Şa'bi'den şöyle nakledilmiştir:

“Onu kuşluk vakti yuttu, akşam vakti çıkardı.”

145

Onu, hasta bir hâldeyken çorak bir sahile attık.

Onu ağaç ve otun olmadığı bir mekâna attık.

“...halsiz hasta vaziyette...” yani baliğin yutması sebebiyle maruz kaldığı hastalıklı hâlde, demektir. Onun bedenini, doğduğu andaki çocuk gibi olduğu rivâyet edilmiştir.

146

Ve üzerine örtmesi için geniş yapraklı bir bitki bitirdik.

Yani, ey insanlar üzerine örüldüğü gibi gölgelik olsun diye onun üzerine nebatı bitirdik.

Cumhûr'a göre (.....) kabaktır. Faydası; sinekler onda toplanmaz ve bitkiler arasında en çabuk uzayan ve yükselen ot olmasıdır. Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e:

- Sen kabağı çok seviyorsun? dediklerinde:

- “Evet, o kardeşim Yûnus'un ağacıdır.” demiştir.

147

Onu, yüzbin veya daha çok kişiye peygamber olarak gönderdik.

Bundan kasıt, yutulmadan önce kendilerine gönderildiği kavimdir. Ki(.....)tahkik edatı buna bağh olarak gizli olabilsin.

“Veya daha çok kişiye... “bakan kişinin gözünde daha çok kişiye, demektir.

Yani bakan kişi onları gördüğünde, “Bunlar yüzbin ya da daha çoktur” der. Zeccâc şöyle demiştir:

“Birden çok kişi'onun manası Bilâkis daha çoktur'seklindedir demişlerdir. “

Bunu Ferrâ' ve Ebû Ubeyde demiştir. İbni Abbâs (radiyallahü anh) danda bu şekilde nakledilmiştir.

148

Sonunda ona îman ettiler. Biz de onları bir süreye kadar güzelce geçindirdik.

Ona ve onunla gönderilen şeylere îman ettiler. Biz de onları ecellerinin sonuna kadar yaşattık.

149

Onlardan (Putperestlere) sor: “Kızlar Rabbinin de erkekler onların mı?”

Aralarındaki mesafe uzasa da surenin başındaki benzeri üzerine atıftır.

Yani, “Onlara sor, onların yaratılışı mı daha güçlü? “sözü üzerine atıftır. Allah (celle celâlühü), Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’e, ilk önce dirilişin inkârı hakkında Kureys’e sormakla emrediyor. Sonra sözü birbirine bitştirerek devam ettiriyor. Sonra da ona, yaptıkları haksız taksimat hakkında onlara sormasını emrediyor. Şöyle ki; onlar, dişileri Allah'u Teâlâ'ya, erkekleri de kendilerine âit kılıyorlardı. Sözlerinde “Melekler Allah'ın kızlarıdır.” diyorlardı. Hâlbuki onlar, onları (kızları) çok düşük görüyorlar. Onları toprağa gömüyorlar ve onları ağızlarına almaktan kaçınıyorlardı.

150

Yoksa biz melekleri kız olarak yarattığımız da onlar hazır mı idiler?

Onların ilminin müşahadeyle tahsis edilmesi, onların alaya alınması ve onların cehaletle nitelendirilmesidir. Çünkü onlar, bunu bizzat görerek öğrenmedikleri gibi, Allah'u Teâlâ'nın, onların kalbinde onun ilmini yaratmasıyla da, sâdık bir habercinin haber vermesiyle de, delil ve inceleme yoluyla da öğrenemediler. Ya da manası, onlar, bunu ifrat derecedeki cehaletleri sebebiyle sanki onların yaratılışına şahit olmuşlar gibi kendilerine güvenerek söylemektedirler.

151-152

Dikkat edin. Şüphesiz onlar yalan uydurup söylüyorlar. “Allah doğurdu” diyorlar. Onlar şüphesiz yalancılarıdır.

Onlar, sözlerinde şüphesiz yalancılarıdır.

153

Allah, kızları oğullara tercih mi etmiş?

Soru olduğu için (.....) nin üstünüyledir. Bu azar sorusudur. Soru (.....) sinden dolayı gerek kalmadığından dolayı (.....) si hazfedildi.

154

Ne oluyor size? Nasıl hükmediyorsunuz?

Bu bozuk hükme nasıl varıyorsunuz?

155

Hiç düşünmüyor musunuz?

Hamza, Ali ve Hafsa göre (.....) şeklinde (.....) şeddesizdir.

156

Yoksa sizin apaçık bir deliliniz mi var?

Meleklerin Allah'ın kızları olduğuna dair size gökten inmiş bir delil mi var?

157

Doğru sözlülerden iseniz kitabınızı getirin.

Davanızda doğrulardan iseniz siz indirilen kitabı getirin.

158

Allah ile cinler arasında da bir soy bağı uydurdular. Andolsun cinler de kendilerinin hesap yerine götürüleceklerini bilirler.

“Cinler... “

Yani melekler. Görünmedikleri için böyle denmiştir. “soy bağı... “Bu onların “onlar O'nun kızlarıdır” şeklindeki yanlış inancıdır. Ya da onlar:

“Allah, cinlerden biriyle evlendi de o, O'na melekleri doğurdu.” dediler. Elbette melekler bilirler ki, bu sözü söyleyenler kesin olarak cehenneme götürüleceklerdir.

159

Allah, onların isnad edegeldiklerinden, münezzektir.

Allah'u Teâlâ kendini, çocuk ve eş edinmekten tenzih etti.

160

Allah'ın ihlâsa erdirilmiş kulları bunun dışındadır.

(.....) istisna edilen ile kendisinden istisna olunan arasına girmiş cümle-i mutarızadır. (Ara cümlesidir) istisnanın (.....) deki (.....) dan olması da câizdir.

Yani onlar O'nu bununla vasfediyorlar. Lakin ihlâsa erdirilmiş kullar O'nu bununla vasfetmekten beridirler.

161-163

Siz ve taptığınız şeyler, cehenneme girecek kimseden başkasını karşı azdırıp saptıramazsınız.

“Sizler ve taptığınız şeyler” yani Ey Mekke halkı, sizler ve ma'butlarınız, “Ona karşı” yani Allah'a (celle celâlühü) karşı (.....) kelimesi (.....) ın esresiyledir, yani “Sizler, onun, (Allah'ın (celle celâlühü)) ilminde kötü amelleri sebebiyle cehenneme girmeyi kendilerine vâcib kıldıkları bilinen cehennemlikler hariç saptıramazsınız”

“Faları, falanın karısını azdırdı. “denir. “Ona karşı onu mahvetti” dediğin gibi.

Hasen şöyle demiştir:

“Eğer bu sözü söyleyenler, sizler ve sizin putlardan taptıklarınız, hiçbiriniz, cehenneme atılacakları yani ateşe girecekleri takdir olunanlar hariç, hiç kimseyi putlara ibâdete saptıramazsınız.”

Denildi ki:

“Sizler, ilmi ezeli de sapıtma kendilerine vâcib kılındığı kimseler hariç saptıramazsınız.”

(.....) deki (.....) olumsuzlayan (.....) (mâ-i nâfiye)dır. (.....) kavli (.....) ile mahallen mensûbtur. Hasen (.....) ın ötresiyle (.....) şeklinde okumuştur. Bu, onun çoğul şeklidir, izafetten dolayı (.....) hazfedilmiştir. İki sakın (.....) ve (.....) biraraya geldiği için de (.....) hazfedilmiştir. (.....) in lâfzı tekildir, manası çoğuldur. Bu sebepten (.....) onun lafzına, (.....) de manasına hamledilmiştir.

164

(Melekler şöyle derler) “Bizim her birimiz için bilinen bir makam vardır.

İbadet hususunda herbirimizin tecavüz edemeyeceği bilinen bir makamı vardır. Mevsûf hazfedilmiş ve sıfat onun yerine getirilmiştir.

165

Şüphesiz biz saf saf duranlarız.

Namazda ayaklarınızı bir hizaya getiririz. Ya da arşın etrafında mü'minlere dua ederek saf saf diziliriz.

166

Şüphesiz Allahı teşbih ederiz.

“Allah'ı tenzih edenleriz. “Ya da “namaz kılanlarız” . Bu ve bundan öncekilerin, “Andolsun melekler de bilirler.” sözündeki zikirlerine bitişmesi için meleklerin sözü olan “Allah'ı (onların) vasfettiklerinden tenzih ederiz.” sözünden olması muhtemeldir. Sanki şöyle denilmiştir:

“Melekler bilmişler ve şâhit olmuşlardır ki, müşrikler, şanı yüce olan izzetin Rabbi ile kendi aralarında nesep bağı kurarak aleyhlerine iftira atmaktadırlar. Bunun için melekler:

- “Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederiz” demişlerdir. O'nu bundan tenzih etmişlerdir. Allah'ın, ihlâs sâhibi kullarını da istisna etmişler, onları bundan beri kılmuşlardır. Kâfirlere şöyle demişlerdir:

- “Bu, doğru olunca siz ve ilâhlarınız, Allah'a karşı O'nun mahlûkatından cehennemlik olanlar hariç hiç kimseyi azdıramazsınız, saptıramazsınız. Bizim ile izzetin Rabbi arasında nasıl sebep bağı olabilir? Hâlbuki biz, O'nun önünde ancak âciz kullardan ibâdetiz. Ve her birimizin, ibâdetten O'nun azameti sebebiyle, yapmaya muktedir olamayacağı bilinen bir makamı vardır. Rablerine karşı bütün kullara vâcib olduğu gibi O'na ibâdet için ayaklarınızı bir hizaya getirir, saf saf diziliriz. O'nu yücelterek teşbih ederiz.”

Denildi ki;

“Bu, Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in sözündendir.

Yani Müslümanlardan hiç kimse yoktur ki, kıyamet gününde onun, ameli miktarınca bilinen bir makamı olmasın.” Nitekim Allah'u Teala:

“Rabbinin, seni güzel bir makama ulaştırması umulur.” İsrâ', 79. Buyurmuştur.

Sonra (Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)) onların amellerini zikretmiş ve onların namazda saf saf dizildiklerini, Allah'ı (celle celâlühü) tenzih ettiklerini ve onu, kendisine isnadı câiz olmayan şeylerden tenzih ettiklerini beyan etmiştir.

167-169

Onlar (Putperestler): “Eğer öncekilere verilenlerden bizde de bir kitap olsaydı, Allah'ın ihlâslı kulları olurduk” diyorlardı.

Kureyş müşrikleri, Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) gönderilmezden önce (böyle) diyorlardı.

“Öncekilere verilenlerden bir kitap,... “öncekilere indirilen kitaplardan biri ki, onlara Tevrât ve İncîl indirilmişti.

“Allah'ın, ihlâslı kulları olurduk. “İbadeti Allah'a mahsus kılardık. Yalanladıkları gibi yalanlamaz, muhalefet ettikleri gibi muhalefet etmezdik. Kitapların şahı olan kitap, bütün kitapların en âciz bırakanı, en susturucusu olan kitap kendilerine geldi.

170

Böyle iken onu inkâr ettiler. Ama ileride bilecekler.

Yalanlamalarının neticesini ve kendilerinden alınacak intikamı bilecekler. (.....) kavli, (.....) den hafifletilmiştir. (.....) ise onu ayıran (.....) dır. Bu hususta onlar sözü yineleyecek, azimle söylüyorlardı. Önceki durumlarıyla sonra ki durumları arasında ne kadar da fark var.

171

Andolsun ki peygamber kullarınıza söz vermişizdir.

Sözü, şu sözüdür.

172-173

Şüphesiz onlar, yardım görecektir. Bizim ordumuz şüphesiz üstün gelecektir.

Kelimelerden ibâret olduğu hâlde onu “kelime” (söz) olarak adlandırmıştır. Çünkü onlar, tek bir mana için bir araya geldiklerinde tek bir kelime hükmünde olurlar. Kastedilen onların dünyada tartışma ortamında ve savaş meydanlarında düşmanlarına galip gelecekleri ve âhirette de galip gelecekleridir. Hasen'dan şöyle nakledilmiştir:

“Hiçbir peygamber harpte yenilmemiştir.” İbni Abbâs'tan (radıyallahü anh) şöyle nakledilmiştir:

“Dünyada galip gelmezlerse âhirette galip gelirler.”

Hasılı; onların işinin kuralı ve esası, bunlar arasına kansan bela ve zorluklar olsa da zafer ve yardımın galip olmasıdır. İtibar da galip olanadır.

174

Onun için sen bir süreye kadar onlardan yüz çevir.

Az bir zamana kadar. Ö da mühlet verildikleri müddettir. Ya da Bedir gününe kadar, ya da Mekke'nin fethine kadar.

175

Onlara inecek azâbı gözetle. Onlarda görecektir.

O günde onlara dokunacak olan şeyi gözetle. Onlar da bunu görecektir. Bu, tehdit içindir. Uzak olduğu manasını ifade etmek için değil. Ya da azap edildiklerinde onlara bak, onlar da inkâr ettikleri şeyi görecektir. Ya da onlara bildir, onlar bilecekler.

176

Şimdi onlar azâbımızı acele mi istiyorlar?

Zamanından önce.

177

O (azap) yurtlarına indiğinde, uyarılmış olup da yola gelmeyenlerin sabahı ne kötü olur!

(.....) deki (.....) uyarıları kişilerin cinsi hakkında mübhemdir. Çünkü (.....) bunu gerektirmektedir. Denildiki:

“Bu (iniş) Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in Fetih günü Mekke'ye girişidir.”

Uyarıldıktan ve inkâr ettikten sonra onlara inen azâbı, bir nasihatçinin, kavmini bir ordunun hücum edeceğine dair uyarması, fakat onların onun uyansına iltifat etmemesi, sonunda da o ordunun onların mülküne aniden girmesi ve onlara baskın yapması şeklinde temsil getirmiştir. Onların âdeti, baskını sabah vakti gerçekleştirmekti. Dolayısıyla baskın başka bir zamanda da gerçekleşse sabah olarak isimlendirilmiştir.

178

Sen bir zamana kadar onlardan yüz çevir.

İnecek azâbı gözetle, onlar da göreceklerdir.

Teselli üzerine teselli olsun diye ve tehdidin gerçekleşeceğine dair tehdit üzerine tehdit olsun diye iki defa tekrarladı. Bunda fazladan bir fayda daha vardır. O da her iki fiilin de mef'ülle kayıt altına alınmadan mutlak olarak kullanılmasıdır. O da, “sözün ihata edemeyeceği iyi ve kötü birçok şeyi onun ve onların göreceğidir.” Denildi ki:

“Bunların biriyle dünya azâbı, diğeriyle âhiret azâbı kastedilmiştir.”

Senin kudret ve şeref sâhibi Rabbin, onların nitelendirmelerinden yücedir, münezzehdir.

(.....) kelimesi kendisine âit olduğu için (.....) kelimesine muzaf kılınmıştır. Sanki “İzzet sâhibi” denilmiştir. Doğruluğu benimseyen kişi için “doğruluk sâhibi” dediğin gibi. Bununla, “Hiç kimseye âit hiçbir izzet yoktur ki onun Rabbi ve sâhibi O olmasın” denilmesi de mümkündür. Aynen Rabb'imizin (celle celâlühü):

“Dilediğini yüceltir.” Âyetinde olduğu gibi.

“Onların isnad etmekte oldukları vasıflardan...” yani çocuk, eş ve ortak sâhibi olmak gibi vasıflardan.

Peygamberlere selâm olsun.

Surede selâmı, bir kısım peygamberlere tahsis etti, sonra da bütün peygamberlere şamil kıldı. Çünkü onların herbirinin (isminin) zikredilmesi suretiyle (yapılacak) tahsiste uzatma vardır.

Ve âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun.

Düşmanları helâk etmesi ve peygamberlere yardım etmesi sebebiyle Allah'a (celle celâlühü) hamd olsun. Sûre, müşriklerin Allah (celle celâlühü) hakkında dediklerinden, münezzeh olduğu şeylerden ona nisbet ettiklerini, peygamberlerin bu husustaki mücadelelerini ve sonuçta onlara karşı zaferle taltif edildiklerini içermektedir. Sûreyi, müşriklerin vasfettiklerinden zatım tenzih, peygamberlere selâm ve onlara güzel akibeti nasib ettiği için âlemlerin rabbi Allah'a (celle celâlühü) hamd ile bunların tamamıyla bitirdi. Maksat; bunu söylemelerini, bundan uzak kalmamalarını, Kur'ân-ı Kerîm'in içeriğinden ve Kur'ân'ı Mecid'in vaadlerinden gâfil kalmamalarını mü'minlere öğretmektir.

Hazret-i Ali (radıyallahü anh) den şöyle rivâyet edilmiştir:

“Kim kıyamet gününde terazisinin dolu dolu olmasını isterse meclisinden kalktığında son sözü şu obun:

SÂD SÛRESİ

Bu sûre Mekke'de nâzil olmuştur; 88 âyettir.

Mekke'de nâzil olmuştur. KÛfe ekolüne göre seksen sekiz, Basra'ya göre seksen dokuz, Medine kırâatine göre seksen altı âyettir.

1

Sâd. Öğüt veren o Kur'ân'a andolsun ki.

Hurufu mukattadan olan bu harf, meydan okuma ve icaza tenbih yoluyla zikredilmiştir. Daha sonra bunu, meydan okumaya delâlet etsin diye cevabı hazfedilmiş bir yemin takip etmiştir. Sanki:

“Şeref sâhibi Kur'ân'a yemin olsun ki o rnuciz (âciz bırakıları) bir kelimadır.” demiştir.

(.....) ın suresinin ismi olmak üzere, hazfedilmiş bir mübtedanın haberi olması câizdir. Sanki şöyle denmiştir:

“Bu (.....) dır.

Yani arabî âciz bırakan bu sûre (.....) (sûresi) dir.

“O şanlı Kur'ân'a ederim ki” sözü “vallahî bu cpmrerîliğiyle meşhur kişidir” manasını kastederek “vallahî bu Hatem'dir” sözünde olduğu gibidir. Onunla yemin edince de sanki şöyle demiştir:

“Sad'la ve şeref sâhibi Kur'ân'la yemin ederim ki o mu'cizdir (âciz bırakandır).” Sonra şöyle dedi:

2

İnkâr edenler bir gurur ve ayrılık içindedirler.

İnkâr edenler, buna karşı boyun eğme ve hakkı kabul etme hususunda tekebbür içindedirler.

(.....), “Allah'a ve Rasûli'ne karşı muhalefet “tu. (.....) ve (.....) kelimelerinin nekre getirilmesi onların şiddetli ve zorlu oluşuna delâlet etmektedir. (.....) şeklinde de okunmuştur. Bu da, kendilerine gereken incelemeden ve hakka tabi olmaktan yana gaflet içerisinde oldukları, manasındadır.

3

Onlardan önce nice nesilleri helâk ettik de feryâd ettiler, ancak artık kurtuluş zamanı değildi.

“Nice nesilleri helâk ettik” sözü, gurur ve muhalefet sahipleri için bir tehdittir. “Onlardan önce yani senin kavminden önce “nesilleri” yani ümmetleri. “Feryat ettiler” azâbı gördüklerinde dua edip yardım dilediler. (.....) kavli (.....) dır. (.....) ve (.....) kelimelerine te'kid için ilave edildiği gibi, buna müenneslik (.....) si ilave edilmiştir. Bununla da hükmü değişmiştir. Şöyle ki, bu ancak (.....) kelimesi üzerine gelir ve onu gerektirenlerden ancak biri açığa çıkar. (Bunlarda) ya isim, ya da haberdur. Bu ikisinin birlikte açığa çıkması mümkün değildir. Bu Halîl ve Sîbeveyh'in görüşüdür.

Ahfeş'e göre: O cinsinden hükmünü nefyeden (.....) dır. Ona (.....) ilave edilmiştir ve (.....) kelimesinin olumsuzlanmasına mahsus kılınmıştır, (.....) sözü, onlarla mensûbtur. Sanki sen, “Onlar için kurtuluş zamanı değil.” dedin.

Diğer ikisine göre ise, nasb “zaman, kurtuluş zamanı değil” takdirine göredir.

4- 5

İçlerinden kendilerine bir uyarıcının gelmesine şaşılar ve kâfirler dediler ki: “Bu pek yalancı bir sihirbazdır. İlâhları tek bir ilâh mı yaptı? Şüphesiz bu tuhaf bir şeydir.”

Onlara, kendilerinden kendilerini uyaran bir peygamberin gelmesine şaşılar.

Yani onlar, Peygamberin insanlardan olmasını uzak gördüler, yadırgadılar.

Onlara karşı gazâbı izhar etmek için ve bu sözü ancak küfürde derinleşen ve sapkınlığa batan kafirlerin söylemeye cesaret edeceğine delalet etmesi için (.....) (dediler) şeklinde demedi. Zira Allah'ın (celle celâlühü) doğruladığı birini “yalancı, sihirbaz” diye nitelendirmelerinden, dosdoğru hak olduğu hâlde, tevhid (esaslarına) karşı şaşkınlık göstermelerinden ve eğri bûğrû bâtıl olduğu hâlde, şirki benimsemelerinden daha büyük bir küfür yoktur.

Rivâyete göre, Ömer (radiyallahü anh), Müslüman olduğunda, bu Müslümanları sevindirmiş, kâfirleri ise zora sokmuştu. Derhal onların en kâtilarından yirmi beş kişi biraraya gelip, Ebû Talib'e gittiler ve:

- Sen bizim büyüğümüzsün -İslam'a girenleri kastederek- şu aşağılık kişilerin yaptıklarını biliyorsun. Sana, bizimle kardeşin oğlu arasında hükmetmen için geldik, dediler.

Ebû Talib, Allah'ın Rasûl'ünün (sallallahü aleyhi ve sellem) çağırılmasını istedi. Ona şöyle dedi:

- Ey kardeşimin oğlu! Bunlar senin kavmindir. Senden mutedil davranmanı ve kavmine tamamen yüklenmemeni istiyorlar. Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) ise:

- “Benden ne istiyorlar?” dedi. Onlar şöyle dediler:

- Bizi ve ilâhlarımızı (kötülükle) anmayı terket. Biz de seni ve ilahını bırakalım. Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle dedi:

- “Bana, onunla bütün Arapları hâkimiyet altına alacağınız ve onunla Arap olmayanların size boyun eğeceği bir tek sözü söylemeyi taahhüt ediyor musunuz?

- Evet onunla birlikte bir on söz daha söylemeyi taahhüt ediyoruz, dediler. Şöyle dedi:

- “Allah'tan başka ilâh yoktur” deyin. Derhal kalktılar ve:

- Tanrıları tek bir tanrı mı yaptın? (

Yani onı tek bir tanrıya mı dönüştürdün?) dediler. Şüphesiz bu tuhaf bir şeydir.”

Denildi ki: (.....) benzeri olan tuhaf birşeydir. (.....) ise, benzeri olmayan tuhaf bir şeydir.

6-8

Onlardan önde gelen bir grup: “Yürüyün, ilâhlarınıza bağlılıkta direnin. Sizden istenen şüphesiz budur. Son dinde de bunu işitmedik. Bu, ancak bir uydurmadır. Kur'ân, aramızdan O'na mı indirilmeliydi?” diyerek kalkıp yürüdüler. Bilâkis onlar, Kur'ân'ın hakkında şüphe içine düştüler. Hayır! Azâbımı henüz tatmadılar.

Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) kendilerini hazır cevapla susturduktan sonra Kureyş eşrafı, birbirlerine “yürüyün” diyerek Ebû Taiib'in meclisinden ayrıldılar.

(.....) lâfzı “yani” manasınadır. Çünkü konuşma meclisinden ayrılanların, konuşmaları ve lehlerine cereyan eden hususta anlaşmaları gerekmektedir. Dolayısıyla da onların ayrılığı konuşma manasını içermektedir. Tanrılarınıza ibâdet hususunda direnin. Sizden istenen bu iştir.

Yani:

“Allah'u Teâlâ bunu istiyor. Ve icrasıyla da (buna) hükmediyor. Dolayısıyla bundan kaçış yok ve bu hususta ancak direnme fayda verir” . Ya da:

“Bu iş, bize yönelik zamanın musibetlerinden biridir. Dolayısıyla bizim için ondan kaçış yok. Bu tevhide, son din olan İsa'nın (aleyhisselâm) dininden de işitmedik. Çünkü Hristiyanlar tevhide değil teslisi söylüyorlar” . Ya da:

“Babalarınızdan öğrendiğimiz Kureyş'in dininden de işitmedik” , demektir.

“Bu, ancak Muhammed'in (sallallahü aleyhi ve sellem) kendi nefsinden uydurduğu bir yalandır.”

“Kur'ân aramızdan ona mı indirildi?” Şerefin ileri gelenlerinden sadece ona âit olmasını ve aralarından sadece ona kitap indirilmesini hasetle inkâr ettiler. Bilâkis henüz azâbımı tatmadılar. Tattıklarında ise onlardaki şüphe ve haset gider.

Yani “Onlar kendilerine azap dokunmadıkça ona inanmazlar. Ancak dokununca inanırlar” , demektir.

9

Yoksa Azîz ve lütufkâr olan Rabbinin rahmet hazineleri onların yanında mıdır?

Yani, onlar, rahmet hazinelerinin mâliki değiller ki onları dilediklerine versinler, dilediklerine vermesinler. Peygamberlik için ileri gelenlerini seçsinler de Muhammed'i (sallallahü aleyhi ve sellem) azletsinler. Rahmete ve rahmet hazinelerine mâlik olan, Azîz olan, mahlûkatına karşı güçlü olan, birçok bağışta bulunan ve onıan yerli yerine ulaştıran (Allah (celle celâlühü)) dır. O onları hikmetinin gerektirdiği şekilde taksim eder. Sonra bu manayı destekleyerek, şöyle buyurdu:

10

Yahut göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların hükümrânlığı onların elinde midir? Öyleyse sebeplerine tevessül etsinler de (hükümrânlığı ele geçirsinler).

Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların hükümrânlığı onların elinde midir ki onlar, izzet ve şerefin, ululuğun rabbine âit olan rabbani işler ve ilahi tedbirler hakkında konuşuyorlar. Daha sonra (Allah (celle celâlühü)) onları son derece alaycı bir tavırla alaya alıyor ve şöyle buyuruyor:

“Eğer onlar, mahlûkatın idaresini ve rahmetin taksimatı hususundaki tasarrufları gerçekleştirebiliyorlarsa merdivenlerde ve yollarda yükselsinler. Onlarla göklere yükselsinler de alemin ve Allah'ın (celle celâlühü) melekutunun işlerim idare etsinler ve vahyi seçtiklerine indirsinler”

Sonra (Allah (celle celâlühü)), peygamberlerine (asm), onlara karşı şu sözüyle zaferi vaad etti.

11

Onlar derme çatma hiziplerden müteşekkil bir ordudur ki, işte şurada bozguna uğratılmışlardır.

(.....) Mübtedadır. (.....) nekre olan mübtedayı güçlendiren sıladır. (.....), Bedir'e ve yenildikleri yerlere işaretler. Ya da bu gibi büyük bir sözü alelacele söylemek suretiyle kendilerini getirip koydukları noktaya işaretler. Bu söz, ehli olmadığı bir işe koşan kişiye “yerin burası değil” sözündendir. Mübtedanın haberi (.....) dur. (.....) harfî ceri (.....) e ya da (.....) e tealluk etmektedir. Onların, Allah'ın (celle celâlühü), Rasûlüne karşı guruplaşmış kâfirlerden oluşmuş bir ordu olduklarını, yakında da hezimete uğrayacaklarını dolayısıyla sen onların dediklerine aldırma, kesip atmalarına üzülmeye, demek istiyor.

12-13

Onlardan önce Nûh kavmi, Âd kavmi, kazıklar sâhibi Fir'avun, Semûd, Lût kavmi ve Eyke halkı da yalanladılar. İşte bunlar da (peygamberlere karşı) birleşen topluluklardır.

Mekke halkından önce Nûh kavmi Hazret-i Nûh'u, Âd kavmi Hazret-i Hûd'u, Fir'avun da Hazret-i Mûsa'yı (asm) yalanladı. Denildi ki:

“Onun, önünde oynanılan kazıkları ve ipleri vardı.” Yine denildi ki:

“İşkence edilen kişiler iki elinden ve iki ayağından olmak üzere dört kazıkla kazıklarınıydı.”

Semûd: “Sâlih'in kavmidir. Sâlih'i yalanladı. Lût kavmi Lût'u, ağacı bol Eyke halkı Şuayb'ı yalanladı.”

“İşte bunlar...” bir işaretle, onların hezimete uğratılmış ordular haline getirilen guruplar olduğunu ve kendilerinden yalanlama sadır olanlar olduğunu bildirmeyi murad etti.

14

Onların her biri peygamberleri yalanladılar da bu yüzden azâbım hak oldu.

Önce haber cümlesinde kapalı bir şekilde onların yalanlamasını zikretti. Yalanlarını açıklamadı. Sonra istisna cümlesi getirdi ve onu orada açıkladı. Yalanlarını beyan etti: Onlar da peygamberlerdir. 'Bu gurupların her birinin bütün peygamberleri yalanladığım zikretti. Çünkü davetleri bir olduğu için onlardan birinin yalanlanmasında hepinin yalanlanması vardır. Yalanlamanın tekrarlanması, kapalılıktan sonra açıklanması ve önce haber cümlesiyle sonra da istisna cümlesiyle çeşitlendirilerek tekrarlanması, ayrıca istisna cümlesinin te'kit yönüyle olan durumu, onların en şiddetli ve en kötü azâbı hak ettiklerinin, çeşitli mübalağa yollarıyla tescil edilmiştir.

Sonra, “kendilerine azâbım hak oldu” dedi.

Yani bu sebepten dolayı hakettikleri cezâyla onları cezâlarıdırmam vâcib oldu demektir.

Ya'kûb'a göre iki hâlde de (vakf ve vasl hâli) (.....) ve (.....) şeklindedir.

15

Bunlar da ancak bir an gecikmesi olmayan tek bir çılgılık beklemektedirler.

“Bunlar...” yani Mekke halkı. Bunun bütün guruplara işaret olması da câizdir. “Tek bir çılgılık;” yani ilk üfürüş. O da en büyük korkudur.

(.....) Hamza ve Ali'ye göre damme iledir.

Yani, fevak miktarı bir duruş bile olmaz, demektir.

“Fevak” ; iki sağım arasındaki zamandır.

Yani onun vakti geldiğinde bu kadar bir zaman bile gecikmez. İbni Abbâs (radıyallahü anh) dan şöyle rivâyet edilmiştir: “Onun için dönüş ve tekrar yoktur.”

Hasta iyileştiğinde kullanılan (.....) dan gelmiştir. Devenin bir saatlik süt sağım aralığında süt memeye döner. İşte bunun tek bir üfürüş olduğunu kastetmektedir. Bu, ne ikilenir ne de reddolunur.

16

“Rabbimiz! Bizim payımızı hesap gününden önce ver” dediler.

“Payımızı...” cennetteki payımızı demektir. Çünkü Nebi (aleyhisselâm) Allah'ın, mü'minlere, cenneti vadettiğini zikretti. Onlar da alay yollu şöyle dediler:

“Ondaki nasibimizi bize acele ver.”

Ya da “vadettiğin azâbtan nasibimizi acele ver” , demektir.

“Senden azâbı acele ile istiyorlar.” Hacc, 47; Ankebut, 53. âyetinde olduğu gibi.

(.....) kelimesinin aslı, bir şeydeki paydır. Çünkü o, kestiğinde paydan bir parçadır. Bağış kâğıdına (.....) (pay denir) çünkü o bir kâğıt parçasıdır.

17

(Ey Resûlüm Muhammed!) Onların söylediklerine sabret. Kulumuz Dâvud'u, o kuvvet sâhibi zâtı hatırla. Çünkü o, daima Allah'a yönelendi.

Senin hakkında söylediklerine sabret. Onlara karşı sabır ve eziyetlerine tahammül gösterme hususunda sorumlu kılındığın hususlarda hata etmekten nefsini koru. Dâvud'u ve onun Allah katındaki değerini hatırla. O bile nasıl da bir hataya düşmüştü de Allah'tan (celle celâlühü) itabı görmüştü.

Kuvvet sâhibi... “yani din hususunda kuvvetli. (.....) in din hususunda kuvvet olduğuna (.....) (o Allah'a yönelendi) yani “o Allah'ın (celle celâlühü) rızasını umandı” , sözü delalet etmektedir. Bu kuvvet sâhibi için talildir. Rivâyet olunduğuna göre o bir gün oruç tutar bir gün yerd. O da en zorlu oruçtu. Gece yarısı da kalkar (ibâdet eder)di.

18-19

Şüphesiz biz akşam sabah onunla beraber teşbih eden dağları, toplu hâlde kuşları onun emrine vermiştik. Her biri ona yönelmekteydi.

“Emri altına verdik. “boyun eğdirdik. Denildi ki:

“Onların, onun emri altına verilmesi, onların dilediği yere dilediğinde onunla birlikteyürümesidir.” hâl olarak “teşbih edenler oldukları hâlde” manasındadır. (.....) kelimesini teşbihin dağlardan parça parça ve değişik hallerde meydana geldiğine delalet etsin diye (.....) kelimesine tercih etti. “gündüzün iki tarafında” demektir. (.....), geceye kadar olan ikinci vaktidir. (.....) ise işrak vaktidir. O da güneşin ışık verdiği zamandır. Güneş aydınlatmadığı hâlde sen,'güneş doğdu'dersin.

İbni Abbâs (radiyallahü anh) dan şöyle rivâyet dilmiştir:

“Duha namazının (vaktini) ancak bu ayetle öğrendim.” Her taraftan toplanmış kuşları onun emri altına verdik.

İbni Abbâs (radiyallahü anh) şöyle rivâyet etmiştir:

“Dâvud teşbih getirdiğinde dağlar da teşbihle cevap verirdi. Kuşlar da onun yanına toplanır, teşbih ederlerdi. İşte onların toplanması budur”

“Her biri ona yönelmekteydi.” dağlardan ve kuşlardan her biri Dâvud (aleyhisselâm) a yönelmekteydi.

Yani onlardan her biri o teşbih getirdiği için teşbih getirirdi. Çünkü onlar, onun teşbihinden dolayı teşbih getiriyorlardı.

“teşbih getiren” yerine (.....) kelimesini getirdi. Çünkü “evvab” çok çok teşbih eden, Allah'ı (celle celâlühü) çok çok zikreden, teşbihe ve takdise devam eden demektir. Denildi ki:

(.....) deki zamîr Allah'a (celle celâlühü) âittir.

Yani Dâvud (aleyhisselâm), dağlar ve kuşlardan her biri Allah'a (celle celâlühü) yönelir.

Yani onlardan her biri, O'nu (celle celâlühü) teşbih edendir, teşbihi tekrarlayandır.

20

Onun hükümranlılığını kuvvetlendirmiş, ona hikmet, açık ve güzel konuşma vermiştik.

Denildi ki: “O mescidin etrafında geceliyor, otuz üç bin adamda onu koruyordu.”

“Hikmet” , yani Zebûr ve şerî’at ilmi. Denildi ki: “Hakka uyan her söz hikmettir.”

(.....), yani hükmetme, düşmanlıkları bıraktırma ve hak ile bâtil arasını ayırma ilmi.

“Fasl” ; iki şeyin arasını ayırmak demektir. Fasih söz için, (.....) sözünde olduğu gibi manası açık anlaşılabilir manasına fasl denmiştir. Apaçık fasih söz; manası, konuşuları kimseye açık olan, karışık olmayan özlü sözdür. Fasl kelimesinin, “Oruç” ve “yalan” sözlerinde olduğu gibi fasleden, ayıran manasına olması da câizdir. (.....) sözüyle kastedilen, doğru ve yanlışın arasını, hak ile batılın arasını ayıran sözdür. O da; onun davalardaki hükümlerdeki, devlet işlerindeki ve istişarelerindeki sözüdür. Ali (radıyallahü anh) den şöyle rivâyet edilmiştir:

“O iddia sâhibine delil, davalıya da yemin gerektiğine dair hükümdür.”

O, “hak ile batılın arasını ayırmaktan” dır. Şabi'den şöyle rivâyet edilmiştir:

“O, (.....) bundan sonra'sözüdür” .

“O” (.....) sözünü ilk önce söyleyendir. Önemli bir hususta konuşan kişi, Allah'ın (celle celâlühü) zikri ve hamdiyle başlar. Söylemek istediği maksada gelmek istediğinde de onunla Allah'ın (celle celâlühü) zikrinin arasını (.....) sözü ile ayırır.

21-22

(Ey Resûlüm Muhammed!) Sana davacıların haberi ulaştı mı? Mabedin duvarına tırmanıp Dâvud'un yanına girmişlerdi de Dâvud onlardan ürkmüştü. “Korkma, biz birbirine hasını iki davacıyız. Aramızda adaletle hükmet. Haksızlık etme, bizi doğru yolun ortasına götür” dediler.

“Sana davacıların haberi ulaştı mı?” Bunun zahiri sorudur. Manası ise; onun şaşkınlık veren haberlerden oluşuna delalettir.

(.....) ve (.....) te'kid için de çoğul içinde kullanılır. Çünkü o, aslen mastardır. “Onunla nizalaştı, kavgalaştı” dersin.

(.....) hafzedilmiş bir fiil ile mensûbtur. Takdiri; “Davacıların davalastağı haber sana ulaştı mı?” şeklindedir. Ya da (.....) kelimesiyle mensûbtur. Çünkü onda fiil manası vardır.

“Mabede tırmandılar,” Onun duvarına tırmandılar ve mabede girdiler. (.....), yüksek duvardır. (.....) oda ya da mescid ya da mescidin ön tarafıdır. İkinci (.....) birinciden bedeldir.

Rivâyete göre Allah'u Teâlâ, ona insan şeklinde iki melek gönderdi. Onun yanına girmeyi istediler. Ancak O'na (aleyhisselâm), onun ibâdet gününde gelmişlerdi. Muhafızlar onları içeri girmekten menettiler. Onlar da mabedin duvarına tırmandılar. Ancak yanına vardıklarında onların farkına vardı. Onlardan korktu. Çünkü onlar mahkeme gününün dışında mabede gelmişlerdi, etrafındaki muhafızlar da kimsenin girmesine müsaade etmiyorlardı.

(.....) hafzedilmiş bir mübledanın haberidir.

Yani “biz iki hasımız” demektir. Birimiz diğerine karşı zulmetti. “Aramada adaletle hükmet, haksızlık etme” haksızlığa sapma. Bu haddi aşmak ve hakkı çiğnemektir. “Bizi yolun ortasına götür. “bizi düzgün yola, doğru yola irşad et. Bundan maksat hakkın kendisine, özüne ilet demektir.

Rivâyete edildiğine göre, Hazret-i Dâvud (aleyhisselâm) devrinde yaşayan insanlardan biri, diğerinin hanımını görüp beğendiğinde onu kendisi için boşamasını ondan isterdi. Onların böyle bir yardımlaşma adetleri vardı. Ensar da muhacire karşı böyle bir yardımda bulunmuştu. Dâvud (aleyhisselâm), Urya'dan hanımını boşamasını

istemmiştir. Urya da kendisini reddetmekten utandığı için bunu yapmıştı. Dâvud (aleyhisselâm) da onunla evlenmişti.

O Süleyman (aleyhisselâm)’in annesidir. Ona şöyle denildi:

“Makaminin büyüklüğüne ve hanımlarının çokluğuna rağmen bir tek hanımı olan bir adamın hanımını istememeliydin. Bilâkis sana gereken arzunu dizginlemek, nefsinı kahretmek ve sınıdığın şeye sabretmekti.”

Denildi ki:

“Onu Urya nişanladı, sonra da Dâvud (aleyhisselâm) nişanladı, o da onu tercih etti Hanımlarının çokluğuna rağmen mü'min kardeşinin nişanlısını nikahlaması onun zellesiydi.”

Dâvud (aleyhisselâm)’in Urya'yı defalarca Belka savaşıma gönderdiği, hanımını almak için öldürölmesini istediğı şeklinde hikâye edilen şeyin, değıl peygamberlerin büyüklerinden birine, salah ehli Müslümanlardan birine bile isnad edilmesi layık değıldir.

Ali (radiyallahü anh) şöyle demiştir:

“Sizden kim, Dâvud (aleyhisselâm)’in hikâyesini kasacıların anlattığı şekilde anlatırsa ona yüz altmış değınek vururum.”

Bu peygamberlere karşı iftira edenlerin haddidir. Rivâyete göre bunu Ömer b. AbdulAzîz (rh) anlattı. Yanında hak ehlinden biri vardı da bu anlatıları yalanladı, şöyle dedi:

- Eğer hikâye Allah'ın kitabında olduğı gibi ise onun hilafına gidilmesi câiz değıldir. Ve o ondan başkasının denilmesinden de yücedir. Eğer bu söylenildiğı gibi ise ve Allah, peygamberinin (zellesini) örtmek için bundan bahsetmediyse o zamanda bunun açıklanması câiz değıldir. Bunun üzerine Ömer b. AbdulAzîz (rh) şöyle dedi:

- Bu sözü işitmek, bana güneşin üzerine doğduğı şeylerden daha hayırlıdır.

Allah'u Teâlâ'nın onun kıssasıyla verdiği misal, onun kadının kocasından, hanımını kendi lehine boşamasını istemesi delalet etmektedir, başka birşeye değıl. Bu daha fazla azarlama içerdüğinden temsil ve tariz yoluyla söylenmiştir. Açık açık söylenmemiştir. Çünkü düşünmek, onu tariz olunan şeyi anlamaya sevkettiğinde bu açık açık söylemeyi terketmek suretiyle güzel ahlâk (kurallarına) riayet ettiğinden daha tesirli ve daha kalıcı olur. Ondaki etkisini de daha büyük kılar.

23

(İçlerinden biri:) “Bu kardeşimin doksan dokuz koyunu var. Benimse bir tek koyunum var. Böyle iken'onu da bana ver'dedi ve tartışmada beni yendi.”

(.....) kelimesi (.....) dan bedeldir. Ya da (.....) nin haberidir. Kastohınan din kardeşliğidir. Ya da sadakat ve ülfet kardeşliği, ya da ortaklık ve birliktelik kardeşliğidir. Nitekim âyet-i kerime de:

“Birlikte olanların birçoğı...” şeklinde buyurulmuştur.

Hafs'a göre (.....) şeklindedir. “Koyun” kadından kinayedir. Bu, meselenin tasviri ve temsili olunca, meleklerin, kendilerini misal göstermesi uygunsuz olmaz. Senin, “Benim kırk koyunum var, senin de kırk koyunun var. Onları birbirine karıştırdık. Kırktan ikinize (zekât olarak) ne azı ne de çoğı yoktur. “dediğın gibi.

“Onu da bana ver” beni ona sahip kıl. Bunun hakikati, elimin altındakilere baktığım gibi onu da bakmaya beni yetkili kıl, şeklindedir.

İbni Abbâs (radiyallahü anh) dan şöyle rivâyet edilmiştir:

“Onu benim kiflim, yani nasibim kıl”

(.....) beni yendi', demektir. “ona karşı galebe çaldı, onu yendi” denir. “Tartışmada...” , yani “O, delil getirme hususunda benderudaha güçlüydü. ““Tartışma”” sözüyle, delil getiren, mücadele eden kişinin tartışmasını kastetmiştir. Ya da kadını ben nişanladım, o da nişanladı. Sonunda o, beni nişan hususunda yendi, bana galebe çaldı. Şöyle ki; benden önce onunla o evlendi, demeyi kastetti. Temsil şöyledir:

“Urya'nın, Dâvud (aleyhisselâm) ile olan kıssası, tek bir koyunu olan ve ortağının da doksandokuz koyunu olan adamın kıssasıyla temsil getirilmiştir. Arkadaşı yüzü tamamlayanı da istemiş, ortağının koyununa göz dikmiştir. Ondan onu mülkünden çıkarmasını istemiş, bu hususta maksadına ulaşmak içinde hırsla tartışmıştır. Bu hükmettiği şeyle,'andolsun ki senin koyununu kendi koyunlarına katınak istemekle, sana haksızlıkta bulunmuştur.'sözüyle hükmetmesi için ona müracaat etmeleri şeklinde idi. Taki kendi hükmüyle kendisine karşı delil getirilmiş olsun.”

24

Dâvud: “Andolsun ki senin koyununu kendi koyunlarına katınak istemekle sana haksızlıkta bulunmuştur. Şüphesiz ortakçılardan çoğu birbirlerinin haklarına tecavüz ederler. Yalnız îman edip de iyi işler yapanlar müstesna. Bunlar ne kadar da az.” dedi. Dâvud, kendisini denediğimizi sandı da Rabbinden mağfaret dileyerek eğilip secdeye kapandı, tevbe edip Allah'a yöneldi.

Bu, hazfedilmiş bir yeminin cevâbıdır. Bunda ortağının fiilini inkâr vardır. (.....), mastardır. Mef'ûle muzaftır. İzafet manasını içermektedir. İkinci bir mefule müteaddi kılınmıştır. Sanki şöyle denilmiştir:

“Sormak ve istemek suretiyle senin koyununu kendi koyunlarına katınakla sana zulmetmiştir.”

Hasmı bunu kabul edince diğeri de zulmü gerçekleştirmiş oldu. Ancak bu Kur'ân'dan hikâye olunmadı. Çünkü bu, bilinmektedir. Onun şöyle dediği rivâyet olundu:

- Ben onu ondan almak ve koyunlarını yüze tamamlamak istiyorum. Dâvud şöyle dedi:

- Bunu arzularsan senin şuralarına şuralarına -burun ve alın tarafına işaret etti- vururuz. Bu sefer şöyle dedi:

- Ey Dâvud! Şuralarına şuralarına vurulmaya daha layık olan sensin. Sen şöyle şöyle yaptın. Daha sonra Dâvud (aleyhisselâm) baktı. Kimseyi göremedi. Kendisi hakkında gerçekleşen şeyi anladı.

(.....), “ortaklar, arkadaşlar” , demektir. İstisna edilen istisna edildiği şeyin cinsindendir, mensûbtur. İstina edildiği (.....) ibham içindir. (.....) onun haberidir.

“Sandı” yani bildi ve yakinen inandı. Onun için istiâre olundu. Çünkü zâtını galip ilme köprü kurar. Dâvud (aleyhisselâm), onu sınıdığımızı anladı da zellesinden dolayı Rabbine istiğfar getirdi, secdeye kapandı.

Yani Allah (celle celâlühü) için secde ederek yüzü üzere kapandı. Bunda namazda rukuunun niyet ettiğinde secde yerine geçeceğine dair delil vardır. Çünkü istenen bu tilavetin yanında tevazuya uygun olanı göstermektedir. Namazdaki rüku bu ameli işler. Namazın dışında ki rüku ise bunun hılafıdır.

(.....), “Allah'a tevbe ile yöneldi. “demektir, Denildi ki:

“O kırk gün kırk gece secde hâlinde kaldı. Farz namazlar dışında hiçbirşey için başını kaldırmadı. Gözyaşı dinmedi. Öyle ki, gözyaşından dolayı otlar bitti. İçtiği suyun üçte biri de gözyaşıydı.”

25

Böylece onu bağışladık. Yanımızda onun yüksek bir makamı ve güzel bir geleceği vardır.

Onun zellesini bağışladık. Katımızda onun için yakınlık ve güzel bir dönüş yeri vardır. O da cennettir.

26

Ey Dâvud! Biz seni yeryüzünde halîfe yaptık. O hâlde insanlar arasında hak ve adaletle hükmet. Heva ve hevese uyma. Yoksa bu, seni Allah'ın yolundan saptırır. Şüphesiz Allah'ın yolundan- sapanlara hesap gününü unutmalarına karşılık çetin bir azap vardır.

Yani yeryüzündeki hâkimiyeti sana verdik. Ya da seni, senden önceki, hakkı ayakta tutan peygamberlere halîfe kıldık, demektir. Bunda, tevbeden sonraki hâlinin, Önceki hâl üzere devam ettiğine, değişmediğine delil vardır. İnsanlar arasında hakla, yani Allah'ın (celle celâlühü) hükmüyle hükmet. Çünkü sen O'nun (celle celâlühü) halîfesi oldun. Ya da adaletle hükmet, demektir.

“Heva ve hevese uyma.” yani yargılarken nefsine uyma, demektir. Yoksa o heva ve heves seni, Allah (celle celâlühü) yolunda saptırır.

“Allah'ın yolu” O'nun dinidir. “Hesap gününü unutmalarına karşılık... “yani hesap gününü unutmaları sebebiyle.

27

Göğü, yeri ve ikisi arasındakileri boş yere yaratmadık. Bu inkâr edenlerin zannıdır. Bu yüzden inkâr edenlere ateşten bir helâk vardır.

Göğü, yeri ve ikisi arasındaki mahlûkatı, hikmetsizce boş bir yaratışla yaratmadık. Ya da batılla uğraşanlar, eğlenenler olarak yaratmadık, demektir.

“Göğü, yeri ve arasındakileri oyuncular (iş, eğlencesi) olarak yaratmadık.” Enbiyâ', 16. âyetinde olduğu gibi.

Onun takdiri,'bâtıl sâhibi', şeklindedir. Ya da'abes olarak', demektir ki; “bâtıl” sözü onun yerine konulmuştur.

Yani, “O ikisi ve arasındakileri abes olarak, eğlence olsun diye yaratmadık, lakin apaçık hak için yarattık.” , demektir. O (hak) da: “Biz nefisleri yarattık, onlara aklı emanet ettik. Onlara güç verdik. Hastalıklarını bertaraf ettik. Sonra onları teklifle büyük menfaatlere şevkettik. Onlar için amellerine göre bir akibet ve karşılık hazırladık” dır.

(.....) onların boş yere yarattığı (şeklindeki görüşlerine) işarettir. (.....) zannedilen manasıdır.

Yani onların hikmet için değil de boş yere yaratıldığı inkâr edenlerin zannıdır. Onlar:

“Onlara gökleri ve yeri kim yarattı diye sorarsan elbette'Allah'diyecekler...” âyetinde olduğu gibi.

O'nun (celle celâlühü), gökleri, yeri ve arasındakileri'yarattığını kabul etmelerine rağmen, O'nun (celle celâlühü) onları hikmet icabı değil de boş yere yarattığını zannedenler olarak nitelendirildiler. Çünkü onların, dirilişi, hesabı, sevabı ve cezâyı inkârları, onların boş yere yaratıldığına götürdüğünden sanki bunu zannediyorlar ve bunu söylüyorlar gibi nitelendirildiler. Çünkü cezâ, âlemin yaratılışındaki hikmetin gerektiği şeydir. Onu inkâr eden âlemin yaratılışındaki hikmeti de inkâr etmiştir.

28

Yoksa biz îman edip de iyi işler yapanları, yeryüzünde bozgunculuk yapanlar gibi mi tutacağız? Veya Allah'tan korkanları yoldan çıkanlar gibi mi sayacağız?

(.....) munkatıdır. Soruda inkâr manası vardır. Kastedilen, eğer kâfirlerin dediği gibi cezâ olmasaydı iyilik yapanla kötülük yapanın, takva sâhibiyle günahkârın durumu eşit olacaktı. Bunların arasını eşitleyen de hikmet sâhibi değil, anlayışsız biridir.

29

(Ey Resûlüm Muhammed!) sana bu mübarek kitabı, âyetlerini düşünsünler ve akli olanlar öğüt alsınlar diye indirdik.

Bu Kur'ân sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır. (.....) ikinci bir sıfattır. (.....) nun aslı, (.....) dur. Bu şekilde de okunmuştur. Manası; “onlar hakkında düşünsünler de o (kitaptaki) şeylere vakıf olsunlar ve onlarla amel etsinler diye... “, şeklindedir.

Hasen'dan şöyle rivâyet edilmiştir:

“Bu Kur'ân'ı onun tevilini bilmeyenler köleler ve çocuklar da okudular. Harflerini ezberlediler (ancak) manalarını zayi ettiler.”

Yezid'e göre iki (.....) den birinin hazfedilmesi suretiyle muhatab sigası olarak (.....) şeklindedir. “Aklı olanlar öğüt alsınlar” diye.

30

Biz, Dâvud'a, Süleyman'ı verdik. (Süleyman) ne güzel bir kuldu. Şüphesiz o, daima Allah'a yönelirdi.

“O ne güzel bir kuldu.” yani Süleyman (aleyhisselâm). Dâvud (aleyhisselâm) olduğu da denildi. Bu kesin değildir. Çünkü methedilen hâzfedilmiştir. “O daima Allah'a yönelirdi.” övülen biri olmasını da Allah'a (celle celâlühü) yönelen biri olmasına bağladı.

Yani Allah'u Teâlâ'ya çok çok yönelen biri olmasına.

31

Akşama doğru kendisine üç ayağının üzerinde durup bir ayağım yere diken çalımlı ve safkan koşu atları sunulmuştu.

“Kendisine...” Süleyman (aleyhisselâm) a.

(.....), “Üç ayağı üzerinde duran diğerini de tırnağı üzerine basan” atlardır.

(.....) hızlı demektir. (.....) un çoğuludur. Çünkü o süratle gider. Onları, bir ayağını tırnağı üzere dikip diğer üç ayağı üzerine durmakla vafsetti. Çünkü bu cinsi bozuk atlarda olmaz. Safkan Arap atlarında olur.

Denildi ki: “Onları, onların duruş ve koşu hallerindeki iki güzel vafını bir arada zikretmek için bir ayağım tırnağı üzere dikip diğer üç ayağı üzerine durmakla ve süratle koşmakla vafıflarıydı.

Yani durduklarında sakindirler. Yerlerinde sabittirler. Koştuklarında da süratlidirler, hafiftirler.”

Denildi ki: (.....), “boyunu uzun” , demektir. (.....) den gelmektedir. Rivâyete göre Süleyman (aleyhisselâm) Şam ve Nusayb'in halkına karşı gaza etti de (onlardan) bin at ele geçirdi. Denildi ki:

“Onlar ona babasından miras kalmıştı. Babası da onları Amelika'dan ele geçirmişti “Denildi ki:

“Onlar denizden çıkmıştı Kanatları da vardı. (Süleyman (aleyhisselâm)) bir gün öğle namazım kıldıktan sonra sandalyesine oturdu ve onların kendisine gösterilmelerini emretti. Atlar ona gösterilirken güneş battı. (Süleyman (aleyhisselâm)) ikindiye kaçırmışa. Hâlbuki o ona farzdı. İkindiyi kaçırdığından dolayı üzüldü ve onların tekrar getirilmelerini emretti. Onları Allah (celle celâlühü) için bağışladı. Geriye yüz tane kaldı. İnsanların elinde olan safkan Arap atları onların neslinden gelenlerdir.”

Denildi ki: “O (aleyhisselâm), onları boğazlayınca Allah (celle celâlühü), ona onlardan daha hayırlısını emriyle hareket eden rüzgârı verdi.”

32-33

Süleyman, “Gerçekte ben mal sevgisine, Rabbimi anmayı sağladığı için düştüm.” dedi. Nihayet bu atlar perdenin arkasında gizlendiler. “Onları bana getirin” dedi. Bacaklarını ve boyunlarını sıvazlamaya başladı.

Yani at sevgisini Rabbimin zikrinden dolayı tercih ettim. Zeccâc'dan bu şekilde rivâyet edilmiştir.

(.....), 'tercih ettim', manasındadır.

“Hidayete karşı körlüğü tercih ettiler.” Fussilet, 17. âyetinde olduğu gibi.

(.....) manasınadır. 'Atlar', hayır olarak adlandırıldı. Sanki onlar kendilerine hayır tealluk ettiğinden dolayı hayrın kendisi gibidir. Nebi (aleyhisselâm)'ın:

“Atların alınlarına kıymate kadar hayır bağlanmıştır.” sözünde olduğu gibi.

Ebû Ali (.....), oturdum, manasınadır demiştir. “Devenin oturuşu.” kelimesinden gelmektedir.

(.....) mal demektir. (.....) mefulun lehtir. Mefule muzaftır. “Gözden kaybolunca...”

Yani: Güneş gözden kaybolunca... zamîrin güneşe âit olduğuna delalet eden şey, Öğleden sonra kelimesinin zikrinin geçmesidir. zamîr için daha önce zikrinin geçmiş olması ya da delilin zikrinin geçmiş olması gerekmektedir. Ya da zamîr (.....) (üç ayağının üzerinde durup bir ayağını yere diken atlar) kelimesine âittir.

Yani onlar, gecenin örtüsüyle, ani karanlık sebebiyle gözden kaybolduklarında, şeklindedir.

“Onları bana getirin...”

Yani meleklerle “İkindiyi kılmam için güneşi bana geri getirin” dedi. Güneş geri getirildi ve o ikindiye kıldı. Ya da Safkan atları geri getirin, demektir.

“Bacaklarını ve boyunlarını sıvazlamaya başladı.” yani kılıçla onların boyunlarını sıvazlamaya yani kesmeye başladı. Çünkü onlar, namazdan alıkoymuştu. (.....) ve (.....) da olduğu gibi (.....) kelimesinin çoğuludur. Birinin boynu vurulduğunda “baş meshedildi” dersin. Ciltci kitabın etrafını bıçağıyla kestiğinde “ciltci kitabı traşladı” dersin. Denildi ki:

“O (aleyhisselâm) bunu namaza keffaret olsun diye ya da güneşin geri dönüşüne şükür olsun diye yaptı. Onun şer’atında atlar yeniliyordu. Bu sebeple bu, itlaf olmadı.”

Denildi ki: “O, onların eliyle güzellikle ve beğenerek meshetti.”

34

Andolsun ki biz Süleyman'ı imtihan ettik. Tahtının üzerine bir ceset bıraktık, sonra yine o eski haline döndü.

“Süleyman'ı imtihan ettik.” O'nu (aleyhisselâm) denedik. “Tahtının üzerine... “Saltanat tahtının üzerine.

“Sonra o eski haline döndü.” O Allah'a (celle celâlühü) yöneldi, ona döndü. Denildi ki:

“Süleyman yirmi yıl hüküm sürdükten sonra imtihan edildi. İmtihan edildikten sonra da yirmi yıl hüküm sürdü. Onun imtihanı şöyle idi:

Onun bir oğlu olmuştu. Şeytanlar:

-‘Eğer yaşarsa onu alaya almaktan geri durmayacağız, yolumuz onu öldürmek ya da delirtmektir’, dediler. Süleyman (aleyhisselâm) bunu öğrendi. Ona, şeytanlardan bir zarar gelmesinden korkarak bulutların arasında saklıyor, orada terbiye ediyordu. Çocuğunu, tahtının üzerinde ölü olarak buldu da Rabbine tevekkül etmediği hususundaki zellesinin farkına vardı.”

Nebi (sallallahü aleyhi ve sellem) den şöyle riayet edilmiştir:

“Süleyman:

-‘Bu gece yetmiş hanımı gezeceğim. Onlardan her biri Allah yolunda cihad edecek bir süvari doğuracak.’dedi. (.....) demedi. Onları gezdi. Ancak onlardan sadece biri hamile kaldı. O da yarım bir çocuk doğurdu. O tahtı üzerindeyken onun kucağına kondu. Muhammed'in nefisini kudret elinde tutana yemin olsun ki eğer (.....) deseydi onların tamamı Allah yolunda süvariler olarak cihad edeceklerdi.” Buhârî, 3424.

Yüzük, şeytan ve Süleyman (aleyhisselâm)’in evinde puta ibâdetle ilgili rivâyet edilen haberler Yahûdîlerin uydurmalarındandır.

35

Süleyman, “Rabbim beni bağışla, bana, benden sonra kimsenin ulaşamayacağı bir hükümlanlık ver. Şüphesiz ki sen, daima bağışta bulunansın.” dedi.

Peygamberlerin ve sâlihlerin, istiğfarı duaya takdim etmeleri âdetine göre istiğfarı mülk ve saltanat talebi üzerine takdim etti.

“Kimsenin ulaşamayacağı...” kimseye kolay gelmeyen, mümkün olmayan. “Benden sonra kimseye... “Benden başkasına...

Medine ekolü ve Ebû Amr'a göre (.....) şeklinde (.....) nm üstünüyledir. Bu vasfı, haset için değil, kendisi için bir mu'cize olsun diye istedi. Ondan dönünce rüzgâr ve şeytanlar onun emrine verildi. Mu'cize de harikulade olmayınca mu'cize olmaz.

36-38

Bunun üzerine bizde, istediği yere onun emriyle kolayca giden rüzgârı, bina kuran ve dalgıçlık yapan şeytanları, demir halkalarla bağlı diğer yaratıkları onun emrine verdik.

Ebû Cafer'e göre (.....) şeklindedir. (.....) kelimesi (.....) -den hâldir.

“Onun emriyle...” Süleyman (aleyhisselâm)’in emriyle...

(.....), sarsmadan, yumuşak bir şekilde güzelce, demektir. (.....) ının zamîrinden hâldir. (.....) nin zarfıdır.

- “İstediği yere...” kastettiği, dilediği yere. Araplar “Doğruyu arzuladı ancak cevabı tutturamadı.” derler.

(.....) kelimesi (.....) üzerine atıftır.

Yani, şeytanları onun emrine verdik, demektir. (.....) kavli (.....) den bedeldir. Onlar, onun için dilediği şekilde binalar yapıyorlardı.

“Dalgıçlık yapan şeytanlar...” Onlar, ona inci çıkarmak için denize dalıyorlardı. O denizden ilk inci çıkarandır. Mana: “Bina kuran ve dalgıçlık yapan her şeytanı onun emrine verdik” , şeklindedir.

(.....) kelimesi (.....) üzerine atıftır. Bedel hükmüne dâhildir.

“Demir halkalarla bağlı...” azılı şeytanlar cezâlarıdırılmak ve fesat işlemekten menedilmek için, bukağılar ve halkalar içinde birbirlerine bağlanıyorlardı. (.....) bu kişiyi bağlar. Ali (radıyallahü anh)’in sözü de bundandır:

“Sana iyilik eden seni esir almıştır. Sana eziyet veren ise seni azad etmiştir.”

39

İşte bizim bağışımız budur. İster ver, ister tut, hesapsızdır” (dedik).

Saltanat, mal ve kuvvetten yana sana bu verdiklerimiz, bizim bağışımızdır. Ondan dilediğini ver. (.....) kelimesi (.....) den gelmektedir. O da, bağış, hibe, demektir.

“İster tut...” bağış yapma. Başkasının hilafına verdiğinde sevap kazanır, vermediğinde de günaha girmezdi.

(.....) ya tealluk etmektedir. Denildi ki:

“O hâldir.

Yani hu bizim miktarı takdir olunamayacak kadar çok sayıdaki bağışımızdır. Ya da bu, emre verme bizim bağışımızdır. Şeytanlardan dilediğine yol vermekte iyilikte bulun. Ya da onlardan dilediğini hesap vermeksizin bukağlarında tut

Yani bu hususta sana hesap verme (sorumluluğu) yoktur.”

40

Şüphesiz onun, bizim katımızda büyük bir değeri ve güzel bir yeri vardır.

(.....) kelimesi (.....) nin ismidir. Haberi (.....) dur. (.....) deki amil haberdir.

41

(Ey Resûlüm Muhammed!) Kulumuz Eyyub'u da an. O, Rabbine nida etmiş ve “şüphesiz şeytan bana bir yorgunluk ve azapla dokundu” diye seslenmişti.

(.....) kelimesi (.....) dan bedeldir. Ya da atfı beyandır. (.....), ondan bedeli istimaldir.

“Rabbine nida etmiş..” O'na (celle celâlühü) dua etmiş. Kendisi için dua ettiği sözüyle hikâye ederek, “şeytan bana bir yorgunluk ve azah verdi” demistir. Eğer hikâye etmeseydi, “ona bir yorgunluk ve azapla dokundu” diyecekti. Çünkü o gaibtir.

Umumun kırâati (.....) şeklindedir. Yezid'e göre (.....) şeklindedir. Ya'kûb'a göre (.....) şeklindedir. Ya'kûb'a göre (.....) in ağırlaştırılmış hâli ile (.....) ve (.....) de olduğu gibi (.....) şeklindedir. Hubeyre'ye göre master olmak üzere (.....) şeklindedir. Hepsinde de mana birdir. O da, yorgunluk ve meşakkattir. “Azap” sözüyle hastalığım ve onda tahammül gösterdiği çeşitli ağrıları kastetmektedir.

Denildi ki: “O (aleyhisselâm), bununla hastalığı sırasında kendisine inen belanın büyük olduğuna dair (şeytanın) vesvesesini ve kendisinin bunu çirkin görmeye, ya da onun define, ya da güzel bir sabırla karşılamaya muvaffak kılmak suretiyle onayardım edeceği hususunda Allah'a sığındı.”

Rivâyet olduğunuda göre, onu mü'minlerden üç kişi ziyaret ediyordu, onlardan biri dinden döndü. Eyyub (aleyhisselâm) ona sordu da. O'na, “şeytan ona, Allah, peygamberleri ve sâlih kişileri imtihana tabi tutmaz'şeklinde vesvese verdi” , dendi. Belaya çarptırılmasının sebebi hakkında; onun bir koyun boğazladığı ve komşusu açken onu yediği zikredilmiştir. Ya da bir kötülüğü gördüğü hâlde ona karşı suskun kaldığı zikredilmiştir. Ya da Allah (celle celâlühü), onu ondan hiçbir zeile sadır olmadığı hâlde (sadece) derecesinin yükselmesi için imtihana tabi tutmuştur.

42

Ayağını yere vur. İşte yıkanacak ve içilecek soğuk bir su” (dedik).

Eyyub (aleyhisselâm) a verilen cevabın hikâyesidir.

Yani ona Cebrâîl (aleyhisselâm) ı gönderdik de “ayağını yere vur” , yani ayağınla yere vur dedi. O, cabiye toprağıdır. Ona vurdu ve (ondan) göze kaynadı. Ona, “Bu yıkanacak ve içilecek soğuk bir su” denildi.

Yani bu kendisiyle yıkanacağın ve ondan içeceğin kadar, içinde dışında (bununla) temizlenecek. Denildi ki:

“Onun için iki göze kaynadı. Birinden yıkandı, diğerinden içti. Allah'ın izniyle hastalık dışından da içinden de gitti.”

43

Bizden bir rahmet ve olgun akıl sahihleri için de bir ibret olmak üzere ona hem ailesini hem de onlarla beraber bir mislini bağışladık.

Denildi ki: “Allah'a Teâlâ onların kendilerini diriltti. Ve ona onların bir mislini daha verdi.”

(.....) ve (.....) ikisi de mef'ûlün lehtir.

Yani hibe, ona rahmet akıl sahihlerine de ibret içindi. Çünkü onlar, ona sabrından dolayı Yüce Allah'ın ihsan ettiği şeyleri işittiklerinde, bu onları belaya karşı sabra teşvik eder.

44

Eline bir demet sap al da onunla vur. Yeminim bozma, (dedik.) Gerçekten biz, Eyyub'u sabırlı bulmuştuk. O ne iyi bir kuldu. Daima Allah'a yönelirdi.

(.....) kelimesi (.....) üzerine atfedilmiştir. “Bir demet sap” haşhaş otundan, ya da reyhandan ya da başka bir şeyden meydana gelen küçük bir demet.

İbni Abbâs (radıyallahü anh) dan rivâyet edildiğine göre, bu bir tutam ağaç (dalıdır).

“Yeminini bozma.” hastalığı esnasında iyileşirinde karısına yüz (değnek) vuracağına dair yemin etmişti. Allah, Eyyub (aleyhisselâm) a ve Eyyub'a güzel hizmet ettiğinden dolayı hanımına kolay gelen şeyi yeminine keffaret kıldı.

Bu ruhsat bâkîdir. Yüz (çubuktan) her birinin vurularına değmesi gerekmektedir. Yemin etmesinin sebebi ise, hanımı bir ihtiyaç için gitmiş ve geç kalmıştı. Onun da göğsü daralmıştı. Gerçekten biz onu belaya karşı sabırlı bulmuştuk.

Yani onun belaya karşı sabırlı olduğunu bilmiştik. Evet, o Allah'a (celle celâlühü) kendisinde olanı şikâyet etti. Ondan kendisine rahmet etmesini istedi. Ancak Allah'a (celle celâlühü) yapılan şikâyet, sabırsızlık gösterip, feryadı başına olarak adlandırılmaz. Nitekim Ya'kûb (aleyhisselâm) da:

“Ben üzüntü ve tasamı yalnız Allah'a arzederim.” Yûsuf. 86. demişti.

Ayrıca o şifayı kavminin fitneye maruz kalmasından korktuğu için istiyordu. Çünkü şeytan onlara “eğer o peygamber olsaydı bu maruz kaldığı şeye maruz kalmazdı” diye vesvese veriyordu. İbadet etmek için kuvvet istiyordu. Çünkü onda kalp ve dilden başka hiçbirşey kalmamıştı.

“O ne iyi bir kuldu” ile Eyyûb (aleyhisselâm) kastedilmektedir.

45

(Ey Resûlüm Muhammed!) kuvvetli ve basiretli kullarınız İbrâhîm'i İshak ve Ya'kûb'u an.

Mekke ekolüne göre (.....) şeklindedir. (.....) şeklinde çoğul okuyanlar (.....) Ve ondan sonrakileri (.....) üzerine atfı beyan kılmışlardır. (.....) şeklinde tekil okuyanlar ise (.....) yi tek başına atfı beyan kılmışlar. Onun zürriyetlerini de (.....) üzerine atfı kılmışlardır. İşlerin çoğu elle yapıldığından (işlerin yapılması ifadesinde elin kullanılması) galip olmuştur.

Nitekim hemen bir işte “Bu onların el emeğidir” denir. Yapılmasında elin direkt olarak iştirak etmediği iş de olsa, ya da elleri olmayan işCinler tarafından yapılmış dünyevi işlere ve uhrevi düşüncelere sahip demektir. Âhiret işleriyle uğraşmayanlar. Allah (celle celâlühü) yolunda mücahede etmeyenler ve dini meseleler hakkında düşünmeyenler, sanki arzularını kullanmayan, akli alınmış, basiretsiz kötürüm kişiler hükmündedirler. Bunda, Allah (celle celâlühü) için mücahede etmeyenler ve Allah'ın (celle celâlühü) dini hakkında basiret ve görüş sâhibi olmayanlar için bir tariz, güçleri yettiği hâlde mücahedeyi ve düşünmeyi terketmelerinden dolayı da (onlar için) azar vardır.

46

Biz onları âhiret yurdunu düşünen ihlâslı kimseler kıldık.

Onları bizim için ihlâslı kişiler kıldık. İçinde hiçbir karışımın olmadığı halis hasletli kişiler. (.....) mahallen mensûbtur. Ya da gizli bir (.....) kastediyorum'ile ya da gizli bir (.....) ile merfûdur. Ya da (.....) den bedel olmak üzere mecrûrdur. Mana; “Âhiret yurdunu hatırlamaları sebebiyle onları ihlâs sâhibi kıldık.”, şeklindedir.

Buradaki (.....), âhiret yurdudur.

Yani onları, peygamberlerin (aleyhisselâm) âdeti üzere insanlara âhiret yurdunu hatırlatan ve onları dünyaya karşı zahit olmaya teşvik eden kimseler kılmak suretiyle ihlâs sâhibleri kıldı. Ya da manası; onlar âhireti çok çok hatırlıyor ve Allah'a (celle celâlühü) yöneliyorlar. Dünyayı hatırlamayı unutuyorlar, şeklindedir.

Medine kırâati ve Nâfi'ye göre (.....) şeklinde izafetledir. Bu bir şeyin kendisini açıklayan birşeye izafetidir. Çünkü temiz haslet, âhiret yurdu düşüncesi olsa da olur olmasa da. (.....) mastardır, Mef'ue muzaftır.

Yani âhiret yurdunu hatırlatmalarındaki ihlâslı halleri sebebiyle, demektir. Denildi ki: (.....), halis ve safi olmak manasınadır. O failine muzaftır.

Yani onlar âhiret yurdunun düşüncesini başka bir düşünceyle karıştırmadıkları ve sadece âhiret yurdu düşüncesine sahip oldukları için şeklindedir.

Yani onların derdi âhiret yurdu düşüncesidir, başkası değü. Denildi ki:

“dünya da güzel övgüdür.” Bu Allah'ın (celle celâlühü) onlara has kıldığı birşeydir. Onlardan başkası dünyada onlar kadar anılmamıştır. Bunu şu âyeti kerime takviye etmektedir:

“Kendilerine güzel ve üstün bir şan-şöhret nasib ettik.” Meryem, 50.

47

Şüphesiz onlar bizim katımızda seçkin ve hayırlı kimselerdendirler.

Kendi cinslerinin çocukları arasından seçilmişlerdir.

(.....) kelimesi (.....) ya da (.....) un çoğulu (.....) gibi (.....) ya da (.....) un çoğuludur.

48

İsmâîl'i, Elyesa'yı Zülkifl'i de an. Hepsi de iyilerdendir.

Sanki harfî tarif (.....) kelimesinin başına gelmiştir. (.....) deki tenvîn muzâfun ileyhin yerine gelmiştir.

Yani (.....) (onların hepsi) demektir.

49

İşte bu, bir hatırlatmadır. Şüphesiz Allah'a karşı gelmekten sakınanlara güzel bir gelecek vardır.

Bu, ebedî olarak kendisiyle anılacak güzel bir şan-şereftir. Bununla birlikte onlar için güzel bir dönüş yeri vardır.

Yani onlar, dünyada güzellikle yâd edilirler. Âhirette de Celil olan Rabbin mağfiretine nail olurlar.

Sonra bu dönüş yerinin güzelliğinin keyfiyyetini açıkladı. Şöyle dedi:

50

Kapıları yalnızca kendilerine açılmış Adn cennetleri vardır.

(.....) kavli (.....) den bedeldir. (.....) kelimesi (.....) den hâldir. Çünkü o isim olan (.....) kelimesine muzaf kılındığından ma'rifedir. Ondaki amil (.....) deki fiil manasıdır. (.....) in faili olması sebebiyle merfûdur. Döner (zamîr) hafzedilmiştir.

Yani (.....) şeklindedir.

“Onların barınağı cehennemdir.” Nâziât, 39. âyetinde hafzedildiği gibi hafzedilmiştir.

Yani (.....) şeklindedir. Ya da (.....) şeklindedir. Ancak birinci şekil daha doğrudur.

Veya (.....) deki bir zamîrden bedeldir. O (zamîr de) (.....) in zamîridir. Takdiri de (.....) şeklindedir. O da bedeli istimaldendir.

51

Onlar koltuklara yaslarıp kurularak orada birçok meyveler ve içecekler isterler.

(.....) deki mecrûrdan ve onun amili (.....) den hâldir. “Büyük meyveler ve içecekler” yani büyük içecekler, demektir. Büyük kelimesi, birincisiyle yerinilerek hafzedilmiştir.

52

Yanlarında bakışlarını eşlerine diken yaşıt güzeller vardır.

Yani, bakışlarını eşlerine dikerler. (.....) yaşıtlar, yaşları onların yaşı gibidir. Çünkü akranlar arasındaki sevgi-muhabbet daha kuvvetlidir.

Sanki (.....) toprak onlara aynı anda dokunmuş gibi (ölüm onlara aynı anda gelmiş gibi) (.....) yaşıtlar'olarak adlandırıldılar.

53

İşte hesap günü için size vadolunan şeyler bunlardır.

Mekke kırâat ekolü ve Amr'a göre (.....) şeklinde (.....) iledir. “Hesap günü için...” yani her nefsin yaptığı şeylerle karşılık gördüğü gün için.

54

Şüphesiz bu bizim rızkıımızdır. O hiç bitip tükenmezdir.

Kesintisizdir. Cümle (.....) kelimesinden hâldir. Amili ise ismi işarettir.

55

Bu böyle ama azgınlara kötü bir gelecek vardır.

(.....) haberdur. Mübteda hafzedilmiştir.

Yani iş böyledir, demektir. Ya da bu zikredildiği gibidir, demektir. “Kötü bir gelecek...” kötü bir dönüş yeri.

56

Onlar cehenneme girecekler. Orası ne kötü bir yatma yeridir.

(.....) kelimesi (.....) den bedeldir. Altlarındaki ateş, uyuyan kişinin kullandığı yatağa benzetilmiştir.

57

İşte bu, kaynar su ve irin. Artık onu tatsınlar.

Yani bu, kaynar su ve irindir, tadın onu.

(.....) mübtedadır. (.....), haberdır. (.....) Hamza, Ali ve Hafs'a göre şeddelidir. Şeddeli ve şeddesiz (.....), “cehennem ahalisinin yaralarından akan sarı su” manasınadır. Gözyaşı aktığında (.....) denir. Denildi ki:

“Hamim, sıcaklığıyla yakar, gassak ise soğukluğuyla yakar.”

58

Bunlara benzer daha başkalan da vardır.

Yani başka niyetler ya da tadılacak başka şeyler de var.

“Benzer...” zikredilen azâbın benzeri. Basra ekolüne göre (.....) şeklindedir.

Yani şiddet ve çirkinlikte bu tadıları şeyin benzeri tadılacaklar da var.

(.....) kelimesi (.....) nun sıfatıdır. Çünkü onun misli olması câizdir.

59

İnkârcıların ileri gelenlerine: “İşte bu topluluk sizinle birlikte daları (giren)lerdir. Onlar rahat yüzü görmesin. Onlar mutlaka ateşe gireceklerdir, denir.

Bu kalabalık topluluk sizinle birlikte ateşe daldılar.

Yani sizin arkadaşlarınız da ateşe girdiler.

(.....), 'tirşeye şiddetle girmek', demektir. (.....) şiddet, demektir. Bu azgınlığın birbirlerine söyledikleri sözün hikâyesidir.

Yani onlar bunu söylüyorlar demektir. (.....) dan maksat onlarla birlikte sapkınlığa daları ve azâba da onlarla birlikte daları tabilerdir.

“Onlar rahat yüzü görmesin.” Bu onların tabilerine yaptıkları bedduadır. Dua ettiğin birine, 'merhaba (hoş geldin) dersin.

Yani geniş bir beldeye geldin, dar yere değil. Ya da belden (yerin) olabildiğince geniş olsun manasınadır. Sonra sen, beddua hâlinde onun başına (.....) getirirsin. (.....) Kendilerine beddua edilenleri beyan için gelmiştir.

“Onlar mutlaka ateşe girecekler...” yani oraya giricidirler. Bu onların bedduayı hakettiklerinin delillendirilmesidir. Denildi ki:

“Bu topluluk gerçeğe karşı direnenlerdir'sözü, cehennem bekCinlerinin kâfirlerinin reislerine tabileri hakkında söyledikleri sözdür.”

“Onlar rahat yüzü görmesin. Onlar mutlaka ateşe gireceklerdir. “sözü, reislerin sözüdür. Denildi ki:

“Bunların tamamı, cehennem bekCinlerinin sözüdür.”

60

“Hayır! Asıl siz rahat yüzü görmeyin. Bizi buraya süren sizsiniz. Ne kötü bir durak” derler.

Yani tabi olanlar der ki: “Asıl siz rahat yüzü görmeyin.” yani: Aleyhimize yaptığınız duaya siz daha çok layıksınız. Bunu “bizi buraya süren sizsiniz” sözüyle delillendirdiler.

(.....) deki zamîr, azâba ya da cehenneme atılmalarına âittir.

Yani siz, bizi ona davet ettiniz de biz size tabi olmak suretiyle inkâr ettik. “Ne kötü bir durak...” yani cehennem.

61

(Yine onlar:) “Rabbimiz bunu bizim başımıza kim getirdiyse onun ateşteki azâbını iki kat artır” derler.

Yani tabi olanlar der ki: “(onların azâbını) kat kat artır.”

“Rabbimizl Bunlar bizi saptırdılar. Onlara iki kat azâb ver.” A’raf,38. sözü de bunun bir benzeridir. (.....) azâb üzerine azâbın bir o kadar daha artırılmasıdır.

62

“Bize ne oluyor ki; kendilerini dünyada iken kötü saydığımız kimseleri burada niçin görmüyoruz” derler.

(.....) daki zamîr kâfirlerin reislerine âittir.

“Kötü saydığımız kimseleri...” Müslümanların fakirlerini kastediyorlar. Dünyada iken kötü saydığımız, yani ne hayrı ne de ihsanı olmayan aşağılık kimseleri görmüyoruz.

63

“Onları alaya alırdık. Yoksa gözlerimiz onlardan uzaklaşıp kaydı mı?”

Âsım dışında ki Iraklılara göre “kötü saydığımız kişileri” sözünde olduğu gibi (.....) e sıfat olmak üzere ihbar lafzıyla gelmiştir. Diğerlerine göre, onları alaya alma hususunda kendi kendilerine karşı inkâr olmak üzere (.....) şeklinde soru (.....) siyledir. Medine, Hamza, Ali Halef ve MufaddaFa göre (.....) şeklindedir.

“Yoksa gözlerimiz onlardan uzaklaşıp kaydı mı?” sözü “kötü saydığımız kimseleri burada niçin göremiyoruz?” sözüne bitişiktir.

Yani, orada değillermiş gibi onları cehennemde niçin göremiyoruz? Bilâkis gözlerimiz onlardan uzaklaşıp kaydığı için orada oldukları hâlde onları göremiyoruz. İşlerini cennetlik olmakla cehennemlik olmak arasında böldüler. Ancak onların yeri onlara gizli kaldı.

64

İşte bu cehennem halkının tartışması, kesin bir gerçektir.

Yani onlar hakkında hikâye ettiğimiz şey “gerçektir” doğrudur, olacaktır. Kesin olarak onu konuşacaklardır. Sonra onun ne olduğunu açıkladı. Şöyle dedi:

“O cehennem halkının tartışmasıdır.” Tartışmalarını ve aralarında geçen sual-cevap faslını iki düşman arasında geçenlere benzetti de onu (.....) düşmanlık'olarak adlandırdı. Çünkü reislerin “onlar rahat yüzü görmesin” sözü ve tabi olanların “hayır, asıl siz rahat yüzü görmeyin” sözü düşmanlık babındandır. Dolayısıyla tartışmanın tümü bunu (düşmanlığı) kapsadığından (.....) olarak adlandırılmıştır.

65

(Ey Resûlüm Muhammed!) De ki: “Ben ancak bir uyarıcıyım. Tek ve kahhar olan Allah'tan başka bir ilâh yoktur.”

Ey Resûlüm Muhammed! Mekke müşriklerine deki: “Ben ancak bir uyarıcıyım.” Ben ancak uyarıcı bir peygamberim. Sizi Allah'u Teâlâ'nın azâbına karşı uyarıyorum ve size şöyle diyorum: “Hak din Allah'ın birleşmesi ve ondan başka ilahın olmadığına inanmanındır.”

“Tek” benzersiz, ve ortaksız” , “kahhar” her şeye galip.

66

Göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbi olan Allah daima üstündür, çok bağışlayıcıdır.

Alemin tamamında mülk ve rabhik O'na âittir. “Üstündür” cezâlarıdırırdığında yenilmeyendir. “Çok bağışlacıdır” kendisine iltica edenlerin günahlarını bağışlacıdır.

67-68

De ki: “Bu büyük bir haberdır. Ama siz ondan yüz çeviriyorsunuz.”

“Bu” yani benim uyarıcı bir peygamber olduğuma ve Allah'ın (celle celâlihü) ortağı olmayan “bir” olduğuna dair size haber verdiğim bu şey “büyük bir haber” dır. Bunun benzerinden ancak derin gaflet içinde olanlar yüz çevirirler. Sonra “siz, O'ndanyüz çeviriyorsunuz- “O'na karşı gafilsiniz.

69

Mele-i a'la'da kendi aralarındaki tartışmalarına dair benim hiçbir bilgim yoktur.

Hafs'a göre (.....) şeklindedir. Peygamberliğinin doğruluğuna, mele-i a'la'da ve onların tartışmaları hakkında haber verdiği şeyin, kendisinin, asla bilgisi olmadığı bir iş olmasıyla delil getirdi. Onu daha sonra öğrendi. Ancak insanların bilmedikleri şeyleri öğrenme hususunda girdikleri yola -ki o ilmi ilim sahihlerinden öğrenmek ve kitap okumaktır- girerek öğrenmedi. Artık bilindi ki, bu bilgi ancak Allah'u Teâlâ tarafından verilen bir vahiyle meydana geldi.

70

Ben ancak gelecek tehlikeleri apaçık haber verici olduğum içindir ki, bana vahyoiunuyor.

“Apaçık bir uyarıcı olduğum için” İn manası: Bana ancak uyarmam için vahyoiunuyor'demektir. (.....) nin başındaki (.....) hafzedildi. Fiil kendisine ulaştığı için masup oldu. Bana ancak bu vahyolundu. O da uyarmam, tebliğ etmem ve bunda aşırı gitmememdir. Manasına göre merfû' olması da câizdir.

Yani ben ancak bu işle emrolundum, başkasıyla değil.

Yezid'e göre hikâye olmak üzere (.....) şeklinde eşrefidir.

Yani bana ancak bu söz vahyolundu. O da size benim apaçık bir uyarıcı olduğumu söylemem ve başka birşeyde iddia etmememdir. Denildi ki:

“Büyük haberi Âdem'in kıssaları ve hiç kimseden isitmeksizin onların haber verilmesidir” İbni Abbâs'tan onun, “Kur'ân” olduğu rivâyet edilmiştir. Hasen'dan “kıyamet günü olduğu” rivâyet edilmiştir. Mele-i A'la'dan maksat; kıssa sahipleridir. Melekler, Âdem ve iblis, çünkü onlar göktheydiler ve tartışma aralarında cereyan etmişti.

(.....) hafzedilmiş bir kelimeye teallauk etmektedir. Zira mana, aralarında tartıştıkları vakit mele-i a'la'nın sözlerine dair benim hiçbir bilgim yoktu, şeklindedir.

71

Hani Rabbin meleklerle demişti ki: “Ben muhakkak çamurdan bir insan yaratacağım.”

(.....) kelimesi (.....) den bedeldir.

Yani Allah'u Teâlâ, melek vasıtasıyla meleklerle, Âdem'in durumu hakkında, “Muhakkak ki ben çamurdan bir insan yaratacağım.” dediğinde, “Orada bozgunculuk yapan, kan döken birisini mi halîfe yapacaksın?” dediler.

72

Onu tamamlayıp içine ruhumdan üfürdüğüm zaman, derhal ona secdeye kapanın.

Onun yaratılışını tamamlayıp düzenlediğimde “ruhumdan” üfürdüğümde demesi, yüceltmek içindir. Onu kendine izafe etti. Allah'ın evi, Allah'ın devesi sözlerinde olduğu gibi. Mana, “onu dirilttim ve onu nefes alan, hisseden biri kıldım. “

(.....) fiilinden gelen bir emirdir.

Yani, yere kapanın. Mana, secde edin, şeklindedir. Denildiki:

“Bu tevazuya delalet eden bir eğiliştir.” Yine şöyle denildi: “Bu Allah için yapılan bir secdeydi. Ya da selâm secdesiydi.”

73

Bütün melekler toptan secde ettiler.

“Bütün” kelimesi itham içindir. “Toptan” sözü ise birliktelik içindir. Sonuncusuna varana kadar onların tamamının çeşitli anlarda değil, aynı anda secde ettiklerini ifade etmiştir.

74

Yalnız İblîs secde etmedi. Zira o büyüklük tasladı ve kâfirlerden oldu.

“Büyüklük tasladı” kendini secde etmekten yüce gördü. Emri uygulamaktan kaçınmakla kâfirlerden oldu.

75

Allah: “Ey İblîs! İki elimle yarattığıma secde etmekten seni meneden nedir? Böbürlendin (kibirlendin) mi, yoksa yücelenlerden mî oldun?” dedi.

Emrime uymak ve hitabımı yüceltmek için secde etmekten seni ne men etti?

“İki elimle yarattığıma:”

Yani vasıtasız olarak. Daha önce elleri olan kişinin, birçok işini eliyle yaptığı, ancak ellerin dışındaki azalarla yapılan işler içinde elle yapıldığı ancak ellerin dışındaki azalarla yapılan işler içinde elle yapılan ifadesinin galip olduğu söylenmişti. Hatta kalbin ameli hakkında bile, “o ellerinin yaptığı şeydir” denir. Kendi düştüğü musibete karşı yardım isteyen fakat yardım edilmeyen kişiye de “tutan elin ağladı, ağzın üfürdü” denir.

“Ellerimizin yaptıklarından.” 9 Âyeti ve “İki elimle yarattığım” âyeti de bundandır.

“Böbürlendin mi?” inkâr sorusudur. “Yücelenlerden” yücelen ve üstün olan kişilerden. Denildi ki:

“Şu anda mı böbürlendin yoksa böbürlenenden olduğun andan beri mi böbürlenendenlersin?”

76

İblîs: “Ben ondan hayırlıyım. Beni ateşten, onu ise çamurdan yarattın.” dedi.

Yani eğer o ateşten yaratılmış olsaydı ona secde etmezdim. Çünkü o da benim gibi yaratılmıştır. Hâl böyleyken benden aşağı olan birine nasıl secde ederim. Çünkü ö, atıf şeklinde gelmiştir. Birinci cümle -ki o “Beni ateşten yarattın” cümlesidir- atfı beyan ve izahıdır.

77-78

Allah: “Çık oradan. Sen artık kovulmuş birisin. Cezâ gününe kadar lânetim senin üzerindedir” buyurdu.

“Çık oradan”

Yani cennetten, ya da göklerden ya da içinde bulunduğun yaratılıştan. Çünkü o, yaratılışıyla övünüyordu. Allah (celle celâlühü) onun yaratılışını değiştirdi. Beyaz iken siyahlaştı, güzel iken çirkinleşti, nurani iken karardı.

“Kovulmuş....” tardedilmiş. İblîs, çamurdan yaratıları birisine secde etmekten kaçındı ve doğrudan saptı. Allah (celle celâlühü) bununla meleklerine emretti. Onlar da hitabını, emrini yüceltmek için Onun emrine tabi oldular. Şeytan, Allah'ın (celle celâlühü) emrini terkettiği için tardedildi. Lânetlendi.

Medine kırâatine göre (.....) şeklinde (.....) nin üstünüyedir.

Yani “bütün hayırlardan uzaklaştırmam senin üzerine olsun” , demektir.

“Cezâ gününe kadar...” Onun lânetinin cezâ günü son bulduğu, sonra kesildiği düşünülmesin. Çünkü bunun manası, dünyada iken ona sadece lânet vardır. Cezâ günü olduğunda ise lânete azap arkadaşlık eder, tekliği kalmaz. Ya da rahmet vakitlerinde bile lânet, onun üzerine olunca, rahmet vakitlerinin dışındaki zamanlarda lânetin onun üzerine olması daha evladır. Allah'u Teâlâ:

“Aralarında bir münadi şöyle nida eder: Allah'ın lâneti zalimlerin üzerine olsun” A'raf, 44. buyurmuşken ona olan lânet nasıl kesilsin ki?

79-81
İblîs: “Ey Rabbim! O hâlde tekrar diriltilecekleri güne kadar bana mühlet ver.” dedi. Allah, “Haydi, sen bilinen güne kadar mühlet verilenlerdensin.” buyurdu.

Bilinen vakit, birinci üfürüşün meydana geldiği vakittir. Onun günü ise, üfürüşün vakti, onun bir parçası olan gündür. “Bilinen” İn manası: Onun Allah (celle celâlühü) katında bilinmesi ileri geri gitmemesi, muayyen olmasıdır.

82-83
İblîs: “Senin mutlak kudretine andolsun ki, onlardan ihlâsa erdirilmiş kulların hariç hepsini mutlaka azdıracağım.” dedi.

O Allah'ın (celle celâlühü) izzetiyle yemin etti. O da onun hâkimiyeti ve galebesidir. Mekke, Basra ve Şam kırâatine göre (.....) deki (.....) eşrefidir.

84-85
Allah: “İşte bu haktır, ben hakikati söylüyorum. Andolsun ki, sen ve sana uyanların tümüyle cehennemi dolduracağım.” dedi.

Ali dışındaki Kufelilere göre, (.....) mübteda olmak üzere merfûdur.

Yani “hak benim yeminimdir” . Ya da haber olmak üzere merfûdur.

Yani “Ben hakkım” demektir. Diğerlerine göre kendisiyle yemin edilen söz olduğu için mensûbtur. “Allah'a andolsun ki şunu yapacağım.” sözünde olduğu gibi.

Yani (.....), ondan hazfedilince o mensûb oldu. Cevabı “dolduracağım “dır. “Ben hakikati söylüyorum” sözü yeminle yemin edilen şey arasına girmiş mutarıza (parantez) cümlesidir. (.....), fiiliyle mensûbtur. Manası:

“Ben ancak hakkı söylerim” , şeklindedir. Hak kelimesiyle kastolunan ya Azîz ve Celil olan ismidir. “Şüphesiz ki Allah haktır.” Nur, 25. Âyetinde olduğu gibi. Ya da batılın zıddı olan haktır ki Allah (celle celâlühü) onunla yemin etmek suretiyle, onun kadrini yüceltmıştır. Senin cinsinden olanlarla -ki onlar şeytanlardır- ve Âdem'in (aleyhisselâm) zürriyetinden sana tabi olanlarla cehennemi dolduracağım. “Tümüyle...” yani cehennemi tabi olunan ve olanların tamamıyla dolduracağım. Onlardan hiçbirini bırakmayacağım, demektir.

86
(Ey Resûlüm Muhammed!) Deki: “Buna karşılık ben sizden bir ücret istemiyorum ve ben kendiliğimden bir şey teklif edenlerden de değilim.”

(.....) deki zamîr, Kur'an'a ya da vahye âittir. Ben, kendisini üstün gösteren ve ehli olmadığı işlerle övünen kişilerden değilim. Beni, asla kendini üstün gösteren ve yanında olmadığı şeyi iddia eden biri olarak tanımadınız ki peygamberlik uydurayım ve Kur'an'ı yalan bir şekilde düzeyim.

O, ancak âlemler için bir öğüttür.

Bu Kur'ân Allah tarafından âlemler için gönderilmiş bir öğüttür. “Alemler için,” insanlar ve cinler için. O bana vahyolundu. Ben de onu tebliğ ediyorum. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) den şöyle nakledilmiştir:

“Mütekellifin üç alâmeti vardır: Kendisinden üstün olanlarla çatışır, nail olamayacağı şeyler için mücadele eder ve bilmediği şeyi söyler.” Sa'lebi, Haşiyetü'l-Keşşaf 4, 109.

88

Onun verdiği haberin doğruluğunu bir zaman sonra mutlaka öğreneceksiniz.

“Onun verdiği haberin doğruluğunu...” Kur'ân'ın ve ondaki vaad tehdit ve yeniden dirilişin ve hususa gelişin zikri ile ilgili şeyleri. Bir zaman sonra, “öldükten sonra” ya da Bedir gününde ya da kıyamet gününde.

Sûre zikirle başladığı gibi zikirle bitti. Muvaffak kıları Allah'tır (celle celâlühü).

ZÜMER SÛRESİ

1
Bu kitabın indirilişi, Azîz ve hikmet sâhibi Allah katındandır.

“Kitap” yani Kur’ân (.....) mübtedadır. Haberi (.....) dir.

Yani Allah (celle celâlühü) tarafından indirilmiş, demektir. Ya da (.....) hazfedilmiş bir mübtedanın haberidir. (.....) harfî çeri (.....) un sılasıdır. Ya da sıladan başka bir şeydir.

Yani haberden sonra haberdur. Ya da hazfedilmiş bir mübtedanın haberidir. Takdiri de “Bu kitabın inidir ilişidir. Bu, Allah tarafından”, şeklindedir. Saltanatında güçlü ve plarılmasında hikmet sâhibi Allah tarafından.

2
(Ey Resûlüm Muhammed!) Şüphesiz ki kitabı sana hak olarak indirdik. O hâlde sen de dini Allah'a has kılarak ihlâs ile ibâdet et.

Bu bir tekrar değildir. Çünkü ilki kitabın başlığı gibidir. İkincisi ise, kitapta olan şeyi açıklamak içindir. (.....) hâldir.

Yani tevhidle ve kalbin tasfiyesi ile şirkten ve gösterişten uzaklaşmak suretiyle dini sadece O'na (Allah'a) has kılarak, demektir.

(.....) kelimesi (.....) ile mensûbtur. Merfû' da okunmuştur.

Ancak merfû' okuyan kişi (.....) ı (.....) ın üstünüyle okumalıdır.

3
Dikkat et. Halis din yalnız Allah'a âittir. O'nu bırakıp kendilerine bir takım dostlar edinenler, “onlara, bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz” derler. Şüphesiz Allah, ayrılığa düştükleri şeylerde aralarında hüküm verecektir. Şüphesiz ki Allah, yalancı ve inkârcı kimseyi hidâyete erdirmez.

Yani o gizliliklere ve sırlara muttali olduğu için, bütün manevi bir karışımından uzaklaşıp ibâdeti sadece O'na mahsus kılmak suretiyle, dinin kendisine mahsus kılması vâcib olandır.

Katâde'den şöyle rivâyet edilmiştir:

“Halk din, Allah'tan başka ilâh olmadığına şahadet etmektir.” Hasen'dan, onun “İslam” olduğu nakledilmiştir.

“Dostlar” yani ilâhlar. (.....) haberi hazfedilmiş mübtedadır. Takdiri: “Putlara ibâdet edenler, onlara” “Biz/ Allah'a yaklaştırsınlar diye kulluk ediyoruz.” diyorlar, şeklindedir.

(.....) mastardır. Yakınlaştırmak, demektir. “Allah aralarında hüküm verecektir.”

Yani Müslümanlarla müşrikler arasında. Denildi ki:

“Müslümanlar onlara:

-‘Öyleyse putlara niçin ibâdet ediyor sunuz?’ diye sorduğunda, onlar:

-‘Biz onlara ancak bizi Allah’a yaklaştırsınlar diye ibâdet ediyoruz.’ diyorlardı: Mana, ‘Allah (celle celâlühü) kıyamet gününde tartışma yapan bu iki grup arasında hüküm verecektir’, şeklindedir.

Allah (celle celâlühü) kendi ilminde küfrü seçeceğini bildiğı kişilere hidâyet vermez.

Yani onu hidâyete muvaffak kılmaz. Küfrü seçtiğı vakitte ona yardım etmez, onu küfürde bırakır. Onların yalanı, Allah’tan (celle celâlühü) başka ilâhlar edindikleri kimseler hakkında, “Bunlar Allah’ın kaslarıdır” demeleridir. Bu sebepten dolayı Allah (celle celâlühü): “Eğer Allah evlat edinmek isteseydi elbette yarattıklarından dilediğim seçerdi” sözüyle onların bu hükmünü yalana çıkarmıştır.

4

Eğer Allah evlat edinmek isteseydi elbette yarattıklarından dilediğini seçerdi. O, Allah tektir ve kahhardır.

Yani eğer onların zannetikleri gibi evlat edinmesi câiz olsaydı, yarattıklarında dilediğini kendisi İçin seçerdi. Sizin seçtiklerinizi ve sizin dilediklerinizi değil. Allah (celle celâlühü) onların O’na nisbet ettikleri dostları (putlar) ve evlattan edinmekten kendini tenzih etmiştir ve bunu “O gücü herşeye yeten tek Allah’tır” sözüyle ileri bir safhaya taşımıştır.

Yani, O birdir, adetlerin (sayıların) ilavesinden beridir. Parçalanmaktan ve doğurmaktan münezzehtir. Herşeye gücü yetendir. Herşeye galiptir. Onların ilâhları da bu “şeyler” cümlesindendir. Dolayısıyla onlar O’na nasıl dostlar ve ortaklar olabilirler?

5

Allah gökleri ve yeri hak ile yarattı. Geceyi gündüzün üzerine örtüyor, gündüzü de gecenin üzerine seriyor. Her biri belli bir süreye kadar akıp giden güneş ve ayı emri altına almıştır. Dikkat et! O Azîz’dir ve çok bağışlayandır.

Göklerin ve yerin yaratılışım, geceyle gündüzün, birbirini örtmesini, ay ile güneşin emri altına alınmasını ve belirli bir sureye kadar yörüngelerindeki akışını, bu kadar çok insanın tek bir nefisten yaratılışını ve hayvanların yaratılışını, O’nun (celle celâlühü) bir olduğuna, ortağı olmadığına güç ve kuvvet sâhibi olduğuna ve yenilmez olduğuna delil olarak getirmiştir.

(.....) Sarmak, dürmek’, demektir. Nitekim: “Başına sarık sardı,” denir. Mana:

V ikisinden her biri üstüne geldiğinde diğerini örter.’

Birinin diğerini yok etmesinde, yok eden, diğerini örtmek suretiyle gözlerden saklayan görünen birşeye benzetilmiştir. Ya da birbiri üzerine devamlı olarak gelirler, manasınadır. Bu da sangın bir kısmının diğer kısımları üzerine üstüste gelmesine benzetilmiştir.

“Belirli bir süreye kadar...” kıyamete kadar. “Azîz’dir... “güç sâhibidir. Güneşin ve ayın boyun eğdirilmesine itibar etmeyen, inanmayan kişilerin cezâlarıdırılmasına Kâdir’dir. “Bağışlayıcıdır...” düşünüp ibret alan ve ikisini idare edene îman eden kişileri bağışlayıcıdır.

6

Allah sizi tek bir nefisten (Âdem’den) yaratmış, sonra ondan eşini var etmiştir. Sizin için hayvanlardan sekiz çift meydana getirmiştir. Sizi annelerinizin karınlarında üç türlü karanlık içinde, yaratılıştan yaratılışa geçirerek yaratmıştır. İşte bu yaratıcı Rabbiniz olan Allah’tır. Mülk O’nundur. O’ndan başka tanrı yoktur. Öyleyken nasıl oluyor da (O’na kulluktan) çevriliyorsunuz?

“Bir tek nefisten...” yani Âdem (aleyhisselâm) dan “eşini” yani Havva’yı, onun alt kaburga kemiğinden yarattı. Denildiki:

“Âdem’in zürriyeti onun sırandan küçük karıncalar gibi çıkarıldılar? Bundan sonra da düzgün bir şekilde yaratıldılar?” Hasen’dan şöyle nakledilmiştir:

“Ya da onları Âdem (aleyhisselâm) ile birlikte cennette yarattı, sonra indirdi.” Ya da onlar, ancak bitkilerle yaşıyordu. Bitkiler de su ile yaşıyordu. Bu sebeple suyu indirdi. Böylece sanki onları indirmiş oldu.

“Sekiz çift...” En'am sûresinde beyan edildiği gibi erkek ve dişi develer, sığırlar, koyunlar ve keCinler.

Zevç (eş) kendisiyle birlikte bir başkasının da olduğu tek şey için isimdir. Tek kaldığında tek olur.

“Yaratılıştan yaratılışa...” sperm, sonra alaka, sonra bir çiğnem yaratılışın tamamlanmasına. “Üç türlü karanlık içinde...” karın, rahîm ve çocuk kesesinin karanlığı. Ya da omurganın, karnın ve rahmin karanlığıdır. O bu işlerin sâhibidir. O Rabbiniz Allah'tır (celle celâlühü). O'ndan (celle celâlühü) başka ilâh yoktur. “Nasıl oluyor da çevirtiyor sunuz?” Ona kulluktan başkasına kulluğa nasıl da dönüyorsunuz? Sonra onlara muhtaç olmadığını şu sözlerle beyan etti.

7

Eğer inkâr ederseniz, şüphesiz ki Allah size muhtaç değildir. Bununla beraber O kullarının küfrüne râzı olmaz. Eğer şükrederseniz bundan hoşnut olur. Hiçbir günahkâr diğerinin günahını çekmez. Nihayet hepsinizin dönüp gidişi, Rabbinizedir. Yaptıklarınızı O size haber verir. Çünkü O, göğüslerin içindeki her gizliyi hakkıyla bilendir.

“Size...” sizin imanınıza. İnkâr etmekle zarar gördüğünüz, îman etmekle faydalandığınız için asıl siz O'na muhtaçsınız. “O kulların küfrüne râzı olmaz.” Çünkü kafir, Allah'ın (celle celâlühü) irâdesiyle olsa da rızasıyla değildir. “Eğer şükrederseniz...” şükredip îman ederseniz “Bundan hoşnut olur” yani, sizin şükcrünüzle râzı olur. Çünkü O, sizin kurtuluşunuzun sebebidir. Buna karşılık Allah (celle celâlühü), sizi cennetle mükafatlandırır.

Mekke kırâati ve Ali'ye göre (.....) deki (.....) nin ötresi ve işba iledir. Nâfi, Hişam ve Âsım'a göre (.....) ötre iledir, işbasızdır. Yahya ve Hammad'ın dışında diğerlerine göre (.....) şeklindedir. (.....) sakindir. “Hiçbir günahkar diğerinin günahını çekmez.”

Yani hiç kimse diğerinin işlediği günahla cezâlarıdırılmaz. “Hepinizin dönüşü Rabbinizedir.” Dönüşünüz, Rabbinizin vereceği karşılığadır. Size yaptıklarınızı bildirir de size ona göre karşılık verir.

“Göğüslerin içindekini...” kalplerin gizlediklerini.

8

İnsan başına bir sıkıntı gelince Rabbine yönelerek yalvarır. Sonra Allah, ona nimet verince önceden yalvarmış olduğunu unuttur. Allah'ın yolundan sapmak için O'na eşler koşar. (Ey Resûlüm Muhammed!) de ki: “Küfrünle biraz eğlenedur. Çünkü sen muhakkak cehennem ehkindensin.”

“İnsan...” Ebû CemTdir. Ya da bütün kafirlerdir. “Sıkıntı...” bela ve şiddet. Araz olan şeylerde dokunma mecazdır. “Rabbine yönelerek yalvarır.” Rabbine döner de dua eder. O'ndan başkasına dua etmez. “O'ndan...” “Azîz ve Celil olan Allah'tan. “Önceden yolu varmış olduğunu unuttur.”

Yani kendisine yalvardığı Rabbini unuttur. (.....) manasınadır.

“Erkeği ve dişiği yaratana andolsun ki.” Leyl, 3. âyetinde olduğu gibi.

Ya da kaldırılması için Allah'a (celle celâlühü) dua ettiği sıkıntıyı unuttur, demektir.

(.....), eşler, demektir. Mekke kırâati, Ebû Amr ve Ya'kûb'a göre (.....) şeklindedir.

“Yolundan...” yani İslam'dan. “Deki.” Ey Resûlüm Muhammed... “Eğlenedur...” tehdit içeren emirdir.

“Biraz...” “yani dünyada biraz eğlen. Zira sen “Cehennem ashâbındansın.” cehennem ehkindensin.

9

Yoksa o geceleyin secde ederek ve kıyamda durarak ibâdet eden, âhiretten çekinen ve Rabbinin rahmetini dileyen kimse (gibi) mi? (Ey Resûlüm Muhammed!) De ki: “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” Şüphesiz ancak akıl sâhibleri bunları hakkıyla düşünür.

Mekke kırâat imâmları, Nâfi ve Hamza soru (.....) sini (.....) üzerine getirerek şeddesiz olarak okumuşlardır. Diğerleri ise, onun üzerine (.....) getirerek şeddeli okumuşlardır. (.....) mübtedadır. Haberi hazfedilmiştir. Takdiri: “Yoksa o, gece ibâdet eden başkası gibi mi?” şeklindedir.

Yani yoksa o itaatkâr olan asl olan gibi mi?

(.....), “Allah'a itâat eden” , demektir. Sözün delaletinden dolayı hazfedilmiştir. O da “kâfir” sözünün bundan önce zikredilmesi ve ondan sonra da “Deki: hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?”“sözünün gelmesidir.

“Geceleyin...” gece saatlerinde. (.....) deki zamîrden hâldirler.

“Âhiretten çekinen...” yani âhîret azâbından çekinen. “Rabbinin rahmetim dileyen...” yani cenneti. Âyet, mü'minin korku ve ümit arasında olması, Allah'ın (celle celâlühü) rahmetini umması, ameline güvenmemesi ve amelindeki kusurdan dolayı da Allah'ın (celle celâlühü) azâbından çekinmesi gerektiğine delalet etmektedir.

Ümit, sınırını aşırıca güven hâlini alır. Korku da sınırim aşırıca ümitsizlik hâlini alır. Allah'u Teala şöyle buyurmuştur:

“Allah'ın azâbından ancak hüsrana uğrayan topluluk emin olur. “A'raf,99.

Ve yine şöyle buyurmuştur:

“Allah'ın rahmetinden ancak inkâr eden topluluk ümidi keser.” Yûsuf, 87.

Dolayısıyla hiçbirinin kendi sınırim aşmaması gerekmektedir.

“De ki, hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?”

Yani bilen ve onunla amel edenler demektir. Burada sanki amel etmeyen kişiyi bilgisiz saymıştır. Bunda önce ilim öğrenen, sonra amel etmeyen ve o hususta sadece konuşan, sonra da dünyaya aldanan kişiler için büyük bir aşağılama vardır. Onlar, Allah (celle celâlühü) katında câhildirler. Şöyle ki: Allah'a (celle celâlühü) itâat edenler, alimler olarak adlandırıldı. Ya da bununla teşbih kastedilmiştir.

Yani alim ile câhil bir olmadığı gibi, itâat edenle asl de bir olmaz, manasınadır.

(.....) kelimesi (.....) kelimesinin çoğuludur.

Yani Allah'ın (celle celâlühü) nasihatinden ancak akıl sâhibleri öğüt alırlar.

10

(Rasûlüm! Şu sözümü) söyle: “Ey inanan kullarını! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Bu dünyada iyilik yapanlara iyilik var. Allah'ın yarattığı yeryüzü geniştir. Yalnız sabredenlere, mükâfatları hesapsız ödenecektir.”

(.....) kelimesi çoğunluğa göre (.....) iledir.

“Rabbinizden sakının.” Emirlerine uymak ve menettiklerinden kaçınmak suretiyle. “Bu dünyada iyilik yapanlara...” yani bu dünyada Allah'a (celle celâlühü) itâat edenlere. (.....) harfî ceri (.....) ya tealluk etmektedir. (.....) e değil, manası; bu dünyada iyilik yapanlar için âhîrette iyilik vardır. O da cennete girmektir.

Yani vafedilemeyen iyilik demektir. Süddi, onu (.....) e tealluk ettirmiştir ve (.....) ü sıhhat ve afiyet olarak tefsîr etmiştir.

“Allah'ın yarattığı yeryüzü geniştir.”

Yani iyilik yapma hususunda tefrite koşanlar için vatanlarında iyilik işlemeye imkân bulamadıkları şeklinde mazeret beyan ederlerse, elbette özür hakkı yoktur.

Onlara “Allah'ın arzı geniştir.” Beldeleri çoktur. Öyleyse başka bir beldeye göçün. İyiliklerine iyilik, taatlarına taat katınak için beldeleri dışındaki yerlere göç eden peygamberlere ve sâlihler uyun denir. “Sabredenlere...” vatanlarının aşiretlerinin, Allah'a (celle celâlühü) itâat ve hayrı çoğaltma hususunda çektikleri sıkıntıların, yüklendikleri belaların farklılıklarına göre. “Mükafatları hesapsız ödenecektir.”

İbni Abbâs (radıyallahü anh) den şöyle nakledilmiştir:

“Hesap umanların hesabı ona ulaşmaz ve (miktarı) bilinmez.”

(.....) kavli (.....) kelimesinden hâldir. Bol bol olduğu hâlde, demektir.

11
De ki: Ben dini Allah'a halis kılarak O'na kulluk etmekle emrolundum.

(.....) cümlesi “Allah'a kulluk etmekle... “demektir. “Dini ona halis kılarak... -

Yani, dini halis kılmakla- emrolundum.” demektir.

12
Müslümanların ilki olmakla emrolundum.

Müslümanların ilki olması için bununla emrolundum.

Yani onların dünya ve âhiret öncüsü, selefi olmam için. Mana: Dinde halislik için öncelik vardır. Kim ihias sâhibi olursa öne geçer. İlkinde ihlasla birlikte ibâdet etmekle emretti. İkincisinde öne geçmekle. Konuları farklı olduğu için farklı iki şey durumuna düştüler. Halbuki birinin diğerine atfedilmesi sahihtir.

13
De ki: Rabbime karşı gelirsem şüphesiz büyük günün azâbından korkarım.

Seni babalarının dinine dönmeye çağıran kişiye, “Deki: -Ben,-Rabbime karşı gelirsem, şüphesiz büyük günün azâbından korkarım.” Bu âyet, Kureyş kâfirleri, Peygamber (aleyhisselâm) a:

“Lat'a ve Uzza'ya ibâdet eden babam, dedeni ve kavminin ulularını görmüyor musun?” dediklerinde onlara cevap olarak inmiştir.

14
De ki: Ben, dinimde ihlâs ile ancak Allah'a ibâdet ederim.

Bu âyet, onun dini yalnızca Ona -başkasına değil- halis kılarak Allah'ı (celle celâlühü) seçtiğini bildirmektedir. Birincisi ibâdet ve ihlasla emrolun-duğuna dair ihbardır. Söz, birinci de aynı fiille gelmiştir, ikincide de fiilin kendisi için yapıldığı şeyde gelmiştir. Bu sebepten dolayı bundan sonra şu âyet getirilmiştir,

15
Siz de O'ndan başka dilediğinize tapın. De ki: “Gerçekten hüsrana uğrayanlar, kıyamet günü hem kendilerini, hem de ailelerini ziyana sokanlardır. Dikkat edin, işte bu apaçık hüsrandır.”

Bu tehdit içeren bir emirdir. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'e: - Babalarının dinine muhalefet edersen hüsrana uğrarsın, denildi de: “De ki: Gerçekten hüsrana uğrayanlar kıyamet günü hem kendilerini hem de ailelerini ziyana sokanlardır.” âyeti indi.

“Kendilerini ziyana sokanlar” bunu cehennemde nefislerini mahvetmek suretiyle yaparlar. “Ailelerini...” yani ailelerini ziyana sokanlardır. Çünkü onlar, onları saptırdılar da (aileleri) bu sebeple cehenneme yöneldiler. Onların hüsrânını “dikkat edin! İşte bu apaçık hüsrândır” sözüyle son derece kötü bir şekilde vafsetti. Şöyle ki: Cümleye uyan ile başladı. Mübteda ile haberin arasına bir fasıla soktu “hüsrân” kelimesini ma'rife kıldı ve onu “apaçık” sözüyle sıfatlarıydı. Bu onların cenneti cehenneme, dereceleri de derekelere tercih etmeleri sebebiyledir.

16

Onların üstlerinde ateşten tabakalar, altlarında da ateşten tabakalar vardır. İşte Allah, kullarını bununla korkutuyor. Ey kullarını! Yalnızca benden korkun.

(.....), tabakalar, demektir. “Tabakalar” ateşten tabakalar. Onlar diğerleri için (alttaki münâfıklar için) tabakalardır.

Yani ateş onları kuşatmıştır. Bununla vafsedilen bu azapla. Ya da bu tabakalarla. O'na inansınlar ve yasaklarından kaçınınsınlar diye Allah kullarını bununla korkutuyor.

“Ey kullarını! Yalnızca benden korkun” ve gazâbımı gerektiren şeylere yönelmeyin. Önce onları ateşle korkuttu, sonra da kendinden sakındırdı.

17

Tağut'a kulluk etmekten kaçınıp Allah'a yönelenlere müjde var.

“Tağuta...” şeytanlara. (.....) zulümde haddi aşma kelimesinden gelmektedir. (.....) ve (.....) gibi (.....) veznindedir.

Ancak burada lamel fiili, aynel fiilden önce getirmek suretiyle kalb vardır. (.....) kelimesi mastar olduğundan şeytan ya da şeytanlar için kullanılmıştır/ Bunda birkaç mübalağa vardır. Onlar da sanki şeytanın kendisi tuğyanmış gibi mastarla isimlendirilmesi, kelimenin yapısının mübalağa vezninde olmasıdır. Çünkü (.....), bol rahmettir. (.....) da yayılmış meleklerdir. Harflerin değiştirilmesi -ki bu, âit kılmak içindir. Zira bu şeytandan başkası için kullanılmaz- Buradaki “tağut” ile kastedilen çoğuldur. (.....) tağutlar şeklinde de okunmuştur. (.....) kelimesinden bedeli istimaldir.

Yani onlara ibâdet etmekten, demektir.

“Allah'a yönelenlere” Allah'a (celle celâlühü) dönenlere, “müjde” bu sevapla müjdelemektir. Ölüm anında ve diriltildiklerinde melekler onları müjdeleyerek karşılar. “Dinleyip de sözün en güzeline uyan kullarını müjdele.” Onlar, sakınanlar ve yönelenlerdir.

Onların sakınma ve yönelmeleri ile birlikte bu sıfatlar üzere olmalarını dilemiştir. (.....) kelimesini zamîr yerine getirmiştir. Din hususunda inceleyici araştırmacı olmalarını, iyi ile daha iyiyi, üstün ile daha üstünü ayırabilmelerini istemiştir. Bunun neticesi olarak da onlar vâcib ile mendup olan iki hususta karşılaştıklarında vâcibi seçeceklerdir. Mubah ve mendupta Allah'a (celle celâlühü) en yakın olanı, sevabı en çok olanı isteyeceklerdir.

Ya da mana, Kur'ân'a ve başkasına kulak verecekler de Kur'ân'a tabi olacaklar demektir.

Veya Allah'ın emirlerine kulak verecekler de onun en güzeline uyacaklar demektir. Mesela, kısas etmek ya da affetmek ve benzerlerinde olduğu gibi. Ya da içinde iyi ve kötü kişilerin olduğu bir toplulukta sözü dinler de işittiği en güzel şeye uyar, Ondan başkasından da el çeker, demektir. “Onlar akıl sahihleridir.” yani onlar akıllarından istifade edenlerdir.

18

O kullarını ki, onlar sözü dinlerler, sonra da en güzeline uyarlar. İşte onlar, Allah'ın doğru yola ilettiği kimselerdir. Gerçek akıl sahipleri de onlardır.

19

(Ey Resûlüm Muhammed!) Hakkında azap hükmü gerçekleşmiş kimseyi ve ateşte olanı sen mi kurtaracaksın?

Sözün aslı “hakkında azap hükmü gerçekleşmiş yani vâcib olmuş kimseye mi?” şeklindedir,

(.....) şart cümlesidir. Başına inkâr (.....) si gelmiştir.

(.....) cezâ (.....) sidir. Birinci (.....) hazfedilmiş bir cümle üzerine atıf için gelmiştir. Takdiri, “Onların işinin sâhibi sen misin? Hakkında azap hükmü vâcib olmuş kişiyi sen mi kurtaracaksın?” şeklindedir. İkinci hemze, inkâr manasını te'kid için tekrar edilmiştir. (.....) zamîr yerine gelmiştir.

Yani (.....) şeklindedir. Buna göre âyet tekbir cümledir. Ya da manası, hakkında azap hükmü vâcib olmuş kişi mi ondan kurtulacak? Onu sen mi kurtaracaksın?

Yani Allah'ın saptırdığı ve onun ilminde cehennem ehlinde olduğu belli olan birini hiç kimse kurtaramaz.

20

Fakat Rablerinden sakınanlara, üstüste yapılmış, altların dan ırmaklar akan köşkler vardır. Bu, Allah'ın verdiği sözdür. Allah, verdiği sözden caymaz.

-

Yani onlar için cennette yüksek evler vardır. Onların üstünde de onlardan daha yüksek evler vardır.

Yani kâfirler için ateş tabakalan müttakiler için de köşkler vardır “altlarından ırmaklar akan.”

Yani evlerinin altından. (.....) te'kid edici mastardır. Çünkü “onlar için kökler vardır” sözü, Allah (celle celâlühü) onlara bunu vaad etti, manasınadır.

21

Allah'ın, gökten su indirip, onu yerdeki kaynaklara yerleştiren, sonra da onunla türlü türlü renklerde ekinler yetiştiren olduğunu görmez misin? Sonra onlar kurur da sapsarı olduklarını görürsün. Sonra da onu kuru bir çerçöp yapar. Şüphesiz bunlarda akıl sâhibleri için bir öğüt vardır.

“Su” ile yağmuru kastediyor. Denildi ki:

“Yeryüzündeki bütün sular gökten yeryüzüne iner. Sonra Allah onu taksim eder.”

“Yerleştiren...” girdiren “yeryüzündeki kaynaklara” gözelere, kanallara, bedendeki damarlar gibi olan yealtı nehirlerine.

(.....) hâl ya da zarf olmak üzere mensûbtur. (.....) nin sıfatıdır.

“Onunla...” suyla “türlü türlü renklerde ekinler...” görünüşü yeşil, kırmızı, sarı ve beyaz olan ekinle ya da kahve çekirdeği, arpa, susam ve sair çeşitli ekinler. “kurur” , kurursa parlaklığı ve güzelliğinden sonra onun “Sapsarı olduğunu görürsün” .

“ufantı, kırıntı” , Hutam; at ve sair şeylerden ufanan ve kırıntı haline gelen şeylerdir.

“Bunlarda...” suyun indirilmesinde ve ekinin bitirilmesinde akıl sâhibleri için, bunların hikmet sâhibi bir yaratıcısı olması gerektiğine, bunların -ihmalle ve durağanlıkla değil- bir takdir ve ve tedbirle meydana geldiğine dair bir hatırlatma ve uyan vardır.

22

Allah, kimin gönlünü İslam'a açmışsa o, Rabbinden bir nur üzerinde olmaz mı? Kalpleri Allah'ı anmak hususunda kâtilaşmış olanlara yazıklar olsun? İşte bunlar apaçık bir sapıklık içerisindeyler.

“Allah, kimin gönlünü İslam'a açmışsa...” kimin gönlünü İslam'a karşı genişletmişse o da hidâyete gelmişse.

Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’e şarh'ten (gönlün İslam'a açılmasından) soruldu da o şöyle buyurdu:

- “Nur, kalbe girdiğinde (kalp) açılır, ferahlar.”

- Bunun bir alâmeti var mı? denildi. Şöyle buyurdu.

- “Evet, (var) âhiret yurduna yöneliş, aldanma yurdundan (dünyadan) uzaklaşma ve ölüm gelmezden evvel ölüme hazırlık.” Tirmizî, Nevâdiru'l-Usul, 127; İbni Kesir, Tefsîr, 2, 180; Ed-Dürri'l-Mensur, 355.

“Nur” beyan ve idrak kuvveti demektir. Mana:

“Allah'ın gönlünü İslama açması sebebiyle hidâyete eren kişi, mühürlenmesi sebebiyle kalbi kâtilaşmış kişi gibi olur mu?” Bu hafzedildi. Çünkü “kalpleri, Allah'ı anmak hususunda kâtilaşmış olanlara yazıklar olsun?” sözü buna delalet etmektedir. “Allah'ı anma hususunda.”

Yani Allah'ın (celle celâlühü) zikrini terketmeleri sebebiyle. Ya da Allah'ın (celle celâlühü) zikredilmesi sebebiyle, demektir.

Yani onların yanında Allah (celle celâlühü) ya da onun âyetleri zikredildiğinde kalplerinin kâtılığı artar.

“Bu onların pisliklerine pislik katar” Tevbe, 125. âyetinde olduğu gibi. “İşte onlar apaçık bir sapıklık” apaçık bir azgınlık içindedirler.

23

Allah, âyetleri birbirine benzeyen ve mükerreren gelen kitabı, sözlerin en güzeli olarak indirmiştir. Rablerinden korkanların derileri bu kitaptan ürperir, sonra hem derileri hem de kalpleri, Allah'ın zikrine ısınıp yumuşar. İşte bu kitap, Allah'ın dilediğini onunla doğru yola ilettiği hidâyet rehberidir. Allah kimi de saptırırsa artık ona yol gösteren olmaz.

(.....) İsminin mübtada olarak getirilmesinde ve (.....) nin onun üzerine bina edilmesinde sözlerin en güzeli için tazim vardır. (.....) den bedeldir. Ya da ondan hâldir.

“Birbirine benzeyen...” doğruluk, beyan, öğüt, hikmet i'caz ve diğer hususlarda birbirine benzeyen demektir.

(.....) kelimesi (.....) in sıfatıdır ve (.....) kelimesinin çoğuludur. 'Tekrarları', manasıdır. Onun tekrarları kısıları, haberleri, hükümleri, emirleri, nehiyleri, vaadleri, tehditleri ve öğütleri benzer olması hesabıyla beyandır. Çünkü tekrar edilen kısılar ve diğerleri ancak benzer olurlar. Denildi ki:

“O çok çok okunur, ancak bıkkınlık vermez.” Tekilin çoğul ile sıfatlanması câizdir. Çünkü kitap, parçaları olan bir bütündür. Bir şeyin parçaları bütünüdür. Sen: “Kur'ân'ın yedide biri, beşte biri, sureleri ve âyetleri” dediğini görmüyor musun? Aynı şekilde sen: “kısıları, hükümleri, Öğütleri ve tekrarları” da diyorsun. Ya da (.....) ın temyizi olmak üzere mensubîur.

“şemâli güzel bir adam gördüm” dediğin gibi. O zaman da mana, tekrarları birbirine benzer, demektir.

“Ürperir...” hareketlenir. Deri aşırı şekilde toplanıp büzüştüğünde (.....) denir. Mana: “Kur'ân'ı ve onun tehdit içeren âyetlerini işittiklerinde onlara, o sebeple derilerinin ürperip büzüştüğü bir korku isabet eder.” Nitekim hadisi şerifte şöyle buyurulmuştur:

“Mü'minin derisi, Allah korkusundan dolayı ürperip büzüştüğünde, günahları, kuru ağacın yapraklarının dökülüşü gibi dökülür.” Mecmeu'z-Zevâid, 10,310.

“Sonra hem derileri, hem de kalpleri Allah'ın zikrine ısınıp yumuşar. “yani rahmet âyetleri okunduğunda derileri ve kalpleri yumuşar, onlardaki korku ve ürperti kalkar.

(.....) ile fiili müteaddi manası içerdiğinden (.....) ile müteaddi kılınmıştır. Sanki şöyle denilmiştir:
“Ürpertisiz, yumuşamış bir hâlde Allah'ın zikriyle huzur buldu.”

Rahmeti zikretmeksizin sadece Allah'ın (celle celâlühü) zikri ifadesini kullandı. Çünkü O'nun (celle celâlühü) rahmeti gazâbını geçmiştir. Rahmetinin asıl olması sebebiyle Allah (celle celâlühü) zikredildiğinde kalbe ancak O'nun (celle celâlühü) şefkatli ve merhametli olması gelir.

Önce sadece “deriler” zikredildi. Sonra ikinci olarak onunla birlikte “kalpler” zikredildi. Çünkü korku mahalli kalbtir. Dolayısıyla derilerin zikredilmesi kalplerin zikredilmesini de içermektedir.

(.....) kitaba işarettir. O da, Allah'ın (celle celâlühü) kullarından dilediğini, yani hidâyeti seçeceğini bildiği kişileri, onunla doğru yola ilettiği hidâyet rehberidir.

“Allah kimi de saptırırsa...”

Yani onda sapıklığı yaratırsa. Artık onu hakka götüren olmaz.

24

Zalimlere: “Kazandığınızın cezâsını tadın!” denilirken kıyamet günü yüzünü o feci azaptan kim koruyacak?

Azaptan emin olan kimse gibi. Haber, benzerlerinde olduğu gibi gibi hazfedilmiştir. “Feci azâb” onun hiddetli olmasıdır. Manası, insan korkulu şeylerden biriyle karşılaştığında onu eliyle karşılar ve onunla yüzünü korumaya çalışır. Çünkü o, ona göre en önemli azasıdır. Ateşe atıları kişi ise, elleri boynuna kelepçelenmiş olarak atılır. Artık tehlikelere karşı diğer azalarla koruduğu yüzüyle ateşten sakınması düşünülemez.

“Zalimlere -cehennem bekCinleri- kazandığınız şeylerin vebalini tadın” derler.

25

Onlardan öncekiler de (peygamberleri) yalanladılar da farkına varmadıkları bir yerden azâb onlara çattı.

“Onlardan öncekiler...” Kureyş” ten öncekiler. “Farkına varmadıkları bir yerden... “hesap etmedikleri ve belanın oradan geleceğine dair hiç düşünmedikleri bir yerden. Onlar güven içinde iken birden güvendikleri yerden baskına uğradılar.

26

Bu suretle Allah, dünya hayatında onlara rezilliği tattırdı. Âhîret azâbı daha büyüktür. Bunu bilselerdi.

“Rezilliği...” Allah'ın (celle celâlühü) azâbından suretin değiştirilmesi, toprak tarafından yutulma, öldürülme, sürülme ve benzeri zilleti ve aşağılanmayı demektir. Âhîret azâbı dünya azâbından daha büyüktür. Bunu bilselerdi îman ederlerdi.

27

Andolsun ki biz bu Kur'ân da insanlara her türlü misali, belki öğüt alırlar diye verdik.

“Belki öğüt alırlar” demek, öğüt almaları için, demektir.

28

Pürüzsüz Arapça bir Kur'ân indirdik ki böylece korunsunlar.

(.....), Te'kid edici hâldir. “Zeyd bana dürüst bir adam, akıllı bir insan olarak geldi” , sözünde olduğu gibi. (.....) ya da (.....) kelimelerini te'kid olarak zikredersin. Ya da (.....) medih olmak üzere mensûbtur.

“Pürüzsüz... “dosdoğru tezat ve ihtilaflardan uzak.

Onda hiçbir eğriliğin bulunmadığını belirtmek için “dosdoğru” demedi. Denildiki (.....) pürüz sözüyle kastedilen “şüphe” dit. Böylece küfürden korunsunlar.

29

Allah, çekişip duran birçok ortakların sâhib olduğu bir adam (köle) ile yalnız bir kişiye bağlı olan bir adamı (mü'mini) misal olarak verir. Bu ikisi eşit midir? Hamd Allah'a mahsustur. Fakat onların çoğu bilmezler.

(.....) bedeldir. “Çekişip duran bir çok ortaklar...” kavgalaşan ve ihtilaf eden bir çok ortaklar. (.....) fiilinin mastarıdır. Mana, “selâmet sâhibi” , şeklindedir.

“Bir kişiye bağlı...” Ortak olmayan, sadece bir kişiye âit olan demektir. Mekke kırâati ve Ebû Amr'a göre (.....) şeklindedir.

Yani “Sadece ona âit” , demektir. “Bu ikisinin durumu eşit midir?”

(.....) temyizdir. Mana, “o ikisinin durumu ve hâli eşit midir?” şeklindedir. Temyizi, cinsin ifadesi olmak üzere tekil getirdi. (.....) şeklinde de okunmuştur.

“Hamd, O'ndan başka ilâh olmayan Allah'a mahsustur. Fakat onların çoğu bilmiyorlar...” da O'na (celle celâlühü) O'ndan (celle celâlühü) başkasını ortak koşuyorlar. Kafiri ve ma'bûtlarını, aralarında birçok kavga ve ihtilaf olan ortakların sâhib olduğu bir köleye benzetti.

Onlardan her biri, onun kendi kölesi olduğunu iddia ediyor ve onun hakkında çekişiyorlar. Onu her birisinden biri zor işlere sokuyorlar. O ise şaşkınlık içindedir. Hizmetiyle hangisini râzı edeceğini, ihtiyaçlarında hangisine dayanacağını, rızkını kimden isteyeceğini, merhameti kimden dileneceğini bilemez. Himmeti dağınıktır, kalbi parça parçadır. Mü'mini de tek bir efendisi olan köleye benzetti. Onun himmeti birdir ve kalbi derli topludur.

30

Muhakkak sen de öleceksin, onlar da ölecekler.

(.....) yani öleceksin. (.....) ise, Ölümün kendisine gelip çattığı kişidir. Halîl, Ebû Amr'ın şu şiiri söylediğini nakletmiştir.

Bana “meyt” ve “meyyit” in açıklamasını soruyorsun.

Buyur al. Açıkladım. Eğer anlarsan

Hayatta olan kişi, işte o “meyyit” dir.

“Meyt” ise, ancak kabre taşınandır.

Onlar, Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in ölümünü gözlüyorlardı da Allah'u Teala, ölümün onların herbirine şamil olduğunu, dolayısıyla da ölümü gözetlemenin ve ölümlünün, ölümlü kişinin ölümüyle sevinmesinin hiçbir manasının olmadığını haber verdi.

Katâde'den şöyle nakledilmiştir;

“Peygamberine öleceğini bildirmişti. Size de öleceğinizi bildirmişti,”

Yani sen ve onlar ölümler kapsamındadır. Çünkü kesin olacak şey olmuş gibidir.

31

Sonra şüphesiz siz de kıyamet günü Rabbinizin huzurunda muhakeme olacaksınız.

“Siz” yani sen ve onlar. Muhatab zamîri gayb zamîrine galip kılınmıştır. “Rabbinizin huzurunda muhakeme olunacaksınız.” da sen, onlar aleyhine, tebliğ ettiğine ama onların yalanladığına, davet hususunda gayret

gösterdiğine ama onların inatta devam ettiğine dair delil getireceksin. Onlar da hiçbir faydası olmayan şeyleri mazeret gösterecekler. Tabi olanlar:

- “Önderlerimize, öüyüklerimize uyduk” diyecekler. Önderler de:

- “Bizi de şeytanlar ve önceki atalarınız saptırdı.” diyecekler. Ashâb-ı Kiram (rh) hep birlikte:

- “Din kardeşleri olduğumuz hâlde, (birbirimize karşı) düşmanlığımız olmaz.” dediler. Osman (radıyallahü anh) öldürülünce de:

- “Bu bizim düşmanlığımızda.” dediler. Ebû'l-Aliye'den şöyle nakledilmiştir:

“Bu âyet, kible ehli hakkında inmiştir. Bu, onlar arasında cereyan eden kan davaları ve haksızlıklar hakkındadır.” Ancak doğru olan birincisidir.

“Allah'a karşı yalan uydurandan daha zâlim kimdir?” ve “Doğruyu getiren ve onu doğrulayanlar...” âyetlerini görmüyor musun?” Bu aralarında düşmanlık olan kişiler için beyan ve açıklamadan ibârettir.

32

Allah'a karşı yalan uyduran, kendisine gelen gerçeği yalan sayandan daha zâlim kimdir? Kâfirler için cehennemde bir yer mi yoktur?

“Allah'a karşı yalan uyduran...” Ona çocuk ve ortak isnad etmek suretiyle iftira atan. “Gerçeği...” aynıyla gerçek olan işi. O da Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in getirdiği şeydir. “Kendisine geldiğinde...” onu işittiğinde insaf sâhibi kişilerin işittiklerinde yaptığı gibi durup düşünmeden ya da hak ile batılın arasını ayırmaya ihtimâm göstermeden yalanladı. “Cehennemde kâfirler için yer mi yok?” yani Allah'a iftira eden ve gerçeği yalanlayan bu kişiler için yer mi yok.

(.....) deki (.....) onlara işaretler.

33

Doğruyu getiren ve onu doğrulayanlar. İşte onlar, Allah'a karşı gelmekten sakınan muttakilerdir.

“Doğruyu getiren ve onu doğrulayan....” O Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) dir. Hakkı getirmiş ve ona iman etmiştir.

“Doğru yolu bulsunlar diye biz Mûsa'ya kitabı (Tevrâtı) verdik.” Mü'mimin, 49. âyetinde Mûsa'yı ve kavmini kastettiği gibi bununla da onu (Muhammed (aleyhisselâm)) ve ona tabi olanları kastetmiştir. Bu sebepten Allah'u Teala: “İşte onlar muttakilerdir.” buyurmuştur.

Zeccâc şöyle demiştir:

“Ali (radıyallahü anh)'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

'Doğruyu getiren Allah'ın resulü Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'dir. Onu tasdik edende Ebubekir Sıddık (radıyallahü anh) dir.'Diğer bir şekilde rivâyet edildiğine göre'doğruyu getiren Allah'ın Rasûlu Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) dir. Onu tasdik edenler de mü'minlerdir.” Bunların hepsi doğrudur.

Zeccâc da şöyle demiştir:

“Dediler ki: Arapçada doğru olan (.....) fiillerinin tek bir faile âit olmasıdır. Çünkü başka başka kişilere âit olmaları (.....) nin gizli olmasını gerektirmektedir ki bu câiz değildir. Ya da önceden zikredilmediği hâlde failin gizli olmasını gerektirmektedir ki, bu câiz değildir. Ya da önceden zikredilmediği hâlde failin gizli olmasını gerektirmektedir ki bu da uzaktır.”

Rableri yanında dileycekleri her şey onlarındır. İşte bu muhsinlerin mükâfatıdır. Böylece Allah onların geçmişte yaptıkları en kötü amel ve hareketleri bile örtecek. Yaptıklarının en güzeliyle onların mükâfatlarını ihsan edecektir.

“En kötü” ve “En güzel” kelimelerinin izafeti, birşeyin parçasına, ona karşı üstün olmaksızın izafeti kabilindendir.

“Eşec, mervanoğullarının adilidir.” sözünde olduğu gibi.

Yani bunlar, ismi tafdil sığasında oldukları hâlde “en kötü” ve “en İyi” manasını içermezler. “İyi” ve “kötü” manasındadırlar.

36

Allah kuluna kâfi değıî mi? Seni O'ndan başkalanyla (putlarla) korkutuyorlar. Allah, kimi saptırırsa artık onun yolunu doğrultucu biri yoktur.

Olumsuzluk edatının başına inkâr (.....) si getirilmiştir. Bununla yeterliliğin ispatı ve onun tayini manası kastedilmiştir.

“Kuluna... “dan kasıt, Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) edir.

Hamza ve Ali'ye göre (.....) şeklindedir.

Yani peygamberlere ve Mü'minlere demektir. Bu:

“Alaya alanlara karşı biz ona yeteriz.” Hicr,95. âyeti gibidir.

“O'ndan başkalanyla...” O'ndan başka ilâh edindikleri putlarla. Bu da; Kureyş'in, Resûlullah'a (sallallahü aleyhi ve sellem):

“Korkarız ki ilâhlarınız seni delirtir. Korkarız ki onları ayıplamandan dolayı onların sana bir zararı dokunur.” şeklinde söylemeleriydi.

37

Allah kime de hidâyet ederse, artık onu saptıracak yoktur. Allah, mutlak güç sâhibi ve kötülöklere karşılık veren değıl midir?

“Azîz...” galip gelen, meneden” intikam sâhibi. Düşmanlarından intikam alan demektir. Bunda Kureyş'e tehdit vardır. Mü'minlere de onlardan onların intikamını alacağına ve onlara karşı onlara yardım edeceğine dair vaad vardır. Daha sonra, putlara ibâdet etmelerine rağmen onların, Allah'u Teala'nın gökleri ve yeri yarattığını kabul ettiklerini şu sözöyle açıkladı.

38

Andolsun ki, onlara: “Gökleri ve yeri kim yarattı?” diye sorsan muhakkak: “Allah'tır” derler. De ki: “Öyleyse bana bildirin, Allah bana bir zarar vermek isterse Allah'ı bırakıp da taptıklarınız O'nun verdiği zararı giderebilirler mi? Yahut Allah, bana bir rahmet dilerse onlar O'nun bu rahmetini önleyebilirler mi?” Deki: “Bana Allah yeter.” Güvenip dayananlar ancak O'na güvenip dayanırlar.

Hamza dışındakilere göre, (.....) nin üstünüyledir.

“Zarar...” hastalık ya da fakirlik ya da başka bir şey. “Onlar O'nun verdiği zararı giderebilir mi?” O'nun verdiği musibeti benden defedebilirler mi?

“Rahmet...” sıhhat ya da zenginlik ya da benzeri şeylerdir.

Basrahlara göre (.....) ve (.....) şeklindedir. Aslına göre tenvinlidir. Misali müşrikler hakkında değil de kendisi hakkında verdi, (yani'Allah (celle celâlühü) bana bir zarar vermek isterse...'dedi.'Size bir zarar vermek isterse...'demedi.) Çünkü onlar, onu putların vereceği musibetlere ve putların delirtmesiyle korkutuyorlardı. Bu sebepten o önce onlara alemin yaratıcısının tek başına Allah (celle celâlühü) olduğunu ikrar ettirmekle, bu ikrardan sonra da, onlara “Eğer alemin ikrar ettiğiniz yaratıcısı bana bir zarar ya da rahmet dokundurmak isterse onlar bunun zıddına güç getirebilirler mi?” demekle emrolunmuştur. Onları susturunca da Allah'u Teala şöyle buyurdu:

“Deki: Bana Allah yeter.” Onların vereceği betalara karşı kafi olarak yeter. Rivâyet olunduğuna göre peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) onlara bunu sorunca onlar sustular da: “De ki bana Allah yeter,” âyeti indi.

“Seni ondan başkalarıyla korkutuyorlar” sözünden sonra (.....) ve (.....) şeklinde müennes olarak getirmiştir. Çünkü onlar müennestirler. Onlar Lat, Uzza ve Menat'tır. Bunda onları ve onların ma'budlarını aşağılama vardır.

39-40

De ki: “Ey Kavmim! Durumunuzun gerektirdiğini yapın. Şüphesiz ben de yapacağımı. Kendisini rezil edecek azap kime gelecek, kime sürekli azap inecek, yakında bileceksiniz.”

“Durumunuzun gerektirdiği...” üzerinde bulunduğunuz hale ve güç getirebildiğiniz düşmanlığın durumuna göre. (.....), mekân manasıdır. Ancak (.....) ve (.....) mekân için oldukları hâlde zaman için istiâre olarak kullanıldığı gibi (.....) de hâl, durum manasına istiâre olarak kullanılmıştır. “Şüphesiz ben de yapacağım.” yani durumuma uygun olanı yapacağım, demektir. Kısaltmak için hafzedilmiştir. Daha çok tehdidi, her geçen gün ve gece arttığına dair daha etkili duyuruyu içerdiği için hafzedilmiştir. Çünkü Allah'u Teala onun yardımcısıdır.

“Kendisini rezil edecek azap kime gelecek, kime sürekli azap inecek yakında bileceksiniz” sözünü görmüyor musun? Onları, dünya ve âhirette Müslümanlara yardım edeceği ve kafirlere galebe çalacağı şekilde nasıl da tehdit etmiştir. Çünkü onlara, rezillik ve azap geldiğinde bu, onun kuvveti ve galebesidir. Şöyle ki, galebe, dostların yüceltilmesi ve düşmanların zelil kılınmasıyla tamamlanır.

(.....) kavli (.....) un sıfatıdır.

Yani, zelil kıları azaptır, bu Bedir günüdür ve daimi azaptır, bu da cehennem azâbıdır. Ebubekir ve Hammad'a göre (.....) şeklindedir.

41

(Ey Resûlüm Muhammed!) Şüphesiz biz, bu kitabı sana insanlar için hak (gerçek) olarak indirdik. Artık kim doğru yolu seçerse kendi lehinedir. Kim de sapıtırsa ancak kendi aleyhine sapmış olur. Sen onlar üzerinde vekil değilsin.

Kitabı, onlar için ve onların ona olan ihtiyacı için indirdik. Müh delenmeleri ve korkutulmaları ve bu sebeple de onların, günah yerine taati seçme sebeplerinin güçlenmesi için. Artık kim de sapıklığı seçerse, o kendine zarar vermiştir.

“Vekil” koruyucu demektir. Daha sonra şu sözüyle korucuyu ve onlara karşı güçlü olduğunu bildirmiştir:

42

Allah, ölenin ölüm zamanı gelince, ölmeyenin de, uykusunda ruhunu alır. Bu suretle hakkında ölümle hükmettiği (ruhu) tutar. Ötekini muayyen bir vakte kadar salıverir. Şüphe yok ki bunda iyi düşünen bir kavim için ibretler vardır.

Ruhları olduğu gibi tamamen alır. Kişilerin ruhlarının alınması, onların öldürülmesidir. O da, canlılık, hissediş ve idrak edişin, kendisiyle birlikte olduğu şeyin çekilip alınmasıdır.

“Ölmeyenin de uykusunda ruhunu alır.” Ölmeyenlerin ruhlarını uykularında alır.

Yani uyuduklarında onların ruhlarını alır. Uyuyanlar ölümlere benzetilmiştir. Şöyle ki: Ölümlerde olduğu gibi onlar, hiçbir şeyin farkına varamazlar ve hiçbir tasarrufta bulunamazlar. Allahü teâlâ'nın:

“Geceleyin sizi öldüren O'dur.” En'am, 60. sözü de ondandır. Hakkında hakiki ölümle hükmettiği ruhları tutar.

Hamza ve Ali'ye göre âyetin okunuşu (.....) şeklindedir.

Yani, ruhları diri olması için vaktinde göndermez, demektir.

“Ötekini...” uyuyanı. “Muayyen bir vakte kadar...” demektir. Ölümü için tayin edilmiş bir vakte kadar. Denildi ki:

“Ruhları alır ve onları tutar. Onlar, kendisiyle birlikte hayat ve hareketin olduğu ruhlardır. Ölmeyen kişilerin ruhları da makamlarında alınır. Onlar da (kendilerine) temyiz kabiliyeti olan ruhlardır.”

Dediler ki:

“Uykuda alınanlar, temyiz kabiliyeti olan ruhlardır, hayat kabiliyeti olan ruhlar değil. Çünkü hayat kabiliyeti olan ruhlar yok olduğunda nefes de gider. Halbuki uyuyan kişi nefes olmaktadır, her insanın iki ruhu vardır, biri hayat kabiliyeti olan ruh, o ölüm anında ayrılır. Diğer ise temyiz kabiliyeti olan ruhtur. O da uyuduğunda ayrılır.”

İbni Abbâs (radıyallahü anh) dan şöyle rivâyet olunmuştur:

“Âdem oğlunda nefis ve ruh vardır. Onlar arasında güneş ışınları gibi ışınlar vardır. Nefis, akıl ve temyiz kabiliyetinin kendisiyle birlikte olduğu şeydir. Kul, uyuduğunda Allah onun nefisini tutar alır, ruhunu almaz.”

Nakledildiğine göre Ali (radıyallahü anh) şöyle demiştir:

“Ruh uyku esnasında çıkar. Onun ışınları cesette kalır. İşte bu sebeple rüya görülür. Uykudan uyandığında da ruh bir andan daha tez olmak üzere bedenine döner.” Yine ondan şöyle rivâyet edilmiştir:

“Uyuyanın gözünün gökte gördüğü şey sâdık rüyadır. Geri döndürüldükten sonra gördüğü şey ise şeytan telkin etmiştir, yalancı rüyadır.”

Said b. Cubeyr'den şöyle nakledilmiştir:

“Dinlerin ve ölümlerin ruhları uykuda karşılaşırlar Onlardan, Allah'ın tanışmasını diledikleri birbirileriyle tanışırlar. Haklarında ölümle hükmedilenler tutulur. Diğerleri hayatlarının sonuna kadar bedenlerine gönderilirler.”

Rivâyete göre, mü'mninlerin ruhları uyku esnasında göklere yükselir. Onlardan temiz olanlara secde için izin verilir, temiz olmayanlara verilmez.

Bunda, yani, ruhların uyku ve ölüm hâlinde iken alınmasında ve onların bir kısmının tutulmasında, bir kısmının da ecel vaktine kadar salıverilmesinde Allah'ın (celle celâlühü) kudretine ve ilmine delalet eden deliller vardır. O hususta fikrini harekete geçiren ve ibret alan bir kavim için.

43

Yoksa onlar Allah'tan başkasını şefâatçiler mi edindiler? Deki: “Onlar hiçbir şeye güç yetiremezler ve akıl erdiremezlerse de mi?”

Bilâkis “Bunlar, Allah katında bizim şefâatçilerimizdir.” Yûnus, 18. dedikleri vakit Allah'tan (celle celâlühü) başkasını, O'nun (celle celâlühü) izni olmaksızın şefâatçileri edinmiş oldular. Halbuki O'nun (celle celâlühü) katında hiç kimse O'nun (celle celâlühü) izni olmaksızın şefâat edemez.

(.....) inkâr içindir. “Deki: Onlar için hiçbir şeye güç yetiremezler ve akıl erdiremezlerse de mi?” manası, “Hiçbir şeye sahip olmasalar ve akılları da olmasa yine şefâat edecekler mi?” şeklindedir.

44

De ki: Bütün şefâat Allah'ın iznine bağlıdır. Göklerin ve yerin hükümrânlığı O'nundur. Sonra O'na döndürüleceksiniz.

“De ki: Bütün şefâat Allah'ın iznine bağlıdır... “yani onun mâlikî O'dur (celle celâlühü). O'nun (celle celâlühü) izni olmaksızın hiç kimse şefâat edemez.

(.....) hâl üzere mensûbtur. “Göklerin ve yerin hükümrânlığı O'nundur...” sözü “Bütün şefâat Allah'ın iznine bağlıdır.” sözünü açıklamaktadır. Çünkü bütün hükümrânlık O'nun (celle celâlühü) olunca şefâat da hükümrânlıktan olduğundan, şefâata da mâlik olmaktadır.

“Sonra O'na döndürüleceksiniz.” Manası; “Bugün göklerin ve yerin hükümrânlığı O'na âittir. Sonra kıyamet gününde de O'na döndürüleceksiniz. O günde de hükümrânlık ancak O'na âit olacak. Dolayısıyla dünya ve âhiretin hükümrânlığı sadece O'na âittir.”

45

Allah tek olarak anıldığı zaman âhirete inanmayanların kalpleri tiksindir. Ama Allah'tan başkası anıldığı zaman hemen yüzleri güler.

Mananın yoğunlaştığı nokta “tek olarak” sözüdür.

Yani Allah (celle celâlühü) tek olarak zikredildiğinde ve O'nunla (celle celâlühü) birlikte onların ilâhları zikredilmediğinde, demektir.

“Kalpleri tiksindir.” nefret ederler, sıkılırlar. “O'ndan başkası anıldığında...” Allah'ın (celle celâlühü) kendileriyle birlikte zikredildiği ya da zikredilmediği ilâhlarını kastediyor. “Hemen yüzleri güler.” Bu, onlarla fitneye düşmelerinden dolayıdır. “Allah'tan başka ilâh yoktur. Tektir, ortağı yoktur.” denildiğinde nefret ederler. Çünkü onda ilâhlarının kaybedilmesi vardır. Sevinç ve nefret birbirine karşı gelmiştir. Zira onlardan her biri kendi sahasında son noktadır. Sevinç; yüzün derisi yaygınlaşırcaya ve aydınlanırcaya kadar kalbin mutlulukla dolmasıdır. Nefret ise, çehrede sıkınlık görülünceye kadar kalbin gam ve kinle dolmasıdır. (.....) daki amil, muhafaçe (.....) sındaki amildir. Takdiri şöyledir; “O'ndan başkalan zikredildiği vakit birden sevinç vaktiyle karşılaşırlar.”

46

De ki: Ey gökleri ve yeri yaratan, gizliyi de aşıkârı da bilen Allah'ım! Kullarının arasında ayrılığa düştükleri şeyin hükmünü ancak sen vereceksin.

“Ey yoktan var eden” , demektir. Müberrid ve Ferrâ'nın dediği gibi sıfat değildir.

“Ayrılığa düştükleri şey...” hidâyet ve delalet hususundadır. Denildi ki:

“Bu müşriklerin, peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) tarafından Allah'ın huzuruna çağırılmasıdır.”

İbnu'l-Müseyyeb'den şöyle nakledilmiştir:

“Okunan ve yanında dua edilen hiçbir âyet bilmiyorum ki onun karşılığı verilmesin.” Rebi b. Heysem hakkında şöyle nakledilmiştir:

“Az konuşan biriydi Hüseyin (radıyallahü anh)'in öldürülmesi haberi kendisine verildiğinde:

- Şimdi konuşur” dediler. Ancak o:

- Ah ya da bunu gerçekten yaptılar, dedi ve bu âyeti okudu. Rivâyete göre o onun ardından:

- 'Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in kucağına oturttuğu, ağzından öptüğü kişi öldürüldü.'dedi"

47

Eğer yeryüzün de ne varsa hepsi ve onunla birlikte bir misli daha o zulmedenlerin olsaydı, kıyamet gününde azâbın fenaliğinden (kurtulmak için) elbette bunları feda ederlerdi. Hâlbuki o gün onlar için Allah tarafından hiç hesaba katınadıkları şeyler karşılarına çıkmıştır.

(.....) deki (.....) ya döner.

“Fenaliğinden...” şiddetinden. “Hiç hesaba katınadıkları şeyler ortaya çıkmıştır.” Allah'ın (celle celâlühü) gazâbından ve azâbından hiç hesap etmedikleri ve hatırlarına hiç getirmedikleri şeyleri onların kötülük olduğunu gördüler. Süfyan-ı Sevri bu âyeti okuduğu ve:

- “GösterişCinlere yazıklar olsun.” dediği rivâyet edilmiştir.

Muhammed b. Münkedir, ölümü esnasında endişeye düştü de ona bu (endişesinin sebebi) sorulduğunda:

- Allah'ın kitabındaki şu ayetten dolayı endişeleniyorum, dedi ve bu âyeti okudu. Sonra da:

- Allah tarafından karşıma hiç hesap etmediğim şeylerin çıkmasından korkuyorum, dedi.

48

Onların (dünyada) kazandıkları kötülükler (o gün) açığa çıkmış, alaya aldıkları şey kendilerini sarmıştır.

“Kazandıkları kötülükler...” yani kazandıkları amellerin kötülükleri ya da kazandıklarının kötülükleri. Ameldefterleri verildiğinde kazandıklarının kötülüğü açığa çıkmıştır. Halbuki daha önce onlara gizli idi. Ya da bunun azâbı açığa çıkmış, demektir.

“Kendilerini sarmıştır.” onlara inmiş ve kuşatmıştır. “Alaya aldıkları şey” alaya almalarının cezâsı.

49

İnsana bir zarar dokunduğu zaman bize yalvarır. Sonra kendisine tarafımızdan bir nimet verdiğimiz vakit: “Bu bana ancak bilgidenden dolayı verilmiştir” der. Hayır, o, bir imtihandır. Fakat çokları bilmezler.

“Kendisine nimet verdiğimiz vakit:” ihsan olarak kendisine verdiğimizde. Karşılıksız olarak sana verdiğinde (.....) dan sonra durma. Çünkü (.....) nın cevabı (.....) dir. Bu ancak bende bir bilgidenden dolayı verilmiştir. O bana ancak üstünlüğünden ve hak sâhibi olmamdan dolayı verilmiştir. Ya da kazanç yollarını bilmemden dolayı verilmiştir. Kârûn'un: “Bu bana bende bulunan bilgi sayesinde verilmiştir.” Kasas, 78. dediği gibi.

(.....) deki zamîr, (.....) e âit olmasına rağmen manaya bakarak müzekker kılınmıştır. Çünkü (.....) sözü, nimetin bir parçası, bir kısmıdır.

Denildi ki: (.....) daki (.....) ismi mevsuldur. Kâffe (engel) (.....) sı değildir. zamîr ona dönmektedir.

Yani (.....) şeklindedir.

“Hayır o bir imtihandır.” Onu inkardır. Sanki şöyle demiştir: “Nimeti sana dediğin şey için vermedik. Bilâkis o bir fitnedir.”

Yani “Bu senin için bir deneme ve imtihandır. Şükür mü edeceksin, nankörlük mü?”

Haber müennes olduğundan dolayı (.....) ü kastediyorum, mübtedayı müennes olarak getirdi. (.....) ya uygun şekilde (.....) şeklindedir okunmuştur. Fakat çokları O'mm imtihan olduğunu bilmezler. Surenin başında bir benzeri (.....) ile atfedildiği hâlde bu âyetin (.....) ile atfedilmesinin sebebi, “Onlar Allah'ın zikredilmesinden

dolayı nefret ederler, ilâhların zikredilmesinden dolayı da sevinirler.” manası üzere (.....) sözü ile kendisi arasında sebep bağının bulunmasıdır. Onlardan birine bir zarar dokunduğunda -Allah'ın zikredilmesiyle sevinenler değil- onun zikredilmesiyle nefret edenler O'na dua ederler. Bu iki âyet arasındakiler mutarıza (parantez) cümlesidirler. Eğer:

- “Mutarıza cümlesinin hakkı arasında bulunduğu cümleleri tekid etmesidir” dersin derim ki:

- “Mutarıza cümlesindeki, Rasûllah (sallallahü aleyhi ve sellem)fin Rabbine, Allah'ın (celle celâlühü) emriyle yaptığı dua,'sen kulların arasında hükmedersin'sözü ve sonra da onu takip eden büyük tehdit, onların nefretlerinin, sevinçlerinin ve musibete maruz kaldıklarında -ilâhlarına değil de- Allah'a dönüşlerinin inkârını te'kittir.”

Sanki şöyle denilmiştir: “Ya RabbU Benimle, sana karşı böyle bir cüreti işleyen bu kişiler arasında ancak sen hükmedersin.”

“Eğer yerde ne varsa hepsi ve onunla birlikte bir misli daha o zulmedenlerin olsaydı...” Âyeti onları ve -umumi kılınırsa- bütün zalimleri içermektedir. Ya da onunla onları kastettiğinde özellikle onları içerir. Sanki şöyle denilmiştir:

“Eğer yeryüzündeki şeylerin tamamı ve onunla birlikte bir misli daha bu zalimlerin olsaydı kötü azapla aleyhlerine hükmedildiğinde onu feda ederlerdi.”

İlk ayetle ondan önceki âyet arasında sebep bağı bulunmadığından, sadece aralarında benzerlik bulunduğundan dolayı ona (.....) la atfedilmiştir. “Zeyd kalktı, Amr oturdu” gibi. Sebep bağı bulunmasının açıklaması şudur: Sen:

- “Zeyd Allah'a inanıyor, ona bir zarar isabet ettiğinde de O'na iltica ediyor.” Dediğinde öncekinde de olduğu gibi bunda da (.....) ile getirirsin. Sanki mü'minin ilticası gibi. Allah'a (celle celâlühü) iltica ettiğinde, kafirin küfrü, ilticasına sebep kılması hususunda îman makamına getirip yerleştirmiştir.

50

Bunu onlardan öncekiler de söylemişti. Ancak kazandıkları şeyler onlara fayda vermedi.

“Bunu” bu sözü. O da “Bu bana ancak bilgidimden dolayı verilmiştir” sözüdür. “Onlardan öncekiler de....”

Yani Kârûn ve Kavmi de. Kârûn şöyle demişti:

“Bu, bana ancak bendeki bir bilgidimden dolayı verilmiştir.” Kavmi de buna rıza göstermişlerdi. Dolayısıyla onlar da sanki onu demiş oldular. Önceki ümmetlerde bunun benzerini söyleyen başka kişilerin de olması mümkündür.

“Kazandıkları şeyler...” Dünya malından kazandıkları ve biriktirdikleri şeyler.

51

Bunun için işledikleri kötülükler onları musibete uğrattı. Bunların içinde zulmedenlerin de işledikleri kötülükler başlarına gelecektir. Bu hususta Allah'ı âciz bırakamazlar.

“İşledikleri kötülükler onlara isabet etti.” İşledikleri kötülüklerin cezası. Ya da; “Kötülüğün cezası misliyle kötülüktür” Şura, 40. âyetinde olduğu gibi.

Birlikte zikredüdüklerinden dolayı “kötülüğün cezası” , “kötülük” olarak adlandırılmıştır. “Zulmedenler...” inkâr edenler. Bunlardan yani kavminin müşriklerinden, işledikleri kötülükler onlara isabet edecektir.

Yani diğerlerine isabet edenin bir benzeri onlara da isabet edecektir, demektir.

Nitekim onların büyükleri Bedir'de öldürüldü. Rızıkları da kesildi de yedi yıl kuraklık çektiler.

“Onlar Allah'ı âciz bırakamazlar.” Allah'ın (celle celâlühü) azâbından kaçamazlar. Sonra onlara rızkı yaydı da yedi yıl sonra (muhtaç oldukları yağmurlar) kendilerine yağdırıldı.

52

Bitmediler mi ki, Allah, rızkı dilediğine bol bol verir, dilediğinden de kısar. Şüphesiz bunda inanan bir kavim için ibretler vardır.

“Kısar” daraltır. Denildi ki:

“Onu yaşayacak miktarda kılar. Bunda, rızkı kısanın ve artıranın ancak Azîz ve Celil olan Allah olduğuna inanan bir kavim için ibretler vardır.”

53

De ki: “Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarını! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz O çok mağfiret eden ve çok merhamet edendir.

Basra ekolü, Hamza ve Ali'ye göre (.....) şeklinde (.....) nın sukunuydur.

“Kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarını.” Günahları işleme hususunda haddi aşmak ve taşkınlık göstermek suretiyle nefislerine karşı cinayet işleyen kullarını. “Ümidi kesmeyin.” Yeise düşmeyin. Ali ve Basralılara göre (.....) un esresiyledir.

Şüphesiz ki Allah (celle celâlühü) şirk hariç- bütün günahları affetmek suretiyle basışlar. Peygamber (aleyhisselâm)'in kırâatında:

“Bütün günahları bağışlar, aldırılmaz.” şeklindedir. Önem vermenin olumsuzlanmasının bir benzeri:

“Allah, bu şekilde azap etmenin akibetinden korkmaz.” Şems, 15. âyetindeki korkunun olumsuzlanmasıdır.

Denildi ki:

“Bu âyet, Hamza (radıyallahü anh) nın kâtili Vahşi hakkında inmiştir.”

Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem) den şöyle rivâyet edilmiştir:

“Bu ayete karşılık olarak dünya ve içindekilerinin benim olmasını istemem. Mecmeu'z-Zevâid, 7, 100.

O günahların, büyüklerini bile örtmek suretiyle çok bağışlayan ve son derece kötü kederleri kaldırmak suretiyle de çok rahmet edendir.

54

Size azap gelip çatmadan evvel Rabbinîze dönün. O'na teslim olun. Sonra size yardım edilmez.

“Rabbinîze dönün.” O'na tevbe edin “O'na teslim olun.” ibâdeti sırf O'nun (celle celâlühü) için yapın. Eğer azâbın inişinden önce tevbe etmediyseniz size yardım edilmez.

55

Kendiniz farkında olmayarak, ansızın başıruza azap gelmeden önce Rabbinizden size indirilenin en güzeline tabi olun.

“Rabbinizden size indirilenin en güzeline tabi olun,” âyeti “Sözü dinlerler de onun en güzeline tabi olurlar.” Bu surenin 18. ayetidir. âyetinin bir benzeridir.

“Kendiniz farkında olmayarak, ansızın başıruza azap gelmezden önce....”

Yani siz farkında olmadığınız hâlde o size aniden gelir. Sanki siz aşırı gafletinizden dolayı hiçbir şeyden korkmuyorsunuz.

56

Kişinin: “Allah'a karşı aşırı gitmemden dolayı bana yazıklar olsun! Gerçekten ben alay edenlerdendim.” diyeceği günden sakının.

Kişi (bunu) demesin diye. Nefis kelimesi nekre kılındı. Çünkü bununla kastolunan bazı nefislerdir. O da kafirin nefsidir, (olumsuzlukla) temayüz etmiş nefislerin kastedilmesi mümkündür. Bu, ya inkâr hususunda şiddetli ısrarla ya da büyük bir azapla olur. Çokluğun kastedilmesi de mümkündür. (.....) daki (.....) mütekellim (.....) sından bedeldir. Aslı üzere (.....) şeklinde ve bedel olan ve olunan arasında çoğul üzere (.....) şeklinde de okunmuştur.

“Aşırı gitmesinden dolayı...” kusur işlememden dolayı.

(.....) deki (.....) mastariyyedir. Onun bir benzeri “genişliğiyle...” Tevbe, 25. ve 118. deki (.....) dır.

“Allah'a karşı...” Allah'ın (celle celâlühü) emri hususunda ya da Allah'a (celle celâlühü) ibâdet hususunda ya da onun zâtı hususunda...

Abdullah'ın kırâatında “Allah'ın zikrinde” şeklindedir.

(.....), yan, taraf, demektir. “Ben falanın yanındayım...” , “Falanın yan (organları) yumuşaktır.” denir. Daha sonra “hak” manasını kastederek, “hakkını alma hususunda güçsüz kaldı, kaybetti” dediler. Bu kinaye babmdandır. Çünkü sen kişinin yeri -mekânı hakkında bu işi sabitlediğinde bunda da sabitlemiş olursun. Nitekim şu hadis-i şerif de ondandır.

“Kişinin diğer bir kişi için namaz kılması gizli şirkendir.” Ahmed b. Hanbel, Müsned. 4, 181

Zeccâc şöyle demiştir:

“Onun manası, Allah'ın yolu hususunda kusurda bulunulmasıdır. O da onun tevhidi ve Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in peygamberliğinin ikrarıdır.”

“Alay edenlerdendim...” istihza edenlerdendim. Katâde şöyle demiştir:

“Allah'a ibâdeti zayi etmesi oda yetmedi de sonunda onun ehlini alaya aldı”

(.....) hâl olmak üzere mahallen mensûbtur. Sanki şöyle demiştir: “Alaya alırken kusur işledim.” yani alaya alışımında kusur işledim, demektir.

57

Ya da “Allah, beni hidâyete erdirseydi -Bana doğru yolu gösterseydi - Allah'tan korkup kötülüklerden -şirkten-sakınanlardan olurdum,” demiş olmasın!

Ebû Mansûr Mâturîdî (rahmetüllahi aleyh) bu âyetin açıklaması babında diyor ki:

“İşte bu kâfir var ya bu, Allah'ın insanları hidâyete erdireceği meselesini Mu'tezile mensuplarından çok daha iyi biliyor.”

Öte taraftan bu kâfirler, kendilerine tabi olanlara:

“Allah, bizi hidâyete erdirseydi, biz de sizi hidâyete erdirirdik.” 30 derler. “Evet, eğer Allah, bizi hidâyet yoluna muvaffak kılsaydı ve bizi doğru yola erdirmiş olsaydı, mutlaka biz de sizi o yola davet ederdik. Fakat bizim ezel ilminde dalaleti ve azgınlığı seçeceğimiz bilinmiyordu. Bu nedenle de biz, rezil olduk ve muvaffak olamadık.”

Mu'tezileye gelince onlar da şöyle diyorlar:

“Aksine Allah, onları doğru yola erdirdi ve onlara muvaffakiyet de verdi. Fakat onların kendileri doğru yolu istemediler, aramadılar.”

Özetle demek gerekirse: “Esasen Allah, lütuf sâhibidir. Lütfundan kime ihsanda bulunulursa o, hidâyete ermiş olur. Kime de ondan verilmezse o da sapıtır ve azar, sapıklığın içine batar. Bütün bu söylenen hidâyeti elde etmeleri mümkün iken onlar azâbı seçmeleri ve hakkı zayi etmeleri bu yüzdendir. “

58

Veya azâbı gördüğünde: “-Dünya hayatına yeniden- bir dönsem, sadece iyi işler yaparım” -muvahhitlerden olurum- demiş olmasın!

59

“Evet âyetlerim sana gelmişti de sen onları yalanlamış, kibirlenmeye kalkışmış ve inkârcılardan olmuştun.”

(.....) Allah (celle celâlühü) tarafından ona verilen cevaptır. Sanki şöyle demektedir:

“Evet, âyetlerim sana geldi. Sana sapıklığa karşı hidâyeti, bâtıla karşı hak yolu açıkladım. Sana sapıklığa karşı hidâyeti seçme, bâtıla karşı hakkı seçme kabiliyeti verdim. Lakin sen bunları terkettin, zayi ettin. Onu kabul etmekten kibirlenerek kaçındın. hidâyete karşı dalaleti seçtin. Emredildiğin şeyin zıddıyla ilgilendin. Kaybetme işi senin, tarafından geldi. Öyleyse sana bahane de yok.”

(.....) ve (.....) takdir edatıyla meydana gelen olumsuzluğa karşı cevaptır. Çünkü: “Allah bana hidâyet verseydi.” sözünün manası “hidayet vermedi” dit. Cevap ona bitişik olarak getirilmedi. Çünkü kişinin sözlerinin hikâyesinin, tertibine göre yapılması gerekmektedir. Daha sonra da aralarında cevabı gerektirenlere cevabın verilmesi gerekmektedir.

60

Kıyamet gününde Allah hakkında yalan söyleyenleri görürsün. Onların yüzleri kararmıştır. Kibirlenenler için cehennemde barınacak bir yer mi yok!

“Allah fuikkında yalan söyleyenler: Ortak koşma ve çocuk edinme gibi O'na isnad edilmesi câiz olmayan şeylerle O'nu vafedenler“

(.....) mübtedadır. (.....) haberdır. Görme normal gözle olursa cümle hâl olmak üzere mahallen mensûbtur. Kalp ile olursa ikinci mefûldur.

“Barınacak bir yer,” kalınan yer, menzil.

“Kibirlenenler için...” bu “Kibirlenmiştin.” sözüne işarettir.

61

Allah, takva sahiplerini îmanları sebebiyle kurtuluşa erdirir. Onlara hiçbir fenalık dokunmaz. Onlar mahzun da olmazlar.

Rehv yoluyla yapılan rivâyetle YakıuYa göre (.....) şeklindedir. “Takva sahiplerini...” şirkten korunanları. Allah (celle celâlühü), şirkten sakınanları felaha erdikleri hâlde yani kötülük ve üzüntüden uzak oldukları hâlde kurtarır. Bir şeyle kurtuluşa erdiğinde ve ondaki muradına nail olduğunda (.....) denir. (.....) in tefsiri; onlara hiçbir fenalık dokunmaz ve onlar mahzun da olmazlar, şeklindedir.

“Fenalık...” ateş. Sanki'Onların kurtuluşu nedir?'denilmiştir de, “Onlara fenalık dokunmaz.” yani kötülük ve üzüntüyü onlardan uzaklaştırmak suretiyle onları kurtarır, demektir.

Yani, onların bedenlerine eza kalplerine de tahkir dokunmaz.

Ya da kurtuluşları (zaferleri) sebebiyle onları kurtarır, demektir. Nitekim âyeti kerimede:

“Onların azaptan kurtulacaklarını zannetme.” 31 buyurulmuştur.

Yani onların ateşten necat bulacaklarını zannetme, demektir. Çünkü necat, felahın (kurtuluşun) en büyüğündendir. Onların kurtuluş sebebi sâlih ameldir.

Bu sebepten dolayı İbni Abbâs (radıyallahü anh);

(.....) kelimesini “İyi ameller” şeklinde tefsîr etmiştir.

“Kurtuluşları sebebiyle...” şeklinde yapılan bir tefsîr de câizdir.

Çünkü sâlih ameller kurtuluş sebebidir. O da cennete girmektir. Sâlih amelinde “kurtuluş” olarak adlandırılması câizdir. Çünkü o, onun sebebidir. Birinci tefsire göre “Onlara dokunmaz” cümlesinin i'rabta yeri yoktur. Çünkü o başarıgıç sözüdür.

İkincisine göre ise hâl olmak üzere mahallen mensûbtur. Hafs'ın dışındaki Kufe'lilere göre (.....) şeklindedir.

62

Allah her şeyin yaratanıdır ve O, her şeye vekildir.

“Allah herşeyin yaratıcısıdır.” Mu'tezile'ye ve Seneviyye fırkasına cevaptır. “Herşeye vekildir... “herşeyin koruyucusudur.

63

Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur. Allah'ın âyetlerini inkâr edenler, işte onlar hüsrana uğrayanlardır.

Allah (celle celâlühü), onların işinin sâhibidir ve O (celle celâlühü), onların koruyucusudur. Bu kinaye babındandır. Çünkü hazinelerin koruyucusu ve onların işini düzenleyen, onların anahtarlarına şahib olandır. Onların “falarla mülkün anahtarlarını attım” sözü de bundandır. (.....) anahtarlar, demektir. Tekili (.....) dur. Denildiki:

“Bu lafızdan onun tekili yoktur.” Kelimenin aslı Farsça'dır.

“Allah'ın âyetlerini inkâr edenler, işte onlar hüsrana uğrayanlardır. “sözü “Allah takva sahihlerini kurtuluşa erdirir.” sözüne bitişiktir.

Yani Allah (celle celâlühü), sâlih amelleri sebebiyle takva sâhiblerini kurtuluşa erdirir, inkâr edenler ise hüsrana uğrayanlardır, demektir. İkisi arasına “O'nun herşeyin yaratıcısı olduğu..” (cümlesini) sokmuştur. Dolayısıyla O (celle celâlühü) herşeyi gözetleyendir. Mükelleflerin oradaki amellerinden ve onlara mukabil görecekları cezâ ya da mükâfattan ve kapısını açanın Allah (celle celâlühü) olduğuna dair onu takip eden şeyi ikisi arasına sokmuştur. İşin böyle olduğunu inkâr edenler ise, işte onlar hüsrana uğrayanlardır. Denildi ki:

Osman (radıyallahü anh) Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) den: Göklerin ve yerin anahtarı O'nundur. âyetinin tefsirini sordu da Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

- “Ey Osman! Senden önce bana onun hakkında hiç kimse sormadı. Onun tefsiri: Allah'tan başka ilâh yoktur, Allah en büyüktür, Allah'ı hamdiyle teşbih ederim, Allah'tan bağışlanmamı talep ederim, kuvvet ve kudret ancak Allah'a âittir. O evveldir, ahirdir, zahirdir, batındır, hayır O'nun yedi kudretindedir. Diriltir ve öldürür. O herşeye kâdirdir.” Beyhaki, El-Esma ve's-Sıfat, 1,41; Heysemi, Mecmeü'z-Zevctid, 1, 115.

Buna göre tevili, bu kelimeler Allah'a (celle celâlühü) âittir. Onlarla birleşir ve övülür. Onlar, göklerin ve yerin hayrının anahtarıdır. Müttakilerden kim onları okursa karşılığını görür. Allah'ın (celle celâlühü) âyetlerini, birleme ve övme kelimelerini inkâr edenler ise, işte onlar hüsrana uğrayanlardır.

Deki: “Ey câhillere! Bana Allah'tan başkasına kulluk etmemi mi emrediyorsunuz?”

Seni babalarının dinine çağıran kişiye de ki.

Mekke kırâatine göre (.....) şeklindedir. Şam kırâatine göre, (.....) şeklindedir. Medine kırâatine göre de (.....) şeklindedir. (.....) kavli (.....) ile mensubtur. (.....) ara cümledir. Manası: “Bu açıklamadan sonra sizin emrinizle Allah'tan (celle celâlühü) başkasına mı kulluk edeyim?” şeklindedir.

“Ey câhillere...” Allah'ın (celle celâlühü) birliğini bilmeyenler.

(Ey Resûlüm Muhammed!) Andolsun ki sana da senden önceki (peygamberlere de (şu hususallallahü aleyhi ve sellem) vahyolunmuştur. Andolsun ki (eğer) Allah'a ortak koşarsan, işlerin şüphesiz boşa gider ve hüsranda kalanlardan olursun.

“Senden öncekilere...” senden önceki peygamberlere (asm) Allah'a (celle celâlühü) ortak koşarsan ortak koşmadan önce işlediğin ameller boşa gider.

Kendilerine vahyedilenler topluluk olmalarına rağmen tekil olarak “Allah'a ortak koşarsan...” denildi. Çünkü manası, sana vahyolundu ki, eğer ortak koşarsan amelin boşa gider. Senden öncekilere de böyle vahyolundu, şeklindedir. Birinci (.....) hazfedilmiş yeminin göstergesidir. İkinci (.....) ise cevap (.....) ıdır. Bu cevap, iki cevap yerine geçmektedir. Yeminin ve şartın cevaplarını kastediyorum. Peygamberlerinin ortak koşmayacağını bildiği hâlde Allah'ı Teâlâ'nın bu sözü söylemesi doğrudur. Çünkü hitap Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) edir. Bununla kastedilen İse, ondan başkasıdır. Çünkü bu farzedilmesi şeklindedir. Muhal olan şeylerin farzedilmesi doğrudur.

“Sır hakkında benden başkasına bilgi verirsen aramızdaki sır kalkar.” denilmiştir.

Hayır! Yalnız Allah'a kulluk et ve şükredenlerden ol.

İlahlarına ibâdet edilmesiyle ilgili emrettikleri şeye cevaptır. Sanki şöyle demiştir:

“Sana ibâdet etmeni emrettikleri şeye ibâdet etme. Bilâkis ibâdet edersen Allah'a ibâdet et.”

Şart hazfedildi, onun yerine mefûl öne geçirildi. Allah'ın seni, Âdemoğlunun efendisi kılması İle ilgili ihsan ettiği nimete karşı şükredenlerden ol.

Onlar, Allah'ı gereği takdir edemediler. Hâlbuki kıyamet günü bütün yeryüzü O'nun tasarrufundadır. Gökler, O'nun sağ eliyle durulmuş olacaktır. O müşriklerin ortak koşmalarından yüce ve münezzehtir.

“Onlar, Allah'ı gereği ve layıkı veçhile takdir etmediler.” O'nu (celle celâlühü) hakkıyla tazim etmediler, yüceltmediler. Zira onlar, seni, O'ndan (celle celâlühü) başkasına çağırdılar. İnsan, büyük bir şeyi tanıyıp yüceltirse: “Allah'ı gereği ve layıkı veçhile takdir etmediler.” denir. Daha sonra tasvir yoluyla onların dikkatini azametine ve şanınin büyüklüğüne çekti. Şöyle buyurdu:

“Kıyamet günü bütün yeryüzü O'nun tasar ruf undandır. Gökler onun sağ eliyle durulmuş olacaktır.” Bu sözle kastedilen “tutma” ve “Sağ el” gibi kavramları ne hakiki manasına ne de mecâzî manasına yormaksızın, tamamını ele aldığında göreceksin ki Allah'ın (celle celâlühü) azametinin tasviridir ve O'nun (celle celâlühü) kuvvetinin mahiyetini bildirmektir, başkası değil.

“Yeryüzü” nden maksat yedi kat yerdir.

Buna “bütün” “gökler” sözleri ve yerin tazim yeri olması -ki o mübalağayı gerektirmektedir- şahitlik etmektedir. (.....) mübteda, (.....) haberdır. (.....) hâl üzere mensûbtur.

Yani kıyamet gününde yeryüzü, O'nun (celle celâlühü) tutmasıyla durulmuş olduğu hâlde, demektir.

(.....) bir sıkma, bir tutma demektir. (.....), avuçla tutulan miktar, tutam demektir. “Bana şundan bir tutam ver” denir. Mastar olarak söylenmesine rağmen bununla kabze (tutam) manası kastedilmiştir. Her iki mana da muhtemeldir. Mana; yerlerin tamamı O'nun (celle celâlühü) kabzasıdır.

Yani, onların tamamı O'nun (celle celâlühü) tek bir tutumuyla tutulmuştur.

Yani büyüklüğüne ve genişliğine rağmen yerler O'nun (celle celâlühü) tutmalarından ancak birine ulaşabiliyor. Sanki O (celle celâlühü) onları tek bir avuçla, bir tutumla tutuyor. “Deve Lokman'ın yiyeceğidir.” dediğin gibi.

Yani, “Onun yiyeceğidir. “sözüyle, onun yiyeceklerinden sadece birini kastediyorsun, demektir.

“Kabza” manası, kastedildiğinde bu (mana) açıktır. Çünkü mana, yerlerin tamamı, tek bir avuçla tuttuğu miktardır, şeklinedir. “yaymak” kelimesinin zıddı “dürmek” kelimesindendir.

“O gün göğü yazı tomarlarını dürer gibi düreriz.” Enbiyâ, 104. Kavli şerifindeki gibi... Yazı tomarlarını dürenin âdeti onu sağ eliyle dürmesidir. Denildi ki:

“O'nun kabzası, men edeni ve karşı geleni olmaksızın O'nun (celle celâlühü) mülküdür.”

“Sağ eliyle...” sözü de O'nun (celle celâlühü) kudretiyle demektir. Yine denildi ki:

“Sağ eliyle durulmuştur. “(sözü) yeminiyle yok olacaktır', manasınadır. Çünkü o, onların yok olacağına yemin etmiştir.

“O müşriklerin ortak koşmalarından yüce ve münezzehtir.” O'nun (celle celâlühü) kudreti ve azameti onların ortak koşmasından ne kadar da uzak. O (celle celâlühü) kendisine izafe edilen ortaklardan ne kadar da yüce.

68

Sur'a üflenince Allah'ın diledikleri müstesna olmak üzere göklerde ve yerde kim varsa hepsi düşüp ölmüş olacaktır. Sonra ona bir daha üflenince hemen ayağa kalkıp bakakalacaklardır.

“Allah'ın diledikleri...” yani Cebrâîl, Mikail, İsrâ'fîl ve Ölüm Meleği (asm). Denildi ki:

“Onlar arşı taşıyan melekler, Rıdvan, Huriler, Mâlik ve Zebanilerdir.”

(.....) cümlesi mahallen merfûdur. Çünkü mana; “Sur'a bir üfürüş üflendi, sonra ona ikinci bir üfürüş üflendi” , şeklinedir. “üfürüş” kelimesi, (.....) kelimesinin ona delaletinden ve mekânının dışında zikredilmesi sebebiyle bilinmesinden dolayı hafzedildi.

“Hemen ayağa kalkıp bakakalacaklardır.” önemli bir meseleyle karşılaştıklarında dehşete düşen kişilerin bakışıyla gözlerini etrafa gezdirirler. Ya da Allah'ın (celle celâlühü) haklarındaki emrini gözlerler.

Âyet üfürüşün iki kere olacağına delalet etmektedir. Birincisi korku içindir. Nitekim âyet-i kerime de:

“Sur'a üfleneceği gün Allah'ın diledikleri dışında göklerde ve yerde bulunanların herbiri korku içinde kalır.” buyurulmuştur. İkincisi ölüm için, üçüncüsü de diriliş içindir.

69

Yeryüzü Rabbinin nuru ile aydınlanır. Kitap konular, peygamberler ve şahitler getirilir ve aralarında hakkaniyetle hüküm verilir. Onlara asla zulmedilmez.

“Rabbinin nuru İle...” adaletiyle. Adaletli hükümdar için istiâre yoluyla şöyle denir: “Adaletinle ufaklar aydınlandı. Adaletinle dünya aydınlandı.” “Falanın zulmüyle beldeler karardı.” denildiği gibi. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

“Zulüm kıyamet gününde zulmetlerin sebebidir.”

İsmi yeryüzüne izafe etmesi, onda adaletini yayması, adalet terazilerini kurması ve halkı arasında hakla hükmetmesi suretiyle onu süslemesi sebebiyledir. Beldeler için adaletten daha üstün bir süs, ondan daha üstün mamur kıları bir şey yoktur. İmâm Ebû Mansûr Mâturîdî (radıyallahü anh) şöyle diyor:

“Allah'ın bir nur yaratması ve onunla arasat meydanım aydınlatması mümkündür.”

Onun Allah'u Teala'ya izafesi, Allah'ın (celle celâlühü) evi, Allah'ın (celle celâlühü) devesi sözlerinde olduğu gibi tahsis içindir.

“Kitap” amel defterleri demektir. Ancak cins ismi söylemekle yetindi. Ya da levhi mahfuzdur. Peygamberler, risâletin tebliği ve kavimlerinin kendilerine verdiği cevap hakkında rableri kendilerine sorsun diye getirilirler.

“Şâhitler” hafaza melekleridir. Denildi ki:

“Onlar, yaşadıkları devirdeki halka şâhit olan iyi kimselerdir.”

“Aralarında...” kullar arasında “hakkaniyetle “adaletle..

“Onlara asla zulmedilmez” âyeti adaletin ispatıyla başlattığı gibi zulmün yokluğuyla bitirdi.

70

Herkes ne yaptıysa, tamamen karşılığı verilir. Aslında Allah, onların ne yaptıklarını en iyi bilendir.

Herkese yaptığının karşılığını verilir. Aslında Allah (celle celâlühü), kitap ve şâhit olmaksızın onların yaptıklarını en iyi bilendir. Denildi ki:

“Bu âyet'onlara asla zulmedilmez'sözünün açıklamasıdır.

Yani, herkese hayır ve şer olarak yaptıklarının karşılığı verilir. Ne şerre ilave edilir, ne de hayırdan azaltılır.”

71

O inkâr edenler, bölükler hâlinde cehenneme sürülürler. Oraya geldikleri zaman oranın kapıları açılır. BekCinleri onlara “size içinizden Rabbinizin âyetlerim okuyan ve bugüne kavuşacağınızı ihtar eden peygamberler gelmedi mi?” derler. (İnkârcılar da:) “Evet, geldi.” derler. Ama azap sözü kâfirlerin üzerine hak olmuştur.

İnkâr edenler sert bir şekilde cehenneme sürülürler. Hapse ya da öldürülmeye sevkedildiklerinde esirlere ve sultana karşı gelenlere yapıldığı gibi.

(.....) hâldir.

Yani birbiri peşi sıra ayrı ayrı gruplar hâlinde oldukları hâlde demektir. Kûfelilere göre her ikisinde de (.....) şeklinde şeddesizdir.

“Kapıları...” onlar yedi tanedir. “BekCinleri...” yani cehennemnin muhafızları. Onlar cehennemliklere azâb etmekle görevli meleklerdir. “İçinizden...” ademoğu 11 arından “Bu güne...” bu vakte. Bu onların cehenneme girme vaktidir, kıyamet günü değil.

“Evet... -bize geldiler ve bize okudular- derler. Ama azap sözü kâfirler üzerine hak olmuştur.”

Yani onlar Allah'ın (celle celâlühü), “cehennemi dolduracağım” sözü amellerinizin kötülüğü sebebiyle bize vâcib olmuştur, derler.

“Bahtsızlığımız bizi yendi. Biz, sapık bir topluluk olduk.” Mü'minûn, 106. dedikleri gibi, azap kelimesini gerektiren amellerini zikrettiler. O da, inkâr ve sapıklıktır.

72

Onlara: “İçinde ebedî kalacağınız cehennemin kapılarından girin. Kibirlenenlerin yeri ne kötü.” denilir.

(.....) hâldir. Takdir edildiği hâlde, demektir.

Yani ebedilikleri takdir edilenler olarak, demektir. (.....) deki (.....) cins içindir. Çünkü (.....) nin fiili de cins için olan (.....) ile ma'rife olur. Ya da onun bir benzerine muzaf olur. Mahsus bizzem hazfedilmiştir. Takdiri ise, “Kibirlenenlerin yeri cehennem ne kötü.” şeklindedir.

73

Rablerine karşı gelmekten sakınanlar ise bölük bölük cennete sevk edilir. Oraya varıp da kapıları açıldığında onlara: “Selâm size! Tertemiz geldiniz. Artık ebedî kalmak üzere girin buraya.” derler.

“Rablerine karşı gelmekten sakınanlar ise bölük bölük cennete sevk edilirler.” Kastolunan, onların binitlerinin şevkidir. Çünkü onlar, bazı sultanlar nezdinde ikram ve itibar gören heyetlere yapıldığı gibi ikram ve razılık yurduna ancak binitlerine binmiş olarak götürülürler. Bu (.....) kendisinden sonra cümlelerin hikâye olunduğu şeydir, (yani (.....) burada başlarığıç edatıdır. Kendisinden sonra gelen cümle de başlarığıç cümlesidir, i'rab yönüyle kendisinden öncesine taallûku yoktur) ondan sonra hikâye olunan cümle şart cümlesidir. Ancak onun cevabı hazfedilmiştir. Çünkü o, cennet ehlinin sevabı niteliğindedir. Dolayısıyla onun hazfedilmesin onun nitelendirilemeyecek bir şey olduğuna delil kılınmıştır. Zeccâc şöyle demiştir: “Bunun takdiri; oraya varıp da kapıları açıldığında bekcinleri onlara: “Selâm size, tertemiz geldiniz. Artık ebedî kalmak üzere girin buraya” derler. Onlar da oraya girerler, şeklindedir.” “Oraya girerler” sözü hazfedilmiştir. Çünkü sözde buna delil vardır. Bir gurup da: “Oraya geldiklerinde gelirler ve onun kapıları açılır” demiştir.

Onlara göre “Oraya gelirler” sözü hazfedilmiştir. Mana; oraya vardıklarında, onların varışıyla onun (cennetin) kapılarının açılışı birlikte meydana gelir, şeklindedir. Denildi ki: “Cehennem kapıları, ancak cehennem halkının oraya girişi esnasında açılır. Cennet kapıları ise (onlar oraya gelmeden) daha önce açılır.

Nitekim âyeti kerime de:

“Kapıları yalnızca kendilerine açılmış Adn cennetleri vardır.” Sad, 50. buyurulmuştur. Bu sebepten dolayı (.....) la getirildi. Sanki şöyle buyurdu:

“Oraya vardıklarında ve (cennet) kapıları açıldığında isyan kirlerinden tertemiz olduğunuz ve hata pisliklerinden temizlendiniz.”

Zeccâc şöyle demiştir:

“

Yani, siz dünyada temiz kişilerdiniz.

Yani siz pis işlerin sâhibi olmadınız, demektir.”

İbni Abbâs şöyle demiştir:

“Cennet size mübarek olsun.”

Cennete girişe, faziletli olmayı ve temizliği sebep kıldı. Çünkü orası faziletli kişilerin yurdu ve temiz kişilerin mekânıdır. Allah (celle celâlühü) orayı her türlü pislikten ve her türlü kirlilikten salim kılmıştır. Dolayısıyla oraya ancak ona uygun olan ve onun sıfatıyla sıfatlanmış olanlar girebilir.

74

Onlar: “Bize verdiği sözde sâdık olan ve bizi dilediğimiz yerinde oturacağımız bu cennet yurduna varis kıları Allah'a hamd olsun. İyi amelde bulunanların mükâfatı ne güzelmiş.” derler.

Dünyada iken âhiret nimetlerine dair bize vaadettiği vadini yerine getirdi.

(.....) (burada) cennet yurdudur. Oraya varis olurlar.

Yani oraya sahip olurlar ve oranın sahipleri kılınırlar. Varisin haline, miras aldığı şeydeki tasarrufuna ve ondaki serbestliğine benzetilerek, oradaki tasarrufları kayıt ve şart altına alınmamıştır, diledikleri şekilde (tasarruf etmeleri) serbest bırakılmıştır.

(.....) hâldir. “Dilediğimiz yerinde oturacağım bu cennet.”

Yani herbir kişi için genişliği ve ihtiyaca göre artırımı vasıflanamayan bir cennet vardır. İşte kişi o cennette dilediği yere yerleşir, karar kılar. Dünyada iken iyi amelde bulunanların mükafatı cennet ne güzelmiş.

75

Melekleri görürsün ki Rablerine hamd ile teşbih ederek arşın etrafını kuşatmışlardır. Artık aralarında adaletle hükmolunmuş ve “Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun.” denilmiştir.

(.....) den hâldir.

Yani arşın etrafını kuşatmış oldukları hâlde demektir. (.....) sonun başlarıcı içindir. (.....) deki zamînden hâldir.

“Rablerine hamd ile...”

Yani (.....) derler. Ya da (.....) derler. Bu, mükellef olmadıklarından dolayı ibâdet için değildir, lezzet almak içindir.

“Aralarında...” Peygamberlerle ümmetleri arasında ya da cennet ahalisiyle cehennemlikler arasında, “hakla” yani adaletle hükmedilmiştir. “Alemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun.” denilmiştir.

Yani cennet ahalisi cennete girdiklerinde şükür olsun diye (bunu) derler. Artık Allah'ın (celle celâlühü);

“Dualarının sonu da'Âlemlerin Rabbi Allah'a hamd olsun'demeleridir.” Yûnus, 10. buyurduğu gibi, onlara verdiği vaad tamamlanmıştır.

Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem), her gece Beni İsrâ'il ve Zümer surelerini okurdu. Tirmizî, 6, 68; Tirmizî, 3402; Hakîm, 2, 434.

MÜ'MİN SÛRESİ

Mü'min Sûresi Mekke'de nâzil olmuştur. Seksen beş ayettir. İbni Abbâs (radıyallahü anh) dan yapılan rivâyete göre (.....) le başlayan yedi surenin hepsi Mekke'de nâzil olmuştur.

1

Ha-Mîm.

Hamza, Ali, Halef, Yahya ve Hammad'a göre bu ve bundan sonraki (.....) ler imale iledir. Medine ekolüne göre üstün ile esre arasında okunur, diğerlerine göre ise, üstün okunur.

İbni Abbâs (radıyallahü anh) den:

“O Allah'ın ismi azamidir.” diye rivâyet edilmiştir.

2-3

Bu kitabın indirilmesi, mutlak galip, hakkıyla bilen, günahı bağışlayan tevbeyle kabul eden, azâbı çetin, lütuf sâhibi Allah tarantıdandır. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur, dönüş ancak O'nadır.

“Kitabın indirilmesi...” yani bu kitabın indirilmesidir. “....Mutlak galip...” Yalan uyduranları O'na (celle celâlühü) karşı yalan uydurmaktan hakim gücüyle menedendir. “....Hakkıyla bilen...” onu tasdik edeni ve yalanlayanı bilen. Bu, müşrikler için bir tehdit, mü'minler için de bir müjdedir. “....Günahı bağışlayan...” mü'minlerin günahını örten “....tevbeyle kabul eden...” dönenlerin tevbesini kabul eden. “....Azâbı çetin...” muhalif olanlara karşı azâbı çetin. “....Lütuf sâhibi...” ariflere karşı ihsan sâhibi, ya da her şeyde zenginlik sâhibidir.

İbni Abbâs (radıyallahü anh) şöyle rivâyet etmiştir:

“Günahı bağışlayan ve tevbeyle kabul eden (sözleri) Allah'tan başka ilâh yoktur diyenler içindir. Azâbı çetin sözü ise Allah'tan başka ilâh yoktur sözünü söylemeyenler içindir.”

(.....) ile (.....) ve (.....) kelimeleri, dönüş manasına gelen kardeş kelimelerdir. (.....) da zenginlik ve fazilet olarak nasıl farklı farklı geldiler?” dersin derim ki:

“(.....) ve (.....) sözleri ma'rifedirler. Çünkü o ikisiyle fiilin meydana gelişi kastedilmemiştir ki (.....) ve (.....) kelimeleri Mef'ûl takdirinde olsun. Dolayısıyla onların izafeti hakiki değildir. Bununla bunun varlığı ve devamı kastedilmiştir.

Azâbı çetin'sözü ise, (.....) azâbı şiddetli'takdirindedir. Dolayısıyla nekre arasında bulduğunda onların hepsinin sıfat değil bedel olduğunu bildiririm, denilmiştir.”

Yine: “Bir nekreyi ma'rifeler arasında bulduğunda onların hepsinin sıfat değil bedel olduğunu bildiririm” denilmiştir.

(.....) sözünün başına (.....) ın getirilmesi bir nükteden dolayıdır. O da; tevbekar günahkar için iki rahmetin bir araya getirilişinin ifadesidir. Tevbesini kabul edip onun (günahlarının) lehine sevap olarak yazması ve onun (tevbeyle) hiç işlenmemiş gibi günahları silip süpüren kılmasıdır. Sanki şöyle demiştir:

“Marifeti ve tevbenin kabulünü bir araya getiren.”

Rivâyet edildiğine göre Hazret-i Ömer (radıyallahü anh), Şam halkından olan güçlü kuvvetli birini kaybetmişti. Onu aradı (ve kendisinden haber aldı.) Hazret-i Ömer'e (radıyallahü anh):

-İçkiye dadandı, denildi. Ömer (radıyallahü anh), katibine:

- “Yaz Ömer'den falaria: Sana selâm olsun. Kendisinden başka ilâh olmayan Allah'ı, sana övüyorum. Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın ismiyle. Hâ - Mim. Dönüş ancak O'nadır.” dedi. Mektubu mühürledi ve elçisine:

- “Bunu onu ancak ayık bulduğunda ver.” dedi. Sonra yanındakilere onun tevbe etmesi için dua etmelerini emretti. Mektup ona geldiğinde bir taraftan onu okuyor, diğer taraftan da:

- Allah bana beni bağışlayacağını vadetti ve beni azâbından sakındırdı, eliyordu. Bunu defalarca tekrarladı. Sonunda ağlamaya başladı. Sonra bu işi bıraktı. Güzel de bıraktı ve tevbesini de güzel yaptı. Onun işi Ömer (radıyallahü anh)'e ulaşırca:

- “Kardeşinizin ayağının kaydığım gördüğünüz de işte böyle yapın. Onu tutun. Durdurun, bağışlaması için Allah'a dua edin. Onun aleyhine şey tana yardımcı olmayın.” Ebû Nunynı. HİLYE. 4, 97.

(.....) de aynı şekilde (.....) nin sıfatıdır. Başlarıgıç cümlesi olması da mümkündür. (.....) dönüş demektir.

4

İnkâr edenler müstesna hiç kimse Allah'ın âyetleri hakkında tartışmaz. Öyle ise onların şehirlerde gezip dolaşması seni aldatmasın.

Onları yalanlamak ve inkâr etmek suretiyle âyetler hakkında tartışmaz. Nitekim âyeti kerimedeki:

“Hakkı batıla gidermek için boş yere mücadele ettiler.” sözü de buna delalet etmektedir. Ancak karışıklıklarını izah etmek, müşkilleri çizmek, manalarını açığa çıkarmak ve onlarla sapıkları reddetmek için onlar hakkında yapılan tartışmalar Allah (celle celâlihü) yolunda yapılan en büyük cihaddır. “Onların şehirlerde dolaşması seni aklatmasın.” Onların canlı alışverişlerle ve kârlı kazançlarla çok kâr elde etmiş olarak sağ salim dolaşması seni aldatmasın, çünkü onların işinin akibeti azâba gitmektedir. Daha sonra bunun nasıl okluğunu açıklayarak onlardan önceki yalanlayan milletlerin helâk edildiğini bildirdi ve şöyle buyurdu:

5

Onlardan önce, Nûh kavmi ve bunlardan sonraki topluluklar da (peygamberlerini) yalanladılar, her ümmet kendi peygamberini yakalanaya azmetmişti. Batılı hakkın yerine koymak için mücadele ettiler. Bunun üzerine ben onları yakaladım. İşte (bak) cezâlarıdırmam nasılmış gör.

Nûh kavmi, Nûh (aleyhisselâm) ı yalanladı. “Sonraki topluluklar...” Nûh kavminden sonra peygamberlere karşı guruplaşan ve onlara harp ilân edenlerdir. Onlar; Âd, Semûd, Lût kavmi ve onlardan başkalandır. “Her ümmet peygamberini yakalanaya azmetmişti. “Bu ümmetlerden her biri -ki onlar: Nûh (aleyhisselâm) kavmi ve sonraki topluluklardır- peygamberlerine karşı gelip öldürmeye azmetmişti. (.....), esir, demektir. “Bâtılı hakkın yerine koymak için...” îmanı küfürle gidermek için.

Mekke ekolü ve Hafs'a göre (.....) deki (.....) idgamsızdır.

Şunu kasdetmektedir: “Onlar, onu (peygamberlerim) yakalanayı kastettiler. Bunun üzerine ben de onların cezâsını, peygamberleri yakalanayı istemelerine uygun bir şekilde onları yakalanak ve cezâlarıdırmak şeklinde verdim.”

Ya'kûb'a göre (.....) şeklinde (.....) ile, “İşte bak cezâlarıdırmam nasılmış gör.”

Yani sizler, onların beldelerine uğruyorsunuz ve onların işlerini görüyorsunuz demektir. Bu içinde şaşkınlık veren bir mananın bulunduğu açıklamadır. (Müşriklerin hala ders almamasından dolayı işitenlere şaşkınlık veren bir mana.)

İnkâr edenlerin cehennem ehli olduklarına dair Rabbinin sözü böylece gerçekleşti.

Medine ve Şam kırâatine göre (.....) şeklindedir. (.....) mahallen merfûdur. (.....) den bedeldir.

Yani, kâfirlere cehennem ashâbıdan olmaları bu gereklilikler gibi gerekli olmuştur. Manası; “Dünyada iken kökünden koparıp atan bir azapla yok edildikleri gibi, âhirette de cehennem azâbıyla azap edilmeleri vâcib olmuştur”, şeklindedir.

Ya da sebep (.....) ının hafsı ve fiilin bitştirilmesi ile mahallen mensubtur. “İnkâr edenler...” Kureyş'tir. Manası; “O ümmetlerin helâk edilmesi vâcib olduğu gibi, aynı şekilde bunların da helâk edilmeleri vâcib olmuştur.” Çünkü onları tek bir sebep biraya toplamaktadır. O da onların cehennem ashâbıdan olmalarıdır. (.....) den sonra durulmalıdır. Çünkü eğer geçilirse “Onlar, arşı taşıyan, cehennem ashâbıdır.” manası ortaya çıkar.

Yani, arşı taşıyanlar ve onun etrafını kuşatanlar -ki onlar da meleklerin büyükleri için kerubiyyun'dur- cehennem ashâbı için sıfat olurlar. Bunun yanlışlığı da ortadadır. .

Arş'ı yüklenenler ve bir de onun çevresinde bulunan (melekler) Rablerini hamdile teşbih ederler. O'na îman ederler. Mü'minlerin de bağışlanmasını isterler. “Ey Rabbimiz! Senin rahmet ve ilmin herşeyi kuşatmıştır. O hâlde tevbe eden ve senin yoluna gidenleri bağışla. Onları cehennem azâbından koru (derler).”

Rivâyet edildiğine göre arş'ı taşıyan meleklerin ayakları en aşağı arzda, başları da arş'ı delip geçmiştir. Böyle oldukları hâlde onlar huşu sâhibidirler, gözlerini kaldırıp bakmazlar. Nitekim hadis-i şerifte şöyle buyru rul muştur:

“Allah'u Teala bütün meleklerle, diğer meleklerle karşı üstün olmaları sebebiyle arşı taşıyan meleklerle sabah akşam selâm vermelerini emretmiştir.”

Denildi ki:

“Arşın etrafında tehlil ve tekbir getirerek tavaf eden yetmiş bin sâf melek vardır. Onların gerisinde ellerini omuzlarına koymuş, ayakta tehlil ve tekbir getiren yetmiş bin sâf melek vardır. Onların gerisinde de sağ ellerini sol elleri üzerine koymuş, her biri birbirinden farklı, teşbihlerle teşbih eden yüz bin saf (daha) vardır.”

(.....), mübtedanın haberidir. O da (.....) dır.

“Rablerini hamd ile...” yani O'nun hamdiyle birlikte, demektir. Çünkü (.....) onların teşbihlerinin hamd ile olduğuna delalet etmektedir. “Ona îman edenler...” Arşı taşıyan ve arşın etrafında hamdiyle teşbih eden meleklerin îman ettiğini bildiğimiz hâlde bunun (zikredilmesinin) faydası, imanın şerefini ve üstünlüğünü ortaya koymak ve O'na tesbih etmektir. Bu sebeple peygamberleri Kur'ân'ın birçok yerinde dürüstlikle vasfetmiştir.

(.....) onlar'vardır. Bu söz hâldir. “Senin rahmet ve ilmin herşeyi kuşatmıştır.” Mana da herşeyi kuşatan rahmet ve ilimdir. Zira aslı, senin rahmetin ve ilmin herşeyi kuşatmıştır, şeklindedir. Lakin fiil, rahmetin ve ilmin sâhibine isnad edilmek suretiyle ve O'nun, rahmet ve ilimle nitelendirilmesi hususunda mübalağa olsun diye temyiz olmak üzere mensûb kılınmaları suretiyle söz aslından kaydınlı. “O hâlde tevbe edenleri bağışla.”

Yani rahmet ve ilmin zikrine uygun olması için onlardan tevbe edeceğini bildiğin kişileri bağışla. “Senin yoluna girenleri...” yani davet ettiğin hidâyet yoluna girenleri demektir.

Rabbimiz! Onları da onların atalarından, zevcelerinden, nesillerinden iyi olanları da kendilerine vadettiğin Adn cennetlerine koy. Şüphesiz Azîz ve Hakîm olan sensin.

(.....) Nasb makamdadır. (.....) deki ya da (.....) deki (.....) üzerine atıftır. Mana; “onlara vadettiğin, onların babalarından sâlih olanlara da vadettiğin...” şeklindedir.

“Azîz ve Hakîm olan sensin.”

Yani mağlûb olmayan sultansın. İktidar ve kudretine rağmen sen hikmetsiz hiçbirşey yapmazsın. Senin hikmetinin icabı da vadini yerine getirmektir.

9

Bir de onları her türlü kötülüklerden koru. Sen kimi kötülüklerden korursan o gün muhakkak ki onu rahmetine mazhar kılmışsındır. Bu en büyük kurtuluştur.

Kötülüklerin karşılığından kurtulmuşsundur ki, o da cehennem azâbıdır. “Bu en büyük kurtuluştur.” yani azâbm kaldırılması en büyük kurtuluştur.

10

İnkâr edenlere şöyle nida edilir: Allah'ın gazâbı, sizin kendinize olan gazâbınızdan daha büyüktür. Zira siz îmana davet ediliyorsunuz, fakat inkâr ediyorsunuz.

“İnkâr edenlere...” kıyamet gününde cehenneme girdiklerinde ve nefislerine kızdıklarında cehennem muhafızları onlara şöyle nida eder: “Allah'ın gazâbı, sizin kendinize olan gazâbınızdan daha büyüktür.”

Yani, Allah'ın (celle celâlühü) sizin nefislerinize karşı olan gazâbı, sizin kendi nefislerinize karşı olan kızgınlığınızdan daha büyüktür. Bunu bir defa söylemekle yetindi.

(.....), buğzun en şiddetlisidir. Zemahşeriye göre, (.....) cümlesi birinci (.....) ile mensûbtur. Mana: “Onlara kıyamet gününde şöyle denir: Peygamberler sizi îmana çağırdığında siz onu kabulden imtina ediyor ve ona karşı küfrü seçiyordunuz. İşte Allah'ın sizin kötülüğü ve inkârı emreden nefsinize karşı o zaman ki buğzu isteklerine uymak suretiyle cehenneme girdiğiniz bugün, cehennem de olduğunuz hâlde sizin onlara olan buğzunuzdan daha şiddetlidir.” Denildi ki:

“Allah'ın şu an size olan buğzu, sizin birbirinize olan buğzunuzdan daha büyüktür.” Nitekim âyeti kerime de de:

“Daha sonra kıyamet gününde birbirinizi inkâr eder ve birbirinizi larîetlersiniz.” Ankebut, 25. buyurulmuştur.

“Zira siz îmana davet ediliyorsunuz.” sözü sebeptir. Camiul İslam ve başka kitaplarda şöyle denilmiştir: (.....) gizli bir fiille mensûbtur. Buna (.....) sözü delalet etmektedir.

Yani îmana çağırılıp inkâr ettiklerinde Allah (celle celâlühü) onlara buğzeder. Birinci (.....) ile mensûb olmaz. Çünkü (.....) mastar olduğu hâlde mübtedadır. Haberi de (.....) dur. Bu da (.....) de amel etmez. Çünkü mastardan haber verildiğinde ona sılası olacak hiçbirşeyin taallûku için câiz değildir. Ondandır haber vermek tamamını bildirmektir. Ona taallûk eden şey ise noksanını haber verir. Zamanlar farklı olduğu için ikinci (.....) ile de mensûb olmaz. İşte onlar, cehennemde nefislerine buğzederler. Hâlbuki dünyada iken îmana davet edilmişlerdi de inkâr etmişler, küfür üzerinde ısrar etmişlerdi.

11

Onlar: “Rabbimiz! Bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin. Biz de günahlarımızı itiraf ettik. Bir daha (bu ateşten) çıkmaya yol var mı?” derler.

“Bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin.”

Yani iki öldürmeyle ve iki diriltmeyle. Ya da iki ölümle ve iki hayatla, demektir. İki öldürmeyle, onların önce ölü olarak yaratılmalarını sonra da ecelleri geldiğinde öldürülmelerini kastetmiştir. Ölü olarak yaratılmalarının (.....) olarak adlandırılması doğrudur. “Sivrisineğin cismini küçülten, fiilin cismini büyüüten zâtı teşbih ederim.” denilmesinin doğru olduğu gibi. Orada büyüüttü sözünden küçülttüye, küçülttü sözünden büyüüttüye

doğru bir nakil söz konusu değildir. Bunun sebebi de büyüklüğün ve küçüklüğün yapılmış tek bir şeyde câiz olmasıdır. Yapan kişi câiz olandan birinci seçtiğinde yapılan şeyi câiz olan diğerinden değiştirmiş olur. Onu değiştirmesi, onu ondan nakletmesi gibidir. İki diriltme ile de birinci diriltilişin dünyada, ikinci diriltilişin diriliş gününde olduğunu kastetmiştir. Buna:

“Sizler ölü idiniz sizi diriltti, sonra sizi öldürdü, sonra sizi (tekrar) diriltti” Bakara, 28. âyeti delalet etmektedir.

Denildi ki: “Birinci ölüm dünyadadır. İkincisi ise sual için diriltildikten sonra kabirdedir.”

Birinci diriltme, ölümden sonra sual için kabirdeki diriltmedir, ikincisi ise diriliş (günü) için olandır.

“Günahlarınızı itiraf ettik.” öldürme ve diriltme fiillerinin, üzerlerinde tekerrür ettiğini gördüklerinde Allah'ın (celle celâlühü), sıfırdan yaratmaya kâdir olduğu gibi tekrar yaratmaya da kâdir olduğunu bildiler. Diriliğin inkarı ile ilgili işledikleri günahları ve ona tabi olan diğer isyanlarını itiraf ettiler. “Bu ateşten çıkmaya yol var mı?” dediler.

Yani, 'Er ya da geç kurtulmamız için herhangi bir kesin çıkış yolu var mı?' dediler. Ya da ümitsizlik bundan başkası için meydana gelmiştir. O da, çıkış da yoktur, çıkışa yol da. Bu kendilerine ümitsizlik galebe çalmış kişilerin sözüdür. Bunu şaşkınlık içinde söylerler. Bu sebepten dolayı da cevap buna göre gelmiştir. O da şudur:

12

Onlara: “Bir olan Allah'a çağrıldığınız zaman inkâr ettiniz. O'na ortak koşulunca inanıp tasdik ediyorsunuz. Artık hüküm, yücelerin yücesi Allah'ındır.” (denir)

İşte içinde bulunduğunuz şey budur. Sizin Allah'ın (celle celâlühü) birliğini inkâr etmeniz ve O'na şirk koşmaya iman etmeniz sebebiyle çıkışa asla bir yol yoktur. “Hüküm Allah'ındır.” Size sürekli azapla hükmedecektir.

“şanı yücedir, hükmü reddolunmaz.” “hakimiyeti büyüktür, karşılık vermesi (mükâfat cezâ vermesi) sınırlarıdırılmaz. “Denildi ki:

“Hâricîler, sanki'hüküm ancak Allah'a âittir'sözlerim bundan almışlardır.” Katâde şöyle demiştir:

“Hâricîler isyan ettiğinde Ali (radıyallahü anh):

- Bunlar kimlerdir? diye sordu.

- Muhakkimundur, (hüküm ancak Allah'a âittir diyenlerdir), denildi. Bunun üzerine Ali (radıyallahü anh):

- 'Bu kendisiyle batılın kastedildiği hak sözdür.' demiştir.

13

Size âyetlerim gösteren, sizin için gökten rızık indiren O'dur. Allah'a yönelenden başkası ibret almaz.

“Âyetlerini...” rüzgâr, bulut, gök gürültüsü, şimşek, yıldırımlar ve benzerlerini Mekke ve Basra kırâatine göre (.....) şeklindedir.

“Rızık... “yağmuru çünkü o rızkın sebebidir. “Allah'a yönelenden başkası ibret almaz.” Allah'ın (celle celâlühü) âyetleriyle ancak şirkten tevbe edip Allah'a (celle celâlühü) dönenler öğüt ve ibret alırlar. Çünkü inatçı kişi ne düşünür ne de öğüt alır. Bundan sonra Allah'a (celle celâlühü) yönelenlere şöyle buyurmuştur:

14

Kâfirlerin hoşuna gitmese de Allah'a, O'nun için dindar ve muhlis olarak dua edin.

“Allah'a dua edin.” O'na (celle celâlühü) ibâdet edin. Dini şirkten arındırıp yalnız O'na halis kılarak ibâdet edin demektir. “Kâfirlerin hoşuna gitmese de...” demek, bu sizden olmayanları gazâba getirse de demektir.

Dereceleri yükselten, arşın sâhibi Allah, buluşma gününe karşı uyarmak için emrinden olan ruhu, kullarından dilediğine indirir.

“Dereceleri yükseltendir.” “Arşın sâhibidir.” “Ruhu indirir.” cümleleri (.....) cümlesine âit üç haberdur. Ya da bunlar, hazfedilmiş, bir mübtedanın haberleridir.

“Dereceleri yükseltendir... “sözünün manası, gökleri birbiri üstüne yükselten ya da kullarının dünyadaki makamlarını yükselten. Ya da onların cennetteki konaklarını yükselten, demektir.

“Arşın sâhibi... “sözünün manası, göklerin fevkindeki arşının sâhibidir. Mülküne muhtaç olmaması ile birlikte onu, azametini göstermek için meleklerin tavaf yeri olarak yarattı.

“Ruh” Cebrâîl (aleyhisselâm) dır. Ya da kalplerin kendisiyle hayata kavuştuğu vahiydir. “Emrinden...” emri için, ya da emriyle demektir. “Uyarmak için...” Allah (celle celâlühü), ya da üzerine ruhun indirildiği kişi ki o da Nebi (aleyhisselâm) dır. Buna yakub'un (.....), “uyarman için” şeklindeki kırâati delalet etmektedir. “Buluşma günü...” kıyamet günüdür. Çünkü onda gök ehli ile yer ehli, öncekilerle sonrakiler biraraya gelirler. Mekke kırâat imâmları ve Ya'kûb'a göre (.....) şeklindedir.

O gün onlar (kabirlerinden) meydana çıkarlar. Onların hiçbir şeyi Allah'a gizli kalmaz. (Allah onlara sorar ve cevabını verir): “Bugün hükümrانlık kimindir?” “Kahhar olan tek Allah'ındır.”

“Meydana çıkarlar.” ortaya çıkarlar. Onları, ne dağ, ne tepe, ne de bina hiçbir şey örtmez. “Onların hiçbirisi Allah'a gizli kalmaz.” yani onların amellerinden ve hallerinden hiçbirşey. “Bu gün hükümrانlık kimindir?”

Yani Allah'tı Teala bunu hiç kimsenin cevap veremediği bir anda sorar. Daha sonra da “Kahhar olan tek Allah'ındır.” diyerek kendisi cevap verir. Kahhar; muhatabı ölümle mahveden, demektir.

(.....) kelimesi (.....) in delaletiyle mensûbtur.

Yani bugün hükümrانlık kim için sabit oldu, demektir. Denildi ki:

“Bir münadi nida ederek:

-‘Bu gün hükümrانlık kimindir?’der. Mahşer halkı da ona:

-‘Kahhar olan tek Allah'ındır.’ diye cevap verir.”

Bugün herkese kazandığının karşılığı verilir. Bugün haksızlık yoktur. Şüphesiz Allah hesabı çarçabuk görendir.

O günde hükümrانlığı sadece Allah'a (celle celâlühü) âit olduğuna itâat ettikten sonra bunun neticelerini saydı. Onlar da, her nefis dünyada iken işlediği hayır ya da şerrin karşılığını görecektir. O'ndan zulüm sadır olmaz. Çünkü O kullarına zulmedici değildir. Hesabı güç görmez. Çünkü birini hesaba çekmek O'nu, diğerini hesaba çekmekten alıkoymaz. Mahlûkatın tamamını aynı anda hesaba çeker. O hesaba çekenlerin en hızlısıdır.

Onlara yaklaşan günün tehlikesini anlat. O zaman gamla dolu ve yutkunur oldukları hâlde, yürekleri gırtlaklara dayanmıştır. Zalimlerin ne dostu, ne de itâat edilecek şefâatçisi vardır.

“Yaklaşan gün...” kıyamettir. Yakınlığından dolayı bununla isimlendirilmiştir.

(.....) cümlesi, (.....) den bedel kılınmıştır.

“Yürekleri gırtlaklara dayanmıştır.”

Yani gırtlaklara yükselmiştir. Onların kalpleri yerlerinden yükselir, gırtlaklarına dayanır. Çıkamaz ki ölsünler, yerine de dönmez ki nefes alsınlar ve rahatlasınlar. “Gamla dolu ve yutkunur oldukları hâlde...” gırtlaklarıyla yutkunur oldukları hâlde.

“Tulumun ağzını bağladı.” sözünde olduğu gibi. (.....) kelimesinden hâldir. Kalplerin sahihlerine hamledilmiştir. (.....), cemi' salim olarak çoğul “öfkeyi belirtmeyip yutkunmak” ile nitelendirdi.

“Zalimler... “den kasıt kafirlerdir. “Dost... “şefkatli bir dost. “İtaat edilecek şefâatçi...”

Yani şefâat edemez, demektir. “İtaat edilecek” sözü “İtaat” kelimesinden mecazdır. Çünkü gerçekte itâat ancak üstteki kişi için olur. Kastolunan şefâatin ve itaatin olmayacağıdır.

“Orada çölde kelerin deliğine girdiğini göremezsın.” sözünde olduğu gibi. Burada hem keleri hem de onun deliğine girişini nefyetmiştir. Lafiz, şefâatin değil de itaatin olmayacağına ihtimal taşısa da her ikisini de nefyetmektedir.

Hasen'dan şöyle rivâyet edilmiştir:

“Vallahi onlar için elbette şefâatçi yoktur.”

19

Allah, gözlerin hain bakışım ve kalplerin gizlediğini bilir.

(.....), mastardır.'Hıyanet'manasına gelmektedir. Hastalıktan kurtarmak manasına gelen (.....) veznindedir. Nazarın helâl olmayana çevrilmesidir. “Kalplerin gizlediği...” kalplerin gizlediği emaneti ve hıyaneti. Denildi ki:

“O yabancı bir kadına şehvetle gizlice bakması, sonra da kalbiyle onun güzelliğini düşünmesidir. Bu bakışı ve düşünüşü esnasında yanında kimler olduğunu bile bilmez. Ama Allah (celle celâlühü) bunların tamamını bilir.”

(.....) gibi (.....) deki (.....) nin haberlerinden biridir. Ancak (.....) sözüyle (.....) nin illetini bildirdi. Daha sonra “İtaat edilecek bir şefâatçi yoktur” sözüne kadar da buluşma gününün ahvalini zikretmek suretiyle başka bir konuya girdi. Bu sebepten dolayı da kardeşlerinden (haber olanlardan) uzak oldu.

20

Allah adaletle hükmeder, O'nu bırakıp taptıkları ise hiçbir şeye hükmedemezler. Şüphesiz Allah, hakkıyla işiten ve görendir.

“Adaletle...” yani bu sıfatıyla. O ancak adaletle hükmeder. Onların ilâhları hiçbir şeye hükmedemez. Bu onları alaya almaktır. Çünkü kudretle nitelendirilmeyen bir şey için o hükmeder ya da hükmedemez denilmez.

Nâfi'ye göre (.....) şeklindedir. “Şüphesiz Allah, hakkıyla işiten ve görendir.” sözü “Allah gözlerin hain bakışım ve kalplerin gizlediğini bilir.” âyetini açıklamaktadır ve onların dediklerini işittiğine ve yaptıklarını gördüğüne ve onları buna göre cezâlarıdıracağına dair tehdittir. Ayrıca ondan başka taptıklarını da işitmezler ve görmezler şeklinde nitelenmiştir.

21

Onlar yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki, kendilerinden öncekilerin akibetinin nasıl olduğunu görsünler. Onlar kuvvet yönünden ve yeryüzünde eserler bakımından bunlardan daha üstündüler. Böyleyken Allah, onları günahları yüzünden yakaladı. Onları Allah'ın azâbından koruyan da olmadı.

“Kendilerinden öncekilerin akıbetinin nasıl olduğunu...” yani, kendilerinden önce peygamberleri yalanlayanların işinin sonunun nasıl olduğunu demektir. (.....) ayırma edatıdır. Onun hakkı iki ma'rife arasına gelmektedir. Ancak (.....) şeklindedir. “Eserler...” yani kaleler ve saraylar. “Allah onları günahları yüzünden yakaladı.” onları günahları sebebiyle cezâlarıydı. Onları, Allah'ın azâbından koruyan hiçbirşey de olmadı.

22

Bunun sebebi, peygamberleri kendilerine apaçık mu'cizeler getirdikleri hâlde inkâr etmeleri idi. Allah da kendilerini tutup yakalayiverdi. Şüphesiz O, kuvvetlidir. Azâbı da pek çetindir.

Cezâlarıdırılmaları, onların peygamberlerini, kendilerine apaçık mu'cizeler getirdikleri hâlde inkâr etmeleri sebebiyle idi. “Kuvvetlidir” herşeye Kâdir'dir. Cezâlarıdırıldığında “Azâbı pek çetindir.” .

23-24

Andolsun ki, biz Mûsa'yı mu'cizelerimiz ve apaçık hüccetle Fir'avun, Hamân ve Kârun'a gönderdik. Onlar: “Bu, çok yalancı bir sihirbazdır.” dediler.

“Mu'cizelerimiz... “den kasıt dokuz mu'cizedir. “Apaçık hüccetle... “açık delûie demektir. Bu çok yalancı bir sihirbazdır, dediler de apaçık delili sihir ve yalan olarak adlarırdılar.

25

İşte o (Mûsa) tarafımızdan kendilerine hakkı getirince: “Onunla beraber îman edenlerin oğullarını öldürün, kâdirîlerini sağ bırakın.” dediler. Ancak kâfirlerin tuzağı elbette boşa çıkar.

“Hakkı...” nübüvveti. “Onunla beraber îman edenlerin oğullarını öldürün, kâdirîlerini sağ bırakın.”

Yani önceden olduğu gibi öldürme işini tekrarlayın. “Kâdirîlerini da -hizmet etmeleri için- sağ bırakın.” “Kafirlerin, tuzağı elbette boşa çıkar” yani telef olur, gider. Onlar evvela onların öldürülmesine girişmişlerdi de bu, onlara fayda vermemişti. Allah'ın (celle celâlühü) kazası, korktukları kimsenin ortaya çıkışıyla neticelendi. Bu ikinci öldürme de, onlara fayda sağlamayacaktır.

Fir'avun, çocukları öldürmeyi bırakmıştı. Mûsa (aleyhisselâm) gönderildiğinde, onun ortaya çıktığını anlayınca kinle ve Mûsa (aleyhisselâm) a arka çıkanları bununla menederim zannıyla bu işe tekrar girişti. Ancak o tuzağının ikinci bir defa toptan boşa çıkacağını bilemedi.

26

Fir'avun: “Bırakın beni Mûsa'yı öldüreyim, varsın Rabbine “yalvarsın. Çünkü ben onun sizin dininizi değiştireceğinden yahut yeryüzünde fesat çıkaracağından korkuyorum.” dedi.

Fir'avun, adamlarına: “Bırakın beni Mûsa'yı öldüreyim” deyip onu öldürmek istediğinde: O senin korkacağın biri değildir. Sadece bir sihirbazdır. Onu öldürdüğünde insanları şüpheyne sevkemiş olursun. Sonra onlar senin; ona karşı delil getirmekten âciz kaldığına inanırlar.” diyerek onu bundan menettiler. Gerçekte ise, Fir'avun, onun peygamber olduğuna ve getirdiklerinin, sihir değil mu'cizeler olduğuna kesin olarak inanıyordu. Ancak o hilekar biriydi. En küçük bir şey için bile adam öldüren, kan döken biriydi. Saltanatını yok edeceğine inandığı birini niçin öldürmesin ki? Lakin o, onu öldürmeye teşebbüsü ederse tezden öleceğinden korkuyordu. Nitekim onun, “Rabbine yakarın” sözü, onun Mûsa (aleyhisselâm) dan ve onun Rabbine yapacağı duasından şiddetle korktuğunun sâdık şahididir. Onun, “bırakın beni Mûsa'yı öldüreyim” sözü, kavmine işi değişik göstermek ve onlara, kendisini, onların menettiği izlenimini vermek içindir. Halbuki onu sadece kalbindeki korku menetmişti. Eğer onu öldürmezsem “dininizi değiştireceğinden “korkuyorum.

Yani üzerinde bulunduğunuzu değiştireceğinden korkuyorum, demektir. Onlar Fir'avun'a ve putlara tapıyorlardı.

Ya da Mûsa'nın yeryüzünde fesat çıkaracağından korkuyorum Medine, Basra ve Hafs'a göre (.....)Maki (.....) nin hareketi ötre (.....) deki (.....) ın hareketi üstündür. Diğerlerine göre ise (.....) nın hareketi üstün (.....) ın hareketi ötre. Ancak (.....) ye uygunluğundan dolayı birinci görüş savaşıma ve çatışmadır. Ekim dikim alanları, iş yerleri, ve kazanç yerleri boşalır. İnsanlar öldürülmek ve kaybolmak suretiyle helâk olurlar. Sanki şöyle demiştir: “Ben bunun sizi dine çağırarak suretiyle dininize zarar vermesinden korkuyorum.” Ya da “onun sebebiyle çıkacak fitneler vesilesiyle dünyanıza zarar vermesinden korkuyorum” Kufelilerin dışındakiler (.....) şeklinde okumuşlardır. Bunun manası, muhakkak ki ben, sizin hem dininizin ve hem de dünyanın birlikte fesâda uğrayacağından korkuyorum, şeklindedir.

Mûsa da: “Ben hesap gününe inanmayan her kibirliden, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz (olan Allah'a) sığındım.” dedi.

Mûsa (aleyhisselâm), bunu katledilmesiyle ilgili Fir'avun'un sözünü işittiğinde konuşarak söyledi. “Sizin de Rabbiniz” sözünde, onları kendisine tabi olmaya, Allah'ın (celle celâlühü) korumasına sığınmaya ve O'na tam bir tevekkülle bağlanmaya teşvik vardır. -Sığınması, Fir'avun'u ve diğer zalimleri toplasın ve kinaye yollu olsun da daha etkili ve daha kapsamlı olsun- diye “her kibirliden” dedi. Tekebbür sözüyle büyülenmeyi kastetti. Bu sözün sâhibinin alçaklığına ve zulmünün aşırılığına delil getirdi. Şöyle dedi: “Hesap gününe inanmayan.” Çünkü bir adam da kibir, âhireti inkâr ve akibeti hakkında vurdumduymazlık bir araya gelirse, taş yürekliliğin ve Allah'a, (celle celâlühü), O'nun kullarına karşı hücum edip saldırganın sebepleri tamamlanmış demektir. Artık hiçbir büyük günah kalmaz ki onu işlemeşin. “sığındım” ve (.....) manaca kardeş kelimelerdir. Ebû Amr, Hamza ve Ali'ye göre (.....) şeklinde idğam iledir.

Fir'avun ailesinden olup imanını gizlemekte bulunan bir mü'min adam şöyle dedi: “Siz bir adamı, rabbim Allah'tır, demesiyle öldürür müsünüz? Hâlbuki o size Rabbinizden apaçık mu'cizeler de getirmiştir. Bununla beraber eğer o yalancı ise yalanı kendisinedir. Eğer o doğru sözlü ise sizi tehdit edegeldiği (azâb)ın bir kısmı olsun sizi çarpar. Şüphesiz ki Allah, haddi aşan, yalancı kimseyi hidâyete erdirmez.

Denildi ki: “O Fir'avun'un amcasının oğluydu, Kıpti idi. Gidice Mûsa'ya îman etmişti.”

(.....) kavli (.....) kelimesinin sıfatıdır. Yine şöyle denildi:

“O İsrâ'il oğullarındandı.”

(.....) kavli (.....) nun sııasıdır.

Yani'imanim Fir'avun ailesinden koruyan mü'min adam,'demektir. İsmi Sem'an ya da Habib ya da Harbil ya da Hazbü'dir. Kuvvetli olan ise ilkidir.

“Bir adamı Rabbim Allah'tır demesinden dolayı öldürür müsünüz?” Bu ondan sadır olan büyük bir inkardır. Sanki şöyle demiştir:

“Suçsuz birini öldürmek gibi çirkin bir fiili mi işliyorsunuz? Bahaneniz de sadece hak sözü söylemesi. O da'Rabbim Allah'tır'sözü. O sadece onun Rabbi değil, sizin de Rabbinizdir.”

(.....) cümlesi hâldir. “O size Rabbinizden apaçık mu'cizeler de getirmiştir” dedi.

Yani o sözünün doğruluğunu tasdik için bir tek mu'cizeyle değil, kendisine rububiyetin nisbet edildiği zât katından birçok mu'cizelerle gelmiştir. Bu (söz) onları onu kabule yavaş yavaş sevketmektedir.

“Eğer yalancı ise yalanı kendinedir, eğer doğru sözlü ise sizi tehdit edegeldiği (azâb)'ın bir kısmı olsun sizi çarpar.” İkiye taksim yoluyla onlara delil getirdi. O da, onun ya yalancı olacağı ya da doğru sözlü olacağıdır. Eğer yalancıysa yalanın vebali ona âittir ve o vebal ona yapışır. Eğer doğru sözlüyse sizi tehdit edegeldiği azâbın bir kısmı olsun size isabet eder.

Doğru sözlü bir peygamberden sadır olan bir tehdit olduğu hâlde, onlara karşı yumuşak davranıp şerlerinden korunmak ve orta yolu takip etmek için “Tehdit edegeldiği azâbın tamamı” demedi. Kabul etmeyeceği manası da yoktur. Sanki o, onlara şöyle dedi:

“Onun doğru sözlülüğü hâlinde size isabet edecek olan şeyin en azı, onun tehdit ettiği şeyin bir kısmıdır. O da tez azaptır. Bunda da sizin helâkiniz vardır.”

Onları dünya ve âhiret azâbıyla tehdit etti. “Eğer yalacıysa” sözünü “doğru sözlüyse” sözünden önce söylemesi de bu kabildendir. Parçanın bütün ile tefsiri onun bozukluğunu göstermektedir.

(.....), haddi aşan, demektir. “Yalancı” iddiasında yalancı olan, bu da aynı şekilde yumuşak davranma babmdandır. Mana, eğer o haddi aşan yalancı biriye Allah (celle celâlühü) onu kendi haline bırakmak suretiyle başarısız kılar ve onu helâk eder. Böylece siz de ondan kurtulursunuz. Ya da eğer haddi aşan, yalancı biri olsaydı elbette Allah onu peygamberliğe hidâyet etmezdi ve elbette onu mu'cizelerle desteklemezdi, şeklindedir. Denildi ki:

“Müsrif (haddi aşan) kelimesiyle Mûsa (aleyhisselâm) ı kastettiği zannedildi, halbuki o bununla Fir'avunu kastetti.”

29

Ey Kavmim! Bugün bu yerde başta olan kimseler olarak hükümrانlık sizindir. Ama Allah'ın hışmı bize gelip çatarsa kim bize yardım eder? Fir'avun: “Ben size kendi görüşümden başkasını işaret etmiyorum. Ben size ancak doğru yolu gösteriyorum” dedi.

“Başta olan kimseler olarak” demek üstün kimseler olarak demektir. (.....) kelimesi (.....) deki (.....) den bedeldir.

“Bu yerde” Mısır toprağında. “Allah'ın hışmı bize gelip çatarsa bize kim yardım eder?” Şunu kastediyor: Mısır'ın hükümrانlığı size âittir. Kasan'lara galip geldiniz. Onları zelil kıldınız. Artık işinizi kendi aleyhinize bozmayın. Allah'ın (celle celâlühü) azâbına yönelmeyin. Çünkü eğer O (celle celâlühü), size gelirse sizin O'na (celle celâlühü) karşı gücünüz yetmez ve O'nu (celle celâlühü) sizden hiç kimse alıkoymaz.

“Bize kim yardım eder” ve “bize gelirse” dedi. Çünkü akrabalık yönüyle o onlardandı. Ve o, onlara nasihat edeninde bu hususta kendilerine ortak olduğunu bildirmek istiyordu. “Fir'avun ben size ancak kendi görüşümü işaret ediyorum,” dedi.

Yani size onun öldürülmesiyle ilgili görüşümü işaret ediyorum. Onun öldürülmesinden başka hiçbirşeyi tasvip etmiyorum. Sizin bu söyledikleriniz de doğru değil. Bu görüşle de size ancak doğru yolu gösteriyorum.

Yani doğru, uygun şeyi gizlemiyorum. Açıkladığının hilafına sizden hiçbir şey saklamıyorum, şeklindedir. Dilinin ve kalbinin, dediği hususta uyum içinde olduğunu kastediyor. Halbuki o, yalan söylüyor. Mûsa (aleyhisselâm) dan gelebilecek musibetlere karşı içinde şiddetli bir korku taşıyordu. Ancak o yalandan kahramanlık gösterisi yapıyordu. Eğer o gizli korku olmasaydı hiç kimseye danışmaz ve işi işaret noktasında durdurmazdı.

30-31

İman eden olan (adam) dedi ki: “Şüphesiz ben sizin için Nûh kavminin, Âd, Semûd ve onlardan sonra gelenlerin durumu gibi, peygamberleri yalanlayan toplulukların uğradıkları bir günün benzerinden korkuyorum. Allah, kullarına bir zulüm dileyecek değildir.”

“Bir günün benzerinden.” Günlerinin benzerlerinden demektir. Çünkü onu (günü) topluluklara muzaf kıldığı, onları “Nûh kavminin, Âd, Semûd ve onlardan sonra gelenlerin durumu gibi” sözüyle açıkladığı ve onlardan her bir topluluğun bir helâk edilme günü olduğu şüphesiz anlaşıldığı için çoğul yerine tekil getirmiştir. Onlar inkâr yalanlama ve diğer günahlarla ilgili alışkanlıklarına devam ettiler. Bunu adet haline getirmesi ona devam etmeleri ve ondan geri kalmamaları sebebiyledir.

Burada kastedilmiş bir muzaf gerekmektedir.

Yani “onların alışkanlıklarının cezâsı gibi” ikinci (.....) birinci (.....) nin atfı beyanı olduğu için mensûbtur. “Allah, kullarına bir zulüm dileyecek değildir.”

Yani Allah (celle celâlühü), kullarına zulüm dilemez ki onları suçsuz yere azaplarıdırsın. Ya da hakettikleri azâbın daha fazlasını versin.

Yani onların helâk edilmeleri adaletin neticesi idi. Çünkü onlar, onu yaptıklarıyla hak etmişlerdi. Bu:

“Rabbin kullarına zulmedici değildir” 41 âyetinden daha belîğdir.

Şöyle ki:

O (celle celâlühü) herhangi bir zulmü dilemeyi dahi nefyetti. Kullarına karşı zulüm dilemekten dahi uzak olan zât, onlara zulmetmekten daha da çok uzaktır. Mu'tezilenin yaptığı: “O, onların zulmetmelerini istemez.” Şeklindeki tefsîr uzak bir tefsirdir. Çünkü şöyle derler:

“Bir adam diğerine (.....) derse bunun manası,'sana zulmetmek istemiyorum', şeklindedir.” Bu dünya azâbıyla korkutmadır. Daha sonra onları âhiret azâbıyla korkuttu.

32

Ey kavmini! Gerçekten sizin için o bağın şıp çağırışma gününden (kıyametten) korkuyorum,

“Bağırışıp çağırışına günü.”

Yani kıyamet günü, Mekke kırâati ve Ya'kûb'a göre her iki hâlde de (vakf ve vasl hâli) (.....) şeklindedir (.....) nin hazf olması sebebiyle güzeldir. Çünkü esre (.....) ya delalet etmektedir ve bu surelerin sonu (.....) ile bitmektedir. Bu Allah'u Teala'nın A'raf sûresinde hikâye ettiği şeydir:

“Cennet halkı cehennem halkına seslendi...” A'raf, 44.

“Cehennem halkı cennet halkına seslendi...” A'raf, 50.

“A'râf halkı seslendi...” A'raf, 48.

Denildi ki: “Bir münadi nida eder: Ayık olsun! Faları saadete ulaşmıştır. Bundan sonra ebedî olarak bedbaht olmaz. Agah olsunt Faları bedbaht olmuştur. Ebedî olarak saadete ulaşmaz.”

33

Arkanıza dönüp kaçacağınız gün, sizi Allah(ın azâbın)dan kurtaracak kimse yoktur. Allah kimi saptırırsa artık onu doğru yola iletecek de yoktur.

Hesap yerinden sapıp cehenneme doğru meylederek koşacağınız gün “Allah'tan -Allah'ın (celle celâlühü) azâbından- koruyacak -menedecek, def edecek- doğru yola iletecek” doğru yola irşad edecek.

34

Andolsun ki (Mûsa'dan) önce Yûsuf da size açık burhanlar getirmişti. O vakit de onun size getirdiği şeyler hakkında şüphe edip durmuştunuz. Hatta o vefat edince de: “Allah, ondan sonra peygamber göndermez.” dediniz. İşte Allah o aşırı giden şüphecileri böyle şaşırtır.

“Yûsuf.” o Ya'kûb oğlu Yûsuf'tur (asm). Denildi ki:

“O Ya'kûb oğlu Yûsuf oğlu Efi'ayim oğlu Yûsuf'tur. Onlar arasında peygamber olarak yirmi yıl kaldı.” Denildi ki:

“Mûsa'nın Fir'avun'u Yûsufun Fir'avun'udur. Onun zamanına kadar yaşamıştır.” Denildi ki:

“O başka bir Fir'avun'dur. Allah (celle celâlühü), 'Onlar, size mu'cizelerle Mûsa'dan önce Yûsuf gelmişti'diye azarladı. Onlar hakkında da şüpheyi düşmüş, şüphe içinde kalmaya devam etmişsiniz.”

“O vefat edince de... -kendi nefsinizde delilsiz olarak hükmedip- Allah ondan sonra peygamber göndermez, -dediniz.

Yani bunu küfrünüzün üzerine ikame ettiniz ve size tekrardan delil getirilmeyeceğini zannettiniz.- İşte Allah, o haddi aşan şüpheçileri böyle,saptırır.”

Yani Allah, isyanında haddi aşan ve dininde şüpheye düşen herkesi böyle bir saptırmayla saptırır.

35

Onlar, kendilerine gelmiş hiçbir hüccet olmadığı hâlde Allah'ın âyetleri hakkında mücadele edenlerdir. Gerek Allah yanında, gerekse îman edenler yanında bu davranışa karşı kin ve öfke büyümüştür. Allah büyüklük taslayan her zorbanın kalbini işte böyle mühürler.

(.....) kavli (.....) den bedeldir. Çoğul olduğu hâlde, ondan bedel kılınması câizdir. Çünkü orada haddi aşan tek bir kişiyi değil, bütün haddi aşanları kastetmiştir. “Allah'ın âyetleri hususunda...” onların defedilmesi ve iptal edilmesi hususunda. Sultan hüccet, delil demektir. “Kin ve öfke büyümüştür.”

Yani buğz büyümüştür.

(.....) nın faili (.....) un zamîridir. O mana olarak çoğul, lafız olarak tekildir. Bedel manası üzerine hamlolundu. Ona dönen zamîr ise lafız üzerine hamlolundu. (.....) nin mübteda olarak merfû' olması da câizdir. Bu şekilde olunca (.....) daki zamîrin, kendisine döneceği bir muzaf takdiri gerekmektedir. Onun takdiri de şöyledir:

“Allah'ın âyetleri hususunda mücadele edenlerin mücadelesi, Allah katında kin ve öfke bakımından büyük olmuştur.”

Ebû Amr'a göre (.....) şeklinde tenvinlidir. Kalp, büyüklük taslama ve zorbalık yapma ile vafedilmiştir. Çünkü o, o İkisinin menbaıdır. “Kulağı işittim” sözünde olduğu gibi. Günahkâr olan, bütün beden olduğu hâlde, “Onu gizleyen kalbi günahkardır.” Bakara, 283. âyeti de böyledir.

36-37

Fir'avun: “Ey Haman! Bana yüksek bir kule yap. Belki yollara, göklerin yollarına erişirim de Mûsa'nın ilahına yükselip çıkarım. Şüphesiz ben, onu yalancı sanıtefsir.” dedi. Böylece Fir'avun'a yaptığı kötü işi süslendi ve yoldan saptırıldı. Fir'avun'un tuzağı tamamen boşa çıktı.

Fir'avun, kavminin kafasını karıştırmak için, ya da cehaletinden dolayı: “Ey Haman! Bana yüksek bir kule yap.” dedi;

Yani köşk yap. Denildi ki:

“Sarh (kule) uzakta olsa da bakan kişiye gizli kalmayan görünen binadır.” Bir şey görüldüğünde, açığa çıktıığında (.....) denilmesi de bundandır. Hicaz ve Şam ekolü ile Ebû Amr'a göre (.....) şeklindedir.

“Yollara erişirim...” dedikten sonra, onun durumunun büyüklüğünü göstermek ve büyük bir işi kastettiğini açıklamak için, “göklerin yollarına” sözünü ondan bedel kaldı.

Yani, onların yollarına, kapılarına ve onlara götüren şeylere demektir. Seni bir şeye götüren her bir şey sebeptir. İp ve benzerleri gibi.

Hafs'a göre (.....) kelimesi nasb ileidir. Tereccinin (meydana gelme imkânının şart koşulması) temenniye (talebe) benzetilmesi suretiyle (.....) nin cevabı olmak üzere “yükselip çıkarım. “Mana,'çıkayım da ona bakayım'sheklindedir. “Mûsa'nın ilahına yükselip çıkarım” Mana; “çıkayım da ona bakayım” , şeklindedir.

“Omu -Mûsa'yı (aleyhisselâm), O'nun benden başka ilahı olduğuna dair sözü hususunda- yalancı sanıyorum.” “Böylece.. “Bu şekilde bir süslemeyle ve yüz çevirmeyle Firavtın'a yaptığı işi süslendi. “Yoldan...” doğru yoldan.

Kûfeliler ve Ya'kûb'a göre (.....) şeklinde (.....) ın üstünüyledir.

Yani kendisinden başkasını yoldan saptırdı. Ya da o kendisi yoldan saptı, demektir. Süslü gösteren ise, ona vesvese vermesiyle şeytandır.

“Şeytan onlara işlerini süsledi de onları yoldan çevirdi.” Neml. 24. âyetinde olduğu gibi. Ya da süslü gösteren Allah'u Teala'dır.

“Kendilerine amellerini süsledik de onlar körü körüne bocalayıp dururlar.” Neml. 4. âyeti onun bir benzeridir.

“Boşa çıktı.” ziyana ve başarısızlığı uğradı.

38
O îman eden kimse: “Ey kavmim! Siz bana uyun, sizi doğru yola götüreceğim.” dedi.

Mekke, Ya'kûb ve Sehl'e göre (.....) şeklindedir, her iki hâlde de (.....) iledir.

“Doğru yola...” Bu azgınlığın zıddıdır. Bunda Fir'avun ve kavminin azgınlık yolunda olduklarına dair açık beyana kadar kinaye vardır. Önce kısaca söyledi. Sonra açıkladı. Dünyayı kötölemekle ve onun zannını küçültmekle giriş yaptı.

39
“Ey kavmim! Şüphesiz bu dünya hayatı geçici bir eğlencedir. Ama âhiret gerçekten kalınacak yurttur.”

Dünya hayatı kısa bir geçinmedir. Ona meyletmek de şerrin ta kendisi ve fitnelerin menbaıdır.

İkinci olarak âhireti yüceltti. “Âhiret gerçekten kalınacak yurttur.” Sözüyle onun gerçek yurt olduğunu, karar kılınacak yer olduğunu beyan etti. Daha sonra telef eden şeyden uzaklaştırmak ve yakınlaştıran şeye teşvik için amellerin iyisini, kötüsünü ve onların herbirinin akibetini şu sözüyle zikretti.

40
Kim bir kötülük işlerse onun kadar cezâ görür. Kim de kadın veya- erkek mü'min olarak faydalı bir iş yaparsa, onlar kendilerine hesapsız rızık verilmek üzere cennete girerler.

Mekke ve Basra kırâat imâmları ile Yezid ve Ebû Bekir'e göre “girdirilirlir” şeklindedir. Daha sonra şu sözüyle iki davet arasını karşılaştırdı. Onun, meyvesi cennetler olan Allah'ın (celle celâlühü) dinine davetini ve onların, akibeti cehennem olan uzak koşmaya davetini.

41
“Ey kavmim! Nedir bu hâl? Ben sizi kurtuluşa çağırıyorum, siz beni ateşe çağırıyorsunuz?

Hicaz kırâati ve Ebû Amr'a göre (.....) şeklindedir. (.....) nın üstünüyledir.

“Kurtuluşa” yani cennete.

42
Siz, beni, Allah'ı inkâr etmeye ve hiç tanımadığım şeyleri O'na ortak koşmaya çağırıyorsunuz, ben ise sizi, O Azîz ve çok bağışlayan Allah'a davet ediyorum.

(.....) cümlesi, birinci (.....) den bedeldir. (.....) ve (.....) (onu yola irşad etti) denildiği gibi. (.....) ve “onu şuna davet etti” denir.

“Hiç tanımadığım...” Rabliği hususunda hiçbir bilgim olmayan bilginin olmamasıyla kastedilen bilinenin olmadığıdır. Sanki şöyle demiştir: “Siz beni, O'na ilâh olmayan şeyleri ortak koşmaya çağırıyorsunuz. İlâh olmayan şeyin de ilâh olarak bilinmesi nasıl sahih olur.”

“Ben ise sizi O Azîz ve çok bağışlayıcıya (Allah'a) davet ediyorum.” O Allah'tır (celle celâlühü). Onu noksan sıfatlardan tenzih ediyorum. O onların isnad ettiklerinden çok yücedir.

“Ey kavmim...” şeklindeki nidanın tekrarı, onlara yapılan uyarının şiddetini artırmak ve onları gaflet uykusundan uyarmak içindir. Bunda, onların onun kavmi olduğu ve onun Fir'avun hanedanından olduğu manası vardır. İkinci nidada değil de üçüncü nidada (.....) getirildi. Çünkü ikincisi, üçüncüsü hilafına mücmeli beyan eden söze dahildir. Onun tefsiridir.

43

Sizin, beni davet ettiğiniz şeyin dünyada da âhirette de hiçbir davete yetkisi yoktur. Gerçekte dönüşümüz Allah'adır. Aşırı gidenlere gelince, işte onlar ateş ehlidirler.

Basra'lılara göre (.....) kavminin, onu kendisine davet ettikleri şeyin reddidir. “hak oldu” , manasına fiildir. Devamında gelen (.....) ise onun failidir.

Yani onun davetinin batıllığı hak ve vâcib oldu, demektir. Manası, “Beni gerçek mabud, kulları kendisine taate çağırıyor. Sizin kendisine ve ibâdet edilmesine çağırdığınız şeyler ise buna çağırıyor, rablik iddiasında da bulunmuyorlar.”

Ya da manası; o ne dünyada ne de âhirette dualara icabet edemez. Ya da onun kabul gören bir daveti yoktur, demektir. Karşılığı ve mefaati olmayan davet, davet kılınmıştır. Ya da karşılık bulması davet ismiyle isimlendirilmiştir. “Yaptığın şekilde cezâlanırsın.” Mecmuu'l-Emsâl, 2, 155. sözünde olduğu gibi. Karşılığı verilen bir fiilin cezâ olarak adlandırıldığı gibi.

(.....),'dönüşümüz'demektir.

“Aşırı gidenler... “şirk koşanlar.

44

Size söylediklerimi yakında hatırlayacaksınız. Ben işimi Allah'a ısmarlıyorum. Çünkü Allah kullarını çok iyi görendir.

Azâbın inişi anında size söylediğim bu nasihati hatırlayacaksınız. “İşimi Allah'a ısmarlıyorum.” teslim ediyorum, bırakıyorum, dedi. Çünkü onlar onu tehdit etmişlerdi.

Medine ekolü ve Ebû Amr'a göre (.....) şeklinde (.....) nin üstünüyledir. Allah (celle celâlühü), kullarının amellerini ve gidecekleri yeri çok iyi görendir.

45

Nihayet Allah, onların kurdukları tuzakların kötülüklerinden onu korudu ve Fir'avun'un kavmini ise kötü azap kuşatıverdi.

Tuzaklarının belalarından ve kendilerine muhalefet edenlere uyguladıkları çeşitli işkencelerden ona uygulamak istediklerinden korudu. Denildi ki:

“O, onların yanından çıktı ve dağa kaçtı. Onu yakalanak için bine yakın kişi gönderildi de onlardan bir kısmını yirtıcı hayvanlar yedi, geri dönenleri de Fir'avun astı.”

“Kuşatıverdi.” indi dernektir.

46

Bir ateştir ki, onlar sabah akşam buna sokulurlar, kıyametin kopacağı günde: “Fir'avun ailesini azâbın en çetinine sokun” (denilir).

(.....) kelimesi (.....) den bedeldir. Ya da hazfedilmiş bir mübtedanın haberidir. Sanki “o kötü azap nedir?” denişmiştir de, “o ateştir” denilmiştir.

Ya da mübtedadır. Haberi de (.....) dır. Onların ona arzedilmesi, onunla yakılmasıdır. İmâm, esirleri kılıçla öldürdüğünde, “İmâm, esirleri kılıca arzetti” denilir.

“Sabah - akşam” yani bu iki vakitte ateşle azap edilirler. Bu ikisi arasında ya başka bir şeyle azap edilirler ya da onlara nefes aldırılır. Sabah - akşam sözünün “devamlı” manasına olması da mümkündür. Bu dünyadadır. Kıyametin kopacağı günde cehennem bekCinlerine “Fir'avun'un hanedanını cehennem azâbına sokun.” denir.

(.....) fiilî Medine ekolü, Hamza, Ali, Hafs, Halef ve Ya'kûb'a göre if'al babındandır. Diğerlerine göre ise (.....) şeklindedir.

Yani onlara “Ey Fir'avun hanedanı! Cehennem azâbına girin.” denir. Bu âyet kabir azâbının delilidir.

47

(Kâfirler) ateşin içinde birbirleriyle çekişirlerken zayıf olanlar, o büyüklük taslayanlara: “Biz size uymuştuk. Şimdi ateşin birazını bizden savabilir misiniz?” derler.

“Birbirleriyle çekişirlerken...” onların birbirlerine karşı düşmanlık yaptıkları vakti hatırla. “Büyüklük taslayanlar” la reisleri kastediyor.

(.....) ve “Tabi olanlar” demektir. (.....) in çoğulu (.....) olduğu gibi.

“Savabilir misiniz? -Defedebilir misiniz?- Birazını” bir parçasını.

48

O büyüklük tasiyanlar ise: “Şüphesiz hepimiz bunun içindeyiz. Şüphe yok ki Allah kulları arasında vereceği hükmü verdi.” derler.

(.....) deki tenvîn, muzâfun ileyhin yerine gelmiştir.

Yani her birimiz oradayız. Kimse kimseyi kurtaramaz. “Şüphe yok ki Allah kulları arasında vereceği hükmü verdi.” Onlar arasında cennet halkının cennete, cehennem halkının da cehenneme girdirilmesine hükmetti.

49

Ateşte bulunanlar cehennem bekCinlerine: “Rabbînîze dua edin. Bizden bir gün olsun azâbı hafifletsin.” diyecekler.

“Cehennem bekCinlerine” cehennem halkına azap edenlere demektir.

“Onun bekCinlerine..” demedi. Çünkü cehennemin zikredilmesinde korkutma vardır. Cehennemin, narın en derin yeri olması da muhtemeldir. En derin kuyu manasına “Cihinnam kuyusu” dedikleri gibi. Kâfirlerin en azılı zorbaları oradadır. Bunlara azap etmekle görevli meleklerin, Allah'u Teala'ya aşırı yakınlıklarından dolayı, dualarına daha ziyade icabet edileceğinden cehennem halkı kendileri için dua talebiyle onlara yönelmişlerdir. “Bir gün...” dünya günüyle bir gün miktarı kadar.

50

(BekCinler:) “Size peygamberleriniz apaçık delil getirmediler mi?” derler. Onlar da: “Evet getirdiler” derler. (BekCinler:) “O hâlde kendiniz yalvarm.” derler. Hâlbuki kâfirlerin duası heder olmaktan başka hiçbir değeri hâiz değildir.

BekCinler onlara uzun bir müddet geçtikten sonra azar olsun diye “Kıssa vuku bulmadı mı?” derler. Peygamberleriniz size gelmedi mi? sözü, kıssanın tefsiridir. “Açık delillerle” mu'cizelerle. Kâfirler de: “Evet geldiler...” derler. BekCinler de onları alaya alarak: “O Italde siz dua edin. “Ancak duanıza icabet olunmaz. “Kafirlerin duası heder olmaktan yani boşa çıkmaktan başka hiçbir değeri hâiz değildir.” Bu Allah'u Teala'nın sözünden veya cehennem bekCinlerinin sözünden olması da muhtemeldir.

51

Şüphesiz peygamberlerimize îman edenlere, hem dünya hayatında, hem şâhitlerin (şâhitlik) edecekleri günde yardım ederiz.

Onları hem dünyada hem de âhirette muhaliflerine karşı delille ve zaferle galib kılacağım kastediyor. Dünyada bazı vakitlerde imtihan olmak üzere mağlup kılınsalar da akıbet onlarındır. Allah (celle celâlühü) bir zaman sonra da olsa düşmanlarından intikam almalarını kolaylaştırır.

(.....) mensûbtur. “Sana dün ve bugün geldim.” sözünde olduğu gibi. Car ve mecrûr makamına hamlolunmuştur.

(.....) kelimesi (.....) kelimesinin çoğuludur. (.....) ve (.....) gibi. Peygamberleri ve hafaza meleklerini kastetmektedir. Peygamberler Rabbü izzetin katında kâfirler aleyhine yalanladıklarına dair şهادette bulunurlar. Hafaza melekleri de âdemoğulları için işledikleri amellere dair şهادette bulunurlar. Razi'nin, Hişam'dan yaptığı rivâyete göre (.....) şeklinde (.....) iledir.

52

O gün zalimlere özür dilemeleri hiçbir fayda sağlamaz. Artık lânet de kötü yurd da onlarındır.

(.....) cümlesi, (.....) dan bedeldir.

Yani “onların özürleri kabul olunmaz” .

Kûfe ekolü ve Nâfi'ye göre (.....) şeklindedir.

“Lânet” Allah'ın rahmetinden uzaklaşma.

“Kötü yurd da onlarındır.” yani âhiret yurdunun kötülüğü ki o da onun azâbıdır.

53-54

Andolsun ki biz Mûsa'ya hidâyeti verdik ve İsrâ'il oğullarına da akıl sahihleri için bir öğüt ve doğruluk rehberi olan kitabı miras bıraktık.

“Hidayeti...” bununla ona verilen mu'cizeler, Tevrât ve şer'i kuralların tamamını kastetmektedir. “Kitabı...” yani Tevrât ve İncil'i. Çünkü kitap cinstir.

Yani kitabı, bundan sonra şunu miras bıraktık, demektir. “Hidayet ve öğüt,” irşad ve hatırlatma.

(.....) ve (.....) kelimeleri mef'ûlun leh olmak üzere ya da hâl olmak üzere mensûbturlar.

“Ulu'l-elbab” , akıl sâhibleri demektir.

55

(Ey Resûlüm Muhammed!) Şimdi sen sabret. Çünkü Allah'ın vadi gerçektir. Günahının bağışlanmasını iste. Akşam sabah Rabbim hamd ile tesbih et.

Kavminin sana çektiği gama sabret.

“Allah'ın vadi gerçektir.” Senin zaferinle ve senin sözünü yüceltmesiyle ilgili geçen va'dinin hak olduğunu kastediyor. “Günahının bağışlanmasını iste.”

Yani ümmetinin günahlarının. “Akşam sabah Rabbini hamd ile tesbih et.”

Yani Rabbine ibâdet etmeye ve O'nu övmeye devam et.

“O ikisi; ikindi ve sabah namazlarıdır” denildi. (.....) dirde denildi.

Kendilerine gelmiş kafi bir delil olmaksızın, Allah'ın âyetleri hakkında münakaşa edenlerin kalplerinde hiç şüphe yok ki asla yetişemeyecekleri bir büyüklük hevesinden başka bir şey yoktur. Sen Allah'a sığın. Çünkü O, işiten ve görendir.

(.....) de vakf yoktur. Çünkü (.....) nin haberi, (.....) dur.

“Büyüklük...” büyülenme. O da öne geçme, baş olma, kendilerinin fevkinde hiç kimsenin olmaması arzusudur. Bu sebepten dolayı sana düşmanlık yaptılar, onları geçmenden ve senin elinin altında, yani emrinin ve nehyinin altında olmaktan korktukları için âyetlerini savdılar. Çünkü her sultan ve her saltanat, peygamberliğinin altındadır. Ya da haset ve azgınlık sebebiyle peygamberliğin ona değil de kendilerine âit olmasını istemektir.

“Eğer hayır olsaydı, ona inanmada bizi geçemezlerdi.” Ahkaf. 11. âyeti de buna delalet etmektedir.

Ya da mücadele etmek suretiyle âyetleri savmayı istemektir.

“Asla yetişemeyecekleri...” kibrin gerektirdiğine ulaşamayacaklardır. O da arzuladıkları başkanlık, ya da peygamberlik ya da âyetlerin savılmasıdır.

“Allah'a sığın. “Sana haset edenlerin ve sana karşı haddi aşanların tuzaklarından Allah'a sığın. Çünkü o, senin dediklerini ve onların dediklerini işitendir. Senin yaptıklarını ve onların yapacaklarını görendir. Dolayısıyla da O, onlara karşı sana yardım edecektir ve onların şerrinden seni koruyacaktır.

Göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından elbette daha büyük birşeydir. Fakat insanların çoğu bilmezler.

Onların, Allah'ın (celle celâlühü) âyetleri hususundaki mücadelelelerini, yeniden diriliği inkâr da kapsadığından -ki o mücadelenin aslı ve mihveridir onlara göklerin ve yerin yaratılışıyla delil getirdi. Çünkü onlar, onları yaratanın Allah (celle celâlühü) olduğunu ikrar ediyorlardı. Dolayısıyla büyüklüklerine rağmen onları yaratmaya Kâdir olan zât, hakirliğine rağmen insanı yaratmaya daha da çok kâdirdir. “Fakat insanların çoğu bilmezler.” çünkü onlar gafletin galebesinden dolayı düşünmezler.

Körle gören, inanıp iyi amellerde bulunanla kötülük yapan bir olmaz. Ne kadar az düşünüyorsunuz?

(.....) deki (.....) zaittir,

“Düşünüyorsunuz... “öğüt alıyorsunuz.

Kûfe ekolüne göre (.....) şeklinde iki (.....) lidir. Diğerlerine göre ise (.....) ve (.....) iledir.

(.....) hazfedilmiş bir mastarın sıfatıdır.

Yani (.....) şeklindedir. (.....) zait bir sıladır.

Kıyamet günü mutlaka gelecektir. Bunda hiç şüphe yoktur. Fakat insanların çoğu buna inanmazlar.

Kıyametin gelişi kesindir. Onda hiçbir şüphe yoktur. Çünkü mahlûkatın yaratılışı, hassaten yok olmaları için olmasın diye cezâ gerekmektedir.

“Fakat insanların çoğu buna inanmazlar.” onu tasdik etmezler.

Rabbiniz şöyle buyurdu: “Bana dua edin, size icabet edeyim. Çünkü bana ibâdeti bırakıp büyüklük taslayanlar aşağılarıarak cehenneme gireceklerdir.”

“Bana dua edin size icabet edeyim.” Size sevap vereyim. İbadet etme manasına gelen “dua” Kur'ân da çokça geçmektedir.

“Bana ibâdeti bırakıp büyüklük taslayanlar ...” sözü buna (ibâdet manasına olduğuna) delalet etmektedir. Nitekim Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) da:

“Dua ibâdettir.” Ebû Dâvud. 1479; Tirmizî. 3247; İbni Mace. 3828. buyurmuş ve bu âyeti okumuştur.

İbni Abbâs (rhm) dan şöyle rivâyet olunmuştur:

“Beni birleyin, sizi bağışlayayım.” Bu önce duanın ibâdetle, sonra da ibâdetin birlemeyle tefsiridir. Denildi ki:

“Benden isteyin, size vereyim.”

Mekke ekolü ve Ebû Amr'a göre “Girdinlecekterdir.” şeklindedir.

“Aşağılarıarak...” tahkir edilerek.

61

Allah, geceyi dinlenmeniz için (karanlık) gündüzü de (işinizi) görmeniz için aydınlık yapandır. Şüphesiz Allah, insanlara karşı lütüfkardır. Fakat insanların çoğu şükretmezler.

Bü isnadı mecâzîdendir.

Yani onda görmeniz için demektir. Çünkü hakikatte, görmek gündüzdeki kişiler içindir.

(.....) kelimesi mef'ûlün leh ile, (.....) kelimesi de hâl ile mukabele hakkına riayet için yanyana getirildi.

İki hâl, ya da iki mef'ûl olmadılar. Çünkü ikisi mana yönüyle karşı karşıyadırlar. Çünkü onlardan her biri diğerinin yerine gelir.

Yine “onda görmeniz için” denseydi isnadı mecâzîdeki fesahat ortadan kalkardı. Şayet “Sakin olarak” deseydi hakikat mecazdan ayrılmazdı. Zira gece hakikat olarak sükûnla nitelendirilmektedir.

Onların, (.....) yani “rüzgârın olmadığı sakın gece” sözlerini görmüyor musun?”

“Allah insanlara karşı lütüfkardır.” (.....) ya da (.....) demedi. Çünkü murad, lütfün belirsizleştirilmesi ve onu, hiçbir lütfün kendisinden üstün olmadığı bir lütuf kılmaktır. Bu da izafetle olur.

“Fakat insanların çoğu şükretmezler.” İnsanlar'kelimesinin tekrarlanmaması için'onların çoğu'demedi. Çünkü bu tekrar da küfrânı nimeti onlara tahsis vardır. Allah'ın (celle celâlühü) lütfuna, küfrânı nimet edenlerin ve O'na (celle celâlühü) şükretneyenlerin de onlar olduğu belirtilmiştir. Nitekim:

“Gerçekten insan çok nankördür.” Hacc, 66.

“İnsan çok haksızlık edendir, çok nankördür.” İbrâhîm, 34. ayetlerinde olduğu gibi.

62

İşte O, herşeyin yaratıcısı olan Rabbinizdir. O'ndan başka ilâh yoktur. O hâlde nasıl olup da döndürülüyorsunuz?

İşte sizin için geceyi ve gündüzü yaratan Allah'tır (celle celâlühü).

(.....) Bunlar eş manalı haberlerdir.

Yani O, bütün rububiyyet, uluhiyyet, herşeyin yaratıcılığı ve vahdaniyyet sıfatlarını haizdir. O hâlde O'na ibâdet etmekten putlara ibâdete hangi sebeple döndürölüyorsunuz?

63

Allah'ın âyetlerini bilerek inkâr edenler işte (haktan) böyle döndürülür.

Yani Allah'ın (celle celâlühü) âyetlerini inkâr eden, onları düşünmeyen ve hakkı arzulamayan kişilerin tamamı da bunların döndürüldüğü gibi döndürülür.

64

Allah, yeri sizin için bir mesken, göğü de kubbe gibi bir yapı gibi bina eden, size şekil verip de şeklinizi güzel yapan ve sizi temiz besinlerle rızıklandırandır. İşte O Allah, Rabbinizdir. Âlemlerin Rabbi olan Allah yücelerden yücedir.

“İstikrar yeri, mesken” demektir. “Bina” üzerinde tavan. “Size şekil verip de şeklinizi güzel yapan.” Denildi ki:

“Allah, insandan daha güzel surette hiçbir canlı yaratmadı.” Yine denildi ki:

“Onları hayvanlar gibi yüz üstü yaratmadı.” “Temiz besinler...” lezzetli besinler.

65

O daima diridir. O'ndan başka ilâh yoktur. O hâlde dinde ihlâs ve samimiyet Erbâbı olarak O'na dua edin. Övmek ve övülmek âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

“O'na dua edin.”

Yani, O'na (celle celâlühü) ibâdet edin. “Dinde ihlas ve samimiyet Erbâbı olarak...”

Yani şirk ve riyadan uzak bir şekilde “Elhamdulillah rabbil alemin” diyerek ibâdeti O'na has kılın.

İbni Abbâs (radiyallahü anh) den şöyle rivâyet edilmiştir:

“Kim (.....) Allah'tan başka bir ilâh yoktur.'derse hemen akabinde (.....) Bütün hamdler âlemlerin Rabbi olan Allah'adır.'desin.”

Kâfirler, peygamber (aleyhisselâm) dan putlara ibâdet etmeyi talep edince şu âyet indi:

66

(Ey Resûlüm Muhammed!) De ki: “Bana Rabbimden apaçık deliller gelince, o sizin Allah'ı bırakıp taptıklarınıza kulluk etmem bana yasaklanmıştır. Ben âlemlerin rabbine teslim olmakla emrolundum.”

“Açık deliller...” Onlar, Kur'ân'dır. Denildi ki: “Onlar, akıl ve vahiydir.”

“Alemlerin Rabbine teslim olmakla emrolundum.” Dosdoğru olmakla ve boyun eğmekle.

67

O sizi bir cins topraktan sonra bir meniden, sonra bir kan pıhtısından yaratır, sonra bebek olarak çıkaran, sonra sizi güçlü kuvvetli bir çağa erişmeniz sonra da yaşlılar olmanız için yaşatandır. İçinizden kimi de daha evvel öldürülmektedir. (Allah bunları) belirli bir süreye ulaşasınız ve aklınızı kullanasınız diye (böyle yapıyor)."

“Sizi...” yani aslınızı. (Toprak, meni, kan pıhtısı ve bebek şeklinde) tekil olarak söyledi. Çünkü maksat, cinsin beyanıdır.

(.....), hafzedilmiş bir fiile talluk etmektedir. Takdiri de “sonra erişmeniz için sizi bırakır (yaşatır)” şeklindedir.

Mekke ekolü, Hamza, Ali, Hammad, Yahya ve A'sa'ya göre (.....) kelimesi, (.....) ın esresiyledir.

“İçinizden kimi de daha evvel öldürölmektedir.”

Yani güçlü kuvvetli çağa ulaşmadan evvel ya da yaşlılık çağına ulaşmadan evvel. “Belli bir vakte ulaşmanız için...” manası, bütün bunları belirlenmiş bir vakte ulaşmanız için yapar. O da ölüm vaktidir. Ya da kıyamet vaktidir. Bundaki ibretleri ve delilleri aklınızı kullanıp anlamanız için böyle yapıyor.

68

O hem diriltten hem de öldürenidir. O herhangi bir işin olmasını dilediğı zaman yalnız “ol” der, o da oluverir.

Yani o, külfetsiz bir şekilde seri olarak yaratır.

69

Allah'ın âyetleri (Kur'an) hakkında tartışanlara bakmadın mı? Nasıl döndürölüyorlar.

Bu sürede “tartışma” kelimesini üç yerde zikretti. Bunun üç ayrı kavim ya da üç ayrı gurup hakkında olması mümkündür. Ya da tekid içindir.

70

Onlar, kitabı ve peygamberlerimize gönderdiğimiz şeyleri yalanlayanlardır. Onlar yakında anlayacaklar.

Kur'an'ı ve kitaptaki kuralları yalanladılar.

71-72

Boyunlarında demir halkalar ve zincirler olduğu hâlde (önce) sıcak suya (süröklenecekler) sonra ateşte yakılacaklardır.

(.....) geçmiş zaman zarfıdır. Ancak burada kastedilen istikbaldir. “Yakında gerçeğı anlayacaklar.” âyetinde olduğu gibi. Bu böyledir. Çünkü geleceğe dair işler Allahü teâlâ'nın haberlerinde, kesinlik ifade ettiğı için (.....) ve (.....) lafızlarıyla ifade olunurlar.

73-74

Sonra onlara: “Allah'ı bırakıpta ortak koştuklarınız nerede?” denilecek. Onlar da: “Bizden uzaklaştılar zaten biz önceleri hiçbir şeye tapmıyorduk” , diyecekler. İşte Allah, kâfirleri böyle şaşırtır.

(.....) dan maksat tapmış oldukları putlardır.

“Onlar bizden uzaklaştı” , onlar gözlerimizin önünden kayboldu. Artık onları görmüyoruz ve artık onlardan bir menfaat elde edemiyoruz. “Zaten biz önceleri hiçbir şeye tapmıyorduk” yani bugün bize göröndü ki o putlar hiçbir şey değillermiş ve biz de onlara hiçbirşeyle ibâdet ediyor değilmışiz.

Nitekim; “Ben filân adamı bir şey zann ediyorum.” dersin. Ama o adamla ilgili (onun hiç bir değerinin olmadığına ilişkin) bir haber aldığında artık sen onun yanında bir hayır aramazsın.

“İşte Allah kâfirleri böyle şaşırtır.” İlahları onları şaşırttığı gibi.

75

Bu sizin yeryüzünde haksız olarak şımarmanızdan ve aşırı derecede sevinip böbürlenmenizden ötürüdür.

76

İçinde ebedî kalmak üzere cehennemın kapılarından girin. Kibirlenenlerin dönüp gidecekleri yer ne çirkindir.

“Bu” yani sizin üzerinize inen azap/sizim yeryüzünde haksız yere şımarmanızdan ve aşırı derecede sevinip böbürlenmenizdendir.”

Yani size inen azâbın sebebi siz yeryüzünde mutlu idiniz. Allah'a (celle celâlühü) ortak koşup putlara tapınarak haksız yere böbürlenip geziyordunuz. Bunun için onlara şöyle denilecek:

“Cehennemin kapılarından girin.” Size ayrılmış cehennemin yedi kapısından girin. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

“Onun yedi kapısı vardır her bir kapı için onlardan bir grup taksim edilmiştir.” Hicr, 44.

“İçinde ebedî kalmak üzere...” onlar için orada ebedî olarak takdir edilmiştir. “Kibirlilerin donup gideceği yer ne çirkindir.” Haktan dönüp cehenneme gitmek ne kötüdür.

77

(Ey Resûlüm Muhammed!) onun için sabret Şüphesiz Allah'ın va'di gerçektir. Onlara söz verdiğimiz azâbın bir kısmını ya sana gösteririz ya da seni daha önce vefat ettiririz. Nasıl olsa onlar bize döndürülecekler.

“Ey Resûlüm Muhammed sabret! -Muhakkak ki kâfirleri helâk edileceğine ilişkin- Allah'ın va'di -haktır, muhakkak- gerçek -leşecek- tir.

(.....), bunun aslı (.....) dir. (.....) daki (.....) şartın manasını te'kid etmek için gelen zâiddir. Yine bunun için tekid nunu fiilin sonuna eklenmiştir. Görmez misin ki! Sen: (.....) demezsin de, (.....) dersin.

(.....) bu, cezâ (.....) fiiline mütealliktir. (.....) fiilin cezâsı ise mahzûftur. Takdiri ise şöyledir:

“Eğer onlara vaad ettiğimiz azapların bazısını -Bedir günü öldürülmeleri gibi- sana gösterirsek, işte bu odur. Eğer seni Bedir gününden önce vefat ettirirsek nasıl olsa kıyamet gününde bize döndürülecekler. İşte biz de o zaman en şiddetli bir şekilde onlardan intikam alacağız.”

78

“Şüphesiz ki senden önce de peygamberler gönderdik. Onlardan sana kıssalarını anlattığımız kimseler de var, durumlarını sana bildirmediğimiz kimseler de. Hiçbir peygamber, Allah'ın izni olmadan herhangi bir âyeti kendiliğinden getiremez. Allah'ın emri gelince de hak uygulanır ve o zaman bâtılı seçenler hüsrana uğrarlar.

“Senden önce de peygamberler -i içinde yaşamış oldukları milletlere- gönderdik. -Ki- Onlardan bazılarının kıssalarını sana anlattık, bazılarını da anlatmadık.” Denildi ki:

“Yüce Allah 8.000 peygamber göndermiştir. Onlardan 4.000'i İsrâiloğullartna gönderilmiştir. Diğer dört bini de İsrâiloğulları dışındaki tüm insanlığa gönderilmiştir.”

Hazret-i Ali (radiyallahü anh) den rivâyet edildiğine göre, Yüce Allah Kur'ân da kıssasını zikretmediği siyah bir peygamber göndermiştir.

“Allah'ın izni olmaksızın hiçbir şey peygamber kendiliğinden bîr âyet getiremez.” Bu onların inatları yüzünden âyetleri inkâr etmelerinin cevâbıdır. Bunun manası şudur:

“Biz bundan öncede bir çok peygamber gönderdik. Onlardan herbiri getirdikleri herbir âyeti ancak, Allah'ın (celle celâlühü) izniyle getirmişlerdir. O hâlde ben nereden sizin bilerek inkâr ettiğiniz âyeti getireyim. Ancak Allah dilerse ve getirilmesine izin verse o zaman gelir.”

“Allah'ın emri -yani kıyamet günü- gelince...” Ki bu muhakkak vadolunmuştur, gelecektir. Onların âyetleri inkâr etmelerinin akabinde onların bu düşüncelerini reddeden âyet geliyor:

“Hak uygulanır ve bâtılı seçenler hüsrana uğrar.” O inatçı kâfirler ki âyetleri gerçek olduğunu bile bile inkâr edeler.

79

Allah kimine binesiniz, kimini yiyesiniz diye sizin için hayvanları yaratandır.

-O öyle bir Allah'tır (celle celâlühü) ki- sizin için hayvanları –develeri- yarattı. Bir kısmına binmeniz, bir kısmını da yemeniz için.

80

Onlar da sizin için nice faydalar vardır. Gönlünüzdeki ihtiyaca onlara binerek ulaşırsınız. Onların ve gemilerin üzerinde taşırsınız.”

Süt vermeleri ve benzeri faydalar vardır.

Yine onların üzerine binerek ihtiyaç duyduğunuz işlerinize ulaşırsınız.

Kendi başınıza taşıyamayacağınız ağır yüklerinizi karada hayvanların üzerine yükleyip taşırsınız. Denizde de gemilere yüklersiniz.

81

Allah size âyetlerini (böylece) gösteriyor. Allah'ın âyetlerinin hangisini -onun katından geldiğini- inkâr edebilirsiniz.

(.....) kelimesi, (.....) fiili ile mensuptur. (.....) nin bu şekilde gelmesi münteşir olan kullanıma göredir. (Galatı meşhurdur.)

(.....) şeklide, yani (.....) nin müennes olarak (.....) şeklinde kullanımı çok azdır. Zira sıfat olanlar hariç isimlerde kelimelerin müzekker ve müennes diye ayrılması gariptir. Mesela (.....) ve (.....) gibi. (Bu kelimenin (.....) şeklinde kullanımı yoktur. Bu (.....) kelimesinde ise daha gariptir. Çünkü bu kelime daha mübhem (kapah)dir.

82

Onlar yeryüzünde dolaşıpta kendilerinden önce gelip geçenlerin akıbetlerinin ne olduğunu görmediler mi? Onlar hem sayıca daha fazla, hem de kuvvet ve yeryüzündeki eserleri yönünden daha üstün idiler. Fakat kazandıkları şeylerin kendilerine (azâba karşı) bir yararı olmadı.

Âyette geçen “eserler” kelimesi büyük yapılar, saraylar anlamındadır. “çok” kelimesi aded, sayı bakımından üstün, fazla anlamındadır.

83

Peygamberleri kendilerine apaçık deliller getirdiği zaman onlar kendilerindeki bilgiden dolayı sunardılar, sonunda alaya aldıkları şey kendilerini kuşatıverdi.

Onların ilimden maksatları dünya işleriyle ilgili, dünyadaki işlerin sevk ve idaresiyle alâkalı bilgilerdir. Nitekim başka bir âyeti kerime de Yüce Allah şöyle buyuruyor:

“Onlar dünya hayatının dış görünüşünü bilirler. Âhiretten ise tamamen gafildirler.” Rum, 7.

Peygamberler, onlara, dini / uhrevi ilimlerle gelince -ki o ilimler onlar için en uzak olan bilgilerdir. Zira o bilgiler dünyayı karalıyor, onun lezzetlerinden ve şehvetlerinden el çekmeyi istiyordu- ona iltifat etmediler ve onu küçük gördüler, onunla alay ettiler ve şöyle inandılar:

“Kendi ilimlerinden -daha faydalı ve kendi yaptıklarından daha menfaatli bir ilim yoktur. Bu inançlarıyla da-sunardılar. “Yahut bunun manası şöyledir:

Bu felsefecilerin ve Dehriyyuncuların ilmidir. Çünkü bunlar (felsefeciler ve Dehriyyuncular) Allah'ın (celle celâlühü) vahyini işittiklerinde ona karşı koydular ve Peygamberlerin ilmini, kendi bilgilerine kıyaslayıp küçük gördüler.

Sokrat, Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm)’in peygamber olarak gönderildiğini işittiğinde kendisine:

- Gidip onu görsen, denilince Sokrat:

- “Biz temizlenmiş bir kavimiz, bizi temizleyecek birine ihtiyacımız yoktur.” diye cevap vermiştir.

Bu âyetin diğer bir şekilde de anlamı şudur:

“Müşrikler peygambere gelen ilimle alay ederek ve gülerek şımarıklık gösterdiler.” Sanki âyet şöyle diyor:

Onlar ayetlerle / mu'cizelerle ve peygamberlerinin getirdiği vahiyle alay edip şımarıklık gösterdiler. Bu hususa Yüce Allah'ın şu âyeti delalet eder:

“O alay ettikleri şey kendilerini saracaktır.” Hûd, 8.

Ya da buradan kasıt peygamberlerdir, zira onların cehaletini, hakkı alaya almalarını görünce peygamberler, onlarla alay ettiler. Zira onların câhillikleri ve alayları neticesi başlarına gelecek belaları bildiler ve (bundan dolayı) kendilerine verilen ilimle sevindiler, Allah'a (celle celâlühü) şükrettiler. Kâfirleri de cehaletlerinde ısarları ve alay etmeleri kuşattı.

84

Azâbımızı gördüklerinde “bir olan Allah'a îman ettik. O'na şirk koştığımız şeyleri de inkâr ettik” dediler.

Âyette geçen (.....) kelimesi “azâbımızın şiddeti” anlamındadır.

85

Fakat azâbımızı gördükleri zaman îmanları kendilerine hiçbir yarar sağlamadı. Bu, Allah'ın, kulları arasında sürüp giden sünnetidir. İşte kâfirler o zaman hüsrana uğramıştır.

Yani îmanları sahih olmadı, îmanları kendilerine fayda sağlayacak istikamette olmadı.

(.....) kelimesi, (.....) ve benzerleri te'kid masdarı makamındadır.

“Allah'ın kulları arasında sürüp gelen sünneti...” azap indiğinde îman fayda vermez ve peygamberleri inkâr edenlere muhakkak azap iner.

“İşte o zaman kâfirler hüsrana uğrarlar.” Aslında kâfirler her zaman hüsrana içerisindedirler. Ama azâbı bizzat gözleriyle gördüklerinde bu hüsrana ortaya çıkar.

“Onlara bir fayda vermedi.” cümlesi (.....) cümlesinin neticesidir.

(.....) cümlesi “Azâbımızı gördüklerinde” cümlesinin tefsîr ve beyanı gibidir. Nitekim şöyle denir:

“Zeyd mal ile rızıklarıdırıldı. Ancak iyiliği engelledi ve fakirlere ihsanda bulunmadı.”

“Azâbımızı gördüklerinde...” cümlesi (.....) sözüne tâbıdır. Sanki şöyle diyor:

“İnkâr ettiler ancak azâbımızı gördükleri anda îman ettiler.”

Aynı şekilde “Kendilerine bir fayda vermeyecek. “cümlesi, (.....) cümlesine tâbıdır.

FUSSİLET SÛRESİ

Mushaf'taki sıralanaya göre 41. suredir. Sûre Mekke'de inmiştir. 54. ayetten ibârettir. Bu surenin bir ismi da Secde Sûresi'dir. Sureye başka isimler de verilmiştir. Fussilet Sûresi, Gafir-Mü'min Sûresi'nden sonra ve Zuhurf Sûresi'nden önce nâzil olmuştur. Nüzul sırasına göre Kur'ân'ı Kerîm'in 61. sûresidir.

Sûre ismini üçüncü âyette geçen ve Kur'ân âyetlerini niteleyen “fussilet” ifadesinden almıştır. Fussilet, kelimesi, “genişçe açıklandı” demektir. Sûre, ayrıca yukarıda da belirttiğimiz gibi “Hâ - Mim es-Secde” diye de anılır.

Surede başlıca hakka davet, batılda ısrar edenlerin uyarılması, vahyin insanlar üzerindeki ahlâki ve manevi etkileri konu edilmektedir.

1
“Hâ-Mîm.”

Eğer harflerden oluşan bu âyeti, surenin ismi olarak kabul edersek, o takdirde mübteda olur.

2
“Bu Kur'ân, Rahmân ve Rahîm olan Allah'tan indirilmedir.”

Bu âyetin başında yer alan (.....) kelimesi de birinci âyette surenin ismi olarak mübteda kabul ettiğimiz (.....) in haberi olur. Eğer, bu birinci âyetin harf sayılarından oluştuğunu kabul edersek, o takdirde, (.....) kelimesi mahzûf bir mübtedanın haberi olur. Üçüncü âyetin başda yer alan (.....) kelimesi de, ikinci âyetin başında yer alan (.....) kelimesinden bedeldir.

Ya da ilk haberden - yüklemden sonra ikinci bir haberdir veya mahzûf bir mübtedanın haberidir.

Yahut da, (.....) kelimesi, (.....) kavlinden mübtedadır. (.....) kelimesi ise, onun sıfatı, (.....) kavli de onun haberidir.

3
“Bu, bilen bir toplum için Arapça bir Kur'ân olarak âyetleri genişçe açıklanmış bir kitaptır.”

Bu âyette geçen (.....) kelimesi, değişik hükümleri içeren manada birçok detayları ihtiva eden şey genişçe olarak açıklandı, demektir ki, bunlar da Kur'ân'da yer alan ahkâm, darbı meseller, örneklmeler, öğütler, vaatler, tehdit ve uyarılar ile daha nice şeylerin açıklanması anlamındadır.

“Arapça bir Kur'ân” manasında olan (.....) kavli, ihtisas ve medih üzere mensûbtur.

Yani: “Oldukça detaylı olan bu Kitap ile murat ettiğim şey, şu ve şu nitelikleri taşıyan (Bir Kur'ân'dır.)”

Ya da hâl olarak mensûb kılınmıştır. Buna göre de mana şöyle olmaktadır:

“Bu, Arapça bir Kur'ân olduğu hâlde, bilen bir toplum için âyetleri genişçe açıklanmış olan bir kitaptır.”

Burada bilen toplumdan kasıt Arap olan bir toplum olup, onlar kendilerine genişçe âyetler hâlinde inen bu gerçekleri biliyorlardı. Ki, her şeyi onların Arapça olan dilleriyle açıklamaktadır.

Âyette geçen (.....) kavlindeki (.....) harfî, ya (.....) veya (.....) kelimelerine taallûk etmektedir.

Yani: “Bu, onlar için Allah tarafından indirilmiştir” ya da: “Âyetleri onlar için gayet genişçe olarak anlatılmıştır” demektir.

Burada en doğru olan husus, bunun makabli ile mabadı gibi sıfat olmasıdır.

Yani: “Arap olan bir topluma, Arapça bir Kur'ân olarak indirdik” demektir.

4

“Müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderilmiştir. Fakat onların çoğu yüz çevirmiştir. Artık onlar işitmezler.”

(.....) kelimeleri, Kur'ân'a âit iki sıfattırlar.

Yani kabul etmezler. Bu ifade âdetâ “Filân kimseden şefâatçilik etmesini istedim, sözümü duymazdan geldi” ifadesine benzer. Halbuki bu, “sözümü işitti, ama hala kabul etmiş değil ve gereğini de yerine getiriyor değildir.” Böyie olunca da, âdetâ söyleneni hiç işitmemiş gibi davranmaktadır.

5

Dediler ki: “Ey Resûlüm Muhammed!'Bizi çağırdığın şeye Tevhide karşı'kalplerimiz örtüler içerisinde, kulaklarınızda bir ağırlık, seninle bizim aramızda da bir perde vardır. O hâlde sen (istediğini) yap, şüphesiz biz de (istediğimizi) yapacağız.”

Âyette geçen (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğuludur ve örtüler, perdeler manasınadır.

“Kulaklarınızda -senin bize söylediklerini işitmemize engel olan-” bir ağırlık, seninle bizim aramızda da bir perde vardır.” Aslında bu örnekler, temsili -manada olan örneklerdir. Çünkü bu kimselerin hakkı kabul etmekten, hakkın gösterdiği doğrultuda tevhid inancını yaşamaktan ne kadar uzak olduklarını göstermektedir. Sanki bunların kalpleri kılıflar ve örtüler içerisinde de, buraya hakkın ve tevhid inancının nüfuz etmesini engelliyor gibidir. Kulaklarını hakkı duymaktan engellemiş, âdetâ sağır imiş gibiler hale getirmiştir. Böylece sözkdrmsu iki görüş ve kavrayışın, iki tür din anlayışının birbirlerinden olan uzaklıkları, âdetâ hiçbir zaman buluşamayacaklarını ifade eden bir vakiadır. Sanki bunların dava edindikleri, savundukları şey ve üzerinde oldukları inanç ile Rasûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile onun dava edindikleri şey arasında bir perde, bir engel varmış gibidir. Sanki aralarında dağlardan oluşan bir engel varmış veya benzer bir mani varmış gibi, birinin ötekisiyle kavuşmasına ya da birinin diğerini görmesine engel oluyor gibidir.

“O hâlde sen -istediğini yap, inancına ve dinine göre amel et. Bu çerçevede ne istersen onu- yap, şüphesiz biz de -dinimize ve inancımıza göre istediğimizi- yapacağız.”

Ya da: “Sen bizim inancımızı ortadan kaldırmak, iptal etmek için elinden geleni yap, biz de senin işini, devam elimizden geldiğince iptal etmeye, geçersiz kılmaya çalışacağız” demektir.

Âyette geçen (.....) kavlindeki (.....) cer edatının ziyade edilişindeki fayda şunu'belirtiyor: “Perdeleme, engel ister önce bizden başlamış olsun, ister bu engelleme önce senden gelmiş olsun, inancımızda herhangi bir değişme olmayacaktır. Sözkonusu olan orta mesafe ya da aralık ister bizim tarafımızdan olsun, ister senin tarafından olsun, örtü ile tamamen kaplanmış, çevresi sarılmış vaziyettedir. Orada herhangi bir boşluk da yoktur.”

-Eğer; “Bizimle senin aranda hicap var, örtü bulunmaktadır” denmiş olsaydı, bu takdirde mana şöyle olurdu: “Hicap ve engel iki tarafında ortasındadır, engel tam orta yerdedir.” demek olurdu.

6

De ki: “Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Fakat bana ilâhınızın yalnızca bir tek ilâh olduğu vahyediliyor. Artık O'na yönelin ve O'ndan bağışlanma dileyin. Allah'a ortak koşanların vay hâline!”

Müşriklerin, “Kalplerimiz örtüler içerisinde” ifadesine karşılık verilen cevap: “De ki: Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Fakat bana ilâhınızın yalnızca bir tek ilâh olduğu vahyediliyor” kavlidir. Bunun açıklaması ve tefsiri şöyledir:

Resûlullah onlara dedi ki: “Ben bir melek değilim. Ben de sadece sizin gibi bir beşerim, bir insanım. Sizden farkım, bana sadece vahyin gelmesidir. Benim size peygamber olarak gönderildiğimin doğruluğu vahiyle sabittir. Ben, bir beşerim, bir insanım. Mademki benim peygamber olduğum sahih ve gerçektir, sizin de bana uymanız, tabi olmanız farzdır. Çünkü sizin ilâhınız bir tek ilâhtır.”

“Artık -Tevhid inancına bağlı kalarak ona dönünün. Hiç sağa sola sapmadan samimi ve ihlâs ile kulluğunuzu Allah (celle celâlühü) a yapın. Birtakım kimseleri veliler ve şefaatçiler, araçlar edinerek şeytanın sizi saptırdığı, size gösterdiği yollara sapmayın, ona aldanmayın ve- “O'na yönelin ve -şirk koştuktan ötürü- O'ndan bağışlanma dileyin. Allah'a ortak koşanların vay hâline!”

7

Onlar zekâtı vermeyen kimselerdir. Onlar âhireti de inkâr ederler.

“Onlar zekâtı vermeyen -zekâtın farz olduğuna inanmayan ve bu nedenle de zekât vermeyen- kimselerdir.” Ya da kendilerini arındıracak olan şeyleri yapmıyorlar. Kaldı ki kendilerini arındıracak olan şey de îman etmeleridir. “Onlar âhireti -öldükten sonra yeniden dirilmeyi, sevabı ve ikabı, cezâlarıdırılmayı- de inkâr ederler.”

Âyette zekât ile ilgili konunun kâfirlikle bir arada zikredilmesi ise, şu sebeptendir. İnsan için en sevdiği şey malıdır. Mal, onun ruhunun öz kardeşidir, öteki yarısıdır ya da mal canın yongasıdır. Kişi, eğer malını Allah (celle celâlühü) yolunda harcarsa, bu, onun istikamet üzere olduğunda, doğru yolda olduğuna en büyük delil ve delildir.. Niyetinin samimiliğini ve dürüstlüğü gösterir. Kalbinin saflığını ve arılığını ortaya koyar. İçinde herhangi bir aldatmanın, bir dalaverenin yer almadığını ifade eder. Çünkü kalpleri İslam'a ısmırlananlar, sadece ağızlarındaki kırıntıları yalanakla aldanırlar. Nitekim Hanif oğullarının irtidat etmeleri, dinden dönme sebepleri, zekât vermemekte direnmeleri olmuştur. Bu nedenle bu noktaya dikkat çekiliyor.

Burada aynı zamanda mü'minleri, zekât vermeye teşvik manası olduğu gibi, zekât vermeye engel olmaya, olanlara karşı da çok şiddetli bir korkutma ve tehdit ifadesi yer almaktadır.

8

“Şüphesiz îman edip sâlih ameller işleyenler için ise kesintisiz bir mükâfat vardır.”

Denildiğine göre bu âyet, hasta olanlar veya yatalak durumda bulunanlar, yaşlılar, ibâdet ve taat görevlerini yerine getirmede güçleri yetersiz olanlar hakkındadır. Bunlar için de ecirleri, âdetâ o görevlerini yaparcasına ve yapmışçasına verilecek ve defterlerine öylece yazılacaktır.

Yani sağlıklı hâlde iken nasıl yazılacak idiyse, hastalık ve benzeri durumlarda da aynen yazılmaya devam edecektir.

9

De ki: “Siz mi yeri iki günde yaratana inkâr ediyor ve O'na ortaklar koşuyorsunuz? O, âlemlerin Rabbidir.”

“De ki: Siz mi yeri iki günde'-y mi Pazar ve Pazartesi günlerinde-'yaratana inkâr ediyor., 'Burada Rabbimizin “İki günde” ifadesine yer vermesi, acele etmemeyi, her işi teenniyle yapmayı kullarına öğretmesi içindir. Yoksa Yüce Allah, dilese herhangi bir şeyi veya fiili anında yaratır. Bunda asla kuşkuyla yer yoktur've O'na ortaklar'-denk ilâhlar-” koşuyorsunuz?'O,” -yani daha önce belirtilen şeyleri yaratan Allah (celle celâlühü) âlemlerin -tüm var edilen mevcudatın- Rabbidir,” efendisidir, onları yetiştiren, var eden mürebbisidir.

10

O, yeryüzünde yükselen sabit dağlar dikti, orada bolluk ve bereket meydana getirdi ve orada arayanların ihtiyaçlarını gidermeleri için eşit olarak tam dört günde gıdalar takdir etti.

“O, yeryüzünde yükselen sabit dağlar dikti,..” Yüce Allah'ın dağları yeryüzünde dikmesini tercih sebebi, böylece dağlardan sağlarıacak olan yararların, arayanlar için açıkça ortaya çıksın ve gözüksün, diyerdir. Böylece gerek yeryüzü olsun ve gerekse dağlar olsun, ağırlık üzerine ağırlık olduğunu görsünler istemiştir. Çünkü her biri, ayrı ayrı kendilerini ayakta tutacak ve durduracak bir şeye muhtaçtırlar. Elbet ki hepsini de ayakta tutan da Azîz ve Celil olan yüce Allah'tır (celle celâlühü).

“Orada -yani yeryüzünde su, yağmur, ziraatçılık, ağaç ve meyveleriyle- bolluk ve bereket meydana getirdi -bir başka tefsire göre ise orada bolluk, bereket ve hayrı artırdı- ve orada arayanların ihtiyaçlarını gidermeleri için -aile ve bireylerinin azıklarını sağlamaları, maişetlerini temin etmeleri, kendilerine yarayacak olan iş ve hizmetlerini yürütebilmeleri için- “eşit olarak tam dört günde gıdalar takdir etti.”

İbn Mesud (radıyallahü anh) bu âyette geçen (.....) kavlini, (.....) &ye okumuştur. Mana olarak: “Yeryüzünde azıklarını taksim etti, bölüştürdü, paylarını ayırdı” gibi manalara gelir.

Âyette yer alan “dört günde” kavli, yani kalan dört günde demektir. Çünkü açıklamada yer alan (.....) kelimesi, geçen iki güne ilaveten, o iki güne ek olarak kalan dört günde de bunları takdir etti, demektir. Çünkü daha önce geçen âyette, yeri iki günde, iki evrede, iki zaman diliminde yarattı, ifadesi geçmişti. Burada da dört gün ilavesiyle tamamı altı gün yani dönem, evre ve zaman dilimi gibi, mahiyetini ancak yüce Allah'ın (celle celâlühü) bildiği bir zaman diliminde yarattı, demektir.

Meselâ: “Basra'dan Bağdat'a on gün yürüdüm, Kufe'ye varışım ise on beş gün oldu.” denildiğinde bu, “Ben Basra'dan Bağdat'a, on günde ulaştım, Bağdat'tan da Kufe'ye beş günde vardım ki, toplam on beş gün eder.” demektir. İşte âyette geçen anlatım tarzı da böyle bir anlatımdır.

Çünkü mutlaka meselenin böyle değerlendirilmesi ve takdiri gerekir. Aksi takdirde eğer ilk bakışta görüldüğü gibi bir değerlendirilmeye gidilseydi, o takdirde günler sekize çıkardı. Çünkü Yüce Allah, “Yeryüzünü iki günde yarattı” diye bir önceki âyette buyurmuş, daha sonra da bu âyette de “Onların gıdalarını tam dört günde takdir etti” diye buyurmuştur. Bundan sonra da gelecek olan 12. âyette de: “Böylece onları, iki günde yedi gök olarak yarattı” diye buyurmuş ki bu, Kur'ân'ın birkaç sûresinde birkaç defa yer alan “Altı günde yarattı” ifadesinin hilafına olan bir ifadedir.

Bir hadiste şöyle buyruumuştur: “Şüphesiz Allah, yeryüzünü Pazar ve Pazartesi günlerinde, dağları Salı gününde, Ağaçları (ormanlıkları), suyu, uygarlıkları ve harabeleri, yıkımları da Çarşamba gününde yaratmıştır. Bunların tamamı dört gün eder. Perşembe günü göğü yaratmış ve Cuma günü de yıldızları, gezegenleri, güneşi, ayı, melekleri yaratmış, Cuma gününün son anında da Hazret-i Âdem'i yaratmıştır.” Müslim, H: 789; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2/327.

Söylenenlere göre, Hazret-i Âdem (aleyhisselâm)'in yaratıldığı saat, aynı zamanda kıyametin de kopacağı andır.

Âyette geçen (.....) kelimesini, Ya'kûb, bunu (.....) kelimesinin sıfatı olarak kabul ettiğinden dolayı, kelimeyi (.....) olarak okumuştur. Buna göre mana şöyle olmaktadır: “Eşit olan tam dört günde.”

Yezid ise bu kelimeyi: (.....) diye okumuştur. Bu da: “

Yani o günler eşit olan günlerdir” demektir. Ya'kûb ve Yezid dışında kalanlar ise

kelimeyi mastar olarak okuyup değerlendirmişlerdir.

Yani bu durumda: “gözetilen bir eşitlikle eşit olarak yarattı” demektir.

Yani aynı uygunlukta demektir.

Kimileri de (.....) kelimesini, (.....) kelimesine hâl olarak değerlendirmişlerdir. Bu da (.....) fiiline mütealliktir.

Yani o günlerde, arayanlar için, ihtiyaç duyanlar için onların rızıklarını, gıdalarını yarattı. Çünkü her yaratıları mutlaka bir rızık ister ve onu sorar, demektir.

Ya da burada bir mahzûf kelime vardır. Sanki şöyle denir gibidir, böyle bir hasr ve özet ifadeyle, “yeryüzü ve içinde bulunanlar kaç günde yaratıldı?” diye soranlar için özlü bir anlatım olmaktadır.

11

Sonra duman hâlinde bulunan göğe yöneldi; ona ve yeryüzüne, “İsteyerek veya istemeyerek gelin” dedi. İkisi de, “İsteyerek geldik” dediler.

Bu sözler, Yüce Allah'ın göğü yaratmasını murat etmesi ile ilgili olarak mecâzî bir anlatımdır. Nitekim Araplar konuşmalarında bu tarz ifadelere yer verirler. Meselâ: (.....) dediklerinde, bununla şunu demek isterler: “O ilk şeyi tamamladı, ikincisine başladı.”

Burada da ayetten anlaşılacağı şudur: “Allah yeryüzünü yarattıktan sonra bu defa göğü yarattı.” Nitekim İbn Abbâs (radıyallahü anh) da âyeti böyle anlamıştır. İbn Abbâs (radıyallahü anh) tan rivâyete göre demiş ki:

“Yüce Allah'ın ilk yarattığı şey, bir cevher-öz olup uzunluğu ile genişliği, on bin yıllık bir yol mesafesi içersinde, binyıllık bir yol mesafesindedir. Yüce Allah o cevhere şöyle heybetle bir nazar edip baktı, hemen erimeye ve rahatsız olmaya, titremeye başladı Daha sonra üzerine bir ateşin musallat olmasıyla kendisinden bir duman yükselmeye başladı. Su üzerinde bir köpük toplandı ve bu köpük sonunda yeryüzüne dönüştü, duman ise gök haline geldi.”

Yüce Allah'ın gök ile yere emredip, “her ikisinin de kendisine gelmelerini istemesi ve her ikisinin de bu emre uyarak gelmeleri” ifadesinin manası, Allah, her ikisinin de oluşmasını, meydana gelmesini onlardan istedi. Bunun üzerine gök ile yer bu emre karşı koymadan ve kaçınmadan hemen uydular. Allah (celle celâlühü) da o ikisini yani gök ile yeri istediği ve murat ettiği gibi buldu. Bu durumda yer ile gök, âdeti kendisine emir verilen itaatkâr bir memur gibi hareket ettiler. Çünkü bir memura, bir görev verilince itaatkâr olan memur onu derhal yerine getirir.

Âyette yeryüzü gök ile birlikte sözkonusu edildi ve Allah (celle celâlühü)'in “gel” emri, her ikisine birden verildi. Halbuki yeryüzü, gökyüzünden iki gün önce yaratılmıştı. Çünkü Allah (celle celâlühü) önce yeryüzünü yuvarlak olarak elips şeklinde yayıp döşeyerek yaratmamıştı, Allah (celle celâlühü) gökyüzünü de yarattıktan sonra yeryüzünü yayıp döşeyerek yuvarlak / elips şekline getirip yarattı. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“Ondan sonra da yerküreyi yuvarlayıp yayarak döşedi.” Nâziât, 30.

Buna göre âyetin manası şöyle olmaktadır: “Ey yer ile gök, size yakışan şekilde, olmanız gereken özellikte gelin. Ey yerküre! Sen yuvarlak hale gelerek yayılıp döşenerek üzerinde karar kılınacak ve üzerinde yaşamak durumunda olanlar, için bir karargâh ve yerleşim merkezi olabilecek şekle dönerek gel! Ey gök, sen de onların üstlerinde onlar için bir tavan görevi yaparak bir kubbe şekline gelerek onları koru.”

Âyette geçen “gelme” ifadesi, “meydana gelmek, vaki olmak” demektir. Nitekim bu senin: “İşini isteyerek yaptı” ifadene benzer bir ifade tarzıdır.

Yani onlar da isteyerek geldiler, demektir.

Yine âyette geçen “İsteyerek ya da istemeyerek” ifadesine gelince, Yüce Allah'ın (celle celâlühü) bu ikisi yani yer ile gök üzerindeki etkisini açıklamak içindir. Çünkü varlıkları Allah'ın (celle celâlühü) elinde bulunan bu iki şeyin, Allah'ın (celle celâlühü) emrinden kaçınmaları asla sözkonusu değildir. Böyle bir şey muhâldir, olamazdır. Çünkü bu durum tıpkı şu örneğe benzer. Düşün bir kez, emrinde çalışan bir kişi var ve sen ona: “Şu işi istesen de kaçsan da mutlaka yapacaksın “ve “İstesen de istemesen de mutlaka yerine getireceksin” diye söylemene benzer.

Her iki kelime de, “her ikisi de itâat ederek veya itâat etmeyerek” manasında olmak üzere hâl olarak mensûb kılınmışlardır. Âyette sözlü olarak, (.....) veya mana olarak, (.....) diye söylemedi. Çünkü gök bir tek gök olmayıp gökler manasınadır ve yer de bir tek yer olmayıp yerler manasınadır. Çünkü bunlar bir muhatap olarak ve kendilerinden cevap alınan şeyler olarak değerlendirildiğinde, bu manası itibariyle “İsteyerek ve istemeyerek” özellikleriyle nitelendiler. Gerçi, (.....) olarak gelmesi, aslında (.....) yerinde gelmişlerdir. Bu âdeta Yûsuf, Sûresi, 4. âyetinde geçen: (.....) / “Secde ediciler” kavli gibidir.

12

Böylece onları, iki günde yedi gök olarak yarattı ve her göğe kendi işini bildirdi. En yakın göğü kandillerle süsledik ve onu koruduk. İşte bu, mutlak güç sâhibi ve hakkıyla bilen Allah'ın takdiridir.

“Böylece onları, iki günde yedi gök olarak yarattı”

Yani onları en sağlam bir şekilde var etti. Âyette geçen (.....) kavlindeki, (.....) zamîri, semâya yani göğe râcîdir ve semâ' cins isimdir. Bu zamîrin aynı zamanda, “yedi gök” kavliyle tefsîr olunan mübhem bir zamîr olması ihtimali de vardır. İki nasb hâli arasındaki fark ise, birinci duruma göre hâl olarak mensûb olması, ikincisine göre ise (.....) kavlinden temyiz olarak mensûb kılınmasıdır. Söz konusu iki gün ise Perşembe ile Cuma günleridir.

“Ve her göğe kendi işini bildirdi.”

Yani orada neler yapılacak, üzerinde neler işlenecekse, bunları bildirdi. Meleklerin yaratılmasından tutun da ateşin ve daha başka şeylerin yaratılmasına varana kadar, hepsi için gereken emri verdi. “En yakın göğü kandillerle -dünya semasını yıldızlarla- süsledik ve onu -yani o göğü de, oradan bilgi hırsızlığını yapacak olanlara karşı yıldızlarla- koruduk. İşte bu, -asla yenilmeyen ve yenilmeyecek olan galip ve- mutlak güç sâhibi ve -her şeyi, her işin yerlerini- hakkıyla bilen Allah'ın takdiridir. “

13

Eğer yüz çevirirlerse, onlara de ki: “Ben sizi ad ve Semûd kavimlerini çarpan yıldırım gibi bir yıldırıma karşı uyardım.”

“Eğer -bütün bu gerçeklerden sonra îman etmekten- yüz çevirirlerse, onlara de ki: Ben sizi ad ve Semûd kavimlerini çarpan yıldırım gibi bir yıldırıma karşı uyardım.”

Yani öylene gerçekleşecek olan şiddetli olacak bir azap ile korkuttum ki, âdeta yıldırımlar gibi şiddetli olacak bir azaptır o.

Âyette geçen “Saika” kelimesi, beraberinde ateş çıkan bir yıldırım, bir gök gürlemesi demektir. Çünkü bu yıldırım: “ad ve Semûd kavimlerini çarpan yıldırım gibi bir yıldırımdır.” İşte ben, sizi böyle bir azâba karşı uyarıp onunla korkuttum.

14

Hani onlara peygamberler önlerinden ve arkanından gelmiş, “Allah'tan başkasına ibâdet etmeyin” demişlerdi. Onlar da, “Eğer Rabbimiz dileseydi melekleri (Peygamber olarak) indirirdi. Bu sebeple, biz sizinle gönderilenleri inkâr ediyoruz” demişlerdi.

“Hani -her taraftan- onlara peygamberler önlerinden ve arkanından gelmiş,... -aralarında, onları doğruya iletmek için her yolu denemişler ve fakat kavimlerinin onlara karşı tavır ve tutumları yüz çevirmek ve onlara karşı koymak olmuştur-

Hasen-ı Basrî'den (radıyallahü anh) rivâyete göre, peygamberleri, kavimlerine, onlardan önce geçen milletlerin ve toplumların peygamberlerine karşı gelmeleri ve hakkı inkârda ısrar etmeleri sebebiyle onların başlarına ne gibi cezâlar ve olaylar gelmişse, onlar da kendi kavimlerini bu gibi durumlardan haberdar etmişler, âhirette karşılaşacakları azâbı haber vermişler ama hiçbir uyarıları, onlara fayda etmemiştir.

Âyette geçen (.....) harfi, “ey” manasınadır veya şeddeli yani (.....) iken, hafifletilerek (.....) haline getirilmiştir. Bu itibarla aslı: (.....) demektir.

Yani: “Allah'tan başkasına ibâdet etmeyin, demişlerdi.”

“Onlar da, -yani kavimleri de- Eğer Rabbimiz dikseydi melekleri -peygamber olarak- indirirdi -gönderirdi.-

Âyette geçen (.....) fiilinin mefulü mahzûftur.

İşte “Bu sebeple,'biz sizinle gönderilenleri inkâr ediyoruz'demişlerdi. “Bu durumda âyetin manası şöyle olmaktadır:

“Mademki siz beşersiniz, insansınız, melek değilsiniz. Öyleyse biz, size de, sizin getirdiklerinize de îman etmeyiz.”

Yine âyette yer alan: “sizinle gönderilenleri” kavli, peygamber olarak gönderilmeyi ikrar eden bir ifade değildir. Bu, gönderilen peygamberlerin konuştukları üzerine söylenen bir ifadedir. Bu ifadenin altında aynı zamanda bir alaycılık ifadesi de yatmaktadır. Nitekim Fir'avun'da alaycı bir eda ile Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) için kavmine ve adamlarına şöyle sesleniyör ve:

“Size gönderilen elçi gerçekten aklını yitirmiş bir delidir” Şuara, 27. diyordu.

Nitekim: “Bu sebeple, biz sizinle gönderilenleri inkâr ediyoruz” kavli, inanmayan o toplumların peygamberi Hazret-i Hûd'a, Hazret-i Sâlih'e (asm) ve diğer peygamberlere yönelik olarak söyledikleri sözdür. Çünkü sözkonusu bu peygamberler, kavimlerini, kendilerine îman etmeye davet ediyorlardı.

Rivâyete göre, Kureyş, içlerinde en iyi bir hatip ve konuşmacı olan Utbe b. Rebia'yı, kendisiyle görüşmesi için Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'e göndermişlerdi. O da gidip onunla konuşacak ve ondan sorduklarına karşılık nasıl bir cevap alacağını öğrenecekti. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in, Hatim'de bulunduğu bir sırada yanma gider ve Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) tan her ne sormuşsa, sorduklarının cevaplarını alır. Konuşmasının sonunda Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bu sûreyi ona okumaya başlar ve nihayet Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) da:

“Ben sizi ad ve Semûd kavimlerini çarpan yıldırım gibi bir yıldırıma karşı uyardım” mealindeki bu ayete kadar olan 13 âyeti okurken, buraya geldiğinde korkuya kapılır ve Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) tan akrabalık adına merhamet dilenir ve elini Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in ağzına kapatarak okumamasını ister. Üzerlerine Allah'tan (celle celâlühü) bir azap gelir korku ve heyecanıyla derhal oradan hızlıca uzaklaşır ve olan biteni Kureyş ileri gelenlerine haber verir ve şöyle konuşur:

- “Ben sihrin de, şiirin de ne olduğunu çok iyi bilirim. Allah adına yemin olsun ki Muhammed, ne bir büyücüdür, ne de bir şairdir.”

Bunun üzerine Kureyş ileri gelenleri:

- “Sen de sapıtp dininden çıkmışsın. Bir kelime olsun, ondan anlayabildiğin bir şey olmadı mı?” diye tepkilerini gösterdiler. Bunun üzerine Utbe de onlara:

- “Hayır, ona verebilecek bir cevap bulamadım.” der. Bunun üzerine Osman b. Maz'un onlara:

- “Allah adına yemin ederim ki, onun âlemlerin Rabbi olan Allah'tan olduğunu bilmelisiniz” diye konuşur.

Daha sonra da gelen ayetlerle ad ve Semûd kavimlerini çarpan yıldırımdan söz ederek Rabbimiz şöyle buyurdu:

Âd kavmi ise yeryüzünde haksız olarak büyüklük taslamış, “Bizden daha güçlü kim var?” demişlerdi. Onlar, kendilerini yaratan Allah'ın onlardan daha güçlü olduğunu görmediler mi? Onlar bizim âyetlerimizi inkâr ediyorlardı.

“Âd kavmi ise yeryüzünde haksız olarak büyüklük taslamış, -yani bulundukları yerde, içindeki toplumlarına karşı büyüklük taslamışlar ve hiç hak etmedikleri şekilde büyüklenmeye başlamışlardı. Bu ise kendilerini güçlü ve kuvvetli kabul etmeleri, çok büyük cürümler işlemeleri ve hiç hak etmedikleri hâlde yeryüzünde velayet yetkisine sahip olduklarını ileri sürerek yeryüzünü, bulundukları yerleri istila etmeye kalkışmaları olmuştu. Bu nedenle kendilerini yenecek hiçbir gücün olmadığını ileri sürüyorlardı. Nitekim bu nedenle-'bizden daha güçlü kim var'demişlerdi -Çünkü çok iri yarı yapıları kimselerdi, kemik yapıları gayet gelişmiş durumdaydı.

Hatta onların gücü ve kuvveti için şöyle derler: “Elleriyle dağdan kayalar koparıp çıkarıyorlardı.”

“Onlar, kendilerini yaratan Allah'ın onlardan daha güçlü olduğunu görmediler mi? -yani onlara, gerçeği âdeta görürcesine bildirecek ve öğretecek bir bilgiye sahip olmadılar mı? Halbuki Allah (celle celâlihü), onlardan daha güçlü ve her şeye kâdirdir. Hâlbuki o inkârcılar sadece birtakım şeylere kâdirdirler. Buna rağmen- Onlar bizim âyetlerimizi inkâr ediyorlardı.”

Bu cümle daha önce geçen (.....) kavline ma'tûftur.

Yani, “O inkâra olan toplumlar, bütün bunların hak ve gerçek olduğunu biliyorlar ama yine de inkâr etmekten geri durmuyorlar. Bunların durumları tıpkı, birisine emanet olarak bırakılan şeyi, sâhibi geldiğinde, ona karşı emaneti inkâr etmeleri gibidir.”

16

Biz de onlara dünya hayatında zillet azâbını tattırmak için o mutsuz kara günlerde üzerlerine dondurucu bir rüzgâr gönderdik. Âhiret azâbı elbette daha rezil edicidir. Onlara yardım da edilmez.

“Biz de onlara dünya hayatında zillet azâbını tattırmak için o mutsuz kara -uğursuz- günlerde üzerlerine dondurucu bir rüzgâr gönderdik.”

Âyette geçen (.....) kavli, dondurucu rüzgâr, şiddetli kasırga, şiddetli ve dondurucu soğukluğu ile her şeyi yakıp kavuran, estiğinde insanı çileden çıkaracak manada öterek ses çıkaran, içinde rahmet ve yağmur taşımayan kuru rüzgâr ve dondurucu ayaz demektir. Bir başka ifadeye göre bu rüzgârın batıdan esen kavurucu bir rüzgâr olduğudur.

(.....) kelimesi, (.....) kelimesinin tekrarıdır. Bu da soğuk, demektir.

Âyette geçen, (.....) kelimesini, Mekke ve Basra okulları ile Nâfi, (.....) olarak okumuştur. Kelime (.....) ve (.....) kelimesinin zıttı bir mana ifade eder.

(.....) kelimesine gelince bu kelime, ya (.....) kelimesinin hafifletilmiş şeklidir. Ya da (.....) kalıbında bir sıfattır. Veya mastar olarak bir sıfattır.

Burada sözü edilen mutsuz ve uğursuz kara günlerden kasıt, şevval ayının sonlarındaki bir çarşambadan ikinci çarşambaya kadar devam eden sekiz günlük bir zaman dilimidir. Bu günlerin yarısı şubatın son günleri ile diğer yarısı da Mart ayının ilk günleridir. Nerede ve ne zaman bir toplum helâk olmuşsa, mutlaka Çarşamba gününe denk getirilmiştir.

Yine bu âyette geçen ve “zillet azâbı” diye verilen ifade, (.....) kavlidir. Burada azap kelimesi, (.....) kelimesine izafe edilmiştir ki, bu da zillet, rezalet, kepaizlik manalarına gelir. Çünkü kelime, azap kelimesini nitelemektedir. Sanki bu: “Rezil ve kepaiz edici bir azap, belini doğrultmaya fırsat vermeyen, zillate düşüren azap.” der gibi bir mana içermektedir. Bu ifade senin, “kötü iş” diye söylediğin bir anlatıma benzer ki bununla sen, kötü bir fiilin işlenmesini dile getirmek istiyorsundur. Zaten, “Âhiret azâbı elbette daha rezil edicidir” kavli de bunu gösteriyor. Bu ifade, mecâzî manada bir isnattır. Çünkü azâbın, “rezillik” ile nitelenmesi, onları böyle bir vasıfla tanıtmak açısından daha belîğ ve daha net bir anlatım, aynı zamanda rezalette abartılı bir ifadedir.

Nitekim senin, “o bir şairdir” ifaden ile “onun için bir şâirin şiiri vardır” ifaden arasında dağlar kadar fark vardır. İşte bu da öyledir.

“Onlara yardım da edilmez.”

Yani, tapmakta oldukları putları aracılığıyla onlara herhangi bir yardım da yapılmaz. Onlar, putlarından böyle bir beklenti içerisinde olsalar bile, yine de onlar için böyle bir yardım söz konusu olmaz.

17

Semûd kavmine gelince, biz onlara doğru yolu göstermiştik. Ama onlar körlüğü hidâyete tercih etmişler ve yaptıklarına karşılık, alçaltıcı azap yıldırımını onları çarpmıştı.

“Semûd kavmine gelince,” Semûd, ismi burada mübtedadır ve merfûdur.

Yani (.....) şeklindedir. Fasih olanı da böyle olmasıdır. Çünkü (.....) kelimesi, ibtida harfinden yani (.....) harfinden sonra gelmiştir. Bunun haberi de “biz onlara doğru yolu göstermiştik” kavlidir.

Ancak el-Mufaddal ise, bu kelimeyi yani (.....) kelimesini, nasb ile (.....) diye okumuştur. O burada, bunu tefsîr eden bir fiilin gizli olarak yani muzmer hâlde var olduğunu kabul ederek böyle okumuştur.

Ki bunu da, “biz onlara doğru yolu göstermiştik” kavli ortaya koymaktadır. Evet, biz onlara doğru yolu açıkladık “ama onlar körlüğü hidâyete” küfrü îmana “tercih etmişler ve yaptıklarına karşılık, alçaltıcı azap yıldırımını onları çarpmıştı,”

Âyette geçen, (.....) kelimesi, (.....) demektir ki, bu da alçaltmak, aşağılamak manasına gelir. Bu kelime ile azâbın ne derece şiddetli olduğunun niteliği abartılı bir ifade ile anlatmış olmaktadır. Ya da kelime, “yaptıklarına karşılık” ibâresinden bedeldir. Yaptıkları şeyler ise, Allah'a ortak koşmaları ve ma'siyet işlemeleridir.

Şeyh Ebû Mansûr Mâturîdî diyor ki:

“Burada sözü edilen hidâyetin, ihtimaldir ki, bizim açıkladığımız gibi, açıklamak manasınadır. Ya da, hidâyete ermelerinin onlarda yaratılmasıdır. hidâyetin kendilerinde yaratılmasıyla önce doğru yolu buldular. Ancak daha sonra onlar hidâyet yolunu terk edip küfür yolunu seçtiler ve kâfir oldular. Böylece deveyi kesip öldürdüler. Kelimenin bu manalara ihtimali olması da mümkündür. Çünkü hidâyetin yaratılmışlara izafe edilmesi durumunda, kelime, sadece açıklamak manasına gelir, bir başka anlam içermez.”

Nitekim Keşşaf sâhibi Zemahşeri bu konuda diyor ki:

“Sen birine: Ben onu hidâyete erdirdim, ona doğru yolu gösterdim'dediğinde bu ifadenle sen,'Onda hidâyet duygusunu ben geliştirdim'demiyor musun?”

Onun aleyhine delil, senin: “Ben ona doğru yolu gösterdim, o da o yolda gitmeyi kabul etti, doğru yolu buldu” sözünle, “bir talebi, bir isteği elde etmendir ve onun meydana gelmesidir.” Nitekim bu, senin: “Ben onu engelledim, o da engellendi” gibi olan ifadeye benzer bir durumdur. Böyle olunca nasıl olur da, bu kelime, soyut şeylere delalet etmede câiz olabilsin ki?

Benim buna vereceğim cevap şudur:

“Burada meselenin konuya delalet yönü, onun o şeyde sağlam kalması, onda sebat etmesidir. Böylece ortada hiçbir sebep bırakmaması, tüm illetleri ortadan kaldırarak, kendileri için özür dileyebilecekleri bir şey bırakmamalarıdır. Sanki talep ve istek, onların içlerinde, gerekli olan şeyi elde etmeleri sebebiyle meydana gelmiş olması gibidir.”

İnananları ve Allah'a karşı gelmekten sakınanları kurtardık.

Sözkonusu yıldırımından ötürü, körlüğü bırakıp hidâyeti seçmeleri sebebiyle “İnananları ve Allah'a karşı gelmekten sakınanları” hidâyeti, körlüğe tercih etmeyenleri “kurtardık.”

19

Allah'ın düşmanlarının, toplanıp yığın yığın cehenneme sevk edilecekleri günü hatırla!

“Allah'ın düşmanlarının, -yani ta en baştan itibâren kâfir olanlarla en son küfrü seçenler baştan sona- toplanıp yığın yığın cehenneme sevk edilecekleri günü hatırla!”

Yani en sondakilerin en baştakilere ulaşmaları için bekletilmelerini bir düşün. Çünkü mahşer yerine sevk edilirlerken, en sonda kalanların en baştakilere yetişmeleri için, öndekiler durdurulup bekletileceklerdir. Burada böyle bir ifadeye yer verilmesi, cehennemliklerin oldukça sayıca kalabalık olması sebebiyledir.

Âyette geçen (.....) kelimesi, (.....) fiilinden alınmadır ki, bu da menetmek, engellemek, bekletmek ve durdurmak gibi manalar taşır. Çünkü: (.....) demek, (.....) anlamına gelir ki bu da, “Ben ona engel oldum, onu durdurdum.” gibi manalara gelir.

Ayrıca, (.....) kavlini, Nâfi ve Ya'kûb, (.....) diye okumuşlardır.

20

Nihayet cehenneme vardıklarında, kulakları, gözleri ve derileri, yapmış oldukları işler hakkında, kendileri aleyhine şâhitlik ederler.

“Nihayet cehenneme vardıklarında, -cehennemde hazır duruma getirdiklerinde, cehennemle karşı karşıya geldiklerinde, (âyette yer alan (.....) harfi, zâidedir ve tekit için gelmiştir) yani onların ateşe, cehenneme getirildikleri vakitte, şüphesiz bu vakit ve o an, onlar için kendilerinin aleyhlerine tanıklık edileceği andır. Bu nedenle onlar hiçbir şekilde bundan kurtulacak değillerdir. Çünkü o anda- kulakları, gözleri ve derileri, yapmış oldukları işler hakkında, kendileri aleyhine şâhitlik ederler.” Kişinin derisinin kendisi aleyhinde tanıklık etmesi demek, derilerin haram bulaşması ve dokunması, teması demektir. Esasen bu ifade, haram olarak yapılan cinsel ilişkiden bir kinayedir.

21

Onlar derilerine, “Niçin aleyhimize şâhitlik ettiniz?” derler. Derileri de der ki; “Bizi her şeyi konuşuran Allah konuşturdu. İlk defa sizi O yaratmıştı ve yine yalnızca O'na döndürülüyorsunuz.”

“Onlar derilerine, 'Niçin aleyhimize şâhitlik ettiniz?' derler. -

Yani insanların kendi derilerinin kendileri aleyhinde tanıklıkta bulunması sebebiyle bu durum, onların çok ağırlarına gidecektir. Bu nedenle de böyle bir tepkide bulunacaklardır - Derileri de der ki; 'Bizi, her şeyi -her canlıyı, her varlığı- “konuşuran Allah konuşturdu.” Kaldı ki bizim konuşmamız, Allah'ın kudreti ve gücü karşısında şaşılacak ve hayret edilecek bir şey de değildir. Çünkü her şeyi ve her canlıyı, her hayvanı konuşturmaya kâdir olan Allah, bizi de konuşturmaya kâdirdir. “İlk defa sizi O yaratmıştı ve yine yalnızca O'na döndürülüyorsunuz.”

Yani ilk defa sizi yaratan odur, dolayısıyla sizi yeniden yaratmaya da elbette kâdir olan yine odur. Bu nedenle siz, yaptıklarınızın karşılığını görmek ve cezânızı çekmek için onun huzuruna döndürüleceksiniz.

22

“Siz (günahları işlerken) kulaklarınızın, gözlerinizin ve derilerinizin, aleyhinize şâhitlik etmesinden sakınmıyordunuz. Lâkin yaptıklarınızın çoğunu Allah'ın bilmediğini sanıyordunuz.”

“Siz -günahları işlerken- kulaklarınızın, gözlerinizin ve derilerinizin, aleyhinize şâhitlik etmesinden sakınmıyordunuz.”

Yani sizler günah işlerken kapalı kapılar arkasında, örtüler altında gizlenip saklanarak bu fiilleri işliyordunuz. Sizin bu örtünmeniz ve saklanmanız, sizin organlarınızın sizin aleyhinize şahitlik edeceğinden korktuğunuzdan kaynaklanıyordu. Çünkü siz, kendi organlarınızın sizin aleyhinizde şahitlik edeceğini bilmiyordunuz. Aksine siz öldükten sonra dirilmeyi de inkâr ediyordunuz. Halbuki aslolan yaptıklarınızın karşılığını görmenizdir. “Lâkin yaptıklarınızın çoğunu Allah'ın bilmediğini sanıyordunuz.” Fakat siz, “nasıl olsa Allah yaptıklarınızın birçoğunu bilmez” diye zannediyordunuz. Ki o yaptıklarınız, başkalarından gizledikleriniz şeylerdi ama mesele sizin zannettiğiniz gibi olmadı.

23

“İşte bu sizin, Rabbiniz hakkında beslediğiniz zannımızdır. O zannımız, sizi mahvetti de ziyana uğrayanlardan oldunuz.”

“İşte bu sizin, Rabbiniz hakkında beslediğiniz zannınızdır. O zatininiz, sizi mahvetti de ziyana uğrayanlardan oldunuz.”

Yani sizin o zatininiz var ya, işte sizi helâk eden şey, o zannınızdır.

(.....) mübtedadır, (.....) haberdir. (.....) kavli de, onun sıfatıdır. (.....) ise ikinci haberdir. Ya da (.....) kavli, (.....) kavlinden bedeldir. (.....) ise haberdir.)

24

Şimdi eğer dayanabilirlerse, artık cehennem onların yeridir! Eğer Allah'ın rızasını kazandıracak amelleri işlemeye izin isteseler, onlara izin verilmez.

“Şimdi eğer dayanabilirlerse, artık cehennem onların yeridir!” yani sabredip dayanabil sel er bile, bu sabırları onlara bir yarar getirmeyecektir ve onların cehennem ateşine girmelerine mani olmayacak, ateş yine de onların varacağı yer olacaktır. “Eğer Allah'ın rızasını kazandıracak amelleri işlemeye izin isteseler, onlara izin verilmez.” Eğer bir rıza ve hoşnutluk talebinde bulunsalar, onlar kendilerinden memnun ve hoşnut kalacak bir amel, bir yardımcı bulamayacaklardır. Ya da içinde bulundukları korkulu ve dehşet saçan durumdan kurtulmak maksadıyla güzel ameller işlemek için geri dönmek isteseler, onlara bu geri dönüş fırsatı verilmeyecek ve kendilerine cevap bile verilmeyecektir.

25

Biz onların başına birtakım arkadaşlar sardık da bu arkadaşlar onlara geçmişlerini ve geleceklerini süslü gösterdiler. Böylece kendilerinden önce gelip geçmiş olan cin ve insan toplulukları ile ilgili o söz (azap), onlar için de gerçekleşti. Çünkü onlar ziyana uğrayanlardı.

“Biz onların başına birtakım arkadaşlar sardık da” Biz Mekke müşriklerinin başlarına şeytanlardan oluşan birtakım arkadaşlar, yandaşlar musallat kıldık. Âyette geçen ve arkadaş manasına gelen (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğuludur. Bu, aynen Rabbinizin şu kavli gibidir:

“Kim, Rahmân'ı Zikretmeyi görmezlikten gelirse, biz onun başına bir şeytan sararız. Artık o, onun ayrılmaz dostudur.” Zuhurf,36.

“Bu arkadaşlar onlara geçmişlerini ve geleceklerini süslü gösterdiler.”

Yani daha önceden işledikleri amelleri ve sonradan yaptıklarını onlara süslü gösterdiler.

Ya da: “Dünya ile ilgili işler hususunda, şehvi isteklerine uymada olsun, arkaasında gelecek olan akıbetleri konusunda yaptıkları şeyler kendilerine hep süslü gösterildi. Çünkü öldükten sonra dirilme de yok, hesap da yok, diyorlardı.”

“Böylece kendilerinden önce -yani Mekkelilerden önce- gelip geçmiş olan cin ve insan toplulukları ile ilgili o söz -yani azap sözü-, onlar için de gerçekleşti. Çünkü onlar ziyana uğrayanlardı.” Bu, onların neden dolayı azap çekmeyi halk ettiklerinin bir gerekçesidir. Burada söz konusu olan zamir, hem bu kimselere ve hem daha önce geçen ümmetlere râcidir.

Âyette geçen (.....) kavli mahallen mensûbtur. Çünkü (.....) kavlindeki zamîrden hâldir. Buna göre mana şöyle olmaktadır:

“Mekkelüerden önce gelip geçmiş olan cin ve insan toplulukları ile ilgili olmak üzere, onlara azap sözü nasıl gerçekleşmiş ise, bunlar için de aynen öylece azap sözü gerçekleşmiştir.”

26

Kâfirler dediler ki: “Bu Kur'ân'i dinlemeyin. Galip gelmek için o okunurken yaygara koparın.”

“Kâfirler dediler ki; -okunduğu ve okunmaya başlandığı zaman- Bu Kur'ân'ı dinlemeyin. Baskın çıkmak için o okunurken yaygara koparın.” Kur'ân okunduğu sırada birtakım anlamsız sesler çıkararak ona karşı koyun ve onu anlaşılmasız duruma getirin ki, dinleyenler ne dediğini anlamasınlar.

(.....) Lağıv kelimesi; anlaşılmasız, boş söz ve lakırdı demektir.

27

Kâfirlere mutlaka şiddetli bir azâbı tattıracağız ve onları yaptıklarının en kötüsü ile cezâlarıdıracağız.

“Kâfirlere mutlaka şiddetli bir azâbı tattıracağız.. “

Âyette geçen, “Kâfirler” ifadesinden, Kur'ân okunduğu sırada gürültü çıkararak onu anlaşılmasız kılmaya gayret edenlerin olabileceği de mümkündür, bunların olması da câiz olabilir. Özellikle de böyle yapılmasını emredenler olabilir. Ancak “Kâfirler” ifadesinin genel olarak zikredilmesi, tüm kâfirlerin yanında bu türden bir inkâra kalkışanları da kapsaması içindir.

“Ve onları yaptıklarının en kötüsü ile cezâlarıdıracağız.”

Yani işledikleri en kötü amelleri sebebiyle onları en ağır bir cezâ ile cezâlarıdıracağız. Söz konusu en kötü amel de küfürden başkası değildir.

28

İşte böyle, Allah düşmanlarının cezâsı ateştir. Âyetlerimizi inkâr etmelerinin cezâsı olarak orada onlar için ebedîlik yurdu (cehennem) vardır.

“İşte böyle, Allah düşmanlarının cezâsı ateştir.” Âyetin başında yer alan (.....) işaret ismi, bir önceki âyette geçen “en kötü” kavlini işaret etmektedir. Bu durumda mana şöyle olabilir: “Onları yaptıklarının en kötüsü- cezâlarının en kötüsü -ile cezâlarıdıracağız.” Böyle olmalıdır ki, işaret isminin işaret ettiği şey doğru olarak anlaşılabilsin.

Âyette geçen (.....) kelimesi, yine âyette yer alan (.....) kelimesinin atfı beyanıdır. Ya da bu kelime, mahzûf bir mübtedanın haberidir.

“Âyetlerimizi inkâr etmelerinin cezâsı olarak orada -cehennemde- onlar için ebedîlik yurdu vardır.”

Yani bizzat ateşin kendisi ebedîlik yurdudur, o ateşin içerisinde ebedî olarak kalıcıdırlar, demektir. Bu anlatım tarzı tıpkı senin: “Bu yurt, senin mutluluk yurdundur” demen gibidir. Çünkü sen, böyle bir ifade ile zaten aynı evi, aynı yurdu demek istiyorsun, ikinci bir yurttan söz etmiyorsun. Bu nedenle, “Bizim âyetlerimizi inkâr etmelerinin bir cezâsı ve karşılığı olarak bu şekilde cezâlarıdırılacaklardır.”

29

(Ateşe giren) inkârcılar şöyle derler: “Rabbimiz! Cinlerden ve insanlardan bizi saptıranları bize göster de onları ayaklarınızın altına alalım ki en aşağılıklardan olsunlar.”

Areşe giren “İnkârcılar şöyle derler: Rabbimiz! Cinlerden ve insanlardan'-olan ve- bizi saptıranları -cinlerden ve insanlardan şeytanları- bize göster de onları ayaklarınızın altına alalım ki -bizleri saptırmalarının cezâsı

olarak, ateşe atılanlar içerisinde ateşe atılanların- en aşağılıklarından olsunlar.” Çünkü insanları saptıran şeytanlar ikiye ayrılırlar, insanlardan oluşan şeytanlar ve bir de cinlerden olan şeytanlar diye ayrılırlar. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“Böylece biz, her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık.” Enam, 112.

(Bu 29. âyette geçen ve göster manasına gelen (.....) kelimesini. Mekke ile Şam okulları ve Ebû Bekir, kesre harekesini ağır kabul ettiklerinden, kelimenin (.....) harfini, kesre harekesi ile değil de, sükûn ile (.....) diye okumuşlardır. Nitekim (.....) kelimesini, (.....) diye söylemeleri gibi değerlendirmişlerdir. Ebû Amr ise bunu ihtilas ile okumuştur.)

30

Şüphesiz “Rabbimiz Allah'tır” deyip de, sonra dosdoğru olanlar var ya, onların üzerine akın akın melekler iner ve derler ki: “Korkmayın, üzülmeyin, size (dünyada iken) va'dedilmekte olan cennetle sevinin!”

“Şüphesiz “Rabbimiz Allah'tır” deyip de, -Tevhide bağlı kalarak inancını dile getirip de- sonra dosdoğru olanlar -ikrarlarında ve sözlerinde sebat ederek gereğini yerine getirenler- var ya ...”

Bu konuda Ebû Bekir Sıddik (radiyallahü anh) ten rivâyete göre şöyle demiş:

“Fiilen ve eylem olarak doğru, dürüst olduğu gibi sözünde de doğru ve dürüst olanlardır.”

Yine Ebû Bekir (radiyallahü anh) den rivâyete göre, o, bu âyeti okumuş, sonra da çevresindekilere:

- “Bu âyet hakkında ne düşünürsünüz?” demiş. Onlar da:

- “Günah işlemeyenlerdir” diye cevaplamışlardır. Hazret-i Ebû Bekir (radiyallahü anh): ise onlara:

- “Siz, tefsiru yokuşa sürdünüz, en ağır olan şeye tefsirladınız” der. Bu defa çevresinde bulunanlar:

- “O hâlde senin bu âyet hakkındaki tefsirun nedir?” diye sorarlar. Hazret-i Ebû Bekir (radiyallahü anh) de şöyle der:

- “Bundan böyle yeniden puta tapmaya dönmeyenlerdir.”

Hazret-i Ömer (radiyallahü anh) den rivâyete göre bu âyetin tefsiruyla ilgili olarak demiş ki:

“Tilki kurnazlıklarıyla kurnazlık yollarına başvurmayanlardır.”

Yani münâfikça davranışlardan sakınanlar, demektir.

Hazret-i Osman (radiyallahü anh) ise: “İhlâsa dayalı amel işlenmesini emirdir.” demiştir.

Hazret-i Ali (radiyallahü anh) de: “Farzları eda edin.” demektir, diye tefsirlamıştır.

Fudayl b. İyad ise: “Fani olandan el-etek çekin ve bâkî olana rağbet edin.” diye tefsirlamıştır.

Yine söylendiğine göre gerçek manada İstikamet: “İkrardan sonra karar kılıp sebat etmektir, yoksa ikrardan sonra firar etmek değildir.” demektir.

“Onların üzerine -Ölümleri sırasında- akın akın melekler iner ve -onlara- derler ki; -daha önceden gönderdiğiniz amellerinizden ötürü-Korkmayın, -geride bıraktıklarınız için de- üzülmeyin...”

Korkmayın manasında olan, (.....) kavlindeki, (.....) harfi, (.....) manasında “yani” anlamındadır. Ya da (.....) harfi, (.....) harfinin şeddesiz halidir. Bu bakımdan bunun aslı; (.....) demek olup manası da, “İşte bundan dolayı korkmayın” demek olur. (.....) kavlindeki (.....) harfi de, şan / dikkat çekme zamîridir.

Yani: “Daha önceden gönderdiğiniz ve takdim ettiğiniz amellerinizden dolayı korkmayın, geride bıraktıklarınız için de üzülmezin.” demektir.

(.....) Korku; İstenmeyen ve arzu edilmeyen bir olayın meydana gelmesi sebebiyle, insanın içine düştüğü tasa ve keder demektir.

(.....) Üzüntü; Faydah olan bir şeyi elden kaçırmaması veya zarar veren bir şeyin meydana gelmesi yüzünden, insanın içine düştüğü tasa ve kederdir. Bu durumda âyetin manası şöyle olmaktadır:

“Allah, tasa ve kederin her çeşidinden sizi emniyette ve güvencede kılmış, size bu konularda emin olmayı yazmıştır. Siz o tasaları tatmayacağınız.”

“Size -dünyada iken- va'dedilmekte olan cennetle sevinin!”

Muhammed b. Ali et-Tirmizi, âyetin tefsiri ile ilgili olarak diyor ki:

“Ruhlar bedenlerden ayrıldığında, Rahmân olan Allah'ın melekleri onların üzerine inerler. Bu nedenle imanlarının alınmasından korkmamalarını ve daha önceden içine düştükleri isyan yüzünden de üzülmemelerini bildireceklerdir. Çok eskiden beri size vadedilen cennetlere girmekle de sevinin, diyeceklerdir.”

31

Biz dünya hayatında da âhirette de sizin dostlarınızız. Orada size canlarınızın çektiği her şey var. Orada istediğiniz her şeyi bulursunuz.

“Biz dünya hayatında da âhirette de sizin dostlarınızız. -Nitekim şeytanlar da asilerin yakınları, dostları ve yandaş kardeşleridir. Nitekim melekler de, Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda hareket eden takva sâhibi kimselerin velileri, dostları ve her iki dünyada da sevdikleri, ahbablarıdır- orada size canlarınızın çektiği her şey -her nimet- var. Orada istediğiniz -temenni ettiğiniz ve arzuladığınız- her şeyi bulursunuz. “

32

Bütün bunlar çok bağışlayanın ve çok esirgeyenin bir lutfu ve ihsanıdır.

“Bütün bunlar çok bağışlayanın ve çok esirgeyenin bir lütfi ihsanıdır.”

Yani bir konuğa ikram edilecek, sunulacak şeylerdir. Çünkü: “Nüzul” kelimesi, konuğa özgü olan rızık demektir. Kelime, mahzûf olan (.....) harfinden hâl olarak mensûb kılınmıştır. Ya da bir önceki âyette geçen (.....) harfinden hâldir. (.....) kavli de onun sıfatıdır.

33

Allah'a çağırın, sâlih amel işleyen ve “Şüphesiz ben Müslümanlardanım” diyenden daha güzel sözlü kimdir?

“Allah'a çağırın,,” Bu, Resûlullah'tan (sallallahü aleyhi ve sellem) başkası değildir. Çünkü Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) halkı, tevhid inancına davet ediyordu. Aynı zamanda ihîâs ile samimi olarak “sâlih amel işleyen ve “Şüphesiz'ben Müslümanlardanım'diyenden daha güzel sözlü kimdir?”

Yani İslam'ı Müslümanlığı ile övünen ve inanç olarak bunu seçenlerden daha güzel sözlü kim olabilir ya da Resûlullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) ashâbından olanlardan demektir.

Yahut da bundan kasıt müezzinlerdir Ya da: “Hidayette olan ve Allah'ın yoluna davet eden herkes demektir.”

34

İyilikle kötülük bir olmaz. Kötülüğü en güzel bir şekilde sav. Bir de bakarsın ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki sıcak bir dost oluvermiştir.

“İyilikle kötülük bir olmaz. Kötülüğü en güzel bir şekilde sav.”

Yani kötülükle iyilik, aslında her ikisi de birbirine zıt olan iki şeydir. Meselâ iyiliği bir ele alalım. Eğer karşına iki iyilik çıkarsa, bunlardan birini yerine getirmek diğerine göre daha iyi olur. Çünkü sen o iyilikle, kimi, düşmanlarından sana gelebilecek olan kötülüğü defetmiş, önlemiş oluyorsun. Mesela herhangi biri sana bir kötülük etse, iyilik, sana o kötülüğü yapanı, senin onu bağışlamandır: Bu iyilikten daha güzeli ise, sana kötülükte bulunan kimseye, senin ona iyilik yaparak karşılık vermendir. Meselâ o seni hep kötüyü dururken senin onu övmendir.

Ya da o senin çocuğunu öldürdüğü hâlde, senin onun çocuğunu, düşmanının elinden kurtarmandır. İşte o zaman “Bir de bakarsın ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki sıcak bir dost oluvermiştir. “Senin böyle yapman durumunda, sana karşı zorlu ve acımasız olan düşmanın, sana karşı çok samimi ve dürüst, candan sıcak bir dost oluvermiştir. Sonra da Rabbimiz şöyle buyuruyor:

35

Bu güzel davranışa ancak sabredenler kavuşturulur. Buna ancak (hayırdan ve olgunluktan) büyük payı olanlar kavuşturulur.

“Bu güzel davranışa -yani kötülüğe karşı iyilikle karşılık verme hasletine- ancak sabredenler -sabır ehli olanlar- kavuşturulur. Buna ancak -hayırdan ve olgunluktan- büyük payı olanlar kavuşturulur.”

Yani iyilik adamı olanlar, çünkü iyilik adamları yaptıkları iyilikle büyük bir hazza ve paya sahip olurlar.

Yine deniliyor ki, âyette: (.....) şeklinde, ibârenin başına bir (.....) harfi getirerek değil de, sadece (.....) diye söyledi. Neden? Çünkü bu ibârenin takdiri şöyledir:

“Herhangi birileri diyor ki; ‘Öyleyse ne yapayım, nasıl davranayım?’ İşte onun bu sorusuna karşılık olarak da kendisine: (.....) denilmiştir.

Yani ‘Kötülüğü en güzel bir şekilde sav’ demektir.

Yine deniliyor ki, önceki âyette geçen (.....) harfi, tekit ve pekiştirme anlamında olan zâide bir harftir. Buna göre mana: “İyilikte kötülük asla bir olmaz” olur. Bu tefsire göre kural: “Kötülüğü daha güzel olan bir şekilde sav.” demek olur.

Ancak burada, (.....) kavli, hasene yerine konularak getirildi ki, böylece kötülüğü iyilikle savmanın daha abartılı bir ifade anlatılmış olsun, daha belîğ bir anlatımla ortaya konsun istenmiştir. Çünkü kötülüğü en güzel olan şeyle önlemesi durumunda, insana ondan daha basit olan şeyleri önlemesi çok daha hafif gelir.

Nitekim İbn Abbâs’tan (radiyallahü anh) rivâyete göre (.....) ile ilgili olarak âyeti şöyle tefsirlemiştir:

“Öfke ve gazap anında sabretmek, câhillik, bilmezlik durumunda ise hilm ile yumuşaklıkla yaklaşmaktır. Kötülük yapılması durumunda da affettir.”

Bu arada âyette geçen ve “pay, hisse, nasip” diye çevrilen (.....) kelimesi de sevap olarak tefsir edilmiştir.

Hasen-ı Basrî diyor ki: “Allah adına yemin olsun ki, cennetten daha güzel bir sevap, bir karşılık yoktur.”

Yine söylenenlere göre âyet, Ebû Süfyan b. Harb (radiyallahü anh) hakkında inmiştir. Çünkü kendisi Hazret-i Peygambere (sallallahü aleyhi ve sellem) eza ve cefa veren en azılı bir düşman idi. Daha sonra, Resûlullah’ın (sallallahü aleyhi ve sellem) ona karşı yaptıklarından ötürü, en candan ve en içten dostu olmuştur.

36

Eğer şeytandan gelen kötü bir düşünce seni dürtecek olursa, hemen Allah’a sığın. Çünkü O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.

“Eğer şeytandan gelen kötü bir düşünce seni dürtecek olursa,” Âyette geçen, kötü bir düşüncenin dürtmesi manasında olan (.....) kelimesi, (.....) benzeri bir kelimedir. Çünkü şeytan, insana vesvese verir, sürekli dürtükler durur. Sanki şeytan dürtükiemesiyle hep onu kötülüğe sevk ediyor gibidir. Şeytan böylece onu, ona yakışmayacak şeylere sürükleyip durur. Âyette geçen (.....) kelimesinin, (.....) anlamında değerlendirilmiştir ki, “dürtüklemek”, “fitlemek” demektir. Bu ifade tıpkı (.....) kavli gibidir. Ki, “tamamen ciddi mana bu işe koyuldu”, manasına gelir. Şeytan da kendini bütünüyle bu türden kötülöklere adanmıştır.

Ya da: (.....) kaviiyle demek istenen şey, bu kelimenin, bir mastar olarak şeytana vasıf olmasıdır. Ya da şeytanın insanı kandırması manasıdır. Bu durumda mana şöyle olmaktadır:

Eğer şeytan, kötölökleri en güzel olan şekilde sav, diye sana tavsiye edilenden seni geri çevirmek, vazgeçirmek isterse, o takdirde sen, onun şerrinden, kötölökllerinden-'hemen Allah'a sığın.'-Sen yumuşak huyluluğunla yoluna devam et, sakın ona itâat etme!- “Çünkü O,” -Allah, senin kendisine sığınmam- “hakkıyla işitendir” - ve şeytanın dürtmesini, vesvesesini de- “hakkıyla bilendir.”

37

Gece ile gündüz, güneş ve ay Allah'ın varlığının delillerindendir. Güneşe ve aya secde etmeyin. Eğer gerçekten Allah'a kulluk ediyorsanız, onları yaratan Allah'a secde edin.

“Gece ile gündüz, -Allah'ın (celle celâlühü) birliğinin ve vahdaniyetinin delillerindendir. Nitekim- “güneş ve ay -da, bilinen bir sınır çerçevesinde birbirlerini izlemeleri ve belirlenen bir ölçü dâhilinde dönüşümlü olarak rotalarını izlemeleri de- Allah'ın varlığının deliller indendir.” Çünkü her ikisinin de kendilerine özgü izledikleri bir yörüngesi vardır ve kararlaştırılmış bir nurları, aydınlıkları vardır. Sakın “Güneşe ve aya secde etmeyin.” Her ikisinin birçok yararları olmakla birlikte güneş de, ay da Allah'ın (celle celâlühü) yarattığı şeylerdendir. Bu itibarla yaratılmışlara asla tapınılmaz. “Eğer gerçekten Allah'a kulluk ediyorsanız, onları” o âyetleri ve delilleri “yaratan Allah'a secde edin.”

Bu âyette geçen, (.....) kavlindeki müennes zamîri, ya ayetlere veya gece ile gündüze ya da güneş ile aya âittir. Çünkü akıl sâhibi olmayan varlıklar dışı ya da dişiller hükmündedirler. Meselâ:

(.....) veya (.....) denir ki, “lazlemleri açtım - onları açtım” manasındaki bu cümlede geçen “kalemler” kelimesi, hem çoğuldur, hem de akılsız varlıklardandır. Bu nedenle zamîr de tekil müennes yani (.....) olarak kullanıldığı gibi çoğul müennes yani (.....) olarak da kullanılmıştır.

Belki de insanlar içerisinden güneşe ve aya secde edenler olabilmıştır. Meselâ, Sâbiîlerin yıldızlara tapmaları buna örnek teşkil eder. Bunların güneşe ve aya, yıldızlara secde etmelerindeki savları ve gerekçeleri, bunlara secde etmenin aslında Allah'a (celle celâlühü) secde etmek olduğunu ileri sürmeleridir.

İşte âyette, bu türden araçılara tapınmak yasaklanmış, sadece bir tek Allah'a (celle celâlühü) secde etmeleri ve sırf onun rızasını kazanmak için ona tapınmaları emredilmiştir. Evet, eğer gerçekten secdeleri Allah (celle celâlühü) adına ise ve bu görüşlerinde samimi iseler, o takdirde aradaki vasıtaları ve araçıları kaldırmalıdır. Evet, eğer Allah'ı (celle celâlühü) birleyen muvahhitler iseler, müşrik değilseler o takdirde yalnızca Allah'a (celle celâlühü) secde etmelidirler. Çünkü Allah'a (celle celâlühü) ibâdet ve kullukta bulunurken, birlikte başka şeylere de taparlarsa, bu durumda olanlar aslında Allah'a (celle celâlühü) kulluk etmemiş ve ona tapmamış demektir.

38

Eğer onlar büyüklük tasarlarsa, bilsinler ki Rabbinin katında bulunanlar (melekler), gece gündüz hiç usanmadan O'nu tespih ederler. Dikkat: Bu âyet'secde âyeti'dir.

“Eğer onlar büyüklük tasarlarsa, bilsinler ki Rabbinin katında bulunanlar -yani melekler,- gece gündüz, hiç usanmadan O'nu tespih ederler. “Bu durumda mana şöyle olmaktadır:

“Eğer büyüklük tasarlarsa ve Allah'ın kendilerine emrettiği şeylere tutunmazlarsa ve hakkı kabulden uzak dururlar da, illa da araçılar ortaya sokmak isterlerse, bu durumda onları da, gittikleri yollarını da bırak, ne halleri varsa görsünler. Çünkü Allah (celle celâlühü), samimi olarak ihlâs ile ibâdet eden, secde eden bir kulunu

yok etmez. Çünkü Allah'ın (celle celâlühü) mukarreb kulları var ki, onlar hiç durmaksızın gece ve gündüz, Allah'a ortak koştuktan ve ona denk ilâhlar edinmekten onu tenzih ederler.”

Bu durum, Rabbinin yanında yakınlığı, yeri ve saygınlığı, değeri olanlar içindir. Biz Hanefilere göre secde mahalli, yani secdeye varılacak an, bu âyetin sonunda geçen (.....) kelimesinin okunmasıyla başlar. Şâfiî'ye göre ise, bu ayetten önce geçen ve (.....) diye biten ibâreden sonra hemen secdeye varılır. Ancak ihtiyata en değer olan ise, birincisidir yani bizim Hanefilerin görüşüdür.

39

Allah'ın varlığının delillerinden biri de şudur: Sen yeryüzünü boynu bükük (kupkuru) görürsün. Onun üzerine yağmuru indirdiğimiz zaman kıpırdar kabarır. Şüphesiz ki, onu diriltten, elbette ölüleri de diriltir. Şüphesiz O, her şeye gücü hakkıyla yetendir.

“Allah'ın varlığının delillerinden biri de şudur: Sen yeryüzünü boynu bükük” kupkuru, toz - toprak hâlinde “görürsün.”

Âyette geçen (.....) / Huşu kelimesi: Zelil olmak, boynu bükük kalmak, demektir. Yeryüzünde kıtlık baş gösterip bitkilerden, ürünlerden eser kalmaz hale gelince, bu ifade, istiâre yoluyla yeryüzü için kullanılır.

“Onun üzerine yağmuru indirdiğimiz zaman -yeryüzü bitkileriyle- kıpırdar kabarır -ve şişer- Şüphesiz ki, onu -yeryüzünün- diriltten, elbette ölüleri de diriltir. Şüphesiz O, her şeye gücü hakkıyla yetendir.” Bu itibarla gayet zaruri olarak bilindiği gibi öldükten sonra diriltmeye de kâdir olan yine Allah'tır.

40

Şüphesiz Âyetlerimiz konusunda (yalanlama amacıyla) doğruluktan sapanlar bize gizli kalmaz. O hâlde kıyamet gününde ateşe atıları mı, yoksa güven içinde gelen kimse mi daha iyidir? Dilediğinizi yapın. Şüphesiz O, yaptıklarınızı hakkıyla görmektedir.

“Şüphesiz âyetlerimiz -delillerimiz- konusunda -yalanlamak amacıyla haktan- doğruluktan sapanlar bize gizli kalmaz.”

Burada geçen ilhad kelimesi, doğruluktan ayrılmak, yan çizmek, bir kenara ayrılmak gibi manalara gelir. Bu nedenle sözkonusu bu kelime, Kur'ân âyetlerinin gösterdiği doğru yoldan, sağlıklı olan çizgiden sapma anlamında istiâre yoluyla alınmıştır. Ki, ilhad kelimesi, inhıraf manasınadır. Bu da sapmak, doğru çizgiden ayrılmak demektir. Aslında âyette geçen ve “doğruluktan sapanlar bize gizli kalmaz” kavli, sözkonusu edilen kimselerin tahrifleri sebebiyle, bu, onlar için bir tehdit, bir uyarı ifadesidir.

(Hamza, (.....) kelimesini, (.....) olarak kırâat etmiştir.)

“O hâlde kıyamet gününde ateşe atıları mı, yoksa güven içinde gelen kimse mi daha iyidir?” Bu ifade kâfir ile mü'mini temsil anlamında olan bir ifadedir. “Dilediğinizi yapın.” Bu ifade tarzı, çok daha ağır bir tehdit içeren bir ifadedir ve aynı zamanda oldukça da abartılı, dozu daha da şiddetli olan bir anlatımdır. “Şüphesiz O, yaptıklarınızı hakkıyla görmektedir” ve bu yaptıklarınızdan ötürü de sizi cezâlarıdıracaktır.

41

Kur'ân kendilerine geldiğinde onu inkâr edenler mutlaka cezâlarını görecektir. Şüphesiz o, çok değerli ve sağlam bir kitaptır.

“Kur'ân kendilerine geldiğinde onu inkâr edenler mutlaka cezâlarını görecektir.” Çünkü Zikir yani Kur'ân kendilerine inenler, onu inkâr etmeleri sebebiyle ona dil uzatarak hakaret ediyorlardı ve Kur'ân kendilerine geldiğinde de onun tefsirunu da tahrif ederek değiştiriyorlardı.

Âyette geçen (.....) harfinin haberi mahzûftur.

Yani “azap olunurlar” veya “helâk olurlar” demektir.

Ya da bu harfin haberi, bu surenin 44. âyetinde gelecek olan ve: “Sanki onlara uzak bir yerden sesleniliyor da anlamıyorlar” manasında olan (.....) kavlidir. Bu ikisi arasında yer alan ifadeler ise, parantez cümlesidir.

“Şüphesiz o, çok değerli ve sağlam bir kitaptır.” Allah'ın (celle celâlühü) himayesinde ve koruması altında olan, mu'ciz bir kitaptır.

42

Ona ne önünden ne de ardından bâtil gelemmez. O, hüküm ve hikmet sâhibi, övülmeye lâayık olan Allah tarafından indirilmiştir.

“Ona -Kur'ân'a hiçbir şekilde- ne önünden ne de ardından bâtil -tebdil, değıştirme ve çelişki- gelemmez. O, hüküm ve hikmet sâhibi, Övülmeye lâayık olan Allah tarafından indirilmiştir. “

43

Sana ancak, senden önceki peygamberlere söylenenler söylenmektedir. Hiç şüphesiz senin Rabbin hem bağışlama sâhibidir, hem de elem dolu bir azap sâhibidir.

Kavminin kâfirleri tarafından söylenenler, “Sana ancak, senden önceki peygamberlere söylenenler söylenmektedir.” Senden önce geçen peygamberlerin inkârcı kavimleri onlara her ne söylemişlerse, ne türden eza ve cefa veren sözler sarf etmişlerse, daha önce indirilen Kitaplara nasıl dil uzatmışlarsa senin kavminin kâfirleri de tıpkı önceki kâfirler gibi davranmaktadırlar. “Hiç şüphesiz senin Rabbin hem bağışlama sâhibidir, -Peygamberlerine merhamet eder- hem de” o peygamberlerin düşmanlarına karşı- elem dolu bir azap sâhibidir.”

Bu ifadenin şöyle olması da câiz olabilir: “Allah, ancak önceki Rasûllere ne söylemişse, sana da söylenenler aynen öyledir.” Söylenen ifade ise Rabbimizin: “Hiç şüphesiz senin Rabbin hem bağışlama sâhibidir, hem de elem dolu bir azap sâhibidir.” kavlidir.

44

Eğer biz onu başka dilde bir Kur'ân yapsaydık onlar mutlaka, “Onun âyetleri genişçe açıklanmalı değil miydi? Başka dilde bir kitap ve Araplar (bir peygamber) öyle mi?” derlerdi. De ki: “O, inananlar için bir hidâyet ve şifadır. İnanmayanların kulaklarında bir ağırlık vardır ve Kur'ân onlara kapalı ve anlaşılmaz gelir. (Sanki) onlara uzak bir yerden sesleniliyor (da anlamıyorlar).”

“Eğer biz onu -o zikri, o kitabı- başka dilde -Arapça olmayan bir yabancı dilde- bir Kur'ân yapsaydık onlar mutlaka, -inatları sebebiyle:-'Bıt Kur'ân Arapça dışında indirilmemeli değil miydi?'-derler. Yine söylendiğine göre, eğer istedikleri gibi indirilseydi bu defa da-'Onun âyetleri genişçe açıklanmalı değil miydi?'-

Yani anlayabilmemiz için Arapça bir Kitap olarak genişçe ve detaylı olması lazım gelmez miydi? Bunu sırf inatları sebebiyle söylerler ve aynı zamanda-'Başka dilde bir kitap ve Arap bir peygamber öyle mi?'-derlerdi.” Bu defa böyle itiraz ederlerdi.

(.....) kelimesini Kufe Okulu ve Hafs iki hemze ile burada da görüldüğü gibi, (.....) olarak okumuşlardır.) Hemze, inkâr manasınadır.

Yani “Kesinlikle inkâr ederlerdi ve'Başka dilde bir kitap ve Arap bir peygamber öyle mi?'"derlerdi. Ya da Arap olmayan bir topluma Arapça bir Kitap öyle mi?

Kufe okul ve Hafs dışında kalanlar ise, sözkonusu kelimeyi, bir tek hemze ile ve fakat hemzeyi uzatarak, içinde soru anlamı olduğunu ifade edecek tarzda (.....) diye okurlar.

(.....) A'cemi': Yabancı, dil bilmeyen, Arap olsun ya da olmasın fasih, açık ve net konuşamayan, söylediği sözler anlaşılamayan kimse demektir.

(.....) Acemiy: Fasih olsun ya da olmasın yabancı bir topluma mensup olan demektir. Bu durumda âyetin manası şöyle olmaktadır:

“Şüphesiz yüce Allah'ın âyetleri hangi şekilde ve hangi yoldan gelirse gelsin, hemen orada o âyetlere karşı inatlaşan bir toplum ortaya çıkar.

Çünkü onlar hakkı isteyen ve arayan toplumlar değildirler. Onlar ancak heva ve isteklerine uymaktadırlar.”

Burada aynı zamanda şu hususa da işaret edilmektedir: Eğer bu Kitap Arapça bir kitap olarak değil de, Allah (celle celâluhü) onu başka bir dilde, Arap olmayan bir dilde indirmiş olsaydı, o kitap yine de Kur'ân olurdu. Nitekim bu, aynı zamanda Ebû Hanîfe açısından, herhangi bir kimse namaz kılarken Kur'ân'ı orijinal şekliyle değil de, Farsça (kişinin kendisine âit olan diliyle, Meselâ bir Türkün Türkçe, bir İngiliz'in İngilizce) okumasının câiz olduğunu da göstermektedir, Ebû Hanîfe bunu delil almaktadır.

“De ki: O,'yani Kur'ân,'inananlar için bir hidâyet'-Hak yolunu gösteren, hakka irşat eden bir Kitaptır-'ve'-gönüllerde, sinelerde bulunan şüpheyi yok etmek için de bir-'şifadır.'-Çünkü şüphecilik de bir hastalıktır. Ona-Inanmayanların kulaklarında bir ağırlık vardır'

Bu ibâre cer yerindedir. Çünkü bu ibâre, bundan önce geçen: inananlar için bir hidâyet ve şifadır“kavli üzerine ma'tûftur.

Yani mana:

“O Kur'ân, inananlar için hem hidâyettir, hem şifadır ve o Kur'ân, îman etmeyenler için de kulaklarında bir sağırlıktır, bir ağırlıktır.” demek olur. Ancak burada amiller üzerine atıf yapılmıştır. Bu şekildeki bir durum da Ahfeş'e göre câizdir.

Ya da ref yerinde gelmiştir. Buna göre âyetin takdiri şöyle olmaktadır: “İnanmayanlar var ya, işte onların kulakların da ağırlık bulunmaktadır.” Bu durumda mübteda mahzûftur.

Yahut da mana şöyle olabilmektedir: “Bundan dolayı onların kulaklarında bir ağırlık vardır've Kur'ân onlara kapalı ve anlaşılmaz'zulmet ve şüpheli'gelir. Sanki onlara uzak bir yerden sesleniliyor da anlamıyorlar.”

Yani Kur'ân'ı kabul etmemeleri ve ondan yararlanmamaları sebebiyle, âdeta uzak bir mesafeden, duyulamayacak olan bir yerden onları îmana ve Kur'ân'a çağırarak gibidir.

Yine bir diğer tefsire göre de denilmiş ki: “Kıyamet gününde oldukça uzak mesafeden iğrenç isimlerle bu gibilerine seslenirler.”

45

Andolsun! Biz, Mûsa'ya Kitab'ı (Tevrât'ı) vermiştik de, onda ayırdığa düşmüşlerdi. Eğer (azâbın ertelenmesi ile ilgili olarak ezelde) Rabbinden bir söz geçmiş olmasaydı, aralarında derhal hüküm verilirdi. Şüphesiz onlar Kur'ân hakkında derin bir şüphe içindedirler.

“Andolsun/ Biz, Mûsa'ya Kitab'ı -Tevrât'ı- vermiştik de, onda ayrılığa düşmüşlerdi.” Tıpkı senin kavminin, senin Kitabın hakkında anlaşmazlığa düştükleri gibi, onlar da anlaşmazlığa düşmüşlerdi. Çünkü kimisi Tevrât'a haktır, derken, kimisi de ona bâtil olduğunu, asılsız olduğunu söylemişlerdir. “Eğer -azâbın ertelenmesi ile ilgili olarak- ezelde Rabbinden bir söz geçmiş olmasaydı, -helâk edilmeleri ve köklerinin kazınması için- aralarında derhal hüküm verilirdi.”

Âyette geçen “ezelde geçen bir söz” kavli ile demek istenen şey, kıyamet gününe kadar verilen süre, mühlet, bekleme süresi, demektir. Çünkü kıyamet gününde her türlü düşmanlıklar ve anlaşmazlıklar çözülmüş olacaktır. İşte verilen o mühlet ve bekleme süresi olmamış olsaydı, dünyada derhal haklarında verilmesi gereken cezâ anında verilir ve işleri bitirilirdi.

“Şüphesiz onlar-o kâfirler- Kur'ân hakkında derin bir şüphe içindedirler. “

46

Kim ameli sâlih işlerse kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa kendi aleyhinedir. Rabbin, kullara (zerre kadar) zulmedici değildir.

“Kim ameli sâlih yaparsa kendi lehinedir. -Kazancı ve yararı kendisinedir.- Kim de kötülük yaparsa -kötülüğü ve zararı- kendi aleyhinedir. Rabbin, kullara -zerre kadar- zulmedici değildir.” Allah (celle celâlühü) suçsuz yere kimseye azap etmez.

47

Kıyametin ne zaman kopacağına ilişkin bilgi O'na havale edilir. Meyveler tomurcuklarından ancak O'nun bilgisi altında çıkar, dişi ancak O'nun bilgisi altında hamile kalır ve doğurur. Allah onlara, “Nerede bana ortak koştuklarınız?” diye seslendiği gün şöyle derler: “Sana arz ederiz ki, içimizden onları gören hiçbir şahidiniz yok.”

“Kıyametin ne zaman kopacağına ilişkin bilgi O'na havale edilir.” Bu konuda bilgi sadece Allah'a (celle celâlühü) âittir. Kimsenin kıyamet hakkında bilgisi yoktur. Bu nedenle, herhangi bir kimseye, kıyametin kopmasıyla, ne zaman olacağı ile alâkalı olarak bir soru sorulduğunda, onun sadece: “Bunun bilgisi Allah'a âittir, bunu sadece Allah bilir” demesi gerekir.

“Meyveler tomurcuklarından -yarılmadan önce kapçıklarından- ancak O'nun bilgisi altında çıkar,”

(Âyette tomurcuklar manasında geçen kelime, (.....) kelimesi olup, bu da (.....) kelimesinin çoğuludur.

“Dişi ancak O'nun bilgisi altında hamile kalır ve doğurur,”

Yani ister bir meyvenin çıkması olsun, ister bir dişinin gebe kalması olsun veya doğurması olsun, bütün bunlar Allah'ın (celle celâlühü) bilgisi içerisinde cereyan eder. Allah (celle celâlühü), gebenin ne kadar süre ile gebeliğini sürdüreceğini, hangi saatte doğuracağını, onların tüm durumlarını, doğacak olan şeyin eksik mi, tamam mı, dişi mi, erkek mi, güzel mi, çirkin mi, kısaca hepsini bilir.

“Allah onlara,'Nerede bana ortak koştuklarınız?'diye seslendiği gün...”

Âyette görüldüğü gibi, Yüce Allah (celle celâlühü),'ortaklarını'diye, kendisine ortak koşuları varlıkları zâtına izafe ederek ifade etmiştir. Çünkü müşrikler böyle ileri sürüyorlardı, Allah (celle celâlühü) da, onların iddiaları doğrultusunda durumu dile getirmiştir. Nitekim bunun açıklaması:

“Ortaklarını diye ileri sürdükleriniz nerede?” Kasas, 74. âyeti bunu açıklamaktadır.

Bu ifadeler bir türlü aşağılamadır, müşrikleri azarlamadır. Onlar da “şöyle derler: “Sana” bildirir, haber verir ve “arz ederiz ki,.. “Burada en doğru ifade “Sana bildiririz” kelimesinin, “Sana haber verimiz ki” ifadesidir. Çünkü Yüce Allah (celle celâlühü), zaten onların durumlarını bilmektedir. Dolayısıyla bilene, bildiği şeyi bildirmek muhâldir, olamazdır.

Ancak bilen, âlim olan birine bir şeyi haber vermek, ona, bildiği şeyin gerçekleşmiş olduğunu söylemektir. Aksi takdirde âyetin manası şöyle olur:

“Sen, şüphesiz içimizdekileri henüz yeni öğrendin, bildin: Biz böyle bâtil ve yanlış bir tanıklığa şahitlik etmeyiz.” demek olur. Çünkü eğer onların içlerindeki biliyorsa, bu âdeti, o kimselerin içlerinden geçeni Allah'a (celle celâlühü) bildirmiş olmaları gibi bir durumdur, yani onların:

“İçimizden onları gören hiçbir şahid yok” diye bildirmeleridir.

Yani bunun manası:

“İçimizden hiçbirimizin, senin herhangi bir ortağının olduğuna şahitlik edecek hiçbir kimse yoktur. İçimizden ancak senin bir ve tek olduğuna, birliğine tanıklık edecekler vardır.” demektir.

Ya da bunun manası şöyledir: “İçimizden onlara şahitlik edecek tek bir kimse bile yoktur. Çünkü onlar, onlardan uzaklaştılar, ilâhları da onlardan uzaklaştılar, kaybolup gittiler. Onların azar işittikleri sırada, onlar, onları görmezler.”

Bir diğer tefsire göre de bu ifadenin ortakların sözleri olabileceğidir.

Yani: “İçimizden” onların bize izafe ettikleri şirk ve ortak koşma olayına tanıklık eden ve “onları gören hiçbir kimse yok.”

(Bu âyette geçen (.....) kelimesini, Medine, Şam okulları ve Hafs, görüldüğü gibi, elif harfi ile (.....) diye çoğul olarak kırâat etmişlerdir. Bunlar dışındakiler ise, (.....) harfi olmaksızın, (.....) diye tekil okumuşlardır.)

48

Daha önce yalvardıkları (tanrılar) onları yüzüstü bırakıp uzaklaşmıştır. Kendileri için kaçacak bir yer olmadığı anlamışlardır.

“Daha önce -dünyada iken- yalvardıkları -taptıkları ve kulluk ettikleri tanrılar- onları yüzüstü bırakıp uzaklaşmıştır. Kendileri için kaçacak bir yer olmadığını -kesin olarak- anlamışlardır.”

49

İnsan, hayır (mal, mülk, genişlik) istemekten usanmaz. Fakat başına bir kötülük gelince üzülür, umutsuzluğa düşer.

“İnsan,” kâfir “hayır” mal, mülk, genişlik ve servet “İstemekten usanmaz-” Çünkü bir başka âyette:

“Kıyametin kopacağını sanmıyorum” Kehf, 36. buyrularak bu gerçeğe işaret edilmiştir.

Âyette geçen (.....) ibâresi, (.....) demektir. Burada fâil hafzedilmiş ve mefulü bih ona izafe edilmiştir.

“Fakat başına bir kötülük -fakirlik ve yoksulluk- gelince -mal, mülk ve servetten ötürü- üzülür, -Allah'ın (celle celâlühü) rahmetinden de- umutsuzluğa düşer.”

Görüldüğü gibi, âyetin sonunda iki yönden de mübalağalı yani abartılı bir ifade kullanıldı. İki yoldan biri (.....) ve (.....) kelimelerinin (.....) kalıbında gelmesidir. İkincisi de bu kalıbın tekrar edilmesidir.

Kanut: Kişinin üzerinde umutsuzluk belirtilerinin açıkça görülmesi, bundan dolayı hayal kırıklığına uğrayarak gücünü, maneviyatını tamamen yitirmesidir.

Yani kişi, Allah'tan (celle celâlühü) tamamen umudunu kesmiş, artık onun kendisine merhamet etmeyeceğine inanmıştır. Böyle bir özellik kâfirlere has olan bir özelliktir. Çünkü Yüce Allah (celle celâlühü) şöyle buyurmaktadır:

“Şüphesiz kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden umudunu kesmez.” Yûsuf, 87.

50

Andolsun! Başına gelen bir zarardan sonra kendisine tarafımızdan bir rahmet tattırsak mutlaka “Bu benim hakkımdır, Kıyametin kopacağım da sanmıyorum. Andolsun, Rabbime döndürülürsem, şüphesiz O'nun yanında benim için daha güzel şeyler vardır” der. Andolsun, biz inkâr edenlere yaptıklarını mutlaka haber vereceğiz ve andolsun, onlara mutlaka ağır azaptan tattıracağız.

“Andolsun! Başına gelen bir zarardan -bir hastalıktan sonra veya bir darlık ve sıkıntıdan- sonra kendisine tarafımızdan bir rahmet tanırırsak mutlaka 'Bu benim hakkımdır'-ve o hak da gelip bana ulaşmıştır. Çünkü ben bunları, bende olan bir varlık ve imkân sayesinde, faziletli olmam, iyi işler yapmam sebebiyle edindim, der.

Ya da: Bu bana âittir ve bana âit olan bu şeyler yok olacak da değildir/ der ve “Kıyametin kopacağını da sanmıyorum.”

Yani kıyametin kopması diye bir olayın gerçekleşeceğine de inanmıyorum.

“Andolsun, -Müslümanların söyledikleri gibi eğer ben-'Rabbime döndürülürsem, şüphesiz O'nun'Allah'ın (celle celâlühü) yanında benim için daha güzel şeyler'-cennet'-vardır'der.”

Ya da güzellik hâli saygınlıktan ve nimet içerisinde yaşamaktan ileri gelir, der. Çünkü adam, dünyadaki yaşantısına, âhireti de kıyaslayarak değerlendiriyor.

“Andolsun, biz inkâr edenlere yaptıklarını -yani işledikleri ameller sebebiyle azâbı gerektiren gerçek amellerini kendilerine kesinlikle ve- mutlaka haber vereceğiz ve andolsun, onlara mutlaka ağır -en şiddetli olan- azaptan tattıracağız -ve o azap onlardan hiç ayrılmayacaktır, hep azap içinde olacaklardır.

51

İnsana nimet verdiğimizde yüz çevirir ve yan çizer. Başına bir kötülük gelince de yalvarmaya koyulur.

“İnsana nimet verdiğimizde yüz çevirir...” Bu örnekte insanın içine düştüğü azgınlığı sergileyen bir başka örnektir. Çünkü Allah (celle celâlühü), kendisine bir nimet verdiğinde, bu nimet yüzünden şımanır ve asıl nimeti vereni, Allah'ı unuttur ve O'na şükretmekten yüz çevirir, “ve yan çizer.” Allah'ı zikretmekten ve O'nu anmaktan uzaklaşır. O'na dua etmez olur Ya da kendini unuttur, kim olduğunu, ne için yaratıldığını aklına bile getirmez, büyülenmeye başlar. Azamet gösterinde bulunur.

Bunun gerçekleşmesi de şöyle olur; yalnızca kendi varlığını ve kendisini düşünür, konumunu dikkate alır. Çünkü herhangi bir şeyin yeri, onun yöneldiği ve önem verdiği yerdir. Bu da âdeta onun zâtı, onun kendisi konumunda demektir. Nitekim devlet kademesindeki biri, ya da önemli mevkide olan biri, yine önemli mevkide olan birine bir şeyler yazarken burada şu ifadeye dikkat çekerler:

“Onun katına yazdım, onun yüce makamına diye hitapta bulundum,” Bu ifadelerle onlar: “Ben onun zâtına hitaben yazdım, onun kendisine seslenerek yazdım” demek isterler. Bu nedenle sanki burada: “Kendi zâtını bir kenara çekti, kendisine ayrıcalık tanıdı” der gibidir.

“Başına bir kötülük -bir zarar, bir fakirlik ve yoksulluk- gelince de -çokça- yalvarmaya koyulur,”

Yani hep dua eder, yakarır durur. Alçak gönüllülük gösterisinde bulunur, sürekli dua etmeye başlar.

Âyette “geniş” anlamına gelen (.....) kelimesi zikredildi. Bu çokça dua etmek ve sürekli dua etmek anlamında bir istiâredir ve bu, suçluların, cürüm işleyenlerin de belirgin bir özelliğidir. Nitekim aşırı azap, şiddetli azap anlamında (.....) kelimesi istiâre yoluyla kullanılmaktadır. Bu nedenle daha önce geçen (.....) kavli ile (.....) arasında herhangi bir zıtlık ve çelişki yoktur. Çünkü birincisi de vasıf olarak bir toplum içindir, ikincisi de bir toplum içindir.

Ya da: “Karada iken Allah'tan umutlarını keserler, Allah'ı hiç akıllarına getirmezler. Fakat denizde / gemide alabora olmaya başladıklarında ise, Allah'ı dillerinden düşürmezler” demektir.

Yahut da: “Kalpten umutsuzdurlar, içlerinde îmandan eser yoktur. Fakat dilden hep dua eder gözüdürler” demektir. Ya da: “Putlardan umutsuzdurlar, hep Allah'a yakarırılar” demektir.

52

De ki: “Ne dersiniz? Eğer o (Kur'ân) Allah katından olup da siz de onu inkâr etmişseniz, o zaman derin bir ayrılık içinde bulunan kimseden daha sapık kim olabilir?”

“De ki: Ne dersiniz? Eğer o'-Kur'ân- “Allah katından olup da siz de onu inkâr etmişseniz,-Sonra da onun Allah (celle celâlühü) katından olduğunu inkâr ettiyseniz-“o zaman derin bir ayrılık içinde bulunan kimseden'-sizden-“daha sapık kim olabilir?”“

Ancak burada, (.....) kavli, bunların durumlarını ve özelliğini açıklamak için (.....) yerinde değerlendirilmiştir.

Varlığımızın delillerini, (kâinattaki uçsuz bucaksız) ufuklarda ve kendi nefislerinde onlara göstereceğiz ki, o Kur'ân'ın gerçek olduğu onlara iyice belli olsun. Rabbinin, her şeye şâhit olması yetmez mi?

“Varlığımızın delillerini, -kâinattaki uçsuz bucaksız- ufuklarda -doğu ve batıda yapılacak olan ülke fetihlerinde, sağlariacak fetihlerde- ve kendi nefislerinde -içlerinde, Mekke'nin fethinde- onlara göstereceğiz ki o Kur'ân'ın -veya İslam'ın- gerçek olduğu onlara iyice belli olsun. Rabbinin, her şeye şâhit olması yetmez mi? “

(Bu âyette geçen (.....) kavli, fâil olması itibariyle mahallen merfûdur. Mefulü ise mahzûftur. Nitekim (.....) kavli de bundan bedeldir.)

Bu durumda âyetin manası şöyle takdir olunur: “Şüphesiz Rabbinin her şeye şâhit olması onlara yetmez mi?”

Yani, “Rabbinin, her şey konusunda onlara şهادet etmesi yetmeyecek mi?” demektir.

Mana şöyledir: “

Yani Allah'ın (celle celâlühü) vadedilen şu ayetlerin dış âlemde ve onların içlerinde kendilerine gösterilmesi var ya, işte onlar bütün bu gerçekleri görecekle, buna tanık olacaklar. Böyle bir anda da artık gönderilen bu Kur'ân'ın, gaybı bilen Allah (celle celâlühü) tarafından bir indirilme olduğunu, indirilen bir kitap olduğunu açıklayacaklar, bunu dile getireceklerdir. Ki gaybı bilen Allah (celle celâlühü) her şeye şâhittir.”

İyi bilin ki, onlar Rablerine kavuşma konusunda şüphe içindedirler. İyi bilin ki, O, her şeyi kuşatandır.

“İyi bilin ki, onlar Rablerine kavuşma konusunda şüphe içindedirler. İyi bilin ki, O, her şeyi kuşatandır.” Allah (celle celâlühü) eşyayı hem toptan, mücmel olarak bildiği gibi, onların detaylarına varana kadar hepsini de bilir. Dışlarını da bilir, içlerini de. Allah'a (celle celâlühü) gizli olan hiçbir şey asla gizli kalacak değildir. Bu nedenle Allah (celle celâlühü), küfür ve inkârları yüzünden, bir de Rablerine kavuşmadaki kuşkuları sebebiyle onları cezâlarıdıracaktır.

ŞÛRÂ SÛRESİ

1

Hâ - Mîm.

2

Ayrı - Sîn - Kâf

Bu iki âyet, daha önce geçen Meryem Sûresi'nin birinci âyetine görüldüğü gibi (.....) gibi bir tek âyet şeklinde (.....) diye yazılmadı. Onun gibi tek bir âyet olarak sayılmadı. Görüldüğü gibi (.....) bir âyet olarak, (.....) da ayrı bir âyet olarak yazılmıştır. Çünkü her ikisi ayrı birer âyet olduklarından, ayrı birer âyet olarak yazılmışlardır.

3

(Ey Resûlüm Muhammed!) Mutlak güç sâhibi, hüküm ve hikmet sâhibi olan Allah, sana ve senden öncekilere işte böyle vahyeder.

Ey Resûlüm Muhammed! “Mutlak güç sâhibi, -gücüyle her şeye üstün gelen- hüküm ve hikmet sâhibi olan - fiiliyle ve kavliyle doğruya isabet eden-Allah, sana -bu şekilde vahyettiği gibi veya sana vahyedilen bu kitap- ve senden öncekilere -senden önce geçen peygamberlere (asm) işte böyle vahyeder.”

Yani bu surenin ihtiva ettiği manaların benzerini aynen başka surelerde de yine sana vahyetmiştir. Nitekim senden önce geçen peygamberlerine de (aleyhimü's-selâm) Allah (celle celâlühü) bunları vahyetmiştir.

Mana şöyledir: “Allah bütün bu manaları Kur’ân'da tekrar ettiği gibi, semavi olan tüm kitaplarında da aynen tekrar etmiştir. Çünkü böyle yapılmasında çok net ve belîğ bir uyarı, gerçeğe dikkat çekme vardır. Bir de kullarına karşı büyük bir lütuf ve ihsan bulunmaktadır.”

Abdullah b. Abbâs'tan (radiyallahü anh) rivâyete göre, Kitap sâhibi bir peygamber olmasın ki, Yüce Allah (celle celâlühü) mutlaka onlara da, (.....) diye vahyetmiştir.

Bu âyette geçen (.....) kelimesini, Mekke Okulu, (.....) harfinin fetha harekesiyle, (.....) diye okumuşlar ve “Allah” lafzını ya da ismini de merfû' / ötreli okumuşlardır. Çünkü bu okuyuşa göre, (.....) kelimesi buna delalet etmektedir. Çünkü: sanki burada biri, “Kim vahyediyor?” diye sorar gibidir. Buna verilen cevap da: “Allah” olmaktadır. Bu nedenle Allah lâfzı celali fâil konumunda olmaktadır.

4

Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. O, yücedir, büyüktür.

“Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. O'-nun şanı- yücedir, -ortaya koyduğu burhanı da- büyüktür.”

5

Neredeyse gökler (O'nun azametinden) üstlerinden çatlayacaklar. Melekler ise, Rablerini hamd ile tespih ederler ve yeryüzündekiler için bağışlanma dilerler. İyi bilin ki Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.

“Neredeyse gökler -Şanı Yüce olan Allah'ın (celle celâlühü) azametinden dolayı- üstlerinden çatlayacaklar. “Çünkü bu mananın böyle olduğunu, bu ayetten önce geçen Âyetteki, “O, yücedir, büyüktür” kavli delalet etmektedir.

Bir tefsire göre de “Allah'a (celle celâlühü) çocuk isnat etmekten Allah (celle celâlühü) yücedir, uludur, münezzehtir.” demektir.

Bu âyet âdeta Rabbimizin şu kavli gibidir:

“Bundan dolayı, neredeyse gökler çatlayacak, yer yarılacak ve dağlar yıkılıp dağılacaktır.” Meryem, 90.

Âyette geçen ve: “üstlerinden” manasına gelen (.....) kavli ile şöyle denmek istenmiştir: “Çatlama olayı, onların üst taraflarından itibâren başlayacaktır.” Esasen kural olarak şöyle denmeliydi:

“Çatlama olayı onların altlarından yani küfür kelimesinin geldiği taraftan, inkârcılığın geldiği cihetten başlayacaktır.” Çünkü o, göklerin altında olanlardan gelmektedir. Ancak burada meselenin abartılı olarak anlatılması için, olayın daha etkin olduğunu göstermek anlamında, “üst taraf ifadesine yer verilmiştir.

Burada sanki şöyle der gibidir:

“Bırak altların çatlamasını, neredeyse inkârları sebebiyle üstlerindeki tavan, gök kubbe çatlayacaktır.”

Bir tefsire göre de:

“(.....) demek, yerin üstünden, demektir. Buradaki kinaye, yeryüzüne râcidir. Çünkü bu, bir tek yeryüzü demek değildir, tüm yeryüzünden yani yerin tüm katınanlarından ve tabakalanndan demektir.”

Bir tefsire göre de, göklerde bulunan melekler sebebiyle gökler üstlerinden yarılacak, demektir. Nitekim Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır:

“Şüphesiz sizin göremediğiniz gerçekleri ben görüyor ve sizin duyamadığınız sesleri ben duyuyorum. Gök âdeta gıcırdayarak ses çıkarmaya başladı, aslında böyle bir ses çıkarması da hakkıdır. Çünkü gökte bir ayak basacak yer yoktur ki orada kıyamda duran veya rükûda bulunan ya da secde hâlinde olan bir melek bulunmamış olsun.” Tirmizî, Zühd, H: 2312; İbn Mâce, Zühd, H: 4190; Ahmed b. Hanbel. Müsned, 5/173, H: 21848/21516

(.....) kelimesini, Nâfi ve Ali, (.....) harfiyle, (.....) olarak okumuşlardır: Yine Âyetteki, (.....) kelimesini, Basra okulu mensupları ve Ebû Bekir, (.....) olarak kırâat etmişlerdir.)

“Melekler ise, -Rablerinin azameti dolayısıyla gördükleri gerçeklerden ötürü- Rablerini hamd ile tespih ederler ve yeryüzündekiler -yeryüzünde bulunanlardan mü'min olanlar- için bağışlanma dilerler.” Nitekim Rabbimizin şu kavlinde şöyle buyrulmaktadır:

“Mü'minlerin bağışlanması için mağfiret dilerler.” Ğafir-Mü'min, 7.

Çünkü melekler, mü'minlerin Allah'ın (celle celâlühü) azâbına uğramalarından korkup endişe duyarak, onlar için Allah'tan (celle celâlühü) af ve mağfiret dilerler. Ya da Allah'ı (celle celâlühü) birlerler ve Allah (celle celâlühü) hakkında câiz olmayan sıfatlarla Allah'ı (celle celâlühü) anmaktan, O'nu tenzih ederler. Allah'ın (celle celâlühü) kendilerine lütuf ve ihsanı sebebiyle de Allah'a (celle celâlühü) hamd ederler. Allah'ın (celle celâlühü) gazâbına uğrayanları gördüklerinden ötürü de şaşkınlık duyarlar.

Bir tefsire göre de, melekler, sözkonusu kelimedden aklanmaları, uzak kalmaları için yeryüzündeki mü'minler için de mağfiret isterler.

Yahut da, Allah'tan, (celle celâlühü) yeryüzündekilere yumuşak davranmasını, onları cezâlarındırmada acele etmemesini dilerler.

“İyi bilin ki Allah, -onları- çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”

Allah'tan başka dostlar edinenlere gelince, Allah onları daima gözetlemektedir. Sen onlara vekil değilsin.

“Allah'tan başka dostlar edinenlere -yani O'na ortak koşanlara, O'na denk ilâh edinenlere- gelince, Allah onları daima gözetlemektedir.” Onların durumlarını ve yaptıklarını hep gözetim altında tutmaktadır. Allah (celle celâlühü), onların durumları ve amelleri ile alâkalı olarak hiçbir şeyi kaçırmaz ve bundan dolayı da onları cezâlarıdırır.

Ey Resûlüm Muhammed! “Sen onlara vekil değilsin. “Sen onlar üzerine vekil olarak atanmış değilsin, onların işleri sana havale edilmiş de değildir. Sen sadece ve sadece bir uyarıcısın.

7

Böylece biz sana Arapça bir Kur'ân vahyettik ki, şehirlerin anası olan Mekke'de ve çevresinde bulunanları uyarasın. Hakkında asla şüphe olmayan toplanma günüyle onları korkutasın. Bir grup cennette, bir grup ise cehennemdedir.

“Böylece -aynen bunun gibi- biz sana Arapça bir Kur'ân...” Burada geçen “Arapça Kur'ân” ibâresi mefulü bihtir.

Yani mana olarak: “Biz sana apaçık Arapça bir Kur'ân olmak üzere bu Kitabı'...vahyettik”demektir.

Burada, bir önce geçen âyetin manasına işaret edilmektedir. Çünkü bir önceki âyette, insanlar üzerinde gözetenin, onları murakabe edenin kendisi olduğunu, Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) olmadığını Allah (celle celâlühü) belirtiyordu. Onun sadece bir uyarıcı olduğuna dikkat çekiliyordu. Çünkü Yüce Allah (celle celâlühü) bu manayı Kitabında hep tekrarlamıştır.

(.....) işaret ismi ilgili manaya işaret ederken, (.....) harfî de, âyette geçen “vahyettik” kelimesinin mefulü bihi yani tümlecidir.

“...ki, şehirlerin anası olan Mekke'de...” Çünkü yeryüzü Mekke'nin altından itibâren, Merkez Mekke olmak üzere onu yayıp döşendi. Ya da Mekke, yeryüzü bölgelerinin ve toprağının en şerefli bölgesi olması itibariyle böyle denmiştir. Asıl söylenmek istenen ise, şehirlerin anası ve merkezi denilen yerin halkıdır, burada yaşayanları- ve çevresinde bulunanları -Arapları- “uyarasin. Hakkında asla şüphe olmayan toplanma -kıyamet- günüyle onları uyarasin.” Çünkü yaratılmışlar o günde toplanacaklardır.

Burada geçen ve “asla şüphe olmayan” manasına gelen (.....) cümlesi, parantez cümlesidir ve i'rabtan mahalli yoktur. Meselâ (.....) ve (.....) denince burada şöyle bir duruma dikkat çekilmektedir. Âyette geçen ilk (.....) kelimesi yani (.....) ibâresindeki (.....) kelimesi, birinci mefule müteaddidir. (.....) ibâresinde bulunan (.....) kelimesi ise ikinci mefule müteaddidir.

Bundan böyle onlardan, “Bir grup cennette, bir grup ise cehennemdedir. “zamîr her ikisine de râcidir. Çünkü o gün, yaratılmışların toplanacakları gündür.

8

Allah dileseydi, onları (aynı dine mensup) bir tek ümmet yapardı. Fakat O, dilediğini rahmetine sokar. Zalimlerin ise bir dost ve yardımcısı yoktur.

Eğer “Allah dileseydi, onları -insanların tamamını aynı dine mensup- bir tek ümmet yapardı. Fakat O, dilediğini rahmetine -yani dilediklerine rahmetiyle muamelede bulunarak onları İslam'a- sokar. Zalimlerin -kâfirlerin ve inkârcıların- ise bir dost -şefâatçi- ve yardımcısı -azaplarını önleyecek bir kimsesi- yoktur.”

9

Yoksa onlar Allah'tan başka dostlar mı edindiler? Hâlbuki gerçek dost Allah'tır. O, Ölülerini diriltir. O, her şeyi hakkıyla gücü yetendir.

“Yoksa onlar Allah'tan başka dostlar mı edindiler? Hâlbuki gerçek dost Allah'tır.” Burada geçen (.....) Lâfzı celaldeki (.....) harf, bir şartın mukadder cevabıdır. Sanki burada, Allah'tan (celle celâlühü) başka bütün dostlar, araçlar, şefâatçi kabul edilenler ret ve inkâr edildikten sonra, şöyle bir mana bulunmaktadır:

“Eğer hakkıyla ve gerçek manada bir veli, bir dost istiyorlarsa, işte o yani gerçek dost, Allah'tan başkası değildir. Asıl dost edinilmesi gereken ve farz olan sadece ve sadece bir tek O'dur, O'ndan başka bir veli ve dost yoktur.”

“O, ölüleri diriltir. O, her şeye hakkıyla gücü yetendir.” Öyleyse asıl veli ve dost edinmeye layık olan, her şeye gücü yeten Allah'tır (celle celâlühü). Gücü yetmeyenler asla veli ve dost edinilmezler.

10

Hakkında ayrılığa düştüğünüz herhangi bir şeyin hükmü Allah'a âittir. İşte bu, Rabbim Allah'tır. Yalnız O'na tevekkül ettim ve ancak O'na yöneliyorum.

“Hakkında ayrılığa düştüğünüz” Bu ifade, Rasûlullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) sözünün mü'minlere aktarılmasıdır, hikâye edilmesidir.

Yani:

“Kitap ehlinde olsun, müşriklerden olsun size muhalefet eden bu kâfirlerle, eğer siz din ile ilgili herhangi bir konuda ayrılığa ve anlaşmazlığa düşerseniz, işte bu konudaki herhangi bir şeyin hükmü Allah'a âittir.” “Üzerinde anlaşmazlığa düştüğünüz şeyin hükmünü Allah'a (celle celâlühü) bırakın, O'na havale edin. Çünkü bu konuda haklı olanı ödüllendirecek, onlara sevap verecek olan Allah'tır (celle celâlühü) ve batılda ısrar edenleri cezâlarıdır.”

“İşte -aranızda hüküm verecek olan- bu -Hâkim - Rabbim Allah'tır. Yalnız O'na tevekkül ettim.” Bu ifade ile din düşmanlarına ve onların tuzaklarına reddiye vardır. “Ve -onların şerrinden korunmak için de- ancak O'na yöneliyorum.” Çünkü O, bana yeter.

Bir tefsire göre de deniliyor ki: “Sizinle ilgisi bulunmayan ve alakası da olmayan herhangi bir ilim veya ilimler konusunda anlaşmazlığa düşerseniz, o ilmi ve bilgiyi öğrenme konusunda herhangi bir çıkış yolunuz yoksa, o zaman 'En iyisini Allah (celle celâlühü) bilir.' deyip işin içersinden çıkın.”

Meselâ ruh ve benzeri konularda bilgi edinme meselesi böyledir. Bu ve benzeri hususları Allah'a (celle celâlühü) bırakın.

11

O, gökleri ve yeri yaratandır. Size kendinizden eşler, hayvanlardan da (kendilerine) eşler yaratmıştır. Bu suretle sizi üretiyor. O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O, hakkıyla iştir, hakkıyla görendir.

“O, gökleri ve yeri yaratandır.” Bu âyette geçen (.....) kelimesinin merfû' yani ötreli olması, bundan önce geçen Âyetteki (.....) kavlinin bir haberi olabilir, bundan ötürü merfû' kılınmış olabilir.

Ya da bu kelime, mahzûf bir mübtedanın haberi olabilir.

“Size kendinizden -sizin, gibi insanlar cinsinden- eşler -yarattı- hayvanlardan da -kendilerine- eşler...” yani nasıl ki sizin cinsinizden tıpkı sizin gibi eşler size yaratmış ise, hayvanlar için de, onların cinsinden olmak üzere onlara eşler- yaratmıştır. Bu suretle -böyle bir tedbir yoluyla- sizi üretiyor. -Çoğaltıyor.

Çünkü (.....) kelimesi, artırmak ve çoğaltmak, yaymak gibi manalara gelir. Dolayısıyla Yüce Allah (celle celâlühü) insanları ve hayvanları bu şekilde çift yaratarak onların üremelerini sağlamıştır. Böyle yaratmış ki, erkekle dişi arasında birleşme olabilsin ve böylece nesiller üresin dilemiştir.

Buradaki âyette geçen (.....) cümlesinde, (.....) yerine (.....) kavli tercih edilmiştir. Çünkü böyle bir tedbir ve önlem, âdeti yayılıp çoğalma konusunda bir memba, bir maden gibi gösterilmiştir.

(.....) cümlesindeki, zamîr ise, hep muhataplara, insanlar ve hem de hayvanlara râcidir. Burada muhataplar akıl sâhibi varlıklar olmaları dolayısıyla, gaip olanlara yani akılsız olan varlıklara, hayvanlara galebe çalması, üstün gelmeleri sebebiyle muhatap zamîrine yer verilmiştir.

“O'nun benzeri hiçbir şey yoktur.” Deniliyor ki, burada teşbih kelimesinin tekrar edilmesi aslında, benzetmeleri reddetmek içindir. Bu itibarla âyetin takdiri şöyledir: “Onun gibi hiçbir şey yoktur.”

Bir tefsire göre de, âyette yer alan (.....) kelimesi ziyadedir, fazladır. Bu durumda âyetin mana olarak takdiri şöyledir: “Onun gibi hiçbir şey yoktur.” Bu durum âdeta Allah Teâlâ'nın şu kavlindeki gibidir:

“Şayet onlar da tıpkı sissin îman ettiğiniz gibi îman ederlerse, mutlaka dosdoğru yolu bulmuş olurlar.” Bakara, 137.

Âyeti gibidir. Çünkü burada istenen şey, misliyeti, benzerliği reddetmektir.

Eğer âyette yer alan (.....) harfî ile (.....) kelimesinden biri zait kabul edilmeseydi, o takdirde, benzerinin olabileceği gibi bir mana anlaşılabilirdi. Bir tefsire göre de bunun manasının: “Onun zâtına benzer hiçbir şey yoktur” şeklinde olduğudur. Çünkü Araplar arasında: “Senin gibi birisi cimrilik edemez.” diye bir tabir vardır. Araplar bu ifade ile Söz konusu zatın cimri olmadığını göstermek için kullanırlar. Böylece bu konuda abartılı bir anlatımla, kinaye yollu meseleyi dile getirmeyi kast ederler. Çünkü onlar, onun yerine geçebilecek olandan bunu reddedince, böylece bizzat onun kendisinde böyle bir durumun olmayacağını reddetmiş olurlar. Artık söylenenin kinaye yoluyla söylendiği bilinince, bu durumda:

- “Allah gibi hiçbir şey yoktur” ibâresiyle, “Onun benzeri hiçbir şey yoktur” ibâresi arasında herhangi bir fark olamaz. Sadece bunun yararı, senin ona yüklediğin kinayedir. Sanki o ikisi, aynı manaya gelen ve fakat birbirini izleyen iki ibâre gibidirler. Halbuki zâtı itibarıyla Allah'ın (celle celâlühü) hiçbir benzerinin olmadığı ve asla olmayacağıdır. Nitekim bunun benzeri:

“Allah'ın elleri açıktır.” Mâide,64. ayetidir.

Yani âyetin manası: “Aksine O, hiçbir elin tasavvur edemeyeceği manada cömerttir, onun elinin açıklığının önüne hiçbir kuvvet geçemez. Çünkü bizatihi cömertliğin ta kendisidir.” Hatta bu yönüyle Araplar bunu, elleri olmayan için de kullanır oldular. İşte burada bunu, kendisinin bir benzerinin var olduğu hakkında kullandıkları gibi, hiçbir benzerinin var olmadığı ve olmayacağı manasında da kullandılar.

“O, -kulak olmadan da duyulabilecek ve işitilebilecek olan her şeyi- hakkıyla işitendir, -Nitekim göz olmadan da görülecek olan her şeyi- hakkıyla görendir.” Sanki burada bu her iki organdan söz edilmesinin sebebi, herhangi bir kimsenin, benzerinin olmadığı gibi, herhangi bir sıfatı ve özelliği de yoktur, türünden bir yargıya varmaması içindir.

12

Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur. Dilediğine rızk bol verir ve (dilediğine) kısar. Şüphesiz O, her şeyi hakkıyla bilendir.

“Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur.” Bu daha önce Zümer Sûresi'nât de geçmişti. “Dilediğine rızk bol verir ve -dilediğine- kısar. Şüphesiz O, her şeyi hakkıyla bilendir.”

13

“Dini dosdoğru tutun ve onda ayrılığa düşmeyin!” diye Nûh'a emrettiğini, sana vahyettiğini, İbrâhîm'e, Mûsa'ya ve İsa'ya emrettiğim size de din kıldı. Fakat senin kendilerini çağırdığın şey (İslâm dini), Allah'a ortak koşanlara ağır geldi. Allah, ona dilediğini seçer. İçtenlikle kendine yönelenleri de ona ulaştırır.

“(.....) diye Nûh'a emrettiğini, sana vahyettiğini, İbrâhîm'e, Mûsa'ya ve İsa'ya emrettiğini size de din kıldı.”

Bu âyette geçen (.....) buyurdu. Burada ikame edilmesi, egemen kılınması ve ayakta tutulması istenen dinden murat, İslam'dan başkası değildir. Bu da Allah'ı (celle celâlühü) birlemek, tevhid inancını hâkim kılmaktır. O'na (celle celâlühü) taatta bulunmak, ibâdet ve kulluk görevini yerine getirmektir. Aynı şekilde peygamberlerine, kitaplarına, cezâ gününe, bir de kişinin yerine getirmesi, ikame etmesi durumunda onu Müslüman kılacak olan diğer hususlara da îman etmektir. Burada bütün şerî'atleri murat etmiş değildir. Çünkü şeraitler değişiktir. Nitekim Yüce Allah (celle celâlühü) şöyle buyurmaktadır:

“Her birinize bir şerî'at ve bir yol verdik.” Mâide, 48.

Bu âyette geçen (.....) kavli, ya (.....) filinin mefulünden ve buna atfedilen iki ma'tûftan bedel olması bakımından mensûb kılınmıştır. Ya da yeni bir cümle kabul edilmesinden ötürü merfûdur. Sanki burada: “Şerî'at olarak öngörülen şey nedir?” diye bir soru yöneltmiş gibi dikkate alınmış ve buna da şu şekilde cevap verilmiştir:

“O, şerî'at olarak öngörülen şey, dini ikame etmek, egemen kılmak, devlet haline getirmektir.”

Evet, bunu ikame edin “ve onda -yani egemen kılmak istediğiniz dinde- ayrılığa düşmeyin!” Nitekim Hazret-i Ali (radiyallahü anh) âyetin bu kısmım şöyle tefsirlamıştır:

“Sakin ayrılığa düşmeyin, bölünüp parçalanmayın. Çünkü cemaat hâlinde olmak, birlik hâlinde yaşamak rahmettir, ayrılıkta ise azap vardır.”

“Fakat senin kendilerini çağırdığın şey -yani İslâm dini, Allah'ın (celle celâlühü) dinin devlet haline getirerek İikame etme işi ve görevi, tevhid inancını egemen kılma vazifesi- Allah'a ortak koşanlara -putlarını ve rejimlerini Allah'ın (celle celâlühü) hükmünün üzerinde görerek hareket eden müşriklere İslam dininin devlet olarak egemen kılma emri- ağır geldi.” Bundan dolayı onlar sıkıntı yaşamaya başladılar, zorlanır oldular. “Allah, ona -o dini tebliğ etmeye, yaymaya ve egemen kılmaya- dilediğini seçer.” Onu bunda muvaffak kılar, doğru olarak egemen olmasını sağlar ve bunun üzerinde onları toplar. “İçtenlikle kendine yönelenleri de ona -kendisine itâat etme konusunda o işe yönelmeye onu- ulaştırır.”

14

Onlar, kendilerine bilgi geldikten sonra, aralarındaki kıskançlık yüzünden ayrılığa düştüler. Eğer (azâbın) belli bir süreye kadar (ertelenmesi ile ilgili olarak) Rabbinden bir söz geçmiş olmasaydı, aralarında hemen hüküm verilirdi. Onlardan sonra Kitab'a mirasçı kılınanlar da, onun hakkında derin bir şüphe içindedirler.

“Onlar, -yani kendilerine Kitap gönderilenler, Yahûdiler ve Hristiyanlar, kısaca Kitap ehli peygamberlerinden sonra, yani- kendilerine bilgi geldikten -ayrılığa düşmenin sapıklık olduğunu öğrendikten, peygamberlerin dilinden kendilerine anlatıları korkutucu ve tehdit içeren emirden- sonra, aralarındaki kıskançlık -koltuk kavgası ve haksız yere üstünlük taslamaları- yüzünden ayrılığa düştüler. Eğer -azâbın- belli bir süreye kadar -ertelenmesi ile ilgili olarak- Rabbinden bir söz geçmiş olmasaydı -Ki o söz de Rabbimiz'in (celle celâlühü) şu kavlinde yer alan şu sözdür:

“Bilâkis kıyamet onlara vadedilen saattir ve o saat daha belalı ve daha acıdır.” Kamer, 46.

Evet, eğer bu söz olmasaydı işte o zaman- aralarında hemen hüküm verilirdi. -

Yani ayrılığa düştükleri, şeyin büyüklüğü ve azameti yüzünden derhal o andan itibâren helâk edilirlerdi.- Onlardan sonra Kitab'a mirasçı kılınanlar -Ki bunlar Hazret-i Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) zamanında olan kitap ehli Yahûdilerle Hristiyanlardır, işte onlar- da, onun hakkında -ya da kendi kitaplarında- derin bir şüphe içindedirler. -Çünkü bu durumda kendi kitaplarına bile inanmaları gerektiği gibi hakkıyla îman etmemektedirler. Bir tefsire göre de mana şöyledir:

“Kitap ehli olanlar, Hazret-i Muhammed'in (sallallahü aleyhi ve sellem) Allah'ın (celle celâlühü) Rasûlü olarak gönderilmesinden, kendilerine bu ilim geldikten sonra ayrılığa ve anlaşmazlığa düştüler.”

Bu durum aynen şu âyetle yer alan ifadeye benzetilmektedir. Çünkü Yüce Allah (celle celâlihü) şöyle buyurmuştur:

“Kendilerine kitap verilenler ancak apaçık delil (peygamber) kendilerine geldikten sonra ayrılığa düştüler.” Beyyine, 4.

“Onlardan sonra Kitab'a mirasçı kılınanlar” ibâresinden kasıt, müşriklerdir. Çünkü Kitap ehli Tivrât ve İncîl'e mirasçı kılındıkları gibi bunlardan sonra da müşrikler de Kur'ân'a mirasçı kılınmışlardı. Ancak onlar da tıpkı Ehli Kitap gibi onu bir kenara ittiler.

15

(Ey Resûlüm Muhammed!) Bundan dolayı sen (İslam'a) davete devam et ve emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Onların hevâ ve heveslerine uyma ve şöyle de: “Ben, Allah'ın indirdiği her kitaba inandım ve aranızda adaleti gerçekleştirmekle emrolundum. Allah bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir. Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz sizedir. Bizimle sizin aranızda tartışılacak bir şey yoktur. Allah, hepimizi bir araya toplayacaktır. Dönüş de ancak O'nadır.”

Ey Resûlüm Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)! “Bundan dolayı -yani onların ayrılığa düşmelerinden, küfrün bu sebepten dolayı birçok guruplara ayrılmalarından ötürü yine de- sen -Tek Allah (celle celâlihü) inancına, tevhid dinine, bunda ittifak etmeye ve bunun üzerine anlaşmaları için onları hakka, en eski olan Hanif dinine- çağrıya devam et. Ve emrotunduğun -Allah'ın (celle celâlihü) sana emrettiği- gibi -o inançta ve ona davet etmede- dosdoğru ol Onların hevâ ve heveslerine, -üzerinde anlaşılamadıkları, ihtilafa düştükleri bâtıl inançlarına da- uyma ve şöyle de: “-

Yani Allah (celle celâlihü) tarafından indirilen bütün kitaplara îman ettim..Çünkü aralarında ayrılığa ve anlaşmazlığa düşenler, bir kısmına inandılar ve bir kısmını da inkâr ettiler.

Nitekim bu husus tıpkı şu âyetle ifade edildiği gibidir. Çünkü Rabbimiz şöyle buyurmuştur:

“Allah'ı ve peygamberini inkâr edenler, inanma konusunda Allah ile peygamberlerini birbirinden ayırmak isteyen ve: Bir kısmına îman ederiz, ama bir kısmına inanmayız'diyenler, bunlar yani îman ile küfür arasında bir yol tutmak isteyenler yok mu?

İşte gerçekten kâfirler bunlardır. Ve biz, kâfirlere alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır,” Nisa, 150-151

“Ve -anlaşmazlığa düştüğünüzde ve hakem olarak bana başvurduğunuzda ben,- aranızda adaleti gerçekleştirmekle emrolundum, Allah bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir. -Biz hepimiz onun kullarıyız.- Bizim işlediklerimiz, -amellerimiz- bize, sizin işledikleriniz, -amelleriniz de- sizedir.” Bu ibâre aynen şu âyetle geçen ifade gibidir. Rabbimiz (celle celâlihü) buyuruyor ki:

“Sizin diniz size, benim dinim de banadır.” Kafırun 6.

Bu âyetin şöyle tefsirlenmesi da câizdir: “Şüphesiz sizin yaptıklarınız yüzünden biz hesaba çekilmeyeceğiz, nitekim siz de bizim işlediklerimiz yüzünden hesaba çekilecek değilsiniz.”

“Bizimle sizin aranızda tartışılacak bir şey yoktur.” Herhangi bir husumete ve çekişmeye gerek yoktur. Çünkü hak ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı artık hüccet ve delil sizin önünüze konmuştur. Bu nedenle artık çekişmeye ve tartışmaya da gerek kalmamıştır. Bunun manası şöyle olmaktadır:

“Bundan böyle aramızda birbirimize hüccet ve delil sunmaya gerek kalmamıştır. Çünkü karşılıklı olarak çatışanların delilleri ve kanıtları ortadadır. İşte bizim gerçeğimiz, işte sizin batılınız meydanda, artık tartışma ve sürtüşmeye gerek yoktur.”

Kaldı ki kıyamet gününde “Allah, hepimizi bir araya toplayacaktır. -Yargılamanın gerçekleşmesi ve gerçeğin ortaya çıkması için- Dönüş de ancak O'nadır.” Allah (celle celâlihü) o gün aramızda ayırıcı hükmünü verecek ve lehimizde olmak üzere bizim intikamımızı sizden alacaktır.

Allah'ın çağrısına uyulduktan sonra O'nun hakkında tartışmaya girenlerin hüccetleri Rableri katında batıldır. Onlara bir gazap vardır. Onlar için çetin bir azap vardır.

“Allah'ın çağrısına uyulduktan -halkın İslam davetine icabet etmelerinden ve İslam'a girmelerinden- sonra - halkı yeniden câhiliye inançlarına, şirk düzenlerine döndürmek amacıyla- O'nun.. -dini- hakkında tartışmaya girenlerin hüccetleri Rableri katında batıldır.” Burada anlatıları hususlar tıpkı Rabbimizin şu kavlinde bildirilen hususlar gibidir. Yüce Allah (celle celâlühü) şöyle buyurmaktadır:

“Kitap ehlinde birçoğu hak ve gerçek kendilerine açıkça belli olduktan sonra sırf içlerindeki hasetleri yüzünden, siz, iman ettikten sonra sizi, yeniden kâfir olarak geriye döndürmeyi istediler.” Bakara, 109.

Çünkü kitap ehli olan Yahûdî ve Hıristiyanlar mü'minlere: “Bizim kitabımız sizin kitabınızdan daha önce indirildi, nitekim bizim peygamberimiz de sizin peygamberinizden daha önce gönderildi. Bu nedenle biz sizden daha hayırlıyız ve daha doğrudayız. Hakka ehil olan, layık olan da bizleriz.” diyerek karşı çıkıyorlardı.

Bir tefsire göre de: “Onun çağrısına uyulduktan sonra” kavünün tefsiri: “Bedir gününde kendisine icabet edilmesinden sonra, müşriklerin ona kendi bâtıl inançlarına çağırması...” demektir, denmiştir. .

Bu nedenle: “hüccetleri Rableri katında batıldır,” gerekçelerinin hiçbir anlamı yoktur, hepsi de boştur. Âyetin bu kısmında, müşriklerin ve tevhid düşmanlarının ileri sürdükleri delillerinin, delil olmamasına rağmen hüccet/delil diye ifade edilmesi, içinde şüphe barındıran bir şey olsa da, onların böyle savunmaları sebebiyle denmiştir. Yoksa aslında hüccet ve delil olmaktan uzak şeylerdir.

“Onlara -küfürleri sebebiyle- bir gazap vardır. Onlar için -âhirette- çetin bir azap vardır.”

Allah, hak olarak Kitab'ı ve mizanı indirendir. Sen nereden bileceksin belki de o saat (kıyamet) yakındır.

“Allah, hak -doğru ve doğruyu içeren- olarak Kitab'ı -burada geçen kitap kelimesi cins anlamında olması itibarıyla gönderilen bütün kitapları- ve mizam -adaleti, eşitliği, herkese eşit olarak muamele etmeyi- indirendir.”

_ Burada “Adaleti indirmekten... “murat,

Yani Allah (celle celâlühü), indirdiği tüm kitaplarında adaleti ve adaletle muameleyi öngörmüştür, manasında bir ifadedir.

Âyette geçen, “mizan/terazi” kelimesi de, gerçekten mizan ve terazi manasındadır, diye de tefsirlayanlar olmuştur. Allah (celle celâlühü) bu mizanı ya da teraziyi Hazret-i Nûh (aleyhisselâm) zamanında indirmişti.

“Sen nereden bileceksin belki de o saat -kıyamet- yakındır.”

Yani kıyamet denen o an belki de sana çok yakındır, ama sen hala onu bilemiyorsun. Bundan murat, saatin yani kıyametin gelmesidir. Esasen burada geçen “Saat” kelimesi, öldükten sonra yeniden dirilme diye tefsir edilmiştir. Kıyametin/saatin yakılığının kitapların ve mizanın indirilmesiyle olan münasebetine gelince, saat denen kıyamet günü, hesap günüdür. O günde teraziler, mizan ve ölçü adaletle ortaya konacaktır, demektir. .Bu nedenle sanki burada şöyle denilir gibidir:

“Allah size, adaleti ve eşit davranmayı, şerî'at esaslarına göre de amel etmenizi emretti. O hâlde, hesap günü ve amellerinizin tartılacağı gün size ansızın gelmeden önce Kitaba göre amel edin ve adaletten ayrılmayın.”

Kıyamete inanmayanlar, onun çabuk kopmasını isterler. İnananlar ise, ondan korkarlar ve onun gerçek olduğunu bilirler. İyi bilin ki, Kıyamet günü hakkında tartışanlar derin bir sapıklık içindedirler.

“Kıyamete inanmayanlar, -onunla alay edenler- onun çabuk kopmasını isterler. İnananlar ise, ondan -onun dehşetinden- korkarlar ve onun -hiç şüpheye yer bırakmayan bir- gerçek olduğunu bilirler. İyi bilin ki, Kıyamet günü hakkında tartışanlar -yani o günde herkes yanındaki arkadaşının düşünce ve inancına ve o güne şüphe ile bakanlar- derin bir sapıklık içindedirler.” Haktan büsbütün uzaklaşmışlardır. Çünkü kıyametin kopması, Yüce Allah'ın (celle celâlühü) kudreti dışında olan, uzak olan bir şey değildir. Kaldı ki hem Kitap ve hem Sünnet bunun meydana geleceğini haber vermiştir. Zaten akıl da, kendi açısından bir cezâ gününün olabileceğine tanıklık etmektedir.

19

Allah, kullarına çok lütfkârdır, dilediğini rızıklarındır. O, kuvvetlidir, mutlak güç sâhibidir.

“Allah, kullarına çok lütfkârdır,...” bu itibarla onların yararına olacak şeyleri onlara ulaştırır ve zararlarına olacak şeyleri, belaları da kendilerinden uzaklaştırır. Hem de onların konuyu algılayabilecekleri bir güzelliikle ve letafetle bunu yapar. Bu nedenle onlara en net bir şekilde iyilikte bulunur ve böylece iyiliğini herkese ulaştırır. Bir diğer tefsire göre de, ezeli ilminde gizli olan şeylerle onlara lütufta bulunmasıdır, Allah'ın (celle celâlühü) hilmi cürüm ve suç işleyenlere karşı daha üstündür. Ya da menakıbı yaymaktan ve kötülükleri gizlemekten dolayı ihsanı yücedir. Ya da hata edenleri bağışlar, kimi kullarına olması gerekenden çok daha fazla rızık verir, ona takati dışında olmamak kaydıyla ondan itâat ister.

Cüneyd Bağdadi de (radıyallahü anh):

“Allah, dost olan kullarına ikramda bulunur ve onlar da bunu bilirler. Eğer düşmanlarına lütufta bunsaydı, düşmanları onu inkâr etmezlerdi.” diye tefsirlamaktadır.

Allah, (celle celâlühü) “....dilediğini rızıklarındır.”

Yani Allah'ın (celle celâlühü) maslahat olduğunu bildiği bir şeyde, kullarından dilediklerinin rızıklarını genişletir. Çünkü bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

“Mü'min kullarından öyleleri var ki, ancak zengin kalmaları hâlinde îmanları sağlam kalır. Eğer ellerinden zenginliklerini alıp fakir kılsaydım, bu durum kesinlikle onları bozar, yoldan çıkarırdı. Mü'min kullarından öyleleri de var ki, onların imanlarının sağlıklı kalması, fakir kalmalarına bağlıdır. Eğer onları zengin kılsaydım, kesinlikle bozulurlar ve yoldan çıkarlardı.” Deylemî, Müsnedu'i-Firdevs, H: 8098

“O, kuvvetlidir, -Allah'ın gücü açık ve ortadadır, her şeye galip gelendir, her şeyi yenendir,- mutlak güç sâhibidir.” O'nun gücüne karşı koyacak hiçbir güç ve kuvvet yoktur, o asla yenilmez.

20

Kim âhiret tarlasını (kazancım) isterse, onun kazancını artırırız. Kim de dünya kazancını isterse, ona da istediğinden veririz, fakat onun âhirette hiçbir payı yoktur.

“Kim âhiret tarlasını isterse,..” görüldüğü gibi, çalışan kimsenin çalıştığı işten fayda sağlaması beklentisi, âyette tarla ve ekin olarak mecâzî manada isimlendirilmiştir. Biz de “....onun kazancım -onu işinde başarılı kılmak suretiyle veya iyiliklerini katlamakla yahut da hem dünya ve hem âhiret isteklerine erdirmekle- artırırız. Kim de dünya kazancını isterse, -

Yani kim de âhirete inanmayıp sadece dünyada yaptıklarının karşılığını isterse- ona da istediğinden -dünyadan istediklerinden sadece bir şeyler- veririz,...”

Burada “Sadece bir şeyler veririz” ifadesi, bu manayı ifade eden (.....) edatından almaktayız. Bu da onun için ayrıları rızıkından başkası değildir. Yoksa her istediği ve arzu ettiğinin verileceği manasında demek değildir.

Ve “fakat onun âhirette hiçbir payı yoktur.”

Yani âhirette onun için asla bir pay, bir nasip yoktur ve olmayacaktır.

Âhiretle ilgili çalışmalar için burada, onların belirlenmiş olan rızıklarının kendilerine ulaştırılacağı konusunda herhangi bir şeyden söz etmedi. Bunun sebebi de dünyadakilerin basitliği yanında o temiz amelden ve ileride elde edeceği başarıdan söz edilmemiştir.

21

Yoksa Allah'ın izin vermediği bir dini kendilerine tutulacak yol kıları ortakları mı var? Eğer (cezâların ertelenmesine dair) kesin hüküm olmasaydı, derhal aralarında hüküm verilirdi. Şüphesiz, zalimler için elem dolu bir azap vardır.

“Yoksa Allah'ın izin vermediği bir dini kendilerine tutulacak yol kıları ortakları mı var?” Âyetin başında yer alan ve “yoksa” manasına gelen (.....) harfi, munkatıa harfidir. Âyet, “Aksine onların ortakları mı var?” takdirindedir.

Bir diğer tefsire göre de, (.....) harfi, soru edatı olan (.....) harfinin muadili bir harftir. Bu cümlede bir izmar, kapalı bir nokta vardır. Bu itibarla cümlemin takdiri şöyledir: “Onlar, Allah'ın din olarak gönderdiği şerî'ati mi kabul edecekler?”

“Yoksa Allah'ın izin vermediği -o konuda bir emir vermediği- bir dini kendilerine tutulacak yol kıları ortakları - ilâhları- mı var?”

“Eğer -cezâların ertelenmesine dair- kesin hükmü olmasaydı, -ya da aralarındaki ayrılma ve haklarında ayırıcı kararın verileceği kıyamet gününe dair yargı bulunmasaydı - derhal -kâfirlerle mü'minler konusunda- aralarında hüküm verilirdi.” Yahut da cezâlarıdırılmaları konusunda kesinlikle acele edilirdi. Her ne kadar bu dünya hayatında onların azapları ve cezâlarıdırılmaları ertelenmiş olsa bile. “Şüphesiz, zalimler -müşrikler- için - âhirette- elem dolu bir azap vardır.”

22

Sen, zalimlerin yaptıkları şeyler (tepelerine) inerken (bu yüzden) korku ile titrediklerini göreceksin. İnanıp yararlı işler yapanlar da cennet bahçelerindedirler. Onlar için Rableri katında diledikleri her şey vardır. İşte bu büyük lütuftur.

“Sen, -âhirette- zalimlerin -müşriklerin- yaptıkları şeyler -işledikleri küfürlerinin cezâsını görmeleri için o cezâ- tepelerine inerken -bu olay kesin olarak onlar hakkında şüpheye yer bırakmayacak derecede azap başlarına inecektir. İster korksun, ister korkmasınlar, işlediklerinin karşılığı mutlaka göreceklidir ve sen de onların- bu yüzden korku ile titrediklerini göreceksin, inanıp yararlı işler yapanlar da cennet bahçelerindedirler. “Mü'minin oradaki yeri, yerlerin en iyisi ve en güzeli, en nezih olan yer olacaktır. “Onlar için Rableri katında diledikleri her şey vardır.”

Burada'rableri katında'ibâresi (.....) fiiliyle değil, zarf olması yönüyle mensûbtur.

“İşte bu -az amele karşılık- büyük lütuftur.”

23

İşte bu, Allah'ın, inanıp sâlih ameller işleyen kullarına müjdelediği şeydir. De ki: “Ben buna (yaptığım tebliğ görevine) karşılık sizden, akrabalıktan doğan sevgiden başka bir ücret istemiyorum.” Kim güzel bir iş yaparsa, onun iyiliğini artırırız. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, şükürün karşılığını verendir.

“İşte bu, -yani bu büyük ikram ve ihsan- Allah'ın, inanıp...” âyetin bu kısmında (.....) mahzûf bulunmaktadır. Ancak cer edatı olan (.....) harfi hazfedilmiştir. Bu durum, tıpkı Mevla Teâlâ'nın şu kavline benzemektedir:

“Mûsa kavminden (tayin ettiğimiz vakitte yetmiş adam) seçti.” El-A'raf, 155.

Burada da cer edatı hazfedilmiştir. Daha sonra da ismi mevsûle yani ilgi zamîrine râci olan hazfedilmiş bulunmaktadır. Tıpkı Mevla Teâlâ'nın:

“(Seni gördüklerinde) Bu mu Allah'ın peygamber olarak gönderdiği (diye seni hep alaya alıyorlar)” 24 kavlinde olduğu gibi olmuştur.

“Sâlih ameller işleyen kullarına müjdelediği şeydir.”

(Âyette geçen ve müjdelemek manasına gelen (.....) kelimesini, Mekke okulu mensupları ile Ebû Amr, Hamza ve Ali (.....) olarak okumuşlardır.)

Müşrikler, “Muhammed risâleti tebliğ ettiği için bir ücret mi istiyor?” dediklerinde, bunun üzerine işte bu âyet inmiştir, Allah (celle celâlühü) buyuruyor ki:

“De ki: Ben buna -yaptığım tebliğ görevine- karşılık sizden, akrabalıktan doğan sevgiden başka bir ücret istemiyorum.”

Bu âyette geçen (.....) kavlinin muttasıl istisna olması da câiz olabilir. Bu durumda mana: “Ben sizden herhangi bir ücret istiyor değilim, tek istediğim şudur: Benim sizden istediğim, akrabalıktan dolayı doğan sevgi sebebiyle bu akrabalık bağım gözetmenizdir” Bu ibârenin munkati istisna olması da câiz olabilir. Bu durumda da mana şöyle olur:

“Ben, asla ve hiçbir zaman sizden bir ücret istemiyorum. Fakat sizden istediğim şey, benim sizinle olan akrabalık bağlarınıza riayet etmenizdir, bunu gözetmenizdir. Çünkü onları gözetmeniz, aynı zaman da sizin de akrabalığınızın bir gereğidir. Onlara eziyet etmeyin.”

Bu ibârede, (.....) buyurdu, fakat(.....) veya (.....) demedi. Bunun sebebi, bu toplumun'akrabalığa verdikleri öneme've bir de onun toplumdaki yerleşme hususuna dikkat çekilmektedir. Meselâ: “Benim filân aile konusunda bir sevgi bağım vardır. “ve “Benim onlar konusunda çok aşırı derece bir sevgi bağlılığım vardır” denilir ki, bununla sen: “Ben onları, o toplumu, o aileyi veya kabileyi seviyorum. Onların benim içimde yeri vardır, sevgisi vardır.” demiş oluyorsun. Âyette yer alan (.....) cer edatı, yine kendisi gibi bir cer edatı olan (.....) tay harfi gibi (.....) kelimesinin sılası değildir.

Yani sen, (.....) dediğin zaman, bu durumda bu, manzûf olan bir şeye taallûk ediyor demektir. Buna da âdeta: “Mal kesenin (kasanın) içindedir” cümlesinde olduğu gibi zarfın buna taallûk ettiğini gösterir. Buna göre âyetin bu kısmının takdiri şöyledir:

“Akrabalıktan dolayı -sabit olan- sevgiden başka -ve onda yerleşen güçfen başka, istediğim bir şey yoktur.

Âyette geçen (.....) kelimesi, tıpkı (.....) ve (.....) kelimeleri gibi mastardır ve kelime akrabalık, yakınlık manasınadır. Mana olarak demek istenen de: “akrabalarınız arasından biri olarak” demektir.

Rivâyete göre bu âyet indiği zaman, Resûlullah'a (sallallahü aleyhi ve sellem):

- “Ey Allah'ın Rasûlül Bizim kendilerini sevmemiz gereken akraban ve yakınların kimlerdir?” diye sorulunca, Resûlullah da (sallallahü aleyhi ve sellem):

- “Ali ile Patıma ve onların iki oğullarıdır” diye buyurur.

Yine âyetin manası şöyledir diye de söylenmiştir:

“Yalnızca istediğim şey, sizin akrabanız olmam dolayısıyla, sadece bunun için bana sevgi göstermenizdir, bana eza etmemenizdir, benim aleyhime saldırıya geçmemeniz ve benimle alay etmemenizdir.”

Çünkü Kureyş kabileleri ile Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) arasında bir yakınlık ve akrabalık bağı bulunmaktaydı.

Yine tefsir olarak deniliyor ki: (.....) kelimesi, Yüce Allah'a (celle celâlühü) yakın olmaktır. Buna göre mana şöyledir:

“Sizden isteten şey, Allah'a (celle celâlühü) taat ve ibâdet yoluyla, sâlih ameller işleyerek yaklaşılarak Allah'ı (celle celâlühü) ve Rasûlü'nü (sallallahü aleyhi ve sellem) sevmenizdir.”

“Kim güzel bir iş -taat ve amel— yaparsa, onun iyiliğini —katlayarak- artırırız.”

Süddi'den (rahmetüllahi aleyh) rivâyete göre, âyetle sözkonusu olan sevgi, Resûlullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) ailesi ve Ehli Beyti içindir. Âyet, Hazret-i Ebû Bekir (radiyallahü anh) ve bu konularda onu sevmekle ilgili olarak inmiştir.

Ancak işin aslı ve açıkçası âyetin bu manasıyla genel bir mana içerdiği ve umumi olduğudur. Bu itibarla iyiliğin ve güzelliğin hepsini âyet kapsamaktadır. Şu farkla ki âyet, öncelikli olarak, akrabalık bağı dolayısıyla sevgiyi öne çıkarırken, genel manada her türlü iyilik ve güzelliği de içermektedir. Bundan ötürü âyet, âdetâ Bakara, 245. âyeti gibidir. Çünkü orada şöyle buyrulmuştur:

“Verdiğinin kat kat fazlasını kendisine ödemesi için Allah'a güzel bir borç (isteyene faizsiz ödünç) verecek yok mu?” Bakara, 245.

Kelime, âdetâ (.....) kelimesi gibi, (.....) olarak da okunmuştur. Çünkü onun gibi mastar olan bir kelimedir. zamîr ise, (.....) kelimesine yani iyilik ve güzellik manasına gelen kelimeye veya cennete râcidir.

“Şüphesiz Allah, -gücü ve kuvveti, her şeye sahip olması itibariyle günah işleyenleri- çok bağışlayandır, - kendisine itâat edenlere de fazlıyla- şükrün karşılığını verendir.” Yine tevbeleri kabul eden, tevbeyle sevk edendir, diye de tefsir edilmiştir.

Yine deniliyor ki Yüce Allah'ın (celle celâlühü) sıfatlarından olan (.....) kelimesi, taat yoluyla hazırlanmaktan, sevaplarını eksiksiz olarak vermekten, sevaplarına karşılık daha fazla sevap vermekten ibâret olan bir manayı kapsar.

24

Yoksa “Yalan uydurup Allah'a iftira etti” mi diyorlar. Eğer Allah dilerse senin kalbini mühürler. Allah batılı yok eder, hakkı sözleriyle gerçekleştirir. Şüphesiz O, göğüslerin özünü (kalplerde olanları) hakkıyla bilendir.

“Yoksa'Yalan uydurup Allah'a iftira etti'mi diyorlar.” Yine burada geçen ve “yoksa “manasında olan (.....) harfî, munkatıdır. Hemzenin manası ise tevbih yani kötölemek ve yermek içindir. Burada sanki şöyle deniliyor gibidir:

“Böyle bir iftiraya kimler nispet edilirler ki? Sonra da kalkıp Allah'a karşı iftira edip yalan uyduracaklar. Şüphesiz böyle bir şey en büyük bir iftira ve en fahiş bir yalan olmaz mı?”

“Eğer Allah dilerse senin kalbini mühürler.” Mücâhid diyor ki:

“Onların eza ve cefalarına karşı, Allah (celle celâlühü) senin kalbini sabırla bağlı kıldığı gibi onların,'Allah'a karşı yalan uyduruyor'sözlerine karşı da sana sabır vermiş ki, onların yalanlamaları sebebiyle oraya herhangi bir sıkıntı girmesin istemiştir.”

Ve “Allah batılı -şirki, şirk koşulmasını da- yok eder, -Bu yani,-Allah batılı yok eder -manasına gelen- (.....) kavli, bir başarıgıç cümlesi olduğundan, bundan önce geçen (.....) fiili üzerine atfedilmiş değildir. Çünkü batılın, şirkin yok edilmesi, herhangi bir şarta bağlı değildir. Aksine o, mutlak olan vaattir. Bunun delili de, âyetle Yüce Allah'ın (celle celâlühü) isminin tekrar edilmesi ve bir de (.....) kelimesinin merfû' kılınmasıdır.

O zaman, neden dolayı (.....) harfî “hattan/yazıdan düşürüldü?” diye sorulursa, ancak buna diyeceğim o ki, hattan yani yazıdan (.....) harfinin düşürülmesi, tıpkı Mevla Teâlâ'nın:

“İnsan hayra dua ettiği gibi şerre de dua eder “İsrâ', 11. ile

“Biz de zebanileri çağıracağız” Alak, 18.

Ayetlerindeki (.....) harflerinin düşmesi gibidir. Çünkü bu (.....) harfleri Nâfi'in ve bazı Mushaflarda sabit olarak bulunmasıdır.

“Hakkı -İslam'ı- sözleriyle gerçekleştirir, -ortaya çıkarır ve ispat eder.

Yani Peygamberi'nin (sallallahü aleyhi ve sellem) diliyle indirdiği kitabını ortaya koyarak onu egemen kılar. Nitekim Allah (celle celâlühü) bunu da gerçekleştirmiştir. Çünkü Allah (celle celâlühü), onların batıllarını ve şirklerini yok etmiş ve İslam'ı da egemen kılmıştır.

“Şüphesiz O, göğüslerin özünü -kalplerde olanları- hakkıyla bilendir. “

Yani senin kalbinde olanı da, onların kalplerinde olanları da hakkıyla bilendir ve işleri de buna göre icra eder.

25

O, kullarından tövbeyi kabul eden, kötülükleri bağışlayan ve yaptıklarınızı bilendir.

“O, kullarından tövbeyi kabul eden,...” Meselâ'ondan kabul ettim'dediğinde, ondan birinden geleni aldığı zaman, onu benim kabul etmemin mebdei, prensip haline getirmen durumunda bunu söylersin. Nitekim'onu, ondan kabul ettim'dendiğinde,'onu, ondan ayırdım ve onun için açıkladım'demek olur.

Tevbe: Çirkin ve kötü olan şeyden geri dönmek, vazgeçmek, farz olan bir şeyi ihlal etmek olup, bu ikisinden pişmanlık duyarak yanlışları terk etmek ve bir daha o kötülöklere yeniden dönmek demektir. Eğer bu gibi hususlarda bir kulun alacağı bir hakkı varsa, onun bu yolda herhangi bir kurtuluşu olamaz.

Hazret-i Ali (radiyallahü anh) diyor ki:

“Bu yani tevbe, altı kadar manayı içeren bir isimdir. Geçmişte işlenen günahlara pişmanlık duymaktır. Zayi ettiği farzları yeniden iade etmektir. Haksızlıkta bulunduğu kimselerden helallik dilenmektir. Nefsi nasıl ki ma'siyette büyümüşse bu defa aynı şekilde nefsi Allah'a (celle celâlühü) taat ve ibâdetlerle eritmektir. Nitekim nefse ma'siyetin tatlılığını tattırdığı gibi, ona taatın acılığı da tattırmalıdır. Her güldüğüne karşılık ağlamayı sürdürmelidir.”

Süddi de diyor ki: “Günahları terk etme konusunda azimet ve kararlılıkta doğruluğunu kanıtlamaktır. Gönülden her şeyi bilen Allamul-guyub olan Yüce Allah'a (celle celâlühü) yönetip tevbe etmektir.”

Başkası da diyor ki: “Günahtan söz edildiğinde onun tadım ve hazzını gönülde yaşıyor olmamaktır.”

Sehl de diyor ki: “Kötü hallerden iyi hallere dönüş yapmaktır.”

Cüneyd Bağdadi (radiyallahü anh) de diyor ki: “Allah'tan (celle celâlühü) başkalanndan yüz çevirmektir, sadece Allah'a (celle celâlühü) yönelmektir.”

Ve şirk dışında kaian “kötülükleri -herhangi biri tevbe söz konusu olmaksızın diledikleri için onları- bağışlayan ve yaptıklarınızı bilendir.”

Yani kimin tevbe ettiğini, kimin tevbesinde samimi olduğunu ya da olmadığını, ma'siyetlerini hakkıyla bilendir.

Âyetin sonunda yere alan (.....) fiilini, Ebû Bekir dışında Kufe okulu mensupları, görüldüğü gibi (.....) harfiyle (.....) olarak okumuşlardır. Atıf sebebiyle ve manalarının birlik olması açısından, ayrıca burada vakfetmeye yani durmaya gerek yoktur.

26

Allah, îman edip sâlih ameller işleyenlerin dualarına karşılık verir; lütfundan onlara fazlasını da verir. Kâfirler için ise çetin bir azap vardır.

-” Allah, îman edip sâlih ameller işleyenlerin dualarına karşılık verir; lütfundan onlara fazlasını da verir.”

Yani dua etmeleri hâlinde dualarına icabet eder, kabul buyurur, istediklerini verir, hatta istediklerinden fazlasını da ihsan eder.

Âyette geçen (.....) kelimesi ile (.....) kelimesi aynı manaya gelirler. Bu türden fiillerde (.....) harfinin yer alması, fiilin manasını pekiştirmek içindir. Tıpkı (.....) ve (.....) gibidirler. Her ikisi de mana yönünden aynı manayı ifade ederler. Buna göre âyetin mana olarak takdiri şöyledir:

“Allah (celle celâlühü) îman edenlerin dualarına icabet eder, dualarını kabul buyurur.”

Bir tefsire göre de manasının şöyle olduğu söylenmiştir:

“Allah,...karşılık verir.” Manasında (.....) demektir. Burada görüldüğü gibi âyette (.....) harfi hazfedilmiştir. “Tevbe etmeleri hâlinde Allah onların tevbelerini kabul etmek suretiyle kendilerine ihsanda bulunur. Onların günahlarını affeder, dua etmeleri hâlinde dualarına karşılık verir.”

İbrâhîm b. Edhem'den (rahmetüllahi aleyh):

- “Şu kadar dua ettiğimiz hâlde, ne diye dualarınıza icabet olunmuyor?” diye sorulur. O da:

- “Çünkü Allah (celle celâlühü) sizi dinine davet etti, fakat siz onun davetine icabet etmediniz.” diye cevaplar.

“Kâfirler için ise -âhirette- çetin bir azap vardır.”

27

Allah, kullarına (tümüne birden) rızkı bol bol verseydi, yeryüzünde mutlaka azgınlık ederlerdi. Fakat O, rızkı dilediği ölçüde indirir. Şüphesiz O, kullarından hakkıyla haberdardır ve onları hakkıyla görendir.

“Allah, kullarına -tümüne birden- rızkı bol bol verseydi, -hepsini de zengin kılsaydı,- yeryüzünde mutlaka azgınlık ederlerdi.”

Âyette geçen ve “azgınlık ederlerdi” manasına gelen, (.....) kelimesi (.....) kelimesinden türemedir, bu da zulüm, azgınlık ve haksızlık etmek manasına gelir.

Yani: “Bunlar şundan dolayı, şunlar da bundan ötürü azgınlık ve taşkınlık ederlerdi.” demektir. Çünkü zenginlik kişiyi şımartır, kimseyi tanımaz hale getirir. Nitekim bu konuda ibret almak, ve ders çıkarmak için karım ile Fir'avunun durumu yeterli olur. Bir de (.....) kelimesi, aynı zamanda büyükmek, kibirlilik taslamak manasına da gelir. Bu durumda mana: “Yeryüzünde mutlaka büyüklük taslarlardı.” olur.

“Fakat O, rızkı dilediği ölçüde -takdir ettiği kadarıyla- indirir.” Çünkü (.....), (.....) ve (.....) kelimeleri hep aynı manaya gelirler.

Burada geçen ve indirir manasında olan (.....) fiilini Mekke okulu mensupları ile Ebû Amr şeddesiz olarak (.....) diye okumuşlardır.

“Şüphesiz O, kullarından hakkıyla haberdardır ve onları hakkıyla görendir.” Allah (celle celâlühü), onların durumlarını bilir, hikmeti, neyi gerektiriyorsa onu takdir buyurur. Dilerse yoksul ve fakir bırakır, dilerse zengin kılar, dilerse vermez, dilerse de verir, kiminin rızkını kısarken kiminin de boliaştırır. Eğer hepsini de zengin kılsaydı, kesinlikle hepsi de azıp saparlardı, şımanıp kendilerinden geçerlerdi. Eğer hepsini fakir ve yoksul kılsaydı, bu takdirde hepsi de helâk olurlardı. Baksana kendilerine genişlik ve bolluk verilenlerden azanların ne kadar çok olduğunu, rızıkları bol verilmeyenlerden ise azıp sapanların ne kadar az olduğunu görmez misin? Şüphesiz fakirlik içerisinde olanlar Arasında azıp sapanlar oldukça az sayıda kalırken, varlıklılar arasında azıp sapanların ne kadar fazla olduklarını, sayıca çoğunluk teşkil ettiklerini göreceksin.

O, insanlar umutlarını kestikten sonra yağmuru indiren, rahmetini her tarafa yayandır. O, dost olandır, Övülmeye lâayık olandır.

“O, insanlar umutlarını kestikten...” Burada “kesmek” manasına gelen, (.....) kelimesi, aynı zamanda (.....) diye de okunmuştur, mana aynıdır, “....sonra yağmuru indiren,... “yağdıran, (Yine burada geçen (.....) kelimesini, Medine ve Şam kırâat okulları mensupları ile Âsım şeddeli olarak görüldüğü gibi (.....) diye okumuşlardır.) “....rahmetini her tarafa yayandır.” Bolluk ve bereketini, yararlarına olabilecek şeyleri ve rahmet sayesinde oluşacak olan bolluğu her yana yayandır.

Nitekim Hazret-i Ömer'e (radiyallahü anh):

- “Kıtlık şiddetini artırdı, insanlar umutlarını kestiler.” denildiğinde o da kendilerine:

- “O hâlde yağmur duası edin.” diyerek, bu âyeti veya Allah'ın (celle celâlühü) rahmetinin her şeyi kuşattığını hatırlatır.

“O, dost olandır, -yani ihsan ve ikramıyla kullarına karşı dostluğunu sürdürendir,- övülmeye lâayık olandır.” Çünkü kendisine taati ve kulluğu prensip ve görev edinmiş olanlar hep onu överek ona hamd ederler.

Gökleri, yeri ve bu ikisi içinde yaydığı canlıları yaratması, O'nun varlığının delillerindendir. O, dilediği zaman, onları bir araya getirmeye de gücü yetendir.

“Gökleri, yeri -her ikisinin de azameti ve büyüklüklerine rağmen- ve bu ikisi -yani gökler ile yer- içinde yaydığı canlıları yaratması, O'nun varlığının, -kudretinin alâmet ve- delillerindendir. “

Âyetin (.....) kavlinde yer alan (.....) harfinin merfû' olması câiz olabileceği gibi muzaf veya muzâfun ileyhe hamledilmek suretiyle mecrûr olması da câizdir.

Âyette geçen ve “canlılar” manasına gelen (.....) kelimesi, “canlılar” demektir. Canlılar ise sadece yeryüzünde olabilir. Ancak her ne kadar kimisi kimisine karışmış olsa ve iç içe bulunsalar bile sözkonusu anlatıları şeylerin bütününe nispet edilmesi de câizdir.

Meselâ; “Temîm oğulları arasında çok değerli bir şâir vardır ama ancak o, sözkonusu Temîm oğullarının içerisinde bir koluna âittir.” Aşiretin en küçük yapısı, Fahz yani kol denir. Bundan büyük olanına batın yani oba gelir. Obadan daha büyük olan aile yapısına, Umara veya Amare, ya da İmare denir ki küçük kabile demektir. Bundan sonra Fasile, Fasileden sonra Kabile, bundan sonra da büyüklük bakımından en büyük olarak da Şa'b - millet gelir. (H.Unal)

Nitekim Yüce Allah'ın (celle celâlühü) şu kavli de böyledir. Rabbimiz buyuruyor ki:

“İkisinden (iki denizden) de inci ve mercan çıkar.” Rahmân, 22.

Çünkü her ikisi de tuzdan elde edilir.

Ancak tefsirini yapmakta olduğumuz âyette şu olasılık da gözden uzak tutulmamalıdır. Yüce Allah (celle celâlühü), göklerde de tıpkı yeryüzünde yürüyen ve hareket eden insanlar ve canlılar misali canlılar ve varlıklar yaratmış olabilir. Ya da meleklerin uçma kabiliyetleri yanında yürüme yetenekleri de olabilir. Burada tıpkı insanların canlılar olarak nitelenmeleri gibi, onlar da bu şekilde nitelenmiş olabilir.

“O, -yani Allah (celle celâlühü) dilediği zaman, -kıyamet gününde- onları bir araya getirmeye de gücü yetendir.”

(.....) harfi, mazi olan fiillerin başına geldiği gibi, muzari olan fiillerin de başına gelebilir. Nitekim Yüce Allah (celle celâlühü):

“(Karanlığı ile etrafı) bürüyüp örttüğü zaman geceye... (yemin olsun)” Leyl, 1. buyurmaktadır ve burada muzari fiilinin başına (.....) harfi getirilmiştir.

30

Başınıza her ne musibet gelirse, kendi yaptıklarınız yüzündendir. O, yine de çoğunu affeder.

“Başınıza her ne musibet -tasa, keder, acı ve hoşlanılmayan bir şey- gelirse, kendi yaptıklarınız yüzündendir.”

Yani işlemiş olduğunuz suçtan dolayı olup onun cezâsını ve karşılığım görüp çekeceksiniz ve çekmektesiniz.

(Medine ve Şam okulları, (.....) kavlini, (.....) harfi olmaksızın (.....) diye okumuşlardır. Burada (.....) harfini mübteda kabul etmişler, (.....) kavlini de, herhangi bir şart manası öngörmeksizin haber, kabul etmişlerdir. (.....) harfi ile yani (.....) diye okuyanlar ise, buna şart manasını öngörmektedirler.)

Tenasüh inancım savunanlar bu ayete tutunmaktadırlar ve diyorlar ki:

“Eğer çocukların bundan önceki durumları konusunda yaşadıkları bir şey olmamış olsaydı, o zaman elem ve acı duymazlardı. Demek ki daha önce yaşadıkları bir zaman dilimi olmuştur.”

Biz de bu iddiaya cevap olarak deriz ki:

“Âyetin sibak ve siyakı yani öncesi ve sonrası dikkate alındığında bunun mükellef dediğimiz sorumlu kişilere has ve özgü bir durum olduğunu görürüz.” O da Rabbimizin, “O, yine de..” işledikleri günahlarının bir “çoğunu affeder.” kavlidir. Ve bundan dolayı da onları cezâlarıdırmaz. Çünkü artık onları affetmiştir. Ya da, “Birçok insanları bağışlamıştır. Bundan böyle onlara cezâ vermede acele etmez.”

İbn Ata (rahmetüllahi aleyh) diyor ki:

“Bir kimse başına gelen musibetlerin ve karşı karşıya kaldığı fitnelerin kendi yaptıklarının cezâsı ve karşılığı olduğunu ve Rabbinin affettiklerinin de daha çok olduğunu bilmez ve takdir etmezse, o kimse Rabbinin kendisine ihsanım takdir eden biri olmadığı, kıt görüşlü olduğunu gösterir.”

Muhammed b. Hamid de diyor ki:

“Kul, her zaman ve zeminde suç işlemeye müsaittir. Kulun Allah'a (celle celâlühü) itâat konusunda işledikleri suçlar, Allah'a (celle celâlühü) isyan noktasında işlediği suçlardan daha çoktur. Çünkü ma'siyet noktasından işlenen suçlar tek yönlüdür. Halbuki Allah'a (celle celâlühü) taat noktasında işlenen suçlar birçok yöndendir. Allah (celle celâlühü), kulunu farklı ve değişik musibetlerle deneyerek onu cinayetlerden ve suçlardan arındırır. Ki kıyamet günündeki günah yükü hafiflensin ister. Eğer Allah'ın (celle celâlühü) affı ve rahmeti olmamış olsaydı, daha ilk adımda kul, helâk olurdu.”

Hazret-i Ali (radıyallahü anh) diyor ki:

“Bu âyet, mü'minler için en çok umut veren bir ayettir. Çünkü Kerîm ve cömert olan Allah (celle celâlühü), kulunu bir kere cezâlarıdırınca, artık ikinci bir defa onu cezâlarıdırmaz. Affettiği zaman da, artık bir daha sözünden geri dönmez, onu öylece bağışlar.”

31

Yeryüzünde O'nu âciz bırakamazsınız. Sizin için Allah'tan başka hiçbir dost ve yardımcı yoktur.

“Yeryüzünde O'nu âciz bırakamazsınız.”

Yani hakkınızda karar verilen musibetlerin kaçırılması, Allah'ın (celle celâlühü) onları gözden kaçırması asla söz konusu değildir ve olamaz. “Sizin için Allah'tan başka -size rahmetiyle muamele edecek olan- hiçbir dost ve -başınıza herhangi bir azâbın gelmesi kesinleşmişse, onu sizden önleyecek ondan başka bir- yardımcı yoktur.”

32

Denizde dağlar gibi yüzen gemiler, O'nun varlığının delillerindendir.

“Denizde dağlar gibi yüzen gemiler, O'nun varlığının delillerindendir.” Bu âyette geçen ve gemi manasında olan (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğuludur. Kelime belirttiğimiz gibi gemi demektir.

(Bu kelimeyi yani (.....) kelimesi Mekke okulu mensupları ile Sehl ve Ya'kûb iki şekilde, biri (.....) diğeri de (.....) diye okumuşlardır. Nitekim Medine Okulu mensupları ile Ebû Amr bu konuda onlara vasl / geçiş hâlinde muvafakat etmiştir.

33

O, dilerse rüzgârı durdurur da onlar denizin üstünde durakahrlar. Elbette bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır.

“O, dilerse rüzgârı durdurur da onlar -gemiler- denizin üstünde durakahrlar. -ve hareket edemez olurlar.- Elbette bunda -Allah'ın (celle celâlühü) imtihan için verdiği belalara ve musibetlere- çok sabreden, -verdiği nimetlerine de- çok şükreden herkes için -her samimi ve ihlâs sâhibi mü'min için- ibretler vardır.” İman ikiye ayrılır, yarısı şükürdür ve yarsısı da sabırdır. Ya da Allah'a (celle celâlühü) kulluk ve itâat etmede, ibâdet etmede “çok sabreden “ve nimetlerine de “çok şükreden “herkes için ibretler ve dersler vardır.

(Medine Okulu mensupları burada geçen ve rüzgâr manasına gelen (.....) kelimesini, aynı manaya gelen kelime ile (.....) olarak okumuşlardır.)

34

Yahut (içlerindeki) yaptıklarından dolayı onları helâk eder, birçoğunu da affeder.

“Yahut (içlerindeki) yaptıklarından dolayı onları helâk eder, birçoğunu da affeder.” Âyetin başında yer alan ve helâk etme manasına gelen, (.....) kelimesi, (.....) fiili üzerine atfedilmiştir. Bu durumda mana:

“İşledikleri günahlar yüzünden eğer Allah (celle celâlühü), dilerse rüzgârı dindirir ve onları orada durdurur, deniz ortasında bırakır Ya da bir kasırga ve fırtına çıkarır, o kasırga ve fırtına sebebiyle batıp boğulurlar. Ancak Allah (celle celâlühü), onların işledikleri birçok günahları da bağışlar, bundan ötürü onları cezâlarıdırmaz.” olur.

Burada affetmeyi de helâk etme hükmü içerisinde gösterdi ki, Allah (celle celâlühü), bir şeye karar verdiyse, onu kesinlikle yerine getirir, demek içindir. Çünkü mana şöyle olmaktadır: “Ya da dilerse birtakım insanları helâk eder ve onlardan bir kısmını da affetmek suretiyle kurtarır.

35

Allah, böyle yapar ki, âyetlerimiz hakkında tartışanlar, kendileri için kaçacak bir yer olmadığını bilsinler.

“Allah, böyle yapar ki, âyetlerimiz hakkında tartışanlar, kendileri için -azâbımızdan- kaçacak bir yer olmadığını bilsinler.”

Âyetin başında yer alan (.....) filinin mensûb kılınması mahzûf olan bir illete ve gerekçeye dayanmaktadır. Bunun da takdiri şöyledir:

“Onlardan intikam alması amacıyla bilsinler” diye, demektir.

Yani: “Âyetlerimizi geçersiz kılmak ve ortadan kaldırmak, önlemek için bizimle mücadele edenler, tartışanlar, kendilerinden mutlaka intikam ve öç alacağımızı bilsinler.” diyer.

(.....) kelimesini, başlarığıç cümlesi kabul eden Medine ve Şam okulları mensupları (.....) olarak okumuşlardır.)

36

Size verilen şey, yalnızca dünya hayatının geçici çıkandır. Allah'ın katında bulunanlar -sevaplar- ise, daha iyi ve daha sürekli. Bu mükâfat îman edenler ve Rablerine dayanıp güvenenler içindir.

Âyetin başında geçen ilk (.....) harfî yani (.....) kavlindeki (.....) harfî, şart manasını içerir. Bu nedenle cevabında (.....) harfî gelmiştir. Halbuki ikinci (.....) harfî yani (.....) kavlindeki (.....) harfî öyle değildir.

Âyet Hazret-i Ebû Bekir Sıddik (radıyallahü anh) hakkında inmiştir. Çünkü Hazret-i Ebû Bekir (radıyallahü anh), bütün mal varlığını Allah (celle celâlühü) yolunda sadaka olarak verince, insanlar tarafından kınanmıştı.

37

Onlar, büyük günahlardan ve hayâsızlıktan kaçınırlar; kızdıkları zaman da kusurları bağışlarlar.

“Onlar, büyük günahlardan...” yani büyük günah cinsinden olan günahlardan demektir. Nitekim İbni Abbâs (rha), büyük günahın Allah'a (celle celâlühü) ortak / şirk koşmak olduğunu söylemiştir.

(Öte taraftan, “büyük günahlar” manasında olan (.....) kavlini, Ali ile Hamza (.....) olarak tekil okumuşlardır.)

- “...ve hayâsızlıktan..” Burada “hayâsızlık” olarak verilen kelime, (.....) kelimesidir ki bu, çirkinliği, kötülüğü ve iğrençliği büyük olan her türden kötülük demektir ki buna fahişe denir. Nitekim zina fiili de bu türden bir çirkin fiildir.

“...kaçınırlar;” Bu âyet, bundan önce geçen Âyetteki, (.....) üzerine ma'tûftur. Nitekim mabadı da öyledir. Bunlar dünyaları ile alâkalı bir konuda birilerine “kızdıkları zaman da -bu öfkeli ve kızgınlık hallerinde de olsa- kusurları bağışlarlar.” Çünkü bunlar özellikleri itibariyle sadece affetmekle tanınırlar.

İşte burada (.....) zamîrini getirmesi ve bunu mübteda kılması, (.....) kavlini de buna isnad etmesi tümüyle böyle bir güzel manayı elde etmek ve bu faydayı sağlamak içindir. Nitekim bu, âdeti (.....) kavli gibidir ki, “Zafere erecek olan, yardım görecektir, yardımlaşanlar işte onların ta kedileridir.” demektir.

38

Yine onlar, Rahlerinin davetine icabet ederler ve namazı kılarlar. Onların işleri, aralarında danışma iledir. Kendilerine verdiğimiz rızıktan da harcarlar.

“Yine onlar, Rablerinin davetine icabet ederler...” Âyet, Ensar hakkında nâzil olmuştur. Çünkü Yüce Allah (celle celâlühü) onları kendisine îman etmeye, taata ve kulluğa davet etti, onlar da kendisine îman ederek ve ona itaatte bulunarak çağrışma icabet etmişlerdi, “ve -beş vakit- namazı kılarlar. Onların işleri, aralarında danışma iledir.”

Yani işleri istişareye dayanır. Çünkü onlar bireysel bir görüşle hareket etmezler. Hepsi konu hakkında ittifak etmek için hep birbirleriyle danışıp görüşürler.

Nitekim Hasen-ı Basrî (rahmetüllahi aleyh) diyor ki:

“Bir toplum aralarında danışmış olmasınlar ki, mutlaka işleri konusunda en doğru olanına yönlendirilirler.”

“Şura” sözcüğü tıpkı (.....) sözcüğü gibi mastar / kök olan bir kelimedir ve danışmak, görüşmek ve istişarede bulunmak demektir,

“Kendilerine verdiğimiz rızıktan da harcarlar,” tasaddukta bulunurlar, sadaka olarak yardım yaparlar.

39

Bir haksızlığa uğradıkları zaman, yardımlaşır.

“Bir -zulme ve- haksızlığa uğradıktan zaman, -zulmedenlerden, haksızlıkta bulunanlardan intikam almak için- yardımlaşır.”

Yani Allah'ın (celle celâlühü) kendilerine verdiği güzellik sebebiyle, güzel ahlâkları ile sadece yardımlaşma üzerinde ve haksızlıklara karşı koymada hizmet görürler, hiçbir zaman hadlerini aşmazlar, kendilerini basit düşürmekten, şahsiyetsizlikten hiç hoşlanmazlar. Fâsıklar, üzerlerine saldırsalar bile, kendilerini onlara denk tutup, onları dikkate almazlar, dönüp bakmazlar. Sadece Allah'ın (celle celâlühü) kendilerini muzaffer kılması ve başarıya erdirmesi sebebiyle Allah'a (celle celâlühü) hamd ve sena ederler. Çünkü yardım alan, zafere eren ve hakkını eline geçiren bir kimse, bu konuda artık Allah'ın (celle celâlühü) koymuş olduğu sınırları çiğnemez. Aşırıya giderek haksızlıkla adam öldürmez, hatta dem sâhibi olsa bile, yani yakınlarından birini öldürmüş olan bir kâtile karşı bile haktan ayrılmaz. O konuda da sadece Allah'a (celle celâlühü) itâat eder. Bu itibarla Allah'a (celle celâlühü) itâat eden her kimse de sevilir, övgüye değerdir.

40

Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezâdır). Ama kim affeder ve arayı düzeltirse, onun mükâfatı Allah'a âittir. Şüphesiz O, zalimleri sevmez.

Daha sonra da Yüce Allah (celle celâlühü), intikam almanın sınırını açıklayarak şöyle buyuruyor: “Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür.” ona denk bir cezâdır.

Yani âyette yer alan birinci kötülük “Seyyie” gerçek olan kötülüktür, ikincisi ise, değildir. Çünkü ikincisini bu ismi alması, haksızlığa uğrayan kişinin, kendisine haksızlık edene aynıyla karşılık vermesidir ki, bu yönüyle kötülük denmiştir. Zira haksızlığa uğrayan kendisidir. Ya da, karşısındaki kendisine nasıl bir kötülükte bulunduyorsa o çerçevede bir karşılık verir. Eğer birincisi kötülük olarak kabul edilmese, bu defa ikinci davranış kötülük olarak değerlendirilir ki, bu da asıl kötülüğe uğrayan kimsenin zarar görmesi manasına gelir. Bu itibarla bu türden bir kötülük, başkası için bir hasene yani bir iyilik olur. Ya da ikincisini seyylie yani kötülük diye isimlendirilmesi ile affetmenin güzel olduğuna işaret etmesi açısındandır.

- Bu durumda mana şöyle olur: “Eğer bir kötülüğe mukabele edilip karşı konulacaksa, aşırıya kaçmadan yapılan kötülüğe denk bir şekilde karşı koyulması gerekir.”

“Ama kim affeder ve arayı düzeltirse, -

Yani kim kendisiyle hasmı arasında affetmekle ve hatalarını görmemekle onu bağışlarsa- onun mükâfatı Allah'a âittir. -Bu, üstü kapalı olan bir vaatir ki, bunun büyüklük bakımından ecir ve durumu başka hiçbir şeyle kıyaslanamaz.- “Şüphesiz O, -yani Allah (celle celâlühü) zalimleri sevmez.”

Yani zulüm ve haksızlığı ilk başlatanları sevmez. Ya da yardımlaşma sınırını aşanları Allah (celle celâlühü) sevmez. Nitekim bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

“Kıyamet gününde bir münadi: Kim Allah'tan bir ecir alacağı varsa, hemen ayağa kalksın!' diye seslenir. Bunun üzerine başkalan değil, sadece suçu bağışlayanlar ayağa kalkacaklardır.” Ukayli, Duafa, 3/447-448; Taberânî, Mekarimu'l-Ahlâk kitabında, Ebû Nuaym, Bilye adlı eserinde, Beyhaki de Şuab kitabında 57. bölümde zikretmiş, hepsi de Fadl b. Yesar yoluyla Galib el-Attar'dan, o da Hasen b. Enes'ten merfû' olarak rivâyet etmiştir. Keşşâfta, 4/223, dipnot-3'te uzunca verilen bu hadisi, Salebi de bir başka tarikten rivâyet etmiştir. Nihâyetinde Beyhaki: “Hadis metin bakımından garip ve isnad yönünden ise zayıftır.” demektedir.

41

Zulme uğradıktan sonra, kendini savunup hakkını alan kimseye (cezâ vermek için) bir yol yoktur.

“Zulme uğradıktan sonra,...” (Bu cümle, mastarın mefûl olan kelimeye izafesi durumundadır.) “....kendini savunup hakkını alan kimseye -cezâ vermek için- bir yol yoktur.”

Yani haksızlığa uğradıktan sonra hakkını almışsa, artık bir başka şey yapma hakkı yoktur. Bu nedenle yeniden bir cezâlarıldırmaya, azarlamaya, ayıplamaya kalkışamaz.

Âyette yer alan (.....) işaret ismi, (.....) kelimesinin lafzına değil, manasına işaret etmektedir.

42

Cezâ yolu ancak insanlara zulmedenler ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık edenler içindir. İşte onlar için elem dolu bir azap vardır.

“Cezâ yolu ancak insanlara zulmedenler -yani insanlara karşı zulmü ilk başlatanlar- ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık edenler -orada büyüklük taslayanlar, üstünlük gösterisinde bulunanlar ve bozgunculuk edenler- “İçindir. İşte onlar için elem dolu bir azap vardır.” Burada yol anlamında olan “sebil” kelimesi, hüccet, delil ve sorumluluk diye tefsir edilmiştir.

43

Her kim de sabreder ve bağışlarsa, işte bu, gerçekten azmedilmesi gereken bir davranıştır.

“Her kim de -eza, cefa, zulüm ve haksızlıklara- sabreder ve -intikam peşinde olmadan- bağışlarsa, işte bu, -yani sabretme, intikam almadan bağışlama yolunu seçmek var ya bu - gerçekten azmedilmesi gereken bir davranıştır.”

Yani yönelinmesi gereken güzel işlerdendir. Ya da gerçekten akıl sâhibi olan bir kimsenin kendisi adına uyması gereken bir güzel yoldur. Bunu terk etmeye de izin ve ruhsat yoktur.

Burada râci hafzedilmiştir. O da (.....) kavlidir. Nitekim bu, (.....) kavline benzer ki bu, “Yağın iki batmanı bir dirhemdir.” demektir ki burada (.....) mahzûftur. Bu da, “Ondan, iki batmanı bir dirhemdir.” demektir.

Ebû Said el-Kuraşî diyor ki:

“Hoşlanılmayan şeylere dayanıp sabır göstermek, uyanıklığın ve dikkatli olmanın alâmetlerindendir. Kim kendisine isabet eden hoşlanılmayan, rahatsızlık veren bir şeye karşı sabır ve direnme gösterir, feryat edip şikâyet etmezse, Allah (celle celâlühü), onu rıza yani memnuniyet ve hoşnutluk durumuna mirasçı kılar. İşte bu durum, en yüce ve üstün durumlardandır. Kim de musibetlere karşı feryat eder ve şikâyetle bulunursa, Allah (celle celâlühü) onu kendi nefesine havale eder. Sonrasında da arûk şikâyeti ona bir fayda sağlamaz.”

44

Allah, kimi saptırırsa artık bundan sonra onun hiçbir dostu yoktur. Azâbı gördüklerinde zalimlerin, “(Dünyaya) dönmek için bir yol var mı?” dediklerini görürsün.

“Allah, kimi saptırma artık bundan sonra onun hiçbir dostu yoktur.” Allah'ın (celle celâlühü) emrini dinlememeleri ve küfürde inat edip direnmeleri yüzünden Allah'ın (celle celâlühü) kendilerini saptırdığı bu kimseleri bundan böyle hidâyete erdirecek hiçbir velisi, dostu ve yardımcısı olmayacak ve ondan azâbı engelleyecek bir kimsesi de bulunmayacaktır.

Kıyamet gününde “Azâbı gördüklerinde... “-burada dili geçmiş zamanın kullanılmış olması, azâbın kesin olarak gerçekleşeceğinden ötürüdür- “....zalimlerin,'Dünyaya dönmek için'-Rablerinden dünyaya tekrar dönüp îman etmeleri için-'bir yol var mı?'dediklerini -diye sorduklarını- görürsün.”

45

Ateşe sunulurken onların zilletten başlarını öne eğmiş, göz ucuyla gizli gizli baktıklarını görürsün. İnananlar da, “İşte asıl ziyana uğrayanlar, kıyamet günü kendilerini ve ailelerini ziyana sokanlar bunlardır” diyecekler. İyi bilin ki zalimler, sürekli bir azap içindedirler.

“Ateşe sunulurken -Çünkü azap bunu gösterir ve buna delalet eder.- onların zilletten -içine düştükleri alçaltıcı, küçültücü ve onlara ulaşan aşağılayıcı durumdan- başlarını öne eğmiş, göz ucuyla -âdetâ boynu vurulacak olan kimsenin gizli bakışlarla kılıca bakmaları gibi zayıf ve hırsızlama bakışlarla- gizli gizli -cehennem ateşine- baktıklarını görürsün, inananlar da,'işte asıl ziyana uğrayanlar, kıyamet günü kendilerini ve ailelerini ziyana sokanlar bunlardır'diyecekler.”

Âyette yer alan ve gün manasına gelen (.....) kelimesi, (.....) fiiline mütealliktir. Mü'minlerin söyledikleri şey, dünyada gerçekleşecektir.

Ya da: “dedi” ifadesiyle şunu diyecekler, demektir:

Kıyamet gününde mü'minler, inkârcıları o hâlde gördüklerinde diyecekler ki: “İyi bilin ki zalimler, sürekli bir azap içindedirler.”

46

Onların Allah'tan başka kendilerine yardım edecek dostları da yoktur. Allah, kimi saptırırsa artık onun için hiçbir çıkar yol yoktur.

“Onların Allah'tan başka kendilerine yardım edecek dostları da yoktur.”

Yani onları, Allah'ın (celle celâlühü) azâbından kurtaracak Allah'tan (celle celâlühü) başka dost ve yardımcıları yoktur. “Allah, kimi saptırma artık onun için -onu kurtaracak- hiçbir çıkar yol yoktur.

47

Allah'tan, geri çevrilmesi imkânsız olan bir gün gelmeden önce, Rabbinizin çağrışma uyun. O gün sizin için ne sığınacak bir yer vardır, ne de (günahlarınızı) inkâr edebilirsiniz!

“Allah'tan, geri çevrilmesi imkânsız olan bir gün -kıyamet günü- gelmeden önce, Rabbinizin çağrısına uyun.” Rabbinizin sizi davet ettiği şeye icabet edin, kâtilin.

Âyette yer alan, (.....) harfî, (.....) kavliyle irtibatlıdır, buna göre mana: “Allah, bir konuda hüküm verdikten sonra artık bundan böyle o hükmü geri çevirecek yoktur” demektir.

Ya da (.....) kavliyle irtibatlıdır. Bu durumda mana: “Allah'tan başka hiçbir kimsenin ve gücün geri çeviremeyeceği, güç yetiremeyeceği gün gelmezden önce..” demek olur.

“O gün sizin için ne sığınacak bir yer vardır, ne de -günahlarınızı- inkâr edebilirsiniz!”

Yani sizi, azaptan kurtaracak hiçbir güç ve kuvvet yoktur, olmayacaktır. Bu arada işlemiş olduğunuz suçları ve cinayetleri de hiçbir zaman inkâr edebilecek bir güce de sahip olmayacaksınız. Çünkü bütün suçlarınız ve günahlarınız, sizin amel defterlerinizde derlenip toplanmıştır.

Âyette geçen (.....) kelimesi de, inkâr etmek demektir.

48

Eğer yüz çevirirlerse (bilesin ki),- biz seni onlara bekçi göndermedik. Şana düşen, sadece tebliğdir. Gerçekten biz insana katımızdan bir rahmet tattırdığımızda ona sevinir; ama elleriyle yaptıkları işler yüzünden onlara bir kötülük dokunursa, o zaman da insan pek nankördür.

“Eğer -îman etmekten- yüz çevirirlerse -bilesin ki - biz seni onlara bekçi -gözetmen olarak- göndermedik. Sana düşen, sadece tebliğdir.”

Yani senin görevin sadece tebliğ etmekten ibârettir ve sen zaten o tebliğ görevini de yerine getirdin. “Gerçekten biz insana -burada insan ile bütün insanlar demek isteniyor, yani insanlara- katımızdan bir rahmet -bir nimet, bir genişlik, bir güven ve sağlık- tattırdığımızda ona sevinir; -bundan ötürü şımarır, kendinden geçer- ama elleriyle yaptıkları işler -ma'siyetler- yüzünden onlara bir kötülük dokunursa, -hastalanırlar, fakir düşerler veya benzeri durumlarla karşılaşılırsa- o zaman da insan pek nankördür.”

Âyette, (.....) kelimesindeki zamîrin tekil olarak getirilmesi, “İnsan” kelimesinin lafız itibariyle tekil olmasındandır. Ancak (.....) kelimesinde zamîrin çoğul olarak getirilmiş olması, insan lafzının mana itibariyle çoğul yani insanlar anlamında olması itibariyledir.

“O zaman da insan pek nankördür” manasında olan; (.....) kavline gelince, burada (.....) demedi. Bunun sebebi, insan cinsinin esasen nankörlük sebebiyle damgalanmış olmasından dolayıdır. Nitekim:

“Şüphesiz insan çok zâlim, çok nankördür.” İbrâhîm, 34. mealindeki bu âyet de öyledir.

(.....) : Nankörlüğü açık seçik ortada olan demektir. Buna göre mana şöyle oluyor: “O, belaları hatırlar, fakat nimetleri de inkâr eder ve onları küçümser.”

Bir diğer tefsire göre de bunun, nankörlük olduğudur. Bir tefsire göre de, Allah'ı (celle celâlühü) inkâr manasında olan bir nankörlük manasında olduğudur.

49

Göklerin ve yerin mülkü (hükümrânlığı) Allah'ındır. O, dilediğini yaratır. Dilediğine kız çocukları, dilediğine erkek çocukları verir.

“Göklerin ve yerin mülkü -hükümrânlığı- Allah'ındır. O, dilediğini yaratır. Dilediğine kız çocukları, dilediğine erkek çocukları verir.”

50

Yahut o çocukları erkekler, dişiler olmak üzere çift verir, dilediği kimseyi de kısır yapar. Şüphesiz O, her şeyi hakkıyla bilendir, hakkıyla gücü yetendir.

“Yahut o, çocukları erkekler, dişiler olmak üzere çift verir, -birbirine yakın verir,- dilediği kimseyi de kısır yapar.” Yüce Allah (celle celâlühü), insanlara rahmetini tattırmayı ve onun zıddı ile karşı karşıya kalınma durumunu zikrettikten sonra, peşinden de bunu ekledi. Mülkün ve hükümrânlığın sadece Yüce Allah'a (celle celâlühü) âit olduğunu, nimetleri ve belaları dilediği gibi taksim edenin kendisi olduğunu bildirdi. Nitekim kullarına dilediği gibi çocuk bağışlaması, kimisine kız, kimisine erkek çocuk vermesi, kimisine de hem kız, hem erkek çocuk bahşetmesi de böyledir. Kimisini de kısır kılmıştır.

Âyette geçen ve “kısır” manasına gelen, (.....) kelimesi ile doğuramayan kadın manasındadır. Nitekim erkek de kısır olabilir. Çünkü bir erkeğin kendisi sebebiyle çocuğu olmayınca, o da kısırdır, demektir.

Âyette öncelik kız çocuğuna ya da dişiye verilmiştir. Önce dişiye, sonra erkeğe yer verilmiş bulunmaktadır. Çünkü cümlenin gelişi, dilediğini yapma konusunda fâil olan Allah'tır (celle celâlühü), yoksa insan değildir.

Yani Allah (celle celâlühü) dilediğini gerçekleştirir, insan ise dilediğini gerçekleştiremeyebilir.

Bu durumda önceliğin dişilere, kızlara verilmesinin sebebi, insanların buna öncelik vermede istekli olmamaları ve dilememeleri sebebiyledir. Bu bakımdan önemlidir. Önemli olan bir şeyin de mutlak öncelik hakkı olması gerekir. İşte bu nedenle kızlar erkeklere takdim edilmiştir.

Burada Arapların bela ve yüzkarası olarak gördükleri kız çocuklarına öncelik vermesi, bu nedenledir. Öncelikli olarak kendilerinden söz edilmeleri gerekenler erkek çocuklar olması gerekirken, onları ertelemesi, kızlardan sonra onlara yer vermesi, söz konusu nefreti önlemek içindir. Fakat erkekleri ertelerken, onları ma'rife olan bir anlatım tarzıyla (.....) ibâresiyle vermiştir ki, böylece erkeklerin değerine de yer verilmiş ve onların hakkı da yerine getirilmiştir. Çünkü bir kelimenin harfi tarif dediğimiz belirtme takısıyla gelmiş olması, onun büyüklüğüne, azametine ve şöhretine delildir.

Daha sonra da Yüce Allah (celle celâlühü) her iki cinse de, yani kızlara da erkeklere de öncelik ve sonralık, takdim ve tehir noktasından haklarını vermiştir. Burada, kızları öne geçirmiş olması ile önceliğin onlara âit olduğunu değil, fakat bir başka nedenle önceliğin onlara âit olduğunu da bize öğretmiş olmaktadır. Nitekim: “erkekler ve dişiler olmak üzere..” ibâresi bunu dile getirmektedir.

Bir tefsire göre de bu âyet peygamberler -Allah'ın selâmı üzerlerine olsun- hakkında inmiştir. Çünkü Yüce Allah (celle celâlühü), Hazret-i Lût (aleyhisselâm) ile Hazret-i Şuayb (aleyhisselâm) a kız çocukları bağışlamıştır. Hazret-i İbrâhîm (aleyhisselâm)'e ise, sadece erkek çocuk vermiştir. Hazret-i Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem) ise, hem erkek ve hem kız çocukları bahşeylemiştir. Hazret-i Yahya (aleyhisselâm) ile Hazret-i İsa'ya (aleyhisselâm) da çocuk vermemiştir.

“Şüphesiz O, herşeyi hakkıyla bilendir, hakkıyla..” her şeye “gücü yetendir.”

51

Allah, bir insanla ancak vahiy yoluyla yahut perde arkasından konuşur. Yahut bir elçi gönderip, izniyle ona dilediğini vahyeder. Şüphesiz O yücedir, hüküm ve hikmet sâhibidir.

“Allah, bir insanla ancak vahiy -ilham- yoluyla yahut perde arkasından konuşur. Yahut bir elçi gönderip, izniyle ona dilediğini vahyeder. “

Yani hiçbir beşerin, belirtilenler dışında Allah (celle celâlühü) ile konuşması doğru değildir. Burada geçen “vahiyle” ifadesi, ilham yoluyla demektir. Nitekim: “Kalbime üflendi” hadisi buna işaret eder.

Ya da uykuda rüya hâlinde olur. Nitekim Resûlüllah’ın (sallallahü aleyhi ve sellem): “Peygamberlerin rüyası vahiydir” 34 diye buyurmuş olması bunun delilidir. Nitekim Hazret-i İbrâhîm'e (aleyhisselâm) oğlu İsmâîl (aleyhisselâm)’i kurban etmesi, kendisine rüyada bildirilmiştir.

“Yahutperde arkasından konuşur.”

Yani perde gerisinden Allah'tan (celle celâlühü) duyuları sözler işitir. Nitekim Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm), kendisine sözünü duyuran kim olduğunu göremeden onun sözlerini duymuştur.

Bu âyette geçen “perde” ifadesinden, Allah'ın (celle celâlühü) perdelenmesi, perde gerisinde olması demek değildir. Çünkü cisimler için câiz olan ve perdelenmeleri, perde gerilerinde bulunmaları mümkün olan şeyler, Allah (celle celâlühü) hakkında asla câiz olmaz. Ancak burada denmek istenen şey, sözü duyan kimse, dünya gözüyle onu görmekten perdelenmiştir, bu dünya gözüyle görme imkânı verilmemiştir.

“Yahut bir elçi gönderip...”

Yani Allah (celle celâlühü) bir melek gönderir, melek de getirdiği vahyi, o peygambere iletir ve söyler.

Âyette geçen'vahiy yoluyla'ifadesi ile denmek istenen şey, “Allah (celle celâlühü) melekler aracılığıyla peygamberlere vahyettiği gibi...” veya: “bir peygamber gönderdiği gibi” Allah (celle celâlühü) peygamberler topluluğuna nasıl ki onların dilleriyle konuşmuşsa, öylece konuşmuştur, demektir.

Bu arada (.....) kelimesi ile (.....) kelimesi, hâl olarak gelen iki mastardırlar. Çünkü (.....) kelimesi, irsal manasında.

Âyetin takdiri şöyledir: “Allah'ın biriyle konuşması ancak vahiy yoluyla, ya da perde gerisinden ses duymakla veya bir peygamber göndermekle sahih olur.”

Nitekim şöyle olması da câiz olabilir: “Allah'ın herhangi bir beşerle konuşması ya ona vahyetmekle (.....), ya da perde gerisinden sesini duyurmakla (.....) ya da bir elçi göndermekle “olur. Bu tefsir, Halîl b. Ahmed'in tefsiruna göre olan tercihidir.

Yahut da: (.....) merfû' olarak Nâfi kırâatine göredir. Burada da bir (.....) harfini takdir etmekle olur ki, buna göre mana şöyle olur: “Ya da o (Allah) bir elçi gönderir de, Allah izniyle ona dilediğini vahyeder.”

“Şüphesiz O yücedir, -gücü her şeyin üstündedir, gücüne karşı koyabilecek bir kuvvet yoktur,- hüküm ve hikmet sâhibidir.” Sözlerinde olsun, fiillerinde olsun hep isabetlidir ve sözlerinde çelişki yoktur.

52

İşte böylece sana da emrimizle ruhu vahyettik. Sen kitap nedir îman nedir bilmezdin. Fakat biz onu kullarınızdan dilediğimizi kendisiyle doğru yola erdirdiğimiz bir nur kıldık. Şüphesiz ki sen doğru bir yolu göstermektesin.

“İşte böylece -senden önce geçen peygamberlere vahyettiğimiz gibi ya da sana anlattığımız gibi biz- sana da emrimizle ruhu -aynı şekilde- vahyettik.” Burada belirtilmek istenen şey, ona vahyedilen şeydir. Çünkü bedenlerin ya da cesetlerin ruh ile can bulmaları gibi, insanlar da dinleri konusunda O'nun vahyi yoluyla canlanacaklardır, yeniden dirilip hayat bulacaklardır.

“Sen kitap -Kur'ân- nedir, îman -bunun öngördüğü şer'atler- nedir bilmezdin.” Bu âyette geçen ve'sen bilmezdin'manasında olan (.....) kavli, cümle olarak, (.....) kelimesindeki (.....) harfinden hâldir.

Sen aynı zamanda Kitaba îman etmenin ne olduğunu da bilmezdin. Çünkü bir kimse, bir kitabın kendisine indiğini bilmezse, o takdirde o kitabın ne olduğunu da bilemez.

Yine tefsir olarak deniliyor ki: “îman, birtakım şeyleri kapsar. Bunların kimisi, akıl yoluyla bilinir, kimisi de işitme yoluyla olabilir. İşin bu yönü sadece kulağı duymayı ilgilendirir, aklı değil. Bu yoldan da ilim elde olunur ama meğerki vahiy yoluyla kazanılmış olsun.”

“Fakat biz onu, -o kitabı- kullarınızdan dilediğimizi kendisiyle doğru yola -İslam'a- erıştirdiğimiz -davet edip çağırdığımız- bir nur kıldık. Şüphesiz ki sen doğru bir yolu göstermektesin.”

Âyette geçen (.....) kelimesi, (.....) diye de okunmuştur.

53

O yol, göklerin ve yerin sâhibi olan Allah'ın yoludur. Dikkat edin, bütün işler sonunda Allah'a döner.

“O yol, -hem mülk olarak ve hem otorite olarak- göklerin ve yerin sâhibi olan Allah'ın yoludur. Dikkat edin, bütün işler sonunda Allah'a döner.” Burada cehennemle tehdit ve cennet nimetleriyle de vaat yer almaktadır. Âyetin başında yer alan ve'yol'manasına gelen (.....) kelimesi, bundan önceki âyette geçen (.....) kelimesinden bedeldir.

ZUHRUF SÛRESİ

Mushaf tertibine göre Kur'ân-ı Kerîm'in 43. Süresidir. Sûre Mekki surelerdendir. Nüzul sırasına göre Kur'ân'ın 62. süresidir. Sûre, Duhan suresinden önce ve Fussilet Suresin'den sonra nâzil olmuştur ve 89 ayetten ibâret olan bir suredir.

Sûre adım 35. âyette geçen “Zuhruf” kelimesinden almaktadır. Zuhruf; yıldız, mücevher, dünya hayatının geçici menfaati anlamlarına gelir. Surede başlıca tevhit, îman ve vahyin getirdiği hakikatler ile insanların bu hakikatlere ters düşecek şekilde sırf geçici dünya menfaatlerine bağlanarak sergiledikleri çelişki vurgulanmakta, bâtıla karşı çıkan ve hakkı tutan şahsiyetler olarak Hazret-i İbrâhîm, Hazret-i Mûsa ve Hazret-i İsa peygamberlerden (asm) söz etmektedir.

1
Hâ - Mîm.

2
Apaçık Kitab'a andolsun ki,

“Apaçık Kitab'a” Kur'ân'a “andolsun ki,” yemin ederim ki,

3
İyice anlayasınız diye biz, onu Arapça bir Kur'ân yaptık.

“İyice anlayasınız diye biz, onu Arapça bir Kur'ân yaptık.” Bu âyetin, (.....) kısmı, yeminin cevâbıdır. Bu tür yeminler, bedii ve güzel kabul edilen yeminlerdir. Böylece yemin edenle üzerine yemin edilen arasında sözkonusu olan güzel münasebetten bu güzellik ileri gelmektedir.

ikinci âyetin sonunda yer alan (.....) kelimesi, kendilerine kitap indirilenler açısından apaçık olan demektir. Çünkü bu Kur'ân onların diliyle ve onların üslubuna göre inmiştir. Ya da bu Kitap üzerinde durup düşünenler için çok açık bir Kitap demektir. Yahut da hidâyet yolunu gösterip onu dalalet yolundan ayırıp açıklayan Kitap demektir. Aynı zamanda dini konularda ümmetin ihtiyaç duyduğu her şeyi açıklayan demektir.

“İyice anlayasınız” yani manalarını anlamanız için size apaçık bir kitap olarak indirdi.

4
Şüphesiz o, katımızdaki ana kitapta (Levh-i Mahfûz'da) mevcuttur, çok yücedir, hikmetlerle doludur.

“Şüphesiz o, katımızdaki ana kitapta...” Levh-i Mahfûz'da “mevcuttur,” Şüphesiz Kur'ân Allah katında olan Levh-i Mahfûz'da mevcuttur, sabittir. Bunun delili de:

“Aslında o, aslı Levh-i Mahfûz'da bulunan şerefli Kur'ân'dır.” Buruc, 21-22.

Kitab'a-Kur'ân'a “Ümmü'l-Kitab” diye isim verilmesi, bunun asıl Kitap olması hasebiyledir. Çünkü bütün kitapların aslı, ilk nüshaları orada muhafaza edilmekte ve sabit olarak bulunmaktadır. Daha sonra buradan intikal yoluyla, istinsah edilerek, kopyalanarak indirilmişlerdir.

Ali ile Hamza, (.....) kavlini, (.....) harfinin esre harekesiyle,

(.....) olarak okumuşlardır.

İşte bu Kitap “çok yücedir,” Burada “çok yücedir” manasına gelen (.....) kavli, (.....) harfinin haberidir. Manası ise şöyledir: “Bu Kur’ân belâgat tabakalannın en üst kısımlarındadır ya da, diğer kitaplar arasında bunun şanı yücedir. Çünkü öteki kitaplar arasında mu’cize kitap olarak yegâne bu Kitap-Kur’ân vardır.”

“hikmetlerle doludur.” Üstün hikmetler içeren bir kitaptır.

5

Haddi aşan bir topluluk oldunuz diye, vazgeçip Zikir’le (Kur’ân’la) sizi uyarmaktan geri mi duralım?

“Haddi aşan bir topluluk oldunuz diye, vazgeçip Zikir’le -Kur’ân’la- sizi uyarmaktan geri mi duralım?”

Yani Kur’ân’la sizi uyarmayalım mı? Onu sizden uzakta mı tutalım? Bu, bir mecâzî anlatımdır.

Bu âdeta şu özdeyişe benzer: (.....) yani; “Deve sâhibi, yabancı develeri havuzdan uzaklaştırdı.” Burada (.....) kelimesinin uzaklaştırma anlamında mecâzî olarak kullanıldığı gösterilmektedir. Nitekim âyette de aynı kelime kullanılmıştır. Fiilin başında yer alan (.....) harfi yani (.....) kelimesinin başında bulunan (.....) harfi, mahzûf olan bir kelimeye atıf için gelmiştir. Buna göre cümlemin takdiri şöyledir:

“

Yani sizi ihmal mi edelim? Size indirilen bu kitabı, inkâr etmenizden dolayı, artık bunu bir kenara bırakıp, onun yerine bir başka kitap mı indirelim? Bizi böyle bir yola mı sevk etmek istiyorsunuz? Halbuki Allah, anlayasınız ve gereğiyle amel edesiniz diye onu Arapça olan sizin dilinizle indirdi.”

Âyette geçen (.....) kelimesi, birinden yüz çevirmek, birine yüz vermemek manasında olan (.....) ibâresinden mastar bir kelimedir. Çünkü herhangi bir şeyden yüz çevirmek, ya da bir şeye arkâ çevirmek istendiğinde bu kelime kullanılmaktadır. Kelimenin mensûb olmasına gelince, mefulün İeh olması hasebiyledir. Bu yönüyle mana şöyle olmaktadır: “

Yani sizin yüzünüzden Kur’ân’ı indirmekten uzak mı duralım, onu indirmeyelim mi?

Yani bunu ileri sürerek böylece bizi susturup sizi irşat etmeyelim mi?”

Burada demek isteniyor ki: “Siz istemiyorsunuz, karşı çıkıyorsunuz diye bir irşat görevini terk edecek ve ihmal edecek değiliz.”

Baştaki durumun hilafına olarak da yine bu kelimenin mastar olması câizdir. Meselâ; (.....) dendiğinde, bu, (.....) demektir ki, manası “ondan yüz çevirdim” . Nitekim İmâm Ferrâ’ da böyle söylemiştir.

Yine ayetimizde yer alan (.....) ibâresi, (.....) takdirindedir. Ancak Medine Okulu mensupları ile Hamza ve Ali, (.....) harfinin esre harekesiyle okumuşlar yani (.....) olarak değil, (.....) olarak okumuşlardır. Bu durumda da bir şart edatı olmaktadır. Ki o şart eldeki vesikalardan ortaya çıkmakta ve o da, sabit olması gerçekleşmiş olan bir işin doğruluğunu ortaya koymaktadır.

Bu anlatım tarzı tıpkı şu cümlemin anlatım tarzına benzer bir ifadedir. Şöyle ki adam birine:

“Eğer ben, senin için çalışırsam, öyleyse hakkımı eksiksiz ver” diyor. Halbuki aslında adam hakkının eksiksiz olarak verileceğini biliyor, ama yine de bunu söylüyor. İşte buradaki anlatım da tıpkı böyledir.

“Haddi aşan bir topluluk oldunuz, diye... “

Yani, “Cehalette aşırıya gittiniz, ifrata kaçtınız, dalalet ve sapıklıkta haddinizi aştınız diye, sizi bırakacağımızı mı sanıyorsunuz?” demektir.

6

Hâlbuki daha önceki toplumlara da nice peygamberler göndermiştik.

“Hâlbuki daha önceki toplumlara da nice peygamberler göndermiştik. “

Yani senden önce gelip geçmiş olan ümmetlere de nice peygamberler göndermişizdir.

7

(Onlar da) kendilerine gelen her peygamberle mutlaka alay ediyorlardı.

O toplumlar da “Kendilerine gelen her peygamberle mutlaka alay ediyorlardı.” Bu, geçmiş ve devam eden bir halin hikâyesidir, anlatımıdır.

Yani halen de inatlarından vazgeçmiş değiller ve yine de alay etmeye devam ediyorlar. Geçen milletlerin kendi peygamberleriyle alay ettikleri gibi, Kureyş toplumu da Hazret-i Peygamber'le (sallallahü aleyhi ve sellem) alay ediyordu. Burada böylece Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) teselli ediliyor ve üzülmemesi gerektiği, bütün toplumlarda bunun görüldüğünü bildiriyor. Rasûlullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) üzülmemesini sağlıyor.

8

Biz, onlardan daha çetinlerini de helâk ettik. Öncekilerin örneği geçti!

“Biz, onlardan daha çetinlerini de helâk ettik.” Burada geçen (.....) kelimesi, temyizdir. zamîr ise, hadlerini aşanlara, yani (.....) kelimesine râcidir. Çünkü burada onlara hitap dönülerek Rasûlullah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) hitap başlamıştır ve onlarla ilgili durumu Rasûlullah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) haber vermektedir.

“Öncekilerin örneği geçti!”

Yani bu Kur'ân'da, onların durumlarını ve kıssalarını ifade eden birçok örnekler geçti. Onların şaşkınlık uyandıran durumu, âdeta darbı mesel olmasıdır. Bu ifade ile Rasûlullah'a vaat vardır, ona karşı olanlara da tehdit içermektedir.

9

Andolsun, onlara, “Gökleri ve yeri kim yarattı?” diye sorsan, mutlaka, “Onları mutlak güç sâhibi, hakkıyla bilen (Allah) yarattı” diyeceklerdir.

“Andolsun, onlara, -müşriklere-'Gökleri ve yeri kim yarattı?'-diye sorsan, mutlaka,'Onları mutlak güç sahihi, hakkıyla bilen (Allah) yarattı'diyceklerdir.”

10

O, yeryüzünü size beşik yapan ve gideceğiniz yere ulaşasınız diye sizin için orada yollar var edendir.

“O, yeryüzünü size beşik yapan -yerleşebilmeniz ve başka şeyler için yayıp döşeyen- “ve gideceğiniz yere ulaşasınız -yol bulasınız- diye sizin için orada yollar var edendir.”

“Mehd” kelimesi, karar kılma, yerleşme ve başka şeylerin yerleşmesi manasına gelirken, “Mihad” kelimesi de karar kılma yeri manasınadır.

(Kufe Kırâat Okulu (.....) diye okurlarken (.....) diye kırâat edenler de vardır.)

11

O, gökten bir ölçüye göre yağmur indirendir. Biz onunla ölü araziye canlarıydık. İşte siz de, böyle diriltileceksiniz.

Kendisiyle kulları huzur bulabilsinler, ülkeler ihtiyaç duydukları şeyleri elde edebilsinler diye “O, gökten bir ölçüye göre yağmur indirendir. “Bundan önceki ibârede gaip kipleri kullanılmışken, bundan sonra gelen “Biz onunla ölü araziye canlarıydık” bu cümle ile muhataba dönülmüştür. Çünkü hitaptan murat, gerçeğin haber verilmesinin bildirilmesidir. “İşte siz de, -kabirlerinizden- böyle diriltileceksiniz.”

(Âyette yer alan ve ölü manasına gelen (.....) kelimesini, Yezid, (.....) olarak okumuştur. Hamza ile Ali de, (.....) kelimesini, (.....) diye okumuşlardır. Daha önce geçen dokuzuncu âyetin sonunda yer alan (.....) kelimesi üzerinde vakfedilmez. Çünkü bundan sonra gelen ve onuncu âyetin başında yer alan (.....) bunun sıfatıdır. Ancak Ebû Hatim, (.....) kelimesinin başına bir (.....) takdir ederek, yani (.....) diye okuyarak (.....) kelimesi üzerinde vakfetmiştir.) Bunun sebebi ise sözkonusu vasıfların, kâfirlerin söylediği sözlerden olmamasıdır. Zira kâfirler kabirlerden diriltilip çıkarılmayı inkâr etmektedirler. Böyle olunca nasıl olur da kâfirler: “İşte siz de böyle diriltileceksiniz?” demiş olsunlar? Aksine bu âyet, kâfirlerin öldükten sonra yeniden dirilmeyi inkâr etmiş olmaları sebebiyle, onların aleyhinde bir delil, bir hüccet ve delildir..

12

Ve O ki bütün çiftleri yarattı ve binmeniz için size gemiler ve hayvanlar meydana getirdi.

“Ve O ki bütün çiftleri -çeşitleri ve sınıfları, türleri- yarattı ve -ona- binmeniz için size gemiler ve hayvanlar meydana getirdi.” Nitekim (.....) ve (.....) diye söylenir. Burada Nahivle ilgili birtakım kurallara değinmek istemiş olmakla birlikte, bu konuda detaya girmeye gerek yoktur. Çünkü her iki kullanım açısından fiillerde müteaddilik yönünden bir terslik sözkonusu değildir. Kelime, (.....) diye de okunmuştur.

13

Sırtlarında rahatlıkla otursanız, sonra da Rabbinizin nimetini hatırlayıp, “O Allah ne yücedir, O’nu tenzih ederiz ki, bunları emrimize verdi, yoksa biz onları asla kendimize boyun eğdiremezdik;

Gemiler olsun, hayvanlar olsun bindiğiniz şeylerin üzerinde ve-” Sırtlarında rahatlıkla oturasınız, sonra da” -kalplerinizde- “Rabbinizin nimetini hatırlayıp,” -dillerinizle de:-’O Allah ne yücedir, O’nu tenzih ederiz ki, -üzerine bindiğimiz- bunları -bu şeyleri- emrimize verdi, -bize boyun eğdirdi,- yoksa biz onları asla kendimize boyun eğdiremezdik;” -buna güç de yetiremezdik.

“İkran “kelimesi, bir şeye güç yetirmek, demektir. Çünkü gerçekte bu kelime, bir şeyi hemen yanında, yakınında bulmak manasına gelir. Zira zor ve güç olan bir şeyi, kişi zayıf olması hasebiyle yanında ve yakınında bulamaz.

14

Ve herhâlde biz ona döneceğiz!” diyesiniz diye.

Deniliyor ki onlar, dünyadaki binitlerine bindiklerinde, bu anda binecekleri son bineklerini hatırlarlar. O da cenazedir, tabuttur. Hazret-i Peygamber'den (sallallahü aleyhi ve sellem) rivâyete göre, ayağını bineğe binmek için üzengeye koyduğunda, (.....) derdi. Bineğinin üzerinde yerleşip oturduğunda ise, “Her halükarda Allah'a hamd olsun” der, sonra da:

“O Allah ne yücedir ki, bunları emrimize verdi, yoksa biz onları asla kendimize boyun eğdirmezdik. Ve herhâlde biz ona döneceğiz!” Zuhurf, 13-14. Diyerek bu iki âyeti de okurdu.

Bundan sonra da üç defa tekbir getirir ve üç defa da (.....) derdi.” Ebû Dâvud, H: 2602; Tirmizî, H: 3446.

Yine, gemiye bindiğinde de şu âyeti okuduğunu söylemişlerdir:

“O geminin hareket edip yüzmesi de, durması da Allah'ın adıyladır. Şüphesiz benim Rabbim çok bağışlayan ve pek merhamet edendir.” Hûd, 41.

Anlatıldığına göre, bir toplum binitlerine binerler ve:

- “O Allah ne yücedir ki, bunları emrimize verdi, yoksa biz onları asla kendimize boyun erdiremezdik ve herhâlde biz ona döneceğizi” Zuhurf, 13-14. Mealindeki âyetleri okudular. İçlerinde, güçsüzlükten hareket edemeyen bir devenin üzerinde bir adam bulunuyordu. Adam:

- “Ben bunun hakkından gelebilirim” deyince, deve öyle bir sıçrayıp atladı ki, adam deveden düşüp boynu kırıldı.”

Burada akıllı bir insana düşen görev, sırf haz almak, o hayvanı istediği gibi ezmek düşünce ve inancıyla kullanmamalı, Aksine, bundan bir ders çıkararak binmelidir. Şunu hiç aklından çıkarmamalı, öyle bir an gelir ki, o binit onu helâk eder. Çünkü olabilecek şeyden asla kurtulamayıp Allah'a (celle celâlühü) dönecektir.

15

Böyle iken (“melekler Allah'ın kızlarıdır” demek suretiyle) kullarından bir kısmını O'nun parçası saydılar. Şüphesiz insan apaçık bir nankördür.

“Böyle iken kullarından bir kısmını O'nun parçası saydılar.” Bu âyet, daha önce geçen ve “Eğer onlara sorarsan...” diye başlayan bu surenin 9. ayetiyle irtibatlıdır.

Yani: “Eğer sen, gökleri ve yeri yaratan kimdir?” diye soracak olursan, kesinlikle bunu itiraf ederek, Allah'ın (celle celâlühü) yarattığını belirteceklerdir. Ama bu itiraflarıyla birlikte yine de kullarının bir kısmının, onun bir parçası olduğunu da söyleyeceklerdir.

Yani bunlar, “melekler Allah'ın kızlarıdır” demek suretiyle, melekleri Allah'ın (celle celâlühü) bir parçası olarak, ondan bir cüz olarak belirteceklerdir. Tıpkı bir çocuğun babasının bir parçası olması gibi bunu da öyle söyleyeceklerdir.

(Ebû Bekir ve Hammad, (.....) kelimesini, (.....) diye okumuşlardır.)

“Şüphesiz insan apaçık bir nankördür.” Çünkü Allah'ın (celle celâlühü) ihsan ettiği nimetlere karşı nankörlükte bulunur. Bu itibarla nankörlüğü açık, seçik ortadadır. Çünkü Allah'a (celle celâlühü) çocuk nispet etmek küfürdür. Küfür yani inkârcılık ise, bütün nankörlüklerin aslı ve temelidir.

16

Yoksa Allah, yarattıklarından kendisine kızlar edindi de, oğulları size mi seçip ayırdı?

Âyette geçen (.....) ibâresi, (.....) takdirindedir. (.....) harfi İse, onların cehaletini gösterme, durumlarına karşılık olan şaşkınlıklarını ortaya koyma anlamında inkâr manasınadır. Çünkü bu türden bir tercih ve seçimle Allah (celle celâlühü), -onların anlayışına göre- en basit olanını kendi zâtına, en üstün olanları yani erkekleri de onlar için tercih etmiş oluyor.

17

Onlardan biri, Rahmân'a yakıştırdığı (isnad ettiği kız çocuğu) ile müjdelendiği zaman, öfkesinden yüzü simsiyah kesilir.

“Onlardan biri, Rahmân'a yakıştırdığı -isnad ettiği kız çocuğu-” İle müjdelendiği zaman, -sözkonusu olan kız-kadın cinsi, o kimseler benzer olarak kendilerine isnat edildiğinde- öfkesinden yüzü simsiyah kesilir.” Çünkü bunlar melekleri Allah'ın (celle celâlühü) bir cüzü, ondan bir parça olarak, böyle bir isnatta ve benzetmede bulunurken, melekleri Allah'ın (celle celâlühü) bir cinsi ve ona benzer, ona denk bir şey olarak kabul ederken yüzleri kızarmıyor. Çünkü doğan çocuk mutlaka babasından cinsinden olur. Melekler de Allah'tan (celle celâlühü) bir parça olduklarına göre, bu anlayışa göre, onların da -hâşâ- ilâh olmaları lazım gelir.

Evet, kızlar kendilerine nispet edilmekle “Öfkesinden yüzü simsiyah kesilir.”

Yani bunlara kız çocuğu nispet edildiğinde öfkesinden çıldırması gelir. Meselâ; bunlardan herhangi birine bir kız çocuğunun dünyaya geldiği haber verildiğinde, üzülür, kederlenir, öfkesinden yüzü âdeta üzerine toprak saçılmışçasına bembeyaz olur. Artık öfkesinden, utancından ve üzüntüsünden çılgına dönmüştür.

Âyette geçen (.....) kelimesi, (.....) manasına geldiğinden, dönüşmek demektir.

18

Süs içerisinde (narin bir biçimde) yetiştirilen ve tartışmada (delilini erkekler gibi) açıklayamayam mı Allah'a isnad ediyorlar?

“Süs içerisinde -narin bir biçimde- yetiştirilen ve tartışmada -delilini erkekler gibi- “açıklayamayam mı Allah'a isnad ediyorlar?”

Yani şu kötü niteliklere sahip olan kimselerin Rahmân olan Allah'a çocuk nispet etmeleri gibi mi? Halbuki o “süs içerisinde yetiştirildiği” hâlde yani ziynet, nimet ve benzeri şeyler içerisinde geliştirilip yetiştirildiği hâlde böyleni mi Allah'a (celle celâlühü) isnat ediyorlar? Halbuki o, hasımlarıyla tartışmada olsun, erkeklerle olanda olsun, açıkça ne yapacağını bilemez ve dizleri üzerinde çöker kalır. Çünkü elinde bir açıklama yapabilecek bir gücü ve bir delili, delili de yoktur. Bu, onların yani kâdirîların, kızların akıl yönünden zayıf olmalarından kaynaklanır.

Mukâtil (rahmetüllahi aleyh) diyor ki: “Bir kadın konuşmaya başlamasın ki, konuşması mutlaka kendi aleyhine döner.”

Bunun nedeni, ziynet ve süs içinde büyümenin, kişi için kusur sayılacak şeyler olmasındandır. Bu itibarla kâdirîlara özgü olan bir özellikten erkeklerin sakınmaları ve takva elbisesiyle süslenmesi gerekir.

Âyetin başında yer alan (.....) harfî, mahallen mensûbtur. Bu durumda mana: “Yoksa onlar süs içerisinde yetişip büyüyenleri mi Azîz ve Celil olan yüce Allah'a nispet ettiler?” olur.

(Hamza, Ali ve Hafs, (.....) kelimesini, (.....) olarak okumuşlardır.)

Böyle diyenler, bir küfürle üç küfrü dile getirmiş olmaktadırlar. Birincisi Allah'a (celle celâlühü) çocuk isnat etmeleri küfrüdür. İkincisi iki türün en basitini, en zayıf olanını Allah'a (celle celâlühü) nispet etmeleri küfrüdür. Üçüncüsü de Allah'a (celle celâlühü) nispet ettikleri şeyin de Allah'a (celle celâlühü) en yakın olan Mukarreb melekler olarak ifade etmeleri küfrüdür.

Yani melekleri Allah'ın (celle celâlühü) kızları olarak kabul etmeleridir. Böylece melekleri de aşağılamış ve onları alaya almış olmaktadırlar ve küfre giriyorlar.

19

Onlar, Rahmân'ın kulları olan melekleri de dişi saydılar. Onların yaratılışına şahit mi oldular? Onların (yalan) şahitlikleri yazılacak ve sorgulanacaklardır.

“Onlar, Rahmân'ın kulları olan melekleri de dişi saydılar.”

Yani Allah'ın (celle celâlühü) kızları olarak adlarıdırıldılar.

(Mekke, Medine ve Şam okulları mensupları, (.....) ibâresini, (.....) diye okumuşlardır.)

Buna göre yer ve mekân sözkonusu olmadığı hâlde ona yer ve mekân bakımından onlara bir indiyet verdiler. Âyet geçen ve kul manasına gelen (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğuludur. Bu da, inatçı olan kesime karşı olan hücceti ortaya koymada daha çok bağlayıcı ve ilzam edicidir, susturucudur. Çünkü kulluk ile çocuk edinme arasında zıtlık vardır. Kul olan bir varlık, Allah'ın (celle celâlühü) çocuğu asla olamaz.

“Onların yaratılışına şahit mi oldular?” Bu ifade bir bakıma, böyle bir şeyi Allah'a nispet edenleri susturan ve aşağılayan bir anlatım tarzıdır.

Yani onlar, böyle bir şeyi söylerken, ellerinde herhangi bir delil olmaksızın ve kanıta dayanmadan bilgisizce söylemektedirler. Çünkü Allah (celle celâlühü), onların bu konuda bir bilgi edinmeleri konusunda, onları buna mecbur kılmamıştır. Kaldı ki böylece bir delile ulaşma imkânları da yoktur. Ayrıca bilgi gerektirecek, ilim olarak kabul edilebilecek herhangi bir habere dayalı olarak da bir şey ihata etmiş değiller, bir bilgiye ulaşmış değillerdir. Bu nedenle meleklerin nasıl yaratıldığını görüp müşahede etmemişlerdir ki, müşahedelerini, gördükleri şeyleri haber vermiş olsunlar.

“Onların -meleklerin kız veya Allah'ın kızları olduğuna ilişkin uydurageldikleri yalan- şahitlikleri -aleyhlerine- yazılacak ve -ve onlar bundan dolayı- “sorgularıacaklardır.” Bu ifade aynı zamanda bir tehdittir.

20

“Eğer Rahmân dileyseydi, biz onlara kulluk etmezdik” dediler. Bu konuda hiçbir bilgileri yoktur. Onlar sadece yalan söylüyorlar.

O müşrikler, “Eğer Rahmân dileyseydi, biz onlara kulluk etmezdik'dediler.” Mu'tezile mezhebi mensuplar! bu âyetin zahirine takılıp kaldılar ve “Allah (celle celâlühü), kâfirin küfrünü dilemedi, onların îman etmelerini istedi” dediler. Çünkü kâfirlerin iddialarına göre, Allah (celle celâlühü), onların küfrünü, inkâr etmelerini dilemiştir. Onlardan putlara tapmayı terk etmemelerini istemiştir. Çünkü onlar: “Eğer Rahmân dileyseydi, biz onlara kulluk etmezdik, dediler.”

Yani Allah (celle celâlühü) bizden, putlara tapmayı terk etmemizi isteseydi, bu durumda bizim, onlara tapmamızı kesin olarak menederdi. Fakat Allah (celle celâlühü), bizden putlara tapmamızı diledi. İşte Yüce Allah onların bu sözlerini ve bâtil inançlarını şu kavliyle onların yüzüne çarpıyor:

“Bu konuda -söyledikleri bu sözler konusunda onların- hiçbir bilgileri yoktur. Onlar sadece yalan söylüyorlar.”

Ancak bize göre (Hanefilere, Ehl-i sünnete göre) âyetin manası şöyledir:

“Onlar, meşiet yani dileme ifadesiyle, rızayı, memnunluğu ve hoşnut kalmayı murat ettiler ve bunun için de dediler ki: Eğer Allah buna rıza göstermeseydi, mutlaka bizi cezâlarıdırmada acele ederdi, hemen cezâlarıdırırdı.'Ya da'Bizi, kahredici, zorlayıcı bir yasaklama ile bundan menederdi ve bizi buna mecbur bırakırdı. Mademki böyle bir şey yapmamıştır, o takdirde yüce Allah buna rıza göstermiştir.”

İşte Yüce Allah da onlara: “Bu konuda hiçbir bilgileri yoktur. Onlar sadece yalan söylüyorlar” kavliyle cevap vermiştir.

Ya da o inkârcılar bu söyledikleri, alay etmek için söylediler, bunu ciddiye alarak ve inanarak söylemediler. Bunun için de Yüce Allah, onları yalanladı ve bunu inanarak söylemedikleri için de onların cehaletlerini ortaya koydu, bunu gösterdi. Nitekim Allah onlar hakkında şöyle haber veriyor:

“Allah'ın dilediği takdirde doyuracağı kimseleri biz mi doyuracağız?” Yasin, 47.

Esasen bu hak olan sözdür, gerçektir. Fakat onlar bu sözü, sırf alay ve eğlenmek amacıyla söyleyince, Yüce Allah da şu kavliyle onları yalanlamış oldu:

“Siz gerçekten apaçık bir sapıklık içindesiniz.” Yasin, 47.

Nitekim yüce Allah bir başka yerde de şöyle buyurmaktadır;

“Münâfıklar sana geldiklerinde: Şâhitlik ederiz ki sen Allah'ın peygamberisin'derler.” Münâfikun, 1.

Daha sonra Rabbimiz bu âyetin devamında:

“Allah da bilir ki sen elbette O'nun peygamberisin Allah münâfıkların kesinlikle yalancı olduklarını bilmektedir.” Münâfikun, 1.

Çünkü onlar inanmadıklarından ötürü bunu söylüyor değillerdi, aynı zamanda alay etmek için söylüyorlardı. Böylece meşiet yani dileme meselesini, kendi seçimleriyle böyle bir tercihe gittiklerinden ötürü, bunu kendilerinin lehine bir hüccet saydılar, Allah'ın dilemesi sebebiyle yaptıkları şeyden dolayı Allah'ın (celle celâlühü) kendilerini cezâlarıdırmayacağını zannettiler ve bu konuda kendilerini mazur saydılar. İşte bu nedenle de Allah onlara işin öyle olmadığını cevap olarak bildirdi.

21

Yoksa bundan önce onlara bir kitap verdik de ona mı sarılıyorlar?

“Yoksa bundan önce -Kur’ân'dan önce ya da onların söyledikleri bu sizden önce- onlara bir kitap verdik de ona mı sarılıyorlar?” Onunla mı amel ediyorlar, ona mı tutuyorlar?

Bir tefsire göre de deniliyor ki burada takdim ve tehir vardır. Bu durumda ibâre şöyle olmaktadır: “Onların yaratılışına şahit mi oldular, tanıklık mı ettiler? Yoksa onlara, içinde meleklerin kız olduklarını yazan bir Kitap mı verdik?!”

22

Hayır! Onlar sadece, “Şüphesiz biz babalarınızı bir din üzerinde bulduk ve biz onların izlerinden gitmekteyiz” dediler.

“Hayır!” Bilâkis onların tutunacakları bir hüccetleri ve kanıtları yoktur, ne açıkça olarak ne de akıl yönünden ve ne de duyguya dayalı olarak bir kanıtları yoktur. “Onlar sadece, Şüphesiz biz babalarınızı bir din üzerinde bulduk” ve onları bu konuda taklit ettik.

Âyette yer alan (.....) kelimesi, (.....) kelimesinden alınmadır. Bu da kastetmek, yönelmek gibi manalara gelir. “Ümmet” ; yönelinen ve amaçları olan yol, demektir.

“Ve biz onların izlerinden gitmekteyiz” dediler,” Zarf, burada (.....) kelimesinin sılasıdır veya her ikisi de haberdirlir.

23

İşte böyle, biz senden önce hiçbir memlekete bir uyarıcı göndermedik ki, oranın şımarık zenginleri, “Şüphe yok ki biz babalarınızı bir din üzerinde bulduk. Biz de elbette onların izlerinden gitmekteyiz” demiş olmasınlar.

“İşte böyle, biz senden önce hiçbir memlekete bir uyarıcı -bir peygamber- göndermedik ki, oranın şımarık zenginleri, -nimet içinde varlıklarını sürdürenleri, yani nimetle başları döndürülenler, nimet sebebiyle şımaranlar, sadece kendi şehvi isteklerini tatmin için hareket ederler, tek istekleri ve hedefleri budur. Oyun ve eğlenceyi severler. Dininin sıkıntılarını ve dinin onlara yüklediği sorumluluğu tanımazlar. İşte bunlar:-'Şüphe yok ki biz babalarınızı bir din üzerinde bulduk. Biz de elbette onların izlerinden gitmekteyiz'demiş olmasınlar. “

Burada Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), teselli edilmekte ve atalarını taklit etmenin çok eskiye dayalı bir gelenek olduğu gerçeği açıklanmış bulunmaktadır.

24

(Gönderilen uyarıcı,) “Ben size, babalarınızı üzerinde bulduğunuz dinden daha doğrusunu getirmiş olsam da mı?” dedi. Onlar, “Biz kesinlikle sizinle gönderilen şeyi inkâr ediyoruz” dediler.

Gönderilen uyarıcı,- “Ben size, babalarınızı üzerinde bulduğunuz dinden daha doğrusunu getirmiş olsam da mı?”

Yani, “dedi. Onlar, 'Biz kesinlikle sizinle gönderilen şeyi inkâr ediyoruz' dediler.”

Âyetin başında yer alan (.....) kelimesini, Şam okulu mensupları ile Hafs, (.....) diye okumuşlardır. Bu durumda mana: “Uyarıcı dedi ki” olur. Ancak bunlar dışında kalanlar ise aynı kelimeyi (.....) diye okumuşlardır. Bu durumda mana, “Uyarıcıya: de ki'denildi” olur.

25

Biz de onlardan intikam aldık. Yalanlayanların sonu, bak nasıl oldu!

“Biz de onlardan intikam aldık. -Küfürde ısrarları yüzünden hak ettikleri cezâ ile kendilerini cezâlarıydık - “Yalanlayanların sonu, bak nasıl oldu!”

Hani İbrâhîm, babasına ve kavmine şöyle demişti: “Şüphesiz ben sizin taptıklarınızdan uzağım.”

Hatırla! “Hani İbrâhîm, babasına ve kavmine şöyle demişti: Şüphesiz ben sizin taptıklarınızdan uzağım.” “Âyette geçen (.....) kelimesi, (.....) demektir. Bu da uzak olmak, beri olmak, ilgisi olmak gibi manalara gelir. Kelime mastardır ve hem tekil, hem ikil ve hem çoğul, manasında olduğu gibi aynı zamanda eril ve dişil olması manasında da eşit bir kelimedir.

Meselâ: (.....) ile (.....) ve (.....) cümlelerindeki (.....) kelimesinin hepsinde aynı olması gibidir.

Yani kelimenin tekil veya çoğul olması ile eril veya dişil olmasıyla, (.....) kelimesi hep aynıdır, değişmez. Manası da, adalet sâhibi erkek ve adalet sâhibi kadın demektir. Nitekim (.....) kelimesi de böyledir.

“Ben ancak O'na, beni yaratana taparım. Şüphesiz O beni doğru yola iletecektir.”

“Ben ancak O'na, beni yaratana taparım.” bu ifade, (.....) ibâresinin manasıdır ki, munkati istisnadır. Sanki burada, “Ancak beni yaratana...” der gibi, bir ifade yer almaktadır. “Şüphesiz O beni doğru yola iletacaktır.” Doğru yolda beni sabit kılacaktır.

İbrâhîm bunu, belki dönerler diye, ardından gelecekler arasında kalıcı bir söz yaptı.

“İbrâhîm bunu,” -söylediği tevhit kelimesini -ki o- “Şüphesiz ben sizin taptıklarınızdan uzağım. Ben ancak O'na, beni yaratana taparım” -sözüdür- içlerinden şirk koşmuş olanlardan kimileri, içlerinden tevhit inancına bağlı olanların daveti sebebiyle- belki dönerler diye, ardından gelecekler -gelecek olan soyu- arasında kalıcı bir söz yaptı.” Çünkü onun soyundan gelecekler arasında kesin olarak tevhit inancını devam ettirecek ve ona davette bulunacaklar hep olacaktır.

Aslında böyle bir temennide bulunan Hazret-i İbrâhîm (aleyhisselâm) dir.

Şüphesiz onları (Mekke müşriklerini) ve atalarını kendilerine hak olan Kur'ân ve onu açıklayan bir peygamber gelinceye kadar (dünya nimetlerinden) yararlarıdırırım.

“Şüphesiz onları -Mekke müşriklerini, çünkü bunlar Hazret-i İbrâhîm'in (aleyhisselâm) soyundandırılar- ve atalarını -ömürlerini uzun kılmakla ve nimet sunmakla- kendilerine hak olan Kur'ân ve onu açıklayan bir peygamber -Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) gelinceye kadar -dünya nimetlerinden- yararlarıdırırım. “Fakat onlar, kendilerine mühlet vermeme aldandılar, nimetler içinde kendilerinden geçtiler. Şehvi isteklerinin peşinden koşturdular. Şeytana itâat ederek, tevhit kelimesini söylemediler, tevhit inancını kabul etmediler. Getirdiği ayetlerle peygamberliği açık seçik ortada olan peygamber gelene kadar hep yararlarıdırırım. Yine aymadılar, uyanmadılar.

Fakat kendilerine Hak -Kur'ân- gelince, “Bu bir büyüdür, biz onu kesinlikle inkâr ediyoruz” dediler.

“Bu Kur'ân, iki şehrin birinden bir büyük adama indirilseydi ya!” dediler.

Yine batıllarında ısrar ederek tahakkümde bulunup “Bu Kur'ân, -burada Kur'ân'ı basit görmek ve onu hafife almak manası yatmaktadır.-iki şehrin birinden bir büyük adama indirilseydi yal'dediler. “Bu ifade, âdeti:

“O ikisinden de inci ve mercan çıkar.” Rahmân, 22. âyetindeki ifadeye benzer gibidir.

Yani sözkonusu iki adamdan biri, demektir. Âyette sözü edilen iki şehirden murat Mekke ile Taif şehirleridir. Mekke'nin büyüğünden, ileri geleninden kasıt Velid b. Muğire'dh. Taif in ileri gelen büyüğünden kasıt da Urve b. Mesud es-Sakafî'û. Burada ileri gelen büyük kimse ile demek istedikleri kişi de mal, varlık ve mevkiye toplum arasında ileri gelen olarak kabul görenlerdir. Halbuki asıl büyük olan kimsenin Allah katında büyük olan kişi olduğunu bilmiyorlardı.

32

Rabbinin rahmetini onlar mı bölüştürüyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için, (çeşitli alanlarda) kimini kimine, derece derece üstün kıldık. Rabbinin rahmeti, onların biriktirdikleri (dünyalık) şeylerden daha hayırlıdır.

“Rabbinin rahmetini -peygamberliği- onlar mı bölüştürüyorlar?” Âyetin başında yer alan ve soru anlamına gelen hemze, inkâr içindir. Ki cehalette üzerine olmayan, peygamberliğe kimin ehliyetli olabileceği ve seçimi, tercihi konusunda tahakkümde bulunanlara karşı şaşkınlığı ve hayreti ifade etmektedir. Böylece kimsenin böyle bir seçim haklarının olmadığı gerçeğini bu soru göstermektedir.

“Dünya hayatında onların geçimliklerini -geçinebilecekleri şeyleri -ki bu onların rızıklarıdır- - aralarında biz paylaştırdık. “

Yani onlara en basit olan şeylerini yani azıklarını bile aralarında biz bölüştürürken, hiç peygamberlik gibi bir üstün dereceyi onlara bırakır mıyız? Bu olacak bir şey mi? Ya da rızık bakımından kimilerine göre nasü ki üstün kılmış isem, aynı şekilde peygamberliği de dilediğime tahsis etmekle üstün kılarını. Bunu size bırakacak değilim.

“Birbirlerine iş gördürmeleri için, -çeşitli alanlarda birbirlerine iş gördürmeleri, hizmetlerinde ve sanatlarında çalıştırmaları, iş ve uğraşlarında emirleri altına girmeleri ve çıkarları elde etmeleri için- kimini kimine, derece derece -kimlerini mallarıyla kimilerini de yaptıkları iş ve hizmetleriyle- üstün kıldık.”

Yani kimilerini güçlü, kimilerini zengin, kimilerini de mevali kıldık. Kimisini de zayıf, yoksul ve hizmetçi kimseler kıldık.

“Rabbinin rahmeti, -

Yani peygamberlik veya Allah'ın (celle celâlihü) dini ve buna bağlı olarak gelecekte kendilerini kurtaracak şeyler - onların biriktirdikleri -dünyalık- şeylerden daha hayırlıdır.”

Yani bu kimselerin edindikleri tüm dünyalık şeylerden çok daha hayırlıdır.

33

Eğer bütün insanlar (kâfirlere verdiğimiz nimetlere bakıp'küfürde birleşen) bir tek ümmet olacak olmasalardı, Rahmân'ı inkâr edenlerin evlerine gümüşten tavanlar ve üzerine çıkacakları merdivenler yapardık.

Yüce Allah, dünyanın basitliğini, hiçliğini ortaya koyduktan ve onu aşağıladıktan sonra, hemen bunun peşinden, katında dünyanın hiçbir öneminin bulunmadığını vurgulayarak şöyle buyurdu:

“Eğer bütün insanlar -kâfirlere verdiğimiz nimeüere bakıp küfürde birleşen- bir tek ümmet olacak olmasalardı, -

Yani küfür üzerinde birleşme rahatsızlığı ve ona abanma endişesi olmasaydı, katımızda dünyanın çok basit ve aşağılık bir şey olması hasebiyle- Rahmân'ı inkâr edenlerin evlerine -mutlaka- gümüşten tavanlar ve üzerine çıkacakları merdivenler yapardık.”

34

Evlerine (gümüşten) kapılar, üzerine yaslanacakları koltuklar ve (altın) süslemeler yapardık.

35

Ve onları ziynetlere boğardık. Bütün bunlar sadece dünya hayatının geçici metaıdır. Âhiret ise, Rabbinin katında, Allah'ın azâbından korunup rahmetine sığınanlara mahsustur.

“Ve onları ziynetlere boğardık.”

Yani kâfirler için tamamı gümüşten imal edilen tavanlar, merdivenler, kapılar ve koltuklar, yataklar, süslemeler yapardık ve hepsini de her şey konusunda altınlara ve süslere boğardık.

Âyette geçen “Zuhruf” kelimesi, altın ve süs eşyası demektir. Asim yani tavanın gümüşten ve süsten olması da câiz olabilir.

Yani bir kısmı gümüşten ve bir kısmı da altından olabilir.

(Âyette yer alan (.....) kelimesi, (.....) ibâresinin mahalline atfen mensûb kılınmıştır. (.....) kavli, (.....) kavlinde bedeli istimaldir. Cins manasında olarak (.....) kelimesini, Mekke okulu Ebû Amr ve Yezid, görüldüğü gibi (.....) olarak kırâat etmişlerdir. (.....) kelimesi de (.....) kelimesinin çoğuludur. Bu da yükseğe tırmanmak manasınadır.)

“Bütün bunlar sadece dünya hayatının geçici metaıdır.” Âyetin başında yer alan (.....) edatı, nefiy yani olumsuzluk manasınadır. (.....) ise, (.....) manasınadır. Dolayısıyla mana: “Bütün bu şeyler sadece dünya hayatının geçici metaından başka bir şey değildir.” demektir. Nitekim âyet, (.....) yerine (.....) ile de kırâat edilmiştir.

Âsım ile Hamza dışında kalanlar (.....) kelimesini, (.....) diye şeddesiz olarak da okumuşlardır. Böylece (.....) harfinin baş tarafında yer alan (.....) harfini, şeddesiz olan (.....) harfi ile nefiy manasına gelen (.....) harfini ayırt etmek için getirilmiştir. (.....) harfi ise sıladır. Bu durumda mana şöyle olmaktadır: “Bütün bunlar kesinlikle dünya hayatının metaıdır.”

“Âhiret -sevabı- ise, Rabbinin katında, Allah'ın azâbından -şirkten- korunup rahmetine sığınanlara mahsustur.”

36

Kim, Rahmân'ın Zikri'ni görmezlikten gelirse, biz onun başına bir şeytan sararız. Artık o, onun ayrılmaz dostudur.

“Kim, Rahmân'ın Zikri'ni görmezlikten gelirse,...” Bu âyette geçen ve görmezlikten gelmek manasına olan (.....) kelimesi, aynı zamanda (.....) olarak da okunmuştur. İki okuyuş arasındaki fark, eğer kişinin gözünde bir rahatsızlık varsa, bu durumda kelime, (.....) kökünden alınmadır. Fakat kişi bakış açısından âdeta gözünde rahatsızlık varmış gibi bakar ve gözünde de bir rahatsızlık yoksa bu takdirde kelime, (.....) kökünden alınmadır. Kelimenin fetha harekesiyle (.....) olarak okunması hâlinde manası: “Kim, Rahmân'ın zikrine (Kur'ân'a) kör olarak bakarsa, onu görmezse” olur. Bu, tıpkı:

“Onlar sağır, dilsiz ve kördürler” Bakara, 18. âyeti gibidir.

Âyette geçen (.....) kelimesini görüldüğü gibi zammeli yani ötre hareke ile (.....) olarak okunması hâlinde Mana şöyle olur: “Kim, Rahmân'ın zikrini görmezlikten gelirse” yani, “onun hak olduğunu bildiği hâlde, bilmezlikten gelir ve bilmez gibi davranırsa” demektir ki, bu da, Rabbimizin şu kavli gibidir:

“Vicdanları da doğruluklarını kesin olarak inandığı ve bildiği hâlde, onları inatla ve ısrarla inkâr ettiler, kabul etmediler.” Neml, 14.

Bu durumda “Biz, onun başına bir şeytan sararız. Artık o, onun ayrılmaz dostudur.” İbn Abbâs (rha) bu âyetin tefsiri hakkında:

“Biz ona bir şeytan musallat kılarsınız da o, hem bu dünyada ve hem âhirette hep onunla birlikte olur ve onu ma'siyet ve günah olan işlere sürükler.” tefsirunu yapar. Burada şuna da işaret bulunmaktadır:

“Kim de Kur'ân okumaya devam ederse, onu hayatında tatbik etmeye gayret ederse, şeytan ona yaklaşmaz.”

37

Şüphesiz bu şeytanlar onları doğru yoldan saptırırlar. Onlar ise doğru yolda olduklarını sanırlar.

“Şüphesiz bu şeytanlar onları -Kur'ân'ı görmezlikten gelenleri- doğru yoldan saptırırlar. Onlar -görmezlikten gelenler, kör gibi hareket edenler- ise doğru yolda olduklarını sanırlar.”

(.....) edalıyla ilgili zamîr ile Şeytana âit olan zamîr çoğul olarak geldiler. Çünkü (.....) kör cinsinden olanları ifade eden mübhem bir kelimedir. Bu itibarla onlara yine aynı cinsten olan mübhem bir şeytan musallat kılınmıştır. Gerçi zamîrin her ikisine birden râci olması da câizdir.

38

Sonunda bize geldiğinde, arkadaşına, “Keşke benimle senin aranda doğu ile batı arası kadar uzaklık olsaydı! Ne kötü arkadaşmışsın!” der.

“Sonunda -kör olan veya kör gibi davranan- bize geldiğinde, ...” Burada geçen “gelme” fiilini, Ebû Bekir dışında Iraklılar, kelimeyi tekil olarak (.....) diye okumuşlardır. Bu durumda mana: “kör olan veya kör gibi davranan bize geldiğinde” tarzında olur. Başkalan ise, aynı kelimeyi ikil olarak (.....) tarzında okumuşlardır. Buna göre mana: “Kör olan veya kör gibi davranan ile onun ayrılmaz dostu olan şeytan bize geldiklerinde...” tarzında olur.

Kör olan ya da kör gibi davranan kişi - “arkadaşına,'Keşke benimle senin aranda iki doğu -batı ile doğu- arası kadar uzaklık olsaydı!”“Âyette geçen iki doğu ifadesinden murat, doğu ile batı arası demektir. Genelde doğu kullanıldığı için, galebe çalması itibariyle ikisine birden iki doğu denmiştir. Nitekim bu, âdeti “İki Ömer” ve “İki ay” İki Ömer'den kasıt, Hazret-i Ömer ile Ömer b. AbdülAzîz (radıyallahü anhüm) kast olunmaktadır. İki ay ile de güneş ile ay kast edilmektedir. ifadesine benzer bir ifadedir. Asıl demek istenen ise doğunun batıdan olan uzaklığı ve batının doğuya olan uzaklığıdır.

Sen- “Ne kötü arkadaşmışsın!'der.”

39

Onlara, “(Bu temenniniz) bugün size asla fayda vermez. Çünkü zulmettiniz. Hepiniz azapta ortaksınız” denir.

“Onlara, -bu temenniniz-'bugün size asla fayda vermez. Çünkü zulmettiniz...” Çünkü siz gerçekten zulüm ve haksızlık ettiniz, siz gerçekten kâfirdiniz, inkâr ediyordunuz. Artık gerçek ortaya çıkmıştır. Bundan böyle sizin için veya herhangi biri için, sizin gerçekten zâlim ve kâfir kimseler olduğunuza dair hiçbir kimsenin asla bir şüpheleri kalmamıştır.

Âyette geçen (.....) ibâresinin başında yer alan (.....) harfî, (.....) kelimesinden bedeldir.

“Hepiniz azapta ortaksınız'denir.”

Burada geçen (.....) kavli, fâil olması hasebiyle mahallen merfûdur. Buna göre mana: “Azapta ortak olmanız size bir fayda sağlayacak değildir.” ya da: “Siz azapta ortaksınız” olur.

Bu, âdeti dünyada yaygın bir felaketin veya kederin kalpleri hoş tutmaya benzer bir durumdur.

Yani herkesin başına gelen felaket sebebiyle, hepsi aynı şekilde üzüntü duyduklarından bu, bir tür teselli gibi olur.

Meselâ büyük Arap şairlerinden olan Hansa'nın (h: 645/1247m) kardeşleri Muâviye ile Sahr'ın öldürülmeleri ve Kadisiye Savaşı'nda kaybettiği dört oğlu üzerine söylediği mersiyeler meşhurdur. Nitekim kardeşleriyle ilgili şu mersiyesi buna bir misal oluşturur. Hansa diyor ki:

Güneşin doğuşu hatırlatır bana hep Sahr'ı

Batışıyla güneşin hep hatırlarını onu

Eğer çevremde kardeşlerinin ölümüne ağlayanlar

Olmasaydı kesinlikle kıyardım canıma ben

Kimse ağlamaz kardeşim gibi

Başkalannın acılarına bakarak bulurum teselli

Ancak cehennemde ve azapta ortak olarak bir arada olan sözkonusu kimselerin beraberliği kendileri için bir teselli sebebi, acılarını hafifleten bir sebep değildir. Bu durumda birliktelikleri içlerine bir serinlik serpmez.

Yine burada, failin yani öznenin muzmer / gizli olduğu belirtilmiştir.

Yani: “Sözkonusu temenni size bir yarar sağlamaz” demektir. Ya da: “Sizin azapta müşterek olmanız size bir fayda getirmez. Çünkü siz, bu azâba sebep olan şeyde de ortakınız ki o da, sizin küfrünüz ve inkârmızdı.” demektir. Nitekim (.....) zamîrinin, (.....) olarak okunması da bu manayı destekler durumdadır.

40

Sağırlara sen mi duyuracaksın yahut körleri ve apaçık bir sapıklık içinde olanları sen mi doğru yola ileteceksin?

“Sağırlara -duyma gerçeğine akıllarını kapalı tutanlara, duyma özelliğini yitirmiş olanlara- sen mî duyuracaksın yahut körleri -görme özelliğini yitirenleri- ve -yüce Allah'ın ezeli bilgisinde- apaçık bir sapıklık içinde olanları -sapıklıkları içinde ölüp gidecekleri- sen mi doğru yola ileteceksin?”

41

Ya biz seni (bu dünyadan) alır götürürüz de, onlardan intikam alırız.

“Ya biz seni, -onlara karşı zafere erdirmeden, onların kötülüklerinden ötürü mü'minlerin göğüslerine şifa serpmemizden önce bu dünyadan- alır götürürüz de, -vefat ettiririz de- onlardan -âhirette en ağır ve en şiddetli bir- intikam alırız.”

(Bu âyetin başında yer alan (.....) kavlinde yer alan ve bir şart edatı olan (.....) edatının başına bir (.....) harfi getirildi. Bunun nedeni şartı tekit ve pekiştirmek içindir. Nitekim yine bu âyette yer alan, (.....) kavline de şeddeli bir nun harfinin getirilmesi de tekit içindir.)

42

Yahut da, onlara yaptığımız tehdidi sana gösteririz ki, bizim onlara gücümüz yeter.

“Yahut da, -seni vefat ettirmeden önce Bedir gününde- onlara yaptığımız, tehdidi -tehdit vadimizi- sana gösteririz ki, bizim onlara gücümüz yeter.” Biz buna kâdiriz.

Rabbimiz daha önce bu surede geçen 40. âyette:

“Sağırlara sen mi duyuracaksın, ...” diye devam eden kavliyle, bu kimselerin küfür ve sapıklıkta ne kadar dirençli olduklarını söylemekle onların inattaki özelliklerini gösterdi.

Daha sonra da 41. âyette geçen,

“Ya biz seni alır götürürüz de (vefat ettiririz de)” diye devam eden kavliyle de onları tehdit buyurdu.

43

Öyle ise sana vahyedüene sımsıkı sarık Şüphesiz sen doğru bir yol üzeresin.

“Öyle ise sana vahyeditene -Kur’ân'a- sımsıkı sarıl -ve onunla amel et. Çünkü- Şüphesiz sen -hiçbir eğriliği ve bûğrûlûğü olmayan- doğru bir yol -din- üzeresin.”

44

Şüphesiz bu Kur’ân, sana ve kavmine bir öğüt ve bir şereftir, ondan hesaba çekileceksiniz.

“Şüphesiz -sana vahyedilen- bu Kur’ân, sana ve kavmine -ümmetine- bir öğüt ve bir şereftir, -kıyamet gününde, hakkıyla onu yerine getirip getirmediğiniz hususunda, nimetlerine tazim edip etmemeniz konusunda ve bu nimete karşı olan şükretmiş olmanızda veya şükretmemenizden ötürü- ondan hesaba çekileceksiniz. “

45

Senden önce gönderdiğimiz elçilerimize sor: Rahmân'dan başka kulluk edilecek ilâhlar var etmiş miyiz?

Bu âyette gönderilen elçilerden sorma ifadesinden kasıt gerçek manada onlardan sormak demek değildir. Ancak mecâzî manada, senden önce geçen peygamberlerin dinlerine dön de bir bak, onların dinlerini, ümmetlerini bir incele. Peygamberlerden herhangi birinin getirdiği bir dinde putlara tapmak hiç var mı? Bu hususu bir incele hele.

Bir mu'cize ve mu'ciz olan bu kitabı, Kur’ân’ı dikkatle incelemek, araştırmak onun bu konuda bilgi sâhibi olması için yeterlidir. Bu, ona kâfi gelir. Çünkü bu Kur’ân, kendisinden önce gelenleri doğruluyor, tasdik ediyor ve Allah şu ayetiyle onların bu konudaki durumlarını haber veriyor:

“Onlar, Allah’ı bırakıp, Allah’ın kendisine hiçbir delil indirmediği, kendilerinin dahi hakkında bilgi sâhibi olmadıktan şeylere tapıyorlar. Zalimlerin hiç yardımcısı yoktur.” Hac, 71.

İşte sadece bu âyetin kendisi bile delil olarak yeterlidir, bunun dışında bir başka şeye ihtiyaç yoktur.

Yine denilir ki: “İsrâ’ gecesinde, bütün peygamberler Hazret-i Peygamberin (sallallahü aleyhi ve sellem) çevresinde toplandılar, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) da, onlara imâm oldu. Ve kendisine: Onlara sor” denildi. Ancak Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) hiçbir şüphe duymadığından onlara bir şey sormadı.”

Yine denilir ki bunun manası: “Daha önce gönderdiğimiz ve kendileri de kitap ehli olan ümmetlere, kendilerine Tevrât ve İncil gönderdiklerimize sor. Çünkü onlar, önceki peygamberlere gönderilen kitaplardan ona haber ve bilgi verirler. Onlara sorması hâlinde, sanki onların peygamberlerine sormuş gibi olur” demektir.

Bu sorma meselesinden kasıt, puta tapanların, bâtil üzerinde olduklarını ikrar ettirmek ve kanıtlamak içindir.

(Mekke kırâat okulu ile Ali, (.....) kelimesini, hemzesiz olarak (.....) diye okumuşlardır. Ebû Amr da (.....) kavlini, (.....) olarak okumuştur.)

46

Andolsun, biz Mûsa’yı mu'cizelerimizle Fir’avun’a ve ileri gelen adamlarına göndermiştik de o, “Şüphesiz ben âlemlerin Rabbinin elçisiyim” demişti.

Burada bu âyetin: “Şüphesiz ben âlemlerin Rabbinin elçisiyim” ifadesi esnasında Fir’avun ve adamlarının Hazret-i Mûsa’ya (aleyhisselâm) cevapları mahzûftur, burada yer almamıştır. Çünkü bundan sonra gelen âyet, zaten buna delalet etmektedir.

47

(Mûsa) mu'cizelerimizi kendilerine getirince, bir de bakmışsın, o mu'cizelere gülüyorlar!

Mûsa- “Mu'cizelerimizi kendilerine getirince, -Hazret-i Mûsa’nın (aleyhisselâm) davasını kanıtlamak babında, karşı tarafın bizzat beyyine, delil istemeleri üzerine, Hazret-i Mûsa da istenen beyyineyi, mu'cizeyi getirmesi, âyeti ibraz etmesi üzerine- bir de bakmışsın, o mu'cizelere gülüyorlar!”

Yani o ayetle, o mu'cize ile alay ederek onu eğlence ediniyorlar ve buna da büyü diyorlar.

Âyette geçen (.....) harfi, mufacee yani anısızın manasıdır ve âyetin başında geçen (.....) kelimesinin cevâbıdır. Çünkü bu kelimenin yanında ansızın manasını ifade eden mufacee fiili mukadderdir. Bu itibarla (.....) harfini mahallen nasb eden amildir. Burada sanki şöyle denir gibidir: “Mûsa onlara bizim âyetlerimizi, mu'cizelerimizi getirince, kendilerinde ansızın bir gülmedir başladı.”

48

Onlara gösterdiğimiz her bir mu'cize önceki benzerinden daha büyüktü. Doğru yola dönsünler diye, onları azâba uğrattık.

“Onlara gösterdiğimiz her bir âyet -mu'cize- önceki benzerinden daha büyüktü.”

Yani bir sonra gönderilen mu'cize, bir önce gönderilene göre çok daha büyük çapta olan bir mu'cize olurdu ki bu, olağanüstü olan bir olaydı. Ayetten açıkça anlaşılır ki, “bir sonra gönderilen mu'cize ya da âyet, bir öncekine göre daha büyüktü” gibi bir mana çıkmaktadır. Halbuki mesele böyle değildir. Aksine burada demek istenen şey şudur:

“O mu'cizelerin tamamı büyük olan mu'cizeler demektir. Neredeyse biri diğerinden ayırt edilemeyecek özellikteki önemli mu'cizelerdi.” Nitekim halk arasında, “İkisi de kardeşirler” diye bir deyim vardır ki, her ikisi de tıpa tıp aynıdır, biri ötekisinden ayırt edilemez, biri diğerine göre çok daha değerli ve üstündür, saygındır, demektir.

“Doğru yola -küfürden îmana- dönsünler diye, onları azâba uğrattık.” Bu hususlar yüce Allah'ın şu buyrukları, kavilleri gibidir. Rabbimiz şöyle buyurmaktadır:

“Andolsun ki, biz de Fir'avun'a uyanları, ders alsınlar diye yıllarca kuraklık ve mahsul kıtlığı ile cezâlarıydık.” A'râf, 130.

“Biz de kudretimizin ayrı ayrı mu'cizeleri olarak onların üzerlerine tufan, çekirge, haşere, kurbağalar ve kan gönderdik. Yine de büyüklük taslayıp suçlu bir topluluk oldular,” A'râf, 133.

49

(Onlar azâbı görünce) “Ey büyücü! Sana verdiği söze dayanarak, bizim için Rabbine dua et. Çünkü biz artık doğru yola gireceğiz” dediler.

Onlar azâbı görünce “Dediler ki: Ey büyücü.” “Çünkü o toplum, büyü ilmine değer verdiklerinden ötürü, alanında kendini kanıtlamış olan bilim adamlarına büyücü derlerdi.

- (Şam Okulu mensupları, âyetin başında yer alan (.....) ibâresini, (.....) diye (.....) harfinin ötresiyle (.....) (elif) olmaksızın okurlar. Gerekçe olarak da, bu harf, (.....) harfinden önce gelmesi durumunda meftuh yani üstünlü olarak okunur. İki sakın yani harekesiz harfin bir araya gelmesi, yan yana olması hâlinde, bu durumda sözkonusu harfin harekesi, kendisinden önce gelen harfin harekesine tabi olur.)

“Sana verdiği söze dayanarak, bizim için Rabbine dua et” Zira Allah (celle celâlühü), senin duanı kabul edeceğine dair sana söz vermiştir. Ya da sana verdiği peygamberlik görevi gereği olarak duam kabul edeceğine ilişkin sana söz vermiştir. Bu itibarla bizim için Rabbine dua buyur.

Ya da: “Sana verdiği söze dayanarak” ifadesinden hareketle doğru yola girenlerden azâbı kaldıracığını Rabbin sana söz vermiştir. Bu nedenî bu azâbı bizden kaldırsın, “Çünkü biz artık doğru yola gireceğiz. “Bundan böyle îman edeceğiz.

50

Fakat biz onlardan azâbı kaldırıncâ bir de bakmışsın sözlerinden dönüyorlar.

İman edeceklerine ilişkin vermiş oldukları sözlerinden dönüyorlar, sözlerinde durmuyorlar.

Fir'avun, kavmine seslenerek dedi ki: “Ey kavmim! Mısır hükümdarlığı benim değil mi? Şu nehirler de benim altımdan akıyor (değil mi?) Hâlâ görmüyor musunuz?”

“Fir'avun, kavmine seslenerek dedi ki:” Bizzat Fir'avun'un kendisi Kıptilerin ileri gelenlerine seslenip dedi ki, ya da; bir ünleyiciye emir verip onun aracılığıyla seslenip dedi ki, demektir. Bu ifade, âdeta yetkilinin kesin bir emri vermesi üzerine: “Emir, ya da yetkili, hırsız hakkında kesin konuştu “tarzında bir ifade tarzıdır.

“Kavmine” ifadesiyle de, emrin kimlere yönelik olduğunu, kimlere seslenildiğini gösterir.

“Ey kavmim! Mısır hükümdarlığı benim değil mi? Şu nehirler de... “Nil nehrine akan ve onu besleyen kollar demektir ki, bunlarsın en önemlileri dört tane idiler, “....benim altımdan -sarayımın altından- akıyor” değil mi?

Yine bir tefsire göre de denilir ki: “Benim bahçelerimde, önümde ve ellerimin altında akan nehirler değiller mi?”

Âyette yer alan (.....) ibâresindeki (.....) harfî, atıf / bağ edatıdır ve bunu, (.....) ibâresi üzerine atfeder, oraya bağlar. (.....) kelimesi de bundan hâl olması hasebiyle mensûbtur. Ya da söz konusu (.....) harfî, vav-ı imliyedir. İşaret ismi de mübieda olur.

(.....) kelimesi de, işaret isminin sıfatıdır. (.....) kelimesi, mübtedanın haberidir.

Harun Reşit'ten rivâyete göre, o, bu âyeti okuduğunda demiş ki:

“Ben bunun için kesin olarak en sıradan kölelerimi göreve getirip Fir'avunun sarayında onlara yetki vereceğim, demiş. Bunun üzerine de abdest suyu ile ilgili hizmetlerinde bulunan hizmetçisi Hasib'i söz konusu göreve atamıştır.”

Abdullah b. Tahir'den rivâyete göre:

“Harun Reşit kölesini söz konusu saraya veli olarak tayin etti. Bunun üzerine o da denilen saraya gitti. Oraya girip şöyle üstten bir bakınca şöyle konuştu:

-

Yani Fir'avun'un kendisiyle üstünlük tasladığı şehir bu mu ki, kalkıp da: Ey kavmim! Mısır hükümdarlığı benim değil mi?'dediği yer ve saltanat da burası mı? Allah adına yemin olsun ki burası benim katımda, içine bile girmeye değmeyecek olan bir yerdir, der ve bunun üzerine atım serbest bırakıp dörtlale oradan uzaklaşır.”

“Hâlâ -benim ne kadar güçlü olduğumu, Mûsa'nın da zayıf ve güçsüzlüğünü, benim varlıklı oluşumu, Mûsa'nın da yoksulluğunu- görmüyor musunuz?”

“Yoksa ben, şu zavallı, nerede ise maksadını anlatamayacak durumda olan bu adamdan daha hayırlı değil miyim?”

“Yoksa ben, —ki sizin de gördüğünüz gibi durumun ve halim ortadadır- böyleyken- şu zavallı, -güçsüz, basit, sıradan biri olan ve- nerede ise -dilindeki kekemelik yüzünden- maksadını anlatamayacak durumda olan bu adamdan daha hayırlı değil miyim?”

Âyetin başında yer alan (.....) harfî, “Belki, Bilâkis” manasına gelen ve aynı zamanda soru edatı olan hemzeyi de bünyesinde taşıyan bu harf, Mımkatıa olabilir. Bu durumda sanki şöyle der gibidir: “Sizce de sabit olmadı mı? Benin kesin olarak ondan daha hayırlı ve üstün biri olduğum gerçeği ortada değil mi? Halbuki benim durumun ortada ve gözlerinizin önündedir...”

“(Eğer doğru söylüyorsa) ona altın bilezikler atılmalı yahut onunla beraber bulunmak üzere melekler gelmeli değil miydi?”

Eğer doğru söylüyorsa- Ona altın bilezikler atılmalı yahut onunla beraber bulunmak -ve yürümek- üzere melekler gelmeli değil miydi?” Melekler ona, o meleklerle destek vererek, birbirlerine sırt vermeleri, yardım etmeleri gerekmez miydi? Melekler ona arka çıkmalı ve yardım etmeleri gerekmez miydi?

(Âyette geçen ve “bilezikler” manasına gelen (.....) kelimesini, Hafs, Ya'kûb ve Sehl, görüldüğü gibi (.....) olarak okumuşlardır. Bu kelime de, (.....) kelimesinin çoğuludur. Bunlar dışında kalanlar ise, aynı kelimeyi, (.....) kelimesinin çoğulu olarak, (.....) olarak okumuşlardır. Bu da (.....) yüzük demektir. (.....) kelimesinden, (.....) harfi hazfedilerek kaldırıldı, bunun yerine kelimenin sonuna bir (.....) harfi getirildi.)

Âyette, “Ona altın bilezikler atılmalı değil miydi?” ifadesiyle vurgulanmak istenen şey, “Ona krallık nişaneleri, gerdanlıkları sunulmalı değil miydi? Bir kral gibi olması lazım gelmez miydi?” anlamında söylenen bir ifade tarzıdır. Çünkü câhili ve Firavnî toplumlar, bir kimseye bir makam ve mevki verdiklerinde, onu gerdanlıklara, süslere, takılara boğarlar, altından gerdanlıklarla halkın karşısına çıkarırlardı, dolayısıyla Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) ı da öyle görmek ve göstermek çabasını güderek böyle bir şeye sahip olmadığına göre “o da kim oluyor?” dercesine bir tavır sergilemiş oluyorlar.

54

Fir'avun, kavmini küçük düşürdü (ezdi). Onlar da kendisine itâat ettiler. Çünkü onlar yoldan çıkmış bir toplumdur.

“Fir'avun, kavmini küçük düşürdü,” sözleriyle onları ezdi, onları basit gördü ve haklarında söylenmeyecek sözleri söyledi. Yine tefsir olarak deniliyor ki:

“Fir'avun onlara, kendisine itaatte kusur etmediler, o, ne istediye hemen koşup yerine getirdiler.”

Her şeye rağmen- Onlar da kendisine itâat ettiler. Çünkü onlar yoldan çıkmış bir toplumdur. -Allah'ın dinini tanımıyorlardı, din dışı hareket ediyorlardı.

55

Onlar bizi bu şekilde öfkelerince biz de onlardan öç aldık, hepsini suda boğduk.

Âyette geçen ve öfkelerince manası verilen, (.....) kelimesi, (.....) kelimesinden nakledilmiş, alınmıştır. Bu da öfkenin kabarması ve şiddetli bir şekilde kızmak manasına gelir. Buna göre mana şöyle oluyor:

“Onlar ma'siyet ve gûnahta aşırıya, ifrata kaçtılar, bu nedenle de hemen azâbımızın kendilerine ulaşması gereği de kesinleşmiş oldu, zorunluluk kazandı. Hemen onlardan intikam ve öç almamız, kendilerine karşı asla yumuşak davranmamamız lazım geldi.”

56

Onları, sonradan gelecek inkârcılara, geçmiş bir ibret ve bir örnek kıldık.

“Onları, sonradan -onlardan sonraki dönemlerde- gelecek inkârcılara, geçmiş bir ibret ve bir örnek -durumları ve konuları hakkında şaşkınlık ve hayret uyandıran konuşmalar yapılacak, darbı mesel- kıldık.” Böylece bir konuda örnek verilmesi gerektiğinde bunlar darbımesel olarak getirilir. Mesela sizin bu hâliniz âdeti Fir'avunun kavminin hâli gibidir, demek gibi söylenir.

(Bu âyette geçen ve geçmiş manasına gelen, (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğuludur. âdeti (.....) ve (.....) kelimeleri gibidir.)

Âyetin manası şöyle olmaktadır:

“Biz onları, daha sonra gelecek olan kâfir kuşaklara örnek kıldık. Çünkü aynı cezâyı çarptırılmaları konusunda, kendilerine onları örnek edinmişlerdi. Tıpkı onlar gibi fiiller işlemişlerdi. Öncekilerin halleri her devirde

konuşan bir mesel olmuştu, bunların da durumları aynı olacaktır. Dolayısıyla geçmiş kâfir toplumlara ne türden cezâlar verilmiş ve azaplar inmişse, bunlara da aynısı olacaktır.

57

Meryem oğlu İsa bir örnek olarak anlatılınca bir de ne göresin, senin kavmin -seni susturacak bir delil buldukları zannıyla- hemen şamata etmeye başlar.

Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), Kureyşlilere:

“Siz ve Allah dışında taptığınız şeyler cehennem yakıtıdır. Siz oraya gireceksiniz.” Enbiyâ', 98. mealindeki bu âyeti okuyunca çok kızmışlardı. Bunun üzerine Abdullah ibn Zeba'rî şöyle konuştu:

- Bu söylediğin sadece bizim ve ilâhlarınıza mı özgüdür? Yoksa tüm ümmetlere mi özgüdür? Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) da bunun üzerine ona şu cevabı verdiler:

- “Bu durum, size, ilâhlarınıza ve tüm ümmetlere özgü olan bir durumdur.” Bu defa İbn Zeba'ri:

- Peki, sen, Meryem oğlu İsa'nın peygamber olduğunu ileri sürmüyor musun? Onu hayırla yâd ederek, ümmetini de övmüyor musun? Senin de bildiğin gibi Hıristiyanlar ona ve annesine tapıyorlar. Kendisine tapınılan bir Azîz! Çünkü Yahûdiler Uzeyr'e tapılar. Tapınılan melekler. Zira Melih oğulları da meleklerle tapılar. Evet, eğer bütün bunlar cehennem ateşinde olacaklarsa, biz ve ilâhlarınız da birlikte hepimiz orada olmaya razıyız dedi.

Bunun üzerine orada bulunanlar gülüşüp Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile alay ettiler. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) da bir süre sessiz kaldı. Bu olay üzerine Yüce Allah şu âyeti indirdi:

“Tarafımızdan kendilerine güzel akıbet takdir edilmiş olanlara gelince, işte bunlar cehennemden uzak tutulurlar.” Enbiyâ', 101.54

Bu durumda mana şöyle olmaktadır:

“İbn Zeba'ri, Hazret-i İsa'yı (aleyhisselâm) kendi ilâhları ile alâkalı olarak örnek gösterip, Hıristiyan toplumun da ona tapmakta olduklarını ileri sürüp Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile tartıştı ve 'Senin kavmin Kureyşliler de ondandır,' dedi.

Yani tıpkı İsa misalde olduğu gibidir. Bundan ötürü sevinçten kahrkaha attılar.”

Yani bu konuşma üzerine, Resûlullah'ın sustuğunu gördüklerinde öylene sevinmişlerdi ki, bu nedenle kahrkaha atmaktan kendilerini alaniyorlardı.

Medine ve Şam Okulları mensupları ile Ali ve A'sa, âyette yer alan (.....) kelimesini, (.....) olarak okumuşlardır. Kelime, (.....) kökünden alınmadır. Bu durumda mana şöyle olmaktadır: “İşte verilen bu örnek sebebiyle haktan döndüler ve ondan yüz çevirdiler.”

Bir rivâyete göre de, sözkonusu kelime, (.....) kökünden alınmadır. Bu durumda kelime gürültü ve şamata çıkarmak manasınadır.

Bu iki kök itibarıyla da kelime, tıpkı (.....) ve (.....) kelimeleri gibi, iki şekilde kullanılan kelimeler türündendir.

58

“Bizim tanrılarımız mı hayırlı, yoksa İsa mı?” dediler. Bunu sadece seninle tartışmak için ortaya attılar. Şüphesiz onlar kavgacı bir toplumdur.

“Bizim tanrılarımız mı hayırlı, yoksa İsa mı?” dediler.”

Yani demek istiyorlardı ki: “Senin iddiana göre mademki bizim ilâhlarımız, putlarımız İsa'dan daha hayırlı ve daha değerli değiller. İsa da cehennem odunu olacağına göre, bizim ilâhlarımızın işi o kadar da zor değildir.” Aslında o müşrikler,- bunu -bu İsa (aleyhisselâm) Meselâi- sadece seninle tartışmak -sözleriyle sana üstün gelmek, seni yenip susturmak- için ortaya attılar. -Yoksa hak ile bâtil ortaya çıksın diye bunu ileri sürmediler.- Şüphesiz onlar kavgacı bir toplumdur.” Onların davranışları acımasızca bir kavga ortamı oluşturmak içindir, Çünkü kendileri acımasız bir kavgacı toplumdurlar.

Bunun sebebi, Yüce Allah'ın: “Siz ve taptığınız şeyler” kavli, sadece putları konu edinen bir ibâredir. Nitekim âyette yer alan, şey ve şeyler manasına gelen (.....) harfi, akılsız olan varlıklar içindir.

Ancak Abdullah b. Zeba'ri, işin hile tarafına kaçarak, aldatmaca bir yola başvurdu. Çünkü kendisi, (.....) harfinin genel manada olan bir lafız olması hasebiyle, işin bu muhtemel olan yönünü dikkate alarak konuştu. Halbuki kendisi de âyette yer alan (.....) harfiyle, demek istenen şeyin sadece onların putları olduğunu, bir başka mana içermediğini çok iyi biliyordu. Ancak işin hilesi bakımından kendisine burada bir yol bulmuştu. Sırf bir tartışma ortamı oluşturmak için, kelimeyi genel manasıyla, şümul, ihata ve kapsam açısından ele aldı ve asıl manasından kelimeyi uzaklaştırdı ve kelimeyi Allah (celle celâlühü) tan başka tapınılan tüm varlıkları bu kapsama soktu. Çünkü üstün gelmek ve yenmek arzusu, büyülenme duygusu aklını başından almıştı. Bu konuda yüzsüzlük ve hayâsızlık edip konuştu. Nihayet Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) a, Rabb'inden kendisine cevap gelene kadar, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) vakarını ve ciddiyetini korudu.

59

İsa, -başka değil- sadece, kendisine nimet -peygamberlik- verdiğimiz ve İsrâ'il oğullarına -âdeta darbı meseller gibi- örnek kıldığımız -öteki kullarınız gibi- bir kuldur.

60

Eğer dileseydik, içinizden yeryüzünde sizin yerinize geçecek melekler yaratırdık.

Nitekim Zeccâc da böyle söylemiştir. Câmiu'l-Ulûm adlı eserde de:

“Sise karşılık, sizin yerinize melekleri geçirirdik” ifadesine yer vermiştir. Âyette geçen (.....) harfi, “Bedel, yerine, karşılık” manasınadır.

Yine âyette yer alan, (.....) kelimesi, sizi yeryüzünde halîfe kıldık veya melekelerin bir kısmı diğerlerine halîfe olurdu.

Bir tefsire göre de denilmiştir ki: “Eğer dileseydik, birçok şaşkınlık uyandıracak şeylere kâdir olmamız hasebiyle, ey adamlar! Nasıl ki çocuklarınızı size halîfe ve halef kılmış isek, yeryüzünde melekleri de üzerinize halîfe kıldık, halîfe olarak seçerdik. Bu nedenle ey adamlar! Sizden, içinizden de öyle melekler dünyaya getirirdik, doğurturduk ki, onları yeryüzünde size halîfe kıldık.

Nitekim biz, babasız olarak İsa'yı, bir kadından dünyaya getirmiştik ki, böylece nelere gücümüzün yettiğini, apaçık olan kudretimizi görüp öğrensinler, gerçeği ayırt edebilsinler istedik Yine istedik ki, melekler de cisimdirler, bu itibarla onlar da kendileri gibi cisim olan şeylerden doğacaklarını bilsinler. Kadim olan Yüce Allah bütün bunlar yücedir, münezzehtir.”

61

Şüphesiz o Kıyametin (kopacağıının) bir bilgisidir. Artık onun hakkında asla şüphe etmeyin, bana uyun, bu doğru bir yoldur.

“Şüphesiz o Kıyametin -kopacağıının- bir bilgisidir. -

Yani İsa (aleyhisselâm)'in gelmesi, artık kıyametin kopmasının yakın olduğunun bir belirtisidir, işaretidir. Nitekim İbn Abbâs (rha), âyette geçen, (.....) kelimesini, (.....) diye okumuştur. Bu da alâmet, belirti, işaret demektir, Çünkü Hazret-i İsa'nın (aleyhisselâm) nüzulü yani inmesi, kıyametin kopmasının alâmetidir.

“Artık onun hakkında asla şüphe etmeyin,” Şüphe etmek anlamında olan, (.....) kelimesi, (.....) kelimesinden alınmadır. Bu da şek, şüphe ve şüphe manasına gelir, “bana uyun,” (Sehl ve Ya'kûb her ikisinde de, (.....) diye (.....) harfiyle okumuşlardır.

Yani, “Benim hidâyetime ve şerî'atıma uyun” ya da “Benim Rasûlüme uyun” demektir. Yahut da, bu, Rasûlullah'a (sallallahü aleyhi ve sellem), “Bu doğru bir yoldur” demesi için bir emirdir.

Yani sizi davet ettiğim bu yol, doğru bir yoldur, demektir.

62

Sakın şeytan sizi yoldan çevirmesin. Çünkü o, size apaçık bir düşmandır.

“Sakın şeytan sizi yoldan -kıyametin kopmasına îman etme gerçeğinden ya da hakka tabi olmaktan- çevirmesin. Çünkü o, size apaçık bir düşmandır.” Düşmanlığı size karşı çok açık ve ortada olan biridir. Çünkü atanız Âdem'i (aleyhisselâm) cennetten çıkarmıştır, ondan nur libasım, takva elbisesini sıyırmıştır.

63

İsa, apaçık mu'cizeleri getirdiği zaman şöyle demişti: “Ben size hikmeti getirdim ve hakkında ayrılığa düştüğünüz şeylerden bir kısmını size açıklamak için geldim. Öyle ise, Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itâat edin.”

“İsa, apaçık mu'cizeleri -ya da İncîl'in âyetlerini, apaçık olan şerî'atları- getirdiği zaman şöyle demişti: “Ben size hikmeti -İncîl'i ve şerî'atı- getirdim ve hakkında ayrılığa düştüğünüz şeylerden -dünya ile değil, din ile ilgili konulardan- bir kısmını size açıklamak için geldim. Öyle ise, Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itâat edin.”

64

Şüphesiz Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. Öyleyse O'na kulluk edin, işte bu doğru bir yoldur.

Burada Hazret-i İsa'nın (aleyhisselâm) tüm söyledikleri tamamlanıyor.

65

Ama aralarından çıkan gruplar ayrılığa düştüler. Elem dolu bir günün azâbından vay o zulmedenlerin hâline!

“Ama Hazret-i İsa'dan sonra Hristiyanlar- aralarından çıkan -Ya'kûbiye, Nesturi'ye, Melkaniye ve Şem'uniye gibi- gruplar -parçalarılıp- ayrılığa düştüler. Elem dolu bir günün -kıyamet gününün- azâbından vay o zulmedenlerin hâline! -Çünkü bunlar, Hazret-i İsa (aleyhisselâm) hakkında kendilerini küfre düşürecek olan iddialar ileri sürdüler.

66

Onlar (bu tavırlarıyla) ancak, kıyamet gününün kendilerine ansızın gelmesini beklemektedirler, hâlbuki bunun farkında değillerdir.

“Onlar -bu tavırlarıyla, (çünkü zamîr ya Hazret-i İsa'nın (aleyhisselâm) kavmine veya tüm kâfirlere râcidir,) ancak, kıyamet gününün kendilerine ansızın gelmesini beklemektedirler, hâlbuki bunun farkında değillerdir.”

Âyette yer alan (.....) kavli, “Saat/ Kıyamet” kelimesinden bedeldir.

Yani, “Bunlar, hiç farkında olmaksızın kıyametin ancak kendilerine ansızın gelmesini bekliyorlar” demektir. Bu ifade âdetâ Rabbimizin (celle celâluhü):

“Onlar, birbirleriyle çekişip dururken kendilerini ansızın yakalayacak korkunç bir sesi bekliyorlar” Yasin, 49. kavli gibidir.

67

“O gün -kıyamet günü- Allah'a karşı gelmekten sakınanlar -inanenlar- dışında, dostlar birbirine düşman olurlar.”

(Âyette geçen ve dostlar manasına gelen, (.....) kelimesi,

(.....) kelimesinin çoğuludur. (.....) kelimesi de, (.....) kelimesiyle mensûb kılınmıştır.)

Yani o günde, Allah'ın zâtı dışındaki bir amaçla birbirini sevenler, birbirlerine dost olanların tüm sevgileri ve dostlukları kesilir, hepsi düşmanlığa ve kine dönüşür. Sadece ortada samimi ve dürüst olarak birbirlerini Allah için sevenlerin dostlukları o günde bâkî kalacaktır.

68

(Onlara denilecek ki:) ey kullarını! Bu gün size bir korku yoktur, üzülmeyeceksiniz de.

Onlara denilecek ki: “Ey kullarını! Bu gün size bir korku yoktur, üzülmeyeceksiniz de.” Allah için birbirlerini sevmiş olup da Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda hareket edenlere kıyamet gününde nasıl çağrılacaklarına dair bir hikâye, ifade tarzıdır.

(Âyetin başında yer alan ve “Ey kullarını!” manasına gelen (.....) kavlindeki (.....) kelimesini, Medine ve Şam okulları ile Ebû Amr hem vasl yani geçiş hâlinde ve hem de vakf yani duruş hâlinde hep (.....) ile (.....) olarak okumuşlardır. Ebû Bekir ise, (.....) harfinin fetha harekesiyle, (.....) olarak okumuştur. Bunlar dışında kalanlar ise, (.....) harfini hazfederek, (.....) diye okumuşlardır.)

69

Âyetlerimize inanıp -tasdik eden ve- bize teslimiyet gösterenlere -boyun eğenlere şöyle denilecek:-

(Âyetin başında yer alan, (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin sıfatı olması hasebiyle mahallen mensûbtur. Çünkü muzaf olan bir münadadır.)

70

“Siz ve eşleriniz sevinç ve mutluluk içinde cennete giriniz.”

Dünyada iken inanmış olan- “Siz ve eşleriniz sevinç ve mutluluk içinde cennete giriniz.” -Yüzlerinizde sevinç ve mutluluğunuzun eseri parlar hâlde cennete girin.-

71

Onlar için altın tepsiler ve kadehler dolaştırılır. Canlarının istediği ve gözlerinin hoşlandığı her şey oradadır. Siz orada ebedî olarak kalacaksınız.

“Onlar için altın tepsiler ve -altın- kadehler dolaştırılır. Canlarının istediği ve gözlerinin hoşlandığı...” Burada nimetlerin çok çeşitliliği sebebiyle ifadede hasra gidilmiştir. Çünkü kimi zaman gönlün ya da kalplerin arzuladıkları, kimi zaman da gözlerin hoşnutluk duyacağı nimetlerden her türü vardır, “....her şey oradadır. -

Yani cennette her şey vardır ve- Siz orada ebedî olarak kalacaksınız.”

(Âyette geçen (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğuludur. Bu da kulpsuz kadeh ve tas demektir. Yine âyette yer alan (.....) kavlindeki (.....) harfini, Medine ve Şam Okulu mensupları ile Hafs, ilgi zamîrine âit ve ona râci olan (.....) zamîrini ispat ederek, yani okuyarak, bunların dışındakiler ise, Fiil, fâil ve Mefulün uzaması sebebiyle (.....) harfini hazf ederek kırâat etmişlerdir.)

72

İşte bu, yapmakta olduklarınıza karşılık size miras verilen cennettir.

(Âyette yer alan. (.....) kelimesi ile sözkonusu cennete işaret edilmektedir ve kelime mübtedadır. (.....) ise bunun haberidir.

(.....) ibâresi de, (.....) kelimesinin ya sıfatıdır ya da (.....) ibâresinin kendisi sıfattır. (.....) ibâresi de haberdır. (.....) da yer alan (.....) harfî. Mahzûf olan bir kelimeye taallûk etmektedir ki, o kelime de (.....) veya (.....) kelimesidir. Nitekim haber olarak gelen zarflarda durum böyledir. Birinci duruma göre, (.....) harfî, (.....) kavline taallûk etmektedir.)

Bunun bakiliği konusu ise, mirasa ehil olan kimselerin varlığı açısından, kalan miras, geride bırakıları mirasçılara benzetilmiştir.

73

Orada sizin için bol bol meyve var, onlardan yersiniz.

Âyette geçen (.....) harfî teb'îz içindir, bir kısmı demektir ki, mana, “Cennette bulunan nimetlerden sadece bir kısmını yiyebilirler. Arta kalanları ise ağaçlarında bâkî kalır ve o ağaçlar ebedî olarak hep meyvelerle süslü kalırlar.”

Nitekim bir hadiste şöyle geçmektedir:

“Herhangi bir kimse cennet meyvelerinden çıkarmamış ve almamış olsun ki, kesin olarak o alınanların benzeri anında biter, yeniden yerine gelir.” Bezzâr rivâyet etmiştir. Nitekim Heysemi'nin “Keşfu'l-Esrâr” kitabında da böyle geçer. Bak: Age Hadis: 3530.

74

Şüphesiz suçlular cehennem azâbında devamlı kalacaklardır.

Burada haberden sonra haber vardır.

75

Azapları hafifletilmeyecektir. Onlar azap içinde ümitsizdirler.

“Azapları hafifletilmeyecektir -ve eksiltilmeyecektir - Onlar azap içinde -kurtulmaktan- ümitsizdirler -ve şaşkınlık içindedirler.-”

(Bu âyetin başında yer alan, (.....) cümlesi, bir başka haberdır.)

76

Biz onlara zulmetmedik. Fakat onlar, kendileri zâlim idiler.

Biz onlara -azap ile- zulmetmedik. Fakat onlar, kendileri zâlim idiler.

Burada yer alan, (.....) zamîri, zamîri fasldır.

77

(Görevli meleğe şöyle seslenirler:) “Ey Mâlik! Rabbin bizim işimizi bitirsin.” O da, “Siz hep böyle kalacaksınız” der.

Azâbın kesilmeyeceğinden umut kesenler, azâbın sürekli devam edeceğini görenler, görevli meleğe şöyle seslenirler: “Ey Mâlik! Rabbin bizim işimizi bitirsin.”

Yani bizi öldürsün. Çünkü Allah (celle celâluhü) birini öldürdüğünde onun için (.....) denir. Nitekim bu durum şu âyette geçen ifadeye benzer:

“Mûsa da ötekine bir yumruk vurup adamın ölümüne sebep oldu.” Kasas, 15.

Burada “Ölümüne sebep olma” cümlesi, (.....) ibâresidir.

Âyetin manası şöyle olmaktadır: “Bizi öldürmesi için, Rabbinden bizim adımıza istekte bulun.”

“O da, -

Yani Cehennemde görevli baş meleği Mâlik de onlara:-'Siz hep böyle'-azap içinde ebedî- kalacaksınız -ve ölmek suretiyle bundan kurtulacak değilsiniz. Sizin için azâba ara vermek yoktur,- der. “

Âyette ismi geçen Mâlik, cehennemdeki görevli baş melektir. İbn Abbâs'a (rha), İbn Mesud (radiyallahü anh), bu âyette geçen, (.....) ibâresini, kısaca (.....) diye okuduğu sorulmuş, bunun üzerine İbn Abbâs (radiyallahü anh) da:

“Cehennem ehlinin terhim yapacakları, (kelimeyi kısaltmakla meşgul olacakları) bir zamanları yoktur” der.

78

Andolsun, size hakkı getirdik. Fakat çoğunuz haktan hoşlanmayanlarsınız.

Melekler de onlara:- “Andolsun, size hakkı -Yüce Allah'ın sözünü- getirdik,”

Âyette geçen (.....) fiilindeki zamîrin yüce Allah'a râci olması gerekir. Çünkü cehennemdekiler, baş melek Mâlik'ten, Allah'tan (celle celâlühü) kendilerini öldürmesi konusunda aracılık etmesini istediklerinde, o da onlara âyette görüldüğü şekliyle cevap vermiştir. Gerçi, bunun Mâlik'in sözü ile bağlaritılı olduğu da söylenmiştir.

Yani sözkonusu zamîr'in baş melek Mâlik'e râci olduğunu da ileri sürenler olmuştur.

Yine âyette geçen, “size getirdik” kavliyle, melekler murad olunmuştur. Çünkü melekler Allah'ın (celle celâlühü) elçileridirler. Nitekim Mâlik de o elçi meleklerden biridir.

“Fakat çoğunuz haktan hoşlanmayanlarsınız.” derler.

Yani hakkı kabul etmezsiniz, haktan hep kaçır ve uzak durursunuz. Çünkü Hakta yorulmak vardır, batılda ise terk sözkonusudur.

79

Yoksa (gerçeği kabul etmeme konusunda) bir işe kesin karar mı verdiler? Şüphesiz biz de (onları cezâlarıdırmakta) kararlıyız.

“Yoksa -gerçeği kabul etmeme konusunda Mekke müşrikleri, hile ve tuzakları yoluyla- bir işe -Hazret-i Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) aleyhine- kesin karar mı verdiler? Şüphesiz biz de -onların hile ve tuzaklarında kararlı oldukları gibi, onları cezâlarıdırmakta, onlara hile ve tuzak kurmakta- kararlıyız.”

80

Yoksa onların sırlarını ve gizli konuşmalarını duymadığımızı mı sanıyorlar? Hayır, Öyle değil, yanlarındaki elçilerimiz (melekler) yazmaktadırlar.

Mekke müşrikleri, Daru'n-nedve denilen küfür ve fesat meclisinde Rasûlüllah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) meselesi ile alâkalı olarak aralarında konuşup görüşüyor ve fısıldaşıyorlardı. İşte bunun üzerine bu âyet inmiştir.

“Yoksa onların sırlarını -kendi içlerinde geçirdiklerini- ve gizli konuşmalarını -aralarında gizlice konuşup başkalarından saklı tuttuklarını- duymadığımızı mı sanıyorlar? Hayır, öyle değil, -biz onların içlerinde sır olarak sakladıklarını da, aralarında gizlice konuştukları hile ve tuzaklarını da duymuşuzdur ve aynı zamanda hepsine de muttaliyiz, hepsinden de haberdarız ve- yanlarındaki elçilerimiz -melekler de- yazmaktadırlar. “

Yahya b. Muaz'dan (radiyallahü anh) rivâyete göre demiş ki:

“Kim, günahlarını halktan gizlerse ve kendisine hiçbir gizli, asla gizli kalmayana karşı ortaya çıkarır, gizlemezse, Allah da onu, kendisine en az önem verilenlerden, en basitlerden kılar. Bunlar da münâfıklık alâmetlerindendir.”

81

(Ey Resûlüm Muhammed!) De ki: “Eğer Rahmân'ın bir çocuğu olsaydı, ona kulluk edenlerin ilki ben olurum.”

Ey Resûlüm Muhammed!- “De ki: Eğer Rahmân'ın -Rahmân olan Allah'ın delil ve kanıtlara dayalı olarak- bir çocuğu olsaydı, ona kulluk edenlerin ilki ben olurum.” “Nasıl ki insanlar kendi ülkelerinin krallarının çocuğuna, o kralın hatırına ve ona olan saygıdan dolayı saygı ve tazim gösterirlerse, işte ben de o çocuğa ilk tazim eden, saygı gösterecek olan kimse olurum ve ona itâat etmek, ona boyun eğmek için sizden önce ben harekete geçtim.

Bu söz, aslında bir varsayıma dayalı olarak konuşuları, söylenen bir sözdür. Asıl burada vurgulanmak ve söylenmek istenen şey, Rahmân olan Allah'ın asla bir çocuğunun olmayacağıdır, bunun muhal olduğu gerçeğidir. Çünkü bu durumda ibâdet ve kulluk meselesi çocuğun varlığına bağlı kılınmaktadır. Böyle bir şey, zaten haddi zatında ve aslında olamaz olan, muhal olan bir şeydir. Nitekim meseleyi böyle bir şeye, benzer olarak bağlı kılmak da aslında muhâldir, olamazdır.

Bunun benzeri, Said b. Cubeyr'in Haccac'a söylediği söz gibidir. Said b. Cubeyir, Haccac'a diyor ki: “Allah'a yemin olsun ki, seni dünyada tutuşmuş olan bir ateşe dönüştürecekim. Eğer bunun, sana dönüp gelmek olacağım bilmiş olsaydım, senden başka asla bir ilaha tapmazdım.”

Yine deniliyor ki: “Eğer iddianıza, göre Rahmân olan Allah'ın bir çocuğu olsaydı, ona ilk ibâdet ve kulluk eden ben olurum” âyetinin manası şöyledir: “

Yani Allah'ı birleyerek ona ilk kulluk eden ben olurum ve ona çocuk izafe etme gibi sözlerinizi de ilk yalanlayan olurum.”

Deniliyor ki: “Eğer ileri sürdüğünüze göre Rahmân olan Allah'ın çocuğu olsaydı, bu durumda ben, onun bir çocuğunun olmayacağı konusunda ilk acele eden ben olurum” diye de tefsir edilmiştir.

(.....) kelimesi tıpkı (.....) gibi bir köktendir. Bir kimsenin sevgisi ve bağlılığı artınca, böyle denir ki o, böylece kulluk eden ve ibâdet eden olur. (.....) kelimesi, (.....) diye de okunmuştur.

Âyette geçen (.....) harfinin “nefiy” içindir, diyenler de vardır.

Yani, “Rahmân'ın bir çocuğu olmadı, aksi takdirde ben de onu söyleyen, ona tapan ve bu manada onu birleyen olurum.” demektir.

Rivâyete göre Nadr b. Abdud-dar b. Kusay demiş ki:

- “Melekler Allah'ın kızlarıdır.” İşte bunun üzerine bu âyet nâzil olmuştur. Âyetin inmesi üzerine Nadr şöyle diyor:

- “Görmüyor musunuz? Baksana o da beni doğrulamaktadır.” Velid b. Muğire de ona diyor ki:

- “O seni doğrulamıyor ve fakat o şöyle diyor; 'Rahmân olan Allah'ın bir çocuğu olmadı. Ve ben Mekke halkı içerisinde, onun asla bir çocuğunun olmadığı konusunda tevhid inancım ilân edenlerin ilkiyim.”

Âyette geçen (.....) kelimesini, Hamza ve Ali (.....) olarak okumuşlardır. Daha sonra Yüce Allah, kendisini göklerin, yerin ve Arşın sâhibi ve Rabbi olduğunu belirterek, zâtını bu şekilde tenzih ediyor ve onun çocuk sâhibi olmasının sözkonusu olmadığını belirtiyor. Çünkü çocuk edinmenin cisim olan şeylere özgü bir durum olduğunu göstermek adına bu ifadeye yer vermiş oluyor.

Bu nedenle Rabbimiz buyuruyor ki:

Göklerin ve yerin Rabbi, Arş'ın da Rabbi olan Allah, onların nitelendirmelerinden uzaktır.

Yani o, göklerin, yerin ve Arş'ın Rabbidir. O bir cisim olamaz. Eğer Allah (celle celâlühü) cisim olsaydı, o takdirde bu âlemi yaratmaya kâdir olamazdı ve onu idare etmeye de gücü yetmezdi. Mademki Allah (celle celâlühü), bir cisim değildir, bu takdirde O'nun bir çocuğunun olması da asla sözkonusu değildir. Çünkü doğum denen olay, cisimlere özgü olan bir niteliktir.

Bırak onları, tehdit edildikleri güne -kıyamet gününe kavuşana kadar, -bâtıl inançlarına- dalsınlar ve -dünya hayatlarında oynayadursunlar.

Bütün bunlar gösteriyor ki, bunların konuşup durdukları şeyler, cehalet kabilindendir. Bilmedikleri konulara dalıp duruyorlar, oynayıp eğleniyorlar.

O, gökte de ilâh olandır, yerde de ilâh olandır. O, hüküm ve hikmet sâhibidir, hakkıyla bilendir.

“O, gökte de ilâh olandır, yerde de ilâh olandır.” Yüce Allah'ın ismi, vasıf manasını içermektedir. Bunun içindir ki (.....) ve (.....) ibâresinde, zarf taallûk etmiştir. Bu, tıpkı şu ifadeye benzer; “6, Tay kabilesinde de yine Hatem'dir ve Tağlib kabilesinde de Hatem'dir.” Ki burada, Hatem'in cömertlikte olan şöhretine işaret edilmektedir. Çünkü bunda cömertlik manası kendiliğinden yer almaktadır. Sanki sen söylediklerinle: “Hatem, tay kabilesinde de cömert olan Hatem'dir, Tağlib kabilesinde de cömert olan Hatem'dir.”

Âyet (.....) diye de okunmuştur. Manası: “O gökte de Allah'tır, yerde de Allah'tır” demektir. Nitekim Enam sûresinde geçen:

“O göklerde de, yerde de tek Allah'tır.” Enam, 3. kavli gibidir.

Sanki burada, ma'bût manasını tazmin eder gibidir. Cümlelerin uzaması sebebiyle, mevsula âit olan zamîr hazfedilmiştir. Bu, Arapların şu kavline benzer gibidir: “Ben sana bir şey diyecek değilim.” Âyetin mana olarak takdiri şöyle olmaktadır: “O ki, gökte de ilâh olan O zâttır.”

(.....) muzmer olan bir mübtedanın haberi olarak merfûdur. Çünkü “Hah” kelimesi, mübteda olarak merfû kılınmaz. (.....) kelimesi haberdir. Çünkü sıladan halidir, sılası yoktur.

Yani mevsûle râci olan ya da âit olan bir zamîri bulunmamaktadır.

“O, -sözlerinde ve fiillerinde- hüküm ve hikmet sâhibidir, -olmuş olanları ve ileride olabilecekleri de- hakkıyla bilendir.”

Göklerin, yerin ve ikisi arasındaki her şeyin hükümrânlığı kendisine âit olan Allah yücedir! Kıyametin bilgisi de yalnız O'nun katındadır ve yalnızca O'na döndürüleceksiniz.

Mekke Okulu, Hamza ve Ali, (.....) kelimesini, (.....) olarak okumuşlardır.

O'nu bırakıp taptıkları şeyler şefâat edemezler. Ancak bilerek hakka şâhitlik edenler şefâat edebilirler.

“O'nu -Allah'ı (celle celâlühü) bırakıp -ondan başka- taptıkları şeyler -ilâhlar, kendilerinin ileri sürdükleri gibi asla onlara şefâat edemezler. -Çünkü müşrikler, ilâhlarının Allah katında kendilerine şefâat edeceklerini iddia ediyorlardı.- Ancak -kendileri de Yüce Allah'ın onların gerçek Rabb'leri olduğunu- bilerek hakka şâhitlik edenler -yani tevhit kelimesine ve tevhit inancına bağlı kalanlar, buna inananlar şefâat edebilecek olanın Allah olduğunu kesin bilenler müstesna”

Buradaki istisna ya munkatı' istisnadır veya muttasıl istisnadır. Çünkü: "Allah'tan (celle celâlühü) başka taptıkları şeyler" cümlesi içerisinde melekler de vardır.

87

Andolsun, onlara kendilerini kimin yarattığını sorsan elbette, "Allah" derler. Öyleyken nasıl döndürülüyorlar?

"Andolsun, onlara -müşriklere,- kendilerini kimin yarattığım sorsan elbette,'Allah'derler. -Hiçbir zaman putlar ve melekler demezler.- Öyleyken nasıl döndürülüyorlar?" Söyledikleri ve ikrarda bulundukları gerçeğe rağmen nasıl da tevhit inancından döndürülüyorlar, bu, olacak şey mi?

88

Onun (Muhammed'in), "Ya Rabbi! Şüphesiz bunlar îman etmeyen bir kavimdir." demesini de (Allah biliyor).

Onun -Muhammed'in (sallallahü aleyhi ve sellem),- "Ya Rabbi! -veya kıyametin bilgisi katında olan Allah'a (celle celâlühü) yemin olsun ki - şüphesiz bunlar îman etmeyen bir kavimdir." demesini de (Allah biliyor).

Âsım ve Hamza, âyetin başında yer alan (.....) kavlini, burada görüldüğü gibi okumuşlardır. Bu durumda mana: "Katında kıyametin veya Muhammed'in (sallallahü aleyhi ve sellem) Ey Rabbim'dediğinin bilgisi olan Allah'a yemin olsun , ki" demektir.

(.....) kavlindeki (.....) harfi, daha bu surenin 81. âyetinde geçen Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem) râcidir. Âyette şöyle deniyordu:

"(Ey Resûlüm Muhammed!) De ki: Eğer Rahmân'ın bir çocuğu olsaydı, ona kulluk edenlerin ilki ben olurum."

Âsım ile Hamza dışındakiler ise, kelimeyi, (.....) kelimesinin mahalline atfederek nasb ile (.....) diye okumuşlardır. Buna göre mana: "O, kıyameti de, Muhammed'in söylediklerini de bilir" olur. Çünkü (.....), (.....) ve (.....) kelimeleri hep aynı manayadırlar. Aynı zamanda yemin harfini gizlemek ve hazfetmek suretiyle bu kelimenin mecrûr ve mensûb olması da câiz olabilir. Yeminin cevabı da: "Andolsun ki, şüphesiz bunlar îman etmeyen bir kavimdir." kavlidir. Sanki burada: "Ben Muhammed'in'Ey Rabbim! andolsun ki, şüphesiz bunlar îman etmeyen bir kavimdir.'demesine yemin ederim." denilmektedir. Yüce Allah'ın, Hazret-i Peygamber'in (sallallahü aleyhi ve sellem) söylediklerine yemin etmiş olması onun derecesinin üstünlüğüne ve duasının tazim ve önemine, ona sığınmasına, iltica etmesine işarettir.

89

Şimdilik sen onları hoş gör ve "size selâm olsun" de. Yakında bilecekler.

"Şimdilik sen onları hoş gör -onların îman etmeyeceklerinden, artık umudunu kesmiş olarak onları davet etmekten geri dur. Onları öylece bırak ve terk et.- ve 'size selâm olsun' de. -

Yani sizden yana arük bir mütarekeye girişi tefsir bundan böyle yolunuzda devam edin, diye söyle. Çünkü- Yakında bilecekler."

Bu, yüce Allah tarafından çok büyük bir tehdittir, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) için de bir tesellidir.

(Şam ve Medine Okulları, (.....) kavlini, (.....) harfiyle, (.....) diye okumuşlardır. Bu durumda mana: "Yakında bileceksiniz" olur.)

DUHÂN SÛRESİ

Sûre, Mekke'de nâzil olmuştur. Mushaf'taki sıralanaya göre Kur'ân'ı Kerîm'in 44. sûresidir. 59. ayetten ibârettir. Nüzul sırasına göre ise, Kur'ân'ı Kerîm'in 63. sûresidir. Sûre, Zuhurf sûresinden sonra ve Casiye sûresinden önce nâzil olmuştur.

Sûre, ismini onuncu âyette geçen “ed-Duhân” kelimesinden almıştır. Duhân, duman demektir. Sûrede başlıca, Kur'ân'ın indirilişi, müşriklerin ona karşı tutumu, Fir'avun ve halkının başlarına gelen azaplar, Kureyş'in, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'i yalanlaması, iyilerin ve kötülerin karşılaşacakları akıbet konu edilmektedir.

1

“Ha - Mîm.

2

“Apaçık olan Kitab'a -Kur'ân'a- yemin ederim ki,”

Âyette geçen Kitap kelimesinden önce yer alan (.....) harfî, eğer, ilk âyette geçen (.....) âyetini, mukatta'harfler veya surenin ismi olarak kabul eder ve mahzûf olan mübtedanın haberi olarak merfû' bir şekilde değerlendirirsen, bu (.....) harfî, o takdirde yemin manasınadır. Eğer (.....) harflerini, kendisiyle yemin edilen harfler olarak değerlendirirsen, o takdirde de (.....) harfî, atıf edatı olur. Yeminin cevabı da bu takdirde, bundan sonra gelen, “Biz onu mübarek bir gecede indirdik.” ibâresi olur.

3

Biz onu mübarek bir gecede indirmeye başladık. Şüphesiz biz insanları uyarmaktayız.

“Biz onu mübarek bir gecede -Kâdir gecesinde veya Şaban ayının yarısı gecesinde, yani berat gecesinde- indirmeye başladık.” Nitekim Şaban ayının yarısı gecesini yani berat gecesini ile Kâdir gecesini arasında kırk gece vardır, denilmiştir. Ancak Cumhûr yani İslam âlimlerinin çoğunluğuna göre, burada sözü edilen mübarek gecedir, kâdir gecesidir. Çünkü Kâdir Sûresi'nde:

“Biz onu (Kur'ân'ı) kâdir gecesinde indirdik” Kâdir, 1. Bir de:

“Ramazan ayı ki, Kur'ân o ayda indirildi.” Bakara, 185. buyrulmuştur. Cumhûr bu iki ayete dayanarak, söz konusu bu gecenin Berat gecesini değil, Kâdir gecesini olduğunu açıkça belirtmişlerdir.

Şüphesiz ve gerçek olanı da budur. Birçok görüşlere göre Kâdir Gecesi, Ramazan ayı içerisinde bulunan bir gecedir. Yine ilim adamları derler ki, Kur'ân toplu olarak, Allah tarafından Levh-i Mahfûz'dan dünya semasına indirilmiştir. Daha sonra da Cebrâîl (aleyhisselâm) gerektiğinde bu âyetleri ve sureleri peyderpey Hazret-i Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem) indirmiştir. Yine, ilk defa Kur'ân'ın inmeye başlaması, Kâdir Gecesi'ndedir, diye de söylenmiştir.

Âyette geçen “mübarek” kelimesi, bol, bereketli, çok hayırlı gibi manaları içerir. Çünkü Kur'ân'ın inmesiyle birlikte birçok hayır ve bereket de inmiştir ve bu gecede aynı hayır ve bereket devam eder. Yine bu gecede yapılan dualar makbuldür. Kaldı ki, bu gecede hiçbir hayır ve bereket olmasa bile sadece Kur'ân'ın bu gecede indirilmiş olması tüm hafır ve bereketlerin üzerinde yeterli olacak olan, hayır ve bereket dolu bir kitaptır. Bir toplum için O kitabı hayatlarında uygulamaları hâlinde hayır ve bereket olarak başka hiçbir şeye gerek duymaz.

“Şüphesiz biz insanları uyarmaktayız.”

O gece her hikmetli iş bir bir karara bağlanır,

Bu âyette iç içe girmiş iki cümle bulunmaktadır. Yeminin cevabı, bu ikisiyle tefsirlanmaktadır. Sanki şöyle denmektedir:

“Onu biz indirdik, çünkü uyarmak ve cezâyâ çarptırılmaktan sakındırmak bizim şanımızdandır. Özellikle Kur’ân’ı bu gecede indirmiş olmamız böyledir. Kaldı ki Kur’ân’ın indirilmesi gerçeği de hikmeti dolu olan şeylerdendir. Sözkonusu olan bu mübarek gece ise, her hikmetli işin karara bağlandığı, ayırt edilip ortaya konduğu bir gecedir.”

Âyette geçen, (.....) kelimesi, detaylarıdırılır, yazıya geçirilir, demektir.

Yani: “Her hikmetli iş tarafımızdan detaylarıdırılıp kayda geçilir.” Kulların azıklarından tutun da, ecellerine varana kadar, onlara âit her türlü iş bu geceden itibaren gelecek olan yılın Kâdir gecesine kadar olabilecek her şey tek tek kayda alınır. Ki hepsi de hikmeti, incelik ve hassasiyeti gerektiren ve içeren şeylerdir. Bu ifade bir tür mecâzî bir isnad kabilindendir. Çünkü hakimlik, ya da hakim olma durumu, gerçekte işin sâhibi olan zatın bir özelliğidir. Bu itibarla işin sâhibi olan zatın böyle bir şekilde nitelenmesi bir mecâzî anlatımdır.

Tarafımızdan gelen bir emirle; Biz gerçekten peygamberler gönderdik.

“Tarafımızdan gelen bir emirle;” (Bu Âyetteki (.....) kelimesi, ihtisas üzere mensûb kılınmıştır.) Her önemli şeyi bol, bereketli ve değerli kılması, o şeyin “hakimlikle” nitelenmesinden anlaşılmaktadır. Sonrasında yine onun bolluğunu, azametini artırarak şöyle buyurdu:

“Benim bu işten / emirden kastım, (o işin tarafımızdan ve katımızdan) meydana gelen bir iş olması hasebiyledir. Kaldı ki ilmimiz ve tedbirimiz de bunu gerektirir,”

“Biz gerçekten peygamberler gönderdik.” Bu ibâre, daha önce bu surede 3. âyette geçen, “Şüphesiz biz insanları uyarmaktayız” ibâresinden bedeldir.

Rabbin tarafından bir rahmet olarak; şüphesiz o, işitendir, bilendir.

“Rabbin tarafından bir rahmet olarak;” Burada geçen, “rahmet olarak” kelimesi, mefulü lehtir. Çünkü mana şöyledir: “Şüphesiz Kur’ân’ı biz indirdik. Çünkü bizim şanımızın gereği olarak kendilerine kitaplar vermek suretiyle kullarınıza peygamberler göndermektir ki bu da, onlara rahmet ve merhamet olsun içindir.”

Ya da bu ifade: “katımızdan bir emirdir” kavlinin gerekçesidir. Bu durumda (.....) kelimesi de mefulü bihtir. Burada rahmet meselesi, peygamber göndermekle vasfedilmiş, nitekim Rabb’imizin (celle celâlühü) şu kavlinde de aynı şekilde vasıflanmıştır. Çünkü Rabbimiz (celle celâlühü) buyuruyor ki:

“Allah, insanlara rahmetinden herhangi bir nimeti ihsan ederse, onu kimse durduramaz. Neyi de tutar göndermezse, artık ondan sonra kimse onu gönderemez. O üstündür, hikmet sâhibidir.” Fattr, 3.

Esasen âyet: “Şüphesiz biz, bizden bir rahmet olarak peygamberler göndeririz.” demektir. Burada zamîr kullanılması gerekirken, doğrudan belirtilmesi gereken zahir isme yer vermiştir. Çünkü böylece Rububiyetin, yani Rab olmanın gereği, terbiye edeceği, bir disipline sokacağı kulları açısından bir rahmet ve merhamet gereğinin olduğunu göstermek içindir.

“Şüphesiz O, -onların sözlerini- işitendir, -durumlarını ve hallerini de- bilendir.”

Göklerin, yerin ve ikisi arasındaki şeylerin Rabbi tarafından, eğer kesin olarak inanıp kavırıyorsanız.

Bu âyetin başında yer alan, (.....) kavli, daha önce 6. âyette geçen, (.....) kavlinden bedeldir. Kufe okulu da kelimeyi (.....) diye okumuşlardır. Başkalan ise, bunu ötre hareke ile (.....) diye okumuşlardır. Buna göre mana: O, “Göklerin, yerin ve ikisi arasındaki şeylerin Rabbi tarafından” dır.

“Eğer kesin olarak inanıp kavırıyorsanız.” Şart ifadesinin manası ise şöyledir:

“O müşrikler, göklerin ve yerin bir Rabbinin, yaratıcısının olduğunu ikrar ediyorlar.” Bunun üzerine onlara şöyle denildi:

“Şüphesiz peygamberlerin gönderilmesi ve kitapların indirilmesi de Rab olan Allah'tan bir rahmettir.” Sonra da şöyle denildi:

“İşte bu Rab, bizzat her söyleneni işiten ve her şeyi de bilen Raptır. Ki siz de bunu ikrar ederek kabul ediyorsunuz ve O'nun göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin Rabbi olduğunu itiraf ediyorsunuz. Eğer gerçekten bu ikrarınız bir bilgiye dayalı ise, bilerek ve kesin inanarak, kavrayarak söylüyorsanız, bunu ikrar ediyorsunuz, demektir.” Bu âdeti:

“Bu şeyler, Zeyd adındaki kişinin inam ve ikramıdır. Ki o, halka kendisinin cömert biri olduğunu duyurmaktadır demeye benzer.” Eğer onunla ilgili bir mesele sana ulaşmışsa ve sen de bu kıssadan söz edersen, böyle dersin. Bu ifade de âdeti böyledir.

8

O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Yaşatır, Öldürür. O, sizin de Rabbiniz, önceki atalarınızın da Rabbidir.

Burada cümleleri bir birine atfettikten sonra, bu defa onların kesin bilgi sâhibi olmalarını, imanlarını ret ederek şu ifadeyle onlara cevap veriyor ve buyuruyor ki:

9

Fakat onlar, şüphe içinde eğlenip duruyorlar.

Yani onların ikrarları bilgiye ve inanca dayalı kesin bir ikrar ve kabul değildir. Aksine alaylı, oyun ve eğlenmeye dayalı olan bir ifade ve anlatım tarzıdır.

10

Göğün açık bir duman getireceği günü bekle.

“Göğün açık bir duman getireceği günü -yani kıyamet kopmazdan önce gelecek ve duman getirecek olan o günü- bekle.”

Kâfirlerin kulaklarından girecek, öyle ki bir kişinin başı âdeti pişmiş kelleye dönüşecektir. Mü'min bu olaydan sanki gribe yakalanmış gibi bir kolaylıkla atlatacaktır. Yeryüzü âdeti içinde ateş yakıları ve içinde ihtiyaca cevap verecek hiçbir şey bulunmayan tek bir ev haline dönüşecektir.

Yine söylendiğine göre, Kureyşliler, Hazret-i Peygamber'e (sallallahü aleyhi ve sellem) karşı geldiklerinde, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) da onlara beddua bulunmuş ve şöyle yakarmıştır:

“Allah'ım! Mudar kabilesi üzerindeki baskını ve şiddetini artır. Onları, Hazret-i Yûsufun döneminde meydana gelen kıtlık yılları gibi kıtlık içinde bırak ve kıtlıkla terbiye et.”

Bu beddua üzerine kıtlık ile karşı karşıya kalmışlar, o kadar kıtlık yaşamışlar ki, cife ve leşleri, ilhizi bile yemek zorunda kalmışlar. İlhez: Bir yiyecek olup, açlık dönemlerinde devenin kanı ile gübresinin karışımından elde edilen bir yiyecek türüdür. Kişi, o kadar aç kalır ki, açlık sebebiyle gözlerinde oluşan zafiyet bakımından gök ile yer arasında duman olduğunu sanır ve her tarafı toz-duman içinde görmeye başlar. Hatta öylene bir durum olur ki, adam konuşmaya başlar ve fakat orada bulunan kimse konuşuluları duyar, ancak konuşanın kendisini dumandan göremez olur. Buhârî, H: 4824; Müslim, H: 2798/39; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1/441.

Hatta bu duman o kadar açıktır ki, hiçbir kimse onun duman olduğunda bir şüpheyeye kapılmayacaktır.

11-12

(O duman) insanları bürür. Bu, elem dolu bir azaptır. İnsanlar, “Rabbimiz! Bu azâbı bizden kaldır, çünkü biz artık inanıyoruz” derler.

O duman “İnsanları bürür.” Herkesi kuşatır ve herkesi içine alır. (bu ibâre, (.....) kelimesinin sıfatı olarak cer mahallinde gelmiştir.) Öte taraftan f,“Bu, elem dolu bir azaptır” kavli ile “İnsanlar, “Rabbimiz! Bu azâbı bizden kaldır, çünkü biz artık inanıyoruz” kavli, muzmer/gizli olan bir fiil ile mahallen mensûbtur. O fiil de, bu âyetin sonuna eklediğimiz “derler” kavlidir. (.....) kelimesi, hâl olarak mahallen mensûbtur.

Yani: “Eğer azap bizden kaldırılırsa, biz îman edeceğiz.” diye bu ifadeyi söylerler.

13

Nerede onlarda öğüt almak?! Halbuki kendilerine (gerçeği) açıklayan bir peygamber gelmişti.

“Nerede onlarda öğüt almak?! -Onlar nasıl öğüt alacaklar, nerde nasihat dinleyecekler ki? Azâbın kendilerinden kaldırılması hâlinde bu vaatlerini nasıl yerine getirecekler ki?!- Halbuki kendilerine -gerçeği- açıklayan bir peygamber gelmişti.”

14

Sonra ondan yüz çevirdiler ve “Bu bir öğretilmiş, bu bir deli!” dediler.

Onlara en büyük gerçek olan geldiği hâlde, yine de inatlarından geçmediler. Hatırlatmanın, öğütte bulunmanın önemi ve gerekliliği, dumanın kaldırılması için bir zorunluluk olarak ileri sürdüler.

Bunlar da, Rasûlullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) sebebiyle açıkça gösterilen mu'cizeler ve herkesi âciz bırakan Kitaptan beyine, delillerin ve daha başka şeylerin gösterilmesi, sunulmasıdır. Fakat onlar, bu gösterilenlerden kendileri için bir ders çıkarmadılar, öğüt almadılar, ondan yüz çevirdiler ve ona iftira attılar. Bu iftiraya göre, Arap olmayan ve Sakîf oğullarından birisini, kölesi olan Addas'ın, ona bir şeyler öğrettiğini ileri sürdüler ve dahası onun deli olduğunu söylediler.

15

Biz bu azâbı kısa bir süre kaldıracağız, siz de yine (eski hâlinize) döneceksiniz.

“Biz bu azâbı kısa bir süre kaldıracağız, siz de (yine eski hâlinize) içinde bulunduğunuz küfrünüze ve inkârcılığınıza veya azâbadöneceksiniz.”

16

Onları o en şiddetli yakalayışla yakalayacağımız günü (hatırla). Şüphesiz biz öcümüzü alırız.

“Onları o en şiddetli yakalayışla yakalayacağımız günü kıyamet gününü veya yenildikleri Bedir gününü- (hatırla). Şüphesiz biz -o gün onlardan- öcümüzü alırız.”

Bu âyette geçen (.....) kelimesi, (.....) kelimesiyle ya da, (.....) ibâresinin delalet ettiği şey ile mensûb kılınmıştır ki, sözkonusu ibârenin delalet ettiği şey de “öç alırız” kelimesidir. Yoksa (.....) kelimesiyle değildir. (.....) Çünkü edatının mabadi, makablinde amel etmez.

17

Andolsun, onlardan önce Fir'avun kavmini sınamıştık. Onlara değerli bir peygamber (Mûsa) gelmişti.

“Andolsun, onlardan -Bu Mekke müşriklerinden- Önce Fir'avun kavmini sınamıştık. -Böylece bir sınava tabi tutulanlar gibi kendilerini denedik ki, içlerindeki gerçek dışarı çıksın.- Onlara -Allah (celle celâlühü) nezdinde ve inanan kulları yanında- değerli bir peygamber -Mûsa (aleyhisselâm) gelmişti.” Ya da haddi zatında değerli,

soylu, nesebi belli değerli bir peygamber gelmişti. Çünkü Allah (celle celâlühü), bir peygamber gönderirken, kesin olarak o toplumun en saygın, en değerli ve soylu olanları içlerinden seçip gönderir.

18

O, şöyle demişti: “Allah'ın kullarını (esaret altındaki İsrâ'il oğullarını) bana teslim edin. Çünkü ben size gönderilen güvenilir bir peygamberim.”

“O, şöyle demişti: Allah'ın kullarını -esaret altındaki İsrâ'il oğullarını- bana teslim edin.” (Burada geçen (.....) kavlindeki, (.....) harfî, müfessiredir.) Çünkü bir peygamberin, gönderildiği kavme karşı söyleyeceği şeyler vardır. Bu nedenle, aynı zamanda “kavi I söz söyleme” gerçeğini de içerir. Çünkü peygamber bir kavme geldiğinde ancak onlara müjde vermek, onları uyarmak ve onları Allah'a (celle celâlühü) davet etmek için gönderilir, gelir. Ya da sözkonusu olan (.....) edatı, şeddeli olan (.....) edatının şeddesizleştirilmiş halidir. Manası da şöyle olmaktadır: “Peygamber onlara geldi de, vaziyet ve durum, Allah'ın kullarını bana teslim edin, diye gelmiştir.”

“Allah'ın kulları” kavli, mefulü bihtir. Burada sözkonusu edilen Allah'ın (celle celâlühü) kullarından murat da İsrâ'il oğullarıdır. Mûsa (aleyhisselâm) onlara: “Onları bana teslim edin ve onları benimle gönderin.” dedi. Bu ifade âdeta:

“İsrâ'il oğullarını hemen bizimle beraber gönder, onlara eziyet etme!” Taha, 47. âyeti gibidir.

Ayrıca bunun onlara bir çağrı olması da câiz olabilir. Bu durumda mana şöyle olur: “Ey Allah'ın kulları! Bana îman etmenizin farz olmasının, davetimi kabul etmenizin, yoluma uymanızın farz olmasının bir gereği olarak onları bana teslim edin.” Bu konuşmasını da:

“Çünkü ben size gönderilen güvenilir bir peygamberim” mealindeki bu gerekçeye bağladı.

Yani risâletim ve mesajım konusunda güvenilir ve itham edilmemiş olan bir elçiyim.

19

“Allah'a karşı ululuk taslamayın. Çünkü ben size apaçık bir delil (mu'cize) getiriyorum.”

“Allah'a karşı ululuk taslamayın.” İki tefsir açısından bu, ilk tefsirdur.

Yani Allah'a (celle celâlühü) karşı, Yüce Allah'ın Rasûlü'nü ve vahyini basite ve hafife alarak büyüklük taslamayın. Ya da Allah'ın (celle celâlühü) peygamberine karşı büyüklük taslamayın. “Çünkü ben size apaçık bir delil -mu'cize- getiriyorum.”

Yani benim peygamber olduğuma dair ve bunu gösteren çok açık, net bir hüccet ve delil ortaya koyuyorum.

20

“Şüphesiz ki ben, beni taşlamanızdan, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a sığındım.”

“Şüphesiz ki ben, beni taşlamanızdan, -taşlayarak öldürmenizden- benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allah'a sığındım.” Bunun manası şöyledir:

“O peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), Rabbine sığınıyor, onu, müşriklerden ve onların kuracağı tuzaktan koruması için Rabbine tevekkül ederek O'na dayanıp güveniyor. Bu nedenle o peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), düşmanlarının kendisini taşlamak ve öldürmekle korkutmalarına önem vermiyor, dediklerine aldırıyor.”

(Âyette geçen (.....) kelimesi, idğamlı olarak (.....) diye Ebû Amr, Hamza ve Ali tarafından okunmuştur.)

21

“Bana inanmadınızsa benden uzak durun.”

Yani eğer bana îman etmemişseniz, o takdirde benimle bana îman etmeyenler arasında herhangi bir dostluk sözkonusu değildir, olamaz da. Bu nedenle artık benden uzak durun. Ya da ister lehimde ve ister aleyhimde olsun, bana yaklaşmayın yeter. Kötülüklerinizle ve eziyetlerinizle bana saldırmayın. Çünkü sizin davet ettiğiniz şeyde herhangi bir hüküm, bir değer sözkonusu değildir.

(Bir önceki âyette geçen (.....) kelimesi ile bu âyette geçen (.....) kelimesini Ya'kûb, (.....) ve (.....) diye (.....) harfi ilavesiyle okumuştur.)

22

Sonra Mûsa, Rabbine, “Bunlar günahkâr bir toplumdur” diye seslendi.

“Sonra Mûsa, -kavmini şikâyet amacıyla- Rabbine,'Bunlar günahkâr bir toplumdur'diye seslendi.”

Yani böylece Rabbine dua etti. Hatta söylenenlere göre Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm) onlara şu şekilde dua / bedduada bulunmuştur:

“Allah'ım! Bunların hak ettikleri cezâyı, işledikleri suçlar sebebiyle vermekte acele et” Bir diğer rivâyete göre de onun duası şu idi:

“Ey Rabbimiz! Bizi, zâlim bir topluluğun fitne ve işkence konusu yapma!” Yûnus, 85.

(Âyetin başında yer alan (.....) harfi, (.....) kelimesi var sayılmasıyla esreli olarak (.....) diye de okunmuştur.)

Yani Mûsa (aleyhisselâm) Rabbine dua etti ve: (.....) dedi.

23

Allah da şöyle dedi: “O hâlde kullarını geceleyin yola çıkar, çünkü takip edileceksiniz.”

“Allah da -Mûsa (aleyhisselâm) a- şöyle dedi: O hâlde kullarını'-İsrâ'il oğullarını- geceleyin yola çıkar, çünkü takip edileceksiniz.”

Yani Allah (celle celâlühü), tedbir almalarını ve düşmanlarınızdan önce harekete geçmenizi söyledi. Çünkü Fir'avun ve ordusu sizi izleyecek ve peşinize düşecektir. Bu itibarla önceden hareket edenleri Allah kurtaracak, onları arkadan izleyen düşmanlarını da denizde boğacaktır.

(Âyette seçen ve geceleyin çıkar, yürüt manasına gelen (.....) kelimesi, (.....) kökünden gelmedir. Hicaz Okulu mensupları ise, sözkonusu kelimeyi vasl ile (.....) diye okumuşlardır ki bu durumda kelime, (.....) kökünden alınmadır. Çünkü (.....) harfinden sonra “kavi” kelimesi gizlidir.

Yani: (.....) demektir. Mana olarak: “Bunun üzerine dedi ki geceleyin kullarını çıkar.”)

24

“Denizi açık hâlde bırak.” Çünkü onlar boğulacak bir ordudur.

“Denizi açık -ve sakın- hâlde bırak.” terk et. Hazret-i Mûsa (aleyhisselâm), denizden çıkıp kurtulunca elinde bulunan asa ile denize vurup, denizin kabarmasını ve coşmasını istemişti. Bunun üzerine ona hiç dokunmaması, olduğu gibi sakın vaziyette bırakılması, onu kendi hâlinde kabarmaya ve yükselmeye terk etmesi istendi. Zira yol kupkuru idi. Bu durumda olan bir yere asası ile vurulmaz. Denizin hiçbir hâli değişmemeli, olduğu gibi kalmalı ki, kiptiler de oradan yola girmiş olsunlar. Nihayet yola girdikten sonra da Allah (celle celâlühü) denizi üzerlerine kapatıverdi. Âyette geçen ve açık, sakın manası verilen “Rehv” kelimesi, çok geniş olan bir gedik, bir açıklık ve çıkış demektir, diye de tefsir edilmiştir.

Yani: “O denizi, açılmış ve yarılmış haliyle bırak” demektir. “Çünkü -sen, denizden çıkıp kurtulduktan sonra- onlar boğulacak bir ordudur.”

(Âyetle geçen (.....) kavli, (.....) olarak (.....) harfinin fetha harekesiyle de okunmuştur. Bu durumda ibâre (.....) demektir.)

25

“Onlar geride nice bahçeler, nice pınarlar bıraktılar.”

26

Nice ekinler, nice güzel konaklar!

Yani onlar sahip oldukları nice güzel evleri, yerleri ve sarayları, minberleri bırakıp gideceklerdir.

(25. âyetle geçen (.....) nicelik manasına gelip çokluk ifade eder. Ve (.....) kelimesi, kendisinden sonra gelen ve devamında 26. âyetle de yer alan ibâre ile mensûb kılınmıştır.)

27

Zevk ve sefasını sürdükleri nice nimetler!

Evet, her şeylerini kaybedecekler.

28

İşte böyle! Onları başka bir topluma miras bıraktık.

“İşte böyle! -İşin sonu işte böyle bitecektir- Onları kendileriyle hiçbir şekilde yakın bir bağları bulunmayan, akrabalıkları, dindaşlıkları ve üzerlerinde velayet yetkileri olmayan- başka bir topluma -İsrâ'il oğullarına- miras bıraktık.”

(Âyetle geçen (.....) kelimesindeki (.....) harfi, muzmer olan bir mübtedanın haberi olması yönüyle mahallen merfûdur.

29

Gök ve yer onların ardından ağlamadı; onlara mühlet de verilmedi.

“Gök ve yer onların -Fir'avun ve ordusunu- ardından ağlamadı; -çünkü onlar kâfirler olarak ölüp gittiler. Çünkü bir mü'min öldüğü zaman arkasından gök ve yer ağlar, hatta mü'min için, konulduğu Mûsallası, namazgahı bile ağlar. Gökte ise, amelini yükselip gittiği yer ağlar- onlara -o kâfirlere- mühlet de verilmedi.”

Yani bir başka vakte kadar herhangi bir süre de tanınmadı, kendilerine bir mühlet de verilmedi.

30

Şüphesiz, İsrâ'il oğullarını o horlayıcı işkenceden biz kurtardık;

“Şüphesiz, İsrâ'il oğullarını o horlayıcı işkenceden -hizmetçilik etmekten, köle kılınmaktan, çocuklarını öldürülmekten- biz kurtardık;”

31

Fir'avundan. O, gerçekten hiçbir ölçü ve sınır tanımayan azgınlara da en azgınıydı.

“Fir'avundan.” -kurtardık.

(.....) cer edatının tekrarı ile bundan önce geçen (.....) ibâresinden bedeldir.) Zira sanki Fir'avun'un kendisi bile başlı başına horlayıcı bir azap ve işkence idi. Çünkü Fir'avun, İsrâ'il oğullarına akla gelmedik işkenceler yapıyor ve onları aşağılıyordu. Ya da Fir'avun kelimesi, mahzûf bir mübtedanın haberidir.

Yani; “Bu şey Fir'avundan kaynaklanmaktadır.” demektir.

“O, gerçekten hiçbir ölçü ve sınır tanımayan azgınlara da en azgınıydı.” (İbarenin bu kısmı da ikinci bir haberdır.)

Yani o çok büyüklenen ve hiçbir şeyde ölçü tanımayan biriydi, demektir.

32

Andolsun, onları, bir bilgi üzerine (dönemlerinde) âlemlere üstün kıldık.

“Andolsun, onları, -İsrâ'il oğullarını- bir bilgi üzerine kendi dönemlerindeki- âlemlere -tercih ederek- üstün kıldık.”

(Âyette geçen “bir bilgi üzerine” ibâresi, failin yani öznenin zamîrinden hâldir.)

Yani şu demektir: “Tercih edilecekleri yeri bilerek. Çünkü onlar, seçilmeye ve tercih edilmeye hak kazanmışlardı.”

33

Onlara, içinde açık bir imtihan bulunan mu'cizeler verdik.

“Onlara, içinde açık bir imtihan -veya nimet- bulunan mu'cizeler verdik.” Ki, ne yapacaklarını görelim istedik. Meselâ denizi yardık, bulutlarla gölgeledik, kudret helvası ve Bıldırcın kuşu indirdik ve daha nice nimetler verdik.

34

Şüphesiz müşrikler -Kureyş- diyorlardı ki:

35

“Bu, bizim ilk ölümümüzdür ve biz yeniden dirilip kaldırılmayacağız.

“Bu -ölüm,- bizim ilk ölümümüzdür...” Burada zorluk, sözkonusu olan ikinci hayattır, bununla ilgili olarak gelmiştir. Ölüm hakkında değil. Peki ya burada: “Bu, bizim ilk hayatımızdır?” denilemez miydi? Bu itibarla “İlk” ifadesini zikretmenin manası ne olabilir? Sanki burada onlara, inkâr etmeye kalkıştıkları ikinci bir ölüm vaat ediliyor gibidir. Bu nedenle ilk ölüme burada vurgu yapılmaktadır.

Buna verilecek cevap şudur: Onlara deniliyor ki, Siz, ilerisinde yeniden dirilme olan bir ölümle öleceksiniz. Çünkü daha önce de ölümden sonra siz bir hayata kavuşturulmuşunuz. Bu husus yüce Allah'ın şu âyetinde yer alan gerçeklen hatırlatıyor:

“Hâlbuki siz, ölümler idiniz. Sizi O diriltti. Sonra öldürecek, sonra tekrar diriltecektir. Nihayet O'na döndürüleceksiniz.” Bakara, 28.

Bunun üzerine onlar: “Bu, bizim ilk ölümümüzdür, başka değil” dediler. Onlar şöyle demek istiyorlar: “Bu ölüm, arkasından yeniden hayat olan bir ölüm değildir. Sadece bir tek ölüm vardır.” O hâlde, bu ifade ile Casiye sûresinde geçen:

“Hayat ancak bizim bu dünyada yaşadığımızdır.” Casiye, 24. mealindeki bu Âyetteki ifade arasında bir fark yoktur. Manaca her ikisi de aynıdır. Ayrıca aşağıda mealini sunacağımız âyette ifade edilen gerçeği inkâr etmeleri ihtimali de vardır. Çünkü Rabbimiz şöyle buyurmaktadır:

“Rabbimiz, bizi iki defa öldürdün, iki defa dirilttin.” Ğafir-Mü'min, 11.

Yani bu âyette ifade olunan gerçeği reddetme olasılığı da olabilir.

“....ve biz yeniden dirilip kaldırılmayacağız.” Çünkü Allah'ın (celle celâlihü) insanları yeniden diriltmesine (.....) denir, bu ifade ile belirtilir.

Eğer doğru söyleyenler iseniz atalarınızı getirin.”

“Eğer doğru söyleyenler iseniz -

Yani söylediklerinizde doğru iseniz, o hâlde Rabbinizden isteyiniz de O, bize tez elden, ölen atalarınızı getirsin. Ki bu, sizin ileri sürdüğünüze göre kıyametin kopacağına ve öldükten sonra dirilmenin de hâl olduğuna bir delil olabilsin.

Bu nedenle size diyoruz ki: bize- atalarınızı getirin.”

Bu hitap, Öldükten sonra yeniden dirilmenin Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) den ve müzminlerden olduğunu ileri sürenleredir.

Bunlar mı daha hayırlı, yoksa Tübba'kavmi ile onlardan öncekiler mi? Onları helâk ettik. Çünkü onlar suçlu kimselerdi.

Kuvvet, güçte ve engellemede, varlıklı olmada- “Bunlar mı daha hayırlı, yoksa Tübba'kavmi...” Tübba', Himyerililerden olan bir kimsedir. Bu zât îman etmişti ve fakat kavmi kâfirdiler. Bir rivâyete göre ise, peygamber olduğu söylenmiştir. Bir hadiste şöyle geçer:

“Bunun Peygamber olan Tübba'mı yoksa peygamber olmayan mı olduğunu bilmiyorum.” İbn Hacer diyor ki: “Salebi, bu hadisi Abdurrezzak yoluyla, Ma'mer'den, o da Ebû Zi'b'ten, bu da Makburi'den, o da Ebû Hureyre'den (radıyallahü anh) bu şekilde rivâyet etmiştir. Esasen bu isnad ile bilinen bu hadisi, Ebû Dâvud, şu ifadelerle tahrir etmiştir. Hadisi Ebû Hureyre (radıyallahü anh) rivâyet ediyor ve diyor ki, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu: “Tübba', Allah'ın rahmetinden uzaklaştırılmalı bir kimse midir, değil midir, bilmiyorum. Üzeyir de peygamber midir, değil midir onu da bilmiyorum.” Ebû Dâvud, Sünnet, H: 4674.

Bu, sahih bir hadistir. Nitekim Hâkim de, Müstedrek kitabında böylece rivâyet etmiş ve fakat orada, “Üzeyir” yerine, “Zülkarneyn” ismi geçmektedir. Darekutni diyor ki, “Bu rivâyette Abdurrezzak tektir, yalnızdır. Ancak onun dışındakiler bunun mürsel bir hadis olduğunu söylemişlerdir.” Bak: Zemahşeri, Keşşaf, 4/272, Dipnot:2; Hâkim, Müstedrek, İman, H: 104 ve 2174.

İşte bu kavim- “İle onlardan öncekiler mi?” Bu ibâre, bundan önce geçen (.....) kavline atıfla merfû' kılınmıştır.

“Onları helâk ettik. Çünkü onlar suçlu -mücrim ve kâfir- kimselerdi. “Zira öldükten sonra yeniden dirilmeyi inkâr ederlerdi.

Biz, gökleri, yeri ve bunlar -bu iki cins- arasında bulunanları, eğlenmek için yaratmadık.

(Burada geçen (.....) kelimesi, hâldir.) Eğer öldükten sonra dirilme, hesap ve sevap olmasaydı, Sadece bu yaratılmışların yaratılmaları, o takdirde oyun ve eğlenceden ibâret olurdu.

Biz onları ancak hak ve hikmete uygun olarak yarattık. Ama onların çoğu bilmiyorlar.

Biz onları ancak hak ve hikmete uygun olarak -ciddi manada, oyun ve eğlence ile hiçbir ilgileri bulunmaksızın- yarattık.

Ama onların çoğu -bu gerçek için yaratıldıklarını- bilmiyorlar.

Şüphesiz, hüküm günü, hepsinin bir arada buluşacağı zamandır.

“Şüphesiz, hüküm günü, -haklı ile haksızın ayırt edilecek olan günde, yani kıyamet gününde onların- hepsinin bir arada buluşacağı zamandır.” Hepsi için vaat olunan zamandır.

41

O gün dostun dostu hiçbir faydası olmaz. Kendilerine yardım da edilmez.

“O gün dostun dostu hiçbir faydası olmaz. -Hangi dost olursa olsun ve hangi taraftan olursa olsun, kimsenin kimseye o gün bir yaran dokunmayacaktır, bir fayda sağlamayacaktır. Hatta az da olsa-Kendilerine yardım da edilmez.”

Âyette geçen (.....) kelimesindeki zamîr, mevaliye yani dostlara râcidir. Çünkü bu, mana itibariyle çok şeyler ifade eder. Çünkü lafzın mübhem olan şeyleri içine alması hasebiyle, her türden dostu kapsamına alır.

42

Yalnız, Allah'ın yardım ettiği kimseler bunların dışındadır. Şüphesiz O, mutlak güç sâhibidir, çok merhamet edendir.

“Yalnız, Allah'ın yardım ettiği kimseler bunların dışındadır,” Buradaki (.....) kavli, bundan önceki âyette geçen, (.....) fiilindeki (.....) harfinden bedel olmak üzere mahallen merfûdur.

Yani, Allah'ın (celle celâlühü) kendilerine rahmetiyle muamele edip yardım ettikleri dışında hiçbir kimse, bir başkasından azâbı engelleyemez.

“Şüphesiz O, -Allah, düşmanlarına karşı- mutlak güç sâhibidir, -dostlarına karşı da- çok merhamet edendir.”

43

Şüphesiz, zakkum ağacı,...

Bu da tıpkı dünyadaki ağaçlar gibidir, tek farkı ateşte, cehennemde yetişmesidir. Zakkum, ise, bu ağacın meyvesidir. Bir de insana ağır gelen ve iğrenilen her türden yiyecektir.

44

... Günahkârların yemeğidir.

Bu, çok günah işleyen, fâsıklık ve facirlikle hayatını geçiren- “günahkârların yemeğidir.” Ebû Derda (radiyallahü anh) dan rivâyete göre, kendisi adamın birine Kur'ân okuturmuş, adam, bu âyeti, (.....) yerine (.....) diye okurmuş. Bunun üzerine Ebû Derda (radiyallahü anh) kendisine:

“Be adam, (.....) diye oku!” diyerek uyarır.

İşte buna dayanılarak, bir kelime yerine, eğer asıl kelimenin ifade ettiği manayı ifade edecekse, o takdirde bir başka kelime kullanmanın câiz olabileceğini delil göstermişlerdir. Ahmed b. El-Münir el-İskenderi, “el-İntisaf adlı eserde diyor ki: “Bu konuda, bu, delil olamaz. Çünkü Ebû Derda (radiyallahü anh)’in demek istediği şey, manayı açıklamaya dayalı bir izah tarzıdır. Böylece bir şeyler öğrenmek isteyen kimseye, Kur'ân'ı indirildiği gibi öğretme konusunda ona yardımcı olmaktır. Nitekim Kadı Ebû Bekir de “el-İntisar” adlı eserde meseleyi bu şekilde tefsirlamıştır. İşin şüphesiz da budur. Yine de Allah (celle celâlühü) en iyisini bilir. Bak: Zemahşeri, Keşşaf, 4/273, Dipnot: 1.

Nitekim Ebû Hanîfe (rahmetüllahi aleyh) de buna dayanarak, okuyucu, okurken manada hiçbir şekilde herhangi bir eksiklik sözkonusu olmaksızın ifade eder tarzda Farsça (Arapça dışında bir başka dilde) Kur'ân okumanın câiz olduğunu söylemiştir. İşte bu şarta dayanarak kimileri de, bu ifade, bütünüyle herhangi bir durum sözkonusu olmaksızın bir başka dilde (Arapça dışında) Kur'ân okumanın tamamen câiz olabileceği görüşünü savunmuşlardır ve bunu şahit olarak göstermişlerdir. Çünkü Arap dilinde, -özellikle fesahatiyle, nazminin garabeti ve üslubu ile mu'ciz olan, herkesi âciz bırakan Kur'ân sözkonusu ise- manalarının latifliği ve dakikliği gibi konularda Farsça ve benzeri başka dillerde Arapçadan bağımsız bir dilde edası sözkonusu olamaz. Ancak

Ebû Hanîfe (rahmetüllahi aleyh)'in, bu görüşünden döndüğünü ve İmâmeynin yani İmâm Ebû Yûsuf ile İmâm Muhammed'in (rha) görüşüne kâtıldığı da rivâyet edilir. Nitekim delil de buna göredir.

45

“O, maden eriyiği -zeytinyağı- gibi karınlarında kaynayacaktır.”

(Âyetin başında yer alan (.....) kelimesinin başında yer alan (.....) harfi, haberden sonra haber olarak merfûdur. Mekke Okulu ve Hafs, (.....) kelimesini gördüğü gibi (.....) olarak okumuşlardır. Nitekim sözkonusu bu kelimeyi (.....) harfiyle, Nâfi, Ebû Amr, İbn Âmir, Kisâî, Âsım, Halef ve başkaları da (.....) olarak okumuşlardır.

Kelimeyi (.....) harfiyle (.....) diye okuma durumunda zamîr, yiyeceğe râci olur. Ancak (.....) harfiyle (.....) diye okuma durumunda ise, zamîr zakkum ağacına râci olur.)

46

âdeta kaynar suyun kaynayışı gibi.

Yani tıpkı fokur fokur kaynayan kaynar su gibi. Manası: “Öyle bir kaynama ki, 'âdeta kaynar suyun fokurdayarak kaynaması gibi' kaynar” olur.

(Âyetin başında yer alan, (.....) kelimesinin başındaki (.....) harfi, mahallen mensûbtur.)

47

(Allah, görevli meleklerle şöyle der;) “Tutun onu, cehennemın ortasına sürükleyin.”

Daha sonra Zebanilere / görevli meleklerle şöyle denilir:-

“Tutun onu, -o günahkâr adamı - cehennemın ortasına -en zor ve şiddetli olan yerine, üzerinde şiddet ve baskı uygulayarak, sertlik göstererek- sürükleyin.”

(Âyette geçen, (.....) kelimesini, Mekke Okulu, Nâfi, Şam Okulu, Sehl ve Ya'kûb, (.....) olarak okumuşlardır.)

48

“Sonra başının üstüne kaynar su azâbından dökün.”

Başlarının üzerinden dökülecek olan, kaynar sudur. Yoksa azap değildir. Ancak başlarının üstünden üzerlerine kaynar su dökülünce, böylece üzerlerine azapları da dökülmüş ve baskı, şiddet uygulanmış olur. Çünkü “azâbın dökülmesi” ifadesi, bir istiâredir. Bu esnada kendisine şöyle denilir:

49

(Deyin ki:) “Tat bakalım! Hani sen güçlüydün, şerefliydin!?”

Bu ifadeler, ona alay yollu ve aşağılanmak amacıyla söylenir. (Âyette geçen, (.....) kavlini, Ali, (.....) diye okumuştur ki bu, (.....) takdirindedir.)

50

“İşte bu, şüphelenip durduğunuz şeydir!”

“İşte bu, -yani azap ya da bu iş, bu mesele sizin şüphelenip durduğunuz şeydir!”

51

Allah'a karşı gelmekten sakınanlar ise güvenli bir yerdedirler.

(Bu âyette geçen, (.....) kelimesi, fetha hareke ile (.....) diye okumuştur ki, bu durumda mana, kıyam yani ayakta durulacak yer demektir. Zaten bundan murat mekân yani yer demektir. Bu kelime, umum yerinde

kullanılan özel-hass olan kelimelerdendir. Medine ve Şam Okulu mensupları ise, sözkonusu kelimeyi ötre hareke ile (.....) diye okumuşlardır. Bu da ikamet yeri, kalınacak yer manasına gelir.)

Yine âyette geçen ve güvenli manasına gelen, (.....) kelimesi, (.....) ve (.....) kökünden alınmadır ki, güvenli olmak demek olup, ihanetin zıttı ve karşıtıdır. Sözkonusu yer, istiâre yoluyla bu şekilde nitelendirildi. Çünkü korkunç olan yer, sanki sâhibine ihanet eder gibi gelir, o yerde bir kötü olayla karşılaşacak gibi olunur.

52

Bahçelerde ve pınar başlarındadırlar.

Bu ibâre, bir önceki âyette geçen, (.....) kavlinden bedeldir.

53

İnce ipekten ve parlak atlastan elbiseler giyinerek karşılıklı otururlar.

Orada, Cennette- “İnce ipekten ve parlak -kâim- atlastan elbiseler giyinerek -meclislerinde- karşılıklı otururlar.” Çünkü böyle bir beraberlik, birbirlerine daha çok yakınlaşmalarını sağlar.

Öte taraftan âyette geçen ve kalın atlas manasına gelen, (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin Arapçalaşmış olan yabancı kökenli kelimedir.

Çünkü köken itibariyle aslında Arapça olmayan bir kelime, Arapçalaştırıldığında, artık o kelime yabancı bir kelime olmaktan çıkar. Çünkü Arapçalaşmış olmak demek, o kelime üzerinde artık Arap dili gramerine göre tasarrufta bulunmak ve onu asıl kendi metodundan, asli uygulamasından değiştirmek, Arap dili kurallarına, irabına göre icra etmek demektir. Böylece bu kelimenin de Arapça olarak indirilen Kur'ân'da kullanılması câiz olmuş olur.

54

İşte böyle. Ayrıca onları iri siyah gözlü hurilerle evlendirmişsinizdir.

“İşte böyle. -

Yani iş ve mesele böyledir.- Ayrıca onları iri siyah gözlü hurilerle evlendirmişsinizdir.” Onları evlendirip birbirlerine yaklaştırırız. Bu nedenle (.....) kelimesi, (.....) harfiyle geçişli hale gelmiştir. (.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğulu olup bu da çevresi bembeyaz ve içi siyah gözlü huriler demektir.

(.....) kelimesinin çoğulu olup, gözler demektir. Bu da geniş gözlü, demektir.

(Âyetin başında geçen (.....) deki (.....) harfi merfûdur.)

55

Orada güven içinde her türlü meyveyi isterler.

“Orada -cennette, yok olma endişesini taşımaksızın, nimetlerin kesilmesi gibi bir dert yaşamaksızın, sayıların artması ile zarar görme gibi bir huzursuzluk sözkonusu olmaksızın- güven içinde her türlü meyveyi isterler.”

56

Orada ilk ölümden başka bir ölüm tatmazlar. Allah, onları cehennem azâbından korumuştur.

“Orada -cennette kesinlikle- ilk ölümden başka -yani dünyada iken tattıktan ilk ölüm dışında- bir ölüm tatmazlar. -Yine fakat tattıkları ilk ölüm, dünyada tatmış oldukları ölümdür, denmiştir - Allah, onları cehennem azâbından korumuştur.”

57

Bunlar, Rabbinden bir lütuf olarak verilmiştir. İşte bu büyük başarıdır.

“Bunlar, Rabbinden bir lütuf olarak verilmiştir.”

Yani bir ikram, ihsan ve lütuf olsun içindir.

(.....) kelimesi, ya mefulü lehtir veya makablini tekit eden bir mastardır. Çünkü bundan önceki âyetin sonunda geçen, “Allah, onları cehennem azâbından korumuştur” kavli, Allah (celle celâlühü) dan onlara bir ikram ve lütuftur. Çünkü hiçbir kulun, Allah (celle celâlühü) üzerinde hak etmiş olduğu bir hakkı yoktur. Olanlar bir lütuf ve ihsandır.

“İşte bu -yani azaptan kurtulmuş olmak ve cennete girmek bir— büyük başarıdır,”

58

(Ey Resûlüm Muhammed!) Biz Onu (Kur'ân'ı) senin dilinle kolaylaştırdık ki, düşünüp öğüt alsınlar.

Ey Resûlüm Muhammed!- “Biz Onu -Kitabı, Kur'ân'ı -ki bununla ilgili durum surenin başında geçmişti- - senin dilinle kolaylaştırdık ki, düşünüp öğüt alsınlar.”

59

Artık sen (onların başına gelecekleri) bekle; onlar da beklemektedirler.

Artık sen -onların başına gelecekleri- bekle; onlar da -dönüp dolaşıp senin başına gelecekleri- beklemektedirler.

CÂSİYE SÛRESİ

Bu sûre Mekke'de nâzil olmuştur, 37 âyettir.

Sûre, Mushaf taki sıralanaya göre Kur'ân'ı Kerîm'in 45. sûresidir. Mekki olan sûrelerdendir. 37 ayetten ibârettir. Nüzul sırasına göre, Kur'ân'-ın 64. sûresidir. Duhân sûresinden sonra ve Ahkaf sûresinden önce inmiştir.

Sûre, ismini bu sûrenin 28. âyetinde geçen “Câsiye” kelimesinden almıştır. Bu kelime Kur'ân'ın bir başka yerinde geçmemektedir. Nitekim sûrenin 18. âyetinde, “şerî'at” kelimesinin geçmesi sebebiyle de, sûreye “Şerî'at” sûresi ismi da verilmiştir. Câsiye, diz üstü çöken demektir. Sûrede başlıca, Kur'ân'ın indirilmesi, dış âlemde Allah'ın (celle celâlühü) varlığını ve birliğini gösteren deliller, Allah'ın (celle celâlühü) kullarına bahşettiği nimetler, İsrâ'il oğullarının kendilerine verilen nimetleri inkâr ve isyanla karşılık vermeleri konu edilmektedir.

1
Ha - Mîm.

(.....) Eğer bu harfleri surenin ismi olarak kabul edersek, o takdirde mübteda olarak merfûdur. Haberi ise bundan sonra gelen ikinci âyettir.

Yani, “Kitabın indirilişi” ibâresidir.

2
Kitab'ın indirilişi, mutlak güç sâhibi, hüküm ve hikmet sâhibi Allah tarafındandır.

“Kitab'ın indirilişi, -İntikam almada- mutlak güç sâhibi, -tedbirlerinde de- hüküm ve hikmet sâhib -olan- Allah tarafındandır.”

Âyette geçen (.....) kavli ise, (.....) kelimesinin sılasıdır.

Eğer bu harfleri mukattaa harfler olarak kabul edersek, bu durumda,

(.....) kavli, mübteda olur. Zarf da haber olur.

3
“Şüphesiz, göklerde ve yerde, inananlar için” -Allah'ın varlığını ve birliğini gösteren- nice deliller vardır.”

Ayrıca mananın şöyle olması da câiz olabilir: “Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılmasında inananlar için nice deliller vardır.” Çünkü bundan sonra gelen:

4
“Sizin yaratılışınızda -kavli, bunun delilidir- ve Allah'ın -yeryüzüne- yaydığı her bir canlıda da kesin olarak inanan bir toplum için elbette nice deliller vardır.”

(Buradaki (.....) kavli, muzaf olan “yaratma” kavli üzerine atfedilmiştir. Çünkü muzafun ileyh olan kelime, hem mecrûr ve hem muttasıl olan bir zamîrdir. Bu itibarla zamîr üzerine atfedilmesi uygun görülmez. Yine, (.....) kelimesini, Hamza ve Ali, Nasb ile (.....) diye okumuşlar. Başkalan ise, bunu raf ile okumuşlardır. Bu âdeta senin: “Muhakkak Zeyd evde Amr da sokaktadır. “veya “Amr sokaktadır.” demene benzer bir ifadedir.)

5

“Geceyle gündüzün birbiri ardınca gelişinde, Allah'ın gökten rızık -sebebi olarak yağmur- indirip, onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltmesinde, -çünkü yağmur rızkın sebebidir - rüzgârları evirip çevirmesinde akimi kulları bir toplum için deliller vardır.”

(Rüzgârlar manasına gelen (.....) kelimesini, Hamza ve Ali, (.....) rüzgâr diye okumuşlardır. (.....) kelimesini Ali ile Hamza Nasb ile okurken, bu ikisi dışındakiler ise raf ile okumuşlardır. İster nasb ile okunsun, ister raf ile okunsun fark etmez. Çünkü bu, iki amil üzere atfedilmiştir. Kaldı ki o iki amil den biri (.....) harfidir, ötekisi de (.....) harfidir. Bu iki amil, eğer nasb görevi görürlerse, bu takdirde (.....) harfi her ikisinin de yerine geçer. Buna göre bu (.....) harfi, (.....) ibâresinde cer amelini yani görevini yapar.

(.....) kelimesinde ise bu defa (.....) harfi, Nasb görevini yapar. Merfû' olarak okunması hâlinde sözkonusu iki amil yani ibtida oluş ile cer edatı olan (.....) harfi sebebiyle (.....) harfi, (.....) kelimesinde raf görevini yaparken, (.....) kelimesinde ise cer görevini yapar. Bu görüş, Ahfeş'z âittir. Çünkü Ahfeş her iki amil üzerine de atfı câiz görmektedir. İmâm Siybeveyh ise, bunu câiz görmemektedir. İmâm Siybeveyh'in gerekçesi, burada bir (.....) harfi muzmerdir. Onun uygun bulduğu şey, (.....) harfinin bundan önce geçen iki âyette sözkonusu olmasıdır. Nitekim İbn Mesud'un (radiyallahü anh) (.....) kırâati de bunu desteklemektedir.

Bu arada mecrûr olan kelimenin makabline ma'tûf olmasından veya birinci defa geçen (.....) kelimesini tekit amacıyla tekrardan sonra (.....) kelimesinin ihtisasen mensûb olması da câiz olabilir. Bu durumda sanki (.....) der gibidir. Merfû' olması ise, o da (.....) zamîrinin izman iledir. O takdirde de, (.....) olarak merfû' okunur.)

İman olayının İykan üzerine takdimin manasına gelince; yani iykandan önce îmana yer verilmesi, yani peş peşe gelen üç ayetten ilkinde -ki bu, üçüncü ayettir—, mü'minler yani inananlar, ikincisinde yani ortadaki âyette -ki bu da dördüncü ayettir- bu âyette kesin inananlar manasında iykan kelimesinin getirilmesi ve üçüncü âyette de -ki bu da beşinci ayettir-, aklını kullarılar ifadesine yer verilmiştir.

Buna göre insaf sâhibi kullar, göklere ve yeryüzüne sağlıklı bir bakış açısıyla dikkatle bakıp izlediklerinde, mutlaka bunların yapılmış olduğunu görür, bunlar yapıldığına göre mutlaka bunları yapan bir ustasının olduğunu kabul eder. Bunu kabul edince de Allah'a (celle celâlühü) îman eder. Nitekim kendisinin bizzat nasıl yaratıldığına dikkatle bakıp incelediğinde, bir hâlden bir başka hale nasıl dönüştüğünü gördüğünde de durum aynıdır. Nitekim yeryüzünde var olan her türden canlı - cansız ne varsa, dikkatle incelendiğinde giderek îmanı ve inancı artacaktır. Bu defa bu îman İykan haline yani kesin inanca dönüşür. Bir de her an ve zaman durmaksızın yenilenen diğer olaylara dönüp baktıklarında, Meselâ gece ile gündüzün art arda gelmesi, yağmurun yağması, Ölü olan yeryüzünün yeniden canlanması, rüzgârların güneyden, kuzeyden evrilip çevrilerek esmesi, önden, arkadan, doğudan, güneyden esmesini değerlendirdiklerinde, bu defa akletmeye, düşünmeye başlarlar. Kesin bilgi edinirler. Bu defa yakın manasındaki îmanları samimiyet ve ihlâs kazanır.

6

İşte bunlar, Allah'ın ayetleridir. Onları sana gerçek olarak okuyoruz. Artık Allah'tan ve O'nun ayetlerinden sonra hangi söze inanacaklar?

“İşte bunlar, -sözkonusu olan ve az önce anlatıları âyetler, deliller— Allah'ın ayetleridir. Onları sana gerçek olarak okuyoruz.”

(Âyette geçen, (.....) kavli, hâl konumundadır.

Yani okunan, demektir. Amil ise, (.....) işaret isminde var olan işaret manası buna delalet etmektedir.)

“Artık Allah'tan -Allah'ın ayetlerinden- ve O'nun ayetlerinden sonra hangi söze inanacaklar?”

Bu ifade Arapların: “Zeyd ve cömertliği hoşuma gitti” kavline benzer ki bununla: “Onun cömertliği hoşuma gitti, beni şaşırttı.” demek isterler.

(Âyetin sonunda gelen, (.....) kavlini, Hicaz Okulu mensupları ile Ebû Amr, Sehl ve Hafs, (.....) harfiyle (.....) diye okumuşlardır. Başkalan ise, (.....) harfiyle (.....) diye okumuşlardır. Bu durumda: “Ey Resûlüm Muhammed de ki:” ifadesi takdir edilir.

Her yalancı günahkârın vay hâline!

Günah işleyenlerin durumları abartılı bir şekilde aktarılmaktadır.

“Kendisine Allah'ın âyetlerinin okunduğunu işitir de, sonra büyüklük taslayarak sanki onları hiç duymamış gibi direnir. İşte onu elem dolu bir azap ile müjdele!”

“Kendisine Allah'ın âyetlerinin okunduğunu işitir de, sonra -Allah'ın (celle celâlühü) âyetlerine îman etmekten, onun konuşarak ortaya koyduğu haktan, hakkı dinlemekten uzak durarak, küçümseyip aşağılayarak, kendi sapık ve sakat düşüncesiyle böbürlenerek ve- büyüklük taslayarak sanki onları hiç duymamış gibi -küfründe direnerek ve onda ısrar ederek- direnir.”

Söylendiğine göre bu âyet Nadr b. Haris ve onun Arap olmayan unsurlarla ilgili olarak anlattığı hikâyeler hakkında nâzil olmuştur. Böylece halkın Kur'ân dinlemelerini önlemek istiyordu. Aslında âyet, din aleyhinde olan ve dine zarar veren herkes hakkındadır, bu manasıyla âyet amm yani geneldir.

Âyette (.....) harfinin kullanılması, şundan dolayıdır. Kişinin sapıklıkta ısrarı, Kur'ân'ı dinlerken ona îman etme konusunda büyüklük taslamaları, akıl açısından âdeta imkânsız gibidir. Bütün gerçeklere rağmen hakka kulak tıkamaktadırlar. İşte sözkonusu harf, bu noktaya dikkat çekmektedir.

(Âyetin, (.....) kavli, cer mahallinde (.....) kavlinin sıfatıdır. (.....) kavli de, (.....) kavlinde hâldir. (.....) kavli, aslında (.....) hâlinin şeddesiz, hafifletilmiş halidir. Çünkü aslında bu (.....) idi, zamîr ise, zamîri şandır, dikkat çekmek içindir. Cümle hâl olarak mahallen mensûbtur.)

“İşte onu elem dolu bir azap ile müjdele!” Ona öyle bir haber ver ki, eseri üzerinde görülebilsin.

Âyetlerimizden bir şey öğrenince onu alaya alır. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır!

“Âyetlerimizden bir şey -kendilerine ulaşıncaya ve onların da bizim âyetlerimizden olduğunu- Öğrenince'onu'-o âyetleri- alaya alır.”

Burada müennes /dişi zamîriyle (.....) ifadesine yer verdi ve fakat müzekker/eril zamîriyle (.....) demedi. Bunun sebebi, sözkonusu inkârcılar kullanılan ifadelerden, o şeyin âyetler, mu'cizeler cümlesinden olduğunun farkına vardığında, hemen onu alaya aldıklarını bildirmek ve bunu duyurmak içindir. Çünkü bu şekilde bütün âyetleri alaya almaya dalar, hepsiyle istihzada bulunur. Sadece kendisine ulaşan âyetlerle alay etmekle yetinmez. Öte taraftan sözkonusu zamîrin (.....) — “şey” ifadesine râci olması da câiz olabilir. Çünkü âyette geçen “şey” kelimesi, zaten âyet manasınadır. Bu, âdeta Ebû Atahiye'nin şu kavlindeki ifadeye benzer:

Bu şiirde geçen (.....) ile kastedilen kinaye yollu bir anlatım tarzıyla, Utbe adındaki Mehdi'nin sevgililerinden ya da odalıklarından biridir. Bu nedenle (.....) kavlindeki zamîri müennes / dişi! olarak getirmiştir. Yine şiirde yer alan, (.....) ibâresiyle de, dünyada ondan başkasını istemediğini ima etmektedir. (.....) kelimesiyle de, şerî'atin emrini icra eden, yerine getiren demektir. (.....) kavli ile de;

ihtiyaç olarak sadece bu bana yeter demek olabileceği gibi, nefsimin istediği bu şey bana yeter, demektir. Çünkü o, burada Utbe'yi demek istemektedir.

“Onlar ipin alçaltıcı bir azap vardır!” Burada “onlar için” manasına gelen, (.....) işaret ismiyle, daha önce bu surede geçen ve: “Her yalancı günahkârın vay hâline!” mealindeki 7. ayete işaret etmektedir. Çünkü âyette geçen effak kelimesi, tüm yalancıları kapsamaması hasebiyledir.

Arkalannda da cehennem vardır. Dünyada kazandıkları ve Allah'tan başka edindikleri dostlar onlara hiçbir fayda vermez. Onlar için elbette büyük bir azap vardır.

“Arkalannda da -ilerilerinde de- cehennem vardır.” Âyette geçen ve arkalannda manasına gelen, (.....) kelimesi, önden veya arkadan kişiyi arkasından veya ilerisinde bekleyen şey demektir.

“Dünyada kazandıkları -mallar- ve Allah'tan başka edindikleri dostlar -putlar- onlara hiçbir fayda vermez - onları Allah'ın azâbından kurtarmaz-.

Âyette yer alan her iki kelimedeki (.....) harfi de ya mastariyedir veya mevsûledir.

“Onlar için -cehennemde- elbette büyük bir azap vardır.”

11

İşte bu (Kur'ân) bir hidâyettir. Rablerinin âyetlerini inkâr edenlere ise elem dolu çok kötü bir azap vardır.

“İşte bu, -yani Kur'ân,- bir hidâyettir.” Çünkü (.....) işaret ismi, Kur'ân'a işaret etmekte ve ona delalet etmektedir.

“Rablerinin âyetlerini inkâr edenlere ise... “Zira Rabbimizin âyetlerinden kasıt, Kur'ân'dır.

Yani bu Kur'ân, en mükemmel hidâyet kitâbıdır. Bu ifade âdeti, “Zeyd, adam gibi adamdır.” ifadesine benzer bir anlatım tarzıdır. Bu anlatım tarzıyla demek istenen şey, “Adamlıkta o mükemmel bindir, onun üzerinde mükemmeli yoktur, “manasınadır.

“...elem dolu çok kötü bir azap vardır.” Çünkü (.....) kelimesi, en şiddetli azap demektir.

(Âyette geçen (.....) kelimesini, Mekke okulu, Ya'kûb ve Hafs, (.....) kelimesinin sıfatı kabul ederek, merfû' okumuşlardır. Bunlar dışındakiler ise, aynı kelimeyi, (.....) kelimesinin sıfatı kabul ederek, meksur olarak, (.....) diye okumuşlardır.)

12

Allah, içinde gemilerin, emriyle akıp gitmesi, O'nun lütfunu aramanız ve şükretmeniz için denizi sizin hizmetinize verendir.

“Allah, içinde gemilerin, emriyle -onun izin vermesiyle- akıp gitmesi, -ticaret yapmak, ya da denize dalarak oradan inci ve mercan çıkarmak ya da oradan taze et elde etmek için- O'nun lütfunu aramanız ve şükretmeniz için denizi sizin hizmetinize verendir.”

13

Göklerdeki ve yerdeki her şeyi kendi katından (bir nimet olarak) sizin hizmetinize verendir. Elbette bunda düşünen bir toplum için deliller vardır.

“Göklerdeki ve yerdeki her şeyi kendi katından -bir nimet olarak- sizin hizmetinize verendir.” Bu, bir önceki âyeti pekiştiren bir ifadedir.

(Âyette geçen (.....) kavli, (.....) fiilinin mefulü yani tümlecidir. Ayrıca, (.....) kelimesinin hâl olarak mensûb kılındığı da söylenmiştir. Nitekim (.....) kavli de hâldir.) Buna göre mana: “Şu eşyayı sizin emrinize ve hizmetinize sunması, O'nun tarafından meydana gelen bir gerçektir.” olur. (Ya da bu, mahzûf bir mübtedanın haberidir.) O zaman da mana: “Bütün bu nimetler sadece O'nun tarafındandır.” demek olur.-(Yahut da bir mastarın sıfatıdır.)

Yani: “O'nun tarafından emrinize verilmekle “demek olur.

“Elbette bunda düşünen bir toplum için deliller vardır.”

İnananlara söyle, Allah'ın (cezâ) günlerinin geleceğini ummayanları (şimdilik) bağışlasınlar ki Allah herhangi bir kavme (bir topluma kendi) kazandığının karşılığını versin.

“İnananlara söyle, Allah'ın -cezâ- günlerinin geleceğini ummayanları -şimdilik- bağışlasınlar kî...”

Yani onlara, bağışlayın, diye söyle ki, bağışlasınlar. Bu ibârede söylenen söz, hazfedilmiştir. Çünkü cevap zaten o söylenenin ne olduğunu göstermektedir. Âyette geçen, “mağfiret etsinler” kelimesi, Affetsinler, bağışlasınlar, manasınadır.

Bir tefsire göre ise, sözkonusu kelime, muzmer / gizli bir (.....) harfiyle meczum kılınmıştır. Çünkü bu, (.....) takdirindedir ve yeni bir emirdir. Gerçi emre delalet etmesi sebebiyle (.....) harfinin hazfedilmesi de câizdir.

“Allah'ın -cezâ- günlerinin geleceğini ummayanları...”

Yani Allah'ın (celle celâlühü) düşmanlarına göndereceği azâbı ve cezâyı beklemeyi ummayanları, böyle bir beklenti içinde bulunmayanları, demektir. Nitekim onlar Arapların savaşlarla ilgili olan dönemler için, “Eyyamul Arab” - “Arap günleri” tabirini kullanırlar.

Bir tefsire göre de deniliyor ki; “Allah'ın mü'minlere sevap vermek ve o günlerde onları kurtarmak için belirlediği ve vadettiği zamanları ve vakitleri ummazlar, böyle bir beklenti içinde olmazlar.” demektir.

Bir diğer tefsire göre âyet, Ğıfar kabilesinden olan müşrik bir kimsenin Hazret-i Ömer'e (radıyallahü anh) sataşması ve hakarete bulunması üzerine, Hazret-i Ömer (radıyallahü anh) de ona tokat atmak ve onu dövmek istemiş, işte âyet bunun hakkında nâzil olmuştur.

“Allah herhangi bir kavme -topluma kendi- kazandığının karşılığını versin.” Âyette geçen ve karşılığını vermek manasında olan (.....) fiili, mağfiret ve bağışlama konusu ile ilgili gerektir.

Yani: “Onlar, kıyamet gününde bağışlarınsınlar diye, kendilerine karşı hatalı davrananları bağışlamakla emrolundular.” demektir. Yine âyette geçen (.....) kelimesinin nekre olarak gelmesi, onları methetmek ve övmek içindir.

Sanki burada deniyor ki: “Öyle bir toplumu ödüllendirsin ki, o toplum, düşmanlarının kendilerine ezalarına karşı sabırlıdırlar.”

(.....) kelimesini, Şam Okulu mensupları, Hamza ve Ali, (.....) olarak okumuşlardır. Yezid ise aynı kelimeyi, (.....) diye okumuştur.

Yani, “Bir toplum, hayırla ödüllendirilsin için” demektir. Sözün gelişi, “hayır/iyilik” manasını içerdiğinden, ayrıca “hayır/iyilik” kelimesine yer verilmemiştir. Bu durum âdeta,

(.....) demek değildir. Çünkü elinde sahih olan bir mefûl dururken, mastar olan bir kelime, fâil yerine geçmez. Ancak ikinci bir mefulün fâil yerine geçmesi câizdir. Bu itibarla sen, (.....) “kazandığının karşılığını -hayır olarak- versin,” ihsan etsin, diyebilirsin. Çünkü bunu söylemek câizdir.

Kim sâlih bir amel işlerse, kendi lehine işlemiş olur. Kim de kötülük yaparsa, kendi aleyhine yapmış olur. Sonra Rabbinize döndürüleceksiniz.

“Kim sâlih bir amel işlerse, -onun için- kendi lehine -sevap- işlemiş olur. Kim de kötülük yaparsa, kendi aleyhine -kötülük ve cezâ- yapmış olur. Sonra Rabbinize -onun ödüllendirmesine veya cezâlarıdırmasına- döndürüleceksiniz.”

Andolsun biz, İsrâ'il oğullarına kitap, hükümler ve peygamberlik verdik. Onları güzel ve temiz yiyeceklerle rızıklandırdık ve onları (dönemlerinde) âlemlere üstün kıldık.

“Andolsun biz, İsrâ'il oğullarına kitap -Tevrât - hükümler - hikmet, bilgi, anlayış, kavrama, halk arasındaki anlaşmazlıkları karara bağlama imkânını verdik. Çünkü kral onlardandı ve mülk de onlardaydı .-ve peygamberlik verdik.” Burada özellikle peygamberlik meselesine vurgu yapılması, gönderilen peygamberlerin - Allah'ın selâmı hepsinin üzerlerine olsun- en fazla onların arasından seçilip gönderilmesi sebebiyledir.

“Onları güzel ve temiz -Allah'ın kendileri için helâl, temiz kıldığı rızık ve- yiyeceklerle rızıklandırdık ve onları -dönemlerinde ve zamanlarındaki- âlemlere üstün kıldık.”

17

Onlara din işi konusunda açık deliller verdik. Ama onlar ancak kendilerine bilgi geldikten sonra, aralarındaki hasetten dolayı ayrılığa düştüler. Şüphesiz Rabbin, hakkında ayrılığa düştükleri şeyler konusunda kıyamet günü, aralarında hüküm verecektir.

“Onlara din işi konusunda açık deliller -âyetler ve mu'cizeler- verdik. Ama onlar ancak kendilerine -din konusunda- bilgi geldikten sonra, aralarındaki hasetten dolayı ayrılığa düştüler.” Aslında önceden aralarında bir anlaşmazlık yoktu, ne zaman ki kendilerine anlaşmazlığı ortadan kaldıracak olan ilim ve bilgi gelince, işte o zaman aralarında meydana gelen haset ve düşmanlık yüzünden anlaşmazlığa düştüler. “Şüphesiz Rabbin, hakkında ayrılığa düştükleri şeyler konusunda kıyamet günü, aralarında hüküm verecektir.” Deniliyor ki bu anlaşmazlıktan murat, Tevrât'ta yer alan Allah'ın (celle celâlühü) emir ve yasakları konusundadır. Çünkü riyâset adına, başa geçmek adına birbirlerini çekemeyip haset etmişlerdir. Yoksa bilmeden ve cehalete dayalı insan mazur sayacak bir nedene dayalı değildir.

18

Sonra da seni din konusunda açık bir şerî'at üzere kıldık. Sen ona uy, bilmeyenlerin heva ve heveslerine uyma.

Kitap ehlinin anlaşmazlıklarından- “Sonra da seni din konusunda açık bir şerî'at -bir metod- üzere kıldık. Sen - hüccet ve delillerle kanıtları sabit şerî'atine tabi ol - ona uy, bilmeyenlerin heva ve heveslerine uyma.”

Yani câhillerin, kendini bilmezlerin nevalarına, isteklerine, heva ve hevese, bid'atlere dayalı dinlerine uyma! Sözü edilen bu kimseler, Kureyş'in önde gelen azınlıklarıdır. Çünkü bunlar, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'e: “Sen yeniden atalarının dinine, onların inançlarına dön” diye baskı uygulamaktaydılar.

19

“Çünkü onlar, -o kâfirler,- Allah'a karşı sana asla bir fayda sağlayamazlar. Şüphesiz zalimler birbirinin dostlarıdır. Allah ise kendisine karşı gelmekten sakınanların dostudur.”

Allah (celle celâlühü), onları koruyup himaye eder, onların yanında olur. İki dostluk arasında faziletçe ne kadar büyük bir farklılık vardır. Biri Allah'ın (celle celâlühü) dostluğu, diğeri de kâfirlerin yandaşlığıdır.

20

Bu Kur'ân, insanlar için kalp gözleri (konumundaki bir nur), kesin olarak inanan bir toplum için de bir hidâyet ve bir rahmettir.

“Bu Kur'ân, insanlar için kalp gözleri -konumundaki bir nurdur. Allah, Kur'ân'da yer alan dini esasları, şerî'at prensiplerini, nasıl ki bir hayat ve bir can bağışlıyorsa burada da tıpkı kalp gözleri mesabesinde göstermektedir - kesin olarak inanan -ve öldükten sonra dirilmeyi de kesin kabul eden- bir toplum için de bir hidâyet -dalalet ve sapıklıktan arınma- ve -azaptan kurtulmak için de- bir rahmettir.”

21

Yoksa kötülük işleyenler, kendilerini, inanıp sâlih amel işleyenler gibi kılacağımızı; hayatlarının ve ölümlerinin bir olacağımı mı sanıyorlar? Ne kötü hüküm veriyorlar!

“Yoksa kötülük işleyenler, -ma'siyet işleyip küfre dalanlar- kendilerini, inanıp sâlih amel işleyenler gibi kılacağımızı; hayatlarının ve ölümlerinin bir olacağım mı sanıyorlar?”

(Âyetin başında yer alan (.....) harfi, munkatıdır. Baştaki hemzenin manası, sözkonusu sanmayı inkâr demektir. (.....) kelimesi de, âyette geçen (.....) kelimesinden alınmadır. Meselâ, (.....) dendiğinde, (.....) demek olup “Ailesini giydiriyor, yediriyor, onlar için kazanıyor.” manasınadır. Yine âyette geçen (.....) fiili, demek olup, değiştirmek, kılmak manasınadır. Bu kelime yani (.....) fiili, iki mefûl alan kelimelerdendir. Bu nedenle ilk mefûl, zamîrdir, ikinci mefûl ise, (.....) diye devam eden ibârenin başında yer alan (.....) harfidir. Bu arada, (.....) cümlesi de yine (.....) harfinden bedeldir. Çünkü cümle ikinci mefûl konumundadır. Bu itibarla cümle tek kelime hükmündedir.

(.....) kelimesini, Ali, Hamza ve Hafs, (.....) kelimesindeki zamîrden hâl kabul ederek nasb ile (.....) diye okumuşlardır. Böylece,

(.....) ibâresi de, (.....) kelimesiyle merfû' kılınmıştır.

A'meş ise (.....) kavlini nasb ile (.....) diye okumuştur. Böylece (.....) kelimelerini zarf olarak kabul etmiştir.

Yani: “Onlar hayatlarının ve ölümlerinin bir mi olacağım sanıyorlar?” olur. Bu durumda mana şöyle olmaktadır:

“Kötülük işleyenlerle iyilik ve güzel amel işleyenlerin ister hayatlarında olsun, ister ölümlerinde obun bir olmayacakları, eşit sayılmayacaklarıdır. Çünkü iyilik yapanların hayatta iken yaşantılarının farklı olmasıdır. Zira berikiler sâlih amel işlerken, Allah'a (celle celâlühü) itâat ederlerken, ötekiler kötülük işlemekteydiler. Ölümlerinde farklı olmaları, bir olmamaları ise, sâlih amel işleyen ve itaatte devam edenler, Öldüklerinde rahmetle ve ikramla müjdelenmiş olarak ölecekler. Ötekiler ise, Rahmetten umutları kesilmiş ve pişmanlık duyarak hayatlarına son vereceklerdir. Dolayısıyla bu ikisi hiçbir olurlar mı?”

Yine bir tefsire göre de deniliyor ki mana şöyledir: “Hayatlarında nasıl ki sağlık, sıhhat ve rızık yönünden eşit değiller idiyse, ölümlerinde de eşit ve aynı olmayacaklardır.”

Temîmüd-Dari'den (radiyallahü anh) rivâyete göre, Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), kendisi bir gece Makam-ı İbrâhîm'de, namaz kılarken, namazda okuduğu âyetlerden bu ayete gelince, ağlamaya başlar ve sabaha kadar bu âyeti tekrar eder durur.

Fudayl b. İyad'dan gelen rivâyete göre, o da bu ayete geldiğinde, âyeti tekrar eder durur ve kendi kendisine: “Ey Fudayl! Vah başıma gelenler, keşke gerçeği bilebilseydin, sen acaba hangi guruptan olacaksın?” dermiş.

“Ne kötü hüküm veriyorlar!” Verdikleri hüküm ne de fena bir hükümdür! Çünkü bu zavallılar da, kendilerinin mü'minler gibi olacağını sanmaktadırlar. Hiç, kabul döşeginde oturtuları ile muhalefet minderine oturtuları eşit olabilir mi? Aksine, biz onları birbirinden ayırır ve mü'minlerin makamını yüceltir, kâfirleri de rezil ederiz.

22

Allah, gökleri ve yeri, hak ve hikmete uygun olarak, herkese kazandığının karşılığı verilsin diye yaratmıştır. Onlara zulmedilmez.

“Allah, gökleri ve yeri, -kudretine delalet etsin ve göstere sin diye- hak ve hikmete uygun olarak, herkese kazandığının karşılığı verilsin diye yaratmıştır. Onlara zulmedilmez.”

Burada geçen (.....) kavli, mahzûf olan talil üzerine atfedilmiştir ki, o da: (.....) takdirindedir. Bununla kudretini göstere sin ve her nefsin, yaptıklarının karşılığı verilsin gerçeğine işaret etsin diyer.

23

Nefsinin arzusunu ilâh edinen, Allah'ın; (hâlini) bildiği için saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözüne de perde çektiği kimseyi gördün mü? Şimdi onu Allah'tan başka kim doğru yola eristirebilir? Hâlâ düşünüp ibret almayacak mısınız?

“Nefsinin arzusunu ilâh edinen, -onun istediği gibi ona itâat edip hareket edenin ve her arzusuna uyan kimsenin, -sanki bu kimse, mü'minin Rabbine kulluk ettiği gibi, o da nefsine, heva ve hevesine kulluk ediyordur.- Allah'ın; -hâlini- bildiği için -kendi isteğiyle sapıklık yolunu seçeceğini bilmesinden ötürü- saptırdığı -ya da- Allah'ın bildiği -bir sebepten ötürü onda yaratmış olduğu dalalet fiili sebebiyle saptırdığı- kulağını ve kalbini mühürlediği, -yani vaaz ve nasihat dinlemeye kulağını tıkayıp gerçeği kabul etmediği, kalben de hakka da inanmadığı- gözüne de perde çektiği -ibretle bakmadığı- kimseyi gördün mü? Şimdi -Allah'ın kesin olarak sapacağını bildiği kimseyi, sapmasından sonra- onu Allah'tan başka kim doğru yola eristirebilir? Hâlâ düşünüp ibret almayacak mısınız?”

(Âyette geçen, (.....) kelimesini, Hamza ile Ali (.....) diye okumuşlardır. (.....) kelimesini, Hamza, Ali ve Hafs, şeddesiz olarak, (.....) diye okumuşlardır. Başkalan ise, şeddeli olarak, (.....) diye okumuşlardır.

Aslında “şer” , heva ve hevese uymaktır. “Hayır” ise, tamamen bunun karşıtı olan güzelliklerdir. Nitekim Şâir ne güzel söylemiş:

Günün birinde nefis isterse senden bir şehvet

Ona karşı koymak için bir yol var, bil bunu

Bırak onu, ona muhalefet et ve istediğine de

Çünkü heva düşmanıdır, ona muhalefet dostundur

24

Dediler ki: “Dünya hayatımızdan başka hayat yoktur. Ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak zaman yok eder.” Bu hususta onların bir bilgisi yoktur. Onlar sadece zanda bulunuyorlar.

Kendilerine ikinci bir hayat vadedilmesi sebebiyle- “Dediler ki: -içinde yaşamakta olduğumuz bu- Dünya hayatımızdan başka hayat yoktur. Ölürüz ve yaşarız. “Biz ölürüz, bizden sonra çocuklarınız yaşamaya devam ederler. Ya da bir kısmınız ölür, bir kısmımız hayatta kalırlar.

Yahut da babalarınızın sulbünde nutfе / sperm olarak ölüyüzdür, daha sonra diriliriz. Ya da bize ölüm de, hayat da isabet eder. Böylece bu söyledikleriyle dünyadaki hayatı murat ediyorlar, bundan sonrasını da ölüm olarak demek istiyorlar. Bunun ötesinde bir başka hayatın olduğunu kabul etmiyorlar.

Bir tefsire göre ise, tenasüh inancına sahip olanlar reenkarnasyona yani ruh göçüne inananlar böyle demektedirler.

Yani adam ölür, sonra onun ruhu ölümler arasında bir başkasının bedenine girer ve onu hayata getirir, derler.

“Bizi ancak zaman yok eder.” Bunların savlarına göre günlerin ve gecelerin geçip gitmesi, insanların helâk olmalarında ve ölmelerinde etkindir. Bu itibarla ölüm meleğini ve onun, Allah'ın (celle celâlühü) emri gereği ruhları kabzetmesini inkâr ederler. Meydana gelen her olayı, dehre, zamana izafe ederler. Fakat şiirlerinde hem zamandan yakındıklarını görürsün.

Nitekim bir hadislerinde Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır:

“Dehre, zamana sövmeyin, çünkü Dehr, Allah'ın yarattığı gerçektir.” Buhârî, H: 6181; Müslim, H: 2246.

Çünkü olayları yaratan, meydana getiren Allah'tır (celle celâlühü), Dehr denen zaman değildir.

“Bu hususta onların bir bilgisi yoktur. Onlar sadece zanda bulunuyorlar.” Onlar bu söylediklerini bilerek, herhangi kesin bir bilgiye dayanarak söylemiyorlar. Fakat hep tahmine ve zanna dayanarak söylediklerini söylüyorlar.

Onlara âyetlerimiz açıkça okunduğu zaman onların delilleri ancak, “Doğru söyleyenler iseniz babalarınızı getirin” demek oldu.

“Onlara âyetlerimiz -Kur'ân yani orada sözü edilen ölümden sonra yeniden dirilme olayı- açıkça okunduğu zaman onların delilleri -müşriklerin ve inkârcıların söylemleri delil olmamasına rağmen delil diye belirtilmesi, onların açısından delil olarak görülmesi iddiası sebebiyledir. Evet, delilleri- ancak, -bu yeniden dirilme davasında- Doğru söyleyenler iseniz babalarınızı getirin -yani onları diriltin- demek oldu.”

(Âyetle geçen, (.....) kavli, (.....) fiilinin haberidir. (.....) fiilinin ismi ise, (.....) kavlidir.) Bu durumda mana şöyle olmaktadır: “Onların delilleri sadece babalarınızı, atalarınızı getirin.” Sözüden ibâret olur.

(Öte taraftan, (.....) kavlini, (.....) fiilinin ismi kabul ederek, bunu merfû' olarak, (.....) diye de okuyanlar olmuştur. Buna göre, (.....) kavlini de (.....) fiilinin haberi kabul etmişlerdir.)

De ki: “Allah sizi yaşıyor. Sonra sizi öldürecek, sonra da kendisinde şüphe olmayan Kıyamet gününde sizi bir araya getirecek, ama insanların çoğu bilmezler.”

“De ki: Allah sizi'-bu dünyada diriltip- yaşıyor. Sonra ömürleriniz bitince- sizi öldürecek, sonra da kendisinde -toplayıp bir araya getirmesinde- şüphe olmayan Kıyamet gününde -hepinizi yeniden dirilterek- sizi bir araya getirecek.'-Bu itibarla buna kâdir olan, gücü yeten Allah (celle celâlühü), zaruri olarak, isteseler de istenmeseler de onları yeniden diriltmeye ve getirmeye kâdirdir.- ama insanların çoğu -Allah'ın (celle celâlühü) yeniden diriltmeye kâdir olacağım- bilmezler.” Çünkü konu ile ilgili deliller üzerinde düşünmekten kaçarlar.

Göklerin ve yerin hükümrânlığı Allah'ındır. Kıyamet kopacağı gün, işte o gün bâtıla sapanlar hüsrana uğrayacaklardır.

(Bu âyetle, (.....) kavlini nasb etmede amil olan kelime, (.....) kelimesidir. (.....) kavli ise, (.....) kavlinden bedeldir.)

O gün her ümmeti diz çökmüş görürsün. Her ümmet kendi kitabına çağrılır. (Onlara şöyle denilir:) “Bugün (yalnızca) yaptıklarınızın karşılığı verilecektir.”

“O gün her ümmeti diz çökmüş görürsün. Her ümmet kendi -işlediği amellerinin- kitabına -sayfalarına- çağrılır. -(Burada sadece cins isimle yetinilmiştir.) Onlara şöyle denilir:- Bugün -size, yalnızca dünyada- yaptıklarınızın karşılığı verilecektir.”

(Âyetle geçen (.....) kelimesi, dizleri üzerinde çökmek manasınadır. Nitekim bir kimsenin diz çökmesi durumunda, (.....) cümlesi kullanılır ki bu, “dizleri üzerinde çöküp oturdu” demektir. Ayrıca, toparlanmak, toplanmak manasında da kullanılmıştır.

Yine âyetle geçen, (.....) kavlini, söz başı olarak, mübteda olarak merfû' okuyanlar da olmuştur. Ya'kûb da âyetle geçen ikinci, (.....) kelimesini, âyetin başında geçen (.....) kavlinden bedel yaparak,

(.....) diye mensûb okumuştur.)

İşte kitabımız, size karşı gerçeği söylüyor. Çünkü biz yapmakta olduklarınızı kaydediyorduk.

“İşte kitabımız, ...” Burada sözkonusu kitap kendilerine izafe edilmektedir. Çünkü o kitapla ilgisi olanlar kendileridir. Zira yapıp ettikleri her şey orada tespit edilmiştir. Mesele Allah'a (celle celâlühü) kalmıştır. Çünkü onun sâhibi ve mâliki sadece Allah'tır (celle celâlühü). Burada kullarının amellerini yazmaları için meleklerle

emri veren de bizzat Yüce Allah'tır. “.... size karşı gerçeği söylüyor.” Çünkü yapıp ettiklerinize ilişkin, herhangi bir ilave ve eksiltmeye mahal bırakmaksızın onlar aleyhinizde tanıklık ediyor.

“Çünkü biz yapmakta olduklarınızı kaydediyorduk.” Amellerinizi yazmaları için meleklerimizi görevlendirmiştik. Arapçada (.....) ve (.....) kelimeleri aynı manaya gelirler. Bu, bir şeyi bir kitaptan diğerine aktarmak manasında değil, aksine bu, tespit etmek, kayda geçirmek demektir.

30

“İnanıp sâlih ameller işleyenlere gelince, Rableri onları rahmetine -cennetine- sokacaktır. İşte bu apaçık kurtuluştur.”

31

İnkâr edenlere gelince (onlara şöyle denilir): “Size âyetlerim okunduğunda büyüklük taslayıp suçlu - günahkâr bir kavim olanlar sizler değil miydiniz?”

“İnkâr edenlere gelince -onlara şöyle denir:- Âyetlerim size okunmadı mı?” Buradaki mana: “Peygamberlerim size gelmedi mi, âyetlerim sizlere okunmadı mı?” şeklindedir. Burada “Âyetlerim size okunmadı mı?” cümlesi üzerine atfedilen'Peygamberlerim size gelmedi mi?'cümlesi hazfedilmiştir.

O ayetlere îman etmeye- “büyüklük taslayıp suçlu - günahkâr bir kavim olanlar sizler değil miydiniz.”

32

“Şüphesiz, Allah'ın va'di gerçektir, kıyamet hakkında hiçbir şüphe yoktur” dendiği zaman ise; “Kıyametin ne olduğunu bilmiyoruz, sadece zannediyoruz. Biz bu konuda kesin kanaat sâhibi değiliz” demiştiniz.

“Allah'ın va'di -mükâfat ve cezâ vereceğine dair vadi.- gerçektir...”

(.....) merfûdur. (.....) ve isminin mahalli üzerine atıftır. Hamza'ya göre (.....) üzerine atıf olmak üzere (.....) şeklinde mensuptur.

“... kıyamet hakkında hiçbir şüphe yoktur dendiği zaman ise; -siz- demiştiniz ki: Kıyametin ne olduğunu biz bilmiyoruz,-O nasıl bir şeydir? Çünkü biz - sadece zannediyoruz...”

(.....) cümlesinin aslı (.....) Biz öyle bir zan ile zannediyoruz ki'demek oiup, manası, sadece zannın ispatıdır. Zannın dışındaki şeylerin nefyi ve zannın ispatı için olumsuzluk ve istisna edatı getirilmiştir, “onun hakkında kesin bir bilgi elde etmiş değiliz” sözü de zannın dışındaki şeylerin nefyini tekid için ziyade kılındı.

33

Yaptıklarının kötülükleri karşılırlarına dikilmiş ve alay edip durdukları şey, kendilerini kuşatıvermiştir.

Sözkonusu olan bu kâfirlerin “Yaptıklarının -işledikleri amellerinin- kötülükleri -veya işledikleri kötü amellerinin cezâları- karşılırlarına dikilmiş...” bu mesele tıpkı:

“Bir kötülüğün cezâsı, ona denk bir kötülüktür.” 3 kavli gibidir.

“...ve alay edip durdukları şey, kendilerini kuşatıvermiştir.” Alay ettikleri şeyin cezâsı gelip kendilerini bulmuştur.

34

Onlara şöyle denir: “Bugüne kavuşacağınızı unuttuğunuz gibi, bu gün biz de sizi unutuyoruz. Barınağınız ateştir. Yardımcılarınız da yoktur.”

“Onlara şöyle denir;'Bugüne kavuşacağınızı unuttuğunuz gibi, bu gün biz de sizi unutuyoruz.”

Yani sizin bugününüze kavuşmak için hazırlanmayı terk ettiğiniz gibi biz de sizi azap içinde terk ettik. Burada sözü edilen hazırlık konusu, Allah'a (celle celâlühü) olan itâat konusudur. Kavuşma olayının yevm / gün olayına izafe edilmesi, hile ve tuzağın:

“Hayır, asıl suç gece ve gündüz yapmış olduğunuz tuzaklardadır.” 4 âyetinde geçen gece ile gündüze izafesi kabilindendir.

Yani: Siz, o günlerinizde Yüce Allah'a ve onun sizi cezâlarındırmasına kavuşmayı unuttunuz, bu nedenle- “Barınağınız -varacağınız yer- ateştir. Yardımcılarınız da yoktur.”

35

“Bunun sebebi, Allah'ın âyetlerini alaya almanız ve dünya hayatının sizi aldatmasıdır.” Artık bugün ateşten çıkarılmazlar ve Allah'ın rızasını kazandıracak amelleri işleme istekleri kabul edilmez.

“Bunun -sizin bu azâbınızın- sebebi, Allah'ın âyetlerim alaya almanız ve dünya hayatının sizi aldatmasıdır.'Artık bugün ateşten çıkarılmazlar ve Allah'ın rızasını kazandıracak amelleri işleme istekleri kabul edilmez.” Onların Rabb'lerini memnun etmek ve rızasını kazanmak için olan isteklerinin bir anlamı olmaz, çünkü kendilerinden böyle bir istek kabul edilmeyecektir.

(Bu âyette geçen (.....) kelimesini, Hamza ve Ali, (.....) olarak okumuşlardır.)

36

Hamd, göklerin Rabbi ve yerin Rabbi, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur.

Yani O Allah'a hamd edin ki O, sizin Rabb'iniz olduğu gibi, göklerin, yerin ve âlemlerin de Rabb'idir. Bu itibarla böyle bir Rububiyete, Rab oluşa, herkes için kendisine Rab olan o zata hamd etmesi ve ona övgüde bulunması gerekir, bu, farzdır.

37

Göklerde ve yerde ululuk O'na âittir. O, mutlak güç sâhibidir, hüküm ve hikmet sâhibidir.

“Göklerde ve yerde ululuk O'na âittir. -Onu yüceltin, ona tazim edin. Çünkü onun yüceliğinin ve azametinin eserleri göklerde ve yerde açıkça görülmektedir - O, -intikamım ve öcünü almada- mutlak güç sâhibidir, - yargılamalarında- hüküm ve hikmet sâhibidir.”

AHKÂF SÛRESİ

Bu sûre Mekke'de nâzil olmuştur, 35 âyettir.

1

Hâ - Mîm.

2

Kitabın indirilişi Azîz, Hakîm olan Allah tarafındandır.

3

Gökleri yeri ve ikisi arasında bulunanları, biz, ancak hak ile ve belli bir süre için yarattık, inkâr edenler, uyarıldıkları şeylerden yüz çevirmektedirler.

“Hak ile” hikmet ile kanşmış olarak, “Belli bir süre için” kendisine varıları belli bir süre takdiriyledir. O da kıyamet günüdür. Onlar her mahlûkatın mutlaka varacağı bugünUn dehşetine dair uyarıldıkları şeyden yüz çevirmektedirler.

Yani ona îman etmemektedirler ve ona hazırlanmaya önem vermemektedirler.

(.....) nın mastariye olması mümkündür. O zaman mana: “Bugünle korkutulmalarından yüz çevirmektedirler” , şeklinde olur.

4

Deki dikkat edip baktınız mı hiç, Allah'ı bırakıp taptığınız şeyler yeryüzünde ne yaratmışlar, göstersenize bana! Yoksa onların ortaklıkları göklere midir? Eğer doğru söyleyenlerden iseniz, size indirilmiş bir kitap yahut bir bilgi kalıntısı varsa onu bana getirin.

Bana haber verin, Allah'tan başka taptığınız putlar eğer ilâh iseler yeryüzündeki hangi şeyi yaratmışlar? Yoksa göklerin ve yerin yaratılmasında onların Allah ile ortaklıkları mı var?

“Bundan önce indirilmiş bir kitap” bu kitaptan -ki o Kur'ân'dır- önce indirilmiş bir kitap şunu kastediyor:

“Bu kitap tevhidi ve şirkin kaldırılmasını söylemektedir. Bundan önce indirilen, Allah'ın kitaplarından her biri de bunun bir benzerini söylemektedir. Öyleyse Allah'tan başkasına ibâdet etme ile ilgili üzerinde bulunduğunuz şeyin doğruluğuna şahit, bundan önce indirilmiş tek bir kitap olsun getirin. Ya da önceliklerin ilminden size intilal etmiş bir bilgi kalıntısı olsun getirin. Eğer Allah'ın size putlara ibâdeti emrettiğine dair doğru söyleyenlerden iseniz” (getirin).

5

Allah'ı bırakıp da kıymat gününe kadar kendisine cevap veremeyecek şeylere tapandan daha sapık kim olabilir. Halbuki onlar, bunların tapmasından habersizdirler.

Onlar, bunların tapmasından ebediyyen habersizdirler.

6

İnsanlar bir araya toplandıkları zaman (bunlar) onlara düşman kesilirler. Ve onların kendilerine yaptıkları ibâdeti inkâr ederler.

Yani putlar kendilerine tapanlara düşman kesilirler ve putlar, kendilerine tapanların tapınmalarını inkâr ederler. “Onları bize tapınmaya davet etmedik” derler.

(.....) daki istifhamın manası, herşeye gücü yeten, işiten ve icabet edeni bırakıp ondan başka kendilerine icabet etmeyen ve kıyamete kadar da dünya var oldukça onlardan hiç kimseye icabet etmeye güç getiremeyen cansızlara yalvaran putperestlerden daha sapık birilerinin olduğunu inkârdır. Kıyamet koptuğu ve insanlar haşrolduğu zaman onlar, onlara düşmanı kesilirler, onlara muhalif olurlar. Onlar, her iki cihanda da faydasızdırlar, zarardan ibârettirler. Dünyada icabet etmek suretiyle onlara dostluk göstermezler. Âhirette de onlara düşman kesilirler. Ve kendilerine yaptıkları ibâdeti inkâr ederler. İcabet etmek ve gaflet etmek gibi, ilim sahiplerine isnad edilen şeyler onlara isnad edildiği için (.....) ve (.....) denildi ve onların icabeti terketmekle ve gaflet göstermekle nitelendirilmesi, onları ve onlara tapanları alaya alma yolludur.

Bunun bir benzeri Allahu Teâlâ'nın:

“Eğer onları (putları) çağırırsanız sizin çağırmanızı işitmezler. Faraza işitseler bile size cevap veremezler. Kıyamet günü de sisin (onları Allah'a) ortak koşmanızı reddederler.” Fâtır, 14. ayetidir.

7

Onlara âyetlerimiz okunduğu zaman, hak olan Kur'am inkâr edenler hak kendilerine gelince “Bu apaçık bir büyüdür” dediler.

Buradaki (.....) kelimesinin çoğuludur. O da, delil ve şahit demektir. Ya da açık ve açıklayıcı demektir.

“Hak” kelimesiyle kastolunan ayetlerdir.

“İnkâr edenler” sözüyle kastolunan kendilerine okunanlardır. Onların küfrünü ve okunanın hak olduğunu tescil için iki zamîr yerine kelimeleri açık açık getirdi.

“Kendilerine gelince” yani kendilerine geldiği anda işitir işitmez düşünmeden bakmadan inkârla karşılık verdiler, demektir.

“Bu apaçık bir büyüdür” yani bâtil olduğu hususundaki durumu açık, bunda hiç şüphe yok, manasınadır.

8

Yoksa “ona uydurdu mu” diyorlar? De ki: eğer ben onu uydurmuşsam Allah'tan bana gelecek cezâyı savmaya sizin gücünüz yetmez. O sizin yaptığınız taşkınlıkları çok daha iyi bilir. Benimle sizin aranızda şahit olarak O yeter. O, bağışlayan merhamet edendir.

“Yoksa onu uydurdu mu diyorlar” onların âyetleri sihir olarak adlandırılmasını zikrettikten sonra onların “Onu, Muhammed (aleyhisselâm) uydurdu” yani “onu uydurdu ve onu yalan olarak Allah'a isnad etti” şeklinde sözlerine geçmiştir.

(.....) deki zamîr (.....) kelimesine âittir. Bununla kastedilen ayetlerdir.

“De ki eğer ben onu uydurmuşsam Allah'tan bana gelecek cezâyı savmaya sizin gücünüz yetmez” yani farzı mahal ben onu uydurmuşsam, Allah kendisine iftiranın cezâsıyla beni derhal cezâlarıdır ve beni derhal cezâlarıdırmanıza siz de mani olamazsınız ve O'nun azâbından hiçbirşeyi defetmeye takat getiremezsiniz. Böyleyken ben nasıl olurda O'na iftira atar ve O'nun azâbına kendimi atarım?

“O sizin yaptığınız taşkınlıkları çok daha iyi bilir”

Yani bazan “sihir” ve bazan da “uydurdu” diye adlandırmak suretiyle, Allah'ın vahyini kötölemenize ve âyetlerini yalanlamanıza dair yaptıklarınızı daha iyi bilir.

“Benimle sizin aranızda şahit olarak O yeter” benim lehime doğruluk ve tebliği ifa ile şahadet eder. İlim ve şahadetin zikredilmesinin manası, yaptıkları taşkınlıkların cezâlarıdırılmasıyla tehditti.

“O bağışlayandır, merhamet edendir” eğer küfürden tevbe edip îman ederlerse af ve merhamet göreceklerini vaad eder.

9

De ki: ben peygamberlerin ilki değilim. Bana ve size ne yapılacağım da bilmem. Ben sadece bana vahyedilene uyarım. Ve ben apaçık bir uyarıcıyım.

“örneksiz ihdas olunmuş şey” manasınadır.

(.....) hafif manasına gelen (.....) gibidir. Mana, “Ben ilk peygamber değilim ki benim peygamberliği mi inkâr edesiniz.”

“Bana ve size ne yapılacağım da bilmem” Mekke'yi terk mi edeceğim yoksa rüyamda bana gösterilen ağaçlı hurmâlik yere gitmekle mi emrolunacağım, demişti.

(.....) deki (.....) nm mensûb (ismi mevsul olması mümkündür, merfû' istifham edatı olması da mümkündür. (.....) müspet mana içerdiği ve (.....) deki (.....) ve onun yerindeki hem de olumsuzluk manası içerdiği için (.....) sözünde (.....) gelmiştir.

10

De ki: “Hiç düşündünüz mü? Şayet bu Allah katından ise ve sizde onu inkâr etmişseniz, İsrâ'il oğullarından bir şâhit de bunun benzerini görüp inandığı hâlde siz yine de büyüklük taslamışsanız, şüphesiz Allah zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.

“Bu” yani Kur'ân.

“İsrâ'il oğullarından bir şâhit” O, Cumhûr'a göre Abdullah b. Selâm'dır. Bu sebepten dolayı, bu âyet medenidir. Çünkü Abdullah b. Selâm'ın İslam'a girişi Medine'de olmuştur dendi.

Rivâyete göre o Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Medine'ye gelince, onun yüzüne baktı da onun yalancı yüzü olmadığını anladı ona şöyle dedi:

“Muhakkak ki ben, Sana ancak bir peygamberin bilebileceği üç şey soracağım. Kıyamet alâmetlerinin ilki hangisidir. Cennet halkının yediği ilk yiyecek hangisidir ve çocuk babasına ya da anasına niçin çeker?”

Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

“Kıyamet alâmetlerini ilki onları (insanları) doğudan batıya doğru sevkeden bir ateştir. Cennet halkının yiyeceği ilk yiyecek balık ciğerinin kenarındır. Çocuk ise erkeğin (babasının) suyu galip gelirse ona, kadının (anasının) suyu galip gelirse ona çeker.”

Bu cevaplar üzerine Abdullah b. Selâm:

“Senin Allah'ın hak peygamberi olduğuna şâhitlik ederim” dedi.

(.....) deki zamîr Kur'ân'a âittir.

Yani manaca “onun bir benzerini görüp inandığı hâlde” demektir. O da; tevhid vaad, tehdit ve sair hususlarda Kur'ân manalarına uygun düşen Tevrât'taki manalardır.

Mananın; “Eğer Allah katındansa ve bir şâhit de bunun bir benzerine, yani onun Allah katından olduğuna şâhitlik ettiği hâlde siz de onu inkâr ediyorsanız” , şeklinde olması mümkündür.

“İnandığı hâlde” şâhit inandığı hâlde “büyüklük tasladınız” ona îman hususunda büyüklük tasladınız. Şartın cevabı hazfedilmiştir. Takdiri: “Eğer Kur'ân Allah katından ise ve siz de bunu inkâr ediyorsanız (o zaman sizler) zalimler değil misiniz?” şeklindedir.

Hazfedilen bu manaya “Allah zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.” Sözü delalet etmektedir. Birinci (.....) harfî (.....) kelimesini şart (.....) üzerine atfetmektedir.

(.....) deki (.....) kelimesini (.....) cümlesi üzerine atfetmektedir. Mana:

“De ki: bana haber verin. Eğer onu inkâr etmenize rağmen Kur'ân, Allah katından indirilmişse ve sizin ona karşı büyüklük taslamanıza ve sizin îman etmekten yüz çevirmenize rağmen îsrailoğullarının en bilgisinin onun bir benzerinin inişine şehadeti ona imani bir araya gelirse, sizler, insanların en sapığı ve en zâlimi olamazsınız?” şeklindedir.

11

İnkâr edenler, îman edenler için dediler ki: “Bu işde bir hayır olsaydı onlar bizi geçemezlerdi. Fakat onlar bununla doğru yola girmek arzusunda olmadıkları için, bu eski bir yalandır” diyecekler.

“Îman edenler için” onlar hakkında. Bu Mekke kâfirlerinin sözüdür. Ammar, Süheyb ve İbni Mesud (rhm) gibi fakirleri kasdederek, “Muhammed'e tabi olanların geneli önemsiz, düşük kimselerdir” demişlerdi.

“Bu işde hayır olsaydı bizi geçemezlerdi.” Eğer Muhammed'in (sallallahü aleyhi ve sellem) getirdiği şeyde hayır olsaydı, bunlar ona ulaşmada bizi geçemezlerdi. (.....) deki amil, sözün ona delaletinden dolayı hazfedilmiştir. Takdiri: “Bununla doğru yola girmek arzusunda olmadıkları için inatları ortaya çıktı” , şeklindedir.

“Bu eski bir yalandır” yani geçmiş bir yalandır. Onların bu sözü onların “öncekilerin efsaneleridir” sözü gibidir.

12

Ondan önce de bir rahmet ve rehber olarak Mûsa'nın kitabı vardır. Bu da zulmedenleri uyarmak ve iyilik yapanlara müjde olmak üzere arap lisanıyla indirilmiş doğrulayıcı bir kitaptır.

“Ondan önce de” Kur'ân'dan önce de “Mûsa'nın kitabı” yani Tevrât.

(.....) kelimesi müptedadır. (.....) Öne geçmiş bir haber olarak zarftır. Hâl olmak üzere (.....) kelimesini naspetmektedir.

(.....) kelimesinin manası, “İmâma uyulduğu gibi Allah'ın dininde ve (o dinin) şer'i esaslarında kendisine uyuları önder” demektir. Ona inanan ve içindekilerle amel edenler için bir rahmettir. Bu Kur'ân Mûsa'nın kitabım ya da kendisinden önceki bütün kitapları tasdik eden bir kitaptır.

(.....) deki kitabın zamîrinden hâldir ve onda amel eden (.....) dur. Ya da sıfat almak suretiyle özellik kazandığından dolayı (.....) den hâldir. Onda işaret manası amel etmektedir.

(.....) un mefulü olması da câiz görülmüştür.

Yani Arapça lisanına sahip olanı -ki o Peygamber (aleyhisselâm) dır- tasdik eden demektir.

“Zulmedenleri uyarmak üzere” yani kitap inkâr edenleri uyarsın diye demektir.

Hicaz ve Şam kırâat ekolüne göre (.....) şeklindedir. (.....) mahallen mensuptur. (.....) nin mahalli üzerine atıftır. Çünkü o (.....) nin mefulü lehidir. “İyilik yapanlara” itat eden mü'minlere.

13

“Rabbimiz Allah'tır” deyip sonra dosdoğru yaşayanlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.

Allah'ın tevhidi ve peygamberi Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in şerî'atı üzere dosdoğru yaşayanlara kıyamette korku yoktur. Onlar, ölüm esnasında mahzun da olmayacaklardır.

14
Onlar cennet ehlidirler. Yapmakta olduklarına karşılık orada ebedî kalacaklardır.

(.....) den hâldir. Bundaki amil (.....) nin delalet ettiği işaret manasıdır. (.....) sözün kendisine delalet ettiği fiil için mastardır.

Yani (.....) (yaptıklarına karşılık cezâlarıdırıldılar) demektir.

15
Biz insana, ana babasına iyilik etmesini tavsiye ettik. Annesi onu zahmetle taşıdı ve zahmetle doğurdu. Taşınması ile sütten kesilmesi cem'an otuz ay sürer. Nihayet insan güçlü çağına erip kırk yaşına varınca der ki: Rabbim! Bana anne babama verdiği nimete şükretmemi ve râzı olacağın yararlı iş yapmamı nasip et. Benim için de zürriyetim içinde iyiliği devam ettir. Ben Sana döndüm. Ve elbetteki ben Müslümanlardanım.

Kufe kırâat ekolüne göre (.....) şeklindedir.

Yani “ona ana babasına iyilik etmesini tavsiye ettik” , demektir. Diğerlerine göre (.....) şeklindedir.

Yani “ona güzel bir iş olarak ana babasını tavsiye ettik,” ya da “ona ana babasını, güzel bir işi tavsiye ettik” , demektir. O zaman bu (.....) sözünden bedeli istimaldir.

Hicaz kırâat imâmları ve Ebû Amr'a göre her iki (.....) deki (.....) ler fetha iledir. Her ikisi de meşakkat manasında iki ayrı kelimedir. Hâl olmak üzere mensûbtur.

Yani meşakat sâhibi olarak demektir.

Ya da o mastar için sıfat olmak üzere mensuptur.

Yani “meşakkatli bir taşımayla taşıdı” demektir.

“Taşınması ve sütten kesilmesi” onun taşıyırma ve kesilme müddeti “otuz aydır” bunda hamilelik müddetinin en azının altı ay olduğuna delil vardır. Çünkü süt emzirme müddeti Aîiahu Teâlâ'nın:

“Anneler çocuklarını iki tam yıl emdirirler” Bakara, 233.

âyeti gereğince iki tam yıl olunca hamilelik için geriye altı ay kalır. Allah (celle celâlühü) her ikisine de rahmet etsin Ebû Yûsuf ve Muhammed (rha) bunu demişlerdir. Ebû Hanîfe (rahmetüllahi aleyh) ise “Bununla kastolunan elle taşımadır” demiştir.

Ya'kûb'a göre (.....) şeklindedir. (.....) ve (.....) yapı ve mana itibariyle (.....) ve (.....) gibidir.

(.....) kelimesi çoğuldur. Kendi lâfzından tekili yoktur. Sivebeyh “onun tekili (.....) dur diyordu. Güçlü kuvvetli çağa varması, olgunluk çağına gelmesi ve gücünün, akimin kuvvetlendiği yaşa varmasıdır. Bu da otuzu aştığı, kırka yaklaştığı zamanlardır. Katâde'den şöyle nakledilmiştir:

“Bu otuzüçüncüyüldür. Bu güçlü kuvvetli çağın evvelidir. Sonu kırktır.”

“Temin et” ilham et.

“Bana ana ve babama verdiği nimete” bununla kastolun tevhid ve İslam nimetidir. Kendisine verilen nimet, babasına verilen nimete şükürü birleştirdi. Çünkü o ikisine verilen nimet ona verilen nimettir.

“Râzı olacağın yararlı iş yapmam” denildi ki o beş vakit namazdır.

“Benim içinde zürriyeîm içinde iyiliği devam ettir” yani zürriyetimi kendilerinde düşünöldüğü kişiler kıl, bütün günahlardan sana tevbe ettim ve ben ihlâs sâhibi Müslümanlardamm.

16

İşte onlar (öyle kimselerdir ki) biz onların yaptıklarının en güzelini kabul ederiz. Günahlarını da bağışlarız. Onlar cennet ashâbı içindedirler. Bu kendilerine vaad edilmiş dosdoğru bir sözdür.

Hamza, Ali ve Hafsa göre (.....) şeklindedir.

Diğerlerine göre ise (.....) şeklindedir. Bu senin, “bana onlardan ikram olunanlardan arasında ikram etti ve beni onlardan biri saydı” manasını kasdederek “emir arkadaşlarından oluşan insanlar arasında bana ikram etti” sözünde olduğı gibidir. “Cennet ahalisi arasında oldukları ve onlar içinde kabul edildikleri hâlde” manası üzere hâl olmak üzere mahallen mensûbtur.

(.....) tekid edici mastardır. Çünkü (.....) ve (.....) Allah'ın, onlara kabul ve bağışlama vadidir.

Denildi ki: Bu âyet, Ebû Bekir Sıddîk (radiyallahü anh) babası Ebû Kuhafe annesi Ümmül Hayr, çocukları ve onun onlar hakkındaki duasının kabulü hakkında nâzil olmuştur. Zira o, otuz sekiz yaşında iken Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’e îman etmiş ve ana babası için kırk yaşındayken dua etmiştir. Muhacir ve ensardan, Ebû Bekir (radiyallahü anh) dışında kendisi ana babası erkek ve kız çocukları Müslüman olan hiçbir sahâbe yoktur. Onlar dünyada iken doğru bir vaadle vaad olunuyorlardı.

17

Ana babasına, “Öf be size! Benden önce nice nesiller gelip geçmişken beni mi tekrar dirilmekle tehdit ediyorsunuz” diyen kimseye, anne ve babası Allah'a sığınarak, “Yazıklar olsun sana! İman et. Allah'ın vaadi gerçektir.” dedikleri hâlde o “Bu eskilerin masallarından başka bir şey değildir” der.

(.....) müptedadır. Haberi (.....) şeklinde;

Mekke ve Şam kırâat imâmılarına göre (.....) şeklinde, diğerlerine göre ise, (.....) şeklindedir. Bu insanın onu çıkardığında sıkıldığının anlaşıldığı sestir. “Hassi” dediğinde acı duyduğı bilindiğı gibi.

(.....) daki (.....) beyan içindir.

Yani bu oflayıp puflama özellikle ikiniz içindir başkası için değil, demektir.

“Beni tekrar dirilmekle mi, yani diriltilip topraktan çıkarılmakla mı tehdit ediyorsunuz? Hâlbuki benden önce nice nesiller gelip geçti. Onlardan hiçbirini tekrar diriltilmedi.” Ana babası, Allah'a sığınarak yani:

“Senden ve senin sözünden Allah'a sığınırız” diyerek -bu onun sözünü yadırgadıkları içindir- Ona “yazıklar olsun sana” dediler. Bu helâk için yapılan bir bedduadır. Ama bununla kastolunan îmana teşviktir, gerçek helâk değildir.

Allah'a ve yeniden dirilişe îman et. Çünkü Allah'ın yeniden dirilişle ilgili vaadi gerçektir, doğrudur. O, ikisine, “Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir” der.

18

İşte onlar kendilerinden önce cinlerden ve insanlardan gelip geçmiş topluluklar içinde, haklarında azap sabit olmuş kimselerdir. Gerçekten onlar, ziyana uğrayanlardır.

“Haklarında azap sözü sabit olmuş kimseler” yani cehennemi dolduracağım şeklinde haklarında azap sözü sabit olmuş kimseler, demektir. “Gelip geçmiş topluluklar içinde” yani gelip geçmiş toplulukların tamamı içinde.

19

Herkesin yaptıklarına göre dereceleri vardır. Allah onlara yaptıklarının karşılığını verir, asla kendilerine haksızlık yapılmaz.

Zikredilen iyi günahkâr her iki cinsin, yaptıklarına göre dereceleri vardır.

Yani hayrı ve şerri işleyenlerin karşılığı menziller ve derekeler vardır. Ya da “onları işlemeleri sebebiyle onlar içi menziller ve derekeler vardır” demektir. Hadisi şerifte:

“Cennet derece derecedir. Cehennem de derece derecedir” buyurulduğu hâlde “dereceler” demesi derecenin galip olması sebebiyledir.

Mekke ekolü, Basra ekolü ve AsmVa göre (.....) ile (.....) şeklindedir.

Yani “onlara amellerinin karşılığını verir. Ve onların haklarına zulmetmez” demektir. Onların karşılığını amellerinin miktarına göre takdir etmiştir. Sevabı derece derece, azâbı da dereke dereke kılmıştır.

(.....) deki (.....) bir mahfaza delalet etmektedir. Takdiri: “Allah onlara amellerinin karşılığını vermek için bunu kılmıştır, şeklindedir.”

20

İnkâr edenler ateşe arzolandıkları gün “Dünyadaki hayatınızda bütün güzel şeyleri harcadınız onların zevkini sürdürdünüz. Bugün ise yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamanızdan ve yoldan çıkmanızdan dolayı alçaltıcı bir azap göreceksiniz?” denir.

Onların ateşe arzolanmaları onunla azap olunmalarıdır. Kılıçla öldürüldüklerinde “faları oğulları kılıca arzolandular” sözünde olduğu gibi.

Denildi ki: “Kastolunan ateşin onlara arzedilmesidir. Bu havuzun derekelere arzedilmesini kastederek kelimelerin yerlerini değiştirip'develer havuza arzedildiler'shiklinde denilmesi gibidir.”

“Harcadınız” yani bunlara: harcadınız, denir. Bu zarfı nasbenden amildir.

“Dünya hayatında bütün güzel şeyleri harcadınız” yani sizin için takdir edilen her bir güzelliğin hazzına dünyanızda nail oldunuz, onu alıp götürdünüz. Artık sizin için hazzını aldıktan sonra ondan hiçbirşey kalmadı. Ömer (radıyallahü anh)'in şöyle dediği nakledilmiştir:

“Eğer dikseydim yiyecek ve giyecek hususunda sizin en iyiniz ve en güzeliniz olurdum. Ancak ben güzelliklerimi sonraya bırakmak istiyorum.”

“Onların zevkini sürdürdünüz” güzelliklerle zevku safa ettiniz, (.....) (alçaltıcı) demektir. Bu şekilde de okunmuştur.

“Büyüklük taslamanızdan ve yoldan çıkmanızdan” yani kibirlenmeniz ve günah işlemeniz sebebiyle, demektir.

21

Âd kavminin kardeşini (Hûd'u) an. Zira o Ahkaf ta kavmini uyardı. Kendinden önce ve sonra (başka) uyarıcılar da gelmiş olan kavmine: “Allah'tan başkasına kulluk etmeyin. Ben sizin için büyük bir günün azâbına uğramanızdan korkuyorum.” demişti.

“Âd kavminin kardeşini an” yani Hûd'u an.

(.....) kelimesinin çoğuludur. O da, kendisinde eğim bulunan uzun ve yüksek kum tepesidir. Bir şey eğildiğinde, meyilli olduğunda kullanılan (.....) sözünden gelmektedir.

İbni Abbâs (radıyallahü anh) den şöyle nakledilmiştir:

“O Amman ile Mehre arasında bir vadidir.”

(.....) kelimesinin çoğuludur, uyarıcı ya da uyarı manasındadır.

“Kendinden önce ve sonra” Hûd'dan önce ve sonra.

(.....) cümlesi (.....) ile (.....) cümlesi arasına mutarıza cümlesi olarak girmiştir. Mana:

“Hûd'un kavmini şirkin akibetine ve büyük azâba karşı uyarışım an. Ondan önce ve ondan sonra gelen peygamberler de bunun gibi uyarmıştı.” şeklindedir.

22

“Sen bizi tanrılarınızdıan çevirmek için mi geldin. Hadi doğru söyleyenlerden isen bizi tehdit ettiğın şeyi başımıza getir” dediler.

Hûd'un kavmi: “Sen bizi tanrılarınıza ibadet etmekten döndürmek için mi geldin?” dediler.

(.....) döndürmek demektir. (.....) (onu görüşünden döndürdü) denir. “Eğer tehdidinde doğrulardan isen şirke karşı tek azap verileceğine dair bizi tehdit ettiğın şeyi getir.”

23

Hûd da: “Bilgi ancak Allah katımladı. Ben kendisi ile gönderildiğım şeyi (İslam'ı) size duyuracağım. Fakat sizi câhil bir kavim olarak görüyorum.” dedi.

“Bilgi -azâbın geliş vaktine dair bilgi- Allah katındadır. Azap edileceğınız vakit hakkında benim hiçbir bilgim yok.”

Ebû Amr'a göre (.....) şeklindedir, şeddesizdir.

Yani, “Benim için ise kendisiyle gönderildiğım uyarı ve korkutmayı size tebliğ etmektir. Fakat siz peygamberlerin kendilerine izin verilen şeyin dışında teklifler getirenler ve isteklerde bulunanlar olarak değil uyarıcılar olarak gönderildiğini bilmeyen câhil kimselersiniz.”

24

Nihayet onu vadilerine doğru yayıları (bir bulut) şeklinde görünce de: “Bu bize yağmur yağdıracak yaygın bir buluttur.” dediler. Hayır! O sizin acele gelmesini istediğınız şeydir. İçinde acı azap bulunan bir rüzgârdır.

(.....) deki zamîr, (.....) ya gider. Ya da o durumu (.....) (yayıları) sözüyle açığa kavuşan kapalı bir kelimedir.

(.....) ya temyiz ya da hâldir. Manası: Gökyüzünün ufkunda yaydan bulut demektir.

Rivâyet edildiğine göre kendilerine (uzun bir müddet) yağmur yağdırılmadı. Vadilerine doğru gelen bir bulut gördüler de “Bu bize yağmur getiren buluttur” dediler ve bundan dolayı sevinçlerini izhar ettiler.

(.....) ve (.....) kelimelerinin izafeti mecâzî (lafzi)dir. Marifeye muzaf oldukları hâlde nekreye sıfat olarak vuku bulmaları deliliyle ma'rife değildirler.

“Hayır! O” yani Hûd şöyle dedi: “Hayır! O sizin acele gelmesini istediğınız şeydir.” Buna (.....) şeklinde okuyanın okuyuşu delalet etmektedir.

“Acele gelmesini istediğınız şeydir” yani azaptan acele gelmesini istediğınız şeydir demektir. Bunu daha sonra açıkladı. Şöyle buyurdu: “İçinde acı azap bulunan rüzgârdır.”

25

O Rabbi'nin emriyle herşeyi yıkar, mahveder. Bunun üzerine onların evlerinden başka bir şey görülmez oldu. İşte biz suç işleyen toplumu böyle cezâlarıdırırız.

Âd kavmine mensup olanlardan ve onların mallarından birçoğunu helâk eder. “Herşeyi” sözü çokluktan kinaye olarak kullanıldı.

“Rabbinin emriyle” rüzgârın Rabbi'nin emriyle.

Âsımç Hamza ve Halef'e göre, (.....) şeklindedir.

Yani “onların evlerinden haşka hiçbirşey görülmemektedir” , demektir. Diğerlerine göre ise “Onların evlerinden başka hiçbirşey göremezsın” şeklindedir. Hitap bakan herhangi biri içindir.

“İşte biz suç işleyen toplumu böyle cezâlarıdırırız.”

Yani onların günahı gibi günah işleyen kişiyi ya da kişileri böyle cezâlarıdırırız, demektir. Bu Arap müşrikleri için bir sakındırmadı!'. İbni Abbâs (radıyallahü anh) dan şöyle nakledilmiştir:

“Hûd (aleyhisselâm) ve beraberindekiler bir ağıla çekildiler ve onlara bu rüzgârdan nefislerinin hoşuna giden şeyden başkası isabet etmedi. O yer ile gök arasında mahfe içindeki Âd'a mensup kişilere geliyor ve onların kafa kemiklerini taşla kırıyordu.”

26

Andolsun ki onlara da size vermediğimiz kudret ve kuvveti vermiştik. Kendilerine kulaklar, gözler ve kalpler vermiştik. Fakat kulakları, gözleri ve kalpleri kendilerine bir fayda sağlamadı. Zira bile bile Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlardı. Alay edip durdukları şey, kendilerini kuşatıverdi.

(.....) Nâfiyedir.

Yani size vermediğimizi, demektir. Ancak (.....) nın benzeriyle bir araya gelmesi sırasında çirkin görülen tekrardan dolayı lâfzen daha güzeldir.

(.....) nın aslının (.....) olduğu tekrarın çirkinliğinden dolayı da elifin (.....) ye çevrildiği görülmüyor mu? (.....) sıla kılınıp, “Biz onlara size verdiğimiz kudret ve serveti vermiştik” şeklinde de tevil edilmiştir. Ancak doğru olan (.....) maa ilkidir. Nitekim Allahu Teâlâ:

“Onlar eşya ve görünüş bakımından daha güzeldi...” Meryem, 74.

“Onlar onlardan daha çoktu ve kuvvet, eser yönünden de daha kuvvetliydi.” Ğafir,82. buyurmuştur.

(.....) manasınadır. Ya da sıfatlanmış nekradır.

“Kendilerine kulaklar gözler ve kalpler vermiştik.”

Yani idrak edip anlama aletlerini vermiştik. “Kendilerine hiçbir fayda sağlamadı.”

Yani faydadan hiçbirşey demektir. O da o faydadan az bir şeydir.

(.....) sözüyle mensûb kılınmıştır.

“kötülük yaptığı için onu dövdüm” ve (.....) sözlerinde sebep edatı ile zarf eşit olduğu için zarf sebep edatı yerine geçmiştir. Çünkü “sen onu kötülük yaptığı vakitte dövdüğünde ona o vakitte kötülük yaptığı için dövdün” , demektir. Ancak (.....) ve (.....) bu hususta galip kılınmışlardır, diğer zarflar değil.

“Kendilerini kuşatıverdi” kendilerine iniverdi, “alay edip durdukları şey” alaya almalarının cezâsı.

Bu Mekke kâfirleri için tehdittir. Daha sonra, “Andolsun biz çevrenizdeki memleketleride yok ettik” sözüyle onlara karşı tehdidi artırdı.

27

Andolsun biz, çevrenizdeki memleketleri de yok ettik. Belki doğru yola dönerler diye âyetleri tekrar tekrar açıkladık.

Ey Mekke halkı! Andolsun ki biz çevrenizdeki Semûd'un Hicrin ve Lût kavminin şehirleri gibi şehirleri de yok ettik.

Kastolunan şehirlerin halkıdır. Bu sebepten “doğru yola dönerler diye âyetleri tekrar tekrar açıkladık” buyurmuştur.

Yani azgınlıktan îmana dönerler diye onlar delilleri ve envai çeşit ibretleri tekrar tekrar getirdik, iima yine de dönmediler.

28

Andolsun ki kendilerine yakınlık sağlamak için Allah'tan başka tanrı edindikleri şeyler, kendilerine yardım etselerdi ya! Hayır, onlardan kaybolup gittiler bu onların yalan olarak uydurup durdukları şeydir.

“Yardım etselerdi ya “yardım etmeli değil miydi?

Kurban kendisiyle Allah Teâlâya yaklaşıları şeydir.

Yani, onları kendilerini Allah'a ulaştıran şeyler edindiler. Ve “Bunlar Allah katında şefâatçilerimizdir.” Yûnus, 18. dediler.

(.....) nin iki mefûl ünden (.....) ye döneni hafzedilmiştir.

Yani “onları edindiler” demektir. İkincisi (.....) dir.

(.....) hâldir.

“Hayır, onlardan kaybolup gittiler” onlara yardım etmekten uzaklaştılar.

(.....) (bu) sözü, tanrılarının yardımının mümkün olmamasına ve onlardan uzaklaşmalarına işarettir.

Yani bu onların uydurması -ki o onların putları tanrı edinmeleridir- ve Allah (celle celâlühü) ortak koşmalarının ve Allah'a (celle celâlühü) yalan uydurmalarının semeresidir.

29

Hani cinlerden bir gurubu Kur'ân'ı dinlemeleri için sana yöneltmiştik. Kur'ân'ı dinlemeye hazır olduklarında (birbirlerine) “susun” dediler. Kur'ân'tan olunca da uyarıcılar olarak kavimlerine dönmüşlerdi.

“Hani cinlerden bir gurubu sana yöneltmiştik.” Nusaybin cinlerden bir gurubu sana meylettirmiş ve sana yönlendirmişti. Nefer: Ondan az kişidir.

“Kur'ân'ı dinlemeleri için” Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) den: “hazır olduklarında” Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in yanına geldiklerinde ya da Kur'ân'ı ondan dinlemeye hazır olduklarında demektir.

Bir kısmı diğerlerine dinleyerek “susun” dediler.

. Rivâyet olunduğuna göre cinler haber çalıyorlardı. Gökyüzü kararmaya başlanınca ve onlar yakıcı ateşlerle taşlanınca: “Bu ancak meydana gelen bir olay sebebiyledir” dediler. Aralarında reisleri Zevbea olduğu hâlde Nusaybin ya da Ninova cinlerinin büyüklerinden yedi ya da dokuz kişiden oluşan bir gurup kalktılar. Tihameye varıncaya kadar gittiler. Daha sonra Nahle vadisine doğru süratle yürüdüler. Orada Resûlullah (sallallahü aleyhi

ve sellem) ile karşılaştılar. Ayaktaydı. Gece yarısı namaz kılıyordu. Ya da sabah namazını kılıyordu. Okuyuşuna kulak verdiler. Said b. Cübeyr'den (radıyallahü anh) şöyle nakledilmiştir:

“Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) cinlere bir şey okumadı ve onları görmedi. O namazında okuyordu. Onlarda ona geliyorlar durup dırılıyorlardı. Hâlbuki o bunu bilmiyordu. Daha sonra Allah ona onların (kendisini) dinlediklerini haber verdi.

Denildi ki: “Bilâkis Allah (celle celâlühü), Peygamberine (sallallahü aleyhi ve sellem) cinleri uyarmasını ve onlara Kur'ân'dan okumasını emretmiştir. Bu sebeple ona onlardan bir gurup yönelmiştir.”

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Efendimiz şöyle buyurmuştur:

“Ben bu gece cinlere Kur'ân okumakla emrolundum. Bana kim arkadaşlık eder?” bunu üç kere söyledi. Abdullah b. Mesud (radıyallahü anh) dışında herkes başını öne eğerek sustu. O (radıyallahü anh) şöyle dedi:

“Cin gecesi benden başka kimse gitmedi. Ayrıldık. Hacun yolunda Mekke'nin en üst taraflarına çıktık. Resûlullah benim için bir çizgi çizdi ve'Sana dönünceye kadar buradan dışarı çıkma'dedi. Daha sonra Kur'ân okumaya başladı. Anlaşılmaz şiddetli sesler duydum. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bana:

- Bir şey gördün mü? dedi. Ben:

- Evet kara adamlar, dedim.

- Onlar Nusaybin cinleridir onikibin kişiydiler, dedi. Onlara okuduğu süre ise Alak suresiydi.”

“Kur'ân tamam olunca...” Peygamber Efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem) okuyuşunu bitirince “uyarıcı olarak kavimlerine dönmüşlerdi.” Onların uyarıcıları olarak...

30

Ey kavmimiz dediler. Şüphesiz biz Mûsa'dan sonra indirilen kendinden öncekini doğrulayan, Hakka ve doğru yola ileten bir kitap dinledik.

“Mûsa'dan sonra” dediler. Çünkü onlar Yahûdî dini üzere idiler. İbni Abbâs (radıyallahü anh) dan şöyle nakledilmiştir:

“Cinler, İsa (aleyhisselâm)'in hadisesini işitmemişlerdi.”

Kendinden önceki kitapları doğrulayan. Hakka yani Allah Teâlâ'ya ve doğru yola ileten bir kitap dinledik.

31

Ey kavmimiz! Allah'ın davetçisine uyun. Ona îman edin ki Allah da sizin günahlarınızdan bir kısmım bağışlasın ve sizi acı bir azaptan korusun.

“Allah'ın davetçisine” yani Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'e. Ebû Hanîfe (rahmetüllahi aleyh) bu ayetten dolayı:

“Onlar için sevap yoktur. Ancak cehennemden kurtuluş vardır.” Demiştir. Mâlik, İbni Ebi Leyla Ebû Yûsuf ve Muhammed (Allah onlara rahmet etsin):

“Onlar cennete girerler. Yerler ve içerler.” dediği nakledilmiştir.

32

Allah'ın davetçisine uymayan kimse, yeryüzünde Allah'ı âciz bırakacak değildir. Kendisi için Allah'tan başka dostlar da bulunmaz. İşte böyleler apaçık bir sapıklık içindedirler.

“Allah'ın davetçisine uymayan kimse yeryüzünde Allah'ı âciz bırakacak değildir.”

Yani kaçtığı hiçbir yer onu O'ndan kurtaramaz.

33

Gökleri ve yeri yaratan bunları yaratmakla yorulmayan Allah'ın ölüleri diriltmeye de gücünün yettiğini görmüyorlar mı? Evet, O herşeye Kâdirdir.

“Bunları yaratmakla yorulmayan... “Bu:

“Andolsun ki biz gökleri ve yeri ikisi arasındakileri altı günde yarattık. Bize hiçbir yorgunluk dokunmadı.” Kaf, 38. âyetindeki gibidir.

Bir işin yapılış şeklini bilemediğinde (.....) İşi yapmaktan âciz kaldım, apışıp kaldım'denir. (.....) mahallen merfûdur.

Çünkü o (.....) nin haberidir. Abdullah b. Mesud'un (radıyallahü anh) (.....) şeklinde ki kırâati buna delalet etmektedir. Âyetin başında (.....) ve onun devamındaki ler üzerine olumsuzluk geldiği için (.....) gelmiştir.

Zeccâc şöyle demiştir:

“Eğer (.....) Zeyd'in ayakta olduğuna inanmadım'deseydim câiz olurdu.”

Sanki “Allah Kâdir değil midir? Denilmiştir. (.....) kelimesinin onların görmeleri için değil de, diriliş ve diğer hadiseler gibi herşey üzerine kudretini tescil için geldiği görülmüyor mu? “Evet” kelimesi olumsuzluğun cevâbıdır.

34

İnkâr edenler ateşe sunulacakları gün “Nasıl bu gerçek değil miymiş?” denildiğinde “Evet Rabbimiz andolsun ki gerçekmiş” derler. O da “Öyleyse inkâr etmenizden dolayı azâbı tadın” der.

“İnkâr edenler” ateşe sunulacakları gün onlara “Bu hak değilmiymiş? denir.

Zarfı () nasbenden amil, gizli “dedi” sözüdür. “Nasıl bu gerçek değil miymiş?” sözü azâba işarettir. “İnkâr etmenizden dolayı” dünyadaki inkârınız sebebiyle.

35

O hâlde peygamberlerden azim sâhibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret. Onlar hakkında acele etme. Onlar vadedildikleri azâbı gördükleri gün sanki dünyada gündüzün sadece bir saati kadar kaldıklarını sanırlar. Bu bir tebliğdir. Yoldan çıkmış topluluktan başkası helâk edilir mi hiç?

“Azim sâhibi” ciddiyet sebat ve sabır sâhibi (.....) deki (.....) teb'iz içindir. Azim sâhibleri ile kastolunan, Ahzap süresinde zikrolunanlardır:

“Hani biz peygamberlerden söz almıştık. Senden, Nûh'tan, İbrâhîm'den, Mûsa'dan ve Meryem oğlu İsa'dan” Ahzâb,7.

Yûnus (aleyhisselâm) onlardan değildir. Nitekim Allahu Teâlâ Hazretleri:

“Balık sâhibi (Yûnus (aleyhisselâm)) gibi olma” buyurmuştur.

Ve aynı şekilde Hazret-i Âdem (aleyhisselâm) onlardan değildir. Mevla Teâlâ'nın şu kavlinde buyurduğu gibi: “Onda azim bulamadık” Ta-Ha, 115.

Ya da buradaki (.....) beyan içindir. O zaman da (.....) bütün peygamberlerin sıfatı olur.

“Onlar hakkında acele etme” Kureyş hususunda azap edilmesi hususunda acele etme.

Yani onun acele inmesi hususunda onlara beddua etme zira o gecikse de kesin olarak onlara inecektir.

“Onlar vadedildikleri azâbı gördükleri gün sanki dünyada gündüzün bir saati kadar kaldıklarını sanırlar.”

Yani onlar o zaman dünyada kaldıkları müddeti az görürler. Öyle ki onu gündüzün ancak bir saati gibi hesap ederler.

“Bu bir tebliğdir” yani size edilen bu nasihat, öğüt hususunda yeterlidir. Ya da bu peygamberlerden bir tebliğdir. Ya da bu peygamberlerden bir tebliğ demektir. Yoldan çıkmış topluluklardan başkası azap helâki ile helâk edilir mi hiç? Mana onunla öğüt almaktan ve gerekleriyle amel etmekten uzaklaşan müşriklerden başkası Allah'ın azâbıyla elbette helâk edilmeyecektir, şeklindedir. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

“Kim Ahkaf Sûresini okursa Allah (celle celâlühü) ona dünyadaki her kum sayısınca on iyilik yazar.”

MUHAMMED

SÛRESİ

Bu sûre Kıtâl sûresi diye de isimlendirilmiştir. Medine'de nâzil olmuştur.

Mekke'de nâzil olduğu da söylendi. Otuz sekiz ya da otuz dokuz ayettir.

1

İnkâr edenlerin ve Allah yolundan alıkoyanların işlerini Allah boşa çıkarmıştır.

Yani İslam'a" girmekten yüz çevirip kaçınanların, ya da İslam'dan başkalannı kaçındıranların işlerini Allah boşa çıkarmıştır. Cevheri şöyle demiştir:

(.....) — Yüz çevirdi', "Menetti, sakındırdı" demektir. Onlar, Bedir günü yemek yedirenlerdi. Ya da ehli kitaptır ya da inkâr edip yoldan saptıran her bir kimse hakkında geneldir."

"Amellerini boşa çıkarmıştır." Onları iptal etmiş heder etmiştir. Bunun hakikati onları zayi kılmıştır. Onları kabul eden ve onlara sevap veren hiç kimse yoktur, onlar kayıp develer gibidir. Onların amelleri inkâr içinde oldukları hâlde işledikleri, sılaı rahîm, yemek yedirme ve Mescidi Haram'ın tamiri gibi amellerdir. Ya da Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e tuzak kurma ve Allah yolundan menetme gibi işledikleri amellerdir.

2

İman edip sâlih ameller işleyenlerin Rabbleri tarafından hak olarak Muhammed'e indirilen gerçeğe inananların günahlarını Allah örtmüştü ve hallerini düzeltmiştir.

"İman edip sâlih ameller işleyenler..." onlar Kureyş'ten veya ensardan ya da ehli kitaptan olan insanlardır. Ya da geneldir.

"Muhammed'e İndinlen gerçeğe..." O Kur'ân'dır. İmanın kendisine inanılması gerekenler arasından Rasûlüne indirilene tahsisi onun şanının yüceltilmesi içindir. Bunu muarıza cümlesiyle -ki o da o (Kur'ân) haktır. Rableri tarafındandır- sözüdür ile tekid etti. Denildi ki:

"Muhammed'in (sallallahü aleyhi ve sellem) dini gerçek olandır. Zira o diğerlerini neshettiği hâlde ona nesh gelmez."

"Günahını örtmüştür," döndükleri ve tevbe ettikleri için îmanları ve sâlih amelleri sebebiyle onlardan geçmişde sudur eden küfrü ve günahları örtmüştür.

"Hallerini düzeltmiştir,"

Yani din işlerinde muvaffak kılmasıyla ve yardım etmek suretiyle dünyaya hâkim kılmasıyla hallerini ve durumlarını düzeltmiştir.

3

Bunun sebebi inkâr edenlerin bâtıla uymaları, inananların da rablerinden gelen hakka uymuş olmalarıdır. İşte böylece Allah insanlara kendi davranışlarını anlatır.

(.....) mübtedadır. Ondaki sonrasının haberi.

Yani bu iş -ki o iki guruptan birinin amellerinin boşa çıkarılması ve ikincilerin günahlarının örtülmesi ve hallerinin ıslahıdır- kimilerinin bâtila -ki o şeytandır- tabi olmaları kiminin de hakka -ki o Kur'ân'dır- tabi olmaları sebebiyledir.

“İşte böylece” böyle bir misalle “anlatır” açıklar. (.....) deki zamîr (.....) ye döner.

Ya da ibret almaları için insanlara böyle misaller getirir manası üzere zikredilen iki guruba döner. Bâtıla tabi olmayı kâfirlerin ameline, hakka tabi olmayı da mü'minlerin ameline misal kıldı. Ya da kâfirlerin, amellerinin yok olmasını, kâfirlerin hüsrânım mü'minlerin günahlarının, bağışlanmasını da iyilerin başarısına misal kıldı.

4

(Savaşta) İnkâr edenlerle karşılaştığımız zaman boyunlarını vurun. Nihayet onları iyice vurup sindirince bağı çıkıca bağlayın. Savaş sona erince de artık ya karşılıksız ya da fidye karşılığı salıverin. Harp ağırlığını kaybedip sona erinceye kadar (kâfirlere böyle davranın). Emir budur. Durum şu ki Allah dileseydi onlardan intikam alırdı. Fakat sizi birbirinizle denemek ister. Allah yolunda öldürülenlere gelince Allah onların yaptıklarını boşa çıkarmaz.

(.....) (karşılaşma) kelimesindendir. O da harftir.

(.....) cümlesinin aslı (.....) dir. Fiil hazfedilmiş mastar öne geçirilmiş ve mefule muzaf olarak onun yerine geçmiştir. Bunda tekit manası vermekle birlikte kısaltma vardır. Çünkü sen mastarı zikredersin ve ondaki nasbla fiili gösterirsin. Boyunların vurulması savaştan kinayedir. Diğer azaların değilde özellikle boyunların vurulmasının gerekliliği kastedilmektedir. Çünkü inanın öldürülüşü başka yerlerine vurulsa da çok defa boynuna vurulmasıyla olur. Dolayısıyla bu öldürmekten kinaye olarak vaki olmuştur.

“Onlara iyice vurup sindirince” onları öldürmeyi çoğaltınca “bağı sıkıca bağlayın” onları esir alın.

(.....) ın üstünü ve esresiyledir. Kendisiyle bağlarıyan şeyin ismidir. Mana: “Esirlerin iplerini sıkı bağlayın ki sizden kurtulup kaçmasınlar,” demektir. Onları esir aldıktan sonra da ya karşılıksız ya da kinaye karşılığı olarak salıverin.

(.....) ve (.....) kelimeleri iki gizli fiille mensupturlar.

Yani ya karşılıksız olarak iyilik yapın ya da fidye karşılığı olarak serbest bırakın, demektir. Mana: “Esir aldıktan sonra iki iş arasında (karşılıksız olarak salıvermekle fidye karşılığı olarak salıvermek arasında) muhayyerliktir.”

Bize göre müşrik esirlerin hükmü öldürülmek ya da köle haline getirilmektir. Âyette zikredilen karşılıksız, ve fidye karşılığı olarak Salıvermek “müşrikleri öldürün” Tevbe, 5. ayetiyle neshedilmiştir. Çünkü Berae Sûresi en son inen surelerdendir. Mücahid'den şöyle nakledilmiştir:

“Gün karşılıksız ve fidye karşılığı salıverme günü değildir. Gün, Müslüman olması ya da boynunun vurulması günüdür.”

Ya da cizyeyi ve Müslüman esirlerine karşı esirlerini değiştirmeyi kabul ettikleri için bırakırlar. Tahavi bunu İmâmeyn'in kavli olduğu hâlde Ebû Hanîfe'den (rahmetüllahi aleyh) mezhep olarak rivâyet etmiştir. Meşhur olan onun (Ebû Hanîfe'nin (rahmetüllahi aleyh)) onların tekrar bize karşı harbetmemeleri için ne mal ne de başka bir şey karşılığı salıverilmesini kabul etmediğidir.

Şâfiî ye göre imâm (devlet başkanı) dört şeyden birini seçebilir öldürme, köle haline getirme, Müslüman esirler karşılığında salıverme ve karşılıksız salıverme.

“Savaş ağırlıklarını bırakınca” silah ve at gibi ancak kendisiyle savaşı yapıldığı ağırlıklar ve aletler terkedince demektir. Denildi ki:

(.....) günahlarını demektir.

Yani savaşılan müşrikler Müslüman olmak suretiyle şirklerini terkedince demektir. (.....) kelimelerini ya da (.....) ve (.....) kelimelerine taallûk etmektedir. Her iki taallûka göre manası Şâfiî'ye (rahmetüllahi aleyh) göre onlar müşriklerle harp olmayıncaya kadar ebedî olarak bu şekilde devam ederler. Bu da onların gücünün kalmadığı zamandır.

İsa (aleyhisselâm)'ın indiği zamandır da denildi. Ebû Hanîfe (rahmetüllahi aleyh) ye göre ise (.....) ve (.....) kelimelerine taallûk ederse mana: “Harb ağırlıklarını bırakıncaya kadar öldürür ve esir alırsınız.” Bu da müşriklerin gücünün kalmadığı zamandır.

(.....) ve (.....) kelimelerine taallûk ederse mana Bedir Harbi ağırlıklarını bırakınca onları karşılıksız olarak ve fidye karşılığında Salıverirsiniz demektir. Ancak bu mana (.....) ve (.....) kelimelerinin zikrettiğimiz tevil üzere tevil edilmesiyle gerçekleşir.

(.....), “durum budur” demektir. O zaman da (.....) mahallen mensûbtur. Allah (celle celâlühü) dileyseydi yere batırma ya da gürültü ve zelzele, ya da daha başka yok etme sebepleriyle onlardan savaşmaksızın intikam alırdı. Lakin O (celle celâlühü) sizi birbirinizle yani, mü'minleri kâfirlerle denemek için, mü'minleri arındırmak kâfirleri de helâk etmek için size savaşmayı emretti.

Basra kırâat imâmları ve Hafs'a göre (.....) şeklinde diğerlerine göre ise (.....) şeklindedir.

5

Allah onları hidâyete iletecek ve durumlarını düzelterek.

Allah onları cennet yoluna hidâyet edecek ya da münker ve nekir meleklerine cevap vermede doğruya hidâyet edecek demektir. “Durumlarını düzelterek” hasımlarını râzı kılacak ve amellerini kabul edecek.

6

Onları kendilerine tanıttığı cennete sokacak.

Mücahid'den şöyle nakledilmiştir:

“Onlara oradaki meskenlerini tanıtmıştır. Öyle ki onlar meskenlerini sormaya bile ihtiyaç duymazlar.”

Ya da onları kendileri için güzelleştirdiği cennete sokacak demektir. (.....) güzel koku manasına gelen (.....) kelimesindendir.

7

Ey îman edenler! Eğer siz Allah(ın dinin)e yardım ederseniz Allah da size yardım eder. Ayaklarınızı sağlam tutar.

“Allah'a yardım ederseniz” yani Allah'ın (celle celâlühü) dinine ve peygamberine yardım ederseniz, Allah (celle celâlühü) da düşmanlarınıza karşı size yardım ve imdat eder. Harp meydanlarında ayaklarınızı sağlam tutar. Veya İslam yolu üzere ayaklarınızı sağlam tutar demektir.

8

İnkâr edenlere gelince onların hakkı yıkımdır. Allah onların yaptıklarını boşa çıkarmıştır.

(.....) mahallen merfûdur, mübtedadır. Haberi (.....) dur. (.....) sözü (.....) nasbenden fiil üzerine atfedilmiştir. Çünkü mana, “kahrolsunlar” şeklindedir.

(.....) yüz üstü yıkılmak demektir. İbni Abbâs (radiyallahü anh) dan şöyle nakledilmiştir:

“Dünyada öldürülmeleri âhirette de cehheneme yuvarlanmalarını kastetmektedir.”

9

Bunun sebebi Allah'ın indirdiğini beğenmemeleridir. Allah da onların amellerini boşa çıkarmıştır.

Bunun sebebi yüz üstü yıkılmalarının ve yoldan çıkmalarının, sebebi “Allah'ın indirdiğini” yani Kur'ân'ı beğenmemeleridir.

10

Onlar yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki, kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görsünler? Allah onları yere batırmıştır. Kâfirlere de onların benzeri vardır.

“Onlar” yani ümmetinin kâfirleri. “Allah onları yere batırmıştır” onları kökten yok etmiştir. “Kâfirlere de onların benzeri vardır” Kureyş müşriklerine de bu helâkin benzeri vardır, demektir. Çünkü yere batırma sözü buna delalet etmektedir.

11

Bu Allah'ın inananların yardımcısı olmasından dolayıdır. Kâfirlere gelince onların yardımcıları yoktur.

“Bu” yani mü'minlere yardım edilmesi ve kâfirlerin akibetlerinin kötü olması. “İnananların yardımcısı” onların dostu ve yardımcısı.

“Kâfirlere gelince onların mevtası yoktur” yani yardımcıları yoktur. Zira Allah (celle celâlühü) yaratma sahip olma ve üzerlerinde tasarruf etme cihetlerinden bütün kulların mevlasıdır. Yardım cihetinden ise hassaten mü'minlerin mevlasıdır.

12

Muhakkak ki Allah inanıp sâlih amel işleyenleri altlarından ırmaklar akan cennetlere sokar. İnkâr edenler ise (dünyada) zevklenirler. Hayvanların yediği gibi yerler. Onların yeri ateştir.

“İnkâr edenler zevklenirler...” dünya hayatının metayıyla az bir zaman faydalanırlar. “Hayvanların yediği gibi yerler” hayvanların yemliklerinde ve otlaklarında yakında kesileceklerinden gâfil olarak yemesi gibi, onlar da akibetlerini düşünmeksizin gâfil bir şekilde yerler, “onların yeri ateştir” kalacakları yer ve makam ateştir.

13

Biz halkı seni yurdundan çıkaran şehirden daha kuvvetli nice şehirleri yok ettik. Fakat onlara bir yardım eden çıkmadı.

(.....) yani nice şehirleri demektir. Çokluk içindir. “şehirler” sözüyle halkını kasdetmiştir. Bu sebepten dolayı (.....) demiştir.

“Seni çıkaran... “yani senin çıkışma sebep olan kavimden daha kuvvetli nice şehirleri yok ettik. “Fakat onlara yardım eden çıkmadı” yani onlara yardım eden ve onlardan azâbı defeden hiç kimse olmadı.

14

Rabbinden apaçık bir delil üzerinde bulunan kimse, kötü işi kendisine süslendinlen ve kötü arzularına uyan kimse gibi olur mu?

“Rabbinden apaçık bir delil üzerinde bulunan kimse” yani O'nun katından bir delil ve burhan -ki o kâfirleri âciz bırakan Kur'ân ve diğer mu'cizelerdir- üzere olan kimse demektir. Bununla Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'i kastetmektedir.

“Kötü işi kendisine süslü gösterilen ve kötü arzularına uyan kimse “Bunlar şeytanın kendilerine ortak koşmalarını Allah ve Rasûlune karşı düşmanlıklarını güçlü gösterdiği Mekke halkıdır.

(.....) in hem lâfzı ve hem de manası üzere (.....) demiştir.

15

Muttakilere vadolunan cennetin durumu şöyledir: İçinde bozulmayan sudan ırmaklar tadı değişmeyen süttten ırmaklar, içenlere lezzet veren şaraptan ırmaklar ve süzme baldan ırmaklar vardır. Orada meyvelerin her çeşidi onlarındır. Bunların da ötesi Rabblerinden bir bağışlama vardır. Bu ateşte ebedî kalan ve bağırsaklarını parça parça edecek kaynar su içirilen kimselerin durumu gibi olur mu hiç?

“Cennetin durumu” tabiatı şaşkınlık veren cennetin durumu.

“Muttakilere” şirkten sakınanlara. (.....) sılanın hükmüne dâhildir. Onun tekrarı gibidir. Senin (.....) sözünün doğruluğu görülmüyor mu?

Ya da (.....) hâldir.

Yani (.....) “orada ırmaklar var olduğu, hâlde” demektir.

“Bozulmaya sudan” rengi kokusu ve tadı değişmeyen. Suyun tadı ve kokusu değiştiğinde (.....) denir. Mekke kırâat imâmlarına göre (.....) şeklindedir.

“Tadı değişmeyen süttten” dünya sütlerinin ekşimesi ve diğer değişikliklere uğraması gibi ekşimez ve bozulmaz. (.....) kelimesi (.....) kelimesinin müennesidir. O da lezzet veren demektir.

“İçenlere lezzet veren” yani sırf lezzetlenmedir. Bununla birlikte aklın gitmesi sarhoşluk, baş ağrısı ye şarabın diğer afetlerinden herhangi biri yoktur. “Süzme baldan ırmaklar” arının karnından çıkmadı ki ona bal mumu ve diğer şeyler karışsın.

(.....) mübtedadır. Haberi (.....) cümlesidir.

“Kaynar su” son derece sıcak. Takdir şudur: “Cennetin durumu, cehennemde ebedî kalacak kişinin cezâsının durumu gibi midir?”

İnkâr edatıyla başlayan sözün hükmü altına girdiği ve onun yerine geldiği için bu, manası olumsuz, şekli olumlu olan bir sözdür.

İnkâr edatıyla başlayan söz de (.....) ayetidir. İnkâr edatının hazfedilmesi faydası, delil ile bağlarıyan kişi ile nevasına tabi olan kişinin arasım bir kıları kişinin inadını ziyadesiyle tasvir ve onun, ırmakların içinde aktığı cennetle, halkına kaynar sular içirilen cehennem arasında eşitliği savunan kişi durumunda olduğunu ifadedir.

16

Onların aralarında öyleleri vardır ki seni dinler. Fakat senin yanından çıkınca kendilerine bilgi verilmiş olanlara “az önce ne demişti?” diye sorarlar. Onlar Allah'ın kalplerini mühürlediği heva ve heveslerine uyan kimselerdir.

Onlar münâfıklardır. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in meclisine geliyorlar sözlerini işitiyorlar, fakat küçümsedikleri için dikkat etmiyorlar ve fikir vermiyorlardı. Dışarı çıktıklarında da sahâbeden ilim sahiplerine alay yollu “biraz önce ne dedi?” diyorlardı.

17

Doğru yolu bulanlara gelince Allah onların hidâyetlerini artırır ve onlara takvasını (ateşten nasıl korunacaklarını) öğretir.

İman etmek ve Kur’ân dinlemek suretiyle doğru yolu bulanlara gelince Allah (celle celâlühü) onların hidâyetini, yani basiret ve ilmini artırır. Ya da onların göğüslerini genişletir. “Onlara takvasını verir” yani takva hususunda onlara yardım eder ya da onlara takvalarının karşılığını verir ya da onlara korunacakları şeyi açıklar, demektir.

18

Onlar kıyamet zamanının ansızın gelip çatmasından başka bir şey mi bekliyorlar? Şüphesiz onun alâmetleri belirmiştir. Kendilerine gelip çatınca ibret almaları neye yarar?

(.....) bekliyorlar manasınadır. (.....) onun onlara gelmesini beklemektir. Bu (.....) kelimesinden bedeli istimaldir. “Ansızın” birden “onun alâmetleri belirmiştir” o da Muhammed (aleyhisselâm)’in gönderilişi, ayın yarılmaması ve dumandır. Denilmiştir ki:

“Onun alâmetleri akraba ile ilişkinin kesilmesi iyilerin azalması ve kötülerin çoğalmasındır.”

Ahfeş: (.....) cümlesinin takdiri” kendilerine gelip çatınca ibret almaları neye yarar?” şeklindedir demiştir.

19

Bil ki Allah'tan başka ilâh yoktur. (Ey Resûlüm Muhammed) Hem kendilerinin hem de mü'min erkeklerin ve mü'mine kâdirîların günahının bağışlanmasını dile. Allah gezip dolaştığınız yeri de duracağınız yeri de bilir.

(.....) deki (.....) zamîri şandır. Mana: “Allah'ın birliğine dair üzerinde bulunduğu ilim üzere sabit olur. Senin günahının ve senin dinin üzere bulunanların günahlarının bağışlanmasını istemek suretiyle tevazu ve alçak gönüllülük üzere sabit olur.”

Te'vilat şerhinde şöyle denilmiştir:

“Onun günahının olması câizdir. Bu sebeple Allah ona onun bağışlanmasını istemesini emretmiştir. Fakat biz onu bilmiyoruz. Şu kadar var ki peygamberlerin günahı efdal olanın terkidir. Çirkin işin işlenmesi değildir. Bizim günahımız ise küçük büyük çirkinliklerin işlenmesidir.”

Denildi ki bu ayetlerdeki (.....) ler aralarında bitişiklik olan cümlelerin birbirine bağlanması içindir.

“Allah gezip dolaştığınız yeri bilir” geçimliğiniz ve ticaretiniz için gezip dolaştığınız yeri bilir, duracağınız yeri de kaldığınız evleri de bilir, demektir. Ya da hayatınızda gezip dolaştığınız yerleri ve kabirlerde kalacağınız yeri bilir. Ya da amellerinizde gezip dolaştığınız yerleri ve cennette ya da cehennemde kalacağınız yeri bilir, demektir. Allah'ın sakımlmaya, korkulmaya ve istiğfar edilmeye layık olması, bunun bir benzeridir. Süfyan b. Uyeyne'ye ilmin üstünlüğünden soruldu da o:

“Bil ki'Allah'tan başka ilâh yoktur hem kendinin hem de mü'min erkeklerin ve mü'mine kâdirîların günahının bağışlanmasını dile', âyetini işitmedin mi? (orada) ilimden sonra amelle emretti” diye cevap verdi.

20

İman etmiş olanlar “keşke cihad hakkında bir süre indirilmiş olsaydı derler. Ama hükmü açık bir süre indirilip de onda savaştan söz edilince kalplerinde hastalık olanların, ölüm baygınlığı geçiren kimsenin bakışı gibi sana baktıklarını görürsün. Onlara yakışan da budur!

İman edenler “İçinde cihadın zikredildiği bir süre indirilseydi” derler. Cihad manasındaki muhkem süre inince ve onda savaştan söz edilince, yani onda cihad emredilince kalplerinde nifak olanların sana ölüm baygınlığı geçiren kimsenin bakışı gibi baktığını görürsün.

Yani münâfikların kendi aralarında bundan rahatsız olduklarını, daraldıklarını, korku ve endişeden dolayı da ölüm esnasında kendisine baygınlık isabet etmiş kişinin bakışı gibi gözlerinin donduğunu görürsün.

Muhkemdir, yani manası açıktır. Müteşabih olmayan, savaşırlı gerekliliğinden başka hiçbir tefsire ihtimali olmayandır.

Katâde'den şöyle nakledilmiştir:

“İçinde savaş zikri geçen her süre muhkemdir. Bunlar üzerinde nesih varid olmamıştır. Hükümleri kıyamete kadar bâkîdir.”

“Onlara yakışan da budur!” vay onların haline'manasına tehdittir.

(.....) kelimesinden ismi tafdildir. O da yaklaşmak demektir. Manası istenmeyen şeyin onlara isabet etmesiyle onlar aleyhine yapılan bedduadır.

21

(Onların vazifesi) İtaat ve güzel sözdür. İş ciddiye bindiği zaman Allah'a sadakat göstereceklerdi elbette kendileri için daha hayırlı olurdu.

“İtaat ve güzel sözdür” bu başlangıç cümlesidir.

Yani, “İtaat ve güzel söz onlar için daha hayırlıdır” demektir. İş ciddiye bindiğinde ve savaş onlara farz olduğunda iman ve taat hususunda Allah'a sadakat göstereceklerdi, sadakat onlar için cihadın çirkin görülmesinden daha hayırlı olurdu.

Daha sonra azarlamak ve korkutmak suretiyle gaib sığınağından muhatap sığınağına geçti. Şöyle buyurdu:

22

Demek sizler iş başına gelecek olursanız yeryüzünde bozgunculuk yapacak akrabalık bağlarınızı da koparacaksınız öyle mi?

Yani: “Şayet siz, Resûlullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) dininden ve sünnetinden yüz çevirerseniz, o hâlde sizden, câhiliye döneminde, üzerinde bulunduğunuz çapulculuk yağmacılık, akrabaların birbirini öldürmesi ve kız çocuklarının diri diri toprağa gömülmesi gibi işleri yapmaya dönmeniz umulur.”

(.....) nın haberi (.....) dur. Şart isim ve haber arasında mutarıza cümlesidir. Takdiri:

(.....) şeklindedir.

23

İşte bunlar, Allah'ın kendilerini lanetlediği, sağır kıldığı ve gözlerini kör ettiği kimselerdir.

“İşte bunlar” zikredilenlere işarettir. “Allah'ın kendilerine lanetlediği” kendilerini rahmetinden uzaklaştırdığı. “Kendilerini sağır kıldığı” öğüt dinleme hususunda sağır kıldığı. “Gözlerini kör kıldığı” gözlerin hidayet yolunu görmekten kör kıldığı kimselerdir.

24

Onlar Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalpleri kilitli mi?

“Onlar Kur'an'ı düşünmüyorlar mı ? “ki ondaki öğütlen yasakları da isyankârlara karşı yapılan tehditleri bilip isyan etmeye cesaret etmeseler.

“Yoksa kalpleri kilitli mi” sözündeki (.....),'evet'manasındadır. Tekdir hemzesi onların kalplerinin kilitli olduğunu ve onlara zikrin ulaşamayacağını tescil için gelmiştir. “Kalpler” sözü nekra kılınmıştır. Çünkü kastolunan bu hususta durumu kapalı katı kalplerdir. “Kilitler” kalplere isnad edilmiştir. Çünkü kastolunan onlara mahsus olan kilitlerdir. O da açılması zor olan inkâr kilitleridir.

Âyetlerde geçen “kötülükler kalplerini paslandırmıştır” (.....) — “Allah onların kalplerini mühürlemiştir” ve “kalplerini mühürlemiştir” gibidir, açılmaz.

25

Şüphesiz ki kendilerine doğru yol belli olduktan sonra ona arkalannı dönenleri şeytan sürüklemiş ve kendilerine ümit vermişlerdir.

Yani münâfıklar hak kendilerine açık olduktan sonra gizlice küfre döndüler.

“Sürüklemiş “güzel göstermiş mübteda ve haberden oluşan cümle (.....) nin haberi olarak vaki olmuştur.

(.....) Zeyd'e Amr uğradı'cümlesinde olduğu gibi.

“Kendilerine ümit vermiştir.” Onların emellerini ve arzularını artırmıştır.

Ebû Amr'a göre (.....) şeklindedir.

Yani, kendilerine mühlet verilmiş, ömürleri uzatılmıştır, şeklindedir.

26

Bunun sebebi onların Allah'ın indirdiğinden hoşlanmayanlara “bazı hususlarda size itâat edeceğiz” demeleridir. Halbuki Allah onların gizlediklerini biliyor.

Münâfıklar, Yahûdilere: “Bazı hususlarda size itâat edeceğiz” demişlerdir.

Yani Muhammed'e (sallallahü aleyhi ve sellem) düşmanlık ve ona yardım etmekten geri kalma hususunda size itâat edeceğiz demektir.

Hamza Ali ve Hafsa göre (.....) fiilinden mastar olarak (.....) şeklindedir. Diğerlerine göre (.....) kelimesinin çoğulu olarak (.....) şeklindedir.

27

Ya melekler onların yüzlerine ve sırtlarına vurarak canlarını alırken durumları nasıl olacak?

Yani o zaman onlar ne yapacaklar, hileleri ne olacak? İbni Abbâs (radiyallahü anh) den şöyle nakledilmiştir:

“Günah üzere hiçbir kimse yoktur ki, melekler onun yüzüne ve sırtına vurmasın.”

28

Ona sebep onların Allah'ı gazaplarıdırân şeylerin ardınca gitmeleri ve O'nu râzı edecek şeylerden hoşlanmamalarıdır. Bu yüzden Allah onların işlerini boşa çıkarmıştır.

(.....) bu kastedilen ölüme işarettir. Bu onların kâfirlere yardım etmek gibi Allah'ı (celle celâlühü) gazaplarıdırân şeylerin ardınca gitmeleri ve mü'minlere yardım etmeleri gibi. Allah'ı (celle celâlühü) râzı edecek şeylerden hoşlanmamaları sebebiyledir.

29

Kalplerinde hastalık olanlar, yoksa Allah'ın besledikleri kinlerini ortaya çıkarmayacağını mı sandılar?

“Kinlerini” - hınçlarını... Mana: “Münâfıklar Allahu Teâlâ'nın onların mü'minlere karşı besledikleri kini ve düşmanlığı ortaya çıkarmayacağını mı zannettiler?” şeklindedir.

30

Biz isteseydik onları sana gösterirdik de sen onları yüzlerinden tanırdın. Andolsun ki sen onları konuşma üsluplarından tanırsın Allah bütün işlediklerinizi bilir.

“Onları sana gösterirdik” onları sana tanıtır ve gösterirdik. “Sen onları yüzlerinden tanırdın.” O da Allah'ın onları kendisiyle tanındıkları alâmetle damgalanmasıdır. Enes (radiyallahü anh) dan şöyle nakledilmiştir:

“Bu âyetin nüzulünden sonra Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’e münâfıklardan hiçbiri gizli kalmamıştır. O onları simalarından tanırdı.”

“Sen onları konuşma üsluplarından tanırsın” onlar sözlerindeki gaybi güzel üslûptan tanırsın, (çünkü onlar Resûlullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) huzurunda Müslümanları incitici üstü kapalı sözler sarfediyorlardı.) Çünkü onlar kapplerindeki gizlemeye güç getiremiyorlardı.

(.....) deki (.....) deki (.....) in cevabına dahildir, atfedilen kelimedede tekrar edilmiştir.

(.....) deki (.....) ise hafzedilmiş yeminin cevabında (.....) ile birlikte gelen (.....) dır.

“Allah bütün işlediklerinizi bilir” dolayısıyla da onların hayırlısını şerlisinden ayırır.

31

Andolsun ki içinizden cihad edenlerle sabredenleri belirleyinceye kadar ve haberlerinizi açıklayıncaya kadar sizi imtihan edeceğiz.

Sizi savaşla öğrenmek için değil, bildirmek için imtihan edeceğiz. Ya da adaletinle en mükemmel şekilde gerçekleştireceğiniz size imtihan edenin muamelesi gibi muamele edeceğiz.

“İçinizden cihad edenlerle sabredenleri belirleyinceye kadar...” cihad edenlerle cihad üzere sabredenleri bilinceye kadar.

Yani olacağını bildiğimiz şeyin olduğunu bilinceye kadar demektir.

“Haberlerinizi açıklatıncaya kadar...” gizli işlerinizi açıklayıncaya kadar. Ebû Bekire göre:

(.....) şeklindedir. Fudayl b. İyazm bu âyeti okuduğunda ağladığı ve:

“Allah'ım bizi imtihan etme çünkü sen eğer bizi imtihan edersen bizi rezil rüsvay etmiş, gizlilik perdelerimizi yırtmış ve bize azap etmiş olursun.” dediği nakledilmiştir.

32

İnkâr edenler Allah yolundan alıkoyanlar ve kendilerine doğru yol belli olduktan sonra peygambere karşı gelenler Allah'a hiçbir zarar veremezler. Hâlbuki Allah onların yaptıklarını boşa çıkaracaktır.

“Peygambere karşı gelenler...” O'na (sallallahü aleyhi ve sellem)düşmanlık edenler. Bedir günü yemek verenleri kastediyor. Bu daha önce geçmişti. “Kendilerine doğru yol belli olduktan sonra... “onun hak olduğu kendilerine zahir olduktan ve peygamberi tanıdıklarından sonra. “Allah onların yaptıklarını boşa çıkaracaktır.” Peygamber'e (sallallahü aleyhi ve sellem) zorluk çıkarma hususunda yaptıkları işleri boşa çıkaracaktır.

Yani onları iptal edecek de onlar onlardan maksatlarına ulaşamayacaklardır.

33

Ey îman edenler: Allah'a itâat edin, peygambere itâat edin. İşlerinizi boşa çıkarmayın.

Amellerinizi münâfiklik yapmak ya da gösteriş yapmak suretiyle boşa çıkarmayın.

34

İnkâr edip Allah yolundan alıkoyanları ve sonra da kâfir olarak ölenleri Allah asla bağışlamaz.

Denildi ki: “Onlar Bedir Savaşı'nda öldürülüp bir çukura atıları müşriklerdir. “Ancak açık olan âyetin genel oluşudur.

35

(Ey îman edenler:) Sakın gevşemeyin. Üstün olduğunuz hâlde barışa davet etmeyin. Allah sizinle beraberdir. O amellerinizi asla eksiltmez.

“Sakın gevşemeyin” ki zayıflamayasmız ve düşmana karşı zelil olmayasmız. (.....) Hamza ve Ebubekir'e göre esre ile yâni (.....) şeklinde okunmuştur. Her iki kelime de barış demektir.

Yani, “üstün olduğunuz hâlde yani galip gelenler olduğunuz hâlde kâfirleri barışa davet etmeyin,” demektir. Nehiy hükmüne dâhil olduğu için (.....) cezmedilmiştir.

“Allah sizinle beraberdir” yardım etmek suretiyle sizinle beraberdir.

Yani o sizin yardımcımızdır demektir, “amellerinizi asla eksiltmez” amellerinizin karşılığını asla eksiltmez.

36

Şüphesiz dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlencedir. Eğer îman eder ve sakınırsanız Allah size mükafatınızı verir. Ve sizden mallarınızı tamamen sarfetmenizi istemez.

“Şüphesiz dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlencedir.” Çabucak biter. Eğer Allah'a ve Rasûlü'ne îman eder ve şirkten sakınırsınız Allah size imanınızın ve takvanızın karşılığını verir.

“Sizden mallarınızı tamamen sarfetmenizi istemez.” yani sizden onların tamamını istemez sadece kırkta birini ister. Fâil Allah (celle celâlühü) ya da Rasûl (sallallahü aleyhi ve sellem) dur. Süfyan b. Uyeyne: “Çoktan azı ister demektir” demiştir.

37

Eğer onları isteseydi ve sizi zorlasaydı cimrilik ederdiniz ve bu da sizin kinlerinizi ortaya çıkarırdı,

“Eğer onları isteseydi ve sizi zorlasaydı...” yani tamamını istemek kudretiyle sizi zora soksaydı demektir.

(.....) mübalağa ve herşeyde sana ulaşma demektir. Yapabildiği bütün ısrarı yaptığında (.....) imasele hususunda üsteledi de üsteledi'denir. Bıyığım dibinden kestiğinde (.....) denir.

“Bu da sizin kinlerinizi ortaya çıkarırdı” Allah (celle celâlühü) ya da cimrilik, vermeme esnasında ya da hepsinin istenmesi esnasında sizin kininizi ortaya çıkarırdı. Çünkü malm istenmesi esnasında düşmanlık ve kin ortaya çıkar.

38

İşte sizler, Allah yolunda harcamaya çağırılıyorsunuz, içinizden kiminiz cimrilik ediyor. Allah zengindir. Siz ise fakirsiniz. Eğer ondan yüz çevirirseniz, yerinize sizden başka bir toplum getirir. Sonra da onlar, sizin benzerleriniz olmazlar.

(.....) tenbih içindir. (.....) manasına ismi mevsuldur. Sılası (.....) dir.

Yani “sizler çağrılanlarsınız” demektir.

“Allah yolunda harcamaya...” bu gazadaki nafaka ya da zekâttır. Sanki şöyle denilmiştir: “Eğer sizi zorlasaydı cimrilik edecek ve vermeyi çirkin görecektiniz. Siz kırkta biri vermeye çağırılıyorsunuz.” Bunun delili de “İçinizden kiminiz cimrilik ediyor” cümlesidir.

(.....) merfûdur. Çünkü bu (.....) şart için değildir.

Yani sizden onu vermeyen, cimrilik eden insanlar var demektir. Sadaka ve farzların edası hususunda kim cimrilik ederse nefsi sebebiyle cimrilik eder, Rabbi sebebiyle değil. Manası: “Nefsine karşı cimrilik etmiş olur.” şeklindedir. Çünkü (.....) ona karşı cimrilik etti vermedi'denir.

“Allah zengindir, siz ise fakirsiniz.”

Yani O, ona ihtiyacı olduğundan dolayı bunu emretmiyor. Çünkü O, ihtiyaç duymaktan müstağnidir. Fakat O sizin sevaba olan ihtiyacınızdan dolayı bunu emrediyor.

“Eğer ondan yüz çevirirseniz:...” Ey Araplar! Eğer ona itaatten, Rasûlü'ne (sallallahü aleyhi ve sellem) itaatten ve onun yolunda infak etmekten yüz çevirirseniz:..'

Bu cümle (.....) cümlesine atfedilmiştir.

“...yerinize sizden başka bir toplum getirir.” Sizden daha hayırlı ve daha itaatkâr olan bir toplum yaratır.

Onlar Farslardır. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’e bu toplum hakkında sorulmuştu. Selman-ı Farisi (radiyallahü anh) O’nun (sallallahü aleyhi ve sellem) yanındaydı. Dizine dokundu ve:

“Bu ve kavmidir. Nefsim yedi kudretinde olana andolsun ki eğer îman, Süreyya Yıldızı'nda asılı obaydı onu Farslardan olan adamlar alırlardı.” buyurdu.

“Sonra da onlar sizin benzeriniz olmazlar.”

Yani; sonra taat hususunda sizin benzeriniz olmazlar, sizden daha itaatkâr olurlar.

FETİH SÛRESİ

Bu sûre Medine'de nâzil olmuştur, 29 âyettir.

1

Biz sana şüphesiz apaçık bir fetih ihsan ettik.

Fetih: Bir beldeyi zorla ya da sulh yoluyla, harbederek veya harbetmeden ele geçirmektir. Çünkü o ele geçirilmediği müddetçe kapalıdır. Ele geçirildiğinde fethedilmiş açılmış olur. Denildi ki:

“Bu, Mekke'nin fethidir. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Hûdeybiye yılı Mekke'ye gitmekten vazgeçip geri dödüğü yerde fethi hazırlarısın diye nâzil olmuştur.”

Geçmiş fiil lafzıyla söylenmiştir. Çünkü o gerçekleşmesi hususunda meydana gelmiş fiil derecesindedir. Bunda (bu üslupta) kendisinden haber verilen şeyin şanın ve kadrinin yüceliğine delalet vardır. O (kendisinden haber verilen şey) de bilindiği üzere fetihtir. Denildi ki:

“Bu Hûdeybiye fethidir. Onda şiddetli çarpışma olmamıştı. Ancak iki gurup arasında ok ve taşlarla atışmalar olmuştu, (müşrikler Müslümanlara atmışlar) Müslümanlar da müşriklere atmışlar, onları beldelerine sokmuşlardı. Onlar da sulh istemişlerdi. İşte bu apaçık bir fetihtir”

Zeccâc şöyle demiştir:

“Hûdeybiye fethinden Müslümanlar için büyük bir mu'cize vardır. O da onun kuyusunun suyu tamamen tükenmişti orada bir damla su bile kalmamıştı. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) suyu ağzında çalkaladı sonra onu kuyuya tükürdü. Kuyu derhal su ile doldu. Öyle ki bütün insanlar içtiler.”

“Bu (fetih) Hayberin fethidir” denildi.

Denildi ki:

“Bunun manası senin lehine Mekke halkının de aleyhine olmak üzere gelecek yıl senin ve ashâbının Beytu'l-Haram'ı tavaf etmek için Mekke'ye girmesine açık bir şekilde hükmettik.” demektir.

Fetih kelimesi (.....) kelimesinden gelmektedir. O da hükmetmek, demektir.

2

Böylece Allah senin geçmiş ve gelecek günahını bağışlar. Sana olan nimetini tamamlar ve seni doğru bir yola iletir.

Denildi ki: “Fetih bağışlanmanın sebebi değildir.” Takdir: “Biz sana apaçık bir fetih ihsan ettik. Dolayısıyla Allah'ın seni bağışlaması için istiğfar et şeklindedir.” Bunun bir benzeri:

“Allah'ın yardımı ve fethi gelip de insanların bölük bölük Allah'ın dinine girmekte olduklarını gördüğün vakit rabbine hamdederek O'nu tesbih et ve ondan mağfiret dile. Çünkü O tevbeleri fazlaca kabul edendir.” Nasr, 1-3. Ayetleridir.

Mekke fethinin düşmana karşı cihad olması hasebiyle bağışlanmaya sebep olması da mümkündür.

Denildi ki: “Fetih onun bağışlanması için olmamışar. Bilâkis nimetin doğru yola hidâyetin ve büyük yardımın tamamlanması için olmuştur. Ancak O bu nimetleri ona saydığında onları nimetlerin en büyüğüne bitıştirdi.”

Sanki şöyle denildi: “Mekke fethini sana kolaylaştırdık.” Ya da:

“Senin için dünya ve âhîret izzetinin, öncelikli ve önceliksiz hedeflerin bir araya toplanmasını kolaylaştırdık...”

“Senin geçmiş ve gelecek günahım bağışlar.” Senden meydana gelenlerin tamamını... Ya da Mariye olayıyla ilgili önceki; Zeyd'in hanımı İle ilgili sonraki olayı kastediyor.

“Sana olan nimetini tamamlar.” dinini yüceltmek ve senin elinle beldeleri fethetmek suretiyle sana olan nimetini tamamlar. “seni doğru yola iletir” ve seni râzı olduğu din üzere sabit kılar.

3

Ve sana şanlı bir zaferle yardım eder.

Kendisinden sonra asla zilletin olmadığı güçlü kuvvetli bir yardımla sana yardım eder.

4

İmanlarına îman katsınlar diye mü'minlerin kalplerine güven indiren O'dur. Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Allah bilendir, herşeyi hikmetle yapandır.

(.....) Sekinet: Sükun demektir. (.....) nin (.....) bühtan manasına gelmesi gibi.

Yani Allah (celle celâlühü) yakınleri artsın diye barış sebebiyle onların kalplerine sükunu ve iç huzurunu indirmiştir, demektir.

Denildi ki: “Sekinet; Allah'ın (celle celâlühü) emrettiğı şeylere karşı sabır, va'âine karşı güven ve O'nun (celle celâlühü) emrine karşı tazimdir.”

“Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır.” Onları, ilminin ve hikmetinin gerektirdiğı şekilde birbirine musallat kılar. Hûdeybiye sulhuyla mü'minlerin kalplerinin güvene ulaşması ve onlara fethin vadedilmesi O'nun hükmündedir. Mü'minler ondaki (hükümdeki) Allah'ın (celle celâlühü) nimetini bilsinler ve ona şükretsınler, bana karşılık da Allah (celle celâlühü) onlara sevap versin diye, mü'minlerin yakınının artmasından dolayı onlara kin besledikleri, yakın gördükleri için kâfir ve münâfıklara da azap etsin diye buna hükmetti.

5

(Bütün bu lütüflar) Mü'min erkelere mü'min kadınlara içinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar akan cennetlere koyması, onların günahlarını örtmesi içindir. İşte bu Allah katında büyük bir kurtuluştur.

6

(Bir de bunlar) Allah hakkında kötü zanda bulunan münâfık erkeklere ve münâfık kâdirılara, Allah'a ortak koşan erkeklere ve ortak koşan kâdirılara azap etmesi içindir. Kötülük onların başlarına gelmiştir. Allah onlara gazap etmiş, larietlemiş ve cehennemi kendilerine hazırlamıştır. Orası ne kötü bir yerdir.

“Allah hakkında kötü zanda bulunan...” (.....) kelimesi bir şeyin düşüklüğünden ve fesâdından kinaye olarak gelmiştir. “Kötü fiil” denir.

Yani gazaplamaları bozuk fiil demektir. Kastolunan Allahü Teâlâ'nın peygambere ve mü'minlere yardım etmeyeceğı, onları zafer sahipleri ve fatihler olarak kuvvet zoruyla ve savaşıla Mekke'ye döndürmeyeceğı şeklindeki zanlarıdır.

Mekke ekolü ve Ebû Amra göre (.....) şeklindedir.

Yani mü'minler için düşündükleri ve bekledikleri şey onları kuşatmıştır ve onların başına gelmiştir. (.....) helâk ve yok oluş demektir. Diğerlerine göre ise (.....) şeklinde üstün iledir.

Yani kötülükleri ve hoşlanmadıkları hezimet felaket demektir. (.....) ve (.....) ve (.....) ve (.....) kelimeleri gibidir. Ancak kötülenmesi arzuların her bir şeyin ona isnadında galip olan üstün okunmasıdır.

“Kötülük” hayrın zıddı olan “şerr” in yerine gelmiştir. Orası yani cehennem ne kötü bir yerdir.

7

Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır Allah Azîz'dir, Hakîm'dir.

“Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır.” Dolayısıyla Peygamberine (aleyhisselâm) ve mü'minlere karşı düşmanlık yapanların tuzaklarını onlardan dilediği ile defeder. “Allah Azîz'dir,” galebe çalarındır. O'nun (celle celâlühü) gönderdiği musibete karşı konulmaz. “Hakîm'dir” plarılacağı işlerde hikmet sâhibidir.

8

Şüphesiz Biz seni şâhit müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik.

“Şüphesiz Biz seni şâhit... (olarak gönderdik).” Kıyamet gününde ümmetine şâhitlik eden bir şâhit olarak, bu takdir edilmiş bir durumdur. “....müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. “Mü'minleri cennetle müjdeleyici ve kâfirleri de cehenneme karşı uyarıcı olarak gönderdik.

9

Ki Allah'a ve Rasûlü'ne manasınız O'na (O'nun dinine) destek olasınız O'na saygı gösteresiniz ve sabah akşam onu teşbih edesiniz.

“Ki Allah'a ve Rasûlü'ne manasınız...” Hitap Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e ve ümmetinedir. “ona destek olasınız...” yardım etmek suretiyle O'nu (celle celâlühü) güçlendirirsiniz, “O'na saygı gösteresiniz...” O'nu (celle celâlühü) yüceltesiniz, “Sabah akşam O'nu teşbih edesiniz.”

(.....) sabah namazıdır. (.....) dört vakit namazdır.

(.....) - “O'nu teşbih edesiniz.” (.....) teşbih Allah'ı (celle celâlühü) noksan sıfatlardan tenzih etmek ya da (.....) dua / namaz kelimesinden gelmektedir.

“O'na” ve “O'nu” şeklindeki zamîrler Allahu Teâlâ'ya âittir. Allah'ın (celle celâlühü) yüceltilmesiyle kastedilen dininin ve peygamberinin yüceltilmesidir. zamîrleri ayırıp ilk ikisini Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'e âit kıları manadan uzaklaşmıştır.

Mekke kırâat imâmları ve Ebû Amr'a göre “îman etmeleri için “şeklindedir. zamîr insanlara âittir. Aynı şekilde onlara göre diğer üç fiil de (.....) ileler.

10

Muhakkak ki, Sana biat edenler, Allah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli onların eli üzerinedir. Kim ahdini bozarsa ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah'a verdiği ahde vefa gösterirse Allah ona büyük bir mükâfat verecektir.

“Muhakkak ki, Sana biat edenler...” yani Rıdvan biatini edenler. “Allah'a biat etmektedirler.” Dediğinde hayallendirme yoluyla onu tekid etmiş Allah (celle celâlühü) azalardan ve cisimlerinden sıfatlarından münezzeh olduğu hâlde biat edenlerin ellerinin üzerindeki Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in elinin Allah'ın (celle celâlühü) eli oluşunu kastederek “Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. “demiştir. Mana: “Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ile yapılan anlaşmanın aralarında hiçbir fark olmaksızın Allah ile yapılan anlaşma gibi olduğunun ifadesidir.”

“Rasûle itâat eden Allah'a itâat etmiştir.” Nisa, 80. âyetinde olduğu gibi.

(.....) cümlesi (.....) nin haberidir. Kim ahdi bozar ve biatin gereğini ifa etmezse ahdi bozmasının zararı ancak kendine döner.

Cabir b. Abdullah şöyle demiştir: “Ağacın altında ölüm ve kaçmama üzerine Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’e biat ettik. Bizden hiç kimse biati bozmadı. Sadece Cud b. Kays -ki o münâfıktı- devesinin altına gizlenmiş toplulukla hareket etmemiştir.

(.....) ve “Ahdi yerine getirdim.” denir. Nitekim Allah Teâlâ hazretleri kavli şerifinde:

“Akidleri yerine getirin.” Mâide, 1. ve yine:

“Anlaşma yaptıkları zaman sözlerini yerine getirirler.” Bakara, 177. buyurmuştur.

Hafs'a göre (.....) şeklindedir. (.....) Hicaz ve Şam kırâat imâmılarına göre (.....) ile yani (.....) şeklindedir.

“Büyük bir mükâfat” cennet demektir.

11

Bedevilerden geri kalmış onlar sana diyecekler ki, “Mallarınız ve ailelerimiz bizi alıkoydu. Allah'tan bizim bağışlanmamızı dile.” Onlar kalplerinde olmayanı dilleriyle söylerler. De ki: “Allah size bir zarar gelmesini dilerse veya bir fayda elde etmenizi isterse ona karşı kimin bir şeye gücü yetebilir? Hayır! Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”

“Bedevilerden geri kalmış olanlar sana diyecekler ki:” Hûdeybiye'den döndüğünde sana diyecekler. Onlar o Bedeviler Hûdeybiye'den geri kalanlardır. Onlar Gıfar, Müzeyne, Cüheyne, Eşlem, Eşca ve Duil kabilelerine mensup bedevilerdir. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Hûdeybiye yılı umre için Mekkeye gitmeyi arzuladığında Kureyş'in onunla harbetmesinden ya da Resûlullah'ı (sallallahü aleyhi ve sellem) ziyaretten menetmesinden korkarak kendisiyle birlikte çıkmaları için Medine civarındaki bedevileri ve çöl halkını davet etmiş ihrama girmiş, harbi istemediği bilinsin diye beraberinde kurbanlıkları sevk etmişti. Ancak bedevilerden birçoğu yerlerinde kaldılar ve: “Medinede ki evinin dibinde kendisine karşı savaşanlara ve arkadaşlarını öldürenlere karşı gidiyor, onlara karşı savaşacak.” dediler. Onun helâk olacağını ve Medine ye geri dönemeyeceğini sandılar.

(.....), “aile” kelimesinin çoğuludur. Aileleriyle ve mallarıyla meşgul olmayı ve onlarla meşgul olacak başka kimselerin olmadığını bahane ettiler.

“Allah'tan bizim bağışlanmamızı dile.” Allah'tan (celle celâlühü) seninle gitmekten geri kalmamızı bağışlaması için bağışlanmamızı dile.

“Onlar kalplerinde olmayanı dilleriyle söylerler.” Bu onların özürlerini yalanlama ve bunun arkasında olan şeyin, dedikleri olmadığının ifadesidir. Gerçekte o (bunun arkasında olan şey) Allah (celle celâlühü) hakkında şüphe ve nifak içinde olmalarıdır. Bu sebeple onların bağışlanmayı istemeleri de aynı şekilde gerçekten sadır olmuş değildir.

“De ki: Allah size bir zarar gelmesini dilerse veya bir fayda elde etmenizi isterse O'na karşı kimin gücü yetebilir.” “Allah (celle celâlühü) sizin öldürülmenizi ya da ganimet ve zafer şeklinde fayda elde etmenizi isterse, Allah'ın (celle celâlühü) dilemesinden ve hükmünü icrasından sizi kim kurtarabilir?”

(.....) Hamza ve Aii ye göre (.....) şeklindedir.

12

Aslında siz peygamberin ve mü'minlerin ailelerine bir daha dönmeyeceklerini sanmıştınız. Bu sizin gönüllerinize güzel göründü de kötü zanda bulundunuz ve helâki hak etmiş bir topluluk oldunuz.

“Bu sizin gönüllerinize güzel göründü... “onu şeytan süsledi güzel gösterdi. “Kötü zanda bulundunuz.” küfrün yüceleceği ve fesâdın ortaya çıkacağı şeklinde kötü zanda bulundunuz.

(.....), “helâk olmuş” kelimesinin çoğuludur. Yeni doğmuş deve, ceyları vs için kullanılan (.....) ve (.....) kelimelerinde olduğu gibi. (.....) şey yok oldu fesâda uğradı” fiilinden gelmektedir.

Yani siz nefisleri kalpleri ve niyetleri bozuk olan bir topluluk oldunuz. Siz de hayır yoktur, ya da Allah (celle celâlühü) katında helaka uğrayan O'nun gazâbına ve azâbına müstehak olan bir topluluk oldunuz, demektir.

13

Kim Allah'a ve Rasûlü'ne îman etmezse şüphesiz biz kâfirler için çılğın bir ateş hazırlamışızdır.

“Kâfirler için...” yani onlar için demektir. İki îmanı yani Allah'a (celle celâlühü) imâm ve Rasûlü'ne (sallallahü aleyhi ve sellem) îmanı bir araya getirmeyen kişinin kâfir olduğunu bildirmek için zamîr yerine “onlar için” değil de “kâfirler için” şeklinde açık açık ifade edilmiştir.

(.....) kelimesi “Yanan bir ateşle sizi uyardım.” âyetinde nekra kılındığı gibi nekra kılınmıştır. Çünkü o özel bir ateştir.

14

Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. O dilediğini bağışlar dilediğini azaplar. Allah çok bağışlayan çok merhamet edendir.

“Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır.” O'nu (mülkü) kudret ve hikmet sâhibinin idare ettiği gibi idare eder. “O, dilediğini bağışlar dilediğini azaplar.” dilemesi ve hikmetiyle bağışlar veya azap eder. O'nun (celle celâlühü) hikmeti mü'minleri bağışlamak kâfirleri de azaplar. “Allah çok bağışlayan çok merhamet edendir.” rahmeti gazâbını geçmiştir.

15

Siz ganimetleri almak için gittiğinizde (savaştan) geri kalanlar: “Bırakın biz de arkanıza düşelim” diyeceklerdir. Onlar Allah'ın sözünü değiştirmek isterler. De ki: “Siz bizimle asla gelmeyeceksiniz Allah daha önce böyle buyurmuştur.” Onlar size “bizi kıskanıyorsunuz” diyeceklerdir. Bilâkis onlar pek az anlayan kimselerdir.

“Geri kalanlar” Hûdeybiyeden geri kalan kişiler “ganimetleri almaya “Hayber ganimetlerini almaya.

Hamza ve Ali'ye göre

(.....) şeklindedir.

Yani onlar Allah'ın (celle celâlühü) Hûdeybiye ashâbı için olan vaadini değiştirmeyi istiyorlar demektir. Bu anlaşma yaparak hiçbir şey kazanmadan döndüklerinde Allah'ın (celle celâlühü) Mekke ganimetleri yerine Hayber ganimetlerinin başkalanna değil, Hubeybiye'ye kâtilanlara âit olduğunu buyurmuştur.

“Bizi kıskanıyorsunuz... “yani bunu size Allah (celle celâlühü) emretmemiştir, Bilâkis ganimetlerde size ortak olmamızı kıskanıyorsunuz.

“Bilâkis onlar pek az anlayan kimselerdir.” Bilâkis onlar Allah'ın kelamından az bir şey -mücerred sözü kastediyor- anlayan kimselerdir. İki rest arasındaki fark şudur: Birincisi Allah'ın (celle celâlühü) hükmünün onların onlarla birlikte gitmeyeceği şeklinde olduğunun inkârı ve kıskançlığın var olduğudur. İkincisi ise onların mü'minlere kıskançlık isnad etmek suretiyle yaptıkları nitelendirmeden uzaklaşıp onları ondan daha ileri olanla nitelendirmeye gidiştir. O da cehalet ve anlayış kılığıdır.

16

Bedevilerden geri kalmış olanlara de ki: siz yakında çok kuvvetli bir kavme karşı savaşmaya çağırılacaksınız. Onlarla savaşacaksınız veya Müslüman olurlar. Eğer itâat ederseniz Allah size güzel bir mükâfat verir. Ama önceden döndüğünüz gibi yine dönecek olursanız sizi acıklı bir azâba uğratar.

“Gerikalmış olanlar...” onlar Hûdeybiye'dengeri kalanlardır.

“Çok kuvvetli bir kavme karşı...” Ebû Bekir (radıyallahü anh)’in savaştığı Müseyleme'nin kabilesi Beni Hanife'yi ve dinden dönen diğer kabileleri kastediyor. Çünkü Arap müşrikleri ve mürtedler ya Müslüman olurlar ya da öldürülürler.

Denildi ki: “Onlar Forslardır. Bedevileri onlara karşı Ömer (radıyallahü anh) davet etmiştir.”

“Onlarla savaşırsanız veya Müslüman olurlar... “yani iki işten biri gerçekleşir. Ya savaş ya da Müslüman olma. Bu tevil üzere “Müslüman olurlar” sözünün manası, boyun eğerler şeklindedir. Çünkü Mecusi Farslardan cizye kabul edilmektedir. Âyette iki şahsın hilafmin sıhhatine delalet vardır. Şöyle ki: “Eğer itâat ederseniz Allah size güzel bir mükâfat verir.” sözüyle davet ettiğinde davet edene itâat edilmesine sevap vaadedilmiştir. Onunla savaşmaya sizi davet edene itâat ederseniz Allah (celle celâlühü) size güzel bir mükâfat verir dolayısıyla bu davetçinin davetine icabet farz olmuştur.

“Önceden döndüğünüz gibi yine dönecek olursanız...”

Yani Hûdeybiye'den yüz çevirdiğiniz gibi yüz çevirirseniz Allah (celle celâlühü) size âhirette acıklı bir azâba uğratır.

17

Köre vebal yoktur. Topala da vebal yoktur. Hastaya da vebal yoktur. (Bunlar savaşa kâtilmak zorunda değillerdir.) Kim Allah'a ve peygamberine itâat ederse Allah onu altından ırmaklar akan cennetlere sokar. Kim de geri kalırsa onu acı bir azâba uğratır.

Gazadan geri kalma hususunda özürülenlerden zorluğu kaldırdı. “Kim Allah'a ve Rasûlü'ne itâat ederse... “cihad ve sair hususlarda “kim de geri kalırsa... “itâat etmekten yüz çevirirse.

Medine ve Şam kırâat ekolüne göre (.....) ve (.....) şeklindedir.

18

Andolsun ki Allah, o ağacın altında sana biat eden müzminlerden râzı olmuştur. Kalplerinde olanı bilmiş, onlara güven indirmiş ve onları pek yakın bir fetihle mükafatlandırmıştır.

Bu Biatü'r Rıdvandır. Bu âyette bu isimle isimlendirilmiştir. Kıssası şöyledir:

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Hûdeybiye'ye indiğinde Hiraş b. Ümeyye el-Huzai'yi (radıyallahü anh) Mekke'ye elçi olarak göndermişti. Onlar onu öldürmek istemişler ancak çeşitli kabilerle mensup kişiler onu korumuşlardı. Geri döndüğünde göndermek için Hazret-i Ömer (radıyallahü anh)'i çağırdı. Hazret-i Ömer (radıyallahü anh):

“Onlara karşı düşmanlığımı bildikleri için nefsimi kıymalarından korkarım” dedi. Bunun üzerine harp için gelmediğini, sadece Bey tul--lah'ın ziyaretçisi olarak geldiğini bildirmesi için, Osman b. Affan'ı (radıyallahü anh) gönderdi. Onlar ona hürmet gösterdiler ve yanlarında hapsettiler. Onu öldürdüklerine dair uydurma bir haber Müslümanlar arasında yayıldı. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem):

“Bu topluluklar savaşmadıkça geri durmayacağız.” dedi ve insanları biata davet etti. Kureyş'e karşı savaşacakları ve kaçmayacakları üzere ağaç altında ona biat ettiler. Ağaç Semure ağacıydı. Biat edenlerin sayısı da bin dörtyüzdü.

“Kalplerinde olanı bilmiş...” ona biat ettikleri hususta kalplerindeki ihlâsı ve doğruluğu bilmiştir. “Onlara güven indirmiş...” yani sulh sebebiyle onların kalplerinde iç huzuru ve güven indirmiştir. “Onları pek yakın bir fetihle mükafatlandırmıştır.” O Mekke dönüşünden hemen sonra gerçekleşen Hayber'in fethidir.

19

Allah onları elde edecekleri birçok ganimetlerle de mükafatlandırdı. Allah Azîz'dir hikmet sâhibidir.

Onlar Hayber ganimetleridir. Hayber menkûl ve gayrimenkûl malların bulunduğu bir yerdî. Allah (celle celâlühü) onları taksim etti. “Allah Azîz'dir.” güçlüdür, mağlup olmaz. “Hikmet sâhibidir.” Hükmettiği hususlarda hikmet sâhibidir karşı çıkılmaz.

20

Allah size elde edeceğiniz birçok ganimetler vadetmiştir. Bunu size hemen vermiş ve insanların ellerini sizden çekmiştir ki bu mü'minlere bir işaret olsun ve Allah sizi dosdoğru yola ilet sin.

“Allah size elde edeceğiniz birçok ganimetler vadetmiştir.” Onlar Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ile ve ondan sonra kıyamete kadar kazanacakları şeylerdir. “Bunu size hemen vermiş...” bu ganimetleri, yani Hayber ganimetlerini kastediyor. “İnsanların ellerini sizden çekmiştir...” Hayber halkını ve onların müttefikleri Esed'i ve Katafan'ı kastediyor. Onlar onlara yardım için geldiklerinde Allah (celle celâlühü) onların kalplerine korku salmış onlar da çekip gitmişlerdi.

Denildi ki: “Barış yoluyla Mekke halkının ellerini sizden çekmiştir demektir.”

“Bu mü'minler için bir işaret olsun...” Bu (insanların ellerinin onlardan çekilmesi) mü'minlerin Allah (celle celâlühü) katında bir makama sahip olduklarını ve kendilerine yardım ve fetih garantisi verildiğini, kendisiyle bildikleri bir örnek olsun. “Allah sizi dosdoğru yola ilet sin.” Sizin basiretlerinizi yakininizi ve Allah'ın (celle celâlühü) fazlına karşı güveninizi artırsın.

21

Bundan başka sizin güç yetiremediğiniz ama Allah'ın sizin için kuşattığı ganimetler de vardır. Allah herşeye Kâdir'dir.

(.....) üzerine atfedilmiştir.

Yani bu ganimetleri size ihsan etti ve daha başka ganimetler de ihsan etti demektir. Onlar da Huneyn gazasındaki Hevazin ganimetleridir.

“Sizin güç getiremediğiniz...” düşmanların çokluğu ebebiyle tekrar tekrar savaş olacağı için güç getiremediğiniz. “....Allah'ın sizin için kuşattığı...” yani ona kâdir olduğu hâkimiyeti altına aldığı ve sizi üzerlerine galip kıldığı demektir. (.....) nın “Allah'ın sizin için kuşattığı” cümlesinin açıkladığı gizli bir fiille mensûb olması mümkündür. Takdiri “Allah ihata ettiği başka (ganimet) kre de hükmetmiştir.” şeklindedir.

(.....) nın sıfatıdır. (.....) ile sıfatlanmış olduğu için mübteda olmak üzere merfûdur. (.....) da mübtedanın haberidir. “Allah herşeye Kâdir'dir.” gücü yetendir.

22

Eğer kâfirler sizinle savaşsalar di arkalanna dönüp kaçarlardı. Sonra bir dost ve yardımcıda bulamazlardı.

Eğer Mekke halkı sizinle savaşsaydı barış yapmasaydı ya da Hayber halkının müttefikleri sizinle savaşsaydı mağlup olacaklar ve hezimete uğrayacaklardı. Sonra da işlerine bakacak bir dost ve kendilerine yardım edecek bir yardımcı bulamayacaklardı.

23

Allah'ın öteden beri süregelen kanunu budur. Allah'ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın.

(.....) tekid edici mantar makamındadır.

Yani Allah (celle celâlühü) peygamberlerinin galebesini kanun kıldı demektir. O da O'nun (celle celâlühü):

“Elbette ben ve elçilerim galip geleceğiz.” sözüdür..

24

O sizi onlara karşı muzaffer kıldıktan sonra, Mekke'nin göbeğinde onların elini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çekendir. Allah yaptıklarınızı görendir.

“Onların ellerini...” Mekke halkının ellerini... “sizin ellerinizi- de onlardan...” Mekke halkından şunu kastediyor: “Onlara karşı size ihsan ettiği zafer ve galebeden sonra onlarla sizin aranızda karşılıklı el çekmeye ve karşılıklı savaşmamaya hükmetmiştir. Bu fetih günüdür.”

Ebû Hanîfe (radiyallahü anh) Mekke'nin sulh ile değil savaşla fethedildiğine bununla delil getirmiştir. Denildi ki bu Hûdeybiye Gazvesi'ndeydi. Nitekim rivâyete göre İkrime b. Ebû Cehil beşyüz kişiyle birlikte Mekke'den çıkmış Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) de onu hezimete uğratan kişiyi göndermiştir. O da onu Mekke'nin binaları içine girdirmişti. İbni Abbâs (radiyallahü anh) dan şöyle nakledilmiştir:

“Allah Müslümanları onlara taşlarla galip kıldı da onları evlere girdirdiler.”

“Mekkenin göbeğinde...” yani Mekke'de ya da Hûdeybiye'de çünkü onun bir kısmı Hareme dâhildir.

“....sizi onlara karşı muzaffer kıldıktan sonra...” yani sizi onlar üzerine kâdir ve musallat kıldıktan sonra. Ebû Amr'a göre (.....) şeklinde (.....) iledir.

25

Onlar, inkâr edenler, sizin Mescid-i Harâm'a ziyaretinizi ve bekletilen kurbanların yerlerine ulaşmasını menedenlerdir. Eğer Mekke de kendilerini henüz tanımadığınız mü'min erkeklerle mü'min kadınları bilmeyerek ezmek suretiyle, bir vebalin altında kalmanız ihtimali olmasaydı, Allah savaşı önlemezdi. Dilediklerine rahmet etmek için Allah böyle yapmıştır. Eğer onlar birbirinden ayrılmış olsalardı ebette onlardan inkâr edenleri elemli bir azâba çarptırırdık.

Hedy: Kâ'beye sevk edilen şey demektir. (.....) kelimesini (.....) deki (.....) üzerine atfen naspetmiştir.

Yani, “Onlar hedyi de menedenlerdir.” demektir.

“Bekletilen...” hapsedilen. Burada (.....) hâldir. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) yetmiş deve sevk etmişti.

“....yerlerine...” kesilmesi orada helâl olan yani orada vâcib olan demektir. Bu muhsarın (ahkonamn) kurban yerinin Harem bölgesi olduğuna delildir. Bununla kastolunan da bilinen yerdir ki o da Mina'dır.

“Eğer mü'min kâdirılar ve mü'min erkekler olmasaydı...”

Yani Mekke de olmasaydı. “tanımadığınız...” sözü erkekler ve kadınların tamamı için sıfattır. (.....), 'onlardan'ya da (.....) deki mensûb zamînden bedeli istimaldir. “Vebal” günah ve şiddet.

(.....) çirkin gördüğü ve kendisine ağır gelen bir şey kendisine isabet ettiğinde kullanılan “onu kâbus gibi bastı, başına bir iş geldi” manasındaki (.....) fiilindendir. (.....) veznindedir. O “kendisine ağır gelen şey” de onu hata yollu öldürdüğünde verilen kefarete ve müşriklerin “onlar dindaşlarına -ayırımsızın- hile yaptıklarını yaptılar” şeklindeki dedikodusudur. Günah ise kusur işlendiğindedir.

(.....) sözü (.....) taallûk etmektedir.

Yani “onları bilmeyerek ezmek suretiyle” demektir.

(.....) cima etmek ve yok etmekten kinayedir. Mana: “Mekke'de müşriklerle karışık, onlardan ayrılması mümkün olmayan Müslüman bir topluluğun olduğu şeklindedir.”

Denildi ki: “Eğer müşrikler arasında yaşayan inanmış insanları bilmeksizin helâk etmeniz, onların helakıyla istenmeyen ve külfet getiren meşakkatin size dokunmasının çirkinliği olmasaydı, sizin ellerinizi onlardan çekmezdi.”

“Dilediklerine rahmet etmek için Allah böyle yapmıştır.” Bu aralarındaki mü'minlerin korunması için, Mekke halkından el çekilmesi ve onların öldürülmesinin yasaklanması şeklinde, âyetin delalet ettiği ve kendisi için sevk edildiği şeyin sebebidir. Sanki şöyle denilmiştir:

“El çekilmesi ve sıkıntı vermenin men edilmesi, Allah'ın rahmet şemsiyesi altına sokması içindir.

Yani onlar arasındaki mü'minleri hayır ve taati artırmaya muvaffak kılmak içindir. Ya da onlar arasındaki müşriklerden isteyenlerin İslama sokulması içindir.”

“Eğer bir birinden ayrılmış olsalardı... “onlar ayrılсалardı ve mü'minler kâfirlerden ayırt edilseydi demektir. (.....) nın cevabı hazfedilmiştir. (.....) in cevabı onu karşılamaktadır. Aynı manaya geldikleri için “ayrılmış olsalardı” nın “İnanmış erkekler olmasaydı” nın tekrarı olması mümkündür. “Elbette onlardan -yani Mekke halkından- inkâr edenleri elemli bir azâba çarptırırdık. “cümlesi cevap olur. Takdiri şöyledir:

“Eğer mü'min erkekler ve mü'min kadınları basıp geçmeniz olmasaydı ve eğer onlar ayırt edilselerdi onlara kâfirlere kılıçla azap ederdik.”

26

O zaman inkâr edenler, kalplerine taassubu (câhiliyet taassubunu) yerleştirmişlerdi. Allah da elçisine ve mü'minlere sükunet ve güvenini indirdi. Onlar takva sözü üzerine durdurdu. Zaten onlar buna pek layık ve ehil kimselerdi. Allah herşeyi bilendir.

(.....) deki amil (.....) dır. “İnkâr edenler” yani Kureyş. Mana;'onlara bu vakitte azap ederek'demektir. Ya da hatırla demektir.

“İnkâr edenlerin taassubu” ile kastolunan kibirlenmeleri ve Müslüman olmaktan kaçınmalarıdır. Mü'min'lerin üzerine sekinet ve güveni indirmesinden kastolunan da saygılı ve yumuşak davranmalarıdır.

Rivâyete göre Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Hûdeybiye'ye indiğinde, Kureyş, Süheyl b. Amr, Huveytib b. Abdul-Uzza ve Mikrez b. Hafs'ı, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) bu yıl geri dönmesini, gelecek yıl onun için üç günlüğüne boşaltacağını ve o zaman bu ziyareti gerçekleştirebileceğini söylemek üzere göndermişti. Aralarında anlaşma metnini yazdılar. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), Hazret-i Ali'ye (radiyallahü anh):

- “Bismillahirrahmânirrahîm yaz” dedi. Süheyl b. Amr ve arkadaşları buna karşı:

- “Bunu bilmiyoruz. Fakat bismikellahumme (Allahım senin adıyla başlarını) şeklinde yaz.” dediler. Daha sonra Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) :

- “Yaz. Bu Allah'ın Rasûlü'nün Mekke halkı ile yaptığı antlaşmadır. “dedi. Onlar:

- “Eğer senin Allah'ın Rasûlü olduğuna inansaydık Beytullahı ziyaretten seni menetmez ve seninle savaştık. Ancak şöyle yaz, “Bu Abdullah oğlu Muhammed'in Mekke halkıyla yaptığı antlaşmadır“dediler. Bunun üzerine Allah (celle celâlühü), Peygamber'i (sallallahü aleyhi ve sellem) üzerine sekineti indirdi de onlar ona karşı saygılı ve yumuşak davrandılar.

“Onları takva sözü üzerinde durdurdu.” Cumhûr onun kelime-i şهادet olduğu görüşündedir. Denildi ki:

“O'bismillahirrahmânirrahîmdir'onun takvaya nisbet edilmesi şirkten dolayısıyla da cehennemden korunma sebebi ve o korunmanın aslı olması itibariyledir.” Yine Denildi ki:

“Onları takva sahiplerinin sözü üzerinde durdurdu.” şeklindedir. Mü'minler diğerlerine göre buna daha layık ve Allah'ın onları ehil kılması sebebiyle daha ehil kimselerdi.

“Allah herşeyi bilendir.” dolayısıyla işleri faydası üzere icra eder.

Andolsun ki Allah, elçisinin rüyasını doğru çıkardı. Allah dilerse siz güven içinde başlarınızı traş etmiş ve kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Harâm'a gireceksiniz. Allah sizin bilmediğinizi bilir. İşte bundan önce size yakın bir fetih verdi.

“Andolsun ki Allah elçisinin rüyasını doğru çıkardı.”

Yani rüyası hususunda doğruladı yalanlamadı. Allah (celle celâlühü) yalan atmaktan beridir.

“Allah elçisinin rüyasını doğru çıkardı” sözü (.....) şeklinde idi. Harfî cer hazfedildi ve mefûl fiile bitleştirildi. Bu aynı:

“Allah'a verdiği sözde duran...” Ahzâb,23.

âyetinde olduğu gibi. Rivâyet edildiğine göre, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Hûdeybiye seferine çıkmadan önce bir rüya görmüştü. Rüya da kendisi ve ashâbı emin bir şekilde, Mekke'ye girmişler bir kısmı başlarını traş etmiş, bir kısmı da saçlarını kısaltmışlardı. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) rüyayı ashâbına anlattı onlar da sevindiler ve içinde bulundukları yıl oraya gireceklerini zannettiler ve:

- “Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in rüyası gerçektir.” dediler. Rüyanın gerçekleşmesi gecikince Abdullah b. Ubey ve diğerleri:

- “Vallahi ne traş olduk, ne saçımızdan aldık, ne de Mescid-i Harâm’ı gördük.” dediler. Bunun üzerine bu âyet indi.

(.....) kelimesi (.....) ye taallûk etmektedir.

Yani “Onu gördüğünde ve o gördüğünün büyük hikmetler içeren gerçek bir rüya olduğunda onu doğruladı.” demektir. Bu (büyük hikmetler) de ondaki imtihan ve gerçek mü'minler ile kalbinde hastalık bulunan kişilerin arasının ayrılmasıdır. (.....) nin yemin olması da mümkündür. Ya batılın zıddı olan hak ile yemindir. Ya da Allah'ın isimlerinden olan hakk ile yemindir. Bunun (yeminin) de cevabı “elbette mescidi harama gireceksiniz” cümlesidir. İlk tefsire göre bu hazfedilmiş bir yeminin cevâbidir.

“Allah dilerse...” sözü Rasûl'ün ashâbına dediği ve anlattığı, senin Allah'u Teâîâ tarafından hikâyesidir. Ya da bunun benzerini işlerinde Allah'ın (celle celâlühü) edebiyle edeplenerek ve onun sünnetine uyarak söylemeleri için kullarına talimdir. Burada (.....) hâldir. Şart cümlesi “Allah dilerse” cümlesi mutarıza cümlesidir. (.....) deki zamîrden hâldir.

“....başlarınızı traş etmiş...” yani bütün saçlarınızı kesmiş'kısaltmış'. “Allah sizin bilmediğinizi bilir.”

Yani Mekke'nin fethinin gelecek yıla geciktirilmesindeki hikmeti bilir.

“....bundan önce...” Mekke fethinden önce size yakın bir fetih verdi. O da vadedilen fetih gerçekleşinceye kadar mü'minlerin kalplerinin mutmain olup huzura kavuşması için Hayber'in fethidir.

Bütün dinlerden üstün kılmak üzere peygamberini hidâyet ve hak din ile gönderen O'dur. Şâhit olarak Allah yeter.

“Hidayet ve hak din ile...” tevhid ve İslam ile. “bütün dinlerden üstün kılmak üzere” yani onu dinin bütün türleri üzerine galip kılmak için demektir. Şirk koşanların ve ehli kitabın mensup olduğu çeşitli dinleri kastediyor. Nitekim noksan sıfatlardan tenzih ederiz Allah Teâlâ bunu gerçekleştirmiştir. Zira sen hiçbir din görmezsin ki İslam'ın izzeti ve galibiyeti onun üzerinde olmasın.

Denildi ki: “Bu İsa (aleyhisselâm)’in inişinden sonra yeryüzünde hiçbir kâfirin kalmamasıdır.” yine denildi ki:

“Bu İslam'ın delil ve mu'cizelerle galip gelmesidir.”

Vaadinin gerçekleşeceğine dair “şâhit olarak Allah yeter.”

Hasen'dan şöyle nakledilmiştir: “O dinini galip kılacağına dair zâtına şâhitlik etmiştir.” takdiri ona şâhit olarak Allah (celle celâlühü) yeter, şeklindedir. Burada (.....) temyiz ya da hâldir.

29

Muhammed Allah'ın Rasûlü'dür. Beraberinde bulunanlar kâfirlere karşı çetin kendi aralarında merhametlidirler. Onları rukua varırken secde ederken görürsün. Allah'tan lütuf ve rıza isterler. Yüzlerinde secdelerin izinden nişanları vardır. Bu onların Tevrât'ta ki vasıflarıdır. İncîl deki vasıfları da şöyledir: Onlar filizi yarıp çıkarmış, gittikçe onu kuvvetlendirerek kalınlaşmış gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzerler ki bu ziraatCinlerinde hoşuna gider. Allah böylece onları çoğaltıp kuvvetlendirmekle kâfirleri öfkelenendirir. Allah inanıp sâlih amel işleyenlere mağfiret ve büyük mükâfat vadetmiştir.

(.....) mübtedanın haberidir.

Yani “peygamberini hidâyet ve hak din ile gönderen odur” sözünün öne geçmesinden dolayı (.....): o Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) dir demektir. Ya da (.....) mübtedadır. Haberi (.....) Allah'ın elçisidir sözüdür. Nusayr burada vakfetmiştir.

“Beraberinde olanlar...” yani ashâbı (.....) mübteda üzerine atıftır. (.....) tamamının haberidir. “Çetindirler” kelimesinin manası serttirler, kabadırlar şeklindedir, “kendi aralarında merhametlidirler” şefkatlidirler.

(.....) ikinci haberdir. Bu ikisi bir arada şiddetlidirler ve merhametlidirler şeklindedir. Bunun bir benzeri:

“...Mü'minlere karşı alçak gönüllü kâfirlere karşı onurlu (ve zorlu bir toplum getirecektir)” Mâide, 54. ayetidir.

Kâfirlere karşı uyguladıkları sertlik hususunda onları elbiselerinin kâfirlerin elbiselerine bedenlerinin kâfirlerin bedenlerine değmemesi için sakındıkları bize ulaşmıştır. Aralarındaki şefkat hususunda da her bir mü'minin gördüğü diğer mü'minle Mûsafaha ettiği sarıldığı bize ulaşmıştır. Onları rûku ve secde hâlinde görürsün. (.....) ve (.....) gibi hâldir. “Nişanları” alâmetleri “yüzlerinde secdelerin izinden nişanları vardır.”

Yani secdelerin meydana getirdiği izden nişanları vardır.

Ata'dan şöyle nakledilmiştir: “Kimin gece namazı çok olursa gündüz yüzü güzel olur.” hadisinden dolayı gece uzun uzun kıldıkları namazlardan dolayı yüzleri parlak.

“Bu” yani bu zikredilenler, onların Tevrât'ta geçen vasıflarıdır. (.....) de vakıf vardır (.....) mübtedadır. Haberi (.....) dur.

“Filizini” dallarını. Ağaç ekin vs. taze filiz çıkardığında (.....) denir. “Onu kuvvetlendirerek kalınlaşmış” inceden kalma doğru gelişmiş.

Şam kırâatine göre (.....) şeklindedir.

“Gövdesi üzerine dikilmiş... “kamışı üzere dik durmuş (.....) kelimesi (.....) ağaç gövdesi'kelimesinin çoğuludur.

“ZiraatCinlerin de hoşuna gider...” kuvvetine hayran kalırlar.

Denildi ki: “İncîl de şöyle yazılıdır.'Ziraat ekini gibi biten iyiliği emreden ve kötülükten meneden bir kavim gelecektir.”

İkrime'nin, “filizini çıkardı” yı Ebû Bekir'le “onu kuvvetlendirmiş” Ömer'le “kalınlaşmış” Osman'la “gövdesi üzerine dikilmiş” İ Ali (rh) ile tefsîr ettiği nakledilmiştir. Bu Allah'u Teâlâ'nın İslam'ın başlarigıcı ve kuvvetleninceye ve hâkim oluncaya kadar ki yükselişı için verdiği misaldir. Çünkü Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) tek başına dikildi. Sonra Allah'u Teâlâ onu ona îman edenlerle kuvvetlendirdi. İlk çubuğun kendinden çıkan ve kendisini soranlarla ziraatCinlerin hoşuna gidecek şekilde kuvvetlendiğı gibi.

“Kâfirleri öfkelendirmek için” Bu, sayıca artıp kuvvetlenmeleri hususunda gelişip güçlenen ekine benzetilmelerinin, delalet ettiği şey için sebeptir.

“Allah inanıp sâlih amel işleyenlere mağfîret ve büyük mükâfat vaadetmiştir.” âyeti için de sebep olması mümkündür. Çünkü kâfirler dünyada mü'minleri yücelten şeyleri duyduklarında da öfkelendikleri gibi onlar için âhirette hazırlanmış şeyleri duyduklarında öfkelenirler.

(.....) deki (.....) beyan içindir.

“O hâlde pislik olan putlardan sakının” Hacc,30. âyetinde olduğu gibi. Şunu kastediyor: “Putlardan ibâret olan pislikten sakının.”

“dirhemlerden harca” sözünde olduğu gibi.

Yani;'nafakam bu cinsten kıV demektir. Bu âyet Rafızilerin: “Onlar (ashâbı kiram) Peygamber Efendimiz'in (sallallahü aleyhi ve sellem) vefatından sonra küfre girdiler. Zira onlar için olan bağışlama ve büyük bir ecir onun hayatında üzerinde bulundukları durum üzere sabit kalsalardı olacaktı.” şeklinde ki sözlerini reddetmektedir.

HUCURÂT SÛRESİ

Bu sûre Medine'de nâzil olmuştur, 18 âyettir.

1

Ey îman edenler! Allah'ın ve Rasûlü'nün huzurunda öne geçmeyin. Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah işitendir, bilendir.

(.....) ve (.....) fiilleri şeddelenmek ve hemzelenmek suretiyle (.....) manasına gelen (.....) kelimesinden nakiedilmiştir. Nitekim âyeti kerime de “kavminin önüne düşecek” şeklinde buyurulmuştur. Kişinin nefsinde cereyan edip öne geçirilen bütün söz ya da fiilleri içermesi için mefûl hazfedilmiştir. “o diriltir ve öldürür” âyetinde olduğu gibi mefulun kastolunmaması ve nehyin öne geçmenin kendisine yönelik olması da mümkündür. Ya da o (.....) yöneldi manasına gelen (.....) de olduğu gibi “öne geçti” manasına olan (.....) fiilindendir.

(.....) nun iki (.....) sinden birinin hazfedilmesi suretiyle (.....) şeklindeki okuyuşu teyid etmektedir.

“Allah'ın ve Rasûlü'nün huzurunda...” Falanın huzurunda oturdum'sözünün hakikati kişiye yakın bir şekilde tam karşısına oturmandır. BİR şey birlikte olduğu şeyin ismini aldığı gibi. Kendisine yakın ve karşısında olduğu için iki yön (sağ ve sol) kolaylık olsun diye iki el diye adlandırılmıştır. Bu ibârede temsili istiâre diye adlandırılan mecazdan bir örnek vardır. Bunda büyük bir fayda vardır. O da menedildikleri herhangi bir işte kitap ve sünnetin örneklerine uymaksızın öne geçmelerinde ki kusur ve çirkinliğin tasviridir. Senin,'Beni Zeyd ve güzel hâli sevindirdi'

Yani beni Zeyd'in güzel hâli sevindirdi sözündeki gibi olması da mümkündür. Aynı şekilde burada “Allah'ın Rasûlü'nün önünde...” manası vardır. Bu üslubun manası, ihtisasın bir şeyi veya birini birşeye ya da birine has kılmak kuvvetine delalettir. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bu işe Allah (celle celâlühü) tarafından seçildiğinden dolayı bu yüce makamdadır. Bunda seslerini onun sesinden daha çok çıkarmaları hususunda onları ayıplamaya ön hazırlık vardır. Çünkü Allah (celle celâlühü), kimi bu âlâmetlerle üstün kılar, bu şekilde kendine has kılsa ona karşı yapılması gereken en küçük saygı ve tazim onun huzurunda sesin kısılmasıdır. Hasen'dan şöyle nakledilmiştir:

“İnsanlar kurban bayramı günü bayram namazından önce kurbanlarını kestiler de bu (sebeple) âyet indi. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) onlara başka bir kurban kesmelerini emretti.” Âişe (radıyallahü anh) dan şöyle nakledilmiştir:

“O şüphe günü (şaban ayının son günü) oruç tutulmasının yasaklanması hususunda inmiştir.”

“Allah'tan korkun.” Zira siz ondan korkar sakınırsanız takva da sizi yasaklarıdan öne geçmekten meneder. Allah (celle celâlühü) dediklerinizi işitendir, yaptıklarınızı bilendir. O'nun gibi olanın hakkı da kendisinin korkulması ve sakındırılmasıdır.

2

Ey îman edenler seslerinizi peygamberin sesinden fazla yükseltmeyin. Birbirinize bağırdığınız gibi peygambere yüksek sesle bağırmayın. Öyle yaparsanız siz farkına varmadan amelleriniz boşa gider.

“Ey îman edenler... “Nidanın haberi varit olan her hitap esnasında onları dikkatlerini tazelemeye çağrı ve onları düşünmekten gâfil olmamaları için uyarıdır, “seslerinizi peygamberin sesinden fazla yükseltmeyin.”

Yani konuştuğunda ve konuştuğunuzda sizin üzerinize düşen, seslerinizi onun ses sınırının altına çekmek ve seslerinizi kısmaktır. Şöyle ki onun sesi, sizin sesinizden daha yüksek olsun ki, onun size olan üstünlüğü görünsün ve katınızdaki öncülüğü anlaşılsın, “birbirinize bağırduğınız gibi peygambere yükek sesle bağırmayın.”

Yani o susarken onunla konuştuğunuzda sesin yükseltilmesiyle ilgili yasağı çiğnemekten sakının. Bilâkis size gereken, sesinizi aranızda konuştuğunuzda olduğu gibi yükseltmemek ve onunla konuştuğunuzda sesli konuşmanın zıddı olan fısıltıya yakın olan yumuşak bir sesle konuşmaya çalışmaktır.

Ya da ona “Ey Resûlüm Muhammed, Ey Ahmed!” demeyin. Ona -onu peygamberliğe nisbet ederek- sükûnetle ve vakarla hitap edin bu âyet indiğinde Ebû Bekir ve Ömer (rhma), Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’e karşı ancak sır dostları gibi konuştular. İbni Abbâs (radiyallahü anh) dan şöyle nakledilmiştir:

“Bu âyet Sabit b. Kays b. Şemmas hakkında nâzil olmuştur. Ağır işitiyordu ve sesi yüksek çıkıyordu. Konuştuğunda sesini yükseltiyordu. Belki de Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ile konuşuyordu da onun sesiyle Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) rahatsız oluyordu.”

Benzetme (.....) i mahallen mensubtur.

Yani “Ona karşı birbirinize karşı sesinizi yükselttiğiniz gibi sesinizi yükseltmeyin.” demektir. Bunda onlar onunla mutlak manada sesli konuşmaktan -tamamen sessiz olacak şekilde- men edilmemiştir. Onlar ancak belli olan sesli konuşmadan men edildiler. Aralarında adet olan konuşmaya benzer sesli konuşma kastedilmiştir o da peygamberlik şanını ve yüceliğini gözetmeksizin yapılan konuşmadır.

(.....) sözü mefulun leh olmak üzere mahallen mensûbtur. Nehiy manasına taallûk etmektedir. Mana amellerinizin boşa gitmesinden dolayı menedildiğiniz şeyden el çekin şeklindedir.

Yani muzâfun hazfedilmesi takdiri üzere amellerinizin boşa gitmesi korkusundan dolayı demektir.

3

Allah'ın elçisinin huzurunda seslerini kısanlar şüphesiz Allah'ın kalplerini takva ile imtihan ettiği kimselerdir. Onlara mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır.

(.....) nin ismi (.....) sözünde tamamlanmaktadır. Mana,

'Meclisinde Ona tazim için seslerini alçaltanlar.'demektir. (.....) mübtedadır. Haberi (.....) cümlesidir. (.....) nin sılası (.....) da tamamlanmaktadır. (.....) haberiyle birlikte (.....) nin haberidir. “Takva için kalplerini temizledi.” şeklindedir. Altını erittiğinde ve safı karışığından ayırıp temizlediğinde (.....) denir.

Bunun hakikati, onlara imtihan edenin muamelesi gibi muamele yapmıştır. Onları ihlâs sâhibi bulmuştur. Ömer (radiyallahü anh) dan:

“Şehvetleri onlardan (kalplerden) gidermiştir.” şeklinde nakledilmiştir.

(.....) kelimesi (.....) dan gelmektedir. (.....) babındandır.

'Zorla imtihan'ya da'zorla bela'demektir.

“Onlara mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır.” cümlesi ayrı bir cümledir. Denildi ki:

“Bu âyet seslerini kıstıklarından dolayı Ebû Bekir ve Ömer (radiyallahü anh) hakkında nâzil olmuştur.”

“Seslerini kısanların” tekid edici (.....) nin isim olması onun haberinin her ikisi de ma'rife olan mübteda ve haberden oluşan bir cümle olması, ikinci mübtedanın ismi işaret olması ikinci cümlenin onların amellerine karşılık olan şeylerle başlaması ve karşılığın (mükâfatın) durumu kapalı nekre olarak gelmesi seslerin lisanların

fiilleriyle son derece büyük mazhariyyete ve rızayı nail olduklarına delalet etmektedir. Bunda seslerini yükseltenlerin işledikleri fiilin (kötülüğün) büyüklüğüne dair kinaye vardır.

4

Rasûlüm sana odaların arkasından bağırانların çokları akli ermez kimselerdir.

Bu âyet Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’e öğle vakti uyurken gelen Temîm oğulları heyeti hakkında nâzil olmuştur. Aralarında Akra'bin Habis ve Uyeyne b. Hısn da vardır. Odalarının arkasından (evin dışından) peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’e bağırıldılar:

- “Ey Resûlüm Muhammed! Bize çık zira bizim övgümüz zinettir. Kötülememiz de çirkinliktir.” dediler. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) uyandı ve dışarı çıktı.

(.....) kişinin önden veya arkadan bedeniyle senden örtüp gizlediği yöndür. (.....) sonun başlarigıcı içindir.

Yani nida bu mekândan çıkmış demektir. Hücre (oda) etrafı duvarla çevrilmiş sarılmış toprak parçasıdır. (.....) veznindedir. (.....) gibi. (.....) manasınadır. Çoğulu iki ötre ile (.....) dur. (.....) in üstünüyle (.....) şekli Yezid'in kırâatidir. Kastolunan Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in eşlerinin odalarıdır. Onlardan herbirine âit bir oda vardı. Onların odaların dışından çağırmaları herhâlde Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’i talep ile odalara dağılmaları şeklindeydi.

Ya da peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’in bulunduğu odanın dışından onu çağırıyorlardı. Ancak kelime Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’i yüceltmek için (odalar şeklinde) çoğul olarak ifade edildi. Fiil onların tamamına isnad edilse de onların bir kısmının bu işi yapmış olması mümkündür. Diğerleri buna râzı oldukları için de sanki bu işi topluca yapmış gibi oldular.

“... onların çoğu akli ermez kimselerdir.” Bununla onlar, içinde istisnası kastedilen kişilerin olması muhtemeldir. Kastolunanın genel bir olumsuzluk olması da muhtemeldir. Zira azlık olumsuzluk yerine geçmektedir. Âyetin varit olduğu farz üzerinde gelmesinde Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in bulunduğu yerin yüceltilmesine dair gizli kalmayan hususlar vardır. Onu yüksek sesle bağırانların akılsızlık ve cehaletle nitelendirilmesi onlardandır.

“... odalar...” lafzının onun eşleriyle başbaşa kaldığı ve onlarla sohbet ettiği yer için kinaye olarak kullanılması onlardandır.

“... odalar...” lafzının (.....) ile ma'rife kılınması onlardandır. Sürenin başından bu âyetin sonuna kadar biri düşünse elbette bunları aynı şekilde bulacaktır. Bir düşün, Allah'a ve Rasûlü'ne dayanan işlerin -diğer bütün işlere karşı- kayıtsız şartsız öncelikli işler olması gerektiğiyle nasıl başladı. Sonra öne geçmenin bir türü olan sesin yüksetilmesi ve aşikâr kılınması hususundaki yasağı getirdi. Sanki birincisi ikincisi için bir hazırlık oldu. Sonra Allah katındaki mevkiinin büyüklüğüne delalet etsin diye seslerini kısıanları övdü. Daha sonra da, cesaret ettikleri şeyin çirkinliğine dikkat çekmek için, makamca en düşük insanların çağırıldığı gibi Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in halvet anında, duvarlar arkasından çağırılmasına dair en büyük musibeti ve onun dört dörtlük çirkinliğini ifade etti. Çünkü Allah'tı Teâlâ'nın yanında seslerin yükseltilmesini yasaklamak suretiyle kadrini yücelttiği kişiye karşı bunların yaptıkları çirkinlik de son hadde varmış kötülüklerdendir.

5

Eğer onlar sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi elbette kendileri için daha iyi olurdu. Allah çok bağışlayan çok merhamet edendir.

“Eğer onlar.. sabretselerdi...”

Yani sabırları sabit olsaydı...

(.....) fâil olmak üzre mahallen merfûdur. Sabır nefsi nevasına bağlanmaktan menetmektir. Nitekim Allah'u Teâlâ:

“Sabah akşam rablerine sırf onun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte sen de sabret.” Kehf, 28. buyurmuştur.

Onların (.....) sözünde mefûl hazfedilmiştir. O da nefistir.

Yani şundan nefsini alıkoydu demektir. Denildi ki: sabır acıdır. Onu ancak hür kişi tadar. Yanlarına çıkıncaya kadar” sözü, eğer dışarı çıksa ve onun dışarı çıkışı onlar için değilse, onlara gereken onun onlar için çıkışım bilinceye kadar sabretmeleridir.

“Kendileri için daha iyi olurdu.” Sabır dinleri hakkında daha iyi olurdu.

“Allah çok bağışlayan çok merhamet edendir.” bağışlaması ve merhameti boldur. Onları geniş çaplı kılmıştır. Eğer tevbe eder ve Allah'a yönelirlerse elbette bu kişilere karşı da bağışlamasını ve rahmetini daraltmaz.

6

Ey îman edenler! Eğer fâsıkın biri size bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın. Yoksa bilmeden bir topluluğa sataşırırsınız da, sonra yaptığınıza pişman olursunuz.

Bu âyetin Velid b. Ukbe hakkında nâzil olduğu hususunda âlimler ittifak etmiştir. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) onu beni Mustalik kabilesine zekât toplayıcısı olarak göndermişti. Onunla onlar arasında câhiliyye devrinde düşmanlık vardır. Onların beldesine yaklaştığında ona doğru süvari olarak yöneldiler. O da onların kendisini öldüreceklerini zannedip geri döndü. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’e:

- “Dinden döndüler ve zekâtı vermediler.” dedi. Bunun üzerine Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), Halid b. Velid’i (radiyallahü anh) gönderdi. O onları namaz kılar vaziyette buldu. Zekâtları ona verdiler. O da aldı geri döndü.

Burada “fâsık” ve “haber” kelimelerinin nekra olarak getirilmesinde bütün fâsıklar ve haberler için genelleme vardır. Sanki “Hangi fâsık size hangi haberi getirirse getsin...” demiştir.

“Doğruluğunu araştırın,” o hususta durum ve işin gerçeğin açığa çıkmasını isteyin. Fasığın sözüne itimat etmeyin. Çünkü kim fâsık türünden korunmazsa, onun bir çeşidi olan yalandan korunmaz.

Âyette adalet sâhibi birinin haberinin kabulüne delalet vardır. Çünkü eğer biz onun getirdiği haberde de duraksarsak onu fâsık ile bir kılmış oluruz ve bu hükmün ona tahsisi de faydasız olmuş olur.

(.....);'bir şeyden çıkmak'demektir. “yonca kabuğundan çıktı” denir. Harfleri değiştirilmiş şekilde yumurtayı kırdığında ve içindekini çıkardığında (.....) denir. Yine harfleri değiştirilmiş şekilde sâhibinin elinden birşeyi gasbeder gibi çekip aldığında (.....) denir. Daha sonra büyük günahların işlenmesiyle adaletten ayrılma hususunda kullanılmıştır.

Hamza ve Ali'ye göre (.....) şeklindedir. (.....) ve (.....) yakın manadadırlar. O da sebatın araştırmanın ve öğrenmenin istenmesidir.

“... bir topluluğa sataşırırsınız...” Sataşmamanız için (.....) hâldir.

Yani işin hakikatini ve kıssanın mahiyetini bilmez olduğunuz hâlde demektir. Pişmanlık kederin bir çeşididir. O da olmamasını arzu ettiğin bir şeyin senden meydana gelmesine üzülmek kederlenmendir. Bu insandan uzun süre ayrılmayan bir kederdir.

7

Hem bilin ki içinde Allah'ın elçisi vardır. Şayet o birçok işlerde size uysaydı sıkıntıya düşerdiniz. Fakat Allah size imâm sevdirmiş ve onu kalplerinize ziynet yapmıştır. Küfrü fişkı ve isyanı da size çirkin göstermiştir. İşte doğru yolda olanlar bunlardır.

“Bilin ki içinizde Allah'ın elçisi vardır,” dolayısıyla yalan söylemeyin. Çünkü Allah (celle celâlühü) ona bildirir de yalancının örtüsü parçalanır. Ya da ona dönün ve onun görüşünü isteyin. Daha sonra başlarığıç cümlesi olarak şöyle buyurdu:

“Şayet o birçok işlerde size uysaydı sıkıntıya düşerdiniz.”

Yani sıkıntı ve helake düşerdiniz. Bu bazı Müslümanların Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e beni Mustalik'a karşı savaşmayı ve Velid'in sözüne inanmayı güzel göstermeye çalıştıklarına ve bazılarının da onları himaye ettiklerine delalet etmektedir. Onları buna cesaret etmekten, takva hususundaki samimiyetleri menediyordu. Onlar Allah'ın: “Fakat Allah size îmanı sevdirmiş ve onu kalplerinize zinet yapmıştır.” sözüyle istisna ettiği kişilerdir.

Denildi ki: “Onlar, Allah'ın (celle celâlühü) takva hususunda kalplerini imtihan ettiği kişilerdir.”

Allah'ın (celle celâlühü) kendilerine îmanı sevdirdiği kişilerin sıfatı, zikri geçenlerin sıfatından başka olunca tam ortasında başlarığıç cümlesi olarak (.....) geldi. Bu sonra olanın olumsuzluk ve olumluluk yönünden kendisinden önce olana muhalefetidir.

“Küfrü..” bu Allah'ın (celle celâlühü) nimeüerini örtmek ve inkâr etmek suretiyle onlara şükretmemektir.

“Fıskı..” bu büyük günahları işlemek suretiyle îman yolundan çıkıştır.

“İsyanı...” bu şerî'at sâhibinin emrettiği şeye boyun eğmeyi terk etmektir.

“İşte doğru yolda olanlar onlardır.”

Yani o istisna edilenler doğru yolda olanlardır. Hak yola isabet edenleri ve istikametten ayrılmayanları kastediyor.

Rüşd; ısrarlı bir şekilde hak yol üzere istikamettir. (.....) kelimesinden gelmektedir. O da'taş'demektir.

8

Bu Allah'tan bir lütuf ve nimettir. Allah âlimdir, hakimdir.

Lutûf ve nimet, ihsan etmek, nimet vermek manasınadır. Mefûûn leh olmak üzere mensûbturlar.

Yani lütuf ve nimet olsun diye, size sevdirdi ve küfrü de çirkin gösterdi demektir. Allah (celle celâlühü), mü'minlerin hallerini, aralarındaki farklılıkları ve üstünlükleri bilendir. Fazilet sâhibi kişilere, onları muvaffak kılmak suretiyle ihsan ve inamda bulunduğu da hikmet sâhibidir.

9

Eğer mü'minlerden iki gurup birbirleriyle vuruşurlarsa aralarını düzeltin. Şayet biri ötekine saldırırsa, Allah'ın buyruğuna dönüncüye kadar saldıran tarafla savaşı. Eğer dönerse artık aralarını adaletle düzeltin ve (her işte) adaletli davranın. Şüphesiz ki Allah adil davrananları sever.

Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) eşek üzerinde olduğu hâlde ensardan birkaç kişinin oluşturduğu bir mecliste durdu. Bu arada eşek işedi. Abdullah b. Ubey burnunu tuttu ve:

- Eşeğine yol ver onun kokusu bizi rahatsız etti, dedi. Buna karşılık Abdullah b. Revaha:

- Vallahi, onun eşeğinin sidiği senden daha iyidir, dedi ve oradan ayrıldı. Tartışma büyüdü. Birbirlerine sövmeye ve vurmaya başladılar. Evs ve Hazrecden adamlar geldi. Sopalarla birbirlerine girdiler.

“Ellerle ayakkabılarla ve yapraklı hurma dallarıyla birbirlerine vurdular.” denildi.

Bunun üzerine Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) geri geldi ve onların arasını düzeltti. Bu olay üzerine bu âyet nâzil oldu.

(.....) kelimesi mana üzerine hamledilerek çoğul kılınmıştır. Çünkü iki gurup topluluk ve insanlar manasınadır. (.....) da lâfza bakılarak tesniye getirilmiştir.

Bağy: Haddi aşmakta ileri gitmek, zulmetmek ve barıştan kaçınmak demektir.

“Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar saldıran tarafla savaşı.”

Yani Allah'ın kitabında zikrolunan barışa ve düşmanlığın gitmesi ile ilgili buyruğuna dönünceye kadar.

(.....) Dönüş demektir. Gölge ve ganimet bununla adlandırılmıştır. Çünkü gölge, güneşin onu silmesinden sonra geri döner. Ganimet de kâfirlerin mallarından Müslümanlara dönen şeydir. Saldıran gurubun hükmü, savaştığı müddetçe kendilerine karşı savaşılmasının gerekliliğidir. Savaşmayı bıraktığında ise bırakılırlar. Eğer savaşmayı kesip Allah'ın (celle celâlühü) emrine dönerlerse artık aralarını adaletle düzeltin. “Adaletli davranın” adaletli olun. Bu araların bulunmasında adaletle emredildikten sonra, genel yollu adaletin kullanılmasıyla emirdir.

“Adil davrananları...” adaleti olanları... (.....) zulüm (.....) ise adalet demektir. Fiil de bundandır. (.....) babındandır. Hemzesi ayırma içindir.

Yani adalet zail oldu demektir. O da zulümdür.

10

Ancak mü'minler kardeşirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun ki merhamet olunasınız.

“Ancak mü'minler kardeşirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin.” Bu aralarında ayrılık meydana gelen mü'minlerin arasının İslah edilmesi gerektiğine dair açıklamadır. Ayrıca imanın îman ehli arasında kardeşliğe üstün olması da ondan aşağı kalmayan yakın dostluklar ve bitişik akrabalıklar kurduğunu beyandır. Sonra âdete göre bunun bir benzeri şey, kardeşleri arasında meydana gelse diğerleri onu kaldırmaya ve onların arasını barış ile bulmaya çalışırlar. Din kardeşliği ise buna daha layıktır.

Ya'kûb'a göre “kardeşleriniz” şeklindedir.

“Allah'tan korkun ki merhamet olunasınız.” yani Allah'tan (celle celâlühü) korkun. Takva sizi ittifaka ve birleşmeye götürür. Bunu yaptığınızda Allah'ın rahmetinin size ulaşması umulur. Âyet, haddi tecavüz etmenin, îman ismini kaldırmadığına delalet etmektedir. Çünkü onlar haddi tecavüzlerinin mevcudiyetiyle birlikte mü'minler olarak adlandırılmışlardır.

11

Ey mü'minler! Bir topluluk diğer bir topluluğu alaya almasın. Belki de onlar kendilerinden daha iyidirler. Kâdiriler da kadınları alaya almasınlar. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kendi kendinizi ayıplamayın, birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fâsıklık ne kötü bir isimdir. Kim de tevbe etmezse işte böyle kimseler zalimdirler.

Kavim (topluluk) kelimesi özellikle erkeklerdir. Çünkü onlar kendilerinin işlerini görüp nafakalarını temin ederler. Nitekim Allah'u Teâlâ:

“Erkekler kâdirilerin yöneticisi ve koruyucusudur.” Nisa, 34. buyurmuştur.

O aslen (.....) ve (.....) kelimelerinin çoğulu (.....) ve (.....) olduğu gibi (.....) kelimesinin çoğuludur. Kavim (topluluk) kelimesinin erkeklere has kılınması âyette açıktır, zira eğer kâdiriler kavim kelimesine dâhil olsalardı “kadınlar da kadınları alaya almasınlar” demezdi. Züheyr bunu şu sözünde ifade etmektedir.

(Şuan) bilmiyorum. (Ama) ileride bileceğim

Evin reisi erkekler mi yoksa kâdirılar mı?

“Fir'avun'un kavmi” ve Âd kavmi sözlerindeki kavim kelimesi erkekleri ve dişileri içermektedir. Aslında “kavim” lâfzı iki gurubu içermemektedir. Ve bunlarda sadece erkekler kastedildi, dişilerin zikri terk edildi. Çünkü onlar erkeklerine tâbıdırler. “Kavim” ve “kadınlar” kelimelerinin nekra kılınmasının iki manaya ihtimali vardır. Mü'min erkek ve kâdirıların bir kısmının bir kısmını alaya almamalarının kastedilmesi veya genel bir ifadenin kastedilmesi ki bu da onlardan her bir gurubun alaya almaktan menedilmesidir. Erkeklerin ve kâdirıların alaya alma işini tek başına yapmadıklarını bildirmek ve üzerinde bulundukları durumun kötülüğünü göstermek için tek kişi üzere “bir adam bir adamı ve bir kadın bir kadını alaya almasın” demedi.

“Belki onlar kendilerinden daha iyidirler” sözü, yasağın sebebini soran kişiye verilen cevabın yerine geçen başlangıç cümlesidir. Değilse onun hakkı kendisinden öncesine (.....) ile bağlanmaktadır. Mana; onların her birinin kendisiyle alay edilen kişinin, Allah (celle celâlühü) katında alaya alan kişiden daha hayırlı olabileceğine inanmaları gerektiğidir. Zira insanlar ancak görünüşe muttali olabilirler. Gizlilikleri bilemezler. Allah (celle celâlühü) katında ağır basan ise kalplerin safiyetidir. Dolayısıyla da Allah'u Teâlâ'nın değer verdiği kişiyi küçük görmek suretiyle kişi nefesine zulmetmiş olur. İbni Mesud (radıyallahü anh) dan şöyle nakledilmiştir:

“Bela size bağlı kılınmıştır. Bir köpekle alay etsem köpeğe dönüşmekten korkarım.”

“Kendi kendinizi ayıplamayın.” dindaşlarınızı ayıplamayın.

(.....) — “İemz” ayıplamak ve dille çatmak demektir. Ya'kûb ve Sehle göre (.....) şeklindedir. Mü'minler tek bir nefis gibidir. Bir mü'min bir mü'mini ayıpladığında sanki kendisini ayıplamış olur.

Denildi ki: “Bunun manası kendisiyle ayıplandığınız şeyi yapmayın demektir. Zira kim birini ayıpladığında sanki kendisini ayıplamış olur.” demektir. Yasakları lakap, kusur isnad etmek ve kötülemek için söylendiğinden, kendisine lakap takıları tarafından çirkin görülen lakaptır. Sevdığı lakap hususunda ise bir beis yoktur.

Rivâyete göre Beni Temîm den bir grup Bilal, Habbab, Ammar ve Süheybi alaya almıştı da bu âyet bu yüzden nâzil olmuştu.

Hazret-i Âişe den (radıyallahü anha) rivâyet edildiğine göre o, Zeynep binti Hüzeyme'nin kısıllığını alaya almıştı.

Enes (radıyallahü anh) den yapılan rivâyete göre Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in eşleri ümmü Seleme'nin kısıllığını alaya almışlardı.

Yine rivâyete göre bu âyet Sabih b. Kays hakkında nâzil olmuştur. O ağır işitiyordu. Bu sebeple işitmesi için Resûlullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) meclisinde ona yer ayırıyorlardı. Bir gün yol açın diyerek geldi. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in yanma vardı. Birine:

- “Topları da oturalan, dedi. O da:

- Bu kim? diye sordu. Adam:

-Ben falarım, dedi. Bunun üzerine Sabit:

- Bilâkis sen falarıca kadının oğlusun” , dedi. Bu sözüyle câhiliye devrinde kendisiyle ayıplandığı annesini kastediyordu. Adam utandı. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu. Daha sonra Sabit:

“Bundan sonra ebedî olarak soy hususunda kimseye karşı övünmeyeceğim” dedi.

“îmandan sonra fâsıklık ne kötü bir isimdir.” Buradaki isim zikredilme demektir. Bu; “İnsanlar arasında ismi keremle ya da kötülükle uçtu.” sözündendir. Hakikati onun zikri yükseldi ve insanlar arasında yüceldi demektir. Sanki şöyle denilmiştir: “Mü'minler için bu günahları işleme sebebiyle fîsk ileyüksek bir şekilde zikredilmek ne kötüdür.”

“îmandan sonra” sözü îman ile imanının sakındırdığı fîskm bir arada bulunmasını çirkin göstermektir. “Yaşlılıktan sonra hevaya meyil ne kötü bir durumdur” sözünde olduğu gibi.

Denildi ki: Yahûdî iken Müslüman olanlara karşı övdükleri “ey yaHûdî” “ey fâsık” şeklindeydi de bundan menedildiler ve onlara “Bir adamı îmandan sonra, fîsk ve yaHûdilikle zikretmeniz ne kötü bir zikretmedir” denildi.

“Kim de menedildiği şeyden tevbe etmezse, işte böyle kimseler zalimlerdir”

(.....) de (.....) in lâfzından dolayı tekil kıldı (.....) de manasından dolayı çoğul kıldı.

12

Ey îman edenler! Zandan çokça kaçının. Çünkü zannm bir kısmı gûnahtır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O hâlde Allah'tan korkun. Şüphesiz ki Allah tevbeyle çok kabul edendir, çok merhamet edendir.

Şerden uzaklaştırdığında “onu şerden uzaklaştırdı” denir. Onun hakikati onu bir tarafa çekti demektir. (.....) fiili iki mefûl alır. Nitekim Allah'u Teâlâ:

“Hatırla ki İbrâhîm şöyle demişti: Rabbim beni ve oğullarını putlara tapmaktan uzak tut” buyurmuştur.

Mutavaat için olduğunda (.....)de olduğu gibi bir mefûl alır. Kaçınılması emrolunan zannm bir kısmıdır. Bu bir kısım da çoklukla sıfatlanmıştır.

“O senin hayır sahipleri hakkındaki kötü düşüncelidir. Günahkârlar için ise, bize düşen onlar hakkında yaptıkları fillere göre düşünmektir.”

Ya da âyetin manası çokça kaçının, ya da bir kısmından sakınma mümkün olsun diye çoğundan sakının demektir.

“Günah sâhibi” azâba müstehak olan gûnahtır. Günahın karşılığı (cezâ) için (.....) ve (.....) gibi (.....) vezinde (.....) de denilmiştir.

“Birbirinizin kusurunu araştırmayın.”

Yani Müslümanların gizliliklerini ve ayıplarını araştırmayın. Bir işi arzuladığında ve onu araştırdığında “İşi araştırdı” denir. (.....) fiilindendir. (.....) vezindedir. Mücahitten şöyle nakledilmiştir:

“Allah kulları üzerine örttüğü müddetçe kusurları araştırmayın, demektir.”

“Biriniz diğerini arkasından çekiştirmesin.”

Gıybet: kişiyi yokluğunda ayıplayarak zikretmektir “Cinayet/adam öldürme” kelimesi (.....) kelimesinden geldiği gibi. (.....) kelimesinden gelmektedir. Hadisi şerifte:

“O kardeşini çirkin gördüğü şeyle zikretmendir. Eğer o, onda varsa, o gıybetin Değilse o bûhtandır” buyurulmuştur.

İbni Abbâs (radıyallahü anh) dan şöyle nakledilmiştir:

“Gıybet insan köpeklerinin katığıdır.”

Medine kırâatine göre (.....) ve (.....) şeklindedir.

“Biriniz ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı?” Bu gıybet edenin gıybetini yaptığı kişinin şerefine dil uzatmasının, en çirkin bir surette mübalağalarla örneklendirilmesi ve tasviridir. Şunlar o mübalağalardandır: Manası itirafa zorlayan sonu son derece çirkin olan şeyin sevgi kelimesine bitleştirilmesi, fiilin “sizden biriniz” şeklinde bir kişiye isnad edilmesi, bu birlerden hiç birinin bunu sevmediğini bildirmesi. Gıybeti, insan eti yemek şeklinde örneklendirmesi, kardeş kılmak suretiyle temsil getirdi. Onu da kardeş eti noktasında bırakmadı ölü kardeş kıldı. Katâde'den şöyle nakledilmiştir:

“Kurtlanmış leşi bulduğunda ondan yemeyi çirkin gördüğün gibi din kardeşinin etini yemeği de aynı şekilde çirkin gör demektir.”

(.....) kelimesi (.....) kelimesinden, ya da (.....) den hâl olmak üzere mensûbtur. Onlardan hiçbirinin kardeşinin ölüsünü yemeyi sevmediğini onlara kabul ettirdikten sonra, “İşte bundan tiksindiniz” dedi.

Yani sizin onu çirkin görmeniz akıl düzgünlüğüyle gerçekleşti. O hâlde bunun bir benzeri olan gıybeti çirkin görmeniz de din düzgünlüğüyle gerçekleşsin.

Tevvab: Tevbenin kabulü hususunda son hadde varan demektir. Mana:

“Sakınmakla emrolunduğunuz şeyleri terketmekle ve bunlardan işlediğiniz şeylere pişman olmakla Allah'tan sakının. Çünkü siz eğer sakınırsanız Allah sizin tevbenizi kabul eder ve size tevbe eden müttakilerin sevabını verir.”

Rivâyet edildiğine göre Selmanı Farisi (radiyallahü anh) sahâbeden iki kişiye hizmet ediyordu. Onların yemeklerini pişiriyordu. Birgün uyudu işinden geri kaldı. Onu kendileri için katık istemek üzere Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e gönderdiler. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in kilerinin başında Üsâme b. Zeyd (radiyallahü anh) vardı.

- Yanımda bir şey yok dedi. Selman (radiyallahü anh) o iki sahâbeye bunu haber verdi. Onlar:

- Eğer onu samiha kuyusuna göndersek onun suyu kurur” dediler. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in huzuruna geldiklerinde Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ikisine:

- “Bana ne oluyor ki ağızlarınızda et yeşilliği görüyorum.” buyurdu. Onlar:

- Et yemedik, dediler. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem):

- “Gereken siz ikiniz gıybet ettiniz. Kim bir mü'minin gıybetini ederse onun etini yemiştir” buyurdu. Sonra da bu âyeti okudu. Denildi ki:

“Halkın gıybeti, haktan uzak kalmaktan olur.”

13

Ey insanlar! Şüphesiz biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık ve birbirinizle tanışmanız için sizi milletlere ve kabileler ayırdık. Muhakkak ki Allah” yanında en değerli ve en üstün olanınız. O'ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir haberi olandır.

“....Sizi bir erkekle bir dişiden yarattık.” Âdem'den (aleyhisselâm) ve Havva'dan, ya da her birinizi bir baba ve bir anadan yarattık. Dolayısıyla sizden hiçbir kimse yoktur ki; onun durumu diğerinin durumuna eşit olmasın. Dolayısıyla neseb hususunda övünme ve üstünlük taslamanın hiçbir manası yoktur.

“Sizi milletlere ve kabilelere ayırdık” Şa'b (millet) Arapların oluşturduğu altı tabakanın birincisidir. Onlar, Şa'b (millet) Kabile Amare (küçük kabile) Batn (oba) Fahz (akraba topluluğu ve fasile (aşîret)dir. Şab kabilelerden oluşur kabile amarelerden oluşur. Amare batınlardan oluşur. Fahz aşiretlerden oluşur.

Hüzeyme millettir. Kinane kabiledir. Kureyş amaredir. Kusay batındır. Haşim hafsdır. Abbâs fasiledir.

Şuub (milletler) diye adlandırıldı. Çünkü kabileler ondan dağılmıştır.

“Tanışmanız için” sizi birbirinizin soyunu bilersiniz de babanızdan başkasına nispet iddia etmeyesiniz diye milletlere ve kabilelere ayırdı. Aba 11 ecdad ile övünmek ve soy hususunda üstünlük iddiasında bulunmak için değil. Bundan sonra tasanın kendisiyle diğerlerinden üstün olduğu, Allah katında kendisiyle şeref ve üstünlük kazandığı hasleti açıkladı.

“Allah katında en değerli ve en üstününüz, O'ndan en çok korkanızdır. “Buyurdu. Hadisi şerifte şöyle buyurulmuştur;

“Kimi İnsanların en üstünü olmak sevindirirse o Allah'tan korksun. “İbni Abbâs (radiyallahü anh) şöyle nakledilmiştir:

“Dünya üstünlüğü zenginliktir. Âhiret üstünlüğü takvadır.”

Rivâyet edildiğine göre Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Mekke'nin fethini övdü sonra da şöyle dedi:

“Sizden câhileye övücünü ve kibrini gideren Allah'a hamd olsun. Ey insanlar! İnsanlar ikiye ayrılır: Mü'min / muttaki Allah katında üstündür, kâfir günahkâr Allah katında değersizdir.” Sonra da âyeti okudu.

Yezid b. Şecere'den şöyle nakledilmiştir:

“Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Medine çarşısına uğradı. Arkasından,'beş vakit namazı kılmaktan beni menetmemek şartıyla beni kim satın alır'diyen zenci bir köle gördü. Onu biri satın aldı. Köle hastalandı. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) onu ziyaret etti. Daha sonra köle vefat etti. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) onun defnine geldi. Bu hususta ashâb bazı şeyler söylediler de bunun üzerine: Şüphesiz ki Allah bilendir, haberdar olandır'âyeti indi.”

Yani Allah kalplerin üstünlüğü ve takvasını bilendir. Nefislerin arzularındaki kasıtlarından da haberdar olandır.

14

Bedeviler “İnandık” dediler. De ki: siz îman etmediniz, ama “İslam olduk” deyin. Henüz îman kalplerinize yerleşmedi. Eğer Allah'a ve elçisine itâat ederseniz, Allah işlerinizden hiçbirşeyi eksiltmez. Çünkü Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.

“Bedeviler inandık dediler” yani bazı bedeviler “İnandık” dediler. Çünkü bedevilerden Allah'a ve âhiret gününe inananlar var. Onlar beni Esed bedevileridir. Kıtık yılı Medine'ye gelmişler ve kelime-i şehadet getirerek Müslüman olmuşlardı. Sadaka istiyorlar ve Müslümanlıklarını boşa kakıyorlardı. “İnandık dediler;” yani zahiren ve batinen inandık Ey! Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) dediler. Sen onlara de ki: Siz kalplerinizle inanmadınız. Ancak siz “İslam olduk” deyin. Zira îman tasdiktir. İslam ise şehadet getirmek suretiyle barışa giriştir ve Müslümanlar için harbi olmaktan çıkıştır, “henüz îman kalplerinize yerleşmedi” sözü görülmüyor mu? Bil ki kalbin muvafakati olmaksızın dille ikrar edilen şey isiamdır. Kalbin kendisine dille muvafakat ettiği şey ise imandır. Bu lügat itibariyledir. Şer'i yönden ise îman ve İslam bilindiği üzere birdir. (.....) da bir işin olmasını bekleme manası vardır. Oda onların bir kısmının daha sonra îman edeceklerine delalet etmektedir.

Âyet “îman kalple değil dille olur” diyen Kerramiyeti'nin görüşünü çürütmektedir. Eğer sen âyetin ibâresindeki “îman ettik demeyin. Lakin islam olduk deyin.” Ya da “De ki siz îman etmediniz. İslam oldunuz, “şeklinde olmalıydı dersen derim ki: Bu ibâre önce onların iddiasının yalan olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla güzel bir edeple “De ki: Siz îman etmediniz” denildi. Açık açık'yalan söylediniz'demedi, var olduğunu iddia ettikleri şeyin olmadığını ifade eden'siz îman etmediniz.'sözünü onun yerine getirdi. Manası îmanı sözle ifade etmeyi yasaklayan bir lafızla muhatap kılınmalarını, çirkin karşıladı için'îman ettik demeyin'denilmesi yerine, “siz îman etmediniz” sözüyle yetinildi. Onların “îman ettik” sözünde zan ve iddianın çıkış noktasından hariç

kalması için'lakin siz İslam oldunuz'da demedi. Eğer'lakin siz İslam oldunuz'denilseydi bu onların sözünün kabul edilmesi olurdu. Bu da kabul edilen bir şey değildir.

“Henüz îman kalplerinize girmedi” sözü, “îman etmediniz” sözünün manaca tekrarı değildir. Çünkü “îman etmediniz” sözünün faydası, onların iddiasını yalanlamadır. “Henüz îman kalplerinize girmedi” sözünün faydası ise, demekle emrolundukları şeyin vaktini beyandır. Sanki onlara şöyle denilmiştir:

“Kalbiniz dilinize muvafakat etmediğinde,'lakin islam göründük'deyin.” Çünkü o “deyin “sözündeki zamîrden hâl olarak vaki olan bir sözdür. Eğer Allah'a (celle celâlühü) ve Rasûlü'ne (sallallahü aleyhi ve sellem) nifakı terketmek suretiyle gizli de itâat ederseniz Allah (celle celâlühü) iyiliklerinizin sevabından hiçbirşey eksiltmez.

Basra kırâat ekolüne göre (.....) şeklindedir. (.....) ve (.....) fiilleri aynı manaya gelmektedirler. O da eksiltmek demektir. Şüphesiz ki Allah günahları örtmek suretiyle çok bağışlayan, onları kusurlardan tevbeyle hidâyet etmek suretiyle, çok merhamet edendir. Daha sonra Allah ihlâs sâhibi mü'minleri vafetti şöyle buyurdu:

15

Gerçek mü'minler! Ancak Allah'a ve Rasûlü'ne îman eden, ondan sonra asla şüpheyeye düşmeyen, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla savaşanlardır. İşte doğrular ancak onlardır.

(.....) fiili kişiyi töhmetle birlikte şüpheyeye düşürdüğünde kullanılan (.....) fiilinin mutavâtırdır. Mana; onlar îman ettiler sonra îman ettikleri, tasdik ettikleri hususta nefislerinde hiçbir şüphe meydana gelmedi. Yakın getirmek ve şüphe etmemek imanın özü olduğundan, makamını göstermek için îmandan sonra, onu yalnız zikretti ve onu gelecek zamanlar içinde de dipdiri kaldığını bildirmek için (.....) sonra kelimesiyle îmana atfetti. “Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla savaşanlardır.” Bununla kendisine karşı cihad edilenin kastedilmesi mümkündür. O da savaşan düşman ya da şeytan ya da nefsin hevasıdır.

(.....) nin (.....) fiilinden mübalağa olması da mümkündür. “Canlarıyla savaşır,” sözüyle savaşırı kastolunması ve ibâdetlerin tamaminin ele alınması mümkündür. Malların bir benzerinin kastedilmesi zekâtın ve mala taallûk eden bütün sâlih amellerin ele alınması mümkündür. Mübteda olan (.....) nin haberi (.....) dır.

Yani “îman ettik” sözlerinde doğru söyleyenlerdir. Beni Esed bedevilerinin yalan söylediği gibi yalan söylemeyenlerdir. Ya da onlar îmanları doğru ve gerçek olanlardır.

(.....) sözü (.....) ün sıfatıdır. Bu âyet indiğinde bedeviler peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'e geldiler. Samimi olduklarına dair yemin ettiler. Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu.

16

De ki: siz dininizi Allah'a mı öğretiyorsunuz? Halbuki Allah göklerde olanları da bilir, yerde olanları da. Allah herşeyi hakkıyla bilendir.

Kalplerinizin tasdik ettiğini O'na mı bildiriyorsunuz? Allah nifakı ihlâsı ve diğerlerini hakkıyla bilendir.

17

Onlar İslâm'a girdikleri için seni minnet altına sokuyorlar. De ki: Müslümanlığınızı benim başıma kakmayın. Eğer doğru kimselerseniz bilirsiniz ki, sizi îmana erdirdiği için asıl Allah size lütufta bulunmuştur.

(.....) yani (.....) demektir. Müslüman olmalarını kastediyor: (.....) teşekkür edilsin diye nimet ve ihsanın zikredilmesidir.

“... bilirsiniz ki, sizi îmana erdirdiği için asıl Allah size lütufta bulunmuştur.” yani başa kakma sizi karşı Allah'a âittir. (.....) sizi îmana erdirmesiye ya da sizi îman erdirdiği için demektir.

“Eğer doğrulardan iseniz...” eğer zanmmz doğruysa, iddianız doğrulanmışsa, ancak siz Allah'ın bunun zıddını bildiğine inanıyor ve iddia ediyorsanız şartın cevabı kendisinden öncesinin ve cehaletinizden dolayı

hazfedilmiştir. Takdiri: “Allah'a îman ettiğimize dair iddianızda eğer doğrulardansanız, öyleyse minnet size karşı Allah'a âittir” şeklindedir.

“eğer sizi îmana erdirmişse” şeklinde de okunmuştur.

18
Şüphesiz Allah, göklerin ve yerin görülmeyen esrarını bilir. Allah yaptıklarınızı görendir.

Mekke kırâat imâmlarına göre (.....) şeklinde (.....) iledir. Bu onların davalarında doğrulardan olmadıklarını beyandır. Şunu kastediyor:

“Allah Teâlâ âlemdeki her gizliyi bilir. Gizli ve açıkta işlediğiniz her ameli görür. O'ndan hiçbirşey O'na gizli kalmaz. Dolayısıyla O gaybleri bilen olduğu hâlde sizin kalplerinizdeki şeyler O'na nasıl gizli kalır?”

KÂF SÛRESİ

Bu sûre Mekke’de nâzil olmuştur; 45 âyettir.

1

Kaf. Şerefli Kur’ân'a andolsun!

Üslupları aynı olduğundan dolayı “Kaf şerefli Kur’ân'a andolsun. Kâfirler aralarından bir kurtarıcının gelmesine şaşılar.” Sözü “Sad o şanlı Kur’ân'a andolsun küfredenler (iddia ettiklerinin) aksine bir gurur ve tefrika içindedirler.” sözü gibidir.

Mecid: Diğer kitaplara karşı şan ve şeref sâhibi demektir. Kim onun manalarını ihata eder ve içindikilerle amel ederse, o Allah katında ve insanlar katında şan ve şeref sâhibi olur.

2

Kâfirler aralarından bir uyarıcının gelmesine şaşılar da “Bu şaşılacak birşeydir” dediler.

Mekke kâfirleri, aralarından bir kurtarıcının; yani Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’in gelmesine şaşılar sözü, şaşkınlık verici bir şey olmayan şeye karşı şaşımalarını inkârdır. O da adaletini ve güvenilirliğini bildikleri içlerinden bir adamın korkutucu şeyle onları uyarmasıdır. Böyle olan biri ancak kavmine nasihat eden ve onlara kötü birşeyin ulaşmasından korkan biri olur o korkutuldukları şeyin onları gölgelediğini bildiğinde de ona gereken onları uyarmaktır. Birde o tehlikelerin en tehlikelisi olunca nasıl olursa olsun, yine bu sözü söz onların, Allah'u Teâlâ'nın gökleri yeri ve ikisi arasındakileri yaratmaya, herşeyi icad etmeye Kâdir olduğunu bildikleri ve ilk yaratılışı kabul ettikleri hâlde, aklın bir cezâ yurdunun mutlaka olması gerektiğine şahadet etmesine rağmen, uyarıldıkları dirilişe karşı şaşkınlık göstermelerini inkârdır.

3

Biz öldüğümüz ve toprak olduğumuz zaman mı (dinleceğiz) bu uzak bir dönüştür.

Daha sonra onların dirilişi uzak görmelerinin, daha uzak ve inkâra daha layık olduğuna delalet etsin diye; “kâfirler,'bu şaşılacak bir şeydir. Biz öldüğümüz ve toprak olduğumuz zaman mı (dinleceğiz) bu uzak bir dönüştür'dediler.” Sözüyle iki inkârdan birine dayandı. Bu sözleriyle büyük küfre girdiklerine şahadet olsun diye zamîr yerine “kâfirler” sözünü açıktan getirdi. Yine bu âyet dönüşe işaretler. (.....) gizli bir fiille mensûbtur. Manası öldüğümüz ve çürüdüğümüz zaman mı döneceğiz demektir. Nâfi, Ali, Hamza ve Hafsa göre (.....) şeklindedir.

“Bu uzak bir dönüştür.” uzak görülen kabul edilmez bir dönüştür.

“Bu uzak bir sözdür” sözünde olduğu gibi.

Yani fikir ve tatbikten uzaktır demektir. (.....) dönüş kelimesinin (.....) manasına olması mümkündür. O da cevap demektir. O zaman bu onların uyanıldıkları dirilişi inkâr etmelerini uzak gören Allah'u Teâlâ'nın sözünden olur. Durak (.....) üzerindedir. Bunun üzerinde olması güzeldir. (.....) kelimesi (.....) cevap manasında olduğunda zarfı nasipeden uyarıcının delalet ettiği uyarıları şeydir. O da diriliştir.

4

Biz toprağın onlardan neleri eksilttiğini kesinlikle bilmekteyiz. Yanımızda o bilgileri koruyan bir kitap vardır.

“Biz toprağın onlardan neleri eksilttiğini kesinlikle bilmekteyiz.” Bu onların dirilişi uzak görmelerine cevaptır. Çünkü ilmi dakik olan ve yerin ölümlerinin cesetlerinden neleri eksilttiğini, onların etlerinden ve kemiklerinden neleri yediğini bilen zât, elbette onları oldukları gibi diri olarak geri döndürmeye kâdir olur.

“Yanımızda o bilgileri koruyan bir kitap vardır.” O Levh-i Mahfûzdur. Ya da kendisine emanet ettiklerini ve içine yazdıklarını koruyan bir kitap vardır demektir.

5

Bilâkis onlar, Hak kendilerine gelince yalanladılar. Şimdi onlar şaşırılmış bir hâldedirler.

“Bilâkis onlar, hak kendilerine gelince yalanladılar.” Onların şaşkınlıklarından daha çirkin olanı getirdiklerine delalet etsin diye ilk (.....) Bilâkis harfinden sonra ikinci (.....) i getirdi.

O çirkin olan şey de, hakkı -düşünmeden yalanlamalarıdır: “Onlar şaşırılmış hâldedirler” kararsız hâldedirler. Yüzük geniş olduğundan dolayı oynadığında “yüzük parmakla hareket ediyor, durmuyor” denir. Bu sebeple onlar bazan “şairdir” bazen “sihirbazdır” bazen “kâhindir” derler. Tek bir şey üzerinde kalmazlar.

Denildi ki: “Hak Kur’ân’dır” dirilişi bildirmektedir de denildi. Daha sonra Allah onlara yeniden dirilişe karşı kudretini gösterdi, şöyle buyurdu.

6

Üstlerindeki göğe bakmazlar mı ki, onu nasıl bina etmiş ve nasıl donatmışız onda hiçbir çatlak da yok.

Dirilişi inkâr ettiklerinde Allah Teâlâ’nın âlemin yaratılışındaki kudret eserlerine bakmıyorlar mı? Onu gökyüzünü nasıl bina ettik direksiz nasıl yükselttik. Onu yıldızlarla nasıl süsledik. “Onda hiçbir çatlak da yok” onda hiçbir yarık da yok.

Yani o ayıplardan selimdir. Onda hiçbir yarık hiçbir çatlak ve hiçbir gedik yoktur.

7

Yeryüzünü de döşedik ve ona sabit dağlar koyduk. Orada gönül açan her türden (bitkiler) yetiştirdik.

“Yeryüzünü de döşedik...” Onu donattık, ona sabit dağlar koyduk, sabit dağlar. Eğer onlar olmasaydı yeryüzü kayardı. “Her çiftten” yani bir türden “gönül açan” güzelliğinden dolayı şad olurum.

8

Allah'a yönelen her kula, gönül gözünü açmak ve ibret vermek için (bütün bunları yaptık).

“...gönül gözünü açmak ve ibret vermek için...” onunla göstermek hatırlatmak için. “Allah'a yönelen her kuta... “Rabb’ine dönen yarattığı mükemmellikler hususunda düşünen her kula.

9

Gökten bereketli bir su indirdik. Onunla bahçeler ve biçilecek taneler bitirdik.

“Bereketli bir su...” faydası çok “biçilecek taneler” yani buğday arpa vs. gibi hasat olma özelliğine sahip ziraat taneleri.

10-11

Kullara rızık olması için birbirine girmiş, küme küme tomurcukları olan, uzun boylu hurma ağaçları yetiştirdik. Ve o su ile ölü bir toprağa can verdik. İşte hayata yeniden çıkış da böyledir.

“...uzun boylu...” göğe doğru uzanan... (.....) tomurcuk. Hurma meyvesinden ilk yetişen şeydir. “Küme küme” tomurcukların çokluğundan ve birbiri üzerine sıkışıp biriktiğinden dolayı ya da ondaki meyvenin çokluğundan dolayı bir kısmı diğerinin üzerinde demektir.

“Kullara rızık olması için...” yani onları kullara rızık olması için bitıştirdik demektir. Çünkü bitıştirmek rızık manasındadır. Dolayısıyla (.....) fiilinin lafzının dışında mastar (mefulun mutlak) olur. Ya da o mefulun lehtir.

Yani onları rızıklarındırmak için bitirdik demektir.

“...onunla...” bu su ile. “....ölü toprağa can verdik.” bitkisi kurumuş toprağa.

“İşte hayata yeniden çıkış da böyledir.”

Yani bu ölü beldeyi dirilttiğim gibi ölümünüzden sonra sizde aynı şekilde çıkacaksınız. Çünkü ölü toprağın diriltilmesi ölülerin diriltilmesi gibidir. (.....) deki (.....) mübteda olmak üzere mahallen merfûdur.

12

Onlardan önce Nûh kavmi, Ress halkı ve Semûd'da

“Onlardan önce” Kureyş'ten önce. “Ress” taşsız kuyu demektir. Ashâb-ı Ress ise Yemame'de yaşamış bir topluluktur. Bunların ashâbı Uhdud olduğu da söylendi.

13

Âd, Fir'avun ve Lût'un kardeşleri de yalanladılar.

“Fir'avun” sözüyle kavmini kastetmiştir.

“Fir'avun ve kavminin kendilerine işlence etmesinden bir korkuya düşerek kavminden bir gurup gençten başka kimse Mûsa'ya îman etmedi” Yûnus, 83. âyetinde olduğu gibi.

Çünkü üzerine atfedilen Nûh'un kavmi atfedilenler de guruplardır. “Lût'ın kardeşleri” de onları onun kardeşleri olarak adlarırdı. Çünkü onlarla onun arasında akrabalık bağı vardı.

14

Eyke halkı ve Tubba'kavmi de, bütün bunlar peygamberleri yalanladılar da üzerlerine tehdidim hak oldu.

Tubba', Yemen de bir kraldır. Müslüman oldu ve kavmini İslam'a davet etti. Ama onu yalanladılar. Tabilerinin çokluğundan dolayı “Tubba” ismiyle isimlendirildi.

“....bütün bunlar peygamberleri yalanladılar.”

Yani bunlardan her biri peygamberleri yalanladılar. Çünkü bir peygamberi yalanlayan onların tamamını yalanlamış demektir. “....Üzerlerine tehdidim hak oldu.” Bu sebeple tehdidim gerekli ve helâl oldu. Bunda Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e teselli onlara tehdit vardır.

15

İlk yaratışta acizlik mi gösterdik. Hayır, onlar yeni bir yaratılıştan şüphe etmektedirler.

Yapmak istediği işinin nasıl yapılacağını bilmeyip apışıp kaldığında (.....) denir. (.....) daki hemze inkâr içindir.

“İlk yaratışta...” yani biz ilk yaratışta âciz kalmadık. İkincisinde nasıl âciz kalalım. Bunu (birincisini) itiraf ikincisini yani dirilişi itirafır.

“Hayır onlar yeni bir yaratılıştan şüphe etmektedirler.” Şaşkınlık ve şüphe içindedirler. Şeytan onları şüpheyeye soktu ve onları şaşkınlığa şevketti. Bu da ölümlerin diriltilmesi normal olmayan bir iştir tezini onlara güzel göstermesidir. Onlar da buna dayanarak doğru istidlâli terketteler. O (doğru istidlâl) de ilk defa yaratmaya Kâdir olan zatın tekrar yaratmaya daha fazla Kâdir olduğudur.

“...yeni bir yaratılıştan...” ölümünden sonraki yeni yaratılıştan. Yeni yaratılış sözünü şanın büyüklüğüne, onu işiten yaraşanın korkmak ve ona önem vermek olduğuna delalet etsin diye nekra (belirsiz) kıldı.

16

Andolsun insanı biz yarattık. Nefsinin ona ne vesveseler vermekte olduğunu da biliriz. Biz ona şah damarından daha yakınız.

Vesvese, gizli ses demektir. Nefsin vesvesesi ise, insanın hatırına gelen ve nefsin sözünden kalbe ani gelen vesvesedir. (.....) deki (.....) nin bir benzeri “şöylece seslendi” cümlesidir.

“Biz ona şah damarından daha yakınız-” Cümlesi ile kastolunan ona dair bilgisinin yakınlığıdır. “Şah damarı” o aşırı yakınlık hususunda verilmiş bir örnektir. (.....) boynun iç kısmındaki bir damardır. (.....) ise damardır. İzafet boyun içindir. “su çekmek için dolaba koşuları deve” sözünde olduğu gibi.

17

Çünkü onun sağında ve solunda oturan, her davranışı yakalayıcı tesbit eden iki melek vardır.

“İki melek...” Koruyucu iki meleği kastediyor. (.....) birşeyi birinden muhafaza ederek ve yazarak almak demektir. (.....) birlikte oturan arkadaş manasına (.....) gibidir. Takdiri meleklerden sağ (omuz) da bir oturan, sol (omuz) da da bir oturan melek vardır, şeklindedir, (ikincisi ona delalet ettiği için biri (birinci (.....) kelimesi) söylenmedi.

Ben ve babamın beri olduğu hususta bana iftira attı. Bana kuyunun duvarı için iftira etti.

Yani benim beri olduğum hususta bana iftira attı, babam da ondan beri idi demektir.

(.....) kendisinde “yakın olur” manası olduğundan (.....) ile mensûbtur. Mana şöyledir:

“O Latiftir ilmi nefsin vesveselerine bile ulaşır ki ondan daha gizli hiçbirşey yoktur. Melekler onun (insanın) konuşmalarını kayıt altına aldıklarında, o insana bir yakından daha yakın olduğunu bildirmek suretiyle, o meleklerin kayıt altına alma işinden müstağni olduğunu açıklamıştır. Gizlilerin en gizlisine bile muttali olduktan sonra, o niçin ondan müstağni olmasın ki? Ancak bu bir hikmet sebebiyledir. O da meleklerin yazmasında, onları muhafaza etmelerinde ve kıyamet günü amel defterlerini arzetmelerinde günahlara son verme ve iyiliklere teşvik etme hususunda ilave bir lütuf vardır.”

18

İnsan hiçbir söz söylemez ki, yanında gözetleyen dediklerini zapteden (bir) melek hazır bulunmasın.

(.....) söz konuştuğu şey ve ağzından attığı şeydir. “Gözetleyen... “muhafaza eden. “Zapteden...” hazır bulunan. Şöyle denildi:

“Onlar herşeyi yazarlar. Hatta hastalığında çıkardığı iniltileri bile yazarlar.” Yine denildi ki:

“Onlar sevap ve günah içeren şeyleri yazarlar.” Yine şöyle denildi:

“Bu iki melek insandan ancak tuvalete çıktığında ve cima esnasında ayrılırlar.”

Onların dirilişi inkârım zikrettikten, onlara kudretini ve ilmini delil olarak getirdikten sonra, onlara o inkâr ettikleri şeye en kısa zamanda öldüklerinde ve kıyamet koptuğunda kavuşacaklarını bildirdi. Ve onu geçmiş zaman fiiliyle ifade etmek suretiyle, onun yakınlığına dikkat çekti. O da onun şu sözüdür:

19

Ölüm sarhoşluğu birgün gerçekten gelir de, “İşte (ey insan) bu senin öteden beri kaçtığın şeydir” denir.

“Ölüm sarhoşluğu...” ani ölümün aklı gideren şiddeti demektir. “Gerçekten...” yani işin gerçeğiyle ya da hikmetle, “hu...” ölüme işarettir. Hitap iltifat yoluyla, “Biz muhakkak ki insanı yarattık.” sözündeki'insana'dır. “...kaçtığın...” nefret edip kaçtığın.

20

Sur'a üfürülür. İşte bu geleceği vadedilen gündün

“Sur'a üfürülür.” diriliş üfürmesini kastediyor. “İşte hu geleceği vadedilen gündür.”

Yani muzâfun hazfı ve işaretin (.....) nın mastarına olması üzere bunun vakti vadedilen gündür demektir.

21

Herkes yanında bir sürücü ve bir ele şâhitle beraber gelmiştir.

Yani iki meleklerle beraber, biri onu mahşer yerine sevketmekte, diğeri de onun aleyhine ameliyle şehadette bulunmaktadır. (.....) ma'rife hükmünde olana izafetle ma'rife olduğundan dolayı (.....) den hâl olmak üzere mahallen mensûbtur.

22

“Andolsun sen bundan gaflette idin. Derhal biz senin perdeni kaldırdık. Bugün artık gözün keskindir” (denir).

Yani ona (nefse) “sen bundan gaflette idin” denir.

Yani bugün başına gelen şeyden gaflette idin. “...biz senin perdeni kaldırdık.” yani müşahade ettiğin şeylerle senin gafletini yok ettik. “Bugün artık gözün keskindir.” Gaflet, cesedinin tamamını örten bir örtüye ya da gözlerini örten bu sebeple de, hiçbir şeyi göremediği bir perdeye benzetilmiştir. Kıyamet günü olunca kişi uyanır. Gaflet ve örtüsü ondan kalkar. Artık daha önce göremediği gerçeği görmektedir. Gafletinden dolayı görmesi zayıf olan gözü de uyandığı için keskinleşmiştir.

23-26

Yanındaki arkadaşı, “İşte bu yanımdaki amel defteri hazır. Haydi, ikiniz her inatçı kâfiri hayra bütün hızıyla engel olanı, azgın şüpheci, Allah ile beraber başka ilâh edinene şiddetli azâba birlikte atın.” der.

“...arkadaşı...” cumhura göre o onun aleyhine şehadet eden yazıcı melektir, “...bu...” yani amel defteri. Mücahid'e göre:

“Kim Rahmân'ın Kur'ân'ından yüz çevirirse ona bir şeytanı arkadaş veririz ve o şeytan artık onun ayrılmaz dostudur” Zuhruf, 36. âyetindeki kendisine verilen şeytandır.

“Bu” da teslim olduğun kişidir. (.....) mübtedadır. (.....) nekredir. Şey manasındadır. Ondaki sonraki zarf onun sıfatıdır (.....) kelimesi de aynı şekildedir. (.....) ve onun sıfatı (.....)5nm haberidir. Takdiri: “Bu yanımda hazır sabit bir şeydir”, şeklindedir. Daha sonra Allahu Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

“Birlikte atın,” aslı “at at” dır da “İkiniz atın” sözü “at at” sözünün yerine gelmiştir. Çünkü fâil fiilin bir parçası gibidir. Failin tesniye getirilmesi fiilin tekrarının yerine geçmiştir.

Denildi ki, aslı: (.....) dir. (.....) dan bedeldir. Duruşta icra edilen kural geçişte icra edilmiştir. Bunun delili, Hasen'ın (.....) şeklindeki okuyuşudur.

“...her kâfiri...” nimetleri ve nimet vereni inkâr edeni.

“İnatçı...” hakka karşı çıkan hak ehline düşman olan inatkar kişi. “...hayra bütün hızıyla engel olanı...” malı farz kılman haklara gitmekten çok defa meneden. Ya da hayır cinsini ehline ulaşılmaktan çok defa men eden demektir, “...azgın...” zâlim hakkı çiğneyip geçen, “...şüpheci...” Allah (celle celâlühü) hakkında ve dini hakkında şüphe eden.

(.....) müptedadır. Şart manası içermektedir. Haberi (.....) dir. Ya da (.....) ve sonrası (.....) den bedeldir. Ve (.....) da tekidin tekrardır. (.....) kelimesinin sıfatı olması mümkün değildir. Çünkü nekra ismi mevsul ile sıfatlanmaz.

27

Müşrikin arkadaşı şeytan der ki: “Rabbimiz! Ben onu azdırmadım. Fakat kendisi derin bir sapıklık içindeydi.

“....Arkadaşı...” yani kendisine arkadaş kılınan şeytan. Bu Mücahid'in delilidir. Bu cümlelerin başına (.....) getirilmedi. Halbuki ilkinde getirilmiştir. Çünkü onun manası ile ondan öncekinin manasının -her nefsin iki melekle birlikte gelişini ve arkadaşının ona dediği sözü kastediyorum- meydana gelişleri hususunda bir arada olduklarına delalet etsin diye ilkinin atfı vaciptir. Bu ise Mûsa (aleyhisselâm) ve Fir'avun'un karşılıklı konuşmasında olduğu gibi, karşılıklı konuşmaların hikâyesinde bulunan cümlelerle başlandığı gibi, başlarığıç cümlesidir. Son ki kâfir “Ey Rabbim! O beni azdırdı.” dedi de buna karşılık arkadaşı “Rabbimiz! Ben onu azdırmadım. Fakat kendisi derin bir sapıklık içindeydi.” demişti.

Yani, onu azgınlığa ben düşürmedim. Fakat o azdı ve hidâyete karşı delaleti seçti.

28

O esnada (Allah) buyurur: huzurumda çekişmeyin. Ben size daha önce uyarı göndermiştim.

Bu başlarığıç demektir. Allah Teâlâ'nın “arkadaşı dedi” sözünde olduğu gibidir. Biri sanki “Allah ne dedi?” de, ona “huzurumda çekişmeyin” dedi denilmiştir.

“Ben size daha önce uyarı göndermiştim.” Cezâ yurdunda ve hesap verme yerinde çekişmeyin. Zira sizin birbirinizle çekişmenizde ne bir fayda ne de bir meziyet var. Kitaplarınızla ve peygamberlerimin dilleriyle azgınlığa karşı azâbımla sizi tehdit etmiştim. Bana karşı size hiçbir bahane bırakmadım.

(.....) deki “Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayınız.” âyetinde olduğu gibi fazlalıktır ya da (.....) manasına olmak üzere müteaddi kıları (.....) dir.

29

Benim katımda söz değiştirilmez. Ben kullara asla zulmedici değilim.

“Benim katımda söz değiştirilmez...”

Yani kâfirleri cehenneme sokacağıma dair sözümü ve tehdidimi değiştirmemi ummayın.

“Ben kullara asla zulmedici değilim.” dolayısıyla ben hiçbir kula günahsız yere azap etmem. Mübalağa lafzıyla (.....) dedi. Çünkü o “o kölesine karşı zalimdir. Ve o kölelerine karşı çok çok zalimdir” sözündedir.

30

O gün cehenneme “doldun mu” deriz. O da “daha var mı?” der.

(.....) ile ya da gizli bir fiille mansuhtur. O da “zikret” ve “uyar” dır. Nâfi've Ebubekir'e göre (.....) şeklindedir.

Yani Allah (celle celâlühü) dır demektir.

(.....) gibi mastardır.

Yani o (cehennem), dolduktan sonra “fazladan mı?” der.

Yani, bende dolmamış bir yer kaldı mı ki? der.

Yani doldum der. Ya da o içinde fazla yer olduğu hâlde daha fazlasını ister. Bu cehennemin kendi konuşmasıdır. Azaların konuşturulması gibidir. İnkâr edilemez. Allah Teâlâ'nın onun dolup dolmadığını bildiği hâlde soru sorması kâfirleri azarlamak içindir.

Cennet de takva sahihlerine yaklaştırılır. Zaten uzakta değildir.

(.....), zarf olmak üzere mensûb kılınmıştır.

Yani “uzak olmayan bir yere” demektir. Ya da hâl olmak üzere mensûb ve müzekker kılınmıştır. Çünkü (.....) (çivinin çıkarken çat çat diye çıkardığı sesallallahü aleyhi ve sellem) gibi mastar vezni üzeredir. Mastarlar müzekker ve müennesi nitelenmelerinde müzekker ve müennes olmaları eşittir. Ya da mevsûfun hazfı üzeredir.

Yani “uzak olmayan miktarda yaklaştırılır” , demektir. Manası te'kidir. “O yakındır uzak değildir. Azîz'dir, zelil değildir” dediğin gibi.

İşte size vaadedilen bu cennet! Ki o Allah'a yönelen emirlerine riayet eden, görmediği hâlde Rahmân'dan korkan ve Allah'a yönelmiş bir kalb ile gelen kimselere mahsustur.

(.....) mübtedadır. Sevaba ya da (.....) in mastarına işaretler. (.....) onun sıfatıdır. Mekke kırâat ekolüne göre (.....) ile (.....) yani “Onlara vaat edilen” şeklindedir.

“Allah'a yönelen...” Allah'ın (celle celâlühü) zikrine çok çok dönen (.....) mahallen mecrûrdur. (.....) den bedeldir. Ya da mübteda olarak merfûdur. Haberi de, “onlara'oraya selâmetle girin'denilir” takdiri üzere “oraya girin” dir. Çünkü (.....) çoğul manasındadır.

“Rahmân'dan korkan...” haşyet (korku) çünkü zikredildiğinde kalbin endişeye düşmesidir. O'nun geniş rahmetini bildiği hâlde O'ndan haşyet duyması ile övdüğü gibi iyiden iyiye övmekten haşyet kelimesini rahmetinin bolluğuna delalet eden ismiyle birlikte zikretmiştir. (.....) mefu'lden hâldir.

Yani gaip olduğu hâlde ondan korktu, demiştir. Ya da (.....) nin mastarı için sıfattır.

Yani, “O'ndan görmemesiyle birlikte olan bir korkuyla korktu.” demektir. Hasen şöyle demiştir:

“Bu kalpler kilitlendiği ve örtüler çekildiği zaman ki (tenhadaki) Allah korkusudur.”

“Allah'a yönelmiş...” Allah'a dönen. Denildi ki: Râzı olunan bir sırı ve sağlam bir inançla Allah'a yönelmiş.

Oraya selâmetle girin. İşte bu, ebedî yaşama günüdür.

“Oraya selâmetle girin.” yani nimetlerin zail olmasından ve azâbın inmesinden selâmette kalanlar olarak girin, demektir. “İşte bu ebedî yaşama günüdür.”

Yani ebediliğin hükmedildiği gündür.

“Ebedî kalmak üzere girin oraya” Ez-Zümer, 73. âyetinde olduğu gibi.

Yani ebediliğin kendilerine takdir edildiği kişiler olmak girin oraya, demektir.

Orada kendileri için diledikleri herşey vardır. Katımdan daha fazlası da verilir.

Katımızdan arzuladıkları üzere daha fazlası da verilir. Cumhûr'a göe bu Allah Teâlânın keyfiyetsiz olarak görülmesidir.

Biz onlardan önce nice nesilleri helâk ettik. Gerçekte onlar bunlardan daha güçlü idiler. Buna rağmen (ölümünden kurtulmak için) memlekette delikler aradılar. Kurtuluş var mı?

“Onlardan önce... “senin kavminden önce “...nice nesilleri..” peygamberleri yalanlayan nesilleri. “Onlar bunlardan daha güçlü idiler.”

Yani onlar senin kavminden kuvvet ve galebe yönünden daha güçlü idiler. “Buna rağmen memlekette delikler aradılar...” yani memlekette delikler açtılar ve dolaştılar. (.....) bir işi arama tarama ve talep etme demektir. (.....) harfi, “onlar bunlardan daha güçlü idiler” sözünün, sebep olduğunu göstermek için gelmiştir.

Yani onların kuvvet ve galebe gücü daha fazlaydı. Onları delikler açmaya, dolaşıp araştırmalar yapmaya muktedir kıldım. Mekke halkının önceki ümmetlerin beldelerindeki seyr ve seferlerinde yaptıkları araştırmaları kastetmesi mümkündür. Onların kaçacak bir yer bulduklarını görmüşler mi ki, kendileri için onun bir benzerini düşünsünler. Bu manaya emir olarak (.....) şeklinde okuyanların kırâati delalet etmektedir.

“Kurtuluş var mı ? “

Yani, Allah'tan (celle celâlühü) ya da ölümden kaçış var mı?

37
Şüphesiz ki bunda akıllı olan veya hazır bulunup kulak veren kimseler için bir öğüt vardır.

“...bunda...” bu zikredilende. “Öğüt...” hatırlatma ve nasihat. “Akıllı olanlar için...” idrak eden anlayan bir kalbe sahip olanlar için. Zira kalbi idrak edemeyen kişinin sanki kalbi yok demektir. “Kulak veren kimseler için...” nasihatlarla kulak verenler için. “...hazır bulunup...” zekâsıyla hazır olup, demektir. Çünkü zihnini vermeyenler orada yok gibidirler.

38
Andolsun ki biz gökleri yeri ve ikisi rasında bulunanları altı günde yarattık. Bize hiçbir yorgunluk dokunmadı.

“...Yorgunluk...” takatsizlik. Denildi ki:

“Bu âyet lânet olası Yahûdîlerin,'Allah gökleri ve yeri pazardan cumaya kadar altı günde yarattı. Cumartesi günü de dinlendi. Arşın üstüne sırt üstü uzandı'sh şeklinde sözlerini yalanlamak için nâzil olmuştur. Bu ümmette teşbih ile ilgili olarak sadırolan şeyle, Yahûdîlerden sadır olmuştur. Onlardan alınmıştır. Yahûdîler oturma esnasında bağdaş kurmayı kabul etmezler ve inanırlar ki, Allah (celle celâlühü) Cumartesi günü bu oturuşla oturmuştur.”

39
(Ey Resûlüm Muhammed!) Onların dediklerine sabret. Güneşin doğuşundan ve batışından önce Rabbini hamd ile tesbih et.

“Onların dediklerine sabret.” yani Yahûdîlerin dediklerine, inkâr ve teşvik (benzetme) hususunda getirdikleri şeylere sabret. Ya da müşriklerin diriliş hususunda dediklerine sabret. Zira âlemi yaratmaya kâdir olan zât, onları diriltmeye de ve onlarda intikam almaya da kâdirdir. “Rabbini hamd ile tesbih et.” Rabbini hamd ederek tesbih et. Teşbih, zahirine ya da namaza hamlolunur. Namaza hamlolununca güneşin doğuşundan önceki namaz sabah namazıdır. Güneşin batışından önceki namaz da öğle ve ikindi namazlarıdır.

40
Gecenin bir bölümünde ve secdelerin ardından da O'nu tesbih et.

“Gecenin bir bölümünde... “akşam ve yatsı namazları, ya da teheccüt namazıdır. “...Secdelerin ardından da O'nu tesbih et.” yani namazların sonunda. Çünkü secde ve rûku namazdan kinaye olarak kullanılmaktadır. Denildi ki: Farz namazlardan sonraki Nâfilelerdir. Ya da yatsıdan sonraki vitirdir.

(.....), kelimesinin çoğuludur. Hicaz kırâat imâmları, Hamza ve Halefe göre (.....) şeklindedir. Namazın bittiği ve tamamlandığı ifade olunan (.....) fiilinden gelmektedir. Manası'secdeler tamamlandığı vakitte'demektir. “yıldız kaybolduğunda, battığında sana gelirim” sözünde olduğu gibi.

41

Çağırının yakın bir yerden nida edeceği güne kulak ver.

“...Kulak ver.” Sana kıyamet gününden hâli ile ilgili bilgiyi verene kulak ver. Bunda bir korkutma ve haber verilen şeyin, şanın yüceltme vardır. Ya'kûb burada vakfe yapmıştır (.....) şeklinde (.....) iledir. Medine kırâat imâmları ve Ebû Amra göre vasl hâlinde (.....) iledir. Diğerlerine göre ise her iki hâlde de (.....) sızdır. Mûnadi, İsrâ'fîl (aleyhisselâm) dır. Sura üfürür ve:

“Ey cürümüz kemikler birbirinden kopmuş mafsallar parçalanmış etler, dağılmış gitmiş saçlar! Şüphesiz ki Allah size kaza faslı için toplanmanızı emrediyor.” diye nida eder. Denildi ki: İsrâ'fîl (aleyhisselâm) üfürür. Cebrâîl (aleyhisselâm) toplamılarıyla nida eder.

“Yakın bir yerden...” Kudüs'teki taştan, o yeryüzünün tam ortasında olduğu hâlde on iki mil yüksekliğinde yeryüzünün göğe en yakın yeridir.

42

O gün insanlar bu hak sesi işiteceklerdir. İşte bu çıkış günüdür.

(.....) den bedeldir.

“Sayha (hak sesallallahü aleyhi ve sellem).” İkinci üfürüştür (.....) kelimesine taallûk etmektedir. Bununla kastolunan cezâ ve mükâfat için dirilmek ve haşrolmaktır.

“İşte bu çıkış günüdür. “Kabirlerden çıkış günüdür.

43

Şüphesiz ki biz, diriltir ve öldürürüz. Dönüş de ancak bizedir.

“...Diriltiriz...” mahlûkatı. “...öldürürüz...” yani onları dünyada öldürürüz demektir. “Dönüş ancak bizedir.” yani onların dönüşleri ancak bizedir, demektir.

44

O gün yer yarılr, onlar çabucak çıkarlar. Bu bize göre kolay bir haşirdir.

Kufî ve Amr'a göre (.....) şeklindedir. (.....) şeddesizdir. Diğerlerine göre (.....) şeddelidir.

“...yer yarılr... “yani yer yarılr, çatlar da onun yarığından ölümler çıkar demektir. (.....) ecrurdan hâldir.

Yani süratli oldukları hâlde çıkarlar demektir. (.....) kolay demektir. Zarfın öne geçirilmesi ihtisasa delalet etmektedir.

Yani bunun gibi büyük bir iş ancak -böyle- bir işi yapmanın kendisini, diğer işi yapmaktan geri bırakmadığı güç sâhibine kolay gelir demektir.

45

Biz, onların dediklerini çok iyi biliriz. Sen onların üzerinde bir zorlayıcı değilsin, sadece tehdidimden korkanlara Kur'an'la öğüt ver.

Biz onların senin hakkında ve bizim hakkımızda dediklerini çok iyi biliriz. Bu söz onlar için bir tehdit, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) için de bir tesellidir.

“Sen onların üzerinde bir zorlayıcı değilsin... “Bu:

“Onların üzerinde bir zorba değilsin.” Ğaşıye, 22. âyetinin bir benzeridir.

Yani sen onlar üzerinde bir istilacı değilsin, sen ancak bir davetçi ve bir sebepsin. Denildi ki:

“onu zorladı” mansına gelen (.....) den gelmektedir.

Yani “Sen onların işini düzenleyen değilsin ki, onları îmana zorlayasın” “....Sadece tehdidimden korkanlara Kur'ân'la öğüt ver, “Bu:

“Sen ancak ondan korkanları uyarırsın.” Nâziât, 45. âyeti gibidir. Çünkü o ancak kendisinde olduğu kişiye fayda verir. Allah âlem.

ZÂRİYÂT SÛRESİ

Bu sûre Mekke'de nâzil olmuştur; 60 âyettir. İlk âyet-i kerimede geçen “zariyat” kelimesi bu sûre-i celileye isim olmuştur.

1-6

Esip savuranlara, yükünü yüklenenlere, kolayca süzülenlere, işi ayıranlara andolsun ki size vadedilen kesinlikle doğrudur ve cezâ mutlaka vuku bulacaktır.

“Zâriyat” , rüzgârlar demektir. Çünkü onlar toprağı ve diğerlerini savurup tozuturlar. Hamza ve Ebû Amra göre (.....) nin (.....) harfine idğamıyladır.

Yani ilk (.....) aslı (.....) idi (.....) ye dönüştü ve bir sonrasına idğam oldu. (.....) mastardır. Bundaki amil ismi faildir.

“Hamilat” : Bulutlardır. Çünkü onlar yağmuru taşırlar. (.....) kelimesi, (.....) nin mefuludur.

“Cariyat” , gemilerdir. “... kolayca...” yani kolaylıkla akıp giden demektir.

“İşi ayıranlar” meleklerdir. Çünkü onlar, yağmur, rızık ve sair işleri dağıtırlar. Ya da bununla emrolunarak taksimat işini yaparlar. Ya da kulların işlerinin talimatını yönetirler. Cebrâîl (aleyhisselâm), şiddetli ve güç işler için, Mikail (aleyhisselâm) rahmet işleri için, Ölüm meleği (Azrail (aleyhisselâm)) ruhların kabzedilmesi için ve İsrâ'fil (aleyhisselâm) de sura üfürmek için. Bununla başka değil, sadece rüzgârların kastedilmesi de mümkündür. Çünkü onlar bulutları yükseltirler onları yüklenirler ve sevkederler. Havada kolayca akıp giderler. Bulutları yönlendirmek suretiyle yağmurları taksim ederler. Birinci tefsire göre (.....) nin manası: Allah (celle celâlühü) rüzgârla sonra onların sevkettiğı bulutlarla, sonra onların esmesiyle akıp giden gemilerle sonra da Allah'ın (celle celâlühü) izniyle yağmurlardan deniz ticaretinden ve ticaretin faydalarından oluşan rızıkları taksim eden meleklerle yemin etmiştir. İkinci tefsire göre ise rüzgârlar önce esmeye başlıyorlar. Sonra toprağı ve çakıl taşlarını savuruyor, sonra bulutları yükleniyor sonra havada kolayca akıp gidiyor, sonrada yağmuru taksim ediyor.

“size vadedilen “cümlesi yeminin cevâbıdır. (.....) ismi mevsul ya da mastar manasına olan (.....) dır. Vadedilen ise diriliştir.

“... kesinlikle doğrudur...” doğru bir vaaddir. “râzı olunmuş bir hayat” sözünde olduğu gibidir.

“...cezâ...” , amellere karşı maksat ya da cezâ “mutlaka vuku bulacaktır” mutlaka olacaktır.

7-9

Kendine has yollara sahip göğ'e andolsun ki siz elbette farklı bir söz ve görüş içindesiniz. Bununla beraber aldatılanlar ondan geri çevrilirler.

“...göğ'e andolsun ki...” bu başka bir yemindir, “yollara sahip olan...” rüzgâr estiğinde su üzerinde görülenlerin bir benzeri güzel yollara. Aynı şekilde bedende biten tüylerin yolları da böyle işlerdir.

(.....) kelimesini tesniye ve cemi' mükesser yapabilirsin (.....) kelimesinin çoğuludur. (.....) ve (.....) kelimesinin çoğuludur.

“Siz elbette farklı bir söz ve görüş içindesiniz.” yani onların Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) hakkındaki sözleri, “sihirbaz, şâir ve mecnun” şeklindedir.. Kur'ân hakkındaki sözleri de “sihir, şiir ve öncekilerin efsaneleri” şeklindedir.

“Bununla beraber aldatılanlar ondan geri çevrilir.” Burada, zamîr Kur'ân'a ya da Peygamber'e (sallallahü aleyhi ve sellem) âittir.

Yani geri döndürülen ondan geri döndürülür, demektir. Bu geri döndürme öyle bir geri döndürme ki ondan daha şiddetlisi ve daha büyüğü yoktur. Ya da Allah'ın (celle celâlühü) kadim ilminde geri döndürülen ondan geri döndürülür demektir.

Yani değişmeyen ilminde bildi ki o haktan döndürülecektir. Cehaletten güzel bir şekilde rucu etmeyecek, çekilmeyecektir.

zamîrin (.....) ye veya (.....) kelimesine âit olması da mümkündür. Kıyamet işinin meydana gelmesinin gerçek olduğu üzerine rüzgârlarla yemin etti. Sonra onların onun meydana gelmesinin gerçek olduğu üzerine rüzgârlarla yemin etti. Sonra onların onun meydana gelip gelmeyeceği hususunda kimilerinin şüphe ettiklerini kimilerinin de inkâr ettiklerini, yani onların o hususta çeşitli sözlere sahip olduklarına gökle yemin etti. Daha sonra da çevrilmiş olan kişi kıyamet işini kabullenmekten çevrilmiştir, dedi.

10

Kahrolsun o koyu yalancılar.

“Kahrolsun” larıetlensin. Bunun aslı, öldürülmesi ve helâk edilmesi için yapılan bedduadır. Daha sonra lânet yerine geçmiştir. “Koyu yalancılar.” doğru olmayan şeyleri uyduran yalancılar. Onlar çeşitli sözlerin sahipleridir. (.....) deki (.....) (lam-ı tarif) onlara işaretir. Sanki kahrolsun şu yalancılar denilmiştir.

11

Onlar koyu bir cehalet içerisinde kalmış gafillerdir.

Onlar kendilerini kuşatan cehalet içersindedirler. “....gafillerdir.” kendilerine emredilen şeylerden bi haberdirlir.

12-13

Cezâ gününün ne zaman olduğunu sorarlar. O gün onların ateşe sokulacakları gündür.

“...sorarlar.” derler. “Cezâ gülümün ne zaman olduğunu...” yani cezâ günü ne zaman derler. Takdiri, cezâ gününün meydana gelişi ne zaman şeklindedir. Çünkü vakitle alâkalı kelimeler (.....) gibi gece ve gündüz için zarf diyorlar. Cevapta gelen (.....) kelimesi ise, malın kendisine delalet ettiği gizli bir fülle yani (.....) fiiliyle mensûbtur. Sabit olmayana -ki o cümledir- izafetinden dolayı meftuh olması câizdir. Gizli (.....) fiili ile mahallen mensûbtur ya da “o, onların ateşe atılacakları, yakılacakları ve azap edilecekleri gündür” şekli üzere merfûdur.

14

“Azâbınızı tadın. Acele gelmesini beklediğiniz şey işte budur” denir.

“Azâbınızı tadın.” yani cehennem bekCinleri onlara “azâbınızı ve ateşle yakılmanızı tadın” derler.

“Bu” mübtedadır. Haberi (.....) dir.

Yani bu azap dünya da iken “bize vadettiğin şeyi haydi getir” diye sözlerinizle acele ettiğiniz şeydir.

15-16

Muhakkak ki müttekiler, Rablerinin kendilerine verdiğini alarak cennetlerde ve pınar başlarında bulunacaklar. Çünkü onlar bundan önce dünyada güzel davrananlardı.

“Sakınanlar cennetlerde ve pınar başlarındadırlar.” yani pınarlar -ki onlar akan nehirlerdir- görülen yerlerde olurlar. Onların gözleri onlara ilişir. Yoksa kendileri onlar içinde değildirler. “Rablerinin kendilerine verdiği alarak...” Rablerinin kendilerine verdiği bütün sevapları ondan râzı kalarak kabul ederler.

“alarak” kelimesi zarftaki zamîrden hâldir. O da (.....) -nin haberidir, “...bundan önce...” cennete girmeden önce dünyada “güzel davrananlardı.” güzel ameller işlemişlerdi. Onların güzel davranışlarının açıklanması bundan sonrasdır.

17

Geceleri pek az uyurlardı.

(.....), “uyurlardı” demektir. (.....) te'kid içindir, zaittir.

(.....) kelimesi (.....) nin haberidir. Mana;'gecenin az bir kısmında uyarlardı'demektir. Ya da (.....) mastar manasına gelen (.....) dır. Takdiriç “uykuları gecenin azında idi” şeklindedir. (.....) ile değil (.....) deki (.....) dan bedel olduğu için merfûdur. Çünkü o (.....) sözüyle mevsûf olmuştur. Şibhi fiil ve amelinden benzerlik itibariyle çıkmıştır.

Yani onların uykuları gece vakti azdır demektir. (.....) mn,'onlar gecenin az bir kısmında bile uyumuyorlardı. Tamamım ihya ediyorlardı', manası üzere nehy olması câizdir.

Çünkü (.....) nefyeden sonrası kendinden önceki üzerinde amel etmez.

Sen (.....) demezsin.

18

Seher vakitlerinde de istiğfar ederlerdi.

Onları geceyi teheccüt namazı kılarak ihya ederler. Seher vaktine ulaştıklarında da sanki gecelerini günahlarla geçirmiş gibi istiğfara başlarlar diye vafetti. Seher vakti, gecenin sonuncu altı da biridir.

19

Mallarında ihtiyacını açan ve yoksul durumda bulunan için bir hak olduğunu kabul ederlerdi.

“...ihtiyacını açan...” haceti için isteyen “yoksul durumda bulunan...” yani muhtaç olan fakat hayasından dolayı istemeyen kişidir.

20

Kesin olarak inananlar için yeryüzünde âyetler vardır.

Yeryüzünde yaratıcıya kudretine hikmetine ve plarılmasına delalet eden âyetler vardır. Şöyle ki o üzerinde olduğu şey üzerine kilim gibi serilmiştir. Onda yeterli yolları ve dağ yolları vardır. Onda ovalar, dağlar, taşlı araziler, bataklıklar, hastalıktan uzak verimli yerler ve çorak yerler vardır. Onda fışkıran gözeler, çeşitli madenler, çeşitli suret ve şekillere, farklı özelliklere ve hareket kabiliyetine sahip dağınık hayvanlar vardır. Kesin olarak inananlar için Allah'ı tanımaya götüren, ispatlı orta yola giren muvahhitler için. Zira onlar basiret sâhibi gözlerle ve idrak eden akılla bakarlar. Bir âyet gördüklerinde de onun düşünülmesi gereken gününü bilirler de yakınleri bir kat daha artar.

21

Kendi nefislerinizde de İbretler vardır. Görmüyor musunuz?

Başlarıgıç halihde ve bir hâlden diğer bif hale geçişinde ibretler vardır. Görünen ve görünmeyen yerlerinde zihinlerin hayrete düştüğü yaratılış harikalan ve güzellikleri vardır. Kalpler ve orada toplanan akıllar sana yeter. İsimlerle, gözlerle, ellerle, ayaklarla ve diğer azalarla birlikte yaratıldıkları işleri icra eden diller, konuşma harflerinin çıkış yerleri ve yükselen ayetlerin ve kesin delillerin terkiibinde ve tertibindeki anlamlı sözlerindeki onları plarılamanın hikmetine ve onların yaratıcısına delalet eden şeyler sana yeter. Bundan başka azalardaki

katlarıan bükülen mafsallar onlardan bir şey kuruyup sertleştiğinde acizlik gelir, gevşediğinde de zayıflık yerleşir. Yaratıcıların en güzeli Allah (celle celâlühü) ne yücedir. Takdir; “Nefislerinizdekini görmüyor musunuz?” şeklindedir. Bu şekilde söylenilen görüş zayıftır. Çünkü bu istifham yerinde olan şeyi istifham harfinin başına geçirir. “Görmüyor musunuz?” İbret alanın bakışıyla bakmıyor musunuz?’demektir.

22

Rızkınız da size vadedilen şeyler de semadadır.

“Rızkınız da... semadadır.” yani yağmur. Çünkü o yiyeceklerin sebebidir. Hasen'ın, bir bulut gördüğünde arkadaşlarına:

“Vallahi bunda sizin rızkınız vardır. Fakat sizler işlediğiniz hatalarla bundan mahrum kalıyorsunuz.” dediği nakledilmiştir.

“...size vadedilen şeyler de...” vadedilen cennettir. O arşın altında yedinci kat göğün üstündedir. Ya da bununla dünyada rızıklandığımız şeyleri ve âhirette vadedildiğiniz şeyleri kastetmiştir. Onların hepsi takdir olunmuştur, gökte yazılıdır.

23

Göğün ve yerin Rabbine andolsun ki bu vaad sizin konuşmanız gibi kesin ve gerçektir.

(.....) daki zamîr “rızkı” ya da “vad edildiğiniz şeylere...” dönmektedir. Hafs'ın dışındaki Kufelilere göre (.....) şeklindedir. (.....) kelimesinin sıfatı olarak merfûdur.

Yani o sizin konuşmanız gibi hakır demektir. Diğerlerine göre mensûbtur.

Yani “o sizin konuşmanız gibi gerçekten hakır” şeklindedir. Şey manasına olan (.....) ya muzaf kılındığı için üstün olması ve (.....) nın zait olması da câizdir. Esmâ'nin şöyle anlattığı nakledilmiştir:

“Basra camiinden gelmişim. Devesi üzerinde bir bedevi çıkageldi.

- Kimlerdensin? diye sordu.

- Esmâ oğullarındamm, diye cevap verdim.

- Nereden geliyorsun? diye sordu.

-Allah'ın kelaminin okunduğu yerden geliyorum, diye cevap verdim.

- Bana da oku, dedi Ona Zariyat Sûresi'ni okumaya başladım.'Rızkınız da size vaadedilen şeyler de göklerde'dir.'âyetine gelince:

- Yeter, dedi. Kalktı ve devesine yöneldi. Onu boğazladı ve onu gelip geçenlere dağıttı. Kılıcını ve yayım onlara dayanarak kırdı ve çekip gitti.

Harun Reşid ile birlikte hac ettiğinde tavafa başlamışım. Birden bana zayıf bir sesle seslenen birini gördüm. Ona döndüm. Baktım ki o bedevi zayıflamış ve sararmış bana selâm verdi. Aynı sûreyi okumamı istedi. Aynı ayete geldiğimde bir çılgık attı ve: .

- Rabbimizin bize vaadettiğini hak olarak bulduk, dedi. Sonra da:

- Daha başkası var mı? dedi. Ona: Göğün ve yerin Rabbine andolsun ki bu vaad gerçektir'âyetini okudum. Bir çılgık daha attı. Ve:

- Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederim. Büyük olan Allah'ı yemin edecek kadar kimler kızdırdı. Yemin edecek kadar onun sözünü kimler tasdik etmedi? dedi. Bunu üç kere söyledi ve sonra ruhunu teslim etti.

İbrâhîm'in şerefli misafirlerinin haberi sana geldi mi?

“Sana geldi mi?” sözü haberi yüceltmek ve onun Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in ilminden olmadığına ve onu vahiyle bildiğine dikkat çekmek için gelmiştir, yeryüzünde âyetler vardır” demesi ve bu kıssanın sonunda da “acı azaptan korkanlar için orada bir işaret bıraktık” demesi itibariyle de bu âyetin kendisinden öncekilerle olan intizamına dikkat çekilmiştir.

“misafir” kelimesi tek kişi için de topluluk için de kullanılır. “oruç” “yalan” kelimelerinde olduğu gibi. Çünkü o aslen (.....)— “ona misafir oldu” fiilinin mastarıdır. Onlar on iki melekti. Denildi ki:

“Dokuz melektiler. Onuncuları Cebraîl (aleyhisselâm) dı. Onları misafir aldı. Çünkü onlar misafir suretindeydiler. İbrâhîm (aleyhisselâm) onları misafir etmişti. Ya da onlar O'nun (İbrâhîm (aleyhisselâm)) düşüncesine göre böyleydiler (misafirdiler).

“... şerefli...” Allah (celle celâlühü) katında şerefli. Nitekim âyeti kerime de:

“Bilâkis (melekler) ikram olunmuş, şerefli kullardır.” buyurulmuştur. Denildi ki:

“Çünkü o ve karısı onlara hizmet ettiler. Onlara misafire takdim edilen yemeklerden ikram ettiler.”

Zira onun yanına girmişler selâm vermişlerdi, İbrâhîm de selâmı almış “Bunlar tanınmamış bir topluluktur” demişti.

(.....).İbrâhîm onlara ikramıyla tefsîr edilirse (.....) ile mensûbtur değilse gizli bir “hatırla” kelimesi ile mensûbtur. (.....) mastardır. Fiile ihtiyaç duymayarak onun yerine geçmiştir. “Artık size selâm veriyoruz” şeklindedir. “İbrâhîm de selâm” dedi.

Yani “aleykümesselâm” dedi. Bu mübteda olarak merfûdur. Haberi hazfedilmiştir. Merfûya geçiş Allah'ın (celle celâlühü) edebiyatı ile edeplenerek onların verdiği selâmdan daha iyisiyle onları selâmlamayı kastettiğini ispata delalet etmesi içindir. Aynı şekilde bu onun onlara bir ikramıdır. Hamza ve Ali ye göre (.....) şeklindedir. Selâm manasınadır.

“....bunlar tanınmamış bir topluluktur.” demişti.

Yani tanınmayan bir topluluksunuz bana kim olduğunuzu bildirin, elemektir.

Hemen ailesinin yanına giderek semiz bir dana getirmişti.

Misafirlerinden gizli bir şekilde ailesinin yanına gitti. İşini gizli yapması ve misafirin onu menetmesinden korkarak ona hissettirmeden ikram sofrasını acele ile getirmesi misafir ağırlayanın edebindendir. İbrâhîm (aleyhisselâm)’ın malının tamamı sığır cinsiydi.

Onların önüne sürüp “yemez misiniz?” demişti.

Ondan yemeleri için onların önüne sürmüş onlar da yememişti. Bunun üzerine İbrâhîm (aleyhisselâm): “yemiyor musunuz?” demişti. Onların yemeği terk etmelerini hoş karşılamamıştı. Ya da o onları yemeye teşvik etmişti.

Derken onlardan endişeye düştü, “korkma” dediler ve ona bilgin bir oğlarıçocuğu müjdelediler.

“Onlardan endişeye düştü.” kalbine korku düştü. Çünkü senin yemeğini yemeyen kişi senin hak ve hürmetini muhafaza etmez. İbni Abbâs (radıyallahü anh) den şöyle nakledilmiştir:

“Kalbine onların azap için gönderilen melekler olduğu düştü.”

“Korkma, dediler” biz Allah'ın (celle celâlühü) elçileriyiz. Denildi ki:

“Cebrâîl (aleyhisselâm) danayı meshetti de o kalktı ve anasının yanına gitti.”

“Ona bilgin bir oğları çocuğu müjdelediler.” yani buluğ çağına erdiğinde bilgili olacak olan bir oğları çocuğu müjdelediler. Müjdelenen çocuk cumhura göre İshak (aleyhisselâm) dır.

29

Karısı hayretle seslenerek geldi. Yüzünü kapayarak:

“Ben kısır bir koca karıyım” dedi.

“Hayretle seslenerek...” çığlıkla.

“kalem ve kâğıt gıcırdadı” sözünden gelmektedir. Zeccâc şöyle demiştir:

'sis '

(.....) burada şiddetli bağırma demektir ve hâl olmak üzere mahallen mensûbtur.

Yani'siddetli şekilde bağırarak geldi'demektir. Denildi ki:

“Çığlık atmaya başladı demektir. Onun çığlığı da'vay başıma gelenler'sözüdür.”

“yüzünü kapayarak... “ellerin içini yüzüne vurarak. Denildi ki:

“Hayrete düşen adamın yaptığı gibi yüzüne parmak uçlarıyla vurarak'ben kısır bir kocakarıyım'dedi.”

Yani başka bir yerde:

“Ben bir kocakarı, bu kocam da bir ihtiyar iken çocuk mu doğuracağım.” Hûd, 72. dediği gibi.'Ben kocakarıyım nasıl doğurabilirim?'demişti.

30

Onlar: “Bu böyledir. Rabbin söylemiştir. O hikmet sâhibidir, en iyi bilendir” dediler.

“Bu böyledir” bu dediğimiz ve haber verdiğimiz gibidir. “Rabbin söylemiştir.” yani biz bunu, sana, Allahu Teâlâ'dan bildiriyoruz. Allah (celle celâlühü) senin uzak saydığın şeye kâdirdir. O işinde hikmet sâhibidir ve o bilendir. Dolayısıyla O'na hiçbir şey gizli kalmaz. Rivâyet edildiğine göre o bunu uzak gördüğü için de Cebrâîl (aleyhisselâm) ona:

“Evinin tavanına bak” demiş o da bakmıştı. Bir de ne görsün onun tahtaları yapraklanmış ve meyve vermişti.

İbrâhîm (aleyhisselâm) onların melekler olduğunu anlayınca onların ancak bazı hallerde Allah'ın (celle celâlühü) emriyle (elçiler olarak) indiğini bildiğinden “o hâlde işiniz nedir?” dedi.

31

(İbrâhîm (aleyhisselâm)) “O hâlde işiniz nedir ey elçiler?” dedi.

Yani “İşiniz talebiniz nedir? Ne hakkında gönderildiniz?” demektir.

“ey elçiler” hassaten müjde ile mi gönderildiniz yoksa başka bir iş için mi gönderildiniz ya da her ikisi için mi gönderildiniz?

32

Biz suçlu bir kavme gönderildik dediler.

Yani Lût'un (aleyhisselâm) kavmine.

33

Üzerlerine çamurdan taş yağdırmamız için geldik.

Taş sertliğinde oluncaya kadar pişirilen tuğla gibi pişirilmiş çamur yani sicciî kastedilmiştir.

34

Onlar aşırı gidenler için Rabbinin katında işaretlenmiştir.

“İşaretlenmiş” nişanlanmış (.....) kelimesindendir. O da alâmet nişan demektir. Onlardan her biri üzerine onunla helâk olacak kişinin ismi vardır “Rabbin katında...” mülkünde ve hâkimiyetinde aşırı gidenler için kendilerine mubah kılınanlarla iktifa etmedikleri için yaptıkları işlerdeki aşırıdıklarından ve düşmanlıklarından dolayı onları “düşmanlar” olarak adlandırdığı gibi “aşırı gidenler” olarak da adlandırmıştır.

35

Bunun üzerine orada bulunan mü'minleri çıkardık.

“Orada “şehirde bilindiği için bunun zikri geçmemiştir, “mü'minleri” Hazret-i Lût (aleyhisselâm) ı ve inananları kastetmektedir.

36

Zaten orada bir ev halkından başka mü'minlerden kimse bulmadık.

Yani bir ev halkından başkasını bulamadık demektir. Bunda îman ve İslam'ın bir oluşuna delil vardır. Çünkü melekler onları “mü'minler” olarak adlandırdılar. Burada da “Müslümanlar” olarak adlandırdılar.

37

Acı azaptan korkanlar için orada bir işaret bıraktık.

“Orada” onların şehrinde demektir. Kalpleri kâtilaşmış olanların değil de, Allah'tan (celle celâlühü) korkanların ibret aldığı bir işaret bıraktık.

Denildi ki: “O, kokulu siyah sudur.”

38

Mûsa'da (kıssasında) da (dersler vardır). Biz, onu apaçık bir delil ile Fir'avun'a göndermiştik.

Mûsa (aleyhisselâm) da da bir âyet kıldık manası üzere (.....) âyeti (.....) üzerine ya da (.....) sözü üzerine atfedilmiştir.

“Ona (hayvana) saman ve soğuk su verdim” sözünde olduğu gibi. Bu,'ona saman verdim ve onu soğuk su ile suvardım'demektir.

“... apaçık bir delil ile...” açık bir delil ile. O delil de el ve asadır.

39

Fir'avun ordusuyla birlikte yüz çevirmiş ve “Mûsa bir büyücü veya delidir” demiştir.

“... yüz çevirmiş... “îmandan yüz çevirmiş “ordusuyla..” ordusu ve saltanatından kendisiyle güçlendiği şeyle.

Rûkn: insanın maldan ve ordudan güvenip dayandığı şeydir. “büyücü” yani'o bir sihirbazdır'demektir.

40

Biz de kendisinin kınanmasına sebep olacak işler yapıp dururken onu ve ordusunu yakaladık ve denizde boğuverdik.

Kınandığı küfrü ve inadıyla birlikte gelmekte idi.

“Yûnus kendini kınarken onu bir balık yuttu.” Saffât, 142. âyetinde Yûnus (aleyhisselâm) da bununla nitelendirilmiştir.

Çünkü kınanmayı miktarı da değişir. Küfrü işleyen kişi ona göre kınanır. Büyük günahı, küçük günahı ve zellei işleyen de aynı şekilde derecesine göre kınanır. (.....) dan sonra ki cümle (.....) daki zamîrden hâldir.

41

Âd kavminde (ibretler vardır) onlara kasıp kavuran rüzgârı göndermiştik.

“... kasıp kavuran rüzgar...” o kendisinde yağmur yağdırma yönünden ya da ağaçları aşılama yönünden hayır olmayan rüzgardır. Ya da o helâk rüzgârdır. Onun hangi rüzgâr olduğunda ihtilaf edildi. Ancak Resululah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in:

“Ben, saba rüzgârıyla yardım olundum ve Âd, debûr (batı) rüzgârıyla helâk edildi.” hadisinden dolayı en zahir olan onun debûr olmasıdır.

42

Üzerinden geçtiği şeyi canlı bırakmıyor onu kül edip savuruyordu.

(.....), kemik, ot ve sair şeylerden çürümüş ve ufalanmış olan her şeydir. Mana: “O, onlardan, hayvanlarından ve mallarından üzerlerine estiği hiçbir şeyi bırakmıyor yok ediyordu.”

43

Semûd kavminde de (ibretler vardır) onlara “bir süreye

“Semûd kavminde de -aynı şekilde ibretler vardır- onlara'bir süreye kadar faydalanın'denmişti.” Bunun tefsiri:

“Yurdunuzda üç gün daha yaşayın.” Hûd, 65. ayetidir.

44

Fakat onlar büyükenerek, Rablerinin emrine karşı geldiler. Bu yüzden kendilerini göre göre yıldırım çarpmıştı.

“Rablerinin emrine karşı geldiler.” de ona itâat etmekten kibirlendiler. (.....) yıldırım azap demektir. Helâk edici bir azap saikâdir. Ali'ye göre (.....) şeklindedir. Bu “onlara yıldırım isabet etti” sözünden mastarı binai merredir.

Yani onlara bir defa yıldırım isabet etti demektir. “Göre göre” çünkü gündüz idi. Onu görüyorlardı.

45

Onlar, ayağa kalkacak güçleri kalmamış engel de olamamışlardı.

“Ayağa kalkacak güçleri kalmamış... “yani kaçacak şeyleri kalmış ya da o menetmekten âciz kalındığında kullanılan “onu yapamadı” sözündendir. “Engel de olamamışlardı” azaptan kaçamamışlardı. Ya da bize azapla mukabelede bulunamadılar demektir. Çünkü intişar kelimesinin manası mukabele etmek demektir.

46

Bunlardan önce de Nûh kavmini (helâk etmiştik) çünkü onlar yoldan çıkmış bir toplum idiler.

“Nûh kavmini...” Nûh (aleyhisselâm) kavmini helâk etmiştik demektir. Çünkü bundan öncesi buna delalet etmektedir. Ya da Nûh'un (aleyhisselâm) kavmini hatırla demektir. Ebû Amr, Ali ve Hamza'ya göre (.....) kelimesi mecrûrdur.

Yani Nûh'un (aleyhisselâm) kavminde de ibretler vardır demektir. Abdullah b. Mesud (radıyallahü anh)'in (.....) şeklindeki kırâati da bunu desteklemektedir. “Bunlardan önce...” bu zikredilenlerden önce “... yoldan çıkmış...” inkâr eden.

47

Biz, göğü kudretimizle yükselttik ve biz onu genişleticiyiz.

(.....) kelimesi, “onu kendi ellerimizle biz kurduk” cümlesinin açıkladığı bir fiille mensûb kılınmıştır, “ellerimizle” kuvvetle eller kuvvet demektir.

“... onu biz genişleticiyiz.” yani kâdiriz demektir. (.....) kelimesindendir. O da takat demektir. (.....) ise harcamaya gücü yeten demektir. Ya da gök ile yer arasındaki şeyleri genişleticiyiz, tekid içindir. Tehditte sözü uzatmak daha belîğdir.

48

Yeri de biz döşedik (biz) ne güzel döşeyiciyiz.

“Yeri biz döşedik” - (.....) kelimesi gizli bir fiille mensûbtur.

(.....) yani'yüzünüzü döşedik de döşedik'demektir.

“ne güzel döşeyiciyiz” biz.

49

Her şeyden çift çift yarattık ki düşünüp öğüt alalım.

“Her şeyden..” her canlıdan “çift çift yarattık” erkek ve dişi şeklinde. Hasen'in, gök - yer, gece - gündüz, güneş - ay, kara - deniz, ölüm - hayat ve daha birçok şey saydığı ve sonra da şöyle dediği nakledilmiştir:

“Bunlardan her biri iki ikidir. Çifttir. Allah'u Teâlâ ise tekdir benzeri yoktur.”

“Olur ki düşünür öğüt alırsınız.” yani bütün bu göklerin bina edilmesi yerin döşenmesi ve varlıkların çift çift yaratılması gibi işleri düşünüp yaratıcıyı tanımanız ve ona ibâdet etmeniz için yaptık.

50

O hâlde Allah'a koşun çünkü ben sizi ondan açık bir şekilde korkutuyorum.

O hâlde Allah'a (celle celâlühü) koşun yani şirkten Allah'a (celle celâlühü) îmana ya da şeytana itâat etmekten, Rahmân'a itaate ya da O'ndan (celle celâlühü) başkasından O'na (celle celâlühü) demektir.

51

Allah ile beraber başka bir ilâh edinmeyin. Zira ben sizi O'na karşı açık bir şekilde uyariyorum.

Her iki Âyetteki “Ondan açık bir şekilde korkutuyorum” şeklindeki tekrar tekid içindir. Tehditte, sözü uzatmak daha belîğdir.

52

İşte böyle onlardan öncekilere herhangi bir peygamber geldiğinde sadece “büyücüdür veya delidir” dediler.

“İşte böyle...” iş bunun bir benzeridir demektir. (.....) bu onların peygamberleri yalanlamalarına ve onu sihirbaz ya da mecnun diye adlandırmalarına işarettir. Daha sonra bu kısa ifadeyi, “onlardan öncekilere

herhangi bir peygamber geldiğinde sadece büyücüdür veya delidir dediler” sözüyle açıkladı. “... onlardan öncekilere -kavminden öncekilere- o sihirbazdır veya delidir dediler.” onlara cehaletlerinden dolayı sihir ya da delilik isnadında bulundular.

53

Bunu birbirlerine vasiyet mi ettiler? Hayır, onlar azgın bir topluluktur.

(.....) deki zamîr söze âittir.

Yani öncekiler ve sonrakiler bu sözü bir birlerine vasiyet mi ettiler ki onların tamamı ittifak hâlinde bunu dediler. “Hayır, onlar azgın bir topluluktur, “yani hayır onlar bunu birbirlerine tavsiye etmediler. Çünkü onlar aynı devirde birbirleriyle karşılaşmadılar. Bilâkis onları tek bir illet bir araya getirdi o da azgınlıktır. Azgınlık onları ona sürüklemektedir.

54

Onlardan yüz çevir. Artık sen kınanacak değilsin.

“Onlardan yüz çevir.” kendilerine tekrar tekrar davet gelen fakat inat yüzünden icabet etmeyen kişilerden yüz çevir. “Artık sen kınanacak değilsin.” risâleti tebliğ ettikten ve tebliğ ve davet hususunda gayretini sarfettikten sonraki yüz çevirmende sana kınama yoktur.

55

Ama yine de öğüt ver. Çünkü öğüt mü'minlere fayda verir.

“... öğüt ver.” Kur'ân'la nasihat et “Çünkü öğüt mü'minlere fayda verir.” amellerinde artışa sebep olması sebebiyle.

56

Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.

İbadet kelimesi hakiki manası üzerine yorulduğunda âyet genel olmaz. Bilâkis bununla kastolunan her iki guruptan olan inananlar olur. Delili de yukarıda geçen âyet -ki bununla “... öğüt ver. Çünkü öğüt mü'minlere fayda verir” âyetini kastediyorum- ve İbni Abbâs (radiyallahü anh)'in: İnanan cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.” şeklindeki kırâatidir. Şüphesiz budur. Çünkü onlardan îman etmeyecek olanların kulluk etmek için yaratılmaları kulluğu istediğinde bu onlardan meydana gelmek zorundadır. Onlar kulluk etmeyince de Allah'ın (celle celâlühü) onları cehennem için yarattığı bilinir. Nitekim âyeti kerime:

“Andolsun ki biz cinlerden ve insanlardan birçoğunu cehennem için yarattık.” A'raf, 179. buyurulmuştur.

Denildi ki: “Ben cinleri ve insanları ancak onlara kulluk etmelerini emretmek için yarattım.” bu (tefsir) Hazret-i Ali (radiyallahü anh) dan nakledilmiştir:

“Ben cinleri ve insanları ancak bana kul olsunlar diye yarattım.”

İbadet kelimesini Allah'ı (celle celâlühü) birleme şeklinde yormaya gelince bunu İbni Abbâs (radiyallahü anh) demiştir:

“Kur'ân'daki her ibâdet sözü tevhiddir. (Allah'ı (celle celâlühü) birleme manasıdır.) Zira âhirette onu tanıdıklarında her biri onu birler.”

Kâfirlerin tümü âhirette Allah'ı (celle celâlühü) birleyerek inanırlar. Bunun delili de Allah'ın (celle celâlühü):

“Sonra onların'Rabbimiz Allah'a andolsun ki bir ortak koşanlar değildik'demeklerinden başka çareleri kalmadığı gün...” En'am, 23. ayetidir.

Evet, bazıları ebedî hayata nazaran, dünyada bir günden daha az bir vakitte Allah'a (celle celâlühü) ortak koştular. Köle satın alan ve “Bunu ancak yazı yazması için satın aldım.” diyen kişi onu ömründe bir gün başka bir işte çalıştırırsa da “Bunu ancak yazı yazması için satın aldım.” sözünde doğru söylemektedir.

57

Ben onlardan rızık istemiyorum. Beni doyurmalarını da istemiyorum.

“Ben onlardan rızık istemiyorum.” kendilerini ya da kullarınıdan birini rızıklarıdırasınlar diye onları yaratmadım. “Beni doyurmalarını da istemiyorum.” Sa'leb şöyle demiştir:

“Bu kullarını doyurmalarını da istemiyorum.” demektir. Zira, bu, Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in Allah'u Teâlâ'dan haber vererek buyurduğu:

“Kim bir mü'mine ikram ederse bana ikram etmiştir. Kim de bir mü'mine eza verirse bana eza etmiştir.” Hadisi şerifinde olduğu gibi seçip yükselttiği kulların kendisine isnadıdır.

58

Şüphesiz rızık veren güç ve kuvvet sâhibi olan ancak Allah'tır.

“Metin” , son derece kuvvetli demektir. (.....) nun sıfatı olarak merfûdur. A'meş ise (.....) kelimesinin sıfatı olarak gücü yetmek manasına mecrûr okumuştur.

59

Muhakkak ki bu zulmedenlerin de arkadaşlarının payı gibi bir azap payı vardır. Acele etmesinler.

“... zulmedenlerin...” Mekke ahalisinden yalanlamak suretiyle Allah'ın (celle celâlühü) peygamberine zulmedenlerin “.... arkadaşlarının payı gibi bir azap payı vardır.” Arkadaşlarının ve helâk edilmiş nesillerden benzerlerinin payı gibi Allah'ın (celle celâlühü) azâbından payı vardır. Zeccâc şöyle demiştir:

(.....) kelimesi lügatte'pay'demektir.

“Acele etmesinler.” azâbm inişini acele istemesinler. Bu azâbın tez olarak indirilmesini istediklerinde Nadr ve arkadaşlarına verilmiş bir cevaptır.

60

Vadedildikleri günlerinden dolayı vay o kâfirlerin haline.

“Vadedildikleri günlerinden dolayı... “yani kıyamet gününden dolayı. Denildi ki: “Bedir gününden dolayı...”

Ya'kûb'a göre her iki hâlde de (vakf ve vasl hâli) (.....) ve (.....) kelimeleri (.....) ileldir. Vasıl hâlinde Sehl ona muvafakat etmiştir. Diğerlerine göre ise (.....) sızdır. Allahu Alem.

TÛR SÛRESİ

1-8

Tûr'a; satır satır yazılmış, ince deri üzerine yayılmış kitaba; ma'mur eve, yükseltilmiş tavana, dolan denize andolsun ki, Rabbinin azâbı mutlaka vuku bulacaktır. Ona engel olacak bir şey yoktur.

Tûr, Allah Teâlâ'nın, Mûsa (aleyhisselâm) a onun üzerinde iken konuştuğu dağdır. Medyen'dedir.

“Satır satır yazılmış ... kitap...” Kur'ân'dır. Nekra kılınmıştır; çünkü, diğer kitaplara karşı üstün kılınmış bir kitaptır. Ya da levhi mahfuzdur. Ya da Tevrât'tır.

(.....) , “İnce deri” sayfadır. Ya da, üzerine yazı yazıları deridir.

“Yayılmış” ; açık, mühürsüz ya da görülen demektir. “... ma'mur...” yani mukabil demektir. O, gökte Kâ'be'nin tam hizasında, mukabilinde bulunan evdir. O'nun mamurluğu, O'nu ziyaret eden meleklerin çokluğuyladır. Rivâyet edildiğine göre, O'na her gün yetmiş bin melek giriyor, çıkıyor ve bir daha ebedî olarak oraya dönmüyor.

Hacılarla ve umrecilerle ma'mur olduğu için “o Kâ'be'dir” de denilir.

“Yükseltilmiş tavan” yani gök, ya da arş. “... dolan deniz...” dolan ya da yanan deniz demektir.

İlk (.....), yemin içindir. Diğerleri atıf içindir. Yeminin cevabı “Rabbinin azâbı mutlaka vuku bulacaktır.” cümlesidir.

Yani, “Rabbinin kâfirlere vâdettiği azap mutlaka vuku bulacaktır.” cümlesidir.

Yani “Rabbinin kâfirlere vâdettiği azap mutlaka inecektir,” demektir. Cübeyr b. Mut'im şöyle demiştir:

“Esirler hakkında konuşmak üzere Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e gitmiştim. O'na sabah namazında ulaştım Tûr sûresini okuyordu.'Rabbinin azâbı mutlaka vuku bulacaktır.'cümlesine geldiğinde azâbın inmesinden korkarak Müslüman oldum.”

“Ona engel olacak bir şey yoktur.” hiçbir engel ona mani olmaz. Cümle (.....) kelimesinin sıfatıdır.

Yani; vuku bulacaktır, def edilmeyecektir, demektir.

9

O gün gök sallarıp çalkalanır.

(.....) deki âmil (.....) dır.

Yani bu günde meydana gelir, demektir. Ya da âmil, “hatırla” kelimesidir. “... sallarıp çalkalanır...” değirmen dönüşü gibi döner.

10

Dağlar, yürüdükçe yürür.

Dağlar, havada bulutlar gibi yürür. Çünkü onlar saçılmış, toz toprak haline gelmiştir.

11-12

Yalanlayanların vay haline o gün! Ki onlar o daldıkları bâtil içinde oynayıp duranlardır.

Bâtıla ve yalana dalma hususunda (.....) kullanılışı galiptir.

“Bâtıla dalanlarla birlikte dalyorduk.” Müddesir, 45. âyeti de bunlardandır.

13-14

O gün cehennem ateşine itilip atılırlar da, “İşte, yalanlayıp durduğunuz ateş budur.” denilir.

(.....) âyeti (.....) dan bedeldir.

(.....) şiddetle atmak demektir. Bu da cehennemın bekCinlerinin, onların ellerini boyunlarına kelepçelemeleri, ahnlarıyla ayaklarını bir araya getirmeleri ve onları yüz üstü ve kafa üstü cehenneme atmalarıdır. Onlara, “İşte dünyada iken yalanlayıp durduğunuz ateş budur.” denir.

15

Bir büyü müdür bu? Yoksa görmüyor musunuz?

“Bu” mübtedadır. “büyü” onun haberidir. Şunu kastediyor: Sizler vahiy için, “Bu büyüdür.” diyordunuz. Bu büyü roüdür? Bu tasdik eden şey de büyü müdür demek istiyor. (.....) bu manadan dolayı gelmiştir. “Yoksa görmüyor musunuz?” Dünyada iken görmediğiniz gibi. Şunu kastediyor: Yoksa “Siz habere karşı kör olduğunuz gibi haber verene karşı da mı kördünüz?” bu azar ve alaydır.

16

Girin oraya, sabretseniz de sabretmeseniz de artık sizin için birdir. Çünkü yaptıklarınızın karşılığına çarptırılacaksınız.

(.....) kelimesinin haberi hazf edilmiştir.

Yani size iki iş -sabretmek ve sabretmemek- birdir demektir.

Denildi ki: Tam tersidir. (

Yani (.....) haberdır mübteda hazfedilmiştir.)

Sabredip, etmemenin bir olduğunu “yaptıklarınızın karşılığına çarptırılacaksınız” sözüyle delillendirdi. Çünkü, sabrın sonuçta sabredenın hayır karşılık görmesi sebebiyle ümitsizliğe karşı bir üstünlüğü vardır. Cezâ olan azâba karşı sabırda ise ne sonuç vardır, ne menfaat vardır, ne de ümitsizliğe karşı onun bir üstünlüğü vardır.

17-18

Şüphesiz muttakîler Rablerinin kendilerine verdikleriyle sevinerek cennetlerde ve nimet içindedirler. (Zira) Rableri onları cehennem azâbından korumuştur.

Muttakîler cennetlerdedir hem de ne cennetlerde “... nimet içindedirler... “yani hem de ne nimet içinde demektir.

“cennetler” ve “nimetler” kelimelerinin nekre olarak ifadesi sıfatta kemal manasınadır. Ya da onlar, muttakilere mahsus, onlar için yaratılmış cennetler ve nimetler içindedirler, demektir.

(.....) zarftaki zamîrden hâldir. Zarf da haberdir.

Yani Rabbleri'nin kendilerine verdikleriyle lezzetlenenler oldukları hâlde demektir.

(.....) cümlesi (.....) üzerine atfedilmiştir.

Yani muttakiler cennetlerde karar kılmışlardır. Ve Rabbleri onları korumuştur. Ya da (.....) mastariyye kılmak üzere (.....) cümlesi üzerine atfedilmiştir. Mana: “Rablerinin kendilerine vermesiyle ve korumasıyla zevk yab oldukları hâlde.” demektir.

Ya da (.....) hâl içindir. Ondan sonraki tahkik edatı olan (.....) gizlenmiştir.

19-20

Onlara “yaptıklarınıza karşılık sıra sıra dizilmiş koltuklara yaslanarak afiyetle yiyin, için (denilir.) Ayrıca biz insanları ceyları gözlü hurilerle evlendirdik.

“Onlara,'yaptıklarınıza karşılık ... afiyetle yiyin, için (denilir.)” Afiyetle yiyin için ya da afiyetli yiyecekler yiyin, içecekler için demektir. O da: kendisinde hayatı kederli kıları hiçbir şeyin olmadığı şeydir.

(.....) daki zamîrden hâldir. (.....) karyola, divan, koltuk, kelimesinin çoğuludur.

“Sıra sıra dizilmiş” birbirine bitleştirilmiş. “Onları evlendirdik.” onları birbirine bağladık (.....) — “Bembeyaz kadın” kelimesinin çoğuludur. “ceyları gözlü” gözlerin büyüklüğü güzelliği demektir.

21

îman eden ve zürriyetleri de îman ile kendilerine tabi olanlar (var ya!) işte biz onların nesillerini de kendilerine kattık. Onların amellerinden de bir şey eksiltmedik. Herkes kazandıklarına karşı bir rehindir.

(.....), mübtedadır. (.....) onun haberidir.

Ebû Amr'a göre (.....) şeklindedir.

“Zürriyetleri” çocukları. (.....) failden hâldir. Babalarının amellennden az da olsa çocukları îmanları ve amelleri sayesinde babalarının derecesine ilhak ederiz demektir. Denildi ki:

“Zürriyetlerin îmanı tahkik mertebesine ulaşmasa da onlardan (babalarından) taklit yolı aldıklarında dolayı babalarına ilhak olunurlar.”

Medeniye göre (.....) ve (.....) şeklindedir. Ebû Amr'a göre (.....) ve (.....) şeklindedir. Sami'ye göre (.....) ve (.....) şeklindedir.

“Onların amellerinden de bir şey eksiltmedik.” Onların amellerinin sevabından da hiçbir şey eksiltmedik. Mekki'ye göre (.....) şeklindedir. (.....) ve (.....) iki ayrı kelimedir. Birinci (.....) a taallûk etmektedir. İkincisi ise zaittir.

“Herkes kazandıklarına karşı bir rehindir.” yani rehin kılınmıştır. Dolayısıyla mü'minin nefsi de, ameline rehin kılınmıştır ve onunla karşılık görecektir.

22

Onlara canlarının istediği meyve ve etten bol bol verdik.

İstemeseler bile kendilerine canlarının istediği meyve ve etten vakit vakit arttırırız.

23

Orada bir kadehi kapışırılar ama onda ne saçmalana vardır ne de günaha sokma.

“Kadehi” şarabı.

Yani onlar ve yakınları olan meclis arkadaştan birbirinden kadehleri kapışırılar ve kadehleri elden ele dolaştırırlar. Biri diğerinin elinden kadehi alır. Diğer, diğerinin elinden.

“Onda ne saçmalana vardır...” onun içilmesi neticesinde boş saçma söz söyleme yoktur. “... ne de günaha sokma vardır...” yani onlar arasında saçma sapan sözler cereyan etmez şunu kastediyor: Onlar arasında bâtil şeyler ve dünya şarabım içenlerde olduğu gibi yalan küfür ve benzeri teklif uyduran (dünyada) günah olan şeyleri söylemek suretiyle günaha girdikleri şeyler yoktur. Çünkü onların akılları yerindedir. Dolayısıyla da hikmetle ve güzel sözlerle konuşurlar.

Mekki ve Basri'ye göre (.....) şeklindedir.

24

Onların etrafında dolaşan ve kendilerine âit olan öyle erkek hizmetCinleri vardır ki, sanki onlar sedefte gizlenmiş inci gibidirler.

“Kendilerine âit bir takım gılmanlar” kendilerinin has köleleri hizmetCinleri, sanki onlar beyazlığından ve berraklığından dolayı sedefte gizlenmiş parıldayan büyük inciler gibidirler. Çünkü o en güzel ve en berrak şekilde el değmemiş bir hâldedir. Ya da o, gizlenmiştir. Çünkü sadece ve sadece değerli kıymetli ve yüksek şeyler gizlenir. Nitekim Hadisi Şerifte:

“Cennet ahâlisinin derece yönünden en düşüğü şu kişidir ki o hizmetCinlerinden birini çağırır da ona kapısında bin tanesi “Buyur, emret'diye cevap verir.” buyurulmuştur.

25

Ve bazısı bazısına dönmüş soruşuyorlardır.

Cennettekiler birbirlerine dönüp sorarlar.

Birbirlerine durumlarından, amellerinden ve Allah (celle celâlühü) katındaki şeye ne ile nail olduklarından sorarlar.

26

Derler ki: “Daha önce biz ailemiz için de korkardık.

“Daha önce”, yani dünyada. “... korkardık...” Allah (celle celâlühü) korkusundan dolayı kalplerimiz içli duyguluydu. Ya da imanın çekip alınmasından ve güvenin kaybedilmesinden korkardık. Ya da iyiliklerin reddedilmesinden ve kötülüklerin ele alınmasından korkardık demektir.

27

Bu sebeple de Allah bize iyilik etti ve (en küçük hücreye kadar nüfuz eden) bu yakıcı azaptan bizi korudu.

Allah (celle celâlühü) bize bağışlamak ve merhamet etmek suretiyle, lütufta bulundu. Azâbı semum (vücûdun içine işleyen azap) deri üzerindeki deliklerden içeri giren sıcak rüzgârdır. Cehennem ateşi de bununla adlandırılmıştır. Çünkü o da bu özelliكتedir.

28

Gerçekten biz bundan önce ona yalvarıyorduk. Çünkü iyilik eden merhamet eden ancak odur.

“Bundan önce”, Allahu Teâlâ'ya ulaşmadan, O'na (celle celâlühü) gitmeden önce. Bununla dünyadaki durumları kastetmektedirler. “... O'na yalvarıyorduk...” O'na (celle celâlühü) ibâdet ediyor ve O'ndan başkasına ibâdet etmiyorduk O'ndan bizi korumasını istiyorduk. “... iyilik eden...” ihsanda bulunan, merhametli, ibâdet edildiğinde sevap veren ve istendiğinde icabet eden merhameti yüce.

Medine kırâat imâmları ve Ali'ye göre (.....) yani (.....) ya da (.....) demekir.

29

(Ey Resûlüm Muhammed!) sen öğüt ver. Rabbinin nimetiyle sen ne bir kâhinsin ne de bir deh.

Öğüt ver.” insanlara öğüt vermeye ve onlara hatırlatmaya devam et. Rabbinin rahmetiyle ve peygamberlik ve üstün akılla seni nimetlendirmesiyle sen onların zannettikleri gibi ne bir kâhinsin ne de bir deli. Bu mahallen mensubtur, hâldir. Takdiri: “Rabbinin nimetine nail olduğun hâlde sen ne kâhinsin ne de deli” şeklindedir.

30

Yoksa onlar. “O (Muhammed) bir şairdir, onun zamanın felaketlerine çarpılmasını gözetliyoruz” mu diyorlar?

Yoksa onlar“O bir şairdir onun zamanın felaketine çarpılmasını gözetliyoruz'mu diyorlar?”

Yani zamanın afetlerini bekliyoruz o da Züheyr ve Nahia gibi kendinden önceki şairlerin helâk olduğu gibi helâk olsun. Bu ayetlerin başlarındaki (.....) ler, “Bilâkis” ve soru raanalarındadır, munkatıadır.

31

De ki: Bekleyin. Bende sizinle beraber bekleyenlerdenim.

Sizler benim helâkimi gözetlediğiniz gibi, ben de sizin helâkinizi gözetliyorum.

32

Onların akılları mı bunu emrediyor yoksa onlar azgın bir topluluk mudur?

(.....) akılları demektir. Onların akılları mı sözlerindeki bu tezadı emrediyor. O da onların “O delidir” demeleriyle birlikte “O kâhindir şairdir” demeleridir. Hâlbuki Kureyş, kendilerinin akıl izan sâhibi olduklarını iddia ediyorlardı.

“Yoksa onlar azgın bir topluluk mudur?” Hak kendilerine ayan olduğu hâlde inatta haddi aşan bir topluluk mudur? İşin akla isnad edilmesi mecazdır.

33

Yahut “onu kendisi uydurdu” demek mi istiyorlar? Bilâkis onlar îman etmezler.

“Onu, -Muhammed (saleyhisselâm) kendi kendine uydurdu” mu diyorlar?

(.....) kelimesi onlara karşı rettir.

Yani iş onların zannettikleri gibi değildir demektir. “Bilâkis onlar îman etmezler.” sözlerinin bâtil olduğunu, O'nun (saleyhisselâm) uydurmacı olmadığını, Arapların ondan âciz kaldığını ve Muhammed'in (saleyhisselâm) ancak Araplardan biri olduğunu bilmelerine rağmen onlar, küfür ve inatları sebebiyle bu iftiralara atılmışlardır.

34

Eğer doğru iseler onun benzeri bir söz meydana getirsinler.

Muhammed'in (saleyhisselâm) onu kendinden uydurduğu hakkındaki sözlerinde doğru iseler Kur'ân'ın bir benzerini uydursunlar da görelim. Çünkü o onların dilindedir. Onlarda fasih konuşan edip kişilerdir.

35

Acaba onlar herhangi bir yaratıcısız mı yaratıldılar? Yoksa kendileri yaratıcı mıdır?

Yoksa takdir edici plarılایıcı biri olmadan mı yaratıldılar veya üzerinde bulundukları yaratılışları üzere plarılایıcısız mı plarılandılar. Yoksa onlar kendi kendilerini mi yarattılar da yaratıcıya kulluk etmiyorlar. Denildi ki:

“Karşılık bulmak ve hesap vermek gibi hiçbir şey olmaksızın boş yere mi yaratıldılar? Yoksa onlar yaratıcı da ondan mı emre tabi olmuyorlar?”

36

Yoksa gökleri ve yeri onlar mı yarattı? Hayır, onlar düşünüp hakikati anlamazlar.

Yoksa gökleri ve yeri onlar mı yarattılar da bu sebeple o ikisini yaratana kulluk etmiyorlar? Hayır! Onlar âyetler üzerinde düşünmüyorlar ki kendilerinin, göklerin ve yerin yaratıcısını bilsinler.

37

Yahut rabbinin hazineleri onların yanında mıdır? Ya da her şeye hâkim olan kendileri midir?

Yahut peygamberlik rızık vesair Rabbinin hazineleri onların katında mı ki onlar dilediklerine dilediklerini tahsis ediyorlar. “Her şeye kâdir olan...” galebe çaları rabler onlar mı ki rububiyete âit işleri planlıyorlar ve işleri diledikleri gibi organize ediyorlar.

Mekke ve Şam kırâatine göre (.....) şeklinde (.....) iledir.

38

Yoksa onların üzerine çıkıp gizli sırları dinledikleri bir merdivenleri mi var? Öyleyse dinleyenleri açık bir delil getirsin.

Yoksa onların onunla göğe yükseldikleri kurulu merdivenleri mi var? Onda (merdivende) meleklerin sözlerini ve onlara vahyedilen gayb ilmine âit şeyleri dırılıyorlar da zannettikleri gibi onun onlardan önce helâk olacağına ve sonuçta onun değil de onların galip geleceğine dair olacak şeyleri biliyorlar. Zeccâc şöyle demiştir:

“Ondayani onun üzerinde dırılıyorlar demektir.”

“Öyleyse onların dinleyenleri -dinleyenlerin dinlediğini doğrulayan açık bir delil

39

Demek kızlar Allah'ın, oğullar sizin öyle mi?

Kendilerine göre hikmet ehli oldukları hâlde, çirkin gördükleri şeyleri Allah'a âit kıldıkları için, Allah onların akıllarını aşağılamıştır.

40

Yoksa sen onlardan bir ücret istiyorsun da bu yüzden onlar ağır bir borç altında mı kalıyorlar?

Yoksa sen tebliğ ve korkutma için onlardan bir ücret istiyorsun da bu yüzden onlar ağır bir borç altında mı kalıyorlar? “borç” insanın kendisine gerekmeyen bir şeyi gerekli kılmasıdır.

Yani, sen onlara ağır bir borç yükledin de bu onlara ağır geldiyse bu onları sana tabi olmaktan uzaklaştırdı demektir.

41

Yoksa gayba âit bilgiler kendi yanlarında da onlar mı yazıyorlar?

“... gayba âit bilgiler...” yani levhi mahfuz, ondakileri onlar mı yazıyor ki “diriltilmeyeceğiz eğer tekrar diriltilecek bile azap olunmayacağız” diyorlar.

42

Yoksa bir tuzak mı kurmak istiyorlar? Fakat o küfredenler, kendileri o tuzağa düşeceklerdir.

“Yoksa bir tuzak mı kurmak istiyorlar.” Bu, “onlar, ...” Darü'n-Nedve'de Resulullah ve mü'minlere karşı kurdukları tuzaklardır.

“....inkâr edenlerdir.” sözü onlara işaretidir. Ya da onlarla Allah Teâlâ'yı inkâr eden herkes kastedilmiştir.

“Asıl onlar tuzağa düşeceklerdir.” Onlar kuşatılacak olanlardır. Bu da onların Bedir günü katledilmeleridir. Ya da kurdukları tuzakta mağlup olanlardır “aldattı” ve “aldattı tuzak kurdu” fiilindendir.

43

Yoksa onların Allah'tan başka tanrısı mı var? Allah onların ortak koştukları şeylerden uzaktır.

Yoksa, onları, Allah'ın (celle celâlühü) azâbından koruyacak, Allah'tan (celle celâlühü) başka bir tanrı mı var?

44

Gökten bir parçanın düştüğünü görseler “üst üste yığılmış bulutlardır” derler.

(.....), parça demektir. Bu onların “yahut iddia ettiğin gibi üzerimize gökten parçalar yağdırmaksın” şeklindeki sözlerine cevaptır. Şunu kastetmektedir:

“Eğer onlar üzerine onu indirsek azgınlıklarının ve inatlarının şiddetinden dolayı'bu üst üste yığılmış bulutlardır'diyeceklerdir.”

“Üst üste yığılmış” birbiri üzerine birikmiş yani bir kısmı diğer kısmı üzerine toplanmış bize yağmur yağdıracak derler. Onlar onun azap için inen parça olduğuna inanmadılar.

45

Artık çarpılacakları günlerine kavuşuncaya kadar onları kendi hallerine bırak.

Âsım ve Şam kırâat imâmılarına göre (.....) şeklinde (.....) nın ötresiyedir. Diğerlerine göre (.....) nın üstünüyledir. “ona yıldırım çarptı oda helâk oldu” denir. Bu sura ilk üfürüş anındaki helâk çarpmasıdır.

46-47

O gün tuzakları kendilerine hiçbir fayda vermez ve yardım da görmezler. Şüphesiz zulmedenlere ondan başka da azap vardır. Fakat çokları bilmezler.

Bu zalimler için kıyamet gününden başka da azap vardır. O da Bedir de öldürülmeleri, yedi yıl kıtlık çekmeleri ve kabir azâbıdır. Fakat çokları bunu bilmezler.

Daha sonra, Allah (celle celâlühü) Hazret-i Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'e, onlara, azap gelinceye kadar sabretmesini emretmiştir. Şöyle buyrulmuştur:

48

Rabbini hükmüne sabret Çünkü sen gözlerimizin önündesin. Kalkacağın zaman da Rabbini hamd ile tesbih et.

Rabbini onlara mühlet vermesiyle ve bu sebepten sana dolanan sıkıntıyla ilgili hükmüne sabret.

“Sen gözlerimizin önündesin.” yani seni gördüğümüz ve koruduğumuz yerdesin demektir. “göz” kelimesini çoğul kıldı. Çünkü zamîr çoğul lafzıyla gelmiştir. (.....) daki zamîri Allah Teâlâ'nın:

“Benim nezâretimde yetiştirilmen için...” âyeti görülmüyor mu?

Kalktığında da Rabbini hamd ile tesbih et. Namaza kalktığında. Bu tekbirden sonra okunan Sübhâneke duasıdır. Ya da hangi mekânda olursa olsun kalktığında ya da uykudan kalktığında demektir.

49

Gecenin bir kısmında ve yıldızların batışından sonra da onu tesbih et.

Gecenin sonunda yıldızlar battığında. Zeyd'e göre (.....) şeklindedir.

Yani yıldızların hemen arkasından izleri kaybolduğunda (.....) demektir. Kast olunan bu vakitlerde (.....) sözünün söylenmesini emirdir. Denildi ki:

“Uykudan kalkdan vakitteki teŖbih namazıdır. Gecedeki teŖbih aksam ve yatsı namazlarıdır. Yıldızların battığı vakitteki sabah namazıdır.”

Tevfik Allah'tandır.

NECM SÛRESİ

1-3

Battığı zaman andolsun ki yıldız ki arkadaşınız (Muhammed) sapmadı ve bâtıla inanmadı. O kötü arzularına göre de konuşmaz.

“... andolsun yıldız...” Süreyya yıldızlarıyla ya da yıldız cinsiyle yemin etti. “Battığı zaman ...” battığı zaman ya da kıyamet gününde saçıldığı zaman demektir. Yeminin cevabı “... arkadaşınız sapmadı ve bâtıla inanmadı.” cümlesidir. “... arkadaşınız...” yani Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) yoldan sapmadı ve bâtıla tâbi olma hususunda da sapmadı. Hitap Kureyş'edir. Denildi ki:

“Dalalet hidâyetin zıddıdır. Sapıklık ta olgunluğun zıddıdır.

Yani o sizin onu dalalete ve sapıklığa nispet ettiğiniz gibi değildir, o hidâyet sâhibi olgun bir kişidir demektir/'

4

O(nun konuşması kendisine) vahyedilenden başkası değildir.

Size Kur'ân'dan getirdikleri kendi nevasından ve reyinden sâdır olan şeyler değildir. Ancak o Allah (celle celâlühü) katından kendisine vahyedilen vahiydir. Peygamberlerin ictihad etmediği görüşünü savunanlar bu âyetleri delil getirirler. Onlara şöyle cevap verilir:

Allah'u Teâlâ onlara içtihadı kolaylaştırdığında ve onları, ona (o içtihadı) getirdiğinde, bu vahiy gibi olur, nevedan konuşmak olmaz.

5-7

Çünkü onu kuvvetli (Cebrâîl) Öğretti ki o aklında ve davranışında kâmil bir melektir. Hemen kendi suretine girip doğruldu. İşte o zaman kendisi en yüce bir ufukta idi.

Onu, Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'e, şiddetli kuvvete sahip melek öğretti. (.....) daki izafet hakiki değildir. Çünkü o sıfatı müşebbehenin failine izafetidir. O da cumhura göre Cebrâîl (aleyhisselâm) dır. Şunlar onun kuvvetine dair hadiselerdir: Lût kavminin şehrine siyah sudan söküp tek kanadı üzerinde göğe kaldırmış sonra da onu (o şehri) ters yüz etmiştir. Semûd kavmine tek bir sayha atmış onlar da derhal çöküp mahvolmuşlardır.

“... aklında ve davranışında kamil...” İbni Abbâs (radiyallahü anh) den nakledildiğine göre, “güzel görünümlü” demektir.

“Hemen kendi asli suretine girip doğruldu.” vahyi her indirdiğinde girdiği suretin dışındaki kendi hakiki sureti üzere doğruldu. O Dihye'nin (radiyallahü anh) suretinde iniyordu. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) onu yaratıldığı suret üzere görmeyi arzuladığında bu (olay) vuku buldu. Onun için en yüce ufukta doğruldu. O güneşin ufku idi ki ufku kaplamıştı. Denildi ki:

“Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in dışındaki peygamberlerden hiçbirini onu asli sureti üzerine görmemiştir. O (sallallahü aleyhi ve sellem) da onu iki defa görmüştür. Bir defa yerde bir defa da gökte görmüştür.”

Cebrâîl (aleyhisselâm) güneşin doğduğu en yüce ufukta idi.

8-11

Sonra, ona yaklaştı ve sarktı. İki yay kadar yahut daha yakın oldu. Allah vahyettiği şeyi bunun üzerine vahyetti. (gözleriyle) gördüğünü kalbi yalanlamadı.

“Sonra ona yaklaştı” Cebrâîl (aleyhisselâm) Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’e yaklaştı. “... ve sarktı...” yaklaşmasını artırdı. (.....) bu şeyin yakınına inmek demektir. “İki yay kadar...” iki Arap yayı miktarı, miktarın tayini yayla, mızrakla, kırbaçla, kol uzunluğuyla ve kulaçla yapılmıştır.

“Güneş iki mızrak boyu miktarı yükselineceye kadar namaz (kılmak) yoktur.” hadisi bundandır. Yine bir hadisi şerifte:

“Birinizin cennetteki yay miktarı kadar ve kamçısının yeri kadar yeri dünya ve içindekilerden daha hayırlıdır.” buyurulmuştur. Bu hadisi şerifte geçen (.....) kelimesi kamçı demektir.

Takdiri: “Onun yakınlık mesabesinin miktarı iki yay miktarı gibidir.” bu muzaflar hazf edilmiştir.

“Yahut daha yakın oldu” , yani sizin takdirinize göre daha yakın oldu.

“Onu yüz bin veya daha çok kişiye gönderdik.” 4 âyetinde olduğu gibi. Bu böyledir. Çünkü, onlara kendi lügatlerine ve anlayışlarına göre hitap olunmuştur. Denildi ki:

“Bilâkis daha yakındır manasınadır.” Cebrâîl (aleyhisselâm) Allah'ın (celle celâlühü) kuluna vahyetti. (Allah'ın) isminin zikri geçmese de Allah'ın (celle celâlühü) kuluna manasındadır. Çünkü bunda bir karşılık yoktur.

“Onun üzerinde (yeryüzünde) hiçbir canlı yaratık bırakmazdı” 5 âyetinde olduğu gibi.

“... vahyettiği...” O'na (sallallahü aleyhi ve sellem) vahyettiği vahiy için övgüdür. Denildi ki:

“O'na (sallallahü aleyhi ve sellem) şu vahyedildi. Cennet, Sen girinceye kadar bütün peygamberlere haram kılındı ve senin ümmetin girinceye kadar da bütün ümmetlere haram kılındı.”

Muhammed (aleyhisselâm)’in kalbi Cebrâîl (aleyhisselâm)’in suretinden gözünün gördüğünü yalanlamadı.

Yani kalbi gördüğü şey için “seni tanımadım” demedi. Eğer bunu deseydi yalancı olurdu. Çünkü O (sallallahü aleyhi ve sellem), O'nu (aleyhisselâm) tanıdı. Şunu kastediyor:

“O (Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)), O'nu (Cebrâîl'i (aleyhisselâm)), gözüyle gördü ve kalbiyle tanıdı. Gördüğünün gerçek olduğu hususunda şüphe etmedi.” Denildi ki:

“Görülen, noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah'tır (celle celâlühü).” “Onu hoş gözü ile gördü.'Kalp'gözüyle gördü de denildi”

12

Onun gördükleri hakkında şimdi kendisiyle tartışacak mısınız?

“... kendisiyle tartışacak mısınız?” Kendisiyle mücadele mi edeceksiniz? (.....) kelimesindendir. O da mücadele demektir. (.....) — “Süt versin diye devenin memesini okşadı,” kelimesinden türetilmiştir. Sanki mücadele edenlerden her biri diğerrinin yanındakinin ne olduğuna vakıf olmak istiyor.

Hamza, Ali, Halef ve Ya'kûb'a göre (.....) şeklindedir. Mücadele hususunda ona galebe çalacak mısınız demektir. “onunla mücadele ve münazara ettim” ve “ona sopa attım” kelimelerinden gelmektedir. Zira, onda galebe manası vardır.

“Gördükleri hakkında” (.....) yu (.....) harfi ceri müteaddi kıldı. “zorla aldım” dediğin gibi. Denildi ki:

(.....) bilerek inkâr etmek itiraf etmemek demektir. Hakkı inkâr ettiğinde “hakkını inkâr ettim” denir. Bunun müteaddi kılınması (.....) harfî celiyledir. Bu da ancak (.....) fiili (.....) ile müteaddi kılınmasından dolayı galebe manasını içerir diyenlerin görüşüne göredir.

13-14

Andolsun onu sidretü'l müntehanın yanında önceden bir defa daha görmüştü.

Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) Cebrâîl (aleyhisselâm) bir defa daha görmüştü. (.....) kelimesindendir. (.....) kelimesi zarf eden (.....) in mensûb kihnîşî gibi mensûb kılındı. Çünkü (.....) fiilin bir defa meydana geldiğini ifade eden isimdir. Dolayısıyla o onun hükmündedir.

Yani Cebrâîl (aleyhisselâm) ona asli suretinde bir başka defa daha indi. O da onu o asli suretinde gördü. Bu mi'râc gecesindeydi.

“Sidretü'l münteha” cumhura göre sidre arşın sağ tarafında yedi kat gökteki Nabg (Arabistan kirazı) ağacıdır. Münteha ise bitiş yeri ya da bitiş manasındadır. Sanki o cennetin bitiş noktasında ve onun sonundadır. Denildi ki:

“Onu hiç kimse geçmemiştir. Meleklerin ve diğerlerinin ilmi oraya kadardır. Onun arkasında olanı hiçbir kimse bilmemektedir.” Denildi ki:

“Şehitlerin ruhları oraya ulaşır.”

15

Cennetü'l-Me’va da onun yanındadır.

Muttakilerin ulaştığı cennet. Denildi ki: Şehitlerin ruhları oraya sığar.”

16

Sidre'yi kaplayan kaplamıştı.

Yani Sidre'yi kaplayan kapladığında onu gördü. Bu onu kaplayan şeyleri yüceltmek ve onların çokluğunu ifade etmektir. Bu ibâreyle bilindi ki Allahu Teâlâ’nın azametini ve celaline delalet eden mahlûkattan onu örtenler vasfedilemeyen şeylerdir. Yine denildi ki:

“Onu, onun yanında Allah'a (celle celâlihü) ibâdet eden melekler topluluğu kaplar.”

“Onu altından bir örtü kaplar.” da denildi.

17

Gözü kaymadı ve kamaşmadı.

Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in gözü görmekle emrolunduğu ve görmeye güç yetirdiği acayip şeyleri görmekten sapmadı. “... kamaşmadı...” görmekle emrolunduğu şeyi aşmadı demektir.

18

Andolsun o Rabbinin en büyük ayetlerinden bir kısmını gördü.

Allah'a andolsun ki, o Rabbinin en büyük ayetlerinden bir kısmını gördü. Şunu kastediyor: Göğe yükseltildiğinde melekût âleminin acayiplikleri kendisine gösterilir.

19

Gördünüz mü o Lat ve Uzza'yı?

20

Ve üçüncüleri olan öteki Menat’ı.

Yani Allah (celle celâlühü) nin dışında kendilerine ibâdet ettiğiniz şu şeylerden bize haber verin. İzzet ve şerefın Rabbi'nin kendisiyle vasfedildiği kudret ve azametden hiçbir bunlarda var mı? Lat, Uzza ve Menat onların putlarıdır. Onlar müennestirler. Lat, Taif'teki Sakif kabilesine aitti. Denildi ki:

“Nahle'deydi. Ona Kureyş ibâdet ediyordu.”

O (.....) fiilinden ismi faildir. Çünkü onlar onların üzerine kapanıyor ve ibâdet için onların etrafında toplanıyordu.

Uzza, Gatafan'a aitti. O, Semure ağacıydı. Onun aslı (.....) kelimesinin müennes kılınmış şeklidir. Onu Halid b. Velid (radıyallahü anh) kesti.

Menat ise Hüzeyl ve Huzaa'ya âit bir taşı. Denildi ki:

“Sakife aitti.” Sanki kurbanhkların kanı onun yanında akıtıldığı için onu Menat diye adlandırdılar. Mekki'ye göre (.....) şeklindedir. “Yıldızın biri batıda biterken karşılığında diğeri doğuda doğmak..” kelimesindendir. (.....) veznindedir. Sanki onlar onun yanında onunla teberrük ederek yağmurun yağması için dua ediyorlardı. “Öteki” kötüleme sıfatıdır.

Yani kadru kıymeti düşük geride kalan demektir.

“Sonrakiler öncekiler için dediler.” A'raf, 38. âyetinde olduğu gibi.

Yani onların zayıfları başkanları için, şereflipleri için dediler, demektir. Onlar katında üstünlük ve önceliğin Lât ve Uzza için olması da mümkündür kızları gömmelerine ve onları istememelerine rağmen onlar “Melekler ve bu putlar Allah'ın kızlarıdır.” diyorlardı. Onlar onlara ibâdet ediyorlar ve onların Allah (celle celâlühü) katında kendilerine şefâatçi olacaklarına inanıyorlardı. Bu sebepten dolayı onlara şöyle denildi:

21-22

Demek erkek size, dişi Allah'a mı? O hâlde bu insafsızca bir taksim.

Yani kızları Allah'a (celle celâlühü), erkekleri de kendinize âit kılmanız insafsızca yani zalimce bir taksimdir. (.....) birine zulmettiğinde kullanılan (.....) fiilindendir. (.....) veznindedir. Zira sıfatlarda (.....) olmaz. Bu sebeple (.....) dan dolayı (.....) kesre kılındı. (.....) olduğu hâlde (.....) dendiği gibi. Kelime (.....) kelimeleri gibidir.

Mekki'ye göre (.....) şeklinde (.....) iledir. (.....) manasına gelen (.....) fiilinden gelmektedir.

23

Bunlar (putlar) sizin ve atalarınızın taktığı isimlerden başka bir şey değildir. Allah onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Onlar zanna ve nefislerinin aşağı hevesine uyuyorlar. Hâlbuki kendilerine Rableri tarafından yol gösterici gelmiştir.

Bu putlar ancak isimlerden ibârettir. Gerçekte o isimlerin tahtında belirlenen şeyler yoktur. Çünkü siz onlar için onlara en uzak ve en zıt olan ilahlığı iddia ediyorsunuz.

“Bunlar sizin ve atalarınızın taktığı isimlerdir.”

Yani, bunları siz adlandırdınız (.....) ve (.....) —” ona Zeyd ismini verdim.” denir. “Sultan” delil / hüccet demektir. Onlar ancak üzerinde bulundukları şeyin hak olduğu hayaline uyuyorlar.

“Nefislerinin aşağı hevesine”, nefislerinin arzuladığı şeylere. Hâlbuki kendilerine Rableri tarafından yol gösterici olan Resul ve kitap geldi. Ancak onlar onu terk ettiler ve onda neler olduğunu bilemediler.

24

Yoksa her arzu ettiği Şey insanın mı olacaktır?

(.....), munkatıdır. Ondaki soru manası inkâr içindir.

Yani insan için -kâfiri kastediyor- putların Şefâati ile ilgili ya da:

“Eğer Rabbi'me döndürölürsem onun katında benini için muhakkak ki güzel Şeyler vardır.” Fussilet, 50. Őözleriyle ilgili temenni ettiği Şeyler yoktur. Denildi ki:

“O, onlardan bir kısmının peygamber olma temennisidir.”

25

Âhiret de dünya da Allah'ındır.

Yani o ikisinin mâliki O'dur. O ikisinde de hüküm ona âittir. Peygamberliği ve Şefâat yetkisini dilediğine ve râzı olduğuna verir, dileyene değil.

26

Göklerde nice melek var ki onların Őefâatleri dilediği ve hoşnut olduğu kimse için Allah'ın izin vermesi dışında bir işe yaramaz.

Şunu kastediyor: Şefâat işi dar alarılıdır. Zira Allah'a yakınlıklarına ve çokluklarına rağmen bütün melekler eğer birine Şefâat etseler onların Şefâati asla fayda vermez. Ancak Allah'u Teâiâ'nın kendileri için Şefâati istediği ve râzı olduğu ve kendilerini Şefâat olunmaya ehil gördüğu kimseler lehine Allah'ın izin vermesinden sonra Şefâat ederlerse işte o zaman Şefâat fayda verir. Dolayısıyla putlar kendilerine ibâdet edenler lehine onun katında nasıl Şefâat edebilirler.

27

Âhirete inanmayanlar, meleklerle dişilerin adlarını takıyorlar.

“...meleklerle...” yani meleklerin her birine çünkü melekler için “Allah'ın kızları” dediklerinde onların her birini kız olarak adlarıdırmıŐ oluyorlar. Bu da dişi ismi takmak demektir.

28

Hâlbuki onların bu hususta hiçbir bilgileri yoktur. Sadece zanna uyuyorlar. Zan ise hiç Şüphesiz hakikat bakımından bir Şey ifade etmez.

“Hâlbuki onların bu hususta hiçbir bilgileri yoktur.”

Yani dedikleri hususta hiçbir bilgileri yoktur. (.....) Şeklinde de okunmuştur.

Yani, melekler ya da isimlendirme hususunda hiçbir bilgileri yoktur demektir.

“Sadece zanna uyuyorlar.” O da ecdadın taklididir. “Zan ise hakikat bakımından Şey ifade etmez.” yani bir Şeyin hakikati olan hak ve onun üzerine olan Şey ancak ilimle ve yakınle bilinir. Zanla ve vehimle değil.

29

Onun için sen zikrimize iltifat etmeyen ve dünya hayatından başka bir Şey istemeyenlerden yüz çevir.

Allah'ın zikrinden yani Kur'ân'dan yüz çevirdiğini gördüğu kişi(ler)den yüz çevir.

30

İŞte onların erişebilecekleri bilgi budur. Şüphesiz ki senin Rabbin, (evet) O, yolundan sapanı daha iyi bilir. O hidâyette olanı da çok iyi bilir.

Yani, onların dünyayı tercihleri ve ona râzı olmaları onların ilminin vardığı son noktadır.

“Şüphesiz ki senin Rabbin o yolundan sapanı daha iyi bilir. O hidâyette olanı da çok iyi bilir.”

Yani o sapıtanı ve hidâyette olanı bilir. Ve onları cezâ ve mükâfatlarıdırmasını da bilir.

31

Göklerde ve yerde bulunanlar hep Allah'ındır. Bu Allah'ın kötülük edenleri yaptıklarıyla cezâlarıdırması, güzel davrananları da daha güzeliyle mükâfatlarıdırması içindir.

“Kötülük edenleri yaptıklarıyla cezâlarıdırması içindir.” Kötülük edenleri yaptıkları kötü şeylerin azâbıyla ya da işledikleri kötülükler sebebiyle cezâlarıdırması içindir, demektir. “... daha güzeliyle...” en güzel sevapla o da cennettir. Ya da güzel amelleri sebebiyle demektir.

Mana şudur:

“Şüphesiz ki Azîz ve celîl olan Allah, âlemi yarattı. Ve bu mülkü iyi -kötü bütün mükellefleri mükâfatlarıdırma ve cezâlarıdırma için düzenledi, zira mülk dostlara yardıma ve düşmanların da kahredilmesine elverişlidir.”

32

Ufak tefek kusurları dışında günahın büyüklerinden ve çirkin işlerden kaçınanlara gelince şüphesiz Rabbin affı bol olandır. O sizi daha topraktan yarattığı zaman ve siz annelerinizin karınlarında bulunduğunuz sırada sizi en iyi bilendir. Bunun için kendinizi temize çıkarmayın. Çünkü O, kötülükten sakınanı daha iyi bilir.

(.....) bedeldir. Ya da medih üzere mahallen merfûdur.

Yani onlar ki demektir.

“... günahın büyüklerinden...” büyük günahlardan demektir. Çünkü “günah” kelimesi cinstir. Büyüğe ve küçüğe şamildir. Büyük günahlar azâbı büyük olan günahlardır. Hamza ve Ali'ye göre (.....) şeklindedir.

Yani günahın büyük olan çeşidinden demektir.

“Çirkin işlerden” , büyük günahların çirkin olanlarından. Sanki şöyle demiştir:

“Hassaten onlara, çirkinliklerinden kaçınanlara...” Denildi ki:

“Büyük günahlar, Allah'ın (celle celâlühü) karşılığında ateşle tehdit ettikleridir. Çirkin işler ise, onlar için had uygulanan şeylerdir.”

“Ufak tefek kusurları dışında” yani küçük günahlar haricinde. İstisna munkatıdır. Çünkü onlar büyük günahlardan çirkin işlerden değildir. Onlar da bakmak, öpmek, dolanmak ve kaş gözle ve elle işaretleşmek gibi şeylerdir.

“Rabbin, affı bol olandır.” Dolayısıyla tevbesiz de günahlardan dilediğini bağışlar.

“Sizi” yani babanızı (.....), “Rahîmde bulunan çocuk.” kelimesinin çoğuludur.

“Kendinizi temize çıkarmayın.” Kendinizi sâlih amel, hayır ve taat çokluğuyla vasıflandırmayın. Ya da günahlardan tertemiz ve taat çokluğuyla vasıflandırmayın. Bu şekilde övünmeyin. Tevazu gösterin. Şüphesiz ki Allah sizi daha Âdem (aleyhisselâm)'in sulbünden çıkarmadan önce sizden kimlerin temiz ve muttaki olduğunu ilk insandan son adama kadar bilir. Denildi ki:

“İnsanlar güzel ameller işliyorlar. Sonra da bizim namazımız bizim orucumuz, bizim bacamız diyorlardı da bu sebeple bu âyet inmiştir.”

Bu kendini beğenme yoluyla olduğunda ya da gösteriş için olduğunda söz konusudur. Allah'ın nimetini itiraf yollu olduğunda ise böyle değildir. Zira bu câizdir. Çünkü taatla sevinmek taattir. Onun zikredilmesi de şükürdür.

“O, kötülükten sakınanı daha iyi bilir.” dolayısıyla da insanların bilmesini bırakın onun bilmesiyle yetinin. İnsanların övmesini bırakın onun mükâfatıyla yetinin.

33

Gördün mü arkasını döneni?

İmandan yüz çevireni (gördün mü?)

34

Azıcık verip, sonra vermemekte direneni?

İhsanını keseni ve onu tutanı...

(.....) kelimesinin aslı (.....) dır. O da, yer kazan kimsenin, kendisini kazmaktan neneden taş gibi pek sert bir yerle karşılaşmasıdır. İbni Abbâs (radiyallahü anh) dan şöyle nakledilmiştir:

“Bu îmandan sonra küfre giren kişi hakkındadır.” Denildi ki:

“Bu âyet, Velid b. Muğîre hakkındadır. O Resulullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’e tabi olmuştu da kâfirlerden biri onu ayıplamış ve ona:

- Mekke reislerinin dinini terk ettin, onların cehennemde olduğunu zannettin, demişti. Velid de, ona:

- Şüphesiz ki ben Allah'ın azâbından korktum, demişti. Bunun üzerine o kâfir de Velid'e, kendisine malından bir miktar vermesi karşılığında, şirk koşmaya geri dönerse, Allah (celle celâlühü) ın onun için olan azâbını yükleneceği sözünü vermişti.

Velid bunu yapmış ve kendisini ayıplayan kişiye söz verdiği malın bir kısmını vermiş, sonra da cimrilik göstermiş ve malın geri kalanını vermemişti.

35

Acaba gaybın bilgisi kendi yanındadır da o mu görüyor?

Allah'ın azâbına dair ona verdiği sözün hak olduğunu mu biliyor?

36

Yoksa kendisine haber verilmedi mi, Mûsa'nın sahifelerinde yazılı olanlar?

“Mûsa'nın sahifelerinde” , yani Tevrât'ta.

37

Ve sözünü yerine getiren İbrâhîm'in (sahifelerindekiler)?

“İbrâhîm'in” , yani İbrâhîm (aleyhisselâm)’in sahifelerindekiler. “... sözünü yerine getiren...” , bir şeyi bol ve tamam kıları demektir.

“Bir zamanlar, Rabbi, İbrâhîm'i bir takım kelimelerle sınamış, o da onları tam olarak yerine getirmiştir.” Bakara, 124. âyetinde olduğu gibi.

Kelimenin mutlak olarak getirilmesi, her vefakârı ve her vefayı içme alması içindir. (.....) şeklinde şeddesiz de okunmuştur. (.....) şeklinde şeddeli olması, vefada mübalağadır. Hasen'dan şöyle nakledilmiştir:

“Allah ona neyi emrettiyse, o muhakkak ona vefa göstermiştir.” Ata b. Saib'ten şöyle nakledilmiştir:

- “İbrâhîm (aleyhisselâm), hiçbir yaratılmıştan bir şey istemeyeceği sözünü vermişti. Ateşe atıldığında Cebrâîl (aleyhisselâm) ona:

- Bir ihtiyacın var mı? demiş, o da: -Sana yok, demişti.”

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) den şöyle nakledilmiştir:

“(İbrâhîm) hergün gündüzün başında dört rekât kılmak suretiyle amelini tamamlamıştır. O, duha (kuşluk) namazıdır.” Taberanî, İbn-i Ebî Hatim.

Şöyle rivâyet edildi:

“Agah olun! Size Allah'ın'Halîlinin'niçin'sözünü yerine getiren'diye adlandırıldığını haber veriyorum. O sabaha ve akşama ulaştığında:

“O hâlde akşam ettiğiniz ve sabaha vardığınız vakit Allah'ı teşbih edin. Göklerde ve yerde, yatsı vaktinde ve öğleye eriştiğiniz zaman hamd O'nadır.” Rum, 17-18 derdi.” Ahmed b. Hanbel.

Denildi ki:

“Bu âyet, İslam'ın hususiyetleri ile alâkalıdır. Onlar da otuz tanedir.

On tanesi Tevbe Sûresi'ndedir. “Tevbe edenler...” sözü ve devamıdır. Tevbe, 112. On tanesi Ahzâb Sûresi'ndedir. “Hakikaten Müslümanlar...” sözü ve devamıdır. Ahzâb, 35. On tanesi de Mü'minûn Sûresi'ndedir. “Gerçekten mü'minler felaha ermiştir.” Mü'minûn, 1-11. sözü ve devamıdır.”

38

Gerçekten hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü yüklenemez.

(.....) kişi günah kazandığında kullanılan (.....) fiilinden gelmektedir. (.....) den hafifletihniştir. (.....) demektir. Y-Mânâ, “O, günah yüklenemez.” demektir. (.....) dairesi zamîr, zamîri sândır. (.....) ve ondan sonrası (.....) dan bedel olarak mahallen mecrûrdur. Ya da “o yüklenemez” takdiri üzere merfûdur. Sanki biri:

- “Mûsa'nın ve İbrâhîm'in sahifelerinde ne vardı? demiş de, ona:

- “Hiçbir kişi diğerinin günahını taşımaz.” diye cevap verilmiştir.

39

Bilinsin ki, insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur.

Bu da aynı şekilde İbrâhîm ve Mûsa'nın (asm) sahifelerinde olan şeylerdendir. Ölü için verilen sadaka ve ölü adına yapılan hac farızası hakkında rivâyet edilen sahih hadislerle gelince, şöyle denilmiştir:

“Ondan başkasının çalışması, ancak onun çalışması üzerine bina kılındığında fayda verir. O da, onun mü'min olmasıdır. Ondan başkasının çalışması, ona tâbi olduğu ve onun yerine geçtiği için sanki onun çalışması gibidir. Çünkü ondan başkasının çalışması, onu kendisi için işlediğinde ona fayda vermez. Ancak ona niyet ettiğinde, şer'i hükme göre o onun yerine geçen vekili gibi olur.”

40

Ve çalışması da ileride görülecektir.

Yani, kendi çalışmasını kıyamet günü mizanda görecektir.

41

Sonra ona karşılığı tastamam verilecektir.

Daha sonra, kula çalışmasının karşılığı tastamam verilecektir. Harfi çerin hazfi ve fiile bitleştirilmiş şekliyle (.....) ve harfi çerle birlikte “Allah onu ameline göre mükâfatlarıdırın.” (ya da cezâlarıdırın) denir. zamîrin karşılık için olması câizdir. Daha sonra onu, “tastamam karşılık” sözüyle açıklamıştır ya da tastamam karşılık sözünü ondan bedel kılmıştır.

42

Ve şüphesiz, en son varış Rabbinedir.

Bunların hepsi öncekilerin sahifderindedir. (.....) sona varma manasına mastardır.

Yani, mahlûkat en son O'na varır, O'na döner demektir.

“Dönüş, Allah'adır.” 15 âyetinde olduğu gibi.

43

Şüphesiz güldüren de ağlatan da O'dur.

Gülmeyi ve ağlamayı o yarattı. Denildi ki: “Sevinci ve hüznü o yarattı.” Yine denildi ki:

“O, inananları âhirette ihsanlarla güldüren ve onları dünyada musibetlerle ağlatandır.”

44

Öldüren de diriltenden odur.

Denildi ki: “O; babaları öldüren, çocuklara hayat verendir.” Veya “Küfürle öldüren, imanla diriltendir.” Ya da “Burada öldüren, orada diriltendir.”

45-46

Şurası muhakkak ki, rahîme atıldığında (oluşan) nutfeden erkek ve dişiden ibâret olan iki çifti O yarattı.

Meni rahîme atıldığında (.....) ve (.....) menisini akıttı'denir.

47

Şüphesiz tekrar diriltmek de O'na âittir.

Ölümünden sonra diriltmek (O'na âittir).

48

Zengin eden de varlıklı kıları da O'dur.

Zengin eden de künyeyi ((.....)) verende odur.

“Künye” , kendi nefsin için edindiğin ve elinden çıkarmak istemediğin maldır.

49

Şüphesiz O'dur. Şi'ra yıldızının Rabbi.

Şi'ra, ikizler burcundan sonra aşırı sıcakta doğan bir yıldızdır. Huzâa kabilesi ona ibâdet ediyordu. Burada Allah Teâlâ, Huzâa kabilesinin tapmakta olduğu bu mabudunun (Şi'ra Yıldızı'nın) da Rabbi olduğunu bildirmektedir.

50

Şüphesiz ki evvelki Âd kavmini O helâk etmiştir.

“Evvel ki Âd kavmi” , Hûd'un (aleyhisselâm) kavmidir. Diğer Âd kavmi ise İrem'dir. (.....) ına idğamı (.....) nın (.....) sinin hazfı ve onun dammesinin (.....) a nakledilmesiyle (.....) şeklindedir.

51

Semûd'u da (O helâk etti) ve geriye hiçbir şey bırakmadı.

Hanıza ve Âsım'a göre (.....) şeklindedir. Diğerlerine göre ise, (.....) şeklinde tenvinlidir. (.....) üzerine atfedilmiştir. (.....) ile mensûb kılınmamıştır; çünkü (.....) den sonra olanlar ondan öncesinde amel etmezler. (.....) denmez. Aynı şekilde, nefy edatından sonra olanlar da ondan öncesinde amel etmezler. Mânâ; Semûd'u da helâk etti, onları da bırakmadı şeklindedir.

52

Daha önce de çok zâlim ve pek azgın olan Nûh kavmini (helâk etmişti).

“Nûh kavmini” , yani Nûh kavmini helâk etmişti demektir. “Daha önce” : ad ve Semûd'dan önce, ad ve Semûd'dan daha zâlim ve daha azgm idiler. Çünkü onlar onu kımıldayamayacak kadar dövüyorlar ve onu dinlemesin diye çocuklarını ondan sakındırmak için, ondan kaçıyorlardı.

53

Altı üstüne gelen kasabalarını da devirip yıkmıştı.

“Altı üstüne gelen kasabalar” , ahâlisiyle birlikte alt üst edilen, yani ters yüz edilen şehirlerdir. Onlar Lût kavminin şehirleridir. “Onu çevirdi, o da tersyüz oldu.” denir.

“Devirip yıkmıştı” , yani onu Cebrâîl'in (aleyhisselâm) kanadı üzerinde göğe kaldırdı sonra da onu yere attı.

Yani düşürdü. (.....) ile mensuptur.

54

Onlara giydirdi de giydirdi (acıklı azâbı üstlerine bindirdi).

“Onlara giydirdi” , onları örttü bürüdü. Bu korkutma manasına gelir, onlar üzerine indirilen azâbın ve onlar üzerine yağdırılan istiflenmiş taşların yüceltilmesidir.

55

Şimdi Rabbinin nimetlerinin hangisi hakkında şüpheyne düşersin?

Ey Muhatap! Artık Rabbinin hangi nimetlerinde şüpheyne düşersin, sana ihsan ettiğı nimetlerinde mi yoksa seni koruduğı azâbında mı? Ya da Rabbinin birliğine ve Rabliğine delalet eden nimetlerinin hangisinde şüphe ediyorsun, demektir.

56

İşte bu ilk uyarıcılardan bir uyarıcıdır.

Bu âyet, “Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) önceki uyarıcılar cümlesinden bir uyarıcıdır.” demektir. Çoğul teveli üzere (.....) dedi.

Ya da “Bu Kur’ân, evvel ki uyarıcılardan biridir.”

Yani “Sizden öncekilerin uyardığı evvelki cinsinden bir uyarıdır.” manasına gelir.

57

Yaklaşan yaklaştı.

“Kıyamet yaklaştı” Kamer, 1. âyetinde yakınlıkla vasıflandırılan şey yaklaştı, demektir.

58

Onu Allah'tan başka açığa çıkaracak yoktur.

“Onu tam zamanında açığa çıkaracak olan yalnız odur.” A'raf, 187. âyetinde olduğu gibi.

Onun ne zaman kopacağını beyân edecek hiçbir nefis yoktur ya da meydana geldiğinde Allah'tan (celle celâlühü) başka onu kaldırmaya güç yetirecek hiç kimse yoktur, demektir. Ne var ki O (Allah Teâlâ) da onu kaldırmaz.

59

Şimdi bu söze (Kur'ân'a) mi şaşıyorsunuz.

“Bu söze -yani Kur'ân'a- şaşıyorsunuz -inkâr ederek.-”

60

Gülüyorsunuz da ağlamıyorsunuz.

Alaya alarak gülüyorsunuz da huşu sâhibi olarak ağlamıyorsunuz.

61

Ve siz habersiz oyalanmaktasınız.

“Habersiz oyalanmaktasınız” , yâni gafilsiniz ya da eğleniyor, oynuyorsunuz. Onlar, Kur'ân'ı işittiklerinde insanları onu dinlemekten men etmek için şarkı, türkü söyleyerek muhalefet ediyorlardı.

62

Haydi, Allah'a secde edip ona kulluk edin.

Yani, Allah'a (celle celâlühü) secde edin, ona ibâdet edin. Putlara ibâdet etmeyin.

KAMER SÛRESİ

1

Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı.

Kıyamet yaklaştı ve ay ikiye bölündü. (.....) diye de okunmuştur.

Yani, kıyamet yaklaştı ve onun yaklaşmasının alâmetlerinden olan ayın yarılması vücûda geldi, demektir. “Emir geldi. Gerçekten onun gelişini müjdeleyen kişi geldi” denildiği gibi. İbni Mesud (radiyallahü anh):

“Hira dağını ayın iki parçası arasında gördüm.” demiştir. Denildi ki:

“Onun manası, o kıyamet gününde yarılr, şeklindedir.”

Cumhûr, birinci görüş üzeredir. Buharı ve Müslim'de rivâyet edilen de budur.

“Eğer yarılısaydı, bu diğer bölgelerdeki kişilere de gizli kalmazdı ve eğer bu onlar tarafından bilinseydi, onu mütevâtir olarak naklederlerdi. Çünkü, insan tabiatı acâib şeyleri yayma özelliğine sahiptir.” denemez. Çünkü Allah Teâlâ'nın bu olayı onlardan bir bulutla gizlemesi mümkündür.

2

Onlar bir mu'cize görürlerse, hemen yüz çevirirler ve “Bu, eskiden beri devam ede gelen bir büyüdür.” derler.

“Onlar” , Mekke halkım kastediyor. “... Mu'cize...” Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) olduğuna delalet eden bir mu'cize. “... yüz çevirirler... “ona îman etmekten yüz çevirirler.

(.....); muhkem, kuvvetli demektir. Kuvvet manasına gelen (.....) den gelmektedir. Ya da, peş peşe devam eden demektir. Veya, gelip geçici; yok olan ve bâkî kalmayan demektir.

3

Yalanladılar ve kendi heveslerine uydular. Hâlbuki; her işin bir durma yeri vardır.

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’i yalanladılar ve gerçek olduğu ortaya çıktıktan sonra hakkı defetme hususundaki kendi heveslerine ve şeytanın kendilerine süslediği şeye tâbi oldular. Allah'ın (celle celâlühü) onlara vâdettiği her iş, vaktinde olacaktır.

4

Andolsun ki onlara kötülükten önleyecek nice önemli haberler gelmiştir.

“Onlara” , Mekke halkına; “...haberler geçmiş nesillerin haberlerini ya da âhiret haberlerini ve kâfirlerin azap edilmeleriyle ilgili nitelendirmeleri içeren Kur'ân, demektir. Onda inkârdan vazgeçirecek şeyler var.

(.....) ve (.....) yani “onu mene tüm” dersin. Aslı (.....) dür; ancak (.....), sakın (.....) den sonra geldiğinde (.....) a dönüştürülür. Çünkü, (.....) gizli söylenen bir harftir, (.....) ise açık söylenen bir harftir. Dolayısıyla, (.....) yerine açık bir harf getirilir, ki o da ikisi arasında uygunluk olması için getirilen (.....) dır. Bu konu Sîbeveyh'in kitabının sonunda mevcuttur.

5

Bunlar, gayesine ulaşan birer hikmetti. Fakat, peygamberlerin uyanları fayda vermiyor.

(.....) dan bedeldir. Ya da “o bir hikmettir” takdiri üzere mahzûf bir mübtedânm haberidir.

“Gayesine ulasan” , doğrunun son noktası ya da Allah (celle celâlühü) tan onlara ulaşan şey, demektir.

(.....) daki (.....) olumsuzluk (.....) sidir. (.....) kelimesinin çoğuludur. Onlar da; peygamberlerdir. Ya da uyarıları şeylerdir. Ya da “uyarmak” manasına mastardır.

6

Çağırının, görülmemiş, tanınmamış bir şeye çağırdığı gün, sen de onlardan yüz çevir.

Uyarının onlara fayda vermeyeceğini bildiğinden dolayı onlardan yüz çevir. (.....) kelimesi, (.....) ile ya da gizli “hatırla “kelimesiyle mensûb kılınmıştır.

Sehl Ya'kûb ve Mekke kırâat imâmlarına göre (.....) ve (.....) ve (.....) şeklindedir. Medine kırâat imâmları ve Ebû Âmir onlara vasıl hâlinde muvafakat etmişlerdir. (.....) yı düşürenler ise, (.....) yerine esre ile yetinmişlerdir. (.....) dan, yazımda (.....) ın hazf edilmesi lâfza tâbi olmak içindir.

“Çağırın” , İsrâ'fil (aleyhisselâm) dır. “... görülmemiş tanınmamış bir şeye...” ; bilinmeyen müthiş korkunç bir şeye, demektir. İnsanlar onu bilmemektedirler; çünkü onlar onun bir benzerini görmemişlerdir. O da kıyamet gününün korkusudur.

Mekki'ye göre (.....) şeklindedir. (.....) cezimlidir.

7-8

Sanki etrafa yayılmış çekirge sürüsü gibi gözleri düşkün bir hâlde ve davetçiye koşarak kabirlerden çıkarlar. O esnada kâfirler: “Bu, çok çetin bir gündür.” derler.

Âsım dışındaki Iraklılara göre (.....) şeklindedir ve o gözlere âit bir fiil olduğu hâlde (.....) eden hâldir. “gözleri yere bakar bir hâlde” sözünde olduğu gibi müzekker kılınmıştır. Diğerlerine göre ise “gözleri yere bakar olduğu hâlde” manası üzere (.....) şeklindedir. Bu da “pireler beni yediler” diyenlerin lügatidir. (.....) de (.....) zamîri olması ve (.....) un da ondan bedel olması câizdir.

Gözlerin düşkün olması, yere bakması “zillet “ten kinayedir. Çünkü zelîl kişinin zilleti ve izzet sâhibinin izzeti gözlerinden okunur. Sanki onlar, çoklukları ve her yöne dağılmışlıkları itibarıyla çekirgeler gibidirler. Çekirgeler, çokluk ve dalga dalga gelme hususunda darb-ı meseldirler. Dalga dalga gelen kalabalık bir ordu hakkında “çekirgeler gibi geldiler” denir.

“Davetçiye koşarak” , ona boyunlarını uzatır oldukları hâlde koşarak, manasındır. “... çetin...” , yâni zor, şiddetli...

9

Onlardan önce Nûh'un kavmi de yalanladı, hem de kulumuzun yalnız olduğunda ısrar ederek “O delirdi” dediler. Ve (Nûh davetten vazgeçmeye) zorlandı.

“Onlardan önce” , Mekke halkından önce manasındır. “... kulumuzun..” , yâni Nûh (aleyhisselâm)’in...

Tekzip (yalanlama) kelimesinin tekrarının manası, onların onu başka yalanlamanın akabinde yalanlamalarıdır.

Yani, onlardan yalanlayan her bir nesli yalanlayan başka bir nesil takip etti demektir. Ya da Nûh'un kavmi peygamberleri yalanladı, kulumuzu da yalanladı demektir.

Yani onlar peygamberleri yalanlayanlar ve nübüvveti inkâr edenler olunca başta Nûh (aleyhisselâm) ı yalanladılar. Çünkü o peygamber cümlesindendir.

“Delirdi” , yani o delidir. “... zorlandı...” risâleti tebliğ etmemesi için çirkin sözlerle zorlandı çirkin sözlerle azarlandı, öldürülmekle tehdit edildi.

Ya da bu söz, onların sözleri cümlesindendir.

Yani onlar “... O delidir. “Onu buna cinler zorlamıştır. Onu çarpmışlar ve onun aklını almışlar'demişlerdir.

10

Bunun üzerine Rabbine: “Ben yenik düştüm. Bana yardım et!” diyerek yalvardı.

(.....) demektir. Kavmim galip geldi. Beni dinlemediler Bana icabet edeceklerine dâir umudum tükendi. Artık onlardan, benim için üzerlerine gönderdiğin bir azapla intikam al.

11

Biz de derhal, nehir gibi devamlı akan su ile göğün kapılarını açtık.

Şam kırâati, Yezid, Sehl ve Ya'kûb'a göre (.....) şeklindedir. “...Nehir gibi devamlı akan bir su ile...” çokça ve devamlı bir şekilde dökülen demektir. Bu su kırk gün kesilmemiştir.

12

Yeryüzünde kaynaklar fişkırttık. Her iki su takdir edilmiş bir işin olması için birleşmişti.

Sanki yeryüzünün tamamım fişkıran gözeler haline getirdik, demiştir. Bu söz, senin “Yeryüzünün gözelerini fişkırttık.” sözünden daha edebîdir, “...iki su...”, gökyüzünün ve yeryüzünün sularıdır. (.....) şeklinde de okunmuştur.

Yani, göğe ve yere âit iki tür su demektir.

“Takdir edilmiş bir işin olması için”, Allah Teâlâ'nın dilediği gibi takdir ettiği hâlin olması için ya da levhi mahfuzda olacağı takdir edilmiş işin -ki o da Nûh kavminin tufanla helâk edilmesidir- olması için.

13

Nûh'u da, tahtalardan yapılmış, (çivilerle) çakılmış (gemiye) bindirdik.

“Tahtalardan yapılmış, (çivilerle) çakılmış...” sözüyle gemi kastedilmiştir. Bu, sıfatlananların, ayırt edilemeyecek şekilde yerine geçen, onların yerini alan ve onların işini gören sıfatlardandır. “Ancak gömleğim demirle örtülmüştür.” sözü bunun gibidir.

Yani, “Ancak gömleğim zırhtır.” demek istemiştir. Görmüyor musun ki eğer sen gemi sözüyle birlikte bu sıfatları söylersen, bu doğru olmaz. Bu, sözün düzgünlüğünden ve edebîliğindendir.

(.....) kelimesinin çoğuludur. O da çivi demektir. Çoğaldığında kullanılan (.....) dan gelmektedir. (.....) veznindedir. Çünkü o, onunla yerine çakılır.

14

İnkâr edilmiş olana (Nûh'a) bir mükâfat olmak üzere, gözlerimizin önünde akıp gidiyordu.

“Gözlerimizin önünde”, gördüğümüz bir yerde... ya da bizim muhafazamızda, demektir. (.....) deki zamîrden hâldir. Yâni, tarafımızdan korunduğu hâlde demektir. “mükâfat olmak üzere “kelimesi gökyüzünün kapılarının açılması ile ilgili öne geçen şeyler ve ondan sonraki şeyler için mefulün lehtir.

Yani inkâr edilmiş olana -ki o da Nûh (aleyhisselâm) dır- mükâfat olsun diye bunu yaptık, demektir.

O'nu, kadru kıymeti “İnkâr edilmiş” şeklinde niteledi. Çünkü peygamber Allah tarafından gönderilmiş bir nimet ve rahmettir. Nitekim Allah Teâlâ:

“Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.” Enbiyâ', 107. buyurmuştur. Dolayısıyla Nûh (aleyhisselâm) da kadru kıymeti inkâr edilmiş bir nimet olmaktadır.

15

Andolsun ki, onu bir ibret olarak bıraktık, ibret alan yok mudur?

“Onu” , yani gemiyi ve bu işi...

Yani onu, ibret alınan bir âyet kıldık demektir. Katâde'den şöyle nakledilmiştir:

“Allah, onu bir adada bâkî kılmıştır.” Denildi ki:

“O uzun zaman Cudi Dağı üzerinde kalmıştır. Hatta bu ümmetin ilk nesilleri onu görmüştür.”

“İbret alan yok mudur” ; ders alan, ibret alan yok mu, demektir.

(.....) kelimesinin aslı, (.....) dir. Ancak ondaki (.....) harfi,

(.....) a o dönüştürüldü. (.....) ile (.....) yan yana geldiği için de (.....) harfi (.....) a idğam edildi,

16

Benim azâbım ve uyarılarını nasılmış?

(.....) kelimesi (.....) un çoğuludur. O da uyarı demektir. Yâkub'a göre her iki hâlde de (.....) şeklindedir. Sehl, ona vasl hâlinde muvafakat etmiştir. Diğerlerine göre ise (.....) sızdır. Bundan sonrası sûrenin sonuna kadar bu ihtilaf üzeredir.

17

Andolsun ki biz Kur'ân'ı öğüt almak için kolaylaştırdık. Düşünüp öğüt alan yok mudur?

Düşünülp ibret alması için ona sadra şifa öğütleri doldurmamız ve onda va'd ve tehdide dair hususları beyan etmemiz sebebiyle onu kolaylaştırdık. Öğüt alan yok mudur? Denildi ki:

“Ezber hususunda onu kolaylaştırdık ve onu ezberlemeyi isteyen kişiye bu hususta yardımcı olduk. Onu ezberlemek isteyen biri var mı ki bu iş için kendisine yardım edibin.”

Rivâyete göre, diğer din sahipleri; Tevrât, İncil ve Zebûr gibi kitaplarını ancak bakarak okumaktadırlar ve o kitapları, Kur'ân gibi ezberlerinde muhafaza etmemektedirler.

18

Âd kavmi, Peygamberleri Hûd'u yalanladı, azâbım ve uyarılarını nasıl oldu?

Yâni, “Azâbın inişinden önce onları azapla uyarılarını nasıl oldu?” demektir. Ya da onların azâbı hususunda onlardan sonrakilere olan uyanlarını nasıl oldu demektir.

19

Biz onların üstüne uğursuzluğu devamlı bir günde dondurucu bir rüzgâr gönderdik.

“Dondurucu bir rüzgâr” , soğuk ya da gürültülü bir fırtına; “... uğursuzluğu devamlı bir günde...” , şerri devam eden bir günde, onları helâk edinceye kadar devam etti; demektir. Bu, ayın sonunda, çarşamba günündeydi.

20

O rüzgâr, insanları, sökülmiş hurma kütükleri gibi yere seriyordu.

Onları yerlerinden söküyordu. Onlar birbirlerinin ellerini tutuyorlar yer altındaki su yollarına giriyorlar, kuyular kazıyorlar ve oralara girerek korunmaya çalışıyorlardı. Ancak, o rüzgâr onları oradan çıkarıyor, yüz üstü yere seriyor ve boyunlarını kırıyordu.

Burada (.....) hâldir.

“Sökülmüş hurma kütükleri gibi” , tarlalarından sökülmüş hurma kütükleri gibi oldukları hâlde onları yere seriyordu, demektir.

Hurma kütüklerine benzetildiler. Çünkü rüzgâr onların başlarını kopanyordu. Dolayısıyla da onlar başsız cesetler olarak kalıyorlar ve hurma kütükleri gibi uzun cüsseleri olduğu hâlde ölü bir şekilde yere düşüyorlardı. (.....), dalsız hurma kütükleri demektir.

(.....) kelimesinin sıfatım, lâfzı üzere müzekker kıldı. Mana üzere hamletseydi (.....) Hakka, 7. âyetinde olduğu gibi müennes kılacaktı.

21-22

Nasılmış benim azâbım ve uyarılarımı. Andolsun ki biz, Kur’ân’ı düşünüp öğüt almak için kolaylaştırdık. Öğüt alan yok mudur?

23-24

Semûd kavmi de uyarıcıları yalanladı. “Bizden bir insana mı uyacağız? O takdirde biz, apaçık bir sapıklık ve çdgnlık etmiş oluruz” dediler.

(.....) kelimesi, (.....) fiilinin açıkladığı bir fiille mensûb kılınmıştır. Takdiri, “Bizden bir insana mı uyacağız?” şeklindedir. Sanki o:

“Eğer bana tâbi olmazsanız haktan sapmış, ateşler içinde kalan kimseler olursunuz.” demiş de ona cevap olarak: “Eğer sana tâbi olursak işte o zaman dediğin gibi oluruz.” demişlerdir.

(.....) kelimesinin çoğuludur. Denildi ki:

“Dalalet, hata ve doğrudan uzaklaşma demektir. Su'ur ise, delilik, çılgınlık demektir.”

Onların “Bizden bir insana mı...” sözleri, kendi cinslerinden benzerlerine tâbi olmayı inkâr ettiklerini ve onun meleklerden olmasını istediklerini göstermektedir. “... bizden... “dediler. Çünkü, onlardan olduğunda benzerlik daha güçlü olmaktadır. Bütün bir ümmetin bir adama tâbi olmasını inkâr için, “biri” dediler. Ya da bununla, en şerefli ve en üstün saydıktan kişilerden değil de aralarından herhangi biri olmasını kastettiler. Buna, “Vahiy aramızda ona mı verildi?” sözü delâlet etmektedir.

25

“Vahiy, aramızdan ona mı verildi? Hayır, o, yalancı ve şımarığın biridir” (dediler.)

Yani aramızda peygamber seçilmeye daha layık kişiler olduğu hâlde vahiy, aramızda ona mı indirildi, demektir.

“Şımarık” , nimeti inkâr eden kibirli kişi demektir. Şımarıklığı ve büyüklük arzusu onu böyle bir iddiaya sevketti, dediler.

26

Yarın onlar, yalancı ve şımarığın kim olduğunu görecekler.

“Yarın” , yâni kendilerine azap indiğinde ya da kıyamet gününde... “... yalancı ve şımarığın kim olduğunu bilecekler” : Sâlih (aleyhisselâm) mi yoksa ona yalanlayanlar mı?

Şam kırâat ekolü ve Hamza'ya göre, onlara cevap olarak Sâlih'in söylediklerinin hikâyesi üzere ya da iltifat yoluyla Allah'ın (celle celâlühü) kelamı olmak üzere “bileceksiniz” şeklindedir.

27

Hakikat, onları imtihan etmek için dışı deveyi gönderen biziz. Sen onları gözetle ve sabret.

Onu gönderen ve onu istedikleri gibi yalçın kayadan ibâret olan tepeden çıkaran biziz. (.....) (onları imtihan etmek için); onları denemek, imtihan etmek için, demektir. Burada (.....), mefulun leh ya da hâldir. “Sen onları gözetle...” , yani bekle ve onların ne yapacaklarına bir bak...

“Sabret” : Onların eziyetlerine sabret ve emrin gelinceye kadar da acele etme.

28
Onlara, suyun aralarında paylaştırıldığını haber ver. Her biri kendi içme sırasında gelsin.

“Aralarında paylaştırıldığını edildiğini” , aralarında taksim edildiğini.. . Bir gün o içer, bir gün de onlar su alırlar.

Akıllılar galip olduğundan “aralarında” dedi. “Her içene düşen miktar hazır kılınmıştır.” Hazırlanmıştır. Su almaya bir gün kavim gelir bir gün de deve gelir.

29
Bir arkadaşlarını çağırdılar, o da cür'et gösterip kılıcını çekerek deveyi kesti.

“Bir arkadaşlarını” , yâni Semûd'un kızıl tenli eşkıyası Kuder b. Salif i... Cür'et gösterip kılıcım çekerek deveyi kesti. Aldırmaksızın, bu büyük işi işlemeye cür'et gösterdi ve deveyi kesti. Ya da deveyi tuttu ve kesti ya da kılıcı eline aldı ve deveyi kesti demektir. Başka bir âyette buna râzı olduklarından dolayı ya da onların yardımıyla kestiği için:

“deveyi kestiler” 20 denildi.

30-31
Bu azgınlara uyarılarını ve azâbım nasıl oldu? Biz onların üzerlerine korkunç bir ses gönderdik. Hemen hayvan ağılma konan kuru ot gibi oluverdiler.

Deveyi boğazlamalarınm dördüncü gününde, onların üzerine Cebrâîl (aleyhisselâm) ın çıkardığı korkunç bir ses gönderdik.

(.....), kınıp dökülen kuru ağaç demektir. (.....), ağıl yapan kişi ve kendisiyle ağıl yapılan şeylerdir. Uzun zaman geçmesi sebebiyle o kendisiyle ağıl yapılan şeyler kurur. Onları hayvanlar çiğner de kınıp dökülürler, un ufak olurlar. Hasen (.....) yı üstün okumuştur. O da ağıl demektir.

32
Andolsun ki biz, Kur'ân'ı anlaşılıp öğüt alınması için kolaylaştırdık. Düşünüp öğüt alanlar yok mudur?

33-35
Lût'un kavmi de uyarıcı peygamberleri yalanladı. Biz de üzerlerine taş (yağdıran bir fırtına) gönderdik, ancak Lût ailesi müstesna. Katımızdan bir nîmet olarak, onları seher vaktinde kurtardık. Biz, şükredenleri böyle mükâfatlarıdırız.

Lût kavmine, üzerlerine taş atan bir rüzgâr gönderdik. “Lût ailesi müstesna” , yani “İki km ve onunla birlikte iman edenler müstesna. Onları seher vakitlerinden birinde kurtardık.” demektir. Bu sebepten dolayı (.....) kelimesini tenvinli kılmıştır. Aynı günün seher vaktinde karşılaştığında (.....) denir. (

Yani, gayri munsarîf olduğu için tenvîn ve esre kabul etmez) Denildi ki:

“Onlar iki seherdir. En yüce seher, fecir doğmadan öncedir. Diğeri ise fecir doğduğu vakittir.”

(.....) kelimesi, mefulun lehtir.

Yani,'nimetlendirmek için', demektir. “Allah'ın nimetine imâmıyla ve taatiyle şükredeni, biz böyle mükâfatlarıdırız. “

36

Andolsun ki, Lût onları bizim şiddetli azâbımızla uyardı. Fakat onlar ikazlar sebebiyle kuşkuya düştüler.

Lût (aleyhisselâm), onları azap ile yakalanamızla uyardı. Fakat onlar uyanları şüphe ederek yalanladılar.

37

Onlar Lût'un misafirlerine karşı kötülük yapmayı plarılamişlardı. Derhal biz onların gözlerim kör ettik, “Haydi azâbımı ve uyarılarını tadın!” dedik.

Onlar, onun misafirleriyle ilişki kurmak istemişlerdi de biz onları derhal kör ettik. Denildi ki:

“Onları (gözlerini) meshettik ve onları yüzün diğer bölgeleri gibi (dümdüz) kıldık. Orada hiçbir yarık görülmüyordu.”

Rivâyete göre, onlar içeri girmek için Lût (aleyhisselâm) un kapısını açmaya çalıştıklarında melekler:

- “Bırak onları, girsinler. Biz, Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana ulaşamayacaklar.” dediler. Cebrâîl (aleyhisselâm), onlara kanadıyla bir kere vurdu. Ve onları bıraktı. Onlar şaşırdılar, kapıyı bulamadılar. Lût (aleyhisselâm) da onları dışarı çıkardı.

“Haydi, azâbımı ve uyarılarını tadın!” , onlara meleklerin lisanı ile “azâbımı ve uyarılarını tadın” , dedik.

38

Bir sabah kendilerine, yakalannı bir daha bırakmayacak olan bir azap gelip çattı.

“Sabah” , gündüzün evveli olan vakittir. “... yakalannı bir daha bırakmayacak olan...” diye nitelendirilen azâb, sabit olan, yâni onları âhiret azâbına götürünceye kadar üzerlerinde karar kıları azâbtır.

39-40

Azâbımı ve uyarıları tadın! (denildi). Andolsun ki biz Kur an'ı öğüt almak için kolaylaştırdık. Düşünüp ibret alan yok mudur?

Bu ayetlerin tekrannın faydası, öncekilerin haberlerinden her birisi işitildiğinde düşünüp ibret almanın yenilenmesi, teşvik edilen dikkat çekilen şeyler işitildiğinde de uyanıklığın yenilenmesidir. Bu, saydığı her bir nimetin yanında zikrettiği:

“Rabbinin hangi nimetini yalanlıyorsunuz?” âyetindeki tekrann hükmüdür ve her bir delil zikrettiğinde:

“O gün yalanlayanların vay haline...” âyetindeki tekrann hükmüdür. Aynı şekilde olaylar ve kıssaların tekran vesilesiyle alınan ibretler, kalplere yerleşir, zihinlerde şekillenir, hafızalarda canlı kalır ve hiçbir zaman unutulmaz.

41

Şüphesiz, Fir'avun'un kavmine de uyarıcılar gelmişti.

“Uyarıcılar..” ; Mûsâ, Harun ve onlardan başka peygamberlerdir (asm). Ya da, (.....) kelimesi, uyarmak manasında olan (.....) kelimesinin çoğuludur.

42

Lâkin, onlar bütün âyetlerimizi yalanladılar. Biz de onları çok kuvvetli ve kudretli bir yakalayışla yakaladık.

“Bütün âyetlerimizi” , yâni dokuz mu'cizeyi... “...kuvvetli ve kudretli bir yakalayışla...” , yâni yenilmeyen ve hiçbir şeyin kendisine mani olamayacağı bir yakalayışla...

43

Şimdi, sizin kâfirleriniz, onlardan daha mı iyidirler, yoksa kitaplarda sizin için bir beraat mı var?

Ey Mekke halkı! Sizin kâfirleriniz, o sayıları kâfirlerden daha mı iyidirler? Nûh, Hûd, Sâlih ve Lût (asm) kavimlerinden ve Fir'avun ailesinden daha mı iyidirler? Yâni kuvvet, alet ve dünyadaki durumları itibarıyla, onlar daha mı hayırlıdır ya da küfür ve inat yönünden daha mı hafiftirler? Şunu kastediyor:

“Sizin kâfirleriniz onların bir benzeridir. Hatta onlardan daha da şerlidir. Ey Mekke halkı! Yoksa, önceki ümmetlerin kitaplarında size, sizden inkâr edenlerin ve peygamberleri yalanlayanların Allah'ın azâbından emin olacağına dair bir beraat indirildi de bu beraat sebebiyle mi emin oldunuz?”

44

Yoksa, “biz bkbirimize yardım eden bir topluluğuz” mu diyorlar?

“Topluluğuz” , grup oluşturmuş bir cemaatiz manasındadır. “... yardımlaşan...” , yâni mağlup olması ve zulme mâruz kalması mümkün olmayan.

45

O topluluk yakında bozulacak ve onlar arkalannı dönüp kaçacaklar.

Mekke topluluğu yakında hezimete uğrayacak ve onlar arkalannı dönüp kaçacaklar. (.....) kelimesi çoğulu (.....) manasınadır. Nitekim şâir:

“Az yiyin ki, harama düşmekten kumdasınız” demiştir.

(Burada şâir, “karın” kelimesini çoğul anlamında tekil kullanmıştır.)

Yani, “Hezimete uğramış bir hâlde geri dönecekler” , demektir. Bedir gününü kastediyor. Bu, peygamberlik alâmetlerindendir.)

46

Bilâkis, kıyamet onlara vadedilen asıl saattir. O saat, cidden çok feci ve acıdır.

Bilâkis, kıyamet onların Bedir'den sonraki azap vaktidir. O saat, Bedir'e göre daha şiddetlidir. (.....), kendisinden kurtulmanın mümkün olmadığı bela, musibet demektir.

“Acıdır” , yâni tad olarak dünya azâbından daha acıdır. Ya da, (.....) keHmesi, (.....) kelimesindendir. O zaman da, daha şiddetlidir, demektir.

47

Şüphesiz, suçlular, bir sapıklık ve çılgın ateşler içindedirler.

Şüphesiz ki günahkârlar, dünyada haktan uzak bir sapıklık içindedirler. Âhirette de ateşler içindedirler. Ya da helâk ve ateşler içindedirler.

48

O gün onlar yüzleri üstüne, ateşte sürüklenirler. (Kendilerine), “Cehennemin dokunuşunu tadın” (denilir).

Cehennem ateşi içinde yüzleri üstüne süründükleri gün onlara “Cehennemin dokunuşunu tadın!” denir.

“Hummanın dokunuşunu buldu” ve “Dayağın tadım tattı.” sözlerinde olduğu gibi. Çünkü ateş, sıcaklığıyla onlara isabet ettiğinde sanki o bununla onlara dokunmuş olmaktadır. (.....) kelimesi, müennes ve ma'rife olmasından dolayı gayn munsarıftır. Çünkü, cehennem için özel isimdir. Bir şeyin rengini değiştirdiğinde kullanılır. “Ateş onu yaktı.” sözünden gelmektedir.

49

Biz, her şeyi bir ölçüye göre yarattık.

(.....) fiilinin açıkladığı bir fiille mensûbtur. Şâz olarak merfû' da okunmuştur. Mansup okunması evladır. Çünkü, eğer merfû' okunsa, “onu yarattık” sözünün (.....) in sıfatı olarak mahallen mecrûr olması ve (.....) sözünün de haber olması mümkün olmaktadır. O zaman takdîr: “Bizim yarattığımız her şey haberle olmaktadır.” şeklinde olur. Yine (.....) nun haber olması da mümkündür. O zaman da takdîr: “Her şey kaderle yarattığımızdır.” şeklindedir.

Merfû' olduğunda iş kanştığmdan nasba gidilir. Takdiri de: “Her şeyi bir kader ile yarattık.” olur. Dolayısıyla, yaratma her şey için genel olur. Ayetle kastedilen de budur. Nasb okunması hâlinde, (.....) nun (.....) in sıfatı olması câiz değildir. Çünkü o, nasbeden âmilin açıklamasıdır. Sıfat da mevsûfunda amel etmez. (.....) ve (.....) takdîr demektir.

Yani, geçmiş bir takdirle ya da her şeyi hikmetin gerektirdiği şekilde tertipli düzenli ve ölçülü olarak yarattık, mânasındadır. Ya da takdir edilmiş, levhi mahfuza yazılmış, daha olmadan önce bilinmiş olarak yarattık. Zira biz onun hâlini ve zamanını bilmiştik. Ebû Hureyre (radıyallahü anh), şöyle buyurdu:

“Kureyş müşrikleri, kader hakkında tartışmak üzere Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’e gelmişlerdi de bu âyet inmişti. Ömer (radıyallahü anh) bu âyetin Kaderiyye hakkında indiğine yemin ediyordu.” Müslim.

50

Bizim buyruğumuz, ancak bir göz açıp kapayana kadar bir tek andır.

Bizim buyruğumuz, ancak bir tek kelimedir.

Yani yaratmayı dilediğimiz bir şey için emrimiz, ancak onun için “ol” dememizdir. O da oluverir. “... göz açıp kapayana kadar... “, birinizin gözünü kırpma miktan kadar. Denildi ki:

“Emrimizle sözüyle kastedilen:

'Kıyamet işi ancak göz açıp kapama gibidir.'Nahl, 77. âyetinde olduğu gibi, kıyamettir.”

51

Andolsun ki biz, küfür ve inkârda sizin benzerlerinizi hep helâk ettik. Düşünüp ibret alan yok mudur?

Diğer ümmetlerden küfür hususundaki benzerlerinizi helâk ettik. İbret alan öğüt alan yok mu?

52

Yaptıkları her şey, kitaplarda (hafaza meleklerinin yazdıklarında) mevcuttur.

Yani, kafirlerin yaptıkları her şey.

Yani, onların yapıkları her şey hafaza meleklerinin defterlerinde sabittir. (.....), mahallen mecrûrdur, (.....) in sıfatıdır. (.....) un haberidir.

53

Küçük büyük her şey, satır satır yazılmıştır.

Küçük büyük ameller ve meydana gelmiş her şey, levhi mahfuzda yazılmıştır.

54

Takva sahipleri; cennetlerde ve ırmakların kenarlarında,

(.....), “nehirler ırmaklar” demektir. Cins ismi söylemekîe yetindi. Denildi ki: (.....) ferahlık ve aydın olmak demektir. “gündüz” kelimesi de bundandır.

55

Güçlü, Yüce Allah'ın huzurunda, hak meclisindedirler.

Râzı olunmuş bir mekânda, muktedir mâlikin yanındadırlar. Yanında olma derece ve ikrama mazhar oluş yönüyledir, mesafe ve mekân itibarıyla değil. (.....) ve (.....) kelimelerinin nekra kılınmasının faydası, “Hiçbir şey yok ki o onun mülkü ve kudreti altında olmasın.” ve “Onun her şeye gücü yeter.” manalarını bildirmektir.

RAHMÂN SÛRESİ

1-3

Rahmân olan Allah Kur'anı öğretti. İnsanı yarattı.

“İnsanı yarattı” , yani insan cinsini... Ya da Âdem (aleyhisselâm)’i, ya da Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’i.

4

Ona beyanı, maksadım anlatmayı öğretti.

Azîz ve Celîl olan Allah, nimetlerini saydı ve nimetleri içerisinde ilk nimeti öne aldı. O da, “din” nimetidir. Din nimetinden de en yüksek mertebedeki zirveyi önceledi. O da Kur’ân’la nîmetlendirmesi, O’nu indirmesi ve O’nu öğretmesidir. Çünkü o, üstünlük yönünden Allah’ın (celle celâlühü) en büyük vahyi, kadr-u kıymet yönünden en üstünü ve eser olarak da din babında en güzelidir. O semavi kitapların zirvesi, onların tasdik edicisi ve onların ölçütüdür.

“İnsanı yarattı,” sözünü bundan sonra zikretti. Bundan sonra, kendisini din için yarattığını bilsin ve vahyi ve kitapları vasıtasıyla bilgi yönünden onu ihata etsin diye ondan sonra getirdi. İnsanı kendisi sebebiyle yarattığı şeyi, ondan önce zikretti. Daha sonra diğer hayvanlardan kendisini ayıran şeyi -maksadım anlatmayı- zikretti. O da kalpte olanı anlaşılır bir şekilde ifade etmektir.

(.....) mübtedadır. Bu fiiller, zarnirleriyle birlikte aynı manadaki haberlerdir. Onların, atıf harfinden yoksun kılınması sıralana tarzında getirilişinden dolayıdır. “Zeyd seni fakirken zenginleştirdi zelilken yüceltti az iken (malını) çoğalttı, hiç kimsenin kimseye yapmadığım sana yaptı. Öyleyse, onun ihsanından neyi inkâr ediyorsun?” sözünde olduğu gibi.

5

Güneş ve ay bir hesaba göre hareket eder.

Bilinen bir hesaba ve ifrat - tefritten azade bir takdire göre burçlarında ve yörüngelerinde akıp giderler. Bunda insanlar için birçok faydalar vardır. Yılların ve hesabın bilinmesi bunlardandır.

6

Bitkiler ve ağaçlar, (halika) secde ederler.

(.....), baklagiller gibi, yerden biten ve ağaç gövdesi gibi gövdesi olmayan bitkidir. (.....) ise, gövdeli olan bitkidir. Denildi ki:

“Necm, göğün yıldızlarıdır.”

“Secde ederler” , yani yaratıldığı hususta Allah Teâlâ’ya boyun eğler. Boyun eğmesi hususunda secde eden mükelleflere benzetilmiştir. Hesabın onun hesabı olduğu ve secdenin, başkasına değil, O’na âit olduğu bilindiğinden dolayı şöyle denilmiştir:

“Güneş ve ay onun hesabıyla hareket eder, at ve ağaç da ona secde eder.”

İlk cümlelerde atıf harfi zikredilmedi, daha sonra zikredildi. Çünkü ilk cümleler -insanlardan kendisine ihsanda bulunanların ihsanını inkâr eden kişilerin, yukarıda zikredilen misalde olduğu gibi nimetlerin sıralanmasıyla susturuldukları gibi- O’nun nimetlerini inkâr edenleri susturmak için sıralana tarzında gelmiştir. İnkarcıyı

susturduktan sonra sözü tenasüh (uygunluk) ve atıfa yakınlık için bağlanması gerekli olanın bağlanmasıdaki üslûba getirdi. Tenâsüb; güneş ve ayın, göğe âit iki şey olması, ot ve ağacın da yere âit iki şey olması ve her iki grubun arkasında da karşılaştırma yönüyle birbirlerine uygunluğun bulunmasıdır. Gök ve yer karine olarak zikredilmeye devam etmektedir. Zira, güneş ve ayın bir hesaba göre akıp gitmesi, Allah'ın (celle celâlühü) emrine boyun eğmektir. Bu da, ot ve ağacın secdesine uygundur.

7

Göğü Allah yükseltti ve mizanı O koydu.

Onu, kaldırılmış ve yükseltilmiş olarak yarattı. Şöyle ki: Onu; ahkâmın çıkış yeri, hükümlerinin çıkış kaynağı ve peygamberlere vahiy getiren meleklerinin meskeni kıldı. Bununla sâninin, mülkünün ve saltanatının büyüklüğüne dikkat çekti.

“Mizan “, eşyanın kendisiyle tartıldığı her şeydir. Onların (eşyanın) miktarı, karastün, mikyal, mikyas vs. ölçü birimleri bilinir.

Yani; O'nu yeryüzüne konulmuş olarak yarattı, demektir. Şöyle ki, kullarının alıp vermede eşit ve adil davranmalarıyla ilgili hükümleri ona bağlamıştır.

8

Sakın tartıda haksızlık etmeyin.

Tartıda haksızlık etmesinler diye. Ya da (.....) açıklama (.....)'i'dir.

9

Tartıyı doğru yapın, terazide eksiklik yapmayın.

Tartma işinizi adil yapın. “.... terazide eksiklik yapmayın” , onu eksiltmeyin. Adaletle emretti. Haddi aşmak ve artırmak şeklindeki tuğyandan, eksik ölçmek ve eksiltmek şeklindeki hüsrandan men etti. Mizan (tartı) kelimesini, mizanın kullanılması emrini kuvvetlendirmek ve buna teşvik etmek için tavsiyede mübalağa olsun diye tekrarladı.

10

Allah, yeri mahlûkat için koymuştur.

Yeri su üzerinde yapılmış bir şekilde alçalttı.

“Enam” , mahlûklar demektir. O da, yeryüzünde hareket eden her şeydir. Hasen'dan şöyle rivâyet edilmiştir:

“O, insanlar ve cinlerdir. O yeryüzü onlar için yatak gibidir, onun üzerinde tasarrufta bulunurlar.”

11

Orada meyveler ve salkındı hurma ağaçları vardır.

“Meyveler” , kendisiyle nimetlendirilen çeşit çeşit meyvelerdir. (.....) ün tekili, (.....) in esresiyle (.....) dir. Meyvenin çiçeğinin üzerindeki kapçık tomurcuk, demektir. Yahut lifi, dalları ve tomurcukları gibi onu örten her şey demektir. Örtülen şeyin meyvesinden, çiçeğinden ve kütüğünden faydalanıldığı gibi bunun da her şeyinden faydalanılır.

12

Yapraklı taneler ve hoş kokulu bitkiler vardır.

(.....), eları yaprağı yahut samandır. (.....), rızıktır. O da, özdür. Bununla orada lezzetle yenilen çeşit çeşit meyvelerin olduğunu kastetmekte ve orada lezzetli gıda ve yemişler olduğunu kastetmektedir. O da, hurma meyvesi ve kendisiyle gıdalanları tanedir.

Hamza ve Ali'ye göre, (.....) şeklinde mecrûrdur.

Yani hayvanların yiyeceği olan samana ve insanların yiyeceği olan hoş kokulu bitkilere sahip olan taneler, demektir. (.....) üzere merfû' da okunmuştur. (Muzaf hazfedilmiştir ve muzâfun ileyh de onun yerine getirilmiştir.) Denildi ki:

“Bunun manası;'orada koklarıüan bitkiler vardır', şeklindedir.”

Şam kırâat imâmları, (.....) şeklinde okunmuştur.

Yani, taneyi ve reyhanı yarattı, demektir. Ya da taneyi ve reyhanı seçti, üstün kıldı demektir.

13

O hâlde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlıyorsunuz?

(.....) (nimetler), sûrenin başından beri sayıları nimetler, demektir. (.....) ve (.....) kelimelerinin çoğuludur. En'am kelimesinin delaletiyle, hitap, insanlara ve cinleredir.

14

Allah; insanı, pişmiş çamura benzeyen balçıktan yarattı.

(.....) tıngır tıngır ses çıkaran kuru çamur demektir.

“Pişmiş çamura benzeyen” , yani ateşte pişirilmiş çamura benzeyen demektir. O da kiremit, saksı, tuğla vs. dir. Mana olarak birleştikleri için bunda ve:

“Biz insanı pişmiş çamurdan, değişmiş cıvık balçıktan yarattık” Hicr, 26, 28, 33.

“Biz kendilerini yapışkan bir çamurdan yarattık.” Saffât, 11. ve:

“.... topraktan (yarattık.)” Al-i İmranı, 59; Kehf, 37, Hacc, 5; Rum, 20; Fâtır, 11; Gafır, 67. âyetleri arasında hiçbir tezat yoktur. Çünkü, onu önce topraktan yarattı, sonra onu yapışkan bir çamur haline getirdi, sonra cıvık balçık haline sonra da tıngır üngür ses çıkaran kuru çamur haline getirdi.

15

Cinleri de hâlis ateşten yarattı.

Cinlerin babasını. Denildi ki: “O, İblîs'tir”

“Hâlis ateşten” , içinde duman olmayan yanan alevden. Denildi ki:

“Çalkalandığında ve karıştırdığında kullanılan (.....) den gelmektedir. Ateşin siyahlığıyla karışmış, demektir.”

“ateşten” kelimesi (.....) kelimesini açıklamak içindir. Sanki şöyle denilmiştir:

“Yalın ateşten ya da dumanla karışık ateşten...” ya da bununla:

“Ben, sizi alev saçan bir ateşe karşı uyardım.” Leyl, 14. âyetinde olduğu gibi, özel bir ateş kastedilmiştir.

16

O hâlde, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlıyorsunuz?

17

O, iki doğunun ve batının Rabbidir.

Yaz ve kış mevsiminde güneşin (farklı doğduğu ve battığı) iki doğuyu ve batıyı kastetmiştir.

18

O hâlde, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlıyorsunuz?

19

İki denizi, birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir.

Yani, yan yana olan ve karşı karşıya gelen tuzlu denizi ve tatlı denizi salıvermiştir. Aralarında, bakan kişinin görebildiği hiçbir engel yoktur.

20

Aralarında bir engel vardır. Birbirlerine geçip karışmıyorlar.

Aralarında engel vardır. Aralarında Allahu Teâlâ'nın kudretinden bir engel vardır. Karışmıyorlar, sınırları aşmıyorlar. Karışmak suretiyle birbirlerinin üstüne gelmiyorlar.

21

O hâlde, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlıyorsunuz?

22

İkisinden de inci ve mercan çıkar.

Medine ve Basra kırâatine göre, “çıkarılır” şeklindedir. Ebû Bekir ve Yezid'e göre, (.....) şeklinde (.....) sizdir.

“Lü'lü” incinin büyüğüdür. Mercan ise incinin küçüğüdür. O ikisi (inci ve mercan) tuzlu denizden çıktığı hâlde “İkisinden de ...” dedi. Çünkü, o ikisi karşı karşıya geldiklerinde tek bir şey gibi olurlar. Bütün denizlerden değil de bazı denizlerden çıktığı hâlde, “O ikisi, denizden çıkar.” denildiği gibi “O ikisi (inci ve mercan), O ikisinden (iki denizden) çıkar.” denilmesi de câizdir. Nitekim sen, sadece mahallelerinden birinden çıktığın hâlde; 'şehirden çıktım'dersin. Denildi ki:

“O ikisi (inci ve mercan), ancak tuzlu ve tatlı denizin karşılaştığı yerden çıkar.”

23

O hâlde, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlıyorsunuz?

24

Denizde uzun dağlar gibi yükselen gemiler de O'nundur.

“O'nundur” , Allah (celle celâlühü) indir.

(.....) kelimesinin çoğuludur.'Gemiler'demektir. Zeccâc, şöyle demiştir:

(.....) de duruş, (.....) iledir. Tercih edilen, geçilmesidir. Eğer, biri orada (.....) siz durursa bu da câizdir. Ancak (.....) nın hazfine delâlet etsin diye, (.....) da esreyi gizlice söyler.

“Uzun dağlar gibi yükselen” , yâni yelkenleri açılmış. Hamza ve Yahya'ya göre, (.....) ın esresiyle (.....) şeklindedir.

Yani yelkenleri yükselten ya da akıp gitmeleriyle dalgalar oluşturan, demektir.

(.....) kelimesinin çoğuludur. O da, “yüksek dağ” demektir.

25

O hâlde, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlıyorsunuz?

26

(Yer) üzerinde bulunan her canlı yok olacak.

“Üzerinde” , yeryüzü üzerinde.

27

Ancak, azamet ve ikram sâhibi Rabbinizin zâtı bâkî kalacak.

“Rabb'inin yüzü” , Rabbinin zâtı demektir. “Celâl sâhibi” , azamet ve kudret sâhibi.

Bu, (.....) kelimesinin sıfatıdır.

“İkram sâhibi” , müsamaha göstermek ve ihsanda bulunmak suretiyle ikram sâhibidir. Bu sıfat, Allah'ın (celle celâlühü) büyük sıfatlarından birisidir. Hadisi Şerifte şöyle buyurulmuştur:

“Yâ ze'l-celâl-i ve'l-ikram ile dua etmeye devam edin ve onu çoğaltın.”

Rivâyet edildiğine göre, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) namaz kıları bir adamın yanına geldi. Adam, “Yâ ze'l-celâl-i ve'l-ikram” (Ey celal ve ikram sâhibi), diyordu. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), şöyle buyurdu:

“Muhakkak ki, sana icabet olundu.”

28

O hâlde, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlıyorsunuz?

'Yok olma'daki, nimet mü'minlerin onun vasıtasıyla ebedî nimetlere ulaşması itibariyledir. Yahya b. Muaz şöyle demiştir:

“Ölüm ne güzeldir. Zira o, dostu, dosta yaklaştırandır.”

29

Göklerde ve yerde ne varsa O'ndan ister. O, her an yaratma hâlinindedir.

“Göklerde ve yerde kim varsa, O'ndan ister.” Nafi, burada vakfe yapmıştır. Gökler ve yer halkından her biri O'na muhtaçtır, dolayısıyla gök halkı (semâ ehli) dinleri ile alakah şeyleri O'ndan isterler.

(.....) cümlesinin delâlet ettiği şeye zarf olarak mensûbtur.

Yani O, her vakit ve anda işler, vücûda getirir, halleri yeniler. Rivâyette denildiğine göre, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) bu âyeti okudu da ona:

- “Bu iş nedir?” diye soruldu. Şöyle buyurdu:

- “Günâhı bağışlaması, belâları kaldırması, bir toplumu yükseltmesi ve diğerlerini alçaltması, O'nun işindendir.”

Süfyan b. Uyeyne'den şöyle rivâyet edilmiştir:

“Allah katında zaman, iki gündür. Biri, dünyanın müddeti olan gündür. Ondaki işi emretmek, nehyetmek, diriltmek, öldürmek, vermek ve menetmektir. Diğer ise, kıyamet günüdür. Ondaki işi ise, karşılık vermek ve hesaba çekmektir.” Denildi ki:

“Bu âyet,'Allah, Cumartesi günü hiçbir şey yapmaz'dediklerinde, Yahûdîler hakkında inmiştir.”

Sultanın biri, vezirine bu âyet hakkında sordu da veziri, ertesi güne kadar mühlet istedi. Kederli bir şekilde çıktı. Âyet hakkında düşünüyordu. Siyah tenli kölesi ona:

- “Efendim, size ne oldu, bana bildirin. Umulur ki, Allah, benim vasıtamla bunu size kolaylaştırır?” Vezir ona meseleyi bildirdi. Köle:

- “Ben onu sultana açıklarını, ona bildiririm.” dedi. Sultana gitti ve şöyle dedi.

- “Ey Sultan! Allah'ın işi şudur: O; geceyi gündüze, gündüzü geceye sokar. Diriyi ölüden, ölüyü de diriden çıkarır. Hastaya şifa verir, sağlamı hasta eder. Afiyet içinde olana musibet verir, musibet içinde olana afiyet verir. Zelil kişiyi izzet sâhibi yapar, izzet sâhibini de zelil kılar. Zengini fakirleştirir, fakiri de zenginleştirir.”

Bu açıklama üzerine emir:

- “Güzel söyledin.” dedi. Ve vezire vezirlik elbisesini çıkarmasını ve ona giydirmesini emretti. Bunun üzerine köle:

- “Ey efendim, işte bu da Allah'ın işindendir.” dedi. Denildi ki:

“O, takdir olunanların takdir olundukları yere ve zamana doğru sevk edilmesidir.” Denildi ki:

Abdullah b. Tahir, Hüseyin b. Fazlı çağırdı. Ona şöyle dedi:

“Uç âyet hususunda müşkül duruma düştüm. Seni, onların manasını bana açıklamak için çağırdım:

“Pişman olanlardan oldu” âyeti. Hâlbuki pişmanlığın tevbe olduğu, sahih olarak bize haber verildi.

“O, her an bir iştedir.” Rahmân, 29. âyeti. Hâlbuki kalemin kıyamete kadar olacak şeyleri yazdığı ve kuruduğu sahih olarak bize haber verildi Ve:

“İnsan için, ancak çalıştığı vardır” Necm, 39. âyeti. Buna göre sevapların kat kat verilmesi ismi nedir?” Hüseyin şöyle dedi:

“O ümmete pişmanlığın tevbe olmaması mümkündür.” Denildi ki:

“Kabil'in pişmanlığı Habil'i öldürdüğü için değildi, diyeti içindi.”

Yine denildi ki:

“İnsan için ancak çalıştığı vardır âyeti, İbrâhîm ve Mûsa (aleyhisselâm)'in kavimlerine mahsustur.”

“O her an iştedir” âyetine gelince, onlar, Allah'ın (celle celâlühü) izhâr ettiği, ortaya çıkardığı işlerdir, sıfırdan başladığı işler değildir. Bu cevap üzerine Abdullah kalktı ve onun başını öptü ve ona reva gördüğü bahşîşi verdi.

30

O hâlde, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlıyorsunuz?

31

Ey insan ve cin! Sizin de hesabınızı ele alacağız.

Bu, kişinin ağır derecede korkuttuğu kişiye söylediği: “Senin için boş vaktim olacak.” sözünden istiâre olunmuştur. Kişi bununla, başına bir musibet getirmek için beni meşgul eden her şeyden kurtulacağım, demek istemektedir. Kast olunan, onu mağlup edeceği ve ondan intikam alacağıdır. Şunun kastedilmesi de mümkündür:

“Dünyanın ömrü nihayete erecek ve sona varacaktır. İşte o zaman Allah'ın,'o her an bir iştedir'sözüyle kastettiği mahlûkatın işleri de bitecektir. Dolayısıyla, geriye tek bir iş kalacak: O da sizin cezâlarıdır.”

Allah Teâlâ, işte bunu misal yoluyla, onlar için boş kalma diye nitelendirdi.

Hamza ve Ali'ye göre, (.....) şeklindedir.

Yani, Allah Teâlâ boş kalacak, demektir.

“Sekelân” , insan ve cin demektir. Bununla adlarıdırıldılar, çünkü o ikisi yeryüzünün iki ağırlığıdır.

32

O hâlde, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlıyorsunuz?

33

Ey cin ve insan toplulukları! Göklerin ve yerin çevresinden geçmeye gücünüz yetiyorsa geçin. Ama Allah'ın verdiği bir güç olmadan geçemezsiniz.

“Ey cin ve insan toplulukları!” sözü, “Ey sekelân” sözünün tercümesi gibidir. Eğer benim hükmümden kaçarak göklerin ve yerin bucaklarından çıkmaya gücünüz yetiyorsa, çıkın! Sonra, şöyle buyurdu:

Güç olmadan geçemezsiniz, geçip gitmeye güç yetiremezsiniz. Ancak kuvvetle, ezici güçle, galebe ile geçebilirsiniz. Bunlar da sizde nereden olacak? Denildi ki:

'Allahu Teâlâ, onların bugün göklerin ve yerin bucaklarından geçip gitmekten âciz olduklarını ifade etmekle, yarın da hesap vermekten âciz kalacaklarına işaret etmiş olmaktadır.” Yine denildi ki:

“Melekler onları kuşattığında onlara: İşte bu kıyamet günüdür.'denir.” Cinler ve insanlar, onları gördüklerinde kaçarlar. Ancak nereye kaçarlarsa kaçsınlar, orada orayı kuşatmış melekleri bulurlar.

34

O hâlde, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlıyorsunuz?

35

Üzerinize ateşten alev ve duman gönderilir de birbirinizi kurtaramaz ve aranızda yardımlaşamazsınız.

Mekke kırâat ekolüne göre, (.....) ın esresiyle, (.....) şeklindedir. Her ikisi de (.....),'yalın alev'demektir. (.....), duman demektir.

Mekke kırâat imâmları ve Ebû Amr'a göre (.....) şeklindedir. Merfû' okunduğunda, (.....) üzerine atıftır. Mecrûr okunduğunda, (.....) üzerine atıftır. Mana: “Kabirlerinizden çıktığınızda, üzerinize sizi mahşer yerine sevk eden ateşten yalın alev ve duman gönderilir de bu ikisinden sakınamazsınız” şeklindedir.

36

O hâlde, Rabbinizin nimetlerinde?! hangisini yalanlıyorsunuz?

37

Gök, yarılıp da erimiş bir yağ gibi kıpkırmızı bir gül olduğu zaman.

Kıyametin kopmasından dolayı, göğün bir kısmı diğerinden ayrılıp, kırmızı gül rengi gibi olduğu zaman. Denildi ki:

“Göğün asıl rengi, kırmızıdır, ancak uzaktan mavi olarak görülmektedir.” “Erimiş yağ gibi” , zeytinyağının yağı gibidir.

“O gün, gök erimiş maden gibi olur” Meâric, 8. âyetinde buyrulduğu gibidir.

(.....) kelimesinin çoğuludur. “Yığın tortusu” demektir. Denildi'ki:

(.....), “kırmızı deridir.”

38

O hâlde, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlıyorsunuz?

39

İşte o gün, insana da, cine de günâhı sorulmaz.

İşte o gün, yani göğün yarıldığı gün, Cân'a da, yani cine de sorulmaz. Cinlerin babası olan Cân, cin yerine getirilmiştir. Oğlu kastedilerek “Haşim” denildiği gibi. Takdiri: “Ne insanlara, ne de cinlere sorulmaz.” şeklindedir. Bu âyetle:

“Rahbine andolsun ki, onların tamamına soracağız” Hicr, 92. ve

“Durdurun onları, suale çekileceklerdir” Saffât, 24. âyetleri arasındaki münâsebet şöyledir:

Bu, uzun bir gündür. Onda birçok mevkiler vardır. Bir mevkide sorgu suale çekilirler, diğerinde çekilmezler. Katâde şöyle demiştir:

“Sual yeri, toplulukların ağızlarının mühürlendiği ve ellerinin ve ayaklarının yaptıklarını söyledikleri yerdir.” Denildi ki:

“Onlara, günahları Allah (celle celâlühü) tarafından öğrenilmesi için sorulmaz, azar için sorulur.”

40

O hâlde, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlıyorsunuz?

41

Suçlular sımalarından tanınır, alınlarından (perçemlerinden) ve ayaklarından yakalanırlar.

“Sımalarından”, yüzlerinin karalığı ve gözlerinin maviliği ile tanınırlar da, akniannndan ve ayaklarından yakalanırlar.

Yani, bazen perçemlerinden bazen de ayaklarından yakalanırlar demektir.

42

O hâlde, Rabbinizin mnıetlerinden hangisini yalanlıyorsunuz?

43

İşte bu, suçluların yalanlandıkları cehennemdir.

44

Onlar, cehennemle kaynar su arasında dolanıp dururlar.

“kaynar su”, sıcaklığı had safhaya ulaşmış sıcak su, demektir.

Yani; kâh ateşe atılma, kâh kaynar su içirmek suretiyle onlara ezalar çektirilir.

45

O hâlde, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlıyorsunuz?

Bundaki nimet: O'nun (Allah'ın (celle celâlühü)) fazlı ve rahmetiyle ondan (azaptan) kurtuları kimsenin kurtuluşu ve onunla yapılan uyarıdaki uyarıdır.

46

Rabbinin makamında durmaktan korkan kimselere, iki cennet vardır.

Kulların, kıyamet gününde günahları terk edip etmediği ya da farzlarını eda edip etmediği hususunda hesaba çekilmek üzere durdukları mekânda, mevkide... Denildi ki:

“Burada, (.....) kelimesi, fazladan bir kelimedir. (.....) Onu kurttan uzaklaştırdım'cümlesinde olduğu gibi.”

“İki cennet” , insanların cenneti ve cinlerin cenneti. Çünkü, hitap, insanlara ve cinleredir. Sanki burada şöyle denilmiştir:

“Siz iki zümreden,'korkanlara'³⁴ iki cennet vardır: İnsanlardan,'korkanlar' için bir cennet; cinlerden, korkanlar' için de bir cennet...”

Yani, “Rabbinin makamında durmaktan korkanlar...” kastediliyor.

47

O hâlde, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanhyorsunuz?

48

İki cennet de çeşit çeşit ağaçlar doludur.

(.....), dallar demektir. (.....) kelimesinin çoğuludur. Dalları zikretti; çünkü yaprakları ve meyveyi çıkaran onlardır. Gölgele onlardan uzanır ve meyveler onlardan derlenir. Ya da (.....), “türler, çeşitler” demektir. (.....) kelimesinin çoğuludur.

Yani, onun için onda arzuların ve gözlerin lezzet aldığı şeyler vardır, demektir. Şâir şöyle demiştir:

“Hayat taze ve güzel olduğâ hâlde, lezzetin her çeşidini tattım, aşk ile oyalandım.”

49

O hâlde, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanhyorsunuz?

50

İkisinde de, akıp giden iki kaynak vardır.

İki cennette de diledikleri şekilde yukan ve aşağı akan iki kaynak vardır. Hasen'dan şöyle naMedilrniştir:

“O ikisi de soğuk, tatlı ve akıcı olan bir su akıtır. Biri tensim diğeri de selsebildir.”

51

O hâlde, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanhyorsunuz?

52

İkisinde de her çeşit meyveden çift çift vardır.

“Çift çift” , yani iki tür. Biri bilinen tür, diğeri bilinmeyen tür.

53

O hâlde, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanhyorsunuz?

54

Hepsi de, örtüleri atlastan döşemelere yaslanırlar, iki cennetin de devşirilen meyvesi yakındır.

(.....), “korkanları” (Rabbinin makamında durmaktan korkan kimseleri) medih üzerine mensûb kılındı.

Ya da, “onlardan” hâldir; çünkü (.....) (korkana, korkanlara) çoğul manasındadır.

“mefruşat, yaygı, döşeme takımı” demektir. (.....) kelimesinin çoğuludur.

(.....) (astar) kelimesinin çoğuludur.

(.....), kalın ipektir. Bu, Arapçalaştırılmış bir kelimedir. Denildi ki:

“Onların dış yüzeyi, sündüs (ince halis ipek)tendir.” Yine denildi ki:

“Dış yüzeylerini, ancak Allah (celle celâlühü) bilir. Onların meyvesi yakındır. Ayakta duran, oturan ve yatan kişi onu rahatlıkla alır.”

55

O hâlde, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanhyorsunuz?

56

Oralarda, gözlerini yalnız eşlerine çevirmiş dilberler var ki, bunlardan önce onlara ne insan ne de cin dokunmuştur.

(.....) oralarda: O iki cennette, demektir. O iki cennet, çeşitli mekânları, köşkleri ve oturma yerlerini içerdği için çoğul ifade edilmiştir.

Ya da iki cennet; iki göze, meyveler, mefruşatlar ve meyvelerin toplanması ile ilgili sayıları bu nimetlerde, demektir,

“Gözlerini yalnız eşlerine çevirmiş dilberler” : Gözlerini eşlerine dikmiş, başkalanna bakmayan...

(.....) şeklinde (.....) in esresidir. Dûn ve Ali'ye göre ,(.....) in ötresidir.

(.....); bekâret kanının akmasına sebep olan cinsel ilişki demektir.

“Bunlardan önce onlara ne insan ne de cin dokunmuştur.” Bu, cinlerin de insanlar gibi cenneti göreceği ve onlarla (oradaki dilberlerle) cinsel ilişki kuracağına dâir delildir.

57

O hâlde, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanhyorsunuz?

58

Sanki onlar yakut ve mercandırlar.

Sanki onlar, saf yakut ve beyaz mercan gibidirler. O inciden daha beyazdır.

59

O hâlde, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlıyorsunuz?

60

İyiliğin karşılığı, iyilikten başka bir şey midir?

Güzel amel işlemek suretiyle yapılan iyiliğin karşılığı, ancak sevap vermek suretiyle olan iyilik değil midir? Denildi ki:

“(.....) diyen kişinin mükâfatı, ancak cennettir.” İbrâhîm Havas'ın bu hususta şöyle dediği nakledilmiştir.

“İslam'ın (Müslüman olmanın) karşılığı, ancak selâm yurdudur.”

61

O hâlde, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanhyorsunuz?

62

Bu ikisinden başka, iki cennet daha vardır.

Allah'a (celle celâlühü) yakın olanlara vadedilen bu iki cennet dışında (altında), derecesi onlardan düşük olan “Ashâb-ı Yemin” için iki cennet vardır.

63

O hâlde, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanhyorsunuz?

64

Bu cennetler, koyu yeşildir.

Yeşilliğin aşırılığından dolayı koyudurlar. Halîl: (.....): “karaltı demektir.” demiştir.

65

O hâlde, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanhyorsunuz?

66

İkisinde de, durmadan fışkıran iki kaynak vardır.

İkisinde de su fışkırtan, kesilmeyen iki kaynak vardır.

67

O hâlde, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanhyorsunuz?

68

İkisinde de her türlü meyveler, hurma ve nar var.

İkisinde de çeşit çeşit meyveler, hurma ve nar var.

Ebû Hanîfe (radıyallahü anh) a göre, atfettikleri için hurma ve nar meyve değildir. Çünkü hurma hem meyve hem de gıdadır. Nar ise hem meyve, hem de ilaçtır. Sadece lezzet alınmak üzere yenilmezler.

Ebû Yûsuf ve Muhammed (rhma) ise şöyle dediler:

“O ikisi (Hurma ve Nar);

“Her kim Allah'a, Allah'ın meleklerine, Peygamberlerine, Cebrâîl'e ve Mikate düşman olursa, bilsin ki, Allah kâfîrlerin düşmanıdır,” âyetinde olduğu gibi, kendilerine âit meziyetten dolayı faziletleri sebebiyle değişik iki cins meyve üzerine atfedildiler.”

69

O hâlde, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanhyorsunuz?

70

İçlerinde, güzel yüzlü ve güzel huylu kâdirîlar var.

“Güzel huylu... “, hayırlı demektir; (.....) hafifletilmiş şeklidir. Aslı üzere, (.....) şeklinde de okunmuştur. Mana; “üstün ahlâklı, güzel ahlâklı kâdirîlar” demektir.

71

O hâlde, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanhyorsunuz?

72

Çadırlar içinde, gözlerini yalmzca kocalarına çevirmiş huriler var.

Yani; çadırlar içinde örtülü huriler var demektir. (.....) denir.

Yani “örtülü kadın” demektir. Denildi ki:

“Çadırlar, içleri boş incidendir.”

73

O hâlde, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanhyorsunuz?

74

Bunlara, onlardan önce ne bir insan ne bir cin dokunmuştur.

Onlardan önce, bu iki cennet halkından önce iki cennetin zikredilmesi, onlara delalet edilmesidir.

75

O hâlde, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlıyorsunuz?

76

Yeşil yastıklara ve harikulade güzel döşemelere yaslanırlar.

(.....), ihtisas üzerine mensûb kılınmıştır. “Refref” , uzun olmayan geniş elbiselere denir. Denildi ki:

“Refref, yastıklardır.”

“Abkari” , halis ipek ya da halı demektir.

77

O hâlde, Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanhyorsunuz?

Bu iki cennetin vasıfları, ilk iki cennetin vasıflarından daha düşüktür. “Bu ikisinin dışında (altında).” demektir. Çünkü, “Bu cennetler koyu yeşildirler.” vasfı, “İki cennet de çeşit çeşit ağaçlarla doludur.” Vafından; “İkisinde de durmadan fışkıran iki kaynak var.” vasfı, “İkisinde de akıp giden iki kaynak var.” vafından; “O ikisinde de meyve, hurma ve nar var.” vasfı, “İkisinde de her türlü meyveden çift çift var.” vafından daha düşüktür. Hurilerin ve yaslanırları şeylerin de vasfı böyledir.

78

Celâl ve ikram sâhibi Rabbin ismi, yücelerden yücedir.

“Celal sâhibi” , azamet sâhibi.

Şam kırâat imâmılarına göre (.....) şeklindedir. (.....) ün sıfatıdır. İkrâm sâhibi, nimetlendirmek suretiyle dostlarına ikram edendir. Câbir (radıyallahü anh) şöyle rivâyet etmiştir:

“Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Rahmân sûresini okudu da şöyle buyurdu: Bana ne oluyor ki sizin sükût ettiğinizi görüyorum? Cinler, sizden daha güzel cevap veriyorlardı. Allah'ın'Rabbinizin nimetinden hangisini yalanlıyorsunuz?'âyetine her geldiğimde,'Hayır, nimetlerinden hiçbir şeyi yalanlamayız. Ey Rabbimiz! Hamd sana, şükür sana, dediler.” Hâkim, Müstedrek.

Bu âyet, bu surede 31 defa tekrar edilmiştir. İçinde Allah'ın (celle celâlühü) yaratışının acaiblikleri, mahlûkatın başlarigıcı ve dönüş yeri, zikredilen ayetlerin akabinde onlardan sekizini zikretmiştir. Daha sonra, cehennem kapıları sayısı üzere, içinde cehennem ve onun musibetlerinin zikredildiği ayetlerin akabinde yedisini zikretmiştir. Bu yediden sonra, cennet kapıları sayısı üzere, iki cennetin ve halkının nitelikleri akabinde sekizini zikretmiştir. Bir başka sekizi de, bunlardan sonra o iki cennetten aşağı olan iki cennet için zikretmiştir. Artık

kim ilk sekize inanır, onların gereği üzere amel ederse, ona cennet kapıları açılır, cehennem kapıları kapanır. Cehennemden Allah'a (celle celâlühü) sığınmız.

Allahu â'lem.

VÂKİA SÛRESİ

1

Kıyamet koptuğu zaman.

“Kıyamet koptuğu zaman.” Kıyamet koptuğunda. Denildi ki:

“Kıyamet “vakıa'gelmek fiiliyle vasıflandırıldı. Çünkü o kesin olarak meydana gelecektir.” Sanki şöyle denilmiştir:

“Vukuu gerekli kıyamet koptuğunda...” Bir gün vukuu onun inişidir. “Beklemekte olduğum şey vuku buldu.” denir.

Yani inişini gözlemekte olduğum şey indi demektir. (.....) kavlinin mensûb olması gizli “zikret hatırla” fiili iledir.

2

Onun oluşunu yalanlayacak hiçbir kimse yoktur.

“... yalanlayacak... “yalanlayacak hiçbir kimse yani onun meydana gelişi zamanında Allah Teala'yı yalanlayan ve gaybı yalanlayan hiçbir kimse olmaz. Çünkü o zaman herkes mü'mindir. Doğru sözlüdür ve tasdik edicidir. Hâlbuki bugün insanların çoğu yalancı ve yalanlayıcıdır.

(.....) daki (.....) harfî:

“Ah keşke ben hayatım için iyi işler yapıp gönderseydim” Fecr, 24. âyetindeki (.....) ın bir benzeridir.

3

O alçaltıcı ve yükselticidir.

Yani o alçaltıcı ve yükselticidir. (Bazı) toplulukları yükseltir bazılarını alçaltır.

4

Yer şiddetle sarsıldığı,

Dağ ve bina gibi üzerindeki her şey yıkılıncaya kadar şiddetli bir şekilde sallandırıldığımda.

Bu cümle (.....) den bedeldir. (.....) ile mensûb olması da mümkündür.

Yani yer sarsıldığı ve dağlar parçalandığı vakit alçaltır ve yükseltir demektir.

5-6

Dağlar paramparça olduğu, dağınık toz duman haline geldiği,

Kavut gibi olunca, parçalandığı demektir. Ya da sevk edildiği zaman demektir.

Bu kelime, davan aheste sürdüğünde kullanılan (.....) kavlinden gelmektedir.

“Dağlar yürütölmüş, serap olmuştur” Nebe, 20. âyetinde olduğu gibi. (.....) toz (.....) dağınık demektir.

7

Ve sizler de üç sınıf olduğunuz zaman,

“Üç sınıf” üç çeşit. Birbirinden olan ya da biri diğeri ile birlikte zikredilen çeşitler için “çiftler, çeşitler” denir, “...üç sınıf...” İM sınıf cennette bir sınıf cehennemdedir. Daha sonra (.....) sınıflar'kelimesini şöyle açıkladı:

8

Sağcılar! Ne mutludur onlar!

(.....) müptedadır. Onlar sahifeleri sağ eline verilenlerdir. (.....) müpteda ve haberdur. Bu ikisi birinci müptedanın haberdurudur. Bu onların mutluluk içindeki hallerinin beğenilmesi ve durumlarının yüceltilmesidir. Sanki Allah (celle celâlühü) şöyle buyurmuştur:

“Nedir onlar? Hangi şeydir onlar?”

9

Solcular! Ne bahtsızdırlar onlar.

“Solcular...” yani sahifeleri sol ellerine verilenler ya da yüksek makam sahipleri ve düşük makam sahipleri demektir. Bu senin, “Faları benim sağ kolumdur, faları da sol kolum.” şeklinde sana göre üstün ve düşük olarak nitelendirdiğin iki kişi hakkındaki sözünün bir benzeridir. Onlar uğurlu ve bereketli oluşlarından dolayı uğurlu - bereketli diğerleri de uğursuz ve bereketsiz oluşlarından dolayı, uğursuz - bereketsiz olarak adlandırılmışlardır. Denildi ki:

Cennetlikler sağ ellerinden tutulur, cennete götürülürler. Cehennemlikler de sol ellerinden yakalanır, cehenneme götürülürler.

“ne bahtsızdır onlar.”

Yani; nasıl bir şeydir onlar? Bu onların kötü hallerine karşılık bir şaşkınlık ifadesidir.

10

Önde olanlar onlar öncüdürler.

11

İşte onlar en çok yaklaştırılanlar.

(.....) müptedadır. (.....) onun haberdurudur. Takdiri, “Hayır hususunda öncü olanlar cennete varmakta da öncüdürler.”, şeklindedir. Denildi ki:

“İkincisi birincisinin te'kididir.”

Haber (.....) cümlesidir. İlk görüş tercihe şayandır.

12

Naim cennetlerindedirler.

Yani onlar naim cennetlerindedirler.

13

Çoğu önceki ümmetlerden,

14

Birazı da sonrakilerdendir.

Yani onlar “sülle “dir. Sülle de insanlardan kalabalık bir cemaat demektir. Mana öncülerin çoğu evvelkilerdendir. Onlar Âdem (aleyhisselâm) dan Peygamberimiz Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’e kadar gelip geçen ümmetlerdir. Birazı da sonrakilerdendir. Onlar da Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) ümmetidir. Denildi ki:

“Evvelkilerdendir, yani bu ümmetin evvelkilerindendir. Sonrakiler de yani bu ümmetin sonradan gelenleridir.” Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) den şöyle nakledilmiştir:

“İki grubun tamamı ümmetindendir.” Bu hadisi, Taberâni ve İbni Ady tahrir etmişlerdir. Bkz. Hasiyeti! Keşşaf, 4/457.

15

Cevherle işlenmiş tahtlar üzerindedirler.

(.....),(.....) kum yığını've (.....) kelimelerinde olduğu gibi (.....) un çoğuludur. “Cevherle işlenmiş...” , alarıla bezenmiş, süslenmiş, inci ve yakutla tezyin edilmiş demektir.

16

Karşılıklı olarak onların üzerinde yaslanırlar.

(.....) kavli (.....) da amil olan zamîr halidir.

Yani, “Onlara yaslanarak yerleşirler” demektir. Karşılıklı olarak birbirlerine bakarlar. Birbirlerine geriden, ense tararından bakmazlar. Onlar güzel davranmakla, güzel ahlâkla ve tertemiz dostlukla nitelendirilmişlerdir.

(.....) de aynı şekilde hâldir.

17

Çevrelerinde ölümsüzlüğe ulaşmış gençler dolaşır.

“Çevrelerinde ... dolaşır.” onlara hizmet ederler.

(.....) kelimesi (.....) kelimesinin çoğuludur. Buluş çağına yaklaşmış çocuk, küçük hizmetçi demektir. Ölümsüzlüğe ulaşmış ebedî olarak buluş çağına yaklaşmış çocuk şeklinde kalacaklar, ondan başka bir surete dönmeyecekler demektir. Denildi ki:

Yine denilmiştir ki: “Onlar dünya ehlinin çocuklarıdır. Bir iyilik yapmamışlardır ki, onunla mükâfatlarıdırılsınlar. Yine bir kötülük yapmamışlardır ki onunla cezâlarıdırılsınlar.”

Nitekim hadisi şerifte:

“Kâfirlerin çocukları cennet halkının hizmetCinleridir.” Keşfü'l-Esrâr, 2172; Cem'ul Fevâid, 7/219. buyrulmuştur.

18

Maînden doldurulmuş testiler, ibrikler ve kadehlerle,

(.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğuludur. Onlar da kulpu ve emziği (içindekilerin dışa döküldüğü çıkıntılı yer) olmayan kaplardır.

(.....) kelimesi, (.....) kelimesinin çoğuludur. Bu da emziği ve kulpu olandır.

(.....) içinde şarap olan kadeh demektir. Eğer içinde şarap yoksa o zaman ke's değildir.

“Maînden doldurulmuş...” gözelerinden akan şaraptan.

19

Ki bu şaraptan ne başları ağrıtılır, ne de akılları giderilir.

Yani onun sebebi ile başları ağrımaz demektir.

Yani ondan dolayı onlarda baş ağrısı meydana gelmez. Ya da onların o içki meclisi dağıtılmaz, lezzetleri kesilmez demektir.

“... ne de akılları giderilir.” , ne de sarhoş olurlar. Kişinin aklı sarhoşluk sebebi ile gittiğinde (.....) denir.

Kûfelilere kırâatine göre (.....) şeklinde (.....) nin esresiyledir.

Yani onların şarabı tükenmez demektir. Şarapları tükendiğinde (.....) denir.

20

Beğendikleri meyveler,

Onların en iyisi ve en değerlisini alırlar.

21

Canlarının çektiği kuş etleri,

Canlarının çektiği, arzuladıkları

22-23

Saklı inciler gibi iri gözlü huriler,

(.....) — “Gözünün siyahı çok siyah; beyazı çok beyaz olan kadın” kelimesinin çoğuludur. (.....) da “göz bebekleri iri olan kadın” kelimesinin çoğuludur.

Yani, “Orada iri gözlü kadınlar vardır.” demektir. Ya da “Onlar için iri gözlü kadınlar vardır.” demektir.

(.....) üzerine atıf olması da mümkündür. Yezid, Hamza ve Ali'ye göre (.....) üzerine atfen (.....) şeklindedir. Sanki şöyle denilmiştir:

“Onlar naim cennetlerinde, meyveler içinde, kuş etleri içinde ve iri kara gözlü kadınlar arasındadırlar.”

“Saklı inciler gibi...” Berraklıkta ve temizlikte korunmuş inciler gibidirler. Zeccâc şöyle demiştir:

“Onlar sedefinden çıktıktan sonra zamanın ve çeşitli kullanım şekillerinin değiştiremediği inciler gibidirler.”

24

Yaptıklarına karşılık olarak verilir.

(.....) mef'ûlün leh'tir.

Yani “Bütün bunlar onlara amellerinin karşılığı obun diye yapılır.” demektir. Ya da mastardır. Yaptıklarına karşılık mükâfatlarıdırılınlar demektir.

25

Orada boş söz ve günaha sokan bir lâf işitmezler.

“Orada...” cennette; “... boş bir söz...” bâtil bir söz, günaha sokan bir lâf hezeyan.

26

Duydukları söz yalnız, “selâm, selâm” dır.

Yalnız çirkinliklerden ari bir söz işitirler. İstisna munkatıdır (.....) den bedeldir. Ya da (.....) in mef'ûlu bihidir.

Yani, “Ancak orada onların selâm selâm dediklerini işitirler.” demektir. Mana: “Onlar orada selâmı yayarlar ve birbirlerine bol bol selâm verirler.” şeklindedir.

27-28

Sağcılar! Ne mutlu o sağcılara! Dikensiz kirazlar,

(.....) Arabistan kirazı denen Nebq ağacıdır. (.....) ise sanki dikenleri kesilmiş gibi dikensiz demektir.

29

Meyveleri tıklım tıklım dizili muz ağaçları,

(.....); muz ağacıdır. (.....) ise aşağıdan yukarıya doğru istiflidir. Dolayısıyla görünen bir gövdesi yok demektir.

30

Yayılmış gölgeler,

Fecrin doğuşu ile güneşin doğuşu arasındaki gölge gibi uzun ve yaygın bir gölge.

31

Çağlayarak akan sular,

Sınırsız ve kanalsız akan yani o sular, yer üzerinde kanalı olmaksızın akar.

32

Pek çok meyve arasında,

Yani pek çok meyve çeşidi arasında.

33

Tükenmeyen ve yasaklanmayan,

Tükenmeyen bazı dünya meyvelerinde olduğu gibi bazı vakitlerde kesilmez. Bilâkis o devamlıdır. Alınıp yenilmesi hiçbir şekilde yasaklanmaz. Denildi ki:

“Zaman sebebi ile kesintiye uğramaz ve ücret sebebi ile men edilmez.”

34

Ve yükseltilmiş döşekler üzerindedirler.

“Yükseltilmiş döşekler...” kadri yüce döşekler ya da yükselinceye kadar istiflenmiş döşekler ya da divanlar üzerinde yükseltilmiş döşekler de demektir. Denildi ki:

“Onlar kâdirîlardır” . Çünkü yatak kadından kinaye olarak kullanılmaktadır. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“Kendileri ve eşleri gölgelerde koltuklara yaslanmıştı” Yasin, 56. Buna:

“Gerçekten biz onları yepyeni bir yaratılışla yarattık” âyeti delalet etmektedir.

35

Gerçekten biz onları (hurileri) yepyeni bir yaratılışla yarattık.

Onların yaratılışlarını doğumsuz başlattık demektir. Bununla ya yaratılışına ilk başları olanlar kastedilmektedir ya da ikinci olarak yaratılanlar kastedilmektedir. (Ölümünden sonra) bunun dışında bir teville göre de orada gizli bir (.....) onlar için kelimesi vardır. Zira (.....) yataklar kelimesinin zikredilmesi de buna dalalet etmektedir.

36

Onları bakireler kıldık.

(.....); bakireler demektir. Eşleri onlara her yaklaştıklarında onları bakire bulurlar.

37

Eşlerine düşkün ve yaşittirler.

Hamza, Halef, Yahya ve Hammad'a göre (.....) şeklindedir. (.....) kelimesinin çoğuludur. O da “Kocasına düşkün cilveli kadın” demektir. Aynı yaşta dırlar. Otuz üç yaşında kızlar, eşleri de bu yaşta dır.

38

Sağcılar içindir (bunlar).

(.....) deki (.....) , (.....) nın sılasındadır.

39-40

Birçoğu önceki ümmetlerdendir. Birçoğu da sonrakilerdendir.

Yani sağcıların birçoğu öncekilerden, birçoğu da sonrakilerdendir. Eğer:

- “Bundan önce, birazı da sonrakilerden demişti. Burada ise birçoğu sonrakilerdendir diyor. Bu nasıl oluyor?” dersin, derim ki:

- “O öncüler hakkında idi. Bu ise sağcılar hakkındadır. Onlar (sağcılar) içinde öncekilerden de sonrakilerden de birçok kişi vardır.”

Hasen'dan şöyle nakledilmiştir:

“Diğer ümmetlerin öncüleri bizim ümmetimizin öncülerinden çoktur. Diğer ümmetin tabileri bu ümmetin tabileri kadardır.”

41

Soldakiler, ne yazık o soldakilere!

(.....) kelimesi (.....) ile aynı manayadır. Uğursuz, bedbaht demektir.

42

İçlerine işleyen bir ateş ve kaynar su içinde,

Deri üzerindeki deliklere nüfuz eden ateşin sıcaklığı ve harareti had safhaya ulaşmıştır sıcak su içindedirler.

43

Kapkara dumandan bir gölge altındadırlar.

(.....) Kapkara duman demektir.

44

Ki o ne serindir, ne de hoş.

Gölgenin iki vasfını ondan kaldırdı. Şunu kastediyor: “Bu bir gölgedir. Ancak diğer gölgeler gibi değildir.”

Onu gölge diye adlarıydı. Sonrada o gölgenin serinliğini, rahatlığını, sıcaklığın sıkıntısından rahatlama manasını kaldırmak için onun bu menfaatini ortadan kaldırdı. Mana:

“O, sıcak ve zararlı bir gölge şeklindedir.”

45

Çünkü onlar bundan önce varlık içinde sefahate dalmışlardı.

Bundan önce yani Dünya'da varlık içinde sefahate dalmışlardı. Refah içinde yaşıyorlardı da bu onları boyun eğmekten ve ibret almaktan menediyordu.

46

Büyük günahı işlemekte direnip dururlardı.

Direnir dururlardı ve devam ederlerdi. Büyük günahı işlemekte yani büyük günah veya şirki işlemekte demektir. Çünkü o şirk anlaşmanın bozulmasıdır.

“Hıns” yeminle yinelenmiş sözün bozulmasıdır. Ya da o öldükten sonra dirilişin inkârıdır. Delili de:

“Onlar yeminlerinin bütün şiddetiyle,'Allah ölen kimseyi diriltmez'diye Allah'a yemin ettiler” Nahl, 38. ayetidir.

47

Ve diyorlardı ki: “Biz öldükten toprak ve kemik yığını haline geldikten sonra biz mi bir daha diriltileceğiz?”

Takdiri: “Öldükten sonra diriltilecek miyiz?” şeklindedir. Zarfta amel eden budur. Bunun hazfı câizdir. Zira (.....) kelimesi ona delalet etmektedir (.....) kelimesinde amel etmez. Çünkü (.....) ve (.....) kendilerinden sonraki kelimeyi kendilerinden öncesinde amel etmekten menederler.

48

Önceki atalarınız da mı?

Soru (.....) si atıf üzerine gelmiştir. Arada ayıncı bir kelime ki -o, (.....)dir- olduğundan dolayı (.....) biz'kelimesi ile te'kid edilmeksizin (.....) kelimesindeki zamîr üzerine atıf güzel bir şekilde gerçekleşmiştir. Olumsuzluğu tekid eden (.....) nın araya girmesinden dolayı:

“Allah dileseydi, ne biz; ne de babalarımız şirk koşmazdık.” En'am, 148. âyetinde güzel bir şekilde gerçekleştiği gibi.

Medine ve Şam kırâat ekollerine göre (.....) şeklindedir.

49-50

De ki: “Hem öncekiler hem de sonrakiler belli bir günün belli vaktinde mutlaka toplanacaklardır.”

Dünya için tayin edilmiş malum son günde mutlaka toplanacaklardır.

(.....) deki izafet (.....) gümüş yüzük'izafetinde olduğu gibi (.....) manasındadır.

“Mikat” , bir şeyin vaktini tayin eden sınırlardır. İhram inikatlari bundandır. Bunun için Mekke'ye kim girmek isterse oraya ancak ihramh olarak girebilir.

51

Sonra siz ey sapıklar, yalancılar!

“... sapıklar...” hidâyetten sapanlar; “... yalancılar...” dirilişi yalanlayanlar. Onlar Mekke halkı ve onlar gibi olanlardır.

52

Elbette bir ağaçtan, zakkum ağacından yiyeceksiniz.

(.....) Gayenin başlarığı içindir. İkinci (.....) ise ağacın açıklaması içindir.

53-55

Karınlarınızı hep ondan dolduracaksınız. Üstüne de kaynar sudan içeceksiniz; hem de susamış develerin içişi gibi,..

(.....) kelimesine dönen zamîri ((.....) ve (.....) de) manaya göre müennes, lâfza göre müzekker kıldı.

Medine kırâati, Âsım, Hamza ve Sehl'e göre (.....) şeklinde (.....) in ötresiyledir. Diğerlerine göre ise (.....) şeklinde (.....) in üstünüyledir. Her üdsi de mastardır.

(.....); suya kanmayan susuz deve demektir. (.....) ve (.....) kelimelerinin çoğuludur. Mana: “Allah (celle celâlühü) onlara, onları irin gibi (ya da erimiş bakır gibi) olan zakkum yemeye zorlayan açlığı musallat eder. Karınları ondan doyduğunda da onlara bağırsaklarını parçalayan kaynar su içmeye zorlayan susuzluğu musallat kılar. Onlar da suya kanmayan susuz devenin suyu içişi gibi ondan içerler.”

(Aynı kişiler için ve aynı iki sıfat oldukları hâlde) (.....) kelimesinin (.....) ye atfı sahihtir. Çünkü onların üzerinde bulundukları aşan hararet sebebi ile kaynar sudan içmeleri ve bağırsaklarını parçalanaları şaşkınlık veren bir iştir. Yine onların aynı sebeple suya kanmayan susuz devenin içişi gibi ondan (kaynar sudan) içmeleri de şaşkınlık veren bir iştir. Dolayısı ile bu ikisi ayrı iki sıfat olmaktadır.

56

İşte cezâ gününde onlara sunulacak ziyafet budur.

Nüzul; misafire ikram olsun diye hazırlanan yiyecektir. Din gününde cezâ gününde demektir.

57

Sizi biz yarattık. Tasdik etmeniz gerekmez mi?

(.....) kelimesi (.....) manasıdır. Tasdik etmeniz gerekmez mi? Tasdike teşviktir. Ya yaratışı inkâr ediyorlar, Çünkü onlar her ne kadar onu tasdik etseler de onların görüşü tasdikin gerektirdiğinin zıddıdır. Sanki onlar onu yalanlamaktadır. Ya da dirilişi inkâr ediyorlar. Çünkü ilk defa sıfırdan yaratan için ikinci defa yaratmak imkânsız değildir.

58

Söyleyin öyleyse dökmekte olduğunuz meni nedir?

Dökmekte olduğunuz şey yani rahîmlere akıttığınız spermeldir.

59

Onu siz mi yaratıyorsunuz yoksa yaratan biz miyiz?

Onu siz mi takdir ediyor, şekillendiriyor ve tam bir insan haline getiriyorsunuz.

60

Aranızda ölümü takdir eden Biziz ve Biz önüne geçebileceklerden değiliz.

Onu irâdemizin gereği üzere çeşitlilik, azlık ve çokluk üzere rızıkları taksim ettiğimiz gibi size taksim ettik. İşte bu sebeple ömürlerinizde kısa, uzun ve orta şekilde farklı farklı olmaktadır.

Mekke kırâatine göre (.....) şeklindedir, şeddesizdir. Birini bir şeyden âciz bıraktığında ve ona o hususta galip geldiğin de “onu o şeyde geçtin” denir. Buna göre “... ve biz sizin yerinize benzerlerinizi getirme hususunda önüne geçebilenlerden değiliz.” âyetinin manası; biz buna kâdiriz. Buna karşı kimse bize gelemmez.

61

Böylece sizin yerinize benzerlerinizi getirelim ve sizi bilmediğiniz bir yaratılıştta tekrar var edelim diye (ölümü yarattık).

(.....) kelimesi (.....) kelimesinin çoğuludur.

Yani sizi giderip yerinize mahlûkattan benzerlerinizi getirmeye kâdiriz demektir.

“... sizi bilmediğimiz bir yaratılıştta tekrar var edelim.” sizi bilmediğimiz bir yaratılıştta ve bildiğiniz bir yaratılıştta yaratmaya kâdiriz. Şunu kastediyor: “Şüphesiz ki biz her iki hususa kâdiriz. Sizin benzerlerinizi ve size benzemeyenleri yaratmaya kâdiriz. Dolayısı ile sizi tekrar yaratmaktan nasû âciz oluruz?”

(.....) kelimesinin (.....) kelimesinin çoğulu olması da mümkündür.

Yani suret ve ahlâkça üzerinde bulunduğunuz vasıfları yeniden inşa etmeye kâdiriz demektir.

62

Andolsun ilk yaratılışı bildiniz. Düşünüp ibret almanız gerekmez mi?

Mekke kırâat imâmları ve Ebû Amr'a göre (.....) şeklindedir. Bir şeyi bir defa yaratmaya kâdir olanın ikinci bir defa yaratmasının imkânsız olmayacağını düşünüp ibret almanız gerekmez mi? İkinci yaratılışı ilk yaratılışa kıyas etmeyi terk etmelerinden dolayı Allah'ın (celle celâlühü) onları cehaletle nitelendirmesi yönüyle bu âyette kıyasın doğruluğuna delil vardır.

63

Şimdi bana ektiğinizi haber verin.

Ektiğiniz yiyeceği haber verin. Toprağı kazıyorsunuz ve oraya tohumu atıyorsunuz.

64

Onu siz mi bitiriyorsunuz? Yoksa bitiren biz miyiz?

Onu siz mi bitirip ota çeviriyorsunuz. Yoksa Biz mi bitireniz? Hadisi Şerifte şöyle buyurulmuştur:

“Hiçbiriniz bitirdim, yetiştirdim demesin. Ektim desin.” İbni Hibban, 5723; Keşfü'l-Esrâr, 1289, Beyhaki, 6/138; Ebû Nuaym, Hilye, 7/267.

65

Dileseydik onu kuru bir çöp yapardık da şaşar kalırdınız.

Dileseydik onu daha yetişmeden önce kuru ot kırıntısı haline getirirdik de siz şaşar kalırdınız. Ya da siz yorgunluğunuza ve oraya yaptığınız masraflara hayıflanırdınız. Ya da siz bu musibete maruz kalmanıza ise sebep olan günahları işlediğinize pişman olursunuz demektir.

66

Şüphesiz borç altına girdik.

Yani biz borç altına girdik dersiniz.

Ebû Bekir'e göre (.....) kelimesi (.....) şeklindedir. “Borç altına biz mi girdik?” demektir. Borç altına girdik, yaptığımız masrafların borcunu yükledik. Ya da (.....) helâk manasına gelen (.....) dandır. O zaman mana: “Rızkımız helâk olduğu için helâk olduk.” demektir.

67

Daha şüphesiz biz yoksul kaldık dersiniz.

Bilâkis biz kendilerine isabet edebilecek her hayırdan mahrum olanlarız. Talep ettiğimiz şeylerden menediliriz, talihsiz bedbahtlarız. Ne kânımız ne de bahtımız var. Eğer talihli kişiler olsaydık bu musibet başımıza gelmezdi.

68

Söleyin bana şimdi içtiğiniz suyu.

Yani içime elverişli tatlı suyu

69

Buluttan onu siz mi indirdiniz, yoksa indiren biz miyiz?

(.....); beyaz buluttur. En tatlı su o olduğu hâlde onu siz mi indirdiniz yoksa onu kudretimizle indiren biz miyiz?

70

Dileseydik onu tuzlu yapardık. Şükretmeniz gerekmez mi?

(.....); tuzlu ya da içilemeyecek kadar acı demektir. Hâlâ şükretmeyecek misiniz?

(.....) âyetinde (.....) in cevabının başına (.....) gelmişti. Burada ise getirilemedi. Çünkü (.....) sırf şart edatı olmadığı ve onun gibi amil olmadığı hâlde (.....) ikincisi birincisine bağlı olan iki cümlemin (şart ve cezâ cümlesi) başına gelince cevap şarta bağlanır. (.....) o iki cümlemin şart ve cezâ cümlesi muhtevastaki ifadesi şekli ile ittifakla şart manası içerir. İkincisi (cevap cümlesi) birincisi (şart cümlesi) olumsuz oluşuyla olumsuz olur. Cevabında da bu taallûkla alâmet olarak bir şeyin getirilmesine ihtiyaç duyar. Dolayısıyla bu (.....) buna alâmet olarak getirilir. Yeri bilinince de herkes onu bildiği için lâfzından düşürülmesi önemsenmez. Var olup olmaması müsavi olur, mesafe kısa olduğu içinde zikredilmesine ihtiyaç duyulmaz.

Ayrıca bu (.....) kesin tekid manası ifade etmektedir. Dolayısıyla yeme işinin içme işinden önce olduğuna, (.....) a yeme işine tabi olduğu için ihtiyaç duyulduğundan onun ((.....) ın) yokluğuyla olan tehdidin daha şiddetli ve daha çetin olduğuna delalet etsin diye içme ile ilgili ayetle değildi yeme ile ilgili ayete getirilmiştir. Bu sebepten dolayı yeme ile ilgili âyet içme ile ilgili ayetten ince getirilmiştir.

71

Söleyin bana şimdi tutuşturmakta olduğunuz ateşi.

Çaktığınız ve zinaddan çıkardığınız ateşi. Araplar birbirine sürttükleri iki çubukla ateş yakarlar. Üsttekini (.....) diye, alttakini (.....) diye adlandıırırlar. Bu şekilde o ikisini erkek ve dişi hayvana benzetmişlerdir.

72

Onun ağacını siz mi yarattınız? Yoksa yaratan biz miyiz?

Zinadın, âit olduğu ağacı siz mi yarattınız yoksa onların başlarıgıçta yaratıcısı biz miyiz?

73

Biz onu bir ibret ve çölden gelip geçenlere bir fayda yaptık.

“... onu...” ateşi “onu bir ibret kıldık” cehennem ateşini hatırlatması için bir hatırlatıcı kıldık. Şöyle ki insanlar onu görsün, ona baksın ve tehdit edildikleri şeyi düşünsünler diye musibet sebeplerini ona bağladık ve ihtiyacı genelleştirdik.

“... çölden gelip geçenlere bir fayda kıldık.” çölde yolcu olup konaklayanlara ya da karınlarında ve azık çantalarında yiyecek olmayan kişilere bir menfaat kıldık demektir.

Bu, sakini olmadığında söylenen “ev boş oldu” sözü gibidir. İnsanın yaratılışını zikrederek başladı. “Söyleyin öyleyse dökmekte olduğunuz meni nedir?” buyurdu. Çünkü ondaki nimet bütün nimetlerden önce gelmektedir. Sonra kendisi ile yaşayabileceği şeyi zikretti. O da tohumdur. “Şimdi Bana, ektiğinizi haber verin.” buyurdu. Sonra tohumun kendisiyle yoğrulduğu ve onun üzerine ekilen şeyi zikretti. O da sudur. Daha sonra onun kendisi ile ekmek haline getirildiğini zikretti. O da ateştir. Yemeğin oluşumu bu üç şeyin tamamı ile olmaktadır. Beden canlı olduğu müddetçe kişi bunlardan müstağni kalanaz.

74

Öyleyse büyük Rabbinin ismini tesbih et!

“Ey kendisine yol gösterilmesini isteyen, kulak veren kişi! Rabbini ona layık olmayan şeylerden tenzih et” demektir. Ya da isim kelimesi ile zikri kastetmiştir.

Yani Rabb'ini zikri ile tesbih et demektir.

(.....) büyük muzaf ya da muzâfun ileyhın sıfatıdır. “Rabbinin büyük ismini” ya da “Büyük Rabbinin ismini tesbih et” şeklindedir. Denildi ki:

(.....) de demektir. Merfû' olarak şöyle nakledilir:

Bu âyet indiğinde Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem):

“Bunu rükûlarnızdayapın.” 45 buyurmuştur.

75

Hayır! Yıldızların yerlerine yemin ederim ki.

(.....) yemin ederim ki demektir. (.....) tekid için ziyade kılınmıştır.

“Ehli kitaplar bilsin diye...” Hadid, 29. âyeti onun bir benzeridir.

(.....) şeklinde de okunmuştur. Manası: “Yemin ederim ki.” şeklindedir.

(.....) başlarığıç (.....) dır. Mübteda ve haber'den oluşan (.....) cümlesi üzerine gelmiş, sonra da mübteda hazf edilmiştir. (.....) ın yemin (.....) ı olması da mümkün değildir. Çünkü onun hakkı tekid edici (.....) un onunla birlikte gelmesidir.

“Yıldızların yerlerine... “düşükleri ve battıkları yerlere.

Kırâat imâmılarından Hamza ve Ali'ye göre (.....) master olduğu için yerlerine şeklinde çoğul manasına da gelir. Befki gecenin sonunda yıldızlar batıya doğru battığında Allahu Teâîâ'ya âit büyük özel işler ya da meleklerle âit nitelikli ibâdetler bulunmaktadır. Ya da bu teheccüd Erbâbının kalkma vakti rahmetin iniş vakti ve onlardan râzı olunan vakit içindir. Bu sebeple onun yerlerine yemin etti. Ve bunu: “Bilerseniz gerçekten bu büyük bir yemindir.” sözüyle yüceltti.

76

Bilerseniz gerçekten bu büyük bir yemindir.

Bu tırnak cümlesi içinde tırnak cümlesidir. Çünkü bunu yeminle yemin edilen arasına soktu. O yemin de: “Şüphesiz ki bu değerli Kur'an'dır.” sözüdür.

77-78

Şüphesiz ki bu korunmuş bir kitap da bulunan değerli bir Kur'an'dır.

(.....); râzı olunan, güzel demektir. Ya da çok faydalı, menfaati çok ya da Allah (celle celâlühü) katında değerli demektir. “Bilerseniz...” cümlesi ile sıfat ile mevsûfî arasına girdi. “Korunmuş bir kitapta...” yani batılın ona karışmasından ya da “mukarreb melekler dışındaki kişilerden korunmuş levhi mahfuzda” demektir. Mukarreb meleklerden başkası ona muttali olamaz.

79

Ona ancak temizlenenler dokunabilir.

Ona ancak bütün pisliklerden, günah ve diğer pisliklerden temizlenenler dokunabilir.

Eğer bu cümleyi (.....) e sıfat yaparsan “ona” zamîri levhi mahfuza râci olur. Eğer (.....) kelimesine sıfat yaparsan mana “ona insanlardan taharet üzere olanlar dışında hiç kimse dokunamaz” , şeklinde olur. Kast olunan onda yazılarıyla dokunmaktır. Cumhûr ulemânın görüşüne göre, bu ayetten kasıt, elimizde bulunan Kur’ân-ı Kerîm'dir ve buna abdestsiz dokunmak haramdır. (Yayıncının Notu)

80

O âlemlerin Rabbinden indirilmiş bir kitaptır.

(.....) kelimesinin dördüncü sıfatıdır. İndirilmiş demektir. Ya da o mastar manası üzere sıfattır. Çünkü o Allah'ın (celle celâlühü) kitapları arasında parça parça indirilen tek kitaptır. Dolayısı ile o sanki haddi zatında parça parça indiriştir. Bu sebeple o onunu isimleri arasında kullanılmıştır. “Tenzilde şöyle buyrulmuştur. Tenzilde bunu buyurmuştur. “şeklinde söylenmiştir. Ya da müptedanın harfi üzere “o tenzildir” şeklindedir.

81

Şimdi siz bu sözü mü küçümsüyorsunuz?

“sözü...” yani Kur’ân'ı. Bazı işleri hafife alan kimseler gibi onu hafife ahp küçümsüyor musunuz? “Sözü” yani Kur’ân'ı. Bazı işleri hafife alan kimseler gibi onu hafife ahp küçümsüyor musunuz?

Yani küçümsediği için ona karşı gevşek davranır ve onda ısrarcı olur demektir.

82-83

Allah'ın verdiği rızka karşı şükrü onu yalanlamakla mı yapıyorsunuz? Hele can boğaza dayandığı zaman.

Yani rızkın şükrünü yalanlamakla mı yapıyorsunuz? “Şükür yerine yalanlamayı mı koydunuz?” demektir. Hazret-i Ali (radiyallahü anh):

“Kıratındaki -ki Resullulah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) kıratıdır- (.....) şeklindedir”

Yani “Kur’ân nimetine karşı şükrünüzü onu yalanlamakla mı yapıyorsunuz?” demektir. Denildi ki:

“Bu âyet yağmurun yağmasını şu veya bu yıldızın doğmasına ve batmasına bağlamaları hususunda inmiştir. Rızık yağmurdur.

Yani Allah'ın size verdiği yağmurun şükrünü onu yıldızlara nisbet etmek suretiyle onun Allah'tan (celle celâlühü) olduğunu yalanlamakla mı yapıyorsunuz?” demektir.

“Hele can boğaza dayandığı zaman.” Ölüm anında nefis yani can boğaza dayandığında demektir. Halkûm (boğaz) yiyecek ve içeceğin geçtiği yerdir.

84

O vakit siz bakar durursunuz.

Buradaki hitap o anda ölünün yanında hazır bulunanlar içindir.

85

(O anda) biz ona sizden daha yakınız ama göremezsiniz.

Ona, can çekişen kişiye daha yakınız. Ancak siz göremezsiniz, anlamaz ve bilmezsiniz.

86

Mademki cezâ görmeyeceksiniz.

Cezâ görmeyecekmişsiniz, hüküm altına alınmayacakmışsmız. Bu, sultan, vatandaşları hâkimiyet altına aldığında, onları kendisine itâat ettirdiğinde kullanılan (.....) sözündeki gibidir.

87

Onu geri çevirsenize, şayet iddianızda doğru iseniz.

Eğer hâkimiyet altında olmadığınız ve zelil kılanlar olmadığınız hususunda doğru söyleyen kişiler iseniz boğaza dayandıktan sonra nefesinizi -ki o candır- bedene geri çevirsenize.

Her iki Âyetteki (.....) da fiili gerektiren teşvik içindir. O da, “onu döndürsenize” sözüdür. Onu bir defa zikretmekle yetindi. Âyetin tertibi şöyledir:

“Eğer görmeyecekseniz can boğaza dayandığında onu geri çevirsenize.” ikinci (.....) ise tekid için tekrar edilmiştir. “Ve Biz, ona kudretimiz ve ilmimizle ya da ölüm melekleri ile sizden daha yakınız ey ölü sahipleri.” demektir. Mana:

“Siz her hususta Allah'ın (celle celâlühü) âyetlerini inkâr içindesiniz. Size, sizi âciz bırakan bir kitap indirildiğinde'bu bir sihirdir, uydurmadır'dediniz. Size doğru sözlü peygamber geldiğinde,'bu bir sihirbazdır, yalancıdır'dediniz. Size, sizi kendisi ile yaşatmak için yağmur indirdiğinde ihmal ve tembelliğe götüren görüşe göre,'faları yıldız gerçeği ortaya çıkardı'dediniz. Eğer bir kabzedici yoksa ve siz her şeyin kendi kendine var olduğu hususunda ve diriltene öldüreni ilk defa yaratanı inkâr hususunda doğru kişiler iseniz size ne oluyor ki can boğaza dayandıktan sonra canı bedene geri döndürmüyorsunuz!”

88

Fakat ölen kişiye gelince eğer o rahmete yaklaştırılanlardan ise.

Eğer ölen kişi, surenin evveünde zikredilen üç sınıftan olan sabîkundan ise.

89

Ona rahatlık, güze! rızık ve naim cenneti vardır.

Onun için istirahat, rızık ve naim cennetleri vardır.

90-91

Eğer o sağcı adamlardan ise, işte onlardan sana gönderilmiş bir netice, salâtu selâm vardır.

Yani ey sağcı, amelinin sağından alan kişi! Kardeşlerin sağcılardan sana selâm.

Yani onlar sana selâm veriyorlar.

“Onların sözleri ancak selâmdır” Vakıa, 26. âyetinde olduğu gibi.

92

Ama yalanlayıcı sapıklardan ise,

Onlar üç sınıfın üçüncüsüdür. Ve onlar, bu surede geçen ve kendilerine “sonra siz ey sapık yalanlayıcılar” Vakıa, 15. denilenlerdir.

93-94

İşte ona da kaynar sudan bir ziyafet vardır. Ve onun sonu cehenneme atılmaktır.

Yani cehenneme sokulmaktır. Bu âyetlerde küfrün tek bir ırüllet olduğuna, büyük günah sahiplerinin ashâbı yeminden (amel defterim soldan alanlardan) olduğuna işaret vardır. Çünkü onlar yalanîamamaktadırlar.

95

Şüphesiz bu kesin bir gerçektir.

Bu surede indirilen yakinen sabittir, gerçektir.

96

Öyleyse Rabbini o büyük ismiyle tesbih et.

Rivâyet edildiğine göre Osman b. Affan (radıyallahü anh) ölüm hastalığında İbni Mes'ud (radıyallahü anh)'in yanma geldi. O'na (radıyallahü anh):

- Şikâyetin nedir? diye sordu.

- Günahlarımı, dedi. Bunun üzerine Hazret-i Osman (radıyallahü anh): -Arzun nedir? diye sordu. İbni Mes'ud (radıyallahü anh):

- Rabbimin rahmeti, dedi. Hazret-i Osman (radıyallahü anh):

- Doktor çağırmayayım mı? diye sordu.

- Beni doktor (Allah (celle celâlühü)) hastalarındırdı, diye cevap verdi. Osman (radıyallahü anh):

- Sana bir şey bağışlayalım, dedi. İbni Mes'ud (radıyallahü anh):

- Ona ihtiyacım yok, dedi. -Kızlarına verelim, dedi. O (radıyallahü anh):

- Onların da ona ihtiyacı yok. Çünkü ben onlara Vakıa Sûresi'ni okumalarını emrettim. Nitekim ben Resûlullah'ın (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle dediğini işittim:

“Kim her gece Vakıa Sûresi'ni okursa ona ebediyen fakirlik isabet etmez. İbnü'-Daris, Fezâilü'l-Kur'ân, 226; Metalibü'l-Âliyye, 3/383.

Bu üç surede (Kamer, Rahmân, Vakıa Sureleri) (.....) kelimesi zikredilmemiştir.

HADÎD SÛRESİ

1

Göklerde ve yerde bulunan her şey Allah'ı tesbih etmektedir. O Azîz ve Hakîm'dir.

Bazı surelerin başmda “tesbih etti” şeklinde geçmiş zaman lafzıyla bazı surelerin başında geniş zaman lafzıyla gelmiştir. İsrâ' Sûresi'nde mastar lafzıyla, A'la Suresi'nde de emir lafzıyla gelmiştir. Bu kelimeyi bütün yönleri ile idrak etmek için böyle gelmiştir. Onlar da dörtlüdür; mastar, mazi, muzari ve emir. Bu fiil bazen (.....) ile müteaddi kılınır bazen de kendi başına müteaddi kılınır. Nitekim:

“Ve onu teşbih ederseniz.” Feth, 9. âyetinde de böyledir. Aslı kendi başına müteaddi olmasıdır. Çünkü “O'nu (celle celâlühü) kötülüklerden tenzih ve takdis ederim.” şeklindedir.

Gittiğinde ve uzaklaştığında kullanılan (.....) fiilindendir. (.....) ise ya (.....) daki gibi (.....) gibidir. Ya da (.....) ile sadece Allah (celle celâlühü) için, Allah (celle celâlühü) rızası için tesbih ettiği kast olunmaktadır.

“Göklerde ve yerde bulunan her şey...” teşbihi kasteden ve kendisinden teşbih sabit olan her şey “Azîz'dir.” O'nu (celle celâlühü) inatla tesbih etmeyen mükelleften intikam alaradır.

“Hakîm” Allah Teâlâ'nın emrine uyarak O'nu (celle celâlühü) teşbih edeni mükafatlandırma hususunda hikmet sâhibidir.

2

Göklerin ve yerin mülkü O'nundur. O diriltir, O öldürür. O her şeye gücü yetendir.

Göklerin ve yerin mülkü O'nundur, başkasının değil.

“diriltir” kelimesi mahallen merfûdur.

Yani O (celle celâlühü), ölüleri diriltir demektir.

Öldürür...” dirileri de öldürür. Ya da (.....) mahallen mensûbtur.

Yani göklerin ve yerin mülkü diriltici ve öldürücü olduğu hâlde ona âittir demektir.

3

O ilktir, sondur. Zahirdir, batındır O,her şeyi bilendir.

O,” O ilktir”, kadimdir. Her şeyden önce O vardı. “... sondur... “O, her şeyin yok oluşundan sonra bâkî kalandır.

“Zahirdir...” kendisine delalet eden delillerle zahirdir. “... batındır...” görülmüş olsa da duyu organlarıyla algılanamayan olduğu için batındır. Birinci (.....) ın manası ilklilik ve sonlukla ilgili iki sıfatın arasını birbirine bağlamaktadır. Üçüncü (.....) zuhur ve gizliliğin arasını birbirine bağlamaktadır. Ortadaki (.....) ise ilk iki sıfat ile son iki sıfatı birbirine bağlamaktadır. Zira, Allah (celle celâlühü) geçmiş ve gelecek bütün zamanlarda varlığı devam edendir. Bütün zamanlarda zahir ve batındır. Denildi ki:

“Zahir her şeyin üzerine çıkan, galebe çaldığında kullanılan (.....) dendir. Batın ise her şeyin iç yüzünü bilen demektir.”

O gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra arşın üstüne istiva edendir. Yere giren ve ondan çıkanı gökten ineni ve oraya yükseleni bilir. Nerede olsanız O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı görür.

Hasen'dan şöyle nakledilmiştir:

“Altı günde'sözü dünya günlerine göre altı günde demektir. Eğer onları bir göz açıp kapama anında yaratmayı isteseydi yapardı. Ancak yörünge bunlara göre olsun diye altıyı asıl kıldı.”

“... istiva edendir...” İstila edendir. Tohum, damla, hazine ödü ve sair yere girenleri, ot ve sair ondan çıkan ları, melek ve yağmur gibi ondan inenleri, ameller ve dualar gibi göğe çıkanları, bilir. Her nerede olursanız O (celle celâlühü), genelde ilim ve kudretle; özelde de ihsan ve rahmetle sizinle birliktedir. Allah (celle celâlühü) yaptıklarınızı görmektedir. Dolayısı ile de size yaptıklarınıza göre karşılık verecektir.

Göklerin ve yerin mülkü O'nundur. Bütün işler ancak O'na döndürülür. Geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katar. O kalplerde olanı bilendir.

Geceden azaltmak ve gündüze katınak suretiyle geceyi gündüze katar.

Allah ve Resûlüne îman edin. Sizi kendisine halife kılıp sarf yetkisi verdiği şeylerden harcayın. Sizden îman edip de Allah rızası için harcayan kimselere büyük mükâfat vardır.

“... harcayın...” kavlinin zekâta ve Allah (celle celâlühü) yolunda harcamaya ihtimali vardır. Şunu kastediyor sizin ellerinizde ki mallar, yaratması ve oluşturmaya sebebi ile Allah'ın (celle celâlühü) mallarıdır. Onlardan faydalanmanız için onları size verdi ve sizi onlardan tasarruf etmeye yetkili halîfeler kıldı. Ama gerçekte onlar sizin mallarınız değildir. Siz onlar üzerinde ancak vekil konumundasmız. Artık Allahu Teâlâ'nın hakları çerçevesinde onlardan harcayın ve izin verildiğinde başkasının malından harcamak kişiye kolay geldiği gibi ondan harcamak size kolay gelsin.

Ya da o ellerinde bulunanlar hususunda sizi kendinizden öncekilere varis kılmak suretiyle onlara halife kılmıştır ve onu sizden sonrakilere nakledecektir. Artık onların (sizden sonrakilerin) durumunu da göz önüne alın da cimrilik etmeyin. Sizden Allah'a (celle celâlühü) ve Resûlü'ne îman edip de infak eden kişilere büyük mükâfat vardır.

Peygamber sizi Rabbinize îman etmeye çağırdığı hâlde niçin Allah'a inanmıyorsunuz? Hâlbuki o sizden kesin söz almıştı. Eğer inanacaksanız, hemen inanın.

“Allah'a inanmıyorsunuz” sözü (.....) deki fiil manasından hâldir.'Ayakta olduğun hâlde ne yapıyorsun?'manasına (.....) dediğin gibi.

Yani Allah'ı (celle celâlühü) inkâr ederek ne yapıyorsunuz? demektir. (.....) deki (.....) hâl (.....) ıdır. Dolayısıyla bu iki hâl iç içe geçmiş iki hâldir. Mana: “Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) sizi Rabbinize (celle celâlühü) îman etmeye çağırdığı hâlde imâm terk etme hususundaki özüünüz nedir?” şeklindedir.

Hâlbuki bundan önce Allah (celle celâlühü):

“Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” A'raf, 172. sözüyle ya da size akıllar ve delil üzerinde düşünme kabiliyeti vermek suretiyle sizden söz almıştı. Aklî delillerden ve peygamberin uyansından sonra artık niçin îman etmiyorsunuz? Eğer herhangi bir delilden dolayı inanacaksınız işte delil bundan fazlası da olmaz.

Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için kuluna apaçık âyetler indiren O dur. Şüphesiz Allah size karşı çok şefkatli çok merhametlidir.

“... kuluna...” Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’e apaçık ayetlerle Kur’ân’ı kastediyor.

“Sizi karanlıktan aydınlığa çıkarmak için...” Allahü teâlâ ya da davetiyle Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem), sizi küfür karanlıklarından, îman ışığına çıkarmak için.

Hicaz ve Şam kırâat ekolleri ile Hafsa'ya göre (.....) şeklinde med ve hemzelidir. (.....) aşırı merhamet demektir.

10

Ne oluyor size ki Allah yolunda harcamıyorsunuz? Halbuki göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Elbette içinizden fetihten önce harcayan ve savaşanlar daha sonra infak edip savaşanlarla bir değildir. Onların derecesi sonradan infak eden ve savaşanlardan daha büyüktür. Bununla beraber Allah hepsine de en güzel olanı vaat etmiştir. Allah'ın yaptıklarınızdan haberi vardır.

Allah (celle celâlühü) yolunda infak etmemede derdiniz nedir? Göklerin ve yerin mirası Allah'a (celle celâlühü) âittir. O ikisindeki her şeyi O (celle celâlühü) miras alır. Maldan ve gayrından hiçbir şey kimseye bâkî kalmaz. Şunu kastediyor:

“Allah (celle celâlühü) sizin helâk ediciniz ve mallarınızın varisi olduğu hâlde Allah (celle celâlühü) yolunda harcamayı ve O'nun (celle celâlühü) Resûlü'yle (sallallahü aleyhi ve sellem) birlikte cihat etmeyi terk etmenizdeki maksudunuz nedir? Bu Allah (celle celâlühü) yolunda infaka sevk eden en edebi cümlelerdendir.”

Bundan sonra onlardan infak edenler arasındaki farkı açıkladı. Şöyle buyurdu.

“Elbette içinizden fetihten önce harcayan ve savaşanlar, daha sonra infak edip savaşanlarla bir değildir. Onların derecesi sonradan infak eden ve savaşanlardan daha büyüktür.”

“...fetihten önce...” yani Mekke'nin fethinden önce İslam'ın yücelmesinden, halkın kuvvetlenmesinden ve insanların Allah (celle celâlühü) dinine grup grup girmelerinden önce. “

Fetihten sonra infak edenler ve savaşanlar...” sözü hazfedildi. Çünkü onların derecesi sonradan infak edip savaşanlardan daha büyüktür sözü buna delalet etmektedir. O fetihten infak edenlerin -ki onlar Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’in kendileri hakkında;

“Sizden biri Uhûd Dağı kadar altın infak etse, (sevap yönünden) onlardan birinin infak ettiği bir mûd (yaklaşık 18 litrelik ölçek) buğdaya ya da arpaya, ne de yarısına ulaşabilir.” Buhârî, 3673; Müslim, 2540. buyurduğu muhacirin ve ensardan oluşan hayırda yansıp öne geçen ilklere- derecesi sonradan infak eden ve savaşanlardan daha büyüktür. Bununla beraber Allah her iki gruba da en güzel sevabı vaat etmiştir. O da derecelerin farklılığı ile birlikte cennettendir.

(.....) kavli (.....) nin ilk mefulüdür. (.....) da ikinci mefulüdür.

Şam kırâatma göre (.....) şeklindedir.

Yani “Onlardan her birine Allah (celle celâlühü) en güzeli, cenneti vaat etmiştir.” demektir.

Bu âyet Ebû Bekir (radiyallahü anh) hakkında nâzil olmuştur. Çünkü o ilk Müslüman olanlardan ve Allah (celle celâlühü) yolunda ilk infak eden kişidir. Bunda onun faziletine ve öne geçişine delil vardır. Allah (celle celâlühü) yaptıklarınızdan haberdardır. Dolayısıyla da sizi amelleriniz miktarına göre mükâfatlandırarak, cezâlarıdır.

11

Kim Allah'a güzel bir ödünç verecek olursa Allah da ona onun karşılığını kat kat verir ve ayrıca ona çok değerli bir mükâfatı vardır.

“Kim Allah'a güzel bir ödünç verecek olursa...” kim Allah'a (celle celâlühü) seve seve ödünç verecek olursa, kast olunan onun yolunda infaktır. Karşılığın gerekliliğine delalet etsin diye borç lâfzı istiâre olarak kullanılmıştır.

“onun karşılığını kat kat verir.”

Yani infakına karşı ecrini fazlından kat be kat verir.

“Onun için değerli bir mükâfat vardır.” yani kat kat verilen bu ecir haddi zatında değerlidir.

Mekke kırâat imâmılarına göre (.....) şeklinde, Şam kırâat imâmılarına göre (.....) şeklinde, Âsım ve Sehl'e göre (.....) şeklinde diğerlerine göre de (.....) şeklindedir.

Nasb hâli sorunun cevap olmasına göredir. Ref hah (.....) O onu kat be kat arttırır'şeklinde olmasına göre ya da (.....) üzerine atıf olmasına göredir.

12

Mü'min erkekler ve mü'min kadınları önlerinden ve sağlarından nurları koşarken gördüğün günde onlara: “Bugün müjdeniz zemininden ırmaklar akan ve içinde ebedî kalacağınız cennetlerdir” denilir. İşte büyük kurtuluş budur.

(.....) cümlesi (.....) cümlesinin zarfıdır. Ya da bugüne tazim için gizli bir (.....) hatırla'kelimesi ile mensûbtur.

“... önlerinden ve sağlarından nurları koşarken...” tevhid ve taat nuru önlerinden ve sağlarından geçer demektir. Çünkü bedbahtlar, cehennemlikler defterlerini sollarından ve sırtlarının arkalarından aldıkları gibi saidler, cennetlikler de amel defterlerini bu iki yönden alırlar. Bu iki yöndeki nur onların şian ve alâmeti kılınır. Çünkü onlar iyilikleri ile hoşbaht oldular ve beyaz amel defterleri ile kurtuluşa erdiler. Cennete götürüldüklerinde ve sırat köprüsüne uğradıklarında koşarlar. Bu nur da onların koşması ile koşar ve melekler onlara:

“Bugün sizin müjdeniz zemininden ırmaklar akan ve içlerinde ebedî kalacağınız cennetlerdir.” derler

Yani cennetlere giriştir derler. Çünkü müjde fiillerle olur, bedenler ve mallar gibi zati şeylerle değil.

13

Münâfık erkeklerle, münâfık kadınların, mü'minlere: “Bizi bekleyin nurunuzdan bir parça ışık alalım.” diyeceği günde kendilerine: “Arkanıza dönün de bir ışık arayın.” denir. Nihayet onların arasına içinde rahmet, dışında da azap olan kapalı bir sur çekilir.

“diyeceği günde” “gördüğün günden” bedeldir.

(.....) bizi bekleyin demektir. Çünkü onlar süratle şimşek gibi cennete götürülürler.

Hamza'ya göre (.....) kavli (.....) dendir. O da acele etmeyip mühlet vermek demektir. Onların kendileri diğerlerine yetişinceye kadar yürüyüşü yavaşlatmalarını onlara mühlet vermek olarak nitelendirdi.

“... nurunuzdan bir parça alalım.” ondan nasiplenelim. Bu da onların (münâfıkların) onlara (mü'minlere) yetişmeleri ve bununla ışıklanmalarıdır. Onları savmak ve onları alaya almak için onlara: “Arkanızı dönün de bir ışık arayın.” denir.

Yani melekler ya da mü'minler, onlara bu nurun bize verildiği yere dönün ve orada arayın, zira bu oradan alınır.

Ya da, “Dünyaya dönün ki sebebini —ki o imandır- kazanmakla nuru arayın.” derler. Sonunda mü'minler ve münâfıklar arasına cennet ve cehennem tarafını birbirinden ayıran bir duvar çekilir. Denildi ki:

“O A'râftır. Bu sûrun (duvarın) cennetliklerin oradan girdiği bir kapısı vardır. Surun ya da kapının içinde -ki orası cennet tarafıdır- rahmet yani nur ya da cennet vardır. Cehennemliklere görünen dış yüzünde de kendi cihetinden karanlık ya da cehennem vardır.”

14

Münâfıklar onlara: “Biz sizinle beraber değil miydik?” diye seslenirler. Mü'minler de derler ki: “Evet ama siz kendi canınızı yaktınız. Gözlediniz, şüpheye düştünüz ve kuruntular sizi aldattı. O çok aldatan şeytan Allah hakkında bile aldattı. Nihayet Allah'ın emri gelip çattı.”

Yani münâfıklar mü'minlere seslenirler. Zahirdeki arkadaşlıklarını kastederek “Biz sizinle beraber değil miydik?” derler. Mü'minler de, “Evet ama siz -münâfıklık yapmak suretiyle- nefislerinizi zarara soktunuz, -helâk ettiniz. Mü'minlerin başına musibetler gelmesini- gözlediniz. -Allah'ın birliği hususunda- şüphe ettiniz. -Uzun emeller ve uzun yaşama arzusu- sizi aldattı. -Allah'ın emri yani ölüm gelinceye kadar böyle aldandınız.- O çok aldatıcı şeytan -sizi'Allah bağışlayıcıdır, kerem sâhibidir, size azap etmez'diyerek- aldattı.”

15

Bugün artık ne sizden, ne de inkâr edenlerden fidye kabul edilir. Varacağınız yer ateştir. Size yaraşan odur. Ne kötü bir dönüş yeridir.

Şam kırâatına göre (.....) ile (.....) şeklindedir.

“... sizden...” ey münâfıklar. “Fidye” kendisi ile serbest bırakıları şeydir. “Varacağınız yer...” dönüp geleceğiniz yer, size yaraşan odur, size layık olan odur.

(.....) kelimesinin hakikati (.....) dır.

Yani hakkında o size layık denilen mekânınızdır. (.....) denildiği gibi.

Yani “o gerçekten güzeldir.” diyen kişinin sarf edeceği yer demektir. Ne kötü bir dönüş yeridir, ne kötü bir ateştir.

16

İman edenlerin Allah'ı anma ve O'ndan inen gerçek için kalplerinin saygıyla yumuşaması zamanı gelmedi mi? Onlar daha önce kendilerine kitap verilenler gibi olmasınlar. Onların üzerlerinden uzun zaman geçti de kalpleri katılaştı. Onlardan birçoğu yoldan çıkmış kimselerdir.

(.....) bir şeyin vakti geldiğinde kullanılan (.....) fiilindendir. Denildi ki:

“Onlar, Mekke'de sıkıntı içinde idiler. Hicret ettiklerinde rızka ve nimete nail olunca eski hallerine nazaran uyuşukluk gösterenler oldu. Bunun üzerine bir âyet indi.” İbni Mes'ud (radiyallahü anh) dan şöyle nakledilmiştir:

“Müslüman oluşumuz ile bu ayetle kınanmamız arasında ancak dört sene vardır.” İbni Ebû Bekir (radiyallahü anh) den şöyle nakledilmiştir:

“Bu âyet Ebû Bekir (radiyallahü anh)’in yanında okunmuştu. Yanında Yemame halkından bir topluluk vardı. Hıçkıra hıçkıra ağladılar. Ebû Bekir (radiyallahü anh) onlara baktı ve şöyle dedi:

- Biz de böyleydik sonunda kalpler katılaştı.”

Nafî ve Hafs'a göre (.....) şeklindedir. Diğerlerine göre ise (.....) şeklindedir.

(.....) manasınadır.

“Allah'ın zikri ve ondan inen gerçek...” sözüyle kast olunan Kur'ân'dır. Çünkü o hatırlatmayı ve öğüdü içermektedir. Ve o gökten inen gerçektir.

(.....) şeklinde (.....) ile okuyuş (.....) üzerine atıftır.

Vers'e göre, iltifat üzere (.....) iledir. İnanmalarından sonra onları kalplerinin katılaşması hususunda ehli kitaba benzemekten nehiy için olması da mümkündür. Bu da İsrâ'il oğulları ile şehvetleri arasına hak giriyordu. Tevrât'ı ve İncil'i işittiklerinde Allah'a (celle celâlühü) karşı huşu duyuyorlar, kalpleri yumuşuyordu. Zaman uzayınca kabalık ve katılık onlara hâkim oldu. İhtilafa düştüler ve yaptıkları tahrifatı ve diğer şeyleri yaptılar.

“... üzerlerinden uzun zaman... -yani ecel ya da zaman- geçti de -şehvetlere tabi olmak suretiyle- kalpleri katılaştı. Onlardan birçoğu yoldan çıkmış -fâsık- kimselerdir.” dinlerinden çıkmış, iki kitapta olanları terk etmiş kimselerdir.

Yani “Onlardan çok azı îman etmiş kimselerdir.” demektir.

17

Bilin ki Allah ölümünden sonra yeryüzünü canlandırıyor. Aklınız ersin diye âyetleri size açıkladık.

Denildi ki bu zikrin kalplere tesir ettiği ve onların yağmurun yeryüzünü dirilttiği (yeşerttiği) gibi diriliğine dair temsildir.

18

Sadaka veren erkeklere ve sadaka veren kâdirılara ve Allah'a güzel ödünç verenlere verdikleri kat kat arttırılır ve onlara şerefli bir mükâfat vardır.

Mekkelilere ve Ebû Amr'a göre (.....) da sadece (.....) şeddelidir. (.....) fiilinden ismi faildir. Onlar da Allah (celle celâlühü) ve Resûlü'nü (sallallahü aleyhi ve sellem) tasdik edenlerdir.

Yani mü'minlerdir.

Diğerlerine göre ise (.....) ve (.....) ın her ikisi de şeddelidir. (.....) fiilinden ismi faildir. (.....) a idğam edilmiştir.

(.....), şeklinde aslı üzere de okunmuştur.

(.....) cümlesi (.....) deki fiil manası üzerine atfedilmiştir. Çünkü (.....) manasıdır. İsmi fâil de fiil manasıdır. O da'sadaka verdiler'demektir. Sanki sadaka verenler, borç verenler denilmiştir. Karz-ı hasen (güzel bir ödünç) iyi bir malı sadaka olabilecek kişiye doğru bir niyetle seve seve vermektir.

Mekke ve Şam kırâat imâmılarına göre (.....) şeklindedir. Onlar için şerefli bir mükâfat yani cennet vardır.

19

Allah'a ve Peygamberine îman edenler, evet işte onlar Rabbleri yanında sözü özü doğru olanlar ve şehitlik mertebesine erenlerdir. Onların mükâfatları ve nurları vardır. İnkâr edip de âyetlerimizi yalanlayanlara gelince onlar da cehennem adamlarıdır.

Allah'a (celle celâlühü) ve Resûlü'ne (sallallahü aleyhi ve sellem) îman edenlerin Allah (celle celâlühü) katında Allah'ı (celle celâlühü) ve Resûlü'nü (sallallahü aleyhi ve sellem) tasdike koşan ve Allah (celle celâlühü) yolunda şehid olan siddıkların ve şehitler derecesinde olduğunu kastediyor. Onlar için şehitlerin ve siddıkların ecir ve nuru gibi ecir ve nur vardır.

(.....) kelimesinin mübteda (.....) cümlesinin de onun haberi olması mümkündür.

20

Bilin ki Dünya hayatı ancak bir oyun, eğlence, bir süs, aranızda bir öğünme ve daha çok mal ve evlat sâhibi olma isteğinden ibârettir. Tıpkı yağmurun bitirdiği ve ziraatçıların de hoşuna giden bir bitki önce yeşerir sonra

kurur da sen onun sapsarı olduğunu görürsün. Sonra da çerçöp olur. Ahrette ise çetin bir azap vardır. Yine orada Allah'ın mağfireti ve rızası vardır. Dünya hayatı aldatıcı bir seçilmeden başka bir şey değildir.

Bilin ki Dünya hayatı ancak çocukların oyunu gibi bir oyun, gençlerin eğlencesi gibi bir eğlence, kâdiraların süsü gibi bir süs, akranların birbirlerine karşı övünmesi gibi bir övünme ve mal ve akar sâhibinin mal ve evlat sâhibi olmakla övünme isteğinden ibârettir.

Yani tekasür mal ve evladın çok olduğu iddiasında bulunmaktır.

“... onun sapsarı olduğunu görürsün.” yeşilliğinden sonra da çerçöp olur ufalanır çerçöp olur. Dünyanın hâlini ve faydasının azlığıyla hızlı bir şekilde yok oluşunu yağmurun bitirdiği ota benzetti. O ot ayağa dikildi ve kuvvetlendi de Allah'ın (celle celâlühü) yağmur yağdırmak ve ot bitirmek suretiyle kendilerini rızıklarındığı nimetini inkâr eden kâfirler buna sevindiler. Bahçe sahiplerine ve iki bahçe (ortasından nehir geçen sağlı sollu iki bahçe) sahiplerine yapıldığı gibi inkârlarından dolayı cezâ olsun diye Allah (celle celâlühü) onlara musibet gönderdi de otlar kurudu, sarardı, çerçöp haline geldi.

Bahçe sahipleri “Kalem Sûresi” nde zikredilmektedir. Hasat zamanı fakirleri çağıran ve hasat edilen üründen sonra onlara da pay veren biri vardı. O öldükten sonra oğulları cimrilik etmişler ve fakirleri çağırmamışlardı. Sabah erkenden gizlice tarlaya gitmişler, ancak tarlaya musibet yağdırıldığını görmüşler, pişman olmuşlardı.

İki bahçe sâhibi de Kehf Sûresi'nde zikredilmektedir. Allah'ın (celle celâlühü) nimetini görüp şükretmeyen biri idi. Komşusuna karşı böbürleniyordu. Hatta eğer tekrar dirilme vuku bulursa Allah'ın (celle celâlühü) diğer komşusundan kendisine daha fazla vereceğini iddia ediyordu. Onun da bahçelerine musibet gönderildi. Denildi ki:

“Burada ki'kâfirler'sözünden maksat çiftCinlerdir. ('Kâfir'kelimesi'örtmek'manasınadır.) Çünkü onlar ekini yer altına gömerler, üzerlerini örterler.”

Kâfirler için ahrette şiddetli bir azap vardır. Mü'minler için de Allah'ın mağfireti ve nzası vardır. Şunu kastediyor:

“Dünya içindekiler ancak hakir görülecek işlerden ibârettir. Onlar da oyun, eğlence, süs, övünme, çokluk iddiasıdır. Âhret hayatı ise ancak büyük işlerden ibârettir. Onlar da şiddetli azap ve hamde layık Allah'tan (celle celâlühü) bağışlanma ve malıktır.”

(.....) deki (.....) haberden sonra haber olmak üzere mahallen merfûdur.

Yani Dünya hayatı yağmur gibidir demektir. Dünya Hayatı ona meyledenler ve ona güvenenler için aldatıcı bir geçinmeden ibârettir. Zünnun şöyle demiştir.

“Ey müritler topluluğu! Dünyayı istemeyin. Eğer onu isterseniz o zaman çok sevmeyin. Çünkü âhret azığı ondadır. İstirahat ise başka yeredir.”

21

Rabbinizden bir mağfirete Allah'a ve peygamberlerine inananlar için hazırlanmış olup genişliği gökle yerin genişliği kadar olan cennete koşuşun. İşte bu Allah'ın lütfü dur ki onu dilediğine verir. Allah büyük lütuf sâhibidir.

Dünyayı tahkir edip işini küçük gösterdikten ve ahret işini de büyük gösterdikten sonra kullarını bu ayetle, ondan vaat edilene nail olmaları için gayret göstermeye teşvik etmektedir. O vaat edilenler de şiddetli azaptan kurtaran mağfiret ve cennete girmek suretiyle gerçekleşen başarıdır.

“... koşuşun...” sâlih amellere koşuşun demektir. Denildi ki:

“Koşu meydanlarında yarışan yarışçılar gibi yarışın demektir.”

“.... genişliği gökle yerin genişliği kadar olan cennete koşuşun.” Suddi şöyle demiştir:

Yedi kat göğün ve yedi kat yerin eni kadar, uzunluk değil de genişlik zikredilir. Çünkü uzunluk ve genişliğe sahip olan her şeyin genişliği uzunluğundan daha azdır. Dolayısıyla da genişliği bu kadar büyük olunca uzunluğunun da ondan daha büyük olduğu bilinir. Ya da arz kelimesi ile uzunluk ye eni içine alan genişlik kast edilmiştir. Bu, “cennet dördüncü semada” diyen kişinin sözünü çürütmektedir. Çünkü göklerin birinde olan bir şey göklerin ve yerin genişliğinde olamaz.

Bu âyet, aynı zamanda, allah (celle celâlühü) ve peygamberlerine inanlar için hazırlanmış bu cennetin yaratılmış olduğuna delildir. İşte vaat edilen bu cennet ve mağfiret allah'ın (celle celâlühü) lütfudur ki onu dilediğine verir. Onlar da mü'minlerdir. Bunda allah'ın (celle celâlühü) lütfü olmadan hiç kimsenin cennete giremeyeceğine delil vardır. Daha sonra her vukuu buları şeyin allah'ın (celle celâlühü) kazası ve kaderi ile meydana geldiğini şu ayetle açıklamıştır:

22

Yeryüzünde vukuu buları ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki o yaratılmadan önce bir kitapta yazılmış olmasın. Şüphesiz ki bu Allah'a göre kolaydır.

Ekin ve meyvelere gelen afetler ve kuraklık gibi yeryüzünde vukuu buları hastalıklar, ağrılar, çocukların ölümü gibi sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki biz daha o musibetleri yaratmadan önce o levhi mahfuz'da yazılmış olmasın.

(.....) sözü mahallen mecrûrdur.

Yani “yeryüzünde sabit olan hiçbir musibet yoktur ki...” demektir.

(.....) mahallen mensûbtur, hâldir.

Yani “ancak, Levh-i Mahfûz'da yazılı olduğu hâlde isabet eder.” demektir. Şüphesiz bunun takdiri, kitaba yazılıp korunması, kullara zor gelse de allah'a (celle celâlühü) kolaydır. Daha sonra şu sözüyle bunun sebebinin ve bundaki hikmeti açıkladı.

23

Böylece elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve Allah'ın size verdiği nimetlerle şıarmayasınız. Çünkü Allah kendini beğenip böbürlenmiş kimseleri sevmez.

Böylece elinizden çıkan dünya ve konforuna yahut afiyet ve sıhate sizi azgınlığa sevk eden bir hüznle mahzun olmayasınız. Ve size verdiği şeylerle kibirli şımarık kimselerin şıarması gibi şıarmayasınız.

(.....) kavli (.....) dandır. Ebû amr'a göre (.....) kelimesindendir. (.....) şeklindedir.

Yani size geldi demektir. Şunu kast ediyor:

Her şeyin takdir edildiğini ve Allah (celle celâlühü) katında yazılı olduğunu bildiğinizde elinize geçiremediğiniz şeylere karşı üzüntünüz ve elinize geçirdiğiniz şeylere karşı da sevinciniz azalır. Çünkü elinde olanın kesin elinden çıkacağını bilen kişi o elinden çıktığında üzüntüsü büyük olmaz. Çünkü o nefsinin buna hazırlanmıştır. Aynı şekilde kim de kendisine bir hayrın ulaşacağını ve hiçbir durumda kendisini ıskalanayacağını bulursa ona nail olduğunda sevincini abartmaz. Kendisine isabet eden hayırdan dolayı herkes sevinir, kendisine isabet eden zarardan da herkes üzülür. Ancak sevinç şükür haline gelmeli, hüzn de sabır haline. Üzüntüden kötülen şey sabra ters düşen umutsuzluktur. Sevinçten kötülen de azdıran ve şükürden alıkoyan şımarıklıktır.

“Allah kendini beğenip böbürlenmiş kimseleri sevmez.” Çünkü dünyadan sahip olduğu bir paya, lezzete sevinen ve bunu nefsinde büyüten kişi kendini beğenir, bununla iftihar eder ve insanlara karşı büyüklük taslar.

24

Onlar cimrilik edip, insanlara da cimriliği emrederler. Kim yüz çevirirse şüphesiz ki Allah zengindir, hamda layıktır.

(.....) hafzedilmiş bir mübtedanın haberidir. Ya da (.....) den bedeldir. Sanki “cimrilik edenleri de sevmez” demiştir/ Kendilerine dünyadan mal ve menfaat verildiğinde azdıran şımarıklık ile şımaranları kast etmektedir. Onlar o malı sevdikleri için ve o mal onlar katında çok değerli olduğu için onu Allah'ın (celle celâlühü) emrettiği yerlere sarf etmezler ve onunla cimrilik ederler. Başkalannı da cimriliğe sevk ederler ve onları malları ellerinde tutmaya heveslendiler. Kim infak etmekten ya da Allah'ın (celle celâlühü) emir ve yasaklarından yüz çevirirse ve eline geçmeyen şeye üzülmek ve kendisine verilen şeyle şıarmak gibi yasakları şeyi yapmaya son vermezse, şüphesiz Allah (celle celâlühü) mahlûkatların tamamından müstağnidir. Ondan nasıl müstağni olamasın ki?

Allah (celle celâlühü) fiillerinde hamde layıktır.

Medine ve Şam kırâatma göre (.....) zamîri olmaksızın (.....) şeklindedir.

25

Andolsun ki biz elçilerimizi açık delillerle gönderdik ve insanların adaleti yerine getirmeleri için beraberlerinde kitabı ve nizamı indirdik. Biz demiri de indirdik. Ki onda büyük bir kuvvet ve insanlar için faydalar vardır. Bu Allah'ın dinine ve peygamberlerine görmeden yardım edenleri belirlemesi içindir. Şüphesiz ki Allah, kuvvetlidir, daima üstündür.

“Elçilerimizi ... gönderdik” demek,'melekleri peygamberlere gönderdik'demektir, “açık delillerle” , peygamberlerle, mu'cizelerle, “kitabı” vahyi. Denildi ki:

“Elçiler peygamberlerdir.”

Birincisi “onlarla birlikte” sözünden dolayı daha evladır. Çünkü kitap peygamberlere indirilmektedir. Rivâyet edildiğine göre mizam (teraziyi), Cebrâil (aleyhisselâm) mdirmiş ve onu Nûh (aleyhisselâm) a vermiştir. Ve O'na:

“Kavmine emret bununla tartınsınlar.” demiştir.

İnsanların adaleti yerine getirmeleri için, verirken ve alırken aralarında adaletle muamele etmeleri ve kimsenin kimseye zulmetmemesi için “Biz demiri de indirdik.” Denildi ki:

“Âdem (aleyhisselâm) cennetten indirildi ve onunla birlikte demirden olan beş şeyde indirildi. Örs, kerpeten, tokaç, balyoz ve iğne.”

Diğer bir rivâyete göre de “kürek ve çapa” da indirilmiştir.

Hasen'dan şöyle nakledilmiştir:

“Demiri indirdik'sözü'onu yarattık'manasınadır.”

“... onda büyük bir kuvvet ... vardır.” O da onunla savaşımdır. “... İnsanlar için faydalar vardır.” Onların yararı, yaşayıştan, sanayileri hususunda da faydaları vardır. Hiçbir sanat yoktur ki ondan demir bir alet olmasın, ya da demirle çalışmayan hiçbir sanat yoktur. Bu din düşmanlarına karşı mücadelede kılıç, mızrak ve sair silâhları kullanmak suretiyle Allah (celle celâlühü) ve Peygamberlerine içtenlikle yardım edenleri belirlemesi içindir. Zeccâc şöyle demiştir:

“Allah kendi yolunda Peygamberleri ile birlikte savaşanları belirlemesi içindir.” demektir.

“... görmeden... “onları (peygamberleri) görmeden.

“Şüphesiz Allah kuvvetlidir, -dininden yüz çevirenlerin kuvvet ve şiddetini kuvvetiyle defeder.- daima üstündür...” dinine yardım etmek İçin harekete geçenlere izzetiyle cesaret verir.

Bu üç şey (kitap, mizan ve demir) arasındaki münasebet şudur:

“Kitap, şerî'atın kanunu ve dini hükümlerin esasıdır. Menzile vardırarak ve güvenilecek sözleri açıklar. Hükümlerin ve hadlerin tamamını içerir. Adalet ve ihsanla emreder. Zulmetmek ve haddi aşmaktan men eder.

Adaletin tesisi ve zulümden sakınma, teamülün onunla gerçekleştiği, eşitliğin ve karşılıklı adaletin onunla hâsıl olduğu bir aletle olur. O da terazidir.

Bilinmektedir ki toplum, ilahi emirleri içeren kitaba tabi olmaları ve eşitliğin tesisi için konulmuş bir alete sahip olmaları gerekir. Ancak toplumun bunlara tabi olmalarının muhafazası kılıçla mümkündür. Ki o kılıç, inkâr ve inat eden ve topluluğun ittifakından el çeken kişiye karşı Allah'ın (celle celâlühü) hüccetidir. O da şiddetli kuvvet diye tanımlanan demirdir.”

26

Andolsun ki biz Nûh'u ve İbrâhîm'i gönderdik. Peygamberliği de kitabı da onların soyuna verdik. Onlardan kimi doğru yoldadır. İçlerinden birçoğu da yoldan çıkmışlardır.

Burada Nûh ve İbrâhîm (asm) özellikle zikredildiler. Çünkü o ikisi peygamberin (asm) babasıdır.

“... onların soyuna...” çocuklarına. “... kitabı...” “vahyi. İbni Abbâs (radıyallahü anh) den şöyle nakledilmiştir.

“Kalemleyazmayı da onların soyuna verdik demektir.” Nitekim (.....) denir.

“Onlardan kimi doğru yoldadır.” Onların soyundan ya da kendilerine elçiler gönderilenlerden kimi de doğru yoldadır.'Gönderme've'elçiler'kelimelerinin zikredilmesi bu manayı çıkarmaya delildir.

“Birçoğu da yoldan çıkmıştır.”

Yani itaattan dışarı çıkmıştır. Ağırlık yoldan çıkanlardır.

27

Sonra bunların izinden ardı ardına peygamberlerimizi gönderdik. Meryem oğlu İsa'yı da arkalannan gönderdik. Ona İncîl'i verdik ve ona uyanların yüreklerine bir şefkat ve merhamet koyduk. Uydurdukları ruhbanlığa gelince onu biz yazmadık. Fakat kendileri Allah rızasını kazanmak için yaptılar. Ama buna da gereği gibi uymadılar. Biz de onlardan îman edenlere mükâfatlarını verdik. İçlerinden çoğu da yoldan çıkmışlardır.

“... bunların izinden...” yani Nûh, İbrâhîm ve geçip giden diğer peygamberlerin (asm) izinden.

“... Şefkat...” sevgi ve yumuşaklık. “... merhamet...” kardeşlerine karşı güzel muamele, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in ashâbının vasfı konusunda:

“Aralarında merhametliler.” Feth, 29. buyurduğu gibi.

Ruhbanlık onların din hususunda fitneden kaçarak dağlarda inzivaya çekilmeleri ve kendilerini ibâdete adamalarıdır. Bu'Rehban'a nisbet eden fiildendir. Rehban da korkan demektir ve (.....) fiilindendir. (.....) den gelen (.....) gibi (.....) veznindendir. Mansup oluşu zahirin açıkladığı gizli bir fiildendir. Takdiri; “ruhbanlığı icat ettiler” şeklindedir.

Yani “Onu kendi nefislerinden uydurdular ve neşrettiler.”

“Onu onlara Biz yazmadık.”

Yani onu onlara farz kılmadık.

“Fakat kendileri Allah'ın rızasını kazanmak için yaptılar.” İstisna, istisnai munkatıdır.

Yani, “Lakin onlar onu Allah'ın rızasını kazanmak için uydurdular.” demektir.

“Ama buna da gereği gibi uymadılar.” nezredenin nezrine uymasının gerektiği gibi buna hakkıyla riayet etmediler. Çünkü o Allah'a (celle celâlühü) söz vennektir. Onun da bozulması helâl olmaz.

“... onlardan îman edenlere mükafatlarını verdik.” yani İsa (aleyhisselâm) a tabi olan şefkat ve merhamet sahiplerine ya da Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’e îman edenlere mükâfatlarını verdik demektir. Onlar da çoğu yoldan çıkmış kafirlerdir.

28

Ey îman edenler! Allah'tan korkun ve Peygamberine inanın ki O size Rahmetinden iki kat versin ve size ışığında yürüyeceğiniz bir nur lütfetsin, sizi bağışlasın. Allah çok bağışlayan ve merhamet edendir.

“Ey îman edenler” de hitap ehli kitabadır.

“Allah'tan korkun ve Peygamberi Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’e inan ki, -Allah size Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’e ve ondan öncekilere îman etmenizden dolayı- rahmetinden iki kat -pay- versin. - Kıyamet gününde kendisi ile- yürüyeceğiniz bir nur lütfetsin.”

Bu “Onların nurları, önlerinden ve sağlarından koşar.” âyetinde zikrolunan nurdur.

“... sizi bağışlasın.”

Yani günahlarınızı örtsün.

29

Böylece kitap ehli Allah'ın lütfundan hiçbir şey elde edemeyeceklerini bilsinler. Lütuf bütünüyle Allah'ın elindedir. Onu dilediğine verir. Allah büyük lütuf sâhibidir.

(.....) kavli (.....) manasınadır ve “bilsinler” demektir. Buradaki (.....) ziyade kılınmıştır.

“... kitap ehli “nden kasıt Müslüman olamayan kitap ehlidir.

(.....) daki (.....) kavli (.....) den hafifletilmiş tir. Aslı (.....) dir. Şunu kastediyor:

“Allah'ın (celle celâlühü) fazlından hiçbir şey elde edemeyecekler.

Yani Allah'ın (celle celâlühü) fazlından zikrolunan iki kat pay, nur ve mağfiretten hiçbir şeye nail olamayacaklar. Çünkü onlar Allah'ın Rasûlüne îman etmediler. Dolayısıyla da ondan öncekilere îman etmeleri kendilerine bir fayda vermedi. Ve asla kendilerine bir fazilet kazandırmadı.”

(.....) kavli (.....) üzerine atıftır. Lütuf bütünüyle Allah'ın (celle celâlühü) elindedir.

Yani onun mülkü ve tasarruf undadır. Onu kullarından dilediğine verir.

Allahu A'lem.

MÜCÂDELE SÛRESİ

Bu sûre medine'de nâzil olmuştur, 22 âyettir.

1

Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyetinde bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir. Allah sizin konuşmanızı işitir. Çünkü Allah, işitendir, bilendir.

(.....) kelimesi (.....) anlamındadır.'Seninle konuşarak tartışan'demektir. Bu şekilde de okunmuştur.

Tartışan Ubade'nin kardeşi Evs b. Samit'in kansı Havle binti Salebe'dir (rha). Kocası onu namaz kılariken gördü. Güzel bir kadındı. Selâm verdiğinde kocası ondan murat almak istedi. O kaçındı. Bunun üzerine kocası ona zihar yaptı. (Zihar bir adamın kansı, annesi, kayınvalide ve sütkardeşi gibi ebediyen mahremi olan bir kadının bakılması câiz olmayan bir yerine benzetmesidir. Mesela, “Sen bana ananın sırtı gibisin.” veya “karnı gibisin” demek zihardır.)

Bunun üzerine kadın Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e geldi ve şöyle dedi:

“Ben arzularıan genç bir kız olduğum hâlde, Evs beni nikahladı. Ne zamanki yaşlandım ona çocuklar doğurdum şimdi beni anası gibi kıldı.”

Rivâyet edildiğine göre o şöyle dedi:

- “Benim küçük çocuklarını var. Onları ona versem zayi olacaklar, kendime alsam aç kalacaklar.” Bunun üzerine Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem):

- “Senin hususunda yanımda hiçbir şey (çare) yok.” dedi. Rivâyete göre Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), ona (kadına):

- “Ona haram oldun.” dedi. Kadın:

- “Ya Rasûlellah talak zikretmedi. O, benim oğlumun babasıdır. Bana insanların en sevgilisidir” , dedi. Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem):

- “Ona haram oldun.” dedi. Kadın:

- “İhtiyacımı ve hüznümü Allah'a şikâyet ediyorum.” dedi.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) ona, her “Ona haram oldun.” dediğinde kadın kısık sesle şikâyet etti ve nihayet bu âyeti kerime nâzil oldu. Taberânî, Tefsîr, 14/2.

“Kocası hakkında...” onun durumu ve manası hakkında “Allah'a şikâyetinde bulunan... “Başına gelen çirkin şeyi izhar eden.

“... konuşmanızı...” yani; birbirinize karşı söz söylemenizi demektir.

(.....) fiili (.....) fiilindendir. O da “Bir şeye döndü, rücû etti.” manasına gelmektedir.

“Allah işitendir...” zorda kalanın şikâyetini işitir. “... görendir...” onun hâlini görendir.

İçinizden zihar yapanların kadınları onların anaları değildir. Onların anaları ancak kendilerini doğuran kâdirîlardır. Şüphesiz ki onlar çirkin ve yalan bir lâf söylüyorlar. Şüphesiz Allah affedici ve bağışlayıcıdır.

Âsıma göre (.....) şeklindedir.

Hicaz ve Basra kırâatına göre (.....) şeklindedir. Diğerlerine göre ise (.....) şeklindedir.

“... sizden...” sözünde Araplara azar vardır. Çünkü o, diğer milletlerin değil hassaten onların câhiliye halkının ye mini erindendir.

“...kadınlarına...” eşlerine. Mufaddal'a göre (.....) şeklindedir.

(.....) şekli Hicaz'a âit kullanılıştır.

(.....) ise Temîm Kabilesi'ne âit kullanılmıştır.

“Onların anaları ancak kendilerini doğuran kâdirîlardır.” Analar sözü ile hakiki anneleri kastetmektedir. Sütanneleri süt emzirme yoluyla hakiki annelere tabi olmuştur.

Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in eşleri de kendilerine karşı aşırı ihtiramdan DOlayı bu şekildedirler.

Eşlerine gelince, onlar analıktan en uzak olanlardır. İşte bu sebeple Allah (celle celâlühü): “Şüphesiz ki onlar çirkin ve yalan bir söz söylüyorlardır.” buyurmuştur.

“... çirkin söz...” yani onu hakikat ve şer'i hükümler çirkin görür. “... yalan...” haktan sapmış, tezvir.

“Şüphesiz Allah onların geçmişte yaptıklarını affedici, bağışlayıcıdır. “

Kâdirîlardan zihar ile ayrılmak isteyip de sonra sözlerinden dönenlerin kanlarıyla temas etmeden önce bir köleyi hürriyete kavuşturmaları gerekir, size öğütlenen budur. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

İlk âyette, onun dediği şeyin çirkin ve yalan olduğunu beyan etti. İkinci âyette ise zihann hükmünü açıkladı.

“... sözlerinden dönenler...” Burada, dönüş; başlarığıç için veya bozduğunu ıslah ve telafi için eski haline dönüştür. Allahu Teâlâ'nın:

“Aya da konaklar tayin ettik. Nihayet o eski urcuna (hurma salkımının sapına) benzer bir hale geldi.” Yasin, 39. âyeti birincisindendir.

“Ama siz bozgunculuk yapmaya dönerseniz, biz de (sizi cezâlarıdırmaya) döneriz.” İsrâ', 8. Âyeti de ikincisindendir.

(.....) fiili kendi başına müteaddi olur. “ona gittim” sözünde olduğu gibi.

(.....), (.....) ve (.....) harfi cerleri ile de müteaddi olur.

“Dünyaya geri gönderilselerdi yine men oldukları şeyi yapmaya dönerlerdi.” En'am, 28. âyetinde olduğu gibi.

“Sonra söylediklerinden dönenler.” de bundandır. Harfi cer ile müteaddi olmuştur.

Yani dediklerini bozmak için dönenler ya da muzafın harfi üzere . dediklerini telafi etmek için dönenler...” demektir.

Salebe'den şöyle nakledilmiştir:

“(bu da muzâfun harfî üzere) Nefislerine haram kıldıkları şeyi helâl kılmak için dönenler demektir.”

Şu kadar var ki o, (.....) ile

“... o dediği malı ve evladına biz varis olacağız.” Meryem, 80. âyetinde olduğu gibi sözü kendisi hakkında konuşuları şeyin konumuna indirerek zihar lafzıyla onların kendilerine haram kıldığı şeyi kast etmiştir. O da mal ve evlattır.

Âlimler bu dönüşün ne ile hasıl olacağı hususunda ihtilafa düşmüşlerdir. Bize göre ilişki kurmaya azimdir. Bu İbni Abbâs, Hasen ve Katâde'nin (r.ahm) görüşüdür.

Şâfiî'ye göre, kadım tutmaktır. O da ziharın ardından onu boşamamaktır.

“... karıyla temas etmeden önce...” sözündeki temas kadınıla ilişki kurmak suretiyle faydalanma ya da şehvetle dokunma ya da avret yerine şehvetle bakmadır. Size öğütlenen hüküm budur. Çünkü kefarete verilmesine dair hüküm cinayet işlendiğine delildir. Dolayısıyla tekrar zihara dönmeleri ve bu hususta Allah'ın (celle celâlühü) azâbından korkmaları için bu hükümle öğütlenmeleri vacip olmuştur.

Zihar; kişinin, karısına: “Sen bana anamın sırtı gibisin.” demesidir. “Sen” yerine ondan bir organ söylenirse onunla tamamı ifade edilmiş demektir. Ya da sırtı yerine ananın bakılması haram olan karın ve baldır gibi başka bir uzvu söylenirse ya da ana yerine nesep, süt, evlilik ya da ilişki kurmak yoluyla kendisi ile evlenilmesi haram olan kadınlardan bini zikredilirse, mesela; “Sen, bana süt, kız kardeşimin ya da nesep yoluyla halanın ya da oğlumun karısının ya da babamın karısının ya da karımın annesinin ya da karımın kızının sırtı gibisin.” derse zihar yapmış olur.

Zihar yapan kişi kefarete vermektan kaçınırsa kansı onu hâkime şikâyet eder. Hâkime düşen de onu kefarete vermeye zorlamak ve hapse atmaktır. Zihar kefareti dışındaki hiçbir kefarette zorlama ve hapis yoktur. Çünkü o kefareti vermemek ve kâdirîla ilişki kurmamakla, kadına zarar verir. Eğer kefarete vermeden önce temas ederlerse Allah'a (celle celâlühü) tevbe eder ve kefarete verinceye kadar da bir daha böyle bir şeyi tekrarlamaz.

Eğer kölenin bir kısmını azad etse sonra temasta bulunsa Ebû Hanîfe'ye (rahmetüllahi aleyh) göre yeniden azad etmelidir.

4

Buna imkân bulamayan kimse temas etmeden önce aralıksız iki ay oruç tutsun. Buna da gücü yetmeyen altmış fakiri doyurur. Bu hafifletme Allah ve Resûlüne inanmanızdan dolayıdır. Bunlar Allah'ın hükümleridir. Kâfirler için acı bir azap vardır.

Köle azadına imkânı bulunmayan kimse temas etmeden önce kesintisiz iki ay boyunca oruç tutmalıdır. Oruç tutmaya da imkânı bulunmayan kimse altmış fakiri doyurmalıdır. Her fakire buğdaydan olursa yanın sa', arpa ve hurmadan olursa bir sa' verilir. (1 sa': 2.917 kilo gramdır.) Bunu temastan önce yapması gerekir.

Ancak yemek yedirme arasında yani bir kısmını yedirmiş, bir kısmını yedirmemiş olduğu bir zamanda ilişkide bulunursa baştan almaz.

Ahkâmıla ilgili bu açıklama ve öğretme Allah (celle celâlühü) ve Resûlünü tasdik etmeniz içindir. Allah'ın (celle celâlühü) zihar ve diğer hususlarda teşri buyurduğu kurallara inanmanız ve onlarla amel etmeniz içindir. Zihar ve kefareti hakkında belirttiğimiz hükümler Allah'ın (celle celâlühü) çiğnenmesi mümkün olmayan hükümleridir. Onlara tabi olamayan kâfirler için elem verici bir azap vardır.

5

Allah ve Resûlüne karşı gelenler kendilerinden öncekilerin alçalttığı gibi alçaltılacaktır. Biz apaçık âyetler indirmişizdir. Kâfirler için küçük düşürücü bir azap vardır.

Allah (celle celâlühü) ve Resûlüne (sallallahü aleyhi ve sellem) düşmanlık besleyip muhalefet edenler kendilerinden önceki peygamber düşmanlarının zelil kılınıp helâk edildikleri gibi zelil kılınıp helâk edileceklerdir. Biz peygamberin doğru sözlülüğüne ve getirdiğinin doğruluğuna delalet eden apaçık âyetler indirdik. Bu âyetlerde kâfirler için onların şerefini ve büyüklüğünü alıp götüren küçük düşürücü bir azap vardır.

6

O gün Allah onların hepsini diriltecek ve yaptıklarını kendilerine haber verecektir. Onlar ise unutmuşlardır. Allah her şeye şâhittir.

(.....),(.....) kelimesi ile ya da günün büyüklüğünü ifade eden için, gizli (.....) hatırla'kelimesi ile mensûbtur.

Hepsinin tamamını diriltir. Onların hiçbirini dirilmemiş bırakılmaz. Ya da “Allah (celle celâlühü) onları tek bir hâlde toplu olarak diriltir.” demektir. Onları utandırmak, azarlamak ve durumlarını cümle âleme göstermek için yaptıklarını kendilerine haber verecektir. Şâhitler huzurunda maruz kaldıkları aşağılık durumdan dolayı tezce cehenneme atılmayı arzularlar.

“Allah onları bir bir saymıştır.” Allah (celle celâlühü) yaptıkları işlerin sayısını bile bilmektedir. Onlardan hiçbir şey ona gizli kalmamıştır. “Onlar ise onu unuttular.” Çünkü onlar günah işlediklerinde onu hafife aldılar, küçümsediler. Ancak büyük işler unutulmaz

“Allah her şeye şâhittir.” Ona hiçbir şey gizli kalmaz.

7

Göklerde ve yerde olanları Allah'ın bildiğini görmüyor musunuz? Üç kişinin gizli konuştuğu yerde dördüncüsü mutlaka O'dur. Beşinin gizli konuştuğu yerde altıncısı mutlaka O'dur. Bunlardan az veya çok olsun nerede bulunursa bulunsunlar mutlaka O, onlarla beraberdir. Sonra kıyamet günü onlara yaptıklarını haber verecektir. Şüphesiz Allah her şeyi bilendir.

(.....) tam fiil olan (.....) dendir. Vaki olmaz demektir. (.....) fısıldaşmak demektir. Üç kişiye izafe olunmuştur.

Yani üç kişi fısıldaşmaz ki dördüncüsü O, yani Allah (celle celâlühü) olmasın.

“Bunlardan en az ya da en çok olanlar.” daha az veya daha çokH, olsunlar. O (celle celâlühü) onlarla beraberdir. Fısıldaştıkları şeyi bilir. İçinde bulun- -dukları O'na (celle celâlühü) gizli kalmaz. Allahu Teâlâ mekândan münezzehtir. Üç veya beş sayıları özellikle zikredilmiştir. Çünkü bu âyet münâfıklar hakkında inmiştir. Onlar bu sayı üzere mü'minleri kızdırmak için gizlice toplarıyorlardı. Denildi ki:

“Onlardan üçü veya beşi veya onlardan daha azı veya daha çoğu gizli gizli konuşmaz ki Allah (celle celâlühü) onlarla birlikte olmasın ve onların dediklerini işitmesinler.” demektir. Normalde gizli gizli konuşan kişiler görüş ve tecrübe sâhibi kişilerdir. Onların sayısı iki veya beşe, altıya ve halin gerektirdiği sayıya kadar daha yukansıdır. Allahu Teâlâ üçü veya beşi zikretti. Ve bunlardan daha az dedi. Bu da ikiye ve dörde delalet eder.

“Sonra kıyamet günü onların yaptıklarını haber verecektir.” Dolayısıyla onları ona göre cezâlarıdıracaktır.

8

Gizli konuşmaktan men edildikten sonra yine men edildikleri şeyi yapmaya kalkışarak günah, düşmanlık ve peygambere karşı gelmek hususunda gizlice konuşulanları görmedi mi? Onlar sana geldikleri zaman sem Allah'ın selâmladığı bir tarzda selâmlıyor. Kendi içlerinden de: “Bu söylediklerimiz yüzünden Allah'ın bize azap etmesi gerekmez miydi?” derler. Cehennem onlara yeter. Oraya gireceklerdir. Ne kötü dönüş yeridir orası!

Yahûdîler ve münâfıklar birbirleri ile fısıldaşıyorlardı. Mü'minleri gördüklerinde de onları kızdırmak için ve fısıldaşmak ve kaş göz hareketi yapmak suretiyle onlara gazilerinin yenildiğini ve akrabalarının öldürüldüğünü ima etmek için birbirlerine karşı kaş göz hareketi yapıyorlardı. Resullulah (sallallahü aleyhi ve sellem) onları bundan men etti. Ama onlar bunu tekrarladılar. Onların fısıldaşması, günah, mü'minlere karşı düşmanlık ve Peygambere karşı isyan ve muhalefeti içeren tavsiyelerden ibâretti.

(.....) Hamza'ya göre (.....) şeklinde okunur ki bu da (.....) ile aynı manadadır.

“Onlar sana geldikleri zaman seni Allah'ın selâmladığı bir tarzda selâmlıyorlar.” şunu kast ediyor Onlar, Seni selâmlamada, “Ey Resûlüm Muhammed! Sam (ölüm) sana diyorlar.” Sam ölüm demektir. Hâlbuki Allahü teâlâ:

“Selâm onun seçtiği kullarına.” Neml, 59. “Ey Resul!” Enfal, 64; 65; 70; Tevbe, 73; Ahzâb, 1; 28; 50; 59; Mümtehinne, 12; Talak, 1; Tahrîm, 1; 9. “Ey Nebi!” şeklinde buyurmaktadır.

“Kendi içlerinde de,'Bu söylediklerimiz yüzünden Allah'ın bize azap etmesi gerekmez miydi? derler/”

Yani kendi aralarında eğer o peygamber olsaydı Allah (celle celâlühü) ona dediklerimiz yüzünden bize azap ederdi derler. Buna karşı Allahu Teâlâ da şöyle buyurmuştur:

“Azap olarak cehennem onlara yeter.”

(.....) hâldir.

Yani oraya gideceklerdir demektir.

“Ne kötü dönüş yeridir orası.” Ne kötü dönüş yeridir cehennem.

9

Ey îman edenler! Aranızda gizli konuşacağınız zaman günahı, düşmanlığı, peygambere karşı gelmeyi fısıldamayın. İyilik ve takvayı konuşun. Huzurunda toplanacağınız Allah'tan korkun.

“Ey îman edenler!” Ey dilleriyle îman edenler'demektir. Buradaki hitap münâfıklardır. Zahirî mü'minlere hitaptır.

“Aranızda gizli konuşacağınız zaman günahı, düşmanlığı, peygambere karşı gelmeyi fısıldamayın.”

Yani aranızda gizlice konuştuğunuzda aralarında kötülüğü fısıldaşan Yahûdî ve münâfıklara benzemeyin, onlar gibi olmayın demektir. İyilik ve takvayı fısıldayın. Farzların edası, ibâdetler ve günahların terkini fısıldasın. Hesap için huzuruna toplanacağınız Allah'tan (celle celâlühü) korkun. Zira o sizi iyi ya da kötü fısıldaştığımız şeylerle mükâfatlandıracak ya da cezâlandıracaktır.

10

Gizli konuşmalar şeytandandır. Bu îman edenleri üzme içindir. Halbuki (şeytan,) Allah'ın izni olmadıkça mü'minlere hiçbir zarar veremez, mü'minler Allah dayanıp güvensinler.

“Gizli konuşmalar şeytandandır. “Günah ve düşmanlık içeren gizli konuşmalar şeytanın süslü göstermesindendir. Bu inanları üzme içindir. Şeytan inananları üzme için insanları bu yola sevk eder.

Nafi'ye göre (.....) şeklinde (.....) harfinin ötresi iledir.

“Halbuki (şeytan,) Allah'ın izni olmadıkça mü'minlere hiçbir zarar veremez.” Şeytan ya da hüznü, Allah'ın (celle celâlühü) bilgisi ve hükmü ve takdiri olmadıkça mü'minlere hiçbir zara veremez. “Mü'minler Allah'a dayanıp güvensinler” , yani işlerini Allah'a (celle celâlühü) havale etsinler ve şeytandan ona sığınsınlar.

11

Ey îman edenler! Size, “Meclislerde yer açın” denilince yer açın ki Allah da size genişlik versin. Size kalkın denilince de kalkın ki Allah sizden inananları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

“Size, mecliste yer açın denince...” orada genişlik gösterin.

Âsım ve Naff'ye göre (.....) şeklindedir. Kast olunan Resuluilah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in meclisidir. Sahâbeyi Kiram ona yakın olmak ve onun sözünü duymak için hırsla yarışıyorlar ve orada izdihama yol açıyorlardı. Denildi ki:

“...savaş mevzilerine...” Al-i İmran, 121. âyetinde olduğu gibi muharebe yeridir. Gazilerin toplandıkları yerdir.

Mukâtîle göre: “Cuma namazlarında yer açın.” demektir. Yer açın, genişlik verin ki Allah (celle celâlühü) da size genişlik versin ibâresi mutlaktır. Yer, rızık, başkanlık kabir ve sair insanların genişlik aradığı bütün hususları içermektedir. Kalkın denilince kalkın, gelenlere genişlik olsun. Ya da Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in meclisinde kalkmakla emrolunduğunuzda kalkın. Ya da namaza, cihada, hayır işlere kalkın demektir.

Hammad hariç, Medine ve Şam kırâat imâmları ile Âsım'a göre (.....) şeklindedir. Allah (celle celâlühü) sizden inanları ve kendilerine hassaten ilim verilen âlimleri, kendi emirlerine ve Rasûlû'n emirlerine tabı olmaları sebebi ile derecelerini yükseltsin.

Dereceler hususunda da iki söz vardır. Biri dünyada mertebe ve şeref hususundadır. Diğeri de ahrettedir. İbni Mesud'un (radiyallahü anh) bu âyeti okuduğunda şöyle dediği nakledilmiştir:

“Ey insanlar! Bu âyeti iyi anlayın ki bu sizi ilme heveslendirsın.” Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

“Âlimin, âbide karşı üstünlüğü, dolunayın diğer yıldızlara karşı üstünlüğü gibidir.” Ebû Dâvud, 3641; Tirmizî, 2683; İbni Mâce, 223; İbni Hanbel, 5/196. “Âlimin bir günlük ibâdeti Âbidin 40yıllık ibâdetine eş değerdir.” Yine şu hadis rivâyet edilmiştir.

“Kıyamet gününde üç kişi şefâat eder. Peygamberler, sonra âlimler, sonra şehitler.” İbni Mâce, 4313.

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in şahadeti ile öğreniyoruz ki peygamberlik ve şehitlik arasındaki mertebe ne kadar büyük. İbni Abbâs (radiyallahü anh) dan şöyle nakledilmiştir.

“Süleyman (aleyhisselâm) ilim, mal ve saltanat arasında muhayyer bırakıldı da o ilmi seçti. Bunun üzerine, ona ilimle birlikte mal ve saltanat da verildi.” Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

“Allah, İbrâhîm'e şöyle vahyetti.'Ey İbrâhîm! Ben bilenim ve her bileni severim.'“Hâşiyetü'3-Keşşaf, 4/493. Hikmet ehli birinin şöyle dediği nakledilmiştir:

“Keşke bilseydim ilim öğrenenin kaybettiği şey nedir, ilim öğrenmeyen birinin kaybettiği şey nedir?” Zübeyir'den şöyle nakledilmiştir:

“İlim erkektir, onu ancak erkek adamlar sever. İlimler çeşit çeşittir. Onların en şerefli en şerefli olduğu bilinenlerdir.”

12

Ey îman edenler! Peygamber ile gizli bir şey konuşacağınız zaman hu konuşmanızdan önce bir sadaka veriniz. Bu sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Şayet bir şey bulamazsanız artık Allah bağışlayan, merhamet edendir.

“Peygamber ile gizli bir şey konuşacağınız zaman...” onunla gizli bir şey konuşmak istediğinizde. (.....) (Gizli konuşmanızın iki eli arasında)

Yani; gizli konuşmanızdan önce, demektir. Bu, iki eli olan bir kişiden istiâre kılınmıştır. Ömer (radiyallahü anh)'in sözünde olduğu gibi:

“Araplara verilen en faziletli şeylerden biri de şiirdir. Kişi ihtiyacı önünde onu arz eder.” Bununla ihtiyacının arz etmeden önce onu arz eder manasını kastetmektedir.

“Onunla kerim olandan iyilik istenir ve onunla kötüler larıetlenir.” Gizli konuşmadan önce sadaka vermeniz sizin için dininiz hususunda daha hayırlı ve daha temizdir. Çünkü sadaka temizliktir. Şayet tasadduk edecek bir şey bulamazsanız artık Allah (celle celâlühü) sadaka vermeksizin yapacağınız gizli konuşmalara ruhsat hususunda bağışlayan ve merhamet edendir. Denildi ki:

“Bu (hüküm), ancak gündüzün bir anında sürdü. Sonra neshedildi.” Ali (radıyallahü anh) şöyle dedi:

“Bu, Allah'ın kitabındaki bir ayettir. Benden önce onunla kimse amel etmedi, benden sonra da kimse amel etmeyecektir. Bir dinarım vardı. Onu (on dirheme) bozdurdum. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ile gizli konuşacağım zaman bir dirhem sadaka verdim. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’e on mesele sordum. O da bana cevap verdi. Şöyle dedim:

- Ya Resûlullah vefa nedir?

- “Allah'ı birlemek ve Allah'tan başka ilâh olmadığına şahadet etmektir.” buyurdu.

- Fesat nedir? diye sordum.

- “Allah'ı inkâr etmek ve ona ortak koşmaktır.” buyurdu.

- Hak nedir? diye sordum.

- “İslam, Kur'ân ve sana intikal ettiğinde velayettir (mal, mülk ya da kişiler üzerinde tasarruf ve yetki sâhibi olmaktır.)” buyurdu.

- Ustalık nedir? diye sordum.

- “Hile yapmayı terktir.” buyurdu.

- Yüce olan nedir? diye sordum.

- “Allah ve Rasûlü'ne itâat etmektir.” buyurdu. -Allahu Teâlâ'ya nasıl dua edeyim? diye sordum.

- “Doğruluk veyakinle” buyurdu. -Allah'tan ne isteyeyim? diye sordum.

- “Afıyet iste.” buyurdu.

-Nefsimi kurtarmak için ne yapayım? diye sordum.

- “Helâl ye, doğru söz söyle.” buyurdu.

- Sevinç nedir? diye sordum.

- “Cennettir.” buyurdu.

- Rahat nedir? diye sordum.

- “Allah'a kavuşmaktır.” buyurdu. Bunları sorduktan sonra bu âyetin neshi nâzil oldu.” İbni Hacer: “Bunun aslını bulamadım.” demiştir. Bkz. Hâşiyetti'l-Keşaf, 4/494.

“Gizli bir şey konuşmanızdan önce sadaka vermekten korktunuz da mı yerine getirmediğiniz?” İçinde istemediğiniz infak işi olduğundan dolayı mı sadaka vermekten korktunuz da o emredildiğiniz şeyi yapmadınız ve bu size ağır geldi.

“Allah sizi affetti.”

Yani; sizden hafıfletti ve tevbelerden günahın cezâsını kaldırdığı gibi sizden de gizli konuşmadan önce sadaka vermeyi terk etmenin cezâsını kaldırdı.

“Namaz kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Rasûlü'ne itâat edin.”

Yani; Namaz, zekât ve sair ibâdetler hususunda tefrite düşmeyin.

“Allah yaptıklarınızdan haberi olandır.” Bu, vaad ve tehdittir.

14

Allah'ın kendilerine gazap ettiği bir topluluğu dost edinenleri görmedin mi? Onlar ne sizdendirler, ne de onlardan. Bilerek yalan yere yemin ediyorlar.

Münâfıklar, Yahûdîleri, onlar, Allahu Teâlâ'nın:

“Allah kimlere lânet ve gazap etmiş, kimlerden maymunlar, domuzlar ve şeytana tapanlar yapmışsa, işte onlar mevkice daha fena olanlardır.” Mâide, 60. âyetinde buyurduğu kendilerine gazap edilenler olduğu hâlde dost ediniyorlar ve mu'minlerin sırlarını onlara taşıyorlardı. Ey Müslümanlar! Onlar:

“Arada yalpalayıp dururlar. Ne bunlara (bağlanırlar) ne de onlara” Nisa, 143. âyetinde buyrulduğu gibi, ne sizdendirler, ne de Yahûdîlerden.

“Bilerek yalan yere yemin ediyorlar.”

Yani; kendilerinin yalancı münâfıklar olduklarını bile bile'Vallahi biz Müslüman'ız, münâfık değiliz, “diyorlar.

15

Allah onlara çetin bir azap hazırlamıştır. Gerçekten onların yaptıkları şey çok kötüdür!

Allah (celle celâlühü) onlara çetin bir azap, yani; büyük bir azap çeşidi hazırlamıştır.

“Onların yaptıkları şey ne kötüdür.”

Yani; onlar geçmiş zamanda kötü işleri yapmada ısrar ediyorlardı. Ya da bu söz, âhirette onlara denilen şeyin hikâyesidir.

16

Onlar yeminlerini kalkan yapıp Allah'ın yolundan alıkoydular. İşte onlara küçük düşürücü bir azap vardır.

Yalancı yeminlerini, mallarını ve canlarını korumak için kalkan yapıp güven ve selâmet içinde oldukları bir zamanda insanları Allah'a (celle celâlühü) itâat ve îmandan alıkoydular.

“İşte onlara küçük düşürücü bir azap vardır.”

“İnkâr edip Allah yoluna engel olan kimselerin, bozgunculuklarından dolayı, azaplarının üzerine azap katınıştır,M 69 Âyetinde olduğu gibi inkârlarından ve engel olmalarından ötürü Allah (celle celâlühü) onlara alçaltıcı azâbı vaad etmiştir.

17

Onların malları da, oğulları da Allah'a karşı kendilerine bir fayda vermez. Onlar cehennem ehlidirler. Orada ebedî kalacaklardır.

“Allah'a karşı” Allah'ın (celle celâlühü) azâbına karşı, “şey” az bir fayda.

18

Allah onların hepsini yeniden dirilteceği gün, dünyada size yemin ettikleri gibi O'na da yemin ederler. Kendilerinin bir şey üzerinde olduklarını sanırlar. İyi bilin ki onlar, gerçekten yalancıdırlar.

“O'na da yemin ederler.”

Yani; Âhirette, dünyada iken ihlâs sâhibi olduklarına ve münâfık olmadıklarına dair Allah'a (celle celâlühü) yemin ederler.

“Size yemin ettikleri gibi” bunun üzerine dünyada yemin ettikleri gibi.

“Kendilerinin bir şey üzerinde olduklarını sanırlar.”

Yani; dünyada yalan yere yemin etmelerinin kendilerine fayda vereceğini sanırlar. Ya da yalan yeminlerinin orada kendilerine fayda verdiği gibi burada da fayda vereceğini sanırlar, demektir.

“İyi bilin ki onlar gerçekten yalancıdır.” Onların o husustaki hâli, dünyada da âhirette de müsavidir.

19

Şeytan onları istila etmiş, onlara Allah'ı anmayı unutturmuştur. İşte onlar şeytanın taraftarıdırlar. İyi bilin ki şeytanın taraftarları mutlaka kaybedenlerdir.

Şeytan onları istila etmiş, hükmü altına almıştır. Onlara Allah'ı (celle celâlühü) anmayı unutturmuştur. Şah Kirmanî şöyle demiştir:

“Şeytanın, kulu istila etmesinin alâmeti, onu -yiyecek, içecek ve giyecek yönüyle- dış görünüşünü güzelleştirmekle meşgul etmesidir. Kalbini, Allah'ın (celle celâlühü) âyetlerini ve nimetlerini düşünmekten, onların şükrünü edadan uzaklaştırmasıdır. Dilini, Rabbinin zikrinden ayırarak yalanla, gıybetle ve bühtanla donatmasıdır. Beynini, düşünceden ve murakabeden uzaklaştırıp, dünya işleriyle ve dünyalık toplamakla meşgul etmesidir.”

“İşte onlar şeytanın taraftarıdırlar.” Onun askerleridirler.

20

Allah'a ve Peygamberine düşman olanlar, İşte onlar en bayağılar arasındadırlar.

Onlar, Allahu Teâlâ'nın yarattığı en zelil kişiler cümlesindendir. Onlardan daha zelil hiç kimseyi göremezsin.

21

Allah “Elbette ben ve elçilerim galip geleceğiz.” diye yazmıştır. Şüphesiz Allah güçlüdür, galiptir.

Allah (celle celâlühü), Levh-i Mahfûz'da:

“Elbette ben ve elçilerim -kesin delil ve kılıçla ya da ikisinden biriyle- galip geleceğiz.” diye yazmıştır.

“Şüphesiz Allah güçlüdür.” Dilediği şeyi yapmak O'na imkânsız gelmez. “... galiptir.” Yenendir, yenilen değil.

22

Allah ve âhîret gününe inanan bir toplumun -babaları, oğulları, kardeşleri yahut akrabaları da olsa- Allah'a ve Rasûlü'ne düşman olanlarla dostluk ettiğini göremezsin. İşte onların kalbine Allah, îmanı yazmış ve katından bir ruh ile onları desteklemiştir. Onları içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokacak, orada ebedî kalacaklardır.

Allah onlardan râzı olmuş, onlar da Allah'tan hoşnut olmuşlardır. İşte onlar, hizbullah Allah taraftarıdır. İyi bilin ki Allah taraftarları, şüphesiz kurtuluşa erenlerdir.

(.....) nun ikinci mefulüdür. Veya hâldir. Veya (.....) in sıfatıdır. (.....) buna tesafüf edemezsin, karşılaşılamazsın, manasınadır.

“Allah'a ve Rasûlü'ne düşman olanlarla...” O'na (celle celâlühü) (ve Rasûlü'ne (sallallahü aleyhi ve sellem)) muhalefet edip düşmanlık yapanlarla.

Yani; “İnanan bir toplumu, müşriklerle dostluk kurduğuna tesadüf etmen imkânsız olan şeylerdendir” , demektir. Kastolunan;

“Hakkı, Allah düşmanlarıyla beraber olmaktan men hususunda, onlardan uzaklaşma hususunda ve onlara karışıp onlarla birlikte yaşamaktan sakınma hususunda aşırıya kaçmaksızın sakınmak olduğu hâlde bunun olması uygun değildir.”

“Babaları, oğulları, kardeşleri yahut akrabaları da olsa.” sözüyle ve “İşte onların kalbine Allah îmanı yazmış yani; onu, onların kalplerinde sabit kılmış ve katından bir ruh ile onları desteklemiştir.” sözüyle ve de “İşte onlar şeytanın taraftarıdır” sözüne mukabil “İşte onlar, Allah'tan yana olanlardır.” sözüyle bu manayı te'kid etmiş ve kuvvetlendirmiştir.

“Katından bir ruh ile onları desteklemiştir.”

Yani; içinde kendileri için hayat olan, indirdiği kitapla onları desteklemiştir.

(.....) deki zamîrin îmana âit olması mümkündür.

Yani; kalpler onunla hayat bulduğu için haddi zatında ruh olduğu manası üzere imani bir ruh ile demektir. Süfyanı Sevri'nin şöyle dediği nakledilmiştir:

“Onlar, onun, sultanla oturup kalkan kişiler hakkında indiğini kabul ediyorlardı.”

AbdulAzîz b. Übey Revva'dan, Halîfe MansûrTa karşılaştığı, onu tanıdığında da ondan kaçtığı ve bu âyeti okuduğu nakledilmiştir. Sehl b. Abdullah Tusteri şöyle demiştir:

“Kim imanını düzeltir ve ihlâs ile Allah'ı (celle celâlühü) birlerse, şüphesiz ki o hiçbir bid'atçı ile ünsiyet edemez, onunla birlikte oturamaz ve nefsinden ona karşı bir düşmanlık izhar eder. Kim bid'atçı birine yağcılık ederse Allah (celle celâlühü) ondan sünneti seniyyenin tatlılığını çeker alır. Kim dünya ikbalini ya da zenginliğini talep ederek bid'atçı birine kâtılırsa Allah (celle celâlühü) onu bu ikballe zelil kılar ve onu bu zenginlikle fakirleştirir. Ve kim bid'atçı biriyle oturup gülerse, Allah (celle celâlühü) iman nurunu onun kalbinden söküp atar. Kim de (bu dediklerimize) inanmazsa tecrübe etsin,”

“Allah onlardan râzı olmuştur.” Halisane bir şekilde Allah'ı (celle celâlühü) birlemeleri ve ona itâat etmeleri sebebiyle Allah (celle celâlühü) onlardan râzı olmuştur.

“Onlar da, O'ndan hoşnut olmuşlardır.” Âhirette büyük sevap vermesi sebebiyle, ya da dünyada onlar üzerindeki kazası sebebiyle Allah'tan (celle celâlühü) râzı olmuşlardır.

“İşte onlar Allah'tan taraftarıdır.” Onlar hakkın yardımcıları ve hakkın davetCinleridir.

“İyi bilin ki Allah taraftarları, şüphesiz kurtuluşa erenlerdir.” Onlar Naim cennetlerinde bâkî kalanlar, her sevilen şeyi kazananlar ve her korkuları şeyden de emin olanlardır.

HAŞR SÛRESİ

Bu sûre Medine'de nâzil olmuştur, 24 âyettir.

1

Göklerde ve yerde olanların hepsi Allah'ı tesbih etmektedir. O, üstündür, hikmet sâhibidir.

Rivâyet edildiğine göre bu sûre tamamıyla Nadir oğulları hakkında nâzil olmuştur. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Medine'ye hicret ettiğinde Nadir oğulları ile tarafsız kalmaları esasına göre bir anlaşma yapılmıştı. Bedir günü Müslümanlar galip gelince:

“Tevrât'ta vasfı yazılı olan hak peygamber budur.” dediler. Uhûd günü Müslümanlar hezimete uğrayınca da şüpheye düştüler ve anlaşmayı bozdular. Reisleri Ka'b b. Eşref, kırk süvari ile birlikte Mekke'ye gitti ve Kâ'be'nin yanında Ebû Süfyan'la anlaşma yaptı. Bunun üzerine Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), Muhammed b. Mesleme Ensari'ye onu öldürmesini emretti. O da bir hile ile Ka'bi öldürdü.

Daha sonra Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bir kıta asker ile gidip onları yirmi bir gün muhasara etti ve hurma ağaçlarının kesilmesini emretti. Allahü teâlâ onların kalbine korku verdiğinde de banş yapmak istediler. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) onlarla, ancak her üç evin diledikleri kadar eşyasını tek bir deveye yükleyip gidebilecekleri şartı üzere anlaştı. Böylece onlar, Şam'a, Eriha'-ya ve Ezreat'a sürüldüler.

2

Ehli kitaptan inkâr edenleri ilk sürgünde yurtlarından çıkaran O'dur. Siz onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da kalelerinin kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah'ın azâbı, onlara beklemedikleri yerden geliverdi. O, yüreklerinde korku oluşturdu. Öyle ki evlerini hem kendi elleriyle, hem de mü'minlerin elleriyle harap ediyorlardı. Ey akıl sahipleri! İbret alın.

“Ehli kitaptan inkâr edenleri...” Nadiroğulları Yahûdîlerini kastediyor. “... yurtlarından...” Medine'deki yurtlarından.

(.....) deki (.....) ye taallûk etmektedir. Bu:

“Ah keşke ben hâli hayatımda (iyi isler yapıp) gönderseydim, der.” Fecr, 24. âyetindeki ve senin (.....) ona şu vakitte geldim'sözündeki (.....) gibidir.

Yani; inkâr edenleri ilk sürgünde çıkaran O'dur (celle celâlühü). İlk sürgünün manası; bunun, onların Şam'a ilk sürgünleri olmasıdır. Onlar, asla sürgün görmemiş bir Yahûdî kabilesiydi. Ve onlar Arap Yarımadası'ndan Şam'a sürülen ilk kitap ehli kimselerdi.

Ya da bu, onların ilk sürgünüydü. Son sürgünleri de Ömer (radiyallahü anh)'in onları Hayber'den Şam'a sürmesidir. Ya da son sürgünleri kıyamet günü haşredilmeleridir. İbni Abbâs (radiyallahü anh) şöyle demiştir:

“Kim sürgün yerinin Şam'da olduğunda şüphe ederse hu âyeti okusun, 'Onların ki ilk sürgünüdür. Diğer insanların ki ise ikinci sürgünüdür'. “Nitekim Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), onlar Medine'den çıktıklarında şöyle buyurmuştur:

“Gidin. Zira siz ilk sürgünsünüz. Biz de peşinizdeyiz.” Katâde şöyle demiştir:

“Âhir zaman olunca doğu tarafından bir ateş gelir, insanları Şam topraklarına sürer. Ve kıyamet orada üzerlerine kopar.” Denildi ki:

“Bunun manası; onlarla savaşmak üzere ilk toplanmada onları memleketlerinden çıkardı, demektir. Çünkü O, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in onlarla yaptığı ilk savaştır.”

Cesaretli oldukları, güçlü ordulara ve sağlam kalelere sahip olduktan, sayıca çok oldukları ve çokça hazırlık yaptıktan için onların çıkacaklarını sanmamıştınız. “Onlar da kalelerinin kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmıştı.”

Yani; onlar da kalelerinin kendilerini Allah'ın şiddetli azâbından koruyacağını sanmışlardı.

Bu (manadaki) tertip ile (âyetle) geldiği şekil arasındaki fark şudur:

Haberin müptedadan önce getirilmesi, onların, kalelerinin onları koruyacağına dair aşırı güven içinde olduklarını göstermektedir.

(.....) zarnirinin (.....) ye isim kılınması ve cümlelerin ona isnadı da onların kendilerine güvendiklerini, kuvvetli olduklarına ve sağlam kaleler içinde olduklarına ve bu şartlarda kendilerine taarruz edecek ya da kendileri ile savaşmayı arzu edecek hiç kimseyi önemsemediklerini göstermektedir. Bu, (manaca) senin (.....) Onlar, kalelerinin kendilerini koruyacağını sandılar'sözündeki gibi değildir.

“Allah onlara geldi.”

Yani, Allah'ın (celle celâlühü) emri ve azâbı onlara geldi. Söz olarak (.....) şeklinde de okunmuştur.

Yani; Allah (celle celâlühü) onlara helâki verdi, demektir.

“... beklemedikleri yerden...” akıllarına gelmeyen, tahmin etmedikleri bir yerden. O da: Reisleri Ka'b b. Eşrefin daha ne olduğunu anlamadan süt kardeşi eliyle katledilmesidir.

Ebû Amr'a göre (.....) şeklindedir.

(.....); bozmak ve yıkmak suretiyle telef etmek, demektir. (.....); telef demektir. Allah (celle celâlühü), onları kökünden söküp atmayı ve Medine'de onlara âit ne bir ev, ne de onlardan bir kişi bırakmamayı dilediği için onlar evlerinin içini; Müslümanlar da dışını tahrip ediyorlardı. Onan, evleri tahrip etmeye sevk eden şey sokak başlarını kapatmak için tahtalara ve taşlara ihtiyaç duymaları; sürgün edildikten sonra onların Müslümanlara mesken olarak kalmasına üzülmek istememeleri ve binalarındaki sağlam tahtaları ve Hint ardıcı kerestesini beraberlerinde götürmeyi istemeleridir. Müslümanları tahribe sevk eden şey ise; onların korunaklarını yıkmak ve harp alanını genişletme arzusudur. Onların, evlerini, mü'minlerin eliyle yıkmalarının manası ise; anlaşmayı bozmak suretiyle Müslümanları buna teşvik etmelerinden dolayı bundaki sebebin, kendileri olmasıdır. Sanki onu onlara onlar emretmiş ve sanki onları onlar bu işle görevlendirmiştir.

“Ey akıl sahipleri! İbret alın.”

Yani; onların başına gelen belayı, buna maruz kalmalarının sebebini düşünün de onların yaptıklarının bir benzerini yapmaktan sakının. Değilse onların cezâlarıdırıldıkları gibi cezâlarıdırılırsınız. Bu, kıyasın câiz olduğuna delildir.

3

Eğer Allah onlara sürgünü yazmamış olsaydı, elbette onları dünyada (başka şekilde) cezâlarıdıracaktı. Âhirette de onlar için ateş azâbı vardır.

“Sürgünü...” Vatandan aile ve çocuklarla birlikte çıkışı.

“... dünyada başka bir şekilde cezâlarıdıracaktı.” Kureyza oğullarına yaptığı gibi öldürülmek ve esaret altına alınmak suretiyle azap edecekti.

“Âhirette de onlar için ondan daha şiddetlisi olmayan ateş azâbı vardır.” Dolayısıyla sürgün edilmeleri ya da öldürülmeleri müsavidir.

4

Bu, onların Allah'a ve peygamberine karşı gelmelerinden dolayıdır. Kim Allah'a karşı gelirse bilsin ki Allah'ın cezâlarıdırması çetindir.

Bu, onlara Allah'a ve Resûlü'ne muhalefet etmeleri sebebiyle isabet etmiştir. Kim Allah'a ve Resûlü'ne karşı gelirse bilsin ki Allah'ın cezâlarıdırması çetindir.

5

Hurma ağaçlarından herhangi bir şeyi kesmeniz veya kökleri üzerinde bırakmanız hep Allah'ın izniyledir. Bu izin, yoldan çıkan fâsıkları rezil etmek içindir.

(.....) kelimesi (.....) cümlesinin beyanıdır. (.....) ile mahallen mensûbtur. Sanki, “Hangi şeyi kestiyseniz-” denilmiştir.

(.....) sözünde (.....) ya dönen zamîri müennes kıldı. Çünkü O, (.....) manasındadır.

(.....); hurma ağacı, demektir. (.....) dandır. (.....) sı, (.....) dan dönüşmüştür. Kendisinden önceki harf esre olduğu için (.....) ya dönüştürülmüştür. Denildi ki:

“Line” ; en değerli hurma ağacıdır. Bununla, sanki onlar onu yumuşaklık manasına olan (.....) kehmesinden türetmişlerdir.

“Allah'ın izniyledir.” onların kesilmesi de bırakılması da Allah'ın (celle celâlühü) izniyledir. “Bu izin yoldan çıkan fâsıkları rezil etmek içindir.” Yahûdîleri zelil kılmak ve onları kızdırmak için kesilmelerine izin verilmiştir.

6

Allah'ın, onların mallarından Peygamberine verdiği ganimetler için siz at ve deveye binip onları sürmüş değilsiniz. Fakat Allah, peygamberlerini dilediği kimselere karşı üstün kılar. Allah her şeye kâdirdir.

“.... Peygamberine verdiği ganimetler...” onları sadece ona fey'kıldı.

(Fey: meşakkatsiz alman ganimet, demektir.)

“... onların mallarından...” Nadir oğullarının mallarından

“... at ve deveye binip onları sürmüş değilsiniz.” Bu, sizin, buna at ve deve koşturmanızla olmamıştır.

(.....), deve demektir. Mana şudur:

“O ganimetin elde edilmesi için ne at ne de deve koşturdunuz. Bunun için savaşmak suretiyle de yorulmadınız, sadece piyade olarak yürüdünüz.” Çünkü orası Medine'ye iki mil uzaklıktadır. Sadece Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), lif yularlı bir merkebe binmişti.

“Fakat Allah peygamberlerini dilediği kimselere musallat eder.” Şunu kastediyor:

Allah'ın (celle celâlühü), peygamberlerine, Nadir oğullarının mallarından ihsan ettiği şey, savaşla ve galebe ile kazandığınız bir şey değildir. Fakat Allah (celle celâlühü), peygamberlerini düşmanlarına musallat kıldığı gibi onu da onlara ve onların ellerindekilere musallat kılmıştır. Bu hususta (fey'in taksiminde) yetki O'na (sallallahü aleyhi ve sellem) bırakılmıştır. Onu dilediği şekilde kullanır. Onu (fey'i), savaşmak ve zorla galip gelmek suretiyle elde edilen ganimetlerin taksimi gibi taksim etmez.

Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) onu muhacirlere taksim etmiş, Ensar'dan ihtiyacı olan üç kişi hariç kimseye bir şey vermemiştir.

7

Allah'ın fethedilen ülkeler halkının mallarından peygamberine verdiği ganimetler, Allah, peygamber, yakınları, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir. Böylece o mallar, içinizden yalnızca zenginler arasında dolaşan bir devlet olmaz. Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan da sakının. Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azâbı çetindir.

Bu âyet önceki ayete atıf harfiyle bağlanmamıştır. Çünkü bu önceki âyetin açıklamasıdır. Dolayısıyla o ondandır. Onun dışında bir şey değildir. Bu, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e Allah'ın, ona ihsan ettiği fey'i ne yapacağım açıklamakta ve onu, ganimetlerden beşte biri nereye harcıyorsa beş parçaya ayırmak suretiyle harcamasının emretmektedir.

Bazı tefsîr âlimleri bu sözü zayıf gördüler ve:

“Birinci âyet Nadir oğullarının malları hakkında nâzil oldu ve Allah onları sadece Rasûlü'ne tahsis etti. Bu âyet ise gazilerin gücüyle alınan her bir şehrin ganimetleri hakkındadır. Âyette ganimetlerin beşte birinin sarf yeri açıklanmaktadır. Dolayısıyla o başlangıç cümlesidir.” dediler.

Yezid'e göre (.....) tam fiil olmak üzere (.....) şeklindedir.

(.....) ve (.....); insan elinde dolaşan dünya malıdır. “Böylece o mallar içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir devlet olmasın. “âyetinin manası; hakkı, kendisiyle yaşadıkları bir azık olması için fakirlere verilmek olan fey'zenginler arasında kendisiyle övündükleri bir mal olmasın, şeklindedir.

“Peygamber size ne verdiyse onu alın.” yani; ganimet payından ya da fey'den ne verdiyse onu kabul edin. “Size ne yasakladıysa ondan da sakının.” Ondand (ganimet ya da feyden) neyi almayı yasakladıysa ondan da sakının, onu istemeyin. “Allah'tan korkun.” O'na (celle celâlühü) muhalefet etmekten ve emirlerini ve yasaklarını hafife almaktan sakının.” Çünkü Allah'ın azâbı çetindir.” Allah'ın Rasûlü'ne (sallallahü aleyhi ve sellem) muhalefet edenlere karşı Allah'ın azâbı çetindir. En iyisi Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in verdiği ve yasakladığı her şeyde umumi olmasıdır. Fey işi de onun kapsamı dahiline girer.

8

Allah'ın verdiği bu ganimet malları, yurtlarından ve mallarından çıkarılmış olan, Allah'tan bir lütuf ve rıza dileyen, Allah'ın dinine ve peygamberine yardım eden fakir muhacirlerindir. İşte (imanlarında) doğru olanlar bunlardır.

(.....) sözünden ve onun üzerine atfedilenlerden bedeldir. (.....) den bedel kılmayı uygun görmeyenler şöyle demiştir. Mana: Allah'ın Rasûlu (sallallahü aleyhi ve sellem) hakkında doğru olsa da Allah azze ve celle peygamberini “Allah'ın dinine ve peygamberine yardım eden...” sözüyle fakirlerden ayırmıştır.

Resûlullah “fakir” tabiriyle adlarıdırılmaktan, yüce tutulur, lafzın zahirine göre bedel kılmak, Allah azze ve cellenin yüceltilmesi hususundaki gerekliliğin zıddındandır.

“Mallarından” Mekke'deki mallarından. Bunda kâfirlerin istila etmek suretiyle Müslümanların mallarına sahip olduklarına delil vardır.

Çünkü Allah Teala muhacirleri kendilerine âit evleri ve malları olmasına rağmen fakirler olarak adlandırmıştır.

(.....) hâldir. “Allah'tan bir lütuf ve rıza dileyen...” yani; cenneti ve Allah'ın (celle celâlühü) nzasını talep eden demektir. “Allah ve peygamberine yardım eden...” yani; Allah'ın (celle celâlühü) dinine ve Peygamber'ine (sallallahü aleyhi ve sellem) yardım eden, demektir. İşte onlar, imanlarında ve cihatlarında sadakatleri zahir olanlardır.

9

Daha önceden Medine'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imâm yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilenler karşısında içlerinde bir kaygı duymazlar. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.

(.....) üzerine atfedilmiştir. Onlar da; ensar'dır.

“Medine'yi yurt edinmiş...” Medine'yi vatan edinmiş. “... gönüllerine îmanı yerleştirmiş... “îmanı seçmiş. Bu, (.....) ona saman yedirdim ve soğuk su (içirdim) sözünde olduğu gibidir.

Ya da îman üzere sabit kaldıkları ve gösterdiği istikamette yaşadıkları için îmanı, Medine'yi kıldıkları gibi kendilerine karar yeri ve vatan kıldılar.

Ya da hicret yurdunu ve îman yurdunu kastetmiştir. Dolayısıyla (.....) kelimesinde muzâfun ileyh yerine (.....) getirmiştir. (.....) îman yurdu'sözünden de muzafı hazfetmiş, yerine muzâfun ileyhi getirmiştir.

“Onlardan önce... “muhacirlerden önce. Çünkü onlar (ensar), onları (muhacirleri) hicret yurdunu ve imâm yurt edinmede geçmişlerdir. Denildi ki:

“Hicretlerinden önce” , demektir.

“Kendilerine göç edip gelenleri severler.” Öyle ki mallarını onlarla paylaştılar, onları evlerinde iskan ettirdiler ve iki eşi olanlar muhacirlerden biri onunla evlensin diye birisini boşadılar.

“Onlara verilen (ganimetlerden ötürü içlerinde bir ihtiyaç (meyli) duymazlar.” Onlar, muhacirlere verilen fey've diğer şeylere karşı nefislerinde onlara meyleden hiçbir istek duymazlar. Kendisine ihtiyaç duyuları şey “hacet” diye adlandırılır. Sunu kastediyor:

“Onların (ensann) nefisleri, onlara (muhacirlere) verilen şeylere takılmadı. Onlardan, kendisine ihtiyaç duyuları şeyleri de arzulamadı.” Denildi ki:

“Hacet; Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’in yalnızca muhacirlere tahsis ettiği feyden muhacirlere verilenlere karşı haset duymazlar” , demektir. Yine denildi ki:

“Nefislerinde onlara verilenlerin çokluğundan dolayı ihtiyaç hissi duymazlar” , demektir. Dolayısıyla burada iki muzaf hazf edilmiştir.

“... kendilerinin ihtiyaçları olsa dahi (muhacirleri) öz canlarına tercih ederler...” kendilerinde fakirlik olsa dahi.

(.....) ün aslı; (.....) evin küçük delikleri'dil. O da; onun (evin) aralıklarıdır.

(.....) cümlesi mahallen mensûbtur, hâldir.

Yani; “İhtiyaç içinde oldukları farz edilse bile” , demektir.

Rivâyet edildiğine göre, onlardan (ensardan) birine muhacirlerden bir misafir gelmişti. Bunun üzerine o çocuklarını uyutmuş, yiyeceği misafirine ikram etmiş ve misafiri doysun diye kendisi yememek için lambayı söndürmüştü. Enes (radiyallahü anh) dan şöyle nakledilmiştir:

“Onlardan birine kızartılmış bir koyun başı hediye edildi. Sıkıntı içinde idi. Ancak onu komşusuna gönderdi, (o da diğer birine, o da diğer birine...) bu şekilde tam dokuz el değiştirdi. Sonunda yine birinci şahısa geri döndü.” Ebû Yezid El-Bistami anlatıyor:

“Belh halkından bir genç bana,'Size göre Zühd nedir?'diye sordu.

Ona:

- Bulduğumuzda yeriz bulamadığımızda sabrederiz, dedim. O:

- Bize göre Belh'in köpekleri de böyleydi. Bilâkis biz, bulamadığımızda sabrederiz bulduğumuzda da başka ihtiyaç sahiplerini kendimize tercih ederiz.” dedi.

“Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir. “İstediklerini kazananlardır.

(.....); kişinin nefsinin hırs ile birlikte cimri olması ve bunu adet haline getirmesidir.

(.....) ise; sadece vermemektir. Denildi ki:

“Şuhh'; kardeşinin malını zulmen yemen;'buhl'ise; kendi malım vermemendir.” Kisra'nın şöyle dediği nakledilmiştir:

“Cimrilik fakirlikten daha zararlıdır. Çünkü fakir cimrinin tersine bulduğunda rahatlar.”

10

Bunların arkasından gelenler şöyle derler: “Rabbimiz! Bizi ve îman ile daha önce bizi geçmiş din kardeşlerimizi bağışla, kalplerimizde îman edenlere karşı hiçbir kin bırakma. Rabbimiz! Şüphesiz ki sen, çok şefkatli, çok merhametlisin.”

(.....) cümlesi de aynı şekilde (.....) üzerine atfedilmiştir. Onlar, onlardan sonra hicret edenlerdir. Denildi ki:

“Onlar, onlara güzellikle tabi olanlardır.” Yine denildi ki:

“Onlar, kıyamete kadar onlardan sonra gelenlerdir.” Ömer (radıyallahü anh) şöyle demiştir:

“Bu fey'e kıyamete kadar İslam'da doğan her çocuk dahildir.”

Dolayısıyla o (.....) ı her ikisine atıf kılmıştır.

Her iki âyette (.....) şeklinde de okunmuştur.

“Bizden önce inanmış olan kardeşlerimizi...” Denildi ki:

“Onlar muhacirler ve ensardır.” Âişe (radıyallahü anh) dan şöyle naHedilmiştir:

“Onlar için istiğfar etmekle emrolundukları hâlde onlar, onlara söverler.”

“... kalplerimizde îman edenlere karşı hiçbir kin bırakma.”

Yani: Sahâbeye karşı kalplerimizde hiçbir hınç bırakma. Said b. Museyyeb (radıyallahü anh)'e soruldu:

- “Osman, Talhave Zübeyr hakkında ne diyorsun?” Şöyle cevap verdi:

- “Allah'ın bana öğrettiğini derim.” dedi ve bu âyeti okudu.

Daha sonra Allah (celle celâlühü) şu âyeti kerimeyle Peygamber'inin (sallallahü aleyhi ve sellem) dikkatini çekmiştir.

11

Münâfıkların, kitap ehlinden inkâr eden dostlarına, “Eğer siz yurdunuzdan çıkarılırsanız mutlaka biz de sizinle beraber çıkarız. Sizin aleyhinizde kimseye asla uymayız. Eğer savaşa tutuşursanız mutlaka yardım ederiz.” dediklerini görmedin mi? Allah onların yalancı olduklarına şâhitlik eder.

Yani: Ey Resûlüm Muhammed! Abdullah b. Ubey ve taraftarlarını görmedin mi? Onlar, “... kitap ehlinde inkâr eden kardeşlerine...” yani; Nadir oğullarına, Burada kast olunan; küfür kardeşliğidir. “Eğer yurdunuzdan çıkarılırsanız biz de sizinle beraber çıkarız.”, demişlerdi. Rivâyete göre İbni Ubey ve arkadaşları, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), Nadir oğullarını muhasara altına aldığıında Nadir oğullarına gizlice haber göndermişler:

“Kalelerden dışarı çıkmayın. Eğer onlar sizinle savaşırsa biz de sizinle beraberiz. Sizi kendi başınıza terk etmeyiz. Eğer yurtlarınızdan çıkarılırsanız biz de sizinle beraber çıkarız.” demişlerdi.

“Sizin aleyhinize kimseye asla uymayız-” Size karşı savaşına, ya da sizi terk etme ve size vaat ettiğimiz yardımı yapmama hususunda bizi teşvik etseler de, ne Allah’ın Rasûlü’ne (sallallahü aleyhi ve sellem) ne de Müslümanlara asla uymayız.

“Allah onların yalancı olduklarına şahitlik eder.” Onların, Yahûdîlere verdikleri sözlerde yalancı olduklarına şahitlik eder. Bunda, peygamberliğin doğruluğuna delil vardır. Çünkü bu gaybtan haber vermedir.

12

Andolsun, eğer onlar çıkarılırsalar, onlarla beraber çıkmazlar. Savaşa tutuşmuş olsalar onlara yardım etmezler, yardım etseler bile arkalarını dönüp kaçarlar. Sonra kendilerine de yardım edilmez.

Onların, onlara yardım etmeyeceğini bildirdikten sonra:

“Andolsun, eğer (Allah'a) ortak koşarsan amelin boşa çıkar.” Zümer, 65. âyetinde olduğu gibi farz ve takdir üzere (.....) yardım etseler bile'dedi. Çünkü O (celle celâlühü), olacak şeyleri bildiği gibi “olmayacak şeyleri de -eğer olsaydı, nasıl olacaklarını- bilmektedir.” Mana:

“Eğer münâfıklar, Yahûdîlere yardım ederlerse elbette hezimete uğrayacaklar. Bundan sonra kendilerine de yardım edilmeyecek.”

Yani:

“Allah (celle celâlühü) onları helâk edecek ve inkârları ortaya çıkıdığı için de ikiyüzlülükleri onlara fayda vermeyecek ya da Yahûdîler elbette hezimete uğrayacaklar, sonra münâfıkların yardımı da onlara fayda vermeyecektir.”, şeklindedir.

13

Onların kalplerinde sizin korkunuz, Allah'ın korkusundan fazladır. Bu böyledir. Çünkü onlar, anlamayan bir topluluktur.

“Onların kalplerinde sizin korkunuz daha şiddetlidir.”

Yani;'siz daha çok korkularısınız', demektir.

(.....) nin maşındır. Mef'ûl manasınadır.

“Kalplerinde “sözü, onların iki yüzlülüğünü göstermektedir. Şunu kast ediyor:

“Onlar sizden daha çok korktukları hâlde size karşı dıştan Allah korkusu sergiliyorlar.”

“Çünkü onlar anlamayan bir topluluktur.” Allah'ı (celle celâlühü) ve azametini bilmiyorlar ki O'ndan layık olduğu bir şekilde koksunlar.

14

Onlar müstahkem şehirlerde veya duvarlar arkasında bulunmaksızın sizinle toplu hâlde savaşamazlar. Kendi aralarındaki savaşları ise çetindir. Sen onları derli toplu sanırsın, hâlbuki kalpleri darmadağındır. Bu böyledir. Çünkü onlar aklını kullanmayan bir topluluktur.

“Sizinle toplu hâlde savaşamazlar.” sizinle topluca savaşmaya güç getiremezler. Yahûdî ve münâfıkları kastediyor.

“Müstahkem şehirlerde ve duvarlar arkasında bulunmaksızın.” Hendeklerle ve büyük kapılarla kuvvetlendirilmiş şehirlerde ve duvarlar arkasında olmaksızın.

Mekke kırâat imâmları ve Ebû Amr'a göre (.....) duvar'seklinde.

“Kendi aralarındaki savaşları ise çetindir.” Şunu kastediyor:

“Onların vassettikleri kuvvetleri ve şiddetleri birbirlerine karşı yaptıkları savaştır. Şayet sizinle savaşsalar onlarda bu kuvvet ve şiddet kalmayacaktı. Çünkü Allah'a ve Rasûlü'ne karşı muharebe esnasında cesaretli kişiler dahi korkarlar.”

“Sen onları derli toplu sanırsın.”

Yani; Yahûdî ve münâfıkların dostluk ve birlik içerisinde toplandıklarını sanırsın. “Halbuki kalpleri darmadağındır.” Paramparçadır. Aralarında hiçbir dostluk yoktur. Şunu kastediyor; Onlar arasında kin ve düşmanlık vardı. Dolayısıyla onlar gerçek manada birbirlerine yardım etmezler. Bu, mü'minleri, onlarla savaşmaya cesaretlendirme ve teşviktir. Bu parçalanmışlık, onların, akıllarını kullanamayan bir topluluk olmaları sebebiyledir. Kalplerin parça parça olmasının, güçlerini zayıflatan ve kendileri aleyhine çalışan sebeplerden olduğunu anlamayan bir topluluk olmaları sebebiyle.

15

(Onların durumu) kendilerinden az önce geçmiş ve işlerinin cezasını tatmış olanların durumu gibidir. Onlara acıklı bir azap vardır.

Yani; onların durumu, Bedir'dekilerin durumu gibidir. Müpteda hafzedilmiş tir.

“Kendilerinden az önce geçmiş” yani; onlardan az bir zaman önce yaşamış. “... işlerinin cezasını tatmış...” inkârlarının ve Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'e karşı düşmanlıktanrn cezasının kötülüğünü tatmış. Bu, otu çok ağır olan otağa (.....) dedikleri sözden gelmektedir. Kötü akıbet manasındır. Şunu kastediyor: “Dünyada öldürölme azâbını tattılar.”

“Onlar için acıklı bir azap vardır.”

Yani; bununla birlikte âhirette onlar için ateş azâbı vardır.

16

Münâfıkların durumu tıpkı şeytanın durumu gibidir. Çünkü şeytan insana “İnkâr et” der. İnsan inkâr edince de “Ben senden uzağım. Çünkü ben alemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım.” der.

Yani; münâfıkların, Yahûdîleri savaşa teşvik etmeleri, onlara yardım edeceklerine dair vaadde bulunmaları, sonra da onları kendi başlarına terk etmeleri ve vaadlerini yerine getirmemeleri ile ilgili durumu şeytanın durumu gibidir. Şeytan insanı yoldan çıkarır, sonra da nihâyetinde kişiden uzaklaşır. Denildi ki: kast olunan; onun Bedir günü Kureys'i yoldan çıkarması ve onlara:

“Bugün insanlardan sizi yenecek kimse yoktur. (Korkmayın) ben sizin yanınızdayım.” Enfal, 48. demesi ve iki topluluk birbirini görünce de iki ökçesi üzerine (geriye) dönüp:

Allah'tan korkarım. Zira Allah'ın cezası çetindir.” Enfal, 48. demesidir.

17

Nihayet ikisinin de sonu, içinde ebedî kalacakları ateş olacaktır, işte bu, zalimlerin cezasıdır.

“... ikisinin de sonu...” inkâr eden insanın ve şeytanın akıbeti.

(.....) nin öne geçmiş haberidir.

(.....) de ismi ve haberiyle yani; (.....) ile (.....) nin ismi olmak üzere mahallen merfûdur. (.....) de hâldir.

18

Ey îman edenler! Allah'tan korkun ve herkes yarma ne hazırladığına bir baksın. Allah'tan korkun. Çünkü Allah, yaptıklarınızdan haberi olandır.

Ey îman edenler! Emirleri hususunda Allah'tan korkun da onlara (emirlere) muhalefet etmeyin. Âhiret için ne hazırladıklarınıza bakın, nefislerin az olduğunu ifade için “nefs” kelimesini nekra kıldı.

“Yarına” yani; kıyamet gününe. Onun, yakınlığından dolayı bu günü takip eden gün ile adlarıydı. Ya da sanki dünya ve âhiret bugün ve yarın gibi iki gün imiş gibi yarın kelimesiyle âhireti kastetti.

(.....) yarın'kelimesinin nekra olarak getirilmesi onun durumunun büyüklüğünü göstermek içindir.

Yani; büyüklüğünden dolayı mahiyeti bilinmeyen yarın demektir. Mâlik b. Dinar'ın şöyle dediği nakledilmiştir:

“Cennet kapısı üzerinde şöyle yazılıdır.'İşlediklerimizi bulduk. Yapıp gönderdiklerimizle kar ettik. Yapmayıp geri bıraktıklarınız hususunda da hüsrana uğradık.'“

“Allah'tan korkun.” Allah'tan (celle celâlühü) korkulmasıyla ilgili bu emri, te'kid için tekrar etti. Ya da birincisi vaciplerin edası hakkındadır. Çünkü o, amelle birlikte zikredildi. İkincisi ise haram olan şeylerin terk edilmesi hususundadır. Çünkü o, tehdit içeren şeylerle birlikte zikredilmiştir. O da; “Allah yaptıklarınızdan haberdardır.” sözüdür. Bunda kişiyi kendisini kontrol etmeye teşvik vardır. Çünkü kim işlediği esnada, Allah'ın (celle celâlühü), işlediği günahlara muttali olduğunu bilirse onlardan sakınır.

19

Allah'ı unutup da Allah'ın da kendilerini unutturduğu kimseler gibi olmayın. Onlar, yoldan çıkan kimselerdir.

Allah Azze ve Celle'nin zikrini ve kendilerine emrettiği şeyleri terk eden ve bu sebeple Allah'ın (celle celâlühü), kendilerini rahmet ve tevfiik yönüyle terk ettiği kişiler gibi olmayın.

“Onlar fâsıkların ta kendileridir.” Allah'a (celle celâlühü) itaatten çıkanlardır.

20

Cehennem ehliyle cennet ehli bir olmaz. Cennet ehli kurtularak isteklerine erişenlerdir.

Bu, sanki cennet ile cehennem arasındaki farkı bilmiyorlarmış gibi aşırı gafletleri, akıbetleri çok az düşünmeleri, dünyayı aşırı dost edinmedeki hırsları ve şehvetlerine tabi olmaları sebebiyle insanlara bir tenbih, bir uyandır. İkisinin (cennet ve cehennem) halkı birbirinden çok uzaktır. Büyük basan cennetliklerle beraberdir. Elem verici azap da cehennemliklerledir. Dolayısıyla onların bunu bilmesi ve bu hususta uyanılmaları onların hakkıdır. Babasına karşı gelen kişiye, “O senin babandır.” dediğin gibi. Bu sözle onu, onu tanımayan biri durumuna sokuyorsun, onu bununla iyilik ve şefkati gerektiren babalık hakkı üzerine uyanyorsun.

Şâfiî'ler bu ayetten kâfiri öldüren Müslüman'ın kâfire karşı öldürülmeyeceği ve kâfirin, Müslüman ülkesini istila etmesiyle Müslüman'ın malına sahip olamayacağı hükmünü çıkarmışlardır. Bu ve benzeri meselelere Usulü Fıkıh ve Kafi adlı eserlerimizde cevap verdik.

21

Eğer biz bu Kur'ân'ı bir dağa indirseydik, muhakkak ki onu, Allah korkusundan baş eğerek parça parça olmuş görürdün. Bu misalleri insanlara düşünsünler diye veriyoruz.

Kur'ân'ın tabiatından ve büyüklüğündendir ki, eğer bir dağa temyiz kabiliyeti verilseydi ve ona Kur'ân indirilseydi, elbette boyun eğecekti.

Yani; boyun eğecek, baş aşağı dikilecek ve parçalanıacaktı.

Yani; Allah korkusundan paramparça olacaktı. Bunun:

“Biz emaneti göklere, yere ve dağlara sunduk. Onu yüklenmekten kaçındılar.” 74 âyetinde olduğu gibi temsil (tasvir) olması da mümkündür. Buna: “Bu misalleri insanlara düşünsünler diye veriyoruz.” sözü de delalet etmektedir.

Bu, bu temsile ve Kur'ân'ın çeşitli yerlerindeki temsillere işarettir. Kast olunan; insanın, kalbinin kâtiliği ve Kur'ân okunduğunda boyun eğmesinin, onun ibretlik sahnelerini ve yasaklarını düşünmesinin azlığı sebebiyle azarlanmasıdır. Daha sonra şirk koşanlara ve O'nu mahrukata benzetenlere cevap vermiştir. Şöyle buyurmuştur.

22

O, öyle bir Allah'tır ki, O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Görülen ve görülmeyen her şeyi bilendir. O çok merhamet eden ve çok bağışlayandır.

“Görülmeyeni ve görüleni bilir” Yâni; gizliyi ve âşikân, ya da dünyayı ve âhireti ya da yok olanı ve var olanı bilir, demektir.

23

O öyle Allah'tır ki, O'ndan başka mâbud yoktur. Mülkün sâhibidir, mukaddestir, selâmdır, güvenlik verendir, görüp gözetendir, Azîzdir, zorludur, büyüklükte eşi olmayandır. Allah müşriklerin ortak koştuğu şeylerden münezzehtir.

“Melik'tir” O saltanatı yok olmayan sultandır.

“Kuddüs'tür” çirkin şeylerden, münezzehtir. Meleklerin teşbihi hakkında şöyle nakledilmiştir:

“O, her kötüden, ayıptan ve kusurdan münezzehtir, çirkin şeylerden beridir. Meleklerin ve Ruhun Rabbidir.”

“Selâmet verendir.” Zeccâc'darı nakledildiğine göre:

“Mahlûkata zulmetmekten beri olandır.” Ya da “Kendisine itâat edenleri azâbından emin kılarıdır” , demektir.

“Gözetip koruyandır.” Her şeyi görüp gözetendir.

(.....) veznindedir. (.....) kelimesindendir. Aslı (.....) dir. Hemzesi (.....) ye dönüştürülmüştür.

“Azîz'dir.” galip gelendir. Mağlup olan değil.

“İstediğini zorla yaptırandır.” kendisinden başkalannın kendisine boyun eğdiği yüce büyük olandır. Ya da kudret ve saltanat hususunda şanı yüce olandır. Ya da; azamet sâhibi, üstünlüğü sınırsız, galip olandır.

“Putı tapanların ortak koştukları şeylerden münezzehtir.” zâtını, müşriklerin vafsettiği şeylerden tenzih etti.

24

O, yaratan, var eden, varlıklara şekil veren Allah'tır. En güzel isimler O'nundur. Göklerde ve yerde olanlar O'nun şanı yüceltmektedirler. O, galip olan, her şeyi hikmeti uyarınca yapandır.

“... yaratan -vücûda getireceği şeyi takdir eden- var eden -vücûda getiren- varlıklara -rahîmlerde- şekil verendir.

“En güzel isimler O'nundur.” yüce sıfatlara delalet eden güzel isimler.

“Göklerde ve yerde olanlar O'nun şanını yüceltmektedirler. O, Azîz'dir, Hakîm'dir.” Sûreyi başladığı şeyle bitirdi. Ebû Hureyre (radıyallahü anh) dan şöyle nakledilmiştir:

“Sevgili dostum Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) dan İsm-i A'zam'ı sordum, şöyle buyurdu:

-Haşr Sûresi'nin sonuna sarıl Onu okumayı artır.'Ona tekrar sordum. Aynı cevabı verdi. Tekrar sordum yine aynı cevabı verdi.”

MÜMTEHİNE SÛRESİ

1

Ey îman edenler! Benim de düşmanım sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin. Onlar size gelen gerçeği inkâr etmişken onlara sevgi gösteriyorsunuz. Hâlbuki onlar Rabbiniz olan Allah'a inandığınızdan dolayı, Peygamber ve sizi yurdunuzdan çıkarıyorlar. Eğer siz benim yolumda savaşmak ve rızamı kazanmak için çıkmışsanız onlara nasıl sevgi gösterirsiniz? Halbuki ben sizin gizlediğinizi de açığa çıkardığınızı da bilirim. Sizden kim bunu yaparsa doğru yoldan sapmış olur.

“Rivâyet edildiğine göre Ebû Amr b. Sayfı b. Haşım'ın azadlısı Sare adlı bir kadın, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), Mekke'nin fethine hazırlandığı şurada Medine'ye gelmişti. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ona:

- “Müslüman olarak mı geldin?” buyurdu. Kadın:

- Hayır, dedi.

- “Muhacir olarak mı geldin?” buyurdu. Kadın:

- Hayır, dedi.

- “O hâlde ne sebeple geldin?” buyurdu. Kadın:

- Aşırı derecede muhtaç duruma düştüm, dedi. Bunun üzerine Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Abdulmuttalip oğullarını ona yardıma teşvik etti. Onlar da onu giydirip kuşattılar, erzak verdiler ve hayvana bindirdiler.

Bu arada Hatip İbni Beltea (radiyallahü anh) da ona on dinar verip bir hırka giydirmiş ve Mekke ahalisine yazılmış bir mektubu götürmesini ondan istemişti. Mektubun sureti şöyledir:

“Hatip İbni Beltea'dan Mekke halkına. Bilin ki Allah'ın Rasûlü'nün hedefi sizsiniz. Tedbirlerinizi alın.”

Sare çıkıp gittikten sonra Cebrâîl (aleyhisselâm) haberi getirdi. Bunun üzerine Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), Ali, Ammar, Ömer, Talha, Zübeyr, Mikdad ve Ebû Mersed'i (rahm) gönderdi. -Tamamı süvariymi- Onlara şöyle buyurdu:

“Derhal gidin. Hak bahçesine varın. Orada hevdec içerisinde yolcu bir kadın var. Beraberinde de Hatib'in Mekke halkına yazdığı bir mektup var. Onu ondan alın ve kadını bırakın. Eğer vermekten kaçınırsa boynunu vurun.”

Kadına yetiştiler. Kadın yeminle inkâr etti. Bunun üzerine onlar dönmek istediler. Ancak Ali (radiyallahü anh):

- “Vallahi biz yalan söylemeyiz. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) yalan söylemez.” dedi ve kılıcını çekti. Şöyle devam etti:

- “Ya mektubu çıkarırsın ya da başını verirsin.” Bu söz üzerine kadın mektubu saçlarının arasından çıkardı.

Rivâyete göre Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Mekke'nin fethi günü bu kadının da aralarında bulunduğu dört kişi hariç bütün insanlara eman vermiştir. Bu olay üzerine Hatib (radiyallahü anh), Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in huzuruna getirildi. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ona:

- “Bunu yapmaya seni sevk eden şey nedir?” diye surdu. Hatıb (radıyallahü anh) şöyle dedi:

- Ya Resûlüllah! İslam'ı kabul edeli beri inkâr da bulunmadım. Sana karşı dürüst olalı beri hilekarlık yapmadım. Onlardan ayrılalı beri onları sevmedim. Ancak ben Kureyşle anlaşmalı biriyim. Onlardan değilim. Benden başka maiyetinizde bulunan bütün muhacirlerin Mekke'de ailelerini ve mallarını koruyacak akrabaları var. Ailem için korktum. İstedim ki onlar nezdinde bir kuvvet bulayım. Katiyen biliyorum ki Allah onlara belasını verecektir. Ve benim mektubum da onlara hiçbir fayda sağlamayacaktır.

Bu sözler üzerine Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) onu tasdik etti ve özrünü kabul buyurdu. Ömer (radıyallahü anh):

- Ya Rasûlellah! Müsaade et de şu münafığın başırını vurayım, deyince, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem):

- “Ey Ömer! Allah'ın, Bedir ehli hakkında bir bildiği var ki onlar hakkında'Dilediğinizi yapın sizi mağfiret ettim.'buyurmuştur.” dedi. Bu sözler üzerine Ömer (radıyallahü anh)'in gözleri yaşardı. Çok geçmeden bu âyet nâzil oldu.

(.....) Fiili iki Mef'ûl almıştır. Onlar (.....) ve (.....) dir. (.....) fiilindendir. (.....) veznindedir. (.....) Fiilinden olan (.....) kelimesinde olduğu gibi. Ancak o, mastar veznindedir. (mastar) tekil için kullanıldığı gibi çoğul için de kullanılır. Bunda büyük günah sahiplerinden îman (eden) isminin alınmadığına delil vardır.

(.....) daki zamîrden hâldir. Takdiri: “Onları sevgi göstererek dostlar edinmeyin” , demektir.

Ya da (.....) vakfeden sonra azar için olan başlarığıç cümlesidir.

(.....) sevgi göstermek ve sevgiyi onlara bildirmektir. (.....) deki (.....):

“Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın,” Bakara, 195. âyetinde olduğu gibi zaittir. Geçişliliği te'kid etmektedir.

Ya da (.....). (.....) nin mef'ûlünün hazfı üzere sabittir. Manası:

“Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) verdiği haberi aranızdaki sevgi sebebiyle onlara bildiriyorsunuz.” şeklindedir.

(.....) dan ya da (.....) den hâldir.

Yani; halleri bu oldukça onları dost edinmeyin.

Ya da onlara sevgi göstermeyin, demektir.

“Size gelen gerçeği...” İslam dinini ve Kur'ân'ı.

“Peygamberi ve sizi yurdunuzdan çıkarıyorlar.” sözü başlarığıç cümlesidir. Onların inkârlarını ve büyüklenmelerini açıklamaktadır. Ya da: (.....) dan hâldir.

(.....) nin sebebidir.

Yani; “Onlar sizi Allah'a îman etmenizden dolayı Mekke'den çıkarıyorlar” , demektir.

(.....) sözü (.....) ya taallûk etmektedir.

Yani: “Eğer benim dostlarınsamz, düşmanlarını dost edinmeyin” , demektir. Bunun benzerlerinde nahivcilerin sözü şudur:

“O şarttır. Kendinden öncekinin delaletinden dolayı cevabı hazmedilmiştir.”

(.....) mastardır. Mahallen mensûbtur. Hâldir.

Yani; “Eğer siz benim yolumda savaşıarak ve rızamı arayarak çıkmışsanız...” , demektir.

“Onlara nasıl sevgi gösterirsiniz?”

Yani; sevginizi gizlice onlara nasıl bildirirsiniz? Ya da “Sevginiz sebebiyle Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in sırlarını onlara nasıl bildirirsiniz?” demektir. Bu, başlarıgıç cümlesidir.

“Halbuki ben sizin gizlediğinizi de açığa vurduğunuzu da bilirim.” Mana şudur:

“Gizlemenizin ve açığa çıkarmanızın benim ilminde bir olduğunu ve Benim o gizlediğiniz şeyi peygamberime bildireceğimi bildiğiniz hâlde işi gizli tutmanızda size ne fayda var?”

“Sizden kim bunu yaparsa doğru yoldan sapmış olur.”

Yani; bu bildinneyi sizden kim yaparsa hak ve doğru yolu şaşırmış olur.

2

Şayet onlar sizi ele geçirirlerse size düşman kesilecekler, size ellerini ve dillerini kötülükle uzatacaklardır. Zaten inkâr edivermenizi istemektedirler.

Size karşı galip gelip güçleri yeterse size karşı katıksız düşman kesilecekler ve size karşı sizin gibi dost olmayacaklardır. Size ellerini ve dillerini kötülükle, yani; öldürmek ve sövüp saymak suretiyle uzatacaklardır. Ve onlar sizin dininizden dönmenizi temenni ederler. İşte o zaman onların benzerlerini sevmek sizden sadır olan büyük bir hatadır.

Mazi fiili şart hususunda muzari yerine kullanılırsa da bunda ince bir nükte vardır. Sanki şöyle denilmiştir: Her şeyden önce sizin inkârınızı ve dinden dönmenizi arzularlar.

Yani; onlar size insanlamuzın öldürülmesi, namuslarınızın çiğnenmesi ve inkârcılar olarak, dinden dönmeniz gibi dini ve dünyevi zararların isabet etmesini arzularlar. Onlar katındaki ilk ve öncelikli zarar da dine verilen zarardır. Çünkü onlar size göre dinin canınızdan daha kıymetli olduğunu bilmektedirler. Çünkü siz canlarınızı din için vermektесiniz. Düşman katında en önemli şey düşmanın en önemli saydığı şeye kastetmektir.

3

Kıyamet günü yakınlarınız ve çocuklarınız size fayda vermezler. Çünkü Allah aramızı ayırır. Allah yaptıklarınızı görendir.

Akrabalarınız ve kendileri için kâfirlerle dostluk kurduğunuz, kendilerini korumak için kâfirlere yakınlaştığınız çocuklarınız size fayda vermeyecekler. Sonra şöyle buyurdu:

“Kıyamet günü sizinle akrabalarınızın ve1 çocuklarınızın arasını ayırır.” Nitekim:

“O gün kişi kardeşinden, ... kaçar.” Abese, 34. buyrulmuştur. Öyleyse size ne oluyor da yarın sizden kaçacak olanların hukukunu gözetmek için Allah'ın hukukunu çiğniyorsunuz?

Âsım'a göre (.....) şeklindedir. Hamza ve Ali'ye göre (.....) şeklindedir. Fâil, Allah Azze ve Celle'dir.

İbni Zekvan'a göre (.....) şeklinde, diğerlerine göre ise (.....) şeklindedir.

“Allah yaptıklarınızı görendir.” Dolayısıyla da sizi amellerinize göre mükafatlandırarak ya da cezâlarıdıracaktır.

İbrâhîm'de ve onunla beraber olanlarda sizin için gerçekten güzel bir örnek vardır. Onlar kavimlerine demişlerdi ki: “Biz sizden ve sizin Allah'tan başka tapıklarınızdan uzağız. Sizi tanımıyoruz. Siz, bir tek Allah'a inamncaya kadar sizinle bizim aramızda sürekli bir düşmanlık ve öfke belirmiştir.” Yalnız İbrâhîm'in, babasına: “Andolsun ki senin için mağfîret dileyeceğim. Fakat Allah'tan sana gelecek herhangi bir şeyi önlemeye gücüm yetmez.” demesi hariç. “Rabbimiz! Sana dayandık, Sana yöneldik. Dönüş Sanadır.” dediler.

Aileden teberri hususunda İbrâhîm (aleyhisselâm) ve onunla birlikte olan mü'minlerde sizin için gerçekten güzel bir örnek vardır.

Yani; İbrâhîm (aleyhisselâm)'in sözünde. Bu sebepten dolayı (.....) İbrâhîm'in sözü'bundan istisna edildi. Denildi ki:

“O İbrâhîm'le (aleyhisselâm) birlikte olan mü'minler peygamberdiler.”

(.....) kelimesi (.....) un çoğuludur. (.....) ve (.....) kelimelerinde olduğu gibi siz bir tek Allah'a (celle celâlühü) inamncaya kadar sizinle bizim aramızda işlerimizde düşmanlık ve kalplerimizde öfke belirmiştir. Ne zaman ki yalnız Allah'a (celle celâlühü) inanırsanız işte o zaman size karşı düşmanlığı terk ederiz.

Yalnız İbrâhîm'in (aleyhisselâm) babasına: “Andolsun ki senin için mağfîret dileyeceğim. Fakat Allah'tan sana gelecek herhangi bir şeyi (celb ve defetmeye) gücüm yetmez.” demesi müstesna. Bu ona vaat ettiği vaadinden dolaydır.

Yani; “Sözlerinde de ona uyun. Ancak kâfir olan babası için yaptığı istiğfarda ona uymayın” , demektir.

“Allah'tan sana gelecek herhangi bir şeyi önlemeye gücüm yetmez.”

Yani; hidâyet, mağfîret ve muvaffakiyet gibi şeyleri önlemeye gücüm yetmez. Bu cümle istisna olunmaya layık değildir. Allahü teâlâ'nın:

“Allah'ın, sizin için dilediğine kim engel olabilir?” Feth, 11. âyeti görülmüyor mu? Kast olunan; babasına söylediği söze âit cümlelerin istisnasıdır. Orada bizzat kast olunan da; onun için istiğfar edeceğini vaat etmesidir. Ondan sonraki cümle ise ona tâbıdır. (Bizzat kast olunan değildir). Sanki şöyle demiştir:

“Senin için mağfîret dileyeceğim. Gücüm de ancak mağfîret dilemeye yeter” .

“Rabbimiz! Sana dayandık, sana yöneldik, dönüş sanadır.'dediler.” sözü istisnadan öncekine bağlıdır. Bu da güzel örnek cümlesindendir. Denildi ki:

“Bunun manası;'Ey Rabbimiz!'deyin, şeklindedir. Zira o, Allah'ın (celle celâlühü), mü'minlere demelerini emrettiği bir emrin başlarıcıdır.”

“Sana yöneldik...” döndük. “Dönüş sanadır.” geri dönüş.

“Rabbimiz! Bizi, inkâr edenler için bir fitne kılma, bizi bağışla. Ey Rabbimiz! Yegane galip ve hikmet sâhibi sensin.”

Yani; onları bize musallat etme ki bize işkence edip mahvetmesinler. “... hüküm ve hikmet sâhibi sensin.” Yegane galip ve hakim sensin.

Andolsun ki onlarda sizin için, Allah'ı ve âhiret gününü arzu edenler için güzel bir örnek vardır. Kim yüz çevirirse şüphesiz Allah, zengindir, hamda layık olandır.

Daha sonra İbrâhîm (aleyhisselâm) ve kavmini örnek almak hususundaki teşviki te'kid için tekrarladı. Bu sebeple onu yeminle birlikte mastar olarak getirdi. Bu da te'kid de son noktadır.

(.....) sözünü (.....) sözünden bedel kıldı.

Yani; Allah'ın (celle celâlühü) sevabım arzu edenler için.

Yani; Allah'tan (celle celâlühü) ve azâbından korkanlar için, demektir.

“Kim yüz çevirirse...” kim ernrimizden yüz çevirir ve kâfirleri dost edinirse.

“Allah zengindir.” mahlûkata ihtiyacı yoktur. “... hamda layık olandır. “hem de hak sâhibi olandır. Allah Teala te'kidin hiçbir çeşidini bırakmadı, hepsini getirdi. Bu âyetler indirildikten sonra mü'minlerin, müşrik babalarına, çocuklarına ve akrabalarına karşı düşmanlıkları arttı, (onlarla ilgilerini kestiler) Allah (celle celâlühü), halin, zıddına dönmesi için onları teşvik etti, şöyle buyurdu.

7

Olur ki Allah, sizinle düşmanlarınız arasında yakında bir dostluk meydana getirir. Allah gücü yetendir. Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.

Olur ki Allah (celle celâlühü), sizinle Mekke ahalisinden olan akrabalarınız arasında onları îmana muvaffak kılmak suretiyle bir dostluk meydana getirir.

Mekke Fethi müyesser olduğunda Allah (celle celâlühü) onları arzularına kavuşturdu da kavimleri, İslam'a girdi ve aralarındaki sevgi tamamlanmış oldu.

“umulur ki” kelimesi, sultanların adeti üzere Allah'tan (celle celâlühü) bir vaattir. Sultanlar, kendilerinden istenen hususlar hakkında “olur ki” ya da “umulur ki” kelimelerini kullandıklarında o şeyi isteyen kişi nezdinde artık bu işin olacağına dair hiçbir şüphe kalmaz.

Ya da bununla mü'minlerin (bu işe) heveslendirilmesi kastedilmiştir.

“Allah gücü yetendir.” Kalpleri çevirmeye, halleri değiştirmeye ve sevgi sebeplerini kolaylaştırmaya gücü yetendir.

“Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.” Müşriklerden Müslüman olanları çok bağışlayan, çok merhamet edendir.

8

Allah, sizinle din uğrunda savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilik yapmanızı ve adil davranmanızı yasaklamaz. Çünkü Allah adaletli olanları sever.

“Onlara iyilik yapmanızı” onlara söz ve fiille ikram edip ihsanda bulunmanızı.

(.....) cümlesinden bedel olmak üzere mahallen mecrûrdur. Bedel-i istimaldir. Takdiri; “O kişilere iyilik yapmaktan (yasaklamaz)” , şeklindedir.

“Onlara adil davranmanızı” onlara karşı adaletle hükmetmenizi ve onlara zulmetmemenizi, Allah'a (celle celâlühü) şirk koşan bir kişinin hakkına tecavüz etmekten menediliyorsa vann siz Müslüman'ın hakkına tecavüz hususunun men'i nasıl olur bir düşünün.

9

Allah, yalmz sizinle din uğrunda savaşanları, sizi yurtlarınızdan çıkaranları ve çıkarılmanız için yardım edenleri dost edinmenizi yasaklar. Kim onlarla dost olursa işte zalimler onlardır.

(.....) den bedeldir. Mana:

“Allah sizi şu kişilere (yukarıdaki âyette zikredilen kişilere) iyilik etmekten menetmez. Ancak şu kişileri (bu âyette zikredilen kişileri) dost edinmekten nehyeder. Sizden kim onları dost edinirse dostluk kurulmaması gerekenlerle dostluk kurdukları için onlar zalimlerin ta kendileridir.”

10

Ey îman edenler! Mü'min kâdirılar hicret ederek size geldiği zaman onları imtihan edin. Allah onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer siz de onların inanmış kâdirılar olduklarını öğrenirseniz onları kâfirlere geri döndürmeyin. Bunlar onlara helâl değildir. Onlar da bunlara helâl olmazlar. Onların (kocalarının) sarf ettiklerini (mehirleri) geri verin, mehirlerini kendilerine verdiğiniz zaman onlarla evlenmenizde ise bir günah yoktur. Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın, sarf ettiğinizi isteyin. Onlar da sarf ettiklerini istesinler. Allah'ın hükmü budur. Aramzda O hükmeder. Allah bilendir, hikmet sâhibidir.

Kelime-i şهادet getirdikleri için ya da imtihan edilmek suretiyle imanlarını ispat etme mevkiinde bulundukları için onları “mü'min kâdirılar” diye adlandırdı.

(.....) hâl üzere mensûbtur.

“Onları imtihan edin” imanlarının samimiyyetine kanaat getirmeniz için alâmetlere bakmak suretiyle onları sınayın. İbni Abbâs (radıyallahü anh) dan şöyle nakledilmiştir:

“Onların imtihanı, Eşhedü enla ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden Resûlüllah demeleridir.”

“Allah onların imanını sizden daha iyi bilir.” Çünkü siz onların hallerini sınıyorsunuz, gerçek durumu bilmiyorsunuz. Onun gerçek bilgisi Allah (celle celâlühü) katındadır. “Eğer onların inanmış kâdirılar olduklarını öğrenirseniz onları kâfirlere geri döndürmeyin.” Gücünüzün yettiği bir ilimle. O da; alâmetlerin ortaya çıkışıyla hasıl olan zannı galiptir. Zarının, ilim olarak adlandırılması zannı galibin ve kıyasın neticesinin, ilim yerine geçtiğini ve sâhibinin de:

“Bilmediğin bir şeyin ardına düşme” İsrâ', 36. âyeti kapsamına dahil olmadığımı bildirmektedir.

“Onları kâfirlere geri döndürmeyin.” Onları müşrik kocalarına geri vermeyin. “Bunlar, onlara helâl değildir. Onlar da bunlara helâl olmazlar. “

Yani; mü'min kadın ile müşrik erkek arasında, kadının Müslüman olarak çıkışıyla aynlık meydana geldiği için helallik yoktur. “Onlara sarf ettiklerini (mehirlerini) geri verin.” Kocalarına, onlara verdikleri mehir miktarını verin. Bu âyet Hûdeybiye anlaşmasından sonra nâzil oldu. Anlaşma Mekkelilerden Müslüman olanların Mekkelilere iade edileceği üzerine imzalanmıştı. Bunun üzerine Allah (celle celâlühü), bunun, kâdirılar değil de erkekler hakkında olduğunu beyan için bu âyeti indirmiştir. Çünkü Müslüman kadın, kâfir erkeğe helâl olmaz. Denildi ki:

“Bu âyet, önceki hükmü neshetmiştir.”

“Onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur.” Daha sonra hicret eden bu kadınları almalarında kendilerine bir günahın olmadığını açıklamıştır.

“Ücretlerini (mehirlerini) kendilerine verdiğinizde...” Ücretlerini yani; mehirlerini. Çünkü mehir, evlilik akdinin ücretidir. Ebû Hanîfe (radıyallahü anh) hicret eden kâdirıların iddet beklemeyeceğine bununla hükmetmiştir.

Basra kırâat imâmları göre (.....) şeklindedir.

“Kâfirkâdirıları nikahınızda tutmayın...”

İsmet: Anlaşma ve nikah vasıtalarından herhangi biri gibi kendisine tutunulup korunuları şey, demektir.

(.....) ün çoğuludur. O da; daru'l-harpte kalan ya da din değıştirerek daru'l-harbe giden kadın, demektir.

Yani; sizinle onlar arasında hiçbir koruma sebebi ya da evlilik ilişkisi bulunmasın, demektir, ibni Abbâs (radıyallahü anh) şöyle demiştir:

“Kimin Mekke'de kâfir bir karısı varsa onu kadınlarından saymasın (demektir)!”

Çünkü ülkelerin (İslam Ülkesi - kâfir ülkesi) ayrı olması onların evlilik bağıını kesmektedir.

“Sarf ettiğınızı isteyin.” kâfirlere kâtıları eşlerinizin mehirlerini onlarla evlenenlerden isteyin. “Onlar da sarf ettiklerini istesinler.” Hicret eden kâdirılarının mehirlerini onlarla evlenen bizim adamlardan istesinler.

“Allah'ın hükmü budur.”

Yani; Allah'ın (celle celâlühü) hükmü bu âyette zikredilenlerin tamamıdır.

“Aranızda O hükmeder. “Bu, başlarıgıç cümlesidir. Ya da (.....) sözünden -zamîrin hazfı üzere- hâldir.

Yani; Allah (celle celâlühü), aranızda onunla hükmederek hükmeder. Ya da, hükmü, mübalağa şeklinde hakim (hükmeden) kılmıştır. Bu nehyedilmiştir. Dolayısıyla ne bizden, ne de onlardan mehir isteme hükmü kalmamıştır.

11

Eğer eşlerinizden biri, sizden kâfirlere kaçır da siz de savaşıta galip durumda olursanız, eşleri gitmiş olanlara ganimetten, harcadıkları kadar verin. İnandığınız Allah'a karşı gelmekten sakının.

Eğer onlardan (kâdirılardan) biri kâfirlere kaçarsa, demektir.

İbni Mes'ud (radıyallahü anh)'in kıratında da (.....) biri'seklinedir.

“Siz de savaşıta galip durumda olursanız” Zeccâc'dan şöyle nakledilmiştir:

“Savaşıta galip gelip ganimet alırsanız” , demektir.

“Eşleri gitmiş olanlara ganimetten harcadıkları kadar verin.” Eşleri dinden dönmüş ve daru'l-harbe iltihak etmiş bulunan Müslümanlara eşlerinin mehirlerini bu ganimetten verin, demektir. Denildi ki:

“Bu hüküm de aynı şekilde neshedilmiştir.”

12

Ey peygamber! İnlanmış kadınlar, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, iyi işi işlemekte sana karşı gelmemek hususunda sana biat etmeye geldikleri zaman, biatlerini kabul et ve onlar için Allah'tan mağfıret dile. Şüphesiz Allah, çok bağışlayan, çok merhamet edendir.

(.....) hâldir.

“Çocuklarını öldürmemek...” sözüyle, kız çocuklarının toprağa gömölmesini kastediyor.

“Elleri ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek...” Kadın(lar) yeni doğmuş çocukları alıp kocalarına:

“Busenden olan çocuğumdur.” diyorlardı, “elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmek” sözü, yalan olarak kocasına nispet ettiğı çocuktan kinayedir. Çünkü o çocuğu taşıdığı karnı ellerinin arasındadır. Çocuğu doğurduğu ferri de ayaklarının arasındadır.

“İyi işi işlemekte” Allah'a ve Rasûlü'ne itaatte.

“Onlar için Allah'tan mağfiret dile.” Geçen hususlar hakkında. “Allah, çok bağışlayan, çok merhamet edendir.” Allah (celle celâlühü), geçip giden şeyleri iptal etmek suretiyle çok bağışlayan, yeniden başlamaya muvaffak kılmak suretiyle de çok merhamet edendir.

Rivâyet olunduğuna göre Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Mekke'nin fethi tamamlandıktan sonra önce erkeklerden biat aldı. Sonra da kâdirılardan biat almaya başladı. Safa tepesindeydi. Ömer (radıyallahü anh) ondan aşağıda oturuyordu. Onun emriyle onun adına kâdirılardan biat alıyor ve onun adına onlara tebliğ ediyordu. Utbenin kızı, Ebû Sufyan'ın kansı Hind de, Hamza (radıyallahü anh) a yaptıklarından dolayı Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in onu tanımasından korktuğu için peçeli olarak tanınmaz bir hâlde kâdirılar arasında bulunuyordu. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

- “Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamanız üzere sizden biat alıyorum.” Ömer (radıyallahü anh) kâdirılardan, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak üzere biat aldı. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem):

“Hırsızlık yapmamaları üzere (biat alıyorum)” dediğinde Hind:

- Ebû Sufyan cimri bir adamdır. Onun malından (ondan habersiz) az bir şey aldığım olurdu. Ebû Sufyan da'Aldığın şey sana helâl olsun'dedi, bu bana helâl olur mu? diye sordu. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) güldü. Onu tanımişti. Ona:

- “Sen Hind'sin ha.” dedi. O:

-Evet, ey Allah'ın peygamberi. Geçmiş affet, dedi. O (sallallahü aleyhi ve sellem):

- “Allah seni affetti.” dedi. Sonra:

- “Zina yapmamaları üzere biat alıtefsir” , buyurdu. Hind:

- Hiç hür olan kadın zina eder mi? dedi. Sonra:

- “Çocuklarını öldürmemeleri üzere biat alıyorum” buyurdu. Hind:

- Biz onları küçükken büyüttük, fakat sen onları büyüdüklerinde katlettin. Siz onları daha iyi biliyorsunuz, dedi.

Oğlu Hanzala Bedir günü öldürülmüştü. Ömer (radıyallahü anh) kâtila kâtila güldü. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ise tebessüm etti. Sonra:

- “İftira uydurup getirmemeleri (üzere biat alıtefsir.) buyurdu. Hind:

- Vallahi, iftira uydurmak çirkin bir iştir. Sen bize ancak olgunluğu ve güzel ahlâkı emrediyorsun, dedi. Sonra (sallallahü aleyhi ve sellem):

- “İyi işi işlemekte (peygambere) karşı gelmemeleri (üzere biat alıyorum) buyurdu. Hind:

- Vallahi, biz bu meclise bir tek hususta bile sana isyan niyetiyle gelmedik, dedi.

Bu söz, kötülük hususunda amirlere itaatin vacip olmadığına işaret etmektedir.

13

Ey îman edenler! Allah'ın kendilerine gazap ettiği, kâfirlerin mezarlık halkından umudu kestiği gibi, âhiretten umudu kesmiş olan bir topluluk ile dostluk etmeyin.

Sûreyi başladığı şeyle bitirdi. Denildi ki:

“Onlar (Allah'ın (celle celâlühü) kendilerine gazap ettiği kavim); müşriklerdir.”

“Âhiretten ümidini kesmiş” sevabından. Çünkü onlar dirilişi inkâr etmektedirler.

“Kâfirler umudu kestiği gibi”

Yani; umudu kestikleri gibi, demektir.

Zarnir yerine (.....) kâfirler'kelimesi açıktan açığa getirilmiştir.

“Mezarlık halkından” onlara dönmelerinden. Ya da: “Şu anda kabirde olan selefleri ahretten ümidi kestikleri gibi..” , demektir.

Yani; onlar bunların selefi gibidir. Denildi ki:

“Onlar Yahûdîlerdir.”

Yani; kendilerine gazap olunmuş kavmi dost edinmeyin ki kâfirler nasıl ölülerinin diriltilmesinden ve diri olarak geri döndürülmesinden ümidi kestilerse onlar da hususiyetleri Tevrât'ta geçen peygamberin o olduğunu bildikleri hâlde Allah'ın Resûlü'nü (sallallahü aleyhi ve sellem) kabul etmediklerinden dolayı âhirette pay sâhibi olmaktan ümidi kesmişlerdir. Denildi ki:

“kabir halkından” sözü kâfirleri beyan içindir.

Yani; kabre giren kâfirler âhiret hayrından ümidi kestiği gibi, demektir. Çünkü onlara durum vaziyetlerinin çirkinliği ve gidecekleri yerin kötülüğü aşîkar olmuştur. Allahu Alem.

SAF SÛRESİ

1

Göklerde ve yerdekilerin hepsi Allah'ı teşbih eder. O, üstündür, hikmet sâhibidir.

Rivâyete göre mü'rrinler, cihatla emredilmesinden önce:

“Amellerin hangisi Allah'a daha sevgilidir. Bilsek de onu işlese.” demişlerdi de cihat âyeti nâzil olmuştur. Fakat onlardan bir kısmı işi ağırdan almıştı. Bu sefer de:

“Ey îman edenler! Yapmayacağınız şeyi niçin söylüyorsunuz?” âyeti inmişti.

2

Ey îman edenler! Yapmayacağınız şeyi niçin söylüyorsunuz?

(.....) deki (.....) izafet (.....) ıdır. Diğer harfî çerlerin gelişi gibi soru (.....) sı üzerine gelmiştir. (.....), (.....), (.....) ve misallerinde olduğu gibi (.....) hazfedilmiştir. Çünkü (.....) ve (.....) ya da diğerleri tek bir şey gibidir. Bu, soru cümlelerinde çokça kullanılmaktadır. Aslı üzere çok az kullanılmıştır. Şâir şöyle demiştir:

“Cerir bana ne için sövmeye başladı?”

Duruş hâlinde durma - duraklama (.....) si getirilir. Ya da sakın kılınır. Geçiş hâlinde sakın kıları kişi de bunu duruş yerine geçsin diye yapmıştır.

3

Yapmayacağınızı söylemeniz Allah katında şiddetli bir buğza sebep olur.

(.....) ile, lafzının dışında bir lafızla şaşkınlığı ve hayreti kastetmiştir. Şâirin sözünde olduğu gibi

“Kelib'in devesinin dengi ne kadar da kıymetliymiş!”

Yani; “Ne kadar kıymetli bir deveymiş ki onun dengi Kelibin kendisidir.” Şaşkınlık ve hayretin manası; işitenlere işin büyüklüğünü anlatmaktır. Çünkü şaşkınlık ve hayret ancak benzerlerinden farklı olan şeylerde olur.

(.....) kelimesi (.....) ya isnad olunmuştur. (.....) Kelimesi ise temyiz üzerine mensûb kılınmıştır. Bunda onların, yapmayacakları şeyleri söylemelerinin katıksız kesin bir buğza sebep olduğuna delalet vardır. Mana şudur:

“Sizin yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah (celle celâlihü) katında büyük bir buğz oldu.”

Makt; lâfzı seçildi. Çünkü O, en şiddetli buğz, demektir. Selef-i Sâlih'in'den birine:

- Bize sohbet et, denildi de o

- “Bana, yapmayacağım şeyleri söylememi mi emrediyorsunuz, (konuşayım da) Tezce Allah'ın buğzunu celbedeyim öyle mi?” demiştir.

Daha sonra Allah azze ve celle sevdiği şeyleri bildirmiştir. Şöyle buyurmuştur:

Allah, kendi yolunda kenetlenmiş binalar gibi saf bağlayarak savaşıları sever.

“... saf bağlayarak...” kendileri saf tutar oldukları hâlde.

(.....) mastardır. Hâl olarak vaki olmuştur.

“... kenetlenmiş binalar gibi...” parçaları birbirine bitişik binalar gibi. Denildi ki:

“Bununla, düşmanlarına karşı muharebede, parçaları kurşunla birbirine bağlanmış binalar gibi bir kelime altında toplanacak şekilde niyetlerinin bir olması kastedilmiştir. Bu da hâldir.”

Bir zaman Mûsa, kavmine: “Ey kavmim! Benim, Allah'ın size gönderdiği elçisi olduğumu bildiğiniz hâlde niçin beni incitiyorsunuz.” demişti. Onlar yoldan sapınca Allah da kalplerini saptırmıştı. Allah, fâsıklar topluluğunu doğru yola iletmez.

(.....) gizli (.....) hatırla'fiiliyle mensûbtur.

“Beni niçin incitiyorsunuz.” âyetleri inkâr etmek ve bende olmayan şeyleri bana iftira etmek suretiyle...

(.....) mahallen mensûbtur, hâldir.

Yani; “Kesin bir ilimle bildiğiniz hâlde beni niçin incitiyorsunuz.” demektir. “Bunu bilmenizin gereği de; bana hürmet etmeniz ve saygı göstermenizdir, eziyet etmeniz değil.”

“Onlar ... sapınca...” , yani; haktan meyledince Allah (celle celâlühü) da onların kalplerini hidâyetten döndürdü. Ya da onlar, onun emirlerini terk edince îman nurunu onların kalplerinden çekip çıkardı. Ya da onlar haktan sapmayı tercih edince Allah (celle celâlühü) da onların kalplerini saptırdı.

Yani; onları kendilerine terk etti. Ve hakka tabi olma başarısını onlara haram kıldı, demektir.

“Allah fâsıklar topluluğunu doğru yola iletmez.”

Yani; ilminde, fâsık olduğu zahir olan kişilere hidâyet etmez, demektir.

Hatırla ki; Meryem oğlu İsa: “Ey İsrâ'il oğulları! Ben size Allah'ın elçisiyim, benden önce gelen Tivrât'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek Ahmed adında bir peygamberi de müjdeleyici olarak geldim.” demişti. Fakat O, kendilerine açık deliller getirince: “Bu apaçık bir büyüdür.” dediler.

Mûsa (aleyhisselâm)'in dediği gibi: “Ey kavmim!” demedi. Çünkü onun onlarla nesep bağı yoktur ki onun kavmi olsunlar.

“Benden önce gelen Tivrât'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek Ahmed adında bir peygamberi de müjdeleyici olarak geldim.”

Yani; Benden önceki Tivrât'ı tasdik eder ve benden sonra gelecek olan peygamberi müjdeler bir hâlde size gönderildim, demektir.

Yani; benim dinim tasdiktir. Allah'ın, (celle celâlühü) Önceki ve sonraki kitaplarını ve peygamberlerini bütünüyle tasdiktir.

Hicaz kırâat imâmları, Ebû Amr ve Ebû Bekir'e göre (.....) şeklindedir. Halîl'in ve Sîbeveyh'in tercihi de budur.

(.....) ve (.....) kelimeleri (.....) kelimesindeki gönderme manası ile mensûb olmuşlardır.

“O” , İsa ya da Muhammed (asm).

“... deliller...” mu'cizeler. Hamza ve Ali'ye göre (.....) sihirbaz'seklindedir.

7

İslam'a çağrılırken Allah'a karşı yalan uydurandan daha zâlim kimdir? Allah zalimler topluluğunu doğru yola erdirmez.

Rabbi, kendisini, peygamberleri diliyle, içinde kendisi için iki dünya saadeti olan İslam'a çağırdığında, ona icabet edecek yerde kullarını hakka çağırdığı sözü için, “Bu sihirdir” diyerek Allah'a (celle celâlühü) yalan ve iftira atandan daha zâlim hangi insandır. Halbuki sihir yalandır ve batılı hak göstermek, yaldızlamaktır.

8

Onlar ağızlarıyla Allah'ın nurunu söndürmek istiyorlar. Halbuki kâfirler istemeseler de Allah nurunu tamamlayacaktır.

“Onlar ağızlarıyla Allah'ın nurunu söndürmek istiyorlar.” Bu, onların, Kur’ân hakkında, “Bu sihirdir.” demek suretiyle İslam'ı iptal etmek istemelerini tahkirdir, alaya almaktır. Onların durumu söndürmek için ağızıyla güneşin ışığına üfleyen kişinin durumu ile tasvir olunmuştur.

Me’ûl hazfedilmiştir. (.....) sebep içindir. Takdiri şöyledir:

“Allah'ın nurunu ağızlarıyla, yani, sözleriyle söndürmek için yalanı arzuluyorlar.” demektir.

Mekke kırâat imâmları, Hamza, Ali ve Hafs'a göre (.....) seklindedir. Diğerlerine göre ise (.....) seklindedir.

Yani; Hakk'ı tamamlayacak ve gayesine ulaştıracaktır.

9

Müşrikler istemeseler de dinini bütün dinlere üstün kılmak için peygamberlerini hidâyet ve hak din ile gönderen O'dur.

“... hak din ile...” yani; İslam dini ile. “... bütün dinlere üstün kılmak için...” ona ters düşen bütün dinlere karşı onu üstün kalmak için andolsun ki Allah (celle celâlühü) bunu yapmıştır. İslam karşısında mağlup olmamış, perişan olmamış hiçbir din kalmamıştır. Mücahid'den şöyle nakledilmiştir:

“İsa (aleyhisselâm) nüzul ettiğinde yeryüzünde İslam dininden başka hiçbir din kalmayacaktır.”

10

Ey iman edenler! Sizi acı bir azaptan kurtaracak ticareti size göstereyim mi?

Şam kırâat ekolüne göre: (.....) seklindedir,

11

Allah'a ve Rasûlü'ne inanır, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda savaşırsınız. Eğer bilerseniz ki bu sizin için daha hayırlıdır.

“Allah ve Rasûlü'ne inanır, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda savaşırsınız. “sözü başlarığıç cümlesidir. Sanki onlar:

- “Nasıl amel edelim?” dediler de onlara:

- “Allah'a (celle celâlühü) ve Rasûlü'ne (sallallahü aleyhi ve sellem) inanır, mallarınızla ve canlarınızla Allah (celle celâlühü) yolunda savaşırsınız.” diye cevap verdi.

“İnanırsınız” sözü Sîbeveyh'e göre inanın manasınadır. Bu sebepten dolayı “İşte o takdirde sizin günahlarınızı bağışlar” sözüyle cevap verildi. Buna İbni Mes'ud (radıyallahü anh):

“Allah ve Rasûlü'ne îman edin ve cihad edin.” şeklindeki kırâati de delalet etmektedir.

Tabi olmanın gerekliliğini bildirmek için haber lâfzı üzere getirildi. Sanki tabi olunmuş gibi var olan îmandan ve cihaddan haber vermektedir.

“Bu” yani; zikredilen îman ve cihad sizin için mallarınızdan ve canlarınızdan daha hayırlıdır. Eğer onun, sizin için hayırlı olduğunu bilerseniz, o zaman o sizin için hayırlı olur. Çünkü siz, bunu bildiğinizde ve buna inandığınızda îmanı ve cihadı mallarınızdan ve canlarınızdan daha çok seversiniz. Dolayısıyla da felaha erer, kurtulursunuz.

12

işte bu takdirde O, sizin günahlarınızı bağışlar, sizi zemininden ırmaklar akan Cennetlere, Adn cennetlerindeki güzel meskenlere koyar. İşte en büyük kurtuluş budur.

Adn; ikamet etmek ve bir yerde uzun müddet (ebedî) kalmak demektir. Bir yerde ikamet ettiğinde (.....) denir. Aynı şekilde “İşte bu en büyük kurtuluştur.” denildi.

13

Seveceğiniz başka bir şey daha var: Allah'tan yardım ve yakın bir fetih. Mü'minleri bunlarla müjdele.

“Seveceğiniz başka bir şey daha var.” Sizin için zikredilen bu acil olmayan (uhrevî) mağfiret ve sevabın yanında size daha sevimli gelen acil (dünyevi) bir nimet daha vardır. Daha sonra onu: “Allah'tan yardım ve yakın bir fetih.” sözüyle açıkladı.

Yani; tez bir fetih, demektir. O da; Mekke'nin Fethi ve Kureyş'e karşı yardım (zafer)dir. Ya da İran ve Bizans'ın fethidir.

“... seveceğiniz...” sözünde dünya nimetlerine olan meyle (Dünyayı âhirete tercih etmeye) karşı bir parça taviz vardır.

Keşşaf sâhibi (.....) kelimesinin (.....) e ma'tûf olduğunu söylemişti. Bu taktirde mana; “Sizi, elem verici bir azaptan kurtaracak ticareti ve seveceğiniz diğer bir ticareti daha size göstereyim mi?” şeklinde olur. Daha sonra:

“Allah'tan yardım... “dedi.

Yani; o (ticaret) yardımdı.

(.....) üzerine atıftır. Çünkü o, ernir manasınadır. Sanki şöyle denilmiştir:

“İman edin ve cihad edin ki Allah (celle celâlühü) da sizi sabit kadem kılsın ve size yardım etsin. Ve Ey Allah'ın Rasûlü! Mü'minleri bununla müjdele.” Yine denildi ki:

(.....) cümlesinden önce takdir olunmuş. (.....) De ki'sözü üzerine atıftır.

14

Ey îman edenler! Allah'ın yardımcıları olun. Nitekim Meryem oğlu İsa, havarilere: “Allah'a giden yolda benim yardımcılarını kimdir?” demişti. Havarileri de: “Allah yolunun yardımcıları biziz.” demişlerdi. İsrâ'il oğullarından bir zümre inanmış, bir zümre de inkâr etmişti. Nihayet biz inananları, düşmanlarına karşı destekledik. Böylece üstün geldiler.

“Allah'ın yardımcıları olun.”

Yani; Allah'ın (celle celâlühü) dininin yardımcıları olun.

Hicaz kırâati ve Ebû Amr'a göre (.....) şeklindedir.

“Nitekim Meryem oğlu İsa, havarilere: Allah'a giden yolda benim yardımcıları kimlerdir?'demişti.” Bunun zahiri, onların, yardımcıları olmasının, İsa (aleyhisselâm)'in: “Allah'a giden yolda benim yardımcıları kimdir?” sözüne benzetilmesidir. (

Yani; lafzın zahiri, onun dediği gibi olun, demektir.) Ancak o, mana üzerine hamledilmiştir.

Yani; havariler, İsa (aleyhisselâm), kendilerine: “Allah'a giden yolda benim yardımcıları kimlerdir?” dediğinde İsa (aleyhisselâm)'in yardımcıları oldukları gibi, Allah'ın (celle celâlühü) yardımcıları olun, demektir.

“Allah'a giden yolda benim yardımcıları kimlerdir?” sözünün, havarilerin cevabına -ki o da: “Allah yolunun yardımcıları biziz.” Demeleridir- uygun olacak şekildeki manası; “Allah'ın (celle celâlühü) yardımına müteveccih olarak benim askerim kim olacak?” şeklindedir.

“Allah'ın yardımcıları biziz.”

Yani; bizler, Allah'a (celle celâlühü) yardım edenleriz, demektir. “Benimyardımcılarını kimdir?” sözünün manası ise; “Allah'a yardım hususunda bana bağlarıyan ve benimle birlikte olan yardımcıları kimdir?” şeklindedir.

Havariler, onun seçilmiş dostlarıdır. Ona ilk îman edenlerdir. On iki kişiydiler.

Havari; seçilmiş, halis dost demektir. (.....) kelimesindendir. O da; halis beyaz demektir. Denildi ki:

“Onlar kasar (çırpıcı) idiler. Elbiseleri beyazlatıyorlardı.”

“İsa (aleyhisselâm) a israil oğullarından bir zümre inanmış, bir zümre de onu inkâr etmişti.” Onların inan anı anı inkâr edenlerine karşı güçlendirdik. Böylece onlara galip geldiler. Allah (celle celâlühü) inananların dostudur.

Allahu A'lem.

CUM'A SÛRESİ

1

Göklerde ve yerde olanların hepsi mülkün sâhibi, Mukaddes, Azîz, Hakîm olan Allah'ı teşbih eder.

“Teşbih” , ya tesbih-i hilkattir (fitri teşbihtir) yani; her neye baksan onun yaratılışı seni Allah Teala'nın birliğine ve O'nu misl, benzerinden tenzihe götürür. Ya, tesbih-i ma'rifettir. Allah Teala, her şeyde kendisinin tanındığı ve tenzih olunduğu şeyi lütfü ile yaratır. Allah Teala'nın:

“Hiçbir şey yoktur ki O'nu hamdıyla tesbih etmesin, lakin sis onların teşbihini anlamazsınız.” İsrâ', 44. sözü görülmüyor mu?

Ya da Tesbih-i zaruridir. Allah (celle celâlühü), her cevhere teşbihini bilmeksizin icra ettirir.

2

Çünkü ümmiler arasından kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen O'dur. Hâlbuki onlar önceden apaçık bir sapıklık içindeydiler.

“O, ümmiler içinden kendilerinden (kendilerine) bir peygamber gönderendir.”

Yani; ümmi bir kavim içinde ümmi bir adam gönderendir, demektir. Denildi ki:

“kendilerinden” sözü “İçinizden...” Tevbe, 128 sözü gibidir. Nesebini ve durumlarını bilmektedirler. Ümmi, Arap milletine mensuptur. Çünkü onlar, diğer milletlere göre ne yazıyorlar, ne de okuyorlardı. Denildi ki:

“Yazı Taifte başladı. Onlar onu Hire halkından almışlardı. Hire halkı da Enbar halkından almıştı.”

“... kendilerine âyetleri -Kur'ân'ı- okuyan, onları -şirkten ve câhiliye pisliklerinden- temizleyen, onlara kitabı ve hikmeti öğreten -Kur'ân'ı ve sünneti ya da dinde fikhı öğreten.-”

“Halbuki onlar, -Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) den- önce apaçık bir sapıklık içindeydiler.”

Yani; küfür ve cehalet içindeydiler.

(.....) den hafifletilmiştir. (.....) bunun delilidir.

Yani; onlar sapıklık içindeydiler. Ondan daha büyük bir sapıklık göremezsin.

3

(Bu peygamber) mü'minlerden henüz kendilerine kâtilmamış bulunan diğer insanlara da onu öğretir. O, Azîz'dir, Hakîm'dir.

(.....) mecrûrdur. (.....) üzerine atfedilmiştir.

Yani; O'nu (sallallahü aleyhi ve sellem) kendi devrindeki ümmilere ve ümmilerden henüz onlara kâtilmamış başka kimselere gönderdi.

Yani; onlar henüz onlara kâtilmamışlardır, kâtilacaklardır. Onlar, Sahâbeden (radıyallahü anh) sonra gelenlerdir. Ya da onlar, onlardan sonra kıyamete kadar gelecek olanlardır. Denildi ki:

“Onlar Acemlerdir (İranlılardır).”

Ya da (.....) mensûbtur. (.....) deki mensûb üzerine atfedilmiştir.

Yani; onlara öğreten ve diğerlerine de öğreten, demektir. Çünkü öğretme işi kıyamete kadar devam etse onun tamamı ilk kişiye isnad olunur. Sanki onunla elde edilen istifadenin tamamını o kişi gerçekleştirmiştir. O, bu büyük işte ümmi bir adamı başarılı kılmada (bu hususta) ona yardım etmede ve insanların tamamı arasından onu seçmede Azîz'dir, yegane hüküm ve hikmet sâhibidir.

4

O, Allah'ın lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah, büyük lütuf sâhibidir.

Muhammed (aleyhisselâm)'e verdiği bu üstünlük Allah'ın (celle celâlühü) lütfudur. O da kendi asandaki nesillerin peygamberi olması ve diğer asırlardaki nesillerin peygamberi olmasıdır. O, Allah'ın lütfudur. Onu vermeyi istediği ve hikmetinin gerektirdiği kişiye (ya da kişilere) verir.

5

Kendilerine Tevrât yükletilen sonra onu, taşımayanların durumu, koca koca kitaplar taşıyan merkebin durumu gibidir. Allah'ın âyetlerini yalanlamış olan kavmin durumu ne kötüdür. Allah, zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.

“Kendilerine Tevrât yükletilen -yani; onu öğrenmek ve içindekileriyle amel etmekle mükellef kılman- sonra onu taşımayanlar.” Sonra onunla amel etmeyenler, demektir. Sanki onlar onu taşımamışlardır.

(.....) kelimesinin çoğuludur. O da; 'büyük kitap', demektir.

(.....) hâl olmak üzere mahallen mensûbtur. Ya da sıfat olmak üzere mahallen mecrûrdur. Çünkü (.....) eşek'kelimesi (.....) Bana söven alçağa uğrarım'sözündeki (.....) kelimesi gibidir.

Yahûdîler, Tevrât taşıyıcıları, okuyucuları ve içindekileri muhafaza edenler oldukları hâlde onunla amel etmemeleri ve onun ayetlerinden istifade etmemeleri -ki onda Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in sıfatları ve onun müjdesi olduğu hâlde ona îman etmediler- sebebiyle koca koca ilmi kitapları taşıyan eşeğe benzetilmişlerdir. O (eşek) onları taşır ama onlardan hiçbir şey anlamaz, sadece iki yanına ve sırtına yüklenen şeyin zahmetini ve sıkıntısını çeker. Bildiği hâlde bilgisiyle amel etmeyen her bir kişinin durumu da budur.

“Allah'ın âyetlerini yalanlamış olan kavmin durumu ne kötüdür.”

Yani; Allah'ın (celle celâlühü) âyetlerini yalanlayan kavmin durumu, misal olarak ne kötüdür. Ya da yalanlayan kavmin misali ve onların misali ne kötüdür, demektir. Onlar, Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in peygamberliğinin doğruluğuna delalet eden, Allah'ın (celle celâlühü) âyetlerini yalanlayan Yahûdîlerdir.

“Allah, zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.”

Yani; zulmü tercih ettikleri vakitte ya da ilmi ezelisinde zâlim olacağını bildiği kişiye hidâyet etmez, demektir.

6

De ki: Ey Yahûdîler! Bütün insanları bir yana bırakarak yalnız kendinizin Allah'ın dostları olduğunuzu sanıyorsunuz, bu iddianızda samimi iseniz haydi ölümü temenni edin.

Yahûdî olduğunda (.....) fiili kullanılır. Onlar:

“Biz, Allah'ın oğulları ve dostlarıyız.” Mâide, 18. diyorlardı.

Yani; Eğer sizin sözünüz doğruysa ve sağlam bir deliliniz de varsa haydi Allah'tan (celle celâlühü) sizi öldürmesini ve sizi tezce dosttan için hazırladığı keramet (şeref, itibar, cömertlik ve ikram) yurduna intikal ettirmesini temenni edin. Daha sonra Allah Teala şöyle buyurdu:

7

Ama onlar yaptıklarından dolayı ölümü asla temenni etmezler. Allah, zalimleri çok iyi bilir.

Yani; inkârları sebebiyle ölümü asla temenni etmezler.

(.....) ile (.....) in her biri istikbalde olumsuzluk manası verir. Aralarında hiçbir fark yoktur. Ancak (.....) deki te'kid ve şiddetlilik (.....) da yoktur. Dolayısıyla bir defa (.....) şeklinde te'kid lafzıyla gelmiş, bir defa da (.....) şeklinde te'kid lâfzı olmaksızın gelmiştir.

Allah, zalimleri çok iyi bilir.” Bu, onları tehdittir.

8

De ki: Sizin kendisinden kaçtığınız ölüm, muhakkak ki sizi bulacaktır. Sonra da görüleni ve görülmeyeni bilen Allah'a döndürüleceksiniz. O, size bütün yaptıklarınızı haber verecektir.

“De ki: Sizin kendisinden kaçtığınız —ve inkârınızdan cezâsına çarptınlağrmz korkusundan dolayı temenni etmeye cesaret edemediğiniz- ölüm muhakkak ki sizi bulacaktır.”

Cümle (.....). (.....) nin haberidir. (.....) şart manası taşıdığı için (.....) nin haberine (.....) gelmiştir.

“O, size bütün yaptıklarınızı haber verecektir.” Dolayısıyla da sizi layık olduğunuz cezâ ile cezâlarıdıracaktır.

9

Ey îman edenler! Cuma günü namaza çağrıldığı zaman hemen Allah'ı anmaya koşun ve alışverişi bırakın. Eğer siz gerçeği anlayan kimseler iseniz elbette bu sizin için daha hayırlıdır.

Nida; ezandır. (.....) beyaniyyedir. (.....) yı beyan ve tefsîr için getirilmiştir.

Cuma günü günlerin efendisidir. Nitekim hadisi şerifte: “Kim Cuma günü ölürse Allah ona bir şehid sevabı verir ve onu kabir azâbından korur.” buyurulmuştur.

(.....) koşun (.....) gidin'demektir. Bu şekilde de okunmuştur. Ferrâ' şöyle demiştir:

(.....) ve (.....) aynı manadadırlar. (.....) ile kastolunan süratle yürümek, koşmak değildir.

“Allah'ı anmaya...” Cumhûr'a göre, “hutbeye” Ebû Hanîfe (radiyallahü anh)'e göre hatibin sadece: (.....) diyerek okuduğu hutbe câizdir. Bu hükmü, bu tefsirden çıkarmıştır.

“... alışverişi bırakın.” Zikrullah'a mani olan dünya meşgalelerinin terkinini emretmeyi murad etti. Ancak onlar arasından özellikle alışverişi seçip zikretti. Çünkü Cuma günü zeval vaktinde alışveriş çokça yapılmaktadır. Dolayısıyla da onlara: “Âhiret ticaretine koşun, dünya ticaretini terkedin, kendisinden daha faydalı ve daha karlı hiçbir şey olmayan Allah'ın zikrine koşun Faydası az olan alışverişi terk edin.” denildi.

“Bu sizin için daha hayırlıdır.”

Yani; Allah'ın (celle celâlühü) zikrine koşmak sizin için alışverişten daha hayırlıdır.

10

Namaz bitince yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan isteyin. Allah'ı çok zikredin ki, kurtuluşa eresiniz.

“Namaz bitince -yani; eda edilince yeryüzüne dağılın...” Bu emri, ibahadır. (Yani; dağılabilirsiniz, serbestsiniz manasınadır.)

“Allah'ın lütfundan (nasip) isteyin.”

Yani; bu, rızık, ilim talebi, hasta ziyareti ve Allah (celle celâlühü) için kardeş ziyareti olabilir.

“Allahı çok zikredin.” Farzın edasına sizi muvaffak kıldığı için O'na şükredin.

11

Onlar, bir ticaret ve eğlence gördükleri zaman, hemen dağılıp oraya giderler ve seni ayakta bırakırlar. De ki: Allah'ın yanında bulunan, eğlenceden ve ticaretten daha yararlıdır. Zira Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır.

“Onlar bir ticaret ve eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona giderler...” senden ayrılırlar ona giderler. Takdiri şöyledir:

“Ticaret gördüklerinde ona (ticarete), eğlence gördüklerinde de ona (eğlenceye) giderler şeklindedir.”

Zikredilen, diğerine delalet ettiği için ikisinden biri hafzedildi, özellikle ticareti seçip zikretti. Çünkü o, onlar (Medine halkı) nezdinde çok önemliydi. Rivâyete göre Medine'de açlık ve pahalılık vardı. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Cuma günü hutbe okurken, Dihye b. Halife Şam'dan ticaret kervanıyla geldi. Herkes kalktı. Peygamberle (sallallahü aleyhi ve sellem) birlikte sadece sekiz ya da on iki kişi kaldı. Bunun üzerine Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

“Muhammed'in nefsinin yedi kudretinde bulundurana andolsun ki, eğer hepsi çıksaydı Allah vadiyi ateş olarak üzerlerine tutuştururdu.”

Kervan geldiğinde onu defle, dümbelek ve alkışlarla karşılıyorlardı. “... eğlence...” sözü ile kastedilen budur.

“.... Seni ayakta bırakırlar.” seni ayakta hutbe okur (bir vaziyette) bırakırlar. Bunda hatibin hutbeyi ayakta okuması gerektiğine dair delil vardır.

“De ki; Allah'ın yanında bulunan -sevap- eğlenceden ve ticaretten daha hayırlıdır. Zira Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır.”

Yani; alışverişı terk etmek suretiyle Allah'ın (celle celâlühü) rızkından mahrum kalmazlar. Zira O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.

Allahu A’lem.

CUMA SÛRESİ

1

Göklerde ve yerde olanların hepsi mülkün sâhibi, Mukaddes, Azîz, Hakîm olan Allah'ı teşbih eder.

“Teşbih” , ya tesbih-i ilkattir (fitri teşbihtir) yani; her neye baksan onun yaratılışı seni Allah Teala'nın birliğine ve O'nu misl, benzerinden tenzihe götürür. Ya, tesbih-i ma'rifettir. Allah Teala, her şeyde kendisinin tanındığı ve tenzih olunduğu şeyi lütfü ile yaratır. Allah Teala'nın:

“Hiçbir şey yoktur ki O'nu hamdıyla tesbih etmesin, lakin sis onların teşbihini anlamazsınız.” İsrâ', 44. sözü görülmüyor mu?

Ya da Tesbih-i zaruridir. Allah (celle celâlühü), her cevhere teşbihini bilmeksizin icra ettirir.

2

Çünkü ümmiler arasından kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen O'dur. Hâlbuki onlar önceden apaçık bir sapıklık içindeydiler.

“O, ümmiler içinden kendilerinden (kendilerine) bir peygamber gönderendir.”

Yani; ümmi bir kavim içinde ümmi bir adam gönderendir, demektir. Denildi ki:

“kendilerinden” sözü “İçinizden...” Tevbe, 128 sözü gibidir. Nesebini ve durumlarını bilmektedirler. Ümmi, Arap milletine mensuptur. Çünkü onlar, diğer milletlere göre ne yazıyorlar, ne de okuyorlardı. Denildi ki:

“Yazı Taifte başladı. Onlar onu Hire halkından almışlardı. Hire halkı da Enbar halkından almıştı.”

“... kendilerine âyetleri -Kur'ân'ı- okuyan, onları -şirkten ve câhiliye pisliklerinden- temizleyen, onlara kitabı ve hikmeti öğreten -Kur'ân'ı ve sünneti ya da dinde fikhı öğreten.-”

“Halbuki onlar, -Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) den- önce apaçık bir sapıklık içindeydiler.”

Yani; küfür ve cehalet içindeydiler.

(.....) den hafifletilmiştir. (.....) bunun delilidir.

Yani; onlar sapıklık içindeydiler. Ondan daha büyük bir sapıklık göremezsin.

3

(Bu peygamber) mü'minlerden henüz kendilerine kâtilmamış bulunan diğer insanlara da onu öğretir. O, Azîz'dir, Hakîm'dir.

(.....) mecrûrdur. (.....) üzerine atfedilmiştir.

Yani; O'nu (sallallahü aleyhi ve sellem) kendi devrindeki ümmilere ve ümmilerden henüz onlara kâtilmamış başka kimselere gönderdi.

Yani; onlar henüz onlara kâtilmamışlardır, kâtilacaklardır. Onlar, Sahâbeden (radıyallahü anh) sonra gelenlerdir. Ya da onlar, onlardan sonra kıyamete kadar gelecek olanlardır. Denildi ki:

“Onlar Acemlerdir (İranlılardır).”

Ya da (.....) mensûbtur. (.....) deki mensûb üzerine atfedilmiştir.

Yani; onlara öğreten ve diğerlerine de öğreten, demektir. Çünkü öğretme işi kıyamete kadar devam etse onun tamamı ilk kişiye isnad olunur. Sanki onunla elde edilen istifadenin tamamını o kişi gerçekleştirmiştir. O, bu büyük işte ümmi bir adamı başarılı kılmada (bu hususta) ona yardım etmede ve insanların tamamı arasından onu seçmede Azîz'dir, yegane hüküm ve hikmet sâhibidir.

4
O, Allah'ın lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah, büyük lütuf sâhibidir.

Muhammed (aleyhisselâm)'e verdiği bu üstünlük Allah'ın (celle celâlühü) lütfudur. O da kendi asandaki nesillerin peygamberi olması ve diğer asırlardaki nesillerin peygamberi olmasıdır. O, Allah'ın lütfudur. Onu vermeyi istediği ve hikmetinin gerektirdiği kişiye (ya da kişilere) verir.

5
Kendilerine Tevrât yükletilen sonra onu, taşımayanların durumu, koca koca kitaplar taşıyan merkebin durumu gibidir. Allah'ın âyetlerini yalanlamış olan kavmin durumu ne kötüdür. Allah, zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.

“Kendilerine Tevrât yükletilen -yani; onu öğrenmek ve içindekileriyle amel etmekle mükellef kılman- sonra onu taşımayanlar.” Sonra onunla amel etmeyenler, demektir. Sanki onlar onu taşımamışlardır.

(.....) kelimesinin çoğuludur. O da; 'büyük kitap', demektir.

(.....) hâl olmak üzere mahallen mensûbtur. Ya da sıfat olmak üzere mahallen mecrûrdur. Çünkü (.....) eşek'kelimesi (.....) Bana söven alçağa uğrarım'sözündeki (.....) kelimesi gibidir.

Yahûdîler, Tevrât taşıyıcıları, okuyucuları ve içindekileri muhafaza edenler oldukları hâlde onunla amel etmemeleri ve onun âyetlerinden istifade etmemeleri -ki onda Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in sıfatları ve onun müjdesi olduğu hâlde ona îman etmediler- sebebiyle koca koca ilmi kitapları taşıyan eşeğe benzetilmişlerdir. O (eşek) onları taşır ama onlardan hiçbir şey anlamaz, sadece iki yanına ve sırtına yüklenen şeyin zahmetini ve sıkıntısını çeker. Bildiği hâlde bilgisiyle amel etmeyen her bir kişinin durumu da budur.

“Allah'ın âyetlerini yalanlamış olan kavmin durumu ne kötüdür.”

Yani; Allah'ın (celle celâlühü) âyetlerini yalanlayan kavmin durumu, misal olarak ne kötüdür. Ya da yalanlayan kavmin misali ve onların misali ne kötüdür, demektir. Onlar, Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in peygamberliğinin doğruluğuna delalet eden, Allah'ın (celle celâlühü) âyetlerini yalanlayan Yahûdîlerdir.

“Allah, zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.”

Yani; zulmü tercih ettikleri vakitte ya da ilmi ezelisinde zâlim olacağını bildiği kişiye hidâyet etmez, demektir.

6
De ki: Ey Yahûdîler! Bütün insanları bir yana bırakarak yalnız kendinizin Allah'ın dostları olduğunuzu sanıyorsanız, bu iddianızda samimi iseniz haydi ölümü temenni edin.

Yahûdî olduğunda (.....) fiili kullanılır. Onlar:

“Biz, Allah'ın oğulları ve dostlarıyız.” Mâide, 18. diyorlardı.

Yani; Eğer sizin sözünüz doğruysa ve sağlam bir deliliniz de varsa haydi Allah'tan (celle celâlühü) sizi öldürmesini ve sizi tezce dosttan için hazırladığı keramet (şeref, itibar, cömertlik ve ikram) yurduna intikal ettirmesini temenni edin. Daha sonra Allah Teala şöyle buyurdu:

Ama onlar yaptıklarından dolayı ölümü asla temenni etmezler. Allah, zalimleri çok iyi bilir.

Yani; inkârları sebebiyle ölümü asla temenni etmezler.

(.....) ile (.....) in her biri istikbalde olumsuzluk manası verir. Aralarında hiçbir fark yoktur. Ancak (.....) deki te'kid ve şiddetlilik (.....) da yoktur. Dolayısıyla bir defa (.....) şeklinde te'kid lafzıyla gelmiş, bir defa da (.....) şeklinde te'kid lâfzı olmaksızın gelmiştir.

Allah, zalimleri çok iyi bilir.” Bu, onları tehdittir.

De ki: Sizin kendisinden kaçtığınız ölüm, muhakkak ki sizi bulacaktır. Sonra da görüleni ve görülmeyeni bilen Allah'a döndürüleceksiniz. O, size bütün yaptıklarınızı haber verecektir.

“De ki: Sizin kendisinden kaçtığınız —ve inkârınızdan cezâsına çarptınlacağımız korkusundan dolayı temenni etmeye cesaret edemediğiniz- ölüm muhakkak ki sizi bulacaktır.”

Cümle (.....). (.....) nin haberidir. (.....) şart manası taşıdığı için (.....) nin haberine (.....) gelmiştir.

“O, size bütün yaptıklarınızı haber verecektir.” Dolayısıyla da sizi layık olduğunuz cezâ ile cezâlarıdıracaktır.

Ey îman edenler! Cuma günü namaza çağrıldığı zaman hemen Allah'ı anmaya koşun ve alışverişi bırakın. Eğer siz gerçeği anlayan kimseler iseniz elbette bu sizin için daha hayırlıdır.

Nida; ezandır. (.....) beyaniyyedir. (.....) yı beyan ve tefsîr için getirilmiştir.

Cuma günü günlerin efendisidir. Nitekim hadisi şerifte: “Kim Cuma günü ölürse Allah ona bir şehid sevabı verir ve onu kabir azâbından korur.” buyurulmuştur.

(.....) koşun (.....) gidin'demektir. Bu şekilde de okunmuştur. Ferrâ' şöyle demiştir:

(.....) ve (.....) aynı manadadırlar. (.....) ile kastolunan süratle yürümek, koşmak değildir.

“Allah'ı anmaya...” Cumhûr'a göre, “hutbeye” Ebû Hanîfe (radiyallahü anh)'e göre hatibin sadece: (.....) diyerek okuduğu hutbe câizdir. Bu hükmü, bu tefsirden çıkarmıştır.

“... alışverişi bırakın.” Zikrullah'a mani olan dünya meşgalelerinin terkin emretmeyi murad etti. Ancak onlar arasından özellikle alışverişi seçip zikretti. Çünkü Cuma günü zeval vaktinde alışveriş çokça yapılmaktadır. Dolayısıyla da onlara: “Âhîret ticaretine koşun, dünya ticaretini terkedin, kendisinden daha faydalı ve daha karlı hiçbir şey olmayan Allah'ın zikrine koşun Faydası az olan alışverişi terk edin.” denildi.

“Bu sizin için daha hayırlıdır.”

Yani; Allah'ın (celle celâlühü) zikrine koşmak sizin için alışverişten daha hayırlıdır.

Namaz bitince yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan isteyin. Allah'ı çok zikredin ki, kurtuluşa eresiniz.

“Namaz bitince -yani; eda edilince yeryüzüne dağılın...” Bu emri, ibahadır. (Yani; dağılabilirsiniz, serbestsiniz manasınadır.)

“Allah'ın lütfundan (nasip) isteyin.”

Yani; bu, rızık, ilim talebi, hasta ziyareti ve Allah (celle celâlühü) için kardeş ziyareti olabilir.

“Allahı çok zikredin.” Farzın edasına sizi muvaffak kıldığı için O'na şükredin.

11

Onlar, bir ticaret ve eğlence gördükleri zaman, hemen dağılıp oraya giderler ve seni ayakta bırakırlar. De ki: Allah'ın yanında bulunan, eğlenceden ve ticaretten daha yararlıdır. Zira Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır.

“Onlar bir ticaret ve eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona giderler...” senden ayrılırlar ona giderler. Takdiri şöyledir:

“Ticaret gördüklerinde ona (ticarete), eğlence gördüklerinde de ona (eğlenceye) giderler şeklindedir.”

Zikredilen, diğerine delalet ettiği için ikisinden biri hafifletildi, özellikle ticareti seçip zikretti. Çünkü o, onlar (Medine halkı) nezdinde çok önemliydi. Rivâyete göre Medine'de açlık ve pahalılık vardı. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) Cuma günü hutbe okurken, Dihye b. Halife Şam'dan ticaret kervanı ile geldi. Herkes kalktı. Peygamberle (sallallahü aleyhi ve sellem) birlikte sadece sekiz ya da on iki kişi kaldı. Bunun üzerine Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

“Muhammed'in nefsi yedi kudretinde bulundurana andolsun ki, eğer hepsi çıksaydı Allah vadiyi ateş olarak üzerlerine tutuştururdu.”

Kervan geldiğinde onu defle, dümbelele ve alkışlarla karşılıyorlardı. “... eğlence...” sözü ile kastedilen budur.

“.... Seni ayakta bırakırlar.” seni ayakta hutbe okur (bir vaziyette) bırakırlar. Bunda hatibin hutbeyi ayakta okuması gerektiğine dair delil vardır.

“De ki; Allah'ın yanında bulunan -sevap- eğlenceden ve ticaretten daha hayırlıdır. Zira Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır.”

Yani; alışverişi terk etmek suretiyle Allah'ın (celle celâlühü) rızıkından mahrum kalmazlar. Zira O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.

Allahu A'lem.

MÜNÂFİKÛN SÛRESİ

Bu süre Medine'de nâzil olmuştur, 11 âyettir.

1

Münâfıklar sana geldiklerinde: “Şâhitlik ederiz ki Sen Allah'ın peygamberisin.” derler. Allah da bilir ki sen elbette kendisinin Peygamberisin. Allah hiç şüphesiz münâfıkların yalancı olduklarına şehadet eder.

“Münâfıklar sana geldiklerinde: “Şâhitlik ederiz ki Sen Allah'ın peygamberisin', derler.” Onlar, kalpleriyle dillerinin bir olduğu, ittifak içerisinde olduğu bir şehadeti kastettiler. “Allah da bilir ki sen elbette O'nun peygamberisin.”

Yani; Allah (celle celâlühü) da biliyor ki: İş, onların “Hakikaten Sen Allah'ın Peygamberisin.” şeklindeki sözlerinin delalet ettiği gibidir. “Allah, hiç şüphesiz münâfıkların yalancı olduklarına şehadet eder.” Kalpleriyle dillerinin bir olduğuna dair iddialarında münâfıkların yalancı olduklarına şâhitlik eder, ya da onlar o hususta yalancılarıdır. Çünkü kalpleriyle dilleri bir olmadığında bu gerçekte şehadet olmaz. Dolayısıyla onların, onu şehadet diye adlandırmalarında onlar yalancılarıdır.

Ya da onlar, kendilerine göre yalancılarıdır. Çünkü onlar, “Hakikaten Sen Allah'ın peygamberisin.” şeklindeki sözlerinin yalan olduğuna ve kendisi hakkında bilgi verilen kişinin durumunun tersini bildiren bir haber olduğuna inanıyorlardı.

2

Çünkü onlar yeminlerini kalkan yapıp insanları Allah'ın yolundan saptırdılar. Gerçekten onların yaptıkları ne kötüdür!

“Yeminlerini kalkan yaptılar.” Esaret altına alınmaktan ve öldürülmekten korunmak için. Bunda “şehadet ederim “İn yemin olduğuna dair delil vardır.

“İnsanları Allah yolundan saptırdılar.” Nefret ettirmek ve şüpheler salmak suretiyle insanları İslam'dan saptırdılar.

“Gerçekten onların yaptıkları ne kötüdür.” İki yüzlü davranmaları ve insanları Allah yolundan saptırmaları ne kötüdür. (.....) de taaccüp manası vardır ki o, onların işlerinin dinleyenler nezdinde büyültülmesidir.

3

Bunun sebebi, onların önce îman edip sonra inkâr etmeleridir. Bu yüzden kalpleri mühürlenmiştir. Artık onar hiç anlamazlar.

(.....) bu'sözü “Gerçekten yaptıkları şey ne kötüdür.” sözüne işarettir.

Yani; onların, amelce insanların en kötüsü olduğuna şehadet eden bu söz onların önce îman etmeleri sonra da inkâr etmeleri sebebiyledir.

Ya da; “Bu” sözü, onların iki yüzlülük, yalan ve yeminlerle korunma hususundaki nitelendiren hallerine işarettir.

Yani; bütün bunlar, onların îman etmeleri sonra da inkâr etmeleri sebebiyledir.

Yani; onlar kelime-i şehadeti getirdiler ve İslam'a giren kişilerin yaptığını yaptılar. Bundan sonra da:

“Eğer Muhammed'in (sallallahü aleyhi ve sellem) dedikleri doğruysa biz de eşeğiz.” sözüyle ve benzeri sözlerle inkârları ortaya çıkmıştır. Ya da önce mü'minlerin yanında îman getirdiler Daha sonra da şeytanlarının yanında İslam'ı alaya alarak inkâr ettiler.

“İman edenlerle karşılaştıklarında'îman ettik'dediler.” Bakara, 14; 76. âyetinde olduğu gibi.

“Bu yüzden kalpleri mühürlenmiştir.” İman kalplerine girmesin diye kalpleri, ikiyüzlülüklerinin cezâsı olarak mühürlenmiştir.

“Artık onlar hiç anlamazlar.” düşünmezler ya da imanın doğruluğunu bilmezler.

4

Onları gördüğün zaman kalıpları hoşuna gider, konuşurlarsa sözlerini dinlersin. Onlar sanki elbise (duvara) yaslarıdırılmış kütüklerdir. Her gürültüyü kendi aleyhlerine sanırlar. Onlar düşmandır. Onlardan sakın. Allah onları kahretsin! Nasıl olup da döndürülüyorlar!

“Onları gördüğün zaman kalıpları hoşuna gider.” sözündeki hitap Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) dir. Ya da hitap olunan herkesedir.

Abdullah b. Ubey, iri yan, yakışıklı ve düzgün konuşan bir adamdı. Münâfık takamı da onun gibiydi. Onlar, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in meclisine gelirler, orada duvara dayanıp otururlar ve tumturaklı sözler söylerlerdi. Güzel görümlü idiler. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ve orada hazır bulunanlar onların kalıplarını beğeniyorlar ve onların sözlerine kulak veriyorlardı.

(.....) sözü “onlar sanki kütüklerdir” takdiri üzere mahallen merfûdur. Ya da o başlarığıç cümlesidir. İrapta mahalli yoktur.

“elbise giydirilmiş “duvara dayatılmış: Duvara yaslanmaları hususunda îmandan ve hayırdan uzak varlıklar oldukları hâlde duvara dayatılmış kütüklere benzetildiler. Çünkü kendisinden istifade edilen bir kütük tavanda, duvarda ya da istifade olunan bir başka yerde olur. Terk edildiği istifade olunmadığı müddetçe de duvara dayatılır. Dolayısıyla onlar, kendilerinden istifade olunması hususunda kütüğe benzetildiler.

Ya da onlar, ruhsuz kalıpları duygusuz bedenler oldukları için kütüklere benzetildiler.

Abbâs b. Ferdi yoluyla gelen rivâyeti dışında Ebû Amr'a ve Ali'ye göre (.....) şeklindedir. (.....) de olduğu gibi.

(.....) ün çoğuludur. (.....) ise (.....) kelimelerinde olduğu gibidir.

(.....) birinci mef'ûldur, ikinci mef'ûl ise (.....) ve sözün tamamlandığı şeydir.

Yani; “Onlar korkularından dolayı her gürültüyü kendi aleyhlerine meydana gelmiş, onlara zarar verecek bir şey sanırlar.” Şunu kastediyor:

Asker içinde bir münadi nida etse, yahut bir hayvan boşanıp kaçsa, yahut kaybolan bir şeyi bulmak için nida edilse onun, başlarına kötü bir iş getireceğini sanırlar. Daha sonra şöyle buyurdu:

“Onlar düşmandır.”

Yani; onlar, düşmanlıkta dört dörtlüktürler. Çünkü en azılı düşman, kaburgasının altında şiddetli hastalığı olduğu hâlde kinini gizleyip sana karşı gülümseyendir.

“Onlardan sakın.” onların dış görünüşlerine aldanma.

“Allah onları kahretsin.” Bu, onlar aleyhine söylenmiş bir bedduadır. Ya da onlara bununla beddua etmelerinin mü'minlere öğretilmesidir.

“Nasıl olup da döndürülüyorlar?” Nasıl da haktan sapıyorlar. Bu (soru) onların cehaletlerine ve sapkınlıklarına karşı hayreti ifade içindir.

5

Onlara: “Gelin, Allah'ın peygamberi sizin için mağfiret dilesin.” denildiği zaman başlarını çevirirler ve bundan sonra sen onların büyüklük taslayarak uzaklaştıklarını görürsün.

“Onlara'Gelin, Allah'ın peygamberi sizin için mağfiret dilesin'denildiği zaman başlarını çevirirler.” Bundan yüz çevirerek ve büyüklük taslayarak başlarını eğerler.

Nafi'ye göre (.....) şeklindedir.

“Onların büyüklük taslayarak uzaklaştıklarını görürsün.” Özür dileme ve bağışlanmayı talep etme hususunda büyüklük taslayarak yüz çevirdiklerini görürsün.

Rivâyete göre Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), Müreysi suyunun başında Beni Mustalik kabilesiyle karşılaştı. -Müreysi suyu onların suyuydu- onları hezimete uğrattı ve katletti.

Suyun başında, Ömer (radiyallahü anh)'in hizmetçisi Cehcah b. Said ile Abdullah b. Ubey'in dostu Sinan el Cuhenî arasında izdiham yaşandı ve dövüştüler. Cehcah:

- Yetişin ey muhacirler! diye bağırdı. Sinan da:

- Yetişin ey Ensar!” diye bağırdı. Fakir muhacirlerden olan Cu'al Cehcaha yardıma geldi ve Sinan'ı tokatladı. Bunun üzerine Abdullah b. Ubey, Cual'e:

- Demek öyle, dedi ve:

- Biz Muhammed'le ancak tokatlanmak için arkadaşlık kurduk. Vallahi bizimle onların durumu, “Besle köpeği yesin seni” sözünde olduğu gibidir. Ama vallahi Medine'ye dönersek herhâlde en şerefli ve kuvvetli olanı, en hakir ve zayıf olanı elbette oradan çıkarır.

Şerefli ve kuvvetli olanla, kendisini, hakir ve zayıf olanla da Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'i kastetmiştir. Daha sonra kavmine şöyle dedi:

- Vallahi eğer Cu'al'e ve diğer fakir arkadaşlarına yemeğin fazlasını vermeseydiniz onlar da boynunuza binmezlerdi. Artık onlara bir şey vermeyin ki Muhammed'in etrafından dağılsınlar.

Bu sözleri Zeyd b. Erkam (radiyallahü anh) işitmişti. -Henüz pek gençti.- Şöyle dedi:

- Vallahi kavmin içinde zelil ve menfur olan sensin. Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'in başında Rahmân'ın yücelttiği ve Müslümanların da kuvvet verdiği Mi'râc Tacı vardır. Bu söz üzerine Abdullah:

- Sus, şaka yapıyordum, dedi. Daha sonra Zeyd (radiyallahü anh) olayı Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e bildirdi. Ömer (radiyallahü anh):

- Ya Rasûlellah! Bırak da şu münafiğin boynunu vurayım, dedi. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem):

- “O zaman Medine'de ileri gelen bir çok ailede ızdırap ve sıkıntı meydana gelir.” buyurdu. Ömer (radiyallahü anh):

- Onu bir muhacirin öldürmesini çirkin görüyorsan o zaman ensardan birine emret dedi. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem):

- “İnsanlara,'Muhammed ashâbını öldürüyor'dedirtmem.” buyurdu. Abdullah b. Ubey'ede:

- “Bana ulaşan sözü söyledin mi?” buyurdu. Abdullah:

- Sana kitabı indiren Allah'a andolsun ki böyle bir şey söylemedim. Zeyd yalan söylüyor, dedi. İşte bu:

“Onlar yeminlerini Çalkan yaptılar.” âyetindeki olaydır. Bunun üzerine orada hazır bulunanlar da:

- Ya Rasûlallah! O bizim efendimizdir, büyüğümüzdür. Onun aleyhine bir çocuğun sözüne inanma. Belki de o vehme kapılmıştır. Onun sözlerini belleyememiştir dediler.

Âyet inince Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), Zeyd'e (radiyallahü anh):

- Ey çocuk! Allah seni tasdik etti. Münâfıkları da yalanladı, buyurdu. Abdullah'ın yalanı ortaya çıkınca ona:

- Hakkında pek şiddetli âyetler nâzil oldu. Bari Resûlullah'a git de yarlığanmanı Allah'tan niyaz ediversin denildi de o, kafasını çevirdi ve:

- İman etmemi istediniz îman ettim, malımdan zekât vermemi emrettiniz verdim, bir Muhammed'e secde etmem kaldı dedi. Bu söz üzerine de:

“Onlara,'Gelin, Allah'ın peygamberi sizin için mağfiret dilesin.'Denildiği zaman başlarını çevirirler.” âyeti nâzil oldu. Aradan çok gün geçmedi çetin bir hastalığa yakalandı ve öldü.

6

Onlara mağfiret dilesen de dilemesen de birdir. Allah onları katiyen bağışlamayacaktır. Çünkü Allah, yoldan çıkmış topluluğu doğru yola iletmez.

Yani; ikiyüzlülük üzere devam ettikleri müddetçe Allah (celle celâlühü) onları katiyen bağışlamayacaktır. Mana şudur: “Onlar için istiğfar edilip edilmemesi birdir. Çünkü onlar inkârlarından dolayı ona İltifat etmezler ve onu bir şey saymazlar.”

Ya da, Allah (celle celâlühü) onları bağışlamaz, demektir.

İstifham edatının hazfi üzere (.....) şeklinde de okunmuştur. Çünkü muadele (eşitlik, denklik) (.....); buna (istifham edatına) delalet etmektedir.

7

Onlar: “Allah'ın elçisinin yanında bulunanlar için hiçbir şey harcamayın ki dağılıp gitsinler.” diyenlerdir. Halbuki göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır. Fakat münâfıklar bunu anlamazlar.

“Dağılıp gitsinler” ayrılısınlar.

“Göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır”

Yani, Rızıklar ve taksimat O'na âittir. Medine halkı onlara infak etmekten kaçınsa bile onları, onlar tarafından rızıklarından O'dur.

“Fakat münâfıklar bunu anlamazlar.” Fakat Abdullah ve emsalleri câhil kişilerdir, bunu anlamazlar da şeytanın, kendilerine süslü gösterdiği şeylerle hezeyan savururlar, saçmalarlar.

8

Onlar: “Andolsun, eğer Medine'ye dönersek, üstün olan, en alçak olanı, oradan mutlaka çıkaracaktır.” diyorlardı. Halbuki üstünlük ancak Allah'ın ve Peygamberinin ve mü'minlerindir. Fakat münâfıklar bunu bilmezler.

“Eğer... dönersek” Ben-i Mustalik Gazası'ndan. “İzzet (üstünlük)” ; galebe ve kuvvet.

“İzzet, ancak Allah'ın, Rasûlünün ve mü'minlerindir.” İzzet, Allah'a (celle celâlühü), Allah'ın (celle celâlühü) yücelttiği ve teyid ettiği Rasûlü'ne ve mü'minlere âittir. Onlar (Resuller ve mü'minler) bununla üstün kılınmışlardır. Alçaklık ve değersizlik de şeytana ve şeytanın kâfir ve münâfıklardan oluşan arkadaşlarına âittir.

Eski elbiseler giyen sâliha bir kadının şöyle dediği nakledilmiştir:

“İslam dini üzere değil miyim? Beraberinde zilletin olmadığı üstünlük odur. Beraberinde fakirliğin olmadığı zenginlik de odur.”

Bir adam Hazret-i Hasen'a (radıyallahü anh):

- İnsanlar sende kibir olduğunu düşünüyorlar, dedi de O (radıyallahü anh):

- “O kibir değildir. İzzettir.” dedi ve bu âyeti okudu.

9

Ey îman edenler! Mallarınız ve çocuklarınız sizi Allah'ı anmaktan alıkoymasın. Kim bunu yaparsa işte onlar ziyana uğrayanlardır.

“Sizi... alıkoymasın.” Sizi meşgul etmesin.

“Mallarınız” mallarınız, mallamuzdaki tasarruf ve kar etmek, artırmak ve yavru almak için malınızı kullanmada gösterdiğiniz gayret.

“Çocuklarınız” çocuklarınız, onlarla gülüp oynaşmanız, onlara şefkat göstermeniz ve onların ihtiyaçlarını karşılamanız.

“Allah'ı anmaktan”

Yani; beş vakit namazdan ya da Kur'ân'dan.

“Kim bunu yaparsa” Dinden uzaklaşıp dünya ile meşgul olmayı kastediyor. Denildi ki:

“Bu, kim hâlini düzeltmek yerine malım çoğaltmakla ve ahretini ıslah yerine çocuklarını râzı kılmaya çalışmakla iştigal ederse...” demektir.

“İşte onlar -ebedî olanı fani olana sattıkları için ticaretlerinde- ziyana uğrayanlardır.”

10

Herhangi birinize ölüm gelip de: “Rabbim! Beni yakın bir süreye kadar geciktirsen de sadaka verip iyilerden olsam.” demesinden önce size verdiğimiz rızıktan harcayın.

(.....) daki (.....) teb'îz içindir. (

Yani; ondan bir kısmını, demektir.) Kast olunan, farz-vacip olan infaktır.

“Her birinize ölüm gelmezden önce...”

Yani; ölümün emarelerini görmezden, yaşama ümidini kesen şeyleri müşahade etmezden ve infak etme işinin kişiye güç gelmesinden önce.

“Beni yakın bir süreye kadar geciktirsen de sadaka verip iyilerden olsam.” Ölümümü az bir zaman geciktirsen de ben sadaka verip îman edenlerden olsam.

(.....) nin cevâbıdır. Âyet mü'minler hakkındadır. Âyetin münâfıklar hakkında olduğu da söylendi.

Ebû Amr'a göre (.....) şeklindedir, lafız (.....) üzerine atfen mensûbtur. (.....) şeklinde meczum olması (.....) nin mahalli üzerine atf olduğu içindir. Buna da sanki şöyle denilmiştir:

“Eğer ölümümü geciktirirsen sadaka verip sâlihlerden olurum.”

11
Allah, eceli gelince hiçbir nefsi geri bırakmaz. Allah, yaptıklarınızdan haberi olandır.

Allah (celle celâlühü), hiç kimsenin ölümünü, levhi mahfuzda yazılı olan eceli geldiğinde geciktirmez.

Hammad ve Yahya'ya göre (.....) şeklindedir. Mana şudur:

“Siz ölümün, vaktinden sonraya geciktirilmesine hiçbir yol olmadığını, onun kesin olarak geleceğini ve Allah Teala'nın da sizin amellerinizi bildiğini, dolayısıyla da emredilen sadakayı ve diğerlerini vermeyen kişiler: Ona göre cezâlarıdıracağını bildiğinizde artık vâcibin sorumluluğundan kurtulmaya çalışmaktan ve Allah Teala'nın huzuruna varışa hazırlanmaktan başka hiçbir şey kılmamıştır. Doğruyu en iyi bilen Allah'tır (celle celâlühü).”

TEGÂBUN SÛRESİ

Bu surenin Mekke'de ya da Medine'de nâzil olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. On sekiz ayettir.

1

Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ı teşbih eder. Mülk O'nundur. Hamd O'nadır. Her şeye gücü yeten O'dur,

Mülkün ve hamdin hassaten Allah Teala'ya âit olduğuna delalet etsin diye zarfları ((.....) O'na âittir') öne aldı. Bu böyledir. Çünkü mülk gerçekte O'na âittir. Çünkü O her şeyi yoktan var eden ve ayakta tutandır. Hamd de böyledir. Çünkü asıl nimetler ve asıllar vasıtasıyla meydana gelen nimetler O'ndandır. Mülkün O'ndan başkasına aidiyeti ise O'nun hakim kılmasıyla ve koruma ve gözetime vermesiyledir. Başkasına hamd (teşekkür) edilmesi ise; Allah'ın nimetinin onun elinden geçtiğini kabuldür.

2

Sizi yaratan Odur. Böyle iken kiminiz kâfir, kiminiz mü'mindir, Allah yaptıklarınızı görendir.

“... kiminiz kâfir kiminiz mü'mindir...”

Yani; kiminiz inkâra râzı olmuştur, onu işlemektedir, kiminiz de îmana râzı olmuştur, onu işlemektedir. “Allahyaptıklarınızı görendir.” âyeti buna delalet etmektedir.

Yani;

O, amellerinizin bir parçası olan inkârınızı ve imanınızı bilen ve görendir, demektir. Mana şudur:

O, size asıl nimetle ihsanda bulunmuştur. O da; yaratma ve yoktan var etmedir. Aslında tamamınızın şükretmesi gerekiyordu. Size ne oldu da parçalara bölündünüz. Kiminiz inkâr etti, kiminiz îman? Küfrü önce zikretti. Çünkü inkâr edenler diğerlerine göre daha fazladır. Bu, “İki menzile arasında bir menzile daha var” diyen Mu'tezilenin sözüne cevaptır. Denildi ki:

“O, sizi yaratandır. Böyle iken kiminiz hakkı inkâr ediyor, -onlar ateistlerdir - kiminiz de ona inanıyor.”

3

Zira gökleri ve yeri hak ile yarattı. Sizi şekillendirdi ve şekillerinizi de güzel yaptı. Dönüş ancak O'nadır.

“Hak ile” en üstün hikmetle. O da; amel etmeleri ve Allah'ın (celle celâlühü) buna göre onları cezâlarıdırması için dünyayı mükelleflerin yaşama yeri kılmasıdır.

“Sizi şekillendirdi ve şekillerinizi de güzel yaptı.”

Yani sizi bütün canlıların en güzeli ve en zarifi kıldı. Bunun delili de; insanın, suretinin, görüldüğü şeklin dışındaki herhangi bir surete dönüşmesini temenni etmemesidir. Onun yüz üstü değil de ayakta duran bir şekilde yaratılması onun suretinin güzelliğindendir. Şekli, sureti ve yaratılışı çirkin olanda çirkinlik yoktur. Ancak güzellik derece derecedir. Üst dereceye göre alttakini güzel bulmayız. Fakat bu onu güzellik sınırından çıkarmaz. Hükema şöyle demiştir:

“İki şeyin sınırı yoktur. Beden güzelliği ve ifade güzelliği.”

“Dönüş ancak O'nadır.” Dolayısıyla O sizin suretlerinizi güzelleştirdiği gibi siz de kalplerinizi güzelleştirin.

Göklerde ve yerde olanları bilir. Gizlediklerinizi ve açığa vurduklarınızı da bilir. Allah kalplerde olanı bilendir.

Önce göklerde ve yerde olan şeyleri bildiğini, sonra kulların gizlediği ve açığa vurduğu şeyleri bildiğini, daha sonra da kalplerde olanı bildiğini hatırlattı. Külli ya da cüzî hiçbir şeyin kendisine gizli kalmadığını, dolayısıyla da kendisinden korkulması, sakınılması ve rızasına uygun olmayan hiçbir şeyin işlenmesine cüret edilmemesi gerektiğini hatırlattı.

İlim kelimesinin tekrarı, tehdidin tekrarı mahiyetindedir.

“Kiminiz kâfir, kiminiz mü'min” sözünden sonra zikredilenlerin tamamı, inkâra karşı tehdit manasındır. İnkâr; yaratıcıya karşı isyan ve nimetine karşı şükürsüzlüktür.

Öncekilerden kâfir olanların haberi size ulaşmadı mı? Çünkü onlar (dünyada) günahlarının cezâsını çektiler. (Ayrıca âhirette) onlar için acı bir azap vardır.

“Size ulaşmadı mı?” Hitap, Mekke kâfuTerinedir.

“Öncekilerden kâfir olanların haberi...”

Yani; Nûh, Hûd, Sâlih ve Lût (asm) un kavimlerinin haberi,

“Onlar günahlarının cezâsını çektiler.”

Yani; onlar küfürlerinin cezâsını dünyada tattılar. Onlar için âhirette acı bir azap vardır.

O azâbın sebebi şu ki: Onlara peygamberleri apaçık deliler getirmişlerdi. Fakat onlar “Bir insan mı bizi doğru yola götürecekmış?” dediler. İnkâr etiler ve yüz çevirdiler. Allah da hiçbir şeye muhtaç olmadığını gösterdi. Allah zengindir, hamda layıktır.

“O” ; dünyada çektikleri cezâyı ve âhirette kendileri için hazırlanan azâba dair zikredilenlere işarettir. Bu, şu durum ve söz sebebiyledir. Onlara peygamberleri apaçık deliller (mu'cizeler) getirmişlerdi.

“Fakat onlar'Bir insan mı bizi doğru yola götürecekmış?'dediler.” Taşlara tapınmayı inkâr etmedikleri hâlde insan nevinden peygamber geleceğini inkâr ettiler. Peygamberleri inkâr ettiler ve îmandan yüz çevirdiler.

“Allah da hiçbir şeye muhtaç olmadığını gösterdi.” Her şeyi kapsasın diye mutlak olarak zikretti. İmanları ve itaatleri de bu cümledendir.

Yani; onların imanına ve itaatine de ihtiyacı yoktur. Allah (celle celâlühü) mahlûkatından müstağnidir. Yaptıkları sebebiyle hamda layıktır.

İnkâr edenler, kesinlikle diriltilmeyeceklerini ileri sürdüler. De ki: Hayır! Rabbime andolsun ki mutlaka diriltileceksiniz. Sonra yaptıklarınız size haber verilecektir. Bu, Allah'a göre kolaydır.

“İnkâr edenler...”

Yani; Mekke halkı (.....) Bir şey hakkında bilmeden bilgi iddiasında bulunmaktır. İki Mef'ûl alır. Devamıyla birlikte (.....) iki Mef'ûl yerine geçmektedir. Takdiri: “Kendilerinin diriltilmeyeceklerini ileri sürdüler.” şeklindedir.

(.....) Hayır...'Bu, (.....) den sonraki şeyin varlığını ispattır ki o da; diriliştir.

“Rabbimize andolsun ki mutlaka diriltileceksiniz.” Haber verişî yeminle tekid etti. Eğer:

- “İnkâr ettikleri şey üzerine yemin etmenin manası nedir?” dersin derim ki:

- “Bu câizdir. Çünkü bununla yapılan tehdidin kalplerdeki tesiri daha büyüktür.” Sanki onlara: “İnkâr ettiğiniz şey kesin mevcuttur.” denilmiştir.

“Bu -diriş- Allah'a (celle celâlühü) göre kolaydır -basittir.”

8

Onun için Allah'a, peygamberine ve indirdiğimiz o nura (Kur'ân'a) inanın. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

“Peygamberine... “Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’e. “... indirdiğimiz o nura...” yani Kur'ân'a. Çünkü O, her şeyin hakikatini açıklamaktadır. Dolayısıyla nurda olduğu gibi onunla hidâyet bulunur.

“Allah yaptıklarınızdan haberdardır.” Dolayısıyla işlerinizi kontrol altına alınız.

9

Toplanma günü için sizi topladığı zaman (Allah her şeyi bilir) işte o gün, (kimin aklandığının açığa çıkacağı) aldanma günüdür. Kim Allah'a inanır ve yararlı iş yaparsa Allah onun kötülüklerini örter ve onu içinde ebedî kalacakları altlarından ırmaklar akan cennetlere sokar. İşte büyük kurtuluş budur.

Zarf, (.....) sözü ile ya da gizli (.....) hatırla'kelimesi ile mensûbtur.

“Toplanma günü...” öncekilerin ve sonrakilerin toplandığı gün.

“İşte o gün (kimin aklandığının açığa çıkacağı) aldanma günüdür.” Bu, insanların ticaretteki aldanmalarından istiâre olunmuştur. O da; hadîşte geçtiği üzere cehennemliklerin -eğer cennetlik olsalardı- konup yerleşecekleri yerlere cennetliklerin yerleşmesi ve cennetliklerin -eğer cehennemlik olsalardı- konup yerleşecekleri yerlere de cehennemliklerin yerleşmesi suretiyle bir kısmının diğer kısmını aldatmasıdır. İnsanlar, bu günün dışında aldandıkları hâlde bu güne aldanma günü denmesi ona gösterilen bir tazimdir. Zira o günün aldanışı gerçek bir aldanıştır. Dünya işlerindeki aldanış değildir.

(.....) kelimesi mastar için sıfattır. Yarü; (.....) sâlih amel'demektir. Medine ve Şam kırâat imâmılarına göre her ikisinde de (.....) ve (.....) şeklinde (.....) ile dir.

10

İnkâr eden ve âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, işte onlar cehennem ehli dirler. Orada ebedî kalacaklardır. Ne kötü gidilecek yerdir orası!

11

Allah'ın izm olmaksızın hiçbir musibet isabet etmez. Kim Allah'a inanırsa Allah onun kalbini doğruya götürür. Allah her şeyi bilendir.

Musibet; şiddet, hastalık, aileden birinin ölümü ya da keder veren herhangi bir şeydir.

“Allah'ın izni olmaksızın...” ilmi, takdiri ve dilemesi olmaksızın hiçbir musibet isabet etmez. Sanki o musibete ona (musibete maruz kalana) isabet etmeye izin vermiştir.

“Kim Allah'a inanırsa Allah onun kalbini doğruya götürür.” Musibet anında Allah'a (celle celâlühü) dönüşü hatırlaması ve:

“Biz Allah içiniz ve biz ona döneceğiz.” Bakara, 156. demesi için kalbini doğruya götürür. Ya da taat ve hayn artırması için onu uyarır, ferahlarıdırır. Ya da ona isabet eden şeyin isabet etmemesinin, isabet etmeyenin de isabet etmesinin mümkün olmadığını bilsin diye kalbine hidâyet verir. Mücahid'den şöyle nakledilmiştir:

“Belaya maruz kaldığında sabreder, nimet verildiğinde şükreder, zulme uğradığında da bağışlar.”

12

Allah'a itâat edin. Peygamberine de itâat edin. Yüz çevirirseniz bilin ki elçimize düşen apaçık bir duyurmadır.

“Yüz çevirirseniz...” Allah'a (celle celâlühü) ve Rasûlü'ne (sallallahü aleyhi ve sellem) itaatten yüz çevirirseniz bilin ki “elçimize düşen apaçık bir duyurmadır. “

Yani; O'na (sallallahü aleyhi ve sellem) düşen tebliğdir. Ve o da bunu yapmıştır,

13

Allah (vardır, birdir) O'ndan başka ilâh yoktur. Mü'minler yalnız Allah'a dayanıp güvensinler.

Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'i, onu yalanlayan ve ondan yüz çevirenlere karşı Allah'ın (celle celâlühü) ona yardım edeceği hususunda Allah'a (celle celâlühü) tevekkül etmeye teşviktir.

14

Ey îman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olanlar da vardır. Onlardan sakının. Ama affeder, kusurlarını başlarına kakmaz, hoş görür ve bağışlarsanız bilin ki: Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.

Yani; eşlerden bir kısmı kocalarına karşı düşmanlık ederler ve onlarla tartışır. Çocuklardan da bir kısmı babalarına karşı düşmanlık ederler ve onlara karşı gelirler.

“Onlardan sakının.” (.....) —'onlar'zamîri (.....) düşman'kelimesine ya da (.....) ve (.....) kelimelerinin her ikisine birden âittir.

Yani; bunların düşmanlıktan uzak olmayacaklarını öğrendiğiniz için artık onlara karşı dikkatli olun ve onların kinlerinden ve şerlerinden emin olmayın.

“Eğer affeder, kusurlarını, başlarına kakmaz, hoş görür ve bağışlarsanız- “Onların düşmanlığına muttali olduğunuz hâlde misliyle mukabele etmeyip affederseniz, azarlamazsanız ve suçlarını örtetek bağışlarsanız “bilin ki: Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.” Günahlarınızı bağışlar, kötülüklerinizi örter. Denildi ki:

“Bazı zevat Mekke'den hicret etmeyi arzuladıkları hâlde eşleri ve çocukları onları menettiler:

- Siz gidiyorsunuz ama bizi de perişan bırakıyorsunuz, dediler. Bu yüzden onlar onlara acıdılar da hicretten geri kaldılar. Daha sonra hicret ettiklerinde de kendilerinden önce hicret etmiş olanların dinde çok yüksek bilgilere mazhar olduklarını görünce eşlerini ve çocuklarını cezâlarıdırmak istediler. İşte bunun için Allah Teala affı methetti.”

15

Şüphesiz mallarınız ve çocuklarınız sizin için bir imtihandır. Büyük mükâfat ise Allah'ın yanındadır.

“Fitne (imtihan)” ; bela, sıkıntı, meşakkat demektir. Çünkü onlar, kişiyi günaha ve azâba düşürmektedirler. Bu ikisinden daha büyük bela da yoktur.

“Büyük mükâfat ise Allah'ın yanındadır.”

Yani; ödül âhirettedir. Bu da sizin mallarınızdan ve çocuklarınızdan elde ettiğiniz menfaatten daha büyüktür. Eşlerin ve çocukların düşmanlığıyla ilgili hususta olduğu gibi.

Burada (.....) harfi çerini getirmedi. Çünkü bunların tamamı (mal ve çocukların tamamı) fitne olmaktan ve kalbi meşgul etmekten hâli değildir. (Düşmanlık hususunda ise böyle değildir. O hususta bir kısmı düşmanlıktan uzaktır.)

16

O hâlde gücünüzün yettiği kadar Allah'tan korkun. Dinleyin, itâat edin, kendi iyiliğinize olarak harcayın, kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir.

“Gücünüzün yettiği kadar Allah'tan korkun.” Takatinizin ve gücünüzün yettiği kadar.

Denildi ki:

“Bu: “Ey mü'minler! Allah'tan ona yaraşır biçimde korkun.” Ali îmran, 102.

âyetinin tefsiridir.” Size verilen öğütleri dinleyin, size emredilen ve yasakları hususlarda itâat edin ve infak edilmesi gerekli yerlere kendi nefsiniz için hayır yapın. Kisâî şöyle demiştir:

“Manası, infak edin ki infak nefsiniz için hayır(lı) olsun, şeklindedir.” En doğru olanı ise, bunun takdiri:

“Nefsiniz için hayır olanı verin ve onun için hayır olanı yapın” , şeklindedir. Bu, bu emirlere uymaya teşvik için bir te'kit ve bir açıklamadır. Çünkü bu işler, nefsiniz için mallarınızdan ve çocuklarınızdan, kapıldığınız arzulardan ve şehvetlerden ve dünya süslerinden daha hayırlıdır. Kim nefsinin cimriliğinden zekâtı ve fitır sadakasını vermek suretiyle korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir.

17

Eğer Allah'a içten gelen istekle ödünç verirsiniz, Allah onu sizin için kat kat artırır ve sizi bağışlar. Allah çok mükâfat verendir, ama cezâ vermekte acele etmeyendir.

“İçten gelen istekle” niyet ve ihlâsla karz (ödünç) kelimesinin zikredilişi, emretmedeki nezakettir.

“Sizin için kat kat artırır.” Sizin için bire karşı on ya da yedi yüz hatta dilediği kadar daha ziyadesi yazılır.

“Allah ... mükâfat verendir.” Azı kabul eder, çoğu verir. “... cezâ vermekte acele etmeyendir...” Cimrinin büyük günahlarını affeder.

Ya da sadaka verenin sadakasının sevabım) kat kat artırır. Vermeyeni de acele ile cezâlarlandırmaz.

18

Görülme-yeni ve görüleni bilendir. Üstündür, hikmet sâhibidir.

“Görülme-yeni... bilendir.”

Yani; kalplerin gizli sırlarını bilir, “görüleni bilendir.”

Yani; insanların önem verdiği yaygın hususları bilendir. “Üstündür ...” ihsanını izhar etmek suretiyle yüceltendir. “.... hikmet sâhibidir. “Gayb'ten haber verme hususunda hikmet sâhibidir,

Allahu A'lem.

TALÂK SÛRESİ

Bu sûre Medine'de nâzil olmuştur, 12 âyettir.

1

Ey Peygamber! Kadınları boşamak istediğiniz zaman onları iddetleri içinde boşayın ve iddeti de sayın. Rabbiniz Allah'tan korkun. Apaçık bir hayâsızlık yapmaları hâli bir yana onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa şüphesiz kendine zulmetmiş olur. Bilmezsın, olur ki Allah, bundan sonra bir durum ortaya çıkanverir.

Nida Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'e tahsis buyrulmuşsa da hitap umumidir. Çünkü Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ümmetinin imâmı ve önderidir. Kavmin reisine, önceliğini ortaya koymak, reisliğini ve kavminin önderi olduğunu itibara almak için. “Ey Faları! şöyle yapın.” denildiği gibi. Bu şekilde o, tek başına onların tamamı hükmündedir. Onların tamamı yerine geçmektedir. Denildi ki:

“Bunun takdiri; 'Ey Peygamber ve ey mü'minler'“, şeklindedir.

“Kadınları boşadığınızda” sözünün manası; onları boşamak istediğinizde ve buna karar verdiğinizde, demektir. Bu, bir işe yönelen ve ona başlamak üzere olan bir kişinin ona başlamış kişi mevkiine getirilmesidir. Nitekim Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in:

“Kim (bu savaşta) birini öldürürse onun üzerinden çıkan ona âittir.” sözü de böyledir.

“Namaza giden ve onu bekleyen kişi namaz kıları hükmündedir.” sözü de bundandır.

“Onları iddetleri içinde boşayın” Onları iddetlerini karşılarken boşayın. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) kıratında bu âyet “İddetlerinin evvelinde” şeklinde de varit olmuştur. Kadın, ilk hayızdan önceki temizlik döneminde boşandığında iddetine teveccüh etmiş bir hâlde boşanmış olur. Kast olunan; kendisiyle ilişki kurulmuş, hayız gören bir kadının (herhangi bir hayız döneminden önceki) temizlik döneminde, o dönemde kendisiyle ilişki kurulmaksızın boşanmasıdır. Daha sonra iddetleri tamamlanıncaya kadar kâdirilerden uzaklaşır. Talakın en güzel tarzı budur.

“İddeti sayın” onu hıfz ile zaptedin. (Vaktini tespit edin unutmayın.) Ve onu, talak noksanı olmayan ve iddetlerini bekleyen kâdiriler tam üç hayza tamamlasınlar. Kadınlardan habersiz erkekler dönüş yapabilir.

“Onları evlerinden çıkarmayın” onları iddetleri tamamlanıncaya kadar iddetten önce oturdukları evlerinden çıkarmayın, o evler, kocalarının evleridir. Ücretsiz oturdukları için o evler onlara âit gösterilmiş ve onlara izafe edilmiştir. Bunda mesken temininin vacip olduğuna delil vardır.

Ayrıca kendisine âit olmayan bir evde oturan kişi hakkında “onun evine girmeyeceğine dair” yemin eden kişinin, o kişinin evine girmesiyle yemininin bozulacağına delil vardır. İhracın manası; kocaların, onları, onlara kızdıkları ve onlarla birlikte yaşamayı istemedikleri için ya da o evlere ihtiyaç duydukları için onları çıkarmamaları ve kâdiriler talep etse bile onlara, çıkış yasağını kaldırmada kendilerinin vereceği iznin hiçbir etkisi olmayacağı onlara bildirerek çıkış izni vermemeleridir.

“Kendileri de çıkmasınlar.” Eğer bun isterlerse onlar da kendi başlarına çıkmasınlar.

“Apaçık bir hayâsızlık yapmaları hâli bir yana “Denildi ki:

“O zinadır.

Yani; zina etmeleri ve kendilerine had cezâsı uygulanmak için çıkarılmaları müstesna.” demektir. Yine denildi ki:

“İddetin bitiminden evvel çıkışları haddi zatında hayasızlıktır.”

“Bunlar Allah'ın sınırlarıdır.”

Yani; zikredilen bu hükümler. “Bilmezsin...” Ey muhatap! Olur ki Allah (celle celâlühü) bundan sonra onun kalbini kinden sevgiye vazgeçişten rağbete, boşamaya kasıttan pişmanlığa çevirmek suretiyle bir durum ortaya çıkarverir de o ona (eşine) döner. Manası şudur:

“Onları iddetleri içinde boşayın ve iddeti de sayın. Onları evlerinden çıkarmayın, olur ki siz pişman olursunuz da onlara geri dönersiniz.”

2

İddet müddetlerini doldurduklarında onları ya güzelce tutun veya onlardan uygun bir şekilde ayrılın. İçinizden adalet sâhibi iki kişiyi şâhit tutun. Şâhitliği Allah için yapın. İşte bu Allah'a ve âhiret gününe inananlara verilen öğüttür. Kim Allah'tan korkarsa Allah ona bir çıkış yolu ihsan eder.

“İddet müddetlerini doldurduklarında...” iddetin sonuna yaklaştıklarında. “... onları ya güzelce tutun veya onlardan uygun bir şekilde ayrılın. “

Yani; siz muhayyersiniz. Dilerseniz dönün, güzelce tutun ve iyilik yapın. Dilerseniz, dönüşü terk edin, aynım ve zarar vermekten sakının. O da: iddeti uzatmak ve eza vermek için iddetinin son vaktinde ona müracaat etmesi ve daha sonra onu boşamasıdır.

“İçinizden adalet sâhibi iki kişiyi şâhit tutun.”

Yani dönüş ve aynlık anında içinizden adalet sâhibi iki Müslüman'ı şâhit tutun, demektir. Bu şâhit kılma işi menduptur. Eşler arasında karşılıklı inkâr meydana gelmesin diye teşvik edilmiştir.

“Şâhitliği Allah için yapın.” sırf onun nzası için yapın. Bu da; şehadeti dosdoğru yapmalarıdır. Lehine ya da aleyhine şâhitlik yapılanlar için değil. Hakkın ikamesi ve zararın kaldırılması dışında herhangi bir maksat için değil.

“İşte bu -şehadetin Allah (celle celâlühü) nzası için ve adaletin gerçekleştirilmesi için tam olarak yapılmasına teşvik- Allah'a ve âhiret gününe inananlara verilen öğüttür.”

Yani; ondan bu kişiler istifade ederler. “Kim Allah'tan korkarsa Allah ona bir çıkış yolu ihsan eder.” Bu, muterize cümlesidir. Boşama işinin sünnet üzere gerçekleştirilmesiyle ilgili (yukarda) geçenleri tekid etmektedir. Mana:

“Kim Allah'tan korkar da sünnet üzere boşar, iddet bekleyen kadına zarar vermez, onu evinden çıkarmaz ve ihtiyatlı hareket ederse ben şahadet ederim ki Allah ona eşlerin kedere ve içine düştükleri sıkıntılara dair durumları hususunda bir çıkış yolu ihsan eder, onu sıkıntılardan kurtarır ve ona kurtuluşu lütfeder,”

3

Ve ona beklemediği yerden rızık verir. Kim Allah'a güvenirse O, kendisine yeter. Şüphesiz Allah emrini yerine getirendir. Allah her şey için bir ölçü koymuştur.

“Ve ona beklemediği yerden rızık verir.” Aklına gelmeyen ve hesap etmediği bir cihetten. Bu cümlenin: “İşte bu Allah'a ve âhiret gününe inananlara verilen öğüttür.” sözünün yanında zikredilmesi istidrad yolludur.

Yani; üstü ile alakası yoktur.

Yani; kim Allah'tan (celle celâlühü) korkarsa (Allah (celle celâlühü)) ona dünya ve âhiret kederlerinden bir çıkış, bir kurtuluş yeri ihsan eder, demektir. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in bu âyeti okuduğu ve şöyle buyurduğu nakledilmiştir:

“Dünya şüphelerinden, ölüm sıkıntılarından ve kıyamet gününün şiddetlerinden (bir çıkış yolu ihsan eder).”
Yine Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem):

“Ben öyle bir âyet biliyorum ki eğer insanlar ona tutunsalardı bu onlara yeterdi.” dedi ve tekrar tekrar, (.....) âyetini okudu.

Rivâyet edildiğine göre Avf b. Mâlik'in (radiyallahü anh) bir oğlunu müşrikler esir almıştı. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e geldi ve:

- Oğlum esir alındı, dedi ve fakir olduğunu bildirdi. Bunun üzerine Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

- “Muhammedin âlinin yanında bir müddet fazlası akşama varmaz. Dolayısıyla sen Allah'tan kork ve sabret (.....) Kuvvet ve kudret en yüce ve en büyük olan Allah'a âittir. sözünü de çok çok zikret.”

Avf (radiyallahü anh) evine döndü ve karısına şöyle dedi:

- Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) benim ve senin (.....) sözünü çok çok zikretmemizi emretti.” Hanımı:

- Bize emrettiği şey ne güzel şeydir, dedi ve bunu zikretmeye başladılar. Daha (Avf) evdeydi ki birden oğlu kapıyı çaldı. Beraberinde yüz deve vardı. Düşmanın gaflet anında oğlu onları sevk etmişti. Bunun üzerine bu âyet indi.

“Kim Allah'a tevekkül ederse” -kim bir başkasına ve kendi tedbirine güvenmeyi terk edip işini Allah'a ısmarlarsa- o, -dünya ve âhirette- ona yeter.”

Hafs'a göre (.....) şeklindedir.

Yani; emrini yerine getirendir, demektir. Diğerlerine göre ise (.....) şeklindedir.

Yani; dilediğini yerine ulaştırandır. Dilediği her bir şey yerine gelmiştir. Arzuladığı hiçbir şey hususunda âciz kalmamıştır.

“Allah her şey için bir ölçü koymuştur.” Bir takdir ve bir vakit koymuştur. Bu, Allah'a (celle celâlühü) tevekkülün ve işlerin ona havale edilmesinin vacip olduğunu beyandır. Çünkü rızık ve benzeri her bir şeyin ancak onun takdiriyle ve onun tevfiğiyle olduğu bilindiğinde kadere teslim olmaktan ve tevekkülden başka hiçbir şey kalmaz.

4

Kadınlarınız içinden adet kesilmiş olanlarla, henüz adetini görmemiş bulunanlardan eğer şüphe ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır. Gebe olanların bekleme süresi ise yüklerini bırakmaları, doğum yapmalarıdır. Kim Allah'tan korkarsa Allah ona işinde bir kolaylık verir.

“Kâdirılarınız içinden adet kesilmiş olanlar...” Rivâyete göre bazıları:

- Hayız gören kâdirıların iddetini öğrendik. Peki adet görmeyen kâdirıların iddeti nedir? diye sordular da bu âyet nâzil oldu.

“Eğer şüphe ederseniz”

Yani; onların hükmü size kanşık gelir ve nasıl iddet bekleyeceklerini bilmezseniz “... onların bekleme süresi üç aydır.”

Yani; onların hükmü budur. Denildi ki:

“Bunun manası; hayızdan kesilme yaşına ulaşmış kâdirîların kanı hususunda, şüpheye düşmüşseniz, demektir.”

Yani; (hayızdan kesilme yaşını) bazıları altmış yaş, bazıları da elli beş yaş olarak takdir ettiler. Dolayısıyla (bu ihtilafa binaen) o hayız kanı mı, istihaze kanı mı diye şüpheye düştüyseniz, o kâdirîların iddeti üç aydır. Şüphe eden kâdirîların iddeti bu olunca şüphe etmeyen kâdirîların iddeti haydi haydi bu olur.

“Henüz adetini görmemiş bulunanlar...” Onlar küçüklerdir. Bunun takdiri; “Henüz adetini görmemiş olanların iddeti de üç aydır.” şeklindedir. Yukarıda zikri geçen in delaletinden dolayı cümle (onların iddeti üç aydır cümlesi) hafzedilmiştir.

“Gebe olanların vakti (besleme süresi) ise yüklerini bırakmaları, doğum yapmalarıdır.” Nas, boşanmış kadınları ve eşleri ölmüş kadınları kapsamaktadır. Ali ve İbni Abbâs (rhma) dan şöyle nakledilmiştir:

“Kocas ı ölen hamile kadınların iddet müddeti iddet müddeti en uzun olanıdır.”

“Kim Allah'tan korkarsa Allah ona işinden kolaylık verir.” Takvası sebebiyle onun işini kolaylaştırır ve onun meselesini halleder.

5

İşte bu, Allah'ın size indirdiği buyruğudur. Kim Allah'tan korkarsa Allah onun kötülüklerini örter. Ve onun mükafatını büyütür.

“İşte bu Allah'ın size indirdiği buyruğudur. “

Yani; iddet bekleyen bu kadınların hükmü hakkında bildirilenler Allah'ın (celle celâlühü) size levhi mahfuzdan indirdiği buyruğudur.

“Kim Allah'tan korkarsa...” kim, indirdiği bu hükümlerle amel etme hususunda Allah'tan (celle celâlühü) korkar ve sorumlu olduğu hakları muhafaza ederse Allah (celle celâlühü) onun kötülüklerini örter ve onun mükafatını büyütür. Daha sonra “... kim Allah'tan korkarsa...” sözündeki korkuyu (takvayı) açıkladı. Sanki, “İddetlerini bekleyen kâdirîların durumu hususunda takva ile nasıl amel edelim?” denildi de şöyle cevap verildi. “Onları ikamet ettiğiniz yerin bir kısmında oturtun.”

6

Onları gücünüz ölçüsünde oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun. Onları sıkıştırıp gitmelerini sağlamak için zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hamile iseler doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin. Sizin için çocuğu emzirirlerse onlara ücretlerini verin. Aranızda uygun bir şekilde anlaşırı. Eğer güçlüğe uğrarsanız çocuğu başka bir kadın emzirecektir.

(.....) min-i teb'îziyyedir. Kendisinden parça kılınan hafzedilmiştir.

Yani; onları oturduğunuz mekânın bir kısmında oturtun, demektir.

Yani; evinizin bir kısmında, demektir.

(.....) sözünün atfı beyanı ve onun tefsiridir. Sanki şöyle denilmiştir: “Onları gücünüz ölçüsünde oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun.”

(.....); genişlik, kuvvet ve takat demektir. Üç harekeyle de okunmuştur. Meşhur olanı ise ötre ile olanıdır. Nafaka ve ev, her boşanan kadın için vaciptir.

Mâlik ve Şâfiî'ye göre Fatıma binti Kays ile ilgili hadîsten dolayı üç talakla kesin boşanmış kâdirılar için nafaka yoktur. Onun kocası onun talakını vermişti. Bunun üzerine Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

“Senin için ne ev ne de nafaka var.” Ömer (radiyallahü anh)’in şöyle dediği nakledilmiştir:

“Bir kadının sözüyle Rabbimizin kitabım ve Peygamberimizin sünnetini terk edemeyiz. Belki de o unuttu. Ya da Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) den işittiği'senin için ev ve nafaka vardır'sözünü karıştırdı.”

“Onları sıkıştırıp gitmelerini sağlamak için kendilerine zarar vermeye kalkışmayın.” Onlarla anlaşılamayan Idşileri misafir etmek, onların yerini işgal etmek veya daha başka sebeplerden biriyle onları çıkıp gitmeye mecbur kalmaları için evde sıkıştırıp kendilerine zarar vermeyin.

“Eğer hamile iseler” yani; eğer boşanan kâdirılar hamile iseler “....doğum yapıncaya kadar nafakalannı verin.” Hamileliğin şart koşulmasının faydası şudur: Hamilelik müddeti bazen uzar. Birileri hamile olmayan kadının iddet müddeti miktan geçtiğinde nafakanın düşeceğini zannetmesinler diye bu vehmi yok etmiştir.

“Sizin için çocuğu emzirirlerse”

Yani; bu boşanan kâdirılar eğer sizin başka kadından ya da kendilerinden olan çocuğunuzu evlilik ilişkisi kesildikten sonra emzirirlerse “... onlara ücretlerini verin...”

Onların bu husustaki hükmü süt analarının hükmü gibidir. Çocuk onlardan olduğunda ayrılmadıktan sürece kiralanmaları câiz değildir. Şâfiî ise bunun hilafına hükmetmiştir.

“Aranızda uygun bir şekilde anlaşırı.” yani; ücret hususunda sünnete muvafık ve mürüvvete layık bir surette anlaşmak üzere istişare yapın ya da birbirinize emredin ki baba (ücreti) düşürmesin, ona da zorluk çıkarmasın, demektir. Kastofunan; onların birbirini zora sokmaktan men edilmesidir. Hitap babalara ve analardır. Çünkü o, o ikisinin çocuğudur. Ve o ikisi onda ve ona karşı şefkat göstermenin gerekliliğinde ortaklırlar.

“Eğer güçlüğe uğrarsanız -eğer (anlaşmakta) güçlük çekerseniz (yani); ana, yabancı bir kadının emzirdiği ücrete râzı olmaz, baba da bundan fazlasını vermezse- çocuğu bir başka kadın emzirecektir.” O'na başka bir kadın (sütanne) bulunacaktır. Anadan başka emzirecek bir kadın bulunamazsa onu ana emzirecektir. Bunda zorluk çıkaran anneye bir parça kınama vardır.

“Onun adına” sözü, babanın adına demektir.

Yani; baba, kendi adına çocuğunu -eğer annesi zorluk çıkarırsa- emzirecek, zorluk çıkarmayan bir kadın bulacaktır, demektir.

7

İmkânı geniş olan, nafakayı imkânlarına göre versin. Rızkı daralmış bulunan da nafakayı, Allah'ın kendisine verdiğinden ayırsın. Allah hiç kimseye gücünün yettiğinden başkasını yüklemesin. Allah, daima bir güçlükten sonra bir kolaylık yaratır.

Her bir zengin ve her bir fakir gücünün yettiğini versin. Bununla, boşanmış kâdirılara ve süt emziren kâdirılara verilmesini emrettiği nafakayı kastetmektedir.

“Rızkı daralmış bulunan...” sözünün manası; Allah (celle celâlühü) onu yaşayabileceği miktarda rızıklandınmıştır, şeklindedir.

“Allah, hiçbir nefse, ona verdiğinden başkasını yüklemesin.” Allah (celle celâlühü) daima bir güçlükten sonra bir kolaylık yaratır. Geçim hususunda sıkıntıdan sonra genişlik yaratır. Bu, güçlük içinde bulunan kişiye kolaylık vaadidir.

8

Rabbinin ve onun elçilerinin emrinden uzaklaşıp azmış nice memleketler halkı vardır ki biz onları çetin bir hesaba çekmiş ve onları görülmemiş (bilinmemiş) bir şaşkınlık verecek azâba çarptırmışızdır.

Rablerinin ve peygamberlerinin emrine isyan etmiş, kibir ve inat üzere ondan yüz çevirmiş olan memleket halkı var ki biz onları inceden inceye son derece çetin bir hesaba çekmiş ve onları şaşkınlık verecek azâba çarptırmışızdır.

Medine kırâat imâmları ve Ebû Bekir'e göre (.....) şeklindedir. Tanınmayan, büyük bir azâba..., demektir.

9

Onlar yaptıklarının karşılığını tatmışlardır. İşlerinin sonu tam bir hüsrân olmuştur.

Yani; işlerinin sonu tam bir hasar ve helaktır. Kast olunan; âhiret hesabı, âhiret azâbı, orada tartıları cezâ ve karşılaştıkları ziyandır. Mazi (geçmiş zaman) kipiyle ifade edildi. Çünkü Allah'ın (celle celâlühü) vaadi ve tehdidine dair beklenen şeyler gerçekte tahakkuk edecektir. Olacak olan şeyleri de Allah (celle celâlühü) hazırlamış demektir.

10

Allah onlara şiddetli bir azap hazırlamıştır. Ey inanan akıl sahipleri! Allah'tan korkun. Allah size gerçekten bir uyarıcı (kitap) indirmiştir.

“Allah onlara şiddetli bir azap hazırlamıştır.” sözü, tehdidin tekrarı ve onun görüldüğünü beyandır. Sanki şöyle demiştir: “Allah onlar için bu azâbı hazırlamıştır.”

“Ey inanan akıl sahipleri! Allah'tan korkun.” Ey îman eden akıl sahipleri! Allah'a (celle celâlühü) karşı takva ve O'nun azâbından sakınma bir lütuf (eseri) olarak sizde bulunsun, mümkündür ki “hesaba çekmez” sözü ile, kötülüklerin sayılıp dökülmesi, dünyada yaptıkları işlerin, aleyhlerine en ince ayrıntılarına varıncaya kadar ele alınması, hafaza meleklerinin sayfalarına kaydedilmesi ve dünyada iken maruz kaldıkları azap kastedilmiştir.

(.....) kelimesinin ve ona atfedilenin (.....) kelimesine sıfat olması ve (.....) cümlesinin de (.....) in cevabı olması mümkündür. Allah (celle celâlühü) size gerçekten bir uyarıcı kitap, yani; Kur'ân indirmiştir.

11

İman edip sâlih amel işleyenleri, karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için size Allah'ın apaçık âyetlerini okuyan bir peygamber göndermiştir. Kim Allah'a inanır ve sâlih bir amel işlerse Allah onu, altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetlere sokar. Allah böylece gerçekten güzel bir rızık vermiştir.

(.....) kelimesi gizli bir fiil ile mensûbtur. Takdiri ise; “Rasûl gönderdi...” , şeklindedir.

Ya da (.....) kelimesi (.....) uyarıcı kitap'kelimesinden bedeldir. Buna göre sanki o, haddi zatında bir uyarıcı olmaktadır. Ya da muzafın hazfî takdirine göredir.

Yani; gerçekten Allah (celle celâlühü) size bir uyarı sâhibini elçi olarak indirmiştir (göndermiştir) demektir. Ya da:

“O (Kur'ân) sana ve kavmine hır şan, bir şereftir” Zuhruf, 44. âyetinde olduğu gibi “zikir” kelimesiyle şeref kastedilmiştir.

Yani; Allah (celle celâlühü) katında şeref ve izzet sâhibi, demektir.

“Rasûl (elçi)” kelimesiyle de Cebrâîl (aleyhisselâm) ya da Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) kastedilmiştir.

“Okuyan” yani; Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ya da Allah azze ve celle. (yani; Allah'ın (celle celâlühü) âyetlerini Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ya da Allah azze ve celle okuyor, demektir.)

“İman edip, sâlih amel işleyenleri karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için...” îman edip sâlih amel işleyenleri Allah (celle celâlühü) karanlıklardan aydınlığa çıkarsın diye.

“İman edip sâlih amel işleyenleri...” yani; şu anda üzerinde bulundukları îman ve sâlih ameller onlarda oluşsun diye, demektir. Çünkü o inmeden önce onlar inanmıyorlardı. O indikten ve tebliğ edildikten sonra inandılar. Ya da îman edeceklerini (ilmi ezelisinde) bildiği kişileri çıkarmak için, demektir.

“... karanlıklardan aydınlığı...” küfür ya da cehalet karanlıklarından îman ya da ilim aydınlığına demektir.

(.....) Medine ve Şam kırâat ekolüne göre (.....) onu sokarız'seklinde dir. (.....) de zamîri (.....) kelimesinin lâfzı üzere tekil getirdi. (.....) de manası üzere çoğul getirdi.

“Allah, böylene gerçekten güzel bir rızık vermiştir.” Bunda, mü'minleri rızıklarındırdığı şeye karşı bir taaccüb ve o şeyi yüceltme vardır.

12

Allah, yedi kat göğü ve yerden bir o kadarını yaratan Allah'tır. Allah'ın fermanı bunlar arasından iner ki, böylece Allah'ın her şeye kâdir olduğunu ve her şeyi ilmiyle kuşattığını bilesiniz.

(.....) cümlesi, müpteda ve haberdir.

“Yedi kat göğü” müfessirler, göklerin yedi olduğu hususunda ittifak hâlinedirler.

(.....) kelimesi (.....) sözü üzerine atfen mensûbtur. Denildi ki:

“Kur'ân'da yerlerin yedi kat olduğuna delalet eden bundan başka bir âyet yoktur. Her iki gök arası beş yüz yıllık mesafedir. Her gök böyledir. Yerler de gökler gibidir.” Yine denildi ki:

“Yeryüzü tektir. Ancak iklimler yedidir.”

“Allah'ın fermam bunlar arasından iner.” Allah'ın (celle celâlühü) emri ve kazası bunların arasında cereyan eder ve onlarda tasarrufu gerçekleşir.

(.....) daki (.....) fiiline taallûk etmektedir.

(.....) temyizdir. Ya da birinci lafızdan ayrı olarak mastardır.

Yani O (celle celâlühü), her şeyi bilmektedir. O (celle celâlühü), gaybları inceden inceye bilendir.

TAHRÎM SÛRESİ

1

Ey Peygamber! Eşlerinin rızasını gözeterek Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.

Rivâyet edildiğine göre Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Âişe (rha) nın nöbetinde Mariye ile baş başa kalmıştı. Hafsa (radiyallahü anh) bunu öğrenince Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ona:

- “Bunu gizle ve bil ki ben artık Mariye'yi kendime haram kddım. Ve seni müjdeliyorum ki Ebû Bekir ve Ömer benden sonra ümmetimin idaresini ellerine alacaklar.”

Hafsa bunu Âişe'ye (rhma) söyledi. Onlar birbirleriyle samimi arkadaşılar. Denildi ki:

“Onunla Hafsa'nın nöbet gününde baş başa kalmıştı. Bu sebeple onun gönlünü bununla almış ve ondan bunu gizlemesini istemişti. Ancak o bunu gizlememişti. Bunun üzerine Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) onu boşamış ve kâdirîlarından ayrılmıştı. Tam yirmi dokuz gün Mariye'nin evinde kalmıştı. Daha sonra Cebrâîl (aleyhisselâm) inmiş ve ona:

- 'Ona dön. Zira o çok çok oruç tutan ve çok çok namaz kıları biridir. Ve o senin cennetteki eşlerindendir.' demişti.”

Yine rivâyet edildiğine göre Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), Zeynep binti Cahş'ın (rha) hücrelerinde bal şerbeti içmişti. Âişe ve Hafsa (rhma) (birbirleriyle gizlice) anlaşımlar ve Peygamber (aleyhisselâm) a:

- Biz senden megafır kokusu alıyoruz, demişlerdi. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) çirkin koku ile kokmayı çirkin görüyordu. Bu sebeple bah kendisine haram kıldı. Âyetin manası:

“Allah'ın, sana helâl küdiği cariyeyi ya da balı niçin kendine haram kılıyorsun?” şeklindedir.

“Eşlerinin rızasını gözeterek” sözü, “haram kılıyorsun” sözünün tefsiridir. Ya da hâldir. Ya da başlarığıç cümlesidir. Bu, onun (sallallahü aleyhi ve sellem) bir zellesiydi. Çünkü hiç kimse için Allah'ın (celle celâlühü) helâl kıldığı bir şeyi haram kılma salâhiyeti yoktur.

“Allah çok bağışlayandır.” İşlediğin zelleyi bağışlamıştır, “çok çok merhamet sâhibidir.” Sana merhamet etmiştir. Onunla seni muaheze etmemiştir.

2

Allah, yeminlerinizi çözmenizi size meşru kılmıştır. Allah sizin yardımcınızdır. O, bilen, her şeyi hikmetle idare edendir.

Allah (celle celâlühü), size yeminlerinizi kendisiyle çözeceğiniz şeyi takdir etmiştir. O da kefarettir. Ya da onların kefaretle çözülmesini sizin için meşru kılmıştır. Ya da Allah (celle celâlühü) yeminlerinizde istisna etmenizi size meşru kılmıştır, demektir. Bu senin “Faları, yeminimi istisna (veya şartta) helâl kıldı,” sözündendir. Bu yemin bozulmasın diye yeminin sonunda “İnşallah / Eğer Allah dilerse” demesidir. Bize göre helali haram kılma (helâl bir şeyi nefesine haram kılmak) da yemindir.

Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem), Mariye'nin haram kılınması hususunda bir köle azad etmiştir. Hasen'dan şöyle nakledilmiştir:

“Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) kefarete vermemiştir. Çünkü onun gelmiş geçmiş (bütün) günahları bağışlanmıştır. Bu ise, ancak mü'minlere talimdir.”

“Allah sizin yardımcınızdır.” sizin efendinizdir, işlerinizi üstlenendir. Denildi ki:

(.....) ün manası; O, size kendi nefsinizden daha yalandır.

Dolayısıyla da onun nasihati sizin için sizin (birbirinize karşı yaptığınız) nasihatınızdan daha faydalıdır.

“O, bilendir...” sizin faydanıza olan şeyleri bilendir. Dolayısıyla da size onları meşru kılmaktadır.

“Her şeyi hikmetle idare edendir” helâl ve haram kıldığı hususlarda hikmet sâhibidir.

3

Peygamber, eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti. Fakat eşi o sözü başkalanna haber verip Allah da bunu Peygamberine açıklayınca, peygamber bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. Peygamber bunu ona haber verince, eşi: “Bunu sana kim söyledi?” dedi. Peygamber: “Bilen, her şeyden haberi olan Allah bana söyledi.” dedi.

“Eşlerden birine” Hafsa'yi (rha) kastediyor. “... gizlice bir söz söylemişti. “Mariye ile ilgili ve Ebû Bekir ve Ömer'in (rhma) imâmetiyle ilgili sözü.

“Fakat (eşi) o sözü başkalanna haber verip Allah da bunu Peygambere açıklayınca... “Hafsa bunu Âişe (rhma) ya ifşa edip (Allah (celle celâlihü) da) Peygamber'ine (sallallahü aleyhi ve sellem) Cebrâîl (aleyhisselâm) diliyle onun, bu sözü ifşa ettiğini bildirince. “... Peygamber bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. “son sözün bir kısmını bildirmiş bir kısmını da kerem ederek bildirmemişti. Sufyan şöyle demiştir:

“Bildiği hâlde bilmezlikten gelmek kerem sahiplerinin özelliklerinden olmaya devam etmektedir.”

Ali'ye göre (.....) şeklindedir, şeddesizdir.

Yani; buna karşı cezâlarıydı, demektir. Bu senin kötülük işleyen kişiye: “Bunu sana bildireceğim” dediğin sözdendir. Denildi ki:

“Bildinlen, imâmetle ilgili sözdür. Bildirilmeyen ise Mariye ile ilgili sözdür.” Rivâyete göre Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ona:

“Seni hak ile gönderen Allah'a andolsun ki onun (Âişe'nin) babasına Allah Teala'nın bahsetmiş olduğu ihsana ferahımdan kendimi zapt edemedim.” demişti.

“Peygamber bunu ona haber verince eşi; Bunu sana kim söyledi? dedi.” Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), Hafsa'ya, Âişe'ye (rhma) ifşa ettiği sırın haber verince Hafsa (rha), Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'e “Bunu sana kim söyledi?” dedi. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) da:

“Bütün sırları bilen ve gönüllerdeki her şeyden haberi olan Allah bana söyledi” buyurdu.

4

Eğer ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz, kaymış olan kalpleriniz düzelmiş olur. Ve eğer peygambere karşı birbirinize arka verirsiniz, şüphesiz ki onun dostu ve yardımcısı Allah, Cebrâîl ve mü'minlerin sâlihleridir. Bunların ardından melekler de ona yardımcıdır.

“Eğer ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz...” sözü, azarlanmaları daha şiddetli olsun diye Âişe ve Hafsa'ya (rhma) iltifat yoluyla hitaptır. Şartın cevabı hazfedilmiş tir. Takdiri; “Eğer Allah'a tevbe ederseniz ki o da vaciptir” şeklindedir.

Hazfedilen cümleye “hakikaten kalpleriniz kaymıştır.” Cümlesi delalet etmektedir.

Yani; hakikaten kalpleriniz sevdiğini sevme, sevmediğini de sevmeme hususunda peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’e karşı olması gerekli iyi geçinmeden meyletmiştir.

“Ve eğer peygambere karşı birbirinize arka verirsiniz.” Eğer kıskançlık etmek, onun sırrını yaymak ve onun hoşlanmayacağı ifratlara düşmek gibi suretlerle birbirinize yardımcı olursanız şüphesiz ki onun dostu ve onun yardımcısı Allah’tır (celle celâlühü).

Kûfe kırâat ekolüne göre (.....) kelimesi şeddesizdir. (.....) o'kelimesinin ziyadesi onun bu işi bizzat üstlendiğini bildirmektedir.

“Cebrâîl” yine onun dostu Cebrâîl (aleyhisselâm) dir. “ve sâlih Müslümanlardır.” mü'minlerden sâlih ameller işleyenlerdir.

Yani; İman eden ve sâlih amel işleyen herkestir.

“(Sâlih Müslümanlardan maksat;) nifaktan uzak olanlardır” , denildi.

“Sahâbedir” denildi. Denildi ki:

“Bu, kendisiyle çoğul kastedilen tekil bir kelimedir. Senin cinsi kastederek'Bunu Sâlih bir insan yapmaz'sözünde olduğu gibi.” Yine denildi ki:

Bunun aslı (.....) dir. Ancak (.....) lâfza uygun olarak yazıdan düşürülmüştür.

“Bunların ardından melekler de onun yardımcısıdır.” Allah'ın (celle celâlühü), Cebrâîl'in (aleyhisselâm) ve sâlih mü'minlerin yardımından sonra çok sayıda olan melekler de ona yardımcıdırlar. Bunların yardımına mazhar olan kişiye karşı iki kadının birbirine yardım etmesinin ne hükmü olabilir ki? Meleklerin arka çıkması, Allah'ın (celle celâlühü) yardımı cümlesinden olduğundan onların yardımım ve arka çıkmasını zikretmesi tazim içindir.

5

Eğer o sizi boşarsa Rabbi ona sizden daha iyi, kendini Allah'a veren, inanan, sebatla itâat eden, tevbe eden, ibâdet eden, oruç tutan, dul ve bakire eşler verebilir.

Medine kırâat imâmları ve Ebû Amr'a göre (.....) şeklindedir. Tef il babından olması teksir içindir. Eğer:

- “Yeryüzünde mü'minlerin analarından daha hayırlı kâdirılar olmadığı hâlde onlara karşılık verilecek olanlar onlardan daha hayırlı nasıl olurlar?” dersin derim ki:

- “Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’e eziyet verdiklerinden dolayı Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) onları boşarsa onlar vasıf üzere kalmazlar ve bu vasıflara sahip olan başkalan onlardan daha hayırlı olur.”

“Müslüman mü'min (kâdirılar)” Tevhidi kabul eden, ihlâs sâhibi kâdirılar.

“Sebatla itâat eden (kadınlar)” itaatkâr.

Kunut; Allah'a (celle celâlühü) itâat etmek, demektir. Allah'a (celle celâlühü) itâat da Rasûlü'ne (sallallahü aleyhi ve sellem) itaatle olur.

“Tevbe eden (kâdirılar)” Günahlardan tevbe eden ya da Allah'a (celle celâlühü) ve Rasûlü'nün (sallallahü aleyhi ve sellem) emrine dönen kâdirılar.

“İbadet eden (kâdirılar)” Allah (celle celâlühü) için ibâdet eden kadınlar.

“(.....) Oruç tutan”“hicret eden ya da oruç tutan kâdirîlar. Oruç tutan kişiye (.....) denildi. Çünkü'sâih'; yanında yiyeceği olmayan ve buluncaya kadar da yemeyen kişidir. Dolayısıyla iftar vakti gelinceye kadar yememesi sebebiyle oruç tutan kişi de buna benzetilmiştir.

“Dul ve bakire eşle” diğer vasıflar araşma atıf harfi getirmediği hâlde “dul” ve “bakire” kelimeleri arasına atıf harfi, getirdi. Çünkü diğer sıfatların tersine bu ikisi birbirine zıt iki vasıftır.

6

Ey îman edenler! Kendinizi ve ailenizi yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun başında iri gövdeli, sert tabiatlı, Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve emredildiklerini yapan melekler vardır.

Ey îman edenler! Günahları terk etmek ve taat işlemek suretiyle kendinizi, nefsinize yardım ettiğiniz şeyle, kendilerine yardım etmek suretiyle de ailenizi, ateşin bir çeşidi olan, ancak insan ve taşla yanan ateşten koruyun. Diğer ateşler odunla yandığı gibi insan ve taşla yanan ateşten koruyun.

“Onun başında” O işe bakan ve oradakilere azap eden.

“Melekler vardır” on dokuz tane olan Zebani meleklerini ve onların yardımcılarını kastediyor. Onların yapılannda kabalık ve katılık vardır. Ya da onların sözleri kaba, işleri katı ve serttir.

“Allah'ın, kendilerine emrettiğine karşı gelmeyen”

Yani; Allah'ın (celle celâlühü) emrettiği şeylere, yani; “O'nun emrine karşı gelmezler” , demektir.

“Emrime isyan mı ettin?” Ta-Ha, 93. âyetinde olduğu gibi.

Ya da onlara emrettiği hususta O'na karşı gelmezler, demektir.

(.....) sıfat olmak üzere mahallen merfûdur. (.....), bedel olmak üzere mahallen mensûbtur.

“... emredildiklerini yapan...” iki cümle aynı mana da değildir. Zira birincinin manası:

Onlar, O'nun emirlerini kabul ediyorlar ve o emirleri gerekli sayıyorlar, demektir. İkincinin manası ise; onlar, emredildiklerini yapıyorlar, tembellik etmiyorlar ve o hususta dikkatsizlik göstermiyorlar, demektir.

7

“Ey kâfirler! Bugün özür dilemeyin. Siz ancak işlediklerinizin cezâsını çekeceksiniz” (denilir).

Siz, dünyada iken işlediklerinizin cezâsını çekeceksiniz.

Yani; onlar ateşe girdiklerinde bu (söz) onlara denilir.

“Özür dilemeyin.” Çünkü size özür dileme (hakkı) yoktur. Ya da çünkü özür dilemeniz size hiçbir fayda vermez.

8

Ey îman edenler! Samimi bir tevbe ile Allah'a dönün ki, Rabbiniz sizin kötülüklerinizi örtsün. Peygamberi ve onunla birlikte îman edenleri utandırmayacağı günde Allah sizi, içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokar. Çünkü onların nurları, Önlerinden ve yanlarından koşar da: “Ey Rabbimiz! Nurumuzu tamamla, bizi bağışla, çünkü sen her şeye kâdirsin” derler.

Allah (celle celâlühü) ona rahmet etsin Ahfeş'e göre Nasuh; doğru düzgün demektir. Denildi ki:

“Samimi, halis demektir.” Bal balmumundan ayrıldığında (.....) safı bal'denir.

Nasuh kelimesi; (.....) elbisenin sağlam dikilmesi'ifadesinden gelmektedir.

Yani; dinindeki açıkları ve gedikleri iyi kapattığın ve onardığın bir tevbe ile demektir. Bununla, insanlara öğüt verdiğin, yani; sâhibi üzerinde eseri görüldüğü için bir benzerine insanları davet ettiğin bir tevbe ile manasının kastedilmesi de mümkündür. Nasuhun kullanılması; tevbenin gerekleriyle amel hususundaki ciddiyet ve kararlılığı ifade etmektedir.

Hammad ve Yahya'ya göre (.....) şeklindedir, mastardır.

Yani; nasihat edici (nasûh) tevbe ya da nasihat eden tevbe demektir. Merfû' olarak gelen bir hadisi şerifte şöyle buyrulmuştur:

“Nasuh tevbe; (kişinin) tevbe etmesi, sonra da sütün memeye dönmediği gibi, günaha dönmemesidir.” Huzeyfe (radıyallahü anh) den şöyle nakledilmiştir:

“Kişiye, günahına tevbe etmesi, sonra da ona dönmesi şer olarak yeter.” İbni Abbâs (radıyallahü anh) dan şöyle nakledilmiştir:

“Nasuh tevbe: dilin istiğfarı, kalbin pişmanlığı ve azaların da el çekmesidir.”

“ki Rabbiniz sizin kötülüklerinizi örtsün.” Bu (umulur ki sözü), “umulur ki” ve “olur ki” sözleriyle icabeti kasteden sultanların âdeti üzere gelmiştir. Onlar bununla kesinliği kastetmektedirler.

(.....) kelimesi (.....) ile mensûbtur.

“Peygamberi ve onunla birlikte îman edenleri rüsva etmeyeceği günde Allah sizi içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokar.” sözünde Allah'ın (celle celâlühü) rüsvey edeceği kâfirler için kinaye vardır.

(.....) müptedadır. (.....) mahallen merfûdur, haberdır.

4” Ey Rabbimiz! Nurumuzu tamamla...!derler.” Münâfıkların nuru söndüğünde bunu derler.

9

Ey Peygamber! Kâfirlerle ve münâfıklarla cihad et, onlara karşı sert davran, onların varacağı yer cehennemdir. O gidilecek yer ne de kötüdür!

Ey Peygamber! Kâfirlerle kılıçla, münâfıklarla da sert sözle ve etkili bir öğütle cihad et. Denildi ki:

“Onlarla onlara hadleri uygulamak suretiyle savaş.”

“Onlara karşı sert davran...” mücadele ettiğin savaşta ve dille tartışmada her iki guruba karşı sert davran.

10

Allah, inkâr edenlere Nûh'un karısı ile Lût'un karışım misal verdi. Bu ikisi, kullarınızdan iki sâlih kişinin nikâhında iken onlara hainlik ettiler. Kocaları, Allah'tan gelen hiçbir şeyi onlardan savamadı. Onlara: “Haydi, ateşe girenlerle beraber siz de girin.” denildi.

Allah Azze ve Celle, kâfirlerin, inkârları ve Müslümanlara karşı müsamahasızca düşmanlıkları sebebiyle cezâlarıdırılması durumunu ve kâfirle arasında nesep ya da hısımlık bağı bulunan Müslüman kişi peygamber dahi olsa bu nesep ya da hısımlığın düşmanlıkları sebebiyle onlara hiçbir fayda sağlamayacağına dair durum Nûh'un ve Lût'un (asm) eşlerinin durumuyla ömeklendirmiştir. O ikisi, sırlarını ifşa etmek suretiyle bu iki peygambere hıyanet ettiklerinden dolayı bu iki peygamber onlara hiçbir fayda sağlayamadı.

Yani; aralarındaki evlilik hukuku o iki kadım Allah'ın (celle celâlühü) azâbından kurtaramadı. Ölüm anında ya da kıyamet gününde o ikisine:

“Peygamberlerle bir araya gelmemiş diğer cehenneme girenlerle birlikte Cehenneme girin” denir.

Allah, iman edenlere de Fir'avun'un karısını misal gösterdi. O: “Rabbim! Bana katında cennette bir ev yap, beni Fir'avun'dan ve onun işinde çalışmaktan koru ve beni zalimler topluluğundan kurtar.” demişti.

“Fir'avun'un karısı...” O, Asiye binti Müzahim'dir. Mûsa (aleyhisselâm) a îman etmişti. Bunun üzerine Fir'avun ona ellerinden ve ayaklarından dört kazığa bağlayarak işkence etmiştir. O kendisine işkence edilirken:

Rabbim! Bana katında cennette bir ev yap.” demişti. Bununla O, yüksek dereceyi istemişti. Çünkü Allah Teâlâ mekândan münezzehtir. O yüksek dereceyi “katında” sözüyle ifade etmişti.

“Beni Fir'avundan ve işinde çalışmaktan koru” demişti.

Yani; Fir'avun'un yaptığından ya da habis Fir'avun'un kendisinden özellikle de amelinden koru demektir. Onun ameli de; zulüm ve suçsuz yere işkence etmektir.

“Beni zalimler topluluğundan kurtar.” Bütün Kıptilerden... Bunda, sıkıntı ve musibetten kurtulmayı istemenin sâlihlerin ahlâki olduğuna delil vardır.

İrzim korumuş olan, İmran kızı Meryem'i de Allah örnek gösterdi. Biz ona ruhumuzdan üfledik ve Rabbinin sözlerini ve kitaplarını tasdik etti. O, gönülden itâat edenlerdendi.

İrzim erkeklerden korumuş olan, İmran kızı Meryem'i de Allah (celle celâlühü) örnek gösterdi.

“Biz ona ruhumuzdan üfledik...” Cebrâîl (aleyhisselâm), bizim için yaratılmış ruhumuzdan, emrimizle ferce (cebe) üfledi.

“Rabbinin sözlerini...”

Yani; İdrîs (aleyhisselâm) ve diğer peygamberlerine inzâl ettiği sahifeleri.

Basra kırâati ve Hafs'a göre (.....) şeklindedir. Dört kitabı kastediyor.

“O, gönülden itâat edenlerdendi.” Gönülden itâat etmek, erkek ve dişi olan iki guruba da şamîl bir sıfat olduğundan (kelimenin) müzekker olarak gelmesi galip gelmiştir.

(.....) teb'îz içindir. İtaat edenlerden doğdu manasına sonun başlarıcı için olması da câizdir. Çünkü o, Mûsa (aleyhisselâm)'in kardeşi Harun (aleyhisselâm)'in torunlarındandı. Kâfirlerle bir arada olmanın onlara zarar vermeyeceği, onların sevabından bir şey eksiltmeyeceği ve onları “Allah'tan (celle celâlühü) uzaklaştırmayacağı hususundaki mü'minlerin durumunu Fir'avun'un kansının durumuyla ve onun, Allah'ın (celle celâlühü) en büyük düşmanı olan kişinin eşi olmasına rağmen Allah (celle celâlühü) katındaki derecesinin durumuyla, İmran kızı Meryem'in durumuyla, ona verilen dünya ve âhiret üstünlükleriyle, kavnü kâfir olmasına rağmen tüm âlemlerdeki kâdirîlar üzerine üstün kılınmasıyla örneklendirilmiştir.

Bu iki temsilin zımnında surenin evvelinde zikredilen mü'minlerin iki anasına ve Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in istemediği bir şeyde, Resûlüllah'a (sallallahü aleyhi ve sellem) karşı yardımlaşmalarına kinaye yollu gönderme, sert yollu sakındırma ve bu iki mü'min kadın gibi ihlâslı olmaları gerektiğine, Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in eşi olmalarına güvenmemeleri gerektiğine işaret vardır.

MÜLK SÛRESİ

Mekke'de nâzil olmuştur. Otuz ayettir. Vahiye ve Münciye adları ile de anılır. Çünkü o, onu okuyanı kabir azâbından korur. Merfû' olarak rivâyet edilen bir hadisi şerifte şöyle buyrulmuştur:

“Kim onu (her) gece okursa çok sevap kazanmış ve çok iyiyapmış olur.”

1

Mutlak hükümrânlık elinde olan Allah, yüceler yücesidir ve O'nun her şeye gücü yeter.

Saltanatı ve bütün mevcudat üzerindeki hâkimiyeti kendi tasarrufunda olan (Allah (celle celâlühü)) mahlûkatın sıfatlarından âli ve yücedir. O, mülkün sâhibidir. Onu dilediğine verir, dilediğinden de çekip alır.

“Onun her şeye gücü yeter.” Güç getirilen her şeye ya da nimetlendirme ya da intikam alma hususunda her şeye kemaliyle kâdirdir.

2

O (öyle yüce Allah) ki, hanginizin daha amel edeceğinizi sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır. O, mutlak galiptir, çok bağışlayandır.

(.....) hazfedilmiş bir müptedanın haberidir. Ya da ondan önceki (.....) den bedeldir.

“Hayatı” yani; varlığıyla hissin olduğu şeydir. Ölüm ise onun zıddıdır.

“Ölümü ve hayatı yarattı.” Sözünün manası; bu hissin var edilmesi ve yok edilmesidir. Mana; “Ey mükellefler! Sizin ölümünüzü ve hayatınızı yarattı.” demektir.

“Sınamak için” sultanı da köleyi de kapsayan ölüm ile hastaya da doktora da vefa göstermeyen hayat arasında sizi emir ve yasaklarıyla imtihan etmek için, demektir. Sizden, olacağını bildiği şey meydana gelir de sizi amelinize göre cezâlarıdır, ilmine göre değil.

(.....) Müptedadır. Haberi (.....) dir.

Yani;

En halisini ve en doğrusunu hanginiz yapacak, demektir.

Halis; onun Allah (celle celâlühü) nzası için olmasıdır. Şüphesiz da; onun sünnet üzere olmasıdır. Kast olunan; O, size kendisiyle amel etmeye güç getirdiğiniz hayatı verdi ve size, sizi iyi ameli kötü amele tercih etmeye sevk eden ölümü musallat kıldı. Ondan sonrası ise ancak diriliş ve olması gerekli cezâ ve mükâfattır.

“Ölüm” kelimesini “hayat” kelimesinden önce zikretti. Çünkü amel işlemeyi çağıran insanların en güçlüsü ölümü iki gözü arasında bilendir. Onu önce zikretti çünkü o, âyetin, kendisi için zikredildiği şey (imtihan) hususunda daha önemlidir. Kahr sıfatının eseri olan ölümü lütuf sıfatının eseri olan hayattan önce zikredince “O, mutlak galiptir, bağışlayıcıdır.” Sözüyle Kahr sıfatının lütuf sıfatı önüne geçirmiştir.

“Mutlak galiptir” kötü amel işleyen kişilerin âciz bırakamadığı mutlak galiptir.

“Bağışlayıcıdır.” Hata ve günah işleyenlerin kendisinden ümidi kesmediği (hataları) çok çok örtendir.

O ki, birbiri ile ahenktar yedi göğü yaratmıştır. Çok merhametli olan Rahmân'ın yaratışında hiçbir uygunsuzluk göremezsin. Gözünü çevir bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun?

“O, yedi göğü birbiri üzerine tabaka tabaka yarattı.” üst üste birbiriyle ahenktar yedi göğü yarattı. Ayakkabıyı dikiğinde kullanılan (.....) cümlesinden gelmektedir.

Yani; bir birine uygun, mutabık, demektir. Bu, masterla yapılan sıfatlarıdır. Ya da tabaka tabaka olan, demektir. Ya da tabaka tabaka kılınmış demektir. Denildi ki:

(.....) , (.....) örtü, kapak'kelimesinin çoğuludur.” (

Yani; Bir şeyin, kendisine uygun olan kapağı gibi göklerin birbirine uygun olması kastediliyor.)

(.....) ve (.....) da olduğu gibi.

“Rahmân'ın yaratışında hiçbir uygunsuzluk göremezsin.” cümlesindeki hitap peygambere ya da bütün muhataplarıdır.

Hamza ve Ali'ye göre (.....) şeklindedir. İki babın manası birdir. (.....) ve (.....) kelimelerinde olduğu gibi.

Yani; uygunsuzluk ve bozukluk, demektir. Suddi'den şöyle nakledilmiştir:

“Hiçbir ayıp göremezsin, demektir.”

Tefavüt'ün hakikati; uygunsuzluk, demektir. Sanki bir şeyin bir kısmı diğer kısmına uymuyor ve uygun gelmiyor, demektir. Bu cümle (.....) kelimesinin sıfatıdır. Aslı; onlarda hiçbir uygunsuzluk göremezsin, şeklindedir.

“Rahmân'ın yaratışında...” sözünü, göklerin yaratılışının büyüklüğünü göstermek ve uygunsuz olmayış sebebine dikkat çekmek için zamîr yerine getirmiştir. Çünkü O, Rahmân'ın (celle celâlühü) yaratışdır. Çünkü O, onun kudretinin güzelliği iledir. O (Allah (celle celâlühü)) bu mütenasip, ahenktar yaratışın bir benzerini yaratandır.

“Gözünü çevir bir bak” onu gökyüzüne çevir. Çevir ki sana bildirilen şeyin doğruluğunu görmek suretiyle sabit olsun, bu hususta hiçbir şüphen kalmasın.

“Bir bozukluk görebiliyor musun?” (.....) çatlak, yank, manasına gelen (.....) kelimesinin çoğuludur. Çatlak, yank, delik, (kusur) manasıdır.

(Aksaklık görmek için bir değil) iki defa gözünü çevirip bak. Göz, (aradığı bozukluğu bulmaktan) âciz ve bitkin hâlde sana dönecektir.

“... İki defa gözünü çevirip bak.” Bakışı iki kere tekrarlar.

Yani; birinciyle birlikte iki kere demektir. Denildi ki:

“Birinciden ayrı iki kere daha tekrarlar, demektir. O zaman üç kere olmaktadır.” Yine şöyle denildi:

“Bu sözle sadece iki kez bakılması kastedilmemiştir. Bilâkis bununla tekrar tekrar bakılmasını kastetmiştir.

Yani; tekrar tekrar bak ve incele. Hiçbir yarık ya da kusur görebiliyor musun?” Emrin cevabı:

“Göz âciz ve bitkin bir hâlde sana dönecektir.” cümlesidir.

Yani; göz, zelil, düşkün olarak ya da arzuladığın şeyden uzak olarak sana geri dönecektir, demektir.

(.....) dan hâldir. Göz orada hiçbir gedik görmediği hâlde âciz, bitkin ve yorgun olarak sana dönecektir.

5

Andolsun ki biz, (dünyaya) en yakın olan göğü kandillerle donattık. Bunları şeytanlara atış taneleri yaptık ve onlara alevli ateş azâbını hazırladık.

En düşük olan göğü,

Yani; size en yalan olan göğü, demektir. “kandillerle “Sabahın ışık vermesi gibi ışık veren yıldızlarla, (.....) lambalar, demektir. Yıldızlar bununla adlarındımlmıştır. İnsanlar mescidlerini ve evlerini lambalar yakarak süslemektedirler. Bu sebeple “Muhakkak ki biz toplandığınız evin tavanını lambalarla süsledik.” denir.

Yani;

öyle lambalarla süsledik ki sizin lambalarınız ışık vermede onlara eş olamaz, demektir.

“Bunları şeytanlara atış taneleri yaptık.”

Yani; sizi ışıktan alıp karanlıklara götürmek isteyen düşmanlarınız için atış taneleri yaptık, demektir. Katâde şöyle demiştir:

“Allah yıldızları üç şey için yarattı. Göğün süsü olsun diye, şeytanlara atış tanesi olsun diye ve kendileriyle yol bulunan işaretler olsunlar diye.” Kim bu hususta başka bir tevil yaparsa bilinmeyen bir şeyi zorlamış demektir.

(.....) kelimesinin çoğuludur, mastarıdır. Taşlanma işi kendisiyle yapılanlar bununla adlarındımlmıştır. Onların “şeytanlar için atış taneleri” olmalarının manası; onların ateşinden alınmış bir ateş parçasının onlardan ayrılması ve cinleri öldürmesi ya da yaralanasıdır. Çünkü yıldızlar yerlerinden ayrılmazlar. Zira onlar durumuna göre yörüngelerinde sabittirler.

“Onlara alevli ateş azâbını hazırladık.” şeytanları dünyada alevli ateşlerle yaktıktan sonra âhirette de onlara alevli ateş azâbını hazırladık.

6

Rablerini inkâr edenler için cehennem azâbı vardı. O, ne kötü dönüştür!

Şeytanlardan ve diğerlerinden Allah'ı (celle celâlühü) inkâr eden her bir kimse için cehennem azâbı vardır. Bu, sadece kendilerine ateş parçaları atıları şeytanlara mahsus değildir.

“O, ne kötü dönüştür.” Cehennem ne kötü bir dönüş yeridir.

7

Oraya atıldıklarında, onun kaynarken çıkardığı uğultuyu işitirler.

Büyük bir ateşe odunların atılışı gibi cehenneme atıldıklarında cehennemin eşek sesi gibi hoş gitmeyen sesini (uğultusunu) işitirler. Cehennemin hoş gitmeyen çirkin (korkunç) sesi, derin derin nefes almaya benzetilmiştir.

“Kaynarken” yani; içindekilerle birlikte kaynayan tencere gibi onlarla birlikte kaynarken, demektir.

8

Neredeyse cehennem öfkesinden çatlayacak! Her ne zaman oraya bir topluluk atılsa onun bekçileri onlara: “Size bu azaptan korkutucu bir peygamber gelmemiş miydi?” diye sorarlar

“Neredeyse cehennem öfkesinden çatlayacak” yani; neredeyse cehennem kâfirlere karşı öfkesinden parçaları ayırılacak. Onlara karşı kaynamasının şiddetini göstermek için istiâre yoluyla cehennemi onlara karşı öfkeli gibi

kıldı. Her ne zaman oraya kâfirlerden bir atılsa onun bekCinleri, Mâlik ve Zebanilerden oluşan yardımcılarını onlara azar olsun diye “Size, bu azaptan korkutan bir Peygamber gelmemiş miydi?” diye sorarlar.

9

Onlar şöyle cevap verirler: “Evet. Şüphesiz bize, (bu azap ;amber gelmişti. Fakat biz (onu) yalan saymış ah'ın bir şey gönderdiği yok, siz olsa olsa büyük bir sapıklık

“Evet. Şüphesiz bize korkutucu bir peygamber gelmişti “derler Bu, onların, Allah'ın adaletinin itirafıdır ve bu, Allah'ın peygamberler göndermek ve peygamberlerin de (şu an) içine düştükleri şeyden onları korkutmasıyla bahanelerinin kaldırıldığını ikrardır. Biz onları yalanladık ve dedik ki:

“Allah, vaad, tehdit ve sair söylediklerinize dair hiçbir şey indirmedi, siz ancak büyük bir sapıklık içindesiniz-”

Yani; kâfirler uyancılara-” Siz ancak büyük bir yanlışlık içindesiniz” dediler.

(.....) uyarı, uyarma'manasıdır. Daha sonra onların uyancıdan aşırı uyarı yaptıklarından dolayı sanki bizzat kendileri uyan oldular. Bunun (“siz ancak büyük bir sapıklık içindesiniz” sözü nün) cehennem bekCinlerinin kâfirlere söylediği bir söz olması ve “Sa pıklık” kelimesiyle de helâki kastetmeleri mümkündür.

Ya da sapıklığın cezâsını, ismiyle (sapıklıkla) adlarıdırıldılar Kötülüğün ve zulmün cezâsının seyyie / kötülük ve i'tida / zulüm olarak adlarıdırılması gibi. Buna beyan ilminde müşakele denir. Ya da bu onların cehennem bekCinlerine naklettiği, peygamberlerin onlara söylediği bir sözdür.

Yani; onlar bize bunu dediler de biz onu kabul etmedik, demektir

10

Ve “Şayet kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık (şimdi) şu alevli cehennemin mahkûmları arasında olmazdık.” diye ilave ederler.

Şayet hakkı isteyen kulak veriş gibi uyarıcıya kulak verseydik veya düşünen bir akılla onu düşünseydik şu cehennemlikler gurubu içinde olmazdık. Bunda teklifin konusunun nakli ve akli delillere dayandığına ve bunların gerektirici iki delil olduğuna delalet vardır.

11

Böylece günahlarını itiraf ederler. Artık (Allah'ın rahmetinden) uzak olsun o alevli cehennemin mahkûmları!

Peygamberleri yalanlamaları hususuna dair inkârlarını itiraf edenler.

Yezid ve Ali'ye göre (.....) şeklindedir. İtiraf etseler de etmeseler de Allah'ın (celle celâlühü) rahmetinden ve lütfundan uzak olsunlar. Çünkü bu (itiraf) onlara fayda vermeyecektir. Mastar olarak mensûbtur. Dua (Beddua) makamına geçmiştir.

12

Fakat daha görmeden Rablerinden (azâbından) korkanlara gelince, onlar için gerçekten hem bağışlanma, hem büyük mükâfat vardır.

Henüz o azâbı görmeden Rablerinden korkanlara gelince onlar için hem günahların bağışlanması ve hem de büyük mükâfat, yani; cennet vardır.

13

Sözünüzü ister gizleyin ister açığa vurun. Bilin ki: O, sinelerin özünü bilmektedir.

“Sözünüzü ister gizleyin ister açığa vurun...” cümlesinin zahiri; iş iki şeyden birisiyle olacaktır. Ya gizlenecek ya da açığa vurulacaktır. Manası; Allah (celle celâlühü) gizlediğinizi de açığa vurduğunuzu da bildiği için nezdinizde gizlemeniz ve açığa vurmanız bir olsun, şeklindedir.

Rivâyete göre, Mekke müşrikleri Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e sövüyorlardı da Cebrâîl (aleyhisselâm) onların onun hakkında dediklerini ona haber veriyordu. Ona sövüyorlar ve:

“Aman Muhammed'in Tanrısı işitmesin.” diyorlardı. Bunun üzerine bu âyet indi. Sonra da “O, sinelerin özünü de bilmektedir.” sözüyle bunun sebebini açıkladı.

Yani; O, daha diller konuşmadan evvel sinelerin gizlediği sırları bilir, konuştuğu şeyi nasıl bilmez.

14
Hiç yaratan bilmez mi? O, en ince işleri görüp bilmektedir ve her şeyden haberdardır.

(.....) mahallen merfûdur. (.....) nun failidir.

“O, Latiftir, her şeyden haberdardır” sıfatı Latif ve haber olduğu hâlde, yani; eşyanın ve havadisın bütün inceliklerini ve hakikatini bilen biri olduğu hâlde gönüllerde saklı olanları, sırları ve açığa vurulanları, onları yaratanın -bilgi yönüyle- ihata edememesini inkâr etti. Bunda, sözlerin yaratıldığına dair ispat vardır. Dolayısıyla bu, kulların fiillerinin yaratılışına delil olur.

Ebû Bekir b. Esam ve Cafer b. Harb şöyle demiştir:

(.....) mefûldur. Fâil gizlidir. O da Allah Teâlâ'dır. Fiillerin yaratılışını inkâr için bununla hile yaptılar.

15
Yeryüzünü size boyun eğdiren O'dur. Şu hâlde yerin sırtlarında dolaşırı ve Allah'ın rızkından yiyin. Dönüş ancak O'nadır.

“Yeryüzünü size boyun eğdiren O'dur. “

Zelül; yumuşak, kolay ve uysal, demektir. O (yeryüzü) üzerinde yürümeyi ve gezip tozmayı menetmez.

“Şu hâlde yerin sırtlarında dolaşırı.” Araştırma yapmak ve rızık aramak için onun köşe bucağında dolaşırı, ya da dağlarında ve yollarında dolaşırı, demektir.

“O'nun rızkından yiyin.” yani; Allah'ın (celle celâlühü) orada yarattığı nzkından yiyin, demektir.

“Dönüş ancak O'nadır.”

Yani; sizin dönüşünüz ancak O'nadır (celle celâlühü). Ve O size ihsan ettiği şeylerin şükrünü soracaktır.

16
Gökte olanın, sizi yere batınvermeyeceğinden emin misiniz? O zaman yer sarsıldıkça sarsılır.

Yani; “O'nun gökteki meleklerinden emin misiniz?” demektir. Çünkü gökler O'nun meleklerinin meskenidir. O'nun hükümleri, kitapları, emirleri ve nehiyleri oradan inmektedir. Sanki: “O göğün yaratıcısından ve O'nun meleklerinden emin mi oldunuz?” demiştir.

Ya da onlar teşbihe inanıyorlardı. Allah'ın (celle celâlühü) gökte olduğunu, rahmet ve azâbın gökten indiğine inanıyorlardı. Dolayısıyla onlara inançlarına göre “Mekândan münezzeh olduğu hâlde gökte olduğuna inandığınız zattan emin mi oldunuz?” denilmiştir. Sizi, Kârun'u batırdığı gibi yere batırmayacağından emin misiniz?

“O zaman yer sarsıldıkça sarsılır.” çalkalanır ve hareketlenir.

17
Yahut gökte olanın üzerinize taş yağdıran (bir fırtına) göndermeyeceğinden emin misiniz? Fakat (bu) tehdidimin ne demek olduğunu yakında bileceksiniz!

Yahut gökte olanın üzerinize taş yağdırmasından emin mi oldunuz?

(.....) den bedeli istimaldir. (.....) de bu şekilde (.....) den bedel-i istimaldir.

“Bu tehdidimin nasıl olduğunu yakında bileceksiniz” yani; Bilmenin size fayda vermeyeceği bir zamanda tehdit edildiğiniz şeyi gördüğünüzde tehdidim nasılmış bileceksiniz, demektir.

18

Andolsun ki onlardan öncekiler de (peygamberlerini) yalanlamışlardı. Ama benim intikamım nasıl olmuştu?!

“Onlardan öncekiler” kavminden öncekiler.

“Ama benim intikamım nasıl olmuştu.” yani; onları helâk ettiğimde onlara karşı inkânım nasıl olmuştu, demektir. Daha sonra “üstlerinde kanatlarını aç - kapata uçan kuşları hiç görmediler mi?” sözüyle yere geçirmeye ve taş yağdırmaya kâdir olduğuna dikkat çekti.

19

Üstlerinde kanatlarını aç - kapata uçan kuşları (hiç) görmediler mi? Onları (havada) Rahmân olan Allah'tan başkası tutmuyor. Şüphesiz O her şeyi görmektedir.

(.....) kuş'kelimesinin çoğuludur.

“Üstlerinde” havada. “... aç - kapata...” havada uçarken kanatlarını açıyorlar ve kaçtıklarında da onları yanlarına kapatıyorlar.

(.....) manaya göre ismi fâil üzerine atfedilmiştir.

Yani;

(.....) ve (.....) (kanatlarını) açar kaparlar, şeklindedir.

Ya da (.....) ve (.....) (kanatlarını) açar kaparlar, şeklindedir. Bu terkinin seçilmesi, uçuşan, kanatların açılmasıyla gerçekleşmesi itibanyladır. Çünkü havada uçuş suda yüzme gibidir. Yüzen için su ne ise kuş içinde hava odur. Yüzmede asıl olan elleri uzatmak ve yaymaktır. Kanatların kapatılması ise harekete (uçuşa) yardımcı olması için yapılmaktadır. Bu sebeple de: “Onlar (kanatlarını) açarlar, arada sırada da yüzen kişinin yaptığı gibi (kanatlarını) kaparlar.” manasına yabancı şeyle, fiil lafzıyla gelmiştir. Kanatlarını kaparken de yayarken de onları düşmekten ancak Rahmân kudretiyle tutup koruyor. Değilse ağır olan elbette düşer, yükselemez. Aynı şekilde şayet muhafazasını ve sevk-i idaresini, âleminden kaldırsa felekler parça parça olur, düşerdi.

(.....) cümle başlarıcıdır. (.....) deki zamîrden hâl kılınırsa (bu da) câizdir.

“Şüphesiz O her şeyi görmektedir.” Nasıl yaratacağını ve hayrette bırakan şeyleri nasıl idare edeceği bilir.

20

Rahmân olan Allah'a karşı şu size yardım edecek askerleriniz hani kimlerdir? İnkârcılar ancak derin bir gaflet içinde bulunmaktadır.

(.....) müptedadır. Haberi (.....) dır. (.....) dan bedeldir. (.....) mahallen merfûdur. (.....) un sıfatıdır, lâfzı üzerine hamledilmiştir.

(

Yani; (.....) —'askerler'lafız olarak tekildir, mana olarak çoğuldur.) Mana; “yardım eden” kelimesiyle kendisine işaret edilen kişi(ler), Allah Teâlâ'dan başkasıdır.

“İnkârcılar ancak derin bir gaflet içinde bulunmaktadırlar.”

Yani; onlar ancak derin bir gaflet içindedirler.

21

Allah size verdiği rızık kesiverse, size rızık verebilecek olan kimdir? Hayır, onlar azgınlık ve nefrette direnip durmaktadırlar.

Kendisine işaret olunan ve: “Allah size verdiği rızık kesiverse size rızık verebilecek şudur...” denilen kişi kimdir? Bu, “Allah size verdiği rızık kesiverse...” takdiri (şartı) üzeredir. Tanrılarının bereketiyle musibetlerden korunduklarına ve rızıklandıklarına inandıkları için, sanki onlara yardım eden ve rızık veren askerler oldukları için bunun, bütün putları işaret etmesi mümkündür. Öğüt almamaya başladıklarında onlardan yüz çevirdi ve şöyle buyurdu:

“Hayır, onlar azgınlık ve nefrette direnip durmaktadırlar.” Bilâkis onlar kendilerine ağır geldiği için hakka karşı büyülenme ve ürküp kaçma hususunda directiler, ona tabi olmadılar. Daha sonra Allah (celle celâlühü), kâfirler ve mü'minler hakkında misal verdi, şöyle buyurdu:

22

Şimdi (düşünün bakalım) yüzükoyun kapanarak yürüyen mi varılacak yere daha iyi erişir, yoksa doğru yolda düzgün yürüyen mi?

“Yüzükoyun kapanarak yürüyen mi varılacak yere daha iyi erişir.” yani; yüz üstü düşen, her an tökezleyen ve yoldan saparak yürüyen mi daha doğru yola girmiştir.

(.....) yüzüstü yıkılıp düştü'fiili (.....) onu yüzüstü yere yıktı'fiilinin mutavaatıdır. (.....) Onu yüzüstü yere yıktım, o da yüzüstü yıkılıp düştü.'denir.

“Yoksa doğru yolda düzgün yürüyen mi?” düzgün bir yolda tokezlemekten ve yüzüstü kapaklanmaktan selim bir şekilde dik olarak düzgün yürüyen mi?

(.....) in haberi (.....) nin delaletinden dolayı hazfedil mistir. Kelbî'nin şöyle dediği nakledilmiştir:

“Yüzüstü yıkılardan maksat, Ebû Cehil'dir, düpedüz dimdik yürüyenden maksat da Peygamber (aleyhisselâm) dır.”

23

(Rasûlüm) De ki: “Sizi yaratan, size kulaklar, gözler ve kalpler veren O'dur. Ne az şükrediyorsunuz!”

Sizi başlarıgıçta yaratan, size kulaklar, gözler ve kalpler veren O'dur (celle celâlühü). Bu organları özellikle zikretti. Çünkü bunlar, bilgi edinme organlarıdır. Bu nimetlere ne az şükrediyorsunuz. Çünkü siz Allah'a (celle celâlühü) şirk koşuyor ve ibâdeti yalnız O'na hasretmiyorsunuz. Mana; çok az şükrediyorsunuz, şeklindedir.

(.....) zaittir. “Azlık yokluktan kinayedir.” de denildi.

24

De ki: “Sizi yeryüzünde çoğaltıp yayan O'dur. Ancak O'nun huzuruna gelip toplayacaksınız.”

“De ki; 'Sizi yeryüzünde yaratan O'dur. Hesap, cezâ ve mükâfat için toplanıp O'na götürüleceksiniz. “

25

“Doğru sözlü iseniz (söyleyin), bu tehdit hani ne zaman (gerçekleşecek)?” derler.

Yani; kâfirler mü'minlerle alay ederek “... eğer siz tahakkuku hususunda doğru soy ley enlerseniz, tehdit ettiğiniz azap ne zaman gelecek? -Bize zamanım bildirin.- derler”

26

De ki: “O bilgi, Ancak Allah'a mahsustur. Ben ise sadece apaçık bir uyarıcıyım.”

“O bilgi...” Azâbın vaktine dair bilgi.

“Ben apaçık uyarıcıyım.” Ben ancak korkutucuyum, size şer'i kuralları açıklıyorum.

27

Ama onu (azâbı) yakında gördükleri zaman, inkâr edenlerin yüzleri kararacak ve (kendilerine): “İşte sizin arayıp durduğunuz budur!” denecektir.

“Onu” yani; tehdidi. Vaad edilen azâbı kastediyor, “yakında” kendilerine yakın.

(.....) kelimesi hâl üzere mensûbtur.

“İnkâr edenlerin yüzleri kararacak” yani; tehdidi görmeleri onların yüzlerini keder, üzüntü ve çirkinliğin zahir olmasıyla çirkinleştirecek, yüzleri kararacak ve gözleri dumanlanacak. Onlara “İşte sizin arayıp durduğunuz budur.”

Yani; çarçabuk istediğiniz ve “Bizi tehdit ettiğiniz şeyi getirin haydi, dediğiniz şey budur.” denecek. Bunu diyenler zebanilerdir.

Ya da (.....) kelimesi (.....) dandır.

Yani; kendisi sebebiyle diriltilmeyeceğini iddia ettiğiniz şey budur, demektir. Ya'kûb (.....) yi (.....) istediğiniz şekilde okumuştur.

28

De ki: “Allah beni ve beraberimdekileri (sizin istediğiniz üzere) yok etse veya (öyle olmayıp da) bizi esirgese, söyleyin bakalım, inkârcıları yakıcı azaptan kurtaracak kimdir?”

“Allah beni ve beraberimdekileri yok etse...” yani; beni ve beraberimdeki ashâbımı öldürse. Helâk sözü:

“Eğer biri ölür” Nisa, 176. sözünde olduğu gibidir.

“Veya bizi esirgese” veya ecelimizi geciktirse, söyleyin bakalım, kâfirleri elem verici azaptan kim kurtaracak?

Mekke kâfirleri Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ve mü'minler aleyhine ölmeleri için beddua ediyorlardı. Bunun üzerine Allah (celle celâlühü), onlara şöyle demelerini mü'minlere emretti:

“Biz mü'minleriz. İki güzellikten birini bekliyoruz. Ya sizin temenni ettiğiniz gibi öleceğiz, cennete gireceğiz, ya da ümid ettiğimiz gibi size karşı zaferle esirgeneceğiz. Size gelince, siz ne yapacaksınız? İnkâr ettiğiniz hâlde sizi, sizin için gerekli cehennem azâbından kim kurtaracak?”

29

De ki: “(sizi îmana davet ettiğimiz) O Allah, çok esirgeyicidir. Biz O'na îman etmiş ve sırf O'na güvenip dayanmışızdır. Siz kimin apaçık bir sapıklık içinde olduğunu yakında öğreneceksiniz.”

“De ki: O, Rahmân'dır.”

Yani; sizi davet ettiğimiz zât, Rahmân'dır. (Rahmeti bütün yaratıklarına şamil olandır.)

“Biz O'na îman ettik ve sırf O'na güvenip dayandık.” O'nu tasdik ettik. Sizin inkâr ettiğiniz gibi O'nu inkâr etmedik ve işlerimizi de O'na havale ettik. Üzerinize azap indiğinde kimin apaçık bir sapıklık içinde olduğunu “Öğreneceksiniz,” Biz mi siz mi?

Ali'ye göre (.....) —'bilecekler'seklindedir.

30

De ki: “Suyunuz çekilecek olsa, söyleyin bakalım. Size kim bir akarsu getirebilir?”

Eğer suyunuz yerin dibine çekilip gitse size kim isteyenin ulaşabildiği bir akarsu getirebilir?

(.....) (suyun) kovaların ulaşamayacağı şekilde yerin dibine çekilmesidir, mastar şeklinde sıfattır. (.....) adaletli'manasına gelen (.....) kelimesinde olduğu gibi. Bu âyet inkârcı birinin yanında okundu da o:

“Kazma, kürek ve sair şeylerle getirir.” dedi. Bunun üzerine o gece gözünün suyu çekildi, kör oldu. Denildi ki:

“O, Muhammed b. Zekeriyya el Mutetabbib idi.”

Allah (celle celâlühü) basiretimizi artırsın.

KALEM SÛRESİ

1-2

Nûn, kaleme ve (kalem tutanların) yazdıklarına andolsun ki (Rasûlüm) Sen -Rabbinin nimeti sayesinde- mecnun değilsin.

(.....): zahir olan, bunun, hece harflerinden biri olmasıdır. Hasen'm: “O, Hakka'dır.” sözü ve İbni Abbâs'ın (radiyallahü anh):

“O, yeryüzünün, üzerinde bulunduğu, ismi Behmût olan bir balıktır.” sözü müşkildir. Çünkü ister cins ismi, isterse alem ismi olsun mutlaka irabı olmalıdır. Sonunun sükûn olması ise onun hece harflerinden biri olduğuna delildir.

“kalem” yani; levhi mahfuzun, kendisiyle yazıldığı şey, ya da meleklerin kalemi ya da insanların, kendisiyle yazdığı şey. Onda (kalemde) anlatılamayacak kadar çok faydalar bulunduğu için onunla yemin etti.

“Yazdıklarına” yani; Hafaza meleklerinin yazdıklarına ya da o kalemle yazıları faydalı kitaplara, demektir.

(.....) ismi mevsuldur. Ya da mastar manası veren (.....) dır. Yeminin cevabı; Rabbinin nimeti sayesinde sen mecnun değilsin, sözüdür.

Yani; Rabbinin, Peygamberlik ve sair hususlarla sana ihsan etmesi sayesinde sen mecnun değilsin.

(.....) nin ismidir. Haberi (.....) dir. (.....) ise, isim ve haber arama girmiş mutarıza cümlesidir. (.....) deki (.....) in onda amil olduğu, hâl olmak üzere mahallen mensûb, hazfedilmiş bir kelimeye taallûk etmektedir. Takdiri; “Bu sana ihsan ulunduğu hâlde sen mecnun değilsin.” şeklindedir.

(.....) kelimesini öncesinde amel etmekten men etmemiştir. Çünkü o, olumsuzluğun tekidi için getirilmiş zait bir harftir. Bu onların:

“Dediler ki: Ey kendilerine zikir (kitap) indirilmiş olan, sen ika cirilenmişsin.”“Hicr, 6. şeklindeki sözlerine cevaptır.

3

Hiç şüphesiz Senin için bitip tükenmeyen bir mükâfat vardır.

Bunca zahmete katlandığından ve sabrettiğinden dolayı senin için bitip tükenmeyen, yani; kesintisiz ya da başına kakılmayacak bir mükâfat vardır.

4

Ve Sen elbette yüce bir ahlâka sahipsın.

Denildi ki: O, Allah'ın (celle celâlühü), ona:

“Affi al, iyiliği emret ve câhillerden yüz çevir.” 90 âyetinde emrettiği şeydir. Âişe (radiyallahü anh):

“O'nun ahlâkı Kur'ân'dı.” demiştir.

Yani; onun ahlâki, ondaki güzel ahlâka dair şeylerdir, demektir. Allah (celle celâlühü), onun ahlâkını yüceltti. Çünkü O (sallallahü aleyhi ve sellem) her iki cihanda vakar sâhibidir. Ve o, her iki cihanının yaratıcısına karşı tam tevekkül etmiştir.

5-6

Hanginizin aklından zoru olduğunu yakında Sen de göreceksin, onlar da.

“Çok yakında sen de göreceksin, onlar da görecekler.” Bu, peygamber için bir vaad, onlar için de bir tehdittir. Meftun; mecnun demektir. Çünkü o, delilikle zorluğa ve meşakkate düşmüştür.

(.....) zaittir. Ya da (.....) gibi mastardır.

Yani; 'delirme hanginizdedir', demektir. Zeccâc şöyle demiştir:

(.....) manasınadır. Sen (.....) faları beldede idim'dersin.” Takdiri şöyledir:

“Delilik hanginizdedir?”

Yani; Delilik bu iki guruptan hangisinde, İslam gurubunda mı yoksa küfür gurubunda mı? demektir.

7

Şüphesiz Rabbim, kendi yolundan sapan kişiyi en iyi bilendir, hidâyete erenleri de en iyi bilendir.

Yani; O, gerçek delileri en iyi bilendir. Onlar (o deliler) da O'nun yolundan sapanlardır. O akıllıları da en iyi bilendir. Onlar da hidâyete erenlerdir.

8

O hâlde, (hakikati) yalan sayanlara boyun eğme.

Bu, onlara karşı muhalif davranmadaki kararlılığı teşviktir. Onlar, ondan bir müddet Allah'a ibâdet etmesini, bir müddet de kendi ilâhlarına ibâdet etmesini istemişler, buna karşılık olarak da ona zarar vermekten el çekeceklerini vaad etmişlerdi.

9

Onlar isterler ki, Sen yumuşak davranasın da onlar da Sana yumuşak davransınlar.

Onlar isterler ki sen onlara yumuşak davranasın da onlar da sana yumuşak davransınlar.

(.....) in cevabı olduğu hâlde gizli (.....) ile mensûb kılınmadı. Çünkü orada başka bir yola girildi. O da; onun hazfedilmiş bir müptedanın haberi kılınmasıdır.

Yani; “onlar da yumuşak davransınlar” demektir.

Yani; onlar, senin yumuşak davranmam arzuladıkları için şu an yumuşak davranıyorlar, demektir.

10-14

(Rasûlüm) Alabildiğine yemin eden, aşâğılık, daima kusur arayıp kınayan, durmadan lâf getirip götüren, iyiliği hep engelleyen, mütecaviz, günaha dadanmış, kaba ve haşır, bütün bunlardan sonra bir de soysuzlukla damgalanmış kimselerden hiç birine mal ve oğulları vardır diye sakın ilgi duyma (itâat etme)!

Doğruya da eğriye de alabildiğine yemin eden kişiye itâat etme. Yemini alışkanlık haline getiren kişiyi men hususunda bu yeter.

“Aşâğılık” görüş ve iyiyi kötünden ayırma kabiliyeti düşük (.....) dendir. O da; azlık ve düşüklük demektir. Ya da yalancı demektir. O da insanlar nezdinde hakirdir, değersizdir.

“Daima kusur arayıp kınayan” Daima ayıplayan, kınayan ve gıybet eden, durmadan lâf getirip götüren...” zarar vermek, ara bozmak için insanlar arasında devamlı söz taşıyan. (.....) ve (.....) jurnallemek demektir.

“İyiliği hep engelleyen “cimri olandır.

“Hayır, (iyilik): mal demektir. Ya da ailesini hayırdan -ki o İslam'dır- meneden, demektir.

Cumhûr’a göre kast olunan; Velid b. Muğire'dir. On oğlu vardı. Onlara:

- Sizden kim Müslüman olursa onu aç bırakırım, diyordu.

“Mütecaviz” zulümde haddini aşan, “... günaha dadanmış... “günahı çok. “... kaba ve haşırı...” kaba saba, merhametsiz, “... bunlardan sonra...” onun bütün bu ayıpları sayıldıktan sonra O mensup olmadığı bir kavme sonradan kâtiları (soysuz) bir kimsedir. Velid, Kureyş'e sonradan kâtilmış biriydi. Onlardan değildi. Babası onu doğumundan on sekiz sene sonra evlat tanımıştı. Denildi ki:

“(Velid'in) anası ona gayri meşru bir surette gebe kalmıştı. Bu âyet ininceye kadar bu bilinmiyordu.”

“Nutfe pis olunca ondan neş'et eden de pis olur.”

Rivâyet olunduğuna göre Velid anasına gitmiş ve:

- Muhammed beni on sıfatla nitelendirdi. Bunlardan dokuzunu kendimde buldum. Fakat soysuzluk meselesinde hiçbir bilgim yok. Bana hakikati olduğu gibi söylersen ne ala, değilse boynunu vururum, demişti. Anası ona:

- Baban cinsi münasebet kudretine mâlik biri değildi. Öldüğünde de malının, başkalanna gitmesinden korktuğum için bir çobanı nefsim'e davet ettim. İşte sen o çobandansın, dedi.

(.....) cümlesi (.....) sözüne taallûk etmektedir.

Yani; mal mülk sâhibi olduğu için, yani; zengin olduğu ve dünyadan nasibi olduğu için bu kadar ayıbbı olan birine itâat etme, demektir. Kendisinden sonrasına taallûk etmesi de mümkündür.

Yani; mal ve evlat sâhibi olduğu için âyetlerimizi yalanladı, demektir.

“Ona âyetlerimiz okunduğu zaman “sözü buna delalet etmektedir.

15

Ona âyetlerimiz okunduğu zaman, o: “Öncekilerin masalları!” demişti.

“Âyetlerimiz” yani; Kur'ân.

(.....) de (.....) amel etmez. Çünkü şart edatından sonraki ondan öncesinde amel etmez.

Hamza ve Ebû Bekir'e göre iki (.....) ile (.....) şeklindedir.

Yani; “Mal mülk sâhibi olduğu için mi yalanladı?” şeklindedir.

Şam kırâat imâmları, Yezid, Ya'kûb ve Sehl'e göre bir (.....) ve bir (.....) ile (.....) şeklindedir. Dediler ki:

“Velid, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’i yalan yere'deli'diye tek bir isimle ayıplayınca Allah (celle celâlühü) da onu doğru olarak on isimle adlandırmıştır. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’e kötülük yapanı on katıyla cezâlarıdırması onun adaletindendir. Ona tek bir salâvatı şerife getirene on hasene vermesi de onun fazlmdandır.”

Biz yakında onun burnuna damga vuracağız.

Onu zelil kılmak için ve (âhirette) onunla tanındığı bir nişan olması için onun burnunu demirle dağlayacağız (damgalayacağız). Özellikle burun zikredildi. Çünkü onun üzerindeki bir damga daha çirkindir. Denildi ki:

“Bedir günü kılıçla vuruldu da burnu üzerinde izi kaldı.”

17

Biz, vaktiyle “bahçe sahiplerine” bela verdiğimiz gibi bunlara da bela verdik. Hani onlar (bahçe sahipleri), sabah olurken (kimse görmeden) onu(n mahsullerini) devşireceklerine yemin etmişlerdi.

Mekke halkım, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’in duasıyla kuraklık ve açlıkla imtihan ettik. Sonunda leş ve çürümüş kemikleri yediler. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle dua etmişti:

“Allah'ım! Mudar (kabilesine) darbeni şiddetlendir. Ve onlara Yûsuf'un seneleri gibi kıtlık ver.”

“Bahçe sahiplerine bela verdiğimiz gibi...” onlar namaz ehli kişilerdi. Bu bahçe Dervan adlı bir köyde olup babalarına aitti. Sana'dan iki fersah uzaklıktaydı. (1 fersah üç mildir.) Yıllık yiyecek ihtiyacını oradan alıyor geri kalanını da fakirlere tasadduk ediyordu. Öldüğünde oğulları:

- Babamızın yaptığı gibi yaparsak sıkıntıya düşeriz. Çoluk çocuk sâhibiyiz, dediler ve fakirlerden çekindikleri için sabah vakti alaca karanlıkta devşireceklerine dair yemin ettiler. Ancak yeminlerinde istisna etmediler (Allah (celle celâlühü) dilerse demediler.) Bunun üzerine Allah (celle celâlühü) onların bahçelerini yaktı. Hasen:

“Onlar kâfir idiler.” demiştir. Çoğunluk ilk görüş (onların Müslüman olduğu görüşü) üzeredir. Hani onlar sabaha girerken henüz fakirler gelmeden onun meyvelerini devşireceklerine yemin etmişlerdi.

(.....) nin failinden hâldir.

18

Onlar istisna da etmiyorlardı.

“İnşallah” demiyorlardı. Şekil olarak şart olsa da istisna diye adlandırılmıştır. Çünkü istisnanın yaptığını yapmıştır. Şöyle ki, mana yönüyle “İnşaallah çıkacağım.” demenle “AncakAllah dilerse çıkacağım” demen arasında hiçbir fark yoktur. Mana birdir.

19-20

Fakat onlar daha uykudayken Rabbinin katından (gönderilen) kuşatıcı bir afet (ateş) bahçeyi sanverdi de bahçe kapkara kesildi.

O bahçe üzerine bela yağdı. Denildi ki: Allah Teâlâ onun üzerine bir ateş indirdi de o onu yaktı.

“Onlar daha uykudayken” yani; onlar uyurken.

“Bahçe kapkara kesildi.” Bahçe koyu karanlık bir gece gibi oldu.

Yani; yandı, kapkara kesildi. Ya da sabah gibi oldu, yani; ağaçsız, bembeyaz bir yer hâlini aldı. Denildi ki:

“Ekini, meyvesi biçilmiş tarla gibi oldu, demektir.”

Yani; ekini meyvesi helâk olduğu için sanki o (ekini meyvesi) biçilmiş tarla gibi oldu.

21-22

(Beri tarafta ise) onlar, sabah olurken: “Madem devşireceksiniz, hadi erkenden mahsulünüzün başına gidin!” diye birbirlerine seslendiler.

Sabah vakti birbirlerine: “Tez olun, mahsulün başına gidin” diye seslendiler.

(.....) mahsulünüze'demedi. Çünkü devşirmek için ona gitmek, onun başına gitmek demektir.

Ya da (.....) kelimesi yönelme manasını içermektedir.

Yani; mahsulünüze tezce yönelin, demektir. “... madem devşireceksiniz...” onu devşirmeyi istiyorsanız.

23-24

Derken: “Aman, bugün orada hiçbir yoksul yanımıza sokulmasın” diye fısıldaşa fısıldaşa yola koyuldular.

Derken gittiler, fakirler duymasın diye aralarında fısıldaşıyorlardı. “Sakın bugün hiçbir yoksul bahçeye girip yanımıza sokulmasın... “diye.

(.....) açıklayıcı (.....) dir. Gizli bir “derler” sözüyle (.....) siz de okundu.

Yani; aralarında fısıldaşıyorlar ve “Sakın bugün hiçbir yoksul oraya girip yanımıza sokulmasın.” diyorlardı. Yoksulların girişinin men edilmesi, onlara giriş imkânının verilmemesidir.

Yani; onlara giriş imkânı vermeyiniz, demektir.

25

(Evet, yoksullara yardıma) güçleri yettiği hâlde (böyle sözlerle) erkenden yola düştüler.

Kendilerine göre; fakirleri menetmeye kâdir oldukları hâlde onları menetme azmiyle erkenden yola düştüler. Nifteveyh'ten de böyle nakledilmiştir.

Ya da (.....) yönelmek ve sürat göstermek demektir.

Yani; kendilerine göre; bahçeyi devşirmeye ve yoksulları onların menfaatinden menetmeye kâdir oldukları hâlde bahçelerine yönelerek erkenden süratle gittiler.

Ya da (.....) kelimesi onların bahçelerinin ismidir.

Yani; kendilerine göre; onu devşirmeye kâdir oldukları hâlde bu bahçeye erkenden gittiler, demektir.

26

Fakat bahçeyi gördüklerinde: “Mutlaka yolumuzu şaşırmış olmalıyız!” dediler.

Bahçelerini yanmış bir vaziyette gördüklerinde varışlarının ilk anında: “Biz yolumuzu şaşırdık.” dediler.

Yani; helâk olduğunu gördüklerinde “Bahçemizi kaybettik. Bu o değil.” dediler. Ancak düşününce onun, bahçeleri olduğunu anladılar da, “Hayır. Şüphesiz biz mahrum bırakılmışız.” dediler.

27

(Yanlış yere gelmediklerini anlayınca da şöyle dediler:) “Yok, yok, şüphesiz biz mahrum bırakılmışız!”

Nefsimize karşı işlediğimiz suçtan dolayı onun menfaatinden mahrum bırakıldık, dediler.

28

Ortancaları: “Ben size demedim mi. Rabbinizi tesbih etmeniz gerekmez mî, diye söylemedim mi?” dedi.

“Ortancaları” onların en adaletlisi ve en hayırlısı, “Ben size demedim mi, Rabbinizi tesbih etmeniz gerekmez miydi?” dedi.

Yani; İnşaallah demeniz gerekmiyor muydu, demektir. Zira onun, Allah'ın (celle celâlühü) yüceltilmesi manasında âlimler birleştikleri için, inşaallah demek teşbihtir. Çünkü inşaallah denilmesi işin O'na havale edilmesidir. Teşbih de O'nun noksan sıfatlardan tenzihidir. İşin O'na havale edilmesi de O'nun noksan sıfatlardan tenzihi de O'nun yüceltilmesidir.

Ya da Allah'ı (celle celâlühü) zikretmeniz ve niyetinizin çirkinliğinden dolayı O'na tevbe etmeniz gerekmez mi? demektir. Bu işe niyet ettiklerinde onların en hayırlısı onlara: “Allah'ı ve O'nun günahkârlardan aldığı intikamı hatırlayın. Bu çirkin niyetten vazgeçin, tevbe edin.” demiş. Ama onlar ona karşı gelmişti. İşte bu sebeple o onları (bu sözüyle) kınadı. Bunun için onlar “Rabbimizi teşbih ederiz. Şüphesiz biz yazık etmişiz.” dediler.

29
“Rabbimizi teşbih ederiz. Şüphesiz biz (kendi kendimize) yazık etmişiz” dediler.

Onun ilk başta söylemeye çağırdığı şeyi iş işten geçtikten sonra söylediler. İyilik yapmama ve ilahi meziyeti hesaba katınama hususunda zâlim olduklarını itiraf ettiler ve Allah Teâlâ'yı zâlim olmaktan tenzih ettiler.

30
Ardından kabahati birbirlerine yüklemeye başladılar.

Yoksullardan kaçış ile ilgili yaptıkları hususunda birbirlerini kınıyorlar ve her biri suçu diğerinin üzerine atıyordu. Daha sonra “Yazıklar olsun bize. Gerçekten biz azgın kim selemişiz” sözüyle haddi aştıklarını hep birükte itiraf ettiler.

31
(Nihayet) şöyle dediler: “Yazıklar olsun bize! Gerçekten biz azgın kimselermişiz.”

Fakirlerin hakkını menetmek ve ilahi meziyeti hesaba katınamak suretiyle biz Allah'ın (celle celâlühü) koyduğu sınırları çiğneyip geçenlermişiz.

32
“Belki Rabbimiz bize bunun yerine daha iyisini verir. Çünkü biz (artık) Rabbimizi(n hoşnutluğunu) arzuluyoruz.”

Medine kırâat imâmları ve Ebû Amr'a göre (.....) şeklindedir. Belki Rabbimiz bize bu bahçenin yerine daha iyisini verir. Çünkü biz O'ndan hayrı istiyoruz ve bizi bağışlamasını umuyoruz. Mücâhid şöyle demiştir:

“Tevbe ettiler de kendilerine ondan daha iyisi verildi.”

Abdullah İbni Mes'ud (radıyallahü anh) dan şöyle nakledilmiştir:

“Onların ihlâs ile Allah'a (celle celâlühü) yöneldikleri buna karşılık Allah'ın (celle celâlühü) da onlara içinde bir salkımını ancak bir katırın taşıyabileceği büyüklükte üzümlerin bulunduğu Heyevan adlı bir bahçeyi ihsan ettiği bana ulaştı.”

33
İşte azap böyledir. Âhiret azâbı ise elbette daha büyüktür. Keşke bilselerdi!

Yani; onların yoluna girenler için dünyevi azap zikrettiğimiz bu azap gibi olur. Âhiret azâbı ise elbette ondan daha büyüktür. Bilselerdi, bu azâba götüren şeyleri yapmazlardı. Bundan sonra katındaki, mü'minlere âit şeyleri zikretti, şöyle buyurdu:

34
Şu da muhakkak ki takva sahipleri için Rableri katında nimetleri bol cennetler vardır.

Şirkten korunanlar için âhirette dünya bahçelerinin tersine içinde sadece ve sadece nimetlenilen cennetler vardır.

35

öyle ya, Müslümanları, o günahkârlar gibi tutar mıyız hiç?

Bu, onların:

“Muhammed'in dedikleri doğru değildir. Şayet doğru olsa o takdirde bile âhirette bize dünyada olduğu gibi ona ve beraberindekilere verilenden daha hayırlısı verilecektir.” sözüne karşı söylenmiş inkâr sorusudur.

Dolayısıyla onlara şöyle denilmişti:

“Onları hükümde bir tutup, Müslümanları kâfirler gibi kılar mıyız?” Daha sonra muhatap alma yoluyla onlara şöyle dendi:

36

Size ne oluyor? Ne biçim hüküm veriyorsunuz?

Bu yanlış hükmü nasıl veriyorsunuz? Bu, itâat edenle isyan edeni eşitlemektir. Cezâlarıdırma işi size havale edilmiş gibi o hususta dilediğiniz gibi hüküm veriyorsunuz.

37

Yoksa size âit bir kitap var da (bu bâtil inanışları) onda mı okuyorsunuz?

Yoksa yanınızda gökten indirilmiş bir kitap var da o kitaptan mı okuyorsunuz?

38

Onda, beğendiğiniz her şey sizin için mutlaka vardır (diye mi yazılı)?!

Yani; seçtiğiniz ve istediğiniz şeyler sizindir, (diye mi yazılı?)

Bunun aslı; - (.....) deki (.....) nin üstünüyle- (.....) seçtiğiniz ve istediğiniz şeylerin sizin olduğunu o kitapta okuyorsunuz.'şeklindedir. Çünkü o, okuma işi onun üzerinde meydana geldiği için mefûldür.

(.....) Geldiği için de ((.....) deki) (.....) esre kılınmıştır.

“Sonra gelenler arasında ona (iyi bir ün) bıraktık. Âlemler içinde Nûh'a selâm olsun.” Saffât, 78,79.

Okunanın hikâye olması da mümkündür. Hikâye edildiği için (.....) nin mefûlu olmasına rağmen mensûb olmadı. (.....) ve (.....) hayırlısını aldı'demektir.

39

Yoksa: “Ne hükmederseniz mutlaka sizindir.” diye sizin lehinize olarak tarafımızdan verilmiş kıyamet gününe kadar geçerli kesin sözler mi var.

“Kesin sözler” yeminle tekid edilmiş taahhütler.

(.....) kelimelerinin sıfatlarıdır. (.....) e taallûk etmektedir.

Yani; o (yeminler) bu güne (kıyamete) kadar bol bol geçerlidir. Ona kadar ulaşmaktadır. Tahkime dair verilen yeminler hâsıl oluncaya değin onlardan hiçbirisi boşa çıkmamıştır.

Ya da zarfta ((.....) de) takdir edilmiş olan kelimeye taallûk etmektedir.

Yani; o, kıyamete kadar üzerimizde lehinize sabittir. Onun sorumluluğundan ancak o gün sizin lehinize hükmettiğimizde ve size sizin hükmettiklerinizi verdiğimizde kurtulacağız.

“kendi lehinize ne hükmederseniz mutlaka sizindir.” Sözü yeminin cevâbıdır. Çünkü (.....) cümlesinin manası; “Yoksa te'kid hususunda son noktaya varmış büyük büyük yeminlerle size yemin mi ettik?” demektir.

40

Sor onlara: Bu iddiayı onların hangisi savunacak?

“Onlara” yani; müşriklere: Hangisi bu hükmün olacağına kefildir.

41

Yoksa ortakları mı var onların? Sözlerinde doğu iseler, hadi, getirsinler ortaklarını!

“Yoksa ortakları mı var onların?” yani; Bu sözde onlara iştirak eden ve onların yolunda giden (başka) insanlar da mı var? Davalarında doğru iseler hadi getirsinler ortaklarını. Şunu kastediyor:

Bunu söyleyen hiçbir kitapları, Allah katında buna dair hiçbir taahhüüeri ve Allah'a karşı bu iddialarını savunacak hiçbir avukatları olmadığı gibi bu hususta hiç kimse onlara uymaz ve onlara yardımcı olmaz.

42

O gün incikler (baldırlar) açılır ve secdeye davet edilirler. Fakat güç getiremezler.

Zarfı ((.....) yi) naspeden amil (.....) ya da gizli (.....) hatırla'kelimesidir. Cumhûr'a göre (.....) işin şiddetinden ve musibetin dehşetinden kinayedir.

“O gün incikler açılır” cümlesinin manası; o gün iş çetin ve zor olur, demektir. Yoksa orada ne açma ne de incik (ayak) vardır. Ancak onunla şiddetten kinaye olundu. Çünkü onlar (Araplar) bir şiddete maruz kaldıklarında paçalarını sıvıyorlardı. Bu, senin, cimri için “Eli bağlı” dediğin gibidir. Hâlbuki orada ne el ne de bağlama işi vardır. Ancak o sadece cimrilikten kinayedir. Kim de teşbihe kaçırırsa o da onun görüş darlığından ve ilm-i beyana az vakit ayırmasından kaynaklanmaktadır. Şayet iş Müşebbihe'nin zannettiği gibi olsaydı o zaman inciğin (bacağın) tanıtılması gerekirdi. Çünkü o, onun katında bilinen bir inciktir (bacaktır).

Kâfirler orada secdeye davet edilirler. Ancak bu davet teklif için değil. Dünyada secdeyi terk etmiş olduklarından dolayı azar içindir. Fakat buna güç getiremezler. Çünkü onların sırtı sığır boynuzu gibi olur Eğilme ve kalkma esnasında katlanmaz.

43

Gözleri düşük bir hâlde yüzlerini zillet bürür. Hâlbuki onlar sapasağlam iken de secdeye davet ediliyorlar (fakat yine secde etmiyorlar) dı.

“Gözleri düşük bir hâlde” düşkün, zelif bir hâlde...

(.....) deki zamîrden hâldir.

Yani; gözleri düşük olduğu hâlde çağmırlar, demektir.

“Yüzlerini zillet bürür.” kendilerini zillet kaplar. Onlar sapasağlam iken de yani sıhhatli iken de dünyada peygamberler diliyle secdeye davet ediliyorlardı. Ancak onlar secde etmiyorlardı. Bu sebepten dolayı da onlar orada secde etmekten menedildiler.

44

(Rasûlüm!) Sen bu sözü (Kur'ân'ı) yalan sayanı bana bırak (kendini üzme). Yakında biz onları bilmedikleri bir yönden yavaş yavaş azâba yaklaştırırız.

“Bana bırak” , 'onu bana bırak'denir. Onu bana terk et ona senin adına yeterim.

(.....) Mef'ûl üzerine atfedümiştir. Ya da mef'ûlu meahtır.

“Bu sözü” Kur’ân’ı. Kast olunan şudur: Onun işini bana bırak ve benimle onun arasından çekil. Zira ben ona ne yapacağımı bilirim. Ona yeterim. Onun durumuna kafayı takma, üzülmeye. Ondan intikam alma hususunda ben güven. Bu (söz) Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) için teselli, yalanlayanlar için de tehdittir. Biz onları merhale merhale azâba yaklaşıyoruz.

“Onu şuna yavaş yavaş yaklaştırdı.” denir.

Yani; onu helake düşürünceye kadar merhale merhale düşürdü, demektir. Allah Teâlâ’nın, isyankâr kulları derece derece düşürmesine istidrac denir.

İstidrac: Allah’ın (celle celâlühü), onlara sıhhat ve nimet vermesi, onların da Allah’ın (celle celâlühü) ihsanını günahların artmasına sebep kılmalarıdır.

“Bilmedikleri bir yönden” istidrac olduğunu anlamadıkları bir yönden. Denildi ki:

İstidrac: Onlar günahı tazeledikçe Allah’ın (celle celâlühü) da onlara nimeti tazelemesi ve onlara onun şükrünü unutturmasıdır. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem):

“Allah’ın, günahı ısrar ve devam ettiği hâlde bir kula ihsan ettiğini gördüğünde bil ki o (kul) yavaş yavaş helake sevk edilmektedir.” buyurdu ve bu âyeti okudu.

45

Onlara mühlet veriyorum. Şüphesiz benim fendim çok sağlamdır.

“Benim fendim (tuzağım) çok sağlamdır” gülcü kuvvetlidir. İhsanını ve imkân vermesini helake sebep olması yönüyle tuzak şeklinde olduğu için istidrac olarak adlandırdığı gibi tuzak olarak da adlandırmıştır. Tuzak, hile ve istidracın asıl manası: Güvenli yerden yakalanaktır (yakalanmaktır) Allah’ın (celle celâlühü) “tuzakçı” , “hilebaz” ve “İstidrac yapan” diye adlandırılması câiz değildir.

46

Yoksa sen onlardan bir ücret istiyorsun da bu yüzden onlar ağır bir borç altında mı kalıyorlar?

Yoksa sen risâleti tebliğ ettiğin için onlardan bir ücret istiyorsun da onlar ağır bir borç altında mı kalıyorlar, bu yüzden îman etmiyorlar? Soru olumsuzluk manasınadır.

Yani; sen vahyin tebliği için ücret istemiyorsun ki bu onlara ağır gelsin de bu sebeple kaçınınsınlar, demektir.

47

Yahut gaybın bilgisi onların nezdinde de onlar mı (istedikleri gibi) yazıyorlar?

“Gaybın bilgisi” Cumhûr’a göre levhi mahfuz. Levhi mahfuz onların nezdinde de onlar o hükmettiklerini ondan mı yazıyorlar.

48

Sen Rabbinin hükmünü sabırla bekle. Balık sâhibi (Yûnusallallahü aleyhi ve sellem) gibi olma. Hani o, dertli dertli Rabbine niyaz etmişti.

“Rabbinin hükmünü” o (hüküm): onlara mühlet vermesi ve onlara karşı sana yardımı geciktirmesidir. Çünkü kendilerine mühlet verilse de onlar ihmal edilmişledir. Kavmine karşı acele ve kızgınlık hususunda Yûnus (aleyhisselâm) gibi olma ki onun maruz kaldığı belaya sen de maruz kalmayasın.

(.....) da durulur. Çünkü (.....) kendisinden öncekiler için zarf değildir. Zira niyaz ibâdettir. Dolayısıyla ondan menedilmez. Bilâkis (.....) hazfedilmiş bir fiilin ((.....) hatırla) mefulüdür. Hani o balığın karnında (nefsine karşı) öfke ile dolu olduğu hâlde:

“Senden başka ilâh yoktur. Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim. Hakikaten ben zalimlerden oldum.” Enbiyâ', 87. diyerek Rabbine dua etmişti.

(.....) kelimesi su kabını doldurduğunda denilen (.....) cümlesindendir.

49

Şayet Rabbinden ona bir nimet yetişmemiş olsaydı, o mutlaka ıssız, kınanacak bir hâlde oraya atılacaktı.

“Nimet” rahmet.

Yani; şayet Allah (celle celâlühü), onun duasına icabet etmek ve özrünü de kabul etmek suretiyle ona ihsanda bulunmuş olmasaydı, zellesi sebebiyle baliğin karnından çıplak bir alana kınanmış bir hâlde atılacaktı. Ancak ona merhamet edildi de o yerilmemiş olarak atıldı.

50

Fakat ardından Rabbi onu seçti (vahiy verdi) ve onu sahillerden kıldı.

Rabbi onu duası ve özründen dolayı seçti de onu Sâlihlerden, yani; doğruluk hasletlerini tamamlamaya çalışanlardan kıldı ve artık ona âit hiçbir zelle kalmadı. Denildi ki:

“Onu Sâlihlerden kıldı'sözü, onu nebilerden kıldı, demektir.” Yine Denildi ki:

“O'nu Rasûllerden kıldı, demektir. Doğru olan ilk şikar. Çünkü O bundan önce hem Rasûl, hem de Nebiydi.” Nitekim âyeti kerimede:

“Yûnus da gönderilen Rasûllerdendi. Bolu gemiye kaçmıştı.” Saffât, 139-140. buyrulmuştur.

51

O inkâr edenler Zikri (Kur'ân'ı) işittikleri zaman neredeyse Seni gözleriyle devireceklerdi. Hâlâ da (kin ve hasetlerinden): “Hiç şüphe yok ki o bir delidir.” derler.

Medine kırâat ekolüne göre (.....) şeklinedir. (.....) den hafifletilmiştir. Bunun alâmeti de (.....) deki (.....) dır. (.....) ve (.....); onun ayağını yerinden kaydırды, demektir.

Yani; kâfirler neredeyse sana düşmanca nazarlarının şiddetinden seni gözleriyle yerinden kaydıracaklardı. Ya da sana karşı aşırı kinlerinden ötürü seni helâk edeceklerdi, demektir.

Esad oğulları içinde nazar değdiren adamlar vardı. Onlardan biri üç gün aç kalır da ona gelen (deve, koyun gibi) bir şeye:

“Bu güne kadar bunun bir benzerini görmedim.” derse o helâk olurdu. Aşırı nazar değdiren birinden Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e karşı bunun bir benzerini söylemesi istendi. O da:

“Bu güne kadar böyle bir adam görmedim.” dedi. Ancak Allah (celle celâlühü) onu bundan korudu. Hadisi şerifte şöyle buyrulmuştur:

“Nazar değmesi gerçektir. Zira nazar deveyi tencereye adamı da kabre sokar.” Hasen'dan şöyle nakledilmiştir:

“Nazara karşı bu âyet okunmalıdır.”

“Zikri” Km'atfi.

Hâlâ da sana verilen Peygamberliğe karşı hasetlerinden: “Hiç şüphe yok ki Muhammed delidir.” derler. Bunu, câhil oldukları için değil, ümmî olmasına rağmen bütün şairleri susturan, çeşitli hükümler ve ilimler ihtiva eden bir kitabı getirdiği için, onun durumuna hayret ettikleri için ve insanları ondan nefret ettirmek için derler.

Halbuki O (Kur'ân) âlemler için ancak bir öğüttür.

Kur'ân, cinler ve insanlar için ancak bir öğüttür. Şunu kastediyor:

Onlar ona Kur'ân'dan dolayı delilik isnadında bulundular. Hâlbuki Kur'ân âlemler için bir öğütten ibârettir. Dolayısıyla onun gibi bir şey getiren nasıl deli olabilir? Denildi ki:

“Zikri işittiklerinde...”

Yani: Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’in zikrini işittiklerinde, demektir.

“O” yani; Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) âlemler için şereften başka bir şey değildir. Dolayısıyla delilik ona nasıl nispet edilir.

Allahu A’lem!

HÂKKA SÛRESİ

Bu sûre Mekke'de nâzil olmuştur; 52 âyettir.

1
Gerçekleşecek olan,

Vukuu vacip, geleceği hiç şüphesiz sabit olan kıyamet saati,

(.....) dandır.

Yani vacip oldu demektir.

2
(Evet) Nedir o gerçekleşecek olan?

(.....) müpteda ve haberdır. İkisi birlikte (.....) nun haberidir. Aslı; “Hakka nedir o?” dur.

Yani; Şanını tazim ve dehşetini beyan için o hangi şeydir, demektir.

Yani; büyüklüğünden dolayı onun hakkı ona dair sorular sorulmasıdır. Dehşet ve korkuyu artırmak için (.....) kelimesini zamîr yerine getirdi.

3
Gerçekleşecek olan (kıyametin) ne olduğunu sen nereden bileceksin?

“Hakka” nın ne olduğunu sana hangi şey bildirdi? Şunu kastediyor:

“Onun hakikatine ve büyüklüğünün boyutuna dair senin hiçbir bilgin yok. Çünkü onun büyüklüğüne ve şiddetine hiçbir mahlûkatın anlayışı ulaşamaz.”

(.....) müptedadır, merfûdur. (.....) haberdır. Ondan sonraki cümle mahallen mensûbtur. Çünkü o (cümle) (.....) nin ikinci mefulüdür.

4
Semûd ve Âd (kavimleri), başlarına çarpacak felaketi (kıyameti) yalan saymışlardı.

“Karia'yı (başlarına çarpacak felaketi)” ;

Yani; Hakka'yı (kıyameti) Karia onun yerine getirilmiştir. Çünkü o da kıyametin isimlerindendir. Kıyamet onunla adlandırılmıştır. Çünkü o, insanlara ürküntü ve korkuların ansızın gelenidir. O'nu zikredip yücelttikten sonra, Mekke halkına hatırlatmak ve onları yalanlamanın neticesinden korkutmak için onu yalanlayanları ve yalanlamaları sebebiyle başlarına gelenleri zikretti.

5
Semûd'a gelince: onlar pek zorlu (bir sarsıntı) ile helâk edildiler.

Şiddette sınırlarını aşan vakıa ile helâk edildiler.

“O, zelzeledir.” denildi.

“O, şiddetle gürleyen sestir.” denildi.

“(.....) kelimesi (.....) gibi mastardır.” denildi.

Yani; “Haddi aşmalarıyla helâk edildiler” , demektir.

Ancak bu “Âd'a gelince; onlar da uğultulu, azgın bir fırtına ile helâk edildiler” âyetine uygun düşmemektedir.

6
Âd (kavmi) ise, uğultulu, önünde durulmaz bir fırtına ile mahvedildiler.

“Fırtına ile” Batı rüzgârı ile. Nitekim Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

“Ben saba rüzgârıyla yardım olundum. Âd da batı rüzgârıyla helâk edildi.”

“Uğultulu” sesi şiddetli (.....) kelimesindendir. O da; sayha, aşırı gürültülü ses, demektir.

Ya da (.....) kelimesindendir, soğuk demektir. Sanki o orada soğuğu defalarca tekrar etti ve onun şiddetini artırdı.

Yani o şiddetli soğuğuyla yakıyor, demektir.

“Önünde durulmaz” esmesi şiddetli ya da Allah'ın (celle celâlühü) düşmanlarına karşı gazâbından dolayı onların bekcinlerine karşı ayaklandı ve galebe çaldı. Allah'ın (celle celâlühü) izniyle onu zapt edemediler.

7
Allah onu ardı ardına yedi gece sekiz gün onların üzerine musallat etti. Öyle ki (eğer orada olsaydın) o kavmi içi boş hurma kütükleri gibi oracıkta yere serilmiş hâlde görürdün.

Azâbın başlarığıç günü ayın son çarşambasıydı. Diğer çarşambaya kadar sürdü.

“Ardı ardına” devamlı, kesilmeksizin. (.....) kelimesinde olduğu gibi. (.....) kelimesinin çoğuludur. Hastalığa karşı dağlama yapan kimsenin o dağlamayı tamamlanıncaya kadar birbiri ardınca tekrar etmesine benzetilmiştir. (.....) kelimesinin mastar olması da mümkündür.

Yani; bir şeyi kökünden kopardı, manasına (.....) demektir.

Ey muhatap! o kavmi, yıkılmış ya da çürümüş hurma kütükleri gibi oracıkta ölmüş bir vaziyette görürsün.

(.....) oracıkta'korkulu durumları içinde ya da o günler ve gecelerde nasıl ölüp yıkıldıklarını görürdün, demektir.

(.....) hâldir. (.....) Ölmüş, yıkılmış'kelimesinin çoğuludur.

(.....) ikinci hâldir. (.....) hurma ağacı'kelimesinin çoğuludur.

8
Şimdi onlardan hiç geri kalan (birini) görüyor musun?

Onlardan hiç geri kalan birini görüyor musun ya da (.....) kelimesi, (.....) azgınlık'manasına geldiği gibi, (.....) kelimesi de (.....) devamlılık'kelimesindendir. Onlar lehine hiçbir devamlılık görüyor musun, demektir.

9
Fir'avun, ondan öncekiler ve altı üstüne getirilen beldeler halkı (Lût kavmi) hep o günahı (şirki) işlediler.

“Ondan öncekiler” ondan önceki milletler.

Basra kırâat ekolü ve Ali'ye göre (.....) şeklindedir.

Yani; ona tabi olan yanındaki kişiler, demektir.

“Allı üstüne getirilen beldeler halkı...” Lût kavminin kasabalarının halkı, onlar, altüst olundular.

Yani; tepeleri üzerine ters çevrildiler.

“O günahı” o hatayı ya da o fiili ya da o büyük hatayı içeren fiilleri, demektir.

10

Böylece Rablerinin peygamberlerine karşı geldiler. O da onları pek şiddetli bir şekilde yakalayiverdi.

Lût kavmi, Rablerinin elçisi Lût'a isyan ettiler Allah (celle celâlühü) da onları işledikleri çirkinliklerin fazlalığı nispetinde şiddeti gittikçe artan bir yakalayışla yakaladı.

11

Şurası unutulmamalı ki, (her tarafı) su bastığı vakit sizi gemide biz taşıdık.

Tufan zamanı su dünyadaki en yüksek dağı on beş zira aştığında babalarınızı Nûh (aleyhisselâm)’in gemisinde taşıdık.

12

Onu sizin için bir ibret ve öğüt yapalım ve belleyici kulaklar onu bellesin diye.

“Onu” bu işi -ki o; mü'minlerin kurtarılması ve kâfirlerin boğularak helâk edimlisidir-.

Tezkire; ibret ve öğüt demektir.

“Kulaklar onu bellesin” kulaklar onu muhafaza etsin.

(.....) kelimesi Nafi hariç diğerlerine göre (.....) in ötresiyedir.

“Belleyici kulaklar” işittiğini muhafaza eden kulaklar. Katâde şöyle demiştir:

“Onlar, Allah'ı (celle celâlühü) bilmiş ve işittikleriyle istifade etmiş kulaklardır.”

13-15

Artık sura ilk nefha üflendiği, yerle dağlar kaldırılıp birbirine tek çarpışla vurularak darmadağın edildiği zaman, işte o gün olacak olur (kıyamet kopar).

“İlk nefha” Birinci üfleyiştir. O zaman bütün insanlar ölürler. İkinci üflenışte de dirilitirler. Yer ve dağlar yerlerinden kaldırılıp da yekdiğerine çarpışla ufalanır kırılırlar.

Yani; ufulanncaya, potada eriyen kum yığını gibi oluncaya ve havada uçuşan toz zerrelere gibi oluncaya kadar birbirlerine çarparlar. İşte o zaman kıyamet kopmuştur.

(.....) nin cevabı (.....) dir. (.....) dan bedeldir.

16

Gök de yarılr ve artık o gün o, çökmeye yüz tutar.

“Gök de yarılr...” kapı kapı açılır. Ve artık o gün onca sağlamlığından sonra gevşemiş, kuvveti düşmüştür.

17

Melekler onun (göğün) etrafındadır. O gün Rabbinin arşını, bunlarında üstünde bulunan sekiz (melek) yüklenir.

(.....) melek'sözü cins içindir. Çoğul manasındadır. (.....) kelimesinden daha umumidir. Melekler de onun kenarlarındadır.

(.....) kelimesinin tekili, elifi maksure ile olan (.....) dır. Çünkü gök yarıldığında -ki o, meleklerin meskenidir-onlar onun etrafına iltica eder, çekilirler. Göğün etrafında bulunan meleklerin üstünde o gün onlardan sekiz melek Rabbinin arşını yüklenir. Bu gün arşı yüklenenlerin sayısı dörttür. Kıyamet gününde buna dört tane daha ilave edilir.

Dehhak'tan: “sekiz saftır” diye nakledilmiştir. Bazıları da “sekiz sınıftır” demişlerdir.

18

(Ey insanlar!) o gün (hesap için) huzura alınırsınız. Size âit hiçbir sır gizli kalmaz.

O gün hesap ve sual için huzura arz olunacaksınız. Bunu askerin durumunu bilmesi için askerin, sultana arz edilmesine benzetti. O gün dünyada iken gizli kalan size âit hiçbir sır ve hiçbir durum gizli kalmaz.

Âsım dışındaki Kûfe kırâat imâmlarına göre (.....) şeklindedir. Hadisi şerifte şöyle buyrulmuştur:

“Kıyamet gününde insanlar üç kere arz olunurlar. İkiisi itirazlar ve bahanelerdir. Üçüncüsünde ise sahifeler uçuşur. Kazanan kişi kitabını sağ eliyle alır. Helâk olan da kitabını sol eliyle alır.”

19-20

Kitabı sağ tarafından verilen: “Alın kitabımı okuyun. Şüphesiz ben hesabımla karşılaşacağımı zaten biliyordum.” der.

Bu, arzın detayıdır. Kitabı sağ elinden verilen kişi, onda işlediği hayır işleri gördüğünden dolayı gurubuna kitaben sevinçle şöyle der:

“Alın. Okuyun kitabımı...”

(.....) isim fiildir.'Alın'demektir. Takdiri şöyledir: “Kitabımı alın, kitabımı okuyun.”

İkincisinin delaletinden dolayı birincisi ((.....) kelimesi) hazfedildi.

(.....) deki amil, Basra kırâat imâmlarına göre (.....) dur. Çünkü onlar en yakın olanı amel ettiriyorlar.

(.....), (.....) ve (.....) deki (.....) lar sekt içindir. Hakkı, vakf hâlinde sabit kalması vasl hâlinde düşmesidir. Osman (radıyallahü anh)'in mushafmda yazılı olduğu için vakfi müstehaptır.

“Ben hesabımın görüleceğini zannediordum.”

Yani; biliyordum. Zannı ilim yerine getirdi. Çünkü zannı galip adetlerde ve hükümlerde ilim yerine geçmektedir. Çünkü içtihad ile bilinenler vesveseden çok az uzaktır. O (vesvese) de zannı götürmektedir. Dolayısıyla zandan uzak olmadığı içi ona “zan” denilmesi câizdir.

21-23

Artık o, meyveleri sarkmış yüce bir cennette hoşnut bir hayat içindedir.

“Yüce bir cennette...” yani; mekâm yüksek ya da katınanları yüksek ya da binaları ve köşkleri yüksek, demektir.

(.....) haberdan sonra haberdır.

“... meyveleri sarkmış...” meyveleri, onları arzu edenlere yakındır. Ayakta duran da, oturan da, yaslayan da onlara erişebilir. Onlara şöyle denir:

24

“Geçmiş günlerde işlediklerinize karşılık afiyetle yiyin, için.”

Afiyetle yiyin. Onlar da ne çirkin görülen bir şey ne de eziyet veren bir şey var.

Ya da (.....) mastar olmak üzere afiyet olsun, demektir.

“Geçmiş günlerde işlediklerinize karşılık...” dünyada geçmiş günlerde işlediğiniz sâlih amellere karşılık. İbni Abbâs'tan (radiyallahü anh) şöyle nakledilmiştir:

“Bu, oruç tutanlar hakkındadır.”

Yani; Allah rızası için yemeyi ve içmeyi terk etmenizin bedeli olarak yiyiniz, içiniz, demektir.

25-26

Kitabı sol tarafından verilene gelince: O, “Keşke, bana kitabım verilmeseydi de hesabımın ne olduğunu bilmeseydim!” der.

Orada kötülüklerin açığa çıktığım gördüğünden “keşke kitabım bana verilmeseydi ve keşke hesabımın ne olduğunu bilmeseydim” der.

27

“Keşke onunla (ölümümle) her iş olup bitseydi!”

Keşke öldüğüm ölüm işimi bitirseydi de ondan sonra tekrar dirilmeseydim ve karşılaştığım (bu) şeyle karşılaşmasaydım.

28

“Malım bana hiç fayda sağlamadı.”

Dünyada topladığım şeyler bana fayda vermedi. (.....) olumsuzluk içindir. Mef’ûl hazfedilmiştir. O da; (.....) hiçbir şey'dir. (

Yani; Dünyada topladığım hiçbir şey bana fayda vermedi, demektir).

29

“Saltanatım da benden (koptu) yok olup gitti.”

Mülküm ve insanlar üzerindeki hâkimiyetim gitti. Fakir ve zelil bir hâlde kalakaldım. İbni Abbâs (radiyallahü anh) dan şöyle nakledilmiştir:

“Bu, delilim benden gitti, demektir.”

Yani; dünyada iken kullandığım delilim bâtıl oldu, boşa çıktı, demektir. Daha sonra Allahu Teâlâ cehennem bekCinlerine şöyle buyurur:

30

“Onu yakalayın da, (ellerini boynunu) bağlayın.”

Yani; ellerini boynunu bağlayın.

31

“Sonra alevli ateşe atın onu!”

“Atın onu” yani; onu girdirin. Şunu kastediyor:

“Sonra onu ancak alevli ateşe atın ki o da; en büyük ateştir.”

Ya da (.....) kelimesi (.....) onu atın'sözünün açıkladığı bir fiille mensûb kılınmıştır.

32

“Sonra da onu yetmiş arşın uzunluğunda bir zincire vurun (sarın)!”

Allah'ın (celle celâlühü) arşınıyla, uzunluğu yetmiş arşın olan bir zincire vurun onu. İbni Cüreyc'den şöyle nakledilmiştir:

“Denildi ki: Onun miktarım (arşının uzunluğunu) ancak Allah bilir.”

“Zincir” kelimesinin “katın” kelimesinden önce getirilmesindeki mana, “alevli ateş” kelimesinin “atın” kelimesinden önce getirilmesindeki mana gibidir.

33

Çünkü o, ulu Allah'a îman etmezdi.

Bu, onun, bu şiddetli azâba müstahak oluşu sebebini beyandır. Sanki “Ne yaptı ki bu şedit azâba maruz kalmaktadır?” diye soruldu da ona “o, Ulu Allah'a inanmazdı, yoksulu doyurmaya teşvik etmezdi.” diye cevap verildi.

34

Yoksulu doyurmaya teşvik etmezdi.

Yoksula yemek vermeye teşvik etmezdi. Bunda, onun dirilişe inanmadığına dair işaret vardır. Çünkü insanlar, yedirdikleri için yoksullardan hiçbir karşılık beklemezler. Onları ancak âhirette sevap kazanma ümidiyle Allah (celle celâlühü) nzası için yedirirler. Yeniden dirilişe inanmayınca da onları yedirmeye sevk eden şey var olmamış oluyor.

Yani; o inkâr ettiği hâlde başkasını muhtaçlara yedirmeye teşvik etmez, demektir. Bunda, yoksulların mahrum edilmesi suçunun büyüklüğüne dair kuvvetli bir delil vardır. Çünkü onu inkâr üzerine atfetti ve onu, ona işaret eden bir delil ve bir karine kıldı. Yine teşvik etmeyi terk eden kişinin durumu böyle olunca fiili işlemeyi (fakirlere yedirmeyi) terk edeninin durumunun daha kötü olacağı bilinsin diye fiili zikretmeksizin teşviki zikretti. Ebû Derda hakkında şöyle nakledilmiştir:

O, eşine, fakirler için çorbayı çok pişirmesini tenbih eder ve:

“Zincirin yarısını îman ile çıkardık, diğer yarısını da bununla çıkaralım.” derdi.

Bu âyetler, mü'minlerin tamaminin merhametli olduğunu, kâfirlerin de merhametsiz olduğunu ifade etmektedir. Çünkü Allah (celle celâlühü), mahrukatı iki kısma ayırdı. Onlardan bir gurubu, “Ashâbı yemin” kıldı ve onları:

- “Şüphesiz ben hesabımla karşılaşacağımı zaten biliyordum.” sözüyle sadece imanla vafetti, diğer gurubu da “Ashâbı şimal” kıldı ve onları:

-” Çünkü o, Ulu Allah'a îman etmezdi.” sözüyle vafetti. Cezâlarıdırılacak olan mü'minin, kitabı sağ eline verilmezden önce cezâlarıdırılması mümkündür.

35

Bu sebeple bugün burada onun herhangi bir candan dostu yoktur.

Bugün burada onun azâbını ondan kaldıracak ve ona acıyacak bir yakın yoktur.

36-37

Ancak günahkârların yediği kanlı irinden başka yiyeceği de yoktur.

Cehennem halkının yaralarından akan kanla kanşık irinden başka yiyecek de yoktur.

(.....) kelimesindendir. (.....) veznindedir. (.....) ve (.....) zaittir. Bununla kast olunan: Onların bedenlerinden akan irin ve kandır. Onu günah sâhibi kâfirlerden başkası yemez.

(.....) kelimesi, kişi günahı kasten işlediğinde kullanılan (.....) kelimesindendir.

38-39

(Demek ki işin gerçeği müşriklerin zannettiği gibi değil!) Görebildikleriniz ve göremedikleriniz üzerine yemin ederim ki,

Cisimler, yeryüzü ve gökyüzü gibi görebildiğiniz şeylere ve melekler ve ruhlar gibi göremediğiniz şeylere yemin ederim ki,

40

Hiç şüphesiz o (Kur'ân), çok şerefli bir elçinin sözüdür.

“O -yani; Kur'ân,- şerefli bir elçinin sözüdür” yani; Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’in ya da Cebrâîl (aleyhisselâm)’in sözüdür.

Yani; Allah (celle celâlühü) katından gönderilmiş risâlet olması yönüyle onu söyler ve onu konuşur.

41

Ve O, bir şâir sözü değildir. Ne de az îman ediyorsunuz.

Sizin iddia ettiğiniz gibi o bir şâir sözü değildir.

42

Bir kâhin sözü de değildir (O). Ne de az düşünüyorsunuz.

Dediğiniz gibi bir kâhin sözü de değildir. Mekke kırâati, Şam kırâati, Ya'kûb ve Sehl'e göre (.....) ve (.....) ve (.....) şeklindedir.

Ebû Bekir dışındaki Kûfe kırâat imâmlarına göre (.....) şeklindedir. Azlık, yokluk manasıdır. “Burası çok az ot bitiren bir yerdir” , denir.

Yani asla ot bitirmez, demektir. Mana; siz elbette îman etmezsiniz ve elbette düşünmezsiniz, demektir.

43

(O,) Âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir.

O, beyan olarak indirilmiştir. Çünkü o, Rasûlün sözüdür. (Bu söz) ona âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir.

44-45

Eğer (peygamber) bize atfen bazı sözler uydurmuş olsaydı, Elbette onu kuvvetle yakalardık.

Eğer bizim demediğimiz bir şeyi bize nispet etseydi sultanların, yalancı saydıklarına gazap ve intikamla galebe çaldıkları gibi onu sağ elinden tutar öldürürdük. Daha korkulu olsun diye Allah (celle celâlühü), suçlunun sağ elinden tutulup baka baka boynunu kılıçla vurulması suretiyle öldürülüşünü tasvir etti. O, onun elinden tutulup boynunun vurulmasıdır. Sağ eli özellikle zikretti. Çünkü cellât öldürülecek olan kişinin ense köküne vurmak işlediğinde onu sol elinden tutar, boynuna vurmak istediğinde de kılıçla onun karşısına geçer -ki bu, kılıcı gördüğü için öldürülen kişiye daha zor gelir- ve onun sağ elinden tutar.

“Elbette onu kuvvetle yakalardık.” sözünün manası; onu elbette sağ elinden yakalardık, demektir.

46

Sonra onun can damarını koparırdık (onu yaşatmazdık).

Aynı şekilde onun can damarını da koparırdık. Can damarı; kesildiğinde sâhibinin öldüğü kalbe giden damardır.

47

Hiç biriniz buna mani de olamazdınız.

“Hiç biriniz... “hitap bütün insanlara ya da Müslümanlardır.

(.....) deki (.....) zaittir. “... buna...” Muhammed'in (sallallahü aleyhi ve sellem) Öldürülmesine. (.....) kelimesinin sıfatı olsa da (.....) kelimesini çoğul getirdi. Çünkü o, topluluk manasıdır. Allah Teala'nın:

“O'nun elçilerinden hiçbirini diğerinden ayırt etmeyiz.” Bakara, 285. âyeti de bunun gibidir.

48

Şüphesiz o (Kur'ân, Allah'a karşı gelmekten) sakınanlar için bir öğüttür.

Şüphesiz ki O Kur'ân muttakiler için kat'i bir öğüttür.

49-50

İçinizde (onu) yalan sayanlar bulunduğunu şüphesiz bilmekteyiz. Muhakkak o, kâfirler için bir iç yarasıdır (pişmanlıktır).

Muhakkak ki o Kur'ân -ona inananların nail oldukları sevapları gördüklerinde- onu inkâr eden ve onu yalanlayanlar için bir hasrettir.

51

Ve o, kati bilginin tam tamına gerçeğidir.

Ve o Kur'ân (müşahedeye dayalı) bilgidir. (Aynel yakın) ve îman kuvvetiyle bilinen gerçek bilgidir. (Hakkal yakın)

52

O hâlde ulu Rabbinin ismini yüceltip noksanlıklardan tenzih et.

Allah'ı (celle celâlühü), büyük ismini zikretmek suretiyle tesbih et. O da: “Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederim.” Mü'minim, 91; Kasas, 68; Saffât, 159; Tûr, 43; Haşr, 23. sözüdür.

MEÂRİC SÛRESİ

Bu sûre Mekke'de nâzil olmuştur, 44 âyettir.

1-3

Bir istekli, yükselme dereceleriîlîn sâhibi olan Allah katından inkârcılara gelecek ve hiç kimsenin sayamayacağı azâbı istedi!

“Bir istekli” O, Nadr b. Haristir.

“Allah’ım! Eğer bu, senin yanından gelmiş gerçekse başırıusa gökten taş yağıdır. Yahut bize acı bir asap getir.” Enfal, 32. demişti.

Ya da o istekli onların üzerine azâbın inmesi için dua eden Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) dir.

(.....) istedi, sordu'kelimesi (.....) dua etti'manasım içerdiğinden onun gibi müteaddi oldu. Sanki: “Bir dua eden dua etti.” denilmiş oldu.

“gelecek azap ile” sözü bir şey istenildiğinde ve talep edildiğinde söylenen (.....) sözündeki gibidir. Nitekim Allahü teâlâ'nın:

“Orada güven içinde her meyveyi isterler.” Duhan, 55. âyeti de bunun gibidir.

Medine ve Şam kırâat ekolüne göre (.....) şeklindedir, (.....) sizdir. Bu da (.....) kelimesindendir. Ancak kolaylaştırmak suretiyle hafifletilmiştir. (.....) kelimesi âlimlerin tamamına göre (.....)Tidir.

(.....) kelimesinin sıfatıdır.

Yani “Kâfirler için olan gelecek azap.” demektir. Bu azâbı geri çevirecek kimse yoktur.

(.....) deki (.....) kelimesine taallûk etmektedir.

Yani; “Allah'tan (celle celâlühü) gelecek azâbı geri çevirecek kimse yoktur.” demektir.

Ya da (.....) kelimesine taallûk etmektedir.

Yani;“Vakti saati geldiğinde onu Allah Teâlâ tarafından çevirecek kimse yoktur.” demektir.

“Yükselme derecelerinin sâhibi” yani; gökte melekler için olan yükseliş menzilleri sâhibi, demektir.

(.....) , (.....) kelimesinin çoğuludur. O da; yükselme yeri, demektir. Daha sonra bu menzilleri ve onların büyüklükteki ve yükseklikteki boyutunu açıkladı. Şöyle buyurdu:

4

Melekler ve Ruh (Cebrâîl), oraya miktarı (dünya senesi ile) elli bin yıl olan bir günde yükselip çıkar.

Ali'ye göre (.....) şeklindedir.

“Rûh” yani; Cebrâîl (aleyhisselâm) melekleri genel olarak zikrettikten sonra üstünlüğü ve şerefinden olduğu gibi, melekleri koruyan koruyucu mahlûkattır. Ya da kabzeldiği vakit mü'minlerin ruhlarıdır.

“Oraya” O'nun arşına ve erminin indiği yere. (.....) deki (.....) ya taallûk etmektedir.

“Miktarı elli bin yıl olan” melik olan Allah'tan (celle celâlühü) başka biri oraya yükselip çıksa dünya seneleri İle elli bin yıl olan bir günde ancak yükselip çıkar.

Ya da (.....) e taallûk etmektedir.

Yani; “Sizin senelerinize göre miktarı elli bin yıl müddetinde olan bir günde meydana gelir” , demektir. O da kıyamet günüdür. Onun uzun oluşu ya kâfirlere karşı şiddetli oluşundandır, ya da gerçekte böyle oluşundandır. Denildi ki:

“Onda elli durak vardır. Her durak arası bin yıldır. Bu, mü'mine öğle ile ikindi arası gibi takdir olunur.”

5

(Rasûlüm!) Şimdi sen güzelce sabret.

(.....) a taallûk etmektedir. Çünkü Nadr b. Haris'in tezce azâbı istemesi, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) ı alaya almak ve vahyi yalanlamak içindi. Bunlar Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ı sıkan ve üzen şeylerdi. İşte bu sebeple Allah (celle celâlühü), O'na (sallallahü aleyhi ve sellem) sızlanmaksızın ve şikâyet etmeksizin güzelce sabretmesini emretti.

6

Şüphesiz onlar, onu (azâbı) ihtimalden uzak görüyorlar.

“Onlar” kâfirler. O azâbı ya da kıyamet gününü imkânsız görüyorlar.

7

Biz ise onu yakın görmekteyiz.

Biz ise onu kesin olacak bir şey olarak görüyoruz. Uzaklıkla kast olunan; onun imkânsız oluşu, yakınlıkla kastedilen de onun yakın oluşudur.

8

O gün gökyüzü erimiş maden gibi olur.

(.....) ile mensûb kılınmıştır.

Yani; “Bu günde meydana gelir” , demektir.

Veya (.....), onu (.....) a taallûk ettiren kişiye göre (.....) den bedeldir.

“Erimiş maden gibi” zeytinyağı tortusu gibi. Ya da erimiş gümüş rengine, demektir.

9

Dağlar da atdmış yüne döner.

Dağlar da atılmış boyalı yün gibi olur. Çünkü dağlarda beyaz, kırmızı, siyah ve sair muhtelif renklerde yollar vardır. Dağların ufalarıp havaya dağılması, rüzgâr estiğinde uçuşan atılmış yüne benzetilmiştir.

10

Dost dostun hâlini sormaz.

Herkes kendi nefsiyle meşgul olduğu için, yakın yakınını sormaz. Bezzî ve Bermecî'ye göre (.....) nun, (.....) şeklinde olduğu nakledilmiştir.

Yani; Dosta dostu sorulmaz, yani; onun için sorgulanmaz ve onun günahıyla cezâlarıdırılmaz, demektir.

11-14

Birbirlerine gösterilirler. (Fakat herkes kendi derdindedir.) Günahkâr kimse ister ki o günün azâbından (kurtuluş için) oğullarını, karısını, kardeşini, kendisini koruyup barındıran sülalesini ve yeryüzünde kim varsa hepsini fidye olarak versin de, tek kendini kurtarsın.

(.....) sıfattır.

Yani; Birbirini gören ve tanıyan dostlar hâl hatır soramazlar, demektir. Ya da bu, söz başıdır.

“Dost dostun hâlini sormaz.” deyince, sanki “Herhâlde onu görmemiştir. “denildi de cevaben: “Birbirlerine gösterilirler, ancak meşguliyetlerinden dolayı soru sormaya imkân bulamazlar.” denildi.

(.....) daki (.....) ilk “dost” un zamîridir. (.....) de ikinci “dost” un zamîridir..

Yani; Dostlara dostlar gösterilir de onlar onlara gizli kalmaz. İki dost oldukları hâlde her iki zamîr de çoğul kılındı. Çünkü (.....) vezni çoğul olarak da kullanılır.

“Günahkâr kimse ister ki... “müşrik temenni eder ki. Bu, söz başıdır. Ya da merfû' zamîrden hâldir.

Ya da (.....) deki mensûb zamîrden hâldir.

Medine kırâat imâmları ve Ali'ye göre (.....) şeklindedir. Tek başına mevcudiyeti olmayan harflere muzaf olduğu için mebnidir.

“Karısını” eşini, “., sülalesini...” en yakın aşiretini. Onu aralarına katıp bandırmakta olan sülalesini.

Yezid'e göre (.....) şeklindedir, (.....) sizdir. Ve yeryüzünde insanlardan kim varsa hepsini fidye olarak versin de bu fidye onu kurtarsın ister. (.....) üzerine atıftır.

15

Fakat ne mümkün! Bilinmeli ki, o (cehennem) alevlenen (ve yakalayıcı veren) bir ateştir.

“Fakat ne mümkün (Hayır!)” sözü günahkâr böyle bir temenniden men ve fidye vermenin ona fayda vermeyeceğine ve onu azaptan kurtaramayacağına tenbihtir.

“O” yani; cehennem. Azâbın zikredilmesi buna delalet etmektedir. Ya da o, haberin, kendisini açıkladığı belirsiz bir zamîrdir. Ya da o, kıssa zamîridir. (

Yani; kendisinden sonra gelen cümle onu tefsîr eder. Buna zamîri şa'n da denir.) leza (alevlenen bir ateş): cehennem isimlerindendir.

16

Derileri kavurup soyar.

(.....), Hafsa ve Mufaddal'a göre te'kit için gelmiştir. (.....) dan hâldir, mensûbtur.

Ya da korkutmak için gelmiştir. İhtisas üzere mensûbtur. Diğerlerine göre merfûdur.

(.....) için haberden sonra haberdur. Veya (.....) o, kavurup soyar'şeklinde (.....) takdiri iledir.

(.....); el ayak gibi insanın uç kısımlarıdır.

Ya da (.....) kelimesinin çoğuludur. O da; 'başırı derisi'demektir. Onları kavurup soyar, ayırır. Daha sonra o (deri) önceki haline gelir.

17-18

Yüz çevirip geri dönen, (servet) toplayıp yığan kimseyi (kendine) çağırır.

Onları isimleriyle: “Ey kâfir, ey münâfık! Bana gel, bana gel” diye çağırır.

Ya da (.....); helâk eder, demektir. Bu, (.....) Allah seni helâk etsin'sözündendir. Ya da gidişi ona doğru olduğu için sanki o onu çağırması gibi kılındı. Haktan yüz çeviren, tahta arka dönen, mal toplayan ve onu bir kap içine koyup ondaki, Allah'ın (celle celâlühü) hakkım eda etmeyen kişiyi kendine çağırır.

19

Gerçekten insan, pek hırslı yaratılmıştır.

“İnsan” Bununla -Namaz kılanların istisnasının sahih olabilmesi için- insan cinsi kastedilmiştir. İbni Abbâs (radıyallahü anh) dan şöyle nakledilmiştir:

“(.....) kelimesinin tefsiri ondan sonrasındır.”

20-21

Kendisine fenalık dokunduğunda sızlanır, feryat eder, iyilik dokunduğunda ise pinti (cimri) kesilir.

Helu': kendisine şer (kötülük) dokunduğunda alelacele sızlanır, hayır (iyilik) dokunduğunda da alelacele meneder. Muhammed b. Abdullah b. Tahir, SaTebe, helu'dzm sordu da o şöyle dedi:

“Hakikaten Allah Teâlâ onu tefsîr etmiştir ve onun tefsirinden daha açık bir tefsîr de olmaz. O, kendisine bir şer isabet ettiğinde feryadı basan, hayır isabet ettiğinde de cimrilik eden ve onu insanlara vermeyen kişidir. Bu, onun karakteridir. Ancak o, karakterine muhalefet etmekle ve şer'i kurallara uymakla memurdur. Şer; zarar ve fakirliktir. Hayır, ise; bolluk ve zenginliktir.”

Ya da şer; hastalık, hayır ise; sıhhattir.

22-23

Ancak şunlar öyle değildir. Namaz kılanlar ki onlar namazlarında devamlıdırlar.

“Namazlarında” beş vakit namazlarında, “... devamlıdırlar... “yani; onları vakitlerinde muhafaza ederler (eda ederler), demektir. Bu, İbni Mes'ud (radıyallahü anh) dan da rivâyet edilmiştir.

24-25

Mallarında, isteyene ve (isteyemediği için) mahrum kalmışa belli bir hak tanıyanlar,

“Mallarında, belli bir hak tanıyanlar,” sözü ile zekâtı kastetmektedir. Çünkü onun miktarı takdir edilmiştir, bilinmektedir. Ya da bu, kişinin kendi nefesine yüklediği ve belirli vakitlerde tasadduk ettiği sadakalardır.

“İsteyene” dileyene, “mahrum kalmışa” istemekten utandığı için zengin zannedilen dolayısıyla da yardım almaktan mahnum kalan kişiye.

26

Cezâ (ve hesap) gününün doğruluğuna inananlar.

Cezâ ve hesap gününü -ki o, Kıyamet Günüdür- tasdik edenler.

27-28

Rablerinin azâbından korkanlar ki Rablerinin azâbı(na karşı) emin olunamaz.

“Rablerinin azâbına karşı emin olunamaz.” cümlesi, mutarıza cümlesidir.

Ebû Amr hariç diğerlerine göre (.....) şeklinde (.....) lidir.

Yani; Gayret ve taate çok çok ileri gitse de “hiçbir mü'mine Allah Teâlâ'nın azâbından emin olmak yaraşmaz, mü'mine layık olan korku ile ümit arasında bulunmaktır.

29-31

Mahrem yerlerini koruyanlar -Ancak eşlerine ve cariyelerine karşı müstesna: Çünkü onlara bir şey denemez. Bundan öteye (geçmek) isteyenler ise, onlar taşkınlığın (azgınlığın) ta kendileridir-.

“... eşlerine...” hanımlarına “... sağ ellerinin mâlik olduklarına...” cariyelerine. “Çünkü onlara bir şey denemez.” mahrem yerlerini (bunlara karşı) korumayı terk etmelerinden dolayı onlar kınanmazlar.

“Bundan öteye geçmek isteyenler ise, onlar taşkınlığın (azgınlığın) la kendileridir.” Eşleri ve cariyeleri dışındakiler ile ilişki kurmak isteyenler ise, onlar, helalden harama geçenlerin ta kendileridir. Bu âyet, muta nikâhının, homoseksüelliğin, hayvanlarla ilişki kurmanın ve istimnanın haram olduğuna delalet etmektedir.

32

Emanetlerine ve ahitlerine riayet edenler,

Mekke kırâat ekolüne göre (.....) şeklindedir.

Emanetler, şer'i emanetleri ve kullara âit emanetleri içermektedir.

“Ahitlerine” Bunun kapsamına halka verilen vaatler, adaklar ve yeminler de dâhildir. “... riayet edenler...” muhafaza edenler, hıyanet etmeyenler ve bozmayanlar. Denildi ki:

“Emanetler, akılla bilinen şeylerdir. Ahd ise peygamberin getirdiği şeydir.”

33

Şâhitliklerini dosdoğru yapanlar,

Sehl'e göre (.....) şeklindedir.

Hafs ve Ya'kûb'a göre (.....) şeklinde (.....)Tedir. Dindeki hassasiyetini ortaya koymak ve Müslümanların haklarını korumak için yakın kişiye ve itibar sâhibine meyi etmeksizin, güçlüyü zayıfa tercih etmeksizin hâkim katında şâhitliklerini dosdoğru yapanlar.

34

Namazlarını koruyanlar,

Çok çok önemli olduğunu beyan için namazı ikinci kez zikretti. Ya da o ikisinden biri farzlar, diğeri Nâfileler için olduğundan ikinci kez zikretti. Denildi ki:

“Ona devam; onu artırmaktır, onu muhafaza etmek isi; onu vaktinden geçirmemektir.” Ya da ona devam; onu vaktinde eda etmektir. Onu muhafaza ise; rükünlerini, vaciplerini, sünnetlerini ve adabım muhafaza etmektir.

35

İşte bunlar; Cennetlerde ikramlara mazhar kılınırlar.

İşte bu vasıflara sahip olanlar, cennetlerde ikram olunanlardır.

(.....) ikisi de (yani; (.....) ve (.....)) haberdir.

36-37

(Rasûlüm) o kâfirlere ne oluyor ki bölük bölük sağından ve solundan sana doğru koşuyorlar.

(.....) Osman (radıyallahü anh) vn mushafına ittibaen ayrı yazılmıştır. “Sana doğru” “süratle” kelimesinin mamulüdür. (.....),

(.....) dan hâldir.

“Sağından ve solundan” Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’in sağından ve solundan...

(.....) hâldir.

Yani; ayrı ayrı guruplar hâlinde demektir. (.....) kelimesinin çoğuludur. Aslı (.....) dur. Sanki her bir fırka diğerinin dayandığı şeyin dışındaki bir şeye dayanmaktadır.

Dolayısıyla da onlar ayrı ayrıdır. Müşrikler, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’in etrafında halka halka gurup gurup toplanıyorlar, onu dırılıyorlar ve onun sözüyle alay ediyorlardı:

“Eğer bunlar Muhammed'in dediği gibi cennete girerse, andolsun ki biz onlardan önce gireriz.” diyorlardı da bu âyet indi.

38

Onlardan her biri nimet cennetine sokulacağım mı umuyor?

Mufaddal hariç diğerlerine göre (.....) şeklinde (.....) nin ötresi ve (.....) nin üstünüyledir. Onlardan her biri mü'minler gibi Naim cennetine sokulacağını mı umuyor?

39

Hayır (hiç ummasınlar)! Şüphesiz biz onları, kendilerinin de bildikleri şeyden yarattık (fakat ibret almadılar, îmana gelmediler).

“Hayır” sözü, onların cennete girme umudunu kesmek için gelmiştir. Onları, kendilerinin de bildikleri şeyden yarattık.” yani; murdar nutfeden (spermden) yarattık. Bu sebepten onlara, onun, zikredilmekten haya edilen bir asıl olduğunu bildirmeyi amaçladı. Öyleyse onlar, nereden şerefe nail oluyorlar ve öne geçeceklerini iddia ediyorlar.

“Biz onlardan önce cennete gireceğiz.” diyorlar. Ya da onun manası; şüphesiz ki biz sizi, Âdemoğullarının tamamını yarattığımız gibi nutfeden yarattık. Cennete ancak imanla girilebileceği bizim hükmümüzündür. Dolayısıyla îmanı olmayanlar oraya girmeyi niçin arzulamaktadırlar.

40-41

Şu hâlde (işin gerçeği) öyle (umdukları gibi) değil. Doğuların ve batıların Rabbine yemin ederim ki, onların yerine daha iyilerini getirmeye bizim gücümüz şüphesiz yeter ve kimse bizim önümüze geçemez.

“Doğuların ve batıların...” güneşin doğuş ve batış yerleri, onları helâk etmeye, onlardan daha iyi ve Allah'a (celle celâlühü) karşı daha itaatkâr ları getirmeye gücümüz şüphesiz yeter, biz âciz değiliz.

42

Ama sen onları (şimdilik) bırak da tehdit edildikleri günlerine kavuşuncaya kadar dalsınlar, oynayadursunlar.

O yalanlayıcıları bırak. Azap ile tehdit edildikleri günlerine kavuşuncaya kadar batıllarına dalsınlar ve dünyalarında oynayadursunlar.

43-44

O gün onlar, sanki dikili bir şeye koşuyorlar glbi gözleri horluktan aşağı düşmüş ve kendileri zillete bürünmüş bir hâlde kabirlerinden fırlayarak çıkarlar. İşte bu, onların tehdit edile geldikleri gündür!

(.....) den Â'şa hariç diğerlerine göre (.....) şeklinde (.....) nin üstünü (.....) ve (.....) nın ötresiyledir.

(.....) hızlı'kelimesinin çoğuludur. Hâldir.

Yani; o gün kabirlerinden davetçiye doğru hızla çıkarlar, demektir.

(.....) hâldir. Şam Kırâat imâmları, Hafs ve Sehl'e göre (.....) şeklindedir. Mufaddal'a göre (.....) şeklindedir. Diğerlerine göre ise (.....) şeklindedir. Bu da;'dikilen ve Allah'tan (celle celâlühü) başka tapınılan her şey'dir.

(.....) deki zamîrden hâldir.

Yani; Gözleri zehl ve hor bir şekilde çıkarlar demektir. Şunu kastediyor; Zilletlerinden dolayı onları kaldıramazlar.

“Kendileri zillete bürünmüş bir hâlde “alçaklık onları kaplamış bir hâlde. İşte bu, onların dünyada iken tehdit edilegeldikleri ve onların da yalanladıkları gündür.

NÛH SÛRESİ

1

“Kendilerine yakıcı bir azap gelmeden önce kavmini uyar” diye Nûh'u kendi kavmine gönderdik.

Denildi ki: “Nûh'un manası; Süryanîce'de'sakin'demektir.”

“Uyar” korkut. Bunun aslı (.....) dir. Harfî cer hazfedilmiştir. Ve o şekilde fiile bitştirilmiş tir. (

Yani; (.....) fiili ikinci Mef'ûl almaz. Bunu alabilmesi için bir harfî çerin takdiri gerekmektedir).

Halîl'e göre bu, mahallen mecrûrdur. Diğerlerine göre mensûbtur. Ya da (.....), yani manasına gelen açıklayıcı (.....) dir. Çünkü göndermede söz söyleme manası vardır.

“Elem verici bir azap “Âhiret azâbı ya da tufan.

2-4

Nûh dedi ki: “Ey kavmim! Şüpheniz olmasın ki, ben sizi,'Allah'a kulluk edin, O'ndan korkun ve bana itâat edin ki, Allah bir kısım günahlarınızı bağışlasın ve sizi belli bir vadeye kadar tehir etsin (muaheze etmeden yaşatsın) diyerek açıktan açığa uyarın bir kimseyim. Bilinmeli ki, Allah'ın tayin ettiği vade gelince artık o ertelenmez. Keşke bilseydiniz!”

“Ey kavmim!” şefkatini göstermek için onları kendi nefesine nispet etti.

“Uyarın” korkutan. “... açıktan açığa...” Allah'ın (celle celâlühü) risâletini size bildiğiniz bir dille açıklıyorum.

“Allah'a kulluk edin.” O'nu birleyin.

(.....) deki (.....) iki yönden de (yani; mastariye olması ya da tefsiriye olması yönünden) (.....) deki (.....) gibidir.

“O'ndan korkun” O'na isyan etmekten sakının.

“Bana itâat edin” Size emrettiğim ve sizi menettiğim hususlarda bana itâat edin. İtaati kendi nefesine nispet etti. Çünkü Allah'tan başkasına da itâat edilir. Ama ibâdet böyle değildir, (o, Allah'tan başkasına yapılmaz.)

“Sizi bağışlasın” sözü emrin, cevâbıdır. (.....) günahlarınızı'daki (.....):

“Artık o pis putlardan kaçın” Hacc, 30. âyetindeki (.....) gibi beyan içindir.

Ya da teb'îz içindir. Çünkü İslâm'ın gelişinden sonra, kişi, insanlarla arasında meydana gelen kısas ve sair hususlarda cezâlarıdırılır. Şerhu't-Te'vilatta da böyledir.

“Sizi belli bir vadeye kadar tehir etsin...” o da ölüm vaktinizdir. “Allah'ın tayin ettiği vade”

Yani; ölüm.

“Keşke bilseydiniz” yani; Eceliniz gelip çatığında içine düşeceğiniz pişmanlığı eğer bilseydiniz îman ederdim. Denildi ki:

“Şüphesiz ki Allah Teâlâ, misal olarak, eğer Nûh'un kavmi îman ederlerse onların ömrünü bin yıla uzatacağına ve eğer îman etmezlerse dokuz yüzün başında onları helâk edeceğine hükmetmiştir.” Dolayısıyla onlara:

“Îman edin ki Allah sizi belli bir vakte kadar geciktirsin.

Yani; bin yıla ulaşasınız” denilmiştir. Daha sonra vakti saati geldiğinde ecelin, bu vaktin geciktirilmesi gibi geciktirilmeyeceğini bildirdi. Denildi ki:

“O'nlar, Nûh (aleyhisselâm) a îman ve icabet ettiklerinde kavimlerinin onları helâk edeceğinden korkuyorlardı. Bu sebeple sanki Nûh (aleyhisselâm) onları bundan emin kılıyor ve onlara îman etmeseler ne kadar yaşayacaklarsa îman ettiklerinde de o kadar yaşayacaklarının onlara vaad ediyordu.

Yani; Eğer siz Müslüman olursanız -düşmanlarınızdan emin bir şekilde- tayin edilmiş vakte kadar kalırsınız, demektir.

5

(Sonra Nûh:) “Rabbim! Şüphesiz ben, kavmimi gece gündüz (îmana) davet ettim.” dedi.

Kavmimi gece gündüz, fasılasız ve fütursuz davet ettim.

6

Fakat benim davetim, ancak kaçmalarını artırdı.

Fakat benim davetim ancak sana boyun eğmekten kaçmalarını artırdı. Gerçekte davet, onların kaçışma sebep olmadıysa da davet ile birlikte meydana geldiği için o, onu duasına nispet etti. Bu:

“Kalplerinde hastalık olanlara gelince (bu), onların pisliklerine pislik katar.” Tevbe, 125. âyetinde olduğu gibidir. Zira Kur'ân pislüğün artmasına sebep olmaz. Onlar, çocuklarını Nûh (aleyhisselâm) a götürürler ve onlara:

- “Bu adama dikkat et. Sakın seni aldatmasın. Zira bunu bana babam tavsiye etmişti.” derlerdi.

7

Gerçekten de (îmana gelmeleri ve böylece) günahlarını bağışlayan için onları ne zaman davet ettiysem, parmaklarını kulaklarına tıkadılar, (beni görmemek için) elbiselerine hüründüler, ayak dirediler, kibiriendikçe kibirlendiler.

“Onları ne zaman davet ettiysem” sana îmana.

“Onları bağışlayan için” yani; sana îman etmeleri, dolayısıyla da senin onları bağışlayan için, demektir. Neticeyi zikretmekte iktifa ettiler.

“Parmaklarını kulaklarına tıkadılar.” Sözümlü işitmek için kulaklarını tıkadılar.

“Elbiselerine hüründüler.” Allah'ın (celle celâluhü) dini hususunda kendilerine nasihat edeni görmekten hoşlanmadıkları için, beni görmemek için elbiselerine hüründüler.

“Ayak dirediler” küfürlerinde sabit kaldılar.

“Kibiriendikçe kibirlendiler” Bana icabet etmek hususunda kibir gösterdiler. Mastann zikredilmesi, onların kibirlerinin aşırılığına delildir.

8

Sonra ben onları yüksek sesle davet ettim.

(.....) hâl makamında mastardır.

Yani; nida ederek demektir.

Ya da (.....) a âit mastardır. (.....) kurfusa şeklinde oturdu'Kurfusa; kaynaklarını yere koyup, ayaklarını kamına kasıp, dizlerini dikerek ellerini kemer gibi inciklerinden geçirerek oturma şeklidir. sözünde olduğu gibidir. Çünkü yüksek sesle yapılan bu davet, davetin iki şeklinden biridir. Şunu kastediyor:

“Meclislerde onları açık açık davet ettim.”

9

Üstelik onlarla hem açıktan açığa, hem de gizli gizli konuştum.

Yani; bir zaman sonra bu açık davete gizli daveti de kattım. Hâsılı; Onları gece gündüz gizli gizli davet ettim. Sonra anları açıktan açığa davet ettim. Daha sonra hem gizli gizli hem de açıkça davet etti. Emri bil maruf yapan kişi de böyle yapar. Önce en kolaydan başlar sonra kademe kademe zora ve en zora geçer. Nasihate önce gizli başladı, kabul etmediklerinde ikinci kademe olarak açıkça davet etti. Bu da tesir etmeyince üçüncü kademe olarak hem gizli gizli hem de açıktan açığa davet etti.

“sonra” kelimesi, bu davet şekilleri arasındaki zaman uzaklığına delalet etmektedir. Çünkü açıkça yapılan davet gizlice yapılan davetten daha zordur. İkisini bir arada yapmak da onlardan sadece birini yapmaya nazaran daha zordur.

10

Dedim ki: Rabbinizden mağfiret dileyin. Çünkü O, çok bağışlayıcıdır.

Şirkten dönün. Rabbinize istiğfar edin. Çünkü istiğfar, mağfiret istemek demektir. Eğer istiğfar eden kâfirse o zaman o küfürden istiğfar etmelidir. Eğer îman etmiş isyankâr biri ise o zaman da o günahlardan istiğfar etmelidir.

“Çünkü O, çok çok bağışlayandır.” Kendisine yönelenlerin günahını bağışlamaktan geri durmaz.

11

(Mağfiret dileyin ki.) Üzerinize gökten bol bol yağmur indirsın.

(.....) akışı (yağışı) bol, demektir.

(.....) veznindedir. Bu vezinde müzekker ve müennes müsavidir.

12

Mallarınızı ve oğullarınızı çoğaltsın. Size bahçeler ihsan etsin. Sizin için ırmaklar akıtsın.

Mallarınızı ve çocuklarınızı artırsın, size bahçeler bostanlar ihsan etsin, sizin tarlalarınıza ve bostanlarınıza ırmaklar akıtsın. Onlar mal ve çocukları çok seviyorlardı. Bu sebeple o, onları îmana bunlarla teşvik etti. Denildi ki:

“Nûh (aleyhisselâm)’ın tekrar tekrar davetine rağmen uzun zamandan beri onu yalanlamaları sebebiyle, Allah (celle celâlühü) onlardan kırk ya da yetmiş yıl yağmuru kesmiş ve karılarını kısır bırakmıştı. İşte Nûh (aleyhisselâm) onlara eğer îman ederlerse Allah'ın (celle celâlühü) onlara bolluk ve bereket vereceğini ve içinde bulundukları durumu onlardan kaldıracağını vaat etmiştir.”

Nakledildiğine göre, Hazret-i Ömer (radıyallahü anh), yağmur duasına çıkmış, mütemadiyen istiğfar etmiştir. Kendisine:

- Yağmur yağmasını istediğini görmedik, denilmiş de o

- Yağmurun, kendisiyle yağdığı, göğün doğan ve batan yıldızlarıyla istedim, demiş ve bu âyeti okumuştur.

Ömer (radıyallahü anh), istiğfarı, doğan ve batan yıldızlara benzetmiştir. (Câhiliye Arapları, yağmuru, doğan ve batan yıldızlarla irtibatlandırıyorlar ve onlarla yağmur istiyorlardı. Hazret-i Ömer onların bu inanişini bozarak onun yerine istiğfan koymuştur.)

Nakledildiğine göre Hasanu'l-Basri'ye (ksallallahü aleyhi ve sellem) biri gelip kıtlıktan şikâyet etmiş. O (ksallallahü aleyhi ve sellem) da ona, istiğfar etmesini tavsiye etmiş, bir başkası fakirlikten, bir diğeri kısırlıktan, bir diğeri de arazisinin verimsizliğinden şikâyet etmiş, o onların tamamına istiğfar getirmelerin emretmiştir. Bunun üzerine Rubeyya b. Sabih ona:

- “Sana muhtelif şikâyetlerle muhtelif adamlar geldi de sen onların hepsine istiğfar etmelerini emrettin.” diye sormuş, bunun üzerine Hasen'ul Basri bu âyeti okumuştur.

13

Size ne oluyor kî, Allah'a büyüklüğü yakıştıranuyorsunuz?

Allah'ın (celle celâlühü) azametinden korkmuyor musunuz? Ahfeş'ten şöyle nakledilmiştir:

Buradaki reca (ümit) korkudur. Çünkü ümit ile birlikte bir parça korku ve bir parça ümitsizlik vardır. Vakar; azamet demektir.

Ya da size ne oluyor da Allah (celle celâlühü) için saygı, yani; tazim ummuyorsunuz, demektir. Mana şudur:

“Size ne oluyor ki, Allah'ın (celle celâlühü), sizi, mükâfat yurdunda yüceltmesini ümid eder bir hâlde bulunmuyorsunuz.”

14

Halbuki sizi türlü türlü merhalelerden geçirerek O yaratmıştır.

(.....) cümlesi mahallen mensûbtur, hâldir.

Yani; durum bu olduğu hâlde size ne oluyor ki Allah'a (celle celâlühü) îman etmiyorsunuz, demektir. Bu, O'na îmanı gerektiren bir durumdur. Çünkü O, sizi türlü türlü merhalelerden geçirerek yaratmıştır.

Yani; aşama aşama yarattı. Önce sizi nutfе olarak yarattı, sonra alak Alak: Rahîm duvarına yapışan ve oradan beslenen cenindir. olarak, sonra o bir çiğnem et parçası olarak, sonra da kemik ve et olarak yarattı.

Önce onların dikkatini kendi nefislerine bakmaya çekti. Çünkü o (nefisler) kendilerine en yakın olanlardır. Daha sonra:

“Görmediniz mi Allah yedi göğü birbiriyle ahenktar olarak nasıl yaratmış?” sözüyle kâinata, ondaki, yaratıcıya delalet eden acayip mahlûkata bakmaya dikkat çekti.

15

Görmediniz mi Allah yedi göğü birbiriyle ahenktar olarak nasıl yaratmış?

“Ahenktar” üst üste.

16

Onların içinde ayı bir nur kılmış, güneşi de bir چراغ yapmıştır.

“Onların içinde” yani; göklerde. O (ay) en düşük semadadır. Çünkü gökler arasında kat kat olması yönüyle bir ilişki vardır. Dolayısıyla bir şey onların tamamının içinde olmasa dahi “şu onların içindedir” denilmesi câizdir, “faları adam şehirdedir” denildiği gibi. Hâlbuki o, şehrin bir nahiyesindedir. İbni Abbâs ve İbni Ömer (radıyallahü anh) dan şöyle nakledilmiştir:

“Güneş ve ayın ön yüzleri göklere bakan taraftadır. Arka yüzleri ise yere bakan taraftadır.” Buna göre ayın ışığı göklerin tamamını ihata edici olmaktadır. Çünkü o (gökler) şeffaftır. Onun nurunu örtmezler.

“Çerağ” lamba. Ev halkının, görmek istediklerini lamba ışığında görmeleri gibi dünya halkı da onun (güneşin) ışığında görürler. Güneş ışığı ay ışığından daha kuvvetlidir. Âlimler, güneşin dördüncü semada olduğu hususunda ittifak etmişlerdir.

17

Allah, sizi de yerden ot (bitirir) gibi bitirmiştir.

Allah, sizi bitirdi de siz bir bitiş bittiniz. Sizi inşa etti (yarattı) inbat (bitirmek), inşa için istiâre olundu.

18

Sonra sizi yine oraya döndürecek ve sizi yeniden çıkaracaktır.

Ölümden sonra sizi yine oraya döndürecek ve kıyamet gününde sizi yemden çıkaracaktır. Onu (yeniden dirilişi) masterla te'kid etti.

Yani; sizi kâmil bir çıkışla çıkaracak, demektir.

19-20

Allah, geniş yollar edinip dolaşabilesiniz diye, yeryüzünü sizin için bir sergi yapmıştır.

“Allah, geniş yollar ya da muhtelif yollar edinip -kişinin, sergisi üzerinde gezdiği gibi- üzerinde gezesiniz diye, yeryüzünü sizin için düzgün kılmıştır.”

21

(Öğütlerinin fayda vermemesi üzerine) Nûh: “Rabbim! Şüphesiz bunlar bana karşı geldiler de mah ve çocuğu kendi ziyanım artırmaktan başka bir işe yaramayan kimseye uydular.” dedi.

Rabbim! Şüphesiz onlar, onlara emrettiğin îman ve istiğfar hususunda bana karşı geldiler de, içlerindeki ayak takımı ve fakir kişiler, malları ve çocukları âhirette kendilerinin hüsrânından başkasını artırmayacak olan kişilere, yani; reislerine, mal ve evlat sahiplerine uydular.

Mekke kırâat imâmları ve Âsım dışındaki Iraklılara göre (.....) şeklindedir. (.....) kelimesinin çoğuludur. (.....) ve (.....) kelimesinde olduğu gibi.

22

Bunlar da büyük hileler, büyük desiseler kurdular.

(.....) üzerine atfedilmiştir. zamîri (.....) e râci olduğu hâlde çoğul kıldı. Zira o çoğul manasındadır. Hile yapan kişiler reislerdir. Onların hilesi ise; din hususunda hile yapmaları, Nûh (aleyhisselâm) a tuzak kurmaları, ona eziyet etmek için insanları kışkırtmaları ve onları ona meyletmekten alıkoymalarıdır.

(.....) büyük demektir. Bu, (.....) büyük'den daha büyüktür. Bununla da okunmuştur. Bu da (.....) büyük” den daha büyüktür.

23

Ve dediler ki: “Salon ilâhlarınızı bırakmayın. Hele, Ved'den, Suva'dan, Yeğus'dan, Yeuk'tan ve Nesr'den asla vazgeçmeyin!”

Reisler ayak takımına dediler ki:

Sakın ilâhlarınızı -genel olarak- bırakmayın.

Yani; onlara ibâdeti bırakmayın.

(.....) ın üstünü ve ötresiyledir. Nâfî ötreli okumuştur. İM ayrı kelimedirler.

Vedd: Adam suretinde bir put idi.

Suva: Kadın suretinde idi.

Yegus: Asları suretinde idi.

Ye'uk: At suretinde idi.

Son ikisi, eğer Arapça iseler, belirli oldukları ve fiil vezninde oldukları için gayn Munsarıftıriar. Ve eğer yabancı kelime iseler, belirli oldukları ve yabancı dilden oldukları için gayn Munsarıftıriar.

Nesr: Kartal suretinde idi.

Yani; hususen bu beş puttan vazgeçmeyin demektir. Sanki onlar, onların en büyük ve en yüce putları idi. Genelin zikrinden sonra onları özellikle zikrettiler. Bu putlar Nûh'un (aleyhisselâm) kavminden Araplara intikal etmiştir.

Vedd, Kelb'e âit idi. Suva Hemedan'a aitti. Yeğus, Mezhic'e âit idi. Ye'uk Murad'a âit idi ve Nesr de Himyer'e âit idi. Denildi ki:

Bunlar sâlih kişilerin isimleridir. İnsanlar Âdem (aleyhisselâm) ile Nûh (aleyhisselâm) arasında onlara uyuyorlardı. Öldüklerinde kendilerini daha çok ibâdet sevk etsin diye onların suretlerini yaptılar. Zaman geçince de iblis onlara:

“Onlar (babalarınız) onlara ibâdet ediyordu.” dedi. Onlar da onlara ibâdet etmeye başladılar.

24

“(Böylece) onlar gerçekten birçoklarını saptırdılar. (Rabbim!) sen de bu zalimlerin ancak şaşkınlıklarını artır.”

“Onlar” yani; putlar. İnsanlardan ya da reislerden birçokîannı saptırdılar. Bu:

“Onlar, insanlardan birçoğunu saptırdılar.” İbrâhîm, 36. âyetindeki gibidir.

(.....) cümlesi, “dedi” sözünden sonraki ve onun yerine geçen (.....) dan sonraki Nûh (aleyhisselâm) un sözünün hikâyesi üzere (.....) cümlesine atıftır. Manası;

Dedi ki: “Rabbim! Onlar bana karşı geldiler.” Ve dedi ki: “sen de bu zalimlerin ancak şaşkınlıklarını artır.”

Yani; o, bu iki sözü söyledi.

Her ikisi de mahallen mensûbtur. Çünkü ikisi de (.....) nin mefulüdür.

“Şaşkınlıklarını” helâkini,

“Zalimlerin helâkinden başka bir şeyini artırma” âyetinde olduğu gibi.

25

Bunlar, günahları yüzünden suda boğuldular, ardından da ateşe sokuldular ve o zaman Allah'a karşı yardımcılar da bulamadılar.

Ebû Amr'a göre (.....) şeklindedir.

Yani; günahları yüzünden demektir.

Tufan ile boğuldular. Ardından da büyük bir ateşe sokuldular.

“günahları yüzünden” sözünün öne alınması, onların, ancak günahları yüzünden tufanla boğulduklarını ve ateşlere sokulduklarını beyan içindir. Bu manayı (.....) yı ziyade kılmak suretiyle te'kid etti. Günah işleyen kişiye menedici olarak bu yeter. Zira Nûh Kavmi'nin küfrü -en büyükleri de olsa- onların günahlarından sadece biriydi.

(.....) daki (.....), onların, boğulmanın hemen akabinde yakılmak suretiyle azap edildiklerini bildirmek içindir. Dolayısıyla bu kabir azâbının varlığına delil olur. Ve o zaman Allah'a (celle celâlühü) karşı kendilerine yardım edecek, onları Allah'ın (celle celâlühü) azâbından koruyacak yardımcıları da bulamadılar.

26

Nûh: “Rabbim! Yeryüzünde kâfirlerden hiç kimseyi bırakma!” dedi.

Yani; Yeryüzünde kâfirlerden, gezip dolaşan hiç kimseyi bırakma, demektir. (.....) veznindedir. (.....) kelimesindendir. Genel olumsuzluklarda kullanılan isimlerdendir.

27

Çünkü sen onları bırakırsan kullarını saptırırlar. Yalnız ahlâksız, nankör (insanlar) doğururlar (ve yetiştirirler).

Eğer sen onları bırakır, helâk etmezsen onlar kullarını saptırırlar, onları yoldan sapmaya çağırırlar. Ve onlar ancak -buluğa erdiğinde- ahlâksızlık yapan ve inkâr eden çocuklar doğururlar. Allah Teâlâ onu:

“Kavminden inanmış olanlardan başka kimse inanmayacak.” Hûd, 36. sözüyle bundan sonra kimsenin inanmayacağını bildirdiği için o bu sözü söylemişti.

28

“Rabbim! Beni, ana - babamı, îman etmiş olarak evime girenleri, îman sâhibi erkekleri ve kadınları bağışla, zalimlerin de ancak helâkini artır.”

“Ana - babamı” onlar Müslümandılar. Babasının ismi Lemek, anasının ismi Semha idi. Denildi ki:

“O ikisi (ana-babası) Âdem ile Havva idi.”

(.....) şeklinde de okunmuştur.

Bununla, iki oğlunu, Sam ve Ham'ı kastediyordu.

“Evime girenleri” evime ya da mescidime ya da gemime girenleri.

“Îman etmiş olarak” Çünkü o biliyordu ki: Onun evine mü'min olarak giren bir kimse bir daha küfre dönmüyordu.

“Îman sâhibi erkek ve kadınları bağışla.” Kıyamet gününe kadar gelecek olan îman sâhibi erkek ve kadınları bağışla. Önce özellikle kendisiyle birlikte olan kişileri zikretti. Çünkü onlar, onun duasına daha layık ve daha fazla hak sâhibidir. Daha sonra îman eden bütün erkekleri ve kadınları genelledi.

“Zalimlerin” yani; kâfirlerin ancak helâkini artır. Bundan sonra onlar helâk edildiler. İbni Abbâs (radıyallahü anh) şöyle demiştir:

Nûh (aleyhisselâm) iki dua yapmıştır. Biri mü'minlerin bağışlanması, diğeri kâfirlerin helâk edilmesidir. Kâfirlerin helâk edilmesiyle ilgili duası kabul oldu. Mü'minler hakkında yapmış olduğu duanın kabul edilmemesi de mümkün değildi. Boğuları kâfirlerin küçük çocukları hakkında ihtilaf olundu. Denildi ki:

“Allah, tufandan kırk yıl önce onların karılarını kısırlaştırdı da boğulduklarında onlarla birlikte küçük çocuk yoktu.” Yine denildi ki:

“Allah onların temiz olduğunu bildiği için onlar eziyet çekmeksizin helâk edildiler.”

Allahu A'lem.

CİN SÛRESİ

1-2

(Rasûlüm!) De ki: “Cinlerden bir topluluğun (benim okuduğum Kur’ân’ı) dinleyip de şöyle söyledikleri bana vahyolunmuştur: Gerçekten biz, doğru yola ileten harikulade güzel bir Kur’ân dinledik. Biz de ona îman ettik. (Artık) kimseyi Rabbimize asla ortak koşmayacağız.”

“Ey Resûlüm Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)! Ümmetine de ki: Bu emir ve kıssa bana vahyolundu.”

Âlimler (.....) nun (.....) sinin üstün olduğunda icma hâlinde dirler. Çünkü o (.....) nin failidir. (.....) ve (.....) üzerine atıftır (.....) den hafifletilmiştir. (.....) daki (.....) de (.....) ye Mef’ûl olması için hafifletülmüştür. (.....) ve (.....) cümlelerinde olduğu gibi cezâ cümlesinin başına gelen (.....) den sonra ve (.....) sözünden sonra (.....) şeklinde esrelidir. Çünkü (.....) den sonra hikâye olunan müptedadır. Ancak alimler (.....) daki ve (.....) deki hemzelerin üstün ya da esre olduğunda ihtilafa düşmüşlerdir.

Şam kırâat im anıl an ve Ebû Bekir dışındaki Kûfeliler onu (.....) cümlesi üzerine atfen (.....) deki cer ve mecrûrun mahalline aftan üstün okumuşlardır. Takdiri; “Ona inandık ve Rabbimizin şanının yüce olduğuna ve bizim beyinsiz olanımızın Allah hakkında pek aşırı yalanlar uydurduğuna da inandık.” şeklindedir.

Diğerleri ise onu (.....) üzerine atfen esre okudular ve onlar bu ayetlerin sonunda durmaktadırlar.

Nefer: Üç kişiden ona kadar olan bir guruptur.

“Cinlerden” Nusaybin cinlerinden, kavimlerine döndüklerinde, onlara Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’in sabah namazındaki okuyuşunu dinlediklerini söylediler.

“Harikulade güzel bir Kur’ân...” güzel nazmı, önce ve derin manası itibariyle diğer kitapları açıklayan, insanları hayrette bırakan, çok çok edebi bir Kur’ân.

(.....); harikulade olan şeydir. Hayrette bırakan şey manasına gelmiştir, mastardır.

“Ona îman ettifc” Kur’ân’a. Ona (Kur’ân’a) îman; Allah’a (celle celâlühü) ve birliğine îman, şirkten de beraat olunca “... artık mahlûkatından hiç kimseyi Rabbimize ortak koşmayacağız.” dediler.

(.....) deki zamîrin Allah Teâlâ’ya âit olması da mümkündür. Çünkü “Rabbimiz” kelimesi onu açıklamaktadır.

3

Hakikat şu ki: Rabbimizin şanı çok yücedir. O, ne eş, ne de çocuk edinmiştir.

“Şanı” azameti, büyüklüğü, (.....) Filân, gözümde büyüdü.’denir. Ömer ve Enes (radiyallahü anh)’in:

“Kişi, Bakara ve Âl-i Imrân Sureleri’ni (ezbere) okuduğunda gözümüzde büyüdü.” sözleri de bundandır. O, kâfir cinlerin ve insanların dediği gibi eş ve çocuk edinmemiştir.

4

Şüphesiz bizim beyinsiz olanımız (İblîs veya azgın cinler) Allah hakkında pek aşırı yalanlar uyduruyonnuş.

“Beyinsiz olanımız” câhilimiz ya da İblîs. Zira onun fevkinde hiçbir beyinsiz yoktur.

“Yalanlar” yani, küfür. Doğrudan uzak olduğu için küfrü yalan diye nitelendirdi.

(.....) ev uzak oldu'sözündendir. Ya da haktan uzak saçma bir söz demektir ki, o da: Allah Teâlâ'ya eş ve çocuk nispet etmektir.

(.....); zulüm ve diğer şeylerde haddi aşmak, demektir.

5

Hâlbuki biz, gerek insanlar gerekse cinler, Allah hakkında asla yalan söylemezler sanmıştık.

“Yalan” yalan söz. Ya da O'nun hakkında yalanlanmış söz. Ya da mastar olmak üzere mensûbtur. Zira yalan, sözün bir çeşididir.

Yani; hiç kimsenin, eş ve çocuk isnad etmek suretiyle Allah'a (celle celâlühü) karşı yalan söyleyeceğini sanmamıştık. Dolayısıyla onların yalanı, Kur'ân sayesinde ortaya çıkıncaya kadar ona isnad ettikleri şeyde onlara inandık. Araplardan herhangi biri sefer esnasında korkulu ve ıssız bir yere vardığında:

“Bu vadinin azan cinlerinden bu vadinin ulusu olan cine sığınyorum.” derdi. Bununla da en büyük cini kastedirdi. Bu sebeple şöyle buyurdu:

6

Şu da gerçek ki, insanlardan bazı kimseler cinlerden bazı kimselere sığınırldı da onların (şımanklıklarını ve) azgınlıklarını artırırldı.

“Onların azgınlıklarını artırırldı.”

Yani; insanlar, sığmmalarıyla cinlerin azgınlıklarını, aşağılıklarını ve kibirlerini artırırldı da onlar (cinler): “Cinlerin ve insanların efendisi olduk.” derlerdi.

Ya da cinler, insanlar kendilerine sığındı diye onların azgınlıklarını ve günah işlemelerini artırırldı.

(.....) un aslı; mahzurlu olan bir şeyi sanp bürümek, demektir.

7

Onlar da sizin sandığınız gibi, Allah'ın hiç kimseyi tekrar diriltmeyeceğini sanmışlardı.

Ey Mekke halkı! “Onlar da -yani; cinler de- sizin sandığınız gibi, Allah'ın ölümden sonra hiç kimseyi tekrar diriltmeyeceğini sanmışlardı.”

Yani; cinler, sizin inkâr ettiğiniz gibi yeniden dirilişi inkâr ediyorlardı. Ancak, daha sonra Kur'ân'ı işitmek suretiyle hidâyete erdiler ve yeniden dirilişi ikrar ettiler. Artık siz de onlar gibi ikrar etmeyecek misiniz?

8

Şüphesiz biz cinler, göğe erişmeye çahştık. Fakat onu sert bekCinlerle, ateş toplarıyla doldurulmuş bulduk.

“Göğe erişmeye çalıştık” göğe ulaşmayı ve ora halkını (melekleri) gizlice dinlemeyi istedik.

Lems; dokunmak, elle yoklamak, demektir. Talep etmek manasına istiâre olunmuştur. Çünkü (.....), talep eden, araştıran, demektir.

(.....) kelimesinin çoğuludur. Temyiz üzere mensûb kılınmıştır. Fakat onu, onu bekleyen kuvvetli melekler topluluğuyla dolu bulduk. Denildi ki:

Haras: hizmetCinler manasına gelen (.....) kelimesinde olduğu gibi bekCinler manasına gelen tekil bir isimdir. Bu sebepten dolayı “kuvvetli, sert” kelimesiyle (tekil bir kelimeyle) sıfatlandı. Eğer manasına bakılsaydı (.....) denilirdi.

(.....) kelimesinin çoğuludur.

Yani; “ışık veren gezegenler” , demektir.

9

Hâlbuki (daha önce) biz onun bazı kısımlarında (haber) dinlemek için oturacak yerler (bulup) oturuyorduk. Fakat şimdi kim dinlemek isterse, kendisini gözetleyen bir ateş topu buluyor.

Bundan önce göğün bazı kısımlarında gök haberlerini dinlemek için oturacak yerler bulur, otururduk. Şunu kastediyor: Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’in gönderilişinden önce gökyüzünde bekcinlerin ve yakıcı alevlerin olmadığı bazı yerler bulurduk. Fakat şimdi, yani; peygamberin gönderilişinden sonra, kim kulak hırsızlığı yapmak isterse kendisini gözetleyen bir ateş şulesi buluyor.

(.....) in sıfatıdır. (.....) gözetleyen'manasıdır.

Yani; kendisini gözetleyen, onun için hazırlanmış bir ateş topu buluyor.

Ya da o, ateş şuleleriyle taşlamak için gözetleyenler manasına (.....) kelimesinin çoğul ismidir ki onlar da ateş şuleleriyle onları taşıyan ve onları kulak hırsızlığı yapmaktan meneden meleklerdir. Cumhûr’a göre bu durum Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) efendimiz gönderilmeden evvel yoktu. Denildi ki:

“Bu taşlanma olayı Câhiliye döneminde de vardı. Fakat şeytanlar bazı vakitlerde hırsızlama işini beceriyorlardı. Ancak Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’in gönderilişinden sonra kesin olarak bundan menedildiler.”

10

Bilmiyoruz, yeryüzündekilere kötülük mü murat edildi, yoksa Rableri onlara bir hayır mı diledi.

Bilmiyoruz, kulak hırsızlığının yok edilmesi sebebiyle yeryüzündekilere azap mı murat edildi, yoksa Rabbleri onlara hayır ve rahmet mi diledi?

11

Gerçekten biz, -kimimiz sâlih kişiler, kimimiz ise bunlardan aşağıda-, türlü türlü yollar tutmuştuk.

Bize gelince, bizden, iyi, muttaki kişiler de var. Ve bizden bundan başka kişiler de var.

Mevsûf hazfedildi.

Bundan başka kişiler; iyilik hususunda orta şeker olanlar, kâmil olmayanlardır. Ya da onlar, -bununla- iyi ve muttaki olanların dışındakileri kastettiler.

“Türlü türlü yollar tutmuştuk” zikredilen taksimin açıklamasıdır.

Yani; biz farklı mezheplere ya da farklı dinlere ayrılmıştık, demektir.

(.....) kelimesinin çoğuludur. O da; parça, dilim, demektir. “sırım (denen kayış)ı kopardım” sözünden gelmektedir.

12

(Artık) şu gerçeği şüphesiz anladık ki yeryüzünde bulunsak da Allah'ı âciz bırakamayacağız, (başka yere) kaçsak da O'nu âciz kılarılayız.

Yakinen inandık ki, yeryüzünde bile Allah'ın (celle celâlühü) önüne geçemeyeceğiz.

(.....) hâl makamında mastardır.

Yani; o yeryüzünden göğe kaçsak bile O'nu âciz bırakamayız, demektir. Bunlar, cinlerin sıfatları ve üzerinde bulundukları halleri ve inançlarıdır.

13

Şüphesiz biz, o hidâyet rehberini (Kur'ân'ı) işitince ona îman ettik. Kim Rabbine îman ederse, ne bir (ecrinin) eksikliğe uğratılmasından, ne de haksızlık edilmesinden korkar.

“Hidayet rehberini” Kur'ân'ı.

“Ona îman ettik” Kur'ân'a ya da Allah'a (celle celâlühü) îman ettik. Kim Rabbine îman ederse artık o, ne sevabının azalmasından ne de ona zilletin ulaşmasından korkar. Bu:

“Ve onların yüzlerini bir horluk kaplar.” Yûnus, 27; Kalem, 43; Meâric, 44. ve:

“Onların yüzlerine ne bir kara bulaşır ne de horluk.” Yûnus, 26. ayetlerinde olduğu gibidir. Bunda amelin îmandan olmadığına dair delil vardır.

(.....) demektir ki o da müpteda ve haberdır.

14

İçimizde (Allah'a) teslimiyet gösterenler de var, hak yoldan sapanlar da var. (Allah'a) teslimiyet gösteren kimseler, doğru yolu arayanlar (ve ona layık ol anlar) dır.

İçimizde Allah'a (celle celâlühü) teslimiyet gösteren mü'minler de var, hak yoldan sapan kâfirler de var. (.....) zulmetti, (.....); adil davrandı, demektir.

“Teslimiyet gösteren kimseler, doğru yolu arayanlardır.” hidâyeti isteyenlerdir.

(.....); en layık olanı ve en uygun olanı talep etmek, demektir.

15

Hak yoldan sapanlara gelince, onlar cehenneme odun olmuşlardır.

Zulmedenlere gelince, onlar da, Allah'ın (celle celâlühü) ilminde cehenneme yakıt oldular. Bunda, kâfir cinlerin cehennemde azap edileceğine ve sevap kazanmalarının keyfiyeti hususunda da durulup bir şey söylenilmemesi gerektiğine dair, delil vardır.

16-17

Şayet doğru yolda gitselerdi, bu hususta kendilerini demememiz için onlara bol su içirirdik. Kim Rabbinin zikri çevirirse (Rabbin) onu gittikçe artan çetin bir azâba uğratır.

(.....) den hafifletilmiştir. Onun, vahyedilenler cümlesinden olduğunu kastediyor.

Yani; “Bana şu vahyedildi Eğer o zulmedenler İslam yolu üzerinde dosdoğru gitselerdi elbette onlara bol bol su içirirdik.” demektir. Mana; “Onlara rızkı bol bol verirdik.” demektir.

“Bol su” zikredildi. Çünkü o, rızkın artmasına sebeptir. Şayet doğru yolda gitselerdi kendilerine verilen nimetlere karşı nasıl şükrecekleri hususunda onları imtihana çekelim diye onlara bol su verirdik.

“... Rabbinin zikrinden...” Kur'ân'dan ya da tevhidden ya da ibâdetten.

Ebû Bekir dışındaki Iraklılara göre (.....) şeklinde (.....) iledir.

Yani; “onu sokar” , demektir.

(.....) meşakkat manasınadır. (.....) nin mastarıdır. (.....) denir. Azap bununla nitelendirildi. Çünkü bu, azap olunana zahmet verir.

Yani; onu kaplar ve ona galebe çalar da, o (gazap olunan) ona karşı koyamaz. Ömer (radıyallahü anh)'in şu sözü de bundandır.:

“Hiç bir şey, nikâh konuşması kadar bana zor gelmedi.”

18

Mescidler şüphesiz Allah'ındır. O hâlde (oralarda) Allah ile birlikte kimseye yalvarmayın (ve kulluk etmeyin).

“Mescidler şüphesiz Allah'ındır.” cümlesi de vahyedilenler cümlesindendir.

Yani; Bana vahyolundu ki; mescidler, yani; Namaz kılmak için bina edilmiş binalar Allah (celle celâlühü) ındır, demektir. Denildi ki:

“Bunun Manası; mescidler, Allah'a (celle celâlühü) âit olduğu için başka kimseye yalvarmayın” , şeklindedir.

(.....) deki (.....) ya taallûk etmektedir.

Yani; “Mescidlerde Allah (celle celâlühü) ile birlikte kimseye yalvarmayın. Çünkü o mescidler Allah'a (celle celâlühü) ve O'na ibâdet mahsustur” , demektir. Denildi ki:

“Mesacid, secde azalarıdır. Onlar da; yüz, eller, dizler ve ayaklardır.”

19

Allah'ın kulu, O'na yalvarmaya (namaza) kalkınca neredeyse onun etrafında keçe gibi birbirine geçeceklerdi.

“Allah'ın kulu O'na yalvarmaya kalkınca...” Muhammed (aleyhisselâm) namaza kalkınca. Bunun takdiri: “Bana vahyolundu ki: Allah'ın kulu, O'na ibâdet etmeye ve Kur'ân okumaya kalkınca şeklindedir.”

“Allah'ın Nebisi” ya da “Allah'ın Rasûlü” demedi. Çünkü bu, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) efendimizin en çok sevdiği isimlerdendir. Çünkü bu, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in sözünde kendi nefsi hakkında geçtiği için tevazuun gerektirdiği durum üzere getirilmiştir. Ya da, Allah'ın (celle celâlühü) kulunun ibâdeti Allah (celle celâlühü) için olduğundan dolayı böyle denilmiştir. Bu, uzak bir mana değildir. Zira onlar neredeyse onun üzerine üşüşüp keçe gibi birbirlerine gireceklerdi. Onlar, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in ibâdetini ve ashâbının ona tabi oluşunu gördüklerinde ve okuduğu Kur'ân hoşlarına gittiğinde -hoşlarına gittiği için- dinleme iştiağıyla kalabalık guruplar hâlinde onun etrafında toplanıyorlardı. Çünkü onlar daha önce bir benzerini görmedikleri şeyi görmüşlerdi.

(.....); kalabalık guruplar manasınadır. (.....) kelimesinin çoğuludur.

20

(Rasûlüm) De ki: “Ben ancak Rabbime yalvarırım ve O'na kimseyi ortak koşmam.”

“De ki: Ben yalnız Rabbime yalvarırım. ...”

Âsım ve Hamza dışındakilere göre (.....) dedi'shklindedir.

“Ve O'na ibâdetde hiç kimseyi ortak koşmam.” Dolayısıyla siz niçin buna hayret ediyor ve niçin başıma toplanıyorsunuz?

21

De ki: “Şüphesiz ben (kendi başıma) size ne zarar verme ne de fayda sağlama gücüne sâhibim.”

Size ne bir zarar ne de fayda sağlama gücüne sahip değilim, demektir. Ya da (.....) kelimesiyle saptırma kastedilmiştir. Ubey'in:

(.....) — “Sizi ne saptırmaya ne de irşat etmeye mâlik değilim. “şeklindeki kırâati de bunun bir delilidir. Şunu kastediyor:

Size ne zarar ne de fayda vermeye gücüm yetmez. Zira zarar ve fayda veren ancak Allah'tır (celle celâlühü).

22

De ki: “Gerçekten (bana bir kötülük dilerse) Allah'a karşı beni kimse himaye edemez. O'ndan başka sığınacak kimse de bulamam.”

De ki: Gerçekten ben Allah'a (celle celâlühü) isyan edersem beni O'nun azâbından hiç kimse kurtaramaz. Bu, Sâlih (aleyhisselâm)'in:

“O'na karşı gelirim beni Allah'tan kim kurtarır.” Hûd,63. sözündeki gibidir.

“Sığınacak...” sığınılacak.

23

(Benim yaptığım) ancak Allah katından olan, O'nun gönderdiklerini tebliğdir. Artık kim Allah ve Rasûlü'ne karşı gelirse, bilsin ki ona, (kendi gibilerle birlikte) içinde ebedî kalacakları cehennem ateşi vardır.

(.....) sözü (.....) sahip değilim'sözünden istisnadır.

Yani; size ne zarar ne de fayda vermeye mâlik değilim. Ancak Allah (celle celâlühü) katından olanı tebûğ'e mâlikim, demektir.

(.....) De ki: Beni kimse himaye edemez.'sözü, gücünün yetmeyişiindeki olumsuzluğu te'kid ve aczini beyan için gelmiş mutarıza cümlesidir. Denildi ki:

(.....) kelimesinden bedeldir.

Yani; Allah (celle celâlühü) tarafından olanı ve benimle gönderdiği şeyleri tebliği etmemden başka bir kurtarıcı da bulamam, demektir. Şunu kastediyor:

“Beni ancak Allah tarafından gönderilen şeyleri tebliği etmem kurtarır. Gerçekten beni bu kurtarır.” Ferrâ' şöyle demiştir:

“Bu, şart ve cevaptır. İstisna değildir. (.....) dan ayrıdır.” Takdiri: “Allah (celle celâlühü) tarafından olanı ve onun gönderdiklerini tebliğ etmezsem...” şeklindedir.

Yani; eğer tebliğ etmezsem O'ndan başka sığınılacak ve O'ndan başka beni koruyacak kimseyi bulamam, demektir. Senin, “Kalkamıyorsanız oturun.” sözünde olduğu gibi.

Bütün bu şıklara göre (.....) kelimesi tebliğ manasınadır.

(.....) üzerine atıftır. Sanki: “Ben ancak size duyurmaya ve elçilik görevlerini yerine getirmeye mâlikim.” denilmiştir.

Yani; Ben ancak Allah katından olanı tebliğ'e, sözü O'na nispet ederek “Allah şöyle şöyle buyurdu” demeye ve O'nun, benimle gönderdiği risâletini ziyadesiz ve noksansız tebliğ'e mâlikim, demektir.

(.....) harf-i ceri (.....) kelimesine taallûk etmektedir. Çünkü (.....) onu tebliğ et'denir. (

Yani; (.....) fiili (.....) harf-i ceriyle kullanılır.) Bu:

“Allah ve Rasûlünden ihtardır.” 107 âyetindeki (.....) gibidir.

Yani; Allah'tan (celle celâlühü) olan bir tebliği demektir. Arak kim Allah'a (celle celâlühü) ve peygambere indirileni kabul etmemek suretiyle peygamberine karşı gelirse, demektir. Çünkü o risâletin tebliğinin hemen ardından zikredilmiştir.

(.....) kelimesinin lâfzından dolayı (.....) de zamîri tekil getirdi. Manasından dolayı da (.....) de çoğul getirdi.

(.....) halin, kendisine delalet ettiği hazfedilmiş bir cümleye taallûk etmektedir. Sanki: “Tehdit edildikleri azâbı gördükleri zamana kadar bu hâl üzere devam ederler.” denilmiştir.

24

Sonunda, tehdit edilip durduklarını (azâbı, kıyameti) gördükleri zaman, kim yardımcı olma bakımından daha güçsüz ve sayıca daha az imiş, bileceklerdir.

Tehdit edilip durdukları azâbı gördükleri zaman, azâba maruz kaldıklarında kimin yardımcısı daha zayıf, sayısı daha azmış bilecekler. Onların mı, yoksa mü'minlerin mi?

Yani; o gün kâfirin hiçbir yardımcısı yoktur. Mü'mine ise Allah (celle celâlühü), melekler ve peygamberi yardım eder.

25

De ki: “Tehdit edile geldiğiniz (azap) yakın mıdır, yoksa Rabbim onun için uzun bir süre mi koyar, ben bilmem.”

De ki: Bilmiyorum, tehdit edile geldiğiniz azap yakın mıdır, yoksa Rabbim onun için uzun bir süre mi koyacaktır. Şunu kastediyor: “Sizler kesin olarak azap olunacaksınız. Ancak o, derhal mı, yoksa bir süre sonra mı olacak onu bilmiyorum.”

Hicaz kırâat imâmları ve Ebû Amr'a göre (.....) şeklinde (.....) nın üstünüyledir.

26

O bütün görülmeyenleri bilir. Sırlarına kimseyi muttali kılmaz.

(.....) müptedanın haberidir.

Yani; O (celle celâlühü), gaybı bilendir, demektir. Gizli bilgisine mahlûkatından hiç kimseyi muttali kılmaz.

27

Ancak (bildirmeyi) dilediği Peygamber bunun dışındadır. Çünkü O, bunun önünden ve ardından gözcüler salar.

Gaybın bir kısmını bilsin ve gaybden haber vermesi mu'cize olsun diye ancak râzı olduğu elçiye bildirir. Ve onu gaybına dilediği kadar muttali kılar. (.....),(.....) nın açıklamasıdır. Velinin bildirdiği bir şeyin vuku bulması kesin değildir. Çünkü o, rüyaya ya da keşfe göre haber verir. Veliye âit her keramet de Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in mu'cizesidir. Te'vilat adlı kitapta şöyle zikredilmiştir:

Bazıları dediler ki: “Bu âyette, kâhinlerin yalanlanmasına delalet vardır. Ancak böyle değildir. Zira onlar içinde verdiği haberi doğruların da vardır. Eczacılar da böyledir. Onlarda otların tabiatını bilirler. Bu da düşünerek bilinmez. Dolayısıyla bilindi ki: Onlar bunun ilmine elçi yoluyla vakıf oldular. Kendisi gitse de ilmi halk içinde bâkî kalmıştır.”

“Bunun” peygamberin. “... gözcüler...” muhafız melekler. Onlar onu, şeytanlardan muhafaza ederler. Vahiy, peygambere ulaştırılıncaya kadar onların vesveselerinden ve bir şeyler karıştırmalarından onu korurlar.

28

Ki böylece onların (peygamberlerin), Rablerinin gönderdiklerini hakkıyla tebliğ ettiklerim bilsin. (Allah) onların nezdinde olup bitenleri çepeçevre kuşatmış ve her şeyi bir bir saymış (kaydetmiş) tir.

Ki böylece Allah (celle celâlühü), peygamberlerin, Rabblerinin gönderdiklerini ziyadesiz ve noksansız olarak kâmil bir şekilde, gönderilen kişilere, hakkıyla tebliğ ettiklerini bilsin.

Yani; Allah (celle celâlühü), bunun, var olmadan önce var olacağını bildiği gibi var olduğu hâlde de var olduğunu bilsin diye, demektir.

(.....) deki zamîri (.....) in lâfzından dolayı tekil kıldı, manasından dolayı da (.....) da çoğul kıldı.

Allah (celle celâlühü), peygamberin nezdindeki ilmi çepeçevre kuşatmış ve su damlalarını, kum tanelerini, ağaç yapraklarını, denizköpüklerini ve sair her şeyi bir bir saymış, kaydetmiştir. Peygamberlerin nezdindeki vahyine ve kalamına dair şeyleri nasıl ihata etmez?

(.....) kelimesi hâldir.

Yani; Her şeyi sayılı olduğu hâlde bildi, demektir. Ya da saymak manasına mastardır.

Allahu A'lem.

MÜZZEMMİL SÛRESİ

Bu sûre Mekke'de nâzil olmuştur. Basra'lılara göre on dokuz ayettir. Şam'lılara göre on sekiz ayettir.

1

Ey örtünüp bürünen (Rasûlüm)!

(.....) demektir. O da;'elbisesine bürünen', yani; onunla örtünen demektir.

(.....) ye idğam olunmuştur.

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) elbisesine bürünmüş bir hâlde gece vakti uyuyordu. “Geceleyin kalk” sözüyle namaz için kalkması emrolundu.

2-4

Geceyi, tamamen değil de, yansını yahut yarıdan az eksigini veya fazlasını yatmadan (ibâdetle) geçir ve Kur'ân'ı tane tane oku.

(.....) yarısını'sözü, (.....) geceyi'den bedeldir. (.....) sözünden istisnadır. Takdiri; “Gecenin yarısını, yarının azı hariç kalk, ya da yarımdan üçle birine kadar biraz eksilt” şeklindedir.

(.....) daki (.....) Âsım ve Hamza'nin dışındakilere göre ötre iledir.

Ya da, “O yarının üzerine üçte ikiye kadar ilave edip artır.” Şeklindedir. Kast olunan; iki husus arasında muhayyer kılınmasıdır. Ve kesin bir şekilde gecenin yarısından az bir vakitte kalkacak ya da iki husustan birini ki: onlar; yandan daha az ve yandan daha çok olan iki vakitten herhangi birini tercih edecek.

(.....) kelimesini (.....) den bedel kılsan o vakit üç şık arasında munayyer olur. Ya gecenin tam yansım kalkacak, ya ondan daha az bir zaman diliminde kalkacak ya da ondan daha çok bir zaman diliminde kalkacak.

“Yarım” kelimesi, tamamına nispetle azlıkla nitelendirildi. Eğer böyle nitelendirilmeseydi, böyle anlaşılmayacaktı. Zira “az” lâfzı mutlak olarak karşılandığında yandan aşağısına delalet eder. Bu sebeple biz, “Faları adama az bir miktar hariç bin dirhem borcu olduğunu” ikrar eden kişiye bin dirhem yansından daha fazlasını vermesini gerektiğini söyleriz.

“Kur'ân'ı açık açık ve fasıllı bir şekilde oku.” (.....) den gelmektedir.

Yani; aralarında çok değil, biraz açıklık bulunmakla beraber gayet güzel bir nizamda görülen ön parlak dişlere denir. Sözü de yavaş yavaş tane tane söylemeye tertili kelimeler derler. Binalar eşit seviyede olduğunda da aynı şekilde (.....) denir.

Ya da harfleri belli ede ede, vakfeleri koruya koruya ve harekeleri de doyura doyura okumak suretiyle ağır ağır oku, demektir.

(.....), bu husustaki emrin gereklilik içerdiğini ve Kur'ân okuyanın buna riayet etmesi gerektiğini te'kid etmektedir.

5

Şüphesiz biz sana (taşınması) ağır bir söz vahyedeceğiz.

“Vahyedeceğiz” indireceğiz, “ağır bir söz yani; Kur’ân’ı. Vahyedeceğiz. İçinde mükellefler için zor ve ağır mükellefiyetler içeren emirler ve nehiyler bulunduğundan dolayı ağır bir söz demiştir.

Ya da münâfıklara ağır gelen söz demektir. Ya da hafif, boş değil de ağırlığı olan, olgun söz demektir.

6

Şüphesiz gece kalkışı (kalp ve uzuvlar arasında) tam bir uyuma ve sağlam bir kırâate daha elverişlidir.

Verş dışındakilere göre (.....) şeklinde (.....) iledir. (.....), 'gece kalkışı', demektir. İbni Mes'ud (radıyallahü anh) dan:

Onun (.....) kalktı, uyandı'fiilinden (.....) gibi (.....) vezninde mastar olduğu nakledilmiştir.

Ya da gece meydana gelen ibâdet demektir. Ya da gece saatleridir. Çünkü onlar an be an ortaya çıkarlar. Zeynel Âbidin (radıyallahü anh), akşam ile yatsı arası namaz kılar ve:

“İşte bu gece kalkışıdır.” derdi.

Şam kırâat ekolü ve Ebû Amr'a göre uygunluk ve muvafakat manasına gelen (.....) şeklindedir.

Yani; “O vakitte kalkan kişinin kalbi, diline uygunluk gösterir, muvafakat eder” , demektir. Hasen'dan şöyle nakledilmiştir:

“Gece kalkışı, insanlara karşı gösteriştan uzak olduğu için gizli ve açık (ibâdetler) arasında (ihlâs yönüyle) tam bir uygunluktur.”

Şam kırâati ve Abu Amr'ın dışındakilere göre (.....) şeklindedir.

Yani; “Vakti saatinde uykuyu terk ettiği için namaz, kıları kişiye gündüz namazından daha ağırdır.” demektir. Nitekim Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) da şöyle buyunnuştur: “Allah'ım! madara karşı musibetin artır.”

Gece kalkışı, sesler ve hareketler kesildiği için söyleyiş ve okuyuş cihetiyle de daha kuvvetli ve daha sağlamdır.

7

Zira gündüz vakti, sana uzun bir meşguliyet var.

Gündüz vakti mühim işlerini ve ihtiyaçlarını karşılayacağın meşguliyetler, tasarruflar ve koşturmalar var. Dolayısıyla sen gece vakti nefsinin Rabbinin ibâdetine ver, demektir. Ya da gündüz vakti uyku uyuman ve istirahat etmen için uzun bir vakit var, demektir.

8

Rabbinin ismini an, mutlak ihlâs ile O'na yönel.

O'nun zikrine gece gündüz devam et.

Zikrullah; teşbih, tehlil, tekbir, namaz, Kur'ân okumak ve ilim tahsili gibi hususlara şamildir.

“Mutlak ihlâs ile O'na yönel.” Her şeyden uzaklaşmak suretiyle kendini O'nun ibâdetine ver.

Tebettül: Başkasından değil, O'ndan hayır umarak Allah'a yönelmektir. Denildi ki:

“Tebettül; Dünya içindekileri terk etmek ve Allah katındaki şeyleri istemektir.”

(.....) şeklinde mastarın (mef'ûlu mutlakın) farklı getirilişinde fazladan te'kid vardır.

Yani; Allah (celle celâlühü) seni kendisine yönlendirsin de sen de çalışıp gayret edip O'na yönelesin, demektir.

Ya da durak sonlarındaki uygunluğun gözetilmesi için (.....) şeklinde getirilmiştir.

9

O, doğunun da batının da Rabbidir. O'ndan başka ilâh yoktur. Öyleyse yalnız O'nun himayesine sığın.

(.....) ötre iledir.

Yani; (.....) o, Rab'dir'demektir.

Ya da (.....) müptedadır. Haberi de (.....) dur.

Şam kırâat imâmları ve Hafs'ın dışındaki Kûfe'lilere göre esre iledir. (.....) kelimesinden bedeldir. İbni Abbâs (radiyallahü anh) dan nakledildiğine göre de:

“O, yemin olmak üzere esrelidir, yemin edatı gizlidir.” (.....) Vallahi yapacağım'sözünde olduğu gibi. Yeminin cevabı da (.....) cümlesidir.”

Bu, senin: “Vallahi, evde Zeyd'den başka kimse yok.” sözünde olduğu gibidir.

“Yalnız onu vekil tut” sana vaat ettiği yardım ve zafer hususunda yalnız O'nu veli ve kefil tut, demektir. Ya da O'nun, doğunun ve batının sâhibi, hükümdarı olduğunu ve O'ndan başka tanrı olmadığını bildiğinde işlerin için O'nu yeterli kabul et.

(.....) deki (.....) nin faydası, bilip öğrendikten sonra işleri tek ve kahhar olan (Allah'a (celle celâlühü)) havale etme hususunda beklememendir. Zira ikrardan sonra beklemekte senin için hiçbir özür yoktur.

10

Onların (müşriklerin) söylediklerine katları ve onları güzel bir şekilde terk et.

Onların, gerek benim hakkımda söyledikleri “eş ve çocuk edindi” gibi sözlere ve gerek senin hakkında söyledikleri “sihirbazdır, şairdir” gibi sözlere sabret.

“O'nları güzel bir şekilde terk et” Kalben onlardan uzak dur. Onlara karşılık verme ve onlara güzel ahlâk ile hüsnü muhalefet et. Denildi ki:

“Bu (hüküm) savaş ayetiyle neshedilmiştir.”

11

Nimet içinde yüzen o yalan isnatçılarını bana bırak ve onlara biraz mühlet ver.

Yani; Onları bana sipariş et, ben onlara kâfi gelirim, demektir. “Yalan isnatçılarını” Kureyş reislerini (.....) mef'ûlu meahtır. Ya da (.....) üzerine atıftır.

Yani;'Onları bana bırak.'demektir.

(.....);'nimet içinde yüzen, refah sâhibi'demektir. (.....) un esresiyle olduğunda'nimet, rahat'demektir, ötresiyle olduğunda ise'meserret, sevinç'demektir. Bedir gününe kadar ya da kıyamet gününe kadar onlara mühlet ver.

12-13

Hiç şüphesiz bizim nezdimizde (onlar için hazırlanmış) boyunduruklar, yakıcı bir ateş, boğazdan geçmez bir yiyecek ve elem verici bir azap var.

Âhirette kâfirler için hazırlanmış ağır boyunduruklar ve yakıcı bir ateş var.

(.....) boyunduruk'kelimesinin çoğuludur.

“Boğazdan geçmez bir yiyecek” yani; boğazlara takıları ve geçmeyen dari (Cehennemde bir bitki) ve zakkumu kastediyor.

“Elem verici bir azap var.” sancısı kalbe vuran bir azap var. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in bu âyeti okuduğu ve bayıldığı rivâyet edildi.

Hasen Basrî de bir gün oruçlu olarak akşamladı. İftar edeceği sırada kendisine yemek getirildi. Tam o sırada aklına bu âyet geldi:

- “Yemeği kaldırın.” dedi. İkinci akşam konuldu, yine aklına geldi yine:

- “Kaldırın.” dedi. Üçüncü akşam da böyle oldu. Sabit el Bennanî ve başka kişilere haber verildi onlar geldiler. Nihayet biraz sevik şerbeti içinceye kadar onu bırakmadılar.

14

O gün (kıyamet günü) yeryüzü ve dağlar sarsılır. Dağlar çöküntü ile akıp giden kum yığınınına döner.

(.....) kelimesi (.....) daki fiil manasına gelen şeyle mensûbtur.

Yani; “Yeryüzü ve dağların sarsıldığı gün nezdimizde kâfirlere şunlar şunlar sabit olmuştur.” demektir.

“Yeryüzü ve dağlar sarsılır.” yani; şiddetle sallanır, hareket eder. Dağlar toplanmış kum yığınlarına döner. Bir şeyi topladığında kullanılan (.....) bir şeyi yığdı, biriktirdi'sözünden gelmektedir. Sanki o, Mef'ûl manasına faildir.

“Akıp giden” toplandıktan sonra akan.

15

Şüphesiz biz size de, hakkınızda şâhitlik edecek bir peygamber gönderdik. Nasıl ki Fir'avuna da bir peygamber göndermiştik.

Ey Mekke halkı! Biz, size kıyamet günü inkârınız ve yalanlamanız hususunda aleyhinize şâhitlik edecek bir peygamber gönderdik.

Birinci “Rasûl” (Peygamber) sözü ile Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’i kastediyor. İkincisi ile de Mûsa (aleyhisselâm) ı kastediyor.

16

Ama Fir'avun, o peygambere karşı gelmiş. Biz de onu ağır ve çetin bir şekilde muaheze etmiştik.

“Peygambere” O peygambere, demektir. Zira nekra bir kelime ikinci defa ma'rife olarak tekrarlanırsa ikincisi birincinin aynısı olur.

“Biz de onu ağır ve çetin bir tutuşla tuttuk” şiddetli kaba bir tutuşla yakaladık. Mûsa (aleyhisselâm) ı ve Fir'avunu misal verdi. Çünkü onlarla ilgili haberler Mekke halkı arasında yaygındı. Çünkü onlar Yahûdîlerin komşularıydı.

17

Peki inkâr ederseniz, çocukları ak saçlı ihtiyarlara çevirerek o günden kendinizi nasıl koruyabileceksiniz?

(.....) nin mefulüdür. Yani; “Eğer inkâr ederseniz şu günün azâbından nasıl korunacaksınız?”

Ya da (.....) zarftır.

Yani; Eğer dünyada inkâr ederseniz kıyamet gününde kendinizi nasıl koruyacaksınız, demektir.

Ya da (.....), “İnkâr ettiniz” tevili üzere (.....) ile mensûblur.

Yani; “Eğer kıyamet ve cezâ gününü inkâr ederseniz Allah'tan (celle celâlühü) nasıl korunur ve nasıl korkarsınız. “demektir. Çünkü Allah'tan (celle celâlühü) korunma onun azâbından korkmaktır.

(.....) in sıfatıdır. Ona dönen zamîr hazfedilmiştir.

Yani; (.....) onda', demektir.

Dehşet ve şiddetinden dolayı yeni doğmuş çocukları (bile) ak saçlı yaşlılara çevirir. Bu, Âdem (aleyhisselâm) a:

“Kalk, zürriyetinden ateşin ordularını uyandır.” dendiği vakittir. (.....) kelimesinin çoğuludur. Denildi ki:

“Korku ve dehşetinden dolayı o şiddetli gün için temsil üzere'çocukların alınlarını ağartan gün.” denilmiştir.

18
Gökyüzü bile onunla (o günün dehşetiyle) yardacaktır. Allah'ın vaadi mutlaka yerine gelir.

Bu da, o günün şiddetle nitelendirilmesidir.

Yani; büyüklüğüne ve sağlamlığına rağmen gökler bile onunla yanacaktır.

Yani; Gök(ler) bile onun dehşetinden yanlıyorsa ondan başka mahlûkat ne olur dersin?

(.....) kelimesinin müzekker olarak zikredilişi (.....) gök'kelimesinin (.....) tevili üzere olmasındandır.

Ya da “Gök yarılacak bir şeydir. “takdiri üzeredir.

“onunla” sözü, kıyamet günüye, demektir. Şunu kastediyor:

“Bir şey, kendisini yaran bir şeyle yanıdığı gibi gökler de bu günün şiddetinden ve dehşetinden dolayı yanacaktır.”

(.....), mastardır. Mef'ûle muzaftır. O da gündür. Ya da faile muzaftır. O da Allah azze ve celledir. Allah'ın (celle celâlühü) vadi mutlaka yerine gelir Vuku bulur.

19
İşte bu (anlatılanlar) şüphesiz bir öğüttür. Artık kim dilerse Rabbine (varan) bir yol tutar.

İşte tehdidi ifade eden bu âyetler öğüttür. Artık dileyen bunlarla öğüt alır ve takva ve haşyet ile Allah (celle celâlühü) bir yol tutar.

20
(Rasûlüm!) senin, gecenin üçte ikisine yakın kısmım, (bazen) yarısını, (bazen de) üçte birini yatmadan (ibâdetle) geçirdiğini ve beraberinde bulunanlardan bir topluluğun da (böyle yaptığını) Rabbin elbette biliyor. Gece ve gündüz (içinde olup bitenleri iyiden iyiye) ölçüp biçen ancak Allah'tır. O sizin, bunu sayamayacağınızı bildiği için, sizi bağışladı. Artık Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun. Allah bilmektedir ki içinizden hasta(lar)anlar olacak, diğer bir kısmınız Allah'ın lütfundan (rızk) aramak üzere yeryüzünde yol tepecekler, başka bir kısmınız da Allah yolunda çarpışacaklardır. O hâlde Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun. Namazı kılın, zekâtı verin. Allah'a gönül hoşluğuyla ödünç verin. Kendiniz için önden (dünyada iken) ne iyilik hazırlarsanız Allah katında onu bulursunuz. Hem de daha üstün ve mükâfatça daha büyük olmak üzere Allah'tan mağfiret dileyin. Şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.

(.....);'daha az', demektir. (.....), “daha yakın olduğu” hâlde “daha az” için istiâre olunmuştur. Çünkü iki şey birbirine yaklaştıklarında aralarındaki mesafe azalır. Uzaklaştıklarında da artar.

Hişam'ın dışındakilere göre (.....) ın ötresiyle (.....) şeklindedir.

(.....) kelimeleri, Mekke ve Kûfe kırâatine göre (.....) üzerine atfen mensûbturlar. Onları mecrûr okuyan ise (.....) üzerine atfetmiştir.

(.....) deki zamîr üzerine atfedilmiştir. Arada fasıla olduğu için te'kitsiz de atfî câizdir.

“Beraberinde bulunanlardan bir topluluğun da (böyle yaptığım) Rabbin elbette biliyor.”

Yani; Ashâbından bir gurup da bu miktarda kılmaktadır.

“Geceyi de gündüzü de Allah takdir eder.” yani; geceyi ve gündüzü takdir eden ve onların saatlerinin miktarlarını da bilen yalnızca Allah'tır (celle celâlühü). Allah azze ve cellenin, kendi ismini müpteda olarak öne alması ve (.....) takdir eder'sözünü ona dayandırması (ona haber kılması) takdirin O'na has olduğuna delalet etmektedir.

Onlar (Ashâbı kiram), ayakları şişinceye kadar namaz kıldılar da: “O sizin bunu sayamayacağınızı bildiği için sizi bağışladı.” âyeti indi.

Yani; siz bu miktar üzere kılmaya ancak güçlük ve meşakkat çekmek suretiyle güç getirebilirsiniz ki bunda da zorluk var. Dolayısıyla Allah (celle celâlühü) sizi bağışladı, yükünüzü hafifletti ve sizden gece kalkışının farziyetini düşürdü.

“Artık Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun.” Emir, namazda vücup içindir. Ya da emir, namaz dışında nedb içindir, (menduptur.) Ebû Hanîfe: Ebû Hureyre (radıyallahü anh) dan şöyle rivâyet etmiştir:

“Kim bir gecede yüz âyet okursa o gafillerden yazûmaz. Kim de iki yüz âyet okursa o ihlâsla kulluk edenlerden yazılır.” Denildi ki:

“Kur'ân ile namazı kastetti. Çünkü o, onun rükünlerinden biridir.”

Yani; kolayınıza geldiği kadar namaz kılın demektir.

Yani; gece namazından azade kılmadı. Bu, öncekini neshetmiştir. Daha sonra da bu beş vakit namazla neshedilmiştir. Daha sonra neshedilmesindeki hikmeti beyan etmiştir: O da; kalkışın, hastalara, yolculara ve mücahidlere güç gelmesidir. Şöyle buyurdu:

“Allah bilmektedir ki: İçinizden hastalar olacak, onlara gece kalkışı zor gelecek, diğer bir kısmınız Allah'ın fazlından -ticaretle- rızkım aramak üzere ya da ilim talebi ile yeryüzünde sefere çıkacak, başka bir kısmınız da Allah yolunda çarpışacaklar.” Mücahid ile çalışıp kazananı bir kıldı. Çünkü helâl kazanmak cihaddır.

(.....) deki zamîrden hâldir. İbni Mes'ud (radıyallahü anh) da şöyle demiştir:

“Bana ölümün geleceği haller içerisinde Allah (celle celâlühü) yolunda cihaddan sonra en sevgili hâl, ben bir dağın iki bölümü arasında Allah'ın (celle celâlühü) fazlından talepte bulunduğum bir sırada ölümün bana gelmesidir.”

“O hâlde Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun.” Kolaylaştırmakla ilgili emri onların şiddetle korunması için tekrar etti. Farzı kılın, gerekli zekâtı verin ve Nâfile olarak ihlâs ile helalden Allah'a (celle celâlühü) ödünç verin.

Farz, lügatte; ayırmak demektir. Borç veren bu miktarı malından ayvnr ve onu başkasına verir. Tasadduk eden de bu şekilde, bu miktarı malından ayırır ve onu Allah Teâlâ için verir.

Allah Teâlâ, fakire verdiğini başına kakmasın diye onu (sadakayı) kendi zâtına nispet etti. Ayrıca fakir bu ibâdetle ona (vermeye) yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla başa kakılma duru söz konusu olamaz. Bilâkis fakir için böyle bir şey söz konusu olur.

“Kendiniz için önden (dünyada iken) ne iyilik hazırlarsanız Allah katında onun sevabını bulursunuz.”

(.....) şartın cevâbıdır. Hem de bıraktıklarınızdan ve terk ettiklerinizden daha üstün olmak üzere onu bulursunuz.

(.....) nun ikinci mefûlu (.....) dır. (.....) ise zamîri fasıldır İki ma'rife kelime arasına girmemiş olsa da bu câizdir. Zira (.....) (ism-i tafdil) harfi tarif (.....) almamasından dolayı ma'rifeye en çok benzeyenlerdendir.

“Ve mükâfatça daha büyük olmak üzere “ve sevap yönüyle daha çok olmak üzere. Günahlardan ve iyiliklerdeki kusurlardan dolayı Allah tan (celle celâlihü) mağfiret dileyin.

“Şüphesiz ki Allah çok bağışlayandır...” Günah ve kusur ehlinin günahım, kusurunu örter.

“Çok merhamet edendir.” Gayret ve çaba gösterenlerden hafifletir. O'nun dilediği her şeye gücü yeter.

Allahu A'lem.

MÜDDESSİR SÛRESİ

1

Ey bürünüp sarman (Rasûlüm)!

Cabir (radıyallahü anh)'in rivâyet ettiğine göre Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

“Hira dağındaydım. Bana'Ey Resûlüm Muhammed! Şüphesiz ki sen Allah'ın Rasûlü'sün'diye nida edildi. Sağıma ve soluma baktım. Bir şey göremedim. Üst tarafıma batım. Bir de ne göreyim. O -ona nida eden meleği kastediyor- gökle yer arasında bir taht üzerinde oturuyor. Korktum ve Hatice'ye döndüm. Ona:

- Beni örtün, Beni örtün, dedim.”

Hatice (rha) onu örttükten sonra Cebrâîl (aleyhisselâm) geldi ve: “Ey bürünüp sarınan...” âyetini okudu.

Yani; elbiselerine sarınan, demektir.

(.....) kelimesindendir. O da; şiarın üstüne giyilen (entari, cübbe, kaftan, ihram gibi) elbiselerdir. Şiar da; (don, atlet gibi) bedene temas eden iç çamaşırıdır.

(.....) kelimesinin aslı (.....) dur. (.....) a idğam olunmuştur.

2

Kalk, artık (insanları) uyar.

Yatağından kalk. Ya da kesin bir azimle kalk. Eğer îman etmezlerse Allah'ın (celle celâlühü) azâbına maruz kalacaklarına dair kavmini uyar. Ya da uyanyı kimseye tahsis etmeksizin yap. Denildi ki:

Kureyş'ten hoşuna gitmeyen şeyler işitince kederlenmiş, kederli kişinin yaptığı gibi düşüncelere dalarak elbisesine bürünmüştü. Ona:

“Ey elbiselerine bürünmek suretiyle kâfirlerin eziyetini kendinden uzaklaştıran kişi! Kalk. Azgın günahkârlar sana eziyet verse de uyarıyla meşgul ol.” denilmiştir.

3

Sadece Rabbini büyük tanı.

Büyüklüğü, tazimi yalnız Allah'a (celle celâlühü) tahsis et.

Yani; gözünde ondan başkasını büyütme. Allah'tan (celle celâlühü) başkası tarafından başına bir iş geldiğinde: “Allah en büyüktür” de.

Rivâyet olunduğuna göre bu nâzil olduğunda Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) (.....) demiş, Hatice (rha) da tekbir getirip sevinmiş ve onun vahiy olduğuna yakinen inanmıştı.

Bu, namaz tekbirine de hamlolunmuştur. Şart manası olduğundan dolayı (.....) gelmiştir. Sanki şöyle denilmiştir:

“Her ne hadise olursa olsun hiçbir sebeple onu büyülemeyi terk etme.”

4

Elbiseni tertemiz tut.

Elbiseni suyla necasetten temizle. Çünkü namaz ancak onunla sahih olur. Namazın dışında da evla olan budur. Ya da elbiselerini uzatan ve eteklerini çekerek yürüyen Araplara muhalefet için elbiseni kısalt. Zira o şekildeki bir elbiseye necasetin bulaşmamasından emin olunmaz.

Ya da nefsinin çirkin işlerden pak kıl, demektir. Birinin kusurlardan ari olduğunu söylemek istediklerinde: “Falanın elbisesi temizdir.” derler. Hain kişi için de: “Falanın elbiseleri kirlidir.” derler. Bu tefsir de uygundur. Çünkü kalbini temizleyen kişi dış görünüşünü de temizler.

5

Kötü şeyleri terk et.

Ya'kûb, Sehl ve Hafs'a göre (.....) şeklinde (.....) nin ötresiyedir. Diğerlerine göre (.....) nın esresiyedir. 'Azap'demektir. Kastolunan; azâba götüren şeylerdir.

“Terk et.” yani; onları terk etmeye devam et, demektir. Çünkü O onlardan beri idi.

6

Yaptığın iyiliği çok görerek başa kakma.

(.....) lafzan merfûdur, (ötrelidir). Hâl üzere mahallen mensûbtur.

Yani; verdiğini çok görerek verme, demektir.

Ya da verdiğinden daha fazlasını isteyerek verme, demektir. Zira sen en üstün ahlâk ve en güzel adap ile emrolundun.

(.....); birine ihsan ettiğinde kullanılan (.....) sözünden gelmektedir.

Hasen, nehyin cevabı olarak sükun ile (.....) şeklinde okumuştur.

Yani; yaptığın iyiliği başa kakma ki çoğaltasın, çok hayır ve ecre eresin, demektir.

7

Rabbin için sabret.

Allah (celle celâlühü) nzası için O'nun emir ve nehiyelerine karşı, başa gelen, ilahi tekliflerin meşakkati, müşriklerin ataları ve sair musibetlere ve menedilen her şeye karşı sabn kulları.

8

O sura üfürüldüğü zaman var ya.

Sura üfürüldüğünde. O, birinci üfürüştür. İkinci üfürüş olduğu da söylendi.

9

İşte o gün zorlu bir gündür.

(.....): sura üfürüş vaktine işarettir. Müptedadır. (.....) mahallen merfûdur. (.....) den bedeldir.

(.....) haberdur. Sanki: “Sura üfürülüş günü çetin bir gündür.” denilmiştir.

(.....) daki (.....) sebep manası içindir.

(.....) deki (.....) de cezâ (cevap) içindir. Sanki şöyle denilmiştir: “Onların eziyetlerine katları. Zira onların önünde çetin bir gün vardı. O günde eziyetlerinin cezâsını görecekler, sen de sabrının karşılığını bulacaksın.”

(.....) daki amil, cezânın delalet ettiği şeydir.

Yani; “Sûr'a üfürüldüğünde is zorlaşır.” demektir.

10

Kâfirler için (hiç de) kolay değildir.

O günün, mü'minlere kolay olacağını bildirmek için “kolay değildir” sözüyle te'kid etti. Ya da o, dünya işlerinin zorluğunun zamanla kalkması ümid edildiği gibi kolaylaşması umulmayan zorlu bir gündür, demektir.

11- / 12- / 13- / 14

Tek olarak yaratıp, kendisine geniş servet ve gözü önünde duran oğullar verdiğim, kendisi için (nimetleri) ayaklar altına serdiğim o kimseyi bana bırak.

Yani; onu bana bırak, bana sipariş et. Velid b. Muğire'yi kastediyor. O, kavmi arasında Vahid (tek adam) lakabıyla anılırdı.

(.....) ma'tûf ya da mef'ûlu meaktır.

(.....) deki (.....) dan hâldir.

Yani; beni onunla tek başıma bırak. Zira ben seni onun işinden korurum, demektir.

Ya da (.....) daki (.....) den hâldir.

Yani; onu tek başıma olduğum hâlde yarattım. Onun yaratılışında bana hiç kimse ortak olmadı demektir.

Ya da hazfedilmiş (.....) den ya da (.....) den hâldir.

Yani; onu tek başına, kimsesiz ve malsız olarak yapayalnız yarattım, demektir. Sonra ona ihsanda bulundum.

“Kendisine geniş servet... verdim.” (Arazi, çiftlik gibi) uzun uzadıya uzatılmış çok mal, servet, ya da nema ile artırılmış mal, servet demektir. O, ziraat, hayvancılık ve ticaretle uğraşıyordu.

Mücahid'den nakledildiğine göre onun yüz bin dinarı ve Taif te yaz kış meyveleri eksik olmayan arazisi vardı.

“Önünde duran oğullar” sefere çıkmaya muhtaç olmadıklarından dolayı Mekke'de kendisiyle birlikte olan oğullar. On taneydiler. Onlardan Halid, Hişam ve Ammare Müslüman oldular.

“Kendisi için (nimetleri) ayaklar altına serdiğim” ona makam, mevki ve başkanlık verdim. Makam ve servet nimetlerini ona verdim. Bu iki nimetin bir araya gelmesi dünya ehli nezdinde kemaldir.

15

Üstelik o, (nimetlerimi) daha da artırmamı umuyor.

Bu, onun tamahını ve hırsını ref ve inkârdır. Zira o, şükretmeden malını ve çocuklarını artırmamı ister. Hasen Şöyle demiştir:

“Artırmamı umuyor.” cümlesinin manası; onu cennete sokmamı ve kendisine:

“Elbette bana mal ve çocuk verilecek” Meryem, 77. dediği gibi mal ve çocuk verileceğini umuyor, şeklindedir.”

16

Asla (ummasın)! Çünkü o, bizim âyetlerimize karşı alabildiğine inatçıdır.”

“Asla” sözü, onu ret için ve ümidini kesmek içindir.

Yani; Bu günden sonra onun için küfürle nimetlerin artışı bir araya gelmeyecek, demektir. Öyle de oldu. Bu âyetin nüzulünden sonra ölünceye kadar malı ve itibarı azaldıkça azaldı.

“Âyetlerimize” Kur’ân’a. “... alabildiğine inatçı...” Kur’ân’a karşı alabildiğine inatçı ve inkârcı kesildi. Bu söz, yani bir cümle olarak reddin sebebini beyan etmektedir. Sanki biri “niçin artırılmıyor?” dedi de kendisine:

“Çünkü o, nimet verenin âyetlerini inkâr etti ve bununla O'nun nimetini de inkâr etmiş oldu. Dolayısıyla kâfir, mal ve makam yönüyle artırılmaya müstahak değildir.” denildi.

17

Ben onu sarı bir yokuşa sardıracağım.

Onu tırmanışı zor bir tepeye sardıracağım. Hadisi Şerifte:

“Saud; ateşten bir dağdır. Ona kâfir yetmiş yılda çıkar. Sonra yine bu kadar zamanda iner. Bu (azap) ebedî olarak bu şekilde devam eder, gider.” buyrulmuştur.

18

Zira o, düşündü taşındı, ölçtü biçti.

Bu, tehdidin sebebidir. Sanki Allah Teâlâ ona inadından dolayı zenginlik ve şereften sonra bekletmeksizin fakirliği ve zilleti vermiştir. Ve onu âhirette de inadında son noktaya ulaştığı ve Kur’ân’ı sihir diye adlandırdığı için en şiddetli azapla cezâlarıdıracaktır. Şunu kastediyor; o, Kur’ân hakkında ne diyeceğini düşündü ve kendi kendine ne diyeceğini plarladı ve hazırladı.

19

Cam çıkası, ne biçim ölçtü biçti.

Hay lânet olası nasıl da ölçtü biçti. Bu, onun takdirine hayreti ifade etmektedir.

20

Sonra canı çıkası, tekrar (Ölçtü biçti) nasıl ölçtü biçtiyse!

Te’kid için tekrar etti. (.....) kelimesi ikinci bedduanın birinciden daha mübalağalı olduğunu hissettirmektedir.

21- / 22- / 23- / 24- / 25

Sonra baktı, sonra kaşlarını çatı, suratını astı. En sonunda kibrini yenemeyip sırt çevirdi de: “Bu (Kur’ân) olsa olsa nakledilen bir sihirdir. Bu insan sözünden başka bir şey değil” dedi.

Sonra insanların yüzlerine baktı ya da düşünüp takdir edeceği şeye baktı. Sonra kaşlarını çatıp yüzünü buruşturdu, suratını asmayı artırdı. Sonra hakka arkasını döndü ve ona karşı büyüklük tasladı. Ya da durduğu yerde arkasını döndü ve söylediği sözde böbürlendi.

(.....) üzerine aftır. Beddua ikisi arasına girmiş mu’tanza cümlesidir. Atfedilenler arasına (.....) nin getirilişi birbirine atfedilen fiillerin arasının bir zaman sonra olduğunu beyan içindir.

“Bu ancak -sihribazlardan öğrenilip- rivâyet edilen bir sihirdir” dedi.

Rivâyete göre Velid bir gün Rasûl-i Ekrem (sallallahü aleyhi ve sellem)’i “Hamim, secde” sûresini okurken işitti. Kavmi Mahzuru oğullarının meclisine döndüğü zaman dedi ki:

- Andolsun ki ben, az önce Muhammed'den öyle bir kelime işittim ki bu ne insanların ne de cinlerin sözüne benziyor. Çok tatlı. Çok güzel bir kelim. Tepesi bol yemişli, dibi çok sulak (yemyeşil bir ağaç) O, muhakkak ki o, her şeye galebe edecek, kendisi asla mağlup olmayacaktır. Kureyş:

- Vallahi, Velid dininden dönmüş, muhakkak ki bütün Kureyş kavmi de ona bakarak dönecektir, dediler. Kardeşinin oğlu Ebû Cehil:

- Ben onun hakkından gelirim, dedi ve Velid'in evine gidip mahzun bir şekilde yanına oturdu. Ve kibrine yediremeyeceği sözlerle Velid'i ikna etti. Bundan sonra Velid kalktı, Ebû Cehil ile birlikte müşriklerin yanına gitti, şöyle dedi:

- Siz Muhammed'in mecnun olduğunu iddia ediyorsunuz, o boğulmuş bir adam mıdır? (Zanlarınca mecnunları cin taifesi boğardı, yaşatmazdı) Kâhin diyorsunuz, kâhinlik yaptığını hiç gördünüz mü? Şâir olduğunu öne sürüyorsunuz, onun bir tek şiir söylediği vaki midir? Yalancı diyorsunuz, onun hiç yalanını tecrübe ettiniz mi? Kureyş bu suallere hep:

-Allah için Hayır, diye cevap veriyordu. Sordular:

- O hâlde o nedir? Velid:

- Durun, düşüneyim, dedi. Düşündü, düşündü ve:

- O, olsa olsa sihirbazdır. Görmüyor musunuz kişiyi ailesinden, evladından ve kölelerinden ayırıyor. Söylediği şeyler de Müseyleme'den ve Bâbil halkından öği'enilip nakledilen şeylerdir, dedi. Bu sözler üzerine meclis sevinçten çalkalandı. Ve bu sevinçle dağıldılar.

(.....) nin zikrediliş, bu sözü ("Bu olsa olsa nakledilen bir sihirdir. "sözünü) hatırına gelir gelmez beklemeksizin söylediğine delildir.

"Bu, insan sözünden başka bir şey değil." Bu iki cümle arasında atıf edatı zikretmedi. Çünkü ikinci cümle birinciyi te'kid için gelmiştir.

26

Ben onu Sekara sokacağım.

"Onu sarp bir yokuşa saracağım." âyetinden bedeldir. Sekar, cehennemin isimlerindendir. Marife ve müennes olduğu için gayri Munsarıftır.

27

Sen biliyor musun Sekar nedir?

Onun durumunun korkunçluğunu ifade etmek için böyle demiştir.

28

Hem (bütün bedeni helâk eder, hiçbir şey) bırakmaz, hem (eski hale getirip tekrar azap etmekten) vazgeçmez o.

Yani; o, geride hiçbir et bırakmaz, hiçbir kemik bırakmaz. Ya da o, orada kalan hiçbir şey bırakmaz, helâk eder. Ve onu helâk olmuş bir hâlde de terk etmez. Bilâkis o (helâk olan şey) önceki haline döner.

29

İnsanın derisini kavurur.

(.....) hazfedilmiş bir mübtedanın haberidir.

Yani;'o, kavurucudur', demektir. (.....) kelimesinin çoğuludur.'Derinin dış yüzü', demektir.

Yani; Derileri kapkara hale getiren ve kavuran, demektir.

30

Üzerinde on dokuz (muhafız melek) vardır.

Sekar üzerinde on dokuz melek vardı.

Yani; Cumhûr’a göre onun işini on dokuz melek idare etmektedir. Bunların, meleklerden on dokuz sınıf olduğu, on dokuz şef olduğu ve on dokuz başkan olduğu da söylenmiştir.

31

Biz cehennemin işlerine bakmakla ancak melekleri görevlendirmişizdir. Onların sayısını da inkârcılar için sadece bir imtihan (vesilesi) yaptık ki böylelikle kendilerine kitap verilenler iyiden iyiye inansın, îman edenlerin imanını artırsın. Hem kendilerine kitap verilenler hem mü'minler şüpheye düşmesinler. Kalplerinde hastalık bulunanlar ve kâfirler de: “Allah bu misalle ne demek istemiştir ki?” derler. İşte Allah böylece, dilediğini sapıklıkta bırakır, dilediğini doğru yola eriştirir. Rabbinin ordularını kendisinden başkası bilmez.

Bu ise, insanlık için bir öğütten ibârettir.

Meleklerden başkasını cehennemin bekCinleri kılmadık. Çünkü onlar azap olunanlarla aynı cinsten değildir. Dolayısıyla onları merhamet ve acıma hissi tutmaz. Çünkü onlar mahrukatin en kuvvetlisidirler sadece birinde insanlar ve cinlerin tamamının kuvveti vardır. Onların on dokuz olan sayışım inkârcılar için ancak bir imtihan mevzuu kıldık. Hatta Ebû Cehil, “Üzerinde on dokuz (muhafız melek) vardır” âyeti indiğinde Kureys'e:

“Sizler kalabalık bir cemaatsiniz. Sizden her on kişi onlardan birini yakalanaktan âciz mi?” demiş. Ebû'l-Eşed pençesi kuvvetli biriydi, o da şöyle demişti:

“Ben onların on yedisine yeterim. Siz de ikisini deruhte edin.” Bunun üzerine:

“Biz cehennemin işlerine bakmakla ancak melekleri görevlendirdik” âyeti nâzil oldu.

Yani; Biz onları kendilerine karşı güç getirilebilen cinsinizden kılmadık, demektir. Sayının on dokuz olma sebepleri sorulmasa da cehennemin bekCinlerinin bu sayıda olması hususunda şöyle dediler:

Onlardan altısı kâfirleri ateşe (önden tutar) götürür, diğer altısı onları ardından sevk eder, sürer, diğer altısı da onlara demirden kamçılarla vurur. Sonuncusu da cehennem bekçisi mâliktir. O, en büyükleridir. Denildi ki:

Sekar'da on dokuz tabaka vardır. Her tabakaya bir melek musallat edilmiştir. Yine denildi ki:

Orada on dokuz çeşit azapla azap edilir. Ve her bir çeşit azap için görevli bir melek vardır. Yine şöyle denildi:

Yeryüzü dağlarla korunduğu gibi cehennem de dağlarla korunur. Aslı yüz doksan tane olsa da onlar on dokuz tanedir. Zira diğerleri onlardan aynlanlardır.

“Kendilerine kitap verilenler iyiden iyiye iyice inansın.” Çünkü onların on dokuz adet olduğu onların kitaplarında da bulunmaktadır. Onun bir benzerini Kur'ân'dan işittiklerinde onun Allah (celle celâlühü) tarafından indirildiğine yakinen inanırlar.

“İman edenlerin imanını artırsın.” Bu ((.....)), (.....) üzerine atıftır. Bunu, indirilen diğer şeyleri tasdik ettikleri gibi, tasdik ettikleri için bu, “Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’e îman edenlerin imanını artırsın”, demektir. Ya da kitapları onların (Ehli kitabın) kitabına uygun olduğu için yakınleri artsın, demektir.

((.....)) de aynı şekilde atıftır. Bunda yakın için ve imanın artması için te'kid vardır. Zira yakın ve imanın artışı, şüphenin yokluğuna delalet etmektedir. Bundan sonra yine ((.....)) ye ((.....)) cümlesi atfedilmiştir.

“Kalplerinde hastalık bulunanlar” münâfıklık bulunanlar. “Kâfirler” müşrikler.

Eğer: “Münâfıklık Medine'de meydana çıktı sûre ise Mekkî'dir.” Dersen derim ki:

“Bunun manası; gelecekte hicretten sonra Medine'de ortaya çıkacak olan münâfıklarla Mekke'deki kâfirler,'Allah bu misalle ne demek istemiştir ki?!'desinler, şeklindedir. Bu, gayble ilgili diğer haberler gibi olacak şeyleri önceden bildirmedi. Bu da, surenin Mekkî oluşuna ters düşmemektedir.”

Denildi ki:

“Maraz” ile kastedilen şek ve şüphedir. Zira Mekke halkının çoğu şüphe içindeydiler.”

(.....) kelimesi (.....) nin temyizidir. Ya da ondan hâldir.

“İşte size mu'cize olarak Allah'ın devesi.” A'raf, 73;Hûd, 64. âyetinde olduğu gibi, Âdet zikri son derece garip olduğundan ve darbı meseller anlata anlata yollarına devam eden kervanlara konu olmaya layık olduğundan mesel olarak adlandırılmıştır. Mana şudur:

Allah (celle celâlühü), bu acayip sayıyla neyi murat etti. Ve melekleri yirmi değil de on dokuz kılmakla hangi manayı murat etti.

Aslında onların (münâfık ve kâfirlerin) maksadı onu inkâr etmektir. Onun Allah (celle celâlühü) katından olmadığını ve eğer o Allah (celle celâlühü) katından gelseydi bu noksan sayı ile gelmeyeceğini söylemektir.

(.....) mensûbtur. (.....) kendisinden önceki saptırma ve hidâyet etme manalarına işaretir.

Yani;'zikrolunan hu saptırma ve hidâyet etmenin bir benzeri', demektir. Münâfıkların ve müşriklerin, dediklerini diyecek şekilde saptırılmasını ve tasdikinden dolayı da mü'minlerin hidâyete erdirilmesini kastediyor. Bundaki incelik şudur:

Allah (celle celâlühü), kullarından dilediğini -ki o, sapıklığı seçeceğini bildiği kişidir- saptırır. Dilediğini de -ki o, hidâyeti seçeceğini bildiği kişidir — hidâyete erdirir. Bunda fiillerin Allah tarafından yaratılışına ve Allah'ın (celle celâlühü) hidâyet etme ve saptırma ile nitelendirilebileceğine dair delil vardır.

Lânet olası Ebû Cehil: “Muhammed'in Rabbinin sadece on dokuz yardımcısı varmış!” dediğinde: “Rabbinin ordularını kendisinden başkası bilmez.” âyeti nâzil olmuştur.

Yani; aşırı çokluğundan dolayı Rabbinin ordularını ondan başkası bilmez. Dolayısıyla cehennem bekCinlerini yirmiye tamamlamak ona zor gelmez. Ancak bu özel sayıda sizin bilmediğiniz bir hikmet vardır.

“Bu ise insanlık için bir öğütten ibârettir.” Bu, Sekar'ın sıfatına bitişiktir. Çünkü (.....) onun zamîridir.

Yani; Sekar ve onun nitelikleri insanlık için öğütten ibârettir, demektir.

Ya da o ((.....) zamîri) Sekar hakkında zikredilen ayetlerin zamîridir.

32

Hayır, hayır (öğüt almazlar) Aya andolsun ki.

“Hayır, hayır” onlar için öğüt olsun diye onu (sekan) öğüt kıldıktan sonra inkârdır. Çünkü onlar düşünmüyorlar

'Aya andolsun ki” faydalarının büyüklüğünden dolayı onunla yemin etti.

33

Dönüp gitmekte olan geceye andolsun ki.

Nafî, Hafs, Hamza, Ya'kûb ve Halefe göre (.....) şeklindedir. Diğerlerine göre ise (.....) şeklindedir.

(.....) manasınadır. Her ikisinin de manası geri döndü ve gitti, şeklindedir. Denildi ki:

(.....) geri döndü ve çekip gitti, demektir. (.....) ise gündüzden sonra geldi, demektir.

34

Ağarmakta olan sabaha andolsun ki.

Ağarmakta olan” aydınlatan. Yeminin cevabı (.....) dir.

35-37

O (cehennem) insanlık için, sizden ileri gitmek ya da geri kalmak isteyen kimseler için gerçekten pek büyük bir uyarıcıdır.

Hakikaten o sekar musibetlerden ya da büyük afetlerden biridir.

(.....) nin çoğuludur. Onun, onlardan biri olmasının manası, onun onlar arasında büyüklükte tek ve benzersiz olmasıdır.

“O, erkeler arasında tektir.” “O, kadınlar arasında yegânedir” dediğin gibi.

(.....) kelimenin temyizidir.

Yani; şüphesiz ki o, uyan yönüyle afetli içinde yegânedir, demektir. Senin: “O iffet yönüyle kâdirîlar arasında tekdir” sözünde olduğu gibi.

(.....) harfi çerin tekrarıyla (.....) den bâkî kılınmıştır. Hayra gitmek ya da hayırdan geri kalmak isteyen kimseler için gerçekten pek büyük bir uyarıcıdır. Zeccâc'a göre:

“Emrolunduğu şeye gitmek ya da nehyolunduğu şeyden geri kalmak isteyen kimseler için” manasınadır.

38

Her nefis, kazandığına karşılık bir rehindir.

(.....) kelimesi, (.....) kelimesinin müennes olması sebebiyle:

“Herkes kazandıklarına karşı bir rehindir,” 110 âyetindeki (.....) kelimesinin müennesi değildir.

Çünkü eğer sıfat kastedilmiş olsaydı (.....) denirdi. Çünkü Mef’ûl manasındaki (.....) vezninde müzekker ile müennes eşittir. O, (.....) (sövme, küfretme) manasına olan (.....) gibi, (.....) rehin tutma'manasında isimdir. Sanki (.....) denilmiştir. Mana:

“Allah (celle celâlihü) katında her nefis kazandığı şey mukabilinde rehin tutulur, salınmaz.” şeklindedir.

39

Ancak (hesap defteri) sağ yanından verilenler başka.

Yani; Müslümanların çocukları hariç. Çünkü onların, kendileri sebebiyle rehin olacakları amelleri yoktur. Ya da Müslümanlar hariç, demektir. Çünkü onlar, rehin veren kişinin, rehnini hakkını ödemek suretiyle kurtardığı gibi ibâdet etmek suretiyle kendilerini kurtarmışlardır.

40-42

Onlar cennetler içindedir. Günahkârlara: “Sizi şu yakıcı ateşe sokan nedir?” diye uzaktan uzağa sorarlar.

Yani; onlar mahiyeti bilinmeyecek cennetler içindedirler. Onlar birbirlerine günahkârlar hakkında sorarlar. Ya da günahkârlar hakkında başkalannı sorarlar:

“Sizi cehenneme sokan nedir?” Günahkârlara soruları:

“Sizi cehenneme sokan nedir?” sözü ile “onlar birbirlerine günahkârlar hakkında sorarlar” sözü birbirine uymuyor. Eğer, “Günahkârlara sizi cehenneme sokan nedir?” denseydi uygun olurdu” denmez. Çünkü: “Sizi cehenneme sokan nedir?” sözü onlar hakkında soruları sorunun açıklaması değildir. O, onlar hakkında kendilerine sorulanların sözünün hikâyesidir. Çünkü soranlar sorulanlara kendileri ile günahkârlar arasında geçenleri nakletmektedirler. Şöyle demektedirler:

“Biz onlara: sizi cehenneme sokan şey nedir? diye sorduk. Onlar da: Biz namaz kılanlardan değildik.' diye cevap verdiler.” Ne var ki bu, Kur’ân’ın tarzı üzere kısaltılmıştır.

(.....) ın zâide olduğu da söylenmiştir.

43

Onlar şöyle cevap verirler. “Biz namazımızı kılmıyorduk.

Yani; onun farziyetine inanmıyorduk.

44

Yoksulu doyurmuyorduk.

Müslümanlar gibi yoksulu doyurmuyorduk.

45

(Bâtıla) dalanlarla birlikte dalıyorduk.

(.....);'bâtıla dalmak'demektir.

Yani; Allah'ın (celle celâlihü) âyetleri hususunda yersiz laflar ve yalan (sözler) söyledik, demektir.

46

Cezâ gününü de yalan sayıyorduk.

Hesap ve cezâ gününü de yalan sayardık.

47

Nihayet (bu hâldeyken) bize ölüm gelip çattı.”

(.....); ölüm, demektir.

48

Artık şefâatçilerin şefâati onlara fayda vermez.

Artık meleklerin, peygamberlerin ve Sâlihlerin şefâati onlara fayda vermez. Çünkü şefâat mü'minler içindir. Kâfirler için değil. Bunda mü'minler için şefâatin varlığına delil vardır. Nitekim hadisi şerifte de şöyle buyrulmuştur:

“Ümmetim içinde Rabia ve Mudar kabilelerinin adam sayısından daha çok kişinin, şefâatiyle cennete girdiği kişiler var.”

49-51

Böyle iken bunlara ne oluyor ki, âdeta arslarından ürküp kaçan yaban eşekleri gibi (hâlâ) öğütten yüz çeviriyorlar?

“O” yani; Kur’ân, öğüt olduğu hâlde onlara ne oluyor ki öğüt almaktan yüz çeviriyorlar, arkalannı dönüyorlar?

(.....) zamîrden hâldir. (.....) Niçin ayaktasın?'- sözünde olduğu gibi.

“Yaban eşekleri” vahşi eşekler.

(.....) deki zamîrden hâldir.

“Ürküp kaçan” şiddetle kaçan. Sanki onlar, kaçmayı kendileri istemektedirler.

Şam ve Medine kırâatine göre (.....),(.....) şeklinde (.....) nin üstünüyledir. Yani; başkalannın kaçırtdığı yaban eşekleri gibi, demektir.

(.....) hâldir. Onunla birlikte mukadder bir (.....) vardır.

“Kasvere” , Avcı alayı ya da Asları demektir. (.....) veznindedir. (.....) kelimesinden türetilmiştir. O da;'zorlamak, üstün gelmek, galebe çalmak'demektir. Onlar, Kur'ân'dan ve nasihat duymaktan yüz çevirmeleri hususunda tüm gayretleriyle kaçan yaban eşeklerine benzetildiler.

52

Güya onlardan her biri kendisine (önünde) açılmış sahifeler (ilahi vahiy) verilmesini istiyor.

Açıları ve okunan sahifeler. Bu da onların, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e:

“Her birimize gökten,'Âlemlerin Rabbinden faları oğlu falaria'diye başlayan ve içinde sana tabi olmamız emrolunan sahifeler getirmediğe sana tabi olmayız.” demeleridir.

“Ya da göğşe çıkmalısın. Ama üzerimize, okuyacağımız bir kitap indirmediğe senin sadece göğşe çıkmaya da inanmayacağız.” İsrâ', 93. âyeti de bunun bir benzeridir. Onların:

“Eğer Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) doğru söylüyorsa sabah kalktığımızda her birimizin başının yanında içinde cehennemden kurtulduğumuza dair müjdeler bulunan bir sahife bulunsun.” dedikleri de söylenmiştir.

53

Elbette olacak şey değil! Aslında onlar âhiretten korkmuyorlar.

“Hayır” sözü, onları bu istekten ve bu tip tekliften men içindir. Daha sonra “Aslında onlar âhiretten korkmuyorlar” dedi. Dolayısıyla onlar bunun için öğütten yüz çevirdiler, sahifelerin verilmemesinden dolayı değil.

54

Ama bu, gerçekten bir ikazdır!

Onları öğütten yüz çevirmekten menetti. Şöyle buyurdu: Hakikaten Kur'ân anlaşılır. Yeterli bir öğüttür, ikazdır.

55

Dileyen onu (düşünür) Öğüt alır.

Yani; onu düşünüp öğüt almayı, unutmamayı dileyen icabım yapsın. Zira bunun faydaları ona dönecektir.

56

Bununla beraber Allah dilemeksizin onlar öğüt alanazlar. Kendisinden sakınılmak yaraşan da O'dur. Kendisine bağışlamak yaraşan da.

Nafî ve Ya'kûb'a göre (.....) şeklinde (.....) iledir.

Onlar ancak Allah'ın (celle celâlühü) dilemesi anında ve Allah'ın (celle celâlühü) dilemesiyle öğüt alırlar.

“Kendisinden sakınılmak yaraşan da O'dur. Kendisine bağışlamak yaraşan da “

Hadisi Şerifte şöyle buyrulmuştur:

“O (Allah (celle celâlühü)) kendisinden sakınılmaya layık olandır. Ve o kendisinden sakınanları bağışlamaya layık olandır.”

Allahu A'lem.

KİYÂMET SÛRESİ

1

Kıyamet gününe yemin ederim ki.

Yani; Yemin ederim ki, demektir. İbni Abbâs'tan (radıyallahü anh):

(.....) nın:

“Kitap ehli, Allah'ın lütfundan hiçbir şey elde edemeyeceklerini bilsinler.” Hadîd, 29. âyetinde olduğu gibi sıra olduğu nakledilmiştir.

(

Yani; sadece te'kid için ilave emlmıştır, zaittir). Yine bu: (.....):

Sırrım helâk ve hayret kuyusundadır (henüz) bilinmedi.

Leylayı düşündüm. Aşk ateşi sardı beni

Neredeyse kalbimin sırrı parçalanıyordu.

şairlerinde geçen (.....) gibidir. Cumhûrun görüşü bu yöndedir.

Fena'dan nakledildiğine göre bu müşriklerin dirilişi inkârına cevaptır. Sanki: “İş sizin zannettiğiniz gibi değildir.” denilmiştir. Daha sonra “kıyamet gününe yemin ederim ki” denildi.

Denildi ki:

“Bunun aslı; İbni Kesifin kıratında olduğu gibi (.....) başlarıgıç (.....) ı ve (.....) da hazfedilmiş bir müptedanın haberi olmak üzere (.....) dur.

Yani; (.....) Ben yemin ederim ki'demektir. Bunu, Hazret-i Osman'ın (radıyallahü anh) nüshasında (.....) siz yazılmış olması da desteklemektedir. Daha sonra işba'yapılmış ve işba'neticesi (.....) ortaya çıkmıştır. Çoğunlukla bu (.....) a te'kid (.....) u eşlik eder, bazen de etmez.”

2

Kendini kınayan (haddini bilen, nedamet çeken) nefse yemin ederim ki.

Cumhûr'a göre bu başka bir yemindir. Hasanü'l-Basri'den (rahmetüllahi aleyh) şöyle nakledilmiştir:

“Kıyamet gününe yemin etti. Fakat kendini kınayan nefse yemin etmedi.” Zira o kötöleme sıfatıdır. Yemin için olan ise övgü sıfatıdır.

Yani; takva hususunda taksirde bulunduğu için kendini kınayan (nefisallallahü aleyhi ve sellem) muttaki nefistir. Denildi ki:

“O, Âdem (aleyhisselâm)'ın nefsidir. Kendisini cennetten çıkaran fiili için hala kendisini kınamaktadır.”

Yeminin cevabı hazfedilmiştir.

Yani: Siz elbette diriltileceksiniz, demektir. Delili de: “İnsan, kendisinin kemiklerini bir araya toplayamayacağımızı sanır, öyle mi?” ayetidir.

3
İnsan, kendisinin kemiklerini bir araya toplayamayacağımızı sanır, öyle mi?

Yani; “Dirilişi inkâr eden kâfir, onun kemiklerini, parçalandıktan, çürüyüp un ufak haline geldikten ve toprağa karıştıktan sonra bir araya toplayamayacağımızı sanır, öyle mi?”

4
Evet. Bizim, onun parmak uçlarını bile aynen eski haline getirmeye gücümüz yeter.

(.....) kelimesi, nefiyden sonra, ondaki menfiliği müspete çevirmektedir.

Yani; “Elbette onları toplarız” , demektir.

(.....) deki zamîrden hâldir.

Yani; “Onları önceki hâli üzere toplamaya ve diriltmeye kâdir olduğumuz hâlde onları toplarız” , demektir. Onun parmaklarını bile küçük olmalarına rağmen dünyadaki gibi noksansız ve uygun bir biçimde düzenlemeye gücümüz yeter. Koca koca kemiklere nasıl yetmez?

5
Fakat insan, ileriye doğru boyuna kötülük yapmak ister de,

(.....) üzerine atıftır. Dolayısıyla onun gibi soru olması da mümkündür. Fakat insan gelecek zamanlarında da fıska fücra devam etmek ister, demektir.

6
“Kıyamet günü ne zamanmış?” diye sorar.

Kıyametin kopacağına inanmayan ve hasmını sorularla sıkıştırmaya çalışan kişinin sorusudur.

7-9
Geldim, göz kamaştığı, ay tutulduğu, güneşle ay bir araya getirildiği zaman!

“Göz kamaştığı” Hayret ve dehşetle kamaştığı.

Medeniye göre (.....) şeklindedir. Göz bir yere dikilip baktığı, donuklaştığı, demektir.

“Ay tutulduğu” ışığı gittiği ya da kaybolduğu. Bu:

“Onu da evini harkını da yere hatırdık.” Kasas.81. âyeti gibidir.

Ebû Hayat (.....) yi (.....) şeklinde meçhul okumuştur.

“Güneşle ay bir araya getirildiği zaman”

Yani; batıdan birlikte doğdukları ya da ışıkları birlikte söndüğü zaman denize atılırlar da (deniz), Allah'ın (celle celâlühü) en büyük ateşi hâlini alır.

10
(İşte) o gün insan: “Kaçacak yer neresi?” diyecektir.

“İnsan” kâfir.

(.....) mastardır.

Yani;'ateşten kaçış'demektir. Ya da aynı şekilde mü'min de korkudan dolayı “kaçış yeri neresi?” der. Hasanu'l Basrî bunu (.....) şeklinde okumuştur. Bu, “kaçış yeri” ve “kaçış” manalarının her ikisine birden muhtemeldir.

11

Hayır, Hayır! (Kaçıp) sığınacak yer yoktur!

“Hayır, Hayır!” kaçış talebinden mendir. Sığınacak yer yoktur, demektir.

12

O gün varıp durulacak yer sadece Rabbinin huzurudur.

O gün kulların karar kılacakları yer ya da cennet ya da cehennem olarak ebedî kalacakları yer hassaten Allah'ın (celle celâlühü) dilemesine bırakılmıştır. Dilediğini cennete, dilediğini de cehenneme sokar.

13

O gün insana üeri götürdüğü ve geri bıraktığı ne varsa bildirilir.

O gün insana işlediği ve işlemediği amelleri haber verilir.

14

Artık insan, kendi kendinin şahididir.

(.....); şâhit, demektir. Sonundaki (.....) kelimesinde olduğu gibi mübalağa içindir. Ya da onu onunla (insanın) azalarını kastettiği için müennes kılmıştır. Zira onun azaları onun aleyhine şâhitlik edecektir. Ya da o, onun aleyhine bir delildir.

Yani; basiret, hüccet, delil demektir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

“Şüphesiz size Rabbinizden basiretler (gönül gözleri, gerçeğin kanıtları) geldi.” En'am, 104.

Ve nitekim sen başkasına “sen nefsinin şahidisin “dersin.

(.....) kelimesi müpteda olarak merfûdur. (.....) onun öne geçmiş haberidir. Cümle (.....) nun haberidir. (.....) Zeyd'in başında sarık var.'sözünde olduğu gibi.

Buna göre (.....) kelimesinin, onun başındaki görevli melek olması da mümkündür.

15

Bir takım mazeretler ileri sürse de.

İsterse örtülerini sarkıtsın.

(.....) örtü, perde, demektir. Denildi ki:

Ne mazeret getirirse getirsin hiçbirisi ondan kabul olunmaz ve onun mazeretini yalanlayan bir (melek) onun karşısına dikilir.

(.....) kelimesinin çoğulu değildir. Çünkü onun çoğulu (.....) dur. Bilâkis o, onun çoğul ismidir. (.....) ve (.....) onun bir benzeridir.

16

(Rasûlüm!) Onu (vahyi) çarçabuk almak için dilini kımıldatma.

“Onu” Kur'anı. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) kendisine vahiy nâzil olduğu zaman ondan bir şey unutmamak için Cebrâîl henüz bitirmeden Kur'anı acele ile tekrarlıyordu. Bu sebeple ona acele kavrayıp ezber etmek ve unutmamak için:

“Cebrâîl okurken vahyi okumak suretiyle dilini kımıldatma” denildi. Daha sonra da:

“Şüphe etme ki onu toplamak ve okutmak bize âittir.” sözüyle aceleden menedişinin sebebini bildirdi.

17
Şüphe etme ki; onu toplamak (senin kalbine yerleştirmek) ve onu okutmak bize âittir.

Onu senin göğsünde toplamak ve onun okunuşunu senin dilinde var etmek, bize âittir. Burada Kur'ân: kırâat (okuyuş) demektir.

“Sana vahyedilmesi tamamlanmayan Kur'ân'ı acele ile okumaya kalkma.” Ta-Ha, 114. âyeti de bunun bir benzeridir.

18
O hâlde biz onu okuduğumuz zaman, sen onun okunuşunu takip et.

Yani; Cebrâîl (aleyhisselâm) onu sana okuduğu zaman. Cebrâîl'in (aleyhisselâm) okuyuşunu kendi okuyuşu kıldı.

“Onun okunuşunu” yani; Onun (Kur'ân'ın) sana okunuşunu (ya da onun (Cebrâîl'in (aleyhisselâm)) sana okuyuşunu.) demektir.

19
Sonra şüphen olmasın ki onu açıklamak da bize âittir.

Onun manalarından herhangi bir şey sana kapalı kaldığında onu açıklamak da bize âittir.

20-21
Hayır! Gerçek şu ki siz çarçabuk geçen (dünya hayatını ve nimetlerini) seviyor, âhireti bırakıyorsunuz.

“Hayır” sözü dirilişin inkârından mendir. Ya da Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'i acele etmekten men ve onun acele edişinin inkârıdır. Bunu: “Siz çarçabuk geçen (bu dünyayı) seviyorsunuz.” Sözüyle teyit etmiştir. Sanki şöyle denilmiştir:

“Ey Âdemoğulları! Sizler aceleden yaratıldığınız için ve tabiatlarınız da buna göre olduğu için her şeyde acele ediyorsunuz. Bu sebeple de peşin olan dünyayı ve şehvetlerini seviyorsunuz. Âhiret yurdunu ve nimetlerini bırakıyorsunuz. Dolayısıyla da âhiret için çalışmıyorsunuz.”

Medine ve Kûfe kırâat ekolüne göre her iki fiil de (.....) ve (.....) şeklinde (.....) iledir.

22
Yüzler vardır ki, o gün ıslıl ıslıl panldayacaktır.

“Yüzler” onlar; mü'minlerin yüzleridir.

“Islıl ıslıl panldayacaktır” güzeldir, tazedir, demektir.

23
(Onlar) Rablerine bakacaklar. (O'nu göreceklerdir.)

Keyfiyetsiz, yönsüz ve mesafe durumu olmaksızın Rablerine bakacaklar.

“Bakacaklar” sözünü Rablerinin emrini ya da sevabım beklerler şeklinde tefsirlamak doğru değildir. Çünkü (.....) Onun hakkında düşündüm.(.....) ona baktım', (.....) onu bekledim'denir.

(.....) fiili (.....) harfi ceriyle ancak görmek manasına müteaddi kullanılır. Ayrıca karar yurdunda beklemek de uygun değildir.

24

Yüzler de var ki, o gün asıktır.

“asıktır” Dişler ortaya çıkacak, surat aşırı şekilde asılacak, çirkinleşecektir. Bunlar, kâfirlerin yüzleridir.

25

Kendilerinin, bel kemiklerini kıran bir felakete uğratılacağım sezeceklerdir.

Kendilerine, omurga kemiklerini kırarak şiddette çok belalı bir işin yapılacağım beklerler.

26

Hayır! Ne zaman ki can köprücük kemiğine dayanır.

“Hayır” Âhirete karşı dünyayı tercihi mendir. Sanki şöyle denilmiştir. “Bundan geri durun ve sizi peşin olan dünya hayatından koparıp sonsuza kadar bâkî kalacağınız âhret hayatına intikal ettirecek olan önünüzdeki ölüme karşı uyanık olun.”

“Can” yani; ruh, zikri geçmese de bu (tefsir) câizdir. Çünkü âyet buna delalet etmektedir. (.....) kelimesi (.....) kelimesinin çoğuludur. Boyun dibinden kollara doğru uzanan köprücük kemikleridir.

27

“Tedavi edebilecek kimdir?” denir.

Hals (.....) üzerinde hafif bir duruş (sekte) yapmaktadır.

Yani; ölmek üzere olan kişi ile etrafındakiler birbirlerine “Hanginiz onu ona isabet eden bu durumdan kurtarır?” derler.

(.....) ikinci baktan gelen (.....) kelimesindendir.

((.....); Hasta yanında şifa için okunan âyet, dua ve sairedir). Ya da o, meleklerin sözündendir.

Yani:

“Hanginiz onun ruhunu alıp götürecektir. Rahmet melekleri mi, yoksa azap melekleri mi?” demektir. Bu da dördüncü baktan gelen (.....) kelimesindendir.

28

(Can çekişen) bunun gerçek bir ayrılış olduğunu onlar.

Can çekişen kişi, başına gelen bu şeyin sevilen dünyadan ayrılış olduğuna yakinen inanır.

29

Ve bacak bacağa dolaşır.

Ölümü anında ayakları eğilip büzülür. Said b. Müseyyeb'in şöyle dediği nakledilmiştir:

“Onlar, kefenine sarıldığı zaman ki ayaklarıdır.” Denildi ki:

“Bacak kelimesi şiddetten kinaye olmak üzere kullanılmıştır. Dünyadan ayrılış derdiyle âhirete yönelik eleme birbiriyle çarpıştığı zaman demektir. “İbni Abbâs (radıyallahü anh) dan şöyle nakledilmiştir:

“O ikisi iki düşüncedir. Aile ve çocuk düşüncesi, tek ve Samed (olan Allah'a) gidiş düşüncesi.”

30

İşte o gün sevk edilecek yer, sadece Rabbinin huzurudur.

(.....) fiilinin maşandır.

Yani; kulların şevki Allah'ın (celle celâlühü) emrettiği yerdir. Ya cennete ya da cehenneme.

31

İşte o, (peygamberin getirdiğini) tasdik etmemiş, namaz da kılmamış.

“İnsan kendisinin kemiklerini bir araya toplayamayacağınızı mı sanıyor?” 116 âyetindeki insan; Peygamberi ve Kur'an'ı tasdik etmemiş, (yahut malım tasadduk etmemiş, zekât vermemiş) namaz da kılmamış.

32

Aksine, yalan saymış ve yüz çevirmişti.

Üstelik Kur'an'ı yalanlamış, îmana arkasını dönmüştür.

33

Sonra da çalım sata sata yürüyerek kendi ehline (tarafdarlarına) gitmişti.

(.....) nın aslı (.....) dur. (Birbirine benzer üç harf bir araya geldiği için (.....) ya dönüştürülmüştür) sunuyor, yayılıyor, demektir. Çünkü kibirle salına salma yürüyen kişi ayağına gerek atar.

34

Layıktır (o azap) sana, layık!

Kahrol, helâk ol manasına, hoşlanmadığı bir şeyle karşılaşması için bedduadır.

35

Evet. Layıktır sana (o azap) layık!

Te'kid için tekrar etti. Sanki şöyle dedi:

“Kahrol. Kahrol. Sonra yine kahrol, kahrol.” Denildi ki:

“Bu, ölüm günü kahrol, kabirde kahrol, diriliş zamanı kahrol ve cehennemde kahrol demektir.”

36

İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağım mı samr?

Kâfir, başıboş bırakılacağım, şer'i emir ve nehiylerle mükellef kılınmayacağım ve öldükten sonra diriltilip cezâlarıdırılmayacağını mı sanıyor.

37

O, (döl yatağına) akıtları meninin içinden bir nutfeye (sperm) değil miydi?

İbni Amir ve Hafs'a göre (.....) iledir.

Yani; rahîme meni akıtılmaktadır. (.....) ile olduğunda (zamîr) (.....) e dönmektedir.

38

Sonra (nutfe) kan pıhtısı olmuş, derken Allah onu (insan biçiminde) yaratıp şekillendirmişti.

Sonra meni kırk gün sonra donmuş bir kan parçası (kan pıhtısı) olmuş. Daha sonra Allah (celle celâlühü) ondan düzenli biçimli bir insan yaratmıştır.

39

Ondan da iki eşi, yani erkek ve dişi var etmişti.

Yani; meniden erkek ve dişi iki sınıf inan çıkarmıştır, demektir.

40

Peki (bunları yapan) Allah'ın ölüleri tekrar diriltmeye gücü yetmez mi? (Elbette yeter.)

Bütün bu şeyleri yapan (Allah (celle celâlühü)) tekrar diriltmeye kâdir değil mi? Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bu âyeti okuduğunda:

“Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim. Elbette (kâdirsin.)” buyurdu.

Allahu A’lem.

İNSÂN SÛRESİ

1

İnsanın üzerinden henüz kendisinin anılan bir şey olmadığı uzun bir süre geçmedi mi?

“İnsan” Âdem (aleyhisselâm).

“Uzun bir süre” O'na ruhun üfürülmesinden önce kırk yıl çamurdan sade bir suretti.

“Anılan bir şey olmadığı” ismi aımladığı, onunla ne murat edildiği bilinmediği, demektir. Çünkü üzerinden zaman geçmiş bir çamurdu. Şayet mevcut olmasaydı. Üzerinden uzun zaman geçmiş diye vasıflandırılmazdı.

(.....) cümlesi (.....) dan hâl olmak üzere mahallen mensûbtur.

Yani onun üzerinden anılan bir şey olmadığı hâlde uzun bir zaman geçmiştir, demektir.

2

Gerçekten biz insanı katışık bir nutfeden (erkek ve kadının dölünden) yarattık. Onu imtihan edelim diye kendisini işitir ve görür kıldık.

“İnsanı” yani; Âdemoğlunu. “Birinci Âyetteki'insan'kelimesiyle de Âdemoğlu kastedilmiştir.” denildi. Buna göre “uzun bir süre “den maksat da onun, insanlar arasında anılan bir şey oluncaya kadar ana kanunda durma müddetidir.

(.....) karışık'kelimesi sıfat ya da (.....) den bedeldir.

Yani; “Erkek ve dişinin sularının karıştığı nutfе.” demektir.

(.....) —'bir şeyi diğerine katınak've (.....) aynı manayadır.

(.....) kırık çömlek'sözü gibidir. O, tekil bir lafızdır, çoğul değildir. Bu sebeple de tekil olan bir kelimeye sıfat olmuştur.

(.....) hâldir.

Yani; Onu, emretmek ve nehyetmek suretiyle denemeyi murat ederek yarattık, demektir. Bu sebeple de onu kulak ve göz sâhibi kıldık.

3

Şüphesiz ki biz ona (doğru) yolu gösterdik. İster şükredici olsun ister nankör.

Akli ve nakli delillerle ona hidâyet yolunu açıkladık. İster mü'rnin olsun ister kâfir.

(.....) ikisi de (.....) deki (.....) den hâldir.

Yani; şükür de etse nankörlük de etse biz onu her iki hâlde de doğru yola hidâyet ettik, demektir.

Ya da (.....) den hâldirler.

Yani; Biz ona yolu, şükür yolu ya da inkâr yolu olarak tarif ettik, bildirdik, demektir. Yolun şükür ve inkâr ile vasıflandırılması mecazdır. Her iki gurubu da zikredince bundan sonra onlar için hazırladıklarını zikretti, şöyle buyurdu.

4
Şüphesiz biz kâfirler için zincirler, demir halkalar ve alevli bir ateş hazırladık.

(.....) _ “zincir” kelimesinin çoğuludur.

Hafs, Mekke kırâat imâmları, Ebû Amr ve Hamza'ya göre tenvinsizdir. Diğerlerine göre (.....) kelimelerine uygun düşmesi için tenvinlidir. Zira uygunluk için gayri Munsarıfın sarfı (cer ve tenvîn olmâsı) câizdir. (.....) demir halka'kelimesinin çoğuludur.

(.....);'tutuşturulmuş ateş'demektir.

5
İyiler ise, kâfur kâtilmiş bir kadehten (cennet şarabını) içerler.

(.....) ya da (.....) kelimesinin çoğuludur. (.....), (.....) kelimelerinde olduğu gibi, onlar; imanlarında samimi olanlardır.

Ya da onlar, karıncayı (bile) incitmeyenler ve gönüllerinde kötülük taşımayanlardır.

“Kadehten içerler” şarap kadehinden içerler. Şarabın kendisi “Ke's (kadeh)” diye adlandırılmıştır. İçinde şarap olan bardağa “ke's” denir.

“Kâfur -suyu- karıştırılmış şaraptan içerler.”

Kâfur: Cennette bir kaynağın adıdır. Suyu (dünyadaki) kâfur gibi beyaz, güzel, kokulu ve serindir.

6
(Bu) Allah'ın has kullarının içtikleri ve istedikleri yere akıttıkları bir pınardır.

(.....) dan bedeldir. (.....) _ 'ondan'demektir.

Ya da (.....) zaittir. Ya da o mana üzerine hamledilmiştir.

Yani;'Onlarla lezzet alınır ve onlarla kanılır', demektir.

İlk olarak (.....) harfi ceriyle zikretti, ikinci olarak da (.....) harfi ceriyle zikretti. Çünkü “ke's” içmelerinin başlarigıcı ve sonunun evvelidir.

“Pınar” a gelince, onlar içeceklerini orada karıştırırlar. Sanki şöyle denilmiştir: “Allah'ın has kulları onlarla (kadehlerle) şarap içerler. Onu konaklarından, nereye isterlerse oraya kolayca akıtırlar, bu onlara imkânsız gelmez.”

7
Onlar, verdikleri sözü yerine getirirler. Fenaliği oldukça yaygın olan bir günden korkarlar.

“Verdikleri sözü” kendilerine vacip kaldıkları şeyi. Bu, “Onlar niçin bununla rızıklarındırudılar?” diye soran kişiye cevaptır. Adaklarına karşı vefa gösterirler sözü, onların vaciplerin edasına riayet ettiklerine dair nitelendirilmelerinde mübalağadır. Çünkü Allah nzası için kendi nefesine gerekli kıldığı bir şeyi yerine getiren kişi, Allah'ın (celle celâlühü), kendisine yüklediği şeyi daha çok önem vererek yerine getirir.

“Fenaliği...” musibetleri.

(.....),'yaygın'demektir. (.....) fecir yayıldı'sözündendir.

8

Onlar, kendi canları çekmesine rağmen yemeği, yoksula, yetime ve esire yedirirler.

Yemeği, sevmelerine, iştihalarına ve ona olan ihtiyaçlarına rağmen, (başkalanna) yedirirler. Ya da yemeği, Allah'ı (celle celâlühü) sevdikleri için (ya da Allah (celle celâlühü) yedirmeyi sevdiği için) yedirirler.

“Yoksula” fakire, kazanmaktan âciz olana...

“Yetime” babası olmayan küçüğe.

“Esire” mahpusa, köleye ya da başkasına. Daha sonra yedirme sebebini açıkladılar ve şöyle dediler.

9

“Biz size Allah rızası için yemek yediriyoruz. Binaenaleyh sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz.”

Yani; Allah'ın (celle celâlühü) sevabım talep için size yediriyoruz, demektir.

Ya da bu, onların kalplerindeki (niyetlerinin) Allah Azze ve Celle tarafından açıklanmasıdır. Çünkü Allah Teâlâ, onlar bir şey söylemeseler de onu bilir ve onları över. Binaenaleyh buna karşı sizden hiçbir hediye istemiyoruz. Övgü de beklemiyoruz.

(.....) , (.....) gibi mastardır.

10

“Biz, sert ve belalı bir günde Rabbimizden (O'nun azâbma uğramaktan) korkarız” (derler.)

Yani; sadakaya karşı karşılık isteme sebebiyle Allah'ın (celle celâlühü) azâbına maruz kalmaktan korktuğumuz için sizden karşılık beklemiyoruz, demektir.

Ya da biz Rabbimizden korkuyoruz. Dolayısıyla da bu korkudan emin olalım diye O'nun nzası için tasadduk ediyoruz, demektir.

“Sert ve belalı bir günde” (.....) günün oruçludur'sözü de bunun bir benzeridir.

(.....);'kaşlarını çatmış, aşırı derecede çirkin, asık suratlı'demektir.

11

İşte bu yüzden Allah onları o günün fenaliğinden esirger, (yüzlerine) parlaklık, (gönüllerine) sevinç verir.

O günün şiddetlerinden, musibetlerinden Allah onları korur. Günahkârların abus suratına bedel onların yüzlerine sevinç verir.

12

Sabretmelerine karşılık onlara cenneti ve (cennetteki) ipekleri lütfeder.

Başkalannı nefislerine tercih etmeleri ve mahrumiyetlere katlanmaları sebebiyle Allah onları, cennetle, ipekle mükafatlandırmıştır.

Bu âyet, Ali, Fatıma ve onların cariyesi Fıdda (radıyallahü anh) hakkında nâzil olmuştu. Hasen ve Hüseyin (rhma) hastalanınca üç gün oruç tutmayı nezrettiler. Ali (radıyallahü anh) bir Yahûdî'den üç sa'arpa borç aldı. Fatıma (rha) da her gün o arpadan bir sa'Öğüttü ve ekmek yaptı. Üç akşam miskini, yetimi ve esiri kendilerine tercih ettiler. Bunu onlara bağışladılar. Ve iftar vaktinde sudan başka bir şey yemediler.

“Cennet” ; içinde afiyetle yiyip içecekleri bostan.

“İpek” ; güzel, zarif, parlak giyecekler.

13

Orada koltuklara kurulmuş olarak bulunurlar. Ne yakıcı sıcak görürler orada, ne de dondurucu soğuk.

(.....) deki (.....) den hâldir.

“Orada...” cennette.

(.....) nun çoğuludur.'Gelin odasına kuruları divan, donatılmış koltuk', demektir.

(.....) deki merfû' zamîrden hâldir.

Yani;'cennette ne güneş (sıcak) ne de soğuk görmedikleri hâlde', demektir. Çünkü orada güneş yoktur, soğuk da yoktur. Onun gölgesi devamlıdır. Havası mutedildir. Ne güneşin yakıcı harareti, ne de soğuğun eziyet veren şiddeti vardı. Nitekim hadisi şerifte şöyle buyrulmuştur.

“Cennetin havası mutedildir. Ne sıcaktır, ne de soğuk.” (.....); şiddetli soğuk demektir.

(.....) kelimesinin ay olduğu da söylendi.

Yani; cennet aydınlıktır. Orada ne güneşe ne de aya ihtiyaç duyulmaz, demektir.

14

(Cennet ağaçlarının) gölgeleri, üzerlerine sarkar. Kolayca koparılabilen meyveleri istifadelerine sunulur.

Ağaçlarının gölgesi onlara yakındır.

(.....) üzerine atfedilmiştir.

Yani; ağaçlarının gölgeleri kendilerine yakın bir başka cennet daha vardır, demektir. Sanki onlara iki cennet vaad edildi. Çünkü onlar:

“Biz Rabbimizden korkarız” âyetinde korkuyla nitelendirildiler. Onlar için de Allahu Teâlâ:

“Rabbinin makamından korkanlar için iki cennet vardır.” Rahmân, 46. buyurdu.

Ayakta olanın da, oturanın da, yatanın da istifadesine sunulmuştur.

(.....) kelimesinden hâldir.

Yani, O'nun ağaçlarını gölgeleri, meyveleri onların istifadesine sunulmuş olduğu hâlde onlara yakındır, demektir.

Ya da (.....) üzerine atfedilmiştir.

Yani; gölgeleri onlara yakındır ve meyveleri istifadelerine sunulmuştur. (.....) kelimesinin çoğuludur.

15-16

Yanlarında gümüş kaplar ve billur kâselerle, gümüşü beyazlıkta (billur gibi) şeffaf kupalarda dolaştırılır ki (cennet sakinleri, bunlara dolduracakları cennet şarabını, cennetteki insanların iştihaları) ölçüşünce tayin ve takdir ederler.

Yani; Onların hizmetCinleri onların etrafında şarap kadehlerini dolaştırmrlar.

(.....) kelimesinin çoğuludur. O da su kabı, demektir. “Kâseler” yani; gümüş kâseler.

(.....) kelimesinin çoğuludur. O da; tutamağı olmayan ibriktir.

(.....), tam fiildir.

Yani; yaratıldı. Allah'ın (celle celâlühü) yar/atmasıyla kadehler olarak meydana geldi, demektir. (.....) hâl olmak üzere mensûbtur.

“Gümüş kaplar” yani; gümüşten yaratılmıştır. O, gümüşün beyazlığını ve güzelliğini; camında, berraklığını ve şeffaflığını kendisinde toplamıştır. Dolayısıyla içindeki şarap dışından görünmektedir. İbni Abbâs (radiyallahü anh) şöyle demiştir:

“Her yerin kadehi kendi toprağındandır. Cennetin zemini (toprağı) de gümüştür.”

Nafî, Kısaî ve Ebû Bekir rivâyetine göre de Âsım her iki (.....) yı tenvinli okumuşlardır. Hamza, İbni Amir, Ebû Amr ve Hafs her ikisinde de tenvinsiz okumuşlardır.

İbni Kesir ise birinciye tenvinli okumuştur. Birinci de tenvirdi okunması önceki ve sonraki âyet sonlarına uygunluk içindir. İkincide tenvinli okunması ise birinciye tabi olduğu içindir. Birincide duruş (.....) dir. (İkinci de değil). Bunun sağlam güvenilir bir görüş olmadığı, çünkü ikincisinin birinciden bedel olduğu da söylenmiştir.

(.....) in sıfatıdır.

Yani; onu, cennet ehli istedikleri özel şekillerde tayin ve takdir etmiştir, demektir. Dolayısıyla âyette de kendilerine ikram olarak takdir ettikleri gibi gelmiştir. Ya da sakiler, onları içenlerin kanabilecekleri miktarda takdir ederler. Bu da onlar için daha leziz ve daha hafiftir. Mücâhid'ten:

“Ne fazla ne de eksik takdir ederler” diye naMedihniştir.

17

Onlara (cennettekilere) orada bir kâseden içirilir ki (bu şarabın) karışımında zencefil vardır.

O ebrara (iyi kişilere) cennette şarap içirilir. (.....) den bedeldir.

18

(Bu şarap) orada bir pınardandır ki adına selsebil denir.

“Orada” cennette. Bu pınara selsebil denir. Oradaki zencefilin tadından dolayı pınar zencebil diye adlandırılmıştır. Araplar onu lezzetli ve tatlı bulurlardı. Son derece akıcı ve içimi kolay olduğu için (.....) denilmiştir. Ebû Ubeyde:

“Bu (selsebil); tatlı, hoş su, demektir.” demiştir.

19

O insanların etrafında öyle ölümsüz geç nedimler dolaşır ki, onları gördüğünde kendilerini, etrafa saçılıp dağılmış inciler sanırsın.

“Genç nedimler” Allah'ın (celle celâlühü), mü'minlerin hizmeti için yarattığı gılmanlar. Ya da onlar; kâfirlerin çocuklarıdır ki Allah (celle celâlühü) onları cennet halkı için hizmetçi kılmıştır.

“Ölümsüz” onlar ölmezler. Onları gördüğünde güzellikleri, renklerinin parlaklığı ve o ebrann meclislerinde (hizmet ettikleri için şuraya buraya) dağılmaları sebebiyle onları etrafa saçılmış inciler sanırsın. Özellikle saçılmış dedi. Çünkü dağılmak olan inciler göze, bir araya düzgünce getirilmiş incilerden daha hoş görünür.

Ne yana bakarsan bak (yığınla) nimet ve ulu bir saltanat görürsün.

(.....) zarftır.

Yani cennette demektir. Görülen her şeyi kapsasın diye (.....) nin ne zahiri ne de takdir edilmiş bir mef'ûlu yoktur. Takdir şöyledir:

“Cennette, gördüğünde yığınla nimet ve geniş bir mülk görürsün.”

Rivâyet edildiğine göre cennet halkının en düşük mertebede bulunanı bin yıllık mesafesi bulunan mülkünü görür. En uzağını da en yakını gördüğü gibi görür. Denildi ki:

“Ulu bir saltanat” tan maksat zamanla helake uğramayan bir mülktür.”

Ya da onlar için orada diledikleri vardır, demektir. Yahut da:

“Melekler anlara selâm verirler. Ve onların yanına girmek için onlardan izin isterler.” demektir.

Üzerlerinde yeşil renkli ince ipek ve kalın parlak atlastan elbiseler vardır. Gümüş bilezikler takınmışlardır. Rableri onlara tertemiz bir içki içirir.

(.....) deki zamîrden hâl olmak üzere mensûbtur.

Yani; üzerlerinde (ebrann üzerinde) yeşil renkli ince ve kalın elbiseler olduğu hâlde genç nedimler onların etrafında dolanırlar demektir.

Medine kırâati ve Hamza'ya göre müpteda olmak üzere (.....) şeklinde sükûn iledir. Haberi (.....) dir.

Yani, üzerlerindeki elbiseler ince zarif ipekten yeşil kisvelerdir.

(.....) kelimesinin çoğuludur. (.....); kalın ipektir.

Nâfi ve Hafs (.....) ve (.....) kelimelerini (.....) üzerine hamlen merfû' okumuşlardır. Hamza ve Ali (.....) üzerine hamlen mecrûr okumuşlardır. Diğerleri ise ilkini merfû', ikincisini mecrûr ya da ilkini mecrûr ikincisini merfû' okumuşlardır. (.....) üzerine atıftır. Hac sûresinde şöyle buyrulmuştur:

“Orada altın bilezikler ve inciler takınırlar.” Hacc, 23;Fâtır,33.

İbni Müseyyeb şöyle demiştir:

“Cennet ehlinde hiç kimse yoktur ki kolunda üç bilezik olmasın. Biri gümüşten, diğeri altından, bir diğeri de incidendir.”

“Rableri onlara tertemiz bir içki içirir.” İçirme işi, onların şerefini yükseltmek ve tahsis için Allah'a (celle celâluhü) nispet edildi. Denildi ki:

Melekler onlara içeceklerini arz ederler de onlar onlardan kabulden imtina ederler ve “Hakikaten almamız uzun bir müddet tuttu” derler. Bunun üzerine bir de bakarlar ki kâseler onları tutan bir el olmaksızın gaybten kendilerine sunulmuş, dudaklarıyla buluşmuştur.

“Tertemiz bir içki” Dünya şarabı gibi necis değil. Çünkü onun necis olması şeraitledir, akılla değil. Orada teklif yoktur. Ya da çünkü sıkılmadı ki kirli eller ona dokunmuş ve kirli ayaklar onu çiğnemiş olsun, Cennet halkına şöyle denir:

“Bu sizin için bir mükâfattır. Sizin gayretiniz karşılığını bulmuştur.”

Bu nimetler, amellerinizin karşılığı olarak sizindir. Sizin gayretiniz katımızda övgüye, kabule ve rızaya mazhar olmuştur. Yoksula, yetime ve esire “Sizden hiçbir karşılık ve hiçbir teşekkür beklemiyoruz.” diyordunuz, (işte onun karşılığını bizzat ben veriyorum.)

23-24

(Rasûlüm!) Biz (evet) Kur'ân'ı sana peyderpey biz indirdik. Artık Rabbinin hükmüne (boyun eğip) sabret. Onlardan hiçbir günahkâra yahut hiçbir nanköre boyun eğme.

İndiren O (Allah (celle celâlühü)) ise, onun (Kur'ân'ın) peyderpey indirilişinin hikmet icabı doğru (bir iş) olduğu peygamberin gönlüne yerleşsin diye.

(.....) ye isim olarak getirdikten sonra zamîri tekrar etmesi, Allah'ın (celle celâlühü), Kur'ân'ı başka şeylere karşı üstün kılması manasını te'kid üzer te'kididir. Sabırda üstün gelmekle emretmesi de hikmettendir. Rabbinin, risâletin tebliği, eziyetlere katlanma ve Mekke halkından olan düşmanlarına karşı sana yardımı geciktirmesi ile ilgili hükmüne sabret. Zaferin gecikmesinden dolayı meydana gelen bıkkınlık sebebiyle kâfirlerden hiç birine, ister günah olan şeyi işleyen ve seni ona davet eden olsun, ister küfür olan şeyi işleyen ve seni ona davet eden olsun, boyun eğme. Çünkü onlar, onu ya günah olan bir şeyi işleme ya küfür olan bir fiili işleme ya da ne günah ne de küfür olan bir fiili işleme hususunda kendilerine yardıma çağırırlar.

O (peygamber) son şık için değil de ilk iki şık için onlara yardım etmekten menedildi. Denildi ki:

Günahkâr; Utbe b. Rebia'dır. Çünkü o, günah ve isyanı bol bol işliyordu.

Nankör (inkârcı); Velid b. Muğire'dir. Çünkü o, nankörlük ve inkârda ileri gitmişti. Zahirî göre kast olunan her bir günahkâr ve her bir kâfirdir.

Yani; onlardan hiç birine boyun eğme, demektir. İki şahıstan birine -şahsı zikredilmeksizin- itâat etmek menedildiğinde, ikisine birden, birlikte ya da ayrı ayrı itâat etmek menedilmiş, demektir.

Eğer (.....) ile değil de (.....) ile olsaydı, ikisinden birine itâat etmek câiz olurdu. Çünkü (.....) çoğul içindir. Dolayısıyla birlikte olduklarında onlara itâat etmek menedilmiş olur. Sadece birine itâat etmek değil. O ikisinden birine -şahsı zikredilmeksizin- itâat etmek menedildiğinde ikisine birden itâat etmek menedilmiş, demektir. Denildi ki:

(.....) manasınadır.

Yani; “Günahkâra itâat etme, inkârcıya da itâat etme.” demektir.

25

Sabah akşam Rabbinin ismini yâd et.

Onun için namaz kıl. “Sabah” sabah namazı “akşam” öğle ve ikindi namazı.

26

Gecenin bir kısmında O'na secde et. Gecenin uzun bölümünde ise O'nu tesbih et

Gecenin bir kısmında akşam ve yatsı namazlarını kıl. “Gecenin uzun bölümünde onu tesbih et.” yani; gecenin üçte ikisi veya yansı ya da üçte biri gibi uzun bir müddet onun için Nâfile namazı kıl.

27

Şu insanlar, çarçabuk geçen dünyayı seviyorlar da önlerindeki çetin bir günü (ahreti) ihmal ediyorlar.

Şu kâfirler çarçabuk geçen dünyayı seviyorlar da onu âhirete tercih ediyorlar ve önlerindeki ya da arkalandaki çetin günü bırakıyorlar, ona hazırlanmıyorlar. O (çetin gün) de; kıyamet günüdür. Çünkü onun bela ve musibetleri kâfirlere çetin gelir.

28

Onları biz yarattık. Bağlarını sımsıkı bağladık. (Eklemlerini, damarlarını, sinirlerini sapasağlam yaptık.) Dilediğimizde (kendilerini yok eder) yerlerine benzerlerini getiririz.

Onların yaratılışım sağlam yaptık. İbni Abbâs (radıyallahü anh) ve Fena'dan da böyle nakledilmiştir.

“Dilediğimizde yerlerine benzerlerini getiririz.”

Yani; onları helâk etmeyi dilediğimizde helâk ederiz ve yerlerine itâat eden kişilerden olmak üzere yaratılış hususunda benzerlerini getiririz, demektir.

29

Şüphesiz ki bu bir öğüttür. Artık dileyen Rabbine bir yol tutar.

Şüphesiz ki bu sûre bir öğüttür. Artık kim dilerse Rabbine bir yol tutar. Rabbine taatîa ve Peygamberine tabi olmakla Allah'a yaklaşır.

30

Sizler ancak Rabbinizin dilemesi (bir şeyi dilemenize izin vermesi) sayesinde (o şeyi) dileyebilirsiniz. Şüphesiz ki Allah Alîm'dir, Hakîm'dir.

Allah'a doğru yol tutmayı ancak Allah'ın (celle celâlühü) dilediği vakitte dileyebilrsiniz Allah bunu, bunu seçeceğini bildiği kişi için diler. Denildi ki:

“O, taat, isyan, küfür ve îmana dair meşîyyetin geneli içindir.” Dolayısıyla da o Mu'tezileye karşı bizim için delil olmaktadır. Şüphesiz ki Allah (celle celâlühü) onlardan meydana gelecek halleri bilendir. Sözler ve Fiiller hususunda (olacağı) tutturandır.

Mekke, Şam kırâat ekolü ve Ebû Amr'a göre (.....) şeklinde (.....) iledir. (.....) zarf üzerine mahallen mensûbtur.

Yani; “Ancak Allah'ın (celle celâlühü) dilediği vakitte dileyebilirsiniz.” demektir.

31

O, dilediğini rahmetine dâhil eder. Zalimlere gelince, Allah onlar için elemli bir azap hazırlamıştır.

“Dilediğini” Onlar, mü'rinlerdir. “rahmetine” cennetine. Çünkü ona O'nun rahmetiyle nail olunur. Bu, Mu'tezileye karşı bir delildir. Çünkü onlar:

“Allah herkesi rahmetine dâhil etmeyi diledi çünkü O, herkesin imanını diledi.” demektedirler. Ancak Allah Teâlâ, dilediğini rahmetine dâhil ettiğini haber vermiştir. O (dilediği) de: hidâyeti seçeceğini bildiği kişidir.

“Zalimler” kâfirler çünkü onlar ibâdeti sâhibinden gayrına yapmaktadırlar.

(.....) kelimesi, “Allah onlar için elemli bir azap hazırlamıştır. “cümlesinin açıkladığı (.....) vaad etti, tehdit etti ve (.....) mükâfatlarıydı, gibi gizli bir fiile mensûb kılınmıştır.

MÜRSELÂT SÛRESİ

Bu sûre Mekke'de nâzil olmuştur, 50 âyettir.

1
Yemin olsun, (iyilik için) birbiri peşinden gönderilenlere,

2
Şiddetle eserek (zararlıları) savurup atanlara,

3
(Hakikat) tohumlarını yaydıkça yayanlara,

4
(Hak ile Batılı) birbirinden iyice ayıranlara,

5-7
(Allah'a yönelenleri) arıtmak (günahkârları) sakındırmak için öğüt telkin edenlere ki size vaad olunan şey muhakkak gerçekleşecek.

Allah sübhaneke ve Teâlâ, emirleriyle gönderdiği, estiklerinde savuran bir gurup meleklerle yemin etti. Ve yine Vahyi indirdiklerinde havada kantlarını açan ya da yeryüzünde şer'i hükümleri yayan ya da küfür ve cehaletle ölmüş olan nefisleri vahyettikleriyle diriltten, hak ve batılın arasını ayıran, hak edenler için özür olsun ya da yalanlayanlar için uyan olsun diye Peygamberlere (aleyhisselâm) zikri (kitabı) ilka eden bir gurup meleklerle yemin etti.

Ya da gönderdiği esip savuran azap rüzgârlarıyla, havada bulutu yayan ve onu:

“Allah rüzgârı gönderir, bulutu, kaldırır, sonra onu gökte dilediği gibi yayar ve parça parça eder.” âyetinde olduğu gibi.

Dağıtan rahmet rüzgârlarında, ya Allah'ın (celle celâlühü) buluttaki nimetini gördüklerinde, tevbeleriyle ve istiğfarlarıyla Allah'tan özür dileyen, O'na şükreden kişiler için özür olsun diye, ya da şükretmeyen ve bunu (yağmurun yağdırılmasını) yıldızlara nispet eden kişiler için uyan olsun diye zikri ilka edenlere, sebebiyet yönüyle zikri ilka edenler olarak kılınanlara yemin etti.

(.....), hâldir.

Yani;'Birbirinin izini takip ederek, peyderpey'demektir.'At yelesi gibi birbirini takip edenler...'Ya da mef'ûlun lehtir.

Yani; ihsan ve iyilik için gönderilen demektir.

(.....) ve (.....) mastardırlar.

Ebû Bekir ve Hammad dışındaki Kûfe kırâat imâmları ve Ebû Amr'a göre (.....) şeklindedir. (.....) kelimesi, günahı sildiğinde kullanılan (.....) fiilindendir. (.....) kelimesi de (.....) ve (.....) kelimeleri gibi (.....) veznindendir. Korkuttuğunda kullanılan (.....) fiilindendir. Mensûb olmaları (.....) kelimesinden bedel oldukları içindir. Ya da mef'ûlun leh oldukları içindir.

“Size vaad olunan şey muhakkak gerçekleşecek.” kıyamet gününün gelişine dair vaad olunduğunuz şey elbette olacaktır, inecektir. Bunda hiçbir şüphe yoktur. Bu cümle yeminin cevâbıdır. Cevabı yemine bağlamak için buraya kadar duruş yoktur.

8-11

Yıldızların ışığı söndürüldüğü gök kubbe yarıldığı, dağlar ufalarıp savrulduğu ve peygamberlere (ümmetleri hakkında şahitlik) vakti tayin edildiği zaman (artık kıyamet kopmuştur),

“Yıldızların ışığı söndürüldüğü” yıldızlar yok edildiği ya da ışığı gittiği..

(.....) nin cevabı hazfedil mistir. Ondaki amilde cevâbıdır. O da; hüküm ve âhiret işlerinin meydana gelmesidir. (.....) fiilinin açıkladığı bir fiilin failidir.

“Gök kubbe yarıldığı -açılıp kapı kapı olduğu- “dağlar ufalarıp savrulduğu -yerlerinden söküldüğü- peygamberlere (şâhitlik) vakti tayin edildiği zaman.”

(.....) ; Ebû Amr’ın kırâatinde olduğu gibi (.....) demektir.

(.....) dan bedel getirilmiştir. Peygamberlere vakit tayin edilmesinin manası; ümmetlerine şefâat için hazır olacakları vaktin açıklanmasıdır.

12

(Bu alâmetler) ne vakte ertelenmiştir?

“Ne vakte ertelenmiştir.” Ne vakte geciktirilmiştir, mühlet verilmiştir. Bunda o günü yüceltme ve o günün dehşetine karşı takdir vardır. (.....) kelimesinden olduğu gibi (.....) ecel, müddet, vade'kelimesindendir.

13

Hüküm gününe,

Te'cil gününü beyandır. O da; mahlûkat arasında hüküm verilen gündür.

14

(Rasûlüm!) Hüküm gününün ne olduğunu sen nereden bileceksin?!

Bu, bir başka takdir ve onun durumunun yüceltilmesidir.

15

O gün (peygamberi ve âhireti) yalanlayanların vay haline!

(.....), nekra da olsa müptedadır. Çünkü o, aslında fiili yerine geçmiş mensûb bir mastardır. Ancak o kendisine beddua elden kişinin helâk olması ve bu helâkin daim olması manasına delalet ettiği için merfû' kılınmıştır.

“Size selâm olsun” En'am, 54; A'raf, 46; Ra'd, 24; Kasas, 55; Zümer, 73. onun bir benzeridir.

(.....) onun zarfıdır. (.....) onun haberidir. “Yalanlayanların” bu günü yalanlayanların.

16

Biz, (bunlar gibi inkârcı olan) öncekileri helâk etmedik mi?

“Öncekileri” yalanlayan geçmiş ümmetleri

17

Sonra geridekileri de onların arkasına takacağız.

Duruştan sonra başlarığıç cümlesidir. Bu, Mekke halkı için tehdittir.

Yani; sonra sonraki benzerlerine öncekilere yaptığımızın bir benzerini yapacağız. Çünkü onlar da öncekilerin yalanladığı gibi yalanladılar, demektir.

18

İşte biz suçlulara böyle yaparız.

Bu kötü fiilin benzerini cürüm işleyen herkese yaparız.

19

O gün yalanlayanlara çok yazık!

“Yalanlayanlara” tehdit ettiğimiz şeyleri yalanlayanlara.

20

(Ey insanlar) Biz sizi hakir bir sudan yaratmadık mı?

“... hakir bir sudan “değersiz, adi bir sudan. O da; menidir.

21-22

Nitekim o suyu belli bir süreye kadar sağlam bir yere yerleştirdik.

O suyu, içinde mekân tutabileceği bir karar yerine yerleştirdik. O da; ana rahmidir.

(.....) mahallen mensûbtur, hâldir.

Yani; Allah'ın (celle celâlühü) bildiği ve takdir ettiği malum vakte kadar geciktirildiği hâlde, demektir. O da; dokuz ay ya da daha fazlası ya da daha azıdır.

23

Biz buna güç yetirmişizdir. Biz ne mükemmel bir kudret sâhibiyiz!

Bunu takdir ettik. Demek biz onu ne güzel takdir edicileriz. Ya da buna güç yetirdik. Demek biz ne güzel güç getirenleriz.

Birinci tefsîr, Nafî ve Ali'nin (.....) şeklinde şeddeli okuyuşlarından dolayı ve:

“Nutfeden. Onu yarattı ve ona biçim verdi.” Abese, 19. âyetinden dolayı daha doğrudur.

24

O gün, yalanlayanların vay haline!

O gün, fitratın bu gibi nimetlerini yalanlayanların vay haline.

25-26

Biz, yeryüzünü dirilere ve ölümlere toplanma yeri yapmadık mı?

Bir şeyi bir araya toplayıp yığıldığında (.....) denir. (.....) iki şeyi ya da daha fazlasını bir arada tutan şeye (.....) (mandal, ataş vs.) denildiği gibi toplayan yığan şeyin ismidir (Cins isim ya da isim alettir). (.....) kelimeleri de bununla mensûb oldular. Sanki “Dirileri ve ölümleri bir araya toplayan, yığan...” denilmiştir.

Ya da (.....) in delalet ettiği gizli bir fiille mensûb oldular. O da (.....) fiilidir.

Yani dirileri üstünde, Ölümleri de kanunda topluyor, yığıyor, demektir.

(.....) ve (.....) kelimelerinin nekra olarak getirilmesi yüceltme içindir.

Yani; sayılmayacak kadar çok diriye ve sayıya hasredilemeyecek kadar çok ölüyü topluyor, yığıyor, demektir.

27

Yeryüzünde haşmetli dağlar yarattık. Sizlere tatlı sular içirdik.

“Dağlar” sabit dağlar. “... haşmetli...” yüksek. (.....); tatlı demektir.

28

O gün, yalanlayanların vay haline!

O gün, bu nimetleri yalanlayanların vay haline.

29

(İnkârcılara o gün şöyle denilir:) Haydi, yalanlamış olduğunuz azâba doğru gidin.

Yani; kıyamet gününde kâfirlere: “Haydi, yalanlamış olduğunuz ateşe doğru yürüyün” , denir.

30-31

Üç kola ayrılmış (ama) ne gölgelendiren ne de alevden koruyan bir gölgeye gidin.

(.....) gidin'te'kid için tekrarlanmıştır. (.....) gölge'; cehennemin dumanı.

“Üç kola ayrılmış...” büyüklüğünden dolayı üç kola ayrılmıştır. Aynı şekilde büyük duman da üç kola ayrılmıştır.

(.....) in sıfatıdır.

Yani; bugünün hararetine ve ateşin hararetine karşı onları gölgelendirecek yoktur, demektir.

(.....) mahallen mecrûrdur.

Yani; alevin ateşinden hiçbir şeyi onlardan uzaklaştıramazlar, demektir.

32

O, kızıl saray gibi kıvılcım saçar.

O ateş, büyüklükte saray gibi kıvılcımlar atar. Kıvılcım; ateşten çıkıp uçuşan şeydir. Denildi ki:

Kasr; kalın ağaç kütüğü, demektir. Bir tanesi (.....) dur.

33

Onun kıvılcımı sanki kızıl deve gibidir.

Ebû Bekir dışındaki Kûfe kırâat imâmılarına göre (.....), şeklindedir. (.....) kelimesinin çoğuludur. Diğerlerine göre (.....) şeklindedir. Çoğulun çoğuludur.

(.....) kelimesinin çoğuludur.

Yani;'sarıya çaları siyah renkli'demektir. Kıvılcımlar büyüklüğü ve yüksekliği itibanyla saraya benzetilmiştir. İriliği, uzunluğu ve rengi itibanyla da develere benzetilmiştir.

34

O gün, yalanlayanların vay haline!

O gün, bu niteliklere sahip olanı yalanlayanların vah haline!

35

O, (kâfirlerin) konuşamayacağı bir gündür.

(.....) şeklinde mensûb da okunmuştur.

Yani; size hikâye edilen bu (şey) o gün meydana gelecektir, demektir. İbni Abbâs'a (radiyallahü anh) bu âyet ve:

“Sonra siz, kıyamet günü Rabbinizin divanında davalasacaksınız.” Zümer,31. âyeti soruldu da o şöyle dedi:

“O günde çeşitli duraklar vardır. Birinde davalashırlar, diğesinde konuşamazlar,”

Ya da kendilerine fayda verecek şeyleri konuşamazlar, demektir ki onların konuşması konuşulmamış gibi kılınmıştır.

36

Onlara izin bile verilmez ki (sözde) mazeretlerini beyan etsinler.

Mazeret dileme hususunda onlara izin verilmez ki özür dilesinler. (.....) üzerine atıftır. Olumsuz manada gelmiştir.

Yani; Onlar için izin de özür dileme de yoktur, demektir.

37

O gün, yalanlayanlara çok yazık!

O gün, bugünü yalanlayanların vay haline.

38

(O zaman şöyle denir) Bu, hüküm günüdür. Sizi ve sizden öncekileri bir araya getirdik.

Haklı ile haksızı, iyi ile kötüyü cezâlarıdırmak (ya da mükâfatlarıdırmak) suretiyle ayırt etme günüdür. Ey Resûlüm Muhammed'i (sallallahü aleyhi ve sellem) yalanlayanlar! Sizi de sizden önce yalanlayanları da bir araya getirdik.

39

(Azaptan kurtulmanız için) bir hileniz varsa, gösterin bana hüenizi!

Azâbı defetme hususunda herhangi bir hileniz varsa, hilenizi nefsinizi azaptan kurtarmak suretiyle bana yapın.

(.....) müteaddîdir. Birine karşı hile yaptığında (.....) Falaria hile yaptım.'denir.

40

O gün, yalanlayanların vay haline!

O gün, dirilişi yalanlayanların vay haline!

41

(O gün) takva sahipleri, gerçekten gölgeliklerde ve pınar başlarında bulunurlar.

Allah'ın (celle celâlühü) azâbından korkanlar gölgelerde ve cennette akan pınar başlarında bulunurlar.

(.....) kelimesinin çoğuludur.

42

Canlarının çektiğinden çeşit çeşit meyveler arasındadırlar.

“Canlarının çektiği...”

Yani; lezzetli ve iştah kabartan.

43

(Kendilerine) “Dünyada yapmış olduğunuz iyilikler sayesinde şimdi afiyetle yiyin için” (denir).

(.....) mahallen mensûbtur. (.....) zarfındaki (.....) nin zamîrinden hâldir.

Yani; Onlara kendilerine bu (söz) denildiği hâlde gölgelerde karar kılmışlardır. Dünyada işlediğiniz amellere mukabil afiyetle yiyin için.

44

İşte biz iyilik yapanları böyle mükâfatlarıdırız.

Binaenaleyh iyilik yapın ki, bununla mükâfatlarıdırılasınız.

45

(Ama peygamberi ve âhireti) yalanlayanların durumu o gün çok kötü!

Cenneti yalanlayanların o gün vah haline!

46

(Ey inkârcılar!) yiyiniz, (dünyadan) faydalarımız biraz! Gerçek şu ki, sizler suçlusunuz.

Cümle başlarıgıcıdır.

“Dilediğinizi yaptın.” Âyetinde olduğu gibi tehdit lâfzı üzere dünyadaki inkârcılara hitaptır.

“Faydalanınız biraz!” çünkü dünya metayı azdır.

“Sizler suçlusunuz” sizler kâfirlersiniz.

Yani; her suçlu (günahkâr) az günlerde yer (içer), faydalanır. Sonra da daimi bir azâba maruz kalır.

47

O gün, yalanlayanların vay haline!

O gün, nimetleri yalanlayanların vah haline!

48

Kendilerine, “Rükû edin” (namaz kılın) denildiği zaman onlar rükû etmezler.

Onlara: “Vahyini kabul etmek ve dinine tabi olmak suretiyle “Allah'a boyun eğin, ona tevazu gösterin ve bu kibirlenmeyi bırakın.” dendiğinde boyun eğmezler, bunu kabul etmezler ve kibirlerinde diretirler.

Ya da onlara “Namaz kılın” dendiğinde namaz kılmazlar.

49

O gün, yalanlayanlara çok yazık!

O gün, emri ve nehyi yalan sayanların vay haline!

50

Onlar artık ondan (Kur'ân'dan) sonra hangi söze inanacaklar?

Yani; Onlar semavi kitaplar arasında apaçık bir delil ve üstün bir mu'cize olmasına rağmen Kur'ân'a inanmazlarsa, ondan bağka hangi kitaba inanacaklar, demektir.

Allahu A'lem.

NEBE SÛRESİ

1

Birbirlerine hangi şeyden soruyorlar?

(.....) nin aslı; (.....) dır. Bu şekilde de okunmuştur. Sonra (.....) e idğam olunmuş ve (.....) hâlini almıştır. Bu şekilde de okunmuştur. Daha sonra soruda çok çok kullanıldığından dolayı hafifletmek için elif hazfedilmiştir. Çoğunlukla bu şekil kullanılmaktadır. Bu, soruları şeyi yüceltme sorusudur. Çünkü Allah Teâlâ'ya hiçbir şey gizli değildir. Birbirlerine neyi soruyorlar, demektir. Ya da kendileri dışındaki mü'minlere neyi soruyorlar, demektir. zamîr Mekke halkı içkidir. Onlar, diriliş hakkında birbirlerine soruyorlar ve mü'minlere de alay yollu soruyorlardı.

2

Büyük haberden mi?

“Büyük haber..” yani; diriliş. Bu, onun şanınin büyüülüğünü beyandır. Takdiri; “(Onlar) neyi soruyorlar? (Onlar) büyük haberi soruyorlar” , şeklindedir.

3

Ki onlar onda ayrılığa düşmüşlerdir. (Kimi ona inanmış kimi de inanmamıştır)

Onlardan kimi ona kesin inanmaktadır, kimi de şüphe etmektedir. Denildi ki:

“zamîr Müslümanlara ve kâfirlere âittir. Hepsi onun hakkında soruyorlardı. Müslüman huşûu artsın diye soruyordu, kâfir de alay etmek için soruyordu.”

4

Hayır! Çok yakında anlayacaklar!

“Hayır!” ihtilaftan ya da alaya alarak soru sormaktan mendir. “Anlayacaklar!” sordukları şeyin hak olduğunu bizzat müşahede ederek bileceklerini bildirmek suretiyle onları tehdittir.

5

Yine hayır! Onlar (hakikati) bilecekler!

Manayı kuvvetlendirmek için menetmeyi tekrarladı. (.....) kelimesi ikincinin birinciden daha fazla ve daha şiddetli olduğunu hissettirmektedir.

6-7

Biz, yeryüzünü (onlar için) bir beşik, dağları da birer kazık yapmadık mı?

Dirilişi inkâr ettiklerinden dolayı onlara şöyle denilmiştir:

“Dirilişin, kendisine isnad edildiği zât hayret veren bu mahlûkatı yaratmadı mı? Yaramysa O'nun o diriltmeye kâdir olduğunu niçin inkâr ediyorsunuz? Diğerlerinde olduğu gibi bu da bir yaratmadır.” Ya da onlara şöyle denilmiştir:

“Hikmet sâhibi Allah (celle celâlühü) abesle iştigal etmediği ve dirilişin inkârı da, O'nu, yaptığı her şeyde abesle iştigale götürdüğü hâlde O bütün bu şeyleri niçin yaptı?”

“Beşik” döşek. Ona yerleşesiniz diye sizin için serdik. Dağları da yer sizi sarmasın diye yere kazık yapmadık mı?

8

Evet, sizi çift çift yarattık.

Erkek ve dişi olarak.

9

Uykunuzu bir dinlenme kıldık.

Uykunuzu işleriniz için kesinti ve bedenleriniz için istirahat kıldık. (.....) kesmek demektir.

10

Geceyi bir örtü eyledik.

Geceyi, muttali olunmasını istemediğiniz şeyleri gizlemeyi istediğinizde sizi gözlerden örten bir örtü kıldık.

11

Gündüzü de (yaşamınızı için) kazanma zamanı yaptık.

Gündüze de ihtiyaçlarını ve işleriniz için koşup koşturduğunuz geçim vakti kıldık.

12

Üstünüzde yedi kat sağlam gökyüzü bina ettik.

Üstünüzde sağlam yedi gök bina ettik. (.....) kelimesinin çoğuludur.

Yani; sağlam, gülü, zamanın geçmesiyle yıpranmayan ya da kâim, iri demektir. Onların her biri beş yüz yıllık mesafe kalınlığımdadır.

13

(Oraya) parlak kandiller astık.

“Parlak” ışık veren, ateşin.

Yani; ışıǵı ve harareti hâiz, demektir. Kastolunan güneştir.

14-16

Size tohumlar, bitkiler, ağaçları sarmaş dolaş olmuş bağlar ve bahçeler yetiştirmek için üst üste yığılıp sıkışan bulutlardan şarıl şarıl akan sular indirdik.

(.....), yağmur yağdırma zamanı gelmiş bulutlar, demektir.

Yani; yağdırması için rüzgârların bulutları sıkıştırması vakti geldi demektir. Kız kısmının hayız görme vakti yaklaştığında kullanılan “cariyenin hayız görme vakti yaklaştı” sözü bundandır.

Ya da (.....) rüzgârlar, demektir. Çünkü onlar bulutları inşa ederler. Develerin sağıldığı gibi onları sağlarlar. Dolayısıyla onları yağmur yağdırmanın başlarığıcı kılması sahih olur. Nitekim Allahü teâlâ'nın, suyu, gökten bulutlara taşımak için rüzgârları gönderdiği nakledilmiştir.

“... şarıl şarıl akan su...” bol bol dökülen. O suyla buğday ve arpa gibi taneler, bitkiler, taze çayırklar, ağaçları birbirine sarmaş dolaş olmuş bostanlar çıkaralım diye.

(.....) in tekidi (.....) dur. (.....) (hurma gövdesi) kelimelerinde olduğu gibi.

Ya da tekili (.....) dur. (.....) (şerefli) kelimelerinde olduğu gibi.

Ya da (.....) (topluluklar) kelimesinde olduğu gibi onun tekili yoktur. Ya da çoğulun çoğuludur. Bu, (.....) kelimesinin çoğuludur. (.....) de (.....) kelimesinin çoğuludur. O da; dalları birbirine sarmaş dolaş olmuş ağaç demektir.

(.....) den (.....) e kadar vakf yoktur. (.....) ve (.....) kelimeleri üzerinde zaruret olduğunda durulabilir.

17
Şüphesiz (herkes hakkında) adaletle hüküm verme günü, belirlenmiş bir zamandır.

İyi ile kötüyü, hak ile haksızı ayırt etme günü, cezâ ve mükâfatın meydana gelmesi için belirlenmiş bir vakit ve bilinen bir sınırdır. Ya da sevap ve azap zamanıdır.

18
Sura üflendiği gün, bölük bölük Allah'a gelirsiniz.

(.....) den bedeldir. Ya da atfı beyandır. “Sura “boynuza.

(.....) hâldir.

Yani; muhtelif guruplar hâlinde demektir. Ya da ümmetler hâlinde demektir. Her ümmet peygamberleriyle birlikte gelir.

19
O gün gökyüzü açılır ve orada pek çok kapılar oluşur.

Kufe kırâat ekolüne göre (.....) şeklinde şeddesizdir.

Yani; meleklerin inişi için yanlır da orada kapılar, yollar ve gedikler oluşur. Bu gün ise onlarda hiçbir gedik yoktur.

20
Dağlar yürütülür, serap haline gelir.

Dağlar yeryüzünden sökülüp yürütülür, serap haline gelir.

Yani; toz toprak haline gelir. Güneş onu su zannettirir.

21-22
Azgınlara barınağı olacak cehennem de (avım yakalanak için) pusuda bekler.

(.....), Halkın üzerinden geçtiği yol, demektir. Mürnin, onun (cehennemin) üzerinden geçer, kâfir ise içine düşer. Denildi ki:

“Mirsad: Gözlemin yapıldığı sınırdır.”

Yani; Azgın kişilerin azap için gözlendiği sınırdır. O da onların dönüş yeridir. Ya da onları karşılayan melekler orada onları gözlerler. Çünkü onların geçişi onun üzerindendir.

“Azgınlara barınağı...” kâfirlerin dönüş yeri.

23-26
Azgınlara orada çağlar boyu kalırlar. Orada bir serinlik ya da bir içimlik meşrubat tatmazlar. Ancak dünyada yaptıklarına uygun karşılık olarak kaynar bir su ve irin tadarlar.

(.....) (kalıcıdır), (.....) deki gizli zamînden hâldir. Hamza'ya göre (.....) şeklindedir. (.....) kelimesi daha güçlüdür. Zira (.....); azda olsa bekleyen kişidir. (.....) ise işi gücü bir mekânda beklemek ve karar'almaktır.

“Orada” cehennemde.

(.....) zarftır. (.....) (devir) kelimesinin çoğuludur. O da; dehir (zaman) demektir. Bununla belirli bir zaman kastedilmemiştir. Ebedilik kastedilmiştir. Her bir'huşb (devir) geçtikçe sonsuza kadar diğeri onu takip eder. (.....) ve (.....) kelimeleri ancak birbirini takip ve devamlılık kastedildiğinde kullanılırlar. Denildi ki:

“Bir hugb (devir); seksen senedir.”

Âlimlerden birine bu âyet hakkında soruldu da o yirmi yıl sonra cevap verdi.

“Orada bir serinlik ya da bir içimlik meşrubat tatmazlar.” yani; ne bir serinlik ne de içilecek bir şey tatmadıkları hâlde, demektir.

(.....) deki zamînden hâldir. Serinliğin ve içilecek meşrubatın men edilmesi suretiyle azap edildikleri bu devirler bitince onlara bedel içinde başka azâbın olduğu başka devirler gelir. Bu da, peş peşe kesintisiz olarak gelen devirlerdir. Denildi ki:

Bu, yağmuru ve hayn az olduğunda söylenen (.....) (senemiz yağmursuz oldu) sözünden ve kişinin rızkı azaldığında söylenen (.....) (falanın rızkı kesildi) sözündendir. O, (.....) (ikramdan mahrum olan)dur. Çoğulu (.....) dur. Onlardan hâl olarak mensûbtur.

Yani; Orada zorluklar içinde ikramdan mahrum olarak kalırlar, demektir.

“Orada bir serinlik ya da bir içimlik meşrubat tatmazlar.” sözü de onun bir tefsiridir. “Ancak kaynar su ve irin tadarlar.” sözü istisna-i munkatıdır.

Yani; Cehennemde ya da o devirlerde onları ateşin hararetine karşı rahatlatacak bir serinlik, yani; rahatlık ya da uyku veya onların susuzluğunu giderecek bir içecek tatmazlar. Ancak orada temas ettiği şeyi yakan sıcak suyu, hamimi ve onların (cehennem ahalisinin) yaralarından akan suyu,'Gassah'tadarlar, demektir.

((.....) serinlik'için “uyku” denildi. Çünkü (.....) soğuk, soğuğu (uykuyu) giderdi'denir.)

Ebû Bekir dışındaki Kufe'lilere göre (.....) şeklinde şeddelidir.

“Yaptıklarına uygun karşılık olarak” amellerine uygun bir cezâ olarak cezâlarıdırılırlar.

(.....) ismi fâil ya da (.....) şeklinde muzaf takdiri teviliyle (.....) kelimesinin sıfatıdır. Daha sonra (bu azâbın) sebebini beyan ederek cümle başı yaptı, şöyle buyurdu:

27

Çünkü onlar bir hesap günü olduğunu ummazlardı (Buna inanmazlardı).

Allah'ın (celle celâlühü), kendilerini muhasebe edeceğinden korkmazlardı. Ya da yeniden dirilişe inanmadılar ki hesaba çekilmeyi umsunlar.

28

Bizim âyetlerimizi pervasızca yalanlamışlardı.

(.....) demektir. (.....) Tef'il bacındandır. Bu, yaygın bir kullanılış şeklidir.

29

Biz her şeyi (kulun işlediği bütün amelleri) bir kitapta yazıp saydık.

(.....) cümlesinin açıkladığı gizil bir fiile mensûbtur. Her şeyi levhi mahfuzda yazılı olarak tespit ettik.

(.....) hâldir. Ya da (.....) yerine gelmiş mastardır. Ya da (.....) manasınadır. Çünkü saymak çok defa yazıyla olur.

Bu söz, muterize cümlesidir. Çünkü “azâbı tadın” sözü, onların hesabı inkâr etmelerinin ve âyetleri yalanlamalarını neticesidir.

30
(Bundan sonra onlara) “Azâbı tadın! Size azaptan başka bir şeyi çoğaltmayacağız!” denilir.

Yani; tadın cezânızı, demektir. Onlara muhatap alınarak hitap edilmesi gazâbın şiddetini göstermektedir. Hadisi şerifte şöyle buyrulmuştur:

“Bu âyet, cehennem halkı için Kur’ân’dakilerin en şiddetlisidir.”

31-34
Şüphesiz müttakiler için kurtuluşa erme zamanı, (yeri) ve orada bahçeler, üzüm bağları, göğüsleri tomurcuk gibi kabarmış yaşıt kızlar, içki dolu kâseler vardır.

(.....) dendir. (.....) veznindedir. Mastar olması uygundur.

Yani; müttakiler için her korkudan selâmet ve her arzuya vuslat vardır, demektir. Mekân için olması da uygundur. O da; cennettir. Daha sonra tamamından bir kısmım bedel kıldı. Şöyle buyurdu:

“Ve orada bahçeler, üzüm bağları, göğüsleri tomurcuk gibi kabarmış yaşıt kızlar, içki dolu kâseler vardır.”

“Bahçeler” içinde envai çeşit meyveli ağaçlar bulunan bostanlar, demektir. (.....) (bahçe) kelimesinin çoğuludur.

“Üzüm bağları” yaş üzümler. (.....) üzerine atıftır.

(.....) memesi tomurcuklanmış, dikilip kalkmış kızlar, demektir. “Yaşıt” aynı yaşta. (.....) dopdolu demektir.

35-37
Rabbinden bir mükâfat, bir hediye, bir hesap görme olarak orada (cennette) onları ne boş bir lakırdı ne de birbirlerine karşı yalan işitirler. O, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir. O, Rahmân'dır. O gün insanlar O'na karşı konuşmaya yetkili değillerdir. (Buna güçleri de yetmez.)

“Orada” cennette.

(.....) nin haberinin zamîrinden hâldir. “Boş lakırdı” bâtil söz.

Kisâî'ye göre (.....) şeklinde şeddesizdir. (.....) manasınadır.

Yani; “Birbirlerine yalan söz söylemezler” , demektir.

(.....) mastardır.

Yani;'Onları öyle bir cezâlarırdı ki', demektir.

(.....) mastardır. Ya da (.....) den bedeldir.

(.....) sıfattır. Kâfi ya da amelleri muktezasınca manasınadır. İbni Amir ve Âsım'a göre her ikisi de ((.....) ve (.....)) (.....) den bedel olarak mecrûdurlar. Onları merfû' okuyanlara göre (.....) hazfedilmiş bir müptedanın haberidir. Ya da müptedadır. Haberi de (.....) dur.

Ya da (.....) onun sıfatıdır. (.....) de haberidir. Ya da ikisi de haberdır.

(.....) deki zamîr gökler ve yer halkına âittir.

(.....) deki zamîr de Allahu Teâlâ'ya âittir.

Yani; Allahu Teâlâ'nın azâbına karşı şefâat etmeye muktedir olamazlar. Ancak izniyle olurlar, demektir. Ya da hiç biri korkudan dolayı Allahu Teâlâ'nın huzununda konuşamaz demektir.

38

Ruh (Cebrâîl) ve melekler saf saf olup durduğu gün, Rahmân'ın izin verdiklerinden başka orada bulunanlar hiç konuşmazlar. Konuşan da doğruyu söyler.

(.....) yu (.....) ye zarf kıalarsan (.....) de durmazsın. (.....) ye zarf kıalarsan durursun.

“Ruh” Cumhûr’a göre Cebrâîl (aleyhisselâm) dır. Denildi ki:

“O, büyük bir melektir ki Allahu Teâlâ arş müstesna olmak üzere ondan daha büyük bir mahlûk yaratmamıştır.”

(.....) hâldir.

Yani; saf tutar oldukları hâlde demektir. Orada Rahmân'ın (celle celâlühü) konuşmaya ya da şefâate izin verdiklerinden başka hiç kimse korkudan konuşamaz. Dünyada iken (.....) demek suretiyle hakkı söyleyen (ikrar eden) kişilere şefâat edilme izni verilir, demektir. Ya da şefâat hususunda ancak doğruyu söyleyen kişilere izin verilir, demektir.

39

İşte o, hak gündür. Bundan sonra dileyen Rabbine varan bir yola gider.

“Hak” vukuu sabit ve gerçek. Bundan sonra dileyen sâlih amel ile Rabbine varan bir yol tutsun.

40

Biz pek yakında gelecek bir azap ile sizi uyardık. Kişi, iki eliyle yaptıklarını göreceği bir gün için hazırlarısın. O gün kâfir:

(keşke insan olacağıma) toprak olsaydım.” der.

Ey kâfirler! Biz sizi âhiretteki azapla uyardık. Çünkü her gelen yakındır.

“Kişi iki eliyle yaptıklarını göreceği bir gün için hazırlarısın.” Sözüdeki “kişi” Ğen maksat

“Biz sizi pek yakında gelecek bir azap ile uyardık.” sözünden dolayı kâfirdir. “... iki eliyle yaptıklarınız...” sözünden maksat;

“Bu yangın azâbını tadın. Sizin ellerinizin yapıp öne sürdüğünün karşılığıdır.” Enfal, 50-51. Sözünden dolayı yaptığı kötülüklerdir.

Elleri özellikle zikretti, çünkü işlenilen günahlarda elin kullanılmama ihtimali olsa da işlerin çoğu onlarla yapılır.

“Kâfir” daha fazla kötölemek için zamîr yerine kelimenin kendisini getirmiştir. Ya da “kişi” sözü geneldir. Kâfiri ve onun işlediği hayrı ve şerri ondan ayırdı. Ya da ondan sonra “kâfir” kelimesi zikredildiği için o (kişi) mü'min ve işlediği de hayır işlerdir.

(.....) istifham (.....) sidir. (.....) ile mensûbtur.

Yani; elleriyle yaptıkları hangi şeydir diye bakar.

Ya da ismi mevsuldur. (.....) ile mensûbtur. (.....) kastedilerek (.....) (ona baktım) denir. Sıladan dönen zamîr hazf edilmiştir.

Yani; (.....) şeklindedir.

“... keşke toprak olsaydım.” keşke dünyada toprak olsaydım da yaratılmasaydım ve mükellef kılınmasaydım. Ya da bugün toprak olsaydım da diriltileseydim, demektir. Denildi ki:

“Boynuzlu (hayvan)dan boynuzsuzun hakkım almak için mükellef olmayan hayvanları da hasreder. Sonra onları toprağa dönüştürür. İşte kâfir (burada) onun hâlini arzular.” Yine denildi ki:

“Kâfir: İblîstir. Âdem'in, mü'min çocuklarının sevap kazandığı gibi sevap kazanmak için Âdem gibi topraktan yaratılmış olmayı temenni eder.”

Allahu A'lem.

NÂZİÂT SÛRESİ

1-5

Andolsun (kâfirlerin cesetlerine) boğulmuş olan ruhlarını da derinliklerinden söküp koparan, (mü'minlerin canını ise) rıfk ile çıkaran (ölüm melek)lerine, Andolsun (dalgıç yüzer gibi) yüzüp (ve gökten inip) de (kâfirlerin ruhlarını cehenneme, mü'minlerini cennete götürmek de) öncül olarak koşan, bir de (dünyanın) işi(ni) tedbir eden (diğer melek)lere.

(.....) in sonuna kadar vakf yoktur. Burada ise vakf gereklidir. Çünkü şayet durmadan geçerse (.....) nin zarfı olur. Hâlbuki bu günde meleklerin tedbiri (kâinattaki görevleri) sona ermiştir. Allahu Teâlâ ruhları cesetlerin ta derinliklerinden daldıra daldıra çeken melekler gurubuna yemin etmiştir.

Yani; onlar, ruhları bedenlerin en dip noktalarından, parmaklarından ve tırnak yerlerinden çeke çeke alırlar, demektir. Yine Allah (celle celâlühü) ruhları suhuletle ve mülayimetle çekip çıkaran melekler gurubuna da yemin etmiştir.

(.....), Kovayı kuyudan çıkardığında söylenen “Kovayı kuyudan makarasız çıkardı.” sözünden gelmektedir. Yine Allah (celle celâlühü) gidişlerinde yüzen, yani; acele eden ve kendilerine emredildiği gibi dini ya da dünyevi yönden kula fayda verecek işlerden birini idare eden melekler gurubuyla yemin etmiştir. Ya da gazilerin, dizginleri çekilen atlarına yemin etmiştir. Arap atı olduklarından boyunları uzun olduğu için orada dizginler aşırı çekilmiştir. Daru'l-İslam topraklarından Daru'l-harb topraklarına giden gazilerin atlarına yemin etmiştir. Nitekim bir yerden bir yere çekip gittiğinde öküze (.....) denir. Hızlı koşan, hedefe doğru yansan, galebe ve zafer işini gerçekleştiren gazilerin atlarına yemin etmiştir. İşlerin gerçekleştirilmesinin onlara isnadı, sebeplerinden biri oldukları içindir.

Ya da doğudan batıya doğru çekilen yıldızlara yemin etmiştir. Onların çekilmesindeki (seyretmesindeki) ifratı, yörünge'nin tamamını en uzak batıda batıncaya kadar katetmesidir. Bir burçtan diğer burca çıkan yıldızlara yemin etmiştir. Gökyüzünde yörüngesinde yüzen, yans eden ve hesap ilmine âit bir işi düzenleyen (düzenlenmesinde vasıta olan) yıldızlara yemin etmiştir. Yeminin cevabı hazf edilmiştir. O da; kendisinden sonra kıyametin zikredilmesi delaletiyle “Elbette yeniden diriltileceksiniz,” dir.

6

O gün sarsan sarsacak.

“Sarsacak” şiddetli bir sarsıntıyla sarsılacak.

“Recf” ; şiddetli sarsıntı demektir. “Racife” (sarsan); ilk üfürüştür. Onun meydana gelişıyla birlikte meydana gelen şeylerle vasıflandırıldı. Çünkü onunla yeryüzü sarsılır. Sonunda onun üzerindeki herkes ölür.

7

Onun ensesine binecek olan da ardından gelecek.

(.....) den hâldir.

“Radife” : (ensesine binecek olan); ikinci üfürüştür.

Çünkü o, birincinin hemen ardındadır. Aralarında kırk yıl vardır. Birincisi mahlûkatı öldürür, ikincisi diriltir.

8

O gün kalpler (korku ile) titreyecek.

O gün, dirilişi inkâr edenlerin kalpleri titreyerek çarpacak.

(.....) kelimesindendir. O da; çarpmak demektir (.....) nun mensûb oluşu (.....) cümlesinin delalet ettiği şeylerdir.

Yani; sarsanın sarstığı günde kalpler çarpar, demektir.

(.....) un merfû' oluşu müpteda olduğu içindir. (.....) onun sıfatıdır.

9

(Sahiplerinin) gözleri zilletle eğilecektir.

O kalplerin sahiplerinin gözleri gördükleri şeyin korkusundan dolayı zelildir.

(.....) nın haberidir, (ikisi cümle olarak (.....) un haberidir.)

10

Onlar derler ki: Biz mi sahiden eski hale döndürülmüş olacağız?

Dirilişi inkâr eden kâfirler, dünyada iken dirilişi inkâr için alay yollu sorarlar.

“Biz yine eski halimize mi döndürüleceğiz? “soru inkâr manasınadır.

Yani; ölümümüzden sonra ilk duruma döndürülüp önceki halimiz üzere yeniden dinlecek miyiz, demektir.

“Hafire” ; ilk durumdur. Biri, yaptığı bir işi bırakıp tekrar döndüğünde (.....) denir.

Yani; ilk durumuna döndü demektir. Yine (.....) denir.

Yani; Nakit para ilk halin yanındadır. O da; satışın kesinleştiğini bildiren tokalaşmadır. (

Yani; alış verişte müşterinin ilk sözde parayı sayması, peşin vermesi manasınadır). Önce dirilişi inkâr etiler, sonra bunun imkânsız bir şey olduğunu ilave ettiler, şöyle dediler:

11

Biz çürüyüp dağılmış kemikler olduğumuz vakit mi?

(.....), çürümüş, ufalanmış demektir.

Hafs dışındaki KufeTilere göre (.....) şeklindedir. (.....) vezni (.....) vezninden daha edebidir. “kemik çürüyüp ufalandı “denir. İsmi faili (.....) ve (.....) şeklindedir. Mana:

“Çürüyüp dağılmış kemikler haline geldikten sonra hayata tekrar döndürülecek miyiz?” şeklindedir.

(.....) hafzedilmiş bir fiille mensûbtur. O da; (.....) (diriltileceğiz) dur.

12

Dediler ki: Öyle ise bu (yeni hayata dönüş) ziyanlı bir dönüştür.

Yeniden dirilişi inkâr eden kâfirler şöyle dediler: Öyleyse bu yeni hayata dönüşümüz hüsranlı bir dönüştür. Ya da sâhibini hüsrana uğratan bir dönüştür. Mana; “Eğer o doğruysa ve biz tekrar diriltirsek işte o zaman onu inkâr ettiğimiz için hüsrana uğrarız.” Bunu alay olsun diye söylediler.

13

Fakat o, ancak tek bir haykırıştır.

(.....) cümlesi hazfedilmiş bir cümleye taallûk etmektedir.

Yani; bu yeniden dirilişin Allahu Teâlâ için zor olacağını zannetmeyin. Gerçekten o, O'nun (celle celâlühü) kudretine göre kolaydır, basittir.

O ancak bir tek sayhadır. Bununla, sura ikinci üfürüşü kastediyor. Bu “deveyi bağırarak sürdü” sözündendir.

14

Ki o zaman onları (görürsün ki) hemen (diri olarak) toprağın yüzündedirler.

Bir de bakarsın ki onlar, yerin altında ölü iken dirilip yeryüzüne çıkmışlar. Denildi ki:

Es-sahire: Şam'da, Beytü'l-Makdis civarında bir yer adıdır. Ya da Mekke toprağıdır. Ya da cehennemdir.

15

Sana (Habibim) Mûsa'nın haberi geldi (değil) mi?

Bunun, anlatılması ve önem verilmesi gerekli hususlardan biri olduğuna dair muhataba uyarıyı içeren bir sorudur.

16

Hani Rabbi ona mukaddes “Tuva” vadisinde (şöyle) nida etmişti.

“Hani ... Ona seslenmişti.” ona seslendiğinde. “Kutsal” mübarek, temiz “Tuva” Mukaddes vadinin ismidir.

17

Fir'avuna git. Çünkü o pek azmıştır.

“Fir'avuna git.” Şöyle dedi: Kastı üzeredir. O, küfür ve fesatta haddi aştı.

18-19

Ona de ki: “(küfürden, azgınlıktan) temizlenmeye meylin var mı senin? Ve seni Rabbin(i tanımaya) irşad edeyim ki (O'ndan) korkasın.”

Şirkten ve azgınlıktan taat ve îmana, temizlenmeye meylin var mı?

Hicaz kırâat ekolüne göre (.....) şeklindedir. (.....) şeddelidir. Sıfatlarını zikretmek suretiyle sana Allah'ı (celle celâlühü) tanıtayım da O'nu tanıyasın, O'ndan korkasın. Çünkü haşyet ancak tanımakla olur. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur.

“Kulları içinden ancak âlimler Allah'tan (gereğince) korkar” Fâtır, 28.

Yani; O'nu bilenler korkar, demektir.

Hukemanın birinden şöyle nakledilmiştir:

“Allah'ı tanı. Kim Allah'ı tanırsa O'na göz kırpması müddetince bile, isyan edemez. Haşyet, işlerin özüdür. Kim Allah'tan korkarsa o bütün hayırları işler. Kim de emin olursa her şerri işlemeye cüret gösterir.”

Şu hadisi şerif de bundandır.

“Kim korkarsa gecenin başında yola çıkmıştır. Kim de gecenin başında yola çıkarsa menzile ulaşır.”

Kişinin, misafirine: “Bizde konaklar mısınız?” dediği gibi arz manasındaki bir soruyla hitabına başladı.

“Ona yumuşak söz söyleyin.” Ta-Ha, 44. Âyetinde emrolunduğu gibi onu lütufkâr bir sözle çağırmak ve alttan almak suretiyle onu kibrinden vazgeçirmek için nazik sözlerle devam etti.

20

(Mûsa gitti, tebliğ etti) ona en büyük mu'cizeyi gösterdi.

Yani; Mûsa (aleyhisselâm) gitti ve Fir'avuna asa mu'cizesini gösterdi. Ya da asa ve beyaz el mu'cizesini gösterdi. Çünkü ikisi tek bir mu'cize hükmündedir.

21

Fakat (Fir'avun Mûsa'yı) yalanladı. (Allah'a) isyan etti.

Fir'avun, Mûsa'yı (aleyhisselâm) ve en büyük mu'cizeyi yalanladı. Onları sihirbaz ve sihir diye adlandırdı ve Allahu Teâlâ'ya isyan etti.

22

Sonra da koşarak arkasını döndü.

Mûsa (aleyhisselâm) ya tuzak kurmaya çalışarak ondan yüz çevirdi. Ya da ejderhayı görünce korkarak arkasını döndü, kaçmaya başladı. Kıt akıllı, hafif biriydi.

23

Nihayet (sihirbazlarını yahut ordusunu) topladı da bağırdı.

Derhal sihirbazları ve ordusunu topladı. Ve toplandıkları yerde haykırdı.

24

İşte ben sizin en yüce Rabbinizim” dedi.

“Ben sizin en yüce rabbinizim. Benim üstümde hiçbir rab yoktur. “dedi. Onların, kendilerine ibâdet ettikleri putları vardı.

25

Bunun üzerine Allah onu hem âhiret, hem de dünya azâbıyla yakaladı.

Allah onu âhiret azâbına çarptırdı.

(.....), “Birine başkalanna ibret olacak bir iş yapmak” manasındır. (.....), “kurtarmak, beri kılmak” manasına olan (.....) gibi. Mastar üzere onu naspetti. Çünkü (.....), azap etti, manasındır. Sanki şöyle denilmiştir:

“Allah (celle celâlühü) ona âhiret azâbıyla azap etti”

Yani; Yakmak suretiyle azap etti, demektir.

“Dünya azâbı” suda boğma ya da iki sözünün azâbım demektir ki söz sözü: “Ben sizin en yüce Rabbinizim.” dir. İlk sözü de:

“Sizin için benden başka ilâh tanımıyorum” dur. Kasas, 38. İki söz arasında kırk ya da otuz ya da yirmi yıl geçmişti.

26

Şüphe yok ki, (Allah'tan) korkacak kimseler için bunda kafi bir ibret vardır.

Elbette bu zikredilenlerde Allah'tan korkanlar için bir ibret vardır.

27

Sizi (tekrar) yaratmak mı (sizce) daha güç, yoksa göğü (yaratmak) mı? Ki onu (Allah) bina etmiştir.

Ey dirilişi inkâr eden kâfirler! Yaratılış ve inşa ediliş cihetiyle siz mi daha çetinsiniz yoksa gökler mi?

(.....) müptedadır. Haber hazfedil mistir.

Yani; Yoksa göklerin yaratılışı mı daha çetindir, demektir. Daha sonra onları nasıl yarattığını beyan etti. Şöyle buyurdu. Onu (gökleri) Allah (celle celâlühü) bina etti. Daha sonra bina edişi açıkladı. Şöyle buyurdu:

28

Onun boyunu o yükseltti. Derken ona bir nizam verdi.

Onun tavanım yükseltti. Denildi ki:

“Yüksekliğini beş yüz yıllık mesafe olarak kıldı.”

Onu yanksız ve gediksiz olarak mükemmel bir şekilde düzenledi.

29

Onun gecesini kararttı, gündüzünü (aydınlığa) çıkardı.

Gecesini kararttı, gündüzünü,

Yani; Güneşinin ışığını açığa çıkarttı. Gece ve Güneş göğ'e isnad edildi. Çünkü gece onun karanlığı güneş de onun lambasıdır.

30

Bundan sonra da yeri (ikamete elverişli bir hâlde) yayıp döşedi.

Bundan sonra yeryüzünü yayıp döşedi. Yeryüzü yayılıp döşenmemiş bir hâlde yaratılmıştı. Göklerin yaratılmasından iki bin yıl sonra Mekke'den başlayarak yayılıp döşendi. Daha sonra yeryüzünün döşenmesini açıkladı, şöyle buyurdu:

31

Ondan suyunu, otlağını çıkardı.

Pınarlar fişkırtmak suretiyle ondan (yeryüzünden) suyunu, otlağını, taze otunu çıkardı.

Açıklama olması sebebiyle (.....) nin başına atıf harfi getirilmedi. Ya da (.....), başında gizli bir (.....) kelimesinin varlığıyla hâldir.

32

Dağları(nı) sapasağlam) dikti.

Dağları sabit kıldı.

(.....) ve (.....) kelimelerinin mensûb olması açıklama şartına göre gizli (.....) ve (.....) kelimelerinin varlığıyla.

33

(Allah bunları) size ve davarlarınıza birer faide olmak üzere (yapmıştır.)

Bunları, sizi ve hayvanlarınızı faydalarandırmak için yapmıştır.

34

Fakat o en büyük bela geldiği zaman,

Bütün musibetlerden büyük, yani; Onlardan üstün, onlara galip gelen en büyük musibet. O da; sura ikinci üfürüştür. Ya da cennetliklerin cennete, cehennemliklerin de cehenneme sevk edildikleri andır.

35

İnsanın, neye koştüğünü iyice anlayacağı gün,

(.....) den bedeldir.

Yani; amellerini amel defterlerinde toplanmış olarak gördüğünde onları hatırlar. Çünkü o onları unutmuştu.

(.....) daki (.....) mastariyyedir.

Yani; çalışmasını demektir. Ya da mevsûledir.

36

O alevli ateş (cehennem) görecektir (her) kimseye apaçık gösterildiği (zaman),

Apaçık ortaya çıktığı için cehennem gören herkese apaçık gösterilir,

37- / 39

Artık kim haddi aşarak küfretmiş, dünya hayatını tercih eylemişse, işte muhakkak ki o alevli ateş (cehennem) onun varacağı yerin ta kendisidir.

(.....) nın cevâbıdır. “O en büyük cehalet geldiğinde iş bu şekildedir” , demektir. Haddi aşip inkâr eden ve şehvetlere tabi olmak suretiyle dünya hayatını âhiret hayatına tercih edene gelince şüphesiz ki cehennem onun döneceği yerdir.

Yani; barınağıdır. (.....) (onun barınağı.) demektir.

(.....) izafetten bedeldir. Bu, Kufe'lilere göredir. Sîbeveyh'e ve Basra'lılara göre ise “o onun için barınaktır.” demektir.

40- / 41

Amma kim Rabbinin makamından korktu, nefsinin heva (ve hevesin)den alıkoysaydı, işte muhakkak ki cennet onun varacağı yerin ta kendisidir.

Yani; kıyamet günü Rabbi'nin hesaba çekmesinden dolayı (onun huzurunda duracağı) bir makamı olduğunu bilen ve kötülüğü emreden nefsinin eza veren şeylerden uzaklaştırılma gelince, demektir.

Yani; onu şehvetlere tabi olmaktan alıkoysaydı gelince, demektir. Denildi ki:

O, günah işlemeyi arzulayan ancak hesap için Rabbi huzurunda durdurulacağı makamı hatırlayarak onu terk eden kişidir.

Heva; nefsin, arzuladığına meyletmesidir.

“Onun barınağı” yani; dönüş yeri ancak cennettir.

42

Sana o saati (kıyameti), onun ne zaman kopacağım sorarlar.

(.....), “Dikilmesi, yani; ikame edilmesi ne zaman?” , demektir. Şunu kast ediyor: Allah (celle celâlihü) o saati ne vakit getirip diyecek, onu ne zaman var edecek?

43

Sende ona âit şey (bilgi) yoktur ki anlatasın.

44

En son vaktine kadar onun ilmi Rabbine âittir.

Onun vaktini onlara bildirmek ve onu onlara öğretmek nerede sen nerede.

Yani; onu onlara bildirme ve vaktini açıklama hususunda hiçbir şeye (göreve, yetkiye, bilgiye) sahip değilsin, demektir.

“Falanın ilimden hiçbir nasibi yoktur.” sözünde olduğu gibi.

Ya da Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) kıyameti her daim andığı ve her daim ona dair sualler sorduğu için bu âyet indi. Buna göre bu, Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’in onu çok çok zikredişine taaccüptür.

Yani; “Onlar, onun hakkında senden soruyorlar, sen de onlara cevap verme hırsından dolayı her daim onu zikrediyor ve her daim ona dair (sualler) soruyorsun” , demektir.

“En son vaktine kadar onun ilmi Rabbine âittir.” Vukuu vaktine kadar bütün tafsilatıyla onu bilmek Rabbine âittir. Ne zaman olacağım ondan başkalan bilmez.

Ya da (.....) daki (.....) onların onun hakkında soru sormalarını inkârdır.

Yani; 'Nerede bu sual?' demektir.

Ondan sonra (.....) buyurdu.

Yani; Peygamberlerin sonuncusu olarak senin gönderilişin onun alâmetlerinden biridir. Dolayısıyla onların onun hakkında soru sormalarının hiçbir manası yoktur. Bu manaya göre (.....) üzerinde durulması uzak değildir. Denildi ki:

“(.....) soruya bitişiktir.

Yani; sana kıyametin ne zaman kopacağından soruyorlar ve 'sen nerede onu bilmek nerede?' diyorlar, şeklindedir.”

Daha sonra cümle başlarigıcı yaptı, şöyle buyurdu:

“Vukuu vaktine kadar tafsilatıyla onu bilmek ancak Rabbine âittir.”

45

Sen ondan korkacak kimselere ancak tehlikeyi haber verensin;

Yani; “Sen onlara kıyametin kopma vaktini öğretmek için gönderilmedin. Sen ancak onun dehşetinden korkan kişileri uyarmak için gönderildin.”

Yezid ve Abbâs'a göre (.....) şeklinde tenvinlidir.

46

Kıyameti gördüklerinde dünyada sanki bir akşam vakti ya da bir kuşluk vakti kadar kalmış gibi olurlar.

(.....) , (.....) demektir.

Yani; akşamın (âit olduğu günün) kuşluğunda, demektir. Onlar, o dehşeti gördüklerinde dünyada kalış müddetlerini azımsarlar.

“Sanki onlar sadece gündüzün (görüşüp tanıştıkları) bir saati kadar dünyada kaldılar.” Ahkaf, 35. Ve:

“(Herhâlde) bir gün yahut bir günün bir kısmı kadar kaldık, sayanlara sor.'dediler,” Mü'minûn, 113. Ayetlerinde olduğu gibi.

Aynı günde vuku buldukları için aralarında ilişki olduğundan “kuşluk” kelimesinin (.....) kelimesine muzaf kılınması doğrudur. Kast olunan onların (dünyada) kalış müddetinden bir tam güne dahi ulaşmadığı, sadece gündüzün iki tarafından birine, akşam vaktine ya da kuşluk vaktine ulaştığıdır. Allahu a'lem.

ABESE SÛRESİ

1

Yüzünü ekşitip çevirdi.

Yani; Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) yüzünü buruşturdu ve çevirdi.

2

Kendisine o ama geldi diye.

(.....) demektir. Mahallen mensûbtur. Çünkü o, mefulun lehtir. Ondaki amil (.....) fiilidir. Ya da iki mezhebin ihtilafı üzere (Basrahlara göre) (.....) fiilidir.

“A'mâ” ; Abdullah b. Ümmü Mektum'dur.

Ümmü Mektum: Babasının anasıdır: Babası; Şureyh b. Mâlik'tir. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Kureyş reislerinden bazılarını İslam'a davet ederken onun bu meşguliyetinden haberdar olmayarak içeri girmiş ve:

- “Ya Rasûlellah! Allah'ın sana öğrettiklerinden bana da öğret.” demiş ve bu sözü birkaç defa tekrarlamıştı. Onun, kendi sözünü kesmesine Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in cam sıkıldı ve yüzünü ekşitip yüz çevirdi. Bunun üzerine bu sûre nâzil oldu. Bundan sonra Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) her gelişinde ona ikram eder ve:

- “Kendisi hakkında Rabbi'min beni itap ettiği zât. Merhaba, hoş geldin.” derdi. Onu iki defa kendi yerinde Medine'de emir bırakmıştır.

3

(Onun hâlini) sana hangi şey bildirdi? Belki o (senden öğrenecekleriyle) temizlenecekti.

Bu a'manın hâli hususunda seni bilgili kıları hangi şeydir? Belki o a'ma, senden işittikleri şeyle cehalet kirlerinden annacaktı.

(.....) nin aslı (.....) dır. (.....) ye idğam edilmiştir. (.....) da aynı şekildedir.

4

Yahut öğüt alacaktı da (senin) bu öğüt(ün) kendisine fayda verecekti.

(.....) yu Âsım, A'sa dışındaki bütün rivâyetlere göre (.....) nin cevabı olarak mensûb olunmuştur. Diğerleri (.....) ya atfen merfû' okumuşlardır. (.....) demektir.

Yani; “senin öğüdün” , demektir.

Yani; “Sen onun öğüt alıp almayacağını bilmiyorsun, eğer buseydin bunu kaçırmazdın” , demektir.

5

Ama (zengin olduğu için) kendisini müstağni gören adam (yok mu)?

“Kendisini müstağni gören” yani; malca zengin olan, temizlenmeye ihtiyaç duymayan.

6

İşte sen onu karşına alıyor (ona yöneliyor)sun.

İman etmesini isteyerek hırsla ona yönetiyorsun.

(.....) Hicaz kırâatine göre (.....) nin, (.....) a idğamıyladır. (.....) şeklindedir.

7

Hâlbuki onun temizlenmemesinden sana ne?

Onun İslara ile temizlenmemesinden dolayı sana bir vebal yoktur. Sana düşen ancak tebliğdir.

8

Amma sana koşarak gelen kimse,

Hayrı talep hususunda koşarak gelen kimse.

9

O, (Allah'tan) korkar bir (adam) olduğu hâlde,

Allah'tan ya da kâfirlerden ya da sana geldiği için kâfirlerin eziyetlerine maruz kalmaktan ya da a'mâların âdeti olduğu üzere düşüp yıkılmaktan korkan bir adam olduğu hâlde.

10

Sen onunla ilgilenmiyorsun.

Ondan uzaklaşıyor ve (beyHûde demek olan bir işle) meşgul oluyorsun.

(.....) nin aslı (.....) dır. Rivâyete göre Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bundan sonra asla hiçbir fakirin yüzüne karşı yüz ekşitmemiştir ve hiçbir zengine de (itibarından dolayı) yönelmemiştir. Rivâyete göre fakirler şura meclisinde emirdiler.

11

Hayır, sakın (bir daha böyle yapma) çünkü o (Kur'ân) bir öğüttür.

“Hayır...” sözü mendir.

Yani; Bir daha böyle yapma, demektir. Çünkü sûre ya da bu âyetler, öğüt alınması ve mucibince amel edilmesi gereken öğütlerdir.

12

(Binaenaleyh) dileyen ondan öğüt alır.

Onu düşünüp öğüt almak isteyen, ondan öğüt alır.

(.....) daki zamîri müzekker kıldı. Çünkü (.....), “öğüt ve nasihat” manasınadır. Mana; “Kim düşünüp öğüt almayı dilerse Allah (celle celâlühü) ona onu ilham eder.” , demektir.

13-14

O, (Allah indinde) çok şerefli, kadri yüce, tertemiz sahifelerdedir.

(.....) ün sıfatıdır.

Yani; o, levhi mahfuzdan kopyalanmış sahifelerde kayıtlıdır, demektir. Ya da hazfedilmiş bir müptedanın haberidir.

Yani; “o, sahifelerdedir” demektir.

“Şerefli” Allah (celle celâlühü) katında şerefli, “... kadri yüce...” gökte yükseltilmiş ya da kadri kıymeti yüce, “... tertemiz...” meleklerden başkasının temasından ya da Allahu Teâlâ’nın sözünden olmayan şeylerden.

15

Kıymetli, sevgili, takva sâhibi kâtiplerin elleriyle (yazılmıştır).

(.....) Sefere; kâtipler, demektir. (.....) kelimesinin çoğuludur.

Yani; kitapları levhi mahfuzdan kopyalayan melekler, demektir.

“Kıymetli...” Allah (celle celâlühü) indinde kıymetli ya da günah işlemekten arî, demektir.

(.....), “fiillerinde ve sözlerinde doğru” kelimesinin çoğuludur, müttakiler, demektir.

16

(O kâtipler) değerli itaatkâr (meleklerdir).

17

O kahredilesi insan, ne nankördür o!

Kâfire lânet olunmuştur. Ya da o, Umeyye'dir. Ya Hûd da Utbe'dir.

(.....) azar sorusudur.

Yani; Hangi şey onu küfre şevketti, demektir. Ya da o, taaccüptür.

Yani: “Ne kadar da nankör.” demektir.

18

Onu (yaratan) hangi şeyden yarattı?

Onu hangi aşağılık şeyden yarattı? Bu, manası sevap olan sorudur. Daha sonra o şeyi açıkladı, şöyle buyurdu:

19

Bir damla sudan yarattı da onu biçimine koydu.

Nutfeden (spermden) yarattı. Ve onu mahlûkatından dilediği şekil üzere takdir etti.

20

Sonra onun yolu(nu) kolaylaştırdı.

(.....) kelimesini gizli (.....) fiiliyle mensûb kıldı.

Yani; sonra ona anasının kanımdan çıkış yolunu kolaylaştırdı. Ya da ona hayır ve şer yollarını öğretti, demektir.

21

Sonra onu öldürüp kabre soktu.

Onu, onlara ikram olsun diye içinde gömülü olduğu kabir sâhibi kıldı. Hayvanlar gibi açıkta bırakmadı.

(.....), “Ölüyü (eliyle) defnetti” demektir.

(.....) ise “Ölüyü defnetmesi için başkasına emir ve imkân verdi.” demektir.

22

Daha sonra, dilediği zaman da onu tekrar diriltecek.

Ölümünden sonra onu diriltecek.

23

Gerçek (o ki insan, Allah'ın) emrettiği şeyleri yerine getirmemiştir.

(.....) (gerçek) sözü insanı inkârdan mendir. Bu kâfir, Allah'ın (celle celâlühü), îmana dair kendisine emrettiği şeyleri yapmadı. Oluşumunun ilk aşamasından son anına kadar kendi bünyesindeki nimetleri saydı.

Bundan sonra ihtiyaç duyduğu nimetleri zikretti. Şöyle buyurdu:

24

(Öyle ya,) o insan (bir kere) yediğine baksın.

İnsan, yediği ve onunla yaşadığı yiyeceğine bir baksın, onun işini nasıl plarılamsınız.

25

Hakikat biz, o suyu (yağmuru) bol bol döktük.

Kûfe kırâat imâmlarına göre (.....) kelimesinden bedeli istimal olmak üzere (.....) nin üstünüyledir. Diğerlerine göre cümle başlarigıcı olma üzere esre iledir.

“Suyu” sözüyle bulutlardan yağan yağmuru kastediyor.

26

Sonra toprağı iyiden iyi yardık.

Sonra toprağı bitkiyle güzelce yardık.

27

Bu suretle onda tane(ler) bitirdik.

Onda buğday, arpa ve sair kendisiyle gıdalarını taneler bitirdik.

28

Üzüm(ler), yonca(lar).

“Üzüm...” üzümün semeresi.

Yani; yiyecek ve meyve, “...yonca...” taze yonca.

(.....), “onu kesti” kelimesinin mastarıyla adlarıdırılmıştır. Çünkü o, ardı ardına defalarca kesilir.

29-30

Zeytinlik(ler), hurmahk(lar), sık ve bol ağaçlı (diğer) bahçeler.

İri ağaçlı bostanlar. (.....) kelimesinin çoğuludur.

31

Meyve(ler), mer'a(lar bitirdik).

Sizin için meyveler ve hayvanlarınız için de meralar bitirdik.

32

(Bütün bunları biz) hem size hem davarlarınıza faide olarak (yaptık).

(.....) mastardır.

Yani; menfaat demektir.

33

Fakat o kulakları sağır edercesine haykıracak olan ses geldiği zaman,

(.....) kıyamet sayhası, gürültüsü. Çünkü o, kulakları patlatır, yani; sağır eder. Bunun cevabı belli oluşundan dolayı hazf edilmiştir.

34

(Evet) kişinin kaçacağı gün: Birâderinden,

Onun ile diğerleri arasında alınacak haklar olduğundan dolayı ya da nefsiyle meşgul olduğundan dolayı,

35

Anasından, babasından,

36

Karısından ve oğullarından,

“Karısından...” eşinden. Önce kardeşi, sonra ebeveyni zikretti. Çünkü bu ikisi ona en yakın olanlardır. Daha sonra da eş ve çocukları zikretti. Çünkü onlar ona en sevgili olanlardır. Denildi ki:

“Kardeşinden ilk kaçan Kabil, ebeveyninden ilk kaçan İbrâhîm, eşinden ilk kaçan Nûh ve Lût ve oğlundan ilk kaçan Nûh (aleyhisselâm) olacaktır,”

37

O gün bunlardan herkesin kendine yeter bir işi (derdi) vardır.

O gün onlardan her birinin kendisiyle ilgili, onu başka işlerden alıkoyacak yeter derecede işi vardır.

38

O gün yüzler vardır, parıl parıl parlayıcıdır.

Gece ibâdetine kalkmaktan dolayı ya da abdest almaktan dolayı parıldar, ı ışık saçar.

39

Güleç ve sevinçlidir.

Yani; Bu yüzlerin sahipleri -ki onlar, müzminlerdir- gülerler, sevinirler.

40

O gün yüzler de vardı. Üzerlerini toz toprak (bürümüştür).

(.....) toz, demektir.

41

Onu (da) bir karanlık ve bir siyahlık bürümüştür.

Tozun üzerini de duman gibi (is gibi) karanlık bürüyecektir. Yüzde toz ve karalığın birlikte oluşundan daha çirkin bir şey göremezsin.

42

İşte bunlar; kâfirler, facirlerdir.

İşte bu hallerde olacak olanlar; Allah'ın (celle celâlühü) haklarını inkâr edenler ve kulların haklarına da tecavüz edenlerdir. İnkâr ile birlikte kul haklarına da tecavüz ettiklerinden dolayı yüzlerinin karalığı toza bulanmıştır.

Allahu A'lem.

TEKVÎR SÛRESİ

1
Güneş dürül(üp söndürül)düğü zaman,

İşığı söndürüldüğünde (.....), sarık sarıldığında kullanılan “Sarık sarıldı” sözündendir.

Yani; onun ışığı dürülür de onun ufuklardaki yaygınlığı ve intişarı kaybolur, gider. (.....) fâil olarak merfûdur. Refeden amili (.....) kelimesinin açıkladığı gizli bir fiildir. Çünkü (.....) kendisinde şart manası olduğundan dolayı fiil ister.

2
Yıldızlar (kararıp) düştüğü zaman,

Yıldızlar düştüğü, döküldüğü zaman.

3
Dağlar (yeryüzünden koparılıp) yürütüldüğü zaman,

Dağlar yeryüzünden koparılıp yürütüldüğü ve uzaklaştırıldığı zaman. Ya da havada bulutların yürütüldüğü gibi yürütüldüğü zaman, demektir.

4
Gebe develer (başiboş) sahverildiği zaman,

(.....) kelimesinin çoğuludur. O da; On aylık gebe devedir. Senenin tamamında doğuruncaya kadar bu isimle adlandırılırlar. Develer ihmal edildiği zaman sahipleri kendi dertlerine düştükleri için onları başıboş bırakırlar. Hâlbuki Araplar, en kıymetli malları olduğu için onları bu hale (on aylık hamilelik dönemine) ulaştıklarında hapsederler, diğerlerini salarlardı.

Yezidî'ye göre (.....) şeklinde şeddesizdir.

5
Vahşi hayvanlar bir araya toplandığı zaman,

Her taraftan toplandıklarında. Katâde şöyle demiştir:

“Sineğe varıncaya kadar her şey kısas için diriltilir. Aralarında hükmedildikten sonra onlar toprağa dönüştürülürler. Onlardan ancak Tavus ve benzerleri gibi Âdemoğluna mutluluk verenler kalır.”

İbni Abbâs'tan şöyle nakledilmiştir:

“Onların hasredilmesi ölümleridir. (

Yani; ölümdə toplanmalarıdır.)”

Kıtlık yüzünden insanlar öldüğünde ve malları helâk olduğunda “kıtlık onları helâk etti” denir.

6
Denizler kaynatıldığı zaman.

Mekke ve Basra kırâat ekolüne'göre (.....) şeklinde şeddesizdir. Fınnı odun doldurduğunda, yani; finn dolduğunda kullanılan (.....) sözündendir. Denizler bir tek deniz oluncaya kadar birbirine akıtıldığı zaman.

“Cehennemliklerin azap olunması için ateşlerle doldurulduğu zaman...” da denilmiştir.

7

Ruhlar (bedenlerle) birleştirildiği zaman.

Her nefis kendi benzeriyle bir araya getirildiğinde. Sâlih kişi Sâlihlerle cennette, hayırsız da hayırsızlarla cehennemde bir araya getirildiğinde, demektir. Ya da ruhlar bedenleriyle birleştirildiğinde. Ya da amel defterleriyle ve amelleriyle bir araya getirildiğinde ya da mü'minlerin nefisleri hurilerle, kâfirlerin nefisleri de şeytanlarla bir araya getirildiğinde, demektir.

8-9

Diri diri gömülen kızın hangi suç(ların)dan dolayı öldürüldüğü sorulduğu zaman.

(.....); Toprağa, diri diri gömülen kız çocuğudur. Araplar kız çocuklarını fakirlik korkusuyla ve köle haline getirilmeleri endişesiyle gömüyorlardı. Günahsız yere öldürüldüğünü söylemesi için ona yumuşak, lütufkâr bir soru sondur. Ya da kendisini öldüreni göstermesi için sorulur. Ya da bu, muhatap olmamak suretiyle onu öldüreni azardır.

“Ey Meryem oğlu İsa! Sen mi insanlara'Beni ve annemi Allah'tan başka iki ilâh edinin'dedin.” Mâide, 116. âyetinde olduğu gibi.

Yezid'e göre (.....) şeklinde şeddelidir. Bunda, müşrik çocuklarınm azap edilmeyeceklerine ve günahsız yere azap edilmeyeceğine delil vardır.

10

(Amel) defterleri açılıp (yayıldığı) zaman,

Amel defterleri açıldığı zaman Medine kırâat ekolüne, Şam kırâat ekolü, Âsım, Sehl ve Ya'kûb'a göre (.....) şeklinde şeddesizdir. Kastolunan; amel defterleridir. İnsan ölünce amel defterleri dürülür. Daha sonra hesaba çekildiğinde (bu defterler) açılır. “Amel defterleri sahiplerine dağıtıldığı zaman.” manasının kastedilmesi de mümkündür.

11

Gökyüzü sıyrılıp (açıldığı) zaman,

Zeccâc şöyle demiştir. Tavan söküldüğü gibi sökülür.”

12

O alevli ateş (cehennem) daha ziyade kızış tırıldığı zaman,

Cehennem şiddetli bir şekilde tutuşturulduğu zaman, Şam, Medine kırâat ekolü ve -Hammad ve Yahya rivâyeti hariç- Âsım mübalağa için (.....) şekhnde şeddeli okumuşlardır.

13

Cennet (mü'minlere) yaklaştınıdığı zaman,

Cennet takva sahiplerine yaklaştınıdığı zaman. Nitekim bu:

“Cennet de müttokilere yaklaştırtlnuştır, uzak değildir.” Kâf,31. âyetindeki gibidir. Bütün bunlar on iki tespittir. Altısı dünyada, diğerleri âhirette meydana gelecektir.

Surenin başından (.....) ın sonuna kadar vakfe yoktur.

Çünkü (.....) de ve ona atfolunanlar da mensûb kıları amil onun cevâbıdır. O da (.....) dır. Ancak nefesin kesilmesi zaruretinden dolayı her âyet sonunda durmaya cevaz verilmiştir.

14

(Her) nefis ne hazıramışsa (artık hepsini görüp) bilmiştir.

Yani; Her nefis hayır ve serden ne yapıp getirdiğini bilir, demektir.

15

Demek ki hakikat sizin dediğiniz gibi değildir ey kâfirler.

Andederim) gündüz gözden kaybolup giden,

(.....) zâidedir. Geri dönüp gizlenenlere yemin ederim. Yıldızı burcun sonunda görürsün bir de bakarsın ki o tekrar başa dönmüş.

16

Gece dönüp gelerek ışık veren ve akıp giden yıldızlara,

Akıp akıp yuvalarına giden gezegenlere, (.....); vahşi bir hayvan ağaçlar arasındaki yatağına girdiğinde kullanılan “Vahşi hayvan (ceyları vs.) yatağına girdi.” sözündendir. Denildi ki:

“Onlar; parlayan beş yıldızdır. Merih, Zühal, Utarit, Zühre ve Müşteri. Onlar güneş ve ayla birlikte seyredeler ve dönerler. Ta ki güneşin ışığı altında gizlenirler. Onların hunûsu dönüşleridir. Kunûsu ise güneşin ışığında gizlenmeleridir.” Denildi ki:

“Onlar bütün yıldızlardır.”

17

Karanlığa yöneldiği zaman geceye,

Karanlığı ile geldiğinde ya da yöneldiğinde (sabaha yöneldiğinde) geceye andolsun, demektir. (.....) kelimesi ezdaddandır. (iki zıt manaya gelen kelimelerdendir.)

18

Ağırmaya başladığında sabaha ki;

Tanyeri ağardığında, sabah vakti tatlı tatlı rüzgârlar estiğinden bu mecazen onun nefesi olarak adlandırılmıştır.

19

Şüphesiz, Muhakkak o (Kur'ân) çok şerefli bir elçinin (getirdiği) kelamdır.

Şüphesiz o Kur'ân, Rabbi katında çok şerefli bir elçinin Cebrâil (aleyhisselâm)’in getirdiği kelamdır. Kur'ân ona isnad edildi. Çünkü onu indiren o'dur.

20

(Bir elçi ki) çetin bir kudrete mâliktir. Arşın sâhibi (olan Allah) nezdinde çok itibarlıdır.

Mükellef kılındığı işlere karşı kuvvet sâhibidir. Onları ita hususunda ne âciz kalır ne de zaafa düşer. Arşın sâhibi Allah (celle celâlühü) katında makam ve mevki sâhibidir. Makam ve mevkiin durumu o makam ve mevkideki kişinin durumuna göre olunca onun makam ve mevkisinin büyüklüğüne delalet etsin diye “Arşın sâhibi nezdinde...” buyurmuştur.

21

Orada kendisine itâat olunan, bir emindir.

Yani, göklerde olanlar ona itâat ederler, demektir. Ya da arşın sâhibi huzurunda olanlar ona itâat ederle, demektir.

Yani; Allah'ın (celle celâlühü) huzurunda melaïke-i Mukarrebîn ona itâat ederler. Ondan emir alırlar ve onun görüşüne müracaat ederler.

“Bir emindir” vahiy hususunda emindir.

22

Sizin arkadaşınız bir mecnun değildir.

“Arkadaşınız” sözüyle Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)’i kastediyor. Arkadaşınız kâfirlerin zannettiği gibi mecnun değildir. Bu da yeminin cevabına atıftır.

23

Andolsun ki o (arkadaşınız) onu apaçık ufukta görmüştür.

Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem), Cebrâîl (aleyhisselâm) ı aslı suretinde güneşin doğduğu ufukta apaçık görmüştür.

24

O gaybden dolayı asla zan altında değildir.

Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) cimri değildir.

(.....) kelimesindendir. O da; cimrilik demektir.

Yani; o, kâhinlerin bahşîş koparmak için yaptıkları gibi vahiy hususunda cimrilik etmez, demektir. Bilâkis o, onu kendisine bildirdiği gibi bildirir. Ve bildiğinden de hiçbir şeyi gizlemez.

Mekke ekolü, Ebû Amr ve Ali'ye göre (.....) şeklindedir. Töhmüt manasına gelen (.....) kelimesindendir.

Yani; O, gayb hususunda töhmütli değildir ki kendisine vahyedilen şeyden bir kısmım azaltsın ya da ona bazı şeyler ilave etsin.

25

O (Kur'ân) da taşlanmış (kovulmuş) bir şeytanın sözü değil.

O, Kur'ân, tardedilmiş, kovulmuş şeytanın sözü değildir. Bu:

“O Kur'ân'ı şeytanlar indirmedir.” Şuara, 210. Âyeti gibidir.

Yani; o, bazı kulak hırsızlarının sözü ve onların kâhin dostlarına ilham ettikleri ilhamı değildir.

26

O hâlde nereye gidiyorsunuz.

Yoldan ayrılmak ya da ara yollara girmek suretiyle ana caddeyi terk edenlere, “Hangi yola gidiyorsunuz?” denildiği gibi. Bu, onların delalette olduğunu beyandır. Onların hâli, hakkı terk etmeleri ve ondan bâtıla intikalleri hususunda o yoldan çıkanın haline benzetilmiştir. Zeccâc şöyle demiştir:

“Bunun manası; size açıklanan bu yoldan daha açık hangi yola giriyorsunuz?’şeklindedir.” Cüneyd de şöyle demiştir:

“Bizden uzaklaşıp nereye gidiyorsunuz. Hiçbir şey yoktur ki bizim yanımızda olmasın, demektir.”

27-28

O, âlemler için (hele) sizden doğruluk isteyenler için bir öğütten başkası değildir.

Kur'ân, âlemler için, yani; mahlûkat için ancak bir öğüttür.

(.....) den bedeldir.

Yani; Kur'ân, doğru hareket etmeyi dileyenler için bir öğüttür. Şunu kastediyor:

“İslam'a girmek suretiyle doğru hareket etmeyi dileyenler öğütten istifade ederler, faydalanırlar. Tamamına birden öğüt verilse de sanki onlardan başkalanna onunla öğüt verilmemiştir.”

29

(Bununla beraber o doğruluğu) âlemlerin Rabbi olan Allah dilemeyince siz dileyemezsiniz.

Alemlerin Rabbi, mahlûkatın sâhibi Allah dilemedikçe siz doğru hareket etmeyi dileyemezsiniz. Allahu a'lem.

İNFİTÂR SÛRESİ

1

Gök yarıldığı zaman,

(.....) yarıldı, demektir.

2

Yıldızlar dağılıp döküldüğü zaman, Dökülüp düştüğü zaman.

3

Denizler kaynayıp birbirine karıştığı zaman,

Bir kısmına doğru bir kısmının genişletilmesi, önünün açılması ve böylece tamaminin bir tek deniz haline geldiği zaman.

4

Kabirler(in toprağı) alt üst edildiği zaman,

Kabirler deşildiği ve ölüleri çıkarıldığı zaman,

5

(Her) nefis önden ne yolladı, geriye ne bıraktıysa (artık hepsini görüp) bilmiştir.

Bu âyet (.....) nin cevâbıdır.

Yani; iyi kötü her nefis ibâdetle ilgili ne işlediyse ve neyi terk edip işlemediyse onu bilir. Ya da verdiği sadakalan ve (sadaka vermeyip de) geride bıraktığı mirası bilir, demektir.

6-7

Ey İnsan! O (lutfu) keremi bol Rabbine karşı seni aldatan ne? Seni yaratan, sana salim uzuvlar veren. Sana şu nizam ve itidali bahşedendir O.

Hitap dirilişi inkâr edenleredir. Rabbinin, yaratmak, düzenlemek ve ölçülü bir biçim vermek suretiyle sana olan ihsanına rağmen üzerine düşen görevi zayi edecek şekilde seni aldatan şey nedir? Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'in bu âyeti okuduğunda: “Onu cehaleti aldatmıştır.” dediği nakledilmiştir. Ömer (radıyallahü anh)'in: “Onu ahmaklığı aldatmıştır.” dediği nakledilmiştir. Hasen'in: “Onun şeytanı aldatmıştır.” dediği nakledilmiştir. Fudayl'm: “Bana sorulsaydı,'beni seni görememek aldattı', derdim.” dediği nakledilmiştir. Yahya b. Muaz'ın:

“Bana sorulsa,'önceden ve şu anda bana karşı gösterdiğin ihsanın beni aldattı'derim.” dediği nakledilmiştir.

“Seni düzenledi” Senin yaratılışını düzenli, azalarını tam kıldı. “Sana ölçülü bir biçim verdi” Sana, içinde hiçbir dengesizliğin olmadığı mutedil, uygun bir yaratılış verdi. İki koldan birini daha uzun, iki gözden birini daha büyük, bazı azaları beyaz bazılarını siyah kılmadı. Ya da senin yaratılışım düzgün kıldı. Hayvanlardan farklı olarak ayakta yürüyorsun.

Kufe kırâatine göre (.....) şeklinde şeddesizdir. Sağlamlaştırmak manasınadır.

Yani; “Bir kısım azalarını bir kısmıyla sağlamlaştırdı da yaratılışı düzgün, (azaları) bir birine uygun (bir varlık) oldun.”

8

Seni dilediği herhangi bir surette terkip edendir O.

(.....), tekid için ziyade kılınmıştır.

Yani; “O (celle celâlühü), seni, güzellik, çirkinlik, uzunluk, kısalık gibi muhtelif suretlerden, arzusunun gerektirdiği herhangi bir surette terkip ve tasvir etti.” demektir.

Bu cümle kendisinden öncesinin atfedildiği gibi atfedilmedi. Çünkü o, (.....) nin açıklamasıdır. Harfî cer -seni suretlerin birine koydu ve seni oraya yerleştirdi manası üzere- (.....) ye taallûk etmektedir. Ya da hazfedilmiş bir kelimeye taallûk etmektedir.

Yani; seni suretlerden birinde hâsıl olarak terkip ve tasvir etti, demektir.

9

Hayır hayır! Şüphesiz siz, dini yalanlıyor, cezâya inanmıyorsunuz.

“Hayır...” sözü, Allahu Teâlâ'dan gafletten mendir. Aslında siz dini -ki o; mükâfat ve cezâdır ya da İslam dinidir- yalanlıyorsunuz. Sevap ve azap verileceğini tasdik etmiyorsunuz.

10

Hâlbuki sizin üstünüzde hakiki gözcüler vardır.

Sizin üzerinizde amellerinizi ve sözlerinizi (kaydetmek suretiyle) muhafaza eden melekler var.

11

(Allah indinde) çok şerefli yazıcılar vardır.

Şunu kastediyor: yazıcılar, karşılığını görmeniz için aleyhinize amellerinizi yazdıkları hâlde sizler hala mükâfat ve cezâyı inkâr ediyorsunuz.”

12

Ki onlar ne yapıyorsanız bilirler.

Amellerinizden hiçbir şey onlara gizli kalmaz. Yazıcıların, övgü ile yüceltilmesinde mükâfat ve cezâ işinin yüceltilmesi, onun Allah (celle celâlühü) indinde büyük işlerden biri olduğu manası vardır. Bunda günahkârlar için uyan ve korkutma, müttakiler için de lütuf vardır. Fudayl b. İyaz, bu âyeti okuduğunda:

“Gafillere karşı ne şiddetli bir ayettir bu.” dedi.

13

İyiler, hiç şüphesiz Naim (cennetin) de,

Şüphesiz ki mü'minler Naim cennetindedirler.

14

Kötüler ise muhakkak alevli ateştedirler.

Şüphesiz ki kâfirler ateştedirler.

15

Din (cezâ) günü oraya gireceklerdir.

Mükâfat cezâ günü oraya girerler.

16

Ve onlar bundan ayrılanlar da değildir.

Yani; onlar, oradan çıkmayacaklardır.

“Onlar oradan çıkacak değildir,” Mâide, 37. âyetinde olduğu gibi. Daha sonra kıyamet gününün şanım yüceltti, şöyle buyurdu:

17

O din günü nedir? (Bunu) sana hangi şey öğretti?

18

O din günü nedir? Tekrar (bunu) sana hangi şey öğretti?

Soruyu tekid için ve günün dehşetini işaret için tekrar etti. Daha sonra onu “O, kimsenin kimseye yardım edemeyeceği bir gündür.” sözüyle açıkladı.

19

O, öyle bir gündür ki hiçbir kimse kimseye, hiçbir şeyle fayda vermeye muktedir olamayacaktır. O gün emir (yalnız) Allah'ındır.

Yani; “Hiçbir kimse hiçbir şekilde hiç kimseden azâbı uzaklaştıramaz ve hiçbir kimseye fayda veremez.” Şefâate de izinle sahip olur.

Mekke ve Basra kırâat ekolüne göre (.....) şeklinde merfûdur.

Yani; (.....) (o, bir gündür.) demektir.

Ya da (.....) den bedeldir. Mansup okuyan ise onu gizli bir (.....) (hatırla) ya da (.....) (Hesaba çekilirler, mükâfatlarıdırılır ve cezalarıdırılır) fiiliyle naspetmiştir.

“O gün emir (yalnız) Allah'ındır.”

Yani; o gün buyruk sadece Allahu Teâlâ'ya âittir. O günde hükmeden O'dur, (celle celâlühü) başkası değil.

MUTAFFİFÎN SÛRESİ

1

Ölçekte ve tartıda hile yapanların vay haline!

(.....)müptedadır. Haberi (.....)dır..

Ölçekte ve tartıda insanların haklarını eksiltenlerin vay haline.

2

Ki onlar insanlardan ölçekle aldıkları zaman (haklarını) tastamam alanlar,

Yani; onlar, insanlardan ölçekle aldıklarında haklarını tastamam alırlar (Dolgun ölçerler) insanlardan ölçekle aldıklarında onlara zarar verecek ve zulmedecek şekilde ölçtüklerinden -buna delalet etsin diye-(.....) harfi ceri yerine (.....) harfi çerini kullanmıştır. (.....) harfi cerinin (.....) ye taallûk etmesi de mümkündür. İhtisas ifade etsin diye fâil fiilden önce getirilir.

Yani; “Hassaten insanlardan haklarını alırlar” , demektir. Ferrâ' şöyle demiştir:

“Bu yerde (.....) ve (.....) harfi çerleri bir biri yerine gelirler. Çünkü o onun (kendisinden ölçekle aldığı kişinin) üzerine bir haktır.

(.....) dediğinde sanki'Hakkımı aldım'demiştir.

(.....) dediğinde ise sanki'senden aldım'demiştir.”

3

Onlara (insanlara) ölçekle yahut tartı ile verdikleri zaman ise eksiltenlerdir.

(.....) deki mensûb zamîrler (.....) ye dönmektedir.

Yani; “Onlar için ölçüp tarttıklarında “demektir. Harfi cer hazfedilmiş ve zamîrler, fiile bitştirilmiştir.

Burada (.....) denildiği gibi (yukarıdaki âyette (.....) dan sonra) “tartarak aldılar” denilmedi, (.....) sözüye yetinildi. Bu da (tahsis için değil) iktifa kabilindendir.

(Burada), ölçüde hile yapanların ölçekle zarar verebildikleri ve hırsızlık yapabildikleri için ölçülen ve tartıları her şeyi ancak ölçekle aldıkları manası da muhtemeldir. Çünkü onlar kabı doldururlar ve doldurmada hile yaparlar. Verdiklerinde de her iki çeşitte eksiltebileceklerinden dolayı ölçerler ve tartarlar.

“eksiltirler.” (.....), “tartıyı eksik yaptı” denir.

4-5

Onlar (öldükten sonra) diriltileceklerini sanmıyorlar mı? Büyük bir günde.

“Büyük bir günde... “kıyamet gününü kastediyor. Azar olsun diye nefyeden (.....) dan önce soru (.....) si getirdi. Bu (.....) tenbih için değildir. Bunda onların, ölçü ve tartıda hile yapmaya karşı gösterdikleri cüretle ilgili hallerini inkâr, bu hallerine karşı büyük bir hayret ifadesi vardır. Çünkü onlar, tekrar diriltileceklerini ve zerre miktarı zerreden hesaba çekileceklerini akıllarına getirmiyorlar ve tahmin etmiyorlar. Eğer onlar tekrar diriltileceklerine inansalardı ölçü ve tartıyı eksik tutmazlardı. Abdülmelikb. Mervan'dan şöyle nakledilmiştir:

“Bedevinin biri ona şöyle demiştir: Allah'ın ölçü ve tartıda hileye sapanlara dair ne buyurduğunu elbette işitmişindir.”“Bununla şunu kastetmişti: Ölçüde ve tartıda hile yapan kişiye işittiğin bu büyük tehdit yöneltildi. Sen ise Müslümanların malım ölçüsüz, tartısız ve zahmetsiz olarak alıyorsun. Hâl böyleyken sana ne yapılacağını düşünmüyorsun.

6

Alemlerin Rabbi (olan Allah'ın hükmü) için insanların (kabirlerinden) kalkacağı günde?

(.....) ile mensûbtur. “Alemlerin Rabbi için...” yani; O'nun emri ve karşılık vermesi için İbni Ömer'in (rhma) bu sûreyi okuduğu ve bu ayete gelince de hüngür hüngür ağlamaya başladığı ve devamını okuyamadığı nakledilmiştir.

7

Hayır! Sakın (hileye sapmayın. Âhret hesabını unutmayın) Çünkü kötülerin kitabı muhakkak ki siccindedir.

“Hayır!” men ve tenbihtir.

Yani; onları ölçü ve tartıda yapa geldikleri hileden, diriliş ve âhret hesabı hususunda da gaflet göstermekten mendir. Onun, tevbe edilmesi ve pişman olunması gereken şeylerden biri olduğunu da tenbihtir. Bundan sonra genel olarak kötülerin tehdidini zikretmiştir. Şöyle buyurmuştur:

“Kötülerin kitabı, Muhakkak ki siccindedir.”

Yani; onların amel defterleri, siccindedir, demektir.

8-9

Siccinin ne olduğunu sana hangi şey bildirdi? (o) yazılmış bir kitaptır.

Eğer: “Allahu Teâlâ kötülerin kitabının siccinde olduğunu bildirmiştir. Siccini de yazılmış (mühürlenmiş) bir kitaptır'sözüyle tefsîr etmiştir. Sanki şöyle denilmiştir: Onların kitabı, yazılmış (mühürlenmiş) bir kitaptır.'Bunun manası nedir?’” Dersen, derim ki:

“Siccin toplayıcı bir kitaptır. O, kötülüklerin divanıdır. Allah (celle celâlühü), onda şeytanların, insan ve cinlerin kâfirlerin amellerini tedvin etmiş, toplamıştır. O, yazısı açık, tam ve sağlam (yanlış ihtimali olmayan) bir kitaptır. Ya da onu görenin onda hayır olmadığını bildiği işaretli bir kitaptır.”

“kumaşırı deseni, nakısı” kelimesindendir. Buna göre mana;'kötülerin amellerine dair yazıları şeyler bu divana kaydedilmiştir, şeklinde olur.

Hapse sokmak ve baskı altına almak manasına gelen (.....) kelimes indendir. (.....) vezninde (.....) denilmiştir. Çünkü o, cehennemde hapsedilmeye ve baskı altında tutulmaya sebeptir.

Ya da o, yedi kat yerin altına, korkunç ve karanlık bir yere atılmıştır. Orası da iblisin ve zürriyetinin meskenidir. Bu (.....) gibi sıfattan nakledilmiş özel bir isimdir. Tek bir sebebin -ki o da; sadece özel isim almasıdır- varlığından dolayı munsarıftır, cer ve tenvîn kabul eder.

10

Yalan sayanların o gün vay haline!

“O gün” o yazılanların çıkarıldığı gün.

11

Ki onlar, o din gününü yalan saymakta olanlardır.

“Din gününü” cezâ ve hesap gününü

12

Hâlbuki onu haddi aşan, günaha düşkün olan her bir kişiden başkası yalan saymaz.

“Onu” bu günü, haddi aşan ve günah işleyen kişilerden başkası yalanlamaz.

13

Onun karşısında âyetlerimiz okununca “evvelkilerin masallarıdır” demiştir.

Yani; ona Kur’ân okununca “Öncekilerin masallarıdır” der. Zeccâc şöyle demiştir;

(.....) Hurafeler, efsaneler, demektir.”

Tekili (.....) dür. (.....) (masal, yalan) ve (.....) kelimelerinde olduğu gibi.

14

Hayır (hakikat öyle değil)! Bilâkis onların kazanmakta oldukları (irtikâp ede geldikleri ma'siyetler) kalplerini yenmiş (paslarıdır)tır.

“Hayır!” sözü, haddi aşan günahkâr kişiyi bu sözü söylemekten mendir. (.....) (Bilâkisallallahü aleyhi ve sellem) sözü ise, onların dediklerinin tersini ifade etmektedir.

Hafs, (.....) den sonra küçük bir duruşla (sekte ile) durmaktadır. Onların işleyip kazanmakta oldukları kalplerini örtmüştür.

Yani; işledikleri günahlar, kalplerini, tamamım örtünceye kadar kaplamıştır. Hasen’in şöyle dediği nakledilmiştir:

“Bu, kalp kararmcaya kadar peş peşe işlenen günahlardır.” Dehhak’ın şöyle dediği nakledilmiştir:

“Reyn (paleyhisselâm), kalbin ölümüdür.” Ebû Süleyman’dan şöyle nakledilmiştir:

“Reyn ve kasvet (kalp kâtılığı), ga/letin iki yularıdır. Tedavileri oruca devam etmektir. Eğer bundan sonra da kasvet kalırsa yemekte katığı terk etmelidir.”

15

Hayır (inanmayanlar). Şüphesizi ki onlar o gün Rablerin(i gormek)den katiyen mahrumdurlar.

“Hayır” sözü, kalbi paslarıdır, karartan (işleri) işlemekten mendir. O gün onlar Rablerini görmekten mahrumdurlar, menedilmişlerdir.

(.....); menetmek demektir. Zeccâc şöyle demiştir:

“Bu âyet, mü’minlerin Rablerini göreceklere delildir. Öyle olmasaydı tahsis bir mana ifade etmezdi.” Hasen b. Fadl şöyle demiştir:

“Dünyada O’nu birlemekten mahrum oldukları gibi âhirette de O’nu görmekten mahrum olurlar.” Mâlik b. Enes (radiyallahü anh) şöyle demiştir:

“Allah, düşmanlarını, O’nu görmesinler diye perdeler, mahrum bırakır. Sonra da O’nu görsünler diye dostlarına tecelli eder.” Denildi ki:

“Onlar, Rablerinin iyiliklerinden mahrumdurlar”, demektir. Çünkü onlar dünyada iken O’nun nimetlerine şükretmediler. Dolayısıyla da buna karşılık olarak onlar âhirette O’nun iyiliklerinden ümitlerini keserler. Birinci tefsîr daha doğrudur. Çünkü Allah’ın (celle celâlühü) görülmesi iyiliklerin en üstünüdür. O’ndan mahrum kalmak da diğerlerinde mahrum kalmanın delilidir.

16

Sonra onlar muhakkak ve muhakkak o alevli cehenneme gireceklerdir.

Rablerini görmekten mahrum olmalarından sonra elbette ateşe gireceklerdir.

17

Sonra da (onlara) “İşte (bu azap) sizin yalan saymakta devam ettiğiniz şeydir.” denilecek.

Yani; İşte bu azap, dünyada iken yalanladığınız ve vukuunu inkâr ettiğiniz şeydir.

18

Hayır! İyilerin (amel) kitap(lar)ı hiç şüphesiz “İlliyyin” dedir.

“Hayır” sözü, yalanlamaktan mendi. “İyilerin kitabı” onların yazılı amelleri. Ebrar (iyiler); ölçüde ve tartıda hile yapmayan ve dirilişe inanan itaatkâr kişilerdir. Çünkü bu (Ebrar), Füccara (günahkârlara) karşı zikredilmiştir. Füccar da; “Onlar, din gününü yalanlayanlardır, şeklinde açıklanmıştır.” Hasen'dan şöyle nakledilmiştir:

“İyi kişi; karıncayı incitmeyen kişidir.”

İlliyyin; Meleklerin, ins ve cinden olan mü'minlerin işlediklerinin tamamını ihtiva eden divanı hayır için özel isimdir.

(.....) kelimesinden (.....) vezninde (mübalağa için) gelmiştir. (.....) kelimesinin çoğulundan nakledilmiştir. Bu şekilde adlarıdırıl-, mıştır. Çünkü o, cennete en üstün derecelere yükselme sebebidir. Ya da o, ikram olsun diye kerubiyyunun (kerubiyyun: meleklerin büyükleridir. Cebrâîl, Mikail, İsrâ'fil onlardandır) mekânı yedinci kat göğe yükseltilmiştir.

19

İlliyyinin ne olduğunu sana hangi şey bildirdi?

Ey Resûlüm Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)! Onun hangi şey olduğunu sana bildiren nedir?

20- 21

(O), yazılmış bir kitaptır. Ki huzurunda mukarreb (olan melek)ler bulunur.

Yanında melekler bulunur. Denildi ki:

“İyilerin ameli semâya yükseltildikçe bütün semanın mukarreb (melekleri) buna şahit olurlar” , demektir.

22

Şüphesiz o iyiler (cennet) nimet (leri) içindedirler.

Şüphesiz ki iyiler cennetlerde ihsan olunan nimetler içindedirler.

23

(Süslü) tahtlar üzerinde (kendilerine verilen nimetleri) temaşa edeceklerdir.

(.....); Gelin evlerindeki süslü yataklar, demektir. Onlar, orada Allah'ın (celle celâlühü) ikramını, kendilerine verdiği nimetlere ve düşmanlarının nasıl azap edildiklerine bakarlar.

24

Öyle ki sen o nimetin (her dem taze) güzelliğini yüzlerinde (görünce) tanırsın.

Nimetlenmenin mutluluğunu ve (bu mutluluğun) her dem tazeliğini yüzlerinde görürsün.

25

Onlara mühürlü halis bir şaraptan içirilecek.

“mühürlü halis içki” ; karışığı olmayan halis içkidir.

26

Ki onun (içiminin) sonu misktir. O hâlde yarışmak isteyenler bunda yarışsınlar.

Dünyada şarapların çamurla mühürlenmesine karşılık onun kapları miskle mühürlenir. Allahu Teâlâ dostlarına ikram olsun diye onların mühürlenmelerini emretmiştir. Ya da “sonu misktir” sözü içimin bittiği an misk kokusudur, demektir.

Yani içilişinin bitiminde misk kokusu alınır.

Ali'ye göre (.....) (mühürü) şeklindedir. Rağbet edenler işte bu halis içki ya da bu nimetlenme için rağbet etsinler, isteklensinler. Bu da ancak hayırlara koşturmak ve kötülöklere son vermekle olur.

27

(O şarabın) katkısı “Tesnim” dendir.

O halis şarabın katkısı tesnimdendir. Tesnim; Tesnim diye adlandırılmış bir kaynak için özel isimdir.

(.....); yükseltmek manasına gelen (.....) fiilinin maş tandır.

Çünkü o, cennetteki en üstün içecektir. Ya da o, onlara yukandan gelir ve kaplarına dökölür.

28

(O), bir pınardır ki mukarrebler (yalnız) onu içerler.

(.....) hâldir. Ya da medih üzere mensûb kılınmıştır.

(.....) (ondan) manası nadır. İbni Abbâs ve İbni Mes'ud (radıyallahü anh) dan şöyle nakledilmiştir:

“Mukarrebun (Allah'a yakın olanlar) onu sade olarak katışiksız içerler. Ashâbı yemin için ise o(na katkı) karışırılır.”

29

Hakikat, günah işleyen (o kâfir)ler iman edenlerden kimini alaya alıp gülerlerdi.

“Mücrimler” inkâr edenler. İnkâr eden mücrimler dünyada iken iman edenleri alaya alarak gülerlerdi.

30

(Mü'minler) yanlarından geçerlerken birbirlerine kaş göz işaretleri yaparlardı.

Onlar, kusur isnadı ve ayıplama kastıyla göz ucuyla birbirlerine mü'minleri işaret ederlerdi. Denildi ki:

“Hazret-i Ali'nin (radıyallahü anh) de içinde bulunduğu Müslümanlardan bir gurup (radıyallahü anh) münâfıkların yanına gelmişti. Münâfıklar onlarla alay etmişler, gülmüşler ve birbirlerine kaş göz hareketi yapmışlardır. Hazret-i Ali'yi (radıyallahü anh) kastederek:

- Şu dazlak kafalıyı görüyor musunuz? demişlerdi. Bunun üzerine Ali (radıyallahü anh), Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) inyanma varmadan bu âyetler indi.”

31

Ailelerine döndükleri vakit (bu yaptıklarından) zevk duyarak dönerlerdi.

Kâfirler evlerine döndükleri vakit onları dillerine doladıkları ve onlarla alay ettikleri için eğlenerek zevk duyarak dönerlerdi. Hafs'ın dışındakiler “mutlu bir şekilde” şeklinde okumuşlardır.

32

Onları gördükleri zaman “Bunlar muhakkak sapıklardır.” derlerdi.

Kâfirler mü'minleri gördüklerinde: “Bunlar yanlış yola girmiş sapıklardır.” dediler.

Yani; “Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) bunları aldattı, bu sebeple saptılar ve âhirette umdukları iyilikler için lezzetleri terk ettiler. Gerçeği hayale terk ettiler. İşte bu sapıklığın ta kendisidir.” dediler.

33

Hâlbuki onlar (mü'minlerin) üzerlerine gözcüler olarak gönderilmemişlerdi.

Hâlbuki o kâfirler, mü'minler üzerine onların hallerini tespit etmek ve amellerine şahit olmak üzere gönderilmediler. Bilâkis onlar nefislerini ıslah etmekle emrolundular. Dolayısıyla onlara gereken başkalının durumlarını araştırmak ve onları akılsızlıkla suçlamak yerine bununla meşgul olmaktır.

34

İşte bu günde îman edenler o kâfirlere gülüyorlar.

“Bu günde” yani; kıyamet günü. Orada, dünyada onlar, (mü'minlere) güldükleri gibi burada karşılık olarak mü'minler kâfirlere gülerler.

35

(Süslü) tahtlar üzerinde (onlara) bakarak.

(.....) hâldir.

Yani; Onlar, divanlar üzerinde emin oldukları hâlde onlara ve onların, izzet ve kibirden sonra içine düştükleri zillet ve horluğu bakarak gülerler. Denildi ki:

“Kâfirler için cennete bir kapı açılır ve onlara'Haydi cennete'denir. Onlar oraya vardıklarında kapılar kapatılır da (bunu seyreden) mü'minler onlara gülerler.”

36

(Nasıl) o kâfirler işleye geldiklerinin cezâsına çarpıldılar mı?

“Bu zikredilenler onlara yapıldığında onlar, dünyada iken mü'minlerle alay etmelerinin cezâsını buldular mı?” demektir.

Allahu a'lem.

İNŞİKÂK SÛRESİ

1-2

Gök varıldığı, (yanlmakta da) Rabbini dinleyip boyun eğdiği zaman ki gök zaten buna layık olarak yaratılmıştır.

Gök yanlıp parçalandığı, yan İma hususunda Rabbini dinleyip itâat ve icabet ettiğinde, kaçınıp imtina etmediğinde. Ona yaraşan da işitmesi ve Allah'ın (celle celâlühü) emrine itâat etmesidir. Zira o, Allahu Teâlâ'ya boyun eğen olarak yaratılmıştır.

3-5

Yer uzatıldığı, içinde ne varsa atıp bomboş kaldığı, (bu hususta da) Rabbini dinleyip boyun eğdiği zaman ki yer zaten buna layık olarak yaratılmıştır.

Yer yayıldığı ve oradaki dağların ve tepelerin düzlenmesiyle dümdüz kılındığında. İçinde bulunan defineleri ve ölüleri dışarı attığında ve tamamen boşaldığında. Sanki o, içindekileri boşaltma hususunda tüm gayretini göstermekle mükellef kılındı.

Kerem sâhibi biri kerem hususunda tüm gayretini gösterdiğinde ve gücünün yemğinin üzerinde mükellefiyet altına girdiğinde (.....) -denir. İçindekileri atma ve boş kalma hususunda Rabbini dinleyip boyun eğdiği zaman. Ona yaraşan da boyun eğmesi ve imtina etmekten kaçınmasıdır. Takdir eden takdir edilebilen her bir şeyi takdir edebilsin diye (.....) nın cevabı hazfedilmiş tir.

Ya da Tekvir ve İnfitar surelerindeki bilinen benzerleriyle yetinilerek hazf edilmiştir. Ya da onun cevabı, ona delalet eden “ona varacaksın” sözüdür.

Yani; Gök yandıgında insan çalışıp çabaladığına kavuşur, demektir.

6

Ey insan! Hakikat sen Rabbine (kavuşuncaya) kadar durmayıp didineceksin, nihayet O'na ulaşacaksın.

“Ey insan!” sözü, insan cinsine hitaptır. Sen Rabbine kavuşuncaya kadar çalışıp çabalarsın. O (kavuşma) da; kavuşmaya benzetilen ölüm ve ondan sonraki durumudur. (.....) deki zamîr, (.....) içindir. O da; nefsin, çalışmada meşakkate ve yorgunluğa düşmesi ve başanlı olacak şekilde gayret göstermesidir. Kastolunan; Çalışıp çabalananın karşılığıdır. O da; eğer bayırsa hayır, serse serdir. Denildi ki:

“Çalışıp çabalananı kavuşmak, içinde bu çalışıp çabalananın olduğu kitaba kavuşmaktır.”

“Kimin kitabı sağ eline verilirse...” âyeti de buna delalet etmektedir.

7

O vakit (amel) kitabı sağ eline verilen kimseye gelince.

Yani; amel defteri sağ eline verilen kimseye gelince, demektir.

8

Kolayca bir hesap ile muhasebe edilecektir o.

Kolay, basit bir hesaplama. O da; yaptığı iyiliklerin karşılığını görmesi ve yaptığı kötülüklerin de affedilmelidir. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem):

- “Hesaba çekilen azap olunur.” buyurdu. Bunun üzerine:

- “Öyleyse, Kolay bir hesapla hesaba çekilecek.'âyetinin manası nedir?” diye soruldu da:

- “O, arzdır. Kim hesapta münakaşada bulunursa ona azap edilir.” buyurdu.

9

Ehline de sevinçli dönecektir.

Eğer îman etmişlerse aşiretine yahut inananlar gurubuna yahut cennette ehli olacak hurilere, sevinçle dönecektir.

10

Amma kitabı arkasından verilen kimse,

Denildi ki: “Onun sağ eli boynuna bağlanır, sol eli de sırtının gerisine getirilir ve kitabı onun sol eline sırtının gerinden verilir.”

11

Derhal helâkini temenni edecek.

“Yetiş ölümüm.” diyecek.

(.....); helâk, demektir.

12

O şiddetli ateşe (cehenneme) girecek.

Ali'nin dışındaki Irak'lılara göre (.....) şeklindedir.

Yani; “Cehenneme girecek” , demektir.

13

Çünkü o, ehli içinde bir şımarıktı.

Çünkü o, dünyada ailesiyle birlikte inkâr sebebiyle şımarıktı. Dirilişe inananlara gülüyordu. Denildi ki:

“O, nefsine tabi olur ve hevesinin istediğini yapardı.”

14

Çünkü o, hakikaten ve katiyen (Rabbine) dönmeyeceğini sanmıştı.

Dirilişi inkâr ettiği için Rabbine dönmeyeceğini sanmıştı. İbni Abbâs (radıyallahü anh) şöyle demiştir:

“Bedevi bir kadının kızına (.....) yani;'dön'dediğini işitinceye kadar bunun manasını bilmiyordum.”

15

Hayır (o, Rabbine dönecektir) Çünkü Rabbi onu çok iyi görendir.

(.....) sözü, “dönmeyeceği” sözündeki olumsuzluğu olumlu hale getirmek için gelmiştir.

Yani; elbette dönecekler demektir. Çünkü Rabbi onun amellerini görüyordu. (Amelleri) ona gizli değildir. Dolayısıyla onu döndürmesi ve onu amellerine göre cezâlarıdırması kaçınılmazdır.

16

Demek (hakikat onun zannettiği gibi değildir) Andederim o şafaka.

“Andederim o şafağa.” kızılığın ardından gelen beyazlığa ya da kızılığa andederim.

17

O geceye ve onun (sinesinde) derleyip topladığı şeylere.

Vesak: derleyip toplamak demektir. Kast olunan; derleyip topladığı karanlıklar ve yıldızlardır. Ya da ondaki teheccüt ve sair ibâdetlerdi.

18

Dolunay haline geldiği (nuru tamamladığı) zaman aya ki,

Toplandığı ve dolunay haline geldiği zaman aya. (

Yani; Arabi ayların 13. 14. 15. Günlerindeki aya, demektir.)

(.....) kelimesindendir. (.....) babındandır.

19

Siz (ey insanlar!) Hiç şüphesiz o hâlden bu hale geçeceksiniz.

Ey insan -cins kastedilmiştir- sizler, şiddet ve dehşet hususunda her biri diğerine uygun olan hâlden hale geçeceksiniz.

Tabak: diğerine uygun olan şeydir. (.....) denir.

Yani;

“Bu, şuna uygun değildir” , demektir. Örtü için tabak derüTmesi de bundandır.

(.....) kelimesinin (.....) ün çoğulu olması da mümkündür. O da; mertebe demektir. (.....) (o (nice) mertebeler üzerindedir) sözündendir.

Yani; hiç şüphesiz siz şiddette biri diğerinden daha üstün olan hallerden hallere geçeceksiniz, demektir. Onlar da; ölüm ve ondan sonraki kıyametin safha safha korkunç duraldandır.

(.....) kelimesinin sıfatı olmak üzere mahallen mensûbtur. Vani; hâli geçen, aşan bir hale demektir. Ya da (.....) deki zamîrden hâldir.

Yani; “Bir hâli geçerek (yeni bir) hale varacaksınız” , demektir. Mekhul şöyle demiştir:

“Her yirmi senede bulunduğunuz hâlden diğer bir hale geçersiniz.”

Mekke kırâat imâmları, Ali ve Hamza'ya göre (.....) Şeklindedir. (.....) nin üstünüyledir. Hitap Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) edir.

Yani; “Mi'râc da göklerin o tabakasından bu takasına çıkacaksın” , demektir.

20

Öyleyse onlara ne (oluyor) ki îman etmiyorlar?

Dolayısıyla îman etmemekte onların lehine olan nedir ki?

21

Ve karşılarında Kur'ân okunduğu zaman (derin saygı ile) eğilmiyorlar?

Boyun eğmiyorlar.

22

Bilâkis o küfredenler tekzib ederler.

Dirilişı ve Kur'ân'ı yalanlarlar.

23

Hâlbuki Allah onların yüreklerinde neler saklıyorlar pekiyi bilendir.

Hâlbuki Allah (celle celâlühü), inkâr ve peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'i yalanlama noktasında gönüllerinde neler topladıklarını ve neler gizlediklerini pekiyi bilendir. Ya da amel defterlerinde topladıkân kötü amelleri ve kendi nefisleri için biriktirdikleri envai çeşit azâbı en iyi bilendir.

24

Bunun için sen (Habibim) onları elem verici bir azap ile müjdele!

Onlara bunu haber ver ki eseri yüzlerinin derisinde belirsin.

25

İman edip de güzel güzel amel (ve hareket) edenler müstesnadır. Onlar için bitip tükenmeyen bir mükâfat vardır.

İstisna, istisnai munkatıdır. Onlar için kesintisiz ya da eksilmeyen bir mükâfat vardır. Allahu a'lem.

BÜRÛC SÛRESİ

1

Andolsun burçlara mâlik olan göğ.

Bu, on iki burçtur. Burucun, yıldızlar ya da büyük yıldızlar olduğu da söylendi.

2

O va'd olunan güne,

Kıyamet gününe.

3

Şahidlik edene ve şahidlik edilene ki,

Yani; bu günde şâhit ve meşhut olanlara. Şâhit ile kast olunan; o gün hazır olup kıyameti gören mahlûkatın tamamıdır. Meşhut ile kast olunan da bu günde şaşkınlık veren şeylerdir. Nekra kılınmaları:

“Her nefis ne (hazırlayıp) getirdiğini bilir.” Tekvîr, 14. Âyetinde olduğu gibidir. Sanki: “şahidi ve meşHûdu ne kadar da çoktur.” denilmiştir. Ya da nekra kılınmaları vasıfta belirsizlik içindir. Sanki: “Vasıfları anlaşılmayan şâhit ve meşhut.” denilmiştir. Şâhit ve Meşhut kelimeleri hususunda müfessirler çok değişik şeyler söylemişlerdir. Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) ve kıyamet günü denilmiştir.

“Ben onların içinde olduğum sûrece onları kolladım.” Mâide, 117. âyetinde olduğu gibi.

İsa (aleyhisselâm) ve ümmetidir, denilmiştir. Ümmeti Muhammed ve diğer ümmetlerdir ya da Hacerü'l-Esved ve hacılardır ya da:

“Hiçbir gün yoktur ki: Ben yeni bir günüm. Bende işlenen şeylere şahidim Dolayısıyla beni ganimet bil Güneşim battığında kıyamete kadar bana yetişemezsin'diye nida etmesin.” hadisinde olduğu gibi günler ve geceler ile Âdemoğullarıdır. Ya da Hafaza melekleri ve Âdemoğullarıdır. Ya da:

“Şâhit olarak Allah yeter.” Âyetinde olduğu gibi, Allahu Teâlâ ve mahlûkattır. Ya da Peygamberler ve Muhammed (aleyhisselâm) dır.

Yeminin cevabı hafz edilmiştir. “Öldürüldü o hendeğin adamları.” âyeti buna delalet etmektedir.

4-6

Tutuşturucu (malzeme ile hazırladıkları) o ateşten hendeklerin sahipleri gebertilmiştir. Hani onlar da ateşin başında oturuyorlardı.

Yani; onlara lânet edilmiştir, demektir. Sanki şöyle denilmiştir: “Bu şeylere yemin ederim ki; onlar, -Kureyş kâfirlerini kastediyor-Ashâbı Uhdud'dan larîetlenmesi gibi larîetlenmişlerdir.” (.....) uzunca çukur, yani; yeryüzünde (açılmış) büyük yarık, demektir.

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) den rivâyet edildiğine göre, hükümdarın birinin bir sihirbazı vardı. Yaşlanınca yanına sihiri öğrenmesi için bir çocuk verdiler. Çocuğun gidip geldiği yol üzerinde bir rahip vardı. Çocuk ondan (bir şeyler) duymuştu. Bir gün yolda giderken insanları bir köşeye sıkıştırmış bir yılı gördü. Eline taş aldı ve:

“Allah'ım! Senin katında rahip, sihirbazdan daha makbul ise onu (yıları) Öldür.” dedi ve (taşı attı), yıları öldürdü. Bundan sonra çocuk anadan doğma körleri ve abraş hastalığı olanları iyileştirmeye başladı. Sultanın sohbet arkadaşı da kör olmuş onu da iyileştirmişti. Sultan onu gördü ve ona:

- “Sana gözünü kim geri verdi.” diye sordu, O da:

- “Rabbim” dedi. Bunun üzerine Sultan sinirlendi ve ona işkence etti. O da çocuğu söyledi. Çocuğa da işkence etti. O da rahibi söyledi. Rahip dininden dönmedi. Bunun üzerine baştan aşağıya doğru testereyle kesildi.

Çocuk da dininden dönmekten kaçındı. Zirvesinden aşağı atılmak üzere yüksek bir dağa götürüldü. Çocuk Allah'a (celle celâlühü) dua etti. Dağ sarsıldı ve çocuğun dışındakileri üzerinden attı. Hepsı helâk oldu, çocuk kurtuldu. Bu sefer onu suda boğmak için büyük bir gemiye bindirdiler. Çocuk yine dua etti. Gemi alabora oldu. Herkes boğuldu, çocuk ise kurtuldu. Çocuk sultana:

“Sen, insanları geniş bir meydana toplayıp beni bir ağaca aşmadıkça ve benim sadağımdan bir ok alıp,'çocuğun Rabbinin ismiyle'deyip bana atmadıkça beni öldüremezsın.” dedi.

Bunun üzerine sultan onun dediğini yaptı ve oku attı. Ok çocuğun şakağına geldi. Çocuk elini onun üzerine koydu ve öldü. Bunun üzerine insanlar:

- “Çocuğun Rabbine inandık.” dediler. Bunun üzerine sultana:

- “Korktuğun şey başına geldi.” denildi. Bunun üzerine sultan derin yarıklar kazdırdı, onların içine ateş doldurttu. Dininden dönmeyenleri oraya attı. Sonunda bebeğiyle birlikte bir kadın getirildi. Kadın ateşe düşmekten korkup geri çekildi. Bunun üzerine bebek

- “Anacığım! Sabret. Sen hak üzeresin.” dedi. Bebek de anası da ateşe atıldı.

(.....) kelimesinden bedeli istimaldir. (.....) nin sıfatıdır. Büyük bir ateş olduğunu ve onda alevlerin kendisiyle, yükseldiği çok sayıda odun ve insan bedenleri olduğunu bildirmektedir.

7

Onlar (Allah’a) îman edenlere yapacakları (işkenceler) hususunda (hükümdarları nezdinde) şahitlik edeceklerdi.

Yani; o kâfirler, mü'minleri yaktıklarına dair hükümdar katında birbirlerine şahadette bulunuyorlardı. Onlardan hiçbirini emredildiği görevden geri kalmadığına ve işkence işini bir başkasına havale etmediğine dair hükümdar nezdinde birbirlerine şahadette bulunuyorlardı. Bunda, mü'minleri sabra ve Mekke halkının ezalarına tahammül göstermeye teşvik vardır.

8

Onlar, içlerinden (mü'minlerin) o yegâne galip, her hamde layık Allah'a îman etmelerinden başka sebeple intikam almadılar.

Allah'a (celle celâlühü) îman etmelerinden başka hiçbir şey hususunda onları ayıplamadılar ve intikam almadılar.

Onlar da hiçbir ayıp yoktur, ne var ki kılıçları (körelmiştir).

Sözünde olduğu gibi. (Aslında burada bir kınama yoktur. Onların cesaretini ve savaşçılıklarını göstermektedir).

Yine:

(.....) şeklinde esre ile de okunmuştur. Fasih olan ise üstün olmasıdır. Azız ve Hamîd kelimeleriyle îman edilmeye müstahak olanın sahip olması gerekli vasıfları zikretti. O da; cezâlarıdırmasından korkuları yegâne galip olması ve verdiği nimeti sebebiyle de hamd edilmesi gereken ve sevap vermesi beklenen ihsan edici olmasıdır.

(O Allah ki) göklerin ve yerin mülk(ü tasamıf)u O'nundur. Allah her şeye hakkıyla şâhittir.

Göklerin ve yerin mülkü O'nundur. Dolayısıyla o ikisinde bulunan herkes O'na ibâdet etmesi ve O'na boyun eğmesi gereklidir. Bu, onların intikam aldıkları şeyin Hak olduğunu, ondan ancak onu yok etmeye çalışan kişinin intikam alacağını ve o intikam alanların büyük bir azapla Allah'ın intikamına maruz kalacaklarını ifade etmektedir.

“Allah her şeye hakkıyla şâhittir.” sözü onlar için bir tehdittir. Onların yaptıklarını bildiğini ve buna karşılık cezâlarıdıracağını kastediyor.

Erkek mü'minlerle kadın mü'minleri belaya uğratanlar, sonra da tevbe etmeyenler (yok mu) onlar için cehennem azâbı vardır. Onlar için bir de yangın azâbı vardır.

“İşkence edenler” sözüyle özellikle Ashâbı Uhdud'dan, “îman edenler” sözüyle de ateş dolu yarıklara atıları insanların kastedilmesi mümkündür. Onların onları belaya uğratmasının manası; onlara ateşle işkence etmeleri ve yakmalarıdır.

“Sonra da tevbe etmeyenler...” küfürlerinden dönmeyenler. Onlar için küfürleri sebebiyle âhirette cehennem azâbı, dünyada da yangın azâbı vardır.

Rivâyet edildiğine göre o ateş onlar üzerine kapaklanmış ve onları yakmıştır.

“Mü'minlere işkence edenler” sözüyle -genel olarak- onlara işkence edenlerin “mü'minler” sözüyle de -genel olarak- işkenceye tabi olanların kastedilmesi mümkündür.

İnkâr etmeleri ve işkence etmeleri sebebiyle işkence edenler için âhirette iki azap vardır.

İman edip de sâlih amel (ve hareket) edenler(e gelince:) Altlarından ırmaklar akan cennetler de onlarındır. Büyük kurtuluş (ve saadet de) budur.

Yani; Ashâbı Uhdud'un işkencelerine sabredenler için cennetler vardır. Ya da bu geneldir.

Rabbinin kısıkvrak tutup yakalayışı çok şiddetlidir.

“Batş” ; sertçe yakalanak demektir. Bu, şiddet kelimesiyle vasıflandırıldığında daha da şiddetlenir, büyür. Kast olunan; Onun, gaddar zalimleri azâbıyla ve intikamla yakalanasıdır.

Muhakkak ki yoktan yaratan, sonra tekrar diriltten yalnız O'dur.

Yani; ilk olarak onları yarattı. Toprağa döndürdükten sonra da onları tekrar diriltir. Yoktan var etmeye ve tekrar diriltmeye güç yetirmesini güçlü ve sert bir şekilde yakalayıp cezâlarıdırmasına delil kılmıştır.

Ya da kâfirleri, onları yoktan var ettiği gibi sert bir şekilde cezâlarıdırma için tekrar dirilteceği tehdidiyle tehdit etmiştir. Zira onlar yoktan var edilme nimetine şükretmediler ve yeniden dirilişi yalanladılar.

O, (tevbe eden mü'minleri) çok yarlıgayan, (dostlarını) çok sevendir.

O, ayıpları örten, günahları affedendir. Dostlarını sevendir. Denildi ki:

“Sevenin (sevdiklerine) istediklerini verdiği gibi taat ehline istediklerini verendir.”

15

Arşın sâhibidir. (Zatında da, sıfatlarında da) pek yücedir (büyüktür).

Arşın yaratıcısı ve mâlikidir. Hamza ve Ali'ye göre (.....),

(.....) nin sıfatı olmak üzere (.....) şeklinde cer iledir.

Allah'ın (celle celâlühü) mecdi; Onun azametidir. Arşın mecdi ise; onun yüceliği, büyüklüğüdür.

16

Ne dilerse hakkıyla yapandır.

(.....), hazfedilmiş bir müptedanın haberidir. Yaratmayı dilediğini yaratır, o da olur. Bunda kulların fiillerini yarattığına delalet vardır.

17-18

(Habibim) sana o orduların, Fir'avun ve Semûd'un haberi geldi mi?

Yani; Geçmiş milletlerdeki azgın kalabalıkların haberi sana geldi, demektir. (.....) den bedeldir. “Fir'avun” kelimesiyle onu ve kavmini kastetti. Mana; “Gerçekten sen bu orduların inkârlarından dolayı, peygamberleri ve onlara indirileni yalanlamalarını bildin.” şeklindedir.

19

Hayır! O inkâr edenler, hâlâ bir yalanlama içindedirler.

Hayır! Kavminden inkâr edenler (hâlâ) yalanlama içindedirler ve azâbı kendilerine gerekli kılmaktadırlar. Onlar, bu orduların durumundan ibret almıyorlar. Orduların durumunu bilmedikleri için değil, sadece inat olsun diye seni yalanlıyorlar.

20

Hâlbuki Allah (onları) arkalanndan kuşatıcıdır.

Yani; Onların hallerini bilendir. Onlara karşı gücü yetendir. Onlar ise O'nu âciz bırakamazlar.

“Onları arkalanndan kuşatmak...” bir temsildir. Çünkü bir şey kendisini kuşatandan kaçıp kurtulamadığı gibi onlar da ondan kaçıp kurtulamazlar.

21

Daha şüphesiz (kâfirlerin yalanladıkları) o (kitap) çok şerefli bir Kur'ân'dır.

Yalanladıkları bu şeyin mertebesi diğer kitapların hepsinden yüksek, nazmı ve icazı da onlardan daha yüce, şerefli bir Kur'ân'dır. Bazılarının zannettiği gibi uydurulmuş değildir. Öncekilerin efsanesi de değildir.

22

Ki korunmuş bir levhada (Levh-i Mahfûz'da)dır o.

Şeytanların ulaşmasından korunmuş bir levhadadır o, Nâfi'ye göre (.....) şeklindedir. (.....) kelimesinin sıfatıdır.

Yani; “O tebdil ve tağyirden korunmuştur” , demektir.

Hasen'a göre levh: meleklerin gördüğü, okuduğu bir şeydir. İbni Abbâs (radıyallahü anh) ya göre ise:

“O beyaz bir incidendir. Uzunluğu gökle yer arası, genişliği de doğu ile batı arası kadardır. Kalemî nurdur ve her şey onda yazılıdır.” Mukâtil'e göre:

“O, Arşın sağ tarafındadır.” Denildi ki:

“Onun üst tarafı arşa tutturulmuştur. Alt tarafı ise kadri yüce bir meleğin kucağındadır.”
Allahu a'lem

TÂRIK SÛRESİ

1-3

Andolsun o göğe ve Tarıka. Tarıkın ne olduğunu sana hangi şey bildirdi? (O, ışıyla karalığı) delen yıldızdır.

Rızık yeri ve mahlûkatın meskeni olduğu, (ayrıca) cennet orada yaratıldığı için göğün kadri mahlûkatın gözünde büyümüştür. Bu sebeple onunla ve Tarıkla yemin edilmiştir.

“Tarık” la kast olunan; yıldız cinsidir. Ya da menfaatinin büyüklüğünden dolayı kendisiyle taşlarıyan şıhab (yakıcı ateşler)in cinsidir. Daha sonra onu delen, yani; ışı veren yıldız diye açıkladı. Sanki o, ışıyla karanlığı deliyor ve oraya nüfuz ediyor. Tarık diye nitelendirildi. Çünkü o, gece gelen (görünen) şeylere Tarık denildiği gibi gece zahir olmaktadır. Ya da o, cinleri vurduğu için bu şekilde nitelendirilmiştir.

4

Hiç bir nefis yoktur ki, illa üzerinde bir gözetici olmasın.

Yeminin cevabı (.....) cümlesidir. Çünkü (.....), Âsım, Hamza ve İbni Amir kıratında olduğu gibi (.....) manasına şeddeli olursa o zaman (.....) naiye olur.

Yani; “Hiçbir nefis yoktur ki onun üzerinde bir gözetici olmasın” , demektir. Eğer -diğerlerinin kıratında olduğu gibi- şeddesiz olursa o zaman (.....) den hafifletilmiş (.....) olur.

Yani; “Her nefis üzerinde, kendisini afetlerden koruyan gözetici vardır” , demektir. Ya da “Amelini, rızkını ve ecelini muhafaza eden bir gözetici vardır” , demektir. Bun tamamladığında (kişi) ölür. Denildi ki:

“O, amelleri yazan (melek)dir.”

(.....) zaittir. (.....) ise (.....) in şeddeli ya da şeddesiz oluşunu ayıran (.....) dır. (.....) müptedadır. (.....) haberdır. Hangisi olursa olsun cümle (.....) nün haberidir. Çünkü o ((.....); nâfiye), kendisiyle yemin edilmesi kabul edilen şeylerdendir.

5

Şimdi insan hangi şeyden yaratıldı? (ibretle) baksın.

Her nefis üzerinde bir gözetici olduğunu zikrettikten sonra, onu inşa edenin onu tekrar diriltmeye ve cezâlarıdırmaya kâdir olduğunu bilsin de, cezâ günü için amel etsin ve gözetici meleğe ancak, akıbetinde kendisini sevindirecek şeyleri yazdırması için ona ilk haline bakmasını emret.

(.....) sorudur.

Yani; Hangi şeyden yaratıldı, demektir. Onun cevabı; “O, atılıp dökülen bir sudan yaratılmıştır.” cümlesidir.

6

O, atılıp dökülen bir sudan yaratılmıştır.

(.....) tazyikle akıtmak, demektir.

(.....) Difk: Gerçekte sâhibine âittir. Bunun suya isnadı ise mecazdır. Dilbilimcilerden birinin şöyle dediği nakledilmiştir:

“suyu şiddetle döktüm” demektir. “su kendi kendine döküldü” demektir.

Rahîmde karıştığı ve yaratılışının başlarığıcında (sular) birleştikleri için iki sudan demedi.

7

Ki (erkeğin) bel kemiği ile (kadının) göğüs kemikleri arasından çıkıyor O.

Erkeğin belinden kadının da kaburga kemiklerinden çıkar. Kaburga kemiği, kolyenin, üzerinde bulunduğu göğüs kemiğidir.

“Kemik ve sinir erkekten, et ve kan kadındandır.” denildi.

8

Şüphe yok ki (Allah) onu (tekrar diriltip) döndürmeye elbette kâdirdir.

“yaratıldı” kelimesinin delaleti sebebiyle “şüphesiz ki yaratıcı” demektir. Manası; “İnsanı ilk olarak nutfedenyaratan, onu özellikle tekrar (diriltip) döndürmeye kâdirdir.” Kudreti zahirdir. Ondan âciz kalmaz. Bu, (.....) sözündeki gibidir.

Yani; fakirliği zahir demektir.

9

O günde ki (bütün) sırların ortaya döküldüğü gündür.

(.....) kelimesiyle mensûb kılınmıştır.

Yani; Onun (diriltip) döndürmesiyle sırların ortaya çıktığı gün, demektir. Ya da (.....) kelimesinin delalet ettiği gizli bir zamîrle mensûb kılınmıştır.

Yani; “Sırların oraya çıkarıldığı gün onu diriltir” , demektir.

“Serair” ; kalplerde gizlenen inançlar, niyetler ve gizli tutulan amellerdir.

10

Artık onun için ne bir kudret, ne de bir yardımcı yoktur.

“Onun için” insan için. Başına geleni defetme hususunda kendisinin hiçbir kuvveti yoktur. Ona yardım edecek ve bunu ondan savacak yardımcı da yoktur.

11

Andolsun o dönüş sâhibi olan göğ.

“Dönüş” yani; yağmur. Her zaman geri döndüğü için bu şekilde adlandırılmıştır.

12

O (nebat ile) yarıları yere ki.

“Yanları” o, yerin, kendisi sebebiyle parçalandığı bitkidir.

13

Hakikaten o (Kur’ân) hak ile (batılı ayırt eden) kafi bir kelimedir.

Hakikaten o Kur’ân, “Furkân” diye de adlandırıldığı gibi hak ile bâtil arasını ayırt eden bir sözdür.

14

O, bir şaka değildir.

Oyun ve beyHûde değildir. Onun tamamının ciddi olduğunu ve ciddiye alınması lazım geldiğini kastediyor. Allah (celle celâlühü), onu gönüllerde yüceltilen ve kalplerde büyütülen olsun diye bununla vafetti. Bunu okuyan ve dinleyen artık işi şakaya almaz ya da mizaha yönelmez.

15

Onlar, alabildiklerine hileler düzerler.

“Onlar” sözü ile Mekke müşriklerini kastediyor. Onlar, Allah'ın (celle celâlühü) emrini iptal ve hakkın nurunu söndürmek için tuzaklar kurmaktadırlar.

16

Ben de onların hilelerini (cezâ ile) karşılarını.

Onlara derece derece refah verip aniden vurmak suretiyle onların tuzaklarının karşılığım veririm. Düşmanlık ve kötülüğün cezâsını, düşmanlık ve kötülük olmasa da düşmanlık ve kötülük olarak adlandırdığı gibi tuzağın cezâsını da tuzak olarak adlandırdı. Bu vafın Allahu Teâlâ'ya isnadı ancak cezâ şeklinde olur.

“Onlar, Allah'ı unuttular (Allah da) onları unuttu.” Tevbe, 67.

“Onlar Allah'ı aldatmaya çalışıyorlar. Hâlbuki o onları aldatır.” Nisa, 142.

“Allah onlarla alay etmektedir.” Bakara, 15. ayetlerinden olduğu gibi.

17

(Habibim!) sen şimdilik o kafirlere mühlet ver. Onlara biraz zaman tanı.

Yani; helâk edilmeleri için beddua hususunda acele etme Onlara mühlet ver.

Sakin ve sabırlı olmaya teşviki artırmak için “mühlet ver” kelimesini ayrı ayrı lâfızlarla tekrar etti.

(.....); az bir müddet, demektir. Bununla ancak küçük bir şey ifade edilir. Bu, “Rüzgar hafifçe esti” cümlesindeki (.....) fiilindendir.

ALÂ SÛRESİ

1

Rabbinin o yüce ismini teşbih (ve tenzih) et.

Rabbi'nin (celle celâlühü) zatım ona layık olmayan şeylerden tenzih et.

(.....) sıladır, (yani; zaittir) Bu da, (.....) nın mekânda yükseklik manasına değil de kafir ve kudretin ta kendisi olan üstünlük manasına tefsîr edilmesiyledir. Denildi ki:

“Bu, (.....) da demektir. Nitekim bu sûre indiğinde peygamber (aleyhisselâm) Şunu secdelerinizde söyleyin'buyurmuştur.”

2

Ki o, (her şeyi) yaratıp düzenine koyandır.

Her şeyi yaratan ve onların yaratılışım mükemmel bir şekilde düzenleyendir. Onlarda düzensiz ve uygunsuz hiç bir şey var etmeyendir. Ancak ve ancak sağlam, muntazam bir şekilde var edendir. Bu da onun hikmet ve ilim sâhibi bir zât tarafından meydana geldiğine delalettir. Ya da menfaatine olarak ve işine yarayacak şeylerle onu düzenleyendir.

3

Takdir eden (ona göre de) yol gösterendir.

Yani; Her canlıya kendisine yarayacak şeyleri takdir eden, onları onlara hidâyet eden ve onlara onlardan yararlanma yolunu bildirendir. Ya da hidâyete sevk eden delalette bırakmayandır, şeklindedir. Ancak:

“Dilediğini delalette bırakır, dilediğini de hidâyete ulaştırır,” Nahl, 93;Fâtır, 8. ayetiyle iktifa edilerek “delalette bırakandır” sözü hazfedilmiştir.

Ali'ye göre (.....) şeklinde, şeddesizdir.

4

Yeşil otu çıkaran,

Hayvanların yiyeceğini bitiren,

5

Sonra da onu kapkara, kupkuru bir hale getirendir.

(.....) kupkuru, kınntı, döküntü, demektir. (.....) da kapkara demektir. (.....) in sıfatıdır.

6

(Habibim!) seni okutacağız da (asla) unutmayacaksın.

Kur'ân'ı sana öğreteceğiz de sen onu unutmayacaksın.

7

Allah'ın dilediği başka. Çünkü O, aşikârı da bilir gizliyi de.

Allah'ın (celle celâlühü) neshetmeyi dilediği müstesna. Bu, Allah'tan (celle celâlühü), vahyi muhafaza edeceğine dair peygamberine bir müjdedir. Ondan, Allah'ın (celle celâlühü) neshetmeyi dilediği şeyler müstesna hiçbir şeyin unutulmayacağı müjdelemektedir. Onları da hükmünü ve tilavetini kaldırmak suretiyle onun hafızasından siler.

İbni Keysan en-Nahvi bunu Cüneyd'e sordu. O da

- “Onunla amel etmeyi unutmayacaksın, demektir.” dedi. O da;

- “Senin dediğin gibidir.” dedi. Denildi ki:

(.....) sözü nehiy üzeredir. (.....) sözünde olduğu gibi âyet sonu sebebiyle ziyade kılınmıştır.

Yani; onun okuyuşundan ve tekranndan gaflet etme ki Allah'ın (celle celâlühü), tilavetini kaldırmak suretiyle sana unutturmayı dilediği hariç onu unutmayasın.

“O, aşikârı da bilir, gizliyi de.” yani; sen, unutma korkusuyla Cebrâîl'in (celle celâlühü) okuyuşuyla birlikte açıktan okuyorsun. Allah (celle celâlühü), onunla birlikte açıktan okuyuşunu ve seni buna götüren kalbindeki şeyi de biliyor, demektir. Ya da unutma korkusuyla içinden tekrar ettiğin şeyi biliyor da O, gizlediğini ve gizlemediğinizi sözlerinizi, fiillerinizi ve gizil açık hallerinizi bilir, demektir.

8

Seni en kolay olana muvaffak edeceğiz.

(.....) üzerine atfedilmiştir. (.....) cümlesi tırnak cümlesidir. Manası; seni en kolay olan yola muvaffak kılacağız, şeklindedir. Vahyin muhafazasını kastediyor. Denildi ki:

“Seni şer’atlerin en kolay olan İslam şer’atine muvaffak kılacağız” , demektir. Ya da “Seni cennet amelini işlemeye muvaffak kılacağız” , demektir.

9

O hâlde eğer öğüt fayda verirse (durma) öğüt ver.

Kur’ân Ta öğüt ver.

(.....) in cevabı (.....) sözünün delalet ettiği şeydir. Denildi ki:

“Bunun zahiri şarttır. Manası ise; Onlara öğütün tesir etmeyeceğidir.” Yine denildi ki:

“Hatırlat. Sen ancak bir hatırlatıcıstn.” âyetinde olduğu gibi mutlak şekilde öğüt verme ile ilgili bir ernirdir. Fayda vermesi şart koşulmarruştır.

10

(Allah'tan) korkacak olan öğüdü kabul eder.

Allah'tan (celle celâlühü) ve kötü akıbetten korkan kişi kısa zamanda öğüt alacak ve öğüdü kabul edecektir.

11

Bedbaht olan ise ondan kaçınır.

Kâfir ya da Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem)’e düşmanlıkta ileri giden kâfirlerin en azılısı öğüt almaktan uzaklaşır da onu kabul etmez. Denildi ki:

“Bu âyet Velid b. Muğire ve Utbe b. Rebia hakkında nâzil olmuştur.”

12

Ki o, en büyük ateşe girecek,

Cehennem ateşine girecek. En küçük ateş ise dünya ateşidir.

13

Sonra da orada ne ölecek ve ne de yaşayacaktır.

Sonra orada ölmez ki azaptan kurtulsun, rahatlasın. Kendisiyle zevk alacağı bir hayatı da yaşamaz.

“sonra” ile söylendi, çünkü hayat ile ölüm arasında ileri geri gitmek, sürüklenmek, ateşe atılmaktan daha kötüdür. Şiddetin dereceleri hususunda o (ateşe atılmak) ondan daha geridedir.

14-15

İyi temizlenen ve Rabbinin adım zikredip de namaz kıları kimse umduğuna erişmiştir.

“Umduğuna erişmiştir” başarıya nail olmuştur. “İyi temizlenen...” şirkten temizlenen ya da namaz için temizlenen ya da zekâtı veren, demektir,

(.....) kelimesi (.....) kelimesinden geldiği gibi bu da (.....) veznindedir. (.....) kelimesinden gelmektedir.

“... Rabbi'nin ismini zikredip de namaz kıları...” Başlarıgıç için tekbir getirip de beş vakit namazı kıları, iftitah tekbirinin gerekliliğine ve onun namazdan olmadığına bununla delil getirilmiştir. Çünkü namaz ona atfedilmiştir. O da ayrı olmayı gerektirmektedir ve yine iftitah tekbirinin Allah Azze ve Celle'nin isimlerinden her biriyle câiz olacağına bununla delil getirilmiştir. İbni Abbâs (radiyallahü anh) dan şöyle nakledilmiştir:

“Rabbi huzurundaki varacağı yeri ve makamı düşünür ve onun (Allah) için namaz kılar, demektir.” Dahhak'tan şöyle nakledilmiştir:

“Mûsalla (namaz kılma yerinin) yolunda Rabbinin ismini zikredip (Mûsallaya tekbir alarak gidip) de bayram namazı kılın, demektir.”

16

Belki siz dünya hayatını (âhiretten) üstün tutuyorsunuz.

Ama, siz dünya hayatının âhirete yeğliyorsunuz, kendisiyle iflah olacağınız şeyi işlemiyorsunuz. Bununla muhatap olunan kâfirlerdir. Delili de: Ebû Amr'ın “üstün tutuyorlar” şeklindeki kıratıdır.

17

Hâlbuki âhiret daha hayırlı, daha kalıcıdır.

Âhiret, haddi zatında daha üstün ve daha devamlıdır.

18

Şüphesiz ki bu(nlar) evvelki sahifelerde.

“Bu” sözü (.....) dan, (.....) ya kadar olan söze işarettir.

Yani; bu sözün manası; o sahifelerde de gelmiştir, demektir. Ya da (.....) dan itibâren surenin tamamı o sahifelerde gelmiştir, demektir.

Bu âyet, Kur'ân'ın, namazda Farsça okunabileceğine delildir. Çünkü, Allah (celle celâlühü), onu bu nazım ve bu dille olmaksızın o sahifelerde zikretmiştir.

19

İbrâhîm ve Mûsa'nın sahifelerinde de vardır.

(Bu âyet) (.....) dan bedeldir. Hadisi şerifte şöyle buyrulmuştur:

“İbrâhîm'in sahifelerinde şöyle geçmiştir: Akıllı insanın, dilini koruyan, zamanını (n değerini) bilen ve işine ihtiyacına yönelen biri olması gerekir.”

GÂŞİYE SÛRESİ

1

Kıyamet gününün haberi sana geldi mi?

(.....) kelimesi “gerçekten, hakikaten” manasınadır. Musibetleri insanları kaplayacak ve korkuları onları kuşatacak olan felaketin haberi sana geldi ya. (Bununla) kıyameti kastediyor. Denildi ki:

“Yüzlerini de ateş kaplamaktadır.” İbrâhîm, 50. âyetinin delaletiyle o ateştir.

2

Yüzler (vardır) o gün zelil (ve hakir)dir.

“Yüzler vardır...” yani; kâfirlerin yüzleri. Özellikle yüzü zikretti. Çünkü hüznün ve sevinç kişinin yüzünde görünür. “... o gün...” musibetin kuşattığı gün. Musibete maruz kalanları aşağılık ve zillet kapladığı için yüzleri zelildir, hakirdir.

3

Çalışmış ve yorgun (bitkin)dur.

Ateş içinde yorucu işler yapar, demektir. O (işler) de; zincirleri ve bukağıları sürüklemek, devenin çamura girişi gibi ateşe girmek, ateşten tepelere yorucu bir şekilde çıkmak ve inmektir. Denildi ki:

“Dünyada iken kötü işler yapan, onlarla lezzet alan ve nimetlenenlerdir. İşte onlar, onlardan dolayı âhirette yorgunluk ve bitkinlik içerisindeyler.” Denildi ki:

“Onlar, mescid ehli kişilerdir. Bunun manası: Onlar, Allah'a (celle celâlühü) karşı huşu sâhibi oldular, yorucu oruç ve devamlı teheccüt gibi ameller işlediler ve o amelleri işlemede yoruldu, bitkin düştüler, demektir.”

4

Kızgın bir ateşe girecek.

Uzun bir müddet kızdurmış olan ateşe girecek. Onun sıcaklığı gibi bir sıcaklık yoktur. Ebû Amr ve Ebubekir'e göre “girdirilecek” şeklindedir.

5

Son derece sıcak bir kaynaktan içirilecektir.

Onlara sıcaklığı son noktasına ulaşmış su kaynaktan içirilir. Sıfatlardaki ve fiillerdeki müenneslik “yüzler” lafzına dönmektedir. Kastolunan:

“Onlar için'dari'dikeninden başka bir yiyecek yoktur.” âyetinin delaletiyle onların (yüzlerin) sahipleridir.

6

Onlar için “Dari” dikeninden başka yiyecek yoktur.

O, “şibrik” denilen bir ottur. Kurduğunda “dari” olur. O da; öldürücü bir zehirdir.

Azap çeşit çeşittir. Azap olunanlar da tabaka tabakâdir. Kimileri zakkum yiyenler, kimileri, gıslin yiyenler, kimileri de dar'yiyenlerdir. Dolayısıyla bu ayetle:

“Gıslinden (irinden) başka yiyecek de yoktur.” Hakka, 36. âyeti arasında herhangi bir tezat yoktur.

7

Ki o, ne semirtir (doyurur), ne de açlığı giderir.

(.....) mahallen mecrûrdur. Çünkü o, (.....) ın sıfatıdır. Gıdanın iki menfaati ondan giderilmiştir. Onlar da; açlığı gidermesi ve bedeni sernirtmesidir.

8

Bir takım yüzler de parrıl parıl parlıyor (mutludur).

Daha sonra mü'minlerin yüzerlini vafetti. (.....) demedi. Çünkü ilk söz uzadı ve bağ koptu. “Güzeldir, nimetlere mazhardır.” Has bir hayat içinde nimetlenir.

9

(Dünyada taat ve ibâdetle) çalıştığından dolayı hoşnuttur.

Kendilerine verilen ikram ve sevabı gördüklerinden dolayı ibâdet ve taat işlediği için hoşnut olur.

10

Yüksek bir cennettir.

Mekânı yüksek ya da kadri yüksek.

11

Orada boş bir lâf işitmez.

Ey muhatap! Sen orada boş bir lâf işitmezsin. Ya da “O yüzler orada boş lâf işitmezler.”, demektir.

(.....); boş şey ya da boş lâf ya da boş konuşan biri, demektir. Cennet ahalisi ancak hikmetle konuşurlar. Kendilerini daimi nimetlerle rızıklarındırdığı için Allah'a (celle celâlühü) hamd ile konuşurlar.

Mekke kırâat ekolü ve Ebû Amr'a göre “orada boş lâf işitilmez” şeklindedir. Nâfi'ye göre de “orada boş lâf işitilmez” şeklindedir.

12

Orada daima akan bir (nice) pınar,

Yani; orada akan birçok pınar vardır.

“(Her) nefis ne yapıp öne sürdüğünü ve ne yapmayıp geride bıraktığını bilir.” Tekvîr, 14; İnfitâr, 5. âyetinde olduğu gibi. (

Yani; Her iki âyette “pınar” ve “nefis” kelimeleri tekil olarak çoğul manasında zikredilmiştir.).

13

Orada yüksek tahtlar,

(.....) (taht) kelimesinin çoğuludur.

“Yüksek” kadri ya da mekânı itibarıyla yüksek. Mü'min, Rabbi'-nin, kendisine verdiği mülk ve nimetleri, onun üzerine oturmak suretiyle görsün diye (bu yüksek tahtlar ihsan olunmuştur.)

14

(Önlerine) konmuş kadehler.

(.....) keümesinin çoğuludur. O da; kadeh demektir. “Kulpsuz kaptır” da denrniştir. “... konmuş...” onlara bakmak suretiyle lezzet almaları için önlerine konmuş ya da içmelerine amade olarak pınarların etrafına konmuş, demektir.

15

Sıra sıra dizilmiş yastıklar.

(.....): yastıklar, demektir. “Sıra sıra dizilmiş yastıklar.” yan yana olan yastıklar ve minderler. Her nerede oturmayı dilerse oraya oturur. Bir mindere oturur, diğerine de dayanır.

16

Yayılıp serilmiş saçaklı Halîlar vardır.

Genişçe serilmiş kıymetli döşemeler vardır.

(.....). (.....) kelimesini çoğuludur. “Yayılmış...” serilmiş ya da meclislerde şuraya buraya dağıtılmış, demektir.

Allahu Teâlâ cennetin vasfı ile ilgili bu âyetleri indirdiğinde Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) tahtın yüksekliğini yüz fersah olarak açıklamış. (Bir fersah; Üç mildir.), önlerine konmuş kapların, çoklukları sebebiyle mahlûkatın hesabına girmeyeceğini beyan etmiştir. Yastıkların uzunluğunun ve serili Halîların enlerinin dahi (mahlûkatın hesabına sığmayacağını beyan etmiştir) Ancak kâfirler bunu inkâr etmişler ve:

“Bir taht nasıl bu kadar yüksek olabilir? Kadehler nasıl bu kadar çok olabilir. Yastıklar nasıl bu kadar uzun olabilir ve serili Halîlar nasıl bu kadar enli olabilir? Bunu dünyada görmedik.” demişlerdir. Bunun üzerine Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur:

17

Onlar hala (ibretle) bakmazlar mı o deveye, nasıl yaratılmıştır o.

Nasıl uzun olarak yaratılmış. Sonra binilmesi ya da yüklenilmesi için nasıl çöküyor, sonra ayağa kalkıyor. Taht da bu şekilde devenin eğilişi gibi mü'min için eğilir.

18

O göğe, nasıl yükseltilmiştir o,

Tutma (işi) ve direk olmaksızın son derece yükseğe nasıl da yükseltilmiş. Sonra onun yıldızları ne kadar da çok. Dolayısıyla onlar mahlûkatın hesabına sığmamaktadır. Kadehler de aynen böyledir.

19

O dağlara, nasıl dikilmiştir o,

Sabit olarak dikilmiş, nasıl da dikilmiş. Onlar, sağlam ve sabittir. Yüksek olmalarına rağmen yıkılmazlar. Dayanılan minderler, döşekler de aynen böyledir.

20

O yere, nasıl yayılıp döşenmiştir o?

Hazırlarılıp amade kılınmak suretiyle nasıl da yayılıp döşenmiştir. Onun tamamı bir ufuktan diğer ufka yayılmış tek bir yaygıdır. Serilmiş Halîlar, döşekler de aynen böyledir. Mananın şu şekilde olması da mümkündür:

“Yaratıcının kudretine şahadet eden bu mahlûkata bakmıyorlar mı ki neticede O'nun yeniden diriltmeye kâdir olduğunu inkâr etmesinler, Peygamberin uyarışım dinlesinler, Allah'a (celle celâlühü) îman etsinler ve O'na (celle celâlühü) kavuşmaya hazırlarısınlar.”

Özellikle bu dördünün zikredilişi bunun Araplara hitap olması ve onları düşünmeye teşvik olması itibarıyla. Kişi devamlı olarak gönlünde olan şeylerden daha çok ibret alır. Araplar çöllerde yaşardı. Göğü, yeri, dağları ve develeri müşahade ederlerdi. Develer onların en kıymetli mallarıydı. Diğer hayvanlara göre en çok onları, kullanırlardı. Çünkü onlar hayvan cinsinden karşılarılabilecek bütün ihtiyacı karşılamaktadır. Onlar da; doğurması, süt vermesi, yük taşıması, üzerine binilmesi ve etinin yenilmesidir. Diğerleri böyle değildir.

Yine onların yaratılışı diğerlerine nazaran daha fazla şaşkınlık vericidir. Dizginlerini tutan herkese karşı itaatkâr olarak yaratılmıştır. Zayıfa karşı gelmez, küçüğü de (binmekten) menetmez. Yüklerle birlikte ayağa kalkabilmesi için boynu uzun yaratılmıştır. Kısa yoldan kolayca binilebilmesi için (ön ayaklarıyla) çömelebilecek şekilde yaratılmıştır. Daha sonra yüklendiği yüküyle ayağa kalkar ve onları uzak beldelere götürür. Susuzluğa dayanıklıdır. Sekiz güne kadar susuzluğa dayandığı çokça görülmüştür. Çölde diğer hayvanların yemediği (hemen) her otu otlar.

21

(Habibim!) Sen hemen (onlara Allah'ın nimetlerini, tevhid delillerini) hatırlat. Sen ancak bir hatırlatıcısın.

“Hatırlat” üzerinde düşünceleri için (tevhid) delillerini hatırlat. “Sen ancak bir hatırlatıcısın.” senin vazifen yalnızca tebliğdir.

22

Onların üzerinde zorba (biri) değilsin.

Onlar üzerine musallat kılınan biri değilsin.

“Sen onların üstünde zorlayıcı değilsin.” âyetinde olduğu gibi.

Medine kırâati, Basra kırâati, Ali ve Âsım'a göre (.....) şeklindedir.

23-24

Lakin kim (îmandan) yüz çevirir, (Kur'ân'ı) inkâr ederse, Allah da onu en büyük azap ile azaplarıdır.

İstisna, istisnai munkatıdır.

Yani; sen onlardan sorumlu değilsin, lakin onlardan kim yüz çevirir, Allah'ı (celle celâlühü) inkâr ederse onların işini Allah (celle celâlühü) üzerine alır ve onları kahreder. Onları en büyük azap ile azaplarıdır. O da; cehennem azâbıdır. Denildi ki:

Bu, (.....) sözünden istisnadır.

Yani; “îman etmesinden ümidi kestiğin ve yüz çevirmeleri sebebiyle en büyük azâba hak kazanan kişilerin dışındakilere hatırlat” , demektir. Aralarındaki ise tırnak cümlesidir.

25

Şüphesiz onların (öldükten sonra) dönüşleri ancak bizdir.

Zarfm öne alınmasının faydası tehdidin şiddetlendirilmesi ve onların dönüşlerinin ancak ve ancak düşmanlarını kahreden ve intikam almaya muktedir olan Allah'a (celle celâlühü) olduğunu bildirmektir.

26

Sonra hesapları (m görmek) de muhakkak bize âittir.

Onları amellerine göre hesaba çekeceğiz ve onları emsallerini cezâlarırdığımız gibi amelleriye cezâlarıdıracağız.

(.....) harfi ceri tehdidin te'kidî içindir, vücup için değildir. Zira Allah üzerine hiçbir şey vacip olmaz.

FECR SÛRESİ

1

Andolsun Fecre,

Fecirle yemin edilmiştir. O da:

“Ağaran sabaha andolsun.” âyetindeki gibi sabahtır. . Ya da sabah namazıyla yemin edilmiştir.

2

On geceye,

Zilhiccenin ilk on gecesi ya da Muharrem'in ilk on gecesi ya da Ramazan'ın son on gecesidir. Onların faziletine daha ziyade tembih için (.....) kelimesi nekre kılındı.

3

Hem çifte, hem teke,

Her şeyin çiftine ve tekine, Ya da bu gecelerin çiftine ve tekine, Ya da namazın çiftine ve tekine, Ya da yaratılanlarla yaratana, demektir.

Hamza ve Ali'ye göre (.....) şehndedir. Diğerlerine göre (.....) ın üstünüyledir. İkisi ayrı ayrı lehçedir. Üstün şekli Hicaz lehçesi, esre şekli de Temîm lehçesidir. Özel gecelerle yemin ettikten sonra genel olarak gece ile yemin etmiştir. Şöyle demiştir:

4

(Gelip) geçeceği dem geceye,

Denildi ki: Bununla kâdir gecesi kastedilmiştir.

“Gelip geçeceği dem...” geçtiği sırada, (.....) nin (.....) sı geçiş hâlinde esre ile yerinilerek hazfedilir. Duruşta ise esre ile birlikte hazfedilir.

Biri Ahfeş'e (.....) nın düşmesi hususunda sordu da o:

- “Hayır, bana bir yıl hizmet edinceye kadar (söylemem)” dedi. Büyü geçtikten sonra adam sordu, şöyle cevap verdi:

- “Gece geçmiyor, gecede geçiliyor, manası değiştirilince ona uyularak lâfzı da değiştiriliyor.” Denildi ki:

(.....) nin manası: “Uyuyan gece” , yani; içinde uyunuları gece denildiği gibi kendisinde gidilen gece, demektir.

5

Bunlarda akıl sâhibi için birer yemin (değeri) vardır.

Yani; kendisiyle yemin edilen bu şeylerde, akıl sâhibi için kendisiyle yemin edilir bir şey vardır. Gereksiz şeylere düşmekten menettiği için akıla “hicr” denmiştir. Kişiyi çirkin işlerden alıkoyduğu ve menettiği için, “akıl” ve “nuha” olarak adlandırıldığı gibi, şunu kastediyor:

“Bu şeylere yemin edilmesiyle bu şeylerin azametli olması akıl sâhibi katında gerçekleşti mi?” Ya da “Bunlarla yemin edişimde akıl sâhibi için yemin değeri var mı?”

Yani; “O, benzeriyle, üzerine yemin edilenin te'kid edildiği büyük bir yemin midir?” Ya da “Bu şeylerle yeminde akıl ve iz'an sâhibi için ikna edici yemin var mı?” Demektir. Üzerine yernin edilen şey hazfedilmiştir. O da; “Elbette azâba uğrayacaklardır.” sözüdür.

“Görmedin mi Rabbin ne yaptı Âd kavmine” Fecr, 6. âyetinden

“Bu yüsden Rabbin onların üzerine azap kırbacını çarptı,” Fecr, 13. ya kadar olan âyetler buna delalet etmektedir. Bundan sonra peygamberleri yalanlayan ümmetlerin azaplandınîmasını zikretti, şöyle buyurdu:

6

Görmedin mi Rabbin nice yaptı Âd'a.

7

(

Yani;) o direk sâhibi İreme?

Yani; “Ey Resûlüm Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)! Yakın hususunda gözle görmüş gibi bilmiyor musun?” Bu, tasdik ettirme sorusudur. Denildi ki:

Haşim oğullarına Haşim denildiği gibi Âd b. Avs b. İrem b. Sam b. Nûh'un (aleyhisselâm) çocuklarına ve torunlarına da Âd denilmiştir. Daha sonra onların ilk nesillerine Âd-ı ûlâ denilmiştir. İrem de; onların, dedelerinin ismiyle adlarıdırılışıdır. Onlardan sonrakilere de Âd-ı ahîre denilmiştir.

(.....) kelimesi (.....) kelimesinin atfı beyanıdır. Ve onların Kadim Âd-ı ûla oluşunu bildirmektedir. Denildi ki:

“İrem; onların beldesi ve içinde yaşadıkları topraklardır.” Abdullah b. Zübeyr'in (.....) şeklinde izafetle okuyuşu da buna delalet etmektedir. Bunun takdiri;

“Kasaba (halkın)dan sor.” Yûsuf, 82.

âyetinde olduğu gibi; “İrem halkının İsmi” şeklindedir. İrem kelimesi mali fe ve müennes olduğu için kabile ismi de olsa, mekân ismi de olsa gayri Munsarıftır.

(.....); kabileye sıfat olduğunda mana; onların, çadır halkı bedeviler olması ya da onların, boyları direklerle benzetilmiş uzun boylu kişiler olması, şeklindedir. Beldeye sıfat olduğunda ise mana; onun, sütunlar, direkler sâhibi belde olduğu şeklindedir.

Rivâyet edildiğine göre Âd'ın, Şeddad ve Şedid adında iki oğlu vardı. Bunlar hükümdar oldular. Ve milletleri zorla hâkimiyetleri altına aldılar. Bir zaman sonra Şedid öldü. Saltanat tek başına Şeddad'a kaldı. O, dünyaya sahip oldu. Dünya sultanları ona boyun eğdiler. Bu orada o, cennet hakkında sözler işitti:

- “Onun bir benzerini bina edeceğim” dedi. Üç yüz sene zarfında Aden sahralarından birinde İrem'i bina etti. Şeddad'ın ömrü dokuz yüz yıl sürdü.

İrem, büyük bir şehirdi. Sarayları altından ve gümüşlendi. Direkleri/eberced ve yakuttandı. İçinde çeşit çeşit ağaçlar ve nehirler vardı. Şehrin kuruluşu tamamlanınca Şeddad memleket ahalisini oraya şevketti. Oraya varmalarına bir günlük mesafe kalmıştı ki Allah (celle celâlühü) üzerlerine gökten bir gürültü gönderdi de helâk oldular.

Rivâyete göre Abdullah b. Kılabe kendisine âit deveyi aramak için çıkmış ve bu şehirle karşılaşmış. Oradan taşıyacak kadar bazı şeyler almış. Onun bu haberi Muâviye'ye (radiyallahü anh) ulaşıncaya Muâviye onu

huzuruna çağırılmış, Abdullah da ona hikâyesini anlatmış. Bunun üzerine Muâviye Ka'bul Ahbar'a haber göndermiş, durumu ona sormuş. O da:

“Orası sütunlar sâhibi İrem'dir. Senin zamanında Müslümanlardan kırmızı yüzlü kumral (saçlı) bir adam oraya girecektir. Onun kaşırın üzerinde de topuğu üzerinde de ben vardır. Kendine âit devesini aramak için çıkar.” demiş. Sonra da etrafına bakmış, İbni Kılabe'yi görmüş ve:

-'Vallahi o, bu adamdır.” demiş.

8

Ki o, ülkelerde bir benzeri yaratamayandı.

Kuvvet ve boy uzunluğu yönüyle Âd gibisi yaratılmadı, demektir. Onlardan bir adamın boyu dört yüz zira idi. Ya da bütün dünya şehirleri içinde Şeddad'ın kurduğu şehir gibisi yaratılmadı, demektir.

9

Ve vadi(ler) de kayalan oyan Semûd'a.

Dağların kayalannı kestiler ve orada evler edindiler. Denildi ki:

Dağları ve kayalan ilk oyan Semûd kavmidir. Onlar bin yedi yüz şehir kurdular. Hepsini de taşlandı.

“Vadide” Vadi'l-Kura'da.

10

O kazıklar sâhibi Fir'avuna.

Yani; Çok sayıda ordulara sahip demektir. Onların, konakladıklarında kurdukları birçok çadm vardı. Denildi ki: Onun, Asiye'ye yaptığı gibi insanlara işkence ettiği kazıkları vardı.

11

Ki (bütün) bunlar memleketler(in) de azgınlık edenlerdi.

(.....), zem üzere mahallen mensûbtur. Ya da (.....) takdiri üzere mahallen merfûdur. Ya da bu, zikrolunan Âd, Semûd ve Fir'avunun sıfatı olmak üzere mahallen mecrûrdur.

“Memleketleri(m)de azgınlık edenlerdi” haddi tecavüz edenlerdi.

12

O suretle ki oralarda fesâdı çoğaltmışlardı.

İnkâr etmek, öldürmek ve zulmetmek suretiyle oralarda fesâdı çoğaltmışlardı.

13

Bundan dolayı Rabbin de üzerlerine azap kamçısı yağdıırıverdi.

Bu, onlar üzerine azâbı indireceğine dair, son derece belîğ bir mecazdır. Zira yağdırmak, dökmek devamlılığı bildirmektir. Kamçı ise elem vermenin çokluğunu bildirmektedir.

Yani; elem verici bir azapla daima azap edildiler, demektir.

14

Çünkü Rabbin şüphesiz ki gözetlemededir.

Mîrsad: Gözlemin yapıldığı mekândır. “onu gözetledi” cinsinden gelmektedir. (.....) veznindedir. Bu, onun, kullarını gözettiğini, onların O'ndan bir yere savuşup kaçamayacağını, O'nun onların yaptığı her işi bildiğini ve

muhafaza ettiğini, dolayısıyla da eğer hayır ise hayırla şer ise şerle onları cezâlarıdıracağını ifade eden istiâre-i temsiliyyedir.

15

Ama insan, ne zaman Rabbi onu imtihan edip de kendisine (lütü) kerem(iyle muamele) eder, ona nimetler verirse “Rabbim beni şerefli kıldı” der.

16

Fakat ne vakit de onu deneyerek üzerine rızkını daraltırsa şimdi de “Rabbim bana ihanet etti” der.

“Rızkını daraltırsa” yani; onu azaltır ve onu yaşatacak kadar kısarsa, demektir. Şam kırâat ekolü ve Yezid'e göre “takdir ederse” şeklindedir. Rabbi gözetim yerinde olan kişiye gereken, akıbeti için çalışmak ve dünyaya önem vermemektir. Ancak o, bunun zıddını işlemektedir. Şükretmesi için Rabbi ona nimet ve genişlik vererek imtihan ettiğinde, “Rabbim bana ikram etti.”

Yani; “Bana verdiği şeylerle beni yüceltti” , der. İkramı dünya hazzının çokluğunda görür. Onu, sabretmesi için fakirlikle imtihan edip nzkını daralttığı da “Rabbim bana ihanet etti.” der. Horluğu dünya hazzının azlığında görür. Çünkü onu ancak dünya ve dünyada aldığı hazlar ve nimetler ilgilendirmektedir. Bu sebeple Allah (celle celâlühü), “Hayır” sözüyle onun bu inancını reddetmiştir.

17

Hayır! Siz Bilâkis yetime iyilik etmezsiniz.

18

Yoksula yedirmek için birbirinizi teşvik etmiyorsunuz.

İkram ve ihanet mal çokluğunda değildir. Bilâkis ikram, ibâdete muvaffak kılınmaktadır. İhanet de (ibâdet hususunda) başarısızlığa terk edilmektedir. Allahü teâlâ'nın (.....) sözü müptedanın -ki o, (.....) dur- haberidir. (.....) nin başına gelişi ise (.....) nin şart manası içermesindendir. Müptedâ ile haber arasındaki zarf takdirenden sonradır (dolayısıyla onun mamulüdür.) Sanki şöyle denilmiştir:

Fakat insan imtihan vakti, “Rabbim bana bunu ikram etti.” der.

İkinci (.....) da aynı şekilde müptedanın haberi olur. Takdiri de “Ama o, Rabbi onu imtihan edince” şeklindedir. Rızkın bol bol verilmesi ve azaltılması şeklindeki her iki iş imtihan olarak adlandırıldı. Çünkü onlardan her biri kul için imtihandır. Ona bol bol rızık verdiğinde şükredecek mi, yoksa nankörlük mü edecek diye imtihana çekilir. Rızık daraltıldığında da sabredecek mi yoksa mızırdanacak mı diye imtihana çekilir.

“Biz sizi imtihan için şerle de hayırla da deniyoruz.” Enbiyâ', 35. âyeti de bunun bir benzeridir.

Allah (celle celâlühü), “ona ikramda bulunur” sözüyle ikramın varlığını söylemesine rağmen “Rabbim bana ikram etti.” sözünü kabul etmemiştir. Çünkü o (insan) onu Allah'ın (celle celâlühü) veriş gayesinin hilafını kast ederek söylemiştir. Ki o da; Allah'ın (celle celâlühü), onu ona hak kazandığı için ikram olsun diye verdiğini kastetmesidir. Bu:

“Bu (servet) bende bulunan bir bilgi sayesinde bana verildi” Kasas, 78. Âyetinde olduğu gibidir.

Hâlbuki Allah (celle celâlühü) onu ona hak etmeksizin imtihan olarak vermiştir. Bilâkis burada bu sözden (Rabbim bana ihanet etti, sözünden) daha kötüsü var o da: Allah (celle celâlühü), onlara zenginlik vermek suretiyle ikramda bulunmasına rağmen onların, ihsan etmek suretiyle yetimlere ikramda bulunmak ve ehlini fakirleri yedirmeye teşvik etmek gibi bir hususta gerekli işleri yerine getirmemeleridir.

19

Mirası helâl, haram demeyip alabildiğine yersiniz.

(.....), miras demektir. (.....), lemlî demektir. Lem de; helâl ve haramı bir araya getirip toplamak demektir. Onlar, kadınları ve çocukları mirastan mahrum ediyorlar ve onlara kalan mirası kendilerine kalan mirasla birlikte yiyorlardı.

20

Malı pek çok seversiniz.

(.....) ve (.....) aynı manayadır, denilmiştir. Malı hırsla ve hakları menederek pek çok seviyorsunuz.

Hicaz kırâat imâmları ve Ebû Amr'a göre (bundan iki âyet sonraki (.....) kelimesi) (.....) şeklindedir.

Basra kırâatine göre (.....) kelimeleri, (.....) şeklindedir.

21

Hayır! Yer (zelzeleyle) parça parça dağıttığı zaman,

“Hayır” sözü onları bundan mendir ve onların yaptıklarını inkârdır. Daha sonra tehdidi getirdi ve pişmanlığın fayda vermediği bir zamanda kaçırdıkları şeylere karşı pişmanlıklarını zikretti. Şöyle buyurdu:

Yer birbiri ardınca sarsıla sarsık sallandığında,

Yani; (.....) oluncaya, toz duman haline gelinceye kadar sarsılma ve çarpılma işi devam eder, demektir.

22

Rabbîn(in emri) geldiği, melekler de saf saf (indiği zaman),

Bu, Allah'ın (celle celâlühü) kudret âyetlerinin zuhuru, kahr ve saltanat eserlerinin ortaya çıkışı hususunda temsildir. Sultanlardan herhangi birinin bizzat huzuruyla meydana gelen heybet, onun askerlerin ve özel adamlarının huzuruyla meydana gelmez. İbnî Abbâs (radiyallahü anh) dan şöyle nakledilmiştir:

“Bu, onun emri ve hükmü kazasıdır.”

“Melekler de saf saf indiği zaman.”

Yani; bütün göklerin melekleri inerler ve insanları ve cinleri kuşatarak saf saf dizilirler.

23

Ki o gün cehennem de getirilmiştir. İnsan o gün (her şeyi) hatırlayacak. Fakat hatırlamadan ona ne (fayda)?

Denildi ki:

“O (cehennem) ehline gösterilir.”

“Cehennem de azgınlara apaçık gösterilir.” Şuara, 91. âyetinde olduğu gibi. Yine denildi ki:

“Bu, onun gerçekten getirilmesidir.” Nitekim hadisi şerifte:

“O gün cehennem getirilir. Onun her birini yetmiş bin meleğin tuttuğu yetmiş bin yuları vardır.” buyrulmuştur.

“O gün o insan (her şeyi) hatırlayacak.” yani; öğüt alacak. Fakat bu öğütün ona hiçbir faydası olmayacak.

24

“Ah, diyecek, keşke hayatım için önden (Sâlih ameller) yapsaydım.”

Keşke bu hayatım için -ki o âhîret hayatıdır- önden Sâlih ameller yapsaydım.

Yani; keşke fani olan hayatımda bâkî olan hayatım için Sâlih ameller yapsaydım, demektir.

25

Artık o gün (Allah'ın) azâbı gibi hiçbir kimse azap edemez.

Yani; Allah'ın (celle celâlühü) azâbını kimse üstlenmez. Çünkü bu günde emir, yalnız Allah'a (celle celâlühü) âittir.

26

Onun vurduğu bağ gibi de kimse bağ vuramaz.

Onun zincirlerle ve bukağılarla vurduğu bağı kimse vuramaz. Keşşaf sâhibi şöyle demiştir:

“Hiçbir kimse hiçbir kimseye Allah'ın (celle celâlühü) azâbı gibi azap edemez ve hiçbir kimse hiçbir kimseye Allah'ın bağ vurduğu gibi bağ vuramaz.”

Ali'ye göre (.....) ve (.....) şeklindedir ki bu, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in kıratıdır. Ebû Amr da ömrünün sonlarına doğru bu görüşe dönmüştür.

zamîr, vasfedilen insana dönmektedir ki o da; kâfirdir. O zaman mana: “Onun azâbı gibi kimse azap olunmaz ve onun bağları gibi kimse bağlanmaz.” şeklinde olur. Denildi ki:

“O, Ubeyb. Halefür.”

Yani; “İnkâr ve inatta son hadde vardıgı için onun azâbı gibi kimseye azap olunmaz ve onun zincirlerle bağları gibi kimse bağlanmaz”, demektir. Bundan sonra Allahu Teâlâ, mü'mine ikram olsun diye Mûsa (aleyhisselâm) a konuştuğu gibi bizzat ya da melek lisanıyla şöyle buyurur:

27

Ey itmi'nane ermiş ruh!

(.....) _ “mutmainne” ne korku, ne de tasa ile ızdıraba düşmeyen, emin olan nefistir. Bu da îman etmiş nefistir. Ya da Hakka ulaşmış nefis, yakın huzurunun kendisini teskin ettiğı, dolayısıyla da kendine, hiçbir şüphenin arız olmadığı nefis, demektir.

Ubey b. Ka'b'ın (radıyallahü anh) (.....) şeklindeki kıratı ilk tefsirinin şahididir. Bu, ona ölüm anında ya da diriliş esnasında ya da cennete giriş esnasında söylenir.

28

Dön Rabbine, sen O'ndan râzı, O senden râzı olarak.

Sana verilenler sebebiyle Allah'tan (celle celâlühü) hoşnut olarak, yaptıkların sebebiyle de Allah (celle celâlühü) katında hoşnut olunmuş olarak Rabbi'nin vaat ettiğı yere ya da Rabbinin sevabına dön.

29

Haydi gir kullarının içine.

Sâlih kullarının cümlesi içine gir. Onların gurubuna kâtil.

30

Gir cennetime.

Onlarla birlikte cennetime gir. Ebû Ubeyde şöyle demiştir:

“

Yani; kullarınıla birlikte gir ya da kullarını arasında, yani; has kullarını arasında gir, demektir.”

“Rahmetinle beni Sâlih kullarının arasına sok.” âyetinde olduğu gibi. Denildi ki:

Nefis, ruhtur.

Manası da kullarının cesetlerine gir, şeklindedir. Abdullah b. Mes'ud'un “kulumun cesedine gir” şeklindeki kıratında olduğu gibi.

İbni Abbâs (radıyallahü anh), Taifte vefat edince görülmemiş şekilde bir kuş gelmiş ve onun naşı içine girmiştir. Defnedilince kabrin ağzında bu âyet okundu, ama kimin okuduğu bilinmedi.

Bu âyet, Hamza b. Abdül Muttalib hakkında nâzil oldu, denilmiştir. Mekke halkının astığı Hubeyb b. Adiy hakkında nâzil oldu da denilmiştir. Onun yüzünü Medine yönüne çevirdiler de o:

“Allah'ım! Eğer katında benim bir değerim varsa yüzümü kıblene taraf çevir.” demiştir. Allah (celle celâlühü) da onun yüzünü kibleye doğru çevirmiştir. Kimse de onu kibleden çevirememiştir. Denildi ki:

Bu, bütün mü'minler hakkında umumidir. Zira itibar lafzın genel oluşudur, sebebin hususiliğine değil.

BELED SÛRESİ

1

Şu beldeye yemin ederim.

Sübhan Allah, haram belde ile ve bundan başkasıyla insanın zorluklar içinde yaratılmış olduğuna yemin etmiştir. Yemin ve yemin edilen şey arasına, “Sen bu beldeye helâl iken” cümlesini sokmuştur.

2

Senin bu beldede oturman (veya ileride orada savaşman) sana helâl iken.

Yani; hürmetinin büyüklüğüne rağmen senin gibi birinin, haram bölge dışında avlanmanın helâl oluşu gibi bu belde de -Mekke'yi kastediyor- helâl olması zorluklardandır. Şurahbil'den şöyle nakledilmiştir:

“(Kâfirler) bu beldede avlanmayı haram saydıkları hâlde senin oradan çıkarılmanı ve öldürülmeni helâl saymaktadırlar.”

Bunda Rasûlulah (sallallahü aleyhi ve sellem)’i sebata ve Mekke halkının eziyetlerine katlanmaya teşvik, onların ona karşı düşmanlık göstermedeki hallerine karşı şaşkınlık vardır. Ya da insanın çeşitli zorluklara karşı göğüs germekten hiçbir zaman hâli olmadığına (Allah (celle celâlühü)), Resûlullah’ı (sallallahü aleyhi ve sellem) beldesine yemin etmek suretiyle teselli etmiştir. Ona teselli vermek ve üzüntüsünü gidermek için Mekke'nin fethini vaad etmek suretiyle (araya mutama cümlesi soktu. “Sen bu beldeye helâl iken...” buyurdu.

Yani; “Sen bu beldede, istikbalde helâl kılınmış hâlde olacaksın. Orada öldürmek ya da esir almak cihetinden dilediğini yapacaksın.”, demektir. Bu da; Allahü teâlâ'nın, O'na (sallallahü aleyhi ve sellem) Mekke'nin fethini nasip etmesi ve ona orayı helâl kılmasıdır.

Ondan önce hiç kimseye onun fethi nasip olmadı ve orası hiç kimseye helâl kılınmadı. Dilediğini helâl dilediğini de haram kıldı. İbni Hatal, Kâ'be örtüsüne yapışmış olduğu hâlde öldürüldü. Mikyes b. Subabe ve diğerleri de öldürüldü. Ebû Sufyan'ın evi emin kılındı. Geleceğe âit olması hususunda bu âyetin benzeri:

“Sen de öleceksin onlar da ölecekler.” Zümer, 30. ayetidir. Bunun, geleceğe dair olması hususunda ittifakla Mekkî olması delil olarak sana yeter. Nüzul vakti nerede hicret nerede? Fetih zamanını da var sen hesap et.

3

Babaya da doğana da (yemin ederim).

O ikisi, Âdem (aleyhisselâm) ve onun zürriyetidir. Ya da her baba ve çocuğudur. Ya da İbrâhîm (aleyhisselâm) ve zürriyetidir.

(.....) manasına ya da (.....) manasınadır,

4

Ki biz insanı andolsun ki meşakkat içinde yarattık.

Bu, yeminin cevâbıdır. İnsan dünya musibetlerine ve âhiret zorluklarına katlanmaktadır. Zünnun'dan şöyle nakledilmiştir:

“(İnsan) tabi olmaya ve nihayete erdirmeye çağrıldığı hâlde kaza (kader) ipine bağlı kalmaya devam eder.”

5

O, kendisine kimsenin mutlaka güç yetiremeyeceğini mi sanıyor?

“O” zamîri, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’in kendilerinden çok çektiği Kureyş asilzadelerinden birine âittir. Onun, Ebû’l-Eşedd olduğu da söylenmiştir. Onun Velid b. Muğire olduğu da söylenmiştir. Mana; “Mü'minlere karşı zorluk çıkaran, kavmi içinde güçlü olan bu asilzade kıyametin kopmayacağını ve ondan intikam alınmayacağını mı sanıyor?” şeklindedir. Daha sonra onun bu günde söylediklerini zikretti.

6

Der ki: “Yığın yığın mal telef ettim.”

(.....); çok demektir. (.....) kelimesinin çoğuludur. O da; çoğaldı, yığıldı, demektir. Câhiliye halkının cömertlik ve şerefli olarak adlarırdığı hususlarda çok şey infak ettiğini kastediyor.

7

O, kendisini hiçbir kişinin görmediğini mi sanıyor?

Gösteriş ve övünme için infak ettiği şeyleri infak ettiğinde onu hiç kimsenin görmediğim mi zannediyor? Şunu kastediyor: “Şüphesiz ki Allahu Teâlâ onu görüyordu ve (her daim) onu görendir.”

Daha sonra ona olan nimetlerini zikretti, şöyle buyurdu:

8

Biz ona vermedik mi; (Görecek) iki göz,

Görülenleri onlarla görecek iki göz.

9

Bir dil, iki dudak,

Kalbindekileri ifade edecek bir dü ve ön dişlerini örtecek, konuşmada, yemede, içmede ve üfürmede kullanılacak iki dudak.

10

Biz ona iki de yol gösterdik.

Cennete ve cehenneme götüren hayır ve şer yollarını. “(Annenin) göğüslerini gösterdik.” Manası da verilmiştir.

11

Fakat o, sarp yokuşu aşamadı.

12

Bu sarp yokuşun ne olduğunu sana hangi şey bildirdi?

13

(O) köle azad etmektir.

14

Yahut (salgın) bir açlık gününde yemek yedirmektir.

15

Yakınlığı olan bir yetime,

16

Yahut toprakta sürünen bir yoksula,

Sonra da (o sarp yokuşu aşır geçerken) îman edenlerden, birbirine sabr(u sebat)ı tavsiye, (halka) merhameti tavsiye edenlerden olmaktır.

Şunu kastediyor: Bu ihsan ve nimetlere köle azad etmek, ya da yetimleri ve miskinleri yedirmek gibi, sâlih amellerle şükretmedi. Daha sonra her taatin aslı ve her hayrın esası olan imanla da şükretmedi. Bilâkis küfrani nimet etti ve nimet vereni inkâr etti. Mana şudur:

“Bu şekilde olan bir infak Allah katında makbul ve faydalıdır. Yığın yığın malını riya ve böbürlenme için sarf etmesi değil.”

Fasih kelimada (.....), ((.....) gibi) mükerrer olması dışında mazi fiille birlikte çok az kullanılır. (Burada (.....) şeklinde bir kez kullanılmıştır. Ancak) o sarp yokuşa saldırmayı üç şeyle tefsîr ettiğinde (.....) yı üç defa tekrar etmiş gibi olmuştur. Takdiri şudur:

“Ne köle azad etti, ne fakiri yedirdi ne de îman etti.”

(.....) îkhtihâm; şiddet ve zorlukla giriş ve haddi tecavüz ediş demektir.

(.....); şiddet demektir. Onda meşakkatin zahmetinin çekilişi ve nefis mücahadesi olduğundan dolayı sâlih amel sarp bir yokuşa, onu işlemek de ona saldırmaya benzetilmiştir. Hasen'dan şöyle nakledilmiştir:

“Vallahi sarp yokuş; düşmanı şeytan olduğu hâlde insanın, nefesine ve hevasına karşı mücahadesinin şiddetliliğidir.”

(.....) sözüyle kast olunan; ona saldırma ve hücumun ne olduğudur. Manası; “Şüphesiz ki sen, onun, nefse verdiği zorluğu, onun mahiyetini ve onun Allah (celle celâlühü) katındaki karşılığının mahiyetini bilmiyorsun” , şeklindedir. Kölenin azad edilmesi; onun kölelikten kurtarılması ve ona kendisini azad edecek mal hususunda yardım edilişidir.

Mekke kırâat ekolü, Ebû Amr ve Ali'ye göre (.....) den bedel olmak üzere (.....) şeklindedir.

“Bu sarp yokuşun ne olduğunu sana hangi şey bildirdi?” âyeti de mutarız cümlesidir. Diğerlerine göre ise, o yokuşa saldırma; köle azad etme ve yemek yedirme manası üzere (.....) şeklindedir.

(.....): açlık. (.....): yakınlık, (.....): fakirlik, demektir.

(.....) vezninde gelmişlerdir.

(.....): (kişi) acıktığında kullanılan (.....) fiilindendir.

(.....): nesep hususunda kullanılan (.....) fiilindendir. “faları benim yakınımıdır, akrabamdır” denir.

(.....): Kişi fakir muhtaç duruma düştüğünde kullanılan (.....) fiilindendir. Manası; “Toprağa yapıştı Dolayısıyla onun sığınağı çöplüklerdir.”

Onun, “açlık sâhibi” olarak nitelendirilmesi “yorucu üzüntü” sözünde olduğu gibidir. Bu da (.....) demektir.

“Sonra da îman edenlerden olmak.” sözünün manası ise; îman üzere devam edenlerden olmak, demektir. (.....) nin (.....) manasına olduğu da söylenmiştir. Yine o imanın son nefese kadar devamlılığı dolayısıyla, ayrıca rütbe ve fazilet hususunda, köle azad etmekten ve sadaka vermekten farklı olduğu için (.....) ile getirilmiştir. İmanın vakit itibarıyla sonradan olduğunu ifade etmek için değil. Zira îman başkalanından öncedir. Ameli sâlih de ancak onunla makbul olur.

“Birbirlerine sabrı tavsiye, merhameti tavsiye edenlerden olmaktır.” Günahlardan kaçınmak taatlara devam etmek ve müptela kılındığı zorluklara karşı dayanmak hususunda birbirlerine sabn tavsiye ve aralarındaki hususlarda merhametli olmayı tavsiye edenlerden olmaktır.

ŞEMS SÛRESİ

1
Andolsun güneşe ve onun aydınlığına,

“Onun aydınlığına” yükseldiği ve hâkimiyeti belirlediği vakitteki aydınlığına.

2
(Işık almakta) ona tabi olduğu zaman aya,

Aydınlık ve ışık hususunda ona tabi olduğunda aya andolsun. Bu da; ayın ilk yansıdadır. Ay ışık hususunda güneşin yerine gelir.

3
Ona parlaklık verdiği zaman gündüze,

Güneşi parlattığında ve onu bakanlara izhar ettiğinde... Bu, gündüzün yükseldiği ve yayıldığı vakittir. Çünkü güneş bu vakitte tamamen ortaya çıkar. Denildi ki:

“zamîr, karanlık ya da dünyaya da:

“Eğer Allah insanları yaptıkları işler yüzünden (derhal) cezâlarıdıracak olsaydı onun (yeryüzünün) üzerinde hiçbir canlı bırakmazdı.” âyetinde olduğu gibi zikri geçmese de yeryüzü içindir.”

4
Onu örtüp bürüdüğü zaman geceye,

Güneşi örttüğü ve ufukları karanlıklarda bıraktığı vakitte geceye.

Bu gibi şeylerde birinci (.....) ittifakla yemin içindir. Bazılarına göre ikinci (.....) da yemin içindir. Halîle göre ise, ikincisi atıf içindir. Çünkü birincinin tamamından önce yemin üzerine yemin getirilmesi câiz değildir. Görmüyor musun sen onun yerine atıf harfi oldukları hâlde (.....) harfini ya da (.....) yi getirdiğinde mana aynı hâli üzere kalmaktadır. (.....) da bu şekildedir.

“Onlar yemin içindir.” diyen kişi, “Eğer onlar atıf için obaydı iki farklı amilin mamulleri üzerine atıf olurdu.” , diyerek delil getirmektedir.

Çünkü mesela (.....) sözü yemin (.....) ryla mecrûrdur. (.....) ise mukadder bir fiil ile mensûbtur ki o da “yemin ederim “dir.

Eğer (.....) daki (.....) ı atıf için kılsaydın (.....) sözünde olduğu gibi (.....) üzerine cer olarak atfedilmiş olurdu. (.....) da (.....) üzerine nasb olarak atfedilmiş olurdu. Buna şöyle cevap verilmektedir:

Yemin (.....) ı, (.....) ve fiil makamındadır. Öyle ki onunla birlikte fiilin söylenmesi âciz değildir. Dolayısıyla o, sanki nasb ve cer eden amel olmuştur. Ve o, iki ameli olan tek bir amel olmuştur. İki ameli olan her amilin tek bir atıfta iki mamulüne atfedilmesi ittifakla câizdir.

Mesala (.....) cümlesinde her ikisinin de amili olan (.....) nin makamına geçtiği için (.....) ile ref ve nasb edersin. Burada da böyledir.

5

Göge ve onu bina edene,

6

Yere ve onu yayıp döşeyene,

7

Her bir nefse ve onu düzenleyene,

Bazılarına göre:

(.....) ayetlerindeki (.....) lar mastariyyedir.

Yani; “Göge ve onu (yüksek ve süslü bir şekilde) bina edişine, tarzı inşasına, yere ve onu (üzerinde hayat ve yerleşme kabil olacak şekilde) döşeyişine yani; yayışına; nefse ve onun yaratılışım en güzel surette düzenine koyusuna andolsun ki...” , şeklindedir.

“Ona ilham edene” sözü sebebiyle onda nazımın fesâdı gerçekleştiğinden bu doğru değildir. Doğru olan onun mevsûle olmasıdır. Nitelik manası kastedildiğinden dolayı (.....) üzerine tercih olundu. Sanki şöyle denildi:

“Göge ve onu bina eden büyük kudret sâhibine yemin obun. Nefse ve onu düzenleyen hikmeti bol hikmet sâhibine yemen ohun.”

Nefis kelimesi nekra kılındı. Çünkü bütün nefisler içinde özel bir nefsi murad etti. O da; Âdem (aleyhisselâm)’in nefsidir. Sanki Nefislerden birine yemin olsun ki, şeklinde buyrulmuştur. Ya da her bir nefsi murad etmiştir.

“Her nefis ne yapıp öne sürdüğünü ve ne yapmayıp geri bıraktığını bilir. Tekvîr, 14. âyetinde olduğu gibi nekra kılınması çokluk içindir.

8

Sonra da ona hem kötülüğü, hem (ondan) sakınmayı ilham edene ki,

Ona taatmı ve günahım bildirdi. Ona birinin güzel diğerinin çirkin olduğunu öğretti.

9

Onu tertemiz yapan kişi muhakkak ki umduğuna ermiş,

“umduğuna ermiş” sözü yeminin cevâbıdır. Takdiri de; (.....) şeklindedir. Zeccâc şöyle demiştir:

“(geminle cevap arasındaki) sözün uzunluğu lamdan bedel olmuştur.” Denildi ki:

“Cevap hazf edilmiştir.” Zahir olan da budur. Takdiri de: “Elbette ki Allah onları helâk edecektir.” , şeklindedir.

Yani; Mekke ahalisinin, Allah'ın (celle celâlühü) Rasûlü'nü yalanlamalarından dolayı Semûdu helâk ettiği gibi helâk edecektir. Çünkü onlar (da) Sâlih (aleyhisselâm) ı yalanlamışlardı.

“kurtuluşa erdi” sözü (.....)

“Ona hem kötülüğü, hem de sakınmayı ilham ederiz” sözüne istidrad (konudan konuya geçme) yoluyla tabi bir sözdür, hiçbir yeminin cevabı değildir. Allah'ın (celle celâlühü), nefsini temizlediği, ıslah ettiği ve nefsinin tertemiz kıldığı kişi kurtuluşa ermiştir, demektir.

10

Onu alabildiğine örten kişi ise elbette ziyana uğramıştır.

Allah'ın (celle celâlühü), nefisini azdırdığı kişi de ziyana uğramıştır. İkrime şöyle demiştir:

“Allah'ın, kendisini temizlediği nefis kurtuluşa ermiş, azdırdığı nefis de ziyana uğramıştır.”

“Tedsiyе” ve “Tedbir” İn, kulun fiili olması da câizdir. Tedsiyе: “Fışkı fücür ile kusurlarındırmak ve örtüp saklamak” , demektir.

(.....) nın aslı (.....) dir. (.....) ikinci (.....) den bedeldir.

11

Semûd (kavmi) azgınlığı yüzünden (Peygamberlerini) tekzip etti.

(.....): “Tuğyan, azgınlık” demektir. Zira onları yalanlamaya götüren şey onların azgınlığı idi.

12

(O kavmin) en şakisi ayaklandığı zaman.

Semûd'un en haydudu Kuder b. Salif -ki o; kısa boylu, kumral saçlı ve mavi gözlü biriydi- deveyi boğazlamaya kalktığında, demektir.

(.....) (yalanladı) fiili ile ya da (.....) mensûbtur.

13

(Hâlbuki daha evvel) Allah'ın peygamberi onlara “Allah'ın dişi devesine ve onun su içme nöbetine (sırasına) dikkat edin” demişti.

“Allah'ın peygamberi...” Sâlih (aleyhisselâm).

(.....) sakındırma sebebiyle mensûb kılınmıştır.

Yani; onu boğazlamaktan ve onun (nevbetinde) su içme hakkına dokunmaktan sakının, demektir. Bu, senin “Aslara dikkat et aslara” sözünde olduğu gibidir.

14

Fakat onu tekzip ettiler. Derken o deveyi kestiler. Bundan dolayı Rableri(nin azâbı) da onları, günahları sebebiyle örtüverdi.

Öyle ki hepsini bir yaptı (helâk etti).

Onu sakındırdığı hususta yalanladılar. Sakındırdığı şeyleri yaptıkları takdirde azâbın ineceğine dair, kendilerine yaptığı uyanlar hususunda onu yalanladılar ve deveyi boğazladılar. Boğazlayan bir tek kişi olduğu hâlde:

“Bir arkadaşlarını çağırdılar. O da bıçağı çekip (deveyi) kesti” Kamer, 29. âyetinde de belirtildiği gibi buna râzı oldukları için fiil, onların tamamına isnad edilmiştir.

Bunun üzerine Rableri, günahları sebebiyle -ki o da; onların, peygamberi yalanlamaları ve deveyi boğazlamalarıdır - onları kökünden yok etti. Bu yok edişi onlar üzerine eşit bir şekilde kıldı. Ondan ne küçükleri ne büyükleri kurtulamadı.

15

Bunun sonundan (hiçbir veçhile) korkmayarak.

Allah (celle celâlühü), bu fiilin akıbetinden de korkmaz.

Yani; Cezâlarıdırân sultanlarda olduğu gibi cezâlarıdırmasına karşı herhangi birinden bir karşı çıkışın meydana geleceğinden korkmaksızın bunu yapar, demektir. Çünkü o, mülkünde ve saltanatında tasarruf etmiştir.

“O, yaptığından sorulmaz, ama onlar sorumlu tutulurlar.” Enbiyâ', 23.

Medine ve Şam kırâat imâmlarına göre (.....), “korkulmaz” şeklindedir.

LEYL SÛRESİ

1

Andolsun: Bürüyüp örttüğü zaman geceye,

Örtülen, ya:

“Andolsun onu (güneşi) Örttüğü zaman geceye.” Şems, 4. âyetinde olduğu gibi güneştir ya da:

“Geceyi gündüze örter, sarar” A’raf, 54; Ra’d, 3. âyetinde olduğu gibi gündüzdür.

Ya da:

“Karanlığı çöktüğü zaman gecenin şerrinden...” Felak, 3. âyetinde olduğu gibi karanlıkla örttüğü her şeydir.

2

Açıl(ıp ağar)dığı zaman gündüze,

Gece karanlığının zevaliyle ortaya çıktığında gündüze.

3

Erkeği ve dişiği yaratana,

Tek bir sudan erkek ve dişiği yaratmaya kâdir olan büyük kudret sâhibine andolsun. Yeminin cevabı “Sizin işiniz çeşit çeşittir.” sözüdür.

4

Ki hakikaten sizin sa'y(u amel)iniz çeşit çeşittir.

Ameliniz muhtelifdir. İhtilafın açıklaması, devamında detaylarıdırırları şeydedir.

5

(Bundan sonra) kim verir ve sakınırsa,

Kim malının haklarını verir ve Rabbinden korkar da haramlarından sakınırsa.

6

En güzeli de tasdik ederse.

O en güzel dini -ki o; İslam dinidir- ya da en güzel mükâfatı -ki o; cennettir- ya da en güzel kelimeyi -ki oda; La ilahe illallah'tır- tasdik ederse, demektir.

7

Biz de onu en kolaya hazırlarız.

En kolay haslet için onu hazırlarız. O da; Rabbinin râzı olacağı şeyle amel etmektir.

8

Ama kim cimrilik eder kendisini müstağni görürse,

“Cimrilik eder -malıyla- kendini müstağni görürse,” Rabbinden azade olarak kendini kendine yeterli görür de O'ndan korkmazsa. Ya da dünya şehvetleri ile yetinip ahret nimetlerine karşı ilgisiz kalırsa, demektir.

9

Ve en güzeli yalanlarsa,

İslam'ı ya da cenneti.

10

Biz de ona en güç olanı kolaylaştırırız.

Biz de ona ateşe götüren hasleti kolaylaştırırız. Bu suretle taat (ve ibâdet) ona en güç ve en çetin bir şey gibi gelir.

Ya da hayır yolunu “en kolay” diye adlarıydı. Çünkü onun neticesi kolaylıktır. Şer yolunu da “en güç” diye adlandırmıştır. Çünkü onun neticesi güçlülük. Ya da o ikisiyle cennet ve cehennem yollarını kastetmiştir.

11

O, helâk olduğu zaman malı kendisine asla fayda vermez.

Helâk olduğunda malı ona fayda vermedi.

(.....) fiili helâk olmak manasına gelen (.....) kelimesindendir. (.....) babmdandır. Ya da'kabre ya da cehennemin dibine düştüğünde', demektir.

12

Şüphesiz bize âit olan, her hâlde doğru yolu göstermektir.

Delilleri getirmek ve şeraitleri beyan etmek suretiyle hakka irşad etmek bize âittir.

13

Elbette âhiret de dünya da bizimdir.

Sapıtan kişinin sapması bize zarar vermez. hidâyete gelen kişinin hidâyeti de bize fayda vermez. Ya da onların her ikisi de bizimdir. Dolayısıyla onları bizden başkasından isteyenler gerçekten yolu şaşırmışlardır.

14

İşte ben size alevlendikçe alevlenen bir ateş(in tehlikesin)i haber verdim.

Sizi alev saçan ateşle korkuttum.

15

Ki ona en bedbaht olandan başkası girmez.

16

(Öyle bedbaht ki) O, hakkı yalanlamış, (îmandan) yüz çevirmiştir.

Peygamberleri yalanlayan ve îman etmekten yüz çeviren kâfirden başkası ebedî kalmak üzere oraya girmez.

17-18

Hâlbuki çok sakınan, malını (Allah yolunda sarfetmek suretiyle) temizlenmek için veren ondan uzaklaştırılacaktır.

Temizlenmek için malını fakirlere veren mü'min ondan uzaklaştırılacaktır.

(.....) kelimesindendir.

Yani; “Allah (celle celâlühü), katında temizlenmeyi ister. Riya ve desinleri istemez.”

Veya (.....) kelimesindendir. (.....) veznindedir. (.....) yı, (.....) den bedel kılsan ırapda mahalli olmaz. Çünkü o, sıra hükmüne girer ve sıraların da ırapda mahalli yoktur. Eğer (.....) deki zamîrden hâl kılsan o zaman mahallen mensûb olur. Ebû Ubeyde şöyle demiştir:

(.....); haydut manasınadır. O da; kâfirdir. (.....) ise; sakınan, korunan manasınadır. O da; mü'mindir. Çünkü cehenneme giriş sadece şakilerin en yamanına mahsus değildir. Kurtuluş da müttakilerin en müttakisine mahsus değildir.

(.....) (ateş) kelimesini nekra kıldı, bununla da en yaman eşkiyaya mahsus olan ateşi kastetti, şeklinde düşünürsen o zaman “En muttaki olan ondan uzaklaştırılacaktır.” sözünü ne yapacaksın?

Çünkü onlardan sadece en muttaki olan(lar) değil, muttaki olan(lar) da bu ateşten uzaklaştırılacaktır. Denildi ki:

“Âyet, müşriklerden ve müzminlerden iki büyüğün durumu arasında ölçülü bir biçimde gelmiştir. İkisinin de sıfatı hususunda mübalağa kastedilmiştir. Bu göre “en şaki olan”, denilmiş ve o, cehenneme atılmaya mahsus kılınmıştır. Sanki cehennem sadece onun için yaratılmıştır. Yine “en muttaki olan” denilmiş ve o kurtuluşa mahsus kılınmıştır. Sanki cennet sadece onun için yaratılmıştır.” Denildi ki:

“O ikisi, Ebû Cehil ve Ebubekir'dir (radıyallahü anh). Bunda Mürcie'nin inanışının sakatlığına delil vardır. Çünkü onlar cehenneme ancak kâfir olanlar girecektir, demektedirler.”

19

O'nun nezdinde, hiç bir kimsenin -(Allah tarafından) mükâfat verilecek- hiçbir nimet (ve minnet)i yoktur.

20

O, (bunu) sırf o çok yüce Rabbinin rızasını aramak için yapmıştır.

Yani; Allah (celle celâlühü) katında hiç kimsenin karşılık verilecek bir nimeti yoktur. Ancak Rabbinin rızasını kazanmak için işlediği fiil müstesna. Ona karşı (Allah (celle celâlühü)) onu mükâfatlarıdır.

“Çok yüce” o, gücüyle şanıyla yücedir. Şanında ve delilinde güçlüdür. Bununla mekân itibariyle olan yükseklik kastedilmemiştir. Zira bu yaratılanların alâmetidir.

21

Herhâlde kendisi de ileride hoşnud olacaktır.

Onu râzı kılacağı ve gözünü aydın edeceği sevapla vaaddir. Bu, Allah Teala'nın, Peygamberine (aleyhisselâm):

“Rabbin sana verecek sen de râzı olacaksın.” Duha, 5. şeklindeki kelamı gibidir.

DUHÂ SÛRESİ

1

Andolsun kuşluk vaktine.

Kastolunan; kuşluk vaktidir. O da; güneşin kükseldiği zamanda gündüzün başıdır. Yemin için kuşluk vakti tercih edilmiştir. Çünkü o, Allah'ın (celle celâlühü), Mûsa (aleyhisselâm) ile konuştuğu ve sihirbazların (mağlup olup) secdeye kapandığı saattir. Ya da kastolunan; “Sükuna erdiği dem geceye.” âyetindeki geceye karşılık olması sebebiyle gündüzün tamamıdır.

2

Karanlığı çöktüğü zaman geceye ki,

“Sükûna erdi”, demektir. Kastolunan; onda insanların ve seslerin sükûna erişidir. Yeminin cevabı: “Rabbin seni terk etmedi, darılmadı da.” cümlesidir.

3

(Habibim!) Rabbin seni terk etmedi, (sana) darılmadı da.

Seni seçtiğinden beri seni terketmedi ve seni sevdiğinden beri sana buğzetmedi.

(.....); Terketmede mübalağadır, (mutlaka terk edip bırakmak manasınadır) Çünkü seni ayrılarak kesin terk eden, seni terk etmede mübalağa etmiştir. Rivâyet olunduğuna göre Rasûlulah (sallallahü aleyhi ve sellem)’e vahyin gelişi birkaç gün gecikti. Bunun üzerine müşrikler:

“Muhammed'in (sallallahü aleyhi ve sellem) Rabbi onu terk etti ve ona darıldı.” dediler de, bunun üzerine bu âyet nâzil oldu.

(.....) âyetinde Ahzâb, 35. (.....) den zamîri -(.....) deki (.....) yi kastediyor- hazfettiği gibi (.....) dan da zamîri hazfetmiş tir. (.....) ve (.....) kelimeleri de bunun gibidir. Bu, hazfedilenin belü olmasından dolayı lâfzı kısaltmadır.

4

Elbette âhiret senin için dünyadan hayırlıdır.

Yani; Allah'ın âhirette senin için hazırladığı Makam-ı Mahmud, etrafında toplananları havuz ve vadolunmuş hayır senin için, dünyada hoşuna giden şeylerden daha hayırlıdır. Denildi ki:

“Bunun, kendisinden öncesine bağlanması şu şekildedir: Terketmenin ve darılmanın olumsuzlanmasının zımnında, Allah'ın (celle celâlühü) habibi olduğu hâlde Allah (celle celâlühü) sana vahyetmek suretiyle seninle irtibata devam edecektir', manası olduğundan -ki bundan büyük bir üstünlük de göremezsin- ona onun ahretteki hâlinin, peygamberlerin önüne geçmesinden, ümmetinin diğer ümmetlere şahitlik etmesinden ve sair şeylerden dolayı bundan daha büyük olacağını haber vermiştir.”

5

Muhakkak ki Rabbin sana verecek sen de râzı olacaksın.

Rabbin sana (âhirette) sevap, şefâat makam ve sair şeyler verecek, Sen de râzı olacaksın. Bu âyet nâzil olduğunda Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu:

“Öyleyse ben ümmetimden tek bir kişi bile ateşte olduğu hâlde asla râzı olmam.”

(.....) nin başına gelen lam, cümlelerin manasını te'kid eden ibtida (.....) ıdır. Müpteda hazf edilmiştir. Takdiri: (.....) şeklindedir.

“yemin ederim” şeklinde okuyanların okuyuşu da böyledir. Çünkü bundaki mana da (.....) şeklindedir. Bu doğrudur, çünkü eğer o yemin lamı olsaydı müzarinin başına ancak tekid (.....) uyla gelirdi. Dolayısıyla onun ibtida (.....) olduğu taayyud etmiştir. Onun (.....) i da ancak müpteda ve haberin başına gelir. Dolayısıyla zikrettiğimiz gibi müpteda ve haber takdiri gerekmektedir. Bunu aynı şekilde Keşşaf sâhibi de zikretmiştir. Keşf adh tefsirin sâhibi de onun yemin (.....) ı olduğunu zikretmiştir.

Te'kid (.....) u getirilmemiştir. Çünkü (.....) ın (ibtida (.....) ı olmadığı) yemin (.....) ı olduğunu bildirmek için getirilir. Onun (.....) nin başına gelmesi sebebiyle ibtida (.....) ı olmadığı zaten bilindi. Çünkü ibtida (.....) ı, (.....) nin başına gelmez. Te'kit harfi ((.....)) ile tehir harfi (.....) nin birlikte zikredilişi, ihsanın gecikse de mutlaka olacağını bildirmektedir. Daha sonra ancak ve ancak en güzeli ve haynn artışı beklemesi göğsünün durulmaması ve sabrının azalmaması için, Allah'ın (celle celâlühü) fazlından beklenenin geçmişe kıyas edilmesi için onun ilk hâinden başlayarak ona olan nimetlerini saydı, şöyle buyurdu:

6

O, seni bir yetim olarak bulup barındırmadı mı?

(.....) kelimesindendir. O da; ilim/bilme manasıdır. İki mensûb, onun iki mefulüdür. Mana; “Ebeveynin öldüğünde sen yetim değil miydin?” şeklindedir.

“Seni barındırdı” yani; seni, sana bakması ve yetiştirmesi için amcan Ebû Talib'e sığındırdı ve seni ona verdi.

7

Seni (çocukluğunda) kaybolmuş bulup da yolunu doğrultmadı mı?

“Kayıp” ; nübüvvet ilkelerini, şerî'at ahkâmını ve vahiy yolu nedir bilmeyen ve onlara vakıf olmaya, demektir.

“Doğrultmadı mı?” şerî'at ve Kur'ân'ı sana bÜdirmedi mi? Denildi ki:

Ebû Talip onu götürdüğünde Şam yolunda kaybolmuştu da Allah (celle celâlühü) onu kafiye kavuşturmuştu.

Bu ayetten onun hak yoldan ayrıldığını ve sapıklığa düştüğünü anlamak câiz değildir. Zira Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ilk hâinden kendisine vahyin gelişine kadar putlara ibâdet etmekten ve fık-u fücür sahiplerinin pisliklerine bulaşmaktan korunmuştur.

8

Ve O seni bir yoksul olarak bulup zengin etmedi mi?

Seni, fakir bulup da Hatice'nin malıyla ya da ganimet (ler)den verdiği malla zengin kılmadı mı?

9

O hâlde sen de yetime güzel davran (kahretme)!

Zayıf olduğu için malını ve hakkını zorla gaspetme.

10

Sâile gelince: (Onu) da azarlayıp kovma.

Onu azarlayarak kovma. Az biraz ver ya da güzellikle gönder. Suddî'den şöyle nakledilmiştir:

“Kastolunan ilim talebesidir. O sana geldiğinde azarlayıp kovma.”

Bununla beraber Rabbinin nimetini (durmayıp minnetle, şükürle) söyle (anlat).

Yani; Allah'ın (celle celâlühü) sana verdiği nübüvveti anlat ki o, nimetlerin en üstünüdür. Doğru olan ise; onun, Allah'ın (celle celâlühü) ona ihsan ettiği nimetlerin tamamını kapsamasıdır. Ayrıca bunun kapsamına Kur'ân ve şerî'atin talimi de girmektedir. -Allahu a'lem

İNŞİRÂH SÛRESİ

1
(Habibim!) Göğsünü senin için (açıp da) genişletmedik mi?

İnkâr tarzında genişletmenin yokluğu hakkında sordu. Bununla genişletmenin varlığını kastetti. Sanki şöyle denildi: “Senin için göğsünü genişlettik.”

Bu sebepten dolayı -mana dikkate alındığı için- (.....) fiili onun üzerine atfedilmiştir.

Yani; nübüvvet zorluklarına, insanları ve cinleri davete takat getirebilsin diye göğsüne, ona tevdi ettiğimiz ilimlerle ve hikmetlerle genişlettik. Ondan darlığı, körlükle ve cehaletle birlikte olan zorluğu giderdik, demektir. Hasen’in şöyle dediği nakledilmiştir:

“O, gereği gibi hikmet ve ilimle doldurulmuştur.”

2
Senden yükünü de (kaldırıp) almadık mı?

Nübüvvetin ve nübüvvetin gereği olan işlerin yapılması ile ilgili yükü senden hafiflettik. Denildi ki:

“O, haddi zatında bilinmeyen bir zelledir -ki oda; iki üstün şeyden daha üstün olanı işlemeyi terktir-. Peygamberler böyle şeylerle azarlanırlar ve onun ondan kaldırılması bağışlanmasıdır.”

(.....) ağır yük, demektir.

3
(Öyle yüktü ki o) Senin belini bük müştü.

O ona ağır gelmişti. Öyle ki onun (sırt kemiklerinin) çatırtısı ışıtilmişti.

(.....): Bir şeyin, bozulurken, çözülürken, yıkılırken ya da ezilirken çıkardığı sestir.

4
Senin şamnı yükseltmedik mi?

Onun şanınin yüceltilmesi; kelime-i şhadette, ezanda, kamette, hutbelerde, teşehhütte ve Kur’ân’ın birçok yerinde Allah’ın zikri ile yan yana getirilmesidir. Mesela;

“Allah’a itâat ediniz ve Rasûle itâat ediniz.” Nisa, 59; Nûr, 54; Muhammed, 33.

“Kim Allah’a ve Rasûlü’ne itâat ederse. ‘Nisa’, 13; Nûr, 52; Ahzâb, 71, Fetfa, 17.

“Allah ve Rasûlü’nü hoşnud etmeleri daha uygundu.” Tevbe, 62. ayetlerinde olduğu gibi.

Yine onun, “Allah’ın Rasûlu”, “Allah’ın Nebisi” şeklinde adlandırılması, yine öncekilerin kitaplarında onun zikrinin geçmesi de (onun şanınin yüceltilmesidir).

(.....) nin getirilmesinin faydası şudur: Kapah geçilip daha sonra açıklama yapılması tarzının daha da tesirli ve daha edebi oluşudur. Çünkü (.....) sözüyle anlaşılabilirliği artırılıp genişletilen bir şeyin olduğudur. Daha sonra (.....) sözüyle kapalı olarak bilinen şeyi açıklamıştır. “senin şanını” ve “senin yükünü” sözleri de böyledir.

5

Muhakkak ki her güçlkle beraber bir kolaylık var.

Yani; müşriklerin belalarına göğüs germek gibi içinde bulunduğun şiddetle beraber seni onlara galip kılmamla onlara galip geleceğin bir kolaylık vardır. Denildi ki:

“Müşrikler, Allah'ın (celle celâlühü) Rasûlü'nü ve mü'minleri fakirlikle ayıplıyorlardı. Öyle ki o, ailesinin fakirliği sebebiyle onların İslam'da dönebileceklerini düşünmeye başladı. Bunun üzerine Allah (celle celâlühü) ona, ona ihsan ettiği üstün nimetleri zikretti.” Daha sonra şöyle buyurdu:

6

Evet, her güçlkle beraber bir kolaylık vardır.

Sanki şöyle buyurdu: Sana ihsan ettiğimizi ihsan ettik. Dolayısıyla Allah'ın (celle celâlühü) fazlından ümidi kesme. Çünkü içinde bulunduğunuz zorlukla beraber kolaylık vardır. Kolaylık zorluğa son derece yakın olduğundan (.....) (beraber) lafzıyla getirilmiştir. Bunda fazladan bir teselli vardır. Ayrıca kalplerin de güçlendirilmesi söz konusudur. Bu âyetler inince Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

“Bir güçlük iki kolaylığa asla galebe edemez.” Çünkü “güçlük” kelimesi ma'rife olarak tekrarlandı. Bu da bir tane demektir. Çünkü ma'rife ma'rife olarak tekrarlanırsa ikinci birincinin aynısı olur.

“Kolaylık” kelimesi ise nekra olarak tekrarlandı. Nekra, nekra olarak tekrarlandığında ise ikinci birinciden başka olur. Dolayısıyla mana; “Zorlukla beraber iki kolaylık var” , şeklinde olur. Ebû Muaz şöyle demiştir:

“Emirle birlikte bir köle var, emirle birlikte bir köle var'denir. Emir bir tanedir, iki köle vardır. (.....) dediğinde ise emir de bir tanedir, köle de bir tanedir. (.....) dendiğinde ise onlar iki emir ve iki köledir.” Te'vilat şerhinde de böyledir.

7

Öyleyse, (bir ibâdeti) bitirince diğerine başla.

Yani; “Halkı davetten boş kaldığında Rabbi'nin ibâdetine çalış” , demektir. İbni Abbâs (radıyallahü anh) dan şöyle nakledilmiştir:

“Namazından boşaldığında duaya sarıl, demektir.” Onun selâmdan önce mi yoksa sonra mı olduğu hususunda ihtilaf olunmuştur. Bu âyetin, kendisinden öncesiyle bağlarıtısı; ona geçmiş nimetlerini ve gelecekle ilgili vaadlerini saydığı için onu, şükre ve ibâdete sarılmaya, onda yorulmaya, ibâdetleri birbiri ardınca aralıksız olarak yapmaya ve hiçbir vaktini ibâdetsiz olarak geçirmemeye, dolayısıyla bir ibâdeti bitirince diğerine geçmeye teşvik etmektedir.

8

Ve (her işinde) ancak Rabbine yönel.

Rağbetini hususen O'na yönelt. Ancak O'nun fazlını O'na dayanarak iste.

“İnananlar Allah'a dayansınlar” (âyetinde olduğu gibi).

TÎN SÛRESİ

1

Andolsun incire, zeytine,

Bu ikisiyle yemin etmiştir. Çünkü bu ikisi yemiş veren ağaçlar arasında hayret verici olanlardır.

Rivâyet edildiğine göre Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e bir tabak incir hediye edildi. O da ondan yedi ve ashâbına:

- “Yiyiniz. Eğer bir meyve cennetten indirilmiştir deseydim, budur, derdim. Çünkü cennetin meyveleri çekirdeksizdir. Onu yeyiniz. Çünkü o, basuru keser ve nıkris hastalığına fayda verir.” Yine şöyle buyurmuştur:

“Zeytin ne güzel misvaktır. O mübarek ağaçtandır. Ağızı temizler ve (dişlerdeki) sarılığı giderir.” Yine şöyle buyurmuştur:

“O, benim misvağımdır ve benden önceki peygamberlerin misvağıdır.” İbni Abbâs (radıyallahü anh) dan şöyle nakledilmiştir.

“O (âyette yemin edilenler), sizin bu inciriniz ve sizin bu zeytininizdir.” Denildi ki:

“O ikisi: Şam'da o ikisinin (incir ve zeytinin) bittiği iki dağdır.”

2

Sina dağına.

Dağ olan (.....) kelimesi, bölge olan (.....) kelimesine muzaf kılınmıştır. İrabın (.....) ve (.....) ile câiz olmasında ve (.....) nin sabit kılınıp (.....) un i'rab hareketleriyle hareketlenmesinin câiz olmasında (.....) kelimesinin bir benzeri (.....) kelimesidir.

3

Şu emin şehre andolsun ki.

Mekke'yi kastediyor. “Adam emin biri oldu.” kelimesindendir. Onun (şehrin) emin oluşu; onun, emin bir kişinin, kendisine emanet edilen şeyi muhafaza edişi gibi ona giren kişiyi muhafaza etmesidir. Bu şeylerle yeminin manası; Bu mübarek bölgenin şerefini beyan etmek, Peygamberler ve evliyalar diyarı olan, bu bölgede beliren hayır ve bereketi açıklamaktır.

İncir ve zeytinin bittiği yerler İbrâhîm (aleyhisselâm) ın göçtüğü ve İsa (aleyhisselâm) ın doğup büyüdüğü yerlerdir. Tûr, Mûsa (aleyhisselâm) a nida edilen yerdir. Mekke ise; âlemlere hidâyet olan evin mekânı, Peygamberimiz (sallallahü aleyhi ve sellem)'in doğduğu ve gönderildiği yerdir. Allah'ın salâtı onların tamaminin üzerine olsun.

Ya da ilk ikisi, İsa (aleyhisselâm) a vahyin indiği yerle yemindir. Üçüncüsü Mûsa (aleyhisselâm) a vahyin indiği yerle, dördüncüsü de Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'e vahyin indiği yerle yemindir. Yeminin cevabı: “Biz insanı en güzel bir biçimde yarattık.” cümlesidir.

4

Biz insanı en güzel bir biçimde yarattık.

“İnsanı -insan cinsini-, en güzel bir biçimde -şekli, sureti ve azalarının düzgünlüğü itibariyle en güzel bir biçimde- yarattık.”

5

Sonra onu aşağıların aşağısına çevirdik.

Yani; daha sonra bu güzel, sağlam, düzgün yaratılış nimetine şükretmediğinde işinin sonu, onu yaratılış ve terkip yönüyle aşağı olanların en aşağısına çevirmemizdir, demektir. Şunu kastediyor:

“Suret yönüyle çirkin olanların en çirkinine çevirdik ki onlar da cehennem halkıdır.”

Ya da onu derekeler (cehennem tabakalan) ahalisinden daha aşağı ittik, kaktık, demektir. Ya da bu mükemmellikten ve güzellikten sonra onu suret ve şekil güzelliğinden nasibini almamışlardan daha sefil kıldık, demektir. Şöyle ki:

“Onun yaratılışını tersine çevirdik, ayağa dikildikten sonra beli büküldü. Siyahlıktan sonra saçı sakalı beyazladı, derisi büzüşüp buruştu, ısıtması ve görmesi zayıfladı. Hülâsa her şeyi değişti. Artık yürümesi yavaşlamış, sesi zayıflamış, kuvveti azalmış ve zekâsı körelmiştir.”

6

Ancak îman edip de sâlih amel (ve hareketlerde bulunanlar başka. Çünkü onlar için (bitmez) kesilmez mükâfat vardır.

iki ayrı lehçeyi kullanmak için burada (.....) ile gelmiştir. İnşikak sûresinde ise (.....) siz gelmiştir. İlk manaya göre (onların ruhaniliği cismaniliğine, yani; manevi insanlığı Ve kemalleri, maddi hayvanhğa galebe etmiştir, manasına göre) istisna, istisna-i muttasıldır, ikinci manaya göre (ihtiyarlık devresi manasına göre) ise; istisna-i munkatıdır.

Yani; “Sakin yaşlıları ve kötürüm hale gelen sâlih kimseler hariç, onlar için taatlarına, yaşlılığa ve zayıflığa karşı sabretmelerine, zorluklara karşı göğüs germelerine ve ibâdeti ifa etmelerine karşı kesintisiz bir mükâfat vardır.” demektir.

7

Böyle iken cezâ günü konusunda seni kim yalanlayabilir?

Hitap, iltifat yoluyla insanadır.

Yani; “Bu kesin beyandan ve açık delilden sonra hala cezâyı yalanlamanın sebebi nedir?” demektir. Mana; insanın nutfeden yaratılması, en güzel bir surette mükemmel bir insan kılınması ve kemale ulaşırcaya, ölçülü bir insan oluncaya kadar kemalat mertebelerinde tedricen yükseltilmesi, daha sonra da erzeli ömre ulaşırcaya kadar yaşatılıp ters yüz edilmesi, yaratıcının kudretini gösteren bundan daha açık bir delil göremezsin. İnsanı yaratmaya ve bunların tamamını yaratmaya kâdir olan onu yeniden diriltmekten âciz olmaz. Öyleyse senin cezâyı yalanlamanın sebebi nedir?

Ya da hitap, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) edir.

Yani; “Bu delilden sonra artık kim sana (“yalan söylüyorsun” diye) yalan isnadmda bulunabilir?”

(.....) (kim) manasıdır.

8

Allah hâkimlerin hâkimi değil mi?

Bu, kâfirler için bir tehdittir. O, onlar aleyhine layık oldukları şeyle hükmeder.

(.....) sözü hüküm ve kazadandır. Allahu a'lem.

ALAK SÛRESİ

1

Yaratan Rabbinin ismiyle oku.

İbni Abbâs ve Mücahid'den bunun inen ilk sûre olduğu nakledilmiştir. Çoğunluğa göre ise inen ilk sûre Fâtiha sûresi, bir sonra ki de Kalem süresidir.

(.....), hâl üzere mahallen mensûbtur.

Yani; “Rabbî'nin ismiyle başlayarak oku” , demektir. Sanki şöyle denilmiştir:

“Bismillah de sonra oku. O yaratandır.”

(.....) fiili için Mef'ûl zikretmedi. Bundan meydana gelen mana; yaratma, bu yaratmayı seçme ve O'ndan başka yaratıcının olmamasıdır. Ya da bunun takdiri her şeyi yarattı şeklindedir ki bu da her mahlûku kaplamaktadır. Çünkü bu mutlaktır. Ve bunun takdirinde de mahlûkatın bir kısmının diğer kısmına karşı bir üstünlüğü yoktur.

2

O, insanı alaktan (embriyodan) yarattı.

“İnsanı yarattı” sözü, insanın şerefinden ve vahyin kendisine inişinden dolayı mahlûkat kapsamına giren şeylerin tamamı arasından özellikle seçilip zikredilişidir. Bununla “İnsanı yaratan” manasını kastedilmesi de mümkündür. Ancak onun yaratılışına dikkat çekmek için ve yaratılışının acayipliklerine delalet etsin diye yaratma fiili önce kapalı daha sonra açık bir şekilde zikredilmiştir.

(.....) kelimesini çoğul kıldı. (.....) demedi. Çünkü (.....) kelimesi de çoğul manasındadır.

3

Oku. Rabbin nihayetsiz kerem sâhibidir.

Kerem sahiplerine karşı kereminin çokluğu hususunda kemal O'na âittir. Kullarına nimetleri ihsan etmektedir. Onlara karşı hilm ile muamele etmektedir. Dolayısıyla onların inkârları ve nimetlerine karşı nankörlükleri sebebiyle derhal cezâlarıldırnamamaktadır. Sanki ilmi faydaları ifade etmek suretiyle yapılan keremin ötesinde, hiçbir kerem yoktur manasına şöyle buyurmuştur:

4

Ki O, kalemle (yazı yazmayı) öğretendir.

O, kalemle yazı yazmayı öğretendir.

5

İnsana bilmediğini öğretti.

O'nun, kullarına bilmediklerini öğretmesi ve onları cehalet karanlıklarından ilim nuruna nakletmesi O'nun kereminin kemaline delalet etmektedir. Kendisinde büyük fayda olduğu için yazı ilminin faziletine dikkat çekti. İlimlerin tedvini, hükümlerin kayıt altına alması, öncekilerin haberlerinin ve Allah'ın (celle celâlühü) indirdiği kitapların zaptı ancak yazıyla olmuştur. O olmasaydı din ve dünya işleri yolunda gitmezdi. Allah'ın (celle celâlühü) hikmetinin önceliğine kalem ve yazının işinden başka bir delil olmasaydı bu bile yeterdi.

6

(Okumamaktan) sakın! Çünkü insan muhakkak azar.

“Sakın” sözü, Allah'ın (celle celâlühü), üzerindeki nimetini azgınlığıyla inkâr eden kişiyi mendir. Surenin (buradan) surenin sonuna kadar olan âyetler Ebû Cehil hakkında nâzil olmuştur.

7

Kendisini müstağni (ihtiyaç duymaz) gördüğü için,

“Kendisini..” nefsinin. E'f'ali Kulub'de “Kendimi gördüm, kendimi bildim.” denir. Görmenin manası bilmektir. Eğer gözle görmek manasına olsaydı onun fiilinde iki zamîr (fâil ve Mef'ûl zamîri) bir araya gelmezdi.

“yeterli gördü” kelimesi ikinci mef'ûldur.

8

(Ey insan!) Şüphesiz ki dönüş(ün) ancak Rabbinedir.

İnsanı, iltifat yoluyla azgınlığın akıbetine karşı tehdittir.

(.....) dönüş manasına mastardır.

Yani; “Senin dönüşün BabbVnedir. Dönüşünde de O seni azgınlığına karşı cezâlarıdıracaktır” , demektir.

9-10

Bir kulu, namaz kılariken meneden (adamı) gördün mü sen?

Yani; Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)'i namazdan meneden Ebû Cehil'i gördün mü, demektir.

11

Gördün mü (şu cür'eti)? Ya o doğru yol üzerinde ise,

Yani; Eğer bu men eden Allah'a (celle celâlühü) ibâdete dair menettiği şeyde doğru bir yol üzerindeyse, demektir.

12

Yahut kötülüklerden korunmayı emrediyorsa?

Yani; itikad ettiği üzere putlara ibâdet edilmemesine dair emrettiği şeyden iyiliği ve takvayı emredense.

13

Gördün mü ya, bu yalanlar ve yüz çeviriyorsa?

Gördün mü? Bizim dediğimiz gibi bu meneden (kişi) hakkı yalanlıyor, ondan yüz çeviriyorsa.

14

(O adam,) Allah'ın (her şeyi) görüp durduğunu hiç de bilmemiş mi?

O'nun hidâyet ve sapıklık cihetiyle hallerine muttali olduğunu, dolayısıyla da onu durumuna göre cezâlarıdıracağını bilmiyor mu? Bu bir tehdittir.

(.....) sözü şart cümlesiyle birlikte (.....) nin iki mefulüdür. Şartın cevabı hazf edilmiştir. Takdiri:

“Ya o doğru yolda ise yahut takvayı emretdyse o (adam) Allah'ın görüp durduğunu hiç bilmemiş mi?” şeklindedir.

İkinci şartın cevabında zikredilişinin delaletinden dolayı hazfedilmiştir. Bu, senin “Eğer sana ikram edersem, sen de bana ikram eder misin?” sözünde olduğu gibidir.

İkinci “gördün mü” sözü mükerrerdir. Tekid içindir. Zait kılınmıştır.

15

Hayır (olmaz böyle şey)! Eğer (küfründen) vazgeçmezse andolsun ki onu perçeminden tutup (cehenneme) sürükleriz.

“Hayır!” sözü, Ebû Cehil'i, Allah'a (celle celâlühü) ibâdetten menetmekten ve putlara ibâdet etmeyi emretmekten sakındırmadır. Daha sonra Allahu Teâlâ şöyle buyurdu. Eğer içinde bulunduğu şeyden vazgeçmezse onu alnının saçından yakalanz ve cehenneme sürükleriz.

(.....); bir şeyi tutup şiddetle çekmektir. Hazret-i Osman'ın (celle celâlühü) mushafmda yazılışı vakf hükmü üzere (.....) ledir. Zikri geçen alın olduğu bilindiği için izafet yerine ahdi harici için olan (.....) ile yetinilmiştir.

16

(

Yani) yalancı, günahkâr aln(ının saç)ından.

(.....) den bedeldir. Çünkü o, “yalancı, günahkâr” sözleriyle isnad-ı mecazı üzere yalanla ve günahla nitelendirilmiştir. Gerçekte o ikisi, o alnın sâhibine âittir. Bunda “yalancının, günahkârın perçemi” sözünde olmayan bir güzellik bir açıklık vardır.

17

O vakit (durmasın) meclisini davet etsin!

18

Biz (de) zebanileri çağırırız.

Nadî; Halkın (konuşmak için) toplandıkları meclistir. Kastolunan meclis üyeleridir. Rivâyete göre Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) namaz kılarken Ebû Cehil yanına gelmiş ve ona:

- “Seni (bundan) menetmemiş miydin?” demişti. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) da ona karşı sert bir şekilde cevap vermişti. Bunun üzerine o:

- “Bu vadinin, meclisi en kalabalık olanı olduğum hâlde beni tehdit mi ediyorsun?” demiş, bunun üzerine bu âyet nâzil olmuştu.

(.....); lügatte kolluk kuvvetleri demektir. Tekili: (.....) dür. Bir şeyi defetmek, menetmek manasına gelen (.....) kelimesinden gelmektedir. Kastolunan; azap melekleridir. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) den şöyle nakledilmiştir:

“Eğer meclisini çağmaydı, zebaniler onu açık açık yakalarlardı.”

19

(Habibimî) Hayır! Sakın ona boyun eğme. (Allah'a) Secde et, yaklaş.

(.....) (sakın) sözü, Ebû Cehil'i reddir.

“O'na boyun eğme.” yani; onun isyanına karşı bulunduğun hâl üzere sabit dur. Bu;

“Yalanlayanlara itâat etme.” Kalem, 8. âyetinde olduğu gibidir.

“Secde et -secde etmeye -namazı kastediyor- devam et- yaklaş.” secde ile Rabbi'ne yakınlaş. Zira kulun Rabbine en yakın olduğu zaman secde hâlindeki zamanıdır. Nitekim hadisi şerifte de böyle buyurulmuştur. Allahu a'lem.

KADİR SÛRESİ

1

Şüphesiz ki biz onu (Kur'anı) kâdir gecesinde indirdik.

İndirilişini -başkasına değil- kendisin nispet etmek suretiyle Kur'ân'a tazim etti. Kur'ân isminin açıklamasına lüzum olmayacak şekilde zihinlerde bilindiği için ve ayrıca indirildiği vaktin kadrinin yüceltilmesi için açık isim ile değil de zamîrle zikredilmiştir.

Rivâyete göre o, levhi mahfuzdan en alt göğe kâdir gecesinde toptan indirilmiştir. Daha sonra Cebrâîl (aleyhisselâm) onu, Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) a yirmi üç yılda indirmiştir.

“Leyletü'l-kadr” İn manası işlerin takdir ve kaza ediliş gecesi, demektir. Kadr; takdir manasıdır. Ya da diğer gecelere göre daha daha şerefli olduğu için bununla adlandırılmıştır. O da; Ramazan'ın yirmi yedinci gecesidir. Ebû Hanîfe (radiyallahü anh)'in, Âsım'dan, O'nun da Zer'den yaptığı rivâyete göre, Ubey b. Ka'b (rhm) kâdir gecesinin Ramazan'ın yirmi yedinci gecesi olduğuna yemin ederdi. Cumhûr da bu görüştedir. Onun gizlenme sebebi onu arayan kişinin onu bulmak için birçok geceyi ihya etmesine teşviktir. Bu, salat-ı vusta'nın, ismi azam'ın, cuma günündeki icabet saatinin, taatlarda rızasının ve masiyyetlerde gazâbının gizlenmesi gibidir. Nitekim hadisi şerifte:

“Kim onu idrak ederse (.....) Allahım! Sen çok çok affedicisin. Affetmeyi seversin. Beni (de) affet'desin.” buyurmuştur. Kütüb-i Sitte

2

Kâdir gecesinin (o büyük fazl-u şerefini) sana bildiren nedir?

Yani; senin bilgin onun faziletinin vardıgı noktaya ulaşmadı, demektir. Daha sonra şu sözüyle bunu açıkladı.

3

Kâdir gecesi bin aydan hayırlıdır.

İçinde kâdir gecesinin olmadığı bin aydan daha hayırlıdır. Onun faziletinin bu noktaya yükselmesinin sebebi; meleklerin ve ruhun onda inmesi, hikmet içeren her işe onda hükmedihnesidir. Bu müddetin tahsisi hususunda şöyle zikredilmiştir.

Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem), İsrâ'il oğullarından bir adamın Allah (celle celâlühü) yolunda bin ay silah kuşandığını zikretmişti de, inananlar buna hayran kalmışlar ve kendi amellerinin onlara yetişemeyeceğini vehmetmişlerdi. Bunun üzerine onlara, bu gazinin (gaza) müddetinden daha hayırlı bir gece verildi.

4

Onda melekler ve Ruh, Rablerinin izniyle her bir iş için iner de iner.

Melekler en alt göğe ya da yeryüzüne inerler.

“Ruh..” Cebrâîl ya da meleklerden olan bir topluluktur. Ki onları (diğer) melekler ancak o gece görürler. Ya da rahmettir.

Yani; “(onlar), Allah'ın, gelecek yıla kadar bu yıl için hükmettiği her bir işi için inerler, demektir.”

(.....) in sonunda vakfe vardır.

O (gece) tanyeri ağarincaya kadar bir selâmettir.

O, ancak selâmettir.

(.....) müpteda ve haberdır.

Yani; Allah (celle celâlühü) onda ancak selimiyeti ve hayn takdir etmiştir. Bela ve selâmete onun gaynında hükmeder. Ya da mü'minlere verdikleri selâmın çokluğundan dolayı o, ancak bir selâmdır, demektir. Denildi ki:

“Onlar, bu gecede karşılaştıkları kadın erkek inanan hiç kimse yok ki ona selâm vermesinler.”

“Tanyeri ağarincaya kadar” fecrin doğuş vaktine kadar.

Ali ve Halefe göre (.....) şeklinde (.....) ın esresiyledir. İnkâr edenler ise selâmdan mahrum kalmışlardır.

Allahu a'lem.

BEYYİNE SÛRESİ

1

Kitap ehlinde ve müşriklerden (hakkı) tanımayanlar kendilerine apaçık delil gelinceye kadar (dinlerinden) ayrılacak değillerdi (mutlaka kendilerine açıklama gelecekti).

“(Hakkı) tanımayanlar” Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem)i. “... kitap ehli...”

Yani; Yahûdî ve Hıristiyanlar (.....) kelimesi, taife, bölük demektir.

Yani; ona âit insanlar demektir. Ehli İslam da, onu (İslam'ı) din edinen kişilerdir. “... müşriklerden...” putperestlerden. “... ayrılacak değillerdi...” küfürden ayrılacak değillerdi. Küfürden sözü hazfedilmiştir. Çünkü (.....) nin sırası buna delalet etmektedir.

“Kendilerine apaçık delil gelinceye kadar” Beyyine, açık delil demektir. Kastolunan; Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) dir. Şöyle diyor:

“Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem) gönderilinceye kadar küfürlerini terk etmediler. O gönderilince de bir kısmı Müslüman oldu, bir kısmı da küfrü üzere kaldı.”

2

(

Yani) Allah tarafından gönderilen ve tertemiz sayfeler okuyan bir elçi.

Yani; Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem). Bu, (.....) den bedeldir.

“Okuyan” , onlara okuyan, “Sayfeler” , kağıt yapraklar, “tertemiz” , batıldan arınmış.

3

O sayfalarda doğru, değerli kitaplar vardır.

O sayfalarda hakkı ve adaleti içeren dosdoğru yazılı kitaplar vardır.

4

Böyle iken kendilerine kitap verilmiş olanlar, ancak kendilerine delil geldikten sonra ayrılığa düştüler.

Dolayısıyla onlardan bir kısmı, haddi aştıklarından ve haset ettiklerinden dolayı, onun peygamberliğini inkâr etti, bir kısmı da iman etti. Önce ehli kitap ile müşrikleri birlikte zikretti. Daha sonra ehli kitabı tek olarak zikretti. Çünkü onlar, kitaplarında bulunduğu için onun hakkında bilgi sâhibi idiler. Onlar, ondan ayrılmakla nitelendirilince kitapsız olanlar da bu niteliğe büründürülmüş oldular.

5

Hâlbuki onlar Allah, onun dininde ihlâs (ve samimiyet) Erbâbı ve muvahhidler olarak, ibâdet etmelerinden, namazı dosdoğru kılmalarından, zekâtı vermelerinden başkasıyla emrolunmamışlardır. En doğru din de hu idi.

“Emrolunmamışlardı” şunu kastediyor: Tevrât'ta ve İncil'de (bunlardan başkasıyla) emrolunmamışlardı.

“Muvahhidler olarak” Bütün peygamberlere iman edenler ve bâtıl dinlerden sapanlar olarak. “Doğru din de bu idi.”

Yani; sabit ve payidar kalacak olan milletin dini budur, demektir.

6

Kitaplılardan olsun, müşriklerden olsun (bütün o) küfredenler cehennem ateşindedirler. Onun içinde ebedî kalıcıdır. Yaratılanların en kötüsü de onların kendileridir.

7

İman edip de sâlih amellerde bulunanlar(a gelince) hiç şüphe yok ki bunlar da yaratılanların en hayırlıdır.

Nafi'ye göre her iki (.....) kelimesi de (.....) şeklindedir. Diğerlerine göre ise hafifletilmiş şekli üzere (.....) sizdir. (.....) ve (.....) kelimeleri hafifletilmiş şekli üzere kuUanımları devam eden ve asılları terk edilen kelimelerdendir.

8

Onların, Rableri nezdinde mükâfatı altlarından ırmaklar akan Âdn cennetleridir, (Hepsi de) içlerinde ebedî, daimi kalıcıdır. Allah bunlardan râzı olmuştur. Bunlar da ondan hoşnud olmuşlardır. İşte hu (saadet) Rabbin(in azâbın)dan korkanlara mahsustur.

(.....) ikamet, demektir.

“Allah bunlardan râzı olmuştur. -Amellerini kabul etmek suretiyle— Bunlar da O'ndan hoşnud olmuşlardır. -Sevabı cihetinden.- işte bu...”

Yani nza “yaratılanların en hayırlıdır” sözü, inanan insanların meleklerden üstün olduğuna delalet etmektedir. Çünkü beriyye; bütün mahlûkat demektir.

(.....) kelimesi “Allah (celle celâlühü) mahlûkatı yarattı” fiilinden türetilmiştir. Toprak manasına olan (.....) kelimesinden türetildiğini söyleyenler de olmuştur. Eğer böyle olsaydı Zeccâc’ın da dediği gibi (.....) şeklinde (.....) li okumazlardı. Allahu a'lem.

ZİLZÂL SÛRESİ

1
Yer kendisine âit şiddetli bir sarsıntı ile sarsıldığı zaman,

Yani; ondan sonra bir daha hiçbir sarsıntının olmayacağı şiddetli sarsıntısı harekete geçirildiğinde, demektir.

(.....) şeklinde (.....) nin üstünüyle de okunmuştur. Esreli okunuş şekli mastardır. Üstün okunuş şekli ise isimdir.

2
Yer (bütün) ağırlıklarını (dışarıya fırlatıp) çıkardığı,

(.....): (.....) kelimesinin çoğuludur. O da; ev eşyası demektir. Onun içindeki defineler, ona âit eşyalar kılındı.

3
İnsan “Buna ne oluyor?” dediği (zaman),

Bu şiddetli zelzele sarstığında ve içindekileri dışarı attığında (insan “Buna ne oluyor” der) Bu, yeryüzü sarstığında ve ölülerini diri bir şekilde dışarı attığında ikinci üfürüş anındadır. Bunu, bu korkulu iş kendilerini dehşete düşürdüğü için:

“Vah bize, Bizi yattığımız yerden kim kaldırdı.” sözünü söyledikleri gibi söylerler. Denildi ki:

“Bu, kâfirin sözüdür. Çünkü o, dirilişe inanmıyordu. Mü'min ise:

“Bu, Rahmân'ın vadidir. Peygamberler doğru söylemiştir.” der.”

4
O gün (yer) bütün haberlerini anlatacaktır.

(.....) den bedeldir. Onu naspeden (.....) fiilidir.

Yani; mutlaka haberlerini anlatacaktır, demektir. İki mef'ûlden ilki hazfedilmiştir. Çünkü kastedilen; onun, haberleri anlatışının zikredilmesidir. Mahlûkatın zikredilmesi değil. Denildi ki:

“Onu Allah (celle celâlühü) konuşturur ve o üzerinde işlenen hayır ve şer ne ise onu haber verir.” Nitekim hadisi şerifte:

“Her bir kimse için üzerinde işlediğiyle şهادette bulunur.” buyurulmuştur.

5
Çünkü Rabbi kendisine (o veçhile) vahyetmiştir.

Yani; Rabbinin ona vahyi sebebiyle o haberlerini anlatır.

Yani; ona vahyetmesi ve ona anlatmayı emretmesi sebebiyle, demektir.

6
O gün insanlar, amellerinin karşılığı) kendilerine gösterilmek için dağınık guruplar hâlinde çıkacaklar.

İnsanlar, çıkış yerleri kabirlerinden mevkife dönerler.

“Dağınık guruplar hâlinde” kimisi yüz akıyla emin bir şekilde, kimisi de yüz karasıyla korkular, dehşetler içerisinde. Ya da mevkiften guruplar hâlinde dönerler, bir kısmı cennet yolunu, bir kısmı da cehennem yolunu tutarlar.

“Amelleri” yani; amellerinin karşılığı, demektir.

7

işte kim zerre ağırlığınca bir hayır yapıyor (idiy)se onu(n sevabını) görecektir.

“Zerre” küçük karınca demektir. (.....) temyizdir.

“Onu görecektir”

Yani; onun karşılığım görecektir, demektir.

8

Kim de zerre ağırlığınca şer yapıyor (idiy)se onu(n cezâsını)

Denildi ki: “Bu, kâfirler hakkındadır. İlki ise mü'minler hakkındadır.”

Rivâyete göre bedevinin biri (.....) yu sonra, (.....) yu önce okumuş. Ona:

“Sondakini öne öndekini sona aldın, niçin?” derilmiş de o şu beyti söylemiştir.

Ey (Arkadaşlar!) Bu yokuşun ister önünden

ister arkasından gidin (fark etmez)

Çünkü bu yokusun her iki tarafında da

onlar (develer) için yol vardır.

Rivâyete göre Ferazdak'ın dedesi Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) a gelmiş ve ondan kendisine Kur'ân okumasını talep etmiş Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) da ona bu âyeti okumuş. Bunun üzerine o:

- “Bu bana yeter, bu bana yeter.” demiştir.

Bu, en muhkem ayettir. Camia diye de adlandırılmıştır. Allahu a'lem.

ÂDİYÂT SÛRESİ

1

Andolsun o hani harıl koşan (at)lara.

Koşan ve hani hani soluyan gazilerin atlarıyla yemin etti.

(.....): Atların koşu esnasındaki nefeslerinin sesidir. İbni Abbâs (radıyallahü anh)'in da bunu söylediği ve:

“Eh, eh” şeklinde çıkardığı sestir.” Dediği nakledilmiştir.

(.....) kelimesinin mensûb kılınışı (.....) takdiri üzeredir. (

Yani; kendi lâfzından bir fiilin takdiri üzere mef'ûlu mutlak olmasıdır.)

2

O (tırnaklarıyla) çakarak ateş çıkaranlara,

Ateş böcekleri gibi ateş çıkaranlara. O da; onların (gazilerin atlarının) tırnaklarından (taşlara çarpmak suretiyle) çıkan kıvılcımdır.

(.....): “Tırnaklarıyla taşlara hızla çarpmaktadırlar”, demektir. “hızla çarparak” demektir.

(.....); “Ateş çıkartmak” demektir. Sen “Çakmak çaktı, ateş çıkardı. Çakmak çaka, ateş çıkarmadı.” dersin.

(.....) kelimesi, (.....) in mensûb olduğu şeyle mensûb olmuştur.

3

Sabahleyin baskın yapanlara,

Sabah vakti düşman üzerine akın edenlere.

4

(Derken) orada tozu dumana katanlara,

Bu vakitte tozu dumana katanlara.

5

Bununla bir topluluğun ta ortasına girenlere yemin olsun ki,

Bu vakitte düşman topluluklarından birine tam ortasından varanlara.

(.....), “bir şeyi ortalanak, onun merkezinde olmak” manasınadır. Denildi ki:

“(.....) deki zamîr, akın yerine ya da (.....) koşan atlara'sözünün de delalet ettiği üzere düşmana âittir.”

(.....), kendi yerine ismi failin getirildiği fiil üzerine atfedilmiştir. Çünkü mana; “koşanlara, ateş çıkaranlara, akın edenlere, tozkoparanlara” şeklindedir.

Yeminin cevabı; “Muhakkak ki insan Rabbine karşı çok nankördür. “cümlesidir.

6

Muhakkak ki insan Rabbine karşı çok nankördür.

(.....), çok nankördür, demektir.

Yani; O, hassaten Rabbinin nimetine karşı çok nankördür, demektir.

7

Hiç şüphesiz buna, kendisi de hakkıyla şahittir.

Şüphesiz ki o insan kendi nankörlüğüne hakkıyla şahittir. Kendi nefsi aleyhine şahadet edecektir. Ya da tehdit yollu, şüphesiz ki Allah (celle celâlühü) onun nankörlüğüne şahittir, demektir.

8

Şüphesiz o, malı çok sever.

Şüphesiz ki o mal sevgisinden dolayı cimridir, sıkıdır. Ya da o mal sevmek (onu kazanmak, eline geçirip toplamak) hususunda çok güçlüdür. Allah'a ibâdeti sevmek (malın şükrünü eda etmek) hususunda ise zayıftır.

9

O hala (hakikati görüp) bilmeyecek mi, kabirlerin içindekiler (eşilip) çıkarıldığı zaman.

O insan hala bilmeyecek mi? Kabirlerin içindeki ölüler diriltildiğinde...

(.....) manasınadır.

10

Göğüslerde ne varsa onlar da derlenip toparlandığı (zaman)?

Gönüllerdeki hayır ve şer ayırd edilip açıklandığı zaman.

11

O gün Rableri onlar(ın her halin)den elbette tamamıyla haberdardır.

Hakkıyla bilendir. Binaenaleyh onlara hayır ve şer işlerine göre karşılıklarını verecektir. O (celle celâlühü), onların hâlini bütün zamanlarda bildiği hâlde.

“o gün” kelimesini özellikle zikretti. Çünkü mükâfat ya da cezâ o gün meydana gelecektir. Allahu a'lem.

KÂRIA SÛRESİ

1

Kapısını çalacak olan felaket (kıyamet)

(.....) müptedadır.

2

Nedir o kapısını çalacak felaket (kıyamet)?

(.....) ikinci müptedadır. (.....) onun haberidir. Cümle birinci müptedanın haberidir. Onun hakkı “o nedir?” şeklinde olmasıydı. Şanının yüceliğini ifade için tekrar edildi.

3

O kapısını çalacak felaketin (kıyametin dehşet ve azametini): Sana bildiren nedir?

Yani; “Onun ne olduğunu sana hangi şey bildirdi ve sen bunu nereden bildin?” demektir.

4

O gün insanlar yayılmış pervaneler gibi olacak.

(.....) kelimesi (.....) nun delalet ettiği gizli bir fiille mensûbtur.

Yani; “o gün çarpar, çarpacak” demektir. Onları çokluk, zayıflık, zillet ve pervaneler ateşe uçuştugu gibi her yönden çağmasına doğru uçuşmak yönüyle pervanelere (küçük kelebeklere) benzetmiştir.

Pervane: (Ateşe çarptıktan sonra) yere serildiği ve yayıldığı için (.....) diye adlandırılmıştır.

5

Dağlar atılmış renkli yünler gibi olacak.

Dağları renkli yüne benzetmiştir. Çünkü onlar (dağlar) renk renktir. Nitekim âyeti kerimede:

“Dağlardan (geçen) beyaz, kırmızı, değişik renklerde ve simsiyah yollar (yarattık.)” Fâtır,27. buyurulmuştur. Parçalar birbirinden ayrıldığı için de onu didilmiş (atılmış hallaç pamuğuna) benzetmiştir.

6

(O gün) kimin tartıları ağır gelirse,

Hakka tabi olmak suretiyle kimin tartıları ağır gelirse!..

(.....) kelimesinin çoğuludur. O da; Allah (celle celâlühü) katında ağırlığı, kadru kıymeti olan ameldir.

Ya da (.....) (tartı) kelimesinin çoğuludur. Onun ağırlığı ise ağır başımasıdır.

7

Artık o hoşnud (olacağı) bir yaşayıştadır (hayat içindedir).

“Râzı olunan, hoşnud olunan bir yaşayış.” Ya da hoşnud eden bir yaşayış, demektir.

8

Amma kimin de tartıları hafif gelirse,

Bâtıla tabi olmaları sebebiyle.

9

Artık onun anası “Haviye” (uçurum)dur.

Onun meskeni ve bannağı ateştir. Bannağa teşbih yoluyla ana denilmiştir. Çünkü ana çocuğun bannağı ve sığınağıdır.

10

Onun mahiyetini sana bildiren nedir?

zamîr (.....) kelimesine dönmektedir. (.....) deki (.....) suskunluk içindir. Bundan sonra (.....) kelimesini açıkladı, şöyle buyurdu:

11

(O) kızgın bir ateştir.

O, harareti son noktaya ulaşmış, kızgın bir ateştir. Allahu a'lem.

TEKÂSÜR SÛRESİ

1

Çoklukla böbürleniş sizi oyaladı.

Çokluk hususunda yanşmak, mal ve evlat çokluğuyla övünmek sizi Allah'a taattan alıkoydu.

2

Nihayet kabirleri ziyaret ettiniz.

Ölüm gelinceye kadar bu hâl üzere devam ettiniz. Ya da kabirlere kadar gidip kabirlerdeki ölülerinizi saydınız, demektir.

3

Hayır (olmaz bu!) İleride (Bu öğünmenizin kötü akıbetini) bileceksiniz,

“Hayır...” sözü reddir ve akıllı bir kişiye bütün düşüncesini dünyaya teksif etmesinin ve dinine önem vermemesinin yakışmayacağı tenbihtir. Ölüm esnasında, üzerinde bulunduğunuz şeyin kötü akıbetini bileceksiniz.

4

Yine hayır, ileride bileceksiniz.

Kabirlerde.

5

Hayır, Gerçeği kesin bir bilgi ile bilseydiniz (böyle yapmazdınız).

“Hayır” sözü uyarı ve korkutma kastıyla getirilmiştir, reddin tekrarıdır. (.....) in cevabı hafif edilmiştir.

Yani; eğer önünüzdeki şeyleri, yakinen bildiğiniz şeyler gibi bilseydiniz, çokluk yansı sizi oyalanazdı. Ya da vasfa sığmaz şeyleri yapardınız. Ancak sözler yoldan çıkmış câhillersiniz.

6

Andolsun siz o alevlenmiş ateşi mutlaka göreceksiniz.

Bu, hafzedilmiş yeminin cevâbıdır. Yemin tehdidin te'kidi içindir. Şam kırâati ve Ali'ye göre (.....) şeklinde (.....) nin dammesiyledir.

7

Yine andolsun onu gözle mutlaka göreceksiniz.

Tehdidi büyütme ve korkuyu artırmak için onu (.....) yi “yine” edatı ile atfederek tekrarladı. Ya da ilki kalp, ikincisi göz iledir. “gözle” yani; yakinen ta kendisi ve özü olan müşahade ile demektir.

8

Sonra, (andolsun) o gün elbette size nimet(lerden) sorguya çekileceksiniz.

Sonra o gün, güven ve sıhhati nerede harcadığınızdan, (nerede kullandığınızdan) sorulacaksınız. Bu, Abdullah İbni Mes'ud (radıyallahü anh) dan nakledilmiştir. Denildi ki:

“Kendisiyle lezzetlenmeye daldığınız için dinden ve onun (getirdiği) mükellefiyetlerden sizi uzaklaştıran nimetlenmeden sorulacaksınız, demektir.” Hasen'ın şöyle dediği nakledilmiştir:

“Barındıran bir ev, örten bir elbise ve ayakta tutan bir parça ekmek dışında (her) şeyden sorulacaksınız.”

Bu (Hazret-i Peygamberden) merfû' olarak da rivâyet edilmiştir.

Allahu a'lem.

ASR SÛRESİ

1

Andolsun asra ki,

Hafsa'nın (radıyallahü anha) mushafında Allahu Teâlâ'nın:

“Namazları ve orta namazı, ikindi namazını koruyan” şeklindeki âyetinin deliliyle, faziletinden dolayı ayrıca gündün sonunda insanların, ticaretlerine ve işlerine üşüşmeleri, geçirnleriyle meşgul olmaları sebebiyle eda edilmesi daha zor olduğundan dolayı ikinde namazına yemin etmiştir. Ya da onda kudret delilleri olduğundan dolayı kuşluk vaktine yemin ettiği gibi aşıy (öğleden, akşama kadar olan vakit) ile yemin etmiştir.

Ya da akışında çeşit çeşit acaiplikler olduğu için zaman ile yemin etmiştir. Yeminin cevabı “muhakkak ki insan ziyandadır.” cümlesidir.

2

Muhakkak ki insan ziyandadır.

Yani; insan cinsi ticaretlerinde ziyandadır, demektir.

3

Ancak îman edenlerle sâlih amellerde bulunanlar, bir de birbirlerine hakkı tavsiye, sabrı tavsiye edenler böyle değil.

Onlar dünya mukabilinde âhireti satın almışlar ve bu sayede de kazanç(lar) elde etmişler, ebedî saadete mazhar olmuşlardır. Onlar, inkârı mümkün olmayan sabit emri tavsiye edenlerdir ki o (inkârı mümkün olmayan sabit emir) de; Allah'ın (celle celâlühü) birlenmesi, ona itâat edilmesi, kitaplarına ve peygamberlerine tabi olunması gibi hayrın tamamıdır.

“Birbirlerine sabrı tavsiye edenler” Günah işlemekten kaçınmak hususunda, taat hususunda ve Allah'ın (celle celâlühü), kullarını imtihan ettiği şeyler hususunda sabrı tavsiye edenler.

(.....) kelimesi her iki yerde de fiili mazidir, kendisinden önceki fiili maziye atfedilmiştir. Allahu a'lem.

HÜMEZE SÛRESİ

1

Arkadan çekiştirmeyi, yüze karşı (el, kaş ve göz işaretleriyle) eğlenmeyi ve ayıplamayı adet edinen her kişinin vay haline!

(.....) kelimesi müptedadır. Haberi (.....) dir. Hümeze; insanları arkasından ayıplayan kişi demektir. Lümeze ise; insanları yüzüne karşı ayıplayan kişidir.

(.....) ün binası, bunun, onun adeti olduğuna delalet etmektedir. Denildi ki:

“Bu sûre Ahnes b. Şurayk hakkında nâzil olmuştur. Onun âdeti, gıybet etmek, sövüp saymak ve insanlara kusur isnad etmektir.”

Bu surenin, Umeyye b. Halef hakkında nâzil olduğu da Velid b. Muğire hakkında nâzil olduğu da söylendi. Bu çirkin işe yeltenen herkesi kapsaması için sebebin özel tehdidin ise genel olması mümkündür.

2

Ki o, malı yığıp onu tekrar tekrar sayandır.

(.....) kelimesinden bedeldir. Ya da zem üzere mensûb kılınmıştır.

Şam kırâati, Hamza ve Ali'ye göre (.....) kelimesinin mübalağası olarak (.....) şeklindedir ki bu (.....) sözüne de uygundur.

“Onu tekrar tekrar sayandır”

Yani; onu zamanın musibetlerine karşı hazırlayıp yığandır.

3

Malının, kendisini ebedî yaşatacağını sanır (o).

Malının, kendisini dünyada ebedî olarak bırakacağını, ölmeyeceğini sanır. Ya da o, Sâlih amel ile kinayedir. Sanki o (Sâlih amel) sâhibini cennette ebedî kılacak olandır. Mala gelince o, hiçbir şeyi orada ebedî kılmaz.

4

Hayır, andolsun ki o, “Hutame” ye atılacaktır.

“Hayır” sözü, onu, bu zannından mendir. “Atılacak” yani o toplayan kişi atılacak,

“Hutameye” özelliği içine atıları her şeyi kırıp döken, yalayıp yutan ateşe.

5

O Hutamenin ne olduğunu sana bildiren nedir?

(Bu ifade) hayret düşürme ve (onun dehşetini) büyültmedir.

6

(O) Allah'ın tutuşturulmuş bir ateşidir.

(.....) hazfedilmiş bir müptedanın haberidir.

Yani; “O, Allah'ın ateşidir” , demektir. (.....) onun sıfatıdır.

7

(Ki tırmanıp) yüreklerin ta üstüne çıkacak (kaplayacak)tır o.

Şunu kastediyor: O onların içine girer. Ta ki onların göğüslerine ulaşır ve gönüllerine işler.

(.....) kelimesinin çoğuludur, kalplerin içi, merkezi demektir. İnsan bedeninde fuâddan daha nazik ve kendisine dokunan en küçük eziyette bile elem duyan başka hiçbir şey yoktur. Hâl böyleyken ya cehennem ateşi ona işlediğinde ve onu kapladığında durum nasıl olur? Denildi ki:

“(.....) gönüllerin merkezi'kelimesi özellikle zikredildi. Çünkü onlar inkâr ve bozuk inanç yerleridir. Ateşin onlara işlemesinin manası ise; onun onları sarması, kaplamasıdır.”

8

Bu (ateşin kapıları da) onların üzerine kapatılmıştır.

“Bu... -yani ateş ya da Hutame- onların üzerine kapatılmıştır.” Üst üste örtülecektir.

Kufe kırâat imâmları ve Hafs'a göre (.....) şeklinde iki ötrelidir. Diğerlerine göre ise (.....) şeklindedir. Bu İkisi, (.....) ve (.....) (hayvan derisi, post) ve (.....) ve (.....) (eşek) kelimelerinde olduğu gibi (.....) kelimesinin çoğulu iki ayrı kelimedir.

9

(kendileri) Uzatılmış sütunlar içinde (bağlı) olarak.

“Uzatılmış” yani; kapılar onlarla üzerine kapatılmıştır ve sağlamlığı güçlendirilmek üzere kapılar üzerine direkler uzatılır. Nitekim Hadisi şerifte şöyle buyurulmuştur:

“Mü'min akıllıdır, zekidir, teenni sâhibidir, dikkatli düşünen, dikkatli davranandır, acele etmez, bilgilidir ve vera sâhibidir. Münâfık ise, gıybet eder, çekiştirir, yüze karşı kırıcıdır, çok yiyen, merhamet etmeyendir, gece odun toplayan kişi gibidir. (İyi kötü ne varsa görmeden toplar, farkında olmadan yıları gibi zararlı şeyleri de toplar) nereden kazanıp nereye harcadığına dikkat etmez.”

Allahu a'lem.

FÎL SÛRESİ

1
(Habibim!) Rabbinin fil sahiplerine nasıl (muamele) ettiğini görmedin mi?

(.....) de istifham manası olduğu için (.....) değil de (.....) ile mahallen mensûbtur. Cümle (.....) nin iki mef'ûlu yerine geçmiştir.

“görmedin mi?” sözünde hayrete sevkette vardır.

Yani; Allah'ın (celle celâlühü) ayetlerinden bu kadar büyüğüne şahit oldukları hâlde Arapların hala inkâr etmelerinin hayret verici bir şey olduğunu Allah (celle celâlühü), Peygamberine ifade etmektedir. Mana şudur:

“Muhakkak ki sen Allah'ın, Habeşlilere yaptıklarının izlerini gördün ve o husustaki haberleri mütevatir olarak işittin. Dolayısıyla sen bunları görmüş gibi oldun.”

“... Fil sahiplerine...” Rivâyet olunduğuna göre Habeşistan kralı Eshame tarafından Yemen'e hükümdar tayin edilen Ebrehe b. Es Sabbah, San'a şehrinde Kulleys diye adlandırıldığı bir kilise inşa etti Hacdâ Mekke'den oraya yönlendirmek istiyordu. Kinane kabilesinden bir adam da bir gece oraya pisledi. İşte bu hadise onu kızdırdı. Denildi ki:

Bir gump Arap ateş yakmıştı. Rüzgâr onu (ateşi) götürdü ve kiliseyi yaktı. Bunun üzerine Ebrehe Kâ'be'yi yıkmaya yemin etti. Beraberlerinde Mahmûd adında bir fil olduğu hâlde Habeş ordusuyla yola çıktı. Fil, güçlü kuvvetli iri yapıydı. Ondan başka on iki fil daha vardı. Mekke'ye bir mil uzaklıktaki Muğammes'e vardığında Abdulmuttalip onu karşıladı ve ona geri dönmesi için Tihame mallarının üçte birini teklif etti. Ancak Ebrehe bunu kabul etmekten imtina etti. Ordusunu hazırladı ve fili öne geçirdi. Onu Mescid-i Harâm'a çevirdiklerinde o diz çöküyor, gitmiyor, Yemen tarafına çevirdiklerinde ise koşarak gidiyordu.

Allah (celle celâlühü) onlar üzerine süsü sürü kuşlar gönderdi. Her kuşun gagasında ve ayaklarında mercimekten büyük nohuttan küçük taşlar bulunuyordu. Taşlar adamların başına düşüyor ve alt tarafından çıkıyordu. Her taş üzerinde üzerine düşeceği kişinin ismi vardı. Kaçtılar ve helâk oldular.

Ebrehe göğsü yanıp kalbi dışarı çıkıncaya kadar ölmedi. Onun veziri Ebû Yeksûm da süratle kaçmıştı. Üzerinde uçan bir kuş vardı. Sonunda Necaşi'ye ulaştı ve başlarından geçen hadiseyi ona anlattı. Hadiseyi anlatınca onun üzerine de taş düştü ve o, Necaşi'nin önünde ölü bir şekilde yıkıldı.

Rivâyet edildiğine göre Ebrehe, Abdulmuttalip'e âit iki yüz deveyi gasp etmiş, Abdulmuttalip de develeri için ona gitmişti. Onun görünüşü Ebrehe'yi etkilemişti. Çünkü o, iri yan, yakışıldı güleç yüzlü bir adamdı. Ona:

- “Bu, Kureyşin efendisi ve Mekke develerinin de sâhibidir. Ovalarda insanlara, dağ başlarında da vahşi hayvanlara yedirir.” denildi. Abdulmuttalip derdini anlatınca Ebrehe:

- “Gözümden düştün. Ben, asırlardan beri senin ve atalarının mabede ve hepinizin şerefi olan Kâ'be'yi yıkmaya geldim. Sen ise develerinin peşindesin.” dedi. Abdulmuttalip ona şu cevabı verdi:

“Ben develerin sâhibiyim. Kâ'be'nin de sâhibi var. O onu koruyacaktır.”

2
O, bunların kötü planlarını boşa çıkarmadı mı?

Boşa çıkarıp iptal etmedi mi? Birinin tuzağı boşa çıktığında (.....) denir. İmruT Kays'a “kayıp sultan” denilmiştir. Çünkü o, babasının saltanatını kaybetmiştir.

Yani; onlar evvela hacıların yönünü oraya çevirmek için Kulleys kilisesini inşa etmek suretiyle Kâ'be'ye karşı tuzak kurdular. Bunun üzerine Allah (celle celâlühü) oraya ateş düşürmek suretiyle onların tuzaklarını boşa çıkardı. İkinci olarak da Kâ'be'nin yıkılmasını istemek suretiyle Kâ'be'ye karşı tuzak kurdular. Bu sefer de Allah (celle celâlühü), onlar üzerine kuşlar göndermek suretiyle onların tuzakların boşa çıkardı.

3

O, bunların üzerine sürü sürü kuş(lar) gönderdi.

EBâbil; sürüler, demektir. Tekili (.....) dır. Zeccâc şöyle demiştir: “Bir taraftan bir sürü diğer taraftan bir (başka) süüii demektir.”

4

Ki bunlar onlara pişkin tuğladan (yapılmış) taş(lar) atıyorlardı.

Allah (celle celâlühü) ondan râzı olsun Ebû Hanîfe (.....) şeklinde okumuştur.

Yani; “Allah (celle celâlühü) ya da kuşlar onlara atıyorlardı.” demektir. Çünkü çoğul isim (.....) müzekkerdir. Mana üzerine müennes olmaktadır.

Siccil: Farsça olan (.....) (taş) ve (.....) (çamur) kelimelerini birleştirmek suretiyle Arapçalaştırılmış bir kelimedir. Cumhûrun görüşü bu yöndedir.

Yani (pişirilmek suretiyle çamurdan taşlaşmış) tuğla vs. dir.

5

Derken (Allah) onları yenik ekin yaprağı gibi yapıverdi.

Kurdun yediği ekin gibi yaptı.

KUREYŞ SÛRESİ

1

Kureyş'i alıştırdığı için,

(.....) sözüne taallûk etmektedir. Onları iki yolculuğa alıştırdığı için ona ibâdet etmelerini emretti. Sözde, şart manası olduğundan dolayı başına (.....) gelmiştir.

Yani; “Allah'ın (celle celâlühü), onlar üzerinde sayısız nice nimetleri vardır. Şayet diğer nimetler için ona ibâdet etmiyorlarsa bari bu açık nimet için ona ibâdet etsinler” , demektir.

Ya da (.....) sözü kendisinden öncesine taallûk etmektedir.

Yani; (.....) demektir.

Yani;

Bu itlaf bu alıştırma içindir, demektir. Bu, şiirde eksik kalan mananın sonradan telafi edilişi gibidir. O da; beytin manasının, kendisinden öncesine ancak kendisiyle doğru olacak şekilde taaluk etmesidir.

Bu iki sûre (Fil ve Kureyş sureleri) Ubey b. Ka'b mushafında fasılasız tek bir suredir. O ikisi arasında besmele çekilmesinin terki Kisâî'den nakledilmiştir. Mana; “İnsanlar bunu konulsunlar da onlara çok çok hürmet gösterebilirler. (Şam'a ve Yemen'e olan) yolculuklarında emin olsunlar ve kimse onlara karşı cür'et göstermesin diye Allah onlara kasteden Haberlileri helâk etmiştir.” Denildi ki:

Mana; “Kış yaz yolculuklarında esenliğe kavuşturuldukları hâlde Kureyşin, bu beytin Rabbine kulluk etmemelerine taaccub edin, demektir.”

Şam kırâatine göre (.....) şeklindedir.

Yani; Kureyş'in anlaşma yapmasından, muahede yapmasından dolayı, demektir. Denildi ki:

“ona alıştım, onu sevdim” denir.

Kureyş, Nadr b. Kinnane'nin oğludur. Onu “köpek baliği” kelimesinin ismi tasğiriyle adlandırdılar. Bu da; gemilere saldıran ve kendisine ancak ateşle karşı konuları büyük bir deniz hayvamdır. Küçültülerek söylenmesi tazim içindir. Onu, gücünden kuvvetinden dolayı ona benzeterek bu adla adlandırdılar. Denildi ki:

“O, toplamak ve kazanmak manasına gelen (.....) kelimesindendir. Çünkü onlar, ticaretleri ve diğer beldelelere düzenledikleri seferler sayesinde kazanıyorlardı.”

2

Kış ve yaz kendilerini seyr-ü seferde esenliğe (ve garantiye)

Önce (.....) (ulaştırma) kelimesini mutlak olarak zikretti. Daha sonra ise, alıştırma işinin kıymetini göstermek ve ondaki nimetin büyüklüğünü hatırlatmak için iki yolculukla mukayyed olanı ondan bedel kıldı. (.....) kelimesini mef'ûlun bih olarak (.....) ile mensûb kıldı.

Bununla kış ve yaz yolculuklarını kastetti. Dolayısıyla da kanştınlmasından emin olduğu için onu tekil getirdi.

Kureyşin iki yolculuğu vardı. Kışın Yemen'e, yazın Şam'a gidiyorlardı. Zahir taşıyorlar ve ticaret yapıyorlardı. Yolculuklarında emindiler. Çünkü onlar, Allah'ın (celle celâlühü) haram kıldığı beldenin halkıydılar. Dolayısıyla onlara saldırılmazdı. Başkalanna saldırırdı.

3

Şu beytin (Kâ'benin) Rabbine ibâdet etsin onlar.

4

(O Rab ki) onları açlıktan (kurtarıp) doyuran, kendilerine korkudan eminlik verendir O.

(.....) (açlık) ve (.....) (korku) kelimelerindeki nekralık, onların şiddetli oluşundandır.

Yani; “Bu iki yolculuk sayesinde onları, bu iki yolculuktan önce, içinde bulundukları şiddetli açlıktan kurtarıp doyurmuştur. Ve onları, büyük korkudan emin kılmıştır. Ki o da; Fil sahiplerinin korkusu ya da şehirlerinde ve yolculuklarında kaçınıp götürülme korkusudur.” Denildi ki:

“Onlara bir afet isabet etmişti de onlar, leşleri ve yanmış kemikleri yemişlerdi. Ancak Allah (celle celâlühü) onları cüzzam hastalığı korkusundan emin kılmış, onlara beldelerinde isabet etmemiştir,” Yine denildi ki:

“Bütün bunlar İbrâhîm (aleyhisselâm)’in duası sayesinde oldu.”

MÂÛN SÛRESİ

1

Dini yalan sayanı gördün mü?

Yani; âhiret cezâsının yalanlayanı tanıdın mı kim o?

2

İşte o, yetimi iter, kakar.

Eğer onu tanıdıysan işte o âhiretin cezâsını yalanlayan yetimi iten, kakandır.

Yani; o, onu eza ve cefa ile şiddetle iter, kakar. Onu azarlar ve kabalıkla çirkin bir şekilde reddeder, kovar, demektir.

3

Yoksulu doyurmaya teşvik etmeyen odur.

Ailesini yoksullara yemek yedirmeye teşvik etmez.

İyiliği menetmeyi ve eza vermeyi, (âhiret) cezâsını yalanlamanın alâmeti kıldı.

Yani; eğer o, âhiret cezâsına îman etseydi ve tehdide yakînen inansaydı Allah'tan (celle celâlühü) ve O'nun azâbından korkar buna yönetmezdi. Buna yönelmesi de onun, âhiret cezâsını yalanladığına delalet etmektedir. Daha sonra buna: “Şu namaz kıları (münâfık)ların vay haline!” âyetini bitıştirdi.

4-5

İşte (bu vasıflarla beraber) namaz kıları (münâfık)ların vay haline ki onlar namazlarından gafildirler.

Bununla münâfıktan kastediyor. Onlar onu gizli olarak kılmazlar. Çünkü onlar, onun gerekliliğine inanmazlar. Ve onu riya için açıktan kılarlar. Denildi ki:

“Namazlarından gâfil oldukları hâlde kendilerini sureten namaz kılanlar zümresine dâhil eden münâfıkların vay haline, demektir.” Onlar, onunla (namazla) Rablerine yakın olmayı ve bir farzı yerine getirmeyi kastetmezler. Bilâkis onlar, ne yaptıklarını bilmez bir hâlde eğilip kalkarlar. İnsanlara, kendilerinin farzları eda ettiklerini gösterirler, ancak zekâtı ve içinde menfaat olan şeyleri menederler, vermezler.

Enes b. Mâlik ve Hasanü'l-Basrî'nin şöyle dedikleri nakledilmiştir:

(.....) şeklinde buyurmayıp da (.....) şeklinde buyuran Allah'a (celle celâlühü) hamd olsun. Çünkü (.....) ın manası; Onların, namazlarını terk etmeleri ve ona gereği gibi iltifat etmemeleri, aldırmamalarıdır. -ki bu da münâfıkların işidir.-

(.....) nin manası ise; onların, o namazda şeytanın vesvesesine maruz kalmaian ya da bir şey düşünmeleridir ki bundan da hiçbir Müslüman hâli değildir. Değil bir başkası Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) a bile namazında unutkanlık vaki olurdu.

6-7

Onlar, riyakârların ta kendileridir. En ufak yardımını (zekâtı) da engellerler.

(.....) dendir. Mufaale babmdandır. Çünkü murai; övsünler ve beğensinler diye insanlara ameliyle gösteriş yapar. Kişi, farzları açık açık yapmak suretiyle murai olmaz. Çünkü onun hakkı açıktan açığa olmasıdır. Nitekim Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem):

“Allah'ın farzlarında gizlilik yoktur.” buyurmuştur. Nâfilelerde ise gizlilik evladır. Ancak kendisine uyulmasını kastederek açıktan açığa yaparsa bu da güzeldir.

(.....); zekâtıdır. İbni Mes'ud (radıyallahü anh) dan nakledildiğine göre maun; “Balta, tencere, kova, çakmak taşıridan ateş çıkaran demir gibi ariyeten verilmesi adet olan şeylerdir.”

Âişe (radıyallahü anh) ya göre ise; “su, ateş ve tuzdur” . Allahu a'lem.

KEVSER SÛRESİ

1

(Habibim!) Biz sana Kevser'i verdik.

(.....) (çokluk) kelimesindendir. (.....) veznindedir. O da; pek çok şey, demektir. Denildi ki:

“O, cennette bir nehirdir. (Suyu) baldan daha tatlı, süttten daha beyaz, kardan daha soğuk ve kaynaktan daha yumuşaktır. İki kenarı zeberced(den)dir. Bardakları gümüştedir.”

İbni Abbâs (radıyallahü anh), onun,'çok hayır'olduğunu söylemiş, bunun üzerine ona:

- “İnsanlar onun cennete bir nehir olduğunu söylüyorlar?” denilmiş de O (radıyallahü anh):

- “O da çok hayırdandır.” diye cevap vermiştir.

2

o hâlde Rabbin için namaz kıl, kurban kes.

İhsamyla seni Azîz kıları, seni şereflendiren ve seni Allah'tan (celle celâlühü) başkasına kulluk eden kavminden uzaklaştırmak için halkın ihsanından koruyan Rabbine kulluk et. Kurban kestiğinde de putperestlerin, putlara kurban kesmesine muhaUf olarak O'nun nzası için ve O'nun ismiyle kurban kes.

3

Sana buğzedeî (yok mu? İşte asıl) zürriyetsiz olan şüphesiz odur.

“Sana buğzeden...” yani; kendilerine muhalefet etmen sebebiyle kavminden sana buğzeden. “., zürriyetsiz olan şüphesiz odur.” Her türlü hayırdan kesilmiş olan odur, Sen değilsin. Çünkü kıyamete kadar doğan her bir mü'min, Sen'in evladın ve Sen'in neslindir. Sen'in zikrin kıyamete kadar bütün âlimler ve zikredenler diliyle mimberler üzerinde yüceltilmiştir. Onlar, Allah'ın (celle celâlühü) zikriyle başlarlar senin zikrinle sena ederler. Senin için âhirette vasfa sığmaz şeyler vardır. Dolayısıyla senin gibi biri için “ebter (zürriyetsiz)” denmez. Asıl ebter olan, sana buğzeden ve dünya ve âhirette unutulardır. Denildi ki:

“Bu sûre ona (Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)’e) ebter diyen As b. Vail hakkında nâzil olmuştur.”

Ebter; soyu olmayandır.

(.....) nin haberidir. (.....) ise isim ve haberin arasım ayıran fasıldır.

KÂFİRÛN

SÛRESİ

1

(Habibim! Şöyle) De ki: Ey kâfirler!

Muhataplar, Allahü teâlâ'nın, îman etmeyeceklerini bildiği belirli kâfirlerdir. Rivâyet edildiğine göre Kureyş'ten bir guruh Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e:

- “Ey Resûlüm Muhammed: Gel sen bizim dinimize tabi ol biz de seninkine tabi olalım. Bir yıl bizim tanrılarınıza tap, bir yıl da biz senin tanrına tapalım.” demişlerdi. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) de buna karşı:

- “Allah'a, O'ndan başkasını şirk koştuktan Allah'a sığınırım.” demişti. Bunun üzerine ona:

- “Sen bizim putlarınızdan birine dokun (onu selâmla) bizde Sen'i tasdik eldim ve Sen'in tanrına tapalım.” demişler, bunun üzerine bu sûre nâzil olmuştur. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem) derhal Kureyş'ten insanların bulunduğu Mescid-i Harâma gitmiş ve bu sûreyi onlara okumuş, kâfirler de ümitlerini kesmişlerdir.

2

Ben, sizin tapmakta olduklarınıza tapmam.

Yani; ben, bu halimle sizin taptıklarınıza tapıcı değilim.

3

Benim (kendisine) ibâdet (de devam) edeceğime de siz kulluk ediciler değilsiniz.

Siz de benim ibâdet etmekte olduğuma -Allah'ı (celle celâlühü) kastediyor- bu anda ibâdet edici değilsiniz.

4

Ben (zaten) sizin taptıklarınıza (hiçbir zaman) tapmış değilim.

Gelecekte de ben sizin taptıklarınıza tapmam.

5

Siz de benim kulluk etmekte olduğuma (hiçbir vakit) kulluk ediciler değilsiniz.

Siz de gelecekte benim mabuduma tapıcı değilsiniz. (.....) lafzıyla zikredilmiştir. Çünkü bununla kast olunan sıfattır.

Yani; “Ben bâtıla tapmam, siz de hakka tapmazsınız.” , demektir.

Ya da iki lafız her birine denk düşsün diye (.....) lafzıyla zikredilmiştir. Çünkü birincide (.....) lafzının kullanılması doğru değildir. İkinci de ise (.....) manasına (.....) nin kullanılması doğrudur.

6

Sizin dininiz size, benim dinim bana.

Sizin ortak koşmanız size, benim birlemem banadır.

Nafî ve Hafs'a göre (.....) şeklinde (.....) nin üstünüyledir.

Rivâyet edildiğine göre İbni Mes'ud (radıyallahü anh) mescide girdi. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) oturuyordu, (namaza başladı) Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem):

- “Muhalefet et ey İbni Mes'ud!” dedi. O da, “Kul ya eyyühel kâfirune “yi okudu. Sonra ikinci rek'atte ona:
- “Halis kıl” dedi. O da, “Kul huvealahu ehadı” ; okudu. Selâm verince de şöyle buyurdu:
- “Ey İbni Mes'ud! İstef icabet olunsun.” Allahu a'lem.

NASR SÛRESİ

1

Allah'ın yardımını ve fetih geldiğinde,

(.....) gelecek için olduğu hâlde (.....) ile mensûbtur. Vuku bulmadan önce bunun bildirilmesi peygamberlik alâmetlerindendir. Rivâyete göre bu veda haccında Mina'da teşrik günlerinde nâzil olmuştur.

Nasr; yardım ve düşmana karşı galip kılmak demektir.

Fetih; ülkelerin fethidir. Mana; Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in Araplara ya da Kureyş'e karşı zaferi ve Mekke'nin Fethi'dir.

Ya da Allah'ın (celle celâlühü) mü'minlere yardımını ve şirk (sahiplerinin) beldelerini onların fethidir.

2

Ve sen, insanların dalga dalga Allah'ın dinine girdiklerini gördüğün zaman,

(.....) gördüğünde ya da (gözle) görüp tanıdığında manası üzere...

(.....) den hâldir. Ya da (kalple) bildiğinde manası üzere...

(.....) ikinci mefuldur. (.....) nin failinden hâldir. (.....) nın cevabı “tesbih et” Ğir.

Yani:

“San'a düşmanlık yapanlara karşı sana Allah'ın yardımını, ülkelerin fethi geldiği ve yemen halkının İslam dinine - tek tek veya iki iki girerlerken daha sonra- kalabalık guruplar hâlinde girdiklerini gördüğünde Rabbi'ni hamd ile tesbih et.”

3

Rabbinin derhal hamd ile tesbih et. O'nun bağışlamasını iste şüphesiz ki O, tevbeleri çok çok kabul edendir.

O'na hamd ederek “sübhaneallah” de. Ya da onun için namaz kıl. Nefsi kırmak için O'na istiğfar et ya da istiğfara devam et.

“O, tevbeleri çok çok kabul edendir.” O, tevbeleri kabul edendir. Şimdi de kabul edendir.

Tevvab; tevbeleri çok çok kabul eden, demektir. Kullar hakkında kullanıldığında ise çok çok tevbe eden, demektir. Rivâyet edildiğine göre Ömer (radiyallahü anh) bu âyeti işittiğinde ağlamış ve:

“Kemal, zevalin delilidir.” demiştir. Hakikaten Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) bundan sonra ancak iki sene daha yaşamıştır. Allahu a'lem.

TEBBET

SÛRESİ

1

Ebû Leheb'in iki eli kurusun, kurudu da.

(.....); “helâk” demektir. (.....) sözü de bundandır.

Yani; “Genç olarak mı yoksa yaşlılıktan mı öldü?” , demektir. Mana; “Onun iki eli kurusun, helâk olsun” , demektir. Çünkü o, rivâyete göre Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)’e atmak için eline taş almıştır.

“Kurudu da.” Onun tamamı (bütün vücûdu) helâk oldu. Ya da onun iki eli kurutuldu (helâk edildi), demektir. Kastolunan:

“İşte bu, senin ellerinin yapıp öne sürdüğü işler yüzündendir.” Hacc, 10. âyetinde olduğu gibi onun bütünüyle helâkidir.

“Kurudu” şeklinde mazi olarak söylenmesinin manası; “Bu vuku buldu, meydana geldi” , demektir.

Beni cezâlarıydı. Allah da onu en kötü cezâsıyla, ürüyen (kuduz) köpeklerin cezâsıyla cezâlarıdırın. Bunu yaptı da. şiirinde olduğu gibi.

Abdullah İbni Mes'ud (radıyallahü anh)'in (.....) şeklindeki kıratı da buna delalet etmektedir. Rivâyete göre:

“En yakın akrabanı uyar.” âyeti nâzil olunca Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) Safa tepesine çıkıp:

- “Yetişin” diye nida etmişti. İnsanlar dört bir yandan onun başına toplanmışlar. Onlara:

- “Ey Abdul Muttalib oğulları! Ey Fihri oğulları! Ne dersiniz ben size şu dağın arkasından bir takım atlar çıkacak diye haber versem beni tasdik eder misiniz?” buyurdu.

- “Evet” dediler. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem):

- “Öyleyse ben kıyamet öncesi sizin uyarıcınızım.” dedi. Bu esnada Ebû Leheb:

- “Yuh sana. Bizi bunun için mi çağırdın?” dedi. Bunun üzerine bu sûre nâzil oldu.

Künye ile zikretmek iltifat olduğu hâlde ismiyle değil de onunla tanındığı için onu künyesiyle zikretti. Ya da ismi çirkin olduğu için onu künyesiyle zikretti. Çünkü onun ismi Abdu’l Uzza idi. Yahut da onun gidişi alevli ateşe olduğu için onu bununla zikretti. Dolayısıyla onun hâli künyesine uymuş oldu.

Mekke kırâatine göre (.....) şeklindedir.

2

Ona ne malı, ne kazandığı fayda vermedi.

(.....) olumsuzluk içindir. (.....) merfûdur. (.....) ismi mevsul ya da mastariyyedir.

Yani onun kazandığı ya da kazancı demektir.

Yani; kendisine babasından miras kalan malı ya da kendi kazandığı malı, yahut da eski yeni bütün malı, ona fayda vermedi, demektir. İbni Abbâs (radıyallahü anh) dan:

“Kazandığı (.....) onun erkek çocuğudur.” dediği nakledilmiştir. Rivâyete göre Ebû Leheb:

“Eğer kardeşimin oğlunun söylediği hak ise ben ondan malımı ve evladımı fidye vermek suretiyle kurtulurum.” diyordu.

3

Alevli bir ateşe girecek o.

(.....) girecek demektir. Bercemi, Ebubekir'den (.....) (girdinlecek) şeklinde olduğunu nakletmiştir.

(.....) tehdit içindir.

Yani; 'Vakti gecikse de bu kesin olarak olacaktır' , demektir.

“Alevli...” yakan.

4

Karısı da (Hem) odun hamalı olarak!

“Karısı da...” O, Harb'in kızı Ümmü Cemil'dir. Ebû Sufyan'ın da kız kardeşidir. O, gece vakti diken demetim taşır. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in güzergâhına saçardı. Denildi ki:

“O, koğuculuk eder, söz taşırdı da insanlar arasında düşmanlık ateşi tutuştururdu.”

Âsım (.....) yi hakaret üzere mensûb okudu. Bu okuyuşu ben de sevmekteyim. Ümmü Cemil'e küfretmeyi, hakaret etmeyi seven kişi de güzel bir şekilde Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'e tevessül etmiştir.

(.....) kelimesi üzerinde vakfe yapmak uygundur. Çünkü o ((.....) kelimesi) (.....) daki zamîr üzerine atfedilmiştir.

Yani; “O ve karısı (alevli bir ateşe) girecektir” , demektir. Takdir: “Odun hamalını kastediyorum” , şeklindedir.

Âsım'ın dışındaki (.....) yi (.....) nün haberi olarak merfû' okudular ya da “o, odun hamalıdır” takdiri üzere merfû' okudular.

5

(karısının) Boynunda bükülmüş bir ip de olduğu hâlde.

(Cümle hâlinde) haldk ya da ikinci bir haberdir.

Mesed; liften, deriden ya da başka bk şeyden olup, sağlam bükülüp örülmüş iptir. Mana; “Boynunda sağlam bükülüp örülmüş iplerden biri olduğu hâlde” , demektir. O, bu diken demetini taşımakta ve oduncuların yaptığı gibi onu, boynuna bağlamaktadır. Kendisi ve karısı umutsuz düşsün, üzülsün diye tahkir edilmiş ve oduncu kadınlardan birine benzetilmek suretiyle tasvir edilmiştir. Hâlbuki o ikisi izzet ve şeref evinde, makam servet ve zenginlik içindeydiler.

Allahu a'lem.

İHLÂS SÛRESİ

1

De ki: O Allah tekdir.

(.....) zamîri şa'ndır. “Allah tektir” sözü şa'ndır. Bu, senin “O (hakikat şudur ki:) Zeyd ayrılmıştır.” sözünde olduğu gibidir. Sanki şöyle denilmiştir:

“Şan (söylenecek söz, hakikat) budur ki o Allah tekdir. O'nun ikincisi yoktur.”

(.....) mübteda olmak üzer mahallen merfûdur. Haber ise cümledir. Ona dönen bir zamîre muhtaç değildir. Çünkü o, senin “Kölen Zeyd bendedir.” sözünde olduğu gibi, manada müptedadır.

(.....) sözü de öyledir. O, anlatılmak istenen şa'ndır. “Zeyd’in babası ayrıldı, gitti.” sözü böyle değildir. Çünkü Zeyd ve cümle iki ayrı manaya delalet etmektedir. Dolayısıyla da ikisini birbirine bağlayacak şeye (zamîre) ihtiyaç vardı. İbni Abbâs (radiyallahü anh) dan şöyle nakledilmiştir:

“Kureyş: Ey Resûlüm Muhammed! Bizi kendisine (kulluğa) çağırdığın Rabbini bize vasfet” demişti de bunun üzerine bu âyet nâzil oldu.

Yani; “Benden vasfını istediğiniz zât, o Allahu Teâlâ’dır” , demektir. Buna göre (.....) hazfedilmiş bir müptedanın haberidir.

Yani; “O, tekdir” demektir. O da “bir” manasınadır. Aslı (.....) dur. (.....) kenarda olduğu için (.....) ye dönüştürülmüştür. Akıl yönüyle onun “bir” olduğuna delil şudur:

Tek İlah bütün âlemi idare etme ve onu yaratma hususunda yeterlidir ya da değildir. Eğer yeterli ise diğeri zayi olur, kendisine ihtiyaç duyulmaz. Bu ise noksanlıktır. Noksan olan da ilâh olamaz. Eğer yeterli değilse o zaman da o noksandır. Çünkü akıl, mefûlun (mahrukâtın) faile (yaratmaya) ihtiyacım gerektirmektedir. Tek fâil kâfidir.

Birin dışındakilerin ise hiçbir üstünlükleri yoktur. Değilse bu sonsuz sayıda ilâhların varlığına götürür ki bu da muhâldir.

İki ilahın varlığı ile ilgili söze gelince bu da muhâldir. Çünkü ikisinden biri yaptığı işlerden birini diğerinden saklamaya kâdir olabilir ya da olamaz. Eğer kâdir olursa o zaman kendisinden gizlenen (ilâh) câhil olur ve eğer kâdir olamazsa o zamanda o âciz olur. Şayet biz ma'dumu (olmayan şeyi) olması mümkün olan olarak farzetsek ve onlardan biri bile olamaz. Biri âciz olup diğeri kâdir olsa, âciz olan ilâh olamaz ikisi birlikte kâdir olsalar o zaman da onu yardımlaşmak suretiyle var ettiler demektir. Bu şekilde de onlardan her biri diğerinin yardımına muhtaç olur. Dolayısıyla da onlardan her biri âciz olur. Eğer onlardan her biri onu tek başına var etmeye kâdir olsa ve onu ikisinden biri var etse, bu ikincisi ya buna kâdir olarak kalır ki bu muhâldir. Çünkü mevcudun var edilmesi muhâldir. Ya da kalmaz. O zaman da birincisi ikincisinin kudretini ortadan kaldırmış olur. Bu sebeple de o, âciz hale ve onun tasarrufu altında mağlup hale gelir. Dolayısıyla da ilâh olamaz.

- “Tek olan gücünün yettiğini var ettiğinde onun kudreti gider. Dolayısıyla da size gereken bu tek olanın kendi kendini âciz kıldığını kabul etmektir.” dersen deriz ki:

- “Tek olan gücünün yettiği şeyi var ettiğinde kudretini uygulamıştır. Kudretini uygulayan da âciz değildir. Ortak ise kudretini uygulamamıştır. Bilâkis onun kudreti diğerinin kudreti sebebiyle” zail olmuştur. Bu da âciz demektir.”

2

Allah, Samed'dir.

“Onayöneldi, onu kastetti” , manasında kullanılan (.....) den Mef’ûl (maksud) manasına fildir. O, ihtiyaçlar hususunda kendisine teveccüh edilen efendidir. Mana; O (celle celâlühü), kendisini tanıdığınız, kendisinin göklerin ve yerin yaratıcısı, sizin yaratıcınız olduğunu ikrar ettiniz Allah'tır (celle celâlühü). O, tektir, ortağı yoktur. O, her mahlûkun doğrudan doğruya yöneldiği, muhtaç olduğu maksududur. O'ndan müstağni olamazlar. O ise onların hepsinden müstağni, ganidir, kimseye ihtiyacı yoktur.

3

Doğurmamıştır, doğurulmamıştır.

“Doğurmamıştır.” Çünkü o (hiçbir şeyle) hemcins değildir ki onun cinsinden ona bir eş olsun da onlardan çocuk doğsun.

“Onun nasıl çocuğu olabilir ki? Kendisinin bir eşi yoktur.” En'am, 101. Ayetiyle de bu manaya işaret edilmiştir.

“Doğurulmamıştır.” Çünkü her doğan sonradan var olmuştur ve cisimdir. O ise kadimdir. Varlığının başlangıcı yoktur. Zira bunun arası olmadığı için eğer kadim olmasaydı hadis olacaktı ve eğer hadis olsaydı onu var eden birine ihtiyaç duyacaktı. Aynı şekilde (o da) bir ikinciye (o da) bir üçüncüye ihtiyaç duyacaktı. Dolayısıyla bu, işi teselsüle götürecek ki bu da batıldır.

Cisim de değildir. Çünkü O, bir araya gelmiş parçalar bütünüdür ismidir. O zaman da onun her bir parçası kemal sıfatlarla muttasıf olmaktan hâli olmayacak. Dolayısıyla her bir parça ilâh olacaktı ki bunu söylemek iki ilahın varlığını söylemek gibi fasittir. Ya da onlar (parçalar) kemal sıfatlarla muttasıf değildirler. Tam tersi onun zıddı olan sonradan olma sıfatlarla muttasıftırlar ki bu da muhâldir.

4

Hiçbir şey O'nun dengi ve benzeri değildir.

O'na hiç kimse denk olmadı.

Yani; O'nun benzeri olmadı. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) den O'nu (Allah'ı (celle celâlühü)) vasfetmelerini istediler de Allah Teâlâ ona sıfatlarını ihtiva eden şeyleri vahyetti.

(.....) sözü, O'nun eşyanın yaratıcısı ve yoktan var edicisi olduğuna işarettir. Bunun muhtevasında O'nu, Kâdir ve Âlim olarak vasfetmiştir. Çünkü yaratma son derece mükemmel, düzenli ve intizamlı olduğu için kudret ve ilmi gerektirmektedir. Bunda da onu diri olarak vasfetmiştir. Çünkü kudret ve ilimle muttasıf olanın diri olması gereklidir. Bunda da O'nu, işiten, gören, irâde eden, konuşan ve sair kemal sıfatlara sahip olan olarak vasfetmiştir. Zira eğer bunlarla sıfatlanmış olmasaydı bunların zıddıyla -ki onlar da; noksan sıfatlardır- sıfatlanmış olacaktı. Bu da sonradan olma alâmeti erindendir. Dolayısıyla kadim olanın bunlarla muttasıf olması mümkün değildir.

“tektir” sözü, teklikle nitelendirme ve ortağı nefyetmedir. Yine (bu söz), O'nu yok olanları var etmek suretiyle yegâne olmakla ve gizlilikleri bilmek suretiyle de tek olmakla nitelendirmesidir.

(.....) sözü, her şeyi, O'na muhtaç olmakla nitelendirmedi. Her şey O'na muhtaç olduğunda da O, demek ki ganidir. Hiç kimseye muhtaç olamaz. Herkes O'na muhtaç olur.

“doğurmadı” sözü, benzerliği ve hemcinsliği nefiydir.

“doğurulmamıştır” sözü, sonradan olmayı nefiy ve ezililikle ve ilklikle nitelendirmedi.

(.....) sözü ise herhangi bir şeyin O'na benzediğini nefiydir. Kim denkliğin -ki o benzerliktir- nefyinin geçmişte olduğuna, şu anda nefyettiğine delalet etmediğine inanırsa -ki şu anda kâfirlerde bunu iddia ediyorlar- günah

içerisinde sapıtmış gitmiş demektir. Çünkü bu geçmişte olmadıysa zarureten şimdi de olmaz. Çünkü sonradan var olan, kadim olana denk olamaz.

Kâfirlerin sözünün hülasası, şirk koşmaya, benzemeye ve kemal sıfatlardan arî kılmaya yöneliktir. Bu sûre de - açıkladığımız gibi- bunların tümünü reddetmektedir.

Sîbeveyh, zarfı müstekar, yani; haber olduğunda zarfın öne geçmesini hoş karşılamaktadır. Çünkü o, kendisine muhtaç olunan olunca ilk iş olarak onun haber olduğu fazlalık olmadığı bilinsin diye öne geçirildi. Onun geri bırakılması fazlalık olduğu zamandır. Çünkü geri bırakılma fazlalık olanların hakkıdır. Fasih sözde öne geçirilmiştir. Çünkü bu söz -yaratıcının zâtını noksan sıfatlardan tenzih ederim sözü- denkliği nefy için söylenmiştir. Bu, mananın ortaya çıktığı nokta ve onun merkezi bir zarftır. Onun için bu zarf öne alınması en önemli olandır.

Ebû Amr (.....) üzerinde durulmasının güzel görüyor, geçilmesini hoş karşılamıyordu. Abdu'l-Varis şöyle demiştir:

“Kurralara bunun üzerinde (oldukları hâlde) yetiştik.” Geçildiğinde tenvinlenir ve esre kılınır. Ya da:

Tevbe, 30. âyetinin okunuşunda olduğu gibi tenvîn hazfedilir.

Hamza ve Halefe göre (.....) şeklindedir. Hafs'a göre (.....) şeklindedir. Diğerlerine göre ise (.....) şeklindedir. Hadisi şerifte:

“Kim ihlâs sûresini okursa muhakkak ki o, Kur'ân'ın üçte birini okumuştur.” Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'ân, U/2896; Nesai, İftitaK 69. buyrulmuştur. Çünkü Kur'ân, Allah'ın (celle celâlühü) birliğini, sıfatlarının zikrini, emir ve nehiyleri, kıssaları ve öğütleri kapsamaktadır. Bu sûre ise tevhid ve sıfatlar için hasredilmiştir. Dolayısıyla Kur'ân'ın üçte birini ihtiva etmektedir. Bunda tevhid ilminin şerefine delil vardır. Niçin böyle olmasın ki ilim, öğrenilen şeyin şerefiyle şereflenir, düşüklüğüyle alçalır. Bu ilmin öğrettiği ise Allah (celle celâlühü), onun sıfatları ve onun üzerine câiz olanlar ve olmayanlardır. Onun makamının şerefine ve mahallinin yüceliğine dair zannm nedir?

Allah'ım! Bizi, seni bilenler, senin için çalışanlar, senin vereceğin sevabı umanlar, azâbmdan korkanlar ve sana kavuşmak suretiyle ikram olunanlar zümresi ile birlikte hasret.

Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) ihlâs sûresini okuyan bir adamı işitti de ona

- “Vacip oldu” buyurdu.

- “Ya Rasûlellah! Ne vacip oldu?” denildi. Şöyle buyurdu:

- “Ona cennet vacip oldu.” Muvatta, 6/18, Tirmizî, Fedâilü'l-Kur'ân, 11/2897; Nesai, İftitah, 69

FELÂK SÛRESİ

1

De ki: Sabahın Rabbine sığınırım.

Felak; sabah ya da halk ya da cehennemde bir vadi ya da orada bir kuyudur.

2

Yarattığı şeylerin şerrinden,

Yani; ateşten ya da şeytandan (.....) ismi mevsuldur. Geri dönen zamîr hazfedilmiştir. Ya da (.....) mastariyyedir. (.....) da yaratılanlar manasına gelir.

Ebü Hanîfe (radıyallahü anh) tenvinle (.....) şeklinde okumuştur. Buna göre (.....) fiille birlikte mastar teviliyle mahallen mecrûrdur. (.....) den bedeldir.

Yani; “yarattığının şerrinden” , yani; 'şerrinyaratılışından', demektir.

Ya da (.....) zaittir.

3

Karanlığı çöküp bastığı zaman gecenin şerrinden,

(.....): karanlığı şiddetli gecedir. Onun vukûbu; karanlığın her şeye girişi demektir. Âişe (radıyallahü anh) dan şöyle nakledilmiştir:

“Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) elimi tuttu ve aya işaret etti. Şöyle buyurdu:

- 'Bunun şerrinden Allah'a sığın. Çünkü bu, o (.....) (karanlığı bastığı zaman gece)dir.'“

Onun vukubu ayın tutulması ve kararmasıdır.

4

Düğümlere üfüren(nefesallahü aleyhi ve sellem)lerin şerrinden,

(.....); kâdirîlar ya da nefesle ya da iplere düğümler atan onlar üzerine üfüren ve sihir yapan büyücü topluluklar, demektir.

(.....); tükürüklü olarak üfürmektir. Bu, Mu'tezilenin, sihinn gerçekleşmesinin ve eserinin meydana gelmesinin inkârı hususundaki sözünün bâtıl olduğuna delildir.

5

Ve haset edenin, haset(ini belli) ettiği zaman, şerrinden,

Yani; hasedi ortaya çıktığında ve onun gereğince amel eylediğinde, demektir. Çünkü o ortaya çıkmadığında ondan haset ettiği kişiye dönen bir zarar olmaz. Bilâkis başkasının sevinci sebebiyle kederlendiği için kendi kendine zarar verir.

Hased; başkasının mazhar olduğu hayra üzülmektir. Yarattığı şeylerin şerrinden Allah'a sığındıktan sonra bu şeylerin de şerrinden Allah'a (celle celâlühü) sığınmak bunların şerrinin çok kötü olduğuna işarettir. Onların en

şerlisi olduğu bilinsin diye hased ile bitirdi. O, Allah'a (celle celâlühü), gökte iblis tarafından yeryüzünde de kabil tarafından kendisiyle isyan edilen ilk gûnahtır.

Kendisinden Allah'a (celle celâlühü) sığınılması gerekenlerin bir kısmını ma'rife bir kısmını nekra getirdi. Çünkü düğümlere her üfleyenler şerli kimselerdir. Bu sebeple (.....) kelimesi ma'rife kılınmıştır. (.....) (gece) kelimesi ise nekra kılınmıştır. Çünkü her gecede kötülük olmaz.

Bir kısmında olur, bir kısmında olmaz. Aynı şekilde her hasetçi de zarar vermez. Hayır işlerinde haset (gıpta) gibi nice hasletler var ki onlar övülen şeylerdir. Allahu a'lem.

NÂS SÛRESİ

Mekkî ya da Medenî oluşu hususunda ihtilaf edilmiştir. 6 âyettir.

1

De ki: Sığınırım insanların Rabbine,

Yani; Onların terbiye edicisi ve onların ıslah edicisine,

2

İnsanların (yegâne) mâlikine,

Onların mâlikine ve onların işlerini düzenleyene,

3

insanların mabuduna,

Onların mabuduna.

Muzâfun ileyi bir defa ifade etmekle yetinmedi. Çünkü (.....) sözü (.....) nin atfı beyanıdır. Çünkü ondan başkası içinde “İnsanların terbiyecisi” ve (.....) — “İnsanların mâliki” denir.

Ama “İnsanların mabudu” sözü ise ancak O'na (celle celâlühü) mahsustur. O'nda (celle celâlühü) ortaklık yoktur.

Atfı beyan da açıklama içindir. Sanki o, gizlemek için değil, izhar için aranılan yerdir. Allah (celle celâlühü), her ne kadar bütün mahlûkatın Rabbi ise de (.....) kelimesi (.....) kelimesine onları yüceltmek için özellikle izafe edilmiştir. Sığınma insanların göğüslerine vesvese verenin şerrinden dolayı meydana geldi. Sanki şöyle denildi:

“İnsanlara vesvese verenin şerrinden, onların işlerini düzenleyen Rablerine -ki O, onların ilahi ve onların mabududur- sığınırım.”

Denildi ki:

“Birinciyle çocukları kastetti. “yetiştirme, büyütme” kelimesinin manası buna delalet etmektedir. İkinciyle gençleri kastetti. Siyasetten haber veren (.....) Lâfzı buna delalet etmektedir. Üçüncüsüyle yaşlıları kastetti. İbadetten haber veren (.....) lâfzı buna delalet etmektedir. Dördüncüyle, sâlihleri kastetti. Zira şeytan onları saptırmaya çok düşkündür. Beşinciyle de kendisinden sığınılan atfedildiği için ifsad edenleri kastetti”

4

O sinsi vesvese vericinin (şeytanın) şerrinden,

(.....); zelzele manasına gelen (.....) gibi vesvese manasına gelen bir isimdir. Maştan ise (.....) gibi esre ile (.....) dur. Bununla kastedilen şeytandır. Masterla adlarıdırılmıştır. Sanki o, haddi zatında vesvesenin ta kendisidir. Çünkü o (vesvese) onun her daim üzerine düştüğü meşguliyetidir.

Ya da (.....) kelimesiyle vesvese sâhibi manası kastedilmiştir. Vesvese ise gizli ses demektir.

Hannas; âdeti gerilemek olan, hunusa mensûb olan demektir. O da; geri dönmek ve kesilmek gibi teahhur etmek, geri kalmak demektir. Nitekim Said b. Cübeyr'den (radıyallahü anh) şöyle nakledilmiştir:

“İnsan Rabbinizi zikrettiği vakit şeytan büzülür, geri kaçar. Gaflet edince de geri döner ve vesvese verir.”

5

Ki o insanların göğüslerine daima vesvese verendir.

Cümle sıfat olmak üzere mahallen mecrûrdur ya da merfûdur. Ya da zem üzere mensûbtur.

Bu son iki şıkka göre (.....) de durmak güzeldir.

6

(O şeytan) gerek cinden, gerek insandan (olsun).

Vesvese vereni beyandır. Şeytanın:

“Böylece biz her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman yaptık.” âyetinde olduğu gibi cinlerden ve insanlardan olmak üzere iki kısım olduğunu açıklamaktadır.

Ebü Zeri'l-Gıfari (radıyallahü anh)'in bir adama:

“İnsan şeytanından Allah'a sığındın mı?” dediği nakledilmiştir.

Rivâyet edildiğine göre Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'e sihir yapılmıştı. Hastalandı, uyurken ona iki melek geldi. Biri diğerine:

- Ona ne oldu? diye sordu. Diğer:

- Sihir yapıldı, dedi.

- Ona kim sihir yaptı? diye sordu.

- 'Yahûdî Lebid b. A'sam'dedi.

- O'na neyle sihir yaptı? diye sordu.

— “Zi ervan kuyusunun dibindeki taşırl altında hurma tomurcuğunun kapçığı içinde bulunan tarak ve tararken dökülen saç veya sakal kılı ile” dedi.

Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) uyandı. Ve Zübeyr, Ali ve Ammar (rh) ı gönderdi. Onlar kuyunun suyunu boşalttılar. Kapçığı çıkardılar. İçinde Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in başının tarantısı ve tarağından dişler vardı. Onda bir de yay kirişi vardı. Ona on bir düğüm atılmış ve iğneler saplanmıştı. İşte bu esnada bu iki sûre nâzil oldu.

Cebrâîl (aleyhisselâm), her âyeti okudukça bir düğüm çözüldü. Sonuncu düğümün çözülmesinde Resûlüllah (sallallahü aleyhi ve sellem) sanki bir diz bağından kurtulmuş gibi kalktı. Cebraîl (aleyhisselâm) şöyle demeye başladı.

“Allah'ın ismiyle seni okuyup üflüyorum. Allah sana, sana eza veren her hastalıktan şifa verecektir.”

Bundan dolayı Allah'ın (celle celâlühü) kitabından ve Rasûlünün (sallallahü aleyhi ve sellem) sözünden olan şeylerle efsun yapmaya, okuyup üflemeye cevaz verilmiştir. Süryanîce, İbrânîce ve Hintçe olan şeylerle değil.

Zira onlara inanmak ve onlara itimat etmek helâl değildir. Nefislerimizin şerrinden, amellerimizin (ve sözlerimizin) kötülüğünden, işlediğimiz ve işlemediğimiz şeylerin şerrinden Allah'a sığınırız. Şehadet ederiz ki,

Allah'tan (celle celâlühü) başka ilâh yoktur. O tekdir. Ortağı yoktur. Muhammed (sallallahü aleyhi ve sellem), O'nun kulu, Rasûlü, Nebisi ve seçilmiş dostudur. O'nu (sallallahü aleyhi ve sellem) müşrikler istemese de bütün dinlere galip kılmak için hidâyet ve hak dinle göndermiştir. Allah'ın (celle celâlühü) salâtı, geceler ve gündüzler devam ettiği müddetçe daima onun, insanların kandilleri olan âlinin ve Daru's-Selâm'ın anahtarları olan ashâbının üzerine olsun.

Âmin